ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"
-ಕೇಶಿರಾಜ

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : ಬೆಂಗಳೂರು-೧೮

೧೯೮೮

KANNADA NIGHANTU - VOL-V
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : VIII+4491 to 5471, Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೧೯೮೮
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು

ಮುದ್ರಣ: **ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್**
ನಂ.೫೯, ೪ನೆ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎಸ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು– ೫೬೦ ೦೨೭.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೮೭ ರ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸದಸ್ಯರು

ಡಾ. ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ., ಬಿ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.
ಡಾ. ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಹಾ. ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ
ಡಾ. ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಟಿ. ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ. ವಿ. ರಮೇಶ್, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.
ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಆಡಳಿತಗಾರರು

ಶ್ರೀ ಅ. ರಾ. ಚಂದ್ರಹಾಸಗುಪ್ತ

ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಶ್ರೀ ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ

ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗ

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀ ಬಿ. ಆರ್. ಬಸವರಾಜ, ಎಂ.ಎ.

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿ ಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ,

ಸೇವಕರು : ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಮಾದಪ್ಪ, ಶಂಕರಪ್ಪ, ರೇವಯ್ಯ,

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಧಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ದೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫-೬-೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ – ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂಪುಟವು ೧೯೭೯ರಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣವು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಪೂರೈಸುವ ಹಂತವನ್ನು ತಲಪಿದ್ದರೂ ಅದರ ಬಿಡುಗಡೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ತಡವಾಯಿತು. ಈಗ ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟವೂ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಮುದ್ರಣವೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಐದಾರು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಅದೂ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಉಳಿದಿರುವ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸರಕಾರದ ಧನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಏರ್ಪಾಟಾದ ನಿಘಂಟಿನ ಯೋಜನೆ ಪೂರೈಸಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿಘಂಟಿನ ಪ್ರಕಟನೆಯ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂತೋಷ ಕನ್ನಡ ಜನರಿಗೆ ಬೇಗ ಲಭಿಸಲಿ. ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಬಾರದಂತೆ ಸಕಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಈ ಕನ್ನಡದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಈ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ದುಡಿದು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಆಗಮಾಡಿರುವ ಕೋಶಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರೂ ಆದ ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರಿಗೂ ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತ ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಕಛೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡದ ಜನ ಈ ಸಂಪುಟದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬೇಗ ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೧೫-೧೨-೧೯೮೭

ಅ.ರಾ. ಚಂದ್ರಹಾಸಗುಪ್ತ
ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು

ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಐದು ವರ್ಷಗಳಾದುವು. ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಾದುವು. ಆದರೆ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅವುಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ ಕನ್ನಡದ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬಂದಿತು. ಈಗಲಾದರೂ ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವುದು ಸಮಾಧಾನ ತರುವ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಈ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಇಂದು ಪರಿಷತ್ತಿನ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ಅ. ರಾ. ಚಂದ್ರಹಾಸ ಗುಪ್ತ ಅವರ ದಕ್ಷ ನಿರ್ವಹಣೆಯಿಂದ. ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಕೋಶ ಸಮಿತಿಯ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಮಾಳವಾಡರು ಈಚೆಗೆ ನಿಧನ ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲ ಅವರ ಅಪಾರ ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತಾಗಿದೆ. ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವರೂಪದ ವಿವರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ನಾನು ಸಲಹೆ ಕೇಳಿದಾಗ ಅವರು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನಾನು ಎಂದೂ ಮರೆಯಲಾರೆ, ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ನಾನಿಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರವು ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಧನಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯ ಎಂದೋ ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸರಕಾರದ ಅಪಾರ ಧನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರಬೇಕು. ಕೋಶ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ನೀಡಿದ ಸಹಕಾರ ಸಹಾಯಗಳಿಗೆ ನಾನು ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ರೀ ಭಗವಾನ್ ಇಂಡಸ್ಟ್ರೀಸ್‌ನವರು ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರೈಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಜಿ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿಯವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಂದನೆಗಳು.

ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಮ, ವ, ಸ, ಹ – ಇಷ್ಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮಿಕ್ಕ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಿಘಂಟಿನ ಮುದ್ರಣಪ್ರತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಭಾಪ್ರತಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮಿಕ್ಕಿರುವ ಪರಿಶೀಲನೆಯ ಕೆಲಸ ಪೂರೈಸಿ ಈ ಯೋಜನೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮುಗಿಯಲಿ ಎಂದು ನಾನು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಕರಡನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗದವರು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೂ ಕಚೇರಿಯ ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅವರ ಸೇವೆಗೆ ನಾವು ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರಬೇಕು.

ಬೆಂಗಳೂರು
ತಾ॥ ೧೫-೧೨-೧೯೮೭

ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ

ನಾಭಿಕಮಲ (ನಾ). (ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಲ್ಲಿರುವ ತಾವರೆ: ಶ್ರೀಪತಿಯ ನಾಭಿಕಮಲದಿ ಅಜ ಜನಿಸಿದನು (ಪುರಂದ. ೧-೩-೧). [ನಾಭಿ + ಕಮಲ]

ನಾಭಿಕೂಪ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕಳುಗುಂಡಿ : ಆಹವಮಹಾಹುಂಕಾರ ಕಾಲಕೂಟವಿಟಪಿಪ್ರರೋಹಶಂಕಾವಹ ನಾಭಿಕೂಪಾವಲಂಬಿ ಕೂರ್ಚ ಕಲಾಪಂ . . . ಲಾಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫). [ನಾಭಿ + ಕೂಪ$_2$]

ನಾಭಿಖಂಡನ (ನಾ). = ನಾಭಿನಿಕರ್ತನ : ಮೊದಲಿಗನವನೀಶ್ವರರೊಳ್ ಮಹಿಮಾಸ್ಪದನಾದಂ ನಾಭಿ ನಾಭಿಖಂಡನಕುಶಲಂ (ಪಂರಾಪು. ೧-೯೨). [ನಾಭಿ + ಖಂಡನ]

ನಾಭಿಗೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೋಲು ; ಎರಡು ಮೊಳದ ಅಳತೆಯ ಕಡ್ಡಿ : "ಎರಡು ಮೊಜಿನಾಗಲಾ ನಾಭಿಗೋಲೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೧). [ನಾಭಿ + ಕೋಲ್$_1$]

ನಾಭಿಜ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ) ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ.]

ನಾಭಿತಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಏಳಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಿರುವ ಒಂದು ಸ್ವರಶ್ರೇಣಿ ; ℙ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅತಿಮಂದ್ರವೂ ಗಂಭೀರವೂ ಗಭೀರವೂ ಗುಂಭವೂ ಆಗಿರುವ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಆದ ತಾನ : ಒಂದು ದಿನ ಅವರು ತಮ್ಮ ನಾಭಿತಾನಸಾಧಕವನ್ನು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೩೫). [ನಾಭಿ + ತಾನ$_2$]

ನಾಭಿದಘ್ನ (ಗು). ೧. ಪಾದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹೊಕ್ಕುಳು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವಾದ (ನೀರಿನ) ಮಟ್ಟವುಳ್ಳ : ಪೆಣ್ಬಡೆ ನಿಂದುದು ಪೊಕ್ಕು ಜಾನುದಘ್ನೋರುದಘ್ನ ಕಟದಘ್ನ ನಾಭಿದಘ್ನ ಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೯೫). (ನಾ). ೨. ಹೊಕ್ಕುಳು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು (ನೀರಿನ) ಆಳ,—ಮಟ್ಟ : ಮನಃಪ್ರಿಯಂ ಸವತಿಯ ಮೆಯ್ಯೊಳೊತ್ತೆ ಚಂದನಾಂಬುವಂ ಕುಪಿತೆಗೆ ನಾಭಿದಘ್ನಮಾಯ್ತು ನಿತ್ತೆ ಮತ್ತವಳ ವಿಲೋಚನಾಂಬುವಿಂ ಸ್ತನದ್ವಯಂ ಸಮಸಮಮಾಯ್ತು ಪೂಗೊಳಂ (ಲೀಲಾಪ. ೧೩-೧೫೨); ಸಂತಾಪಮುಂ ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚಲ್ ತಟ್ಟಾಜುತಿರ್ದತ್ತೆನೆ ಪ್ರಥುಳಸರಸ್ಸಂಕುಳಂ ಕಂಠದಘ್ನಂ ಬಿಚ್ಚಿತ್ತಾ ನಾಭಿದಘ್ನಂ ತಡೆಯದೆ ಕಟದಘ್ನಂ ಕರಂ ಜಾನುದಘ್ನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೨೯); ಊಹಿಸದೆ ನಾ ಸ್ಫಟಿಕವೆಂದುತ್ಸಾಹಿಸಲು ನೀರಾಯ್ತು ನನೆದೆನು ನಾಭಿದಘ್ನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೩೮). [ಸಂ.]

ನಾಭಿನಗ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತ; ಮೇರು. ೨. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಾಲ್ಕು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವತಗಳು : ನಾಲ್ಕು ನಾಭಿನಗಂಗಳಿಂದಂ . . . ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಾಹಿನಿಗಳಿಂದಮೆಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ). [ನಾಭಿ + ನಗ$_4$]

ನಾಭಿನಾಲ, ನಾಭಿನಾಳ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಬಳ್ಳಿ. **ನಾಭಿನಾಳ :** ನಾಭಿನಾಮುಮುಮಾಯ್ತು ಭೂಕನಿಕರನಾಭಿನಾಳಪ್ರಕರನಿಕರ್ತನಮುನಜಿಯೆ ಪೇಟ್ದುದಜಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೭); ಮಗುವು ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ . . . ನಾಭಿನಾಳಕ್ಕೆ ನೀರು ಸೋಂಕದ ಹಾಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ . . . ಮಲಗಿಸಿದರೆ ೫-೬ ಗಂಟೆ ಅದು ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೪). [ನಾಭಿ + ನಾಲ$_1$]

ನಾಭಿನಾಳ 'ನಾಭಿನಾಲ' ನೋ.

ನಾಭಿನಿಕರ್ತನ (ನಾ). ತಾಯಿಗೂ ಮಗುವಿಗೂ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ್ದ ಹೊಕ್ಕುಳುಕುಡಿಯನ್ನು ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ಆತನ ಕಾಲದೊಳು ಶಿಶುಗಳ್ಗೆ ನಾಭಿನಿಕರ್ತನ ಮಾದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೧). ℙ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನುವಾದ ನಾಭಿರಾಜನು ಮಕ್ಕಳ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಭಿನಿಕರ್ತನ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ 'ನಾಭಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದು ಪೂರ್ವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. [ನಾಭಿ + ನಿಕರ್ತನ]

ನಾಭಿಮಂಡಲ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಹೊಕ್ಕುಳು : ಮುನಿಕುಮಾರನ ಸುರುಚಿರಗಂಭೀರನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೭). [ನಾಭಿ + ಮಂಡಲ]

ನಾಭಿಮೂಲ, ನಾಭಿಮೂಳ (ನಾ). ೧. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ,—ಬುಡ : ಅನುಕೂಲಪವನನಿಂ ಜೀವನಿಷ್ಟದಿಂ ನಾಭಿಮೂಲದೊಳ್ ಕಹಳೆಯ ಪಾಂಗಿನವೋಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೨). **ನಾಭಿಮೂಳ :** ೨. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕುಳಿ,—ಹಳ್ಳ : ಎಮೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವ ನರರಮರರ ಕಣ್ಗಳೊಳನಂಗರಾಜನ ಬಯ್ತಿಟ್ಟ ಮರ್ದಂ ಕೊಳೆ ತಳೆದುದು ನಾಭಿಮೂಳ [ಪಾಠಾಂ.ಲ]ಮುಂ ಬಾಹುಮೂಳಮುಂ ಸುರವಧುವಾ (ಆದಿಪು. ೯-೩೫). [ನಾಭಿ + ಮೂಲ]

ನಾಭಿಮೂಳ 'ನಾಭಿಮೂಲ' ನೋ.

ನಾಭಿರಾಜ (ನಾ). ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನ ತಂದೆ : ಆತನ ಮಗಂ ನಾಭಿರಾಜನೆಂಬೊಂ ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಕುಳಧರಂ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯುತ್ತರ ಪಂಚಶತಚಾಪೋತ್ಸೇಧನುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೧) ; ನಾಭಿರಾಜಂ ಧರಣೀಯುವತಿಗೆ ಮರುದೇವಿಯೆ ದಲ್ ಸವತಿಯೆನಲ್ ಸುಖದಿನರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಂರಾಪು. ೧-೯೮) ; ನಾಭಿರಾಜ ಮರುತಾದೇವಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದಾತನರುಹ (ಬಸಪು. ೫೪೬) ; ಮನುವಂಶಾಗ್ರಣಿ ನಾಭಿರಾಜನೊಗೆದಂ ಸಂತಪ್ತಸೌಂದರ್ಯಕಾಂಚನವರ್ಣಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ನಾಭಿಶೂಲೆ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳು ನೋವು : ಹಿಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯೆ, ನಾಭಿಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆ, ಅತಿಸಾರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೨೩) ; ಜೀರಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲಾಜೀರ್ಣ . . . ನಾಭಿಶೂಲೆ . . . ಸರ್ವರೋಗವೂ ಹರ (ಪಕವೈ. ೩೬೮). [ನಾಭಿ + ಶೂಲೆ$_1$]

ನಾಭಿಸರೋಜ (ನಾ). = ನಾಭಿಕಮಲ : ಅವನ ನಾಭಿಸರೋಜದೊಳ್ ವಚಶ್ರೀವರನುತ್ಸವಂಬೆರಸು ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧-೨). [ನಾಭಿ + ಸರೋಜ]

ನಾಭಿಸೂತ್ರ (ನಾ). = ನಾಭಿನಾಲ : ತಾಯಿವುಂಡನ್ನರಸ ನಾಭಿಸೂತ್ರದಿಗೊಂಬುತಿಹುದು (ನಪಮೋ. ೧೪-೫೧). [ನಾಭಿ + ಸೂತ್ರ]

ನಾಭಿಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ : ಶ್ರೀನಿಳಯುಮಿದುವೆ ನಾಭಿಸ್ಥಾನಮೆನಲ್ ನೆಜೆದಯೋಧ್ಯೆಗವತರಿಸಲ್ ತ್ರಿಜ್ಞಾನಧರಂ ಬಗೆದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧). [ನಾಭಿ + ಸ್ಥಾನ]

ನಾಭೀಕೂಪ (ನಾ). = ನಾಭಿಕೂಪ : ಲಾವಣ್ಯಾಂಬುರಸದ್ರವರೂಪಂ ಭಾವಿಪೊಡಾಕೆಯ ನಾಭೀಕೂಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ನಾಭೀನಳಿನ (ನಾ). = ನಾಭಿಕಮಲ : ಬಳಿಕ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ನಾಭೀನಳಿನದಲಿ ತೆಗೆದನು ವಿರಿಂಚಿಗೆ ನಳಿನಸಂಭವನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯ್ತಂದು ಮೊದಲಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೩೦). [ಸಂ. ನಾಭೀನಲಿನ]

ನಾಭೇಯ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮ: ನಾಭೇಯಂ ಸುರಾಮಾತ್ಯನಿಂದ್ರ ನದೀನಂದನನುದ್ಧವಂ . . . ನೀತಿಜ್ಯೋತಿನಿರ್ಣೀತಿಯಂ ಮನದೊಳ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೩-೧). ೨. ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರ. [ಸಂ.]

ನಾಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಪದ; ಹೆಸರು; ಅಭಿಧಾನ: "ಆಖ್ಯಾಹ್ವ ನಾಮ ಗೋತ್ರಾಭಿಖ್ಯಾಹ್ವಯ ಸಂಜ್ಞೆಗಳ್ ಸಮಾನಾರ್ಥಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೬); ನಿಮ್ಮ ನಾಮವೆನಗೆ ಮಂತ್ರ . . . ನಿಮ್ಮ ನಾಮ ಕಾಮಧೇನುವೆನಗೆ (ಬಸವ.೭೬); ತೊಡೆವೆಂ ಶಕ್ರನ ನಾಮಮಂ ತುಡುಕಿ ನೀರೊಳ್ ಮೆಟ್ಟುವೆಂ ವಹ್ನಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೧); ಎಲೆಯುಪ್ಪರೇ ನಿಮ್ಮ ನಾಮಮಂ ಪೇಳಿಯೆನೆ (ಸಂಬರ. ೭-೪೫); ನಾರಾಯಣ ನಿನ್ನ ನಾಮದ ಸ್ಮರಣೆಯ ಸಾರಾಮೃತವೆನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಬರಲಿ (ಪುರಂದ.೨-೧೪೮ ಪಲ್ಲವಿ); ಭರತಂಗೆ ಛಾಯಾಶರೀರವೆನೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಿರ್ದನು ತನ್ನ ನಾಮಲಕ್ಷ್ಮಕೆ ಲಕ್ಷಣಂ ತಾನೆನಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೯೧); ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಪ್ರಕಾಶ, ಇಷ್ಟತ್ವ, ನಾಮ, ರೂಪ—ಈ ಐದು ಅಂಶಗಳು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೫). ೨. ಗಂಧ, ಗೋಪೀಚಂದನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹಣೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಲಾಂಛನ,—ಗುರುತು: ಮುಖವ ತೊಳೆದು ನಾಮವನಿಟ್ಟುದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕಟಶಾಸ್ತ್ರವ ನಾನು ನೋಡಿದೆನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೨೧-೧); ನೇಮವಿದ್ದವನಿಗೆ ಕಾಮವು ಕಡಿಮೆಯೆ ನಾಮವಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ಮಡಿಯೆ (ಇಂಬಾಪ. ೯೫-೬೧); ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜುಟ್ಟು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮ, ಇವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಅಪೂರ್ವ . . . ಎಂ. ಎಸ್ಸಿ. ಪಾಸು ಮಾಡಿದ (ಭಾರತಿ. ೧); ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮ, ಇದಿಲ್ಲದೆ ನಾಮ, ಮುದ್ರೆ, ಲಿಂಗ, ಜನಿವಾರ, ಗಡ್ಡಗಳೆಲ್ಲವೂ ಡಂಭಾಚಾರ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೬೨). ೩. ಪುಂಡ್ರಧಾರಣೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗೋಪೀಚಂದನ; ತಿರುಮಣ್ಣು: ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪೈಸೆಗೆ ನಾಮ ಕೊಡಿ (ರೂಢಿ). ೪. =ನಾಮಕಲ್ಪನೆ: ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಐದು—ಜಾತಿ, ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆ, ನಾಮ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ ಎಂದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೫). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ; ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪದ: ತರದಿಂದಂ ಸಂಧಿನಾಮಸ್ಥಿತಿವಿತತಸಮಾಸಕ್ರಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫); ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಸಂಧಿನಾಮಂ ಸಮಾಸಮಾ ತದ್ಧಿತಂ . . . ಸಂಧಿ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧). ೬. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಸಾಧಿತವಾದ ನಾಮಪದ; ಮೂಲನಾಮಪದ: ಕ್ರಿಯೆಯಂ ನುಡಿಯದುದು ವಿಭಕ್ತಿಯನಿಲ್ಲದುದರ್ಥಮುಳ್ಳುವಂತದು ಲಿಂಗಂ ನಿಯತ ಚತುರ್ಭೇದಮುದಾರಯೆ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸನಾಮಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ಶಮದ.೬೨). ೭. (ಅಲಂ) ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: 'ಪಂಗನಾಮ'ಪರಾ.

ನಾಮದ ಉಂಡೆ=ನಾಮದ ಗೆಡ್ಡೆ: ನಾಮದ ಉಂಡೆ ತೀರಿದೆ, ತರಿಸು (ರೂಢಿ). ನಾಮದ ಕೋಳಿ = ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮದಂತೆ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ, ಕೋಳಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಕೊಕ್ಕರೆ, ನಾಮದ ಕೋಳಿ . . . ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಾತ್ರದ ೧೧ ಕುಟುಂಬಗಳುಳ್ಳ ಉಪವರ್ಗವಿದು (ಪಕ್ಷಿ. ೧೩೫). ನಾಮದ ಗೆಡ್ಡೆ =ನಾಮ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಉಂಡೆ: ಜೋಡಿದಾರರು, ಓಲೆಗರಿ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ತಿರುಪಕೂಡೆಗಳೂ ನಾಮದ ಗೆಡ್ಡೆಗಳೂ ತುಂಬಿದ್ದ ಒಂದು ಕೊಠಡಿಯನ್ನು ಧೂಳು ಹೊಡೆಸಿ ಅವರಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದರು (ಬೈಸರ್ವೆ. ೨೦). ನಾಮ ಹಾಕು=೧. ಹಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮವನ್ನು ಧರಿಸು. ೨. ಮೋಸ ಮಾಡು: ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನನ್ನ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದರಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ಆತ ನನಗೆ ನಾಮ ಹಾಕಿ ಓಡಿಹೋದ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಾಮನ್]

ನಾಮಂಜೂರ್ (ನಾ). ಅಸ್ವೀಕೃತವಾದುದು; ನಿರಾಕರಿಸಿದುದು: ರಜೆ ನಾಮಂಜೂರ್ ಆಯಿತು (ಜೀದಾನ. ೯೧); ಆ ಸಾಹೇಬನು . . . ರಜೆ ನಾಮಂಜೂರ್ ಮಾಡಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೬೩).
[←ಪಾರ. ನಾಮಂಜೂರ್]

ನಾಮಂಜೂರಿ (ನಾ). ಅಸ್ವೀಕಾರ; ನಿರಾಕರಣೆ: ರಜೆಯು ನಾಮಂಜೂರಿಯಾಗುವ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಅಂಜಿಕೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೨೭೬). [←ಹಿಂ. ನಾಮಂಜೂರೀ]

ನಾಮಕರಣ (ನಾ) ೧. ಹೆಸರಿಡುವುದು: ದೇಶಿಯರು ತಮ್ಮ ನಾಡಿಗೆ 'ಕರುನಾಡು' ಎಂಬ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ (ದ್ರಾವಿಡಿ.೪೯). ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ ಹೆಸರಿಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ: ಪ್ರಕಟಮುಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಜಾತಕರ್ಮದೊಸಗೆಯುಮನೊಸೆದು ಮಾಡಿಸೆ ಬಟಿಕರ್ಭಕಜಿನಶೀತಾಂಶುಗೆ ನಾಮಕರಣದುತ್ಸವದೊಳುತ್ಸವಂಬೆರಸಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೭); ದ್ವಾದಶದಿನಕ್ಕೆ ನಾಮಕರಣೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಲೆಂದು ಗಾರ್ಗ್ಯನೆಂಬ ಪುರೋಹಿತಂ ತಿರೋಹಿತವೇಷನಾಗಿ ಬಂದು . . . ತನಯರ್ಗೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣರೆಂಬ ನಾಮಕರಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಪಲವುಮನ್ವರ್ಥನಾಮಮನಿಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೩-೨೬ ವ); ಗರ್ಭಾಧಾನ ಪುಂಸವನ ಸೀಮಂತ ಉನ್ನಯನ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಮಣ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲ ಉಪನಯನ ಮಹಾನಾಮ್ನ ಮಹಾವ್ರತ ಉಪನಿಷತ್ತು ಶೋಭನ ಉದ್ವಾಹನ ಮೃತಿಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಂಗಳೊಡನೆಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೬); ನಾಮಕರಣವನೆಂತು ಮಾಳ್ಪೆನನಾಮರೂಪಕ್ರಿಯಗೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೩೮); ಜನನವಾದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩). 'ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರ' ಪರಾ. ೩. ವಿಧಾನಸಭೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡುವುದು,—ಚುನಾವಣೆ ನಡೆಸದೆ ನೇರವಾಗಿ ನೇಮಿಸುವುದು. ೪. ಚುನಾವಣೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ನಾಮಕರಣ ಮಾಡು=೧. (ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ) ನಾಮಕರಣವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು; ಹೆಸರಿಡು: ನನ್ನ ಕಿರಿಹುಡುಗನ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ನೇಮಕಮಾಡು. ೩. "ಒಂದು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆಗೆ ಹೆಸರು ಸೂಚಿಸು; ನಾಮಕರಣ ಮಾಡು" (Nominate. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೬).
[ನಾಮ + ಕರಣ]

ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್, ನಾಮಕರಣಂಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ) ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡು; ಹೆಸರಿಡು: ಇಂತೊಪ್ಪುವ ಕುಮಾರನುದಯೋತ್ಸವದಿಂ ದೇವಮಾನ್ಯಾದಿಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್ದು (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೨೫ ವ). **ನಾಮಕರಣಂಗೈ:** ಚಂದ್ರಹಾಸನೆಂದಿಳೆಯೊಳೀತಂಗೆ ಪೆಸರಾಗಲೆಂದುಚ್ಚರಿಸಿ ನಾಮಕರಣಂಗೈದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೦).
[ನಾಮಕರಣ+ಕೆಯ್₁]

ನಾಮಕರಣಂಗೈ 'ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾಮಕರಣಪತ್ರ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸದಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಉಮೇದುವಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ : "ಹೆಸರು ಸೂಚನೆಯ ಪತ್ರ ; ನಾಮಕರಣಪತ್ರ ; ಉಮೇದುವಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಜಿ" (Nomination Paper· ಪತ್ರಿಸ. ೫೭). [ನಾಮಕರಣ + ಪತ್ರ]

ನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). **೧.** = ನಾಮಕರಣ **೨:** ನಾಮಕರ್ಮ ಬಹಿರ್ಯಾನ ನಿಷದ್ಯಾನ್ನಪ್ರಾಶನ ವ್ಯುಷ್ಟಿ ಕೇಶಾವಾಪ . . . ಎಂಬಯ್ನೆತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ಪ) ; ಜಿನಂಗೆಸೆದುದಂತಾ ನಾಮಕರ್ಮೋತ್ಸವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೮) ; ನಾಮಕರ್ಮಮುಂ ಬಹಿರ್ಯಾನಮುಂ...ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪಯ್ನೆತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. **೨.** [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಅಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಶರೀರ, ಅವಯವ, ರೂಪುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ತೊಂಬತ್ತುಮೂರು ಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕರ್ಮ : ನಾಮಕರ್ಮಮುಂ ಪಿಂಡಾಪಿಂಡನಾಮದಿಂ ತೊಂಬತ್ತು ಮೂಱು ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ಪ) ; ಜೀವವಿಪಾಕಿಯುಂ ಪುದ್ಗಲವಿಪಾಕಿಯುಂ ಕ್ಷೇತ್ರವಿಪಾಕಿಯುಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೭).
[ನಾಮ + ಕರ್ಮ]

ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). = ನಾಮಕರ್ಮ **೨** : ಸತ್ತ್ವಕಥನಮಲ್ಲದುೞಿದ ಬಂಧದೊಳಂ ಚತ್ವಾರಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಪ್ಪುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೬-೧೦). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. ☞ ಇದು ಜೀವನಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಶರೀರ, ಅವಯವ, ರೂಪಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾರಕ ಮೊದಲಾದ ರೂಪವನ್ನು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇದು ಜೀವನ ಶುದ್ಧಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ನಾರಕ, ದೇವ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ನಾನಾ ಬಗೆಯಾದ ರಚನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೂಲತಃ ೪೨ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಉಪಾಂಗಗಳು (ಉತ್ತರ ಭೇದಗಳು) ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ೯೩ ಆಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಯಾವುದೆಂದರೆ : ೧. ನರಕಗತಿ, ೨. ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿ, ೩. ಮನುಷ್ಯಗತಿ, ೪. ದೇವಗತಿ, ೫. ಏಕೇಂದ್ರಿಯಜಾತಿ, ೬. ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಜಾತಿ, ೭. ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಜಾತಿ, ೮. ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಜಾತಿ, ೯. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಜಾತಿ, ೧೦. ಔದಾರಿಕಶರೀರ, ೧೧. ವೈಕ್ರಿಯಿಕಶರೀರ, ೧೨. ಆಹಾರಕಶರೀರ, ೧೩. ತೈಜಸಶರೀರ, ೧೪. ಕಾರ್ಮಣಶರೀರ, ೧೫. ಔದಾರಿಕಶರೀರ ಬಂಧನ, ೧೬. ವೈಕ್ರಿಯಿಕಶರೀರ ಬಂಧನ, ೧೭. ಆಹಾರಕಶರೀರಬಂಧನ, ೧೮. ತೈಜಸಶರೀರಬಂಧನ, ೧೯. ಕಾರ್ಮಣಶರೀರಬಂಧನ, ೨೦. ಔದಾರಿಕಶರೀರಸಂಘಾತ, ೨೧. ವೈಕ್ರಿಯಿಕಶರೀರಸಂಘಾತ, ೨೨. ಆಹಾರಕಶರೀರಸಂಘಾತ, ೨೩. ತೈಜಸಶರೀರಸಂಘಾತ, ೨೪. ಕಾರ್ಮಣಶರೀರಸಂಘಾತ, ೨೫. ಸಮಚತುರಸ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನ, ೨೬. ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲಸಂಸ್ಥಾನ, ೨೭. ಸ್ವಾತಿಸಂಸ್ಥಾನ, ೨೮. ಕುಬ್ಜಕಸಂಸ್ಥಾನ, ೨೯. ವಾಮನಸಂಸ್ಥಾನ, ೩೦. ಹುಂಡಕಸಂಸ್ಥಾನ, ೩೧. ಔದಾರಿಕಾಂಗೋಪಾಂಗ, ೩೨. ವೈಕ್ರಿಯಿಕಾಂಗೋಪಾಂಗ, ೩೩. ಆಹಾರಕಾಂಗೋಪಾಂಗ, ೩೪. ವಜ್ರರ್ಷಭನಾರಾಚ ಶರೀರಸಂಹನನ, ೩೫. ವಜ್ರನಾರಾಚ ಶರೀರಸಂಹನನ, ೩೬. ನಾರಾಚಶ್ಶರೀರಸಂಹನನ, ೩೭. ಅರ್ಧನಾರಾಚಶರೀರಸಂಹನನ, ೩೮. ಕೀಲಕಶರೀರಸಂಹನನ, ೩೯. ಅಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾಸೃಪಾಟಿಕಾಶರೀರಸಂಹನನ, ೪೦. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ೪೧. ಪೀತವರ್ಣ, ೪೨. ನೀಲವರ್ಣ, ೪೩. ರಕ್ತವರ್ಣ, ೪೪. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ೪೫. ಸುಗಂಧ, ೪೬. ದುರ್ಗಂಧ, ೪೭. ಮಧುರರಸ, ೪೮. ಆಮ್ಲರಸ, ೪೯. ತಿಕ್ತರಸ, ೫೦. ಕಟುರಸ, ೫೧. ಲವಣರಸ, ೫೨. ಕರ್ಕಶಸ್ಪರ್ಶ, ೫೩. ಕೋಮಲಸ್ಪರ್ಶ, ೫೪. ಶೀತಸ್ಪರ್ಶ, ೫೫. ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶ, ೫೬. ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಪರ್ಶ, ೫೭. ರೂಕ್ಷಸ್ಪರ್ಶ, ೫೮. ಲಘುಸ್ಪರ್ಶ, ೫೯. ಗುರುಸ್ಪರ್ಶ, ೬೦. ನರಕಗತ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀ, ೬೧. ತಿರ್ಯಗ್ಗತ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀ, ೬೨. ಮನುಷ್ಯಗತ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀ, ೬೩. ದೇವಗತ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀ, ೬೪. ಪ್ರಶಸ್ತವಿಹಾಯೋಗತಿ, ೬೫. ಅಪ್ರಶಸ್ತವಿಹಾಯೋಗತಿ, ೬೬. ಅಗುರುಲಘು, ೬೭. ಉಪಘಾತ, ೬೮. ಪರಘಾತ, ೬೯. ಉಚ್ಛ್ವಾಸ, ೭೦. ಆತಪ, ೭೧. ಉದ್ಯೋತ, ೭೨. ತ್ರಸ, ೭೩. ಸ್ಥಾವರ, ೭೪. ಬಾದರ, ೭೫. ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ೭೬. ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ, ೭೭. ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಿ, ೭೮. ಪ್ರತ್ಯೇಕಶರೀರ, ೭೯. ಸಾಧಾರಣಶರೀರ, ೮೦. ಸ್ಥಿರ, ೮೧. ಅಸ್ಥಿರ, ೮೨. ಶುಭ, ೮೩. ಅಶುಭ, ೮೪. ಸುಭಗ, ೮೫. ದುರ್ಭಗ, ೮೬. ಸುಸ್ವರ, ೮೭. ದುಃಸ್ವರ, ೮೮. ಆದೇಯ, ೮೯. ಅನಾದೇಯ, ೯೦. ಯಶಃಕೀರ್ತಿ, ೯೧. ಅಯಶಃಕೀರ್ತಿ, ೯೨. ನಿರ್ಮಾಣ, ೯೩. ತೀರ್ಥಕರ.
[ನಾಮಕರ್ಮ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ನಾಮಕಲ್ಪನೆ (ನಾ.) [ಬೌದ್ಧ] ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಜಾತಿ, ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆ, ನಾಮ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಅಥವಾ ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಐದು ವಿಧ—ಜಾತಿಕಲ್ಪನೆ, ಗುಣಕಲ್ಪನೆ, ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪನೆ, ನಾಮಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಕಲ್ಪನೆ ಎಂದು . . . ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾದುವುಗಳು ; ನಾಮಕಲ್ಪನೆಯು ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೬೬). 'ದ್ರವ್ಯಕಲ್ಪನೆ' ಪರಾ. [ನಾಮ + ಕಲ್ಪನೆ]

ನಾಮಕಾಣಿಕೆ (ನಾ)· ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪುಂಡ್ರಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸುವಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ : ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಕೋಟೆತುಡಿಕೆ . . . ಏರುಕಾಣಿಕೆ ನಾಮಕಾಣಿಕೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩). [ನಾಮ + ಕಾಣಿಕೆ(<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ನಾಮಕಾವಾಸ್ತೆ 'ನಾಮಕೇವಾಸ್ತೆ' ನೋ.

ನಾಮಕೀರ್ತನ (ನಾ). ದೇವರ ಹೆಸರನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು,—ಭಜಿಸುವುದು ; ಭಜನೆ : ಕುಲಜನಾಗಲಕುಲಜನಾಗಲಿ ಜಲರುಹಾಕ್ಷನ ನಾಮಕೀರ್ತನದೊಳಗೆ ಬದುಕುವನಾವನಾತನೆ ಸುಕೃತಿಯೆಂಬವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೩). [ನಾಮ + ಕೀರ್ತನ]

ನಾಮಕೀರ್ತನೆ (ನಾ). = ನಾಮಕೀರ್ತನ: ನಾಮಕೀರ್ತನೆ ಅನುದಿನ ಮಾಳ್ಪಗೆ ನರಕಭಯಗಳುಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೦೬ ಪಲ್ಲವಿ); ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಪೀರರ ನಾಮಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ಏನಾಯಿತು ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೪).
[ನಾಮ + ಕೀರ್ತನೆ]

ನಾಮಕೇವಾಸ್ತೆ, ನಾಮಕಾವಾಸ್ತೆ (ಅ). ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ : ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಕೈಯಾಗ ಏನ ಭಗರಿ ಅದ ಅಂತ ಮಾಡೀರಿ? ಅಂವಾ ನಾಮಕೇವಾಸ್ತೇ ತಂದಿ ಏನ್ರ್ಯೆವಾ ? (ದಿ಼ಪಹ. II, ೩೬೭). **ನಾಮಕಾವಾಸ್ತೆ :** ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆತ ನಾಮಕಾವಾಸ್ತೆ ಯಜಮಾನ. ಆದರೆ ಆಡಳಿತವೆಲ್ಲಾ ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯದೇ (ರೂಢಿ).

[℗ ಹಿಂದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ]

ನಾಮಗ್ರಹ (ನಾ). ಹೆಸರನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ; ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವುದು : ಬಂದು ನಿಂದನಿತಱೊಳ್ ನಾಮಗ್ರಹಂ ಮಾಡಿ. . . ಕಾರ್ಯಮಂ ನುಡಿದೆ ನಿನ್ನಿಂ ಬಿಟ್ಟು ದೈವಜ್ಞನಾವನುಮಿಲ್ಲಾಂ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೩). [ನಾಮ + ಗ್ರಹ]

ನಾಮಗ್ರಹಣ (ನಾ). = ನಾಮಗ್ರಹ : ಪಲಂಬರು ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮ[ಣ]ರ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡೊಡೆ ಕೇಳದಂತಿರ್ಪ ಪರವೆಯರು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ ನಾಮಗ್ರಹಣಂಗೊಳಲೊಡನಂತಂತೆ ಪುಳಕಿಸುತೆ ತಲೆವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೧೯). [ನಾಮ + ಗ್ರಹಣ]

ನಾಮದ ಬೇರು (ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದರುಗಿಡ; "ಶಾರಿವ, ಶ್ಯಾಮ" (ಪಂಡಿತ. ೨೫೫). [<ನಾಮ + ಬೇರು(<ಬೇರ್)]

ನಾಮದ ಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ : (ಮೈಔಗಿ. ೫-೯೦). [<ನಾಮ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನಾಮದಾರ(ಗು). ೧. ಹೆಸರಾಂತ; ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಸನ್ಮಾನ್ಯ : ನನ್ನ ೧೮೫೮ನೇ ಇಸವಿವರೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರವನ್ನು ನಾಮದಾರ ಈಸ್ಟ ಇಂಡಿಯ ಕಂಪನಿಯವರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಸರಕಾರದವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೨). (ನಾ). ೨. ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಉಪಪದ : ಇಂಥ ದಾರ್ಶನಿಕ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ "ಮುರಿದ ರೆಕ್ಕೆ" (Broken wing) ಎಂಬ ಹೆಸರೇಕೆ . . . ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಾಮದಾರ ಗೋಖಲೆಯವರೇ ಎತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೪೯).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಮದಾರ್]

ನಾಮದೇಶಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನಾಮದೇಶಿ - ಸಂಪೂರ್ಣ ರಾಗ, ಷಡ್ಜಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೧೪೩). [ಸಂ. ನಾಮದೇಶೀ]

ನಾಮಧಾರಕ (ಗು). ೧. ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ; ನಿಜವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶೂರ, ಪಂಡಿತ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ : ಕವಿಗಳ ನಾಮಧಾರಕ ನರಾಧಿಪರೋಳಿಯೊಳೀತನೊಳ್ಪಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦). (ನಾ). ೨. ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು : ವ್ರತಸಂಸ್ಕಾರದಿನಾದರ್ ವಿತತಗುಣರ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ ಕ್ರಿಯಾಸಂತತಿಸಂಯುತರು ಚಿತಸತ್ಕ್ರಿಯಾ ವಿರಹಿತನಾತಂ ನಾಮಧಾರಕಂ ದ್ವಿಜನಲ್ಲಂ (ಆಪಿಪು. ೧೫-೧೫) ; ಇಱಿಯದೆ ಬೇಡಿದೊಡೀಯದೆ ಬಱಿದೆ ಕುಲೀನತೆಗೆ ಬೆಸೆದು ಪಾರ್ಥಿವಶಬ್ದಕ್ಕೆಱಿವಟ್ಟೆನಿಸಿ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಪೊಱೆಯೆನಿಪಂ ರಾಜನಾಮಧಾರಕನಲ್ತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೧) ; ಏನಱಿಯಲ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೇ ಚತುರಕವಿಪ್ರತಾನರಚಿತಾಧ್ವಕೃತಿಪ್ರತಿರೈಕಪಾತ್ರಸಂಸ್ಥಿತಗುಣದೋಷದುಗ್ಧಜಳಭೇದನಮಂ ಕವಿನಾಮಧಾರಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೮). [ನಾಮ + ಧಾರಕ]

ನಾಮಧಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಸರು ಪಡೆದವನು ; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. ೨. ನಟನೆ ಮಾಡುವವನು; ಸೋಗುಗಾರ : ಅತ್ಯಾಶಿಗೆ ಬಕವ್ರತಿಗೆ ಗ್ರಾಮಣಿಗೆ ಪಾಷಂಡಗಾತ್ಮವಿರಾಮಕಾರಿಗೆ ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿಗೆ ನಾಮಧಾರಿಗೆ ಪಾರ್ಥ ಕೇಳ್ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೨೬). ೩. ಭಗವಂತನ ನಾಮವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು,— ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವವನು ; ಭಕ್ತ : ದೇವನಾಮದ ಜೋಡು ನಮ್ಮನು ಕಾವುದೈ ನೀ ಮುನಿದಡೆಯು ನಿಮಗಾವು ಹೆದಱೆವು ನಾಮಧಾರಿಗಳತುಳಬಲರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೩) ; ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲರಾಯನ ನಾಮಧಾರಿಗಳಿಗೆ ನರಕವುಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೦೯-೩). ೪. ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗುರುತಾದ ಮೂರು ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಧಾರಿ. ೫. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತಾನುಯಾಯಿ; ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ. [ಸಂ. ನಾಮಧಾರಿನ್]

ನಾಮಧೇಯ (ನಾ). ೧. ನಾಮ ; ಹೆಸರು : ಭವಪರಿಣಾಮಪರಾವರ್ತನದಿಂ ಬಂದು ವಿಂಧ್ಯಾಟವೀಮಧ್ಯದೊಳ್ ಸೋಮನಾಮಧೇಯ ತಾಪಸಂಗಂ ಶ್ರೀದತ್ತೆಗಂ ಸೋಮಿಲನೆಂಬೊಂ ಮಗನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೧ ವ) ; ಪರವಾದೀ[ಶರಭ]ಭೇರುಣ್ಡಾಪರನಾಮಧೇಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀನನ್ದಿಪಣ್ಡಿತದೇವರ್ಗೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೭ ; 1072) ; ಶೃಂಗಿಬೇರಪುರ ನಾಮಧೇಯದ ಬೇಡರೂರಿಂಗರಸು ಗುಹಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೭-೫೩೨). ೨. ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ವೇದದ ಭಾಗ : ಮತ್ತಮಾ ವೇದಂಗಳಾದೊಡೆ ವಿಧಿವಾದ ಅರ್ಥವಾದ ಮಂತ್ರವಾದ ನಾಮಧೇಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಭೇದದಿಂ ಸಮಸ್ತಧರ್ಮಂಗಳಂ ಬೋಧಿಪವು . . . ಜನನೀಜನಕರಂತೆ ಯಾಗಾದಿಗಳ್ಗೆ ಪೆಸರಂ ಪೇಳ್ವುದೇ ನಾಮಧೇಯಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೪) ; ವೈದಿಕಜ್ಞಾನವು ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಮಂತ್ರ, ನಾಮಧೇಯ, ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ವಿಭಜಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨೯).

[ಸಂ.]

ನಾಮನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ ನಕ್ಷತ್ರ ; ℗ ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವು (ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರವು) ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನೂ ನಕ್ಷತ್ರಪಾದವನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚು, ಚೆ, ಚೊ, ಲ, ಈ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನಿ ೧, ೨, ೩, ೪ನೆಯ ಪಾದ. ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಪಾದದೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ : ಜಾತಕ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೆಸರು ಹೇಳಿ. ನಾಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ನೋಡಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ನಾಮ + ನಕ್ಷತ್ರ$_1$]

ನಾಮನಿರ್ದೇಶ (ನಾ). ೧. ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ೨. = ನಾಮಕರಣ ೩ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ನಾಮನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ ಹನ್ನೆರಡು ಜನಗಳೂ . . . ಸದಸ್ಯರಾಗಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾಸ. ೩೯).

[ನಾಮ + ನಿರ್ದೇಶ]

ನಾಮನಿರ್ವಚನ (ನಾ). ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವುದು,—ಹೊಗಳುವುದು,—ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು : ಬಸವನವತಾರ ಬಸವನ ನಾಮನಿರ್ವಚನವೆಸೆವ ಬಾಲ್ಯದ ಲೀಲೆ (ಲಿಚಿಂ. ೧-೧೩).

[ನಾಮ + ನಿರ್ವಚನ]

ನಾಮಪತ್ರ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆಗೆ ನಿಲ್ಲಲು ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಪತ್ರ : ಮುಕುಂದನ ನಾಮಪತ್ರ ಕೊಡಿಸಿದರು . . .ಚಂಚಲೆ ಹಿಂದು

ಮುಂದು ನೋಡಲಿಲ್ಲ. ತಾನೂ ನಾಮಪತ್ರ ಸಲ್ಲಿಸಿದಳು (ಭೂಮಿತಾ. ೭೪) ; ಚುನಾವಣೆಗೆ ನಾಮಪತ್ರವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಇಂದೇ ಕೊನೆಯ ದಿನ (ರೂಢಿ). [ನಾಮ + ಪತ್ರ]

ನಾಮಪದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಭಾವಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವ ಪದ : ಸಂಗತಿಯಿಂದಂ ನಾಮಪದಂಗಳ ವೇಕಾರ್ಥಗತಿಯೊಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಸಂಗಳಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೧೯೯) ; ಮರ, ದೇವ, ಎಂದು (ನಾಮ)ಲಿಂಗಮನಿಱಿಸಿಮರ್ ಎಂಬ ನಾಮ ವಿಭಕ್ತಿಯಂ ಕೂಡೆ, ಮರಂ, ದೇವಂ ಎಂದು (ನಾಮ)ಪದಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೩೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳೆಲ್ಲ ನಾಮಪದಗಳು (ಮಧ್ಯಪ. ೭) ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದಗಳನ್ನು ನಾಮಪದ, ಕ್ರಿಯಾಪದ, ಅವ್ಯಯ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೩). [ನಾಮ + ಪದ$_2$]

ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪದದ ಮೂಲರೂಪ; ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ : ಸುಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸರಿಮಾಡಿ, ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಮೆಂಬ ಪೆಸರನಿಟ್ಟು, ಶಬ್ದಜ್ಞರ್ ಲಿಂಗಮಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಶಮದ. ೮೦ ವೃತ್ತಿ) ; ನಾಮಪದದ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಧ್ಯಪ. ೭); ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಾಗುವುವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೬). [ನಾಮ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ನಾಮಫಲಕ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡ, ಬೀದಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಇದು ಇಂಥದೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಬರೆದು ತಗುಲುಹಾಕಿರುವ ಹೆಸರಿರುವ ಹಲಗೆ : ಪರಿಷನ್ಮಂದಿರದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಹಾಕುವ ನಾಮಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬರೆಸಬೇಕು ?—ಎಂಬ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿ (ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಹಾವಳಿ)ಯನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಎಸೆದರು (ದ್ರಾವಿ.೮೧); ಅವರು ಹೊಸ ಅಂಗಡಿಯೊಂದನ್ನು ತೆರೆದು ನಾಮಫಲಕವನ್ನು ತಗುಲು ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). [ನಾಮ + ಫಲಕ]

ನಾಮಮೋಹ (ನಾ). ಹೆಸರಿನ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿ : ಜಯದ ಮದ್ದಿನಲಿ ನಾಮಮೋಹದಲಿ ಭರತನಾದ ಮೂಢ(ಮುಕ್ತಕಂ.೨೫೦-೭). [ನಾಮ + ಮೋಹ]

ನಾಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬರೆದನ್ನಾಮಯ್ಯಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩೮-೮೦ ; ಸು. 890). [ನಾಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ನಾಮರೂಢಿ (ನಾ). ಪದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ,—ಮೂಲಾರ್ಥ ; ಶಬ್ದದ ನಿಜಸ್ವರೂಪ : ಸ್ವರಮಿದಿರೊಳಿರೆ ವಿಭಕ್ತಿಸ್ವರಕಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ ವರಸಂಸ್ಕೃತ ಕರ್ಣಾಟಕಮೆರಡಱೊಳಂ ನಾಮರೂಢಿಯಬಾಯದ ಪಕ್ಷಂ (ಶಮದ. ೫೨) ; "ನಾಮರೂಢಿಯಬಾವುದು" ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಹಾನಿ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಕೈಪಿಡಿ.೭). [ನಾಮ + ರೂಢಿ]

ನಾಮರ್ದ (ನಾ). ೧. ಹೇಡಿ; ಪುಕ್ಕ. ೨. ನಪುಂಸಕ : ಆ ನಾಮರ್ದ ನಿನ್ನ ಭಾವ ಯಾವ ಮುಖ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾನೆ (ದುಂಬಿಕ. ೧೭೧). ೩. ಸಾರವಿಲ್ಲದುದು : ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವ : ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಜಾಗ ನಾಮರ್ದ ಎಂತ ಕೇಳುತೇವೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಮರ್ದ್]

ನಾಮಲಿಂಗ (ನಾ). = ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ : ನಾಮಲಿಂಗಕ್ಕೆ—ಅರಸ . . . ಹರಿಣ, ಮೂಷಕ—ಎಂದಿರಿಸಿ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿಯಂ ಪತ್ತಿಸುವುದು (ಶಮದ. ೭೨ ಪ್ರಯೋ). [ನಾಮ + ಲಿಂಗ]

ನಾಮವಾಚಕ (ನಾ). = ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಥವಾ ವಿಷಯಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ನಾಮವಾಚಕವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಪ. ೨೫). [ನಾಮ + ವಾಚಕ]

ನಾಮವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ ; ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯ : ಪಿಂತೆ ಪೇೞ್ದ ನಾನಾ ತೆಱದ ಲಿಂಗಂಗಳ್ಗೆ ಪರವಾಗಿ ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಗಳ್ . . . ಪ್ರಥಮೆಗಂ . . . ಸಪ್ತಮಿಗಂ—ಏೞಾಗಿ ಕಾರಕವಶದಿಂ ಪತ್ತುಗುಂ (ಶಮದ. ೯೩ ವೃತ್ತಿ). [ನಾಮ + ವಿಭಕ್ತಿ]

ನಾಮವಿಶೇಷಣ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಪದ ; ವಿಶೇಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ ; ಗುಣವಾಚಕ : ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬರತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನಾಮವಿಶೇಷಣಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಪ. ೧೮೧). [ನಾಮ + ವಿಶೇಷಣ]

ನಾಮವ್ಯತ್ಯಯ (ನಾ). ಹೆಸರಿನ ಬದಲಾವಣೆ ; ನಾಮಾಂತರ : ಅವನ ನಾಮವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭೂಪತಿಗೆ ಯಾವ ಸಮಾಧಾನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೨). [ನಾಮ + ವ್ಯತ್ಯಯ]

ನಾಮಶೂನ್ಯ (ನಾ). ಹೆಸರು ಕೂಡ ಇಲ್ಲದುದು ; ನಿರ್ನಾಮವಾದುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾದುದು : ನಾಮಶೂನ್ಯರ [ವ] ಮಾಡಿಬಿಡುವೆನು ರಾಮಸೇನೆಯನು (ಕೌಶಿಂ. ೨೦-೭). [ನಾಮ + ಶೂನ್ಯ]

ನಾಮಶೇಷ (ನಾ). ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು : ಅಳಿದು ಹೋದುದು ; ನಾಶವಾದುದು : ತೊಗಲುಗೊಂಬೆಯ ಬದಲು ಮರದ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸುವುದೂ, ಯಕ್ಷಗಾನ ಹಾಡುತ್ತ, ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದೂ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಲಾವಿಧಾನವೂ ಇಂದು ನಾಮಶೇಷವಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೫) ; ಬಡಗಣ ಸಿಂದರ ಆಳಿಕೆ ನಾಮಶೇಷವಾಗಿ ಅವರ ಸಿಂದವಾಡಿಯನ್ನು ಸಿಂಘಣನು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಮೂರುಊ. ೭೭). [ನಾಮ + ಶೇಷ]

ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ (ನಾ). = ನಾಮಕೀರ್ತನ : ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದರೆ ದೇವರ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಲಿ (ರೂಢಿ). [ನಾಮ + ಸಂಕೀರ್ತನ]

ನಾಮಸಾದೃಶ್ಯ (ನಾ). ಹೆಸರಿನ ಸಾಮ್ಯ ; ಹೆಸರಿನ ಹೋಲಿಕೆ ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಹೆಸರಿರುವುದು : ಈ ಬಾಲಕನು 'ಶಕುಂತಲಾವಣ್ಯ' ಎಂದು ನಾನು ಆಡಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ನಾಮಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಭ್ರಮಿಸಿದನು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೭-೧೨). [ನಾಮ + ಸಾದೃಶ್ಯ]

ನಾಮಸೂಚಿ (ನಾ). ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆಗೆ ತರುವುದೇ ನಾಮಸೂಚಿಯ ಧ್ಯೇಯ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೫೧). [ನಾಮ + ಸೂಚಿ]

ನಾಮಸ್ಮರಣ (ನಾ). (ಇಷ್ಟದೇವತೆ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರ) ಹೆಸರನ್ನು ನೆನೆಯುವುದು : ಬಲಿಯು . . . ದಿವಿಜಗಣಗಿಣವ ಹರಿಯ ನಾಮಸ್ಮರಣಬಲದಲಿ ಹಲಿಗೆಯ ತಿರುಹಿ ಸುರರ ರಾಜನ ವರರಥವ ಸೆಱೆ ಗೆಲಿದು ಗಂಧರ್ವಾದಿ ನಾಯಕರ (ಸಂಭಪ. ೯-೩೦) ; ಈ ಉಪಕಾರವನ್ನು ತಾವು ಮಾಡಿದರೆ ತಮ್ಮ ನಾಮಸ್ಮರಣವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುತ್ತ ಇರುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). [ನಾಮ + ಸ್ಮರಣ]

ನಾಮಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). =ನಾಮಸ್ಮರಣ : ಏನ ಓದಿದರೇನು ಏನ ಕೇಳಿದರೇನು ಈ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಗೆ ಸರಿ ಬಾರದು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೯೦-೩); ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ನಾಮಸ್ಮರಣೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ (ಕಬಸಾ. IV, ಪೀಠಿಕೆ). [ನಾಮ + ಸ್ಮರಣೆ]

ನಾಮಾಂಕ (ನಾ). ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವುದು; ಹೆಸರು ಹಾಕಿರುವುದು. [ನಾಮ + ಅಂಕ2]

ನಾಮಾಂಕಿತ (ಗು). ೧. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗುರುತು ಮಾಡಿದ; ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ. ೨. ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾದ ; ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ನಾಮಾಂಕಿತ ವಕ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಗೋಖಲೆಯವರು . . . 'ರಂಗಸಜ್ಜಿಕೆ' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಕಥಕ. ೬೩). (ನಾ). ೩. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು ; ಹೆಸರುಳ್ಳುದು : ಕಮಳವಿಂದು ನಿನ್ನ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖಮುಮಾ ಕಮಳದಂತೆ ನಿಕ್ಕುವಮೆಂದಿಂತಮುದಿರೆ ಪೇೞ್ವುದನಱುಗುತ್ತ ಮರನ್ಯೋನ್ಯೋಪಮಾನ ನಾಮಾಂಕಿತಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೩). ೪. ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವುದು : ಆ ರಾಜರ್ಷಿಯು . . . ತನ್ನ ನಾಮಾಂಕಿತವಾದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನು . . . ಶಕುಂತಲೆಯ ಬೆರಳಿಗಿಟ್ಟು ಹೋದನು (ಶಾಕುಂತ. ೪೭-೮). ೫. ಹೆಸರು : ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಕಲಾಕೃತಿಗಳ ಕೆಳಗೆ ತಮ್ಮ ನಾಮಾಂಕಿತದ ಮೊದಲನೆ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊರೆದಿರುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೬); ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀತೋಂಟದ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರರ ನಾಮಾಂಕಿತದಲ್ಲಿ 'ಸಿದ್ಧಾಪುರ'ವೆಂಬ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ (ನೊಳಂಬ. ೬೩).

ನಾಮಾಂಕಿತ ಮಾಡು=ಹೆಸರನ್ನು ಇಡು ; ನಾಮಕರಣ ಮಾಡು : ಅವರ ಹೆಸರು ಅಜರಾಮರ ಉಳಿಯಲೆಂದು ಜನಪದವು ಆ ಊರನ್ನೇ ಅವರಿಗೆ ನಾಮಾಂಕಿತ ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೫).

[ನಾಮ + ಅಂಕಿತ]

ನಾಮಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಹೆಸರು : ರೌಚ್ಯನೇ ದೇವಸಾವರ್ಣಿಕನೆಂದು ಪುರಾಣಭೇದಗಳಿಂ ನಾಮಾಂತರವುಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೧೮); ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿ ನಾಮಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬೇರೆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಾಮಾಂತರಿತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಬಂಧ ಚಮತ್ಕಾರ ; ಹೇಳಬೇಕಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿ ಹೇಳುವ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ; ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ : ನಾಮಾಂತರಿತಕ್ಕೆ— ಮೊದಲೊಳ್ ವಿಕಾರಿ ನಾಕಾರದರ್ಶನೀಯಂ ವಿರಾಮದೊಳ್ನಾಯಕಮಂತದು ತಾಂ ವಿನಿಂದ್ಯಮಲ್ತಾದಿದೇವಪುತ್ರಂ ಸದಾನವಾರಿಪ್ರಮುಖಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೬೦೦). ℙ ಇಲ್ಲಿ 'ವಿನಾಯಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಹೋಗಿವೆ.

[ನಾಮ + ಅಂತರಿತ]

ನಾಮಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ವರ್ಣ : ಅನುಜಂ ನಾಮಾಕ್ಷರದಿಂದನಂತವೀರ್ಯಂ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂ ತನ್ನನೆ ತಾನೆ ಪೋಲ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧) ; ಅನುದಿನಮೊಂದೊಂದಾಗಲೆ ವನಿತಾಮಣಿಯೆಣಿಪುದೆನ್ನ ನಾಮಾಕ್ಷರಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೪೪ ಅಡಿಟ).

[ನಾಮ + ಅಕ್ಷರ]

ನಾಮಾನುಕ್ರಮ (ನಾ). ಹೆಸರುಗಳ ಅಕಾರಾದಿಯಾದ ಪಟ್ಟಿ ; ಪರಿವಿಡಿ; ಆನುಪೂರ್ವಿ : ಅಂಗರಚನಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ನಾಮಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ (ನಾಮೆಂಕ್ಲೇಚರ್) ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ತಗ್ಗುತ್ತಿದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨). [ನಾಮ + ಅನುಕ್ರಮ]

ನಾಮಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ (ನಾ). =ನಾಮಾನುಕ್ರಮ : ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಮಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ನಾಮ + ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ]

ನಾಮಾವಶೇಷ (ನಾ). =ನಾಮಶೇಷ : ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ನಾಮಾವಶೇಷ ಮಾಡಿದುದು ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆಯ ನಿದರ್ಶನವಾಗುವಂತಿದೆ (ಪಾಂಚಾಳ್ಯ. ೬೨). [ನಾಮ + ಅವಶೇಷ]

ನಾಮಿ₁, **ನೌಮಿ** (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ದಿನ,—ತಿಥಿ ; ನವಮಿ : ಪದಮಧ್ಯಲೋಪಕ್ಕೆ...ನವಮಿ-ನಾಮಿ, ನಿಯಮ-ನೇಮ (ಶಮದ. ೨೭೫ ಪ್ರಯೋ.). **ನೌಮಿ :** ನವಮಿ, ನೌಮಿ ; ದಶಮಿ, ದಸವೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ.). 'ಮಾನಾಮಿ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ನವಮೀ]

ನಾಮಿ₂ (ಗು). ೧. ಬಗ್ಗಿಸುವ. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ದಂತ್ಯಾಕ್ಷರವನ್ನು ತಾಲವ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೂರ್ಧನ್ಯವನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಅ, ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳು : ಪರಿಹರಿಸೆಯುವರ್ಣಮನಾ ಸ್ವರಂಗಳವು ನಾಮಿಯೆಂಬುವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೧೨) ; ಅವರ್ಣಂ ಪಿಂಗಿದಾ ಸ್ವರಂ ನಾಮಿಯೆಂದು ಪೇೞಲ್ಪಡುಗುಂ (ಶಮದ. ೯) ; ಅವರ್ಣವನ್ನುಳಿದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು "ನಾಮಿಗಳು" ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೭).

[ಸಂ. ನಾಮಿನ್]

ನಾಮಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನಾಮಿಯುಡ್ಡವಂತಿಕೆ ನಾನಾ ಸುಲಿಗೆ ಲಾವಣಿಗೆಯೆಂಬೀ ಗಳಬಳಮಂ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಸುಂಕಮಂ ಬಾಳಿಸಿದಂ (ಕೆಳನೃ. ೭-೩೦). [?]

ನಾಮಿತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡುವ ಧಾಟಿ ; ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನು ಹೇಳಿರುವ ಹದಿನೈದು ಬಗೆಯ ಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ಹಿಂದಿನ ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಗಮಕದ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮತಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. "ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ಪಂಚದಶವಿಧ ಗಮಕಗಳು ಹೀಗಿವೆ :— ೧. ತಿರಿಪ—ಸ್ವರ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು ನುಡಿಯುವುದು. ೨. ಸ್ಫುರಿತ—ಜಂಟಿಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಸ್ವರ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು ನುಡಿಯುವುದು. ೩. ಕಂಪಿತ—ಮುಂದಿನ ಸ್ವರ ತಾಗುವಂತೆ ಅಲುಗಿದರೂ ಆ ಮುಂದಿನ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಒಂದು ಸ್ವರ ಅಲುಗುವುದು ಅಥವಾ ಕಂಪಿಸುವುದು. ೪. ಲೀನ—ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೊಂದು ಮುಂದಿನ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ನಿಧಾನವಾಗಿಯೂ ಐಕ್ಯವಾಗುವುದು. ೫. ಆಂದೋಳಿಕ—ದೀರ್ಘಕಾಲ ಒಂದು ಸ್ವರ ನುಡಿದ ನಂತರ ಮುಂದಿನ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಲೀನವಾಗುವಂತೆ ತಂತಿ ಎಳೆಯುವುದು (ವೀಣೆಗೆ ಮೀಸಲಾದ ಗಮಕ). ೬. ವಳಿ—ವೀಣೆಯ ಒಂದು ಸ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಮುಂದಿನ ಸ್ವರಗಳು ನುಡಿಯುವಂತೆ ತಂತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಜಗ್ಗಿಸುವುದು (ವೀಣೆಗೆ ಮೀಸಲಾದ ಗಮಕ). ೭. ತ್ರಿಭಿನ್ನ—ವೀಣೆಯ ಒಂದು ಸ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಾರಣೆ, ಪಂಚಮ ಮತ್ತು ಮಂದ್ರ, ಅನುಮಂದ್ರ ತಂತಿಗಳ ಮೇಲೂ ಒಂದೇ ಬೆರಳು ಅಥವಾ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂರಿ, ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವಂತೆ ಒಂದೇ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಮೀಟುವುದು (ವೀಣೆಗೆ ಮೀಸಲಾದ ಗಮಕ). ೮. ಕುರುಳ—ಸ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಂತಿ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವರ ನುಡಿಸುವುದು

(ವೀಣೆಗೆ ಮಿಾಸಲಾದ ಗಮಕ). ೯. ಆಹತ—ಒಂದು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಮಿಾಟು ಹಾಕಿ, ಮಿಾಟಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ವರ ನುಡಿಯುವುದು (ವೀಣೆಗೆ ಮಿಾಸಲಾದ ಗಮಕ). ೧೦. ಉಲ್ಲಸಿತ—ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸ್ವರಗಳು ಗೋಚರವಾಗದಂತೆ ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಜಾರುವುದು. ೧೧. ಪ್ಲಾವಿತ—ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ಕಂಪನ. ೧೨. ಹುಂಪಿತ—ಶಾರೀರವನ್ನು ಸಂಚಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ನಂತರ ಅದೇ ಸ್ವರವನ್ನು ಘಾತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಘಾತವಾಗಿ ಸ್ವರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸಂಚಾಗಿ ಅದೇ ಸ್ವರ ನುಡಿಯುವುದು. ೧೩. ಮುದ್ರಿತ—ತುಟಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಶ್ರುತಿಲೀನವಾಗಿ ಹಾಡುವುದು. ೧೪. ನಾಮಿತ—ಸಣ್ಣ ಸಂಚುಶಾರೀರದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವುದು. ೧೫. ಮಿಶ್ರಿತ—ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧ ಗಮಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುವುದು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೬): ಸ್ವರಕಂಪವು ಅವರೋಹಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಂದ್ರ (ಸ್ಥಾಯಿಯ)ದ್ದಾದರೆ ಅದು ನಾಮಿತ(ವೆಂಬ ಗಮಕ) (ಚತುಸ್ರ.೩೨).

[ಸಂ.]

ನಾಮು (ನಾ). ಎಳೆಜೋಳವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಒಂದು ಸಲ ಜೋಳವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಕೂಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಚಿಗುರು ಜೋಳವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ : (ಎಸಮ್ಮೆ. XV, ೪೨). ☞ ಇದು ನಾಮುಹುಳ ಎಂಬ ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ರೋಗ ಬಂದರೆ ದನಕರುಗಳು ನಡುಗುತ್ತವೆ. ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ; ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ; ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಿಮ್ಮುತ್ತ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ನಾಮು = ಜೋಳದ ಕೂಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಚಿಗುರು]

ನಾಮುಹುಳ (ನಾ). ನಾಮು ರೋಗವನ್ನು ತರುವ ಕ್ರಿಮಿ : (ಎಸಮ್ಮೆ. XV, ೪೨). [ನಾಮು + ಹುಳ(<ಪುೞು)]

ನಾಮೂಷಿ (ನಾ). ಅಗೌರವ ; ಅಪಮಾನ : ಅಣ್ಣಗೆ ನಾಮೂಷಿ ಮಾಡಿದ ವಿಧವೆಯ ಮೇಲೆ ರೋಷವನ್ನು ತಾಳಿದ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಉಪಾಧ್ಯನು . . . ಅರ್ಭಟ ಮಾಡಿದನು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೨೧).

[←ಹಿಂ. ನಾಮೂಸೀ ; ಮರಾ. ನಾಮೋಶೀ, ನಾಮೋಸೀ, ನಾಮುಷ್ಕೀ]

ನಾಮೆ$_1$ (ನಾ). ಹೆಸರು ; ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ನಮ್ಮ ಹಿರೇರ ಕಾಲಕ್ಕ ಇದ್ದ ನಾಮೆ ನಮ್ಮ ಕಾಲಕ್ಕ ಇಲ್ಲ (ಗಂಪೂಯಿ. ೫೦) ; ಈಗಾಗಲೇ ಶ್ಯಾಮರಾಯ ಪ್ರಥಿತಯಶ ಕಂತ್ರಾಟದಾರನೆಂಬ ನಾಮೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೨೮). [<ಸಂ. ನಾಮನ್]

ನಾಮೆ$_2$ (ನಾ). ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ ; ದಾಖಲೆ : 'ತಂಡನಾಮೆ', 'ಪಂಚನಾಮೆ' ಪರಾ. [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಮಾ]

ನಾಮೋದ್ದಿಷ್ಟ (ಗು). ಹೆಸರಿಸಿದ ; ನಮೂದಿಸಿದ : ಸಂಸತ್ತಿನ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸದನದಿಂದ ನೇಮಕವಾದ ಅಥವಾ ನಾಮೋದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ನ್ಯಾಯಾಲಯವು . . . ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಪುನರ್ವಿಲೋಕನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೧೪). [ಸಂ.]

ನಾಯ್, ನಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಶುನಕ ; ಶ್ವಾನ : "ಕೌಲೇಯಕಃ, ಸಾರಮೇಯಃ, ಶುನಕಃ, ಶ್ವಾ, ಕುಕ್ಕುರಃ, ಭಷಕಃ, ಮೃಗದಂಶಃ, ಶಾಲಾವೃಕಃ — ಈ ೮ ನಾಯ್[ಪಾಠಾಂ.ಯಿ]" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೬) ; ಈತಂ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನೆಂದುಂ ನಾಯ್ಗೋಲಿಳಿ[ಯೊಳ್] ಕರಮೆಂಬುದಿದಗ್ಗಳಮಾ ಹೀನಾಧಿಕಪ್ರಶಂಸಾದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೮) ; ದುರಾತ್ಮಾ ಎನ್ನನೊದೆದ ನಿನ್ನ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಂ ನಾಯುಂ ನರಿಯುಮಾಗಿಯಪ್ಪೊಡಂ ಕೊಂದು ಮುಕ್ಕಳ್ವೆರಸು ತಿಂಬೆಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೯) ; ಪಂದಿವೇಂಟೆಯ ನಾಯೆಂತಪ್ಪುವೆಂದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬ ವ) ; ಮಿಾನಂ ಮಿಾನಂ ತಿಂಬಂತಿರೆ ನಾಯ್ನಾಯುಂ ತಿಂಬಂತಿರೆ ತಿಂದರನಿಬರಂ ರಕ್ಕಸಿಯರ್ (ಗದಾಯು. ೪-೪೦); X X X ಪೋಗಲ್ ತ್ತಪ್ಪಿ ಹರಿದ ನಾಯಂ . . . ಸೂರಸೇವಿ ನಾಯಕಂ X X X ಕಟ್ಟಕೊಣ್ಡ ಬಿಡಲೊಲದಿೞದೊಡೆ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೧-೧೭ ; 1020 ?) ; ಪಲವು ನಾಯ್ಗಳ ನಡುವಣ ಪುಲ್ಲೆಯಂತೆ ನಡುನಡುಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೨) ; ಪೊರೆದೇಂ ಬಾಳವೆ ಪಂದಿ ನಾಯ್ಗಳೊಡಲಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮) ; ಹಾಸಗಳ ಪಿಡಿದೆಳೆವ ನಾಯ್ಗಳ . . . ಹೆಬ್ಬಲೆ ಬೀಸಿದರು ಬೇಂಟೆಗರು ಬಹಳ ಮೃಗಂಗಳನು ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೯). ೨. (ಆಲಂ) ಹೀನಜಾತಿಯದು ; ಕೀಳುಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : 'ನಾಯಿತುಳಸಿ', 'ನಾಯಿನೇರಿಲ್' ಪರಾ. ೩. ನೀಚ ; ತುಚ್ಛ ; ಅಯೋಗ್ಯ : ಕಡಿಗಳ ಹದಿನೆಂಟನೊಡಗೂಡಿ ಸಂದಿಸಿ ತೊಡಚಿ ಕಟ್ಟದೆ ನರರ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಈ ತೊಡಹದ ನಾಯ ನಿಚ್ಚ ನೀನಿಕ್ಕಿ ಕೆಡಿಸಿದೆಯಯ್ಯ (ದೇದಾವ. ೩೭-೭೨) ; ಅಳ ಹೆದಱಿಸಿ ನುಡಿವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೀಳ ಬಡಿಬಡಬಾಗ್ನಿ ನೊರಜಿನ ದಾಳಿಗಳುಕುವುದುಂಟೆ(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೭೯).

ನಾಯಿ: ೧. ಕಳ್ಳನೊಕ್ಕಲಾದುದಿಲ್ಲ ನಾಯಿಜಂಗುಳಿಯಾದುದಿಲ್ಲೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಱಿದೆಯಿಲ್ಲಕ್ಕುಂ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೩); ನಾಯ ಹಾಲು ನಾಯಿಗಲ್ಲದೆ ಪಂಚಾಮೃತಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೨೩); ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಅಱಿದ ಬಳಿಕ ಆ ಕಾಯುವ ನಾಯಿ ತಿಂದರೇನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೯-೩) ; ಬಿಡಿಸುತ್ತುಂ ಬೆಳ್ಪಾರಮನಡಿಯಿಡು ಕಾಣದ ಪೊಲೊಯ್ಯನಿಸು ನಾಯಿಗಳಂ ಸಡಲಿಸು ಹಾಸಮನೆನುತುಗ್ಗಡದಿಂ ಮುತ್ತಿದುದು ಪುಲ್ಲೆಯಂ ಭಿಲ್ಲೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೭೦) ; ನಾಯಿ ಸಿಂಹಕ್ಕಿದಿರೆ ಫಡ ಹೋಗೆಂದಳಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೩೯) ; ನಾಕದ ಸುಖ ನಾಯಿಗೆ ತಿಳಿದೀತೆ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಆ ರತ್ನಪುರಿಯೊಳಗೆ ಅತಿ ಮದದ ನಾಯಿಗಳು ಹೊಕ್ಕರೆ ಕ್ಷಿತಿತಳಕೆ ಸುರಮುನಿಪ ನಾರದ ಯತಿವರನು ಬರೆ (ಸಂಭಪ. ೭-೨೫); ವಾಯುಸುತನಂಜಿಸುವನೆಂದೀ ನಾಯಿ ಬೆದಱಿದನಕಟ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೫೯) ; ನಾಯೆ ಬಗುಳದೆ ಕೆಲಕೆ ಸಾರ್ . . . ಎಂದಸಹಾಯಶೂರರ ದೇವ ಜಱಿದೀಡಾಡಿದನು ಚರನ (ತೊರಂರಾ. ೫-೫-೬) ; ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವ ಕೊಡದ ನಾಯಿ ಇಟ್ಟ ಭಾಷೆಯ ತಪ್ಪುವ ನಾಯಿ (ಪುರಂದ.೫-೪೯-೧) ; ನ್ಯಾಯವ ಬಿಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವ ಪೇಳುವ ನಾಯಿಗೆ ನರಕವು ತಪ್ಪೀತೆ (ಕನಕ. ೨೫-೪) ; ನಿಶ್ರೇಯಸಾಭ್ಯಾಸಿಗಳ ನಿಂದಿಪ ನಾಯಿಗೇತಕೆ ನವರಸಾನ್ನವು (ಅಮೃತ. ೧-೩೨).

ನಾಯ ಡಿಂಗರ = ಬಹಳ ಹೀನನಾದವನು ; ಕಡು ನೀಚ : ಕುಲಮುಳ್ಳ ನರಂ ಪೆಱರೆಂಜಲನುಂಡಂದೆಲ್ಲಮವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬರು ಸಲೆಯಡಗಂ ನಾಯೆಂಜಲ ನಲಿದಲಸದೆ ತಿಂದಂದು ನಾಯ ಡಿಂಗರನಲ್ತೆ (ಪಸಾರ. ೫೯೮). ನಾಯ ಡೋಣಿ = ನಾಯಿಗೆ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ : ಬಲ್ಲಿದನೆಂಬವನ ಕೆಡಿಸಿತ್ತು ವಿಧಿ . . . ದಶಮುಖನ ನಾಯ ಡೋಣಿಯಲ್ಲುಣಿಸಿತ್ತು (ಬಸಹೆ. ೩೭-೯೫). ನಾಯ ತೇಜ = "ಹೇಯವಾದ ದರ್ಪ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿ" (ಬಸಪ. ಕೋಶ) : ಹರಗಣಪಂಕ್ತಿಯ ನಡುವೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನಾನು ಒಡೆಯತನದ

ನಾಯ ತೇಜವ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು . . . ಒಡೆಯರಿಂದಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿಕ್ಕಲು ತೆಗೆದಿರಿಸಿದನು (ಜಸಪ. ೪೩೯). **ನಾಯ ತೋಟ**=ನಾಯಿಗಳ ಜಗಳ : ಬೇಟೆಯ ಬೆಂಬಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕವು ನಾಯ ತೋಟಗೆ ತೊಡಕಲು ಹಿಂಡಿನ ಗೊಂದಣದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಆಡ ತಿಂದಹವು (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೧೧೧-೧೯). **ನಾಯ ನಡುಬೋನ**=ನಾಯಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಆಹಾರ : ನಾಯ ನಡುಬೋನವನು [ಪಾಠಾಂ. ನಾಯಿಗಳ ನುಡಿಗೇಳಿ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು] ನೆಚ್ಚಿ ವೃಥಾಯ ಕೆಡಬೇಡಾ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೯). **ನಾಯನೂಡು**=ನಾಯಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸು.—ಎರೆ : ಕವಿಲೆಯಂ ಕಱಿದು ನಾಯನೂಡುವ . . . ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೨). **ನಾಯ ಪಾಡು**=ನಾಯಿಯ ಗತಿ,—ಸ್ಥಿತಿ ; ಬಹಳ ಹೀನಾವಸ್ಥೆ : ಆತನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ನಮ್ಮ ಪಾಡು ನಾಯ ಪಾಡಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಆವ ಸಂಶಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಚೆನ್ನಚೇ. ೫೯). **ನಾಯ ಮಱಿ**=ಮರಿನಾಯಿ ; ಕುನ್ನಿ : ಸಿಂಹವೆತ್ತಲು ನರಿಗಳೆತ್ತಲು ನಾಯ ಮಱಿಯೆತ್ತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೭). **ನಾಯಿ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಬುತ್ತಿ**=ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ನಂಬಲಾಗದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರ ; ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು : ಈ ಕೆಲಸವೋ ನಾಯಿ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಬುತ್ತಿ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ನಂಬುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ನಾಯಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಗಡಿಗೆ**=ಅಪವಿತ್ರವಾದುದು : ನಾಯಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಗಡಿಗೆ ಮುಸುರೆಯಾದರೇನು ? ಮಡಿಯಾದರೇನು ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನಾಯ್ ; ತುಳು. ನಾಯಿ ;
ಕೊಡ. ನಾಯ್ ; ಗೊಂಡಿ. ನಯ್, ನಾಯ್, ನಾಯಿೊ]

ನಾಯ, ನೇಯ$_1$ (ನಾ). ನ್ಯಾಯ ; ನೀತಿ : ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ—ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ—ಅಮಾಸೆ, ಅವಸೆ . . . ನ್ಯಾಯ—ನೇಯ, ನಾಯ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ) ; ನ್ಯಾಯ—ನಾಯ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ); ಬಾಲನೊರ್ವನಂ ಬಳ್ಳು ಪಿಳ್ಳೆಯನೆಂತಂತು ಕೊಂಡುಯ್ವುದಿದಾವ ನಾಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೬-೧೧) ; ಇಬ್ಬರ ನಾಯ ಒಬ್ಬನಿಗಾಯ (ಗಾದೆ). **ನೇಯ$_1$** : ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ.' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ನ್ಯಾಯ]

ನಾಯಂಕ (ನಾ). = ನಾಯಕ ೨ : ಬಸವೆಯನಾಯಂಕನ ಚೆಉಂಡಪ್ಪನ ಮಗ ಧೂಳೆಯ ನಾಯಂಕನು . . . ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಲೋಚ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮದ ವ್ರಿತ್ತಿಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೨-೪ ; 1397). [ℙ ಇದು 'ನಾಯಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಾಯಂದ 'ನಾವಿದ' ನೋ.

ನಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಾಳು ; ಮುಖಂಡ; ಅಗ್ರೇಸರ ; ಗಣ್ಯ: "ಆರ್ಯಃ . . .ನಾಯಕಃ, ಅಧಿಭೂಃ, ಅಧಿಪಃ, ಅಧೀಶಃ, ಅಧಿಪತಿಃ— ಈ ೧೦ ಒಡೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೮) ; ರಾಯರ್ಝುಳಪ್ಪನ ಭುಜಕೌಕ್ಷೇಯಕವೆನಿಪಳವೆನಾಂತ ಗೋವಿನ್ದಚಮೂನಾಯಕನೊಳ್ ಸೆಣಸುವವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೩೬; 1114). ೨. ದೊರೆ ; ರಾಜ : "ನಾಯಕಃ=ದೊರೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೫೮) ; ನಾಯಕನಿಲ್ಲದ ಊರಲ್ಲಿ ಕಾಯಕ ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಗಾದೆ). ೩. ದಳಪತಿ; ಸೇನಾಪತಿ : ಎರಡುಮೊಡ್ಡಣದ ಮೊನೆಯ ನಾಯಕನಿಕಾಯದನೇಕ ವಿಧದ ಬಿಂಕದ ಪದಿರ ಪಱಿಗಳುಂ . . . ಒದವುವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೫೦ ಪ); ಶತಬಲಿ ಗಂಧಮಾದನ ಶರಭ ಮೈಂದಾದಿಗಳು ಕಾದಿತು ಮುಖ್ಯನಾಯಕರ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೫-೧೫). ೪. ಗಂಡ ; ಪತಿ ; ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ : ಪ್ರಿಯಕಾಂತೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಅಗಲುವ ನಾಯಕನಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೬-೭). ೫. =ನಾಯಕಮಣಿ ೨ : "ಮುತ್ತಿನ ಸರದ ನಡುವಣ ಮಾಣಿಕಮಂ ತರಳಮೆಂಬುದು ಅದನೆ ನಾಯಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೧೦) ; "ಆ ಹಾರಮಧ್ಯದ ರತ್ನ ನಾಯಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೪) ; ಕರಮೊಪ್ಪಿದುದಂದು ಪುರಂದರನೀಯೆ ಪುಳೋಮಸುತೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಕಂಠಾಭರಣಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ಚಿದ ಪದ್ಮರಾಗ ನಾಯಕಮಿದೆಂಬಿನಂ ರವಿಬಿಂಬಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೪); ನಾಯಕಮಿಲ್ಲದ ತೊಡವಿನ ನಾಯಕನಿಲ್ಲದ ದಿನಾವಸಾನಂ . . . ಮದಶ್ರೀಯಿಲ್ಲದ ಗಜಮದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಅಜಿಪು. ೬-೯೪) ; ರಾಯರತುನದ ನಡುವೆ ನೀನನುಗಾಯಕವೊ ನಾಯಕವೊ ಮೇಣುಪನಾಯಕವೊ ನೀನಾವನೆಂದನು ಜಱಿದು ಮುರಹರನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೩೨). ೬. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾದುದು ; ಪ್ರೇರಕವಾದುದು : ಈ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಾಯಕವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವರೂಪದ ಆಕಲನವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೩). ೭. ಅಂಕಿತನಾಮಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ. ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆಯ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರ ; ಕಥಾನಾಯಕ : ನಾಯಕನನ್ಯನಾಗೆ ಕೃತಿ ವಿಶ್ರುತಮಾಗದುದಾತ್ತ ರಾಘವಂ ನಾಯಕನಾಗೆ ವಿಶ್ರುತಮೆನಿಪ್ಪುದು ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿಯಲ್ತು (ಪಂರಾಪಾ. ೧-೩೭) ; ನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಧೀರೋದಾತ್ತ, ಧೀರಲಲಿತ, ಧೀರೋದ್ಧತ, ಧೀರ(ಪ್ರ)ಶಾಂತ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೯) ; ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕವಿಯಾಗಲಿ ಕವಿನಿರ್ಮಿತನಾದ ನಾಯಕನಾಗಲಿ ರಸಭಾವರಹಿತನಾಗಿ '**ಹೇಳುವವ**'ನಾದರೆ ಸಂಘಟನೆಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೪೩) ; ಅದೇ ಕಾತರವನ್ನು ತನ್ನ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಯಕ ನಾಯಕಿಯರನ್ನೋ, ಕಾವ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನೋ, ಶೈಲಿಯನ್ನೋ ಅಭಿನಂದಿಸಲು ತಿರುಗಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅದರಿಂದ ನಿಜವಾದ ಲಾಭವುಂಟಾದೀತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೪). [ಸಂ.]

ನಾಯಕಗ್ಗಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ಹುಚ್ಚು ಕಗ್ಗಲಿಮರ : "ವಿಟ್ಖದಿರಃ—ನಾಯಕಗ್ಗಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೩). [<ನಾಯ್ + ಕಗ್ಗಲಿ$_1$]

ನಾಯಕತಃಖ್ತೆ (ನಾ): ಒಂದು ಕಾರ್ಯಾಲಯದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿವರವನ್ನು ನಮೂದಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಲಮುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ಸಮಗ್ರವಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ ಪಟ್ಟಿ : ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ನಾಯಕತಃಖ್ತೆ (Master-Form) ಯಿರಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೧೦೪).

[ನಾಯಕ + ತಃಖ್ತೆ (<ತಖ್ತೆ)]

ನಾಯಕತನ (ನಾ). ಒಡೆತನ ; ಪ್ರಭುತ್ವ ; ಅಧಿಕಾರ : ತಿಂಮರಾಜಗಳು ತಮ್ಮ ನಾಯಕತನಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಮುಳವಾಗಿಲ ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಗೋತ್ರದ . . . ಅಶೇಷವಿದ್ವನ್ಮಹಾಜನೇಭ್ಯಃ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೨೮೩-೧೧ ; 1157) ; ಮುಳವಗಿಲ ನಾಡಲು ನಮ್ಮ ನಾಯಕತನದ ತ್ಯನನಹಳ್ಳಿಯ ಅತ್ತಿಕುಣ್ಟೆ ಪೂರ್ವ (ಮೈಆರ್.೧೯೨೩, ೧೪-೬ ; ?). [ನಾಯಕ + —ತನ]

ನಾಯಕತನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಡೆತನವನ್ನು ವಹಿಸು ; ಅಧಿಕಾರ ಮಾಡು : ನಾಯಕತನಂಗೆಯ್ದಂಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವಮಾದಂತೆ ಮುನ್ನವೆ

ಬ್ರತಮಂ ಕೊಳಲೆಂದಿರ್ದವರ್ . . . ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦–೨೮೩). [ನಾಯಕತನ+ಕೆಯ್$_1$]

ನಾಯಕತ್ವ (ನಾ). ಮುಂದಾಳುತನ; ಮುಖಂಡತ್ವ: ಬಂಗಾಳದಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ನಾಯಕತ್ವವಿರಲಿಲ್ಲ (ಚುಕ್ಕಾಸ್ರ. ೧೧೩ ಪೀಠಿಕೆ); ಅನೇಕ ಮುಖವಾದ ಜೀವನವೇ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿದೆ (ಪನುಜೀ. ೨ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನಾಯಕನರಕ (ನಾ). ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ನರಕ; ಭಯಂಕರವಾದ ನರಕ; ಘೋರ ನರಕ: ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರನವರಿವರೆಂದರೆ ಕುಂಭಿಯ ಪಾತಕ ನಾಯಕನರಕ ತಪ್ಪದು ಕಾಣಾ (ಬಸವ. ೫೬೯); ಲಿಂಗದ ಕೂಡ ಸಮಾಧಿಯ ಕೊಂಡೆನೆಂತೆಂಬ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನಾಯಕನರಕ ತಪ್ಪದು (ಪೋಳಿಮಾ. ೫೦–೨೦೯); ಮನ್ನಿಸಳೆ ಮಗನ ಮಾತನಿದೇಂ ನಾಯಕನರಕವಿಪಾಕೆಗೊಚ್ಚತಮಾಯ್ತೋ (ಯಶೋಚ. ೩–೭೪); ವೈವಸ್ವತನು ನಾಯಕನರಕದೊಳಗದ್ದುತ ಬಹನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪–೮೬). [ನಾಯಕ+ನರಕ]

ನಾಯಕಮಂಡಳೀಕ (ನಾ). ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿ; ಒಂದು ದೇಶಭಾಗದ ಒಡೆಯ,—ಪ್ರಭು: ಬಂಡಿಬೋವರ್ಗೆಱಿದು ನಾಯಕಮಂಡಳೀಕರ್ಗೆಱಿದು ನಾಟಕಪಂಡಿತರಿಗೆಱಿದಾಲವಟ್ಟವನಿಕ್ಕುವರಿಗೆಱಿದು (ಬಸಪು. ೫೯–೨೭).
[ನಾಯಕ+ಮಂಡಳೀಕ (=ಮಂಡಲೀಕ)]

ನಾಯಕಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮುಖಂಡ; ಮುಂದಾಳುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದವನು: ಭಾರತದ ನಾಯಕಮಣಿಗಳ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವೆ (ಸಂಗೀತ. III, ಆಮುಖ). ೨. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ: ವಜ್ರಬಾಹುಮಹೀನಾಥಂ ನಿಜತನೂಜಗುಣಮಣಿಮಾಲೆಗೆ ತತ್ಕನ್ಯಾರತ್ನಮಂ ನಾಯಕಮಣಿ ಮಾಡಲೆಂದಾತ್ಮೀಯವಿಳಾಸಂಬೆರಸು ಬಂದು ಪುಂಡರೀಕಿಣಿಗೆ ಮುಂದಟ್ಟಿದ ದೂತಂಗೆ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೪–೨೩ ಪ); ಮೊಗಕ್ಕೆ ಮೂಗುಂ ಆಭರಣಕ್ಕೆ ನಾಯಕಮಣಿಯುಮೆಂಬಂತೆ . . . ಇರ್ದುದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ರಾಜಧಾನಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೨ ಪ). [ನಾಯಕ+ಮಣಿ$_3$]

ನಾಯಕರತುನ (ನಾ). =ನಾಯಕಮಣಿ ೨: ಪತಿಯಳಿದ ಸತಿಯಿರವು ನಾಯಕರತುನವಿಲ್ಲದ ಪದಕ ದೈವಸ್ತುತಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾವ್ಯರಚನಾಭಾವದಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮–೧೮). [ನಾಯಕ+ರತುನ]

ನಾಯಕರತ್ನ (ನಾ). = ನಾಯಕಮಣಿ ೨: ವ್ರತವೆಂಬುದು ನಾಯಕರತ್ನ ವ್ರತವೆಂಬುದು ಸುಪ್ರಾಣಿಯ ಮುತ್ತು (ಉರಿಪ. ಕ. ೨೫–೫೩); ಕಂಠಮಾಲೆಯೊಳ್ ಜಾತಿನಾಯಕರತ್ನಮಂ ತೆಗೆದು ಬಿಸುಟಂತೆ ಧಾತುಗೆಟ್ಟದೆ ತಮ್ಮ ಬಲಮೆಂದು ಹಲುಬಿದಂ ಧರೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಮಱುಗಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩–೫೮). [ನಾಯಕ+ರತ್ನ]

ನಾಯಕವಾಡಿ (ನಾ). ೧. (ಊರಿನ ಅಥವಾ ನಾಡಿನ) ಮುಖಂಡ; ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ; ಒಡೆಯ; ಅಧಿಪತಿ: ಪಸಾಯಿತರು ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ಮಕ್ಕಳುಗಳೊಳಗಾದ ಕಂದಹಕ್ಕ ಬರದಿಹ ಸ್ಥಳಂಗಳು ಸಿರಿಪುರಮಹಮನೆ ಮಂನೆಎ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೧೧೦–೧೭; 1306 ?); ಹೊಂಸಿಗೆ ಆರಗದ ನಾಡ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ಪೂವ X X X ಅನುಭವಿಸಿ ಬಹ ಹುಟ್ಟುವಳಿ (ಎಕ. VII, ತಿಪನೊ. ೭೧–೨೬; 1431). ೨. ಸೇನಾಪತಿ; ದಳಪತಿ: ದುರುಳನ ಮುದವನಳಿವೆನು ಬಾಯ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ಕದನದಲಿ ನಡುಗಿಸುವ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳೆನಿಸುತ ಬದಗನಿದಿರಾದನು . . . ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫–೧೧); ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟುದು ಸಕಲ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳ ಗುಡಿಹೊಯ್ದುವಸುರ ವಿಭಾಡಗೆ (ತೊರರಾ. ೬–೧–೧೯); ಅಮರನಿಕರವನೀಡಿಱುವ ತೋಳುಗಳ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳ ಕೈದುಗಳ ಹೊಗರಂಬರವನಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೮–೧೭–೨೩); ಸರಳು ಬಿಲುಗಳ ಬಿಱುಬಿನಿಱುತವ ಕರದ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳ ನಿಷ್ಠುರದ ಹೀಹಾಳಿಗಳು ಮೆಱೆದುದು (ಮೂಲರಾ. ೧–೨೯). ೩. ಸೇನಾನಾಯಕರ ಗುಂಪು,—ಬೀಡು: ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಹುರುಳುಗೆಟ್ಟುದು ಹೆಸರ ನಾಯಕವಾಡಿ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫–೨೫).
[←ಮರಾ. ನಾಯಕವಡೀ./ತೆಲು. ನಾಯಕವಾಡಿ, ನಾಯಕವಾೞಿ]

ನಾಯಕಸಾನಿ, ನಾಯಿಕಸಾನಿ (ನಾ). ೧. ನೃತ್ಯಮಾಡುವವಳು; ನರ್ತಕಿ: (ಕಿ). ೨. ಸೂಳೆ; ಗಣಿಕೆ: "ವಾರಸ್ತ್ರೀ; ಪಾತರದವಳು; ನಾಯಕಸಾನಿ" (ಗಂಗಾಪು. ೨೮೬). **ನಾಯಿಕಸಾನಿ:** ೨. ಒಂದು ದಿನ . . . ಆ ನಾಯಿಕಸಾನಿಯ ಮನೇ ಮುಂದೆ ಸುಳಿದಾಡುವುದೂ . . . ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತಾನೇ ನಗುತಾ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಒಲಪು ನೂಡುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೩).
[ನಾಯಕ+ಸಾನಿ$_1$]

ನಾಯಕಸಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪೇಯ: ನಾಯಕಸಾರವೊಲಿದು ಕಡುಸೀಯೆನೆ ಕುಡಿಯೆಂದು ತಂದು ಕುಡಿಯಿಸುವರ್ ತಪ್ತಾಯಸರಸಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೯೭). [ನಾಯಕ+ಸಾರ$_2$]

ನಾಯಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಮುಖಂಡನ ಸ್ಥಾನ: ತಾನು ನಾಯಕಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೬). [ನಾಯಕ+ಸ್ಥಾನ]

ನಾಯಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ; ಯಜಮಾನಿತಿ: ನಾಯಕಿಯರ್ಕಳ್ ತಮ್ಮಯ ನಾಯಕಿಯರನಟ್ಟಿ ನೀಲನೀರೇರುಹಪತ್ರಾಯತನಯನೆಯರ ತನುವ ಜಾಯಾಸಮಜಾತೆಯರ್ಕಳೆನೆ ನಂದನದೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೪–೧೭). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ: ಮದಯಂಗುತ್ತಮಜಾತಿ ನಾಯಕಿಯ ಪಾಪಾತ್ಮಂಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುವಂ . . . ನೀಡುವಂ ಸುಡು ಪಾಪಿಷ್ಠನ ಬೊಮ್ಮನಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೩). ೩. ರಾಣಿ: "ನಾಯಕಿ =ಅರಸಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೫೮). ೪. ನರ್ತಕಿ; ನಾಯಕಸಾನಿ: ಬರೆ ಪುರದ ಬೀದಿಯೊಂದುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳ್ನಿಂದು ಹರನೋಲಗದ ನಾಯಕಿಯ ವಿಳಾಸಿನಿಯೊಂದು ಪರಿಯಾಣದೊಳಿದುದಕಮುಮನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲುತಿರೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೬–೧೦). ೫. ವೇಶ್ಯೆ; ಸೂಳೆ: ಮದನಕಲೆಗಳಂ ಪಾಟಿಸುವ ಬಗೆಯನೆಳೆಯರ್ಗೆ ಕಲಿಸುವ ನಾಯಕಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬–೩೭). ೬. ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರ; ನಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ: ಶಾಕುಂತಲ, ಸೀತ . . . ರಾಧ ಮುಂತಾಗಿ ನಾಯಕಿಯರ ಪಾತ್ರವೆಲ್ಲ ಇವಳ ಪಾಲಾಗಿದ್ದುವು (ರಂಗನಾ. ೧೮). ೭. ಹೆಂಗಸರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವ ಪದ. ಉದಾ: ರಂಗನಾಯಕಿ. [ನಾಯಕ+-ಇ$_2$]

ನಾಯಕಿ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನಾಯಕೀ ರಾಗವು . . . ಸದಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು (ರೂಢಿಯನ್ನು) ಅನುಸರಿಸಿಯೂ ಹಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೮); ನಾಯಕಿ—೨೨ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಖರಹರಪ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೩೨). [ಸಂ. ನಾಯಕೀ]

ನಾಯಕಿಣಿ (ನಾ). = ನಾಯಕಸಾನಿ ೨: ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ದೂರದೇಶದಿಂದ ನಾಯಕಿಣಿಯರನ್ನು ತರಿಸಿದ್ದರೆ ನೆಟ್ಟಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದೇಯಾನಿ. ೧೫೮). [<ನಾಯಕಿ$_1$]

ನಾಯಕಿತಿ 'ನಾಯಕಿತ್ತಿ' ನೋ.

ನಾಯಕಿತ್ತಿ, ನಾಗತಿ$_1$, ನಾಯಕಿತಿ, ನಾಯ್ಕಿತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ ; ಒಡತಿ : ನಾಯಕಿತ್ತಿಯ ಹಳ್ಳಿ ಕಾಲ ಬಯಲು ತಾವರೆಯಕೆಱೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೪-೧೨೨ ; 1261). ೨. = ನಾಯಕಿ ೨ : ಆ ಬೊಮೆನಾಯ್ಕನ ಹೆಂಡತಿ x x x ಬಮೆನಾಯಕಿತ್ತಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೧-೧೩; 1287). **ನಾಗತಿ$_1$:** ೧. ದೊರೆಯ ಹೆಂಡತಿಯರಿಗೆ ನಾಯಕಿತಿ ಅಥವಾ ನಾಗತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೦ ಉಪೋದ್ಘಾತ). **ನಾಯಕಿತಿ:** ೧. ಮನ್ಮಥ ಸಂವಛರದ ಪುಸ್ಯ ಸುಧ ಪಂಚಮಿಯಲು ಕೊಡಕುಣಿಯ ತಿಂಮನಾಯಕನ x x ಯೆ ನಾಯಕಿತಿ ಸ್ವರ್ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಳಾದ (ಎಕ. VIII(s), ಸೊರಬ. ೫೭೬-೫ ; ಸು. 1400) ; ದೊರೆಯ ಹೆಂಡತಿಯರಿಗೆ ನಾಯಕಿತಿ ಅಥವಾ ನಾಗತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೦ ಉಪೋದ್ಘಾತ). ೨. ಭೀಮವೆನಾಯಕಿತಿಯರ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮಂತ ಬಾಚಿದೇವಂ ಭೀಮ ಜಿನಾಲಯಮೆನ್ದು ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೯-೧೦೨ ; 1151) ; ಆ ಕೊಂತಿದೇವಿಗಧಿಕಂ ಚೋಕವೆನಾಯಕಿತಿ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೫೫ ; ಸು. 1225). **ನಾಯ್ಕಿತಿ :** ೧. ಶ್ರೀಬಳರ ನಾಯ್ಕಿತಿಗೆ x x x ನಿಲಿಸಿ ನಿಶಿದಿ ಚಯಿತ್ರ ಬಹುಳ ೧೦ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೧೦-೭ ; ?). [ನಾಯಕ + -ಇತ್ತಿ]

ನಾಯಗ, ನಾಯಿಕ, ನಾಯಿಗ, ನಾಯ್ಗ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಜಣನಾಯಗರಾ ಮಗನ್ (ಎಇ. IX, ೧೭-೬ ; ಸು. 800). **ನಾಯಿಕ :** ನಾಯಿಕರು ಗುಣಿಕರರು ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦೭-೪೨ ; 1576 ?). **ನಾಯಿಗ :** ಗಂಗ ಪೆರ್ಮನೆಡಿದೇಬರುಂ ಸಿಂಗವುರನಾಯಿಗರುಂ ಮಾವಾಣಿಗರುಂ . . . ಅಸ್ಯ ದಾನಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಣಃ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೫ ; 733). **ನಾಯ್ಗ :** ಉದಯವುರ ನಾಯ್ಗರ ಮಗನ್ [ಸಿ]ಂಗದತ್ತನು[ಂ] (ಎಇ. IX, ೨೧-೯ ; ಸು. 800).

ನಾಯಿಗನ ಚಕ್ರ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಮಳಕೀರ್ತಿಧ್ವಜಂ ನಾಯಿಗನ ಚಕ್ರ ಪರಚಕ್ರವಕ್ರಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮಂತಂ ಸಿಂಗರಸರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೬-೧೨ ; 1082). [< ಪ್ರಾ. ಣಾಯಗ./ ಸಂ. ನಾಯಕ]

ನಾಯಚಿಲಕೆ 'ನಾಯ್ಚಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ನಾಯಚುಂಚಲು 'ನಾಯಿಚುಂಚ' ನೋ.

ನಾಯತುಳಸಿ 'ನಾಯಿತುಳಸಿ' ನೋ.

ನಾಯತೊಳಸಿ 'ನಾಯಿತೊಳಸಿ' ನೋ.

ನಾಯತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕಲ್ಲತ್ತಿಮರ : "ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ, ಫಲ್ಗುಃ, ಮಲಪೂಃ, ಜಘನೇಫಲಾ — ಈ ೪ ನಾಯತ್ತಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮) ; ಎಸೆದಿರೆ ನಾಯತ್ತಿಯ ಸಂಧಿಸಿ ಸರ್ಪನ ಗೃಹಮುಮಾಗೆ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯೊಳ್ ನಿಸದಂ ಪುರುಷ ತ್ರಯದೊಳೊಸರ್ಗುಂ ಜಲಮಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಬೆಳ್ಸಲೆ ನೆಗೆಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೧) ; ಎಸೆವ ನಾಯತ್ತಿಯಿಂ ಮೂಡ(ಲ್)ಲು ಪುತ್ತಿರೆ . . . ಮೂಜಾಳ ಮಟ್ಟದಿಂ ಪಡುವ ಧಾರೆ ಭೋರ್ಗರೆದುದಿಸಿ ಬರ್ಕುಂ (ಬಿಟ್ಟಮ. ೧೧-೧೧). [ನಾಯ್ + ಅತ್ತಿ$_1$]

ನಾಯನ (ನಾ). ತಂದೆ ; ಅಪ್ಪ : ಬೇಗ ಅನ್ನುತ್ತೀರಿ, ನಾಯನ. ನಮಗೆ ತಿಳಿದಾಗ ಬೇಗ ಅಷ್ಟೆ (ಸಣ್ಣಕ. VII, ೪೪). [← ತೆಲು. ನಾಯನ]

ನಾಯನಾರ್, ನಾಯಿನಾರ್ (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶಿವಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದ ಅರುವತ್ತು ಮೂರು ಜನ ಸಂತರು : "ನಾಯನಾರ್ = ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಶರಣರು ; ಅರುವತ್ತು ಮೂವರು" (ವೀಶೈಪಾ. ೨೪-೮) ; ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಶೈವಪಂಥದ ಸಂತರು, ನಾಯನಾರರು (ಭಾರದ. ೪೦೦) ; ಈತನು ಮೊದಲು ಜೈನನಾಗಿದ್ದು ನಾಯನಾರರೆಂದು ಹೆಸರಾದ . . . ಅಪ್ಪರ್ ಎಂಬ ಯತಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಶೈವಮತವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದನಂತೆ (ಭಾಇಪ್ರ. ೨೪೬). **ನಾಯಿನಾರ್ :** ಪಿಳ್ಳೆಯರ ನಾಯಿನಾರಂದೊಸೆದು ಮುಂದಿರ್ದ ವಾಗೀಶನಂ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ನಲಿದು (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೩೭೫-೧೩). [← ತಮಿ. ಮಲ. ನಾಯನಾರ್]

ನಾಯನೇಜಿಲ್ 'ನಾಯಿನೇಜಿಲ್' ನೋ.

ನಾಯನ್ಮಾರ (ನಾ). = ನಾಯನಾರ್ : ೬೩ ನಾಯನ್ಮಾರರ (ಶೈವಸಂತರ) ಬಗ್ಗೆ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಗಳಿಗಾಗಿ ಶರಭಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮಾರು ೫೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೮೯). [← ತಮಿ. ನಾಯನ್ಮಾರ್]

ನಾಯಬ, ನಾಯಿಬ್, ನಾಯೇಬ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಬದಲಿ ಸಹಾಯಕ : (ಕಿ). ೨. ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ನೌಕರ : ನರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಾನ, ಕೆಲವು ಅಡಳಿತಗಾರ . . . ಕೆಲವು ನಾಯಬ (ಕಮಕ. ೧೦); ಅಲ್ಲಿಂದ ಹರಿ ನಾಯಬನ ನೆರವಿನಿಂದ ಗೌಹರಳ ಮನೆಗೆ ಹೋದ (ಕೊತಕಾ. ೭೦). **ನಾಯಿಬ್ :** ೩. ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿ : ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದ ಮುಲ್ಕಿ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯೇ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇವನಿಗೆ ನಾಯಿಬ್ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೬೩). **ನಾಯೇಬ :** ೧. ಹರಕುಮಾರ . . . ತಮ್ಮ ಜಮೀನದಾರರ ಬಳಿಗೆ ನಾಯೇಬರೆಂದು ಅವರ ಆಸ್ತಿಯ ಭಾರ ಹೊತ್ತ ಕರ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೮೪).
[← ಅರ. ನಾಇಬ್ ; ಮರಾ. ನಾಯಬ್ ; ಹಿಂ. ನಾಯಬ್, ನಾಇಬ್]

ನಾಯಬಶಿರಸ್ತೆದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕು ಕಚೇರಿ ಮೊದಲಾದ ಕಂದಾಯವಿಭಾಗದ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಗುಮಾಸ್ತರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ ; ಮುಖ್ಯ ಗುಮಾಸ್ತ : (ಕಿ). [ನಾಯಬ + ಶಿರಸ್ತೆದಾರ]

ನಾಯಬೇಳ 'ನಾಯ್ಬೇಲ' ನೋ.

ನಾಯಮಾರ 'ನಾಯಿಮಾರ' ನೋ.

ನಾಯಮ್ಮಾರ 'ನಾಯಿಮಾರ' ನೋ.

ನಾಯರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಮರದ ಹೆಸರು : ಶಂಕರನಾಡನು ಅವನ ಕಿರಿಯ ತಂದೆ ಗೋವಿಂದನಾವಡನು ಕೊಟ ನಾಯರ ಮುಲ ಬಿಳುಮರ ಮಾಡನೆಂಬ ಗದೆ ಮುಡಿ ೪ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೨೦-೫೪; 1546). [?]

ನಾಯರ್ಖಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಪೋಗಿಲ್ಲಿ ಸೇಂದ್ರಕಮಹಾರಾಜರ್ ನಾಯರ್ಖಣ್ಡಮುಂ ಜೆದುಗೂರಾಳ್ಗೆಯೂ ನಾಳುತ್ತು (ಇಆ. XIX, ೧೪೪-೪ ; 680). [< ನಾಗರಖಂಡ$_1$]

ನಾಯಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಾಡುಹತ್ತಿ : "ಪೈಚುಕಾ — ಕುರುಟಿಗೆ, ನಾಯಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೦೩). [< ನಾಯ್ + ಹತ್ತಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ನಾಯಾಟ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ಆಟ ; ನಾಯಿತನ ; ನಾಯಿಯ ವರ್ತನೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿ ಕಾಮುಕತೆ :

ಆವಜಿಾಯವೆ ಪೊಸತೇ ನಿನ್ನ ನಾಯಾಟವಿಂ ಸಾಲ್ವುದು ಸಾಲ್ಗಂತಿ ದರ್ಪದಕ್ಕುಂ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೧೨೦). [ನಾಯ್ + ಆಟ]

ನಾಯಿ 'ನಾಯ್' ನೋ.

ನಾಯಿಉಗನಿಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಪ್ರೈಔಗಿ. ೫೦-೯೯೭). [ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಉಗನಿ$_{0}$ + ಹಂಬು$_{2}$]

ನಾಯಿಂದ 'ನಾವಿದ' ನೋ.

ನಾಯಿಂದಗತ್ತಿ 'ನಾವಿದಗತ್ತಿ' ನೋ.

ನಾಯಿಂದಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಂದ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ೨. ನಾಯಿಂದನ ಹೆಂಡತಿ : (ಶ).
[ನಾಯಿಂದ(<ನಾವಿದ) + -ಗಿತ್ತಿ]

ನಾಯಿಕ 'ನಾಯಗ' ನೋ.

ನಾಯಿಕಲವೆುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಕಾವಲಿ, ನಾಯಿಕಲಮೆಗಿಡ (ಪ್ರೈಔಗಿ. ೧೮-೩೨೩).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಕಲಮೆ ? + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನಾಯಿಕಸಾನಿ 'ನಾಯಕಸಾನಿ' ನೋ.

ನಾಯಿಕುನ್ನಿ (ನಾ). ನಾಯಿಮರಿ : ಕಾಯಲಾಜಿನು ರಂಗ ಕಂಡವರ ಬಾಗಿಲನು ನಾಯಿಕುನ್ನಿಯಂತೆ ನರರ ಪೀಡಿಸುತ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬೩ ಪಲ್ಲವಿ). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಕುನ್ನಿ$_{1}$]

ನಾಯಿಕೂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನಾಯಿಕೂಟೆ, ಕರಿಕೊಮ್ಮೆ (ಪ್ರೈಔಗಿ. ೭-೧೨೬). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಕೂಟೆ$_{2}$]

ನಾಯಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ ; ಸ್ವಾಮಿನಿ ; ಯಜಮಾನಿ : 'ನಾಯಿಕೆತನ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಅನುಕೂಲಮಿತ್ರನನುರಕ್ತ ನಾಯಿಕಾನೀಕನನುಗತಪ್ರಕೃತಿ ಚಿರಂತನರೆನಿಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ನೆಗಟ್ದ ನೆಗಟ್ತೆ ತನ್ನಛತ್ರರಪತಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೦). ೩.[ಕಾವ್ಯವಿಾ]ನಾಟಕ, ಕಾವ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರ; ℙ ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಿವೆ: "ನಾಯಿಕಾ—೩ : (ಅ) ಸ್ವ(ಸ್ವೀಯಾ), ಅನ್ಯಾ, ಸಾಧಾರಣಸ್ತ್ರೀ. ಅಂತರ್ಭೇದ : ಸ್ವ(ಸ್ವೀಯಾ) (i) ಮುಗ್ಧಾ, ಮಧ್ಯಾ, ಪ್ರಗಲ್ಭಾ (ಭಾವ-, ರತ-). (ii) ಧೀರ. ಅಧೀರೆ, ಧೀರಾಧೀರೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ, ಕನಿಷ್ಠಾ ; ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ—ಕನ್ಯೆ (ಅವಿವಾಹಿತೆ), ಊಢೆ (ವಿವಾಹಿತೆ), (ದಶರೂ. ೯೯). (ಆ) ಕುಲಜಾ. ವೇಶ್ಯಾ, ಉಭಯಾ (ದಶರೂ. ೧೭೮). (ಇ) ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಜಘನ್ಯ (ರಸರ. ೫೯). (ಈ) ಕನ್ಯೆ, ಪುನರ್ಭೂ (ಉಪಭುಕ್ತ. ಅನುಪಭುಕ್ತ), ವೇಶ್ಯೆ (ಕಾಮ. ೨೦). (ಉ) ಬಾಲಾ. ತರುಣೀ, ಪ್ರೌಢಾ (ಕಾಮ. ೧೬೧). ನಾಯಿಕಾ-೪ : (ಅ) ಅಂತಃಪುರ ನಾಯಿಕೆಯರು : ಏಕಚಾರಿಣಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ, ಕನಿಷ್ಠಾ, ಪುನರ್ಭೂ (ಕಾಮ. ೧೯೪). (ಆ) ಧೀರಾ, ಲಲಿತಾ. ಉದಾತ್ತಾ, ನಿಭೃತಾ(ಸಂ. ೪೨). (ಇ)ಅನುಕೂಲಾ, ದಕ್ಷಿಣಾ, ಶಠಾ, ದುಷ್ಟಾ (ಅನಂಗರಂಗ - ಸಂ. ೪೨). ನಾಯಿಕಾ-೮: (ಅ) ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕಾ. ವಾಸಕಸಜ್ಜಾ, ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತಾ, ಖಂಡಿತಾ, ಕಲಹಾಂತರಿತಾ, ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಾ, ಪ್ರೋಷಿತಪ್ರಿಯಾ. ಅಭಿಸಾರಿಕಾ (ದಶರೂ. ೧೧೨ ; ನಾಟ್ಯಶಾ. ೨೪-೨೧೦)" (ತ್ರೀಪಕ್ಷ. ೨೩೭) : ಪ್ರಕಟತರ ನಾಯಿಕೆಯರಾ ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಪಣ್ಯೆಯೆನೆ ಮೂಱು ತೆಱಂ(ರಸರ. ೮೬ ಸೂತ್ರ) ; ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ 'ಸ್ವೀಯೆ' (ತನ್ನವಳು), 'ಅನ್ಯೆ' (ಇತರಳು), 'ಸಾಧಾರಣೆ' (ವೇಶ್ಯೆ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಕೃಪಿಡಿ.೬೧೨). [ಸಂ. ನಾಯಿಕಾ]

ನಾಯಿಕೆತನ (ನಾ). ನಾಯಿಕೆಯ ಅಧಿಕಾರ, –ಗುಣ : ಆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು ಇವಳ ನಾಯಿಕೆತನ (ಕ್ರಿತಿಜ. ೩೩).
[ನಾಯಿಕೆ + -ತನ]

ನಾಯಿಕೆವ್ಮಲು 'ನಾಯಿಗೆಮ್ಮಲು' ನೋ.

ನಾಯಿಕೆವ್ಮು 'ನಾಯ್ಗೆಮ್ಮು' ನೋ.

ನಾಯಿಕೊಡೆ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬರದ ಗುಂಡಿ, ಹುತ್ತ, ತಿಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕೊಡೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಅಣಬೆ ; ನಾಯಿಚತ್ರಿ : ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲ್ಲೂ ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲರು ಹುಟ್ಟಿದರು ನಾಯಿಕೊಡೆಗಳಂತೆ (ಕಗದ್ಯ. ೧೧೭) ; ಯಾರ ಪ್ರತಾಪಾಗ್ನಿಯು ಉದ್ದಂಡ ಬಾಹ್ಲೀಕರನ್ನು ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳು ನಾಯಿಕೊಡೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತೆಸೆಯುವಂತೆ ಕಿತ್ತೆಸಯಿತೋ . . . ಆ ದೇವಪುತ್ರ ತುವರಮಿಲಿಂದನ ಕನ್ಯೆ ಈಕೆ (ಬಾಣಅ. ೮೮) ; ಯಾವ ನೂತನ ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಆಗಲಿ . . . ಅದು ಆರಂಭವಾದೊಡನೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ಣ ಬೆಂಬಲ ದೊರೆತು, ನಾಯಿಕೊಡೆಯಂತೆ ಅದನ್ನನುಕರಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೨೩).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಕೊಡೆ$_{2}$]

ನಾಯಿಗ 'ನಾಯಗ' ನೋ.

ನಾಯಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ದೃಷ್ಟಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕಾಮದಿಂದ ನೋಡುವ ನೋಟ ; ಕಾಮುಕ ದೃಷ್ಟಿ : ಅವನು . . . ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಮುಗ್ಧ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನಾಯಿಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ನೋಡಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೭೯೧).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಕಣ್ಣು(<ಕಣ್)]

ನಾಯಿಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ : ಪಾಲನೊಲ್ಲದೆ ನಾಯಿಗಳ್ಳಿಯ ಪಾಲನುಣ್ಬನುಂ . . . ಮರುಳಲ್ಲನೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೮೩). [ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಕಳ್ಳಿ$_{2}$]

ನಾಯಿಗೆವ್ಮಲು, ನಾಯಿಕೆಮ್ಮಲು (ನಾ). = ನಾಯ್ಗೆಮ್ಮು : ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರಿಗೆಲ್ಲ ನಾಯಿಗೆಮ್ಮಲು ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ನಾಯಿಕೆವ್ಮಲು :** ನಾಯಿಕೆಮ್ಮಲು ಬಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿಂಸೆ (ರೂಢಿ). [ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಕೆಮ್ಮಲು]

ನಾಯಿಗೆವ್ಮು 'ನಾಯ್ಗೆಮ್ಮು' ನೋ.

ನಾಯಿಚತ್ರಿ (ನಾ). = ನಾಯಿಕೊಡೆ : ಮಳೆ ಬಿದ್ದು, ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನಾಯಿಚತ್ರಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ).
[ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಚತ್ರಿ (<ಛತ್ರಿ$_{2}$)]

ನಾಯಿಚುಂಚ, ನಾಯಚುಂಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಕಟುಕಾ—ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಹಾಗಲ, ಕಹಿಸೋರೆ, ನಾಯಿಚುಂಚ, ಕೊಡಸಿಗ" (ಒಷಧಿ. ೨೩). **ನಾಯಚುಂಚಲು :** "ವೇದಿನೀ—ನಾಯಚುಂಚಲು, ಮೆಂಥೆಯ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೬).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + 'ಚುಂಚ?']

ನಾಯಿಛತ್ತರಿಗೆ (ನಾ). = ನಾಯಿಕೊಡೆ : ಯುದ್ಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಬಣ್ಣದ ಬುರುಗಿನವರು ನಾಯಿಛತ್ತರಿಗೆಗಳಂತೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಮೆರೆಯತೊಡಗಿದರು (ಭಾರಥಿ. ೪೬) ; ನಾಯಿಛತ್ತರಿಗ್ಯಾಗ ಕುಳಿತು 'ರುದ್ರಗಂಟೆ ಮೂಸಿ' ಮೋಜು ಮಾಡುವ ಮಾಯಗಾತಿ ಪಾತರಗಿತ್ತಿ (ದತ್ತವಾ. ೩೧) ; ಕಲ್ಲಹೂ, ನಾಯಿಛತ್ತರಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಈ ವರ್ಗದೊಳಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೭೫).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಛತ್ತರಿಗೆ(<ಚತ್ತರಿಗೆ)]

ನಾಯಿಜನ್ಮ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ಹುಟ್ಟು ; ನಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ನರಿ ನಾಯಿ ಜನ್ಮದಿ ಬಾರದೆ ಈ ನರಜನ್ಮದಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೮೧-೧). **೨.** (ಅಲಂ) ನೀಚಜಾತಿ : ಅಲ್ಪವಾದುದು : ಸ್ವತಃ ಮಾಡೂ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲ, ಬೇರೆಯವರು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಮೂಸಿ ನೋಡ್ತಾವೆ ನಾಯಿಜನ್ಮದವು (ಮೂರುದಾ. ೧೮೧). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಜನ್ಮ]

ನಾಯಿಡು (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖಂಡ ; ಪಟೇಲ ; ಊರಗೌಡ : ಪಟೇಲನಿಗೆ—ಪಟೇಲ . . . ಮಣೆಗಾರ ಅಥವಾ ಅಡಿಗಾರ, ನಾಯಿಡು ವಗೈರೆ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧). ೨. ಹಿಂದೂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗಂಡಸರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ : ಕೃಷ್ಣಯ್ಯನಾಯಿಡು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವಸ್ಥಾನ ಇದು (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಾಯುಡು ; ತೆಲು. ನಾಯುಂಡು, ನಾಯಿಂಡು]

ನಾಯಿತಕ್ಕಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ವಿಷಮುಧಾರಿ, ಕುಂಡಲಿ, ನಾಯಿತೇ[ತ]ಕ್ಕಿಲೆ (ಮೈಔಗಿ. ೨೨-೪೧೭). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ತಕ್ಕಿಲೆ$_1$(<ತಕ್ಕಿಲ್)]

ನಾಯಿತನ 'ನಾಯ್ತನ' ನೋ.

ನಾಯಿತುಳಸಿ, ನಾಯತುಳಸಿ (ನಾ). ತುಳಸಿ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಕಾಡುತುಳಸಿ : (ಮೈಔಗಿ. ೫೭-೧೧೪೭). **ನಾಯತುಳಸಿ :** "ಗಂಧಪರ್ಣಜಃ —ನಾಯತುಳಸಿ" (ಒಷಧಿ. ೪೬) ; ನೆತ್ತಿಯಶೂಲೆಗೆ—ನಾಯತುಳಸಿಯ ರಸಮಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ನೆತ್ತಿಗೊತ್ತಲು ನೆತ್ತಿಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೧೯೦). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ತುಳಸಿ(=ತುಲಸಿ)]

ನಾಯಿತೇಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಭಾರಂಗಿ; ಕಿರುದೇಗು : "ಹಂಚಿಕಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ, ಪದ್ಮಾ . . . ವಂದಕಃ—೯ ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ಕಿರುದೇಗುಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು, ನಾಯಿತೇಗದ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ತೇಗ$_1$(<ತೇಗು$_4$)]

ನಾಯಿತೊಣಚಿ (ನಾ). ನಾಯಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ; ತೊಣಸೆ : (೬). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ತೊಣಚಿ(<ತೊಣಸೆ)]

ನಾಯಿತೊಳಸಿ, ನಾಯತೊಳಸಿ (ನಾ). = ನಾಯಿತುಳಸಿ : "ಅಜಕಃ—ನಾಯಿತೊಳಸಿ" (ಅಕಾನಿ. ೨-೩೨) ; "ತೀಕ್ಷ್ಣ ಮಾಣಿ — ನಾಯಿತೊಳಸಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೦). **ನಾಯತೊಳಸಿ :** "ಪರ್ಣಶತಾ—ನಾಯತೊಳಸಿ" (ಒಷಧಿ. ೯೨). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ತೊಳಸಿ]

ನಾಯಿದ 'ನಾವಿದ' ನೋ.

ನಾಯಿದೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ಗಾಡಿಯ ಅಚ್ಚುಮರ ಹೊರಳದಂತೆ ಕಾಪಾಡುವ ದಂಡ : ಗಾಡಿಗೆ ನಾಯಿದೊಣ್ಣೆಯೇ ಆಧಾರ (ರೂಢಿ). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ದೊಣ್ಣೆ$_1$]

ನಾಯಿನಾರ್ 'ನಾಯನಾರ್' ನೋ.

ನಾಯಿನಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮತ್ತಂ ಒಳಮಾಡಿನ ಒಳಗೆ ನಾಯಿನಾರೆಯ ಧರ್ಮದ ಬಳಿನ ಕಂಬ್ಬದ ಮೇಲಣ ತೆಂಗಿನ ಮರ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಒಡೆಯರ ಮಟ್ಟಕೆ ಒಬನ ಧರ್ಮ್ಮ ನಡವದು (ಸೌಇಇ. IX—ii, ೪೭೩-೨೫; 1487); ಸೊಗದೆ, ಸಿಲದೆ, ನಾಯಿನಾರೆ, ಇವಂ ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸುವುದು (ವೈವಿ. ೧೪೭). [?]

ನಾಯಿನಾಲಗೆ ಗಿಡ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನೆಲಮುಚ್ಚಲು, ಹಸ್ತಿಪಾದ, ಹಕ್ಕರಿಕೆ, ಅನೆಕಾಲುಗಿಡ, ನಾಯಿನಾಲಗೆಗಿಡ (ಮೈಔಗಿ. ೩೩-೬೪೧). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ನಾಲಗೆ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನಾಯಿನಿದ್ದೆ (ನಾ). ನಾಯಿಯ ನಿದ್ದೆಯಂತೆ ಆಳವಿಲ್ಲದ ನಿದ್ದೆ ; ತಿಳಿನಿದ್ದೆ : "ನಾಯಿನಿದ್ದೆ ; ಲಘುವಾದ, ಆಗಾಗ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವ, ನಿದ್ದೆ" (Dog sleep. ಇಂಕನ). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ನಿದ್ದೆ]

ನಾಯಿನಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ : (ಮೈಔಗಿ. ೨೭-೫೦೭). [? + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನಾಯಿನೇರಳೆ 'ನಾಯಿನೇಱಲ್' ನೋ.

ನಾಯಿನೇಱಲ್, ನಾಯನೇಱಲ್, ನಾಯಿನೇರಳೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಳೆ ; ಕಡಿಮೆ (ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ) ರುಚಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೇರಳೆ ; ಕೀಳುನೇರಳೆ ; "ನಾದೇಯಿ, ಭೂಮಿಜಂಬುಕೆ"(ನಾಚರಾ. ೬). **ನಾಯನೇಱಲ್ :** "ಜಂಬೂಪ್ರಿಯಾ-ನಾಯನೇಱಲ್" (ಒಷಧಿ. ೬೧). **ನಾಯಿನೇರಳೆ :** "ನಾದೇಯಿಾ, ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ—೨ ಕಾಗಿನೇರಳೇಗಿಡ ; ನಾಯಿನೇರಳೇ ಗಿಡ, ನೆಲನೇರಳೇ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨). 'ಕುನ್ನೇರಿಳೆ' ಪರಾ. [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ನೇಱಲ್]

ನಾಯಿನೊಳಲೆ 'ನಾಯ್ನೊಳಲೆ' ನೋ.

ನಾಯಿಪಾಡು (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ಸ್ಥಿತಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಬಹಳ ಹೀನವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶೋಚನೀಯ ಸ್ಥಿತಿ : ಹೋರೆಯಿಲ್ಲದವನು ನಾರೀನೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ ಅವನ ಪಾಡು ನಾಯಿಪಾಡು (ತುಂಗಭ. ೧೫); ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾಪಕವಿರುವುದಾದರೆ ನಮ್ಮ ಪಾಡು ನಾಯಿಪಾಡು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೮); ಅತ್ತ ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿಯ ಪಾಡೋ ನಾಯಿಪಾಡು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೯೫). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಪಾಡು$_3$]

ನಾಯಿಪಾಲು 'ನಾಯ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ನಾಯಿಬ್ 'ನಾಯಬ' ನೋ.

ನಾಯಿಬದುಕು 'ನಾಯ್ಬದುಕು' ನೋ.

ನಾಯಿಬಾಲ 'ನಾಯ್ಬಾಲ' ನೋ.

ನಾಯಿಬಾಳು 'ನಾಯ್ಬಾಳು' ನೋ.

ನಾಯಿಬೀಟೆ (ನಾ). ಬೀಟೆ ಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : (ಮೈಔಗಿ. ೨೮-೫೫೦). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಬೀಟೆ$_1$]

ನಾಯಿಬೆಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೆಂಡೆಮರ, ಬೆಲ್ಲಕ, ಬೆಳಗಂ, ಕೋಳಿಬೆಂಡೆ, ನಾಯಿಬೆಂಡೆ (ಮೈಔಗಿ. ೪೮-೯೬೮). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಬೆಂಡೆ]

ನಾಯಿಬೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆತ್ತ : ಬಲೆಬೆತ್ತ, ನಾಯಿಬೆತ್ತ (ಮೈಔಗಿ. ೧೫-೨೮೧). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಬೆತ್ತ]

ನಾಯಿಬೆಳೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ಪೀತಜಗಂಧ, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೨). [ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಬೆಳೆ$_2$ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನಾಯಿಬೇಲ 'ನಾಯ್ಬೇಲ' ನೋ.

ನಾಯಿಬೇಳ 'ನಾಯ್ಬೇಲ' ನೋ.

ನಾಯಿಮರಸ 'ನಾಯಿಮ್ಮರಸ' ನೋ.

ನಾಯಿಮರಿ (ನಾ). ಮರಿನಾಯಿ ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ನಾಯಿ; ಕುನ್ನಿ : ನೀನು ಸಾಕಿದ ನಾಯಿಮರಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿ

ಯದೆ, ನಿನಗಾಗಿ ಹಟಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ನಡೆದಾ. II, ೯೭೦) ; ಕೇಡುಗಾಲಕ್ಕೆ ನಾಯಿಮರಿ ಮೊಟ್ಟೆ ಇಕ್ಕಿತು (ಗಾದೆ).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಮರಿ(<ಮಱಿ)]

ನಾಯಿಮಾರ, ನಾಯಮಾರ, ನಾಯಮ್ಮಾರ (ನಾ). **೧.**ಕೇರಳ ದೇಶದ ನಾಯರು ಜನಾಂಗ. **೨.** ಮಲೆಯಾಳಿ ಜನ : ಸುಕಾಲಿಯರು, ಕೊರಚರು, ನಾಯಿಮಾರರು ಮೊದಲಾದ ಬಿಡಿ ವರ್ತಕರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧೪) ; ಇಂತು ನೀಲೇಶ್ವರದ ಗಡಿಮುಖದೊಳ್ ತೊಲಗದ ಕಂಬಮಂ ನಿಲಿಸಿ ನಾಯಿಮಾರರಂ ವಶಗೈದು (ಕೆಳನೃ. ೭-೧೧). **ನಾಯಮಾರ: ೨.** ನೀವು ಯಾವತ್ತು ನಾಯಮಾರರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಕೊಡಗಿನ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಛಟ್ಟೆ ಹತ್ತಿ ಬಂದರೆ ನಾನು ಕೆಲವು ಕೊಡಗರನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕುಮ್ಮಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೬). **ನಾಯಮ್ಮಾರ: ೨.** ನಮ್ಮ ನಾಯಮ್ಮಾರರು ಕಳೆದ ಎರಡು ಗಳಿಗೆಗಳಿಂದ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಹೋರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಹುಲಿಹಾ. ೩೪೭).
[←ತುಳು. ನಾಯಿಮಾರೆ]

ನಾಯಿಮ್ಮ, ನಾಯಿಮರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರೂಪಿನ ಮಣಿ ವಿನಯುದ ಗೌರವದ ಧರ್ಮ್ಮದಾಗರಮೆನೆ ಸಜ್ಜನನುತ ಗೋತ್ರ ಕಳತ್ರಕ ರೋಚಿರುಚಿ ನಾಯಿಮ್ಮ (ಕಇ. I, ೨೦-೨೩ ; ?). **ನಾಯಿಮರ್ಮ:** ಮಿಳ್ಳಿಸೆಟ್ಟಿಗೆ ತಾಂ ತಮ್ಮರ್ಮ್ಮಂನಾಪ್ಪಿನಾಮ್ಮರ್ಮ್ಮನಾ ನಾಯಿಮರ್ಮ್ಮ (ಕಇ. I, ೨೦-೨೧; ?). [?]

ನಾಯಿಮ್ಮರಸ, ನಾಯಿಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಾಲದಿಯ ನಾಯಿಮ್ಮರಸಂಗೆ ಶಾಸನಮಂ ತೋಱಿ (ಇಆ. XVIII, ೩೯-೨೨ ; 999). **ನಾಯಿಮರಸ :** ಶ್ರೀಮನ್ಮನ್ನೆಯ ನಾಯಿಮರಸ [ನುಂ] ಮಾಱಕರಸನನುವಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೬-೧೨ ; 1040).
[ನಾಯಿಮ್ಮ + ಅರಸ$_1$]

ನಾಯಿಯುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (*).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಉಳ್ಳಿ$_1$]

ನಾಯಿಯೆಲವ 'ನಾಯೆಲವ' ನೋ.

ನಾಯಿರಾಗಿ (ನಾ.) ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : (*).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ರಾಗಿ$_1$]

ನಾಯಿರ್ಮ 'ನಾಯಿಮ್ಮ' ನೋ.

ನಾಯಿವೇಳ 'ನಾಯ್ಬೇಲ' ನೋ.

ನಾಯಿಸಂತೆ (ನಾ). **೧.** ಬಹಳ ಅಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸಿಗುವ ಪೇಟೆ ; ತುಂಬ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾಲುಗಳು ಸಿಗುವ ಸ್ಥಳ. **೨.** ಬಹಳ ಅಗ್ಗ ; "ಹೊಲೆ ಅಗ್ಗ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಸಂತೆ$_1$]

ನಾಯಿಸಾಸಿವೆ (ನಾ). ಸಾಸಿವೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾಡು ಸಾಸಿವೆ, ನಾಯಿಸಾಸಿವೆ (ಮೈಔಗಿ. ೨೨-೪೧೫).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಸಾಸಿವೆ(<ಸಾಸವೆ)]

ನಾಯಿಸೊಂಕುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ನಸಗುನ್ನಿ, ನಾಯಿಸೊಂಕುಬಳ್ಳಿ , ತುರಚಿ ಅವರೆ (ಮೈಔಗಿ. ೫೫-೧೧೦೪).
[ನಾಯಿ(<ನಾಯ್) + ಸೊಂಕು$_2$(<ಸೋಂಕು$_2$) + ಬಳ್ಳಿ]

ನಾಯಿಸೊಣಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಈಗ ಸತ್ತು ಹೋದ ಆ ವಾರ್ತೆಯು ಪುನಃ ಮೊಳೆತು ನಾಯಿಸೊಣಗಿನ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಹಬ್ಬಿ ಯಾರ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡೀತು (ವಿಛಿನ್ನ. ೧೨೬).
[←ತುಳು. ನಾಯಿಸೊಣಂಗ್]

ನಾಯಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಮೈಔಗಿ. ೭೫-೧೫೪೦). [ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನಾಯಿಹಂಚೀಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ದೊಡ್ಡಹಂಚೀಹುಲ್ಲು, ಹಲ್ಲು ಚುಚ್ಚೊ ಹಂಚಿ, ನಾಯಿಹಂಚೀಕಡ್ಡಿ (ಮೈಔಗಿ. ೯-೧೫೧).
[ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಹಂಚೀಕಡ್ಡಿ (<ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ)]

ನಾಯಿಹಕ್ಕರಿಕೆಗಿಡ (ನಾ). ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (*).
[ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_1$(<ಹಕ್ಕಱಿಕೆ) + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನಾಯಿಹಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಲೆಮರ : ಅಡುಮುಟ್ಟದ ಗಿಡ, ಅಂತಮೂಲ, ನಾಯಿಹಾಲೆ, ನೇಪಾಳದ ಬೇರು (ಮೈಔಗಿ. ೭೬-೧೫೫೬).
[ನಾಯಿ (<ನಾಯ್) + ಹಾಲೆ$_2$(<ಪಾಲೆ$_2$)]

ನಾಯೆಲವ, ನಾಯಿಯೆಲವ (ನಾ). ಬೂರುಗದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಶಾಲ್ಮಲಿಕಃ—ನಾಯೆಲವ" (ಓಷಧಿ.೧೬೩). **ನಾಯಿಯೆಲವ:** "ಕೂಟಶಾಲ್ಮಲಿ—ನಾಯಿಯೆಲವ" (ಓಷಧಿ.೨೨).
[ನಾಯ್ + ಎಲವ]

ನಾಯೇಬ 'ನಾಯಬ' ನೋ.

ನಾಯೊಡಲ್ (ನಾ). (ಅಲಂ) ತುಚ್ಛವಾದ ಶರೀರ ; ಹೇಯವಾದ ದೇಹ : ಈ ಪುರುಳಿಲ್ಲದ ನಾಯೊಡಲಂ ಮರುಳೇ ಕರಮೊಲ್ದು ಕೂರ್ತ ಮಾಣಿಸರೊಳರೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪೨).
[ನಾಯ್ + ಒಡಲ್]

ನಾಯೊಳಲೆ (ನಾ). = ನಾಯ್ಕೊಳಲೆ ೧ : "ಗಂಡೂಪದಃ, ಕಿಂಚುಳಕಃ — ಈ ೨ ನಾಯೊಳಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೯) ; "ಕಿಂಚುಳಕಮೆನಲು ಗಂಡೂಪದಾಖ್ಯಮೆನೆ ನಾಯೊಳಲೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೮). 'ಎರುಬುಹುಳು' ಪರಾ.
[P ಇದು 'ನಾಯ್ಕೊಳಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಾಯ್ಕಿತಿ 'ನಾಯಕಿತ್ತಿ' ನೋ.

ನಾಯ್ಗ 'ನಾಯಗ' ನೋ.

ನಾಯ್ಗೆಮ್ಮು, ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು, ನಾಯಿಗೆಮ್ಮು (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಮ್ಮು ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಕೆಮ್ಮುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಕೋಡಗ ಕೆಮ್ಮು : ಕಿವಿನೋವು, ತಲೆನೋವು, ನಾಯ್ಗೆಮ್ಮು, ಬದಿಶೂಲೆ (ಬಗಾಳ. ೪೭-೬). **ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು:** ಸಿಡುಬು, ಕ್ಷಯ, ಡಿಫ್ತೀರಿಯಾ, ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು, ಸೆಟಿರೋಗ ಮತ್ತು ಟೈಫಾಯ್ಡ್ ರೋಗಗಳು ಬರದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ವಿಧಾನಗಳು ಇಂದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ (ಕಲರೋ. ೬); ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು . . . ಬರದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು ಇನಾಕ್ಯುಲೇಷನ್ (Inoculation) ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಉತ್ತಮ (ಗೃಹವಿ. ೧೫೧). **ನಾಯಿಗೆಮ್ಮು:** "ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು(ನಾಯಿಗೆಮ್ಮು) = ಕೋಡಗ್ಗೆಮ್ಮು" (ಜಾನಕೋ. ೧೦). [ನಾಯ್ + ಕೆಮ್ಮು$_2$]

ನಾಯ್ಚಿಲಿಕೆ, ನಾಯಚಿಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಲಿಕೆ ಸೊಪ್ಪು : "ಶುನಕಚಿಲ್ಲೀ—ನಾಯ್‌ಚಿಲಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೯). **ನಾಯಚಿಲಿಕೆ :** "ಶ್ವಚಿಲ್ಲೀ—ನಾಯಚಿಲಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೨).
[ನಾಯ್ + ಚಿಲಿಕೆ$_1$]

ನಾಯ್ತನ, ನಾಯಿತನ(ನಾ). **೧.** ನಾಯಿಯ ಗುಣ,—ಸ್ವಭಾವ. **೨.** (ಅಲಂ) ಕೀಳುತನ ; ತುಚ್ಛಬುದ್ಧಿ ; ಹೀನಬುದ್ಧಿ :

ಇದೊಮ್ಮೆಗೆ ಕೂಗಿಡಲಾರ್ತಳಿಲ್ಲ ನಾಯ್ತನದೊಳೆ ವಿಹಾಸಲೆಂಬುದಱಿನೊಕ್ಕದನುಂಡಳೆ ದೇವಿ ಸಾವಳೆ (ಸಮಪ. ೯-೧೦೭); ವಂಚಿಸಲ್ಕನಿಸಂ ನೀಂ ಪುಸಿವೇೞ್ದು ಮುಚ್ಚಿದೆಯದರ್ಕಾಂ ಬಲ್ಲೆನೇ ನಿನ್ನ ನಾಯ್ತನಮಂ ನಂಬದಿರೆಂದು ದೂಱುವವೊಲ್ (ರಸರ. ೩-೧೩೫). **ನಾಯಿತನ:** **೨.** ಈ ನಾಯಿತನವ ಮಾಣಿಸು ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವಾ (ಬಸವ. ೩೫); ಬಾಯಿ ಹುಳುವುದು ಬಯಲ ನುಡಿದೊಡೆ ನಾಯಿತನ ಬೇಡೆಲವೊ ಕೆಡದಿರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೧೩). [ನಾಯ್ + -ತನ]

ನಾಯ್ದೞಿಯ (ನಾ). ಕಗ್ಗಲಿ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಮರ ; ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ ; ಹುಚ್ಚುಕಗ್ಗಲಿಮರ : "ಅರಿಮೇದ, ವಿಟ್ಖದಿರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ನಾಯ್ + ತೞಿಯ(< ತೞಿ$_3$)]

ನಾಯ್ನೊಳಲೆ, ನಾಯಿನೊಳಲೆ (ನಾ). ೧. (ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ತೇವದ ನೆಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಹಂಚೀಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಹುಳು ; ಎರುಬುಹುಳು : ಬಱಲದೆ ಪೊತ್ತು ಕಲ್ಲನುಲುವಂಗೆಱೆಯಾದ ಮಹಾಪ್ರತಾಪಿ ನೀಂ ಪೆಱಕ ನಡುತುರ್ ಕೊಂದ ಕಡುವಲ್ಕಣಿ ಮಾಣ್ದರದಣ್ಕೆ ಬಂದು ನಾಯ್ನೊಳಲೆಯ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆ ಕಡುವೀರ ಕುಟುಂಬದಿನಗ್ಗಳಿಕ್ಕೆ ಕೈಗಱದಿರೆ ಶಂಖಮೋ [ಗಡ] ಮಹಾತ್ಮಕರಣಾಗ್ರದೊಳೇಡಗುಳ್ಳಿಯೋ (ಬಂಹರಿ. ೭-೬೭). **ನಾಯಿನೊಳಲೆ :** **೧.** "ನಾಯಿನೊಳಲೆ—ಮಹೀಲತೆ, ಗಂಡೂಪದ, ಕಿಂಚುಲಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಕ್ರಿಮಿ ಜಂತು ನಾಯಿನೊಳಲೆ ಶಂಖದ ಪುೞು ಗುಳ್ಳೆ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶನಮುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೧೭-೫) ; ನಾಯಿನೊಳಲೆ ಜಿಗುಱೆ ದೊಪ್ಪುೞು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ . . . ದುಃಖಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಪಸಾರ. ೨೩೯). ೨. ನಾಯಿಕೊಡೆ ; ಅಣಬೆ : (೬). [ನಾಯ್ + ನೊಳಲೆ]

ನಾಯ್ಪಾಲ್, ನಾಯಿಪಾಲು (ನಾ). ನಾಯಿಯ ವಶಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದು ; ನಾಯಿಗೆ ದೊರಕಿದುದು : ನಮ್ಮ ದೇವರ್ ಬಂದು ಕಾಯದಿರೆ . . . ಅದುವೆ ನಾವ್ ನಾಯ್‌ಪಾಲ್ ಶವಂಗಳ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೪೨-೮೨೩). **ನಾಯಿಪಾಲು :** ಈ ಅನಾಥಶವ ನಾಯಿಪಾಲು ನರಿಪಾಲು ಆಗುವ ಮುಂಚೆ ಮಣ್ಣು ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ನಾಯಿಪಾಲಾಗು = ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಮಕ್ಕಳ ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ಅವರ ಆಸ್ತಿ ನಾಯಿಪಾಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ನಾಯ್ + ಪಾಲ್$_2$]

ನಾಯ್ಬದುಕು, ನಾಯಿಬದುಕು (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಾಯಿಯಂಥ ಜೀವನ ; ತುಚ್ಛವಾದ ಬಾಳು ; ಹೇಯವಾದ ಜೀವನ : ನಿಂದಿರಾ ಛಿಃ ಕುನ್ನಿ ಕೈಕೈಯಿಂದೆ ಶಿವಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನಿಂದು ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಡೆ ನಾಯ್ಬದುಕು ಬಂದು (ಬಸಪು. ೬೧-೧೯). **ನಾಯಿಬದುಕು :** "ನಾಯಿಬದುಕು (ನಾಯಿಬಾಳು) = ದುಃಖಪ್ರಪಂಚ, ಕೆಟ್ಟ ಬಾಳು" (ಜಾನಕೋ. ೧೧) ; ಈ ನಾಯಿಬದುಕಿಗಿಂತ ಸಾಯುವುದೇ ಮೇಲು (ರೂಢಿ).

[ನಾಯ್ + ಬದುಕು$_2$(< ಬರ್ದುಕು$_2$)]

ನಾಯ್ಬಸನಿಗತನ (ನಾ). (ಕಾಮವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ನಾಯಿಯಂತೆ ನಡೆವಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಅತಿಯಾದ ಕಾಮಲೋಲುಪತೆ : ಬಸಿವಪುದು ಮೆಯ್ಯು ಕೀವುಂ ರಸಿಗೆಯುಮೊಡಲಱದುದಾದೊಡಂ ಮಾಣದೆ ನಾಯ್ಬಸನಿಗತನಮಂ ಕಂಡೀ ಕಿಸುಗುಳಿಯಂ ಜವನುಮುಯ್ಯಲೇಂ ಪೇಸಿದನೋ (ಯಶೋಚ. ೩-೭೨).

[ನಾಯ್ + ಬಸನಿಗತನ]

ನಾಯ್ಬಾಳು, ನಾಯಿಬಾಳು (ನಾ). = ನಾಯ್ಬದುಕು : (೬). **ನಾಯಿಬಾಳು :** ನಿಮ್ಮ ಬಾಳು ನಾಯಿಬಾಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೪); ನಮ್ಮ ಬಾಳು ನಾಯಿಬಾಳಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು (ಪುಸರು. ೨೭೭).

[ನಾಯ್ + ಬಾಳು$_2$(< ಬಾೞ್$_2$)]

ನಾಯ್ಬೇಲ, ನಾಯಬೇಳ, ನಾಯಿಬೇಲ, ನಾಯಿಬೇಳ, ನಾಯಿವೇಳ, ನಾಯ್ವೇಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೬). **ನಾಯಿಬೇಲ :** "ವರಣ—ನಾಯಬೇಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೫). **ನಾಯಿಬೇಲ :** "ಚಿತ್ರವಲ್ಲಕಿ—ನಾಯಿಬೇಲ" (ಓಷಧಿ. ೫೭) : ನಾಯಿಬೇಲದ ಸೊಪ್ಪು ಒಂದು ಒಳಹಿಡಿಯನ್ನು . . . ಮೆಲ್ಲಲು ಕೆಮ್ಮು ಉಬ್ಬಸ ಸಹ ಗುಣವಹುದು (ಸಕವೈ. ೨೦೮). **ನಾಯಿಬೇಳ :** ನಾಯಿಬೇಳದ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಕೆಂಪಿನ ಹೆನ್ನೆ ಮಾಣುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೭೬). **ನಾಯಿವೇಳ :** ವಿಮಳ ಮೆನಿಪಿಂದ್ರವಾರುಣಿಯ ಮೂಲಮಂ ಘೃತದೊಳ(ಳ)ಟ್ಟು ಪೂಸುಗೆ ಬಱಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ನಾಯಿವೇಳ[ಪಾಠಾಂ. ನಾಯ್ವೇಱ] ಕರಿಯ ಮರ್ದನೆಗಂ ತಳಿ(ಳಿ)ಯೆ ವಿಷದ ಪುಣ್ಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಖಮದ. ೧೦-೫೯). **ನಾಯ್ವೇಳ :** ಕಯ್ಪುಸೋರೆಯ ವಿಡಿಯುಂ ಕುಡಿಯುಂ ನಾಯ್ವೇಳದ ಕಾಯುಂ ಪಣ್ಣುಂ . . . ಪೊಲ್ಲೆಂತಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯ ನೆಗೞ್ತಿಯುಮೊಂದು ಪೊಲ್ಲೆಂದು ಮುನಿದು ಬಲಿಯ ನಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೨). [ನಾಯ್ + ಬೇಲ$_2$?]

ನಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ನಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಣ್ಡಿ ಮುಕೂಡಲ್ ತಟಃ (ಇಆ. XII, ೧೬-೪b ; 735). [ನಾಯ್ಮಣಿ$_0$ + ಕೆಱೆ]

ನಾಯ್ವಾಲ್ (ನಾ). ನಾಯಿಯ ಹಾಲು : ಕುಮತಿಗಳು ನಾಯ್ವಾಲನುಂಡರೊ ತಮವಿಡಿದು ಮರುಳ್ಗೊಂಡರೋ (ಬಸಪು. ೫೪-೩೦). [ನಾಯ್ + ಪಾಲ್$_1$]

ನಾಯ್ವಾಲ, ನಾಯಿಬಾಲ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ಬಾಲ,—ಪುಚ್ಛ : ಉದಾಸೀನಂ ಮಾಡಿದೆನಪ್ಪೊಡೆ ನಾಯ್ವಾಲಮಂ ಪಿಡಿದು ತೊಱೆಯಂ ಪಾಯ್ವ ಜಡನ ಪೋಲ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೨೨). **ನಾಯಿಬಾಲ :** **೧.** ನಾಯಿಬಾಲ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಡೊಂಕೇ (ಗಾದೆ). **೨.** (ಆಲಂ) ತಿದ್ದಲಾಗದುದು ; ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗದುದು : ಅವನ ಬುದ್ಧಿ ನಾಯಿಬಾಲ (ರೂಢಿ). [ನಾಯ್ + ಬಾಲ$_1$]

ನಾಯ್ವೇಳ 'ನಾಯ್ಬೇಲ' ನೋ.

ನಾರ್, ನಾರು$_3$ (ನಾ). ೧. (ಬಾಳೆ, ಕತ್ತಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಸೆಣಬು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿರುವ) ಎಳೆ,—ನೂಲು,—ಕತ್ತ: ನಾರಿಲ್ಲದೆ ಪೂಗಟ್ಟುವೆನೆಂಬ ಪೆರ್ಗಾವಿಲನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೬) ; ತೋರಮುಡಿವಿಡಿದು ಕುಡಿಯಂ ನಾರಂ ಸದೆವಂತೆ ತದೆದು . . . ಒದೆದೊಡೆ ಕೇರು ಪೊರಳ್ವಂತೆ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಪೊರಳ್ದಳ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೦). ೨. ಗಿಡ, ಮರಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ ; ವಲ್ಕ : "ವಲ್ಕಂ ನಾರಂತದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೧-೬) ; ಅದಟಂ ಬಡಪಟ್ಟು ಬೆಟ್ಟದೊಳ್ ಪೋಗಿ ತೊಟಲ್ದು ನಾರ್ಗಳನುಡಲ್ ತರುತಿರ್ದಲೆ ಮಾಡಲಾರ್ತನಿಲ್ಲಾಗಳೆ ಕೋಪಮಂ ನಿನಗೆ ಸಂಚಿತ ಶೌರ್ಯಧನಂ ಧನಂಜಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೭) ; ಈಯುಡವಿಯೊಲೆಮುದ್ದುಮರನುಂ ಕಾಯಿ ನಾರುಂ ಬೇರುಮುಭವನ ಕಾಯರುಜೆಯಂ ಕಡೆಗೆ ಮಾಣಿಸಲಾಪವೇ ಇನ್ನು (ಬಸಪು. ೧೭-೧೦). ೩. ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ ; ನಾರುಮಡಿ ; ವಲ್ಕಲ : ಪುಗಲ್ಲೀ ಬನಮಾರ್ಗಮಿಂಬು ನೆಲಸಲ್ ನಾರುಂಟುಡಲ್ ಮೆಲ್ಲೆ ಕೊಂಬುಗಳೊಳ್

ಪಣ್ಪಲಮುಂಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೦) ; ಸೀರೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ನಾರನುಡು ವಂತೆ ಸದ್ಧರ್ಮಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಪ್ರೀತನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೬೨). **ನಾರು**$_3$: **೧.** ನಾರು, ನೂಲು, ಕ್ರಿಮಿಜ ರೋಮ(ಜಂ)ಗಳಿಂದು ಪುಟ್ಟುವುವು ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೫) ; ಎಲೆ ನಾರು ಸುಱುಗು ಗೆಣಸುಂ . . . ದಿಂಡುಮಂಬಿ ನಿತಱಿಕೊಳಂ ಸಲೆ ಕಾರ್ಯಕೊದಗುತೊಪ್ಪುವ ಚೆಲುವೆಸೆದಿಹ ಬಾಱಿ ಮರಗಳೊಪ್ಪುಗು ವನದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೪-೨೭೧) ; ಕಲ್ಲಲಿ ನಾರುವಂ ಕೊಳಲು . . . ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟಲು ಬಲ್ಲ ನೆಱಿ ಜಾಣೆ (ಬಸವು. ೫೦-೫) ; ನಾರು ನೂಲು ಕ್ರಿಮಿಜ ರೋಮಂಗಳಿಂದೆ ನೆಯ್ದಾ ಆ ಸೀರೆ ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೨೭) ; ಹನಿಗೂಡಿ ಹಳ್ಳ ನಾರೊಡಗೂಡಿ ಹಗ್ಗ ವೆಂಬನುವಿನೊಳ್ಪಡೆಗೂಡಿ ಚಕ್ರಿ ಘನತೆವೆತ್ತನು (ಭರಚ. ೪೯-೮೨) ; ನಾರು ನಾರಿಕೇಳದ ಹೊರಗಿನ ಅಂಶ (ಕಮಕ. ೧೫) ; ಹೂವಿನಿಂದ ನಾರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). **೨.** "ತ್ವಚ್, ವಲ್ಕಲಂ, ವಲ್ಕ— ೩ ನಾರಿನ ಹೆಸರು, ನಾರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦) ; ನಾರು ಬೇರಂಜನಂ ಘಟಿಕೆ . . . ಮಂತ್ರಯಂತ್ರಂ ತಂತ್ರಸಾರ ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶಮಂ ಬಯಸುವ ವಿಕಾರಿಸಿದ್ಧರು ಸರಿಯೆ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೯). **೩.** ನಾರನು ಉಟ್ಟರೆ ನಾರದನಾದಾನೆ ಬೂದಿಯ ಬಳೆದರೆ ಶಿವನೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೫-೬೧). **೪.** ಬೇಲ, ಮಾವು ಇತ್ಯಾದಿ ಹಣ್ಣುಗಳು ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಕಾಯಿ, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜುಂಗು: ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ನಾರ ಬಿಸುಟು ತಿರುಳಂ ಮೊಸರಿನೊಳಗಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೨) ; ತನ್ನಯ ರೂಪಿಂಗೆ ಸೆಣಸುವ ಸತಿಯರ ಬೆನ್ನ ಪಟ್ಟೆಯನೆತ್ತುವಂತೆ ರನ್ನದುಂಗುರವನಿಟ್ಟಳವೆರಲುಗುರಿಂದೆ ಪರ್ಣದ ನಾರನೆತ್ತಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೨).

ನಾರ ಸೀರೆ = ನಾರುಸೀರೆ : ಬಗೆವೊಡೆ ಕಟ್ಟದೀ ಜಡೆಗೆ ತಕ್ಕುದೊ ಮೇಣ್ಪೊದೆದಿರ್ದ ನಾರ ಸೀರೆಗೆ ದೊರೆಯೋ ತಪಕ್ಕಿದನುರೂಪಮೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೧೯) ; ನಿನ್ನನುಜರ್ ಬನ್ನದ ಕೂಟನುಂಡರ್ ಪನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಂ ಬೇಡರಂತಡವಿಯೊಳ್ ನಾರ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು . . . ಪಂದೆಯ ಮನದಂತಳ್ಕಾಡುತಿರ್ದಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೮-೧೪) ; ಆಕಳಿಗೆಮ್ಮೆಯುಂ ಜವೆಗೆ ಗೋದುವೆಯುಂ . . . ಬಱುಸೀರೆಗೆ ನಾರ ಸೀರೆಯುಂ ಶಾಕಟಿಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ರಥಮಂ ಪ್ರತಿಮಾಡಿದನೋರ್ವ ಜೀಯಂ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೨೦) ; ಭಸಿತದ ಭಾಳಲೋಚನೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಭದ್ರಾಂಗಿ ನಾರ ಸೀರೆಯ ಧೀರೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೬ ಪ); ಉಜ್ಜ್ವಳಮಣಿಕಾಂಚಿಯಿಂದೆ ಸೆವ ಮಧ್ಯದೊಳಿಂತುಗೆ ನಾರ ಸೀರೆಯಂ ತಳೆವೆ (ದಶಕು. ೮-೨೯) ; ನಾರ ಸೀರೆಯನುಡುವೆನೆಮಗಾಹಾರವೇ ಫಲಮೂಲತತಿ (ಕುಮ್ಯಾಭ. ೨೭-೧೨) ; ಸಂತವಿಸುತತ್ತೆಯನು ಸತಿ ನಿಜಕಾಂತನಿತ್ತಾ ನಾರ ಸೀರೆಯ ನಾಂತುಕೊಂಡಳು (ತೊರವೆ. ೨-೩-೪೧). ನಾರಾಗು = ಬಡಕಲಾಗು; ಕೃಶವಾಗು ; ನರಗಳು ಕಾಣುವಂತಾಗು : ಕುರಿಗಳು ಸವೆದು ನಾರಾದವು (ಪ್ರಾರ್ಗದ. ೯೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನಾರ್ ; ತುಳು. ನಾರ್, ನಾರು ; ತೆಲು. ನಾರ]

ನಾರ (ಗು). **೧.** ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮಾನವೀಯ: 'ನಾರಲೋಕ' ಪರಾ. (ನಾ). **೨.** ನೀರು ; ಜಲ: 'ನಾರದ' ಪರಾ. **೩.** ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಸುವಿನ ಕರು. **೪.** ಮನುಷ್ಯರ ಗುಂಪು ; ಜನಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ನಾರಂಗ (ಗು). **೧.** ಕಿತ್ತಳೆಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ; ನಸುಗೆಂಪಾದ ; ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣದ : ನಾರಂಗ ಸಕಳವಟ್ಟೆಯ ಪಟಯಿಗೆಗಳಂತೆ ನಭಕ್ಕೆ ಮಿಳಿರ್ದು ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ಪಾಱುವ ನೆತ್ತರ ಸುಟ್ಟುರೆಗಳುಮತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೦ ಪ). (ನಾ). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಕಿತ್ತಳೆ : ಕಟ್ಟಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪಲೆವಳ್ಳಿ ಪಣ್ತೊಲೆವ ನಾರಂಗಂ ಫಲವ್ರಾತದಿಂ ನೆಲನಂ ಮೋದುವ ಮಾತುಳುಂಗ ಮೆಸೆಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೭) ; ನಾಯಿಗೆ ನಾರಂಗಬ[ವ]ಕ್ಕೊದೆ (ಸರ್ವಪ. ೧೮೬-೮೫೬) ; ನಾರಂಗಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುತಂ ನೇರಿದವೆನಿಸಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಕಂಪಿಂ ಪೆಂಪಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೯೭) ; ಒಂದು ಫಲವದು ಪಲಸು ಮೇಣ್ನಾರಂಗಫಲವೊಂದು (ಬಸವು. ೧೯-೬೬) ; ಅವ ಕಾಲದೆ ಲಾದೊಡೆಯುಂ ಫಲವೀವುತಿಹ ಪಲತೆಱದ ನೇಱಲು . . . ನಾರಂಗಾದಿ ತರುಲತೆಯು . . . ತೀವಿ ಚಲಿಸುವ ಶುಕ ಪಿಕ ಭ್ರಮರಾವಳಿಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩). **೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಳೆ : "ಮೇದಿನಿಯೊಳಗೀಳೆಯೆನ್ನಲದು ನಾರಂಗಂ" (ಕವಿಕಂ. ೭೫); ಈ ರೀತಿಯಿಂ ನಿಂಬೆ ಕಿತ್ತಿಳೆ ನಾರಂಗ ಹೇರೀಳೆ ಕಂಚಿ ನಿಂಬೆಯ ಕಾಯ ಕುಸುರೆಗಳನಾರಸವೊಡೆಯದಂತೆ ಹುಳಿದೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೦). **೪.** ಈಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ (ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಣ್ಣನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಹೇರಳೆ : "ಐರಾವತಾಭಿಧಾನಂ ನಾರಂಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೬) ; "ಐರಾವತಃ, ನಾರಂಗಃ . . . ನಾದೇಯಿಯಾ, ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ — ಈ ೪ ನಾರಂಗ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭) ; ನೂಲಕಾಯಿ ಬಿಲ್ವಕಾಯಿ ಗಂಧದ ಮನೆ ನಾರಂಗದ ಕಾಯಿ (ಚನ್ನಪ. ೮. ೬೬-೧೫೧) ; ನಿಂಬೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ನಾರಂಗವೆಂಬುದುಂಟು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರಿಗಂಚಿ, ಕಂಚೀಕಾಯಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ (ಕೃಷಿಸ್ರ. ೧೭೮) ; ನಾಯಿಗೆ ನಾರಂಗದ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯೆ ? (ಗಾದೆ). **೫.** = ನಾರಂಗವಟ್ಟೆ : ನೇಱಲ ರಕ್ತಚಾಮರಂಗಳೊಳಂ ಬಿಗಿದ ನಾರಂಗದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನೊಳಂ . . . ಎಸೆವ ಮಂಟಪಂಗಳ ನಡುವಣ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಟ್ಟವಣೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿದ ಕಾಮದೇವನನತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂದರ್ಚಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೩). [ಸಂ.]

ನಾರಂಗವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕಿತ್ತಳೆಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ನಾಂದ ನಾರಂಗವಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನಂಬರದೊಳ್ಕಟ್ಟಿದಳೆಂಬಂತೆ ಸಂಜೆಸಂಜಾತಸ್ವರಾಗಪಟಲಮಂ ಪಸರಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೫); ಭೃಂಗಕುಂತಳೆಯು ನಾರಂಗವಟ್ಟೆ ಶೃಂಗಾರವಾಗಿ ನಿಂದಿಹಳು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೪೭). [ನಾರಂಗ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ನಾರಂಗಸಂಘ (ನಾ). ಕಿತ್ತಳೆಮರಗಳ ತೋಪು,—ಗುಂಪು : ಸಕಳೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತ ರಸಫಳವ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಿ ಕರಂ ಖರ್ಜೂರವೃಂದಂ . . . ಬೀಜಪೂರಪ್ರಕರಂ ನಾರಂಗಸಂಘಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೫). [ನಾರಂಗ + ಸಂಘ]

ನಾರಂಗಿ (ಗು). **೧.** = **ನಾರಂಗ ೧** : ಆ ನೀಲಸಲಿಲದಲಿ ಕೊರೆದು ನಾರಂಗಿ ಪಥ ದಿನಕರನು ನಡೆಯಿಸುವ ದಿನದಿನದ ಅವನ ರಥ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೪೭-೧೧). (ನಾ). **೨.** = ನಾರಂಗ **೨** : ನಾರಂಗಿಯ ಸಸಿಗೆ ನೀರು ತಂದೆಱೆದಿಹರೆ ಮಿಱುದಮೃತವನೀವಂತೆ ಹಿರಿಯರ ಕಾರುಣ್ಯವೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೯೮). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾರಂಗೀ]

ನಾರಂದ (ನಾ). = ನಾರದ **೧** : ನಾರಂದ ಘಟ್ಟಿಸುತೆದ್ದು ಕೊಡು ವಸಿಷ್ಠಂಗೆ ಭಾಷೆಯನು ಕೌಶಿಕ ಎಂದನು (ಹರಿಶ್ಚಕಾ. ೨-೨೪) ; ಪಳುಕಿನ ಕಱು ವೆಂದೆನೆ ಧರೆಗಿಳಿತಂದಂ ಪವನಮಾರ್ಗದಿಂ ನಾರಂದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೬೧) ; ಸಂದಣಿಸಿದ ಸಭೆ ಸುಮ್ಮನಾಗಲು ನಾರಂದ ನುಡಿದನು ಕೌಶಿಕಗೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೨೬). [P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ.] [< ನಾರದ]

ನಾರಂಬೇಳೆ 'ನಾಱುಂಬೇಳೆ' ನೋ.

ನಾರಕ (ಗು). ೧. ನರಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ನರಕದ : 'ನಾರಕ ದುಃಖ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಮಾಡಿದವರು ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುವರೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ಲೋಕ; ನರಕಲೋಕ : "ನಾರಕಃ, ನರಕಃ, ನಿರಯಃ, ದುರ್ಗತಿಃ —ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನರಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪); ವಿಚಾರಿಸದೆ ನುಡಿದವರಿಗಿಮ್ಮಡಿ ನಾರಕದ ಫಲ ತಪ್ಪದು (ಕುವ್ಯಾಖ್ಯು. ೪-೯೧). ೩. ನರಕಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು; ನರಕಲೋಕವಾಸಿ : "ನಾರಕಾಃ, ಪ್ರೇತಾಃ, ಯಾತ್ಯಾಃ, ಅತಿವಾಹಿಕಾಃ — ಈ ೪ ನಾರಕರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೩); ಎರಡನೆಯ ನರಕದೊಳ್ ಮೂಱುಸಾಗರೋಪಮಾಯುಷ್ಯಮನೊಡೆಯ ನಾರಕನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಸತ್ತು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೮-೨೭); ಸೀಳ್ಸೀಳೆನುತ್ತೆ ನಾರಕರೈತಂದು . . . ಸೀಳ್ವರ್ತಗುಳ್ದು ನವನಾರಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೨); ವಿಶೇಷದಿಂ ನರಕಗತಿಯೊಳ್ ಪ್ರಥಮಪೃಥ್ವಿಯ ನಾರಕರ್ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧); ನಾರಕನಪ್ಪುದೊಂದೆಡೆಯೊಳೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಕೃತಪುಣ್ಯಬಂಧದಿಂ ಚಾರುಗುಣಾಮರಾಧಿಪತಿಯಪ್ಪುದು (ಜೀವಸಂ. ೮೬-೨೪); ನಾರಕರೊಳಧಿಕನಾರಕರಾರೆನೆ ಮನ್ಮನಮೆ ವಿಷಯವೈತರಣಿಯೊಳಿಂತೋರಂತೆ ಬೆಂದೊಡಂ ಮತ್ತಾರಯದಲ್ಲಿಯೆ ವಿಮೋಹಿಸಿರ್ಪುದಱಿಂದಂ (ಉಸಾರ. ೧೬೧). ೪. ಪಾತಕ; ಪಾಪ; ದುಷ್ಕೃತ್ಯ : "ದುರಿತಂ ಪಾಪಮಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಂ . . . ನಾರಕಂ ಮಳಂ ದುಷ್ಕರ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೧೨). ೫. [ಜೈನ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನಾರಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನರಕ ಗತಿ : ನಾರಕ ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಪಾಪೋಪಚಯದೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೩೮); ನಾರಕ ತಿರ್ಯಙ್ನರಬೃಂದಾರಕಮೆನೆ ಗತಿಚತುಷ್ಟಯಂಗಳೆ ಸಲೆ ಸಂಸಾರದ್ರವ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ಯಾರೋಪಿತಭೇದದಿಂದಮದು ಪಂಚಾತ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೬). 'ಚತುರ್ಗತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾರಕದುಃಖ (ನಾ). ನರಕವಾಸದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ದುಃಖ; ನರಕದುಃಖ : ನಾರಕದುಃಖಮಂ ಸೆಱೆಯೊಳೂಡುವೆನೋ ಪಲಕಾಲಮಿಾತನಂ ಎಂದು ನಿಶಾಚರಂ ರೋಷಾವೇಶಮಾನಸಂ ಮಾನಸದೊಳೆ ಬಗೆಯುತ್ತುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೭). [ನಾರಕ+ದುಃಖ]

ನಾರಕಪಟಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ನರಕಗಳಲ್ಲಿಯ ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಭಾಗ,—ಸ್ತರ; ☞ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು, ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು, ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು, ಪಂಕಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಏಳು, ಧೂಮಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಐದು, ತಮಃಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು, ಮಹಾತಮಃಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು—ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಪಟಲಗಳಿವೆ: ನಿನ್ನುಮಂ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಚರಧರಣೀಂದ್ರಂ ತೀವ್ರದುಃಖಮನನುಭವಿಸುವುದನಱಿದು ಮೋಹದಿಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳಿಸಿದನಾ ನಾರಕಪಟಲಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೪ ವ). [ನಾರಕ+ಪಟಲ$_2$]

ನಾರಕಶರೀರ (ನಾ). ನರಕಲೋಕವಾಸಿಯ ಶರೀರ : ಅವು ತಾಮನುಕ್ರಮದೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುವ ನಾರಕಶರೀರಾಯುಷ್ಯಪ್ರಮಾಣಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೬ ವ). [ನಾರಕ+ಶರೀರ]

ನಾರಕಸ್ಥಳ (ನಾ). = ನಾರಕಾವಾಸ : ರಾಜನಾದಾತನಿಗವಶ್ಯವು ನಾರಕಸ್ಥಳವನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಪರದಲಿ ವೇದಸಿದ್ಧವಿದು (ತಿಮ್ಮಸ್ವ. ೧-೩೦). [ನಾರಕ+ಸ್ಥಳ(=ಸ್ಥಲ)]

ನಾರಕಾವಾಸ (ನಾ). ನರಕಲೋಕ : ಬೇಸಱೆ ಲೋಕಮಂ ತಗುಳ್ದು ಸುಟ್ಟೆಱಲಿಂದೆ ಖರಾಂಶು ನಾರಕಾವಾಸದೊಳಾಟ್ವಿಪ್ರೋಲಪರಮಾರ್ಥಿಯೊಳಾಟ್ವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೧). [ನಾರಕ+ಆವಾಸ]

ನಾರಕಿ (ನಾ). ನರಕದಲ್ಲಿರುವವನು; ನರಕಲೋಕವಾಸಿ : ಅಂತಕಂ ತಾನಾದೊಡೆ ನಾರಕಿಗಳಂ ಬಾಧಿಸುವುದಲ್ಲದಸುರಸಂಹಾರಕನ ಸೇವೆಯಂ ಮಾಡುತಿಹ ನಮ್ಮ ಪರಿವಾರಮಂ ಕೊಲ್ವಡಧಿಕಾರಮೆತ್ತಣದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೩೩); ರಾಯನತ್ತಣಿಂ ಬಳಸಿ ವರ್ಷ ಗಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ ನಾರಕಿಗಳೆನಿಸುಂ ಚೇತರಿಸಿ ತಣ್ಪುಗೊಂಡು ಕಟ್ಟುಬ್ಬರದ ಬೇನೆಯಂ ಸೈರಿಪಂತಿರಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೨೯); ಮುಂದಿನ ಸಾಂಕರ್ಯಸ್ಥಿತಿಗೂ ಧರ್ಮಗ್ಲಾನಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಿನ ಪಿತೃಗಳೂ ನಾರಕಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೧೨). [ಸಂ. ನಾರಕಿನ್]

ನಾರಗಸೆ (ನಾ). (ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಚ್ಚಾವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವ) ಅಗಸೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಾಗದವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಚ್ಚಾವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಾವುವೆಂದರೆ, ನಾರಗಸೆ (Linen), ಸಣಬು . . . ಬಿಣಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವು (ಮುದ್ರಕ. ೭೭). ಇವರ ಉಡುಪು ನಾರಗಸೆ ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೧೨೭). [ನಾರು$_3$(<ನಾರ್)+ಅಗಸೆ$_2$]

ನಾರಚ, ನಾರಸ(ನಾ). ೧. ಬಾಣ; ಶರ : ನಡುತಂ ಮೊಗಮಂ ಪೇಚಕದೆಡೆಯಿಂದೊಂದೊಂದೇ ನಾರಂ ನುಸುಳೆ ಪಡಲ್ಗೆಡೆದುದಿಭಮಾಲೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೨೦); ವಿವರಂಗಳಿಂದಮೊಗೆವ ಗುರುವ ಪೊಗೆ ನಾರಜ[ಚ]ಕೆ ಮೇಲೆ ಮುಸುಱಿದ ಭೃಂಗೀನಿವಹದ ಗಱಿಗಱಿಗೆಣೆಯೆನೆ ಗವಾಕ್ಷಮಂಗಜನ ದೊಣೆಗೆ ತೊಣೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೬೨); ಆರು ನಿನ್ನವೊಲೆಳೆಯ ಹರಿಣನ ನಾರಚದಲೆಚ್ಚವರು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೭). **ನಾರಸ :** ೧. "ಪ್ರಕ್ಷ್ವೇಡನಃ, ನಾರಾಚಃ—೨ ನಾರಸದ ಹೆಸರುಗಳು, ನಿಡುಗೋಲು, ನಿಡುಸರಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂಪಾದ ಆಯುಧ : ನೀಲಗಪ್ಪಡದುಡಿಗೆ ಘಾಳಿಯ ಸೀಲೆ ಕೊಂಕಿಯ ನಾರಸಂ ಸೆಳೆಗೋಲು ಒಂದಟ್ಟೆಯ ಕರಹು ನಾಯಿಗಳ ಬಾಯ್ಕಟ್ಟು ಓಳಿಯಿಂದಿವು ಮೆಱೆಯೆ (ಬಸವು. ೩೧-೪); ಮೋದುವ ಬಡಿಕೋಲುಮಿಱುವ ನಾರಸಮಂ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಬೇಂಟೆಯ ಭರದಿಂ ವ್ಯಾಧಂ ಕಾನನಮನೆಯ್ದಿ ಪೊಕ್ಕಂ ಭರದಿಂ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೨೧೦). [<ಸಂ. ನಾರಾಚ]

ನಾರಜ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ(ಪದಾತಿ)ಸಮೂಹದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು: ಅವಿಧೇಯಧ್ವಜಿನೀನಿಶಾಟನಿವಹಂ ನಾಗಾಳಿಯಂ ಗಾಳಿಯಂ ಜವದಿಂ ಗೆಲ್ವಿನಮಾರ್ದು ನೂಂಕೆ ನೆಗೆಯಲ್ ಸೇನಾರಜಂ ನಾರಜಂ . . . ಸಂಹರಿಸಿದಂ ಕಂಜೋದರಂ ಜೋದರಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ನಾರಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ : ಈ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ ವಾನ್‌ಪಯಿರು . . . ನಾರಡೆ ಬಳುಕುನೀರು ಊರ ಸಂತೆ ಮೊದಲಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳು ಸಹ (ಸೌಇಇ. IX—ii, ೭೪-೭೬; 1472). [?]

ನಾರಣ 'ನಾರಯಣ' ನೋ.

ನಾರಣಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ನಾಗಿಯಬ್ಬೆಗಳಬ್ಬೆ ನಾರಣಬ್ಬೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನೈರುತಿಭಾಗದ ಮುಟ್ಟಿದ ಕೆರೆಯ ಎರಡು ಕಡೆಗೋಡಿನ ನಿಪ್ಪರಿಯೆ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೩೯-೩೩; 920) [ನಾರಣ(<ನಾರಯಣ)+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ನಾರಣಾಗಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಱೆಯಂಗ ಗಾವುಣ್ಡನುಂ ಪೆಱ್ಱಯದ ಕುಜುವತ್ತಿ ಬೇಡಗಾವುಣ್ಡನುಂ . . . ಮಾರಯ್ಯಂಗೆ ದಾನಸುಗೊಟ್ಟರುತ್ತರಾಯಣದ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿ ಆದಿತ್ಯವಾರ ಮಾಗೆ ನಾರಣಾಗಾಲ ಬಿಟಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೧೭–೧೫; 1010); ☞ ಇದನ್ನು 'ನಾರಾಯಣಮಂಗಲ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. 'ಗಾಲ' ಎಂದು ಕೊನೆಗಾಣುವ ಊರಿನ ಹೆಸರಿನ ಭಾಗ 'ಮಂಗಲ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರಬಹುದು. [?]

ನಾರದ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವರ್ಷಿಯ ಹೆಸರು ; ☞ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲೊಬ್ಬನಾದ ಈತ ಕಲಹಪ್ರಿಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ; ವೀಣಾವಾದನದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತ : ಕಮಳಸಂಭವನಂದನನೆಂದು ನೋಟಕರ್ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಸಾರೆವರೆ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿನಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೬) ; ಆವ ಕಾಳಗದೊಳಂ ಕಣ್ಣಾರದಂ ನಾರದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩–೧೮) ; ಇಳಿವ ಜಡೆ ಬಳೆವ ವೀಣಾಕಳಸ್ವನಂ . . . ಮುಖಮಂಡಳಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಪ್ಪೆ ನಾರದಂ ನಡೆತಂದಂ(ಗಿರಿಕ. ೪–೩೮); ನಾರದನಂತೆ ಕಂಡವರ ಕೊಂಡೆಯ ಮಾತನಾಡಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧–೪೧–೧೨) ; ನಿಜರಮಣನಂ ನಾರದಮುನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಬಳಿಕೊಡೆಯರುಂಟೆ ನಿನಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭–೨೬). ೨. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೩. ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಶೈವ ಸ್ಕಂದ ಲೈಂಗ್ಯಾವಿರಳ ನಾರದ ಮತ್ಸ್ಯ ಕೂರ್ಮ ಸ್ಫುರಿತ ವಾಮನ ಗಾರುಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ವಾರಾಹನಿರತ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವೈಷ್ಣವ ವರಭವಿಷ್ಯದ್ಭಾಗವತ ವಿಸ್ತರಣ ಪದ್ಮಾಗ್ನೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಕೈ[ವೈ]ವರ್ತ ಸಾಂಗದಿಂದ ಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಭಸಿತಸೇವಾಸಂಗವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವು. ೪೩–೭೬). ೪. ಶಿವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ನಾರದನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಿಂತೆಂದ (ಎಇ. V, ೨೪೬–೨೨ ; ಸು. 1200). ೫. [ಜೈನ] ಒಂಬತ್ತು ಜನ ನಾರದರ ಗುಂಪು : 'ನವನಾರದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾರದಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ ನಾರದನಿಗೆ ಸನಕ ಸನಂದನಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣ. ಇದರಲ್ಲಿ ೨೫೦೦೦ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ, ನಾನಾಧರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆ, ವೇದಾಂಗ, ಶುಕೋತ್ಪತ್ತಿ, ಪ್ರತಿತಿಂಗಳೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿವೆ : ಬೃಹತ್‍ಕಲ್ಪ — ನಾರದಪುರಾಣ, ವಾರಾಹಕಲ್ಪ — ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ (ಭಾರದ. ೧೪೭). 'ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣ' ಪರಾ. [ನಾರದ + ಪುರಾಣ]

ನಾರದವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ . . . . ನಾರದವೀಣೆ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೩). [ನಾರದ + ವೀಣೆ]

ನಾರದಸಂಹಿತೆ (ನಾ). = ನಾರದಸ್ಮೃತಿ : ರಾಜನು ದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರತಿಫಲವೇ ತೆರಿಗೆ ಗಳೆಂದು (ಸಂ. ಕರ) ಗೌತಮಸಂಹಿತೆ, ನಾರದಸಂಹಿತೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಭಾವಿಸುತ್ತವೆ (ಕಶಾಅ. ೩೯೬). [ನಾರದ + ಸಂಹಿತೆ]

ನಾರದಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾರದ ನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ : ನಾರದಸ್ಮೃತಿಯು ಕ್ರಿ. ಶ. ೪—೫ ಶತಮಾನಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನದೆಂದೂ . . . ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಯು, ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನದಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೦); ನಾರದಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲಿಪಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ (ಕಶಾಅ. ೧೬ ಅಡಿಟಿ). [ನಾರದ + ಸ್ಮೃತಿ]

ನಾರದೀಯಪುರಾಣ (ನಾ). = ನಾರದಪುರಾಣ: ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ ಶೈವಪುರಾಣ ಭಾಗವತಪುರಾಣ ನಾರದೀಯಪುರಾಣ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ ಆಗ್ನೇಯಪುರಾಣ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ ಲೈಂಗಪುರಾಣ ವಾರಾಹ ಪುರಾಣ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ವಾಮನಪುರಾಣ ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ ಗಾರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿ ನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೮). [ಸಂ.]

ನಾರಯಣ, ನರಯಣ, ನರೇಯಣ, ನಾರಣ, ನಾರ್ಣ (ನಾ). ೧. ನಾರಾಯಣ ; ವಿಷ್ಣು : ದ್ವಿಜಗುರು ದೇವತಾಙ್ಘ್ರಿಜನ ಪರೋ ನಾರಯಣಚರಣನೂದ್ಧತ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಗೋಪ ಮಹಾಧಿರಾಜ (ಎಕ. I, ೧–೯; ಸು. 466) ; ಕಾವುದಾನತ ಜನವ ಗದುಗಿನ ವೀರ ನಾರಯಣ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧–೧); ನಿಜಪುರವ ಹೊಕ್ಕನು ವೀರನಾರಯಣ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೩–೧೫). **ನರಯಣ** : ೧. ಮಿಗೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಪದುಳಿಸಿ ಕೊಳುತ ಭೂಪತಿತಿಲಕ ಚಿಂತಿಸಿ ನೆನೆವುತಿದ್ದನು ವೀರನರಯಣನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧–೯೪) ; ಭಯದಿ ಕುಂತೀಸೂನುಗಳು ಮಱೆಗೊಳುತ ಲಿರ್ದುದು ವೀರನರಯಣನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫–೫೭). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರತಿಮೆ,—ವಿಗ್ರಹ : ಎವಂಙ್ಗಲ್ಲಳೊನ್ದು ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ನೆಲನ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪದ[ಙ್ಗ]ಲಿಗಂ ಒನ್ದು ನರಯಣನ ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೩೫–೧೦; 933). **ನರೇಯಣ** : ೧. ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ನರೇಯಣ ಬೊಮ್ಮಾದಿಗಳಲುತ್ಪ್ರಪ್ಪ ಸತ್ಯಾದಿ ಲೋಕದಲಿ (ವೈಕುಂಪ. ೨–೩). **ನಾರಣ** : ೧. "ನಾರಣ (ನಾಣ)—ನಾರಾಯಣ (ನಾಣೆ—ನಾರಾಯಣೀ)" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೧). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೇದ ವೇದಾಂಗ[ಮನೋದ]ದೆ ಸಾಸ್ತ್ರಮನಾದಿಮಧ್ಯಾಂತಮೆಱಯದೆ ನಾರಣಂಗಾದುದು ಕವಿತೆ ಸಹಜಮೇ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೪೨–೩೫; ಸು. 971). **ನಾರ್ಣ** : ೩. 'ನಾರ್ಣಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಾರಾಯಣ]

ನಾರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ನರುವಲು, ನಾರಲೆ, ನರವೆ, ಮುನ್ನು, ಮಡಿಕೆ (ಮೈಔಗಿ. ೬೪–೧೩೦೧). [?]

ನಾರವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಅರಿಸಿನಬೂರುಗ, ಚಡಲೆ, ನಾರವಳ್ಳಿ, ನೀರವಳ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [?]

ನಾರವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಂಕೀರ್ಣ . . . ಕರೀ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶಿರಂಟು, ನಾರವೆ, ಕೂಲಿ, ನೆಕ್ಕಿಲು, ತುಳಸಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). 'ನರವೆ' ಪಠಾ. [←ತೆಲು. ನಾರುವ]

ನಾರಸ 'ನಾರಚ' ನೋ.

ನಾರಸಿಂಗ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆ ಯದು; ನರಸಿಂಹ : ವೃಕೋದರಂ . . . ದೃಢಕಠಿನಹೃದಯನಪ್ಪ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನುಮಂ ಪೋಲ್ವ ನಾರಸಿಂಗನಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೫೨ ವ). 'ನರಸಿಂಗ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಾರಸಿಂಹ]

ನಾರಸಿಂಹ (ಗು.) ೧. ನರಸಿಂಹನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಸುಧನ್ವಂ ಕಟಾಹದುರಿಯಂ ನಾರಸಿಂಹಜಪದಿಂ ಜಯಿಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨–೧). (ನಾ). ೨. = ನಾರಸಿಂಗ : ನಾರಸಿಂಹನೆಂಬೊ ದೇವನು ನಂಬಿದಂಥ

ನರರಿಗೆಲ್ಲ ವರವ ಕೊಡುವನು (ಪುರಂದ. ೪-೭ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಕಾಮಿಕಾಗಮದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಉತ್ತರ ಭೈರವೋತ್ತರ ನಾರಸಿಂಹವೆಂಬವೇ ಕಾಮಿಕಾಗಮದ ತ್ರಿಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೪); ಕಾಮಿಕಾಗಮಕ್ಕೆ ಮೂರು ಉಪಾಗಮಗಳಿವೆ— ಉತ್ತರ, ಭೈರವೋತ್ತರ ಮತ್ತು ನಾರಸಿಂಹ (ಕಶಾಅ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ(ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ℙ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನರಸಿಂಹಾವತಾರದ ಕಥೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ ನಂದಿಪುರಾಣ ಶಿವಧರ್ಮಪುರಾಣ ದೂರ್ವಾಸಪುರಾಣ ನಾರದೀಯಪುರಾಣ ಮಾನವಪುರಾಣ ಉಶನಃಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ ವಾರುಣಪುರಾಣ ಕಾಳೀಪುರಾಣ ವಾಸಿಷ್ಠಪುರಾಣ ಲೈಂಗಪುರಾಣ ಸಾಂಬಪುರಾಣ ಸೌರಪುರಾಣ ಪಾರಾಶರಪುರಾಣ ಮಾರೀಚಪುರಾಣ ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೇ ಆಯಾ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವಱಿಂ ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯).

[ನಾರಸಿಂಹ+ಪುರಾಣ]

ನಾರಸಿಂಹಾವತಾರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ℙ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಬದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದನೆಂದು ನಂಬಲಾದ, ಅರ್ಧಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಸಿಂಹದ ರೂಪವುಳ್ಳ ಅವತಾರ : ಇಲ್ಲಿ ನಾರಸಿಂಹಾವತಾರವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೪೫). 'ನರಸಿಂಹಾವತಾರ' ಪರಾ.

[ನಾರಸಿಂಹ+ಅವತಾರ]

ನಾರಳು 'ನಾನಲ್' ನೋ.

ನಾರಾಚ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ (ಉದ್ದವಾದ ಐದು ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ನೆಱಗೊಂಡುದು ನಾರಾಚಂ ನೆಱಗಾಣಲ್ಕಾರ್ತುದಿಲ್ಲ ಬೀರಕೆ ಬೀಯಕ್ಕಱುವಬೆಡಂಗನೊಳಾರ್ ದೊರೆ ನೆಱ ಕೋಳ್ಕರ್ಮೆ. ಶತ್ರುಜನಕ ಮರ್ಮಜನಕ್ಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೮) ; "೧. ಬಾಣ. ೨. ತೂಕ ಮಾಡುವ ತ್ರಾಸು" (ಗದಾಸಂ. ೯೪ ಟಿಪ್ಪಣಿ); ℙ 'ನಾರಾಚ' ಮತ್ತು 'ನಾರಾಚಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಉಚ್ಚಾರ ಸಾಮೀಪ್ಯದಿಂದ ಶ್ಲೇಷೆಯ ಚಮತ್ಕಾರವು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಂತೆ ಕವಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ೨. ಬಾಣ ; ಸರಳು : "ಸಮಾರ್ಯಸಃ, ಪ್ರಕ್ಷ್ವೇಳನಃ, ವಿಪಣಃ, ನಾರಾಚಃ— ಈ ೪ ನಾರಾಚಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೩) ; ಅಂತು ಗುರುನಂದನಂ . . . ತೊಳಗುವ ನಾರಾಚದಿನೆಚ್ಚನೂಱು ಭೀಮನ ನೊಸಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬೯) ; ನಗಧರನ ನಿಶಿತನಾರಾಚಗಣಂ ನಡೆ ಪಾಯ್ಕೆ ರಿಪುಭಟಾರುಣಜಲಧಾರೆಗಳಂ . . . ಪೂತನೆಯ ರಾಂತು ಕುಡಿದರ್ ಧುರದೊಳ್(ಜಗವಿ. ೭-೮೨) ; ಒಳಗುಡಿದ ನಾರಾಚದೇಱು ನಂದದಿ ಹೊಱಬಳಸದೆಃ ಳಗೊಳಗೇಗುವಾವಗೆಯ ಶಿಖಿಯಂತೆ... ಸತಿಯುಳಲು ಸೀಗೆಯೊಳಗಣ ಬಾಳೆಗೆಱೆಯಾದುದು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೧೩); ಕಡುಮನದ ಹಾಯ ನಾಲ್ಕರಂಗದಿ ಹೊಕ್ಕು ಹಾಯಿದವು ಝಡಿತೆಯೊಳ್ನಾರಾಚ (ಕೋಗಯು. ೨೪-೧೧) ; ಕತ್ತಲೆಯುನಟ್ಟ ಬರ್ಹಿನನ ನಾರಾಚದಿಂ ಗಾಯಗೊಂಡಿರ್ಪರುಳ್ ಕಾರ್ದ ನೆತ್ತರ್ ಸೋರ್ವ ಸೋನೆ ತುಂತುರ್ ಮಳೆಯೊ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧-೯೯) ; ಈ ನಾಲ್ವರ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಆಹುತಿಗೊಂಡ ನಾಲ್ಕು ನಾರಾಚಗಳೂ ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ನಾರಾಚಂ ತಗರ್ತಲೆಯಂ . . . ಕವಲ[ಂಬು ಮೆಂ]ಬಂಕದಂಬೆತ್ತ[ಲುಂ] ತುಱುಗಿ ನಡುವಿನಂ ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಕಾದಿದರತಿರಥರೊಂದು ಜಾವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೯) ; "ತಕ್ಕಡಿಯ ಮುಳ್ಳಿನಂತಿರುವ ಬಾಣ." (ಪಂಪದೀ. ೫೨೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ : ಹೊಕ್ಕು ತಿವಿದನು ಸಬಳದಲಿ ಜಡಿವೆಕ್ಕಲನನಳವಿಯಲಿ ಹರಿಣವನಿಕ್ಕಿದರು ನಾರಾಚದಲಿ ಸೈವರಿದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೬) ; ಬಿಲು ತೀರು . . . ಭಲ್ಲ ನಾರಾಚ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮೧); ನಾರಾಚವೆಂದೂ ಚೂರಿಯೆಂದೂ ಅಂಕುಶವೆಂದೂ ಪ್ರಾಸವೆಂದೂ . . . ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಂಗಳ ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೨-೩೭). ೫. ಓಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಲೇಖನಿ; ಕಂಟ : "ಪತ್ರಿ ನಾರಾಚಮೆನೆ ಕಂಠಂ" (ಪಂಗರಾ. ೧೦೬-೧೫). ೬. [ಜೈನ]ಆರು ಬಗೆಯ ಸಂಹನನ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ನಾರಾಚಸಂಹನನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾರಾಚಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : ನಾರಾಚು[ಚ]ಚೂರ್ಣ:- ತಿಗಡೆ ಗ ೧ ತೂಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗ ೪ತೂಕ . . . ಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ವಿರೇಕವಹುದು (ಸಕವೈ. ೩೦೨).

[ಸಂ.]

ನಾರಾಚಜಾಲ (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹ,—ಪರಂಪರೆ : ನಾರಾಚಜಾಲದಲರಿಭಟನ ಬಿಗಿದು ಕಡಿದು ಬಿಸುಟನು ದ್ರುಪದ ತನಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೬). [ನಾರಾಚ+ಜಾಲ$_1$]

ನಾರಾಚವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ,—ಪರಾಕ್ರಮ : ಚೂರಿಸುವ ನಾರಾಚವಿಕ್ರಮದೋರಣೆಗೆ ನಾರಾಚಿಸಿತು ವಿಸ್ತಾರದಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು ಜಯಸಮರಸಾಹಸವ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೭೨).

[ನಾರಾಚ+ವಿಕ್ರಮ]

ನಾರಾಚವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ನಾರಾಚಸೋನೆ : ನಾರಾಚವೃಷ್ಟಿಮಂಗಳಧಾರಾಸ್ನಪನಮನೆ ಪೋಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೬೪).

[ನಾರಾಚ+ವೃಷ್ಟಿ]

ನಾರಾಚಸಂಹನನ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೊಂಬತ್ತುಮೂರು ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆರು ಸಂಹನನ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ಕೀಲು ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ : ನಾರಾಚವಿದ್ಧಮುಮಪ್ಪೆಲ್ಗಟ್ಟುಳ್ಳ ತೃತೀಯನಾರಾಚಸಂಹನನಮುಮಂ . . . ಮಾಳ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯೬) ; ನಾರಾಚಸಂಹನನ : ಸಾಧಾರಣ ಕೀಲುಸಹಿತ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದ ನಿರ್ಮಾಣಕ ಕರ್ಮ (ಜೈನಪ. ೩೭೪).

[ನಾರಾಚ+ಸಂಹನನ]

ನಾರಾಚಸೋನೆ (ನಾ). ಬಾಣದ ಮಳೆ; ಸರಳ ವೃಷ್ಟಿ : ಹೂಳಿಹೋಯಿತು ನಳನ ಪಡೆ ನಾರಾಚಸೋನೆಯಲಿ (ಕಾಂರಾ. ೧೯-೧೬).

[ನಾರಾಚ+ಸೋನೆ]

ನಾರಾಚಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ,—ತ್ರಾಸು; ಚಿಂತಾಲು : "ನಾರಾಚಿ, ವಿಪಣಿಕಾ—೨ ತ್ರಾಸಿನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೦).

[ಸಂ. ನಾರಾಚೀ]

ನಾರಾಟೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಧ್ವನಿವಿಶೇಷ; ℙ ಮಾಧುರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹಾಗು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ತಾಲಸಂಸ್ಪರ್ಶಯುಕ್ತವಾದ ಧ್ವನಿ : ಸೊಗಯಿಸುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳೊಗೆದಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ನೆಗಳುತಿರೆ ನಾರಾಟೆ ಕಾವುಳವೆಂಬ ಧ್ವನಿಗೂಡಿ (ಬಸಪು. ೧೯-೧೦) ;

ಮತ್ತಮಾ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ಕಾವುಳ ಬಚ್ಪೋಳ ನಾರಾಟ ಮಿಶ್ರವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸುಸ್ವರಗಳಿಂದುರುಳಿಸಿ . . . ಕರ್ಣರಸಾಯನ ಮಾಗಿ ಪಾಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ನಾರಾಯಣ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಪುರುಷ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಹಿಂದೂಗಳ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನು ; ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಯ ಅಧಿಪತಿ; ವಿಷ್ಣು : ಕ್ಷಾರ ಕ್ಷೀರಾಂಬುಧಿಗಂ . . . ಮುರಜಿನ್ನಾರಾಯಣರ್ಗಂ ಸಿರಿಗಂ ಶ್ರೀರಾಮೆ ಗಮುತನುಗಂ ಭವಾರಿಗಮ್ಮೈಕ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೦೬); ನಾರಾಯಣ ವೃದ್ಧಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಬಂದು ಬಲಿಯ ಭೂಮಿಯ ಬೇಡಿದ (ಬಸವ. ೬೨೩) ; ನಾರಾಯಣ ಎಂದರೆ . . . ಮಾನವ ಸಮಾಜರೂಪೀ ಭಗವಂತ ನೆಂದು ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೩೬೪). **೩.** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೂರ್ಣಾವತಾರವೆನಿಸಿರುವ ಕೃಷ್ಣ ; ವಾಸುದೇವ: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ . . . ನಾರಾಯಣಃ, ಜಗನ್ನಾಥಃ, ವನಮಾಲೀ, ಗದಾಧರಃ— ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೫-೨೫) ; ಅಂತು ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿಸ್ಪಂದನ ದೊಳಂ ಸೂಚಿಸುವ ಶುಭಸೂಚನೆಯೊಳಂ ನಾರಾಯಣನುದಾತ್ತ ನಾರಾಯಣನ ಬರವನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩ ವ) ; ನಾರಾಯಣಂ ಚಾಳುಕ್ಯನಾರಾಯಣನ ಶೂರಕೃತ್ಯಂಗಳಂ ಪೊಗಟುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೧ ವ) ; ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರಧಾರ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರೇರಿತ ಮನಸ್ಕನಾಗಿ ವಸುದೇವನಿಂತೆಂದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ); ನಾರಾಯಣನ ನುಡಿಯಿಂದ ಮುನ್ನ ಜಲಾಯುತಾಸ್ತ್ರವನರ್ಜುನನು ಗಾಂಡಿವದ ಲುಗುಳಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೬) ; ನಾರಾಯಣ ನಿನ್ನ ನಾಮದ ಸ್ಮರಣೆಯ ಸಾರಾಮೃತವೆನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಬರಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೧೪೮ ಪಲ್ಲವಿ). ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಆಯತಿಯಿಂದಂ ನರ ನಾರಾಯಣರೆನೆ ನೆಗಟ್ದವರಿಗ ನಾವಿರ್ವರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೫). 'ನರನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮ' ಪರಾ. ೫. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಸದಿ ಯುಮನ್ನೆಯೊದ್ದನ್ನಾರಾಯಣ ಪೆರುನ್ತಚ್ಚನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೫೮-೭ ; ಸು. 825). ೬. = ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು : ಬಳಿಕ ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ನಾರಾಯಣ ಹಂಸ . . . ಮುಂಡಕವೆಂಬ ಮೊದಲಾದುವೆ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). ೭. = ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರ : ಕೈನೀಡಿದನು . . . ಹೊಂಗಱಿಯ ನಾರಾಯಣಮಹಾಶರಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೪). ೮. [ಜೈನ] ಒಂಬತ್ತು ಜನ ವಾಸುದೇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ನಾರಾಯಣನಂ ಮಣಿಮಯ ನೀರಾಜನ ದೀಪಮಾಲೆ ಬಳಸಿದುವಾಗಳ್ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೪-೭೩); ನಾರಾಯಣರ ಸಂಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಅರ್ಧದಷ್ಟು. ಆದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣರನ್ನು ಅರ್ಧಚಕ್ರಿಗಳೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಇವರು ಒಂಬಯ್ವರು (ಜೈನಧ. ೧೨೮). 'ನವನಾರಾಯಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾರಾಯಣಕವಚ (ನಾ). ಒಂದು ರಕ್ಷಾಮಂತ್ರ : ಪ್ರಣವ ರೂಪನೆ ಹೇಳು ನಾರಾಯಣಕವಚವೆಂದೇನು (ಶಿಭಾಗ. ೬-೮-೧) ; ಅವನು ಇವನಿಗೆ ನಾರಾಯಣಕವಚವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಗುರುವಾದನಲ್ಲ ! (ನಡೆದಾ. II, ೧೪೦೪). [ಸಂ.]

ನಾರಾಯಣಗೌಲ 'ನಾರಾಯಣಗೌಳ' ನೋ.

ನಾರಾಯಣಗೌಳ, ನಾರಾಯಣಗೌಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನಾರಾಯಣಗೌಳ ೨೮ನೇ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೫೯) ; ವೆಂಕಟೋಬರಾಯರು . . . ನಾರಾಯಣಗೌಳ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೩).

ನಾರಾಯಣಗೌಲ : ನಾರಾಯಣಗೌಲವು (೫೨) ಸಂಪೂರ್ಣವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ; (ಇದು) ಕೇದಾರಗೌಲ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಂತಹದು (ಚತುಸ್ರ. ೬೩).

[ನಾರಾಯಣ + ಗೌಳ$_1$]

ನಾರಾಯಣತೈಲ (ನಾ). ಸಂಧಿವಾತ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದಾದ ತೈಲ : ನಾರಾಯಣ ತೈಲ—ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಸೇರು ೧೦, ಎಕ್ಕದ ಹಾಲು ಸೇರು ೧ . . . ಎಣ್ಣೆ ಯುಳಿವ ತನಕ ಅಟ್ಟು . . . ಸರ್ವಾಂಗ ಲೇಪಂಗೈಯೆ ಸಕಲಸನ್ನಿಪಾತಂಗಳು . . . ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೧೭೯). [ನಾರಾಯಣ + ತೈಲ$_1$]

ನಾರಾಯಣದೇಶಾಕ್ಷಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನಾರಾಯಣದೇಶಾಕ್ಷಿಯು (೩೪) ಸಂಪೂರ್ಣ(ರಾಗ) ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಶಂಕರಾಭರಣವೆಂಬ ರಾಗದ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ (ಚತುಸ್ರ. ೬೧). [ನಾರಾಯಣ + ದೇಶಾಕ್ಷಿ]

ನಾರಾಯಣಬಲಿ (ನಾ). ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ. ಅಪಘಾತ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ದುರ್ಮರಣಕ್ಕೊಳಗಾದವರು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಸತ್ತವರು ಮೊದಲಾದವರ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ: ಮ[ಹ್ಮೇ]ಶ್ವರನ್ನಾಮಗ್ರಾಮನ್ನಾರಾಯಣಬಲ್ಯುಪಹಾರಾರ್ಥಂ ಷೋಡಶ ಸಂಖ್ಯೇಭ್ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸತ್ರನಿಬನ್ಧ ಪ್ರತಿದಿನಮನುವಿಧಾನ ಕೃತ್ವಾ (ಕಇ. V, ೧-೧೩ ; 578) ; ಈಗಳುಂ ಕೈದುವಿಂ ಹೊಂದಿದ ರ್ಗವನಿ ನಾರಾಯಣಬಲಿಯನೆಸಪುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೫೪). [ಸಂ.]

ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನಾರಾಯಣನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಬಾಣ ; ನಾರಾಯಣಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಬಾಣ : ರಾಯಕಟಕವ ಬೆದಱಿಸಿದ ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದ ಬಾಧೆಯನು ಕಮಲಾಯತಾಂಬಕ ನಿಲಿಸಿ ಸಂತೈಸಿದನು ಪಾಂಡವರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯ ಸೂಚನೆ) ; ಭಂಗಿಸಿದನೆಚ್ಚು ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೫) ; ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದು . . . ಪಾಂಡವಸೇನೆಯ ಮೇಲೆ ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಪಚಭಾ. ೨೯೧). [ನಾರಾಯಣ + ಅಸ್ತ್ರ]

ನಾರಾಯಣಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ ವಿಷ್ಣು ; ಮೋಹಿನಿ : ದಾರುವನದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿನಿ ನಾರಾಯಣಿ ಸುಳಿಯಲೊಡಂ ಮೋಹಿತರಾದರ್ ಧೀರ ಯತಿರಾಜರ್ (ಪಮ್ಮಾರ. ೬-೨೬). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : 'ಆದಿನಾರಾಯಣಿ' ಪರಾ. ೩. ಆದಿಶಕ್ತಿ; ದುರ್ಗೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ ; ಮಜ್ಜಿಗೆ ಗಡ್ಡೆ ; ಆಸಡಿ ; ಶತಾವರಿ : ''ಶತಮೂಲೀ, ಬಹುಸುತಾ, ಅಭೀರುಃ, ಇಂದೀವರೀ, ವರೀ, ಋಷ್ಯಪ್ರೋಕ್ತಾ, ಅಭೀರುಪತ್ರೀ, ನಾರಾಯಣೀ, ಶತಾವರೀ, ಅಹೇರುಃ—೧೦ ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಆಸಡಿಯೆನ್ನುವರು, ಆಷಾಢೀಬೇರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಮಜ್ಜಿಗೇಗೆಡ್ಡೆ, ಅಜ್ಜಿಗೆಡ್ಡೆ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಬಳಿಕ ಸಮಸ್ತರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ನಾರಾಯಣಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೀ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೧); ತಾಳದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಸುವಾಸಿನಿಯರು ಬಂದು ನಿಂದು ದೇಶಾಕ್ಷಿ ನಾರಾಯಣಿ ಘೂರ್ಜರಿಯಿಂ ರತೀಶನ ಪಿತನ ಪಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೩) ; ನಾರಾಯಣೀರಾಗವು (೩೬) ಶಂಕರಾಭರಣವೆಂಬ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ (ಚತುಸ್ರ. ೬೧).

[ಸಂ. ನಾರಾಯಣೀ]

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು (ನಾ). ವೇದಾಂತಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹರಿಯೆ ಜಗಮೆಂದೆನೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಪುರುಷವೀ ವೇದಮ್ಮೆನಲು [ಪುರುಷಮೇ ವೇದಮೆನ್ನಲು] ಸಂಭರಿತನೆನೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಘೋಷಿಸಲು (ಗಗತಾ. ೧೭-೨೧). [ನಾರಾಯಣ + ಉಪನಿಷತ್ತು]

ನಾರಾಶಂಸಿ (ನಾ). ವೀರಪುರುಷರ ಪ್ರಶಂಸೆ ; ವೀರಗಾಥೆ : ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ, ಗಾಥಾ, ನಾರಾಶಂಸಿಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಟವು. ಇದು ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ, ಗಾಥಾ ಮತ್ತು ನಾರಾಶಂಸಿಗಳ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಾನ (ಭಾರದ. ೧೩೨). [ಸಂ. ನಾರಾಶಂಸೀ]

ನಾರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹುರಿ; ಸಿಂಜಿನಿ ; ಹೆದೆ : ''ತಿರು ತಿರ್ಪೆಂದೊಡಂ ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿ'' (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೮); ''ತಿರು ತಿರ್ಪು ಹೆದೆಯೆನೆ ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿ'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೪) ; ನಾರಿ ಹಱಿಯಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲು ಮುಱಿಯಿತ್ತು ಅಂಬೇನ ಮಾಡುವುದು (ಅಪಚಂ. ೬೩-೨೭೬); ಆ ತಪಸಿಯಂ ಮುಳಿದೆಚ್ಚೊಡೆ ಕರ್ಪುರವಿಲ್ಲು ತಾಂ ಮುಱಿಯದೆ . . . ತುಂಬಿಯ ನಾರಿ ಬೇಗದಿಂ ಪಱಿಯದೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೨೩೩); ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪನೊದೆದೇಱಿಸಿ ತಾವರೆ ನೂಲ ನಾರಿಯಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು (ಶಮದ. ಸ.೬೫ ಪ್ರಯೋ); ನಾರಿಯ ತೀಡಿ ಜೇವಡೆಗೈದು ಸಿಡಿಲಂತೆಱಿಗೆ ರಾಘವನು (ತೊರಾ. ೩೫-೧೯) ; ನಾರಿಯಂ ಕೀಸಿ ನರವಂ ಸೀಳಿ ಹೆದೆಗಟ್ಟು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೩೨) ; ಮದನಂ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಹುಬ್ಬೆಂಬ ಚಾಪಮಂ ಕುರುಳೆಂಬ ನಾರಿಯಂ . . . ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧೭); ಲವಂ ಪಲವಂ ರಾವುತವಡೆಯಂ . . . ಕಂಡು ಮಾಣ್ದು ನಾರಿಯಂ ಬಿಲ್ಗೆ ಬಿಗಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೪-೧೦). ೨. ತೆಂಗು, ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಗರಿಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ನಾರಿನ ಪೊರೆ : (ಶ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ನಾರಿ ; ಕೋಲಾ. ನಾರಾ = ಹಗ್ಗ]

ನಾರಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು; ಮಹಿಳೆ ; ಸ್ತ್ರೀ : ''ವನಿತೆ ವಧು ನಾರಿ ಸೀಮಂತಿನಿಯೋಷಿದ್ವಾಮೆ ಕೇವಳಂ ಸ್ತ್ರೀನಾಮಂ'' (ಪಸ್ತುಕೋ. ೫೨-೧) ; ''ನಾರಿಯೋಷಿತ್ಕಾಂತೆ ಮಹಿಳೆಯಬಳೆ ರಾಮೆ ವರವರ್ಣಿನಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹೆಂಗೂಸೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧); ಆಲದ ಬಿಟಲಂತೆ ನೆಲಕ್ಕೆಱಗದೆ . . . ಬಿಲ್ಗಾಱನಂತೆ ನಾರಿಗಾಸೆ ಮಾಡದೆ ಹಂಸೆಯಂತೆ ಸಾರಗ್ರಾಹಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯); ನಾರಿಗೆ ಗುಣವೇ ಶೃಂಗಾರ (ಬಸವ. ೭೪); ನಾರಿಯ ರೂಪಂ ಮನದೊಳ್ ಬೇರೂಱಲು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೩೯); ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಹೆಱಸಿರೇ ನಾರಿಯನು ನಿಮ್ಮಯ ಬಾಣಗರ್ಭಿಣಿಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೪); ಚಾಪದ ನಾರಿ ಬೆಸಲಾಗಲಿ ಮಹಾಸ್ತ್ರವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೩); ◻ ಮೇಲಿನ 'ಧರ್ಮಾಮೃ', 'ಕುವ್ಯಾಭೀ' ಮತ್ತು 'ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ' ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ದ್ವಿಭಾಷಾಶ್ಲೇಷೆ' ಎಂಬ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ಕವಿಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಆರು ಹಿತವರು ನಿನಗೆ ಮೂಱುಮಂದಿಗಳೊಳಗೆ ನಾರಿಯೋ ಧಾರಿಣಿಯೋ ಬಲುಧನದ ಸಿರಿಯೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೨ ಪಲ್ಲವಿ); ಒಲಿದರೆ ನಾರಿ ಮುನಿದರೆ ಮಾರಿ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ನಾರೀ]

ನಾರಿ$_3$ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಅಜಾತಶತ್ರು : ''ವನಿತೆಯು ಜಾತಶತ್ರು ತಿರುವೆಂಬಿವು ನಾರಿ ಸಮಾಖ್ಯಂ'' (ನಾನಾರ. ೭೫).
[ಸಂ. (ನ + ಅರಿ)]

ನಾರಿಕೇರ (ನಾ). = ನಾರಿಕೇಲ. [ಸಂ.]

ನಾರಿಕೇಲ, ನಾರಿಕೇಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ತೆಂಗು. **ನಾರಿಕೇಳ :** ನಾರಿಕೇಳಂ ಕ್ರಮುಕಂ ತಾಳದ್ರುಮ ಮೆಂದಿವು ಭೂಜಾಳಿಗಳೊಳ್ ತೃಣಮಹೀರುಹಂಗಳೆನಿಕ್ಕುಂ (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೧೯) ; ಮತ್ತಮನೇಕ ಪನಸ ಜಂಬೀರ ನಾರಿಕೇಳ ಸಹಕಾರ ಕದಳೀಪ್ರಮುಖ ಫಲಿತಭೂಜರಾಜಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು.೫-೮೭ಪ); ಜೀಮೂತವಾಹಂಗೆ ನಿಜಸುಧಾರಸಮಂ ಮರಕತಕಳಶದೊಳ್ ತೀವಿ ನಿಡುದೋಳಂ ನೆಗಪಿ ಮೇಗಣ್ಗೆ ನೀಡುಂ ನೀಡಿದಪಳೆಂಬಂತೆ ರಂಜಿಪ ನಾರಿಕೇಳಮುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ಪ); ಮಾಚಿಕಬ್ಬೆ ಮಾರಸಿಂಗಮಯ್ಯನವರುಗಳು . . . ಶಾಂತಲೆಯ ಕೈಗೆ ನಾರಿಕೇಳಫಲವನ್ನಿತ್ತು . . . ಧಾರೆಯೆರೆದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ನಾರಿಕೇಲಿ (ನಾ). = ನಾರಿಕೇಲ. [ಸಂ.]

ನಾರಿಕೇಳ 'ನಾರಿಕೇಲ' ನೋ.

ನಾರಿಕೇಳಪಾಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಓದಿದ ಕೂಡಲೇ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ತಿಳಿಯುವಂತಿರದೆ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕಾವ್ಯರಚನಾ ರೀತಿ ; ◻ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತಿರುಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೊಟ್ಟೆ ಸುಲಿದು ಚಿಪ್ಪನ್ನು ಒಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವಂತೆ, ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಹದ : ಕೆಲವು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ಅರ್ಥವು ಗೂಢವಾಗಿದ್ದು ಅದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಬುದ್ಧಿಕ್ಲೇಶವಾಗುವುದು ; ಈ ಗಭೀರತೆಯ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಾಕವನ್ನು 'ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕ', 'ನಾರಿಕೇಳಪಾಕ' ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೫) ; ವರ್ಣನೆ ಕಲ್ಪನೆ ಎರಡೂ ಪ್ರೌಢವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ನಾರಿಕೇಳಪಾಕದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೫೩). 'ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕ' ಪರಾ.
[ನಾರಿಕೇಳ(= ನಾರಿಕೇಲ) + ಪಾಕ$_1$]

ನಾರಿಕೇಳಲೇಹ್ಯ (ನಾ). ಎಳನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ನಾರಿಕೇಳಲೇಹ್ಯ . . . ಸೇವಿಸಿದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗ, ಆಮ್ಲಪಿತ್ತ, ಅಶ್ಮರಿ, ಪಾಂಡು, ಕಾಮಿಲಾ, ಮೇಹ ಈ ರೋಗಗಳು ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೪೫೨).
[ನಾರಿಕೇಳ (= ನಾರಿಕೇಲ) + ಲೇಹ್ಯ]

ನಾರಿಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಕದಿಯುವವನು ; ಸ್ತ್ರೀಚೋರ : ವೀರರಂಗವ ಬಿಟ್ಟು ನೀನೀ ಚೋರರಂಗವ ಕಲಿತೆ ಹೊಸತೇ ನಾರಿಗಳ್ಳನು ತಂದೆ ನೀ ಧುರಗಳ್ಳ ಹಸನಾಯ್ತು (ತೊರಾ. ೧೯-೨೮).
[ನಾರಿ$_2$ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ನಾರಿಚೋರ (ನಾ). = ನಾರಿಗಳ್ಳ : ನಾರಯೊಬ್ಬಳ ಪತ್ತೆಯಂತೆ . . . ನಾರಿಚೋರನ ಕೊಂದೆಯಂತೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧-೨).
[ನಾರಿ$_2$ + ಚೋರ]

ನಾರಿಯಳಿ 'ನಾರಿವಾಳ' ನೋ.

ನಾರಿರನ್ನ (ನಾ). = ನಾರಿರನ್ನೆ : ನಾರಿರನ್ನಳೆ ಕಂಡೆಯ ವಾರಿಜನಾಭ . . . ಚೆನ್ನಿಗರಾಯನ (ಪುರಂದ. ೩-೧೬೫ ಪಲ್ಲವಿ).
[ನಾರಿ$_2$ + ರನ್ನ]

ನಾರಿರನ್ನೆ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ರತ್ನಪ್ರಾಯಳಾದವಳು ; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ : ನಾರಿರನ್ನೆ ಸುಭದ್ರೆಸಹಿತ ಕುಮಾರನನು ಕಳುಹೆಂದನರ್ಜುನನೊಡನೆ (ಜೈನಭಾ. ೩೨-೪೭). [ನಾರಿ$_2$ + ರನ್ನೆ]

ನಾರಿವಣ 'ನಾರಿವಾಳ' ನೋ.

ನಾರಿವಾಣ 'ನಾರಿವಾಳ' ನೋ.

ನಾರಿವಾಳ, ನಾರಿಯಳಿ, ನಾರಿವಣ, ನಾರಿವಾಣ (ನಾ). ತೆಂಗು ; ನಾರಿಕೇಳ : ಪಾಪಿಗೆ ಕೋಪಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಾಗೆಂಡರಪ್ಪುದೆ

ನಾರಿವಾಳ[ಪಾಠಾಂ.ಣ]ವಕ್ಕುವುದೆ ನಾಯಿಗೆ (ಬಸವ. ೬೫೦); ಕಬ್ಬು ಬಾಳೆ ನಾರಿವಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಹಿನೀರನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦–೨); ನಾರಿವಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದ ಕಾಯೊಳಗಣ ತಿರುಳನೊಡೆಯದೆ ಮೆಲಬಲ್ಲಡೆ ಬೆಡಗು (ಅಪಚಂ. ೧೨೬–೫೬೨). **ನಾರಿಯಳೆ :** "ನಾರಿಯಳೇ ನಾಳಿಕೇರಂ ತೆಂಗಿನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪–೧೦). **ನಾರಿವಣ :** ಅಲ್ಲದ ಹೇಱಿಱೊಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ನಾರಿವಣದ ಕಾಯ ಹೇಱಿಱೊಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ಕಾಯಿ ಮೇಲೋಗರದ ಭಂಡಿ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫–೧೦೪ ; 1382). **ನಾರಿವಾಣ :** ನಾಯಿಗೆ ನಾರಿವಾಣವಕ್ಕುವುದೆ (ಬಸವ. ೩೧) ; ನಾರಿವಾಣ ತಂದು ನಾಯ ಮುಂದೆ ಹಾಕಿದರೆ ಒಡೆಯಲಱಿಯದು ತಿನಲಱಿಯದು (ವಚಸಂ. ೧೮೮–೨೫) ; ಕಾಷ್ಠಾಂಗಾರಮುಖ್ಯನೃಪಾಲಕರು ಕಪಿ ನಾರಿವಾಣಫಲಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿದ ತೆಱದೆ ವೀಣೆಗಳ . . . ನುಡಿಸುತಿರೆ (ಜೀವಂಚ. ೯–೪).

[<ಪ್ರಾ. ಣಾರಿಏಲ. / ಹಿಂ. ನಾರಿಯಲ್ ; ಮರಾ. ನಾರಳ್]

ನಾರೀಕೇಲ, ನಾರೀಕೇಳ (ನಾ). =ನಾರಿಕೇಲ. **ನಾರೀಕೇಳ :** ಭೂಸುರನು . . . ಮೊದಲು ದೇವಾಲಯವ ಹೊಗುತಲಿ ಕದಳಿ ನಾರೀಕೇಳವಿಡುತಲಿ ಪದುಮನಾಭ ನಮೋಯೆನುತ್ತಲಿ ಕರವ ಮುಗಿವುತಲಿ (ಸುದಾಮ. ೬–೧೧). [ಸಂ.]

ನಾರೀಕೇಳ 'ನಾರೀಕೇಲ' ನೋ.

ನಾರೀಚೋರ (ನಾ). =ನಾರಿಗಳ್ಳ : ನಾರೀಚೋರ ನಡೆನಡೆ ಎನುತ ತಿವಿದನು ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೨–೩೬). [ಸಂ.]

ನಾರೀರೂಪ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಆಕೃತಿ; ಸ್ತ್ರೀರೂಪ : ನಾರೀರೂಪದ ಯಂತ್ರಂ ಚಾರುತರಂ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ಕರಗಿದುದು (ಅವಿಪು. ೯–೪೪). [ಸಂ.]

ನಾರು₁ 'ನಾಱು₁' ನೋ.

ನಾರು₂ (ನಾ). ವಾಸನೆ; ಕಂಪು; ಬಿಂಸನೆ ನಾರು ಬೀರದೇಂ? ತಟಕದೀ ಎಲೆವನಿ ಇದೇನು ? (ಗಿಳಿವಿಂ. ೨೮–೩೯). [<ನಾಱು₁]

ನಾರು₃ 'ನಾರ್' ನೋ.

ನಾರು₄ (ನಾ). (ಕೆಲವು ಬಗೆಯ ಗುಳ್ಳೆ ಅಥವಾ ಕುರುವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ) ಎಳೆಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹುಣ್ಣು ; ನಾಡೀವ್ರಣ : ಆದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾರಿನ ಉಪದ್ರವವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೧೫) ; ಆದರಿಂದ ನಾರು, ಹುರುಕು, ಕಜ್ಜಿ . . . ಮುಂತಾದ ತ್ವಗ್ರೋಗಗಳು . . . ಮೈಯೊಳಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೧೫೮).

ನಾರ ಹುಣ್ಣು = ನಾಡೀವ್ರಣ : ನೀಲಿಯ ಎಲೆಯ ಅವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸೆ ನಾರ ಹುಣ್ಣು ಮಾಣುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೮೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾರೂ]

ನಾರುಂಬೇಳೆ 'ನಾಱುಂಬೇಳೆ' ನೋ.

ನಾರುಕಚೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂದಿಗೆಪದಾರ್ಥ : ಕರೀಅರಿಸಿನ, ನಾರುಕಚೂರ (ವೈಔಗಿ. ೨೬–೪೯೯)

[ನಾರು₁(<ನಾಱು₁)+ಕಚೂರ]

ನಾರುಗ (ನಾ). ನಾರಿನ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು ; ನಾರಿನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಉಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ನಾರುಗಂ, ಬೇರುಗಂ (ಶಮದ. ೨೦೪ ಪ್ರಯೋ) ; ನಾರುಗಂ, ಪಾರುಗಂ, ಪರಲುಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೪ ಪ್ರಯೋ).

[ನಾರ್+–ಉಗ]

ನಾರುಗಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾರನ್ನು ತೆಗೆ; ಎಳೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು ; ಹಿಂಜು : ಸೌರಭಮಂ ದಳಂಗೊಳಿಸೆ ಬಣ್ಣದೆ ನುಣ್ಣಿಸೆ ರಾತ್ರಿಮಾಳಿಕಾ ಕಾರೆ ತೊಡರ್ಚೆ ನಾರುಗಿದ ತಿಂಗಳ ತಣ್ಣದಿರಂ . . . ತನಗೆ ನೀಡಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೪–೧೧೪) ; ತರತರದಿಂದ ನಾರುಗಿದು ತೋಳ್ಗಳೆ ಮಾಡುವ ಕೊಯ್ದು ತಂದು ಪಾದರಿಯೊಡಗಟ್ಟಿ ಸೂಡುವ . . . ಅಲಂಪಿನಿಂ ಬಯಸಿದರ್ ಘನಚಂದ್ರಿಕೆಯುಂ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮–೨೬೬). ೨. ದೇಹದ ನರಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಕೃಶವಾಗು ; ನವೆ ; ಬಡವಾಗು ; ಸೊರಗು : ನಾನಾವಿಧದಿಂದಮೇಂ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದಿರ್ಪರೊ ಜೈನದೀಕ್ಷಿತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೨೫) ; ಅನಿವಿರಿದು ದುಃಖದೊಳ್ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದು ಪೊಗೆದು ಸತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೫–೧೯).

[ನಾರ್+ಉಗಿ₁]

ನಾರುಗಿ₂ (ನಾ). ನಾರಿನ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವಳು ; ನಾರಿನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವಳು : ನಾರುಗಿ, ನಾರುಗಿತಿ ; ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ನಾರುಗ+–ಇ₂]

ನಾರುಡು (ಕ್ರಿ). ನಾರುಮಡಿಯನ್ನು ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸು: ಕ್ರಮವಱಿಯದಿತರ ಕುಮತಕ್ರಮದೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು ನವೆದು ನಾರುಟ್ಟಡಮುಕ್ಕುಮೆ ಸಂಗತಿ (ಸಮಸ. ೩–೮೬).

[ನಾರ್+ಉಡು₁]

ನಾರುಡೆ (ನಾ). ನಾರುಬಟ್ಟೆ ; ವಲ್ಕಲ : ಅರಯೆ ಸೂಚಿಕುಂ . . . ನಾರುಡೆಯಂಚಿನಿಂದಿಳಿದ ನೀರ್ಗರೆಯಾಂತ ತಟಾಕಮಾರ್ಗಮುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬–೧೪) ; ತುಡಿಸುತಿರೆ ರಘುಕುಲೇಶಂ ಸತಿಗೆ ನಾರುಡೆಗಳಂ, ಕಂಡ ಕೌಸಲೆಗುಕ್ಕಿ ದುಃಖಮಳ್ತಳ್, ಮೊಗಂ ಪುದುಗಲಂಜಲಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೨–೩೯೨). [ನಾರು₃(<ನಾರ್)+ಉಡೆ₂]

ನಾರುತೆಗೆ₁ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಲವು ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಎಲೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿನ)ನಾರನ್ನು ತೆಗೆ,—ಸುಲಿ: ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ನಾರುತೆಗೆದು ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ನಾರು₃ (<ನಾರ್)+ತೆಗೆ₁]

ನಾರುತೆಗೆ₂ (ಕ್ರಿ). ನಾರುಹುಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಳೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆ : ಅಡವೀಗೊಲ್ಲರು . . . ಈ ಗೊಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮೈಯೊಳಗಿನ ನಾರು ತೆಗೆಯುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ತುಮ್ಮಡೀ ಹಚ್ಚಿ ರಕ್ತ ತೆಗಿಯುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಕುಶಲರಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೧೬೩). [ನಾರು₄+ತೆಗೆ₁]

ನಾರುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). =ನಾರುಡೆ : ರಾಮನಿಗೆ ನಾರುಬಟ್ಟೆ ಉಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ೧೪ ವರ್ಷ ಕಾಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಸೀತಚಂ. I, ೧೪).

[ನಾರು₃(<ನಾರ್)+ಬಟ್ಟೆ₂]

ನಾರುಬೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ನಾರುಬೇರು, ಹಾವುಲಿಗೆ, ಹಂಟಗೆ, ಹೌಳಗೆ, ಬೆಳಂಗಿ (ವೈಔಗಿ. ೨–೩೨). [?]

ನಾರುಬೇಳೆ 'ನಾಱುಂಬೇಳೆ' ನೋ.

ನಾರುಮಡಿ (ನಾ). =ನಾರುಡೆ : ಶುಭ್ರವಾದ ನಾರುಮಡಿಯ ನುಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೮೯–೧೦) ; ವಿಶೇಷ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ತೊಡುವ ನಾರುಮಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಮರಮ. ೭೪). [ನಾರು₃(<ನಾರ್)+ಮಡಿ₅]

ನಾರುಮೋಡ (ನಾ). ನಾರು ನಾರಾಗಿರುವ ಮೋಡ ; ಜಾಳಾಗಿರುವ ಮೇಘ : ಮುಗಿಲೆಲ್ಲ ನಾರುಮೋಡದಿಂದ ಬಿಗಿದುಹೋಗಿತ್ತು (ಯದುರಾ. ೨೬). [ನಾರು(<ನಾರ್₃)+ಮೋಡ₁]

ನಾರುವಗೋರಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶೀತಪುಷ್ಪಃ—ಕೋಬಾಕುಟುಮ, ನಾರುವಗೋರಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೬).

[ನಾರು₁(<ನಾಱು)+ಗೋರಟಿ(<ಗೋರಂಟಿ)]

ನಾರುವದ (ನಾ). ಪಾಕವು ನಾರಿನಂತೆ ಎಳೆಯಾಗುವ ಹದ ; ಪಾಕವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರೆ ನಾರಿನಂತೆ ಇಳಿಬೀಳುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಹಿರಿದಾಗಿಯುದ ಹಿಸಿದು ನಾರುವದನಂ ಮಾಡಿ ಅರಗಿನಂದದೊಳು ಸರಿಗೆಯು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೪೧).
[ನಾರು$_3$(<ನಾರ್) + ಪದ$_1$]

ನಾರುಸಿರು (ನಾ). ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉಸಿರು ; ಕೆಟ್ಟ ಉಸಿರು : "ಅತಿಕೆಟ್ಟ ವಾಸದ ಉಸಿರು ; ದುರ್ಗಂಧಶ್ವಾಸ ; ನಾರುಸಿರು'' (Halitosis. ಇಂಕನಿ).
[ನಾರು$_1$(<ನಾಱು$_1$) + ಉಸಿರು$_2$(<ಉಸಿರ್$_2$)]

ನಾರುಸೀರೆ (ನಾ). ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿರುವ ವಸ್ತ್ರ,—ಬಟ್ಟೆ ; ವಲ್ಕಲ : ''ವಾಲ್ಕಂ, ಕ್ಷೌಮಂ—೨ ನಾರುಸೀರೆ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೨) ; ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು . . . ಬಿಟ್ಟು ನಾರುಸೀರೆಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟು . . . ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಅರಣ್ಯವಿಮುಖನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಕೃವಾಆ. ೧೪೧) ; ನಾರುಸೀರೆ ಮಡಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ (ರೂಢಿ).
[ನಾರು$_3$(<ನಾರ್) + ಸೀರೆ$_2$]

ನಾರುಸೂತ್ರ (ನಾ). ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಾರ : ಬಿಡಿಮಾತು ಪವಣಿಸಿರೆ ಮೆರೆಯುವುವು ಒಲವುಗಂಪಿನ ನಾರುಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೩-೩). [ನಾರು$_3$(<ನಾರ್) + ಸೂತ್ರ]

ನಾರುಹಂಚಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನಾಲೆ ಹುಲ್ಲು, ನಾರುಹಂಚಿಹುಲ್ಲು (ಮೈಇಗಿ. ೬೮-೧೩೯೩).
[ನಾರು$_1$(<ನಾಱು$_1$) + ಹಂಚಿಹುಲ್ಲು]

ನಾರುಹುಣ್ಣು (ನಾ). = ನಾರು$_4$: ಇದೇ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇಬ್ಬರ ಕಾಲಿಗೂ ನಾರುಹುಣ್ಣಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೬) ; ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂತುಹುಳು, ನಾರುಹುಣ್ಣಿನ ಹುಳು . . . ಮುಂತಾದವು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೪೯). [ನಾರು$_4$ + ಹುಣ್ಣು(<ಪುಣ್)]

ನಾರೂಪ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ ; ರೂಪದ ಅಭಾವವಿಲ್ಲದುದು ; ಆಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಈ ಪರಮಾರ್ಥವಾದ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು . . . ಅರೂಪ, ನಾರೂಪ, ಅವಿಧಿ, ಅಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೪೨). [ಸಂ.]

ನಾರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆ ; ಎಳೆಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸು : ಕಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾರೆತ್ತುವರ್ ತ್ವರಿತಂ ಬಿನ್ನಣದಿಂ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ದುರೆಯಂ ತಂದೇಱುವರ್ ಮೇರುವಂ ಭರದಿಂದಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತುವರ್ ಮಳಲೊಳಂ ನೀರ್ಮಾಡುವರ್ ಜೋಡೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೩೪); ಕಾಷ್ಠಮಂ ಕೊನರಿಪರ್ ಕಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾರೆತ್ತುವರ್ . . . ಕಿವಿಗಳೊಳ್ ಪೀಯೂಷಮಂ ಪಿಂಡಲುರ್ವರೆಯೊಳ್ ಸಂದ ಕವಿಪ್ರವೇಕರೆ ವಲಂ ಬಲ್ಲರ್ ಪೆಱರ್ ಬಲ್ಲರೇ (ಲೀಲಾವ. ೧-೧೩). ೨. ಮರ, ಗಿಡಗಳ ತೊಗಟೆಯನ್ನು ಸುಲಿ : ನಾರೆತ್ತುವ ತೆಱದಿಂ ಕೈಯಾರೆ ಕುಕಿಲ್ದಾರ್ದು ಪೊಯ್ದು ಮೆಯ್ಗಳ ತೊವಲಂ ಕ್ರೂರತನದಿಂದಮೆತ್ತುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೨) ಗಿಡುಮರ ಬಳ್ಳಿ ಹೊದಱು ಪುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಬೇಗೆಯಿಂ ಮುರಿಯೆಯುಂ . . . ಸೀಳೆಯುಂ ನಾರೆತ್ತೆಯುಂ . . . ದುಃಖಮನೆಯ್ದುಸುಗುಂ (ಪಸಾರ. ೨೩೯). [ನಾರ್ + ಎತ್ತು$_1$]

ನಾರೋಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ನಾರೋಲಿ, ಮೂಥ ಮರ, ಮೂಥ, ಮೂಡಲಿ, ಕನಕಚಂಪಕ (ಮೈಇಗಿ. ೫೭-೧೧೪೦). [?]

ನಾರ್ಗವುಂಡು 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾರ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾದೆ 'ನಾಡ್ಗಾದೆ' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವುಂಡ 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವುಂಡು 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವೊಂಡ 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವೊಂಡು 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾರ್ಗಾವೊಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾರ್ಗೌಡು 'ನಾಡ್ಗಾವುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾರ್ಣ 'ನಾರಯಣ' ನೋ.

ನಾರ್ಣಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ತಮ್ಮಂ ನಾರ್ಣ್ಣಯಂ ಗೋಸಾಸವಿಟ್ಟು ತಾಣಗುಂಡೂರ ಮಹಾಜನಂ ಪರಸಿದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೩೨-೫; 964).
[ನಾರ್ಣ(<ನಾರಯಣ) + ಅಯ$_1$(<ಅಯ್ಯ$_1$)]

ನಾರ್ಥಕ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರರ್ಥಕ : ಮುಕ್ತಿ ನಾರ್ಥಕವಲ್ಲ, ಸದರ್ಥಕವಾದ್ದು . . . ಅಂಥ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿವರವನ್ನು ಹೇಳಿದವನಿಗೆ ಶರಣುಹೋಗುತ್ತೇನೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೯). [ಸಂ.]

ನಾರ್ನಪರ್ವರ್ಶಿ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ : ನಿನಗೆ ನಾರ್ನಪರ್ವರ್ಶಿ ಆದ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡುವ (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೪೩). [?]

ನಾಲ್, ನಾ$_2$, ನಾಲು$_1$ (ನಾ). ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ 'ನಾಲ್ಕು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ: 'ನಾಲ್ಗಂಡುಗ', 'ನಾಲ್ಭಾಸಿರ' ಪರಾ. ನಾ$_2$: 'ನಾಗಂಡುಗ', 'ನಾಗಳ' ಪರಾ. **ನಾಲು$_1$** : 'ನಾಲುತೆಱ' ಪರಾ. [<ನಾಲ್ಕು]

ನಾಲ$_1$, ನಾಳ$_1$ (ಗು). ೧. ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ,—ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. (ತಾವರೆ, ಕೆಸವು ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ದಂಟು. ೩. ಟೊಳ್ಳಾದ ಕೊಳವೆ ; ನಳಿಕೆ. ೪. ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವ ರಕ್ತನಾಳ, ಶ್ವಾಸನಾಳ, ಉಸಿರುಗೊಳವೆ, ಮೂತ್ರನಾಳ ಮುಂತಾದುವು. ೫. ಹಿಡಿಕೆ ; ಹಿಡಿ. ೬. ನೀರು ಹರಿಯುವ ಕಾಲುವೆ ; ನಾಲೆ. ೭. ಹರಿದಳ ; ಅರಿದಾಳ. **ನಾಳ$_1$** : ೨. ''ನಾಳಂ, ಕಾಂಡಂ—ಈ ೨ ಕಂಡಿಕೆ'' (ಹಲಾಯು. ೯೫-೪೨೫); ''ದಂಟು ನಾಳಮಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೯-೩); ಶಶಿಕಳೆಗಳಂ ಮೆಲ್ವ ಸೈಂಹಿಕೇಯನಂತೆ ಮೃಣಾಳನಾಳಂಗಳಂ ಮೆಲ್ದು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೪) ; ಭಾವಿಸೆ ಪೋಲ್ತುದು ನಾಳಂ ಕಾವನೆ ಕರ್ಣಿಕೆಯೆ ಕಳಸಮನೆ . . . ಜಲದೇವಿಯ ಪಿಂಛಾತಪತ್ರಮನೆ ಶತಪತ್ರಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೧); ನಾಳಂ ಸೊಗಯಿಪ ನಾಭೀನಾಳಂ ಮೃದುಚರಣಕರತಳಂ ಕೋಮಳಪತ್ರಾಳಿಯಿದೆನೆ ನೆನೆಯಿಸಿದಂ ಬಾಳಕನಿಂದಿರೆಯ ಕೈಯ ಕೆಂದಾವರೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೦); ಸೀದವಾ ಮಗ್ಗುಲಿನ ಮೈಯಲಿ ನೈದಿಲಿನ ತಾವರೆಯ ಕದಳಿಯ ನಾದಿಕೆಯ ನಾಳಂಗಳುರಿನೊರೆಗುದಿಯ ಸಬುದದಲಿ (ತೊರರಾ., ೩-೧೧-೪೭). ೩. ಅವನ ಮುಖವನ್ನು ತಂಬಾಕಿನ ನಾಳ ಸರ್ವದಾ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವುದು (ಯೋಧಪು. ೭೭). ೪. ನಾರಿಯೆಂಬ ರೂಪಿಂಗೆ ನೀವು ಒಲಿದು ಬಂದಿರಣ್ಣ ಮೂತ್ರವು ಬಿಂದು ಒಸರುವ ನಾಳವೆಂದು ಕಂಗಾಣದೆ ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು ಬಂದಿರಣ್ಣ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೭-೧೬೬); ಜೇಡಂ . . . ಕಾಲನೂಱುತ್ತದಱ ಶುಂಡಿಲ ನಾಳಮಂ ಹೊಕ್ಕೆಱದಿಱದು ಶುಂಡಾಲಮಂ ತಲೆಗೇಱಕೊಂಡಿತು (ಬಸಪು. ೧೮-೪೪); ನಿಡಿದಪ್ಪ ಕೊರಲ ನಾಳಂಬಡೆದತಿಗಂಭೀರದೀರ್ಘಸ್ವರ

ದೊಳ್ ತಾಂ ಪೊಡರಿಪ ಮಹೋದರಾಶ್ವಂ ಪಡೆಗುಂ ಪದಿನೇೞುವರ್ಷ ಮಾಯುವ ಪವಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೧೮); ಕಡಿದು ಚಿಮ್ಮಿದ ಬೆರಳುಗಳ ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಘಾಯದ ನಾಳ ಹಱಿದರೆ ಮಡಿದ ಗೋಣಿನ ಬೆಸುಗೆ ಬಿರಿದ ಕಪಾಲದೋಡುಗಳ . . . ರಣಮಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುಱಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧೮) ; ಎಱಗಿದಶನೀಘಾತಮುಷ್ಟಿಯ ಬಿಱುಬಿನಲಿ ಬುಡುಬುಡಿಸಿ ನೆತ್ತರಿನೊಱತೆ ಹಾಯ್ದುದು ವದನದಲಿ ನಾಸಿಕದ ನಾಳದಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩೪) ; ಉದ್ದವಾದ ದಿಂಡುಗಳು ನಾಳಗಳು ; ನಾಳಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳಗಳು, ಗೂಡುಗಳು (cells) . . . ನಾಳಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಅವುಗಳ ಶಾಖೆ, ಕ್ರಮ, ವರ್ಗೀಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೧೯). ೮. ದೋಣಿಯ ಹುಟ್ಟು : ಅರಿತ್ರಕಚ್ಛ = ಹಡಗದ ನಾಳ (ಗಂಗಾವು. ೧೪). [ಸಂ.]

ನಾಲ$_2$, ನಾಲು$_2$, ನಾಳ$_2$, ಲಾಡ$_2$, ಲಾಳ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ, ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾಲುಗೊರಸಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮೊಳೆ ಹೊಡೆದು ಅಳವಡಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಲ್ಲೆ : "ನಾಲ (ನಾಲು) = ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ, ಮೊಳೆ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). ೨. ಜೂಜಾಟದ ಅಡ್ಡೆ ಇಟ್ಟವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ : ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದಿತು, ಅದಕ್ಕೆ ಕೀಲಿ ಹಾಕಿದ್ದರು. 'ನಾಲ' ಹಾಕಲು ಒಂದು ಕಿಂಡಿ ಮೇಲೆ ಇದ್ದಿತು (ಕೊತಕಾ. ೨೫); "ನಾಲ ಎಂದರೆ ಹೆಡ್ಡನ ಹಣ" (ಕೊತಕಾ. ೨೫ ಅಡಿಟಿ). **ನಾಲು$_2$** : ೧. ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬಿಯನ್ನು ಮಣಿಸಿ ಕುದುರೆಯ ನಾಲಿನ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೨೦); ನಾಲನು ಬಡಿಸದ, ಜೂಲವ ಹೊದಿಸದ (ಕಪವು. ೧-೫೦). **ನಾಳ$_2$** : (೬). **ಲಾಡ$_2$** : (೬). **ಲಾಳ$_3$** : ೧. ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಖ್ಖಾ . . . ೨೪ ಲಾಳದ ಮೊಳೆ (ಎಕ. XIV, ಸಂಜನ. ೨೯೩-ಪುಟ ೧೪೩ ; 1847) ; ಎತ್ತೊಂದು ಲಾಳವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಳುವಾಗ ಕಪ್ಪೆ ಕಾಲೆತ್ತಿದ ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೫-೧೪).
[←ಅರ.ಪಾರ.ಹಿಂ.ಮರಾ. ನಾಲ್]

ನಾಲಕಟ್ಟು, ನಾಲುಕಟ್ಟು, ಲಾಳಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊರಸಿಗೆ ಹಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ : ನಾಲಗಾರ = ನಾಲಬಂದಿ, ನಾಲಕಟ್ಟುವವ (ಜಾನಕೋ. ೧೧). **ನಾಲುಕಟ್ಟು**: ೧. ನಾಲಬಂದರು . . . ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಯೆತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಾಲುಕಟ್ಟುವದೇ ಇವರ ಕುಲದ ಹೋರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೨೩೫). ೨. ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳು ಸವೆಯದೆ ಇರುವಂತೆ ನಾಲು ಅಳವಡಿಸು : ಅದೇನು ಬೂಟಿಗೆ ನಾಲುಕಟ್ಟುವದಿದೆಯೆ ? (ಪ್ರತಿಸ. ೧). **ಲಾಳಕಟ್ಟು** : ೧. ಈ ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಲಾಳಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I,.೧೮೧) ; ಲಾಳಕಟ್ಟುವವನು ; ಲಾಳಗಾರ ; ಹಲ್ಲೆಗಾರ (Farrier. ಇಂಕನಿ). [ನಾಲ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನಾಲಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ : ಆ ಸೋಮಶೇಖರ ನಾಯಕಂ . . . ನಾಲಕಿಯೆಂಬ ಮನೋಹರಮಾದ ಮಹಾಯಾನಮನಾರೂಢನಾಗಿ ಸಮಸ್ತಸೈನ್ಯಸಹಿತಂ ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಮಹಾನವಮಿಯ ಬಯಲ್ಗೆ ತೆರಳ್ದ (ಕೆಳನೃ. ೧೦-೭೭).
[←ಹಿಂ. ನಾಲಕೀ ; ಮರಾ. ನಾಲಕೀ, ನಾಲಖೀ ; ಪಾರ. ನಾಲ್ಕೀ]

ನಾಲಗಾರ, ಲಾಳಗಾರ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊರಸಿಗೆ ಲಾಳ ಕಟ್ಟುವವನು ; ನಾಲಕಟ್ಟುವವನು : "ನಾಲಗಾರ = ನಾಲಬಂದಿ, ನಾಲಕಟ್ಟುವವ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). **ಲಾಳಗಾರ** : ಲಾಳಕಟ್ಟುವವನು ; ಲಾಳಗಾರ ; ಹಲ್ಲೆಗಾರ (Farrier. ಇಂಕನಿ). [ನಾಲ$_2$ + -ಕಾರ$_1$(<-ಕಾಱ)]

ನಾಲಗೆ, ನಾಲಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡಲು ಮತ್ತು ರುಚಿನೋಡಲು ಸಾಧಕವಾದ ಅವಯವ ; ರಸನೆ ; ಜಿಹ್ವೆ : "ನಾಲಗೆ ರಸನೆ ರಸಜ್ಞೆ ಜಿಹ್ವೆ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೧೫); ನವ್ಮಿರಾನ್ಗೋವದೊರಾ ನಾಲಗೆಯನ್ ಕಿಱಿಪ್ಪೊನ್ (ಎಇ. IX, ೧೯-೮ ; ಪು. 800) ; ಎರಟ್ಟಿಲಿಂಗನಾಗಂಗಳ್ ಪೆಡೆಗಳನೆತ್ತಿ ನಾಲಗೆಗಳಂ ಪೊಳೆಯಿಸುತ್ತಂ ಬಂದೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೦೦-೭) ; ಜೀವನಿಲ್ಲ ಮೊಱೆಯಿಲ್ಲಱನಿಲ್ಲ ಪರತ್ರೆಯಿಲ್ಲೆನಲ್ಕಸಕಳೆಯಂತೆ ನಾಲಗೆ ಪೊರಳ್ದುದು ರಾಜಸಭಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೧೧) ; ನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವೆನೆಂಬ ಪಱುಗೋಲಿಲ್ಲದೆ ತೊಱೆಯಂ ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭) ; ಹಾಡಿ ನಾಲಗೆ ದಣಿಯದು (ಬಸವ. ೪೮೭) ; ತನು ವಾದ್ಯಂ ನಾಲಗೆ ವಾದನದಂಡಂ ಕರ್ತೃವಾತ್ಮನವನ ಮನೋವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಶಬ್ದಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೪) ; ಕಡುಗಾದಾಲಿಗಳ ಮಣಿಮಕುಟದೊಲಹಿನ ನಾಲಗೆಯ ನಿರ್ದ್ರವದ ಮಾದ್ರಾಧೀಶ ನಿಂತೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೦) ; ನಾಲಗೆಗೆ ದ್ರವವಿಲ್ಲ . . . ಹೇಳಲಿನ್ನೇನರಸ (ನಳಚ. ೩-೧) ; ಶಿವಕವಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಿನ್ನಂತೆ ವರಕವಿಯ ನಾಲಗೆ ಕಿವಿ ಮನಂಗಳಂ ಸೆಳೆವವಂ ಕವಿಯಲ್ತೆ ಭೂತಳದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೧-೨೭). ೨. (ಅಲಂ) (ಬೆಂಕಿಯ) ಜ್ವಾಲೆ : "ಜ್ವಾಲಾ ಶಿಖಾರ್ಚಿ ಕಿಚ್ಚಿನ ನಾಲಗೆಯು" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೭-೯೦) ; "ಅರ್ಚಿಃ, ಕೀಲಾ, ಜ್ವಾಲಾ—ಈ ೩ ಉರಿಯ ನಾಲಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೫); ಮರನೆಂದು ಪೋಗಿ ಸಾರ್ವುದುಮುರಿಗಳ ನಾಲಗೆಗಳಂತೆ ಮರದೆಲೆಯೆಲ್ಲಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಕೇಱ ರೂಪಿಂ . . . ಕಡಿವುವು ಮುಳಿಸಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೫) ; ಹರಿವ ಹಾವಿಂಗಂಜೆ ಉರಿಯ ನಾಲಗೆಗಂಜೆ (ಬಸವ. ೪೪೬) ; ಕೊಂಡದೊಳಿನ್ನೆಬರಮೊಡೆವಿಡದೆ ಚಟಚಟಿಪ ಬೇಳುರಿ ನಾಲಗೆಗಳು ನೀಡಿಕೊಂಡಿರ್ದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೭-೮). ೩. ವಚನ ; ಮಾತು : ನಾಲಗೆ ಕುಲಮಂ ತುಬ್ಬುವಪೊಲುಱದೆ ನೀಂ ಕೆಡೆನುಡಿವೈ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೦) ; ಕುಲವ ನಾಲಗೆಯಱುಹಿತೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಗಿಂದು ನೆಲೆಯಾಯ್ತಲಾ (ಹಚಕಾ. ೨-೩೨) ; ಎರಡು ನಾಲಗೆಯವರನ್ನು ನಂಬಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ನಾಲಿಗೆ** : ೧. ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ನಾಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ನೀಚಬುದ್ಧಿಯ ಬಿಡು ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೩ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮುಖಪದ್ಮದಲಿ ಸಿರಿದೇವಿ . . . ಅಕಳಂಕನ ನಾಲಿಗೆಯೊಳು ವಾಗ್ದೇವಿ ಸುಖದಿಂದ ನೆಲಸಿಹರೊಲಿದು (ಕಂಸವಿ. ೪-೯೫) ; ಕಣ್ಣು ನಾಲಿಗೆ ಮನವು ತನ್ನದೆಂದೆನಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೮೨). ೩. ಕುಲವನ್ನು ನಾಲಿಗೆ ಹೇಳುವುದು (ಗಾದೆ) ; ನಾಲಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾದರೆ ನಾಡೆಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಗಾದೆ). ೪. (ನಡುವೆ ಅಲುಗಾಡಿ ಬಾರಿಸುವಂತೆ) ಗಂಟೆಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ತುಂಡು,—ಬಾರಿಸುವ ಸಾಧನ : ನಾಲಿಗಿಲ್ಲದ ಗಂಟೆಯಂತಾಯಿತೀ ಬಾಯಿ, ಜಾಲದೊಳು ಸಿಕ್ಕ ಹಕ್ಕಿಯವೊಲಾಯಿತು ಮನವು (ಸಖೀಗೀ. ೯೪-೧).

ನಾಲಗೆ ಉದ್ದ ಬಿಡು = ಹತೋಟಿ ಮೀರಿ ಮಾತನಾಡು ; ಬಹಳ ಮಾತನಾಡು : ಸುಮ್ಮನೆ ಇರಬಾರದೆ ? ಎಂದು ಚೌಡಪ್ಪ ತುಸು ನಾಲಗೆ ಉದ್ದ ಬಿಟ್ಟೇ ಸುಂದರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದರು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೮೬). **ನಾಲಗೆ ಉದ್ದ ಮಾಡು** = ನಾಲಗೆ ಉದ್ದ ಬಿಡು : ನಾಲಗೆ ಉದ್ದ ಮಾಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ನಾಲಗೆಗೆ ವರ್** = ಬಾಯಿಯವರೆಗೆ ಬರು ; ಮಾತನಾಡುವಷ್ಟಾಗು : ಎರ್ದೆಯ ಮುಳಿಸು ನಾಲಗೆಗೆ ವರೆ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೯). **ನಾಲಗೆ ತಪ್ಪು**, ನಾಲಿಗೆ ತಪ್ಪು = ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸದಿರು ; ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು : ಕಂಗಳು ತಪ್ಪಿ ನೋಡಿದರೆ ಮಾರಿ ನಾಲಗೆ ತಪ್ಪಿ

ನುಡಿದರೆ ಮಾರಿ (ಬಸವ. ೬೩೧); ನಾಲಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು ನಾಯಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). **ನಾಲಗೆ ನಿಡಿದಾಗು**=ಬಹಳ ಮಾತನಾಡು: ನಾಲಗೆ ನಿಡಿದಾದರ್ಗೆ ಕೂರ್ವಾರ್ಕಳಿಂ ಕೋ[ಕೋ]ಲುವಿನಾಗಳೆ ಸಾಧ್ಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೧–೮). **ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿ**=ಮಾತನಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲ; ನಾಲಗೆಯ ತೀಟೆ: ಜನರು ತಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಹೀಗೇಕೆ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ (ಮೂರುದಾ.೧೩೧). **ನಾಲಗೆಯ ತೀಟೆ**= ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿ: ಅವರಿಗೆ ನಾಲಗೆಯ ತೀಟೆ ಬಹಳ (ರೂಢಿ). **ನಾಲಗೆಯ ವೀರ**=ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗಟ್ಟಿಗ; ಬಾಯಿ ಶೂರ: ನಾಲಗೆಯ ವೀರರು ನೀವು ಮೂಢರು ನಾವು ನುಡಿಗಳಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೦–೪೫). **ನಾಲಗೆಯಾಡಿಸು**=೧. ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸು: ನಾಲಗೆಯಾಡಿಸುತುಂ . . . ಕುಣಿದಂ ಕೂಲದ ತಲೆ ಕುಣಿವ ತೆಜಿದೆ ಕುಣಪಾಲಯದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೫–೨೭). ೨. ಮಾತನಾಡು: ಬಾಯಿ ತೆರೆದೆ. ನಾಲಗೆಯಾಡಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ನಂಟರು. ೫೯); 'ನಾನೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಯೋಚಿಸಿರಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ನಾಲಗೆಯಾಡಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೦೧೯). **ನಾಲಗೆಯಾಡು**= (ಅನಗತ್ಯವಾಗಿ) ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ತುಟಿಯನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳು: ಕೆಮ್ಮನೆ ಕೆವಿಮ್ಮ ಕೆನ್ನೆಯಂ ತುಜಿಸುತ ಸನ್ನೆಯಿಂ ಕರೆದು ನಾಲಗೆಯಾಡುತಂ. . .ಐದಿತು ಜಾರೆಯರೊಂದು ಭಾವದಿಂ (ಮಲ್ಲಕಾ.೮–೧೪೦). **ನಾಲಗೆ ಹರಿಬಿಡು** = ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಹತೋಟಿಯನ್ನು ಕೈಬಿಡು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾತನಾಡು: ದಳಪತಿ ತನ್ನ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥ ಎಷ್ಟು ಘೋರವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಅನುಮಾನಿಸದೆಯೆ ನಾಲಗೆ ಹರಿಬಿಟ್ಟನು, (ಪುನರು. ೩೫೭); ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ "ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನತಿ ಏನು" ಅಂತ ನಾಲಗೆ ಹರಿಬಿಡತಾನಲ್ಲ? (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೫). **ನಾಲಿಗೆ ಉದ್ದ ಆಗು**=ಮಾತು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಮಿತಿಮೀರಿ ಮಾತು ಬರು: ಪಾಪ ಅಂತ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ನಾಲಿಗೆ ಉದ್ದ ಆಗ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ನಾಲಿಗೆಗೂಟ**=(ನೆಯ್ಗೆಯವನ) ನೆಯ್ಗೆಮರದ ಬಲಗಡೆ ಕಾಲು: (ಕ). **ನಾಲಿಗೆ ತಿರುಗು**=ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಳು: ಅವನಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ನಾಲಿಗೆ ಬಿಗಿಹಿಡಿ**=ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾತನಾಡದಿರು; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡು; ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರು: ಸ್ವಲ್ಪ ನಾಲಿಗೆ ಬಿಗಿಹಿಡಿದುಕೊ, ಎಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗುತ್ತೆ (ರೂಢಿ). **ನಾಲಿಗೆಯುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು**=ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು,— ನಡೆಸು; ಭಾಷೆ ತಪ್ಪದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು: ನಾಲಿಗೆಯುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಡುವ ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ರೂಢಿ). **ನಾಲಿಗೆ ಸೇದಿಹೋಗು**=ಮಾತು ನಿಂತುಹೋಗು: ಅವರಿಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವಿನಿಂದ ನಾಲಿಗೆ ಸೇದಿಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[**ದೇ.॥** ತಮಿ. ಮಲ. ನಾ, ನಾಕ್ಕು, ನಾವು; ತುಳು. ನಾಲಗೆ, ನಾಲಯಿ, ನಾಲಾಯಿ; ಕೊಡ. ನವು; ತೆಲು. ನಾಲಿಕ, ನಾಲುಕ, ನಾಲ್ಕ; ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ನಾಲ್ಕ]

ನಾಲಗೆಗಲಿ (ನಾ). ಬಾಯಿಬಡಾಯಿಯವನು; ಮಾತಿನ ಶೂರ: ತಾಳುಗೆ ಪತ್ತಿ ಬತ್ತಿ ಬಾಯ್ಗಾಡಿ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತುಕೊಳ್ವ ನಾಲಗೆಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೧೧೪ ವ). [ನಾಲಗೆ+ಕಲಿ$_2$]

ನಾಲಗೆಗಿಡುಕತನ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವಿಕೆ; ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ; ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ: ಅಸುರಾರಿ ನುಡಿಯದಿರು ಜಡಖೂಳ ನಾಲಗೆಗಿಡುಕತನ ನಮ್ಮೊಡನೆಯೇ ಎನುತಡರಿ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು (ಅಕ್ರೂಚ. ೬–೨೫). [ನಾಲಗೆ+ಕಿಡುಕ(<ಕೆಡುಕ)+–ತನ]

ನಾಲಗೆಗೀಟ್, ನಾಲಿಗೆಕೀಳು, ನಾಲಿಗೆಗೀಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕು: ತಾಳುಗೆ ಪತ್ತಿ ಬತ್ತಿ ಬಾಯ್ಗಾಡಿ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತುಕೊಳ್ವ ನಾಲಗೆಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೧೧೪ ವ). ೨. ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಚಾಚು,— ನೀಡು: ತೆಗಳಿಗೆವಿರ್ದೊಡಲುಂ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತರೆಬಜುತ ಬಾಯ್ಯುವಟ್ಟರೆಗಣ್ಬೀಡುಗಳುಂ ತಾಜುವ ತಾಳ್ಗಳುಮುಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡ ಕೋಣನೆಯ್ದುದುದಜಿಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭–೬೬). **ನಾಲಿಗೆಕೀಳು:** ೧. ಚಾಡಿಗಳ್ಗೆಳುವುದಿಲ್ಲಿ ನುಡಿಪಾಡುವ ನಾಲಿಗೆಕೀಳುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨–೩೯–೩). **ನಾಲಿಗೆಗೀಳ್:** ೧. ಹರನಿಂದೆಗೆಯ್ವವನ ಶಿರವರಿವುದಲ್ಲದೊಡೆ ಭರದೆ ನಾಲಿಗೆ ಗೀಳ್ವಂದಲ್ಲದೊಡೆ ತಾಂ ಹರಣವಂ ಬಿಡೆ (ಸಾನಂಚ. ೩–೯೯). [ನಾಲಗೆ+ಕೀಟು$_1$]

ನಾಲಗೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಕೇವಲ ಮಾತಿನ ಸ್ನೇಹಿತ: ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಿತ್ರ: ನಾಡ ನಾಲಗೆಗೆಳೆಯರೆಂಬುದ ಮಾಡದಿರು (ಕುಪ್ಪಾಉ. ೯–೧೪). [ನಾಲಗೆ+ಕೆಳೆಯ]

ನಾಲಗೆಗೊನೆ (ನಾ). ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿ; ತುದಿನಾಲಿಗೆ: ವಂಚಿದು ನಾಲಗೆಗೊನೆಗೆ ನಾಮದ ನಿಜುಗೆ ನೆಲೆಗೊಳೆ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೩–೮೩); ಅಚ್ಯುತನಾಮ ನಾಲಗೆಗೊನೆಗೆ ಬರುತಿರಲು (ಸಿಭಾಗ. ೬–೨–೧೭); ಆತ್ಮನೊಳುದಿಸಿದ ಮಾತ ನಾಲಗೆಗೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಗೆಯ್ದ ಇನಿಯಳೆ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ಕರ್ಣರಸಾಯನವೆನಲುಸಿರುವೆನೀ ಕೃತಿಯ (ನೋಹತ. ೧೨–೨). [ನಾಲಗೆ+ಕೊನೆ$_2$]

ನಾಲಗೆತೀಂಟಿ 'ನಾಲಗೆದೀಂಟಿ' ನೋ.

ನಾಲಗೆತೀಂತೆ 'ನಾಲಗೆದೀಂಟಿ' ನೋ.

ನಾಲಗೆತುದಿ 'ನಾಲಗೆದುದಿ' ನೋ.

ನಾಲಗೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು: ಕೆಲಬಲದ ವೇಲಾಯತರ ವೆಗ್ಗಳದ ರಾವ್ತರ ಗಡಣ ನಾಲಗೆದಳೆದುದೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವಡಾಯುಧಭಟರು ನೂಕಿದರು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೫–೭೧). [ನಾಲಗೆ+ತಳೆ$_1$]

ನಾಲಗೆದೀಂಟಿ, ನಾಲಗೆತೀಂಟಿ, ನಾಲಗೆತೀಂತೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲಿಗೆಯ ಚಾಪಲ್ಯ; ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವ ಆತುರ: ನಾಲಗೆ ದೀಣ್ಟಿಯೇನು?—ನೆರೆದ ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ! (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೩೬–೯). **ನಾಲಗೆತೀಂಟಿ:** ೧. ಕೊಂಡೆಗಕ್ಕೆ ನಾಲಗೆತೀಂಟಿ [ಪಾಠಾಂ.ತಿಂತೆ] ಮಸಗೆ ನರೇಂದ್ರನೆಡೆಗೈದಿ ನಿಂದಬಿಗಿ ಕರಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಪ್ರಸವಿ. ೮–೩ ವ). **ನಾಲಗೆತೀಂತೆ:** ೨. ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಆಸಕ್ತಿ: ಅಂತಂತೆ ನಲಿಪು ನಾಲಗೆತೀಂತೆ ಮಿಗಲ್ ಕಳಿಕೆಗೆಳಸಿ ಚಂಚುವನಿಟ್ಟೋರಂತೆ ಸವಿಸವಿದು ಸೊರ್ಕಿ ನಿರಂತಂ ಕರೆದತ್ತು ಮಾವಿನೊಳ್ ಪರಪುಟ್ಟಂ (೧೦೫. ೨–೪೨). [ನಾಲಗೆ+ತೀಂಟಿ$_1$]

ನಾಲಗೆದುದಿ, ನಾಲಗೆತುದಿ (ನಾ).=ನಾಲಗೆಗೊನೆ: ಹೃದಯ ರಾಮಧ್ಯಾನ ನಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗೆದುದಿ ನಿಜೇಶಸ್ಮರಣೆ . . . ಇದಿರ ಬಗೆವಳೆ ಸೀತೆ ಮಾಯಾವಿದರ ಮಾಯೆಗೆ ಸಿಲುಕುವಳೆ (ತೊರರಾ. ೫–೩–೩೯). **ನಾಲಗೆತುದಿ:** ಆಗಲಿ ಎಂದರು ನಾಲಗೆತುದಿಯಿಂದ ಮನದೊಳು ನೊಂದರು ತಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯–೮೪). [ನಾಲಗೆ+ತುದಿ]

ನಾಲಗೆದ್ರವ (ನಾ). ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೇವವುಂಟಾಗುವಿಕೆ: ನಾಲಗೆ ದ್ರವಕ್ಕೆ:—ಕೋಷ್ಠ, ಮಧುಕ, ಆಕಲಕರೆ . . . ಕುಂಕುಮ, ಇವಂ ನೀರಿಂದ ತೇದು, ನಾಲಿಗೆ ತೊಡೆಯಲು ಬಿದ್ದ ನಾಲಿಗೆ ಬಕ್ಕು. ದ್ರವಕ್ಕು (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೬೫). [ನಾಲಗೆ+ದ್ರವ]

ನಾಲಗೆಯೇಱು(ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಹುಣ್ಣು,—ಗಾಯ,—ವ್ರಣ : ಸವಿವ ಪಯಂ ತವರಾಜಂ ತನಿವಣ್ಗಳು ಶಿವಾರ್ಪಿತವಲ್ಲದುದಂ ಸವಿದ ಶರಣನಂತೆ ನಾಲಗೆಯೇಱು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೭).

[ನಾಲಗೆ + ಏಱು$_4$ (< ಏಱ್$_4$)]

ನಾಲಗೆವೆಟವ (ನಾ). ನಾಲಿಗೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಮಿಗೆ ಪದವಿಡಲಱಿಯದ ನಾಲಗೆವೆಟವರ್ . . . ಬಗೆವೊಡೆ ಕಬ್ಬಿಗರಕ್ಕುಮೆ (ಲೀಲಾವ. ೧-೨೩). [ನಾಲಗೆ + ಪೆಟವ]

ನಾಲಗೆಸಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ನಾಲಿಗೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗು,—ತಡೆಯುಂಟಾಗು ; ನಾಲಿಗೆ ತಡವರಿಸು : ಕಕ್ಕಸದ ಮಾತು ಬಂದಾಗ ನಾಲಗೆಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಕ್ಕುವಂತಿದನೆಸಗಿದನು (ಭರಚ. ೩೮-೧೩೩).

[ನಾಲಗೆ + ಸಿಕ್ಕು$_1$(< ಸಿಲ್ಕು$_1$)]

ನಾಲತವಾಡ 'ನಾಲ್ವತುಂಬಾಡ' ನೋ.

ನಾಲತ್ರಾಣಿ (ನಾ). ನಲವತ್ತು ಜನರ ಸಭೆ (?) : ಅದರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಕೆಲ್ಲಿಪುಸೂರ್ ಪನ್ನಿರ್ವರುಂ ಅಯ್ನೂಮುಂತರುವರ್ ನಾಲತ್ರಾಣಿಉಂ ಇದಾನಱಿದೊಸ್ಪಿಜ್ಜ ಮಹಾಪಾತಗನಪ್ಪೊನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೫, ೧೦೬-೨೧ ; ?). [?]

ನಾಲಬಂದ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಲಾಳ ಕಟ್ಟುವವನು ಮತ್ತು ಆ ಕಸುಬನ್ನು ಮಾಡುವ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು: ನಾಲಬಂದರು . . . ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಯೆತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಾಲುಕಟ್ಟುವದೇ ಇವರ ಕುಲದ ಹೋರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೨೩೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಲ್‌ಬಂದ್]

ನಾಲಬಂದಿ, ನಾಲುಬಂದಿ, ನಾಲುಬಂದು, ನಾಳಬಂದಿ, ಲಾಲಬಂದಿ, ಲಾಳಬಂದಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು, ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಲಾಳ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ : (+). ೨. = ನಾಲಬಂದ : (+). **ನಾಲುಬಂದಿ :** (+). **ನಾಲುಬಂದು :** (+). **ನಾಳಬಂದಿ :** (+). **ಲಾಲಬಂದಿ :** ೨. ಆಲೆಮನೆ ಕದರುಮಾಡಿದ ಬಡಗಿಯಿಂದ ೧/೪ ಲಾಲಬಂದಿಯಿಂದ ೧/೨ ಹಳೇಪೈಕದವರ ಗ್ರಾಮಾಂತ್ರಗಳಿಂದ ವರುಷ ೧ಕೆ ವರ್ತನೆ (ಎಕ. XII, ಪುದ್ದಗಿ. ೩೧-೧೨ ; ಸು. 1656 ?). **ಲಾಳಬಂದಿ :** (+).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಲ್‌ಬಂದೀ]

ನಾಲಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಫಿರ್ಯಾದು ; ತಕರಾರು. ೨. ನಿಂದೆ ; ಅಪವಾದ ; ದೋಷಾರೋಪಣೆ : ಶ್ಯಾಮರಾಯ ಅವರ ನಾಲಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಭೀತಿ ಇತ್ತು (ದೀಸಹ. II, ೧೦೯).

[←ಮರಾ. ನಾಲಸ್ತೀ, ನಾಲಿಸ್ತೀ]

ನಾಲಾ 'ನಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ನಾಲಾಭ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ ; ಅಲಾಭವಲ್ಲದುದು ; ಲಾಭ : ಈ ಪರಮಾರ್ಥವಾದ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅನಭಿಲಪ್ಯ . . . ಅಲಾಭ, ನಾಲಾಭ . . . ಅಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೪೧). [ಸಂ. (ನ + ಅಲಾಭ)]

ನಾಲಾಯಕ್ 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಾಯಕು 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಾಯಕ್ಕು, ನಾಲಾಯಕ್, ನಾಲಾಯಕು, ನಾಲಾಯಖ್, ನಾಲಾಯಖ, ನಾಲಾಯಖು, ನಾಲಾಹಿಕ್(ನಾ). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅನರ್ಹ ; ಅಯೋಗ್ಯ : ನೀನು ಶುದ್ಧ ನಾಲಾಯಕ್ಕು, ಅಯೋಗ್ಯ (ಗರುಡಾ. ೯೨) ; ಮೊದಲಿನವಳು ಮುದುಕಿಯಾದಳು ; ಚಂದವಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ನಾಲಾಯಕ್ಕು (ಅಳಿ೩. ೨೭೨). **ನಾಲಾಯಕ್ :** ೧. ಆ ದೂರುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು ನಾಲಾಯಕ್ ಎಂದು ಅವರ ಎರಡು ಇಂಕ್ರಿಮೆಂಟನ್ನು ಸರ್ಕಾರದವರು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೬೩). **ನಾಲಾಯಕು:** ೧. "ನಾಲಾಯಕು = ನಿರುಪಯೋಗಿ, ಅಯೋಗ್ಯ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). **ನಾಲಾಯಖ್ :** ೧. ನಮ್ಮ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ಎಲ್ಲ ದೇವರೂ ನಾಲಾಯಖ್ (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೭೩). **ನಾಲಾಯಖ :** ೧. ಅವರು ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಾಲಾಯಖ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೯೮) ; ಕೇರಿಯ ಗೃಹಸ್ಥರು ಮಾತ್ರ ಲಗ್ನವಾಗಲು ನಾಲಾಯಖನಾದವನಿಗೆ ಸುಳ್ಳೇ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂಬ ಧಾಟಿಯಲ್ಲೇ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿರಬೇಕು (ಮೂರುದಾ.೬೯). **ನಾಲಾಯಖು :** ೨. ಅನರ್ಹವಾದುದು : ಸಾಗುವಳಿಲಾಯಖುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಇದ್ದರೆ ಸಾಗುವಳಿ ನಾಲಾಯಖೆಂದು ಪುತ್ತರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತೆ (ಭೂಮಿಅ. ೩೪). **ನಾಲಾಹಿಕ್ :** ೧. ನೀನು ದನ ಕಾಯುವುದಕ್ಕೂ ನಾಲಾಹಿಕ್ (ಬೆಳುಮ. ೧). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಲಾಯಕ್]

ನಾಲಾಯಖ್ 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಾಯಖ 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಾಯಖತನ (ನಾ). ಅಯೋಗ್ಯತನ ; ಅನರ್ಹತೆ : ದೇವರ ನಾಲಾಯಖತನವನ್ನು ಹಳಿಯುತ್ತ . . . ಥಾಲಿಹಸ್ತರಾಗಿ ಪೂಜಾಪರೇಡಿಗೆ ಹೊರಟಿವು (ದೀಸಹ. II, ೭).

[ನಾಲ್ಲಾಯಖ(< ನಾಲಾಯಕ್ಕು) + -ತನ]

ನಾಲಾಯಖು 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಾಹಿಕ್ 'ನಾಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲಿ, ನಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ತಾವರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ದಂಟು,—ಕಾಂಡ. ೨. ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವ ನಾಡಿ. ೩. ಕೊಳವೆ ; ನಳಿಕೆ. ೪. ತಾವರೆ; ಕಮಲ. ೫. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ತೂತುಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ. ೬. ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ; ಒಂದು ಗಳಿಗೆ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಗಟೆ. ೮. ಪಟ್ಟೆ ; ಸೀಳು : ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯ ಕೊನೆಯನ್ನು ಒಂದು ನಾಲಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಬಿಗಿದು ತಲೆಯ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಚಿಕರಾ. ೩೧೧). **ನಾಳಿ$_1$:** ೨. "ನಾಳಿಯೆ ನಾಡಿಯೊಳ್" (ಕಣಾ೯ನಿ. ೩೫). ೩. ಬಿದಿರ ಪೊಸನಾಳಿಯೊಳ್ ಕಾಸಿದ ಪಾಲಂ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತೆ ಕೊಗ್ಗೆ ಸಱಿಯೊಳ್ ಮೂಱುದಿನಂಬರಮಿರಿಸಿ ಬೞಿಕ್ಕದನೊಡೆದೊಡೆ ನಾಳಿಯಂದದಿಂ ಮೊಸರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೫೦) ; ಸಿಂಬುಳ ನಾಳಿ ಮೂಗುಗುಟಪೆದೊರ್ಱಿ ಬಾಯ್ತ್ ಮಲೆದಾಗರಂ ಬಸಿಱ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ಮ. ೫-೨೮) ; ಪಳಿಕಿನ ಪುಡಿಕೆಗಳೊಳಂ ಹರಿನೀಲದ ನಾಳಿಗಳೊಳಂ . . . ತೀವಿದೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಬಂಧುರ ಸುಗಂಧವಸ್ತುಸಂದೋಹಮುಂ ಪಿಡಿದು (ಜಗವಿ. ೬-೧೮ ಪ) ; ಬಾವಿಯ ತಡಿಗೆ ಪೋಗಿ . . . ನೀರ್ಮೊಗೆವುಪಾಯಮನಾಂ ಮಿಗೆ ಕಂಡದೊಂದು ಬಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಬಿದರ ನಾಳಿಯನಾರ್ಪಿನೆ ಕಟ್ಟಿ ಮೆಲ್ಲನಲ್ಲಿಯ ಲಲಿತಾಂಬುವಂ ಪಡೆದು ಸೇಂದಿದೆನಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೧೪-೧೫). ೬. "ನಾಳಿಯೆ ತಾಂ ಘಟಿಗೆಯೆನಿಕುಮವನೀತಳದೊಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೫) ; "ನಾಳಿಯೆನೆ ನಾಡಿಯೆನೆ ಗಳಿಗೆಯೆಂದಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೪). ೯. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಬೆಲ್ಲ ನಾಳಿ ೪ . . . ತುಪ್ಪ ನಾಳಿ ಮೆಣಸು ನಾಳಿ ×

ಉಪು ನಾಳಿ ೧ (ಸೌಇಇ. IX—ii, ೫೪೭-೫ ; 1532) ; ಆ ಆಭರಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಳಿ ವಜ್ರಗಳನ್ನೂ ಹನ್ನೊಂದು ನಾಳಿ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನೂ . . . ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಇತರವಾದ ಸಪ್ತರತ್ನಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು (ಹತ್ತುಮ. ೩೦). **೧೦. ಕಾಲುವೆ;** ನಾಲೆ. **೧೧.** ನೆಯ್ಗೆಯವನು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಹೊಕ್ಕುನೂಲನ್ನು ಹಾಸುನೂಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಉಪಕರಣ ; ಲಾಳಿ : "ವೇಮು, ವಾಯದಂಡ—ನೆಯ್ಗೆಕಾಜಿನ ನಾಳಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **೧೨. (?) :** ''ನಾಳಿ=ನಾಡೆ ; ಪಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಟುಯೆಂದು ನಾಡಿಯೆಂಬರ್ಥಂ]'' (ಶಮದ.ಪಂ-೨). ℙ ಇಲ್ಲಿಯ 'ನಾಡೆ' ಶಬ್ದವು 'ನಾಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?

ನಾಳಿಯ ಕೋಲ್ =(ಬಿದಿರಿನಂಥ) ಟೊಳ್ಳಾದ ಸಸ್ಯಕಾಂಡದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಾಣ (?) : ನಾಳಿಯ ಕೋಲ್ ಜವನಾಳಿವೆಂದಿನಂ ಕವಿದುವು (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೩-೬೧). 'ನಾಳಿಯಂಬು' ಪರಾ. **ನಾಳಿಯ ಬಿಲ್ಲು**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು : ಗಗನತಳವನು ಬಿಗಿದ ಬಲುಜಿಂಚಿಗಳ ತುಂಬಿದ ಹೊದೆಯು ಕಣೆಗಳ ಬಿಗಿದ ನಾಳಿಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಜೋದರಡರದರಂದು ಬೊಬ್ಬಿಱುದು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೩-೫). 'ನಾಳವಿಲ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಲಿಕ, ನಾಳಿಕ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ; ಕಮಲ. ೨. ಬಾಯಿಂದ ಊದುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ; ಕೊಳಲು. ೩. ಬಂದೂಕು; ಕೋವಿ : ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಗ್ನಿಚೂರ್ಣ (ಇದನ್ನು 'Gun powder' ಎಂದು ಒಪ್ಪೆರ್ಟ್ ಅವರು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ)ವೆಂಬ ಪದವಾಗಲಿ, ನಾಳಿಕ . . . ಎಂಬ ಪದವಾಗಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಕಶಾಅ.೨೭೯). **ನಾಳಿಕ:** ೧. ಲೋಲಕುಂತಳೆಯೆಯವಧರಿಸುಯಿಂತೆಂದು ಸಿರಿಪೌಳಿಯಂ ಮಣಿದು ಬಾಣಾಖ್ಯ ಶಿವನಂಘ್ರಿಯುಗನಾಳಿಕಂಗಳಿಗೆ ವಂದಿಸಲು (ನವಮೋ. ೩೩-೪೯). [ಸಂ.]

ನಾಲಿಕೆ,ನಾಳಿಕೆ(ನಾ).೧.(ತಾವರೆಯ)ನಾಳ; ದಂಟು.೨.ಕೊಳವೆ; ನಳಿಕೆ : (೬). **ನಾಳಿಕೆ : ೩.** ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ ; ಒಂದು ಗಳಿಗೆ : ಅದು ಸಮಯಾವಳಿಕೋಚ್ಛ್ವಾಸಸ್ತೋಕನಿಮೇಷನಾಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಕಾ ಮುಹೂರ್ತದಿವಸಪಕ್ಷಮಾಸರ್ತ್ವಯನಸಂವತ್ಸರಾದಿ ಗಣನಾನುಕ್ರಮದಿಂದಂ ಪೆರ್ಚಿದೆಣಿಕೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿದುದು (ಆದಿಪು.೬-೪೮ ವ) ; ಸ್ತೋಕಂ ನೆಱೆದೇೞಾಗೆ ಲವಾಕಾಲಂ ಮೂವತೆಂಟುವರೆಯೆನಿಪ ಲವಾನೀಕಂ ನಾಳಿಕೆ ತನ್ನಾಳೀಕಾಲಯುಗಂ ಮುಹೂರ್ತಮೆನೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧-೫೦). [ಸಂ. ನಾಲಿಕಾ]

ನಾಲಿಕೇರ, ನಾಳಿಕೇರ(ನಾ). =ನಾರಿಕೇಲ: ನಾಲಿಕೇರಸಹಕಾರೇಕ್ಷುರಸಪ್ರವಾಹದಿಂ ಬೆಳೆದು ಮಗಮಗಿಪ . . . ತಂಡುಲಂಗಳಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾಗಿದೋಗರಮನಾರೋಗಿಸುವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೫ ವ) ; ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುವಮರೀಕರಪಲ್ಲವದೊಳ್ ನವೀನಕದಲೀ ನವಾಮ್ರ ನಾರಂಗ ನಾಲಿಕೇರಫಲಂಗಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ.೧೬-೯೪). **ನಾಳಿಕೇರ:** "ನಾಳಿಕೇರಃ, ನಾರಿಕೇಳಃ, ಲಾಂಗಲೀ—ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೨) ; ಆಜ್ಯ ಕ್ಷೀರ ದಧಿ ನಾಳಿಕೇರ ಸಹಕಾರ ಪೂಗೀಫಲ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುರಸಂಗಳಿಂದಂ . . . ಅಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೬-೧ ವ) ; ಪೂಗದ್ರುಮ ನಾಳಿಕೇರ ಬಹುಳಂ . . . ಪ್ರೋತ್ಫುಲ್ಲ ನಾನಾ ಲತಾಲಲಿತಂ ಕಾನನಮೆಯ್ದೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುಗುಂ ಮುಕ್ತಾಶ್ರಮೋಪಾಂತದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೬) ; ನಾಳಿಕೇರಮನವಳಂಬಿಸಿರ್ದುವು ಫಲಂ ರಸಪೂರಿತಮಾಗಿ ಮಾಗಿಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೫) ; ನಳನಳಿಸಿ ಬೆಳೆದ ನವನಾಳಿಕೇರಂಗಳಂ . . . ತೋಱುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೯-೧೦೦). [ಸಂ.]

ನಾಲಿಗೆ 'ನಾಲಗೆ' ನೋ.

ನಾಲಿಗೆಕಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಕಡಿ.

ನಾಲಿಗೆ ಕಚ್ಚಿ ನುಡಿ= ಹಿಡಿದು ಹಿಡಿದು ಮಾತನಾಡು; ತಡೆದು ತಡೆದು ಮಾತನಾಡು : ಅವಳು ನಾಲಿಗೆಕಚ್ಚಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೯೭). [ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ) + ಕಚ್ಚು$_1$(<ಕರ್ಚು$_1$)]

ನಾಲಿಗೆಕಲ್ಲು (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಾವಿಯ ಒಳಗೆ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು : (೬). [ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ) + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ನಾಲಿಗೆಕೀಳು 'ನಾಲಗೆಗೀೞ್' ನೋ.

ನಾಲಿಗೆಕೆಡು (ಕ್ರಿ). ರೋಗ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ರುಚಿ ತಿಳಿಯದಂತಾಗು ; ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ರಸವು ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗು; ಅರುಚಿಯುಂಟಾಗು : ಎರಡು ದಿನ ಜ್ವರ ಬಂದಿದ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲಿಗೆ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ) + ಕೆಡು$_1$]

ನಾಲಿಗೆಗೀಳ್ 'ನಾಲಗೆಗೀೞ್' ನೋ.

ನಾಲಿಗೆದೋಷ (ನಾ). ಸನ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಜಾಡ್ಯದ ಸೂಚನೆ,—ರೋಗ ಉಲ್ಬಣವಾಗುವುದರ ಗುರುತು : ಆಕಲಕರೆಯನ್ನು ತೇದು ಕೊಂಬುದು ನಾಲಿಗೆದೋಷ ಗುಣ (ವಿಪ್ರವಿ. ೧೦೨). [ನಾಲಿಗೆ(<ನಾಲಗೆ) + ದೋಷ]

ನಾಲಿಗೆಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಬರುವಿಕೆ ; ಒಬ್ಬರು ಮಾಡಿದ ವಾಗ್ದಾನದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇರುವಿಕೆ : (೬). [ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ) + ಪ್ರಮಾಣ]

ನಾಲಿಗೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). =ನಾಲಿಗೆ ಹೋಗು : ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವಿನಿಂದ ಆ ರೋಗಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ನಾಲಿಗೆ(<ನಾಲಗೆ) + ಬೀಳು$_1$(<ಬೀೞ್$_1$)]

ನಾಲಿಗೆವಾಸಿ (ನಾ). ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ ; ಸತ್ಯಸಂಧತೆ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನ : ನಾಲಿಗೆವಾಸಿಯಿದ್ದವನ ಮಾತು ಹಾಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). [ನಾಲಿಗೆ(<ನಾಲಗೆ) + ವಾಸಿ$_2$]

ನಾಲಿಗೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಹೋಗು ; ಮಾತನಾಡದಂತಾಗು: ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವಿನಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ನಾಲಿಗೆ(<ನಾಲಗೆ) + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ನಾಲೀಕ, ನಾಳೀಕ (ನಾ). ೧. ಬಾಣ ; ಶರ. ೨. ಈಟಿ ; ಭಲ್ಲೆ. ೩. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ. ೪. ತಾವರೆಯ ನಾಳ,—ದಂಟು. **ನಾಳೀಕ : ೩.** ನಾಳೀಕನಯನೆ ಎನಗಿದು ಪ್ರಥಮ ಜನ್ಮವೌ ಮುಂದೆ ಸದ್ಗುಣವಪ್ಪುದು (ಗುರುಚಾ. ೭-೮೫). 'ನಾಳೀಕಭವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಲೀಜಂಘ, ನಾಳೀಜಂಘ (ನಾ). ೧. (ನಾಳದಂತಿರುವ ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಕೊಕ್ಕರೆ; ಬಕ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ ; ಡೊಂಬಕಾಗೆ. ೩. ಕೋತಿ ; ಕಪಿ: ''ಪ್ಲವಂಗಮ ಶಬ್ದಂ ನಾಲೀಜಂಘಾಖ್ಯೆಯೊಳಂ ಶಾಲೂರದೊಳಂ ಯಥಾರ್ಥಕಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ''(ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೦-೭೬). **ನಾಳೀಜಂಘ: ೩.** ಪಳುತ್ತಂ ಮೆಲ್ಲನಲ್ಲಿಂ ಮಱಿಯುಮರ್ದಿರೆ ಕಿಳ್ಪೊಟ್ಟೆಯೊಳ್ . . . ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳಡರ್ದಲುಗಲ್ಪೂಸೆ ಮೇಲ್ಕೆಕಿಲೆತ್ತಂ ನಾಳೀಜಂಘಂ

ಕರಂ ಪಲ್ದೆಱೆದು ನಡುಗಿ ಹಱಿಂದು ಪುರ್ಬಿಕ್ಕಿತಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). [ಸಂ.]

ನಾಲೀಸು (ನಾ). ಹೇಯವಾದುದು ; ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಒಂದು ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವರ ವ್ಯಾಪಾರ ನಾಲೀಸು (ಮುಗಿಯಬ. ೧೩). [←ತುಳು. ನಾಲೀಸ್, ನಾಲಿಸ್]

ನಾಲು$_1$ 'ನಾಲ್' ನೋ.

ನಾಲು$_2$ 'ನಾಲ$_2$' ನೋ.

ನಾಲುಕಟ್ಟು 'ನಾಲಕಟ್ಟು' ನೋ.

ನಾಲುಕು 'ನಾಲ್ಕು' ನೋ.

ನಾಲುತೆಱ 'ನಾಲ್ದೆಱ' ನೋ.

ನಾಲುಬಂದಿ 'ನಾಲಬಂದಿ' ನೋ.

ನಾಲುಬಂದು 'ನಾಲಬಂದಿ' ನೋ.

ನಾಲುಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊರಸಿಗೆ ಹಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಸು; ನಾಲುಕಟ್ಟಿಸು: ಕುದುರೆಯು ನೆಟ್ಟಗೆ ಅದೆ; ಅವರ ಕಾಲು ಮಾತ್ರ ಕುಂಟುತ್ತದೆ! ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಲುಬಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸರ್ಕಸ್‌ದೊಳಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ! (ಮೋಹಿನೀ. ೫೬). [ನಾಲು$_2$(<ನಾಲ$_2$)+ಬಡಿಸು$_1$]

ನಾಲುಮಡಿ 'ನಾಲ್ಮಡಿ' ನೋ.

ನಾಲುವಿ (ನಾ). (?) : ಹೊಸವಳಲ ಪ್ರಭುಮುಖದಾಮೋದರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಅನಂತಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರೊಳಗಾಗಿ ನಾಲುವಿರುದ್ರಮ ಮುಖ್ಯಧಿದಾವ ತೊದಲುಂ ತೊಂದಿರರು ವೈನೂರ್ವ್ವರುಮಿದ್ದು ಕವಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಮೆಂತೆಂದಡೆ (ಇಅ. XI, ೨೭೪-೨೬; 1080). [?]

ನಾಲುಸಾಸಿರ 'ನಾಲ್ಛಾಸಿರ' ನೋ.

ನಾಲೆ$_1$, ನಾಲಾ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ತಗ್ಗು,—ತೋಡು ; ಕಾಲುವೆ : ನಾವು ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಾರ್ಗದ ನಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿಯ ಬಲೆ ಎಸೆದು ಮೀನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾ ನಿಂತಿರುತ್ತಿದ್ದ (ಬೆಸ್ತಕ. ೮) ; ವ್ಯವಸಾಯದ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾವುದೇ ನಾಲೆಯ ಅಥವಾ ಜಲಮಾರ್ಗದ ಉಪಯೋಗ (ಭಾಧಾನ. ೨೬೩) ; ಗೌಡರು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಐದು ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದರು (ಗೋಪುರ. ೧೪೯) ; ನಾಲೆ ಇಲ್ಲದ ಊರೂ ಮಾಲೆ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಸ್ತವೂ ಒಂದೇ (ಗಾದೆ). **ನಾಲಾ :** ೧. ನೀರುಗಂಟಿ—ಕೆರೆ ಮತ್ತು ನಾಲಾಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಬಿಡುವವನು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧) ; ಅರವತ್ತು ವರ್ಷದಿಂದ ಮಂದಗೆರೆ ಉತ್ತರನಾಲಾ ಬರಬೇಕೆಂತ ಸರಕಾರದವರನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಇವ್ನಿ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೭೦). ೨. ಬಂದೂಕಿನ ನಾಳ,—ನಳಿಕೆ : ಕೋವಿಗಳು ಒಂದೂವರೆ ಮಾರು ಉದ್ದ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬಾರುಮಾಡಬೇಕಾದರೆ . . . ನಾಲಾದಲ್ಲಿ ಮದ್ದನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು (ಸಕತಿ.೮೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾಲಾ]

ನಾಲೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕುರರೀ—ನಾಲೆ, ನಾರುಂಬೇಳೆ" (ಒಷಧಿ. ೩೪) ; ನೊಸೆ ನೈಹಂಚಿ ಕಣಗಿಲೆ ನಾಲೆ ಗರುಗ . . . ಎಸೆದಿಹವಾ ವಿಪಿನದೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೪) ; ನಾಲೆಹುಲ್ಲು, ನಾರುಹಂಚಿಹುಲ್ಲು (ಮೈಔಗಿ. ೬೮-೧೩೯೩). [<ಸಂ. ನಲ ?]

ನಾಲ್ಕಡಿ, ನಾಕಡಿ(ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹೆಜ್ಜೆ,—ಕಾಲು,—ಪಾದ: ಕಂಡ ಕೇಳ್ವಲುಗುಣಂ ಪಾಲಿಪಂ ನಾಲ್ಕಡಿಯದೊಂದು ಹರಿಯಂ ನಿನಗದಱ ಚಿಂತೆ ಬೇಡ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧೨). **ನಾಕಡಿ :** ೨. ನಾಲ್ಕು ಅಡಿಗಳ ಉದ್ದ : ಹಲಬರ ನುಂಗಿದ ಹಾವಿಂಗೆ ತಲೆ ಬಾಲವಿಲ್ಲ . . . ನಾಕಡಿಯನ್ನೈದುವುದು ಲೋಕದ ಕಡೆಯನೆ ಕಾಣ್ಬುದು (ಬಸವ. ೮೫೬).

ನಾಲ್ಕಡಿಯವು=ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳವು ; ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ; ಚತುಷ್ಪಾದಿ : "ನಾಲ್ಕಡಿಯವೆಲ್ಲಂ ಪಶುಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೯). [ನಾಲ್ಕು+ಅಡಿ$_1$]

ನಾಲ್ಕರಿ 'ನಾಲ್ಕುವರೆ' ನೋ.

ನಾಲ್ಕಳವೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕೊಳಗ ಬತ್ತದ ಬೀಜವರಿ ಭೂಮಿ (?) : ಮಱುಗರೆಯರ್ ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಲ್ಕಳವೆಯ ಭಾಗಂ ಬಿತ್ತುವಾಟಂ ಕೆಱೆಗೆ ಕುಡುವುದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೩-೫; ಸು. 890). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಕಳವೆ$_2$(<ಕಱವೆ)]

ನಾಲ್ಕಾಣೆ, ನಾಕಾಣೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಆಣೆ ; ರೂಪಾಯಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; (ಇಂದಿನ) ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪೈಸೆ : ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಣೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ವಿಧಿಸಿ ನಾಲ್ಕಾಣೆಯನ್ನೂ ಕೋಳಿಗಳನ್ನೂ ವಾದಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ, ಉಳಿವ ನಾಲ್ಕಾಣೆಯನ್ನು ಊರೊಟ್ಟಿನ ಹಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೬೭). **ನಾಕಾಣೆ :** ಅರತಿತಟ್ಟೆಗೆ ನಾಕಾಣೆ ಬಿದ್ದ ಜ್ಞಾಪಕ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೭೦). [ನಾಲ್ಕು+ಆಣೆ$_5$]

ನಾಲ್ಕಾಳು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಜನ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಆಳು ಉದ್ದದ ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ : ನಾಲ್ಕಾಳುದ್ದಕ್ಕೆ ನೀರುಂಟು (ಲೋಕೋಸ. ೫-೨೬ ಅಡಿಟ) ; ಆಳ ನಾಲ್ಕಾಳಾದ ಕಮ್ಮರಿಯೊಳುರುಳಿ ಮೇಣ್ ಬಾಳ್ವುದೇಂ ಕೀಳೊಡೆಯ ಕಾಯ್ದನೆಂದರಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೩೮-೨೯೮). [ನಾಲ್ಕು+ಆಳು$_3$(<ಆಳ್$_3$)]

ನಾಲ್ಕು, ನಾಕು$_1$, ನಾಲುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಮೂರು ಮತ್ತು ಐದರ ನಡುವಿನ ಸಂಖ್ಯೆ : ಶ್ರುತದುಷ್ಟಮರ್ಥದುಷ್ಟಂ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಕಲ್ಪನೋಕ್ತಿಕಷ್ಟಮುಮೆಂದೀ ಕೃತಕೃತ್ಯಮಲ್ಲ ವಲ್ಲಭ ಮತದಿಂ ನಾಲ್ಕಕ್ಕುಮಿಲ್ಲಿ ಕೃತಿದೋಷಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೨) ; ನಾಲ್ವರು ನಾಲ್ಕುಂ ಸಮುದ್ರಂಗಳ್ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದಂತೆ ವಿರಾಟನೊಳ್ ಕೂಡಿ ಪೋಗಿ ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೦ ವ) ; ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಕ್ರಮಗತಿಯಿಂದಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಂ ನಾಲ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೭-೩೦) ; ಮಾನಭಂಗವದೊಂದು ಕಾಣದೆ ದೀನನಾಗಿಹುದೆರಡು ನಾಚಿಕೆ ತಾನಱಿಯದದು ಮೂಱು ನಗೆಗೆಡೆಯಾಗಿಹುದು ನಾಲ್ಕು (ಬಸವು. ೪೦-೭೨) ; ನಿಮ್ಮರಿಭಟಗೆ ನಾಲ್ಕಿಲ್ಲ ಕೈ ಕಣ್ಣಿಲ್ಲ ನೊಸಲಿನಲಿ . . . ವೃಥಾ ಭಯವೇಕೆನುತ ಕುರುರಾಯನನುವಾದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೬). **ನಾಕು**$_1$ **:** ಶ್ರೀವೀರಕೇಶವದೇವರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ವ್ರಿತ್ತಿ ಎರಡಕ್ಕಂ ಎರೆಯ ಮತ್ತರು ನಾಕು ಕೆಂಗಾಡು ಮತ್ತರು ಅಯಿದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೪-೬೩ ; 1169) ; ನಾಕು ಪಂಡನ ಕೂಡೆ ಕಾದುವುದೇಕೆ ತಿದ್ದುವೆನೆನುತ ರಥವನು ನಾಕು ಶರದಲಿ ಮುಱಿದು . . . ಐದಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೪೨) ; ಜೋಕೆ ಮಾಡದೆ ಮೇಲ್ವಾಯಿದು ಕುದುರೆಗಳ ನಾಕು ಕಾಲನು ಪಱಿದಿಡಲು ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಿರ್ದಂತು ತುರಗಗಳು ಭೂಕಾಂತೆಯೊಳುರುಳಿದವು (ಅಂಜಚ. ೬-೧೧೮) ; ನಾಕೂ ಮೂಲೀಗೇ ನಾಕೂ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಂಟೆ . . . ಭೈರುವನ್ತೇರು ಈೋಕಾ ತಲ್ಲಣಿಸೇ ಹರಿದಾವೂ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೧೦). **ನಾಲುಕು :** ಮೇಲಾದ ನಾಲುಕು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಗಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಮ್ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಶಾಸನಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೦-೩೧ ; 1138) ; ವ್ಯಸನಗಳೇೞುಮಂ . . . ಕರಣ ನಾಲುಕುಮಂ ತನು ಮೞುಮೆಂಬಿವಂ ನುಸುಳಿಸುತ್ತ ಚಿತ್ತದೊಳ

ಗೀಶನ ನಿರ್ಮಳ ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯಂ ಪಸರಿಸಿ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದಿರುತಿರ್ಪ ಮಹಾಮುನಿಮುಖ್ಯನೊಪ್ಪಿದಂ (ಪಲ್ಲಕಾ. ೩-೭೬) ; ಬೆಳಗಿದವು ಬೊಂಬಾಳದೀವಿಗೆ ಬಲದೊಳಾನೆಗೆ ಹತ್ತು ರಥಿಕಾವಳಿಗೆ ನಾಲುಕು ಹಯಕೆರಡು ಕಾಲಾಳಿಗೊಂದೊಂದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೩) ; ಅವನಿಜಾಸುತ ಕೇಳು ಸರಿದವು ದಿವಸ ನಾಲುಕು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೨೯); ಶಿವನೊಳು ಸೆಣಸುವ ಮೀನಕೇತನಪರಿವಾರದಂತೆ ನೂತನಾಪಯುವ ಸದ್ಗುಣರೂಪು ನಾಲುಕು ಜಾತಿಯಂಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೨೪).

ನಾಕಿಪ್ಪತ್ತು = ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಪ್ಪತ್ತು; ಎಂಭತ್ತು: ನಾಕಿಪ್ಪತ್ತು ಆಗಿ ಹೋತು ವಯಸ್ಸು (ಮಣ್ಣುಹ. ೧೧). **ನಾಲ್ಕನೆಯ, ನಾಲ್ಕನೆ, ನಾಲ್ಕನೇ** = ನಾಲ್ಕರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ,— ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ; ಚತುರ್ಥ : ಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳ್ ನಾಲ್ಕನೆಯವರ್ ಗೋವರ್ಧನರೆಂಬ ಭಟಾರರುಜ್ಜಯಂತಮಂ ವಂದಿಸಲೆಂದು ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಂ ಬರ್ಪೊರಾ ಕೌಂಡಿನೀನಗರಕ್ಕೆ ವಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೨೬) ; ಶ್ರೀರಾಜ್ಯವಿಜಯಸಮ್ಪತ್ಸರ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳಾಳುತ್ತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷದ ಮಾರ್ಗ್ಗಸಿರಮಾಸದ ಪೆಜಿತಲೆದಿವಸವಾಗೆ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೮-೩ ; 904 ?) ; ಕ್ಷೇಮಂಧರನೆಂಬೊಂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕುಲಧರಂ . . . ಅಷ್ಟಪ್ರಮಾಣ ಸಂವತ್ಸರಾಯುಷ್ಯನುಮಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೧೦) ; ಕರುಳ ಮಾಲೆಯ ಯಡದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದು ಕಂಠಕೆ ತೊಡಹು ಮಾಡ್ದ ನೃಸಿಂಹ ನಾಲ್ಕನೆ ಅವತರಣ (ಗಗತಾ. ೧೯-೨೮) ; ನಾಲ್ಕನೇ ವೇಗಾ ಛರ್ದಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಡುಕ (ವಿಷಚಿ. ೯-೫). **ನಾಲ್ಕಯ್ದು** = ಕೆಲವು; ಹಲವು : ಅರಸಂ . . . ತನ್ನೇಱುವ ವಾರುವದೊಡವರ್ಪ ನಾಲ್ಕಯ್ದು ಕುದುರೆಗಳ್ವೆರಸು . . . ವೈಶಂಪಾಯನನ ಬೀಡಾವುದೆಂದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೩೪). **ನಾಲ್ಕರ ಚಳಿ** = ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪದೆ ಬರುವ ಚಳಿಜ್ವರ : ದೇಹಾದ್ಯಂತವೂ ಬೆವರಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕರ ಚಳಿ ಬಂದವರ ಹಾಗೆ ಅವನು ಗಡಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗಲಾರಂಭಿಸಿದ (ಬನಸಿ. ೪೭). **ನಾಲ್ಕಾರು** = ಕೆಲವು ; ಹಲವು : ಉಳ್ಳಿ, ಸೈಂಧವ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಬಿಸಿನೀರಿಂದರೆದು ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಹನಿ ಸೋಕಿದ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೆ ಮೈಮರಹು ಎಚ್ಚರಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೮೧).; ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯ ಪರಿಸರದ ನಾಲ್ಕಾರೂರು ಬಾಲ್ಯದೊಳಾಡಿದ ಊರು (ಇಂಚಾಪ. ೯-೩೧) ; ಹೀಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕಾರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೬೨). **ನಾಲ್ಕುಕಾಲ** = ಕೆಲವು ವರ್ಷ ; ಕೆಲವು ಕಾಲ, — ಸಮಯ : ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಕಾಲ ಬದುಕಿರಬೇಕಾದರೆ ನನಗೆ ತೋರುವುದು ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗ (ವಚಭಾ. ೧೧೨). **ನಾಲ್ಕುಗೆಯ್** = ೧. ನಾಲ್ಕು ಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ರಪ್ಪುರ ನಾಗಯ್ಯಂ ತನ್ನ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕೆನ್ದು . . . ಆ ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ್ಕೆಯ್ಗಂ ನಾಲ್ಕುಗೆಯ್ದು [ದೇವ]ಮನ್ಯ[ಗ್ಗಾ]ರ್ಗಿ ಬಾಟ್ಟುದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೪-೧೩ ; 925). ೨. ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಮಾಡು : ಒಂದೊಂದು ಮಾನಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುಗೆಯ್ದು ಸಮಚತುರಸ್ರಂಗಳಪ್ಪ ಪದಿನಾಱುಬಾವಿಗಳವಱವಱ ಬಾಹ್ಯಕೋಣದ್ವಯಸ್ಥಿತ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಾರ್ಥಂ ಕಾಂಚನಕುಂಡದ್ವಯಂಗಳಿಂ ನೆಱೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೪೪). **ನಾಲ್ಕುಜನ** = ಹಲವು ಜನ ; ಅನೇಕ ಮಂದಿ ; ಜನತೆ : ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ನಾಲ್ಕುಜನ ಒಪ್ಪುವ ಹಾಗೆ ಇರಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ನಾಲ್ಕುಜಾತಿ** = ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣ:(*). **ನಾಲ್ಕು ತೆಱ** = ನಾಲ್ಕುಬಗೆ,— ವಿಧ : ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮಿದು ನಾಲ್ಕುತೆಱನನೂನಾಗಮದೊಳ್(ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೦). **ನಾಲ್ಕು ದಿನ** = ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ : ಲೇಸೆನಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ದಿನ ಬದುಕಿದರೇನು (ಬಸವ. ೧೫೪). **ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ** = ಕೆಲವು ದಿನ : ನಾನು ಬಡತನದಿಂದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಂಡೆ. ಅದನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಅನುಭವಿಸಿದೆ (ನಟಸಾ. ೭೩೨) ; ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಇದ್ದು ಹೋಗು (ರೂಢಿ). **ನಾಲ್ಕು ದೆಸೆ** = ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ; ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ : ವಸುಧೇಶ್ವರನ ವಲ್ಲಭೆ ನಾಲ್ಕು ದೆಸೆಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ . . . ಎನಲು (ಬಸಪು. ೪೩-೧೦) ; ಹೋಗಹೋಗಲು ಮತ್ತೆ ಕುರುಬಲಸಾಗರದ ಭಟಲಹರಿ ಲಳಿಯಲಿ ತಾಗಿದರು ತುಡುಕಿದರು ತಡೆದರು ನಾಲ್ಕು ದೆಸೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨೫). **ನಾಲ್ಕು ನಾಲಿಗೆಯಾಗು** = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಅವಕಾಶವುಂಟಾಗು,— ಶಕ್ತಿಬರು : ನಗುವವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕುನಾಲಿಗೆಯಾದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೩೭-೨). **ನಾಲ್ಕುನೀರ್, ನಾಲ್ಕುನೀರು** = (ಮುಟ್ಟಾದ)ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಎರೆದುಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು ; ಶುದ್ಧಿಜಲ : ಬೆಡಗಿನ ತುಂಬುಜವ್ವನೆ ನಾಲ್ಕು ನೀರನು ಮಿಂದಳೊಲವಿಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೪); ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕುನೀರ ಮಿಂದು ಒಪ್ಪದಿಂದಾಭರಣವಿಟ್ಟು (ಜಿಜ್ಞರಾ. ೫-೨). **ನಾಲ್ಕುನೀರ್ಮಿ** = (ಮುಟ್ಟಾದ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡು : ಜನಕಸುತೆ ನಾಲ್ಕುನೀರ್ಮಿಂದು ನಾಡೆ ಬೆಳ್ವಸದನಂ ವಿರಾಜಿಸೆ . . . ಸಜ್ಜೆವನೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೬೨) ; ಚತುರ್ಥದಿವಸಸ್ನಾತಾ = ನಾಲ್ಕುನೀರ್ಮಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ (ನೀತಿವಾ. ೨೩-೧೯) ; ಕೆಲವಾನುಂ ದಿವಸಕ್ಕೆ ರುಗ್ಮಿಣಿಮಹಾದೇವಿ ನಾಲ್ಕುನೀರ್ಮಿಂದು ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೮-೩ ವ). **ನಾಲ್ಕು ಮಡಿ, ನಾಕು ಮಡಿ** = ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು; ನಾಲ್ಮಡಿ: ಚಲುವಿಕೆಗೆ ಹಿಮವಂತಸುತೆಗಗ್ಗಳೆ ರಮಾದೇವಿಯ ಮಹಾಮಂಗಳತೆಗಿಮ್ಮಡಿ ನಾಲ್ಕು ಮಡಿ ಸೊಬಗಿಂದೆ ಸರಸ್ವತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೮) ; ನಳಭೂಪನೀ ನರಲೋಕದೊಳಗುತ್ತಮನಲಾ ತತ್ಪತ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ನಾಕು ಮಡಿ ಮಿಗಿಲೆಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿ ಕಾಕು ಬಳಸಿತೆ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೮). **ನಾಲ್ಕು ಮಾಡು** = ನಾಲ್ಕು ಹೋಳುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡು : ಈ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಜನಕ್ಕೂ ಕೊಡು (ರೂಢಿ). **ನಾಲ್ಕು ಮಾತು** = ಕೆಲವು ಮಾತು : ಸಮಾಧಾನಪರವಾದ ನಾಲ್ಕುಮಾತಿನ ವಿನಾ ಬೇರೆ ಏನು ಮಾಡಬಲ್ಲಳು ? (ಗೀಚಂಗೆ. ೬೫). **ನಾಲ್ಕು ಯೋಗ** = ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ, ರೌದ್ರಧ್ಯಾನ, ಧರ್ಮಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಧ್ಯಾನಗಳು : ನಾಲ್ಕು ಯೋಗವ ಧರಿಸಿ . . . ಬೋಧಿಪ ನಾಲ್ಕು ಗಣದಾಚಾರ್ಯರಡಿಗಳ ಏಕಚಿತ್ತದಿ ನುತಿಸಿ ವಂದಿಪೆ (ನಾಗಪ. ೧-೨೮). **ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣ** = ನಾಲ್ಕುಜಾತಿ: ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಂಗಳೊಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ವೈಶ್ಯನೆಂಬೀ ಮೂಱುವರ್ಣಂ ದ್ವಿಜಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಪಂಗರಾ. ೭೪-೧). **ನಾಲ್ಕುವೇದ** = ಋಕ್ಕು, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು; ಚತುರ್ವೇದ : ಶ್ರುತಿಗಳೂ ನಾಲ್ಕುವೇದವೂ ಹುಸಿಯದೆ . . . ಕೂಡಲ ಸಂಗಮನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆಂದುದು ವೇದ (ಬಸವ. ೫೩೦); ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದವ ತಂದ್ಯೊ ವೆಂಕಟೇಶ (ಪುರಂದ. ೨-೬೮-೧). **ನಾಲ್ಕು ಸಾಸಿರ, ನಾಕು ಸಾವಿರ** = ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ : ಪೊಟಿಲೊಳಾದ ಜನದುಲಿಪುಮಂ . . . ರೇವತೀಮಹಾದೇವಿವೆರಸು ನಾಲ್ಕು ಸಾಸಿರ ಮಕುಟಬದ್ಧರಿಂ ಪರಿವೃತನಾಗಿಯೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ದ ವರುಣಮಹಾರಾಜಂ ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೦೭) ; ಆಱುಸಾಸಿರ ಕಾಲಾಳು ಗಜಗಳೆಂಟು ವಾರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾಸಿರದ

ಮೇರೆಯ ಬಲವ ಖಾನನಿಗೆ ತೋಱಿಸಿದನು ಕೈರಿತಿಖಾನನೆಂಬವನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೮೪) ; ನಾಕುಸಾವಿರ ತೇಜಿ . . . ನೂಜೀಾನೆ ನೂಕಿತು ಕಾಟಣ್ಣನ ಮೇಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೦). **ನಾಲ್ಕೆಂಟು** = ಕೆಲವು; ಹಲವಾರು : ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿನಮಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಗಜಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ವಿಳಾಸದಿನಿರ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೦೬) ; ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿನದೊಳು ಕಂತುಸನ್ನಿಭನ ನಾ ತಹೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೫). **ನಾಲ್ಕೆರಡು** = ಕೆಲವು; ಹಲವಾರು : ಬಸವರಾಜಂ . . . ಮಂತ್ರಬ್ಬೆಯ ಪಕ್ಕದೊಳು ಶಿವ ಪ್ರಸಾದಸಂತುಷ್ಟಹೃದಯನಾಗಿ ನಾಲ್ಕೆರಡು ವರುಷಂ ಸುಖದೊಳಿರೆ (ಬಸರ.೨-೧೦); ನೀಂ ನಾಲ್ಕೆರಡು ಪಗಲೊಳೆಮ್ಮೊಡೆಯನ ಕೈಯ ನನೆಯ ಕೋಲ ಕಾಲಾಟಮಂ ಕಾಣ್ಬೆರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೮). **ನಾಲ್ಕೊಂದು** = ಐದು : ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದವೆಂಬ ಮಹಾವೃಕ್ಷ ತನ್ನ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಲೀಲಾವಿನೋದದಿಂದ ಪಂಚಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕೊಂದು [ಪಾಠಾಂ. ನಾಲ್ವತೊಂದು] ಹೂವಾಯಿತು (ಘನಪ. ೫೪-೪೬) ; ನಾಲ್ಕೊಂದು ಕೋಶದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿ ಇದ್ದು . . . ನಾಲ್ಕೊಂದು ಯಜ್ಞವ ತಿಳಿದು ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯ ನಾಲ್ಕೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಬಂಧನವ ಮಾಡು (ವಿಸಾಸು. ೬-೩). **ನಾಲ್ಕೊಡ್ಡಿ** = ಹದಿನಾರು : ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವುದು ನೀವು ಕೊಡೋ ನಾಲ್ಕೊಡ್ಡಿ ಒಕ್ಕಾಳಿಗೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿರೇನು? (ಬೆಳುಮ.೯೭). **ನಾಲ್ಕೊಪ್ಪತ್ತು** = ಕೆಲವು ಕಾಲ: ಈ ಅಂಜಿಕೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಳುಕದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಜೀವ ನಾಲ್ಕೊಪ್ಪತ್ತು ಬದುಕಿ ಹೋಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೯೭) ; ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ಕೊಪ್ಪತ್ತು ಬದುಕಿದ್ರ ನಮಗ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಆದೇ ಅನ್ರಿ (ತಿಡುಗು. ೩). **ನಾಲಗ್, ನಾಲುವರು, ನಾಲ್ಬರ್, ನಾಲ್ವರು** = ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ, — ಜನ : ಇಂದ ಕಾವನ್ನಾರ್ಲ್ವಮ್ಮಾಲೆಪರುಂ (ಇಅ. VI, ೧೦೨-೧೪ ; 777 ?) ; ಪರದಗ್ರಾರ್ಪಾರ್ವಗ್ರಾಯ್ತರಸಗ್ರಾರ್ ಕುಡಿಯರಪ್ಪ ನಾಲ್ವಗ್ರಾರ್ಗಗಳ್ ಸ್ಥಿರಗೋಪಾಧ್ಯಾಯಕ್ಸ್ವಾಪರಿಪಾಲ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕ ಗಳ್ ಕ್ರಿಯೆಗಳ್ (ಕವಿಾ. ೧-೬೫) ; ಆ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಧರ್ಮರ ತನ್ನ ನಾಲ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ದೇವೇಂದ್ರಲೀಲೆಯಿಂದೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರೆಯಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫ ವ) ; ಆ ಬಲದೇವಾಶ್ವತ್ಥಾಮರುಮಿರ್ದರವರಿರ್ವರುಮಲ್ಲದೆ ಕೃಪ ಕೃತವರ್ಮರುಮಿರ್ದರಂತು ನಾಲ್ವರೊಳೊರ್ಬಂಗೆ ವೀರಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಗದಾಯು. ೩-೫೯ ವ) ; ಸರಿದರೀ ನಾಲುವರು ರಾಯನ ಮರಳಲೀಯದೆ ಮತ್ತೆ ಮಾರುತಿ ಹರಿಸಿದನು ನಿಜರಥವನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೭೭) ; ನಾಲುವರು ನಂದನರಿಗವನೀಪಾಲ ತೇಜೋರಾಜಿ ಮಿಗೆ ಸಮ್ಮೇಳವಿಸಿದುದು ಮೊಱೆದುದವರಭ್ಯುದಯ ದಿನದಿನಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೮೨) ; ಎನ್ನೊಲ್ದು ಬೇಱ್ಪುದಂ ನೆಟ್ಟನೀಗುಂ ನಾಲ್ವರೆಣ್ಬರುಂ ನಾಗರೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೧) ; ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ವರನ್ನು ಸಾಯ ಬಡಿದನು ಮುಂದೆ ಕೌರವರಾಯನನು ತಾಗಿದನು ಭೀಮನ ದಾಯ ಬಂದುದು ಸಕಲ ಕುರುತಳತಂತ್ರ ತಲ್ಲಣಿಸೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೨); ಚಳಗತಿಯ ವಾಜಿಗಳು ಕೊಂಡೊಯ್ದುಳುಹಿದವು ತಮಸೆಯಲಿ ನಾಲ್ವರು ಕಳಿದರಾ ತೀರದಲಿ ಜಲದಾಹಾರದಲಿ ತಮಿಯ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೮) ; ಲಲನೆಯೊಲಿವುದಕಿದೆ ಉಪಾಯವು ಹಲವು ಮಾತೇನೆಂದು ನಾಲ್ವರು ನಳನ ರೂಪನು ತಾಳ್ದರಿತ್ತಲು ಧರಣಿವಲ್ಲಭರು ನಲಿದು ಬರುತಿರೆ (ನಳಚ. ೩-೪೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಾಲ್ಕು, ನಾಸ್ಕು, ನಾಲ್, ನಾಲು ; ಮಲ. ನಾಝ್ಕು, ನಾಲ್, ನಾಲು, ನಾನ್ ; **ತುಳು.** ನಾಲು ; **ಕೊಡ.** ನಾಲೀ ; **ತೆಲು.** ನಾಲುಗು, ನಾಲ್ಗು, ನಾಲುವು ; **ಗೊಂಡಿ.** ನಾಲುಂಗ್ ; **ಕುಇ.** ನಾಲ್ಗಿ, ನಾಲ್]

ನಾಲ್ಕುವರೆ, ನಾಲ್ಕರೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಸೇರಿ ಆದ ಮೊತ್ತ : ರತ್ನಪ್ರಭೆಯಿಂ ತೊಟ್ಟು ನಾಲ್ಕುವರೆ ನರಕಭೂಮಿವರಂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮುಷ್ಣಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ವ) ; ನಾಲ್ಕುವರೆ ನರಕದೊಳ್ ಬಗೆಯಲ್ಕರಮುದ್ಭೂತತರಂ ಮಹೋಷ್ಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೫). **ನಾಲ್ಕರೆ :** ಕರಗಂಗುಮಾಗಳೆ ವಜ್ರಮುಮಿರದನಿವುಷ್ಣಮಯಮಾಗಿ ನಾಲ್ಕರೆನೆಲನತ್ತೆರಡರೆಯುಗ್ನಿಗಮ್ಯೆಕಿಲ್ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಮೆನಿಪ್ಪ ಶೀತಮಯಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೯). [ನಾಲ್ಕು + ಅರೆ$_3$]

ನಾಲ್ಕುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಪೂರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಗೋಲ್ಗಳ ಘಾತವು ಪುರುಷರಿಂದ ನಾಲ್ಕುಬಾರಿ ಆವದಾನೊಂದು ಮಾಡಲು ತಕ್ಕಂಥಾದು ಅದು ನಾಲ್ಕುವೆಟ್ಟಿನ ಬದಿತಳವೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೪೦). [?]

ನಾಲ್ಕೂಟ (ನಾ). (ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ) ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು, — ಸಮೂಹ : ಈ ಮುಕ್ಕೂಟನಾಟಕದೊಂದಿಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . . . ಅಣಕನಾಟಕವೂ (ಸ್ಯಾಟಿರ್ ನಾಟಕ) ಸೇರಿ ನಾಲ್ಕೂಟ ನಾಟಕವೂ ಆಗಿದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. X, ಪೀಠಿಕೆ).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಕೂಟ$_1$]

ನಾಲ್ಔಷಧಿ (ನಾ). (ರೋಗ ತೀವ್ರವಾಗಿದ್ದಾಗ ನೀಡುವ) ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ; ೲ ಸಂಧ್ಯಾಕರಣಿ, ಶಲ್ಯಾಕರಣಿ, ಮೃತಸಂಜೀವಿ ಮತ್ತು ಸಂಜೀವಿ : ಗಿರಿಯ ಮೇಲಿರುತಿರ್ಪ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರಿಯದೌಷಧಿ ನಾಲ್ಕು ಸಂಧ್ಯಾಕರಣಿ ಶಲ್ಯಾಕರಣಿ ಮೃತಸಂಜೀವಿ ಸಂಜೀವಿ . . . ಅದನಱಿದು ತಹುದೆನೆ ಮರುತಸುತ ನಾಲ್ಔಷಧಿಯಲಿನ್ನೇನು ಗುಣವೆಂದ (ತೊರರಾ. ಪರಿ. ೭೧೦-೪).

[ನಾಲ್ಕು + ಔಷಧಿ]

ನಾಲ್ಗಂಡಗ ‘ನಾಲ್ಗಂಡುಗ’ ನೋ.

ನಾಲ್ಗಂಡುಗ, ನಾಗಂಡುಗ, ನಾಘಂಡುಗ, ನಾಲ್ಗಂಡಗ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ ; ನಾಲ್ಕು ಕಂಡುಗ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀದಾಱಿಸಿನ್ದರ್ ಜಯಮೆಪ್ಪು ಸಂವತ್ಸರದ ಉತ್ತರಾಯಣಸಂಕ್ರಾನ್ತಿ ಅನ್ದು ನಾಲ್ಗಣ್ಡುಗದ ಬೆದೆ ಮಣ್ಣನ್ ಕೌಣ್ಡಿನ್ಯಗೋತ್ರದ ದೇವದತ್ತಗ್ಗೆ ಇತ್ತಾರ್ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೧-೨; 754) ; ನಾಲ್ಗಣ್ಡುಗ ಕೊಡಗಿ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಂಬರಂ ಸಲ್ಗುಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೨-೧೨ ; 968); ಇಪಗೊಣ್ಡನ ಒರೆಯ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೊಡಗೆ ಪಳ್ಳ ಗಱ್ದೆ ನಾಲ್ಗಣ್ಡುಗ (ಎಕ.IV, ಹುಣಸೂ. ೧೧-೧೦; 1020 ?). **ನಾಗಂಡುಗ:** ಚಿಕ್ಕಗವುಡನ ಕೆಱೆಯ X X X ಗದ್ದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬೆದ್ದಲು ನಾಗಣ್ಡುಗ ಶಿವಾಲ್ಯಕ್ಕೆ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲುಮಂ . . . ಚಾವುಡಗವುಡ ಬಿಟ್ಟ ದಾನ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೫೭-೨೬ ; ?) ; ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಎರಡು ಖಂಡುಗ ಎಳ್ಳು ನಾಗಂಡುಗ ಜೋಳ ಆಗೇ ಆಯ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೮). **ನಾಘಂಡುಗ:** ಬಡಮೂಡಲ ತಾಕಿನಡು ನಾಘಣ್ಡುಗ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೮-೮೨ ; 1510). **ನಾಲ್ಗಂಡಗ :** ಮಹೀದೇವಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ನಿರವದ್ಯಯ್ಯಂ . . . ಉಜ್ಜನಿಯೊಳ ನಾಲ್ಗಂಡಗ ಭತ್ತಮನಿತ್ತರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೭೫-೧೦ ; 1060 ?).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಕಂಡುಗ(<ಖಂಡುಗ)]

ನಾಲ್ಗರ$_1$ (ನಾ). ಪಗಡೆಹಾಸಿನ ಚತುರ್ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ ಸಾಲು: ತತ್ಪುರ ದಿನ ಶಶಿವೀಥಿಗಳುನ್ನತಿಕೆಯೊಳೊಪ್ಪುವಡೆದ ಪಗಡೆಯ ನಾಲ್ಗರದಂತೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯುಕಾ. ೧-೫೫).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಗರ$_3$]

ನಾಲ್ಗರ$_2$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕೈ : ಪಾಲ್ಗಡಲ ತೆರೆಯ ಬೊಂಬಲ್ಗಳಂ ಬೇಂಗೊಡದ ಸಾಲ್ಗಳಂ ಮಿಱುಗುವಿಂಗೋಲ್ಗಳಗ್ಗಳವಾದ ಮೇಲ್ಗಳಂ ಪರಕಲಿಪ ಕೀಲ್ಗಳಂ ತಿಳಿದವರ ನಾಲ್ಗರದರಸುವೆನಿಸುವ ಓಲ್ಗಾಡಿವೆತ್ತ . . . ನೀವೆಮ್ಮ ಪಾಲ್ಗಳ್ಳಱಿಂ ಬಹುದು ಕಾಲ್ಗಣ್ಣ ಶಾಂತಮಲ್ಲ (ವಿಃಶ್ರೀಪು. ೩-೧-೧). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಕರ$_3$]

ನಾಲ್ಗುಳ, ನಾಗುಳ (ನಾ). =ನಾಲ್ಗೊಳ : ತರುಗುಲ್ಮಾಂಘ್ರಿಪ ವಲ್ಲಿಗಳ್ಗೆ ಜಪೆಯೋರೊಂದೊಬ್ಬಳಂ ನಾಲ್ಗುಳಂ ಕರಿಯೆಳ್ಳಿಬ್ಬಳ ಮೇಷವಾದಮುಲಮೋರೊಂದೊಕ್ಕುಳಂ . . . ಬಿತ್ತರದಿಂದಿಕ್ಕುಗೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಫಲಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೬೦). **ನಾಗುಳ :** ಇನಿತಱ ಬೇರಂ ನಾಗುಳಮೆನೆ ನೀರುಮನೆಟಿಸಿದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಕ್ಕುಳ ಮಪ್ಪನಿತಾಗೆ ತೆಗಪಿ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೬೧) ; ದೇವರಿಂದ ನಾಗುಳ ಬ್ರಾಹ್ಮರಿಂದ ನಾಗುಳ ಉಭಯಂ ಯೆಂಟುಕೊಳಗ ಗದ್ದೆಯನೂ . . . ಬಾಯಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣುವಿನ ಎಣ್ಣುಕೊಳಗದ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೩-೭೯ ; 1410) ; ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಕ್ಕು ನೂಱು ಹಲವ ನಾಗುಳ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೧೫). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಕುಳ$_3$]

ನಾಲ್ಗೆಲ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ,— ಪಕ್ಕ ; ಸುತ್ತುಮುತ್ತು : ಸುಂಡಿಲಿನೆತ್ತಿ ಸುತ್ತ ನಾಲ್ಗೆಲದೊಳಡರ್ತು ಪಾಯ್ದು . . . ಅದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱ ಲಲ್ಲೆಯ ಚಲ್ಲಮನೇನೊಡರ್ಚಿತೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೧೪). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಕೆಲ$_1$]

ನಾಲ್ಗೊಂಟು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು : ನಾಲ್ಗೊಂಟುಗಳ ಪೆಣ್ಗಳಾಣ್ಗಳಂ ಹೂನೋಟಮಿನ್ನುಲಿಯ ತುಂಬಿಯಿರೆ ಚಪ್ಪರವೆ ತೋಟಂ (ಕಾಲೂರ. ೩೮-೪೪). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಗೊಂಟು]

ನಾಲ್ಗೊಳ, ನಾಗಳ, ನಾಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ ; ನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗ : ಎಳನೊಮ್ಮದಿವ್ಯಯ ಮಗನಯ್ಯಪಣಮ್ಮಯನ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬಸದಿಗೆ ಪಡುವಣ ತೆಙ್ಗತೋಣ್ಟಮುಂ ತೆಮ್ಬೊಲದೊಳ್ನಾಲ್ಗೊಳವೆಡೆ ಪಳ್ಳ ಕಟ್ಟಿನಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೯೦-೯೩ ; 903). **ನಾಗಳ :** ಬೆಣೆಗೆರಿಯಸ್ತವರದ ಸೋಮಹೊಡೆಯರಿಗೆ ನಾಗಳದ ಗದ್ದೆ ಬದುಹತಿಯ ಹಕಲು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೪೯-೭ ; ?) ; ಹಿರಿ ಮದ್ದು, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೇಬೇರು, ಅರಗು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೧೬ ಹಲವನ್ನು ನಾಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಯಿಸಿ . . . ಪಾಕವ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ (ಸಕವೈ. ೧೨೭) ; ಗಂಡಿನವರೇ ಹೆಣ್ಣಿನವರಿಗೆ ಅವರು ಬಡವರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಐಗಳ ಭತ್ತ, ನಾಗಳ ರಾಗಿ, ಒಕ್ಕಳ ಕಾಳು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದುಂಟು (ಸನ್ನೂರು. ೭೨) ; ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಮೂಗಳ ಗಂಜಿ ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ, ಉಪ್ಪಿದ್ದರೆ ನಾಗಳವೂ ಸಾಲದು (ಗಾದೆ). **ನಾಗೊಳ :** ನಾಲು ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕೊಡಿಗೆ ಹೊಲದಲು ವೊಳಗೆ ನಾಗೊಳ ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೫೦-೧೬ ; 1393).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಕೊಳ$_1$]

ನಾಲ್ಪಾಸಿರ, ನಾಲುಸಾಸಿರ, ನಾಲ್ಸಾವಿರ, ನಾಲ್ಸಾಸಿರ, ನಾಸಾವಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರ : ಸುಶರ್ಮನುಮಂ ನಾಲ್ಪಾಸಿರ ರಥಂಬೆರಸು ದಕ್ಷಿಣದಿಶಾಭಾಗಕ್ಕೆ ವೇಟ್ಟು ತುಱುವಂ ಕೋಳಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೯ ವ) ; ಪರಮಪ್ರಮಾಣಮಱುಸಾಸಿರಂಬರಂ ಮತ್ತೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಿತಿ ನಾಲ್ಪಾಸಿರಮಧಮಮಾತ್ರಮಿರ್ಛಾಸಿರಂ ಶರಾಸನಮದು ಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೩) ; ಪಾರ್ಶ್ವದೇವರ ಬಸದಿಗೆ ಕರಹಡ ನಾಲ್ಪಾಸಿರದೊಳಗಣ ಕಟಂಬಡಿ ೩೦೦ ರ ಬಟಾಯ ಕನ್ನಡಿಗೆಯ ಸಂಖರಸನ ಮಗಂ (ಇಆ. XIX, ೨೭೩-೪೪ ; 1054). **ನಾಲುಸಾಸಿರ:** ಕೌಂಗಿನ ಮರಂ ನಾಲುಸಾಸಿರಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೫೧-೫೯ ; 1169). **ನಾಲ್ಸಾವಿರ :** ಆಳ ಕೊಂದನು ಕಲ್ಕವನು ತುರಗಾಳಿಯನು ನಾಲ್ಸಾವಿರವ ಕುಂಡಾಲಘಟೆಗಳ ತುಂಡಿಸಿದನೊಂದೆರಡುಸಾವಿರವ (ಕುಮ್ಯಾಕ.೧೧-೧೬). **ನಾಲ್ಸಾಸಿರ:** ನಾಲ್ಸಾಸಿರದ ಮೂನೂಱುರ್ಪತ್ತು ಮಹಾಧ್ವಜಂಗಳಿಂದಂ . . . ಎಸೆವ ಪತಾಕಾವನಿ ತಳಮೊಂದುಯೋಜನಮಗಲಂ (ಆಪಿಪು. ೧೦-೩೩ ವ) ; ನಾಲ್ಸಾಸಿರದ ಮೂನೂಱುರ್ಪತ್ತು ಮಹಾಧ್ವಜಂಗಳಿಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦ ವ) ; ಸುಮಿತ್ರನಂತೆಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ನಾಲ್ವರ್ ಸಾಹಸಭಟರಪ್ಪ ಸುಭಟರ್ಗೆ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ ಪೊನ್ನಂ ನುಡಿದು . . . ಮನೆಗೆ ಪೋಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ) ; ತನು ನಾಲ್ಸಾಸಿರವಿಲ್ನಿಡಿದೆನಿಕ್ಕುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೬೭). **ನಾಸಾವಿರ :** ಗುರುಗಳಿದಿರಲಿ ವೀರವೇ ಸಾಕಿರಲಿ ಮೂದಲೆಯೆನುತಲಾ ಬಿಲುದಿರುವ ಮಿಡಿದೈದಿದರು ನಾಸಾವಿರ ಮಹಾರಥರು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬೬).

ನಾಲ್ಪಾಸಿರ್ವರ್, ನಾಲ್ಸಾಸಿರ್ವರ್ =ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಜನ : ನಾಲ್ಪಾಸಿರ್ವರ್ ಮನೋನಯನವಲ್ಲಭೆಯರೊಳಂ . . . ಭೋಗಿಸಿದಂ ಲಲಿತಾಂಗವಲ್ಲಭಂ (ಆದಿಪು. ೨-೬೯ ವ) ; ಆ ಸಾಹಸಭೂಷಣೆ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ್ವರ್ ಕುಡದ ಕೂಸುಗಳ್ವೆರಸು . . . ಅಮಳದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೪).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಸಾಸಿರ]

ನಾಲ್ದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು : ನಾಲ್ದಿಂಗಳೊಳ್ ಜೀರ್ಣ ಪರ್ಣದ ಸಂಸೇವನೆ ಮಾಸಪಂಚಕದೊಳಾಯ್ತಾತಂಗೆ ವಾತಾಶನಂ (ತಬಶಂ. ೨-೯೯). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ತಿಂಗಳ್]

ನಾಲ್ದಿನ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುದಿವಸ : ಮಾವಂ . . . ನಾಲ್ದಿನದ ಕೆಲಸಮೊಂದೇ ದಿನದೊಳಾಗುವಂತೆಸಗುತಿರ್ದಂ (ಪುಲ್ಲಚ. ೧೭-೧೮). 'ನಾಲ್ದಿನಗಾಣ್' ಪರಾ. [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ದಿನ]

ನಾಲ್ದಿನಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳನ್ನು ನೋಡು. ೨. (ಮುಟ್ಟಾದ ಹೆಂಗಸು) ಮೈಲಿಗೆಯ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನವನ್ನು ನೋಡು,—ಮುಟ್ಟು : ಅತ್ತ ಭೀಷ್ಮಕರಾಯನಾತ್ಮಸಂಜಾತೆ ನಖಬಣ್ಣವ ಕಂಡು ನಾಲ್ದಿನಗಂಡು ವೈದಿಕದಲ್ಲಿ ಮಿಂದಳುತ್ಸವದಿ (ಮೋಹತ. ೪-೨೭).

[ನಾಲ್ದಿನ+ಕಾಣ್]

ನಾಲ್ದೆಸೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ; ಸುತ್ತಮುತ್ತ ; ಎಲ್ಲ ಕಡೆ : ನೀದಾರ್ಣವಮಂ ನೋಡಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾರ್ದಲ್ಲಿ ಬಱಲ್ಕೆಯಂ ಕಳೆದು ಪೋಪಂ ಬಱಕ್ಕೆಂದು ವಾರಿನಿವಾಸಂಗಳನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳೊಳ್ ನೋಟ್ಟುಂ ಮಹೀವಲ್ಲಭಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೯) ; ಕರ್ಕಟಕನುಪಾಯನಿಪುಣಂ ನಾಲ್ದೆಸೆಯುಮಂ ನೋಡಿ ನದನದೀತಟಾಕಸರೋವರಂಗಳನೊಂದುಮಂ ಕಾಣದೆ (ಪಂಚತಂ. ೮೫-೪) ; ಮಾರ್ಬಲಂ . . . ತವತವಗೆ ನಾಲ್ದೆಸೆಯೊಳಾರ್ದು ಮಸಗುತ್ತಿರಲು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೧೦) ; ತೆರಳಿದುದು ಕಪಿಸೇನೆ ಸಾಗರ ಹೊರಳಿದೆಗೆವಂದದಲಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ (ತೊರಾ. ೪-೮-೨೦) ; ನಾಲ್ದೆಸೆಯಲಿ ಬಲುಪೌಜ ದಾಯವಱತು ಮಾಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೩-೨೦) ; ಬಳಸಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಯಲ್ಲು ಜಲರಾಶಿ ಹಬ್ಬಿಹುದು (ವಿಷೀಗೀ. ೧೯-೭).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ದೆಸೆ$_2$]

ನಾಲ್ದೆಱ, ನಾಲುತೆಱ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ,— ಬಗೆ : ಅಂಗಜನಿಲಯವಿದಂಗನೆ ನಾಲ್ದೆಱನು (ಜನಪ. ೮-೨೫). **ನಾಲುತೆಱ :** ೨. ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು : ಕಾಯ್ದುರಿಯೊಳು ಕರ್ಬುನದ ಮೇಲ್ಗಂಬದಿ

ಸಾಧನೆಗೆಯ್ದು ಪುಲ್ಸರಡು ಐದಿದ ದಾರಿ ತಾ ನಾಲುತೆಱದೆ ತಾನಾದುದು ಬಂದ ದೈತ್ಯರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೯).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ತೆಱ$_1$]

ನಾಲ್ದೋಳ್ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತೋಳು : ನಾಲ್ದೋಳ್ಗಳಿನಾಱು ಕೋಟಿ ಭಟರಿಂದೊಪ್ಪಿರ್ದು . . . . ಕಣ್ಗಿಂಬಾದನುನ್ಮತ್ತಭೈರವ ನುದ್ಭದ್ವರುಣಾಶೆಯೊಳ್ ಪುರದ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದೊಳ್ ಶೂಲಿಯಾ (ಶಬಶಂ. ೧-೬೧) ; ನಾರಾಯಣನ ನಾಲ್ಕುಂ ತೋಳ್ಗೆ ಪಡಿವರ್ಪ ನಾಲ್ದೋಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೨೪).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ತೋಳ್]

ನಾಲ್ದೋಳ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ : "ರಕ್ಕಸವಗೆಯನೆಯ್ದಿ ನಾಲ್ದೋಳನೆನೆಯಲ ರ್ಪೊಕ್ಕುಟಂ ನಾಡೆ ತಾವರೆಗಣ್ಣನೆಲರುಣಿಯಪಕ್ಕೆಗನೆನಲ್ಕುಪೇಂದ್ರಾಖ್ಯ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭) ; "ನಾಲ್ದೋಳನೆನೆ ಹರಿಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೪) ; ನಿನ್ನ ಪದಕೆಳಸಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟ ಗಡ ನಾಲ್ದೋಳಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೨) ; ನಾಲ್ಕು ತೋಳ್ಗಳ್ ಅವಂಗೆ ಅತಂ, ನಾಲ್ದೋಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೧೦ ಪ್ರಯೋ).

[ನಾಲ್ದೋಳ್+-ಅ$_7$]

ನಾಲ್ನೀರ್ (ನಾ). (ಮುಟ್ಟಾದ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು: ಮರುದೇವಿಮಹಾದೇವಿ ಋತುಮತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ನೀರಂ ಮಿಂದು ಪತಿಯ ಸೂಳ್ಗೆಯ್ದು ಸುಖನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತಾಂಕಿತ ದೊಳ್ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಶುಭಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಕಂಡೆಚ್ಚತ್ತು (ಪೂರ್ವಪು. ೪೧-೧೫). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ನೀರ್]

ನಾಲ್ನೀರ್ತಳೆ (ಕ್ರಿ). (ಮುಟ್ಟಾದ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಎರೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಲ್ಲಿ ರೇಣುಕೆ . . . ಪುಷ್ಪಿಣಿಯಾಗಲ್ಲಿ ನಾಲ್ನೀರ್ತಳೆದ ದಿನದಿರುಳಲ್ಲಿ ರವಿಶಶಿಗಂಡ ಸ್ವಪ್ನವ ನಲ್ಲಗುಲಿದಳು (ಪರಶು. ४-೪೮). [ನಾಲ್ನೀರ್+ತಳೆ$_1$]

ನಾಲ್ನೀವಿರ್ಗಾ (ಕ್ರಿ). = ನಾಲ್ನೀರ್ತಳೆ : ಬಳಿಕ ನಾಲ್ನೀರ್ಮಿಂದಾ ಸಮಯದೊಳಾ ಲಲಿತಾಂಗಿಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೩೦).

[ನಾಲ್ನೀರ್+ಮಿಾ$_1$]

ನಾಲ್ನೂಱು, ನನೂರು, ನನ್ನೂಱು, ನಾನೂರು, ನಾನೂಱು (ನಾ). ನೂರರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ; ನಾಲ್ಕುನೂರು : ಕರ್ಬೊನ್ನ ರಥಮುವನಾ ರಥದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಪೂಡಿದ ನಾಲ್ನೂಱು ಗೊಂಕಱು ಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭ ವ). **ನನೂರು :** ಇಡೆಯ ಗಟದೊಳಗೆ ಚಡಿಬಾಚಯ ಪಡುವಲು ನನೂರು ಕಂಬ ತೋಟ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೧-೩೧ ; 11ನೆಯ ಶತ ?). **ನನ್ನೂಱು :** ಈ ಭೂಮಿ ಪದಿನಱು ಗೇಣ್ಕೋಲೊಳ್ಸಾಯಿರದ ನನ್ನೂಱು ನಾಲ್ವತ್ತು ಕಮ್ಮಂ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೧-೧೪ ; 1029). **ನಾನೂರು :** ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಸಂಬಳ ಬಂದರೂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಸಾಕಾಗು ತ್ತದೆ ? (ರೂಢಿ). **ನಾನೂಱು :** ಧಾರುಣೀಶರು ಮಡಿದರೊಂದೇ ಸಾರಿಗೆಯಲೈನೂಱು ಮತ್ತೆ ಮಹಾರಥರು ಮೂನೂಱು ಪುನರಪಿ ನೂಱು ನಾನೂಱು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೪-೫೧) ; ಮೌಳಿಮಣಿಯಲಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ನರಪಾಲರನು ನಾನೂಱರೋಲೆಯ ಸೀಳಿದನಲ್ಲೈ ಚೈದ್ಯ ಪಾಂಚಾಲರಲಿ ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೧೬).

ನಾಲ್ನೂರ್ವರ್, ನಾನೂರ್ವರ್ = ನಾಲ್ಕು ನೂರು ಮಂದಿ : ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರದ ನಾಲ್ನೂರ್ವರ್ ವಾದಿಗಳುಂ ಪ್ರಾಕ್ಕುಬ್ಜಾರ್ಯಕೆ ಯರ್ . . . ಮೂಱುಲಕ್ಕೆಯುಮಿರ್ಪತ್ತು ಸಾಸಿರ್ವರಜ್ಜಿಕೆಯರುಂ (ಆಜಿಪು. ೮-೨೫ ವ) ; ಪೇರೂರ ಮಹಾಜನಂ ಒಱಿಲ್ದು ನಾಲ್ನೂರ್ವರು ಮುವ್ವಿರ್ಛರಮುಣರಖಿಳಗುಣಗಣಸಾರಪ್ಪಾಳಿಸುಗೆ (ಇಆ. XVIII, ೨೭೪-೩೮ ; ಸು. 1022) ; ಇರ್ಪತ್ತುಸಾಸಿರದ ನಾನೂರ್ವರ್ ವಿಕ್ರಿಯರ್ಧಿ ಸಂಪನ್ನರುಂ (ಆಜಿಪು. ೮-೨೫ ವ).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ನೂಱು$_2$]

ನಾಲ್ಪಗಲು 'ನಾಲ್ವಗಲ್' ನೋ.

ನಾಲ್ಪಗೆ 'ನಾಲ್ವಗೆ' ನೋ.

ನಾಲ್ಪಟ್ಟೆ 'ನಾಲ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ನಾಲ್ಭುಜ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಭುಜ,—ತೋಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ನಾಲ್ಭುಜನೀತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+ಭುಜ]

ನಾಲ್ಮಡಿ 'ನಾಲ್ವಡಿ' ನೋ.

ನಾಲ್ಮಡಿಸು 'ನಾಲ್ವಡಿಸು' ನೋ.

ನಾಲ್ಮೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಸಲ ; ನಾಲ್ಕುಬಾರಿ ; ನಾಲ್ಕಾವರ್ತಿ : ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಮೂಮೆ, ನಾಲ್ಮೆ, ನೂರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೭೭ ಉದಾ) ; ನಾಲ್ಮೆ, ನಾಲ್ವರ್, ಅಯ್ಮೆ, ಅಯ್ವರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೫೧ ಪ್ರಯೋ) ; ದಶರಥಂ ತಾನೆಯ್ದಿದನು ಮಿಥಿಳೆಯಂ ನಾಲ್ಮೆ ದಿನಮಣಿ ಮುಳುಗುವನಿತರಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೦-೬೨೧).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು)+-ಮೆ$_2$]

ನಾಲ್ಮೊಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖ : ನಾಲ್ಮೊಗವಿರದಚ್ಚ ದಾವರೆಯ ಚೆಂದಮನಂದೊಳಕೆಯ್ಮೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ಬಿದಿ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪರಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೪) ; ತಳಿವುದೆಂಟಾನನದ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ಕಂಠದೊಳಗೆ ಮೂವಕ್ತ್ರದ ನಾಲ್ಮೊಗದವೈವಕ್ತ್ರ ತಳಿವುದು (ಸೌಂದಪು. ೬-೩೩). ೨. ನಾಲ್ಕುಕಡೆ,—ದಿಕ್ಕು : ಉರವಣಿಸಿತು ದಳಪತಿಯ ನೇದುದೆ ಬಲ ಪುರದ ನಾಲ್ಮೊಗದೊಳುಬ್ಬಿಱದು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೧೫೨). ೩. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯ ಲಕ್ಷ್ಯ : ಪರಸತಿಯರ ಕೂಡೆ ನುಡಿದಾಡ ಬೇಕೊಮ್ಮೆ ಸರಸತಿಯೊಳು ನುಡಿಬೇಕು ಪರಸತಿಯೊಳು ಮೌನ ಮುಕ್ತಿಸತಿಧ್ಯಾನವಿರಬೇಕು ನಾಲ್ಮೊಗ [ಪಾಠಾಂ. ಮೌನವು] ಬೇಕು (ಭರಚ. ೫-೭೯). ೪. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಂಚೆದೇರಂ, ನುಡಿವೆಣ್ಣನಿಯಂ . . . ನಾಲ್ಮೊಗಂ, ತಾವರೆ ವಸೆಯಂ—ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೨-೧೫) ; "ಅರಲಿಚ ನಾಲ್ಮೊಗ ನುಡಿವೆಣ್ಣಱಿಯಂ . . . ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗನುಮೆನೆ ಧಾತ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೯) ; ಜನ್ನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನವುರೇಂದ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತಂ ನಾಲ್ಮೊಗಂ (ಸೌಂದಪು. ೬-೫) ; ಈಗಳೀತಕೆ ತಪವೆಂದು ನಾಲ್ಮೊಗ ಮನೋರಾಗದೆ ಪೇಳ್ದನಚ್ಯುತಗೆ (ಮೋಹತ. ೫-೧೭) ; ಸಲೆ ನಾಲ್ಮೊಗನಾಗಳ್ ಮತ್ತಮಿಂತು ನುತಿಸಿದನೊಲ್ಪಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೧೪೪) ; ನಾಲ್ಮೊಗ ನಗ್ಗಿಟ್ಟಿಕೆಯೊಳೊಗೆದ ಒಳ್ನಗೆಯ ಮುದ್ದುಗುವರ ! ಸುವ್ವಿ ! ಸುವ್ವಿ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೮-೫).

ನಾಲ್ಮೊಗದ = ನಾಲ್ಕುಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ನಾಲ್ಕು ಮುಖದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೊಲಗತ್ತ ಸಾರ್ವನ್ನತೆಱದ ನಾಲ್ಮೊಗದರಂ ಪಲ ಬರಂ ಕಂಡಱಿವೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩೮). **ನಾಲ್ಮೊಗದವ** = ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನೀ ನಾಲ್ಮೊಗದವನ ನೇಮದಲಿ ಪಾಲಿಪುದಾ ಮಹಾಪುರವಾ (ಅನಂರಾ. ೧-೬-೫೦). **ನಾಲ್ಮೊಗನಣುಗ** = ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ ; ನಾರದ : ನಾಲ್ಮೊಗನಣುಗಂ ಮುಂತೆ ಸುರ್ಗಿದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೧೯-೨೦). **ನಾಲ್ಮೊಗನಯ್ಯ** = ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ನಾಲ್ಮೊಗನಯ್ಯನ ಗುಣ ಪೊಗಳೆ ಹಿಗ್ಗುವುದೇ (ಜಗದಾ. ೩೬೩).

[ನಾಲ್ (<ನಾಲ್ಕು)+ಮೊಗ]

ನಾಲ್ಲಾವು 'ನಲ್ಲಾವು' ನೋ.

ನಾಲ್ವಂಡೆ (ನಾ). (?) : ನಖರೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವರ ಶಾಂತಿ ದೇವ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡು[ವ] ಅಡಿಗಳಿಗೆ ನಡಸಿ ಕೊಡುವ ಭಕ್ತ ನಾಲ್ವಂಡೆಯಲು ಮುಡಿ ೨೬ ಕಾಟಿಗ ೨ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೪೯–೨೬; 1444); ಆ ದುಗ್ಗಣಸೆಟ್ಟಿಯರೂ ಅವರ ಅಳಿಯಂದಿರೂ ದಾನಧಾರಾ ಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಧಾರೆಯನೂ ಎಱೆದು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮದ ಬಾಳಿನ ವಿವರ ಗುಡ್ಡಂಬಾಡಿಯ [ಕ]ಱುಕೆಯ ಕಳಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವಂಡೆಯಲಿ ಮುವತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ಅಕ್ಕಿ ಗೇಣೆಯಿಕ್ಕುವ ಬಾಳು (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೬೪–೧೧; 1472). [?]

ನಾಲ್ವಗಲ್, ನಾಲ್ಪಗಲು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುದಿನ. ೨. ಮುಟ್ಟಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ : ಲಲನೆಗೆ ನಾಲ್ವ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಲ್ಪ] ಗಲಾಗೆ ಕುಂದಣದ ಪುತ್ಥಳಿಯ ದೂಸಱ ಕೆಡಲೆಂದು ಪುಳಿದೊಳೆ ವಂದದಿಂದವೆ ಕೋಮಲೆಯರು ಝಳಕವ ಮಾಡಿಸಲೆಸಗಿದರು (ತ್ರೀಪಾಲ. ೨–೪೯). **ನಾಲ್ಪಗಲು :** ೨. ಎಳೆಲತೆಯೆಳಸಿ ಮಳೆಗೆ ಮೆಯ್ಯೊಡ್ಡುವವೋಲ್ನಾಲ್ಪಗಲಿನ ನೀರ್ಮಿಂದು . . . ಎಳಮಿಂಚಿಂ ಕಂಡರಿಸಿದ ಕಾಂತೆಯನಲ್ಕಡು ಸೊಗಸಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೨–೪೯).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಪಗಲು (<ಪಗಲ್)]

ನಾಲ್ವಗೆ, ನಾಲ್ಬಗೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ; ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ. 'ನಾಲ್ವಗೆ ಫಲ' ಪರಾ. **ನಾಲ್ಬಗೆ :** ೨. ನಾಲ್ಕು ಮನಸ್ಸು : ಒಗ್ಗದಿರೆ ನಾಲ್ಬಗೆಗೆ ಹುಡುಕಿ ಹದುಳದ ಪೊಳ್ತು ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ ಮದುವೆನಾಳ್ ಮುಗಿಸಿದರ್ ಮಾತಂ (ಕಾಲೂರ. ೭೩–೧೩೩).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಬಗೆ$_3$]

ನಾಲ್ವಗೆ ಫಲ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ; ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ : ಶಿಷ್ಯಜನರ ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಾಲ್ವಗೆ ಫಲವೀವ ತಾತಾಚಾರ ಯರಡಿಗೆಱಗುವೆನು (ಮೋಹತ. ೧–೪). [ನಾಲ್ವಗೆ + ಫಲ$_1$]

ನಾಲ್ವಗೆಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗಳು : ಭಕ್ತಿಯೊಳಿನ್ನನಾರಾಧಿಸಿ ನಾಲ್ವಗೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆದವನಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯೊಳ್ ಕಾಳಿಗ ಬೇಕೆಂಬ ಸಮರಸದುಕ್ತಿಯ ನೀ ಬಲ್ಲೆ ಮಗನೆ. (ಮೋಹತ. ೩೫–೬೧). [ನಾಲ್ವಗೆ + ಮುಕ್ತಿ]

ನಾಲ್ವಟ್ಟೆ, ನಾಲ್ಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಾರಿ, –ಬೀದಿ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ; ಚೌಕ; ಚೌಪಥ : "ಚೌವಟವೆಂಬುವುದು ನಾಲ್ವಟ್ಟೆ" (ಚತುನಿ. ೯೦) ; ಮತ್ತಮಾ ನಾಡ ನಾಲ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ತೆವರೊಳವಿರಳಮಾದಜವಂಟಿಗೆದಾಣಂಗಳೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨–೩೨ ವ) ; ನಾಲ್ಬುಜನೀತಂ, ನಾಲ್ವಟ್ಟೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ). **ನಾಲ್ಬಟ್ಟೆ :** ೧. ನಾಲ್ಬಟ್ಟೆಯ ಪಿಟ್ಟೆ ವೋಲ್ ಕುಲನಗೌಘಂ ನುರ್ಗಿದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೧–೩೦).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ನಾಲ್ವಡಿ, ನಾಲುಮಡಿ, ನಾಲ್ಮಡಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ; ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು : ಸಕ್ಕದದೊಳ್ ಮುನ್ನುಳ್ಳ ಕಾಳಿದಾಸಂಗನ್ನಾಲ್ವಡಿ ರಚನೆಯೊಳ್ ಕುರುಳ್ಗಳ ಸವಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೧೧) ; ಧರೆಯೊಳ್ ಬೀರದ ಪೆಂಪಿಂ ನರನಿಂದಿರ್ಮಡಿ ಬಕಾರಿಯಿಂ ಮೂವಡಿ ಭಾಸ್ಕರ ಸುತನಿಂ ನಾಲ್ವಡಿ ಶಂಕರನಿಂದಯ್ವಡಿ ನೆಗಟ್ಟಿಯುದಟರ ಭೀಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦) ; ಮೋನದಿಂದಿರ್ದಗೆ ನಾಲ್ವಡಿಯನೀವುತಂ (ಅನೀರ. ದೀ. ೮೫–೬) ; ಪಾವಿಂದಿರ್ಮಡಿ ವಿಷದಿಂ ಮೂವಡಿ ಶಾರ್ದೂಲದಿಂದ ನಾಲ್ವಡಿ ಭಲ್ಲೂಕಾವಳಿಯಿಂದೈವಡಿ ಹೋಹೋವೆಂಬುದು ಖಳ ಚರಿತ್ರಮಂ ಭುವನಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧–೫೧). (ಗು). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ : ಬೀರಂಗೊಂಡೆಸೆವಾನೆ ಪೆರ್ಬುಲಿಯನೇ ಕೈಗೋವಿಯಿಂ ಖುಬ್ಬದಿಂ ಬೀರಂ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯನಳವಿಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕೆ (ಮೈಸೂಮೆ. ೧–೩೬) ; ನಾಲ್ವಡಿಕೃಷ್ಣರ ಮದುವೆಯ ಕರೆಯೋಲೆ ಸೀಕೆಯಗೌಡರ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಇಂಚಾಪ.೭–೨೩). **ನಾಲುಮಡಿ :** ೨. ಕನ್ನಡದ ಕಣ್ಣದು, ಮೈಸೂರು, ನಾಲುಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೈಸೂರು (ಹೊಂಗಳು. ೫–೭). **ನಾಲ್ಮಡಿ :** ೧. ಒದ್ದಾಯನಮಹಾರಾಜಂಗೆ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಪ್ರಭಾವತಿಯೆಂಬಳ್ . . . ರೂಪಿನೊಳಬ್ಬವಾಸೆಗಂ ಪರಿಣತರಪ್ಪವರ್ಬಗೆದು ನೋಟಿಪ್ಪೊಡೆ ನಾಲ್ಮಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೪–೧೪) ; ಪಿಡಿಯವಲಕ್ಕಿಗೋಸುಗ ಕುಚೇಲನಿಗೆ ನಾಲ್ಮಡಿ ಭಾಗ್ಯವಿತ್ತ ಮಾಧವನ ಅಡಿದಾವರೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೩೦–೧) ; ವೀಣಾವಾದನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ದಿನ ಪ್ರಭುಗಳು ಈ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಿಂತ ನಾಲ್ಮಡಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದಿತು ಇಂದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೯) ; ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಪಟೇಲರ ಸಂಘಟನಾಶಕ್ತಿ, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠೆಗಳು ನಾಲ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗಿ (ರಾಜಪ. ೩೫). ೨. ಸಿಂಗರವಾಯಿತು ಮೈಸೂರು . . . ನಾಲ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣನ ಮೈಸೂರು (ಕನ್ನಬಾ. ೧೪೬–೨೯). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಮಡಿ$_3$]

ನಾಲ್ವಡಿಸು, ನಾಲ್ಮಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕರಷ್ಟಾಗು ; ನಾಲ್ಕು ಪಟ್ಟಾಗು : ಪೆಣ್ಗೆ . . . ವಿರಹವಿಮ್ಮಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಮೂವಡಿಸೆ ಮೈಬಿಸುಪೇರದೆ ನಾಲ್ವಡಿಸೆ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗಿ (ಚೆಬಪು. ೪೬–೧೦). **ನಾಲ್ಮಡಿಸು :** ನಲ್ಕೆ ನಾಲ್ಮಡಿಸೆ ಕಂದರ್ಪಾಸ್ತ್ರವೈದೆಯ್ದೆ ನಟ್ಟುವು (ಶೃಂಗಾರ. ೧–೫೪). [ನಾಲ್ವಡಿ + –ಇಸು$_3$]

ನಾಲ್ವಣಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಬಾಳೆಯಹಳಿ ನಗುಲವೆಗ್ಗಡೆಯರು x x x ಗೆಯ ನಾಡವರು ನಾಲ್ವಣಿಗೆಯತಿಯ ನಾಡು ಭೂಮಿಯ ನಾಡು ವೀರೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ದರ್ಮ್ಮ (ಮೈಆರಿ.೧೯೩೪,೧೧–೧೮; ?).

[?]

ನಾಲ್ವತು 'ನಾಲ್ವತ್ತು' ನೋ.

ನಾಲ್ವತುಂಬಾಡ, ನಾಲತವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; ☞ ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಲತ್ತವಾಡ : ಶ್ರೀನಾಲ್ವತುಂಬಾಡದ ಕೊಂಡಿಱುವ ಗೋಮರಸ ಅವರ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಪಶಾಇತ ದುಗ್ಗಿಮಯನ ಅ[ರ್ಥ][ಂ] [ಗ] ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಲಿಕಬೆ [ಗೌಡಿ]ಶ್ರೀಮತು ತಂಬೆಧಡೆ ಬಲೇಶ್ವರದೇವರ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ . . . ಮತರು ೩೦ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೬೮–೯ ; 1033). **ನಾಲತವಾಡ :** ನಾಲತವಾಡದ ಶರಣರನ್ನು ಕುರಿತು (ಅರಳು. ೩೨೮–೧).

[ನಾಲ್ವತು(<ನಾಲ್ವತ್ತು) + ಬಾಡ$_1$]

ನಾಲ್ವತ್ತರ್ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರು : ಮೂವತ್ತರ x x x ಯ ಕೆಱಗೆ ಐಱು ಮತ್ತರ x x x ಇಗ್ಗಿಱೆಯ ಕೋಡಿ ನಾಲ್ವತ್ತರ್ ಊರ ಧರ್ಮದೇಗುಲದ ಪೂಜೆಗೆ ಮೂಮತ್ತರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೧೫–೮ ; ?). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಮತ್ತರ್]

ನಾಲ್ವತ್ತು, ನಲವತ್ತು, ನಾಲ್ವತು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕರ ಹತ್ತರಷ್ಟು : ನಾಲ್ವತ್ತು ಸಾವಿರ್ಪ್ಪನೊಳೊನ್ದು (ಎಇ. VI, ೧೩೬–೬ ; 793) ; ಈ ಭೂಮಿ ಪದಿನಱು ಗೇಣ್ಕೋಲೊಳ್ನಾಯಿರದ ನನ್ನೂಱು ನಾಲ್ವತ್ತು ಕಮ್ಮಂ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೧–೧೪ ; 1029); ನಾಲ್ಕರ್–ನಾಲ್ವಡಿ, ನಾಲ್ವತ್ತು, ನಾಲ್ವೆರಲ್ (ಶಮದ. ೧೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ನಾಲ್ವತ್ತರ ಮೇಲೆ ನಡಿಕೆ ಎಂಭತ್ತರ ಮೇಲೆ ಬಡಿಕೆ (ಗಾದೆ).

ನಲವತ್ತು : ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಬೆಲೆ ನಲವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು (ರೂಢಿ).
ನಾಲ್ವತು : 'ನಾಲ್ವತುಂಬಾಡ' ಪರಾ.
ನಾಲ್ವತ್ತನೆಯ = ನಲವತ್ತರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ; ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತಕ್ಕೆ ಬರುವ : ನಾಲ್ವತ್ತನೆಯ ಪಾರುಷಿಕನಾಗಿಹ ಚತುರ್ವದನ ನಿಲ್ಲಿಗೆ ಮರಾಳವಾಹನದೊಳಕ್ಕರ್ವೆರಸಿ ಬಂದೆನ್ನ ಮುಂದೆ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩೭). **ನಾಲ್ವತ್ತಿರ್ವರ್, ನಾಲ್ವತಿಬ್ಬರು, ನಾಲ್ವತ್ತೀರ್ವರ್** = ನಲವತ್ತೆರಡು ಜನರು : ಸಯೋಗಿಕೇವಲಿಗಳೊಳ್ ಔದಾರಿಕ ಮಿಶ್ರಕಾಯ ಯೋಗಿಗಳೊಳ್ ನಾಲ್ವತ್ತಿರ್ವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩) ; ಶ್ರೀಮದಗ್ರಹಾರಂ ಹೊಂನೆಯನೂರ ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂಗಳು ನಾಲ್ವತಿಬ್ಬರು . . . ಶ್ರೀಮತ್ಸೋಮೇಶ್ವರಪಣ್ಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೩-೩; 1128) ; ಬಾದಾಳ—ನಾಲ್ವತ್ತೀರ್ವರ್ ಚಂದ್ರರ್ (ತಸೂಪ್ರ. ೧೪೧). **ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಗಾವುದ** = ನಲವತ್ತೆಂಟು ಗಾವುದ : ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಗಾವುದ ನೀಳದ ಮೂವತ್ತಾಱು ಗಾವುದಗಲದ ಬೀಡಿಂಗೆ ವಾಸ್ತುವಿಭಾಗಕ್ಕೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕುಱುಂಬಗಳೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೮ ವ). **ನಾಲ್ವದಿಂಬರ್, ನಾಲ್ವದಿಂಬರು, ನಾಲ್ವದಿಂಬಾರು, ನಾಲ್ವದಿನ್ಬರ್** = ನಲವತ್ತು ಜನರು : ವೈಶಾಖಮಾಸದ ಪೌರ್ಣ್ನಮಾಸೆಯನ್ದೆಟ್ಟು ಣುಸೆಯ ನಾಲ್ವದಿಮ್ಬರ್ಮ್ಮಹಾಜನಮುಂ ಮೋನಿಗೊರವರುಂ . . . ಗೋಕರ್ಣ್ನಪಣ್ಡಿತ ಭಟರರ್ಗ್ಗೆ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಇ. I, ೧೩-೭ ; 865) ; ಎಳಅರಸರ್ಮ್ಮಗನ್ದಿಮ್ರ್ಮಲ್ಲಡಿಯುಂ ಕದಂಬೂರಾ ನಾಲ್ವದಿನ್ಬರು ವಿದತ್ತೂರುನಾವಿದ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೭-೫ ; ಸು. 760) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀತೊನ್ದಗೊಲೆಉಕ X X ತೊಱುಕೊಳ X ಸತ್ತೋನ್ X X ಕೊಳತ್ತೂರಾ X X ನಾಲ್ವದಿಮ್ಬರು ಇಟ್ಟು ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟೊದು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೦೫-೬; ?); ಇದರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಬೆಳತೂರಾ ಮಹಾಜನಮುಂ ಕಡತೂರಾ ಮಹಾಜನಮುಂ ಕದಂಬೂರಾ ನಾಲ್ವದಿನ್ಬರುಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೧-೧೨; ಸು. 753) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮನ್ ವಿಷ್ಣುಗೋವರಸರ್ X ದುಗ್ಗಮಾರರ್ ಸೇನೆ ಮಗ X X ನಾಪ್ವೆದಿನ್ಬರ್ಕಸಪ್ರ X X X ಪೊಸ್ತೊಱೆ ಬಿಟ್ಟದು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೩-೩b ; ಸು. 800).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಪತ್ತು$_3$]

ನಾಲ್ಬರಲ್ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು : ೧ಂಗೆ ಮೆಳಸಿನ್ದಂ ಕಿಱಿದಕ್ಕ ಕಾಲೊಳ್ಪು ನಾಲ್ಬರಲಳವಿಗ ಕಿಱಿದುಮಕ್ಕ ತುರಗಂ ಬೆಟ್ಟದಿಂ ಪಿರಿದಕ್ಕ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೦೦ ; 982).

[℗ ಇದು 'ನಾಲ್ವೆರಲ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಾಲ್ವರ್ತನ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಯ ನಡವಳಿಕೆ : ನೆಲನಂ ಪೊತ್ತಿತ್ತ ನಾಲ್ವರ್ತ್ತನದ ಮಹಿಮೆಯಿಂ ಪೋಗುವಂ ಕೂರ್ಮ್ಮರಾಜಂ (ಎಕ.IV, ನಾಗಮಂ. ೯೮-೨೫ ; 1229).

[℗ ಇದು 'ನಾಟ್ವರ್ತನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಾಲ್ವಲ (ನಾ). ಒಂದು ತೂಕ ; ನಾಲ್ಕು ಪಲ : ಸುಲಿದ ಉದ್ದಿನ ಬೇಳೆಯು ನಾಲ್ವಲ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೧). 'ಮೂವಲ' ಪರಾ.

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಪಲ$_3$]

ನಾಲ್ಬಾಗಿಲ್ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲು,—ದ್ವಾರ : ರತಿ ಪಾರ್ವತಿ ರಮೆ ರಾಜೀವೋದ್ಭವ ಸತಿಯರ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪರುಪೀಠಗಳೆನಲತಿರಂಜಿಸೆ ನಾಲ್ಬಾಗಿಲ ಗೋಪುರಂ (ಜಯಕಾ. ೧-೫೫).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಬಾಗಿಲ್]

ನಾಲ್ಬಾಡ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮ.

ನಾಲ್ಬಾಡರು, ನಾಲ್ಪಡರು = ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮದವರು : ದೇವರ ಬಸವಂತ ಕಲ್ಲ ಮುಂದೆ ನಾಲ್ವರು ನಾಲ್ಬಾಡರು . . . ಕೋಟೀಸರಾಚಾಯಿಂತ್ರಿನಿಬರು ನಡಸುವಂಥಾ ಸೀಮೆ ಸ್ವಾಮ್ಯಉ . . . ನಡಸಿ ಬಹರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೭-೧೪; 1455); ತೋಟಕ್ಕೆ X X X ತೆಕಲ ಮಂಡೆ ೪ ನಾಲ್ಪಡರ ಒಪ್ಪ ಮುದ್ದಣದೇವರು ಯಿಾ ಧರ್ಮವನೂ ಪಡುವಕೇರ್ಯ ಹಲರು ಸೆಟ್ಟಕಾರರೂ ಪಾಲಿಸುವವರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೪-೩೮ ; 1433). [ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಬಾಡ$_1$]

ನಾಲ್ಬೆರಲ್, ನಾಬೆರಳು, ನಾಲ್ಬೆರಳು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳ ಅಳತೆ : ಅದಱ ಮೇಗಲರ್ಪೊಂದಾಮರೆಯುಕ್ಕುಮದಂ ನಾಲ್ಬೆರಲಂ ಮುಟ್ಟದೆ ಅದಱ ಮೇಗೆ ಪಲ್ಯಂಕದೊಳಿರ್ದೊಂದು ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯನೊಡೆಯೊನಾಗಿ ಮೂವತ್ತೆರಡುಂ ಚಾಮರಂಗಳಿಂ ದೇವರ್ಕಳ್ ಬೀಸುತ್ತಮಿಂತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೫-೩); ಜಸಕ್ಕಾಗರಮಾದ ಬದ್ದೆಗನಿನಾ ನರಸಿಂಹನಿನತ್ತ ನಾಲ್ಬೆರಲ್ ಮೇಗು ಪೊದಟ್ಟ ಚಾಗದೊಳಮೊಂದಿದ ಬೀರದೊಳಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೦) ; ಜನಕಂಗತ್ತಗ್ಗಳಂ ನಾಲ್ಬೆರಲ್ವಲದೊಳ್ ಶೌರ್ಯದೊಳೆಂಬಿನಂ ಧರೆಗೆ ಸಂದಂ ಸಿಂಹಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೮೪-೨೧ ; 1033 ?) ; ಆತನ ಸಿರಿಯಂ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಭೂತಳದೊಳ್ . . . ದೇವೇಂದ್ರಂಗಂ ಮಾತೇಂ ಬಗೆವಂದು ನಾಲ್ಬೆರಲ್ ತಾಂ ಪಿರಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೧) ; ಉರಗಂ ಕೊಂಡಲ್ಲಿಂ ನಾಲ್ಬೆರಲನಿತಂ ಕಳೆದು ಕಟ್ಟಿ ಮೇಗಂ ಬೇಗಂ ಸೆರೆವಿಡುಗೆ ಸುಡುಗೆ ಕಡಿದಿರದಂದಿಕ್ಕುಗೆ ನೀವಿಕಳೆಗೆ ನಿರ್ವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೬೮). **ನಾಬೆರಳು :** ೧. ನಾಬೆರಳು ಅಗಲದ ನಿಗಿನಿಗಿ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಪಿನ ಬಣ್ಣದ ಬುಗುಡಿ ಅಂಚಿನ ಜೋಡುಪಂಚೆ (ಸುಪಸಂ. ೫೨). **ನಾಲ್ಬೆರಳು : ೨.** ಹಗಲ ಮೇಲಣ ಕಂಬಿ ನಾಲ್ಬೆರಳುಗಳ ಹವಣಿಗೆ ನೆಗೆದು ಬರುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೪೪-೭) ; ನಾಲ್ಬೆರಳು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಮೂವೆರಳು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ಇರ್ವೆರಳು ಕುಚಮಧ್ಯ ಶಂಖಿನಿಗೆ ಪದ್ಮಿನಿಗೆ ಒರ್ವೆರಳು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೬೩೫).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಬೆರಲ್]

ನಾಲ್ಬೆರಳು 'ನಾಲ್ಬೆರಲ್' ನೋ.

ನಾಲ್ಸರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಾಣ,—ಶರ : ಅಸಮಾಸ್ತ್ರನೈಸರಂಗಳಲಿಸದೀಗಳೀ ನೆಗಟ್ದ ನಾಲ್ಸರದಿಂದಿಸುವಂ ವಿಯೋಗಿಯಂ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೬).

[ನಾಲ್(<ನಾಲ್ಕು) + ಸರ$_4$]

ನಾಲ್ಸಾದರ 'ನಾಲ್ಫಾಸಿರ' ನೋ.

ನಾಲ್ಸಾಸಿರ 'ನಾಲ್ಫಾಸಿರ' ನೋ.

ನಾವ 'ನಾವೆ' ನೋ.

ನಾವಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ನವಧಾನ್ಯ : ನಾವಧಾನ್ಯವ ಕುಡಿಸಿ ಕುಳಿತು ಭಿಸಿ ಹೆಂಡೆ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦೭-೧೬ ; 1576 ?). [ಸಂ.]

ನಾವನಿವಾಸಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಅಂಬಿಗಿತ್ತಿ : ಆ ಸಮಯದಿ ಸದ್ಗುಣರಾಯ ನೆನೆದ ಪರಾಶರಮುನಿಗಾದ ಹದನ ಭೂಸಭೆಯೊಳು ತನಗಹುದೆಂದು ನಾವನಿವಾಸಗಾರ್ತಿಯರ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ (ಮೋಹತ. ೫-೨೭).

[ನಾವ(<ನಾವೆ) + ನಿವಾಸ + -ಕಾಱ + -ತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ)]

ನಾವಲಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : ತುಲಸಿ, ನಾವಲಗೆಡ್ಡೆ ಇವಿಷ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ . . . ಕಷಾಯವಂ ಕಾಯಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೭೨). [ನಾವಲ್$_0$ + ಗೆಡ್ಡೆ(<ಗಡ್ಡೆ)]

ನಾವಲಿಗ, ನಾವಳಿಗ (ನಾ). (ಉಕ) ನಾವಿದ; ನಾಪಿತ : ನಾವಲಿಗ ನಾಡರೂ 'ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆಯಿರಿ ರಾಯರೇ' ಎಂದು ನಮ್ರಮಾತಿನಿಂದ

ಸಂಕ್ಯೆಸುತ್ತಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಪು. ೮೭) ; ಈ "ಗರುಡೆಯರ" ಮುಂಡನಕ್ಕೆ ಬರುವ ನಾವಲಿಗರ ಯಮುನಾ ಕೂಡ ಹೊರಗಿನ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆಯೇ . . . ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಯಥಾಸಾಂಗವಾಗಿ ಪೂರೈಸುತ್ತಾನೆ (ಗೀಚುಗ. ೬). **ನಾವಳಿಗ :** (ಶಿ). [<ನಾವಿಲ$_1$ + –ಇಗ]

ನಾವಳಿಗ 'ನಾವಲಿಗ' ನೋ.

ನಾವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮೊಳೆಊರಾ ಮಣಿಯ ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ನಾವಳ್ಳಿಯರುಂ ಅಣ್ಣುಗಿಯಾಗಾಮಿಗರುಂ . . . ಮುಖಮಾಗೆ ಎರಡುಂ ನಾಟ್ಕೆ ರಾಜಶ್ರಾವಿತವಾಗೆ ಪ್ರಸಾದಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪–೧೦ ; ಸು. 685). [?]

ನಾವಾಟ (ನಾ). ದೋಣಿ, ಹಡಗುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಆಟ,—ಕ್ರೀಡೆ ; ನೌಕಾವಿಹಾರ : ಗೆಳೆಯ ಮುದ್ದಿಯಾರನು 'ನಾ ವಾ ಟ' ದ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಬೇಕಾದಾಗ ವಿಹರಿಸುವ ಅಸ್ಪದವಿತ್ತು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೫೮).

[ನಾವ (<ನಾವೆ) + ಆಟ]

ನಾವಾಡಿ (ನಾ). ದೋಣಿ, ಹಡಗು ಮೊದಲಾದ ಜಲಯಾನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಅಂಬಿಗ : ನಾವಾಡಿಯು ಹುಟ್ಟುಹೊಡೆಯುತ್ತ ನಾವು ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದ್ದನು (ಸಕುಮಂ. ೩೦).

[ನಾವ(<ನಾವೆ) + –ಆಡಿ$_1$]

ನಾವಾಡಿಗ (ನಾ). ೧. ನಾವೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ ; ಅಂಬಿಗ : ನಾವು ಬುಡಮೇಲಾದುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲರೂ ಮುಳುಗಿದರು . . . ನಾವಾಡಿಗ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಕೂಟದ ಜೊತೆಗಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಯಿ ಇಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಗಂಗಾ ಜಲದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೨೩); ನಾವಾಡಿಗನಿಗೆ ನಾವನ್ನು ಬೇಗನೆ ದಂಡೆಗೊಯ್ಯಲು ಹೇಳವ್ವ (ಅಕ್ಕಾಜಿ. ೭೯) ; ಗಂಗೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅಲ್ಲಿರುವ ನಾವಾಡಿಗರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಇನ್ನಾವೆ ಯೆಂದಳು (ಬದುಕಿ. ೪೦). ೨. ಸಮುದ್ರಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ನೌಕಾಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೊಡಗಿರುವವನು : ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾವಾಡಿಗನೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಈ ಹೆನ್ರಿಯು ಪೋರ್ತುಗಲ್ಲದ ದುರ್ದೈವದಿಂದ ೧೪೬೦ರಲ್ಲಿ ಸತ್ತನು (ಚರಿಸಂ. ೨೧೮) ; ತಾಂಡೆ ಕಾರ್ವಿಯೆಂದರೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಾವಾಡಿಗರೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೧೮೪).

[ನಾವಾಡಿ + –ಗ$_2$]

ನಾವಾರೋಹ (ನಾ). ೧. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು; ಸಮುದ್ರಪ್ರಯಾಣಿಕ : "ನಾವಾರೋಹಃ, ನಾವಿಕಃ—ಈ ೨ ಹಡುಗಲೇಱುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫–೨೩೬). ೨. ಅಂಬಿಗ ; ನಾವಿಕ. [ಸಂ. (ನೌ + ಆರೋಹ)]

ನಾವಾಸನ (ನಾ) [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈ ಆಸನದ ಭಂಗಿಯು ಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವೆಯನ್ನು ಹೋಲುವುದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು—ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ ೨. ಚತುರಂಗದಂಡಾಸನ . . . ೨೨. ನಾವಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ. (ನೌ + ಆಸನ)]

ನಾವಿಂದ 'ನಾವಿದ' ನೋ.

ನಾವಿಕ (ನಾ). ೧. ಹಡಗು, ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಅಂಬಿಗ : "ತತ್ಪೋತವಾಹಿ ನಾವಿಕನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩–೧೦) ; "ಕರ್ಣಧಾರಃ, ನಾವಿಕಃ—೨ ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೧) ; ಇಳಿದು ರಥದಿಂದ ಮಂಚಾಕಿನಿಗೆ ಪೊಕ್ಕದುಟ್ಟು ಬಳಿಕ ನಾವಿಕರೊಡನೆ ನಾವದೊಳ್ಗಂಗೆಯಂ ಕಳಿದು ನಿರ್ಮಲತೀರ್ಥದೊಳ್ ಮಿಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯–೭) ; ಕುರಿಯ ಬಾಲವ ಪಿಡಿದ ಗರ್ವದಿ ಶರಧಿಯನ್ನುತ್ತರಿಸಲೆಳಸಲು ಸರಿಸಮುಪ್ಪುದೆ ನಾವೆ ನಾವಿಕರೊಲುಮೆಯಿಲ್ಲದೊಡೆ (ಗಗತಾ. ೧೬–೫೬) ; ಅಲ್ಲಿ ತಾನು ಕಂಡ ಪ್ರವಾಸಿಗಳನ್ನೂ ನಾವಿಕರನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಾನೆ ರಚಿಸಿದ ಆತನ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ತೀರ ನಿರ್ದುಷ್ಟವೂ ಅಲ್ಲ ; ಆದರಲ್ಲಿಯ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ತೀರ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವೂ ಅಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೭೦). ೨. ಹಡಗು, ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು ; ಸಾಗರದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯಾಣಿಕ : "ನಾವಾರೋಹಃ, ನಾವಿಕಃ—ಈ ೨ ಹಡುಗಲೇಱುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫–೨೩೬); "ದೋಣಿಯೇಱುವಂ ನಾವಿಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨–೨೬) ; ಪೊಸದೇಶಗಳ ಕಂಡು ಹಿಡಿವೆನೆಂಬುಲ್ಲಸದಿ ಸಾಹಸದ ನಾವಿಕಂ ತನ್ನ ಹಡಗಿನ ಪಡೆಯ ಕೂಡಿ ತೊಡಗುವನು ವಾರಾವಾರಯಾತ್ರೆಯಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೧–೫೭೨). [ಸಂ.]

ನಾವಿಕಕಳ್ಳ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಲೂಟಮಾಡುವ ಕಳ್ಳ ; ಕಡಲುಗಳ್ಳ ; ಹಡಗುಗಳ್ಳ : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಸು ಮತ್ತು ಇತರ ನಾವಿಕ ಕಳ್ಳರ ಭಯದಿಂದ ಸಮುದ್ರಯಾನದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ನಾಲ್ಕೈದು ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧). [ನಾವಿಕ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ನಾವಿದ, ನಯಿಂದ, ನಾದಿಗ, ನಾಯಂದ, ನಾಯಿಂದ, ನಾಯಿದ, ನಾವಿಂದ, ನಾವಿಲ$_1$ (ನಾ). ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುವುದು ವೃತ್ತಿಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಕ್ಷೌರಿಕ ; ಕೆಲಸಿಗ ; ಹಜಾಮ : "ಕ್ಷುರಮರ್ದೀ, ದಿವಾಕೀರ್ತಿಃ, ಚಂಡಿಳಃ, ನಾಪಿತಃ - ಈ ೪ ನಾವಿದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬–೪೩೫) ; ಕದಂಬೂರಾ ನಾಲ್ವದಿನ್ಬರು ವಿದತ್ತೂರು ನಾವಿದ ಪಂದೆಮು ಅಱಾಯ ಈರೆದೆತ್ತರಾ ಪೊರುಳ್ತ x x x ಱ ಮುಱಿಗಿತ್ತು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೭–೬ ; ಸು. 760) ; ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫–೫; 1007); ಅನ್ನೆಗಂ ನೆರೆಮನೆಯ ನಾವಿದನ ಪೆಂಡತಿಯಪ್ಪ ದೂದವಿ ಪಾದರಿಗನಂ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನದೊಳಿರಿಸಿ ಪರಿತಂದು (ಪಂಚತಂ. ೭೫–೨) ; ಕೌಂಡಿನ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿ ಮೂಱು ಭುವನವಱಿಯೆ ನಾವಿದ ಕಾಣಂ ಭೋ (ಬಸವ. ೫೯೦) ; ನಾವಿದಂ ಕನ್ನೆಯ ಪುರ್ವಂ ನೊಸಲುಮಂ ಸಮೆದಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೯–೭ ವ) ; ನಾವಿದ ಚಟ್ಟೋಜನ ಮಗ ಸೋವೋಜ ಅಕ್ಷಯಭಂಡಾರವಾಗಿ ನಿತ್ಯಾಭಿಸೇಕಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ ೧ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೩೪೭–೧೮ ; 1276). **ನಯಿಂದ :** ನಯಿಂದರ ಜುಂಜಾಯನ ಮಗ ತಂಮಯಗೆ ಉಂಬಳಿ ಕೊಟ ತೋಟ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೨೦–೯ ; 1657). **ನಾದಿಗ :** ನಾದಿಗರು, ಗೌಳಿಗರು, ಅಗಸರು, ಬೇಡರು ಮುಂತಾದ ಕುಲಗಳಿಗೆ ಈ ಮೇಲಿನ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ಹತ್ತುವದಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗ. ೯೬) ; ನಾದಿಗರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ತೆಗೆಯುವ ತುಮ್ಮಡಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೭೭) ; ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಲೇಟಿನ ಕಲ್ಲುಗಳೂ, ನಾದಿಗರ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲುಗಳೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ವಿಜಾಪ. ೪೧). **ನಾಯಂದ :** ಇವರು ನಾಯಂದರು ಅಗಸರು ಕುಂಬಾರರಿಗೆ ಕಾಲುಗರು ಮೇಲುಕಟ್ಟುಯಿಲ್ಲಯೆನಲಾಗಿ ಕುಂಬಾರ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಉಂಟುಯೆಂದು . . . ಗೆದ್ದಾಗ ಬರದ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮ (ಎಕ. IV, ಎಳಂದೂ. ೨–೫ ; ಸು. 1580 ?). **ನಾಯಿಂದ :** ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮಣ . . . ನಸು ನಾಯಿಂದ ಒಡಲು ದೊಂಬ ಬೆನ್ನು ಅಗಸ . . . ಇಂತೀ ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಸರ್ವವ. ೧೩೧–೬೩೭);

ರಾಮನಾಥಪುರದ ಗ್ರಾ ೧ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಸಲುವ ಹಳಗಳ ಆಡೆದೆರೆ ಮಗ್ಗದೆರೆ ಕುಂಬರ ಗಾಣಿಗರ ನಾಯಿಂದರದೆರೆ ಎರಡು ಗಡಿಯ ಸುಂಕವಳಗಾಗಿ (ಎಕ. XV, ಅರಕ. ೧೧೨-೧೮ ; 1383) ; ನಾಯಿಂದರ ತೆಱಗೆ ಕುಂಭಾರತೆಱಗೆ . . . ಮುಂತಾದ . . . ಸರ್ವತೆಱಗೆಯನು ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪಕ್ರುಷ್ಣರಾಯರಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೩-೧೯ ; 1573) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಲೇಸ್ವರ ರಾಮರಾಜಯ್ಯವಿಠಲೇಸ್ವರದೇವಮಹಾಅರಸುಗಳು ನಾಯಿಂದರಿಗೆ ಕೊಟ ಶಾಶನ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೨೯-೧೩ ; 1544) ; ಗಂದಿಗ ಬೋಗಾರ ತಿಲಗಾತಕ ನಾಯಿಂದರ . . . ಜಾಲಗಾಱರ ಗೃಹ ಚೆಂದದಿಂ ದೊಪ್ಪಿದುವಾಗ (ಕಂನವಿ. ೬-೫೪) ; ಬಾಯಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ನಾಯಿಂದ ಮುರುವ (ಗಾದೆ). **ನಾಯಿದ :** ರಾಮರಾಜಯ X ವ ಮಹಾ ಅರಸುಗಳು ಶ್ರೀರಂಗಪಟಣದ ಸೀಮೆಯ ನಾಯಿದರಿಗೆ ಕೊಟರು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೭೯-೮ ; ಸು. 1576) ; ಕೆದಱದಡೆ ನಾಯಿದರ ತಿಪ್ಪೆಯೊಳು ಮುಡಿವಳದ ಬೇರು ಕಾಣಿಪುದೆಯೆನಗೆ (ರಾಘಚ. ೪-೩೭). **ನಾವಿಂದ :** "ದಿವಾಕೀರ್ತಿ ಚಂಡಿಲನು ನಾವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೧) ; ಗ್ರಾಮ ೧ ಱ ಮಗ್ಗದೆಱೆ ಮದು ಭಡಗಿ ಕಂಮಾಱ ಅಸಗ ನಾವಿಂದ ಕುಂಭಾರ ಮಾದೆಗ ಕಯಿಕ್ಕ ಗಾಣ ಎತ್ತು ಗಾಣ (ಎಕ. IX(s), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೬೨-೪ ; 1408) ; ರಾಮರಾಜವೊಡೆಯರು ನಾವಿಂದರ ಕೊಂಡೋಜಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟದು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೧೩-೬ ; 1545). **ನಾವಿಲ$_1$:** ಯಿಾ ರಾಯರಾಷ್ಟ್ರದ ವೊಳಗೆ ತಂಮ ನಾವಿಲಕುಲದ X X X ಯಿಾ ಬಿರಾಡವ ಕೊಳುತಿದ್ದರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೯-೮ ; 1547) ; ನಾವಿಲರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಬಿರಾಡ ಕಾಣಿಕೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೯-೨೧ ; 1547) ; [ರಾ]ಮರಾಜ X X X ತಿಂಮರಾಜ ಮಹಾ ಅರಸುಗಳು ನಾವಿಲರು ತಿಂಮೋಜ ಕೊಂಡೋಜ ಭದ್ರೋಜಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಶನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. XV, ೨೫೯-೧೦ ; 1547); ಭತ್ತ ಖಂ ೧೨೦ ನಾವಿಲರಿಗೆ ಖಂ ೬೦ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೧೦೮; 1573).

ನಾಯಿಂದನ ವರಿ = ನಾವಿದವಾರಿ : ನಾಯಿಂದನ ವರಿ ಕುಂಭಾರರು ಕಾಣಯಾಲರ ಬೇಡಿಗೆ . . . ಅಂತು ಯಿಾ ತೆಱಗೆ ಸಹವಾಗಿ ಆದಿ ಯೂರು ಯಿಪತ್ತ ಐದು ಹೊಂನು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೯-೧೦೦; 1521). [<ಪ್ರಾ. ಣಾವಿಅ./ಸಂ. ನಾಪಿತ]

ನಾವಿದಗತ್ತಿ, ನಾಯಿಂದಗತ್ತಿ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿ ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುವ ಕತ್ತಿ ; "ಕ್ಷುರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) : "ಕ್ಷುರಂ, ಕ್ಷುರಿಕಾ, ಈ ೨ ನಾವಿದಗತ್ತಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೨೪). **ನಾಯಿಂದಗತ್ತಿ :** (೬).
[ನಾವಿದ + ಕತ್ತಿ]

ನಾವಿದಗೆಯ್, ನಾವಿದಗೆಯಿ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಉಂಬಳಿ ಜಮೀನು : ನಾವಿದಗೆಯ್ಯುತ್ತರೆಂಟು ಮನೆಯೊನ್ದು ಪಱಕಾಱಗ್ಗೆ ಮತ್ತಪ್ಪರ್ನ್ನೆರಡು ಮನೆಯೊನ್ದು ಗುಣಶಾಸನದಿನಾಳ್ವರ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತನ್ನೂರ್ಱು ಮನೆಯೆರಡು (ಎಇ. XX, ೬೮-೨೯; 1012). **ನಾವಿದಗೆಯಿ :** ನಾವಿದಗೆಯಿ ೨೦೦ ಮನೆ ಕೈ ೬ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೩-೫೪ ; ?). [ನಾವಿದ + ಕೆಯ್$_4$]

ನಾವಿದಗೆಯಿ 'ನಾವಿದಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾವಿದದೆಱೆ (ನಾ). = ನಾವಿದವಾರಿ : ಪನ್ನಾಯದೆಱೆ ನಾವಿದ ದೆಱೆ ಇನ್ತಿನಿಸಱ ತೆಱೆಯನು ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೩೭-೪೦ ; 1162). [ನಾವಿದ + ತೆಱೆ$_3$]

ನಾವಿದಬಾಳು 'ನಾವಿದವಾಳ್' ನೋ.

ನಾವಿದವಾರಿ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಉದ್ಯೋಗ ತೆರಿಗೆ : ಮಹಾಜನಂ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಂಗೆ ನಾವಿದವಾರಿಯುಂ ತಳಂದಿ ಗೂಲಿಯುಮನಾವಕಾಲಮುಂ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೩೨-೨೭ ; 1068).
[ನಾವಿದ + ವಾರಿ$_0$ (P ← ತಮಿ. ವಾರಿ = ತೆರಿಗೆ)]

ನಾವಿದವಾಳ್, ನಾವಿದಬಾಳು (ನಾ). = ನಾವಿದಗತ್ತಿ : ಬಾಳ್ = ಜೀವನಾರ್ಥಂ ; (ನಾವಿದವಾಳ್, ಕೂರ್ವಾಳ್, ಹರಗುವಾಳ್— ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಳಂ) (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). **ನಾವಿದಬಾಳು :** ವೀರನ ತೋಳ ಬಾಳುಮಂ ನಾವಿದಬಾಳುಮಂ ಸಮನೆ ಪತ್ತಿಪ ಸಾಹಸಿಯೋ ಮದ್ಭುಜಸ್ರಜಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೩). [ನಾವಿದ + ಬಾಳ್$_3$]

ನಾವಿದಿತಿ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೌರಿಕನ ಹೆಂಡತಿ. ೨. ನಾಯಿಂದಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು : ಮಾಲೆಗಾತಿಯಸಗಿತಿ ಯೋಗೀಶ್ವರಿಯರ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯ ನಾವಿದಿತಿಯರೊಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿಡಿಕಿಯ ನಾದಿತಿಯರ ಮುಂದಂ, ಕುಕ ಗೇಡಿಯನಾವರೀತಿಯೊಳ್]ನುಡಿಯಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಪುದತಿ. ೮-೨೬) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೦೪ ನೋ) ; ಸ್ವರಲೋಪಕ್ಕೆ—ಘಟ್ಟವಳ್ತಿ . . . ನಾವಿದಿತಿ, ಹಾದರಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ).
[ನಾವಿದ + -ಇತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ)]

ನಾವಿಲ$_1$ 'ನಾವಿದ' ನೋ.

ನಾವಿಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ : ನಾವಿಲಂ . . . ನಾವಾ ದಿವ್ಯನ್ ನಾವಿಲ ಇತಿ ನಾವಿಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. [ನಾವ (<ನಾವೆ) + -ಇಲ]

ನಾವೀನ್ಯ (ನಾ). ಹೊಸತನ ; ನವೀನತೆ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಹುಚ್ಚಾಟವಿರದೆ ನೈಜಭಾವದ ನಾವೀನ್ಯವು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೪) ; ಊರಲ್ಲಿ ಹಳತು ಹೊಸತು ಕೂಡಿ ಬೆರೆತಿರುವಂತೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಲಿನ್ಯವೂ, ನಾವೀನ್ಯವೂ ಸಂಗಮಿಸಿರುವವು (ಸಮಜೀ. ೬) ; ಆ ಬಾಳಿನ ನಾವೀನ್ಯ ನೈರ್ಮಲ್ಯಗಳನ್ನವನು ಮತ್ತೆ ಅನುಭವಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ನಾವು 'ನಾವೆ' ನೋ.

ನಾವೆ, ನಾವ, ನಾವು (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಾನ ; ಹರಿಗೋಲು ; ದೋಣಿ : "ಜೋಗಂ, ಪರೀತಂ . . . ದೋಣಿಯೆಂದೆನಲ್ ನಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೪) ; ಈ ಸಂಸಾರಾಂಭೋಧಿಯನೀಸುವ ನಿನಗಿದುವೆ ನಾವೆ ತಡಿಗಾಣ್ಬೆಯನಾಯಾಸದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೬೦) ; ಅರಿತ್ರಂ, ಕೋಟಪತ್ರಂ—ಈ ೨ ನಾವೆಯ ಸೋಗೆ (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೦); ಪ್ರಸಾದಪರಿಮಳಮಂ ಘ್ರಾಣಕ್ಕೆ ನಡೆಯಿಸುವ ಸಂಪಗೆಯ ಮುಗುಳ ನಾವೆಯಂತೊಪ್ಪುವ ನಾಸಿಕದ . . . ಬಸವರಾಜಂ ಕಾರಣಿಕಪುರುಷಂ (ಬಸರ. ೨-೨೭) ; ನಾವೆಗಳಿಂದ ನದಿಯನು ದಾಟ ಬಳಿಕಲ್ಲಿಂದ ತೆರಳಿದರವರು ಮೂವರು ಕಾಲುನಡೆಗಳಲಿ (ತೊರಂರಾ. ೨-೪-೧೪) ; ಆದೊಡೆ ದ್ವೀಪಾಟನಂಗೆಯ್ಯೆ ನಾವೆಯೊಳ್ ಬಂದರಕ್ಕುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೩-೯). **ನಾವ :** "ನೌಃ, ನಾವಂ, ನಾವಾ, ಈ ೩ ಹಡಗು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೬೮). 'ನಾವನಿವಾಸಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ನಾವು :** ಒಬ್ಬ ಕವಿಯು ಒಂಟೆಯನ್ನು ಅಡವೀನಾವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೬೭) ; ಆ ನಾಯಕನು ಆ ಆನೆಯನ್ನು ನಾವಿನೊಳಗೇರಿಸಿ . . . ಆಚೆ ದಂಡೆಗೆ ಇಳಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೧) ; ಇವರ ನಾವು ಇನ್ನೂ ಆ ಸಂಗನ ದೋಣಿಯಿಂದ ತುಸು ದೂರದಲ್ಲೇ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಇಂದುಮು. ೬೬).

[<ಸಂ. ನೌ./ಪ್ರಾ. ಣಾವಾ./ಪಾರ.ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಾವ್./ತಮಿ. ನಾವಾಯ್; ತುಳು. ನಾವೆ; ತೆಲು. ನಾವ]

ನಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ದೋಣಿಯ ಮುಖಾಂತರ ದಾಟಬೇಕಾದ; ದೋಣಿ ಹಾಯಿಸಬಹುದಾದ. ೨. ಹೊಗಳುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ. (ನಾ). ೩. ಹಡಗು, ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ದಾಟಬೇಕಾದ ಹೊಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶ್ರಯ; ಹಾಯ್ದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾರದಷ್ಟು ನೀರಿರುವ ಹೊಳೆ; ಹೆಚ್ಚು ನೀರುಳ್ಳ ನದಿ: "ನೌತಾರ್ಯಂ ನಾವ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೦-೬೨); "ನಾವ್ಯ ಯೆಂಬುದು ಹಱುಗಲಿಕ್ಕುವ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೭); "ನಾವ್ಯಂ . . . ಹಡಗು ಅಥವಾ ತೆಪ್ಪ ಅಥವಾ ದೋಣಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಹಾಯ್ದು, ಆಚೇ ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರತಕ್ಕ ದುಸ್ತರಜಲವುಳ್ಳ ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨). ೪. ನವೀನತೆ; ನಾವೀನ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಾಶ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ ಹೋಗುವುದು; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. ೨. ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು; ಹಾಳು; ಅಳಿವು: "ವಿಲಯಂ ನಾಶ ಯುಗಾಂತದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೩-೩೪); ದುಃಖಮಿಶ್ರವಾದ ಸುಖ ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿಪ್ಪುದು ನಾಶವುಂಟು ದಿನ ಕೊಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾದಂಥ ಸುಖವಾಗಿ ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಖವನನುಭವಿಸುತ್ತ ಕ್ರಮದಿ ತಿರುಗುವರು (ಪುರಂದ. ೫-೧೬೧-೧೨೩). ೩. ಸಾವು; ಮರಣ: "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ . . . ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ - ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬); "ಮೃತ್ಯು ಮರಣಂ ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆ ನಿಧನಂ ನಾಶಂ . . . ವಿನಿವೃತ್ತಿಯೆನೆ ಸಾವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೩); "ಪಂಚತಾ, ಕಾಲಧರ್ಮಃ . . . ನಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ, ಮರಣಂ, ನಿಧನಂ - ೧೦ ಸಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಮರಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨).

ನಾಶ ಮಾಡು = ಹಾಳು ಮಾಡು; ನಾಶಪಡಿಸು: ದೋಷರಾಶಿ ನಾಶಮಾಡು ಶ್ರೀಶ ಕೇಶವ (ಕನಕ. ೯೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಈ ಮಿಶ್ರಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕು (ತರಬೆ. ೧೪); ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಾಪಹಾರಿ (Disinfectant) ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಬೆರೆಸಿ, ನೆಲವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದರಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ತಂಗುವ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೩೮); ನಾಶ ಮಾಡುವವನು ದಾಸನಾದರೆ ಲೇಸು ಮಾಡಿಯಾನೆ? (ಗಾದೆ). **ನಾಶವಾಗು** = ೧. ಹಾಳಾಗು; ನಷ್ಟವಾಗು: ಶರಣನೆಂತೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ನಾಶವಾಗ [ಪಾಠಾಂ. ನಷ್ಟವಾಗ, ನಾಸ್ತಿಯಾಗ] ದನ್ನಕ್ಕ (ಬಸವ. ೫೧೧); ಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ನಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಕ್ಷೀಣ ಅಥವಾ ನಾಶವಾಗುವುದು (ದ್ರಾವಿ. ೯೩). ೨. ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು: ಕುದಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ತಿಗಣೆಗಳಿರಬಹುದಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಪಿಚಕಾರಿ ಹೊಡೆದರೆ ಇವುಗಳ ಮೊಟ್ಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಮರಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭); ನಾಶವಾಗುವವರೆಗೆ ಆಶೆ ಬಿಡದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ನಾಶಕ (ಗು). ೧. ಹಾಳು ಮಾಡುವ; ನಾಶ ಮಾಡುವ: ಕ್ಷಯಕಾರಿ, ಖಾದಕ, ನಾಶಕ (corrosive. ಪಾರಿಶ. ೨೪). (ನಾ). ೨. ಹಾಳು ಮಾಡುವವನು; ಕೆಡಿಸುವವನು; ನಿರ್ನಾಮ ಮಾಡುವವನು: 'ಕುಲನಾಶಕ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ನಾಶಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷಯಿಸು; ಹಾಳಾಗು: ವೇದವೆಂಬುದನಧಿಕತರವಾಗಿ ನಾಶಗುಂದಿತು ಕಾಲವಶದಿಂದ (ಶಿಭಾಗ. ೧೧-೭೧-೨).

[ನಾಶ + ಕುಂದು$_{1}$]

ನಾಶಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲು; ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸು: ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಖೂನೀಮಾಡುವಿಕೆ . . . ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಾಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨); ಇದರಿಂದ ಜಿರಲೆಗಳಿಗೆ ಮಂಕು ಹಿಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹಿಡಿದು ನಾಶಗೊಳಿಸಬಹುದು (ಆಡುಸಾ. ೪೯); ಅವುಗಳ ಧೂಮವು ಅಣುಜೀವಿಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೮೩). [ನಾಶ + ಕೊಳ್$_{1}$ + -ಇಸು$_{3}$]

ನಾಶನ (ನಾ). ೧. ಹಾಳು; ನಾಶ; ನಿರ್ಮೂಲ; ಧ್ವಂಸ: ನಿನ್ನ ಕುಲ ನಾಶನಾಗ! (ಕಾನೂರು. ೧೬೦); ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಉರಿಸುತ್ತೀಯಲ್ಲ, ನಿನ್ನ ಮನೆ ನಾಶನವಾಗಿ ಹೋಗದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕಶಿಕ್ಷೆ: ಮತ್ತಂ ನಾಶನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷಾಲೇಶಮೆಂದೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ಸಂ.]

ನಾಶಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ಮಿತ್ರ, ಆರ್ಯಮ ಮತ್ತು ವರುಣ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ . . . ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನೂ ಆದ ಪುರುಷನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಅವನ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತ ಅವನನ್ನು ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೩೦); ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ನೊಣ ಮತ್ತು ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇರಕೂಡದು. ಕೋಣೆಯೊಳಗಿರತಕ್ಕಂತಹವುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೬).

[ನಾಶ + ಪಡಿಸು]

ನಾಶಹೇತು (ನಾ). ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು: ನಾಶಹೇತುಗಳೊಗೆದುವು ಸುತ್ತಿಱಿದು ಧೂಮಕೇತುಗಳಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ. ೬-೧೫).

[ನಾಶ + ಹೇತು$_{2}$]

ನಾಶಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳಾಗು; ಧ್ವಂಸವಾಗು; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು: ಹುಳುಗಳನ್ನು . . . ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿದು ಸುಡಬೇಕು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೊಟ್ಟೆ—ಮರಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ (ತರಜಿ. ೧೩). [ನಾಶ + ಹೊಂದು$_{1}$ (<ಪೊರ್ದು)]

ನಾಶಿ 'ನಾಸಿ' ನೋ.

ನಾಶೀಪುಡಿ 'ನಾಸೀಪುಡಿ' ನೋ.

ನಾಶ್ತಾ, ನಾಷ್ಟಾ, ನಾಷ್ಟಾ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ತಿಂಡಿ; ಅಲ್ಪಾಹಾರ; ಉಪಾಹಾರ: ನಿಮ್ಮ ನಾಶ್ತಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇನ್ನು ಎರಡು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ತರುತ್ತೇನೆ (ಸಮಜೀ. ೮೩೫). **ನಾಷ್ಟಾ**: ಇನ್ನು ನಾಷ್ಟಾನೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಕಣಯ್ಯ (ರುದ್ರಿಮ. ೧೧). **ನಾಷ್ಟಾ**: ನಾಯಕನು ಶಿವಪೂಜೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು, ನಾಷ್ಟಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ದಿವಾನ್‌ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಪಲ್ಲಿ. ೨೯); ಹೋಟಲಿಗೆ ನಾಷ್ಟಾಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದ (ಛೇಮಕಾ. ೬೩).

[←ಪಾರ. ನಾಶ್ತಾ, ನಾಸ್ತಹ್; ಹಿಂ. ನಾಶ್ತಾ, ನಾಸ್ತಾ; ಮರಾ. ನಾಷ್ಟಾ, ನಾಸ್ತಾ]

ನಾಶ್ಯ (ಗು). ಹಾಳಾಗಬಲ್ಲ; ನಾಶವಾಗುವ. [ಸಂ.]

ನಾಷ್ಟಾ 'ನಾಶ್ತಾ' ನೋ.

ನಾಷ್ಟಾ 'ನಾಶ್ತಾ' ನೋ.

ನಾಸ (ನಾ). ಮೂಗು ; ನಾಸಿಕ : ತರಳನೋಟದ ವರಸುನಾಸದ . . . ಕರದರಾಂಬುಜ ವಜ್ರಚಿಹ್ನೆಯಲೊಪ್ಪಿದಳು ದೇವಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೩) ; ಕರ್ಣ ಗೀತಂಗಳ ಕೇಳಲಿ ನಿನ್ನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ನಾಸವಾಘ್ರಾಣಿಸಲಿ ಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧-೧) ; ಕುಮುದವಕ್ತ್ರಗಳೊಳಾ ಚಂಪಕಂ ನಾಸದೊಳ್ . . . ಕೇತಕಿಯುಗುರ್ಗಳೊಳಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಮಚ್ಚರಿಸಲು (ಚಬಪು. ೧೦-೪). 'ನಾಸೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಾಸಾ]

ನಾಸತ್ಯ (ನಾ). ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯ : "ನಾಸತ್ಯೌ, ಅಶ್ವಿನೌ, ದಸ್ರೌ, ದೇವಚಿಕಿತ್ಸಕೌ— ಈ ೪ ದೇವರ ವೈದ್ಯರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೪) ; "ದೇವಚಿಕಿತ್ಸಕರಶ್ವಿನಿದೇವರ್ ನಾಸತ್ಯರಶ್ವಿಗಳ್ ದಸ್ರಾಖ್ಯರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦-೫೩) ; ನರರಾಕೃತಿಯನಾಂತು ನಾಸತ್ಯರೇಂ ನೆಲಕೆ ಬರವಾಯ್ತೊ (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೯-೧೧) ; ಸೂರ್ಯಂ ಸರಣ್ಯೆಯಂ ಕೂರ್ತು . . . ತಾಂ ಕುದುರೆಯಾಗಿ ಪೆಣ್ಗುದುರೆಯಾದಳನೊಂದಿ ನಾಸತ್ಯರಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದಪರ್ (ಸೌನಂದ. ೭-೨೬). [ಸಂ.]

ನಾಸವಾತ (ನಾ). ಮೂಗಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹಿಂಗ್ವಾದಿಚೂರ್ಣ . . . ಅಲ್ಲದ ರಸದಿ ಕೊಳ್ಳೆ . . . ಕ್ರಿಮಿ, ಶ್ವಾಸ, ನಾಸವಾತ, ಶೂಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೫೮). [<ಸಂ. ನಾಸಾವಾತ]

ನಾಸಾಂತರ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ ; ಹೊಳ್ಳೆ : ಗಳಸುಂಟ(ಟ)ಗೆ ಕಿಡುಗುಂ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಕಾಮನ ನಸ್ಯದಿಂದೆ ನಾಸಾಂತರದೊಳ್ ಕಳೆಯಿಸೆ ರಕ್ತಮನಂತದು ಕಳೆಗುಂ ಕರವೊದವಿ ತೋಱುವುಪಜಿಹ್ವಿಕೆಯುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೯೮). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಗ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನ ತುದಿ ; ತುದಿಮೂಗು : ನಾಸಾಗ್ರದೆ ದಿಟ್ಟಿ ಮಟ್ಟಮಿರೆ . . . ಏಂ ಕರವೊಪ್ಪಿದರ್ನೊ ಪುಷ್ಪದಂತಮುನಿಪಂ ಯೋಗೋಪಯೋಗಸ್ಥಿತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩೧) ; ಅರೆಮುಗುಳಾದ ಕಣ್ಗಳ ನಾಸಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿ . . . ಜಾನಿಸಿದನಾ ಮಂತ್ರಿ ನಿರ್ಜರರಾಜನ ಬೇಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೬-೮) ; ನಾಸಾಗ್ರನ್ಯಸ್ತಾಂಬಕನಾ ಸುಭಗಂ . . . ಭಾಸುರಹರಿಯಂ ಜಾನಿಸುತ (ಯಾದಚಂ.೧೪-೭೬). ೨. ಮೂಗಿನ ಆದಿಭಾಗ ; ಹುಬ್ಬಿನ ಮಧ್ಯ ; ಭ್ರೂಮಧ್ಯ : ನಾಸಾಗ್ರವೆಂದರೆ ಭ್ರೂಮಧ್ಯವೆಂದರ್ಥ (ಉತ್ತಟೀ.. ೮-೪). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಮೂಗನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು : ಅರಸ ಕರ್ಣಚ್ಛೇದವೇ ಜಯಸಿರಿಯ ನಾಸಾಚ್ಛೇದವಿನ್ನರವರಿಸದಿರು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಹೊಗಳಿಸು ಬಾಹುವಿಕ್ರಮವ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೧೬). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಛೇದ (ನಾ). = ನಾಸಾಚ್ಛೇದ : ನಾಸಾಛೇದವಾದವಳಿಂದ ನೀ ಮರುಳಾದ ಕಾಮುಕತನದಿ ಕಂಗಾಣದೆ ವಿಭೀಷಣನ ವೇದಮಾರ್ಗದ ಮಧುರವಚನವನಾದರಿಸದುಱಿ ಕೆಟ್ಟೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೫೩). [ಸಂ.]

ನಾಸಾನಿಲ (ನಾ). ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಗಾಳಿ; ನಿಶ್ವಾಸ: ನಾಸಾನಿಲನ ಕಂಪು ಸುಳಿಯೆ . . . ನಿತ್ಯನಾಗೆಸೆವ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸೂರ್ಯನಾನಂದಮಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಚಬಪು. ೧-೨). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಪುಟ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ, — ರಂಧ್ರ : ಕೋಪದ ಪೆರ್ಚಿನೊಳ್ ನಡುಗುವೂರುಯುಗಂ ಕಡುಪಿಂಪರಲ್ವ ನಾಸಾಪುಟಂ . . . ಭುಜಾರ್ಗಳಂ ರಿಪುಗಳಗ್ರಹಮಾದುದು ಭೀಮಸೇನನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬) ; ಅರಳ್ವ ನಾಸಾಪುಟಂ . . . ಹುರಿಯೊಡೆದ ರೋಮಂ ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಮೆಯ್ಮುಱಿವ ಹಂದಿಯನು ಕೌಶಿಕ ಕಂಡನು (ಹಚಕಾ. ೬-೬೦) ; ನಾಸಾಪುಟದೊಳ್ ವಿತ್ತವಿನಾಶನಮಂ . . . ಪತಿಗೆ ಮಾಱ್ಮಾವರ್ತಂಗಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೧೬) ; ಘೂತ್ಕೃತಿ ಬಲಿದ ನಾಸಾಪುಟದ . . . ದಂತಿಗೆಳೆಸೆದವೊಗ್ಗಿನ್ನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೮) ; ಹೊದಱಿದ್ದ ಕಂಗಳ ಕಿಡಿಯ ನಾಸಾಪುಟದ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಎದ್ದ ರೋಷದಿ ಮೂಱು ಲೋಕವನದ್ದಿ ನುಂಗುವ ಹರನ ಖತಿಯನು ಕದ್ದನೆನೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದನು ನಿಜರಥದೊಳಿಂದ್ರಜಿತು (ತೊರರಾ. ೬-೪೨-೩೨) ; ಹುಂಕಾರವೊಡನೆ ನಿಶ್ವಾಸಮಂ ಬಿಡುವ ನಾಸಾಪುಟಂ ಜ್ವಾಲೆಯಂದದೊಳೊಪ್ಪಿರೆ ಕಿಡಿಯುಡುವ ಕೋಪಮಂ ತಾಳ್ದಂ ಧನಂಜಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೬). ೨. ಮೂಗು ; ನಾಸಿಕ : ನಾಗಚಂಪಕಕುಟ್ಮಲಾನುಕಾರಿ ನಾಸಾಪುಟ ವಿಕಸಿತಮುಕುಲಶೋಭಿತ ಚಂಪಕಂಗಳಂ . . . ನಿಂದು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೭ ವ) ; ತನ್ನಚ್ಚಿಯ ಮುರಿನೋಟದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯೆಡೆಯಿದೆನೆ ನೀಳ್ದ ನಾಸಾಪುಟಂ ರಂಜಿಸೆ . . . ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನಾ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೆ ಬರುತುಮಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೨) ; ದೇಶಚರಿತೆಗಮವರ ಜಸಕಮಂಕುಶವಾಯ್ತು ನಾಸಾಪುಟದ ರೇಖೆ (ಮಂಕುಕ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಭರಣ (ನಾ). ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ; ಮೂಗುತಿ ; ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು : ನಸುನಗುವಮುಖವು ನಾಸಾಭರಣ ಎಸೆವ ಕಪೋಲ . . . ಶಶಿಸೂರ್ಯರ ಆಭರಣ ಸುಶೋಭಿತೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೯೧-೪). [ಸಂ.]

ನಾಸಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. = ನಾಸಾಭರಣ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜ್ಯೋತಿರಾಗ ಮತ್ತು ಧೌತಪಂಚಮರಾಗ, ಆಮೇಲೆ ನಾಸಾಮಣಿ (ಚತುಪ್ರ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ನಾಸಾರೋಗ (ನಾ). ಮೂಗಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ,— ಖಾಯಿಲೆ : ವಾತಜಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ . . . ನಾಸಿಕಾರ್ಬುದ, ಎಂದು ಹೀಗೆ ನಾಸಾರೋಗ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱನೆಂದು ವೈದ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸಿದರು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೦೦). [ಸಂ.]

ನಾಸಾವಂಶ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ನಡುಮೂಳೆ,— ಕಂಬಿ, — ಸಿಂಬೆ : ನಾಸಾವಂಶದೊಳಂತಕವಾಸಮನಾ ಪತಿಗೆ ಮಾಱ್ಮಾವರ್ತಂಗಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೧೬) ; ಪ್ರೋಥದ ಕಣ್ಣಿಡೆ ಘೋಣಮದಾ ತೆಱ ಮೂಗೆಸೆವ ಕಂಬಿ ನಾಸಾವಂಶಂ . . . ಪೆಸರೋತಿರ್ಕುಂ ಮೂಗಿನೊಳಗು ಮಶ್ವಾಗಮದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೧೩). [ಸಂ.]

ನಾಸಾವಳಯು (ನಾ). ಮೂಗು ; ನಾಸಿಕ : ಸುಳಿದುದಾ ಕಾಂತಾರಮಧ್ಯಸ್ಥಳದೊಳಗೆ ನರಗಂಧ ನಾಸಾವಳಯುದಲಿ ನೈಶಾಟಕುಲದಾಟವಿಕ ತಾಟಕಿಯು (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೫). [ಸಂ. ನಾಸಾವಲಯ]

ನಾಸಾವಿರ 'ನಾಲ್ಸಾಸಿರ' ನೋ.

ನಾಸಾವಿವರ (ನಾ). = ನಾಸಾಪುಟ ೧ : ಹರಿಪದಪರಾಙ್ಮುಖಜೀವಿಗಳು . . . ತತ್ಪಾದತುಳಸೀಪಾವನಾಮೋದವನು ನಿಜನಾಸಾವಿವರವೆಡೆಗೊಳ್ಳದುಸುರುವೆಣಂಗಳವರೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೨-೨-೭). [ಸಂ.]

ನಾಸಿ, ನಾಶಿ (ನಾ). ನಾಸೀಪುಡಿ ; ನಸ್ಯ. 'ನಾಸೀಪುಡಿ' ಪರಾ. **ನಾಶಿ :** ನಾಶಿ ಬೇಕಾಗಿತ್ತೇನ? (ಬೆನ್ನುಹಿಂ. ೭೧). [<ನಾಸ./ತುಳು. ನಾಸ್]

ನಾಸಿಕ (ನಾ). ಶರೀರದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ; ಮೂಗು : "ನಾಸಿಕಂ ಸಿಂಘಿನಿ . . . ನಾಸೆಯೆನೆ ಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫); ನಾಸಿಕ ವಾಯುವಿನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪) ; ನಾಸಿವೆಯ ಹಾಲು ಸಾಥಕಾಂಗಂ ನಾಸಿಕದ ನೀರ ಬರಿಸಿತ್ತು (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೯-೧೦೪) ; ಸುಳಿವ ತಂಗಾಳಿಯಿಂ ತೀಡುವ ಸುಗಂಧಮಂ ವಾಸಿಸಿದ ನಾಸಿಕಕೆ ನಾಡೆ ಹೊಲೆಯಿಲ್ಲ ಸೋಂಕಿಂಗೆ ಹೊಲೆಯುಂಟಾಯ್ತೆ (ಹಚಕಾ. ೭-೧೯) ; ಕರದ ಚಳಕದ ಕಾದ ನಾಸಿಕದೆರಲ

[ಪಾಠಾಂ. ವೆರಳ]ಕೆತ್ತುವ ವಿೂಸೆಗಳ ಭಟರೆಚ್ಚರುರವಣಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೩-೫) ; ನಾಸಿಕದಲುಸುರಿರಲು ಸೀತೆಯ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲೆಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೩೧). 'ನಾಸಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಾಸಿಕಾ]

ನಾಸಿಕಾಗ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನ ತುದಿ ; ತುದಿಮೂಗು : ಭ್ರೂಮಧ್ಯದೆಡೆಯೊಳು ನಾಸಿಕಾಗ್ರದೊಳು ನೇಮದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಯ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಪ್ರೇಮದಿ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಭಜಿಸುತ (ಪುರಂದ. ೪-೧೪೪-೩) ; ಕೈದಳದೊಳೆಸೆವ ತಲೆಯಂ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದೆಡೆಗೊಯ್ದು ಮುರಮಥನನಾ ಘ್ರಾಣಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೨). ೨. ಮೂಗಿನ ಆದಿಭಾಗ ; ಭ್ರೂಮಧ್ಯ : ನಾಸಿಕಾಗ್ರ ಭ್ರೂನಿಟಿಲ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಜ್ವಲಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಆಕಾಶದಿಂದೊಸರ್ದ ಅಗ್ಗವಣಿಯಿಂ ಮಜ್ಜನವಂ ಮಾಡಿ (ಆದಪ. ೨೮-೮೪). [ಸಂ.]

ನಾಸಿಕಾಚೂರ್ಣ (ನಾ). ನಶ್ಯ ; ನಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಾಸಿಕಾಪುಟ (ನಾ). = ನಾಸಾಪುಟ ೧ : ತನ್ನ ಕದಪುಗಳೊದಗೆ ಪುರ್ಬುಗಳುಂ ನಯಂಬಡೆ ನಾಸಿಕಾಪುಟದಿಂ ನಡೆಯಲು ಶ್ವಾಸವಥರಂ ವಿಡುಕೆ ಮುಖವೆತ್ತಿ (ಬಸಪು. ೪೭-೫೮). [ಸಂ.]

ನಾಸಿಕಾಭರಣ (ನಾ). ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಗು ಬೊಟ್ಟು, ನತ್ತು, ಬುಲಾಕು ಮುಂತಾದ ಒಡವೆ : ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಶುಭವನ್ನೂ, ಶ್ರೀಷ್ಠತ್ವವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ . . . ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೇ ನಾಸಿಕಾಭರಣದ ಗುಣ (ಸಕವ್ಯ. ೩೭). [ಸಂ.]

ನಾಸಿಕಾವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಪ್ರವೃತ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾನದ ಆರುಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನವು ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನ, ನಾಸಿಕಾವಿಜ್ಞಾನ, ರಸನಾವಿಜ್ಞಾನ, ಕಾಯವಿಜ್ಞಾನ, ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯). [ಸಂ.]

ನಾಸಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು ; ನಾಸಿಕ : "ಮೂಗು ನಾಸಿಕಾ ಘ್ರಾಣ ಸಿಂಘಿಣೀ ಘೋಣಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೭) ; ಕೊರಲುಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಮುಮುರಮುಂ ತಾಲುಗೆಯುಮೋಷ್ಠಮುಂ ನಾಸಿಕೆಯುಂ ಶಿರಮುಂ ದಂತಮುಮೆಂದಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣ ಮಾದುವೀ ಪೇಟ್ದಿಂಟುಂ (ಶಮದ. ೩೦) ; ಆವರಿಸುವ ಮಧುಕರದ ಝುಂಕಾರದಿ ತೀವಿ ಕರ್ಣಕೆ ಸುಖಗೊಡುವ ಪಾವನ ಪರಿಮಳದೊಳು ನಾಸಿಕೆಯನುಬಿಟ ಕಾವಲಿಕ್ಕಿತು ಗಂಧವಸರ (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೦೮). ೨. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. [ಸಂ. ನಾಸಿಕಾ]

ನಾಸಿರ (ನಾ). ೧. ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆಯ ಸೈನ್ಯ ; ಮುಂಚೂಣಿ : ನಾಸಿರದೊಳ್ ಸುನಾಸೀರನಂತೆಸೆವ ನಿನಗೆ ಸಕಲ ಸುಭಟ ಸಾಧಾರಣ ಕಪಿಧ್ವಜಂ (ಕಕುಮಾ. ೮-೧೦). ೨. ಮುಂಚೂಣಿಯ ಭಟ. [ಸಂ.]

ನಾಸೀಪುಡಿ, ನಾಶೀಪುಡಿ (ನಾ). ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ, ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಪುಡಿ,—ಚೂರ್ಣ ; ನಸ್ಯದ ಹುಡಿ : ಅವುಗಳ (ಮೊಸಳೆ) ಮೈಬಣ್ಣವು ನಾಸೀಪುಡೀ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೮) ; ಕಿಸೆಯೊಳಗಿಂದ ನಾಸೀಪುಡಿಯ ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆದು ಮನಸ್ಸಿನ ಬೇಸರ ಮರೆಯಲು ನಾಸೀ ಪುಡಿಯ ಮರೆಹೊಕ್ಕರು (ಮೂರುದಾ. ೮೨). **ನಾಶೀಪುಡಿ** : ಟೊಂಕದಲ್ಲಿಯ ನಾಶೀಪುಡಿಯ ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ನಾಶಿ ಏರಿಸುತ್ತಾ ಬಾದ-ಆಚಾರ್ಯರು ನುಡಿದರು (ಜೀವಪ್ರ. ೧೦) ; ಮಂಗಳೂರಿನ ಖಾರದ ಹಳದೀ ನಾಶೀಪುಡಿ . . . ವಾಸನೆ ನನ್ನ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಾಯಿತು (ಚೆಂಡುಟ. ೧೦೭) ; ಶಿವರಾಮನು . . . ನಾಶೀಪುಡಿ ಬಣ್ಣದ ತನ್ನ ಕೋಟು ಹಾಗೂ ಗೆರೆಗೆರೆಯ ಷರ್ಟು ತೆಗೆದಿಡುವನು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೨೯). [ನಾಸಿ + ಪುಡಿ]

ನಾಸೀರ (ನಾ). ೧. = ನಾಸಿರ ೧. ೨. = ನಾಸಿರ ೨ : ಮೋಹದಿ ಮುಳುಗಿ ಶೋಕಿಸುತ ನಾಸೀರಮುಳಿದ ಖಿ[ಬ]ಲಂದತಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕುತ ಸುರೇಶನೇಹಿತ ಕರಂಗಳಂ ಮುಗಿದು ಕೌಸಲ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೈದನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೩-೯). [ಸಂ.]

ನಾಸೆ (ನಾ). ೧. = ನಾಸಿಕ : "ನಾಸಿಕಂ ಸಿಂಘಿನಿ ಘ್ರಾಣಮಾ ಘೋಣಮೆನೆ ನಾಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಸಿಯೆನೆ] ಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫) ; "ನಾಸೆ (ನಾಸ)- ನಾಸಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೧). ೨. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. ೩. ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಾಗಿಲ ಮೇಲುಭಾಗದ ತೊಲೆ,—ಬಡು ; "ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ ಮರ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ. ನಾಸಾ]

ನಾಸ್ತಿ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಭಾವ : ನಿಮ್ಮ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಎನ್ನ ಭವಂ ನಾಸ್ತಿಯಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೮೪೨) ; ತನುಗುಣ ನಾಸ್ತಿ ಮನಗುಣ ನಾಸ್ತಿ ಧನಗುಣ ನಾಸ್ತಿಯಾದಡೇನು ಭಾವ ನಾಸ್ತಿಯಾಗಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೨೩೭-೧೦೭೭) ; ಕರಿಕುಂಭೋದ್ಭವಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರತತಿಯಂಟೇ ನಿಮ್ಮೊಳೆಂದೆನ್ನಲ್ . . . ಸೊಸೆಯಂ ಕಣ್ಣನ್ನೆಯೊಳ್ ತೋಱುದಳ್ ಕರಿಕುಂಭಪ್ರತಿಮಾನಕುಂಭಕುಚೆಯಾದಂದಿಂದ ಮದ್ದೇಹದೊಳ್ ಕರಿಕುಂಭೋದ್ಭವ ನಾಸ್ತಿಯೆಂದಳೆದು ತಾನೇನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೋ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩-೨೨೩) ; ಲಿಂಗವೆ ಪತಿಯಾಗಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ನಾಸ್ತಿಯಾಯಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೦೪-೩೨೩) ; ತನ್ನ ಶ್ರಮದ ಹೊರತು ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಧನವೂ ಧನೋತ್ಪಾದನೆಯ ಸಾಧನವೂ ಇರಕೂಡದು. ನಾಸ್ತಿಯೇ ಅವನ ಅಸ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಾವಾದ. ೧೨೪). [ಸಂ. P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ನಾಮಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ್ಯಯ]

ನಾಸ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ದೇವರು, ಪರಲೋಕ, ಆಗಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ : 'ನಾಸ್ತಿಕವಾದ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ದೇವರು, ಪರಲೋಕ, ಆಗಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ : ಧರಣೀಪುತ್ರನಿವಾಸದೊಳ್ ನಿಲೆ ಬುಧಂ . . . ನಾನಾನ್ನಪಾನರತಂ ನಾಸ್ತಿಕಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೨) ; ಹಿಡಿದ ಶರಣಾಗತರ ಕಾಯದೆ ಬಿಡುವವನ ನಾಸ್ತಿಕನ ವಿಪ್ರರ ಜಡಿದು ನುಡಿದನ ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮) ; ಎಲಾ ನಾಸ್ತಿಕನೇ, ಕಂಡ ಮಾತ್ರವೇ ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಕಡಿನಾಯಿಯೇ (ಕವಿಕ. I, ೪). ೩. ವೇದಕ್ಕೆ ಪುರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಬೌದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವವನು : "ಶೂನ್ಯವಾದಿನ್, ಸುಗತಃ, ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಃ, ನಾಸ್ತಿಕಃ—ಈ ೪ ನಾಸ್ತಿಕನು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೩). ೪. ವೇದವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಮತ : ನಾಸ್ತಿಕವೆಂದರೆ ವೇದವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಮತ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೮). 'ಆಸ್ತಿಕ₁' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಸ್ತಿಕತನ (ನಾ). = ನಾಸ್ತಿಕತೆ : ಈಗಂತೂ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ನಾಸ್ತಿಕತನ ಹೆಚ್ಚಿದೆ (ರೂಢಿ). [ನಾಸ್ತಿಕ + -ತನ]

ನಾಸ್ತಿಕತೆ (ನಾ). ದೇವರು ಮತ್ತು ಪರಲೋಕಗಳನ್ನು ನಂಬದಿರುವಿಕೆ ; ನಾಸ್ತಿಕತನ ; ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ : "ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಃ, ನಾಸ್ತಿಕತಾ — ೨ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಬುದ್ಧಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫).

[ಸಂ. ನಾಸ್ತಿಕತಾ]

ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ (ನಾ). = ನಾಸ್ತಿಕತೆ. 'ಆಸ್ತಿಕತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನ (ನಾ). ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ತತ್ತ್ವ,—ಶಾಸ್ತ್ರ : ಈ ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಜೈನದರ್ಶನಗಳೆಂಬ ಆರು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ ವೈಶೇಷಿಕ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬುವ ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯).
[ನಾಸ್ತಿಕ + ದರ್ಶನ]

ನಾಸ್ತಿಕಧರ್ಮ (ನಾ). ದೇವರು ಮತ್ತು ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮತ : ಮೂಢಜನರು ಸಾಕ್ರೇಟೀಸನು ನಾಸ್ತಿಕಧರ್ಮವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅವನ ಮೇಲೆ ಆರೋಪ ತಂದು, ಅವನನ್ನು ನ್ಯಾಯಸಭೆಯ ಮುಂದೆ . . . ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೧೮೨).
[ನಾಸ್ತಿಕ + ಧರ್ಮ]

ನಾಸ್ತಿಕಮತ (ನಾ). = ನಾಸ್ತಿಕಧರ್ಮ : ಆಸ್ತಿಕಮತದಲ್ಲಿ ನಾಸ್ತಿಕ ಖಂಡನೆಯೂ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಕಖಂಡನೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ . . . ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇದ್ದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭). [ನಾಸ್ತಿಕ + ಮತ]

ನಾಸ್ತಿಕವಾದ (ನಾ). ದೇವರು ಮತ್ತು ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ವಾದ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ : ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಾಸ್ತಿಕವಾದ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ದೃಢವಾಗುವುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು (ಹಿಂದಸಾ.೧೪೬) ; ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಪಂಥಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡುವು. ಅವೇ ಆಸ್ತಿಕ ನಾಸ್ತಿಕವಾದಗಳು (ಸಿಶಿಉ. V, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ನಿರೀಶ್ವರವಾದವೆಂದೂ ನಾಸ್ತಿಕವಾದವೆಂದೂ ವೇದಾಂತದಾರ್ಶನಿಕರು ದೂರ ತಳ್ಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩). [ನಾಸ್ತಿಕ + ವಾದ$_2$]

ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿ (ನಾ). ದೇವರ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವವನು : ಅವರಲ್ಲಿ ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿನ್]

ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ (ನಾ). = ನಾಸ್ತಿಕತೆ : "ಮತಧರ್ಮವಿರೋಧ ; ಮತಧರ್ಮನಿರಾಕರಣೆ ; ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ" (Irreligion. ಇಂಕನಿ); ಆಸ್ತಿಕ್ಯದಾಧಿಕ್ಯ ನಿನ್ನ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯದೈವವುಳ್ಳಗೆ ದೇವರುಂಟೆನೆ ಅಶಕ್ಯ (ಗಣೇಶ. ೬೧–೧೫). 'ಆಸ್ತಿಕ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಸ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಭಾವ : ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಚೈತನ್ಯಧರ್ಮ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ನಾಸ್ತಿತ್ವ, ವಸ್ತುತ್ವ—ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಜೀವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೮೦). 'ಅಸ್ತಿತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಾಸ್ಯ (ನಾ). ದನಗಳ ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕುವ ದಾರ; ಮೂಗುದಾರ : "ನಾಸ್ಯ = ಎತ್ತುಗಳ ಮೂಗ ನೇಣು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ. ನಾಸ್ಯ]

ನಾಹ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಬಂಧನ. ೨. ಸೆರೆ; ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ : ದೇಹಕರಣಾದಿ ಪ್ರಪಂಚವು ನಾಹಮೆನಲಳಿದುಳಿದ ನಿತ್ಯನಿರೀಹವಿಮಳ ಜ್ಞಾನರೂಪನು ನಿನ್ನ ನೋಡೆಂದ (ಕುಸ್ವಾದ್ರೋ. ೧೮–೫೯). ೩. ಬಲೆ; ಬೋನು. [ಸಂ.]

ನಾಹಂ (ನಾ). ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಾಹಂ ಕೋಹಂ ಸೋಹಂ ಎಂಬ ಭಾವರಹಿತನಾಗಿ ಇಪ್ಪನು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೮೯–೫೭೭). [ಸಂ.]

ನಾಹಲ, ನಾಹಳ (ನಾ). ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು ; ಬೇಡ ; ದಸ್ಯು ; ಮ್ಲೇಚ್ಛ ; ಕಿರಾತ. **ನಾಹಳ** : "ಕಿರಾತಃ . . . ನಾಹಳಃ, ಭಟಃ, ಮಾಳಾಃ, ಮ್ಲೇಚ್ಛಃ — ಈ ಲ ಬೇಡಮೊದಲಾಗುಳ್ಳಂತ್ಯ ಜಾತಿಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೯೦–೪೪೫). [ಸಂ.]

ನಾಹಳ 'ನಾಹಲ' ನೋ.

ನಾಹ್ಯ (ನಾ). ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವುದು ; ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. [ಸಂ.]

ನಾಳ್$_1$ (ನಾ). ದಿನ : 'ತಿರುನಾಳ್', 'ಮದುವೆನಾಳ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊತ. ತೊದ. ನಾಳ್]

ನಾಳ್$_2$ 'ನಾಟ್' ನೋ.

ನಾಳ$_1$ 'ನಾಲ$_1$' ನೋ.

ನಾಳ$_2$ 'ನಾಲ$_2$' ನೋ.

ನಾಳಕಿವಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೀವು ಸುರಿಯುವ ಒಂದು ರೋಗ ; ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತೂತು ಬೀಳುವ ಒಂದು ರೋಗ : ಉತ್ತರಾಣಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಇಳುಹಿ ಕಿವಿಗೆ ಬಿಡಲು ನಾಳಕಿವಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿನ್ಯವಿ. ೬೧). [ನಾಳ$_1$(= ನಾಲ$_1$) + ಕಿವಿ$_2$]

ನಾಳಬಂದಿ 'ನಾಲಬಂದಿ' ನೋ.

ನಾಳಲು 'ನಾನಲ್' ನೋ.

ನಾಳಲುವಾಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಪುಷ್ಯ—ಕುಂಬಳ, ಉತ್ತರಣೆ, ನಾಳಲುವಾಸೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೦). [?]

ನಾಳವಾಸಿಗೆ 'ನಾಟವಾಸಗೆ' ನೋ.

ನಾಳವ್ಯಾಸ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನ ಕೊಳವೆಯ ರಂಧ್ರ,—ಟೊಳ್ಳು : "ಬಂದೂಕಿನ ಕೋವಿಯ ನಾಳ ; ನಾಳವ್ಯಾಸ" (Bore. ಇಂಕನಿ).
[ನಾಳ$_1$(= ನಾಲ$_1$) + ವ್ಯಾಸ]

ನಾಳಸಂಕೋಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠರೋಗ ; ಲೋಳ ಸಂಕೋಲೆ : ನಾಳಸಂಕೋಲೆ, ಛಳಿಜ್ವರ, ರೇಷ್ಮೆಜ್ವರ, ಗಂಟಲುಬೇನೆಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ದಣ್ಣನ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಸಿದ್ಧೌಷಧವಾಗಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೫೪).
[ನಾಳ$_1$(= ನಾಲ$_1$) + ಸಂಕೋಲೆ(< ಸಂಕಲೆ)]

ನಾಳಿ$_1$ 'ನಾಲಿ' ನೋ.

ನಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಹಿದೊಂಡೆ ನಾಳಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩–೮) ; "ಶೃಂಗೀ—ಅತಿಬಜೆ, ಕರ್ಕಟಕಶೃಂಗಿ, ನಾಳಿ, ಗೋಣಿ, ಅರಳಿ, ವೃಷಭಕ, ಖಡ್ಗಮೃಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೦). [?]

ನಾಳಿಂಧಮ (ನಾ) = ನಾಡಿಂಧಮ : "ನಾಳಿಂಧಮಂ ಕಳಾದಂ ಮುಷ್ಟಿಕದನಕ್ಕಸಾಲೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧–೧) ; ಕೀಳುಚಿನ್ನದ ಕುಂದನವನೆಂದಿನಂತಾಲೋಚಿಸದೆ ತೆಗೆದು ಕೊಡುವುದೆನಲು ಪೋಲಾಗದಂತಿತ್ತ ನಾಳಿಂಧಮನ ಕಂಡೆವು (ಭಕ್ತಸ. III, ೨೭–೨).
[< ಸಂ. ನಾಡಿಂಧಮ]

ನಾಳಿಕ 'ನಾಲಿಕ' ನೋ.

ನಾಳಿಕಾದಳನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಎಸಳುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. ೨. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ಅವನ ಪಿಡಿತರಲು ನಾಳಿಕಾದಳನೇತ್ರ ಬಂದಪನುಮವನೊಡನೆ ಸೆಣಸಿ (ನಪಮೋ. ೨೯–೬).
[ಸಂ. ನಾಲಿಕಾದಲನೇತ್ರ]

ನಾಳಿಕಾಪಾತ್ರ (ನಾ). ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಪಾತ್ರೆ ; ಬಿದಿರಿನ ಅಂಡೆ : ಶ್ರುತಿನಾದಂ ಚರಣಾಯುಧಧ್ವನಿ ಶಿವಾಗಾರಾಳಿ ತೂರ್ಯಸ್ವನಂ ತತಸೂರ್ಯಸ್ವನಮಿಂದು ಸಿಂಧುಜಲಮಗ್ನಂ ನಾಳಿಕಾಪಾತ್ರ ಮುದ್ಗತ ಭೃಂಗೀರುತಿ ಶೋಭನಂ ನೆಱೆಯೆ (ನೃಷವಿ. ೯–೨೭).
[ಸಂ. ನಾಲಿಕಾಪಾತ್ರ]

ನಾಳಿಕಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರ; ದುರ್ಬೀನು: ಈ ಸ್ಥಳೀಯವಾದ ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ಈ ನಮ್ಮ ಭರತಖಂಡವೆಂಬ ಮಹಾರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂಬ ದುರ್ಬೀನು ಅಥವಾ ನಾಳಿಕಾಯಂತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ . . . ಅನೇಕವಾಗಬಹುದು (ಪಾಳಗಾ. ೨). [ಸಂ. ನಾಲಿಕಾಯಂತ್ರ]

ನಾಳಿಕಾವಾದ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ; ನಾಳ ಮೊದಲಾದ ಟೊಳ್ಳುವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಾದ್ಯ: (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ) ನಾಳಿಕಾವಾದ್ಯ(ಗಳು) (Reed. ಇಂಕಸಿ). [ಸಂ. ನಾಲಿಕಾವಾದ್ಯ]

ನಾಳಿಕೆ 'ನಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ನಾಳಿಕೇರ 'ನಾಲಿಕೇರ' ನೋ.

ನಾಳಿಕೇರಗುಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಬಹುಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಳಿಕೇರಗುಳಿಗೆಯುಂ ಕೊಡುವುದು (ವಿನ್ಯವಿ. ೧೫೫). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ಗುಳಿಗೆ$_1$]

ನಾಳಿಕೇರತೋಯ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಯ ಒಳಗಿರುವ ನೀರು; ಎಳನೀರು: ಘೃತಕ್ಷೀರದಧಿನಾಳಿಕೇರತೋಯಾಮ್ರರಸೇಕ್ಷುರಸಗಂಧೋದಕಾದಿಗಳಿಂ ಮಾಡುವ ಸವನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ಪ). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ತೋಯ$_2$]

ನಾಳಿಕೇರಪರ್ಣ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಮರ: ಅಂತು ಪೊಕ್ಕು ಶತಪತ್ರಸೂತ್ರಂಗಳೊಳಂ . . . ಶೀರ್ಣನಾಳಿಕೇರಪರ್ಣಂಗಳೊಳಂ ಅಮರ್ಕೆಯುಂ ಪೋಲ್ಕೆಯುಂ ಒಲ್ವುಂ ಚೆಲ್ವುಮಾಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೧೪ ಪ). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ಪರ್ಣ]

ನಾಳಿಕೇರಫಲ (ನಾ). ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ: ನಿರವದ್ಯಾಮಳನಾಳಿಕೇರಫಲತೋಯಸ್ನಾನಮುಂ . . . ಆಯ್ತು ಪಾತ್ರಸುರಸೇನಾಚಕ್ರನಿಂ ಶಕ್ರನಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೭). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ಫಲ$_1$]

ನಾಳಿಕೇರರಸ (ನಾ). =ನಾಳಿಕೇರತೋಯ: ನಾಳಿಕೇರರಸಧಾರಾವೃಷ್ಟಿ ಜೇನೆಯ್ಯ ಸೋನೆ ಸುಧಾಸಾರವಿದೆತ್ತಣಿಂ ಪಸರಿಸಿತ್ತೆಂಬಂತು ದೈತ್ಯಾರಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ . . . ವಾಸವಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ರಸ]

ನಾಳಿಕೇರವಟಿಕ (ನಾ). =ನಾಳಿಕೇರಗುಳಿಗೆ: ನಾಳಿಕೇರವಟಕ:— ಇದನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಬಹುಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರವು—ತೆಂಗಿನ ಹೊಂಬಾಳೆ, ಬಾಳೇಹೂವು, ಇವು . . . ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತು ಪಲದ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು ೬೪ ಪಲ ಉದಕವನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಕಳಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯಿದು . . . ಕಾಸಿ ಇರಿಸುವುದು (ವಿನ್ಯವಿ. ೩೫). [ನಾಳಿಕೇರ (=ನಾಲಿಕೇರ) + ವಟಕ]

ನಾಳಿಕೋದ್ಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ಕಾಲಗತಿ ಯಾರನುಳುಹಿದುದಿಲ್ಲ . . . ನಾಳಿಕೋದ್ಭವನ ಶಿರಗಳೆಸಿತ್ತು . . . ಮುನಿಜನರ ಮೈಗೆ ಬೂದಿಯ ಪೂಸಿತು (ನವನೋ. ೮-೫೯). [ನಾಳಿಕ (=ನಾಲಿಕ) + ಉದ್ಭವ]

ನಾಳಿಗಡಿತ (ನಾ). ನಾಳಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ನರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದು: ವೈರಿಸೇನೆಯ ನಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಗಡಿತದ ನೊರೆಯ ರಕುತದ ನೂಕುಧಾರೆಗಳ ಏಳಿಗೆಯಲಾ ಛತ್ರಚಮರೀಜಾಳ ನನೆದವು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೩). [ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ) + ಕಡಿತ$_2$]

ನಾಳಿಗೆ 'ನಾಟಿಕೆ' ನೋ.

ನಾಳಿಗೊಂಡ (ನಾ). "ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಿರುವ ಗುಂಡಿ" (ಶಿವಸಂ. ಕೋಶ): ಚೋಳನೃಪ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿ ಪುಷ್ಪವನು ನಾಳಿಗೊಂಡದೊಳಂದು ಹಾಯ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನು (ಶಿವಸಂ. ೨೫೭-೧೮೦); ಚೋಳನೃಪ ಬರುತ ಕೊಂಡದೊಳಾರು ಕೇಳಿರೇ ನಾಳಿಗೊಂಡಕೆ ಬಂದ ನೀವಾರು ಹೇಳಿರೇ ಎನುತ ನಮ್ಮೊಡೆಯರಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆಯಿ ನಡಯೆನುತ (ಶಿವಸಂ. ೨೫೭-೨೦೪). [ನಾಳಿ ? + ಕೊಂಡ$_2$]

ನಾಳಿದು, ನಾಡದು, ನಾಡಿದು, ನಾಡಿದ್ದು, ನಾಳಿದ್ದು, ನಾಳಿರ್ದು (ನಾ). ನಾಳೆ ಕಳೆದ ಮರುದಿನ; ಇಂದಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ದಿನ: ನೀನಿನ್ನುಬ್ಬೆಗಂಬಡಿದಿರ್ ನಾಳೆಯೊ ನಾಳಿದೊ ನಿಜಪ್ರಿಯಸಮಾಗಮಮಕ್ಕುಂ (ಜಾವುಂಪು. ೧೯); ತರುಣಿಯಿ ಕೇಳಾದೊಡೆ ನಾಳಿದು ಹಿಮಕರವಾರಂ ಪೋಪೆಂ ಪೋಪೆಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೭೩). **ನಾಡದು:** ಕೂಡುವೌ ಬಗೆಗೊಳೆ ನಾಳೆ ನಾಡದು ಮಹೋತ್ಸವದಿಂ ನಿಜಜೀವಿತೇಶನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೫೦); ಇಂದು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾಳೆ ಮಾಡಿದರೇನು ನಾಡದು ಮಾಡಿದರೇನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೇನು? (ಮುಂಗಾಪು. ೭೯). **ನಾಡಿದು:** ಸವಸಂದ ಕಾಲವಾಚಕನಿವು ನಾಡಿದು ನಾಳೆ ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಗಳಾದಂ (ಶಸುದ. ೩೨೨); ನಾಳೆ ನಾಡಿದಿನೊಳು ಮುಗಿವುದಾ ಗ್ರಂಥ ಭೂಪಾಲವಂಶಾಂಬರಭಾನು (ಭರಚ. ೨೦-೯೨). **ನಾಡಿದ್ದು:** ನಾಳೆ ಬೇಡ, ನಾಡಿದ್ದು ಬಾ (ರೂಢಿ). **ನಾಳಿದ್ದು:** "ನಾಳಿದ್ದು—ನಾಡದು" (ಜಾನಕೋ. ೧೧); ಇಂದೆನ್ನ ವಧುವ ನಾಳೆನ್ನ ಧನವ ನಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ದ್ದೆನ್ನ ತನುವ ಬೇಡರೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೨೨). **ನಾಳಿರ್ದು:** ಗುರುಮಠದೊಳೆಮ್ಮಯ್ಯಗಳ ಪರ್ಬಕ್ಕೆ ನಾಳಿರ್ದು ಕರೆಯ ಬಹೆ ನಾ ನಿನ್ನನು (ಬಸಪು. ೧೪-೧೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಾಳೈನಿನ್ರು]

ನಾಳಿದ್ದು 'ನಾಳಿದು' ನೋ.

ನಾಳಿಪತ್ರ (ನಾ). ರಕ್ತನಾಳ; ಧಮನಿ; ಸೆರೆ: "ಸಿರೆ ನಾಳಿಪತ್ರಮನೆ ಸೆರೆಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪). [ಸಂ. ನಾಲಿಪತ್ರ]

ನಾಳಿಪುಣ್ 'ನಾಳಪುಣ್' ನೋ.

ನಾಳಿಬೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ನಾಡಿಹುಣ್ಣಾಗು; ಗುಳಿಬಿದ್ದು ಹುಣ್ಣುಂಟಾಗು: ಮನೆಯೊಳ್ ಪೆಣ್ಗತ್ತೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಪಿರಿಯವಪ್ಪ ಪೊಱೆಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಪೋಗಿ ಬೆನ್ನೊಳ್ ನಾಳಿಬಿರ್ದು ಕಟಿಮೆಯಾಗಿ ಪುೞುತು ನಮೆದು ಸತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೨). [ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ) + ಬೀೞ್$_1$]

ನಾಳಿಯಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಬೋಳೆಯಂಬೀರೈದುಸಾವಿರ ನಾಳಿಯಂಬುಗಳಾಜು ಬಂಡಿಯ ಲೆಕ್ಕವಿದೆಯೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೮-೨೨); ಅತನ ಆಯುಧಗಳ ಗಣನೆ ಎಷ್ಟೆಂತೆಂದಡೆ . . . ನಾಳಿಯಂಬುಗಳು ಹತ್ತುಸಾವಿರ (ಭೈರಪಃ ೮೫). 'ನಾಳಿವಿಲ್' ಪರಾ. [ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ) + ಅಂಬು$_2$]

ನಾಳಿಯ ಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ನಾಸಾವತೀ—ನಾಳಿಯ ಸೊಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೮೫). [ನಾಳಿ$_2$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ನಾಳಿರ್ದು 'ನಾಳಿದು' ನೋ.

ನಾಳಿವಳುಗು (?). (?): ನಾಳಿವಳುಗು ಕೊ ೯ ದೇವಾಲಯದಿಂ ಬಡಗಲು ಮಣಲಿಹಂತ ಗದ್ದೆ ಸ ೨ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೯-೩೦; 1177). [?]

ನಾಳಿವಿಲ್, ನಾಳಿವಿಲು, ನಾಳಿವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು: ಬಾಂಬರಮೆಸೆವ ಕಕ್ಕೆಯುಡ ನಾಳಿವಿಲ್ ಝುಗರ್ಝುಗಿಪ ಪೊಸಪೊನ್ನ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆಗಳ . . . ಮದಾಂಧಸಿಂಧುರವರ್ಗಮುಸ್ತಕಮನಗಿದು ಪೊನ್ನಂಕುಶದೆ ಮೈವಳಿಗೆ ತರ್ಪ ಜೋದರ ಹಿಂಡು ನಡೆಗೊಂಡುದು (ಚಿಬಪು. ೪೧-೫೦). **ನಾಳಿವಿಲು:** ಲಾಡಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಾಳಿವಿಲುಗಳ

ರಾಯಜೋದರ ಮೇಳವಣಿಗಳ ಚಿತ್ರಗತಿಕುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು ಗಜಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧–೧೯) ; ಅಲ್ಲಿಯಾತನ ಕೂಡೆ ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳನಾ ಪೊಂಗುವಿಲುಗಳ ಬಲ್ಲಿತೆನಿಪಾ ನಾಳಿವಿಲುಗಳನಂತೆ ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದು ದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫–೧೩). **ನಾಳಿವಿಲ್ಲು :** ವರಾಳಕಳಿಂಗಬರ್ಬರರಾನೆಗಳ ಥಟ್ಟಿಂಗೆ ಕೈವೀಸಿದರು ಕೊಂಡರು ನಾಳಿವಿಲ್ಲುಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨–೭೮) ; ಇಡುಗುಂಡು ನಾಳಿವಿಲ್ಲಂಬು ಡೊಂಕಣಿ ಇಟ್ಟಿ ಬಿಡದೆ ಬೀಱುವ ಪಾಶ ಲೌಡಿ . . . ಕೈಪಾರೆಯು ಕಡುಗಲಿ ಜೋದರೆಯ್ದಿದರು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೯–೨೧). [ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ)+ಬಿಲ್$_2$]

ನಾಳಿವಿಲು 'ನಾಳವಿಲ್' ನೋ.

ನಾಳಿವಿಲ್ಲು 'ನಾಳವಿಲ್' ನೋ.

ನಾಳಿವುಣ್, ನಾಳಿವುಣ್ (ನಾ). ನಾಡಿಹುಣ್ಣು ; ಗುಳಿ ಬಿದ್ದ ಹುಣ್ಣು ; ಚರ್ಮ ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟು ಆಳವಾಗುವ ಹುಣ್ಣು : ಚಂಚಪತ್ರರಸಮುಂ ಘೃತಮಿಶ್ರಿತಮುಟ್ಟು ಪೊಯ್ದೊಡಂ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಕೆ ಸಾಲ್ಗುಮಿದು ಬೆನ್ನೊಡೆದೆಟ್ಟಿನ ನಾಳಿವುಣ್ಗಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೨೧೪); ಎಣ್ಣೆವಿಡುಗೆ ಮೇಣ್ ಘೃತಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್ಗೆ ನಾಳಿವುಣ್ಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨–೨೫). **ನಾಳಿಪುಣ್ :** ಎತ್ತುಗಳ ಬೆನ್ನೊಡೆದು ಅಡ್ಡ ನಾ(ಲಾ)ಳಿಪುಣ್ಗಳ್ ಮೂಣ್ಬುವು (ಲೋಕೋಪ. ೯–೨೧೪ ಟೀಕು) ; ನಡುವೆನ್ನೊಡೆದಿರ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಪೋೞ್ದು ನೀರೇಱುದ ನಾಳಿವುಣ್ಪೊಡೆದು ಸೌಳನೆ ಸೀಳ್ದುದು ದೋಣಿವೋಪಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫–೧೬).

[ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ)+ಪುಣ್]

ನಾಳಿವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಗುಳಿಬೀಳು ; ಪೋಟುಬೀಳು : ಭಿನ್ನಪದಕ್ಕೆ . . . ಪುಣ್ ನಾಳಿವೋದಪುದು, ಪುಣ್ಣಾಳಿವೋದಪುದು (ಶಮದ. ೧೫೮ ಪ್ರಯೋ). [ನಾಳಿ$_1$ (=ನಾಲಿ)+ಪೋಗು$_1$]

ನಾಳೀಕ 'ನಾಲೀಕ' ನೋ.

ನಾಳೀಕಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : ನಾಳೀಕಭವನ ನುಡಿಯಿಂದ ವೈಕುಂಠಪತಿ ಮನುಜಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ದಶರಥ ಕುವರನೆನಿಸಿರ್ದ ಪರಿಯನಾಂ ಕೇಳಿ ಕ್ರತುರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯಾಚಿಸಲ್ ನೃಪತಿ ಸಮ್ಮೇಳದಿಂ ಸುತರಿರ್ವರನ್ನು ಕಳುಪಿದ (ವೆಂಕರಾ. ೧–೧೭–೧).

[ಸಂ. ನಾಲೀಕಭವ]

ನಾಳೀಜಂಘ 'ನಾಲೀಜಂಘ' ನೋ.

ನಾಳೀಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಧಾತ್ರೀಪತ್ರಂ—ನಾಳೀಪತ್ರಂ" (ಓಷಧಿ. ೮೧). [ಸಂ. ನಾಲೀಪತ್ರ]

ನಾಳೀವ್ರಣ(ನಾ). =ನಾಳಿವುಣ್: ಆ ವ್ರತಶಿತಾಸಿಸಂಸಾರವ್ರತತಿಚ್ಛೇದಮಕ್ಕುಮಾ ಸಂಸಾರಂ ತೀವ್ರತರದುಃಖದಂ ನಾಳೀವ್ರಣಸದೃಶಂ ಶರೀರಿಗದ ಕಿಡೆ ನೆಗೞಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೭) ; ಕೊಳಗುಳಿಕೆಯ ಪುಣಿಸೆಯ ಕೋಮುಳಿಕೆಯನೆ(ದ)ಳೆದಳಿಸುವೆತ್ತು ನಾಲಿಗೆಯೆಲೆಯುಂ ತಿಲತೈಲದೊಳರೆದೊಂದನೆ ವಿಲೇಪನಂಗೆಯ್ವುದಡಸಿ ನಾಳೀವ್ರಣಮುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨–೧೬). [ಸಂ. ನಾಲೀವ್ರಣ]

ನಾಳು 'ನಾಟಿರ್' ನೋ.

ನಾಳುಪ್ರಭು 'ನಾಟ್ಪ್ರಭು' ನೋ.

ನಾಳೆ (ನಾ). ಈವೊತ್ತಿನ ಮರುದಿನ; ಇಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದ ಕೂಡಲೆ ಬರುವ ದಿನ : ಅನ್ನೆಗಮರಸನುಮರಸಿಯುಂ ಭಟ್ಟಾರರೊಡವಂದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ತಪಂಬಟ್ಟನೆಂಬುದಂ ಕೇಳ್ದು . . . ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳ್ ಪಾರಣೆಗಟ್ಟುವಮೆಂದು ಬಗೆದಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೯–೧೧); ಗುಣಾರ್ಣವನಿಂ ನಾಳೆಯೆ ಕೇಳದಿರ್ಪಿರೆ ಮಹಾಗಾಂಡೀವನಿರ್ಘೋಷಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೫೬) ; ನಾಳೆ ಬಂದು ಜಾಲಮಂ ಬೀಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಡಿವಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೮–೨೦) ; ನಾಳೆ ಬಪ್ಪುದು ನಮಗಿಂದೆ ಬರಲಿ (ಬಸವ. ೬೯೬) ; ಇಂದಿಗೆಂತು ನಾಳೆಗೆಂತೆಂದು ಚಿಂತಿಸಲೇಕೆ (ದೇದಾಪ. ೪೬–೯೧); ನಾಳೆ ಪಡುವಣ ತರಣಿ ತೊಲಗದ ಮುನ್ನ ಕೊಲುವೆನು ವೈರಿ ಸೈಂಧವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮–೩೫) ; ತುರಗವಿವು ನಾಳಿನಲಿ ಕುಂಡಿನಪುರಿಗೆ ಪರಿಗತವಾಗವು (ತೊರರಾ. ೩–೨–೧೯) ; ನಾಳೆಯ ತನಕ ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿರಲಾರೆ (ಬಂಕಿಮ. ೧೭೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಾಳೈ ; ಮಲ. ನಾಳ ; ಕೊಡ. ನಾಳೆ ; ಗೊಂಡಿ. ನಾಱು]

ನಾಳ್ಕಡಿವೋಗು 'ನಾಟ್ಕಡೆವೋಗು' ನೋ.

ನಾಳ್ಕೇಳೋ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು : ತಞ್ಜಾಪುರ ನಾಳ್ಕೇಳೋಪ್ರಮುಖಾದಿ ದುರ್ಗನಿವಹಾನ್ ದಗ್ಧ x x x (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೧, ೧೦–೮೯ ; 967). [?]

ನಾಳ್ಗತೆ (ನಾ). ನಾಡ ಕತೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕಥೆ : ನಾಳ್ಗತೆಯ ನಡೆಸುವ ಪುಣ್ಯಬಾಹಿರರು . . . ಹರಿಭಕ್ತಿಶೂನ್ಯರು ನಿಂದಕರು ಹೊಱವಡಲಿ ಬಣ್ಣಿಪೆ ಹರಿಕಥಾಮೃತವ (ಕಾರಾ. ೪–೨).

[ನಾಳ್$_2$ (<ನಾಡು)+ಕತೆ]

ನಾಳ್ಗಾದೆ 'ನಾಟ್ಗಾದೆ' ನೋ.

ನಾಳ್ಗಾಮಿಗ 'ನಾಟ್ಗಾಮಿಗ' ನೋ.

ನಾಳ್ಗಾಮುಂಡ 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ನಾಳ್ಗಾವುಂಡ 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ನಾಳ್ಗಾವುಂಡು 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾಳ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾಳ್ನುಡಿ 'ನಾಟ್ನುಡಿ' ನೋ.

ನಾಳ್ಮಾತು, ನಾಣ್ಮಾತು (ನಾ). =ನಾಟ್ನುಡಿ : ಎಲೆಲೇ ಉಳ್ಳುದ ನಾಡೆ ಕೊಳ್ಳಿಗೊಳುವರ್ ನೋಡೆಂಬ ನಾಳ್ಮಾತಿದೇಂ (ರತ್ನಾಶ. ೩೩). **ನಾಣ್ಮಾತು:** ಎನ್ನಯ ನುಡಿಯಂ ಕೊಂಡೀ ಕನ್ನೆಯನೊಲ್ದಿತ್ತೆಯೆಂಬುದದು ವಿಕ್ರಯದೋಷನ್ನಿನಗೆ ಬರ್ಕುಮೆಂತೆನೆ ರನ್ನಮನಳಿಗಿತ್ತರೆಂಬ ನಾಣ್ಮಾತಿನವೋಲ್ (ದಶಕು. ೮–೧೨೫).

[ನಾಳ್$_2$ (<ನಾಡು)+ಮಾತು$_1$]

ನಾಳ್ಪ್ರಭು 'ನಾಟ್ಪ್ರಭು' ನೋ.

ನಾಱು$_1$, ನಾರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಾರ್ಪ, ನಾರ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಗಮಗಮಿಸು ; ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು : ರಾಜಾನ್ನದ ಕೂೞುಂ ಪೆಸಱ ತೊವೆಯುಂ ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದಾಮೋದಸುಗಂಧಪರಿಮಳಂ ನಾರ್ಪ ತುಪ್ಪಮುಂ . . . ಭಟ್ಟಾರರ್ಗೆ ಬಡ್ಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮–೧೫) ; ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯೊಯ್ಯನಾಗೆ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕಂಪು ನಾಱೆ . . . ಗುಣಾರ್ಣವಂ ನೆಱೆಯೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೧೧೦) ; ಪೀತವರ್ಣದ ಮಣ್ ಆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದತ್ತ ಪಡುವ ಮೊಗೆವಂತಪ್ಪ ಧಾರೆ ಲೋಹಗಂಧಂ ನಾಱುಗುಮುಪ್ಪಕ್ಕುಂ (ಜಿಟ್ಟಮ. ೧೧–೨೯) ; ಯಾತಱಿದು ಹೂವೇನು ನಾತರದು ಸಾಲದೆ ಜಾತಿ ವಿಜಾತಿಯೆನಬೇಡ ದೇವನೊಲಿದಾತನೇ ಜಾತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೮). ೨. ದುರ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು; ದುರ್ಗಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : "ನಾಱು—ದುರ್ಗಂಧೇ, ಆರ್ದ್ರೀಕರಣೇ ಚ (ನನೆಯಿಸು)" (ಶಮಧಾ) ; ಸಿಡಿಲ್ದ ನೆತ್ತರೊಳ್ ಪೊರೆದು ನಿರಂತರಂ ಪೊಲಸು ನಾಱುವ ಮೆಯ್ಯನೆ ಕರ್ಚಲೆಂದು ಚಚ್ಚರಮಪರಾಂಬುರಾಶಿಗಿೞಿವಂತಿೞಿದಂ ಕಮಳೈಕಬಾಂಧವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧–೫೧); ಕಾಡಪಂದಿಗಳ ಬಲ್ನೆಣದಿಂ ಪೊಲಸಟ್ಟು ನಾರ್ಪ ಜೇವಡೆಗಳ ಪುಣ್ಗಳಿಂ ತೊರೆವ ನೆತ್ತರ ಕಯ್ನಡುಗಲ್ಕೆ

(ಶಾದಂಪು. ೧೮೩); ಶಾಗೆಯ ಗೂಡಿನ ಗಂಧಂ ನಾಱುವೊಡಂ ಮನ ವಿಕ್ಕ್ರುವೊಡಂ ಹಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದು ಮರಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೨); ಬುಡುಬುಡಿಸುವೇಱಾನಲಿ ದಱವ್ರ್ರಣದೊಡನೆ ಸೂಸುವ ಬಸೆಯ ನಾಱುವ ಮೊಡೆವೆಣನ . . . ಹೆಣಸಾಲುಗಳ ಸಂದಣಿಯೆಡವಿಯ ಕಂಡಿ ವರು ನಿನ್ನವರಹರಿ ನೋಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೪); ನೀಱಿಗೆ ರೋಗ ಬಂದಾಗೊಮ್ಮೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ನಾಱುತಿಹುದು(ಭರತ.೩-೬೫-೩೨). **ನಾರು₁:** ೨. ಆವಾಗ ನಾರುವ ಮೈಯ ಬಿಟ್ಟು ತೋರಿ ನಲಿಯುವ ಕಾಲು ಕೈಯ್ಯ ಕೋರೆಯ ಮಸಿಯುತ ಕೊಸರಿಕೊಂಡಸುರನ್ನ ಉದರದ ಬಗೆ ದಂಥ ಅದ್ಭುತಮಹಿಮ ತಾ (ಕನಾಕ. ೨೮೨); ದುರ್ವಾಸನೆ ನಾರದಲ್ಲಿ ಅಹಂಕಾರ ಸೇರದಲ್ಲಿ (ಅರಳು. ೩೮೭-೧೦); ನೀರುಳ್ಳಿಯನು ಕಚ್ಚಿ ಬಾಯಿ ನಾರುವುದೆಂದು ದೂರಿದರದಕಾವ ಕುಂದು(ಇಂಚಾಪ. ೯೬-೬೯); ಸಮುದ್ರವು ಉಪ್ಪಾಗಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳು ಉಂಟು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಜಂತುಗಳ ಕಳೇಬರಗಳಿಂದ ದುರ್ಗಂಧ ನಾರುವದಿಲ್ಲ (ಅಸಂಶ. ೫೪ ಟೀಕು); ನೀರಾದರೂ ನಾರಬಾರದು (ಗಾದೆ); ಕಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಾರುವ ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ (ಗಾದೆ). **೩. (ಆಲಂ)** ಮುಗಿಯದಿರು; ಉಳಿದಿರು: ಎಷ್ಟು ಕೆಲಸ ಹಾಗೇ ನಾರ್ತಾ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಮುಕಿಪೂ. ೧೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನಾಱು; ತುಳು. ಕೊಡ. ನಾರ್]

ನಾಱು₂ (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದೆಮಾಡು: "ನಾಱು—ದುರ್ಗಂಧೇ, ಅದ್ರೀಕರಣೇ ಚ (ನನೆಯಿಸು)" (ಶಮಧಾ). [?]

ನಾಱುಂಬೇಳೆ, ನಾರಂಬೇಳೆ, ನಾರುಂಬೇಳೆ, ನಾರುಬೇಳೆ, ನಾಱುಬೇಳೆ (ನಾ). ಆಡಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ; ಅಜಗಂಧಿಕೆ: ನಾಱುಂಬೇಳೆ, ಹೊಂಗೆಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಇಷ್ಟನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕವ ಒಂದು ಬಳ್ಳ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ ಅಷ್ಟಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಸಿ ಕೊಡಲು ಉದರಶೂಲೆ . . . ಪರಿಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೯೫); ಹಿರೀಮದ್ದಿನ ಗೆಣಸು, ನಾಱುಂಬೇಳೆಬೇರು, ಬಜೆ . . . ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವನು ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೧). **ನಾರಂಬೇಳೆ:** ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ನಾರಂಬೇಳೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತು ಹಲವಂ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ ೪ ತೂಕವಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಸಠವೈ. ೨೧೭); ತಿಲಪರ್ಣಿಕಾ (ನಾರಂಬೇಳೆ) (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೪-೭೬); ನಾರಂಬೇಳೆ ತಿಲಾಕ್ಷೀರಬೇರಂ ತಂದು ಹಾಲೊಳರೆದು ಹಾಲೊಳ್ಬೆರಸಿ ಕುಡಿದಡೆ ಮುಟ್ಟಾಗದೆ ಇದ್ದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಾಗುವಳು (ಕಾಮಶಾ. ೧೧-೨೭೮). **ನಾರುಂಬೇಳೆ:** "ಬರ್ಬರಾ—ಬರ್ಬರಿ, ನಾರುಂಬೇಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೫). **ನಾರುಬೇಳೆ:** "ನಾರುಬೇಳೆ, ಅಜನಿ" (ಅಕಾಶಿ. ೧-೬); "ಅಜಗಂಧ - ಅಜಗಂಧಿ; ನಾರುಬೇಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೬). **ನಾಱುಬೇಳೆ:** ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆಗೆ: —ನಾಱುಬೇಳೆ, ಅಗುಳಶುಂಠಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಈ ಮೂಱನ್ನೂ ಕಷಾಯವಂ ಕಾಸಿ . . . ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೧). [ನಾಱು₁+ಬೇಳೆ₂]

ನಾಱುಬೇಳೆ 'ನಾಱುಂಬೇಳೆ' ನೋ.

ನಾಟ್, ನಾಣ್₂, ನಾಳ್₂, ನಾಳು (ನಾ). ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ನಾಡು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ: ಕೊಂಡು ಪೋದ ಭಂಡಮಂ ಮಾಱು ಪೆಱದಂ ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಟಪೂರ್ವಮಪ್ಪ ಭಂಡಮಂ ತೀವಿ ಕೊಂಡು . . . ಬಂದಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೧-೨೫). 'ನಾಟ್ಗಾದೆ', 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡ' ಪರಾ. **ನಾಣ್₂:** 'ನಾಣ್ಣುಡಿ', 'ನಾಣ್ಬಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ನಾಳ್₂:** 'ನಾಳ್ಗತೆ', 'ನಾಳ್ನುಡಿ' ಪರಾ. **ನಾಳು:** 'ನಾಳುಪ್ರಭು' ಪರಾ.

ನಾಟ್ಕಳ್, ನಾರ್ಕಳ್, ನಾಟ್ಗಳ್ (ಬಹುವ): ಅರುವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಳ್-ಮಕ್ಕಳ್, ನಾಟ್ಕಳ್, ಕೋಟ್ಕಳ್ (ಶಮದ. ೧೦೧ ಪ್ರಯೋ); ಎನಿತುಂ ನಾರ್ಕಳನೂರ್ಗ್ಗಳಂ ಪ್ರಜೆಗಳಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ಮಾಡಿದಂ ವಿನಯಾದಿತ್ಯ ನೃಪಾಳ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೮; 1143); ಕೆಲದೂರ್ಗಳುಮಂ ನಾಟ್ಗಳುಮಂ ಕೊಟಲ್ಕು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೨೦). [<ನಾಡು]

ನಾಟ (ನಾ). ಮೋಸವಾದುದು; ಕೃತಕವಾದುದು: ಅದ ವಿರೋಧಮಾಗದಿರದಾಗಲೊಡಂ ಬಱಕೇನನಾದೊಡಂ ಮಾಡುವಮೆ ನ್ನೋರ್ಪವು ಪಾಸಗೆ ನಾಟಮನುಳ್ಳ ವಿತ್ತಪಂ ಬೇಡಿದ ದಾಯಮಂ ಕುಡುವವೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮); ಜಟಕೆ ನಾಟ ನುಡಿ ತುಂಬು ಕಳ್ಳನೊಳುಂಟು ನಾಟವಾಸಗೆ ಕುಳಂ ಲತೆಯೊಳ್ ಚ್ಛಳಂ (ಸಂಜೀವ. ೨೩). 'ನಾಟವಾಸಗೆ' ಪರಾ. [←ತಮಿ. ನಾಟ್]

Δ **ನಾಟಲ್** 'ನಾನಲ್' ನೋ.

ನಾಟವಾಸಗೆ, ನಾಳವಾಸಿಗೆ (ನಾ). ಕಳ್ಳ ದಾಳ; ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ದಾಳ: "ನಾಟವಾಸಗೆ=ಕಳ್ಳವಾಸಗೆ; (ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳ್ 'ನಾಳಂ' ಚ್ಛಳಂ)" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); ನಾಟವಾಸಗೆಗಳಂ ಮುನ್ನಮೆ ಸಮಕಟ್ಟಿ ತಾಮುಮಾಮುಂ ಕೆಲವು ದಿವಸಂ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಿರ್ಪಂ ಬರ್ಕೆಂದು ಬಱಯನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೮ ವ); ಶಕುನಿಯೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯೆಂದಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ದ್ಯೂತದೊಳತಿಪ್ರೀತನಪ್ಪುದಱಂ ನಾಟವಾಸಗೆಗಳಂ ಸಮೆದುಪಾಯಾಂತರದಿಂ . . . ಧನಮಂ ಗೆಲ್ವಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೨೧ ವ); ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಂದಮೆರ್ದು ಪೋಗಿ ಗೂಢದೊಳ್ನಾಟವಾಸಗೆಗಳಂ ಸಮೆಯಿಸಿ . . . ಪಾಂಡವರಂ ಬರಿಸಿ(ಬಂಪರಿ.೧೧-೨೩ ವ); ಮಾಡಿದ ನಾಟವಾಸಗೆಯ ದೂಸಱನಾಯ್ತು ಧರಿತ್ರಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೩). **ನಾಳವಾಸಿಗೆ:** ನಾಳವಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಕುರುಪತಿ ಕೌಳಿಕಾಱನ ತೆಱದಿ ಪಾಂಡವರಾಳುವಿಗೆಯನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೯-೪೦). 'ಕಳ್ಳವಾಸಗೆ'₂ ಪರಾ. [ನಾಟ+ಪಾಸಗೆ₂ (<ಪಾಸಂಗೆ)]

ನಾಟಿ₁ (ನಾ). ಗಳಿಗೆ; ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷದಷ್ಟು ಕಾಲ: "ನಾಟಿಯೆಂದು ಗಟಿಗೆ" (ಕಶಸಾ. ೧೩-೨೫೦); "ನಾಟಿ ನಾಡಿ ಗಾಯ್ತ್ರಿವು ಘಟಿಗೆ" (ಸಂಜೀವ. ೨೨); ಮೂಟಿ, ಬೋಟಿ, ನಾಟಿ, (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ನಾಡೀ]

ನಾಟಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ನಾಟಿಯುಳ್ ಮೂವತ್ತುಗಣ್ಡುಗ ಭತ್ತ ಪಡೆಯ ತೆಱುವೊದು (ಇಆ. XIV, ೨೩೩-೬೫; ಸು. ೯ನೆಯ ಶತ). [?]

ನಾಟಿಕೆ, ನಾಳಿಗೆ, ನಾಟಿಗೆ (ನಾ). ಗಳಿಗೆ; ಘಟಿಕೆ: ಉದಯಂಬರೆ ಬಂದ ವಿಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ತಾನೆನಿತನೆ ಸಲ್ಲು ಮುನ್ನನಿತೆ ನಾಟಿಕೆ ಜನ್ಮಘಟೀ ಪ್ರಮಾಣಮಾ ದಿನ ರಜನೀಪ್ರಮಾಣದನುಪಾತನದಿಂ ನಿಜಲಗ್ನಸಂಜ್ಞೆಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೩-೧೯). **ನಾಳಿಗೆ:** "ನಾಳಿಗೆ - ನಾಡಿಕಾ=ಗಳಿಗೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೧). **ನಾಟಿಗೆ:** "ನಾಡಿಕೆಗೆ ನಾಟಿಗೆಯೆನಿಪ್ಪುದು" (ಸಂಜೀವ. ೨೨); ನಾಡಿಕಾ - ನಾಟಿಗೆ (ನಾಟಿಗೆಯೆಂದು ಘಟಿಗೆ) (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನಾಡಿಕಾ]

ನಾಟಿಗೆ 'ನಾಟಿಕೆ' ನೋ.

ನಾಟ್ಕಡಿಗಟಿ 'ನಾಟ್ಕಡೆಗಟಿ' ನೋ.

ನಾಟ್ಕಡಿಗಟಿ 'ನಾಟ್ಕಡೆಗಟಿ' ನೋ.

ನಾಟ್ಕಡಿಪೋಗು 'ನಾಟ್ಕಡೆಪೋಗು' ನೋ.

ನಾಟ್ಕಡಿಪೋಗು 'ನಾಟ್ಕಡೆಪೋಗು' ನೋ.

ನಾಟ್ಕಡೆ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಕಡೆ,—ಗಡಿ : "ನಾಡ ಕಡೆ ನಾಟ್ಕಡೆ . . . ಆಯ್ತು" (ಸಂಜೀಪ. ೨೧); ನಾಟ್ಪಗರಣಂ, ನಾಟ್ಕಡೆ, ಕೋಟ್ಬುಟ್ಟು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧೯ ಉದಾ) ; ಡಕಾರಕ್ಕಾದೇಶವಾದ ಟಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಂ . . . ನಾಡಕಡೆ=ನಾಟ್ಕಡೆ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ).

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ಕಡೆ$_3$]

ನಾಟ್ಕಡೆಗಱಿ, ನಾಟ್ಕಡಿಗಱು, ನಾಟ್ಕಡಿಗಱಿ, ನಾಟ್ಗಡಿಗಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು; ನಾಡಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗು; ಗಡೀಪಾರಾಗು : ನಾಟ್ಕಡೆಗಱಿದುಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಟ್ಕಡಿಗಡಿದಡೆ] ಬೇರಂ ಬಿಟ್ಕೆಯುಮಂ ತಿಂದು (ಗದಾಯು. ೬-೩೫). **ನಾಟ್ಕಡಿಗಱು** : ೨. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕು ; ದೇಶ ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡು : ಏಟ್ಕಟ್ಟನೆಱಿದು ನಿಮ್ಮಂ ನಾಟ್ಕಡಿಗಱುದೊಡೆ ಮದೀಯ ನಾಥಂ ಬೇರಂ ಬಿಟ್ಕೆಯನೆ ತಿಂದ ದೆವಸದೊಳಟ್ಕಡಿದ ಬೀರವಿಾಗಳೀಂ ಪೊಸತಾಯ್ತೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೮). **ನಾಟ್ಕಡಿಗಱಿ** : ೨. ಆಕ್ರೋಶಂಗೆಯ್ದು ಕಪಿಳಂಗರಸಂ ಮುೞಿದು ನಾಲ್ಕ[ಟ್ಕ]ಡಿಗಱಿದಂ (ಚಾವುಂಪು.೧೯೩). **ನಾಟ್ಗಡಿಗಱಿ** : ೨. ಪಡೆವಳ್ಳರ್ ನೃಪಗುಣಮಂ ಬಿಡದೆ ನಾಟ್ಗಡಿಗಱಿವ ತೆಱದೆ ನಡೆ ನಡೆಯೆಂಬರ್ (ಆದಿಂಪೂ. ೫೫೬). ℙ ಇದು 'ನಾಟ್ಕಡಿಗಱಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.

[ನಾಟ್ಕಡೆ+ಕಱಿ$_1$(<ಕಱು$_1$)]

ನಾಟ್ಕಡೆವೋಗು, ನಾಳ್ಕಡಿವೋಗು, ನಾಟ್ಕಡಿಪೋಗು, ನಾಟ್ಕಡಿವೋಗು(ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗು; ಗಡೀಪಾರಾಗು: ಕಾಟ್ಕಿಚ್ಚು ತಗುಳೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಕೋಟ್ಬುಟ್ಟಿ ವನದ್ವಿಪೇಂದ್ರಚಯಮತಿಭಯದಿಂ ನೀಟ್ಕರಿಸಿ ನಿಲ್ಲದೆನಸುಂ ನಾಟ್ಕಡೆವೋಪಂತೆ ಪೋಪುದೀ ನಗತಟದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೮). ೨. ಹಾಳಾಗು; ನಷ್ಟವಾಗು : ಮಸುಳೆ ನಿಜಾನ್ವವಾಯ ಮಹಿಮೋನ್ನತಿ ನಾಟ್ಕಡೆವೋಗೆ ಪಾೞಿಯುಂ ಪಸುಗೆಯುಂ . . . ಭೂಚರರ್ಗೆ ಖೇಚರ ನೀಂ ಚರನಾಗಿ ಬರ್ಪುದೇ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೩೬). **ನಾಳ್ಕಡಿವೋಗು** : ೧. ಪಡೆಮಾತೇಂ ಗಳಗಂಗೆಗೊಣ್ಡ ಪುರದಾ ಚೋಳಂ ಜಯಗೊಣ್ಡ ನಾಳ್ಕಡಿವೋದಂ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೬೬-೨೩ ; 1080). **ನಾಟ್ಕಡಿಪೋಗು** : ೧. ಅರಸಂ ನಾಲ್ಕ[ಟ್ಕ]ಡಿಪೋಗವೇೞ್ದೊಡೆ ಭಯಂಗೊಂಡೆನ್ನನಾ ಸಾಧು ತಂದರಸಂಗೊಪ್ಪಿಸಿ ಪೋದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೩೫). **ನಾಟ್ಕಡಿವೋಗು** : ೨. ಆಳವಾಳದೊಳಮರತರುಣಿಯರದಕೆ ಪೊಯ್ವಮರ್ದನುಂಡು ನಂಜು ನಾಟ್ಕಡಿವೋಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೨ ಪ).

[ನಾಟ್ಕಡೆ+ಪೋಗು$_1$]

ನಾಟ್ಗಡಿಗಱಿ 'ನಾಟ್ಕಡೆಗಱಿ' ನೋ.

ನಾಟ್ಗಮುಂಡು 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾಟ್ಗಮುಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾಟ್ಗಾದೆ, ನಾಣ್ಗಾದೆ, ನಾರ್ಗಾದೆ, ನಾಳ್ಗಾದೆ (ನಾ). ೧. ಜನಜನಿತವಾದ ಗಾದೆ; ನಾಣ್ಣುಡಿ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ : ಕೊಳಲ ಸತ್ವಮಿಲ್ಲದೊರಲಂ ನುಂಗಿದರೆಂಬ ನಾಟ್ಗಾದೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೩) ; ಆವಿಷ್ಕೃತಂ ಮಾಡಿದಂ ದೇವಂಗಾಱದೆ ಧರ್ಮಿಯಂ ಬಡಿದರೆಂಬೀ ಸಂದ ನಾಟ್ಗಾದೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೮೬). **ನಾಣ್ಗಾದೆ** : ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ಅಲ್ಪವಿಚಾರ : ಕಾದಿ ಕೊಂಬುದು ಪಾಳುನಾಡೆಂಬುದೆಂದು ನಾಣ್ಗಾದೆಯಂ ನೀವೆಸಗಬೇಡ (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೯೧) ; ನಾಣ್ಗಾದೆಯಲ್ತು . . . ಹರಿಗಳಂ ಕುವರರೆಯ್ದೆ ಮೇಗಣ್ಗೆ ಭೋಂಕೆನಲಡರಿ ಬಿದಿಯನಲರ್ವೊಡೆಯ ಮೆಯ್ಗಣ್ಗರುವರಂ ಜಱಿದರು (ಭಾಪಚಿಂ. ೮-೪) ; ಚೆಲ್ವಪೆಣ್ಗಳೆಯ್ತರುತಿರ್ದರೀಶನೆಡೆಗೇನವರು ನಾಣ್ಗಾದೆಯನಿತರವರೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೩-೨೬). **ನಾರ್ಗಾದೆ** : ೧. ಆದರದಿಂದಂ ಬೋಧರ್ ಬೋಧರನಪ್ಪಿದೊಡೆ ಬೂದಿ ಬೂದಿಯೆ ನಾಱುತ್ತಾದಮೆನಲ್ಕೆಗಳ್ದ ನಾರ್ಗಾದೆಗೆ ದೊರೆ ಸಮಯಧರ್ಮದೆಡೆಗುಱುದವರ್ಗಳ್ (ಸಮಪ. ೪-೮೯). **ನಾಳ್ಗಾದೆ** : ೧. ಕಾಮಿಗಳ್ ಕಣ್ಗಾಣರೆಂಬ ನಾಳ್ಗಾದೆ ಪುಸಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೦). [ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ಗಾದೆ]

ನಾಟ್ಗಾಮಿಗ, ನಾಳ್ಗಾಮಿಗ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಗ್ರಾಮಸ್ಥ : ದಟ್ಟಗೆಱೆಗಳ ಎಡೆನಾಡ ಗಾಮುಂ . . . ಕಲಿಮ್ಮಾರಾನೆಱಿದು ಕೊಣ್ಡಾಳುತ್ತಿರೆ ಕಣ್ಡು ನಾಟ್ಗಾಮಿಗರ್ಕಳುಂ ನಿನ್ದು ವಸವೂರ ಎಱಾದು ಕೊಟ್ಟಯಂ ಕೊಳ್ವಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧-೩ ; 797 ?). **ನಾಳ್ಗಾಮಿಗ** : ಬಿಟ್ಟಗ ಎಱೆಗೆ ಗೊಳ್ಳಿನಾಡ ನಾಳ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨ ; ಸು. 800). [ನಾಟ್ (<ನಾಡು)+ಗಾಮಿಗ]

ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡ, ನಾರ್ಗಾಮುಂಡ, ನಾರ್ಗಾವುಂಡ, ನಾಳ್ಗಾಮುಂಡ, ನಾಳ್ಗಾವುಂಡ, ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_1$, ನಾಟ್ಗಾವುಂಡ (ನಾ). ದೇಶ ಭಾಗದ ಒಡೆಯ ; ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿ ; ನಾಡಿನ ಮುಖಂಡ : ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡನುಮಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಇ. XIV, ೧೯೧-೪೯ ; 725) ; ರಣಪಾರಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಅನ್ದ ಮಾಸಲ ಉತ್ತಮಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ನವಿಲೂರ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ (ಎಕ. II, ೩೫-೮ ; ಸು. 800) ; ಇ ಕೊಡಱ್ಗಿಯ ಬಳಸಿದೋರ್ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡ ಬಿಯಳನುಂ ಪಿರಿಯಮುಗುೞಿಯ ಕೊಮರಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೩-೧೨; 899 ?). **ನಾರ್ಗಾಮುಂಡ** : ಬೆಳ್ವೊಲ ಮೂನೂಱ ನಾರ್ಗ್ಗಾಮುಣ್ಡಂ ತೊಣ್ಡಯ್ಯನುಂ (ಎಇ. XIV, ೩೬೫-೧೪ ; 945). **ನಾರ್ಗಾವುಂಡ** : ಭಾವಿಸೆ ಮುಗುನ್ದ ಮೂ[ವ]ತ್ತರ್ಕ್ಕೀ ವಸುಧೆಗೆ ತಿಳಕಮದ[ಱ]ನಾರ್ಗ್ಗಾವುಣ್ಡಂ ಚಾವುಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೪೨ ; 1045) ; ನಾರ್ಗಾವುಣ್ಡ ಭೂಮಿ ೨೦೦೦ ಗೃಹೇಹಸ್ತ ೪೦ (ಇಆ. XIV, ೧೪೧-೨೬; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). **ನಾಳ್ಗಾಮುಂಡ** : (ಲೋಕಸ. ೩೬). **ನಾಳ್ಗಾವುಂಡ** : ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದನ್ದು ಮುಳುಗುನ್ದಪನ್ನೆರಡಱೊಳಗೆ ವೆಲೆಯ ಪೊಸವೂರೊಳ್ನಾಳ್ಗಾವುಣ್ಡಂ ಕೊಱಲಗುನ್ದಂ . . . ಪೊಸವೂರ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಟ್ಟವರ್ಧ್ಧನದ ತೋಣ್ಟ ವೊನ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೬-೧೩ ; 995). **ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_1$** : ಬೆಳ್ವಂವ್ವಾಡಿಯ ಗೊಟ್ಟವಾಡಿಯ ಇನ್ತಿನಿತು ಮೂಱರ್ ಕಲ್ಗ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗಳ್ಗಂ ತಂಭುಲಶ್ರಾವಣಗೆಯ್ದು ಒಡಂಭಡಿಸಿ ಕೊಣ್ಡದು (ಎಕ.XII, ನಂಜನ. ೨೬೯-೯೬ ; 904) ; ಇದಕ್ಕೆ ಸಕಿಳೆ ಬೆಳ್ಗನ್ದೂರುಂ ಕಿಱುವೆಳ್ಗನ್ದೂರುಂ . . . ಎಡೆನಾಡ ಮುವನ್ನಾರ್ಟ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗಳುಂ ಸಕ್ಕಿ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೫೫-೯ ; 970 ?). **ನಾಟ್ಗಾವುಂಡ** : ನಾಡ ಆಱುಗೇಱಿಯ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡ X X X ಗೆಲ್ಲೂರ ಮಾರಗಾವುಣ್ಡ . . . ತುಱುಗಳೊಳ್ಸತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೨೨-೩ ; 963) ; ಶ್ರೀಧರಯ್ಯನುಂ ನಾಡುಂ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡಂ ಸಿನ್ದಗಾವುಣ್ಡನುಮಿಟ್ಟು ಸತ್ತಿವಂಗಲದ ಭೂಮಿಯ ಸಮ್ಮನ್ದಂ ಮಾರಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ.೧೧೧-೫ ; 997). [ನಾಟ್ (<ನಾಡು)+ಗಾಮುಂಡ]

ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_1$ 'ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ನಾಟ್ಗಾಮುಂಡು$_2$, ನಟ್ಗಿವುಂಡು, ನಾರ್ಗವುಂಡು, ನಾರ್ಗಾಮುಂಡು, ನಾರ್ಗಾವುಂಡು, ನಾರ್ಗೌಡು, ನಾಳ್ಗಾವುಂಡು, ನಾಟ್ಗಿಮುಂಡು, ನಾಟ್ಗಾವುಂಡು (ನಾ). ನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರ ; ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರ : ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಗಾಮುಣ್ಡಱ್ಗಂ ಕೊಣ್ಣುಣಿಗನ್ನಾಡ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡು ಕಿಱುವುಸುವೂರುಮಂ ಕಲ್ನಾಡುಗೊಟ್ಟರ್

(ಎಕ.IV,ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೩-೧೧; ಸು. 910). **ನಟ್ಗವುಂಡು**: 'ನಟ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾರ್ಗವುಂಡು**: 'ನಾರ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾರ್ಗಾಮುುಂಡು** : 'ನಾರ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾರ್ಗಾವುಂಡು** : 'ನಾರ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾಗೌಁಡು** : ಮಡಲೂರ ಸಾತಗೌಉಡನ ಮಗನು ಚೌಡಗೌವುಡಂ ನಾಗ್ಗೌಁಡುಗ್ಗಁವುಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಇ. IV, ೪೮-೨೦ ; 1247). **ನಾಳ್ಗಾವುಂಡು** : 'ನಾಳ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾಟ್ಗಮುುಂಡು**: 'ನಾಟ್ಗಮುುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡು**: 'ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ.

[ನಾಟು (<ನಾಡು) + ಗಾಮುುಂಡು$_2$]

ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್, ನಟ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್, ನಾರ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್, ನಾರ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್, ನಾರ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್, ನಾಳ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್, ನಾಟ್ಗಮುುಂಡುಗೆಯ್, ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು ; ದೇಶಭಾಗದ ಒಡೆತನವನ್ನು ಮಾಡು : ಶಂಕರಂ ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯೆ (ಎಇ. VII, ೨೧೩-೧೫ ; 874) ; ಶ್ರೀಮತ್ ಬೊ (?) ಟಗದಿ ತಲೆಯುಂ ರಾಜಯ್ಯನುಂ ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಇಆ. XII, ೨೭೧-೧೨ ; 973) ; ಬಾಸವುರ ನೂಱ ನಾಲ್ವತ್ತರ್ಕ್ಕಁ ಮಲ್ಲರಸಂ ನಾಟುಗ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೫-೭ ; 1055). **ನಟ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್** : ಜವನ್ನೆಶಮಿ ಬ[ನ]ವಸಿನಾಡನಾಳೆ ಬಿಟ್ಟಿಗ ನಟ್ಗವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ . . . ಕೂದಲಿಯನಿಱುದು . . . ಮಸೆಯರ ಗಡಿ ತುಱುವನೆಳಿಸಿದೋರಣದೊಳ್ಪಟ್ಟು ಸುಗತಿಗೆ ಸನ್ದೊನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೦೨-೨ ; 955). ℙ ಇದು 'ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ನಾರ್ಗವುಂಡುಗೆಯ್** : ಬನ್ದಣಿಕೆಯ ಸತ್ತರಱ ನಾಗಾರ್ಜ್ಜುನನ ನಾರ್ಗ್ಗವುಣ್ಡುಗೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೭ ; 999). **ನಾರ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್** : ಸಾಮನ್ತ ಬನ್ದಣಿಕೆಯ ಬೊಪ್ಪರಸಂ ನಾರ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಇ. IV, ೩-೧೫ ; 1114). **ನಾರ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್** : ಬನ್ದಣಿಕೆಯ ಬೊಪ್ಪ ನಾರ್ಗ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೫-೮ ; 1084). **ನಾಳ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್** : ಬಿನ್ನವುರಂ ೧೨ ಮುಚ್ಚುಁನೂರು ೧೨ ಅಂತು ೫೪ ಬಾಡವುಮಂ ಚಳಿಕೆ ಅಯ್ಯ ಹರಸಂ ನಾಳ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯-೭ ; 1043). **ನಾಟ್ಗಮುುಂಡುಗೆಯ್** : ಪುಂಗೆಱೆ ಮುನೂಱುಮ ಕುಪ್ಪೆಯರಸರಾಳೆ ಮಣಲೆರಗಾಡಿಗ ನಾಟ್ಗಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಕಇ. I, ೧೪-೫ ; ಸು. 866). **ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್** : ಬಿಜ್ಜಂ ನಾಟುಗ್ಗಾ[ವು]ಣ್ಡುಗೆಯೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೫-೧೦ ; 904) ; ಚಿಡ್ಡಾರಾಳ್ಗೆಯೆಪ್ಪತ್ತರ್ಕಂ ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯ ಬಾಱಗೆ ಸಹಿತ ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ಯೆ ಗಿಂಗಿಟಿಯುರ್ಗ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಮೈಆ೨. ೧೯೨೯, ೭೮-೮ ; 1179 ?). [ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡ 'ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡ' ನೋ.

ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡಪಂತ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಗೌಡಿಕೆಯ ಅಧಿಕಾರ,— ಪದವಿ : ಶ್ರೀಕಲಿವಿಟ್ಟರಸರ ಬೆಸದೊಳತೀತನಾದೊಡಾತನ ಗಾವುಣ್ಡಗರಸನ್ನಾಁಟುಗ್ಗಾವುಣ್ಡಪಂತಮನಿತ್ತೊಡೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಟುಗ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೨. ೨೧೯-೧೧ ; 918). 'ಗಾವುಂಡಪಂತ' ಪರಾ. [ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡ (<ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡ) + ಪಂತ$_2$]

ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡು 'ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡು$_2$' ನೋ.

ನಾಟುಗ್ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ 'ನಾಟುಗ್ಗಾಮುುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಾಟ್ಜೋಡೆ (ನಾ.) ಊರ ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ನಾಡಾಡಿಯಾದ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : ಧರಣೀನಂದನ ಗೇಹದೊಳ್ ಧರಣಿಜತ್ರಿಂಶಾಂಶಕಂ ಲಗ್ನವಾಗಿರೆ ದೋಷಾಕರನಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಕೊಡಗೂಸಾಗಿರ್ದು ನಾಟ್ಜೋಡೆ (ಜಾತಕ. ೨೨-೩); ಪಾತಕಿ ನಾಣಿಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಬೂತು ನಾಟ್ಜೋಡೆಯವಳ್ಗ ದಕ್ಕ್ಯಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೧೦೪); ಕೌಮುದಿಯೆಂಬ ಪೊಚ್ಚಪೊಸವೆಣ್ಣೇನೆಂಬ ನಾಟ್ಜೋಡೆಯೋ (ರಸರ. ೪-೨೪೩).

[ನಾಟ್ (<ನಾಡು) + ಜೋಡೆ]

ನಾಟ್ತುಡುಗುಣಿ (ನಾ.) ನಾಡಾಡಿಯಾದ ಕಳ್ಳ : ಡಕಾರಕ್ಕಾದೇಶಮಾದ ಟಟಿಕ್ಕೆ . . . ನಾಟ್ಪಿಗರಣಂ ; ನಾಟ್ತುಡುಗುಣಿ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ). [ನಾಟ್ (<ನಾಡು) + ತುಡುಗುಣಿ]

ನಾಟ್ತೊಲೆ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಜೆಯ ತೊಲೆ : ನಾಟ್ತೊಲೆ, ನಾಟ್ಪಿಗರಣಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೦ ಪ್ರಯೋ).

[ನಾಟ್ (<ನಾಡು) + ತೊಲೆ$_3$]

ನಾಟ್ನುಡಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಡುಮುಳಿಸಿಂದೆ ಬಯ್ದಡೆ ದಿಟಂಬಿಡಿ ತಾನೆ ಕನಲ್ದು ಬಯ್ದು ನಾಟ್ನುಡಿದಡೆ ಪೋಲೆಯುಂ ಜವನುಮಾತನ ಬಾಳ್ಕೆಯ ಲೆಕ್ಕದೋಲೆಯುಂ ತೊಡದು ಬಿಸುಟ್ಟನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೭-೩೦ ; 1177). [?]

ನಾಟ್ನುಡಿ, ನಾಣ್ಣುಡಿ, ನಾಣ್ನುಡಿ, ನಾನ್ನುಡಿ, ನಾಳ್ನುಡಿ (ನಾ). ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಮಾತು ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಕ್ಯ; ಗಾದೆ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ: ನುಡಿಗಳೊಡಂಬಡಲ್ ಬಗೆದವೋಲ್ ಬಗೆಯುಂ ಮಿಗಲೀಯದೊಂದೆ ನಾಟ್ನು[ಪಾಠಾಂ.ಣ್ನು]ಡಿಯ ಬೆಡಂಗೆ ಕನ್ನಡದ ಮಾತಿನೊಳ್ (ಕವಿಮಾ. ೧-೧೪೯) ; ನನ್ನಿಯೊಡುದು ಸುತಂಗೆ ಕಥೆವೇಟ್ದರೆಂಬ ನಾಟ್ನುಡಿ ಜಗದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೧೪) ; ಪೊಕ್ಕುಱಯಲ್ ಪೋಗಿ ಮೂಗರಿವಡೆದರ್ ಎಂಬ ನಾಟ್ನುಡಿ ತನ್ನೊಳ್ ಸನ್ನಿದಮಾದುದು (ಪಂಚತಂ. ೭೬-೧೭) ; ದೇವ ನೀಂ ಕೊಟ್ಟ ಕುನ್ನಿ ಬೆಳೆವೆಳೆಯೆ ನಾಯಾಯ್ತೆಂಬ ನಾಟ್ನುಡಿಯಂ ನನ್ನಿ ಮಾಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೨); ಊರ ಸೀರೆಗಗಸಂ ಬಡಿವೆತ್ತನೆನಿಪ್ಪ ಜನದ ನಾಟ್ನುಡಿ ನಿನಗಾಗಲ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೬-೭) ; ಜಗದೊಳ್ಸನ್ನಿದಮಾದ ನಾಟ್ನುಡಿಗಳಂ ಛಂದಕ್ಕೆ ಬರ್ಪಂತೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾತಾಡುವ ಬಲ್ಮೆ . . . ಇನ್ನಾವಂಗೆ ಪುಣ್ಯೈಕಭಾಗಿಗೆ ಸೈಪಿಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಮಾತನೆ ವಲಂ ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೯). **ನಾಣ್ಣುಡಿ**: ಪೆಣನನಿಱುದು ಪಗೆಗೊಂಡರೆಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯಂ ನನ್ನಿ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೯ ಪ) ; ಪರದರೊಳ್ಮರುಳಿಲ್ಲ ಸೂಳೆ ಸಾಧುವಲ್ಲ ಎಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯುಂಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭೮) ; ಕೂಳ ಭಣಗಿಗೆ ನೆರವು ತಪ್ಪಿದುದೆಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೫೭-೧೨) ; ಬೆಂದ ವಸ್ತುಗೆ ದಹನವುಂಟೇ ಎಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿ ನಮ್ಮೊಳಾದುದಲಾ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೬). **ನಾಣ್ನುಡಿ** : ತಾನುಳ್ಳೊಡೆ ಮೂಱುಲೋಕಮುಂಟು ಎಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೯-೧೦) ; ಕುಲವ ನಾಲಗೆಯಱುಹಿತೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಗಿಂದು ನೆಲೆಯಾಯ್ತಲಾ (ಹಚರಾ. ೨-೨೨) ; ತತ್ಪತ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ನಾಕುಮುಡಿ ಮಿಗಿಲೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿ ಕಾಕ ಬಳಸಿತೆ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೮). **ನಾನ್ನುಡಿ** : [ನುಡಿ]ದುದೆ ನಂನ್ನಿ ಮಾಡಿದುದೆ ಶಾಸನಮೆಂಬ ನೆಗತ್ತೆಁವೆತ್ತ ನಾನ್ನುಡಿ ತನಗೊಪ್ಪೆ (ಸೌಇಇ.XX, ೭೬-೩೭; 1118). **ನಾಳ್ನುಡಿ** : ಪರಮಾರ್ತಂ ಕೊಂಡಳಿನ್ತು ಮುಂಗುರೆಯ ತಾನೆರಡಿಲ್ಲದೆಂಬ ನಾಳ್ನುಡಿ ಪೊರೆದುದಿದರ್ಕಮೆನ್ದು (ಮೈಆ೨. ೧೯೨೭, ೩೪-೫ ; 1100) ; ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯಾಂತ ಗಮನಂ ಮಹಾಪುರುಷಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ನಾಳ್ನುಡಿಯಂ ನನ್ನಿ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. IX-i,೨೭೩-೮೭; 1179);

ಸಂಧಿಯಾಗುವಾಗ ಮೊದಲಿನ ಪದದ ಕೊನೆಯ ಡುಕಾರವು ಳ ಕಾರವಾಗಿ ನಾಳ್ನುಡಿ ಎಂದಾಯಿತು (ನಾಣ್ನುಡಿ. ೩).

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ನುಡಿ$_2$]

ನಾಟ್ಪಗರಣ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮೀಣವಾದ ನಾಟಕ; ಜನಪದ ನಾಟಕದ ಒಂದು ಬಗೆ : ನಾಟ್ಪಗರಣಂ, ನಾಟ್ಕಡೆ, ಕೋಟ್ಕುಟ್ಟು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೯ ಉದಾ); ಡಕಾರಕ್ಕಾದೇಶವಾದ ಟಟಕ್ಕೆ . . . ನಾಟ್ಪಗರಣಂ; ನಾಟ್ಸುಡುಗುಣಿ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ); 'ನಾಡಿನ ಪಗರಣ' ಅಲ್ಲವೆ 'ನಾಟ್ಪಗರಣ' ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇಶದೊಳಗೆ ಆಡಿ ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ 'ಯಕ್ಷಗಾನ' ಪ್ರಬಂಧವೇ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು (ಪಾಕೀಸು. ೨೯). ೨. ನಾಟಕದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂದು ವಿನೋದ ಪ್ರದರ್ಶನ.

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ಪಗರಣ]

ನಾಟ್ಪಾಡು (ನಾ). ನಾಡ ಹಾಡು : ಚಟುಲತರಘಟಿಚೇಟೀ ವಿಚೇಷ್ಟಿತಂಗಳಂ ಪೆಱತಪ್ಪ ಸೂಳೆವಾದದ ನಾಟ್ಪಾಡುಗಳೊಳ್ ಕೇಳ್ದು ಕಿವಿಗಳ್ ನಿಬ್ಬರಮುಬ್ಬೆಗಂಗೊಂಡಿರ್ಕುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೭ ವ).

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ಪಾಡು$_2$]

ನಾಟ್ಪ್ರಭು, ನಾಳುಪ್ರಭು, ನಾಳ್ಪ್ರಭು (ನಾ). ನಾಡಿನ ಪ್ರಭು,—ದೊರೆ; ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಒಡೆಯ : ಸಂತತಂ ಪರಿಮಳದಂತೆ ವಾಣಿ ನೆಲಸಿರ್ಕೆ ವಿಕಾಸವಿಲಾಸದಂತೆವೋಲ್ ಸಿರಿ ನೆರೆದಿರ್ಕೆ ನಾಟ್ಪ್ರಭು ಜನಾರ್ದನದೇವನ ವಕ್ತ್ರಪದ್ಮದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೮೬); ಜಗದೊಳ್ ನಾಟ್ಪ್ರಭು ಶಾಂತಿವರ್ಮನೆಸೆವಂ ಪ್ರೋದ್ದಾಮಲಕ್ಷ್ಮೀಗೃಹಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧-೭೬). **ನಾಳುಪ್ರಭು** : ಕುಲಮಂ ಪೇಳ್ವಡೆ ನಂದಿಯ ಕುಲವಾ ನಾಳುಪ್ರಭುಗಳುಂನತಿಕ್ಕೆಯನಾರಯ್ಯಲನೂನಂ (ಎಕ. IV(R), ಹುಣಸೂ. ೨೪-೪೫; 1162); ಎಡೆದೊಱೆಯಪ್ಪತ್ತು ಮಂಡಲಿ ಸಾಯಿರದ ನಾಳುಪ್ರಭು ನೇಮವೆಗ್ಗಡೆಯಾತನ ಮಗಂ ಚಿಣ್ಣಗವುಡ ಮಹಾಪ್ರಭು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪೩-೩೦; 1172 ?). **ನಾಳ್ಪ್ರಭು:** ನಾಳ್ಪ್ರಭು ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮಕಾಲದ ೩೫ನೆಯ ವಿಕೃತಸಂವತ್ಸರದ . . . ವಾರದಂದು. . . ಚಂದ್ರಶೇಖರವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಗಟ್ಟಿದ್ದ ಕಮ್ಮ ಮೂವತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೮೯-೨೫; 1111); ಹಿಱಿಯಪ್ಪನು ಮಂಡಲಿ ಸಾಯಿರದ ನಾಳ್ಪ್ರಭು ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿಯಡವಿಗೊಡೆಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಗೋಯಿಸೆಟ್ಟಿಯರ ಸುಪುತ್ರ ಕಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೩೬-೩; 1180); ಆ ವೃತ್ತಿಯ ಶ್ರೀಮಂನಾಳ್‌ಪ್ರಭುಗಳು ಹುಲ್ಲೂರ ಏಚವೆನಾಯಕಿತಿಯಜ್ಜುಗಾವುಂಡ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೩-೨೯; 1205); ಆತನ ತನೂಜಂ ನಾಗರಖಂಡಕೆ ನಾಳ್ಪ್ರಭು ಬೊಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ (ಕಇ. IV, ೨-೧೨; 1241).

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ಪ್ರಭು]

ನಾಟ್ಪ್ರಭುತ್ವ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಒಡೆತನ,—ಅಧಿಕಾರ: ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಕೇಸ(ಶ)ವಗಾವುಣ್ಡಂ ನಾಟ್ಪ್ರಭುತ್ವದಿಂ ಪೊಟ್ಟಯೂ[ಗ್ಗೆ] ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದು (ಎಇ. XVI, ೮೪-೨೨; 1067). [ನಾಟ್ (<ನಾಡು)+ಪ್ರಭುತ್ವ]

ನಾಟ್ಬಟ್ಟೆ$_1$, **ನಾಣ್ಬಟ್ಟೆ** (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಹಾದಿ; ಊರ ಹಾದಿ : ತೊಟ್ಟನೆ ರಾಗಂ ಮನದೊಳ್ ಪುಟ್ಟೆ ಕಿರಾತೇಶನೊಸೆದು ಪಲವುಂ ಪೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟೊಡವಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ನಾಟ್ಬಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಡ್ಬಟ್ಟೆ]ಯ ದೆಸೆದೋಱಲಟ್ಟಿಮೆಸಗದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಜೀಪಸಂ. ೫೭-೩೮). **ನಾಣ್ಬಟ್ಟೆ** : ಎಂಟೆಡೆಗೆಯ್ದಪ್ಪುವು ಕಾರ್ಯಹಾನಿ ಪಥಿಕ ಗೂರ್ಜರೂರ ನಾಣ್ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮೪); ಪುಟ್ಟಿದುದಂಜದಲ್ಲದೊಡೆ ಮುಟ್ಟಿದುದಂಜದೆನಿಪ್ಪುದೊಂದು ನಾಣ್ಬಟ್ಟೆಯ ಗಾದೆಗೊಂದೊರೆ ವಿಶೇಷಮುದಂತೆನೆ (ಶತಕ. ೧೬೫-೨೨).

[ನಾಟ್ (<ನಾಡು)+ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ನಾಟ್ವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ದೇಶದ ಧರ್ಮ,—ಸಂಪ್ರದಾಯ; ದೇಶಾಚಾರ. ೨. ಸಾಧಾರಣವಾದ ನಡೆವಳಿಕೆ; **ನಾಡಾಡಿ**ಯಾದ ಪದ್ಧತಿ: ಎಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮೊಳ್ನುಡು . . . ಸೊಬಗಿವಳ್ಗೆ ನಾಟ್ವರ್ತನಮೇ (ಆದಿಪು. ೪-೪೪). ೩. ಮುಚ್ಚು ಮರೆ; ಕಪಟ: ಅಂತಾ ನಾಲ್ವರುಂ ನಾಟ್ವರ್ತನಮಿಲ್ಲದುಳ್ಳುದನುಳ್ಳಂದದೊಳಱಿಪುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೫ ವ).

[ನಾಟ್(<ನಾಡು)+ವರ್ತನ]

ನಾಟ್ವಿಳಾಸ (ನಾ). ದೇಶೀಯವಾದ ಬೆಡಗು,—ಸೊಗಸು : ನಾಟ್ವಿಳಾಸದೊಳ್ ಪೊರೆದಿರೆ ಬಂದುದಂದೊಡನೆ ಸಜ್ಜನವೆಂಡಿರ ತಂಡಮೋಳಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೬ ಅಡಿಟಿ).

[ನಾಟ್ (<ನಾಡು)+ವಿಳಾಸ (=ವಿಲಾಸ)]

ನಿಂಗ (ನಾ). ಶಿವನ ಒಂದು ಆಕಾರ; ಲಿಂಗ: ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರ ಜಗಳ ಗಂಧ ತೀಡಿದ್ಹಾಂಗ ನಿಂಗಕ ನೀರು ಎರೆದ್ಹಾಂಗ ಹಿರಿಹೊಳೆಯು ಗಂಗವ್ವಸಾಗಿ ಹರಿದ್ಹಾಂಗ (ಗರತಿ. ೩೧). [<ಸಂ. ಲಿಂಗ]

ನಿಂಗಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಂಗಪಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಱೆಗೊಡಗೆ ಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೧೦೬-೨; ?).

[ನಿಂಗ+ಅಪ (<ಅಪ್ಪ$_1$)]

ನಿಂಗಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಲಿಂಗದ ಗುರುತು ಇರುವ ಮುದ್ರೆ; ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ: ನಿಂಗಮುದ್ರೆ ಸ್ತಾಪ್ಯ ಮಾಡಿಸಿ ನಿಮಾಪ್ಪದಾಕ್ಕೆ ನಾಮಾಸ್ಕಾರಾ ಮಾಡಿದನೂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೪೦-೫; 17ನೆಯ ಶತ).

[ನಿಂಗ+ಮುದ್ರೆ]

ನಿಂಗರಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಂಗರಾಯನಟ್ಟ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬-೧೦; ಸು. 890 ?). [ನಿಂಗ+ರಾಯ]

ನಿಂಗವಂತ (ನಾ). ಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಲಿಂಗಾಯತ; ಲಿಂಗವಂತ: ಜಾತಿ ನಿಂಗವಂತರದು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೪೨).

[ನಿಂಗ+-ವಂತ]

ನಿಂಗಾಯತ (ನಾ). =ನಿಂಗವಂತ : ಅವನು ನಿಂಗಾಯತ (ರೂಢಿ).

[<ಲಿಂಗಾಯತ]

ನಿಂದಕ (ನಾ). ೧. ತೆಗಳುವಿಕೆ; ದೂಷಣೆ; ನಿಂದೆ : ಕೊಂಡೆಯದ ಕೋಂಟೆ ನಿಂದಕದಗಳಿನಡಿಗಡಿಗೆ ತೊಂಡಿನಟ್ಟಳೆ . . . ಅಟಮಟದ ಡೆಂಕಣಿಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ತಂಡ ದುರ್ಮಾರ್ಗದುರ್ಗವ ಬಸವರಾಜೇಂದ್ರ ಕೊಂಡು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪೫-೮). ೨. ದೂಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ಜರೆಯುವವನು; ನಿಂದಿಸುವವನು : "ಗರ್ಹಕಃ, ಗರ್ಹಮಾಣಃ ಈ ೨ ನಿಂದಕಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೨೩); ವಿರಸನಜ್ಞನು ನಿಂದಕಂ ನಿಃಕರುಣಿ ಮರ್ದಿಂಗಾದೊಡೊಬ್ಬನು ಪುರದೊಳಱಿಸಿದೊಡಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪-೫೫); ನಿಂದಕರ ಸುಡುವ ಎದೆಗಿಚ್ಚು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೦೫-೩೨೬); ನಿಂದಕರಿರಬೇಕಿರಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೪-೧೨೩ ಪಲ್ಲವಿ); ಒಂದೆಲಗ ಮೆಲ ಹೊಲ್ಲ ನಿಂದಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೦೦). [ಸಂ.]

ನಿಂದಣ, ನಿಂದಣೆ (ನಾ). =ನಿಂದನೆ : ತಮಗೆಂದುಂ ಮಾಡಿದ ವೈಯಾಪೃತ್ಯಮನಱಿದು ನಿಂದಣಗರುಹಣಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೨-೧೧). **ನಿಂದಣೆ** : ರಿಸಿಯರಂ ಕೊಂದೆನೆಂದು ನಿಂದಣೆಗರುಹಣೆಗೆಯ್ದು ತಾನು ಮಲ್ಲಿಯೆ ಕಿಚ್ಚಂ ಪೊಕ್ಕು ಸತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೬-೧೫).

[<ಸಂ. ನಿಂದನ]

ನಿಂದಣೆ 'ನಿಂದಣ' ನೋ.

ನಿಂದನೆ (ನಾ). ದೂಷಣೆ ; ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆ : ವಂದನೆ ನಿಂದನೆ ಎಂಬುದು . . . ಉಪಮಾತೀತನಾದ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗೈಕ್ಯನಿಗುಂಟೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೨೧೫-೬೮೧) ; ಹೆರರು ಆಡುವ ನಿಂದನೆಯ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಯಾವನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಜಯಿಸುವನು (ಪ್ರಾಸಪ. ೨೯) ; ನಿಂದನೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ವಂದನೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ನಿಂದನ]

ನಿಂದಾವಾಣಿ (ನಾ). ದೂಷಣೆ ; ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆಯ ಮಾತು : ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರಸ್ತ್ರರಾದ ಪಟ್ಟಣಿಗರ ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿಬಾಣದ ಮಳೆಗರೆದಾಗ, ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯ ನಿಂದಾವಾಣಿ ಕೇಳಿಸಿತು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೧೧). [ಸಂ. ನಿಂದಾವಾಣೀ]

ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಹೊಗಳುವಾಗ, ಅವರನ್ನು ತೆಗಳಿದಂತೆ ಪದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೂ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಹೊಗಳಿಕೆ ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರಚನಾಚಮತ್ಕಾರ. ೨. ಅಂಥ ಚಮತ್ಕಾರವುಳ್ಳ ಪದ್ಯ : ಇನ್ನು ನಿಂದಾಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿಯು : ಶರ: ನಿಂದ್ಯ ಮಾಡುತ್ತದರೊಳು ಸ್ತುತಿಯು ತೋರೆ ಚಂದದಿಂದದು ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿಯು ಇಂದು ನೀ ಗಂಗೆ ಪಾಪಿಗಳ್ಗೀವೆ ಸ್ವರ್ಗ ಛಂದದಿಂದಿದಾವ ವಿವೇಕ (ಕುವಲ. ೬೬). [ಸಂ.]

ನಿಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ℙ ಈಗಿನ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯ 'ಹಿರಿನಂದಿ' ಎಂಬ ಊರು : ನಿನ್ದಿಯ ಕೊರನ್ತಿಯರಸರ ಮಕ್ಕಳ್ನಾಲ್ವಾಲ್ವರು ನೆಲದಟಾಬಿನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ x x (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೧೬-೯ ; ಸು. 930). [?]

ನಿಂದಿತ (ಗು). ೧. ನಿಂದೆಗೊಳಗಾದ ; ದೂಷಣೆಗೊಳಗಾದ. ೨. ತಿರಸ್ಕಾರಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಕೀಳಾದ. ೩. ನಿಷೇಧಿಸಿದ ; ನಿರೋಧ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೪. ತಿರಸ್ಕಾರಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಕೀಳಾದುದು : ಸತ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಇಟ್ಟ ಅನ್ನವು ನಿಂದಿತವು (ಆರ್ಯಧ. ೨೧೮). ೫. ದೂಷಿತನಾದವನು ; ನಿಂದೆಗೊಳಗಾದವನು : ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ಮಾನವನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಂದಿತನಾಗುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೩). ೬. (ಅಲಂ)ಕೆಟ್ಟ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ತ್ರಿತಯಾಯಾಷ್ಟಮದೊಳ್ ತುಷಾರಕರನಿಂದೇಕಾದಶದ್ರವ್ಯಧರ್ಮತನೂಜಾಸ್ತದೊಳಿಂದ್ರಮಂತ್ರಿ ಶುಭದಂ ಶೇಷಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೦-೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಂದಿತಾನ್ನ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನೀಡುವ ಆಹಾರ : ನಿಂದಿತಾನ್ನ —ಶುದ್ಧವೇ ಆದರೂ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಕೆಡುವುದು. ಸತ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ಪುರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ, ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಇಟ್ಟ ಅನ್ನವು ನಿಂದಿತವು (ಆರ್ಯಧ. ೨೧೮). [ನಿಂದಿತ + ಅನ್ನ₃]

ನಿಂದಿರಿಕೆ 'ನಿಲ್' ಪರಾ.

ನಿಂದಿರಿಸು 'ನಿಲ್' ಪರಾ.

ನಿಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಯ್ಯು ; ದೂಷಿಸು; ತೆಗಳು ; ಜರೆ: ತನ್ನ ಭೋಗತೃಷ್ಣೆಯಂ ತಾನೆ ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ನಿಂದಿಸುತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೦ ಪ); ಎತ್ತಿಕೊಳಲೇಕೆ ಮತ್ತಿಳುಹಲೇಕಯ್ಯಾ . . . ನಿಂದಿಸಲೇಕೆ ಸ್ತುತಿಸಲೇಕೆ (ಬಸವ. ೪೧೯); ನಿಮ್ಮ ನಿಂದಿಸುವವರುಗಳು ದುಷ್ಕರ್ಮಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧೦೯) ; ಹಿಂದೆ ನಿಂದಿಪರನ್ನು ವಂದಿಸುತಲಿರಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೨-೮೫-೨) ; ನಿಂದಿಸುವ ದುರ್ಜನರೆಂಬೊಂದು ಭಯುಂಬೆತ್ತು ಸುಕವಿ ರಚಿಸನೆ ಕೃತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೧) ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಹೀಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಿಂದಿಸ ಹಚ್ಚುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ(ಜಯಂತ.೨೬).

ನಿಂದಿಸಿಕೊಳ್ = ಜರೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹೀಯಾಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಮ್ಮಂ ತಾಮೆ ಕೃಪಾಶೂನ್ಯರೆಂದು ನಿಂದಿಸಿಕೊಂಡರ್ (ಪಂಪಾಪು. ೧೫-೧೬); ತನ್ನಂ ತಾನೆ ನಿಂದಿಸಿಕೊಂಡು ತಡವರಿಸಿ ಬೀಟ್ವ ಮುನಿನಾಥನಂ ಬೀಟಲೀಯದೆ ತರ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೯). [ನಿಂದೆ + -ಇಸು₃]

ನಿಂದೆ (ನಾ). ೧. ತೆಗಳಿಕೆ ; ಬಯ್ಯುವಿಕೆ; ದೂಷಣೆ : "ತೆಗಟಿನ್ನಲಡು ತಾಂ . . . ನಿಂದಾಖ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೨) ; ಸ್ತುತಿ ನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೬); ಸ್ತುತಿ ಇಲ್ಲ ನಿಂದೆ ಇಲ್ಲ ನೆಂಟರಿಲ್ಲ . . . ತಾನೆಂಬ ನೆನಹಿಲ್ಲಾಗಿ (ಆದಪ. ೪೭-೧೩೨); ಮೆಚ್ಚಿವನಭವನ ನಿಂದೆಯುಂ ಕೇಳದತಿರಾಗಿ (ಇಚಿರ. ದೇ. ೧೦೬-೧೨); ಅಂತು ನಿಂದೆಯನಾಂತು ಸ್ತುತಿವೆತ್ತ ಮಣಿಗಾಜಿರ ಪಸರದಿಂ ಮುಂದೆ . . . ಎಸೆವುವಂಬ್ಬರಂಗಳ ಪಸರಂ (ದಶಕು. ೧-೩೬ ಪ) ; ನಿಂದೆ ಹೊದ್ದುದು ನಡೆವಳಿಗಳೆಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೨೮) ; ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಮಾತಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಬ್ಬರ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳಾಗಲಿ ಚಾಡಿಯಾಗಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೯). ೨. ಅನ್ಯಾಯವಾದ ಆರೋಪ, — ಅಪವಾದ ; ಆಕ್ಷೇಪ : "ಅಪವಾದಃ . . . ನಿಂದಾ, ಜುಗುಪ್ಸಾ . ಈ ೮ ಅಪವಾದದ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೭) ; "ಅವಾರ್ತೆಯಪವಾದಂ ಜುಗುಪ್ಸೆ ನಿರ್ವಾದಮಪಕೀರ್ತಿ . . . ಉಪಕ್ರೋಶಮೆನೆ ನಿಂದೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೪).

ನಿಂದೆಯತನ = ದೂಷಣೆ : ಹಾವ ಹಿಡಿವುದಕ್ಕೆ ಗಾರುಡವ ಹೇಳಿದುದಿಲ್ಲ ಕುತ್ತುವ ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬ ಹಿಡಿಯ ಕಲಿಸಿದುದಿಲ್ಲ ತಿಂಬ ಹುಲಿಗೆ ಅಂಗವ ತಪ್ಪಿಸುವುದ ಕಲಿಸಿದುದಿಲ್ಲ ನಿನಗಿದು ನಿಂದೆಯತನವೆ (ಮೋಳಿಪು. ೨೦೨-೮೫೪). [ಸಂ. ನಿಂದಾ]

ನಿಂದೆಗಾಱ (ನಾ). ತೆಗಳುವವನು; ನಿಂದಕ : ನಿಂದೆಗಾಱನೊ ಮೇಣು ಲೋಕದ ಬಂದಿಗಾಱನೊ (ತಿಭಾಗ. ೪-೧೧-೧೫). [ನಿಂದೆ + -ಕಾಱ]

ನಿಂದೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೋಷಪೂರ್ಣವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸುವ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯವನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ : ಸರಸೀಜಂ ಸರಜಂ ಶಶಧರಬಿಂಬಮುದತಿಕಳಂಕಿತಂ ನಿನ್ನ ಮೊಗಂ ನಿರುಪಮಮಾಗಿಯುಮವಱೊಳ್ ದೊರೆಯೆಂಬುದನಱಿದು ಕೊಳ್ಗೆ ನಿಂದೋಪಮೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೩). 'ಪ್ರಶಂಸೋಪಮೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಂದೋಪಮಾ]

ನಿಂದ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಂದಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ ; ದೂಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಪಾಪಪರಿಶೋಧನೆಗಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಂದ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೫). (ನಾ). ೨. ನಿಂದಿಸುವಂತಹ ಕೆಲಸ ; ದೂಷಣೆಗೊಳಗಾಗುವ ಕಾರ್ಯ : ವಂದಿಗಳ್ ನಿಂದ್ಯಮೆನೆ ಮಾಗಧರಾಗದೆನೆ ಸೂತರನೀತಿಯೆನೆ . . . ಸಮುದ್ರಕ್ಷೋಭದಂತೆ ಘೂರ್ಣಿಸುವ ಜನಕ್ಷೋಭಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳದೆ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ಪ). ೩. ತೆಗಳಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಆತನಿಗೆ ಈ ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು ನಿಂದ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದ ವೃತ್ತವು ಲೀಲಾಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೬೭). ೪. ದೂಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, — ಅರ್ಹನಾದವನು : ನಿಂದ್ಯನಾವನು ಲೋಕದೊಳಗಭಿವಂದ್ಯನಾವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಂಬ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬೇವು : "ನಿಂಬಮರಿಷ್ಟಂ ಪಿಚುಮಂದಂ ಬೇವು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೧೦) ; "ನಿಂಬಮದರಿಷ್ಟಮೆನೆ ಪಿಚುಮಂದಮೆನೆ ಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩) ; ಕಕ್ಕೆ ಮುಸ್ತೆ ನಿಂಬಂ ಕೊತ್ತಂಬರಿಯೆಂಬಿವಂ . . . ಮಱುಗಿಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಪೈತ್ತಿಕಜ್ವರ ಹರಣಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೭); ನಿಂಬದ ಕುಸುಮಂಗಳನೌದುಂಬರಪಂಚಕಮನಂತೆ . . . ಗಿಣ್ಣನುಣ್ಣದಿರ್ಪುದವೋಘಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೩). ೨. ಮಂದಾರ ; ಪಾರಿಭದ್ರ : 'ನಿಂಬತರು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಂಬಕೈಪೆ (ನಾ). ಬೇವಿನ ಕಹಿ,—ತಿಕ್ತರುಚಿ : ನಿಂಬಕೈಪೆಯುಂ ಸರ್ಪನ ಪಲ್ಲೊಳು ವಿಷಮೆಂತು ಸ್ವಭಾವಮಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯುನಿತು . . . ಧರ್ಮಮುಂ ದರ್ಪಮುಮೆಂದಿವಂ ಬಿಡುವರಲ್ಲದಱಿಂ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ನಿರ್ವಾಣಮಿಲ್ಲ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೧೫-೮). [ನಿಂಬ+ಕೈಪೆ (<ಕಯ್ಪು)]

ನಿಂಬಜೆ (ನಾ). ನಿಂಬವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ದೇವತೆ ; ಮಲ್ಲರ ದೇವತೆ ; ರಣದೇವತೆ ; ಚಂಡಿ ; ℙ ಈಕೆಯು ನಿಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು 'ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದ ನಿಂಬಜಾಶಕ್ತಿವಿಜ್ಞಾನ' ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ : ಭುಜದಲಿ ಶಿರದಲಂದಕ್ಕಡದ ಮಣ್ಣನು ಬೆರಳಲುದುರಿಚಿ ಬಾಳುಗೆಂದರು ನೆನೆದು ನಿಂಬಜೆಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೪೧) ; ಬಹಳ ರವದಬ್ಬರದಲೆದ್ದನು ನೆನೆದು ನಿಂಬಜೆಯ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೩-೫೪) ; "ಗರುಡಿಯವರ ಕುಲದೇವತೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ಸಂ. ನಿಂಬಜಾ]

ನಿಂಬತರು (ನಾ). ೧. ಮಂದಾರ ವೃಕ್ಷ : "ಪಾರಿಭದ್ರಃ, ನಿಂಬತರುಃ, ಮಂದಾರಃ, ಪಾರಿಜಾತಕಃ — ೪ ಹಾಲಿವಾಣದ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಗಂಧಬೇವೆಂತಲೂ ಪಾರಿಜಾತವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). ೨. ಬೇವಿನ ಮರ. [ನಿಂಬ+ತರು$_2$]

ನಿಂಬದಳ (ನಾ). ಬೇವಿನ ಎಲೆ,—ಸೊಪ್ಪು : ನಿಂಬದಳಂ ಧಾತ್ರೀಫಳಮೆಂಬಿವನೊಡನರೆದು ಕುಡಿವುದು . . . ಕುಷ್ಠರೋಗಮಿವಱಿಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೧೦) ; ಮನಂಗೊಳಿಪ ನಿಂಬದಳದಂದದಿಂ ಪೊಂಗಿದರ್ದ ಬಂಧುರಭ್ರೂಲತೆಯ ಕೋಮಲಲತಾಂಗಿಯರು ಬಂದರು (ಸೌಂದಪು. ೭-೫೩). [ನಿಂಬ+ದಳ$_2$(=ದಲ)]

ನಿಂಬಪತ್ರ (ನಾ). =ನಿಂಬದಳ : ನಿಂಬಪತ್ರವನು ತಲೆ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಟ್ಟಿ ಮಾರಿಯಂ ಕುಣಿಸುತ್ತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೪೧) ; ಪಾಪಿಗಳಾರವರ್ಗೆ ಹರಿಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿಯುಪೇಕ್ಷೆ ಯೋಗ್ಯಮೆ ಜ್ಞಾಪಿಸೆ ಚೂತಪಕ್ವಫಲಮಂ ಮಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಱೆ ನಿಂಬಪತ್ರಮಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಭಕ್ತಿಪುಷ್ಪದವೊಲ್ (ಯಾದಚಂ. ೧೨-೩೨). [ನಿಂಬ+ಪತ್ರ]

ನಿಂಬಫಲ (ನಾ). ಬೇವಿನ ಹಣ್ಣು : ಕಾವನ ಕೈಯೆರಲೆಯ ಕೋಡಗೆಚೆಯಾದ ಭಾವೆಯ ಕುಡಿವುರ್ಪುಗಳಿಗೆ ತಾವೆಣೆಯೆಂದು ಗರ್ವಿಸಿ ಕೈಪೆ ಮಾಡಿದನಾ ವಿಧಿ ನಿಂಬಫಲಕೆ (ತ್ರೀಪಾಲ. ೩-೬೪). [ನಿಂಬ+ಫಲ$_1$]

ನಿಂಬಮಾಲೆ (ನಾ). ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಾಲೆ,—ಹಾರ : ನಿಂಬಮಾಲೆಯ ಕಿಱುವೀಲಿಯ ಪಂಚೆಯುಧ ಕೇಶಬಂಧದೊಳಂ . . . ಪಟ್ಟಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಗಂಡುಡಿಗೆಯೊಳಮೆಸೆದು ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ನಿಂಬ+ಮಾಲೆ]

ನಿಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಸಾರುತಿರೆ ಕೆಂಬರಲನಿಂಬಳದ ಕಡುರಂಗು ಹಾರದೆಳಮುತ್ತು ತಾರಗೆಗಳ ತಿರಸ್ಕರಿಸೆ ಚೇರಮಕ್ಷಿತಿಪಾಲ . . . ಪುರವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬರೆ (ಸೌಂದಪು.೧೭-೨೧) ; ನುಣ್ಮಾಣಿಕದ ನಿಂಬಳವನಿಟ್ಟು (ರೇವಣ. ೬೩-೧೪). [?]

ನಿಂಬಾಲ್ಯ (ನಾ). ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ : ಮಜ್ಜನದ ಮಾರಿಯೇ ಪತ್ರಿಯ ತಾಪತ್ರಯ ನಿಂಬಾಲ್ಯವ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡುವವನೇನೆಂಬೆ (ಸರ್ವವ. ೩೨-೧೫೮) ; ಲಿಂಗಭೋಗೋಪಭೋಗಂಗಳೆಂದು ಬಿಟ್ಟ ನಿಂಬಾಲ್ಯವನರ್ಪಿಸಬಹುದೆ (ಪ್ರಭೋಗ. ೮೩). [<ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ]

ನಿಂಬಾವಳಿ (ನಾ). ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಪೀತಾಂಬರ (?) : ಜರತಾರಿಯ ಅಂಚಿನ ನಿಂಬಾವಳಿ ಮಗುಟದ ಮಡಿಯ ಉತ್ತರೀಯ (ನಡೆದಾ. I, ೫೫೮).

[<ನಿಂಬೆ+ಪಳಿ$_4$(<ಪಟ್$_6$)]

ನಿಂಬಿ$_1$ 'ನಿಂಬೆ' ನೋ.

ನಿಂಬಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಕೆಲರು ಕರ್ಮಾದಿನೆಂಬರಕ್ಕಟ ಕೆಲರು ಬೊಮ್ಮದಿನೆಂಬರಯ್ಯೋ . . . ಗೆಲಲು ನಿರಯಮಹಾಸಮರವಂ ಸಲಲು ಮುಕ್ತಿಯೊಳಣ್ಣ ಮೊಗ್ಗೇ ತೊಲಗು ನಿಂಬಿಯ ಸೂಜೆಯ ಗಣಿಸದಿರುಮವನಿಲ್ಲಿ (ಸಾನಂಚ. ೮-೬೨). [?]

ನಿಂಬೆ, ಇಂಬಿ, ನಿಂಬಿ$_1$, ಲಿಂಬಿ, ಲಿಂಬೆ (ನಾ). ಈಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಜಂಬೀರ: "ಕರಣಃ, ಜಂಬೀರಃ—ಈ ೨ ನಿಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೧) ; "ಜಂಬೀರಮೆನೆ ನಿಂಬೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦); ಈಳೆ ನಿಂಬೆ ಮಾವು ಮಾದಲಕ್ಕೆ ಹುಳಿನೀರ ನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦-೧೩) ; ನಿಂಬೆಯ ಕೌಂಗು ತೆಂಗು ಪೊಸ ನೆಲ್ಲಿ . . . ಸುಚಂಪಕಾದಿ ತರುಸಂತತಿ ಶೋಭಿಸಿತ್ತು (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೩);ನಿಂಬೆಯೆಂಬಟೆ ಮಾತುಳಂಗ ವಿಳಂಗ ನಾರಂಗ ಎಂಬ . . . ತರುನಿಕುರುಂಬವನು ನಿರ್ಣೈಸಿದನು ನಿಶ್ಶೇಷವೆನೆ ಹನುಮ(ತೊರರಾ. ೫-೪-೬); ನಿಂಬೆ, ಕಿತ್ತಲೆ . . . ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ವ್ಯವಮ. ೫೮). 'ಗಜನಿಂಬೆ' ಪರಾ. **ಇಂಬಿ** : ರಂಬೆ ವರನಂದಿ ಬರುವಾಗ - ಚಳುವೈಯ್ಯ ಇಂಬೀಹಣ್ಣನ್ಹಾಂಗೆ ಹೊಳೆದಾನೂ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೯೦) ; ಇಂಬೀವನದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಿರುವ ಸೀತಮ್ಮಗೆ ಉಂಗುರವ ತಂದ ಹನುಮಯ್ಯ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೮). **ನಿಂಬಿ$_1$** : "ರೋಚನಕಃ—ನಿಂಬಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೦) ; ನಿಳಿಬಿ ಗಜನಿಂಬಿ . . . ಮಾದಳನಿಂಬಿ ಎಂದು ಇವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೭೮). **ಲಿಂಬಿ** : ಲಿಂಬಿಯ ವನಂ ಮಳಮಾನೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೪). **ಲಿಂಬೆ** : ಅಲ್ಲ ಹೇರಳೆ ಲಿಂಬೆ ಮೆಣಸು ಯಾಲಕ್ಕಿಕಾಯ್ ನೆಲ್ಲಿಯಂಬಟೆಕಾಯಿ ಚೆಲುವ ಮಾಗಾಯಿ ಬಿಲ್ವ ಮುಂಗ್ರುಳಿ ಸೊಂಡೆ ಚೆಲುವ ಪಾಪಟೆಕಾಯಿ ಎಲ್ಲಾ ಧರಾದೇವಿ ತಾ ಬಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೧೭೯-೨) ; ಲಿಂಬೆ - ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಂಟು (ಕಭಾಗ. ೪೭) ; ಸಿರ್ಕದ ಬದಲಿಗೆ ಲಿಂಬೇರಸ ಸೇರಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೧೦೯).

ನಿಂಬೆಯ ಕಾಯ್, ಲಿಂಬೀಕಾಯಿ = ಹಣ್ಣಾಗದೆ ಇರುವ ನಿಂಬೆ: ನಾರುವದನಾದ ಕಣಿಕವನು ನಿಂಬೆಯಕಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಹಣ್ಣು] ತೋರ ದುಂಡೆಯ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೬) ; ಅವಳು ತನ್ನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಬೀಕಾಯಿಯಷ್ಟು ಅಫೀಮನ್ನು ಸಹ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟಳು (ಅಂಬಿಕ. ೭೬). **ನಿಂಬೆಯ ಪುಟಿ, ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿ, ಲಿಂಬಿಹುಳಿ** = ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಹುಳಿಯಾದ ರಸ: ನಿಂಬೆಯ ಪುಟಿಯಿಂ ತೇದೆಚ್ಚು (ಖಮದ. ೬-೪೩) ; ಉತ್ತಮದ ಸೇವಗೆಯ ತೆಱದ ಬಾಳೆಯ ದಿಂಡನುತ್ತರಿಸಿ ನೀರೊಳೊಂದಿನಿಸು ನಿಂಬೆಯಹುಳಿಯ ನಿತ್ತರದೊಳಿಕ್ಕಿ ವೊಂದಿನಿಸು ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೯) ; ಅಣ್ಣಸ್ತ್ರಗಳ ಹಿಡಿದು ಹೊರಟವರ ತಲೆಯ ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ, ಲಿಂಬಿಹುಳಿಯನು ಹಿಂಡಿ . . . ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಂದೆ ಮೆರೆಸೋಣ (ನೆಲಮು. ೧೭-೭). **ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು, ನಿಂಬಿಯ ಹಣ್ಣು, ನಿಂಬೇಹಣ್ಣು** = ನಿಂಬೆವಣ್ : ನಿಂಬೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಂಬಿ, ನೇಬಿಯ] ಹಣ್ಣು ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು

ಹುಣಸೆಯ ಹಣ್ಣು (ಬಸವ. ೧೮-೧೬) ; ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಹೊಸ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ತಂದಿತ್ತು (ಭರತೇ. ೫-೨೯) ; ಪದಿನೆಂಟು ಪರಿಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಭೋಜನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಡಿ ಒಗರಡಿಕೆಯ ಭಾಗವನು ಎರಡೆಲೆಯೊಳ್ ನಿಂಬಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಪ್ರಮಾಣದ ಸುಣ್ಣಮನಿಕ್ಕಿ ವೀಳೆಯಮಂ ನೀಡಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೧೮೫); ನಿಂಬೇ ಹಣ್ಣಾದರೆ ಹಂಬಲಿಸಿದರೆ ಬಂದೀತೇ ? (ಗಾದೆ); ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ಪಾನಕ ತಂಪು (ರೂಢ).
[<ಸಂ. ನಿಂಬೂ, ನಿಂಬೂಕ./ಪ್ರಾ. ಲಿಂಬ./ಮರಾ. ಲಿಂಬೂ./ತುಳು. ನಿಂಬಿ, ಲಿಂಬಿ, ಲಿಂಬೆ]

ನಿಂಬೆಗಿಡ (ನಾ). ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಂಬೆಗಿಡ ಇದೆ (ರೂಢ). [ನಿಂಬೆ+ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನಿಂಬೆಚೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ರಸ ಹಿಂಡಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ. [ನಿಂಬೆ+ಚೊಟ್ಟೆ$_3$]

ನಿಂಬೆತುಳಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತುಳಸಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ; "ಮರತುಳಸಿ" (ಸಸ್ಯಸಿ. ೯೭). [ನಿಂಬೆ+ತುಳಸಿ (=ತುಲಸಿ)]

ನಿಂಬೆವಣ್, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು (ನಾ). ಹಣ್ಣಾದ ನಿಂಬೆ ; ಜಂಬೀರ ಫಲ : ಬೆಳ್ಳ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ ಹಪ್ಪಳಂ ನಸುನಿಂಬೆವಣ್ಣನಿಕ್ಕಿದ ಹಲವು ಪರಿಯ ಹೋರಕಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೭-೨೪). **ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು** : ನವಿಲು ಗರಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳು . . . ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ರಸ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು—ಇವು ಮೊದಲಾದುವು ಹೇಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವೋ ಹಾಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಸುಖದುಃಖಗಳೂ ಅಯಾ ದೇಹಾದಿ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ ಮೂಲಕವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧); ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ಪರಿಮಳ ನಶ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿ . . . ಮೂಗಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೩).
[ನಿಂಬೆ+ಪಣ್$_3$]

ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು 'ನಿಂಬೆವಣ್' ನೋ.

ನಿಂಬೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಮಜ್ಜಿಗೇಹುಲ್ಲು, ನಿಂಬೇಹುಲ್ಲು (ಮೈಬಿಗ. ೨೭-೫೧೩). [ನಿಂಬೆ+ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನಿಃಕಂಟಕ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಕಂಟಕ : ನೆಲನಂ ನಿಃಕಂಟಕಂ ಮಾಡಿ ವಿಕ್ರಮ[ದಿಂ] ವಿಶ್ವನರೇಶ್ವರ ಪ್ರಭುತೆಯಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರಿ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿನಾಳ್ವನೆಯ್ದೆ ಧರೆಯಂ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಭೂವಲ್ಲಭ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೫-೮ ; 1124). [ಸಂ.]

ನಿಃಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾತ್ಸಾರಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು (?) : ಆಕೃತಿ ನಿರಾಕೃತಿಗಳೆಂಬ ಕೃತಿಯಳಿದು ವ್ಯಾಕುಳ ನಿರಾಕುಳವಡಗಿ ನಿಃಕರಿಸುವುದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಚರಾಚರನಲ್ಲದಖಿಳಾತೀತನಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಜವು (ಅದಪ. ೪೩-೧೧೩) ; ಭಕ್ತಿಯ ಕುಳಸ್ಥಲವನರಿಯದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಎಂದಂತೆ ಎಂದರು ಬಲದಲ್ಲಿ ಬಂದರು ಇದ ನಿಃಕರಿಸಿ ಜಂಗಮವೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಸಂಗಸಾಹಿತ್ಯವಾದ ಬಸವಣ್ಣ (ಮಡಿಮೂ. ೬೨-೯೧). 'ನೀಕರಿಸು', 'ನೀಚ್ಕರಿಸು$_2$' ಪರಾ. [ನಿಃಕರಣ$_0$+-ಇಸು$_3$]

ನಿಃಕರುಣ (ಗು). ೧≡ನಿಷ್ಕರುಣ ೧. (ನಾ). ೨.≡ನಿಷ್ಕರುಣ ೨ : ತಳ್ತ ಕಲ್ಪಭೂಮಿರುಹನಿಕುಂಜಮಂಜರಿಗಳೊಳ್ ತೊಡಕಿರ್ದನೊ ಕೊಟ್ಟನೆಯ್ದೆ ನಿಃಕರುಣ[ಪಾಠಾಂ.ನಿಷ್ಕರುಣ]ದೆ ಕಾಯ್ದು ನುಂಗಿದಪನಂತಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೫೭). 'ನಿಶ್ಕರುಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಃಕರುಣಿ (ನಾ).≡ನಿಷ್ಕರುಣಿ : ದುರುಳನಧಮನು ದುರ್ಜನಂ . . . ನಿಂದಕಂ ನಿಃಕರುಣಿ ಮರ್ದಿಂಗಾದಡೊಬ್ಬನು ಪುರದೊಳಜಿಸಿದೊಡಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪-೫೫). [ಸಂ. ನಿಃಕರುಣಿನ್]

ನಿಃಕರ್ಮ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಕರ್ಮ$_2$: ವಿನಿವರ್ಮಳನಿತ್ಯನಿಃಕರ್ಮ ಏಕ ಪರಮಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಗುಣ್ಯಾತ ದುರ್ಮಲದಷ್ಟದುಃಕರ್ಮಾಕೃತಿಗಳವರುಂ ಸಮಾನವೆ ಆಗಮೋಕ್ತಿಯಲಿ (ಬಸವ. ೫೪-೨೦).
[ಸಂ. ನಿಃಕರ್ಮನ್]

ನಿಃಕರ್ಮಿ (ನಾ).≡ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ ೧ : ಬಸವನ ಮೂರ್ತಿಯ ಕರ್ಮವ ಹರಿದು ಆನು ನಿಃಕರ್ಮಿಯಾದೆನಯ್ಯಾ (ಶೀಲವ. ೩೨-೧೦೫); ದುಃಕರ್ಮಿ ಜೀವನಹ ದೇವನತಿ ನಿಃಕರ್ಮಿಯಪ್ಪನು (ಬಸವ. ೫೧-೨೭).
[ಸಂ. ನಿಃಕರ್ಮಿನ್]

ನಿಃಕಲ, ನಿಃಕಳ (ನಾ). ೧.≡ನಿಷ್ಕಲ ೧ : ಜಡ ಅಜಡವೆಂಬುಭಯವನರಿದು ಸಕಲವೋ ನಿಃಕಲವೋ ಬೇಱೊಂದು ಹೊಲಬೋ ನಿನ್ನೊಲವರವ ನೀನೇ ಬಲ್ಲೆ (ಸರ್ವ. ೧೦೭-೫೭೨). ೨.≡ನಿಷ್ಕಲ ೨ : ಸಕಲ ನಿಃಕಲನಯ್ಯ ನಿಃಕಲ ಸಕಲನಯ್ಯಾ ಸಕಲನಾಗಿ ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ ನಿಃಕಲನಾಗಿ ವೈರಾಗಿಯಲ್ಲ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೬೧೨-೧೩೭೨); ನಿಃಕಲ ನಿರಂಜನ ಶೂನ್ಯ ಮಹಾಲಿಂಗ ಸದಾಶಿವ . . . ಎಂಬ ಪ್ರಭುಮೂರ್ತಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಂಥ ಆ ಪರಶಿವನುಂ (ಭೈರಸೂ. ೧). **ನಿಃಕಳ** : ೩. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ ; ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ನಾದವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದು : ಸಾರಸೆಯ ಸಕಳ ನಿಃಕಳ ಚಾರಣೆಯ ಬೆಡಂಗುಸರದ ರಾಗದ ಸವಿಯಂ ಪೂರಿಸೆ ಕಿವಿಯೊಳ್ ದಿವಿಜಸ್ತ್ರೀರಮಣಿಯ ಮುಂದೆ ವೀಣೆಯಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೩೯). [ಸಂ.]

ನಿಃಕಲಾತೀತ (ಗು). ನಿಷ್ಕಲಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿದ : ಸಕಲ ನಿಃಕಲಾತ್ಮಕ ಸಕಲ ನಿಃಕಲಾತೀತ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಷ್ಕಲಾತೀತನು] ಲಿಂಗ ಬಾಹ್ಯಾತ್ಪರಂ ನಾಸ್ತಿ ಲಿಂಗಪೂಜ್ಯಮೇವ ಚ (ಉರಿತ. ಕ. ೧೯೫-೨೬೫). [ಸಂ.]

ನಿಃಕಲಾತ್ಮಕ (ಗು). ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲದ ; ಅಖಂಡವಾದ : ಸಕಲ ನಿಃಕಲಾತ್ಮಕ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಷ್ಕಲಾತ್ಮನು] ಸಕಲ ನಿಃಕಲಾತೀತ ಲಿಂಗ ಬಾಹ್ಯಾತ್ಪರಂ ನಾಸ್ತಿ ಲಿಂಗಪೂಜ್ಯಮೇವ ಚ (ಉರಿತ. ಕ. ೧೯೫-೨೬೫).
[ಸಂ.]

ನಿಃಕಳ 'ನಿಃಕಲ' ನೋ.

ನಿಃಕಳಂಕ (ಗು).≡ನಿಷ್ಕಲಂಕ ೨ : ಲಿಂಗದಾದಿಯ ಅಂತವನರಿದಡೆ ಗುಣಸಂಗಿಯಲ್ಲದೆ ಯೋಗಿಯಲ್ಲ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪-೧೧) ; ಭಾಪುರೇ ವೇಮನ ಶುಭಾಂಕಾ ಭಾಪುರೇ ಮನ ನಿಃಕಳಂಕಾ (ಬಸವ. ೪೬-೭೬). [ಸಂ. ನಿಃಕಲಂಕ]

ನಿಃಕಾಂಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಬಯಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಕುದೃಷ್ಟ್ಯಂತರ ಕಾಂಕ್ಷಾನಿರಸನಮುಂ ಮೇಣ್ ನಿಃಕಾಂಕ್ಷತೆ ಶರೀರಾದ್ಯ ಶುಚಿಸ್ವಭಾವಮನರಿದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೫).
[ಸಂ. ನಿಃಕಾಂಕ್ಷತಾ]

ನಿಃಕಾಂಕ್ಷಿತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೌಕಿಕವಾದ ಬಯಕೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಿಃಕಾಂಕ್ಷಿತಃ - ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ಲೌಕಿಕಸುಖದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವುದು (ಜೈನಪ. ೪೬೦). [ಸಂ.]

ನಿಃಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿಷ್ಕಾಮಬುದ್ಧಿ : ಚಿಂತೆ ಸಂತೋಷವೆಂಬ ಕಾಂಕ್ಷೆ ನಿಃಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬ ಜೀವ ಪರಮರೆಂಬ ಇಂತೀ ದ್ವಂದ್ವಂಗಳಿಲ್ಲವು ದ್ವಾರಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಧಿಯಾದವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೩೨-೬೮೫). ೨. = ನಿಃಕಾಂಕ್ಷಿತ : ಇಹಲೋಕ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಕಾಂಕ್ಷೆಯುಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ನಿಃಕಾಂಕ್ಷೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೬೧). [ಸಂ. ನಿಃಕಾಂಕ್ಷಾ]

ನಿಃಕಾಮಿ (ನಾ).≡ನಿಷ್ಕಾಮಿ : ಕಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಃಕಾಮಿಯಾದಳು ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿದರ್ದ ನಿಃಸೀಮೆಯಾದಳು (ಮುಡಿಮಾ. ೧೫-೮) ; ಕಾಮಿಗಳು

ನಿಃಕಾಮಿಗಳು ಆಶ್ರಿತರು ಅದೆಂತು ಕಲ್ಯಾಣವ ಹೊಗಬಹುದಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ೬. ೧-೧) ; ಚಂದ್ರಧರನಂ ನಿಃಕಾಮಿಯಂ ಸ್ವಾಮಿಯಂ . . . ಹೃದ್ರಾಜೀವದೊಳಿಟ್ಟು ನಾಡೆ ನೆನೆದಂ ಮುದ್ರಾಜ ಮುರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಹರಿಶ್ಚ. ೨-೭). [ಸಂ.]

ನಿಃಕಾಶ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಕಾಶ : ನಿಃಕಾಶಮನೆಯ್ದುದನಘಜಿನೇಶನ ಘನಸಕಳವಿಮಳಕೇವಳಬೋಧಂ (ಪರ್ಶ್ವ. ೧೫-೭). [ಸಂ.]

ನಿಃಕೃತಿ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಕೃತಿ ೧ : ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯಾಜಯದಲ್ಲಿ . . . ಪರಿಗ್ರಹಾವಿನಾಶಾರ್ಥಮಪ್ಪುದು ಪಾರಿಗ್ರಾಹಿಕೀಕ್ರಿಯೆ ೨೨, ಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನಾದಿಗಳೊಳ್ ನಿಃಕೃತಿಯುಂ ವಂಚನೆಯುಂ ಮಾಯಾಕ್ರಿಯೆ ೨೩ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ನಿಃಕ್ರಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಯಾವುದೇ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಕರ್ಮರಾಹಿತ್ಯ : ಅಪ್ಪು ಪಡುವರ್ಣವ ಕೂಡಿ ಭಿನ್ನವಿಚ್ಛಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ವರ್ಣಭೇದವ ಕೊಟ್ಟು . . . ಸತ್ಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವಿತನಾಗಿ ನಿಃಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಂಗನಾಗಿ ಕರ್ಪೂರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಿಚ್ಚು ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ಅದು ಹುಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಆ ಬುಡಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫-೫೪); ಪಂಚಭೌತಿಕದ ಸಂಚವನಳಿದನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಲಿಂಗಸಮ್ಮತವಾದನು ಕ್ರೀಯುಳಿದು ನಿಃಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದನು (ತಿಪ್ಪೇ. ೧೧೧-೫೪೬). 'ಸತ್ಕ್ರಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಃಕ್ರಿಯಾ]

ನಿಃಕ್ರೀವಂತ (ನಾ). ಕರ್ಮರಹಿತನಾದವನು ; ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ : ಕ್ರೀವಂತಂಗೆ ಅಂಗ ಭವಿ ನಿಃಕ್ರೀವಂತಂಗೆ ಮನ ಭವಿ ವೇಷವ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುವ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಆಶೆ ಭವಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೬-೫೮೭).

[<ಸಂ. ನಿಃಕ್ರಿಯಾವತ್]

ನಿಃಕ್ರೋಧಿ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಕ್ರೋಧಿ : ಜಂಗಮವೇನು . . . ಕ್ರೋಧಿಯೆ . . . ನಿಃಕಾಮಿ ನಿಃಕ್ರೋಧಿ ನಿರ್ಲೋಭಿ ನಿರ್ಮೋಹಿ ನಿರ್ಮದ ನಿರ್ಮತ್ಸರನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೫೫-೪೬೧).

[ಸಂ. ನಿಃಕ್ರೋಧಿನ್]

ನಿಃಪಕ್ಷಪಾತ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ. [ಸಂ.]

ನಿಃಪತಿ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ತಾನೇ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ನಿರ್ಲೇಪ ನಿಃಪತಿ ನಿರಂಜನನಾಗಿ ವೇದಂಗಳರಿಯವು ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ನಿಮ್ಮನರಿಯವು (ಅಪಚಂ. ೧೫೪-೭೦೬) ; ಮಾರುಗ ಕ್ರೀಗಳೊಳಗೆ ನಿಃಪತಿಯಾಗಿ ದೇವ ಕ್ರೀವಿಡಿದ ಕಾರಣ ಭಿನ್ನಭಾವವಳಿದು ಶಿವಾಚಾರ ಜೀವವಾಗಿ ಲಿಂಗದೊಳು ಬೆರಸಬಲ್ಲಡೆ ಯೋಗಿ (ತಿಪ್ಪೇ. ೮೩-೪೦೭) ; ಪ್ರತಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪ್ರತಿಮ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪತಿ(ನಿಃಪತಿ)ಯಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಿಯಾದೆನು ನೋಡಾ(ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೭೭-೫೩೮). [ಸಂ.]

ನಿಃಪತ್ತಿ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ೨ : ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಚಾರ ಮನಕ್ಕೆ ಅರಿವು ಅರಿವಿಂಗೆ ಒಂದು ಕುರುಹು ಆ ಕುರುಹು ನಿಃಪತ್ತಿಯಹನ್ನಕ್ಕ ಶೂಲದ ಮೇಲಣ ಘಟ ಚೇತನ ಹೋಹನ್ನಕ್ಕ . . . ಬೋಧಿಸಬೇಡ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೧-೫೭೦). [ಸಂ.]

ನಿಃಪಸಿವು (ನಾ). ಹಸಿವಾಗದಿರುವುದು : ಭೋಗಮಭೋಗವೆರಡು ಪಸಿವು ನಿಃಪಸಿವೆರಡು ರುಚಿಯರುಚಿಯೆಂಬೆರಡು ಭಾವಿಸಿ ನೋಡೆ ವರವೀತರಾಗರ್ಗೆ ಸಮವಾಗಿ ತೋರದಿಹುದೇ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೪೯).

[ನಿರ್ + ಪಸಿವು]

ನಿಃಪಾತ (ನಾ). ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ.

ನಿಃಪಾತ ಮಾಡು = ನಾಶಮಾಡು : ದೇವತೆಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರೆಲ್ಲರ ನಿಃಪಾತ ಮಾಡಿದರು (ತುಳಸೀ. ೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಃಪಿಚ್ಛಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ] ನವಿಲುಗರಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಇದ್ದ ಸಾಧುಗಳ ಒಂದು ಪಂಗಡ ; ☞ ಈ ಸಂಘವು ಮಧುರಾ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮಸೇನಮುನಿಯಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೮೯೬ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಈ ಸಂಘದವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಅನೇಕರು ಅನುಮೋದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ : ಈ ಸಂಘದ ಸಾಧುಗಳು ಪಿಚ್ಛವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ನಿಃಪಿಚ್ಛಸಂಘದವರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು (ಜೈನಪ. ೭೩). [ಸಂ.]

ನಿಃಪ್ರತ್ಯೂಹ (ಗು). ≡ ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹ ೧ : ನಿಃಪ್ರತ್ಯೂಹವಿಕ್ರಾಂತ (ದಿಂ)ದುದ್ಭವದಿಂದುತ್ತಮನಾದಂ . . . ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೪೦-೧೧ ; 1200 ?). [ಸಂ.]

ನಿಃಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ ೧ : ನಿರ್ಭೇದ್ಯ ನಿಃಪ್ರಪಂಚ . . . ಮಹಿಮಾನಂದಾರ್ಣವ ಕೃಪಾಮೃತೇಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನುಂ (ಭೈರಸೂ. ೧).

[ಸಂ.]

ನಿಃಪ್ರಪಂಚಿ 'ನಿಃಪ್ರಪಂಚು' ನೋ.

ನಿಃಪ್ರಪಂಚು, ನಿಃಪ್ರಪಂಚಿ (ನಾ). ಲೌಕಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ನಿಷ್ಕಾಮಿ: ಕರಣಂಗಳ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಈಡಾಗದೆ ಪ್ರಾಣನ ಪ್ರಪಂಚಿನಲ್ಲಿ ಬೆರಸದೆ ಜೀವನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಹಿಸದೆ ಹಂಸನ ಆಶೆಗೊಳಗಾಗದೆ ನಿಃಪ್ರಪಂಚುಗಳಾಗಿ (ಮಡಿಮಾ. ೩೬-೫೧). **ನಿಃಪ್ರಪಂಚಿ:** ನಿರಹಂಕಾರಿ ನಿರ್ಮಮಕಾರಿ ನಿಃಪ್ರಪಂಚಿ ನಿರ್ಲೇಪಕನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ಕ. ೧೫೫-೪೬೧). [<ಸಂ. ನಿಃಪ್ರಪಂಚ]

ನಿಃಪ್ರಾದೇಶಿಕ (ನಾ). ದೇಶಾತೀತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಐದೊರೆಯು ನಾತ್ಮನೆಂದೊಡನಾದಿಯನಂತಂ ನಿರತ್ಯಯಂ ಚಿನ್ಮಯ ನಿಃಪ್ರಾದೇಶಿಕ[ಪಾಠಾಂ. ದೇಶಕ]ನೆಂದಾತನುಪಾದೇಯಂ ಮುಕ್ತಮುಕ್ತನುಂ ಪರಮಾತ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೬). [ಸಂ.]

ನಿಃಫಲ (ನಾ). ≡ ನಿಷ್ಫಲ ೨ : ಬಡಭಕ್ತರುಗಳಡಿ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಡೆ ನಿಃಫಲಂ (ಬಸವ. ೨೩-೩೮); ಹಲವು ಕಾಲಂ ತೊಡಗಿಯಾಲದ ನೆಲೆಯೊಳಿದ್ದೆನ್ನಿರವಳಿದು ನಿಃಫಲವೆನಿಸಿತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೬-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಃಶಂಕ (ನಾ). ≡ ನಿಶ್ಶಂಕ ೧ : ನಿಃಶಂಕ :—ನಾವು ಯಾವ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವೆವೋ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ಜೈನಪ. ೪೬೦). [ಸಂ.]

ನಿಃಶಂಕತೆ (ನಾ). ≡ ನಿಶ್ಶಂಕತೆ : ನೀಂ ನಿಃಶಂಕತೆಯಿನಿನಿತು ದೇಹಿಗಳಂ ಕೊಂದಪೆ ನರಕದೊಳ್ ನಿವಾರಣೆವಡೆದಯ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೭೦).

[ಸಂ. ನಿಃಶಂಕತಾ]

ನಿಃಶಂಕೆ (ನಾ). ≡ ನಿಶ್ಶಂಕೆ ೧ : ನೀಂ ನಿಃಶಂಕೆಯನೀ ದೇವಾ ನಿಃಶರಣ ಜನರಿಂಗೆ ಶರಣಾಗೀಗಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೧-೪೮).

[ಸಂ. ನಿಃಶಂಕ]

ನಿಃಶಬ್ದ (ನಾ). ≡ ನಿಶ್ಶಬ್ದ : ಭಕ್ತನಿಧಿ ನಿರ್ದೇಹ ದೇಹಿ ವಿರಕ್ತಗತಿ ನಿರ್ನಾಮಿ ನಾಮಿ ಚಿದುಕ್ತಮತಿ ನಿಃಶಬ್ದಶಬ್ದಿ ವಿಭಾವಭಾವಿತನು (ಬಸವ. ೭-೫) ; ಪಗಲಿನ ಜಗದ ಸದ್ದಳಿದು ಶಿವವಾಯ್ತು ನಿಃಶಬ್ದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೯-೧೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಃಶಮ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಆತಂಕ ; ಕಳವಳ : ನಿಃಶಮಮಂ ಪರಿಹರಿಸೀ ನಿಃಶಾಪ ಪ್ರಸಾದಮಂ ಕರುಣಾತ್ಮ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ನಿಃಶರಣ (ಗು). ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ ; ಅನಾಥ : ನೀಂ ನಿಃಶಂಕೆಯನೀ ದೇವಾ ನಿಃಶರಣ ಜನರಿಂಗೆ ಶರಣಾಗೀಗಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೧-೪೮).

[ಸಂ.]

ನಿಃಶರೀರತ್ವ (ನಾ). ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಿಃಶರೀರತ್ವದಿಂ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಾನುಭವರಹಿತರಪ್ಪ ಸಿದ್ಧರ್ಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೊಳ್ ಸುಖವೆಂತಕ್ಕುಮೆನವೇಡ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೪). [ಸಂ.]

ನಿಃಶಸ್ತ್ರ (ಗು). ೧. ಆಯುಧವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಆಯುಧವಿಲ್ಲದವನು.

ನಿಃಶಸ್ತ್ರಗೊಳಿಸು = ಆಯುಧರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ನಿರಾಯುಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಅವರನ್ನು ನಿಃಶಸ್ತ್ರಗೊಳಿಸಿ ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಸರಪಳಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು (ಮೇವಿಮು. ೮೮). [ಸಂ.]

ನಿಃಶಾತ್ಯ (ನಾ). ≡ನಿಶ್ಶಾತ್ಯ : "ನಿಃಶಾತ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಶ್ಶಾತ್ಯಂ, ನಿಶ್ಶೋಧ್ಯಂ] ಅನವಸ್ಥರಂ—ಈ ೨ ದಿರದುದು?" (ಹಲಾಯು.೧೨೭–೮೫). [ಸಂ.]

ನಿಃಶೀಲವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಪ್ತಶೀಲವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವಿಕೆ : ಅಲ್ಲಿ ನಿಃಶೀಲವ್ರತಮನುಷ್ಯತಿರ್ಯಗ್ಜೀವಂಗಳ್ ದಾನಾನುಮೋದನದಿಂ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧವಿರಹಿತಪಂಚೇಂದ್ರಿಯತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೫೪ ಪ). 'ಶೀಲವ್ರತ' ಪರಾ. [ಸಂ. ?]

ನಿಃಶೂನ್ಯ(ನಾ). ≡ನಿಶ್ಶೂನ್ಯ : ಅಷ್ಟದಳಕಮಲದ ಮೇಲಿಪ್ಪ ನಿಃಶೂನ್ಯನ ಮರ್ಮವನಱಯದೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದೆಂಬರು (ಅವಚಂ. ೩೩–೧೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಃಶೇಷ (ನಾ). ≡ನಿಶ್ಶೇಷ ೨ : ನಿಃಶೇಷಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಶ್ಶೇಷಂ]ನ್ಯಕ್ಷಮೆನಲುಟುಯದಿಹುದಕ್ಕೆ ನಾಮಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪–೩೧). [ಸಂ.]

ನಿಃಶೋಧ್ಯ (ನಾ). ತೊಳೆದು ಶುಚಿ ಮಾಡಿದುದು ; ಶುಚಿಯಾದುದು. [ಸಂ.]

ನಿಃಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ≡ನಿಶ್ರೇಣಿ : "ಅಧಿರೋಹಿಣೀ ನಿಃಶ್ರೇಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಶ್ರೇಣಿ]ಯೆನಲೇಣಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯–೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಃಶ್ರೇಯಸ(ನಾ). ≡ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸ : "ನಿಃಶ್ರೇಯಸ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಶ್ರೇಯಸಂ] ಮಹಾನಂದವೆನೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮–೨೩) ; ಅಭ್ಯುದಯನಿಃಶ್ರೇಯಸಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾವಿನಾಶಕಪ್ರಯೋಗಮುಪಾಯಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೧) ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಫಲವು ನಿಃಶ್ರೇಯಸವು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಃಶ್ವಾಸ (ನಾ). ≡ನಿಶ್ವಾಸ ೧ : ಉಚ್ಛ್ವಾಸಮುಮುಮುಱಿ ನಿಃಶ್ವಾಸಸೂತ್ರತಂ ಸೀತ್ಕೃತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩–೭೭). [ಸಂ.]

ನಿಃಷಮ (ನಾ). ೧. ಅಕಾಲ ; ಅವೇಳೆ. ೨. ಸಮವಲ್ಲದುದು. [ಸಂ.]

ನಿಃಸಂಜ್ಞ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ ೨ : ಪ್ರಜ್ಞೆ ನಿದ್ರಿಸಿದರೆ ನಿಃಸಂಜ್ಞಳಾದೆನಗೆ ಕಣಸಾದುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪–೪೫೦). [ಸಂ.]

ನಿಃಸಂಪರ್ಕ (ಗು). ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ : ಭೂಪತಿಯು ಚಾರುನನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಅನಾಸಕ್ತಭಾವದಿಂದ ನಿಃಸಂಪರ್ಕ ಮನುಷ್ಯನ ಹಾಗೆ ದೂರ ದೂರದಿಂದಲೇ ನೋಡಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೩). [ಸಂ.]

ನಿಃಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಸತ್ವ೩ : ಮೆಣಸು . . . ಚಪಟಾಗಿದ್ದು ಹಾಂಗೂ ಪೊಳ್ಳ ಮತ್ತು ನಿಃಸತ್ವ ಇಂಥಾದಿರಬಾರದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೫೦). [ಸಂ.]

ನಿಃಸರಣ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಸರಣ ೨ : "ಮುಖಂ, ನಿಃಸರಣಂ—ಈ ೨ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಮುಂತು" (ಹಲಾಯು. ೪೮–೧೩೪). [ಸಂ.]

ನಿಃಸಹ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಸಹ ೨ : ಈ ವಕ್ರ ಚಕ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ನಿಃಸಹನಂತೆ ಏತಕೊ ತಿರುಗುವೇ ಯಾ ಕಲ್ಪ ತವ ಸಂಕಲ್ಪವೋ ಈ ಹೃದಯ ಮಿಡಿಸಿದೆ ಸ್ವಲ್ಪವೇ (ಅರಳು. ೧೯೭–೫). [ಸಂ.]

ನಿಃಸಾರ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಸಾರ ೨ : ತತ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ದಿವಸ ಇಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಅದರೊಳಗಿನ ರಸವು ಒಣಗುತ್ತ ಹೋಗಿ ನಿಃಸಾರವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೧೬೫). [ಸಂ.]

ನಿಃಸೀಮೆ (ನಾ). ೧≡ನಿಸ್ಸೀಮೆ. ೨. ನಿಸ್ಸೀಮಳಾದವಳು ; ಮೇರೆ ಇಲ್ಲದವಳು ; ಸೀಮಾತೀತಳು : ಕಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಃಕಾಮಿಯಾದಳು ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ನಿಃಸೀಮೆಯಾದಳು (ಪಡಿಮಾ. ೧೫–೧೮). [ಸಂ. ನಿಃಸ್ಸೀಮಾ]

ನಿಃಸ್ಥಲ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ಥಲ : ಲಿಂಗಸುಖ . . . ಪರಮಸುಖ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಂಗಸ್ಥಲದ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ, ಲಿಂಗಸ್ಥಲದ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ 'ನಿಶ್ಶಬ್ದವೇ ಅನುಭಾವ' ಎಂಬ ಸ್ಥಲಕುಲವನ್ನು ವಿಾರಿದ ನಿಃಸ್ಥಲದ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಮೋಿವಮಾ. ೧೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ.]

ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ≡ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ೨ : ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥದಾ ಬಯಕೆಗಿಂ ಪೆರತು ಕಣ್ಣೀನೊಳದೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೮–೨೩೭). [ಸಂ.]

ನಿಕಟ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ; ಸಮಿಾಪದ : ನಿಜನಿಕಟಭೂಮಿಯನಳಂಕರಿಸಿ ಜಳಜಕುಸುಮದೆಸಟ ಪಸೆಯೊಳ್ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೧೦೧) ; ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿರ್ವರುಂ ಬಲ್ದುಗುಡದಿಂ ಮುಂತೆ ಮುಂತೆ ಋಷ್ಯಮೂಕಪರ್ವತ ನಿಕಟಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ಬರೆವರೆ (ಅದ್ಭುತ. ೩೫–೧೨). (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮಿಾಪ : "ಸವಿಧಂ ಸಮಿಾಪವಭ್ಯಾಶವಂತಿಕಂ ನಿಕಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೯–೬೮) ; ತದಾಶ್ರಮಮನೆಯ್ದದನಂತರಂ ನಿಕಟಮಂ ಸಾರ್ದನ್ನಂ ನಿನ್ನಂತೆ ಮಾಡೆಂಬುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೩–೯೬ ಪ) ; ಮಗುವಿನ ಬಾಳಿಗೂ ತಾಯಿಯ ಬಾಳಿಗೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅತಿ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (ರಾಮಾನಿ. ೮೮) ; ತುಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದ ಸಂಬಂಧ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದುದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೧೪೨). ೩. ಹತ್ತಿರದ ಸ್ಥಳ,—ಪ್ರದೇಶ : ಅನ್ನೆಗಂ ಪಿಂತೆ ಕಂಡರಿಯ ದೆಡೆಗಳನಂತೆ ದೂರಮುಂ ನಿಕಟಮುಂ, ಮೇಣಂತೆ ಪೂವೆಡೆಗಳಂ ಮತ್ತೆ ಪಣ್ಣೆಡೆಗಳಂ ಪುಡುಕಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೩–೬೫೦). [ಸಂ.]

ನಿಕಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರವಾಗು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಅವರ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ ನಿಕಟಗೊಂಡ ಬಗೆಯನ್ನವನು ನೆನೆದು ಸುಖಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೨೧). [ನಿಕಟ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ನಿಕಟಪರಿಚಯ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದ ಪರಿಚಯ ; ಆಪ್ತತೆ : ಜೀವನದ ದುರಂತ, ಸಾಂಕೇತಿಕತೆ, ವಿನೋದಪೂರ್ಣತೆ - ಹೀಗೆ ಮೂರು ಮುಖಗಳ ನಿಕಟಪರಿಚಯವನ್ನು ಲೇಖಕರು ಮಾಡಲೆತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಅಬೋಲೀ. I, ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು). [ನಿಕಟ + ಪರಿಚಯ]

ನಿಕಟವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರವಾದುದು ; ಸಮಿಾಪದಲ್ಲಿರುವುದು: ನಿಮ್ನಗಾತಟನಿಕಟವರ್ತಿಗಳಪ್ಪ ಮಹಾದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳುಮಂ . . . ಘೋಷಾಕರಸಂಗ್ರಹಾಕರ ಗೋವ್ರಜಂಗಳುಮನವನಾಳ್ವ ತೆಱಗೊಳ್ವ ಛಟ್ಟ ಬೆಸಕೆಯಿಸಿಕೊಳ್ವ ಭೋಗಿಸಪನಿಯೋಗಂಗಳುಮಂ ಕಿಂಕುಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೮–೬೩ ಪ). ೨. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಮಿಾಪದಲ್ಲಿರುವವನು : ಒಂದು ದಿವಸ[ಮ]ಶಿಶಿರಕಿರಣನಪರಜಲನಿಧಿತಟ ನಿಕಟವರ್ತಿಯಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೩೧ ಪ). ೩. ಹತ್ತಿರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆಪ್ತವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಹಾತ್ಮರ ನಿಕಟವರ್ತಿಯಾದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳೊಬ್ಬಳಾಗಿದ್ದಳು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೧). [ಸಂ. ನಿಕಟವರ್ತಿನ್]

ನಿಕಟವರ್ತಿತ (ಗು). ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ : ಸೌಮಿತ್ರಿ ವಿಲಯಕಾಲ ಮಹಾಮೇಘಸ್ಕಂಧನಿಕಟವರ್ತಿತವಿದ್ಯುದ್ದಾಮಮಿದೆನೆ ದಂಡಾಂಶು

ಸ್ತೋಮಮಂ ಪೊಳೆದುಳ್ಳ ಬೆಟ್ಟವೆಟ್ಟನೆ ನುಡಿದಂ (ಪಂಪಾಭಾ. ೬-೧೪೦). [ಸಂ.]

ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದ ಸಂಪರ್ಕ; ಹೆಚ್ಚು ಗಾಢವಾದ ಸ್ನೇಹ : ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನ ಮರಣಾನಂತರ ಸೆಲ್ಯೂಕಸ್‌ನಿಕೆಟಾರ್ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನೊಡನೆ ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕ ಬೆಳೆಸಿದ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೩ ಪ್ರವೇಶ). [ನಿಕಟ + ಸಂಪರ್ಕ]

ನಿಕಟಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧ,—ನಂಟು : ಜನಜೀವನಕ್ಕೂ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೦೬); ಅವರಿಂದ ನಾನೆಷ್ಟೋ ದೂರದೂರವಾಗಿ ಹೋದಂತೆ ಹತ್ತಿರ ಹತ್ತಿರವಾಗಿ ಅವುಗಳ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವು ನನ್ನ ಕಣ್ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟತೊಡಗಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೨೯೯). [ನಿಕಟ + ಸಂಬಂಧ]

ನಿಕಟಸ್ಥ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನು; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವನು; ನಿಕಟವರ್ತಿ : ಅನಿಬರ್ಗೆ ಹರಿ ವಿಶ್ವತೋಮುಖನೆನಿಸಿ ಭೋಜನಮಂಡಲದ ನಡುವನಿಬರಭಿಮುಖನೆನಿಸಿ ತನ್ನಿಕಟಸ್ಥನೆಂದೆನಿಸಿ . . . ಉಣುತಿರ್ದನನಿಬರ ಮಧ್ಯದಲಿ ನಲಿದು (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೧೩-೯). [ಸಂ.]

ನಿಕಟಾರ್ಥಕ (ನಾ). ಸಮೀಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಳ್ಳುದು : ನಾದರೂಪಗಳ ಮಾತಂತಿರಲಿ; ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಅಥವಾ ನಿಕಟಾರ್ಥಕವಾದ ಪದಗಳೂ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಪ್ರ. X, ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ). [ಸಂ.]

ನಿಕಟೋದ್ದೇಶ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ; ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳ : ಈ ಚಂಪಾನಗರ ನಿಕಟೋದ್ದೇಶದೊಳ್ ಶ್ವೇತಪುರಮೆಂಬ ಪುರಮುಂಟು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೯ ವ). [ನಿಕಟ + ಉದ್ದೇಶ]

ನಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). = ನಿಕಟ ೨ : ನಿಕಟ್ಟೆಯುಲಿಯಿದ್ದು ಪರಿಪರಿಯಿಂದಲಿ ಒಲಿಸಿ ಮಾಧವನಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸಿದರು (ವಿಠಕೀ. ೧೮). [< ಸಂ. ನಿಕಟ]

ನಿಕರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿವಹಂ . . . ನಿಕರಂ ಸಂಹತಿ ಸಂಚಯಂ . . . ವ್ರಾತಮೇಕಾರ್ಥಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೨-೨೭); "ನಿಕರಂ ನಿಕಾಯಂ . . . ಸ್ತೋಮಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೧); ಅಂತವನಿಪನಿಕರಂ ಕಯ್ಯಾಂತ ವನಿಪನಿಕರಮೊಂದು ಕೋಟಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತೆ (ಗದಾಯು. ೧-೧೫); ಶಿಶಿರಕರನಿಕರದಂತೆ ಕುಮುದಪ್ರಕಾಶಕರರುಂ . . . ಸಾರ್ವಭೌಮೋಪಜೀವಿಗಳಂತೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತರುಮೆನಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ವ); ನಾನಾವಿಲಾಸಿನೀನಿಕರದಿಂದಿದಿರ್ಗೊಳಲು ಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ನಂಬಿರ. ೮-೭೨). ೨. ರಾಶಿ; ಗುಪ್ಪೆ; ಒಟ್ಟಿಲು. ೩. ಕಟ್ಟು; ಪಿಂಡಿ. ೪. ತಿರುಳು; ಸಾರ. ೫. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಾರಿತೋಷಕ; ಗೌರವದ ಕಾಣಿಕೆ. ೬. ನಿಧಿ. ೭. (?) : ನಿಕರಂ ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ನಾಗರಿಕನಾಗಲ್ ದರ್ಪಕಂ ಪೀಠಮರ್ದಕನಾಗಲ್ ಮಧುಮಾಸಮೊಲ್ದು ವಿಟನಾಗಲ್ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯನಾಯಕನಾದಂ ಶಠದೃಷ್ಟ ದಕ್ಷಿಣಗುಣಂ ಶೃಂಗಾರಕಾರಾಗೃಹಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೫೪).

ನಿಕರಕೆ ಗಂಡ = ಗುಂಪಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಿಕರಕೆ ಗಣ್ಡ ವೈರಿಬಳಮಲ್ಲಂ ಗಡಿಯಜ್ಯಮಲ್ಲಂ ಮಾರಸಿಙ್ಗನ ನನ್ದನಂ ದಾಯಾದ್ಯಬನ್ಧನಂ (ಎಕ. III(R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೧೪-೪; 1087). [ಸಂ.]

ನಿಕರ$_2$, ನಿಖರ, ನಿಗರ$_3$, ನಿರಕು, ನಿರಕ್ಕು, ನಿರುಕು (ಗು). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ; ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದ; ಖಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಘಟ್ಟ,—ಸ್ಥಿತಿ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ; ಸ್ಪಷ್ಟತೆ; ನಿರ್ಣಯ : ಅವನಿಗೂ ಅರಸನಿಗೂ ನಿಕರದ ವಾಗ್ವಾದಗಳಾದವು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೩೬); ಅವರಿಗೆ ಅದೆಲ್ಲ ನಿಕರವಾಗಿ ಗೊತ್ತು (ನನ್ನಜೊ. ೬೯); ಕೊನೆಗೊಮ್ಮೆ ಮಹಾಬಳೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತು ನಿಕರಕ್ಕೇ ಬಂತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮); ನಮ್ಮ ಸಂಗ್ರಾಮವು ಇಷ್ಟೊಂದು ನಿಕರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿರುವಾಗ . . . ಉಗ್ರವಾದ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲೇಬೇಕು (ಕರವೀ. ೪೮). **ನಿಖರ** : ೨. ನಿಖರವಾದ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಅಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಕೀಲ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮೌನವಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೪೫); ಭೂಮಿಯ ವಯಸ್ಸನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಲು ಮಾರ್ಗವೊಂದನ್ನು ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಕಂಡುಹಿಡಿದುದು ೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೯೭); ನ್ಯಾಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯಲಿ, ನಿಖರವಾದ ಬೆಲೆ ಇರಲಿ (ಕೊನೆಘೇ. ೫೪). **ನಿಗರ$_3$** : ೨. ಬಗೆಯದಾವುದು ವೇದ ಲೋಕಕೆ ನಿಗರದಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಲ್ಲವೆ ಬೆಡಗುಗೊಳಿಸಿದೆ ಬೇಗ ಹೇಳೆನೆ (ಉತ್ತರಾ. ೩೮-೯೫). **ನಿರಕು** : ೨. ಕುಕ್ಕರಿನ ಅಡಿಗೆ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಅಂತ ನಿರಕು ಆಯ್ತು (ಬಾಳಹೊ. ೪೬). ೩. "ಸತ್ಯ; ನ್ಯಾಯ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). **ನಿರಕ್ಕು** : ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿದ್ದರು, ಅವರ ಕೃತಿಗಳಾವುವು ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ನಿರಕ್ಕಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಗಣಿಚ. ೧೭). **ನಿರುಕು** : ೨. ಕೆಲವು ನಿರುಕಾದ, ಆಡುವ ಮಾತಿನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಷ್ಟೇನೂ ಮೀರಿ ಏರದ, ವಾಕ್ಯರಚನೆ (ಕಬಸಾ. ೩೯); ಸುಮ್ಮನೆ 'ಕರು' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಎಳೆಯ ಕರು' ಎಂದರೆ ಕರುವಿನ ವಿಷಯ ಇನ್ನೂ ನಿರುಕಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಸು. ೧೦). [← ಮರಾ. ನಿಕರ್, ನಿಕರೂ]

ನಿಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಮನ ಬೆದಱಿ ಭ್ರಾಂತಿಯ ಸದಮದದೊಳು ಸಿಲುಕಿ ನಿಜವ ನಿಕರಿಸುವಾ ಉನ್ಮದಗತಿಯ ಬಿಸುಟು (ಷಡಕಂ. ೬೯). [< ನಿಃಕರಿಸು]

ನಿಕರ್ತನ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ತುಂಡರಿಸುವಿಕೆ : "ಛೇದನಂ ನಿಕರ್ತನ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೧); ಸುಕದ ಕಣಿಯೆನಿಪ ಮಾಪುಬ್ಬ ಕೋಟಿ ಪರಮಾಯುನಾಭಿ ನಾಮ ಮುಮಾಯ್ತು ಭರ್ಕನಿಕರನಾಭಿನಾಳಪ್ರಕರನಿಕರ್ತನಮನಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದುದಱಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೭); ಆತನ ಕಾಲದೊಳು ಶಿಶುಗಳ್ಗೆ ನಾಭಿನಿಕರ್ತನಮಾದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೧). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಡೆದುಹಾಕುವಿಕೆ; ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿಕರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಅತಿರೇಕ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ : (ಕ). ೨. "ನೀಚತನ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೮೨). [?./ ಮರಾ. ನಿಕರ್ಷ್, ನಿಕರ್ಶ್]

ನಿಕರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಒಳಗಿನ ಅಥವಾ ಸಮೀಪದ ಬಯಲುಪ್ರದೇಶ,—ಕ್ರೀಡಾಂಗಣ : "ಸನ್ನಿವೇಶಃ, ನಿಕರ್ಷಣಂ-೨ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಪುರಜನ ಸಂಚಾರಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಬೈಲು, ಊರು ಹೊರಗಣ ಮುಂಗಳ, ಪೌಳಿಬೈಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). ೨. ಮನೆಯ ಅಂಗಳ. ೩. ನೆರೆಹೊರೆ; ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರು. ೪. ಎಳೆಯುವುದು; ಜಗ್ಗುವುದು. [ಸಂ.]

ನಿಕಶೋಪಳ (ನಾ). ಒರೆಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಲ್ಲು; ಒರೆಗಲ್ಲು : ನಿಶ್ಶಂಕರಾಮಂ ಸುಭಟಕನಕ ನಿಕಶೋಪಳಂ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪ್ರಾಕಾರಂ (ಸೌಇಇ. XV, ೯-೧೧; 1125). [< ಸಂ. ನಿಕಷೋಪಲ]

ನಿಕಷ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಒರೆಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಲ್ಲು; ಒರೆಗಲ್ಲು : "ಶಾಣಃ, ನಿಕಷಃ, ಕಷಃ - ೩ ಒರೆಗಲ್ಲಿನ ಹೆಸರು, ಸಾಣೆಯು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೬); ಸಂಗರನಿಕಷದೊಳೆಮ್ಮಂದಮಂ ನೀನೆ

ಕಾಪ್ಪ್ರ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೨) ; ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕಪ್ಪಾನೆ ನಿಕಷದಲ್ಲಿ ತೊಳಗುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಒರೆಯಂತಿರಬೇಕು (ಕಂನಾಸಾ.೧೪). ೨. ಒರೆ ; ಪರೀಕ್ಷೆ : ಅವಂದಿರ ಕಬ್ಬವಿನ್ನುವಿರ್ಪುವು ಗುಣದೋಷಮಂ ನಿಕಷವಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ (ಗದಾಯು. ೧-೪೬) ; ಕಂ - ನಾಡು ಇಂಥ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಹೆಸರುಗಳ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವೊಂದು ತಾತ್ವಿಕ ನಿಕಷವು ಅವಶ್ಯವಿರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೫೨೪) ; ಮೂಕಕೋಕರಸದ ನಿಕಷ ನಮ್ಮ ಪ್ರಣಯಸಿದ್ಧಿಗೆ (ಭಾರಂಗ. ೩೧-೧೫). ೩. ಒರೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಬಂಗಾರದ ಗೆರೆ. [ಸಂ.]

ನಿಕಷಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಒರೆಯಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವವನು : ಭಾಷಾಸಂಸ್ಕರಣಪ್ರಮಾಣನಯನಿಕ್ಷೇಪರ್ ಜಿನೇಂದ್ರಾಗಮಾಶೇಷಜ್ಞರ್ ನಿಕಷಜ್ಞರಪ್ಪುದುಚಿತಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೬). [ಸಂ.]

ನಿಕಷಣ (ನಾ). ಉಜ್ಜುವುದು ; ತಿಕ್ಕುವುದು ; ಘರ್ಷಣೆ : ಶ್ರೀವಿಜಯಾರ್ಧಾಚಳಖಚರಾವಳಿ ಮಣಿಮುಕುಟಮುಕರಂಕಾನಿಕಷಣಲೇಖಾವಿಳಸಿತಪದಕಮಳನಿಳಾವಂದ್ಯಯಶಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧). [ಸಂ.]

ನಿಕಷದೃಷದ (ನಾ). = ನಿಕಷ ೧ : ಪಾಷಾಣಹೃದಯರಪ್ಪೊಡೆ ದೂಷಿಸಿ ಮತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುಗೆ ಗುಣಾನ್ವೇಷಿಗಳಪ್ಪೊಡೆ ಕನಕನಿಕಾಶದೊಳೇಂ ನಿಕಷದೃಷದಮಜಿಸದರೊಳರೇ (ಲೀಲಾವ. ೧-೬೯).
[ಸಂ. ನಿಕಷದೃಷದ್]

ನಿಕಷೆ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದ ; ಸಮೀಪದ. (ನಾ). ೨. ರಕ್ಕಸರ ತಾಯಿ : "ರಾಕ್ಷಸರ ತಾಯಿ ನಿಕಷಾ" (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೯) ; "ರಕ್ಕಸರ ವೃಂದಮಂ ಪಡೆದಾಕೆ ನಿಕಷೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೪). [ಸಂ. ನಿಕಷಾ]

ನಿಕಷೋಪಲ (ನಾ). = ನಿಕಷ ೧ : ಆಕಾಶಂ ನಿಕಷೋಪಲಂ ತನಗೆನಲ್ . . . ನಾನಾಪತಾಕಾಧ್ವಜವ್ಯಾಕೀರ್ಣಂ ಸುರಶೈಲಮಂ ನೆನೆಯಿಸಲ್ ಪೋಲ್ದತ್ತಯೋಧ್ಯಾಪುರಂ (ನಳಚಂ. ೬೨೯). [ನಿಕಷ + ಉಪಲ]

ನಿಕಸ (ನಾ). ಒರೆಗಲ್ಲು : ಸಕಲೇಶಮಾದರಸು ಭಕುತ ಮಾದಯ್ಯನಿಗೆ ನಿಕಟ ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮನು ಕಾಯಕದ ನಿಕಸಮಂಟಪಕೆ ಮೂಗುತಿಯು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ನಿಕಸೆ$_1$ (ನಾ). = ನಿಕಷೆ ೨ : "ರಕ್ಕಸರ ವೃಂದಮಂ ಪಡೆದಾಕೆ ನಿಕಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಷೆ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೪). [<ಸಂ. ನಿಕಷಾ]

ನಿಕಸೆ$_2$ (ನಾ). ಒರೆಗಲ್ಲು : "ನಿಕಸೆ—೧. ನಿಕಷಾ. ೨. ನಿಕಷ= ಒರೆಗಲ್ಲು" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೧). [ಸಂ. ನಿಕಸ]

ನಿಕಾ, ನಿಕಾವು, ನಿಖಾ (ನಾ). (ಮುಸ್ಲಿಮರ ಪದ್ಧತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಡೆಯುವ) ಮದುವೆ,—ವಿವಾಹ : ನನ್ನನ್ನು ಅದೇ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಿಕಾ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು (ಜೋಳಬೆ. ೨೬) ; ಗುಲಾಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನಿಕಾ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ದೌಲತ್. ೧೬೩) ; ಹಾಗಾದರೆ ನನ್ನನ್ನು ಯಾವಾಗ ನಿಕಾ (ಮದುವೆ) ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿರಿ (ಕೋಹಿನೂ. ೬೫). **ನಿಕಾವು**: (ಃ). **ನಿಖಾ** : ಆಕಿ ನಮ್ಮ ಜಾತಿಯವನ್ನ ನಿಖಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡ್ರೆ ಆಕಿ ಹೊಟ್ಯಾಗೆ ಹುಟ್ಟೊ ಮಕ್ಕಳ್ನ ನೀವು ಮುಟ್ತೀರಿ (ಎಳಕ. ೧೯) ; ಏನೇನೋ ಹೇಳಿ ನಿಖಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ನಂತೆ (ಉಡುಗೊ. ೮೮).
[←ಮರಾ. ನಿಕಾ ; ಅರ. ಹಿಂ. ನಿಕಾಹ್]

ನಿಕಾಚನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ ; ಉದೀರಣಾ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ಉತ್ಕರ್ಷಣ, ಅಪಕರ್ಷಣಗಳೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡದಿರುವಿಕೆ : ಈ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂಧ (ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದು) . . . ನಿಕಾಚನ (ಉದೀರಣಾ ಸಂಕ್ರಮಣ, ಉತ್ಕರ್ಷಣ, ಅಪಕರ್ಷಣ ಆಗದಿರುವುದು) ಈ ಹತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ನೇಮಿಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು 'ಗೊಮ್ಮಟಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು (ಜೈನಪ. ೩೬೯). [ಸಂ.]

ನಿಕಾಮ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಬಹಳವಾದ ; ವಿಪುಲವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : "ನಿಕಾಮವೆನೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೨) ; ಅತಿಮೃದುಕೋರಕದಿಂ ಬಟಿಯಂ ಮಂಜರಿ ನಿಕಾಮಕೋಮಳವಿಲಾಸದಿಂ ಪುಟ್ಟುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೬) ; ನಿಸ್ಸೀಮನಿಕಾಮಬಾಹುಸಾಹಸಾಡಂಬರಪ್ರಳಂಬನೆಂಬ ಪ್ರಳಂಬನುಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ). ೨. ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೩. ಯಥೇಷ್ಟವಾದುದು ; ಬಹಳವಾದುದು : "ಕಾಮಂ, ಪ್ರಕಾಮಂ, ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ನಿಕಾಮಂ, ಇಷ್ಟಂ, ಯಥೇಪ್ಸಿತಂ—ಈ ೬ ಯಥೇಷ್ಟವಾದುದರ ಹೆಸರುಗಳು. ಬೇಕಾದಷ್ಟು, ಬಹಳವಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೧). ೪. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿಕಾಮಂ (ಅ). ೧. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ; ವಿಪುಲವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ಕುಚಂ ಬೆಳ್ಪುವೆತ್ತುದು ರೋಮಾವಳಿ ರಾಜಿತಂ ನಡುನಿಕಾಮಂ ಪೀವರಶ್ರೋಣಿ ಸಂಪ[ದೆ]ಗಂ ತೀವಿದುದೀ ಕುಮಾರಿಗೆ ವಿಳಾಸಾಳಂಬನಂ ಯವ್ವನಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೪೬) ; ಮುಕುರದೊಳಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ನಿಕಾಮಮೆಸೆವಂತೆ ತದ್ವಚೋವಿಸ್ತರದೊಳ್ ಸಕಲಜಗಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೮೫). ೨. ಸಾಕಷ್ಟು ; ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು. [ಸಂ.]

ನಿಕಾಮಕೋಮಳೆ (ನಾ). ತುಂಬ ಕೋಮಲಳಾದವಳು ; ಸುಕುಮಾರಿ : ಬಟಲ್ಮಡಿ ಜೋಲ್ದು ನೀಲೆ ಸಂಚಳದಳಕಾಳಿಗಳ್ ಮಿಳಿರ್ದು ನರ್ತಿಸೆ ನರ್ತಕಿವೋಲ್ ನಿಕಾಮಕೋಮಳೆ ಪರಿತಂದು . . . ಕುಮಾರನನಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೧).
[ನಿಕಾಮ + ಕೋಮಳೆ (= ಕೋಮಲೆ)]

ನಿಕಾಮಿ (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಸುರೇಶ—ಶಕೂರ ಸಮುಸ್ಕೆ ಬಗೆಹರಿದರೆ, ಅವನು ತೀರಾ ನಿಃಸತ್ವನಾಗಿ ನಿಕಾಮಿಯಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೧).
[←ಮರಾ. ನಿಕಾಮಾ ; ಹಿಂ. ನಿಕಾಮ್, ನಿಕಮ್ಮಾ]

ನಿಕಾಮಿನಿ (ನಾ). ಬಹಳವಾಗಿ ಆಸೆ ಪಡುವವಳು ; ಅತ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವಳು : ಭಾಮಿನಿಯೆಸೆದಳ್ ಸೌಂದರಜಿತಸುರಕಾಮಿನಿ ಐಸಿರಿಯೆಸಕದೊಳಭಿನವಗೋಮಿನಿ ಸತತಂ ಭೋಗಾನುಭವನಿಕಾಮಿನಿ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೮). [ಸಂ. ನಿಕಾಮಿನೀ]

ನಿಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ; ಸಮುದಾಯ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿವಹಂ . . . ನಿಕಾಯಂ ಚಯಂ ನಿಕರಂ ಸಂಹತಿ . . . ಸಮೂಹಂ ವ್ರಾತಮೇಕಾರ್ಥಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೨-೨೬) ; "ನಿಕರಂ ನಿಕಾಯಂ . . . ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೧); ಆದರದಿಂ ದೇವನಿಕಾಯದೊಳ್ ನೆರೆವುದೊಂದುತ್ಸಾಹಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೩); ಪರಿಚಾರಿಕಾನಿಕಾಯಂಬೆರಸು . . . ಕುಬ್ಜೆಯೆಂಬ ಸೈರಂಧ್ರಿ ನಡೆತರೆ (ಜಗವಿ. ೬-೧೮ ವ) ; ನೆರೆದು ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಮಹಾರಥ ನಿಕಾಯದಿಂ (ಸಂಬಿರ. ೧೧-೧೪೫) ; ಪುತ್ರನಳಿವು ಜನ್ಮನಿಕಾಯದಳಿವಂಗನಾಹನನ ಮಾಯಾಹನನವಂಜಬೇಡ (ಹಚರಾ. ೧೪-೬). ೨. ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ಗೃಹ. ೩. ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಅಂದು ನೀಲಾಚಲ ನಿಕಾಯದ ಸೌಂದರಾಂಗದ ಕೌಸ್ತುಭಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕಾಂಚನರಥವನೇರಿದನು ದಾನವಾ

ರಾಶಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೭). ೪. ಲಕ್ಷ್ಯ; ಗುರಿ. ೫. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೬. ಭಾಗ; ವರ್ಗ. ೭. ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಮೇಶ್ವರ. ೮. [ಬೌದ್ಧ] "ಸುತ್ತಪಿಟಕದ ಐದು ಭಾಗಗಳು" (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೧೩೧ ಕೋಶ) : ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಐದು ನಿಕಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರೂ ನಾಲ್ಕು ನಿಕಾಯಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವರೂ ಆ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸುವರು (ಬುದ್ಧಪ. ೨೯ ಮಿಲಿಂದ). [ಸಂ.]

ನಿಕಾಯ್ಯ (ನಾ). ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಮನೆ; ಗೃಹ : ಆವಾಸಃ . . . ನಿಲಯಃ, ನಿಕಾಯ್ಯಃ, ಉಟಜಂ . . . ನಿವಸನಂ, ಆಲಯಃ — ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬). [ಸಂ.]

ನಿಕಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತೂರುವುದು : "ಉತ್ಕಾರಃ, ನಿಕಾರಃ . . . ಅಂದರೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ರಾಶಿಮಾಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. ೩. ಕೊಲೆ; ಸಂಹಾರ. ೪. ಅನಾದರ; ತೇಜೋವಧೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ; ಅಪಮಾನ : "ಪರಿಭೂತಿ ನಿಕಾರಮನಾದರಂ ತಿರಸ್ಕಾರಮಭಿಭವಂ ಭಂಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೨); ಗೋಪೀಯುವತಿಜನ ಜಾರನಾಚಾರವಿಹೀನನೆ ಪೂಜ್ಯನಾಗೆ ನಿನಗೆ ನಿಕಾರಂ (ಜಗವಿ.೧೬-೨೩). ೫. ಕೇಡು; ದ್ವೇಷ; ಮತ್ಸರ. ೬. ವಿರೋಧ. [ಸಂ.]

ನಿಕಾರ$_2$ 'ನಿಖಾರಿ' ನೋ.

ನಿಕಾರಣ (ನಾ). ಕೊಲೆ; ಸಂಹಾರ : "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ನಿಕಾರಣಂ . . . ವಧಃ - ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ನಿಕಾರವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಶುಭ್ರವಾದ ಬಟ್ಟೆ : ನೋಡುವ ನೆವದಿಂ ಮಣಿಮಂಟಪಕ್ಕೆ ನಿಕಾರವಟ್ಟೆಯ ಚಂದ್ರೋದಯಮುಮಂ ಸಂದಿಸುವಂತೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೮-೬ ವ); ಮಿಳಿರ್ದು ಮುಸಗಿಸುವ ನಿಕಾರವಟ್ಟೆಯ ಗುಡಿಯ ತುಱುಗಲೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೨೩ ವ). [ನಿಕಾರ$_2$(<ನಿಖಾರಿ) + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ನಿಕಾರಿ 'ನಿಖಾರಿ' ನೋ.

ನಿಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು; ಮಡಿಮಾಡು : ಮೃಢನ ಭಕ್ತರಿತ್ತ ವಸ್ತ್ರಮಂ ನಿಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಖಾ]ರಿಸಲ್ಕೆ ನೆನೆದು (ತಿರುತೊಂ. ದೇ. ೨೩೨-೨೨). ೨. ಮುಚ್ಚು; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : ನಾರಿ ಹರಿ ತಂದಕಟ ನೊಂದನು ಕಾರುಣಿಕನನ್ಯಾಸಿಯೆನುತ ನಿಕಾರಿಸುತೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಕಾರಿಸಿದ, ವಿಕಾರಿಸದೆ]ಸೆಱಗಿನಲಿ ತೋದಳು ಬಹಳ ಶೋಣಿತವ(ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೨೦); ಕಾರುಣ್ಯವಾರ್ಧಿಯು ಕಾರುಣ್ಯಜಲಧಿಯ ನೀರನು ಮೊಗೆದೆತ್ತಿದಂತೆ ಕಾರು ತೋಱುದುದೆದ್ದ ಜಲಧರಪಟಲ ನಿಕಾರಿಸೆ ಗಗನಮಾರ್ಗವನು (ವರ್ಧಚ. ೯-೬೪).

[ನಿಕಾರ$_2$(<ನಿಖಾರಿ)+-[illegible]/ಹಿಂ. ನಿಖಾರನಾ]

ನಿಕಾಲ 'ನಿಕಾಲೆ' ನೋ.

ನಿಕಾಲಸು (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ; ನೇರವಾದ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ : (ಕ). (ನಾ). ೨. ಮುಚ್ಚುಮರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನೇರವಾದುದು : (ಕ)

[←ಮರಾ. ನಿಕಾಲಸ್, ನಿಖಾಲಸ್ ; ಹಿಂ. ನಿಖಾಲಿಸ್]

ನಿಕಾಲಿ 'ನಿಕಾಲೆ' ನೋ.

ನಿಕಾಲೆ, ನಿಕಾಲ, ನಿಕಾಲಿ, ನಿಖಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಇತ್ಯರ್ಥ; ಅಂತಿಮನಿರ್ಣಯ; ಫೈಸಲು; ಬಗೆಹರಿಯುವಿಕೆ : ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕರಣಗಳ ನಿಕಾಲೆಯು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಆಗುವದು! (ಕಳ್ಳಕಾ.೨೪); ಇದರ ನಿಕಾಲೇ ಆಗಲಿ (ನಡೆದಾ. I, ೨೬೬); ಅದರ ನಿಕಾಲೇ ಆಗೂದು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ವದ್ದು ಅದ (ದೀಪಹ. II, ೬೯). ೨. ತೀರುವಳಿ; ಸಂದಾಯವಾಗುವಿಕೆ : ದಿನದಿನದ ಚೆಕ್ ಸಾಲದ ನಿಕಾಲೆ ಸುಲಭವಾಗುವಂತೆ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸುಲಭ ಮಾಡುವುದು (ಹಣಪ್ರ. ೩೦೬). **ನಿಕಾಲ**: ೧. ಎಲ್ಲ ಮೂಲವು ಒಂದೇ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕಲವಿಂಗಳ ನಿಕಾಲ ಆಗದ ಹೊರ್ತು ಲೆಖ್ಖದ ಪಟ್ಟಿಯು ನಿಕ್ಕೆ ತಯಾರ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬೮); ಇಂದ ಗಪ್ಪನ ನಿಕಾಲದಾಗ ತಗದ ಬಿಡೂಣ ಅಂತೇನಿ (ದೀಪಹ. I, ೯೪). **ನಿಕಾಲಿ** : ೧. ಹಿಂದಕ ಒಮ್ಮೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ, ಅವರ ಕೇಸು ನಿಕಾಲಿ ಆಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿಕೋತ ಕೂತಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೧೫೧). ೩. ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು; ಖಾಲಿಯಾಗುವುದು : ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮೋಡ ಒಂದೇ ಮಳೆ ಸುರಿಸಿ ನಿಕಾಲಿ ಆಗ್ಬೇಕು ಇಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಹಾಗೆ ದೂರ ಹೋಗ್ಬೇಕು (ತಳರು. ೯೧). **ನಿಖಾಲೆ** : ೧. ಇದರ ನಿಖಾಲೆ ಇಂದು ಆಗಿಯೇ ಬಿಡಲಿ (ಮೂರುದಾ. ೩೯).

ನಿಕಾಲೆ ಮಾಡು, ನಿಕಾಲ ಮಾಡು, ನಿಕಾಲಿ ಮಾಡು = ೧. ಇತ್ಯರ್ಥಮಾಡು; ನಿರ್ಣಯಿಸು; ಬಗೆಹರಿಸು : ಲಗೂನ ಖನರ ನಿಕಾಲೇ ಮಾಡರಿ (ದೀಪಹ. II, ೨೧೬); ನಾ ಕುಂಡ್ರೋದಿಲ್ಲ . . . ಇದರ ನಿಕಾಲೆ ಮಾಡಿ (ಕಪ್ಪುಟ. ೨); ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ ನಿಕಾಲ ಮಾಡದಿದ್ದರ ಗೌಡಿಕೀ ಬಿಡತೇನಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೧). ೨. ತೀರುವಳಿ ಮಾಡು; ಸಂದಾಯ ಮಾಡು : ಅದನ್ನೇನ ನಿಕಾಲಿ ಮಾಡೂ ಅವನೋ, ಖನ ಹಂಗ ಬಡ್ಡೀ ಬೆಳೆಸಿಗೋತ ಇರಾವ್ನೋ (ದೀಪಹ. I, ೧೮೧). ೩. ಕೊಲ್ಲು; ಸಾಯಿಸು : ಇವನ ನಿಕಾಲಿ ಮಾಡೂ ವ್ಯಾಳೇದಾಗ ಅಡ್ಡ ಬರಬ್ಯಾಡ (ಮನೆಬಿ. ೬೩).

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಕ್ಕಾಲ್./ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಿಕಾಲ್]

ನಿಕಾವು 'ನಿಕಾ' ನೋ.

ನಿಕಾಶ (ಗು). ೧. ಹೋಲುವ; ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳ : ದಳಿತಧವಳಾಬ್ಜ ಮುಕ್ತಾಫಳಶಂಖ ಶಶಾಂಕ ಕಾಶ ನಿಕಾಶ[ಸು] ವಿನಿರ್ಮಳರುಚಿರವರ್ಣನುಂ ಸಲೆ ತಳೆದಂ ಹಳ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಲೋಕದೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೮); ಫಲಪುಷ್ಪಭಾರಾವನತ ತರುಲತಾಶ್ರೇಣಿ ಕಾಂಮಣಿನಿಕಾಶೋದಕ ನದೀವಕ್ಷದರ್ಪಣದಿ ಮಾರ್ಪೊಳೆವವೊಲ್ ಬಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೦-೨೨೨). (ನಾ). ೨. ತೋರಿಕೆ. ೩. ದಿಗಂತ; ಬಾನಂಚು; ದಿಕ್ಕಿನ ಕೊನೆ. ೪. ಹತ್ತಿರ; ಸಾಮೀಪ್ಯ. ೫. ಹೋಲಿಕೆ; ಎಣೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಆಕಾವಳಯಿತ ಲೋಕಾಕಾಶಮಿದೇನತಿವಿಶಾಲಮೋ ನಿನ್ನ ಯಶೋರಾಶಿಯನಿಂದುದ್ಯುತಿಯ ನಿಕಾಶಮನೊಳಕೊಳ್ಗುಮಳವಿಗೞಿದಿರ್ದುದುಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೪); ಪಾಷಾಣಹೃದಯರಪ್ಪೊಡೆ ದೂಷಿಸಿ ಮತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುಗೆ ಗುಣದ್ವೇಷಿಗಳಪ್ಪೊಡೆ ಕನಕನಿಕಾಶದೊಳೇಂ ನಿಕಷದೃಷದಮುಱಸದರೊಳರೇ (ಲೀಲಾವ. ೧-೭೯); ಅಮರತರು ನಿಕಾಶೋದಾರ ಗುಣನಿಧಿ (ಶಿಭಾಗ. ೩-೧-೪೫). ೬. ಬೆಳಕು; ಕಾಂತಿ. ೭. ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಿಕಾಸ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ; ಎಣೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಊರುದ್ವಯಂ ಕದಳೀಸ್ತಂಭನಿಕಾಸಮಾದುದು ಕುಮಾರಂಗೊಪ್ಪಿ ತಾರುಣ್ಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೭-೭೩). [ಸಂ.]

ನಿಕೀರ್ಣ (ಗು). ತುಂಬಿದ; ದಟ್ಟವಾದ : ಕರಾಳನಕ್ರಚಕ್ರಚರ್ವಿತನಿಕೀರ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಉದ್ಗೀರ್ಣ, ವಿಕೀರ್ಣ, ವಿಶೀರ್ಣ]ನಿರಯುಜನಿಕುರುಂಬಶಲ್ಯಶಕಲಪರಿಪೂರಿತ ಧವಳಪ್ಲವದುರ್ನಿರೀಕ್ಷಣವಿಷಮೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೬ ವ); ಅಶೋಕವೃಕ್ಷಮೆಸೆದಪುದು ನಮಜ್ಜನಮನಶೋಕಂ ಮಾಟ್ಪವೊಲನೇಕ ಶಾಖಾನಿಕೀರ್ಣ ಕಿಸಲಯಚಯದಿಂ (ಅಜಿಪು.೮-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಕುಂಚ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದ ಒಂದು ಬಗೆ ; ℙ "ಹೊರಕೈಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವುದು ವಿ-ದಾನ, ಅಭಯಪ್ರಧಾನ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕೆಳದಿರೆ ನಿಕುಂಚ ಮೇಗಯ್ಯೊಳವಟ್ಟೊಳಕಯ್ಯ ಕಳೆಯಲಾಕುಂಚಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೫೧). 'ಆಕುಂಚ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ನಿಕುಂಚಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ; ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಚಟಾಕು ; ಚಿಟ್ಟಿ : "ನಿಕುಂಚಕಃ - ೧ ಸೊಲಿಗೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ನಿಕುಂಚಹಸ್ತ (ನಾ). = ನಿಕುಂಚ : ಪತಾಕದ ಕರ[ದೊ]ಳ್ ವಿರಚಿಪ ಮಧ್ಯಮೆಯ ಮೂಲಮಂ ಪೆರ್ವೆರಲ್ ಪತ್ತಿರೆ ಕೇಳ್ ನಿಕುಂಚಹಸ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೬೯). [ನಿಕುಂಚ + ಹಸ್ತ]

ನಿಕುಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಸಂಕುಚಿತಗೊಂಡ ; ಕುಗ್ಗಿದ : ಸತಿಗೆಸೆಗುಂ ಚತುರೋತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ ನಿಕುಂಚಿತ ಪತಿತಸಮಭ್ರುಕುಟರೇಚಿತಭ್ರೂಲತೆಗಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೪-೧೧೪) ; ವಿವಿಧ ಗುಲ್ಮನಿಕುಂಜದಲಿ ಭೂವಿವರವಳಯಂಗಳಲಿ ಭೂರುಹನಿವಹದಲಿ ನಿರ್ಜರನಿಕುಂಚಿತಪಲ್ವಲಂಗಳಲಿ . . . ಅರಸಿ ನೋಡಿದರವರು ಜಾನಕಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೩೨). (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಕಾಲನ್ನು ಚೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ [ಕೊಂಡಿಯಂತೆ] ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೈಯಿಂದ ಅರಾಲಹಸ್ತವನ್ನು . . . ಮಾಡಿ ತಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಅರಾಲಹಸ್ತದಲ್ಲಿ . . . ಮೂಗಿನ ನೇರಕ್ಕೆ ಎದೆಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವುದು. ವಿ - ಹಾರುವುದು, ಔತ್ಸುಕ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . [ವಿ]ಕ್ಷಿಪ್ತಾಕ್ಷಿಪ್ತ, [ನಿ]ಕುಂಚಿತ, ಘೂರ್ಣಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ - ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಕುಂಚಿತಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. ೨. ಗುಂಗುರು ಗೂದಲನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸುರುಳಿಗೂದಲನ್ನುಳ್ಳವನು : ರತಿವೇದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕುಶಲಂ ಜೂದಾಳಿ ಚೆಲ್ವಂ ನಿಕುಂಚಿತಕೇಶಂ ಪ್ರಿಯವಾದಿ (ಜಾತಿತ. ೧೬-೩). [ನಿಕುಂಚಿತ + ಕೇಶ]

ನಿಕುಂಜ (ನಾ). ೧. ಪೊದೆ ; ಮೆಳೆ ; ಹೊದರು : ಎಕ್ಕಲವಂದಿಯಂ ಕಿವಿ ತರಜ್ಞುವದಿರ್ದಪುದೀ ನಿಕುಂಜದೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಱು (ನಳಚಂ. ೬೪) ; ವಿವಿಧ ಗುಲ್ಮನಿಕುಂಜದಲಿ ಭೂವಿವರವಳಯಂಗಳಲಿ ಭೂರುಹನಿವಹದಲಿ ನಿರ್ಝರನಿಕುಂಚಿತಪಲ್ವಲಂಗಳಲಿ . . . ಅರಸಿ ನೋಡಿದರವರು ಜಾನಕಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೩೨) ; ನಡೆ ಸಾರ್ ಮುಂದ್ಯೆದು ಬೆಳ್ಸಾರಮನೆ ಬಿಗಿ ನಿಕುಂಜಂಗಳಂ ಸೋದಿಸು (ಶಬಶಂ. ೩-೪೯). ೨. ಬಳ್ಳಿಮಾಡ ; ಲತಾಗೃಹ : "ನಿಕುಂಜಃ, ಕುಂಜಃ - ೨ ಲತಾದಿಪಿಹಿತೋದರೇ - ಬಳ್ಳಿಗಳು ರೆಂಬೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಮನೆಯ ಹಾಗಿರುವ ಬೀಲಿ, ಲತಾಗೃಹ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೯) ; ನನೆಯ ಕೊನೆಯ ತೆರೆಮುಗುಳ ವನಲತಾ ನಿಕುಂಜದಿಂ ಪ್ರಸೂನರಜದ ಪುಂಜದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೬ ರಗಳೆ) ; ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರನಿಕುಂಜರಂಜಿತವನಕ್ರೋರೋರ್ವಿ . . . ಪೋಗಿ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವಂ ನಿಚ್ಚಂ ನಿಳಿಂಪೋತ್ತಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೦) ; ಮತ್ತಮಾ ಮದಗಜಗಮನೆ ವನ್ಯಗಜಬೃಂಹಿತಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತನ್ನಂ ತಱ್ಕೈಸಿದ ಸಲ್ಲಕೀನಿಕುಂಜಮುಮಂ . . . ವಿಯೋಗಶೋಕಾಕುಲಚಿತ್ತನವಲೋಕಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೨೦ ಪ) ; ಶನ್ಯಹಾದ್ರಿನಿತಂಬವನದ ನಿಕುಂಜದಲಿ ನಿರ್ಭಯವಿಹಾರದಲಿ . . . ಅಲಿಸಿವನಾ ಧ್ವನಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೩೯). ೩. ಗುಹೆ ; ಗವಿ : "ಗಹ್ವರವಾ ನಿಕುಂಜಮೆನೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೨) ; ಮಾಳವಂ ವಿಂಧ್ಯನಿಕುಂಜಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ ಜಳಧಿ ನಿಕಟಮಂ ಚೋಳಕಂ ವೇಳೆಗೊಂಡಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೬೨-೨೯; 1177). [ಸಂ.]

ನಿಕುಂಜವನ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಾಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನ : ಸೌಂದರ್ಯದ ಒಂದು ನಿಭೃತ ನಿಕುಂಜವನವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲುದಾದರೆ, ಆಗ ಮಾತ್ರ ಅದರ ಈ ದುಡಿಮೆ, ತನಗೆ ತಕ್ಕ ಗೌರವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲದು (ನಿಬಂಧ. I, ೨೬). [ನಿಕುಂಜ + ವನ]

ನಿಕುಂಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಜಾಪಾಳ : "ಮುಕೂಲಕಃ, ನಿಕುಂಭಃ, ದಂತಿಕಾ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಶ್ರೇಣೀ, ಉದುಂಬರಪರ್ಣೀ ೫ ದಂತಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫). ೨. ಒಬ್ಬ ರಕ್ಕಸನ ಹೆಸರು ; ಸುಂದೋಪಸುಂದರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರ ತಂದೆ : ದೈತ್ಯಹರಂ ಶರಭಿನ್ನಪಾಕಶಾಸನಗಜಕುಂಭನಂ . . . ಅಸಮಾನರೌದ್ರರಸಕುಂಭನನೆಯ್ದಿದನಾ ನಿಕುಂಭನಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫) ; ಬರಹೇಳ್ ನಿಕುಂಭನಂ ಶುಂಭನಂ . . . ಎನುತ್ತುರಿದೆದ್ದನು (ಚಿಬಪು. ೪೬-೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಕುಟ್ಟಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಮೊದಲು ಮಂಡಲಸ್ಥಾನಕದಿಂದಲೂ . . . ಅನಂತರ ಚತುರಸ್ರಸ್ಥಾನಕದಿಂದಲೂ . . . ನಿಂತುಕೊಂಡು ಬಲಗೈಯನ್ನು ಉದ್ವೇಷ್ಟಿತ ಮಾಡಿ ಹೆಗಲಿನೆಲುಬಿನ [ಸ್ಕಂಧಶಿರಸ್ಸಿನ] ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದು ಅಲಪದ್ಮ ಹಸ್ತ . . . ಮಾಡಿ ಎದೆಗೆ ತಂದು, ಬಲಗಾಲಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಸಿ, ಆವಿದ್ಧಮುಖಹಸ್ತವನ್ನು . . . ಮಾಡಿ ಚತುರಸ್ರದಂತೆ . . . ಹಿಡಿಯುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಎಡಗಡೆಯೂ ಮಾಡುವುದು. ವಿ—ಆತ್ಮಸಂಭಾವನಾಪ್ರಧಾನವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನಿಕುಟ್ಟಕ, [ಅರ್ಧನಿಕುಟ್ಟಕ], ಕಟೀಭಿನ್ನ . . . ಗಂಗಾವತರಣ—ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ಪ) ; ಒದವಿದ ಕುಂಚಿತಪದಮಂ ಪುದಿದುಂ ನಿಲೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ನಿಕುಟ್ಟಕಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೮೬). [ಸಂ.]

ನಿಕುಟ್ಟಕಕರಣ (ನಾ). = ನಿಕುಟ್ಟಕ : ನಿಕುಟ್ಟಕಕರಣಮನೊಂದೇ ಭಾಗದಿಂದ ಮಾಡಿ ತೋಱೆ ಅರ್ಧನಿಕುಟ್ಟಕಕರಣಮಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೬೦ ಪ). [ನಿಕುಟ್ಟಕ + ಕರಣ]

ನಿಕುಟ್ಟನ (ನಾ). (ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ) ತುಳಿಯುವಿಕೆ ; ತುಳಿತ: ವನರುಹಲೋಚನ ಚಂಡಾಂಘ್ರಿನಿಕುಟ್ಟನಭುಗ್ನಮಸ್ತಕಗ್ರೀವನಹೀಂದ್ರನದಭ್ರರುಧಿರಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಕಾಱೆ ದಿಗುತುರ್ಜ ಮೂರ್ಛೆವೋದಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೧೧೬). [ಸಂ.]

ನಿಕುರುಂಬ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿವಹಂ . . . ಸಮೂಹಂ ವ್ರಾತಮೇಕಾರ್ಥಕಂ" (ನಸುಕೋ. ೧೦೬-೨೬) ; "ನಿಕರಂ . . . ನಿಕುರುಂಬಮುತ್ಕರಂ . . . ರಾಶಿ ಚಯ ಕುಳಮೆನಲ್ ಮತ್ತೆ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೧) ; ಅನವರತನಿಹತ ನರಕರಿತುರಗನಿಕುರುಂಬ ಕೀಲಾಲ ಕಲ್ಲೋಲ ಪ್ರವರ್ತನಾನೇಕನದನದೀಪ್ರವಾಹಬಾಹುಳ್ಯದುಸ್ತರಾವತರಣಮಾರ್ಗಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ಪ); ನಗೆಗೆಡೆಯಾದನುತ್ಪಲಿನಿಗೆಂದು ತಲೆವಾಗಿತಬ್ಜಿನೀನಿಕುರುಂಬಂ (ನಳಚಂ. ೧೮೨) ; ಕುಮಾರರನು ಪಾಂಚಾಲರನು ನೋಡುವೆವೆನುತ ಭೂಪಾಲ ನಡೆತರಲಿದಿರುವಂದುದು ಯುವತಿನಿಕುರುಂಬ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ನಿಕುರುಂಬಕ (ನಾ). = ನಿಕುರುಂಬ : ರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯನಿಕುರುಂಬಕದಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಕುಂ . . . ಅಲ್ಲಿಯ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೯–೯೯) ; ತಮ್ಮ ಕೇಳರನಿಕರಂ ಗವಾಕ್ಷನಿಕುರುಂಬಕದಿಂ ಪೊಜಪೊಣ್ಕೆ ನೋಡಿದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೬–೮೭). [ಸಂ.]

ನಿಕುರುಂಬೆ (ನಾ). ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ; ಪರಿವಾರ ಸಹಿತೆ (?) : ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾರಂಭೆ ಕನಕಪುತ್ಥಳಿಬೊಂಬೆ ವಿಕಸಿತ ಸುಲಲಿತಾಂಬೆ ಸುನಿತಂಬೆ ನಿಕುರುಂಬೆ ಸುರರಂಭೆ ದಂತ ದಾಳಿಂಬೆ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಯ. ೩೪–೧). [ನಿಕುರುಂಬ + -ಎ$_2$]

ನಿಕೃತ (ಗು). ೧. ತಿರಸ್ಕೃತವಾದ ; ಅಪಮಾನ ಹೊಂದಿದ. ೨. ವಂಚಿತವಾದ ; ಮೋಸಗೊಂಡ. ೩. ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ; ಕಳೆದ. ೪. ಘಾಸಿ ಹೊಂದಿದ ; ಕೇಡಿಗೊಳಗಾದ. ೫. ತುಚ್ಛವಾದ ; ನೀಚವಾದ. (ನಾ). ೬. ಅಪಮಾನ ; ತೇಜೋಭಂಗ. ೭. ದೀನ ; ದೈನ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು : "ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಕೃತಃ, ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಃ —ಈ ೨ ದೈನ್ಯಂಬಟ್ಟವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩–೨೨೮). [ಸಂ.]

ನಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ತುಚ್ಛತನ; ನೀಚತನ. ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. ೩. ಅಪಮಾನ : ನೃಪಕುಲ ನಿಕೃತಿಗಿದು ಮೊದಲಾಯ್ತಲಾ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦–೮೧–೭). ೪. ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. ೫. ಬಡತನ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ. ೬. ಭೂಮಿ. ೭. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ೮. ಮಾಯೆ : "ಈರ್ಷ್ಯ . . . ನಿಕೃತಿಃ, ಮಾಯಾ, ಶಾಂಬರೀ, ಶಠಕಲ್ಪನಾ—ಈ ೧೦ ಮಾಯೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨–೫೬). ೯. [ಜೈನ]ನಿಕೃತಿ, ಉಪಾಧಿ, ಸಾತಿಪ್ರಯೋಗ, ಪ್ರಣಿಧಿ, ಪ್ರತಿಕುಂಚನಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಮಾಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯಿರುವವನನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. 'ನಿಕೃತಿವಿಚ್ಛೇದಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಕೃತಿವಿಚ್ಛೇದಿನಿ (ನಾ). [ಜೈನ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮಾಯೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದು,—ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ಅವಲೋಕಿನಿಗೀ ರೋಹಿಣಿ ಗರುಡವಾಹಿನಿ ವಿದ್ಯೆ ನಿಕೃತಿವಿಚ್ಛೇದಿನಿಯೆಂ (?) ದಿವು ಮೊದಲಾಗಿರೆ . . : ಕೇಶವಂಗಂದಿತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪–೩೦). [ಸಂ. ನಿಕೃತಿವಿಚ್ಛೇದಿನೀ]

ನಿಕೃತ್ತ (ಗು). ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡುಮಾಡಿದ : ಜಯ ಜಯ ನಿಕೃತ್ತಸುರಪಕ್ಷದಕ್ಷಮುಹೋಗ್ರ ಜಯಜಯ ನೃಸಿಂಹಸಂಹರಣಪಟು ಶರಭಾಂಗ (ರಾಜಶೇ. ೧೪–೧೬೯ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ನಿಕೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ತುಚ್ಛವಾದ; ನೀಚವಾದ ; ಕೀಳಾದ : ಪಾಪದಿಂದನಿತು ನಿಕೃಷ್ಟ ದುರ್ಗತಿಗಳೊಳ್ ಬಲವಂದುದನೀಗಳಾಗಿಯುಂ ನೆನೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೫–೨೯). ೨. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದ ; ಬಹಿಷ್ಕೃತವಾದ. ೩. ಅಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ; ಅಸಭ್ಯವಾದ. ೪. ಹತ್ತಿರದ; ಸಮೀಪದ. (ನಾ). ೫. ತುಚ್ಛವಾದುದು ; ಕೀಳಾದುದು : "ಅರ್ವಾಣಂ, ಅಣಕಂ . . . ನಿಕೃಷ್ಟಂ, ಅವಕೃಷ್ಟಂ . . . ರೇಫಸಂ —ಈ ೧೩ ಹೊಲ್ಲಹ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೫೬–೧೮೨) ; ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಕನಿಷ್ಠ ನಿಕೃಷ್ಟವೆಂಬ ಜಾತಿವಿಕಾರಂಗಳ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ದಾಸಿವೇಶಿ . . . ಕನ್ನಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ವರ್ತಿಸುವ ಪಾಪದೃಷ್ಟಿಯ ಕ್ರೂರಾತ್ಮಂಗೆ (ಉರಿಶ. ೧೦೧–೮೯). ೬. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ. ೭. ಕೆಟ್ಟವನು; ನೀಚ ; ತುಚ್ಛ : "ನಿಕೃಷ್ಟನೆನೆ ಕಷ್ಟವೆಂದೆಂಬವಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೭–೪) ; ಕುಲಜಂ ಕುಲಹೀನನೆಂದು ಬಗೆಯದೆ ನೆಲಸುವೆ ನಿನ್ನಿಂ ನಿಕೃಷ್ಟರೆಂಬರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೯–೬); ದುಃಖದೊಳ್ ಓರಿದುವುವರಿಂ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಂ ಭಟ್ಟಂ ನಿಕೃಷ್ಟರ ದೂಷಣಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೯) ; ಮಾನವನನನುಸರಿಸಿ ಯಾಚನೆಯು ನೀ ಗೈಯೆ ಕಾಣುವನು ನಿಕೃಷ್ಟನೆಂದು ನಿನ್ನ (ಕುಮಾಕ್ಯ. ೩೮–೬). [ಸಂ.]

ನಿಕೃಷ್ಟಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ನಡತೆ ; ನೀಚತನ : ನಗೆಗೆಡೆಯಾಗೆ ದೈವವೆನಗೇನನೊಡರ್ಚಿಸಿತೀಗಳಕ್ಕ ರಾಗಿಗಳ ನಿಕೃಷ್ಟಚೇಷ್ಟೆಗನುಗೆಯ್ದಪೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೧೯). [ನಿಕೃಷ್ಟ + ಚೇಷ್ಟೆ]

ನಿಕೃಷ್ಟಜೀವಿ (ನಾ). ಹೀನ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀಚ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮನೆಯ ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೂ ವಿನುತ ಮರ್ಯಾದೆ ಇಲ್ಲದ . . . ನಿಕೃಷ್ಟಜೀವಿ (ದೂರಸ. ೨೨೦). [ನಿಕೃಷ್ಟ + ಜೀವಿ$_2$]

ನಿಕೃಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಕೆಳಮಟ್ಟ ; ಕೀಳುತನ : ದಡ್ಡರೆಂದು ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದರೆ ನಿಕೃಷ್ಟತೆಯ ಮನೋಭಾವ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೯೪). [ಸಂ. ನಿಕೃಷ್ಟತಾ]

ನಿಕೃಷ್ಟಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ ; ಹೀನವಾದ ಆಚಾರ. ೨. ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಹೀನವಾದ ಆಚಾರವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಜಾರರಿಗೆ ಜಡರಿಗೆ ನಿಕೃಷ್ಟಾಚಾರರಿಗೆ ಪಿಸುಣರಿಗೆ ಧರ್ಮವಿದೂರರಿಗೆ ಕಲಿಬಾರ್ಥ ಕೇಳ್ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೪–೨೪). [ನಿಕೃಷ್ಟ + ಆಚಾರ]

ನಿಕೇತ (ನಾ). ಗೃಹ ; ನಿಕೇತನ : 'ಜಿನನಿಕೇತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಗೃಹ : "ಭವನಂ ಸದನಂ . . . ಗೇಹಮಾಲಯಂ ಕುಟಿ ನಿಕೇತನಂ ಗೃಹಮುಟಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬–೮) ; "ಸದ್ಮಮೋಕಸಮಾಲಯಂ ಗೃಹಂ ಭವನಂ ನಿಕೇತನಂ . . . ಗೇಹಮನೆ ಧಿಷ್ಣ್ಯಮೆನಲಿವು ಮನೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮–೭) ; ಪುರಜನಮಂತಃಪುರಜನಮುಂ ಪರಿಜನಮುಮಳ್ಕಿ ತದ್ರಾಜನಿಕೇತನದಲ್ಲಿ ಬಿರ್ದು ಪಡೆದುದು ಮನಕ್ಕೆ ಕಡುಮುಳಿಸಿನೆ ಸಕಮುಂ ಮಾಗಧನಾ (ಆದಿಪು. ೧೨–೯೨) ; ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದ ಶ್ರೀಪ್ರಭವಿಮಾನದುಪಪಾತನಿಕೇತನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೪–೬೦ ವ) ; ಅವಳೆರಡು ಕೈಗಳ ಮುಗಿದು ಹೊಱವಂಟಳು ನಿಕೇತನವ (ತೊರರಾ. ೨–೧–೩೦) ; ಸ್ಫಟಿಕ ನಿರ್ಮಲ ಸರೋವರ ಸುಭಗತೀರದಲಿ ಶೋಭಿಸಿದುದಾ ಮುನಿನಿಕೇತನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪–೧೮೪). ೨. ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ನೋಟಚೊಪ್ಪದೆ ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಣುದಗಲಮೆಂಬ ಪವಣ್ಗೆ ನಿಕೇತನಮುದಾಯ್ತು ಸಾಕೇತಪುರಂ (ಅಜಿಪು. ೨–೨೨) ; ಎಸೆದಂ ಫಣಿಚಿತ್ಯೇತನನುತ್ಪಲಕಾಂತಿ ನಿಕೇತನಂ (ಜಗವಿ. ೧೨–೨). ೩. ದೇವಾಲಯ ; ದೇವಸ್ಥಾನ. ೪. ಈರುಳ್ಳಿ. [ಸಂ.]

ನಿಕೋಚ (ನಾ). ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳುವುದು ; ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಹಯಕಂಠಸುರಃಕಮಳಾಲಯದಿಂ ಸಿರಿ ಸಂಚೆಪೋಟ್ಟು ಬರೆ . . . ತದ್ಭೀತಿಯಿಂದೆ ಮುಚ್ಚುವವೊಲಾಯ್ತು ನಳಿನನಿಕೋಚಂ (ವರ್ಧಪು. ೮–೨೪). [ಸಂ.]

ನಿಕೋಚಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ; ಅಂಕೋಲೆ : "ಅಂಕೋಲಃ, ನಿಕೋಚಕಃ— ೨. ಅಂಕೋಲೆಗಿಡ' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೧೮). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಕ (ನಾ). ಒಂದು ತೂಕ ; ನಿಷ್ಕ : "ಸಿಕ್ಕಸಲ್ಪೇಳೆಯರಡುಮನೊಂದು ಪಾಗಮವು ನಾಲ್ಕಾಗೆ ಪಣಮೆನಿಕ್ಕವು ದಶಂ ತೂಕಕ್ಕೆ ನಿಕ್ಕ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಲ್ಕ]ವೀರೆಂಟಾಗೆ ಪಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪–೧೧). [< ಪ್ರಾ. ಣಿಕ್ಕ./ಸಂ. ನಿಷ್ಕ]

ನಿಕ್ಕಣೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಾಳನ್ನು ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಭಾಗ,—ಹೊಟ್ಟು : ಇದು ನಿಕ್ಕಣೆರಾಶಿ (ರೂಢಿ). [?]

ನಿಕ್ಕರು (ನಾ). ಚಡ್ಡಿ ; ಚಲ್ಲಣ : ಪೋಲೀಸಿನವರಂತೆ ಕಾಖಿಬಣ್ಣದ ನಿಕ್ಕರನ್ನು ಹಾಕಿ, ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತಂದ ಬಟ್ಟೆಯ ಬೆಲ್ಟನ್ನು ಹರಟಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಗಿದು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೪). [←ಇಂ. Knicker]

ನಿಕ್ಕರುಣ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರ್ದಯೆ ; ನಿಷ್ಕರುಣೆ : ತಳ್ತ ಕಲ್ಪಭೂಮಿರುಹನಿಕುಂಜಮಂಜರಿಗಳೊಳ್ ಕೊಡಕಿರ್ಪನೊ ಕೊಟ್ಟನೆಯ್ದು ನಿಕ್ಕರುಣ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಕರುಣ]ದೆ ಕಾಯ್ದುನುಂಗಿದಪ ನಂತಕಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೦-೫೬). [<ಪ್ರಾ. ನಿಕ್ಕರುಣ./ಸಂ. ನಿಷ್ಕರುಣ]

ನಿಕ್ಕರುಣಿ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿರ್ದಯಿ ; ನಿಷ್ಕರುಣಿ : ರೊಕ್ಕ ಬಡ್ಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವ ನಿಕ್ಕರುಣಿಯಾಗಿ ತಿರುಗುವಳು ಹೊಲತಿ (ವಿಸಾಸು. ೫೯-೨). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಕರುಣಿನ್]

ನಿಕ್ಕಳ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಅಖಂಡವಾದುದು : ತಲೆಯಲಲೆದರು ಬುಡದೊಳಿದೆ ನೆಲೆಗೊಂಡ ನಿಲವಿನ ನಿಕ್ಕಳ ಮರದ ನೆಲೆ ನೋಡುವದು ನಡುಗಿಸಿ ಸ್ಥಿರದ—ಚಂಚಲದಿಕ್ಕಳ (ಹೃದಸ. ೫೯-೧೧) ; ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅವನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ 'ಅಮೃತಾನುಭವ'ಕ್ಕೆ ತನ್ನ ನಿಕ್ಕಳ ಅನುಭವವನ್ನೇ ನೆಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಮಸಾಹಿ.೧೫).

ನಿಕ್ಕಳಾಗು=ದೃಢವಾಗು ; ನಿಶ್ಚಿತವಾಗು ; ಖಾತರಿಯಾಗು : ಸತ್ಯ—ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು—ಒರೆದು ಕೊನೆಗೆ ನಿಕ್ಕಳಾಗಿ ನಿಂತು ದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೆಬೇಕಲ್ಲವೇ ? (ಕರ್ನಾಪು. ೧೯).

[←ಮರಾ. ನಿಕ್ಕಳ, ನಿಖಳ, ನಿಖ್ಖಳ./ಸಂ. ನಿಖಿಲ]

ನಿಕ್ಕಳಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ದಣಿವು ; ಆಯಾಸ : 'ನಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಬೀಳು' ಪರಾ. [?]

ನಿಕ್ಕಳಿಕೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ದಣಿ ; ನಿತ್ರಾಣವಾಗು ; ಸುಸ್ತಾಗು : ಪ್ರತಿಭಾನ ಪಾಲಿಗೆ ಆ ಸುಖವಿಲ್ಲ. ಅತ್ತು ಅತ್ತು ಆಕೆ ನಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಬಿದ್ದಳು (ಮೂಲತಿ. ೧೩). [ನಿಕ್ಕಳಿಕೆ+ಬೀಳು₁ (<ಬೀೞ್₁)]

ನಿಕ್ಕಾರಣ (ಗು). ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ; ನಿಷ್ಕಾರಣ : "ನಿಕ್ಕಾರಣ—ನಿಷ್ಕಾರಣ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಕಾರಣ]

ನಿಕ್ಕಿ₁, ನಿಕ್ಕಿ₁ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ಖಚಿತ : ಕಡೀ ಮನೆ ಗೋವಿಂದ ನಿಗೆ ಕೊಡಕ್ಕು ಅಂತ ನಿಕ್ಕಿ ಆತು (ತುಂಬಿಕೊ. ೬೬). **ನಿಕ್ಕೆ₁** : ನಿಕ್ಕೆ ಭಾವವನ್ನು ಬರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಡಚಣೆ ಬರುವದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬೩). 'ನಿಕ್ಕುವ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ನಿಕಾ, ನಿಕೀ, ನಕೀ; ನಕ್ಕೀ ; ಹಿಂ. ನಕ್ಕೀ]

ನಿಕ್ಕಿ₂, ನಿಕ್ಕೆ₂ (ಅ) ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಖಚಿತವಾಗಿ : ನಿಕ್ಕಿ ಅಂಸಿ ಬರೂ ಗಿರಾಕಿರಿ ಅವು (ಅಪನಾ. ೧೬೬). **ನಿಕ್ಕೆ₂** : ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಅವು ತಿರಿಗಿ ಬಂದು ತೂಕ ಆಗದ ಹೊರ್ತು ಲೆಖ್ಖವು ನಿಕ್ಕೆ ತಯಾರ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬೮). [<ನಿಕ್ಕಿ₁]

ನಿಕ್ಕುವ (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಚಯ ; ದಿಟ; ಸತ್ಯ : "ನನ್ನಿ, ನಿಕ್ಕುವಂ . . . ದಿಟಂ—ಈ ೬ ಸಪ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೩-೨೫೪) ; "ನಿಸದಂ ನಿಕ್ಕುವ ಮೆಂದುಂ ಪೆಸರಿಸುತುಂ ನನ್ನಿ ಸಾಜನೆನಸುಂ ದಿಟಮೆಂದುಸಿರಲ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೧) ; ಬಂಧುರಗುಣಬಂಧುಸಂತತಿಗೆ ನಿಕ್ಕುವ ಮೆಂಬುದಘುಷ್ಟಕಾರ[ಕಂ] (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೬) ; ಸಲೆ ಮೆಲ್ಪು ಬಲ್ಪನಟುಗುಂ ಕೈವಾರಮುಂ ಕೂಡೆ ಕೂರಿಸುಗುಂ ನಿಕ್ಕುವಮಪ್ಪ ಕಾರಣದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೯) ; ತಂಗಿ ನೀನೆನಗೆ ಕೂರ್ಪುದು ನಿಕ್ಕುವ ಮಪ್ಪೊಡೆ . . . ಮದೀಯ ಶೋಕದಿಂ ಜೀವಮುನಟ್ಟೆ ಪತ್ತುವಿಡದಂತಿರೆ ಮಾಡುವುದಾವುಪಾಯದಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೯೧) ; ಮೊಕ್ಕಳಮೆ ತಿಳಿಯಿಸುವ ತತ್ತ್ವದ ನಿಕ್ಕುವಮುನಾ ಮುನಿಪರೆಂಬ ರವಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಡುತೆಯಿದೆ ಮೆಚ್ಚುತಲೈದಿದನು ಭೂಪ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೩೩).

ನಿಕ್ಕುವಂ ಮಾಡು=ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ನಿಶ್ಚಯಗೊಳಿಸು: ಸೆಟ್ಟೆಯ ಬಳ್ಪಂ ಕಿಡದೆಂಬುದೊಂದು ನುಡಿಯಂ ನೀಂ ನಿಕ್ಕುವಂ ಮಾಡಿದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೫).

[?./ತೆಲು. ನಿಕ್ಕುವ, ನಿಕ್ಕ./ಮರಾ. ನಕೀ, ನಕ್ಕೀ]

ನಿಕ್ಕುವಂ (ಅ). ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ; ದಿಟವಾಗಿಯೂ : ಬಾಟೆಂಬುದು ನಿಕ್ಕುವಂ ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿಗಳ್ ಪಾಟಾಗೆ ತೆಗಟೆ ಬಾಟ್ವಾ ಬಾಟೀನಾ ಚಂದ್ರತಾರವೋ ಮಾನಸರಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೬) ; ಪೆಂಡಿರೆಂಬರೊಳ್ ಕೂಡುವನಲ್ಲೆನಿಂದು ಮೊದಲಾಗಿರೆ ನಿಕ್ಕುವವೆಂದು ರಾಗದಿಂ ಕೂಡಿದನುಯ್ದಂ ಸತ್ಯವತಿಯಂ ಸತಿಯಂ ಪತಿಯೊಳ್ ನದೀಸುತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೩) ; ನೆಗಟ್ದೀ ಮನೋಹರವಧೂಸಂದೋಹವಿಪಾರಾಜಕಪ್ರಸರಂ ನಿಕ್ಕುವಮೆನ್ನದೆಂದು ವಿಹಗೇಂದ್ರಂಗಾಂದೆ ತೋಱತ್ತು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೬-೮) ; ಇಲ್ಲಿಪರ್ಣಿಕೆಯೆ ನಿಕ್ಕುವಮುನಂತ ಮತಿಯಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೩೬) ; ನಿಕ್ಕುವಮೊರ್ವಂ ಜನನುತನು ದಯಿಪಂ (ಜಯುಕಾ. ೨-೪೫) ; ಮರುಗದಿರು, ನಿಕ್ಕುವಂ ಮುನ್ನೆ ನಿನ್ನ ಪಗೆಯುಳಿವೋದಂ (ಗಿರಿವಿಂ. ೨೮-೪೫). [<ನಿಕ್ಕುವ]

ನಿಕ್ಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಯ್ಯಾರದಿಂದ ಒಲೆದಾಡು ; ಬೆಡಗಿನಿಂದ ಬಾಗು : "ನಿಕ್ಕುಳಿಸು—ವಿಲಾಸಾವಿನಮ್ರೇ (ವಿನೋದದಿಂದ ಬಗ್ಗು)" (ಶಮಧಾ) ; ನಾಡೆ ನಿಕ್ಕುಳಿಸಿದ ಕೈಯ ಮೆಯ್ಯ ನಜುಗಂಪಿನ ಸೊಂಪಿನ ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೦-೧೯) ; (ಆತನಿಗೆ ಮೇಲುದನ್ನೋಸರಿಸಿ ನಿಕ್ಕುಳಿಸಿ . . ಆಹ್ವಾನದಾಲಿಂಗನದ ನಳಿತೋಳ್ಗಳನ್ನು ಮುನ್ನೀಡಿ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಳು) (ಬಿಟ್ಟಅ. ೮೬-೬) ; ಒಂದು ಮಟ್ಟಿನ ಹಿಂದೆ ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತು, ಕಾಲ ತುದಿಯ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಕ್ಕುಳಿಸಿ ನೋಡಿದನು (ಮಲೆಮ. ೪೪೬). [? +-ಇಸು₃]

ನಿಕ್ಕೆ₁ 'ನಿಕ್ಕಿ₁' ನೋ.

ನಿಕ್ಕೆ₂ 'ನಿಕ್ಕಿ₂' ನೋ.

ನಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ತೊಳೆದ ; ಶುದ್ಧಿಪಡಿಸಿದ. ೨. ಕಾಪಾಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಶುಚಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿಕ್ವಣ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೨. ಆಭರಣಗಳ ಧ್ವನಿ,—ಸಪ್ಪಳು : "ನಿಕ್ವಾಣಃ, ಕ್ವಾಣಃ, ಕ್ವಣಃ, ಕ್ವಣನಂ—೫ ವೀಣಾದಿ ಸಕಲವಾದ್ಯ ಧ್ವನಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೫೬) ; ನವ್ಯಪುಷ್ಪಮಂ ಮುಡಿಸೆನಗೆಂಬವೋಲ್ಲಲಿತಕಂಕಣನಿಕ್ವಣಮುಣ್ಕೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೪೬) ; ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಣಭೂಷಣಗಳ ಗುಂಜನ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ನೂಪುರಗಳ ನಿಕ್ವಣ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ವಣಧ್ವನಿ (ನಾ).=ನಿಕ್ವಣ ೨ : ನೃತ್ಯಲೀನಪ್ರಕೃತಿಯ ನೂಪುರ ನಿಕ್ವಣಧ್ವನಿಯ ಹಾಗೆ. . . ತರಂಗಿತವಾಗತೊಡಗಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೬೧).

[ನಿಕ್ವಣ+ಧ್ವನಿ]

ನಿಕ್ವಣಿತ (ನಾ).=ನಿಕ್ವಣ ೨ : ಮೃದುಪದನ್ಯಾಸ ಕಿಂಚಿಚ್ಚಲತ್ಕಂಕಣ ಕಾಂಚೀಕಿಂಕಿಣೀ ನಿಕ್ವಣಿತಯುತೆ ವರಾಭ್ಯರ್ಣಮಂ ಸಾರ್ದಳಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫೮). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ನಾದವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ದರ್ಶನಂದೋರೆಮಗೆ ಓ ವಾಙ್ಮಯಿಯೆ, ನಿತ್ಯಸತ್ಯಂ ನಿಕ್ವಣಿಸುವೋಲ್ ವಚಸ್‌ತಂತ್ರಿ ಕವಿಯ ಚಿದ್ಯಂತ್ರ ಸಮುಧೃದ್ವೀಣೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೫-೧೧). [ನಿಕ್ವಣ+-ಇಸು₃]

ನಿಕ್ವಾಣ (ನಾ).=ನಿಕ್ವಣ ೨ : "ನಿಕ್ವಾಣಃ, ನಿಕ್ವಣಃ, ಕ್ವಾಣಃ, ಕ್ವಣಃ, ಕ್ವಣನಂ—೫ ವೀಣಾದಿ ಸಕಲವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೬) ; ಕಾಣಿಸಿದುದಸಮಬಾಣನ ಬೀಣೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ಪ್ರಗಲ್ಭ

ಕೋಕಿಲಕಲನಿಕ್ವಾಣಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೪೫) ; ಮಧುರನಿಕ್ವಾಣದೊಳೆದೆಗೆಡಿಸುವೆನು (ಪರ್ಧಚ. ೧೧-೧೦೭). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷತ್ರಂ (ಅ). ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗಿ ; ನಿಸ್ತೇಜವಾಗಿ : ಹಗೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಕ್ಷತ್ರಂ ಮಾಡಿ ಏಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿರಲು ವೀರ ಮಹೇಂದ್ರನು ಗಂಗರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದನು (ಕರ್ನಾಅ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷಿಪಿತ (ನಾ). ಇರಿಸಿದುದು ; ಇಟ್ಟುದು : ಬಹುನೃಪರ ಗಂಟಲ ಗಾಳವೆನೆ ನಿಕ್ಷಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಷು] ಪಿತವಾದುದು ಯಂತ್ರ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೭೪-೩೫). [<ಸಂ. ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ]

ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ (ಗು). ೧. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ : ಏಸುಂ ತೊಡಳಿಲ್ಲದುವೆ ಶಿಲಾನಿಕ್ಷಿಪ್ತಾಕ್ಷರಂ ವಿಭೀಷಣರಣದೊಳ್ ಜಾನಕಿಯ ದೂಸಱಿಂ ಲಂಕಾನಾಥಂ ದಾಶರಥಿಯ ಕೈಯೊಳ್ ಮಡಿಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೩) ; ವಿದೇಹಗ್ರಹಣದಿಂ ದೇವ ಕುರೂತ್ತರ ಕುರುಗ್ರಹಣಮಾದೊಡೆ ತನ್ನಿಷೇಧಾರ್ಥಂ ಅನ್ಯತ್ರಗ್ರಹಣಶಬ್ದಂ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಯ್ತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೪) ; ನಿಜವಕ್ಷೋಜನಿಕ್ಷಿಪ್ತಕ್ಷ್ವೇಡಪೀಡಿತ ಲೋಕಘಾತನಿಯಪ್ಪ ಪೂತನಿಯುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ಪ). ೨. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಿದ ; ಎಸೆದ ; ಒಗೆದ. ೩. ಅಡಗಿರುವ ; ಹುದುಗಿರುವ : ಲಗ್ಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಮೇಲ್ವಾಯುವನಿತರೊಳೆ ನೀಮೆಬ್ಬಿಸಲ್ವೇಳ್ಕುಮಯ್ ಲಂಕಾಂತರಂಗನಿಕ್ಷಿಪ್ತಲಯಶಕ್ತಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೬೭-೧೬೭). ೪. ಹೂಳಿಟ್ಟ. ೫. ಕಳುಹಿಸಿದ ; ಸಾಗುಹಾಕಿದ. ೬. ಬಿಟ್ಟ ; ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ. ೭. ನಿಯೋಜಿಸಿದ ; ನಿಯಮಿಸಿದ ; ನೇಮಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಚಿತ್ತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇರಿಸಿದವನು,— ಇಟ್ಟವನು : ಸಕಳವಿಳಾಸಿನೀನರ್ತಕನರ್ತನಗೀತವಾದ್ಯನೂತನವಿದ್ಯಾನಿರೀಕ್ಷಣ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಚಿತ್ತನುಂ . . . ಆಗಿ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೨೪). [ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ + ಚಿತ್ತ]

ನಿಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಡು ; ಈಕ್ಷಿಸು ; ದಿಟ್ಟಿಸು : ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ಪೋಲುವ ಇಂದಿರಾಮೊಗವನು ಚಂದದಿಂದಲಿ ಬಿಡದೆ ನಿಕ್ಷಿಸುವ ಲೋಚನ (ಶೀರ್ಥಮ. ೧೬೨). [<ಈಕ್ಷಿಸು ?]

ನಿಕ್ಷುಣ್ಣ (ಗು). ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ನೇರವಾದ: ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಂತಹ ಅಧರ್ಮದ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆನೆಂದೂ ರಾಮನಾಥನು ನಿಕ್ಷುಣ್ಣವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟನು (ಕವೀರ. ೮೬). [<ನಿಕ್ಷೂಣ]

ನಿಕ್ಷೂಣ (ಅ). ಸರಳವಾಗಿ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ನೇರವಾಗಿ : (ಕ). [←ಮರಾ. ನಿಕ್ಷೂಣ, ನಿಕ್ಷೂನ]

ನಿಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ; ಕ್ಷೇತ್ರವಿಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ: ದಕ್ಷಯಾಗವ ಮಾಡಿ ನಿಕ್ಷೇತ್ರ ನೆರೆ(?)ದುದಕಟಕಟಾ ಕೇಳಿಯೂ ಏಕೆ ಮಾಣರೊ (ಬಸಪ. ೫೮೩) ; "ಕ್ಷೇತ್ರವಿಲ್ಲದಂತಾಗುವುದು ; ನಾಶ (?)" (ಬಸಪ. ಕೋಶ). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ೧. ಒಗೆಯುವುದು ; ಎಸೆಯುವುದು. ೨. ಅಳಿಸುವುದು ; ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು. ೩. ಇಡುಗೆ ; ಠೇವಣಿ ; ಠೇವಣಾತಿ : (Deposit. ಪಾರಿಸಿ. ೨೮). ೪. ಹುಗಿದಿಟ್ಟ ಹಣ ; ಗುಪ್ತಧನ ; ನಿಧಿ : "ಕಡಾರಂ ನಿಕ್ಷೇಪ" (ಕವಿಕಂ. ೩೩೫) ; ನಿಧಿ ನಿಧಾನ ನಿಕ್ಷೇಪ ಸಹಸ್ರದಣ್ಡಂ ಮೊದಲಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಸುಖದಿನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೨೧ ; 947) ; ಸಾಯಲಡಸಿದ ಬಡತನಕ್ಕೆ ಪಲಾಯನವೆ ನಿಕ್ಷೇಪವಿದೆ ಬಯಲಾಯಸವು ನಮಗೇತಕೆಂದನು ಮಾದ್ರಪತಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೨-೧೬) ; ಸಕಲರಶ್ಮಿಗಳೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ (ಮುಕ್ತಾರ. ೩). ೫. ಇರಿಸುವುದು ; ಇಡುವುದು : ಹಗೆಯ ತಲೆ ಹೋಗದಡೆ ವಹ್ನಿಯ ಹೋಗುವ ನುಡಿ ತಮ್ಮನದು ಬಳಿಕಾ ಸೆಗಳಿಕೆಯೊಳುಳಿದೆಮ್ಮ ನಾಲ್ವರ ದೇಹ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೩೨). ೬. ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ವತ್ತನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು ; ಜಾಮೀನು ಆಗುವುದು ; ಒತ್ತೆ ಇಡುವುದು; ಗಿರವಿ; ಅಡವು : ವ್ಯವಹಾರವು (೧) ಋಣಾದಾನ (Debt) (೨) ನಿಕ್ಷೇಪ (Bailment) . . . ದ್ಯೂತ ಸ ಮಾ ಹ್ವಯ (Gambling) ಎಂದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೬). ೭. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವುದು : ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪದ ಮನೆ (ಮನೆಲ. ೧೮-೫). ೮. [ಜೈನ] ನಾಮ, ಸ್ಥಾಪನ, ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಾಧನೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅಳವಡಿಸುವುದು; ಅಪ್ರಕೃತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು : ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾದಿಗಳ ಜೀವಾದಿಗಳ ಸಂವ್ಯವಹಾರದ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಂ ಮಾಣಿಸಲುವೇಡಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂ ನಿಕ್ಷೇಪಮುಂ ಪೇಟ್ದಪರು (ತಸೂವ್ಯ. ೪೧) ; ಪ್ರಮಾಣ ನಯ ನಯ ನಿಕ್ಷೇಪಂಗಳಿಂ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಮಂ ನಿಶ್ಚಯಮಾಗಿರಲಱಿವುದು ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ಪ) ; ನಯವಾದಂ ನಯಮಾಗಿ ಕೂಡೆ ಪೊಳೆಯಲ್ ನಿಕ್ಷೇಪಮಾಕ್ಷೇಪಮಾರಯಮಿಲ್ಲೆಂದೆನಿಸಲ್ ಪ್ರಮಾಣಗದಿತಾರ್ಥಂ ಸಂಶಯಂಗೊಳ್ವ ವಾದಿಯೊಳುಂಟಾಗೆ (ಪುಷ್ಪವು. ೧-೪).

ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿರು = ಅಡಕವಾಗಿರು ; ಸೇರಿರು ; ಅಡಗಿರು : ಮನವು ಮಹಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿರಬೇಕು (ಅಖಂಡೇ. ೧೩೯-೧೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷೇಪಣ (ನಾ). ೧. ಇರಿಸುವಿಕೆ ; ಇಡುವಿಕೆ : ಆದಾನನಿಕ್ಷೇಪಣಸಮಿತಿ - ಕೊಳುವ ಇಡುವ ಎಡೆಯೊಳಪ್ಪ ಯತ್ನಮುಂ(ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೯). ೨. ಇಟ್ಟ ವಸ್ತು ; ಇಟ್ಟುದು. [ಸಂ.]

ನಿಕ್ಷೇಪನಿಧಿ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆ ತನ್ನ ಸಾಲವನ್ನು ಕ್ರಮ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತೀರಿಸುತ್ತ ಬರಲು) ಕೂಡಿಹಾಕುವ ಹಣ; ಇಳಿಕೆನಿಧಿ : ಬಡ್ಡಿಗೆ ಮತ್ತು ನಿಕ್ಷೇಪನಿಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವೆಚ್ಚಗಳೂ ಹೊಣೆಯ ಮೋಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವೆಚ್ಚಗಳೂ ಸೇರಿ ಭಾರತಸರ್ಕಾರವು ಬದ್ಧತೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರತಕ್ಕ ಋಣಭಾರದ ವೆಚ್ಚಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೫೮). [ನಿಕ್ಷೇಪ + ನಿಧಿ]

ನಿಕ್ಷೇಪಾಧಿಕರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಜೀವಾಸ್ರವದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಇಡುವಾಗ ಸಂಭವಿಸುವ ಪಾಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದುದು; ☞ "ಅಜೀವಾಧಿಕರಣಾಸ್ರವ ಭೇದಗಳು ೧೧: (೧). ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ, ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಹ ದುಃಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ (ಶರೀರದಿಂದ ಕುಕೃತಿ ಮಾಡುವುದು), ಉಪಕರಣ ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ (ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಹಿಂಸೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು) ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು. (೨). ನಿಕ್ಷೇಪಾಧಿಕರಣ. ನಿಕ್ಷೇಪ = ಎತ್ತುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಹಸಾನಿಕ್ಷೇಪ, (ಭೀತಿ, ಆತುರತೆ ಮುಂ. ಗಳಿಂದ ಪುಸ್ತಕ, ಕಮಂಡಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಚೆಲ್ಲುವುದು), ಅನಾಭೋಗನಿಕ್ಷೇಪ (ಆತುರತೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ಚೆಲ್ಲುವುದು),

ದುಃಪ್ರಮೃಷ್ಟನಿಕ್ಷೇಪ (ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಎಚ್ಚರಗೇಡಿತನದಿಂದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಇಡುವುದು), ಅಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಿತನಿಕ್ಷೇಪ (ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನೋಡದೆ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನಿಡುವುದು) ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು. (೩). ಸಂಯೋಗಾಧಿಕರಣ - ಇದರಲ್ಲಿ ಉಪಕರಣಸಂಯೋಗ (ಪುಸ್ತಕಾದಿ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದು ಪಿಂಛದಿಂದ ಒರೆಸುವುದು ಮುಂ.), ಭಕ್ತಪಾನಸಂಯೋಗ (ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧದ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಬೆರಕೆ ಮಾಡುವುದು) ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು. (೪). ನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ - ಇದರಲ್ಲಿ ಮನೋನಿಸರ್ಗ (ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸುವುದು), ವಾಙ್ನಿಸರ್ಗ (ಅಭದ್ರವಚನ), ಕಾಯನಿಸರ್ಗ (ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಶರೀರ ಚಲನವಲನ) ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಅಜೀವಾಸ್ರವಾಧಿಕರಣಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ೧೧" (ಜೈನಧ. ೬೪) : ಅಜೀವಾಧಿಕರಣಾಸ್ರವ ಭೇದಗಳು ೧೧ : (೧) ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ . . . (೨) ನಿಕ್ಷೇಪಾಧಿಕರಣ (ಜೈನಧ. ೬೪). [ನಿಕ್ಷೇಪ + ಅಧಿಕರಣ]

ನಿಕ್ಷೇಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಧಿಯಾಗಿರಿಸು; ಹುಗಿದಿರಿಸು ; ಅಡಗಿಸು: ರುದ್ರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಭುಜದಲ್ಲಿ . . . ಜಗವ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದ ಕುಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಯನಗಣಿತನು (ಬಸವ. ೫೩೬) ; ಸರ್ವಪ್ರಸೂನಗಳನಳಿ ಪೀರ್ವುದು ಬಿಡದೆನುತಳಿದನೆ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದನೊ ಕರ್ವಿಲ್ಲನೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂ ಬೇರ್ವರಿದೆಸೆದಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಮುಡಿವಾಳಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೪-೫೧೧); ಗಾಳಿ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಸವಾಗಲಿ ಪಕ್ಷವಾಗಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿರಿಸಿ . . . ಸೇವಿಸಲು ಬಹುದಿವಸದ ಕ್ಷಯರೋಗ, ಶ್ವಾಸ . . . ಗುಣಮುಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೨೫೫). ೨. ಸ್ಥಾಪಿಸು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸು : ಮನ ಭಾವ ಜ್ಞಾನ ನೋಟವ ತಂದು ಕರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಅಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗ ವೆಂದಜಾಯದೆ ಅನಿಮಿಷನಾಗಿಪ್ಪನು (ಅಪಚಂ. ೧೬೭-೭೫೪) ; ತನ್ನ ನಂಬಿದ ಸಜ್ಜನ ಸದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿಗೆ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಗಮಿಸಿ ತಾ ಕಂಡ ಲಿಂಗಾಂಗವನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿ ತಾ ನಿರ್ಗಮನಿಯಾಗಿ ಸುಳಿಯಬಲ್ಲರೆ ಜಂಗಮಲಿಂಗವದು (ವಚಸಂ. ೧೪೬-೧೭). ೩. ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸು ; ಇಡುಗಂಟಾಗಿರಿಸು : ಈತಂ ತಟಾಕಮಂ ಕಟ್ಟಿದಂ ಸದ್ಧನವ್ರಾತಮಂ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದಂ (ಚಿಬಪು. ೫೭-೧೭). [ನಿಕ್ಷೇಪ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಖಂಡಿತ (ಗು). ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡರಿಸಿದ : ಅಶಿಶಿರಕರರಥತುರಗಖುರಶಿಖರ ನಿಖಂಡಿತ ಲವಂಗಪಲ್ಲವಮುಮೈರಾವತಕರಲೂನಸಲ್ಲಕೀಶಬಳಮುಮುಪ್ಪುದಯಗಿರಿಯಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮೂಡಣದೆಸೆಗೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಖರ 'ನಿಕರ$_2$' ನೋ.

ನಿಖರತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಿತತೆ : ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದ ಉತ್ತರ ಬರೆದಿದ್ದರೆ ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ನಿಖರತೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಬಹು ಕಷ್ಟ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೪೪). [ನಿಖರ (< ನಿಕರ$_2$) + -ತೆ$_2$]

ನಿಖರ್ವ (ಗು). ೧. ಕುಳ್ಳಾದ ; ಗಿಡ್ಡಾದ. (ನಾ). ೨. ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಳ್ಳ. ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಅಂಕೆಗಳ ಶ್ರೇಣಿ ಹದಿನೆಂಟರ ವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ: ಏಕಂ . . . ಖರ್ವ, ನಿಖರ್ವ, ಮಹಾಪದ್ಮ, ಶಂಖ, ಸಮುದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಧ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೫೭). 'ಮಹಾಖರ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಖಾ 'ನಿಕಾ' ನೋ.

ನಿಖಾತ (ಗು). ಹೂಳಿದ ; ಹುಗಿದಿಟ್ಟ : 'ನಿಖಾತನಿಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಖಾತನಿಧಿ (ನಾ). ಹೂಳಿಟ್ಟ ದ್ರವ್ಯ ; ಗುಪ್ತನಿಧಿ ; ನಿಕ್ಷೇಪ : ೪೩. ರಾಜ್ಯದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಋಣ. ೪೪. ನಿಖಾತನಿಧಿ (ಭಾಧಾನ.೨೯೧). [ನಿಖಾತ + ನಿಧಿ]

ನಿಖಾರಿ, ನಿಕಾರ$_2$, ನಿಕಾರಿ (ನಾ). ೧. = ನಿಕಾರವಟ್ಟೆ : ಬಿಡುಮುಡಿಯನೆಡಗೈಯೊಳೊಂದಿಸುತ ವರ ನಿಖಾರಿಯ ನಿಜಿಯು ರಭಸದ . . . ಗಮನದ ಭರದಿ ಕಿಜುಬಿಮಿರುಡುತ ನಡೆತರುತಿರ್ದಳು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೫-೩೬). **ನಿಕಾರ$_2$** : ೧. ತರಿಸಿದನು ನವಹೇಮಮಣಿಭಾಸುರದ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಲಲಿತಾಸ್ತರಣದಡಿಕಿಲುವಾಸಗಳ ನಿರ್ಮಳ ನಿಕಾರಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೫). ೨. ಸ್ವಚ್ಛತೆ ; ಶುಭ್ರತೆ : 'ನಿಕಾರಿಸು' ಪರಾ. **ನಿಕಾರಿ** : ೧. ನವನಿಕಾರಿಯ ವಲ್ಲಿ ಸೀರೆಗಳವಯವದ ರಕುತದಲಿ ತೋಯವು ಜವವಳಿದು ಸಾರಥಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿ ರಥವ ಮರಳಿಚಿದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭೫). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಿಖಾರ್]

ನಿಖಾಲೆ 'ನಿಕಾಲೆ' ನೋ.

ನಿಖಿಲ, ನಿಖಿಳ (ಗು). ಎಲ್ಲ ; ಸಕಲ ; ಸಮಸ್ತ : ನಿಜಭುಜಪ್ರತಾಪನಿರ್ಜಿತನಿಖಿಲಭೀಮಸೇನಂ ಭೀಮಸೇನಂ ಕೌರವನಿದಿರ್ಗೆ ವಂದು (ಗದಾಯು. ೭-೩೦ ವ) ; ಮಂತ್ರಿಯುಂ ನೃಪತಿಯುಂ ಬಗೆಗೊಂಡನುಕೂಲವೃತ್ತಿಯೊಳಂ ನೆಱೆದಿರೆ ಕೂಡುಗುಂ ನಿಖಿಲರಾಜ್ಯವಿಭೂತಿಗಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೯೩-೨೨) ; ದಿನಕರಹಿಮಕರನಕ್ಷತ್ರನಿಖಿಲತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳ ತ್ಯಾಗ್ರಹದಿಂ ಕನಕಮಹೀಧರಮಂ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಮೋರಂತೆ ಸಂತತಂ ಬಲವರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೦); ಚಂದ್ರಮೌಳಿಪ್ರಮುಖನಿಖಿಲವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ ರುದ್ರಾಂಕನೆ ಪೇಟ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೨) ; ಪ್ರೇಮವೆ ನಿಖಿಲ ಪೂಜೆಯಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೩೩). **ನಿಖಿಳ** : "ಸಮಮಖಿಳಂ ನಿಖಿಳಂ . . . ಸಮಗ್ರಮೆಂದಿವು ಸಮಸ್ತವಾಚಿಗಳಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೫೭) ; ನಿಖಿಳಜಗಂಗಳೊಳಧಿಕನುಮಖಂಡಶೌರ್ಯನುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೩೫) ; ನಿಖಿಳಸರೋರುಹಕುಟ್ಮಳಮುಖಲಗ್ನಮಯೂಖಲೇಖೆಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೯-೧೦೪) ; ಕಮಲಾಸನನ ಹತ್ತಿರೆ ಕರೆದು ಮನ್ನಿಸಿ ನಿಖಿಳ ನಿರ್ಜರ ಜನವ ಸಂತೈಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಖಿಲಜನ (ನಾ). ಸಮಸ್ತ ಜನ : ಎಲ್ಲಾ ಜನ : ಹರುಷದ ಕರಧಿಯೊಳಗೋಲಾಡುತಿದ್ದುದು ನಿಖಿಲಜನ ನಲಿದು (ಕೌಂರಾ. ೪೪-೫೫). [ನಿಖಿಲ + ಜನ]

ನಿಖಿಲಸಮತೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀವ್ರೋಪವಾಸ, ದಾನವ್ರತ, ನಿಖಿಲಸಮತೆ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವ್ರಜನಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸರ್ವಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಎಣಿಸದೆ ಸಮಾನಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ತೀವ್ರೋಪವಾಸಮುಂ ದಾನವ್ರತಮುಂ ನಿಖಿಲಸಮತೆಯುಂ ಸನ್ಯಾಸವ್ರಜನಮುಮೆಂಬಿವು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮಿದು ನಾಲ್ಕುತೆಱನೂನಾಗಮದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೦). [ಸಂ. ನಿಖಿಲಸಮತಾ]

ನಿಖಿಳ 'ನಿಖಿಲ' ನೋ.

ನಿಖಿಳಪರಿವಾರ (ನಾ). ಸಕಲ ಪರಿವಾರ, — ಪರಿಜನ : ಕರ್ಣನೀನೇ ಮರಳಿ ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಿಸೆಂದುದು ನಿಖಿಳಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೦). [ನಿಖಿಳ (= ನಿಖಿಲ) + ಪರಿವಾರ]

ನಿಖಿಳಭುವನ (ನಾ). ಸಮಸ್ತ ಲೋಕ : ಈತ ನರಋಷಿ ನಿಖಿಳಭುವನಖ್ಯಾತ ನಾರಾಯಣನಲೈ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೬೪). [ನಿಖಿಳ (= ನಿಖಿಲ) + ಭುವನ]

ನಿಖಿಳೆ (ನಾ). "ಪರಿಪೂರ್ಣೆ" (ಪ್ರಭುಲೀ. ಕೋಶ) : ಅಖಿಲ ಶರಣರು ನೋಡಲಚ್ಚರಿತಸು ಖದೊಳೋಲಾಡುತ್ತಲಿರ್ದಳು ನಿಖಿಳೆ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತೆ ಮುಕ್ತಾಯಿಗಳು ಜಗವಱಿಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೨-೨೭). [ಸಂ. ನಿಖಿಲಾ]

ನಿಖಿಳೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸಮೂಹ : ನಿಖಿಳೇಂದ್ರಿಯ ರೋಚಕ ಬಿಗಿಯೆ ಬೇಗೆಯ ಬೇಸಱು ನ ಬಿಸುಗುದಿಯ ಸುಯ್ಲಿನಲಿ (ಉಪ್ಯಾಅ. ೨೧-೧೫).
[ನಿಖಿಳ (=ನಿಖಿಲ) + ಇಂದ್ರಿಯ]

ನಿಗ$_1$ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.
ನಿಗನಿಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕೆಂಡ ನಿಗನಿಗ ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ನಿಗನಿಗ ಉರಿ** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿ : ಒಲೆಗೆ ತರಗು ತುಂಬು, ನಿಗನಿಗ ಉರಿಯಲಿ (ರೂಢಿ).

ನಿಗ$_2$ 'ನಿಗಾ' ನೋ.

ನಿಗಂಟು (ನಾ). = ನಿಘಂಟು ೧ : "ನಿಗಂಟು - ನಿಘಂಟು = ಅರ್ಥ ಕೋಶ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ನಿಘಂಟು - ನಿಗಂಟು ; ಸಂಘ - ಸಂಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನಿಘಂಟು]

ನಿಗಂಠ 'ನಿಗ್ಗಂಥ' ನೋ.

ನಿಗಂಠಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ : ಈ ಶ್ರವಣ ಶ್ರವಣೆಯರನ್ನು ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳು 'ನಿಗಂಠ', 'ನಿಗಂಠೀ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತವೆ (ತೀರ್ಥಕ. ೧೦೮). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಗ್ಗಂಥೀ./ಸಂ. ನಿರ್ಗ್ರಂಥೀ]

ನಿಗಚು 'ನಿವಿಚರ್ಚು' ನೋ.

ನಿಗಟಣೆ (ನಾ). ಬಿಗಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಬೀಗಿರುವುದು : ನಿಗಟಣೆ ಬೇಡೆಲೆ ಮಕರಂದೆ ನೃಪನೊಳು ಪಗಟಣೆ ಸಲ್ಲದು ತಂಗಿ ನಿಗಟಣೆ ಪಗಟಣೆ ನಟನೆಗಳನ್ನರೊಳಗೆ ಸಲ್ಲುವಿಲ್ಲಿ ಮೆಱೆಯುವು (ಭರಚ. ೯-೯೬).
[←ಮರಾ. ನಿಗಟಣೇ = ಬಂಧಿಸು]

ನಿಗಡ (ಗು). ೧. ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕಿದ ; ಸರಪಳಿಯಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ; ಬಿಗಿಯಾದ : 'ನಿಗಡಬದ್ಧ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. (ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಸಂಕೋಲೆ ; ಸರಪಳಿ : ನಿಗಡಂ[ನಾಶಾಂ. ನಿಗಳಂ, ವಿಗಡಂ] ಸೂರ್ಕಾನೆಯೊಳ್ ವಿಗ್ರಹಮೊದವಿದ ವಾದಂಗಳೊಳ್ . . . ತಲ್ತೆಱುವುದೆಮೆಯೊಳುಂಟಲ್ಲಿ ಬೀಱುಲ್ಲ ನಾಡೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮೫) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೨೩ ನೋ). ೪. ಬಂಧನ ; ಸೆರೆ.
[ಸಂ.]

ನಿಗಡನಿರುದ್ಧ (ಗು). ೧. = ನಿಗಡಬದ್ಧ ೧. (ನಾ). ೨. ಬಂಧಿತನಾದವನು : ನಿಗಡನಿರುದ್ಧನಂ ತನಯುಶೋಕವಿಲಾಪಿಯನುಗ್ರಸೇನನಂ ನಗಧರನೊಲ್ದು ಸಂತವಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೬-೧೦೫). [ಸಂ.]

ನಿಗಡನಿರೋಧ (ನಾ). ಸರಪಳಿಯ ಬಂಧನ,—ಸೆರೆ : ಅನ್ನೆಗ ವಿಾತನನುಱೆ ಬಲ್ಪಿನ್ನಿಗಡನಿರೋಧದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ದಶಕು. ೮-೧೪೪) ; ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಗಡನಿರೋಧಮುದಗಜತತಿಯ ಬೃಂಹಿತನಾದದಲಿ ಕಳ ಕಳತೆವೆತ್ತಿಹುದಾಗಳಾ ಪುರವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೫). 'ನಿಗಳನಿರೋಧ' ಪರಾ. [ನಿಗಡ + ನಿರೋಧ]

ನಿಗಡಬಂಧನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡನೆ ; ಸರಪಳಿ ಹಾಕಿ ಬಂಧಿಸುವಿಕೆ : ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾದರೂ ನಿಗಡಬಂಧನವೇ ದಂಡನೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಭವಿ. II, ೩೦೨) ; ಆ ಬಾಲಕರ ಮೇಲೆ ರಾಜಾನುಗ್ರಹವಾದರೆ ಭಾಗಣ್ಣನ ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಅವರು ದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗೇರುವರೆಂದು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಮೂವರಿಗೂ ನಿಗಡಬಂಧನ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕಭವಿ. II, ೪೩೨). [ನಿಗಡ + ಬಂಧನ]

ನಿಗಡಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಸರಪಳಿಯಿಂದ ಬಿಗಿದ,—ಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ; ತೊಡಕಿನ : ಆ ನಿಗಡಬದ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಕೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಿಪಾತ ಮಾಡಿ . . . ತನ್ನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡಳು (ಬಾಣಅ. ೨೯೪). [ಸಂ.]

ನಿಗಡಿತ (ಗು). ೧. ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕಿದ ; ಸರಪಳಿ ಹಾಕಿದ. ೨. ಬಂಧಿತವಾದ ; ಬಂಧಿಸಿದ : ಕರ್ನಾಟಕಪಂಕೆಯೋ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೊ . . . ಜನ್ಮಾಂತರಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಿಗಡಿತವಾದ ನರನಾರೀಗಣದಿಂದ . . . ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ (ಮಸಾಹಿ. ೩) ; ತೆರಳುಂನೊಡಿಚ್ಛ ಸನಿದನರಿತಿನಿಯನು ಶೋಕನಿಗಡಿತ ಪಥಿಕನು (ಗಾಥಾಸ. ೧.೨೫-೧೦೦).
[ಸಂ.]

ನಿಗತಂದಿವಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಭೃಗುಮತದೊಳಾದ ಪರಿಣತಿ ಪೊಗಳ ಲ್ಬೇಮಂಗಮರಿದು ನೆಟ್ಟನೆ ಚಟ್ಟಂ ತ್ರಿಗುಣಿಸುವ ತಿರಿಗಿ ಪಾಯಿಪ ನಿಗತಂದಿವಿವೆಡೆಯೊಳಾದಿಬ್ರಿಗುವಂ ವಿಂಗುವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೭೩ ; 1160). [? + ತಿವಿ$_1$]

ನಿಗದ (ನಾ). ೧. ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ; ಉರು ಹೊಡೆದು ಹೇಳುವುದು. ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ (ಹೋಮದ) ಮಂತ್ರ,—ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಘೋಷಣೆ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ,— ಹೇಳುವುದು : "ನಿಗಾದಃ, ನಿಗದಃ — ೨ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿಯುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಪೇಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೯). ೪. ಭಾಷಣ : 'ನಿಗದಿತ', 'ನಿಗದಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಗದಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ ; ಗೊತ್ತುಪಾಡು : ನಾವು ನಿಗದೀ ಮೇಲೆ ಹಣಾ ಕೊಟ್ಟು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧) ; ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಂತಗಳೂ ನಿಗದಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಟಂಕಸಾಲೆಗೆ ತರಬೇಕು (ಪ್ರವಾಶ. II, ೧೫೭) ; ನಿಗದಿಯಾದ ಶುಲ್ಕವನ್ನು (ಫೀ) ಕೊಡಬೇಕಷ್ಟೆ (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೦) ; ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣವನ್ನು ಮಠಕ್ಕೆ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಭವಿ. ೧೨೯) ; ನಿಗದಿ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಪೊಗದಿ ಇದ್ದೀತೇ ? (ಗಾದೆ).
ನಿಗದಿ ಮಾಡು = ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ಗೊತ್ತುಮಾಡು : ಸಕಲರೂ ನಿಗದೀ ಮಾಡಿದ ವಿವರ (ಎಕ. IX, ಚೆಂಗಳೂ. ೯೬-೮೧; 1402 ?) ; ಸಂಬಳವನ್ನು ನಿಗದಿ ಮಾಡಿದ (ಪ್ರವಾಶ. II, ೨೩೬) ; ಜನರಿಂದ ಎಷ್ಟು ತೆಂಗೆ ವಸೂಲು ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮೊದಲೇ ನಿಗದಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೯೧). [?]

ನಿಗದಿತ (ಗು). ೧. ಹೇಳಿದ ; ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ : ನಿಗದಿತ ಕಾವ್ಯೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟುವು ಮಾರ್ಗಂಗಳೆಂತುಮೆರಡುಕ್ತಿಗಳುಂ (ಕವಿರಾ.೨-೫). (ನಾ). ೨. ಮಾತು ; ಭಾಷಣ. [ಸಂ.]

ನಿಗದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ವಿಂಗೆ ಕನ್ನಡಗಬ್ಬಂಗಳೊಳಗಣತ ಗುಣಗದ್ಯಪದ್ಯಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತಮಂ ನಿಗದಿಸುವರ್ ಗದ್ಯಕಥಾಪ್ರಗೀತಿಯಿಂ ತಚ್ಚರಂತನಾಚಾರ್ಯರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೨೭) ; ಅಂಕಮದಾದಿ ಪುರೋಂಶ ವಿಟಂಕಂಗಳೊಳಗ್ರಶಬ್ದವಂ ನಿಗದಿಸುವರ್ (ಪಸು ತ್ತಕೋ. ೧೩೦-೭೭) ; ವಿಂಗೆ ಕಳ್ಳರಿನಪ್ಪ ಬಾಧೆಯಂ ನಿಗದಿಪುದಾಱುವೀಥಿಯ ಫಲಾಫಲಮಂ ಬುಧರೊಲ್ದು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ (ಜಟ್ಟಸು. ೭-೧೩೯) ; ನಿಗಮಾಗಮ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರನಯಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ ನಿಗದಿಸುಗುಂ ನಿಕ್ಕುವಮಂ (ನೀತಿಮಂ. II, ೨೫೦). [ನಿಗದ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಗನಿಗನೆ (ಅ). ನಿಗನಿಗ ಎಂದು ಹೊಳೆಯುತ್ತ : ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮಸಾಮ್ಯ ಮೊಗದಿಂ ಮೃಗಸನ್ನಿಭನಯನದಿಂದೆ ಪೊಸವೆಲ್ದಿಂಗಳ್ ನಿಗನಿಗನೆ ಮಿಂಚಿ ಮುಂಚುತಲೊಗೆತರೆ ನಿಜಪತಿಗೆ ಕಂಡ ಕನಸಂ ಪೇಟ್ದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೭-೧೧೫). [<ನಿಗ$_1$ + -ಅನೆ$_1$]

ನಿಗನಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ನಿಗನಿಗಿಪ ಪೊಂಬಾಳೆದೊಡೆ ಜಾನುಗಳ ಜಂಘಾವಿಭ್ರಮವನಾರ್ಗಣಿಸಬಲ್ಲವರು (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೩೫) ; ನಿಗನಿಗಿಪ ಗೋಪುರಪುರದ್ವಾರಗಳ ದರ್ಪಣಮಕರ ತೋರಣವುಗಣಿತಪ್ರಭೆಯಿಂ ವಿಡಾಯಿಸುತಿರ್ದವೆಲ್ಲೆಡೆಯು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩). [<ನಿಗ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಗಮ (ನಾ). ೧. ವೇದ; ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮೂಹ : "ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯಯ್ಯಂ ನಿಗಮಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೨-೧೦) ; ನಿಗಮಂಗಳ್ ವಿಷ್ಣು ವಿರಿಂಚಿಗಳಜಿಯದ ಶಿವನನಜಿಪೊಡೆನ್ನಳವೆ (ಗಿರಿಕ. ೫-೪೯) ; ಹೊಲಬು ಗೆಡಿಸಿದನಖಿಳನಿಗಮಂಗಳನು ತನ್ನಜಿಕೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೮-೧೪) ; ನಿಗಮಂಗಳ್ಗೆ ಕಾಣಲಾರ್ತವೆ ಭವತ್ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೧) ; ಮುಗುದೆಯರೀ ಕೃತಿಗೇಳೆ ನಿಗಮದೊಳೊಗೆದ ನೇಮಂಗಳ ತಿಳಿದೀ ಜಗದೆ ಪಾವನೆಯರೆನಿಪರು (ಹದಿಬ.೧-೫೭) ; ನಿಗಮ ಸತ್ಕಲೆಕಾವ್ಯಗಳ ಗವಾಕ್ಷ ಗಳಿಂ ಗಗನದೊಳನಂತದರ್ಶನದೆ ಮುಕ್ತಿಯನೊಂದು (ಮಂಕುಕ. ೪೬೦) ; ನಿಗಮಗಳು ಉತ್ತರಭಾರತದ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವುಗಳಾದರೆ ಆಗಮಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವು (ಭಾರದ. ೩೯೬). ೨. ವೇದಗಳಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದುದು; ವೇದವಾಕ್ಯ. ೩. ವೇದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ವಿವರಣಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಕವಾದ ನಿರುಕ್ತ, ಮೀಮಾಂಸೆ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥ. ೪. ನಿಶ್ಚಯ ; ನೆಚ್ಚಿಕೆ ; ಭರವಸೆ. ೫. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ. ೬. ವ್ಯಾಪಾರ ; ಮಾರಾಟ. ೭. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ; ಸಂತೆ. ೮. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ. ೯. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಗುಂಪು ; ವರ್ತಕರ ತಂಡ. ೧೦. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : "ಅಧ್ವಾ . . . ಪದ್ಯಾ, ನಿಗಮಃ—ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೫). ೧೧. ನಗರ; ಪಟ್ಟಣ : "ನಗರಿ ಪುಟಭೇದನಂ ಪೂಃ ಪುರಂ ಪತ್ತನಂ ನಿಗಮಂ ಪುರೀಂ ಪ್ರಜಾಸ್ಥಾನಮಾ ದುರ್ಗಮೆನೆ ನಗರಮೆನೆ ಪಟ್ಟಣಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೩) ; ಅನೇಕ ನಗರನಿಗಮ . . . ಸಂವಾಹನಿಕಾಯನಿಚಿತಮಪ್ಪಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ); ತನತು ಪದಪಾಂಸುವಿಂ ಗ್ರಾಮನಗರ . . . ನಿಗಮಪತ್ತನತತಿ ಪಾವನಮಾಗೆ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತೆ ಮೌನವ್ರತದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೧೪-೧೪) ; ಅವನು ಬಂದುದು ಯಾವ ಗ್ರಾಮ ನಿಗಮ ನಗರಗಳಿಂದ ? (ಬುದ್ಧ ಪ. ೮೦) ; ನಿಗಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ ವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ (ಭಾಇಪ್ರ. ೧೯೫). ೧೨. ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುವುದು; ಸ್ತೋತ್ರ. ೧೩. ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. ೧೪. ಹೊಂದುವುದು ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ೧೫. ಛಂದಸ್ಸು; ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ. ೧೬. (ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸಲು ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆದ) ಸಂಸ್ಥೆ : "ನಿಗಮ - ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್" (Corporation. ಪತ್ರಿನಿ. ೨೫). ೧೭. [ವ್ಯಾಕ] ಶಬ್ದದ ಪ್ರಕೃತಿ. ೧೮. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅನುಮಾನ ; ಊಹೆ : "ನಿಗಮ (ಅನುಮಾನ)" (Deduction. ಪಾರಿಶಿ. ೨೭).

ನಿಗಮಾಗಮ=ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರ : ಆ ಮಾಧವಂ . . . ಬಿಜಯಂಗೈದನಾ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದೊಳ್ಕಂಡುದು ಮಹಾಜನಂ ತಾಮರಸ ನೇತ್ರನಂ ತಮತಮಗೆ ನುತಿಸಿದರ್ನಿಗಮಾಗಮೋಕ್ತಿಯಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಗಮಕರ (ನಾ). ಪೌರಸಂಸ್ಥೆಯು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ,— ಸುಂಕ : "ವರಮಾನದ ಮೇಲಿನ ಕರಗಳು" ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನಿಗಮಕರವು ಸೇರಿರ ತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೫೪). [ನಿಗಮ + ಕರ$_3$]

ನಿಗಮಗೋಚರ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವವನು ; ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನೀನೇ ದಯಾಳೋ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತ ಗೋವಿಂದ ನಿಗಮಗೋಚರ ಮುಕುಂದ (ಪುರಂದ. ೧-೫೮ ಪಲ್ಲವಿ). [ನಿಗಮ + ಗೋಚರ]

ನಿಗಮಚೋರ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ಕದ್ದವನು ; ಹಯಗ್ರೀವ ನೆಂಬ ರಕ್ಕಸ : ನಿಗಮಚೋರನ ಕೊಂದು ನೀರೊಳು ಮುಳುಗ್ಯಾಡಿ ನಗವ ಬೆನ್ನಿಲಿ ಪೊತ್ತು ಸುರರಿಗಮೃತವನಿತ್ತು . . . ಜಗದೊಳುದ್ದಂಡ ಬಾಹುಕನಾದ ದೇವನಾ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೧). [ನಿಗಮ + ಚೋರ]

ನಿಗಮತತಿ (ನಾ). ವೇದಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ನಿಗಮತತಿ ನುತಿಪಾತ್ರ ನಿಖಿಲಮುನಿವನಚೈತ್ರ . . . ಪಾಲಿಪುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೪-೧); ಕಟಾಕ್ಷವಿತ್ತನು ನಿಗಮತತಿವುಲಿಯೆ (ಗಗತಾ. ೨-೧). [ನಿಗಮ + ತತಿ$_2$]

ನಿಗಮತುರಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು; ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರಿಯಾದ ಶಿವ : ನಿಗಮತುರಗಪಾವನಮೂಲದಾವಾ ಮೃಗಪಾಣಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಜಯ ಸುಪ್ರಭಾವ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೬-೧). [ನಿಗಮ + ತುರಗ]

ನಿಗಮನ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯ ; ವೇದವಾಕ್ಯ. ೨. ಒಳಹೊಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರವೇಶ. ೩. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನಿರ್ಣಯ : ತತ್ವಗಳ ನಿಗಮನವು ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದದ್ದು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೬೩). ೪. [ನ್ಯಾಯ] ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂಬ ಐದು ನ್ಯಾಯವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಕಾರಣಪೂರ್ವಕ ಊಹನ; ನಿಗಮನ" (Deduction. ಇಂಕನಿ) ; ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗವುಳ್ಳದ್ದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೭೩) ; ನ್ಯಾಯವಾಕ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹೇತೂದಾಹರಣೋಪನಯನಿಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಐದೂ ಆವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ನಿಗಮನಿಧಾನ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡವನು : ಈತನಾರ್ಕೆ ಬಂದವನು . . . ಎಂದರರಸ ಬೆಸಗೊಳಲು ಈತನೀಗೆಲೆ ಜೀಯ ನವಿಷ್ಣು ಯಾತುಧಾನಶಿರಃಪ್ರಧಾನಸುನೀತಿನಿಗಮನಿಧಾನ ಸತ್ವನಿಧಾನ ನಿವನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೨೧). [ನಿಗಮ + ನಿಧಾನ]

ನಿಗಮನುತ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿಕೊಂಡವನು,— ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಶರಣು ನಿಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಗಮನುತ (ಗಗತಾ. ೧-೪೩). [ನಿಗಮ + ನುತ]

ನಿಗಮಪೂತ (ಗು). ವೇದಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿಗೊಂಡ : ಕಮಲಜನ ಹೋಲುವೆಯು ಧಾರುಣಿಯಮರಕರದಲಿ ನಿಗಮ ಪೂತೋತ್ತಮ ಸುವಾರಿಗಳಿಳಿದವಜನನ್ನಿಭನ ಮಸ್ತಕಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೧). [ನಿಗಮ + ಪೂತ$_2$]

ನಿಗಮಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಣೆ (ನಾ). ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ; ವೇದಘೋಷ : ನಿಗಮಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಣೆಯಲಿ ಪೂರ್ಣಾಹುತಿಗೆ ತನ್ನೊಡಲನೊಪ್ಪಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೯-೨೨). [ನಿಗಮ + ಮಂತ್ರ + ಉಚ್ಚರಣೆ]

ನಿಗಮಮಸ್ತಕ (ನಾ). ವೇದಗಳ ತುದಿ,—ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ; ಉಪನಿಷತ್ತು ; ವೇದಾಂತ : ನಿಗಮಮಸ್ತಕದರ್ಥವೇದಿಗಳುಜ್ಜ್ವಲಾತ್ಮ ವಿಚಾರಿಗಳ್ ಸೊಗಯಿಪಪ್ಪವಿಧೋರುಯೋಗಪರಾಯಣರ್ . . .

ಸೊಗದೆ ಸುಂದರರಾಜನಂ ಸಲೆ ಪಾಡುತೊಪ್ಪಿದರಾಗಳುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೦-೬). [ನಿಗಮ + ಮಸ್ತಕ]

ನಿಗಮರಾಜಿ (ನಾ). = ನಿಗಮತತಿ : ನಿಗಮರಾಜಿವಿರಾಜಿತವಾಜಿ . . . ಭಗಣಭಾಸುರಭಾಸ್ವರ ಸಜ್ಜಟಾಪ್ರಗುಣಪಾವನ ಪಾಲಯ ಮಾಂ ಹರಾ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೪-೫೬). [ನಿಗಮ + ರಾಜಿ$_1$]

ನಿಗಮಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಗಗನಲಿಪಿ ಧೂಮಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿ ಪಿಶಾಚಲಿಪಿ ಖಗಲಿಪಿ ಕದಂಬಲಿಪಿ ಕಾಕಲಿಪಿ ಕವುಷಲಿಪಿ ನಿಗಮಲಿಪಿ ವೀಲಲಿಪಿ ಬಿಂದುಲಿಪಿ ಚಕ್ರಲಿಪಿ ಲೇಖಲಿಪಿ ದರ್ಪಣಲಿಪಿ ಮೃಗಲಿಪಿ ಪ್ರಬಂಧಲಿಪಿ ರಗಣಲಿಪಿ ಶೈಲಲಿಪಿ ದೇವಲಿಪಿ ನಂದಿಲಿಪಿ ಈ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳ ನೋಡಲಜಿಯದೆ ಬಿಜ್ಜಳರಾಯನ ಸಭೆಯೊಳು ಕಳವಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೫); ℙ ಈ ಲಿಪಿಗಳೆಲ್ಲವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಇವೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ದೊರೆತಿಲ್ಲ.
[ನಿಗಮ? + ಲಿಪಿ]

ನಿಗಮವಂದ್ಯ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಂದ ವಂದಿತನಾದವನು,— ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನು : ನಿಗಮವಂದ್ಯನೆ ನಿತ್ಯಸಂತುಷ್ಟ . . . ಶರಣು (ಕೌಶರಾ. ೨೭-೫೭) ; ನಿಗಮವಂದ್ಯನು ಕಂಡನುರಿಯೊಳಗಿರ್ದ ಮೈಥಿಲಿಯು (ಕೌಶರಾ. ೪೩-೩೮). [ನಿಗಮ + ವಂದ್ಯ]

ನಿಗಮವಿದೂರ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಗೂ ನಿಲುಕದವನು ; ವೇದಗಳಿಗೂ ವರ್ಣಿಸಲಸಾಧ್ಯನಾದವನು,— ಅನಿರ್ವಚನೀಯನಾದವನು ; ವೇದಾತೀತನಾದವನು : ಲಲಿತವಿಹಾರ ನಿಗಮವಿದೂರ ಸುಖಸಾಕಾರ ಗತಪಾರ . . . ಸಲಹಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮೭).
[ನಿಗಮ + ವಿದೂರ]

ನಿಗಮವೇದ್ಯ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನು ; ವೇದವೇದ್ಯ ; ವೇದಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪರವಸ್ತು,—ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿಗಮವೇದ್ಯನ ಭಜನೆಯುಜಿಡು ಪುರದಾ ಜೈನರುಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದು . . . ನಿನ್ನಂಗನೆಯುಳಿಂದೆಮ್ಮ ಜೈನಕುಲಕಳಿವೆಂದೆನೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೨-೧೬).
[ನಿಗಮ + ವೇದ್ಯ]

ನಿಗಮಶಿರ (ನಾ). = ನಿಗಮಮಸ್ತಕ: ಸ್ವಾನುಭವ ಸಂಸಿದ್ಧ ನಿಜವಿಜ್ಞಾನ ದೀಪವೆನಿಪ್ಪ ನಿಗಮಶಿರೋನಿತಾಂತರಹಸ್ಯ ವೇದಪುರಾಣಸಂಹಿತೆಯ . . . ಕರುಣಿಸಿದಾ ನಿಖಿಳಮುನಿವಂದ್ಯ ಶುಕಮುನಿಚರಣ ಶರಣೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧-೨-೩೦) ; ನಿಗಮಶಿರಗಳಿಗಂಪದಾವಗ ಧಗಧಗಾಯತ ರೂಪನಾಗಿಯೆ ಬಗೆಗಗೋಚರನಾಗಿ (ಗಗತಾ. ೧೪-೧). [ನಿಗಮ + ಶಿರ$_2$]

ನಿಗಮಸ್ತೋಮ (ನಾ). = ನಿಗಮತತಿ : ನಿಗಮಸ್ತೋಮದ ನಿಲಯಂ ನಿಗಮಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಬೀಡು ನಿಗಮಂ ನಿತ್ಯಂ ನಿಗಮಸ್ತೋಮದ ಸೌಖ್ಯಂ ನಿಗಮಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಲೋಕನಾಥಂ ಮುಖ್ಯಂ (ಹವಿಶ್ಟ್ರ. ೧-೬೩).
[ನಿಗಮ + ಸ್ತೋಮ]

ನಿಗಮಾಂತ (ನಾ). ವೇದಾಂತ ; ಉಪನಿಷತ್ತು : ನಿಗಮಾಂತಾಭೇದ್ಯ ಸದ್ರೂಪ ಚಿದ್ವ್ಯೋಮಾಕಾರ . . . ನಿಷ್ಕಾಮಪ್ರೇಮ ಮಹೇಶ ರಕ್ಷಿಸೊಲವಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩೯). [ನಿಗಮ + ಅಂತ$_2$]

ನಿಗಮಾತೀತ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದುದು ; ವೇದಗಳನ್ನು ಮೀರಿದುದು : ಇಂತೀ ಶರಣನ ಮಹಿಮೆಯನಂತಿಂತೆಂದುಸಿರಲಳವೆ ನಿಗಮಾತೀತಂ (ಹವಿಶ್ಟ್ರ. ೫-೫೦). ೨. ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು ; ವೇದಾತೀತ : ಆಲಿಸು ಪುನೀತ ನಿಗಮಾತೀತ ಮನ್ನಾಥ ಭೂಲೋಕದೊಳು ಭಕ್ತಿ ಮಸುಳಿಸಿತು ದೇವ ಕರುಣಾಲೋಕನಂಗೆಯ್ದು ಶಿವಮತವ ಪೆಚ್ಚಿಸುವದೆಂದು ಮುನಿ ಬಿನ್ನೈಸಲು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೨-೩). [ನಿಗಮ + **ಅತೀತ**]

ನಿಗಮಾನೀಕ (ನಾ). = ನಿಗಮತತಿ : ನಿಗಮಾನೀಕಮನಾ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಚಯಮಂ ಬಲ್ಲರ್ ತದರ್ಥಂಗಳಂ ಸೊಗಸಿಂದೋದುತಮೊಂದೆಯೂದೊಡದನಂಗೀಕಾರಮಂ ಮಾಡುತಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೫-೨೫).
[ನಿಗಮ + ಅನೀಕ]

ನಿಗಮಾರ್ಥ (ನಾ). ವೇದಗಳ ಅರ್ಥ,—ತಾತ್ಪರ್ಯ : ನಿರುತವಿದು ನಿಜವೆಂದು ಬಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆವು ನಿಗಮಾರ್ಥದಲಿ ನಿಸಗುರುತರಾನುಗ್ರಹದ ಬೀಜಾಕ್ಷರವಿದೀಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೯). [ಸಂ.]

ನಿಗಮಾಳಿ (ನಾ). = ನಿಗಮತತಿ : ಕಾದಿ ಕೈವಲ್ಯವನು ಪಡೆದರು ಸೋದರರು ನಿಗಮಾಳಿ ಕಾಣದ ಪರಮಪಾವನನ (ಕೌಶರಾ. ೨೭-೧).
[ನಿಗಮ + ಆಳಿ$_4$(= ಆಲಿ$_4$)]

ನಿಗಮಿತ (ಗು). ಸಂಘಟಿತವಾದ ; ಸೇರಿದ : 'ನಿಗಮಿತ ಸಮವಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಗಮಿತಸಮವಾಯ (ನಾ). ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಸಂಘಟಿತವಾದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆ : ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರದ ಪರವಾಗಿ ನಡೆದ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂವಿದೆಯಲ್ಲಿ . . . ಒಂದು ನಿಗಮಿತಸಮವಾಯದ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ . . . ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಾದರೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಭಾಘಾನ. ೧೮೪). [ನಿಗಮಿತ + ಸಮವಾಯ]

ನಿಗಮೋತ್ತಮಾಂಗ (ನಾ). = ನಿಗಮಮಸ್ತಕ: ಉಡುವೊಡೆ ಸಂತತಂ ಪುಲಿದೊವಲ್ ನಿಮಗಲ್ಲದೊಡಾ ದಿಗಂಬರಂ . . . ನಿಗಮೋತ್ತಮಾಂಗ ಮುಂಜೊಬ್ಬಡೆ ವಿಷಮಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಸಮಸ್ತಜಗಂ ನಿಮಗೇನನೆಂದಪರ್ (ಪಂಪಾಶ. ೨೦). [ನಿಗಮ + ಉತ್ತಮಾಂಗ]

ನಿಗಮೌಘ (ನಾ). = ನಿಗಮತತಿ : ನಿಗಮೌಘವಜಿಸಿದಡತ್ತಲಿತ್ತಲು ಸರಿವ . . . ನೆನೆವರಿಗೆ ತನ್ನನು ತೆತ್ತು ಬದುಕುವೆನೆಂಬ ಬೋಳೆಯರರಸ ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೫೨). [ನಿಗಮ + ಓಘ]

ನಿಗರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರತೆ ; ಚೆಲುವು : "ನಿಗರ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು — ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೧೧); "ನಿಗರಂ ನೆಟ್ಟು ಚೊಕ್ಕ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯು . . . ಎನೆ ಮನೋಹರಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೯) ; ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕನ ನಿಲವಿನ ನಿಗರದವೊಲೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೩೩) ; ಕೆಲಕೆ ಸಾರುತ್ತುಬ್ಬರ್ತಂ ನಿಗರದಿಂ ನಲಿಗರ್ಚಿತಂ ಪುಲ್ಲಂ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೦-೨೧). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಒಪ್ಪತಕ್ಕುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಸರಿಯಾದುದು : ಮಗುವು ರಾಘವನೆಂದು ತಪ್ಪಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ನಿಗರವೇ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೦) ; ಧಗಧಗಿಸಿತುರಿ ಮತ್ತೆ ರ್ಝುಳಪಿಸೆ ನಿಗರವಲ್ಲಿದೆನುತ್ತ ರಕ್ಕಸ ವಿಗಡಕೈದುವನಿರಿಸಿ ಕೆಲಸಾರಿದನು ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೮೫) ; ಬಜಿದೆ ಸೇನೆಯನಿವನ ಕೈಯಿಂದ ಗಗನಪಥಿಕರ ಮಾಡಿಸುವದಿದು ನಿಗರವಲ್ಲೆಮಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೧೭).
[←ತಮಿ. ನಿಕರ್ = ಹೋಲಿಕೆ, ಎಣೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ ; ಸಮಾನಾಂತರವಾದುದು, ಸಮವಾದುದು ; ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಹೊಳಪು ; ಕಾಳಗ, ಯುದ್ಧ]

ನಿಗರ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ನಿಗರ—ನಿಕರ = ಸಮೂಹ" (ತದ್ಭಕೋ. ೭೭) ; ವಿಟನಿಗರ ಬಳಿಕೆಸೆದುದಂದು ವಸಂತಋತುವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೧-೪) ; ತೋಳಿನಿಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ತನ್ನ ಪೀತಾಂಬರದ ಮೇಲ್ಸೆರಗಿನಿಂದೆ ಮೈರಜವನೆಲ್ಲಂ ಪೊಡದು ಜಾಳಿಸುವ ಕಣ್ಣೀರನೊರಸಿ ಮಂಡೆಯ ನಿಗರ ವಾಸನಿಸಿ ನುಡಿದಂ (ತುರಂಗ. ೨೬-೧೮) ; ನೀಲಗಿರಿಯ ಮುಗಿಲ ನಿಗರದ ಶಿಖರಮನೇಱಿ ಮೈಮೆವೆತ್ತ ಶ್ರೀಪುರುಷೋತ್ತಮನಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೧೯).

ನಿಗರಕೋಳ್ಗಂಡ, ನಿಗರಕೊಳುಗಂಡ, ನಿಗರಕ್ಕೊಳ್ಗಂಡ = ಗುಂಪಿಗೇ ಸಾಹಸಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಿಗರಕೋಳ್ಗಣ್ಡಂ ಸತ್ಯಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಭಾವಂ ಬಿಜ್ಜರಸರ್ . . . ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯನ್ತರಸಿದ್ಧಿಯಿನ್ದಮಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಕಇ. IV, ೪೧-೧೦ ; 11ನೆಯ ಶತ) ; ಮನ್ನೆಯರ ಗಂಡ ನಿಗರಕೊಳುಗಂಡ ಬಾಚಗಭೂಪನಂಕಕಾ[ರ] (ಕಇಅ. ೧೩-೪-೮೮ ; 1093) ; ಪಾಣ್ಡ್ಯಗಜಕೇಸರಿ ನಿಗರಕ್ಕೊಳ್ಗಂಡ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೬೫-೧೪; 1155). [<ಸಂ. ನಿಕರ]

ನಿಗರ$_3$ 'ನಿಕರ$_2$' ನೋ.

ನಿಗರಗತ್ತುರಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಸ್ತೂರಿ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಅಥವಾ ಶುದ್ಧವಾದ ಕಸ್ತೂರಿ : ಪದನಱಿದರೆವ ಸಿರಿಗಂಪಿನ ಕುರುಳ್ಗೆ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಗೆಯ್ವ ನಿಗರಗತ್ತುರಿಯ ಕಾಲ್ಗಳಿವ ಕಪ್ಪುರದ ತೊಳೆವ ಜವಾದಿಯ ಮೇದಿಸುವ ಪೊಗೆಗೋಳಿಸುವಗರುವಿನ ಪೊರೆವರಲ ಪೊಟ್ಟಳದ ಪೆಂಪಿಟ್ಟಳಮಾದ ತಂತಮ್ಮ ಮನೆಗಳೊಳ್ . . . ಬಾಲೆಯರ್ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರೆ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೧೦೮ ಪ) ; ನಿಗುರು[ಗರ]ಗತ್ತುರಿಗಂಪನತಿಗಳೆವ ತನುವಿನೋರಗೆವರೆಯುದಂಗನೆಯರೇಳ್ತಂದು ಬಳಸಿದರು ಸುಗುಣರಧಿನಾಥನಂ ವರಸುಂದರೇಂದ್ರನಂ (ಸೌಂದಪು.೧೦-೨೪); ನಿಗರಗತ್ತುರಿಯಡ್ಡಬೊಟ್ಟು (ಲೀವಣ. ೩-೩೭). [ನಿಗರ$_1$ + ಕತ್ತುರಿ]

ನಿಗರಣ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು ; ಕಬಳಿಸುವುದು. ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೩. ಗಂಟಲು. ೪. ಹೋಮದ ಹೊಗೆ. ೫. ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕೊರಳು : ಸುಹೃಜ್ಜನದಯಿತಂ ಬೃಹನ್ನಿಗರಣಂ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಧನಾನ್ವಿತಂ . . . ಕುಬ್ಜಶರೀರಿ ಕುಳೀರಸಂಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೪). [ಸಂ.]

ನಿಗರಳ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕೊರಳು : "ಕೊರಲ್ ಕಂಠ ಗ್ರೀವಾ ಗಳ ನಿಗರಳಂ ಕಂಧರವೆನಲ್" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೬೮-೭). [<ಸಂ. ನಿಗರಣ]

ನಿಗರಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ; ಉಸ್ತುವಾರಿ : ಪರೀಕ್ಷಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ನಿಗರಾಣಿ ಮಾಡಲು ನಾಲ್ವರು ಅಧ್ಯಾಪಕರಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ನಿಗರಾಣೀ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ನಿಗರಾನೀ]

ನಿಗರ್ಭ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ; ಬಸಿರು : ನಿಗರ್ಭಪೂರಿತಮಾಗಿರಲ್ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಂತರ್ಮುಖ ಸವಿಷಯಸ್ತೋಮ ಚಾರಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನಸೀಮೆಯಲಿ ಪೊಸತೆನಿಸೆ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವೊದಗಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೫-೧೮). [ಸಂ.]

ನಿಗರ್ವ (ನಾ) = ನಿಗರ್ವತೆ. [ಸಂ.]

ನಿಗರ್ವತೆ (ನಾ). ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವಿನಯ : ಸರ್ವೋಪಾಯದಿಂದೊಡಬಡಿಸಿದೆನು ನಿಗರ್ವತೆಯಿಂದ ರಾವಣನು ಸರ್ವಥಾ ಸೀತೆಯ ಬಿಡೆನೆಂದವನತಿಗರ್ವದ ಮಾತನಾಡಿದನು (ರಾಮವಿ. ೧೫-೫೬). [ಸಂ. ನಿಗರ್ವತಾ]

ನಿಗರ್ವಿ (ನಾ). ಜಂಭವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವವನು : ಆಳದ ಮಡುವಿನೊಳಾಡುತಲಿದ್ದರು ತಾನು ನಿಗರ್ವಿ ರೋಹಿತನು (ಇಂಚಾಪ. ೭೨-೪೯) ; ಅವರು . . . ನಿಗರ್ವಿಗಳು (ಸುವಸಂ. ೧). [ಸಂ. ನಿಗರ್ವಿನ್]

ನಿಗರ್ವಿತೆ (ನಾ). = ನಿಗರ್ವತೆ : ದರ್ಪವುಳ್ಳಂಗೀಸು ಮಂಗಳವೊಪ್ಪದೇನ್ನೈ ಜಗದೊಳಾವಂಗಪ್ಪುದೀ ಬಲವೀ ನಿಗರ್ವಿತೆಯಿಂದನಾ ಮತ್ಸ್ಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೨೮). [ಸಂ. ನಿಗರ್ವಿತಾ]

ನಿಗಲ, ನಿಗಳ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು ; ಕಬಳಿಸುವುದು. ೨. ಕುದುರೆಯ ಕೊರಳು, — ಕುತ್ತಿಗೆ. ೩. ಬೇಡಿ; ಸಂಕೋಲೆ; ಸರಪಳಿ. **ನಿಗಳ** : ೨. ಹಯದ ಕೊರಲೊಳುತ್ತಮ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ ನಿಗಳಮದಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೫). ೩. ವೇದಕ್ಕೆ ಒಱೆಯ ಕಟ್ಟುವೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಗಳವನಿಕ್ಕುವೆ ತರ್ಕದ ಬೆನ್ನ ಬಾರನೆತ್ತುವೆ (ಬಸವ. ೭೧೬) ; ಹರನಾಜ್ಞೆಯೆಂಬ ನಿಗಳವ ಹಱಿದು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಯೆಂಬ ಸಜ್ಜಾರದಿಂದ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ನಂಡಿಮಾ.೧೩-೬). ೪. ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಸರಪಳಿ ; ಸಂಕೋಲೆ : "ನಿಗಳಃ . . . ಶೃಂಖಲಾ, ಅಂದುಕಃ - ಈ ೫ ಆನೆಯ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೭೦) ; "ಹಿಂಜೀರಮಂದುಕಂ ಶೃಂಖಳಂ ಪಾದಬಂಧಂ ನಿಗಳಮೆನಲು ಸಂಕಲೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೨) ; ನಿಗಳಂಬೋಲ್ ತೊಡರ್ದಿರ್ದ ಮೋಹನಿಗಳಂ ನಿವಾರ್ಯಕುಳಂ ಪಿಂಗೆ ಮತ್ತಗಜೇಂದ್ರಂಬೊಲಲರ್ಗಳಂ ವನಮನಂದಾನಂದದಿಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೩೪೨) ; ಪೆರ್ಮಾಡಿರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆ ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆಯಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ . . . ಕಾಲೊಳ್ಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಲೆಯ ನಿಗಳಂಗಳುಂ ಘುಲಘುಲಿಸೆ ಜಾಣಿಂ ಸೆಳೆದುಣ್ಕೆ ಪೊಣ್ಕೆ ಘಳಿಲನೆ ಕಂಪಿಸಿ ನಿಟ್ಟೋಡಿಯಾಡಿಗೊಂಡು ಪರಿದು (ಬಾಹೂರ. ಪ. ೩೧೯-೬); ಕಾವನ ಮದದಂತಿಯ ಕಾಲ್ಗೆ ನಿಗಳಮನೋವದೆ ತಂದಿಕ್ಕುವಂತೆ ಕೋವಿದೆಯೊರ್ವಳವಳ ಪದಯುಗಳಕೆ ನೇವುರವನು ರಚಿಸಿದಳು (ಕಂರಾಸಾಂ. ೭೯-೯೪). ೫. ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ನೂಪುರ ; ಕಾಲಂದುಗೆ : ನಿಗಳದ ಸುಣ್ಬರಂ ನೆಗೆವಿನಂ ನುಡಿಗಳ್ ಕಿವಿಗಿಂಪನೀವಿನಂ . . . ನೀಱೆಯರೊಲ್ದು . . . ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯನಾಗಳಿಕ್ಕಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೨) ; ನಿಗಳ ಉಂಗುರ ಗೆಜ್ಜೆ ಪೊನ್ನಂದುಗೆ ಪವಳಮಂ ಮುತ್ತು ಪೊಸ ಬವಕಿಗೆ ಕಿಱುಗೆಯುಂ . . . ತಂದುಕೊಡುವರು ನಾಳೆಯೆಮ್ಮಯ ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆನಗೆ (ಬಸಪು. ೧೪-೧೫). ೬. ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ತೋಡ : ಮುಂಗೈ ನಿಗಳವನು ತಿರುಹುತ್ತ ನಸುನಗುತೆದ್ದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೪). ೭. (ಅಲಂ) ಬಂಧನ; ಕಟ್ಟು ; ಪಾಶ : ಮೋಹಮಯಂ ನಿಗಳಂ ಕಳತ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೨) ; ಕರಮೆಸೆದಿರ್ದುದು ಚಪಳೆಗೆ ಸಿರಿಗಿಕ್ಕಿದ ನಿಯಮನಿಗಳಮೆನೆ ಭುಜಗಯುಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೧) ; ಪೋಪೊಡಂ ತನಯವಿಮೋಹಮೆಂಬ ನಿಗಳಂ ತೊಡರ್ದಿರ್ದಪುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೨) ; ಪಿತೃವಾಕ್ಯಪರಿಪಾಲನಾನಿಗಳದಿಂ ಧರ್ಮದಾಲಾನಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಗೊಂಡಿನಕುಲನ ಧೈರ್ಯದೈರಾವತಂ ಹೋರಾಡುತಿರ್ಪುದಂ ಕಾಣುತೆ ಗುರುವಸಿಷ್ಠನಾಡಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೯-೪೮೨) ; ಈ ಭೋಗದ ನಿಗಳದಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಕಾಲಲಬ್ಧಿ ಬೇಕು (ಪರಿಶೀ. ೧೩೫). ೮. ಕಾಲುಪೆಂಡೆಯವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮಿ,—ಶೂರ (?) : ಆ ಕಳದ ಕೆಲದೊಳ್ ಸಾರಿಯಂ ಕೋಲೊಡ್ಡಿ ಗೆಲ್ವ ನಿಗಳನ ನೆಗಟ್ಟಿಗಿಡಿಪ ಭೃಗುವಂ ನಗುವ ಬೇತಾಳನಂ ಬೇಡೆನಿಪ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕುವರೆ ಕಲ್ತ ಬಿನ್ನಣಿಗಳಿರ್ದ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೦ ಪ). ೯. (?) : ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನಮಾನ್ಯರೆದು ನಿಗಳ ಬಾಟ್ಟನಸ್ತು ಜೀವಿತಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆನ್ದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೬-೪ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ) ; ಏವೂರ ನಿಗಳದೊಂದು ಬಣ್ಣಗುದುರೆ! ಎಮ್ಮ್ಯಾಜಾಯಿಲಂಗೆ ದೊರೆವರ್ಕುಂ. ಕೊಂಕದ ಬಾಲಂ, ನಿಮಿರ್ದ ಕೊಡಂಕೆ, ಡಗೆವೊಯ್ವಳ್ಳೆ, ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲ್, ಕಟ್ಟಾಯದ ಮೆಯ್ಸಿರಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೨೪). 'ನಿಗಡ' ಪರಾ.

ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ = ಕಾಲುಪೆಂಡೆಯವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮಿ,— ಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವೈರಿಭೇರುಣ್ಡಂ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲಂ ಕಟಕದ ಗೋವಂ ಅಣ್ಣನ ಸಿಂಗಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೬-೧೫ ; 1066) ; ನೃಪರೊಳು ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲನಾದಗಲದ ವೀರವಾರಳವೊ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೫೪ ; 1186). [ಸಂ.]

ನಿಗಳ 'ನಿಗಲ' ನೋ.

ನಿಗಳನಿರೋಧ (ನಾ). ಸಂಕೋಲೆಯಿಂದ ಬಂಧಿಸುವುದು; ಸರಪಳಿಯ ಬಂಧನ: ನಿಗಳನಿರೋಧಂ ಮದಗಜಂಗಳೊಳ್. . . ಅಕ್ಕು ಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ಪ). 'ನಿಗಡನಿರೋಧ' ಪರಾ. [ನಿಗಳ (= ನಿಗಲ) + ನಿರೋಧ]

ನಿಗಳಬಂಧ (ನಾ). = ನಿಗಳನಿರೋಧ: ಸಗರಮುನಿಕುಂಜರಂ ಸಂಸಾರ ಬಂಧಕಾರಣ ನಿಗಳಬಂಧಂಗಳಂ ಪಱಿಯೆ ಪೊಯ್ದು . . . ಸನ್ಮಾರ್ಗ ವೀಥಿಯೊಳ್ ಪರಿದು ಪರಮಗತಿಯನೆಯ್ದುವುದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧ ಪ). [ನಿಗಳ (= ನಿಗಲ) + ಬಂಧ]

ನಿಗಳಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ಸಂಕೋಲೆಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ: ಆವುದಚ್ಚರಿ ಹೊಱವಡುವ ವಸುದೇವನಂಘ್ರಿಯ ನಿಗಳಮೋಕ್ಷವದಾವುದೈ ನೃಪ ಚಿತ್ರಬಂಧಕವಾಟನಿರ್ಭೇದ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೪-೧೧). [ನಿಗಳ (= ನಿಗಲ) + ಮೋಕ್ಷ]

ನಿಗಳವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೆರೆಹಾಕು; ಬಂಧಿಸು: ಕೇಳ್ವನ ಕಿವಿಯೊಳು ಗೂಂಟಮನಾಳ್ವನೆಗಂ ಬೆಟ್ಟಿತೆನಿಸುಯೊಟ್ಟಜಿವಿರುದಿಂದೇಳ್ವರೆಲಕ್ಕೆಯೊಳ ದಟುರ್ವ್ವೇಟ್ಟುನೆಗಂ ನಿಗಳವಿಕ್ಕಿದಂ ಭೂತನ್ರಿ(ನೃ)ಪ (ಇಅ. XII, ೯೬-೧೧; 1187). [ನಿಗಳ (= ನಿಗಲ) + ಇಕ್ಕು]

ನಿಗಾ, ನಿಗ$_2$ (ನಾ.) **೧.** ಲಕ್ಷ್ಯ; ಗಮನ: ಅವಳ ಗಂಡ ಬಹು ಕಾಲದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಡೆ ನಿಗಾ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದ್ದ (ಪ್ರಹಾರ. ೭); ಈ ಕಲಿಗಾಲದ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಗಾ ಇರಲಿ (ಕೆಲಸಿ. ೩೭೮); ಇವರ ಮೇಲೂ ನಿನ್ನ ನಿಗಾ ಇರಲಿ (ಪುಣಿಸ್ಮಾ. ೩೦). **೨.** ಹೊಣೆ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ: ಮನೆಗೆ ಬೀಗ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಯ ಮೇಲೆ 'ನಿಗಾ' ಒಪ್ಪಿಸಿ . . . ಹೊರಟರು (ಸುಜವಿ. ೧೮); ಮಗುವಿನ ತಂದೆಯಾದ ನಿಮಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಿಗಾ ಇರಬೇಡವೇ ! (ವಂಶವೃ. ೬೯). **ನಿಗ$_2$: ೧.** ಅವರ ನಿಗಕ್ಕೆ ಸುಬ್ಬುವೂ ಬಿದ್ದನು (ಅಪತಂ. ೫೧); ಆಮೇಲೇನೇ ನನಗೆ ನನ್ನ ತಾಯಿಯ ಜ್ಞಾಪಕ, ಅವಳ ಸೊಸೆ ಮೇಲೆ ನಿಗ ಬಂದದ್ದು (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೩೮).

ನಿಗಾ ಇಡು = ಗಮನಿಸು; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು: ಮೇಸ್ತ್ರಿಗಳು ಕೂಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಗಾ ಇಟ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೪); ಅವನ ಮೇಲೆ ನಿಗಾ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಆರ್ಡರ್ ಇದೆ (ಭಾರತಿ. ೨೭); ನಿಗಾ ಇಡದ ಹೊಲ ಹೊಗೆಯಾಗಿ ಹೋದೀತು (ಗಾದೆ). **ನಿಗಾ ತಕೊಳ್ಳು, ನಿಗಾ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು** = ಗಮನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು: ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾರೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಗಾ ತಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೇ ? (ದೇಶಧು. ೮೨); ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಗಾ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಅವರ ಪಾಡು ಏನಾಗಬೇಕು? (ಕೂಸೆಭೇ. ೧೧೫). **ನಿಗಾ ತಪ್ಪು, ನಿಗ ತಪ್ಪು** = ಗಮನವಿಡದಿರು; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದಿರು: ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಗಾ ತಪ್ಪಿದರೂ ಈ ಕೆಲಸ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ); ನಿಗ ತಪ್ಪಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೇವವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಹೋಳುಗಳು, ಬ್ರೆಡ್, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಕಳಿತ ಹಣ್ಣುಗಳು ಇವನ್ನು ಬೂಜು ಒಳ ಹೊಕ್ಕು . . . ಕೆಡಿಸಿ ಹಾಳು ಮಾಡುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೬). **ನಿಗಾ ನೋಡು** = ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು; ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳು; ಲಕ್ಷ್ಯವಹಿಸು: ಇವರೇ ಆ ಹುಡುಗನ್ನ ತಮ್ಮ ಮನೇಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಗಾ ನೋಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೨೬). **ನಿಗಾ ಮಡಗು** = ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು; ಗಮನವಿಡು: ನೀವು ಅವರನ್ನ ನಿಗಾ ಮಡಗಿ ನೋಡಿಲ್ಲ (ನಸ್ಮೃಳ್ರ. ೧೪). **ನಿಗಾ ವಹಿಸು** = ಲಕ್ಷ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸು: ಜ್ಞಾನಾಂಬೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಂತರ, ಅಜ್ಜಿಯು, ಮೊಮ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನಿಗಾ ವಹಿಸಿ ನೋಡಿಕೊಂಡಳು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೦೧). [←ಮರಾ. ನಿಗಾ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ನಿಗಾಹ್]

ನಿಗಾದ (ನಾ). **೧.** ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವಿಕೆ; ಉರು ಹೊಡೆದು ಹೇಳುವುದು. **೨.** ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ (ಹೋಮದ) ಮಂತ್ರ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಘೋಷಣೆ. **೩.** ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿಯುವಿಕೆ: "ನಿಗಾದಃ, ನಿಗದಃ—೨ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿಯುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೯). 'ನಿಗದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಗಾಬಾನಿ, ನಿಗಾವಣೆ, ನಿಘಾವಾನಿ, ನಿಗೆವಾನಿ (ನಾ). **೧.** ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ; ಉಸ್ತುವಾರಿ: ತಮ್ಮ ಸೀಮೆ ಆರೈಕೆ ಬಗ್ಯೂ, ನಿಗಾಬಾನಿಯಿಂದ ಮಡಗುವುದಕ್ಯೂ, ಲಡಾಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಜರೂರು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೩). **ನಿಗಾವಣೆ : ೧.** ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬಿಡುವು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮನೋರಮೆ ಮೇಲೆ ನಿಗಾವಣೆಗೆ ಬಂದಳು (ಶೀಷಪ್ರ. ೨೦); ಪೋಲೀಸಿನವರ ನಿಗಾವಣೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಂದ ಬಂದ ಬಾತ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗೀಶ್ವರರು . . . ಹಣ ಪಡೆದರು (ಕೆಲಸಿ. ೩೭೮). **ನಿಗಾವಾನಿ : ೧.** ಆದೇ ಮೇರೆ ನಿಗಾವಾನಿ ಸಾಮಾನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆ ಸಾಹೇಬರು ತಮಗೆ ಬರಸಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬೧); ವೀರರಾಜೇಂದ್ರಪೇಟೆ ಮೋದಿಖಾನೆ ನಿಗಾವಾನಿ ಬಗ್ಯೆ ಮುನ್ನೂರು ಮಂದಿ ಮಡಗಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೭). **ನಿಗೆವಾನಿ : ೨.** ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ರಸ್ತಿನ ಸಾಮಾನವನ್ನು ನಿಗೆವಾನಿಯಿಂದ ಮಡಕೇರಿಗೆ ತಲಪಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೨). [←ಮರಾ. ನಿಗಾಬಾನೀ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ನಿಗಹ್‌ಬಾನೀ]

ನಿಗಾರ (ನಾ). ನುಂಗುವುದು; ಕಬಳಿಸುವುದು: "ನಿಗಾರಃ-ನುಂಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಗಾಲ, ನಿಗಾಳ (ನಾ). "ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಸಮೀಪ ಭಾಗ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). **ನಿಗಾಳ :** "ನಿಗಾಳಃ . . . ಕುದುರೆಯ ಕೊರಳು ಮೇಲ್ಗಡೆಗೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ನಿಗಾವಣೆ 'ನಿಗಾಬಾನಿ' ನೋ.

ನಿಗಾವಾನಿ 'ನಿಗಾಬಾನಿ' ನೋ.

ನಿಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ನಿಗಿನಿಗಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಆದರಿಂದ ಕುಲಿಮೆಯಲ್ಲಿ ನಿಗಿನಿಗಿ ಕಿಚ್ಚಾಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೯); ನಿಗಿನಿಗಿ ಮುಗಿಲು ನಿಗಿನಿಗಿ ಹಗಲು ಕೆಂಡವ ಕಾರುವುದು (ನಾದಲೀ. ೨೧-೧); ಸೌದೆ ಇಜ್ಜಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹಚ್ಚಿ ನಿಗಿನಿಗಿ ಬೆಂಕಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮನೋನಂ. ೯೯೫). **ನಿಗಿನಿಗಿ ಉರಿ** = ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಇರುಳ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ನಿಗಿನಿಗಿ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡದ ರಾಶಿ . . . ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ನಂಟರು. ೧೩೫). **ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ** = ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ; ಕೆಂಪಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಕೆಂಡ: ಎದೆಯು ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ಮನವೆಲ್ಲ ಹಳವಂಡವೆಂದುಸುರುತಿತ್ತು ಒಗುವಿಗುವ ಹೊಗೆಯು (ಪಯಣ. ೮೭-೧೦).

ನಿಗಿಚು 'ನಿಮಿಚುರ್' ನೋ.

ನಿಗಿನಿಗಿಯೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ನಿಗಿನಿಗಿಸು: ಅದೊಂದು ವಜ್ರದ ಪದಕ, ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಿಗಿನಿಗಿಯೆನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೧೯೪). [<ನಿಗಿ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ನಿಗಿನಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು; ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಬಗೆಬಗೆಯ ಚಾತುರ್ಯಕದ ವಾರನಾರಿಯರ್ ನಿಗಿನಿಗಿಪ ತನುಕಾಂತಿಯಿಂದ ಲೈತಂದರಸನೊಗುವಿಗೆಯ ಚರಣಕಾನತರಾಗಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೬-೩೧); ನಿಗಿನಿಗಿಸುವ ಉಗುರುಗಳೊಡನೆ ಸಲಿಗೆಯಂಗೈದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೫-೨೦);

ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಮತ್ತು ಗುಂಡಮಬ್ಬೆಯರು ಚಿಗುರೊಡೆದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳಂತೆ ನಿಗಿನಿಗಿಸಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೬೫); ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯ ತನಕ ನಿಗಿನಿಗಿಸುವ ಬಿಸಿಲು (ಮಾರ್ಗದ. ೯೭). [<ನಿಗಿ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಗಿರಿಸು 'ನಿಮಿರಿಸು' ನೋ.

ನಿಗುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಾಗು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಗುಂಪಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಇದಿರೊಳ್ ಕಂಡಂ ನೆರೆದು ನಿಗುಂಬಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಗುರ್ವಿಸಿ] ತಂಡಂಗೊಂಡಿರ್ದ ನರರ ಖಚರರ ಗುಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩); ನಭೋಯಾನದಿಂದಮಮರವಾಹಿನಿ ಬರ್ಪ ಪರಿಕಲಿಸಿಯುಂ ತುಱುಂಬಿಯುಂ ನಿಗುಂಬಿಸಿಯುಂ ಕೇಳಿಸಿಯುಂ ನಡೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೧ ವ) ; ಪೆಣ ದೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ತಣ್ಮಲೆವ ಸಂತಸವೆತ್ತಣದೀ ವಿಮಾನವೆತ್ತಣದಿದಿರೊಳ್ ನಿಗುಂಬಿಪಮರಾಳಿಯೆತ್ತಣದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೪) ; ಪವಳದ ಕಂಬದ ಇಂಬಿನೊಳ್ ನಿಗುಂಬಿಸಿ ನಿಂದು ಪಾಡುವ ಕೂಡುವ ನೋಡುವ ಭಾವ ಸಮುಚ್ಚಯದ ಸಜೀವಮಾದ ವಿಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಗಳ ಬಿತ್ತರಂಗಳಿಂ (ಅನಂಪು. ೧-೧೦೫ ವ) ; ಅಮರಕೋಟಿ ತಳರ್ದುದೊಡನೆಯೆ ನೆರೆದು ನಿಗುಂಬಿಸೆ ನಿಯುಕ್ತನಿಜನಿಜವಿಭವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೩) ; ಕಾನನದುಚ್ಛಳಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಲಂಬಿಸುವ ಪೆರ್ಬಿದಿರ ರವಕೆ ನಿಗುಂಬಿಸುವ ರವಿರಥತುರಗದ ವಿಡಂಬಿಸುವ ಮರ್ಕಟವನೀಕ್ಷಿಸುತಸುರರಿಪು ನಡೆದ (ಅಕ್ರೂರ. ೫-೧೩) ; ಮುಮ್ಮೆಯ್ಯ ದುಷ್ಕೃತಿಗಳ್ ನಿಗುಂಬಿಸೆ ಬಾಟಿಕ್ಕಿಯೊಂದು ತಗದೆ ವಿಂಬು ಪೊಟ್ಟಂ ಪಾರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೪-೩). ೨. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು ; ಒಂದುಗೂಡಿಸು; ರಾಶಿಮಾಡು : "ನಿಗುಂಬಿಸು—ಸಂಕೀರ್ಣ ರಾಶೌ (ನಾನಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರಾಶಿ ಮಾಡು)" (ಶಮಥಾ) ; ಕರಪುಟದಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲನ್ನೆತ್ತಿ ನಿಗುಂಬಿಸಿ ಕೊಂಡು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೧೯-೧೧). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಜಗತ್ತ್ರಿತಯಚಿತ್ತವಲ್ಲಭನ ವರ್ಧನೋತ್ಸಾಹದೊಳ್ ನಿಗುಂಬಿಸೆ ಮನೋಮುದಂ (ಅನಂಪು. ೫-೧೪) ; ಕುಳಿತು ತನ್ನಳವಿಯ ತತ್ತ್ವ ಸತ್ತ್ರಶ್ನೆಯ ತಿಳಿದವರೊಳು ಪಲ ಪೊತ್ತ ಕಳುಪಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡುದೀ ಮಾನ ನಿಗುಂಬಿ [ಬಿ]ಸಲೊಳಪೊಕ್ಕ ಸಗ್ಗದ ನೆಲೆಯ (ವರ್ಧಚ. ೯-೩೭).

[ನಿಗುಂಬು + -ಇಸು$_3$]

ನಿಗುಂಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡು; ಸಂದಣಿಸು : 'ನಿಗುಂಬಿಸು' ಪರಾ. ೨. ರಾಶಿಹಾಕು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : "ನಿಗುಂಬು—ಪುಂಜೀಕರಣೇ(ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು)" (ಶಮಥಾ.) ೩. ಕುಪ್ಪಳಿಸು:"ನಿಗುಂಬಿತು = ಕುಪ್ಪಳಿಸಿತ್ತು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [?]

ನಿಗುಂಬೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಸಪ್ತತ್ಯಭ್ಯಂತ್ತರೇ ನಿಗುಂಬೂರುನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೪೦-೭೭ ; 951 ?).

[ನಿಗುಂಬ ? + ಊರ್]

ನಿಗುಚು 'ನಿಮಿರ್ಚು' ನೋ.

ನಿಗುಣ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನು : ಬಿಗಿಪುಗಿಡದ ಮದ್ದು ಬಗೆಗೆಸೆವ ಗದ್ಯವಿರಚನೆಗೆ ಬಾಣನಿ[೦]ದಂ ಬಣ್ಣಂ ನಿಗುಣಂಗಂ ನಿಗುಣಂ ವೃತ್ತಗುಣಂ ಪದೆ[ದೆ]ಡೆಗೆ ನಾಗವರ್ಮ ಕವೀಂದ್ರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೭೭); "ನಿಕೃಷ್ಟ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಗುಣ" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ).

[ಸಂ.]

ನಿಗುತು 'ನಿಮಿರ್' ಪರಾ.

ನಿಗುರ್ 'ನಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ನಿಗುರಿ (ನಾ). ನಿರಿಗೆ : ಮುಕುರವನೀಕ್ಷಿಸಿ ಜಗುಳಿದ ಚಿಕುರವ ಸ್ವೈತಿಕ್ಕಿ ನಿಗುರಿಗಳ ನೀವುತ್ತಂ ಶುಕಪಿಕನಿಕರದ ಗಾನದ[ವ] ಚಕಿತೇಣಾಂಬಕಿಯುಂ ಮುದದಿ ಲಾಲಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಬೀಳಪಂ. ೨-೧೪೭). [ಈ ಇದು 'ನಿರಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿಗುರಿಕೆ 'ನಿಮಿರ್ಕೆ' ನೋ.

ನಿಗುರಿಸು 'ನಿಮಿರಿಸು' ನೋ.

ನಿಗುರು$_1$ 'ನಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ನಿಗುರು$_2$ 'ನಿಮಿರು$_2$' ನೋ.

ನಿಗುರುತೆಗೆ 'ನಿಗುರುದೆಗೆ' ನೋ.

ನಿಗುರುದೆಗೆ, ನಿಗುರುತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಎಳೆ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು : ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದೆನುತ ಕೈಕಾಲ್ಗಳನೊಡನೊಡನೆ ಮಿಗೆ ನಿಗುರು[ಪಾಠಾಂ. ರ]ದೆಗೆವಳು . . . ಕೋಮಲತನುವನೊರೆಸುವಳು (ಬಸವು. ೧೫-೯). **ನಿಗುರುತೆಗೆ :** ಬಿಗಿದ ಹಾವಿನ ಸುತ್ತಳಿದು ವಿಕ್ರಮಶಾಲಿ ನಿಗರ[ಗುರು]ತೆಗೆದು ನೋಯಿಸಲು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೧-೭೪).

[ನಿಗುರು$_1$(<ನಿಮಿರ್$_1$)+ ತೆಗೆ$_1$]

ನಿಗುರುಬಾಲ (ನಾ). ಮೇಲೆಕ್ಕೆತ್ತಿರುವ ಬಾಲ ; ನಿಗುರಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಾಲ : ಕನಸಿನಲಿ ಖಂಡಿತಾ ಕಂಡಿದ್ದೆ, ಕಂಡಿದ್ದ ನಿಗುರುಬಾಲದ ಕಂತ್ರಿನಾಯಿ (ಚಂಡೆಮ. ೩೧-೧೨).

[ನಿಗುರು$_1$(<ನಿಮಿರ್$_1$)+ ಬಾಲ$_1$]

ನಿಗುರೊಡಲು (ನಾ). ನೀಳವಾಗಿಸಿಕೊಂಡ ದೇಹ ; ದೀರ್ಘ ಶರೀರ : ನಿಗುರೊಡಲ ಮುಂಬರಿವ ಚಿಮ್ಮುವ . . . ಮೃಗಮೃಗೀ ನಿಕುರುಂಬದೊಳಗದಹಾಯ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೮-೪೫).

[ನಿಗುರು$_1$(<ನಿಮಿರ್$_1$)+ ಒಡಲು(<ಒಡಲ್)]

ನಿಗುರ್ಗಣೆ (ನಾ). ನೆಟ್ಟಗೆ ಹಾರುವ ಬಾಣ : ರಣವನದನೇನೆಂಬೆನೈ ಧಾರುಣಿಪತಿಯೆ ವಿಗ್ರಹದ ವಿಸ್ತಾರಣ ನಿಗುರ್ಗಣೆ ವಿಗಡಿಸಿತು ವಿಬುಧರ ವಿಡಾಯಿಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೨-೨೩). [ನಿಗುರ್(<ನಿಮಿರ್$_1$)+ ಕಣೆ$_1$]

ನಿಗುರ್ಗುಡಿ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಧ್ವಜ,—ಬಾವುಟ : ನಿಗುರ್ಗುಡಿಗಳೇರಿಕೆಯ ರಾಹದಿಂ (ಪರಶು. ೩೧-೯).

[ನಿಗುರ್(<ನಿಮಿರ್) + ಗುಡಿ$_2$]

ನಿಗುರ್ಚು 'ನಿಮಿರ್ಚು' ನೋ.

ನಿಗುದ್ದು 'ನಿಮಿರ್$_1$' ಪರಾ.

△ **ನಿಗುಳ್** 'ನಿಮಿರ್$_2$' ನೋ.

ನಿಗೂಢ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟ ; ಅವಿಚಿಟ್ಟ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ : ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಾರೂಢಯೌವನೆಯುಮಂತರ್ನಿಗೂಢ ಶೋಕೋದ್ರೇಕಮೂಕೆಯುಮಾಗಿರ್ದ ನಿಜತನೂಜೆಗೆ ಬಱಯನಟ್ಟಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೪೭ ವ) ; ಜಡರು ನಿಜವೆಂದಕ್ಷಿಗೋಚರದೊಡಲನೇ ಬಗೆವಂತೆ ದುರ್ಮತಿ ನುಡಿಸಿದನು ನಿದ್ರಾನಿಗೂಢಶ್ರಮನೆನಿಪ ನೃಪನ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೫೧-೫೦). ೨. ರಹಸ್ಯವಾದ ; ಗುಟ್ಟಾದ : ಒಂದೊಂದು ಕಥೆಯೂ ಒಂದೊಂದು ನಿಗೂಢ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಟದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೨) ; ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ನಿಗೂಢ ಭಾವನೆಗಳು ಬಾನಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ತಾರೆಗಳಂತೆ ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಧೂಮಪು. ೧೫). ೩. ಭೇದಿಸಲಾಗದ ; ಮರ್ಮವರಿಯಲಾಗದ. (ನಾ). ೪. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ನೂತನವೂ ನಿಗೂಢವೂ ಆದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರಿಯಬಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಭೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಶಕ್ಷದ. ೫೬೨). [ಸಂ.]

ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಬಂಧ; ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ: ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢ ಚತುರ್ಥಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಗತಪ್ರತ್ಯಾಗತಂ ದಲೆಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೭). 'ಗೂಢಚತುರ್ಥ' ಪರಾ.

[ನಿಗೂಢ + ಚತುರ್ಥ]

ನಿಗೂಢತ್ವ (ನಾ). ಅಡಗಿರುವಿಕೆ; ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಧ್ವನಿಯಿರುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾಪ್ರಯೋಜನವು ನಿಗೂಢತ್ವವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಗೂಢಾಂಸ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಹೆಗಲನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಕುಗ್ಗಿದ ಅಥವಾ ಗುಜ್ಜಾದ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು: ಪಿತೃವಿತ್ತಭೋಗಿ ಕುನಖಂ ಮೆಲ್ಪಿಂದೆ ಬಲ್ಪಿಂದೆ ಸಾಧಿಸೆ ಸಾಧ್ಯಂ ನಿಪುಣಂ ಮಹೋದ್ಯಮಿ ನಿಗೂ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಗಾ, ಸುಗೂ] ಢಾಂಸಂ ಧನುರ್ಗೇಹಜಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೯).

[ನಿಗೂಢ + ಅಂಸ]

ನಿಗೂಹನ (ನಾ). ೧. ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ; ಬಚ್ಚಿಡುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ಬಹಿರಂಗವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವೊದಗಿದಾಗ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು: ಉದಾ: ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ಸೊಂದಿಗಿಳೆ ತಂದೆಯು ತಾಯು ಸಮಿಪದೊಳ್ ತನೂದರಿಯು ರತೋಪಯುಕ್ತರುತಮಂ ವಿನತಾನನೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಾಳತತ್ಪರಶಿಖಿನರ್ತನಪ್ರಹತಕಂಕಣಝುಂಕೃತಹಸ್ತತೂರ್ಯಸುಂದರರವದಿಂದದಂ ಮುಚಿಸಿದಳ್ ಗಡ ಮುಗ್ಧೆ ಕರಂ ವಿದಗ್ಧೆವೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೫); (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೪೧ ನೋ). ☞ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ತರುಣಿಯು ರತಿಕೂಜಿತವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ: ಗುಣಮನೆ ತರ್ಪುದು ದೋಷದ ಗಣನೆಗೆ ದೋಷಮುಮನಿನಿಸು ಗುಣಗಣನೆಗೆ ತಂದೊಣರ್ಪುದು ಲೇಶಂ ವಿಬುಧಾಗ್ರಣಿಗಳ್ ಕೆಲಬರ್ ನಿಗೂಹನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ] ಲವಮೆಂಬರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೯); ನೆಗಳ್ದಿಪ್ಪ ವಸ್ತು ರೂಪದ ನಿಗೂಹನಂ ಲೇಶದಿಂದ ಭಿನ್ನಮದಾಗಲ್ (ಮಾಧವಾ. ೨-೨೫೩). [ಸಂ.]

ನಿಗೃಹೀತ (ಗು). ೧. ಸೆರೆ ಹಿಡಿದ; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡ; ಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ; ದಂಡನೆಗೊಳಪಡಿಸಿದ; ತಡೆದ. ೩. ಆಕ್ರಮಣಗೊಂಡ; ದಮನಗೊಂಡ. (ನಾ). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ವಿವರ್ತಿತ, ಕಂಪಿತಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ತುಟಿಯ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ತುಟಿಗಳನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆಮಾಡಿಬಾಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. ಹೆಂಗಸರ ರೋಷ ಮತ್ತು ಈರ್ಷ್ಯೆ, ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಚುಂಬನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ವಿವರ್ತಿತ, ಕಂಪಿತ, ವಿಸೃಷ್ಟ, ನಿಗೃಹೀತ, ಸಂದಷ್ಟ, ಸಮುದ್ಗ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ವಿಕಾಶ್ಯ, ಆಯತ, ರೇಚಿತ—ಈ ಹತ್ತು ಅಧರಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೮೧ವ); ಸಲೆಯಧರದ ಮೊಗಮೆರಡುಂ ನಲವಿಂದೊಳಗಾಗಿ ಪೊಂದೆ ನಿಗೃಹೀತಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೮೩). [ಸಂ.]

ನಿಗೃಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ; ನಿರೋಧಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ದಂಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. [ಸಂ.]

ನಿಗೆವಾನಿ 'ನಿಗಾಬಾನಿ' ನೋ.

ನಿಗೋದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಧಾರಣವಾದ ನಾಮಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನಂತಜೀವಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಒಂದು ಶರೀರವಿಶೇಷ; ☞ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ಜೀವಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಶರೀರವಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಜೀವಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಜನ್ಮ, ಮರಣ, ಉಸಿರಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನರೂಪವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬರು ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ಜೀವವು ಸತ್ತರೆ ಎಲ್ಲ ಜೀವಗಳೂ ಸಾಯುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣನಾಮಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಈ ನಿಗೋದಶರೀರವು ಏಳು ನರಕಭೂಮಿಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ರಜ್ಜುಪ್ರಮಾಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತಮೋಮಯವಾದ ಶೂನ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನರಕಕ್ಕಿಂತ ಕೀಳೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕವಿಗಳು ಇದನ್ನೂ 'ನರಕ' ಎಂದರೆ ಮಹಾಹಿಂಸೆಯ ಸ್ಥಳವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ: ಸಂಭಿನ್ನ ಮಹಾಮತಿಗಳ್ ಗಂಭೀರನಿಗೋದದೊಳ್ ತಮೋಮಯದೊಳ್ ದುಃಖಾಂಭೋಧಿಯ ಕಡೆಗಾಣದೆ ಜೃಂಭಿತ ದುಷ್ಕರ್ಮದಿಂದೆ ನಮೆದಪರಿನ್ನುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೬); ಸಂಭಿನ್ನನುಂ ಮಹಾಮತಿಯುಂ ನಿಗೋದಮಂ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯); ಅವಂ ಬೀಳ್ಗುಂ ನಿಗೋದಂಗಳೊಳ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೦-೧೭; 1082); ಶಿವತತ್ವಮೆಮ್ಮೊಳೆ ವಿಮುಕ್ತಿಯುಮೆಮ್ಮೊಳೆ ನಿಂದುದೆಂಬ ಗಾವಿಲರ ನೆಗಚಿತ್ತ ದುರ್ಯಶದೊಳೊಂದಿ ನಿಗೋದದೊಳೊತ್ತದಿಕ್ಕುಮೆ (ಸಮಪ. ೧೪-೭೨); ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂ ದೃಷ್ಟಿಗಾಣದೆ ನಿಗೋದದೊಳಿನ್ನುಂ ದುಃಖಮನುಣುತ್ತಿರ್ದಪರ್ (ಪೂರ್ವಪು. ೩೮). 'ನಿತ್ಯನಿಗೋದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಗೋದಜೀವ (ನಾ). [ಜೈನ] (ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ) ಅನಂತಜೀವರ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಒಂದು ಶರೀರವಿಶೇಷ: ಏಕ ನಿಗೋದಶರೀರದೊಳ್ ಅತೀತಕಾಲ ನಿಖಿಲ ಸಿದ್ಧರಾಶ್ಯನಂತಗುಣಂ ಭಾವಿಕಾಲಸಿದ್ಧರಾಶ್ಯನಂತೈಕಭಾಗಮಾತ್ರಮಪ್ಪ ನಿಗೋದಜೀವಂಗಳಿಪ್ಪುದಱಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೭); ನಿಗೋಧ[ದ]ದೊಳಂ ಪೊಕ್ಕು ನಮೆವ ಜೀವಂಗಳು ಚತುರ್ಗತಿ ನಿಗೋಧ[ದ]ಜೀವಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೫-೮). [ನಿಗೋದ + ಜೀವ]

ನಿಗೋದಶರೀರ (ನಾ). = ನಿಗೋದಜೀವ: ಒಂದೊಂದು ನಿಗೋದಶರೀರದೊಳ್ ಅತೀತಕಾಲ ನಿಖಿಲಸಿದ್ಧರಾಶ್ಯನಂತಗುಣೈಕೇಂದ್ರಿಯಜೀವಂಗಳಿರ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೧). [ನಿಗೋದ + ಶರೀರ]

ನಿಗೋಧ (ನಾ). = ನಿಗೋದ: ಕ್ರೋಧಿಯುಮಿರದ ಸುಗತಿಯುಂ ಸಾಧಿಸಿ ರೌರವ ನಿಗೋಧಕಿಳಿಗುಂ (ಕಇ. V, ೧೧-೩೯; 1078).

[☞ ಇದು 'ನಿಗೋದ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಿಗ್ಗ 'ನಿಗ್ಗವ' ನೋ.

ನಿಗ್ಗಂಠ 'ನಿಗ್ಗಂಥ' ನೋ.

ನಿಗ್ಗಂಠಧಮ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಧರ್ಮ; ದಿಗಂಬರ ಮತ: ಈಗ ಜೈನಧರ್ಮವೆಂದು ಯಾವ ಆಚಾರವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಭಗವಾನ್ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಹಾಗೂ ಮಹಾವೀರರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ 'ನಿಗ್ಗಂಠಧಮ್ಮ' -ಅಂದರೆ 'ನಿರ್ಗ್ರಂಥಧರ್ಮ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಜೈನಪ. ೩). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಗ್ಗಂಥಧಮ್ಮ]

ನಿಗ್ಗಂಥ, ನಿಗಂಠ, ನಿಗ್ಗಂಠ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗಂಬರ ಜೈನಯತಿ; ಸವಣ: (ನಿಗ್ಗಂಥ) ಶಬ್ದವನ್ನು ಜೈನರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಗುರುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಜೈನಪ. ೫೨೧). **ನಿಗಂಠ**: ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೩ನೆ ಶತಮಾನದ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ 'ನಿಗಂಠ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ (ತೀರ್ಥಕ. ೧೦೯). **ನಿಗ್ಗಂಠ**: 'ನಿಗ್ಗಂಠಧಮ್ಮ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಗ್ಗಂಥ. /ಸಂ. ನಿರ್ಗ್ರಂಥ]

ನಿಗ್ಗಂಥಪಾವಯಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನ ಶಾಸ್ತ್ರ, —ಪ್ರವಚನ: ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ "ನಿಗ್ಗಂಥಪಾವಯಣ" (ನಿರ್ಗ್ರಂಥ ಪ್ರವಚನ) ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು (ಜೈನಪ. ೫೨೧).

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಗ್ಗಂಥಪಾವಯಣ]

ನಿಗ್ಗಡಿ 'ನಿರ್ಗೇಡಿ' ನೋ.

ನಿಗ್ಗಮ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಚಲಿಸುವುದು,—ನುಗ್ಗುವುದು : ಹರಿಣನಂ ಹಳಿವ ಮಾರುತನನೇಳಿಸುವ ಹರಿಸರಳನಿಳಿಕೆಯ್ವ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ನಣಕಿಸುವ ಮನದುರವಣೆಯನಲ್ಲೆಂಬ ನಿಗ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಮದ ಲಾಗು ಬೇಗಂಗಳ . . . ಚಾರುತುರಗಕುಲವನುವಾಗಿ ನಿಂದವು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೮) ; ಗಮನ ಸಟ್ಟೆಯವಾಯ್ತು ವೇಗಭ್ರಮಣ ಜಡವಾಯ್ತು ಡಿಗಡಿಗೆ ನಿಗ್ಗಮದೊಳಗೆ ರಥವದ್ದುದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೧೦-೨೫).
[<ಸಂ. ನಿರ್ಗಮ]

ನಿಗ್ಗರ, ನಿಗ್ರ, ನಿಘ್ರ, ನಿರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆ ; ಹಿಡಿತ; ಹತೋಟಿ : "ನಿಗ್ಗರ — ನಿಗ್ರಹ = ಹಿಡಿತ" (ತದ್ಭಕೋ. ೭೭). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ ; ಉಪದ್ರವ : ಅಸುರನ ನಿಗ್ಗರಕೆ ತನು ದಿಕ್ಕು ಧಿಗಿಲೆನುತಿರ್ದುದಿನಸುತನ (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೩೯) ; ಈಗಲೇ ಆ ಸಂಸಾರದ ನಿಗ್ಗರ ಬ್ಯಾಡ ಮಾರಾಯರೆ (ಬೀದಿಬಿ. ೩೬) ; ತನಗೆ ಮಗುವಿನ ನಿಗ್ಗರ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು ಎಂದಿಷ್ಟೆ ಅವಳ ಎಣಿಕೆ (ನಡೆದಾ.II, ೮೮೪); ಹಡೆದೌವನ ಬರಹೇಳ ಅತ್ತಿಮನಿ ನಿಗ್ಗರ ಬಾಳ ಇರಲಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೦). ೩. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಎಂದಾದರೂ ತಾಯಿ ನಿಗ್ಗರದಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚಿ ಎರೆಯಹತ್ತಿದರೆ, ಈಕೆ ದೊಡ್ಡ ದನಿ ತೆಗೆದು ಅಳುತ್ತಾಳೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೧೪) ; ನುಗ್ಗಿಯ ಕಾಯ ಬಗ್ಗಡವೇ ನೀನುಣದಿದ್ದರೆ ಬಲು ನಿಗ್ಗರವೇ ? (ಗಾದೆ). **ನಿಗ್ರ : ೨.** ಆ ಕಾಯಕದಿಂದ ಪದಾರ್ಥ ದೊರೆಯದೆ ನಿಗ್ರವಾಗಿರಲಾ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ರಸವಾದ ಸಿದ್ಧನೆಂಬ ಜಂಗಮವಾಗಿ ಬಂದು ವೇಮಯ್ಯನೊಡನೆ ಇಂತೆಂದನು (ಭೈರಸೂ. ೩೪೪). **ನಿಘ್ರ : ೨.** ಆ ನಿಘ್ರವಂ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಗ್ರಹವ, ನಿಗ್ರಮಂ] ನೋಡಲಾಜಿದೀಶ್ವರನೊಬ್ಬ ಮಾನವನ ರೂಪಿನಿಂ ಬಂದಿರ್ದಾಗಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೧). **ನಿರ್ಗ : ೧.** ನಿರ್ಗವನು ತಾನಿರಿಸಿದಪೆ ನಪವರ್ಗಪದವಿಗೆ ಮನವನುಣ್ಣೆ ಸ್ವರ್ಗವನು ಜಿತಶತ್ರುವಾಗಿ ವಿಕಾರ ರೂಪವನು ನಿರ್ಗಮಾಗಮವಿಲ್ಲ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೦-೪೧).

ನಿಗ್ಗರದ ವೇಳೆ = ತೊಂದರೆಯ ಸಮಯ; ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ: ಅಂದ ಬಳಿಕ ವೆಂಕಟದೊರೆಯು ಆ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠ ವಂಶದ ಪ್ರತಾಪಿಯಾದ ತರುಣನನ್ನು ಇಂಥ ನಿಗ್ಗರದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನದಿಂದ ನೋಡಿದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನು ? (ಕುಮುದಿ. ೪೬). 'ಇಗ್ಗರ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ನಿಗ್ರಹ]

ನಿಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಕಾಡು : ನುಗ್ಗುನುರಿ ಮಾಡು ಕುಲಭೂಧರವನಲ್ಲಕಲ್ಲೋಲಮಾಶಂಬುಧಿಯನು ಒಗ್ಗರಿಸು ಸಚರಾಚರೋರ್ವಿಯ ಪದಾರ್ಥಮಂ ನಿಗ್ಗರಿಸು ನಿಟಿಲಲೋಚನನನು (ಸಮ್ಯಕಾ. ೫-೩೬) ; "ನಿಗ್ರಹಿಸು ; ಕೆಡಹು ; ಜಯಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ); ಕರುಣವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಹಕೆ ಕಂಟಕಿಯಾಗಿ ಪಿರಿದು ನಿಗ್ಗರಿಸಲು ನೀನು ಹರಣವ ಬಿಟ್ಟೆ ಬಳಿಕ ನಾನು ಬಿಡುವೆನು ಸರಸಕಲಾಕೋವಿದನ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೧೪೬). ೨. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು; ಹಿಂಸೆಪಡು : ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳನ್ನು 'ಭರಮಪ್ಪ'ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದುಂಟು. ಆಗ ಕೂಸುಗಳು ನಿಗ್ಗರಿಸಿ ಅಳಹತ್ತುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೨).
[ನಿಗ್ಗರ+ – ಇಸು$_3$]

ನಿಗ್ಗವ, ನಿಗ್ಗ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕೋರೆ ; ಹಸ್ತಿದಂತ : "ನಿಗ್ಗವಂ ಗಜದಂತಂ" (ಶಮದ.ಪರಿ. ೨); ದಿಗ್ಗಜದ ನಿಗ್ಗವಮನುಡಿವಂತೆ ವಿಯಚ್ಚರಪತಿಯ ನಚ್ಚಿನ ಖರದೂಷಣರಂ ಕೊಂದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೯೪ ಪ) ; ಚಂದದ ನಿಗ್ಗವಂಗಳ ಲಸನ್ಮುಸಲಗಳನಾಂತು ಪಾಡುತಂ ಕುಂದದೆ ವೈಣವಂಗಳನೆ ಕುಟ್ಟುತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದರ್ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೯೦); ಉಗುರೊಳ್‌ಕುನ ನಿಗ್ಗವದೊಳಿಬ್ಬಗಿಯ ಮಾಡುವ ಕಾಲುಗೊಲೆಯಲಿ ವಿಗಡಕರಿ ತುಳಿದಾಡಿತಿರಿದಿರಾದ ಪಟುಭಟರ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೩-೧೬) ; ನಿಗ್ಗವದೊಳೀಡಿಱಿಯೆ ಕುಲಪರ್ವತಂಗಳುಂ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಪ್ಪುವು (ಚಿಚಪು. ೨೮-೧೦) ; ಬವರಂಗೆಯ್ದು ಗಜಂಗಳ ನಿವಹದ ನಿಗ್ಗವಮುಡಿದು ಸೂಸಿರೆ ನೆಲದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೧). **ನಿಗ್ಗ :** ಸಿಂಗದೆಳೆವಣಿಯುಂಗುರಂಗಳಂ . . . ಪೆರ್ಬಂದಿಗೊರೆಗಳ ಬಡಿಗೋಲ್ಗಳಿಂ ನುಂಗೈದ ನಿಗ್ಗಗಳ ಗದೆಗಳಿಂ . . . ಎಸೆದ ವನಚರರೆಱೆಯರಂ ಕಂಡಳು (ಮದೇಪು. ೩೧-೨೩). [?]

ನಿಗ್ಗವಂಗೀಳು (ಕ್ರಿ). ಆನೆಯ ದಂತವನ್ನು ತೆಗೆ,—ಕೋರೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೀಳು : ಕಡಲೇಳನೊಡಗಲಿಸಲೋ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರನು ಪೊಡವಿಗಿಳುಪಲೊ . . . ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ ನಿಗ್ಗವಂಗಿತ್ತು ತಂದಿರಿಸಲೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೩). [ನಿಗ್ಗವ+ಕೀಳು$_1$(<ಕೀೞ್$_1$)]

ನಿಗ್ಗವಣೆ (ನಾ). (?) : ನಿನದತ್ಸಂಧ್ಯಾನಕಂ ನಿಗ್ಗವಣೆಯ ಪಱೆ ಪೂರ್ವಾಚಲಂ ತುಂಗರಂಗಂ ತನಗಾದತ್ತೆಂಬಿನಂ ನೀಲಿಯ ಜವನಿಕೆವೋಲ್ ಪಿಂಗೆ ಸಂಧ್ಯಾತಮಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ತಾರಾನೀಕಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯ ನೆಸೆವಿನಂ ಸೂಸಿ ತತ್ಪೂರ್ವರಂಗಕ್ಕನುಗೈವುದ್ಯನ್ನಿಶಾನರ್ತಕಿಯ ವದನ ದಂತೆಂದು ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೩೦). [?]

ನಿಗ್ಗಳ (ನಾ). ಕೀಳಾದವನು (?) : ದಶಮುಖನಿಂದ ಬಲಿಮುಖರಗ್ಗಳರೊ ನಿಗ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಗ]ಳರೊ ಚಿತ್ತಯಿಸು ಸಂಧಿಸದೆ ಭೀತಿಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೮). [?]

ನಿಗ್ಗಾವು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾವು; ಅಧಿಕವಾದ ತಾಪ: ಚಿತ್ತವಿದು ಚಿಂಬೊನ್ನ ವಿಷಯದ ಮೊತ್ತವೇ ಕರುವದರ ನೆನವೇ ಬಿತ್ತಿಗೆಯ ನಿಗ್ಗಾವು ಮೋಹದೊಳೆರೆಯಲದರೊಳಗೆ ಮತ್ತೆ ಬೇರೊಂದಾಕೃತಿಯ ತಾಂ ಪತ್ತುವದೆ (ವಿವೇಭ. ೧೩-೪೨). [<ನಿಡಿದು$_1$+ಕಾವು$_2$(<ಕಾಯ್ಪು$_1$)]

ನಿಗ್ಗು (ನಾ). (ಕರಾ) ದಟ್ಟಣೆ ; ಸಂದಣಿ ; ನೂಕುನುಗ್ಗಲು : ಆ ಬಂಡಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಕೋಟಿ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಆವರಿಸಿ, ಉಳಿದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದಷ್ಟು ನಿಗ್ಗನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು (ಅಳಿಸಿ. ೭) ; ಎಲ್ಲ ನಿಬ್ಬಣಿಗರೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದಂದರೆ, ಒಟ್ಟು ನಿಗ್ಗಾಗುತ್ತದೆ (ಮರಮ. ೧೭೩). [←ತುಳು. ನಿಗ್, ನಿರ್ಗ್]

ನಿಗ್ಗೆಡಿ 'ನಿರ್ಗೇಡಿ' ನೋ.

ನಿಗ್ಗೆಡಿತನ (ನಾ). ಅವಿವೇಕ ; ದಡ್ಡತನ : ಎಲೆ ಗಾಂಪ ಸಮಸ್ತ ನಂಟರಂ ಮಡದಿಯನಿಷ್ಟರಂ ಕಿಡಿಸಿ ದುರ್ಗತಿವೋಗದೆ ಬರ್ಪುದೆಂದು ನಿಗ್ಗೆಡಿತನದಿಂ ಸಬಾಂಧವಜನಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿದರಾ ಮುನೀಂದ್ರನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೮). [ನಿಗ್ಗೆಡಿ(<ನಿರ್ಗೇಡಿ)+ –ತನ]

ನಿಗ್ಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಕೊಱುಗಣ ಅರಸರ ಆಳು ಎಱದು ಸತ್ತೊನ್ ಭಾನುದಾಸನ್ ಜಯಮಿತ್ರನ್ ಊನರ ವೈರಿಕನ್ ಒಡಿವೆಚ್ಚೆ ರಾಯಿಳನ್ನಿಗ್ಗೊಳನ್ಮನುಜಾಗರನ್ (ಮೈಆರ್.೧೯೩೯, ೨೨-೧೪; ಸು. 790). [?]

ನಿಗ್ರ 'ನಿಗ್ಗರ' ನೋ.

ನಿಗ್ರಂಥನ (ನಾ). ಸಂಹಾರ ; ಕೊಲೆ. [ಸಂ.]

ನಿಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆ ; ಹಿಡಿತ ; ಹತೋಟಿ ; ದಮನ : ಈ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ ಮ ಗ್ರ ತೆ ಯಿ ದೆ, ಸಮತೂಕವಿಲ್ಲ ; ಉತ್ಸಾಹವಿದೆ, ನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲ (ಕಸಾಚ.೧೭೧). 'ಮನೋನಿಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೨. ಹಿಂಸೆ; ಪೀಡೆ : "ನಿಗ್ರಹಂ ಪೀಡನಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಗ್ರಹಣಮೆನಲು ಹಿಡಿಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೭) ; ಪೊದೆದಾತನನಱಿಯದಂತೆ ಪೊದೆದ ಮುಡಿ ಬಱಿಯಂ ಧೂಳಿಯೊಳ್ ಮಾಸಿಯುಸಗನ ಬಾರಿಯೊಳ್ಪಿದರ್

ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೊಳಗಪ್ಪಂತೆ ಚಪಳರ್ . . . ದುಃಖಂಬಡುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩೮) ; ಕುಡಿದೌಷಧಂ ಬಾಯ್ಗೆ ನಿಗ್ರಹಂ ಮಾಡಿ ತಾಳ್ದೊಡಲಿಂಗೆ ಸುಖವನೀವಂತೆ (ಹಚಕಾ. ೧೪-೩) ; ಪಲವಂದದ ನಿಗ್ರಹದಿಂ ಕೊಲಿಸಿ ದೊಡಾ ಮೊಸಳೆ ತನುವನುಟಿ ದು . . . ಬಟಿ ಕೊಯ್ಯನೊಗೆದುದಾಡಿನ ರೂಪಿಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೪೯). ೩. ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ: ತಳಾರನಂ ಕರೆದು ಬೇಗಂ ಕಳ್ಳನನಾರಯ್ಯಲ್ಲದಾಗಳ್ ಕಳ್ಳಂಗೆ ತಕ್ಕ ನಿಗ್ರಹಮಂ ನಿನಗೆ ಮಾಟ್ಪೆನೆಂದರಸನಾತನಂ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನುಡಿದೊಡೆ (ಪಡ್ಮಾರಾ.೧೫-೧೦); ಪೊನ್ನನಾವ ಪ್ರಕಾರದೊಳವಾಗಿಯುಮಾರಯ್ದು ತಂದು ಕುಡುವದಂತಲ್ಲ ದೊಡೆ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಮಾಟ್ಪ ನಿಗ್ರಹಮಂ ನಿನಗೆ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ಪ) ; ಹಿಂದಿನ ನಿಗ್ರಹ ರೀತಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಮಕ್ಕಳ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೊಸರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೮೮). ೪. ಸೋಲಿಸುವುದು ; ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವುದು : ತಪೋಬಲಂ ಕುಶಿಕಾತ್ಮಜಂಗೆ ನಿಗ್ರಹಕಿರ್ಪೊಡಂ; ನಿನ್ನ ತನುಜಾತರಭ್ಯು ದಯಕಾಗಿ ಬಂದಿಹನಿಂದು ಕೇಳ್ ಸಾಕೇತಪುರಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೩೦-೭೭). ೫. ಯಾತನೆ ; ನೋವು: 'ನಿಗ್ರಹಂಬಡು' ಪರಾ. ೬. ಎಲ್ಲೆ ; ಮಿತಿ. ೭. ಸಾಲ. ೮. ನಿಂದೆ ; ಬಯ್ಗುಳು. ೯. ಬಂಧಿಸು ವುದು ; ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವುದು. ೧೦. ದೇವತೆ. ೧೧. ಹಿಡಿಕೆ ; ಹಿಡಿ. ೧೨. (ರೋಗವನ್ನು) ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತರುವುದು,—ಗುಣ ಪಡಿಸುವುದು ; ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ೧೩. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಅಸಹ್ಯ. ೧೪. [ನ್ಯಾಯ]ನ್ಯಾಯವಾದದ ಒಂದು ದೋಷ; ಈ ನೈಯಾಯಿಕನು ವಾದದಲ್ಲಿ ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಾದಿಸಿ ಸೋಲನ್ನು ಅನುಭವಿ ಸುವುದು. ೧೫. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಧೂನನ . . . ನಿಗ್ರಹ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ . . . ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಸಿಸು ; ಪೀಡಿಸು : ಚಿತ್ರಸೇನೆಯುಂ ಸೋಮಿಲೆಯೊಳಪ್ಪ ವೈರಸಂಬಂಧದಿಂ . . . ವೃಷಭಸೇನಂಗೆ ಭಾರ್ಯೆ ಯಾಗೆ ತನ್ನ ನಿದಾನವೈರಸಂಬಂಧದಿಂ ಚಂದನೆಗೆ ನಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ದಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ४೦೧) ; ಕುಡು ಕೊಂಡೊಡಮೆಯುನೀಗಳೆ ಕುಡದಿರ್ದಡೆ . . . ಪಿಡಿದೊಯ್ದು ಮೆಟ್ಟುವೆಂ ಪೆರ್ಗಿಚಿಯೊಳ್ ಎಂದು ರೌದ್ರಾ ಟೋಪಮಂ ಪಣ್ಣಿ ನಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ಯಲೆಂದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೩೩೦). ೨. ಶಿಕ್ಷಿಸು ; ದಂಡಿಸು ; ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡು. [ನಿಗ್ರಹ+ಕೆಯ್ I]

ನಿಗ್ರಹಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ; ಹಿಂಸೆ ಪಡು : ನಿಗ್ರಹಂಬಡುವೆಮಗಭಯವನನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕಾಯಿರೆ ಸದಾ ಚಾರಾಗ್ರಗಣ್ಯರು ನೀವು (ಬಸವು. ೫೭-೪೫). [ನಿಗ್ರಹ+ಪಡು I]

ನಿಗ್ರಹವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು : ನಿಗ್ರಹವಡಿಸದೆ ಪ್ರಜೆ ಪರಿವಾರವ ವೆಗ್ಗಳದಿಂ ತುಷ್ಟಿಬಡಿಸು (ಮೋಹತ. ೧೩-೧೧). [ನಿಗ್ರಹ+ಪಡಿಸು]

ನಿಗ್ರಹಶಂಕೆ (ನಾ). ಪೀಡೆಯ ಹೆದರಿಕೆ ; ಹಿಂಸೆಯ ಭಯ : ತಂತಮ್ಮ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟನುಗ್ರಹಂಬಡೆಯದೆ ನಿಗ್ರಹಶಂಕಾಭರಾ ತಂಕಿತಹೃದಯರಾದ ಅಂಗ ವಂಗ . . . ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೩೯ ಪ). [ನಿಗ್ರಹ+ಶಂಕೆ]

ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ; ಈ ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ'ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯ ಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಪರಾಜಿತ ನಾದನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದುವು. ಅವಕ್ಕೆ 'ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗ ವಹಿಸುವುದು ವಿದ್ವಾಂಸನ ಕರ್ತವ್ಯ. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ೨೨ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳು ಹೀಗಿವೆ :— ೧. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿ : ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವುದಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಭಾಷಣ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂತರ : ತಾನು ಒಂದು ಗೊತ್ತು ವಳಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ವಿರೋಧಿಗಳಿಂದ ಬಂದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ಮೊದಲು ಸೂಚಿಸದಿದ್ದ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಿರೋಧ : ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ೪. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಂನ್ಯಾಸ : ತಾನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಎದುರಾಳಿಗಳು ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯೆತ್ತಲು ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾರದೆ ತಾನು ಸಾಧಿಸ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು. ೫. ಹೇತ್ವಂತರ : ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮಾಡಿದ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳದಿದ್ದ ಕಾರಣ ಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು. ೬. ಅರ್ಥಾಂತರ : ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಸಾಧನೆಗೆ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಡುವುದು. ೭. ನಿರರ್ಥಕ : ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದ ಅಂದರೆ ಅವಾಚಕವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. ೮. ಅವಿಜ್ಞಾತಾರ್ಥ : ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವುದು. ೯. ಅಪಾರ್ಥಕ : ತನ್ನ ವಾದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ವಾಗುವಂತೆ ಅಸಂಗತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದು. ೧೦. ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲ : ಇಷ್ಟೇ ವಿಷಯವು ಚರ್ಚನೀಯವೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಸಂಬಂಧಪಡದ ಯಾವುದೋ ವಿಷಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. ೧೧. ನ್ಯೂನ : ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಾಧಕ ವಾಗದ ಉಪವಿಷಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. ೧೨. ಅಧಿಕ : ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಹಿತ ಮಿತವಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಅಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ ಅನೇಕಾ ನೇಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಹೋಗುವುದು. ೧೩. ಪುನ ರುಕ್ತ : ಹೇಳಿದುದನ್ನೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು. ೧೪. ಅನನುಭಾಷಣ : ನಿರ್ಣಾಯಕರು ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿ ತಿಳಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸದಿರುವಿಕೆ. ೧೫. ಅಜ್ಞಾನ : ವಾದಿಯು ಮೂರುಸಲ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಭೆಯು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೂ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದಿರು ವುದು. ೧೬. ಅಪ್ರತಿಭೆ : ಎದುರಾಳಿಯು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದ್ದರೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಹೊಳೆಯ ದಿರುವುದು. ೧೭. ವಿಕ್ಷೇಪ : ಇಲ್ಲದ ನೆಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾದ ವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. ೧೮. ಮತಾನುಜ್ಞೆ : ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮಾಡಿದ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸದೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ೧೯. ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯೋಪೇಕ್ಷಣ : ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆ

ದಿರುವವನಿಗೆ ಕೂಡಲೆ ಆ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದು. ೨೦. ನಿರನುಯೋಜ್ಯಾನುಯೋಗ : ನಿಗ್ರಹ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇದೆಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. ೨೧. ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ : ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ನಿರ್ಣಯ ವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. ೨೨. ಹೇತ್ವಾಭಾಸ : (೧. ಬೆಂಕಿ ಯೊಂದು ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದೆ. ೨. ಕೃತಕ ವಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವಾದುದು. ೩. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವುದ ರಿಂದ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂಬಂತೆ) ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ ; ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಕಾರಿಯಾದ ದುಷ್ಟಕಾರಣ ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು : ಪ್ರತಿವಾದಿ ನಿರುತ್ತರನಾಗಿ ಪಕ್ಷಪರಿತ್ಯಾಗಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮೆಂಬುದಱಿಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮನೆಯ್ದುಯುವಿರದೆ . . . ಸುಗತಮತಮಂ ಪಿಡಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೧ ಪ) ; ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಂ ಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತ (ವಿವೇಕ. ೧೦) ; ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ.೧೧೨). 'ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥ' ಪರಾ. [ನಿಗ್ರಹ+ಸ್ಥಾನ]

ನಿಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಕೆಗೊಳಪಡಿಸು ; ಹತೋಟಿಗೆ ತರು : ಮನಮಂ ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತ ಸದ್ವಿಷಯದತ್ತಲ್ ಪೊರ್ದದಂತಾಗೆ ಮಾಡಿ . . . ಲೋಕೈಕನಾಥನ ನಾನಾಗಳನಾಥೆಯೆಂ ಶರಣೆನುತ್ತಾಶ್ರೈಸಿದೆಂ ಸ್ಥಾಣುವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೩) ; ಬಹುವಿಧದೊಳಂತಾರುಹತರಾಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಲಲಾಱದೆ ಬಳಿಕ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ತಮ್ಮಂ ಕೊಲುವನೋ ಎಂದೆಯ್ದೆ ಮೊಱೆಯೊಕ್ಕು (ಬಸಪು. ೪೯-೪೦) ; ಎಲೆ ಗಿರಿಜಾತೆ ನೋಡಿವನ ಸಾಹಸಮಂ . . . ನಿಗ್ರಹಿಸಿರ್ದ ಶರೀರದಿಂದದೇಂ ಕಲಿಯೊ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದನಿವಂ ಸಮದಂಡಿ ಯೊಳೆನ್ನೊಳರ್ಜುನಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೬೬). ೨. ಪೀಡಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಬೆಟ್ಟಿತ್ತಾಗಿ ಬಯ್ದು ಕಿನಿಸುವುದುಂ ಗಜಱುವುದುಂ ಬಡಿವುದುಂ ನಿಗ್ರಹಿ ಸುವುದುಂ ಇಱಿವುದುಂ ಕೊಲ್ವುದುಂ ಎಂದಿಂತನೇಕ ಲಕ್ಷಣಮಾಗುಳ್ಳುದು ಹಿಂಸಾನಂದಮೆಂಬ ರೌದ್ರಧ್ಯಾನಮಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೩೮೧).

[ನಿಗ್ರಹ+-ಇಸು$_3$]

ನಿಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ. ೨. ಕೆಡುಕು ಬಗೆಯುವುದು. ೩. ನಿಂದೆ. [ಸಂ.]

ನಿಘ (ಗು). ೧. ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರಗಳು ಸಮವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸಮವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಜಗಲಿ : "ನಿಘ ಶಬ್ದವು ಉದ್ದವು, ಅಗಲವು, ಹಳ್ಳವು, ಎತ್ತರವುಯಿಲ್ಲದೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವ ಜಗುಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಹೆಸರು" (ಗುರುಬಾ. ೫೨ ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡ). ೩. ಗುಂಡಾದುದು ; ಚೆಂಡು. ೪. ಪಾಪ. [ಸಂ.]

ನಿಘಂಟು (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಕೋಶ ; ಶಬ್ದಕೋಶ ; ಅರ್ಥಕೋಶ : ಛಂದಮಲಂಕಾರಂ ನಿಘಂಟು ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಂಗಳುಂ . . . ಮಂತ್ರವಾದಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೩-೨೮) ; ಸಮುದಿತ ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯರಹಿತಮೆನಿಸಿ ವರ್ತಿಪ ನಿಘಂಟುವಿನ ನಾಮಪದೋತ್ತಮವರ್ಣಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ಸಮ ಸಂಸ್ಕೃತವೆಸರನಿಟ್ಟು ಲಿಂಗಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಶಪದ. ೮೦) ; ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಗೌರವ ಹುಟ್ಟುವುದು ಅಪೂರ್ವ ; ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಗ್ರಂಥವೆಂದು ಒಪ್ಪದವರೇ ಹಲವರಿದ್ದಾರು (ಸಮಾಲೋ. ೨೬೬) ; ಮಗ ನಿಂದ ಕಾಗದ ಬಂದರೆ ಒಡನೆನಗರ್ಥಕೆ ಬೇಕು ನಿಘಂಟು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೯-೩೪). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ; ಖಚಿತವಾದುದು ; ಖಾತ್ರಿ ಯಾದುದು : ಒಂದು ಮೊಳದ ಅಳತೆಯನ್ನು ತಾಮ್ರದ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟು ಮಾಡಿ . . . ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೩೯). ೩. ಯಾಸ್ಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವೇದದ ಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ.

ನಿಘಂಟಾಗಿ ಹೇಳು = ಖಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು ; ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು : ಕೆಲವು ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿಘಂಟಾಗಿ ಹೇಳು ವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ನಿಘಂಟಾಗು = ಖಾತ್ರಿಯಾಗು; ಖಚಿತವಾಗು; ನಿಖರವಾಗು : ನಿಘಂಟಿನ ಹೇಳಿಕೆ ನಮ್ಮ ಜನತೆ ಅನ್ನುವಂತೆ "ನಿಘಂಟಾ'ಗ ಬೇಕಾದರೆ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಎಷ್ಟು—ದುಡಿದರೂ ಸಾಲದು (ಸಮಾಲೋ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ನಿಘಂಟುಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರವಾದ ಆಧಾರ ; ಖಚಿತ ವಾದ ಪುರಾವೆ : ಹರಿಯ ಕಾಲೊಳು ಗಂಗೆ ಜನಿಸಿತೆಂದು ಧಾರುಣಿಯ ಮೂಢ ಪರಸಮಯಿಗಳು ಬಗುಳುವರು . . . ಅದಱಾ ವಿಚಾರವೆಂತೆನೆ ನಿಘಂಟುಪ್ರಮಾಣದೊಳೊರೆವೆನು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೪-೨೩).

[ನಿಘಂಟು+ಪ್ರಮಾಣ]

ನಿಘಂಟುಸಮಯ (ನಾ). ಶಬ್ದಕೋಶ ರಚನೆಯ ತತ್ವ ಅಥವಾ ನಿಯಮ ; ನಿಘಂಟು ಶಾಸ್ತ್ರ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಅಭಿಧಾನಲಿಂಗಾಂಗೀ ಕೃತಮಪ್ಪ ನಿಘಂಟುಸಮಯಮುಮಂ ತತಾರ್ಯವೃತ್ತಕಮಪ್ಪ ನಾಟ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯುಮಂ . . . ತ್ರಿದಶವರ್ಗಕ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೦ ಪ). [ನಿಘಂಟು+ಸಮಯ$_1$]

ನಿಘರ್ಷಣ (ನಾ). ತೀಡುವಿಕೆ ; ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಘರ್ಷಣೆ : ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದ ಸೇಸೆಗಳನಿಕ್ಕಿದೊಡೆತ್ತಾನುಮುದಿರ್ದು ಬಿರ್ದ ಸಿತಸರ್ಷಪ ಸ್ಪರ್ಶನಿಘರ್ಷಣದಿಂ ಪದುಳಮಿರಲಱಿಯದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೫ ಪ) ; ಕರಟನಿಘರ್ಷಣದೆ ಮದಂಬೊರೆದಾನೆಯ ಕೈಯನಳಿಗಳಾವರಿಸಿದವೊಲ್ ಮರಕತಕಂಕಣಮೆಸೆದುವು ತಿರುವೊಯ್ಲಿಂ ಕರ್ಪುವೆತ್ತ ತತ್ಕರಯುಗ ದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೦) ; ನಿಘರ್ಷಣಚ್ಛೇದನ ತಾಪನತಾಡನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಬಂದೊಡೆ ಪೊನ್ನೊಳ್ಳಿತ್ತು (ಜೀವಸಂ. ೫೧-೨೬ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಘರ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಜ್ಜು ; ತೀಡು ; ತಿಕ್ಕು. ೨. ಪುನಃ ಪುನಃ ಚರ್ಚಿಸು,—ಆಲೋಚಿಸು : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಂಗಳಿಂ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಂಗಳನುಪಥಾವಿಶುದ್ಧ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳದೊಳವಿರತಂ ನಿಘರ್ಷಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೬೦ ಪ). [ನಿಘರ್ಷಣ+-ಇಸು$_3$]

ನಿಘಸ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವುದು ; ಆಹಾರಸೇವನೆ ಮಾಡುವುದು : "ಜಗ್ಧಿಃ, ಭೋಜನಂ, ಜೇಮನಂ, ಲೇಪಃ, ಆಹಾರಃ, ನಿಘಸಃ, ನ್ಯಾದಃ—೭ ಭೋಜನದ ಹೆಸರುಗಳು, ಊಟ, ಆರೋಗಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೯೧). ೨. ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ; ತಿಂಡಿ. [ಸಂ.]

ನಿಘಾತ (ನಾ). ೧. ಏಟು ; ಹೊಡೆತ : ಚಕ್ರನಿಘಾತದಿನಿಕ್ಕಿ ಬೀರ ಮುವ್ವಿರ್ಗೆ ಪಡಿಚಂದಮಾಗಿ ತಱಿದೊಟ್ಟಿ ಜಯಾಂಗನೆಗಾಣ್ಮನಾದಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೮) ; ಅಡಿ ಕಾಲಿಟ್ಟಿಡಿಗಿಡೆ ನಿಘಾತದಿಂ ಪೊಯ್ದೊಡಾಂಕೆಗೊಂಡಣ್ಣೆ ಕಾದಿದರ್ ಕಡುಗಲಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೮-೯) ; ಶಿರದ ಸೀಸಕವನು ನಿಘಾತದಲೆರಡು ಶರದಲಿ ಮತ್ತೆ ಭೂಪತಿಯುರವನೆಗುಳದ ನೆಂಟಬಿಲಿ ಮಗುಳೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೪೪). ೨. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ : ಪಾತಕವ್ರಾತಪ್ರಜಾತನಿಕೇತನಂಗಳು ತುಡುಗುಣಿಗಳು ನಿಘಾತಕರ್ಮಕ್ರಿಯೆಗಳವಿಚಾರಿಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೫) ; ದಾನವರ ಘಟ್ಟಣೆಯ ಕೀಲಣದಾ ನಗರಿಯನು ನೆಗ್ಗಿದಂತಿರಲೀ ನಿಘಾತದ ಸೇನೆ ಮುಱಿದುದು ಭಟನ ಭಾರಣೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಘೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಉಜ್ಜಿದ; ತಿಕ್ಕಿದ: ಪರಿಣಯನಾರ್ಥಂ ಭಾಸುರಸುರಮಕುಟನಿಘೃಷ್ಟ ಚರಣಕಮಲನನುದ್ಯದ್ವರದನನಾದಿತ್ಯನನಾದರದಿಂದಂ ನೆನೆದು (ಪಂಚತಂ. ೨೫೭-೧೭). ೨. ಏಟು ತಿಂದ; ಸೋಲಿಗೊಳಗಾದ; ಪರಾಧೀನವಾದ. [ಸಂ.]

ನಿಘ್ನ (ಗು). ೧. ಅಧೀನವಾದ; ವಶವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಧೀನನಾದವನು; ವಶವಾದವನು: ಅಧಿಕಚಿಂತಾನಿಘ್ನನಾಗಿ ವಿಹಿತಧ್ಯಾನದಿಂದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾಥನಂ . . . ಕಾಣಲ್ಕೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೨). ೩. ಪರರ ವಶದಲ್ಲಿರುವವನು; ಪರಾಧೀನನಾದವನು: "ನಿಘ್ನಂ ಪರವಶವರ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೧-೨೧); "ಪರವಶಂ ನಿಘ್ನಂ ಪರಾಧೀನನೆಂದೆನಲು . . . ಪರರ ವಶದವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೭). [ಸಂ.]

ನಿಘ್ರು 'ನಿಗ್ಗರ' ನೋ.

ನಿಚಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: "ಪಟಳವೆಂಬು(ದದು) ನಿಚಯಂದೊಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೩); ದೇವಾಪ್ಸರೋನಿಚಯನಿಚಿತಮಪ್ಪ ದೇವವಿಮಾನಮಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೭ ವ); ಉಜ್ವಲದಶನನಿಚಯತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣಭರಿತಕಪೋಲರುಂ . . . ಆಗಿ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ); ಮದನಂಗೀಶ್ವರ ಶತ್ರು ಬಂಧು ನಿಚಯಕ್ಕಂ ಜಾರೆಯೇ ಶತ್ರು (ಸೋಮೇಶ. ೪೭); ಬಿರುಗಾಳಿ ಬೆದರಿಕೆ ಭೂರುಹನಿಚಯಕೆ ಮಂಜಿನ ಭಯವಬ್ಜವನಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೮-೮೦). ೨. ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದ ನಂಬಿಕೆ; ಖಂಡಿತವಾದ ಭಾವನೆ; ನಿಶ್ಚಯ. [ಸಂ.]

ನಿಚಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ: ಪ್ರಚಾರತೆಯಿಂ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಂಗಳವೇಕವಚನಕ್ಕತಲಿಂಗಂಗಳ್ ನಿಚಿತವಿಸರ್ಗಮನುಬಿಡದಂದು (ಶಮದ. ೮೭). ೨. ತುಂಬಿದ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ: ಆತ್ಮೀಯಚೇತೋನಿಚಿತಮೋಹಾಂಧತಮಸ್ತೋಮಮಂ ಕಳೆದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೭ ವ); ಸಕಲವಿನೇಯಜನವಿಲೋಚನಚಂಚರೀಕನಿಚಯನಿಚಿತಾಶೋಕಾನೋಕಹನುಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦ ವ). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ; ವಿಶೇಷವಾದ: ಪ್ರಚುರದಿ ಪದಿನೆಂಟುರಚನೆಯ ಕಾವ್ಯಕೆ ರಚಿಸುವರಾನಂತು ಪೇಳೆ ಉಚಿತಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಧ್ಯಾತ್ಮವೆ ನಿಚಿತಪ್ರಯೋಜನವೆನಗೆ (ಭರಚ. ೧-೧೫); ಅಧ್ಯಾತ್ಮವೇ ನಿಚಿತಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಭಾರತೀಯರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದುಭಾವವನ್ನೇ—ಭಗವತ್ಪ್ರೇಮವನ್ನೇ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಭಾವಗೀ. ೧೮೬). (ನಾ). ೪. ತುಂಬಿದುದು; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು: ಉದಯಗಿರಿಕಟಕಕುಹರಪರಿಕರ [ನಿಶಾಕರ]ಹರಿ[ದ]ಳಿತ ನಿಜಹರಿಣರು[ಧಿ]ರನಿಚಯನಿಚಿತಮಾದಂತೆ ಲೋಹಿತಾಂಗನಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೯ ವ); ಆ ಮೇರುಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಿಶಾಭಾಗದೊಳನೇಕನಗರನಿಗಮಾಗ್ರಹಾರಗ್ರಾಮನಿಕರಖೇಟಖರ್ವಟಮಟಂಬಪತ್ತನದ್ರೋಣಾಮುಖಸಂವಾಹನಿಚಯನಿಚಿತಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ); ಯಮನ ನಾಲಗೆಯ ತೆಱದಿಂದಮತಿಭಯಂಕರ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ ಶಸ್ತ್ರಂಗಳಿನಾದಮೆ ನಿಚಿತಮಾದ ಶಾಲಾಸಮುದಯಮನಿಶಂ ಬೆಡಂಗನವಗಯಿಸಿರ್ಕುಂ (ಜಾಥಪು. ೧-೧೫೨). ೫. ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ: "ಆಚಿತಂ, ನಿಚಿತಂ . . . ಭರಿತಂ, ಪೂರ್ಣಂ—ಈ ೯ ಸಂದಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೧೭); "ಭರಿತಂ ಪ್ರಪೂರ್ಣಮಾಚಿತಂ ನಿಚಿತಮಾಕುಳಂ ಪರಿಕೀರ್ಣಮಾಚ್ಛದನಮೆನಲು ಸಂದಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೯). [ಸಂ.]

ನಿಚಿತಂ (ಅ). ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ: ಪರಕೃತಿಯುಕ್ತಿಯನೊಲ್ದಪಹರಿಸುವ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಕಾವ್ಯಕೃತಕೃತ್ಯಮದೇಂ ವರಕೃತಿಯುಕ್ತಿಯನಱಿಯದ ದುರುಳಂಗಂ ಜಱಿದು ಮೆಱೆವುದುಚಿತಂ ನಿಚಿತಂ (ಕವಿಸ್ಮರ. ೧-೧೭). [<ನಿಚಿತ]

ನಿಚಿತವಚನ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನುಡಿ,—ಮಾತು: ಇನಿತೇಟಿ ವಿವಾದಾಡಂಬರದೊಳಳುಂಬಮೊದವಿ ನಿಲೆ ಪಾಸುಂಪೊಕ್ಕುಂಬರಿದು ನಿಚಿತವಚನಕದಂಬಕಮೆರ್ದೆಗೊಳಿಸೆ ಸಭೆಯ ವಿಬುಧಾವಳಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮). [ನಿಚಿತ + ವಚನ]

ನಿಚಿತಹರುಷ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಹರ್ಷ,—ಸಂತಸ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ನಿಚಿತಹರುಷರು ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂಗಱುಹಿದರು ಹದನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೭-೧). [ನಿಚಿತ + ಹರುಷ]

ನಿಚುಲ, ನಿಚುಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹಬಸೆ ಗಿಡ: "ವಂಜುಲಃ, ನಿಚುಲಃ—ಈ ೨ ಹಬಸೇಗಿಡದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ನೀರುಹಲಸು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣಿಗಿಲೆ ಮರ; ತೊರೆಗಣಿಗಿಲೆ: "ನಿಚುಲ, ಅಂಬುಜ, ಹಿಜ್ಜಲ—ತೊಱೆಗಣಗಿಲೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬.). ೪. (ಒಳ ಅಂಗಿಯ ಮೇಲೆ ತೊಡುವ)ಮೇಲಿನ ಅಂಗಿ; ಕವಚ. **ನಿಚುಳ:** ೧. "ನಿರ್ಜರಳ ನಿಚುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮಾರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦). ೨. "ನಿಚುಳಃ, ಅಂಬುಜಃ, ಇಜ್ಜಲಃ—೩ ಗನ್ನೇರಳೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದನ್ನು ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫); ಅದಱೊಂದೊಂದೆಡೆ ಸಾಳತಾಟಲವಳೀಹಿಂತಾಳನಾಳೀತಮಾಳದಿಂ . . . ಒಂದೊಂದೆಡೆ ಭೂರ್ಜ ಕೋಳನಿಚುಳಾಕ್ಷೋಣಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪುಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೮). [ಸಂ.]

ನಿಚುಳ 'ನಿಚುಲ' ನೋ.

ನಿಚೋಲ, ನಿಚೋಳ(ನಾ). ೧. ಮೇಲಂಗಿ; ಕವಚ. **ನಿಚೋಳ:** ೨. ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ವಸ್ತ್ರ: "ನಿಚೋಳಃ, ಪ್ರಚ್ಛದಪಟಃ—೨ ಮೇಲುಹಾಸಿಗೆ, ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ನಾರುಬಟ್ಟೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ನಿಚೋಲಕ, ನಿಚೋಳಕ (ನಾ). = ನಿಚೋಲ ೧. **ನಿಚೋಳಕ:** ಪದನಖದೀಪ್ತಿಮಂಜರಿ ನಿಚೋಳಕದಂತಿರೆ ತನ್ನನಾವಗಂ ಪುದಿಯಲೊಡಂ ಬಿಗುರ್ವಣೆ ರಘೂದ್ವಹಸನ್ನಿಧಿಯಿಂದದೃಶ್ಯಮಪ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮೬). [ಸಂ.]

ನಿಚೋಳ 'ನಿಚೋಲ' ನೋ.

ನಿಚೋಳಕ 'ನಿಚೋಲಕ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚ₁ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನ; ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ.

ನಿಚ್ಚಕ್ಕಂ = ನಿತ್ಯದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ,— ಆಹಾರಕ್ಕೆ: ದುರ್ವಾಸಮಹಾಮುನಿಯರೆಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ನಿಚ್ಚಕ್ಕಂ ಬರ್ಪರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೪ ವ); **ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ** = ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ; ಪ್ರತಿದಿನವೂ: ಮನವೇ ಸರ್ಪ ತನುವೇ ಹೇಳಿಗೆ . . . ಇನ್ನಾವಾಗ ತಿಂದಹುದೆಂದಱಿಯೆ ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ]ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲೊಡೆ ಅದೇ ಗಾರುಡ (ಬಸವ. ೧೬೦). **ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ** = ನಿರಂತರವಾಗಿ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ: ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಒತ್ತೆಯ ಬೇಡಿದಡೆ ಅಚ್ಚಿಗವಾಯಿತವ್ವಾ ನಮ್ಮ ನಲ್ಲಂಗೆ (ಅವಚಂ. ೨೫-೨೦೬); ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ, ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ]ನೆನೆವ ಮನವ ಅಂದಂದಿಂಗೆ ಅತ್ತಲಿತ್ತ ಹರಿವ ಮನವ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಬಲ್ಲಡೆ ಬಚ್ಚ ಬಱಿಯ ಬೆಳಗು ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವು (ಅವಚಂ. ೭೮-೩೫೧). **ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ಬರು** = ನಿತ್ಯದ ಕೂಟಕ್ಕೆ ಬರು,— ಆಗಮಿಸು: ನೆಲ ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನ ಧವಳಾರ ಧವಳಾರದೊಳಗೊಬ್ಬ ಸೂಳೆ ನೋಡಯ್ಯ ತಲೆಯಿಲ್ಲದಾತ ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ಬಪ್ಪ ಕರುಳಿಲ್ಲದಾತ ಕುಂಟಣಿಯಾದ ನೋಡಯ್ಯ

(ಅವಚಂ. ೯೯-೪೪೫). **ನಿಚ್ಚದ ಕಾಹು**=ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕಾಯುವ ಕಾವಲು; ನಿತ್ಯದ ಕಾವಲು : ಮಹಾರಥರುಮತಿರಥರುಂ ಜೋದರುಂ ನಿಚ್ಚದ ಕಾಹಿನ ಬಂಟರೆನಟಬದು ಪಡಿಬಲಮಂ ಕೂಡಿ ಕೆರಳ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧). **ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ**=ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ : ಮಣ್ಣ ಪುತ್ಥಳಿಯ ಮಾಣದೆ ಜಲದಲ್ಲಿ ತೊಳೆದರೆ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ [ಸಾಶಾಂ. ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ]ಕೆಸಱಹುದಲ್ಲದೆ ಅದಱಚ್ಚುಗ ಬಿಡದಣ್ಣಾ (ಬಸವ. ೯೩). **ನಿಚ್ಚಲ್, ನಿಚ್ಚಲು**=೧. ನಿತ್ಯವೂ ; ಪ್ರತಿದಿನವೂ : ಮಕ್ಕಳಂ ಬೇಡಿ ಪನ್ನೆರಡುವರುಷಂಬರೆಗಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಶ್ರೀವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಶ್ರೀಯರಾಧೀವತೆಯರ್ಸರ್ಚಸುತ್ತಂ . . . ಇರೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೫-೨); ಇಪ್ಪತ್ತುಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ಗೊಟ್ಟು ಪಡೆದರ್ ನಿಚ್ಚಲೊನ್ದು ಪರಿವಡಿಯಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೫೭-೧೨ ; 925); ನಿಚ್ಚಲುಮೋರಂತಿರೆ ಕಾವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೧) ; ನಿಮಗೆ ಕರಿಗಳ್ ದೊರೆಕೊಳ್ವನ್ನಂ ನಿಚ್ಚಲೊಂದೊಂದು ಮೃಗವನಟ್ಟುವೆವು (ಪಂಚತಂ. ೮೮-೯) ; ನಿಚ್ಚಲುಂ ತಱುಂಟುದಲೆಯಂ ಕಂಡಲ್ಲದುಣವೇಡೆಂಬುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೭೬) ; ವನಾಂತದಲಾದ ಚಿತ್ರವ್ಯಥೆಯ ಕೇಳಿದು ಬೆಂದುದೆನ್ನೊಡಲು ಆ ದಿವಾಕರನಂತೆ ನಿಚ್ಚಲು ಕಾದುದುದಯಾಸ್ತಮಯದಲಿ ದನುಜಾದಿ ಖಳರೊಡನಟವಿ ಗೋಟಲೆಯೆಂದು ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುಮಾವ್ಯ.ಅ. ೧೭-೯) ; ಕಂತುರಾಯನ ಸತ್ಕುಮಾರಕನು . . . ನಿಚ್ಚಲೊಂದೊಂದು ವಿನೋದ ವಿಶೇಷ ವನಚ್ಚರಿಯೆನೆ ತೋಱುತಿರ್ದ (ಮೋಹತ.೧೭-೭೪). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ; ಸದಾ : ಪರಿಣತ ಜೈನತತ್ತ್ವರುಪದೇಶಕರೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತಗೇಹದೊಳ್ ಭರವಸದಿಂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುಗೆ ನಿಚ್ಚಲುಮುತ್ತಮಬೋಧರತ್ನಮಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೪) ; ನಿಚ್ಚಲರ್ಚಿಸಿ ತಂದ ಬತ್ತವು ಪೆಚ್ಚಕಿಬ್ಬಳವಾಗಿ ಕುಂದವು ಹೆಚ್ಚವದಱಿಂ ಜಂಗಮಾವಳಿಗೊಲಿದು ಮಾಡುತ್ತ . . . ಅಸಮಭಕ್ತಿ ಸಮುನ್ನತಿಯೊಳಿರಲು (ಬಸವಪು. ೨೯-೯). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಚ್ಚ./ಸಂ. ನಿತ್ಯಂ]

ನಿಚ್ಚ₂ 'ನಿಚ್ಚಂ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚ₃ (ಗು). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ; ನಿರಂತರವಾದ; ಶಾಶ್ವತವಾದ: 'ನಿಚ್ಚೈದೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಂಥದು; ನಿತ್ಯವಾದುದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ನಿಚ್ಚ ಮೆಂದರಿತು ವಿಷಯಾನುಭೋಗಂಗಳನು ಮಚ್ಚ ಗುರುತರಪಾತಕಗಳನೆಸಗಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೯-೩೬). [<ಸಂ. ನಿತ್ಯ]

ನಿಚ್ಚಂ, ನಿಚ್ಚ₂ (ಅ). ೧. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ; ನಿತ್ಯವೂ : ನಿಚ್ಚಂ ಧರಾಧೀಶರಂ ಪಡಲಿಟ್ಟಂತಿರೆ ಮಾಟ್ಟಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫) ; ನಿಚ್ಚಂ ಬಂದಾದರದಿಂದೆ ನೋಡಿ ಪೋಪಂ ಗುರುಜನಪರಿವೃತನೆನಿಪ್ಪ ನಿಜನಂದನನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೬) ; ಕಲ್ಪಭೂರುಹವನಕ್ಕೋರೋರ್ಮೆ . . . ಪೋಗಿ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವಂ ನಿಚ್ಚಂ ನಿಳಿಂಪೋತ್ತಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೦) ; ಇಂತು ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವರ್ ನಿಚ್ಚಂ ಪುರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೮) ; ಅಣುಗುಣ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಸನ್ಮಣಿಭೂಷಣಭೂಷಿತಾಂಗನರ್ಹದ್ವಚನಪ್ರಣುತ ರುಚಿರುಚಿರನಾದಂ ಪ್ರಣಯಮನೊದವಿಸನೆ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನಿಚ್ಚಂ (ಉಸಾರ. ೧೮-೧೦೬) ; ಮೇಲೆ ನಿಚ್ಚಂ ಪರಿವ ದಿನಮಣಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೧). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ : ಇದು ನಿಚ್ಚಂ ಪೊಸತರ್ಣವಂ ಬೋಲತಿಗಂಭೀರಂ ಕವಿತ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೭) ; ಸಿರಿವೆಣ್ಣವನೊಳ್ ನಿಚ್ಚಂ ಬೆರಸಿರ್ದಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೩). **ನಿಚ್ಚ₂** : ೧. ನೊಟಂಬಸೆಟ್ಟಿ ಉತ್ತನೂರ ಮಹಾಜನಂ ಪನ್ನಿರ್ಬ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ನೂಱುಗದ್ಯಾಣಂ ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟು ನಿಚ್ಚನಯ್ವರತಿತಿಗಳ್ ಪರಿವಡಿಯಯುಣ್ಬರ್ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೨೨-೯ ; 969) ; ಈ ವಾಲ್ಮಿಕೇಶ್ವರನು ನಿಚ್ಚ ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಪಡಿಯಂ ವೆಚ್ಚಕುಡುಗದೆ ಕೊಡುವನಾತನೊಳೊಚ್ಚತಂಗೊಂಡೇನನಾದಡೆ ಬೇಡಿದುದನೀವ (ಬಸವು.೨೬-೧೮) ; ವೆಂಚ್ಚದಿರು ಪರಸತಿಯರಚ್ಚೆಯೊಳು ಬೆರೆಯದಿರು ನಿಚ್ಚ ನೆರೆಯೊಳಗೆ ಕಾದದಿರು ಒಬ್ಬರ ಇಚ್ಛೆಯಲಿರದಿರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೪೬).

ನಿಚ್ಚಂನಿಚ್ಚಂ, ನಿಚ್ಚಂನಿಚ್ಚ, ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ, ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪರಮಜಿನಪತಿಚಾರುಚಾರಿತ್ರಮಂ ನಿಚ್ಚಂನಿಚ್ಚಂ ನಿಚ್ಚಳಂ ಮಾಡೆನಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪) ; ನಿಚ್ಚಂನಿಚ್ಚವಾನಂದಸಂಗತಿಯಿಂದಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುತಿರ್ದರೆನಸುಂ ಹರ್ಷಾಂಬುವಿಶ್ರಾಂಬಕದ್ವಿತಯಶ್ರೀವಿಜಯಾವತೀಯುವತಿಯುಂ ವಿಶ್ವಂಭರೋರ್ವೀಶನುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೫೮) ; ಅಚ್ಚ ಶರಣರು ನಿಮ್ಮ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ ನೆನೆವರು (ಬಸವ. ೩೦೧) ; ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಂ ಪೊಸತೆಂಬಂತಾಗೆ ಪಾರ್ಥಂಗೊಸೆದು . . . ಸಾಧಿಸಿತುದ್ಯದ್ಭಕ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೮) ; ಸೂನುಗೊಲವಿಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿನ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ತೂಪಿಱಿದು ಪಲವರ್ಣಯುಂ ಪರಸಿ ಸೋಗಿಲೊಳಿಟ್ಟಿಱಿ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ ಮಟ್ಟಿಱನೊಳೆ ಮೆಚ್ಚನಿತ್ತು ತನಿವೆರ್ಚುವ ಸೈಪಿನಗೆಂದು ಸಾರ್ಗುಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೫). **ನಿಚ್ಚನಿರಂತರ**=ಯಾವಾಗಲೂ : ಅಚ್ಚವಳ ಹಲ್ಲೀಗೆ ಸರಿ ಮುಂಚ್ಚು ಮಲ್ಲೀಗೆ ನಿಚ್ಚ ನಿರಂತರ ಇದು ಸುಗ್ಗಿ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೭-೫). **ನಿಚ್ಚ ಮದವಣಿಗ**=ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ನಿಚ್ಚಮದವಣಿಗ ಹನುಮಪ್ಪನಾಯಕರಾ ಪೌತ್ರರಾದ ಶರಜಾಹನುಮಪ್ಪನಾಯಕರ ಪುತ್ರರಾದ ಸೀತಾರಾಮಪ್ಪನಾಯಕರು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೨-೯ ; 1681). [<ನಿಚ್ಚ₁]

ನಿಚ್ಚಂಗ (ನಾ). ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಸ್ಥಿತಿ; ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವ : ನಾದದ ತಂಬುರಿ ಮೋದ ಮಂದಾರವು ನಿಚ್ಚಂಗದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆನಿಟ್ಟ ಬೋಧದ ಭಂಗಿ ಅಮೃತದ ಲುಂಗಿ ಸಮಾನಗುಳಿಗೆಯನಿಟ್ಟ (ಪುರಂದ. ೫-೬೬-೨). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂಗ]

ನಿಚ್ಚಗಟ್ಟಳೆ (ನಾ).=ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ ೧ : ನೀವು ಕಿರಿಯ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೆ-ನಿಚ್ಚಗಟ್ಟಳೆಯ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಬಗಸೆಯಷ್ಟು ಭತ್ತವ ದನ್ನೀಗಳೇ ತರಬೇಕು (ಜಟ್ಟಅ. ೧೧೪-೨೦). [ನಿಚ್ಚ₁+ಕಟ್ಟಳೆ₁]

ನಿಚ್ಚಗಲಿ (ನಾ).=ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ : ಕವಿಯಂತೆ ಯತಿಪ್ರಿಯನುಂ ಸಾಗರದಂತೆ ನಿಸ್ಸಾರದೂರನುಂ ನಿಚ್ಚಗಲಿಯಂತೆ[ಧರ್ಮದೊಳ್]ನಿಶ್ಶಂಕನುಮಪ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೪೬). [<ನಿಚ್ಚಟ₂+ಕಲಿ₂]

ನಿಚ್ಚಗಾಳೆಗ (ನಾ). ನಿತ್ಯದ ಕಾಳಗ,—ಹೋರಾಟ : ಚಳಾತಾವರ್ತನರೆಂಬಿರ್ವರ್ ಮ್ಲೇಂಛರಾಜರ್ ತುಚ್ಛಪರಿಚ್ಛದರುಚ್ಚವಿಗ್ರಹಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ನಿಚ್ಚಗಾಳೆಗದೊಳಚ್ಚಗಂಗೊಳಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೯-೩೪ ಪ). [ನಿಚ್ಚ₁+ಕಾಳೆಗ]

ನಿಚ್ಚಟ₁ (ನಾ). ೧. ಕಪಟವಿಲ್ಲದುದು; ನಿಷ್ಕಪಟವಾದುದು : "ನಿಚ್ಚಟ—ನಿಶ್ಶಠ=ನಿಷ್ಕಪಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ಬಿಚ್ಚ ಗವಸಣಿಗೆಯಲಿ ತನ್ನಯ ನಚ್ಚಿನಾಯುಧವನು ಕರ್ಣನ ನಿಚ್ಚಟದ ಮನವೈದೆ ಹರುಷದಿ ಕೊಟ್ಟನಮರೇಂದ್ರ (ಸಂಭಪ.೨೩-೧೬). ೨. ಯಥಾರ್ಥತೆ ; ನಿಜ ; ಸತ್ಯ : ಗ್ರಾಮದ ಪದಗತಿಯನಱಿಯರು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಗುರುವಾವುದೆಂದಱಿಯರು ಗ್ರಾಮದ ಕರಣವಿಡಿದಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಟವಾವುದೆಂದಱಿಯರು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೫೨-೧೩೨೬); ಕಿಚ್ಚಿನಲಿ ತಣುವಿಲ್ಲ ನಿಚ್ಚಟಕೆ ಸಟೆಯಿಲ್ಲ ಮುಂಚ್ಚಳವು ಇಲ್ಲ ಆಗಸಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೫೨). ೩. ಸಹಜವಾದ ರೀತಿ ; ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ; ಬೆತ್ತಲೆ : ಅಚ್ಚಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ಕತ್ತೊರ್ವನಿಸಿಯಳಂ ನಿಚ್ಚಟದೊಳುಳಿವಂತೆ ನೀವಿಯಂ ಬರಸೆಳೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೧೯). [<ಸಂ. ನಿಃಶಠ]

ನಿಚ್ಚಟ₂, ನಿಶ್ಚಟ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ; ದೃಢವಾದ; ನಿಶ್ಚಲವಾದ: 'ನಿಚ್ಚಟಗತಿ', 'ನಿಚ್ಚಟಭಕ್ತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨.

ನಿಶ್ಚಲವಾದುದು; ದೃಢವಾದುದು; ಸ್ಥಿರವಾದುದು: ಅಚ್ಚ ಪ್ರಸಾದಿಗಳು ನಿಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿಗಳು ನಿಚ್ಚಟದಸಮಸುಖದ ಸರ್ವಪ್ರಸಾದಿಗಳು (ಬಸರ. ೭-೧೭೬); ವೀರಭೀಷ್ಮನ ನಿಚ್ಚಟದ ಭಕ್ತಿಯನು ನೆನೆನೆನೆದೊಲೆದ ಹರಿ ಶಿರವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೬); ಎನ್ನ ತನುಮನಧನಂಗಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಱುಕೊಟ್ಟೆನೆಂಬ ನಿಚ್ಚಟದ ನುಡಿಯೇ ಕಾಲನ ಗಂಟಲ ಗಾಣ (ಘನವ. ೧೫-೧೩); ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೈಕರಸವಹ ನಿಚ್ಚಟದ ನಿಜಸುಖವ ನಱಿಯದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಾಯಾಮಯವಿಷಯಸುಖಲೇಶದನುಭವಕೆ ಕಿಚ್ಚ ತಿಂಬರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೬-೫); ಅಚ್ಚಳಿದು ಐಕ್ಯಸ್ಥಲವಾದ ಶರಣಂಗೆ ನಿಚ್ಚಟದ ನಿಲವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೨). ೩. ನಿರ್ಧರಿತವಾದುದು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು: ಗೆಲ್ಲಂ ನಿಚ್ಚಟಮಾಗಿರೆ ಬಲ್ಲಿತ್ತನೆ ಪೊಣರ್ದು ಪೊಯ್ವುದು (ಚಿಕವಿ. ೫-೫೨). ೪. ದೃಢತೆ; ಸ್ಥಿರತೆ; ಸ್ಥೈರ್ಯ: ನಿಚ್ಚಟದ ರಾವುತರಂ ಚಲ್ಲಣಂದೆಗದುಂ ಮುಂಗುಡಿಯ ರಾವುತರಂ ಭಂಗಿಸಿ ತಿವಿದು (ಮಳರ. ಹ. ೨೨೭-೧೪); ಉಭಯರಾಯರ ನಿಚ್ಚಟಿಕೆ ಮಝು ಪೂತುರೆಂದುದು ಮೇಲೆ ಸುರಕಟಕ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೩೩); ದಿಟಮಲ್ಲ ಪುಸಿಪೊಯ್ಲ್ಲದಂ ತೆಗೆಯೆನುತ್ತೆ ನಿಚ್ಚಟದ ಕಲಿಗಳ್ ಕಾದುತಿರ್ದರ್ (ಚಿಬಪು. ೪೮-೨೭). ೫. ದೃಢಮನಸ್ಸಿನವನು; ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವನು; ನಿಶ್ಚಲ: ಅನಿತ್ಯವ ಹಱಿದ ನಿಚ್ಚಟಂಗೆ ಮಿಥ್ಯವನಾರಾಡಿದಡೇನು (ಮೋಳಪು. ೪೨-೧೭೬); ಬಳಭದ್ರಕೇಶವಾದಿಗಳ್ ನೇಮಿಕುಮಾರಂ ನಿಚ್ಚಟನಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡುದಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಮಗುಟ್ದು ಪೋದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೨೮ ವ); ಸುರಗಿಯ ಚಾವುಂಡರಾಯಂ ನಿಚ್ಚಟಂ ನಿರ್ಮಳಂ ನಿರುಪಮಂ ಕಡುಮಾನಿ ಅಚ್ಚ ಶಿವಭಕ್ತನುತ್ಕೃಷ್ಟನೀಶಧ್ಯಾನಿ (ಸುರರ. ೮೭-೨); ಪಡೆದು ಗೋವಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ನೃಪತಿ ರಾಗದೊಳೆಸಗಿಯುದಱ ಗೃಹದೊಳಗಣ್ಣೆ ಕರೆಯೆ ಪೋಗದೆಯುಮಂ ಕಿನಿಸುತೀ ಪೆರ್ಮಳೆಯೊಳಗೆ ನನೆಯುದೆಯ್ದನೆ ನಗುತೆ ನನೆಯದೆ ಸದನಕೆಯ್ದಿದ ನಿಚ್ಚಟಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೧೦); ಮೆಚ್ಚಿದರ ನೀ ಮರಿಸಿ ಕಾದುವುದಚ್ಚರಿಯ ಮಾತೇನು ಗೆಲವಿನ ನಿಚ್ಚಟನೆ ನೆಲಕೊಡೆಯನಹುದಿದು ಸಮಯಕೃತವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೪೫); ಭಕ್ತಿಯ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಿಯ ಹಡೆವವೆಂದನುಗೂಡಿ ನಿಚ್ಚಟರಾಗಿ ಧೀರೋದಾರವೃತ್ತಿಯಲಿ ಖೋಡಿ ಮೋಗದೆ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಹೇಡಾಡದವರನು ಕಾಂಬೆವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೮-೩೫); ಮಾಯಾವಿರೋಧಿಗಳ್ಮರ್ದ್ವಯಂಗಳಂ ಬಾಯೆ ನೆಱೆ ಪೊಯ್ದವಂ ಭಂಗಿಸುವ ನಿಚ್ಚಟರ್ (ಏಕೋಪು. ೭-೩೯). ೬. = ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ: ಇಳಾತಳಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ದಸಿಯೊಳೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಱುವ ನಿಚ್ಚಟರೊಪ್ಪಿದರಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೫); ಶಸ್ತ್ರವ ಹಿಡಿವಲ್ಲಿ ರಣಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಟನಾಗಿರಬೇಕು (ಮೋಳಪು. ೫೫-೨೨೬); ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದೊಳಭಿಮನ್ಯು ನಿಚ್ಚಟನಾಗಿ ಪೊಕ್ಕು ಪಲರಂ ಗೆಲೆ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೨೫ ವ); ಕೋಲಳವಿಗೊಡ್ಡಿದ ನಿಚ್ಚಟರ ನೀಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೨೨); ಅವನ ಪುಣ್ಯವೆ ಮೂರ್ತಿಯಾದಂತೆ ನಿಚ್ಚಟನೆ ನೀನವನ ಬಂಧನ ಬಿಚ್ಚುವೀ ಗಳಿಗೆಗಳ ಕಂಡುದೆ ಅಚ್ಚರಿ ಕಣಾಯೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ನಿಜಸಖರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೧). **ನಿಶ್ಚಟ:** ೨. ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಬಲ್ಲರು ನಿಶ್ಚಟದ ನಿಜಾಂಗಿಗಳ (ಮೋಳಪು. ೧೯-೭೫). ೪. ನೀಟುಗಾಱಿಕೆಯ ನಿಶ್ಚಟದ ಕಮಠದ ಕಠಿಣದೋಟಿಯುಡ್ಡಣದ ಕನಕಮಣಿಖಚಿತಖೇಟಕದುಬ್ಬಟೆಯುಬ್ಬರದ ಹರಿಗೆಕಾಜರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತಿನುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಿಂಬುಗೊಂಡು (ಹವಿಸ್ಮರ. ೩-೩೩ ವ). ೫. ಅಗ್ನಿಗೆ ತಂಪುಂಟೆ ವಿಷಕೆ ರುಚಿಯುಂಟೆ ಹೇಳಾ . . . ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು ಮೂಱುಲೋಕವಱಿಯೆ ನಿಶ್ಚಟರಯ್ಯ (ಅಪಚಂ. ೩೨-೧೩೪); ಇಂತು ತನು ಮನ ಪ್ರಾಣ ನಿಮಗೆ ಸಂದಿಪ್ಪ ನಿಸ್ಸಂಗಿಯಾದ ನಿಶ್ಚಟ ನಿಜಲಿಂಗೈಕ್ಯ ಕಾಣಾ (ಅಪಚಂ. ೩೬-೧೫೪); ಭಕ್ತರೆಂದರೆ ಶಿವನೊಪ್ಪುಗೊಂಬನೆ ನಿಶ್ಚಟರನಲ್ಲದೆ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನವರ ಬಲ್ಲನಾಗಿ ಒಲ್ಲನು (ಪದಗೋ. ೧೧೫-೯೩); ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಟನಾಗಿ ನಿಃಶೂನ್ಯವೆಂಬ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದೆ ಸೊಬಗಿನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಿಪ್ಪ ಆ ಮಹಾಪ್ರಭುವಿನ ಪಾದಕ್ಕೆ ನಾನು ನಮೋನಮೋಯೆಂದು ಬದುಕಿದೆನು (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೨೮). 'ನಿಚ್ಚಲ' ಪರಾ.

[?./ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲ]

ನಿಚ್ಚಟಂ$_1$ (ಅ). ನಿಜವಾಗಿಯೂ; ದಿಟವಾಗಿಯೂ: ತನು ಕಡುಗೋಡುಗೋಡಿದವುದೆಳ್ಳನಿತುಂ ಮಿಡುಕಂತದಿಲ್ಲ ಮೂಗಿನೊಳುಸುರೆಂಬ ಮಾತು ಪಱಿಪಟ್ಟುದು ನಿಚ್ಚಟಮೆಂದು ಸಂಕೆಯಿಂ ವನಜದಳಾಕ್ಷಿ ನೋಡಿ (ಪರ್ಧಮಾ. ೫-೫). [<ನಿಚ್ಚಟ$_1$]

ನಿಚ್ಚಟಂ$_2$ (ಅ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ: ಕುರುಪ್ರಧಾನನೊಳ್ ಕಱುಪನೆ ನಿಚ್ಚಟಂ ಬಿಸುಟು ನಿನ್ನಯ ಪೇಟ್ದುದುಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೦); ದೇಹಮುನಿದನೆಂತು ನಿಚ್ಚಟಂ ನಂಬಿದಪೋ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೬೧ ಪ್ರಯೋ). [<ನಿಚ್ಚಟ$_2$]

ನಿಚ್ಚಟಗತಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪದವಿ; ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ: ಮನದೊಳಾದ ಹೇವದಿಂ ನಿಚ್ಚಟಗತಿಯಪ್ಪುದುಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ತಂದರ್ಥಮೆಲ್ಲಮುಮಂ ತಾಯ್ಗಂ ಪೆಂಡತಿಗಂ ತಕ್ಕನಿತಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ವರಧರ್ಮಭಟ್ಟಾರಕರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೧).

[ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + ಗತಿ]

ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಲನಾದ ವೀರ; ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ ವೀರ; ಕಡುಗಲಿ: ಸಾರ್ಚಿದ ಮದರದನಿಗೆ ಹರಿ ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿಗೆ ಪೆಸರ ಕಲಿ ನಿಂದಪನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೮); ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪ ವ); ಅಂತಪ್ಪ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ ಕಲಹವನೇ ಬಯಸಿ ತನಗೆ ಅಧಿಕನನಱಿಸುವಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೭-೮); ಬಂಟರೊಳ್ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮); ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ ನೀಲವರ್ಣನೆಡೆಗೆ ಬಂದು ಕಚ್ಚುವೆನೆಂದು ಕೋಪದೊಳು ಒತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಾ ಬಾಯನು ಕಂಡು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೧೩). [ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + ಕಲಿ$_2$]

ನಿಚ್ಚಟಗಲಿತನ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಶೌರ್ಯ; ಸಹಜ ಪರಾಕ್ರಮ; ಕಡುಗಲಿತನ: ಸ್ವಭಾವಶೂರತ್ವಂ—ನಿಚ್ಚಟಗಲಿತನಮುಂ (ನೀತಿವಾ. ೨೧-೧೫). [ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ + -ತನ]

ನಿಚ್ಚಟತ್ವ (ನಾ). ದೃಢತೆ; ನಿಶ್ಚಲತೆ; ಸ್ಥಿರತೆ: ಎನ್ನ ಭಕ್ತನ ನಿಚ್ಚಟತ್ವವನೇನನೆಂಬೆನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೧-೨೬).

[ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + -ತ್ವ]

ನಿಚ್ಚಟಭಕ್ತಿ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಭಕ್ತಿ: ನಿಚ್ಚಟಭಕ್ತಿಯಿಂ ತಪವನಾಗಿಸಿ ಸದಾಶಿವನನೊಲಿಸಿ (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೬). [ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + ಭಕ್ತಿ]

ನಿಚ್ಚಟವಕುತಿ (ನಾ). = ನಿಚ್ಚಟಭಕ್ತಿ: ನಿಚ್ಚಂ ಶ್ರೀರಾಮನಂ ಮೂವಗೆಯ ನಿಚ್ಚಟವಕುತಿಯಿಂ ತುತಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೪).

[ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + ಬಕುತಿ]

ನಿಚ್ಚಟಿಕೆ, ನಿಚ್ಚಟಿಕ್ಕೆ (ನಾ). = ನಿಚ್ಚಟತ್ವ: ಜೀಮೂತವಾಹನನೆಂಬಂಕದ ಚಾಗಿ ನಿಚ್ಚಟಿಕೆಯಿಂದೀ ಶೈಳದೊಳ್ ಶಂಖಚೂಡನಾನಂದದೆ ಕಾದ ಪೆಂಪೆಸೆಯೆ ನಾಗಾನಂದಮುಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬). **ನಿಚ್ಚಟಿಕ್ಕೆ:** ಪಾಂಡ್ಯನನ್ನನಿನ್ನೀ ಮಹಿಯೊಳ್ ಪೆಱಂ ಕಲಿಯೆ ನೆಟ್ಟನಿದಿರ್ಚುವ ನಿಚ್ಚಟಿಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಭೀಮನುಮಿನ್ನನಲ್ಲನೆನೆ ಪೋಲ್ವೆ[ಗ] ವಂಗೆಣೆ ಗಂಡರೆಂಬರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೪).

[ನಿಚ್ಚಟ$_2$ + -ಇಕೆ]

ನಿಚ್ಚಟಿಕ್ಕೆ 'ನಿಚ್ಚಟಿಕೆ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚಣಿ (ನಾ). ಏಣಿ ; ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ : ನಿಚ್ಚಣಿಯ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಅಂತರವಲ್ಲದ ಕೀಳು ಮೇಲುಂಟೆ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೭೧-೬೩೯) ; ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿ ಸಾರ್ಚಿಂದೊಳೆ ವೀರಸೇತು ನಡೆಸಾರಂ ಬದ್ಧರಂ . . . ಎಂಬ ಬಹು ಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ಮಸು ಪೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಟಿಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೩) ; ಪರಮಾತ್ಮಂಗೆಣೆ ಯಿಲ್ಲಂಬರಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೨೦).

[<ಸಂ. ನಿಶ್ರೇಣಿ]

ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. =ನಿಚ್ಚಣಿ : "ನಿಶ್ರೇಣಿ, ಅಧಿರೋಹಿಣಿ— ಈ ೨ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ.೧೦೪) ; ಮೋಕ್ಷದ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯೆನಿಪ ಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೪೬) ; ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯನೇಱು ತೆಗೆವುದಕ್ಕೆ ಮುಂದೊಂದು ಅಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಯಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿದ್ದಿತ್ತು (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೨೭೮-೩೫) ; ಕೊತ್ತಳದ ಹುಲಿಮುಖದ ದಿಡ್ಡಿಗಳ ಸರಿಸದೊಳ್ ಪತ್ತಿದರ್ ಸಾಲ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ (ಚೆಬಪು. ೪೨-೩೫) ; ಮುಗಿಲಿಗೆ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ ಬೇಕು . . . ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ಸಾಲವ್ಯೋ (ನಾದಲೀ. ೨೮-೧೩) ; ನಿನ್ನ ಹಗ್ಗ—ಕೋಲುಗಳು ಕೈಗೆ ನಿಲುಕಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ—ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ ಒಂದಿರಲಿ (ವೈದ್ಯರಾ. ೯೪). ೨. ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವ ಕ್ರಮ ; ಆರೋಹಣಕ್ರಮ : ಮನೋರೋಗಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು (ಮನೋರೋ. ೫). **ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ :** ೧. "ನಿಶ್ರೇಣಿಃ, ಅಧಿರೋಹಿಣೀ — ಈ ೨ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೬) ; ಇದು ಋತುವಿಮಾನಮಂ ತನ್ನುದಗ್ರಚೂಳಿಕೆಯೊಳಾಂತುಕೊಂಡಿರೆ ಸಗ್ಗಕ್ಕಿದು ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಪ್ಪವೊಲಿರ್ದುದಲ್ತೆ ಜಿನಸವನಜಲಪವಿತ್ರಿತಕಟಕಂ (ಆಪು. ೨-೩೧) ; ನಸು ಜೋಲ್ದು ಕೋದ ಗಱಿಯೆ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೫ವ) ; ಗಗನಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿದವರುಂಟೆ (ಅವಚಂ. ೧೯೬-೮೮೭) ; ಸುದುರ್ಗದ ಹಿರಿಯಗಳೊ ಬಲುಗೋಂಟೆಯೋ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯೋ ದಿವದ ಮುರಿಮುರಿದ ಹುಲಿಮುಖದ ಹೇಮದ ತರದ ತೆನೆಗಳ ವಜ್ರಮಯಬಂಧುರಕವಾಟಸ್ಫುಟದಲೆಸೆದುದು ಹಸ್ತಿನಾನಗರ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೨೮) ; ಅಟ್ಟವನೇಱುವುದಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯೇ ಸೋಪಾನವಯ್ಯ ಹರಪದವನು ಎಯ್ದುವರೆ ಶ್ರೀಗುರು ಹೇಳಿದ ಸದಾಚಾರವೇ ಸೋಪಾನವಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೦-೨೭೧); ಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟುವ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಗಳನು ತಂದು ನಿಗುರಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೫೩) ; ಮತ್ತಮುದಾಳ್ದಂಗಂ ಬಹುವಿತ್ತಸುಧಾಸ್ವಾತ್ಮಸಂಭವರ್ಕಳನೀಗುಂ ಸತ್ತಮನೊಸಲೊಳ್ ಮೂಸುಳಿಯೊತ್ತಿರೆ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯಂತೆ ಕುದುರೆಗೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೮೩) ; ಇಹವು ಪರದ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೪೦೧). [<ಸಂ. ನಿಶ್ರೇಣಿಕಾ]

ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ 'ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಏಣಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಭಕ್ತಿರಸಪರಿಪಾಕಭೇದಮಂ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಗೆಯ್ದು ಪರಮಪದಮನೇಱಿದಂ (ಚಕಮಂ. ೫೬-೧೬).

[ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ(<ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ) + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಚ್ಚತ (ನಾ). ಸ್ಥಿರತೆ ; ಸ್ಪಷ್ಟತೆ : ಬೆನ್ನಲಾಕೆಯ ಕೊಂದು ನಿಚ್ಚತನ್ನಿಯಿಲ್ಲದೆಯಾಯ ವಾರದಿ ಮುನ್ನಿಸುತದೊಬ್ಬ ತಿಥಿಗಿಕ್ಕುತಲೇಕಭುಕ್ತದಲಿ . . . ವಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂಗಿದು ಬದುಕು ಲೋಕದಲಿ (ಸಂಭಸ.ಪರಿ.೩೪೧).

[<ನಿಚ್ಚಟ$_2$]

ನಿಚ್ಚತಗೊಳ್(ಕ್ರಿ).ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಪುರುಳಂ ಕೇಳ್ದದಱೊಳ್ಪನೂಹಿಸಿಯಪೋಹಂಗೆಯ್ದು ತಾತ್ಪರ್ಯದೊಂದಿರವಂ ನಿಚ್ಚತಗೊಂಡದಂ ಮಱೆಯದಿರ್ಪ, ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿಯುಂ ಪರರಂ ಬೋಧಿಸುವಾರ್ಪಿನೊಳ್ ತಿಳಿವಿನಂ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿಸ್ತಾರವಿಾಯೆರಡುಂ ಮಾರ್ಗಮುಮಾರ್ಗಮುಂಟೆ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರಂಗೆ ಕೈವಂದವೋಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೯೭). [ನಿಚ್ಚತ+ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಚ್ಚದಂದುಗ (ನಾ). ನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರದ ಚಿಂತೆ ; ಪ್ರತಿದಿನದ ಕೆಲಸದ ಚಿಂತೆ : ತನ್ನ ಕೂಡುವಳಗದ ನಿಚ್ಚದಂದುಗದೊಂದು ಮಿಡುಗಿಂ ನಂಜುಂಡ ಬಾನ್ನವಿರಂ, ಗಜಮುಖನ ಬಿರಿವೊಡೆಯ ಪಾವಂ . . . ತನ್ನ ಬಸವನಂ ಇನ್ನಾನುಂ ಪಗೆಯುಂ ಮಱೆದು ಸಂತಂ ಪುದುವಾಟ್ಟುದೆಂದು ಬುದ್ಧಿವೇಳಿಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೧೧).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ದಂದುಗ]

ನಿಚ್ಚನರಕ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ನರಕ : ಅಚ್ಚಭವಿತನದಿಂದ ನಿಚ್ಚನರಕಕ್ಕಿಳಿವ ಕರ್ಮಚಾಂಡಾಲವಿಪ್ರರು ನೀವು ಕೇಳಿರೆ (ಉರಿಪ. ಕ. ೧೬೧-೨೧೬). [ನಿಚ್ಚ$_1$ + ನರಕ]

ನಿಚ್ಚಪಯಣ 'ನಿಚ್ಚವಯಣ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚಪೊಸತು (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು ; ನಿತ್ಯನೂತನವಾದುದು : ಪೂಣ್ದಿರದರ್ಥಕೃತಿಪ್ರಬಂಧಮುಂ ಕಿವಿಗಿನಿದಾಗೆ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊ]ಚ್ಚಪೊಸತಾಗೆ . . . ಪೇಟಲೊಡರ್ಚಿದನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೧).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಪೊಸತು]

ನಿಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ನಿತ್ಯವೂ ಶಿವಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು ; ℙ ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದು ಲಿಂಗರೂಪಿಯಾದ ಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಶಿವನಿಗೆ ನಿವೇದನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಾದವೆಂದೇ ಹೆಸರು. ಅದು ಮನಸ್ಸಿನ ನೈರ್ಮಲ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಿವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನಾಹಾರಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಮನಃಪ್ರಸಾದವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ನಿರ್ಮಲ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ : ಅಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ ನಿಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ ಸಮಯ ಪ್ರಸಾದಿಗಳೆಂದು.ಜಲಕ್ಕೆ ಕನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಉದಕವ ತಂದು ಲಿಂಗಮಜ್ಜನ ಕ್ಕೆಱೆವ ಹಗಲುಗಳ್ಳರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೆ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೭-೧೧೦) ; ಅಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ ನಿಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ ಎಂದು ತಮ್ಮಿಚ್ಚೆಗೆ ಬಗುಳುವ ಕುನ್ನಿಗಳ ನೋಡಾ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೩೫೯-೭೪೯). 'ಅಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ' ಪರಾ. [<ನಿತ್ಯಪ್ರಸಾದಿ]

ನಿಚ್ಚಯ, ನಿಚ್ಚೆಯ (ನಾ). ದಿಟ; ಸತ್ಯ ; ನಿಶ್ಚಯ : "ನಿಚ್ಚಯ (ನಿಚಯ)—ನಿಶ್ಚಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ನಿಚ್ಚಳದ ಸುರನರರಿಗಳವೆ ನೋಡುತ ಬರಲ್ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸತೆನಿಸಿ ತೋರುತ್ತಮಿದೆ ಸಂತಸದಿ ನಿಚ್ಚಯಮಿದೆಂತೆಂದು ಪೇಳಲಕ್ಕುಮೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೫). **ನಿಚ್ಚೆಯ :** ಭಕ್ತ ಮಾಡುವುದೇ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಹೇಶ್ವರಗೆ ಪುತ್ರ ಕೇಳ್ ನಿಚ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚ]ಯ ಆದಜಿ ಮುಂದಿಹ ನಿಷ್ಠೆ ತಥ್ಯಪ್ರಸಾದಿಗಿವು ಮೂಱು (ಗುರುಬೋ. ೩-೧೪೭). [<ಸಂ. ನಿಶ್ಚಯ]

ನಿಚ್ಚಯಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಣಯಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ಗೊತ್ತುಮಾಡು: ನಿಚ್ಚಯಗೆಯ್ದ ಪರದನನೊಂದೆ ಕೊರಳೊಳು ಜಗವು ಪೊಗಳಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೫೨). [ನಿಚ್ಚಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಚ್ಚಯವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). =ನಿಚ್ಚಯಗೆಯ್ : ಬೆಚ್ಚದೆ ಒಚ್ಚಯವಿಲ್ಲದ ಮನದಿಂ ನಿಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚ]ಯವಿಡಿದೆಚ್ಚಱಿಕೆಯ ಬಲದಿಂ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿದ ಗುರುನಾಥಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೦೭-೨೪).

[ನಿಚ್ಚಯ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನಿಚ್ಚಯಿಸು, ನಿಚ್ಚಯ್ಸು (ಕ್ರಿ) =ನಿಚ್ಚಯಗೆಯ್ : ನಿಚ್ಚಯಿಸಿದರು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣಸೀತೆಯರ್ ಮರಳಲ್ಕಯೋಧ್ಯೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೯-೨೫). **ನಿಚ್ಚಯ್ಸು :** ನಿಚ್ಚಯ್ಸಲಾಱದುಮ್ಮಚ್ಚದೊಳಚ್ಚಿಗಂಗೊಂಡು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದೆರ್ದತ್ತಂತೆ ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಯ್ಯು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬ ವ) ; ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನಿಚ್ಚಯಿಸ್ಸೆ ನೆರೆಯಲೆಳಸುವಳೊಮ್ಮೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೭೮-೨೫). [ನಿಚ್ಚಯ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಚ್ಚಯ್ಸು 'ನಿಚ್ಚಯಿಸು' ನೋ.

ನಿಚ್ಚಲ, ನಿಚ್ಚಳ$_1$ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡದ; ಸ್ಥಿರವಾದ ; ದೃಢವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಲುಗಾಡದಂಥ ಸ್ಥಿತಿ; ಸ್ಥಿರತೆ; ದೃಢತೆ : ಶತ್ವಕ್ಕೆ ಚತ್ವಂ—ನಿಶ್ಚಲ-ನಿಚ್ಚಲ ; ನಿಶ್ಚಿಂತ-ನಿಚ್ಚಿಂತ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಜ್ವಲಿಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚ]ಲದಿ ಬಯಲೊಳು ಮುಸುಕಿ ಪೆರ್ದೊಱೆಗಳು ಪರಿಯೆ ಪಟುತಪವನಾಚರಿಸುವ ತಪಸ್ವಿಗಳು (ಬಸಪು.೧೯-೮೧). **ನಿಚ್ಚಳ$_1$:** ೨. "ನಿಚ್ಚಳಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಲದ ನಾಮದೊಳಂ" (ಕಣಾ೯ಾನಿ. ೫೩) ; ಮೆಚ್ಚಿದೆನೆಲೆ ಗಿಳಿ ನಿನ್ನಯ ನಿಚ್ಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮಾದಮಳಭಕ್ತಿಗೀವೆಂ ಪೇೞ್ನಿಚ್ಚೈಯದಾವುದು (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೦೭) ; ಕರಮೆಸೆವ ಕರ್ಣಚಾಮರಂಗಳೆಯೆಬಲಿಕ್ಕಿದ ದೂವೆಯದ ನೇವಳಂಗಳ ನಿಚ್ಚಳಂಗಳ ಪೊನ್ನ ಕಿವರಕಂಗಳ ಜಾಯಿಲ ಮೆನಿಪ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱಿ (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೩೨ ವ); ನಿಚ್ಚಳದೊಳೆಸೆವ ಕಿಳಿಗೊಳನ ಕಲಕಾಡಿ ಬಿರಿದಚ್ಚಲರ ಧೂಳಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ ಸಲೆ ಮುದಂ ಪೆಚ್ಚಿ . . . ನಿಚ್ಚಮೆಳವೆಲರೆಂಬ ಸೊಕ್ಕಾನೆ ತಾನೆ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯಿಂ ತಿರುಗುತಿದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೪) ; ಮೇರುಗಿರಿ ನಿಚ್ಚಳದಲಿಳೆ ಹದಿನಾಲ್ಕ ಧರಿಸಿಹುದು (ಕೋಗಯು. ೪-೫೦) ; ಕಕ್ಕಡವು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೯) ; ಗಾಳಿ ಬೀಸದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ಸೊಡರಿನಂತೆ ಅವನ ಬಗೆಯೊಳವು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿತ್ತು (ನಾಗಕಾ. ೨). ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು ; ಸಂದೇಹರಹಿತವಾದುದು : ನಿಚ್ಚಳದ ಸುರನರರಿಗಳವೆ ನೋಡುತ ಬರಲ್ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸತೆನಿಸಿ ತೋರುತ್ತಮಿದೆ ಸಂತಸದಿ ನಿಚ್ಚಯ ಮಿದೆಂತೆಂದು ಪೇಳಲಶ್ಯಮೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೫) ; ದಾರಿ ನನಗೀಗ ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (ಮುಚ್ಚಬಾ. ೪೨) ; ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೧೦೫) ; ಗುರಿಯು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿದ್ದರೆ . . . ಸರಿಯಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ (ಕಥಕ. ೧೨).

ನಿಚ್ಚಳಾಗು$_1$ =ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಪೂಜ್ಯ ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ಬಲಿದಾನದ ತರುವಾಯ ಈ ಮಾತು ಇನ್ನಿಷ್ಟು ನಿಚ್ಚಳಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೭) ; ನನಗೇನೂ ಆ ಮಾತು ಅಷ್ಟೊಂದು ನಿಚ್ಚಳಾಗಿ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಮಾತನಾ. ೨೧).

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಚ್ಚಲ./ ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲ]

ನಿಚ್ಚಲವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸದೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; "ಆಂದೆಗೀರ ; ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಧನುರ್ವೇದಿಯುಂ ಶಬ್ದವೇದಿಯುಮಪ್ಪ ಬಿಲ್ಲ ಬಿನ್ನಣಿಯನೊರ್ವನಂ ಕರೆದು ನಿಚ್ಚಂ ವಕ್ರಿಸುತಿರ್ಪ ನಿಚ್ಚಲವಕ್ಕಿಯನೆಚ್ಚು ಬಾಯೆಂದು ಪೇೞ್ವುದುಂ(ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೨೦). [ನಿಚ್ಚಲ + ಪಕ್ಕಿ]

ನಿಚ್ಚವಚ್ಚ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಡುವ ಆಭರಣ : ಎನ್ನ ಬಲ್ಲಾಲದ ನಚ್ಚಿನ ನಲ್ಗೆಳದಿ ಚಂದ್ರಮತಿಗಾ ಎನ್ನ ಚಂದಿರಗಾವಿಸೀರೆಯಂ ಬಣ್ಣಗುಪ್ಪಸಮಂ ಹಬ್ಬದ ನಿಚ್ಚವಚ್ಚಮನೆಲ್ಲಮಂ ಮೆಚ್ಚನಿತ್ತು . . . ಮಱುಗದಂತಿರೆ ಪೇೞ್ದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೮-೨೧).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಪಚ್ಚ$_2$]

ನಿಚ್ಚವಯಣ, ನಿಚ್ಚಪಯಣ (ನಾ). ನಿತ್ಯವೂ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ : ನಿಚ್ಚವಯಣದಿಂ ಬಂದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಭಾಗದೊಳ್ ಪ್ರಳಯಂ ಮೂರಿವಿಟ್ಟಂತೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೧ ವ) ; ನಡೆಯೆ ನಿಚ್ಚವಯಣಂಗಳೊಳ್ ಆಱುಕೆಯ ಕೆಱೆಯ ನದೀನದಂಗಳ ಬೀಡುದಾಣಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೪ ವ); ಸಾಲದೆ ಸೋಲದೆ ಪೊಡೆಮಟ್ಟೋಲೈಸದೆ ನಿಚ್ಚವಯಣಮಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನಿರ್ದಾಲಯದೊಳಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೫೩-೬); ಬಲಾಚ್ಯುತರ್ ನಿಚ್ಚವಯಣದಿಂದೆಯ್ತಂದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೫೨) ; ನಿಚ್ಚವಯಣಂ ಬಂದಂ ಮುರಧ್ವಂಸಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೬೮) ; ಅಂದಿನ ದಿನಮಲ್ಲಿರ್ದು ಮಱುದಿವಸಂ ಪುಂಡರೀಕಿಣಿಗೆ ನಿಚ್ಚವಯಣಂ ಬಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೯೪ ವ). **ನಿಚ್ಚಪಯಣ :** ನಿಚ್ಚಪಯಣಂಗಳಿಂ ಯುವರಾಜನನೇಕ ಯೋಜನಂಗಳಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಪೋಗುತ್ತಮಿರೆಯಿರೆ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೮) ; ನಿಚ್ಚಪಯಣದಿಂ ಬಂದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೨೫ ; 1122) ; ನೇಸರಿಂದುಗಳು ನಿಚ್ಚಪಯಣದಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ನಿಲ್ದಾಣವಾದ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಶೃಂಗದ ಇಲ್ಲವೆ ಪವನಮಾರ್ಗದ ಪುಣ್ಯಯಾತ್ರಿಕನಾದ ಮೇಘ (ಸಾಸಮೂ. ೯೨). [ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಪಯಣ]

ನಿಚ್ಚವಲಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನವೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ನಿವೇದನವಸ್ತು,—ಬಲಿ : ನಾಡಿಗರ್ ದಿನದಿನಂ ಬೇಳ್ವೊಂದು ಹವ್ಯಮನುಂಡುಂಡು ಸವಿಗೊಂಡ ಬೋಱೆಯರೆತ್ತಾನುಮೊರ್ವನೀ ನಿಚ್ಚವಲಿಯೆಡೆಯಿಂ ಪುರುಳ್ಗಾಣದೆ ಪೆರ್ಚೆವಿಟ್ಟು ತಿರುಳಂ ಸಮಂತು ಪುರುಳಂ ತೋಱುಪ ಜೋಗವೆರ್ಗೆ ಸಂಚುಗೈಯಲೊಡಂ ಕಱುಂಬಿ ನಿರ್ನೆರವಿಾವುಜ್ಜುಗಕ್ಕೆ ತಡೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೫-೩೦).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಬಲಿ$_2$]

ನಿಚ್ಚವಸದನ (ನಾ). ನಿತ್ಯವೂ ತೊಡುವ ಉಡಿಗೆ,—ವಸ್ತ್ರ : ತಮ್ಮ ನಿಚ್ಚವಸದನದ ಸಿಂಗರಕ್ಕೆಂದು ಸಿಂಗನೆಱಗಿ ಮಿಾದುಡುಂಡು ಕೆಲಕೊಳ್ಳ ಮುತ್ತಾನೆಯ ಅಣಿಮುತ್ತುಗಳಂ . . . ತಿಱಿದೊಟ್ಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೧೩). [ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಪಸದನ]

ನಿಚ್ಚವಳ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಬರುವವನು : ಆ ಕೆಱೆಯ ಮೂಡಣ ಪದಿನಯ್ದು ಮತ್ತರು ಬೆದ್ದಲೆಯುಮಂ ನಿಚ್ಚವಳ ವೋರ್ವ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಅಕ್ಕಿ ಮಾ ೫ . . . ಎಲೆ ೪ ೫ ಪಡಿಯಲು ನಡಸುವನ್ತಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೪೫-೩೩ ; 1146).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + -ವಳ]

ನಿಚ್ಚಶಿವರಾತ್ರಿ (ನಾ). ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಜಾಗರಣೆ ಮತ್ತು ಶಿವಪೂಜೆ: ದೇವದೇವ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಸುಖಮಂ ಸವಿಗಂಡೆಂ ಬಿಡಲಾಱೆ ನಾಱಿಂ ಇಂದಿನ ತೆಱದೊಳ್ ಬಂದೆಂದಿಂಗಂ ಕುಂದದೆ ನಿಚ್ಚಶಿವರಾತ್ರಿಯುಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂಬ ನೇಮವಂ ಕೈಕೊಂಡೆಂ (ಬಸರ. ೬-೫೩).

[ನಿಚ್ಚ$_2$(<ನಿಚ್ಚಂ) + ಶಿವರಾತ್ರಿ]

ನಿಚ್ಚಳ$_1$ 'ನಿಚ್ಚಲ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚಳ$_2$(ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ಶುದ್ಧವಾದುದು; ಶುಭ್ರವಾದುದು : ಬಚ್ಚಲೊಳಗಣ ಬಾಲಹುಳು ಬಲ್ಲುದೇ ನಿಚ್ಚಳದ ನೀರಿನನುಭವವ (ಮಡಿಪೂ. ೧೩-೧೬) ; ಪಚ್ಚೆಯ ತೊಲೆ ಪವಳದ ಕಂಬ ಬೋದಿಗೆ ನಿಚ್ಚಳವಹ ನೀಲದಿಂದ . . . ಮಣಿಮಂಟಪವಚ್ಚರಿಯಾಗಿರುತಿಹುದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೭-೮೦) ; ನಿಚ್ಚಲುಂ ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯೊಳುಂ ಮಿಂದಾ ನಿಚ್ಚಳದ ಧೌತಾಂಬರವನುಟ್ಟು (ಚೆಒಪು. ೩೪-೩೧) ; ಇಕ್ಕೆಲದೊಳಿಹ ನಿಚ್ಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ದ ಕರುಮಾಡದೋರಣದ ನೆಲೆನೆಲೆಯೊಳೊಚ್ಚೇರೆಗಂಗಳೆಳವೆಂಗಳ ಕಟಾಕ್ಷದ ಮರೀಚಿಗಳ್ಸೊಗಯಿಸಿದುವು

(ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧೦). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಇಚ್ಛಾರಿ ಮಕರ ತೋರಣ ರತ್ನಕೀಲಿತ ನಿಚ್ಚಳ ಹೊನ್ನ ತೋರಣದಿ ಸ್ವಚ್ಛದಿ ಪೊಱ ಮಟ್ಟಿಳು (ನೇಮಿಹತ. ೨೪-೨೮) ; ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ಕರತಳದ ವಿಮಲ ಕಲಶೋದಕವನೊಲಿದೀಂಟುತಿರ್ದೊಡಂ ಮನತಣಿಯದಧ್ವಗರ್ಗಾ ಹೆಂಗಳ ಮಾದಲಿರ ಪಳಿವ ಚೆಂದುಟಿಯ ಸವಿಗೆಳಸಗೆಯೊಳಾದರಿಪ ಕಂಗಡೆಯು ನಿಚ್ಚಳಕೆ . . . ಬಯಸಿ ಬಯಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೦) ; ಮನೆಯೊಳ ಅಂಗಳದೊತ್ತಿನ ನಿಚ್ಚಳದ ಪಚ್ಚೆಯ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೪೪). ೩. "ಎಚ್ಚರ, ಅರಿವು" (ಜಾನಕೋ. ೧೧) : ಇನ್ನೂ ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿಲ್ಲ. ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದ ಹಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ನಿಚ್ಚಳಾಗು₂ = ಎಚ್ಚರವಾಗು : ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುಖಕ್ಕೆ ಉಗ್ಗಿಕೊಂಡೆ. ನಿಚ್ಚಳಾಗಿ ಎಚ್ಚೆತ್ತೆ (ಮೇದಿಮ. ೧೦೫).

[?]

ನಿಚ್ಚಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು : ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ನಾನು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಂಡ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ನಿಚ್ಚಳಗೊಳಿಸಬಹುದು (ಶರಚ. ೧೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

[ನಿಚ್ಚಳ₁(<ನಿಚ್ಚಲ) + ಕೊಳ್₁ + -ಇಸು₃]

ನಿಚ್ಚಳಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಮಲವಾಗು ; ಶುದ್ಧವಾಗು : ಕೆಲದಿನ ಮಡದಿಯಿಂದ ದೂರವಿದ್ದ ಪ್ರಭಾಕರನ ಕಿವಿ ಚುರುಕಾಗಿ ಕಣ್ಣು ನಿಚ್ಚಳಗೊಂಡು ಮನಸ್ಸು ಜಾಗೃತವಾಯಿತು (ತೇಮೋಜ. ೧೦೬).

[ನಿಚ್ಚಳ₂ + ಕೊಳ್ಳು₁(<ಕೊಳ್₁)]

ನಿಚ್ಚಳತೆ (ನಾ). ಕದಲದಿರುವಿಕೆ ; ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥಿರತ್ವ : ಮಲವ ಪೊದ್ದದೆ ಜಗದೊಳೆಲ್ಲಿಯು ಸುಳಿವ ಮಾರುತನಂತೆ ಕಡುನಿಚ್ಚಳತೆಗುಂದದೆ ತೊಳಲುತಿಹನೆಲೆ ಭೂಪ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೩೧). [<ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲತಾ]

ನಿಚ್ಚಳಮನ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಚಿತ್ತ ; ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕ : ಒರಲ್ಗಳೊಳಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ ನಿಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚ]ಳಮನ ಸುವ್ವಿ ಕಾಡೊಡೆಯು ಸುವ್ವಿ ಮನೋಹರ ಸುವ್ವಿ ಸುವ್ವಿಯೆಂದಳವಡೆ ರಾಗದಿಂ ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (೧೦೫. ೧-೧೨೩).

[ನಿಚ್ಚಳ₁(<ನಿಚ್ಚಲ) + ಮನ₁]

ನಿಚ್ಚಳಾಗು₁ 'ನಿಚ್ಚಲ' ಪರಾ.

ನಿಚ್ಚಳಾಗು₂ 'ನಿಚ್ಚಳ₂' ಪರಾ.

ನಿಚ್ಚಳಿತ (ನಾ). ಸ್ಥಿಮಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಚಿತ್ತ : ಧ್ಯಾನದೊಳಭವಂ ನೆಱೆದಿರ್ದನಿಸಾನುಮನರೆಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಗಳಂ ನಿಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚ]ಳಿತಂ ತಾನಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೩). [<ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲಿತ]

ನಿಚ್ಚಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಶುದ್ಧಪಡಿಸು; ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು: ವಿಶ್ವಭೂತಿ ಪಾರ್ವಂ ಪೋಗಿ ಮುಷ್ಟಿಯಂ ಬೇಡಿ ತಂದಾ ತಂಡುಲವನು ನಿಚ್ಚಳಿಸಲ್ವಡೆಯದೆ ಜಲಮಿಶ್ರದಿಂ ಪಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೭-೩೧); ಕುದುಪಲಕ್ಕಿಯ ನಿಚ್ಚಳಿಸಿ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಕುಟ್ಟಿ (ಭೀಮಸೂ.೧೯). ೨. (?) : ರತ್ನೋತ್ಸವಮಂ ರತ್ನಂತದೊಳ್ ನಿಚ್ಚಳಿಪಿನಿಯರ ಮೆಚ್ಚಿಂದಂ (ಅನಂಪು. ೮-೫೪).

[ನಿಚ್ಚಳ₂ + -ಇಸು₃]

ನಿಚ್ಚಳೆ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು ; ದೃಢಚಿತ್ತೆ : ಬಿಚ್ಚಿಬಿಚ್ಚೆಲ್ಲವನು ಕೇಳ್ವತಿಯಿಚ್ಛೆಯಿಂ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಗೆ ನಿಚ್ಚಳೆಗೆ ಸಂತರಲುಬೇಕೆನಲಾಗ ಕೌಸಲ್ಯೆ (ಜೀರಾಮಾ. ೧೩೪-೭೧) ; ನಿಚ್ಚಳೆಯ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ದೈತ್ಯನ ಮೆಚ್ಚದಿರೆ ಕಾವಲನುಗೈದಿಹನಚ್ಚುತಾಗ್ರಜ ನರವುದೆನೆ ನೆಲೆಗೇಳಿ ಜಾನಕಿಯಾ (ಜೀರಾಮಾ. ೩೩೧-೫೦).

[<ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲಾ]

ನಿಚ್ಚಿಂತ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ; ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ; ನಿಶ್ಚಿಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದವನು: ಶತ್ವಕ್ಕೆ ಚತ್ವಂ—ನಿಶ್ಚಲ-ನಿಚ್ಚಲ; ನಿಶ್ಚಿಂತ-ನಿಚ್ಚಿಂತ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಚ್ಚಿಂತ./ ಸಂ. ನಿಶ್ಚಿಂತ]

ನಿಚ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ನಿಶ್ಚಯವಾದ; ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ : "ನಿಚ್ಚಿತಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೩) ; ಬೆಚ್ಚು ಭಯ ಸಂಗವನುಳಿದು ನೆಱೆ ನಿಚ್ಚಿತದಿ ರುದ್ಧಿಗಳನಾಂತರನಿಚ್ಚಸುತ ಜಿನಮುನಿಗಳನು ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೩೨).

[<ಸಂ. ನಿಶ್ಚಿತ]

ನಿಚ್ಚಿನಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ತನುರುಚಿಯಂ ಪುದುಙ್ಗುಳಿಸೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಭೋಗವುಸಾರಮೆಂದು ನಿಚ್ಚನಿಸಿ ನಿಜಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜೆಗೆ ಸನ್ಮತಿಯಂ ಕರೆದಿತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೯-೨೩ ; 918).

[IP ಇದು 'ನಿಚ್ಚಯಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿಚ್ಚಿಲಿ (ನಾ). ನೈಜತೆ ಇಲ್ಲದವನು; ಕಪಟಿ; ಮೋಸಗಾರ (?) : ನಿಚ್ಚಿಲಿ ಕಾರಿರುಳೊಳ್ ಪೊಱಪಚ್ಚ ಮನುಟ್ಟಿರ್ದಿಱುಂಕಿ ಕಳ್ಳದೊಳಾ ಪಾಟಚ್ಚರಭಯದಿಂದುಟ್ಟು ಪಟಚ್ಚರಮಂ ಮನೆಗೆವಂದು ನಿಂದಂಗಣದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೫). [ನಿಚ್ಚ? + -ಇಲಿ₃]

ನಿಚ್ಚೆಯ 'ನಿಚ್ಚಯ' ನೋ.

ನಿಚ್ಚೈದೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿ : ಆ ಸತಿಯಂ ಪರಸಿದರಾಯುಷ್ಮತಿ ನೀಂ ನಿಚ್ಚೈದೆಯಾಗೆನುತ್ತೆ (ಕಾದಂಬ. ೬೪೩). 'ನಿಟ್ಟೈದೆ' ಪರಾ.

[ನಿಚ್ಚ₃ + ಐದೆ₂(<ಅಯ್ದೆ₂)]

ನಿಜ (ಗು). ೧. ಸ್ವಕೀಯ ; ತನ್ನ : ಅರೆಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಗಳಂ ವನಕರಿಮೆಲ್ಲದೆ ಲಲಿತಸಲ್ಲಕೀಪಲ್ಲವಮಂ ಸ್ಮರವಶದಿಂದಿರ್ದುದು ನಿಜಕರೇಣುಪೇಚಕನಿರೂಪಿತಾಯತಕರ್ಣಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮) ; ಮಿಕ್ಕೆಸೆವ ಪ್ರಚಂಡಮಾರ್ತಾಂಡನಲರ್ಚುಗೆನ್ನ ಹೃದಯಾಂಬುಜಮಂ ನಿಜಪಾಙ್ಮರೀಚಿಯಿಂ (ಸಂಪಭಾ. ೧-೩) ; ಏದೊರೆ ಪೆಂಪೊ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜವಲ್ಲಭೆ ಜಾಹ್ನವಿ ತನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮೋದಕಮಿಂದ್ರಮುಖ್ಯದಿವಿಜರ್ ಸ್ವಪರಿಗ್ರಹಂ . . . ಎನಿಪ್ಪದುಗೆಗ್ದೋದಧಿತಲ್ಪನಂ ನರನಭಿಷ್ಟುತಿಗೆಯ್ವುದು ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಮಲ್ಲವೇ (ಜಗವಿ. ೧-೨೦). ೨. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ; ಸಹಜವಾದ ; ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ವಕೀಯತೆ; ತನ್ನತನ; ಆತ್ಮಸ್ವಭಾವ : ಎನಗೊಂದು ನಿಜವಿಲ್ಲ ಎನಗೊಂದು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಲಿಂಗವ ತೋಱ ಉದರವ ಹೊರೆವ ಭಂಗಗಾಱ ನಾನು (ಬಸವ. ೩೦೬); ಹೊರಳಿದನು ಹುಡಿಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ಕಾತರಿಸಿದನು ಮೋಹಾಂಧಕಾರಕೆ ಕರಣವನು ಕೈಸೂಱೆಗೊಟ್ಟನು ನಿಜದೊಳೆಚ್ಚಱದೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೯). ೪. ಸ್ವಭಾವ; ಸಹಜತೆ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ : ಆ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ ನಿಜದಿಂ ಕುಱತೋದದೆಯುಂ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಪರಿಣತಮತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೮) ; ನಿಜದೊಳೆ ಭೂಪರೆಂಬರವಿವೇಕಿಗಳಪ್ಪರ್ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೪೦); ನಿಜದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದು ತನ್ನ ನಿಜವನಱದ ಕರ್ಣನ ವ್ಯಾಧಭಾವ ಬಿಡದಂತೆ ತಾನು ತನ್ನ ನಿಜವನಱದರೂ . . . ಮುನ್ನಿನ ಭ್ರಮೆಗಳ ಬಿಡಲಱಯದ ಬಡಮನದ ಮನುಜರೆಲ್ಲರೂ ನಿಜಗುಣನ ನಿಜಭಾವದಲೂ ನಿಲ್ಲದವಂಗೆ ನಿಜಸುಖವು ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದೆ ಹೇಳಾ (ವಚಸಂ. ೯೧-೫೮) ; ಕ್ರಮದೆ ಗುರು ದೀರ್ಘಮೇಕಾರಮುಖ್ಯಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳವು ನಿಜದಿಂ (ಶಮದ. ೧೦). ೫. ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು ; ದಿಟ; ಸತ್ಯ : ಚಿತ್ರದ ರೂಹು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ . . . ಅಪ್ಪಿದರೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಮೆಲಿದರೆ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಜವಿಲ್ಲದವನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೧೨೬) ;

ಆ ಮಾತು ಕಪಟವೊ ನಿಜವೊ ಬಳಿಕೀ ರೀತಿಗಳನಾರೈದು ನೋಡುವೆನು (ಬಸಪು. ೨೮-೪೪) ; ಮಗುವುತನದೊಳು ಕೂಡಿ ಮೆಱೆವುದು ಜಗವದಲ್ಲದೆ ನಿಜವ ಬೆರೆಸುವ ವಿಗಡರಿಗೆ ಪರತತ್ವಚಿನುಮಯರೂಪ ತಾನೆಂದ(ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೭); ಅವನು ನನ್ನ ಮಾತು ನಿಜವೆಂದು ನಂಬಿದನು(ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೪). ೬. ಸಹಜವಾದ ಸ್ವರೂಪ : ಇವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ಲಿಂಗದ ನಿಜವ (ಅದಪ. ೨-೪) ; ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮಹಾಮುನಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡ ನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗದ ನಿಜವನಱಿಯನು (ಬಸಪ. ೮೫೭) ; ಈತನ ನೆನಹನೀತನ ನಿಜವನಱಿವ ಮಹಾತ್ಮರಾರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೩) ; ಭಜಿಸಿ ನೆರೆಯರು ನಾರದಾದ್ಯರು ನಿಜವನೀತನನೀತ ನಿನಗಾತ್ಮಜನೆ ಹೋಗೆಲೆ ಮರುಳೆ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೭). ೭. ದಿಟವಾದುದು ; ಸತ್ಯವಾದುದು ; ಆತ್ಮ : ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿ ನಿಜವ ಕಂಡು ತೋಱಿದ ಬಸವ (ಶೀಲಪ. ೨೭-೮೪); ನಿಜವನಱಿಯದ ಭಕ್ತ ಬಳಲುವನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗ ಬಳಲುವುದೆ (ಬಸಪ. ೧೧೩); ಮತಿಗಗೋಚರವಾದಖಂಡಪರಿಪೂರ್ಣಾದ್ವಿತೀಯ ಚಿನ್ಮಯ ನಿಜವಿದೇ . . . ಎನುತಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ದು (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೮) ; ನೀತಿಜ್ಞಂ ನಿಜನಿತ್ಯತತ್ತ್ವನಿಪುಣಂ . . . ರಾಜೇಂದ್ರಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೨೭). ೮. ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ ; ಪರಮಾರ್ಥ : ಅದುದವಿವೇಕದಲಿ ಸತ್ಪಥವೈದಿಕಾತಿಕ್ರಮಣವಿನ್ನು . . . ಈ ದುರಾಗ್ರಹ ನಿಲಲಿ ಹಾಯಿಕು ಕೈದುವನು ಸುಸಮಾಧಿಯೋಗದಲೈದು ನಿಜವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೫೮). ☞ ಈ. ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ನಾಮಪದಗಳು ಸೇರಿ ಅನೇಕ ಸಮಾಸಪದಗಳು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿವೆ.

ನಿಜ ಆಯಗಾರ = ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಈ ಪಾಳಯಗಾರರ ಆಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ಬಾರಾಬಲೂತಿ ಕೆಲಸದವರಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಮಿರಾಸಿ ಮೊದಲಾದ ಅಗತೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು, ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ ವಿವರ ಹೇಗೆಂದರೆ :—ನಿಜ ಆಯಗಾರರು ೧. ಗೌಡ. ೧. ಶಾನುಭೋಗ. ೧. ಬಡಗಿ . . . ಅರೆ ಆಯಗಾರರು ೧. ಜೋಯಿಸ. ೧. ಕುಲಾಲ (ಕುಂಬಾರ). ೧. ನಾಪಿತ(ಕ್ಷೌರದವನು)(ಚಿತ್ರಪಾ.೮ಉಪೋದ್ಘಾತ).[ಸಂ.]

ನಿಜಕರ್ತೃ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ](ಅನ್ಯಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ) ತಾನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದು ; ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃ : ಸಂಸ್ಕೃತದಾ ಧಾತುಗನೇಕಾಕ್ಷರ ಕಿಸುಜಾತಂ ನಿಜಕರ್ತೃವೊಳ್ ಪ್ರಯೋಜನದೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೩೧). 'ಅನ್ಯಕರ್ತೃ' ಪರಾ. [ನಿಜ + ಕರ್ತೃ]

ನಿಜಕಾಯ (ನಾ). ತನ್ನ ದೇಹ; ಸ್ವಂತ ಶರೀರ : ನಿಜಜೀವಂ ಪರಲೋಕದೊಳ್ . . . ನಿಜಕಾಯಂ ಕುರುಭೂಮಿಯೊಳ್ ನೆಲಸೆ ಗಾಂಧಾರೀಜ ದುರ್ಯೋಧನಾನುಜ ದುಶ್ಶಾಸನ ಭೀಮಭೀಮಗದೆಯಿಂ ಪಂಚತ್ವಮಂ ಪೊರ್ದಿದೈ (ಗದಾಯು. ೫-೫). [ನಿಜ + ಕಾಯ]

ನಿಜಕೃತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ; ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ: ನಿತ್ಯವಲ್ಲದ ದೇಹವಿದು ವಶವರ್ತಿಯಾಗಿಹುದರಿಂದೆನುತೆ ನಿಜಕೃತ್ಯ ಲೋಪಿಸದಂತೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೩-೪೧). [ನಿಜ + ಕೃತ್ಯ$_2$]

ನಿಜಗಲಿ (ನಾ). ಸಹಜಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಆಜನ್ಮಶೂರ : ನಿಜಗಲಿ ನೀತಿನೈಪುಣನಪಾರರಥಾಶ್ವಪದಾತಿಕುಂಜರವ್ರಜನಖಿಳಾಯುಧಾತಿಕುಶಲಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೩೧) ; ಸಕಳಮಂ ತನ್ನೊಳಗಿರಿಸಿ ಮೇಣ್ ಸಕಳಮಂ ತೊಡೆದೆಸೆವ ನಿಜಗಲಿ (ಬಸಪು. ೫೧-೪೫) ; ತ್ರಿಜಗದೊಳದಟುಳ್ಳ ದೈತ್ಯನ ಮಡುಹಿದ ಭುಜಬಲನಾರು ಪೇಳೆನಲು ನಿಜಗಲಿಯಿವನೀಗ ನೋಡೆಂದು ಮಕರಧ್ವಜನ ವಿಗ್ರಹವ ತೋಱಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೩-೩೫).

[ನಿಜ + ಕಲಿ$_2$]

ನಿಜಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ದಿಟವಾದುದನ್ನು ಕಾಣು,—ತಿಳಿ ; ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಾಣು : ಇಂದು ನಿಜಗಂಡು ಪರಮಾನಂದದ ಕಡಲೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸವಿಯುತಿರ್ಪಂ (ಭಸ್ಮಾಮ್ನ. ೧೮).

[ನಿಜ + ಕಾಣ್]

ನಿಜಗಾರ (ನಾ). ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸತ್ಯವಂತ : ಕೃಷ್ಣ ನೀನು ನಿಜಗಾರನೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ; ಹಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನ ಸಾವನ್ನೇ ಮರೆಸುವುದೇ ? (ವಚಭಾ. ೩೬೨). [ನಿಜ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ನಿಜಗುಣ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟುಗುಣ ; ಸಹಜಗುಣ ; ಸ್ವಭಾವ : ಬೇಡಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಬೇಡಲು ವಿಧಿಯೇ ಸೂಳೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ನಿಜಗುಣ ಸಜ್ಜನವಪ್ಪುದೆ (ಬಸಪ. ೧೨೮) ; ನಿತ್ಯಗುಣಾರ್ಣವ ನಿಜಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸನಕಾದಿವಂದ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೬೭-೫). ೨. (ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ) ಮೂಲಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಪರತತ್ತ್ವ ; ಭಗವಂತ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ತಾನು ತನ್ನ ನಿಜವನಱಿದರೂ ಜಾತಿಯಾಶ್ರಮಗುಣಧರ್ಮಜೀವಾದಿ ಭೇದಂಗಳೊಳಗಾದ ಮಾಯಾಮಯಂಗಳೆಂಬ ಮುನ್ನಿನ ಭ್ರಮೆಗಳ ಬಿಡಲಱಿಯದ ಬಡಮನದ ಮನುಜರೆಲ್ಲರೂ ನಿಜಗುಣನ ನಿಜಭಾವದಲೂ ನಿಲ್ಲದವಂಗೆ ನಿಜಸುಖವು ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದೆ ಹೇಳಾ (ವಚಸಂ. ೯೧-೫೮). [ನಿಜ + ಗುಣ]

ನಿಜಗುರು (ನಾ). ತನ್ನ ಗುರು,—ಆಚಾರ್ಯ : ನಿಜಗುರು ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಮನಜಾತರಿಪು ತನ್ನ ತಮ್ಮನುಂ ತಾನುಂ ಭೂಭುಜರಱಿವಿನಂ . . . ನೆಗಟ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೦) ; ಅರಸಂ ಪ್ರಿಯರತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟು ಸುರಗಿರಿಗೆ ನಿಜಗುರುವಂದನಾರ್ಥದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೩) ; ನಿಜಗುರು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಳೆಯೆ (ನೇಮಿಪು. ೫-೮) ; ಶ್ರೀವಿಜಯಜಿನಾಲಯ[ಂ] ಕಾಲದಿಂ ಜೀರ್ಣ್ಣಮಾ[ದೊಳು] ನಿಜಗುರೂಪದೇಶದಿಂ ಪೊಸತಾಗೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೫-೩೩ ; 1247). [ನಿಜ + ಗುರು$_2$]

ನಿಜಗೃಹ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನೆ ; ಸ್ವಂತ ಮನೆ ; ಸ್ವಗೃಹ : ಮಡಿವಾಳಯ್ಯಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಹೊಱೆಯ ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಲಿಂಗಸಹಿತ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ನಿಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆ ಲಿಂಗದ ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿಸಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೯೩-೧೪). [ನಿಜ + ಗೃಹ]

ನಿಜಗೆಂಪು (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಸಹಜವಾದ ಕೆಂಪು : ವರಪಶ್ಚಿಮಾಂಗನೆ ರಮಣನೈತರುತಿರೆ ಮಜ್ಜನ ಮಾಡಿ ಅರುಣ[ವರ್ಣದ] ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟಂತೆ ಪರಿಶೋಭಿಸಿತು ನಿಜಗೆಂಪು (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೬೦). ೨. ಸಹಜವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳುದು : ತಂಗಿ ನಿನ ಮೈಯು ನಿಜಗೆಂಪು (ನಾಪದ. ೭೫).

[ನಿಜ + ಕೆಂಪು$_1$]

ನಿಜಗೋತ್ರ (ನಾ). ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದ ಗೋತ್ರ,—ಕುಲ,—ವಂಶ.

ನಿಜಗೋತ್ರದೀಪಕ = ತನ್ನ ಮನೆತನವನ್ನು ಬೆಳಗುವವನು ; ಕುಲದೀಪಕ : ಕಳಂಬಲದ ಸಲೆ ಕಟ್ಟರೆಂಬುದಾಗದು[ಮ]ಸಿಡಿವ ಮನ್ನಣೆಯ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಟ್ಟಲ ತಂಬುಲಂ ಜಯಂಗೊಂ × ಪಡೆದಂ ಕದಂಬಕುಳಭೂಷಣನೊಳ್ ನಿಜಗೋತ್ರದೀಪಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೧೦ ; 1044). [ನಿಜ + ಗೋತ್ರ$_2$]

ನಿಜಚರ್ಮ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಅಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಚರ್ಮ ; ಒಳಚರ್ಮ : (ಹೊರಚರ್ಮದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ) ನಿಜಚರ್ಮ (Cutis. ಇಂಗ್ಲಿ). [ನಿಜ + ಚರ್ಮ]

ನಿಜಜನನಿ (ನಾ). ತನ್ನ ತಾಯಿ, — ಮಾತೆ : ಕುಳವಣಜ ನೆಂಬೊಂ . . . ನಿಜಜನನಿ ತನಗಱುಪೆ ತಮ್ಮಯ್ಯನಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗಿ ಪೊಡೆವಡುವಂದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೯೮) ; ಧರೆಯೊಳಗಡವಿಪಾಲಾಗೆಂದು ಪಡೆದಳೊ ತನ್ನ ನಿಜಜನನಿ (ನಳಚ. ೫-೨೫). [ನಿಜ + ಜನನಿ$_1$]

ನಿಜಜೀವ (ನಾ). ತನ್ನ ಜೀವ, — ಪ್ರಾಣ : ನಿಜಜೀವಂ ಪರಲೋಕದೊಳ್ನಿಜಮಹಾವಾಂಸಂ ಪಿಶಾಚಾಸ್ಯದೊಳ್ . . . ನಿಜಶಿರಂ ನಕ್ತಂಚರೀಹಸ್ತದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೫-೫). [ನಿಜ + ಜೀವ]

ನಿಜಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಸ್ವಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ : 'ನಿಜಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ' ಪರಾ. [ನಿಜ + ಜ್ಞಾನ]

ನಿಜಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಿ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಂಗಳು ಇಲ್ಲದಂದು ಅಖಂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಅದ್ವಯ ನಿಷ್ಕಲ ನಿಜಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ ನೀನೆಯಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೮-೨೬). [ನಿಜಜ್ಞಾನ + ಮೂರ್ತಿ]

ನಿಜತನಯ (ನಾ). = ನಿಜಸುತ : ನಿಜತನಯರಾಲಿಂಗಿಸಿದರಂಗನೆಯ (ನಳಚ. ೬-೪೨). [ನಿಜ + ತನಯ]

ನಿಜತನು (ನಾ). ತನ್ನ ದೇಹ, — ಶರೀರ : ತಾರಾಪತಿವಕ್ತ್ರೀ ಶ್ರೀವಿಹಾರಾ[ಹಾರ]ಪ್ರಭಯಾ ನಿಜತನುಪೂರಾ ಪೂರಾಶ್ರಿತ ಹೃತ್ಕ್ಲೇಶವಿದೂರಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೩೫). [ನಿಜ + ತನು]

ನಿಜತನೂಭವ (ನಾ). ತನ್ನ ಮಗ ; ಸ್ವಂತ ಮಗ : ನಿಜತನೂಭವರ್ಸೈಸಾಸಿರ್ವರ್ ಪದಿನಾಱುಸಾಸಿರ್ವರ್ ಮಕುಟಬದ್ಧರ್ . . . ಬೆರಸಾಗಳ್ ವಜ್ರನಾಭ ನಿಜದ ರೂಪುಮಂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪುಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ನೆಗಟ್ದನಿಂತೀ ಮಾಱ್ಕೆಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೭). [ನಿಜ + ತನೂಭವ]

ನಿಜತರುಣಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಯುವತಿ, — ಪತ್ನಿ : ನಿಷಧಪತಿ ನಿಜತರುಣಿಸುತರೊಡಗೂಡಿ ಮಂಗಳಕರದೊಳೊಪ್ಪಿದ ಸಕಲದೇವಾಮರರು ನಲಿದಾಡೆ (ನಳಚ. ೯-೬೩). [ನಿಜ + ತರುಣಿ]

ನಿಜತೇಜ (ನಾ). ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶ, — ಕಾಂತಿ : ನಿಜತೇಜಂ ಪೊಜಗಾಗೆ ಸ್ಯೆರಿಪನೆ ರಾಮಸ್ವಾಮಿಯೆಂಬಂತೆ ನೀರಜಮಿತ್ರಪ್ರಭೆಯಂ ಪಳಂಚಲೆದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೨-೩೪). [ನಿಜ + ತೇಜ$_1$]

ನಿಜತ್ವ (ನಾ). ಯಥಾರ್ಥತೆ ; ಸ್ವಂತತನ ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ : ಬಹಳ ಕಾಲ ಜನರ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದ ಈ ಅಮೂಲ್ಯಗ್ರಂಥ ೧೯೦೯ರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಅದರ ಕಾಲ ಮತ್ತು ನಿಜತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳ ಬಗ್ಗೆ ದೀರ್ಘವಾದ ಮತ್ತು ಬಹುಮುಖವಾದ ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಯಿತು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೦೮). [ಸಂ.]

ನಿಜದಾತಾರ (ನಾ). ತನಗೆ ಕೊಡುವವನು ; ತನ್ನ ಪೋಷಕ : ಜಜ್ಞಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರಕೊದಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣನ ನೀಡಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧-೫೦). [ನಿಜ + ದಾತಾರ$_1$]

ನಿಜದೋರು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗು : ಲಿಂಗಾರ್ಚನಂಗೆಯ್ಯೆ ಕರದಿಷ್ಟಲಿಂಗದೊಳಗೀಶ ನಿಜದೋರಿಯುವ ಕುರಿತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ಸಲಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨೦-೧೯). [ನಿಜ + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ನಿಜಧಾರುಣಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಭೂಮಿ, — ರಾಜ್ಯ ; ಸ್ವಂತ ರಾಜ್ಯ : ಸ್ಯೆರಿಸುವನೆಲೆ ಅಣ್ಣ ಧರ್ಮಕುಮಾರಕನು . . . ಕೊಡು ನಿಜಧಾರುಣಿಯೊಳರ್ಧವನು ಪಾಂಡುಕುಮಾರರಿಂಗೆಂದ (ಸಭಾಗ. ೩-೧-೮). [ನಿಜ + ಧಾರುಣಿ]

ನಿಜನಾಥ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಧಿಪತಿ, — ಅರಸು : ಆತನುಂ ಗಗನಗಮನನಾಗಿ ವಿವಿಧ ನದನದೀನಗನಗರಜನಪದಾಸ್ಪದಂ ನಿಜನಾಥಪುರವರ ಮನೆಯ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೬ ವ). [ನಿಜ + ನಾಥ]

ನಿಜನಾಮ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಸರು ; ಸ್ವಂತ ನಾಮ : ಬರೆಯಿಸಿದಂ . . . ವೃಷಭಾಚಲದೊಳ್ ಭರತಂ ನಿಜನಾಮಮುಮನೆನೆ ಪರಿಹಸಿತಂ ಬುಧಜನಕ್ಕದಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೇಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೩). [ನಿಜ + ನಾಮ]

ನಿಜನಿವಾಸ (ನಾ). ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಳ, — ಮನೆ ; ಸ್ವಂತಸ್ಥಳ : ಮೂರ್ಛೆಪೋದ ದುರ್ಯೋಧನನನಶ್ವತ್ಥಾಮಕೃಪಕೃತವರ್ಮಕಶಕುನಿಯರ್ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೊಡಗೊಂಡು ಪೋದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೨೦ ವ) ; ಧರಣೀಂದ್ರಂ ವಿದ್ಯುದ್ದಂಷ್ಟ್ರನಂ ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೬೨) ; ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಸಿಂಹಸಂಹನನಮನಾ ಸಿಂಹಸನ್ನನಂ ದಿವ್ಯದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ ಸಂಸ್ಕಾರಿಸಿ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವಮಂ ದಿವಿಜಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೆಱೆಯುತ್ತಂ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ವಂದು (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೪೬ ವ). [ನಿಜ + ನಿವಾಸ]

ನಿಜನಿವಾಸಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾದವನು ; ಶಿವೈಕ್ಯನಾದವನು : ಬಸವಪ್ರಿಯ ಕೂಡಲಚೆನ್ನಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ನಿಜನಿವಾಸಿಯಾಗಿರ್ದನು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೪೧-೬೯). [ಸಂ. ನಿಜನಿವಾಸಿನ್]

ನಿಜಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾಬಲಿ ವಂಶ ನಿಜಪನ ಮಗ ಅಣ್ಣಿಗ ಇರ್ಬ್ಬರ್ಗರಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೦-೫ ; ಸು. 820). [ನಿಜ + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ$_1$)]

ನಿಜಪತಿ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಒಡೆಯ, — ಅಧಿಪತಿ : ನೇಸರ್ಪಡುವಿನಮಿರ್ದು ನಿಜಪತಿಯಂ ಬೀೞ್ಕೊಂಡು ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ಬೀಡಂ ಮಂಜುಱುವಂತಿರುಕೊಳಿಱುದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨). ೨. ತನ್ನ ಪತಿ, — ಗಂಡ : ಪರಪುರುಷಸೇವನಾಕೃತಸುರತವಿಕಾರಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನಿಜಪತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಾಗಳೆ ಮಱೆಯಲ್ಬಗೆದಿರವದು ನಗಿಸಿತ್ತು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೬) ; ವಸುಪೂಜ್ಯನೃಪತಿಯ (ವಿ)ಜಯಾಪತೀದೇವಿ . . . ಷೋಡಶಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಕಂಡು ತತ್ಫಲಗಳಂ ನಿಜಪತಿಯಿಂದಱಿದು . . . ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟಿರ್ಪಿನಂ(ಚಾವುಂಪು. ೧೪೫); ತಮದ ರಾಹುಗ್ರಹವು ಸೋಂಕಿದ ದ್ಯುಮಣಿಯಂತಿರೆ ಕಂಡು ಧೈರ್ಯದ ಕಮಲಮುಖಿ ಕೈಮುಗಿದು ಬಿನ್ನೈಸಿದಳು ನಿಜಪತಿಗೆ (ನಳಚ. ೪-೩೫). [ನಿಜ + ಪತಿ$_2$]

ನಿಜಪಥ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಯವಾದ ದಾರಿ ; ನಿಜವಾದ ಮಾರ್ಗ ; ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ. ೨. ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ : ಕರಣಮಥನಕರ್ಕಶದಿಂದೆ ಹೋರುವವರು ಸಲ್ಲರೆಂಬೆನಯ್ಯ ನಿಜಪಥಕ್ಕೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೩೧-೧೦೨). [ನಿಜ + ಪಥ]

ನಿಜಪದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ಎನ್ನ ಮನ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನ ನಿಜಪದವ ಬೆರಸಿತ್ತು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೪೧-೬೪) ; ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರೀಗಳನು ಜಂಗಮದಾಸೋಹದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮನ ಮಗ್ನವಾಗಿ ಅದೇ ತನ್ನ ನಿಜಪದವಾಗಿರುತ್ತಂ (ವಚಸಂ. ೨೫೬-೪೩) ; ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ನಿಜಪದವಱಿಯದೆ ಹೋರಾಡುವೆ ಹಗಲಿರುಳೆಂದೆನ್ನದೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೯೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಸದ್ಧರ್ಮಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ನಿಜಪದವ ಪಡೆದರೊಲವಿಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮ ಸೂಚನೆ). [ನಿಜ + ಪದ$_2$]

ನಿಜಪಾಯದಳ (ನಾ). ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ, — ದಳ : ಎಲೆಲೆ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಕಟಾ ಕೊಳುಗುಳದೊಳಪದೆಸೆಯ ಕಂಡನೊ ಗೆಲಿದನೋ ರಿಪುವೆಂದುಲಿಯೆ ನಿಜಪಾಯದಳವಂದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೩-೧೬). [ನಿಜ + ಪಾಯದಳ]

ನಿಜಪಾಳಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಪಾಳೆಯ ; ಸ್ವಂತ ಶಿಬಿರ : ತೆಗೆದವು ಬಲವೆರಡು ನಿಜಪಾಳಯಂಗಳಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧) ; ಸಮಸಪ್ತಕರ ಬಲ ನಿಜಪಾಳಯಕೆ ತಿರುಗಿದುದು ತೀರಿತು ತರಣಿಯಾಟೋಪ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೧). [ನಿಜ + ಪಾಳಯ(<ಪಾಳೆಯ)]

ನಿಜಪುತ್ರ (ನಾ). ತನ್ನ ಮಗ ; ಸ್ವಂತ ಮಗ : ನಿಜಪುತ್ರಂ ಜಿತಶತ್ರುಗಪ್ರತಿಮಮಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನಾ ಭುಜಪಾಶಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಪೀರ್ದನೊಲವಿಂ ತದ್ವಕ್ತ್ರಪೀಯೂಷಮಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೦-೬೨). [ನಿಜ + ಪುತ್ರ]

ನಿಜಪುರ (ನಾ). ತನ್ನ ಊರು,—ಸ್ಥಳ : ಕಾಳಿದಾಸಂಗೆ ಕಣ್ಣನಿತ್ತ ಓಹಿಲಯ್ಯನ ನಿಜಪುರಕ್ಕೊಯ್ದು . . . ಎನ್ನನೇಕೆ ಒಲ್ಲೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೭). [ನಿಜ + ಪುರ$_2$]

ನಿಜಪುರುಳ್ (ನಾ). ಸತ್ಯಾರ್ಥ ; ಒಳತತ್ವ : ಅಱಿಯದವನ್ ನಿಜ ಪುರುಳ್ಗಂಡವೋಲಾರಯ್ವೊಡರುಳದವನ್ ಗೆಯ್ವು ಅಱಿಂ (ಕುಜೀ. ೧-೨೫-೯). [ನಿಜ + ಪುರುಳ್$_2$]

ನಿಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ,—ಆಪ್ತ : ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಬಲನೆನಿಪ್ಪರಸು ವಿಶ್ವಾಸದಿನ್ನಿಜಮೆನಿಪ್ಪ ಪೆರ್ಗಡೆ ನೆಗಱ್ತೆಯ ಸಂಭ್ರಮೋನ್ನತದ ಜನಪದಂ ಜಲಶಿಲಾಧಾರವಹ ಸರ್ವಸಂಗ್ರಹದ ದುರ್ಗಂ ರನ್ನಹೇಮಾದಿ ಭಂಡಾರಂ ಮಹಾವೀರಸೈನ್ಯಂ ನಿಜಪ್ರಿಯಂ ಕೂಡಿ ಸಪ್ತಾಂಗ ಸಂಪನ್ನನೆನಿಸುವ ರಾಜನಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೧೦). [ನಿಜ + ಪ್ರಿಯ]

ನಿಜಬಲ (ನಾ). ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ,—ದಳ : ಪುಷ್ಕರ ಭರದಿ ಕೋಪದೊಳೆಂದು ಕರೆಸಿದನಾಗ ನಿಜಬಲವ (ನಳಚ. ೯-೩೫). [ನಿಜ + ಬಲ$_2$]

ನಿಜಬಿಂದು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅನುಸ್ವಾರ ದಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವ ಶಬ್ದ ; ನಿತ್ಯಬಿಂದುವಾದ ಶಬ್ದ : ಕೆಲವು ನಿಜಬಿಂದುಗಳ್ ಕೆಲಕೆಲವು ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಬಿಂದುಗಳ್ ದ್ವಿತ್ವಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೬). 'ನಿತ್ಯಬಿಂದು' ಪರಾ. [ನಿಜ + ಬಿಂದು]

ನಿಜಬೋಧೆ (ನಾ). ಆತ್ಮವಿಚಾರವಾದ ಉಪದೇಶ,—ಬೋಧನೆ : ಮೃದುತರಭಾವರೊಳ್ ಕಲಹಮಂ ಸಲೆ ವರ್ಧಿಸಿ ರೋಷವಾಂತು ನಾಂ ಮದಿಸಿದೆನಯ್ಯಾ ಕಾಯೊ ನಿಜಬೋಧೆಯನಿತ್ತು (ಅಮಶ. ೩೯).
[ನಿಜ + ಬೋಧೆ]

ನಿಜಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಎಳೆಯ ಬಸವಂಗೆ ಒನ್ದು ಮತ್ತಲ್ ಕೆಯ್ಯಂ ನಾಗಾರ್ಜುನಯ್ಯನುಂ ನಿಜಬ್ಬೆಯುಂ ಪಡಿಗೆ ನಡೆಯಿಸುವರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೨೦-೨೦ ; 1015). [ನಿಜ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ನಿಜಭಕ್ತ (ನಾ). ಸಟೆಯಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ ; ದಿಟಭಕ್ತಿ : ಸಹಜಗುಣವೆನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲಯ್ಯಾ ನಿಜಭಕ್ತಿಯೆನಗಿಲ್ಲ ತಂದೇ (ಬಸವ. ೨೮೬).
[ನಿಜ + ಭಕ್ತ]

ನಿಜಭಗಿನಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಸ್ವಂತ ಸಹೋದರಿ : ನಿಜಭಗಿನಿಯನುಂದರಿಯಂ ಗಜಗಮನೆಯನಂದು ಕಾಮರ್ಕಾಚಾರ್ಯಂಗಾ ವಿಜಿತರಿಪುವೀಯೆ (ನೇಮಿಪು. ೯-೧೪). [ನಿಜ + ಭಗಿನಿ]

ನಿಜಭಾವ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಭಾವನೆ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಭಾವ : ಮಾಯಾಮಯಂಗಳೆಂಬ ಮುನ್ನಿನ ಭ್ರಮೆಗಳ ಬಿಡಲಱಿಯದ ಬಡಮನದ ಮನುಜರೆಲ್ಲರೂ ನಿಜಗುಣನ ನಿಜಭಾವದಲೂ ನಿಲ್ಲದವಂಗೆ ನಿಜ ಸುಖವು ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದೆ ಹೇಳಾ (ಪಚಸಂ. ೯೧-೫೮) ; ನಿಜಭಾವ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸರಸ್ವತಿ ಒಲಿದಡೆ ಕುಲವನಱಸಲದೇಕೆ (ಬಸವ. ೬೦೨). [ನಿಜ + ಭಾವ$_2$]

ನಿಜಭುಜಗರ್ವ (ನಾ). ತನ್ನ ತೋಳ್ಬಲದ ಬಗೆಗಿರುವ ಹೆಮ್ಮೆ,—ಜಂಭ : ನಿಜಭುಜಗರ್ವದಿಂ ಮಕುಟಬದ್ಧರನಷ್ಟಸಹಸ್ರಮಂ ಕ್ರಮಾಂಬುಜ ನತರಾಗೆ ಮಾಡಿ (ನೇಮಿಪು. ೨-೧೫). [ನಿಜ + ಭುಜ + ಗರ್ವ]

ನಿಜಭುಜಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆತನ ಮಗಂ ನಿಜಭುಜ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ನೊಮ್ಮರ್ಡಿತ್ಯೈಲನ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೨೦ ; 1015).
[ನಿಜ + ಭುಜ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ನಿಜಮಂಡಲ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಪ್ರದೇಶ ; ಸ್ವದೇಶ : ಚರಗೃಹಮಷ್ಟಮ ಮಾಗಿರೆ [ಪರ]ಮಂಡಲದೊಳ್ ಸ್ಥಿರಾಲಯಂ ತದ್ಗೃಹಮಾಗಿರೆ ನಿಜ ಮಂಡಲದೊಳ್ . . . ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೩). 'ಪರಮಂಡಲ' ಪರಾ. [ನಿಜ + ಮಂಡಲ]

ನಿಜಮಂದಿರ (ನಾ). = ನಿಜಾಲಯ : ಹರೆದುದೋಲಗವಲ್ಲಿ ನಿಜ ಮಂದಿರಕೆ ಬಂದಾಲೋಚಿಸುತ ಮಿಗೆ ತರುಣಿಯರ ಕಳುಹಿಸಲು ಬಂದರು ಬಾಣಸಿನ ಮನೆಗೆ (ನಳಚ. ೮-೪೫). [ನಿಜ + ಮಂದಿರ$_2$]

ನಿಜಮತ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ನಿಜಮತಮನೆನಗೆ ಮಿಾಜಿಲ್ಯಜಾತ ದೊರೆಯುಲ್ಲವಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಮೆನ್ನಿಂ[ದ] ಜನಿಸಿ ನುಡಿಯಿಸಿದುವಹಿಧ್ವಜನೋವದೆ ಮುನ್ನೆ ನೆಗಟ್ದ ದುಶ್ಚರಿತಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೧) ; ದನುಜರದ್ಭುತತಪವ ಮಾಡಿದರನಿಮಿಷಾವಳಿ ಬೇಂಟೆಯಾಡಲು ನೆನೆದು ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಕಮಲಭವಂಗೆ ನಿಜಮತವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೪). [ನಿಜ + ಮತ]

ನಿಜಮಹಿಮ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರಧನಕಾತವರೆ ನಿಜಮಹಿಮರಾದೊಡೆ ಯಾತರದು ಊಚತ್ವ ನೀಚವು ಬಗೆದು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಬಜ್ಜಪು.೧೦೮-೭೬). 'ಘನಮಹಿಮ' ಪರಾ. [ನಿಜ + ಮಹಿಮ]

ನಿಜಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅರಿಯುವ ದಾರಿ,—ಮಾರ್ಗ ; ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ : ನಿಜಮಾರ್ಗಂ ನಿಜಮಾರ್ಗಬೋಧಿತ ಲಸಜ್ಜೀವಸ್ವರೂಪಂ ದಲಾ ನಿಜಮಂ ಮಾನಿಜನಂಗಳಲ್ಲದವರೋವಂತಿ ದರ್ಪದಿಂ ತೀರ್ದದೆಂದು ಜಡವ್ಯಾಕೃತಿಯಿಂ ಗಡಂ ಗಟಿಪುವರ್ (ಪರ್ಧಪು. ೧೬-೮೧). ೨. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿ,—ಕ್ರಮ ; ಯೋಗ್ಯ ಮಾರ್ಗ. [ನಿಜ + ಮಾರ್ಗ]

ನಿಜಮುಕ್ತ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ : ಶಿವಶರಣನಾಗಿ ಭವಮರಣಗಳ ನೆರೆ ನೀಗಿ ಶಿವಲಿಂಗವನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಜಜಂಗಮಕೆ ಶಿವಭಕ್ತನಾಗಿ ನಿಜಮುಕ್ತನೆನಿಸಿದ ಪರಿಯ ಜಡಮರ್ತ್ಯರೆತ್ತರಿವರು (ಮೈಲಾರ. ೩೧-೨೭). [ನಿಜ + ಮುಕ್ತ]

ನಿಜಮೋಹರ (ನಾ). ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ,—ದಳ : ಕರಸಿ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ ನಿಜಮೋಹರವ ರಚಿಸಿದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೨೪).
[ನಿಜ + ಮೋಹರ$_1$]

ನಿಜಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ನಿಜಮ್ಮನೆ ಪದೆದರಿಯ ಪಳ್ಳಕ್ಕೆ ವೆಳೆಯೆಳ್ದ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಮಂಜರಾ. ೨೮-೫; 1000 ?).
[ನಿಜ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ನಿಜರಕ್ತ (ನಾ). ತನ್ನ (ದೇಹದ) ರಕ್ತ : ನಿಜರಕ್ತಂ ರಿಪುಕುಕ್ಷಿಯೊಳ್ ನಿಜಶಿರಂ ನಕ್ತಂಚರೀಹಸ್ತದೊಳ್ . . . ನೆಲಸೆ ಗಾಂಧಾರೀಜ ದುರ್ಯೋಧನಾನುಜ ದುಶ್ಶಾಸನ ಭೀಮಭೀಮಗದೆಯಿಂ ಪಂಚತ್ವಮಂ ಪೊರ್ದಿದಯ್ (ಗದಾಯು. ೫-೫). [ನಿಜ + ರಕ್ತ]

ನಿಜರವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನಿಜರವನ ಮಗ ಮ್ಮಜ್ಜ ಪರಸರಬಾಯ ತುಟಿಗೋಳೂರಟಿ ವಿನೊಳೆಪದೆ ಪರಿಯಾಟ್ಟು × × ಸತ್ತ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೬೯-೧ ; ಸು. 900 ?). [?]

ನಿಜರಿಪು (ನಾ). ತನ್ನ ಶತ್ರು,—ಹಗೆ : ಮರುದಾತ್ಮಜ ನಿಜರಿಪು ತಲೆಗರೆದಿರ್ದಪನಿಲ್ಲಿ ನೋಡು ಕೊಳದೊಳಗೆಂಬಂತಿರೆ ಪೊಳೆದು ತೋರ್ಪ

ಜಲಚರಪರಿಕರಮಱಿಪಿದುವು ತಾಮೆ ದುರ್ಯೋಧನನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೬). [ನಿಜ + ರಿಪು]

ನಿಜರೂಪ (ನಾ). ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ,—ಸೌಂದರ್ಯ : ನಿಜರೂಪವಿಜಿತ ಮಕರಧ್ವಜನಖಿಳದಿಶಾಂತರಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಕೀರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬) ; ತರುಣೇಂದು ಸುರನದಿ ಜಟಾಮಕುಟ[ವ]ಸಮಾಕ್ಷವುರಗಕುಂಡಲವೈದುವದನವೀರೈದು ತೋಳ್ ಗರಳಗಳವಿಭಚರ್ಮವೆಡದ ಗಿರಿಸುತೆವೆರಸಿ ತೋಱದಂ ನಿಜರೂಪನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೯). [ನಿಜ + ರೂಪ]

ನಿಜಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಸಂಪತ್ತು,—ಐಶ್ವರ್ಯ : ರಾಜನವಿತತೇಜಂ ವಲವೆಂಬಿನೆಗಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ಮೈದುನಂಗೆ ನಿಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ನಿವೇದಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೦). [ನಿಜ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ನಿಜಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ; ಪರವಸ್ತು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪೃಥ್ವಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜ ವಾಯು ಆಕಾಶದಿಂದ ಹೊಂದುವ ಹುಟ್ಟುವ ದೇಹದ ಅಂದಗಾಱಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದನಱಿಯಾ . . . ಮುಂದಣ ನಿಜಲಿಂಗವನಱಿಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧-೩೯). [ನಿಜ + ಲಿಂಗ]

ನಿಜಲಿಂಗೈಕ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದವನು; ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು : ಕುಱುಹಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ತೆಱಹಿಲ್ಲದಿರ್ಪನು ನೋಡಾ ಅಖಂಡೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ನಿಜಲಿಂಗೈಕ್ಯನು (ಅಖಂಡೇ. ೩೧೫-೨೨). [ನಿಜಲಿಂಗ + ಐಕ್ಯ]

ನಿಜಲೋಕ (ನಾ). ತನ್ನ ಲೋಕ,—ಸ್ಥಳ : ಆ ಸಮಯದೊಳ್ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಂ ನಿಜಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೫-೧೬ ವ). [ನಿಜ + ಲೋಕ]

ನಿಜವಾಸ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ನೆಲೆ : ನಿಜನಿರ್ವಯಲ ಸಮಾಧಿಯ ನಿಜವಾಸದ ಬಾಗಿಲ ತೋಱಿದ ಬಸವಣ್ಣ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೪೨-೬೫). [ನಿಜ + ವಾಸ$_2$]

ನಿಜವಾಸಿ (ನಾ). = ನಿಜನಿವಾಸಿ : 'ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಪದವಿ'ಯಲ್ಲಿ ಮನವನಿರಿಸಿ ತಮ್ಮ ನಿಜವನರಿದು ನಿಜವಾಸಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದರೆ ಮನದ ಚಾಂಚಲ್ಯವೊಂದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೧ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ. ನಿಜವಾಸಿನ್]

ನಿಜವಾಹ (ನಾ). ತನ್ನ ವಾಹನ : ನಿಜನೇತ್ರಂ ಲೋಕನೇತ್ರಂ ನಿಜಭರಣವಿಲಾಚಕ್ರಭಾರಾವಹಂ ಮೇಣ್ನಿಜವಾಹಂ ಧರ್ಮಗೇಹಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೨). [ನಿಜ + ವಾಹ]

ನಿಜವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ತನ್ನ ಆಸನ,—ಪೀಠ : ತಮ್ಮೊಡೆಯನ ಪದಯುಗಳೆಱಗಿ ಕಡೆಗೆ ಸಂದು ನಿಜವಿಷ್ಟರದೊಳೊಗ್ಗೊಡೆಯದೆಸೆವ ಸಮಯದೊಳು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೪-೧೫೧). [ನಿಜ + ವಿಷ್ಟರ]

ನಿಜವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವ ; ಸ್ವಂತ ಮನೋಭಾವ : ನಿಜವೃತ್ತಿಗೆ ಸದೃಶಮಾದ ಮಗಳ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಸಂತುಷ್ಟಹೃದಯನಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೩೬ ವ). [ನಿಜ + ವೃತ್ತಿ]

ನಿಜವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ಯವಾಗು ; ಯಥಾರ್ಥವಾಗು ; ದಿಟವಾಗು : ಪಶುಗಳ ಮೊತ್ತವೊಮ್ಮೆಯುಂ ಹುಲ್ಲನುದಕವನೊಲ್ಲದಿರ್ದುದಕೆ ಉತ್ತಮದ ಶಿವಲಿಂಗವೇ ನಿಜವೆತ್ತ ಸಾಕ್ಷಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹರುಷಂಬೊತ್ತು ಲಿಂಗಸ್ಪರುಶನದ ನಿಯಮಂಗಳಂ ತೀರ್ಚಿ (ಬಸವು. ೬೦-೩೩). [ನಿಜ + ಪೆಱು$_1$]

ನಿಜವ್ರತ (ನಾ). ಸತ್ಯವಾದ ವ್ರತ ; ಸಹಜವಾದ ನಿಯಮ : ಶರಣಸಜ್ಜನಿಕೆ ಸಮಯಾಚಾರ ನಿಜವ್ರತವು ದುರಾಚಾರಿಗಳಿಗಳವಡದು (ಬಸವ. ೮೯೫). [ನಿಜ + ವ್ರತ]

ನಿಜಶರಣ (ನಾ). ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತನಾದವನು : ಸ್ವಾದು ಉದಕದಲ್ಲಿ [illegible] ಪಾರಿ ಸಮಯದಲು[illegible] ನಿಜಶರಣರ ನೆಲೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೧೧-೨೯). [ನಿಜ + ಶರಣ]

ನಿಜಸಂಗ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಕೂಟ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ಜೊತೆ : ವಿವೇಕದ ಸಂಗವೇ ನಿಜಸಂಗವಾಗಿ ನಿಂದನೆಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಶೀಲವ. ೪-೪). [ನಿಜ + ಸಂಗ$_2$]

ನಿಜಸಂಯುಕ್ತ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿಜೈಕ್ಯ : ಪರಮತತ್ವದ ನಿಜಸಂಯುಕ್ತರ ಅನು ಶೀನೆಂಬ ಶಬ್ದಸುಖಿಗಳ ತೋಱಾ ಎನಗೆ (ಬಸವ. ೮೮೦). [ನಿಜ + ಸಂಯುಕ್ತ]

ನಿಜಸಖಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಗೆಳತಿ : ನಿಜಸಖಿಯರೊಡವರಲ್ ಸಾಮಜಗತಿ ವನದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಕಂಡಳ್ ಮೀನಧ್ವಜನಿಭನಂ ಪಾಂಡುವಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೩೯). [ನಿಜ + ಸಖಿ]

ನಿಜಸತಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ,—ಪತ್ನಿ : ದುರುಳ ದುಶ್ಶಾಸನನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಡಗೆಡಹಿ ಎರಡುಬಲದತಿರಥರ ಜಱಿದಳಲಿಸಿ ನರಹರಿಯ ಲೀಲೆಯಿಂದವನುರವ ಬಗಿದು ನಿಡಿಗರುಳ ನಿಜಸತಿಗೆ ಮುಡಿಸಿದೆಲ ಭಾಪುರೆ (ಪುರಂದ. ೩-೭೫-೪) ; ಬಾಹುಕನು . . . ಮನದಲಿ ಕಾತರಿಸಿ ನಿಜಸತಿಗೆ ಹಲುಬಿದ ಮದನನೆಸುಗೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೭-೯). [ನಿಜ + ಸತಿ$_1$]

ನಿಜಸಮಾಧಿ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸಮಾಧಿ; ಸರಿಯಾದ ತನ್ಮಯತೆ: ಗೊಹೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬಯಲ ಭ್ರಮೆಯಳಿದು ಜ್ಞಾನಸಮಾಧಿಯನೆಯ್ದಬಲ್ಲಡೆ ಅದೇ ನಿಜಸಮಾಧಿ ಕೇಳಾ (ಅವಚಂ. ೧೯೨-೮೬೬). [ನಿಜ + ಸಮಾಧಿ]

ನಿಜಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ದಿಟವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ,—ಆಧಾರ : (ಶ). [ನಿಜ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ನಿಜಸಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ಸತ್ಯ,—ಚೈತನ್ಯ : ಅನುಭಾವದ ಸಾರವೇ ನಿಜಸಾರವಾಗಿ ನಿಂದನೆಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಶೀಲವ. ೪-೪). [ನಿಜ + ಸಾರ$_3$]

ನಿಜಸಿರಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯ,—ಸಂಪತ್ತು : ಕುಲಾಂಗನೆಯ ವ್ರತಫಲದ ಪುಣ್ಯೋದಯದಿ ನಿಜಸಿರಿ ಫಲಿಸಿತಿನ್ನೀ ಲೋಕದಲಿ ನಿನಗಾರು ಸರಿಯೆಂದ (ನಳಚ. ೯-೮). [ನಿಜ + ಸಿರಿ]

ನಿಜಸುಖ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದ ; ಮೋಕ್ಷಸುಖ : ಮಾಯಾಮಯಂಗಳೆಂಬ ಮುನ್ನಿನ ಭ್ರಮೆಗಳ ಬಿಡಲಱಿಯದ ಬಡಮನದ ಮನುಜರೆಲ್ಲರೂ ನಿಜಗುಣನ ನಿಜಭಾವದಲೂ ನಿಲ್ಲದವಂಗೆ ನಿಜಸುಖವು ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದೆ ಹೇಳಾ (ವಚಸಂ. ೯೧-೫೮) ; ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಹಾದೇವನ ಕರ್ತೃವೆಂದಱಿದ ಕಾರಣದಿಂದ . . . ನಿಜಸುಖದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಕತ್ತಲೆಯ ಹರಿಯಿಸಿ ತಮವ ಹಿಂಗಿಸಿ . . . ಮುಂದೆ ನೋಡಿದಡೆ ಜ್ಯೋತಿಯ ಬೆಳಗ ಕಾಣಬಹುದೆಂದರು (ಲಿಂಗಪ. ೬೫-೫೬) ; ಭವಭಯದಾಹವನು ನೆಱೆ ಜಱೆದು ನಿಜಸುಖತುಷ್ಟನಹುದೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೩೮). [ನಿಜ + ಸುಖ]

ನಿಜಸುಖಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾವಲ್ಲಿದ್ದಡೇನು ನಾವಿಲ್ಲಿದ್ದಡೇನು ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಸಂಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿರುಪಮಾಕಾರಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿ ನಿರವಯವನೈದಿ ನಿಜಸುಖಿಗಳಾದೆವು (ಶೀಲವ. ೧೫-೩೯); ದ್ವೈತಾದ್ವೈತವ ಮೀಱಿ ನಿಂದ ನಿಜಸುಖಿಗಳಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು (ವಚಸಂ. ೫೪೧-೨೪). [ನಿಜ + ಸುಖಿ]

ನಿಜಸುತ (ನಾ). ತನ್ನ ಮಗ; ಸ್ವಂತ ಮಗ : ನಿಜಸುತನಪ್ಪ ಸುಬಾಹುಗೆ ನಿಜರಾಜ್ಯಮನಿತ್ತು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೨); ನಿಜಸುತ ಸಮಾಜವರ್ಯನನಜೇಯಭುಜವೀರ್ಯನಂ ನೃಪಂ ಬರಿಸಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೨೧); ಮುನ್ನ ವಿತಳಕೆ ಗರುಡಭಯವಾಯ್ತೆಂದು ತಕ್ಷಕನಿರಿಸಿದನು ನಿಜಸುತನನಮರೇಶ್ವರನನುಜ್ಞೆಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ.೨೦-೫೮). [ನಿಜ + ಸುತ]

ನಿಜಸುತೆ (ನಾ). ತನ್ನ ಮಗಳು ; ಸ್ವಂತ ಮಗಳು : ನಿಜಸುತೆ ಸುತಾರೆಯಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂಗೆ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗಂ ಮಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೮) ; ಭೀಮನೃಪಾಲ ಕರಸಿದನು ಬಾಲೆಯರ ತನ್ನಾಪ್ತ ಸಚಿವರ ಮೇಳದಲಿ ನಿಜಸುತೆಯ ಕರೆತರಹೇಳಿ ರತ್ನಾಭರಣಗಳನಿತ್ತು ವರ ಕಳುಹಿದನು (ನಳಚ. ೭-೩೭). [ನಿಜ + ಸುತೆ]

ನಿಜಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ದಿಟವಾದ ಸ್ಥಿತಿ,—ಇರವು : ಮದ್ದಿನ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುದುಕನಿಗೆ ಹೇಳದೆ ಅವನಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೨೧). [ನಿಜ + ಸ್ಥಿತಿ]

ನಿಜಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ೧. ಮೂಲಸ್ವರೂಪ; ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪ : ಹರಿಪೀಠದ ಮೇಗೆ ನಿಜಸ್ವರೂಪಮಿರೆ ನೆಗೆದ ನಾಲ್ಕುಬೆರಲಳವಿಯೊಳಾ ಪರಮೇಶ್ವರನಘವಿಘಟನಕರನಾಪ್ತಾಗಮಪದಾರ್ಥವಾಗಮೃತಮುಖಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨) ; ಮಾಧವ ನಿನ್ನ . . . ನಿಜಸ್ವರೂಪದ ಪವಣುಮನಾರ್ ಬಲ್ಲರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೭); ಗ್ರಂಥದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾವು ಆಧುನಿಕ ಸಂಶೋಧಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೩). ೨. ನಿಜಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ; ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಿಯಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರವಯ ನಿರಾಮಯ ನಿರಾಕುಳ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ ನಿರ್ಮಲ ನಿಜಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಭಾವ . . . ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರಾಳಕಂ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧-೧). [ನಿಜ + ಸ್ವರೂಪ]

ನಿಜಾಂಕ (ನಾ). ತನ್ನ ತೊಡೆ : ಐರಾವತದ ಬೆಂಗೆವಂದ ನಿಜಪರಮಸ್ವಾಮಿಯಂ . . . ನಿಬಿಡನಿಬದ್ಧ ಪವಿತ್ರಕ್ಷೌಮೋಪಚ್ಛಮೋಪಚಿತ ಸುಖಾಸನಾಂಕಿತಮಂ ನಿಜಾಂಕಮನೇಱಸಿಕೊಂಡು . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೫ ಪ). [ನಿಜ + ಅಂಕ$_2$]

ನಿಜಾಂಗನೆ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ,—ಪತ್ನಿ : ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ವಂದು ನಿಜಾಂಗನಾಮುಖವಿಲೋಕನಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೫ ಪ). [ನಿಜ + ಅಂಗನೆ]

ನಿಜಾಂಗರುಚಿ (ನಾ). ತನ್ನ ದೇಹದ ಕಾಂತಿ,—ಪ್ರಕಾಶ : ಕನಕಾಂಭೋಜರಜಂ ನಿಜಾಂಗರುಚಿಯಂ ಕನ್ನೆಯ್ದಿಲಿಂದಂ ಕಟಿಲ್ದಿನಿಸಂ ತೂಳ್ದಿ ಕೆರಳ್ದು (ಆದಿಪು. ೧-೭೨). [ನಿಜ + ಅಂಗರುಚಿ]

ನಿಜಾಂಗಿ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಿ : ಹೊತ್ತು ತುಂಬಿದವಳು ತನ್ನ ನಿತ್ತರಿಸುವ ಬೇನೆಯನಱವಳು ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಬಲ್ಲರು ನಿಶ್ಚಟದ ನಿಜಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿಂಗಾಂ]ಗಿಗಳ (ಮೋಳಸೂ. ೧೯-೭೫). [ಸಂ. ನಿಜಾಂಗಿನ್]

ನಿಜಾಂತರಂಗ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಂತರಂಗ,—ಮನಸ್ಸು : ಆ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶಮಂ . . . ನೋಡಲಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕುತ್ತುಂ ನಿಮೀಲಿತನೇತ್ರನಾಗಿ ನಿಜಾಂತರಂಗದೊಳ್ ಅತಿದುರ್ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾದೀ ದ್ಯುತಿಯಂ ತೊಲಗಿಪುದು ತೋರ್ಪುದಾಕಾರಮಂ ನಚ್ಯುತ ನೀನೆಂದಾ ಬ್ರಹ್ಮಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧-೪೮). [ನಿಜ + ಅಂತರಂಗ]

ನಿಜಾಂಬಿಕೆ (ನಾ). ತನ್ನ ತಾಯಿ ; ಸ್ವಂತ ತಾಯಿ : ಪೊಕ್ಕು ನಿಜಾಂಬಿಕಾಜನಕರಂ ಸುತೆ ಬೀಟಿಕ್ಕೊಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೪). [ನಿಜ + ಅಂಬಿಕೆ]

ನಿಜಾಂಶ (ನಾ). ಸತ್ಯವಾದ ಅಂಶ,—ಭಾಗ : ಲಿಪಿಯ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಂಶಕ್ಕೂ ವಿಚಾರದ ಗಾಳಿಸವಾರಿಯ ಚಕಮಕಿಯಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೭); ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಜಾಂಶವಿದೆ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಸೊಳಂಬ. ೪೦). [ನಿಜ + ಅಂಶ]

ನಿಜಾಂಸ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಗಲು : ಉತ್ತುಂಗಪೀನನಿಜಾಂಸಾರ್ಪಿತ ಲಂಬಹಾರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೪). [ನಿಜ + ಅಂಸ]

ನಿಜಾಕೃತಿ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಸ್ವರೂಪ ; ಸ್ವಸ್ವರೂಪ : ಓಲಗದ ಸಭಾಸದರೀ ದಿವ್ಯನೇನೆಂಬನೇಕೆ ನಿಜಾಕೃತಿಸಂವೃತಿಯಿಂ ಬಂದು ನಿಮ್ಮೊಳ್ ನುಡಿದು ಸೋಲ್ತು ಪೋದನೆಂದು ತನ್ನಂ ಬೆಸಕೊಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೧ ಪ). [ನಿಜ + ಆಕೃತಿ]

ನಿಜಾಗಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ನೆಲೆ ; ಸ್ವಂತ ಬೀಡು : "ನಿಜಾಗಾರಗಳೊಳಂ ನಿದಾನದೊಳು ನೆಲೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೭). [ನಿಜ + ಆಗಾರ]

ನಿಜಾಗ್ರಜ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಣ್ಣ ; ಸ್ವಂತ ಸಹೋದರ : ಅನಿಲಸುತಂ ನಿಜಾಗ್ರಜಂಗೆ ಮುಳಿದು (ಗದಾಯು. ೧-೭೦ಪ) ; ನಿಜಾಗ್ರಜನ ಸಾವು ಬೇವಸಮನಗ್ಗಳಂ ಮಾಟ್ಟುದುಂ (ಪಂಪಾಸೂ. ೧೩-೧೨೫). [ನಿಜ + ಅಗ್ರಜ]

ನಿಜಾತ್ಮಜ (ನಾ). = ನಿಜಸುತ : ಆತ್ಮೀಯಾನ್ವಯೋದ್ಧರಣ ಸಮರ್ಥನಪ್ಪ ನಿಜಾತ್ಮಜಂಗೆ ಸಮಸ್ತಗೃಹಪರಿಚ್ಛೇದಮನೊಪ್ಪಿಸುವ ಸಕಲದತ್ತಿಯುಮನುಳ್ಳುದು ದತ್ತಿಯೆಂಬ ಮೂಱನೆಯಾರ್ಯಕರ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೫ ಪ). [ನಿಜ + ಆತ್ಮಜ]

ನಿಜಾಧಿಪತಿ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಅಧಿಪತಿ,—ಒಡೆಯ. ೨. ತನ್ನ ಗಂಡ,—ಪತಿ : ದೀನಜನದುರ್ಲಭಬುದ್ಧಿಯಪ್ಪ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರೆ ತನ್ನಂತ ರಂಗದೊಳ್ ಬಗೆದಡುವೆ ಪೊಟ್ಟಾಗೆ ಪೋಗಿ ನಿಜಾಧಿಪತಿಗದೆಲ್ಲಮನಱುಪುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೨ ಪ). [ನಿಜ + ಅಧಿಪತಿ]

ನಿಜಾನಂದ (ನಾ). ದಿಟವಾದ ಆನಂದ ; ಆತ್ಮಾನಂದ : ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂ ಮನೋಲಯವಾದಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪುದೇ ನಿಜಾನಂದಮೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೩). [ನಿಜ + ಆನಂದ]

ನಿಜಾನುಭಾವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ತಾನು ಪಡೆದ ಆನಂದಾನುಭವ : ಆತನು ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿವಾನುಭಾವಿ . . . ಆತನ ಷಟ್ಸ್ಥಲದ ನಿಜಾನುಭಾವದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದು (ಶಂಕಕಂ. XI, ಪೀಠಿಕೆ). [ನಿಜ + ಅನುಭಾವ]

ನಿಜಾಪತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಸಂತಾನ ; ಸ್ವಂತ ಮಕ್ಕಳು : ಗಳಿತಬಾಷ್ಪಾಂಭಃಕಣಂ ಬೇಗಮುಣ್ಮುವಿನಂ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ವಿಷಾದದೊಡವಿಂದೆಂದಳ್ ನಿಜಾಪತ್ಯರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೭). [ನಿಜ + ಅಪತ್ಯ]

ನಿಜಾಪ್ತವರ್ಗ (ನಾ). ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳು,— ನಂಟರು,— ಆತ್ಮೀಯರ ಗುಂಪು : ಬಂಧು ಸನಾಭಿಸಗೋತ್ರಂ . . . ಬಂಧು ಸಮೂಹಂ ಕೃತಸಂಬಂಧಂ ಬಂಧುತೆ ನಿಜಾಪ್ತವರ್ಗಂ ನಂಟರ್ (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೭-೨೮). [ನಿಜ + ಆಪ್ತ + ವರ್ಗ]

ನಿಜಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ತನ್ನ ಹಿರಿಮೆಯ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಸ್ವಂತ ಅಭಿಮಾನ ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನ : ಸುಟ್ಟುರಿಯ ಪೊಲಪ್ಪುದರ್ಥಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಾದಗೆಪೊಲಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದಮಾತ್ಮಲಕ್ಷಣಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೨). [ನಿಜ + ಅಭಿಮಾನ]

ನಿಜಾಭಿರೂಪ (ನಾ). (ತನ್ನ) ನಿಜವಾದ ರೂಪ; ಸಹಜ ಸೌಂದರ್ಯ: ನಳಿನಮುಖಿ ನಳನಳಿಪ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯಲಂಕಾರವನುಗಿದು ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಬಿಸುಟಳು ನಿಂದಳಬಲೆ ನಿಜಾಭಿರೂಪದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೯). [ನಿಜ + ಅಭಿರೂಪ]

ನಿಜಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಏಳಿಗೆ; ಸ್ವಂತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ನಿಜಾಭ್ಯುದಯ ನಿವೇದದೀರ್ಘಕರಮೊಪ್ಪೆ ಜಗತ್ತ್ರಿಯನಾದ ದೇವನಂಕದ ಗಣನಾಯಕಂ ವರದನಕ್ಕೆಮಗಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೦). [ನಿಜ + ಅಭ್ಯುದಯ]

ನಿಜಾಮು (ನಾ). **೧.** ದೊರೆ ; ರಾಜ : ರಾಮ ಬಲ್ಲನು ರಾಜಕಾರ್ಯ ಶುಭವು ನಿಜಾಮ ಬಂದರೆ ಬರಲೇಳು (ಸೌಂದಕಾ. ೪–೭). **೨.** ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಮುಹಮ್ಮದೀಯ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಇದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ವರಪಿಳ್ಳೇಶ್ವರನಾಜ್ಞೆಯಿಂದುರೆ ನಿಜಾಮಂ ಲೇಖನಂಗೆಯ್ಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೧೦–೭೦) ; ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಾಗೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ನಿಜಾಮನ ರಾಜ್ಯವು ಇದರ ಉತ್ತರ ಮೇರೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ವಿಜಾಭೂ. ೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಿಜಾಮ್]

ನಿಜಾಮುಶಾಹಿ (ನಾ). ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಮುಹಮ್ಮದೀಯ ದೊರೆಗಳಾದ ನೈಜಾಮರ ಆಡಳಿತ, —ರಾಜ್ಯಭಾರ : ಅದರ ಗೋಡೆ ತದ್ರೂಪಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಚಾಂದಬೀಬಿಯ ಗುರುತು ಹೇಳುವಂಥದು. ಅದರಿಂದ ನಿಜಾಮುಶಾಹಿಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಂಡ ಸರ್ಪ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ಟ್ರೈಟ. ೩೯೭). [ನಿಜಾಮ + ಶಾಹಿ]

ನಿಜಾಯತಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಹಿರಿಮೆ, — ಮಹಿಮೆ : ಸತತಂ ಪೆರ್ಚುತ್ತು ನಿಜಾಯತಿಯೊಡನೆ ಮಹಾವಿಭೂತಿ ಪರಮೋದಯನಾ (ಕವಿರಾ. ೩–೧೫೫). [ನಿಜ + ಆಯತಿ]

ನಿಜಾಯತ್ತ (ನಾ). ತನಗೆ ಸೇರಿರುವುದು, —ಅಧೀನವಾದುದು : ಇಂತು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮುಂ ನಿರಾತಂಕಮುಂ ನಿಜಾಯತ್ತಮುಮೆನಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨–೩೧). [ನಿಜ + ಆಯತ್ತ$_2$]

ನಿಜಾಯುಷ್ಯಾಂತ (ನಾ). ತನ್ನ ಜೀವಿತಕಾಲದ ಕೊನೆ, —ಅಂತ್ಯ : ವಿತತಾಷ್ಟಾದಶಸಾಗರೋಪಮ ನಿಜಾಯುಷ್ಯಾಂತದಿಂದಂ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಭೂಚಕ್ರಿಗೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೩೨).

[ನಿಜ + ಆಯುಷ್ಯಾಂತ]

ನಿಜಾರಿ (ನಾ). ತನ್ನ ವೈರಿ, — ಶತ್ರು : ತತುಪುತ್ರಂ ನೆಗಳ್ದಂ ನಿಜಾರಿಬಳವೊನ್ನಲು ಬನ್ನಮಂ ಕಂನಮಂ (ಕಇಳ. ೭೪–೧೨–೭ ; 1170).

[ನಿಜ + ಅರಿ$_6$]

ನಿಜಾಲಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನೆ ; ಸ್ವಂತ ಸ್ಥಳ : ಮಾತ ಕೇಳಿದನವನು ಬಲಸಂಗಾತಲ್ಪೆತಂದವರ ಕಂಡತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಕರೆತಂದನು ನಿಜಾಲಯಕೆ (ನಳಚ. ೭–೪೧). [ನಿಜ + ಆಲಯ]

ನಿಜಾವಷ್ಟಂಭ (ನಾ). ತನ್ನ ಬಗೆಗಿರುವ ವಿಶ್ವಾಸ ; ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯ ; ದರ್ಪ : ಅರಿಕುಳಗಹ[ನೋ] [ರ್ವ್ಯೀರುಹೋದ್ಘಾಟ]ಣಂ ಮಾಳ್ಪ ನಿಜಾವಷ್ಟಂಭ[ದಿಂ] ಕಾಳಗನ ಮದಗಜ ಬಾಪ್ಪುರಯೆನ್ದು ವನ್ದಿಜನಮೆಲ್ಲಂ ಕಿತ್ತಿ × × ಧಾತ್ರಿಗೆ ನೆಗಟ್ದ ಯಶೋದ್ದಾಮನಾದಿತ್ಯವರ್ಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧–೨೭ ; 1044). [ನಿಜ + ಅವಷ್ಟಂಭ]

ನಿಜಾವಳಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಬಿರುದುಗಳ ಮಾಲೆ, — ಪ್ರಶಂಸೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಈ ಮೂವರುಂ ಬಂದ ವಂಶಾವಳಿಯುಮಂ ನಿಜಾವಳಿಯುಮನೊಳ್ಪಿತ್ತಾಗಿ ಪೇಳ್ದೋ ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಭಾಷಿತಮದೊಳ್ಪಿತ್ತಾದುದು (ಗದಾಯು. ೨–೮ ಪ) ; 'ಶರಣಾಗತ ಪರಿಪಾಲಕ' ಎಂಬ ನಿಜಾವಳಿಯ ಬಿರುದು ಒಳಗಳಿದ — ಟಕ್ಕಿನ ಜಳ್ಳುಮೆರೆತವಾಗಿ . . . ಪತಿತವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟಾಭಿಲಾಷೆಯೇನು (ಚಿಟ್ಟಅ. ೭೪–೧೦).

[ನಿಜ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ನಿಜಾವಾಸ (ನಾ). ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಸ್ವಂತ ಸ್ಥಳ : ತದನಂತರಂ ನಿಜಾವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋಗಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೧೦ ಪ) ; ಏಟನೆಯ ಗೇಹಂ ಕನ್ನೆಯಾದಂದು . . . ಕೂಡೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಗು ಲಗ್ನಸ್ಥಿತನಾಗೆ ಪೆಣ್ಣಕತದಿಂ ಸಾಯ್ಲುಂ ನಿಜಾವಾಸದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೩–೮) ; ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪೇಶ್ವರಂ . . . ನಿಜಾವಾಸದತ್ತ ಪೋದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯–೩).

[ನಿಜ + ಆವಾಸ]

ನಿಜಾಶ್ರಮ (ನಾ). ತನ್ನ ಆಶ್ರಮ ; ಸ್ವಂತ ಆಶ್ರಮ : ಮುನಿಯಮನಂದನನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ತಾಪಸವೃಂದಸಹಿತಲ್ಲಿಂದ ಹೊಬಿವಂಟನು ನಿಜಾಶ್ರಮಕೆ (ನಳಚ. ೯–೭೦). [ನಿಜ + ಆಶ್ರಮ]

ನಿಜಾಸಿ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಕತ್ತಿ, — ಖಡ್ಗ : ದಿಗ್ವಧೂಪ್ರಸರಮೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಕೀರ್ತಿಗೆ ರಿಪುಬ್ರಜಿ ಮಂಡಳಮೆಯ್ದೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಸಾಹಸಕೆ ನಿಜಾಸಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ವೀರಗುಣಕ್ಕೆನೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬–೩೨ ; 1072).

[ನಿಜ + ಅಸಿ$_8$]

ನಿಜೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯ : ಒಡಲ ಪೊಡರ್ಪು ತುಟ್ಟಸದ ಮುನ್ನ ನಿಜೇಂದ್ರಿಯವರ್ಗದೇಳ್ಗೆಯೊಗ್ಗುಡಿಸದ ಮುನ್ನ . . . ನಿಮ್ಮ ಪದಮಂ ನೆಟಿ ಪೂಜಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಶಂಕಶ. ೧೪). [ನಿಜ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ನಿಜೇಶ್ವರ (ನಾ). ತನ್ನ ಒಡೆಯ, —ಪತಿ : ಗೋಪಿ ಬಂದು . . . ನಿಜೇಶ್ವರಂಗಱಪಿ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ ಬಹುಶಾಂತಿಕರ್ಮಮಂ (ಜಗವಿ. ೩–೩೧).

[ನಿಜ + ಈಶ್ವರ]

ನಿಜೇಷ್ಟವಸ್ತು (ನಾ). ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ತಾನು ಬಯಸುವ ವಸ್ತು : ಬೇಡಲ್ ನಿಜೇಷ್ಟವಸ್ತುವ- ನೀಡಿದ ಕೈ ತೆರಪ ಸುಳಿದ ಬೆರಳ್ಗಳೆನೆಸೆಗುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೫–೧೭೯).

[ನಿಜ + ಇಷ್ಟ$_1$ + ವಸ್ತು]

ನಿಜೇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಿಕೆ, —ನೆರವೇರುವಿಕೆ : ಜನಮಂಗೀಕರಿಪುದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಬಂಧಾಭಿಧೇಯ ಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ನಿಜೇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳ್ ನೆಲಸಿ ನಿಂದ ಕಾರಣದೆ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ (ಶಮದ. ೭ ಪೀಠಿಕೆ). [ನಿಜ + ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ]

ನಿಜೈಕ್ಯ (ನಾ). **೧.** [ವೀಶೈ] ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಶಿವನಲ್ಲಿ ಲೀನ ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಿಷ್ಕಳ ನಿಜೈಕ್ಯ ತ್ರಿವಿಧನಿರ್ಣಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರಿಗಲ್ಲದಿಲ್ಲಾ (ಬಸಪ. ೭೭೯). **೨.** ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನನಾದವನು ; ಶಿವನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದವನು : ತನುಮನಧನವ ಮೀಱು ಮಾತಾಡಬಲ್ಲರೆ ಆತ ನಿಸ್ಸೀಮನು ಆತ ನಿಜೈಕ್ಯನು (ಬಸಪ. ೨೧೬) ; ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರಾಳನಾದ ನಿಜೈಕ್ಯನ ತಥ್ಯಮಿಥ್ಯದಿಂದ ನುಡಿವ ತುಚ್ಛರ ನುಡಿ ತಟ್ಟಬಲ್ಲುದೇ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೨೧೫–೬೭೦). [ನಿಜ + ಐಕ್ಯ]

ನಿಜೈಕ್ಯಪದ (ನಾ). = ನಿಜೈಕ್ಯ ೧ : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು ಲಿಂಗನೆನಹೆಂಬ ಕಿಚ್ಚ ಹಿಡಿಯಲು ಅಂಗಜನ ಅರಮನೆ ಬೆಂದು ಭವ ಹೆಜಿಹಿಂಗಿತ್ತು ನೋಡಾ ಇದೇ ಲಿಂಗದೊಲವು ನಿಜೈಕ್ಯಪದ ಉಳಿದವೆಲ್ಲಾ ಹುಸಿಭ್ರಮೆ ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೨–೧೧೫). [ನಿಜೈಕ್ಯ + ಪದ$_2$]

ನಿಜೈಕ್ಯಾನುಭಾವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವನೇ ನಾನು ಎಂಬ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಈ ಐಕ್ಯಾನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದಾನುಭವ : ಇಷ್ಟಲಿಂಗಸಂಬಂಧ . . . ಪ್ರಾಣದ ಮಱಿಜ್ಞಾನ ಇಂತೀ ಗುಣಂಗಳ ಏಕವ ಮಾಡಿ ಉಭಯದ ದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಡಲಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದುದೆ ನಿಜೈಕ್ಯಾನುಭಾವ (ಮೋಳಿಪೂ. ೧೧೨–೪೪೩).

[ನಿಜೈಕ್ಯ + ಅನುಭಾವ]

ನಿಜೋಜ್ವಲ, ನಿಜೋಜ್ವಳ (ನಾ). ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂಥದು ; ಸಹಜವಾಗಿ ಇರುವಂಥದು : ಕೇಶಿರಾಜನು . . . ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಿಜೋಜ್ವಲವಾಗಿ ಹಲವು ಮಹಾಪ್ರಾಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೦೮). **ನಿಜೋಜ್ವಳ** : ಒಳವು ಮಹಾಪ್ರಾಣಂಗಳ್ವಿಳಸತ್ಕರ್ಣಾಟಭಾಷೆಯೊಳ್ ಕೆಲವು ನಿಜೋಜ್ವಳಮಾಗಿ (ಶಮದ. ೧೫).

[ಸಂ.]

ನಿಜೋಜ್ವಳ 'ನಿಜೋಜ್ವಲ' ನೋ.

ನಿಜೋತ್ತಂಸ (ನಾ). ತನ್ನ ಶಿರೋಭೂಷಣ,—ತಲೆಯ ಒಡವೆ : ದಶಕುಲಧರ್ಮನಿರ್ಮಳರೆನಿಸಿದ ಸುಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪದ್ಮಮಂ ನಿಜೋತ್ತಂಸಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ತದೀಯ ಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಂ ಕರಪಲ್ಲವಂಗಳಿ ನೊತ್ತುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೪ ವ). [ನಿಜ + ಉತ್ತಂಸ]

ನಿಜೋದಾರತೆ (ನಾ). ತನ್ನ (ವಿಶೇಷವಾದ) ಉದಾರಗುಣ,—ಔದಾರ್ಯ : ಜನಿತ ಪ್ರಗಲ್ಭದೊಳ್ ಪ್ರಾಂತನದೊಳ್ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ದೊಳ್ ನಿಜೋದಾರತೆಯೊಳ್ ಅನುಪಮಗುಣದೊಳ್ ಶ್ರೀಶಂ ಘನಮೆನೆ ಮಾಲೋಪಮಾನಭೇದಮಿದಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೧).
[ನಿಜ + ಉದಾರತೆ]

ನಿಜೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಹಿರಿಮೆ,—ಅಗ್ಗಳಿಕೆ : ಈಸು ಮಹಿಮೆಯ ಮಱಿಸಿ ಲೋಕವಿಳಾಸಚೇಷ್ಟೆಯನನುಸರಿಸಿ ನರವೇಷವನು ನಟಿಸಿದನು ಹರಿ ಹೂಳಿದ ನಿಜೋನ್ನತಿಯ (ಕುಪ್ಯಾ.ಸ. ೧೧-೨೩).
[ನಿಜ + ಉನ್ನತಿ]

ನಿಜೌನ್ನತ್ಯ (ನಾ). = ನಿಜೋನ್ನತಿ : ಬಿಡದೆ ಬಿಡಲೊಂದೊಂದ ನುಂಗಿ ನುಂಗಿದವು ಬಳಿಕೆಡವಿಡದೆ ರೆಪೋಂಕೃತಂ ಛೀಂಕೃತಂ ಭೂತ್ಕೃತಂ ಹೊಡ ಳಿಸಿ ಕಾದಿದರು ಪರಿಯಜರು ಖಂಡಿತನಿಜೌನ್ನತ್ಯ ಕಲ್ಪಕುಜರೂ (ವೀಶೈವು. ೩-೧೨-೯). [ನಿಜ + ಔನ್ನತ್ಯ]

ನಿಜ್ಜರ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನು ; ಜರೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ದೇವತೆ: 'ನಿಜ್ಜರವನಿತೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿರ್ಜರ]

ನಿಜ್ಜರವನಿತೆ (ನಾ). ದೇವತೆ ; ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ : ಮಜ್ಜನವಡಿಸಿ ಸುವರ್ಣ ಶೂರ್ಪದೊಳಾಂತು ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ತಂದರಾ ಶಿಶುವ ನಿಜ್ಜರವನಿತೆ[ತೆ]ಯ ಪಕ್ಕ ದೊಳಿಟ್ಟರು ಸಜ್ಜಾತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೩).
[ನಿಜ್ಜರ + ವನಿತೆ]

ನಿಜ್ಜವಣೆ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ದೇಶೀ ಲಾಸ್ಯದ ನಂದ್ಯಾವರ್ತವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕಾಲು ಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಭಂಗಿ ಯನಾಳೆ ನಿಜ್ಜವಣೆ ರೇಖೆ[ಪಾಠಾಂ.ಣ ರಾಜಿ] ಮನೋಹರವಾಗೆ ರೂಪು ಚೆಲ್ವಿಂಗೆಡೆಯಾಗೆ ತಾಳದನುಕೂಳತೆಯಿಂ ವಳನೋರುವರ್ತನಂ ಸಂಗತ ಮಾಗೆ ಗೀತದೊಳವೊಂದಿದ ವಾದ್ಯದೊಳಂ ಲತಾಂಗಿ ಸರ್ವಾಂಗದೆ ಪಾಡು ವಂತೊಸೆದು ಬಾಜಿಸುವಂತೆವೊಲಾಯ್ತು ನರ್ತನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೧೨-೨೮); ಪಯಪಾಡು ನಿಜ್ಜವಣೆ ಚಾಳೆಯುಮುಲ್ಲಾಸಂ ತಿರಿಂಪು ತಡವಿತ್ತಡ ಮುನ್ನಯನವಿಶೇಷಂ ಡಿಳ್ಳಾಯಿಯ ಲುಳಿ ಪುದಿದುಸುರಮೆಸೆವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೨೬). [<ಸಂ. ನಿಜವಣಾ]

ನಿಜ್ಜಾಡಿಸು 'ನಿರ್ಧಾಟಿಸು' ನೋ.

ನಿಜ್ಜೋಡು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹೊಂದಿಕೆ ; ವಿಶೇಷವಾದ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಧರ್ಮಜನ ಸತ್ಯಾಭ್ಯುದಯಕೋಸುಗ ಊರ್ವಶಿಯ ಶಾಪದಲಿ ಬಂದುದು ಹೊತ್ತು ನೂಕಿದೆನೊಂದುವತ್ಸರವ ಇದಕೆ ನಿಜ್ಜೋ[ಪಾಠಾಂ.ನಲ್ಜೋ]ಡಾಯ್ತು ನಿರ್ವಿಘ್ನದಲಿ ನೂಕಿದೆವವಧಿಯನು ತನ್ನದಟುತನವನು ಭೀತಿಗೊಳ್ಳದೆ ನೋಡು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೬-೪೮).
[<ನಿಡಿದು$_1$ + ಜೋಡು]

ನಿಟ್, ನಿಡಿ$_1$, ನಿಡು (ಸಪೂರೂ) 'ನಿಡಿದು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ. 'ನಿಟ್ಟಾಲಿ' ಪರಾ. **ನಿಡಿ$_1$:** 'ನಿಡಿಗರುಳು' ಪರಾ. **ನಿಡು :** ಬಿಸು, ಕಿಱು, ನಿಡು ಇತಿ ಇನಾದಿರಾ ಕೃತಿಗಣಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೪ ಪ್ರಯೋ). 'ನಿಡುಗರುಳ್' ಪರಾ.
[<ನಿಡಿದು$_1$]

ನಿಟಂಬ (ಅ). ಉದ್ದಕ್ಕೆ ; ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ : "ಮಗು ತಾಯಿಯ ಬಳಿಯಿಂದ ಎಷ್ಟುದಿನ ದೂರ ಉಳಿದೀತು" ಎಂದು ಆತ ಹೇಳಿದಾಗ ಕೋಸಮ್ಮನಿಗೆ ದುಃಖ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಕಾಲಿಗೆ 'ನಿಟಂಬ' ಅಡ್ಡಬಿದ್ದಳು (ಕೃಮಾಂಸ. ೯೭). [?]

ನಿಟಲ, ನಿಟಳ$_1$ (ನಾ). = ನಿಟಲ. **ನಿಟಳ$_1$** : ವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಟಳಾಗ್ರಲಲಾಮ ನಾಶ್ರಿತೋತ್ಸವಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೩೦ ; 1118). [ಸಂ.]

ನಿಟಳ$_1$ 'ನಿಟಲ' ನೋ.

ನಿಟಳ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಡಸು : "ತಡಸು ನಿಟಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೮). [?]

ನಿಟಾಲ (ನಾ). = ನಿಟಲ : ಅಂಗುಲಿಗಳುಂ ಕಟ ನಿಟಾಲ ಚುಬುಕ . . . ಕಕುಧ ಗಂಡಂಗಳುಂ ಸಂಘಟಿಪವೈದನೆಯ ತಿಂಗಳೊಳ್ ಭಸ್ತ ಮಾದ ಪಿಂಡಕ್ಕಮೈದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೭). [ಸಂ.]

ನಿಟಾಲಾಕ್ಷ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಕಣ್ಣು ; ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ: ಪ್ರಳಯ ರುದ್ರನ ನಿಟಾಲಾಕ್ಷ ಸಂಭವಜ್ವಲೋಜ್ವಳವೀತಿಹೋತ್ರಸ್ಫುಲಿಂಗಪಾತನ ದಿಂದ ಚಳಚಳಲೆನುತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂಗಳೊಡೆವಂತೆ . . . ಸಿಡಿದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೬-೧೯). [ನಿಟಾಲ + ಅಕ್ಷಿ]

ನಿಟಿಲ್, ನಿಟಿಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟವಾಯ್ಗೆ ಕೈಯನಿಟ್ಟರದೆರಳ್ ಸೀಳಾಗಿ ನಿಟಿಸೆರಿಲ್ ನಿಟಿಲೆನಲ್ ನಿಟ್ಟೆಲು ವನುಜಿ ಮುಱಿದು (ಚೆಬಪು. ೨೧-೭) ; ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯಗಳು — ಗಱಗಱ, ಕವಕವ . . . ನಿಟಿಲ್, ಪಱಿಲ್ . . . ದುಢುಮ್ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೃಪಿಡಿ. ೫೨). **ನಿಟಿಲು$_1$** : ಧಂಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್ಛಟಿಲೆಂಬ ಕಟ ಪಟ ನಿಟಿಲು ನಿಱಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩).

ನಿಟಿಲ, ನಿಟಿಳ (ನಾ). ಹಣೆ; ನೊಸಲು : ಕೋಮಲಶ್ಯಾಮಲ ಚ್ಛಾಯಾಕಾಯಮುಮನಿಟಿಲಕುಟಿಲಘಟಿತಜೂಟಬಂಧಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ) ; ನಿಟಿಲನ್ಯಸ್ತಕರಾಬ್ಜಸಂಪುಟ ವಿನಮ್ರಾತ್ಮಾಂಗರಂ ಭಕ್ತಿ ಲಂಪಟರಂ ತನ್ನುನಿ ಧರ್ಮವೃದ್ಧಿ ನಿಮಗೆಂದಾ ನಾಲ್ವರಂತಸ್ತಮಃ ಪಟಮಂ ಪಿಂಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯) ; ನಿಟಿಲಂ ರುಂದ್ರಾರ್ಧಚಂದ್ರಾಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೩) ; ಬೆದಱಿ ಮನಂ ವನಸ್ಥಲದೊಳೊಂದಿಭಮಿರ್ದುದು ಮೂರ್ಧಪಿಂಡಮಲ್ಲಿದು ಶಿಖರಸ್ಥಲಂ ನಿಟಿಲವಲ್ಲಿದು ಪಾಸಱಿ . . . ಮದಗಜವಲ್ಲಿದಿಂದ್ರನೊಳಿರ್ದದ ನೀಲನಗೇಂದ್ರಮೆಂಬಿನಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೧೦-೧೫೯) ; ಬಾಲಪ್ರವಾಳೋಷ್ಠನುತ್ಪಳಪತ್ರಾಂಬಕನಷ್ಟಮಿಂದು ನಿಟಿಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] . . . ಉಜ್ವಳಕೇಶಂ ಧರಣೀಶಸೂನು ತಳೆದಂ ಸಾಶ್ಚರ್ಯಸೌಂದರ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭). **ನಿಟಿಳ :** "ನಿಟಿಳಂ ಭಾಳಂ ಅಳಿಕಮುಱಿಗೆ ಲಲಾಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೮) ; ಸಂತೋಷದಿಂ ಬೀಗಿದಂತುಚ್ಚಮಾದ ನಿಟಿಳಮುಮಂ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಮುಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವ ರೂಪುಂ ಗಾಡಿಯುಮುಖಿಳಲೋಕಾಶ್ಚರ್ಯ ಮಾಗೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೭೩ ವ).

ನಿಟಿಳನಿಹಿತಾಂಜಳಿ = ಕೈಗಳನ್ನು ಬೊಗಸೆಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಹಣೆಯ ಬಳಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡವನು ; ಕೈಮುಗಿದವನು : ಅಂತು ನಿಂದು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿವಿಕ್ಷೇಪಮಂ ಮಾಡಿ ನಿಟಿಳನಿಹಿತಾಂಜಳಿಯಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಟಿಲಂದೆಜಿ^{3} (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಹಣೆಗಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆ,—ತೆಗೆ : ಹಂಪೆಯರಸಂ ನಿಟಿಲಂದೆಜಿಯಲ್ ಬಳಿಕ್ಕ . . . ಎತ್ತಣ ತ್ರಿದಶ ಸಂಕುಳವೆತ್ತಣ ಭಾಸ್ಕರೇಂದುಗಳ್ (ಪಂಪಾಶ. ೩೮).
[ನಿಟಲ + ತೆಜಿ$^3_1$]

ನಿಟಿಲತಟ, ನಿಟಿಳತಟ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಪ್ರದೇಶ; ನೊಸಲು: ಉಪನಯನಾನಂತರಮೊಂದುಪನಯನಂ ನಿಟಿಲತಟದೊಳುಂಟೆನೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೪); ನಿಟಿಲತಟದೊಳುಯ್ಯಲಾಡುವ ಮುಂಗುರುಳನುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂ ತಿರ್ದಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೦-೧೫). **ನಿಟಿಳತಟ:** ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದೊಳ್ ಏಕಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿ ನಿಟಿಳತಟಘಟಿತಕರಪುಟಯುಗಲನುಂ ಧರ್ಮಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗನುಮಾಗೆ(ಸುಕುಮಾ.೧೨-೧೫ ವ); ಪಂಡಿತತತಿವಿನತಂ ಮಾಘನಂದ್ಯಾಖ್ಯವಾಚಂಯಮಿರಾಜಂ ವಾಗ್ವಧೂಟೀನಿಟಿಳತಟಹಟನ್ನೂತ್ನಸದ್ರತ್ನ ಪ × × × (ಎಕ. II, ೬೪-೭೭; 1163); ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಟಿಳತಟಘಟಿತಕರಸರೋಜನಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨ ವ).

[ನಿಟಿಲ + ತಟ$_3$]

ನಿಟಿಲತಟನಯನ (ನಾ). ೧. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಣ್ಣು; ಹಣೆಗಣ್ಣು: ನಿಟಿಲತಟನಯನನ ನಿಟಿಲತಟನಯನಶಿಖಿಯಿಂದ ಪಟುಪುರಂಗಳು ಬೇವವೋಲುತ್ಕಟವೆನಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೭-೩೨). ೨. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಹಣೆಗಣ್ಣ; ಶಿವ: ನಿಟಿಲತಟನಯನನೆ ನಿಟಿಲತಟನಯನಶಿಖಿಯಿಂದ ಪಟುಪುರಂಗಳು ಬೇವವೋಲು (ಬಸವು.೫೭-೩೨).

[ನಿಟಿಲತಟ + ನಯನ]

ನಿಟಿಲದೃಕ್ಕು (ನಾ). = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೧: ನಿಟಿಲದೃಗ್ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಾಕೀರ್ಣಕಾಮನ ತಜ್ಜಟಿಯ ಗಂಗಾದಿಂದು ನಾಟ್ಯಲೀಲಾಮಹೋತ್ಕಟ ಶಾಂತಮಲ್ಲೇಶ ಜಯಸುಪ್ರಕಾಶ (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೪-೧).

[ನಿಟಿಲ + ದೃಕ್ಕು]

ನಿಟಿಲನಯನ (ನಾ). ೧. = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೧: ನಿಟಿಲನಯನವನುಳಿದ ಬಲುಧೂರ್ಜಟಿಗಳಂದದಲೆಸೆವ ತನ್ನಯ ತಟದ ತಾಪಸನಿಕರದಾ ನದಿಯಿತ್ತಡಿಯಲೆಸೆವ ಉಟಜವನು ನೋಡುತ್ತ . . . ದೂರದಲಿ ಕಂಡನು ಕರ್ದಮಪ್ರತಿಯ (ಸಿಭಾಗ. ೩-೧೦-೨೧). ೨. = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೨: ತಾನೆಯಿಲ್ಲಾ ಇನ್ನು ಗುಗ್ಗುಳವೀ ನಿಟಿಲನಯನಂಗೆ ಈ ಕಾಲಾನುಕೂಲಕ್ಕೆನುತ (ಬಸವು.೪೪-೨೦); ನಿಟಿಲನಯನಪ್ರತಿಮತನುವಾಘಟದೊಳಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಪಟುದುರ್ಘಟಗರಳಧರನಂ ಪಿಡಿಪಿಡಿದು ತೆಗೆವ ಸಮಯದಲಿ (ಬಸವು. ೫೧-೬೧). [ನಿಟಿಲ + ನಯನ]

ನಿಟಿಲನೇತ್ರ (ನಾ). = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೨: ನಿಟಿಲನೇತ್ರನ ಭುಜಬಲಕೆ ಸಮಜೋಳಿ ಗಡ ನೀವು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೨); ನಿಟಿಲನೇತ್ರನ ದೇವಿಸುತನೇ ನಾಗಭೂಷಣಪ್ರಿಯನೇ ತಟಿಲ್ಲತಾಂಕಿತ ಕೋಮಲಾಂಗನೆ ಕರ್ಣಕುಂಡಲಧಾರನೆ . . . ಪಕ್ಷಿವಾಹನ ಸಿರಿಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲನ ನಿಜದಾಸನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫-೧). [ನಿಟಿಲ + ನೇತ್ರ]

ನಿಟಿಲಲೋಚನ (ನಾ). = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೨: ಆ ಶಿವಜ್ಞಾನಪ್ರಭೆಯೊಳಗೆ ನಿಟಿಲಲೋಚನನೆಂಬ ನಿತ್ಯನನು ಕಂಡು ಅದೇ ಎನ್ನ ನಿಜವೆಂದು ಬೆರಸಿ ಅಭಿನ್ನಸುಖಿಯಾಗಿದ್ದೆ ನಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧೇವ.೩೩-೮೪); ಕುಟಿಲತನದಲಿ ಗೆಲುವೆನೇ ಹುಲುಕುಟಿಗರಿಂವದಿರ ಹೊಯ್ದು ತನ್ನನು ನಿಟಿಲಲೋಚನನಡ್ಡಹಾಯ್ದರೆ ಹಿಡಿವೆನೆನುತೆಚ್ಚ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೭); ನೀನಲಾ ಪೂರ್ವದಲಿ ಕಾಮನು ತಾನಲಾ ರತಿ ನಿನ್ನ ಸತಿ ಮುನಿದಾ ನಿಟಿಲಲೋಚನನು ಸುಟ್ಟಡೆ ಬೆಂದು ಮತ್ತಿಂದು ಮಾನನಿಧಿ ಜನಿಸಿದೆ ಮುಕುಂದನ ಮಾನಿನಿಗೆ ಮಗನಾಗಿ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೬೬-೧೨). [ನಿಟಿಲ + ಲೋಚನ]

ನಿಟಿಲಲೋಚನೆ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು; ದುರ್ಗಾದೇವಿ; ಆದಿಶಕ್ತಿ; ಪಾರ್ವತಿ: ಪಟುತರಚಿತ್ತೆ ನಿಟಿಲಲೋಚನೆ ವಟವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ . . . ಘೋರತಪದೊಳ್ ನಿಂದಳ್ (೧೧ಕ.೯-೩೫ ವ); ನಿಟ್ಟಿಸುತಯಿಡಬಲನ ನಿಟಿಲಲೋಚನೆಯು (ಕಶಿಕ. ೨೫-೫).

[ಸಂ. ನಿಟಿಲಲೋಚನಾ (ನಿಟಿಲ + ಲೋಚನ + -)]

ನಿಟಿಲಾಂಬಕ (ನಾ). = ನಿಟಿಲತಟನಯನ ೨: ನಿಂದಿಯಕ್ಕನೆನಲ್ಕೆ ಶರಣಪದಾಂಬುರುಹಸೇವಾನಿರತೆ ನಿಟಿಲಾಂಬಕಧ್ಯಾನಪ್ರಮುಕ್ತೆ (ಬಸವು. ೨೪-೧). [ನಿಟಿಲ + ಅಂಬಕ]

ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ (ನಾ). ಹಣೆಗಣ್ಣ; ಶಿವ: ಅಕ್ಷಯಂ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷನಭವಂ ದಕ್ಷ ದಕ್ಷಮುಖಕ್ಷಯಕ್ಷಮನುಕ್ಷಗಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸಮಕ್ಷದಲಿ ನಿಂದು (ಬಸವು. ೨೭-೩೨); ಕುಟಿಲಕುಹಕವ ಮಾಡದಾತ ಭಕ್ತ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪಾತ ಭಕ್ತ (ಅಖಂಡೇ. ೭೭-೫೩).

[ಸಂ. (ನಿಟಿಲ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಿ, ನಿಟಿಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಭಾಳನೇತ್ರ: ನಯನಯುಗದಿಂ ಜಗವ ಪೊರೆದು, ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಿಯಿಂ ಲಯವಡಿಸುವುದದೇನು ಶಿವಯೋಗಲೀಲೆ? (ಮಂಕುಕ. ೬೧೩). **ನಿಟಿಳಾಕ್ಷಿ:** ಹರನ ನಿಟಿಳಾಕ್ಷಿವಹ್ನಿ × × ಣಂ ಮುರಹರನ ಚಕ್ರಮುಬ್ಬ ಜಪಾಶಂ . . . ಎನಿಪುದು ಧುರದೊಳ್ಸಿಪುನೃಪರ್ಗೆ ಗೋನಭೂಪನ ಕರವಾಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೧೭; 1042). [ನಿಟಿಲ + ಅಕ್ಷಿ]

ನಿಟಿಲಾಗ್ರ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ: ನಿಟಿಲಾಗ್ರದೊಳ್ ಪೊದಟ್ಟಂಜನರೇಖೆ ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೪). [ನಿಟಿಲ + ಅಗ್ರ$_1$]

ನಿಟಿಲು$_1$ 'ನಿಟಿಲ್' ನೋ.

ನಿಟಿಲು$_2$ 'ನಿಡಿಲು' ನೋ.

ನಿಟಿಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). = ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಿ: ಕೋಪಂ ನಾಡೆಯುಂಮೊತ್ತರಿಸಿ ನೀಳ್ದು ನಿಟಿಲೇಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಬಳೆಬಳೆದು ಸುಳಿಸುಳಿದೀಡಿಬಿದೊಳಗೊಳಗೆ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಕುದಿದಾಗಳ್ (೧೧ಕ. ೮-೪೭). [ನಿಟಿಲ + ಈಕ್ಷಣ]

ನಿಟಿಳ 'ನಿಟಿಲ' ನೋ.

ನಿಟಿಳತಟ 'ನಿಟಿಲತಟ' ನೋ.

ನಿಟಿಳಾಕ್ಷಿ 'ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್, ನಿಟ್ಟಡಕಿಲು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ರಾಶಿ; ಎತ್ತರವಾಗಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದು: ಕಟ್ಟಾಳ್, ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೦ ಉದಾ); ಟಕಾರಕ್ಕೆ—ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್, ನಿಟ್ಟಿರ್ಕೆ (ಶಮದ. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಟ್ಟಡಕಿಲು:** ಪಕ್ಕದ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ ಮೇಲಡ್ಡಣದ ಮೋಗೆ ದಾಡಿಯನ್ನಿರಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೪-೪).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅಡಕಿಲ್]

ನಿಟ್ಟಡಕಿಲು 'ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣಿವಲೆ ನಿಟ್ಟಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ,ಡು]ಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ . . . ನಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು (೧೧ಕ. ೧-೮೦). [ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ + ಬಲೆ$_1$]

ನಿಟ್ಟಡಿ (ನಾ). ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು; ದಾಪುಗಾಲು: ನಿಟ್ಟಡಿಯಿಂದ ಹೋಗಿ, ಚೆನ್ನನಿಗೆ ನಿಂತು, ಅತನಿಗೆ ನಡುಗಡ್ಡಾಗಿದ್ದು, ಮಿಕ್ಕಿನವರ್ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿಕಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೨-೪).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅಡಿ$_1$]

ನಿಟ್ಟೆಯಿಸು 'ನಿಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ, ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ, ನಿಟ್ಟೈದೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿರುವವಳು,— ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರುವವಳು; ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿ: ಅಯ್ದುಂವದನನ ಕಾಂತೆಯನೆಯ್ದು . . . ಮುತ್ತಯ್ದೆಯೆ ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟೈದೆ]ಯೆ ನೆಱೆಯಯ್ದೆಯೆ ಸಲೆಯಯ್ದೆಯೆಂದು ಪರಸುತ್ತಿರ್ದರ್ (೧೧ಕ. ೧೦-೯೭); ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ— ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ, ನಿಟ್ಟಿಸಟಿ (ಶಮದ. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ:** 'ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನ' ಪರಾ. **ನಿಟ್ಟೈದೆ:** ಜಗವೆಲ್ಲ ಅಱಿಯಲು

ಎನಗೊಬ್ಬ ಗಂಡನುಂಟು ಆನು ಮುತ್ತೈದೆ ಆನು ನಿಟ್ಟೈದೆ (ಬಸವ. ೫೦೩) ; ಒಪ್ಪುವ ನಿಟ್ಟೈದೆಯರೊಗ್ಗು ರಂಜಿಸಿದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೫೪) ; ನಿಟ್ಟೈದೆ ನುಡಿದಳೆಲೆ ರಾಯ ಜಾತಿಸ್ಮರಣೆ ಹುಟ್ಟಿದೇ ನಿನಗೆ ಕೇಳೆಂದು ಪೂರ್ವದ ಕಥೆಯ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಳು ಮಾನಿನಿ (ವೀಶೈಪು. ೨-೬-೧೬); ಕಟ್ಟೆ ವಿಷಯಾಪಾಶದಿಂ ನಿಟ್ಟೈದೆಯರ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿ ಜಾರರ ದೇಶ ಕಟ್ಟಿ ವೀರರ . . . ಹುಟ್ಟುಗಡಲೊಳ್ ತಿರುಗಿಸುವ ಕಾಮನಖಿಳಜನರ (ಷಕಿಲ. ೨-೨೭).

ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆಯಾಗು, ನಿಟ್ಟೈದೆಯಾಗು = ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿ ಬಾಳು ; ಬಹುಕಾಲ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರು : ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆಯಾಗು ಪತಿಯೊಳ್ ತೊಟ್ಟನನುವಶೆಯಾಗು ಶೀಲವತಿಯಾಗು . . . ನೀನೆಂದಿಟ್ಟರ್ ಸೇಸೆಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೩); ಕಣೆದಿರುವ ಸೆಳೆವಂಗುಲಿಯ ಪರ್ವದಾ ನಿಮ್ನವಣಿಯರ ಧನೋನ್ನತ ಸುರೇಖೆಯುಳ್ಳವಳು ಧಾರುಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟೈದೆಯಾಗಿ ಬಾಳ್ವಳು ಕಣಾ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೩-೪೦).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅಯ್ದೆ$_2$]

ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನ, ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿ ಬಾಳುವುದು ; ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರುವುದು : ಭೂವನಿತೆಗೇಱುಂಜವ್ವನಂ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನಂ ಜನಕ್ಕೆ ಪಸರಂ ತೇಜಕ್ಕೆ ಕಾಯ್ಪಾತನೆಂಧೆ ಗುಣಂಗೊಳ್ವುದು (ಎಇ. XIII, ೪೪-೩೨ ; 1112). **ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನ** : ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನಂ ತನಗಳವಟ್ಟೆಚಲದೇವಿ ನೃಪಂ ನರಸಿಂಹಂಗಾದಳು ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯೆನಲು ನೆಟ್ಟನೆ ತತುಕಾಂತೆಯಂತೆ ನೋನ್ತರುಮೊಳರೇ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೧-೩೧ ; ಸು. 1180).

[ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ + -ತನ]

ನಿಟ್ಟೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಟ್ಟಗಾಗು ; ನೇರವಾಗು ; (ಮರವಟ್ಟು) ಸೆಡೆತುಕೊಳ್ಳು : ಕಾಪಿನಾಳ್ಗಳ್ ಬಳಿಗೆ ಬಪ್ಪನಿತರೊಳ್ ಕೆಂಜೊಡರ್ ವೆಳಗಿನೊಳ್ ಕಂಡುದಾಳ್ ಕಂಡುದಾಕೃತಿ, ಪೆಣನ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ, ನಿಮಿರಿ ನಿಟ್ಟೆಯ್ಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦೩-೭೬). [<ನಿಡಿದು$_1$]

ನಿಟ್ಟೆರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ನಿಟ್ಟೆಯ್ಸು : ಬಾಹುಗಳು ನಿಟ್ಟೆರಿಸಿದುವು (ದೌಲತ್. ೭೧). [?]

ನಿಟ್ಟೆರುಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಅರಳಿಮರ,—ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ : ಬಲಗ್ಗೆ ನಡದು ಕಲ್ಮಲರುಳಿ ಕೊಲಿಗನ್ಮೇಲ ಕಾರಜಿ ಎ ಇಟ್ಟಗೆ ಸೊಣೆ ಎ ಬಡಗ್ಗೆ ನಿಟ್ಟರುಳಿ ಎ ಕರಡಿಗುಱಿಕಿ ಮೇಲ ಕೋಡುಜ್ಗಲ್ (ಎಕ. X(s), ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೬-೨೦ ; 850).

[IP ಇದು 'ನಿಟ್ಟೆರಳಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿಟ್ಟೆವಧಿ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ; ದೀರ್ಘಾವಧಿ: ನೆಟ್ಟನಾ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಂಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಹರ್ಯಜರಿಂದ್ರಪದವನೊದೆದಾವಗಂ ನಿಟ್ಟವಧಿ ವಿಧಿಗಳ ಶಿರೋಮಧ್ಯದೊಳ್ ನಿಂದು ಬಿನದಿಸುತ್ತ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೪). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅವಧಿ]

ನಿಟ್ಟೆಱೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಬಂಡೆ ; ಹೆಬ್ಬಂಡೆ : ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ನಿಟ್ಟೆಱೆ ಅದಱ ತದನಾಂತರ ಕುಂಟೆಯ ತಡಗೋಡ ಮೇಕೆಱೆಯಾಲ ಆದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮುಕುಟ ಆಲದ ಹಾಳ ಅದರ ತದನನ್ತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಟಮರ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೧-೨೪ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅಱೆ$_4$]

ನಿಟ್ಟಾಣಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮೊಳೆ ; ದೊಡ್ಡ ಮೊಳೆ : ವಿಜಯನಾರಸಿಂಹನ ಕಟಿಬಂಧದೊರೆಯನ್ನು ಕಳಲ್ಚಿ, ಪುದಿಯ ಗೋಡೆಯ ನಿಟ್ಟಾಣಿಗೆ ನೇಲ್ದುಗುಳ್ಚಿ (ಪಂತ್ರಶ. ೧೪೦-೧೧).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಣಿ$_3$]

ನಿಟ್ಟಾಯ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ : ಶ್ರೀಯಂ ಕೂರಿಸಲಾಜ್ಞೆಯಂ ಪಸರಿಸಲ್ . . . ದುರಿತಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಲ್ ನಿಂದ ನಿಟ್ಟಾಯಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲೊಳ್ಪನಪ್ಪ ತಣಿಸಲ್ಪೇಟ್ಪಂಗೆ ಬೇಟ್ಪೀ ಸುಖೋಪಾಯಂ ತ್ವಚ್ಚರಣಪ್ರಣಾಮಮಱಿದೆಂ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಿನಾಧೀಶ್ವರಾ (ಲೀಲಾವ. ೩-೭೯) ; ನಿಡಿದು ಆಯಂ, ನಿಟ್ಟಾಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೯ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಯ$_3$]

ನಿಟ್ಟಾಯು (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘವಾದ ಬಾಳು ; ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು. ೨. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಉಳ್ಳುದು : ಮಾಱಿದರಂ ತವೆ ಕೊಂದ ಪೆಂಪು ಕಟ್ಟಾಯದ ಪೆಂಪು ಶಕ್ರನೊಡನೇಱಿದ ಪೆಂಪಿವು ಪೆಂಪುವೆತ್ತು ನಿಟ್ಟಾಯುಗಳಾಗಿ ನಿನ್ನೊಳಮರ್ದಿರ್ದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೭). ೩. ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಉಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಟ್ಟಾಯುವಾಗು ನೀನೆಂದಿಟ್ಟರ್ ಸೇಸೆಯನಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಾಂಗನೆಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೩). [ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಯು$_2$]

ನಿಟ್ಟಾರವೆ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ತೋಟ,—ತೋಪು : ಇಂದರಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗಂ ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಿನ್ನವುರಂ ೧೨ಱೊಳಗಣ ಕುಳುವ ನೂರುಂ ನಿಟ್ಟಾರವೆಯುಂ ಅಂತೆರಡೂ ವನಂ ಖಚಾಯ ಎಲೆ ಕುಡುವ ನೂಮ್ಮಡಿಅಯ್ಯಹರಸಂ ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿಗೆಗೊಟ್ಟ ಶಾಸನದ ಪೊಲದ ಸೀಮೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯-೧೧ ; 1043).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆರವೆ]

ನಿಟ್ಟಾಲಿ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣು,—ನೇತ್ರ : ಎನಿತಾನುಂ ಮಱೆದೊಂದನೊಂದಿ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ದಪಳೆಂಬಂತೆ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿಟ್ಟಾಲಿಗಳಾಟವಚ್ಚಱಿದು ವಕ್ಷಸ್ಪಂದನಂ ನಿಂದು . . . ಮರವಟ್ಟೋರೆಂದ ದಿಂದಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೩೧) ; ಮಾರಾಂತ ಸೇನೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಕಲ್ಲೋಲ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದನು. ನಿಟ್ಟಾಲಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಂದನು (ಭಾಮಣಿ. ೨೭).

ನಿಟ್ಟಾಲಿಯಾಗು = **ನಿಟ್ಟಾಲಿಗೊಳ್** : ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಂ . . . ಹಸ್ತಿನಪುರದೊಳ್ ಪಾಂಡವರಿರ್ದರೆಗೆತ್ತು ಮಲ್ಲಿಗೆ ನಿಟ್ಟಾಲಿಯಾಗಿ ದಾಟಿಯನಿಟ್ಟು ಮುಟ್ಟೆವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೦೬ವ) ; ವಿಶ್ವನಂದಿಯುಂ . . . ವಿಹಾರಿಸುತ್ತು ಮುತ್ತರಮಧುರೆಗೆ ವಂದು ಮಾಸೋಪವಾಸದ ಪಾರಣೆಯೊಳ್ ಚರಿಗೆವುಗೆ ಕಟ್ಟದಿರೊಳ್ ನಿಟ್ಟಾಲಿಯಾಗಿ ಕೆಂಗಣ್ಣಸಗಿ ಬಂದೊಂದೀಂದ ಪಸು ತನ್ನನಿಪತಿಯನಿಱುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೯ವ).

[ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಲಿ$_2$]

ನಿಟ್ಟಾಲಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣನ್ನು ಅರಳಿಸು ; ದಿಟ್ಟಿಸು : ಅಱಿಕೆಯ ನಾಯಕರನಱುವತ್ತು ಸಾಸಿರ್ವರನೊರ್ವನಂ ಕೊಲ್ವಂತೆ ಕೊಂದು ನಿಟ್ಟಾಲಿಗೊಂಡು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಂ ಮುಟ್ಟೆವಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೬ವ). [ನಿಟ್ಟಾಲಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಟ್ಟಾಸುರ (ನಾ). ಅತಿ ಭಯಂಕರವಾದುದು : ಸೂಸಿತಬಲಾವ್ವಂದ ಕೆದಱಿದ ಕೇಶಪಾಶದ ತೆಳುವಸುಱ ನಿಟ್ಟಾಸುರದ ಹೊಯ್ಲುಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾಗ. ೧೨-೫). [ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಅಸುರ]

ನಿಟ್ಟಾಳ್ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಮನುಷ್ಯ : ಪುಣ್ಯದ ಪುರ ಮೆಂಥಿಗೊಡೆಯ ಆರಸಮಿಾಸ್, ಬಲ್ನಿಟ್ಟಾಳ್ (ಪಾರಸಿ. ೩-೬೬).

[ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಳ್$_3$]

ನಿಟ್ಟಾಳ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಆಳ ; ತುಂಬ ಆಳ : ಒಂದೆಸತದ ನೆಸೆಗೆನ್ನನ್ ಕಡುಗಟ್ಟಲೆ ಟಾರ್ಟರಸ್ಗೆ ; ಜಗವಿದಱಾ ಕೆಟನೆಲೆಯಾ ಅಡಿನೆಲನಾ ನಿಟ್ಟಾಳಕೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೭-೧೨೨೧).

[ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಆಳ$_1$ (<ಆಟ)]

ನಿಟ್ಟಿತ (ಗು). ನೆಲೆ ನಿಂತ ; ಸ್ಥಿರಗೊಂಡ ; ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ : ಅಘಹರನು . . . ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯ ಕೊಂಡಾಡಿ ನಗುತ ನುಡಿಸಿದನೇ ನಿವೇನ್ನೈ ಸುಗಮುಖಹಿ ನಿನಗೇಕೆ ನಿಟ್ಟಿತ ನಿಗಮವಂತಸುಗುಣಾಬ್ಧಿ ಯೆನುತಾ ಮುನಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ಓಂಇ. ೩-೪೩).

[< ಸಂ. ನಿಷ್ಠಿತ]

ನಿಟ್ಟಿದಿರ್ (ನಾ). ನೇರವಾದ ಇದಿರುಭಾಗ; ಕಟ್ಟಿದಿರು : ಕನಲ್ದಾಖುಗಳಗಿದ ವಿಷಂ ದಿನಪನ ನಿಟ್ಟಿದಿರ ತಿಮಿರದಂತಿರೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಖಮದ. ೧೨-೩೧). [ನಿಟ್ (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಇದಿರ್]

ನಿಟ್ಟಿರ್ (ಕ್ರಿ). ದೂರದಲ್ಲಿರು : ಮಕ್ಕಳ ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆಂಪಿನ ಹಣ್ಣು ನಿ(ಪ)ಟ್ಟಿರ್ದು ನಿಲುಕಲು ಬಾರದು (ಸರ್ವಪ. ೮೬-೪೮೩).

[< ನಿಡಿದು$_2$ + ಇರ್$_1$]

ನಿಟ್ಟಿರುಳು (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ರಾತ್ರಿ : ಅರೆವೀದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂಗಾಳು, ಮುಸುಕಿಸಿತ್ತೆ ದೊರೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಸುಳುವು ತೋರದಿಲ್ಲಿ ! ನಿಟ್ಟಿಸುತ ಕತ್ತಲೆಯ ನಿಟ್ಟಿರುಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗಟ್ಟಿಸುತೆ ನಿನ್ನನ್ನೆ ಅತ್ತು ಕರೆವೆ (ನಾದಲೀ. ೧೨-೧೬).

[ನಿಟ್ (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಇರುಳು (< ಇರುಳ್)]

ನಿಟ್ಟಿರ್ಕೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದಿಂದಿರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಬಿಣ್ಪೊಜೆ, ನಿಟ್ಟಿರ್ದ, ನಿಟ್ಟಿರ್ಕೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೬ ಉದಾ) ; ಟಕಾರಕ್ಕೆ . . . ನಿಟ್ಟಿಡಕಿಲ್, ನಿಟ್ಟಿರ್ಕೆ (ಶಮದ. ೧೮೧ ಪ್ರಯೋ).

[ನಿಟ್ (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಇರ್ಕೆ]

ನಿಟ್ಟಿಸು, ನಿಟ್ಟಯಿಸು, ನಿಟ್ಟೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು ; ಕಾಣು : ಬೇಗಂ ತುಡುವ ಬಿಡುವ ಸೂಟ್ಗೆಯ್ಯ ವೇಗಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲಾರ್ಗಂ ಬಾರದಂತಾಗಸದೊಳಮಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦) ; ಗೃಹವಿದು ಗೃಹವನಮೆಂಬುದನಾರ್ಗಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲ್ಕೆ ಬಾರದು ಪುರದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೨) ; ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲರಿದಪ್ಪ ಮರುಳಂತೆ ಕೊಂಡಾಡಲರಿದಪ್ಪ ಪರಿವ ತೊಱೆಯಂತೆ ಮಾಣಿಸಲರಿದಪ್ಪ . . . ವ್ರತಪರಿರಕ್ಷಣೋಪಾಯಮಂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರ್ದಾಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೮೬); ಕೆಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ನಿಟ್ಟೊಡಲ ದಂತಿ ಕಟ್ಟೊಟ್ಟೈಸಲಾರ್ಗಮರಿದೆನಿಪುದಿದನು ನಿಟ್ಟಿಸುವುದಟ್ಟುವುದು ಕಟ್ಟುವುದು ಸಟಸಜನೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೀಳುವುದು ಪಂಚಾಸ್ಯಮಂತ್ರ (ಸಾನಂಚ. ೧-೪೧) ; ಸರಲ ಸರಿಯಂ ಸುರಿವಂತಿಸುವವರ್ಗಳ ಕೈಯೊಳ್ ನಿಟ್ಟಿಸಬಾರದು ತುಡುವ ಬಿಡುವ ಪವಣ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೮) ; ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಗಣಿಂ ಕೆಟಗೆ ದೀಟ್ವ ಸುನಿರ್ಝರವಾರಿವೇಗದೋಲೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಬಪ್ಪ ಬರವೇ ನೆಱೆ ಪೋಪುದು ಪೋಪುದೇ ಕರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಬಪ್ಪುದೆಂದೊಡದಬಸ್ಥಿರಭಾವಮ ನಾವನೋ ನರಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲಾರ್ಪನಂತೆ ಸಿರಿಯಾಗತಿಯುಂ ಗತಿಯುಂ ಸ್ಥಿರತ್ವಮುಂ (ಬಾಧಪು. ೫-೨೩) ; ಇರುಳು ನಿಟ್ಟಿಸಿದ ಹೆದ್ದಾವಿಗೆ ಹಗಲೆ ಬಿದ್ದಂತಾದುದೆಮಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೦). ೨. ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡು; **ನೇರವಾಗಿ ನೋಡು ; ಗಮನವಿಡು ; ದಿಟ್ಟಿಸು** : "ನಿಟ್ಟಿಸು— ನಿರ್ಭರಾಲೋಕೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಅಂಜಲಿಕಾಸ್ತ್ರಮನಮೋಘಾಸ್ತ್ರಧನಂಜಯನಾಕರ್ಣಾಂತಂಬರಂ ತೆಗೆದು . . . ಕಂಧರಸಂಧಿಯಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೨ ವ) ; ತುರಗರತ್ನದವಯವಮುಖದೊಳ್ ಮಿಱುಗುವ ಚೆಲ್ವಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲಱಿಯದೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ನೃಪತಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೪೪) ; ನೆಲನನುಂಗುಟದ ಕುಡಿಯೊಳು ಬರೆದು ನಿಟ್ಟಿಸುತ ತನ್ನಡಿಗಳ (ಅಂಜಚ. ೬-೮೩) ; ಹೊನ್ನ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ನಿಂದಿರ್ದ ಕುವರಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೊಗವ ನಿಟ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೨೫-೩೬) ; ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮುಂದಟ್ಟಿಸುತಿಹುದು ರೂಪವನ (ಭರಚ.೧-೫೧) ; ಈ ಪದ್ಯಕರ್ಥವದಾವುದೆನಲ್ . . . ಮೇಲೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕಾಣದೆ ತವೆ ತಲೆಯ ಬಾಗಿ ನುಡಿಯುಡುಗುವಳಿಗಬ್ಬಿಗಂ ಕವಿಯೆ (ಚಿಬಪು. ೧-೨೬); ನೆಱೆ ಗುಹೆಯಿಂದೆದ್ದ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಗಳ್ಕಿ ಪರಿದೋಡಿ ಮದಗಜವಿಂಡು ನೆರೆದು ದೂರದಲಿ ನಿಟ್ಟಿಸುವಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೯೬). ೩. ನಿರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ತೇಜಪಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕುರುಪತಿ . . . ಪೊಯ್ಮೆಲ್ (ಗದಾಯು. ೮-೨೬); ನಾಳೆಯಂ ನಿಲುಕಿ ನಿಟ್ಟಿಪರಿಗೆಲ್ಲ ಕೂಗುತಿದೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾವಲಿನ ಕೋಳಿ (೧೪ವಿಂ. ೧೧೯-೧೬). ೪. ಅರಸು ; ಹುಡುಕು : ದಿಟ್ಟಿದೆಱೆದು ವಸಂತತಿಲಕೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸಿಯೆ ಕಾಣದೆ ವಿಕಲನಾದನು ವಣಿಗ್ವರನು (ಸಾಳ್ವಭಾ.೧೬-೩೩). ೫.(ಅಲಂ) ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಶುಭದಿನ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗಕರಣಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೪ ವ) ; ಪುಟ್ಟದನಂ ಪೊಂದದನಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಲೋಕೈಕದರ್ಶಿ ತಾನೆನಿಸಿದನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮನದೊಳು ದುರಿತಘರಟ್ಟನನೆನಗಾಪ್ತನೆಂದು ಭಾವಿಪುದು (ಸಮಪ. ೧-೬೬) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಕಾಱದ ಕೂಟಂ ಮುಟ್ಟದು ನಾಯುಂ ಧರಾತಳಾಗ್ರದೊಳೆನೆ ಮುಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಱಿಕ್ಕೆಪವನುಂ ನಿಟ್ಟಿಸುವೊಡೆ ಪಂದೆ ಕಷ್ಟನಾ ನಾಯಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೩೨) ; ನಿಟ್ಟಿಸಲು ರವಿ ಕಾಣದುದ ಕವಿ ಕಂಡನೆಂಬ ನುಡಿ ಹುಸಿಯಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೩-೪೦). ೬. ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು ; ಗುರುತಿಸು : ನಿಟ್ಟಿಸುವುದು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಮಂ ಜಿನಮತದೊಳ್ (ಸಮಪ. ೩-೬೬) ; ಸಂಭಿನ್ನನೆಂಬ ವಿನೂತೋತ್ತಮನಂ ನಿಮಿತ್ತವಿದನಂ ಪೇೞೆಂಬುದುಂ ನೋಡಿ ಪಾರ್ಥಿವ ಕೇಳೀ ಭರತತ್ರಿಖಂಡಪತಿ ತಾನಕ್ಕುಂ ವರಂ ನಿಕ್ಕುವಂ ಎಂಬುದುಮುದನೆಂತು ನಿಟ್ಟಿಸಲಕ್ಕುಮೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೧). ೭. ದಯೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಕರುಣೆ ತೋರು ; ಕರುಣಿಸು : ಶಶಿಯೇ ನಿಟ್ಟಿಸು ಪುಷ್ಪಬಾಣದರಸೇ ಕೈಗಾಯಿ ತಂಗಾಳಿಯೇ ಪೊಸತಣ್ಪೇ ಕಮನೀಯ ಮಾಧವನೆ ಕೂರ್ಪಿಂದೋವು . . . ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತುಂ ತದ್ವನಿತಾಕದಂಬವಟಲುತ್ತಿರ್ದತ್ತು ತಾಂ ಖೇದದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩೩). **ನಿಟ್ಟಯಿಸು** : ೫. ಒಟ್ಟದ ನಿರ್ಜರಬಲದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದಿರಾಗಿರ್ದ ನಿಂದರಾರಾರವರಂ ನೆಟ್ಟನೆನಗಱಿಪವೇಳ್ಕೆನೆ ನಿಟ್ಟಯಿಸಿಯೆ ನುಡಿದನಸುರ ಕುಲಗುರು ಭರದಿಂ (೧೦ಕ. ೬-೫೬) ; ನಿಟ್ಟಯಿಪೊಡೆ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಿವು ಬೆಟ್ಟದುವಂಬುರುಹಮೆನುತುವಿಬುಕೆಯ್ದುವನಿಂ ಮುಟ್ಟವಣಮೆಂಬ ತೆಜದಿಂ ಮೆಟ್ಟದೆ ಸುರಸತಿಯರಾಡಿದರ್ ಸರಸಿಜದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೪೧). **ನಿಟ್ಟೈಸು** : ೩. ವಸಂತನಿದಿರ್ವಂದ ಕೋಕಿಲಂಗಳಂತೆ ಪರಮಾನುರಾಗಂಬಡೆದು ಕೊಟ್ಟೆವೆಂದು ನೆಟ್ಟನೆ ನುಡಿವುದುಂ ನಿಟ್ಟೈಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಿಶ್ಚೈಸಿ] ಕೇಳ್ದುತ್ಸವಂದಾಳ್ದು (ನಂಬಿರ. ೪-೬೫). ೮. (?) : ತುಟ್ಟಯ ದಿನಮಂ ಪಣದಿಂದೊಟ್ಟಜೆಯಿಂದಿಂದು(ದ್ವಿ) ಗುಣಿಸಿ ಕೇಳು ಅಂತದುಮಂ ನಿಟ್ಟೈಸಿ ಮಾಸ ತ್ರಿಗುಣಿಸುವೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ತೆಗೆಯೆ ವೀಸಮುತ್ತದು ಬರ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಉಪಮಾನ ?).

[< ದಿಟ್ಟಿಸು ?]

ನಿಟ್ಟು$_1$ 'ನೀಡು$_1$' ನೋ.

ನಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೀಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಪೇರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದು ; ಅಡಕಿಲು : ಶಿವಪುತ್ರ ಜೋಳದ ಚೀಲಗಳ 'ನಿಟ್ಟ'ನ ಮೇಲೆ ಬೋರಲಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಬರಹಾ. ೧೬) ; ನನ್ನ ಧಣೀ ನನ್ನ ಮನ್ಯಾಗ ಚೀಲದ ನಿಟ್ಟು ಹಚ್ಯಾನ (ಬೆಂದಯು. ೬೧) ; ಜೋಳದ ಚೀಲಗಳ ನಿಟ್ಟು ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೨೩೬). ೨. ದಿಕ್ಕು; ದೆಸೆ ; ಕಡೆ : ಅವ ನಿಟ್ಟನೊಳಂ ಐವತ್ತು ಕೋಟಿ ಯೋಜನಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ಚಕಟ. ೨೯) ; ಚಾಮರಾಜೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮನಿಟ್ಟಿನ ಕೈಸಾಲೆ

ಲಿಂಗಸಾಲಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೨೭-೪ ; 1853); ಭಾರತದ ನಾಲ್ಕು ನಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆ (ಅತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೯೨) ; ನಮ್ಮೂರಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕೂ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾರಿಗಳು ಹೋಗಿವೆ ಇದರಿಂದ . . . ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳು ಬರುವುವು (ಕಪಪು. ೬-೧೩) ; ಈ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೋರೆ ಬೇರೆ ನಿಟ್ಟಿಗೆ ತಿರುಗಿದೆಯೆನ್ನಬೇಕು (ತಿಡುಗು. ೮) ; ಈ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರು ಹುಟ್ಟುತ್ತ ಹೋಗುವರೆಂದೂ, ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಪರಮಸತ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ನಿಲುಕಿಸಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವರೆಂದೂ ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೯೭) ; ಪ್ಲಾಟೊಯಿದ ನಿಟ್ಟುಗಳ ಮೆತ್ತುವುದು ನೆತ್ತರಿನ್ ಡೋರಿಕರ ಕಯಿಪ್ಯಾಟ (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೭೦೩) ; ಹುಟ್ಟು ನಿಟ್ಟು ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹವನನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗಿಸಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬಹುದು (ದೇವೀಚಾ. ೫೪) ; ಹೊಸತೇನು ಇಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಹುದು ಆಗಿಲ್ಲ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟು ತಮ್ಮರಿವೆ ಗುರುವು ತಂತಮಗೆ ಎಂಬೆ, ಪರಮಾತ್ಮ ಎಲ್ಲ ನಿಟ್ಟು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೧೫-೨). ೩. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ : ಇದರಲ್ಲಿ ಅದಾವ ಕಟ್ಟೂ ಇಲ್ಲ, ನಿಟ್ಟೂ ಇಲ್ಲ (ಗೊಜೊಗ್ಥಾ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಗಿಡ ಗುಲ್ಮ ತೆವರು ತಿಟ್ಟು ಎನ್ನದಿದ ಕೊಂಡು ನಿಟ್ಟು (ಗಣೇಶ. ೩೯-೮). ೪. ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಹೀಗೆ ನಿಯಮದ ನಿಟ್ಟು ಕಡಮೆಯಾಗಿ . . . ಈ ಸಮಾಸನಿಯಮದ ಕಡಿವಾಣ ಕಡಿದು ಹೋಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವ ವಿಷಯ (ಸಂಶೋಧ. ೮೨). 'ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟು' ಪರಾ. ೫. ಒಂದೇ ಘಟಕವಾದುದು ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದುದು : ಬಡಗಲ ನಿಟ್ಟು ೧೧೪೧೧ ನೀಳ ಮಾರೂ ೫೦೯ ಕೆನೆಗಳೂ ಈ ಮೇರೆಗೆ ಅಳತೆಮಾಡಿ (ಚಾಮವಂ. ೮೮) ; ಕಛೇರಿಯ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಹೋದೆವು. ಅದು ಒಂದೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನಿಟ್ಟು (ಬೆಂಗಾಳ್ಡ. ೩೧೭). ೬. ಗುತ್ತನಾಗಿರುವುದು ; ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು (?) : ಹರಡೇಕಂಕಣ ಕಮಲಾದೇವೀ ಒಂಕೀ ಬಾಪೂರೀ ನಿಟ್ಟೀನೊಳಗೇ ಕುಪುಸಾವೂ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೫೩).

ನಿಟ್ಟಿನ ಸೂಡು, ನಿಟ್ಟುಸೂಡು = (?) : ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಬಾಗಿಲ ಕೈಸಾಲೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ೯ ಅಂಕಣದ ನಿಟ್ಟಿನ ಸೂಡು ೩ಕ್ಕೆ ೨೭ ಅಂಕಣಗಳ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೦೦) ; ತ್ರಿನಯನೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಮುಂಭಾಗ ಭದ್ರ ಬಾಗಿಲ ಕೈಸಾಲೆಗೆ ಪೂರ್ವ ಅಂಕಣ ನಿಟ್ಟುಸೂಡು ೩ಕ್ಕೆ ೨೭ ಅಂಕಣ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ . . . ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು (ಚಾಮವಂ. ೯೫). ನಿಟ್ಟು ಹಾಕು = ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಸಾಲಾಗಿರಿಸು ; ಪೇರಿಸಿಡು : ಮೆಣಸನ್ನು ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೭).

ನಿಟ್ಟುಡುಗೊಱೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಉಡುಗೊರೆ,-ಬಹುಮಾನ : ನಿಟ್ಟುಡುಗೊಱೆಯಿತ್ತು ನಾಟ್ಯಮಾಲನ ಕೂಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಮುಂದವನ ಕಳುಹಿದ (ಭರಚ. ೩೭-೧೫). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಉಡುಗೊಱೆ]

ನಿಟ್ಟುಪವಾಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪವಾಸ ; ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಉಪವಾಸ : ಗಂಗೋದಕ ಸಹ ನಾನು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ, ನಿಟ್ಟುಪವಾಸ ! ಈಗ ಹತ್ತು ವರುಷಗಳಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೧೪೪). [<ನಿಟ್ಟಿ + ಉಪವಾಸ]

ನಿಟ್ಟುಪಾಸ (ನಾ). ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಉಪವಾಸ : ಅನಿತಱಿ ಕೂಲಿ ಹುಟ್ಟದೆ ನಿಟ್ಟುಪಾಸದೊಳೇಳುದಿನವಿರಲು (ಬಸವು. ೨೭-೧೬). 'ಕಟ್ಟುಪಾಸ' ಪರಾ. [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಉಪಾಸ]

ನಿಟ್ಟುರ, ನಿಟ್ಟೂರ, ನಿಷ್ಟುರ, ನಿಷ್ಟೂರ, ನಿಷ್ಠೂರ (ನಾ). ೧. ಕಠಿನತೆ ; ಕಠೋರತೆ ; ನಿಷ್ಠುರತೆ : "ಹೆಲ್ಲಣೆಯೆಂದಂ ನಿಟ್ಟುರಮೆಂದುಂ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೭-೪೯೯) ; "ಹೆಲ್ಲಣೆ ನಿಟ್ಟುರ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೩) ; ಸುರಿವ ಮದಂ ಮಳೆ . . . ದಂತಂ ನಿಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಠು]ರದಿಂದೆಱಗುವ ಸಿಡಿಲಾಗಿರೆ ಕಾರ್ಗಾಲದವೊಲಿರ್ದುವಲ್ಲಿಯ ಕರಿಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೬) ; ಪುಟ್ಟಿಸಿದನೇಕೆಯೊ ವಿಧಿ ನಿಟ್ಟುರದಿಂ ಲೋಕದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೧) ; ನಿಷ್ಠುರ-ನಿಟ್ಟುರ ; ಪಿಷ್ಟ—ಪಿಟ್ಟು, ಹಿಟ್ಟು. (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಉರವಣಿಸಿ ಬಿಗಿದ ಬಿಲ್ಲಂಬುಗಳ ಪಿಡಿದು ನಿಟ್ಟುರದೀಟಗಳನಾಂತು ಲೌಡಿಗಳನಕ್ಕಱಿಂ ತಿರುಪುತಿಹ ವೀರ ಶಿವದೂತರ್ಕೈತಂದರಾಹಾಹ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಕೂಡೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೩೦) ; ಕಟ್ಟಳದಿಂ ನಿಟ್ಟುರವೊಂದಿ ಪಟ್ಟಣಕೆ ಕೈಯಿಟ್ಟಂ ಕರಂ ಬೆಟ್ಟದಂ (ಚಕವಿ. ೨-೧೦೨). ೨. ಕಠೋರವಾದ ಮಾತು ; ಕ್ರೂರನುಡಿ : ಕಟ್ಟುಱದೊಳ್ ಬೆಟ್ಟತ್ತನೆ ನಿಟ್ಟುರಮಂ ನುಡಿದು (ಚಕವಂ. ೬೭-೨೧). ೩. ನಿರ್ದಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕಠಿಣಮನಸ್ಕ : ನಾಣಿಲಿ ನಿಟ್ಟುರಂ ಸಿತಗನಾಟವಿಟಂ . . . ನಿನಗೆ ಕೂರದರೊಳ್ ಬೆರಸಿರ್ಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೩). ನಿಟ್ಟೂರ : (೩). ನಿಷ್ಟುರ : ೪. ನಿಂದೆ ; ಅಪವಾದ : ಕಷ್ಟ ಪಡಲಾರೆ, ನಾ ಕಾನನದೊಳಿರಲಾರೆ ; ನಿಷ್ಟುರವು ಇದ್ದ ಕಡೆ ನಿಲಲಾರೆನು (ಕಎಪು. ೫೧). ನಿಷ್ಟೂರ : ೧. ಎದುರಾಳಿನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನಾಗಲಿ, ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಲಕ್ಷಿಸದೆ ನಿಷ್ಟೂರವೆಂದು ಹಿಂತೆಗೆಯದೆ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು (ಕಾಂಪೂಜ. ೨೬). ನಿಷ್ಠೂರ : ೨. ಅಂದು ನಿಮ್ಮ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನನು ಆ ಬಗೆ ನಿಷ್ಠೂರಗಳನು ನುಡಿದು . . . ಹೋದೆನಲ್ಲ (ವಚಕಾ. ೨೬). ೪. ನನಗೂ ಈ ನಿಷ್ಠೂರ, ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರು ತಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಗ. ೧೫೩).

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಟ್ಠುರ./ಸಂ. ನಿಷ್ಠುರ]

ನಿಟ್ಟುರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ನುಡಿ : ಮುನಿಯದಿರು ಮಂಗುಳಾಸರಿಂದ ನಿಟ್ಟುರಗೈದು ಮನವ ಕದಡೆನಿಸದಿರು . . . ಇನನೇಳ್ವ ಸಮಯಕೈತಹುದೆ ಎಂದು ಸಖಿಯುಳಂ ಬಿನದದಿಂ ಕಳುಪಿದಳ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೪೦).

[ನಿಟ್ಟುರ + ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ನಿಟ್ಟುರದನಿ (ನಾ). ಕಠೋರವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಶಬ್ದ : ಪಟ್ಟಗೆ ಪಟ್ಟ ಕೋ ಎನುತ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿದ ಗದೆಯ ಗಾಯದಲಿ ಕುಟ್ಟಿದ ನಿಟ್ಟುರದನಿಗೆ ಖಾತಿಯಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುದು ಸುರ ನಿಶಾಚರರು (ಮೋಹತ. ೧೨-೭೩). [ನಿಟ್ಟುರ + ದನಿ$_1$]

ನಿಟ್ಟುರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಣಾವುದಪಂಪ್ರಮಾಣ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಅಱಸಿ ಕಾಣದೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟವನ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡಿಂಗೆ ನಿಟ್ಟುರಿಗೊಂಡು . . . ಕುರುರಾಜದ್ವಾರೋಪಾಂತಮನೆಯ್ದುವಂದಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ).

[Pಇದು 'ನಿಟ್ಟುವರಿಗೊಳ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿಟ್ಟುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಷ್ಠುರ ಮಾಡು ; ನಿಂದಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು : ಯಾತರಿಂದೊಂದು ದಿನದಲ್ಲಾದಲುಭಯರುಂ ಮಾತಿನಿಂ ನಿಟ್ಟುರಿಸಲದ ಮನದೊಳಿಡದೆ ನಿಜಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಕಾಪಿಡಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೩-೩೨).

[ನಿಟ್ಟುರ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಟ್ಟುರುಹು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಡು,—ದಹಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಫಲಪದವ ನೆಲಕೊತ್ತಿ ಮಲ ಮೂರು ನಿಟ್ಟುರುಹಿ ಮೂಲರಿತ ನಿಜದ ನಿರ್ಮಯಲ ಚಿದ್ರೂಪ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೭-೭).

[<ನಿಡಿದು$_2$ + ಉರುಹು(<ಉರಿವು$_1$)]

ನಿಟ್ಟುವಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿರು : ವ್ಯೂಹದೊಳ್ ನಿಟ್ಟುವಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ನಿಟ್ಟೆಪಟ್ಟ] ಮಣಿಮಯಮಂಡನಾಯೋಗದೊಳೊಡಂಬಟ್ಟ ಪಿಡಿಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೪ ಪ). [ನಿಟ್ಟು$_2$ + ಪಡು$_1$]

ನಿಟ್ಟುವರಿ (ಕ್ರಿ). ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡು, —ಧಾವಿಸು : ನಿಟ್ಟುವರಿಯಲು ಕೂಡೆ ರಥ ಸಾಲಿಟ್ಟು ಹರಿದವು ಬಿಡದೆ ಸುಭಟರು ಮುಟ್ಟಿ ಮೂದಲಿಸುತ್ತ ಹೊಯ್ದರು ಹೊಕ್ಕು ಪರಬಲವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೧). [ನಿಟ್ಟು$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ನಿಟ್ಟುವೊಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿ ಪೇರಿಸು, —ಅಡಕುಹಾಕು : ಖಾದರ್‌ಖಾನನು . . . ದಂಡಿನ ಸುತ್ತಾ ರಸ್ತು ತುಂಬಿದಂಥ ಗೋಣಿಗಳನ್ನು ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ನಿಟ್ಟುವೊಟ್ಟಿ, ಅದರ ಆಶ್ರಯದೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕೊಂಡು, ಸಾಯಂಕಾಲದ ಪರಿಯಂತರ ಜಗಳಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೦). [ನಿಟ್ಟು$_2$ + ಒಟ್ಟು$_1$]

ನಿಟ್ಟುಸಿರ್, ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ನಿಟ್ಟುಸುರ್, ನಿಟ್ಟುಸುರು (ನಾ). (ದುಃಖ, ನಿರಾಸೆಗಳಿಂದ) ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಉಸಿರು ; ನಿಡಿದಾದ ನಿಶ್ವಾಸ : ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಂ ಕೊಲ್ವಹಿಯುಮಳುರ್ವ ದಿಟ್ಟಿಯ ನೋಟಂ . . . ಪೆಸಗೊರ್ಳೆ ಕೊಲಲಾರ್ಪ ಖಳನೊಳೆಪೆವೆಂದಪುವೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೩) ; ನಿಡಿದು ಉಸಿರ್, ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಪದಪದಂಗಳ ಕೂಡಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ಗಳಕ್ಕುಕ್ಕೆ ಮನ್ಮಥನ ಸಾಣೆ ವಿಡಿಪಲಗಿನಂತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮರೆದೊರಗಿದ ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆಯುರೋ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೧೯) ; ತಡೆಯದಿಹ ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ ಗುರುಗುರಿಸುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೬೨-೩೮೯). **ನಿಟ್ಟುಸಿರು** : ಬಾಗಿಹುದು ಬಲುಬಿಲ್ಲು ಕಿವಿವರೆಗಾಗಿ ರಿಪುಬಲ ನಿಮಿಷನಿಮಿಷಕೆ ನೀಗಿಹುದು ನಿಟ್ಟುಸಿರನೆಲೆಭೂಪಾಲ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೪); ತಡೆದುದಾ ಬಹಳಾಗ್ನಿ ಕಣದುಗ್ಗಡದ ಧೂಮಾಳಲಿತಶಿಖಿಯನು ಕಡುಹಿನನಿಲಕುಮಾರಕನ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನಾಟೋಪ (ತೊರರಾ. ೬-೧೬-೧೯); ಮಗುವು ನಿರಾಧಾರಾ ಪೆಸರು ವಸುಂಧರಾ ಇಟ್ಟಾರಯಾರು ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ಲೆಕ್ಕಾ ? ಉಸುರಿನ ಲೆಕ್ಕಾ ? (ನಾದಲೀ. ೩೪-೬) ; ಅವಳು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು ಇಳಿದನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಳು (ಬಾಣಅ. ೨೪೮). **ನಿಟ್ಟುಸುರ್** : 'ನಿಟ್ಟುಸುರ್ವಿಡು' ಪರಾ. **ನಿಟ್ಟುಸುರು** : ವಿರಾಜಿತಸು ಕಂಠವನು ನಾಸಿಕಕೇಱದುದು ನಿಟ್ಟುಸುರು ನಿಮಿಷಕೆ ಬೀಱದುದು ಕುರುರಾಯದಳ ಶಲ್ಯಾವಸಾನದಲಿ (ಕುಸ್ಯಾಶ. ೩-೬೮); ಘರ್ಜಿಸುವ ಸಿಂಹವ್ರೋ ಹೆರೆಗಳೆದ ನಿಟ್ಟುಸುರಿನುರಗನೊ ಮೇಣೆನಲು ಸೌಮಿತ್ರಿ ಹಲುಮೊರೆದ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೬) ; ರಾಯರು ನಿಟ್ಟುಸುರನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ . . . ಹೇಳಿದರು (ರಾಯಅ. ೮೩); ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಬಾರದ ಇಷ್ಟೊಂದು ಜನವೆಲ್ಲ ನಿಟ್ಟುಸುರ ನೀಡುತ ಬರುವರು ತಾಯಿತಂದೆ ಸುಟ್ಟ ಹೊಟ್ಟೆಯ ತಣಿಸಲು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೬೯). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಉಸಿರ್$_2$]

ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ (ನಾ). ನಿಡುಸುಯ್ಯುವವಳು: ನಡುಗುತವಳಪ್ಪಿದಳ್ ನಲ್ಲನಂ ಗಾಳಿಯಿಂ ಬಡಿಗೊಂಡ ಬಳ್ಳಿ ಸಾಲಮನಪ್ಪುವಂತೆವೊಲ್ ಪೊಡರದದಿರೊಸಗರ್ಣೆ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ ನೋಡಿದಳ್ (ಸೌನಂದ. ೪-೧೯). [ನಿಟ್ಟುಸಿರು(<ನಿಟ್ಟುಸಿರ್) + -ಇ$_2$]

ನಿಟ್ಟುಸಿರು 'ನಿಟ್ಟುಸಿರ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟುಸಿರುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು ; ನಿಡುಸುಯ್ಯು : ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಒಂದು ನಿಟ್ಟುಸಿರುಗರೆದು, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಅವನು ಚೇತನಾವಿಹೀನವಾದ ಕಲ್ಲ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟನು (ಅಂಬಿಕ. ೨೦) ; "ಅದಂತು ಭಯಂಕರವಾಗಿದೆ" ಎಂದವಳು ನಿಟ್ಟುಸಿರುಗರೆದಳು (ಪುನರು. ೨೦೯). [ನಿಟ್ಟುಸಿರು(<ನಿಟ್ಟುಸಿರ್) + ಕರೆ$_2$(<ಕಱೆ$_1$)]

ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ವಿಡು, ನಿಟ್ಟುಸುರ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ). = ನಿಟ್ಟುಸಿರುಗರೆ : ಬಡಬಾನಲಂ ತನ್ನೊಳು ದಿನದಿನದೊಳವಗಡಿಸುತಿರ್ಪುದಂ ಬಹಳ ಜಡತನಂ ತನಗೆ ಬಂದುದಂ . . . ನೆನೆನೆನೆದು ನಿಟ್ಟುಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ರ್ವಿಟ್ಟು ಸುಯ್ವುತುದಧಿ ತೆರೆಪೆರ್ಚುಗೆಯೊಳಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨). **ನಿಟ್ಟುಸುರ್ವಿಡು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ + ಬಿಡು$_1$]

ನಿಟ್ಟುಸುರ್ 'ನಿಟ್ಟುಸಿರ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟುಸುರು 'ನಿಟ್ಟುಸಿರ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟುಸುರ್ವಿಡು 'ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ವಿಡು' ನೋ.

ನಿಟ್ಠೂರ 'ನಿಟ್ಠುರ' ನೋ.

ನಿಟ್ಠೂರಿ (ನಾ). ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಕ್ರೂರಿ : (ಕ). [ನಿಟ್ಠೂರ(<ನಿಟ್ಠುರ) + -ಇ$_3$]

ನಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ : "ನಿಟ್ಟೆಯೆಂದು ನಿಷ್ಠೆ" (ಕಶಸಾ. ೬೯-೫೬೨) ; "ನಿಟ್ಟೆಯೆನೆ ನಿಷ್ಠೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೮) ; ಜಸಮಂ ಧರ್ಮಮುಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವೊಡೆ ಚದುರದುವೆ ನಿಟ್ಟೆ ನಿಮಗಕ್ಕಟ ಮಾನಸವಾಟಿ್ಗೆ ಮಱುಗಿ ಸೋಲ್ತಪಿರೆಸಗುವುದರ್ತಿಯೊಳ್ ಜಸಮುಮಂ ಧರ್ಮಮುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೮) ; ದೇವಿಯರಿನ್ನೆಗಂ ನೆಗಟ್ದ ನಿತ್ಯನಿಯಮದ ನಿಟ್ಟೆ ದೇವಪೂಜಾವಿಧಿ . . . ಫಳದಾಯಕಮಾದುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೬) ; ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಟತ್ವಂ—ನಿಷ್ಠಾ-ನಿಟ್ಟೆ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ); ಹುಟ್ಟಿದಳು ಹರಿಪಾದಸೇವೆಯ ನಿಟ್ಟೆಯಲಿ (ಸಂಭಪ. ೬-೪೯); ನಡೆಸುವರಖಿಳವೇದಸ್ಮೃತ್ಯಪಾರಾಯಣವ ಶಾಸ್ತ್ರವನತ್ಯಧಿಕನಿಟ್ಟೆಯಲಿ (ಕೌಶರಾ. ೩೯-೬). ೨. ಶ್ರದ್ಧೆ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಜಿನನಂ ನಿಟ್ಟೆಯಿನೋಲಗಿಪುದು (ಸಮಪ. ೮-೨೨೧) ; ನಾಲ್ಕುಂ ನಿಯಮವಿಧಾನದ ಬಱಸಂದು ನಿಟ್ಟೆಯಿಂ ಚರಿಯಿಸಿ(ಮಲ್ಲಿಪು.೪-೪೬); ಪೆಱರಿಂದಪ್ಪ ಕಾರ್ಯಂ ನಿಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ಸೀತಿವಾ. ೨೫-೧೦) ; ನಿಟ್ಟೆಯ . . . ಕಟ್ಟಾಳುಗಳೆಲ್ಲರ್ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಕುಮುರಾ. ೮-೩೧) ; ರಥದುರವಣೆಯಿಂ ರಿಪುಸಾರಥಿಯಂ . . . ಪತ್ತಿಸಿದಪೆವವಿತಥಮೆನ್ನದೆ ನೋಟ್ಟುದೆಮ್ಮ ಕಾಳೆಗದನುವಂ ಎಂದು ರಥಿಕರ್ ನುಡಿದು ನಿಟ್ಟೆಯಿಂ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಪಶಕು. ೬-೫೩ ಪ). ೩. ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ; ಕರ್ತವ್ಯ : ಬಿಮ್ಮನೆಯೆ ನಿಂದು ತುಸುವೊಳ್ತು, ಮುಂಬಟ್ಟೆಯಂ ತನಗೆ ನಿಟ್ಟೆಯಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ನರಲೋಕನಿಷ್ಠ ಕರ್ತವ್ಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೮-೩೧೫). ೪. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಇರುವಂಥದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ತೃಣಶಿಖರಾಧ್ಯುಷಿತಾಂಭಃಕಣಸಂಚಳಮುಮರಚಾಪಚಪಳಂ ವಿದ್ಯುತ್‌ಕ್ಷಣಿಕಂ ನಿಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ]ಯೆ ತನುಭೃದ್ಗಣ ಯೌವನರೂಪವಿಭವ ಭೋಗಾಭೋಗಂ (ಆದಿಪು. ೪-೬೫) ; ಸೊಗಯಿಪ ಜವ್ವನಂ ನೆರೆದ ರೂಪು . . . ಇವು ನಿಟ್ಟೆಯೆಂಬ ದಂದುಗಮೆದೆಯರ್ಚೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೬) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಬಂದಪನೆನ್ನಯ ನಿಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ]ಯ ನಿಧಿ ಚಂದ್ರನೆಂದು ರಾತ್ರೀವಧು ತಾಂ ಕಟ್ಟಿದ ಬಹುರತ್ನದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆನಿಸಿದುದಂಬರಂ ಸುತಾರಾಗಣದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೯೨) ; ಜರೆ ರುಜೆ ಕಂಟಕಂ ತುಡುಕಲಣ್ಮದ ದಿವ್ಯಶರೀರಮಂ ನರಂ ಕರಗಿ ಕಟಿಲ್ಚಿಪಂ ದಿವದಿನೆಂದೊಡೆ ಮರ್ತ್ಯರ ಬಾಟೆ್ಕ ನಿಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ]ಯೇ (ಅನಂಪು. ೩-೬೨) ; ಸಂಸಾರಿಗೆ ನಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲದು ಸುಖಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೨) ; ನಿನ್ನ ಜವ್ವನಂ ನಿಟ್ಟೆಯೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೦೩). ೫. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ : ಒಟ್ಟಿದ ಕಿಚ್ಚು ಚಕ್ರಾಕೃತಿಮಧ್ಯದಿ ನೆಟ್ಟಂತೆ ಏಕಪಾದದಲಿ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಂದುಗ್ರತಪಸಿಗಳಿರ್ದರು ನಿಟ್ಟೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ್ಟನ] ವರವ ಬೇಡುತಲಿ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೪೫). ೬. (?) : ಕಟ್ಟೆಯೋ ಹರಿಸೇನೆ

ನಡೆವಾ ಬಟ್ಟೆಯೋ . . . ಕುಲಗಿರಿಯ ವಂಶದ ಕಟ್ಟೆದೆಯ ಪಕ್ಷವನು ಹೋಲಿತು ಸೇತು ಖಳಕೇತು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೬-೨೭).

ನಿಟ್ಟೆಗೆ ವರ್ = ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡು ; ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದು : ನಿಟ್ಟೆಗೆ ವಂದು ಕೋಮಲಗುಣಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ಪೂವಿನಂತಿರಾಯ್ದಿಟ್ಟ ಪದಂ ಬೆಡಂಗೆನಿಸೆ ಬಣ್ಣಸರಂ ಪೊಸತಾಗೆ ನುಣ್ಪೊಡಂಬಟ್ಟಿರೆ ಬಂದಪೊಂದೆ ಚತುರಾಳಿ ಕರಂ ಬಸದಾಗೆ ಬಾಸಿಗಂಗಟ್ಟುವನಂತು ಕಟ್ಟುವುದು ಕಬ್ಬಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೬೨). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಠಾ]

ನಿಟ್ಟೆ ಕಾಱ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಡಾಳ ಹಾಕುವ ಚಾಮರದ ಪೊಡೆವ ದೌಡೆಯ ಜೀಗಟೆಯ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಹರಿದಾಡುವ ನಿಟ್ಟ[ಟ್ಟೆ]ಕಾಱರ ಮುಖದೊಳಮರ್ಚೆ ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ಲೋಹದರ್ಪಣದ ಕಾಲ್ಗಳೊಗೆದಪರಿಮಿತ ರೂಪಂದಳೆದು (ಹವಿಮ್ಮರ. ೩-೩೩ ವ).

[ನಿಟ್ಟೆ + -ಕಾಱ]

ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್, ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳು ; ದೃಢವಾಗು: 'ನಿಟ್ಟೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಆಸಕ್ತನಾಗು : ಲೋಗರು ಮಾಡಿದ ಪಲತೆಱದಾಗಮಮುಮಂ ಕೇಳ್ದು ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್ಳದವಂ ಕೇಳ್ವಾಗಳೆ ಸನ್ಮತಿಯಕ್ಕುಂ (ಸಮಪ. ೩-೫೩). **ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್ಳು :** ೩. (?) : ನಟ್ಟಡವಿಯಲಿ ನೀನು ವೈರಿಭರಿಟ್ಟ ಕೇಳ್ ನಿಷ್ಕರುಣದಿಂ ನೆಱೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು ನಿನ್ನ ಪದವೆಂತಿರ್ದುವಕಟೆನ್ನ ನಿಟ್ಟೆಗೊಂಡಗಲಿಸಿತು ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ ನೀ ಮೈದೋಱು ಕರುಣಾದೃಷ್ಟಿಯಲಿ ನೋಡು (ಜೀವಂಚ. ೫-೨೦). [ನಿಟ್ಟೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಟ್ಟೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು ; ಸ್ಥಾಪಿಸು : ಇಟ್ಟ ಮಕುಟದ ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಸಿಗದ ದೆಸೆಗಧಿಷ್ಠಾನಮುಂ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಭಾಳಪಟ್ಟದೊಳ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮಂ ನಿಟ್ಟೆಗೊಳಿಸಿದಿಂ ಬೞಿಕ್ಕೆ (ಅನಂಪು. ೬-೫೮ ವ). ೨. ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜೈನಯತೀಂದ್ರರಂತು ನಿಟ್ಟೆಗೊಳಿಸಲ್ಕೆಂತುಂ ಪೆಱರ್ ಬಲ್ಲರೆ (ಸಮಪ. ೪-೪೫). [ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್ಳು 'ನಿಟ್ಟೆಗೊಳ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆದುರು (ನಾ). = ನಿಟ್ಟೆದಿರ್: ಜೀವವನ್ನು ನಮ್ಮ ಭಾವದ ನಿಟ್ಟೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಬೊಂಬೆ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದೊಂದು ಕಾರ್ಯ (ವಿಚಾಮು. ೫೭).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎದುರು(<ಎದಿರ್)]

ನಿಟ್ಟೆಪಡು 'ನಿಟ್ಟೆವಡು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ 'ನಿಟ್ಟಯ್ದೆ' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಯ್ದೆತನ 'ನಿಟ್ಟಯ್ದೆತನ' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆರ್ದೆ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ : ಬಿಣ್ಪುಱೆ, ನಿಟ್ಟೆರ್ದೆ, ನಿಟ್ಟೆರ್ಕೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೭ ಉದಾ). [ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎರ್ದೆ]

ನಿಟ್ಟೆಲು 'ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಲುವು 'ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಲೆಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನಿಟ್ಟೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಬೆಟ್ಟೆಲೆಹೊನ್ನೆ . . . ತೈಲವನಟ್ಟು ನಿರೂಹಣಂಗೆಯ್ಕೆ ಅಜೀರ್ಣಮುಂತಾದ ಸಕಲಜ್ವರಂಗಳುಂ ನಾಶಮಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೨೯).

[ನಿಟ್ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎಲೆಹೊನ್ನೆ]

ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು, ನಿಟ್ಟೆಲು, ನಿಟ್ಟೆಲುವು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮೂಳೆ ; ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ : ಮುಱಿದ × × ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೧೬-೧೫; ಸು.930); ಪಗೆವರ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವಂ ಮುಱಿವೊಡೆನಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೭) ; ಕಿಟಿಪ್ಪೊಡೆ ಮೇಗಾಲ್‌ವೆರಲುಂಗುಟಂ ಬರಿನೊಸಲ್ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು ಗೋನಾಳಿ ಬೆನ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭) ; ಧೂರ್ತಜನಹೃತ್ಸೆಲ್ಲಂ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವುಳ್ಳ ಬಿರುದ ಪೆಣ್ಡತಿಗಣ್ಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೩೦-೧೫ ; 1031) ; ನಿಟ್ಟೆಲ್ವುಗಳ್ ತೋಱುವಿನಂ ಕಾಯ್ದುಕ್ಕುಱಿಂದಿರ್ಕುಱಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫) ; ನಿಱುಲು ನಿಟಲೆನೆ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವಂ [ಮೆಟ್ಟುತ] ಮುಱಿವುತಿರೆ (ಕುಮುರಾ. ೮-೪೮). **ನಿಟ್ಟೆಲು :** ದುಷ್ಟಚತುಷ್ಟಯರಲಟಿಹೊಟಿ ನಿಟ್ಟೆಲು ಗೋನಾಳಿಯಂ ಮುಱಿದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೮-೩೩ ; ಸು. 1245) ; ಕರುಳುಗಿಯೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಯೆ ನಿಟ್ಟೆಲು ಮುಱಿಯೆ ಮೂಳೆಗಳುದಿರೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೮) ; ಕೊಂಡು ಗದೆಯ ನಿಕುಂಭನಿನಕುಲನ ಮನ್ನಣೆಯ ಮನಮುಚ್ಚುಗಾಜನ ಬೆನ್ನನಪ್ಪಳಿಸಿದನು ನಿಟ್ಟೆಲು ಭಿನ್ನವಾಗದೆ ಮಾಣದಿರದೆಂದಮರಗಣ ನುಡಿಯೆ (ತೊರಾ. ೬-೩೯-೮) ; ನಿಟ್ಟೆಲುಗಳನು ನಿಱು ನಿಟಲೆಂಬಂತೆ ಕಿತ್ತು ಮಸ್ತಕವನು ತಿಱುಕಲ್ಲನಾಡಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೭) ; ನಿಟ್ಟೆಲು ಮುರಿಮುರಿದೊಟ್ಟದರೂ (ದೇವೀಮ. ೧-೨೪). **ನಿಟ್ಟೆಲುವು :** ಸ್ವಸ್ಥಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನಿಟ್ಟೆಲುವ ಮುಱಿದು . . . ಅಮೃತವನುಂಡಿಹೆನೆಂಬವರ ಕೇಡಿಂಗೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೯೯೯-೨೨೦) ; ನಿನ್ನ ನಿಟ್ಟೆಲುವ ಮುಱುವೆನೆಂದುರವಣಿಸಿ ಜಱೆಯುತ್ತ . . . ಸುತನ ಹಿಂಗಾಲ್ವಿಡಿದು ಸೆಳೆದು ಬಿಸುಟಂ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೬) ; ಮುರಹರನ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಟ್ಟೆಲುವೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಉರಗರಾಜನೆ ನೇಣು ನರಕೇಸರಿಯ ನಖವೇ ಕೊಂಕಿ . . . ಹಿರಿಯ ಗಾಳವನಿಕ್ಕುವಾ ಬಲೆಗಾಱನುಂ ತಾನೆ (ಬಸಪು. ೨೧-೨೮) ; ಕೌರವ ನಾಯಿಗಳ ನಿಟ್ಟೆಲುವ ಮುಱಿದು ನವಾಯಿಯಲಿ ಘಟ್ಟಿಸದೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ತನ್ನ ತೋಳುಗಳ ವಾಯುಸಖನಲಿ ಸುಡುವೆನು . . . ಎಂದೊಡನೊಡನೆ ಮಿಡುಕಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೯೧) ; ಕಟವಾಯ್ಗೆ ಕೈಯನಿಟ್ಟರದೆರಳ್ ಸೀಳಾಗಿ ನಿಟನೆರಿಲ್ ನಿಟಿಲೆನಲ್ ನಿಟ್ಟೆಲುವನುಱೆ ಮುಱಿದು (ಚೆಬಪು. ೨೧-೬).

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎಲ್ವು]

ನಿಟ್ಟೆವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸು. ೨. ಶ್ರದ್ಧೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು : ಮತ್ತಮೊಳಗಣಾಱುಂ ತಪದೊಳಗಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿನಯ ವೈಯಾಪೃತ್ಯ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟೆವಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೮ ವ) ; ಎರಡುಂ ತೆಱದ ಧರ್ಮಮಂ ಮನದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ಪಾಯ್ದು ಪತ್ತಿದಂಕಮನೊತ್ತಿ ಪಿಡಿದು ಗೆಲ್ವ ಗಾಯಮಱುವಂಕದಂತೆ ಬೋಧೆಯಂ ನಿಟ್ಟೆವಡಿಸಿ (ಬಂಹಂ. ೧೦-೩೧ ವ).

[ನಿಟ್ಟೆವಡು + -ಇಸು$_3$]

ನಿಟ್ಟೆವಡು, ನಿಟ್ಟೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತಾಳು : ನಿನ್ನತುಳನಾಮಜಪಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟೆವಟ್ಟನತಿಶಯೂಂಗಿ ಸಾಧಿಸಿದಪಳ್ ನಿಜದೇಹವಿದಾಹಮುಕ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೩) ; ಅಯ್ದುಂ ಸಮಿತಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ಆಱುಂ ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳ್ ನಿಟ್ಟೆವಟ್ಟು (ಅನಂಪು. ೧೨-೩೨). **ನಿಟ್ಟೆಪಡು :** ೨. ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕರೆದೊಡೆ ಜೂದಿಂಗಂ ಧುರಭರ[ಕಾಱೇಟ]ಕ್ಕೆ ಭೂಭುಜಂಗಾಗದು ಮೆಯ್ಗರೆದಿರಲೆಂಬ ಪುರಾತನಗುರುವಚನಂ ತನಗೆ ನಿಟ್ಟೆಪಟ್ಟುದಱಿಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೧). [ನಿಟ್ಟೆ + ಪಡು$_1$]

ನಿಟ್ಟೆಸರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚುಹೊತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿಯಲು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರಿಡು : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಯ ಕಪ್ಪುರಶಾಲಿಯ ತಂಡುಲಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟೆಸರಿಟ್ಟು ಬಾಗಿ ಮೃದುವಾದ . . . ಅನ್ನಮನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತನನ್ನಮುಂ ಮುಟ್ಟುವನಲ್ಲಂ . . . ಸುಕುಮಾರವಲ್ಲಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೮). [<ನಿಡಿದು$_2$ + ಎಸರಿಡು]

ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ 'ನಿಟ್ಟೆಸಱು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಸಳು 'ನಿಟ್ಟೆಸಟ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಣ್ 'ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್, ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಣ್, ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ರೇಕು ಅಥವಾ ಪಕಳೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಗಳ ನಿಱುಗುರುಳಬಲೆಯ . . . ಎವೆಯಲುಗದೆ ನೀಡುಂ ನಿಟ್ಟಿಪ ನೀಟಿನ ಬಗೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೧೦). **ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಣ್ :** ಎಳನಗೆಯ ಸಿರಿಮೊಗದ ಚೆಲುವಿನ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಂಗಳ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೩-೭೬); ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಂಗಳ . . . ಪಡೆದ ನಿಜರೂಪನಂ ಕಂಡನವನೀಪಾಲನು (ಜೈಮಿಭಾ.೨-೪೮). **ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣು :** ಬಾಲೆಯ ಕೊರಲು ಹೊನ್ನೊರಲು . . . ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣಾಲೆಯ ಮನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೫೦); ಅಂದವಡೆದಿರ್ದ ನಾಸಿಕದ ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿಗಳ ತುಱುಗೆವೆಗಳ . . . ಮದನನಂ ಕಾಣದೆಂತಿರ್ಪೆನೋ (ಚೆಬಪು. ೩೫-೨೭).

[ನಿಟ್ಟೆಸಳ್(<ನಿಟ್ಟೆಸಟ್)+ಕಣ್]

ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣು 'ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೆಸಟ್, ನಿಟ್ಟೆಸಳ್, ನಿಟ್ಟೆಸಳು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ದಳ; ನೀಳವಾದ ಎಸಳು,—ರೇಕು,—ಪಕಳೆ : ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮಲರ್ಗಳೊ ಳೊತ್ತಲುತ್ಪಳದ ನಿಟ್ಟೆಸಟಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೧೩೧); ನೀರೇಜದ ನಿಟ್ಟೆಸಟಿ ಹಸೆಗಳಿಂದೆಸೆಯೆ ವಿರಚಿಸಿದ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೭ ಪ); ಪೂತೆಸೆವ ಜಾದಿಯಲರ್ವಂಡನುಜಿಯುಂಡು ತಣಿದು ಕೇತಕಿಯ ನಿಟ್ಟೆಸಟಿ ಬಂಬಲ್ಗಳೊಳ್ಮಣಿದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೨೨); ಮಿನುಗುವ ನಿಟ್ಟೆಸಟಿಳ್ ನೀರ್ವನಿಗಳನೊಳಕೊಂಡು ತೋರ್ಪ ಕೆಂದಾವರೆಯಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೭೪); ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ . . . ನಿಟ್ಟೆಯೆದ್ದ, ನಿಟ್ಟೆಸಟ್ (ಶಮದ. ೧೮೦ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ :** 'ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್' ಪರಾ. **ನಿಟ್ಟೆಸಳು :** 'ನಿಟ್ಟೆಸಳುಗಣ್' ಪರಾ.

[ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಎಸಟ್]

ನಿಟ್ಟೆಸಟ್ಗವಳಿಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಓಲೆಯ ಗರಿಗಳ ಕಟ್ಟು : ಓದುವುದಲರಾದ ಕೇದಗೆಯ ಕುತ್ತೆಸಟಿಯೋಲೆಯನೆತ್ತಿ ನಿಟ್ಟೆಸಟ್ಗವಳಿಗೆಯಾಗೆ ಭೃಂಗವಿಟರಾಜಿ ಮನೋಜನ ವೀರವೃತ್ತಿಯಂ (ಅನಂಪು. ೧-೯೧).

[ನಿಟ್ಟೆಸಟ್+ಕವಳಿಗೆ$_1$]

ನಿಟ್ಟೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಪೇರಿಸು; ನಿಟ್ಟು ಹಾಕು : ಆ ಎರಡು ನಿಟ್ಟೇರಿಸಿದ ಚೀಲಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ (ಗಂಗಾಗಾ.೮೨).

[ನಿಟ್ಟು$_2$+ಏರಿಸು(<ಏಱಿಸು)]

ನಿಟ್ಟೈದೆ 'ನಿಟ್ಟೆಯೆದ್ದ' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೈಸು 'ನಿಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೊಡಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲು (ನಾ). ೧. ನೀಳವಾದ ಒಡಲು,—ಶರೀರ; ದೀರ್ಘದೇಹ : ವೀರ ಜಿನಕುಮಾರನಂ ದೂರದೊಳೆ ಭೋಂಕೆನೆ ಕಂಡು . . . ಪೊಣ್ಮುವ ಪೂತ್ಕೃತ್ಯಯಾರಭಸಮಾದಂ ಭೀತಿಯಂ ಮಾಡೆ ನಿಟ್ಟೊಡಲಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನಾಗರಾಜನಿಳೆಯಿಂದೆಟ್ಟಂದದಿಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೪-೬೮); ಐವೂರ ನಿಗಳದೊಂದು ಬಣ್ಣಗುದುರೆ! . . . ನಿವಿರ್ದ ಕೊಡಂಕೆ, ಡಗೆವೊಯ್ವಳ್ಳೆ, ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ.೮೪-೨೩). **ನಿಟ್ಟೊಡಲು:** ೧. ಸರಿಸದಲಿ ನಿಂದರೆ ನಾದುವೆನು ನಿಟ್ಟೊಡಲ ರಕುತದಲಱಳ ದಿಗುತಟವ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೭-೩೦); ಬಿಟ್ಟ ಮಂಡೆಯ ಕೆಂಚುಗೂದಲ ನಿಟ್ಟೊಡಲ . . . ಕಡುಮರುಳು ವೇಷವ ತೊಟ್ಟು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩೩). ೨. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರ : ಕೆಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ನಿಟ್ಟೊಡಲ ದಂತಿ ಕೊಟ್ಟೊಟ್ಟೈಸಲಾರ್ಗಮರಿದೆನಿಪುದು (ಸಾನಂಚ. ೧-೪೧). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಒಡಲ್]

ನಿಟ್ಟೊಡಲ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು; ಎತ್ತರದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಪದಿಂದಂ ಬಡಪಟ್ಟ ನಿಟ್ಟೊಡಲನಂ ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರನಂ ತತ್ಪುರೋರು ಪದಪ್ರಾಪ್ತನನೆಟ್ಟಿ ಪಾಯ್ದು ಪಸು ಕೂರ್ಗೋಡಿಂದೆ ಕೋದೆತ್ತಿ . . . ಈಡಾಡಿದತ್ತು (ಪರ್ಧಪು. ೩-೬). [ನಿಟ್ಟೊಡಲ್+-ಅ$_7$]

ನಿಟ್ಟೊಡಲು 'ನಿಟ್ಟೊಡಲ್' ನೋ.

ನಿಟ್ಟೊರಸು (ಕ್ರಿ).ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮದ ಕಾಲ ಕಟ್ಟುವೆ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರ ನಿಟ್ಟೊರಸುವೆ (ಸರ್ವ. ೧೮೭-೮೭೦); ಆ ರವಿಯ ತೇಜಮಂ ಕೊರಗಿಸನೆ ಮೇಘಮಾ ಮೇಘಮಂ ವಾಯು ನಿಟ್ಟೊರಸನೆ (ಲಕಚಿಂ. ೩೯-೮೦); ಧರಧುರದ ದುರ್ವ್ಯಸನಿಗಳ ನಿಟ್ಟೊರಸಿ ತೆಗೆ ನಿನ್ನವರನೆನುತುಬ್ಬರದ ಮಾಣಿಸಿ ಹೂಣಿಗರ ಹೊಯ್ಸಿದನು ಕಲಿ ಭೀಷ್ಮ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೦-೨೭);ಗಜರಾಜಿಯಂ ದಿಂಡುರುಳ್ಚಿಸಿ ತೇರ್ಗಳಂ ಛತ್ರಚಮರಾಳಿಗಳ್ವೆರಸಿ ನಿಟ್ಟೊರಸಿ . . . ಸವಱದುದು ಸುಭಟರಂ ಮತ್ತಗಜವೇನೆಂಬೆನು (ಚೆಬಪು. ೨೮-೨೪); ತುದಿವಾಲದಲಿ ಫಣಿಗಳ್ಳ ನಿಟ್ಟೊರಸುತ ಲಲಾಟಗಳಿಗೊರಸುವನು ಗೋಮಯವ (ಉತ್ತಕ. ೩೨-೩೭); ಚಾಪಾಯುಧನು . . . ಕರಿಘಟೆ ತುರಂಗಮಂ ಬರಿಗೈವುತ ನಿಟ್ಟೊರಸಿ ತೇರ್ಗಳಂ ಪುಡಿಮಾಡಿ . . . ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ನಿಲ್ಲುನಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ ಬಿಲ್ದುಡುಕು ಸಾಕೋಡಬೇಡೆಂದನು (ತುರಂಗ. ೪೯-೧೦). [<ನಿಡಿದು$_2$+ಒರಸು$_1$]

ನಿಟ್ಟೋಟ (ನಾ). (ದಾಪುಗಾಲಿನ) ರಭಸವಾದ ಓಟ; ಅತಿವೇಗದ ಓಟ : ಎಡನಂ ಬಲನಂ ದಿಟ್ಟಿಸುತೆ ನಿಂದು ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಟ್ಟೋಟದೊಳೋಡಿತೆಸೆವ ಮುಸಕದ ಶಶಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೭); ಬದುಕಿದೆನೆಂದು ನಿಟ್ಟೋಟದಲಿ ಹಾಯ್ದನು ಬಿಟ್ಟ ಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುಮಾವಿ. ೬-೧೨); ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆಯಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಬಲ್ಗಂಬಮಂ ಮುಱಿದು ನಿಗಳಮಂ ಪಱಿದು ನಿಟ್ಟೋಟದಿಂ ಬೀದಿವರಿದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ); ಹಸು ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದರಿ . . . ಗುರುಗಳನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ನಿಟ್ಟೋಟವಾಗಿ ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಬಳಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಂತುಕೊಂಡಿತು (ನಗೆಗ. ೨೫); ನೆಟ್ಟಾನೆ ಕಲ್ಲು ನಿಟ್ಟೋಟ ಓಡೀತೆ? (ಗಾದೆ). [ನಿಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಓಟ]

ನಿಡವು (ನಾ). (?) : ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠೆಯುಂ ಶತಭಿಷಂ ನೆಗಟ್ದಶ್ವಿನಿ (ಪುನರ್ವಸು)ವೈದು ಮುಘ್ಯಮಂ ಭರಣಿ ಕೃತ್ತಿಗೆ ಚಿತ್ತೆ ವಿಶಾಖೆ ಮೂಱು ವಿವರಣಮಪ್ಪ ಪೂರ್ವೆವೆರಸಾದ್ರ್ರಮಹಾವಹನಾರ್ಕ್ಷಮೆಂಬ ಪತ್ತು ನಿಡವಿಂ ಕನಿಷ್ಠಮಿವ ಬಿತ್ತಿಪುದು (ಜಿನ್ನಪು. ೯-೨೩). [?]

ನಿಡಿ$_1$ 'ನಿಟ್' ನೋ.

ನಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಕಟುವಾದ ವಾಸನೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆ; ಘಾಟು : (ಕ). [←ತಮಿ. ನೆಟ]

ನಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಬಸಿದ ನೀರಾದ ಗಂಜಿ; ಅನ್ನದ ನೀರುನೀರಾದ ಗಂಜಿ : ಓಗರದ ಮೇಲಣ ನಿಡಿ=ಮಾಸರೆ, ಆಚಾಮ, ನಿಃಸ್ರಾವ, ಓಗರದ ಗಂಜಿ ಎಂದೂ ಎಂಬರು (ನಾಚಿರಾ. ಕ); ಪಿಚ್ಚೆ-ಕೂಟ ಮೇಲಣ ನಿಡಿ (ನಾಚಿರಾ. ಕ). ೨. ಮದ್ಯ ಅಥವಾ ಹೆಂಡದ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿ : ಕಾರೋತ್ತರ, ಸುರಾಮಂಡ-ಮದ್ಯದ ಮೇಲಣ ನಿಡಿ (ನಾಚಿರಾ. ಕ); ಸುರಮಂಡೇನ=ಕೀಳುಜಾತಿಯಾದರೆ ಹೆಂಡದ ಮೇಲಣ ನಿಡಿಯಿಂದ . . . ಪಾಯಯೇತ್=ಕುಡಿಸಬೇಕು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೧-೮೭ ಪ). ೩. ಮೊಸರ ಮೇಲಿನ ಒಡಕು ಒಡಕಾದ ನೀರಿನಂತಹ ಭಾಗ,—ತಿಳಿ : ಮಸ್ತು-ಮೊಸರ ಮೇಲಣ ನಿಡಿ (ನಾಚಿರಾ. ಕ); ಮಂತ=ಕಡೆಗೋಲು, ಮೊಸರ ಮೇಲಣ ನಿಡಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಅಡಿಟ). ೪. ತಂಪು; ತಣ್ಣಗಾದುದು : ಗಡಿಯಾಗಲಬುಧ

ನೀರಸವೆತ್ತು ಚಂದ್ರ ಕೆಂಗಿಡಿಯಾಗಲಗ್ನಿ ಮೆಯ್ಯೆಱತು ನಿಡಿಯವಾದರಾಗ ಬೇಕಲ್ಲದೆ ನೀ ಪೇಳ್ವ ನುಡಿಯೊಳು ಪುಸಿಯಿಲ್ಲ ತಾಯೆ (ಮೋಹತ. ೨೫-೨೯).

ನಿಡಿ₄ (ನಾ). (?) : ಗಡಿ ನಿಡಿ ಹುಟ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಯ ವಿವರ . . . ಮೂಡಕೇರಿ ಪಡುವಕೇರಿಯ ಗಡಿ ನಿಡಿಯನು ತಿದ್ದಿ ಮುಗಿದು ಬರಸಿದ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೭-೧೦ ; 1455) ; ಲೊಕ್ಕಿ ನಿಡಿ ಅನುಭ ಸನುಭ ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ × × × ಲ ಪಾಷಾಣ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಯೇನು ಳಂಥಾದನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವ × × × ರ(ಂ)ಜ್ಞೋದಕದಾನ ಧಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೆಱದು ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೦-೩೭; 1482); ಅಂತು ಗ ೭೩ ಎಪತಮೂರು ವರಹನ ಭೂಮಿಯನು . . . ಮಠ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನಡಸಿ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ವಾಮ್ಯಮ ಪ್ರಾಕು ಮರಿಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಷ್ಟಾದಶಜಾತಿಗು ನಿಡಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಸುಖದಿಂ ಅನುಭವಿಸಿ ಬಹಿರಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬೨-೨೮; 1635) ; ಅರ್ಯ್ದು ನೂತ ಕುಕ್ಕಡಿಯ ತಂದು ಮೂರೇಳು ಸಾಸಿರದರು ನೂರು ನಿಡಿಯು ಸೇರಿಸಿ ಹೊಯ್ದು ಸಣ್ಣಡಿಯ ಹುಂಜ ಈರ್ಯ್ದು ಹಣಗೆಯಿಂ ನೇಯ್ದು ಚಿತ್ಕೊಡೆಯ (ಮೈಲಾರ. ೯೦-೧). [?]

ನಿಡಿಗಣ್ 'ನಿಡುಗಣ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗಣ್ಣು 'ನಿಡುಗಣ್ಣು' ನೋ.

ನಿಡಿಗಣ್ಣು 'ನಿಡುಗಣ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗರುಳು 'ನಿಡುಗರುಳ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗಲ್ಲು 'ನಿಡುಗಲ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗುರುಳ್ 'ನಿಡುಗುರುಳ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗುರುಳು 'ನಿಡುಗುರುಳ್' ನೋ.

ನಿಡಿಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಗೊಂಡೆ : ಎನಗೆ ನಿನ್ನನೊಲಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂಭ್ರಮದ ಕಾಂಚೀದಾಮ ಕಟಿಸೂತ್ರ ಕೇಯೂರ ನಿಡಿಗೊಂಡೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಡುಗೊಂಡೆಹ]ವೆಂಬಾಭರಣ ಅನುಲೇಪನ ವಸ್ತ್ರಂಗಳೆನಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಯಿತ್ತು (ಘನಪ. ೨-೧).

[ನಿಡಿ₁ (<ನಿಡಿದು₁) + ಗೊಂಡೆಯ]

ನಿಡಿಗೊರಲು 'ನಿಡುಗೊರಲ್' ನೋ.

ನಿಡಿದು₁ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದುದು ; ನೀಳವಾದುದು : "ನಿಡಿದೆಂದೆನಲ್ ಪಿರಿದುದ್ದವಾದುದು" (ಕಶರ. ೫೫) ; ನಕುಲನಂ ತೊಟ್ಟಿಲ ಸಮೀಪದೊಳ್ ನಿಡಿದಪ್ಪ ನೇಣಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೋದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೮-೨೦) ; ನಿಡಿದೊಂದು ಕೋಲನು ಕಡಿದು ಎರಡು ಮಾಡಿ . . . ಹೊಸೆದೊಡೆ ಹುಟ್ಟದ ಕಿಚ್ಚು ಹೆಣ್ಣೋ ಗಂಡೋ (ದೇದಾವ. ೬೯-೧೪೪) ; ನಿಡಿದಾದ ಕಪ್ಪುಗಣ್ಗಳ ವಾರನಾರಿಯರಡಿಯಿಟ್ಟರು (ಮೋಹತ. ೧೫-೨೭). ೨. ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು ; ವಿಶಾಲವಾದುದು : ಕನ್ನಡನುಡಿಯ ನಿಡಿದಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಜನಭಾಷೆಯ ಸ್ವರೂಪ ವಿವಿಧ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೇ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸದ್ಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೭೩). ೩. ದಪ್ಪವಾದುದು ; ಸ್ಥೂಲವಾದುದು : ನಡು ನಿಡಿದಲ್ಲದೆಯುಂ ಮೇಣ್ ಕಡುಕಿಱಿದಲ್ಲದೆಯು ಮೊದವಿ ಸಿಂಹದ ಕಟಿಪೋಲ್ ಕಡು ಚೆಲ್ವನೆ ಕಟಿ ಕಪ್ಪೆಯ ಪೊಡೆಪೊಡೆಪೋಲ್ ತೋರ್ಪೊಡೆಪೊಡಾತಂ ಧನ್ಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೪). ೪. ವಿಸ್ತಾರ; ಹರಹು: ನುಡಿಗೆ ಗಿಣಿ ನಿಲದೆ ಮರನೇಱದವು ಕಣ್ಣುಗಳ ನಿಡಿದು[ದಿ]ಗೆ ಮಿಗಂ ಪುಲ್ಲ ಕಚ್ಚದುವು(ನಂದಿಮಾ. ೯-೩೭). ೫. ನೀಳ ; ದೀರ್ಘತೆ : "ಚೆಲ್ಲೆಯೆನೆ ನಿಡಿದು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೦) ; ಎಡಹಿದೊಡಿಲ್ಲ ನಿದ್ರೆ ನಿಡಿದಾದೊಡಮಿಲ್ಲುಸಿರಿಕ್ಕುತಿರ್ಪುಸಿರ್ ತಡೆದೊಡಮಿಲ್ಲ . . . ಕೆಮ್ಮಿದೊಡಮಿಲ್ಲದದಸ್ಥಿರಮಿಂತು ಕೆಟ್ಟುಪೋಪೊಡಲಿದಕೇಕೆ ಕಾಮ (ಪಂಪಾಶ. ೮೩) ; ದೊಡ್ಡ ಸಿಂಹಗಳು ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಬಾಲದ ತನಕ ಐದು ಐದೂವರೆ ಮೊಳ ನಿಡಿದು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೮).

ನಿಡಿದಾಗು=ಉದ್ದವಾಗು : ಸ್ಥೂಣತೀತಿ ನಿಡಿದಾದಪುದೆಂಬುದು (ಕಾಶಕೈ. ೩೭). **ನಿಡಿದು ಮಾಡು**=ಉದ್ದಮಾಡು : ಕೂಸುವೆರಸಿದ ಕುಬ್ಜಾಕಾರಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬರೆ ತಜ್ಜನಂಗಳ್ ನೋಡಿ ನಗೆ ಮಿಗುವರ್ಣೆಯಿಂ ಕೆಲಂಬರ ಘ್ರಾಣಮಂ ಸೂಕರಘ್ರಾಣದಗ್ರದಂತೆ ನಿಡಿದು ಮಾಡಿಯುಂ . . . ಬಂದು (ಮಹಾನೇ. ೭-೧೩೨ ವ). **ನಿಡಿಯ**=ಉದ್ದವಾಗಿರುವವನು ; ಎತ್ತರವಾಗಿರುವವನು : ತತ್ಕ್ಷೇತ್ರಪ್ರಮಾಣಬಲಪ್ರಕಾಶವಿಕ್ರಿಯಾಶರೀರನುಂ ಇಮ್ಮೊಟ ನಿಡಿಯನುಂ ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮನುಮಪ್ಪ ಹಮಿಂದ್ರನಾಗಿರ್ಪನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೧-೧೧); ನಿಡಿಯಂ ಚಳತ್ಕ್ಯತಶರೀರಂ ತುಂಗನಾಸಂ . . . ತೌಲಿಗೇಹೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ.೧೭-೭) ; ಕಡುಗುಜ್ಜಂ ಕಪಟಮನಂ ನಿಡಿಯಂ ಚಪಳಂ ಸಮಂತು ಸಮಸಂಸ್ಥಾನಂಬಡೆದೊಡೆ ನಿಧಿಪುರುಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೮). **ನಿಡಿಯಟ್ಟಳೆ**=ಅಗಲವಾದ ಅಟ್ಟಣೆ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಟ್ಟಳೆ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬೆಳರ್ವಂದರೋಳಿಯಂತೆಸೆದಮದಱೊಳು ತೆಳ್ಪಳುಕಿನ ನಿಡಿಯಟ್ಟಳೆಗಳು (ಕುಂದಸಾಂ. ೪-೯೧). **ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆ**=ಉದ್ದವಾದ ನಾಲಗೆ : ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಪೆರ್ಮಡಂಗಳೊಳಿದಿರುಂ ಬಱಿಯುಮಿಮಾಸಿಸುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು.೧೦-೧೧ ವ) ; ಗುಣವಚನದತ್ವಮಿತ್ವಕ್ಕೆ . . . ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆ, ಪಿರಿಯ ಮಗಂ, ಕಿಱಿಯ ಮಗಂ (ಶಮದ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡಿಯ ಭೂತ**=ದೊಡ್ಡದಾದ ಭೂತ : ಕಡಿಖಂಡ ಮಾಡಿ ಕಾನನದೊಳು ಚರಿಸುವ ನಿಡಿಯ ಭೂತಗಳನು ಬರಿಸಿ ಕುಡದೆ ಮಾಣೆನು ತಾನೆಂದಾಗ್ರಹವನು ಪಿಡಿದು ನುಡಿದನಿಂತೆಂದು (ಅಂಜಚ. ೧೩-೭೧). **ನಿಡಿಯ ಮರ**=ಎತ್ತರವಾದ ವೃಕ್ಷ : ಗುಂಡಿಗೆಯುಮೊಂದು ನಿಡಿಯ ಮರದ ತುತ್ತತುದಿಯೊಳಿರ್ದುದು (ವಡ್ಡಾರಾ.೯೧-೧೩). **ನಿಡಿಯ ಮಾತು**=ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಾತು : ಮೃಡನ ಮೋಹದ ಭಕ್ತ ನಿಡುಮಾರದೇಮಯ್ಯನೊಡನೆ ವಾದಿಸಿ ಸೋಲ್ತ ಶ್ರವಣಪಡೆಯನೆಲ್ಲವ ತಡೆಗಡಿದನೆಂಬುದ ಕೇಳಿ ನಿಡಿಯ ಮಾತೇನೆಲೊ ನಿನಗೆ (ಭೈರವೇ. ೫-೬೧). **ನಿಡಿಯರ್** (ಬಹುವ) : ಕಡುಗಲಿತನಮುಂ ಚಾಗದ ಪಡೆಮಾತುಂ ವಿದ್ಯೆಯುಂ ಕರ್ಮೊರ್ವನೊಳಿಂತುಂ ನಡೆಯವು ಭುವನಾಂತರದೊಳ್ ನಿಡಿಯರ್ಗಂ ನಿಡಿಯರೊಳರದೇಂ ವಿಸ್ಮಯಮೋ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಡಿಯಂಗಂ ನಿಡಿಯನೊಳಮಿದೊಂದಚ್ಚರಿಯೋ] (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೪) ; ಲೋಕದೊಳ್ ಕವಿಗಳುಂ ಚಾಗಿಗಳುಂ ಒರ್ವರೊರ್ವರ್ಗೆ ನಿಡಿಯರ್ಗೆ ನಿಡಿಯರೊಳರ ದೇನಪೂರ್ವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೧೯) ; ಧರೆಯೊಳು ನಿಡಿಯರ್ಗಂ ನಿಡಿಯರುಂಟು ಚೂಡಾರತ್ನ (ನೀತಿಸಾ. ೨೩೦). **ನಿಡಿಯ ರಸ**=ಹೆಚ್ಚಾದ ರಸ ; ಅಧಿಕವಾದ ರಸ : ತುಡುಕಿ ತರಣಿಯನಗಿವ ರಾಹುವಿನೆಡಬಲದ ಕಟವಾಯ್ಗಳೊಸರುವ ನಿಡಿಯ ರಸವೆನಲೆಸೆವ ದಾಡೆಯ ಹುರಿಯ ಹುಬ್ಬುಗಳ . . . ರಕ್ಕಸರಾಯನೆಸೆದಿರ್ದ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩). **ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್**=ನೀಳವಾದ ಹೂವಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು : ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ಕಳನರ್ಕಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ಪೋಗಲಾಱದೆ ತಡೆಯೆ ಪಗಲ್ ಪಿರಿಯವಪ್ಪವು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೭೮ ಶೂದ್ರಕ) ; ಉಂಕೆ ಪೊಳೆವ ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಗಳ್ಗೆ ಮಳಮಳಿಪ ನೋಟಮುಮನುಂಕೆ ತೊದಳಿಸುವ ನುಡಿವ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ತೊದಳುಮನೆಕ್ಕೆಯುಂ ತಳೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೧ ವ) ; ಆ ಸುಕುಮಾರನನೀಕ್ಷಿಪ ನೀಱೆಯ ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಪೊಗರು (ಜಯಕಾ. ೪-೧೪). **ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣೆ**=ಉದ್ದವಾದ ಹೂವಿನ ಬಾಣ : ವಿಟರಂ ಬಿಡದಿಸಲ್ ತೆಗೆದ ಮದನನ

ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣೆಗಳನೆ ಪೋಲ್ತುವಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೫೦).

ನಿಡಿಯವು (ಬಹುವ) = **೧. ಉದ್ದವಾದುವು** : ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬೊನ್ನ ನಿಡಿಯವುಂ ತೋರನುಮಪ್ಪ ಕೀಲ್ಗಳಿಂದಂ ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲಮಂ ನಿರಂತರ ಮುರ್ಚಿ ಪೋಗಿ (ಪಡ್ದಾರ. ೫೦-೬); ಕಡುನಿಡಿಯವಹ ಜಾಜುವಟ್ಟೆ ದಲಡಿವಡೆದು ನಡೆತಂದವೋಯೆನೆ . . . ಚಾಣೂರಮುಖ್ಯರು ನಡೆದುಬಹ ಹವಣಿಯೆ ತದಾಸ್ಥಾನವನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿತು (ಸಾಳ್ವಭಾ.೨೨-೫೪); ಇನಿಯವು, ಪಿರಿಯವು, ಕಡಿಯವು, ನಿಡಿಯವು, ಕಿಱಯವು (ಶಬ್ದಾನು. ೨೩೬ ಪ್ರಯೋ). **೨. ಎತ್ತರವಾದುವು** : ನಾಲ್ವತ್ತೊಂಬತ್ತು ದಿವಸದೊಳ್ ಸಮಚತುರಸ್ರಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂವಾಹನಂಗಳಱುಸಾಸಿರಬಿಲ್ ನಿಡಿಯವಾಗಿ ದಿನತ್ರಯದೊಳ್ ಬದರೀಫಳ ಮಾತ್ರಾಹಾರಿಗಳುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧). **ನಿಡಿಯಸಿಯೊಱೆ** = ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ,—ಕೋಶ: ಪಿಡಿಕೆಯೆರ್ ತೀವಿದ ಕೂರ್ಗಣೆ ಮಡಕಾಲ್ಸರಮಲೆವ ಕಚ್ಚೆ ನಿಡಿಯಸಿಯೊಱೆ . . . ಬೆಡಂಗನೊಳಕೊಳ್ಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೧). **ನಿಡಿಯ ಸೊಬಗು** = ಅತಿಶಯವಾದ ಸೊಬಗು,—ಚೆಲುವು : ಅಡಗಿದವಾ ಕೋಕಿಲಗಳ ನುಡಿಗಳು ಒಡೆದವು ತರುನಿಕರಗಳು ಬಡವಾದಳು ಭಾಗೀರಥಿ ಲೋಕದ ನಿಡಿಯ ಸೊಬಗು ಮಸುಳಿಸಿತು (ಅಂಜಚ. ೪-೧೪೦). **ನಿಡಿಯಳ್** = ಎತ್ತರವಾಗಿರುವವಳು : ಕಡುನಿಡಿಯಳ್ ಕರಮೆ ಗುಜ್ಜೆ ಮೇಣ್ ಕರಮಸಿಯಳ್ ಕಡುದೊಡ್ಡೆಯೆನಿಪ್ಪೊಡಂ ನೋಟಿಪ್ಪೊಡೆ ಪುರುಷಾಕಾರೆಯಪ್ಪೊಡಂ ಕಷ್ಪೆಯವಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೦) ; ನಿಡಿಯಂ, ನಿಡಿಯಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೭ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡಿಯೆಸಟ್ಗಣ್** = ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ : ನಾಸಿಕಮಡ್ಡಂ ಬಂದಂದಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೆಱನಿಂ[ದಂ]ದೀಕ್ಷಿಸು[ವು]ವವಳ ನಿಡಿಯೆಸಟ್ಗಣ್ಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೩). **ನಿಡಿಯೊಡಲು** = ದೊಡ್ಡದಾದ ಶರೀರ ; ದೀರ್ಘಕಾಯ : ನಿಡಿಯೊಡಲ ಮುರಿವಿಸಾಸೆಗಳ ಕೆಂಪಡರ್ದ ಕಂಗಳ ಹೊಳೆವ ದಾಡೆಯ ದಡಿಗದಾನವ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೪); ಅಂಬುಧಿಯ ನಿಡಿಯೊಡಲನುಱಿ ಬಗಿದಂಬರವ ಚುಂಬಿಸುವ ರಚನಾಡಂಬರದ ವಡಬಾಗ್ನಿಯಂತೊಲುಪ್ಪರಿಸಿದನು ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨೫). **ನಿಡುಬೊಂಬೆ ಪಟ್ಟೆಪಚ್ಚಡ** = ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗೊಂಬೆಗಳ ಚಿತ್ರವಿರುವ ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ : ನಿಡುಬೊಂಬೆಪಟ್ಟೆಪಚ್ಚಡವಿತ್ತು ವೀಳೆಯಗೊಡುತ ಜಾಳಿಗೆ ನೂಱಗೊಟ್ಟ (ಭರತೇ.೨-೯೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೆಟ್ಟಿವರ್, ನೆಟ್ಟು, ನೆಟ್ಟ್ಯ ; ಮಲ. ನೆಡು, ನಿಡು ; ತುಳು. ನಿಡಿ, ನಿಡು, ನೆಡಿ ; ತೆಲು. ನಿಡಿವಿ, ನಿಡು, ನಿಡುದ, ನಿಡುಪು]

ನಿಡಿದು$_2$ (ಅ). **೧. ಎತ್ತರವಾಗಿ ; ಉತ್ತುಂಗವಾಗಿ** : ನಿಡಿದಡರೆ ಮಿಗೆ ಬಳೆದ ಮೊಲೆಗೊಡನುಂ ಪೊಱವಾಱುಮೆಲೆಗೆ ಮಾಮಿಡಿಯಂಬೆಲ್ವೊಡರಿಸಿರೆ ನಿಳ್ಕಿ ನೀಂ ತಿಱುವೆಡೆಯೊಳ್ ತೆಱವಾದುದಲ್ತೆ ಲಲಿತಲತಾಂಗಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೪೭). ೨. ದೃಢವಾಗಿ ; ಗಾಢವಾಗಿ.

ನಿಡಿಯಪ್ಪು = ದೃಢವಾಗಿ ಅಪ್ಪು ; ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸು : ಸಂಬುಗೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮನವಳಂಬಿಸಿ ನಿಡಿಯಪ್ಪೆ ಸಮಿತಿಗಳ್ಕೆಂ ಪರ್ಯಾಯಂ ಬಿಡಿದು ಕ[ಡೆ]ಯ ನಿರ್ವಾಣಂಬರಮಂತೆಯ್ದೆ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೩೦). [<ನಿಡಿದು$_1$]

ನಿಡಿದೇಹ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಶರೀರ ; ದೀರ್ಘಕಾಯ : ನಿಡಿದೇಹ ಸ್ವರ್ಣಚ್ಛಾಯೆ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಬ್ರಾಯ್ಮಿಡುವ ಪೆಣ್ಮೀನ ತಂದವಳು ಪಿಡಿನಡುವಿನ ಮಾಯಾಂಗನೆಗಿತ್ತು (ಮೋಪತ. ೧೧-೩೭).

[ನಿಡಿ$_1$(<ನಿಡಿದು$_1$)+ದೇಹ]

ನಿಡಿದೋಳ್ 'ನಿಡುದೋಳ್' ನೋ.

ನಿಡಿದೋಳು 'ನಿಡುದೋಳ್' ನೋ.

ನಿಡಿನಾಲಗೆ 'ನಿಡುನಾಲಗೆ' ನೋ.

ನಿಡಿನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು ; ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಮಡಿವಸನ ವನುಟ್ಟು ಪೂರ್ವದಿಗ್ವನಿತೆಯ ಮುಡಿಯೊಳು ಹೊತ್ತ ಹೊಂಗಳಸ ನಿಡಿನಿಂದ ರಥದ ಮೇಲಡರ್ಚಿದ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಂತೆ ಸೂರ್ಯ ಮೂಡಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೯). [<ನಿಡಿದು$_2$+ನಿಲ್]

ನಿಡಿಯಂಬೂರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಡಿಯಂಬೂರ[ಂ] ಪಡೆದೊನ್ (ಕಇ. I, ೪-೬ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ನಿಡಿಲು, ನಿಟಲು$_2$ (ನಾ). [?] : ಮರ ನೆಕ್ಕಿ ನಿಡಿಲು ಹಾಡಿ ಹಕ್ಕಲು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ೩೧೯-೮ ; 1336) ; ಮಾದವ ಕಲ್ಲಂಬಿಯ ಕಯ್ಯಲು ಅರಸು ಭಂಡಾರಿ ತಾ ಕೊಂಡು ಬಾಳು ನೀರು ತೋಟ ಮನೆ ಮಕ್ಕಿ ಮ[ರ]ನೆಕ್ಕಿ ನಿಡಿಲು ಯಿಂತಿನಿ × × × ತಂನ ಹೆಸರಲು . . . ನೀರ ನೆಱದು ಬಿಟ್ಟನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೦೭-೩೦ ; 1364) ; ಮನೆಯ ಹಿಂದಣ ಬೆಟ್ಟು ತಿಪ್ಪೆ ಮಕ್ಕಿ ಮೆಕ್ಕೆ ಬಯಲು ಕಳೆ ಕೆಱಿ ಮಕ್ಕಿ ಮರ ನೆಕ್ಕಿ ನಿಡಿಲು ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ . . . ಸಹಿತವಾಗಿ (ಸೌಇಇ.IX-ii, ४೩೩-೧೮; 1400). **ನಿಟಲು$_2$** : ಒಳಗಣ ಚತುಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗುಳ ಮಕಿ × × × ರ ನಿಕಿ ನಿಟಲು ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲ ಪಾಶಾಣ ಸಿಧ ಸಾಧ್ಯ ಅಕ್ಷಿಣ ಆಗಾಮಿಯಿಂಡಿಕವಾದಯಿಂತೀ ಅಪ್ಪಭೋಗೆಕ್ಕೆ ಬಹ ಸಾ(ಂ)ಮ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿಯೆಱದು ಕೊಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೧೯-೧೮ ; 1380). [?]

ನಿಡಿವಲೆ 'ನಿಡುವಲೆ' ನೋ.

ನಿಡಿವಾಸೆ 'ನಿಡುವಾಸೆ' ನೋ.

ನಿಡಿವುರ್ಬು 'ನಿಡುವುರ್ಬು' ನೋ.

ನಿಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನಡೆದಂತೆಲ್ಲ ಕುರುಚಲುಹುಲ್ಲುನೆಲ ನಿಡಿಹುಲ್ಲು ತುಂಬಿ ಪೊದರುನೆಲವಾಯಿತು (ಹಸುಹೊ. ೧೬೮).

[ನಿಡಿ$_1$(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನಿಡು 'ನಿಟ್' ನೋ.

ನಿಡುಂಗೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಈಚೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಜಿನವಲ್ಲಭನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಬಂದಿದೆ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತ ಸಕಳಕಳಾಳಾಪಪ್ರವೀಣಂ . . . ಶ್ರೀವತ್ಸಗೋತ್ರಂ ಗುಣ್ಪೆಕಜ್ಜಿ ನಿಡುಂಗೊಣ್ಡೆಯಭಿಮಾನಚಂದ್ರನ ಮರ್ಮಂ ಭೀಮಪಯ್ಯನ ಬೆಳ್ವೊಲದಣ್ಣಿಗೆಱೆಯ ಜೋಯಿಸ ಸಿಂಘನ ಮರ್ಮ[ಂ] (ಪ್ರಕರ್ಣಾ. ೫೦-೩-೬೯). 'ನಿಡುಗುಂದ' ಪರಾ. [?]

ನಿಡುಂಬರೆ (ನಾ). ಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪಾಳೆಯ ; ದಂಡಿನ ಪಾಳೆಯ : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಡುಂಬರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಚೆಲುವಾನು ಆಳು ಉಂಟಿಷ್ಟೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೫).

[←ತುಳು. ನಿಡುಂಬರೆ, ನಿಡುಂಬರ]

ನಿಡುಕ (ನಾ). **೧.** ಉದ್ದವಾಗಿರುವವನು ; ಎತ್ತರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಕ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ಬಡಕಂ, ನಿಡುಕಂ, ಒಣಕಂ (ಶಮದ. ೨೦೫ ಪ್ರಯೋ); ನಾತಿದೀರ್ಘಃ—ಅತಿ ನಿಡುಕನಲ್ಲದಾತಂ (ಪ್ರಕಟೀ.೫-೪). **೨. ಗೊಮ್ಮಟಮೂರ್ತಿ** : ಬೆಳಿಯ ಕೊಳದ ಕಾರಕಳದ ನಿಡುಕರೆನಿತೊ ಬಂಧುರಂ ! (೧೪ವಿಂ. ೮೧-೩೭); "ನಿಡುಕರು = ನಿಡುನಿಂದಿರುವ ಗೊಮ್ಮಟಮೂರ್ತಿಗಳು" (೧೪ವಿಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+-ಕ$_3$]

ನಿಡುಕರ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೈ ; ನೀಳವಾದ ಹಸ್ತ : ನಡೆದು ಬಂಡಿಗಳನೆರಡುಮಂ ಕಡಿದು ತರ್ಕೈಸಲು ಬಯಸಿದಾ ನಿಡುಕರಂಗಳ ನರಿದು (ಬಸವು. ೪೫-೨೯). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕರ$_3$]

ನಿಡುಕುಂಗೋಲ್(ನಾ). (?) : ಕೆಕ್ಕಳಗಣ್ ಕೆದಱಿದ ಕೆಂಗೂದಲ್ ಮೊಕ್ಕ ನೊಸಲ್ ನಿಡುಕುಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೆನುಕುಂ]ಗೋಲ್ ಬಿಡು ಬಾಯ್ . . . ಎಸೆವ ಪಲ ರಕ್ಕಸಿಯರ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದುದು ತದ್ದುರಧರಣಿಯೊಳು (ಜಯಕಾ. ೬-೨೬). [?]

ನಿಡುಕೊರಳು 'ನಿಡುಗೊರಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಕೋಲ್ 'ನಿಡುಗೋಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಗಂಪು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುವಾಸನೆ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಕಂಪು : ಎಡೆಯಾಡುವಂಗನೆಯರ ಪದದಳಿಗೆಂಪು ಕೊಡಹಿದ ನಿಡು ಮುಡಿಯಲರ ನಿಡುಗಂಪು (ಕಂನವಿ. ೬-೯೬).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕಂಪು]

ನಿಡುಗಂಬ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕಂಬ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಂಭ : ಪಿಂದಪ್ಪ ಕಲ್ಲ ನಿಡು[ಪಾಠಾಂ. ಕಡು]ಗಂಬಮನೊಂದೆ ಕರಾಗ್ರದಿಂದಮೆತ್ತಿದ . . . ಅದಟೆದು ಪೋದುದೇ (ವರ್ಧಪು. ೩-೧೫); ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ನಿಂದೀಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಪೋಲ್ತಳ್ ನೀಲದ ನಿಡುಗಂಬದೊಳವುರ್ದ ಪೊನ್ನ ಪೊಸ ಪುತ್ಥಳಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩೧) ; ಗಿರಿಯೆಂಬ ನಿಡುಗಂಬದ ಕೊನೆಯೊಳು ಪೊತ್ತಿಸಿದ ಹೆಜ್ಜೊಡರೆಂದೆಂಬ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು . . . ನಡು ಬೊತ್ತಿನೊಳೆಸೆದುದು ಬಿಂಬಮಂಭೋರುಹಸಖನ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೪೮) ; ಘನಕೇಶಪಾಶ ಸಡಿಲಿ ಮಡಕಿಳಿದೊರ್ವ ವನಿತೆ ನಿಂದೀಕ್ಷಿಸುತೆಸೆದಳು ಜನಪ ಕೇಳ್ನೀಲದ ನಿಡುಗಂಬದೊಳೊಂದಿ ಮಿನುಗುವ ಪೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಯಂತೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೧-೨೦). [ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕಂಬ$_1$(< ಕಂಭ)]

ನಿಡುಗಡಿ(ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಕಡಿ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಕತ್ತರಿಸು : ದಮಿತಾರಿಯ ರಥಚಕ್ರರಕ್ಷಕರಪ್ಪ ಖಚರವೃಂದಂ ಬಳಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಖಚರವೃಂದಮಂ ಕೂಡುವಿನಂ ನಿಡುಗಡಿದಂತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೪ ವ).

[< ನಿಡಿದು$_2$ + ಕಡಿ$_2$]

ನಿಡುಗಡ್ಡ(ನಾ). ನೀಳವಾದ ಗಡ್ಡ ; ದೊಡ್ಡ ದಾಡಿ : ನಿಡುಗಡ್ಡವನು ತೋಱುತ ನಕ್ಕವನು ಭೃಗು ನೀನಲಾಯೆನುತ ಬವರಿಗಡ್ಡವ ಹಱಿದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಯ ಮಾಡಿದನಿವನಲಾ ನಕ್ಕವನು ಪೂಷನೆನುತ್ತ ಹೊಡೆದನು ಬಾಯ ಹಲು ಕಳೆಯೆ (ಸಿಭಾಗ. ೪-೨-೨೬).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಗಡ್ಡ$_1$]

ನಿಡುಗಣ್, ನಿಡಿಗಣ್, ನಿಡಿಗಣ್ಣು, ನಿಡುಗಣ್ಣು (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣು ; ನೀಳವಾದ ನೇತ್ರ : ತುಱುಗೆಮೆ ನೀಳ್ದ ಪುರ್ವು ನಿಡುಗಣ್ ಪೊಱಿಯಲ್ಲದೆ ಬಟ್ಟಿತಪ್ಪ ಬಾಯ್ದೆಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೮) ; ನಿಱಿದಲೆ ನೀಳ್ದ ಪುರ್ವು ನಳಿತೋಳ್ನಿಡುಗಣ್ ಸುಲಿಪಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೪೨) ; ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಲರ್ಗಣ್ಗಳ ನಿಡುಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೪) ; ಅರಳ್ವ ನಿಡುಗಂಗಳ ನಿಹಾರದ ಕರದ ಚಳಕದ ಕಾದ ನಾಸಿಕ ದೆರಲಿ ಕೆತ್ತುವ ಮಿಸೆಗಳ ಭಟರೆಚ್ಚರುರವಣಿಸಿ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೨೩-೫) ; ಮೊಳೆತುದು ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಪೊಗೆದುದುಸಿರೊಳ್ ನಿಡುಗಣ್ಗಳ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಿಡಿಗೆದರ್ದುದು ಬಳಿಕಲದುರ್ದು ಮುಖದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೩೭). **ನಿಡಿಗಣ್** : 'ನಿಡಿಗಣ್ಣ' ಪರಾ. **ನಿಡಿಗಣ್ಣು** : ನಿಱುಗುರುಳಳೆ ನಿಡಿಗಣ್ಣಳೆ ಕೆಂಬಾಯಿಂದೆಱೆಯಳೆ ಕುಡಿಯುರ್ವಿನವಳೆ (ವರ್ಧಚ. ೩-೧೮) ; ನಿಡಿಗಣ್ಣು ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ಣವರ್ . . . ನಗೆನೋಟದ ತೋರಧವಿಮ್ಮುಲ್ಲೆಯ ರೆಯ್ದುತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೨). **ನಿಡುಗಣ್ಣು** : ನಿಡುಗಣ್ಣ ನೋಟ ನವರಸಿಕರ ಗೆಲವಿನೋಟ . . . ದ್ವಿಜತನೂಜೆಯು ವಿಲಾಸವು ನಡೇನೆಂಬೆನು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೬-೧೧) ; ತಾವರೆಯೆಸಳನೇಳಿಪ ನಿಡುಗಣ್ಣು (ಮೋಹತ. ೧೮-೬೨) ; ತವದ ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಲಿ ಕೂಡುವ ಸಮಪ್ರಣಯಿಗಳ ನಿಡುಗಣ್ಣೆವೆಗಳರೆಮುಗಿವುತಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೮-೩೭) ; ನಿಡುಗಣ್ಣ ಕುಣಿಕೆಯುವುನೊತ್ತಿದೊಡಪಾಂಗದತ್ತಣನಿಳಿಗುಮಾ ಜಳಂ (ಕುಮಾಪು. ೪-೨೪೧). [ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕಣ್]

ನಿಡುಗಣೆ(ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬಾಣ, —ಸರಳು : ಬಿಲ್ವಿಡಿದು ಜೇಗೈದು ನಿಂದು ನಿಡುಗಣೆಗಳಂ ತೆಗೆದೆಚ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೩).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕಣೆ$_1$]

ನಿಡುಗಣ್ಗಱಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಗರಿಯಲ್ಲಿ ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿ ; ನವಿಲು ; ಸೋಗೆ : ನುಡಿವಕ್ಕಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿಯ ನಿಡುಗಣ್ಗಱಿವಕ್ಕಿಯ ಬಳಗಂ ಬಳಸಿದುದಾ ನೃಪಸತಿಯ (ಜಯಕಾ. ೨-೧೮). [ನಿಡುಗಣ್ + ಗಱಿ + ಪಕ್ಕಿ]

ನಿಡುಗಣ್ಣ, ನಿಡಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ನಿಡಿದು ಕಣ್ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ನಿಡುಗಣ್ಣಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೧೦ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡಿಗಣ್ಣ** : ಹಿಡಿದ ಪೂಸರಳುಗಳಿವೆ . . . ನುಡಿವ ಪಿಕಾಳಿಗಳಿವೆ ತಳತಳಿಸುವ ನಿಡಿಗಣ್ಣ ನಿಲ್ಲೆಂದಳಳುತ (ಮೋಹತ. ೯-೩೩).

[ನಿಡುಗಣ್ + -ಅ$_7$]

ನಿಡುಗಣ್ಣೆ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ನಿಡುಗಣ್ಣೆ, ನಿಡುವೆರಲಿ . . . ಬಿಳಿಕಿ, ಮುದುಕಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೪ ಪ್ರಯೋ).

[ನಿಡುಗಣ್ಣ + -ಇ$_2$]

ನಿಡುಗಣ್ಣು 'ನಿಡುಗಣ್' ನೋ.

ನಿಡುಗಯ್ 'ನಿಡುಗೈ' ನೋ.

ನಿಡುಗರುಳ್, ನಿಡಿಗರುಳು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕರುಳು ; ದೊಡ್ಡ ಕರುಳು : ನಿಡುಗರುಳ್ವಂಡ ಮಿದುಳಡಗು ಸುಂಟಿಗೆ ಮಜ್ಜೆ ಮಾಂಸಂಗಳ ನೆಣಮಯಂ . . . ರಣರಂಗಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೩). **ನಿಡಿಗರುಳು** : ದುರುಳ ದುಶ್ಶಾಸನನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಡಗೆಡಹಿ ಎರಡು ಬಲದತಿರಥರ ಜಱಿದಳಲಿಸಿ ನರಹರಿಯ ಲೀಲೆಯಿಂದವನುರವ ಬಗಿದು ನಿಡಿಗರುಳ ನಿಜಸತಿಗೆ ಮುಡಿಸಿದೆಲ ಭಾಪುರೆ (ಪುರಂದ. ೩-೭೫-೪) ; ತರಳನ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ದೈತ್ಯರ ನಿಡಿಗರುಳೊಡೆಹಾಯ್ದು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ . . . ಭೀಕರವಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೩೫-೧೪). [ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕರುಳ್]

ನಿಡುಗರ್ಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ಭವದಧರಪುಟಾಂಚಚ್ಛೋಣದಿಂ ರಾಜಸಂ ತ್ವತ್ತ್ರವಿಮಲಹಸನಾಂಶುಶ್ವೇತದಿಂ ಸಾತ್ವಿಕಂ ನಿನ್ನೆವೆಗಳ ನಿಡುಗರ್ಪಿಂ ತಾಮಸಂ ಪುಟ್ಟಿತೆಂದಾಡುವರಖಿಳ ಮುನೀಂದ್ರಕರ್ತೃರ್ ಪಂಪಾಭವಾನೀ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೧೦೫).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಕರ್ಪು$_1$]

ನಿಡುಗಲ್, ನಿಡಿಗಲ್ಲು, ನಿಡುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ನಿಡಿದಾದ ಕಲ್ಲು; ದೊಡ್ಡದಾದ ಶಿಲೆ ; ಹೆಬ್ಬಂಡೆ : ಮರಳಿ ಗಿರಿಗಿರಿಶಿಖರದಲಿ ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುಗಲ್ಗಳಲಿ ಬಲು ಹಾಸಱೆಗಳಲಿ . . . ಬವರದ ಬಿನ್ನಣಿಗರಚ್ಚರಿಯ ಸಮರೋಚಿತವ ಮೆಱೆದರು (ತೊರಂರಾ. ೪-೪-೨೨). **ನಿಡಿಗಲ್ಲು** : ನಿಡಿಗಲ್ಲು ನಿಶಿತ ಹಾಸಱೆಗಲ್ಲು ಚೌಕದ ಬಡಿಗಲ್ಲು ಬಟುಗಲ್ಲು ಬೀಳೆ . . . ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಹುಡಿಯೋಳಲೆಚ್ಚು ಹಾಱಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೦-೭೩) ; ಜಡದೊಳಗೆ ಮುಣುಗಿ ದಟ್ಟಡಿಯಾಗಿ ಮಾಗನು ಪಿಡಿದು ನಿಡಿಗಲ್ಲಿನಲಿ ವಾಸವಾಗಿ ಗಿಡ ಲತೆ ಎಲೆ ಮೆದ್ದು (ವಿಸಾಸು. ೮೯-೧). **ನಿಡುಗಲ್ಲು** : ೧. ಅದ್ರಿಯ ನಿಡುಗಲ್ಲುಗಳನದಱೊಳಗೆ ಎಡೆಯಾಡುತಿಹ ದೋಣಿ ದುಗ್ಗಿ ಕಪ್ಪಲು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಗಳಿರವ ನೋಡಿದರು (ಭರಚ. ೨೩-೯೬) ; ಕರೆಸಿದರು ಹುಡಿಗಲ್ಲು ನಿಡುಗಲ್ಲು ಬಡಿಗಲ್ಲು . . . ಬಿರಿಗಲ್ಲುಗಳನು (ನವಮೋ. ೩೩-೩೩). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಈ ನಿಡುಗಲ್ಲಂ ಕಾವಡೆ ನೀನಲ್ಲ ನಾಮನೆಂದಿರುಂಗೋಳಧರಿತ್ರೀನಾಥನಿತ್ತನೀಯುಲ್ಲೆಳ್ದಂ ತಂತ್ರಪಾಳನಾಮಂ ಸುಖದಿ (ಸೌಇಇ. IX—I, ೨೭೦-೫೨ ; 1169) ;

ನಿಡುಗಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಕೆ ಮುಖ್ಯವಹ ಸಿವರದ ಪಟ್ಟಣದಲು (ಸೌಇಇ. IX—II, ೪೧೦-೧೮ ; 1365). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಲ್$_3$]

ನಿಡುಗಲ್ಲು 'ನಿಡುಗಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಗವಣೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕವಣೆ; ದೊಡ್ಡ ಕವಣೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಕವಣೆಯಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ : ಗುಡುಗು ಗುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು . . . ಹರಿಹಲಗೆ ನಿಡುಗವಣೆ ಕೆಡಹು ಕುಟ್ಟಿಗನಾದಿಯಾದವ ಗಡ ವಿನೋದದಲಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕವಣೆ$_1$]

ನಿಡುಗೞಿಲೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು : ನಿಡುಗೞಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಲೆಯ ಮೊನೆಯಂಚಿನ ಜಡಧರಮೆಸೆದುದು(ಶಬಶಂ.೩-೩೭).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೞಿಲೆ(<ಕೞುಲೆ)]

ನಿಡುಗಾರಣೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಹಸೆಯ ಗೀಟು,—ಕಾರಣೆ: ಹೊರೆದ ಕಸ್ತುರಿಸಾರಣೆಯ ನವಪರಿಮಳದ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯದ ಪರಿಸರದ ಕುಂಕುಮದ ನಿಡುಗಾರಣೆಯ . . . ಧೂಮಗಂಧೋತ್ಕರಸಮುದ್ರದೊಳದ್ದನೊಲ್ಲದೆ ಪಥವ ಪವಮಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಾರಣೆ$_1$]

ನಿಡುಗಾಲ್, ನಿಡುಗಾಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲು : 'ನಿಡುಗಾಲ$_1$' ಪರಾ. **ನಿಡುಗಾಲು :** ಐತಾಳರ ನಿಡುಗಾಲುಗಳು ಬೀಸು ಬೀಸಾಗಿ ನಡೆದವು (ಮರಮು. ೮೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಾಲ್$_1$]

ನಿಡುಗಾಲ$_1$ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ನಾಲ್ಬೋಳಂ, ನಿಡುಗಾಲಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೨೭ ಪ್ರಯೋ).
[ನಿಡುಗಾಲ್+-ಅ$_7$]

ನಿಡುಗಾಲ$_2$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಸಮಯ ; ದೀರ್ಘಕಾಲ : ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಡುಗಾಲ ವಾಸಮಾಡುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ (ವ್ಯಾಸಔ. ೭೬).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಾಲ]

ನಿಡುಗಾಲು 'ನಿಡುಗಾಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಗಾಲುವೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲುವೆ; ದೊಡ್ಡ ಕಾಲುವೆ : ಹರಿವ ನಿಡುಗಾಲುವೆಯುನಗಲಕೆ ಜರುಹಿ ರಕ್ಕಸದೋಟಿಗರ ಹೊಯ್ದೊರಸಿ ಬನದಲಿ ಬೀದಿವರಿದಾಡಿದನು (ತೊರರಾ. ೫-೪-೧೪).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಾಲುವೆ(<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ನಿಡುಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಗಿಂಡಿ,—ಬಟ್ಟಲು : ಮಿಸುನಿಯ ನಿಡುಗಿಂಡಿ ಕರಂ ಪರಿರಂಜನೆಯಿಂ ಪಡೆದತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೫); ಎಡಗೈಯೊಳಾಂತ ಹೊಂಬಟ್ಟೆ ಅಕ್ಷತೆ ಪುಷ್ಪ ನಿಡುಗಿಂಡಿ ಬಲದ ಹಸ್ತದೊಳು ತೊಡಿಗೆಯ ಪ್ರಭೆ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪಸರಿಸಿ ನಡೆಯೆ ನಡೆದನಾ ರಾಯ (ಭರಚ. ೩-೬). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಗಿಂಡಿ]

ನಿಡುಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಉರಿ,—ಕಿಚ್ಚು : ದಶಕಂಧರನ ನಗರಾಂಗನೆ ವಿರಾಗದಲಿ ಪರಮಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೊಗಲು ದ್ಯೋಗಿಸಿದ ನಿರ್ಭರದ ನಿಡುಗಿಚ್ಚಿನವೊಲಿರ್ದುದು ದಹನ ರಿಪುಪುರದ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೪). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕಿಚ್ಚು]

ನಿಡುಗುಂಡು (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕಲ್ಲು ; ಹೆಬ್ಬಂಡೆ : ಜಾಳಿಸಿದ ಹದವಿಲ್ಲು ಮುಮ್ಮೊನೆ ಬೋಳೆಗಳ ನಿಡುಗುಂಡುಗಳ ಬಡಿಕೋಲುಗಳ ನೆಕ್ಕಡವನುರು ಪಾರಿಯುದ ಕುಪ್ಪಸವ ಮೇಳವಿಸಿ ಹೊಱವಂಟನವನೀಪಾಲ ಬೇಂಟೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೮); ಸಾಲ ಮುಗಿಲಟ್ಟಣೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ ಪಂದಿದಲೆಯೋಳಿಗಳ ಮರುಳಕೈಗಳ ತೂಗದೊಲೆಯ ಧ್ವಜಾಳಿಗಳ ನೆಟ್ಟ ಸಬಳಗಳ ನಿಡುಗುಂಡುಗಳ ಸಂದಣಿಯ . . . ದಿವಿಜಪತಿ ಕಂಡು (ಚೆಬಪು. ೪೨-೨೨). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಗುಂಡು]

ನಿಡುಗುಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನಿಡುಗುನ್ದದ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಪತ್ತುಗದ್ಯಾಣಗೊಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೧೯-೧ ; ಸು. 1025) ; ಆ ನಾಡಿಂದ ಪೂರ ಬಸವನ ಹಳ್ಳಿ ಕೊಡಗಿನಾಡ ಬಾರಸಿ ಹಂನೆರಡು ನಿಡುಗುಂದ ಹಳ್ಳಿಗಳು ಸಹಿತ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೮-೮೨; 1117). 'ನಿಡುಂಗೊಂಡೆ' ಪರಾ. [?]

ನಿಡುಗುಂದಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಿಡುಗುನ್ದಗೆ ಪನ್ನೆರಡುಮಾನಾಳುತ್ತಿಱ್ದು (ಎಇ. VII, ೨೧೩-೯ ; 874) ; ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಂ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಭುಕ್ತಿಯೊಳು ನಡೆವ ಪಾನುಂಗಲ್ಲಯ್ನೂಱು ಕಮ್ಪಣಂ ನಿಡುಗುನ್ದಗೆ ಪನ್ನೆರಡಱ ಬಳಿಯ ಪಳ್ಳಿಪುರಂ ತಳವೃತ್ತಿಯಾಗೆ (ಕಇ. I, ೧೭-೩೩ ; ಸು. 1055). [?]

ನಿಡುಗುಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅದುವೆ ವಸಂತಂ ಕೊಟ್ಟೊರೊದವಿದ ನಿಡುಗುಂದಿ ಮಿಕ್ಕ ವಿಕ್ರಮಪುರವೆಂಬುದುಮಗ್ರಹಾರ ಸಂಪತ್ಪದವಿಗಳೊಳಮಗ್ರಗಣ್ಯನೂರ್ಜಿತಪುಣ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪೧) ; ಅಂದಣಿಗೆಯ ಕಲ್ಲಗೌಂಡನುಂ ನಿಡುಗುಂದಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆ ಪಿ(ಹಿ?)ಟ್ಟು ಕಾರರುಂ (ಕಕುಲ. ೧೭-೧೫ ; ಸು. 1050); ಅಗ್ರಹಾರಂ ನಿಡುಗುಂದಿಯ ಮಹಾಜನಂ ನಾಲ್ನೂರ್ವರುಂ ಪೂರ್ವ್ವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ನಡೆವ ಪಾರಿಖಾಯದ ಹೊಂಗೆ ಮೂಱುವರೆ ವೀಸವಮಂ ಪರಸ್ಥಾನದ ಮಹಾಜನದಭ್ಯಾಗತ ಪೂಜೆಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೭-೪ ; 1076). [?]

ನಿಡುಗುಡಿ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕುಡಿ,—ಚಿಗುರು : ಬಳ್ಳಿವರಿದ ಬಳ್ಳಿವಂದರದ ಬಳ್ಳಿಗಳೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ನಿಡುಗುಡಿಗಳಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೧ ವ). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕುಡಿ$_2$]

ನಿಡುಗುರುಳ್, ನಿಡಿಗುರುಳ್, ನಿಡಿಗುರುಳು, ನಿಡುಗುರುಳು (ನಾ). =ನಿಡುಗೇಶ : ಮೆಱೆವರ್ ಸುಕರ್ಗುಂಗುರುಳ ಸುಱುಗುರುಳ ನಿಡುಗುರುಳುರುಳಿಗುರುಳ ತುಂಬಿಗುರುಳ ಗೋಪಸ್ತ್ರೀಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೫). **ನಿಡಿಗುರುಳ್ :** ನಿಡಿಗುರುಳ್ಗೆಸೆವ ಧೂಪದ ಪೊಗೆಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ಮಧುಪಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಕಪ್ಪುರವೀಳೆಯಂಗೊಂಡು ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೭). **ನಿಡಿಗುರುಳು :** ನಿಱುಗುರುಳ ಸುಕುಂಗುರುಳ ನಿಡಿಗುರುಳ . . . ಕೋಮಲೆಯರೆಸೆವಿಡದೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೩೭-೪೬). **ನಿಡುಗುರುಳು :** ಬಾಲೆವೆಂಗಳು . . . ನಿಡುಗುರುಳಿನ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಬಲ್ಪೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೪೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕುರುಳ್$_1$]

ನಿಡುಗುರುಳು 'ನಿಡುಗುರುಳ್' ನೋ.

ನಿಡುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೀಳು: ನೀಲಗಿರಿಯೆಡೆವೊಕ್ಕುದೆನೆ ಖಳನೋಡಲು ನಿಡುಗೆಡೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೧೭-೧). ೨. ಅಡ್ಡ ಬೀಳು; ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಬೀಳು: ಕೃಷ್ಣ ಜಯಜಯಯೆನುತ ನಿಡುಗೆಡೆದ(ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೧೬). [<ನಿಡಿದು$_2$+ಕೆಡೆ$_1$]

ನಿಡುಗೆಱೆ$_1$ (ನಾ). ೧.ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ನಿಡುಗೆಱೆಯ ಬಯಲ ನೋಡಿ ಗಟ್ಟಿದ್ದಿಯ ಎಱೆಯ ಹಯ್ಯ ಪುಣುಸೆಯ ನಡುವೆ ಪದಿನಯ್ದು ಕೊಳಗ ಬೆದೆ ಗಟ್ಟಿದ್ದಿಯುಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೬-೧೭ ; 1021). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮೂಡಲು ತಾವರೆಗೆಱೆಯ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿ ಸೀಮೆ ತೆಂಕಲು ನಿಡುಗೆಱೆಯೊಳಗಣಂ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೮-೪೯ ; 1194). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೆಱೆ]

ನಿಡುಗೆಱೆ$_2$ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಗೆರೆ,—ಸಾಲು : ನಿಡುಗೆಱೆಯಾಗಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ ಸಾಲಾಗಿ ಚೆಲ್ವಡರಿದ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಗಳು ಇಡಿಕಿಱಿದಿದ್ದುವು (ಭರಚ. ೧೫-೨೦). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಗೆಱೆ]

ನಿಡುಗೇರಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ರಸ್ತೆ; ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ; ಹೆದ್ದಾರಿ: ದಿವ್ಯಧೂಪದೀಪಗಳ ಗಡಣದಿಂ ಗಾಡಿವೆತ್ತೆಸೆದವಾ ನಗರದ ನಿಡುಗೇರಿಗಳ್ ಡೆವಿಡದೆ (ಉರಾಸಾಂ. ೨೧-೧೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೇರಿ]

ನಿಡುಗೇಶ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು; ನೀಳವಾದ ಕೇಶ: ನಿಡುಗೇಶದೊಳು ಮುದ್ರಿಕೆಯೊಳು ಲಾಮಂಚದೊಳು . . . ದೇವಕೀತನಯನೊಳು ಬಾಲಕಾಭಿಖ್ಯೆಯುಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೬೧); ನಿಡುಗೇಶವ ಬಗಿಬಗಿದು ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯನೊಡನೆಱೆದು (ಉರಾಸಾಂ. ೨೯-೮೨); ನಿಡುಗೇಶವಾಱುವ ಮಡದಿರನ್ನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೩೩); ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕವೇಕೆ ಮತ್ತೆ ಕುರುಳುಗಳೇಕೆ ಉತ್ತಮದ ಉಡಿಗೆ ಉಡಲೇಕೆ ನಿಡುಗೇಶ ತೊತ್ತಿಗೇಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೮೭).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೇಶ]

ನಿಡುಗೇಸ (ನಾ). = ನಿಡುಗೇಶ: ವೀರಶೈವಾಗಮದ ನಡವಳಿಯ ಕುಡಿವರಿಸಿ ಬೆಳಹುವನೆನಿಪ್ಪಂತೆ ನಿಡುಗೇಸ ಕವಲಿಱಿದು ಬೆಳೆದುದು (ಸೌಂದಪು. ೨-೩೦); ತೀರಮುನಡರ್ದು ನಿಡುಗೇಸಂಗಳೊಳ್ ಸುರಿವ ನೀರನಾಱಿಸಿ (ಚೆಬಪು. ೪೫-೬೯). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೇಸ$_2$]

ನಿಡುಗೈ, ನಿಡುಗಯ್ (ನಾ). = ನಿಡುಕರ: ತಿಸುಳಿಯಂ ಗೆಲ್ವ ದರ್ಕೆ ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕುವಂತೆ ನಿಡುಗೈಗಳಂ ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕಿ ನಡೆದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೨). **ನಿಡುಗಯ್**: ವಿಂಚುದಲೆ ಒಣಕರುಂ ನಿಡುಗಯ್ಯ ದಡಿಗರುಂ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೨೨); ರಾಣಿ ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡ ನಾಗಯ್ಯ ಗಂಗರಾಜರು ಎದ್ದು ನಿಂತು ನಿಡುಗಯ್ಯಳಲ್ಲಿ ಬಾಗಿ ನಮಿಸಿದರು (ಸಪತಿ. ೨೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೈ$_2$(<ಕೆಯ್$_2$)]

ನಿಡುಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೊಂಬೆ,—ಟೊಂಗೆ: ತೊೀರಗೊಂಬಿನ ನೊಗಂ ನಿಡುಗೊಂಬಿನ ಮುಂಕು ಕಣ್ಗೆ ಚೆಲ್ವನೆ ನಡೆತಂದುವಂದಸುಗೆಯೆಂಬ ನೆಗಟ್ಟೆಯ ತೇರ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೩); ನಿಡುಗೊಂಬಿನೆಲೆದುಱುಗಲ ಪೊದಱ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದಿರ್ದ ಗಂಧರ್ವ ಸೌಂದರಿ ನೆಲೆವಡೆದಕ್ಷೀಣರೂಪಯಕ್ಷಿಣಿಯಂತೆಸೆಯೆ ಮಿಸುಪ ವಟವಿಟಪಿಯಿಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). **೨.** ಕೊಂಬಿನಾಕಾರದ ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಕಹಳೆ: ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ ನಿರ್ಘೋಷ ಡೋಱುಗಳಿದುವು ನೆಲನನುದಧಿಯ ಕಾಱಿಸಿದವಡಿಮಳಲನೆನೆ ಹುರಿಯೇಱಿತಬ್ಬರವಿವರ ಬಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೭).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೊಂಬು$_1$]

ನಿಡುಗೊಂಬೆ (ನಾ). = ನಿಡುಗೊಂಬು ೧: ಆ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತಲೆಯ ನಿಡುಗೊಂಬೆಗಳ . . . ವೃಕ್ಷಗಳು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದವು (ಪುನರು. ೫೬೩). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೊಂಬೆ$_1$]

ನಿಡುಗೊನರು (ನಾ). = ನಿಡುಗುಡಿ: ಎಸಳ ಕಱುಂಕೆಯೊಳೆಯ ನಿಡುಗೊನರಿಟ್ಟಸಿತೋತ್ಪಲಲೋಚನೆಯರ್ ವಿಂಗೆ ಸಂತಸದಿಂ ತುಱುಗೆವೆಯೆತ್ತಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ (ಜಯಕಾ. ೮-೧೭).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೊನರು$_2$(<ಕೊನರ್$_2$)]

ನಿಡುಗೊನೆ (ನಾ). = ನಿಡುಗೊಂಬು ೧: ಮುತ್ತುಗ ನಿಡುಗೊನೆನಿಕರ ಹೂವಾದಂತೆ ನೆತ್ತರ ಬಣ್ಣ ತೋಱಿಸಲು ಚಿತ್ತಜನಾತ್ಮಸಂಭವನ ಕೀರ್ತಿಸಿದ ಖಳೋತ್ತಮ ಕಡು ಮೆಚ್ಚಿ ನಗುತೆ (ಮೋಹತ. ೩೫-೪೧).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಗೊನೆ$_2$(<ಕೊನೆ$_2$)]

ನಿಡುಗೊರಲ್, ನಿಡಿಗೊರಲು, ನಿಡುಕೊರಳು, ನಿಡುಗೊರಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೊರಳು; ನೀಳವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ: ನಿಡುಗೊರ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಲೆತ್ತಲ್ ಶರಭಕ್ಕೆ ಕರಭನೆಣೆಯೆನಿಸುಗುಮೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೪); ನಿಂದರೆಗಣ್ಮುಗಿದಾತ್ಮಚಂಚುವಂ ನಿಡುಗೊರಲಿಂ ಮರಲ್ಚಿ ನಿಜಪಕ್ಷದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಸಾರ್ಚಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೯). **ನಿಡಿಗೊರಲು**: ನಿಡಿಗೊರಲ ತುರ್ಪುರವ ಕೆದಱುತವೆಡೆಯೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ಯುತ್ತ . . . ಕುಕ್ಕುಟದ ಸರ್ಪಗಳೆರಡು ಹೆಣಗುವವು (ನಾಗಷ. ೧೩-೧೦೦). **ನಿಡುಕೊರಳು**: ಪೇರುರಂ ನಿಡುಕೊರಳು [ಪಾಠಾಂ. ಗೊರಲು] . . . ಖಂಡಗಳ್ ತೋಱಿ ಬಟುವಾಗಿರ್ಪ ವಾರುವಂ ರಾಜವಾಹನಮಪ್ಪ ತೇಜಿಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೨). **ನಿಡುಗೊರಲು**: ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಕೊರಲ್]

ನಿಡುಗೊರಲು 'ನಿಡುಗೊರಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಗೊಲೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ: ಯಾವ ಭಾರತಸ್ತ್ರೀಯು ಸೀತಾ ಸಾವಿತ್ರಿಯರ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿದ್ದೇವೋ ಅಂತಹರ ಶೀಲದ ನಿಡುಗೊಲೆಯಾಯಿತು (ಅಮಗಾಂ. ೭೧).

[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಕೊಲೆ$_2$]

ನಿಡುಗೊಳ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕೊಳ; ದೀರ್ಘಿಕೆ: ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಮೆ ಪಡುವಲುಂ ಬಡಗಲುಂ ನಿಡುಗೊಳಂಗಳೆ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೩೮; 1019). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಕೊಳ$_2$]

ನಿಡುಗೋಡು (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಯ) ಉದ್ದವಾದ ಕೊಂಬು,—ನೀಳವಾದ ಶೃಂಗ: ವಿಂಗೆ ಬೆಚ್ಚಿಸಿದಂತೆ ತೋಱುವಗ್ಗದ ನಿಡುಗೋಡು . . . ಕುಡಿವಾಲಮುಂದೆಸೆಯೆ ಕರ್ಬಸುಗಳ್ ಪರಿಗೊಂಡುವಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೪). **೨.** = ನಿಡುಗೊಂಬು ೧: ಚಳಿಗಾಱಿದೆ ಪೇರಾಲದ ಕೆಳಗಿರ್ಪನಿತಱಿೞೊಳೆ ಚಪಲಕಪಿ ನಿಡುಗೋಡಂ ಸೆಳೆದಲುಗೆ ಸೂಸುವೆಲೆವನಿಗಳಿನೊರ್ವಂ ನೆನೆದು ನಡುಗಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೪). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಕೋಡು$_5$]

ನಿಡುಗೋಣ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ: ನಿಡುಗೋಣುಂ ಕುಸಿಗೋಣುಮಾದೊಡಿಣಿ ದೊಡ್ಡಿತ್ತಾದೊಡೆ . . . ಆದನಾಳ್ವಾತಂ ಸುಖಂಬಾಳ್ವನೇ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೯೮). 'ನಿಡುಗೋಣ' ಪರಾ.

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಗೋಣ್]

ನಿಡುಗೋಣ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು: ನಿಡುಗೋಣಂ ಶಠನಂಗನಿರ್ಗತಶಿರಾಜಾಲಂ ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಿ. ೧೭-೧೧). [ನಿಡುಗೋಣ್+-ಅ$_7$]

ನಿಡುಗೋಲ್, ನಿಡುಕೋಲ್, ನಿಡುಗೋಲು (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲು: (*). ೨. ನಿಡಿದಾದ ಕಣೆ; ಉದ್ದವಾದ ಬಾಣ; ನಿಡುಸರಳು: ಫಲುಗುಣಂ ಕಾಣುತತ್ಯುಗ್ರದಿಂ ವ್ಯಗ್ರದಿಂ ಸೆಳೆದು ಕೋದಂಡಮಂ ತೀಡಿದಂ ಪೂಡಿದಂ ಪೊಳೆವ ಕೆಂಗಱಿಯ ನಿಡುಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕೋ]ಲ್ಗಳಂ ಸಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿದಂ ಗಗನಪಥಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೧). **ನಿಡುಕೋಲ್**: ೨. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ನಿಡುಗೋಲು**: ೨. "ಪ್ರಕ್ಷ್ವೇಡನಃ, ನಾರಾಚಃ — ೨ ನಾರಸದ ಹೆಸರುಗಳು, ನಿಡುಗೋಲು, ನಿಡುಸರಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೪). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಕೋಲ್$_1$]

ನಿಡುಗೋಲು 'ನಿಡುಗೋಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಚಾಪೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಚಾಪೆ; ದೊಡ್ಡ ಮಂದಲಿಗೆ: ಗಾಳಿ ಸೋಂಕದ ಹಾಂಗೆ ಗಿಡುಗಳಿಗೋಳಿಯಲಿ ನಿಡುಚಾಪೆಗಳ ನಾಱೆಳನಾಗಳೆ ಕಟ್ಟಿ (ಬಸಪು. ೩೮-೧೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$)+ಚಾಪೆ]

ನಿಡುಚಾಲ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಸಾಲು,—ಶ್ರೇಣಿ; ದೊಡ್ಡ ಸಾಲು: ಕಡುಚೋಱಿಗಂ, ನಿಡುಚಾಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೩ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸಾಲ್$_2$]

ನಿಡುಚೀಲ (ನಾ). ನೀಳವಾಗಿರುವ ಚೀಲ; ದೊಡ್ಡ ಚೀಲ: ನೀಡಗಲದ ಗಗನದ ನಟ್ಟ ನಡುವೆ ಮುಚ್ಚೋಡಿಯ ನಿಡುಚೀಲದಂತೆ ಕೂಡಿ ಗಾಳಿಗಳು ಮೂಡುಹುವದಱೊಳು ತುಂಬಿದೀಡಿನಂತಿಹುವಾಱು ವಸ್ತು (ಭರಚ. ೬೭-೬೯). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಚೀಲ]

ನಿಡುಚು (ನಾ). ಉದ್ದ; ನೀಳ: ಈ ಪಣೆಗಳು . . . ಕರಿದಾದ ನಿಡುಚಾದ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ತುಳುನಾ. ೨೧೫).
[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) +-ಚು$_2$]

ನಿಡುಜಂಘೆ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕಣಕಾಲು. ೨. ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ; ದಾಪುಗಾಲು: ಎಲ್ಲಿಗೆಯ್ದುವೆವೆಲ್ಲಿ ಹೊಗುವೆವದೆಲ್ಲಿ ಸಾರುವೆವೆನುತ ಕಳವಳದಲ್ಲಿ ಮಿಗೆ ಕುಱುಜಂಘೆಯಂ ನಿಡುಜಂಘೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆ] ಗಳನಿಡುತ ಕುದುಕುವರಿಯಲಿ ಪರಿದು (ಬಸಪು. ೨೬-೩೧).
[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಜಂಘೆ]

ನಿಡುಜಡೆ, ನಿಡುಜೆಡೆ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಜಡೆ; ನೀಳವಾದ ಹೆರಳು: ಕಾಮಿನಿಯ ನಿಡುಜಡೆ ರಂಜಿಸಿದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೧೩); ಕಣ್ಗೆವಂದತ್ತು ಬೆನ್ನಂ ಮುಸುಕಿ ಪೊಱೆವಾಱುಗಿಳಿದ ನಿಡುಜಡೆ (ಚೆಬಸು. ೧೦-೭೩); ಅಳಿಮೆದೆಯಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ನಿಲಿಸಿದ ತನುಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ತನುಲತೆ ನಿಡುಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಡೆಯಿಂ ಕಡು ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ); ನಿಡುಜಡೆ ಬಡನಡು ಕುಡಿಹುಬ್ಬು ಕುಣಿಸುತ್ತ . . . ಪೊಡವಿಯೊಳೆನ್ನ ಸೋಲಿಸುವರಿಲ್ಲೆಂದು ಮಡದಿ ಒಪ್ಪಿದಳು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೩೩). ೨. ನೀಳವಾದ ಜಟೆ, — ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು: ನಿಡುಜಡೆ ಕರ್ಣದೊಳ್ ಪಳಿಕಿನೊಪ್ಪುವ ಕುಂಡಲಂ . . . ಒಳ್ಪಡರ್ದಿರೆ ಬಂದನೊರ್ವ ನವ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಧಾರಿ ತಾಪಸಂ (ದಶಕು. ೮-೧೪೦); ನಿಡುಜಡೆಯ ಶಶಿಕಲೆಯ . . . ಮೃಡನನು ಕಂಡುದಮರಗಣ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೨೭); ಛಿಟಿಛಿಟಿಲೆಂಬ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಬಿಸಿಲಿಂಗೆ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ ಭೀತಸ್ಥನಾಗಿ ಕುಟಿಲವರ್ಜಿತ ನಿಡುಜಡೆಯೊಳಗಾಕಾಶತಟಿನಿಯ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೭). **ನಿಡುಜೆಡೆ**: ೧. ಮೇಲಿನ 'ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಅಡರ್ದು ನಿಡುಜೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳಹಿಯಡಂಗೆ ತನ್ಮಸ್ತಕಸ್ಥಫಣಮಣಿ ಪದಪಂ ಪಡೆದುದು ತನ್ಮುನಿಪನ ತಲೆಯೆಡೆಯಣ ಚಿಜ್ಜ್ಯೋತಿ ಜಿಗಿದು ಪೊಱಪೊಣ್ಮಿದವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಜಡೆ$_1$]

ನಿಡುಜಲ್ಲಿ, ನಿಡುರ್ಝಲ್ಲಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಗೊಂಡೆ,— ಗೊಂಚಲು: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಚೋಹಗಳಿಂ ನಿಡುಜಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಪಲ್ಲವಕೋಟಿಗಳಿಂದಾ ಗಿರಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶೂಲಗಳು ಮೆಱೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೧೩). **ನಿಡುರ್ಝಲ್ಲಿ**: ಮುಡಿವಾಳದ ನಿಡುರ್ಝಲ್ಲಿಗಳನು ಕಟ್ಟಲೊಡನೊಪ್ಪಿದುದಾಗಸವ ಒಡೆದವನಿಗೆ ಬಪ್ಪ ಸುರತರುವಿನ ಬೇರ ಗಡಣವಿದೆಂಬಂದದೊಳು (ರಾಮವಿ. ೭-೨೯).
[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಜಲ್ಲಿ$_2$]

ನಿಡುಜಾಗರ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಮಾಡುವ ಜಾಗರಣೆ; ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅಲಸದೆ ಮಾಡಿ ಬೇಸಱದೆ ಸಾಲ್ಗೊವಿದೆನ್ನದೆ ಮೆಯ್ಯೊಸಗಕ್ಕೆ ಪಂಬಲಿಸದೆ ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟು [ನಿಡು]ಜಾಗರದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೭).
[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಜಾಗರ$_3$]

ನಿಡುಜೆಡೆ 'ನಿಡುಜಡೆ' ನೋ.

ನಿಡುರ್ಝಲ್ಲಿ 'ನಿಡುಜಲ್ಲಿ' ನೋ.

ನಿಡುಡೆಂಕಣಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಡೆಂಕಣಿ: ಪಗೆಗಳ ಶೃಂಗಲಮಂ ಪೊಣೆಗೆ ಗೆತ್ತಿ ತತ್ಪುರವರೇಶನಾನಂದಲತಾಳಿಗೆಗಳ ಪರ್ಚಿಪುದೆಂತುಂ ಬಗೆಗೆ ನಿಜಾಂ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ನಿಡುಡೆಂಕಣಿಗಳ್ (?) (ದಶಕು. ೧-೩೫); ಬಾಲಗಳ ರ್ಝಾಡೆಯು ನಿಡುಡೆಂಕಣಿಯು ಕಟ್ಟಾಡಿಕೆಯು ಕಪಿಸೇನೆ ಸರಿಸದ ಲೀಡಱಾದು ಹತ್ತಿದುದು ಕೊತ್ತಳದಾಳುವೇರಿಯಲಿ (ತೊರಾ. ೩-೧೧-೬).
[ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಡೆಂಕಣಿ]

ನಿಡುಡೊಳ್ಳು, ನಿಡುದೊಳ್ಳು (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆ; ಬೊಜ್ಜು ಹೊಟ್ಟೆ: (ಕ). **ನಿಡುದೊಳ್ಳು**: ತುಂದಿಲಃ, ಬೃಹತ್ಕುಕ್ಷಿಃ—ನಿಡುದೊಳ್ಳುಳ್ಳವನು (ನಾಚಿರಾ. ಕ).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಡೊಳ್ಳು$_1$(<ಟೊಳ್ಳು)]

ನಿಡುತೋಳ್ 'ನಿಡುದೋಳ್' ನೋ.

ನಿಡುದಂಡೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಸರ,—ಮಾಲೆ: ತೊಂಡಲ್ಗೂವಿನ ಗಾಲಿ ನನೆಯ ನಿಡುದಂಡೆ ಮನೋಹರಮಾದಚ್ಚು ತರಂಗೊಂಡಿಕ್ಕಿದ ಹೊಸಹೊಂಗೇದಗೆಯೆಸಳ್ಗಳ್ ನವಶಸ್ತ್ರತತಿ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೫-೬). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ದಂಡೆ$_1$]

ನಿಡುದಡ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ದಂಡೆ,—ಜಗಲಿ: ಹೆಡಗಯ್ಯ ಬಿಗಿದ ನೇಣಂ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಟು ನಿಡುದಡದಲ್ಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಸುಟಿಳಿದು ಹಿಡಿತಂದು]ಮೂಡ ಮುಂತಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಹಿಂದಡದಲ್ಲಿ ಕುಸಿದು ನೀಡಡಿಯಿಟ್ಟು ನಿಂದು ಖಡ್ಗವ ಸೆಳೆದು ಜಡಿದು ನೋಡಿ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ದಡ$_3$(<ತಡ$_2$)]

ನಿಡುದನಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಸ್ವರ; ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ: "ಕೀಜ, ಕೂಜ, ಕುಜಿ—ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ, ನಿಡುದನಿಯೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ರ. ೧೪); ಹಾ ಎನುತೊಱಲುತಿಹ ನಿಡುದನಿಗಳಂ ಕೇಳಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೨); ಕೊಬ್ಬಿ ಹರಿದುದು ವಿವಿಧವಾದ್ಯದ ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುದನಿಯು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೫); ಇಟ್ಟಣಿಪ ಜನದ ಕಡೆಗಾಲ್ಗಳಿಂದಾ ಸುತಂ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯಲು ಕಡುತವಕದಿಂ ಬರ್ಪ ಮಂತ್ರಲಕ್ಷಂ ಕಂಡು ನಿಡುದನಿಯೊಳೊದಱು ತೇಜಿಯ ದಾಂಟಿಸಿದಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೧೮); ನನಗಾವ ನಿಡುದನಿಯೂ ಕೇಳ್ದುದಿಲ್ಲ! (ಬಿಗಾಳಿ. ೪೫-೧೮). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ದನಿ$_1$]

ನಿಡುದನಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು; ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕೂಗು: ಕೀಜತಿ—ನಿಡುದನಿಗೆಯ್ದಪುದು (ಶಾಶಕ್ರ. ೧೪).
[ನಿಡುದನಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಡುದಲೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತಲೆ: ಈ ಮೆಡಿಟರೇನಿಯರೂ ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯನರಂತೆ ನಿಡುದಲೆಯವರೇ ಆಗಿದ್ದರು (ದ್ರಾವಿ. ೨೯); ಉದ್ದವಾದ ತಲೆಯುಳ್ಳ; ನಿಡುದಲೆಯ (Dolichocephalic. ಇಂಕಶ).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತಲೆ$_1$]

ನಿಡುದಲೆಯ(ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು: ಕುಱುಗಯ್ಯಂ, ನಿಡುದಲೆಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೭ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಡುದಲೆ +-ಅ$_7$]

ನಿಡುದುರುಬು (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಹೆರಳು; ಉದ್ದವಾದ ಮುಡಿ: ನಿಡುದುರುಬಿನೊಯ್ಯಾರಿ ಬೈತಲೆಯ ಶೃಂಗಾರಿ (ಮಹಾವಿ. ೬-೧೮).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತುರುಬು$_2$(<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ನಿಡುದೆಂಗು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ತೆಂಗಿನ ಮರ: ಜಿನಗೆ ಗಗನವ ತುಡುಕುವ ನಿಡುದೆಂಗಿನೆಳನೀರ ತೆಗೆತೆಗೆದಭಿಷೇಕಗೈದ (ಭರಚ. ೧೬-೭೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೆಂಗು$_3$]

ನಿಡುದೆನೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಕದಿರು; ದಪ್ಪವಾದ ಹೊಡೆ. ೨. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬುರುಜು,—ಗುಮ್ಮಟ. ೧, ೨: ನಿಡುದೆನೆಯಿಂ ಪ್ರಾಕಾರದೊಳುಡುಗದ ಕಣೆಯಿಂದೆ ಡೊಣೆಯೊಳೆಣೆಯೆನಿಸಿಡುವಂ ಶಾಳಿಗಳಂ . . . ಬೆಳೆವ ನೆಲನೆ ಪೊಲನಾ ನೆಲದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೩). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೆನೆ$_1$]

ನಿಡುದೆರೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಅಲೆ ; ದೀರ್ಘವಾದ ತರಂಗ : ಇಂಗಡಲ ನಿಡುದೆರೆಗಳೋ ಬೆಳುದಿಂಗಳೊಳುದಿರುಳುಗಳೊ . . . ಎನಲು ಮುಂಗಡೆಯೊಳಂತುಗಿವ ಪೊನ್ನ ಸೆಜಿಂಗುಗಳ ವಸ್ತ್ರಂಗಳುನ್ನತ ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೧೧-೩೪) ; ಪಾಡುವುದು ಅಳಿರವದಿ ಕೈಗಳ ನೀಡುವುದು ನಿಡುದೆರೆಗಳಿಂ ದೆಸೆ ನೋಡುವುದು ನೆಯ್ದಿಲುಗಳರಳಿಂ . . . ಕಾಸಾರವದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೯). ೨. ಅಗಲವಾದ ತೆರೆ,—ಪರದೆ : ಪಲ್ಲವದ ನಿಡುದೆರೆಯು ಧವಳಛತ್ರಚಮರದೊಳೊದಗಿತತಿರಥರು (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೩-೧೩). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೆರೆ$_4$]

ನಿಡುದೊಡೆ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ತೊಡೆ ; ತೋರವಾದ ತೊಡೆ : ಬಿಡದೆ ಜಂಘಾಕಾಂಡವ ನಿಡುದೊಡೆಯೊಳಗೊಡನೊಂದಿಸುತುಬ್ಬಿನಿಂದ . . . ಕೂಡಿ ರಾಜಿಪ ಕಡುಚೆಲ್ವವಿಟರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೨೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೊಡೆ$_2$]

ನಿಡುದೊರಳೆ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಗುಲ್ಮ ; ದೊಡ್ಡ ತೊರಳೆ : ಕಾಳಿಜದ ಹೆಮ್ಮೊರಡಿ ಕೆನ್ನೆತ್ತರಿನ ಮಡು ನಿಡುದೊರಳೆಗಳ ಹೇರಾಸಿ . . . ಭೂತಳೋಟಿಯ ನೆರವಿಗುಣಬಡಿಸಿದಪೊಲಿರ್ದುದು ಖರವಿರೋಧಿಯ ಕದನ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೊರಳೆ]

ನಿಡುದೊಳ್ಳು 'ನಿಡುಡೊಳ್ಳು' ನೋ.

ನಿಡುದೋಳ್, ನಿಡಿದೋಳ್, ನಿಡಿದೋಳು, ನಿಡುತೋಳ್, ನಿಡುದೋಳು (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಬಾಹು ; ಉದ್ದವಾದ ತೋಳು : ಬಳ್ಳಳ ಬಳೆದ ವಿಕ್ರಾಂತತುಂಗನ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳ್ ಗಣಿಕಾಜನಕ್ಕೆ ಕಾಮಪಾಶಂಗಳುಮರಾತಿಜನಕ್ಕೆ ಯಮಪಾಶಂಗಳುಮಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ) ; ಪಡೆದಂ ಮತ್ಪ್ರಣ್ಯಧಿಂದೀ ಪದಮನಿನಿತುಕಾಲಕ್ಕೆನುತ್ತುಂ ನರೇಂದ್ರಂ ನಿಡುದೋಳಿಂದಪ್ಪಿ ಭೋಂಕಲ್ ಭಯದೆ ನಡುಗುತಂ ಕಣ್ಗಳಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೮) ; ನಿಡುದೋಳ್ ನೀಳ್ದುವು ನೀಳ್ಕಲುದ್ಧತ ಸಿತಛತ್ರಂಗಳಂ ನಾಡೆಯುಂ ತೊಡೆಗಳ್ಕೊರ್ವಿದುವುಗ್ರದಂತಿಯನದಿರ್ಪಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೯) ; ವೀರಶ್ರೀಯಂ ನಿಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ದೋಳ್ ಕೂರಿಸಿದುದು ಕೈದುಗಲ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೩) ; ಕೊಬ್ಬಿದ ಭುಜಯುಗಳದಿ ವೀರರಸದಿಂದುಬ್ಬಿದ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳೆಡೆಯು ಪಡೆದ ಕಾಂತಿತಾಣಗಳನೆ ನೆಣಗೊಬ್ಬಿಲಿ ಗರುವನೊಪ್ಪಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೩-೫೭) ; ನಿಡುದೋಳ್ ನೀಳ್ದ ತರಂಗಮಾನನಮರಲ್ದಂಭೋರುಹಂ . . . ಎಂಬಂತಿರೆ ಸಿಂಧುರಾಜನೊಸೆದೇಳ್ತಂದಂ ಗಭೀರಾನ್ವಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೦). **ನಿಡಿದೋಳ್ :** ಇವಾತನ ನಿಡಿದೋಳ್ (ಶಮದ. ೫೩ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡಿದೋಳು :** ನಿಡಿದೋಳಿನಿಂದೆ ಕೃಷ್ಣಾಗ್ರಜಾತನ ಸಿರಿಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟನಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೦-೬೦). **ನಿಡುತೋಳ್ :** ಉತ್ಕಲಿಕಾ ಸಹಸ್ರವಿಷಮರಾಗಸಾಗರಮನೀಸಿದಪನೆಂಬಂತೆನ್ನನಪ್ಪವಯಾಸೆಯಿಂ ದೂರದೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ನಿಡುತೋಳ್ಗಳುಂ ತನ್ನೊಳ್ ತೋಱಿ . . . ಬರುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೬೫). **ನಿಡುದೋಳು :** ಉಗಿದು ಹಾಯ್ಕುವ ಖಳನ ನಿಡುದೋಳುಗಳು ಬಳಲಿದವು (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೧೫-೨) ; ನಿಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ದೋಳು ತೋರಮುಡುಹು . . . ಬಿಡದೆ ಮೆಱೆಯೆ ರಾಮನಭಿರಾಮತೆ ಕಣ್ಪಡಿದುದು ಕಮಲನೇತ್ರೆಯರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೮-೮೮) ; ಕಾದುಕೊಳ್ಳೆನುತಾರ್ದಿಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣನು ಚಕ್ರದಲಿ . . . ದೈತ್ಯೇಶ್ವರನ ಇಡಿಕಿಱಿದೊಂಬೈನೂಱ ತೊಂಬತ್ತೆಂಟು ನಿಡುದೋಳ ಕತ್ತರಿಸಿದುವು (ಮೋಹತ. ೪೦-೮೦) ; ಮುಡಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ . . . ನಿಡುದೋಳ ಬಳೆ ತಾತಿ ಕಡಗ ಕಂಕಣವಾಂತ ಕಡುಚೆಲುವೆಯರೆಸೆದಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೦೪). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ತೋಳ್]

ನಿಡುದೋಳ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳವನು ; ದೀರ್ಘಬಾಹುಗಳುಳ್ಳವನು : ಕುಡುವಿಲ್ಲ, ನಿಡುದೋಳ, ಅರಮುಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ನಿಡುದೋಳ್ + -ಅ$_7$]

ನಿಡುದೋಳು 'ನಿಡುದೋಳ್' ನೋ.

ನಿಡುನಡಿಕೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ರೇಚಿತಂ . . . ಬಿಡುನಡೆ, ಜಾರುನಡಿಕೆ, ನಿಡುನಡಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೧). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನಡಿಕೆ (<ನಡಗೆ)]

ನಿಡುನನೆ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಮೊಗ್ಗು ; ದೊಡ್ಡ ಮುಗುಳು : ನಲವಿಂದಂ ಸೂಡಿ ಪೊಂಜಾದಿಯ ನಿಡುನನೆಯಂ ವೇಣಿಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೯). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನನೆ$_3$]

ನಿಡುನರ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ನರ ; ನೀಳವಾದ ಸೆರೆ : ಅಡಗುಗಳ ತಿರುಳಿಂದೆ ನಿಡುನರದ ಕರುಳಿಂದೆ ಕಡಲಿಡುವ ನೆತ್ತರಿಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಸತ್ತರಿಂದಿಡಿದಿರ್ದುದಾ ರಣದಲೋರಣದ ವಾರಣದ ಕಾರಣದ ಪೂರಣದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೪೪). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನರ$_1$ (<ನರವು)]

ನಿಡುನಾಲಗೆ, ನಿಡಿನಾಲಗೆ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ನಾಲಗೆ ; ನೀಳವಾದ ಜಿಹ್ವೆ : ಮಾಡಿದನೇಕೆಯೊ ಮೇಲಂ ನೋಡದೆ ಬಿದಿ ವಿಷವಂಫಣಿಗಣಲ್ಗಳ ಪಲ್ಲಂ ರೂಡಿಸಿದ ತೇಟಿಗ್ಗ ಮುಳ್ಳಂ ನಾಡಱಿಕೆಯ ದುರ್ಜನಂಗೆ ನಿಡುನಾಲಗೆಯುಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೬೨) ; ಸೂರ್ಯ್ಯದೇವನೇಗಳುಮರ್ ಕಡುವಿಂಗಿಲ್ ದ್ವೇಷಿಪನ್ ನಿಡುನಾಲಗೆಯೆ ಗಟಪಿದಾ ಸೊರ್ಕ್ಕುನುಡಿಗಳನ್ (ಅಂತಿಗೂ. ೬-೧೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಹರಟುವ ನಾಲಗೆ. **ನಿಡಿನಾಲಗೆ :** ೧. "ನಿಡಿನಾಲಗೆ = ದೀರ್ಘಜಿಹ್ವೆ, ಉದ್ದವಾದ ನಾಲಗೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನಾಲಗೆ]

ನಿಡುನಿಗ್ಗವ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಹಸ್ತಿದಂತ,—ಆನೆಯ ಕೋರೆ : ಹೊಳೆವ ನಿಡುನಿಗ್ಗವದ ಬೆಳುವೆಳಗು ಕುಡಿವಿಂಚುಗಳ ಬಳಗ . . . ಮಳೆವೊನಲ್ಮದಧಾರೆಯಾಗೆ ಕಾರ್ಗಾಲವೆಂಬೊಲು ಮೈಮೆವಡೆದಿರ್ದ ಮತ್ತಮಾತಂಗವಿಟ್ಟಳಿಸಿದ ಜನಂಗಳಂ ತೂಳ್ದು ಸೀಳ್ದೈದಿ ವಿಸಟಂಬರಿದು ಬರುತಿರ್ದುದು (ಸೌಂದಪು. ೩-೧೪). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನಿಗ್ಗವ]

ನಿಡುನಿದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಹೊತ್ತು ಮಾಡುವ ನಿದ್ರೆ ; ಗಾಢನಿದ್ರೆ : ನಿಡುನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯೊಳಗೆ ಮೆಯ್ಮಱೆದಿರ್ದ ಕಡುಗಲಿ ಮೃಗಾಧೀಶನಾಡುವೊಲನಂ ಮಿಗಗಳೊಡಗೂಡಿಯುಲುಹುಮಾಡುವ ಕೆಱದಿನೆನ್ನ ಮಱವೆಯೊಳೆನಗೆಯಾಳ್ವೆಸನನು ಬಿಡದೆ ಮಾಡುವರು (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೨-೭) ; ನನ್ನ ನಿಡುನಿದ್ದೆ ಮುಗಿದು, ಎಚ್ಚರವಾಗುವಾಗ ಅವಳಂತು ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೨೩೪). ೨. (ಆಲಂ) ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆ ; ಸಾವು ; ಮರಣ : ಅರಸಾ ನಿನ್ನ ಸುಹೃದ್ಭೂವರಜಯತರುಣಿಯವಗೆ ನಿಡುನಿದ್ದೆಯನೊದವಿಸಿ ಭರದಿಂ ಬರ್ಪೆನೆನುತುಮೆನ್ನಂ ನಿನ್ನೆಡೆಗಟ್ಟಿದಳ್ (ಜಯಕಾ. ೭-೯). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ನಿದ್ದೆ]

ನಿಡುನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. = ನಿಡುನಿದ್ದೆ ೨ : 'ನಿಡುನಿದ್ರೆಗೈಸು' ಪರಾ. ೨. ನಾಶ ; ಅಂತ್ಯ : ಜಗದ ನಿಡುನಿದ್ರೆಯಲಿ ಮೋಹರದೆಗೆದ ಮುಗಿಲೋ ಮೇಣಖಿಳಕುಲದಿಗಿಭವೆಂಟೊಂದಾಯ್ತೊ ಕೈಕಾಲ್ ಮೂಡಿತೋ ಸಭೆಕೆ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೩-೯). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ನಿದ್ರೆ]

ನಿಡುನಿದ್ರೆಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ವಧಿಸು ; ಸಾಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನರಮನೆಗಾಗಿ ವಹಿಲದಲಿ ಬಂದು ಬಾಗಿಲ ಮುಱಿದು ಕಾಹಿನ ಮಂದಿಯನು ನಿಡುನಿದ್ರೆಗೈಸಿದನು (ಕುಮಾ್ಯಗ. ೯-೨೬). ೨. ನಿಶ್ಚ್ಯಯಗೊಳಿಸು : ನಿದ್ರೆಗೈವವನೊಡಲು ಧರ್ಮವ ಹೊಷ್ಠ

ನೆಂದಡೆ ಕರಣವನು ನಿಡುನಿದ್ರೆಗೈಸಿ ನಿಜಾನುಭವದಲಿ ನಿಂದ ವರಯೋಗಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೫-೨೭).

[ನಿಡುನಿದ್ರೆ + ಕೈಸು (< ಕೆಯ್ಸು)]

ನಿಡುನೀಳ್ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಇಳಿಬೀಳು,—ಜೋಲುಬೀಳು : ನಿಡುನೀಳ್ದ ಸೆಜಗ ಸಾಗಿಸುತೊಮ್ಮೆ ಕೈಲಾಗುಗೊಡುತ ಮುಂದವಧಾನವೆಂದು ನುಡಿಯುತ ತಂದೆಯ ಹಿಂದುಮುಂದೆಡಬಲವಿಡಿದು ಕುವರಾರ ರೆಯ್ದಿದರು (ಭರಚ. ೪೫-೩೧). [< ನಿಡಿದು$_2$ + ನೀಳ್]

ನಿಡುನೆನಪು (ನಾ). "ಬಹುಕಾಲ ಮರೆಯದಿರುವ ಜ್ಞಾಪಕ ಶಕ್ತಿ; ನಿಡುನೆನಪು" (Long-memory. ಇಂಕಸಿ).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ನೆನಪು]

ನಿಡುನೇಜೆಯ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬರ್ಜಿ; ದೊಡ್ಡ ಈಟಿ : ನಿಡುನೇಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಯದಿನದೊರ್ವಂ ಜಡಿದಿಱಿದೆತ್ತಿದೊಡೆ ಮತ್ತವಂ ಕರವಾಳಿಂ ಪೊಡೆದಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೬೪).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ನೇಜೆಯ(< ನೇಜಯ)]

ನಿಡುನೇಣ್(ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಹಗ್ಗ ; ನಿಡಿದಾದ ಪಾಶ : ಅಂನಿನ್ನಂ ತೆಗೆದು ಬಾಟುಪ್ಪಿನೆನಗೆ ರಸಮಂ ಮೊಗೆದು ಕುಡೆಂದು ನಿಡುನೇಣಂ ಪಲವುಂ ಸೋರೆಗಳುಮಂ ತಂದು ತೀವಿಸಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೮೭-೧೭).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ನೇಣ್$_1$]

ನಿಡುನೊಗ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ನೊಗ : ಕಡಿಯಣವನಾನೆಗಳ ಮೋಱಿಗೆ ತೊಡಸಿದರು ದಂತಿಗಳ ಹೆಗಲಲಿ ನಿಡುನೊಗನ ಕಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೫). [ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ನೊಗ]

ನಿಡುನೋಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿ ; ನೆಟ್ಟ ನೋಟ : ಅರಸುಗಳ ನಿಡುನೋಟವಲ್ಲಿಯ ಗರುವೆಯರ ನಸುನೋಟ ತಮ್ಮೊಳು ಬೆರಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದವು ಖಾಡಾಖಾಡಿಯಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೪೪). ೨. (ಅಲಂ) ದೂರಾಲೋಚನೆ; ದೂರದೃಷ್ಟಿ : ಹಲವರಂತೆ ತನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ನಿಡುನೋಟ ಚಾಚಿದವನಲ್ಲ (ಚಿಗುಕ.೬).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ನೋಟ]

ನಿಡುಪಗೆ 'ನಿಡುವಗೆ' ನೋ.

ನಿಡುಪಚ್ಚಳ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಿರ್ರೆ,—ಹಿಂಭಾಗ ; ಬಾಲದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬುಡ : ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಕೋದನು ಗಜದ ಮಸ್ತಕವ ನಿಲುಕಿ ನೆತ್ತಿಯನೊಡೆದು ನಿಡುಪಚ್ಚಳಕೆ ಹಾಯ್ದವು ಬಾಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೪). [ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಚ್ಚಳ]

ನಿಡುಪತಾಕೆ (ನಾ). (ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ) ದೊಡ್ಡ ಬಾವುಟ,—ಧ್ವಜ : ಗಗನದೊಳಿಡಿದ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಢಾಳಿಸುವ ಚಮರಂಗಳ ನಿಡುಪತಾಕೆಯ ವಿವಿಧ ಧಾತುಗಳ ಕೇತುಗಳ . . . ಭೂರಿಗಳ ಪದಪಿಂದೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩೭).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಪತಾಕೆ]

ನಿಡುಪನೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೋರೆ ಹಲ್ಲು ; ದೊಡ್ಡದಂತ : ತಲೆಯೊಲೆದು, ಸೊಂಡಿಲಂ ತೊನೆದು, ನಿಡುಪನೆಗಳಂ ತೂಗಿ, ಮೊರಗಿವಿಗಳಂ ಬೀಸಿ, ಘೀಳಿಟ್ಟೊಡನೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹೋರಾಡಲನುವಾದುದಾ ಹೋರಿಹೇರಾನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೮-೩೫೭).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + ಪನೆ$_2$]

ನಿಡುಪು$_1$ (ನಾ). ದೀರ್ಘತೆ; ಗಾಢತೆ : ಮುಖೇಂದು ಬಿಗುರ್ತಿರೆ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯುಂ ನಿಡುಪ[ವು]ಮಳುಂಬಮುಪ್ಪಿನೆಗವಿಾಶನದೆಲ್ಲಿದನೆತ್ತವೋದನಾವೆಡೆಯನಧೀಶನೆಂದು ಪಲವಾಡಿದರಂದಚಿತಾಂಗನಾಜನಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೨೧) ; ಸುಯ್ಯ ನಿಡುಪು[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಡುಗದಿರೆಯುಂ ಮೆಯ್ಯರೆಮಟ್ಟಿದೆಯುವಿಂತು ಸಂದಂದಿಸಿಬರ್ ಬಯ್ಯಲೆ ಪೊಯ್ಯಲೆ ಕುರುಳಂ ಕೊಯ್ಯಲೆ ಪೋಯ್ತಿಂತು ವಿನಯವತಿಗಂ ಪತಿಗಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೩೧೧).

[ನಿಡು (< ನಿಡಿದು$_1$) + -ಪು$_2$]

ನಿಡುಪು$_2$ (ನಾ). (?) : ಜಡಿವ ಗುಳ ರೆಂಚೆಗಳ ಘಂಟೆಯ ತೊಡವುಗಳ ನಿಡುಪುಗಳ ಕುಂಡಿಲ ಕಡುಕಿಲೆಯ ದಡಿವಲೆಯ ಮಿಂಚುವ ಕೊಂಬುಗತ್ತಿಗಳ ಕುಡಿಹದದ ಕಡುಮದದ ಕರಿಗಳು . . . ನಡೆದವು ಪದ್ಮಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೦-೯). [?]

ನಿಡುಪುಬುರ್ಗ 'ನಿಡುವುವುರ್ಗ' ನೋ.

ನಿಡುಪುವುರ್ಗ 'ನಿಡುವುವುರ್ಗ' ನೋ.

ನಿಡುಪೊಂಗು (ಕ್ರಿ). ದಪ್ಪವಾಗಿ ಊದು; ಅತಿಯಾಗಿ ಬಾತುಕೊಳ್ಳು : ತೊಡೆದು ತಿಲತೈಲಮಂ ಕರಪು(ವು)ಡಿ ಸಾಸಿವೆ ಲೋಯಿಸರದ ತಿರುಳೆಂಬಿವನಿಟ್ಟಡಸಿ ಬಿಗಿತಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ ನಿಡುಪೊಂಗುದಿದಿರ್ದ ಕೆಯ್ಗೆ ಭಂಗಂಬಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೩೨); "ಮುಱಿದ ಕೆಯ್ಗೆ—ಆ ಠಾವಿಂಗೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಂ ತೊಡೆದು ಸಾಸಿವೆಯ ಚೂರ್ಣಂ, ಲೋಯಿಸರದ ತಿರುಳ್ ಈ ಎರಡುಮಂ ಇಕ್ಕಿ ಬಿಗಿತಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ ಸತ್ವವಿಲ್ಲದಿರ್ದ ಕೈಗೆ ಸತ್ವವಪ್ಪುದು" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕೆ).

[< ನಿಡಿದು$_2$ + ಪೊಂಗು$_1$]

ನಿಡುಪೊಳ್ತು 'ನಿಡುಪೊಬ್ತು' ನೋ.

ನಿಡುಪೊಳ್ತುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ದೀರ್ಘಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆ; ಬಹಳ ಹೊತ್ತನ್ನು ತಳ್ಳು : ತಾವೆಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರ್ಪರವರೆನಲ್ ಪೇಳಿದರ್ ಭಾವದಿಂದಿಲ್ಲಿಯೇ ನಿಡುಪೊಳ್ತುಗಳೆದವರ್ ಬೇಗದಿಂದೀಗ ಮನೆಗೆಯ್ದಿದರ್ ತಾವೆನಲ್ (ಶಿವಸಂ. ೯-೬೯).

[ನಿಡುಪೊಳ್ತು(< ನಿಡುಪೊಬ್ತು) + ಕಳೆ$_1$]

ನಿಡುಪೊಬ್ತು, ನಿಡುಪೊಳ್ತು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಹೊತ್ತು ; ಬಹಳ ಕಾಲ : ನೇಸಱೆಱಡಸಾ ಕೌರವನ್ ಮುಬುಗೆ, ನಿಡುಪೊಬ್ತು ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಕುಳ್ತು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨-೩೩). **ನಿಡುಪೊಳ್ತು** : 'ನಿಡುಪೊಳ್ತುಗಳೆ' ಪರಾ. [ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಪೊಬ್ತು]

ನಿಡುಬತ್ತಳಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೂಡಿಗೆ,—ಬತ್ತಳಿಕೆ : ಪೊಳವಂಬು ಬೆನ್ನ ನಿಡುಬತ್ತಳಿಕೆ ವಿರಾಜಿಸೆ ಪುಳಿಂದನಂದೊಳಪೊಕ್ಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೪).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಬತ್ತಳಿಕೆ(< ಪತ್ತಳಿಕೆ$_1$)]

ನಿಡುಬತ್ತಿ (ನಾ). (ದೀಪದ) ಉದ್ದವಾದ ಬತ್ತಿ ; ನೀಳವಾದ ಬತ್ತಿ : ತೆಗೆತೆಗೆದು ಹೊತ್ತಿಸಿದ ನಿಡುಬತ್ತಿಗಳ ತೆಱದಲಿಯಲಗುವೆಳಗುಱಿ ಝಗಝಗಿಸಿ ಧಾನುಷ್ಕಹಸ್ತದೊಳೆಸೆದಪಂಬುಗಳು (ತಿಮ್ಮಅ. ೬-೪೦).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಬತ್ತಿ]

ನಿಡುಬಯ್ತಲೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೈತಲೆ ; ನೀಳವಾದ ಬೈತಲೆ : ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ಕುಡಿ ಮುಂಜೆಜಂಗು ನಿಡುಬಯ್ತಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬೈತಲೆ] ಬಾರ್ತೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೮-೪೯) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೬೭ ನೋ).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಯ್ತಲೆ]

ನಿಡುಬವಣಿ (ನಾ). ಸತತವಾದ ತಿರುಗಾಟ; ನಿರಂತರವಾದ ಚಲನೆ : ಮೊಗಮುಂ ಮೆಯ್ಯುಂ ಪೊಗರುಂ ಮಿಗೆ ಸೊಗಸಂ ಪಡೆಯೆ ಕಂಡು ಕಳವಳದಿಂದನ್ನೆಗಮಿಂದುಕಾಮಸೂರ್ಯರ್ ಜಗುಟ್ದರ್ ಕಱಿ ರೂಪುಗೇಡು ನಿಡುಬವಣಿಗಳಿಂ (ಚಕವಿ. ೩-೧೦).

[ನಿಡು(< ನಿಡಿದು$_1$) + ಬವಣಿ(< ಬವಣೆ)]

ನಿಡುಬವರಿ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ,—ಚಲನೆ : ಪ್ಲವಗಗತಿ ಜಂಘಾಕ್ರಮಣ ನಿಡುಬವರಿ ಭಂಜನೆ ಲಾಗು ಲಳಿ ಲುಳಿ ತ್ರಿವಳಿ ವಂಚನೆ

ಯುತ್ತಿತನ ಪತನಪ್ರಬಂಧದಲಿ ದಿವದರಸುಗಳ ಸೂನುಗಳು . . . ಕಾದಿದ ರಖಿಳಚಿತ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೬). [ನಿಡು (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬವರಿ]

ನಿಡುಬಾವಿ (ನಾ). ಆಳವಾದ ಬಾವಿ; ದೊಡ್ಡ ಬಾವಿ: ಪೊಸ ದುರ್ಗವಂ ಪಾಟಿಸಿ ಪಿರಿಯ ನಿಡುಬಾವಿಗಳನಗುಳಿಸಿದನದಟಿರೊಳಗೆ (ಬಸವು. ೧೬-೧೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಾವಿ]

ನಿಡುಬಾಸೆ 'ನಿಡುವಾಸೆ' ನೋ.

ನಿಡುಬಾಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಬದುಕು,—ಜೀವಿಸು: ಶ್ರೀಜಯನ್ ನಿಡುಬಾಳಿ ನಮ್ಮನೊಲಿದಾಳ್ಗೆ; ಕನ್ನಡಿಗರುಸಿರಾಗಿ ಕನ್ನಡಂ ಬಾಳ್ಗೆ (ಹೊಂಗಳು. ೩೮-೨೨).

[<ನಿಡಿದು$_2$ + ಬಾಳು$_1$(<ಬಾಟ್$_1$)]

ನಿಡುಬಾಳು$_2$ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲದ ಬದುಕು; ದೀರ್ಘಾವಧಿಯ ಜೀವನ: ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜರು ಹೀಗೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನಿಡುಬಾಳನ್ನು ಬಾಳಿ ೧೬೦೦ರಲ್ಲಿ ಸಶರೀರರಾಗಿ ವೃಂದಾವನಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದರು (ಜಗದಾ. ೯೮). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಾಳು$_2$(<ಬಾಟ್$_2$)]

ನಿಡುಬಿಡುವು (ನಾ). ದೀರ್ಘಕಾಲದ ರಜೆ,—ಸೂಟಿ: ಬೇಸಗೆಯ ಬೇಗೆ, ಶಾಲೆ ಕಾಲೇಜುಗಳ ನಿಡುಬಿಡುವಿನ ಬೇಸರಗಳಿಂದ ಜೀವ ತೀರ ಬೇಸರಿಸಿದಾಗ ಮಳೆಗಾಲದ ಕಾರ್ಮೋಡಗಳು ಸುಳಿಯುತ್ತಲೆ . . . ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡೇಳುವುದು (ಮುಂಗಾರು. ೩೨).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಿಡುವು(<ಬಿಡು$_2$)]

ನಿಡುಬಿಲ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬಿಲ್ಲು; ದೊಡ್ಡ ಧನುಸ್ಸು.

ನಿಡುಬಿಲ್ಲಾಗು = ದೊಡ್ಡ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಗ್ಗು; ದೊಡ್ಡ ಕಮಾನಿನಂತಾಗು: ನಿಡುಬಿಲ್ ಬಾಗಿದ ಬಾನ ಗೋಲಮುನ್ ಬೆನ್ನೊಳಗಿನ್ನುಂ ನರಲುತೆ ಪೊಙುವನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೩-೪೫೭).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಿಲ್$_2$]

ನಿಡುಬೆನ್, ನಿಡುಬೆನ್ನು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೆನ್ನು; ನೀಳವಾದ ಹಿಂಭಾಗ: ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಡುಬೆನ್, ಉಡುಮೊಗಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೩೧ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡುಬೆನ್ನು**: ಆ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸಭೆಗೆಂಬಂತೆ ನಿಡುಬೆನ್ನಿನ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕುರ್ಚಿಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೪೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೆನ್]

ನಿಡುಬೆನ್ನು 'ನಿಡುಬೆನ್' ನೋ.

ನಿಡುಬೆರಳು 'ನಿಡುವೆರಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಬೇಸಱ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಬೇಜಾರು,—ಬೇಸರ: ನಿಟ್ಟುಸಿರು ನಿಡುಬೇಸಱಿನ ಕಡಲಿಟ್ಟಳಿವ ಕಂಬನಿಯ . . . ಗೋಳಿನಲಖಿಳ ಜನ ನಡೆತಂದುದರಮನೆಗೆ (ಸಿಭಾಗ. ೪-೧೨-೫).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೇಸಱು$_2$]

ನಿಡುಬೊಗರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬುಗುರಿ: ಹರಿಯ ವರವರೂಥಮನೆತ್ತಿ ಕರಯುಗಳದಿಂ ನಭಕೆ ತಿರುಪಿಟ್ಟ ನಿಡುಬೊಗರೆಯಂತೆ (ಚಬಪು. ೨೫-೨೬).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೊಗರೆ(<ಬೊಗರಿ)]

ನಿಡುಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬೊಟ್ಟು: ನಿಡುಬೊಟ್ಟಿಸೆಯೆ ದರ್ಬೆ ಕರಮತಿಶಯದಿಂ ಬೆರಳೊಳ್ ರಂಜಿಸೆ ಕಾಶಾಂಬರಮೆಸೆದಿರೆ ಬಂದು ನಿಂದು ಭೂಸುರನೋರ್ವಂ . . . ವೇದರುಕ್ಕಂ ಪೇಟ್ವಕ್ಷತೆಯನೀವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೯೫).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೊಟ್ಟು$_2$(<ಬಟ್ಟು$_1$)]

ನಿಡುಬೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೂಗಾಟ; ಭಾರಿ ಗದ್ದಲ: ಕುಂದಲಾ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಲೋಕದೊಳೆಂದು ನಿಡುಬೊಬ್ಬೆಗಳನಿಡುತಾನಂದಿಸುತಾರುತ. (ಬಸವು. ೩೨-೨೩). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೊಬ್ಬೆ$_1$]

ನಿಡುಭರಿಕೆಯ್ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಸೊಂಡಿಲು: ಕಡಿದ ಕದ್ದಾಳ ಕುಮ್ಮರಿಯಂತೆ ಕಂಸಾರಿಯಡಿಯಿಂದ ಮಡಿದ ಸರ್ಪಗಳ ಪಡೆಯಂತೆ ಮೆಱೆದುದು ಕಡಿವಡೆದಾನೆಯ ನಿಡುಭ[ಪಾಠಾಂ. ಡಬ]ರಿಕೆಯ್ಗಳಾಜಿಯೊಳು (ಕುರಾಕಾಸಾಂ. ೧೬-೬೦). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಭರಿಕೆಯ್]

ನಿಡುಮಗುಡ (ನಾ). ಭಾರಿಯಾದ ಕಿರೀಟ: ನಿಡುಮಗುಡಂ ತೆಱಂಬೊಳೆವ ನುಣ್ಪಣೆ . . . ಪೊದಟ್ದ ಕನ್ನಡಿಗದಪಿಂ ಮೊಗಂ ಕಱೆಗುಮೇಂ ಗಳ ಕಣ್ಗಳ ಮಂಗಳಂಗಳಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೮೮).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮಗುಡ]

ನಿಡುಮರ(ನಾ). ದೊಡ್ಡಮರ; ಹೆಮ್ಮರ: ನಿಡುಮರದ ತುದಿಗೋಡುಗಳೊಳ್ಕಟ್ಟಿದ ತೃಣಪುಲೀಚಿಹ್ನಂಗಳಿನಱಿಯಲಾದ ಕಾಡ ಪಟವಾವಿಗೆಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೬೬); ಮೇಗೆಮೇಗುಬ್ಬೇಳ್ವ ಸುಯ್ಲಿನ ತಾಗುವಳ್ಳೆಯ ತೋಜ ಬೆಮರಿನ ಬಾಗುಗಳ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡುಮರನ ಮಱೆಗಳಲಟ್ಟಿದನು ಮೃಗವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೫೨).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮರ$_1$]

ನಿಡುಮಾಲೆ (ನಾ). = ನಿಡುದಂಡೆ: ಇವನೆದೆಯೊಲಿಯದ ಭಾವಗಳು ಕರಿಗಲ್ಲಿನ ನಿಡುಮಾಲೆಗಳು! (ಕವಿಕಾ. ೪೨-೮).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮಾಲೆ]

ನಿಡುಮಾಳ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಬಯಲು; ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮೈದಾನ: ಎರಡೂರೆಡೆಯ(೦) ನಿಡುಮಾಳ(ಮ)೦ ಪ್ರಾಂತರಮೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೩); ನಿಡುಮಾಳಂ ಮುಂದೆ ನೀರಿಲ್ಲಣಮೆ ಮಗುಟ್ಟೊಡಂ ಪಿಂತಣೂರ್ಗೆಂಟು (ರಮದ. ೧೮೧ ಪ್ರಯೋ).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮಾಳ$_4$]

ನಿಡುಮಿಾನ್ (ನಾ). ಭಾರಿಯಾದ ಮಿಾನು; ದೊಡ್ಡ ಮಿಾನು: ನೆಱೆನೆಗೆವ ನಿಡುಮಿಾನ್ಗಂಗಳಿಂ ನಿಳ್ಕಿ ನೋಡಿ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಪೊಱೆವ ನೆವದಿಂ ಪಲ್ಮೊಱೆದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ಪ).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮಿಾನ್$_3$]

ನಿಡುಮುಗಿಲ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೋಡ: ನಡೆವುವು ನಭಕ್ಕೆ ಮಿಂಚುವ ನಿಡುಮುಗಿಲಮರಿಯರ ಕಣ್ಗೆ ಕುಡಲೆಂದಗದೊಳ್ ಬಿಡದೋದುವ ಖೇಚರಿಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣಳ ಬೆಳಗನೇಱು ತೋಱುವ ತೆಱದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೪). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮುಗಿಲ್]

ನಿಡುಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಜಡೆ,—ಹೆಳಲು: ನಿಡುಮುಡಿಯರಸಂಚೆನಡೆ ತಳಿರಡಿ ಬಟ್ಟದೊಡೆ ಬಡಬಾಸೆ ನುಣ್ದೊಡ್ಗಳ . . . ಜವ್ವನೆಯರೆಯ್ದಿದರಾಗ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೪-೧೯); ಎಡೆಯಾಡುವಂಗನೆಯರ ಪದದಳಿರ್ಗೆಂಪು ಕೊಡಹಿದ ನಿಡುಮುಡಿಯಲರ ನಿಡುಗಂಪು . . . ತೀವಿಕೊಂಡಡಗಿಹುದಾ ಬೀದಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೬-೯೬); ನಿಡುಮುಡಿಯಲರ ವಾಸನೆ ಕರಕಮಲದೆ ಪಿಡಿದ ಕಪ್ಪುರದ ವೀಳ್ಯಗಳ ಕಡುಪರಿಮಳ . . . ಬಿಡದೆ ದೆಸೆಯ ತುಂಬಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೨೩). ೨. ನೀಳವಾದ ಜಟೆ,—ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು: ನಿಡುಮುಡಿಯೊಳು ರಂಜಿಸುವ ಹಸುಳೆವೆಱೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಪ ಬೆಳರ್ಗೇದಗೆಯೆಸಳಿಂ . . . ದುರ್ಗಾಂಬಿಕೆಯಂತೊಪ್ಪಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೧).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮುಡಿ$_3$]

ನಿಡುಮುಸುಕು (ನಾ). (ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ) ದೊಡ್ಡ ಬಟ್ಟೆ,—ಮುಸುಕು: ಮೆಲ್ಲನೆಬ್ಬಿಸೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತಮಿರೆ ನಿಡುಮುಸುಕ ನೋಸರಿಸೆ ದೇಹದುಸಿರಿಲ್ಲದಿರೆ (ಬಸರ. ೯-೧೫೦); ಪಿಡಿವ ತಲೆಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು ಧಾರಿಡುವ ರಕುತದಲೆರಡುಬಲದಲಿ ಹಿಡಿದ ದೀವಿಗೆ ಸಂದಿದವು . . . ಸುಭಟರ ನಿಡುಮುಸುಕು ಮೋಹಿಸಿತು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೭);

ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದ ನಿಡುಮುಸುಕುಗಳ ಬಿಗಿದ ಬೆಜಗಿನ ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳ ಒಡೆಯನಿದಿರಲಿ ಕುಳ್ಳಿರದೆ (ಕುಪ್ವಾಕ. ೧-೧೮).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮುಸುಕು$_2$(<ಮುಸುಂಕು$_2$)]

ನಿಡುಮೂಗ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು ; ನೀಳವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು : ಹೆಟಿಗಾಲಂ, ನಿಡುಮೂಗಂ, ಕುಸಿಗೊರಲಂ, ಸವಟಿವಾಯಂ (ಶಮದ. ೭೬ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಡುಮೂಗು + -ಅ$_7$]

ನಿಡುಮೂಗಿ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಮೂಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೆಲ್ವಿನ್ನಣಿ, ಕಡುಗೇಡಿ, ನಿಡುಮೂಗಿ, ಹೆಟಗಾಲಿ (ಶಮದ. ೧೬೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಡುಗೆಲಸಿ, ನಿಡುಮೂಗಿ, ಚಲವಾದಿ (ಶಮದ. ೧೮೬ ಪ್ರಯೋ).
[ನಿಡುಮೂಗು + -ಇ$_3$]

ನಿಡುಮೂಗು(ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮೂಗು ; ನೀಳವಾದ ನಾಸಿಕ : ಈ ನಿಡುಮೂಗನು ನಾನೇ ಬಯಸಿದೆ ಈ ಹಿರಿಕಿವಿಯನು ನಾನೇ ಬಯಸಿದೆ (ಗಕೀತ. ೫-೨೪) ; ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತಾಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದ್ದವನೆಂದರೆ ಕುರುಗಡ್ಡದ ನಿಡುಮೂಗಿನ ಮಂದ್ರಧ್ವನಿಯ ಎತ್ತರದ ವ್ಯಕ್ತಿ (ಫನರು.೩೦೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೂಗು$_1$]

ನಿಡುಮೂತಿ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಮೂತಿ,—ಮುಖ : ನಿಡುಮೂತಿಯ, ನೀಳಮೂಗಿನ (Snipy. ೩೦೮೩).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೂತಿ]

ನಿಡುಮೆದೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿ,—ಒಟ್ಟಿಲು : ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯ ನಿಡುಮೆದೆ ಘನಸಾರಚೂರ್ಣದ ರಾಶಿಗಳೊಡನೆಸೆದವು ಚಪ್ಪರದೊಳು (ರಾಮವಿ. ೭-೩೭).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೆದೆ$_1$]

ನಿಡುಮೆಯ್ (ನಾ). = ನಿಡುವೊಡಲು : ಆಡದ ಮೆಯ್ಗಳಿಲ್ಲ ನಿಡುಮೆಯ್ಗಳುವಮಾಡಿದುವಂತೆ ಮೆಟ್ಟುವಳ್ ನೋಡಿದರೆಲ್ಲರಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಟ್ಟದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೆಯ್]

ನಿಡುಮೊಗ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮುಖ ; ನೀಳವಾದ ಮುಖ. ನಿಡುಮೊಗದವಳ್ = ನೀಳವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಲು ಮುಖದವಳು : ನಿಡುಮೊಗದವಳ್ ತೃಷಾತುರೆ ತುಡಲುಣಲಾಟಿಸುವ ಳೊಂದೆ ಕಾಲೊಳ್ ನಿಲುವಳ್ . . . ತನ್ನೀಷಮಧ್ಯಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೨). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೊಗ]

ನಿಡುಮೊಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ ; ತೋರಸ್ತನ ; ಉದ್ದವಾದ ಮೊಲೆ : ಬಾಂದಳಕಡರ್ದೀಳ್ವ ನಿಡುಮೊಲೆಗಳಿಂ ಬಲವನಪ್ಪಳಿಸಿದಳ್ತಿರುತಿರುಗಿ ಬೀಸುತ್ತೆ ಯೋಜನಸ್ತನಿ ಕನಲ್ದಾಕ್ಷಣದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೩೬). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೊಲೆ$_1$]

ನಿಡುಮೋಹರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ದೊರೆ ಮುಗಿಲು ತೆರೆಮುಗಿಲು ನಿಡುಮೋಹರದ ಮುಗಿಲುಪ್ಪರದ ಮುಗಿಲುಬ್ಬರದ ಝಾಡಿಯ ಜೋಡಿಗಳ ಜಂಗಳದ ಮುಗಿಲಿನಲಿ ತರಣಿ ಶಶಿತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳ ಹರವು ನಿಂದುದು (ತೊರಾ. ೪-೬-೫).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಮೋಹರ$_1$]

ನಿಡುರೂಪು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕೃತಿ : ತೊಡೆ ಮಡ . . . ಬೆನ್ನು ನಡುಗಳನತ್ತಿತ್ತ ಮುರಿದು ಅಡಗಿಸುವರು ನಿಮಿರಿಸುವರು ಮೇಣದ ನಿಡುರೂಪೊ ಮ್ಮೆಯೊಯೆಂಬಂತೆ (ಭರಚ. ೬೩-೫೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ರೂಪು]

ನಿಡುವಕ್ಕರಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹಕ್ಕರಿಕೆ,—ಪಕ್ಕರೆ : ಮಲೆಯಾಳ ಜನಪದದ ಅರಸಿನಂತಿರೆ ಚೇರಮಯವೆನಲುರವಣಿಸಿ ನೂಕಿದರು ನಿಡುವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಗರುವಾಯಿಗಳ ಘನಮದದ ತೇಜಿಗಳ (ಕುಪ್ವಾಭೀ. ೪-೫೧).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಕ್ಕರಿಕೆ(<ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ)]

ನಿಡುವಗಲು (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಹಗಲು : ನಿಡುವಗಲಿನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ನಡುಸಿಹಿಬೆಳುದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿನಿಶಿಕಳ್ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳನ ನೋಡುತೆ (ವಿಸೀಗೀ. ೬೬-೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಗಲು(<ಪಗಲ್)]

ನಿಡುವಗೆ, ನಿಡುಪಗೆ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಶತ್ರು ; ಬದ್ಧದ್ವೇಷಿ : ನಿಡುವಗೆ ಸ್ವೈಪಿನಿಂದೆ ದೊರೆಕೊಂಡುದು (ಪಂಪಭಾ.೧೧-೧೪೨); ಪಗೆಗೆ ಮೊದಲಿಗನೆ ನಾಂ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಾಂಗಿ, ನಾನಿ]ಡುವಗೆ ಕೌರವನಂತ ದಕ್ಕೆ ನೀಮೆಲ್ಲಂ ದಾಯಿಗತನಮನಿಲ್ಲಿ ತೋಱಲ್ವಗಡು (ಗದಾಯು. ೭-೬೨). **ನಿಡುಹಗೆ :** ೨. ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವೈರ ; ಬದ್ಧದ್ವೇಷ ; ಬಹುಕಾಲದ ಶತ್ರುತ್ವ : ತಂತಮ್ಮ ನಿಡುಪಗೆಗಳನ್, ಕೆಳೆಗಳನ್, ಪೊರ್ದುಗೆಗಳನ್, ದೇವತೆಗಳನ್, ಮಿಗೆ ನಲಿಪ . . . ಪಲವಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ್ ಸೂಚಿಸುವುದೇನೆಂದು ಕಲಿಸಿದೆನ್ ಅವರ್ಗೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೬-೫೫೭).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಗೆ$_2$]

ನಿಡುವಜ್ಜೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ,—ದಾಪು : (ನಿಡುವಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ, ಚೆಲ್ಲಮ್ಮನ ಕಟ್ಟೆದಿರಲ್ಲಿ ನಿಂತು,) (ಬೆಟ್ಟಅ. ೧೨-೪).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಜ್ಜೆ]

ನಿಡುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ದಾರಿ ; ದೀರ್ಘವಾದ ಮಾರ್ಗ : ಸಂಪಾತಿ ತಾಂ ಕುಳ್ತು, ಶಾಪದ ವಿಮೋಚನದ ನಿಡುವಟ್ಟೆಯಂ ನೋಡುತಿರ್ದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೩-೪೩).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ನಿಡುವಣೆ, ನಿಡುಹಣೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಹಣೆ ; ವಿಶಾಲವಾದ ನೊಸಲು: 'ನಿಡುವಣೆಯ' ಪರಾ. **ನಿಡುಹಣೆ :** ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಕಾಣುತಲಿಹುದು ; ಕಂದ ಮುದ್ದನ ಅಜ್ಜ ನಿಡುಹಣೆಗೆ ಜೋ ; ಕಂದ ಮುದ್ದನ ಅಜ್ಜ ನಿಡುಹಣೆಗೆ ತಾಯ್ ತರಳೆ ಚಂದದಿಂ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟ ಕಸ್ತೂರಿಗೆ ಜೋ ! (ಕವಿಪು. ೪-೨).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಣೆ$_2$]

ನಿಡುವಣೆಯ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಹಣೆಯುಳ್ಳವನು ; ವಿಶಾಲವಾದ ನೊಸಲುಳ್ಳವನು : ನಿಡುವಣೆಯಂ, ನುಡೊಡೆಯಳ್ . . . ನಿಡುಜಡೆಯಳ್, ಪೆಱವಣೆಯಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೨೮ ಪ್ರಯೋ).
[ನಿಡುವಣೆ + -ಅ$_7$]

ನಿಡುವಯಣ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಪ್ರಯಾಣ : ನಿಡುದೋಳ್, ನಿಡುವಯಣಂ, ನಡುಸೆಱಂಗು (ಶಮದ. ೧೮೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಪೆಡಸಾರ್ದ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ನೆಲೆವಿಡಿದಂ ಪಡಿಬರಿಸಿದ ಕೂಪುಖಾನಂ ನಿಡುವಯಣಂ ಪೋದಂ (ಅಪ್ರತಿ.೩-೯೦ ಪ) ; ಏಗೆಯ್ವೆನೆನುತೆ ವಿಚಾರದಿಂ ಅಪ್ಪುದಪ್ಪುದು ನಿಡುವಯಣಂ ಇರ್ಕೆ ರಾಘವಂ ಪೇಟ್ವಂ ಅಲ್ಲದೊಡೆ ತಾಂ ತಮಗೆ ನೆಲೆಗೆಯ್ವರ್ (ರಾಪಾಶ್ವ. ೨೭-೨೯). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಯಣ]

ನಿಡುವರಿ (ನಾ). ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗತಿ,—ಚಲನೆ; ನಿಟ್ಟೋಟ: ಮದಗಜದ ನಿಡುವರಿಯ ಹೇರಿನ ಕುದುರೆಕಾಜರ ಕಾಹಿನಲಿ ಕೊಬ್ಬಿದುದು ನಿಬ್ಬರವಾಗಿ ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯನಿರ್ಘೋಷ (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೨-೬೮) ; ನಿಡುವರಿಯ ಗಜ ತೂಳಿದವು ತೋಳಿನ ಬಾಳ ಹೊಯ್ಲಿನಲಿ (ತೊರಾ. ೩-೬-೧೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪರಿ$_3$]

ನಿಡುವಲ್, ನಿಡುಹಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ನೀಳವಾದ ಹಲ್ಲು. ೨. ಆನೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಕೋರೆದಾಡೆ,—ದಂತ : ಘನಕಂಘಟೆಗಳ್ . . . ಪೆಟ್ಟುವೆರ್ಚೆ ನಿಮಿರ್ದ ನಿಡುವಲ್ ಬೆಳಗೆ, ತುಂಬಿಕೆಯೊಳಿಂಬುಗೊಂಡ ತುಂಬುನೀರಂ ಘೂತ್ಕರಿಸಿದುವೆಂಬಂತಿರೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬಲ್ಸರಿಯೆ ಮಱಿಗಾಲಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು (ರಾಪಾಶ್ವ.೩-೧೦). **ನಿಡುಹಲ್ಲು:** ೧. ಕತ್ತೆಯ ರೂಪಿನಿಂ . . . ಪರಿದು ಬಹ ಭರಕಿತ್ತರೆದ ಪೆರ್ಮೊರಗಳಪು

ಬುಡಗೆಡೆಯೆ ಬಾಯಂನು ತೆಱೆದು ನಿಡುಹಲ್ಲುಗಳ ತೋಱುತಲಿದಿರೆ ನಡೆ ತರಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೫೮). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಲ್]

ನಿಡುವಲಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹರಿಗೆ,—ಗುರಾಣಿ: ಪಿಡಿದ ಪೆರ್ಬಾಳ ನಿಡುವಲಗೆಯ ತುಡುಕಿ ಗಗನವನಲೆವ ಮೌಳಿಗಳ ಚಲ್ಲಣದ ಕುಡಿಯ ತೊಂಗಲ ಹಲವು ವಿಧದ ನಾನಾಧ್ವಾನವಿಡಿದ ಗರ್ಜನೆಯ ರಕ್ಕಸಭೂತ ವೇತಾಳರಪ್ಪುತಮುಂ ಕಾದಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೪).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಲಗೆ]

ನಿಡುವಲೆ, ನಿಡಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ . . . ನಡುವಲೆ ತಡೆವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ನಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು ಲುಬ್ಧಕರೊಳ್ (೧೭ಕ. ೧-೮೦); ಇಡುವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ. . . . ಕಕ್ಕಡವಲೆ ನಿಡುವಲೆ ಸಾಲ್ವಲೆ ಬಿಡುವಲೆಗಳಿನಿಪ್ಪುವೆಸೆದುವಾ ಬೇಂಟೆಗರೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೪). **ನಿಡಿವಲೆ:** ಕೋಲುವಲೆಗಳ ಸಿಡಿವಲೆಯ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಡಿವಲೆಯ . . . ಬೇಟೆಗಾಱರು ಬಳಸಿದರು ಶಿವನ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೫-೩೩); ನಿಡಿವಲೆ ಪಾಜಿ ಬೆಳ್ವಾರ ಬಡಿವಲೆ ಬಲುವಲೆಗಾಱರು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಲೈದಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೬).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಲೆ$_1$]

ನಿಡುವಳ್ಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳಿ: ನಡುವಣ ಖಂಡದೊಳಿಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕೋಟಿ ನಿಡುವಳ್ಳಿಗಳನಾಯ್ದು ಕೊಟ್ಟು ಅಡಿಗಡಿಗಿವರ ಸೇವೆಯ ಮಾಳ್ಪುದೆಂದವರೊಡೆಯರ್ಗೆ ನೇಮಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ (ಭರಚ. ೪೪-೨೬).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ನಿಡುವಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ನಿಡುವಾನಿಯ ತುಱು ಗೋಳೊಳ್ ಬಿದಿರ್ಗಕದ ಏಚಗಾವುಣ್ಡನ ತಮ್ಮ ಕೇಞ್ಜ (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೧೨೯-೩; 970). [?]

ನಿಡುವಾಯಿದೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲದ ಗಡುವು; ದೀರ್ಘಕಾಲಾವಧಿ: ಡಿಪಾಸಿಟ್ (ಪುದುವಟ್ಟು ಅಥವಾ ಠೇವಣಿ) ಲೆಕ್ಕ ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿ ಇರಬಲ್ಲದು: ಒಂದು ನಿಡುವಾಯಿದೆ (ಗಟ್ಟಿ) ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು; ಇನ್ನೊಂದು ಕಿರುವಾಯಿದೆ (ಚಾಲ್ತಿ) ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು (ಹಣಪ್ರ. ೩೩); ಇನ್ನೊಂದು ಬೇಂಕಿನವರು . . . ನಿಡುವಾಯಿದೆಯ ಸಾಲ ಒದಗಿಸಿದರು (ಅಪೂಪ. ೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ವಾಯಿದೆ]

ನಿಡುವಾಸೆ, ನಿಡಿವಾಸೆ, ನಿಡುಬಾಸೆ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಲಾಗಿರುವ ಕೂದಲು,—ರೋಮರೇಖೆ: ತೆರೆದೋಳ ನ್ನೆತ್ತಿ ಕಳೆಗೊಂಡು ಪೊಡೆವಂತೆ ತಳ್ತು ಪಾಯ್ವ ನಿಡುವಾಸೆಯಿಂ ರಂಜಿಸಿ ನೀರಾಟಕೆಳಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ಪ). **ನಿಡಿವಾಸೆ:** ನೇರ್ಪುವಟ್ಟ ನಿಡಿವಾಸೆಯ ಳ್ಪರ್ದೆಗರಳಿಯಾಸೆ ಕಟ್ಟನಿವಾತು ವಿಟರ್ಗೆ ಕೇತು (ಉದ್ಭಟೇ. ೫-೧೮). **ನಿಡುಬಾಸೆ:** ಕಂಬುಗೊರಳ ಬಲ್ಮೊಲೆಗಳಸಿಯ ನಡುಗಿಂಬಾದ ನಿಡುಬಾಸೆಗಳ ಪೊಂಬಣ್ಣವೆಟ್ಟಿದಂತೆಸೆವ ಜಘನಗಳ ಪೊಂಬಾಳೆದೊಡೆಯ ವರೆಸೆಯೆ (ಜೀಸಂಸಾಂ. ೧೯-೮೨); ಶಿವಜ್ಞಾನದೀಪದ ಕುಡಿಯೊಳಮರ್ದ ಧೂಮಚ್ಛವಿಯೊಯೆಂದೆನಲ್ ಕಪ್ಪಡರ್ದ ನಿಡುಬಾಸೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೪-೧೨). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಾಸೆ$_1$]

ನಿಡುವಾಳ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತಿ; ನೀಳವಾದ ಖಡ್ಗ: ಮಡದಿ ಗಂಡನ ಕಾಣುತೇಳುತಲಿ . . . ನಿಡುವಾಳ್ಕ[ಳ]ತ್ತಪರವಾಂತು ಕಡುಜವದಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೩೩); ಮಾರನ ತರಿದ ನಿಡುವಾಳೊ ನಾಸಿಕವೊ ನೋಡ! (ಗೊಲ್ಲೊಭಾ. ೪-೧).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಾಳ್$_3$]

ನಿಡುವಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಬಾಳೆಮೀನು: ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಬಾಳ್ಗಳುಣ್ಮಿದ ನಿಡುವಾಳೆಯಿಂ ಬೀಯ ಸತ್ತಿಗೆಗಳ್ ನೊರೆವಿಂಡಂ . . . ನೆಗಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಚಿದ ಕಡಲೆಂಬಿನಂ ಮಸಗಿ ಬಂದುದು ಪೆರ್ಬಡೆ ಕರ್ಬುರ್ವಿಲ್ಲನಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬಾಳೆ$_2$]

ನಿಡುವುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಕಾದಿ ತ × ಯಣ್ಣ ಸತ್ತೊಡೆ ನಿಡುವುಟಿಯನೆ ಕಲ್ನಡಾಗೆಯಿತ್ತ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೩೭-೯; ?). [?]

ನಿಡುವುರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಉರಿ; ಮಹಾಜ್ವಾಲೆ: ವಿಯೋಗಾವಳಿ ಮೃಗಂಗಳಂ ಮಧುವೆಂಬ ಬೇಂಟೆಗಂ ಸುಡಲೆಂದು ಬನದೊಳಿಟ್ಟ ದಾವಾಗ್ನಿ ನಿಡುವುರಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯುರಿಯುರಿವ]ನಾಲಗೆಗಳೆನೆ ಕೆಂಪುದೀವಿ ದಟ್ಟಯಿಸಿರ್ದ ತಳಿರ್ವೊದರ್ಗಳ ಕೆಳಗನಾವರಿಸುತೆಳಲ್ವ ತಳಿರಿಂದಶೋಕ ದ್ರುಮಂಗಳ್ ಕರಂ ಮೆಱೆದುವು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೧೯).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಉರಿ$_2$]

ನಿಡುವುಬ್ಬು 'ನಿಡುವುರ್ವು' ನೋ.

ನಿಡುವುರ್ವು, ನಿಡಿವುರ್ವು, ನಿಡುಪುರ್ಬು, ನಿಡುಪುರ್ವು, ನಿಡುವುರ್ಬು, ನಿಡುಹುಬ್ಬು, ನಿಡುಹುರ್ಬು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಹುಬ್ಬು; ನೀಳವಾದ ಭ್ರೂ: ನಿಜಮುಖಾಂಬುಜಮುಮಂಬುಜಮುಮೊಡನಲರ್ವಿನಂ ನಿಜದ ಚೆಲ್ವಮರೆ ನಿಡುವುರ್ವುಗಳ್ ನಿಮಿರ್ವಿನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ); ಕರಂ ಪೊಳೆವಪಾಂಗೆ ಕಣ್ಣೆಂದಳುತುರ್ಳುಂಕೆ ನಿಡುವುರ್ವುಗಳ್ ಪೊಡರೆ . . . ಪಿಡಿದು ಮೆಟ್ಟುವಳ್ ನೋಟ್ಪರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೯); ಇವಳ ಲಲಾಟಮೆಂಬ ಸಸಿಯಂ ನೆಱೆ ನೋಡುವೆವೆಂದೊಡೀ ಮನೋಭವನೆಮಗಡ್ಡಮಾಗಿ ನಿಡುವುರ್ವುಗಳೆಂಬ ಪೊದಟ್ಟಿ ಚಾಪಮಂ ಸುವಿಟಜನೋಪದಾಮಮನುದಗ್ರದಿಸಿಕ್ಕಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೦); ನಿಡುದೋಳ್, ನಿಡುವುರ್ವು; ನಡುವಗಲ್, ನಡುಮನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೩ ಉವಾ). **ನಿಡಿವುರ್ವು:** ನಿಱಿಗುರುಳ್ಪೆಱೆನೊಸಲ್ನಿಮಿರ್ದ ಕಣ್ನಿಡಿವುರ್ವು ಮಿಱುಪ ಕದಪು (ಕುಂಚಸಾಂ. ೧-೧೦೪). **ನಿಡುಪುರ್ಬು:** ಪೊಳೆವ ಕಂಗಳ ತುಱುಗಿದೆವೆಯ ನಿಡುಪು[ಪಾಠಾಂ. ವು]ರ್ಬುಗಳ ಪೆಱೆನೊಸಲ . . . ಮೋಹನದ ಚೆಲ್ವಿನೊಬ್ಬುಳಿಯೆನಿಪ ರಾಘವನ ಸಿರಿಮೊಗವನೆಂತು ನೋಡದೆ ಮಾಣ್ಬೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೧). **ನಿಡುಪುರ್ವು:** ಮಿಱುಗುವ ನಿಡುಪುರ್ವಿಂಗೆ ತಾನಿಕ್ಷುಚಾಪಂ ದೊರೆಯಲ್ಲಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೬-೭೪); ನಿಡುಪುರ್ವುಕೋದಂಡವೇಱಿಸಿ ಕಡೆಗಣ್ಣಸರಳಿಂದಲೆಸೆವುತ . . . ಅಂಗಜಪಡೆಯು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿತು ಕಲಹ ಕಾಯತದಿ (ನಾಗಷ. ೪-೩೦). **ನಿಡುವುರ್ಬು:** ಮನೋಭವನ ಕಾರ್ಮುಕವ ಪೋಲ್ವ ನಿಡುವುರ್ಬುಗಳು ಸೊಗಯಿಸುವಲರ್ಮೆಯ್. . . ಬೆಳಮರ್ಸುಂಕಿದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಮನೋಹರವಾಗೆ ಪರವೆಯೆಸೆದಳು (ಸೌಂದಪು. ೭-೧೦). **ನಿಡುಹುಬ್ಬು:** ಕುಂಭಿನೊಸಲಿನ ತಳಿತೆವೆಯ ನಿಡುಹುಬ್ಬುಗಳ ಕೋಮಲಸುಮುಕ್ತಾಫಲಕೆ ಸೆಣಸುವ ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳ . . . ಮುನ್ನಿನ ರೂಪ ತೋಱಿಂದ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೩-೭೭); ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು ಭರತರಾಜನ ನಿಡುಹುಬ್ಬನೋಲೈಸೆಂದು ಗಿಳಿಯೆ (ಭರಚ. ೬-೪೫); ಕಡೆಗಣ್ಣ ಸವಿನುಡಿ ನಿಡುಹುಬ್ಬಿನ ಬೇಟ ಬಡನಡು ಕಡುನಿತಂಬಗಳ ಬಿಡದೆ ಬಳುಕೆ ಕುಣಿಸುವ ಚೆಲ್ವಿನ ಮುದ್ದುಮಡದಿರನ್ನೆಯರೈದಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೭೫); ಬಡನಡು ಕಿರಿದೊಡೆ ಗಿರಿದಲೆ ತುರುಗೆವೆ ನಿಡುಹುಬ್ಬು . . . ಅಂಚೆಯ ನಡೆ ನುಡಿಯ ಜಾಣೆಯರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೭೬). **ನಿಡುಹುರ್ಬು:** ಕಣ್ಗಳಿಗೆ ತಾವರೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸಟ ವಿಳಾಸಮಂ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದಂತೆ ನಿಡುಹುರ್ಬಿಂಗಂ ಕರ್ವಿಲ್ಲ ಬಿಂಕಮಂ ಸುಂಕಮಿಕ್ಕಿದಂತೆ ನಗೆಮೊಗಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದೊಪ್ಪಮಂ ಕಪ್ಪಮಿಕ್ಕಿದಂತೆ . . . ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯಾಗಿಪ್ಪಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೩೨ ಪ).

[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪುರ್ವು]

ನಿಡುವೆತ್ತಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಉತ್ತರತಃ ನೇಸಱುಪಳ್ಳಂ ಸೆಱುವಣ್ಣೀ ಕಿಱುಬಳ್ಳಿಯಭಾರ್ಕ್ಕಱಿ ಸೆಳ್ಳಕೆಱೆ ನಿಡುವೆತ್ತ ಕೆಱೆ ಕೊಳ್ಲಿ ಸಹಿತಾ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೧೩-೬೦ ; 713).
[? + ಕೆಱೆ]

ನಿಡುವೆರಲ್, ನಿಡುಬೆರಳು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೆರಳು ; ನೀಳವಾದ ಅಂಗುಲಿ: ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮರಲ್ ನಿಡುವೆರಲಿಂಪು ಸೊಂಪಿಡಿದ ಚೆಂದುಟಿ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ಕಣ್ಗೆ ತೋಱುದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೫).
ನಿಡುಬೆರಳು : ಕಡಲ ಮುನ್ನಱುಯದ ಪೆಂಗಳಚ್ಚರಿವಟ್ಟು ನಿಡುಬೆರಳಿಟ್ಟು ನಾಸಿಕಕೆ ಮುಡಿಯೊಲೆದೊಲೆದು ನೋಡಿದರದಱೊಂದು ಬಲ್ಲಡಣೆಗೆ ಬಗೆಯೊಳು ಮೆಚ್ಚಿ (ಭರಚ. ೨೩-೯೩).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೆರಲ್]

ನಿಡುವೆರಲ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೆರಳಿರುವವನು: 'ನಿಡುವೆರಲಿ' ಪರಾ. [ನಿಡುವೆರಲ್ + -ಅ$_7$]

ನಿಡುವೆರಲಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೆರಳಿರುವವಳು; ನೀಳವಾದ ಅಂಗುಲಿಯವಳು: ನಿಡುಗಣ್ಣಿ, ನಿಡುವೆರಲಿ, ಬಡಕಿ, ಮುದುಕಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಡುವೆರಲ + -ಇ$_2$]

ನಿಡುವೇರು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬೇರು ; ನೀಳವಾದ ಬೇರು: ಇಡಿಕಿಱಿದಿಹ ಪುಷ್ಪದೊಳು ಗಂಧವಿರಲಾಱದಿ ತುಡುಕುವುದೆಂದು ನೆಲದೆ ನಿಡುವೇರಿನೊಳು ಪರಿಮಳವೆತ್ತು ರಂಜಿಪ ಮುಡಿವಾಳವಸರವೊಪ್ಪಿದುವು (ನೋಹತ. ೩-೧೬). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಬೇರು (<ಬೇರ್)]

ನಿಡುವ್ಯೆಹಾಳಿ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಸಂಚಾರ; ನಿಡಿದಾದ ಸುಳಿದಾಟ: ಸೂಳಗಿವ ನಿಟ್ಟುಸುರ ನಿಡುವ್ಯೆಹಾಳಿಯುಲಿ ತಜಗೆಲೆಯ ವೊಲು ಹೊಕ್ಕಾಳು ಹಾಱುತು ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯಲಭ್ರಮಂಡಲಕೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೩೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ವ್ಯೆಹಾಳಿ]

ನಿಡುವೊಡಲು (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಕೃಶವಾದ ಒಡಲು: ಮಡಿದ ಕೊಡಕೆಗಳೊಡ್ಡಿದುರದೊಪ್ಪಿಡಿಯ ನಡುವಿನ ಕೊಂಕಿದುಗುರಿನ ನಿಡುವೊಡಲ ನಿರ್ಮಾಂಸಜಂಘೆಯ . . . ನಾಯ್ಗಳ್ ನೂಕಿದವು ಹಾಸದ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಉಪ್ಪಾಳ. ೧೩-೨೦).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಒಡಲು(<ಒಡಲ್)]

ನಿಡುವೊಡೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತೆನೆ; ನೀಳವಾದ ಕಣಿಶ: ಪಾಮರಿಯರ ಪೆರ್ಮುಡಿಯಿನಲ್ಲೊಕ್ಕು ನಸುವಾಡಿದ ನೆಲ್ಲ ನಿಡುವೊಡೆಗಳಿಂ . . . ಮನೋಹರಮಾದ ಮಾಧವೀಮಂಟಪದ ಮೊಗಶಾಲೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಲೀಲಾಪ. ೫-೫೯ ಪ). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪೊಡೆ$_3$]

ನಿಡುವೊನಲ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹ: ರಸದಾಳಿಯೊಸರ್ದು ನಿಡುವೊನಲೆಸೆಗುಂ (ಹಸ್ತಿಮಾ.೧-೩೧). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪೊನಲ್]

ನಿಡುವೊಯ್ಯಲ್ಲ (ನಾ). ನೇರವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಹೊಡೆತ, –ಪೆಟ್ಟು: ನಿಡುವೊಯ್ಯಲ್ಲ ಓರೆವೊಯ್ಯಲ್ಲಪ್ಪರದ ಹೊಯ್ಯಲ್ಲಬ್ಬೆಱುವೊಯ್ಲ್ಲನಲೊದಗಿದರು ಭಟರಸಮುಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೪).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಪೊಯ್ಯಲ್ಲ<ಪೊಯಲ್)]

ನಿಡುವೊಸಗೆ (ನಾ). (ಮದುವೆಯ) ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವ,– ಮೆರವಣಿಗೆ: ದೊರೆವಟ್ಟೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಮಂಗಳವರೆಯ ನಾದಕ್ಕೆ ನಡೆನಡೆಯೆ ನಿಡುವೊಸಗೆ, ತೆಕ್ಕನೆಯೆ ತೋರ್ದುವುತ್ಸಾಹತತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧-೬೪೪). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಒಸಗೆ]

ನಿಡುಶ್ವಾಸ (ನಾ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ; ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸ: ಬಲವಿಳಿದು ಹೋದ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯಂತೆ ನಿಡುಶ್ವಾಸ ಬಿಡುವ ಈರ (ಮುಂಗಾಮು.೭೧).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಶ್ವಾಸ]

ನಿಡುಸರ$_1$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೂಗು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸ್ವರ; ದೀರ್ಘ ಧ್ವನಿ: ತುಡುಕಿ ನೆಗಹಿದ ಕಯ್ಯ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ನೃಪತಿ ಹೊಡೆದನೆಲೆ ಕೌಶಿಕಮುನೀಂದ್ರ ಮೊಱೆಯೋ ಎಂಬ ನಿಡುಸರದ ಮಡದಿಯರ ದನಿಯನಾಲಿಸಿ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಹಚಕಾ. ೬-೨೬); ಕೋಗಿಲೆಯ ನಿಡುಸರಂ ಪಾರಿವದ ಕಲ್ಲುಣಿಸು ಗೂಗೆಗಳ ಕಣ್ದೊಳಸು . . . ಗಹನಗಹ್ವರದೊಳಳುವ ಶಿಶುವಂ ನೋಡಲಾಗಿ ಬಂದೆಡೆಗೊಂಡ ದುಃಖಾತಿರೇಕಮೆಂಬಂತೆ ಕಾಣಿಸುತಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೩೮); ನಿಡುಸರದಿಂ ಕೂಗಿ ಕರೆಕರೆದು ಕಾಣದೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೦೨ ಪ).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸರ$_2$]

ನಿಡುಸರ$_2$ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಮಾಲೆ ; ದೊಡ್ಡ ಹಾರ: ಹೊಡೆದವಮರರ ಭೇರಿ ಹೂವಿನ ನಿಡುಸರದ ಸೋನೆಗಳ ದಿವಿಜರ ಮಡದಿಯರು ಸೂಸಿದರು ರಘುಕುಲನುತ್ತಮಾಂಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೧೯).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸರ$_3$]

ನಿಡುಸರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಕಿರಿಚು ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಕಿರಿಚು: ಒಡನೆದ್ದುವಾ ಬಾಗಿಲೊಳ್ಕೆಂಪಿಱುಂಪೆಗಳು ನಿಡುಸರಂಗೊಂಡು ಕರೆದುವು ಪಗಲ ಬಳ್ಳುಗಳು ಈ ತೆಱದೊಳುತ್ಪಾತವಾಗುತಿರೆ ನಡೆತಂದು (ಏಕಾಂರ. ಹ. ೨೮೨-೨೫).
[ನಿಡುಸರ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಡುಸರಳ್, ನಿಡುಸರಳು (ನಾ). = ನಿಡುಗೋಲ್ ೨ : ಅನುಸಾಲ್ವಂ ಕನಲ್ದು ಜಗದಳಿವಿನಂದು ಸುಳಿವ ಬಿಱುಗಾಳಿಯಂ ಸೋಲಿಸುವ ನಿಡುಸರಳ್ಗಳ ಗಱಿಯ ಭರದನಿಲಘಾತದಿಂ ಬಯಲಾದುದಳವಿಯೆನಲಿಸುಗೆಯಂ ಕೈಗೊಂಡು ಸವಱಿದಂ ಬಂದ ರಿಪುಮೋಹರವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೪೦).
ನಿಡುಸರಳು : "ಪ್ರಕ್ಷ್ವೇಡನಃ, ನಾರಾಚಃ–೨ ನಾರಸದ ಹೆಸರುಗಳು, ನಿಡುಗೋಲು, ನಿಡುಸರಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪); ಕೈಗಿಡದಿರಿಸು ನಿಡುಸರಳ ತುಡು ಕೆಲಕೆ ಸಿಡಿಯದಿರ್ದೊಡೆ ಸಾರ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ.೨೮-೪೫); ಸಿಡಿಲು ಹೊಡೆದಂತಾಗಿ ದೇವಿಯ ನಿಡುಸರಳು ತಾಗಲಿಕೆ ಕೋಪದ ಸಡಗರವನೇನೆಂಬೆ (ದೇವೀಮ. ೩೦೮-೩೧); ತುಡು ನಿಡುಸರಳ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೮-೧೮). 'ನಿಡುಗೋಲ್' ಪರಾ.
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸರಳ್(<ಸರಲ್$_1$)]

ನಿಡುಸರಳು 'ನಿಡುಸರಳ್' ನೋ.

ನಿಡುಸಾಣ (ನಾ). ಗರಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಗರುಡಿವನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು ವಾಸಿಪಂಥದೊಳಲ್ಲಿ ದುಡಿವವರಗಿನ್ನುಡಿಯ ಸಾಸದಿಂ ದಂಡೆಗಳ ನೂಕುತ್ತೆ ತಿರುಹುತ್ತೆ ಲೋಡು ನಿಡುಸಾಣಂಗಳ (ಪರಶು. ೪-೧೦). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸಾಣ]

ನಿಡುಸಾಲ (ನಾ). ದೀರ್ಘಾವಧಿಯ ಸಾಲ, –ಕಡ: ಲೇವಾದೇವಿ ಕೆಲಸಗಳ ಜೊತೆಗೆ ನಿಡುಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ಹೊಸ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಬಂಡವಾಳ ಒದಗಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು ಬೇರೆ (ಹಣಪ್ರ.೬೯).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸಾಲ$_1$]

ನಿಡುಸಿಂಬಿ (ನಾ). = ನಿಡುಸುರುಳಿ: (ಹಗ್ಗ, ಮೊ.ವನ್ನು) ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತು ; ಸಿಂಬಿ ಸುತ್ತು ; ಬಟ್ಟಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ನಿಡುಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತು (coil. ಇಂಕನಿ). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸಿಂಬಿ$_1$]

ನಿಡುಸುಯ್$_1$, ನಿಡುಸುಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಡು ; ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು: ಮೊಗಂ ಮೊಗದತ್ತ ಸಾರ್ಚ ಬೆಚ್ಚಗೆ ನಿಡುಸುಯ್ದು ನಲ್ಲಳ ಮುಖಾಂಬುಜಸೌರಭದೊಳ್ ಪೊದಬ್ದದೇಂ ಮಗಮಗಿಸಿತ್ತೊ . . . ಕದಂಬದಂಬುಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೭); ನಿಡುಸುಯ್ಯುಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿವ ಕಣ್ಬನಿಗಳಂ ಮಿಡಿವುತ್ತಂ ಮತ್ತ

ಮಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೨) ; ಒಡೆದಿರೆ ರೋಮಂ . . . ನೀರಡಿಕೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ರ್ಪೊಂಪಿಸೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆ ಹಯಂ ಕರಂ ಜ್ವರಾರ್ತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೪). **ನಿಡುಸುಯ್ಯು :** ಕಣ್ಣಿನ ಮುಂದಿರುವ ಈ ದೈನಂದಿನ ಚೆಲುವಿನ ಬಗೆಗೆ ಕುರುಡಾಗಿರುವ ಈ ಜನಕ್ಕೆ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವ ಶಕ್ತಿ ಲಭಿಸುವುದೆಂದಿಗೆ ಎಂಬ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿ ನಿಡುಸುಯ್ಯುವ ಕವಿ (ಸೌಂದಸ. ೨೭). [<ನಿಡಿದು$_2$ + ಸುಯ್$_1$]

ನಿಡುಸುಯ್$_2$ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಉಸಿರು ; ನಿಟ್ಟುಸಿರು ; ದೀರ್ಘ ಶ್ವಾಸ : ದೆಸೆಗೆಟ್ಟೆಲರ್ಗಣ್ಣ ನೋಟಮುಣ್ಮಿದ ಬೆಮರೋಳಿವಟ್ಟ ನಿಡುಸುಯ್ ತೊದಳಿಂಗೆಡೆಗೊಂಡ ಮಾತು ಕುಂದಿದ ಲತಿಕಾಂಗಮೊಂದಿದ ವಿಕಾರಮದೀಕೆಯೊಳೀಗಳಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೦) ; ಓರೊರ್ಮೆ ರಣರಣಕವ್ಯಥಾವ್ಯಜನಪಲ್ಲವಭಂಗವಾದಪ್ಪುದೆಂದಂಜಿ ನಡುಗುವಂತೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಗಾಳಿಯಿಂ ನಡುಗುವ ಲತಾಮಂಟಪದೊಳಿರ್ಪಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೪) ; ನಿಡುಸುಯ್ ಸುಯ್ಯೊಳ್ ಹೃದಯದ ನಡುಕಂ ಮಿಡುಕಿನೊಳ್ . . . ಬೆರಸಿತರಸನೊಳಾಗಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೫೩) ; ನಿಡುಸುಯ್ಯುಣ್ಮಲ್ ಕಪಟದೆ ಕೊಡುವೆಲೆಯೆಂ ಬಿಸುಟು ಮುಳಿದು ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೮೪) ; ಬೇಱೂರ್ಗೆ ಪೋದ ನಲ್ಲರ ನೆನೆದು ದೂಱುವ ನೀಱೆಯರ ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಗಡಣದಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೪) ; ನಿಡುಸುಯ್ಯಿಂ ಭುಗಿಲೆನೆ ಪೊಱಮಡೆ ಪೊಗೆ . . . ಗರ್ಜನಕ್ಕಿಳೆ ನಡುಗೆ ಮಹಾಹವಮನೆಸಗಿದರ್ ಧುರಗಲಿಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭) ; ಕುಚಂಗಳೊಳಿನ್ನುಂ ಮಿತಿವಿಹಾರಿ ಬರ್ಪ ನಿಡುಸುಯ್ಗಳ್ ಕಂಪಮಂ ಪುಟ್ಟಿಕುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೬-೩೦) ; ನಿಡುಸುಯ್ಗಳ್ ತುಟಿಗೆಂಪನಿಲ್ಲೆನಿಸೆ ಚಿಂತಾಜಾಗರಂಬೆತ್ತು (ಶಾಕುಂತ. ೮೨-೧೩೭). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸುಯ್$_2$]

ನಿಡುಸುಯಲ್, ನಿಡುಸುಯ್ಲು (ನಾ). ೧. = ನಿಡುಸುಯ್$_2$: ಎಱಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಱಲಿ ಎರಡಱಲಿ ಚಿಂತನೆ ನಿಡುಸುಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಲ್ ಮೂಱಱಲಿ . . . ಮೇಣ್ ಹತ್ತಱಲಿ ಮರಣ ಇವು ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆನಲು ಹೇಳುವವು ವಿರಹಿಜನರ್ಗೆ (ಬಸಪು. ೩೫-೩೨). **ನಿಡುಸುಯ್ಲು :** ೧. ಅಕ್ರೂರನೊಡನೆ ಹರಿ ಪೊಱಮಡಲಾಗಡೆ ಪೊಱಮಟ್ಟುದದೊರ್ವಳ ನಿಡುಸುಯ್ಲು ಸಮೀರನೊಡನೆ ಜೀವಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೫-೯೮) ; ಸೂಳುರಿಯ ನಿಡುಸುಯ್ಲು ಕಬ್ಬೊಗೆ ಜಾಳಿಗೆಯಲೇಕಾವಳಿಯ ಮುಕ್ತಾಳಿ ಕಂದಿತ್ತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೨೩) ; ನಿಡಿಲೆ[ದೆ]ನಿಪ ನಿಡುಸುಯ್ಲುಗಳು ಪೊಱಮಡುತಿರಲು ಮೂಗಿನಲಿ . . . ಎಡೆಬಿಡದೆ ಗದ್ಗದ ನಿನಾದಗಳಡಸಿರಲು ಕಂಠದಲಿ ಜಾಹ್ನವಿ ನುಡಿದಳಾ ಸಮಯದಲಿ ಕೌರವ ಸಮಿತಿಯಿದಿರಿನಲಿ (ತಿಮ್ಮಅ. ೧೧-೩೭) ; ನಿಡುಸುಯ್ಲ ಧಾಳಿಯ ಜಳಕೆ ಚೆಂದುಟಿರಸವೊಡನೆ ಬಱತುದು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೭೨). ೨. ಏದುಸಿರು; ಉಬ್ಬಸ : ನಿಡುಸುಯ್ಲಿಂ ತನ್ನನೊತ್ತಂಬರಿಸೆ ನಿಲುಪುತುಂ . . . ಪಾಣ್ಬೆಯೊರ್ವಳ್ ನಿಜಮಣಿಭವನದ್ವಾರದೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೧೬೭) ; ಕಾಡಾನೆಯ ಅಳಿಗಾಲದ ನಿಡುಸುಯ್ಲಂತೆ ಕೇಳಿಸಿತಂತೆ (ಹಸುಹೊ. ೨೮೦). [ನಿಡುಸುಯ್$_1$ + -ಅಲ್$_2$]

ನಿಡುಸುಯಿಲ್, ನಿಡುಸುಯಿಲು (ನಾ). = ನಿಡುಸುಯ್$_2$: ಎಱಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಱಲಿ . . . ನಿಡುಸುಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಲ್ ಮೂಱಱಲಿ (ಬಸಪು. ೩೫-೨೨). **ನಿಡುಸುಯಿಲು :** ಬಿಡದೆ ಭುಸ್ಸೆನುತಿರ್ಪ ಫಣಿಪನ ನಿಡುಸುಯಿಲುಗಳಿಗಳುಕಿ ದ್ರುಗುಶಿಖಿಕಿಡಿಗಳೊಗೆ ಭುಗಿಭುಗಿಲು ಛಿಟಛಿಟಲೆನುತ ಮಿಗೆ ನೆಗೆಯೆ (ಬಸಪು. ೧೭-೧೯). [ನಿಡುಸುಯ್$_1$ + -ಇಲ್$_3$]

ನಿಡುಸುಯಿಲು 'ನಿಡುಸುಯಿಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಸುಯ್ಯು 'ನಿಡುಸುಯ್$_1$' ನೋ.

ನಿಡುಸುಯ್ಯೆಲರ್ (ನಾ). ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ಗಾಳಿ. ನಿಡುಸುಯ್ಯೆಲರಿಂ ಮೇಲುದು ತೊಲಗೆ ಚಾಮರದೆಲರ್ಗೆ ನಿಮಿತ್ತತೆಯನೊಡರ್ಚಯುಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೬). ಆ ನಗೇಶ್ವರನ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆಲರ್ಗಳಿ ಪೊಱಮಟ್ಟುವೆಂಬಂತೆ ಗುಹಾಮುಖದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಜೀವಮಂ ಬಿಡುವ ಜರದಜಗರಂಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೩೮-೫೪) ; ಒಳಗಡೆವೊತ್ತುವ ಮದನಾನಳನಂ ಚಮರೀಜಧಾರಿಣೀಚಾಳಿತ ಕೋಮಳತಾಳವೃಂತಮಂದಾನಿಳಮುರಿಪಿದುದೊಡವಿ ನೃಪನ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆಲರಿಂ (ಪರ್ಧಪು. ೫-೧೬).
[ನಿಡುಸುಯ್$_2$ + ಎಲರ್]

ನಿಡುಸುಯ್ಲು 'ನಿಡುಸುಯಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಸುರಗಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತಿ ; ನೀಳವಾದ ಖಡ್ಗ ; "ಗೇಣ್" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೮). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸುರಗಿ$_2$]

ನಿಡುಸುರುಳಿ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದೊಡ್ಡ ಸುರುಳಿ,—ಸುತ್ತು : ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದ ಚಲನೆಗಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ತಂತಿಯ ನಿಡುಸುರುಳಿ (Coil. ಇಂಕನಿ.); ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹೊತ್ತ ನಿಡುಸುರುಳಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡಕಾಂತಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿರುವುದು (ಭೌತವಿ. ೩೩೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸುರುಳಿ]

ನಿಡುಸೂಟಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ವೇಗ : ಇರ್ದಸೆಯ ಕುದುರೆಗಾಱರ್ ಚೂಣಿಯೊಳ್ ಕಾಣುತಾರ್ದು ನಿಡುಸೂಟಿಯೊಳ್ ನಿಲ್ಲದೋರ್ವಾಳಿಯೊಳ್ ವಿಾರ್ದು ಸದಳಂಗಳಂ ಸುಲಿದು ಸೆಱೆತುಱುಗಳಂ ಪಿಡಿಪರ್ (ಚೆಬಪು. ೪೮-೨೫). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸೂಟಿ$_1$]

ನಿಡುಸೂಳ್, ನಿಡುಸೂಳು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ : ಕಡುಗಂಪು, ನಿಡುಸೂಳ್ (ಶಬ್ದಾಸ. ೮೭ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಡುಸೂಳು :** ಗಬ್ಬರಿಸಿದುದು ಗಗನವನು ಬಲುಬೊಬ್ಬೆ ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯ ರಭಸದ ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುಸೂಳು ಸೂಳೈಸಿದುದು ದಿಗುತಟವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೩). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸೂಳ್$_3$]

ನಿಡುಸೂಳು 'ನಿಡುಸೂಳ್' ನೋ.

ನಿಡುಸೆರೆ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಕಂಠನಾಳ : ಅರಸ ಬಳಲಿದನೇನ ಮಾಡುವೆ ದುರುಳ ನುಡಿದನ ನಾಲಗೆಯ ನಿಡುಸೆರೆಯ ಬಿಡಿಸುವೆ ಮಾವ ಸೈರಿಸಿಯೆಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೩೦).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸೆರೆ$_3$]

ನಿಡುಸೊಂಡೆ (ನಾ). ಸೊಂಡೆಯ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕುಟಜಂ ನಿ(ಗಿ)ಡುಸೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ, ಗೊ]ಡೆಯೆನಿಪ್ಪವೆಲ್ಲಮಂ ಗುಣನಿಧಿ ಸಾಧಿಸಿಟ್ಟಿಡಿದು ಕತ್ತುರಿಗೂಡಿದ ಚೂರ್ಣಮಾದೊಡಂ (ಖಮದ. ೧೬-೧೦೪). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸೊಂಡೆ$_1$]

ನಿಡುಸೋಗೆ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಸೆರಗು : ತೆಳುದೊಗಲ ನಿಡುಸೋಗೆಯುಡುಗೆಯನೆಳಗುರುಳ ಸಿಂಗಾರದುಱುಬಿನ . . . ಕೊಡಗೂಸು ಪೂತನಿನಿಕರವೊಪ್ಪಿದವು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೪). ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಕುಡಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಗೆರೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ದೇವಕಾಮಿನಿಯೋರ್ವಳಾ ಶಿವದೇವಿಯಕ್ಷಿಗೆ ಕಜ್ಜಳವ ಪರಿಭಾವಿಸಿದ ನಿಡುಸೋಗೆ ದೃಗುಪುತ್ರಿಕೆಯ ಸೋಮರ್ಡಿಯ ಭಾವವಾಗಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೨೩).
[ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಸೋಗೆ$_1$]

ನಿಡುಹಣೆ 'ನಿಡುವಣೆ' ನೋ.

ನಿಡುಹಲ್ಲು 'ನಿಡುವಲ್' ನೋ.

ನಿಡುಹಾಸು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಹಾಸು : ರಾಯನ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯ ಉದ್ದಕ್ಕೂ . . . ಕೆಂಪುಮೊಖಮಲ್ಲಿನ ನಿಡುಹಾಸು (ಪಂಯಾತ್ರೆ. ೫೬). [ನಿಡು(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಹಾಸು$_3$(<ಪಾಸು$_2$)]

ನಿಡುಹುಬ್ಬು 'ನಿಡುವುರ್ವು' ನೋ.

ನಿಡುಹುಬ್ಬು 'ನಿಡುವುರ್ವು' ನೋ.

ನಿಡ್ಡಳ (ನಾ). (?) : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಡ್ಡಳಮಲ್ಲದೆ ಸತ್ವಮಿನಿಸುಂಟೆ ಯೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತಿನೊಳು ದೀನತ್ವಮಲ್ಲದೆಯುಂಟೆ ನಿಷ್ಠುರಂ ನೋಡೆ ನಿಜಪರವಶತ್ವಮಲ್ಲದೆ ರತಿಯೊಳಿಚ್ಛೆಯುಂಟೇ ಮನ್ಮನೋವಲ್ಲಭೆಗೆ ಭಾವಿಸೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೩-೧೭) ; ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ನಿಡ್ಡಳದ ತನ್ನಳಲ ಕಂಬನಿಯೊಳೆರೆವಂ ಕಡ್ಡದೀ ಬಾಳ್ವೆಯಾಟದಿ ನಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆಯಲ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೬೭-೩೭೨).

[?]

ನಿತಂಬ (ನಾ). ೧. (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ಸೊಂಟದ ಕೆಳಗಿನ ಹಿಂಭಾಗ ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ ; ಪಿರ್ರೆ ; ಕುಂಡೆ : "ಆರೋಹಃ, ನಿತಂಬಃ, ಕಟೀ– ಈ ೩ ಕಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೪–೩೫೮); ವನಿತೆಯ ಪುಳಿನನಿತಂಬೋದ್ದೇಶಂ ಮನಸಿಜಮದಗಜಕುಂಭನಿಕಾಶಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫–೫೧ ರಗಳೆ); ಮುಡಿಯ ಭಾರಕ್ಕೆ ಕೊರಲೆಸೆವ ಕುಚಭಾರಕ್ಕೆ ಬಡನಡು ನಿತಂಬಭಾರಕ್ಕೆಸೆವ ಬಟ್ಟೆ ಸುಣ್ಡೊಡೆ ಚೆಲುವನಾಂತವಯವದ ಸೌಕುಮಾರತೆಯ ಭಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಂಗವೂ ಬಿಡದೆ ಬಳುಕುತಿವೆ (ಹಚಕಾ. ೪–೧೬). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳುಕಲುಪ್ರದೇಶ ; ಸಾನು : "ನಿತಂಬಃ, ಕಟಕಃ, ಸಾನು, ಪ್ರಸ್ಥಂ, ತಟಂ, ಭೃಗುಃ–ಈ ೬ ತಪ್ಪಲ್" (ಹಲಾಯು. ೨೭–೧೨) ; "ಸಾನು ಕಟಕಂ ಭೃಗು ಪ್ರಸ್ಥಂ ತಟಂ ನಿತಂಬಂ ಗಿರಿಯ ಹೊರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦–೨) ; ಆ ಗಿರಿಯ ತೆಂಕಣ ದರಿಯ ರುಚಕಮಮೋಘಂ ವಿಮಳಂ ರುಚಕೋತ್ತರಮುಚಿತಸುಪ್ರಬುದ್ಧಂ ಭದ್ರಂ ರುಚಿನನ್ಮಂದರ ಮಪವರಕಚಾರುತರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠ ಮೆಂಬ ನಿತಂಬಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯–೧೬೫); ಅಭ್ರಂಕಷೋತ್ತುಂಗಸಂಗತ ಗಿರಿವರ ನಿತಂಬಸಂವಾಸಶಬರಶಿಬಿರಸಂಕೀರ್ಣ ಮುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಮಹಾಟವಿಯನೆಯ್ದಿ ವರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩–೧೨) ; ದಶವದನಂ . . . ಕ್ರಮದಿಂ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಮನೆಯ್ದಿ ವಾಲಿದೇವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ನೆನೆದು ಪೊಗಟುತ್ತುಮಾ ನಗದ ನಿತಂಬ ದೊಳ್ ಬೀಡುವಿಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨–೧೮೪ ವ); ಆ ಪೊಂಬೆಟ್ಟದ ನಿತಂಬದೊಳಿಂಬುವಡೆದ ಜಂಬುಜಂಬೀರಪನಸಪಾಟಳಿರಸಾಲತಮಾಲ . . . ಕಮಳಷಂಡಂಗಳಿಂದಿಡಿದು ಕಡುಬೆಡಂಗಾದ ಸಾರ್ವರ್ತುಕಮಾದ ಸದಮಳ ತಪೋವನದ (ರಾಜಶೇ. ೧–೧೨೫ ವ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಪತಾಕಹಸ್ತಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕೆಳಮುಖ ವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಭುಜ ಮತ್ತು ನಡುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಚತುರಸ್ರ,ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣ, ಅರಾಳಕಟಕಾ ಮುಖ, ಆವಿದ್ಧವಕ್ತ್ರ, ಸೂಚ್ಯಾಸ್ಯ, ರೇಚಿತ, ಅರ್ಧರೇಚಿತ, ನಿತಂಬ, ಪಲ್ಲವ . . . ಲಲಿತ–ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ಯಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨–೪೪ ವ). ೪. ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಪತಾಕ ಹಸ್ತಗಳೆರಡರ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಹಿಡಿದು ಪರಿವರ್ತ ದಿಂದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ತಲೆಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಕೈಗಳನ್ನು ಎದುರಾಗಿಯೂ, ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ದೇಹಕ್ಕಭಿಮುಖ ವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ ಭುಜದ ಸಮಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿ, ನಿತಂಬಹಸ್ತವನ್ನು . . . ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ: ೩೦೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪ ಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಅಪಕ್ರಾಂತ, ನಿತಂಬ . . . ಗಂಗಾವ ತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪–೪೨). [ಸಂ.]

ನಿತಂಬದ್ವಯಸ (ನಾ). ನಿತಂಬದವರೆಗೆ ಬರುವಷ್ಟು (ನೀರಿನ) ಆಳ ; ಸೊಂಟದವರೆಗೆ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು (ನೀರಿನ) ಆಳ : ಜಳಕೇಳಿ ನಿಮಿರ್ಗೆ ಭರತನ ಲಳಿತಾಂತಃಪುರದೊಳೆಂಬ ತನ್ನಟ್ಟುಜಿಯೊಳಾ ಜಳದೇವಿ ಬೆಸಸೆ ಗಂಗಾಜಳಮಾಯ್ತು ನಿತಂಬಿನೀನಿತಂಬದ್ವಯಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೧–೧೪೪). 'ಊರುದ್ವಯಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿತಂಬಬಿಂಬ (ನಾ). ದುಂಡನೆಯ ಪೊರವಾರು ; ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪಿರ್ರೆ : ಆಕೆಗಳ ಪೀವರತುಂಗನಿತಂಬಬಿಂಬದೊಂದಗಲದ ವೃದ್ಧಿ ಪರ್ಚಿ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದುದೀ ಕೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು.೮–೨೮) ; ತೆರೆವಿಡಿದೀಸುವೆಳವೇಡಿತಿಯ ಗುರುತರನಿತಂಬಬಿಂಬಮಂ ಮುಳುಂಗಿ ತೋರ್ಪ ಕರಿಣಿಯ ಶಿರಂಗೆತ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೬–೨೪ ವ). [ನಿತಂಬ + ಬಿಂಬ]

ನಿತಂಬಸ್ಥ (ಗು). ನಿತಂಬದ ಮೇಲಿರುವ. [ಸಂ.]

ನಿತಂಬಹಸ್ತ (ನಾ). = ನಿತಂಬ ೩ : ನೆಲೆವಡೆದ ಪತಾಕಂಗಳ್ ನೆಲೆ ಮೊಗವಾಗೊಂದು ಮೇಗುಮೊಗವಾಗೊಂದುಂ ಸಲೆ ಭುಜದಿನಿಳಿದು ಕಟಿಗಳೊಳಲಸದೆ ತಿರುಗಲ್ ನಿತಂಬಹಸ್ತಮದಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ.೨–೫೫).

[ನಿತಂಬ + ಹಸ್ತ]

ನಿತಂಬಿನಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಿತಂಬವನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ : "ಸ್ಥೂಲನಿತಂಬವುಳ್ಳವಳು ನಿತಂಬಿನೀಯೆನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೬) ; ಪರಿಜನವೆಬ್ಬಿ ಕಯ್ಯುಗ್ಗಡೆ ನಿತಂಬಿನಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ವಾಮ ಜಾನುವಂ ಕರತಳದಿಂದಮೂಱಿ . . . ಅತಿಸಂಭ್ರಮದಿಂದಮೇೞೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೬) ; ಸುಗುಣಾವಲಂಬಿನಿಯರ ಶಿರೋಮಣಿಗೆ ತುಂಬಿತು ನವಮಾಸ ಮಣಿಮಂಚದೆಡೆಯ ನಿತಂಬಿನಿ ತನುವ ಸಾರ್ಚಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೭–೧೨); ನೋಡದೊ, ನಿತಂಬಿನಿ, ತೊರೆಯ ನಡುವಣಾ ನಿನ್ನ ಮೈಬಣ್ಣದ ಪುಳಿನಪುಂಜದೆಡೆಯಲ್ಲಿ, ಬೆಳ್ದಾವರೆಯ ಬೆಳ್ಪು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೪–೫೧). ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ರಾಮಾ, ವಾಮಾ . . . ರಮಣೀ, ನಿತಂಬಿನೀ, ವನಿತಾ, ದಯಿತಾ, ಪ್ರತೀಪದರ್ಶಿನೀ, ವಧೂಃ, ವಶಾ, ಯುವತಿಃ— ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ್" (ಹಲಾಯು. ೭೯–೩೨೮) ; "ಭಾಮಿನಿ ನಿತಂಬಿನಿ . . . ಮಹಿಳೆಯಬಳೆ ರಾಮೆ ವರವರ್ಣಿನಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹೆಂಗೂಸೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೯–೧). [ಸಂ. ನಿತಂಬಿನೀ]

ನಿತಂಬಿನೀಕದಂಬ (ನಾ). ಚೆಲುವೆಯರ ಗುಂಪು ; ಸುಂದರಿಯರ ಸಮೂಹ : ಒದವಿಸಲಾತುರ್ದಲ್ಲಿ ಜಳಕೇಳಿಯೊಳಿರ್ದ ನಿತಂಬಿನೀಕದಂಬದ ಮುಖಪಙ್ಕಮಂ ನಯನಮುತ್ಪಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬–೧೫). [ಸಂ.]

ನಿತಂಬಿನೀಜನ (ನಾ). = ನಿತಂಬಿನೀಕದಂಬ : ನೆಗಬ್ದ ನೃಪಂ ತನಗಹಿತನಾಗೆ ಮೈಮಱೆದು ನೆಗಬ್ದೆ ಭೂಪಂ ನಿಜಸೈನ್ಯನಿತಂಬಿನೀಜನಾ ಕ್ರಂದನಮಂ ಕೇಳುತ್ತುಮಿರ್ಪಂ ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೮–೭). [ಸಂ.]

ನಿತಂಬಿನೀನಿವಹ (ನಾ). = ನಿತಂಬಿನೀಕದಂಬ: ಶುದ್ಧಾಂತನಿತಂಬಿನೀ ನಿವಹಮೊಲ್ದೆಳಸುತ್ತಿರೆಯುಂ ಧರಾಂಗನಾಕಾಂತನ ಚಿತ್ತಮೇಕಱಿಯೆ ಮೊಂದದಣಂ ಸುರತೋಪಭೋಗಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦). [ಸಂ.]

ನಿತಪ್ತ (ಗು). ಕಂದಿದ ; ಕಾಂತಿಗುಂದಿದ : ಉಚ್ಛ್ವಾಸನಿತಪ್ತಾಧರ ರುಚಿಯುಂ ಮನುಜೇಂದ್ರಾಂಗನೆಯನೆಯ್ದಿ ಕಂಡಿತೆಂದಳ್ (ಯಶೋಚ. ೨–೩೫). [ಸಂ.]

ನಿತರಾಂ (ಅ). ಅತಿಯಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಶತರಾಜ್ಯಲಾಭದಿಂದ ಮುಮತಿಪ್ರಿಯಂ ಮಾತಿದೆನಗೆ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ನಿತರಾಂ ಪ್ರಮಾದಿಯೊಳ್ ವಿಸ್ಮಿತಮಾಗದ ನೇಹಮೆನ್ನೊಳಂ ಮಸಿಪುದರಿಂ (ಸ್ವಪ್ನವಾ. ೫೮). [ಸಂ.]

ನಿತಾಂತ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಮೇಘನಾದಂ ತನ್ನ ಮಗಂ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರಮನಿತ್ತು ತಪೋಭಾರ ದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು ಶುಭಭಾವನಿತಾಂತಶುದ್ಧಾಂತರಂಗಂ . . . ಕಲ್ನೆಲೆ ನಿಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೧೦೭ ವ) ; ಕವಿಪ್ರತತಿ ನಿತಾಂತಸೇವ್ಯತೆಯಿನೊಂದಿ

ಸರಸ್ವತಿಯಂದದಿಂ ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆಯ್ಗೆ ನಮ್ಮೊಳನುಕೂಲತೆಯಿಂದನೆ ನಿರ್ಮಳತ್ವಮುಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೨) ; ಮೋಕ್ಷನಿತಾಂತೇಚ್ಛೆಯಿನನಿಬರುಮುನಿವರ್ತಿತರಾದರ್ (ವಿಷ್ಣು.ಪು. ೪-೧೩೭) ; ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಕಲಿತು ಇಂಥ ನಿತಾಂತಸುಂದರವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದುದು ಮರುಳು ಶಂಕರದೇವನ ಸಾಹಸವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು (ಶರಚ. ೩೪೫) ; ಭೂದೇವಿ ವಿಸ್ಮಯಮೂಕಳಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ನಿತಾಂತಮೌನ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಜಿತಂಬಾ. ೯೩) ; ಈ ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳ . . . ಉದ್ದೇಶ—ಬಂಧ, ಬಂಧಕಾರಣ, ಮೋಕ್ಷ, ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳ ನಿತಾಂತ ವಿಮರ್ಶೆ (ಭಾರದ. ೧೨೨). (ನಾ). ೨. ಹಿರಿದು ; ದೊಡ್ಡದು : "ಕಾಮಂ, ಪ್ರಕಾಮಂ, ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ನಿತಾಂತಂ . . . ಅತಿಮರ್ಯಾದಂ, ಅತಿವೇಳಂ—ಈ ೮ ಹಿರಿದಾಗಿರ್ದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೩) ; "ನಿತಾಂತಮತ್ಯರ್ಥಮತಿವೇಳಂ ಪ್ರಕಾಮಮತಿಮರ್ಯಾದಮೆನಲು ಪಿರಿದೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೪). [ಸಂ.]

ನಿತಾಂತಂ (ಅ). ಬಹುವಾಗಿ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ; ಬಹಳವಾಗಿ : ನುತಶಿಶಿರಕಿರಣಕಾಂತಿಪ್ರತತಿಯನೊಡಗೂಡಿ ಮಾಡಿದ ಪೊಲಾಯಿತ್ತೆಂತತಿಶಯವಿನಾ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ನಿತಾಂತಮೆಂಬಾಗಳಜಿಗಭೂತೋಪಮೆಯಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೮) ; ಆ ರಾಶಿಯಂ ನೋಟಕ್ಕೊಡೆ ಕೃಶತನುವಕ್ಕುಂ ನರಂ ತದ್ಗೃಹಂ ಸ್ತ್ರೀಗೃಹಮಾದಂದುಗ್ರರಾಲೋಕಿಸೆ ಕೃಶತನು ತತ್ಕಾಂತೆಯಕ್ಕುಂ ನಿತಾಂತಂ (ಜಾತತಿ. ೨೧-೮) ; ಆಗ್ರಹಿಸಿ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಸಮಗ್ರತೆಯಂ ತೋರ್ಪುದಿಲ್ಲಿ ನೀಮೆನೆ ಕುಳಿಕಾಹಿಗ್ರಸ್ತರಂತೆ ನುಡಿವುದವಗ್ರಹಮೆಂದುಗ್ರಗೊಂಡರಂತೆ ನಿತಾಂತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೯); ಈ ಧರೆಯೊಳ್ ದೌರ್ಜನ್ಯರೆಲ್ಲಂ ಪರಕೃತಿನುತಿಗಂ ಸಲ್ವರಲ್ಲಂ ನಿತಾಂತಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೪); ಸತ್ಕಾವ್ಯದಂತಬ್ಧಿಯಂತೆ ನಿತಾಂತಂ ಸರಸಂ ವಿರಾಜಿಸಿದನಾ ರಾಜೇಂದ್ರಪಂಚಾನನಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿತಾಂತವಂದ್ಯ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯ ; ಅಧಿಕ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ಜೈನದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮೂಲರಾದ ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರರು, ಋಷಭದೇವರು ವೈಷ್ಣವ ಆಗಮಗಳಿಗೂ ನಿತಾಂತವಂದ್ಯರಾಗಿರುವರೆಂಬುದು ನಮಗೆ ಕಂಡುಬರುವುದು (ಭಾರದ. ೧೬೮).

[ನಿತಾಂತ+ವಂದ್ಯ]

ನಿತಾಂತಶಠ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದವನು ; ಮಹಾಮೂರ್ಖ : ನಿಷ್ಠುರನೊಳ್ ನಿತಾಂತಶಠನೊಳ್ ನಿಸ್ನೇಹಮಂ ತೋರ್ಪ ಸಂಚಳನೊಳ್ ಸದ್ಗುಣಹೀನನೊಳ್ ನೆರೆವ ಕೂಟಂ ನಂಜಿನೂಟಂ ಸಖೀ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೫೧). [ನಿತಾಂತ+ಶಠ]

ನಿತ್ತ 'ನಿಲ್' ಪರಾ.

ನಿತ್ತಧರ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಧರ್ಮ,—ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ : ಈ ನಿತ್ತಧರ್ಮ್ಮಮಾನ್ಯಾದೋರಾ ಕುಲಮ್ ಪೆಟ್ಟುಗೆ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೮ ; ಸು. 675 ?). [<ಸಂ. ನಿತ್ಯಧರ್ಮ]

ನಿತ್ತರಣೆ (ನಾ). ಉದ್ಧಾರ ; ರಕ್ಷಣೆ : ಪಳ್ಳದೊಳಗಣ ಬಳಂಜಿಯಂತೆ ದ್ರೋಹನ ನಿತ್ತರಣೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩).

[<ಸಂ. ನಿಸ್ತರಣ]

ನಿತ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಹಿಸು ; ಸೈರಿಸು ; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು : ಇನ್ನೆವರೆಗಮಿರ್ದವಿನ್ನೆಮಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲ್ ನೆಜವಿಲ್ಲ ತಾಜಲಾದುವು ತನುಕೂಟ ನೀರ ದೆಸೆಯಿಲ್ಲದೊಡಲ್ಗಳನೆಂತು ತಾಳ್ದುವಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯) ; ಇತ್ತಂ ವಿಶ್ವನಂದಿಗಂ ವಿಶಾಖನಂದಿಗಂ ಒಂದು ನಂದನ ವ್ಯತಿಕರಣದಿಂ ಕಲಹವಾಗೆ ವಿಶಾಖನಂದಂ ನಿತ್ತರಿಸಲಾಜದೋಡುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೧) ; ನಿಸಿತಾಸ್ತ್ರಾಘಾತದಿಂ ಸತ್ತ ಭೂಪರ ಪೆಂಡಿರ್ ಬಿಸುಸುಯ್ಯೆ ನೀಳ್ದ ಶಿಖಿ ತಂನಂ ಮುಟ್ಟೆ ನೊಂದಿಂದು ನಿತ್ತರಿಸಲ್ತಾನಣಮಾಜದೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೩೫ ; 1042) ; ಹೊತ್ತು ತುಂಬಿದವಳು ತನ್ನ ನಿತ್ತರಿಸುವ ಬೇನೆಯನಜುವಳು (ವೋಳಿಸಾ. ೧೯-೨೬); ಮದನದಹನಂ ಪತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸಲಾಜದೆ ಲಲನೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸದ ಬಯಲೊಳನಲೊಳೋಲಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆಯುಂ . . . ಕಂದರ್ಪದೇವನಿರ್ಪುದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೬೦) ; ಸುರನದಿ ಬತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸದೊರ್ವೊದಲಲ್ಲಿಯ ಬಾಳೆಮೀಂಗಳೀ ಧರಣೀತಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಪುವು (ಜಗವಿ. ೧೮-೪೮) ; ಬೊಜಗನೊರ್ವಳೊಲ್ವಳಂ ನುಡಿದು ಬೇಳಾಗಿ ಕೇಳಿವನದೊಳೆಸಟಿ ಪಸೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಪೊತ್ತುಗಳೆದಿರುಳಿನ ಜೊನ್ನದುರಿವರಿಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲಾಜದೆ (ಅನಂಪು. ೮-೩೨ ವ) ; ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಯ ವಿತ್ತಮೆಲ್ಲಂ ಪೋಗಲಿಯೆಂದು ಬಾರಿಸೆ ಎಲ್ಲಂ ಪೋಯ್ತಾ ನೆರೆಮನೆಯವನರ್ಥಂ ಪೋಯ್ತು ಮತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸದೆನ್ನುವೆರಡುಕಣ್ಣೊಡೆದು ಪೋಗಲಿ ಎಂದು ಬಾರಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಪ. ೪-೧೫ ವ); ಉತ್ತರ ನಗರದೊಳೊಬ್ಬ ಪಾತಕ ತನ್ನ ಪೆತ್ತ ತಾಯಿಗೆ ಅಳುಪಿದರೆ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಊರ ಜನರೆಲ್ಲ ಪೋಗೆಂದು ಅತ್ತ ನೂಕಲಾಗವರು (ನನ್ನಿಶಾ. ೧೩-೩). ೨. ಪಾರಾಗು : ಪರಹಿತವಿದಾತ್ಮಹಿತವೆಂಬೆರಡುಮನುಬಿಡದಿಲನೆಮಗೆ ಮಾಡಿದವಂ ನಿತ್ತರಿಸಂ ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿಯೊಳೆರಡಿಲ್ಲದೆಯಿಂ ವಿಜಾತಿಪುಟ್ಟಿದ ಮಾಣಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೮೪) ; ತಿರಿಕ ನಾರಕ ಮಾನವಾಮರಲೋಕದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ನಿತ್ತರಿಸದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೫) ; ಸಿರಿಗೆಡಜು ಜಡತೆ ಭಾರತಿಗಿರದಾಡಪೊಳಾತ್ಮವೇದಿಗೆತ್ತಾನುಂ ದುಶ್ಚರಿತಂ ತೋಜುದೊಡದು ನಿತ್ತರಿಕುಮೆ ಕಳ್ತಲೆ ತಮೋರಿಗಿದಿರಾದಪುದೇ (ಉಸಾರ. ೨೯-೧೭೫) ; ಒತ್ತಾಗಿ ಬಲೆಯ ಬೀಸಿದನು ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಪಕ್ಷಿ ಬಲೆಯೊಳು ಬೀಳಲು ಸುತ್ತಿ ಹಾಕಿದ ಕಲ್ಲಿಯೊಳಗೆ (ಕಪೋತ. ೭-೨೪). ೩. ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ನಿಭಾಯಿಸು ; ನಿರ್ವಹಿಸು : ಅರಿದು ಗೆಲಲ್ಕೆ ಪಾರ್ಥನ ಶರಾಸನವಿದ್ಯೆಯನೆಂದು ನೊಂದು ನಿತ್ತರಿಸದೆ . . . ಭಾಸ್ಕರಸುತನೊಯ್ಯನೋಸರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೧) ; ತದ್ಭಾರಮಂ ಪೊತ್ತುಂ ನಿತ್ತರಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದಜಿಂದೆ ನೀನೆ ಪಿರಿಯೈ ಶ್ರೀದಾನಚಿಂತಾಮಣೀ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೯) ; ನಾಮವರೊಳ್ ಪಗೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ನಿತ್ತರಿಸಲಜಿಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೪೦-೧೫); ಮಹೋಗ್ರನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಕೈಕೊಂಡನಂ ಪೊರ್ದಿ ಬಿತ್ತರದಿಂ ನಿತ್ತರಿಸಲ್ಕೆ ಬಾರದೆನುತಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುಂ ಜಿನೇಶ್ವರನಂ ಶಂಕರನಂ ಗುಣಾಕರನನತ್ಯಾನಂದದಿಂ ಪೊರ್ದುವರ್ (ಸಮಸ. ೮-೧೦೭) ; ಕರಗಸ ಗಾಳ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ ದಬ್ಬುಕವೆಂಬಿವನಿಕ್ಕಿ ಕಾದಿ ನಿತ್ತರಿಸದೆಯೋಡಿಹೋದ ಬೆಳ್ಳರಳಿಯ ಬೇಂಟೆಯಲು ಕೊಲಲುವೊಲ್ಲದೆ ಕಾವನು ವಿಕ್ರ[ಮ]ಭೂಭುಜ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭೬-೩೩ ; 1183) ; ಅರರೆ ಚತುರ್ಬಲಂ ಬೆರಸು ಭೋಂಕನೆ ನೂಂಕಿದ ವೀರತಾರಕಾಸುರನೊಳ್ . . . ಅವನೊಡಚರ್ಮವನಾವನಾಂತು ನಿತ್ತರಿಸುವಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೭೫) ; ಆ ನಾಗನಾಂತ ಪೊಜೆಯಂ ಭೂನಾಗಂ ಪೊತ್ತು ದೇವ ನಿತ್ತರಿಸುವುದೆ (ಅನಂಪು. ೩-೯೦) ; ಎಮ್ಮಯ ವಂಶದಿಕ್ಕರಿಗಳೆಂಟುಮಿಳಾತಳಭಾರಮಂ ಕೊರಳ್ ಕೊವಿಸಿ ಪೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸುತಿರ್ದೊಡಮಾ ನೆಲನೆಯ್ದೆ ಕಾಯ್ದು ಸುಡುತಿರ್ಪುದೆಂದಿಡುವಂತೆ ಪುಯ್ಯಲಂ ತಮ್ಮ ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ ತೊವಲನಾಂತು ನೆಟಿಲ್ಗೆ ತೊಟಿಲ್ದವಾನೆಗಳ್ (ಬಾಧಪು. ೪-೮೩) ; ಬಹಳ ಭಂಗಂಬಡೆದು ಕದನಮಂ ನಿತ್ತರಿಸಲಾಜದಾಳ್ವೇರಿಯಿಂ ಕೆಡೆದರಗಳೊಳಗಾಗಲಸುರಭಟರು (ಚಬಪು. ೨೪-೩೦) ; ಎತ್ತಿಕೊಂಬಳು ಪೆಣಸನು ಮತ್ತೆ ದಣಿಯದೆ ಮುತ್ತ ಕೊಡುವಳು ಮಗನಿಗೆ ನಿತ್ತರಿಸುವೆ ನಾಪಿನ್ನಾವಪರಿಯೆಂದು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ ಹಲುಬುವಳು (ಧನ್ಯಚ. ೯೨). ೪. ಪಾರುಮಾಡು ; ದಾಟಿಸು ; ಉದ್ಧಾರಮಾಡು : ಬಾಲತ್ವದೊಳ್ ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನಮನೋದಿ ಲಬ್ಧಸಂಸ್ಕಾರನಾದಾತಂ

ತನ್ನುಮಂ ಪೆಱರುಮಂ ಕೊಂಡು ನಿತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತ]ರಿಸುಗುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೯೩) ; ಸುರಿವ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದ ಕೂರ್ಗಣೆಯೆಚ್ಚು ನಿತ್ತರಿಸಿ ಮಾರ್ಬಲವ ರಕ್ಷಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೦-೫೦). ೫. ಉಳಿ ; ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಆರಣ್ಯದೊಳ್ ನಿತ್ತರಿಪಂತು ನಾಡಗಡಿಯಂ ಮಱಿದುಂ ಪುಗದಂತವಂಗೆ ಭೂಪೋತ್ತಮನಾಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಮಣಿಮಂಡನಮಂ ನಡುನೆತ್ತಿಗಿತ್ತು ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಚಂದನವಿಲೇಪಮನಿತ್ತನಿದೇನುದಾತ್ತನೋ (ಪಂರಾಪ್ರಾ. ೪-೭೪) ; ಕುಡಲಾರ್ಪ್ಪನೇ ಕನಕಶೈಳಂ ದೂರವಾಗಿದ್ದುರ್ ನಿತ್ತರಿಸಿತ್ತು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೮-೩೯ ; 1117). ೬. ತಡೆಯಲ್ಪಡು ; ಅಡ್ಡಿಹೊಂದು : ಎಣ್ದೆಸೆಯಿಂ ಬಿಡೆ ಬೀಸೆ ಗಾಳಿ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಬೀಸಿದಂದು ಮಟಿಕೆಯಿಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಸ್ತರಿಸಿದೆಂದು ಮಟಿಕೆ]ನೆಲಂ ಪುಡಿವಿಟ್ಟು ಪಾಱುಗುಂ (ಜಟ್ಟಪು. ೪-೨). ೭. ಕಳೆ ; ಮೀರು : ಪೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸಲಾ ಕನ್ನೆ ಕೈಸಾರ್ಪುದಿನ್ನೆತ್ತ (ಜಿನಮು. ೩-೧೯). ೮. ಬೀಸು ; ತೀಡು : ಕಂಪನಪುಂಕಿ ಪೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಪೆರಲೆಂಬಿವೇವುವೊ ಮದೀಯ ಮನೋಗತಕಾಮರಾಗಸಾಗರದೊದವಿಂಗೆ ನಲ್ಲಳ ವಿಲೋಕನ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೧). [<ನಿಸ್ತರಿಸು]

ನಿತ್ತ್ರವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಏರ್ಪಾಡು: ಶ್ರೀರಣಸಾಗರಾಳುಪೇನ್ದ್ರರಾ ರಾಜ್ಯದುಳ್ಳೆ ಕವುಳಪ್ಪಳ್ಳುಟಿತ್ತಱಿಯೆ ಪದಿನೆಣ್ಬು ಪಟ್ಟಣಮುಮ್ ನಿತ್ತವ್ಯವಸ್ಥೆ . . . ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಆಗೆ ಊರು ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದು (ಸೌಇಇ. VII, ೨೮೪-೩ ; ?). [<ಸಂ. ನಿತ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ನಿತ್ತ್ರಿರಿಕೆ 'ನಿಲ್' ಪರಾ.

ನಿತ್ತ್ರು 'ನಿಲ್' ಪರಾ.

ನಿತ್ತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಇಗ. ೨-೩೬). [?]

ನಿತ್ಯ₁ (ಗು). ೧. ಪ್ರತಿದಿವಸದ ; ದಿನನಿತ್ಯದ : 'ನಿತ್ಯಜೀವನ', 'ನಿತ್ಯಜ್ವರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರತಿದಿವಸ; ಪ್ರತಿದಿನ : ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕೆಲಸ ಭೃತ್ಯನಂತೆ ಮಾಡಿ ರಿಕ್ತಹಸ್ತದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಸೇರುವೆ (ಕನಕ. ೪೬-೧) ; ದೇವಿಚರಿತವನಿದನು ನಿತ್ಯದಲೋದಿಕೊಂಡಿರಲು ಈವಳ್ಳೆ ಬೇಡಿದ್ದ ಬಯಕೆಗಳ (ದೇವೀವ. ೧೧-೧೮) ; ನಿತ್ಯ ಸಾಯುವವರಿಗೆ ಅಳುವವರು ಯಾರು ? (ಗಾದೆ).

ನಿತ್ಯಾಲು = ಪ್ರತಿದಿನ; ದಿನಂಪ್ರತಿ : ಪಂಚಪಾಂಡವರಾ ವರಜನನಗಳಾ ಕಾಲಕಾಲದೊಳಾವುವುದ್ಭವದಾಳಿದವರವರಾಲಯಕೆ ನಿತ್ಯಾಲು ಪೌರೋಹಿತರು ನಾವಹುದೆಂದ ಧರ್ಮಜನು (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೫).

[ಸಂ. ನಿತ್ಯಂ]

ನಿತ್ಯ₂ (ಗು). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾದ ; ನಿರಂತರವಾದ ; ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ; ಅನಂತವಾದ : ಇಂತೀ ತತ್ವದಾದಿ ತಾನೆಂತೆನಲು ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಪ್ಪ ನಿತ್ಯನಿರಾಳ ನಿಃಶೂನ್ಯಲಿಂಗವೇ ತನ್ನ ಲೀಲಾವಿಲಾಸದಿಂದ ತಾನೆ . . . ಮಹಾಲಿಂಗವೆಂದೆನಿಸಿತ್ತು (ಷಹಾವೇ. ಕ. ೧೪೬-೩೪೧) ; ದೇಹ ಕರಣಾದಿ ಪ್ರಪಂಚವು ನಾಹಮೆನಲಳಿದುಳಿದ ನಿತ್ಯ ನಿರೀಹವಿಮಳಜ್ಞಾನರೂಪನು ನಿನ್ನ ನೋಡೆಂದ (ಕುಪ್ಪ್ಯದ್ರೋ. ೧೮-೫೯). 'ಅನಿತ್ಯ' ಪರಾ. ೨. ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ; ದೈನಂದಿನ ಆಚರಣೆಯ. 'ನಿತ್ಯಕರ್ಮ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ಸ್ಥಿರವಾದುದು ; ಎಂದೆಂದಿಗೂ ನೆಲಸಿರುವಂಥದು : "ನಿತ್ಯಂ ಧ್ರುವಂ ಶಾಶ್ವತಮುದು ಸನಾತನಮನಶ್ವರಂ ಸ್ಥಿರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೫); ಸತಿಸುತರು ಮನೆ . . . ಭೋಗೈಕಸಂಪದವು ನಿತ್ಯವಲ್ಲ (ನಳಚ. ೪-೩೯) ; ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ಅನಿತ್ಯ ದೇಹವಿದಣ್ಣ (ಪುರಂದ. ೨-೯೪ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಸತ್ತು ಚಿತ್ತು ಆನಂದ ನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣ ಅಖಂಡವೆಂಬ ಆಱು ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಮಹಾಲಿಂಗವೇ ಪತಿ ನಾನೇ ಶರಣಸತಿ (ಅಖಂಡೇ. ೨೪೬-೧) ; ವಾಗರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರ ಸಂಬಂಧವೂ ನಿತ್ಯವಾದುದೇ (ಭಾರದ. ೪೫೦) ; ಮುಕ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನೊಳಗೇ ಸೇರಲಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವ ಜಗತ್ತುಗಳು ಮಿಥ್ಯೆ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಕಲ್ಪಿತವೆನಿಸಲಾರವು. ಆದರೆ ಅವು ಸತ್ಯ ನಿತ್ಯಶಾಶ್ವತ ವಸ್ತುಗಳೇ ಆಗಿರುವುವು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೪). ೪. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ ; ದೇವರು : ನಿತ್ಯಂ ನಿರೀಂದ್ರಿಯಂ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯನವಿನಾಶಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೬೮) ; ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೇ ನಿತ್ಯ ಉಳಿದ ದೈವವೆಲ್ಲಾ ಅನಿತ್ಯ (ಬಸವ. ೫೫೨) ; ಪರಮಾತ್ಮನೆನ್ನನೆಂದೊಡೆ ಚರಮಾಂಗಪ್ರಮಿತನಖಿಲಲೋಕಸಮಾನಂ ನಿರವಯವಂ ನಿತ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರಂಜನ]ನಿರ್ಮರಿತನನಂತ ಪ್ರಬೋಧದರ್ಶನಸೌಖ್ಯಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೦) ; ಸುರಗಿರಿಯ ಶಿಖರದೊಳು ಇರುತಿಹನ ನಿರ್ಮಲನ ನಿತ್ಯನ ನಿರುಪಮನ . . . ಗುರುತರಿಮರಾರೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೩-೧). ೫. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ಧ್ರುವಂ ಸನಾತನಂ ನಿತ್ಯಮವಿನಶ್ವರಮಪ್ರತಿಚ್ಯವ ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನಮೆಮಗಕ್ಕೆ ನಿರಾಕುಳಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೧-೨೦). ೬. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ : ನಿತ್ಯನೆಂದೆನಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಖಂಡೇ. ೭೮-೬೦) ; ಸತ್ಯರ ನುಡಿ ತೀರ್ಥ ನಿತ್ಯರ ನಡೆ ತೀರ್ಥ . . . ಹರಿವ ನೀರೆತ್ತಣದು ತೀರ್ಥ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೦). ೭. (ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪೂಜೆ ಮುಂತಾದ) ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ; ನೇಮ : ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನೇಮವೆಂದೆನಿಸದು (ಬಸವ. ೭೨) ; ಅಂಬರದಿ ಉಡುಗಣಂಗಳ ಸಹಿತ ವಿಭವದಿ ಉಡುಗಣಾಧೀಶ್ವರನು ಮೂಡಿದ ಪೊಡವಿಪತಿ ನಿತ್ಯವನು ಸಲಿಸಿದನು (ಕೌತಿರಾ. ೧೬-೨೧) ; ನಿತ್ಯವಿಲ್ಲ ನೇಮವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದಾನಧರ್ಮವಿಲ್ಲ ವ್ಯರ್ಥನಾಗಿ ಕೆಡದೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ನೆನೆಯಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೧೦-೧) ; ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕದ ಕರ್ಮಗಳ ಸನುಮತದಲಾರ್ಜಿಸಲು (ಗಗತಾ. ೧೬-೩೧) ; ಮಾನವನ ಕಾಯಿಕ . . . ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಕಾಮ್ಯ, ನಿಷಿದ್ಧ, ವಿಹಿತ, ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ 'ಕರ್ಮ' ಪದದಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೦). ೮. ಪ್ರತಿದಿನದ ಸೇವೆ ; ನಿತ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಇನ್ತೀ ಚತು[ಃ]ಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಬಾಳನೂ ತೆಂಗಿನ ತೋಟವನೂ ನಿತ್ಯಕೆ ಬಿಟ್ಟೆನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೮-೧೫ ; 1442). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪ್ರಿಯಾಲ : "ಸನ್ನಃ—ಪುರಾಣಿ, ನಿತ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೪). ೧೦. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ. ೧೧. [ವ್ಯಾಕ] ವಿಕಲ್ಪವಲ್ಲದುದು ; ಅಗತ್ಯವಾದುದು : ಪ್ರತಿಷೇಧದ ಧಾತುಗೆ ಮುಂದೆ ತಱುಂಬೆ ವಿಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ರಿಯೆಯೊಳಾ ಪ್ರತಿಷೇಧದ ದೆಂಬುದು ತೋಱಿ ಮೇಣ್ ದ್ವಿತ್ವವೃತ್ತಿ ನಿತ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೧); ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲ, ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುವಾಗಲೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೨೧). ೧೨. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ]ಮೂರು ಬಗೆಯ ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ☞ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ, ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಬದ್ಧ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕದ ಜೀವರು ನಿತ್ಯರು—ಗರುಡ ಮೊದಲಾದವರು. ಇವರಿಗೆ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡವರು ಮುಕ್ತರು—ಶುಕ, ವಾಮದೇವ, ವ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಆಳ್ವಾರರು ಮೊದಲಾದವರು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವವರು ಬದ್ಧರು : ಈ ಜೀವಾತ್ಮತತ್ತ್ವವು ನಿತ್ಯ, ಮುಕ್ತ, ಬದ್ಧ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೬).

ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ = ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ಅಶಾಶ್ವತ ; ಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ : ಆದಿ ಅನಾದಿಯ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ವಾಯಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವ ನುಡಿವ ವಾಯಪ್ರಾಣಿಗಳವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೋ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ನಿಜದ ನಿಲವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೧–೨೬೫) ; ಅಮೃತಬಿಂದುವ ಸೇವಿಸಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವ ಗೆದ್ದು ನಿರ್ಮಲ ನಿರಾವರಣನಾದೆನು (ಸಿದ್ಧೇಪ.೧೨೭–೩೮೦); ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೭). **ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತು** = ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮತ್ತು ಅಶಾಶ್ವತವಾದ ವಸ್ತು ; ಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತು : ಭಜಿಸು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವ ವಿಜಯನಹೆ ಇಹಪರಕೆ ತತ್ವದ ನಿಜವಿದೆಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಚಿತ್ತೈಸೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೪–೧೦). **ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕ** = ಯಾವುದು ಶಾಶ್ವತ, ಯಾವುದು ಅಶಾಶ್ವತವೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ : ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವಸ್ತುವಿವೇಕವೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇದು ಶಾಶ್ವತ, ಇದು ಅಶಾಶ್ವತ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೦) ; ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕ, ಈ ಲೋಕದ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕದ ವಸ್ತುಗಳ ಉಪಭೋಗದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯು . . . ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವದು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೨). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯ$_3$ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ : ನಿತ್ಯ ಸಂಗರ ನಿಷ್ಣಾತ ಭೃತ್ಯಪುಂಗವಸಂಘದಿಂ ಸತ್ಯಮಂಗಲಸಂಪನ್ನಂ ಸತ್ಯಮಂಗಲ ಮೊಂದಿದಂ (ಚಕವಿ. ೨–೧೩೪) ; ಈ ಸಮಸ್ತಮೂರ್ತಿ ಶ್ರೀಶರಂಗನೆಂದು ವಾಸನಾಮಯದಿಂದ ನೀ ಸೇವಿಸುತ ನಿತ್ಯ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೬೭–೪).

[< ನಿತ್ಯ$_1$]

ನಿತ್ಯಂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ : "ಸಂತತಂ, ಸತತಂ, ಅನಿಶಂ, ನಿತ್ಯಂ, ಅಜಸ್ರಂ, ಶಶ್ವತ್ . . . ಅಸಕ್ತಂ–ಈ ೧೧ ಸಂತತಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬–೧೩) ; ನಿತ್ಯಮಣುವ್ರತಮನದ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ . . . ಕಿಡಿಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫–೨೬) ; ಕಂದನೀತನ ರಕ್ಷೆಯೊಳ್, ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ ಚಕ್ರ ಕೇಂದ್ರದೊಳಿರ್ಪ ಸುಧೆಯವೊಲ್, ನಿತ್ಯಂ ಸುರಕ್ಷಿತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦–೭೪). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಲೆ 'ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ' ನೋ.

ನಿತ್ಯಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಕ್ಲಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮ ; ೞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಐದುವಿಧಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೧). ನಿತ್ಯಕರ್ಮ—ಪ್ರತಿ ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದುವು. (೨). ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮ—ಒಂದು ನಿಮಿತ್ತ ದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. ಗ್ರಹಣಸ್ನಾನ, ಉಪಾಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವು. (೩). ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕರ್ಮ—ಪಾಪಪರಿಹಾರ ಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಗಂಗಾಸ್ನಾನ, ರಾಮಸೇತುದರ್ಶನ ಮೊದಲಾ ದುವು. (೪). ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ — ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸಲೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣವ್ರತ ಮೊದಲಾದುವು. (೫). ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮ —ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ ಜಪ ಮೊದಲಾದುವು. ಕೆಲವರು ಇದನ್ನು ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ಎಂದರೆ ಇದು ಮಾಡಬಾರದ ಕರ್ಮ, ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕರ್ಮ. ಅವರು ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ : "ನಿತ್ಯಕರ್ಮಮದು ಯಮನುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮–೩೬) ; ನಿತ್ಯಕರ್ಮಂಗಳನು ಚರಿಸುವ ನಿತ್ಯದೌಪಾಸನವ ಬೇಳುವ . . . ರಾಕ್ಷಸವಿಪ್ರಗೃಹಗಳಲಿ (ಕೌತಿಂ೨. ೩೯–೭) ; ಮತ್ತಮಾ ಗೃಹಸ್ಥ ನಿಂದನುಷ್ಠಿಸಲ್ತಕ್ಕ ಕರ್ಮವಾದೊಡೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕಾಮ್ಯ ನಿರ್ಮಲವೆಂದು ಪಂಚವಿಧವಾಗಿಹುದದಱಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕವೇ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೮) ; ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ, ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳು. ವಿಷ್ಣುಪಂಚಕ ಮೊದಲಾದವು ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮ (ಹಸಾರ. ೯–೧೬ ತಾತ್ಪರ್ಯ) ; ಮಾಡದಿದ್ದೊಡೆ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಕರ್ಮಂಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ವೆನಬೇಕು (ನಿಗಮ. ೧–೪–೧) ; ದೇವ, ನಿನ್ನ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಮುಗಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ನಾನು ಬಂದುಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಮಹಾಣ. ೧೭೬). ೨. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕ್ರಿಯೆ : ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯಾವ ಹಾರಿಕವಾದ ಕೆಲಸ. [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಕರ್ಮ]

ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನ, ದಂತಧಾವನ, ಸ್ನಾನ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸ : ಮಂಗಳಗಾಯಿಕಾ ಮಧುರಗಾನದಿನೆಚ್ಚಿಱನೆಯಿದ್ದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯಂಗಳ ಮಂಗಳಾಚರಣಮಂ ನೆಗಱ್ಚಿತ್ತೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩–೧೨೧) : ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನೇಕ ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯಗಳು ಕೇವಲ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿಯಮಿತವಾದವುಗಳಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೫೪).

[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಕೃತ್ಯ$_2$]

ನಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಸದಾ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಜಾತರಿ ಕೂಡುವುದು ನಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವೆನ್ನುವರು (ಸಿದ್ದಪು. ೫–೬೬).

[ನಿತ್ಯ$_3$ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆ 'ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ' ನೋ.

ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ, ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಲೆ, ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆ, ನಿತ್ಯಗಟ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಮಾಡುವಂಥದು; ದಿನವೂ ನಡೆಸುವ ಕೆಲಸ,— ಕಾರ್ಯ : ಯಾವುದಾದರೂ ಆಪತ್ತಿಗೋ ಮದುವೆಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಖರ್ಚಿಗೋ ಇರಲಿ ; ಹುಡುಗರು ನೀವು ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆಗೆ ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟೀರಿ ಎಂದು ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದೆನಪ್ಪ (ಮಹಾಗ. ೨೮೮). **ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಲೆ:** ೧. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ರತ್ನಮಯವಾದ ತಮ್ಮ ಬಿಡಾರಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮುಂತಾದ ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಲೆಯ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಅಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕಳೆದರು (ಪಚಭಾ. ೯೧). ೨. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನೈವೇದ್ಯದ ಏರ್ಪಾಟು : ಸಾಂಪ್ರ ದಾಯಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಅವೆಲ್ಲ ಸೇವೆ-ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಲೆ ಉತ್ಸವಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಈಗಲೂ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಜ. ೧೭೪). **ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆ :** ೧. ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪಾತ್ರೆತೊಳೆ ಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತಾರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೩೫) ; ಬರುವ ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣವು ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆಯ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಖರ್ಚುಗಳಿಗೆ ಕರಗಿ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೧೨೮). **ನಿತ್ಯಗಟ್ಲೆ :** ೧. ನಿತ್ಯಗಟ್ಲೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ–ನಾಲ್ಕು ಗಳಿಗೆ, ಎಂಟು ಗಳಿಗೆ, ಎರಡು ಗಳಿಗೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಉದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಲಘುವಾಗು ವುದು ; ಕೈಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಾಣಹುಟ್ಟುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೯). ೨. ಆಯಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದಂತೆ ನಿತ್ಯಗಟ್ಲೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಉತ್ಸವಗಳಿಗೂ . . . ಅನೇಕ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ಚಾಮವಂ. I, ೪೩).

[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಕಟ್ಟಳೆ$_1$]

ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಿ 'ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ' ನೋ.

ನಿತ್ಯಜೀವನ (ನಾ). ದೈನಂದಿನ ಜೀವನ ; ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಸುವ ಬಾಳು,— ಬದುಕು : ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯಬೇಕೆಂಬುದೇ ಭಾರತೀಯ ಕಲಾವಿದರ ಮಹೋದ್ದೇಶ (ಭಾರದ. ೫೮೧). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಜೀವನ]

ನಿತ್ಯಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಚಿರಂಜೀವಿ; ಚಿರಾಯು. ೨. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಬಲಿ, ವ್ಯಾಸ, ಹನುಮಂತ, ವಿಭೀಷಣ, ಕೃಪ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮ ಎಂಬ ಸಾವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಏಳು ಜನ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವ್ಯಕ್ತಿಗಳು. 'ಚಿರಂಜೀವಿ' ಪರಾ. [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಜೀವಿ$_1$]

ನಿತ್ಯಜ್ವರ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಬರುವ ಜ್ವರ; ದೈನಂದಿನ ಜ್ವರ: ಇದನ್ನೇ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೇಳುದಿನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನಿತ್ಯಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೧೩). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಜ್ವರ]

ನಿತ್ಯತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ತತ್ತ್ವ ; ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವ : ನೀತಿಜ್ಞಂ ನಿಜನಿತ್ಯತತ್ತ್ವನಿಪುಣಂ ನಿಷ್ಠಾಪರಂ . . . ರಾಜೇಂದ್ರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹವ್ಯ್ರ. ೧–೨೬). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ತತ್ತ್ವ]

ನಿತ್ಯತತ್ತ್ವವಾದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ತತ್ತ್ವವು ಉಂಟೆಂಬ ವಾದ : ಬುದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತತ್ತ್ವವಾದವೂ ಒಂದಿರಬಹುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೪೫). [ನಿತ್ಯತತ್ತ್ವ + ವಾದ$_2$]

ನಿತ್ಯತಾಪ್ರತಿಭೆ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲವಿರುವ ಪ್ರತಿಭೆ; ಸದಾ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವ ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿ : ವಾಲ್ಮೀಕಿ . . . ಧ್ಯಾನದೊಳ್ ಮುಳುಗಿರಲ್, ಮಿಂಚಿತಯ್ ಕಾವ್ಯದಿವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ನವನವೋನ್ಮೇಷಶಾಲಿನಿ, ನಿತ್ಯತಾಪ್ರತಿಭೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨–೫೦). [ಸಂ. ನಿತ್ಯತಾಪ್ರತಿಭಾ]

ನಿತ್ಯತೃಪ್ತ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ತುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಸದಾ ತೃಪ್ತನಾಗಿರುವವನು : ಅವನು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತ. ಯಾವ ಚಿಂತೆಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಂಗೆ ನೈವೇದ್ಯದ ಹಂಗೇತಕ್ಕೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೩–೩೦೪) ; ಅರ್ಪಿತವ ಮಾಡುವಡೆ ನೀನು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನು (ಅವಚಂ. ೯೫–೪೨೪) ; ಭೂವಂದಿತಂ ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಂ ಸಮಸ್ತಮುಖಜೀವಾನುಕಂಪಿಯೆಂದೆನಿಸಿ ರಾಜಿಪ ಸುಕೃತಭಾವಿ ಹಂಪೆಯ ಶಂಕರಪ್ರಭು ಮದೀಯ ಮತಿಗೀಗೆ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನು (ಹಚಶಾ. ೧–೯) ; ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನಿಗೆ ಹಸಿವಿನ ಭಯ ಉಂಟೇ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೨೧೬–೬೮೩) ; ನಿಗಮಗೋಚರ ಬಂದ ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನು ಬಂದ (ಪುರಂದ. ೧–೪೮–೬) ; ನಿತ್ಯತೃಪ್ತ ಸರ್ವಸಾರಭೋಕ್ತ ಪುರುಷೋತ್ತಮ . . . ಹರಿಗೆ ನಾನೋಪಚಾರದಿಂದ ಭಕ್ತಿವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಮಜ್ಜನಾದಿಯ ಮಾಡಿ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೫೯–೨೩). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ತೃಪ್ತ]

ನಿತ್ಯತೃಪ್ತತ್ವ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ: ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತತ್ವ . . . ಅನಂತಶಕ್ತಿತ್ವಗಳೆಂಬ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು . . . ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶೈವಾಗಮದ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೭೪). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಆನಂದ; ನಿರಂತರವೂ ಇರುವ ತುಷ್ಟಿ,—ತೃಪ್ತಿ : ಕರದಿ ನಿರಹಂಕರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಧರಿಸಿಯದರೊಳು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಿಯ ಭರಿತ ಸಿದ್ಧರಸಾಮೃತವ ಸೇವಿಸುತಲದರಿಂದೆ ಪರಮಸೌಖ್ಯಮೆನಿಪ್ಪ ತೃಪ್ತಿಯ ವರಿಸಿ (ಗಗತಾ. ೧೬–೨೧) ; ಮನೆಯವರೆಲ್ಲ ಆರೋಗ್ಯ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಿ . . . ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಚಾತುರ್ಯ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆ ಇವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದು ಸತ್ಯ (ಗೃಹವಿ. ೧೫೨). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ತೃಪ್ತಿ]

ನಿತ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ ; ಅನಂತತೆ : ಮನುಷ್ಯ ಕೀಟಜನ್ಮಪನಿರದೆಯ್ದು ಬಾಳುವರ ನಿತ್ಯತೆಯೇನಿದಬೆ*ಊಳ್ ಕೃಪಾಪ್ರಸಾದವನಿರದಿತ್ತು ಕಾಯಿ ಪರಮಪ್ರಭುವೇ ಮಹದೈಪುರೀಶ್ವರಾ (ಶತಕ. ೧೮೪–೭೦) ; ಎಲ್ಲ ಇದೆ, ಎಲ್ಲ ಇದೆ ನಿತ್ಯತೆಯ ಗಬ್ಬದಲಿ ; ಮುಂದೆಯದು ತೋರುವುದು ದಿಡುಗಡೆಯ ಹಬ್ಬದಲಿ ! (ಪಾಂಚಜ. ೬–೨). ೨. ಚಿರಂಜೀವಿತ್ವ. [ಸಂ. ನಿತ್ಯತಾ]

ನಿತ್ಯತ್ವ (ನಾ). ೧. = ನಿತ್ಯತೆ ೧ : ಶಿವನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಪೂರ್ಣತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ವ್ಯಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳು ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಪಂಚಕಂಚುಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೧೪) ; ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ . . . ಎಂಬೀ ಜಾತಿಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. I, ೨೪೯); ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವನು. ಅದೆಂತೆಂದರೆ ವಿಭುತ್ವ ದ್ರವ್ಯತ್ವ ನಿತ್ಯತ್ವ . . . ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಯಾಪತ್ಕಾಲ ನಿರ್ದುಃಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೪). ೨. ಮೋಕ್ಷಪದವಿ: ನಿನ್ನಂಥ ಬಗೆವ ತಾಯಿಂಗಳಿರುತಿರಲ್ ವ್ಯಾಧಿಗಳವೇಗೆಯ್ದಪವೆನುತ್ತವನಿಗೆ ಮೆಚಿ*ಯಲಮ್ಮವ್ವೆಗಂ ನಿತ್ಯತ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟ (ಬಸಪು. ೧೫–೩೬) ; ಚಿಪ್ಪಳಿದು ಮುತ್ತು ಬೆರಸಲಾಗಿ ನಿತ್ಯತ್ವ ಪದವಾಯಿತ್ತೆಂಬೆನು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೯೬–೫೯೭). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಅವಿಕಲ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಗತ್ಯ ; ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಅಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವದ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವು ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೬೧). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯದರಿದ್ರ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ದರಿದ್ರನಾಗಿರುವವನು ; ದಟ್ಟದರಿದ್ರ : ಜೋತಿಷ್ಯರು ನಿತ್ಯದರಿದ್ರರಾಗಿ ತಪೋಬಲವಿಲ್ಲದೆ . . . ಭ್ರಾಂತರಾಗಲೆಂದು . . . ಶಾಪವಂ ಕೊಡಲು (ವಿವೇಕ. ೨೭೧); ನಿತ್ಯದರಿದ್ರನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ (ಗಾದೆ). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ದರಿದ್ರ]

ನಿತ್ಯದರಿದ್ರತನ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಬಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಬಹಳ ದಾರಿದ್ರ್ಯ : ತನ್ನ ನಿತ್ಯದರಿದ್ರತನಕ್ಕೆ ಮರಮರ ಮರುಗಿದಳು (ಜಯಂತ. ೮೯). [ನಿತ್ಯದರಿದ್ರ + –ತನ]

ನಿತ್ಯದಾನ (ನಾ). ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ದಾನ : ಹೆತ್ತ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಚಿತ್ತವ ನೋಯಿಸಿ ನಿತ್ಯದಾನವ ಮಾಡಿ ಫಲವೇನು (ಪುರಂದ. ೪–೧೯೬–೧). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ದಾನ]

ನಿತ್ಯದೀಪಾವಳಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಬೆಳಗುವಂಥ ದೀಪಗಳ ಸಮೂಹ : ದೀಪಗಳ ನಿತ್ಯದೀಪಾವಳಿಯ ಶಾರದಸಂಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ಕನಸಾಗಿತ್ತು ಆ ಹಕ್ಕಿ (ಶಿಲಾಲ. ೩೦–೪). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ದೀಪಾವಳಿ]

ನಿತ್ಯದುಃಖಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖದಿಂದ ಇರುವವನು ; ಸದಾದುಃಖಿ : ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಿತ್ಯಸುಖಿಯಾದ ಜೀವನು ಮಲಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಿತ್ಯದುಃಖಿಯಾಗಿ ನರಳುತ್ತಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೨) ; ನಾಸ್ತಿಕನು ಇಹವೂ ಪರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯದುಃಖಿಯಾಗುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೨). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ದುಃಖಿ]

ನಿತ್ಯದೇಹ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ದೇಹ,—ಶರೀರ : ಕೊಲೆಗಡಕರಿಗೆ ನಿತ್ಯದೇಹವನೊಲಿದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಲೇಸು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೬–೭). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ದೇಹ]

ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ದೈನಂದಿನವಾಗಿ ಗಳಿಸಿದ ವಸ್ತು,—ಪದಾರ್ಥ: ಕಾಯಕದಿಂದ ಬಂದುದು ಲಿಂಗಕ್ಕರ್ಪಿತವಲ್ಲದೆ ದುರಾಸೆಯಿಂದ ಬಂದುದು ಅನರ್ಪಿತ ಇದು ಕಾರಣ ಸತ್ಯಶುದ್ಧಕಾಯಕದ ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಚಂದೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೈವೇದ್ಯ ಸಂದಿತ್ತು ಕೇಳಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೫೩–೧೫). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ದ್ರವ್ಯ]

ನಿತ್ಯನರಕ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ನರಕ : ಎರಡನೆಯವರು ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯದುಃಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೫).
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ನರಕ]

ನಿತ್ಯನಾರಕಿ (ನಾ). ೧. ನಿತ್ಯವೂ ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. ೨. [ದ್ವೈತ] ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನರಕವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅವಕಾಶವನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ☞ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೊಡುವ ಕಠಿನದಂಡನೆಯೇ ನಿತ್ಯನರಕ. ಇಂಥ ನರಕದಲ್ಲಿರುವವನು ನಿತ್ಯನಾರಕಿ : ನಿತ್ಯನಾರಕಿಗಳೆಂದರೆ . . . ಭಗವದ್ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ನಿತ್ಯನರಕಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ, ನಿತ್ಯದುಃಖಾನುಭವದಲ್ಲಿರುವವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೮).
[ಸಂ. ನಿತ್ಯನಾರಕಿನ್]

ನಿತ್ಯನಿಗೋದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಾಶ್ವತವಾದ ನರಕಕ್ಕಿಂತ ಕೀಳಾದ ಸ್ಥಳ : ಆ ನರಕಭೂಮಿಗಳೇೞಱಂ ಕೆೞಗೇಕರಜ್ಜ್ವಂತರದೊಳನೇಕದುಃಖನಿಗೋದಮಪ್ಪ ನಿತ್ಯನಿಗೋದಂ ತಮೋಮಯಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೦ ಪ) ; ಆ ನರಕಂಗಳೇೞಱಂ ಕೆೞಗೆ ನಿತ್ಯನಿಗೋದಮೆಂಬ ನರಕಮಿರ್ಪುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೫೪). 'ನಿಗೋದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯನಿಯಮ (ನಾ). ದೈನಂದಿನ ನಿಯಮ ; ದಿನವೂ ಅನುಸರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ,—ವಿಧಿ : ಲೋಕಗುರುವುಂ ನಿಜಗುರುವುಮಪ್ಪ ಕ್ಷೇಮಂಕರಾವನೀಶ್ವರಂಗವನತೋತ್ತಮಾಂಗನಾಗಿ ಕಂಡು ನಿತ್ಯನಿಯಮದಿ ನೋಲಗಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೪ ಪ). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ನಿಯಮ]

ನಿತ್ಯನೂತನ (ನಾ). ಸದಾ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು ; ಯಾವಾಗಲೂ ನವೀನವಾಗಿರುವುದು : ವಚನಸಾಹಿತ್ಯವು ನಿತ್ಯನೂತನವಾಗುತ್ತ ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ (ಮಹಾಸಾ. ೧೩) ; ಗತಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಪವಿತ್ರ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಮಕೂಟ ನಿಂತಿದ್ದರೆ . . . ಪುರಂದರದಾಸರೆಂಬ ಹೇಮಕೂಟ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದೆ. ಎರಡೂ ಶಾಶ್ವತವೇ, ಆದರ್ಶವೇ, ನಿತ್ಯನೂತನವೇ ! (ಹೇಮಕೂ. ೧ ಮುನ್ನುಡಿ).
[ನಿತ್ಯ$_3$ + ನೂತನ]

ನಿತ್ಯನೇಮ (ನಾ). ದಿನಗಟ್ಟಳೆಯ ವಿಧಿ,—ನಿಯಮ ; ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಳೆ : ಗುಣವಿರಹಿತನಾಗಿ ಚತುರ್ವಿಧಫಲ ಹೊಜತೆಯಾಗಿ ನಿತ್ಯನೇಮವೆಂದು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ಮಿದಂಗೆ ಮಾಡಿಯೂ ಮಾಡದಿದ್ದಡೇನು ದಗ್ಧಪಟದಂತೆ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪-೫೦) ; ತನ್ನ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ನಿತ್ಯನೇಮವನು ತಾ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೧೪೩) ; ನಿತ್ಯನೇಮಂಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ನೇಮನಿತ್ಯಗಳ, ನಿತ್ಯನಿಯಮಂಗಳ] ಮಾಡುವಡೆ ನಿನಗನಂತ ನಾಮಂಗಳಾದವು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೯೫-೪೨೪); ಸತ್ಯತಪ ನಿತ್ಯನೇಮಯುಕ್ತಿ ಶೈವಾಗಮಾವೇಶ ಲಿಂಗಾರ್ಚನಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಬೆಳೆದ ಪುಣ್ಯದೊಳರ್ಧಮಂ ಸುಧಾಭುಕ್ತರಱಿಯಲು ಕೊಡುವೆನಾ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಹುಸಿಯಂ ನುಡಿಯದಿರಲಿ (ಹಚರಾ. ೨-೨೭); ತಂದ ಘೃತವಂ ಚಿತ್ತಜಾರಿಗೆ ನಿತ್ಯನೇಮಂ ಪೊತ್ತು ಸಾವಿರದೀವಿಗೆಗಳಂ ಪೊತ್ತಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸವು. ೫೦-೫೨). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ನೇಮ$_1$]

ನಿತ್ಯಪದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : ನಿತ್ಯಸುಖ ಬಲುಹಿಂದಲ್ಲುಳಿದಾ ನಿತ್ಯಪದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಭೋಗಗಳತ್ತಸಾರಿರದವನು ತುಷಮಾತ್ರದಿ ತೃಣೀಕರಿಸಿ (ಗಗತಾ. ೧೬-೨೨).
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಪದ$_2$]

ನಿತ್ಯಪಯಣ (ನಾ). ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ,—ಪ್ರಯಾಣ: ನಿತ್ಯಪಯಣ ಬುತ್ತಿಗೇಡು (ಗಾದೆ). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪಯಣ]

ನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ ; ದೇವರು : ನಾನು ತುರ್ಯತುರ್ಯಾತೀತವಪ್ಪ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣವೇ ತನ್ನಿರವೆಂದು ತಿಳಿಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೮೨-೨೩೫) ; ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣ ನಿರಂಜನ ನೀನಾದ ಕಾರಣ ನಿನ್ನ ನಿಷ್ಕಲ ಶಿವತತ್ತ್ವವೆಂದೆನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ದೇಪ. ೯-೩೨) ; ಆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣವೆನಿಪಾ ಸಮರ್ಥಬ್ರಹ್ಮಮೇ ಭಾವಿಸಲ್ (ವೀಶೈಪು. ೮-೧೧-೯).
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಪರಿಪೂರ್ಣ]

ನಿತ್ಯಪರೀಕ್ಷಣ (ನಾ). ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಪರೀಕ್ಷೆ : ನಿತ್ಯಪರೀಕ್ಷಣಸ್ಥಳವಿಪರ್ಯಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿದಾನಂಗಳಿಂ ನಿಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಮದುಘರ್ಮಾಡಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೧). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪರೀಕ್ಷಣ]

ನಿತ್ಯಪುಣ್ಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪುಣ್ಯ ; ನಾಶರಹಿತವಾದ ಪುಣ್ಯ ; ☞ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪಗಳು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದರೂ ಜನ್ಮಾಂತರ ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೇರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗದಿರುವ ಪುಣ್ಯವುಂಟೆಂದೂ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ನಿತ್ಯಪುಣ್ಯ : ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವೆಂಬ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಪುಣ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಜ್ಜೀವಸ್ವರೂಪವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೮).
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಪುಣ್ಯ]

ನಿತ್ಯಪುಷ್ಪ (ನಾ). ದಿನವೂ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆ : ಅಂಗಳದಿ ಬೆಳಸಿದ್ದ ಬಂಗಾರಗೊಂಡೆಹೂ, ಸಬ್ಜೆ, ದಾಸಾಳ, ಕರಿತುಳಸಿ, ಬಿಳಿನಿತ್ಯಪುಷ್ಪ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಪಾಲಪಾಲು (ನಸ್ವಧ್ವ. ೫-೨೫). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪುಷ್ಪ]

ನಿತ್ಯಪೂಜೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಅರ್ಚನೆ,—ಸೇವೆ,—ಆರಾಧನೆ : ಆದಿತ್ಯಬಿಂಬದರ್ಪದ್ವಿಟ್ಪಾರಕಂಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಕ್ರಮದಿಂ ನಿತ್ಯಪೂಜೆಯುಂ ಅಷ್ಟಾಹ್ನಿಕಮುಂ . . . ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೭೩). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪೂಜೆ]

ನಿತ್ಯಪ್ರಯಾಣ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಪಯಣ : ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ನಿತ್ಯಪ್ರಯಾಣಂಗಳಿಂ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭ ಪ).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪ್ರಯಾಣ]

ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಳಯ. ೨. ನಿದ್ದೆ ; ನಿದ್ರೆ : ಪ್ರತಿದಿವಸವಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯೆಂಬ ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೭) ; ಸುಷುಪ್ತಿಯು ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೧೩).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪ್ರಲಯ]

ನಿತ್ಯಪ್ರವರ್ತಿತ (ಗು). ದಿನವೂ ನಡೆಯುವ : ಸ್ವಸ್ತ್ಯನವರತ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಾಭ್ಯುದಯ ಸಹಸ್ರಫಳಭೋಗಭಾಗಿನಿ ನಿತ್ಯಪ್ರವರ್ತ್ತಿತ ದಯದಾನಧರ್ಮೋದ್ಯೋಗಿನಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೧ ; 1072).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪ್ರವರ್ತಿತ]

ನಿತ್ಯಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). = ನಿಚ್ಚಪ್ರಸಾದಿ : ಅನಿತ್ಯವಿಲ್ಲದ ನಿತ್ಯಪ್ರಸಾದಿ . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಪ್ರಸಾದಿ (ಬಸವ. ೯೪೨).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಪ್ರಸಾದಿ]

ನಿತ್ಯಬಿಂದು (ನಾ). ೧. [ವ್ಯಾಕ] ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಬರುವ ಅನುಸ್ವಾರ. ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಅನುಸ್ವಾರ ಸಹಿತವಾಗಿಯೇ

ಇರುವ ಶಬ್ದ : ಕೆಲವು ಪದಂಗಳ್ ಸ್ವಭಾವದಿಂ ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೬ ವೃತ್ತಿ); ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ—ಬೆಡಂಗು, ಕಡಂಗು, ಅಡಂಗು . . . ಕರಂಡಗೆ, ತಂದಲ್ (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ). 'ನಿಜಬಿಂದು' ಪರಾ. [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಬಿಂದು]

ನಿತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವನು: ಪರ್ವತಗಳೂ ಗಿಡಮರಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಾವು! ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ನಿತ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು, ನಿತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು(ಪಚಭಾ. ೩೨೯). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ]

ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಪುಷ್ಪ : ಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿಯ ತುಂಬಾ ಹೂವುಗಳು ಅರಳಿವೆ (ರೂಢಿ). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ನಿತ್ಯಮಹ (ನಾ). ದಿನವೂ ನಡೆಯುವ ಪೂಜೆ; ಪ್ರತಿದಿನದ ಪೂಜೆ: ಮುನಿಜನಪೂಜಾನ್ನದಾನಾದಿ ಕರಣಜಿನಗೃಹಜನಸತತೋಪನೀಯಮಾನ ಪಾದ್ಯಗಂಧಾಕ್ಷತಕುಸುಮಚರು ಧೂಪದೀಪಫಲಾದ್ಯರ್ಚನಾತ್ಮಕಮಪ್ಪ ನಿತ್ಯಮಹಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ) ; ನಿತ್ಯ(ಮಹ)ಮೆಂಬುದು ನಿಚ್ಚಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಿಂ ಜಿನಗೃಹಂಗಳ್ಗೆ ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾಕ್ಷತಾದಿಗಳನುಯ್ವುದುಂ . . . ಶಾಸನಂಗಳಂ ಬಿಡುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೧); ಅಲ್ಲಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಿಂ ಸದಾ ಜಿನಗೃಹಕ್ಕೆ ನಿಜಗೃಹದಿಂ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಯಂ ನಡೆಯಿಸುವುದು ಚೈತ್ಯಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ಶಾಸನಪೂರ್ವಕದಿಂ ಗ್ರಾಮಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳಿಂ ಕುಡುವುದುಂ ಜಿನಪೂಜೆಯಂ ಮಾಳ್ಪುದುಂ ನಿತ್ಯಮಹವೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೮೭). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಮಹ]

ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಮನ ಘನವಸ್ತುವಾದ ಬಳಿಕ ಮನವಚನಕಾಯ ಎಂಬ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಾತ್ಮನೆಂಬೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನೆಂಬೆ (ಸಿದ್ದೇಪ. ೨೧೫-೬೭೩). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ ; ದೇವರು : ಭ್ರಾಂತಿಗಳು ಕೆಡಲಾತನೆಂದುವುಂ ತಾನಪ್ಪನಿಂತುಜಿದೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನುಮಪ್ಪ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮನೆಂತು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನೆನಿಪನೆಂಬುದು ನಿಜಂ ಶ್ಲೋಕದ್ವಯಂಗಳರ್ಥಂ (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೬-೩೨) ; ಪುಣ್ಯಪಾಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವರಿಗೆ ಫಲವನ್ನೀಯತಕ್ಕವನಿವನು. ಇವನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನು (ಭಾರದ. ೨೩೭). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಮುಕ್ತ]

ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆ, ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆ(ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿ: (*). ೨. (ಅಲಂ)ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : (*). **ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆ :** ೧. ಚಿತ್ರೈಸಿದ ವ್ಯಾಸರಾಯ ಚಿತ್ತಜನಯ್ಯನ ಸಭೆಗೆ ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆಯರೆಲ್ಲ ಎತ್ತೆ ರತುನದಾರತಿಯ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೪ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). 'ನಿತ್ಯಸುಮಂಗಲಿ' ಪರಾ. [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಮುತ್ತೈದೆ]

ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆ 'ನಿತ್ಯಮುತ್ತೈದೆ' ನೋ.

ನಿತ್ಯಮೈತ್ರಿ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ನೇಹ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ಗೆಳೆತನ : ವ್ಯಾಕರಣಪಟುಗಳಿಂತೀ ರೇಖೆಗಳಿಂತೆಂಬು ವಿವನ ಜತೆಯೆರಡಡಿಗಳ್ ಸಾಕುಗಡ ನಿತ್ಯಮೈತ್ರಿಗೆ ಲೋಕಾವಳೀಗೀತನಲ್ತೆ ಪ್ರಥಮಂ ಸುಜನಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೭-೪೭). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಮೈತ್ರಿ]

ನಿತ್ಯಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ದಿನವೂ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ; ನಿತ್ಯವೂ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವುದು: ನಿತ್ಯಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವಾಗ ಪುತ್ರರ ಮೇಲಿನ ಚಿಂತೆ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ಉದರದ ಚಿಂತೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೭೫-೨); ರಮಣಾಚಾರ್ಯರು ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ದಾಸರು . . . ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಿತ್ಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವರೂ ಕೂಡ ಈಚೆಗೆ ಅತ್ತ ಸುಳಿಯುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ರಾಗಿಣಿ. ೪೭). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಉದರನಿರ್ವಾಹ : ನನ್ನಂತಹ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಸುಖಜೀವನದ ಸುದ್ದಿಯೇತರದು ? ಈ ರೀತಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತರೆ ನಿತ್ಯಯಾತ್ರೆಯು ಸಾಗದು(ಚಿನ್ನಬೀ. ೨೪). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಯಾತ್ರೆ]

ನಿತ್ಯಯೌವನ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ತಾರುಣ್ಯ. ೨. ಸದಾಕಾಲ ಯುವಕನಾಗಿರುವವನು ; ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನು : ನಿತ್ಯಯೌವನನುಮಾಗಿ ಮಣಿಚೂಳಾಮರೇಶ್ವರನಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೭ ವ). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಯೌವನ]

ನಿತ್ಯರುದ್ರ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತನಾದ ಶಿವ : ಜಗದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಹೊರುವ ಮಿಥ್ಯವಂತರಿಗೆ ತತ್ವದ ಸುದ್ದಿಯ ಹೇಳಿದರೆ ನಿತ್ಯರುದ್ರನಾದಡೂ ತಪ್ಪದು ನರಕವೆಂದೆ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಪುಾ. ೨೩-೮೯). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ರುದ್ರ]

ನಿತ್ಯರೂಪ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ; ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು : ಗಣನಿಕರದಿಂದ ವೈಭವವೆರಸಿ ಯಮುನಪಟ್ಟಣದತ್ತ ನಡೆದನಾ ನಿತ್ಯರೂಪಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೩-೪೪). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ರೂಪ]

ನಿತ್ಯರೋಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ವ್ಯಾಧಿ ; ಸದಾ ಇರುವ ಕಾಯಿಲೆ : ಕುಲಹೀನಂ . . . ವಂಚಕಂ ನಿತ್ಯರೋಗಾಕುಳನೆಂಬೀ ನಾಮನಾಮಾವಳಿಗೆ ನಿಳಯನಕ್ಕುಂ ವ್ರತವ್ರಾತಹೀನಂ (ಷಡ್ದಾರಾ. ೧೦-೩೧). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ರೋಗ]

ನಿತ್ಯರೋಗಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ರೋಗದಿಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸದಾ ರೋಗಿ : ಅವರ ಹೆಂಡತಿ ನಿತ್ಯರೋಗಿ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೪೨) ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಯಾವುದೋ ಪರಿಶೋಧನೆಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಇತರ ಉಪಕರಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ತನ್ನ ಶರೀರದ ರಕ್ತವನ್ನೇ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಬೆರಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದನೆಂದೂ ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನು ನಿತ್ಯರೋಗಿಯಾದನೆಂದೂ ಜನರು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಯೋಧಪು. ೫೩). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ರೋಗಿ]

ನಿತ್ಯಲಂಪಟ (ಗು). ಸದಾ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ; ಯಾವಾಗಲೂ ಆಸೆಯುಳ್ಳ : ವಿಭ್ರಮಮತಿರೌದ್ರಮಾಯ್ತು ಸುಮನಸ್ಸುಮನೋಭರನಿತ್ಯಲಂಪಟಭ್ರಮರಮನೇಕಭೂತನಿಳಯಂ ಸಮರಂ ಕುಮರಂಕರಾಮನಾ (ಗದಾಯು. ೧೦-೩). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಲಂಪಟ]

ನಿತ್ಯಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಲಿಂಗಾರಾಧನೆ: ನಿತ್ಯಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡದವರ . . . ಎನಗೊಮ್ಮೆ ತೋಱದಿರು (ಬಸವ. ೪೫೪). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ]

ನಿತ್ಯವಂತ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದವನು; ನಿತ್ಯನಾದವನು; ದೇವರು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಮಾತುಮಾತಿನೊಳಗೇಕೆ ಅಜಾತನ ಸಂಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಆ ನಿತ್ಯವಂತನದೇತಱೊಳಗಿದ್ದಹನೆಂಬುದನಱಿಯದೆ ಉದರದ ಹುತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾಸುಖದದಾಸೆಯ ಸಂಬಯಸಲೇಕೆ (ಮೋಳಿಪು. ೧೭೩-೬೫೦). [ಸಂ. ನಿತ್ಯವತ್]

ನಿತ್ಯವರದ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ವರ ಕೊಡುವವನು : ಶರಣಜನಪುಣ್ಯಫಲಂ ಭಕ್ತಜನಭಾಗ್ಯೋದಯಂ ಭೃತ್ಯಕುಲನಿತ್ಯವರದಂ . . . ತಿರುವಾರೂರ ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಂ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೯೪) ; ನಿತ್ಯವರದ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ನೆನೆದರೆ ಸ್ಥಿರವಾದ ಮುಕುತಿಯಹುದು (ಪುರಂದ. ೪-೧೩೦-೩). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ವರದ]

ನಿತ್ಯವಸ್ತು (ನಾ). (ಜೀವಾತ್ಮ ಮುಂತಾದ) ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಸ್ತು, — ಪದಾರ್ಥ : ನಿತ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೧). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ವಸ್ತು]

ನಿತ್ಯವಾದ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿಯು ನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂಬ ತತ್ವ ; ₽ ತಾರ್ಕಿಕರು

ವರ್ಣಗಳು ಅನಿತ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ನಿಘಂಟು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣವಾದ 'ನಿ' ಎಂಬುದು ಉಚ್ಚರಿತವಾದ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಘಂ' ಎಂಬ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ನಿ' ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಟು' ಎಂದಾಗ 'ನಿ' ಮತ್ತು 'ಘಂ' ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ 'ನಿ ಘಂ ಟು' ಎಂಬ ಮೂರಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿ ಕೋಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವವರ್ಣವು ನಷ್ಟವಾದರೂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷದಿಂದ ಉತ್ತರವರ್ಣದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅದು ಇದ್ದಂತೆಯೆ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳೂ ಸೇರಿದಂತಾಗಿ ನಿಘಂಟು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಣಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೈಯಾಕರಣರು ಈ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವರ್ಣಗಳು ನಿತ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿತ್ಯವರ್ಣಗಳೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು (ಪದಗಳನ್ನು) ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಾದವನ್ನೇ ಮೀಮಾಂಸಕರೂ ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬರು ಹೇಳುವ ಸಂಗೀತ, ಭಾಷಣಗಳನ್ನು ಯಂತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಮರುಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವ ಟೇಪ್ ರಿಕಾರ್ಡುಗಳು ಶಬ್ದ ನಿತ್ಯವಾದವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ವೈಯಾಕರಣರು ಹೇಳಿರುವ ಸ್ಫೋಟವಾದದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಅನಿತ್ಯವಾದವೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದ. ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದರೆ ಅನುರಣನರೂಪವಾದ ಧ್ವನಿಯು ಹೊರಡುವಂತೆ ವಕ್ತೃ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದೂ ಇದೇ ರೀತಿ ತರಂಗಾಕಾರವಾಗಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಧ್ವನಿಯು ಹೊರಟು ಶ್ರೋತೃವಿನ ಕಿವಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವಕ್ತೃವಿನ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಟ ಪದವು ಸ್ಫೋಟವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಒಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಬರುವ ಶಬ್ದಜನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಧ್ವನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ನಿತ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುವ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ನಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಪದದ ಶ್ರವಣಾನಂತರ ಪೂರ್ವವರ್ಣಶ್ರವಣಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರವೆಲ್ಲ ಕಡೆಯ ವರ್ಣಶ್ರವಣಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಖಂಡ ಸ್ಫೋಟವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಂತ್ಯವರ್ಣಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸ್ಫೋಟಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ವರ್ಣಗಳು (ಗೌಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗ+ಉ+ಃ) ಧ್ವನಿಯೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಆಲಂಕಾರಿಕರ ಅನಿತ್ಯಪಕ್ಷದ ಆಧಾರದಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ನಿತ್ಯಪಕ್ಷದ ಆಧಾರದಿಂದ ವ್ಯಂಜಕವಾದ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧ್ವನಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ: ವೈಯಾಕರಣರ ಸ್ಫೋಟವಾದದಲ್ಲಿ i ಅನಿತ್ಯವಾದ (=ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದ), ii ನಿತ್ಯವಾದ (=ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿವಾದ)ವೆಂಬ ಪಕ್ಷದ್ವಯಗಳಿವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೮ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯವಿಧಿ (ನಾ). ೧. = ನಿತ್ಯಕರ್ಮ೧ : ಅವರು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯವಿಧಿಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದರು (ಕಳಹು. ೯). ೨. = ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ೨ : ನಿತ್ಯವಿಧಿಗೆಂದು ಆತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗುವಾಗಲೂ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನ ಬೈಗಳು ಕಾದಿದೆಯೆಂದು ಯಶೋದೆಗೆ ಗೊತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೮೯) ; ಇದು ನಮ್ಮ ಜನಗಳ ಜೀವನದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿತ್ಯವಿಧಿ ಎನ್ನಬಹುದು (ಭಾರದ. ೬). 'ನಿತ್ಯನಿಯಮ' ಪರಾ.
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ವಿಧಿ]

ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ (ನಾ). [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪ್ರಭಾವ,—ದಿವ್ಯ ಪರಿಣಾಮ : ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಮತವೂ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮವೂ ಮೋಕ್ಷ(= ಪರಮಪದ)ವೂ ದೇವರ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂದೂ . . . ಹೇಳುವುವು (ಭಾರದ. ೩೬೪) ; ಈಶ್ವರಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ಪ್ರಾಕೃತಮಂಡಲದಂತೆ ಬಹುವಿಧ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಆದರೂ ನಿತ್ಯವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೮). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ವಿಭೂತಿ]

ನಿತ್ಯವೇಷ (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಕ್ಷಗಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗದ ಪಾತ್ರ,—ವೇಷ : ನಿತ್ಯ – ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೆನ್ನಬಹುದಾದ ಈ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಕಾಣಿಸಬಹುದು :—ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ—ನಿತ್ಯ (೧) ೧. ಕೋಡಂಗಿಗಳು. ೨. ಬಾಲಗೋಪಾಲರು, ನಿತ್ಯವೇಷ ಅಲ್ಲವೆ ಕಟ್ಟುವೇಷ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೩೨). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ವೇಷ]

ನಿತ್ಯವ್ರತ (ನಾ). = ನಿತ್ಯನೇಮ : ಅವಗ್ರಹಂ ನಿತ್ಯವ್ರತದೊಳ್ ಆಸವಾಸಕ್ತಿ ಮಧುವ್ರತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ. ೩-೯ ಪ) ; ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ನಿತ್ಯವ್ರತವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೧೦೫).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ವ್ರತ]

ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವವನು : ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಂಗೀ ದ್ವಿಜಾದಿ ಕುಲೋಕ್ತಸಂಸ್ಕಾರದಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯದೆತ್ತಣದು (ತಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೩೯) ; ತಾನು ನಿತ್ಯಶುದ್ಧನೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ . . . ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು (ಭಾರದ. ೧೫೧). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಶುದ್ಧ]

ನಿತ್ಯಸಂಕಟ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾದ ಸಂಕಟ ; ಎಡೆಬಿಡದ ಯಾತನೆ : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯದ ರಾಜನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಈ ನಿತ್ಯಸಂಕಟ ಬಂದಿದೆ (ವಚಭಾ. ೪೫). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸಂಕಟ]

ನಿತ್ಯಸಂಗತಿ (ನಾ). ದಿನವೂ ನಡೆಯುವ ಸಂಗತಿ : ಇಂತಹ ಅನುಭವ ನಿತ್ಯಸಂಗತಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯದ ಕಥೆಯಾಗಿ ನಾವು ಒಲಿದ ಮದುಮಕ್ಕಳು ಭಾವೈಕರಸರಾಗಿ ಸಂಸಾರತಿದನು ಹೂಡಿದೆವು (ಇಂಚಾಪ. ೩೭-೭೫).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಸಂಗತಿ]

ನಿತ್ಯಸಂದಿ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಸಂಧಿ : ಶ್ರೀಚೆಲಪಿಳರಾಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಂದಿ ತೆಪ್ಪ ತಿರುನಾಳು ಚಟಿವು ತಿರುನಂದಾವನ ಮೊದಲಾದ ಕೈಂಕರ್ಯದ ಶೆಲವಾಗಿ ಸಹಿರಣ್ಯೋದಕ ದಾನ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1535).
[ℙ ಇದು 'ನಿತ್ಯಸಂಧಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ನಿತ್ಯಸಂಧಿ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇವೆ : ಕೆಱೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮಾಡಿದ ನಿತ್ಯಸಂಧಿ ॥ ೪ ಮಯಿಲನಳಿಯ ಸಂಮಂಧ ನಿತ್ಯಸಂಧಿ ಖಂ ೧/೪ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೩ ; 1535) ; ℙ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕೈಪಿಡಿಯ ೧೬೭ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡ

ಬೇಕಾದ ದಿನವಹಿ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ — "ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಂಧಸೇವಾಕಾಲಕ್ಕೆ 'ಅರುಳಪ್ಪಾಡ'ನ್ನು ಪ್ರಸಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಚಕರು ಹೇಳುವುದು. ಅಧ್ಯಾಪಕರು 'ನಿತ್ಯಾನುಸಂಧಾನ' ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು" ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವಿದೆ. ಸಂಧಿ ಮತ್ತು ಸಂಧಾನಗಳು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಿತ್ಯಸಂಧಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಬಂಧವೆಂದು ಹೇಳಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಸಂಧಿ]

ನಿತ್ಯಸಂಧ್ಯಾಕರ್ಮ (ನಾ). ದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ವೈದಿಕಕಾರ್ಯ : ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಾದಿ ನಿತ್ಯಸಂಧ್ಯಾಕರ್ಮಂಗಳನ್ನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ . . . ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಲ್ಲವರ ಮತವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೯).
[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಸಂಧ್ಯಾಕರ್ಮ]

ನಿತ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸವ್ರತವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು : ಪರ್ವತಗಳೂ ಗಿಡಮರಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಾವು ! ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ನಿತ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು, ನಿತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ; ಅವುಗಳಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಏನೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ ! (ಪಚಭಾ. ೩೨೯).
[ನಿತ್ಯ$_3$ + ಸಂನ್ಯಾಸಿ]

ನಿತ್ಯಸಂಶಯ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದ ಸಂಶಯ ; ಬೇರೂರಿದ ಸಂಶಯ : (Chronic-doubt. ಇಂಕಸಿ). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸಂಶಯ]

ನಿತ್ಯಸಂಸಾರ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಸುಖದುಃಖಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಜೀವನ,—ಬಾಳು : ನಿತ್ಯಸಂಸಾರವೆಂಬ ನಿತ್ಯಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಾನುಭವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಮಿಶ್ರಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೫). 'ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿ' ಪರಾ. [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸಂಸಾರ]

ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲೇ ತೊಳಲುವವನು; ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮಾಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ತಮೋಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ಭೇದವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೪). [ಸಂ. ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿನ್]

ನಿತ್ಯಸಭೆ (ನಾ). ದಿನವೂ ನಡೆಯುವ ಸಭೆ : ನಾಯಕರು ನಿತ್ಯಸಭೆ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಸಭೆ, ಯುದ್ಧಸಭೆ, ಶ್ರಾದ್ಧಸಭೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೧). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಸಭೆ]

ನಿತ್ಯಸುಂದರ (ನಾ). ಸದಾ ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಸತ್ಯವನ್ನು ನಿತ್ಯಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವವನು ನಿತ್ಯಸುಂದರನಾಗಿ ಶೋಭಿಸಬಲ್ಲನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಸುಂದರ]

ನಿತ್ಯಸುಖ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖ : ನಿತ್ಯಸುಖಮಾತ್ಮರೂಪಮನಿತ್ಯಸುಖಂ ಮೋಹರೂಪವೆಂಬ ವಿವೇಕಂ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಮುದಜಿಸೂಳಗತ್ಯಂತಾನುಭವವಿಭವಮಕ್ಕೆಮಗರುಹಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೪೬) ; ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಂಗಳಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಪೆತ್ತು ನಿತ್ಯಸುಖಮಂ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ. ತಾಳ್ದು ರಾಜ್ಯಮನಾರಾಳ್ದರೊ ಪದ್ಮರಾಜನವೊಲುರ್ವೀಭಾಗದೊಳ್ ಭೂಭುಜರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೧) ; ನಿತ್ಯಸುಖವಹ ಸಂಕರುಪದಾಂಘ್ರಿಯನು ನೆನೆ (ಶಿಭಾಗ. ೬-೧೦-೪೦). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸುಖ]

ನಿತ್ಯಸುಖಾನುಭವ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖದ ಅನುಭವ : ಸಂಶಯವ ಕಳೆದು ನಿತ್ಯಸುಖಾನುಭವಪದದೊಳಗೆ ನಿಲಿಸಿದುದೆನ್ನ ಜನ್ಮದ ಫಲಸಮಗ್ರವೆನಲ್ಕೆ ಸಲೆ ಸಂಪನ್ನವಾಯ್ತು (ಶಿಭಾಗ. ೫-೮-೪೨).
[ನಿತ್ಯಸುಖ + ಅನುಭವ]

ನಿತ್ಯಸುಖಿ (ನಾ). ಸದಾಸುಖಿ ; ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವವನು : ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಿತ್ಯಸುಖಿಯಾದ ಜೀವನು ಮಲಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಿತ್ಯದುಃಖಿಯಾಗಿ ನರಳುತ್ತಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೨).
[ಸಂ. ನಿತ್ಯಸುಖಿನ್]

ನಿತ್ಯಸುಮಂಗಲಿ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿ ; ಮುತ್ತೈದೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರೀತಿ ನೋಡಿದರೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೇನೋ ಗುಗ್ಗೂ ? ಅವಳು ನಿತ್ಯಸುಮಂಗಲಿ ಕಣೋ (ಹೂಹಣ್ಣು. ೧೧೯). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸುಮಂಗಲಿ]

ನಿತ್ಯಸೂರಿ (ನಾ). ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾದವನು ; ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು. ಇವರೇ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೭). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸೂರಿ$_1$]

ನಿತ್ಯಸೌಖ್ಯ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಸುಖ : ವರಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರುಂ ಲಿಂಗಮಂ ಧರಿಸಿಯುಜಿ಼ ದುರಿತವನೊರಸಿ ಪೂರ್ವವಳಿದು ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿಹರು ನರಸುರೋರಗರೆಲ್ಲ ಲಿಂಗಧಾರಿಗಳಾಗಿ ನಿತ್ಯಸೌಖ್ಯದೊಳಿರ್ಪರು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೮-೨). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸೌಖ್ಯ]

ನಿತ್ಯಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ದಿನವೂ ನಡೆಯುವ ಕಟ್ಟಳೆ : ಬರೆಯಲುಂ ಬಾಜಿಸಲು ಬಲ್ಲ ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳಾತ ನಾಗದೇಸಿಗರ್ಗೆ ನಿತ್ಯಸ್ಥಿತಿಯೊಂದು ಪೊಟ್ಟಿಜಿಾಹಾರಮುಂ ವರಿಷಕ್ಕೊನ್ದು ಕಪ್ಪಡವುವನಿಕ್ಕಿಯೋದಿಸಿ ಗುಣಶಾಸನದಿನಾಳ್ವಕ್ಕರಿಗವೃತ್ತಿ ಮತ್ತರಿಪ್ಪತ್ತೈದು (ಎಇ. XX, ೬-೨೬ ; 1012). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಸ್ಥಿತಿ]

ನಿತ್ಯಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾದ ಸ್ಮರಣೆ,—ಚಿಂತನೆ,—ಧ್ಯಾನ : ಸತ್ಯವನ್ನು ನಿತ್ಯಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವವನು ನಿತ್ಯಸುಂದರನಾಗಿ ಶೋಭಿಸಬಲ್ಲನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಸ್ಮರಣೆ]

ನಿತ್ಯಸ್ವತಂತ್ರ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು ; ಸದಾ ಸ್ವತಂತ್ರ : ನಿತ್ಯಸ್ವತಂತ್ರನು ನೀನೆ ದೃಷ್ಟಲಿಂಗಜಂಗಮ ಒಂದೆ ಎಂದಿಪ್ಪನು ಪರಮಪ್ರಭುವೆ (ಬಸವ. ೮೨೧). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಸ್ವತಂತ್ರ]

ನಿತ್ಯಹರಿದ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಸದಾ ಹಸುರುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಯಾವಾಗಲೂ ಹಸುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಎಂದೆಂದೂ ಹಸುರಾಗಿರುವ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತದ ನಿತ್ಯಹರಿದ್ವರ್ಣದ ಕಾಡುಗಳು (ಭೂವಿಪ. ೧೪೮). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಹರಿದ್ವರ್ಣ]

ನಿತ್ಯಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ,—ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಕ್ರೂರಮೃಗಪ್ರಕೀರ್ಣಕಟಕಂ ನಿತ್ಯಾಂಧಕಾರಂ ಮಣಿಪ್ರಭವಸ್ಥಾನನಿಕುಂಜವನ್ನಿದಜಿಸೂಳೆಂದೊಪ್ಪಿದರ್ಪದೌನ್ನತ್ಯದಿಂ ನಭಮಂ ಚುಂಬಿಸುತಿರ್ಪದೊಂದು ಕುಧರಂ (ಪುಲ್ಲಕಾ. ೩-೧೪).
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಅಂಧಕಾರ]

ನಿತ್ಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅಗ್ನಿ ; ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೈದಿಕರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗ್ನಿ : ನೀಲಕಂಠಭಕ್ತರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ನಿತ್ಯಾಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಂ ಗೈದು . . . ಮಲಗಿದರು (ಪುಂಪ. ೧೪೨). 'ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಪರಾ.
[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಅಗ್ನಿ]

ನಿತ್ಯಾತುಮ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಾತ್ಮ : ಇಂದಿದನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೇಳುವರಿಂದಧಿಕಸುಕೃತಿಗಳದಾರು ಮುಕುಂದ ನಿತ್ಯಾತುಮಪದಾಬ್ಜವರಪ್ರಸಾದದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೧-೫೩) ; ರಕ್ಷಿಸೆನುತಾ ಕಾಂತೆ ವ್ಯೆಯಿಕ್ಕಿದಳು ನಿತ್ಯಾತುಮನ ಚರಣದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೫೪).
[< ಸಂ. ನಿತ್ಯಾತ್ಮನ್]

ನಿತ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ದೊರಕುವುದು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಳುರುದಯಾನಿಧಿ ಸಕಲಜಗದೀಶ್ವರನೆನಿಪ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ವಿಶ್ವಂಭರನ ಕರುಣದಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೫-೮-೪೪). [ಸಂ. ನಿತ್ಯಾತ್ಮನ್]

ನಿತ್ಯಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಸಂತೋಷ : ವೇದಾಂತಶ್ರವಣಮನನನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳಿಂ ತೋರ್ಪುದೆ ನಿತ್ಯಾನಂದವೆನಿಸುವದು (ನಾನಾಗು. ೨೬-೨) ; ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರು ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವೈಕುಂಠಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿತ್ಯಾನಂದ ವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೪). ೨. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಆರು ವಿಳದ ಮುನ್ನ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಿ . . . ನಿತ್ಯಾನಂದಗೆ ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿಯ ತೋಱು (ಪುರಂದ.೫-೧೧೪-೨); ನಿತ್ಯಾನಂದಂ ನಿಯತವರದಂ ನಿಷ್ಕಳಂ . . . ಭುವನ ಶರಣಂ ತ್ವಾಂ ಶರಣ್ಯಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೪); ಶರಣು ನಿಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಗಮನುತ (ಗಗತಾ. ೧-೪೩). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಆನಂದ]

ನಿತ್ಯಾನುಮೇಯ (ನಾ). ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯ : ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯಕವಾದ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವನ್ನು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಉದ್ದೇಶವೆಂದೂ . . . ಪ್ರಧಾನ, ಪುರುಷ, ಅವುಗಳ ಸಂಯೋಗ —ಇವು ನಿತ್ಯಾನುಮೇಯಗಳೆಂದೂ ಸಾಂಖ್ಯರು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೭೬). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಅನುಮೇಯ]

ನಿತ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). ಸದಾ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ : ಸತಿಯು ಪತಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಬಾಳುವ ವೆಮಾಡುವಂತೆ, ಜೀವನು ಶಿವನೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಿತ್ಯಾಭಿಯೋಗ ಹೊಂದಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೧). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯಾರ್ಚನ (ನಾ). ದಿನವೂ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ:'ನಿತ್ಯಾರ್ಚನಂಗೈ' ಪರಾ. [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಅರ್ಚನ]

ನಿತ್ಯಾರ್ಚನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ದಿನವೂ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡು,— ಸೇವಿಸು : ಹಿಮಗಿರೀಶ್ವರ ನಂದಿಗರುಹಿ ನಿತ್ಯದಿ ನಿನ್ನ ರಮಣನಂಘ್ರಿ ಯನು ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭಜಿಸಿವೊಲಿಸುವದೆಂದು ಪೇಳಿ ಪೋಗೆ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ನಿತ್ಯಾರ್ಚನಂಗೈವುತಿರಲು (ಸಪಮೋ. ೬-೧೯).

[ನಿತ್ಯಾರ್ಚನ + ಕೈ$_1$(< ಕೆಯ್$_1$)]

ನಿತ್ಯಾರ್ಚನೆ (ನಾ). = ನಿತ್ಯಾರ್ಚನ : ಜೀವನು ಶಿವನೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಿತ್ಯಾಭಿಯೋಗ ಹೊಂದಿರುವನು. ಹೀಗೆ ಅವನು ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಿತ್ಯಾರ್ಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುವನು. ಈ ಬಗೆಯ ನಿತ್ಯಾರ್ಚನೆಯೇ ಈ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆನಿಸಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೧). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಅರ್ಚನೆ]

ನಿತ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). ತಪ್ಪದೆ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ; ಕಡ್ಡಾಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥ : ಸಲೆಯೆಂಬುದು ನಿತ್ಯಾರ್ಥದೊಳಂ . . . ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೧೩ ವೃತ್ತಿ). [ನಿತ್ಯ$_2$ + ಅರ್ಥ]

ನಿತ್ಯಾರ್ಥಾವಲಂಬಿ (ನಾ). ನಿತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರು ವುದು : ಸಲೆಯೆಂಬುದು ನಿತ್ಯಾರ್ಥಾವಲಂಬಿ . . . ಅನುಮಾನಾರ್ಥ ಯುಗಳಮವು ಶಾಬ್ದಿಕರಿಂ (ಶಮದ. ೩೧೩).

[ಸಂ. ನಿತ್ಯಾರ್ಥಾವಲಂಬಿನ್]

ನಿತ್ಯಾಲಂಬ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ರಯ ; ಯಾವಾ ಗಲೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಶೀಲಂ ಪಾಲಿತಪಟ್ಟಕಾರಮೆನಿಸಿರ್ದಾ ವಶ್ಯಕಕ್ಕಾಯ್ತು ನಿತ್ಯಾಲಂಬಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೫). [ನಿತ್ಯ$_3$ + ಆಲಂಬ]

ನಿತ್ಯಾವರಣ(ನಾ). ಸದಾ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಯಾವಾಗಲೂ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : 'ನಿತ್ಯಾವರಣದೇವತೆ' ಪರಾ.

[ನಿತ್ಯ$_3$ + ಆವರಣ]

ನಿತ್ಯಾವರಣದೇವತೆ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲವೂ ಪ್ರಧಾನದೇವರ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರಿವಾರದೇವತೆ : ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಕೇಶ್ವರಗೆ ನಿತ್ಯಾ ವರಣದೇವತೆಗಳಾದ ಗಣಪತಿ ಭೈರವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಗಣಗಳುಂಟೊ ಅವರ ಪೂಜೆಯೇ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಧನೆಯಾಗು ವದು (ಅರ್ಕಮಾ. ೧೮). [ನಿತ್ಯಾವರಣ + ದೇವತೆ]

ನಿತ್ಯಾವಳಿ (ನಾ). ವರ್ತನೆಯಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜೆಗೆ ಹೋಗು ವುದು : ಬೆಳಗಿನ ಸ್ನಾನ ಬಗೆಹರಿಸಿ . . . ನಾಕು ನಿತ್ಯಾವಳೀ ಮನೆಯ ದೇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರು ಸುರುವಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ವೀಪಹ. II, ೧). [← ಮರಾ. ನಿತ್ಯಾವಳ]

ನಿತ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಗಿರಿಜೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : ನಿತ್ಯೆ ಸತ್ಯೆ ನಿರ್ವಿಕಾರೆ . . . ಪಾಲಿಸಮ್ಮ ಸರ್ವಮಂಗಲೇ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೬-೪೭). ೨. ಕಶ್ಯಪನ ಮಗಳು ; ಮನಸಾದೇವಿ. [ಸಂ. ನಿತ್ಯಾ]

ನಿತ್ಯೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಯಾಗ,—ಯಜ್ಞ : ನಿತ್ಯೇಷ್ಟಿ ಕಾಮ್ಯೇಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಂ . . . ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದೊಡೆ ಅಧಿಕೃತಮಾಗಿ ಮಾಳ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೩). 'ಕಾಮ್ಯೇಷ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಇಷ್ಟಿ]

ನಿತ್ಯೈಕೇಶ್ವರವಾದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತನಾದ ಒಬ್ಬನೇ ದೇವರಿದ್ದಾ ನೆಂಬ ವಾದ : ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಈಶ್ವರನಾಗಬಹುದೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಲಹವನ್ನು ತಿಳಿದು ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯೈಕೇಶ್ವರವಾದ ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೪).

[ನಿತ್ಯ$_2$ + ಏಕ + ಈಶ್ವರ + ವಾದ$_2$]

ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ದಿನವೂ ನಡೆಸುವ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ,— ಉತ್ಸವ : ಅಂತು ವಿಜಯಮಂಗಳಂ ನೆಗಟೆ ಗೋಕುಲಮಂ ಪೊಕ್ಕು ನಂದನಂದನಂ ಗೋಪಾಲವಿನೋದಮೆ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವಮಾಗೆ ಸುಖದಿಂದಿ ರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೪-೫೮ ಪ) ; ಭೂಲೋಲ ನರಸೇಂದ್ರನ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ ದೋಲಗಸಿರಿಯ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ.೮ ಸೂಚನೆ) ; ಆಲಂಬನದಿ ನಿರುಪಮ ಶಿವಮಯಾವನಿಯಿತ್ತು ನಿತ್ಯೋತ್ಸವವ ಪಾಲಿಸು (ಜಿರಾಪು. ೧-೩) ; ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯು ಸ್ವ-ಪರ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧಕವಾದ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ ಮೊದ ಲಾಗಿ ರಥೋತ್ಸವ ಪರ್ಯಂತವಾದ ವಿಶೇಷೋತ್ಸವಾಚರಣೆಗಳಿಂದ . . . ಸಿದ್ಧರಿಗೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿಯೂ ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ (ಭಾರದ. ೮೨). ೨. ನಿತ್ಯೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ತೆತ್ತೀಸ ಕೋಟಿ ದೇವರ್ಕಳ ಒಡಗೂಡಿ . . . ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ ಬಂದ ಕಾಣಿರೇ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೦-೭). [ನಿತ್ಯ$_1$ + ಉತ್ಸವ]

ನಿತ್ಯೋದಯ (ನಾ). ೧. ದಿನವೂ ಉದಯಿಸುವವನು : ನಿತ್ಯೋದಯನುಮಪ್ಪ ಗಭಸ್ತಿಮಾಲಿಗರ್ಘ್ಯಮನೆತ್ತಿದ ಹಸ್ತಕಮಲ ದೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೭-೫). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಅಭ್ಯುದಯ ವುಳ್ಳವನು : ಪ್ರಕೃತಿಯೊಳ್ ನಿತ್ಯೋದಯನುಂ ನಿಸರ್ಗದೊಳ್ ರಿಪುವರ್ಗದುರ್ಗನಿರ್ಭೇದಿಯುಂ . . . ಅಜೇಯನುಮಪ್ಪ ದಮಿತಾರಿಗೆ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯದೊಳ್ ಯಾನಮುಮುಪಾಯಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ದಂಡಮು ಮಲ್ಲದುೞಿದ ಗುಣಪಂಚಕಮುಮುಪಾಯತ್ರಯಮುಮಂ ದೊರೆಯಲ್ಲವು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿತ್ಯೋಪಹಾರ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ನೈವೇದ್ಯ : ಮತ್ತಮಾ ಹಂಸಿರ್ವ್ವರ್ ಗಾವುಂಡುಗಳ್ ಮುಖ್ಯಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆಗಳುಂ ದೇವರ ನಿತ್ಯೋಪಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಮೇಟಿ ಗೊಳಗವ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೮-೬೮ ; 1228).

[ನಿತ್ಯ$_1$ + ಉಪಹಾರ]

ನಿಶ್ಪ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಬಲತೆ; ಶಕ್ತಿಹೀನತೆ : ಅಜೆಗಪಜಯವಿಲ್ಲಲೇ ಕೀಳಾಣಿ ಟಂಕದೊಳಿಲ್ಲಲೇ ನಿತ್ರಾಣದಲಿ ಸಂಗರವ ಹೊಗೆಯೆಲೆ . . . ಉಪೇಕ್ಷೆಯ ಕೇಣವನು ದಾನದಲಿ ಮಾಡೆಲೆ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧-೪೪). ೨. ದುರ್ಬಲವಾದುದು; ಅಶಕ್ತವಾದುದು : ನಿತ್ರಾಣವಾದ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯೂ . . . ನಿಧಾನವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಅಪರಿಚಿತವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಕಾತರನಾಗಿದ್ದನು (ಪುನಡು. ೨೬೩). ೩. ಅಶಕ್ತನಾದವನು; ದುರ್ಬಲ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪ್ರಾಣದಾಸೆಯ ಮಜಿದು ತನ್ನೊಳು ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾದೆನುತೆ ನಿತ್ರಾಣನನು ನಿಬ್ಬರದ ನುಡಿಗಳಲಿಜಿದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೩-೩೬); ಕಾಣದಿರೆ ಕುಂಡಲವ ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದೆನುತ ನಿತ್ರಾಣನಾದನು ಮುನಿಪ (ತುರಂಗ. ೬-೧೫); ಇದುವರೆಗೂ ಮಾತಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಿತ್ರಾಣನಾಗಿದ್ದ ಕನಕಸಭೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡ (ಪ್ರತಾಪ. ೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಪ್ರಾಣೆ (ನಾ). = ನಿತ್ರಾಣ ೩ : ಮೇಣ ತಿದ್ದಿದ ರೂಪಿಗಡಗಿಬಹಂತೆ ಕುಂದಾಣ ಬಹಂತೆ ಭೂಷಣಕೆ ಕ್ಷೀಣಕರ್ಮಗಳ ಕೈಮಾಟಕೆ ಬಂದು ನಿತ್ರಾಣೆಯಾಗಿರುತಿಹನಾತ್ಮ (ಭರಚ. ೬೮-೧೧೧). [ಸಂ. ನಿತ್ರಾಣಿನ್]

ನಿಶ್ಪ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ಅಶಕ್ತವಾಗು; ದುರ್ಬಲವಾಗು : ಏಣಲೋಚನೆಯ ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ಭಾರಕೆ ನಿತ್ರಾಣಿಸಿ ನಡು ನಿಲ್ಲದೆನುತೆ ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ರತ್ನಕೀಲಿತ ಸ್ವರ್ಣದೊಡ್ಯಾಣವ ತಂದಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೪೪). [ನಿತ್ರಾಣ+-ಇಸು$_3$]

ನಿದರ್ಶ (ನಾ). = ನಿದರ್ಶನ ೨ : ನಿದರ್ಶಮಂ ಮಾಡಿದಂದದಂ ನೀಂ ಮುಂದಂಗೊಳುತ್ತಂ ಮದೀಯ ಪೆಣ್ಣಂ ವಿವಾಹಮಾಗೆಂದು . . . ಪೇಳಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೫೫). [ಸಂ.]

ನಿದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಉದಾಹರಣೆ; ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಮಹೀಪತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನಿತ್ಯತೆಗಿದುವೆ ನಿದರ್ಶನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೧ ಪ); ಈ ನಿದರ್ಶನ [ಪಾಠಾಂ. ನಿದರುಶನ]ದಿಂದ ಪಾಂಡವಸೇನೆಯನು ಕಗ್ಗೊಲೆಯೊಳಗೆ ಕೊಲಲೇನು ಹೊಲ್ಲೆಹ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೯-೭); ಹಳೆಯ ತಮಿಳು ಮತ್ತು ಕುರುಖ್ ಭಾಷೆಗಳು ಈ ಮಾತಿಗೆ ಉತ್ತಮನಿದರ್ಶನ (ದ್ರಾವಿ. ೨೩೬); "ಕಾವ್ಯೇಷು ನಾಟಕಂ ರಮ್ಯಂ" ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ (ಭಾರವಿಮಾ. ೬). ೨. ನೋಟ; ದೃಶ್ಯ. ೩. ತೋರಿಸುವುದು; ಕಾಣಿಸುವುದು. ೪. ಸೂಚನೆ; ಶಕುನ : ಎಂದುವಿಲ್ಲದದೊಂದುಮಾರ್ಗಂ ಮುಂದೆಸೆಯೋಳರೆ ನೋಡಿ ಚೋದ್ಯಮನೊಂದಿ ದರುಶನವಿದು ನಿದರ್ಶನವಾಯ್ತಲಾ ಎನಗೆ ಎಂದು ತನ್ನೊಡತಣ ಶಬರರಂ ಪಿಂದಿರಿಸಿಯೊರ್ವನೆ ಬರುತ (ಬಸವು. ೧೮-೫). ೫. ಗಮನ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಗೋವಿಂದರಾಯರ ಧರ್ಮಬಾಹಿರತೆ ನೀತಿಬಾಹಿರತೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಗಳವರ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು (ಸಮಜೀ. ೩೭). ೬. = ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ : ಸತತಮದಱಿಯೆ ನಿದರ್ಶನಗತಮಿಂತಕ್ಕುಂ ಪ್ರಮೋದದಿಂ ಕವಿಜನದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೬); ಸರಸೋಪಮಾನೋಪಮೇಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನುರೆ ಐಕ್ಯ ಮಾಡೆ ನಿದರ್ಶನವು (ಕುವಲ. ೪೪-೧). [ಸಂ.]

ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಇದನ್ನು ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೆಸರು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ. (೧). ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೊಂದನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸತ್ಪುರುಷರು ಜನರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕನ್ನಡಿಯು ತನ್ನ ಮುಂದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿರುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದು 'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ'ದ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. (೨). ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು ತನ್ನ ಸಹಜಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೀತಿಯೊಂದನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ತಾವರೆಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಉದ್ದೇಶವು—ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಾಗಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಲಿ ಒದಗಿದರೆ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರಿಗೆ ತನ್ನ ಏಳಿಗೆಯ ಫಲವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಕೈಲಾದಷ್ಟು ಸಹಾಯ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಆಗಿದೆ. ಇದು ದಂಡಿಯ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. (೩). ಎರಡು ಸಮಾನವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದೇ ಇದು ಎಂದು ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾರೋಪ. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ 'ಮುಖವೇ ಚಂದ್ರ' ಎಂಬಂತೆ ಆರೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಇದು ಎಂದು ಮಾಡುವ ಆರೋಪ. ಉದಾ :—ಉದಾರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವವಿರುವುದೂ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಳಂಕತ್ವವಿರುವುದೂ ಒಂದೇ. ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಐಕ್ಯಾರೋಪವಿದೆ. ಇದು ಕುವಲಯಾನಂದಕಾರರೇ ಮೊದಲಾದ ನವೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಹೇಳಿರುವ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ : ಗುಣದೋಷಾದಿಗಳಿಂದನುಗುಣಮಾಗಿರೆ ಪೇಟ್ದು ತದನುಸದೃಶದಿನೊಂದಂ ಪ್ರಣಿಹಿತನಿದರ್ಶನಕ್ರಮದೆಣಿಸುವುದಕ್ಕುಂ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೧); ಉಪಮೇಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಂ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಂ ಏಕಮೆಂದಾರೋಪಿಸಿ ಪೇೞೆ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೧-೧೬); ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಐಕ್ಯದಿಂದಾರೋಪಿಸೆ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ (ಕುವಲ. ೪೪-೧೯ ಟೀಕೆ). [ನಿದರ್ಶನ+ಅಲಂಕಾರ]

ನಿದರ್ಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದಾಹರಿಸು : ನನಗೆ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿರುವ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿದರ್ಶಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯ (ಸಮಾಲೋ. ೧೩೫). [ನಿದರ್ಶನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿದಾಘ (ಗು). ೧. ಸುಡುವ; ಉರಿಯುವ; ಬಿಸಿಯಾದ : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ನೆರಳು, ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಶೀತಲವಾರಿ, ಸುತ್ತ ನಿದಾಘರವಿಕಿರಣಸಮುದ್ರ (ಉಚಕೆ. ೨). (ನಾ). ೨. ಬಿಸುಪು; ಕಾವು; ಉಷ್ಣತೆ: "ನಿದಾಘಃ, ಘರ್ಮಃ, (ಉಚ್ಯತೆ)—ಈ ೨ ಬೆಂಕೆಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೦); ಅನಂತವೀರ್ಯನಿಶಾಸ್ತ್ರಕುಳಕುಲಾಮೃತಾರ್ಣವಸುಧಾಕಿರಣಂ ರಣಮೇರು ಲೋಕಲುಂಟಾಕನಿದಾಘತಾಪಹರವರ್ಷಣಮೇಘನುದಾತ್ತರಾಘವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೨); ನವಘನಮಾಲಾರವದಿಂದವನೀದೇವಿಯ ನಿದಾಘಪರಿತಾಪಮಡಂಗುವವೋಲ್ ಸಖಿಯ ಸುಭಾಷಿತರವದಿನಡಂಗಿದುದು ದೇವಕೀಹೃತ್ತಾಪಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೦). ೩. ಬಿಸಿಲುಕಾಲ; ಬೇಸಗೆ : "ನಿದಾಘಃ, ಗ್ರೀಷ್ಮಃ—ಈ ೨ ಬೇಸಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೬); ಪಾದರಿ ಪೂತುವು ತೋರಿದುವಾದುವು ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೆಯ್ದೆ ಪಣ್ತುವು ಮಾವಿಂಬಾದುದು ನಿದಾಘಮಧುವಿನ ಭೇದಮದೀ ಬನದೊಳಾತಪಕ್ಕೆಡೆಯುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೭); ಪರ್ವಿದುದತಿಶಯ ದೃಗ್ಗ್ಲಾನಿದಾಘಂ ನಿದಾಘಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೧); ಆಂತು ನಿದಾಘದ

ಚಾತಕದಂತೆ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು . . . ಪಲಂಬುತ್ತಮೆತ್ತ ಪೋದಱೊ ನೋಟ್ಟಿನೆಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೩೫ ಪ) ; ಅರಸನಲುಕಿದನೆಂಬ ಜಯದುಬ್ಬರದ ಬೆಳಸಿರಿಗಿದೆ ನಿದಾಘದ ಬಿಱುಬಿಸಿಲು ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೈಗೊಂಡೆಚ್ಚರತಿರಥರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೪) ; ಪುಡಿ ತನಿಗೆಂಡದ ಬೂದಿಯ ಪಡಿ ನೆಲಮಟ್ಟೊಲೆಯ ತೊಲೆಯಲರ್ ಬಿರಯಿಯ ಬಾಯೆಡೆಯೆಲರ್ಗೆಱೆಯುರಿಗಿದು ಸರಿ ಕಡುವಿಸಿಲೆನಿಸಿರೆ ನಿದಾಘಮೇಂ ಪಸರಿಸಿತೋ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೪). ೪. ಕಡುಬಿಸಿಲು ; ಉಗ್ರವಾದ ಬಿಸಿಲು : "ಕಡುವಿಸಿಲು ಘರ್ಮಂ ನಿದಾಘಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). ೫. ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ. [ಸಂ.]

ನಿದಾಘಋತು (ನಾ). ಬೇಸಗೆ ; ಬೇಸಗೆಯ ಸಮಯ ; ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು : ವಸಂತದ ಕಡೆಯ ನಿದಾಘಋತುಕಾಲದೊಳೊಂದುದಿನಂ ಸಕಲನಿಯೋಗದೋಲಗದೊಳೊಪ್ಪಿರ್ದ ಸಮಯದೊಳ್ ಕಾಲವಿಕ್ರಮನೆಂಬ ಬೇಡನಾಯಕಂ ಬಂದು ನಿಂದಿರೆ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೩೬ ಪ). [ನಿದಾಘ + ಋತು]

ನಿದಾಘಕಾಲ (ನಾ). = ನಿದಾಘ ೩ : ಕುಲಗಿರಿ ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದ ಬೆಟ್ಟುವೊಲಿರ್ದುವು . . . ದಿಶಾವಿವರಂ ಸಲೆ ಕಾಜುಗಾಜಿನಟ್ಟೊಲೆಯವೊಲಿರ್ದುವೇಂ ಪ್ರಳಯಕಾಲಮೊ ತೀವ್ರನಿದಾಘಕಾಲಮೋ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೧೦೧). [ನಿದಾಘ + ಕಾಲ]

ನಿದಾಘಜ್ವಾಲೆ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಉರಿ, — ತಾಪ, — ಬೇಗುದಿ : ಏನನೆಂಬೆನು ಪಾರ್ಥನುಗ್ರತಪೋನಿದಾಘಜ್ವಾಲೆಯನುಸಂಧಾನವನು ತತ್ಪುರಸರದ ಪಾವನತಪೋಧನರ ಮೌನವುಱೆ ಸೀದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೧೨). [ನಿದಾಘ + ಜ್ವಾಲೆ]

ನಿದಾಘತಪ್ತ (ಗು). ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬೆಂದ, — ಸುಟ್ಟ : ನಡುನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದು ಮುತ್ತುಗಳೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸುತ್ತೆ ಪಾಱೆ ಪನಿಗೆತ್ತು ನವಿಲ್ ತುಡುಕೆ ನಿಜಚಂಚುವಂ ಸುಡೆ ಮಿಡುಕಿದುದು ನಿದಾಘತಪ್ತಕರಿಸಂಕುಳದಾ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೧). [ನಿದಾಘ + ತಪ್ತ]

ನಿದಾಘತಾಪ (ನಾ). = ನಿದಾಘಜ್ವಾಲೆ : ಉರಿವ ನಿದಾಘತಾಪದೊಳೆ ಮೇರುನಗಂ ಪೊಱೆವೋಗೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಕರಗಿ ಬಱಿಕ್ಕೆಳಾವಳಯದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ನೆಱೆ ಸೂಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೦). [ನಿದಾಘ + ತಾಪ$_2$]

ನಿದಾಘವ್ಯೋಮ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಕಾಲದ ಆಕಾಶ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಗನ : ನಿದಾಘವ್ಯೋಮದಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತನ್ನೊಂದಿಚ್ಛೆಗೆ ತೇಲುವ ಮೇಘದ ಆಲಸ್ಯಕೆ ಅರಸನ ಅಳುಕಿಲ್ಲ (ಪಾಂಚಜ. ೩೬-೮). [ನಿದಾಘ + ವ್ಯೋಮ]

ನಿದಾಘಸಮಯ (ನಾ). = ನಿದಾಘ ೩ : ನಿಜಸ್ನುಷಾವಿರಹವಿಧುರೆ ಪೊಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಗಳಂ ನಿದಾಘಸಮಯಸರಸಿಯಂತೆಬಿಸಿ ಮಿಗಲೀಯದೊಳಗಡಂಗಿಸಿ ಸಭೆಯೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೬ ಪ) ; ನಿದಾಘಸಮಯಮಧ್ಯಂದಿನಪ್ರಾಪ್ತಸಪ್ತಸಪ್ತಿಪ್ರತಾಪವಿಹ್ವಲೀಭೂತಜೀವಕಂ ಸಂಜೀವಕಂ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩-೧೭) ; ಅಂತತಿಪ್ರಬಲಮಾದ ನಿದಾಘಸಮಯದೊಳ್ ದಿನಮುಂ ಕೆಲವಂ ದಶರಥತನುಜರ್ ದಶಪುರದೊಳಿರ್ದು ಪೋಗಲೊಡಂ ನೊಂದನದರ್ಕೆ ವಜ್ರಕರ್ಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೯೮ ಪ) ; ಅಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪದಾ ರಾಜತೆಯಂ ನಿದಾಘಸಮಯಾರ್ಕನೊಳೂರ್ಜಿತಸಾರ್ವಭೌಮಮೆಂಬೀ ಜಸಮಂ ದಿಶಾಕರಿಯೊಳಲ್ಲದೆ ವೈರಿನೃಪಾಳರಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಲೀಯದಿಂತು ನೆಗಟ್ದಂ . . . ಬಿಜ್ಜಳಂ (ಶಾಸಮಂ. ೮೧೫ ; 1172 ; ಎಇ. XV, ೩೨೦-೧೭ ನೋ). [ನಿದಾಘ + ಸಮಯ$_1$]

ನಿದಾಘಾಕ್ರಾಂತ (ಗು). ಬೇಸಗೆಯ ಝಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ, — ಸಿಕ್ಕಿದ; ಗ್ರೀಷ್ಮದ ತಾಪಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ : ನಿದಾಘಾಕ್ರಾಂತಭೂಜಾಳಿ ಶಾರಿಯು ಸಂಕಲ್ಪದೆ ಪತ್ರಪುಷ್ಪಫಲಭಾರಾಕ್ರಾಂತಮಾಗಿರ್ದುವು (ಜಗವಿ. ೩-೬೭). [ನಿದಾಘ + ಆಕ್ರಾಂತ]

ನಿದಾನ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಿಧಿ ; ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : ಬಡವಂ ನಿದಾನಮುಂ ಪಡೆದಂತೆ ಕುರುಡಂ ಕಣ್ಪಡೆದಂತೆ ಮನದೊಳ್ ಪಿರಿದು ಮುತ್ಸಾಹಮುಂ ಪಡೆದಳಾತ್ಮಜರ ಬರವಿಂದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭೨). ೨. ಸಂಕಲ್ಪ ; ನಿರ್ಣಯ ; ನಿಶ್ಚಯ : ಇದು ನಿದಾನವೆನುತ್ತ ಮನದೊಳು ಮದನನೈಯನು ತಿಳಿದು ಬಾರೈ ಸದಮಲಾತ್ಮಕಕ್ರೂರರಹಿತನಕ್ರೂರ ನಾಮದಲಿ (ಕೋಗಯ. ೧೨-೧೫) ; ದಾನವ–ಮಾನವ–ಸುರರೊಳಗೆ ನೀನೇ ಭಟ ಎಂಬ ನಿದಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು, ನಾನು ಸಂಗ್ರಾಮದಾನವನ್ನು ಬಯಸಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (ಜಿದುರಿ. ೫೭). ೩. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ಸಾವಕಾಶ: ಮದಗಜಯಾನಮುದೆನಿತುಂ ನಿದಾನಮಾದತ್ತನಿತ್ತು ಕೇಸರಿಮಧ್ಯಂ ಪದೆಪಿಂ ಪೊಂಗಿದುದು (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೪-೩೮) ; ಅಣ್ಣನ ನಿದಾನವು ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಒಡೆಕ. ೬೬) ; ಇದು ನಿದಾನದ ದಾರಿ (ಮುಸಿಪಾ. ೨೬). ೪. ತಾಳ್ಮೆ ; ಸೈರಣೆ : ನಿದಾನವಿದ್ದವನು ಸ್ವಾಧೀನ ತಪ್ಪುತ್ತಾನೇ ? (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ನಿಧಾನ]

ನಿದಾನ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಗ್ಗ ; ರಜ್ಜು ; ಮಿಣಿ. ೨. ಕಾರಣ ; ನಿಮಿತ್ತ : ಧರ್ಮಮೆ ದೇಹಿಗ(ಮಿ)ಹಪರಶರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿದಾನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩ ೧೦೮) ; ಏನು ನಿನಗೀ ವನಕೆ ಬರವು ನಿದಾನವನು ಹೇಳೆನಲು ಕುಂತೀಸೂನು ನುಡಿದನು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಪರದ ಸಂಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೪೪) ; ಎಷ್ಟು ದೋಷಗಳಿದ್ದರೂ ರಸಿಕತೆಯು ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಅದು ನಾಗರಿಕತೆಗೆ ನಿದಾನ (ಸಾಹಿಜೀ. ೬೪). ೩. (ರೋಗದ) ಮೂಲ ಕಾರಣ ; ಆದಿಕಾರಣ : "ನಿದಾನಮೆಂಬುದು ಕುತ್ತದ ಕಾರಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೮). ೪. ರೋಗಮೂಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ರೋಗಪರೀಕ್ಷೆ : "ರೋಗಂಗಳಂ ತಿಳಿವುದು ನಿದಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೨) ; ನಿದಾನಪ್ರಾಗ್ರೂಪಲಕ್ಷಣೋಪಶಯಾಪ್ತಿಗಳೆಂಬೈದು ತೆರದಿಂದಲೂ ರೋಗವ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು. ನಿದಾನವೆಂಬುದು ರೋಗಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆದಿಕಾರಣವಾದಂಥಾದ್ದು (ಸಕವೈ. ೨೧) ; ಆ ಡಾಕ್ಟರುಗಳ ನಿದಾನ ಕ್ರಮದಂತೆ ಆ ರೋಗಿಗಳು ಪೂರ್ಣನಿರೋಗಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಮನೋರೋ. ೧೦). ೫. ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ : "ಮುಗಿದ ಬಗೆಯೊಳು ನಿದಾನಮೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೯). ೬. [ಜೈನ] ಭವಿಷ್ಯಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸುಖವು ಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ, — ಬಯಕೆ : ಮನಮಲ್ಲಿಯೆ ಕೀಲಿಸೆ . . . ಗತಜೀವಿತನಂತವಿವೇಕದಿಂ . . . ಬಂದಿಲ್ಲಿ ನಿದಾನದಿಂದತಿಬಲಂಗೆ ಮಹಾಬಲನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೨) ; ಪಲಕಾಲಂ ತಪಂಗೆಯ್ದವಸಾನಕಾಲದೊಳ್ ನಿದಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸತ್ತಶನಿಘೋಷನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೪ ಪ) ; ಈ ಸಮಾಧಿಯ ಫಲದಿಂದೆನಗಿಂತಪ್ಪೈಶ್ವರ್ಯಮಕ್ಕೆಂದು ಸಂಸಾರಭೋಗಮುಂ ಬಯಸುವುದು ನಿದಾನವೆಂಬುದು (ಪಸಾರ. ೩೭೧). 'ನಿದಾನಂಗೆಯರ್' ಪರಾ. ☞ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ, ಅಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ ಮತ್ತು ಭೋಗಕೃತ ನಿದಾನ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಬೇಕು, ಮುಂದೆ ಧನಿಕರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳುದೇ ಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ. ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಾದರೂ ತನ್ನ ವೈರಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕ್ರೋಧಾವೇಶದಿಂದ ಇಷ್ಟಪಡುವುದು ಅಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ. ತಾನು ದೇವತೆಯಾಗಿ ದಿವ್ಯಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಭೋಗಕೃತನಿದಾನ. [ಸಂ.]

ನಿದಾನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸುಖವು ಭವಿಷ್ಯಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಿಗಲಿ ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು,— ಬಯಸು : ಪಾದಿಯುಂ ಶ್ರೀಯಾದೇವತೆಯ ವಿಭೂತಿಯಂ ಕಂಡು ನಿದಾನಂಗೆಯ್ದು ಕೆಲವುದಿವಸದಿಂ ಕಾಲಂಗೆಯ್ದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೦೭-೨೩); ಎನ್ನನೊದೆದ ನಿನ್ನ ಕಾಲ್ಗಳನೆನ್ನ ಮಕ್ಕಳುಮಾನುಮೊಂದಾಗಿಯುಮೇ ನಾಗಿಯುಂ ಸೀಳ್ದು ಪೋೞ್ದು ತಿಂಬೆವೆಂದಾರ್ತಧ್ಯಾನದಿಂ ನಿದಾನಂಗೆಯ್ದು ಸತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೮ ಪ); ನಂದಯಶೆಗಂತಿಯರ್ ಎಮಗೆ ಮಱುಭವದೊಳಮಿವರೆ ಮಕ್ಕಳಕ್ಕೆಂದು ನಿದಾನಂಗೆಯ್ಯೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೫೮ ಪ); ಆ ಭೀರುವಾವ ಜನ್ಮದೊಳಂ ಮತ್ತೆನಗೆ ನವವಯಸದೊಳ್ ತಾಂ ಜನಿಯಿಸದಿರ್ಕೆಮ ವಿಷಾದಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭಂ ಎಂದು ನಿದಾನಂಗೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೭ ಪ); ಈತನನಾನೀ ಭವದೊಳ್ ಘಾತಿಸಲಣಮಾಱದಿರ್ದಡಂ ಮಱುಭವದೊಳ್ ಘಾತಿಸುವೆನಕ್ಕೆನುತ್ತಾ ಪಾತಕನೀಯಂದದಿಂ ನಿದಾನಂಗೆಯ್ದಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೩-೨೨). [ನಿದಾನ$_2$+ಕೆಯ್$_1$]

ನಿದಾನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಗಂಡಂ ಬೆಸಸಿದೊಡೋಸದೆಗೊಂಡರ್ಹತ್ಪೂಜೆಯಂ ಸುದಾನಮುಮಂ ಕೈಕೊಂಡೊಲ್ದು ಮಾಡುತಿಪ್ಪಾ ಪೆಂಡತಿಯಂ ಪಡೆದವಂ ನಿದಾನಂಬಡೆದಂ (ಸಮಯ. ೫-೧೨೮). [ನಿದಾನ$_1$+ಪಡೆ$_1$]

ನಿದಾನಫಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಕೊಂಡ ನಿದಾನದ ಪರಿಣಾಮ : ಇಂತು ವಿಗತಜೀವಿತೆಯಾಗಿ ನಿದಾನಫಲದಿಂದಾ ತ್ರಿವೇದಿಯ ಗರ್ಭದೊಳ್ ನೆಲಸುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೮ ಪ). [ನಿದಾನ$_2$+ಫಲ$_1$]

ನಿದಾನವಂತ (ನಾ). ೧. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಸ್ಥೈರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : (ಕಿ). ೨. ತಡಮಾಡುವವನು; ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡುವವನು : (ಕಿ). [ನಿದಾನ$_1$+-ವಂತ]

ನಿದಾನಶಲ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭವಿಷ್ಯಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವುದು; ☞ ಮಾಯಾಶಲ್ಯ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಶಲ್ಯ ಹಾಗೂ ನಿದಾನಶಲ್ಯವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ನಿದಾನಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ, ಅಪ್ರಶಸ್ತನಿದಾನ ಮತ್ತು ಭೋಗಾರ್ಥನಿದಾನ ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ಭೇದಗಳಿವೆ. ಇವು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ : ನಿಜನಿತ್ಯಾನಂದಾತ್ಮೈಕತ್ವಭಾವನಾಸಂಜಾತಪರಮಾನಂದಾಮೃತಸೇವೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೃಷ್ಟಶ್ರುತಾನುಮಾನಂಗಳೆನಿಪ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಂಗಳಪ್ಪ ಭೋಗೋಪಭೋಗಂಗಳಂ ಬಯಸುವುದು ನಿದಾನಶಲ್ಯಮಹುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೨೫-೩). [ನಿದಾನ$_2$+ಶಲ್ಯ$_2$]

ನಿದಾನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವ್ಯಾಧಿಯ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ರೋಗನಿದಾನಶಾಸ್ತ್ರ : "ಕಾರಣವಿಜ್ಞಾನ; ನಿದಾನಶಾಸ್ತ್ರ" (Actiology. ಪಾರಿಸಿ. ೨). [ನಿದಾನ$_2$+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನಿದಾನಸ್ತ (ನಾ). = ನಿದಾನವಂತ : (ಕಿ). [ನಿದಾನ$_1$+-ಸ್ತ]

ನಿದಾನಿ (ನಾ). = ನಿದಾನವಂತ : (ಕಿ). [ನಿದಾನ$_1$+-ಇ$_3$]

ನಿದಾನಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವಾಗಲೂ ಅದನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ನಿದಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಹುಟ್ಟಿ.ಹ. ೧೫೮); ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಿದಾನಿಸದೆ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸು (ರೂಢಿ). ೨. ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು,—ವಿಚಾರಿಸು : ಇತ್ತ ನಿಜಭಾಷೆಗೆ ಪರಾಭವ ಹತ್ತಿರಾಯಿತು ನರ ನಿದಾನಿಸೆನುತ್ತೆ ಮುರರಿಪು ರಥವ ಬಿಟ್ಟನು ಕಡೆಯ ಮೋಹರಕೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೪-೨೫); ಸ್ತಳದ ಹನ್ನೆರಡುಮುಂದಿ ಆಯಗಾರರ ನಿದಾನಿಸಿ ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಳ ಮಿರಾಸಿ ನಿಮಗೆ ಕೊಟು (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೧೧೨-೩೧; 1720). ೩. ನಿರ್ಧರಿಸು : ಒಂದು ಹರ ಹಿಡಿವಂಬು ಶಕ್ರನದೊಂದು ಕೌಬೇರಾಗ್ನಿ ವಾಯುವದೊಂದು ಪಾರ್ಥನ ಬತ್ತಳಿಕೆ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ತುಂಬಿಹವು . . . ಒಂದ ಕೊಬ್ಬರು ಗುಱಿ ನಿದಾನಿಸಲಿಂದು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೫-೧೫); ಶಲ್ಯ ಮಾಡಿದ ಭಾಷೆಯವರೊಡನೆ ಅವನಂಘೈಸುವನೊ ಪಾರ್ಥನೊ ಪಾವಮಾನಿಯೊ ನಕುಲನೋ ಸಹದೇವನೋ ತಾನೋ ನಿದಾನಿಸಲಱಿಯೆನಾನೆಂದ (ಕುಮಾ.ಶ. ೧-೨೯); ಮಾನನಿದಾನೆಯ ಮಂದಶ್ವಾಸಮನೇನವಸುರಭಿಸಮಾರಂಗೆತ್ತು ನಿದಾನಿಸಿಯುಂಗಜನೆಂಬ ಮಹಾಕಾಲೋರಗನೆಯ್ತರುತ (ಜಯಕಾ. ೩-೫೧). [ನಿದಾನ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನಿದಾನಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ರೋಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಪುರುಷರ ಬಲದ ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬೆರಳ ತುದಿಗಳಿಂದೊತ್ತಿ ಪಿಡಿದು ನಾಡಿಯನ್ನು ನಿದಾನಿಸಬೇಕು (ಸಕವೈ.೧೦); ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ವೈದ್ಯ ಡಾಕ್ಟರುಗಳಿಂದ ನಿದಾನಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಂಗ.೩೧); ಒಬ್ಬ ರಾಜಕನ್ನಿಕೆಗೆ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರೋಗ . . . ಆ ರೋಗ ಅವಳು ನಕ್ಕರೆ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದೆಂದು ರಾಜವೈದ್ಯರು ನಿದಾನಿಸಿದರು (ಕಥಕ. ೬೮). ೨. = ನಿದಾನಂಗೆಯ್ : ಕಿಱಿಯ ಪದ್ಮಾವತಿಯೋರ್ವ ಸೂಳೆಗೆಯಿರ್ವರು ಕೈಗೆಯ್ವುದ ಕಂಡು ಪಿರಿದು ಮನದಿ ರಾಗದಿ ನಿದಾನಿಸಿ ತಾಸುರವೇಶ್ಯೆಯಾಗಿರ್ದು (ಶಾಂತೀಚ. ೨-೫೪). [ನಿದಾನ$_2$+-ಇಸು$_3$]

ನಿದಾನೆ (ನಾ). ಭವಿಷ್ಯಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ನಂದಯಶೆಗಂತಿಯರ್ ಎಮಗೆ ಮಱುಭವದೊಳಮಿವರೆ ಪುಕ್ಕಳಕ್ಕೆಂದು ನಿದಾನಂಗೆಯ್ಯೆ . . . ತಾನುಂ ನಿದಾನೆಯಾದಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೫೮ ಪ). [ನಿದಾನ$_2$+-ಎ$_2$]

ನಿದಾರುಣ (ಗು). ಬಹು ಉಗ್ರವಾದ; ಅತಿ ಕ್ರೂರವಾದ : ನಿದಾರುಣ, ನಿಷ್ಕಾರಣಹಿಂಸೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲದ ಮೇಲೆಯೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಹೆ ಗಹ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇಶದೇಶಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯನು ವ್ಯಾಪ್ತಗೊಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನಿಬಂಧ. I, ೮೭). [ಸಂ.]

ನಿದಾಹ (ನಾ). ಬೇಸಗೆ : 'ನಿದಾಹಸಮಯ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ನಿದಾಘ]

ನಿದಾಹಸಮಯ (ನಾ). ಬಿಸಿಲುಕಾಲ; ಬೇಸಗೆಯ ಸಮಯ : ಚೋಳಕೀರ್ತಿವಲ್ಲಿಪಲ್ಲವ ನಿದಾಹಸಮಯದಿವಸಕರಂ (ಕಇಅ. ೨೧-೭-೧೮; 1083). [ನಿದಾಹ+ಸಮಯ$_1$]

ನಿದಿ (ನಾ). = ನಿಧಿ : ನಿಧಾನ—ನಿದಾನ, ನಿಧಿ—ನಿದಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಧರೆ, ದರೆ; ನಿಧಿ, ನಿದಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ಪ್ರಯೋ).
[<ಸಂ. ನಿಧಿ]

ನಿದಿಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ; ಪೂಸಿದ; ಸವರಿದ. ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ; ಕಲೆಹಾಕಿದ. (ನಾ). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದುದು; ರಾಸಿಹಾಕಿದುದು : "ನಿದಿಗ್ಧ ಸಂಕೀರ್ಣಮಾಚಿತಂ ಸಮುಚಿತ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೫); "ನಿದಿಗ್ಧ, ಉಪಚಿತ, ಒದಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ಸಂ.]

ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ (ನಾ). ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಕಂಟಕಾರಿಕೆ : "ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ, ಕಂಟಕಾರಿಕಾ, ವ್ಯಾಘ್ರೀ—ಈ ೩ ನೆಲಗುಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೫). [ಸಂ. ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ]

ನಿದಿಧ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಅರಿತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಳವಾದ ಚಿಂತನೆ,—ಸತತವಾದ ಅನುಸಂಧಾನ; ☞ ಮೋಕ್ಷಾ

ಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳಿವೆಯೆಂದು ಯೋಗಿಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. (೧) ಶ್ರವಣ—ಗುರುಗಳಿಂದ ವೇದಾಂತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳುವುದು. (೨) ಮನನ—ಆ ಅರ್ಥದ ಚಿಂತನೆ. (೩) ನಿದಿಧ್ಯಾಸ(ನ)—ಮತ್ತೆ ಅದರ ನಿರಂತರವಾದ ಧ್ಯಾನ. ಈಚೀಚೆಗೆ ಎಲ್ಲ ಆಳವಾದ ಚಿಂತನೆಗೂ ಈ ಪದ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ: ತ್ರಿವಿಧವಿಘ್ನಂಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವನು ಕೇಳ್ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಮುಮ್ಮನನದಲಿ ಸಂಶಯವೂ ತವೆ ನಿದಿಧ್ಯಾಸದಲಿ ವಿಪರೀತವದ ಭಾವನಜಾರ್ವುದಿಂತರಿದವರೆ ಯೋಗ್ಯರು ಮುಕ್ತಿಗೆ (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೬); ಘನಮಹಾಪಾತಕವು ಕಳೆದವು ದಿನಕರನ ತೆರನಂತೆ ತೋರಲು ಘನ ಮಹಾತ್ಮರು ಪೇಳ್ವರದನನು ನಿದಿಧ್ಯಾಸವೂಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೨-೨೭); ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಹಿರ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಸರ್ವವೂ . . . ನಿದಿಧ್ಯಾಸವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಅಮೃತ. ೬-೫೧ ಟೀಕು); ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿಯೆಂಬ ಸ್ವಜಾತಿಯ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಸಂಧಾನವ ಮಾಡಿಕ್ಕೊಂಡರೆ ನಿದಿಧ್ಯಾಸವೂ (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೧-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ (ನಾ). = ನಿದಿಧ್ಯಾಸ : ಮನನದಿಂ ಶ್ರವಣದಿ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನದಿ ನಿವ[ವು]ಗಳನೊತ್ತಿ ವಿದ್ಯಾವಿನಯಸೌಶೀಲ್ಯದಲಿ ನಡೆವುದು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೫-೧೬); ಶ್ರವಣ ಮನನವಾ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನವೆನೆ ತ್ರಿಪುಟಿಭೇದಂಗಳಿಂದಂ ಪುಟ್ಟಿ ರಾಜಿಸಿರ್ಪ ಪರೋಕ್ಷದನುಭವಂ ಬಾಧಕಕ್ಕಲ್ಲಿಯಿಾ ನೆಪದೊಳಿಂತಾಗೆ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಶ್ರವಣವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಹುದೈ (ವೀಶೈವು. ೫-೧೧-೧೧); ಮನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭಾವಾಭಾವಂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಪಿತಾಕಲ್ಪಿತಂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮನೋಲಯವಾಗುವದೇ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನವೆನಿಸುವದು (ನಾನಾಗು. ೩೦-೧೮); (ಆತ್ಮನನ್ನು) ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು . . . ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ-ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. I, ೫೨); ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೪೩೯). [ಸಂ.]

ನಿದುಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತತಃ ಕಿಞ್ಚಿದನ್ತರೇ ನಿದುಗಟ್ಟನಾ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ತಭಾಗಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೫-೧೧೫ ; 819). [?]

ನಿದೇಶ (ನಾ). ಆಜ್ಞೆ ; ಆದೇಶ ; ಅಪ್ಪಣೆ : ಈ ಭಾಗದಿಂದ ಕೊಡಲಾಗಿರುವ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದನ್ನಾದರೂ ಚಲಾಯಿಸುವ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚತಮನ್ಯಾಯಾಲಯದವರು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿರಬಹುದಾದಂತೆ . . . ಯಾವ ನಿದೇಶವನ್ನಾಗಲಿ, ಆದೇಶವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿರೂಪಲೇಖವನ್ನಾಗಲಿ ಸಾದರು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗಿ ಇರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೯). 'ನಿರ್ದೇಶ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿದ್ದಂಡಿ (ಗು). ಸೋಮಾರಿಯಾದ ; "ಮಬ್ಬ ; ಆಲಸಿ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). [<ನಿದ್ದೆ]

ನಿದ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಮಾಡು; ನಿದ್ರಿಸು : ಪದುಮಮಿತ್ರನ ಉದಯ ಹರಿಗಭ್ಯುದಯದಂತಿರೆ ರಾಮ ನಿದ್ದಿಸದುದಯದಿಂದುಪವಾಸನಟ್ಟನು ಮೂಜಾದಿನ ತನಕ (ಕೌತಿರಾ. ೧೫-೩೮); ಸ್ವಾಗತವನಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳುತೆ ನೀಗುತೆ ಕಪ್ಪುವನವರ್ ಸೊಗದೆ ನಿದ್ದಿಸಿದರ್ (ಮೈಸೂಮ. ೬-೧೩೩); ಎಂದುಂ ನಿದ್ದಿಸದ ಆ ಸ್ಮೂಸನಾಯಿಂಥಂ . . . ಅವನ ಮೇಲ್ ಕಟ್ಟೆಜಗಿ . . . ಎತ್ತಿ ಬಡಿಯಿತ್ತು ಅವನನ್ (ಬದ್ದಪ್ರ. ೨೦-೪೧೪). 'ನಿದ್ರಿಸು' ಪರಾ. [ನಿದ್ದೆ+-ಇಸು$_3$]

ನಿದ್ದೆ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ನಿದ್ರೆ : "ನಿದ್ರಾ, ಶಯನಂ, ಸ್ವಾಪಃ, ಸ್ವಪ್ನಃ, ಸಂವೇಶಃ-ಈ ನಿದ್ದೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೬೩); ಇಂದೆನಗೆ ನಿದ್ದೆ ಬಾರದು ಬಂದಪುದಾಲಸ್ಯಮುಸದಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೭); ಪಸಿವಜಿಾಯದೆ ತೃಷೆಯಜಿಾಯದೆ ದೆಸೆಯಜಿಾಯದೆ ನಿದ್ದೆಯಜಿಾಯ ದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮದನ ಮನದಿ ಪಲವುಂ ಕಾಲಂ]ಕುಸುಮದೆ ಲಿಂಗಮನೊಸೆದರ್ಚಿಸಿದ ಫಲಂ ಕೀರ್ತಿನೊಳಗೆ ಬೇವಂತಾಯ್ತು (ಗಿರಿಕ. ೮-೬೯); ಹಸುಳೆ ನಿದ್ದೆಯ ಹಾವ ಹೊಯ್ದೆಬ್ಬಿಸುವರೇ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೬); ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷೆ ನಿದ್ದೆಯೊಳಾನೊಜಿಗಿರೆ ಕಂಡೆನು ಬಲು ಕೆಟ್ಟ ಕನಸ (ಮೋಹತ. ೪-೮೯) ; "ಕಳ್ಳಿ ! ಕಳ್ಳಿ !" ಎನ್ನುತ ಚೀರಿ ಕನಸೊಡೆದೆದ್ದೆ ! ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯ ನಿದ್ದೆ ? (ಪಾಂಚಜ. ೭೧-೨೧) ; ಮುದ್ದೆಯಂತೆ ನಿದ್ದೆ (ಗಾದೆ).

ನಿದ್ದೆ ಕಾಯು ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟು : ಇಡೀ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ನಿದ್ದೆ ಕಾಯಲು ನನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ನಿದ್ದೆ ಮಂಪರು**=ನಿದ್ರೆಯಿಂದುಂಟಾದ ಜಡತ್ವ,—ಆಲಸ್ಯ : ನಿದ್ದೆಮಂಪರಿನಲ್ಲಿ ಅವಳು ಬಡಬಡಿಸುತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ನಿದ್ದೆ ಮಾಡು** = ನಿದ್ದೆಗೆಯರ್ : ಜಗದ ಕೂಡ ಬಂದೆವು ಜಗಳಾಡಿ, ಕೊಟ್ಟರಿ ನಿಮ್ಮ ತೊಡಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡಿ ಎದ್ದೇವೀಗ ಯಾವುದೋ ಹೊಸಾ ನಸುಕಿನ್ಯಾಗ (ಹಾಡುಪಾ. ೪೦-೧). **ನಿದ್ದೆ ಹತ್ತು** =ನಿದ್ದೆಬರು : ನೀ ಏನೂ ಹೆದರಬೇಡ ಚಂದ್ರಭಾಗೀ, ಡಾಕ್ಟರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲ-ಅವಳಿಗೆ ನಿದ್ದೆ ಹತ್ತಿದೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೧೩) ; ರಾಸಮಣಿಯು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತಳಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ಹತ್ತಿ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೯೫). **ನಿದ್ದೆ ಹರಿ**=ಎಚ್ಚರವಾಗು ; ನಿದ್ರೆತಿಳಿ : ನಿದ್ದೆಹರಿಯುವ ಹೊತ್ತು ನಸುಕುಹರಿಯುವ ಹೊತ್ತು (ನನಲ್ಲ. ೧೪-೬). **ನಿದ್ದೆ ಹಾರು**=ಎಚ್ಚರವಾಗು ; ನಿದ್ರೆ ಕೆಡು : ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ದೆಹಾರಿ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಸಹ ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಹಚ್ಚಲಾಗಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೯೪). [<ಪ್ರಾ. ಣಿದ್ದಾ./ಸಂ. ನಿದ್ರಾ]

ನಿದ್ದೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕು,—ತಡೆ; ನಿದ್ದೆಮಾಡದೆ ಇರು ; ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡು : ಇತ್ತೀಚಿನ ದಶಾವತಾರ ಇಡೀ ನೋಡಲಾರದೆ ನಿದ್ದೆಕಟ್ಟಲು ಟ್ರ್ಯಾಜೆಡಿ ಅದಬ್ದೂ ಉಂಟು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೮೨). [ನಿದ್ದೆ+ಕಟ್ಟು$_1$]

ನಿದ್ದೆಕಣ್ಣು 'ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣು' ನೋ.

ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣು, ನಿದ್ದೆಕಣ್ಣು (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಅರೆಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು : ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣೊಳಿರ್ದು ಗೂಗೆದಲೆಯನುದ್ದಂ ನೆಗಪಿ ಪರಿವ ಕದ್ದಲಿಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಲೀಲಾಪ. ೫-೧೧೪ ವ) ; ಗುದ್ದಲಿಗೆ ಹೊನ್ನ ಹಿಡಿಯೇಕೆ ಸೂಳೆಗೆ ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೯೩) ; ಗದ್ದಿಗೆಯ ಬಳಿ ಕೆಡವಿದರು . . . ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣಿನ, ಒದ್ದೆಕೂದಲ ಡೊಂಬನಾ (ಕಎಪು. ೪೦-೨೯) ; ತ್ರೈವಾಜ್ಞೆಯೆಂದು ನಾನು ಬಗೆದಿದ್ದು ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣಲ್ಲಿದ್ದ ನನ್ನ ಭ್ರಮೆಯೋ . . . ನನ್ನ ಅಹಂಕಾರದ ಮೋಸವೋ ಬಗೆಹರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೨) ; ಬೀಗರ ಪರಕೀಯಮುಖಗಳನ್ನು ನಿದ್ದೆಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೆ ಬಂದು ಸೋಜಿಗದಿಂದ, ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕದ್ದುಕದ್ದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ವೈಸಿ. ೭). **ನಿದ್ದೆಕಣ್ಣು:** ನಿದ್ದೆಕಣ್ಣಿಂ ನಾನಿದ್ದೆ ಗಂಡನೆಂದು ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೭೦-೩). [ನಿದ್ದೆ+ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ನಿದ್ದೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಮಾಡು ; ನಿದ್ರಿಸು : ಮಗ್ಗುಲೊಳಗಿದ್ದವನ ಕೂಟಕೊಡಗಲಾಜಿದೆ ನಿದ್ದೆಗರೆದು ವದನಕ್ಕೆ ಮಸಿಸುಣ್ಣವ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡ ಚದುರೆವೆಣ್ಣಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೪೭). [ನಿದ್ದೆ+ಕರೆ$_1$]

ನಿದ್ದೆಗುಳಿಗೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬರಿಸುವ ಮಾತ್ರೆ : ನಿದ್ದೆಗುಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದೇ ? (ಮೂರುದಾ. ೩೧೪). [ನಿದ್ದೆ+ಗುಳಿಗೆ$_1$]

ನಿದ್ದೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ಎಬ್ಬಿಸು : ನಿದ್ದೆಗೆಡಿಸಿದುದೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೆಂಡತಿಗೂ ಶಿಷ್ಯನಿಗೂ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟ ಋಷಿಗಳು ನನ್ನ ಬೆನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೫೯). [ನಿದ್ದೆಗೆಡು+ -ಇಸು$_3$]

ನಿದ್ದೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದಿರು ; ನಿದ್ರೆ ಮಾಡದಿರು ; ನಿದ್ರೆ ಕಟ್ಟು : ಅಲಸದೆ ಮಾಡಿ ಬೇಸಱದೆ ಸಾಲ್ದುವಿದೆನ್ನದೆ ಮೆಯ್ಯೊಸಗಕ್ಕೆ ಪಂಬಲಿಸದೆ ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟು [ನಿಡು]ಜಾಗರದೊಳ್ ತೊಡರ್ದೇಕಪಾದದೊಳ್ ಬಲಿದುಪವಾಸದೊಳ್ ನಮೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೬) ; ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟೊಡೆ ನಾಳೆ ಹಸಿವಿಲ್ಲದೆನ್ನವಂ ಇದ್ದಂತೆ ಇಪ್ಪನೇಸುವನುಣ್ಣನೆನ್ನವಂ (ಕಣ್ಣ.ರ. ದೇ. ೧೩೨-೧೧) ; ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟವನೋ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನೋ ? (ಗಾದೆ). [ನಿದ್ದೆ+ಕೆಡು$_1$]

ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಲಗು ; ನಿದ್ರೆಮಾಡು : ಪುಟ್ಟಿಂ ಸತ್ತೊಂ [ಕೆಟ್ಟಿಂ] ಕೊಟ್ಟೊಂ ಬಾಟ್ಟಿನ್ನವಿಂದ್ರಿಯಾಳಿಗೆ ಪಸರಂಗೊಟ್ಟುಂ ಮೆಯ್ಮೆಚ್ಚಿದವೋಲುಟ್ಟುಂಡುಂ ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ದು ಸುಖಮಂ ಪಡೆಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೪) ; ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ತುಂದೆ ಇನ್ನಾವ ದುಗುಡಂ ಬೇಡ ಇದ್ದಪೆಂ ಕಾಹಾಗಿ ಒಂದುಂ ಭಯಂ ಬೇಡ (ಕಣ್ಣ.ರ. ದೇ. ೧೩೨-೬) ; ಸತಿಪತಿಗಳ್ ಸುಖದಿಂ ಪರ್ಯಂಕಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ವಾಗಳ್ (ಹವ್ಯಾರ. ೨-೧೬ ಪ) ; ಉದ್ಯೋಗ ವೆವಹಾರ ನೃಪಸೇವೆಯಾಳ್ದರು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಗೆ ಬರ್ಪನಕ ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ದಂತೆ ಮಂದಿರದೊಳು ಹಾದರವಿದ್ದೆಯಂಗನೆಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೨೯). [ನಿದ್ದೆ+ಕೆಯ್$_1$]

ನಿದ್ದೆಗೇಡು (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿದ್ದೆಗೆಡುವಿಕೆ : ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಗೆ ನಿದ್ದೆಗೇಡಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕೈದು ದಿವಸ ಮೈಯಲ್ಲಿ ತುಸು ಸ್ವಸ್ಥವಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೮). [ನಿದ್ದೆ+ಕೇಡು]

ನಿದ್ದೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿದ್ರೆಮಾಡು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು : ನಾಲ್ಕೞಗೆಯೊಳೆ ರಕ್ಕಸಬಲದೊಳಡ್ಡವಡೆ ನಿದ್ದೆಗೊಂಡುದು (ಅದ್ಭುತ. ೪೬-೧೨). [ನಿದ್ದೆ+ಕೊಳ್$_1$]

ನಿದ್ದೆತಿಳಿ 'ನಿದ್ದೆದಿಳಿ' ನೋ.

ನಿದ್ದೆದಿಳಿ, ನಿದ್ದೆತಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು ; "ಎಚ್ಚರಗೊಳ್" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನಿದ್ದೆತಿಳಿ :** ನಿದ್ದೆತಿಳಿದೆರ್ದಾವು ನಲ್ಲ ಪೊಣರ್ ನಿಶಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೬೦) ; ಸುನೀತಿದೇವಿ ನಿದ್ದೆತಿಳಿದು ಎದ್ದು ಕುಳಿತಳು (ನನಲ್ಲ. ೨೩ ಪಲ್ಲವಿ). [ನಿದ್ದೆ+ತಿಳಿ$_1$]

ನಿದ್ದೆನೆಲೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯ ಆಳ,—ನೆಲೆ : ನಿದ್ದೆನೆಲೆ ನಮಗಿಲ್ಲ ; ತಿಳಿದೀತೆಂತು ಸಾವಿನ ಆಳವು ? (ಹಾಡುಪಾ. ೫೦-೧೦). [ನಿದ್ದೆ+ನೆಲೆ]

ನಿದ್ದೆಬರು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಯು ಆವರಿಸು ; ನಿದ್ರೆಬರು : ಆ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸದಿದ್ದರೆ ನಿದ್ದೆಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೪) ; ಭವಾನಿಚರಣನಿಗೆ ನಿದ್ದೆಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪತ. ೩೯೫). [ನಿದ್ದೆ+ಬರು (<ವರ್)$_1$

ನಿದ್ದೆಮೊಬ್ಬು (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯ ಜಡತೆ ; ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ : ನಿದ್ದೆಮೊಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಅವನು ಏನು ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವನಿಗೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನಿದ್ದೆ+ಮೊಬ್ಬು(<ಮರ್ಬು)]

ನಿದ್ದೆವೋಗು, ನಿದ್ದೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆ ಮಾಡು ; ಮಲಗು : ಅಂತು ಬಗೆಯ ಬಗೆವಗೆಯ ನೆನಪಿನ ಕಳವಳದಿಂ ನಿದ್ದೆವೋದ ರಾಯಂ . . . ಕನಸಂ ಕಂಡು ಪೊಟ್ಟಜಿಯೊಳೆದ್ದು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಂಗಳಂಗೆಯ್ದೋಲಗಮಂ ಪುಗುತಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೧೫) ; ಅವನು ನಿದ್ದೆವೋಗುವ ಕಲ್ಮಂಚವಿರುವ ಸಜ್ಜೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಗುಪ್ತಮಾರ್ಗದ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲಿರೇನು ? (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩-೧೬). **ನಿದ್ದೆಹೋಗು:** ನಿದ್ರಾಣಃ, ಶಯಿತಃ—೨ ನಿದ್ದೆ ಹೋಗುವವನ ಹೆಸರು(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧). [ನಿದ್ದೆ+ಪೋಗು$_1$]

ನಿದ್ದೆಹೋಕ (ನಾ). ಸದಾ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವವನು ; ಸೋಂಬೇರಿ ಮನುಷ್ಯ : "ತೂಕಡಿಕೆಯ, ಗಮನವಿಲ್ಲದ,—ಮನುಷ್ಯ ; ಸೋಂಬೇರಿ; ನಿದ್ದೆಹೋಕ" (Sleepyhead. ಇಂಕನ). [ನಿದ್ದೆ+ಹೋಕ (<ಪೋಕ)]

ನಿದ್ದೆಹೋಗು 'ನಿದ್ದೆವೋಗು' ನೋ.

ನಿದ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಮಲಗಿರುವವನು ; ನಿದ್ರಿಸುವವನು : ತಾನ ತೊಟ್ಟಿಲವಾಗಿ ತಾನ ಮಲಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಕೈಲೆ ತೂಗಿ ನಿದ್ರಸ್ತನಾದ ತಾನ ಎಚ್ಚರಾಗಿ ಎದ್ದ ಕೂತಿದ್ದ ಹಿಂಗ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲಾ ತೋರಿದ್ದ (ಲೋಕಗೀ. ೧೦೪). [<ಸಂ. ನಿದ್ರಾಸ್ಥ]

ನಿದ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವವಳು ; ಮಲಗಿರುವವಳು: ಎಡಗಯ್ಯಂ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ಮಡಗಿ . . . ಮೃದೂಲತಲ್ಪದೆಡೆಯೊಳ್ ನಿದ್ರಾಂಗಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಪುಲ್ಲಕಾ. ೬-೧೧೦). [ಸಂ. ನಿದ್ರಾಂಗೀ (ನಿದ್ರಾ+ಅಂಗ+ -)]

ನಿದ್ರಾಕುಲ, ನಿದ್ರಾಕುಳ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾದವನು; ನಿದ್ರೆಗೊಳಗಾದವನು : ತೋಳುಗಳ ತಲೆಯೊಳಾನಿಸಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಿ ರಥದೊಳಗೆ ಸಾರಥಿವೆರಸಿ ನಿದ್ರಾಕುಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ರು ಜೊಮ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ಮೈಮಱೆದಿರ್ದರತಿರಥರು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೮-೮೫). **ನಿದ್ರಾಕುಳ :** ಎಲೆಲೆ ಕವಿ ಕಳ್ಳೇಱುಕಾಱನ ತಲೆಯ ಹೊಯ್‌ ಹೊಯ್ಕೆನುತ ನಿದ್ರಾಕುಳರು ಗರ್ಜಿಸುತಾಗುಳಿಸಿ ತೂಕಡಿಸಿದರು ಮರಳಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಕುಳ 'ನಿದ್ರಾಕುಲ' ನೋ.

ನಿದ್ರಾಜನಕ (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬರಿಸುವ : ಅಫೀಮು, ಭಂಗಿ ಮತ್ತು ಇತರ ನಿದ್ರಾಜನಕ ಔಷಧಗಳು ಮತ್ತು ನಿದ್ರಾಜನಕಗಳು (ಭಾಧಾಸ. ೨೯೨). (ನಾ). ೨. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬರಿಸುವಂಥದು : ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಬರಿಸಿ ತಾನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ . . . ನಿದ್ರಾಜನಕವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದ ಒಂದು ಪುಡಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಂದಿಗೆ ಬೆರೆಸಿ ಸ್ಕೆಲ್ಟೋನ್‌ಗೆ ಕೊಟ್ಟುದಾಗಿಯೂ . . . ಅವಳು ಹೇಳಿದಳು (ಪುನರು. ೪೪). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಣ (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವವನು : "ನಿದ್ರಾಣಃ, ಶಯಿತಃ—೨ ನಿದ್ದೆ ಹೋಗುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾದರ್ಶನಾವರಣೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿದ್ದೆಯು ಆವರಿಸುವುದು : ನಿದ್ರಾದರ್ಶನಾವರಣೀಯಕರ್ಮೋದಯದಿಂದಮೆನಿತನೆಚ್ಚಱಿಸಿದೊಡಂ ದೃಷ್ಟಿಗಳಂ ತೆಱೆಯಲು ಶಕ್ತನಲ್ಲಂ (ಗೂಮ್ಮಸಾ. ೩-೫). 'ಘಾತಿಕರ್ಮ', 'ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ' ಪರಾ. ☞ ರಾಜದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ರಾಜದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾಗಿರುವಂತೆ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯವು ಜೀವನಿಗಿರುವ ದರ್ಶನಗುಣಕ್ಕೆ ಆವರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಅಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಅವಧಿದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಕೇವಲದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ನಿದ್ರಾ, ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ, ಪ್ರಚಲಾ, ಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ೧. ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ನೋಡಬಹುದಾದ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು

ನೋಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ೨. ಅಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯದಿಂದ ಕಣ್ಣನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ) ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ೩. ಅವಧಿದರ್ಶನಾವರಣೀಯದಿಂದ ದ್ರವ್ಯ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಕಾಲ, ಭಾವ ಇವುಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ರೂಪದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಅಥವಾ ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರದ ವಿಶುದ್ಧತೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅವಧಿಜ್ಞಾನವು ತಿರೋಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ೪. ಕೇವಲ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯದಿಂದ ನಿರವಧಿಕವಾದ ತ್ರಿಕಾಲವರ್ತಿಯಾದ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಪರ್ಯಾಯ(ವಿಕಾರ)ಗಳನ್ನೂ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವು ನಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಈ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾದ ಯೋಗಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ). ೫. ನಿದ್ರಾ—ಇದರ ಉದಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯನಿದ್ರೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ೬. ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ—ಇದರ ಉದಯದಿಂದ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಗಾಢನಿದ್ರೆ ಬರುತ್ತದೆ. ೭. ಪ್ರಚಲಾ—ಇದರ ಉದಯದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವಾಗಲೇ ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ೮. ಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ—ಈ ತೂಕಡಿಕೆಯೇ ಪದೇ ಪದೇ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ೯. ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ—ಇದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಾತಿಶಯವುಂಟಾದಂತಾಗಿ ಭಯಂಕರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾನಿದ್ರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನಿದ್ರೆ ಬರುವುದು : ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಧಾನದಿನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾಪ್ರಚಳಾಪ್ರಚಳಾಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ ನರಕಗತಿ ತತ್ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಾನುಪೂರ್ವಿ ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿ ತತ್ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಾನುಪೂರ್ವೇಕೇಂದ್ರಿಯವಿಕಳೇಂದ್ರಿಯಜಾತ್ಯಾತಪೋದ್ಯೋತಸ್ಥಾವರ ಸಾಧಾರಣಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦–೧೪ ಪ) ; ಮತ್ತಮಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾಪ್ರಚಳಾಪ್ರಚಳಾ . . . ಸಾಧಾರಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ[ಗಳೆಂಬ] ಷೋಡಶಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿಳಯಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೧೧೧ ಪ) ; ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಂ . . . ನಿದ್ರಾ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ ಪ್ರಚಲಾ ಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿಭೇದದಿಂ ನವವಿಧಭೇದಮಪ್ಪ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೩೯ ಪ) ; ನಿದ್ರಾನಿದ್ರೆಯುದಯದೊಳಿರ್ದಿರ್ದೊಡಮೆಂತುಂ ಕಣ್ಣಂ ತೆಱೆಯಲಾಱದೊಱಗಿಸುವುದುಮಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೧೦); ಆತ್ಮನ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಕರ್ಮವು ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ . . . ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ, ಪ್ರಚಲಾ, ಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾಗಿದೆ (ಜೈನಪ. ೩೬೬). [ಸಂ. ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ]

ನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಿನಿ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುವಂಥದು : ನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಿನಿಯೆಂಬ ದಿವ್ಯಬಾಣದಿಂ ಸುಗ್ರೀವಂ ಹನುಮಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಮಿಕ್ಕ ನಾಯಕರ ನಿದ್ರಾಮುದ್ರೆಯಂ ಕಳೆವುದುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩–೧೩೨ ಪ). [ಸಂ. ನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಿನೀ]

ನಿದ್ರಾಭಂಗ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡ್ಡಿ,—ತಡೆ : ಶ್ವಾಸನಳಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕೆಮ್ಮು, ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಸೋರುವುದು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆ ನಿದ್ರಾಭಂಗಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಕಲರೋ. ೭೩). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಭರ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯ ಆಧಿಕ್ಯ,—ಹೆಚ್ಚಳ : ತರುಣಿಯರ ಮಱಗೊಂಡವರ . . . ನಿದ್ರಾಭರದೊಳಿರ್ದರ ಕೊಲುವುದುಚಿತವೆ (ನಳಚ. ೨–೨೦). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಭಾರ (ನಾ). = ನಿದ್ರಾಭರ : ನಿದ್ರಾಭಾರ[ಪಾಠಾಂ. ವ] ಮುದ್ರಿತಂಗಳುಂ ಕಿಂಚಿದಾಕುಂಚಿತಪರ್ಣಂಗಳುಮಾದುಪವನದ ತರುಲತಾಗುಲ್ಮಜಾಲಮುಂ ಸೋಂಕಿ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮–೪ ಪ) ; ನಾರಿ ನಸುನಗುತೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಬಕಾರಿ ಮಂಚದೊಳಿರಲು ನಿದ್ರಾಭಾರವಿಹ್ವಲಕರಣನನು ಹೊದ್ದಿದಳು ಲಲಿತಾಂಗಿ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೩–೩೮). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಭಾವ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ಥಿತಿ : ನಿದ್ರಾಭಾವ[ಪಾಠಾಂ. ರ] ಮುದ್ರಿತಂಗಳು ಕಿಂಚಿದಾಕುಂಚಿತಪರ್ಣಂಗಳುಮಾದುಪವನದ ತರುಲತಾಗುಲ್ಮಜಾಲವುಂ ಸೋಂಕಿ ಬಂಪು (ಚಂದ್ರಪು. ೮–೪ ಪ). ೨. ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ. (ನಿದ್ರಾ+ಭಾವ ; ನಿದ್ರಾ+ಅಭಾವ)]

ನಿದ್ರಾಭಿಭೂತ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಗೆ ವಶವಾದವನು : ನಿದ್ರಾಭಿಭೂತನಾದ ಕಲ್ಯಾಣಮಲ್ಲನು . . . ಅರನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚೆತ್ತು . . . ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡನು (ಚೆನ್ನಚೀ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಮುಗುದ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು,—ವಶವಾದವನು : ಬಿಗುಹು ಸಹಿತವೆ ಹೊನ್ನ ಮರಗೋಡುಗಳ ಮೇಲಡಗೆಡೆದು ನಿದ್ರಾಮುಗುದರಾದರು ರಾವುತರು ತೂಕಡಿಸಿದವು ತುರಗ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೮–೮೪). [<ಸಂ. ನಿದ್ರಾಮುಗ್ಧ]

ನಿದ್ರಾಮುದ್ರೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯು ಆವರಿಸಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಕುಂಭಕರ್ಣನತಿಕುಪಿತನಾಗಿ . . . ನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಿನಿಯೆಂಬ ಧಿವ್ಯಬಾಣದಿಂ ಸುಗ್ರೀವಂ ಹನುಮಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಮಿಕ್ಕ ನಾಯಕರ ನಿದ್ರಾಮುದ್ರೆಯಂ ಕಳೆವುದುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩–೧೩೨ ಪ) ; ಭರತಂ, ಬಳಲ್ದ ಶಿಶು ನೋವಂ ಮರೆತು ನೆಮ್ಮದಿಯನರಿತು ಮುಗ್ಧನಿದ್ರಾಮುದ್ರೆಯಪ್ಪಂತೆ . . . ತೇಲಿದನು ಶಾಂತಿಯ ತುರೀಯಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೪–೩೪೫). [ಸಂ. ನಿದ್ರಾಮುದ್ರಾ]

ನಿದ್ರಾಮೌನ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ,—ನೀರವತೆ : ಭಾನು ಭುವನದ ಜನದ ನಿದ್ರಾಮೌನಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದ ನುತ್ತರಧೇನುವಿಗ್ರಹಣವನು ಮಾಡಿದನಂದು ಕುರುರಾಯ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೪–೬೧) ; ಸೇನೆ ಮೈಮಱದೊಱಗಿದದಟ ನಿದಾನವೊಗೆದಱುಹಿತ್ತು ನಿದ್ರಾಮೌನ ವಿಭ್ರಮಿಸಿತ್ತು ಬಲು ಸಂಸಾರದಂದದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೮–೮೭). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾರಸ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ : ಅನೇಕವಿಳಾಸಿನೀವಿಳಾಸಾವಾಸಭವನದೊಳಾ ದಂಪತಿಗಳನ್ಯೋನ್ಯಾಂಗಸ್ಪರ್ಶಸುಖೋನ್ಮೀಳಿತವಿಲೋಚನರಂತಂತೆ ನಿದ್ರಾರಸವಶಗತರಾಗಿರ್ದರ್(ಆದಿಪು. ೫–೨೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾರೂಢ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಅವನು ತನ್ನ ಕೋಣೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲುರುಳಿಕೊಂಡು, ನಿದ್ರಾರೂಢನಾದನು (ಪುನರು. ೮೧). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಬರುವ ಜಡತೆ,—ಆಲಸ್ಯ : ನಿದ್ರಾಲಸಾಕ್ಷೀಪಕ್ಷ್ಮಪಾತೇತರನು . . . ನಿತ್ಯಯೌವನನುಮಾಗಿ ಮಣಿಚೂಳಾಮರೇಶ್ವರನಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೭೭ ಪ) ; ಗುಲ್ಮ ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಲರೋ. ೭೫). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಲಾಪ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಭ್ಯಾಸ; ಕನವರಿಕೆ : "ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಭ್ಯಾಸ; ನಿದ್ರಾಲಾಪ" (Somniloquy. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಲಿಂಗನವಿಮುಖ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತವನು : ನೇಸರ್ಜ್ ಮೂಡುವುದುಂ ಪಟುಪುಣ್ಯಪಾಠಕಸಮುಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣ ಮಂಗಳವಚನರಚನಾಸಮುತ್ಕೃಷ್ಟಶ್ಲಥಬಾಹು ನಿದ್ರಾಲಿಂಗನವಿಮುಖನಾಗಿ ಸಜ್ಜೆಯಿಂದೆದ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಲು, ನಿದ್ರಾಳು (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ನಿದ್ರಿಸುವ. ೨. ಆಲಸ್ಯಭಾವವುಳ್ಳ ; ಸೋಮಾರಿಯಾದ. **ನಿದ್ರಾಳು :** (ನಾ). ೩. ನಿದ್ರೆಯೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : "ಸ್ವಪ್ನಕ್, ಶಯಾಳುಃ, ನಿದ್ರಾಳುಃ-೩ ನಿದ್ರೆಗೈಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧) ; ಕಾಳುನುಡಿಯಿನಿತೇಕೆ ನೀವ್ ನಿದ್ರಾಳುವಾಗಿರ್ದವನನೆಬ್ಬಿಸಲಾಜಿದವರು (ತೊರರಾ. ಪರಿ. ೬೯೯-೧). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಲೋಲ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖಿಸುವವನು ; ಸುಖದಿಂದ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವವನು : ಆ ವಿಷಯೆ . . . ನಿದ್ರಾಲೋಲನಾಗಿ ಮಲಗಿಹ ಚಂದ್ರಹಾಸನಂ ಕಂಡು ಸೈವೆರಗಾದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೯). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾವಾತರೋಗ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾತರೋಗ : ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಹರಡಿದ್ದ ಭಯಂಕರ ನಿದ್ರಾವಾತರೋಗವನ್ನು (ಸ್ಲೀಪಿಂಗ್ ಸಿಕ್‌ನೆಸ್) ತಡೆಗಟ್ಟಲಾಗಿದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೬೧). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾವಿದ್ರಾವಣ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು : ನಿದ್ರಾವಿದ್ರಾವಣನ ಲೋಚನದ್ವಯರಸನದಂತೊಡನೊಡನೆ ಮಾಣ್ಬುದು ಮಶನಿಘೋಷಂ ಮನದೊಳ್ ನಿಶ್ಶಂಕನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾವ್ಯಸನ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸಕ್ತಿ : ಎಸಲು ಸಮ್ಮೋಹನದ ಶರ ಪಸರಿಸಿತು ಬಲದಲಿ ಬಹಳ ನಿದ್ರಾವ್ಯಸನ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೨). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾವ್ಯಾಕುಲ (ನಾ). = ನಿದ್ರಾವ್ಯಸನ : ಆ ಕಮಲಜನ ತುರಗ ನಿದ್ರಾವ್ಯಾಕುಲದಿ ಮಲಗಿರಲು ಕಂಡು (ನಳಚ. ೨-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಸಕ್ತ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ಸರಳ ಸೊಕ್ಕಿನ ಗಡಿಸಿ ಸಲೆ ಮೈಮಜಿದಿನಿತ್ತಲು ದ್ರೋಣ ರಥದಲಿ ಪರಮನಿದ್ರಾಸಕ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಪ್ತ]ನಾದನು ತನ್ನ ಮಗ ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೬). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಹವ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ : ಕೊಂದನು ಶ್ವಾಸದಲಿ ಕೆಲಬರು ಸಂದರಾಗುಳಿಕೆಯುಲಿ ಕೆಲಬರು ನಿದ್ರಾಹವದಲಳಿದರು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲಿದಕೆ (ತೊರರಾ. ಪರಿ. ೭೦೦-೧). [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಾಳು 'ನಿದ್ರಾಲು' ನೋ.

ನಿದ್ರಿತ (ಗು). ಮಲಗಿದ ; ನಿದ್ರಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ನಿದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ದೆಮಾಡು ; ಮಲಗು : ಕುಪಿತಂ ರಿಪುವಿಜಯ[ದೆ] ನಿದ್ರಿಸಿದಂ ಕಂಡೆಂದಿನಂದಮಂ ತಪ್ಪಿದನಾಳ್ವೆಸಕಗಿಯೆ ನುಡಿದನೆಂಬೀ ಪಿಸುಣನನಂ ಕೇಳ್ದೆ ನಿಲ್ಲ ಬೀಡಿನೊಳವನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೨); ಪುಳಿಂದರು ಬಳಸಿ ಬೇಂಟೆಯನೆಯ್ದಿ ಬನದೊಳು ತೋಹಿನಲ್ಲಿರ್ದು ಕಿಜಿದು ನಿದ್ರಿಸಲಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಕುಜುಪುವೆರಸು ತಪಸ್ವಿವೇಷಂ ಮೆಜೆಯೆ ಶಿವನೆಯಿತಂದು (ಬಸವು. ೧೮-೩) ; ಮಜಿಕೊಂದವೆಳ್ವಿಡದ ಕಣ್ದೆಜೆಯದ ನಿದ್ರಿಸದ ಬೆರೆಯದಗಲದ ಕಣ್ಣಿಂ ಪೊಜಸೂಸದೊಳಗಿರದ ಸಯ್ವೆಜಗಿನ ಸಮರಸದ ಭಾವಮೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೪) ; ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಾನು . . . ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೯). 'ನಿದ್ದಿಸು' ಪರಾ. [ನಿದ್ರೆ+-ಇಸು$_3$]

ನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ನಿದ್ದೆ : ಅಂತಿಜಾವಾಗಳ್ ಕೆಲವುದಿವಸಂ ಕಾದು ಪಿರಿದುಂ ಪಯಣಂ ಬಂದು ಬಟಲ್ದು ಕೋರೈಸಿ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುವರ್ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ಪಸಿವಿಂಗೆ ತೃಷೆಗೆ ನಿದ್ರೆಗೆ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ಸೀತಕ್ಕೆ ತಮಗೆ ಯತ್ನಂ ಮಾಟ್ಪಂತು ಸದಾ ಪ್ರಯತ್ನಮಂ ಭವ್ಯಸಮಿತಿ ನಿಜಸಮಯಿಗೊಲ್ದು ಮಾಟ್ಪಿಂ ನಿಚ್ಚಂ (ಸಮಸ. ೪-೭೨) ; ಶ್ವಾನನ ನಿದ್ರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯ ತಪದಂತೆ ಆಯಿತಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಮತಿ (ಬಸವ. ೨೮೦) ; ದೈವದ ನೆಲೆಯುನಜಿಯದವಂಗೆ ದಿಟವಿದು ತಿಳಿಯೆ ಬಾರದು ನಿದ್ರೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೩) ; ನಿದ್ರೆಯಿನಾಗ ಕೊಂದಿರಲಪಂ ಪುಹೀಪತಿಯ ವಾಜಿ ಬಂದು ತುಳಿಯಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೮-೨೧) ; ಅವಳ ಕೆಲಸ-ಬೊಗಸಿ, ಊಟ-ಉಪಚಾರ, ನಿದ್ರೆ-ಜಾಗರಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ತನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಗಂಡನ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೯). ೨. ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ನಿದ್ರೆಯಿದ್ದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬುದಿಲ್ಲ ನೋಡಾ ಕಾಯವೊಂದೆಸೆ ಜೀವವೊಂದೆಸೆ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗ ತಾನೊಂದೆಸೆ (ಅಪಚಂ. ೨೬೧-೧೧೮೬). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿಂತೋಗ್ರತೇಷ್ಯಾಧೃತಿ ನಿದ್ರಾವೇಗ . . . ಇಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೫) ; ನಿದ್ರೆ ಧೃತಿ ತರ್ಕ . . . ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಜು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭); "ಮನಃಸಂಮೀಳನಂ ನಿದ್ರೆ" ; ಇದು ಜೊಂಪು. ಮೈ ಮು ರಿ ಯು ವು ದು, ಆಗುಳಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಭಾರಮೀ. ೩೪೭). ೪. [ಯೋಗ]ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿದ್ರೆ ಎಂದರೆ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯಾವ ವಿಧ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೪) ; ಪ್ರಮಾಣ, ವಿಪರ್ಯಾಯ, ವಿಕಲ್ಪ, ನಿದ್ರೆ, ಸ್ಮೃತಿ-ಈ ೫ ಅಂತಃಕರಣ ವೃತ್ತಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೨೭). 'ಸಂಚಾರಿಭಾವ' ಪರಾ. ೫. [ಜೈನ]ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧ್ಯಾನಪರಿಣತಪರಿಮಿತಪ್ರದೇಶನಿರ್ಜರಾದಿಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಕಲಿತನುಚಿತಕತಿಪಯಸಮಯಂಗಳೆನಾತ್ಮದ್ವಿಚರಮಸಮಯದೊಳ್ ನಿದ್ರಾಪ್ರಚಲೆಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ) ; ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಂ . . . ನಿದ್ರಾ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ . . . ನವವಿಧಭೇದಮಪ್ಪ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ); ಆತ್ಮನ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಕರ್ಮವು ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಚಕ್ಷು . . . ನಿದ್ರಾ, ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ . . . ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾಗಿದೆ (ಜೈನಪ. ೩೬೬).

ನಿದ್ರೆ ಮಾಡು = ನಿದ್ರಿಸು ; ಮಲಗು : ಕೆಲವರಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವುದು ಅಭ್ಯಾಸ (ರೂಢಿ). ನಿದ್ರೆ ಹತ್ತು = ನಿದ್ದೆಹತ್ತು ; ನಿದ್ರೆಬರು : ಚಿಂತೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಕಾರಣ ಆತಗೆ ನಿದ್ರೆ ಹತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೧). [ಸಂ. ನಿದ್ರಾ]

ನಿದ್ರೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). = ನಿದ್ದೆಗೆಡು : [ಅಂತು ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ನಿಲಲುಂ ನಿತ್ತರಿಸಲುಮಾಜದೆ] ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರಂತೆ ನಡುಗಿ . . . ತಳಾಜನಂತೆ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಚೂಡಾಮಣಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮). [ನಿದ್ರೆ+ಕೆಡು$_1$]

ನಿದ್ರೆಗೆಯ್, ನಿದ್ರೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ : ಮಹೇಂದ್ರಸಿಂಹನೊರ್ವನೆ . . . ಪ್ರಿಯಂಗುಷಂಡಮೆಂಬ ವನಮನೆಯ್ದಿ ತದ್ವನಮಧ್ಯಸ್ಥಗೃಹದೊಳಿರುಳಿರ್ದು . . . ದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದೊಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೫೪-೧೨) ; ಅಂತಿಜಾವಾಗಳ್ ಕೆಲವುದಿವಸಂ ಕಾದು ಪಿರಿದುಂ ಪಯಣಂ ಬಂದು ಬಟಲ್ದು ಕೋರೈಸಿ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುವರ್ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ರಕ್ಕಸಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದು ಬಂದೆನೆಂದರೆ ಇದ ಕಂಡು ಬೆಜಗಾದೆ (ಅಪಚಂ. ೭-೨೭); ಪುರದುರ್ಗಂಗಳ ಬಲ್ಮೆಮಾಡದೆ . . . ಆತುರದಿಂದುಂಡತಿನಿದೆ,ಗೆಯು

ಮದನಂಗಾಳಾಗಿಹಂ ಲೋಕದೊಳ್ ದೊರೆಯೇ ಸೊಕ್ಕಿದ ಕೋಣನ್ನೈ (ಸೋಮೇಶ. ೫೫) ; ಬಡಮುನಿಸು ಇಂತೊಂದು ಬಾರಿಯು ನುಡಿಯ ಲಿಲ್ಲದಹಂಗೆ ಹದುಳಿಸಿ ಕಡೆಯೊಳಾಂ ತಿಳುಹಿದಪೆನೆಲೆ ನೀ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ವುತಿರು (ಬಸವು. ೪೭-೨೨) ; ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದಿರ್ದ ಭೂಪಾಲಂ ರುದ್ರಜಂಗಮವೇಷದಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೫೦). **ನಿದ್ರೆಗೈ:** ಶರಣ ನಿದ್ರೆಗೈದಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆಯ್ದರೆ] ಜಪ ಕಾಣಿರೋ ಶರಣನೆದ್ದು ಕುಳಿತರೆ ಶಿವರಾತ್ರೆ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೮೭೨) ; ನಿದ್ರೆಗೈದರನಿಜಿವುದೇನಿದು ಪಂಥವೇ ಪೌರಾಣಮಾರ್ಗದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೧೧) ; ನಿದ್ರೆಗೈವವನೊಡಲ ಧರ್ಮವ ಹೊದ್ದನೆಂದ್ಧಡೆ ಕರಣವನು ನಿಡುನಿದ್ರೆಗೈಸಿ ನಿಜಾನುಭವದಲಿ ನಿಂದ ವರಯೋಗಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೫-೨೭) ; ನಿದ್ರೆಗೈದಿಂದುಹಾಸನ ಕಂಚುಕದ ಕೊನೆಯೊಳಿರ್ದ ಪತ್ರವನೋದಿಕೊಂಡು ಚಮರಿಂದದಂ ತಿರ್ದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦ ಸೂಚನೆ). 'ನಿದ್ದೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ನಿದ್ರೆ+ಕೆಯ್$_1$]

ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿಸು : ಪರಿಚಿತಚಕ್ರವಾಕಮಿಥುನಂಗಳ ನೊಯ್ಯನೆ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಸುವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೪). [ನಿದ್ರೆಗೆಯ್+-ಸು$_1$]

ನಿದ್ರೆಗೇಡು(ನಾ). = ನಿದ್ದೆಗೇಡು : ಬರೀ ಗುಲ್ಲು, ನಿದ್ರೆಗೇಡು (ಗಾದೆ). [ನಿದ್ರೆ+ಕೇಡು]

ನಿದ್ರೆಗೈ 'ನಿದ್ರೆಗೆಯ್' ನೋ.

ನಿದ್ರೆತಿಳಿ (ಕ್ರಿ). = ನಿದ್ದೆದಿಳಿ : ನಿದ್ರೆತಿಳಿದು ಕಣ್ದೆಱೆದು ನೋಡಿ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು (ಬಸರ. ೪-೨೪) ; ಸತಿ ನಿದ್ರೆತಿಳಿದೆದ್ದು ನಡನಡುಗಿ ಹಾ ಎನುತೊಱಲುತಿಹ ನಿಡುದನಿಗಳಂ ಕೇಳಿ ಪತಿಯೆದ್ದೊಡನೆ ರಕ್ತಂ ಸುರಿವ ಕರವಂ ಸರ್ಪನಂ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೪೬-೨೨) ; ಸರಸರನೆ ಸತಿ ಗೊಪೆಯು ನಗೆವುದ್ಧರದ ದನಿಯಂ ಕೇಳಿ ಧಿಕ್ಕನೆ ತರುಣನಾಗಳೆ ನಿದ್ರೆತಿಳಿದೆದ್ದು (ಬಸವು. ೪೭-೮); ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದೇಳ್ವವೋಲುನ್ನಿದ್ರೇಕ್ಷಣೆಯೆಳ್ದು ಚೌಡ ದೇವನ ಪದಭಾಸ್ವದ್ರಾಜೀವಕೆ ಮಣಿಯೆ (ಪ್ರಪವಿ. ೨೧-೪೨). [ನಿದ್ರೆ+ತಿಳಿ$_1$]

ನಿದ್ರೋಪಾಸಕ (ನಾ). ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ; ನಿದ್ರೆ ಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ತಗುಣೆ, ಸೊಳ್ಳೆ ಮೊದಲಾದವು ನಿದ್ರೋ ಪಾಸಕರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು (ನಂಟರು. ೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಧತ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಉದಯಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲೂ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಕ್ರಮಿಸಲೂ ಆಗದಿರುವ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ ; ℙ ಬಂಧ, ಉತ್ಕರ್ಷಣ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ಅಪ ಕರ್ಷಣ, ಉದೀರಣಾ, ಸತ್ತ್ವ, ಉದಯ, ಉಪಶಮ, ನಿಧತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿಕಾಚನ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಇವಕ್ಕೆ ದಶಕರಣವೆಂದೂ ಹೆಸರು : ಈ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂಧ (ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದು) . . . ನಿಧತ್ತಿ (ವೃದ್ಧಿ, ಕಡಿಮೆ ಆಗದೆಯೇ, ಉದೀರಣಾ ಅಥವಾ ಉಪಶಾಂತವಾಗುವುದು), ನಿಕಾಚನ (ಉದೀರಣಾ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ಉತ್ಕರ್ಷಣ, ಅಪಕರ್ಷಣ ಆಗದಿರುವುದು) ಈ ಹತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ನೇಮಿಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು 'ಗೊಮ್ಮಟಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು (ಜೈನಪ. ೩೬೯). [ಸಂ./ℙ ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಶಬ್ದದ ಸ್ವರೂಪ 'ನಿಹಿತಿ'ಎಂದಾಗಬೇಕು]

ನಿಧನ$_1$ (ನಾ). ಹೂಳಿಟ್ಟ ದ್ರವ್ಯ ; ನಿಧಿ ; ನಿಧಾನ : ಜ್ಯೋತೀಯ ಎತ್ತಿ ನೀತೀಲಿ ಕೈಮುಗಿದು ನೀತ್ಯುಳ್ಳ ಕಂದಯ್ಯಗೆ ನಿಧನಾವೆ ಹೆಚ್ಚಾಲಿ ಎಂದು ಜಗಜ್ಯೋತಿಗೆ ಕೈಯ ಮುಗಿದೇವು (ನನ್ನೂರು. ೧೯). 'ನಿಧನವೆತ್ತು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಧಾನ]

ನಿಧನ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಅನಿಧನನಿಧನನಿಧನೋದ್ಭವ ಶಿವ ಶರ್ವಶ್ಚ ಎಂದೆನುತ (ವೀಶೈಪು. ೬-೪-೨೭). **೨.** ವಂಶ; ಕುಲ ; ಮನೆತನ. **೩.** ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ. **೪.** ಸಾವು ; ಮರಣ : "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ, ಮರಣಂ . . . ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ—ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬); ಧನಮೆಂಬುದು ವಿಭುಗೆ ಯಶೋಧನಮದನಿಂತಱಿಪಿ ಕಳಿಪಿ ಕಿಡೆ ಮಾಡಿರ್ದಾತನ ಪಡೆದ ಧನಮುದೇತಱ ಧನಮುದಱಂ ನಿಧನಮೆಯ್ದಿದರ್ ಪಲರರಸರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೪) ; ಓಲೆಗಾಣುತ ಭರತ . . . ಹಾಳುಮೆಱೆವಾ ಪುರವ ಹೊಗುತವೆ ಕೇಳಿ ಪಿತೃನಿಧನವನು ಹಲುಬುತ ಗೋಳುಗುಟ್ಟುತ ಬಂದು ಕೈಕೆಯು ಕೇಳಿದನು ಹದನ (ಕೌತಿರಾ. ೪-೧೦) ; ಪಿತೃದೇವನಾ ದೈನ್ಯಮಂ ದುಃಖಮಂ ನಿಧನಮಂ ಕೇಳ್ದನ್ನ ರಿಕ್ತಮತಿ ತತ್ತರಿಸಿತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೦-೫೦೭) ; ಪ್ರಭುಗಳು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಂದುದೂ ರಾಜಮಾತೆಯವರ ನಿಧನ ವೃತ್ತಾಂತವೂ . . . ಬೊಪ್ಪಣನಿಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೭೯); ಕೌಲ್ಟರನಂತಹ ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಿಯೊಬ್ಬನ ನಿಧನದಿಂದ . . . ವಿಜ್ಞಾನಜಗತ್ತಿಗೇ ಅಪಾರನಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೪೧). **೫.** ನಾಶ : ನಿಧನಮನೆಯ್ದಿಸಿದಂ ಸುಗುಣಧನಂ ತತ್ತ್ವೈಕಸಾಧನಂ ವಿಜಿತಾರಿಪ್ರಧನಂ ಚಕ್ಷುರಚಕ್ಷುರವಧಿಕೇವಳದರ್ಶನಾವರಣಮಂ ನಾಲ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೭೫) ; ವೈರಿಪಾಂಚಾಲಕರೊಳ್ಳೆವರು ಧಾರುಣೀಶ್ವರರಸುವ ಬಿಟ್ಟರು ಚಾರುಚಾಪಳಚಾತುರಂಗದ ನಿಧನನಿರ್ಣಯುವ ಆರು ಬಲ್ಲರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೫). **೬.** ಸಾಮಗಾನದ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು :ಉದ್ಗೀಥ, ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಹಿಂಕಾರ, ಪ್ರತಿಹಾರ, ನಿಧನವೆಂಬ ೫ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಾಮಗಾನವು ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಹಸಾರ. ೬-೧೪ ತಾತ್ಪರ್ಯ). **೭.** ಅನಿರುದ್ಧರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಂಹಾರಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ ನಿಧನನೆಂದು ಸಂಕರ್ಷಣನಿಗೆ ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೬-೧೪ ತಾತ್ಪರ್ಯ). **೮.** ಬಡವ ; ದರಿದ್ರ. **೯.** [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಶಶಲಕ್ಷ್ಮಂ ಕ್ಷೀಣಂ ದ್ವಾದಶದೊಳ್ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನದೊಳ್ ನಿಧನದೊಳಕ್ಕುಶುಭರಿರೆ ಕೇಂದ್ರದಿಂ ತೊಲಗೆ ಶುಭಗ್ರಹ ಮಂದೆ ಸಾಯ್ವುವವಾ ಪುಟ್ಟಿದವಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೫) ; ನಿಧನದೊಳಧಿಕ ಕ್ಷೀಣಂ ವಿಧು ನಿಲೆ ರವಿತನಯನುದಯದೊಳ್ ಹತ್ತನೆಯೊಳ್ ರುಧಿರಂ ನಾಲ್ಕನೆಯೊಳ್ ಱವಿ ನಿಧನಂ ಮನುಜಂಗೆ ಲಗುಡಪಾತದಿನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಧನರಹಿತ (ನಾ). ಸಾವಿನಿಂದ ದೂರವಾದವನು ; ಅಮರ : ನಿಧನರಹಿತನೆ ಕೇಳ್ವಡೆನ್ನಾಶ್ರಯದೊಳಿರ್ದು ಬುಧರೊಡರ್ಚಿದ ಕಾರಣ ದೊಳಾದುದ್ವೈಯ ಗೋವಧೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨-೧೨). [ನಿಧನ$_2$+ರಹಿತ]

ನಿಧನವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). (ಹೂಳಿಟ್ಟ) ನಿಧಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೆಗೆ,— ಹೊರದೆಗೆ : ಉಱಿದು ವಧೂಸಂಕುಳಮೋಕುಳಿಯಂ ಪೊಜಿಮುಟ್ಟು ಪೋಪುದಂ ಪೆಜಗೆ ಕರಂಗಿಱದಾಗಿ ನಿಧನವೆತ್ತಿದ ಕುಱಿಯಂತಿರ್ದತ್ತು ಕಣ್ಗೆ ಪೂಗೊಳನಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೪೮). [ನಿಧನ$_1$+ಎತ್ತು$_1$]

ನಿಧನವೈದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಬುಧರೊಳಗೆ ಹಗೆಗೊಳುವ ಬುಧರಂ ನಿಧನವೈದಿಪ ಬುಧರ ನೇಳಿಪ . . . ಬುಧರಂ ವಿಧಿಗೊಳಿಪ ಬುಧರ್ಗೀವರಂ ಕವರ್ಧಮ ಭೂಪರಿಗಂಟದಿಹುದೆ ವಿನಾಶಕರವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೩). [ನಿಧನ$_2$+ಐದಿಸು(<ಎಯ್ದಿಸು)]

ನಿಧನಸ್ಥ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : ರವಿ ಲಗ್ನಾವಸಥಕ್ಕೆ . . . ನಿಧನಸ್ಥನಾಗೆ ವಿಕಲಾಕ್ಷಂ ಸ್ವಲ್ಪಪುತ್ರಾನ್ವಿತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೩). [ಸಂ.]

ನಿಧನೋದ್ಭವ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಲಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಲಯಜನಕ; ಲಯಕಾರಣ : ಅನಿಧನ ನಿಧನ ನಿಧನೋದ್ಭವ ಶಿವ ಶರ್ವಾಕ್ಷ ಎಂದೆನುತ ಪರಮಾತ್ಮ ಮಹೇಶ್ವರ ಮಹಾತೇಜ ಎನುತ (ವೀಶೈವ. ೬-೪-೨೭). ℙ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನೆಂಬುದು ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ.

[ನಿಧನ$_2$+ಉದ್ಭವ]

ನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಹುದುಗಿಟ್ಟ ಧನ,—ದ್ರವ್ಯ ; ನಿಕ್ಷೇಪ : ಪಿರಿದಪ್ಪ ನಿಧಾನಂ ಸಾರ್ತರೆ ಮನುಜನ ಪುಣ್ಯದುದಯದಿಂ (ಸಮಪ. ೪-೫); ನೆಲನನಗುಟ್ದಿರೆಲ್ಲಂ ನಿಧಾನಮಂ ಕಾಣ್ಬರೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೩೯) ; ನೆಲದ ಮಱೆಯ ನಿಧಾನ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಕ್ಷೇಪ]ದಂತೆ ಫಲದ ಮಱೆಯ ರುಚಿಯಂತೆ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦-೨) ; ಮಾಡುವ ನೀಡುವ ಭಕ್ತನ ಕಂಡರೆ ನಿಧಿ ನಿಧಾನವ ಕಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೭೫೮) ; ಬಡವಂ ನಿಧಾನಮಂ ಕಂಡಂತೆ ಹರುಷಮಂ ತಾಳ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೮ ವ) ; ನೆಲನ ಮಱೆಯ ನಿಧಾನ ಮುಗಿಲೊಳಡಗಿದ ಮಿಂಚು ಸಲೆ ಭಸ್ಮದೊಳ ಗಡಗಿ ತೋರ್ಪ ಹುತವಹನವೊಲು ನಲಿದು ಶಿವಶರಣರಿರ್ಪರು (ಲಿಶಿಚಿಂ. ೩೮-೧೫೭) ; ಇದೋ ನಿಧಾನವನ್ನು ಎಡವಿ ಕಂಡ ಹಾಗೆ, ಸಮಯ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆ! (ಬದುಕಿ. ೭೭). ೨. (ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ನಿಧಿಯನ್ನು) ಹೂಳಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಅಷ್ಟಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಪತ್ತು : ಐಶ್ವರ್ಯ : "ಸೇವಧಿಃ, ನಿಧಿಃ—ಈ ೨ ನಿಧಾನಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೨) ; ನಿಧಾನಮನೀಡಾಡುವಂತೆ ಕೂಸಂ ಗಂಗೆಯೊಳೀಡಾಡಿ ಬಂದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೫ ವ) ; ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನಯ್ಯಂ ಕದಂಬಳಗೆಸಾಯಿರಮುಮಂ ನಿಧಿ ನಿಧಾನ ನಿಕ್ಷೇಪ ಸಹಸ್ರದಣ್ಡಂ ಮೊದಲಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನಂಗೆಯ್ದು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೧೯ ; 947) ; ನಿಧಾನ ತಪ್ಪಿ ಬಂದರೆ ಒಲ್ಲೆನೆಂಬವರಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೫೪). ೪. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ : "ನಿಜಾಗಾರಗಳೊಳಂ ನಿಧಾನದೊಳು ನೆಲೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೭) ; ಅಧಿಕತರರಾಗದೀಧಿತಿ ನಿಧಾನಮೆನಲೆಸೆವ ಚಕ್ರಿಚರಣಾಂಬುಜವಾ ಮಧುಕೈಟಭಮದಮರ್ದನ ರುಧಿರಾರುಣಚಕ್ರಿಚರಣಮಂ ನೆನೆಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭) ; ಶೌಚ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಕುಳಭವನಂ ಸಂತತಾನೂನದಾನಕ್ಕೆ ನಿಧಾನಂ (ಎಇ. XVI, ೫೫-೧೧ ; 1053) ; ಅನತಿಶಯಗರ್ಭಸುಖಿಸುಜನನಿಧಾನಂ . . . . ತನೂಭವಂ ನಿನಗೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೦). ೫. (ಮಾಡಬೇಕಾದ) ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : ತನ್ನನಿಕ್ಕಿ ನಿಧಾನವ ಸಾಧಿಸಲಱಿಯದ ಹಂದೆಗಳಿದ್ದು ಫಲವೇನು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೪೦೧-೮೪೮). ೬. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ಸಾವಕಾಶ : ಮನ ಸುವಿಧಾನದಿಂದ್ಯೆದುವಡೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಧಾನವಿರಲೆನ್ನೆದುರೊಳೆಂದನು ಭೀಮ ರಾಕ್ಷಸಗೆ (ಜಿನಭಾ. ೧೪-೧೧). ೭. ತಾಳ್ಮೆ ; ಸಹನೆ : ನಿಧಿ ಇದ್ದರೂ ನಿಧಾನವಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೮. ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಧಾರ ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ : ಇದು ನಿಧಾನವು ಭೀಮ ಪಾರ್ಥರಿಗಿದು ಮುಹೂರ್ತವು ವೀಳೆಯವ ತಾ ಕದನಪಜಯದ ವೀರಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಳುಹೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೫೦) ; ದೇವಕಿಯ ಮೇಲಾಣೆ ವರವಸುದೇವನಂಘ್ರಿಗಳಾಣೆ ಮನುಮಥದೇವನಾಣೆ ನಿಧಾನವನು ಕೇಳಬಲೆ ನಿನ್ನಾಣೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೧೩). ೯. (?) : ಉಂಡೆವ್ಯೆ ಹಲಕಾಲಕಿಂದಿನಲುಂಡದೂಟ ಕಣಾ ನಿಧಾನವು ಖಂಡಪರಶುವಿನಾಣೆನುತ ಮದವೇಱಿದನು ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೦-೩೫).

ನಿಧಾನವಾಗು=ತಡವಾಗು ; ವಿಳಂಬಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಹುಟ್ಟುಹಾಕುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯ . . . ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೨೧) ; ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಆಳವಾಗಿಯೂ ನಿಧಾನವಾಗಿಯೂ ಹರಿಯುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನದಿ ಸಂಚಾರಯೋಗ್ಯವಾದುದು (ನನದಿ. ೧೯). [ಸಂ.]

ನಿಧಾನತ್ರಿವುಡೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನದ ವಾದನಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ತಾಳಗತಿ : ತ್ರಿಶ್ರಜಾತಿ ತ್ರಿಪುಟತಾಳದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಶಬ್ದ ಮತ್ತು ನಿಶ್ಶಬ್ದಕ್ರಿಯೆಗೂ ಎರಡೆರಡು ಅಕ್ಷರಕಾಲ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಿಧಾನತ್ರಿವುಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೬೦). 'ತ್ರಿಪುಡ' ಪರಾ. [ನಿಧಾನ+ತ್ರಿವುಡೆ$_1$(<ತ್ರಿಪುಡ)]

ನಿಧಾನಿ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನು ತುಂಬಾ ನಿಧಾನಿ (ರೂಢಿ). [ನಿಧಾನ+-ಇ$_3$]

ನಿಧಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡು ; ತಡ ಮಾಡು : ಒಂದು ನಿಮಿಷ ನಿಧಾನಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಲೆಖ್ಖ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಿ (ಶಾಲೆಸು. ೨೦೭). ೨. ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರ ಮಾಡು ; ವಿಚಾರಿಸು : ಆ ನುಡಿಯ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಶಿವಶಿವದೇನನಾಡಿದೆ ತಾಯೆ ನೀನೆಂದೂ ನಿಧಾನಿಸಲಚಲಸುಖಿಗಳು ಶಿವನ ಕರುಣದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೨೩) ; ನಿಧಾನಿಸೆ ವೈದಿಕಾಂಗದಲಿ ಗುರುವಲಾ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೩೫): ಮಗನೆ ಸಮಗ್ರಬಲ ನೀನಹೆ ನಿಧಾನಿಸಲಿಂದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೨) : ದೇವ ನೋಡೀ ಸಂಭ್ರಮವು ತಾನಾನ ರಾಯರಲುಂಟು ಸೇನಾರಾವವಿದು ಲಯಸಾಗರದಲುಂಟೇ ನಿಧಾನಿಸಲು (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೫೬) ; ಶರ್ಯಾತಿ ತಾಂ ತಲೆವಾಗಿ ರಾಣಿಯೊಳ್ ನಿಧಾನಿಸಲ್ಕೆಂದು ತನ್ನಾವಾಸಕ್ಕೆ ನಡೆತಂದು ಅರಸಿಗೀ ಕತೆಯಂ ಪೇೞ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬-೨೯). ೩. ನಿರ್ಧರಿಸು : ಹೊಜಗೊಳಗೆ ಹದನಿದು ನಿಧಾನಿಸಲಱಿಯೆನೆನ್ನಸುವಿನಲಿ ಹೃದಯದ ಸೆಱೆ ಬಿಡದು ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ಮಱುಗಿದನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೬೯). ೪. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಇಂದಿನೀ ಮೋಹರದ ಮುರಿವಸದಳ ನಿಧಾನಿಸಲರಿದೆನಲು ಮನದೊಳಗೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿದನು ಮುರವೈರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨೬). [ನಿಧಾನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿಧಾನೆ (ನಾ). ನೆಲೆಯಾದವಳು ; ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವವಳು : ಕಲಕೀರವಾಣಿಯರ್ . . . ಕಾಯಜನಿಧಾನೆಯರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩).

[ಸಂ. ನಿಧಾನಾ]

ನಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ : "ಸೇವಧಿಃ, ನಿಧಿಃ—ಈ ೨ ನಿಧಾನಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೨); "ನಿಧಾನಮದು ನಿಧಿ ಶೇವಧಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ.೧೭-೧೭); ನಿಧಿ ದೊರೆಕೊಳ್ವೊಡಂ ಕುಲಧನಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವೊಡಂ (ಆದಿಪು.೧೨-೨೦); ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನಯ್ಯಂ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಯಿರಮುಮಂ ನಿಧಿನಿಧಾನನಿಕ್ಷೇಪ ಸಹಸ್ರದಣ್ಡಂ ಮೊದಲಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನಂಗೆಯ್ದು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೧೯ ; 947) ; ಭೋಗವಱಿಯದ ತರುಣನಂ ನಿಧಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ತರಳನಂ ನಿಧಿಗೆ, ನಿಧಿಗೆ ತರುಣನಂ]ಕೂಡೆ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ತನ್ನಂ ಕೊಡುವುದೆಂಬಾಗಳ್ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೧೮) ; ಸುರಧೇನು ಪೊಸೆದು ಬಂದಂತಿರೆ ನಿಧಿ ಬಂದಂತಿರಮರಭೂಜಂ ಬಂದಂತಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೨೨) ; ಏತಕ್ಕೂ ಜಾರದ ಚಿಪ್ಪುಗಳನ್ನೊ, ಚೂರುಗಳನ್ನೊ, ಮಕ್ಕಳು ದೊಡ್ಡ ನಿಧಿಯಂತೆ ಕೂಡಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿರುತ್ತೇವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೫). ೨. ಹುದುಗಿಟ್ಟ ಧನ,—ದ್ರವ್ಯ ; ನಿಕ್ಷೇಪ : ಮಾಡುವ ನೀಡುವ ಭಕ್ತನ ಕಂಡರೆ ನಿಧಿ ನಿಧಾನವ ಕಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೭೫೮); ಪುಟ್ಟಿದಂದಿಂದ ಪುರುಳುಗಾಣದವರು ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಧಿಯಂ ಕಂಡಂತೆ ಕಟ್ಟೆಱಕದೊಳಿನಿಯನ ಕಾಣುತ ಮರವಟ್ಟು ಮೈಮಱೆತು ನಿಟ್ಟೆಪಳು (ಹದಿಬ. ೭-೪೧). ೩. ನಿಯತಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೀಸಲಾಗಿಡುವ ಹಣ ; ಪುದುವಟ್ಟು : ಆ ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ ಒಟ್ಟು ಹಣವೂ . . .

ಪೋಷಣೆಗೆ ಒದಗುತ್ತದೆ (ಹಣಪ್ರ. ೧೫೧). **೪.** ಒಟ್ಟಿಲು ; ರಾಶಿ : "ನಿಧಿಯೆನಲು ರಾಶಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೯-೩). 'ನಿಧಿಗೊಳು' ಪರಾ. **೫.** ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶುಭಗುಣನಿಧಿಗಂಬುಜನಾಭನಿಗಾನೆಜಿಗುವೆನು (ಹಪಿಬ. ೩-೧). **೬.** ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ. **೭.** [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ನಿಧಿ ಮಣಿ ಗ್ರಹ ರಂಧ್ರವಿರಲು ವೊಂಬತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೮); ವಸುಧಾಭಾವಂ ಕೇಶವ ದಿಶ ವಂಕಂ ಭಾವ ರಂಧ್ರ ನಂದ ಪದಾರ್ಥಂ . . . ನಿಧಿ ರತ್ನ ನವಮ ವೊಂಭತ್ತೆನಿಕುಂ (ಸ್ಮಪಹಾ. ೯-೯) ; ನವ ಪದಾರ್ಥ ರಂಧ್ರ ನಂದ ಲಬ್ಧ ನಿಧಿ ನವನಿಧಿ . . . ನಾಟ್ಯಾಂಗ ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಸ್ಮಪಹಾ. ೧೧-೩) ; ಕೋವಿದರು ಕೇಳ್ದೊಳ್ಪಿತೆನಲುಡು ದೇವ ನಿಧಿ ನಯನೇಂದುಸಂಖ್ಯೆಗಳೋವಿ ಶಕವರುಷಂಗಳಾಗಲು (ಬಸವು. ೬೧-೯೨). 'ಜಲನಿಧಿ', 'ವಿಷನಿಧಿ' ಪರಾ. **೮.** ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ ದಹಂ ಶತಂ . . . ಕ್ಷೋಭ ಮಹಾಕ್ಷೋಭ ನಿಧಿ ಮಹಾನಿಧಿ ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರ ಹರಿ ಮಹಾಹರಿ ಶಂಖ ಮಹಾಶಂಖ ಫಣಿ ಮಹಾಫಣಿ ಕ್ರತು ಮಹಾಕ್ರತುವೆಂಬಿವೇ ಉಗ್ಗಡಣೆಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭) ; ಕ್ಷೋಭ ಮಹಾಕ್ಷೋಭ ನಿಧಿ ಮಹಾನಿಧಿ ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರಾಪರಿಮಿತ . . . ಇವು ೩೨ ವುಘಡಣೆ ಹೆಸರುಗಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೧-೮). **೯.** [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ನವನಿಧಿಗಳು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳು ; ℙ(೧). ಕಾಲನಿಧಿ—ಋತುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೨). ಮಹಾಕಾಲನಿಧಿ—(ಪಂಚಲೋಹದ) ಭಾಜನವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೩). ಪಾಂಡುನಿಧಿ—ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೪). ಮಾನವ ನಿಧಿ—ಬೇಕಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೫). ಶಂಖನಿಧಿ—ಚತುರ್ವಿಧ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೬). ಪದ್ಮನಿಧಿ—ಬೇಕಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೭). ನೈಸರ್ಪನಿಧಿ—ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಭವನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೮). ಪಿಂಗಲನಿಧಿ—ಒಡವೆ, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (೯). ನಾನಾರತ್ನ—ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಇವುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಧಿಪಾಲರೆಂಬ ದೇವಪುರುಷರು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೊಂದೂ ಒಂಬತ್ತುಯೋಜನ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಯೋಜನ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಎಂಟುಯೋಜನ ಆಳವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಗಾಡಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ : ನಿಧಿಯೆಂಬುದು ಪರಮಗುಣನಿಧಿಯುನರ್ಹದ್ದೇವನನಾರಾಧಿಸೆ ತನ್ನ ನಿಧಿದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ದೀಕ್ಷೆಯೊಳ್ನೆಗೞ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯಂ ಪರಮನಿಧಿಗಳ್ಗಧೀಶ್ವರನಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). 'ನವನಿಧಿ' ಪರಾ.

ನಿಧಿಯೊಡೆಯು = ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ: ನಿಧಿಯೊಡೆಯರ್ ನೀಮಿರ[ಲಾ]ಮಧನರ್ ಪೋದಪ್ಪೆವೆಂಬುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೪-೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಧಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಹೂಳಿಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಕಾಣು : ಕರಂ ಪೇೞ್ಸಿದಪ್ಪುದೆನ್ನೆರ್ದೆಯನೆಂದು ಬೊದಿಲ್ಲನೆ ಪಾಯ್ದು ನೀರೊಳಾ ಬಾಳನಾದಮಾದರದೆ ಕಂಡೊಸೆದಂ ನಿಧಿಗಂಡನಂತೆವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೬) ; ಮರ್ದನಗಟಿಲ್ಪೋದಂ ನಿಧಿಗಂಡಂತೆ ಪೆರ್ಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೨೮) ; ದಾರಿದ್ರನಾದರದಿಂದಂ ನಿಧಿಗಂಡವೋಲ್ ಕ್ಷಪಣಕತ್ವಂ ಪಿಂಗಿ ಸದ್ಭಕ್ತನಾಗಿರುತ (ವಾಗೀಶ. ಪೇ. ೨೬೩-೨) ; ನಿಧಿಗಂಡ ಬುದ್ಧಿವಂತಂ ಅದ ನಾನಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂದದಿ (ಭವ್ಯಾಮೃ. ೩೪). [ನಿಧಿ + ಕಾಣ್]

ನಿಧಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಮಾಡು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಆ ನೆನಹಿನೊಸಗೆಗಳ ನಿಧಿಗೊಳುತ, ಗುಡಿಯೆ, ನಿಂತೆ ನನ್ನ ಮಾನಸ ನಿನ್ನ ಶ್ಯಾಮಸುಂದರಗರ್ಭದೊಳಗವನು ತಡತಡಕಿ ತೀರದಂತೆ (ಮಲೆದೇ. ೧೦-೯) ; ಆ ಧೂಪವಾ ದೀಪವಾ ತಾಳಮೇಳಗಳ ಆ ಸರ್ವಸಂಘಾತದಿ ಮೂಡಿಬಹ ದಿವ್ಯತೆಯು ದಿನದಿನವು ನಿಧಿಗೊಳುತ ಕಳಕಳಿಪುದೀ ಬಿಂಬದಿ (ಮಲೆದೇ. ೩೦-೧೦). [ನಿಧಿ + ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ನಿಧಿತೆಗೆ 'ನಿಧಿದೆಗೆ' ನೋ.

ನಿಧಿದಾಣ (ನಾ). ನಿಕ್ಷೇಪವಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಸುಡುವೆಡೆ(ಕಾ)ಗಾಡು ಪುತ್ತಿನೊಳಮುಕ್ತಕುಜಂ ನಿಧಿದಾಣ ಕೋಟರಂ ಕಡೆಸಿಡಿದೊಂದೆ ಭೂಜವಟ ಕಾನನಮೊಪ್ಪುವ ವೇಣುಕುಂಜವೆಂಬೆಡೆಗಳೊಳಿರ್ದ ಪಾವು ಕೊಳಲಪ್ಪುದಸಾಧ್ಯಮಿಳಾತಳಾಗ್ರದೊಳ್ (ಖಮದ. ೩-೪೧). [ನಿಧಿ + ತಾಣ]

ನಿಧಿದೆಗೆ, ನಿಧಿತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೂತಿಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಹೊರತೆಗೆ : ಬಾರದ ಕವಿತೆಯುನುಸುರ್ವಂ ಧಾರುಣಿಯೊಳಗಿನ್ನದಾತನೇತಕ್ಕಂಜುವನಾ ರಾಯರ್ ಪಿಡಿದೊಯ್ದೊಡೆ ಬಾರದ ನಿಧಿದೆಗೆದು ಕೊಡುವುದಾತಂಗರಿದೇ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೧-೯೧). **ನಿಧಿತೆಗೆ :** ೨. ಜೋಳವನ್ನು ತುಂಬುವಾಗ ದೇವರಿಗೆಂದು ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದಿರಿಸು ; ℙ ಹೀಗೆ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದ ಜೋಳವನ್ನು ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಹಿಡಿಯಾಗಿ ಚೆಲ್ಲುತ್ತ ಹೋಗುವರು. ಇದರಿಂದ ರಾಶಿಯ ಜೋಳ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವನೆ. ಹೀಗೆ ಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಜೋಳವನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುವರು : ನಿಧಿತೆಗೆದು ರಾಶಿಯನ್ನು ತುಂಬು (ರೂಢಿ). [ನಿಧಿ + ತೆಗೆ$_{1}$]

ನಿಧಿನಾಗರ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಾಯುವ ಸರ್ಪ,—ಹಾವು : ಥಟ್ಟನೆರಗಿ ಗರುಡನ ತೆರ ಅಹಮೆಂಬೀ ನಿಧಿನಾಗರನೊಯ್ದಿಹೆ ನೀ ಮುದವಿದ್ಯುತ್‌ಸ್ಪರ್ಶವ ಮನ ಪಡೆಯೆ (ಗಣೇಶ. ೨೫-೧೪). [ನಿಧಿ + ನಾಗರ$_{1}$ (<ನಾಗರು)]

ನಿಧಿಪತಿ (ನಾ). ನವನಿಧಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಕುಬೇರ : ನಿಧಿಪತಿಪಿತಸುತಶಿಕ್ಷಿತಶೀಲನೆ ಕುಧರಸ್ಥ ಕುಶಲವಿಡೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೬೨-೭). [ನಿಧಿ + ಪತಿ$_{2}$]

ನಿಧಿಪತಿತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ]ನವನಿಧಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮಗಧನ ಕೆಯ್ಯ ಚಕ್ರಮೆನಗಾವ ಪುರಾತನಪುಣ್ಯದಿಂದೆ ತೊಟ್ಟಗೆ ದೊರೆಕೊಂಡುದೀ ನಿಧಿಪತಿತ್ವಮುಮೆತ್ತಣಿನಾಯ್ತು (ಮಹಾನೇ. ೧೫-೧೩೦). [ಸಂ.]

ನಿಧಿಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ನವನಿಧಿಗಳುಳ್ಳವನು ; ಅತುಳೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ದಧಿ ನವನೀತಂ ತಕ್ರಂ ಸುಧೆ ಘೃತಮೆಂಬಿವನೆ ಮಾಜಿ ಗಳಿಸಿದ ಧನದಿಂ ನಿಧಿಪುರುಷರೆನಿಸುತೊಲವಿಂದಧಿಕಸುಖಂಬೆತ್ತು ಘೋಷಜನಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೧೫-೪). **೨.** [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ನಿಧಿಪುರುಷಂ ಪುಟ್ಟುವುದುಂ ನಿಧಿಗಂಡುದು ನಿಖಿಳಲೋಕಮೆನೆ ಜನನದೊಳತ್ಯಧಿಕೋತ್ಸವದಿಂದಧನರ್ಗಧನತೆ ತಲೆದೋಱಿದಂತು ಪಾರ್ಥಿವನಿತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೮೪). [ನಿಧಿ+ಪುರುಷ]

ನಿಧಿವಾಸ (ನಾ). ಮುಖರಂಧ್ರಕ್ಕೂ ತಾರರಂಧ್ರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಒಂಬತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಅಂಗುಲಗಳು ಇರುವ ಕೊಳಲು : ಜಾತಿವಾಸ ಸುಜಾತಿವಾಸ . . . ದಿಗ್ವಾಸ ನಿಧಿವಾಸ ಋಷಿವಾಸ . . . ಶಿವಶಕ್ತಿವಾಸ ಭುವನಾಧಿಪವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ನಿಧಿ + ವಾಸ$_{1}$]

ನಿಧಿಸಮಿತಿ (ನಾ). [ಜೈನ]ನವನಿಧಿಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ಪೊಸ ಪೊನ್ನವೇದಿ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಗಳೊಳಂ ಬೆಳ್ಪವೆಸದ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂ

ಪಸರಿಸಿದ ಸಕಳಮಂಗಳವಿಸರಂ ನಿಧಿಸಮಿತಿ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಕರೆಸೆಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೫೫). [ನಿಧಿ+ಸಮಿತಿ]

ನಿಧೀಶ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು; ಕುಬೇರ. ೨. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಅಗ್ರಜನತ್ಯುನ್ನತಮಪ್ಪ ಮಸ್ತಕದ ಮೇಗೋರಂತೆ ಪಾಯ್ವಾತ್ಮಬಾಷ್ಪಜಲೌಘಂಗಳಿನಂದು ಬಾಹುಬಲಿ ತನ್ನಿಂದಂ ನಿಧೀಶಂಗೆ ವಂಶಜರಾಜ್ಯಾಭಿಷವೋತ್ಸವಂ ನೆಗಟ್ಟುದೆಂಬಾಶಂಕೆಯಂ ಮಾಡಿದಂ (ಆಪು. ೧೪-೧೩೩). [ನಿಧಿ+ಈಶ]

ನಿಧೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ಕುಬೇರ. ೨. = ನಿಧೀಶ ೨ : ಏಲಾಲವಂಗಲವಲೀವೇಲಾವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ನಿಧೀಶ್ವರಸೈನ್ಯವ್ಯಾಲಗಜಂಗಳ್ ವನಗಜಲೀಲೆಯನನುಕರಿಸೆ ಕಣ್ಗೆವಂದುವು ಪಲವುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨) ; ನಿಧೀಶ್ವರನಖಂಡಿತಮಂಡಳನಾಥನದ್ರಿವಿನ್ಯಸ್ತನಿಜಪ್ರಶಸ್ತಿಕೃತಶಾಂತಿಮಹೀಪತಿ ಸಿದ್ಧದಿಗ್ಜಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೪). [ನಿಧಿ+ಈಶ್ವರ]

ನಿಧುವನ (ನಾ). ೧. ಕಂಪನ ; ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ ; ನಡುಕ. ೨. ಸುರತ ; ಸಂಭೋಗ : "ಸಂವೇಶನಂ, ನಿಧುವನಂ, ಸಂಪ್ರಯೋಗಃ . . . ಮೋಹನಂ–ಈ ೭ ಸುರತಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೫) ; ಬಳವಿವಡೆದಟ್ಟುಱುಮನೋರೊರ್ವರೊಳ್ ನೆಱೆದನೇಕವಿಧನಿಧುವನಸುಖಸುಧಾರಸಾಧೀನಚಿತ್ತರುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೨ ವ) ; ವಸಂತೆಯುಂ ರಮಣಿಯುಮೆಂಬಿರ್ವರ್ ಗಣಿಕೆಯರ್ಗಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಧನಮಂ ನಿಧುವನಕ್ಕೆ ಸಲಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೪೭ ವ) ; ನಿಧುವನಸಮುದ್ಭೂತಂ ನೂತಂ ಮೃಗಾನ್ವಯಸಿಂಧುರಂ (ಬಂಹುವಿ. ೨-೪೯) ; ಇನ್ನು ಕೆಲವೇ ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ರತಿಮನ್ಮಥರು ಅವರನ್ನು ನಿಧುವನದ ಶಿಖರಾನುಭವಕ್ಕೊ ಒಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರೊ ಏನೋ ? (ಮಲೆಗಸು. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ನಿಧುವನನಿಕೇತನ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಸುರತಾಲಯ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : ಚತುರೋಕ್ತಿಜಳಮನೆಱೆದು ಮುಳಿಸಂ ಕಳೆದೆಗೆವಂತೆ ತೆಗೆದು ಬಗೆನೆಲದೊಳ್ಪೇಟವೆಂಬ ಸಸಿಯಂ ಬೇರ್ವರಿಯಿಸಿ ವಿನಯದಿಂದೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು ನಿಧುವನನಿಕೇತನಮಂ ಪುಗಿಸಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೪೦ ವ). [ನಿಧುವನ+ನಿಕೇತನ]

ನಿಧ್ಯಾನ (ನಾ). ನೋಡುವಿಕೆ ; ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ : "ನಿಭಾಳನಂ, ನಿಶಮನಂ, ನಿಧ್ಯಾನಂ . . . ದ್ಯೋತನಂ – ಈ ೮ ನೋಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೨). [ಸಂ.]

ನಿನತು 'ನಿನತ್ತು' ನೋ.

ನಿನತ್ತು, ನಿನತು, ನಿನ್ನತು, ನಿನ್ನದು (ಸ). ನಿಮತು, ನಿಮತ್ತು, ನಿಮ್ಮತು, ನಿಮ್ಮದು, ನಿಮ್ಮುತು (ಬಹುವ) : ನಿನಗೆ ಸೇರಿದುದು : "ನಿನತ್ತೆಂದುಂ ನಿನ್ನದು" (ಕಶಸಾ. ೬೮-೫೩೨) ; ನಿನ್ನದು ಎನ್ನದು ತನ್ನದು ಎಂಬವರ್ಕೆ ನಿನತು ಎನತು ತನತು ಎಂದಾದೇಶಮಕ್ಕುಂ ; ಮೇಣೆಂಬ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದವರ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವಮುಂಟು ನಿನತ್ತು ಎನತ್ತು ತನತ್ತು – ಎಂದು (ಶಮದ. ೧೪೭ ವೃತ್ತಿ) ; ನಿನತು, ನಿನತ್ತು (ಶಬ್ದಾನು. ೨೮೪ ಪ್ರಯೋ) ; ನಿನ್ನ ರೂಪು ಕಾಮಿನಿಯೆರಡಚ್ಚಿಯೊಳ್ ನೆಲನುಮಾಗಸಮುಂ ದೆಸೆಯುಂ ನಿನತ್ತು ರೂಪನೆ ತಳೆದೊಪ್ಪಿ ತೋಱುವುದು ನೀಱೆಗೆ ನಿನ್ನಯ ಮಾಯೆಯೇಂ ನೃಪಾ (ರಸರ. ೧-೭೩) ; ಎನ್ನ ಮತಿಯೊಳಗು ಗಾಣದ ನಿನತ್ತೆಂದು ನುತಿಗೆಯ್ದು ಕಂಗಳ ಹಬ್ಬವಾಗೆ ನಿನ್ನಯ ಗುರುವರನ ನೋಳ್ಪಡುಜ್ಜುಗಿಸಿ ಬಂದೆನೆನಲು (ರಾಘಚ. ೧೪-೪೨). **ನಿನತು :** "ನಿನತೆಂದು ನಿನ್ನದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೯) ; ನಿನ್ನದೀ ಮೇದಿನಿ ಪಟ್ಟಮುಂ ನಿನತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೪) ; ಎನಗೆ ಕೂರ್ಪುದನಾ ಘಟಸಂಭವಂ ನಿನಗೆ ಕೂರನಟಿಲ್ ನಿನತಲ್ತು ಕೇಳ್[ನ]ತುಮಾಱಿದ ಶೋಕಮನಿರ್ವರುಂ ಮುನಿವರಂ ತವೆ ಕೊಂದೊಡನೀಗುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೩೬) ; ಸರಸತಿ ನಿನ್ನ ಭಾಗ್ಯಪರೆಯಾದುದೆ ಹಾ ನಿನತೋಲೆವಾಗ್ಯವೋಸರಿಸಿದುದೇ ಧರಿತ್ರಿ (ಪರ್ಧಪು. ೯-೭೦) ; ಆವ ರೂಪದಲಿ ನೋಡಿದೊಡೆ ಮಿಗಿಲು ಸೊಗಸು ನಿನತು ? (ನನ್ನಪ. ೧೬-೨). **ನಿನ್ನತು :** ಕವೀ ಎಂಬುದೊಂದೇ ಪೆಸರ್ ಸಾಲದೇ ನಿನ್ನತೆಲ್ಲಕ್ಕಮೇಂ ಪೇಳಲೇ ! (ಸಂಷಪ. ೧೩-೩೩). **ನಿನ್ನದು :** ಕೌರವನುಳಿವು ನಿನ್ನದು ಕಂದ ಕದನವ ಜಯಿಸು ಹೋಗೆಂದ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೋ. ೧-೨೩) ; ಕುಂತಿಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೈವರ ತಂದು ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣನ ಕರದಿ ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಭಾರವಿದುಯಿದ್ದು ನಿನ್ನದೆಂದು ಪೇಳಲ್ (ತುರಂಗ. ೧೩-೪೮). **ನಿಮತು :** ಸಾವೆ ನಿಮತಿಚ್ಚೆಯೆನೆ ಪೊಣರ್ದಾರ್ವಂ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೧) ; ಕೃತಾರ್ಥನೆನಾದೆನಿನ್ನಿಮತು ದೆಸೆಯಿಂದನ್ಯರ್ ನಿಮ್ಮಂತು ಮಾನ್ಯರೆ ಧನ್ಯರೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೧); ಬಲ್ಮೆಯಾಕ್ರೋಶಕ್ಕೆ ಮಣಿಯದಿಹ ಶಿರ ನಿಮತು (ಅಮತಂ. ೨೨-೭). **ನಿಮತ್ತು :** ನಿನತು ಎನತು ತನತು – ಎಂಬ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದೊಳ್ ಮತ್ವಮುಂಟು – ನಿಮತು ಎಮತು ತಮತು; ವಿಕಲ್ಪದಿಂದವಱ ದ್ವಿರ್ಭಾವಮುಮುಂಟು – ನಿಮತ್ತು ಎಮತ್ತು ತಮತ್ತು–ಎಂದು (ಶಮದ. ೧೪೭ ವೃತ್ತಿ); ಪ್ರೇಮದಿಂ ಶರ್ಕರಾಮೃತದೊಳ್ಕೂಟದವೋಲ್ ನಿಮತ್ತು ಸವಿಗೂಟಂ ಪಿಂಗೆ ಕಾಮಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಪ್ಪಂದಮದಲ್ತೆ (ರಸರ. ೪-೧೭೮). **ನಿಮ್ಮತು :** "ನಿಮ್ಮತೆಮ್ಮತು ತಮ್ಮತೆನೆ ಬಹುವಚನಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೬೦). **ನಿಮ್ಮದು :** ತನು ನಿಮ್ಮದೆಂಬೆ ಮನ ನಿಮ್ಮದೆಂಬೆ ಧನ ನಿಮ್ಮದೆಂಬೆ (ಬಸವ. ೩೦೮) ; ನಿಮ್ಮದೊಂದು ಗಿರಾಕಿ ಕಳೆದೆ ನಾನು (ಬೆಂಗಬ. ೨೩೦). **ನಿಮ್ಮುತು :** ದೇವಾ ಸುಭದ್ರೆಯುಂ ಪದ್ಮಾವತಿಯುಂ ನಿಮ್ಮುತಿರ್ವರರಸಿಯರಸ್ಮದ್ಭೂವಲ್ಲಭಾಗ್ರಜೆಯರಿನ್ನಾವೆಡೆ ವೈತರ್ಕ್ಯವಿಷಯಮಾ ಕೊಳ್ಕೊಡೆಯೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೩-೧೨೦) ; ನಿಮ್ಮುತಿರ್ವರುಂ, ಎಮ್ಮುತ್ಯೈವರುಂ, ತಮ್ಮತಱುವರುಂ (ಶಮದ. ೧೪೮ ಪ್ರಯೋ).

[<ನೀನ್]

ನಿನದ (ನಾ). ಧ್ವನಿ ; ಸಪ್ಪಳು ; ಶಬ್ದ : "ನಾದಂ ಸ್ವರಂ ಘೋಷಂ . . . ಧ್ವಾನಮಾ ನಿನದಮಾ ಧ್ವನಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯-೩೧) ; ಕನಕಕಾಂಚೀನಿನದಪ್ರಗಣಿತಮಗಲ್ದು ನಲ್ಲಳ ಜಗನಮಿದೆನ್ನೆರ್ದೆಯನೆಂತು ಪೊಕ್ಕಳಿಪುವುದೋ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೩); ವನರುಹವದನದ ಮದಪಿಕನಿನದದ . . . ಮಳಯರುಹಗಂಧದ ವನಿತಾನಿಕರಕ್ಕೆ ದೇಮನಭಿನವಕಾಮಂ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೧೮-೩೯ ; ಸು. 1057) ; ನೆರಪುವ ಗೋಧನಮನಲಂಕರಿಸುವ ಘೋಷನಿವಾಸಿಗಳಿಂದಮಾಯ್ತು ಕಳಕಳನಿನದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦) ; ಈ ನಿನದವೆಮ್ಮಂದಿನಗ್ಗದ ವಾನರನ ಗರ್ಜನೆಗೆ ಗುರುವಾಯ್ತೇನನೆಂಬೆನೆನುತ್ತ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಿಡುಕಿದನು ಹನುಮ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧೦-೧೩) ; ಮದಗಜದತ್ತ ಬೊಬ್ಬೆಯ ನಿನದದಲಿ ತಿರುಗಿದನು (ತೊರರಾ. ೨-೩೨-೩೧) ; ಪಣ್ ಎಂದುಂ ಬೀಯದ ಫಲವೃಕ್ಷಂಗಳೆತ್ತಂ ತುಱುಗಿ ಬೆಳೆದಿರೆ ಭ್ರಮದ್ಭ್ರಮರ ನಿನದಮೊಂದುಂ ಕಿವಿಗಿನಿದಂ ಕಱೆಯೆ, ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮೋಪವನಂ ಸೀತೆಗೆ ಕಣ್ಗೆವಂದತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿನದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸದ್ದು ಮಾಡು ; ಧ್ವನಿ ಮಾಡು : ನಿನದಂಗೆಯ್ದುಱುಪುತ್ತುಮೆಯ್ದೆ . . . ನೆರೆದುದೋರಂತಾ ರಥಾಂಗವ್ರಜಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೭೪). [ನಿನದ+ಕೆಯ್$_{1}$]

ನಿನದಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಡಿ ; ಧ್ವನಿಸು ; ಮೊಳಗು : ೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆಡುನುಡಿಯ ಸ್ವರೂಪ ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲವಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಹಸನದ ಮಾತುಗಳು ಆ ಆಡುನುಡಿಯನ್ನು ನಿನದಿಸುತ್ತಿವೆಯೆ ? (ದ್ರಾವಿವಿ. ೮೧); ಇಗರ್ಜಿಯಿಂದ ಹೊರಟ ಗಂಟೆಯ ಧ್ವನಿ ಸುತ್ತಲಿನ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ನಿನದಿಸು

ವಾಗ ನಿರ್ಮಲೆಯ . . . ಮನಸ್ಸು ಪುಲಕಿತವಾಯಿತು (ಬೂರುದಾ. ೯೧) ; ವಸಂತನ ನಯವಾದ ಮಾತು ಅವಳ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಿನದಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮನೆ. ೧೯೭) ; ಭಾಗವತರ ತಬಲವಂತೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಿನದಿಸುತ್ತಿದೆ (ಕತ್ತಜೆ. ೭೫). [ನಿನದ+–ಇಸು$_3$]

ನಿನಾದ (ನಾ). = ನಿನದ : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದನಿನಾದದಿಂ ವಿಗತನಿದ್ರೆಯಾಗಿ ಪಾಂಡುರಾಜಂಗಮಲ್ಲಿಯ ಮುನಿಜನಂಗಳ್ಗಮಱುಪಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೪೦ ವ) ; ಪೊಣ್ಮೆತುಚ್ಛ್ರಂಖಲಂ ಗೋತ್ರಗಿರಿಚ್ಛಾತ್ರಾನುವಾದಾಧ್ಯಯನಗುರುಜರಾಸಂಧಭೇರೀನಿನಾದಂ (ಜಗವಿ. ೭–೩೯) ; ಆ ಪುರದೊಳಗುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮಿ ಕೃತಮಂಗಳತೂರ್ಯನಿನಾದವೆತ್ತಲುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮–೫೦) ; ನಾದ ನಿನಾದ ಗಗನಭೇದಿಯಾಗಿತ್ತು (ವೀಪಹ. II, ೩೪೪). [ಸಂ.]

ನಿನಾದಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಗೊಳ್ಳು : ಛಂದೋಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಹಜ ನಾದಮಯ ವರ್ಣಗಳು ಲಯದ ಜಾಡ ಹಿಡಿದು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಲಯವು ನಾದಮಯವಾಗುತ್ತದೆ ; ನಿನಾದಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಛಂದೋವಿ. ೧೩). [ನಿನಾದ + ಕೊಳ್ಳು$_1$(<ಕೊಳ್$_1$)]

ನಿನ್ನತು 'ನಿನತ್ತು' ನೋ.

ನಿನ್ನದು 'ನಿನತ್ತು' ನೋ.

ನಿನ್ನೆ, ನೆನ್ನೆ (ನಾ). **೧.** ಈ ದಿನದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ; ಈವತ್ತಿನ ಹಿಂದಿನ ದಿನ : "ನಿನ್ನೆಯೆಂಬಲ್ಲಿಯುಂ ಕಲ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫–೨೩) ; ನಿನಗೆ ನಿನ್ನೆ ತಣಿಯೆಯುಣಲಿಕ್ಕಿದೆನೆಂದು ಮುಳಿದು ಬಡಿದಟ್ಟಿ ಕಳೆದೊಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೭೭–೧೭) ; ಅನಱುಯದೆ ನಿನ್ನೆ ನೋಯಿಸಿದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮–೭೩) ; ಸತ್ತ ಕಱುವಿನ ಮಾಂಸವಂ ಮುದವೆತ್ತಿಯಾರೋಗಿಸುವ ನೇಮಂಬೊತ್ತು ಬಂದೆನು ನಿನ್ನೆ (ಬಸಪು. ೫೬–೩೪) ; ಮೊನ್ನೆ ಮದುವೆಯಾದೆನ್ನೆ ಕಱುವುದೊಂದೆರಡೆಮ್ಮೆ ನಿನ್ನೆ ಕೊಂಡೆನು ಕ್ಷೇತ್ರಫಲವು ಬಹುದು (ಪುರಂದ. ೨–೬೧–೨) ; ಜಿಗೋಡಾಡಿ ಹೋದಿರಿ ನಿನ್ನೆ ನೀವಿಂದೇನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೆಣಿಸಿದಿರಿ (ಭರಚ. ೪೨–೧೫) ; ನಾವು ಲೀಲಾಮಾತ್ರಜೀವರು, ನಮ್ಮ ಜೀವನಲೀಲೆಗೆ ! ನಿನ್ನೆ ನಿನ್ನೆಗೆ, ಇಂದು ಇಂದಿಗೆ, ಇರಲಿ ನಾಳೆಯು ನಾಳೆಗೆ ! (ನವಿಲು. ೫೧–೧೪). **೨.** ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳ ಹಿಂದಿನ ದಿನ; ಈಚಿನ ದಿನ: ಬವರಂಗೆಯ್ಯುಮವೋಘಮೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂ ನೀಮೆಲ್ಲಮಾಡಂ ರಣೋತ್ಸವದಿಂ ನಿನ್ನೆಯೆ ಪೋದ ಗೋಗ್ರಹಣದಂದೇನಾದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೫೬). **೩.** ಹಿಂದಿನ ದಿನ ; ಮುನ್ನಾದಿನ : ಯೇಸು ಸಾವಂದಿನ ನಿನ್ನೆಯ ಗುರುವಾರದ ರಾತ್ರಿ . . . ಯೂದನು ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದನು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). **ನೆನ್ನೆ :** ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಯೋಗ ಕೂಡಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ನೆನ್ನೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದೆ (ಶಿಶಿಲು. ೧೪೧). ⓟ ಕಾಲವಾಚಕಶಬ್ದಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತವೆ. [**ದೇ.॥** ತಮಿ. ನೆರುನಲ್, ನೆರುನ್ನೈ, ನೆನ್ನಲ್, ನೇಜ್ಜು ; ಮಲ. ಇನ್ನಲೇ ; **ಕೊಡ.** ನಿನ್ನಾಂದಿ ; **ತೆಲು.** ನಿನ್ನ ; **ಗೊಂಡಿ.** ನಿನ್ನೆ]

ನಿಪ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಕೊಡ : "ನಿಪಂ ಕುಂಭಂ ಕುಟಂ ಕಳಶಮೆಂದೆನಲು ಕೊಡಮೆ(ನೆ)ನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨–೨೨). [ಸಂ.]

ನಿಪಕ (ನಾ). ಜಾಣ ; ಚತುರ : ಆತಾಪಿಯೂ ನಿಪಕನೂ ಆದ ಭಿಕ್ಷುವು [ಗೋಜಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ] ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೪೫ ಮಿಲಿಂದ). [←ಪಾಲಿ. ನಿಪಕ]

ನಿಪಠ(ನಾ). ಓದುವಿಕೆ; ಪಠನ; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವಿಕೆ : "ನಿಪಾಠಃ, ನಿಪಠಃ, ಪಾಠಃ–ಓದುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೬೫). [ಸಂ.]

ನಿಪತನ (ನಾ). ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು ; ಪತನ : 'ನಿಪತನಂಗೆಯ್ಯು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಪತನಂಗೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಬೀಳಿಸು,– ಕೆಡಹು : ನಿನ್ನನೀ ರಥದಿಂದೆ ನಿಪತನಂಗೆಯ್ಯೊಡೆ ತನಗೆ ಪರಲೋಕದೊಳ್ಪರೀತಗತಿಯಾಗದಿರ್ದಪುದೆ ಪೇಳೆಂದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪–೧೩). [ನಿಪತನ + ಕೆಯ್ಯು]

ನಿಪತಿತ (ಗು). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ; ಪತಿತವಾದ : ಸಂಗತೋರಗಖಗಮೃಗಾವಾಸಂಗಳೊಳು ಗಿರಿಶಿಖರನಿಪತಿತತುಂಗಧಾರೋದ್ಧಾರಕಲ್ಪೋರ್ವಿರ್ತಳಂಗಳೊಳು ಪೊಂಗಿ ನಡೆವುತೆ (ಬಸಪು. ೧೯–೩೫) ; ಶೀತಳಪ್ರದವಾಗಿ ರಾಜಿಸುವಾ ತರುಚ್ಛಾಯೆಗೆ ಮನಸಿಜಾರಾತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಬಂದವನಿಯೊಳು ನಿಪತಿತಪ್ರಸವಜಾತವಾಸನನಾಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಬಸಪು. ೨೬–೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಪತ್ತಿ (ನಾ). = ನಿಪತನ : 'ಪ್ರಣಿಪತ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಪನ (ನಾ). (?) : ಆಗತಮೆನಿಸಿದ ನಿಪನದನಾಗತಮುತ್ತದಱುಕೊಳುತ್ತಮಂ ಮಧ್ಯಮಮೊಂದಾಗೆ ಕನಿಷ್ಠಾರ್ಥಮನೊಂದಾಗತ ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱಕ್ಕಮಯ್ದುಯ್ದಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬–೮೩). [?]

ನಿಪಾಠ (ನಾ). ಓದುವುದು ; ಅಧ್ಯಯನ : "ನಿಪಾಠಃ, ನಿಪಠಃ, ಪಾಠಃ–ಓದುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೬೫). [ಸಂ.]

ನಿಪಾತ (ನಾ). **೧.** ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು ; ಪತನ : ಘನಶರೌಘನಿಪಾತಗಳೊ ಘನಜನಿತ ವರುಷಾಸಾರಗಳೊ ತಾನೆನೆ ಭಟದ್ವಯದಾಹವಾಕೃತಿ ಮೋಹಿಸಿತು ಜಗವ (ತೊರರಾ. ೬–೨೪–೨೫). **೨.** (ಬಾಣದಂತೆ) ಎಸೆಯುವಿಕೆ,—ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ : ತಮದಂಬನರ್ಕಶರದಿಂದಾಶೀವಿಷೋಗ್ರಾಸ್ತ್ರಮಂ ಖಗರಾಜಾಸ್ತ್ರನಿಪಾತದಿಂ ಕಿಡಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ಗೆಲ್ದಂ (ಪಂಂರಾಮಾ. ೧೪–೨೦). **೩.** ಮೇಲೇರಿ ಬರುವಿಕೆ; ಧಾಳಿ. **೪.** ಮರಣ. **೫.** ನಾಶ ; ಹಾಳು. **೬.** ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ವಿಭಾಗಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಿಧ : ಯಾಸ್ಕರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಪದಗಳನ್ನು ನಾಮ ಆಖ್ಯಾತ ಉಪಸರ್ಗ ನಿಪಾತ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವರು(ಹಿಂದಸಾ.೧೪೭). **೭.** [ವ್ಯಾಕ] ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದ ಶಬ್ದ ; ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡದ ಶಬ್ದ; ⓟ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸಿಂಹ', 'ಹಂಸ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. **೮.** ಭಯ, ವಿಸ್ಮಯಾದಿ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಕ್ಕಟಾ, ಅಯ್ಯೋ, ಅಃ, ಆಃ, ಎ, ಏ, ಒ, ಓ ಮುಂತಾದ ಉದ್ಗಾರವಾಚಕ ಪದ : ಅರಮೆ ಎಲೇ ಐ ಓಹೋ ಅರೆ ಎಂಬ ನಿಪಾತಮುಂ ವಿಶಂಕಾಪರಮುಂ ದೊರೆವೆತ್ತವಧಾರಣಮುಂ ಸ್ವರೂಪದಿಂ ನಿಲ್ಕುಮವಿಕೃತಂಗಳವೆಂದುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭) ; ಎ, ಏ, ಒ, ಓ ಎಂಬೀ ಯುಂಗಲಾಕ್ಷರಂಗಳುಂ ವಿಶಂಕಾವಧಾರಣ ನಿಪಾತಂಗಳಲ್ಲದೆ ನಿಜದಿನೊಳವು (ಶಮದ. ಸ. ೧೪ ವೃತ್ತಿ) ; ಅವ್ಯಯಂಗಳನ್ನು (i) ಸಾಮಾನ್ಯ, (ii) ನಿಪಾತ . . . (V) ಕೃದಂತ ಎಂದು ವಿಭಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೨). ⓟ ಅವ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ನಿಪಾತವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಏಕೆಂದರೆ, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಸ್ವರ ಬಂದರೂ ಸಂಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಪಾತ ಮಾಡು = ನಾಶ ಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು: ತಾವು ಆವ ರೀತಿಯಿಂದಾದರೂ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿಪಾತ ಮಾಡೋಣವಾಗಲಿ (ಜಿನ್ನಬೇ. ೬೨). **ನಿಪಾತವಾಗು** = ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ರಜಸ್ವಲೆ

ಯಾಗಿದ್ದ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಸಭೆಗೆ ಎಳೆದು ತರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಎದುರಿಗೇ ಅಪಚಾರ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ನಿಪಾತವಾದರು (ಅಗ್ರಹ. ೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಪಾತಕ (ಗು). ೧. ಪಾಪದ ; ದುಷ್ಕರ್ಮದ : ಆಕ್ರಮಣಕಾರರ ನಿಪಾತಕ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಡೆದುಕೊಂಡು ಇವರು ತಮ್ಮ ಕಲೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೫೧). (ನಾ). ೨. ಪಾಪ ; ದುಷ್ಕರ್ಮ. [ಸಂ.]

ನಿಪಾತಗೊಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು: ಮಹಮ್ಮದೀಯರನ್ನು ನಿಪಾತಗೊಳಿಸಲು ಒಂದು ದಂಡು ಬಂದಿತು (ಸ್ವಗಂಪ. ೮೦). [ನಿಪಾತ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಪಾತತೃಣ (ನಾ). ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಂಥ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ : ಯಂತ್ರನಿಟ್ಟ ನಿಪಾತತೃಣವಂ ನೆಗಪಲಾಜದೆ ಘಾತುಗೆಟ್ಟಿರು ವಿಷ್ಣು ಧಾತರು ತಾವೆ ಘನವೆಂದು (ಬಸವು. ೫೪-೪೫). [ನಿಪಾತ+ತೃಣ]

ನಿಪಾತನ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವುದು. ೨. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. ೩. ಎಸೆಯುವುದು. ೪. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. ೫. ಕೊಲೆ ; ಸಂಹಾರ : ಹರಿದುಬ್ಬಿ ಹಾಯ್ದೊಡೆ ಪೇಡೆಯುವರಿಗೆ ಹಬ್ಬವಾಯ್ತೇನೆಂಬೆನಗಣಿತ ಮೃಗನಿಪಾತನವ (ಕುಬ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೫). [ಸಂ.]

ನಿಪಾತಾವ್ಯಯ (ನಾ). = ನಿಪಾತ ೮ : ನಿಪಾತಾವ್ಯಯಗಳು—ಇವು ಭಯ ವಿಸ್ಮಯಾದಿ ಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿ೨. ೫೨). [ನಿಪಾತ + ಅವ್ಯಯ]

ನಿಪಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : ಅಶನಿವೇಗನುಮಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ನಿಪಾತಿಸುವನಾವನೊರ್ವನಾತಂಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮಗಳಂ ಕುಡುವೆಂದು ದೇವಗುರುವೆಂಬ ನೈಮಿತ್ತಿಕಂ ಪೇಟ್ದಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೬೧-೨೪). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಿಪಾತಶಬ್ದವೆಂದು ತಿಳಿ,—ವರ್ತಿಸು ; ಅವ್ಯಯವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಪೊಸತು ಪಟಿದೆಳದು ಪೂಜಿಗೊಳಗು ಸಮಮೆನಿಪ್ಪಿವಱೊಳತ್ವಮಂತಕ್ಕೆ ನಿಪಾತಿಸೆ ಪಡೆಗು ಮವಱೊಳೊಳಗಿಂಗಸಂಗದಿಂ ಸಮನಿಸಿರ್ಕುಮುಳ್ಳಾದೇಶಂ (ಶಾಬ್ದಾಪ. ೨೩೯). [ನಿಪಾತ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಪಾನ (ನಾ). ೧. ಕುಡಿಯುವುದು. ೨. ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಜಲಾಶಯ. ೩. ಸಣ್ಣ ಹೊಂಡ ; ಬೆಂಚೆ : "ನಿಪಾನಂ, ಉದಪಾನಂ, ವಾಪೀ, ಅಹಾವಃ —ಈ ೪ ಬೆಂಚೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೨). ೪. ಬಾವಿ. ೫. ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ತೊಟ್ಟಿ : "ಅಹಾವಃ, ನಿಪಾನಂ —೨ ಭಾವೀ ಬಳೀ ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಬಗ್ಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರ ತೊಟ್ಟಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೫). [ಸಂ.]

ನಿಪೀಡನ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಡುವುದು ; ಹಿಸುಕುವುದು. ೨. ಪೀಡಿಸುವುದು ; ಹಿಂಸಿಸುವುದು : 'ನಿಪೀಡಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಪೀಡಿತ (ಗು). ಹಿಂಡಿದ ; ಹಿಸುಕಿದ ; ಒತ್ತಿದ : ಆ ಮಸ್ತಕದ ರೋಷೋತ್ಕರದ ಝುಳ ಝಾಡಿಸಿತು ಶುಭ್ರಸ್ಫುರಣದಂತ ನಿಪೀಡಿತಾಧರ ನಾದನಾ ಭೂಪ (ಕುಬ್ಯಾಗ. ೫-೩೭). [ಸಂ.]

ನಿಪೀಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಾತನೆಪಡಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಕಾಡು : ಮನಸಿಜನೆಂಬ ಬಲ್ಗ್ರಹಮದೊತ್ತಿ ನಿಪೀಡಿಸೆ (ರಾಘವು. ೧೬-೩೮). [ನಿಪೀಡನ+ -ಇಸು$_3$]

ನಿಪೀತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿದ : ಸುಧೆಯಂ ತೆಗೆದುಂಬ ಮರಾಳನೆತ್ತ . . . ನಿಪೀತಚಂದ್ರಿಕಾಮೃತಸುಚಕೋರನೆತ್ತ ಬಿಸಿಲಂ ಕುಡಿದಂದಮವೆತ್ತ ಲೋಕದೊಳ್ (ನೃಪವಿ. ೯-೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಪುಣ (ಗು). ೧. ನುರಿತ ; ಪ್ರವೀಣನಾದ. (ನಾ). ೨. ಪಾರಂಗತ ; ಜಾಣ : "ಕೃತಹಸ್ತಂ . . . ಪ್ರವೀಣಂ ವಿಚಕ್ಷಣಂ ನಿಷ್ಣಾತಂ ಕೃತಮತಿ ನಿಪುಣಂ ವಿಜ್ಞಂ ಕೃತಕರ್ಮಂ ಕೋವಿದಂ [ವಿದಂ ಜ್ಞಂ] ಜಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫) ; ಕಿಱಿದಱೊಳೆ ಪಿರಿದು ಮರ್ಥಮನಱಿಪಲ್ ನೆಱೆ(ವಾ)ತನಾತನಿಂದಂ ನಿಪುಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೫) ; ಬುಧಕ್ಯಾಂಶವಮಾ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ ಕೂಡಿರೆ ಪಂಡಿತಂ ನಿಪುಣನಕ್ಕುಂ . . . ತದ್ವಧೂಟೀವರಂ (ಜಾತಕತಿ. ೨೨-೧೮) ; ಕಪಟವನು ನೆಱೆ ಮಾಡಿ ಜೂಜಿನೊಳು ಪರಿಕಾರ್ಯವ ಜೈಸಿಕೊಡುವೆನು ನಿಪುಣರೆನ್ನಂದದಲಿ ಲೋಕದೊಳಿಲ್ಲ . . . ಎಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಬ್ಯಾಸ. ೧೨-೧೯) ; ಯಾವನೋ ನಿಪುಣನಾದ ಕಲಾವಿದನು ವರುಷಗಟ್ಟಲೆ ದುಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಲಾಪ್ರೌಢಿಮೆಯ ಛಟ್ಟೆ ಇಳಿಸಿದ್ದನು (ಕಂಬಹು. ೧). ೩. ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕುಶಲತೆ ; ಕೌಶಲ್ಯ : ತಾಂ ಪಟ್ಟುವಿಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳು ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಕೆಲಸಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದ ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳ್ಗನ್ನ ರೂಪುಗಂಡಲ್ಲದೆ ನಿಪುಣವಾಗಿ ಗೆಯ್ಯರೆಂದು ದೂರದೊಳಿರ್ದು ಮೆಯ್ದೋರ್ದು ರೂಪಾನುಪಾತಂ (ಶ್ರಾಪಕಾ. ೨೨೭) ; ಅಪರಿಮಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳಖಿಳಮುಂ ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರವಿದ್ಯಾನಿಪುಣದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ತತ್ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ ಶಿವಂ (ಬಸವು. ೫೧-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿಪುಣತನ (ನಾ). ಕುಶಲತೆ ; ನೈಪುಣ್ಯ : ಜಪ ಮಾಡಿದರೇನು ನೀ ತಪ ಮಾಡಿದರೇನು ಕಪಟ ಕಲ್ಮಷ ಕಳೆಯಲಿಲ್ಲ ನಿಪುಣತನ ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೧೫೫-೨). [ನಿಪುಣ+ -ತನ]

ನಿಪುಣತೆ (ನಾ). ೧. = ನಿಪುಣತನ : ಕೃತಿಪರಿಚಯಮುಂ (ತರ್ಕಂ) ಪ್ರತೀತಿ(ಯಂ) ವಾಗ್ವಿದಗ್ಧತಾ ನಿಪುಣತೆ (ಯೊಳ್) (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧), ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವದ ಕೃಪೆಯ ಮಾಡಿದನಾತ್ಮಯೋಗದ ನಿಪುಣತೆಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧-೨-೪) ; ರಥಾರೋಹಣ ನಿಪುಣತೆಯೊಳ್ ಪಾರ್ಥನಂ ಪಳಿವ ಪಾರ್ಥಿವಸಮುದಯಂ ಮುದಂದಳೆದೇಱಿ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಪರಿಯಿಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ). ೨. ಜಾಣತನ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : ಅವರಲ್ಲನೇಕರು ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ನಿಪುಣತೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೩೪೨) ; ಶಕ್ತಿ (= ಪ್ರತಿಭೆ), ಲೋಕದ ನಡವಳಿಕೆ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಬರುವ ನಿಪುಣತೆ (= ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ) . . . (= ಅಭ್ಯಾಸ)—ಇವು ಮೂರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಾವ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಭಾರವಿಮಾ. ೧೭೯). ೩. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ದಕ್ಷತೆ. [ಸಂ. ನಿಪುಣತಾ]

ನಿಪುಣತ್ವ (ನಾ). = ನಿಪುಣತನ : ಅಪರಿಮಿತಕರ್ಮಗಳ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆವುದಕೆ ನಿಪುಣತ್ವ ಮೊದಲೆ ಇಲ್ಲ (ಕನಕ. ೬೩-೧) ; ಆ ಲಲಿತತ್ವಂ ನಿಪುಣತ್ವಮಾ ರತಿವಿಲಾಸೌತ್ಸುಕ್ಯಮೇನಾದುದುಜ್ಜ್ವಲ ಸಾಮಂತಕಿರೀಟರತ್ನರುಚಿಸಂಘಟ್ಟಾಂಘ್ರಿಪಂಕೇರುಹಾ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೧೧೬). [ಸಂ.]

ನಿಪುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಾರಂಗತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ನಿಪುಣನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಗೊಪಜಂ ಕಣಾ ನೀನಾಗು, ನಿನ್ನೊಳಿವರೆಲ್ಲರಂ ನಿಪುಣಿಸಾ ಎಂದವನ ಕುರುಕುಲದ ಶಸ್ತ್ರಾಗಮಾಚಾರ್ಯನಾಗಿಸಿಹನಂತೆ (ಹೆಪ್ಪೆರ. ೨-೨೧). [ನಿಪುಣ+ -ಇಸು$_3$]

ನಿಪುಣೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ : ನೃಪಪುತ್ರಿ ಶೂರಸೇನಾಧಿಪ ನಿದಿರೊಳ್ ರಥಿನಿ ನಿಲ್ವುದುಂ ಚತುರಕಳಾಲಪನೆ ನೃಪೇಶ್ವರವರ್ಣನ ನಿಪುಣೆ ಪತಿಂವರೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂದಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೭) ; ಅಕ್ಕ ಮದನಶಾಸ್ತ್ರದಿ ನಿಪುಣೆಯರು ಸಿಕ್ಕ ಮಾಧವನ ಕಂಡರೆ ಅವರ್ ಬಿಡರು (ಪುರಂದ. ೩-೧೯೬-೧). [ಸಂ. ನಿಪುಣಾ]

ನಿಪುತ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ; ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ : ಖಾನಾವಳಿಯ ಊಟ ಮಗನಿಗೆ ಒಗ್ಗದೆಂದು ತಮ್ಮ ತಂಗಿಯಾದ ವನಮಾಲಾಳನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಇಟ್ಟರು. ವನಮಾಲಾ ನಿಪುತ್ರಿಕ ವಿಧವೆ (ಜಪಂತ. ೧೫೩). (ನಾ). ೨. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಪುರದೊಳಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ನಿಪುತ್ರಿಕವಿಲ್ಲ ನಾಡಿಂಗೆವು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆವು ಅಸತು ಅಕಾಂತುಕಯೋನು ಹುಟ್ಟದಡೆವು ಅರಸುಮುಂನೆಯ (ಕೊಲ್ಹಾ ಶಾ. ೨೦-೩೪ ; 1265). ೩. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವನು ; ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು : ಆಯುದೇ ನಾ ನಿಪುತ್ರಿಕ ?-ಇಹಪರದೊಳು ನಿರ್ಗತಿಕ ? (ಕ್ರಾಂಚಪ್ಪ. ೩೮-೭). 'ಅಪುತ್ರಿಕ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ನಿಪುತ್ರಿಕತೆ (ನಾ). = ನಿಪುತ್ರಿಕ ೨ : ಆ ಪಂಡಾಸವು ತನ್ನ ನಿಪುತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಚಿಟ್ಟಿಗೆ ಅನಿಸಿದ ಮೂಲಕ ಅವನ ಮುಖ ಗಂಭೀರವಾಯಿತು (ಗಂನೂಯಿ. ೧೮೫).

[ಸಂ. ನಿಪುತ್ರಿಕತಾ]

ನಿಪ್ಪಟೆ (ಗು). ಅಧಿಕವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ವಜ್ರದ ಹರಳೊಳಡಕವಾಗಿರುವ ದ್ರವಾಗ್ನಿಯಂತಾ ಘಾಲಗುಲ್ಪಮೂ ನಿಪ್ಪಟ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ದೀಧಿತಿಯ ನೋಡ ! (ಗೊಲ್ಲೊ ಫಾ. ೪-೮೮).

ನಿಪ್ಪಟನೀರು = ಬರೀ ನೀರು ; ತಂಬಾ ನೀರು : ಈ ದಿನ ಸಾರು ನಿಪ್ಪಟ ನೀರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [< ತಮಿ. ಚಪ್ಪಟ್ಟ]

ನಿಪ್ಪಟಂ (ಅ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ನಿಪ್ಪಟಮೆ ಜೀರ್ಣ ಮಾಡುದನುಪ್ಪಟ್ಯಾಯ್ತನ ಮಹಾಜಿನೇಂದ್ರಾಲಯಮಂ ನಿಪ್ಪೊಸತು ಮಾಡಿದಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಪುಳ್ಳಂ ಮನಸ್ಸಿ ಬಂಕಾಪುರದೊಳ್ (ಎಕ. II, ೩೪೫-೪೦ ; ಸು. 1159). 'ನಿಪ್ಪಟಂ' ನೋಡಿ. [< ನಿಪ್ಪಟ]

ನಿಪ್ಪಟ್ಟು, ನಿಪ್ಪಿಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರಿದ ಕಾರದ ತಿಂಡಿ : ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೇಳು ಮಗು. ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಡ. ನಿಪ್ಪಟ್ಟು ಬೇಕೆ ? (ಮಾನಚಿ. ೮೪). **ನಿಪ್ಪಿಟ್ಟು** : ಸೀತೆ ಹೆದರಿ ಅವರ ಕೈಗೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದು ನಿಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದಳು (ಅಪತಂ. ೬೦).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ನಿಪ್ಪಟ್ಟು, ನಿಪ್ಪಟ ; ಕೊಲಾ. ನಿಪಟೆ, ನೀಪಟೆ]

ನಿಪ್ಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಚ (?) : ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ ಹೂಮಂಚ ನಿಪ್ಪಟ್ಟೆ ಶಕುನಿ ತೂಗುವ ಮಂಚ ಸೆಳೆಮಂಚವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವು (ಭರಚ. ೧೫-೨೬).

[?]

ನಿಪ್ಪಡಂ (ಅ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ (?) : ಒಪ್ಪುವ ಮಾರ್ಗಶೀರುಷದ ಪುಣ್ಣಮಿಯೊಳ್ ಕುಜಾಪಾಗೆ ಬುಂಠಿಯಂ ತುಪ್ಪ ಮನುಪ್ಪು ಜೇನ ಘೃತ ಸರ್ಕರೆಯಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದು ಮಾಜಿಕೊಳ್ ತಪ್ಪದೆ ಮೂಜುತಿಂಗಳೊಳೆ ಲಾಭಮನುನ್ನತಮುಂಟುಮಾಡುಗುಂ ನಿಪ್ಪಡ ಮಲ್ಲದಿರ್ದ [ಪಾಠಾಂ. ವೊಪ್ಪದೆ] ಪರದಂಗೆ ಧನಂ ಕಿಡದಂತೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಬಿಟ್ಟಮ. ೬-೩೯). [< ನಿಪ್ಪಟ ?]

ನಿಪ್ಪಡಿ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಕೆಂಪುಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಶ್ಯಾಕರ" (ಸಂಡಿಕ. ೭೩೯). [?]

ನಿಪ್ಪತಿ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ನಿಪ್ಪತಿಯಾಗು = ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಾಗು : ಮನದ ಯುಕ್ತಿ ನಿಪ್ಪತಿಯಾಗಿ ನಿಜವನೊಡಗೊಂಡಿರ್ದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ತೊತ್ತಾಗಿ ಬಾಳ್ವೆನೆಂಬುದು ನಿಜೈಕ್ಯಂಗೆ ಭೃತ್ಯಾಚಾರವು (ಪ್ರೌಲಾರ. ೭-೩೧). [< ಸಂ. ನಿಃಪತಿ]

ನಿಪ್ಪರಿ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿಯುವ ಹಳ್ಳ : ನಾಗಿಯಬ್ಬೆಗಳಬ್ಬೆ ನಾರಣಬ್ಬೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನೈರುತಿಭಾಗದ ಮುಟ್ಟಿದ ಕೆಜೆಯ ಎರಡು ಕಡೆಗೋಡಿನ ನಿಪ್ಪರಿಯೆ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೩೯-೩೭; 920).

[ಈ ಇದು 'ನೀರ್ವರಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ನಿಪ್ಪಲ್ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶೀಶೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಹಣ್ಣಿನ ರಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೊಲೆತೊಟ್ಟಿನ ಆಕಾರದ ರಬ್ಬರಿನ ಸಾಧನ : **ಶೀಶೆಗಳು,** ನಿಪ್ಪಲ್‌ಗಳು, ಹಾಲನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವ ಇತರ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ತೊಳೆದು ಶುಚಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೭). [← ಇಂ. Nipple]

ನಿಪ್ಪಸರ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಲಲನೆ . . . ನಿಚ್ಚಲುಮಿಸೆ ಕಂತು ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಸರದಿಂ ಸರದಿಂಪುದೋಜಿ ಕೋಗಿಲೆ ವಿಧು ಬೀಜಿ ಭೀತಿಕರಮಂ ಕರಮಂ ಕರಮಂ ಕಪೋಲದೊಳ್ ನಿಲಿಸು ವಳೆಯ್ದ (ಜಗವಿ. ೧೧-೧೯) ; ಆಡುತೆ ಪಾಡುತೆ ಶಿವನಂ ಪರಸುತೆ ಒಪ್ಪುವ ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಕ್ಕೆಗಳಿಂ ನಿಪ್ಪಸರದ ಕವಿಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗಳಿಂ . . . ಪೊನ್ನಾಂಬಲದಧಿಪತಿಯೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ತಿರುನಾ. ಹ. ೧೧೧-೨೨) ; ಒಪ್ಪುವ ಕರಸ್ಥಲ ಉರಸ್ಥಲದಚಲರಲ್ಲಿ ನಿಪ್ಪಸರದಚ್ಚಶಿವಲಿಂಗವ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯೆ ರೂಪುಗೊಂಡಂದದಿಂ ಕೆಲರು . . . ಕೋಟಿವೃಷಭಧ್ವಜದ ನಡುವೆ ಕೂಡೆ (ಏಕಾಂರ. ಹ. ೨೮೬-೧೨) ; ಹೊಸ ಹೊಗದ ಜವ್ವನ ಸಿರಿಯ ಜೋಡಣೆ ಜನಮನವನಾವರಿಸಿದುದು ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಪಾಂಚಾಲನಂದನೆಯ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೬) ; ಬಸುಜ ಬಾಯ್ಗಳ ಹೊಯ್ಲುಗಳ ನಿಪ್ಪಸರ ದಾಕ್ರಂದನದ ನಾರೀವಿಸರ ಬಳಸಿತು ವೀರಧೀರೋದ್ಧತ ದಶಾನನನ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೯೧). ೨. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಅಸಿಯುಲಿಟ್ಟರೆದಂತೆ ಬಲ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ನೀಗಿದರಸುವನೀ ದುಶ್ಶಾಸನನ ನಂಬುಗೆಯ ಪರಿವಾರ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೯-೨೦); ಈ ಸೈನ್ಯಸುಭಟರ ನೆರವಣಿಗೆ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಮುಸುಕಿತು ಧನಂಜಯನ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೨-೫೩) ; ಮಿಸುಪ ಸಂಪಗೆಯ ಕುಸುಮದ ಸುರಭಿಗೆಜಿಗಿ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಮೂರ್ಛೆಯೊಂದಿದ ಪರಮೆವಜುಯಂತೆ (ಅರಾಚಿ. ೫-೫-೨೬) ; ಚಪ್ಪರಿಸಲರಿದೀ ನಿಸಾಟನ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಪಾಂಡವರಿಗಣೆದಪ್ಪಿತೆಂದರೆ ಸಾಮವೇ ಹಿತವೆಂದು ನಡೆತಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೭). ೩. ರಭಸ ; ಜೋರು ; ಆವೇಗ : ಕೇಳು ಭೂಮಿರುಹದ ಶಿಖರ ವಿಶಾಲದೊಳು ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಸಲೆ ಬೀಳುತಿಹ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೧-೨) ; ಮಸಗಿದುದು ಬಹುವಾದ್ಯಚಯ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಗರ್ಜಿಸಿದುವು (ಸಂಭಪ. ೩೦-೫) ; ಮತ್ತೆ ಹೊಯ್ದನು ಭೀಮಸೇನನ ನೆತ್ತಿಯನು ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಕಳೆ ಹತ್ತಿ ರೆಷೋಂಪಿಸಿ ತಿರುಗಿಬಿದ್ದನು ಬಿಗಿದ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೭-೩೬) ; ಬೆಸುಗೆಗಳಚಿದ ಶಾಲ್ಮಲಿಯ ಭೂರಸದವೊಲು ಬಯಲಾಯ್ತು ಬಲ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಡಲು ಬಿರಿದುದು ಗಿರಿ (ತೊರಭಾ.೬-೨೭-೧೯); ದರ್ಪಕ ದೈತ್ಯವಲ್ಲಭನೊಳಗಿದಿರಾಂತು ನಿಪ್ಪಸರದೆ ತೋಳ ಮೊದಲ ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸಿ ದಂಡೆಯ ಹೂಡಿ ನಿಂದಿರುವೊಪ್ಪವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೧೨-೮೪). ೪. ನಿಷ್ಠುರ ; ಉರವಣೆ : "ಉರವಣೆಯೆಂದುಂ, ನಿಪ್ಪಸರಮೆಂದುಂ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕರಸಾ.೭೧-೬೨೮); ನಿಪ್ಪಸರದಸಿ ಬಯಲ ದೇಹಿಯ ನಪ್ಪಲಜಾಯದಿದೇನು ಚೋದ್ಯವೊ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೫) ; ಅಪ್ಪುವೊಡೆ ನಿಜಕಾಂತನಿಲ್ಲದೊಡೆ ಮನ್ಮಥಂ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂದಿಸುವ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಕನ್ಯರಂ ಬಪ್ಪನರಕವನಜಾಯ ದೊಡಗೂಡವೇಳ್ಪುದಿದಕಂಜುವೆಂ ತಾನೆಂದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೧೩). ೫. ನಿಷ್ಠುರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಪ್ರತಿಬಲದಗ್ಗಳೆ ರಿಪುಗೆ ನಿಪ್ಪಸರ ಕಲಿಯುಗಕಾಮಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೧೫ ; 947) ; ಸುಖಿಗೆಟ್ಟು ಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಕೋಪಿಸುವ ಸ್ಥಾಣುವಂ ಹೊರೆವ ನಿಪ್ಪಸರ ಜೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೯). [< ನಿಡಿದು, + ಪಸರ]

ನಿಪ್ಪಸರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಪೊಸತಂಡಸದಿಂ ಕಿಳ್ತಂ ದಸಿಯಂ ಜೀರ್ಕೊಳವಿ ಚವಿಮ್ಮದಂತಿರೆ ಮುನ್ನುಂಡಸಮಸಿತಭಸಿತಮದು ನಿಪ್ಪಸರಂಬೆತ್ತೆಚ್ಚು ಪಾಯ್ದು ದೇಱುಂದಾಗಳ್ (ಪ್ರಪವಿ. ೨೯-೧೩೫). [ನಿಪ್ಪಸರ+ಪೆಱು₁]

ನಿಪ್ಪಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಈ ಇಂದಿನ ನಮ್ಮವನು ಕೊಲೆಗಾದ ಬೞಿಕ ಕೆರಳ್ದು ಕಡಂಗಿ ನಿಪ್ಪಸರಿಸುವ ಕಡುಪಿನ ಅವನ ಪಕ್ಷದವರ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೇರಿ ಬಂದು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೪-೯). [ನಿಪ್ಪಸರ+-ಇಸು₃]

ನಿಪ್ಪಾಳೆಯ (ನಾ). ಪಾಳೆಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಊರು ಬರಿದಾಗುವಿಕೆ : ಭೃಗು ಜಾಬಾಲಿ ಜಮದಗ್ನ್ಯಾದಿ ದಿವ್ಯಮುನೀಂದ್ರ ಗಣವಿದೆಲ ಓಲಗಿಸುವುದು ದುಷ್ಕೃತಿಗೆ ನಿಪ್ಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪಾ]ಳೆಯವು ಬೞಿಕಹುದು ಮಂತ್ರವಿಶಾಲಬೀಜದಿಯಹುದು ಸಂತತಿ ಶಾಂತಿ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೪-೩೧). [<ನಿರ್ + ಪಾಳೆಯ]

ನಿಪ್ಪಿಟ್ಟು 'ನಿಪ್ಪಟ್ಟು' ನೋ.

ನಿಪ್ಪು₁ (ಕ್ರಿ). (ಕರಾ) ಹೊಡೆ ; ಜಪ್ಪು.

ನಿಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಹೊಡೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆಯಾ ? (ರೂಢಿ). 'ಜಪ್ಪಿಸು' ಪರಾ. [?]

ನಿಪ್ಪು₂ (ನಾ). ಕೆಂಡ : ಉರಿಯುವ ಬೆಂಕಿಗಿಂತ ನಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೆರುಪ್ಪು ; ಮಲ. ನೆರಿಪ್ಪು, ನೇರಪ್ಪು ; ತೆಲು. ನಿಪ್ಪು, ನಿಪ್ಪುಕ ; ಕೋಲಾ ನಿಪ್ಕ]

ನಿಪ್ಪುಗು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗು,—ಪ್ರವೇಶಿಸು (?) : ಸಮುದ್ರಂ ಬಹಿತ್ರಂ ಬೆದಱುವಂದು ತಿಟ್ಟನೆ ತಿಱಿದು ಕಲ್ಲೆಯುಂ ಕವಿಯುಮಾಗೆ . . . ಕೀಲ್ ಕಟಿಲೆ ಬಿಗುವು ಬಟಲೆ ನಿಪ್ಪುಗೆ ಭಯಂ ಮಿಗೆ ನಾವಿಕಾಜನಮೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು ಸುಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಬಟಲ್ದೆಬಲ್ದು ಮಮ್ಮಲಮಱುಗೆ ಚಾರುದತ್ತಂ ಕಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೪-೧೪ ಪ). [P ಇದು 'ನೀರ್ಪುಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ನಿಪ್ಪುಟಂ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ವಿರಲಫಲಂಗಳಾದುಮಖಿಲೌಷಧಿಗಳ್ ರಸವೀರ್ಯಪಾಕಮುಂ ವಿರಳಮೆ ವೃಕ್ಷರಾಜಿಗಳೊಡಲ್ ಪಸಿವಾರ್ದಳುರ್ದಳ್ವೆ ನಿಪ್ಪುಟಂ ಕರಗಿದುದೆಮ್ಮ ಬಾಟ್ವ. ತೆಱನಾವುದೊ (ಆದಿಪು.೮-೬೨). 'ನಿಪ್ಪಟಂ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಸ್ಪುಟ]

ನಿಪ್ಪೆಣ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಹೆಣ : ಹನುಮನಂಗದ ನಿಪ್ಪೆಣನ ಕೊಂಡಗ್ನಿಸುತ ಸಹಿತೈದಿದನು ನೃಪನ (ತೊರರಾ. ೬-೪೮-೨೯). [<ನಿಡಿದು₁ + ಪೆಣ]

ನಿಪ್ಪೊಸ (ಗು). ಹೊಚ್ಚಹೊಸ ; ಬಹಳ ನೂತನವಾದ : ಪೊಸ ಪೊಸ ಕಾದಲೆಯರ್ ನಿಪ್ಪೊಸ ಪೊಸರುಚಿ ರಸನೆಗಂತೆ ಕಾಳ್ಗಳಪಂಗಳ್ ಪೊಸಪೊಸ ಬವಣೆಗಳುತ್ಕಟದ ಸುಖಂಗಳುಮಾಳ್ವವರಮ ಕವಿ ಕವಿ ನಿಸದಂ (ಸಂಸಪ. ೪೫-೮೫) ; ಪೊಸ ಪುಲುಸೆಯ ಪಗಿನಿಂ ನಿಪ್ಪೊಸ ಬೇವಿನ ಬಿತ್ತನರೆದು ಬಲ್ಲರ್ಬೇಗಂ ಪಶುವಿನ ಮೂಗಿನಲೆರೆದಡೆ ಬಸವಳಿದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಮಾಗಳೆ ಕೆಡುಗುಂ (ಗೋವೈದ್ಯ.೧೯೯-೯). 'ನಿಪ್ಪೊಸತು' ಪರಾ. [<ನಿಡಿದು₁ + ಪೊಸ]

ನಿಪ್ಪೊಸತು (ನಾ). ಹೊಚ್ಚಹೊಸದು ; ಅತಿ ಹೊಸದು : ಪೊಸತಂ ಮಾಡಿಟ್ಟನೋ ನಿಪ್ಪೊಸತು ದಲಿದಱಿಂದಂದಮೆಂಬಂತದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ ವಿದ್ಯಾಧರಾಧೀಶ್ವರನ ಕೆಲದ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮೨) ; ನಿಪ್ಪೊಸತೆನಿಪ ದೇಸೆ ಮಾಸಱಮೆಸೆದಿರೆ ಸಭೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಪೊಚ್ಚಪೊಸತಾಯ್ತು ರಸಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೩೩) ; ನಿಪ್ಪಟಮೆ ಜೀರ್ಣವಾದುದನುಪ್ಪಟ್ಟಾಯ್ತನ ಮಹಾಜಿನೇಂದ್ರಾಲಯಮಂ ನಿಪ್ಪೊಸತು ಮಾಡಿದಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಹುಳ್ಳಂ ಮನಸ್ವಿ ಬಂಕಾಪುರದೊಳ್ (ಎಕ. II, ೩೪೫-೪೧; ಸು. 1159) ; ನೋಡು ಪೊಡಿಲ್ಲ ಕಣ್ಣಲಸಿ ನಿಪ್ಪೊಸತಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೭೯); ತೆಳ್ವಸಿಱುನಿಸಂ ಪೊಂಗದು ನಿಪ್ಪೊಸತು ಸತಿಯ ಗರ್ಭವಿಲಾಸಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೩೧) ; ನಿಪ್ಪೊಸತಪ್ಪ ರತ್ನಚಯಮಂ ಪಿಡಿದಾಯ್ದು ಸುಧಾರಸಂಗಳಿಂ ತೊಪ್ಪನೆ ತೊಯ್ದವೊಲ್ ಪೊಳೆವ ಪಲ್ಗಳಂ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೦) ; ಒಂದಿನಿಸುಂ ತಡವಂ ಮಾಡದೆ ತಮಗುಳ್ಳ ನಿಪ್ಪೊಸತಪ್ಪ ಸುವಸ್ತುವನೆಮ್ಮಯ ಚೊಪ್ಪಂಗೆಲ್ಲಾ ಲೋಕವಱಪವೊಲ್ ಕಪ್ಪಂದೆತ್ತವರಲ್ಲದೆ ನಿರ್ನೆರಮಾಗಿರ್ದವರಿಲ್ಲ (ಜಯರಾ. ೬-೩) ; ನಿಪ್ಪೊಸತೆನಿಪ ನೈವೇದ್ಯದಿಂದೊಮ್ಮೆ ಲೇಸಪ್ಪ ಭಕ್ಷ್ಯಾಳಿಯಿಂದೊಮ್ಮೆ . . . ಜನಪನಂಬಿಕೆಯನರ್ಚಿಸಿದ (ಭರಚ. ೧೯-೧೨೦).

ನಿಪ್ಪೊಸವು (ಬಹುವ) : ರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳ್ ಪೊಸವೆ ಪುಗಿಲ್ ಪೊಸವೆ ಚಲ್ಲಿಗಳ್ ಪೊಸವೆ ನಯಂ ಪೊಸವೆ ಕರಣಂಗಳುಂ ನಿಪ್ಪೊಸವೆನೆ ಪೊಸಯಿಸಿದಳಾಕೆ ನಾಟ್ಯಾಗಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೫).

[<ನಿಡಿದು₁ + ಪೊಸತು]

ನಿಬಂದಿ, ನಿಬಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಗಾಣವಾರಿಗಾಣಂ ಪ್ರತಿಮಾನ ೧ ಅಸಗರೊಕ್ಕಲು ನಿಬಂದಿ ಹಿಡಿಯದೆ ಸೀರೆ ೧ ಉಪಿನ ಕಾವಲಿದೆಱಿ ಪ್ರತೇಕಂ ಪಣ ೫ ಉಪ್ಪು ಕೊಳಗ ೫ ಯಿಂತಿವು ಮೊದಲಾಗಿ . . . ದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟಳು (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೪೫-೩೬ ; 1079) ; ಹಲುಗೂರು ಬೋಡರ ಹಳ್ಳಿಯಲು ನಾಲು ಕೋಟಿ ಖಾಣ ನಿಬಂದಿ ದರುಸನ ಕಾಣಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಣಿಕೆಗಳು (ಎಕ. IX, ಆನಕಾ. ೭೨-೨೭ ; 1277). **ನಿಬಂಧಿ** : ಖಾಣ ಎಳ್ಳು . . . ಕಳುಕು ಕಂಡಿಕೆವಣ ಖಾಣ ನಿಬನ್ಧಿ ನೂಲ ಹದಿಕೆ ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೦-೨೯ ; 1185).

[<ಸಂ. /ನಿಬಂಧ]

ನಿಬಂಧ (ನಾ). **೧.** ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧ : "ಆನಾಹಮದು ನಿಬಂಧಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೩-೩೫) ; ದಾಶರಥಿಸುತ ಕೇಳ್ ಕಪರ್ದಿಯ ಮೈಸಿರಿಯ ಮಿಕ್ಕನು - ಶಿರೋವಿನ್ಯಾಸವಿಮಲಜಟಾನಿಬಂಧದ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಬದ್ಧಕ, ನಿಬಂಧದ]ನಾಟಕಾಂಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೧೩). **೨.** ಕರಾರು ; ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ. **೩.** ಕಾರಣ ; ನಿಮಿತ್ತ : ನೂತನರುಂ ಪುರಾತನರುಮಪ್ಪ ಮಹಾಕವಿಗಳ್ಕವಿತ್ವವಿಖ್ಯಾತಿಗೆ ಶಾಸನಂ ಬರೆದ ಸತ್ಕೃತಿಬಂಧಮದರ್ಕೆ ಸಜ್ಜನಪ್ರೀತಿನಿಬಂಧಮಲ್ಲದೊಡದೇಂ ದುರಿತಕ್ಷಯಕಾರಣಂ ಜಿನಖ್ಯಾತಿನಿಬಂಧಮೆಂಬ ಬಗೆ ಕೈಮಿಗೆ ಪೇೞ್ದಪೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೫೧). **೪.** ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಗ್ರಂಥ ; ಪದವಿಗಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಶೋಧನಾತ್ಮಕ ಬರೆವಣಿಗೆ : ಅವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದ ಫಲವೇ ಈ ನಿಬಂಧ (ಕಶಾಅ. ಮೊದಲ ಅರಿಕೆ). **೫.** ಆಧುನಿಕ ಗದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಪ್ರಬಂಧ : ನಾನು ಹಿರಕ್ಲಿಟೋಸನನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ನಿಬಂಧವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಆ ನಿಬಂಧವನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರು ಹತ್ತು ಬರಹಗಳನ್ನು ಬರೆದರು (ಪರಪ. ೭). **೬.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮನ್ನೆಯ ನಿಬನ್ಧದ ಕಿಱುದೆಱೆಗಳವಾವುವೆನ್ದಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೩೫ ; 1074) ; ಅಲ್ಲಿ ತವಗೆ ನಡವ ಮನ್ನೆಯದ ನಿಬನ್ಧದ ಹೊನ್ನೊಳಗೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಮೂಱುಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲ್ವನ್ತಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೪-೨೨ ; 1133) ;

ಪಾಂಡ್ಯನಾಡ ಪಡಿಕೇಣಿಯ ಸ್ಥಳದ ಕೋಗಳಿನಾಡ ದವಸಾಯದೊಳಗೆ ವರಿಶಂ ಪ್ರತಿ ನಿಬಂಧವಾಗಿ ಸಲುವ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೧-೧೦; 1226); ಆ ನಾಡಧಿಕಾರಿಯ ನಿಬಂಧ ಆ ನಾಡ ಸೇನಬೋವರ ನಿಬಂಧ ವೊಲಗಾಯಿತ್ತಕ್ಕೆ ತೆರುವ ಗ ೨೦೫ ಪ ೭ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೯೮-೬೬ ; 1279) ; ತೊಡರು ಗ ೧ ಖಾಣ ನಿಬಂಧ ಪ ೯ ಅನ್ತೂ ಗ ೧೬ ಪ ೬ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೬೮-೩೫ ; ?). ೭. [ವ್ಯಾಕ] (ವಾಕ್ಯ) ರಚನೆ,—ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. [ಸಂ.]

ನಿಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟುವುದು; ಬಂಧನ : ನಿಮಿತ್ತನಿಬಂಧನಮಪ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳಂ ಪುರಾಣದೊಳಂ ತನ್ನ ಕಂಡ ತೆಱನನಿಂತೆಂದು ಬಿನ್ನಪಂ ಗೆಯ್ದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೭). ೨. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ : ಹೀನಗತಿ ಪಡಿತಳದ ಹೊಯ್ಲು ತ್ತಾನಘಾಯದಲೊದಗಬೇಕೆಂಬೀ ನಿಬಂಧನವಾರ ಲಳಿದುದು ಕೃಷ್ಣ ಹೇಳು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೮-೩೦). ೩. =ನಿಬಂಧ ೪. ೪. [ವ್ಯಾಕ] (ವಾಕ್ಯ) ರಚನೆ,—ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. [ಸಂ.]

ನಿಬಂಧನಶಾಸನ (ನಾ).(ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ) ಕಾನೂನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸನ,—ಕಟ್ಟಳೆ : ಎಲ್ಲ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ವಿಷಮಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯವು (ರಾಜ) ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನದು. ನಿಬಂಧನಶಾಸನವು ಅನ್ಯತ್ರ ದಿಗ್ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸದಿರುವ ಕಡೆ ಆತನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಮಗತಿ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೯೮). [ನಿಬಂಧನ+ಶಾಸನ]

ನಿಬಂಧನೆ (ನಾ). =ನಿಬಂಧನ ೨ : ಕೋಪಿಸಿದಂತವರ್ಕೆ ಪರಿಭಾವಿಸೆ ಜನದನುರಾಗಮದೆ ನಿಬಂಧನೆಯಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೧) ; ಅವಳ ನಿಬಂಧನೆ ಬಲ್ಲೆಯಲ್ಲಾ ! ಅವಳ ಚಿಕ್ಕಮನೆಗೆ ಹೋಗು (ಆರ್ಯಕ.೩೮); ನಿಬಂಧನೆಯು ಅಸ್ಥಿರವಿರದೆ, ಜನರ ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಪರಂಪರೆ ಎಂಬುದು ತಾನಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ರಾಜಪ.೫೪);ರಾಜ್ಯನಿಬಂಧನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾದವನು ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಯು ಆತನನ್ನು ಅಧಿಕಾರಪದವಿಯಿಂದ ಚ್ಯುತಮಾಡಬಹುದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೯೯) ; ಸಂಸತ್ತು ವಿಧಿದ್ವಾರಾ ತನಗೆ ಉಚಿತ ತೋರುವ ನಿಬಂಧನೆಗಳ ಮತ್ತು ಷರತ್ತುಗಳ ಸಮೇತ ನೂತನರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨).

[ಸಂ. ನಿಬಂಧನ]

ನಿಬಂಧಿ 'ನಿಬಂದಿ' ನೋ.

ನಿಬಡ್ಡಿ 'ನಿಬ್ಬಡ್ಡಿ' ನೋ.

ನಿಬದ್ದಿ (ನಾ). ದಿಟ ; ಸತ್ಯ : "ಶಚಂ, ಶಚಿ . . . ಶಚ್ಯಂ ಈ ೬ ನಿಬದ್ದಿಯ ನುಡಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೯೩) ; ಸಕಲಭೋಗೋಪಭೋಗಂಗಳೆಲ್ಲವ ಸರಕ ಮಾಡಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ನಿಬದ್ದಿಯೆಂಬ ರುದ್ರ ಮಾಱಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ ವಿರಕ್ತಿಯೆಂಬ ಚೀಟಿಗೆ ಒಪ್ಪವಿಲ್ಲದಿರಲಲ್ಲಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೫೩-೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಪತ್ತಿ ; ತೆಲು. ನಿಬದಿ, ನಿಬದ್ಧಿ, ನಿಬ್ಬದ್ದಿ]

ನಿಬದ್ದಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೀತಕ್ಕೆ ಹೊಂದು, —ಮೇಳವಾಗು : ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಮದ್ದಳೆಗಳುಲಿಯೆ ಕಂದಾವುಜ ಪಟಾವುಜ ನಿಬದ್ದಿವಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಡುಪಾವುಜವಡಾವುಜಂಗಳು ಶಬ್ದದುಗ್ಘಡೆಯ ವೃದ್ಧಿವಡೆಯಿಸೆ . . . ವಿಮಳಹಿಮಕೃದ್ಧರನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳೊಪ್ಪಿದವು ತತವಿತತಘನಸುಷಿರವೆನಿಪ ವಾದ್ಯ (ಸೌಂದಪು. ೮-೬).

[<ನಿಬದ್ಧ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನಿಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಂಧಿಸಿದ : ಮದಲೇಖೆಯ ಮಾತಿನೊಳ್ ನಿರ್ಭರಾನಂದೆಯಾಗಿ ಕಾದಂಬರಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಗಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಚರಣತಳನಿಬದ್ಧ ಜೀವಿತಮಪ್ಪ ರಾಜಲೋಕಕ್ಕಂ ಪ್ರಿಯತಮಾಕೃತಿಯಂ ತೋಱಲೊಡಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೧) ; ಸದಾನುರಾಗನಿಬದ್ಧರಾಗುತವರ್ಕಳುಂಡೊಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನು ಸಿದ್ಧಿತಾರ್ಥವಿದೆಂದು ಮೊಗೆಮೊಗೆದುದ್ಧರಿಸುತಂ ಹೆಡಗೆಗಳನಭಿವೃದ್ಧಿಕರಮಾಗಲ್ಕೆ ತಂದು (ಬಸವು. ೫೬-೯) ; ವಿಕಟರಶ್ಮಿನಿಬದ್ಧರತ್ನಪ್ರಕರಮಧ್ಯದ ಕೌಸ್ತುಭದ ವೋಲ್ ಚಕಿತಬಾಲಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಮೆಱೆದಳು ಯುವತಿಮಧ್ಯದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೪-೪೮) ; ಏನೆಲವೊ ಶುಕ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾಯಾನಿಬದ್ಧೋಕ್ತಿಗಳೆ ತನ್ನನು ನೀನಱಿಯದವನೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ಗಳಹದಾದೆಯಲಾ (ತೊರರಾ. ೬-೮-೪೩). ೨. ಅಡಚಣೆ ಉಂಟುಮಾಡಿದ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ ; ತಡೆದ. ೩. ಬರೆದ ; ರಚಿಸಿದ. ೪. ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೊಳಗಾದ. (ನಾ). ೫. ಕಟ್ಟಿದುದು ; ಬಂಧಿಸಿದುದು : ವೃದ್ಧಬಾಲವಧೂಜನರು ಸಹಿತಧ್ವಗಮನಶ್ರಮವನುಳಿದು ನಿಬದ್ಧವೆನೆ ಮನೆಮಾಡಿದರು ವೃಂದಾವನಾಂತದಲಿ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೧೧-೧೯); ಪ್ರಕೃತಿಜನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವಶವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ವಕರ್ಮದಿಂದ ಸರ್ವವೂ ನಿಬದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೧೫). ೬. ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಯಮ : "ಸತ್ಯಂ ನಿಬದ್ಧಮೆನೆ ಕಟ್ಟಳೆ" (ಪಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). ೭. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾದುದು ; ಕೂಡಿದುದು : ಪದರಚನಾತಿಶಯಂ ರೀತಿ ದಲದುವುಂ ನಿಯತವರ್ಣಗುಂಫನಗುಣದೊಂದೊದವಿಂ ಮೂಡೆಱನಕ್ಕುಂ ವಿದರ್ಭ ಪಾಂಚಾಲ ಗೌಡವಿಷಯನಿಬದ್ಧಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೧) ; ತೊದಳೊಂದಿಲ್ಲದೊಳ್ವಾತು ಶಾಸ್ತ್ರೋತ್ಕರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಭವದ್ವಂಶಜರೊಳಿದು ನಿಬದ್ಧಂ ನಿತಾಂತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೬). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಯತಿ ಹಾಗೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ನಿಯತಾಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕುಸಾಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ : ನಾಭಿಗತಮುರೋಗತಂ ಶಿರೋಗತಮೆಂಬ ತ್ರಿಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿಯೊಡೆದು ನಿಬದ್ಧಾನಿಬದ್ಧಭೇದಮನುಳ್ಳೆರಡುಂ ಮಾರ್ಗದೊಳಮನುನಾಸಿಕಾನುಕಂಪನ ಗದ್ಗದ ಗರ್ಘರಾದಿ ದೋಷಂಗಳಂ ಪೊರ್ದಲೀಯದೆ . . . ಪಾಡಿ ಪರಿಷಜ್ಜನಮಂ ತಲೆದೂಗಿಸುವುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೫೪ ಪ) ; ಜಾತಿತಾಳದ ಮಾನದಿಂಪಿನ ಧಾತುವಂಗಂ ಮಾತು ರೀತಿ ಸಮೇತವಾಗಲೊಡರ್ಚಿ ಸಿದ್ಧನಿಬದ್ಧರೂಪದಲಿ (ಬಸವು. ೧೯-೧೨); ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪಿಳ್ಳಾರಿ ಗೀತೆಗಳು—ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿಬದ್ಧ, ಅನಿಬದ್ಧ ಮತ್ತು ರಾಗಾಲಾಪನದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೫).

[ಸಂ.]

ನಿಬದ್ಧಗಾಯನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ : ರಾಗಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು . . . ಸವಿಯಲು ವಿಧವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುವು ನಿಬದ್ಧ, ಅನಿಬದ್ಧಗಾಯನ. . . ನಿಬದ್ಧಗಾಯನವು ನಿಯಮಪೂರಿತ, ಕಲಾವಿದನ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನ (ಭಾರದ. ೫೪೧) ; ನಿಬದ್ಧಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೀ ರಾಗಲಯಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ, ವರ್ಣ . . . ಇತ್ಯಾದಿ) (೨) ಕಾವ್ಯಗಾನ ಸಮಮಿಳಿತವಾದ (ಕೀರ್ತನ, ಪದ, ಭಜನ್ . . . ಜಾವಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೨). [ನಿಬದ್ಧ + ಗಾಯನ]

ನಿಬದ್ಧಮಂಗಳ (ನಾ). ಕಾವ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ದೇವತಾಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿ ರಚಿಸುವ ಮಂಗಳ ಅಥವಾ ನಾಂದೀಪದ್ಯ ; ಕವಿಯೇ ರಚಿಸಿದ ಮಂಗಳಪದ್ಯ : ಮೇಣ್ನಿಬದ್ಧಾನಿಬದ್ಧಭೇದದಿಂ ಮಂಗಳಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ ತನ್ನಿಂ ಮಾಡೆ ಪಟ್ಟ ನಾಂದೀನಿಬದ್ಧಮಂಗಳಂ ಪರಕೃತಮನಿಬದ್ಧಮಂಗಳಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೪).

[ನಿಬದ್ಧ + ಮಂಗಳ(=ಮಂಗಲ)]

ನಿಬದ್ಧಾಂಜಳಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈ : ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಜಿನೇಂದ್ರನಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು ಭಕ್ತಿಭರವಿನಮಿತೋತ್ತಮಾಂಗ ನಿಬಿಡ ನಿಬದ್ಧಾಂಜಳಿಗಳಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೬ ಪ). [ನಿಬದ್ಧ + ಅಂಜಳಿ(= ಅಂಜಲಿ)]

ನಿಬದ್ಧಿ (ನಾ). (ಸಂಸಾರ) ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : ನಿಬದ್ಧಿಯೆಂಬುದೊಂದನುಪಮಬೋಧಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೆ ಪೇೞ್ ಮನೆಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದಿಂತು ನಿಲ್ವುದೇ (ಜೀವಸಂ. ೨೧೦-೫೮). [<ನಿಬದ್ಧ]

ನಿಬದ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಾಗು; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನ ಕಂಡೆಮಗೇನು ಪ್ರಸ್ತ ನಿಬದ್ಧಿಸಿ ನಾವು ನಮ್ಮೊಳಗೆ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನೊಡೆಯನ ಮುಂದೆ ತಾಂಡವ ಪದ್ಧತಿಯೆಂದು ತೋಱುದೆವು (ಭರಚ. ೧೪-೧೬) ; ಶುದ್ಧಚಿತ್ತದೊಳು ನಮೋಸ್ತು ಗೈದರೆ ಧರ್ಮವೃದ್ಧಿಯೆಂದುಱೆ ಹರಸಿದರು ವೃದ್ಧಿ ತಪ್ಪದು ನಿಮ್ಮ ಹರಕೆಯಿಂದೆನುತ ನಿಬದ್ಧಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನಿಂದ್ರ (ಭರಚ. ೬೦-೧೦೬). ೨. ನಿಬದ್ಧಗಾಯನವನ್ನು ಮಾಡು : ಶುದ್ಧದೊಳಗೆ ಜಿನಸಿದ್ಧರ ಪಾಡಿ ನಿಬದ್ಧಿಸಿ ಸಂಕೀರ್ಣದೊಳಗೆ ವೃದ್ಧಸಂಪನ್ನಯೋಗಿಗಳ ಪಾಡಿದರಹೊ ಶುದ್ಧಸಂಕೀರ್ಣಕೋವಿದರು (ಭರಚ. ೬೪-೧೮). [ನಿಬದ್ಧ +-ಇಸು$_3$]

ನಿಬರ್ಹಣ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆ ; ಸಂಹಾರ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ಸೂದನಂ . . . ಹಿಂಸಾ, ಸಂಜ್ಞಪನಂ— ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೩೨೩) ; ಕಂಸಂ ತದೀಯ ಬಾಲಹಿಂಸಾಪರನಾಗಿ . . . ಪಾಸಱೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಾಲನಿಬರ್ಹಣಗರ್ಹಣಾತಿರೇಕದಿಂ ಗತಶ್ರೀಕನಾಗಿ ನಿಜರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೪ ಪ). ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು : ನರಭಸಿತಧಾರಿಗಳ ಭಾವೋತ್ಕರದ ಪರಿಯಲಿ ಪೂರ್ವಲಿಖಿತಾಕ್ಷರವಿತಾನನಿಬರ್ಹಣಕಳಾನಿಪುಣನಾಗುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೮-೪೩). 'ನಿವರ್ಹಣ' ಪಾಠ. [ಸಂ.]

ನಿಬಾಯಿಸು 'ನಿಭಾಯಿಸು' ನೋ.

ನಿಬಿಡ (ಗು). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ; ಒತ್ತಾದ : ನಿಜಪರಮಸ್ವಾಮಿಯಂ ನಿಷಾದಿಯಂತೆ ನಿಬಿಡ ನಿಬದ್ಧಪವಿತ್ರಕ್ಸ್ವಮೋಪಚ್ಛದೋಪಚಿತಸುಖಾಸನಾಂಕಿತವಮಂ ನಿಜಾಂಕಮನೇಱಸಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೫ ಪ) ; ಶ್ರೀಲಲನಾಸ್ತನಭರನಿಬಿಡಾಲಿಂಗನಕುಂಕುಮಾಂಕಿತೋರಸ್ಸ್ಥಲನುರ್ವೀಲೋಕಮಂಡನಂ ಮಹಿಮಾಲಂಬನ ಚಾರುಚರಿತನಭಿನವಪಂಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧) ; ಉತ್ತುಂಗನಿಬಿಡಸ್ತನಕಳಸಯುಗದಂದವಂ ನೆನೆವ ಅಂಗನೆಯ ಗಂಭೀರನಾಭಿಸುರಂಗವನು ನೆನೆವನು (ಬಸವು. ೪೧-೨೨) ; ನೀರಸತರುನಿಬಿಡವಿಪಿನ, ಹಸುರ ಹೆಸರ ಕಾಣದಿರುವ ನೆಲವು (ಮಾಂದಳಿ. ೩೪-೧೦). (ನಾ). ೨. ದಟ್ಟವಾದುದು ; ಸಾಂದ್ರವಾದುದು ; ಒತ್ತಾದುದು : "ನಿಬಿಡಂ, ನಿಬಿರೀಸಂ, ದೃಢಂ, ಗಾಢಂ – ಈ ೪ ತೆಱಪಿಲ್ಲದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೩) ; ನಿಬಿಡವಾದ ನೆಳಲುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂದ (ಗರಪು. ೯-೫೯-೬) ; ಚಿತ್ತ ಘನ ನಿಬಿಡ ವನ ; ಹೊತ್ತು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ; ಮಿಸುಗುಡದೆ ಮನ ತನ್ನ ನುಂಗಿದೆ ತಾನು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೪-೪) ; ತೆರೆಯ ಮೇಲೆ ತೆರೆಯೆದ್ದು ಬರುವಂತೆ, ರಹದಾರಿ ನಿಬಿಡವಾಗತೊಡಗಿತು (ಪೀಪಪ. II, ೨೦೪) ; ಸದ್ದಾಗದಂತೆ ಅಡ್ಡದಾರಿಯಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ ಕಾಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಪುಳಿನ. ೧೦೫). ೩. ಅಧಿಕವಾದುದು : ದೇವತತಿಗಂಜಿಕೆಯಂ ನಿಬಿಡವೆನೆ ಮಾಡದೊಡೆ ನರಕಬಾಧೆಗೊಳಗಪ್ಪೆ ನರಸ (ದಶಕು. ೭-೫೭). ೪. ವಿಪುಲವಾದುದು ; ಬಹಳವಾದುದು : ಈ ವಿಪಿನದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರವಾದ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳು ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವವು (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). ೫. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಿಥಿಲವಲ್ಲದ ಪದರಚನೆ ; ಪದಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಶ್ಲೇಷವೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗುಣ : ಸಮ ಮಧುರ ನಿಬಿಡ ಕಾಂತ ಸುಕುಮಾರಸುಸಮಾಹಿತ ಪ್ರಸನ್ನೋದಾರಪ್ರಮಿತಗ್ರಾಮ್ಯೋಜಸ್ವಿಕ್ರಮದಿಂ ದಶಭೇದಮಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೪). 'ನಿವಿಡ' ಪಾಠ. [ಸಂ.]

ನಿಬಿಡಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ಒತ್ತಾಗು : ಆಮೂಲಾಗ್ರಭಾಗಂಬರಮತಿನಿಬಿಡಂಬೆತ್ತಿರಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೨೫). [ನಿಬಿಡ+ ಪೆಱು$_1$]

ನಿಬಿಡತೆ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸಾಂದ್ರತೆ ; ದಟ್ಟಣೆ : ಪೆಂಪುವೆತ್ತ ಪರಿಮಿತ ಫಳಪರ್ಣಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛಂಗಳನತಿನಿಬಿಡತೆಯನಪ್ಪುಗೈದು ರವಿಶಶಿಕರಂಗಳೆಡೆಯಾಟಕ್ಕೆ ತೆಱಪುಗೊಡದೆ (ರಬಶಂ. ೩-೩೫ ಪ) ; ಈ ವಚನಗಳನ್ನು . . . ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಓದಿದಾಗ ಆದ ಪರಿಣಾಮದ ನಿಬಿಡತೆಯೇ ಇಡಿಯಾಗಿ ಓದಿದಾಗ ತಿಳಿದೀತು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೯). [ಸಂ. ನಿಬಿಡತಾ]

ನಿಬಿಡತ್ವ (ನಾ). = ನಿಬಿಡತೆ : ಇಂತಪ್ಪ ಪುರವೀಧಿಯೊಳಗೆ ನಿಬಿಡತ್ವದಿಂ ದಂತಿವಾಜಿವರೂಥಗಳನಡರಿಯಧಿಕಭೂಕಾಂತರಾತ್ಮಜರು ವೈಯ್ಯಾಳಿ ಕೇಳಿಮೇಳದೊಡನೆಯೆಡೆಯಾಡುತಿಹರು (ನವಮೋ. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಬಿಡಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ವರ್ಣಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅಗಲದೆ ಒತ್ತಾಗಿರುವ, ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ : ಮಿಗೆ ನಿಬಿಡಬಂಧಮೆಂಬುದು ತಗುಳ್ದುವು ವರ್ಣಂಗಳಗಲದಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೪). [ನಿಬಿಡ+ ಬಂಧ]

ನಿಬಿಡಮತಿ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಮಂದಮತಿ : ನಿಬಿಡಮತಿ ನೃಪವರಂ ಬಂದು ಬನದೊಳಾಂ ಬೇಳ್ದ ಹೋಮಮಂ ಕಂಡು . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು ನೋಡಿದಂ ಮುದ್ರೂಪಂ (ದಶಕು. ೧೦-೧೦೩). [ನಿಬಿಡ + ಮತಿ]

ನಿಬಿಡಸ್ಯೂತ (ನಾ). ಒತ್ತಾಗಿ ಹೊಲಿದಿರುವುದು ; ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೊಲಿದಿರುವುದು : ಇದು ಜತುಮುದ್ರಾಮುದ್ರಿತಮಿದು ನಿಬಿಡಸ್ಯೂತಮಿದು ಮುಹಾಗ್ರಹಧೃತಮಿಂತಿದು ಲೋಹಪಿನದ್ಧಮೆನಿಪ್ಪುದು ಪರಕೃತಿನುತಿಯೊಳಖಿಳ ಖಳಜನವಕ್ತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೦). [ನಿಬಿಡ + ಸ್ಯೂತ]

ನಿಬಿಡಿ, ನಿಬ್ಬಡಿ, ನಿಬ್ಬಿಡಿ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಸಾಂದ್ರವಾದುದು (?) : ಕಾರಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ವಿಸ್ತಾರಬೊಮ್ಮಾಂಡದೊಳು ನಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ದ್ವಿರಷ್ಟ ಪಂಚ ಪಂಚ ಚತುರಷ್ಟಾಚಮುತಾಗಿ ಚಾರುಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೊ ಆರು ಎರಡರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ವಿಪಾಸು. ೩-೧). **ನಿಬ್ಬಡಿ** : ಶಬ್ದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿ ಉತ್ಸಹನಾಗಿ ಮಬ್ಬು ಕವಿದಂತೆ ಗಬ್ಬುದೇಹದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿದ ಪಾಪದ ನಿಬ್ಬಡಿ ತಿಳಿಯದೆ . . . ನಿನ್ನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಬ್ಬಿದವನಾದೆ (ಮೋಕ್ಷಪೀ. ೩೮-೨). **ನಿಬ್ಬಿಡಿ** : ಅಬ್ಬಿದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪೊರೆಯೆಂದಿನೊ ನಿಬ್ಬಿಡಿಯಾದ ಇಹಸುಖವೆ ಒಲ್ಲೆನೆಂದು ಅರ್ಭಕನಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿರಲು (ಮೋಕ್ಷಪೀ. ೭೫-೧). [<ನಿಬಿಡ ?]

ನಿಬಿಡಿತ (ಗು). ತುಂಬಿದ; ಭರ್ತಿಯಾದ ; ಆವರಿಸಿದ : ವಿತರತ್ಸೀತ್ಕಾರವಕ್ತ್ರಂ ಜಳನಿಬಿಡಿತವಾಸಸ್ಸ್ಫುಟೀಭೂತನಿಮ್ನೋನ್ನತಮುದ್ಯದ್ರೋಮಹರ್ಷಸ್ತನವಿನಿಹಿತದೋಸ್ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಲೋಚನೋಷ್ಠದ್ವಿತಯವ್ಯತ್ಯಸ್ತವರ್ಣಸ್ಥಿತಿ ತಿಮಿತಕಪೋಳಾವಳಗ್ನಾಳಕಂ ಯೌವತಮಾದಂ ಕಣ್ಗೆ ಪಂದಿರ್ಪುದು ಕೃತಸಲಿಲಕ್ರೀಡಮುತ್ತೋಷ್ಣಪೀಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಬಿಡೀಕೃತ (ಗು). ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಮಾಡಿದ ; ಇಡಿಕಿರಿದ. [ಸಂ.]

ನಿಬಿಡೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು,—ಉಕ್ತಿ : ಅದ್ಭುತರಸಂ ನಿಬಿಡೋಕ್ತಿಗಳಿಂದಮಲ್ತೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೯). [ನಿಬಿಡ+ಉಕ್ತಿ]

ನಿಬಿಡೋರು (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ತೊಡೆ; ತುಂಬಿಕೊಂಡ ತೊಡೆ : ಕುರುರಾಜ ನಿರ್ವ್ಯಾಜನಿಬಿಡೋರುದ್ವಯಭಂಗ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾರನುಂ. . . ಸಾಹಸಾಂಕನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನನಂತು ಆರೂಢಕೋಪನುಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಢನುಮಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೨-೧ ವ). [ನಿಬಿಡ+ಊರು$_4$]

ನಿಬಿರೀಸ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದುದು ; ನಿಬಿಡವಾದುದು : "ನಿಬಿಡಂ, ನಿಬಿರೀಸಂ, ದೃಢಂ, ಗಾಢಂ– ಈ ೪ ತೆಱವಿಲ್ಲದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೩) ; ಖಲಸಮೂಹಚ್ಛಾಯೆ ಬಲುಹಿಂದ ಪರ್ಬಿದುದೊ ನಭದಂಜನಾಸಾರ ಕಲೆಯೊಯೆನಲಂಧಕಾರಂ ಪರಪಿತೆಣ್ದೆಸೆಗೆ ನಿಬಿರೀಸಮಾಗಿ ಜವದಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩೨) ; ಅವನೀತನೂಜಾತೆಯೈತರುತಮಿರೆ ಲೋಕನಿವಹ ನಿಬಿರೀಸಮೆನೆ ನೆರೆದು ಪಂಥಾನಕುಂ ಪವಣೀಯದಿದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೬೩-೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಬುದ್ಧಿ, ನಿಬ್ಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಹೆಡ್ಡತನ ; ಮಂದಬುದ್ಧಿ : ಪೀನಗ್ರಹಣದಿಂದೆ ಕೆಲವಱೊಳ್ ವತ್ವಮಿಲ್ಲ—ಅಚ್ಛಮಲ್ಲಿಕಾ–ಅಚ್ಛಮಲ್ಲಿಗೆ . . . ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ–ನಿಬುದ್ದಿ (ಶಮದ.೨೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಬ್ಬುದ್ಧಿ** : ದ್ವಿತ್ವಾಗ್ರರೇಫಲೋಪಕ್ಕೆ—ಅರ್ಘ–ಅಗ್ಘ . . . ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ–ನಿಬ್ಬುದ್ದಿ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಕೀಲಾರಂ, ಕೀರಾರಂ . . . ನಿಬ್ಬುದ್ದಿ, ಮಾಲೆದೋರಣಂ . . . ಇತಿ ಕೀಲಾರಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ]

ನಿಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಜ್ಞಾನ ; ಬುದ್ಧಿ. ೨. ಬುದ್ಧಿವಾದ : ಹಾನಿ ನಿನಗುಪಕರಿಸದಿರದೆಂಬೀ ನಿಬುದ್ಧಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಬದ್ಧಕೆ, ವಿಪತ್ತಿಗೆ] ನಿನ್ನ ಮನದನುಮಾನವಾವುದು ಹೇಳು ಕೇಳುವೆನೆಂದನಸುರಮುನಿ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩೨). [ಸಂ.]

ನಿಬ್ಬ (?) (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ (?) : ಪಿಕ್ಕುಳಿಕ ಚೆಂಬೋತ ಗೀಜಗ ಕುಕ್ಕು ಕೋಗಿಲೆ ಕಾಮುರುಳಿ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಯೆಲಗೊಲೆ ಹುಲ್ಲಬಂದಿಗ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಬ್ಬ ನೀರ್ಮುಳುಕ . . . ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೨). [?]

ನಿಬ್ಬಂದಿಗ (ನಾ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : "ನಿಬ್ಬಂದಿಗ— ನಿರ್ಬಂಧಿಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ಪೀನಗ್ರಹಣದಿಂದೆ ಕೆಲವಱೊಳ್ ವತ್ವಮಿಲ್ಲ—ಅಚ್ಛಮಲ್ಲಿಕಾ–ಅಚ್ಛಮಲ್ಲಿಗೆ . . . ನಿಬ್ಬಂದಿಗ–ನಿರ್ಬಂಧಿಕ (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನಿರ್ಬಂಧಿಕ]

ನಿಬ್ಬಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಹಾರ (?) : ನೆಟಲು ಮೂಢ[ಡ]ಪರಿಧಿ[ದ] ಬಱುಕ್ಕುಂಬ ಪುರೀಮಂಡಳಂ ಬಱುಗೂಳನುಂಬ ನಿಬ್ಬಗಡಿಯುಂ ಕಳಿಯುಂ ಕೂಟನುಂಬ ಆಯಂಬಿಲಮುಮೆಂದಿವಂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂ ಮಱಸದಾವುದುಂ ಮಾಡಿದೊಡಂ ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸಮೆಂಬೆರಡನೆಯ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮುಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೩೧೬). [?]

ನಿಬ್ಬಡವ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಬಡವ; ಕಡುಬಡವ : ಬಡವನೆ ರತ್ನತ್ರಯಮಂ ಪಡೆದಾತಂ ಪುಣ್ಯಮೂರ್ತಿ ಸಿರಿಯೊಡೆಯಂ ನಿಬ್ಬಡವಂ [ಪಾಠಾಂ. ನೋಟ್ಟಿಡೆ ತಾಂ]ರತ್ನತ್ರಯಮಂ ಪಡೆಯದವಂ ಭಾಗ್ಯಹೀನನವನೆ ದರಿದ್ರಂ (ಸಪುಪ. ೬-೬೭). [<ನಿಡಿದು$_1$+ಬಡವ]

ನಿಬ್ಬಡಿ 'ನಿಬಿಡಿ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬಡ್ಡಿ, ನಿಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿರಹಿತವಾದುದು ; ಬಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದುದು : ನಿಬ್ಬಡ್ಡಿಯಾಗಿ ನಾನು ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ). **ನಿಬಡ್ಡಿ** : ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣ ಸಾಲ ಮಾಡಬಹುದು, ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಹುಕಾರರೇ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಬಡ್ಡಿಯಿಂದಲೇ ಕೊಟ್ಟಾರು (ಜಾರುದಾ. ೮). [<ನಿರ್+ಬಡ್ಡಿ$_3$]

ನಿಬ್ಬಣ 'ಬಿರ್ದಿನ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಗುಂಪಿನ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವವಳು ; ಬೀಗರ ಗುಂಪಿನವಳು : ಹಳೆಗಾಲದಲೊಬ್ಬ ಪುರುಷಂಗೆ ಎಳೆಯ ಕನ್ನಿಕೆಯ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಲು ಕೆಳದಿಯರೈವರು ನಿಬ್ಬಣ ಬಂದರು . . . ಕೂಡೆ ಬಂದ ನಿಬ್ಬಣಗಿತ್ತಿಯರೆಲ್ಲಾ ಹೆಂಡಿರಾದರು (ಅಪಚಂ. ೨೧-೮೬); ಅವಿರಳ ವಿಟನ ಮದುವೆಗೆ ನಿಬ್ಬಣಗಿತ್ತಿಯವರೆಲ್ಲಾ ಬಂದು ಕೆಂಡದಂಡೆಯನೆ ಮುಡಿದು (ಅಪಚಂ. ೧೩೭-೬೨೮). [ನಿಬ್ಬಣ(<ಬಿರ್ದಿನ)+–ಗಿತ್ತಿ]

ನಿಬ್ಬಣಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮದುವೆಯ ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗು ; ನಿಬ್ಬಣದೊಂದಿಗೆ ಸೇರು : ಗುಣನಿಧಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಮರು ಸಕಲ ನಿಬ್ಬಣಗೂಡಿ ಪೊಕ್ಕರಾಲಯವ (ಮೋಹತ. ೧೩-೭೧). [ನಿಬ್ಬಣ(<ಬಿರ್ದಿನ)+ಕೂಡು$_1$]

ನಿಬ್ಬಣಜನ (ನಾ). ಮದುವೆಗೆ ಬಂದ ಆಪ್ತೇಷ್ಟಜನ : ಮದುವೆಗೆ ಬಂದ ನಿಬ್ಬಣಜನಂ ಬಿಡದಚ್ಚರಿವಟ್ಟಿರಲ್ಕರಂ ಮುದದೊಳದೃಶ್ಯಮಾಗಿ ಮುನಿ ಪೋಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೭೯). [ನಿಬ್ಬಣ(<ಬಿರ್ದಿನ)+ಜನ]

ನಿಬ್ಬಣಿಗ 'ದಿಬ್ಬಣಿಗ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬಯಲು (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬಯಲು : ಅಪರಭಾನುವಾಳ್ದಪನು ನಿಬ್ಬಯಲೊಳಗೆ ನೋಡ ! (ವೃಶಾಖ. ೭೦-೧೬೪). [<ನಿಡಿದು$_1$+ಬಯಲು(<ಬಯಲ್$_2$)]

ನಿಬ್ಬರ$_1$ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ; ಅಧಿಕವಾದ. ೨. ಕಠೋರವಾದ ; ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ. ೩. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಹರಿತವಾದ. ೪. ಹುರುಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೫. ತುಂಬಿದ ; ಪೂರ್ಣವಾದ. ೬. ಊದಿಕೊಂಡ ; "ಉಬ್ಬಿದ" (ಜಾನಕೋ. ೧೧). (ನಾ). ೭. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಆತುರದಿಂ ಶೀತಾಂಶುತಾರಾವಳಿವೆರಸಿಱುತಂದುರ್ವರಾಭಾಗದೊಳ್ ನಿಬ್ಬರದಿಂ ಭಾಸ್ವತ್ತಪೋಮೂರ್ತಿಯನೆ ತಳೆದವೋಲ್ ತಾಪಸಾವೃತ್ತದಿಂ ಭಾಸುರಮಾಗಿರ್ಪಂ ದಯಾಂಭೋನಿಧಿ ಕಪಿಲಮಹಾಚಾರ್ಯನಾಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ(ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೧೬) ; ದಂಡಾಧೀಶ್ವರಂ ಮನಗದಡಿ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿ ಹದುಳಿಸದೆ ನಿಬ್ಬರದ ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತ (ಬಸಪು. ೩೬-೧) ; ಸಭ್ಯತಾಲತೆ ಹೂತು ಹಸರಿಸಿ ಹಬ್ಬಿ ಫಲವಾದಂತೆ ಕಾಯುವ ನಿಬ್ಬರದಲೀಡಾಡಿದಳು ಹರಿಪದಪಯೋಜದಲಿ (ಕುಪ್ಲಾಅ. ೧೬-೩೪) ; ಸುಳಿಸುಳಿದು ಕಹ್ಳೆ ಪ್ಪವಂದಣದ ಗೊಂದಣದ ಕಳಕಳದ ವಾದ್ಯರವದಬ್ಬರದ ನಿಬ್ಬರದಲಾ ಪುರಂ ರಂಜಿಸಿದುದು (ಚೆಬಪು. ೧೧–೩೫) ; ನಂಬುಗೆಯ ಕೊಂಬುಡು ನಿಬ್ಬರದಿಂದೆ ಬರ್ಪವೋಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೮). ೮. ಕಠೋರತೆ ; ಕಠಿನತೆ : ಧರೆಯೊಳುದಯಿಸಿ ಸೀವೆನುತ ನಿಬ್ಬರದ ಶಾಪವನಾಗಳೀಯಲು (ಬಸಪು. ೩೪-೧೧) ; ನಿಬ್ಬರದ ಮನವೆಂದು ಕಾಮದೇವಂ ಕರಿಯ ಕಬ್ಬಿಸತ್ಯಧಿಕ ಬಿಲ್ಲಿಂಗೆಯುನ್ಮದವೆನಿಪ್ಪುಬ್ಬಟೆಯ ಬಾಣಮಂ ತೊಟ್ಟು ತೆಗೆದಾಕರ್ಣಪೂರಕ್ಕೆ ನಿಲಿಸಿ ಬಿಡಲು (ಲಿತಚಿಂ. ೧೪-೫೦) ; ಒಬ್ಬನೇ ನೀನೆನ್ನ ಸಮರದ ಹಬ್ಬವನು ನೋಡೆನಲು ನುಡಿಗಳ ನಿಬ್ಬರವ ತಾ ಕಂಡು ದ್ರುಪದನು ಪಾರ್ಥಗಿಂತೆಂದ (ಸಂಭಪ. ೧೮-೯೬) ; ಸಾಕು ಸತಿ ನಿಬ್ಬರದ ನುಡಿಗಳದೇಕೆ ಹೃದಯವನಱಿದು ಮತ್ತವಿವೇಕತನದಲಿ ಮುಳಿಯಬೇಡೆಂದೆನುತೆ ಕೈ ಮುಗಿದ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೮೧). ೯. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಹರಿತ : ಹೆಬ್ಬೊಗೆಯನಡಗಿ ಸತತ ಪಿರಿಯುರಿ ಹಬ್ಬು

ತಡರುತ ಭಾಳನೇತ್ರನ ನಿಬ್ಬರದ ಭಾಳಾಂಬಕಾಗ್ನಿಗೆ ಸಮವೆನಿಸುತಿರಲು (ಬಸವು. ೪೪-೨೧) ; ಕಿಬ್ಬದಿಯ ಕೀಲಿಸಿದ ಕಾಮನ ನಿಬ್ಬರದ ಕೂರಂಬಿನಲಿ ತನುವಿಬ್ಬರಿವವೊಲು ನಿಮಿಷ ಕುಳ್ಳಿರಲಾಜಿದಳವಳಿದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೨೧) ; ಪ್ರಾಣದಾಸೆಯ ಮಜಿದು ತನ್ನೊಳು ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾದೆನುತ ನಿತ್ರಾಣನನು ನಿಬ್ಬರದ ನುಡಿಗಳಲಿಜಿದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೧೩-೩೬). ೧೦. ಹುರುಪು ; ಉತ್ಸಾಹ ; ಹುಮ್ಮಸ್ಸು : ಕುದುರೆಯಂ ನಿಬ್ಬರದಿ ಮಸೆದು ಕೊಜಿಡಂ ಹೊಯ್ದು . . . ಹೆಬ್ಬಂದಿ ವಿಪಿನದೊಳು ನಿಂದುದಾ ಶಬರರಿಗೆ ಮೃತ್ಯು ತಾನೆಂಬಂದದಿ (ಹಚಶಾ. ೬-೬) ; ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರುಘೇ ಉಘೇ ಚಾಂಗು ಭಲ ಎನುತಿರಲು ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುಬೊಬ್ಬೆಗಳ ನಿಡುತುಬ್ಬರಿಸುತಬ್ಬರಿಸುತಾರುತ ಬಿಬ್ಬ ಬಾಹೆಯ್ಯಗಳು ಹೊಬ್ಬೂರೊಳಗೆ ಹುಗುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫೬-೧೪) ; ಕೆಂಪೇಜಿದಕ್ಷಿಯಲೆರಡುಕೋಡಿಯ ಲೊಗುತಲದೆ ಕಿಡಿಗಳ ತುಷಾರಜೆಯ ಸ್ಫುರದಹಂಕಾರಪ್ರತಾಪಜ್ವರದಿ ಮೈ ಕಾಹೇಜುತದೆ ನಿಬ್ಬರದ ಬರವಿಂದೀತನದು ಕಲಿಕರ್ಣ ನೋಡೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೧೨-೧೫) ; ಬೊಬ್ಬೆಯೊಳಂಗಜಾತಗೆ ವೀರರಸವುಕ್ಕಿ ನಿಬ್ಬರದಲಿ ಕೋಲ ಕಜಿದ (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೪) ; ನಿಬ್ಬರದಿ ತಾ ಹಿಡಿದ ಖಡ್ಗದಿ ಬೊಬ್ಬಿಜಿದು ಧನಪತಿಯ ಸಚಿವನನುಬ್ಬಿ ಹೊಯ್ದನು ಚಿನಕಡಿದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಉತ್ತ.ಕ. ೧೩-೨೫) ; ನಿಬ್ಬರದಿಂದಲಿ ಸರ್ವರ ಕೊಡುಂಬೊ ಹಬ್ಬವನುಣಿಸುವ ಹರಿಯೆ (ವಿಜಾಕೃ. ೯-೧) ; ಕೊಬ್ಬಿದ ಖಂಡವ ತಿಂದು ಭೂತಗಳಾಗ ನಿಬ್ಬರದಲಿ ಕುಣಿದಾಡಿ ಹಬ್ಬವಾಯಿತು ನಮಗೆಂದು ಮರುಳುಮನ ಉಬ್ಬಿ ಹರಸಿ ಹಾಡಿದವು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೨-೧೩೫). ೧೧. ವೇಗ ; ರಭಸ ; ಜೋರು : "ನಿಬ್ಬರ—ನಿರ್ಭರ= ರಭಸ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೨೨); ಶ್ರವಣಕುಲವಂ ನಿಬ್ಬರದಿ ತಾಗುವ ಹೊಯಿಲು ಗಳುಮಾದವಾ ವೈಜವೆ ವಿನಿರ್ಮಾಳಿಕೆ ಮಾನಸೆಯೊದೆ ಕಾರಣವು (ಬಸವು. ೫೨-೨೦) ; ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನ ಕೊಲಲು ನಮಗಿನಿತುಬ್ಬಸಂಗಳು ಕೋಟಿ ಹುಟ್ಟಲು ಹಬ್ಬ ನಮಗಹುದಿಂದು ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಕೆಡಿಸುವೊಡೆ ನಿಬ್ಬರದಲಟ್ಟುವುದು ಹನುಮನ (ಕೌತಿರಾ. ೩೮-೩೧) ; ಅದ್ಭುತವಾದ ಕನಸ ಕಂಡು ರಾಯನು ಉಬ್ಬಿ ಹೆದಟು ಕಣ್ಣ ತೆಜಿದು ಬೆಬ್ಬಳಿಯಾಗಿ ನೋಡಲು ನಾಲ್ಕುದೆಸೆಯನು ನಿಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದಳು (ಹರಿಸಾಂ. ೨-೨೦); ಕರದ ವಾಘೆಯು ಸಡಿಲ ಬಿಡೆ ನಿಬ್ಬರದೆ ಗಮನದೊಳೈದಿತವನಿಯೊಳುರವಣಿಸಿ (ನಳಚ. ೭-೬) ; ಅಬ್ಬರಿಸುತ 'ಬರ್ಪ ಹೆಂಗಳ ಬೀಳ್ಕೊಂಡೊಬ್ಬಳು ಕೆಳದಿಯ ಕೂಡಿ ನಿಬ್ಬರದಲಿ ಕಾಮನರ್ಥಾಂಗಿ ನಡೆದಳು ಹೆಬ್ಬನವನು ನಿಟ್ಟಿಸುತೆ (ಮೋಹತ. ೯-೨೨) ; ನಿಬ್ಬರದಿ ದಶಮುಖನು ಮಾಡುವ ಪೊಬ್ಬುಳಿಯ ದೇವೋಪಕರಣವ ಬೊಬ್ಬಿಡುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದುಯಿಬರನ ನುಳುಹಿ (ಉತ್ತ.ಕ. ೧೯-೩೬) ; ಪರಿದು ಪೊಸಕೋಂಟೆಯಂ ಮುತ್ತಿರಲೊಡವಮಾ ನಂಜರಾಜನಂಜುವಿನಂ ನಿಬ್ಬರದಿಂದೆ ನಾಗಮಂಗಲ ದರಸಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದನಂಗುಸರಾಜಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೬೩) ; ನಿಬ್ಬರದಲಿ ಬಂದ ನೀಲಕುದುರೆಯನೇರಿ ಹೆಬ್ಬೂರ ಚೆಲುವರಾಜೈಯ್ಯ (ಸೌಂದಕಾ. ೧-೬೧). ೧೨. ಅಗಲವಾದುದು; ದೊಡ್ಡದಾದುದು; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು : ಕೊಬ್ಬಿ ಕೋಮಲವಾದಸಿಗುರಿದ ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುಗಣ್ಣುಗಳ ಕಾಗಬ್ಬನಜಾಯದೆ ಕಬ್ಬಿನಿಜ್ಜೆಗೆ ಮೆಲುವ ಮರುಳಂತೆ . . . ಮಾಟ ನಿಷ್ಫಲವೆಂದಳಾ ವಿಮಳೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೭). ೧೩. ನೀಳವಾದುದು ; ನಿಡಿದು : ನಿಬ್ಬರದ ನಿಡುಸುಯ್ಲು ಕೋಡಿಯ ಮನದ ಕಳ್ಗುದಿಯ . . . ಚೀಡದ ಮಬ್ಬಿನಲಿ ಹಣಗಿದರು ಪವನಜಫಲುಗುಣಾದಿಗಳು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೭) ; ಹೆಬ್ಬಾವುಗಳ ನಿಬ್ಬರದುಸುರು (ಅರಸಾ. ೫-೨೧೫). ೧೪. ಭಾವೋದ್ವೇಗ ; ಉದ್ರೇಕ ; ತಳಮಳ : "ತಳವೆಳಗೆಂದೆನ್ನಲದುವೆ ನಿಬ್ಬರಮುಕ್ಕೂಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೩) ; ಕಜಿಕಂಕಣನದಿಗೆಜಿಗೆ ಕದನದುದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಪೊಜಮಡಲ್ಕೆಂದಿರ್ದುದಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುಜುನೆಜಿದಿರ್ದುದಬ್ಬರಿಪ ಪರಸಮಯಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನಿಬ್ಬರ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಭರ] ವದೇಪೊಗಳ್ವೆನು (ಸೋಮಚ. ೫-೩೩) ; ಕಂಡೆನರಸನ ನಿಬ್ಬರವ ಬಳಿಕಂಡಲೆದುದತಿಶೋಕಶಿಖಿ ಕೈಗೊಂಡುದಿಲ್ಲಲೆಕೆಳಗೆ ಬಳಿಕೆಚ್ಚತ್ತು ಕಂಡೆಜಿದು ಖಂಡಿಸಿದೆನೆನ್ನುಬ್ಬೆಯನು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೬). ೧೫. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ : ಕಬ್ಬುವಿಲ್ತುಂಬಿವೆದೆ ಪೂಸರಲ್ಪೂಣ್ದಸಲ್ ನಿಬ್ಬರಮಿದೆಂದು ಮದನಂ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಹುಬ್ಬೆಂಬ ಚಾಪಮಂ ಕುರುಳೆಂಬ ನಾರಿಯಂ ಕಣ್ಣೆಂಬ ಕೂರ್ಗಣೆಯನು ಉಬ್ಬರದ ಸಾಹಸದೊಳಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧೭) ; ಕಿಬ್ಬದಿಯೊಳಗೋಡಿದಂತಾ ನಿಬ್ಬರದಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಭೂಪತಿ . . . ಇಬ್ಬರಂಗದ ನೋವ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಪ್ಪಿದನು ವೈರಾಗ್ಯವ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೯-೧೩). 'ನಿರ್ಭಾರ' ಪರಾ.

ನಿಬ್ಬರವಾಗು=ಅತಿಶಯವಾಗು : ಮದಗಜದ ನಿಡುವರಿಯ ತೇರಿನ ಕುದುರೆಕಾಜರ ಕಾಹಿನಲಿ ಕೊಬ್ಬಿದುದು ನಿಬ್ಬರವಾಗಿ ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯನಿರ್ಘೋಷ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೮) ; ಅನ್ನೆಯವಾಯಿತು ನನ್ನದು ಬಾಳು ; ಒಬ್ಬರನುಳಿದು ಹೋಗಲು ನನಗೆ ನಿಬ್ಬರವಾಗಿದೆ ಮನದಲಿ ದುಃಖ (ಚೆಲುವ.. ೫೦-೮). [<ಸಂ. ನಿರ್ಭರ]

ನಿಬ್ಬರ₂ (ನಾ). ಆರುವಿಕೆ ; ಬತ್ತುವಿಕೆ ; ಒಣಗುವಿಕೆ : ನಾಲಗೆ ನಿಬ್ಬರಮಾಗೆ ಕಣ್ಣೊಡರ್ ಕನಲದೆ ನಂದೆಪೊಯ್ದು ತೆಜನಾಗೆ ತೃಷಾತುರನಾದನಾ ನೃಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೪). 'ನಿಬ್ಬರಿಸು₂' ಪರಾ.

[<ನಿಡಿದು₁ + <ಬರು ?]

ನಿಬ್ಬರಂ (ಅ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ಅರಲಂಬುಗಳ್ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲುಮಿವು ನಾಡೆ ನಿಬ್ಬರಮುಮರರಂ ಜಯಿಸಲೆಂದವಂ ಬಿಟ್ಟ ಶಂಬರಮಥನ ನಾಂದೋಳಚಾಪದಿಂ ಸುದತಿಯೆಂಬೊಂದು ಬಾಣವನೆ ಪೂಡಿ (ಚಬಸ. ೧೦-೧೩).

ನಿಬ್ಬರಂ ಬರಿ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅರಳು : ಕಾರ್ಗೆಯ್ಯ ಮೇರೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಕೆಳ್ಕರಿಕೆ ಬಿರಿವಂತಾನುಂ ಮೆಯ್ಯ್ ಬಿರ್ಕುಬಿರ್ಕೆನೆ ನಿಬ್ಬರಂ ಬಿರಿದೊಳಜುಗುಂ ಜೋಲ್ದುಂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಜೀವರ ರೂಪದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೨) ; ತೆಜಿಪುಗುಡದೆ ಸೂಟ್ಯೆಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಬಲ್ಸರಕೆ ದೆಸೆವೆಟ್ಟುಗಳ್ ನಿಬ್ಬರಂ ಬಿರಿಯೆಯುಂ ಬೇಗದಿಂ ನಡೆದೆತ್ತಿ ಬಂದು ಮಂಜುವೆಟ್ಟಮಂ ಮೂಜವಳಸಾಗಿ ಮುತ್ತಿದಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೨೮೮).[<ನಿಬ್ಬರ₁]

ನಿಬ್ಬರಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ಗತಿ ; ರಭಸದ ಗಮನ : ಜೋಡದ ಜೀವ ಜಾಳಿಸೆ ಬೀದಿವರಿದವು ಗಜಘಟಾಳಿಗಳು ತಾವು ನಿಬ್ಬರಗತಿಯ ರಥ ತುರಗಾವಳಿಗಳೆಳೆದವು ರಥಂಗಳನು (ಕುಮ್ಯಾಕ.೧೫-೨೯). [ನಿಬ್ಬರ₁+ಗತಿ]

ನಿಬ್ಬರಗಲಹ (ನಾ). ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲಹ ; ಹುರುಪಿನ ಕಾದಾಟ : ಖಲಿಸಿತವರುಬ್ಬರದ ನಿಬ್ಬರಗಲಹವಾ ದಿನದುಭಯ ಸವುರದ ಕಲಿಗಳಾಜಿಯನು (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೧೪).

[ನಿಬ್ಬರ₁ + ಕಲಹ]

ನಿಬ್ಬರಣೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯತೆ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಆದಿರುದ್ರನ ವಾಮ ನಯನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದನು ಬಲದ ನಯನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದನು ಅವರ ನಿಬ್ಬರಣೆಗೆ ಷೋಡಶಚಂದ್ರರು ಹುಟ್ಟಿದರು (ರುದ್ರಭಾ. ೮೯).

[ನಿಬ್ಬರ₁ + -ಅಣೆ₄]

ನಿಬ್ಬರದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟ ; ಹರಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಕರುಣಿಯನ್ :—ಅರಮನೆಯ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸಜ್ಜೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಗುಪ್ತಮಾರ್ಗದ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲಿರೇನು ? . . . (ನಿಬ್ಬರದಿಟ್ಟಿಯಿಂದ) ಅವಕ್ಕೆ ಇರುವ ಒಳಗಣ ಹೊರಗಣ ಬಿಯ್ಯಗಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಚಾವಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩-೨೨). [ನಿಬ್ಬರ₁+ದಿಟ್ಟಿ]

ನಿಬ್ಬರಿಬಾಯ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಾಯಿ: ಮರುಳಿತ್ತಿತ್ತೊಂದು ಬಿಕ್ಕಂ ಮುಱಿದು ಮರುಳ ಮುಂಗೆಯ್ಯುಮಂ ಬಿಕ್ಕುಮಂ ನಿಬ್ಬರಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಬ್ಬರಿ, ಗಿಬ್ಬರಿ]ಬಾಯೊಳ್ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ಕಂಡಿಸುವ ಸಿಡಿದ ಬೇತಾಳನಂ ಮಚ್ಚದಿಂ ಚೆಚ್ಚರದಿಂಪಂ ಕಿಱ್ತು ಬೇತಾಳನ ತಲೆಯನೆ ನಕ್ತಂಚರಂ ತಿಂದ ನಕ್ತಂಚರನಂ ನುಂಗಿತ್ತು ಭೂತಂ (ಅರ್ಜಸೇ. ೫-೪೦).

[<ನಿಬ್ಬರ$_1$ + ಬಾಯ್]

ನಿಬ್ಬರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಪರಿಯೆ ಪರ್ವಿದ ಮಂಜು ಗಂಜಿಸುವಂತೆ ತಾವರೆ ನಾಡೆಯುಂ . . . ಧೂಳಿ ಧೂಸರಿತಮಾದ ಸುವರ್ಣಪುತ್ರಿಕೆ ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟವೊಲೆಯ್ದೆ ನಿಬ್ಬರಿಸಿದಂಗ ಮಪೂರ್ವಕಾಂತಿಗೆ ತೊಟ್ಟನೇನೆಡೆಗೊಟ್ಟುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೧) ; ಅಬ್ಬರಿಸುತ ಬಂದರು ದೊರೆದೊರೆಗಳು ಉಬ್ಬಿದವರ ಹಿಡಿಕೊಂಡು ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ದಿಡ್ಡಿಯಲಿ ಹರಿಯ ಹೊಯ್ಯೆ ನಿಬ್ಬರಿಸಿತು ಚೋರಭಯವು (ಬಸವು. ೫-೪೧). ೨. ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ಕುಂಭಸ್ಥಳಂ ನಿಬ್ಬರಿಪಂತುದ್ಯತ್ಕುಚಂ ಬಿಂಬಿಣಿಸೆ . . . ಕಣ್ಮೊಣಿಸಿ ಬಿಡೆ ಮಣಿಭೂಷಾಳಿ ಮೈ ಸೋಂಕೆ ಬಿಂಬಾಧರೆ ಪಿಂಗಲ್ನಿಂದು ಕಂದರ್ಪನ ಕರುವಿಡುತರ್ಪಂತೆ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೯೩).

[ನಿಬ್ಬರ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಬ್ಬರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಬಾಡು ; ಕಂದು ; ಮಸುಳಿಸು : ನೇಸಱ ಸಾರೆ ನಿಬ್ಬರಿಸುವುತ್ಪಲಮಾಲೆಯೆನಿಪ್ಪ ದೃಷ್ಟಿವಿನ್ಯಾಸಮನೊಯ್ಯನೋಸರಿಸಿ ನಮ್ರಶಿರೋಧರೆ ಸೀತೆ ಲೋಕಸಂತ್ರಾಸಿಯ ರೂಪು ಪಾದನಖದರ್ಪಣದೊಳ್ ಪಲವಾಗಿ ತೋಱೆ ಕಂಡಾ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳೆರಟ್ಟಿರದಿಂ ತರಲೇಕ್ಷಣಂಗಳಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೯-೧೧೨) ; "ಮುಚ್ಚು" (ಪಂಪಾರಾ. ಕೋಶ); ವಿರಹಭರೋತ್ಕಂಠಮನೋಹರಿಯ ಕಪೋಳಂಗಳಂತೆ ನಿಬ್ಬರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಕರಿಸಿದೆಲೆಗಳೆನದೆಲೆಗಳ ಬರಿಸುವುದನುನಯದೆ ಪೆಂಟೆ ಗೆಂಟಱ ವಿಟರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೨). [ನಿಬ್ಬರ$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಬ್ಬಾಣ 'ನಿಬ್ಬಾನ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬಾನ, ನಿಬ್ಬಾಣ, ನಿಬರ್ಾಣ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ವಾಣ; ಮೋಕ್ಷ : ಈ ಮೂರು ಸಂಕೋಲೆಗಳನ್ನು ಕಳಚಿ ಎಸೆಯದಿದ್ದರೆ ಶುದ್ಧಿಯ ಮೊದಲ ಘಟ್ಟವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಪ್ರವಾಹದೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸೋತಾಪತ್ತಿ). ಇನ್ನು 'ನಿಬ್ಬಾನ' ದೂರವೇ ಉಳಿಯಿತು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೬೬). **ನಿಬ್ಬಾಣ : ೧.** ಮಾರನಂ ಮುರಿದು ಸಂಬುದ್ಧನೆಮಗಗ್ಗಂ ನಿಬ್ಬಾಣಮೊಂದೆ, ತಣ್ಣಿಯರಣ್ಯಮುಂ ತರಿದು, ತೋರ್ದನರಿಯಟ್ಟಂಗಿಕದ ಧಮ್ಮಮಗ್ಗಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೫-೭). **ನಿಬರ್ಾಣ : ೨.** ಮುಕ್ತಾಯ; ಮುಗಿತಾಯ : ಚಿಂತಿಸಲಾರ್ಗಂ ಬಾರದು ಎಂಬಂತು ಟಣ ಕಳಸ ನಿಬ್ರ್ಬಾಣಮುಪ್ಪನ್ನಿಗಂ (ಎಇ. XV, ೯೦-೫೩ ; 1060) ; ಶ್ರೀಸೋಮನಾಥದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಮನುತ್ತುಂಗಪ್ರಾಸಾದಶಿಖರ ಕಳಸಂಬರಂ ಕಲುವೆಸ ನಿಬ್ರ್ಬಾಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೬-೪೩; 1199); ಯಿಾ ದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯದ ಕಳಸ ನಿಬ್ರ್ಬಾಣ ಪವುಳಿ ಬಾಗಿಲುವಾಡ ಅಘುವಣೆಯ ಕೊಂಡ ಸಂಪೂರ್ನ್ನವಾದ ದಿನದಿಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೬೫ ; 1291).

[<ಪಾಲಿ. ನಿಬ್ಬಾನ./ಪ್ರಾ.ಣಿವ್ವಾಣ./ಸಂ.ನಿರ್ವಾಣ]

ನಿಬ್ಬಿಡಿ 'ನಿಬಿಡಿ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬುದ್ಧಿ 'ನಿಬುದ್ಧಿ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬೆಗ 'ನಿರ್ಬೇಗ' ನೋ.

ನಿಬ್ಬೆದೆ (ನಾ). "ಬೆದೆಯಿಲ್ಲದ್ದು" (ಜಾನಕೋ. ೧೧).

[<ನಿರ್ + ಬೆದೆ]

ನಿಬ್ಬೆರಗು 'ನಿಬ್ಬೆಱಗು' ನೋ.

ನಿಬ್ಬೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆರೆತುಕೊಳ್ಳು, —ಒಂದಾಗು; ಸಮರಸವಾಗು : ಭಕ್ತಿಯು ಭಾವನಿಷ್ಠೆ ನಿಬ್ಬೆರಸಲಾಗಿ ಶಿವನ ತನ್ನ ವಶವ ಮಾಡಿತ್ತು ಭಕ್ತಿ (ಪಚಸಂ. ೨೮೨-೨೪); ನಿಷ್ಠೆ ನಿಬ್ಬೆರಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಬ್ಬರಿಸಿ] ಗಟ್ಟಗೊಂಡು ಅಭಿಲಾಷೆ ಸಮನಿಸದೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳಲ್ಲಿ ಮಾಹೇಶ್ವರ (ಚನ್ನಬ. ಕ. ೫೯೯-೧೩೪೧).

[<ನಿಱಿದು$_2$ + ಬೆರಸು$_1$(<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ನಿಬ್ಬೆಳಕು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಳಕು; ಪ್ರಜ್ವಲವಾದ ಬೆಳಕು : ಯಾವ ಕಗ್ಗತ್ತಲಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ನಿಬ್ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೧). [<ನಿಡಿದು$_1$ + ಬೆಳಕು$_2$(<ಬೆಳಗು$_2$)]

ನಿಬ್ಬೆಱಗು, ನಿಬ್ಬೆರಗು(ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ, —ವಿಸ್ಮಯ : "ತಳವೆಳಗೆನೆ ನಿಬ್ಬೆಱಗು" (ಚತುನಿ. ೯೮) ; ಜೊಗಳುವ ಕುನ್ನಿಗಳ ನೋಡಿ ಎನ್ನ ಮನ ಬೆಱಗು ನಿಬ್ಬೆಱಗು ಆಯಿತ್ತಯ್ಯ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೮-೨೨೫); ಕುಱುಹಳಿದ ಕರಸ್ಥಳದ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನ ನೋಟದ ಎನ್ನ ಪರಮಗುರುವ ಕಂಡು ಬದುಕಿದೆನು ಕಾಣಾ ಗೊಹೇಶ್ವರ (ಅಪಚಂ. ೧೬೭-೭೫೨) ; ಮಱುಗಿದನು ಸುರನಾಥನಗ್ನಿ ಬಸವಳಿದ ಯಮ ಬೆಱಗಾದ ನಿರುತಿ ಹಲುಗಚ್ಚಿದನು ವರುಣ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನೊಳಿರ್ದ (ಹಚಕಾ. ೪-೧೧) ; ಇದೇ ಕಣಾ ಶಿವಲಿಂಗಭಕ್ತಿಯ ಹೃದಯವನು ಸಾಧಿಸುವ ಪರಿ ಭಾವದಲಿ ನೆಱೆ ನಟ್ಟಾಲಿಯಲಿ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನಂದದಲಿ ಇದನು ಸಾಧಿಸದೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೧-೨೩) ; ಯತಿರಾಜ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನಿಂ ಕೆಲದೊಳಿತರೇತರವನಱಿಯದಿರೆ ನೋಡಿ ಸಂಚಲಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೬-೨೮) ; ಶರಹತಿಗೆ ಗಾಱುಗೆಟ್ಟು ಬ್ಬಸಂಬಟ್ಟು ಮೈಮಱೆದನಾಗೆ ಬಲದೊಳೆತ್ತಂ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನ ಕಲಕಲಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೬). **ನಿಬ್ಬೆರಗು :** ಜನರು ನಿಬ್ಬೆರಗೊಂದಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುತಿರಲ್ (ಮಹಾವಿ. ೫-೧೩); ಕೊನೆಕೊನೆಗೆ ಶರೀಫರು ದೇವೋನ್ಮಾದದ ಪೂರ್ಣ ನಿಬ್ಬೆರಗಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೧ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ); ಬಿರುಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಮೊಳಗು ಮಿಂಚುಗಳ ಹೊಡಿಲ್ಗೆ ಕಡಿದುರುಳುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆ ಇವೆಲ್ಲ ನಿಬ್ಬೆರಗಿನ ನೋಟಗಳು(ಬದ್ಧಪ್ರ.LVIII, ಪೀಠಿಕೆ) ; ಜಗ ಜೀವಗಳನು ತಾ ಹೊರಗುಮಾಡಿ ನಿಬ್ಬೆರಗು ಮೌನವಾಂತ ಎರಡರಿಯದೊಂದು ಕೈವಲ್ಯ ನೈಜ ಬರಿ ಬೆತ್ತಲೆತ್ತಲೂನೂ (ಅರಳು. ೨೨೮-೧೦).

ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಗು, ನಿಬ್ಬೆರಗಾಗು = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅತಿಮುದದಿಂದಂ ಸೌಂದರವತಿ ಬರಲೊಂದಸುಗೆಯುಮರ್ದ ತಣ್ಣೆಲೊಳ್ಪೊಪತಿಯುದ್ಭಟನಿರೆ ಕಂಡಾ ಸಿತಪಂಕಜಪತ್ರನೇತ್ರೆ ನಿಬ್ಬೆಱಗಾದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೨) ; ಕೂತಾಡಿ ದೇವರು ಪೊತ್ತ ತಾಂಡವಮೂರ್ತಿಯಂ ಕಾಣುತ್ತ ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಗುತಂ ಪೂಜಾರಿಗಿಂತೆಂದ (ಬಸವು.೧೭-೧); ಪರವೆಯಿಾ ಪರಿಯಿಂದ ನರ್ತನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಲಿರಲು ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಗಿ ನಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯಲಿ ಸೌಂದರಗಣಾಧೀಶ ನಿಟ್ಟಿಸುತಿರ್ದೊಡೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೪) ; ಆಲಿಸ ನಿಮಿಷಗಮಲಲಿಂಗಮಂ ನೀನಿತ್ತ ಮೇಲೆ ತಲ್ಲಿಂಗದೊಳ್ ಮನ ಲೀನವಾಗಿ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ್ ನಟ್ಟು ದಿಟ್ಟಿಯಲಿ ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಗಿ ನಿಜಸುಖಸಮಾಧಿಯೊಳಿರೆ (ಚೆಬಪು. ೬-೧೨) ; ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವಲ್ಲಿ (ಅಖಂಪೇ. ೨೭೩-೧೬) ; ನಾನು ನಿಬ್ಬೆರಗಾಗಿ, ಬಾಯಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೂ ನುಡಿಯದೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ (ನಡೆವಾ. II, ೧೦೧೭) ; ಉತ್ತರನು ಬಹುವಾಗಿ ಹೆದರಿ ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಬ್ಬೆರಗಾಗಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಪಚಭಾ. ೨೦೮).

[<ನಿಡಿದು$_1$ + ಬೆಱಗು / ತೆಲು.ನಿವ್ವೆರಗು]

ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಟ್ಟು ಸೌಂದರಿಯೊಬ್ಬುಳಿಗೊಂಡಳ್ಕದುಣ್ಮಿದೀಕ್ಷಿಸಿ ನೃಪನಂ

ಬಿಬ್ಬೋಕಂ ಕುಡಿವರಿಯಲ್ ನಿಬ್ಬೆಗದೆ ನಿನಗಕಾರಣಹಸನಮುದೆಂದಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೨೩). [ನಿಬ್ಬೆಱಗು + ಪಡು₁]

ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಡು : ಮಾಲೆ ತೊಡಱುವ ಕಜ್ಜವಂ ಮಱೆದು ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಡೆದು ಲೆಪ್ಪದ ಪೆಣ್ಣಿನಂತಿರ್ದಳು (ಸೌಂದರ. ೧೨-೪೦). [ನಿಬ್ಬೆಱಗು + ಪಡೆ₁]

ನಿಬ್ಯಸನ (ಗು). ೧. ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಚಟವಿಲ್ಲದಿರುವ : ಕುಸುಮಮಮಾಲೆಗಳಂ ರಚಿಸಿ ತಂದೊಸೆದು ಭಕ್ತರಿಗಿತ್ತು ತಾ ನಿಬ್ಯಸನ [ಪಾಠಾಂ. ತೃಶನ]ಕಾಯಕಲಬ್ಧಿಯಲಿ ಜಂಗಮಕೆ ಮಾಡುತ್ತ ಪೆಸರು ಪಸರಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ (ಬಸವ. ೨೨-೨೬). (ನಾ). ೨. ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಚಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. [<ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಸನ]

ನಿಭ (ಗು). ೧. ಸಮಾನವಾದ ; ಸದೃಶವಾದ ; ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸೋಗು ; ಕಪಟ ; ಮೋಸ. ೩. ನೆವ ; ನೆಪ : "ಕೈತವಂ, ಕಪಟಂ . . . ವಿಷಂ, ನಿಭಂ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ, ವ್ಯಪದೇಶಃ – ಈ ೧೦ ನೆವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೨೪) ; "ಕಪಟಂ ನಿಭಂ ಕೈತವಂ ಮೃಷಂ . . . ವ್ಯಪದೇಶಮೆನೆ ವ್ಯಾಜಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೦). ℙ 'ನಿಭ' ಎನ್ನುವುದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಬರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. [ಸಂ.]

ನಿಭಾಯಿಸು, ನಿಬಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ನಿರ್ವಹಿಸು : ಆ ಜನರು ತಮ್ಮ ಹೆಂಡರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನ್ನ ವಸ್ತ್ರ ಕೊಟ್ಟು ಯಾವ ಮೇರೆ ನಿಭಾಯಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೪) ; ಈಗ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ ತಾನು ಅವಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಂಸಾರ ಹೇಗೆ ನಿಭಾಯಿಸುವುದು ? (ಮಾನುಷಿ. ೩೩) ; ಆನಂದನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ನಿಭಾಯಿಸಲು ವ್ಯವಧಾನವೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮರಳಿ. ೩೭); ಶ್ರೋತ್ರಿಯರೇ ನನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಿದ್ದರೆ . . . ಅವರೊಬ್ಬರೇ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಭಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೩೬೯) ; ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ನಿಭಾಯಿಸುತ್ತೇವೋ ತಿಳಿಯದು (ರಂಗಕ. ೧೭) ; ಸ್ವಭಾವ ತಿಳಿದರೆ ನಿಭಾಯಿಸಬಹುದು (ಗಾದೆ). **ನಿಬಾಯಿಸು :** ಈ ಕೆಲಸ ನಿಬಾಯಿಸಲು ಅವರೊಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ನಿಭಾನಾ, ನಿಬಹನಾ, ನಿಬಾಹನಾ ; ಮರಾ. ನಿಭಣೇ, ನಿಭಾವಣೆ./ತುಳು. ನಿಭಾಯಿಸು ನಿಭಾಸು, ನಿಬಾಸು ; ತೆಲು. ನಿಭಾಯಿಂಚು]

ನಿಭಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ (?) : ವರನಿಭಾರಿಯ ಬಳವಿನಲಿ ಬಲಮುರಿಯ ಬಿಗಿದನು ಪದಮುಖಕೆ ಮುಂಜೆಱಗ ಬಿಟ್ಟನು ಬಿಗಿದ ಬದ್ದುಗೆ ದಾರಗೊಂಡೆಯವ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೮-೧೭). [ℙ ಇದು 'ನಿಖಾರಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿಭಾಲನ, ನಿಭಾಳನ (ನಾ). ನೋಡುವಿಕೆ; ನೋಟ. **ನಿಭಾಳನ :** "ನಿಭಾಳನಂ, ನಿಶಮನಂ, ನಿಧ್ಯಾನಂ . . . ದ್ಯೋತನಂ ಈ ೮ ನೋಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಭಾಳನ 'ನಿಭಾಲನ' ನೋ.

ನಿಭೃತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಇಟ್ಟ,—ಇರಿಸಿದ. ೨. ತುಂಬಿದ ; ಆವರಿಸಿದ : ಪುಳಕಿತಕಪೋಳಫಳಕಂ ವಿಳಸಿತಮದಿರಾರುಣೇಕ್ಷಣಂ ಸ್ಫುರಿತೋಷ್ಠಂ ಕೆಳದೀ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ತಳಮುಳಗೊಳಿಸುಗುಮಿಂತು ನಿಭೃತ ಶೃಂಗಾರರಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೨) ; ಎರಡನೆಯಬ್ಧಿಯುಂ ಮೊದಲವಾರಿಧಿಯುಂ ಗಡಿಯಾಗೆ ಸೀಳ್ದು . . . ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಪುದಾತತ ಗುಹಾದ್ವಯ ವಜ್ರಮಯಿವಾದರೀಪ್ರಭಾಸರಿಚಿತಪಾರ್ಶ್ವಮಗ್ರನಿಭೃತಾಂಬುಧರಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಭೂಧರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨) ; ಚಾರು ಮನಸಾನಂದದ ಸಲುವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ . . . ಸಾಹಿತ್ಯನೀಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ . . . ಒಂದು ಶಿಲಾಖಂಡ ಬಂದು ಬಿಡಿದು ಅವಳ ನಿಭೃತನೀಡವನ್ನು ಅಮೂಲಾಗ್ರ ಕೆಡವಿಬಿಡುವಂತಾಯಿತಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೫೪). ೩. ಮರೆಮಾಚಿದ ; ಗುಪ್ತವಾಗಿರಿಸಿದ. ೪. ಬಲವಾದ ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ; ಸಮರ್ಥವಾದ : ಭಾನು ಭಾರಿಯ ತಮವ ತಿವಿವನದಾರ ನೆರವಿನ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಲಿ ಈ ನಿಭೃತ ಗದೆಯಿರಲು ಕುಂತೀಸೂನುಗಳ ಕೈಕೊಂಬೆನೇ (ಕುಮಾ್ಯಗ. ೩-೩೧). (ನಾ). ೫. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಏಕಾಂತವಾಗಿ, ನಿಭೃತವಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ ಯಾವುದನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಯೊ ಅದೇ ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಇಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩) ; ಕಪಾಲಕುಂಡಲೆಯು ಪಥಿಕನನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರೆದುಕೊಂಡು ನಿಭೃತವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಕಾನನದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೨೯) ; ದೇವಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತಿನಿಭೃತವಾದ ಗೃಹಗಳೊಳಗೆ ತರಗೆಲೆಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುವು (ಕಾಶೀಹಿನೂ. ೬) ; ಇಷ್ಟು ರಾತ್ರಿ ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ನಿರಾಪದವೂ ನಿಭೃತವೂ ಆದ ನಿವಾಸದ ಹತ್ತಿರ ಜನಸಮಾಗಮ ಕಂಡು ಅವು ಚಕಿತವಾಗಿ ಚೀತ್ಕರಿಸಿವೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಭೃತಶಾಂತಿ (ನಾ). ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಸಮಾಧಾನ,—ಸಮಚಿತ್ತತೆ : ಆ ಸಹಜಲಭ್ಯವಾದ ಸುಖಸಾಧನಗಳ ಮಧ್ಯಾಂತರ ಅವನ ಜೀವನದ ಗೃಹಕೋಣದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಯ ದೀಪ ತೊಳಗಿಸಿ, ನಿಭೃತಶಾಂತಿಯನ್ನು ಅವನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸತಕ್ಕವ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೯). [ನಿಭೃತ + ಶಾಂತಿ]

ನಿಭೃತಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಗುಪ್ತಸ್ಥಾನ ; ಗುಟ್ಟಾದ ಸ್ಥಳ : ಅವರ ಸಂಗಡ ಆ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪದ ನಿಭೃತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ವಾಸಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೬೧೦). [ನಿಭೃತ + ಸ್ಥಾನ]

ನಿಭೃತೇಂಗಿತ (ನಾ). ಗುಪ್ತವಾದ ಇಂಗಿತವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಸನ್ಮತಿಯ ನುಡಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ಮುನಿದು ಸಂವೃತಾಕಾರನುಂ ನಿಭೃತೇಂಗಿತನುಮಾಗಿ ದಕ್ಷಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾಕೂತನಪರಾಜಿತಾನುಜನ್ಮಂ ನುಡಿವಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ವ). [ನಿಭೃತ + ಇಂಗಿತ]

ನಿಭ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ; ಭ್ರಮೆರಹಿತವಾದ : ನುಡಿಯ ಸಡಗರದಲಾಡ ಬಿಂದು ತಾನಲ್ಲ ಪದುಮಪರಿಮಳಕೆಱಗುವ ಭ್ರಮರ ತಾನಲ್ಲ ಭವದ ಕುಳವನು ಗೆಲಿದ ನಿಭ್ರಾಂತ ಶರಣ (ಅವಚಂ. ೨೮೩-೧೨೯೬) ; (ನಾ). ೨. ಭ್ರಮೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣಿನೊಳು ಸಿಲುಕದಾ ತ್ರಯವ ತನ್ನದೆನ್ನದೆ ಲಿಂಗಜಂಗಮಕೆ ಸವಿಸುತ್ತ ತನ್ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಭ್ರಾಂತ ನಾಗಿರಬಲ್ಲಡಾತನೇ ಸದ್ಭಕ್ತನು (ಶಿವಗೀ. ೧೬-೬೨). [<ಸಂ. ನಿರ್ಭ್ರಾಂತ]

ನಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಎನ್ನ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ದೀಪ ಎನ್ನ ನಿಭ್ರಾಂತಿಯೇ ನೈವೇದ್ಯ (ವಚಸಂ. ೧೫೧-೫೪). [<ಸಂ. ನಿರ್ಭ್ರಾಂತಿ]

ನಿಮಂತ್ರಣ (ನಾ). ೧. ಕರೆಯುವಿಕೆ; ಬರಹೇಳುವಿಕೆ. ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕರೆ,—ಆಹ್ವಾನ. ೩. ಕರೆಯೋಲೆ ; ಆಹ್ವಾನಪತ್ರಿಕೆ : ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ನಿಮಂತ್ರಣದ ಮೂಲಕ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು (ಧ್ರುವಾಂತಿ. ೮). ೪. ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು ; ಪೂರ್ವಪಂಕ್ತಿಗೆ ಕರೆಯುವುದು. ೫. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಂಕ್ತಿಯ ಊಟ ; ಶ್ರಾದ್ಧ ಭೋಜನ :

ಭಟ್ಟರು ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರಂತೆ (ರೂಢಿ). P ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಡೆಸಲೇ ಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕೆ ನಿಮಂತ್ರಣವೆಂದೂ ನಡೆಸದಿದ್ದರೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಣವೆಂದೂ, ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಆಮಂತ್ರಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಮಂತ್ರಣೆ (ನಾ). =ನಿಮಂತ್ರಣ ೪ : ಅದಕೆನಗೆ ನಿಮಂತ್ರಣೆ ಮೂರುದಿನಕೊಮ್ಮೆ . . . ನಮ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯದಲಿ ಶ್ರಾದ್ಧವೇ ಸಾರ (ಗಣೇಶ. ೬೮-೧೩). [ಸಂ. ನಿಮಂತ್ರಣ]

ನಿಮಂತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಕರೆದ ; ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ : ಶಂಭುಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಸಭಾಭವನಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಕೆಲವು ನಿಮಂತ್ರಿತ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದರು (ಆಬೋಲೀ. ೧೬೧). ೨. ಆಹ್ವಾನಿತನಾದವನು ; ಆಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಉಂಡು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬಿಸಿ ತೇಗುತ್ತ . . . ನಿಮಂತ್ರಿತರು ಹಾದು ಹೋದರು (ಅನ್ನ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ನಿಮಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕರೆ ; ಆಹ್ವಾನಿಸು : ಶ್ರೋತ್ರಿಯರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಪೂರ್ವಪಂಕ್ತಿಗೆ ನಿಮಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೪೮೩). [ನಿಮಂತ್ರಣ+ -ಇಸು₃]

ನಿಮಕ್‌ಹರಾಮ 'ನಮ್ಮಕ್‌ಹರಾಮ' ನೋ.

ನಿಮಗ್ನ (ಗು). ೧. ಮುಳುಗಿರುವ ; ವಿಲೀನವಾದ : ದುಶ್ಶಾಸನೋರಸ್ಸ್ಥಳೋಚ್ಚಲದುಷ್ಣಾಂಬುನಿಮಗ್ನಪೂರ್ಣಜಠರಂ . . . ಚಾಳುಕ್ಯಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೨-೪೮) ; ಫಣಿಶಿರೋಮಣಿಯಂತೆ ಪೊಳೆದುದರ್ಪಣನಿಮಗ್ನಬಿಂಬ ರವಿಮಂಡಲದ ವರ್ತುಲಾಗ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೬-೩೭೦). ೨. ಕಾಣದ ; ಅಡಗಿದ : ಮರೆಯಾದುದಾ ದೇವ ತೇಜಃಪುಂಜಮುಖಮೂರ್ತಿಯಗ್ನಿ ಮೆಯ್ಯ್ ಜ್ವಾಲಾನಿಮಗ್ನಮೆನಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೬೬). (ನಾ). ೩. ಮುಳುಗಿದವನು ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು ; ಅಡಗಿದವನು : ಭವವಾರಾಶಿನಿಮಗ್ನರಂ ದಯೆ ದಮಂ ದಾನಂ ತಪಂ ಶೀಲಮೆಂಬಿವೆ ಮೆಯ್ಯಾಗಿರೆ ಸಂದ ಧರ್ಮಮೆ ವಲಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೭) ; ಜನನಿಯ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಲ್ಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಬಾಗಿ ತಲೆಯಂ ಚಿಂತಾಬ್ಧಿನಿಮಗ್ನರಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರ ನಿಕ್ಕುತಿರೆ ನೋಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೦); ತೆರಳಿದನ್ ಧಾನ್ಯಮಾಲಿನಿವೆರಸಿ ರಾವಣಂ, ಚಿಂತಾನಿಮಗ್ನನಂತರ್ಮಥಿತನಾ ಜೀವನಾಂಭೋಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೩೩೪-೧೦೦). ೪. ಹೀನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಹಿಂದುಳಿದವನು ; ಪಾಪಿ : ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿಮಗ್ನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಲು . . . ದ್ರಾವಿಡವೇದರೂಪವಾದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವರೆಂದೂ ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿದಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೯೬). [ಸಂ.]

ನಿಮಗ್ನತೆ (ನಾ). ಮುಳುಗಿರುವುದು ; ತಲ್ಲೀನತೆ ; ತತ್ಪರತೆ : ಆ ನಿಮಗ್ನತೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಲಘಿಮಾಕೌಶಲ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧). [ಸಂ. ನಿಮಗ್ನತಾ]

ನಿಮಚಿಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ಚಿಕಣಿ ಅಡಿಕೆ-ಳೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತ ಚಪಟೆಯಾಗಿರಬೇಕು . . . ಇದರಲ್ಲಿ ನಿಮಚಿಕಣಿ ಅಂತೆಂದು ಒಂದು ಜಾತಿಯುಂಟು. ಅದು ಚಪಟಾಗಿದ್ದು ದಪ್ಪಿರುವದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೪೮). [←ಮರಾ. ನಿಮಚಿಕಣೀ]

ನಿಮಜ್ಜಕ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವವನು. ೨. ಮುಳುಗಿಸುವವನು. ೩. ಆಳವನ್ನು ಅಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವ ಗುಂಡು : "ಗಾಳವನ್ನು, ಗಾಧಮಾಪಕವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾರ ; ನಿಮಜ್ಜಕ ; ಮುಳುಗುಗುಂಡು" (Sinker. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನಿಮಜ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವುದು : ಪಾಷಂಡಾಗಮಕರ್ದಮದೊಳ್ ನಿಮಜ್ಜನಮಾಗದಂತೆ ವಿಜ್ಞಾನಮುಮನೆಮ್ಮುಮಂ ನೀನುದ್ಧರಿಸಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ಯಾದಚಂ. ೧೩-೧೮ ವ) ; ಶಿಕ್ಷಣವಿಧಾನದ ಗುಣಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ನಿಮಜ್ಜನವಾಗದೆ–ಇರುವ ಏಕೋಪಿದೋಷ–ಈ ನಸುಕಿನ ನಿದ್ರಾಭಂಗ (ಗಾಳಿಪ. ೧೬೧). ೨. ಮುಳುಗಿಸುವುದು. ೩. ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ನಿಮಜ್ಜರ (ನಾ). ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : "ಜೋಗಂ ಪರೀತಂ ನಿಮಜ್ಜ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಮಂಜ]ರಂ ಮುಗ್ಗಿಯೋಡಂ ದೋಣಿಯೆಂದೆನಲ್ ನಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೪). [?]

ನಿಮುತು 'ನಿನತ್ತು' ಪರಾ.

ನಿಮುತ್ತು 'ನಿನತ್ತು' ಪರಾ.

ನಿಮಾಜು 'ನಮಾಜು' ನೋ.

ನಿಮಾನಿಮಿ (ನಾ). ಶೇಕಡ ಐವತ್ತರಷ್ಟು ; ಅರ್ಧಾರ್ಧ : ಪಟ್ಟೇದಾರನ ಶಿಕಮಿಕುಳಗಳ ಗೊಣಗಾಟಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಿಮಾನಿಮಿ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಪಟ್ಟೇದಾರನಿಗೆ ಇತರ ಕುಳಗಳು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೩೭). [←ಪಾರ. ನಿಮಾ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ನಿಮಾ, ನಿಮ್ಮೆ]

ನಿಮಿ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಆಡುವುದು; ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಎವೆಯಿಕ್ಕುವಿಕೆ. ೨. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಎಂಬ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ ; ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜ : ವರವಿದೇಹನೃಪಾಲನಾ ನಿಮಿಧರಣಿಪಂಗುದುಭವಿಸಿದುದ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು . . . ಮುನಿ ವಸಿಷ್ಠಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೨೧); ಈಕೆ ನಿಮಿಕುಲದೆ ಪುಟ್ಟಿದ ರಾಜಯೋಗಿಯಪ್ಪ ಜನಕನಣುಗುಗುವರಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೨). [ಸಂ.]

ನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಕಾರಣ ; ಹೇತು : ಪಲಂಬರ್ . . . ದೀಕ್ಷೋಪವಾಸತ್ರಿರಾತ್ರಂಗೆಯ್ದು ಶರೀರಸಂಧಾರಣನಿಮಿತ್ತಂ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೮-೨೫) ; ಪ್ರಭಾತಸಮಯದೊಳ್ ಪುರಬಹಿರುಪವನೋದ್ದೇಶೋಚಿತಾಂಭೋರುಹವನಕ್ಕೆ ವಂದು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಕ್ರಿಯಾನಿಮಿತ್ತಸ್ನಾನಾನಂತರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩ ವ) ; ಆಗಳ್ ಪುರೋಹಿತಂ ವಿವಿಧಾಗಮವಿದನಿದುವೆ ಭಾವಿಪುತ್ರಾವಾಪ್ತಿಶ್ರೀಗೆ ನಿಮಿತ್ತಂ ಪಿಡಿನೀಂ ರಾಗದೊಳೆಂದೆನ್ನ ಕೆಯ್ಗೆ ಪರಸುತ್ತಿತ್ತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೪) ; ಮನೋವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಶಬ್ದಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೪) ; ನಾವು ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಕಲಕಿದ "ನಿಮಿತ್ತ" ಯಾರೋ ನಡೆಸಿದ ಅಪಚಾರ (ಭಾಪಗೀ. ೩೫). ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಜಟಾಯುದೇವಂ ನೀನೀ ಪೆಣನಂ ಪೊತ್ತು ತೊಟಿಲ್ವುದೇನಿಮಿತ್ತಮೆಂದು ತೋಜು ನುಡಿವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೫೫ ವ) ; ಪೂಜೆಕ್ಕೆ ಮಾಂಸಾದಿ ನಾನಾಬಲಿಯಿಂ ದೇವರ್ ನರರ್ ತ್ವಚ್ಚರಣಕಮಲಮಂ ಶ್ರೀಜಯಶ್ರೀನಿಮಿತ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೮) ; ಇಂದು ಶರ್ಮನಿಗೆ ಕ್ಷಪಣಕವೇಷಮಂ ಹಾಕಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವೇನು (ಕಗದ್ಯ. II, ೮) ; ಬಡತನದಲ್ಲಿ ರೈತನು ಅಡಚಣಿಗಳಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬೇರೊಂದು ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಾಗಲೀ . . . ಸಾಲ ತೆಗೆದು ತನ್ನ ಅಡಚಣಿಯನ್ನು ಸಾಗಿಸುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೮). ೩. ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : "ವೇಧ್ಯಂ, ಲಕ್ಷ್ಯಂ, ಶರವ್ಯಂ, ನಿಮಿತ್ತಂ—ಈ ೪ ಗುಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೪) ; "ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶರವ್ಯಂ ನಿಮಿತ್ತಮೆನೆ ಗುಱಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೫). ೪. ನೆಪ ; ನೆವ : ಏನೋ ಒಂದು ಸುಳ್ಳು ನಿಮಿತ್ತ ತೆಗೆದು ಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೩) ; ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಪೀತಾಂಬರವೊಂದು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಉಳಿಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೨) ;

ಆಕೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಮಮತೆಯನ್ನು ಅರಿತೇ ನನ್ನನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ 'ನಿಮಿತ್ತ'ವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿತು (ಸುಸೋಸಂ. ೧೫೮). 'ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ' ಪರಾ. ೫. ಮುಂದೆ ಬರುವ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕುನ: "ಶಕುನಂ ನಿಮಿತ್ತಮೆಂಬರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೬-೪೮); ದತ್ತಿ ಜೋತಿಷ ಶಕುನ ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ಬಲ್ಲಹಗೆ ಪ್ರತ್ಯಗೆಯ್ದುಂ . . . ಪಡೆದವರ್ ಗೋಲೆಯ ಭಟ್ಟವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮-೨೨; 862); ಪೆಜವು ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ನೋಡಿ ಪೇೞ್ (ಚಾವುಂಪು. ೩೯೦); ತಪೋಧನರೇನಾನುಂ ನಿಮಿತ್ತಂಗಳನಱಿವರಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೮ ವ); ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ (ಶಾಕುಂತ. ೭-೧೫); ಅವರ ಉದ್ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವೆಂದರೆ ದೇವರ ಪೂಜೆ, ನಿಮಿತ್ತ ನೋಡುವುದು, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು ಹೇಳುವುದು (ಕಾನೂರು. ೬೭). ೬. ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ: "ನಿಮಿತ್ತ ಶಬ್ದವು ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಗುರ್ತಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಗುರುಬಾ. ೩೩೫). ೭. =ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ. ೮. [ಜೈನ] ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೌಮ, ಅಂಗ, ಸ್ವರ, ವ್ಯಂಜನ, ಲಕ್ಷಣ, ಛಿನ್ನ, ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನ ಎಂಬ ಎಂಟು ನಿಮಿತ್ತಗಳು; ☞ ೧. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಸುಖ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ನಭ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಿಮಿತ್ತ (ಜ್ಞಾನ). ೨. ಭೂಮಿಯ ಘನ, ಸುಷಿರ, ಸ್ನಿಗ್ಧತೆ, ರೂಕ್ಷತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಾಮ್ರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರಗಳ ಹಾನಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಭೌಮನಿಮಿತ್ತ(ಜ್ಞಾನ). ೩. ಮನುಷ್ಯ ಹಾಗೂ ತಿರ್ಯಗ್ಜೀವಿಗಳ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳನ್ನು ದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಸ್ಪರ್ಶನದ ಮೂಲಕ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫರೂಪ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ರುಧಿರಾದಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖ, ದುಃಖ, ಮರಣಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅಂಗನಿಮಿತ್ತ(ಜ್ಞಾನ). ೪. ಮನುಷ್ಯರ ಹಾಗೂ ತಿರ್ಯಗ್ಜೀವಿಗಳ ವಿಚಿತ್ರ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮುಂದಾಗಲಿರುವ ಸುಖ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಸ್ವರನಿಮಿತ್ತ(ಜ್ಞಾನ). ೫. ತಲೆ, ಹೆಗಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಕಾಳೆಳ್ಳು, ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಿ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ವ್ಯಂಜನನಿಮಿತ್ತ(ಜ್ಞಾನ). ೬. ಅಂಗೈ, ಅಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತ್ರಿಕಾಲದ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಲಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತ (ಜ್ಞಾನ). ೭. ಪ್ರಾಸಾದ, ನಗರ ಹಾಗೂ ದೇಶಾದಿಕಚಿಹ್ನಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತ್ರಿಕಾಲಭಾವಿ ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಚಿಹ್ನ ಅಥವಾ ಛಿನ್ನನಿಮಿತ್ತ (ಜ್ಞಾನ). ೮. ವಾತ ಪಿತ್ತಾದಿ ದೋಷರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ರಾತ್ರಿ ಮಲಗಿದಾಗ ಕಾಣುವ ಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಾಗುವ ಅವನ ಸುಖ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಸ್ವಪ್ನನಿಮಿತ್ತ (ಜ್ಞಾನ): ಇವಷ್ಟಾಂಗಮಹಾನಿಮಿತ್ತವಿವಂ ಕಲ್ತು (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೬); ಅಂತರಿಕ್ಷಭೌಮಾಂಗಸ್ವರಸ್ವಪ್ನಲಕ್ಷಣವ್ಯಂಜನಚ್ಛಿನ್ನಾಭಿಧಾನಾಷ್ಟಾಂಗಮಹಾನಿಮಿತ್ತಂಗಳುಮಂ ಪೇೞ್ದುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೩). 'ನಿಮಿತ್ತಾಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಮಿತ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಹೇತು; ಕಾರಣ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ನಿಮಿತ್ತಕ, ಸಂಘಟಕ, ಸ್ಫುರಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಕ, ತಿರ್ಯಗಾಯಿತಕ, ಅತಿದೃಷ್ಟಕ, ಉತ್ತರಸಂಘಟ್ಟಿತಕ, ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ, ಜಿಹ್ವಕ, ಅತಿಜಿಹ್ವಾಯೋಗ, ಸೀತ್ಕಾರ ಮತ್ತು ದಂಶನಕ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಚುಂಬನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುಖವನ್ನು ಎದುರೆದುರಿಗಿಟ್ಟು ತುಟಿಯನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವುದು; ☞ ಮಿಕ್ಕ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. 'ಮನ್ಮಥವಿಜಯ'ದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕ, ಸ್ಫುರಿತ, ಅಧರ, ಉತ್ತರ, ವಿಘಟಿತ, ಘಟ್ಟಿತ, ಸಂಘಟಿತ, ಜಿಹ್ವಕ, ಪೀಡಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಾ, ತಿರ್ಯಕ್ಕು ಮತ್ತು ಅನುವದನವೆಂದೂ, 'ಜನವಶ್ಯ'ದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕ, ಸಂಘಟಿತಕ, ಸ್ಫುರಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಕ, ತಿರ್ಯಕ್ಕು, ಅತಿಕೃಷ್ಟ, ಉತ್ತರ, ಸಂಘಟಕ, ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನ, ಜಿಹ್ವಕ, ಅಧಿಕ ಮತ್ತು ಜಿಹ್ವಾಪಾನವೆಂದೂ ಇದೆ: ಮುಖದಭಿಮುಖವಾಗಿಸಿ ನುಣ್ಪೊದವಿರೆ ಸಾದೋರ್ಪರೋರ್ವರೊರ್ವರ ದಂತಚ್ಛದಪೀಯೂಷಮನಿರದೀಂಟಿದೊಡದು ಪೆಸರಿಂ ನಿಮಿತ್ತಕಾಖ್ಯಮನಾಳ್ಗುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೨-೨); ಇಂಬಾದಳನೊತ್ತಂಬದಿ ಪಿಡಿದುಱೆ ಚುಂಬಿಸಲದುವೆ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೈ]ಮಿತ್ತಕವು (ಜನವ. ೭-೧೬); ನಿಮಿತ್ತಕ ಸಂಘಟಿತಕ ಸ್ಫುರಿತಕ ಭ್ರಾಂತಿಕ ತಿರ್ಯಗಾಯಿತಕ ಅತಿದೃಷ್ಟಕ ಉತ್ತರಸಂಘಟಿತಕ ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ ಜಿಹ್ವಕ ಅತಿಜಿಹ್ವಾಯೋಗ ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧ ಚುಂಬನಸಂಭ್ರಮಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು; ತಾನೇ ಕಾರ್ಯರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಕಾರಣ; ವೇದಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾರಣ; ☞ ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಕಾರಣ ಮತ್ತು ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ೧. ಸಮವಾಯಕಾರಣವೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. ಉದಾ: ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದಾರ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ. ೨. ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಸಮವಾಯಕಾರಣ. ಉದಾ: ಬಟ್ಟೆಯ ನೇಯ್ಗೆ. ೩. ಇವೆರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಕಾರಣಗಳು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ. ಉದಾ: ಬಟ್ಟೆಗೆ ಮಗ್ಗ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ: ಸಾಗರನ ಮಗಳಱಿಯದಂತೆ ಸರಾಗದಲಿ ಸಂಚರಿಸುತಿಹೆ ಉದ್ಯೋಗವೇನು ನಿಮಿತ್ತ [ಪಾಠಾಂ.ತ] ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಲೋಕದಲಿ (ಹರಿಸಾ. ೨೬); ಈ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಿಂ ಕಾರ್ಯಮನುಂಟುಮಾಡುವ ತೆಱನಱಿತು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ತೃ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಂ (ಚಿಕಬಿ. ೨೧); ಕಣಾದರ ಮತದವರಾದರೋ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದೂ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂದೂ ಇದೇ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಊಹಿಸಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೭೭); ವೇದಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಸಹ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು (ಹಿಂದಸಾ.೯೩). 'ಉಪಾದಾನಕಾರಣ' ಪರಾ. [ನಿಮಿತ್ತ + ಕಾರಣ$_1$]

ನಿಮಿತ್ತಘಟಕ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಘಟಕ; ಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಸಮಿತಿ: ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೆಲ್ ಅಥವಾ "ನಿಮಿತ್ತಘಟಕ" ಇಬ್ಬಗೆಯ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿರಬಹುದು (ರಾಜಪ. ೧೭). [ನಿಮಿತ್ತ + ಘಟಕ]

ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಶಕುನ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಗ್ರಹಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವವನು; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಶಕುನ, ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ೨. [ಜೈನ] ಅಷ್ಟಾಂಗನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಅವನೀಶನೆಬ್ಬು ಬೆಸಗೊಂಡಾಗಳ್ ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞನಂಬರಭೂಗೋಚರರೊಳ್ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಮಿತ್ತಾಂಗಂಗಳೊಳ್ ನೋಡಿ ಕಂಡಿರದಿಂತೆಂದನಧೀಶನಂ ಬಗೆವು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ತೋರಿಕೆಯ ಕಾರಣ : ಆಧರಾತನ ಗೆಲವಿಗಾ ಬಟ್ಟೆಗಲ್ಲೊಂದು ಬರಿ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಸ. ೫೦-೧೮) ; ವಿಧಿ ಲಿಖಿತಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಾವು ನಡೆಯಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ . . . ತಪ್ಪುತಡೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯುಂಟಾಗಿ, ಅವು ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವಾಗಿ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೇಮಂತ. ೧೪೧) ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಎಲ್ಲ ಕೌರವರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದ. ಅರ್ಜುನ, ಪಾಂಡವರು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೦೭). ೨. ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣನೆನಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ತೋರಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣನಾದವನು : ಕೇಳು ಧರ್ಮಜ ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ಹೇಳಿ ಮಾಡಿಸುವೊಳೆಯು ನೀನವ ನೋಳಗದಲಿ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ನೀನಲ್ಲ (ತಿಮ್ಮಶಾಂತಿ. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಮಿತ್ತವಾದ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ತನ್ನ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ, ಸುಖದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಾದ; ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡದೆ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಾದ : ಯಾಗವನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಫಲಸಂಯೋಗ ವಾದವು. ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವುದೇ ನಿಮಿತ್ತವಾದವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೯). [ನಿಮಿತ್ತ + ವಾದ₂]

ನಿಮಿತ್ತವಿದ (ನಾ). = ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞ ೨ : ತ್ರಿಜಗದ ತಿರಿಕಂ ವಿದ್ಯಾಭಿಜಾತಗಂಧಂ ನಿಮಿತ್ತವಿದನಾ ಸಭೆಯೊಳ್ ದ್ವಿಜನಬುದಿಂತೆಂದನಮೋಘ ಜಿಷ್ಣನೆಂಬೊಂ ಸಮಸ್ತ ವಸುಧಾಧಿಪನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೪). [ಸಂ. ನಿಮಿತ್ತವಿದ್]

ನಿಮಿತ್ತಸ್ಥಲ (ನಾ). ವೈದಿಕವಾದ ಶ್ರಾದ್ಧಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿತವಾದ ಒಂದು ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ; ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯ ಸಪಿಂಡೀಕರಣಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತಸ್ಥಾನ ; ಪಿತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಏರಿಸಬೇಕಾದ ಮೃತನ ಸ್ಥಾನ ; ೞ ಸತ್ತ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸಪಿಂಡೀಕರಣಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ಮೃತನಿಗೆ ಪ್ರೇತತ್ವ ತೊಲಗಿ ಪಿತೃತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ಮೃತನಿಗೆ ಪರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನನ್ನು ನಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ನಿಮಿತ್ತ ಸ್ಥಲ. ಯಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈ ಶ್ರಾದ್ಧ ನಡೆಯುವುದೋ ಅವನಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತನೆಂದು ಹೆಸರು : ನಿಮಿತ್ತ ಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡವರಿಗೆ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೂರೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). [ನಿಮಿತ್ತ + ಸ್ಥಲ]

ನಿಮಿತ್ತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಭಾವೀಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ, ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಮಾನವಶರೀರಭಾಗ : ಆತ ನಿಮಿತ್ತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯ ರೇಖೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಶಕುನದ ವಿಧ ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಕುನ. ೩. = ನಿಮಿತ್ತ ೮ : ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞನಂಬರಭೂಗೋಚರರೊಳ್ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಮಿತ್ತಾಂಗಂಗಳೊಳ್ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೧). [ನಿಮಿತ್ತ + ಅಂಗ₂]

ನಿಮಿತ್ತಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಿಮಿತ್ತಾಂಗದ ಅಭ್ಯಾಸ : ಅನುಮಾಕೆಯುಂ ಸುಖದೊಳಿರ್ಪ ನಿಮಿತ್ತಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೯೬). [ನಿಮಿತ್ತ + ಅಭ್ಯಾಸ]

ನಿಮಿತ್ತೋದ್ಭೂತ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಜಗತ್ತಿನ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಚಿದ್ರೂಪನಪ್ಪ ತಾನೇ ನಿಮಿತ್ತೋದ್ಭೂತ ಸದ್ರೂಪಾಕರನಪ್ಪ ಕರ್ತೃವಾದಂದದಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೪-೩೦). [ನಿಮಿತ್ತ + ಉದ್ಭೂತ]

ನಿಮಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಾರಣ: ಶೂ(ಸೂ)ರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣ ನಿಮಿತ್ಯ(ತ್ತ)ದಿಂ (ಇಅ. XIX, ೨೭೩-೩೪ ; 1054) ; ಇದು ನಿಮಿತ್ಯಂ[ನಾಶಾಂ.ತ್ತಂ] ಹೇಳಲಂಜುವೆನು (ಬಸವು. ೩೭-೧೫) ; ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ನಿಮಿತ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನಾತ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಸರ್ವಧನವನಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಶೀಶಪ. ೬-೫) ; ಚಿತ್ತದೋಳ್ ಕುದಿಯದಿರು ಸತ್ಯಕಂ ನ್ಯಾಯದೊಳ್ ನಿತ್ಯರಗಲೇಕೀ ನಿಮಿತ್ಯದೋಳ್ ಮಗನೆ (ತುರಂಗ. ೮೦-೩). ೨. ಶಕುನ ; ಭವಿಷ್ಯ : ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೋರುವರೆ ರೂಪಿನವನಲ್ಲ ಅರ್ಚಿಸಿ ಕಾಬುದಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕಿ ಹಂಗನ ನಿಮಿತ್ಯವೆ ಈ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದನ ಸಂಗ ಬಚ್ಚಬಯಲು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೧) ; ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹೋಗಿ ನಿಮಿತ್ಯ (ಪ್ರಶ್ನೆ) ಕೇಳಿ ಬರುವೆನೆಂದು ಧಾವಿಸಿದಳು (ಚೋಮನದು. ೬೨) ; ಹಣೆ ತುಂಬ ಕುಂಕುಮ ಬಳಿದು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಕೆಯ ಹಿಂಗಾರ ಹಿಡಿದು ಅವಳು ನಿಮಿತ್ಯ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೯೯) ; ಬೇಗೆ ಹತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಗೆ ನಿಮಿತ್ಯ ಕೇಳಬೇಕೆ? (ಗಾದೆ). ೩. ದೋಷಾರೋಪಣೆ; ಅಪವಾದ : ಜನರಿಂದ ಬರುವ ನಿಮಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಆಕೆ ಸುಮ್ಮನಾದಳು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ನಿಮಿತ್ತ]

ನಿಮಿತ್ಯಕ (ನಾ). ಉದ್ದೇಶ: ನಗರೇಶ್ವರದೇವರ ಭೋಗಕ್ಕಂ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತಕ್ಕಮಲ್ಲಿರ್ಪ್ಪ ತಪೋಧನರ ಪಥ್ಯಾಹಾರಮೋಷಧನಿಮಿತ್ಯಕಮಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೧-೫೬ ; 1019). [<ಸಂ. ನಿಮಿತ್ತಕ]

ನಿಮಿರ್₁, ನಿಗುರ್, ನಿಗುರು₁, ನಿಗುಳ್, ನಿಮಿರು₁, ನಿಮಿಟಿರ್, ನಿಮುರು, ನಿವುರು (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರ್ದ (ಭೂತಕೃ). ನಿಗುತು, ನಿಗುರ್ದು, ನಿಮಿರ್ದು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಪಸರಿಸು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು : "ನಿಮಿರ್ — ಪ್ರಸಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ನಿಮಿರ್ದ ಲತೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಳಾಸಂ ನಿಲೆ ನೀಡಿ ಕಾಲನರೆಬರ್ ಮಲಂಗಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೬) ; ಆ ದೇವರ ತೆಂಕ ದೆಸೆಯಿಂ ಮೂಡಲ್ ನಿಮಿರ್ದ್ದ ಕೇರಿಯೆರಡು (ಇಅ. V, ೧೬-೩೩ ; 1019) ; ಸಮ್ಮು ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಮನದಲ್ಲಿ ರತಿ ಹುಟ್ಟಿ ನಿಮಿರ್ದುವೆನ್ನ ಕಳೆಗಳು (ಬಸಪು. ೪೯೧) ; ಕೆನ್ನೆವರಂ ನಿಮಿರ್ದಕ್ಷಿಗಳ್ಗೆ ರಾಗಂ ಮಧುಸೇವೆಯಿಂ ನೆಗೞ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿದರ್ ಮಧುಮತ್ತಕಾಂತೆಯರ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೪), ಕಾಂತೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದ ಕಾಮಧ್ವಾಂತಮಂ ತವಿಸಿ ಕಂತುಹರಭಕ್ತಿಯೊಳಹೊಜಿಗನಾವರಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩೨) ; ಸೌಖ್ಯದೊಳಮರ್ದು ನಿಮಿರ್ದು ಮಹೋಲ್ಲಸಜ್ಜಳ ಕ್ರೀಡೆಯೊಳೊಂದಿ ನೋಡಿ ಸೊಗಸಂಬಡೆದರ್ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ ವಲಂ (ಹರಿಶ್ಚಾರ. ೪-೨೭). ೨. (ಹೊರ) ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಬಡಿ ಕೊಲ್ . . . ಸುಡು ಪಿಡಿ ಬಡಿ ನಿಮಿರ್ದಿಟು ಬಯ್ ಕಡಂಗಿ ನುಂಗು (ಪಡ್ಮರಾ. ೧೨೭-೧೧) ; ದೇವಕನ್ಯೆ ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ಕೋಮಲಲತೆಯು

ನಿಮಿರ್ದ ಕುಡಿಯೊಳ್ ಗಿಳಿ ಪಾಯ್ದತ್ತೆನಿಸಿ ಸತಿಗೆ ತಂಬುಲಮಿತ್ತಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨) ; ಇನಿತು ದಿವಸಕ್ಕೆಂತಾನುಂ ಕಂಡೆನಪ್ಪುವೆ ಕಂದ ಹಾಯೆನುತ ನಿಮಿರಲ್ ತೋಳ್ಗಳ್ . . . ಎಟ್ಟೆಂದಳ್ ಸೋತ್ಕಂಠೆ ಪುತ್ರವಿಮೋಹದಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೭೧) ; ಮಹೋಜ್ಜ್ವಳಲತೆಯಂದಮಂ ನಿಮಿರ್ದ ತೋಳ್ . . . ಪೋಲ್ವುದಱಿಂದರವಿಂದವಕ್ತ್ರೆ ಕೋಮಳೆ ಕಡುಗಾಡಿಕಾರ್ತಿ ಮರವಾನಿಸೆಯೆಂಬುದನುಂಟುಮಾಡಿದಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೮೦) ; ನಿಮಿರ್ದ ಕೊರಲ್ ಮರಲ್ದು ಮಡಿದೂಱಿದ ಮುಂದಣ ಕಾಲ್ಗಳ್ . . . ಮಿಡುಕೋಡುವ ಕಂಠನಾಳಮುಂದಮರ್ದಿರೆ ನೀರನುಂಬೆರಲೆಯಂ ಬರಲೊಲ್ಲದೆ ನೋಡಿದಂ ನೃಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೬); ನಿಮಿರ್ದ ಹಿಡಿದನು ಕಮಲಪಂಕ್ತಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೦-೫೬) ; ಸುಖಕೆಂದಿಟ್ಟ ಸೊಡರ್ನಿಮಿರ್ದು ಮನೆಯಂ ಸುಟ್ಟಂದದಿಂ (ಶತಕ. ೧೦೮-೫೪). **೩.** ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು ; ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು : ಅಡಿವಿಡಿದಿಟ್ಟ ಪುತ್ತುಗಳ ನೆತ್ತಿಗಳಿಂ ನಿಮಿರ್ದಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಳ್ವಿಡಿದು ವಿಷೋರಗಪ್ರತತಿ ನೋೞ್ಪೊಡಗುರ್ವಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೦) ; ತುಳುಕೆ ಸಪತ್ನಿ ಕುಂಕುಮರಜಂಗಳಶೋಪನ ಮೇಲೆ ಚಲ್ಲಮಂ ತುಳುಕುವ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದು ನಿಳ್ಕೆ ವಿಲೋಕಿಸುವಾಕೆಯುಕ್ತಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೬೮) ; ಕೋಪಂ ಪೆರ್ಚಿದುದು ; ಕಣ್ಗಳ್ ಕೆಂಪಾದುವು ; ಮೆಯ್ಮವಿರ್ ನಿಮಿರ್ದತ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೪೨-೨); **೪.** ಬೆಳೆ ; ವರ್ಧಿಸು : ಮದಕರಿಗಳ ಮದಜಳದೊಳ್ನಿಮಿರ್ದಿರ್ದ ಮರದ ತುದಿಗೊಂಬುಗಳೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪) ; ಅಕ್ಕಳಿಸಿದ ಬಸಿಱುಂ ಬೆಮರಿಕ್ಕಿದ ಮೆಯ್ಯುಂ ಸಮಂತು ನಿಮಿರ್ದಿರೆ ಸುಯ್ಯುಂ ಮಿಕ್ಕ ಧರಾಮರನಾ ಸಭೆವೊಕ್ಕು ಕರಂ ಸೇದೆವಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುರ್ಪಿನೆಗಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೨೮) ; ಕಮಳವದನೆಗೆ ರುಚಿಯರುಚಿಯಾಯ್ತು ಮಳಕಾಯದ ಮೂರ್ತಿ ಸುದತಿಯ ನಿಮಿರ್ದ ಜಠರದೊಳಿರೆ ತನೂಲತೆ ಬೆಳುಪು ಬಲಿದಪುದು (ಬಸವ. ೩-೧). **೫.** (ಕೊಂಕಳಿದು) ಉದ್ದವಾಗು ; (ಬಿಚ್ಚಿ) ದೀರ್ಘವಾಗು,— ನೀಳವಾಗು : ಜಲಕೇಳೀಲೀಲೆಯೊಳ್ ಮುಱಿದು ನಿಮಿರ್ದ ಕುರುಳ್ಗಳುಂ ಕೆಂಪೇಱಿದ ಕಣ್ಗಳುಂ ಬೆಳ್ಪೇಱಿದ ಬಾಯ್ದೆಱೆಗಳುಂ ಪಳಂಚಿದ ಬಣ್ಣಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ನಿಜವಧೂಜನಂಬೆರಸು ಪೊಱಮಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೬ ವ); ಪೊಸಜಾದಿ ಚೆಲ್ವನೀಯುತ್ತಿರೆ ದೇಸಿಯಿಂ ನಿಮಿರ್ದ ಸೋರ್ಮುಡಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೩೭) ; ಪೊಡರ್ವುತ್ತುಂಗಸ್ತನಂ ಕೊಂಕಱಿದು ನಿಮಿರ್ವ ನೀಳಾಳಕಂ . . . ಒಂಪಿಸುವ ತನು ರತಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಬೆಡಂಗಂ ಕುಡೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೨೪) ; ಸುದತೀರಾಜಿತರೋಮರಾಜಿ ನಿಮಿರ್ದತ್ತುತ್ಕೋಮಳಶ್ಯಾಮಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫) ; ನುಣ್ಪೊಗರೊಪ್ಪೆ ಘನಸ್ತನಂಗಳವ್ವಳಿಸೆ ನಿಮಿರ್ದ ವೇಣಿ ಕದಪಂ ಪುಗೆ . . . ನಸುಬಾಗಿ ಬೀಸುಗಲ್ಗಳನಿಡುತಿರ್ಪ ಪಾಮರಿಯರೊಪ್ಪುವರಾ ಕಳಮಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ದಶಕು. ೧-೨೯) ; ಎತ್ತಿದ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಡಾಳಿಸುವ ಚಾಮರದ ಮಿಳಿರ್ವ ಕೇತನದ ಪಂತಿಯೆತ್ತಂ ನಿಮಿರ್ದಿರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೫). **೬.** ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅದಱಿಂದಂ ತನ್ನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಸಂತಸದಿಂದಪ್ಪಾದ ಸುಖಮದು ಸುಖಮಲ್ಲದುದಲ್ತು ವಸ್ತುವಿಂದಾದುದು ವಸ್ತುವೆ ಕುಂದೆ ಕುಂದುಗುಂ ನಿಮಿರ್ದಪುದೇ (ಆದಿಪು. ೬-೪೫) ; ಪೊದಟ್ಟಿ ಭೃಂಗಾಳಿಯ ನಿಸ್ವನಂ ನಿಮಿರ್ದ ಮಂಗಳಗೀತಮನಂತೆ ಚೂತಭೂಜಾಳಿಗಳೊಳ್ಪು . . . ನೆಱೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ನೋಡ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೨೧); ಸುಮನಶ್ಶಿಲೀಮುಖಾಕ್ರಾಂತಮಿದಲರ್ಗುಡಿ ಪೇಪ ತನ್ನೊಳುತ್ಕಳಿಕೆ ಕರಂ ನಿಮಿರ್ದಿರೆ ನಿನಗೆಱಕಮನಾಂತು (ಪರ್ವಪು. ೪-೧೨) ; ಮೇಗಾಯ್ತು ಯಾದವಾನ್ವಯಮೀಗಳ್ ನಿಮ್ಮುದಯದಿಂದಮಖಿಳಾನ್ವಯಕಂ ಯಾಗಂ ದಾನಂ ಧರ್ಮಂ ಚಾಗಂ ನಿಮಿರ್ವಪುವು (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೪) ; ಚದುರೆಸೆವಂತು ಭಾವಮುಮುರ್ವಂತು ನಯಂ ನಿಮಿರ್ವಂತು ಮಲ್ಲಪಂ ಪದವಿಡೆ ಭಾರತೀವನಿತೆ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದು ಮನಸ್ಸರೋಜದೊಳ್ ಚದುರೆಸೆವಂತು ಭಾವಮುಮುರ್ವಂತು ನಯಂ ನಿಮಿರ್ವಂತು ಲೀಲೆಯಿಂ ಪದವಿಡುತಿರ್ಪಳಾ ಹವನಕಾರಣಮಂತ್ರಮಿದಾಗದಿರ್ಕುಮೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೨೭); ಅವಿರಳಿತ ಶಿವಭಕ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಭುವಿಗಳೊಳು ಪಸರಿಸಿ ನಿಮಿರ್ದಿರೆ (ಬಸವು. ೫೮-೧೩) ; ಪರಮೋತ್ಸಾಹಂ ನಿಮಿರೆ ಕೊಂಡಾಡಿ (ಮಹಾವಿ. ೪-೨೫). **೭.** ಎತ್ತರವಾಗು ; ಉನ್ನತವಾಗು : ತಕ್ಕವರವೊಲು ವಂಶಾವಳಿಗಳಿಂದಾ ಸದನದಂದದಿ ನಿಮಿರ್ದ ಭದ್ರದಿ ವಿದಿತ ಪತ್ರಲತಾವಳಿಗಳಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೪). **೮.** ಜರುಗು ; ನಡೆ ; ಉಂಟಾಗು : ಜಲಕೇಳಿ ನಿಮಿರ್ಗೆ ಭರತನ ಲಲಿತಾಂತಃಪುರದೊಳೆಂಬ ತನ್ನಟ್ಟೞೊಳಾ ಜಳದೇವಿ ಬೆಸಸೆ ಗಂಗಾಜಲಮಾಯ್ತು ನಿತಂಬಿನೀನಿತಂಬವ್ಯಯಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೪) ; ನಿಮಿರ್ದ ರತಿಕೇಳೀವಿನೋದದಿನಮರ್ದದಕ್ಕೆನ್ನಂತರಾಯತ್ವಮುವಹುದೊ ತನಗೆನುತ ತರ್ತ್ ಕಮಲಾಸ್ಯೆ ತನ್ನೊಳಗೆ (ಬಸವು. ೩೫-೨೫). **೯.** ಹೊರಡು ; ನಿರ್ಗಮಿಸು : ನಿಖಿಳಾಚಲ ಕಂಜಕುಂಜದಿಂದಮೆ ನಿಮಿರ್ದಾಗಳಾಗಳೆ ಪೊದಟ್ಟಿದು ಪರ್ಬಿ ತಮಂ ದಿಗಂತಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೪೬) ; ಅಧೀಶನಿಂ ನಿಮಿರ್ದು ಕುಮಾರನತ್ತಲೆಳಸಿರ್ದಳ್ . . . ರಾಜ್ಯರಮಾವಧು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೬) ; ನಿಮಿರ್ದ ಹೊಂಗಱಿಯಂಬು ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಮುರಹರನ ಪಾದಾರವಿಂದದ ಹೊರೆಯೊಳಡಗಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೯). **೧೦.** ಮುಂದುವರಿ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸು ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಅಂತು ರಥಮುಂ ಮನೋರಥಮುಂ ನಿಮಿರೆ ವಿವಾಹಮಂಗಳವೇಷಸನಾಥೆಯಾಗಿ ಮಂಚಾಂತರ ರಾಜಮಾರ್ಗಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೭ ವ) ; ಪೊಸವಿಸಿಲ ಪೊಳಪಿನಿಂ ನುಣ್ಣನುಜ್ಜ್ವಳಿಪ ರನ್ನದೆಳವೆಳಗಿನ ಬಳಗದಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಸುರಶರಾಸನಂಗಳನೆಱಲಿಕ್ಕಿದಂತೆ ನಿಮಿರ್ವ ನಿರ್ಝರಂಗಳುಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಕೇಳೀಪರ್ವತನಿತಂಬಂಗಳೊಳಂ(ಕಾದಂಬ. ೫೨೬) ; ನಿಱಿವಿಡಿದು ನಿಮಿರ್ವ ಪೆರ್ದೆರೆಗಳಿಂ . . . ನೆರೆವ ಬಟ್ಟೆದೆಱೆಗಳಿಂದೆಸೆದುದಬುಧಿ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೧೪). **೧೧.** ನೆರವೇರು ; ಈಡೇರು ; ಫಲಿಸು : ಬಗೆಯುದಿರೆಯಿರೆ ಕೃತಾಂತಂ ಬಗೆದಂ ಪೆಱತೊಂದನಾರ ಪುಱುವಗೆಯುಮವಂ ಬಗೆಯುದಿರೆ ನಿಮಿರ್ಗುಮಾತಂ ಬಗೆದೊಡೆ ಬಗೆದಂತೆ ಬಗೆದ ಬಗೆ ನಿಮಿರ್ದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧) ; ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯ ಶೃಂಗಾರಪೂರದೊಳೋಲಾಡುವ ನಿನ್ನಪೇಕ್ಷೆ ನಿಮಿರ್ಗುಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭೧). **೧೨.** ಚಿಮ್ಮು ; ನೆಗೆ ; ಪುಟಿ : ನೆಣದಳಿರ್ ಸೂಸೆ ಬಂಬಲ್ಮಿದುಳ್ ಪಾಯ್ತರೆ ನೆತ್ತರ್ ಸುರ್ರೆನುತ್ತುಂ ನಿಮಿರೆ . . . ಕಾದಿತ್ತು ಖಡ್ಗಪ್ರತಾನಂ (ಜಗವಿ. ೭-೫೭). **೧೩.** ಉಬ್ಬು ; ಎದ್ದುಕಾಣು : ಆಳಿ ನಿಜಾಸ್ಯದಿಂ ನಿಮಿರೆ ಪುತ್ತಿನ ಬಾಯ್ದಲೆಯೊಳ್ ಪಿಪೀಲಿಕಾಮಾಳೆಗೆ ಪಾಸಿ ನಾಲಗೆಯನೊಂದು ಭಯಂಕರ ಭಲ್ಲಮುಲ್ಲಸದ್ಭಾಳತಮಾಳಗುಲ್ಮದೊಳಗಿರ್ಪುದುಮಾ ಸೊವಡಿಂಗೆ ಕಾಯ್ಪಿನಿಂ ಕಾಳಿಗನಾಗನಿರ್ದಪುದಿದೊಂದು ತಮಾಳದ ಬಳ್ಳಿಯೆಂಬಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೨). **೧೪.** ಸುರುಳಿ ಬಿಚ್ಚು ; ನೇರವಾಗು : ಆಶೀವಿಷಃ, ದೀರ್ಘಪೃಷ್ಠಃ —ಈ ೨ ನಿಮಿರ್ದ ಪಾ(ಹಾ)ವು (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೮). **೧೫.** ಪ್ರಯತ್ನಪಡು ; ಶ್ರಮಪಡು.

ನಿಗುರ್ : **೧.** ಅಗರುಧೂಪದ ಪೊಗೆಯ ಕಂಪಿಂದೆ ಪೆಂಪಿಂದೆ ಮೃಗನಾಭಿ ಕರ್ಪೂರದ ಸೊಂಪಿಂದೆ ತಂಪಿಂದೆ ನಿಗುರ್ವ ಪೂಮಾಲೆಗಳಲಂಪಿಂದಲಂಪಿಂದೆ ಮಂಟಪಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಚೆಬಪು. ೩೭-೩೨). **೨.** ತಳ್ಕಿಸುವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತವಕಿಸಿ ನಿಗುರ್ವ ತೋಳ್ ಸಲೆ ಚುಂಬಿಪಾತುರದೊಳೊರೆವ ಬಾಯ್ (ಚೆಬಪು. ೧೯-೩೨) ; ಕುಂಡಾದಂಡವಂ ನೆಗಪಿ ಕರ್ಣಾಗ್ರದಿಂ ಗಂಡ

ಮಂಡಲವನು ಪೊಡೆದು ಅಂಡಲೆದಭ್ರಕಡರುವಂತೆ ನಿಜವಾಲದಂಡವುಂ ನಿಗುರಿತಾಗಸಕೆ (ಅಂಜಚ. ೧೧-೧೯೩) ; ಬಿಣ್ಪುವೆತ್ತ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಗಳ ದೆಯನೇಱಿಯೊತ್ತಿ ನಿಗುರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೧೬). ೩. ಬೆನ್ನನೊಯ್ಯನೆ ನುಲಿದುಕೊಳುತಾತಂ ನಿಗುರೆ ಕೈವೆರಳುಗಳು ತಲೆಯುಂ ನಿಲಿಸಿಯುಳ್ಳಿಗಳ ದಿರೆ ತೋಳೆರಡು ಪೂರ್ಯೆಸೆ (ಬಸವು. ೪೬-೫೮); ಅಂಬರವನಳ್ಳಿರಿವ ನಿಡುದಿನ ಕೊಂಬುಗಳ ನಿಗುತಿದ್ದ ಕಿವಿಗಳ . . . ಚರಣವಿಡಂಬಗಳ ಮಿಡುಕಿಡುವ ಬಾಲದ ಡಂಬಕದಿ ರಂಜಿಸಿದ ಶತಯೋಜನದ ನಿಲುವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೪-೭೧). ೬. ವಿಂಗೆ ನುಡಿಗಳಿಂದೊಲಿಸಿ ನೇಹಂ ನಿಗುರ್ದು . . . ಒಲುಮೆಯಂ ತೋಱು (ಬಸವು. ೪೨-೧೫). ೧೬. (ಅಲಂ)ಉತ್ಸಾಹ ಪಡು ; ಸಡಗರಪಡು : ಶಿವನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ನಿಗುರ್ವ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಪೊಗಳ್ದರಂದು (ಚೆಬಪು. ೨೦-೩೨). ೧೭. ಗರ್ವಿಸು ; ಹೆಮ್ಮೆಪಡು ; ಸೊಕ್ಕು : ಹಂತವಂ ಮುಱಿದಾಳಿನಂತೆ ನಿಗುರ್ದಪಿರಿ ಸಂಕಿಸದೆ ಬಿಂಕದಲಿ (ಬಸವು. ೫೬-೧೬). **ನಿಗುರು₁ :** ೧. ಅಗಿಲು ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಧೂಪ ವಾಸನೆ ನೆಱೆ ನಿಗುರಿತು ಗಗನಮಂಡಲಕೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೧೮). ೨. ನೆಲಕೆ ನಿಗುರುವ ಗಂಗೆವಾಳದ ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಗಳುಲಿವ ಗಂಟೆಯ . . . ಹೊಳೆವ ಕಡಿತಲೆಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಂದು ಹೊಕ್ಕುದು ತುಳುವಪಡೆ ಕಡುಗಿ (ಕುಪ್ರಾಭೀ. ೪-೬೩) ; ನೆಗೆವ ನಿಗುರಿಯೊಳಸರಿವ ಲಗಡಿನಂತೆಱಗಿ ಲಾಗಿಸುವ ಹೋರಾಟದ ವಿಗಡಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೯೩). ೩. ನಿಗುರುವ ನಿಲುವ ನಿರುಪಮ ಹಯವ ನೋಡಿದರು (ಕುಪ್ರಾಉ. ೧೨-೧೭) ; ಪಗಡೆ ಚದುರಂಗ ಕವಡೆಯನಾಡ ಕರೆದರೆ ನಿಗುರಿದುವು ಕರ್ಣಗಳು ಮಚ್ಚಿಯಂತೆ (ಪುರಂದ. ೪-೫೨-೩) ; ಬಿನ್ನಣದ ಗೋಪುರದ ಮಂಟಪದ ಪ್ರಥುಮೆಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಗುರುತಂ ಬಗ್ಗುತ್ತ ಕೀಳ್ಮೇಲ ನನ್ನಿಯಂ ನೋಳ್ಪವೊಲ್ ನೋಡಿ (ಚತುಪು. ೨-೩-೩೬). ೪. ರುದ್ರನ ಪರಿಗೆ ನೂರ್ಮಡಿಯೆನಲು ನಿಗುರಿದನಂಜನಾಸೂನು (ತೊರಂಾ. ೪-೧೦-೨೭). ೧೦. ಖುರಪುಟದಲಾಕಾಶವನು ಕತ್ತರಿಸುವವೊಲುಬ್ಬರದಲತಿನಿಬ್ಬರದ ಗತಿಯುಲಿ ನಿಗುರಿದವು ರಥವಾಜಿಗಳು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨೩-೧೨); ಲಂಘಿಸಲು ಲಾಗಱಿದು ಮೃಗವುಲ್ಲಂಘಿಸಿತು ರಘುಪತಿಯ ನೃಪ ನಿಡುಜಂಘೆಯಲಿ ನಿಗುರಿದಡೆ ನಿಗುರಿತು ನಿಮಿಷನಿಮಿಷದಲಿ (ತೊರಂಾ. ೩-೮-೬೮) ; ವೀರಭಟರುಬ್ಬರಣೆ ನಿಗುರುವ ತೇರ ಚೀತ್ಕೃತಿ ಗಜದ ಬೃಂಹಿತ . . . ರಣಕಹಳಾರವದ ರಭಸದಲಿ ಮೇಲ್ವಗದೋರಣೆಗೆ ಪೈಸರಿಸಿ ನಡೆತಂದನು ಸುರೇಂದ್ರಜಿತು (ತೊರಂಾ. ೫-೬-೭). ೧೬. ನಿಗುರುತಿದೆ ಚಿಗುರುತಿದೆ ನಾಲಗೆ ಪರಸಿಂದೆಗೆ ಮಹೇಶಭಜನೆಗದೇಕೋ ಹಗಲು ಕೌಶಿಕನ ಪೊಲು ಬಾಯ್ಬಿಗೆಯುದು (ಶಂಕಕಂ. ೫) ; ಕನ್ನವಂ ತೋಡಿದ್ದ ಬಾಗಿಲ ಹೊನ್ನನೀಕ್ಷಿಸುತದುಭುತಸ್ವಾಂತನ್ನಿಗುರಿ ಚಿಟುಕಿಡುತ ಬೆರಳಂ ನಾಸಿಕದೊಳಿಟ್ಟು . . . ಇಂತೆಂದಂ (ಬಸವು. ೩೧-೧೬); ಹಗೆಯ ಪತಿಕರಿಸುವರೆ ನಾಲಗೆ ನಿಗುರುವುದು ನೂಱುಮಡಿಯಲಿ ಕಾಳಗಕೆ ತನ್ನನು ಬಿಟ್ಟು ನೋಡಿರೆ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೫). ೧೭. ನಿಗುರುವದ್ವೈತಕ್ರಿಯಾ ಮಾಯೆಗಳ ದುರ್ವಾತದಿಂದ ಸದ್ವಿದ್ಯೆಗೆ ಪರಶಿವನ ಭಜನೆಯಿಲ್ಲದನಾಮಿಕರುಗಳಿರಾ (ಬಸವು. ೫೦-೪೮). ೧೮. ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಿರುಸಾಗು ; ಸೆಟೆ : ಆಱುದಿನದ ಕೂಸಂ ಪಿಂಗಳಾಶಿನಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡಾ ಕೂಸು ಕೈಕಾಲನಾಡಿಸುಗುಂ . . . ಮೈ ಮೊಡೆನಾಱುಗುಂ ನಿಗುರುಗುಂ ಮೊಲೆಯನುಣ್ಣದುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೬-೧). ೧೯. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ವಿಂಗೆ ಪೆರ್ಚುತಿಹ ಶಕ್ರಜಿತುವ ಕಾಣುತ ತೊಡರಿ ನಿಗುರಿದಂ ಸಿರಿನಿಟಿಲುನಿಟಿಲೆನುತ ಸಂಧಿಗಳು ನೆಗ್ಗುವೋಲ್ಮುರುತಸುತನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧೬-೧೮) △**ನಿಗುಳ್** : ೩. ಕೊರಳುದ್ದ ನೀರೊಳು ನಿಂದು ಕಾಲೊಂದ ಧರೆಯೊಳೂಱಿ ನಭಕ್ಕೆ ಮುಖಪಂಕರುಹಮೊಗ್ಗಿ ನಿಗುಳ್ದು ಭೋರನೆ ಸುರಿವ ಪೆರ್ಮಳೆಯೊಳಗೆ ತಾಂ ಕಂಪಿಸದೆ ನಿಂದಿರ್ದು (ಬಸವು. ೨-೧೨). ೬. ಅಸಮನಿರತಿಶಯಾನುಭವ ಭವ್ಯಸುಖಮೆಯ್ದೆ ನಿಗುಳ್ದು ನಿಶ್ಚಲ ವೆಸೆವ ಪರಶಿವಯೋಗನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತದೊಳಿರಲು (ಬಸವು. ೩೫-೮). **ನಿವಿಂರು₁ :** ೧. ಬಾನ್ಕೈಯೆ ಕದಿರ ಗರಿಗರಿ ಬಿಚ್ಚಿ ನಿಮಿರಿರಲು ಚೈತ್ರ ದಾಕಾಶದಲಿ ಏರುತಿಹುದು (ಅರಳು. ೧೨೬-೭). ೩. ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವರು ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿದ್ದವರ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೈಯೂರಿ ನಿಮಿರಿ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಭೀಷ್ಮಕಾ. ೨೪೭) ; ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ನಾಯಿಯ ಬೆನ್ನ ಕೂದಲೆಲ್ಲ ನಿಮಿರಿ ನಿಂತಿತು (ಯೋಧಪು. ೮೦) ; ದಾರುಣ ವಿಧ್ವಂಸಲೀಲೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ರೋಮರೋಮವೂ ನಿವಿಂರಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಬಾಣಅ. ೩೭೧). ೫. ಆನನದಿ ಬೆಳ್ಪೊಂದಿರದೆ ಕುಂತಳ ನಿವಿಂರಲೆಸೆದುದು ಗರ್ಭವಂಗನೆಯ (ಜೀಪಂಚ. ೪-೩೫). ೬. ವಿಂಸುಪ ಮುಖದೊಡನೆ ತನುಕಾಂತಿ ನಳನಳಿಸೆ ಸಂತಸದೊಡನೆ ಪುಣ್ಯಕಳೆ ನಿಮಿರೆ . . . ಸುಮುಹೂರ್ತವನುವಾದವೈದುತಿಂಗಳೊಳಬಲೆಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ.೧-೫೨); ಮೃದುಮೋಹನಂ ನಿಮಿರೆ ತಾಳಲಯಕಾಲಮಾನಸ್ಥಾನವಿಧಿಯೊದವೆ ಬಾಲೆಯರ್ ಕೇಳಿಸಿದರಾರ್ಯನಂ ರಸಮೊಸರ್ವವೋಲ್ (ಪದ್ಮರಾ.೮-೬೧); ಪದಸರೋಜಕವನತನಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕಂ ನಿವಿಂರೆ ಬಸವಂ ಭಯಭಕ್ತಿವೆರಸಿ ಕೀರ್ತಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೧೩-೧೮ ವ); ತೆರೆ ನೊರೆ ಬುದ್ಬುದಂ ನಿಮಿರೆ ತೋಯಕುಲಂ ಕಮಲೋದ್ಭವಾಂಡವಿಸ್ತರದೊಳಧಃಕಟಾಹವೊಡೆದೂರ್ಧ್ವಕದಂ ದುಱೆ ಚಿವ್ಮಿ ಬಂದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೮೦). ೨೦. ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೇರವಾಗಿಸು : ಕಿವಿಗಳನು ನಿವಿಂರಿ . . . ಕೊರಳ ಕೊಂಕಿಸಿ ಮರುತನಚ್ಚರಿಯ ಕುವರ ನೀರಧಿಯನುಲ್ಲಂಘಿಸುವಡುಲ್ಲಾಸದಿಂದೆಸೆದನು (ವೆಂಕಾರಾ.೪-೧-೧೫). ೨೧. ಅಲ್ಲಾಡು ; ಕಂಪಿಸು : ಹಿಮಾನಿಲನಿಂ ನಿವಿಂರುವ ಪೊಂಬಾಟಿಯ ಸುಱಿಯೆಲೆಯ ಬಿಜ್ಜಣಂಗಳಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೪೬ ವ). △ **ನಿವಿಂಟು** : ಆ[ಕಾ]ಶಗಂಗಾಜಳ ಜಳರುಹನೀಹಾರ ಕೀರ್ತಿಪ್ರತಾನಂ ನಿವಿಂಟ್ದತ್ತಾ ಶಾನ್ತಮಂತಾ ಜನಮೆನಿಪುದು ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡನುಗ್ರಪ್ರತಾಪಂ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೭೮–೭೧ ; 1045) ; ಈ ನಿವಿಂಟ್ದ ಚಂಚಸ್ಮಾತ್ರೆಗಳ್ (ಎಇ. XII, ೨೮೦–೧೬೩ ; 1077) ; ಶ್ರೀರಣಬೇಗೆಯ ಚೋಡ್ಗ ಕಳಿಂಗ ಬಲ್ಲಾಳ ನಿವಿಂಟ್ದುದು ಅರಸಂಕಕಾಜರ ಬಲ್ಲಹಣ್ಪೋಱಂ ಣಟ್ಟವ (ಕಇಅ. ೧೨೨-೩೦-೨ ; ?). **ನಿವುಂರು:** ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೊಂದು ದಳ್ಳುರಿ ನಿಮು[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ರಿ ಬಳ್ಳಿವರಿದು ಆಕಾಶಕ್ಕಡರಿ ಜಗದೊಳ್ಪಸರಿಸಿ ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಂಗಳ ನುಂಗಿತ್ತು (ಆದವ. ೩೩-೯೬). 'ನಿವುಂರಿಚು' ಪರಾ. **ನಿವುರು :** ೩. ಭವಿಗಳಂ ನೋಡೆ ವೆಂಬಂತೆ ಕಣ್ಣುಂ ಜೋಗೆ ನಿವುರಿ ತಲೆಗೇಱುತ್ತು ಸುಕೃತವೆನೆ ನರೆ ಮೇಗೆ ಬಲವರಲ್ಕಲ್ಲದಡಿಯಿಡದಂತೆ ನಡೆಯುಡುಗೆ . . . ಕೈ ನಡುಗಿ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೦-೩).

ನಿಗಿತುಕೊಳ್ಳು = ೧. ನೆಟ್ಟಗಾಗು. ೨. ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳು : ಚಳಿಯಿಂದಾಗಿ ಕೈಕಾಲುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಿಗಿತುಕೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು : ಅಫೀಮನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಭಾವಮೈದುನನ ಹೆಂಡತಿ ಇನ್ನೇನು ನಿಗಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಳೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿದನು (ಪುನರು.೧೦೫). **ನಿಗುರಿದ ಕಿವಿ** = ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತ ಕಿವಿ : ಹೊಗರುಗಣ್ಣು, ನಿಗುರಿದ ಕಿವಿ, ಹಗುರುಮೈಯ ಚಿಗುರೆಯು (ನಾದಲೀ. ೨೭-೧). **ನಿಮಿರ್ದು ಪೇಳ್** = ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಬಣ್ಣಿಸು : ಆ ವೇಳೆಯೊಳೊರ್ವ ಕಳ್ಳಬಂಟನಂ ಕಳಪಿದೊಡವಂ ಬಂದು . . . ನಿವಿಂರ್ದು ಪೇಳಿದಂ (ಹವಿಶ್ಚ.ರ. ೩-೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಮಿರ್ ; ಮಲ. ನಿವಿರು, ನೀರು ; ತುಳು. ನಿವುಂರು ; ತೆಲು. ನಿವುಡು, ನಿಗುಡು]

ನಿಮಿರ್$_2$, ನಿಗುರು$_2$, ನಿಮಿರು$_2$ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ; ವಿಶಾಲತೆ; ನೀಳ : 'ನಿಮಿರ್ವೇಱು' ಪರಾ. **ನಿಗುರು$_2$** : ೨. ಚಾಚಿರುವಿಕೆ : ಭುಗುಭುಗಿಲ್ ಭುಗಿಲೆಂದು ಭೋರ್ಗರೆದುಗುಳ್ದವು ಬಲುಗಿಡಿಯನುರಿನಾಲಗೆಯು ನಿಗುರಿನಲಲಗುಗಳು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೬). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಉಬ್ಬಿದನು ಹರುಷದಲಿ ಕಂಗಳ ಗಬ್ಬ ಮುಱಿದುದು ಮದದ ನಿಗುರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆಯು ಹೊಲಬಳಿಯೆ ನಾಲಗೆಯುಡುಗೆ . . . ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೬). **ನಿಮಿರು$_2$**: ೧. ಸೃಷ್ಟಿಯ ನಿಮಿರೊಳು ಹುಟ್ಟಿ ಚಂದದೊಳಿದ್ದ ಧಿಟ್ಟ ಜೀವಿಗಳ ಭಂಗದ ಬರಿಯಂತರಂಗ (ವಿಜಗೀ. ೩-೭). [<ನಿಮಿರ್$_1$]

ನಿಮಿರಿಸು, ನಿಗಿರಿಸು, ನಿಗುರಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ನೆಟ್ಟಗಿರಿಸು : ಬೆನ್ನು ನಡುಗಳನತ್ತಿತ್ತ ಮುರಿದು ಅಡಗಿಸುವರು ನಿಮಿರಿಸುವರು ಮೇಣದ ನಿಡುರೂಪೋ ಮೈಯೊಯೆಂಬಂತೆ (ಭರಚ. ೬೩-೫೭) ; ಮುಂಗಾಲಂ ನಿಮಿರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಪೊಂಗುವ ಪೆರ್ಬುಲಿಯ ಕಂಡು (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧-೮೩) ; ಕಿವಿಗಳ ನಿಮಿರಿಸಿಕೊಂಡೆ ಸಾವಿರುವೆವು ಕರೆಯೆಂದು ಬರುವುದೊ ಎಂದು (ಇಂಚಾಪ. ೨೧೯-೮೧) ; ಬಸ್ಸು ಗಾಡಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಬೆಟ್ಟದಾಕಾರದ ಭೂತವೇ ಬಂದಂತೆ ಕಂಡು . . . ಕಿವಿ ನಿಮಿರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪರಾರಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಸ್ನೂರು. ೨೯). **ನಿಗಿರಿಸು** : ೧. ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ಆನೆಯ ಕೊಂದ ತಉ . . . ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ಕೂಸಿಯ ನಿಗಿರಿಸಿದ ತಾಉ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬೩, ಪುಟ ೨೦೩; ?). **ನಿಗುರಿಸು**: ೧. ಹೊಗರೊಗುವ ಜವ್ವನದ ಸೊಂಪಿನ ನಿಗುರಿಸಿದ ನಿಡುದೋಳುಗಳ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮಣಿ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಘನ ಶೃಂಗಾರದುಬ್ಬುಗಳ . . . ಅಬಲಾಜನದ ಕೈಗಳಲಗಿವ ಚಾಮರವೆಸೆದವು (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧೨) ; ಮೃಗಮದದ ತಿಲಕವನು ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗುರಿಸಿದನೀರ್ಕೈದಲಿ ಮಘಮಘಿಪ ನೂತನ ಯುಕ್ಷಕರ್ದಮವನು ನಿಜಾಂಗದಲಿ (ತೊರರಾ.೬-೨೦-೧೫); ನಿಗುರಿಸಿ ಗೋಣ್ಗಳಂ ದಿಗಿಭಸಂತತಿ ಸಂತಸಮಿರ್ಪಿನಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨-೬) ; ಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟುವ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಗಳನು ತಂದು ನಿಗುರಿಸಿದರು ಕೋಟೆಕೆನೆಗೆ (ಕಂಸವಿ.೧೮-೧೫೩) ; ಎರಡು ಕೋಲುಗಳನ್ನೂ ನಿಗುರಿಸಿಕೊಂಡು ನೋವು ಹೋಗು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೮೨) ; ಕಣಕೆಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದ ಎತ್ತುಗಳೆರಡೂ ಒಡೆಯನನ್ನು ಕಂಡು ಕಿವಿಗಳನ್ನು ನಿಗುರಿಸಿದುವು (ಮಣ್ಣುಹ.೨೫); ಕಿವಿಗಳನ್ನು ನಿಗುರಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಮಲೆಯ ತಾಯಿಯು . . . 'ಏನು ಬಹಳ ಮಾತುಕಥೆ ನಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು (ಶಿಷ್ಯಾಮ.೧೬). ೨. ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹರಹು :"ನಿಮಿರ್ಚು—ಪ್ರಸಾರಣೇ (ನಿಗುರಿಸು)" (ಶಮಧಾ). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಉಂಟಾಗಿಸು : ಆಸಿಕಿಯೊಳ್ಕಟ್ಟಿದೊಳ್ಪಟ್ಟಿಯ ಮಣಿಯಂ ಸೆಜಂಗುಗಳೊಳ್ಕೋದು ನೀಲ್ದ ಬಟ್ಟಮುತ್ತುಗಳುಂ ಕಿವಿಯೊಳಿಟ್ಟ ಚೌಕುಳಿವಾವುಲಿಗಳುಮಿನಿಯನಂ ಬಱಸಂದುವಂದ ತಾರಗೆವೆಣ್ಗಳೆಂಬ ನೆನಹಂ ನಿಗುರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಚಿಕಪಂ. ೮೨-೫). [ನಿಮಿರು$_1$(<ನಿಮಿರ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ನಿಮಿರು$_1$ 'ನಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ನಿಮಿರು$_2$ 'ನಿಮಿರ್$_2$' ನೋ.

ನಿಮಿರ್ಕೆ, ನಿಗುರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹರಡುವಿಕೆ; ವಿಸ್ತಾರ; ಪಸರಿಸುವಿಕೆ : ತದಂಬು ಮೃದುತ್ವದಿಂ ತಳೋದರಿಯ ಮೆಯ್ಯ ಕುಂಕುಮದೊಳೊಂದಿ ನಿಮಿರ್ಕೆಯಿನೊಪ್ಪಿ ಮಾಣಿಕಾಭರಣದ ಭಂಗಿಯಂ ನೆಱೆಯೆ ತಾಳ್ದಿದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೫); ಪಡೆಯ ನಿಮಿರ್ಕೆಗೀ ಧರಣಿ ಸಾಲದು ಕೇತುಗಳೀಟಿಗ್ಗಂ ನಭಂ ಕಡುಕಿಱಿದು (ಜಗವಿ. ೯-೬೭). ೨. ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ; ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸೋತು ಜೋಲ್ದುದು ಮಿಾಸೆಯ ನಿಮಿರ್ಕೆ ತುಟಿಗಳ್ ವಿಕಂಪಿಸಿದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೮-೮೪). ೩. ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಕಾದಂಬರೀಪ್ರಣಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿರ್ಕೆಯಂ ಮಾಱ್ಪುದೆಂತಾನುಂ ಕಯ್ಕೊಳ್ಳದಿರಲಾಕೆ ಭಗ್ನಪ್ರಣಯೆಯಾದಪ್ಪಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೨೧) ; ಜನಪನ ನಿಜಾಭಿಮತಲತೆಯ ನಿಮಿರ್ಕೆಗೆ ನೀಲರತ್ನದಂಡದಡರ್ಪಂ ವನಜಭವನಿಟ್ಟನೆಂಬಂತೆ ನಭಕ್ಕೊಗೆದತ್ತು ಹೋಮಧೂಮೋದ್ದಾಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೩೮). ೪. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ ; ಪೆಂಪು ; ಏಳಿಗೆ ; ಹಿರಿಮೆ : ಶ್ರೀಯ ನಿಮಿರ್ಕೆಗಂ ಸುಖದಳುರ್ಕೆಗಮುನ್ನತಕೀರ್ತಿಗಂ . . . ಆಟಪೊಡೆ ಪೂಜಿಸು . . . ದುರಿತಾರಿ ಚತುರ್ಮುಖಶಾಂತಿನಾಥನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೬೨) ; ಸೋಮವಂಶಜರೊಳಾದೊರ್ದರೆ. ತನ್ನೊಳೆನಿಪ್ಪುದೊಂದು ಸಾಹಸದ ನಿಮಿರ್ಕೆ . . . ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸುತಿರಲುತ್ತರೋತ್ತರವಿಳಾಸ್ತುತಿವೆತ್ತುದು ವೀರಪಾಂಡ್ಯನಾ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೫-೨೦ ; 1143) ; ದಮಿತಾರಿಗೆ ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರೀವಿಭಾಗದೊಳ್ ಭಾವಿಸೆ ವಿಕ್ರಮದ ನಿಮಿರ್ಕೆಗಮಾಯತಿಯುಮರ್ಕೆಗಂ ಪೇಟ ಪೋಲ್ಕೆಗಾವಂ ಬರ್ಪಂ (ಶಾಪ್ಯಾವ. ೩೪೬) ; ಅದಟನಳುರ್ಕೆ ಮೆಯ್ಮೆಯ ನಿಮಿರ್ಕೆಯ ಶೋಧನದಿರ್ಕೆ . . . ತನ್ನದೆಂಬುದನೆನೆ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ತಳೆದನೋ ನ್ರಿಪರೊಳು ನ್ರಿಪಕೈಲಶಾಂತರಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೫೯-೧೨೦ ; 1259). ೫. ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ : ಆ ಪುಣ್ಯದಂಪತಿಗಳ ಮತಿಯ ನಿಷ್ಠೆಯ ನಿಮಿರ್ಕೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಸಂತತಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಲಿರ್ಪಾದಿಗಣನಾಥನಂ ಸತಿಯುದರದೊಳಗಂದು ಮಡಗಿದಂ ಕರುಣದಿಂ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪುರದರಸನು (ಸೋಮಚ. ೧-೬೮). 'ನಿಮಿರ್ಕೆವೇಱು' ಪರಾ. ೬. ಹೊರಹೊರಡುವಿಕೆ; ನಿರ್ಗಮನ : ಜೀವಪಿಂಡಸ್ಯ ಣಿಗ್ಗಮಣಂ—ಜೀವ ಪ್ರದೇಶದ ನಿಮಿರ್ಕೆ (ತಸೂವ್ಯ. ೬೧). ೭. ಜಂಬ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಧರೆಗೆಸೆದತ್ತು . . . ತಾರಕಾಸುರನ ನಿಮಿರ್ಕೆ ತಾರಕನ ಮೂರ್ಖತೆ ತಾರಕನುತ್ಪಥಕ್ರಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೧೧). ೮. ಗತ್ತು ; ಠೀವಿ ; ಬಿಂಕ : ಕೆಲಬಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಜರಘಟಾವಳಿಯಶ್ವಬಲಂ ಪದಾತಿಸಂಕುಳವೊಲವಿಂ ಬರುತ್ತಮಿರೆ ಮುಂದೆ ಸುವರ್ಣದ ಪಟ್ಟಕಾಳಿಯುಗ್ಗಳಿಸಿ ನಿಮಿರ್ಕೆಯಿಂ ನಡೆಯೆ ಕಾಲ್ನಡೆಯೊಳ್ ನಡೆತಂದನು . . . ಮರುಳಾಗಿ ಸೌಂದರಂ (ನಂಬಿರ. ೧೫ ಸೂಚನೆ). **ನಿಗುರಿಕೆ** : ೧. ಪ್ರತಾಪದ ಶಿಖಿಯ ನಿಗುರಿಕೆಯ ಝಳದ ಝಾಡಿಯ ಜೋಡಿಯಲಿ ಕಪಿಬಲಕೆ ಮೈದೋಱದನು ಬೊಬ್ಬೆಯ ಬಿಲುದನಿಯ ಬಱಸಿಡಿಲಬುಜಭವಾಂಡಘಟ ಬಿರಿಯೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೪೯). [ನಿಮಿರ್$_1$ + -ಕೆ]

ನಿಮಿರ್ಕೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವು ಕಮ್ಮಿಯಾಗು; ಹಿರಿಮೆಯು ಕ್ಷೀಣವಾಗು : ನಿಮಿರ್ಕೆಗುಂದದಾವಗಮತಿಸೌಖ್ಯಮುಂ ಪಡೆವುದೀ ದೊರೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ತು]ನ್ನತಿ ಪಾತ್ರದಾನವಾ (ಅವಿವು. ೫-೪೬).

[ನಿಮಿರ್ಕೆ + ಕುಂದು$_1$]

ನಿಮಿರ್ಕೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಪದಿನೆಣ್ಸಾಸಿರ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರುಮೆಣ್ಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಕೋಟಿ ವೀರಭಟರ್ಕಳುಂ ನಿಮಿರ್ಕೆವಡೆದ ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟುಕೋಟಿ ಪತಾಕೆಗಳುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೧ ವ).

[ನಿಮಿರ್ಕೆ + ಪಡೆ$_1$]

ನಿಮಿರ್ಕೆವೇಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಬ್ಬು; ಹರಡು; ಪಸರಿಸು : ಮೊರಟದ ಬಂಕಿದೇವವಿಭುವಿಂದೆ ಕೊರಂಟು ತಳರ್ತ ಪಾಂಗಿನಿಂ . . . ಶಾಂತವಸರಯ್ಯನ ಭಾವದ ಬಲ್ಪಿನಿಂದಮಂಕುರಿಸಿ ನಿಮಿರ್ಕೆವೆತ್ತು ಕರಪಲ್ಲವಮೊಪ್ಪಿದುದಾ ತಪಸ್ವಿಯ (ವೃಷವಿ. ೨೬-೪೬). ೨. ಉದ್ದವಾಗು : ನೀಳವಾಗು ; ನಿಡಿದಾಗು : ನಿಮಿರ್ಕೆವೆತ್ತ ನಿಶ್ವಸಿತಮುಂ ಶೂನ್ಯ

ಮಾದ ಸಾಶ್ರುನಯನಂಗಳುಂ . . . ಜಡತೆಗೆಡೆಯಾದ ಯಾನಮುಂ ಬೆರಸು ಮೆಲ್ಲನಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೩–೪೬ ಪ). **೩. ಆಧಿಕ್ಯ ಹೊಂದು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು :** ಅದಱ ನಿಮಿರ್ಕೆವೆತ್ತ ಘುಸೃಣೋದಕಧಾರೆ ನವಾರುಣಾಂಶುವೋಲ್ ಪೊದೆದಿಂಸಿತಂಬುಜಾನನೆಯರೆಂಬ ನವಾಂಬುಜಿನೀಕದಂಬಮುಂ (ಜಗವಿ. ೧೪–೧೦೭) ; ಕುಸುಮಾವಳೀತನೂದರಿಯ ವಿವಾಹವೈಭವಮನೀಕ್ಷಿಪ ಕಾಂಕ್ಷೆ ನಿಮಿರ್ಕೆವೆತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೧೫–೮೩). **೪. ಎತ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಎತ್ತರವಾಗು :** ನಿಮಿರ್ಕೆವೆತ್ತ ಕುಜಮೆತ್ತಿದ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ತೋಱುವ ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಾಗೆ . . . ಪರ್ವತರಾಜನೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧–೫೦). [ನಿಮಿರ್ಕೆ + ಪೆಱು₁]

ನಿಮಿರ್ಚು, ನಿಗಚು, ನಿಗಿಚು, ನಿಗುಚು, ನಿಗುರ್ಚು, **ನಿಮುರಿಚು**, ನಿವುಚು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹರಡು; ವಿಸ್ತರಿಸು "ನಿಮಿರ್ಚು–ಪ್ರಸಾರಣೇ. (ನಿಗುರಿಸು)" (ಶಮಧಾ) ; ವನಧಿಪರೀತಭೂತಳದೊಳೀತನೆ ಸೋಲದ ಗಂಡನೆಂಬ ಪೆಂಪಿನ ಪೆಸರಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದುದುಮಲ್ಲದೆ ವಿಕ್ರಮದಿಂದೆ ನಿಂದ ಗುರ್ಮೆನಲ್ . . . ಮೆಯ್ಗಲಿ ಬದ್ದೆಗನನ್ನನಾವನೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೨೬) ; ಕೊಂಕಣೇಶ್ವರನನಿದಿರ್ಚಿ ಸಾಧಿಸಿದನಂಬುಧಿಸೀಮೆವರಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ ಧರೆಯನದೇಕೆ ಕೇಳ್ದಱಿಯ ಸಾಹಸಭೀಮನ ಸಾಹಸಂಗಳಂ (ಗದಾಯು. ೨–೪೭) ; ತುಂಗನಿಜಪ್ರತಾಪಮಂ ಸೇತುವರಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತಳೆದಂ ಜಸಮಂ ರಘುವಂಶಮಂಡನಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೩–೧೪); ಮನೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸು ಪೊಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ಮೂಡಲುಂ ಬಡಗಲ್ ಪೊತ್ತಿ ನಿಮಿರ್ಚು ಗುಱಿದ ದೆಸೆಗಳೊಳನಿತಂ ಪೆರ್ಚಿಸಲೆವೇಡ ಪೆರ್ಚಂ ಬಗೆವಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩–೧೩) ; ಸುತ್ತಣ ಕಡಲ್ವರೆಗಂ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಭೂಪೋತ್ತಮನಿಂತು ತನ್ನ ಜಸಮಂ ದೆಸೆಯಂತುವರಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨–೩೮) ; ಶ್ರೀಬರ್ಮ್ಮದೇವಂ ಮಹೀತಳಮಂ ತೋಳುವಲದಿಂ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿದನಿದೇಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಡಿ ಶೌರ್ಯಾರ್ಣತ್ಮನೋ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೭–೩೮; 1115) ; ಹಾವಭಾವವಿಳಾಸವಿಭ್ರಮವರ್ಧನಾತಿಶಯಂಗಳಿಂದಾವಗಂ ಧರಣೀತಳಾಧಿಪಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಮಂ ಲಸದ್ಭಾವದಿಂದದಱೊಡನೆ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷದಾನದ ವೃತ್ತಿಯಂ ಪೀವರಸ್ತನೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡು ನಿಮಿರ್ಚಿದಳ್ ನಿಜಕೀರ್ತಿಯಂ (ಬಾಧಪು. ೪–೫೦). **೨. ಹೊರಚಾಚು ; ನೀಡು :** ಇದಿರ್ಗೊಂಬಿನೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಚಂಚುವನಂಟ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೀವಿ . . . ವಿಹಂಗಮಂಗಳೆಚ್ಚಱೆ ಕುಟುಕಂ ಕೊಡಲ್ಕಿರದೆ ಪಾಱುದುವು (ಕುಸುಮಾ. ೧೦–೮೫) ; ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ಶೂನ್ಯಹೃದಯಾಂಧಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಗೋಣಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಬಲ್ಗರಂ ಪೊಡೆದಂತೆ ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಱತಿರೆ ಮೂದಲಿಸುವಂತೆ ನಗುತ್ತುಂ (ಸಾನಂಚ. ೨೩ ಪ ಕಥಾಗರ್ಭಸಂಧಿ). **೩. ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು; ನೇರವಾಗಿಸು :** ಉಳ್ಳೆಸಟಿಕೊಂಕನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಕರದಿಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ . . . ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳಿನಂ ಪ್ರವಾಸಪರಿಖೇದಮನಾಱಿಸಿದಂ ಪ್ರಭಾತದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೮–೬೭). **೪. ಅತಿಶಯಗೊಳಿಸು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು :** ಖಡ್ಗಧರರ ಭುಜಬಲಮದೇಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದುದೊ ರಣದೊಳದ್ಭುತರಸಮಂ (ಗದಾಯು. ೪–೩೦) ; ಜಯಕೇಶಿಯಂ ಮಹಾಹವದೊಳೆ ಮಾರಸಿಂಹನೃಪನಿಕ್ಕಿ ನಿಮಿರ್ಚಿದನಾತ್ಮಶೌರ್ಯಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪–೪೬ ; 1122) ; ಭೂವನಿತೆ ನಿಮಿರ್ಚುಗೆನ್ನ ಮತಿಯಂ ಚತುರಪ್ರಿಯಮಾಗೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ (ಕಮಪಾ. ೧–೩). **೫. ಏರ್ಪಡಿಸು ; ನಡೆಸು ; ಜರುಗಿಸು :** ದಮಿತಾರಿಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜವಂಶಕ್ಕಮನಂತವೀರ್ಯ ಸಂಬಂಧಮುಂಟಿದನಱಿದು ತದೀಯ ಕುಲವೃದ್ಧರ್ ನಿಮಿರ್ಚಲುಂ ನಿರ್ವಹಿಸಲುಂ ಪೇೞ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨–೭೭ ಪ); ಸುರಗುರುವಂ ಕಳಿಪುವುದಾದರದಿಂ ಸಂಧಾನಮಂ ನಿಮಿರ್ಚುವುದು (ಗಿರಿಕ. ೬–೧೪). **೬. ನೆರವೇರಿಸು; ಈಡೇರಿಸು;** ಸಫಲವಾಗಿಸು : ನಿಸಾಯಕಂ ತಾನ್ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಬ್ಬಮಂ ನಯದಿಂ ಗುಣಾಣವಭೂಪನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೭) ; ಅನಿತಱೊಳವರ ಮನೋರಥಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಲೆಂದು ಸೈಪು ಸಾಕಾರತೆವೆತ್ತು ಬರ್ಪಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೩–೭೮ ಪ). **೭. ತೋರಿಸು ; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು :** ಉದಾರರಾಗೋದಯಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದುದು ಕಣ್ಗೆ ವಿಯತ್ತಳಚಾರಚೋದಯಂ (ಆದಿಪು. ೫–೪೬) ; ಸಾರ್ಚಿದ ಲೋಹಾಸನದೊಳಮರ್ಚಿದ ಬೊಂದರಿಗೆ ಪಟಿಯ ಬಿತ್ತರಿಗೆ ಕರಂ ಪೆರ್ಚುವ ಮಹಿಮೆಯನೆಯ್ದೆ ನಿಮಿರ್ಚೆ ಮಹಾಮಕುಟಬದ್ಧರೋಳಿಯೊಳಿರ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪–೨೪). **೮. ಸುರುಳಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು,—ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡು :** ಪಿಶಾಚವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡರಮನೆಯಂಗಣದೊಳಿರ್ದ ಪಟಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿಯೆತ್ತಿ ತೋಱಿ ಪಾಡುತ್ತಂ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೩೯–೨೪) ; ಮನಃಪ್ರಿಯತಮನ ಬರೆದ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನಪಟಮನೀವುದುಮಾಕೆಯುಮದಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ (ಆದಿಪು. ೪–೨೨ ಪ); ಅನಂತರಮಾ ಲೇಖನಮಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೋೞ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೦) ; ರತ್ನಕಂಬಲಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತೋರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦–೧೧೭ ಪ). **೯. ನೆಟ್ಟಗಾಗು ; ನೇರವಾಗು :** ದೆಸೆಯ ನುಣ್ಣನೆ ನುಂಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಹೊಸೆದು ಮುಕ್ಕಿತೊ ರಾಹು . . . ಸಿರ ಹಸರಿಸಿ ನಿಮಿರ್ಚಿತೊ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫–೨). **೧೦. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಉಂಟಾಗಿಸು :** ಸಿದ್ಧರನಂತಸುಖಪ್ರಯುಕ್ತರಭ್ಯುದಯಸುಖಂಗಳಂ ನಮಗೆ ಮಾಡಿ ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಾವ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೧–೨) ; ಮೇಳದವಳಂ ಸತಿ ನಿರ್ಭರಗರ್ಭಭಾರದಿಂ ನೆರ್ಮಿ ನಿಮಿರ್ಚುವಳ್ ಪುರುಳಿಯೊಳ್ ಪರಿಹಾಸವಚೋವಿಲಾಸಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩–೧೦೮) ; ವಿಗೆ ತೂರ್ಯಧ್ವನಿಯಂ ನಿಮಿರ್ಚೆ ಬಹುಳೋರ್ವೀಗರ್ಜಿತಂ . . . ಬಂದನಾಚಿಗೆ ಖಗೇಶಂ (ಪರ್ಶಪು. ೮–೪೧) ; ಭವತ್ತನೂಭವ ತ್ರಿಪಿಷ್ಟಕುಮಾರಂಗಂ ಮದೀಯ ನಂದನೆ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಕುಮಾರಿಗಂ ಪರಿಣಯಮನೊಡರ್ಚಿ ತಾಮೆಮಗೆ ಮಾೞ್ಪ ಸುಪ್ರೇಮಮಂ ನಿಮಿರ್ಚುವುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨–೧೨೧ ಪ) ; ನಡಬಾಗ್ನಿಗಳ್ಕೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯ ರತ್ನಮಂ ಕಳಿಪಿತೋ ಕಡಲೀ ಪುರಿಗೆಂಬ ಮಾತನಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಮಿರ್ಚುಗುಂ ವಿಪಣಿವೀಧಿಯೊಳೊಪ್ಪುವ ರತ್ನರಾಶಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨–೮೮) ; ವಾರ್ಧಿತರತ್ತರಂಗನಿನದತ್ಯಾಂಚೀಕಲಾಪಾಂಚಿತಾಸ್ಪದೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿ ಕಬ್ಬಿಗಂಗೆ ನೆಲಸಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂದಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಗೆಲ್ಲಂ ಭುವನೈಕರಾಮಮಹಿಪಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆಱರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಶಮದ. ೧೫೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಖಂಜರೀಟಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳು . . . ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳಂ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದಮರ್ಚಿದಳು ಸೌಂದರನ ಬಗೆಗೊಲವಂ ನಿಮಿರ್ಚಲೆಂದು (ಸೌಂದಪು. ೧೩–೩೯). **೧೧. ನಿರ್ಮಿಸು; ರಚಿಸು; ಮಾಡು :** ಅಂತು ತಳತಳ ತೊಳಗುವ ದುಕೂಲದ ಸಕಳವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂತಾನುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೪೧ ಪ) ; ಅಭಿಷೇಕಮಂ ಜಿನೇಂದ್ರಂಗೆ ಸುರೇಂದ್ರನಂದು ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದ ಸಮ್ಮದದಿಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ಪರ್ಶಪು. ೧೪–೩೯) ; ಸಸಿದಲೆಯಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದುರುಕಲ್ಪನೆಯಂ ಪರಿಲಂಘಿಸಲ್ಕಮಂತಸುರಹರಾದಿ ದೇವತತಿಗಾಗದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧–೪೨); ಅತ್ತಣಿನೆಂದು ನಿಮಿರ್ಚುವರತ್ತೆಂದಾಗಿರ್ದ ಪಂಚಮಿಯನಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ (ಶಮದ. ೧೧೬) ; ಪನ್ನೆರಡು ಪೊನ್ನಿಂ ಸಮಸ್ತ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯಮಂ ನಿಚ್ಚಮೊದವಿಸೆ ಶಿವಾರ್ಚನಮನತಿಸಾಂಗದಿಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೨–೧೫). **೧೨. ಮಾಡಿಸು :** ಗಾಂಗತೋಯದೆ ಸಖಿಯರ್ ನೃಪಾಂಗನೆಗೆ ಮಂಗಳಮಜ್ಜನಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩–೧೧೭). **೧೩. ಬಿತ್ತರಿಸು ; ನಿರೂಪಿಸು :** ಕಿಱಿದೀ ಕಥಾಪರಿಸ್ಪಂದಮಿದಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಕವಿತಾರಸಮಂ ನೆಱೆ ಪೇೞ್ದಿರಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧–೪೫) ; ಮಲಯಾನಿಲದಂತೆ ಮರಾಳನಂತೆ ಹಂಪೆಯ ಹರಿದೇವನೊಪ್ಪಿರೆ ನಿಮಿರ್ಚಿದ ಕಾವ್ಯವಿಳಾಜನೋತ್ಸವಂ (ಗಿರಿಕ. ೧–೧೪);

ಕಬ್ಬಿಗರ್ ಪದೆದೊಲವಿಂದ ಕೀರ್ತಿಸೆ ನಿಮಿರ್ಚುವೆನೀ ಸುಭಗಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಶಬಶಂ. ೬೧-೨); ಕ್ಷಿತಿಗಿದಲೇ ಮಹೋಪಕೃತಿಯೆಂದೆನೆ ಕನ್ನಡದಿಂ ನಿಮಿರ್ಚೆ ಸತ್ಕೃತಿಯುಂ . . . ಹರಿದೇವ ರಾಘವ ಷಡಕ್ಷರಿದೇವರನೊಲ್ದು ವಂದಿಪೆಂ (ದಪುಸ್ವ. ೫ ಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣಂ). **ನಿಗಚು : ೧೪.** ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಸರಕಾರೀ ಅಮಲದಾರರಿಗೇ ವಿಷ ಹಾಕೋ ಅವ ನೀನು ಯಾಕೋ ಅಮಲದಾರನ ನಿಗಚಿ ದೊಡ್ಡವ ಅನಿಸಿಗೋಬೇಕಂತ ಮಾಡಿದ್ದಿಯೇನು ? (ಗಂಪಾಯಿ. ೧೮೯). **ನಿಗಿಚು : ೧೫.** ಅಗಲಿಸು ; ಹಿಗ್ಗಿಸು : ಗುರಿಯುಸಿಸುವ ಕಣೆಕವ ನಿಗಿಚಿ (ಚಿದಾಪ. ೧೧೬-೧೧). **ನಿಗುಚು:** ೨. ಪವನಸುತ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಬಿದ್ದನು . . . ಜವದಿ ಹಸರಿಸಿಕೊಂಡನೊಯ್ಯನೆ ಅವಯವಂಗಳ ನಿಗುಚುತಿದ್ದನು (ಕೌತಾ. ೨೨-೧೯); ಮಂತ್ರದಿಂ ಕುಂಡದೊಳ್ ತುತ್ತುಗಳ ಘೃತಧಾರೆಯೊಳ್ ಬಿಡಲು ಶಿಖಿಗೆದರಿ ನಿಗುಚಿದಂ ನಾಲಗೆಯನು (ತುರಂಗ. ೮೩-೨೯). ೩. ಮಡಿವಳನ ಮಲಗಿಸಿ ನಿಗುಚಿದನು ಕುಬುಜೆಯ ಕಳೇಬರವ (ಸಿಭಾಗ. ೩-೩-೨೭) ; ಕೆಳದೀಯ ಕೂದಲು ಚೊಗಚೀಯ ಕಾಯ್ದಂಗ ನಿಗುಚಿ ಬೈತಲೆ ತೆಗೆದಾಳ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೫೬). ೯. ನಿಂದೆಯ ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು ಸ್ವಪ್ರಶಂಸೆಯ ಗೊಳಗುಳಿಕೆ . . . ಕೊಬ್ಬಿನ ಬಡ ಚೊಗಚಿ ನಿಂತಿವೆ ನಿಗುಚಿ ! (ಮಾನಸ. ೭೯-೧೩). **೧೫.** ಸೂಲಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ನೋಯಿಸುವ ನುಲಿವ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಮಂ ನಿಗುಚುವ ಬಾಲೆಯರ ಹಂಗಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೫). **೧೬.** ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಚಚ್ಚು ; ಹಣಿ : ಚಿನ್ನವ ಕಾಸಿದಡೆ ಕರಗಿಸಿದಡೆ ಕಡಿದಡೆ ನಿಗುಚಿದಡೆ ಬಣ್ಣವಧಿಕವಪ್ಪುದು (ಚನ್ನ.ವ.ಕ.೧೨೮-೨೮೯) ; ಬಳವತ್ಕಾಲನ ಕೋಪದ ಬಂಟಂ ಪ್ರಳಯಶಾನಳನಿಂ ಕಾಯಿಸಿ ರಾಹುವ ಕೇತುವ ಬಲಿದಿಕ್ಕುಳಿನಿಂ ತೆಗೆದಂಥಾಸುರನೆರ್ದೆಗಲ್ಲೊಳ್ ವಜ್ರದ ಸಮ್ಮಟಿಗೆಯ ನಿಗುಚಿ (ವೀರೇಚ. ೨-೯) ; ಕರ್ಣನ ನೆನಹಿನಲಿ ಪುಟವಿಟ್ಟು ಶಕುನಿಯ ನೀತಿಯಲಿ ನಿಗುಚಿ ಅನುಜಮತದಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಮೈದುನನ ನುಡಿಯಲಿ ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೨-೨೨) ; ಕುಡಿದ ರಕುತದ ಜಿಗುಳೆ ನೀನಿನ್ನೊಡಲ ನಿಗುಚುವೆ ನಿಲ್ಲೆನುತ ಬಲನೆಡನ ಬಿರುದರ ಮೋಳದಲಿ ತೂಗಿದನು ವೃಷಸೇನ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೪). **೧೭.** ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರು; ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರು : ಓಡಲಱಿಯದೆ ಭೀಮನಂಬಿನ ರೂಢಿ ನಿಗುಚದೆ ಕಾದುವರೆ ಜಯ ಜೋಡಿಸದೆ ಜೋವಳಿಸಿ ಜವಗುಂದಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೧). **೧೮.** (ಆಲಂ) ಹಿರಿಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ದೇವರಾವೆಂದೆಮ್ಮನುದ್ಧಕೆ ನೀವು ನಿಗುಚದಿರಾವು [ಪಾಠಾಂ. ನಿಗುರದಿರಾವು, ನೆಗಹಿದರಾವು] ಮರ್ತ್ಯರು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೫೮). **ನಿಗುರ್ಚು : ೨.** ನಾಗೇಂದ್ರಂ ನಾಲಗೆಗಳಂ ನಿಗುರ್ಚಿದವೊಲ್ ಸತತಸಾಂದ್ರರುಚಿಖಡ್ಗಮರಸನ ರುಂದ್ರೋಜ್ಜ್ವಲಕರದೊಳಿರ್ದುದು (ಹವಿಶ್ವಾರ. ೩-೩೭). **ನಿಮುರಿಚು : ೧೬.** ಶಿವಕೃಪೆಯೆಂಬ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಿಂ ಪೊಡೆದು ನಿಮುರಿಚಿ ಪರಶುವೆಂಬಾಯುಧಮಂ ಮಾಡಿ (ಸನ್ನಚಾ. ೧-೪೮ ಪ). **ನಿವುಚು : ೩.** ಅತಿವೃದ್ಧತಾಪಸಂ ನಸಿದೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೈತಂದು ನೆಳಲಂ ಸಾರ್ದು ಕುಸಿದ ಬೆನ್ನಂ ನಿವುಚಿಕೊಳುತ ಶಿವಶಿವ ಮಹಾದೇವಯೆನುತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಸೋಪುಚ. ೩-೮೧). **೧೫.** ಅಱಿತರಾ ಘಟ್ಟಗಳ ಪರಿಯನು ಇರಿಸಿ ಹೂವನು ತೋಱಿ ನಿವುಚಲು ಯರಕ ಮ್ಯಾಣದ ಕೆಲಸದಂತೆಯು ಹಱಿದು ನಿವುಚಿದವು (ರೇಪಕಾ. ೫-೫೮). [ನಿಮಿರ್$_1$ + -ಚು$_1$]

ನಿಮಿರ್ನವಿರ್ (ನಾ). ಮೇಲೆದ್ದ ಮೈಗೂದಲು ; ರೋಮಾಂಚ ; ಪುಳಕ : ಬಳ್ಳಿವೊದರ್ಮಡಲ್ತು ಸೊಂಪೇಱಿದುದು ; ಮೇಣ್ ಪೊಸಸುಸಿಲೊಳ್ ಸಸಿದೆಟ್ಟಿ ನಿಮಿರ್ನವಿರೆನೆ ಪಸಲೆಯೆಸೆದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೧೭). [ನಿಮಿರ್$_1$ + ನವಿರ್]

ನಿಮಿರ್ವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನೀಳವಾಗು ; ಉದ್ದವಾಗು : ನಯಂಬಡೆದ ರೋಮಪುಚಯುಂ ನಿಮಿರ್ವೆತ್ತ ವಾಳಮುತ್ಕೃತ್ತಮಲಕ್ಷಣಂ ಮೆಱೆವ ವಾರುವವಂ ಪದೆದಿತ್ತನಾ ನೃಪಂ (ದಶಕು. ೫-೩೮). [ನಿಮಿರ್$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ನಿಮಿಷ(ನಾ). ೧. ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಯ್ಯುವುದು; ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವುದು: "ಪಳಚುವಕ್ಷಿ ನಿಮಿಷಂ ನಿಮೇಷಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩) ; ನಿಮಿಷ ತಡೆದರೆ ಅನಿಮಿಷನಾದಾನೆ ? (ಗಾದೆ). **೨.** ಒಂದು ಸಲ ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯುವಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ : "ನಿವಿಸ ನಿಮಿಷಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೯) ; "ನಿವಿಸಂ ನಿಮಿಷವು" (ಕಶರ. ೫೪) ; ಒಂದು ನಿಮಿಷವಾದರೆಯೂ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಸಂಗದಲ್ಲಿರಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೧) ; ನಿಮಿಷಮಗಲ್ದು ತಾನಿರದವಳ್ ತಳರ್ದಿಂದಿನಿತೊಂದು ಪೊೞ್ತುದೇಕೆಮ ತಡೆದಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ.೧೩-೩೭) ; ಸಂಗತಭುವನತ್ರಯರಾಜ್ಯಾಂಗನೆಯಂ ನಿಮಿಷದಿಂ ವಶಂ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಸಹಜಶುಭಮತಿ ಪೇಟ್ಟಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೨೮) ; ನಿಮಿಷದೊಳೆ ತುಂಬಿ ನೀಡಿದನಮರೇಶಂ ಸಲಿಲದೇವಿಯರ್ ಕಾಣಿಕೆಗೊಟ್ಟಮೃತದ ಕುಂಭಂಗಳ ಸುರಸಮಿತಿಗೆ ಕೊಡುತಿರ್ಪ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯಿಂದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಬಾಥಪು. ೮-೮೭) ; ಕರ್ಣನ ಹೊಳ್ಳುಗಳೆದನು ಪಾರ್ಥ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೩-೨೫) ; ಕೇಳಿಸಿತು ಬಳಿಕಖಿಳಪೃಥ್ವೀಪಾಲಪಂಕ್ತಿಯನಶ್ವಮೇಧವಿಶಾಲಸುತಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಧ್ವರವಾರ್ತೆ ನಿಮಿಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೬) ; ಕುಂಬಾರನಿಗೆ ವರುಷ, ದೊಣ್ಣೆಗೆ ನಿಮಿಷ (ಗಾದೆ). **೩.** ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಅರವತ್ತು ಸೆಕೆಂಡುಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಮಿನಿಟ್ಟು : ಅದರೊಡನೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಹಾಲು, ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಆಲೂಗಡ್ಡೆ ಹಾಕಿ ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳ ವರೆಗೆ ಅರಲು ಬಿಡಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೯೩) ; ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಬಡಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೪೩) ; ಶಾಲೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೦೯). **೪.** [ಜ್ಯೋತಿ]ಒಂದು ಖಗೋಳೀಯ ರೇಖಾಂಶದ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಖಗೋಳೀಯ ರೇಖಾಂಶಗಳನ್ನು ಡಿಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಘಂಟೆಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವುದು ಹೆಚ್ಚು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ . . . ಒಂದು ಘಂಟೆ ರೇಖಾಂಶಾಂತರವನ್ನು ೬೦ ಸಮಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವನ್ನು ನಿಮಿಷಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೭). [ಸಂ.]

ನಿಮಿಷಮಾತ್ರ (ನಾ). ಕೇವಲ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ; ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ : ಹಿಳುಕ ಹೊದಿಸಿದಖಿಲದೆಸೆಗಳ ನಿಲುಕಲರಿದೆನೆ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರಕೆ ಕಳಚಿ ಕಳೆದನು ಭೀಮ ತೊಟ್ಟನು ಮತ್ತೆ ಮಾರ್ಗಣವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ.೧೩-೩೫); ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲ್ಲೇ ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದು ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿಮಿಷಾದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಜೀನಗಾರರು . . . ಇವರ ಕುಲದೇವತೆಯು ಮೈಸೂರುಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿಮಿಷಾದೇವಿಯು (ಕಭಾಗೆ. ೧೫೪). [?]

ನಿಮಿಷಾರ್ಧ (ನಾ). ನಿಮಿಷದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಕಾಲ : ನಿಮಿಷಾರ್ಧಕ್ಕೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಸಮನಿಸೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೩೪) ; ನಿಮಿಷಾರ್ಧಂ ನುತಿಗೆಯ್ದೊಡಪ್ಪುದೆ ವಲಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರತ್ವಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೯೭) ; ನಿನ್ನಂ ಕಂಡು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಿ ಪೋಪುದು (ಪುಲ್ಲಕಾ. ೧೫-೧೯೧) ; ರಾಘವನಾಡಿಸುವ ಮಱಿಕೋಡಗಂಗಳ ನಾವು ನಿಮಿಷಾರ್ಧ ನೋಡುತಿರೆ (ಕೌತಾ. ೧೫-೨೭). [ನಿಮಿಷ + ಅರ್ಧ]

ನಿಮಿಸ, ನಿಮುಷ, ನಿವಿಸ (ನಾ). = ನಿಮಿಷ ೨ : "ಇತ್ವಕ್ಕೆ—ನಿಮಿಷ—ನಿಮಿಸ" (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ) ; "ನಿಮಿಸ (ನಿವಿಸ)—ನಿಮಿಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨). **ನಿಮುಷ :** ಎಂದು ನಳನೃಪ ನುಡಿಯೆ ಭೂವರ ಮುಂದಱಿಯದೆಂತೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆ ಒಂದು ನಿಮುಷಕೆ ಲೇಖನಾ

ರ್ಥದಿ ಒದಗಬೇಕೆಂದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೨೮) ; ವಿನೋದದೊಳಗವನೀಶ ಕಳೆದನು ವರುಷ ನಿಮಿಷಾಗಿ (ಜಿಜ್ಞ ಪು. ೬೪-೫) ; ಅವರ ಪದಕ ಕಿರೀಟ ಕಂಕಣವವರ ಕರ್ಣಾಭರಣ ಕೇಯೂರವನು ಕಡಿಕಡಿದೊಟ್ಟಿದನು ಕಲಿ ಪಾರ್ಥ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೩-೨೩). **ನಿಮಿಸ :** "ನಿಮಿಸ ನಿಮಿಷಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೯) ; ಅರೆನಿಮಿಸದೊಳಗೆ ಧರೆಗೆ ನಾಂ ಕೆಡಹದಿರೆ . . . ಅಘಂ ಘಟಿಸಲೆನಗೆಂದು ಪೂಣ್ಕೆಗೈದು (ಶೀಷವ್ರ. ೩೧-೧೮) ; ಅವನಿಯಲಿ ನಿನ್ನುಳಿಯುತೊರ್ವಳೆ ನಿಮಿಸವಾದರು ಜೀವಿಸೆನು (ಸೀತಾಜ. ೩-೨೬) ; ನಿನ್ನ ಈ ಕುನ್ನಿಗಳು ಇನ್ನರೆನಿಮಿಸದೊಳಗಾಗಿ ತೊಲಗಿಹೋಗಿರದಿದ್ದರೆ, ನೀನು ಯಮಪಾಶದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಗಿರಿಯುತ್ತಿರುವುದು ಖಂಡಿತ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೩-೪). [<ಸಂ. ನಿಮಿಷ]

△ **ನಿಮಿಟ್** 'ನಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ನಿಮೀಲನ, ನಿಮೀಳನ (ನಾ). ೧. (ಕಣ್ಣು)ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು : ಅಕ್ಷಿನಿಮೀಲನ ಮಾಡದೆ ನಕ್ಷತ್ರದ ಗಣ ಗಗನದಿ ಹಾರದಿದೆ (ನಾದಲೀ. ೫೦-೧೩). ೨. ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವುದು; ಕೆಳಗೆ ನೋಡುವುದು ; ಅಧೋಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : "ಮೇಲ ದೀಕ್ಷಿಸಲದುನ್ಮೀಲನಾಖ್ಯಂ ಅಕ್ಷಿಯಿಂ ಕೆಟಗೆ ನೋಡಲ್ ನಿಮೀಲನ ಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩). 'ಉನ್ಮೀಲನ' ಪರಾ. ೩. (ಅರಳಿರುವ) ಹೂವು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು,—ಸಂಕೋಚನಗೊಳ್ಳುವುದು : "ಮುಗುಳ್—ನಿಮೀಲನೇ (ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚು), ಕುಟ್ಮಲೇ ಚ (ಮೊಗ್ಗು)" (ಶಸುಧಾ) ; ಇಲ್ಲಿ ಲೀಲಾಕಮಲನಿಮೀಲನವು ಯಾವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವೋ ಅದನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೮). ೪. ಸಾವು ; ಮರಣ : "ಮೃತ್ಯು ಮರಣಂ ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆ ನಿಧನಂ ನಾಶಮತ್ಯಯಂ ಕಾಲಂ ನಿಮೀಲನಂ ನಿಷ್ಠೆ ವಿನಿವೃತ್ತಿಯೆನೆ ಸಾವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬-೩). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಆ ಸದೃಶಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವುದು ; ಸಾದೃಶ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು ತನ್ನ ಸಾಮ್ಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಭೇದ ತೋರದಿರುವುದು : ಜಾತಿ ಸಹೋಕ್ತಿ . . . ಸಾರ ನಿಮೀಲನಂಗಳೆಂದೀ ತೆಱದಿಂದಮೊಂದಿ ನೆಗಟ್ಗುಂ ನೆಱೆ ವಾಸ್ತವಭೇದವೃತ್ತಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೭). **ನಿಮೀಳನ :** ೪. "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ . . . ನಿಮೀಳನಂ, ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ—ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬). ೫. ಪ್ರಕೃತಿಯಿನಲ್ಲದೊಡಾಗಂತುಕಹೇತುವಿನಿಂ ಪ್ರಕೋಪರಾಗಾದಿ ಮನೋವಿಕೃತಿಯನುಪಲಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿಯೆ ಕಾಣದಿರಲದು ನಿಮೀಳನಂ ಪೆಸರಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೧). [ಸಂ.]

ನಿಮೀಲಿಕೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ : 'ಗಜನಿಮೀಲಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಮೀಲಿಕಾ]

ನಿಮೀಲಿತ, ನಿಮೀಳಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ:'ನಿಮೀಲಿತನಯನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ : ಕಡೆಜಾವದ ಇರುಳಿನ ತೊಡೆ ಮೇಲೆ ಮೂಡುವ ಉಷೆಯ ನಿಮೀಲಿತದೋಲೆ ಶಿಶು ಮಲಗಿರೆ, ಕಾವ್ ಕೂತಿದೆ ಮೇಲೆ ಮಾತೃಪ್ರೇಮದ ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥ (ಕೋಗಿಲೆ. ೫೯-೮೬). **ನಿಮೀಳಿತ :** ೧. ಸುಖನಿಮೀಳಿತೋನ್ಮೀಳಿತನಯನಂಗಳು ಮುಕುಳಿತಮುಂ ಕುಸುಮಿತಮುಮಾದ . . . ವಧೂವರರಾಗವಿಷಯವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತಮಾದುದೆನಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೨ ವ). ೨. ಲೋಚನಂಗಳನತ್ಯುನ್ಮೀಳಿತ ಮುಮತಿನಿಮೀಳಿತಮುಮಾಗಲೀಯದೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಮೀಲಿತನಯನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು : ಅಂತು ಸಹಸ್ರನಯನಂ ಸುಖರಸನಿಮೀಲಿತನಯನನಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೬ ವ). [ನಿಮೀಲಿತ + ನಯನ]

ನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳದು : ರೋಮಂಥ ಲೀಲಾತತ್ಪರತೆಯಿಂ ದರನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷಂಗಳಾದ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಗದಿ ನುಗುವ ನೊರೆಯನುರುಳಿಗೊಂಡು ತಂದಡವಿಯ ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಂತೆ ತೊಡರ್ಚಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ). ೨. = ನಿಮೀಲಿತ ನಯನ : ಆ ಲಲಿತತಲ್ಪದ ಯಶೋದಾಬಾಲಕಂಗಭಿನಮಿಸಿ ನಿಮಿಷ ನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷನು ಕಂದೆಱೆದು ಮುನಿಜನಕೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೯-೧). [ಸಂ. (ನಿಮೀಲಿತ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ನಿಮೀಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚು : ಜ್ವಾಲಾಸಟಾಳಿಗಳ್ಕೆ ನಿಮೀಲಿಸಿದಿಂದ್ರನ ಸಹಸ್ರಲೋಚನಮೆನಲುನ್ಮೀಲಿಸೆ ಮಹಾಸ್ತ್ರದಿಂ ವನಮಾಲಾಧರನೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯಂ ಖಂಡಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪೪) [ನಿಮೀಲನ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಮೀಳನ 'ನಿಮೀಲನ' ನೋ.

ನಿಮೀಳಿತ 'ನಿಮೀಲಿತ' ನೋ.

ನಿಮುರಿಚು 'ನಿಮಿರ್ಚು' ನೋ.

ನಿಮುರು 'ನಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ನಿಮುಷ 'ನಿಮಿಸ' ನೋ.

ನಿಮೇಷ (ನಾ). ೧. ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ : "ಪಳಚುವಕ್ಷಿ ನಿಮಿಷಂ ನಿಮೇಷವೆನಿಕ್ಕು". (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩). 'ವಿಗತನಿಮೇಷ' ಪರಾ. ೨. ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ನಿಮೀಲನ : ನಿಜನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷ ಮಾತ್ರಂ ಜಗತ್ತ್ರಯಸೃಷ್ಟಿಕ್ಷಮನಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೇನಿದಾಶ್ಚರ್ಯಮೋ (ಜಗವಿ. ೩-೬೭) ; ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. (೧) ಪ್ರಾಣ, (೨) ಅಪಾನ, (೩) ನಿಮೇಷ, (೪) ಉನ್ಮೇಷ . . . (೧೨) ಪ್ರಯತ್ನ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೪). ೩. ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಾಲಭಾಗ; ಎರಡು ಲವದಷ್ಟು ಕಾಲ : "ಸಮಯ ಮನೇಹಂ ಕಾಲಂ ನಿಮೇಷ ಕಾಷ್ಠಾದಿ ತದ್ವಿಶೇಷಮದೆನಿಕುಂ"(ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೧) ; ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಮೆಂಬುದು . . . ಸಮಯಾವಲಿಕೋಚ್ಛ್ವಾಸಸ್ತೋಕನಿಮೇಷನಾಡಿಕಾಮುಹೂರ್ತದಿವಸಪಕ್ಷಮಾಸರ್ತ್ವಯನಸಂವತ್ಸರಾದಿಗಣನಾನುಕ್ರಮದಿಂದಂ ಪೆರ್ಚಿದೆಣಿಕೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿದುದು(ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ); ಒಮ್ಮೆ ಕಣ್ಣೆವೆಯನಿಕ್ಕುವನಿತಱ ನಾಲ್ಕುಭಾಗದೊಳೊಂದು ಭಾಗವೇ ತೃ[ತ್ರು]ಟಿಯೆನಿಸುವದು ಮತ್ತೆರಡಾಗಲೊಂದು ಲವವೆನಿಸುವದು ಮತ್ತೆರಡಾಗಲೊಂದು ನಿಮೇಷವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೪. ಒಂದು ನಿಮಿಷದ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಒಂದು ಸೆಕೆಂಡು : ಹಣಿಗೆಯ ಡಬ್ಬಳದ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಬೇಕಾದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಮೇಷಗಳು (ಎಂದರೆ ಸೆಕೆಂಡುಗಳು) ಮುಳುಗಿಸಿಡಬೇಕು (ವಿಜ್ಞಾನ. ೨೬). [ಸಂ.]

ನಿಮೇಷಶೂನ್ಯ (ಗು). ಎವೆಯಿಕ್ಕದಿರುವ ; ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯದಿರುವ : ನವಕುಮಾರನು ನಿಮೇಷಶೂನ್ಯವಾದ ಚಕ್ಷುಗಳಿಂದಾ ನೂತನ ನೂತನವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಶೋಭಾರಾಶಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೫). [ನಿಮೇಷ + ಶೂನ್ಯ]

ನಿಮೇಷಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಎವೆಯ ಚಲನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು : ಪ್ರಸೃತ, ಕುಂಚಿತ, ಉನ್ಮೇಷಿತ, ನಿಮೇಷಿತ, ವಿವರ್ತಿತ, ಸ್ಫುರಿತ, ಪಿಹಿತ, ವಿತಾಡಿತ, ಸಮ—ಈ ಒಂಬತ್ತು ಎವೆಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೯ವ). [ಸಂ.]

ನಿವೋಣಿಯ 'ನ್ಯುಮೋನಿಯ' ನೋ.

ನಿಮ್ನ (ಗು). ೧. ತಗ್ಗಾದ ; ಆಳವಾದ : ತೆವರೆಲ್ಲಂ ದೇವತಾಮಂದಿರ ನಿವಹಮೆ ನಿಮ್ನಸ್ಥಳೀರಾಜಿಯೆಲ್ಲಂ ಸುವಿರಾಜದ್ದೀರ್ಘಿಕಾಸಂಕುಳಭರಿತ ಪಯಃಪೂರ ನೀರೇಜಕಾಸಾರವೆ (ಎಇ. XVI, ೩೮-೨೪ ; 1152). ೨. ಕೀಳಾದ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದ : ದರಿಯುರದೆ ಗಿರಿಯಿಲ್ಲ, ನೆರಳಿರದೆ ಬೆಳಕಿಲ್ಲ, ಮರಣವಿಲ್ಲದೆ ಜನನ ಜೀವನಗಳಿಲ್ಲ ವರಗುಣೋನ್ನತಿಗೆ ನಿಮ್ನಗುಣಂಗಳೊಡವುಟ್ಟು ತೆರೆ ಬೀಳದೇಳುವುದೇ ? (ಸುಂಕುಳ. ೨೯೬) ; ಮಾನವಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿವಿಶೇಷಗಳ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದ ಏಶಿಯಾ . . . ಈಗ ತೀರ ನಿಮ್ನಹಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಏಶಿಸಂ. ೧). (ನಾ). ೩. ಬಿಲ; ರಂಧ್ರ ; ಕುಳಿ : "ನಿಮ್ನಂ, ಅಗಾಧಂ . . . ದರಂ – ಈ ೧೫ ಕುಬಿಲ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೨). ೪. ಆಳವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಆಳವಾಗಿರುವುದು: "ನಿಮ್ನಂ, ಗಭೀರಂ, ಗಂಭೀರಂ–೩ ಆಳವಾಗಿರುವುದರ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ಘಾತವುಳ್ಳದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೦); ಎಸೆವೀ ನಿಮ್ನೋನ್ನತಂಗಳ್ ವಿರಾಜಿಸಿ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆಡೆಗೊಂಡುವು (ಆದಿಪು. ೪-೪); ತತ್ತರುಣಿಯಾ ಪೂರ್ವತಾಪತ್ರಯಂ ಪೋಪುದೆನುತಂ ಮುಂದೆ ಸಾರ್ವಂತೆ ತ್ರಿವಳಿಯಡಗಿದುವು ಶಿವತತ್ವಮದು ಬೇರ್ಪರಿಯಲಜ್ಞಾನಕೂಪ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದೆನೆ ನಾಭಿ ನಿಮ್ನವನುಳಿದುದು (ಚಪು. ೪-೧೩) ; ಬರುತಬರುತಂ ಮುಂಗಡೆಯ ಕಂಡರು ಮಹಾಪಾತಾಳನಿಮ್ನದ ಪರಿಖೆಯಿಂದಟ್ಟಣೆಯ ಸಹ ಕಂಗೆಸೆವ . . . ಮಯೂರಪುರವಂ (ಶಂಕವಾ. ೨-೨೩) ; ಪರ್ಣಶಾಲೆಗೆ ಸವಿಾಪಮಾ ನಿಮ್ನದೊಳ್ . . . ಗೋದಾವರಿಯ ತೆರದಿ ಪರಿದಿರಲ್ ಕಾಲನದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೬-೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಮ್ನಗಾತಟ (ನಾ). ನದಿಯ ತೀರ ; ಹೊಳೆಯ ದಡ : ಸಿಂಧುವಿನೊಳ್ ಕೂಡಿದ ಗುಹಾಮಧ್ಯದೊಳುನ್ಮಗ್ನನಿಮಗ್ನ ಜಲನಿಮ್ನಗಾತಟದೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೦ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಮ್ನಗೆ (ನಾ). ಹೊಳೆ ; ನದಿ : "ಹ್ರದಿನಿ ತರಂಗಿಣಿ ನಿಮ್ನಗೆ ನದಿ . . . ಧುನಿ ತೊಱೆಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೧೧) ; "ನದಿ . . . ನಿಮ್ನಗೆ ಸರಸ್ವತಿ ದ್ವೀಪವತಿಯಾಪಗೆಯೆನೆ ತೊಱೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಸುಂಗಂರಾ. ೧೨೨-೧೦) ; ಬೇಸಗೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ನಿಮ್ನಗೆಯಂತೆ . . . ಕನ್ನೆವೇಟದ ಪೊಸಗಿಚ್ಚಿನೊಳ್ ಪೊರಳುತಿರ್ದು ಕರಂ ಕೊರಗಿರ್ದ ಕಾಂತೆಯಂ . . . ಕಂಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೩೫) ; ಪರಮಸುಖಾಮೃತಂ ನಯನನಿಮ್ನಗೆಯಂ ಕರೆಗಣ್ಮುವಂತಿ ರುಬ್ಬರಿಸೆ ಮುದಶ್ರುಪೂರಂ . . . ಮಾತರಪಿತರರ್ ಕುಮಾರಮುಖದರ್ಶನದಿಂ ಪಡೆದರ್ ಪ್ರಮೋದಮಂ (ಅನಂಪು.೫-೯೧) ; ವಾಪಿ ತಟಾಕಂ ದೀರ್ಘಿಕೆ ಕೂಪಂ ನಿಮ್ನಗೆ ಮಹಾಹ್ರದಂಗಳ್ ನೋಡಲ್ಕೇಪೊಳ್ತಂ ಸಕಳೋರ್ವೀತಾಪಮನಪಹರಿಸುತಿರ್ಪುವಾ ಜನಪದದೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೨೯); ಅತ್ಯುರುತರದಿವಿಜನಿಮ್ನಗೆಯಂ ತಾಳ್ದನೀಶ್ವರನ . . . ನೆನೆವೆಂ ಸತತಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೩೭) ; ಆ ದೇವದಂಪತಿಗಳಿರ್ವರುಂ ನಗಮೇಖಲಾನಿಮ್ನಗೆಯ ತಣ್ಪುತೀರ್ಥದೊಳ್ ಮನದಣಿಯೆ ಮಿಂದು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೪-೬೫). [ಸಂ. ನಿಮ್ನಗಾ]

ನಿಮ್ನನಾಭಿ (ನಾ). ಆಳವಾದ ಹೊಕ್ಕುಳು,—ನಾಭಿ : ಜಳನಿಧಿಯನೆ ಪೋಲ್ವ ಶರಣಾಗತಜಳನಿಧಿಯ ನಿಮ್ನನಾಭಿ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ತಾನೆ ನಾಭಿಯೊದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ಪ) ; ಒಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆಯ್ದಿದುವು ವಿಲೋಲನೇತ್ರಜಲಬಿಂದುಗಳಾಕೆಯ ನಿಮ್ನನಾಭಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ.೫-೯); ನಿಮ್ನನಾಭಿಮಂಡಳಮನೊಳಪೊಕ್ಕು ಒಳಗೆ ತೀವಿದ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ಸುಟ್ಟುರಿಯನಸಿದನೆ ಬೇಱೊಂದು ಬಾಸೆಯೆಂಬಂತೆ ನೆಗಪಿ . . . ಸುರಾದಾಡಿಯುಂ ಸಾಯಂತನಸಮಯಸವಿಾರಣಂ ಸೌಖ್ಯಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮೆನಿಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ಪ). [ನಿಮ್ನ + ನಾಭಿ]

ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ತಗ್ಗಾದ ನೆಲ ; ಹಳ್ಳವರಿ ಭೂಮಿ : ವತ್ಸಕಾವತೀವಿಷಯದಾವಾವೆಡೆಯೊಳಂ ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶಂದಪ್ಪದೆ ಪಥಿಕಜನದ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಂ ಪಸರಂಬಡೆದ ನೆಱೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸರಸ ಸರಸೀರುಹಾಕರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೭ ಪ). [ನಿಮ್ನ + ಪ್ರದೇಶ]

ನಿಮ್ನಮಧ್ಯ (ಗು). ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳವಾಗಿರುವ,—ತಗ್ಗಾಗಿರುವ : ರೂಪರೇಖೆ ಅಥವಾ ಹೊರಮುಖವು ವರ್ತುಲರೇಖೆಯ ಅಥವಾ ವರ್ತುಲದ ಒಳಭಾಗದಂತಿರುವ ; ಒಳಬಾಗಿನ ; ನಿಮ್ನಮಧ್ಯ ; ಪುಟಾಕಾರ (Concave. ಇಂಕನಿ). [ನಿಮ್ನ + ಮಧ್ಯ$_1$]

ನಿಮ್ನಮಸೂರ (ನಾ). ಒಳಬಾಗುಳ್ಳ ಮಸೂರ ; ಅಂತರ್ವಕ್ರ ಮಸೂರ : ಮಸೂರಗಳು ಮಧ್ಯೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೆಳುವಾಗಿದ್ದರೆ ಪೀನಮಸೂರಗಳೆಂದೂ (Convex lenses) ಮಧ್ಯೆ ತೆಳುವಾಗಿದ್ದು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ನಮಸೂರಗಳೆಂದೂ (Concave lenses) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೧೮೩). [ನಿಮ್ನ + ಮಸೂರ$_2$]

ನಿಮ್ನವರ್ಗ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ವರ್ಗ; ಹಿಂದುಳಿದ ಪಂಗಡ : ನಿಮ್ನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪರೀಕ್ಷಾಶುಲ್ಕವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನಿಮ್ನ + ವರ್ಗ]

ನಿಮ್ಮಕ್‌ಹರಾಮ 'ನಮ್ಮಕ್‌ಹರಾಮ' ನೋ.

ನಿಮ್ಮಕುಹರಾಮತನ (ನಾ). ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಉಂಡ ಮನೆಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯುವಿಕೆ : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಕೆ ಮಾಡಿದಂಥವರು ನಿಮ್ಮಕುಹರಾಮತನದಿಂದಾ ಹಣಕಾಸು ತಿಂದು, ರೈತರಿಗೂ ದುಃಖಕೊಟ್ಟು, ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಒಡವೆ ತಿಂದಂಥವರು ಎಂಬದು ಇಂಗ್ರೇಜಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಜಾಹೀರು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೯೫). [ನಿಮ್ಮಕುಹರಾಮ$_0$(<ನಮ್ಮಕ್‌ಹರಾಮ) + -ತನ]

ನಿಮ್ಮಕುಹಲಾಲು 'ನಮ್ಮಕ್‌ಹಲಾಲ್' ನೋ.

ನಿಮ್ಮತು 'ನಿನತ್ತು' ಪರಾ.

ನಿಮ್ಮದ (ನಾ). ಮದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸೊಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಹಂಕಾಸ್ತೆಯುವಿಾಕಾನ್ತೆಯ ದೊರೆಗೆವರಲ್ಲೋಱಲೆಂಬ ನಿಮ್ಮದದ ಗುಣೋತ್ಕರಮನೊಳಕೊಣ್ಡು ಹರಿಯಬೆ ಪರಹಿತದಿಂ ಧರೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ಜಸಮಂ ತಳೆದಳ್ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಿಗೆ. ೨೨-೨೪ ; 1129). [<ಸಂ. ನಿರ್ಮದ]

ನಿಮ್ಮದು 'ನಿನತ್ತು' ಪರಾ.

ನಿಮ್ಮನೆ (ಅ). ನೆಟ್ಟಗೆ; ನಿಡಿದಾಗಿ : ಅದರ ಅಂಗಾಂಗಗಳೆಲ್ಲ ಮರ್ಮಾಂಗಗಳೂ ಸೇರಿ, ನಿಮ್ಮನೆ ನಿಗುರಿದ್ದುವು, ಹುಡುಗರ ಕುಚೋದ್ಯಟೀಕೆಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ (ಪಟಮ. ೪೯೫). [? + -ಅನೆ$_1$]

ನಿಮ್ಮಳ (ಗು). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ: ದ್ವಿತ್ವಾಗ್ರರೇಫಲೋಪಕ್ಕೆ:—ಅಘ–ಅಗ್ಘ . . . ನಿರ್ಮಳ–ನಿಮ್ಮಳ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ) ; ನಿಮ್ಮಳತನುಮಿನುಗಿಂದುಜಿದೆಳಸುವ ಮೊಗಮ್ಮೈದುಂ . . . ಸಮ್ಮಂಗುಡುಗೆಮಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೩). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಮಲತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ : ಅಮ್ಮನೆಯ್ಯೋ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಳು ಮನ ನೆಮ್ಮುಹುದು ಸುಖವಲ್ಲೆನುತ ಮನ ನಿಮ್ಮಳದಿ ಹೇಳಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೫೨). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಮ್ಮಲ. / ಸಂ. ನಿರ್ಮಲ]

ನಿಮ್ಮಳಂ (ಅ). ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ : ಉಮ್ಮಳಿಸದಿರ್ದೆಳೆ ಭೂಮಿಪ ನಿಮ್ಮಳಮಿಾ ಮುಗುವಿನುರದ ಮಧ್ಯದ ಕುಚಮಂ ತಮ್ಮಯ್ಯ ದಲೆಯನೀಕ್ಷಿಸೆ ಗಮ್ಮನೆ ಬಯಲಪ್ಪುದೆಂದು ನುಡಿದುದು ವಾಣಿ(ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೫-೧೬). [<ನಿಮ್ಮಳ]

ನಿಮ್ಮಳಿಕೆ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲತೆ ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ : "ನಿಮ್ಮಳಿಕೆ ನಿರ್ಮಲದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಶಿ. ೪) ; "ನಿಮ್ಮಳಿಕೆಯು ಬೆಳ್ಪುಳಿಯುಂ . . .

ನಿರ್ಮಲಾಪ್ಯಯಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೧) ; ಜೋಗಿಯ ಮನದ ನಿಮ್ಮಳಿಕೆಯಂತಿರೆ ದೆಸೆಯೆತ್ತಂ ನಿರ್ಮಲವಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೧೦-೨); ದಾಳಗಳನ್ನೂ ನಿಮ್ಮಳಿಕೆಗಾಗಿಸಿ ಆ ಹಸೆಯ ನಟ್ಟ ನಡುವೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಮಂತ್ರಕ. ೧೬೪-೧೧). [ನಿಮ್ಮಳ + -ಇಕೆ]

ನಿಮ್ಮತು 'ನಿನತ್ತು' ಪಂರಾ.

ನಿಯಂತ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಿಸುವವನು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವವನು ; ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು : "ನಿಯಂತ—ನಿಯಂತೃ = ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨); ವೇದಾಂತ ವೈಶ್ಯಹಂತ ವಾದದುರಂತ ನುತ ನಿಯಂತ ಯುಕ್ತಿವಂತ (ಪುರಂದ. ೫-೧೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) ; ದಾರಿ ತೋರಿಸುವವನು . . . ನಿರ್ವಾಹಕ ; ನಿಯಂತ್ರಕ. ಮೇಳನಿಯಂತ್ರಕ. (ಮೋಟಾರು, ಟ್ರಾಂಬಂಡಿ, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ) . . . ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ವಿಚಾರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ನಿಯಂತ (Conductor. ಇಂಕನಿ). ೨. ರಥ, ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾರಥಿ : "ನಿಯಂತಾ, ಪ್ರಾಜಿತಾ . . . ಸೂತಃ—ಈ ೬ ಸಾರಥಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೯೫). [ಸಂ. ನಿಯಂತೃ]

ನಿಯಂತ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಯಮಿಸುವ ; ಹತೋಟಿ ಮಾಡುವ ; ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ : ದುರ್ದಮನಿಯಂತ್ಯ ವಿಧಿ ತಾಂ ತಂದೊಡ್ಡಿದೀ ಮಹತ್ಕ್ಲೇಶಮಂ ಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಪರಿಹರಿಸೆ ಯತ್ನಗೈ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೬-೧೫೪)(ನಾ) ೨. ನಿಯಮಿಸುವವನು; ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯುಮಾ ಸರ್ವನಿಯಂತ್ಯವುಮಶೇಷಿತತನು ಸತತಂ ಪರ್ವಿರ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೩-೧೩೪) ; ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನಾದರೆ ನಿಯಂತ್ಯ ನಿಯಂತವ್ಯ ಭೇದವು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ ? (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೩೦೮ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ನಿಯಂತ್ರಕ (ನಾ). ಹತೋಟಿಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವವನು ; ನಡೆಸುವವನು : ಈ ಕ್ರಿಷಣಗೆ ಯಾವ ನಿಯಂತ್ರಕನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲಿ ? (ಕಲ್ಲೋಲ. ೩೮-೩) ; ಭಾರತದ ನಿಯಂತ್ರಕ ಮಹಾಲೇಖಾಪರೀಕ್ಷಕರಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವರ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ, ಪಾವತಿಯಾಗಬೇಕಾದ ವೇತನ (ಭಾಧಾಸ. ೫೮). [ಸಂ.]

ನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಹತೋಟಿ ; ಹಿಡಿತ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ನಿನ್ನ ನಿಯಂತ್ರಣವ ಹೇಳ್ ನಿಧಾನವನೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೫-೨೨) ; ಆಗಿನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಗುಪ್ತವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುದ್ದಿಯ ಮೇಲೆ ಭೀಕರವಾದ ನಿಯಂತ್ರಣವಿತ್ತು (ಸಾಸಮಾ. ೧೬) ; ಈ ನಿಯಂತ್ರಣವು ಅಸಹ್ಯವಾಗಿ ತೋರಿತು (ಕಲಕ. ೬೯) ; ರಾಜ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯೂ ನಿಯಂತ್ರಣವೂ ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಮೂಷಕನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ವಿಧಾನ ಮೂರು (ದೇಕನ್ಯ. ೪೬). 'ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ರಮ', 'ನಿಯಂತ್ರಿಸು' ಪಂರಾ. ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ; ಚೋದನೆ; ನಿರ್ದೇಶನ : ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಅಧೀನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು . . . ಮಾರ್ಗ ತೋರಿಸುವ ಅಪ್ಪಣೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ವಿಷಯವಾದ ನಿಯಂತ್ರಣಗಳೆಂದೂ (ಡೈರೆಕ್ಷನ್ಸ್) . . . ಕರೆಯಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೨೮೭). ೩. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು ; ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡುವುದು : ಮತ್ತಂ ನಿಯಂತ್ರಣ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷಾಲೇಶಮೆಂದೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ಸಂ.]

ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ರಮ (ನಾ). ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವ ರೀತಿ ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವ ವಿಧಾನ : ಈ ಮುಂದಿನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ರಮಗಳಿಂದ ನೊಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬಹುದು (ಆಡುಸಾ. ೫೦). [ನಿಯಂತ್ರಣ + ಕ್ರಮ]

ನಿಯಂತ್ರಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹತೋಟಿಗೆ ತರು ; ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಶಿಕ್ಷಕರು . . . ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸೂಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಣಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೧೦).
[ನಿಯಂತ್ರಣ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಯಂತ್ರಣೋಪಾಯ (ನಾ). ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವ ಕ್ರಮ,—ಉಪಾಯ : ಆತನಿಗೆ ಕೀಟಕಗಳ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವ, ಹಾವಳಿಯ ರೀತಿ, ನಿಯಂತ್ರಣೋಪಾಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷಿಕಜ್ಞಾನವಿರುವದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಕೀಟಪ. VI, ಅರಿಕೆ). [ನಿಯಂತ್ರಣ + ಉಪಾಯ]

ನಿಯಂತ್ರಿ (ನಾ). ರಥ, ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾರಥಿ : "ದಕ್ಷಿಣಸ್ಥಂ ನಿಯಂತ್ರಿಯಾ ಕ್ಷತ್ತೃ ಸೂತನೆನೆ ಸಾರಥಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೫). [ಸಂ. ನಿಯಂತ್ರಿನ್]

ನಿಯಂತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ಬಂಧಿಸಿದ ; ಬಿಗಿದ : ಮದೇಭಾಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಿತಾಶ್ವಶವಮಾಂಸರಸಾಸವ ಮತ್ತಯೋಗಿನೀತಂತ್ರಮಿದೇನಗುರ್ವನೊಳಕೊಂಡುದೊ ಕರ್ಣನ ಗೆಲ್ದ ಕೊಳ್ಗುಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೨೦). (ನಾ). ೨. ಹತೋಟಿಗೊಳಗಾದುದು : ಅಲ್ಲಿ . . . ಮೂಡುವ ಪಾತ್ರಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರದ ವಸ್ತುದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದುದು (ಭಾಪಗೀ. ೫). [ಸಂ.]

ನಿಯಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸು : ಆವ ದೇವಿ . . . ಮನುಜ ದನುಜಸುರನಿಸರ್ಗಯಂತ್ರತಂತ್ರಮಂತ್ರವಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿರುವಳೋ ಅವಳೆ ಇಂದು ಮನೆಗೆ ಬಂದು . . . ಹರಸುತಿಹಳು (ಅನಿಕೇ. ೧೨-೧೩) ; ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೂ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಯಾವ ರೀತಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಬೇಕು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೫೩) ; ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ನಾವು ಕೈಲಾದಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಕಾಲಯಾ. ೫೬) ; ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಲಿಗಳ ಸಂತತಿಯನ್ನೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು ಸ್ಪೃಹಣೀಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ದೇಕನ್ಯ. ೫೦). ೨. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚೋದಿಸು : ಶರೀರದೊಳಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಪಿಂಡವೆಂದರೆ ಯಕೃತ್ತು (Liver) ರಕ್ತದ ಘಟಕಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೪೫). [ನಿಯಂತ್ರಣ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಯುತ (ಗು). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಗಾದ ; ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಆಳಿಕೆಗೊಳಪಟ್ಟ ; ಅಧೀನವಾದ. ೩. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ : ನಿಯತಾಗಮಾರ್ಥದೊಳ್ ಸಂಶಯಮೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತೋಜೆ ಸಂಜಯವಿಜಯಾಹ್ವಯ ಚಾರಣಯುಗಳಂ ನಿರ್ಣಯಾರ್ಥಮೆಯ್ತಂದು ತೀರ್ಥಕರದಾರಕನಂ ಬಲವರೆ . . . ತೊಲಗಿದುದು ಪದಾರ್ಥಸಂಶಯಂ (ಪಧಪು. ೧೪-೬೪) ; ನಿಯತರಸರಸಿಕೆ ಕಿಂಚಿದ್ಭಯತರತನು ವಿಜಿತವಿಷಯಮತಿಗರ್ವಸಮಾಶ್ರಯಮಾಗೆ ಸುಭಗೆಯೆನೆ ನೆಗಳ್ದ ಯುವತಿ ಸಲೆ ಮುಗ್ಧೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೩೦) ; ನಿಯತಾಷ್ಟಾದಶದುಷ್ಟದೋಷರಹಿತ ಶ್ರೀಜೈನಬಿಂಬಂ ವಿಶುದ್ಧಿಯನುತ್ಪಾದಿಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೪) : ಅವಧಾರಣೆಯ ಎಕಾರಂ ತನ್ನ ನಿಯತಾರ್ಥಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಅನಿಯೋಗಮಾದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ಸಂಧಿಯುಂಟು (ತಮದ. ೬೪ ವೃತ್ತಿ). ೪. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ; ದೃಢವಾದ : ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ :

ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ : ನಿಯತಸಮಯಸಾರಾಸಾಧನೀಯಾದಿ ತಾರಾನ್ವಯು ಪರಮತಪೋನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠಾರ್ಥಸಿದ್ಧಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೫) ; ಆ ಮಹಂತಂ ನಿಯತ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಖಿಳ] ಭಕ್ತಿ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದೊಪ್ಪ ತಿಪ್ಪಭಿರಾಮಪುರವೇ ರಾಜಧಾನಿಯೆನಲ್ಕೆ ನುತಿವೆತ್ತು ಭೂಮಿಯಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತ (ಬಸಪು. ೧೯-೪). ೫. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ; ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ. ೬. ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ; ಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೭. ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವುದು : "ನಿಶ್ಚಿತಂ, ನಿಯತಂ — ಈ ೨ ನಿಶ್ಚಯಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೫) ; ನಿಯತಾಯುರಬ್ದಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷಯು ದೊಳ್ ದಿವದಿಂದವಿಟಿಾದು ಬಂದಮರಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳಿಲ್ಲಮಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿಲ್ ಬಯಸುವರೆನೆ ಪೆಱದನಿನ್ನದೇವಣ್ಣಿಸುವೆಂ (ಧರ್ಮಾ. ೧೧-೩) ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳು ನಿಯತವಾಗಿವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೬). ೮. ನಿಶ್ಚಲವಾದುದು ; ಸ್ಥಿರವಾದುದು ; ದೃಢವಾದುದು: ನಿಯತವಹ ಶೌಚಾಚಮನ ನಿರ್ಣಯವನುಱೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ . . . ಸಂಕಲ್ಪಸಮಯದಲಿ ಬಯಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣುಚರಣದ್ವಯವ ಸಂಸ್ಮರಿಸುತ್ತೆ ವಾಣೀಪ್ರಿಯವಧುವ ಮಧ್ಯದಲಿ ಮುಳುಗಿದ ತನ್ನನೀಕ್ಷಿಸುತೆ (ಅಕ್ರೂಚ. ೫-೨೭). ೯. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ; ಗ್ರಥಿತ : ನಯಗಣದಿಂದಂ ನಿಯತಮಿದಕ್ಕುಂ ಪ್ರಿಯಲಲನೇ ಕೇಳ್ ನಯದಿನುದಾತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೫). ೧೦. ಖಂಡಿತ; ನಿಶ್ಚಯ: "ನಿಶ್ಚಿತ ನಿಯತಮೆನೆ ನಿಶ್ಚಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೩) ; ನಿಯತದಿನ ಮರ್ದಿನೊಳಮರ್ದನ್ನಯ ಜೀವನಮಂ ಮರಾಳಮಿದು ಬೇರ್ಪಡಿಕುಂ (ಪ್ರಪವಿ. ೧೪-೧೪) ; 'ಹಿಪ್ಪಾರ್ಕಸ್' (Hipparchus) ಎಂಬಾತನೇ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕಾರಂಭಕ್ಕೆ ೧೩೦ ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಹಿಂದೆ ತಾರಾಪುಂಜಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು . . . ವರ್ಗೀಕರಿಸಿದನು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೩). ೧೧. ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ ; ನಿಯಮ : ಸುವ್ರತನಿಯತವಂ ಬುಧರಿಂದುಮುಖಿಗಱುಪಿದಡೆ ಪರಮಾನಂದದಿಂ ಮಾದಾಯಿ ಶಿವಮಂದಿರಕೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸಪು. ೨-೪೯) ; ಚೋರವಿದ್ಯವು ಸಹಜ ನಿಮಗಾ ಪಾರದಾರ್ಯವು ನಿಯತ ದಿಟ ದಿಟ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೪೩). ೧೨. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ನಿಷ್ಠ ; ಸೇವಾಪರ ; ಗಾಢಾಸಕ್ತ : ಭವದ ಭಾರಿಯ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಬರೆ ನೀನು ನಿಯತನಾಗಿ ಭಯಭರಿತನಾಗಿ ಅಹಂಕಾರಿಯಾಗದೆ ಶರಣೆನ್ನು ಮನವೇ (ಬಸವ. ೨೭೪) ; ದಾಸತ್ವಂ ವೀರದಾಸತ್ವಂ . . . ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯರ್ಥವ ನೋಡಿ ನಿಯತನಾಗಬಲ್ಲಡೆ ಆತ ಮಹೇಶ್ವರನಪ್ಪನಯ್ಯಾ (ಚನ್ನ ವ. ೨೧-೬). [ಸಂ.]

ನಿಯತಂ (ಅ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ; ತಪ್ಪದೆ ; ಸತತವಾಗಿ ; ಸದಾ: ನಿಯತಂ ಸಮ್ಯಗ್ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಪಟುವೆನಿಪ ಭೂತಳಾಧೀಶ್ವರನ ಪ್ರಿಯರಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಧರೆಯಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಧಾಮನಾಗಿ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೨-೧೫) ; ನಿಯತಂ ಭಾವಿಸು ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಬೆದಱದೊಲ್ದಾರಯ್ದು ಕೇಳಗ್ನಿಭೂತಿಯೆನಾನಗ್ರಜನೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೪) ; ನಿಯತಂ ಪಡಿಯಱಬೆಸನಾದಿಯಾಗೆ ಬೆಸನೆನಿತನಿತ್ತುಮಂ ಸಲೆ ಸುರಕಾಂತೆಯರೆ ತನಗೆಸಪರ್ (ಧರ್ಮಪು. ೧೩-೫೪) ; ಸಕಾರಂ . . . ಆರೆ ಎಡೆಯೊಳ್ ಜತ್ವಂ ಮೇಣರೆಎಡೆಯೊಳ್ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗೆ ನಿಯತಂ ಛತ್ವಂ (ಶಮದ.೬೪). ೨. ಖಂಡಿತವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ; ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ : ನಿಯತಂ ಕಶಿಪುವೆನಿಪ್ಪುಕ್ತಿಯೊಳೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುಮಶನವಸನಮಿವೆರಡುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೦-೧೩೦) ; ಸತತಾಭ್ಯಾಸಪ್ರಯತ್ನಂ ಕವಿತೆಗೆ ನಿಯತಂ ಕಾರಣಂ (ಕಾಪಾ ವ. ೪೨೪) ; ನಿಯತಂ ಶೀಲಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಪೆಸರ್ವಡೆದಂ ದೇವರಿಂದಂ ಕುಬೇರಪ್ರಿಯನೆಂಬಂ ರೂಪವಂತಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫) ; ನಿಯತಂ ಕಲ್ಯಾಣದ ಸಾರ್ಕೆಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಕಾಡೊಳಿಯ್ದು ಕರಡಿಯ ರೂಪಿಂ ಭಯಮಿಲ್ಲದೊಗೆವುದೆಂದಾ ದಯಾಕರಂ ಬೆಸಸೆ (ಪ್ರಪವಿ. ೨೨-೩೧). [<ನಿಯತ]

ನಿಯತಕಾಲ (ನಾ). ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ಕಾಲ,—ಅವಧಿ : ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿಯತಕಾಲದ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವಾಗ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಸಲಹೆ ಸಹಕಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದೆ(ಶಿಕ್ಷದ.VII,ಮುನ್ನುಡಿ). [ನಿಯತ + ಕಾಲ]

ನಿಯತಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ನಿಗದಿಯಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ನಿಯಮಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ,—ಹೊರಡುವ : ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಮಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪುನರಾವರ್ತವಾಗುವ ; ನಿಯತಕಾಲಿಕ (Periodic. ಇಂಕಶ). (ನಾ). ೨. ನಿಗದಿಯಾದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ವಾರ, ಪಕ್ಷ, ಮಾಸ, ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವು : "ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ; ನಿಯತಕಾಲಿಕ ; ಪತ್ರಿಕೆ" (Journal. ಪತ್ರಿಶ. ೪೮) ; ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಹಾಗೂ ನಿಯತಕಾಲಿಕಗಳ ಮಾಲಿಕರ ಸಂಘವಾಗಿದ್ದು ತನ್ನ ಸದಸ್ಯರ ನಡುವಣ ವ್ಯಾಪಾರಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೧೬೭). [ಸಂ.]

ನಿಯತದ್ವಿತ್ವ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ]ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ; ಒತ್ತಕ್ಷರವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಯೋಗವಾಗದುದು : ಇನ್ನು ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ ಪಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ, ಬಿಪ್ಪಂಡಂ, ಉಪ್ಪಂಡಂ (ಶಮದ. ೩೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವ' ಪರಾ. [ನಿಯತ+ದ್ವಿತ್ವ]

ನಿಯತಧರ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವ ಧರ್ಮ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಾಶ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅವಿನಾಭಾವದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜಾತಿ, ಗುಣ ಮೊದಲಾದುವು : "ಕಾಗೆ ಕುಳಿತ ಮನೆಯೋ ದೇವದತ್ತನ ಮನೆ", ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ "ಕಾಗೆ" ಮನೆಯ "ಲಕ್ಷಣ"ವಲ್ಲ, ನಿಯತಧರ್ಮವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ; ಆದರೆ "ಉಪಲಕ್ಷಣ", ಅಥವಾ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಸೂಚಕ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕ ೫೧ ಅಡಿಟಿ). [ನಿಯತ + ಧರ್ಮ]

ನಿಯತಪ್ರತೀತಿ (ನಾ). ೧. ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಲೋಕವಾದ ; ಸುಳ್ಳಾಗದ ಜನವಾದ. ೨. ನಡೆಯಬೇಕಾದುದು ನಡೆದೇ ತೀರುವುದೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ; ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲೇ ಬೇಕೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನ : ಸತತೋದಯನಪ್ರತಿಹತಗತಿತೀವ್ರಂ ತದ್ದಿನಾಧಿನಾಥನುಮಸ್ತಂಗತನಾದನಂತೆ ನಿಯತ ಪ್ರತೀತಿಯಂ ಕಳೆಯಲಕ್ಕುಮೇ ವ್ಯಾಪಕಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೦). [ನಿಯತ + ಪ್ರತೀತಿ]

ನಿಯತವಿಧಿ (ನಾ). ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯ ಆದೇಶವೇ ನೀತಿಯ ಪರಮಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವ : "ನಿಯತವಿಧಿ, ಪರಮವಿಧಿ, ನಿರಪೇಕ್ಷವಿಧಿ" (Categorical imperative. ಪಾರಿಶ. ೧೨) [ನಿಯತ + ವಿಧಿ]

ನಿಯತವೃತ್ತಸ್ಥಿತ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸ್ಥಿರವಾದ ನೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸದೆ ಒಂದೇ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು. ೧, ೨ : ಪರಮೋದಯರಿರ್ ಕಮಲಾಕರಬೋಧಕರಿರ್ ದಿನೇಶನುಂ ನೀನುಂ ಭಾಸ್ಕರನನಿಯತವೃತ್ತಕ್ರಮನರಸಾ ನಿನ್ನಂತೆ ನಿಯತವೃತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]ಸ್ಥಿತನೇಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೧). [ಸಂ.]

ನಿಯತಸಾಹಚರ್ಯ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುವುದು ; ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು

ಇರದೇ ಇರುವಿಕೆ; ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಿರವಾದ ಸಂಬಂಧ : ಆ ಸಂಬಂಧವು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ, ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭಾವ . . . ನಾಶ್ಯನಾಶಕ ಭಾವ–ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧ ಮೂಲಕ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇದನ್ನು ನಿಯತಸಾಹಚರ್ಯವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೦). [ನಿಯತ+ಸಾಹಚರ್ಯ]

ನಿಯತಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆಕಾರ,—ರೀತಿ : "ಸರ್ವೇಜನಾಸ್ಸುಖಿನೋಭವಂತು"–ಇಂಥಾ ಬೃಹದೌದಾರ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ನಿಯತಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರೆಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಬಹುಮಂದಿ ದೊರೆಯಲಾರರು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೨೪೭). [ನಿಯತ+ಸ್ವರೂಪ]

ನಿಯತಸ್ವಾಂತ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಇಂತು ಲೋಕಹಿತೈಕ ನಿಯತಸ್ವಾಂತಚೇಷ್ಟಿತನಾದ ಮುನಿ ವೇದಾಂತಸಾಗರಸಾರಸಂಗ್ರಹವೆನಲು ವಿರಚಿಸಿದ (ಸಿಭಾಗ. ೧–೪–೧೨).
[ನಿಯತ+ಸ್ವಾಂತ]

ನಿಯತಾಂಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಬದಲಾವಣೆಯಾಗದ ಅಂಕ; ಖಚಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಕ : "ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದದ ಅಂಕ, ಪದ: ನಿಯತಪದ ; ನಿಯತಾಂಕ" (Constant. ಇಂಕಸಿ). [ನಿಯತ+ಅಂಕ$_2$]

ನಿಯತಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಧಿಕಾರ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಅಧಿಕಾರಿ : "ನಿಯತಾಧಿಕಾರನಟುಗಾಯುಂಕ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧–೫೭). [ನಿಯತ+ಅಧಿಕಾರ]

ನಿಯತಾಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪಡೆಯುವುದು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಅಪಾಯಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾಯಕನಿಗೆ ಫಲ ದೊರಕುವುದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಭರವಸೆ,—ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ,—ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನ : ನಿಯತಾಪ್ತಿ–ಅಡಚಣೆಗಳು ಕಳೆದುಹೋಗಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಆಗಬಹುದೆಂಬ ಭರವಸೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೪). [ನಿಯತ+ಆಪ್ತಿ]

ನಿಯತಾಹಂಕೃತಿ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿರುವವನು : ನಿಯತಾಹಂಕೃತಿ ಪೂತನಾಪ್ರತಿಭಯಂ . . . ಜಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದು ದಾತ್ಮಸನ್ನಿಭಗುಣಂ ಶ್ರೀಗಂಧಗೋಪಾಳನಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೭–೯೩).
[ನಿಯತ+ಅಹಂಕೃತಿ]

ನಿಯತಾಹಾರ (ನಾ). ಪರಿಮಿತವಾದ ಆಹಾರ. 'ನಿಯತಾಹಾರಯಜ್ಞ' ಪರಾ. [ನಿಯತ+ಆಹಾರ]

ನಿಯತಾಹಾರಯಜ್ಞ (ನಾ). ಪರಿಮಿತಾಹಾರ ಸೇವನಾರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ,—ದೇವತಾರಾಧನೆ; ಆಹಾರನಿಯಮಪಾಲನೆಯಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ, ತಪೋಯಜ್ಞ. . .ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಯಜ್ಞ, ನಿಯತಾಹಾರಯಜ್ಞ–ಹೀಗೆ ಅನಂತ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳುತ್ತಾ . . . ಮೇಲಣ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೬). [ನಿಯತಾಹಾರ+ಯಜ್ಞ]

ನಿಯತಿ (ನಾ). ೧. ಹತೋಟಿ ; ನಿರ್ಬಂಧ ; ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ. ೨. ಅದೃಷ್ಟ; ವಿಧಿ; ದೈವ; ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ಕರ್ಮ: "ಯಮ ನಿಯತಿ ದಿಷ್ಟ ವಿಧಿ ನಾಮಮಯಾನಯರೂಪಮಂತದಕ್ಕುಂ ದೈವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦–೫೫) ; "ನಿಯತಿಃ, ವಿಧಿಃ—ಈ ೨ ಬಿದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೫–೮೭) ; "ನಿಯತಿಯೆನೆ ವಿಧಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೨–೧) ; ನಿಯತಿಯನಾರ್ ಮೀಱಿದಪರ್ (ಯಶೋಚ. ೧–೪೯) ; ನಿಯತಿಯ ಗತಿಯನ್ನು ಯಾರು ಬಲ್ಲರು ? (ಕಸರಿ. ೧೮೧) ; ನಿಯತಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆ ? (ರೂಪಸ. ೪). ೩. ಕಟ್ಟು ; ನಿಯಮ ; ಕ್ರಮ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಪ್ರಾರಬ್ಧದಲಿ ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯವಿನಿತಾನುಮಿರೆ ಸೇರೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಭಾರವದರೊಡನೆ ದಾರುಣದ ಕರ್ಮನಿಯತಿಯನಿಸಿತು ಶಿಥಿಲಿಪುದು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ದೈವ (ಮಂಕುಕ. ೫೦೫) ; ಕಲಿತರ್ಕೆ ಬಿಲ್ಬಿಜ್ಜೆಯಂ, ವೇದಮಂ, ನೀತಿನಯವಿನಯನಿಯತಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫–೬೭೧) ; ತಾವು ದೊಡ್ಡವರು. ನಿಯತಿಗೆ ಭಂಗ ತರಬಾರದು (ನಜಿದಾ. II, ೧೩೯೧). ೪. ವ್ರತ ; ನೇಮ : ಧೀವರಂ ಬೆವಹಾರಕೆಯ್ದಿದ ಠಾವಿನಲಿ ಕಣ್ದೆರೆಯೆಯಾಗಿರಲಾವಗಂ ಶಿವಲಿಂಗದರ್ಶನನಿಯತಿ ತಪ್ಪಿದಡೆ ಜೀವವಂ ತಾಂ ತ್ಯಜಿಸುವಂ (ಬಸವಪು. ೯–೬). ೫. ಪ್ರಪಂಚದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಶಕ್ತಿ : ನಿಯತಿಗೂ(Norm) ಪ್ರಕೃತಿಗೂ (Matter) ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮಕ್ರಮ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೬೪೪). ೬. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮನೋನಿಗ್ರಹ; ಆತ್ಮಸಂಯಮನ. ೭. ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕ್ರಮ : (ಕ). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ : ಕೆಲವು ಶಬ್ದದೊಳ್ = ಕೆಲವು ಶಬ್ದಂಗಳಲ್ಲಿ ; ದತ್ವನಿಯುಕ್ತಯತ್ವಮುಂ = ದತ್ವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಯತ್ವವುಂ ; ಜತ್ವನಿಯತಮುಂ = ಜಕಾರದ ನಿಯತಿಯಂ ; ತಾಳ್ದಿರ್ಕುಂ = ಧರಿಸಿರ್ಪುದು (ಶಮದ. ಕಿ. ೨೫೫ ಟೀಕು). ೯. [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿಯಮನ ಶಕ್ತಿ : ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ವಗಳು :–ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ . . . ನಿಯತಿ, ಪುರುಷ . . . (ಇವು ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ತ್ವಸಂದೋಹಗಳು)(ಭಾರದ.೭೩ಅಡಿಟಿ); ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು—ನಿಯತಿ, ವಿದ್ಯಾ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಾಂತಿ, ಶಾಂತ್ಯತೀತಗಳೆಂಬ ಐದು ಕಲೆಗಳಿಗಾಶ್ರಯವಾದ . . . ಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ . . . ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೭೪). ೧೦. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಐದು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವವು ಕಾಲ, ನಿಯತಿ, ಕಲಾ, ವಿದ್ಯಾ, ರಾಗ ಎಂದು ಪಂಚವಿಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೬) ; ಈ ನಿಮಿತ್ತವೇ ನಿಯತಿ. ಇದು ಆಯಾ ಜೀವನ ಕರ್ಮಭೋಗವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೬೫). ೧೧. [ವೀಶೈ] ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ : ನಿಯತಿ ಎಂದರೆ ಪರಾಧೀನತೆ ; ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಇದು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತೆಯ ಸಂಕೋಚ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೪೫). ೧೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ದಳಗಳ ಹನ್ನೆರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ೧೨ ದಳಗಳಲ್ಲಿ ೧೨ ರೂಪಗಳು. ಅವು ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಸಂವಿತ್, ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಪರಾ, ವಿದ್ಯಾ, ಮತಿ, ನಿಯತಿ, ಮಾಯಾ, ಕಾಲ, ಪುರುಷ—ಹೀಗೆ ೧೨ ರೂಪಗಳು (ಹಸಾರ. ೪–೨೩ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ನಿಯತಿಕೃತ (ಗು). ೧. ವಿಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೃಷ್ಟಿಯ ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡಿದುದು : ನಿಯತಿಕೃತವೂ ನಿಯಮರಹಿತವೂ ಆದ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದೈವ ಪೌರುಷಗಳ ಸಂಘರ್ಷದಿಂದಲೇ ಸ್ವಭಾವದ ವಿಲಾಸವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೧). [ನಿಯತಿ+ಕೃತ]

ನಿಯತಿಕ್ರಮ (ನಾ). ನಿಯಮದ ರೀತಿ: ನಿಗದಿತ ಕಾವ್ಯೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ನೆಗೞ್ದುವು ಮಾರ್ಗಂಗಳೆಂತುಮೆರಡುಕ್ತಿಗಳುಂ ಬಗೆವಾಗಳೆರಡು ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯೊಳೊಗೆದುವು ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ ನಿಯತಿಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೫೨).
[ನಿಯತಿ+ಕ್ರಮ]

ನಿಯತಿಕ್ಲುಪ್ತ (ನಾ). ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದವನು : ಆಳದಲಿ ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಮೇಲೆ ನಿಯತಿಕ್ಲುಪ್ತ ಲೀಲಾಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಮಂಕುಕ.೯೪). [ನಿಯತಿ + ಕ್ಲುಪ್ತ]

ನಿಯತಿವಾದ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ : (ಇಚ್ಛೆಯೇ ಅನ್ಯಶಕ್ತಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ; ನಿಯತಿವಾದ ; ಸಂಕಲ್ಪನಿರ್ಣಯವಾದ (Determinism. ಇಂಕನಿ). [ನಿಯತಿ + ವಾದ$_2$]

ನಿಯತಿವಾದಿ (ನಾ). ನಿಯತಿವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು ; ನಿಯತಿವಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು : (Determinist. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ನಿಯತಿವಾದಿನ್]

ನಿಯತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ : ನಾಮಪ್ಪೊಡೆ ನಿಯತೇಂದ್ರಿಯವರ್ತಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೭ ಪ) ; ನಿಯತೇಂದ್ರಿಯನೊಳ್ ತೇಜೋಮಯನೊಳ್ ರೂಪೈಕಪಕ್ಷಪಾತದೆ ನೆಟ್ಟನೆ ನೀತಿಯನುಜ್ಜಿದು ಮುನಿಪನೊಳ್ ನಿರ್ಭಯನಂಗಜನೆನ್ನನಿಂತಿರಲ್ ಸೋಲಿಕುಮೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಯತೋದ್ದೇಶಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೇಳಿರುವ ಪದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ : ನಿಯತೋದ್ದೇಶಿಯುಮನುದೇಶಿಯುಮನನುವಿನಂತು ಪೇಟ್ಟ ಯಾಥಾಸಂಖ್ಯಾಹ್ವಯಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೬) ; "ನಿಯತವಾದ ಉದ್ದೇಶಿಯನ್ನೂ ಅನುದೇಶಿಯನ್ನೂ ಅನುವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಯಥಾಸಂಖ್ಯ". ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪದವರ್ಗ ಉದ್ದೇಶಿ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೬ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ. ನಿಯತೋದ್ದೇಶಿನ್]

ನಿಯತ್ತು, ನೀಯತ್ತು (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗುಣಗಳಿಂದ ದೂರವಾದ ವರ್ತನೆ; ಸದಾಚಾರ; ನೀತಿ; ಧರ್ಮ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ : ಇವನು ಯಾರೋ ಕಳ್ಳ ಅಂತ ನಾವು ಕರಕೊಂಡು ಬಂದಿವಿ. ನಿಜಕ್ಕೆ ಎಂತ ನಿಯತ್ತಿನ ಮನುಷ್ಯ ! (ಚಿಕರಾ. ೩೫೨) ; ಒಳ್ಳೇ ನಿಯತ್ತಿನಿಂದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಚಾಮಪಂ. ೨೨೮) ; ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ನಿಯತ್ತಿಗೆ ಹೆದರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೧೫) ; ನಮ್ಮೂರಿನ ಪೂಜಾರಿ ಗಂಗಣ್ಣ ನಿಯತ್ತಿನ ಮನುಷ್ಯ (ನಮ್ಮೂರು. ೧೩೨) ; ಆಗ ನಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಪೋಲೀಸ್ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ನಿಯತ್ತಿನವರು (ಕಲನಿ.೧೦೦). ೨. ಕರ್ತವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಔಚಿತ್ಯಜ್ಞಾನ : ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮೊದಲು ನನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸದೆ ಹೊರಡುವದಿಲ್ಲ. ಅದೀಗ ನಿಯತ್ತು (ಜಣ್ಣಮಾ. ೧೮೬). ೩. ನಂಬಿಕೆ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಆತ ತುಂಬಾ ನಿಯತ್ತಿನ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). **ನೀಯತ್ತು** : ೧. ನನ್ನನ್ನು ಇದುವರೆಗೆ ಕಾಪಾಡಿರುವುದು ನನ್ನ ನೀಯತ್ತು. ನೀಯತ್ತಿದ್ದವರಿಗೇ ಬರಕತ್ತು ಎಂದು ತುರುಕರು ಹೇಳುವುದು ನಿಜ (ಶನಿಸಂ. ೧೪೫). [←ಅರ. ಹಿಂ. ನೀಯತ್; ಮರಾ. ನಿಯತ್, ನಿಯೇತ್, ನೇತ್]

ನಿಯಮ(ನಾ).೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು; ಹತೋಟಿ; ನಿರೋಧಿಸುವುದು ; ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಪ್ರತಿಬಂಧ. ೨. (ಹೀಗೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ) ಕಟ್ಟು ; ವಿಧಿ ; ಕಟ್ಟಳೆ : ನಿಯಮಮುನೀವರ ಸಂಗಂ ನಿಯತಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಲೆವೇಡಿದೆನಗಂ ಮನದೊಳ್ ದಯೆ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ನೆಗಟ್ದನೆ ನಯಹೀನಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂಡದಿಂದಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೨೧) ; ನಿಯಮದ ತೈಲಂ ತೀರ್ದೊಡೆ ಭಯಮಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ರುಧಿರದಿಂ ದೀಪ್ತಿಗಳಂ ನಯದಿಂ ಬೆಳಗಿದಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೪೭-೧೭) ; "ವಿಧಿ" ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೊಂದು ಅಧ್ಯಾದೇಶ ಆದೇಶ ಉಪವಿಧಿ ನಿಯಮ ವಿನಿಯಮ ಅಧಿಸೂಚನೆ ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯಂತೆಯೇ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ರೂಢಿ ಅಥವಾ ಪದ್ಧತಿ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ (ಭಾಧಾನ. ೭) ; ಧ್ವನಿಪರಿವರ್ತನೆ ಹಾಗೂ ಧ್ವನಿಸ್ಥಾಯಿತ್ವದ ನಿಯಮಗಳು ಈ ಹೋಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿವೆಯೇ ? (ದ್ರಾವಿ. ೩೮); ಕರ್ಮನಿಯಮ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಸಮವಾದ ಹಾಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯುಂಟೆಂಬುದು ನ್ಯೂಟನ್ನನ ನಿಯಮ (ಸಿತಿಉ. ೨೩೬). ೩. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : ಗಿರಿಗುಹೆಯ ಪಡಿಗಳಂ ದಂಡರತ್ನದಿಂ ತೆಱೆದು ಬೆಂಕಿಯಾಱುವಿನಂ ಚೆಚ್ಚರಮಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಮಹೀಪಾಳರ ತೇಜಮನಾಱಿಸೆಂದು ನಿಯಮಮನಿತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೨೭). ೪. ನಿರ್ಣಯ ; ನಿರ್ಧಾರ ; ನಿಶ್ಚಯ. ೫. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ ; ಅಂಗೀಕಾರ ; ವಾಗ್ದಾನ : "ಸಂವಿದ್, ಆಗೂಃ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಂ, ನಿಯಮಃ, ಆಶ್ರವಃ, ಸಂಶ್ರವಃ . . . ೧೦ ಅಂಗೀಕಾರದ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ನನಗಿರಲಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೪೩). ೬. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ,—ಆಚರಣೆ : ನಿಯಮದಿನಾಗಳುಂ ವನದೊಳಿರ್ಪವಳೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಲ್ತಳಕ್ಕುಮಿಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳನೆಂಬಿನಂ ಶಬರಿ ತಾಳ್ದಿದ ಪುಲ್ಲೆಯ ಕೊಲ್ಲಿನೋಟಮುಂಚೆಯ ನಿಮಿರ್ದಿಂಚರಂ . . . ಒಱಲ್ಚಿತು ಕೂಟದೊಳೊರ್ವ ಭಿಲ್ಲನಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೫-೯೭) ; ನಿಯಮದೆ ಸನ್ನಿಧಿಗುತ್ತರದಯನದೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ ಕರಿಯ ಮಾಣಿಕ್ಯಸ್ವಾಮಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳವರ್ . . . ಕುಳ್ಳಿರಲೊಡಂ (ವಿಸ್ಮಚ.೧೦-೨೯); ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಡೆಯುವವನಿಗೆ ಬಹುತರ ರೋಗಗಳು ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫) ; ನಿಯಮ ಉಳ್ಳವನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಯಮನಿಗೂ ಭಯ (ಗಾದೆ). ೭. ದೇವರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸ, ಧ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಆಚರಣೆ; ವ್ರತ : "ಪರಿಮಿತವ್ರತಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೬) ; ದಯೆ ವೃಕ್ಷಮೂಲಮೆನಿಕುಂ ನಿಯಮಂ ವೃತಿ ಶೀಲಮಾಳವಾಳಮೆನಲ್ಕೇೞ್ಗೆಯನಾಳ್ದು ಸುಖದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯನಾಗಿಪ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೫). ೮. ತಪಸ್ಸು : "ವ್ರತಂ ನಿಯಮವೆನೆ ತಪಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೬) ; ನಿಯಮದಿನಿರ್ದನಂ ನಿರಪರಾಧನನನ್ನೆಯದಿಂದಮೆನ್ನ ತಂಗೆಯ ಮಗನಂ ವಿದಾರಿಸಿದನಂ ತಱಿದು . . . ಆಱುಪೆಂ ಖರನ ಶೋಕಕೃಶಾನುವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೨). ೯. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರಪಂಚದ ಮೇಲಿನ ಹತೋಟಿ,—ಅಂಕೆ: ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮ, ಅನುಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಪಂಚಮಯನಾದವನು (ಈಶ್ವರ) (ಅಸ್ಮಿತ. ೩-೧೫೦ ಅಡಿಟ). ೧೦. ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವಿಶೇಷ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ☞ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇದೆ ಎಂಬ ಊಹೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯು ಸಾಧ್ಯ (ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಸ್ತು), ಧೂಮವು ಹೇತು : ಮೀಮಾಂಸಕಮತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದರೆ ಅದೊಂದು ಸಂಬಂಧವು . . . ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು, ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಮವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೯). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕವಿಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ನಿಯಮವೆಂದರೆ, ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕಬಹುದಾದ್ದನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ದೊರಕುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು, ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳು ಇರುವ ಕಡೆ ಒಂದೇ ಗುಣವಿರುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೪೫). ☞ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ದೊರಕಬಹುದಾದ ಶಂಖವನ್ನು

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು. ೧೨. = ನಿಯಾಮ ೫ : ರೇಫ ಱಕಾರಂಗಳ ನಿಯಮಮಾಗ ದುದರ್ಕೆ – ಧುರದೊಳ್ ಪೞಮುಱಯಾಡುವ ತೆಱದಿಂದುಱದಿಱದನೆಂಬ ನಿಯಮಮಂ ದೂಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). ೧೩. [ಯೋಗ] ಯಮ, ನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ☞ ಯೋಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಗವಾದ ಯಮವು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ನಡೆ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಯಮವು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಂತರಂಗ ಜೀವನವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಐದು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ೧. ಶೌಚ = ಶುಚಿಯಾಗಿರುವುದು: ೨. ಸಂತೋಷ = ತೃಪ್ತಿಯಿಂದಿರುವುದು. ೩. ತಪಸ್ಸು = ಕಠಿನವಾದ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತೋಪವಾಸಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ದೇಹದಂಡನೆ. ೪. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ = ಮಂತ್ರ ಜಪ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ. ೫. ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನ = ದೇವರನ್ನು ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು : "ಯಮ ನಿಯಮಾದಿ ನಿಜಯೋಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೧೨) ; ಯಮನಿಯಮಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನಧಾರಣಮೋನಾನುಷ್ಠಾನಜಪಸಮಾಧಿಶೀಳಸಂಪನ್ನರ್ . . .ರುದ್ರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೬ ; 1072) ; ಯಮ ನಿಯಮಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ರಮಯುತರ್ . . . ಚಾರಣ[ರ್] ಋಷಿ [ಯುಗಳರ್] (ಬಂಹಬಿ. ೮-೬೫) ; ಯಮನಿಯಮಆಸನಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಧ್ಯಾನಧಾರಣಸಮಾಧಿಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದೊಳಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೨೧೪-೫೪) ; ಈ ಎರಡನೆಯದಾದ ನಿಯಮವು ಶೌಚ, ಸಂತೋಷ, ತಪಸ್ಸು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ನಿಯಮಜ್ಞ (ನಾ). ನಿಯಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ವ್ರತದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು : ನಿಯಮಜ್ಞರ್ ಸಕಳಾಗಮಜ್ಞರಮಳರ್ ಸಂದರ್ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಯಮನ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು ; ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು : ನಾವು ಆಗಲೇ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ನಿಯಮನವೇ, ನಿರೋಧವೇ ಯೋಗದ ಲಕ್ಷಣ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೬೯) ; ನಿಯಮನವೆಂದರೆ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೩). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : ಯಮನ ಗೆಲ್ಲುವಡೆ . . . ಯಮಳಾರ್ಜುನಭಂಜನ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿಯಮನವಿಲ್ಲದೆ ಘಟಿಸುವುದೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೩-೬೮). ೩. = ನಿಯಮ ೯ : ನಿಯಮನವೆಂದರೆ ಸಕಲವಿಧಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರೇರಣೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೪) ; ನಿಯಮನವೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೯೨೫) ; ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ೮ ಕರ್ತೃತ್ವ ಉಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ (ಪಸಾರ. ೨೨-೧೧ ಸವ್ಯಾಖ್ಯ). [ಸಂ.]

ನಿಯಮನಿಧಾನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸೇ ನಿಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಸ್ನಾನಾರ್ಥಮೊಂದು ಕಳಶಮನಾ ನಿಯಮನಿಧಾನನೆಬಿಲೆ ಪಿಡಿದಮಳಿನಗಂಗಾನದಿಗೆ ಪಂದು ಸುರತನಿಧಾನಿಯನಮರೇಂದ್ರಗಣಿಕೆಯುಂ ಮುನಿ ಕಂಡಂ (ಸಂಪಘಾ. ೨-೪೧). [ನಿಯಮ + ನಿಧಾನ]

ನಿಯಮನಿರತೆ (ನಾ). ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವಳು : ನಿಯಮಪರಾಯಣೆ : ಎಲೌ ಸುವ್ರತೆ, ನಡೆ, ನಿಯಮನಿರತೆಯಾಗಿರುವ ಶಕುಂತಳೆಗೆ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸೋಣ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೮-೧೦). [ಸಂ. ನಿಯಮನಿರತಾ]

ನಿಯಮನಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ; ವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ : ಅವನು ವೈದಿಕವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ನಿಯಮನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ನಿಯಮ + ನಿಷ್ಠೆ]

ನಿಯಮಪಾಲನೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು : ದಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರ ಉದ್ದೇಶವು ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿರದೆ ಓದುಗರಿಗೆ ನಿಯಮಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬೭). [ನಿಯಮ+ಪಾಲನೆ]

ನಿಯಮಬದ್ಧ (ನಾ). ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದುದು : ಅವಳ ಕಾಲಿನ ಗೆಜ್ಜೆಯಂದಿಗೆಯೂ ಕೂಡ ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಮಂಜುಳನಾದಿಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಣ. ೨೩೭). [ನಿಯಮ+ಬದ್ಧ]

ನಿಯಮರಹಿತ (ನಾ). ನಿಯಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ; ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಪಡದಿರುವುದು : ನಿಯತಿಕೃತನಿಯಮರಹಿತವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಸ್ವಭಾವದ ವಿಲಾಸವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೧). [ನಿಯಮ + ರಹಿತ]

ನಿಯಮವಿಘ್ನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೊಂದರೆ, —ಎಡರು ; ತಪೋಭಂಗ : ಆ ರಾಜರ್ಷಿಯ ನಿಯಮವಿಘ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ಭೀತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮೇನಕೆಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಳು (ಶಾಕುಂತ. ೧೪-೯). [ನಿಯಮ + ವಿಘ್ನ]

ನಿಯಮವಿಚಾರ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಂಶವು ಸಭೆಯ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆ ಎಂಬ ಅಂಶದ ಪರಿಶೀಲನೆ : (ಸಭಾ) ನಿಯಮವಿಚಾರ (Point of order. ಇಂಕಸಿ). [ನಿಯಮ+ವಿಚಾರ]

ನಿಯಮಸ್ಥ (ನಾ). ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳವನು ; ಆಚಾರಶೀಲ : ಮುಂದುಗಾಣನು ಲೋಗರಂ ತೃಣವೆಂದುವಱಯನು ತನ್ನನಱಯನ ಮಂದಗರ್ವದಿ ತಾ ಮಹಾನಿಯಮಸ್ಥನಂದದಲಿ (ಬಸವು. ೪೩-೩೬). [ಸಂ.]

ನಿಯಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಾವಾಗ, ಎಲ್ಲಿ ಕಲೆಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಿಯಮಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ☞ ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ತಿಥಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲೂ ಪಾದಾಂಗುಷ್ಠ, ಗುಲ್ಫ, ಊರು, ಭಗ, ನಾಭಿ, ಎದೆ, ಹೃದಯ, ಕಕ್ಷ, ಕಂಠ, ಓಷ್ಠ, ಗಂಡ, ನಯನ, ಶ್ರವಣ, ಲಲಾಟ, ಶಿಖೆ —ಈ ಹದಿನೈದು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷರಿಗೆ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಕ್ಷದ ಆಯಾ ದಿನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ : ನಿಯಮಸ್ಥಾನಮನಂಟೆ ಸತ್ವದೊಡವಂ ಮುಂ ನೋಡಿ . . . ಅಂಗನೆಯಿಚ್ಚೆಯಂ ಸಲಿಸಿಪೆಂ ಸಂಭೋಗದೊಳ್ ಯೋಗದೊಳ್ (ದರಕು. ೧೦-೪೦). [ನಿಯಮ + ಸ್ಥಾನ]

ನಿಯಮಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ವ್ರತ ನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತಾ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ; ತಪಸ್ಸು : "ತಪಸ್ಯಾ, ನಿಯಮಸ್ಥಿತಿಃ — ಈ ೨ ತಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೧). [ನಿಯಮ+ಸ್ಥಿತಿ]

ನಿಯಮಮಾಂತರಿತ (ನಾ). ನಿಯಮದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ನಿಯಮಿತವಾದುದು : ಸರಸಿಜದೊಳ್ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ತರುಣೀ ಸದೃಶಂ ಸಮಂತು ಪೋಲದು ಪೆಱತಂ ನಿರುತಮಿದೆಂಬುದು ನಿಯಮಮಾಂತ ರಿತಂ ನಿಯಮೋಪಮಾವಿಕಲ್ಪಿತಭಾಗಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೪). [ನಿಯಮ+ಅಂತರಿತ]

ನಿಯಮಾಧೀನ (ನಾ). ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದುದು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು ; ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ವಶವಾದುದು : ಈಗ ಜೀವನ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸರಳವಾಗಿ ಸ್ವನಿರ್ಮಿತ ನಿಯಮಾ ಧೀನವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೯). [ನಿಯಮ+ಅಧೀನ]

ನಿಯಮಾರ್ಥ (ನಾ). = ನಿಯಮ ೧೧ : ಅತತಸತ್ಯವಿಸಮಯಂ ಜಾತಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ರಿಯಾಗುಣಾಶ್ರಯಮಸದಾಖ್ಯಾತಿ ಸದಕೀರ್ತನಂ ನಿರ್ಣೀತಂ ನಿಯಮಾರ್ಥಮೈಕ್ಯಮೆನೆ ನಾಲ್ಕು ತೆಱಂ (ಶಾಬ್ದಸ. ೮೪೫). 'ನಿಯಮ' ಪರಾ. [ನಿಯಮ+ಅರ್ಥ]

ನಿಯಮಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ. ೨. ನಿಬಂಧನೆಗಳ ಗುಂಪು : ಪಕ್ಷದ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳು, ಧೋರಣೆ ಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಿಷ್ಠೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇಡುವುವು (ರಾಜಪ. ೭೬). [ನಿಯಮ+ಆವಳಿ (=ಆವಲಿ$_1$)]

ನಿಯಮಿಗ (ನಾ). ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು : ಪಡಿಸಣ ಮನಾಚರಿಪಂ ಪಡಿಸಣಿಗಂ, ಏವಂ ಅಟಮಟಿಗಂ . . . ನಿಯಮಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ४೦೭ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಯಮ+-ಇಗ]

ನಿಯಮಿತ (ಗು). ೧. ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದ ; ಅಂಕೆಗೊಳಿಸಿದ ; ವಶ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ : ಶೀಲಸಂಬಂಧ ಬ್ರತಿಗಳಂ ಶೀಲಸಂಬಂಧಸ್ಥಿತಿಯೊಳನು ಕೂಲಭಾವದೊಳಿರಿಸಿ ಯಿರಿಸಿ ನಿಯಮಿತಶೀಲರನು (ಬಸವ. ೬-೩೧). ೨. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ; ನಿರ್ಧರಿಸಿದ : ನಿಯಮಿತಾನ್ವಯ ಜಾತಿಗುಣಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಮಿದಾಯವಧಾರಣಲಕ್ಷಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೮) ; ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಯಾವದೇ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಆಗಲಿ ನಿಯಮಿತ ತೂಕದವರೆಗೆ ಅರ್ಧ ಆಣೆಗೆ ಪತ್ರ ಮಾತ್ರ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದಂದಿನಿಂದಲೂ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರವು ಬಹಳೇ ಬೆಳೆದದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೮३). ೩. ಆಳಿಕೆಗೆ ಒಳಗಾದ. ೪. (ಮಾತಿಗೆ) ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದಿರುವ ; (ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ) ಬಂಧಿತನಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೫. ಹತೋಟಿಗೊಳಗಾದುದು ; ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳ ಪಟ್ಟುದು : ವಾಚಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ "ಭಾಮತಿ"ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಚಲನೆಯು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವೂ ನಿಯಮಿತವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೬೯). ೬. (ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ) ನಿಯೋಜಿತನಾದವನು ; ನೇಮಕ ಹೊಂದಿದವನು : ಶಾಸಕ್ ಜನಗಳಿಗೆ, ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕಾಯಲು ನಿಯಮಿತನಾಗಿರುವ . . . ರಷ್ಯನ್ ಶಿಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಹೆಚ್ಚು (ಪುಲಿನಾ. ೨೧). ೭. ಕ್ರಮ ಬದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಹಾಗು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ದೇಶಸ್ಸೈ. ३೮). [ಸಂ.]

ನಿಯಮಿತತನ (ನಾ). ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕ್ರಮಬದ್ಧ ವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮಯನಿಷ್ಠೆ ; ಕಾಲನಿಷ್ಠೆ : ಕೈಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ 'ಉಪ್ಪು' ಬೇಕೇ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಹೋಗುವಾತನ ನಿಯಮಿತತನ, ಪರಿಚಿತ ದನಿ, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗೆ ಯಶೋದೆ ಹೊಸ ಅರ್ಥವನ್ನೆ ಕೊಡ ಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೨೦) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿತತನವು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (ಕಸಪ. ೫-೨). [ನಿಯಮಿತ+ -ತನ]

ನಿಯಮಿತಶ್ಲೇಷೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ; ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಶ್ಲೇಷೆ ; ☞ ಅರಿಗೋತ್ರಭೇದಿ ವಿಬುಧೇಶ್ವರನಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೨) —ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. ಅರಿಗೋತ್ರಭೇದಿ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ "ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು" ಮತ್ತು "ಶತ್ರುಗಳ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು ವವನು" ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಪದದ ಇಂದ್ರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವು ಹೋಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು ವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಎರಡು ಅರ್ಥ ಹೊರಡುವಾಗ ಒಂದು ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಯಮ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಇಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. ಇದನ್ನು ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ವರರೂಪಕಾದ್ಯಳಂಕಾರರಚನೆಯೊಳ್ ಮುನ್ನೆ ಪೇಟ್ದು ಬಂದೆಂ ಕೆಲವಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಬಗೆಗೀ ತೆಱದಿಂ ನಿರಂತರವಿರುದ್ಧ ನಿಯಮಿತ ಶ್ಲೇಷೆಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೩). [ನಿಯಮಿತ+ಶ್ಲೇಷೆ]

ನಿಯಮಿತಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಇಂಥದೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ಪದ : ನಿಯಮಿತಾಕ್ಷರ ದಿಂದುಪಮಾಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನೆ ತಿರ್ದುವುದಱ್ತಯಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೪). [ನಿಯಮಿತ+ಅಕ್ಷರ]

ನಿಯಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತೋಟಿಮಾಡು ; ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳು ; ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಪೇಟ್ವೆನೆಂತಾಂ ನಿಯಮಿಸಿದದೆ ಪೆನಾ ಧೂರ್ತನಂ ಪತ್ರಲೇಖೇ (ಕಾದಂಬ. ३೦೫) ; ನೆಲನಂ ಮರ್ಯಾದೆ ಯಿಂ ಪಾಲಿಸಿ ನಿಯಮಿಸಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರಮಂ . . . ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖಪದಮಂ ಪೆತ್ತ ರಾಜಾಧಿರಾಜರ್ ಪಲರಿಂದಿಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶಂ ಕುಲನದಿಯ ವೊಲಾಯ್ತು ವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನರೂಪಂ (ಪಂರಾಪೂ.೧-೧३೨) ; ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಗಳಂ ನಿಯಮಿಸುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು.೬೬-೨४३) ; ಮನವಂ ನಿಯಮಿಸಲರಿಯರ್ . . . ಮನಮುಂ ತನುವಂ ನಿಯಮಿಸ ಲನುದಿನಮಿಾ ನೇಮಿದೇವನೋರ್ವನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ.VII, ಶಿಮೊ.೬೬-೧೭ ; 1227 ?). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞೆಮಾಡು ; ವಿಧಿಸು ; ಕಟ್ಟುಮಾಡು : ಸಹದೇವನಂ ವರುಣನನದಿರ್ಪಲ್ ನಿಯಮಿಸುವಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಗ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ವೇಟ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೮ ವ) ; ಸರೋಜನಿಳಯೆ ಯನೆನ್ನ ಬರ್ಪನ್ನಮರಸನನಗಲದೆ ವಿಕಸಿತಶತಪತ್ರಾತಪತ್ರದ ತಣ್ಣೆಲುವಂ ಕುಂದಲೀಯದಿರೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿ ರುದ್ರಾವತಾರಂ . . . ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧३-೧೦೫ ವ) ; ಪಡೆವಳನಂ ಬರಿಸಿ ಬೀಡೆಲ್ಲಮರ್ಚನಾದ್ರವ್ಯಂ ಬೆರಸು ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಸಾರೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೨) ; ನಿಯಮಿಸೆ ವರೂಥಿನೀಪತಿ ಹಯರತ್ನಮನೇಱ ದಂಡರತ್ನಮನಹಿತಕ್ಷಯ ಕರಮಂ ಧರಿಯಿಸೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೨೯) ; ನಿಮ್ಮನು ನಿಯಮಿಸುವರಾ ರುಂಟು ಭಾಗ್ಯೋದಯವಿಹೀನನು ತಾನೆನುತ ಕುರುರಾಯ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨४). ೩. ಶಿಕ್ಷಿಸು ; ದಂಡಿಸು : ಅನ್ನಯದಿಂ ನಡೆವವರಂ ನೀನ್ನಿಯಮಿಸುವೈ ದಶಾಸ್ಯ ಪೆಱನಾವಂ ನಿನ್ನನ್ನಿಯಮಿ ಸುವಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೯-೯೨). ೪. ಕಟ್ಟಿಹಾಕು ; ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸು : ಆ ಮಹಿಪಂ ಪೀತಾಂಬುವನಂದು ಹಯವನಾಸನ್ನವಿಟಪಿಯೊಳ್ ನಿಯಮಿ ಸಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬४೬). ೫. ನೇಮಕಮಾಡು ; ನಿಯೋಜಿಸು : ಇಳಾದೇವಿ . . . ಸೀತೆ ಭದ್ರೆಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಮಂ ನಾಕನಾಯಕಂ ತ್ರಿಲೋಕಗುರು ಸವಿತ್ರಿಗೆ ಸೀಯನಪ್ಪ ಗೇಯದಿಂ ಪೊಱ್ತುಗಳೆಯಲ್ ನಿಯಮಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೮ ವ) ; ಮತ್ತಮಿಂತರನಿವಾಸಿನಿಯರಪ್ಪ ಪೆಱಪೆಱರುಮೆನಿಬರಾನುಂ ದೇವಿಯರುಮಂ ದೇವರಾಜಂ ವಿಜಯಸೇನಾ

ದೇವಿಯ ಸಂಶೋಧನಾವಿಧಿವಧೂರಹಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಪರಾಯಣರುಂ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರುಮಾಗಿ ನೆಗಟ್ಟಿಂತು ನಿಯಮಿಸೆ (ಅಜಿಪು. ೩-೫ ಪ) ; ಮಹಾಶಿವಮೂರ್ತಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ಖ್ಯಾತಲಿಂಗಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರಲೋತು ನಿಯಮಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೯-೧೪). ೬. ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ನಿಗದಿ ಮಾಡು ; ಏರ್ಪಡಿಸು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡು : ಅವರ್ಗೆ ಬಾಧೆಯಾಗದಂತು ಕಾಪಂ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಂ . . . ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೭ ಪ) ; ದೆಸೆಗಳೆನೆ ಮೇರೆಯಂ ನಿಯಮಿಸಿದಲ್ಲದೆ ನಡೆಯದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೯) ; ಉಭಯಬಲದ ಮಂತ್ರಿಗಳಿರ್ವರುಂ . . . ಧರ್ಮಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಭರತ ಬಾಹುಬಲಿಗಳನೊಡಂಬಡಿಸಿ ಬಲಮೆರಡುಂ ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುವಂತು ನಿಯಮಿಸಿದಾಗಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ४೯). ೭. ಉಪದೇಶಿಸು ; ನಿರ್ದೇಶಿಸು : ಸಾವದ್ಯಂ ಸಾರದಂತಾಗಿರೆ ನಿಯಮಿಸುವಾಚಾರ್ಯರಿನ್ನೆಮ್ಮನೇನೋದಾವಂ ತಳ್ತಟ್ಟಿದಂತೋಸರಿಸಿ ಕಳೆಗೆ ಸಂಸಾರಕಾಂತಾರದಿಂದಂ (ಆಪಿಪು. ೧-೩) ; ಗುರುಗಳ್ನಿಯಮಿಸಿದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಮಾತಂ ನಿರುತಂ ಮಿಾಜಿಲ್ಸಲ್ಲದು (ಸಮಪ. ೩-೪೧) ; ಶಿಷ್ಯರಂ ನಿಯಮಿಸುವರ್ ತ್ರಿವಿಧಧನುಃಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ . . . ಚತುರಚಾಪಾಚಾರ್ಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೯). [ನಿಯಮ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಯಮೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ; ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಇದೊಂದೇ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ, ಮತ್ತಾವುದೂ ಸಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಕೃತೋಪಮಾನವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವುದು,— ದೃಢಪಡಿಸುವುದು : ಸರಸಿಜದೊಳ್ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ತರುಣೀಸದೃಶಂ ಸಮಂತು ಪೋಲದು ಪೆಜಿತಂ ನಿರುತಮಿದೆಂಬುದು ನಿಯಮಾಂತರಿತಂ ನಿಯಮೋಪಮಾವಿಕಲ್ಪಿತಭಾಗಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೪).

[ಸಂ. ನಿಯಮೋಪಮಾ]

ನಿಯಾಮ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು ; ಹತೋಟಿಮಾಡುವುದು. ೨. ನಿರ್ದೇಶನ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ : "ಉಯ್-ನಿಯಾಮೇ" (ಶಮಧಾ). ೩. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : ಆ ಚವುಡಿಸೆಟ್ಟಿಯರ ನಿಯಾಮದಿಂ ನಾಗರಸರು ಪುರದಿಂ ಪಡುವಲು ತೊಱೆಯ ಕೂಡಿದ ಹಳ್ಳ (ಎಇ. XXI, ೧೪-೬೬ ; 1260). ೪. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವವನು ; ಅಂಬಿಗ. 'ನಿಯಾಮಕ' ಪರಾ. ೫. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪ್ರತಿಸಾಲಿನ ಪ್ರಥಮ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ ಬರುವುದು ; ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರ ಪ್ರಾಸ : ಕುಳದ ನಿಯಾಮದೊಳೆಂದುಂ ಕ್ಷಳಕ್ಕೆ ಲಾಕ್ಷರವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೫) ; ಇಂತೇಕಸ್ಥಾನಿಗಳಾದ ಕಾರಣದಿಂದಿವು ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ವುವು, ನಿಯಾಮಕ್ಕಂ ಯಮಕ ವ್ಯವಹೃತಿಗಮಾಗವು (ಶಮದ. ೧೯ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ನಿಯಾಮಕ (ಗು). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ. (ನಾ). ೨. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಹತೋಟಿ ಮಾಡುವುದು : ಮನುಷ್ಯನು ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕರ್ಮವೇ ನಿಯಾಮಕವೆಂಬ ಮಿಾಮಾಂಸಕರ ವಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಜಡತ್ವ ಬಿಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತದೆ (ಗೋಪುರ. ೧೬೪) ; 'ಸರ್ಗಬಂಧ'ವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಸಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಹೊರಟದ್ದರೆ ರಸಾನುಗುಣವಾದ ಔಚಿತ್ಯವೇ ಅದರ ಸಂಘಟನೆಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೪೩) ; ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆ ಆದರ್ಶ ಜೀವನದ ನಿಯಾಮಕ (ಮುಕ್ತಾರ. ೮೮ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಈ ಪರಿಯಲಚ್ಯುತನ . . . ವಿಷಯ ವ್ಯಾಪಕ ಸ್ವಾಪಕ ನಿಯಾಮಕ ವ್ಯಾಪಕನು ಯೆಂದಱಿದು ನೀ ನಿರ್ಲೇಪನಾಗಿರು (ತಸಾರ. ४-೨೯) ; ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನಾಗಲಿ ತಮಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಭಗವಂತನ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನಾಗಲಿ ತಿಳಿಯದೆ . . . ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದುವರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೯೨೫) ; ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಆ ಯಮದೇವನು ಹೊರಟುಹೋದ (ಪಚಭಾ. ೧೬೪). ೪. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾರಥಿ. ೫. ದೋಣಿ ಅಥವಾ ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ; ಹಡಗಿನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ: "ನಿಯಾಮಕಾಃ, ಪೋತವಾಹಾಃ — ೨ ಹಡಗಿನ ಕಂಭದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದು ಹಡಗು ನಡಿಸತಕ್ಕ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೯). ೬. ಅಪ್ಪಣೆ ; ನಿಯಮ ; ಶಾಸನ : (ಕ).

[ಸಂ.]

ನಿಯಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸು ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಉನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ಪರಿವಿಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ನಿವಾರಿಸದೆಯುಂ ಕದಡಿದ ಮನಮಂ ನಿಯಾಮಿಸದೆಯುಂ ಇಂತಿರ್ಪುದುಚಿತಮಲ್ಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೮) ; ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಪ್ಪ ರಾಜಪುತ್ರರಂ ನಿಯಾಮಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು ಪಗಲುಂ ಕಳೆಯೆ (ಕಾದಂಉ. ೫೦೧). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು : "ನಿಯಾಮಿಸು—ಆಜ್ಞಾಪನೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಮೆಱೆಮಿಂಡಮಾಹೇಶ್ವರನಂ ಶಂಕರಂ ಪರಮಕರುಣದಿಂದೆತ್ತಿ ತಾಂ ಬರಿಸಿದ ದಿವ್ಯವಿಮಾನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ನಿಯಾಮಿಸಲ್ಕಾಗಳ್ ಸುರಕಾಂತಾಜನವತ್ಯಾದರದಿಂ ನರ್ತಿಸುತಿರಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೬-೧೫ ಪ). ೩. ನೇಮಿಸು ; ನೇಮಕ ಮಾಡು : ಒಸೆದೀವ ತೆಱಕಾಱನಾರಾತನಂ ನಿಯಾಮಿಸು ತಂದೆ ಎನೆ (ಹಚಕಾ. ೯-೧೫) ; ಸಕಳಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ರುದ್ರಾಣಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಯಾಮಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ದಂಡಿಗೆಯ ಧವಳಛತ್ರದ ಅಂಗರಕ್ಷಕರ . . . ಷೋಡಶಸಹಸ್ರ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ಮೆರಸು ನಡೆತಂದು (೧ರಿಕ. ೩-೯೧ ಪ). ೪. ನಿರ್ದೇಶಿಸು ; ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭವ್ಯನಿವಹಕ್ಕೆ ದಯಾಮಯಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಮಂ ಕರಣದಿನೂಱು ತೋಱು ನೆಱೆ ಪೇೞ್ದು ನಿಯಾಮಿಸುವರ್ ಸುಧರ್ಮದೊಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೪). ೫. ನಿರೂಪಿಸು; ಹೇಳು : ನೇಹದ ರಮಣಿಯಾಕೆಯ ಸುತರು ಮಹದುದ್ಯಮರು ಕೇಳೆಂದಸುರರಿಪು ಕುಂತಿಗೆ ನಿಯಾಮಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೨೦). [ನಿಯಾಮ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. (ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ) ನೇಮಕಮಾಡಿರುವ. ೨. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ : ದುರ್ವಾರಸಂಸಾರವಿಚ್ಛೇದೋಪಾಯನಿಯುಕ್ತಸೂಕ್ತಿ ವೃಷಮಾರ್ಗಾಗ್ರೇಸರಂ . . . ದಯಿಗೆಯ್ವನಕ್ಕೆಮಗೆ (ಆಪಿಪು. ೧-೧) ; ನುಡಿದಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪ್ರಶ್ರಯನಿಯುಕ್ತ ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೨೫) ; ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದ ನಿಯುಕ್ತ ಲಕಾರದ ನೆಲೆಗೆ ನಿಂದು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಲ್ವುದಂ ಕ್ಷಳನೆಂಬರ್ (ಶಮದ. ೧೬). ೩. ಕಟ್ಟೆ ಹಾಕಿರುವ ; ಬಂಧಿಸಿರುವ. (ನಾ). ೪. (ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ) ನೇಮಕ ಹೊಂದಿರುವವನು: ದ್ವಾರನಿಯುಕ್ತಂ ರೌದ್ರಾಕಾರಂ ವಜ್ರಮುಖನೆಂಬ ದನುಜಂ . . . ತಾಗಿದೊಡೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೭೦) ; ನಿಯುಕ್ತನೆಂದರೆ ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು (ಹೊನುಗ. ೮೬) ; ತಂದೆ ಚರ್ಚಿನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತ (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೮) ; ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಭಾರತದ ಡೊಮಿನಿಯನ್ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗೆ (ಭಾಧಾನ. ४). ೫. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದುದು ; ನಿಗದಿಯಾಗಿರುವುದು ; ನಿಯಮಿತವಾದುದು : ಪಯೋಯುಗ್ಮದಿಂದಂ . . . ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನಿಯುಕ್ತಂ ವಿಚಿತ್ರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೭) ;

ಪ್ರಿಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ ಮತ್ತು ಡಿಗ್ರಿ ತರಗತಿಗೆ ನಿಯುಕ್ತವಾದ, ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ . . . ಸುಮಾರು ೫೦ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಈ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದಿವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಯುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆ; ಆಜ್ಞೆ. ೨. ನಿಯಮಿಸುವುದು ; ನೇಮಕ: ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯವರ ನಿಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ಮಾಡತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೩೭). ೩. ಸೇರುವಿಕೆ ; ಕೂಡುವಿಕೆ : ಹರುಷಂಬಟ್ಟು ಪುನರಪಿ ಜಂಗಮಕೆ ಪೊಡವಟ್ಟು ಭಕ್ತಿನಿಯುಕ್ತಿಯಲಿ ದಸರಯ್ಯನಿರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೮-೫೦) ; ಗುರುಪದಾಂಬುಜ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಕರುಣಾಕಾರ್ಯನಿಯುಕ್ತಿಯುಂ . . . ನಿರುತದಿಂ ರಂಜಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೯-೪). ೪. ಹುದ್ದೆ ; ಅಧಿಕಾರ.

ನಿಯುಕ್ತಿ ಮಾಡು = ನೇಮಕ ಮಾಡು ; ನೇಮಿಸು : ಪದವೀಧರ ರಾಗಿದ್ದ ತರುಣಿಯರಿದ್ದರೆ ತಮ್ಮ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಿಕೆಯರಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತಿಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ . . . ಪತ್ರ ಬರೆದರು (ಥೇಮ್ಸ್‌ಗಂ. ೧೬೧). [ಸಂ.]

ನಿಯುತ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಸೇರಿರುವುದು. ೨. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಒಂದು ಲಕ್ಷ. ೩. ಹತ್ತುಲಕ್ಷ; ದಶಲಕ್ಷ. ೪. ಹತ್ತುಸಾವಿರಕೋಟಿ; ಒಂದು ನೂರು ಅಯುತ. ೫. ಅತಿ ದೊಡ್ಡಸಂಖ್ಯೆ. ☞ ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. [ಸಂ.]

ನಿಯುದ್ಧ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ; ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ; ಮಲ್ಲಗಾಳಗ: ಸಕಲಕಟಕಚಾತುರಂಗಬಲಮಕುಟಸಂಘಟಿತ ಚಕ್ರಚಟುಲ ಗತಿನಿಯುದ್ಧಾಯುಧಘಾತರುಧಿರಕರ್ದಮಸಮ್ಮರ್ದಿತಮುಮಪ್ಪ ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯೊಳಗನೆ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಗದಾಯು. ೪-೩೭ ಪ) ; ಘನದೃಢೋರು ಘೋಕ್ಕರಣಪಾತನೋನ್ಮೂಲಿತನಿಯುದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಚಾಣೂರಮುಷ್ಟಿಕಾಸುರ . . . ಚಂದ್ರಕಾಪೀಡರೂಢಗೋಪಾಲ ಶ್ರೀಭಗವದ್ವಾಸುದೇವ ನಮಸ್ತೇ ನಮಸ್ತೇ (ಜಗವಿ. ೧೨-೫೭ ಪ) ; ಪತ್ತುವ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಮಾರಿಯೊಳ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕವೊಲಾಗೆ ಬೆರ್ಚದನವಂ ಕುವರಂಗೆನಸುಂ ನಿಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೮೦) ; ಅಲಘುಬಲ ನೀನೆಂದು ಬಗೆದಿಹೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದಲಿ ತಿಳಿವಡರಿದಾದುದು ನಿಯುದ್ಧಕೆ ನಿಲುಕುವುದು ಬೆಜಿಗಲ್ಲವೇ (ತೊರರಾ. ೬-೬-೫೩) ; ನೆರೆ ಮುಳಿದದಕ್ಕೆ ಬಳಿಕನುಪಮ ನಿಯುದ್ಧಚಾತುರಿಯಿಂದೆ ಬಲ್ಪೊತ್ತು ಸೆಣಸುತ್ತೆ (ಶೇಷರಾ. ೨೨-೨೧) ; ನಿಯುದ್ಧದಲಿ ನನ್ನ ಸಮನಿಲ್ಲ (ಭಾಸನಾ. ೨೨). [ಸಂ.]

ನಿಯುದ್ಧರಂಗ (ನಾ). ಮಲ್ಲಶಾಲೆ ; ಅಖಾಡ : ವಸುದೇವಂ ಬಲದೇವಂಬೆರಸು ಚಾತುರ್ದಂತಬಲಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಿಯುದ್ಧರಂಗದ ಕೆಲದೊಳ್ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೭೩ ಪ).
[ನಿಯುದ್ಧ + ರಂಗ]

ನಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಮ್ಮಾಕ್ಕಳ ಸನ್ತಾನ ಪಾರ್ವ್ವರ್ನ್ನಿ ನಿಯೂರಾ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೨೭ ; ಸು. 890 ?). [? + ಊರ್]

ನಿಯೋಕ್ತೃ (ನಾ). ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ; ಪ್ರೇರಕ; ಚೋದಕ : ಸುಯಶನೆ ನಿಯೋಕ್ತೃ ಕರ್ತೃ ಹರ . . . ಭಸ್ಮಾಂತಕಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೪-೨೨). [ಸಂ.]

ನಿಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವುದು ; ಕೂಡುವುದು ; ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ೨. ನೇಮಿಸುವುದು; ನೇಮಕ. ೩. ನೇಮಿಸಿದ ಕೆಲಸ,—ಕಾರ್ಯ,—ವ್ಯವಹಾರ : ಇದರ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಮೇಖಲಾಸ್ಥಿತೋಭಯಶ್ರೇಣಿಗಳೊಳ್ ಕರ್ಮಭೂಮಿಯ ನಿಯೋಗಮೆ ನಿಯೋಗಂ. (ಆಪು. ೯-೧೨೧ ಪ) ; ವೀರಪುರುಷರಂ ಬರಿಸಿ ಯಥೋಚಿತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಳೊಳಿರಿಸಿ ಪೇಟು ಮಿನ್ನೆಮ್ಮ ಗೆಯ್ವ ನಿಯೋಗಮೇನೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೦ ಪ) ; ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಲ್ಲಿಂದಿತ್ತವೀ ತೆಜದ ನಿಯೋಗಮಕ್ಕುಮೆಂದಜಿಪಿ (ಚಾವುಂಪು. ೧೦); ಜನಕಜೆಯ ಸುದ್ದಿಯಂ ತರ್ಪ ನಿಯೋಗಂ ನಿನಗೆ ಮೊನೆಯೊಳಾಟೆಂದು ದಶಾಸ್ಯನನಿಕ್ಕಿ ದೇವಿಯಂ ತರ್ಪ ನಿಯೋಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂಗೆ ಪುದು ಪೆಜಿಗುರ್ಂಟೇ (ಪಂರಾಮಾ.೧೧-೪೫); ಒಲಿವ ಹಿತವರು ಸೋದರರು ಮಕ್ಕಳುಗಳಾಜ್ಞೆಯಾತ್ತದಡೀತನ ಬಲುನಿಯೋಗವನೆಲ್ಲವಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುವರೊಳರೆ (ಬಸಪು. ೫-೪) ; ನಾಗನಗರಿಧರಿತ್ರಿಕೋಶವಿಭಾಗ ತಂತ್ರನಿಯೋಗ ಗಮನಸರಾಗ ಪಾಂಡವರಾಜಜಿತಸಂಗ್ರಾಮನಿಸ್ಸೀಮ (ಹರಿಸಾ. ೧೫). ೪. ಊಳಿಗ ; ಸೇವೆ : ಅಂತಾ ಸಮಯದೊಳ್ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಂದನೆ ಸುರಭಿಗಂಧೋದ್ಗಾರಿಗಳಪ್ಪ ದೀವಿಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ದೀಪಧಾರಿಣಿಯರ್ವಂದು ನಿಜನಿಯೋಗಾಕೂನ್ಯಾರ್ಥಮಾಗಿ ಗೆಂಟಜಿಕೊಳೆ ಬಳಸಲವಂ ಸೈರಿಸದೆ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೩೨೨) ; ಹಡವಳ ಬೋಕಣಂ ಕುಡೆ ನಿಯೋಗಮನೂರ್ಜ್ಜಿತತೇಜದೆಳ್ತರಂ ಪೊಡವಿಗಪೂರ್ವ್ವಮಾಗೆ . . . ಪೊಗಳ್ತೆವೆತ್ತ ಹೆಗ್ಗಡೆಯೆಜಿಗಂ ಪ್ರತಾಪನಿಧಿ ಸೋಭಿಸುವಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೯-೪೧ ; 1155); ಈ ನಿಯೋಗಮನೀತಂ ನಡೆಯಿಸುವನೆಂಬಲ್ಲಿ ವಳ-ವಳ್ಳ, ಆಯ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೯೮ ವೃತ್ತಿ) ; ಖುರಮಂ ಸೋದಿಸುವುದು . . . ಸಮತಲನೆಲದೊಳ್ ಪೊರಳಿಸುವುದೊರಸುವುದು ಪಗಲಿರುಳುಂ ಪರಿಚಾರಕಂಗೆ ನಿತ್ಯನಿಯೋಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೯). ೫. ಅನುಷ್ಠಾನ; ಆಚರಣೆ : ಕಲ್ನೆಲೆ ನಿಂದು ಯೋಗದ ನಿಯೋಗದಿನಿರ್ಪುದುಮೊರ್ವಂ . . . ನೆನೆದಂ ವಿಭಂಗದಿನತೀತ ಭವಾಂತರಭೂರಿವೈರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೮) ; ಮಹಾಕಾಳಶ್ಮಶಾನದೊಳಗೆ ಯೋಗನಿಯೋಗಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗದಿಂ ನಿರುದ್ಧಕರಣ ನಿಷ್ಪಂದ ಶರೀರನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೪ ಪ). ೬. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಭೆ,—ಮಂಡಲಿ ; ಅಧಿಕಾರಿಸಮಿತಿ : ಸಾರ್ವ್ವಭೌಮರಾಜ್ಯನಿಯೋಗರಾಜಾಧ್ಯಕ್ಷನುಂ (ಕಇಅ. ೫-೨-೧೪೬ ; 1058) ; ಬಿಜ್ಜಳಧರಣಿವಲ್ಲಭನು ಹರುಷದಿಂ ತಾನುಂ ಬಸವಧೀವರನು ಮಖಿಳನಿಯೋಗದೋಲಗವೆರಸಿ ಬರುತಿಪ್ಪೆಡೆಯೊಳಾ ಪುರವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೫-೧೯) ; ಶರಣರ ಕೊಂಡಾಡಿದವರು ಮುಕ್ತರೆಂಬುದ ಕಂಡೆವೆಂದು ತನ್ನ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿನಿ]ಯೋಗವೆರಸಿ ವಂದಿಸಿದನು ಬಿಜ್ಜಳನು (ಭೈರಸೂ. ೨೦). ೭. ಛತ್ರ, ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಆಡಳಿತ ವರ್ಗ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿ ಸಮಿತಿ : ಮಂತ್ರಿಪದಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂದೊಡೆ ಸಕಟಾಳನೊಲ್ಲದೆ ಛತ್ರಶಾಲೆಯ ನಿಯೋಗಕಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಯರಸಂಗಪಾಯಮಂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರ್ದು (ಕಗವಿ. ೯೦ ರಾಜಾಪ). ೮. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಲು ಹಾಗೂ ಚರ್ಚಿಸಲು ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ಸಮಿತಿ : "೧. (ಪ್ರತಿನಿಧಿಗೆ) ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು. ೨. ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು; ಶಿಷ್ಟಮಂಡಲ, ನಿಯೋಗ" (Delegation. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦); ಆದು ರಣಧೀರನಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ರಣಧೀರನು ಆ ನಿಯೋಗದವರನ್ನು ಔದಾರ್ಯದಿಂದ ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಂಸಕ.೧೧೦); ಶಿಕ್ಷಕರ ನಿಯೋಗವೊಂದು ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಿಗಳ ಬಳಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೯. ವೇದ: ನಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ, ಅನುಲ್ಲಂಘನೀಯವಾದ, ಸಾರ್ವಭೌಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತಿರುವ ವೇದವೆಂಬ ಮಹಾಪುರುಷನ ಆಜ್ಞೆ (ಹಿಂದಸಾ.೧೬೫);ಸರ್ವರಿಗೂ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದು ರಸಾಸ್ವಾದವೇ ಹೊರತು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲ, ನಿಯೋಗವಲ್ಲ(ಭಾರಮೀ.೮೧). ೧೦. (ಗಂಡನ

ನಪುಂಸಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನರ್ಹತೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ವೈಧವ್ಯದಿಂದ) ಅಪುತ್ರವತಿಯಾದವಳು ಗಂಡನ ಸಹೋದರರೇ ಮೊದಲಾದ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ, ಪುರುಷರಿಂದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ವಿಧವೆಯರ ಪುನರ್ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಲಿ ನಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಶಾಅ. ೪೨೧) ; ನಿಯೋಗ ಎಂದರೆ ಮಡಿದ ಗಂಡನ ಸೋದರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು (ಕಶಾಅ. ೪೨೧ ಅಡಿಟಿ).

ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರ = ರಾಜ್ಯತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನಿಪುಣನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನುಡಿದಂತೆ ಗಣ್ಡಂ ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರಂ ಸಮರಧುರಂಧರಂ . . . ದಣ್ಡನಾಯಕಂ ಭೀವಣಯ್ಯಂಗಳ ಬಿನ್ನಪದಿನ್ (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೧೩೯–೨೧ ; 1095) ; ನೀತಿಚಾಣಕ್ಯ ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರ ನಾಯ × × × (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮೧–೧೮, 1194).

ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರಾಯಣ = ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರ : ಚಾಳುಕ್ಯನಾರಾಯಣಂ ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರಾಯಣನ ಮೊಗಮ ನೋಪ್ಪರ್ಂದು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯–೧೦ ; ಸು. 1076). P ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ವತ್ಸರಾಜನ ಅತಿಸಮರ್ಥನಾದ ಮಂತ್ರಿಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

[ಸಂ.]

ನಿಯೋಗಕಾತಿ (ನಾ). ಊಳಿಗದವಳು; ಸೇವಕಿ: ಸರಸದ ವಿನೋದದ ವಿಳಾಸದ ವಿಚಾರದಾಭರಣದೊಡ್ಡಿನ ಬಹುನಿಯೋಗಕಾತಿಯರೆಸಿಪ ತರುಣಿಯರನೊಪ್ಪಿಸಿದನಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಗೆ ಸತ್ಯರ ದೇವನು (ಹಚಕಾ. ೯–೨). [ನಿಯೋಗ + –ಕಾತಿ$_5$]

ನಿಯೋಗಿ (ನಾ). ೧. ರಾಜಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ; ರಾಜಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ : ಅನ್ನೆಗಂ ನಾಗಶ್ರೀಯುಂ ಪಂಚಮಿಯುಂದು ಮಂತ್ರಿಯರ್ಕಳ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯರ ಪ್ರಧಾನರಪ್ಪ ನಿಯೋಗಿಗಳ ಪಲಂಬರುಂ ಪೆಣ್ಗೂಸುಗಳ್ವೆರಸು . . . ನಾಗರನರ್ಚಿಸಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೨–೨೧) ; ವಾವಣಲಕ್ಕಣದೇವರಾ ಮಹಾವಿಭವರ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಧುರಂಧರನಾದ ನಿಯೋಗಿ ಮಾಧವ ಪಲರಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಂ ನಿಯೋಗದೊಳನೇಕೋಪಾಯಚಾಣಕ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೧೪೭–೧೬ ; 1099); ಕರಸಿ ಮಂತ್ರಿ ನಿಯೋಗಿಗಳನಾ ಪುರಜನಂಗಳನುಡುಗೊಜಿಗಳಲಿ ಹಿರಿದು ಮನ್ನಿಸಿ ರೋಮಪಾದಮಹಾಮಹೀಪತಿಯ ಪರಮಸತ್ಕಾರವನು ಕೈಕೊಂಡರಸ . . . ಬಂದನು (ತೊರರಾ.೧–೬–೧೯). ೨. ಸೇವಕ ; ಊಳಿಗದವನು : ದೈತ್ಯ ಹೊನ್ನಂದಣದಣ್ಣರ ಕಳುಹೆ ಸಂದಣಿಸಿದರಣ್ಣಗಳು ನಿಯೋಗಿಗಳ್ ಬಂದರು ರತಿಯಿದ್ದ ಬಳಿಗೆ(ಮೋಹತ. ೧೦–೮); "ಓಲೆಕಾರರು" (ಮೋಹತ.ಅಡಿಟಿ) ; ಆವಾವ ಮಾನವೇಂದ್ರರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳೇನು ಬೆಸಗೊಂಡುಚಿತವಸ್ತುಗಳಾ ನರಾಧಿಪನೆತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟ ನಿಯೋಗಿಜನಕೆಲ್ಲ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೧–೨೫) ; ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವು ನೀಡಲು ವಿಶೇಷ ನಿಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿದನು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೨೦೯). 'ಬಾಹತ್ತರನಿಯೋಗ' ಪರಾ. ೩. ಒಬ್ಬರ ಪರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಪ್ರತಿನಿಧಿ: ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕದ ಮೇಳ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕವಿಯ ನಿಯೋಗಿಯೂ ಅವನ ಜೀವನದರ್ಶನದ ವಕ್ತಾರನೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಸ್ರ. ೨೪೯). ೪. ತೆಲುಗು ಮಾತನಾಡುವ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಗಡ : ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ನಿಯೋಗಿಗಳು ಆಂಧ್ರದಿಂದ ಬಂದವರು (ರೂಢಿ). ೫. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ (?) : ಕೆಟ್ಟ ನಿಯೋಗಿ ಬಿತ್ತು ಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಬಂದ ಕೃಷೀವಲಂ ಮೊದಲ್ಗೆಟ್ಟ ಕಿರಾತನೋಲಗಿಸಲಾರದೆ ಸೇವಕನಾಗೆ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೮೩–೨೩ ; 1117).

ನಿಯೋಗಿನಿಧಾನ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ದಿಸಾವಳಿಯ ಪೂರಿತೋಜ್ವಳಕೀರ್ತಿವಿಧಾನ ನಿಯೋಗಿನಿಧಾನಂ ಉಭಯದೇಸೀಮನೋರಂಜನಂ (ಕಇಅ. ೧೦೩–೮–೧೪ ; 1076). [ಸಂ. ನಿಯೋಗಿನ್]

ನಿಯೋಗಿತನ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಅಧಿಕಾರ : "ನಿಯೋಗಿತನ; ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ" (Legation. ಇಂಕನಿ). [ನಿಯೋಗಿ + –ತನ]

ನಿಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಯಮಿಸು ; ನಿಯೋಜಿಸು ; ನೇಮಕ ಮಾಡು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮನುವಿನ ಬಳಿ ದಾಸಿಯರಂತೆ ಇರಲು ನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೬೧). ೨. ಕೊಡು ; ಹಂಚು ; ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡು : ಆರಾರಿಗೇನೇನ ಕೊಡಬೇಕಾದುದ ತಾರತಮ್ಯದಿ ನಿಯೋಗಿಸಲು . . . ಮಾನಿನಿಯರುಗಳು ಶೃಂಗಾರವ ತಾಳ್ದಿರುತ್ಸವದಿ (ಮೋಹತ. ೧೪–೪೦). [ನಿಯೋಗ + –ಇಸು$_3$]

ನಿಯೋಜಕ (ನಾ). ಪ್ರೇರಕ ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ನಿಯೋಜಕರು ಬೇಕು ! ಈಗ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಜನರೆಂದರೆ ನಿಯೋಜಕರು (ತಕ್ಕಡಿ. ೬೭). [ಸಂ.]

ನಿಯೋಜನ (ನಾ). ನೇಮಿಸುವುದು ; ನೇಮಕ ಮಾಡುವಿಕೆ: 'ನಿಯೋಜಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಯೋಜನೆ (ನಾ). ಏರ್ಪಾಡು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸಿದ್ಧತೆ : ನನ್ನ ನಿಯೋಜನೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕಾರಣರಾದ . . . ಡೈರೆಕ್ಟರು, ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಡೈರೆಕ್ಟರುಗಳ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಸದಾ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. II ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ನಿಯೋಜನ]

ನಿಯೋಜಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ : ದ್ವಾದಶರಾಜಮಂಡಲನಿಯೋಜಿತ [ಪಾಠಾಂ. ನುರಿ ನಿಯೋಗಿ] ಪ್ರಧಾನ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತನುಂ . . . ಸುಖದಿನಿರಲ್ (ಅಜಿಪು. ೨–೪೯ ವ). ೨. ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ; ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ : ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆಯಿದ್ದರೆ . . . ನಿಯೋಜಿತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತ ವರ್ಷದ ಪಾಠವನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬೩) ; ಮುಂದಿನ ಆಡಳಿತದ ಅವಧಿಗೆ ಇವರು ನಿಯೋಜಿತ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ನೇಮಕವಾದವನು ; ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಚಂದಾ ವಸೂಲಿಗೆ ಕೆಲವರು ನಿಯೋಜಿತರಾದರು (ಭೀಮಕಾ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ನಿಯೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ) ನಿಯಮಿಸು ; ನೇಮಕ ಮಾಡು : ಸಕಳಜನಮುಮಮನಾಜ್ಞಾಕರಣ ವಿಧಾನದೊಳ್ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೬–೧೦೭ ವ) ; ತನ್ನ ತಮ್ಮನಂ ಯುವರಾಜನನಂತವೀರ್ಯನಂ ರಾಜ್ಯಭಾರದೊಳ್ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨–೨೧ ವ) ; ತಡವಾದವುದುಬಿದರನೀಯೆಡೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಲಿಕೆಂಬವೊಲ್ ನೃಪವರನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಿದಳ್ ಬಿಡದೆಡೆಯಾಡುವ ಬೆಸಕೆ ಕನ್ನೆ ತನ್ನಯ ಮನಮುಂ (ಕಾದಂಉ. ೮೭). ೨. ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡು ; ಏರ್ಪಡಿಸು : ಪರದಾರಾಭಿಗಮನಮಂ ನಿಯೋಜಿಸುವ ದುಷ್ಟನೇ ವಿಶ್ವಾಸಭೂಮಿಯೆನಿಸಿದ ಮಿತ್ರನೆನಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೩) ; ಆಗಳರಸನತಿಹರ್ಷಚಿತ್ತನರ್ಹತ್ಪರಮೇಶ್ವರಪೂಜಾವಿಧಿಗಳಂ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೩೬) ; ಸರಳತರೋಷ್ಣನಿಶ್ವಸಿತಮಾರುತನಿಂದೆ ನಿಜೋತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಳತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣಮೇನೊ ಕಾಮಿನೀ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೫೪) ; ಆ ಯೋಜನೆ ೭ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ೧೪ನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೆ ಉಚಿತ, ಕಡ್ಡಾಯಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿತ್ತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೩೩) ; ಅದು ಲಿಂಗನಿರ್ಧರಕ್ರಮವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತದೆ (ಕೀಟಜಿ. ೧೧೦). ೩. ಗುರಿಪಡಿಸು ; ಒಳಪಡಿಸು ; ಈಡುಮಾಡು : ಆ ನಿತಂಬಿನಿ

ಘೂಶಯ್ಯೆಗೆ ಜಾಗರಕ್ಕನಶನಕ್ಕೇಕಾಂತರಕ್ಕೇಕಭುಕ್ತಿನಿಯಾಮಕ್ಕೊಡಲಂ ನಿಯೋಜಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೪೬). [ನಿಯೋಜನ + -ಇಸು₃]

ನಿಯೋಜ್ಯ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಕವಾದವನು : ನಿಯೋಜ್ಯವೆಂದರೆ ನಿಯೋಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್-(ಉಪ). ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಕ್ರಮ, ಅಭಾವ, ನಿಷೇಧ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ : 'ನಿರ್ಮಾಟ', 'ನಿರ್ವಯಲು' ಪರಾ. P ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳು ಮತ್ತು ಮೃದುವರ್ಣಗಳು ಪರವಾದಾಗ 'ನಿಸ್' ಎಂಬುದು 'ನಿರ್' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. [ಸಂ.]

ನಿರಂಕ (ನಾ). ೧. ಲಾಂಛನವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದವನು. ೧, ೨ : ನಿರುಪಮು ನಿರಂಕನೀ ಸಸಿಯು ಪ್ರಭಾತಿಶಯು . . . ಕಂಗಳಿಗೆ ಮಂಗಳವಿತ್ತುದು (ಕುವಲ. ೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರಂಕುಶ (ಗು). ೧. ಯಾರ ಅಂಕೆಗೂ ಒಳಪಡದ ; ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯ : 'ನಿರಂಕುಶಮತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಯಾರ ಅಂಕೆಗೂ ಒಳಪಡದಿರುವುದು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ : "ಅಯಂತ್ರಿತಂ, ಉದ್ದಾಮಂ, ಉಚ್ಛೃಂಖಳಂ, ಅನರ್ಗಳಂ — ಈ ೪ ನಿರಂಕುಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೬) ; ಮಾಂಕರಿಸದ ಬಾವು ಗುರುವಚನಾಂಕುಶಮಂ ಪಾಟಿಯೆಡೆಗೆ ಪೂಣರ್ದರಿಬಲಮಂ ಕಿಂಕೊಳೆ ಮಾ[ಟಿಪ್ಪೆಡೆಗಣಮೆ] ನಿರಂಕುಶಮೆನಿಸಿದುದು ಮುನಿಸು ಭದ್ರಾಂಕುಶ[ನಾ] (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೨) ; ಅಜ್ಞಾನ ಆವರಣ ವಿಕ್ಷೇಪಗಳು ಕೆಡಲು ಮದಗಜದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವದೇ ನಿರಂಕುಶವೆನಿಸುವುದು (ನಾನಾಗು. ೨೮-೨೨). ೩. ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಣಯದ ವಾದವೇಕೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ನಿರಂಕುಶರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭು (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅನಿರ್ಬಂಧವಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಡೆಯ, —ರಾಜ ; ಶಾಸನಸಭೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡದ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಪ್ರಭು : ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರವು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ . . . ಅಂಥಾ ರಾಜನಿಗೆ ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭೂಗೋಳ. ೧೯).

[ನಿರಂಕುಶ + ಪ್ರಭು]

ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವ (ನಾ). ಯಾವ ನಿರ್ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದ ಒಡೆತನ : ಪರಚಕ್ರದ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಂಜುಳ. ೧೩) ; ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರವು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವವೆಂದು . . . ಹೆಸರು (ಭೂಗೋಳ. ೧೯).

[ನಿರಂಕುಶ + ಪ್ರಭುತ್ವ]

ನಿರಂಕುಶಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ; ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯ ಮನೋಭಾವ.

[ನಿರಂಕುಶ + ಪ್ರವೃತ್ತಿ]

ನಿರಂಕುಶಮತಿ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು : ನಿರಂಕುಶಮತಿಯಾದ ರಾಜನನ್ನು . . . ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಹೇಗೆ ಹಿಂಜರಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರಿತರು (ಭಾರದ. ೪೨೭). [ನಿರಂಕುಶ + ಮತಿ]

ನಿರಂಕುಶವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಮನೋವೃತ್ತಿ : ಮಾಡಲ್ತಕ್ಕ ಕೃತ್ಯವೆಲ್ಲಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು . . . ಎಂದು ಸಹಜಪರಿತುಷ್ಟಿವಡದಿರ್ಪುದೇ ನಿರಂಕುಶವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೪೩). [ನಿರಂಕುಶ + ವೃತ್ತಿ]

ನಿರಂಕುಶೆ (ನಾ). ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು ; ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯವಳು: ಮತ್ತಮೊರ್ಮೆಳಭಿನವಯೌವನಾಸವಮದ ವಿಳಾಸನಿರಂಕುಶೆ . . . ಬಂದು ಚಕ್ರಧರರೂಪಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೦ ಪ); ನಿರತಿಶಯ ರೂಪವಿಲಾಸನಿರಂಕುಶೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೫ ಪ).

[ಸಂ. ನಿರಂಕುಶಾ]

ನಿರಂಗ₁ (ಗು). ೧. ಅಂಗವಿಲ್ಲದ ; ಅವಯವವಿಲ್ಲದ ; ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ : ಜಂಗಮವಪ್ಪ ನಿರಂಗ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ಬೆರದು ಅವಿರಳನಾದವಂಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ ಕರ್ಮಂಗ ಬೆಂಬಳಿಗೆ ಸಲ್ಲ ಅದು ನಿರಂಗವಸ್ತು (ಪದಗೋ. ೪೫-೧೧೫). ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಭೌತರಚನೆಯಿಲ್ಲದ ; ಜೀವಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ; ಜೀವವಿಲ್ಲದ : ಹೀಗೆ ಸಾಂಗ ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆ ಅವು ನಿರಂಗ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೯೫). (ನಾ). ೩. [ವೀಶೈ] ಶರೀರದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು ; P ವೀರಶೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಶಿವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರಾರಬ್ಧವಶದಿಂದ ಇನ್ನೂ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದ ಶಿವಜ್ಞಾನಿಯು ಶರೀರವಿದ್ದರೂ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಅಂಗಾಲೇಪನೆಂದೂ, ನಿರಂಗನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಅವನ ಸ್ವರೂಪವು ದೇಶ ಕಾಲಾದಿ ಪರಿಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪ. ಅವನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ನಿರಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ : ಕಂಗಳು ಮುಚ್ಚಿಯಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವ ಕಾಣಬಾರದು ಅದು ನಿರಂಗಂಗಲ್ಲದೆ ಜಗದ ಹಂಗಿನವರಿಗಿಲ್ಲ (ಶರಚ. ೩೨೫); ನಿರಂಗನನಂತವಿನುತ ನಿರ್ಮಲ ನಾಮಧೇಯಂ . . . ಎಂದುಲಿವ ಪೌರಾಣೋಕ್ತಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨-೧). ೪. ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ : ವಿಚಾರಸಂಗನನಜಬಿದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆನಗೆ ಬಸವಾ ಹೇ ಹೇ ಎನಲೊಂದೆ ಸಂಗ ಸಂಗ ನಿರಂಗ ನಿರಂಗ ಬಸವ ಬಸವ ಎಲೆ ಬಯಲು (ಶೀಲವ. ೧೦-೨೨) ; ಹುವ್ವಿನ ಮೇಗಳ ತುಂಬಿ ಹುವ್ವ ತಿಂದು ಗಂಧವನುಳುಹಿತ್ತು ಉಳುಹಿದ ಗಂಧ ತುಂಬಿಯ ತಿಂದು ತುಂಬಿ ಗಂಧವೊಂದೆಯಾಯಿತ್ತು ಅದು ನಿರಂಗದಿರವು (ಅಜಸೂ. ೧೩೮-೫೨೮). ೫. ನಿರಾಕಾರವಾದ ಲಿಂಗ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜಂಗಮ ಜಂಗುಳಿಯಾಗಿ ಕಂಡಕಂಡವರಂಗಳಕ್ಕೆ ಜಂಘೆಯನಿಕ್ಕಲಾಗಿ ನಿರಂಗಕ್ಕೆ ಹೊಜಿಗು (೩ಪಮಂ. ೭೧). ೬. ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲದವನು ; ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತಿಲ್ಲದವನು : (೬). ೭. [ಅದ್ವೈತ] ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ; ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ : ನೆಗಳಿದೀ ನಿಸ್ಸಂಗನಿರ್ಗುಣನಗಣಿತನಿಜಾನಂದ ನಿರುಪಮ ನಿಗಮವೇದ್ಯನಿರಂಗನೆನಗದಕೆಂತಹುದು ಸಂಗ (ಅಮೃತ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರಂಗ₂ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಬಣ್ಣ, —ರಂಗು (?) : ಬಿಂಗದ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗಿಳಿವ ಕುಂಕುಮದ ನಿರಂಗದಿ ತಾಂಬೂಲರಸವಾ ನುಂಗುವಾಗಿದಿಂಗೆ ತೋಜುವುದರಸನ ನುಂಗೊರಳೀನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರಚ. ೯-೫೫). [?]

ನಿರಂಗಸ್ವರೂಪ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರನಾದವನು ; ಅಂಗರಹಿತನಾದವನು : ಭೀತಿ ನಿರ್ಭೀತಿ ಇಲ್ಲದೆ ನಿರಂಗಸ್ವರೂಪನಾದಡೆ ವೇದಾಂತಿ ಎಂಬೆ (ಉರಿಶ. ೨೦೭-೨೮೬).

[ನಿರಂಗ₁ + ಸ್ವರೂಪ]

ನಿರಂಗಿ (ನಾ). ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಂಗವಳಿದ ನಿರಂಗಿಯಾನು ಬಸವಾ (ಶೀಲಪ. ೨೬-೮೨). [ಸಂ. ನಿರಂಗಿನ್]

ನಿರಂಜನ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ; ಕಣ್ಕಪ್ಪು ಕೂಡಿರದ : ಸುರಿವ ನಿರಂಜನಾಶ್ರುಕಣದಿಂ ಕುಚದೊಳ್ ಪೊಸಮುತ್ತಿನಾರಮಂ . . . ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗಟಿಕೆಗೆ ಕಾರಣಮೇನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೪).

೨. ದೋಷರಹಿತವಾದ ; ನಿಷ್ಕಲಂಕವಾದ : ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿಭ್ರಮಣ ಜನಿತ ದುಃಖವಿನಾಶಾರ್ಥ ನಿಜನಿರಂಜನ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವಭಾವನೆ ನಿರಂತರಂ ಮಾಡೆ ಪಡುವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೭). (ನಾ). ೩. ಕಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರದಂಥದು ; ಕಾಡಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಂಜನದ ಲೇಪವಿಲ್ಲದುದು : ವೇಶ್ಯಾಜನಂ ಕಾಮನಿಧಿಗಿಟ್ಟ ವಿನುತಾಂಜನಂ ಮೋಹಿಜನರಂಜನಂ ಗತನಿರಂಜನಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು(ಚೆಬಪು.೧೦-೧೨); ಅಂಧಕಾರ ರಾತ್ರಿ ಸಮುದ್ರದಂತೆ. ಅದು ಕಾಡಿಗೆಯಂತೆ ಕಪ್ಪು ; ಆದರೂ ನಿರಂಜನ (ತಿಬಂಧ. II, ೧೮೧). ೪. ಅಂಗಸಂಬಂಧರಹಿತವಾದುದು ; ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ನಿಷ್ಕಾಯವ ಈಶ್ವರನಳವಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಿರಂಜನವ ಸದಾಶಿವನಳವಡಿಸಿಕೊಂಡ(ಅಪಚಂ.೧೩೫-೬೨೦); "ಜ್ಞಾನತನು" (ಅಪಚಂ. ಕೋಶ) ; ಪಶು ಎಂಬುದು ಸಾಂಜನ ಮತ್ತು ನಿರಂಜನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ: ಸಾಂಜನವು ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳುದು ನಿರಂಜನವು ಅವುಗಳಿಂದ ರಹಿತ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೨೬) ; ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೊಳಹುದೋರುವ . . . ನಿತ್ಯ ಸತ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರಂಜನದ ನೆಳಲನ್ನೂ ಕಂಡವ ನಾನಲ್ಲ (ವಚಸಂ. I, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ). ೫. ಪವಿತ್ರವಾದುದು : 'ನಿರಂಜನಾರತಿ' ಪರಾ. ೬. ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ; ವಿರಕ್ತನಾದವನು : ಸಕಲಸಂಸಾರಭಾರದುಃಖಭಾರಭಂಜನನುಂ ನಿರಂಜನನುಮಾಗಿ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೬-೮೧ ಪ) ; ನಿರಂಜನರಾಗಿರ್ದುಮಶೇಷ ಲೋಕನಿಹಿತಾರ್ಥಗ್ರಾಹಿಗಳ್ . . . ಉದ್ಧರಿಸುಗೆಮ್ಮಂ ಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨) ; ನಿರಾವರಣ ನಿರಂಜನನು ನೋಡಾ . . . ನಿಮ್ಮ ನಿಜಲಿಂಗೈಕ್ಯನು (ಅಖಂಡೇ. ೩೧೬-೫) ; ನೆರೆ ನಿರಂಜನನಾಗೆನುತ ಗುರು ಹರಸಿ ಅಭಯವನಿತ್ತ (ಗಗತಾ. ೨-೩೧). ೭. ಪರಮಾತ್ಮ ; ದೇವರು : "ನಿರಂಜನಃ — ಪರಮಶಿವಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೩೭) ; ಪರಮ ನಿರಂಜನ[ನೆ] ಮಟಿಶಿದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತುಂಬಿದ ಹರವಿಯ ಕಲ್ಲು ಕೊಂಡಂತೆ (ಬಸವ. ೧೬೯) ; ಗಿರಿನಂದನಾವಕ್ಷೋಜಘುಸೃಣಸ್ಕಂಧತನು ಚಿನ್ಮಯ ನಿರಂಜನ ಭೂರಿಪಂಜರನ . . . ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೬-೧೫) ; ಎಂಜಲವಶೌಚವು ಸಂಜೆಯೆಂದೆನಬೇಡ ಕುಂಜರವು ವನವ ನೆನೆವಂತೆ ಬಿಡದೆ ನಿರಂಜನನ ನೆನೆಯೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ನಿರಂಜನಜಂಗಮ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಾದ್ವೈತ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಚಿದ್ಘನ ಮಹಾಲಿಂಗದೇವನ ನಿರಂಜನಜಂಗಮದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಗುಣನಿರ್ಗುಣ ಪೂಜೆಗಳ ಮಾಡಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೩-೨೮೪) ; ಈ ವೇದಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ವೀರಶೈವರೆಂದೂ. . .ನಿರಂಜನಜಂಗಮರೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೭೯). [ನಿರಂಜನ + ಜಂಗಮ$_1$]

ನಿರಂಜನತತ್ತ್ವ (ನಾ). ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆ ; ವಿರಕ್ತಿ : ಇದೆ ನಿರಂಜನತತ್ತ್ವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಘಾಟಿಕೆ ನಾವು ಕಡುಮೂರ್ಖದಲಿ ಮೈಮಟಿಶಿದವು ಶರೀರದ ಬಂಧುಕೃತ್ಯದಲಿ (ಕುಪ್ರಾಭೀ. ೩-೬೮). [ನಿರಂಜನ + ತತ್ತ್ವ$_1$]

ನಿರಂಜನಪದ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ಪದವಿ, — ಸ್ಥಾನ : ಕಾಶ್ಯಪ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಂಗೆ ಕಟಿಸೂತ್ರಮಂ ಕಟ್ಟಿ ನಿರಂಜನಪದೇಚ್ಛುಗಂಜನಮನೆಚ್ಚು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೫೬ ಪ). [ನಿರಂಜನ + ಪದ$_2$]

ನಿರಂಜನಾರತಿ (ನಾ). ಪವಿತ್ರವಾದ ಆರತಿ : ನಿರಂಜನಾರತಿಯ ಲೀಲೆಯಿಂದೆ ನಿವಾಳಿಸುತೆ ಸುರಮೌಳಿಮಣಿಯೆನಿಸಿದ ಮುಕುಂದನ ಲಾಲಿಸಿದನಾ ಪುಷ್ಪಲಾವಕನಧಿಕಹರ್ಷದಲಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೪೨).

[ನಿರಂಜನ + ಆರತಿ$_1$]

ನಿರಂತ (ಗು). ೧. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ; ಸತತವಾದುದು : ನೀನುಮೆನ್ನ ಕಜ್ಜದೊಳೆಸಗೆಂದು ಸ್ಮೈತಚಿತನಾದಿಯ ವೇದರಹಸ್ಯದೊಳ್‌ನಿರಂತದ[ಪರಿಚರ್ಯೆಯಿಂ] ನೆಱಿಯೆ ಯೋಜಿಸಿದಂ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೪). ೩. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಮರಣವಿಲ್ಲದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಆ ಗುಣ ಚಿಪ್ಪಿನ ಮುತ್ತಿನ ತೆಱ ಕಸ್ತುರಿಯ ಶುಕ್ಲದ ತೆಱ . . . ನಿರಂಗ ನಿರಂತ ಸುಸಂಗ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ ಇದಱಂದವ ಹೇಳಾ (ಮೋಳಿಪೂ. ೪-೧೨) ; ನಿರ್ವರ್ಣ ನಿರವಯ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ನಿರಂತ ನಿಶ್ಚಿಂತ . . . ನಿಜನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ರ್ಯಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪) ; ನಿರ್ಮಲಾಚರಣ ನಿರಂತ ನಿರ್ಭವ . . . ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರಂತರ$_1$ (ಗು). ೧. ಎಡೆಬಿಡದ ; ಸತತವಾದ : ಬಂಡಿಗಳನೊಡ್ಡಿದರಾ ನಿರಂತರ ಶರವ ತಡೆದರು ತೆಕ್ಕೆವರಿಗೆಯಲಿ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೧೧-೫೦) ; ನಿರಂತರೋಚ್ಛ್ವಾಸದಿಂ ತಿದಿಯೊತ್ತಿದಂತೇದುತ್ತಿರ್ದಳ್ಗಳ ರವಂ ಕಿರಿದಾಗೆ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೧೨೫-೧೪೯) ; ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ಮಾನಸಿಕ ನಿರಂತರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಮೆದುಳಿನ ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷಗಳೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೫೮) ; ನಿರಂತರ ಸೇವೆಯೆ ನದಿಗಳ ಧ್ಯೇಯ (ನನದಿ. ೧೭). ೨. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ; ಸಮೀಚೀನವಾದ ; ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ. (ನಾ). ೩. ನಿತ್ಯವಾದುದು ; ಸತ್ಯವಾದುದು : "ಸತ(ತ)ಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ . . .[ನಿರಂ]ತರಮಜಸ್ರಮೆನೆ ತಾಂ ನಿತ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೯-೬೭). ೪. ಸದಾಕಾಲವೂ ಇರುವಂಥವನು ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವವನು : ಕಾಯವಂಚಕನಲ್ಲ ಜೀವವಂಚಕನಲ್ಲ ನಿರಂತರ ಸಹಜ ನೋಡಯ್ಯ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣನುಪಮಾತೀತ ನೋಡಯ್ಯ (ಬಸವ. ೯೪೦) ; ನಿರುಪಮನಿರಾಮಯನಿರಂತರನಿರವಶೇಷ . . . ಕರುಣಿಸುವುದೆಂದ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೬-೮೯). ೫. ದಟ್ಟವಾದುದು ; ಸಾಂದ್ರವಾದುದು : "ನಿರಂತರಂ, ಘನಂ, ಸಾಂದ್ರಂ, ಬಹುಳಂ, ವಿರಳೇತರಂ–ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೮೯-೩೨) ; "ನಿರಂತರಂ ಸಾಂದ್ರಮತಿಘನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪-೩೯). ೬. ತಣಿವು ; ತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ ; ಸಮೃದ್ಧಿ (?) : 'ನೈರಂತರ್ಯ' ಪರಾ.

ನಿರಂತರಂ ಮಾಡು = ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ತುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸು ; ತಣಿಸು : ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಜಯಾವತಿಯೆಂಬೊಳ್ . . . ಒಂದು ದಿವಸಂ ವಿಜಯಭದ್ರರೆಂಬ ಭಟಾರರವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳ್ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕೊಡೆ ಕಂಡವರಂ ಜಯಾವತಿ ನಿಱಿಸಿಯಾದಮಾನುಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಕೈಯಲಿಕ್ಕಿ ನಿರಂತರಂ ಮಾಡಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಬೞಿಕ್ಕಂತೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೩-೨೧) ; ಪರಮಾನುರಾಗದಿಂದಂ ನಿರಂತರಂ ಮಾಡಿ ಬೞಿಕೆ ತಾನುಂಬುದು(ಅನಂಪು. ೧೦-೮೧). [ಸಂ.]

ನಿರಂತರ$_2$ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಆಡಿ ಹಾಡಿ . . . ಪರಿಣಾಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು (ಬಸವ. ೪೫೮) ; ಹಳಿವಿನಲಿ ಹೆಮ್ಮೆಯನು ಕುಂದಿನ ಕುಲದೊಳಗ್ಗಳಿಕೆಯನು ತಮದಲಿ ಬೆಳಗ ಬಣ್ಣಿಸುತಿಹೆ ನಿರಂತರವೆಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೧೦-೧೧) ; ಹರಿಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡೋ ನಿರಂತರ ಪರಗತಿಗೆ ಇದು ನಿರ್ಧಾರ (ಪುರಂದ. ೫-೮೫ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಂಬಿದ ಭಕ್ತರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹೆರೆಹಿಂಗದೆ ನಿರಂತರ ನೆಲೆಸಿರ್ಪನು (ಅಖಂಡೇ. ೧೬೦-೧೮) ; ನಿರಂತರ ಬರುವವ ಪರ್ಯಂತರ ಬಾರನೇ (ಗಾದೆ). [<ನಿರಂತರಂ]

ನಿರಂತರಂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ : ಪರೆದಿರೆ ರಾಗಂ ತನ್ನೊಳ್ನಿರಂತರಂ (ಕವಿಾ. ೧-೧೦೧) ; ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಿರಂತನ ನೂತನ ಮಹಾಕವೀಶ್ವರಕೃತಿಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಸ್ಮಾರತೆ ನಿಲ್ಕೆ ನಿರಂತರಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ನಿರಂತರಪಕ್ಷ (ನಾ). ಸತತವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಪಾತ, — ಒಲವು : ಅಳುಕುವನೆ ಸುಕುಮಾರ ಸಾರಥಿ ಬಲುಹನುಳ್ಳವನೇ ನಪುಂಸಕನಲಿ

ನಿರಂತರಪಕ್ಷನೆಂದು ವಿರಾಟ ಖತಿಗೊಂಡ (ಕುಪ್ಸ್ಯಾವಿ. ೯-೧೫).
[ನಿರಂತರ₁ + ಪಕ್ಷ]

ನಿರಂತರಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಾ). ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ; ಅಖಂಡವಾದ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ : ಪೂಜ್ಯರಾದ ಕಣ್ವರು ನಿರಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಶಾಕುಂಶ. ೧೩-೨೮).
[ನಿರಂತರ₁ + ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ]

ನಿರಂತರಶ್ಲೇಷೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ℙ ನಿರಂತರಶ್ಲೇಷೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನನಿರಂತರಶ್ಲೇಷೆ (= ಪದಗಳನ್ನು ಒಡೆಯದೆ ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳು ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಸೇರಿರುವುದು) ಮತ್ತು ಭಿನ್ನನಿರಂತರ ಶ್ಲೇಷೆ (= ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳು ಸೇರಿರುವುದು) ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ : ವರರೂಪಕಾದ್ಯಲಂಕಾರ ರಚನೆಯೊಳ್ಳುನ್ನ ಪೇಟ್ದು ಬಂದಂ ಕೆಲವಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಬಗೆಗೀ ತೆಱದಿಂ ನಿರಂತರ ವಿರುದ್ಧ ನಿಯಮಿತಶ್ಲೇಷೆಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೩). [ನಿರಂತರ₁ + ಶ್ಲೇಷೆ]

ನಿರಂತರಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಸತತವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ; ಎಡೆಬಿಡದ ಅಧ್ಯಯನ : ಒಂದು ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಅನುವಾದ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಒದಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಿನ ಅಬಾಧಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಕತೆ ಎಷ್ಟು ಕಾರಣವೋ ಅನುವಾದಕರ ರಸಿಕತೆಯೂ ನಿರಂತರಾಭ್ಯಾಸವೂ ತಿದ್ದಿ ತೀಡಿ ವಿರುಗಿಸುವ ಉತ್ಸಾಹಶೀಲತೆಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಕಾರಣ (ವೀರಯೋ. VI, ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ಕುರಿತು). [ನಿರಂತರ₁ + ಅಭ್ಯಾಸ]

ನಿರಂತರಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆ; ಸುಸೂತ್ರತೆ; ನಿರಾಯಾಸ : ಜಿನಧರ್ಮವು ಕೆಲವು ಕಾಲಂ ನಿರಂತರಾಯವಾಗಿ ನಡೆಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೪) ; ಕೃಷ್ಣನೊಡಂಬಟ್ಟೊಡೆ ವಿವಾಹ ನಿರಂತರಾಯವು ಚಿಂತೆ ಬೇಡ (ಕುಪ್ಸ್ಯಾವಿ. ೧೦-೨೮) ; ಆದುದೀ ಪರಿ ಸಕಲಸೌರಂಭಾದಿವೈಭವದಿಂದಲಾ ಸುಕೃತೋದಯನ ಹಯ ಸಪ್ತತಂತು ನಿರಂತರಾಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೩). ೨. ತಡವಾಗದಿರುವಿಕೆ; ಶೀಘ್ರತೆ; ಬೇಗ : ಅಂತಾ ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಚಾರಿತ್ರಪಾತ್ರಂಗೆ ಪುಷ್ಪಮಿತ್ರಂ ವಿಶುದ್ಧಮಪ್ಪಾಹಾರದಾನಮಂ ನಿರಂತರಾಯಮಾಗಿ ಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೦ ವ) ; ಪರಿಣತಜನದಲಧಿಕನು ನೀ ನಿಧಾನಿಸಿ ನನಗೆ ಮಾರುತ್ತರವನಿತ್ತು ನಿರಂತರಾಯದಲಿ ತನುವಿಗಾಪ್ಯಾಯನವ ಮಾಡುವುದು (ಕುಪ್ಸ್ಯಾಅ. ೨೩-೩೫) ; ಮುನಿಗಳ್ಗೆ ನಿರಂತರಾಯದೊಳು ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯವಮಾಗೆ ಕಂಡು (ಕಗವಿ. ೯೨ ರಾಜಾವ.). ೩. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ; ನಡುವೆ ಅವಕಾಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ನರಮೃಗಾಧಮ ನಿಮ್ಮ ಭಾರತವರುಷಭೂಮಿಯೊಳೊಂದು ವರುಷಾಂತರ ನಪುಂಸಕನಾಗಿ ಚರಿಸು ನಿರಂತರಾಯದಲಿ (ಕುಪ್ಸ್ಯಾಅ. ೮-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರಂತರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಬಾಣ : ನಿರಂತರಾಸ್ತ್ರದ ಜಲನಿಧಿಗೆ ವಡಬಾಗ್ನಿಯಾದನು ನಗುತ ಯಮಸೂನು (ಕುಪ್ಸ್ಯಾಶ. ೩-೭೦). [ನಿರಂತರ₁ + ಅಸ್ತ್ರ]

ನಿರಂತರಾಳ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಆಳವಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಹೆಚ್ಚು ಆಳವಿಲ್ಲದ ಎಡೆ : ಕರಂಜತರು ಪುಟ್ಟಿ ಪುಲ್ಗಿಡುಗಳಾಗೆ ಮೇಣ್ ಪುಟ್ಟುವಂಕುರಂ ಕರಮೆ ಕೆಂಪುವೆತ್ತಿರೆ ತದುರ್ವಿಯಂ ತೋಡೆ ವೋಣ್ ಸುರಕ್ತಮೆನಿಕುಂ ಬಱಿಕ್ಕೆ ಸಲೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ನೀರ್ ನಿರಂತರಾಳದೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೬).
[ಸಂ. ನಿರಂತರಾಲ]

ನಿರಂತರಿತ (ಗು). ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ; ಒತ್ತಾಗಿರುವ; ನಿಬಿಡವಾದ : ಮತ್ತಮನೇಕಕುಸುಮಕಿಸಲಯ ಫಳಪರಿಣತಫಲಾವನಮ್ರಾಮ್ರಕಮ್ರತರುನಿರಂತರಿತ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯನೊಸಬಿಲ್ದು ನೋಡುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೫-೪೫ ವ) ; ನಿರಂತರಿತ ಶಾಲಿಸಸ್ಯಚಯಶಾಡ್ವಲೋರ್ವೀತಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೯೩). [ಸಂ.]

ನಿರಂಧ (ನಾ). ಕತ್ತಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಕಾಶ : ನಿರಂಧತಮಂಧವಿಲ್ಲದಂದು . . . ಬಸವಣ್ಣನೊಬ್ಬನೇ ಉದಯವಾದನು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೮-೧೪) [ಸಂ.]

ನಿರಂಬರೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದವಳು; ಬೆತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವವಳು; ದಿಗಂಬರೆ : ತನಿವೇಟದಲಿ ತಾಮಸಿ ನಿರಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಶಾಂ, ದಿಗಂ]ಬರೆಯಾಗಿ ನಲಿದಪ್ಪಿದಳು ನಿಜಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪).
[ಸಂ. ನಿರಂಬರಾ]

ನಿರಂಬಳ₁ 'ನಿರುಮ್ಮಳ' ನೋ.

ನಿರಂಬಳ₂ (ಅ). ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ : ಹೀಂಗ ಗಂಡಸರು ನಿರಂಬಳ ಇರೋದು ಛಲೋ ಅಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೫೭) ; ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳು ಕೊಟ್ಟ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಲು ಪಡೆಯುವ ರಂಗವಲ್ಲಿಯಂತೆಯೇ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಇರಲಿ ಮನಸ್ಸು. ನಿರಂಬಳ ತೆರೆದು ಬಿಡಲಿ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೯೫).
[< ನಿರಂಬಳ₁]

ನಿರಂಶ (ಗು). ೧. ಅಂಶವಲ್ಲದ; ಭಾಗವಲ್ಲದ : 'ನಿರಂಶಜೀವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಅಂಶವಲ್ಲದುದು; ಅಖಂಡವಾದುದು : ನಿರನ್ವಯ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವಿಶರಾರುಗಳ್ ನಿರಂಶಂಗಳಾಗಿಯುಂ ಭ್ರಾಂತಿವಶದಿಂ . . . ವಿಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣಂಗಳಾತ್ಮಾಭಿಧಾನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ). ೩. = ನಿರಂಶಜೀವ : ಮನುಷ್ಯಜೀವರು ನಿರಂಶರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೬). [ಸಂ.]

ನಿರಂಶಜೀವ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಜೀವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತಾರ ಮಾಡಲು ಆಗದ ಜೀವ; ಮನುಷ್ಯಜೀವ; ℙ ರುದ್ರ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಂಶವಿಶೇಷದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಜೀವರಿಗೆ ಸಾಂಶಜೀವರೆಂದು ಹೆಸರು. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವತರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ನಿರಂಶಜೀವನೆಂದು ಹೆಸರು : ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸಾಂಶಜೀವರೆಂತಲೂ, ನಿರಂಶಜೀವರೆಂತಲೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಉಂಟು (ಹಸಾರ. ೩-೮ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ). [ನಿರಂಶ + ಜೀವ]

ನಿರಂಹ (ನಾ). ಜಂಬವಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಅಹಂಕಾರರಹಿತನಾದವನು : ರತ್ನತ್ರಯಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವಿತ ನಿಜಮನೋಭವನರುಂ . . . ನಿರಂಹರುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನನ್ದಿಪಣ್ಡಿತದೇವಜ್ಞ ೯ವಿತಾರಾಧನಾಪುರಸ್ಸರ ಮಾಸಸಲ್ಲೇಖನೆ[ಯಿಂ]. . .ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧ[ನೆಯಿ]ನಾರಾಧಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೨-೩೪ ; 1077).
[< ಸಂ. ನಿರಹಂ]

ನಿರಕರ (ನಾ). ಕಡೆಗಣಿಸುವಿಕೆ (?).

ನಿರಕರ ಮಾಡು = ಕಡೆಗಣಿಸು; ತುಚ್ಛೀಕರಿಸು (?) : ಈಶ . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಜದೋಱಿ ಕತ್ತರಿಯ ಕಡೆಗಿಟ್ಟು ಚಿಣ್ಣ ನಿನಗಿಂತುಮಾಯಾಸಮೇಕೆ ಪೇಳೆನಲು ಯೆನ್ನ ಭಕ್ತಿಯನು ನಿರಕರ ಮಾಡಲಾನಿಂತು ಗೆಯ್ದೆನೆಂದಡಿಗೆರಗಲು (ಚೋರಬ. ೮-೪೪). [< ನೀಕರ ?]

ನಿರಕು 'ನಿಕರ₂' ನೋ.

ನಿರಕ್ಕರ (ಗು). = ನಿರಕ್ಷರ ೧ : 'ನಿರಕ್ಕರಿ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ನಿರಕ್ಷರ]

ನಿರಕ್ಕರಿ (ನಾ). ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವವನು; ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವವನು : ದುಂದುಮಿ ಹಾಗೂ ಲಾವಣಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ

ಹಾಡಿದ ಕವಿಗಳು ತೀರ ನಿರಕ್ಕರಿಗಳಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೯೬). [ನಿರಕ್ಕರ+-ಇ₃]

ನಿರಕ್ಕು 'ನಿಕರ್₂' ನೋ.

ನಿರಕ್ಷದೇಶ (ನಾ). ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯ ದೇಶ ; ಸಮಭಾಜಕ ವೃತ್ತದ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ : (ಕ). [ಸಂ.]

ನಿರಕ್ಷರ (ಗು). ೧. ಅಕ್ಷರ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ; ಓದು ಬರಹ ಬಾರದ. (ನಾ). ೨. ಓದು ಬರಹ ಬಾರದಿರುವವನು.

ನಿರಕ್ಷರ ಕುಕ್ಷಿ = ಓದು ಬರಹ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವರು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿರಕ್ಷರಕುಕ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗಾಯಿತು (ಜಾನಗೀ. ೯); ನಿರಕ್ಷರಕುಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಫುಲ್ಲೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರಪಂಡಿತಳೂ ವ್ಯವಹಾರದಕ್ಷಳೂ ಆದದ್ದು ಭವಾನೀಠಾಕೂರನ ದೀರ್ಘ ಶಿಕ್ಷಣದಿಂದ (ಬಂಕಿಮ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ನಿರಕ್ಷೀಕೃತ (ಗು). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡಿದ : ಗಾಳಿಯ ಪೊಯ್ಲಿಂದಂ ದ್ಯುತಿವಾಳೆ ತೆರಳ್ದೊಡನೆ ನೆಗಟ್ದಿ ತಮದೊಡ್ಡೆನಲಾಭೀಳತೆವೆತ್ತುದು ನೀಳಘನಾಳಿನಿರಕ್ಷೀಕೃತಾಂಬರಂ ಘನಪಥದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೮೭). [ಸಂ.]

ನಿರಖ್, ನಿರಖು (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಬೆಲೆ; ನಿಖರವಾದ ಬೆಲೆ: (ರೈಸ್‌ಗೆ. II. ೫೫೭). **ನಿರಖು :** ನಿರಖು ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಅರ್ಜಬಾಜಾರಿ ನಿರಖಿಗೆ . . . ಹಣ ಜಾಸ್ತಿ ಛಡಾಯಿಸಿ (ಮಹಾಸಂ. II, ೭೦); ೧೩೦೦೦ ರೂಪಾಯಿಯನ್ನು ಕಾಯಂ(ನಿರಖು) ಠೇವಣಿಯಾಗಿ (Fixed Deposit) ೨ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಬಡ್ಡಿಗೆ ಇರಿಸುತ್ತಾರೆ(ಬಾಲಪ್ರ.III,೧೫೫೭). 'ನಿಕರ್₂' ಪರಾ.

ನಿರಖು ಮಾಡು = ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ . . . ನಿರಖು ಮಾಡಿದವನು ಇಕ್ಕೇರಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕ (ಪಾಳಗಾ. ೫೧). [<-ಪಾರ. ಹಿಂ. ನಿರ್ಖ್ ; ಮರಾ. ನಿರಖ್]

ನಿರಖು 'ನಿರಖ್' ನೋ.

ನಿರಖುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಬೆಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ ; ಕ್ರಯಪಟ್ಟಿ : (ಕ). [ನಿರಖು (<ನಿರಖ್)+ಪಟ್ಟಿ₂]

ನಿರಗುಂಡಿ 'ನಿರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ನಿರಗೆ₁ 'ನಿಱಿಗೆ' ನೋ.

ನಿರಗೆ₂ 'ನಿಱಿಗ' ನೋ.

ನಿರಘ (ಗು). ೧. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ ; ದೋಷವಿಲ್ಲದ : ಬೆಳ್ಗುಳಗಿರಿಯ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ ನಿರಘ ನಿರ್ಮಲ ವಸ್ತು ರಾಜಿಪ ಗೋಮಟೇಶ್ವರನು (ನಾಗಷ. ೧-೬೪). (ನಾ). ೨. ಪಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಿರಘದಾ ನಿರುತ್ತರಗುಣದ ನಿರ್ವಾಸನಾ ನಿರ್ವಹಾದ್ವೈತನಿಶ್ಚಲ ನಿರಂಜನನೊಳೆನ್ನ ನೋಡೆಂದನಾರ್ಯರ್ಗಂ (ವೀಶೈಪು. ೧-೨-೫). ೩. ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು ; ದೋಷರಹಿತನಾದವನು : ನಿರ್ವಾಣಿಯಂ ನಿಜ ನಿತ್ಯತೃಪ್ತ ನಿರಘಂ . . . ಪ್ರಭುದೇವ ದೇವನನಿಶಂ ರಾಜಿರ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೧-೧೧) ; ನಿರಘ ನಿರೀಹ ನಿರ್ಭಯ . . . ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬರಂ. ೫-೨೪); ನಿರಘ ನಿರ್ಮಲ ನಿರಾವರಣಾಶ್ರಿತ ಕಲ್ಪಧರಾರುಹ ಸ್ಫುರಿತ ವಿಷ್ಣುನಯನಾರ್ಚಿತ ಪಾದ ಸರೋಜ ಮದೀಶ್ವರಾ (ಜಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೧-೨೬). [ಸಂ.]

ನಿರಘತೆ (ನಾ). ಪಾಪರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಸತ್ಯಶೌಚಾಚಾರಸತ್ಕುಲಪರಂಪರೆಗೆ ನಿತ್ಯನಿರಘತೆ ಕೀರ್ತಿ ದೇವತಾಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತತ್ಯಧಿಕಸಂಪದಂ ಪತಿಸೇವೆಯಿಂದೊದಗುವುದು(ವೆಂಕಾಂ.೨-೯-೪೫). [ಸಂ.ನಿರಘತಾ]

ನಿರಘೆ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತೆ ; ಕಳಂಕರಹಿತೆ ; ಪಾಪರಹಿತೆ : ನಿರುತೆ ನಿರ್ಮಲೆ ನಿರಘೆ ನಿರತಿಶಯೆ ನಿರ್ಭೀದ್ಯೆ (ಏಕೋಪು. ೧-೯). [ಸಂ. ನಿರಘಾ]

ನಿರಜ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು. ೨. ನಿರ್ಮಲನಾದವನು ; ರಜೋಗುಣರಹಿತನಾದವನು ; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು : ನಿರಜ ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರ್ಮಳ ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧-೪) ; ನಿರಜ ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರವಯ ನಿರಾಸಕ್ತ ಪುರಹರನೆ (ಸೋಮಚ. ೧-೫) ; ನಿರಜ ನಿರ್ಜರ ನಿತ್ಯನಿರ್ಮಳ . . . ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿರಜೆ (ನಾ). ಕಳಂಕರಹಿತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧಳಾದವಳು : ತಮ್ಮ ಸೀನಾ ಡಿದಂತವನಿಸುತೆ ನಿರಜೆಯಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೪) ; ನಿರುಪಮೆ ನಿರಾವರಣೆ ನಿರಜೆ ನಿರಹಂಕಾರೆ (ಏಕೋಪು. ೧-೯). [ಸಂ. ನಿರಜಾ]

ನಿರಜ್ಞ (ನಾ). ಅಜ್ಞನಲ್ಲದವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ನಿರವಮಾನ ನಿರಜ್ಞ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರತ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತವಾದ; ತಲ್ಲೀನವಾದ ; ಮಗ್ನವಾದ : ಆಕೆಯ ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲವೂ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ನನದಿ. ೧೪). (ನಾ). ೨. ತೊಡಗಿದವನು; ಮಗ್ನನಾದವನು : ಪರಮತತಪತ್ಸ್ವರಣ ನಿರತರು ಪರವಾದೀ [ಶರಭ]ಭೇರುಣ್ಡಾ ಪರನಾಮಧೇಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀನನ್ದಿಪಣ್ಡಿತದೇವರ್ಗ್ಗೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೭ ; 1072) ; ಮೂಜಗದಲ್ಲಿ ನಿರತರು ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ತ್ರಿವಿಧವನಱಿಯರು (ಬಸವ. ೯೧೧) ; ಎಸೆದರ್ ವತ್ಸಪಾಲಕರ್ ಬಲಕೃಷ್ಣರ್ . . . ಮಧುರಸ್ವನ ಪತ್ರವಾದ್ಯನಿರತರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೭೭) ; ನಿರತರ್ ಭರಿತರ್ ಚರಿತರ್ ಪರತತ್ತ್ವರತರ್ ಸುತರ್ . . . ನೆಲಸಿರ್ದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೨೪) ; ಬಳಿಕ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮುಂತಾದ ಆಹ್ನಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೃದೇಪ. ೧೦) ; ಆಯಾ ದೇಶದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ನಿರತತ್ವ (ನಾ). ತೊಡಗಿರುವಿಕೆ ; ನಿರತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಲ್ಲೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ : ವರ ಭಗವದ್ಭಾಗವತಸ್ಫುರದಾಚಾರ್ಯರ್ಗಂಘ್ರಿಕಿಂಕರತ್ವದೊಳನಿಶಂ ನಿರತತ್ವಂಬೆತ್ತಿರ್ದಾ ಚರಮದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ನಲಿದು ವೈಕುಂಠ ಪುರಕ್ಕಿರದೆಯ್ದಿದರ್ (ವಿಷ್ಣುಚ. ೫-೧೪). [ಸಂ.]

ನಿರತಿಕ್ರಮ (ನಾ). ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸದಿರುವಿಕೆ,—ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ ; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ವರಪಂಚಾಣುವ್ರತಮಂ ನಿರತಿಕ್ರಮಮಾಗೆ ತಾಳ್ದಿ ಪರಮದಯಾತತ್ಪರನೆನಿಸಿದ ಶಲ್ಯತ್ರಯವಿರಹಿತನೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯವಂ ತಾಂ ವ್ರತಿಕಂ (ಸುಕುಸೂ. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರತಿಚಾರ (ನಾ). ಅತಿಚಾರಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಇಂತೀ ಸವಿಸಾಚೀನ ಶ್ರಾವಕಾಚಾರಂಗಳಂ ನಿರತಿಚಾರಮಾಗೆ ತಾಳ್ದಿದ ದೇಶವಿರತಂಗಿಚ್ಛಿ ವಾರ್ತೆ ಪತ್ತಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಯಮ ತಪಮೆಂದಾರ್ಯಕರ್ಮಮಾಜು ತೆಜನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಸೂ. ೬-೨೫ವ) ; ನಿರತಿಚಾರವೃತ್ತಿಯಿಂ ಗುಣವ್ರತ ಶಿಕ್ಷಣವ್ರತಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಶೀಲಂಗಳನುಳ್ಳನುಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧-೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರತಿಶಯ (ಗು). ೧. ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ನಿರತಿಶಯ ರೂಪಯೌವನ ವಿರಾಜಿತಾಂಗಿಯರ್ . . . ನೆಗಟ್ದ ವಸುಂಧರೆಯುಂ ವಸುಮತಿಯುಮೆಂಬರರಸಿಯರಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೨) ; ನಿರತಿಶಯ ಸುಖಸುಧಾಸಾಗರದೊಳ್ ಮನಮಾರೆ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟಾಡುತ್ತುಂ

ಪರಮಾಯುವಂ ಪುನರ್ವಸು ಚರಾಮರಂ ತೀರ್ಚಿ ಬಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೫೯) ; ನಿರತಿಶಯಸುಖದೊಳಗೆ ನಿಜವಾಗಿರಬಲ್ಲ ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ಅಪಚಂ. ೧೨೪-೫೬೭) ; ನಿರತಿಶಯತೇಜದಿಂ ಸುಂದರ ಕಾರು[ಣ್ಯ]ದಿಂ . . . ನೆಗಟ್ದನಮಿತಗುಣ ವಸುದೇವಂ (ಬಂಹರಿ. ೧-೩೯) ; ನಿರತಿಶಯಪದಂ ಕೂರ್ತು ಪೇಳ್ವಳ್ತಿಯಿಂದಂ ಕಾವ್ಯಂ ಕಲ್ಪಾಂತರಸ್ಥಾಯಿಯೆನಿಪ ನುಡಿ ಸತ್ಯಂ ಕವೀಶಾಧಿಪತ್ಯಂ (ಗಿರಿಕ.೧-೧೬). (ನಾ). ೨. ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ನಿರತಿಶಯ ಮಕ್ಕುಮದು ಬಂಧುರಕವಿಜನತಾಪ್ರಯೋಗಸಂಬಂಧನದಿಂ(ಕವಿರಾ.೧-೭೫); ನಿರತಿಶಯಮೆನಿಪ ಧರ್ಮಾನುರಾಗಮಿಾ ತೋರ್ಪುದೆಂಬಿನಂ ಸುರವನಿತಾ ಕರಕಿಸಲಯದೊಳ್ . . . ಭಾಜನಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೯೫) ; ನಿರತಿಶಯಮಾಗಿ ಪೆರ್ಚಿದ ಪರಿಬೋಧಾರಹಿತಮಾದ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖದಿಂ ಪಿರಿದುಂ ತಣಿವುತ್ತಿರ್ದಂ (ಚಾಧಪು. ೧೬-೩೦೨) ; ನಿರುತವಿದು ಕೇಳಜ್ಜ ಸುಗತಿಗೆ ನಿರತಿಶಯವನಶನವು ದುರ್ಗತಿಗರಸುತನ ದುರ್ಮರಣ ವಿದು ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಲೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೯). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಅತಿಶಯತೆ : ಸುರಪುರಯುಗಪವನದ್ವಿತಯಾಕಾಶಾಂಬುಗಣಂಗಳ್ಗೆರೆದಿರೆ ಯತಿ ನಿಧಿಯೊಳ್ಪಲೆ ಸಿಲ್ಕಾನಂದದಿನೆಂದುಂ ನಿರತಿಶಯದೊಳಿದನೋಡೆಲೆ ನೀಲಾಬ್ಜಾಂಬಕಿ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೦). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ನಿರತಿಶಯನ ನಿಜೋನ್ನತೋನ್ನತ ಭರತ ಬಹಳ ಬ್ರಹ್ಮಮಯನೀಶ್ವರ ಘನಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದೈವವ ಕಂಡನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೪೯). [ಸಂ.]

ನಿರತಿಶಯವಸ್ತು (ನಾ). [ಸಾಂಖ್ಯ] ಗುಣ, ದೋಷ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ನಿರ್ವಿಕಾರ ವಸ್ತು ; ಆತ್ಮ : ಈ ಆತ್ಮ ನೆಂಬುದು . . . ಶುದ್ಧವಾದ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವುದು, ನಿರ್ವಿಕಾರ, ಅವನು ಕೂಟಸ್ಥನು, ಮಧ್ಯಸ್ಥನು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರತಿಶಯವಸ್ತುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೪). [ನಿರತಿಶಯ + ವಸ್ತು]

ನಿರತೆ 'ನಿಜಿತೆ' ನೋ.

ನಿರಧಿಕ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೨. ತನಗೆ ಅಧಿಕರಾರೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ನಿರುಪಮಾನ ನಿರಧಿಕ ನಿರ್ಭಯನಿರತ . . . ನಿಜನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿರಧಿಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಊರೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಆಶ್ರಯರಹಿತವಾದುದು; ಆಧಾರವಿಲ್ಲದುದು : ನಿರಧಿಷ್ಠಾನಂ ದಿವಮೆಂಬರಂತಧಿಷ್ಠಾನಮಲ್ಲವೇ ನಗವಿದು ತತ್ಸುರಸದನಕ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೮-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರನುಕ್ರೋಶ (ನಾ). ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಕೃಪೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಅವಳ ದೊಡ್ಡ ಅಕ್ಷೇಪಣೆ ಅವನು ಅಷ್ಟು "ನಿರನುಕ್ರೋಶ"ನಾಗಬಹುದೇ ಎಂಬುದು (ಸಂನಾಟ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ನಿರನುಗ್ರಹೇಶ್ವರವಾದಿ (ನಾ). ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹ ಬೇಕಿಲ್ಲ ವೆಂದು ವಾದಿಸುವವನು : ಸರ್ಪಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವವನಿಗೆ ಹಗ್ಗದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ನಿವರ್ತಕವೇ ವಿನಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದ ಬೇಕಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ನಿರನುಗ್ರಹೇಶ್ವರವಾದಿ ಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಕರೆಯುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೫).

[ಸಂ. ನಿರನುಗ್ರಹೇಶ್ವರವಾದಿನ್]

ನಿರನುನಾಸಿಕ (ಗು). ೧. ಅನುನಾಸಿಕ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದ : ಆಕೆಯ ನಿರನುನಾಸಿಕ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಸೀನುಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಸಾಕಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಪೇಕಸ್ಮೈ. ೧೪). (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಗಿನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ವರ್ಣ ; ಅನುನಾಸಿಕವಲ್ಲದುದು : ಯವಲಂಗಳನುನಾಸಿಕಂಗಳುಂ ನಿರನುನಾಸಿಕಂಗಳುಮಪ್ಪುವು (ಶಮದ. ೧೬ ವೃತ್ತಿ) ; ಗಕಾರವು (ತಾನು) ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಉದಾತ್ತವೂ, ಅನುದಾತ್ತವೂ, ಸ್ವರಿತವೂ, ಸಾನುನಾಸಿಕವೂ, ನಿರನುನಾಸಿಕವೂ (ಆಗಿದೆ) ಎಂದು ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವದು ಹೇಗೆ ತಾನೆ (ಸರಿ ಹೋದೀತು) ? (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೪೭೨). [ಸಂ.]

ನಿರನುಭವಶಾಲಿ (ನಾ). ಅನುಭವಸ್ಥನಲ್ಲದವನು : ಕವಿ ನಿರನುಭವ ಶಾಲಿ. ಆದರಿಂದೆ ಬೇಡಿದಪೆ ನಿನ್ನ ನಾಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೧-೫೩೦).

[ಸಂ. ನಿರನುಭವಶಾಲಿನ್]

ನಿರನುಭವಿ (ನಾ). ಅನುಭವವಿಲ್ಲದವನು : ನೀನೇನ್ ನಿರನುಭವಿ ಯಲ್ಲಯೆ, ಎನ್ನಿಂದೆ ಕಲ್ಪನ್ನನುಂ ಅಲ್ಲಯೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೦-೪೨೯) ; ನಾನು ನಿರನುಭವಿ. ನನ್ನ ಯಾವ ಮಾತಿಗೂ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ.೨೪೭).

[ಸಂ. ನಿರನುಭವಿನ್]

ನಿರನ್ನವಿಕಾರ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರ ; ಉಪವಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಳಮಳ; ಹಸಿವಿನಿಂದಾದ ಮನೋವೈಕಲ್ಯ,— ಭ್ರಾಂತಿ : ರಾಘವನ ಸುದ್ದಿಯನೀಕೆಗೆ ಪೇಬ್ದುದಾಗದೇ ಕರ್ಣಪಿಶಾಚಮಿಾ ವಿಕಲಭಾಷೆ ನಿರನ್ನ ವಿಕಾರಮಾಗದೇ (ಸಂರಾಮಾ. ೧೧-೯೧). [ಸಂ.]

ನಿರನ್ವಯ (ಗು). ಮುಂದಿನ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದ : ನಿರನ್ವಯ ಪ್ರತಿ ಕ್ಷಣವಿಶರಾರುಗಳ್ ನಿರಂಶಂಗಳಾಗಿಯುಂ ಭ್ರಾಂತಿವಶದಿಂ . . . ವಿಜ್ಞಾನ ಲಕ್ಷಣಂಗಳಾತ್ಮಾಭಿಧಾನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ) ; ವಸ್ತು ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನಿರನ್ವಯವಿನಾಶ ಸಹಜವಾದುದೇ ಆಗಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೯೪).

[ಸಂ.]

ನಿರಪೇಕ್ಷ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸುಖಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಹಾತೊರೆಯದಿರುವಿಕೆ ; ☞ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಗಳು—೧. ಸತ್ಯ‍ಣೀತ—ಭಯ, ರಾಗಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ ದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸಮಾನ—ಜಾತಿ, ಕುಲ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಪಾಲಿಸಬಹುದಾದ ಧರ್ಮ. ೩. ನಿರುಪಾದಾನ— ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಬಯಸದಿರುವಿಕೆ. ೪. ನಿರಪೇಕ್ಷ-ಭೋಗೋಪಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಯಸದಿರುವುದು. ೫. ದುಶ್ಚರ—ಕಾಪುರುಷರಿಂದ ಒಂದು ದಿನವೂ ಮಾಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದುದು. ೬. ಪ್ರರೂಢ—ದೀರ್ಘಕಾಲ ಪ್ರವೃತ್ತ ವಾದುದು. ೭. ಅಹಿಂಸಾವ್ರತ—ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದೆ ಇರುವಿಕೆ. ೮. ಫಲವಂತ—ಜಾತಿ, ಜರೆ, ರೋಗ, ಮರಣಗಳನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸಿ ಪರಮ ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದು : ನಿರಪೇಕ್ಷವೆಂಬುದು ಭೋಗೋಪಭೋಗಪೂಜಾನಂದನಾದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಭವ್ಯ ವರ ಪುಂಡರೀಕರ್ ನಡೆವ ಧರ್ಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭). [ಸಂ.]

ನಿರಪರಾಧ (ನಾ). ೧. ಅಪರಾಧ ಮಾಡದಿರುವುದು; ನಿರ್ದೋಷ: ನಿನ್ನ ಹೃದಯದ ಕರೆಗೆ ನಿರಪರಾಧದ ಕೂಗು ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತದೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೪೦). ೨. = ನಿರಪರಾಧಿ: ನಿರಪರಾಧನನನ್ನೆಯದಿಂದಮೆನ್ನ ತಂಗೆಯ ಮಗನಂ ವಿದಾರಿಸಿದನಂ ತಜಿುದು . . . ಆಜಿಪೆಂ ಖರನ ಶೋಕ ಕೃಶಾನುವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೨). [ಸಂ.]

ನಿರಪರಾಧಿ (ನಾ). ಅಪರಾಧ ಮಾಡದಿರುವವನು ; ನಿರ್ದೋಷಿ : ನಿರಪರಾಧಿಗಳಂ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳಂ ನಿರರ್ಥಕಮಿಾ ಪಾತಕಂ ಕೊಂದನೆಂದು ತನ್ನಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸೈರಿಸಲಾಜಿದೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೪-೯) ; ನಿರಪರಾಧಿಯನು ಬನ್ನಬಡಿಸುವುದುಚಿತವೇ (ಬಸಪು. ೩೪-೩೦) ; ನಿರಪರಾಧಿಯನು ನಾರಿ

ಯೊಬ್ಬಳನಕಟ ಸಭೆಯುಲಿ ಸೀರೆಯುಡಿಯುರ್ಚುವರು ಕೆಟ್ಟನು . . . ಎಂದೊಬಿಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೪-೧೦೭); ನಿರಪರಾಧಿಯ ಕೊಲೆಯು ತನಗಿನ್ನಿರದೆ ಅಂಗೈ ಮೇಲೆ ನೊಳೆತುದು ಹರಹರಾ ಕಡುಪಾಪಿ ತಾನೆಂದ ಳಲಿದನು ರಾಮು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೬೨) ; ನಾನು ನಿರಪರಾಧಿ, ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಬಂಧಿಸಿ ಕಾಡುತ್ತೀರಿ ? (ಮಣಿಸ. ೭). [ಸಂ. ನಿರಪರಾಧಿನ್]

ನಿರಪರಾಧಿನಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡದವಳು ; ನಿರ್ದೋಷಿಯಾದವಳು : ನೀನು ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ, ಧರ್ಮಶೀಲೆ . . . ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ ; ಪತಿವ್ರತೆ, ನಿರಪರಾಧಿನಿ-ಇಂಥ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲೆ? (ವಚಭಾ. ೪೨). [ಸಂ. ನಿರಪರಾಧಿನೀ]

ನಿರಪವರ್ತನ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಅಪವರ್ತನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಲಕ್ಷದವರೆಗಿರುವ ನಿರಪವರ್ತನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಕೋಷ್ಟಕಗಳು ಇವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೩). [ಸಂ.]

ನಿರಪವಾದ (ನಾ). ಕಳಂಕರಹಿತವಾದುದು ; ನಿರ್ದೋಷವಾದುದು : ಯೌವನಶ್ರೀಯಂ ನಿರಪವಾದಮನಾರ್ ಕಳೆದಪರವರೆ ಮಹಾತ್ಮರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರಪಾಯ (ಗು). ೧. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ ; ನಾಶರಹಿತವಾದ ; ಅವಿನಾಶಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸುರಕ್ಷಿತತೆ ; ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆ : ಸಮುಚಿತನೃಪತುಂಗದೇವನಮಾರ್ಗಕ್ರಮ[ಮುಮಸ]ಭಿಮುಖರ್ಕಳಪ್ಪ[ರಾ] ಕ್ರಮಸಹಿತಮುಗಮ್ಯರೂಪ ಕಾ[ವ್ಯಾ]ಶ್ರಮಮಂ ನಿರಪಾಯ[ದೆ]ಯ್ದಿ ಲಾರ್ಪರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೭) ; ನಿರಪಾಯಂ ನಿತ್ಯಮಾತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖ ಮರುಜಂ . . . ಶಿವಮಮೃತಮಯಂ ನಿರ್ವೃತಿಸ್ಥಾನಮಕ್ಕುಂ(ವರ್ಧಮಾ. ೧೫-೩೦). ೩. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದವನು : ಹಾಯೆನುತ ತನ್ನವರು ಭಯದಲಿ ಬಾಯ ಬಿಡೆ ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ನಿರಪಾಯನೆದ್ದನು ನೋಡಿದನು ಚೇತರಿಸಿ ಕೆಲಬಲನ (ಕುಮಾಗ. ೭-೧೮) ; ನಿರಪಾಯಂ ಚಿನ್ಮಯಂ ತಾನೆನಿಪ ಪರಶಿವಂ ನೀನೆ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದಂ ಗುರುರೂಪಂ ತಾಳ್ದು ತೂಳ್ದ್ಯ ಭವಮಂ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿರಪೇಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ; ಅನ್ಯ ಸಹಾಯ ಬೇಕಿಲ್ಲದ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ : ಅರ್ಥನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಧ್ವನನವ್ಯಾಪಾರ ವುಂಟೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೦). (ನಾ). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಈ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲ ಹೃದಯವು ವಿಷಯ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಆನಂದದ ಪ್ರತೀಕವಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ.೫೨). ೩. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಯಾವುದನ್ನೂ ಬಯಸದವನು; ನಿಸ್ಪೃಹನಾದವನು ; ವಿರಕ್ತನಾದವನು : ನಿರಪೇಕ್ಷನನೇಕೆರೆವಿರ್ ಪುರುದೇವನನಿನಿತು ಬಯಕೆಯುಳ್ಳೊಡೆ ನಿಮ್ಮಿರ್ವರುಮಂ ಮರುಳಾಗ ದೆಯಾ ಭರತನನೋಲಗಿಸಿ ಪಡೆಯಿಮಭಿಮತಫಲಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೪) ; ಅಮರರಿರ್ವರುಂ ನಿರಪೇಕ್ಷರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೮) ; ಮನಮುಳ್ಳೊಡೆ ಜನಿಯಿಸುವಂ ಮನಸಿಜನಾಯುಷ್ಯಮುಳ್ಳೊಡಂತಕನೆಯ್ತರ್ಪನೆನುತ್ತ ವನುಟಿ೦ದಂತವರ್ಗಿನಿತೆಡೆಗುಡದಿರ್ದ ನೀನೆ ದಲ್ ನಿರಪೇಕ್ಷಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯) ; ನಿರಪೇಕ್ಷ ನಿಷ್ಕಾಮಿ . . . ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಶಾ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ನಿರಪೇಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದುದು : ನಿರಪೇಕ್ಷಕಮೆನಿಸಿ ಯುಮೇಂ ಪರಿದತ್ತಲೆ ಪರಿವ ಸುತನ ಕಣ್ಪೊಳಪಿಂದಂ ತೆರೆಮಸಗಿದು ದರಸಿಯ ಮೋಹರಸಂ(ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೩-೧೫೧). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಬಯಸದವನು: ಮೋಕ್ಷದೊಳ್ ನಿರಪೇಕ್ಷಕನುಮಾಗಿ(ಪಂಚತಂ.೨೮-೮); ಪರವನಿತಾನಿರಪೇಕ್ಷಕನೆನಿಸಿದ ದೇವರ ದೇವಂ ಕುಡುಗೆ ಸುವ್ರತಂ ಸುವ್ರತಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ನಿರಪೇಕ್ಷಣೀಯ (ನಾ). ಬಯಸದುದು ; ಬೇಡಾದುದು ; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಲ್ಲದುದು : ತನ್ನ ತ್ಯಾಗ ನಿರಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದು ದೆಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮಾತಿನ ಭಂಗಿ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸಿನ ಹೂಟಗಳೆಂದು ಅವನು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೪೦೪) ; ಭಾವಗೀತೆಯ ಸಕಲವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಅನ್ಯವಸ್ತು ನಿರಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿ ಕವಿಯ ಅಂತರಂಗಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಜನ್ಮ ತಳೆದು . . . ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದುತ್ತವೆಯೇ ? (ಭಾವಗೀ. ೬). [ಸಂ.]

ನಿರಪೇಕ್ಷಭಾವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಆಲಂಬನವಿಭಾವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವುದು ; ☞ ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವವು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗಿರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ : ವಿಪ್ರಲಂಭವು "ಸಾಪೇಕ್ಷ ಭಾವ"ವೆಂದೂ ಕರುಣವು "ನಿರಪೇಕ್ಷಭಾವ"ವೆಂದೂ ಭರತನು ನಿರೂಪಿಸು ತ್ತಾನೆ (ಭಾರವಿಾ. ೪೦೫) ; ಕರುಣದಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಭಾವ ; ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಾದರೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಭಾವ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೯೯ ಅಡಿಟಿ). [ನಿರಪೇಕ್ಷ + ಭಾವ$_2$]

ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಅಡಗಿರುವ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ವಾದ, — ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದನೆ : ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಕೆಲಸಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆಂಬುದು ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದವು, ಸ್ವಭಾವವಾದವು. ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತವೆಂಬುದು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೧). [ನಿರಪೇಕ್ಷ + ವಾದ$_2$]

ನಿರಪೇಕ್ಷಿ (ನಾ). ಅಪೇಕ್ಷಿಸದುದು; ಬಯಸದುದು: ಸಂಗೀತನಿರಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಭಾವಗೀತೆಗಳಂತೆಯೇ ಸಂಗೀತಸಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಭಾವಗೀತೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ರಚಿತವಾಗುತ್ತಿವೆ (ಭಾವಗೀ. ೨೨). [ಸಂ. ನಿರಪೇಕ್ಷಿನ್]

ನಿರಬಯಲು 'ನಿರ್ವಯಲು' ನೋ.

ನಿರಭಿಧಾನ (ನಾ). ಹೆಸರಿಲ್ಲದವನು : ನಿರಂಗನನಂತವಿನುತನಿರ್ಮಲ ನಾಮಧೇಯಂ ನಿರಭಿಧಾನನತುಲಗಿರಿವಾಸಂ ಸ್ಮಶಾನನಿಲಯಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ನಿರಭಿಮಾನ (ನಾ). ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಮ್ರಭಾವ : ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಈ ನಿರಭಿಮಾನವಲ್ಲವೆ ಕಲಶ ! (ಶಾಂತಲಾ. ೩೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರಭಿಮಾನಿ (ನಾ). ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವನು: ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಜೀವನು ನಿರಭಿಮಾನಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ತೀರ ಭಿನ್ನವೆಂಬ ಅಂಶ ನಿರ್ವಿವಾದವಾದದ್ದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೮). [ಸಂ. ನಿರಭಿಮಾನಿನ್]

ನಿರಭ್ರ (ಗು). ೧. ಮೋಡವಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ : ಅನಂತಾಕಾಶವು ನಿರಭ್ರ ನೀಲವರ್ಣದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ಬಂಗಾಹೆ. ೧). (ನಾ). ೨. ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಮಲತೆ : "ಮುಗಿಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರವು ನಿರಭ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ.೧೧-೬೨). ೩. ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದುದು: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಮುಗಿಲೆಡೆಗೆ ಹರಿಯಿತು. ಆಗ ಮುಗಿಲು ನಿರಭ್ರವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೧೭೪) ; ನಿರಭ್ರವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವ ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ವಾಸುದೇವ ಲೋಕವನ್ನು ಮರೆತ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ನಿರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು ; ಕಟ್ಟು : ನಿರವಿಸಿದನ್ನೆ ಮಧುರೆಯೆಂಬ ಪುರಿಯ (ಶ್ರೀರಂಚ. ೩-೨೮). [<ನಿರ್ಮಿಸು]

ನಿರಯ (ನಾ). ೧. ನರಕ : "ನಿರಯಂ ಶ್ವಭ್ರಂ ದುರ್ಗತಿ ನರಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೧೧) ; ಜರಾಯುಜಾಂಡಜಪೋತಂಗಳ್ ಗರ್ಭಸಂಭವಂ ದ್ಭೌನಿರಯೋದ್ಭೂತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೯) ; ಅಜೀಯದೆ ಪೊಟಿಲಂ ಪುಗೆ ಕೆಲರಜಗುಲಿ ಋಷಿಯರ್ಗೆ ಮುನಿದು ತನ್ನಾಜ್ಞೆಗೆ ಬೆಚ್ಚುಜರೆಂದು ಕೊಂದು ಪಾತಕಿ ತೆಜೆಿದಂ ಪುಗಲೆಂದು ನಿರಯದರರೀಪುಟವುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೧) ; ನಿರಯಂಗಳ ದುಃಖಂಗಳ ಪರಿಣಾಮಂ ನೆನೆವೊಡಾರ್ಗಮತಿ ಭೀಕರಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೬೩) ; ನರರ ಕೀರ್ತಿಸಿದ ಕಥೆಗೇಳಿ ವ್ಯರ್ಥ ನಿರಯಕ್ಕೆಳೆವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೬); ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳು ನೀನು ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಬೇಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೧೬೧). ೨. ಸಂತೋಷ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ದುಃಖ. ೩. ಪಾಪ. [ಸಂ.]

ನಿರಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ನರಕದ ಪ್ರದೇಶ,—ಸೀಮೆ : ಖರಪಂಕಸಲಿಲ ಭಾಗಂ ನಿರಯಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂದೆಜಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೨೮). [ನಿರಯ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ನಿರಯಗಾಮಿ (ನಾ). ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದಿವ್ಯಭಾಷೆ ಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಯಿತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳನು ಕೇಳುವ ವರೆಲ್ಲರೂ ನಿರಯಗಾಮಿಯಾಗುವರು (ಶೀಷಧ. ೧೬-೨೦). [ಸಂ. ನಿರಯಗಾಮಿನ್]

ನಿರಯಜ (ನಾ). ನರಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ನಾರಕಿ : ಕರಾಲನಕ್ರ ಚಕ್ರಚರ್ವಿತೋದ್ಗೀರ್ಣವಿಶೀರ್ಣ ನಿರಯಜನಿಕುರುಂಬಶಲ್ಯಶಕಲಪರಿಪೂರಿತ ಧವಲಪ್ಲವ ದುರ್ನಿರೀಕ್ಷ್ಯವಿಷಮೆಯುಂ . . . ವೈತರಣಿಯುಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೭ ವ) ; ತಲ್ಲಜಿಸಿ ತಳಮಳಗುತ್ತು ಪೆಳ್ಪಳಿಸಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬಿಜುವರಿವರಿದನಂ ಪುರಾತನ ನಿರಯಜ[ರ್ಕ]ಳ್ ಕ[ಂ]ಡು (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರಯನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸು ವಾಗ ಅಯನದ ಗತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸದಿರುವಿಕೆ,—ಅಯನದ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸದಿರುವುದು : 'ನಿರಯನಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರಯನಪದ್ಧತಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಯನದ ಗತಿಯನ್ನು ಅನು ಸರಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಗಣನೆಯ ಕ್ರಮ,—ರೀತಿ ; ಅಯನಾಂಶ ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ : ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ರೇಖಾಂಶಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸ್ಥಿರಬಿಂದುವಿನಿಂದ ಅಳೆಯುವ ಭಾರತೀಯ ಪದ್ಧತಿಯು ನಿರಯನಪದ್ಧತಿ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫). [ನಿರಯನ + ಪದ್ಧತಿ]

ನಿರಯನಸೌರವರ್ಷ (ನಾ). ನಿರಯನಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಗಣಿಸುವ ಸೌರವರ್ಷ : ನಿರಯನಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ರೇವತೀತಾರೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಪುನಃ ರೇವತೀತಾರೆಯನ್ನು ಸೇರುವ ಕಾಲವನ್ನು ಸೌರವರ್ಷ ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ . . . ನಿರಯನಸೌರವರ್ಷವು ಸಾಯನಸೌರವರ್ಷ ಕ್ಕಿಂತ ೨೦ ಸಿ. ೨೬ ಸೆ. ದೊಡ್ಡದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫). [ನಿರಯನ + ಸೌರವರ್ಷ]

ನಿರಯನಿಳಯ (ನಾ). = ನಿರಯಕ್ಷೇತ್ರ : ನಿರಯನಿಳಯದಂತೆ ಪತಿತಾಸಿಪತ್ರಭೀಷಣಪ್ರದೇಶಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೦೫ ವ) ; ಮಾತಿದು ವಾಯವಾದಡೆ ನಿರಯನಿಳಯದ ಯಾಯಿಗಳ ಗತಿಯಾಗಲೆಂದನು ನೀಡಿ ನಂಬುಗೆಯ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೨೮). [ನಿರಯ + ನಿಳಯ(= ನಿಲಯ)]

ನಿರಯಭವ (ನಾ). ನರಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ನಿರಯಭವರ್ಕಳ್ಗೆ ನಿರಂತರಮೆಂದುಂ ಕುಂದದೊಂದೆ ಮಾಟಿಕೆಯೊಳಾತಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುವು ಖಭಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮ ಶರೀರವೇದನಾದಿಕ್ರಿಯೆಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೫-೮). [ಸಂ.]

ನಿರಯಯಾತನೆ (ನಾ). ನರಕದ ಬಾಧೆ ; ನರಕಯಾತನೆ : ನಿರಯಯಾತನೆಗಳಿಂದೆ ಮೇಣೊಗುವಿಗೆಯ ದುರ್ನೀತಿ . . . ಬಲ್ಕು ನಿಸು ಹಾನಿಗಳುದಿಸಿದುವು (ಜೆಜಪು. ೧೪-೨೪). [ನಿರಯ + ಯಾತನೆ]

ನಿರಯವಾಸ (ನಾ). ನರಕಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು ; ನರಕ ವಾಸ : ರಾವಣನುಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನುಂ ನಿರಯವಾಸದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೭೨ ವ). [ನಿರಯ + ವಾಸ$_2$]

ನಿರರುತಿ 'ನಿರುತಿ' ನೋ.

ನಿರರ್ಗಲ, ನಿರರ್ಗಳ (ಗು). ೧. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸರಾಗವಾದ : ಮೆಜೆದು ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳು ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ಘನಕಲ್ಯಾಣದೊಳು ನಿತ್ಯಪ್ರಥಿತ ಕಲ್ಯಾಣಭಕ್ತಿನಿರರ್ಗಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾ] ಲೌಲ್ಯಾಲಸತ್ವದಲಿ (ಬಸವು. ೫೭-೧೦೦). **ನಿರರ್ಗಳ** : (ನಾ). ೨. ತಡೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಅಡ್ಡಿ ಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಉಚ್ಛೃಂಖಲತೆ : "ಉದ್ಧುರಮುದ್ಭಟ ಮುನ್ಮುಖಮುದ್ಧತಮುಚ್ಛೃಂಖಲಂ ನಿರರ್ಗಳಮುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೫೪). ೩. ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡದವನು; ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು: ಶ್ರೀಮದ್ಭರ್ಗ ನಿರರ್ಗಳಸೋಮಜಗನ್ನೇತ್ರ ವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೧).

ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ = ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ಸರಾಗವಾಗಿ : ಅವನು . . . ನಿಂತು ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಸಮಜೀ. ೧೫೫) ; ನನ್ನ ಲೇಖನಿಗೆ ವಿರಾಮವನ್ನು ಕೊಡದೆ ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮಾತ್ರ ನಾನು ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. ೯೬) ; ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಇವನು ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡಬಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರರ್ಗಳ 'ನಿರರ್ಗಲ' ನೋ.

ನಿರರ್ಗಳಿತ (ಗು). = ನಿರರ್ಗಲ ೧ : ಗೆಲವಿನ ಸುಗ್ಗಿಗಿದೆ ಮಳೆಗಾಲ ವೆನುತ ನಿರರ್ಗಳಿತಭುಜಶೌರ್ಯ ಸುರಿದನು ಸರಳ ಸರಿವಳೆಯ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೭). [ಸಂ. ನಿರರ್ಗಲಿತ]

ನಿರರ್ಗಳೆ (ನಾ). (?) : ಇಂತಾಪ್ತಾಗಮ ತಪಸ್ವಿಗಳ ನಿರರ್ಗಳೆಯೆಂದು ನಂಬಿ ಕಬ್ಬುನಮುಂಡ ನೀರವೋಲ್ಪೊಜಪೊಣ್ಮದಿಪ್ಪುದು ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ರತ್ನಕ. ೧-೭ ವ). [?]

ನಿರರ್ಥ$_1$ (ಗು). ೧. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ : ಮನೆಯೆಂದುಂ ಮಕ್ಕಳೆಂದುಂ . . . ಸಕಲವಿಷಯ ವಿಂತೆನ್ನದೆಂದುಂ ನಿರರ್ಥಾರ್ಥನಿಮಿತ್ತಂ ಬೆಂದು ತಾಪತ್ರಯದೊಳ್ ಕುದಿದೆಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೨). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು ; ವ್ಯರ್ಥ ವಾದುದು : "ವೃಥೆ ನಿಷ್ಫಲಂ ಮೋಘಮೆನಲದು ನಿರರ್ಥಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೬-೩೦) ; ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಮಾಗಿ ಸಲ್ಲದುದು, ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿ ಗಳನಿಲ್ಲದುದು, ನಿರರ್ಥಮಾಗಿ ಸಲ್ಲದುದು ಲಿಂಗಮೆನಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೭೨ ವೃತ್ತಿ) ; ರಾಯತನಮೆಮಗಿಂದ್ರಲೋಕದ ಲಾಯದಲಿ ದಿಟವೆಂದು ನುಡಿ ವರು ಜೋಯಿಸರು ಸಾಕವರ ವಚನ ನಿರರ್ಥವಲ್ಲೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೪೫). [ಸಂ.]

ನಿರರ್ಥ$_2$ (ಅ). ಸುಮ್ಮನೆ ; ವೃಥಾ ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ : ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರರ್ಥಕ] ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೬) ; ನಳಿನನಾಭನ ಕೂಡೆ ವೈರವ ಬೆಳಸಿ ಕೆಟ್ಟೆ ನಿರರ್ಥ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೩೬). [<ಸಂ. ನಿರರ್ಥಂ]

ನಿರರ್ಥಕ (ಗು). = ನಿರರ್ಥ$_1$ ೧ : ತಾವು ತಮ್ಮಯ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿನ ಜೀವಕಳೆಯುಜಿಯದ ನಿರರ್ಥಕ ಜೀವಿಗಳು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೧೭) ; ಇಂತಹ ನಿರರ್ಥಕ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಕೈ ಹಾಕದಿರುವುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬). (ನಾ). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು :

"ಅಂತರ್ಗತಂ ನಿರರ್ಥಕಮಪ್ರಯೋಜನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೭) ; ನೀರಜಾವಲಿಯು ಚೆಲ್ವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗದು (ಆದಿಪು.೪-೯೩); ಪಿತೃ ಮಾತೃ ಗುರು ದ್ವಿಜದೇವಪೂಜೆಯಿಂ ಕಾಲವಿದಿಯ್ದ್ದ ಸಲ್ಲದನ ಬಾಟಿಕ್ಕ ನಿರರ್ಥಕ ಮಲ್ತೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೯೩) ; ಗುರುಗಳಲಿ ನಂಬುಗೆ ನಿರರ್ಥಕ ವಾಯ್ತೆ ನುತ ಕುರುರಾಯ ಬಿಸುಸುಯ್ದ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫); ನಿರರ್ಥಕ ವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥ ಪಡೋದ್ಯಾಕೆ? (ಗಾದೆ). ೩. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವನು ; ಅಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ಪಾರ್ಥ ಭೀಮರ ಮಱಿಯೊಳಿರ್ದು ನಿರರ್ಥಕರನಿಱಿದಿಱಿದು ಜಯವ ಸಮರ್ಥಿಸುವೆ ಫಡ ಹೋಗೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೨-೨೭). ೪. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಪದದೋಷ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಪರಿಪೋಷಣವೇನೂ ಇಲ್ಲದಿ ದ್ದರೂ ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪದ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮೇಣ್, ನೆರೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ನಿರರ್ಥಕ– ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹಾಕಿರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರರ್ಥಕಂ (ಅ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ; ವೃಥಾ: ನಿರ್ದೋಷಿಗಳಂ ನಿರರ್ಥಕಮಾ ಪಾತಕಂ ಕೊಂದನೆಂದು ತನ್ನಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೭೮-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿರರ್ಥಕರ (ನಾ). ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದುದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಭಿಧಾನಮುಂ ಪಡೆದ ಪದಾರ್ಥಮುಂ ಶಾಶ್ವತಮೆಂಬುದನುಕ್ತಸಿದ್ಧಮಲ್ಲದಂದಭಿಧಾನಂ ನಿರರ್ಥಕ ರಮುಮಾಧಾರರಹಿತಮುಮುಕ್ಕುಮೆಂದುಮಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಭಿಧಾನಮು ನಿಡುವ ಮರುಳಾವೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೩೮ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರಲಂಕಾರ, ನಿರಳಂಕಾರ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ ರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಆಭರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಚೆಲುವು ತರುವ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ವಭಾವ ಸೌಂದರ್ಯ : ನಿರಲಂಕಾರ ನಿಕಾಮ ಮಾಕೃತಿ ತದಾಕಾರಂಬೊಲಸ್ಕೃತ್ರಿಯಾಧರದಂದಕ್ಷತಕೋಮಲಂ ಕಿಸಲ ಯಂ (ಲೀಲಾಪ. ೧೪-೯೨). **ನಿರಳಂಕಾರ :** ನಿರಳಂಕಾರ ವಿರಾಜಮಾನ ಜಿನನಂಗಶ್ರೀಯ ಸಂಸಂಗದಿಂ ಪಿರಿದುಂ ಶೋಭೆಗೆ ಸಂದುವಂದು ಶಚಿ ತಂದಾನಂದದಿಂದಿಕ್ಕಿದಾಭರಣಂಗಳ್ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿರಲಸ (ಗು). ೧. ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯ : ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ಹೋಗುವುದು ಎಷ್ಟು ನಿರಲಸ ಪ್ರಯತ್ನದ ಮತ್ತು ಬಲದ ಕೆಲಸ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೭೯). (ನಾ). ೨. ನಿರಾಯಾಸ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : ಜ್ಞಾನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಉಗಮ ಹೊಂದಿದ ಭಕ್ತ್ಯೋದ್ಧಾರ ತರಂಗಿಣಿಯು . . . ಈ ನಿರ್ಮಲೀಕರಣವನ್ನು ನಿರಲಸವಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಮಸಾಹಿ. ೧೫). ೩. (ಆಲಂ) ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ : ಅವನು ತನ್ನ ಹೊದ್ದ ದೋತರವನ್ನು ಗೂಟಕಿಕ್ಕಿ, ಲೋಡಿಗೆ ಆತು, ಕಾಲು ಚಾಚಿ ದನು. ಕಾಲಲ್ಲಿ ಮಲೆತು ನಿಂತ ನಿರಲಸವು ಪ್ರಸರಣ ಹೊಂದಿತು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೬೩). [ಸಂ.]

ನಿರವ (ನಾ). ತಿಳಿಸುವಿಕೆ ; ನಿರೂಪ : "ನಿರವ–ನಿರೂಪ = ತಿಳಿಸುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ಕೆಳೆಯಂ ಬಂದನೆನಲ್ಕಾಗಳೆ ಮುದಮಂ ತಳೆದು ತನ್ನ ನಿರವಱಿಪಲ್ಕಾ ಬಳಮಂ ಬಿಡಿಸುವ ಬಗೆಯಿಂ ಘಳಿಲನೆ ನೃಪಕಂತು ಮುನಿಪನಂ ಬೀಱಿಕೊಂಡಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೭೦) ; ನಿರೂಪ–ನಿರವ, ಪ್ರಸಾಧನ–ಹಸದನ, ಉತ್ತರೀಯ–ಉತ್ತರಿಗೆ (ರಬ್ದಾಸು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನಿರೂಪ]

ನಿರವಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದವನು; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವನು; ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರ ನಾದವನು : "ಯಥಾಕಾಮಿ, ಸ್ವರುಚಿಃ, ಸ್ವಚ್ಛಂದಃ, ನಿರವಗ್ರಹಃ —ಈ ೪ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೨೪); "ಸ್ವರುಚಿ ನಿರವಗ್ರಹಂ ಸ್ವಚ್ಛಂದನೆಂದೆನಲ್ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಗಾಱನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೯) ; ನಿರವ ಯವ ನಿರ್ಲೇಪ ನಿರವಗ್ರಹ ನಿರಾಧಾರ . . . ಕರುಣಿಸುವುದೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೪೯). ೨. ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲದುದು ; ನಿರಾತಂಕವಾದುದು : ನಿರವಗ್ರಹಮಕ್ಕೆ ವಿಯಚ್ಚರೇಂದ್ರನಂದನೆಯೊಳೀ ಕುಮಾರಂಗೆ ಶುಭೋ ತ್ಕರವಿಧಿಪರಿಗ್ರಹಂ ತಾಂ ಕರಗ್ರಹಂ ಸಕಳದೇವತಾನುಗ್ರಹದಿಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೩-೬೭). [ಸಂ.]

ನಿರವದ್ಯ (ಗು). ೧. ದೋಷರಹಿತವಾದ ; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ : ಮಾನೋನ್ನತ ನಿರವದ್ಯ ಕುಲೀನ ಮಹಾಪುರುಷ ಪರಧನಂಗಳ ದತ್ತಾದಾನಂ ಗಳ್ ನಿನಗಾಗವಮಾನುಷಮಿ ರೂಪಿದಕ್ಕಮರಿಯರ ಪೆಂಡಿರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭) ; ನೀವೀ ನಿರವದ್ಯರೂಪಿನೊಳಿಂತು ನೆಗಟಿಲಾಗದೆಂದು ವನದೇವತೆ ಗಳು ಜಡಿದೊಡಂಜಿ . . . ತ್ರಿದಂಡಿಗಳುಮಪ್ಪ ಪರಿವ್ರಾಜಕರುಮಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೮) ; ನಿರವದ್ಯನಿಖಿಲವಿದ್ಯಾತರಂಗಿಣೀಸಂಗದಲ್ಲಿ ತೋಱುವ ಸುಟಿಯಂತಿರೆ ಸುರುಳ್ದು ಮುನಿಕುಮಾರನ ಸುರುಚಿರಗಂಭೀರನಾಭಿ ಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೭). (ನಾ). ೨. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲ ದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಪದ್ಯಂಗಳ್ ನವರಸನಿರವದ್ಯಂಗಳ್ . . . ಮೆಱೆಯುತಿರ್ಪುವೀ ಸತ್ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೩) ; ನಿರವದ್ಯಂಗಳೆನಿಪ್ಪನೇಕವಿಧ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾಸು ರಮುಂ ಭಾಜನರಾಜಿಯುಂ ತಳೆದ ನಾನಾವಾರನಾರೀಜನಂ ಬರೆ (ಮಹಾಸೇ. ೧-೧೦೦) ; ನಿರವದ್ಯಂ ನಿಜಮುಕಾರದೆಡೆಗಂ ವತ್ವಂ (ಶಮದ. ೧೦೪). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ : ಜಯ ಜಯ ವಾಸುಪೂಜ್ಯ ಸುರಪೂಜ್ಯ ಜಿನೇಶ್ವರ ವೀತರಾಗ ನಿರ್ಭಯ ನಿರವದ್ಯ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೮) ; ನಿರವ[ಪಾಠಾಂ. ವಂ, ವೇ]ದ್ಯ ನಿರ್ಭಿನ್ನ . . . ನಿರ್ಮಳ ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಪಚೆಕಾ. ೧-೪); ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ . . . ನಿರವದ್ಯ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ.೨೭); ನಿರವದ್ಯಂ ನಿಗಮಾಂತವೇದ್ಯನತುಳಂ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮಂ ಸುಂದರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೩-೪೪). ೪. ಕಳಂಕ ವಿಲ್ಲದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಉದಿತಶ್ರೀಕಟ್ವಪ್ಪಿನುಳ್ಳೀ ರಿಷಿಗಿರಿಸಿಲೆ ಮೇಲ್ನೋನ್ತು ತನ್ದೇಹಮಿಕ್ಕಿ ನಿರವದ್ಯನ್ನೇಱಿ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಶಿವನಿಲೆ ಪಡೆದಾನ್ (ಎಕ. II, ೮೪-೨ ; ಸು. 700) ; ನಿರವದ್ಯರ್ ನಿರಘರ್ ನಿರುತ್ತರಸುಖರ್ . . . ಮೆಱೆವುದೀ ಹಾಲಾಸ್ಯ ಚಾರಿತ್ರಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೭-೧೨೭).

ನಿರವದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಚಂದ್ರಿಕಾಶ್ರೀವಿಲಾಸದೊಳ್ ನಿರವದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರನಜಿತನಾಥಂ ವಿದ್ಯಾಧರ ರೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ದು ದಿಗವಲೋಕನಂಗೆಯ್ದಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೪೫ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರವದ್ಯಚರಿತ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ ; ನಿರವದ್ಯ : ನಿರವದ್ಯಚರಿತಂಗೆ ನರಬಾಣವರದಂಗೆ . . . ಶುಭಮಸ್ತು ಶೋಭನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೬-೪೧). [ನಿರವದ್ಯ + ಚರಿತ]

ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು ; ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ ಶೀಲವುಳ್ಳವನು ; ಶುದ್ಧಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನು: ಸಿಂಗದ ಮಱಿಗಳ್ ಶರಭದ ಕೆಲದೊಳ್ ನಲಿದುವು ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರನಿರ್ದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೮). [ನಿರವದ್ಯ + ಚರಿತ್ರ]

ನಿರವದ್ಯಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗ,— ಹಾದಿ ; ಉನ್ನತವಾದ ಪಥ : ನಿರವದ್ಯಮಾರ್ಗದೊಳಿರ್ಪ ಭವ್ಯಜನಂಗಳ ಶೀಲದ ಮಹಿಮೆಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಬಲ್ಲನಾವಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೨೮ ಪ). [ನಿರವದ್ಯ + ಮಾರ್ಗ]

ನಿರವದ್ಯವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಿದ್ಯೆ : ಮುನಿಸಾಗರಗಿರಿಯೊಳ್ ಮತ್ತನುಜೆಯೆ ನಿರವದ್ಯವಿದ್ಯೆಯಂ ಸಾಧಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫). [ನಿರವದ್ಯ + ವಿದ್ಯೆ]

ನಿರವದ್ಯವೃತ್ತ (ನಾ). = ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರ : ಮಣಿದೀಪದಿಸುದ್ಧ ಧೂಪದಿಂ ಫಳಕುಳದಿಂ ಧರಾಧಿಪತಿ ಪೂಜಿಸಿದಂ ನಿರವದ್ಯವೃತ್ತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೯). [ನಿರವದ್ಯ + ವೃತ್ತ]

ನಿರವದ್ಯಾಚಾರ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತವಾದ ಆಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರನಾದವನು ; ಆಚಾರಶೀಲ : ನಿಜಯಶಂ ಸಜ್ಜನಾಧಾರನಾದಂ ನಿರವದ್ಯಾಚಾರನಾದಂ ಚತುರಕವಿಜನಾಸ್ಥಾನಂ ರತ್ನಪ್ರದೀಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೫೨). [ನಿರವದ್ಯ + ಆಚಾರ]

ನಿರವದ್ಯಾನ್ವಯ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತವಾದ ವಂಶ ; ನಿಷ್ಕಲಂಕವಾದ ವಂಶ : ನಿರವದ್ಯಾನ್ವಯ[ಮು]ದ್ಭಮುಪ್ಧತಮ[ಹಾಕ್ಷೀ]ರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಂ . . . ಸ್ತ್ರೀಬಾಲವೃದ್ಧಾಹಿತಂ ಪರಮಾನಂದಿತ ಲೋಕಮೊಪ್ಪೆ ನೆಲೆಗೊಳ್ಗಾಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೧). [ನಿರವದ್ಯ + ಅನ್ವಯ]

ನಿರವದ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಹಾರ : ಪರಮತಪಶ್ಚರಣ ನಿರತ ಯತಿಸಮಿತಿಗೆಲ್ಲಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾದಿಪುರಸ್ಸರಂ ನಿರವದ್ಯಾಹಾರಾದಿ ವಿತರಣರೂಪಪಾತ್ರದತ್ತಿಯುಂ . . . ಬೆರಸಾರ್ಯಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳಂ ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ) ; ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ನಿರವದ್ಯಾಹಾರಮಂ ಕುಡುವುದುಮವರ್ . . . ಕೈಯೆತ್ತಿ ಕೊಂಡಕ್ಷಯಂ ದಾನಮೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೯-೧ವ). [ನಿರವದ್ಯ + ಆಹಾರ]

ನಿರವದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಳಂಕರಹಿತೆ ; ನಿರ್ದೋಷಿ : ನಿತ್ಯೆ ನಿರವದ್ಯೆ ಶರ್ವಾಣಿ ಶಾಂಭವಿ . . . ಪದ್ಮೋದ್ಭವನ ರಾಣಿ (ಉದ್ಭ ದೇ. ೪-೪). [ಸಂ. ನಿರವದ್ಯಾ]

ನಿರವಧಿ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸೀಮೆಯಿಲ್ಲದ ; ನಿಸ್ಸೀಮವಾದ : ಇತ್ತ ಬಲದೇವನುಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮನುಮನೇಕವತ್ಸರಂ . . . ನಿರವಧಿಸಂಪತ್ತಿಗೆ ನೆಲೆಯೆನಿಸಿ ನಾಡೆ ನಲಿಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೬-೪೩) ; ನಿರವಧಿಸೌಷ್ಠವದಿಂ ತನ್ನಿರವಧಿಕಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱೆ ಕಬರೀಭರದಿಂ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತಾಕೆಯ ಪರಭಾಗಂ ಪತಿಯ ಮನಮನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪೭) ; (ಮಲ್ಲಕಾ. ೬-೨೪೪ ನೋ) ; ನಿರವಧಿ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಂ . . . ಉರುತರಶೋಭಾಚಿತ್ರಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ರಯ್ಯಮಪ್ಪ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೬೯) ; ನಿರವಧಿಸ್ಥಿತ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠಿತ ಸುರುಚಿರೇಂದ್ರಿಯರತುಳಚಿದಮಳನಿರತರುಂ (ಬಸಪು. ೬-೧೬) ; ಮುಕ್ತಿ ಸುಖವಾಂತರಿಕವಪು ನಿರವಧಿ ಸುಖ (ಪಂಕಚ. ೮೮೮). (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಸೀಮೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಅಪರಿಮಿತವಾದುದು: ಆ ಸತಿಯ ಮುಖಮೇನೆಂದು ನೋಳ್ಪೆ ವಿಪರೀತಕರ ದುಃಖ ನಿರವಧಿಯ ಬುಧಿಯ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೬-೪೦) ; ಜೀವದ ಕಾಲ ನಿರವಧಿಯಾದ ಕಾಲ (ಸಮಜೀ. ೯೭೨). [ಸಂ.]

ನಿರವಧಿಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸೀಮೆಯಿಲ್ಲದ. ೨. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಕಾದಂಬರಿಗಾದಂ ಬುದ್ಧಿವೇೞ್ದಿಟ್ಟದೆ ನಿರವಧಿಕ ಪ್ರೇಮದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೧) ; ವಧುಗಳಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ನಿರವಧಿಕ ಸೌಖ್ಯದ ಸಾರತರ ನವವಿಧ ರಸೋತ್ಸವದಿಂದ ಮೆಱೆದರು ಲೋಕವಿಭ್ರಮುವ (ಶಿಭಾಗ. ೩-೨-೪೫). (ನಾ). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಅತಿಶಯವಾದುದು : ಅಲಂಕಾರಗಳ ವರ್ಗವೇ ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ, ನಿರವಧಿಕವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ನೂರಾರು ಶಾಖೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫೬). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅಪರಿಮಿತತೆ : ನಿರವಧಿಕದಿಂ ಭೂತಿಶಾಸನಭರಣಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಂ ಸಲಿಸುತ್ತ ಮಿರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬-೩೪). ೪. ಸೀಮೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಎಲ್ಲೆಗೆ ಅತೀತನಾದವನು: ನಿರವಧಿಕ ನಿರ್ಮಾಯ . . . ಕರುಣಿಸುವುದೆಂದ (ಕುಮಾರ. ೬-೮೯). [ಸಂ.]

ನಿರವಮಾನ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ ತಗಲದವನು ; ತಿರಸ್ಕಾರ ಅಂಟದವನು : ನಿರವಮಾನ ನಿರಜ್ಞ ನಿಶ್ಚಲ ನಿರಸನೇಂದ್ರಿಯ ನಿರ್ವಿಷಯ ನಿರ್ನಿರುಹರಣ ನಿರಸೂಯ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರವಯ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ದೇಹವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರಾಕಾರವಾದುದು ; ಶೂನ್ಯ : ನಿರವಯ ರೂಪಾಯಿತೆಂದು ನುಡಿವರು ಬಯಲು ರೂಪಾದ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೪-೨೬೧) ; ನಿತ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣವೇ ತನ್ನಿರವೆಂದು ತಿಳಿಯೆ ಆ ತಿಳಿದ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅನಿತ್ಯದಾಬೆಸುಗೆ ಬಿಟ್ಟು ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿರವಯ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಜ]ವನೆಯ್ದಲಱಿಯದೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೨-೨೩೫) ; ಇಂತೀ ಸರ್ವಾಚಾರ ಸಂಪತ್ತು ಎನ್ನ ತನು ಮನ ವೇದ್ಯವಾಯಿತು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯಯ್ಯ ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿರವಯವು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೧೯-೨೭೬) ; ಕುಱುಹು ದೊರೆಯಿತು ದೇಹ ಅಱಿವನಱಿಯಿತು ಪ್ರಾಣ ಹರುವಾಗಿ ಹೋಯ್ತು ಭವಪಾಶ ಮುಕ್ತಿಯ ಇರವು ನಿರವಯವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭). ೨. ದೇಹವಿಲ್ಲದವನು ; ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರ: ತುರೀಯ ಪರಮಾನಂದನು ನಿರವಯ . . . ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪) ; ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರವಯ ನಿರಾಸಕ್ತ ಪುರಹರನೆ (ಸೋಮಚ. ೧-೫) : ನಿರ್ಮರಣ ನಿರವಯ ನಿಷ್ಕಳಂಕ . . . ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪) ; ಶ್ರೀ ಗುರು ಸದಾಮಳ . . . ನಿರವಯ ನಿರಾಮಯ (ಭೈರಸೂ. ೧).

ನಿರವಯವಾಗು = ನಿರಾಕಾರವಾಗು ; ಲಯವಾಗು ; ಸಕಲ ಲೋಕಂಗಳು ನಿರವಯವಾದಲ್ಲಿ ನಿಜಬೆಳಗಿನೊಳಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಸೋಹಂ ಎನಲು . . . ಗುಹೇಶ್ವರ ನೀನೆ ಲಿಂಗ (ಅಪಚಂ. ೨೭೮-೧೨೭೫). [<ಸಂ. ನಿರವಯವ]

ನಿರವಯಲು 'ನಿರ್ವಯಲು' ನೋ.

ನಿರವಯುವ (ಗು). ೧. ಅವಯುವವಿಲ್ಲದ; ಶರೀರವಿಲ್ಲದ: ನಿರವಯುವ ತತ್ತ್ವೈಕ ರಸವಿದೆ ನರಮನೋಹರ ರೂಪಿನಲಿ ವ್ಯವಹರಣ ಸಂಜ್ಞಾರಹಿತ ವಿದೆ ಕೃಷ್ಣಾಭಿಧಾನದಲಿ (ಕುಮಾಸ. ೯-೩೫). ೨. ಭಾಗ ಮಾಡಲು ಆಗದ; ಅಖಂಡವಾದ; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ. (ನಾ). ೩. ಶರೀರವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರಾಕಾರವಾದುದು; ಅಮೂರ್ತವಾದುದು: ಎನ್ನಂಗವನು ಶ್ರೀಗುರು ಮಂತ್ರವ ಮಾಡಿ ತೋಱಿದನಾಗಿ ಸಾವಯುವಕ್ಕೆ ನಿರವಯುವಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲವಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೩-೧೮೧) ; ಅಮೂರ್ತ ಎಂದರೆ ನಿಷ್ಕಲ, ನಿರವಯುವ ಎಂದರ್ಥ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೩). ೪. ವಿಭಾಗಿಸಲಾಗದುದು ; ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾದುದು : ಕಾಣುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಹರಳನ್ನು . . . ವಿಭಜಿಸುತ್ತ ಹೋದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾದ ಒಂದಂಶವುಳಿಯುವುದು, ಇದೇ ಪರಮಾಣು. ಇದು ನಿರವಯುವ (ಭಾರದ. ೨೩೦). ೫. ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರನಾದವನು : ಪರಮಾತ್ಮನೆನ್ನನೆಂದೊಡೆ . . . ನಿರವಯುವನಿರಂಜನನಿರ್ಧಾರಿತನನಂತಪ್ರಬೋಧದರ್ಶನಸೌಖ್ಯಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರವಯವತ್ವ (ನಾ). ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಕಾರತೆ : ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವನು. ಅದೆಂತೆಂದರೆ . . . ನಿರವಯವತ್ವ ನಾನಾತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಯಾವತ್ಕಾಲ ನಿರ್ದುಃಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರವಯವರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಸ್ತುವಿನ ಅವಯವಗಳ ಆರೋಪಣೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ; ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ನಿರವಯವರೂಪಕಕ್ಕೆ—ಆರಕ್ತಕಪೋಲಂ . . . ಆಸ್ಯಾಂಭೋರುಹಮಿಾ ಸುದತಿಗಿಂತಿದೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೧). ☞ ಮೇಲಿನ ಈ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಯವೆಂಬ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂಭೋರುಹವೆಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆಸ್ಯದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಭೋರುಹದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದು ನಿರವಯವ ರೂಪಕ. [ನಿರವಯವ+ರೂಪಕ]

ನಿರವಯಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರನಾದವನು : ಒಡಲುವಿಡಿದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಅಗೋಚರ ಒಡಲು ಹಿಡಿದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ನಿರವಯಾಂಗ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೫-೧೪೭) ; ವಿವರವಿಲ್ಲದ ಮಣಿಗೆ ದಾರದ ಹಂಗೇಕೆ ನಿರವಯಾಂಗಂಗೆ ಪರಿಭ್ರಮಣವೇಕೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೫-೪೧೯). [<ಸಂ. ನಿರವಯವಾಂಗ]

ನಿರವಲ್ 'ನೆರವಲ್' ನೋ.

ನಿರವಶೇಷ (ಗು). ೧. ಶೇಷವಿಲ್ಲದ ; ಉಳಿಯದ : ನಿರವಶೇಷಮೋಹೋಪಶಮೋದ್ಭೂತಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಸಂಪನ್ನನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೩೩ ವ) ; ವಿನಿರ್ಜಿತ ನಿರವಶೇಷ ನಿಳಿಂಪನಾಥ ವಿಭವನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಮಹೀವಲ್ಲಭಂಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ವ). (ನಾ). ೨. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ : ಬೇಡರಂತೆ ಪರಿಪರಿದು ನಿರವಶೇಷದಿಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೮-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿರವಶೇಷಂ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಶೇಷವಿಲ್ಲದಂತೆ : ದ್ವಿಸಪ್ತತಿ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ) ; ಪ್ರಥಮಕರಣ ಚರಣಾನುಯೋಗಂಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಜೋಯಿಸಮುಂ ಕಲಲ್ಬಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರವಸರ (ನಾ). ಆತುರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಧಾನ ; ಸಾವಕಾಶ : ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಮ್ಮನವರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಿರವಸರವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಇಬದು. ೬೬). [ಸಂ.]

ನಿರವಸ್ಥ (ನಾ). ಬಾಲ್ಯ, ಕೌಮಾರ, ಯೌವನ, ವಾರ್ಧಕಗಳೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಲ್ಲದವನು : ಸ್ವಸ್ಥತುರೀಯಾತೀತಾವಸ್ಥೆಯನೊಳಕೊಂಡು ತೊಳಪ ಶೃಂಗಾಟಕಪದ್ಮಸ್ಥಿತನೊಳನಘನೊಳ್ ನಿರವಸ್ಥನೊಳೊಡವೆರೆದು (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೩). [ಸಂ.]

ನಿರವಾಣಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧ : ನೀರ ಪೊಕ್ಕನು ಗಿರಿಯ ನೆಗಹಿ ಧರಣಿಯ ತಂದು ನರಮೃಗ ಬಲಿಬಂಧ ಕೊರಳುಗೊಯಿಕ ಶರ ಮುಱಿದೊರಳೆಳೆದು ನಿರವಾಣಿ ಹಯ ಹತ್ತಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ ಮನೆಗೆ ತಾ ಬಂದ (ಪುರಂದ. ೧-೮೫-೩). [<ಸಂ. ನಿರ್ವಾಣಿನ್]

ನಿರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ಅಡವಿಯೊಳೊಗೆದು ಬಳೆದ ಹುಲುಗಿಳಿ . . . ನಾಮಿತ್ತ ಕುಡುಕಂ ತೊಱದಿಹುದಚ್ಚರಿಯೆಂದೆನು ತುಡುಪಾನನೆ ನಿರವಿಸಲು (ಜಯಕಾ. ೨-೨೪) ; ನರಕದ ಸಗ್ಗದ ಸಂಜ್ಞೆಯುದುರುತರಪಾಪಂಗಳಧಿಕಪುಣ್ಯದ ಫಲಮೇ ಸರಿಯೆಂದು ಬಲ್ಲರೆಂದುಂ ನಿರವಿಸುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೧-೨೧೬) ; ಸೆರೆವಿಗಿವ ಕೊರಲುಮುಣ್ಮುವ ನವಿರುಮಾದಿರವಂ ನಿರೂಪಿಸಿ ಆಯಿಂಗಿತಂಗಳಿಂ ಮಾನಸಾರಾಧನದೊಳಿನ್ನೆವರಮಾದುದೀ ನೀತಿಗಳಾಗುತಿರ್ಪುದೀಯಂಶಮೆಂಬುದಂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ ನಿರವಿಸಿದಂ (ಚಕಪಂ. ೯೫-೨) ; ನೀನು ದುಃಖಮಂ ನೀಗಿ ನಿನ್ನ ಸಹಜಾತರೊಡಗೂಡಿ ಸಂತಸದೊಳಿರ್ಪುದಂ ಕಂಡೆವು ಎಂದು ನಾರದಮುನೀಶ್ವರಂ ನಿರವಿಸಲಾಗಿ (ಭಾರಶಾಂ. ೧-೩) ; ಪ್ರಳಯಾಂಬುಧಿಯೊಳ್ ಪವಡಿಸಿದೆಳಮೆಯ ತೆಱನಿಂತಿದೆಂದು ನಿರವಿಸಿ ತಿಳಿದಾ ಪಱಿಯರ್ ಪಟುನುಡಿಯಿಂ ಗೋವಳಗುವರನ ಕವಡುನಿದ್ದೆಯಂ ಪುಸಿಗೆಯ್ದರ್ (ಗೀತಗೋ. ೮-೧೯). ೨. ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸು ; ವಿವರಿಸು : ಆತ್ಮೀಯಪರಿ[ಜನಮಂ] ಪೆಸರ್ವೆಸರೊಳೆ ಕರೆದು ನಿರವಿಸಿ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೫೨ ವ) ; ಕಂತು . . . ಬಂದಿರದೆ ಪೊಣರ್ಚೆ ಸೋಲ್ತು ವಿಜಯಧ್ವಜಮಂ ತೆಱೆದೆತ್ತು ಪೋದುದಂ ನಿರವಿಪ ಪುಷ್ಪದಂತಮಕರಧ್ವಜನೀಗೆ ಮನೋನುರಾಗಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧೨) ; ನಿರವಿಸಿದ ತನ್ನಮಲಗುರುವಿಗೆ ಯಾಗದುಪಕ್ರಮವ (ಸಂಭಪ. ೩೦೮ ಪರಿ ೧) ; ಇತ್ತಲರಸಂ ನರಂಗಾಮಂತ್ರಮಂ ನಿರವಿಸಿ ಕಳುಪಲೊಡಂ (ಚೆಬಪು. ೫೩-೫); ಹರ್ಷಚಿತ್ತರಾದಾತಪಸಿಗಳುಂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಂಗಳಂ ರಾಘವಂಗೆ ನಿರವಿಸುತುಮಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬-೧೪) ; 'ಸಾಹಿತ್ಯೋದಯ'ದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ . . . 'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ'ದ ವರೆಗೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಬಹುದಾದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ನಿರವಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೪೫). ೩. ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಿನ್ನವಿಸು; ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡು : ಮರದಡಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರಿಱಿಯಿಂ ಶುಕನಾಸತನೂಜವಾರ್ತೆಯಂ ನಿರವಿಸಿದಪ್ಪೆವು (ಕಾದಂಬ. ೪೩೭) ; ಮೇಣುಂ ಮೇಣುಂ ದೇವರಡಿಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ತನ್ನ ಬನ್ನಮುಂ ನಿರವಿಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೭-೭). ೪. ಕೇಳು ; ಪ್ರಶ್ನಿಸು : ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಕಳಕಳಕ್ಕೆ ಬೆರ್ಚಿದಂತೆಚ್ಚತ್ತು ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟುದೇನೆಂದು ನಿರವಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೧೪ ವ). ೫. ಕೊಡು ; ಒಪ್ಪಿಸು : ತರಳಿಕೆಯೆಂಬ ನಮ್ಮ ಮಱವುಲ್ಲೆಯನೊಂದು ತಪೋವನಕ್ಕೆ ನೀಂ ನಿರವಿಸು ಪಂಜರಾಂತರದ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿಯನೊಂದು ಬಂದ ಮಾಮರದೊಳೆ ಸಾರ್ಚು (ಕಾದಂಬ. ೫೯೪). ೬. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು : ನೀಂ ನೆಱಿಯೆ ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಬರ್ಪುದೆಂದಂದು ನಿರವಿಸಿದನದಱಿಂದೆಮಗೆ ಕಾಶೀಪ್ರಯಾಣಮಾವಶ್ಯಕಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೧೦) ; ನೀನಿಳೆಯೊಳಾದರದಿನವತರಿಸಿ ಸರ್ವಮುಕ್ತರಪ್ಪಂತೆ ಪಿರಿದೆನಿಸುವೆನ್ನ ಭಕ್ತಿಯನುಂಟುಮಾಡು ಪೋಗೆಂದು ನಿರವಿಸಲು (ಪಾಸೋಪು. ೧-೬೧). ೭. ನೇಮಿಸು ; ನೇಮಕ ಮಾಡು : ದೇವಯಾನಿಯನಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಒಲಿದು ನಿರವಿಸಿ ತಾನು ರಾಕ್ಷಸತಿಲಕನವಸರ ಹಾಱುತಿರ್ದನು (ಸಂಭಪ. ೫-೭೯) ; ಇವರನರಮನೆಯೊಳಗೆ ಕನ್ಯಾಭವನ ಮಧ್ಯದೊಳಿರಿಸಿ ಬಳಿಕಿನೊಳವರ ಪರಿಚರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರವಿಸಿದಾ ಸುಭದ್ರೆಯನು . . . ಬೆಸಸಿದುದ ಮಾಡುವುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಸಂಭಪ. ೩೬-೬೭) ; ಭಟರನು ನಿರವಿಸಿದನಱಿದಱಿಸಿ ಬರಲು ವಿದೇಹನಂದನೆಯ (ತೊರರಾ. ೪-೮-೧೨) ; ಪಿರಿದು ಕಿಱಿದುಗಳ ಭೇದವನೆಣಿಸದೆ ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೩). ೮. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸು ; ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡು : ಇರದಳುರ್ದಾವಗಂ ಬಿಡದೆ ಶೋಷಿಸುತಿರ್ದಪುದೆನ್ನ ಜನ್ಮಮಂದಿರಮೆನಿಪಬ್ಧಿ ಗರ್ಭಮನೆನುತ್ತಮೆ ತಾಂ ಮುಳಿದೌರ್ವವಹ್ನಿಯಂ ನಿರವಿಪೊಡಾರ್ಪಿನಿಂದಮೊಳಪೊಕ್ಕಪನೆಂಬವೊಲಾಗಳಸ್ತಭೂಧರಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋನಿಧಿಗಂದಿೞಿದಂ ಸುಧಾಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೭೭ ; ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೮೯ ನೋ) ; ಜಗವ ನಿರವಿಸಿದ ಕೈಯೊಂದಾದೊಡೇಕಿಂತು ಬಗೆಬಗೆಯ ಜೀವಗತಿ ? (ಮಂಕುಕ. ೬). ೯. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಇಂತಿರ್ದಿರವಂ ನಿರವಿಸಿ ಕಲಾಧರಂ ಮನದೊಳ್ . . . ಆ ಸೊಗಸಂ ನೋಡಿ ಕದುಬುತ್ತೆ (ಚಕವಿ. ೬-೨೦೯ ವ).

೧೦. ನೋಡು; ಕಾಣು: ಸನ್ನಿದಮಾದ ಯದೂದ್ವಹನನ್ನಿರವಿಸಿ ಮಣಿದು ಪೊಗಟ್ಟು ಪೊಡೆಮಡುವಿನೆಗಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೬೭) ; ಈ ಮಂತ್ರಮನುಚ್ಚರಿಸುತ್ತೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ ಚಂದ್ರಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದೆ ತಿಳಿತಳಮಪ್ಪುದುಂ ತೆಱೆದು ನಿರವಿಸೆಂದವಳನಲ್ಲಿರಿಸಿ . . . ಪೋಪನಿತಱೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೦೫ ಪ). ೧೧. ನಿರ್ಧಾರವಮಾಡು; ನಿರ್ಧರಿಸು; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ಹರಿಸಂಕೀರ್ತನವೊಂದೇ ಪರಗತಿಗನುಕೂಲವೆಂದು ನಿರವಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಂ (ಗೀತಗೋ. ೧-೯). ೧೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು : ನಿರವಿಸಿ ನಾಡ ನೇರ್ಪ ನಿಜಮುದ್ರೆಯನೇಱಿಸಿ ಶಾಸನಂಗಳಂ ಬರಸಿ ಬುಧರ್ಗೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಂ ಜಸಮಂ ಯುವರಾಜಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೧೩) ; ಶಂಭು ಜಯಮಂ ಕುಡೆ ಭಾರತಿ ಬಲ್ಮೆಯೆಲ್ಲಮಂ ನಿರವಿಸೆ ಮಂತ್ರಿಬಲ್ಲುಗಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದನೀ ನರಸಿಂಹನಳ್ಕಱಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೧೭ ; 1226) ; ಅಗಳ್ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯಂ ನಿರವಿಸಿ ನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತನೇತ್ರಶತಪತ್ರೆಯಾಗಿರ್ದ್ದಾದೇವಿಯ ಮುಂದೆ ಮಾಯಾರ್ಭಕನನಿರಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೪-೫೯ ಪ). ೧೩. ಇಡು ; ಇರಿಸು : ಸುರಭಿಶರಂಗಳಂ ನಯನದೊಳ್ ಕುಡುಪುರ್ವಿನೊಳಿಕ್ಷುಚಾಪಮಂ ಪರಿಚಿತಮೀನಕೇತನಮನಾವಗಮೊಪ್ಪುವ ಕೇಶಹಸ್ತದೊಳ್ ನಿರವಿಸಿ ಬಯ್ತು ಮೆಯ್ಗರೆದು ಶೂಲಧರಂಗಿದಿರ್ವರ್ಪನಲ್ಲಿ ಪೆಂಡಿರ ಮಱೆಯೊಳ್ ಮನೋಜನೆನೆ ಚೆಲ್ವೆಸೆವರ್ ಕಡುಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೯೧೩) ; ಆ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ . . . ಆಗಸದಿನಿೞಿದು ತದೀಯ ವಿಶಾಳಶಾಳಾಬಹಿರ್ಭಾಗದೊಳ್ಸಕಳಸುರಸೇನೆಯಂ ನಿರವಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೪-೫೪ ಪ) ; ವಜ್ರಮಯಕೇಯೂರಮಂ ಬಾಹುಯುಗಳದೊಳ್ ನಿರವಿಸಿಯುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೮-೪೯ ಪ). ೧೪. ಸೂಚಿಸು ; ತಿಳಿಸು : ನಿರವಿಸಿದುದಸೇವ್ಯತೆಯಂ ಸೊರೆ ಭಸ್ಮ ಸ್ವಪದವೃತ್ತಿಯಂ ದಂಡು ವಿನಿಷ್ಕುರ ದಂಡಧರತೆಯಂ ತಾಂ ಧರಿಯಿಸೆ ರೌದ್ರಾಕ್ಷನೆಂಬುದಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೨೧ ಪ್ರಯೋ). ೧೫. ಲಕ್ಷಿಸು ; ಗಮನಿಸು : ಅಂತು ಸುತ್ತಲುಮಿರ್ದ ಲತೆ ಚೂತಲತೆ ಲಲಿತ ಸಖೀನಿಕರಮೆ ಬೆಸಗೆಯ್ವಂತಿರ್ದ ಲೀಲಾವತೀಲತೆಯ ಕಣ್ಣೆಳದುವರಿಯೆ ಕಂಡು ಮನಮೆಳದುವರಿಯೆ ನಿರವಿಸಿ (ಲೀಲಾಪ. ೧೪-೯೧ ಪ). ೧೬. ಕಾಯು ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು (?) : ನಿರವಿಸಿ ನಿರವಿಸಿ ನಿಂದೆಡೆಯೊಳು ಜಾವವರಿಗೆ ನಿಲುತ ತರುಣಿಯುರು ಚರಣ ಬಳಲ್ವವು ಸ್ವಾಮಿ ಪರಾಕೆನಲೆರಗಿ ಕಾಣಿಕೆಯನಿಕ್ಕಿದನು (ಗೊಮ್ಮಚ. ೬-೮೫). [<ನಿರೂಪಿಸು]

ನಿರಶನ (ನಾ). ಆಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಉಪವಾಸ : ತೆರಳುವುದು ನೀವಜಿಸುವುದು ನಿಮ್ಮರಸ ನೇಮಿಸಿದಂದದಲಿ ತಾ ನಿರಶನವ ಕೈಕೊಂಡವನು ನೀವ್ ಬಿಜಯ ಮಾಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೯) ; ಸಲ್ಲದು, ದೇವಿ, ಶಠವರ್ತನಂ ನಿನ್ನಾರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ; ಮೇಣಾತ್ಮಹತ್ಯೆಯಿಾ ನಿರಶನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೪-೧೫೨). 'ನಿರಶನವ್ರತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರಶನಮರಣ (ನಾ). ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಅವಸಾನ ಹೊಂದುವುದು,—ನಿಧನ ಹೊಂದುವುದು : ಮಾನನಿಧಿಯೇ ವಿವಿಧಗರಳವಿತಾನವನು ತರಿಸುವೆನು ನಿಶ್ಚಯವೇನು ನಿರಶನಮರಣವೇಕೆಂದಳು ಸರೋಜಮುಖಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೧-೧೮).

[ನಿರಶನ + ಮರಣ]

ನಿರಶನವ್ರತ (ನಾ). ಉಪವಾಸ ವ್ರತ : ನಿರಶನವ್ರತವೆಂದು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಿತಸಂಕಲ್ಪದಲಿ ಕೌರವರರಸ ಪವಡಿಸಿದನು ಕೃತಪ್ರಾಯೋಪವೇಶದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೧-೧೬). [ನಿರಶನ+ವ್ರತ]

ನಿರಶನಸತ್ಯಾಗ್ರಹ (ನಾ). ಉಪವಾಸಮುಷ್ಕರ : ಗೋಕಾಕ್ ವರದಿಯು ಜಾರಿಗೆ ಬರಲು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತಿಗಳು ನಿರಶನಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ನಿರಶನ + ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ]

ನಿರಸ (ಗು). ೧. ಒಣಗಿದ ; ಶುಷ್ಕವಾದ ; ರಸವಿಲ್ಲದ ; ನೀರಸವಾದ : "ನಿರಸ—ನೀರಸ=ಶುಷ್ಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ನಿರಸಮುಖದಲಿ ಕರವನೆತ್ತಲು (ನಾಗಷ. ೯-೬೬). (ನಾ). ೨. ನೀರಸತೆ ; ನಿಸ್ಸಾರತೆ : ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುರಾಯನಾನತರೆಲ್ಲರನು ಸಂಸಾರ ನಿರಸ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಷಯ]ದ ಕಲ್ಲ ಕಾಱುವ ಕೋಟಲೆಯ ಮಾಣಿಸಿ . . . ಬರುತಿರ್ದನು ವಿನೋದದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೨-೨). ೩. ಗೌಣವಾದುದು ; ಹೀನವಾದುದು : ಸರಸ ವಿರಸವಾಗಿ ಮೌನ ನಿರಸವಾಗಿ ಒಗಟೆಯಾಗುವ ಬಾಳು ಒಡೆಯದಿದೆ (ಸಖೀಗೀ. ೪೦-೮೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರಸನ (ನಾ). ೧. ಹೊರದೂಡುವುದು ; ದಬ್ಬುವುದು ; ಅಟ್ಟುವುದು : "ಅಪಾಕರಣಂ ನಿರಸನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೨೪) ; ಬಳಿಯೊಳಿದೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆ, ವಾನರ ರಾಜಧಾನಿ. ವಾಲಿಯುದನಾಳ್ವನವನಿಂದೆ ನಿರಸನವೊಂದಿ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟ ಸುಗ್ರೀವನಿಹನ್ನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೭-೩೬೦). ೨. ಧ್ವಂಸ ; ನಾಶ : ದೇವಕಿ ಪಡೆದಮಳ್ಗಳನಾ ಕಂಸಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶತೆಯಿಂ ನಿರಸನಮನೆಯಿದ್ದಿಸಿ ಋಷಿವಚನಮಂ ಪುಸಿ ಮಾಡಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೬೪ ಪ); ಮರೆ ಹುಲಿ . . . ಎಯ್ಮಮೃಗಂ ಕಡುಕೊರ್ಬಿ ಕಾನನಾಂತರದ ಕುಟೀರಮಂ ಬೆಳೆದ ಕೆಯ್ಗಳನಂತಿರಲೀಯವಂತವಂ ನಿರಸನವೈದಿಸಲ್ ನೆಱೆವ ಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಲಮಿದು (ನಳಚಂ. ೬೫). ೩. ಹತ್ಯೆ ; ಕೊಲೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ಸೂದನಂ, ನಿರಸನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ— ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೩) ; "ವಿಶಸನಂ . . . ನಿರಸನಂ ಕ್ರಥನಂ ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೯). ೪. ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ ; ಧಿಕ್ಕಾರ : ಅಯ್ಯಾ ಸದಾಚಾರವೆಂದಡೆ ಚಿದ್ಘನಮಹಾಲಿಂಗಧ್ಯಾನಪರದ್ರವ್ಯನಿರಸನ (ಮಡಿಮಾ. ೨೩-೩೨) ; ನಿರಸನಭಾಸವೃತ್ತಿ ಬಹುದೋಷ ಕುಸಂಧಿಯ ಮಾರ್ಗ . . . ಎನಿಪ್ಪುದಾ ಕುಕವಿ ಕಾವ್ಯದವೊಲ್ ಕಲಿಕಾಲಮಾವಗಂ (ದಶಾಪ. ೧೧-೨೪). ೫. ನಿಗ್ರಹ ; ಹತೋಟಿ. 'ನಿರಸನೇಂದ್ರಿಯ' ಪರಾ. ೬. ಪರಿಹಾರ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು ; ನಿವಾರಣೆ : ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಈ ಭ್ರಮೆಯ ನಿರಸನವೂ ಆಗುತ್ತದೆ (ಬಿಡುಗಿ. ೬) ; ಅವನ ಭ್ರಮೆ ನಿರಸನವಾದುದನ್ನು ನೋಡಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಹೇಳಿದರು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೮೩). 'ಭ್ರಮನಿರಸನ' ಪರಾ. ೭. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಕೂಡೆ ಮನೆಮನೆಯೊಳೊಯ್ಯನೆ ಬಾಡಿದುದೊಡನೊಡನೆ ಮಿಥುನತತಿಯಿರುಳೊಲವಿಂ ಸೂಡಿದ ಪೂಮಾಲೆಗಳುಂ ಮಾಡಿದ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಗಳುಂ ನಿಶಾನಿರಸನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೮). [ಸಂ.]

ನಿರಸನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : ನೀರ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ಇವರ ಭ್ರಮೆ, ಇವರ ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ನಿರಸನಗೊಂಡುವು (ದ್ರಾವಿ. ೧೯ ಹಿನ್ನೆಲೆ).

[ನಿರಸನ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ನಿರಸನಿ (ನಾ). ಧಿಕ್ಕರಿಸುವವನು ; ತಿರಸ್ಕಾರವುಳ್ಳವನು : "ಶಾ"ನ ನಾಟಕಗಳೆಂದರೆ ನಿಮಗೆ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿಯೇನು ? ನನಗೂ ಅಷ್ಟೆ. ಆದರೆ . . . ಅದೆಲ್ಲ ಜೊಳ್ಳು. ಅದು ಬರೀ ನಗಲು ಬಲ್ಲ ಆ ನಿರಸನಿಯ ಬರವಣಿಗೆಯ ಥಾಟಿಗಾಗಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೪೯). [←ಮರಾ. ನಿರಸನೀ]

ನಿರಸನೆ (ನಾ). = ನಿರಸನ ೬: ಮುರಾರಿ ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಶಂಕೆಗಳು ಪೂರ್ಣ ನಿರಸನೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದನು (ಕೃತಕೃ. ೧೮).

[ಸಂ. ನಿರಸನ]

ನಿರಸನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು : ನಿರವಮಾನ ನಿರಜ್ಞ ನಿಶ್ಚಲ ನಿರಸನೇಂದ್ರಿಯ ನಿರ್ವಿಷಯ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರಾ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪● [ನಿರಸನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ನಿರಸಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ನಿರಸಲ ತೊಪ್ಪಲ, ಹುಲಗಲಿ ತೊಪ್ಪಲ, ಹೊನ್ನಾವರಿ ತೊಪ್ಪಲ ಮುಂತಾದ ಬಯಲುವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಡ ತೊಪ್ಪಲುಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ . . . ಹೊಲಗಳಿಗಾದರೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೮) ; ನಿರಸಲ–ಸುಂದರವಾದ ವೃಕ್ಷವು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೀಜಗಳ ಎಣ್ಣೆ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೨). [?]

ನಿರಸಿತ (ನಾ). ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಒಳಗಾದುದು; ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದುದು : ಈ ಸಂವಿಧಾನವು ಆರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಶೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಅಥವಾ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ *ನಿರಸಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿರತಕ್ಕ ವಿಧಿಗಳು . . . ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ (ಭಾಧಾನ. ೭).
[<ಸಂ. ನಿರಸ್ತ]

ನಿರಸು (ನಾ). ಬಿರುಸು ; ಬಿಗಿ : ಗೋಧಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ಹೊಲವು ಮಡಿಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ನಿರಸಾದ ಎರಿಯಾದರೆ ಅಂಥ ಹೊಲವನ್ನು ಎರಡು ಸಾಲು ಮಡಿಕೆ ಹೊಡೆದು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಾಲು ಹರಗಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೨). [?]

ನಿರಸೂಯ (ನಾ). ಕರುಬಿಲ್ಲದವನು; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಇಲ್ಲದವನು: ನಿರಸೂಯ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರ್ಲೇಪ . . . ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧–೪) ; ನಿರಸೂಯ ನಿರ್ವಾಣಪದ ನಿರ್ವಿಘ್ನ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರಾ ಚಿತ್ತ್ರೈಸು (ಬಸಪು. ೬೨–೪೩) ; ನಿರ್ಲೋಭಿ ನಿರಸೂಯ ನಿರ್ಮೋಹಿ ನಿರ್ಮದ ನಿರಾಖ್ಯ (ಏಕೋಪು. ೬–೮೬). ‘ಅನಸೂಯ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರಸೂಯೆ (ನಾ). ಕರುಬಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಭರತಂ ಮಹಾತ್ಮನೆಸೆದನು ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ವಿ . . . ಸಂಯಮದ ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಿರಸೂಯೆಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬–೯೫).
[ಸಂ. ನಿರಸೂಯಾ]

ನಿರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಹೊರದೂಡಿದ ; ದೂರಗೊಳಿಸಿದ ; ನಿವಾರಿಸಿದ: ನಿರಸ್ತವಿವೇಕಂಬೊಲಿದೇಕೆ ಮೋಹಿಸಿದಪ್ಪೆ ನೀಂ (ಆದಿಪು. ೧೬–೨೯) ; ಪರಹಿತಕುಲಪ್ರಸಂಗಂ ನಿರಸ್ತದೋಷಾನುಷಂಗನಿಜೀವ ಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧–೨೧) ; ಇಂತು ನೆಗಟ್ತೆವೆತ್ತೇಕಾದಶಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳಾ ನಿರತಿಚಾರವ್ರತಶೀಲಸಂಪನ್ನನುಂ ನಿರಸ್ತಮಿಥ್ಯಾತ್ವನುಂ . . . ಆಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬–೩೭ ಪ) ; ಸಕಳೇಳಾಪಾಳಮೌಳಿಲಾಳಿತಚಾರುಚರಣಾರವಿಂದದ್ವಂದರುಂ ನಿರಸ್ತದ್ವಂದ್ವರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರತ್ರೈವಿದ್ಯಭಟ್ಟಾರಕದೇವಶ್ಚಿರಂ ಜೀಯಾತ್ (ಕಇಆ. ೯೪–೩–೧೧ ; 1124); ನಿರಸ್ತ ಜಗದಂಹಂ ರೌದ್ರರಂಹಂ ನೃಸಿಂಹನೆನಿಪ್ಪಾಕೃತಿಯಿಂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಪ್ರಧ್ವಂಸಮಂ ಮಾಡಿದೈ (ಜಗವಿ. ೧–೫೮) ; ಅಸ್ತಮಿತದುರಿತನನವಿರತ ನಿರಸ್ತದೇಹಪ್ರಾಕೃತಗುಣಸಮಸ್ತನಂ. . .ದಂಡಿತಯಮಸಮುದ್ದಂಡನಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೩೯–೫೪). ೨. ಮೀರಿದ ; ಸೋಲಿಸಿದ : ಆರವಮಂ ನಿರ್ಜಿತಕಂಠೀರವರವಮಂ ನಿರಸ್ತಘನರವಮಂ ಕೋಪಾರುಣನೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದಾ ನೀರೊಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಾಕಂ (ಗದಾಯು. ೭–೨೨); ಕೇಳಹಿತದಿತಿಜವಲ್ಲಭಲೀಳಂ ವಿಕ್ರಮನಿರಸ್ತಕಾಳಂ ದಿವಿಜಾಭೀಳಂ ಮಥಿತಾಖಿಳದಿಕ್ಪಾಳಂ ಶಿಶುಪಾಳನೆಂಬನೊರ್ವಂ ದನುಜಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೫–೧೫) ; ಅತಿಬಲನಪ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಮಣಕುಮಾರನ ವೀರರಸಪ್ರವಾಹಿನೀಪತಿತ ಮಹಾಮಹೀರುಹಮೆನಲ್ಕತನಾದನವಂತಿವಲ್ಲಭಂ ಹತಸುಮನೋವಿಳಾಸನಪಸಾರಿತಮೂಲಬಲಂ ನಿರಸ್ತವಿಸ್ತೃತನಯನಸ್ತಸಾರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೬೬). (ನಾ). ೩. ಪರಿಹಾರವಾದುದು ; ನಿವಾರಣೆಯಾದುದು :“ಪ್ರ(ತ್ಯಾ) ಖ್ಯಾತಂ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ. . .ನಿರಸ್ತಂ, ಅಪವಿದ್ಧಂ, ಪರಿಹೃತಂ—ಈ ೭ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು” (ಹಲಾಯು. ೧೧೭–೧೮) ; “ನಿರಸ್ತಮುಪವಿದ್ಧಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪–೩೯). ೪. ವೇಗವಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಾದುದು ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಿದ ನುಡಿ : “ತ್ವರಿತೋಚ್ಚಾರಿತವಕ್ಕುಂ ನಿರಸ್ತವ[ದು]” (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೦–೩೧) ; “ಮರುಳಾಟನುಡಿಯುಟ್ಟುಳಿ ನಿರಸ್ತವಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೨೬–೨) ; ತ್ವರಿತೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಎರಡು ಮೂರು ಅಕ್ಕರಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷರದ ಮೌಲ್ಯ ಬಂದರೆ ‘ನಿರಸ್ತ’ ಎನಿಸುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೨೦). ೫. [ನಾಟ್ಯ] “ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಉಸುರು ಬಿಡುವುದು” (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸ್ವಸ್ಥ, ಚಲ, ಪ್ರವೃದ್ಧ, ನಿರಸ್ತ . . . ಪ್ರಸೃತ—ಈ ಒಂಬತ್ತೂ ಕೋಹಳನ ಮತದಂತೆ ಗಾಳಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩–೭೮ ಪ).

ನಿರಸ್ತಮಾನಸ್ತಂಭ = ಕೆಡೆದ ಮಾನವೆಂಬ ಸ್ತಂಭವುಳ್ಳವನು : ಎತ್ತಣದು ತನಗೀ ಮತಿಭ್ರಮೆ ಕೆತ್ತುದಬುವಿನ ಕದವೆನುತ್ತ ನಿರಸ್ತಮಾನಸ್ತಂಭನಾದನು ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲಿ (ಕಿಭಾಗ. ೧೦–೨೩–೧೫).
[ಸಂ.]

ನಿರಸ್ತಮಿತ (ಗು). = ನಿರಸ್ತ ೧ : ಕೀಚಕಮಥನಂ ನಿರಸ್ತಮಿತವೈರಿನಿವಹಗಜಸಿಂಹಬಲಂ (ಗದಾಯು. ೧–೫೪). [ಸಂ.]

ನಿರಸ್ತೆ (ನಾ). ಹೊರದೂಡಿಸಿಕೊಂಡವಳು ; ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆ : ಆ ಕೋಸಲನಿರಸ್ತೆ . . . ತೊಲಗಿದಳಯೋಧ್ಯೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೨–೨೭೫). [ಸಂ. ನಿರಸ್ತಾ]

ನಿರಹಂಕರ (ನಾ). = ನಿರಹಂಕಾರ ೧ : ಕರದಿ ನಿರಹಂಕರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಧರಿಸಿಯಂದರೊಳು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಿಯ ಭರಿತ ಸಿದ್ಧರಸಾಮೃತವ ಸೇವಿಸುತ (ಗಗತಾ. ೧೬–೨೧). [<ನಿರಹಂಕಾರ]

ನಿರಹಂಕರಣ (ಗು). ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ ; ಹೆಮ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ : ಈಯುದಾರತೆಯೀ ಸರಸಪಾಂಡಿತ್ಯವೀ ನಿರಹಂಕರಣ ಭಕ್ತಿ . . . ಆರಿಗುಂಟು (ಬಸಪು.೨–೩೧) ; ಅಹಂಕರಿಸಿದ ಸುರಾವಳಿಗಂತಕಂ ನಿರಹಂಕರಣ ಶರಣಾಂತರಂಗನು ಸಕಳಜಗದುದ್ಧರಣಕಾರಣನು (ಬಸಪು. ೫೪–೫೪).
[ಸಂ.]

ನಿರಹಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗರ್ವ, ಹಮ್ಮುಬಿಮ್ಮುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಗರ್ವತೆ ; ವಿನಯ : ತನುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮೋಹ ಮನದಲ್ಲಿ ನಿರಹಂಕಾರ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯ . . . ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದವೆಡೆಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಬೇಱಿಲ್ಲ ಕಾಣಿರೊ (ಆದವ. ೨೦–೪೮) ; ಹರಿ ನಗುತೆ ಬಕುತನ ಮನದ ನಿರಹಂಕಾರ ಭಕ್ತಿಯ ನೆನೆನೆನೆದು ಪುಳಕಿಸುತೆ ಕೈವಿಡಿದೆತ್ತಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೮–೪೪) ; ನಿರಹಂಕಾರಮೆನಿಪ್ಪ ಬಲ್ಸುರಗಿಯಿಂ ಪೋಳ್ದುನ್ಮದೋದ್ರೇಕಸೂಕರಮಂ (ಪ್ರಷವಿ. ೨೨–೪೪). ೨. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವನು : ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರ್ಮಳ ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧–೪) ; ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರವಯ ನಿರಾಸಕ್ತ ಪುರಹರನೆ (ಸೋಮಚ. ೧–೫). [ಸಂ.]

ನಿರಹಂಕಾರಿ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಗರ್ವಿ : ನಿರಹಂಕಾರಿ ನಿರ್ಮಮಕಾರಿ ನಿಃಪ್ರಪಂಚಿ ನಿರ್ಲೇಪಕನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೫೫–೪೬೧). [ಸಂ. ನಿರಹಂಕಾರಿನ್]

ನಿರಹಂಕಾರೆ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವಳು : ನಿರುಪಮೆ ನಿರಾವರಣೆ ನಿರಜೆ ನಿರಹಂಕಾರೆ (ನಿಕೋಪು. ೧–೯).
[ಸಂ. ನಿರಹಂಕಾರಾ]

ನಿರಹಂಕೃತ (ಗು). ಸ್ವಾರ್ಥರಹಿತವಾದ ; ಸೊಕ್ಕಿಲ್ಲದ. [ಸಂ.]

ನಿರಹಂತೆ (ನಾ). = ನಿರಹಂಕಾರ ೧ : ಮನದ ನಿರಹಂತೆಯಱಿದ ಭಯವೀವುತ ಸಲಹಲನುಗೈದು ನಿಜಮೂರ್ತಿಯಂ ತೋಱಿದನ ವಿಮಲ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲತಿಚಂ. ೪-೩೧) ; ಮರೆಯುವನು ತಾನೆಂಬುದನೆ ಮಹಾವೇಶದಲಿ ನಿರಹಂತೆಯದು ಮೋಕ್ಷ (ಮಂಕುಕ. ೬೯೬). 'ಅಹಂತೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರಹಂತಾ]

ನಿರಹಂಭಾವ (ನಾ). = ನಿರಹಂಕಾರ ೧ : ನಿರಹಂಭಾವದಲ್ಲಿ ನಾನಿದ್ದೆನಯ್ಯ ನೋಡಿಹೆನೆಂದರೆ ನೋಡಲಿಲ್ಲ ಕೇಳಿಹೆನೆಂದರೆ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ ಘನ ನಿರಂಜನದ ಬೆಳಗಿಂಬಾದುದು (ಅವಚಂ. ೧೫೧-೬೯). [ಸಂ.]

ನಿರಹಮ್ಮು (ನಾ). = ನಿರಹಂಕಾರ ೧ : ನಿಮ್ಮ ಮಾಡಿದವಜ್ಞೆಯನು ನಿರಹಮ್ಮಿನಲಿ ರಂಜಿಸುವ ವಿಮಲ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನು ಬಗೆಯಲಱುವನೆ ಭೃತ್ಯವರ್ಗದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧-೫-೪೦) ; ಗುರುಭಕ್ತಿ ನಿರಹಮ್ಮು ನಿರಪೇಕ್ಷೆ ಸ್ಮರಣೆ ಕರಣಾನುಕೂಲತೆ ಪರಿಣಾಮ (ಪರಮೇ. ೬-೩-೩). [ನಿರ್+ಅಹಮ್ಮು]

ನಿರಳಂಕಾರ 'ನಿರಲಂಕಾರ' ನೋ.

ನಿರಳಂಕೃತಿ (ನಾ). = ನಿರಲಂಕಾರ : ನಿರಳಂಕೃತಿವನಿತೆ ಮನೋಹರೆಯೆನಿಸದ ತೆಱದೆ ಸರಸಕೃತಿಯುಚಿತಾಳಂಕರಣದಿನಪಗತಮಾಗುತ್ತಿರೆ ಚದುರರ ಸರಸಹೃದಯಮಂ ಮಚ್ಚಿಕುಮೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೭೪). [ಸಂ. ನಿರಲಂಕೃತಿ]

ನಿರಳವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ಆವರಿಕೆ ಬೇರಿನ ಪಟ್ಟೆಯಂ ಆವರಿಕೆ ಕೊನೆಯನು ಸಹ ೬೦ ಗಳಿಗೆ ಮೊಸರಿಂದರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಸೇವಿಸೆ ನಿರಳವ್ಯಾಧಿ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೯೧). [ನಿರಳ ?+ವ್ಯಾಧಿ]

ನಿರಾಕ$_1$ (ನಾ). ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ. [ಸಂ.]

ನಿರಾಕ$_2$ (ನಾ). (?) : ಸೋಮರ್ಮುಡಿಯಲೊಪ್ಪುವ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಗಳ ಏಕರೂಪದಲಸಿಯ ಹುಬ್ಬುಗಳಾಕೃತಿಯ ಹೆರೆನೊಸಲ ತಿಲಕ ನಿರಾಕದಳಿಗಳ ಕುರುಳುಗಳ ಧ್ಯಾನಿಪುದು ಭಾವಕರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೧-೪೧). [?]

ನಿರಾಕರಣ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು. ೨. ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಸೂದನೀಯಂ, ಸೂದ್ಯಂ, ಸೂದಿಃ, ೩ ನಿರಾಕರಣಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೮೪). ೩. ನಿವಾರಿಸುವುದು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು : ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದೀಪದಲಿ ಶೋಕ ಮೋಹಮಹಾಂಧಕಾರನಿರಾಕರಣವನು ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕನನು ಸಂತವಿಸಿ ನಾರದನಡಱಿದನು ನಭವ (ನಿಭಾಗ. ೧-೯-೪೪). ೪. ಬಿಡುವುದು; ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 'ನಿರಾಕರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರಾಕರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲಗಳೆ. ೨. ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಈ ಪೇೞ್ದ ಮಱುಂ ತೆಱದೊಳ್ ನೆಗೞ್ದ ಜೈನದ್ವಿಜಂಗೆ ಹಿಂಸಾದೋಷಮಾಗದೆಂದು ನಿಜಪಕ್ಷದೋಷನಿರಾಕರಣಂಗೆಯ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೬); ದುರ್ಯೋಧನಂ ಹರನುಮಂ . . . ಕಂಜೋದರನುಮಂ ನಿರಾಕರಣಂಗೆಯ್ದು ನಿತಱಿಸೂಳಂ ಮಾಣ್ದು ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಸಮರೋದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ಯೆ (ಗದಾಯು. ೩-೪೪ ವ). [ನಿರಾಕರಣ+ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರಾಕರಣೆ (ನಾ). ೧. = ನಿರಾಕರಣ ೧ : ಅಮೇರಿಕ ಪ್ರಾಚ್ಯಸಂಘದ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾಶನ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ, ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರಾಕರಣೆಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕಾಲ್ಡ್‌ವೆಲ್ಲನ ಸೂಚನೆಗೆ ಪೋಷಕವಾಗಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೪೧) ; ಆ ನಿರಾಕರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಪ ದ್ವೇಷಗಳು ತುಳುಕುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನೆಕ್ಲುದೋವನಿಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೫೫). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ; ನಿರ್ಮೂಲನ : ಓಕರಿಸಿದಳು ಮೃತ್ಯುವೆನ್ನನು ಲೋಕದಲಿ ಹೊಱಗೆಂದು ಯಮನ ನಿರಾಕರಣೆಗಳ ಜೀವಜಾತಿಯೊಳಲ್ಲವಿವನೆಂದು ಲೋಕದಲಿ ಡಂಗುರವ ಹೊಯ್ಸಿದನೀ ಕಮಲನಾಭನೆ ಕಣಾ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೮). [ಸಂ. ನಿರಾಕರಣ]

ನಿರಾಕರಿಷ್ಣು (ನಾ). ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು: ವ್ಯಾಕುಲರ ಬಯ್ಗಬಯ್ದು ಚಪಲಾನೀಕ ಬಂಡಿಸಿ ಚಂಡಪಾತ ನಿರಾಕರಿಷ್ಣುಗಳೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿತು ದಳದ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೨೦). [ಸಂ.]

ನಿರಾಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಪಾರ್ವರ ಸಭೆಯ ನಡುವಿರ್ದು ಕನಿಷ್ಠನಿಷ್ಠುರವಚನಂಗಳಿಂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದಿಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ನುಡಿದು ಪೊಲ್ಲದಂ ಪೇೞ್ದಟ್ಟೆ ಕಳೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೧೯) ; ತೆರೆಗಳ ಬಂಬಲಂ ಮಿಳಿರ್ವ ಕೇತನ[ರಾ]ಜಿಗಳ್ . . . ತೆಱಂಬೊಳೆವ ವಿಮಾಂಗಳನುಳ್ಕುವ ಕೈದುಗಳ್ ನಿರಾಕರಿಸಿರೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಕವಿದತ್ತು ನರಾಧಿಪಸೈನ್ಯಸಾಗರಂ (ಪಂಸಭಾ. ೩-೭೮) ; ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲನಂಚಿತೋತ್ತಮಾಭರಣದ ದೀಪ್ತಿ ತೋರವನಿಯಂ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣಂ ನಿರಾಕರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೪) ; ಈ ಮಹಾಗಂಭೀರಘೋರನಿರ್ಘೋಷಮಂ ನೀಂ ಶಬ್ದಮಾತ್ರಮೆಂದೇಕೆ ನಿರಾಕರಿಸುವೆ (ಪಂಚತಂ. ೩೭-೫); ದಮಘೋಷಪುತ್ರಂ ವಸುದೇವಪುತ್ರನಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ನುಡಿಯಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೪ ವ) ; ತಾರಕಂ ನಯಮನೊಲ್ಲದೆ ನಿರಾಕರಿಸಿ ನುಡಿಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೨೮ ವ) ; ಲೋಕಸಮ್ಮತವಾವುದದನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರುಗಳು ತಾವೇನಾಕೆವಾಳರೆ ಜಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೦೦) ; ತಾನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾ ಹೇಗಾದರೂ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆತನು ತನ್ನ ಹಿತಚಿಂತಕನೆಂದೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದಳು (ರಾವಿಜ. ೧೯). ೨. ಬಿಡು ; ವರ್ಜಿಸು : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಸ್ಪರ್ಶರಸಗಂಧಶಬ್ದರೂಪಂಗಳಂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೮ ವ) ; ಇಂತಪ್ಪ ಆಶೆ ಹುಸಿ ಬಾಧೆಯ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಇರಬಲ್ಲ ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ಅವಚಂ. ೧೧೬-೫೨೭) ; ಮಹಾರಾಜನ ಈ ಮನೋವ್ಯಾಕುಲತೆಯಿಂದ ಉತ್ಸವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೮೨-೩). ೩. ಒಪ್ಪದಿರು ; ಸಮ್ಮತಿಸದಿರು : ತಿಮ್ಮನನ್ನು ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು ಕೊಡೆಂದು ಕೇಳಿದರು . . . ತಿಮ್ಮನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದ (ಚಿಂಗಾಳ್ಯ. ೮೦) ; ಚೌಡಪ್ಪನವರು ತಮ್ಮ 'ಶೀವರ್‌ಲೆಟ್' ಕಾರು ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆಂದರೂ ಗೋದಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೮) ; ಅವಳ ಸರಳಮನಸ್ಸು ಅವಳನ್ನು ಆದರ್ಶದತ್ತ ಕರೆಯುತ್ತಿತ್ತೇ ವಿನಃ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಮತ್ತೆ ಬರಲು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೭೧) ; ಕುಪಿತಳಾದ ರಾಧೆಯು ಮೊದಲು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಭಾರಜಾ. ೪೫) ; ಬಡವನಾದಾಗ್ಯೂ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅವನ ಹಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶಾಂಪಜೀ. ೧೮). [ನಿರಾಕರಣ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು : (ಕಿ): [ಸಂ. ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಾ]

ನಿರಾಕಾರ(ಗು). ೧. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ; ರೂಪವಿಲ್ಲದ; ಅಮೂರ್ತವಾದ: ಆ ಮೌನಮಯ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ, ನಿಸರ್ಗ . . . ಮೌನದಲಿ ತೆಯ್ದು ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ನಿರಾಕಾರವಿಗ್ರಹದಂತಿರುತ್ತದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೯೩). (ನಾ). ೨. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ರೂಪವಿಲ್ಲದುದು ; ದೇಹವಿಲ್ಲದುದು : ನಿರಾಕಾರವ ಮಾಱುವ ಸಾಕಾರವುಂಟೆ (ಅವಚಂ. ೨೭೦-೧೨೪೦) ; ಸಗುಣವೇ ಸಾಕಾರ ನಿರ್ಗುಣವೇ ನಿರಾಕಾರ (ಅಮೃತ. ೬-೭೮) ; ಸ್ವಪ್ನಲೋಕದೊಳು ಆಕಾರಪ್ರಳಯವಿರುವಂತೆ, ತುಂಬಿದೆ ನಿರಾಕಾರ ತಮ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೪-೪) ; ನಿರಾಕಾರವಾದದ್ದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೆ ಆಕಾರವಾದದ್ದು ಕಾಣದೆ ಹೋದೀತು (ಗಾದೆ). ೩. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ;

ದೇಹವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಮೂರ್ತಸ್ವರೂಪ : ಅಯ್ಯಾ ನೀನು ನಿರಾಕಾರವಾಗಿರ್ದಲ್ಲಿ ನಾನು ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ವಾಹನವಾಗಿರ್ದೆ ಕಾಣಾ (ಬಸವ.೩); ನಿರಾಕಾರ ನಿರಜ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧-೪). ೪. [ಜೈನ] ಯಾವುದೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮರಣಾಂತಿಕವಾಗಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುವ ಉಪವಾಸ: ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರಾಗತಮಪ್ಪನಶನಮೆಂಬ ಮೊದಲ ತಪದೊಳಂ . . . ಇಂತಪ್ಪೆಡೆಯೊಳಿಂತೆಂಬವರ್ ನಿಜಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲೆನೆಂಬಾ ನಿಯಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೦ ಪ) ; ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರ ವಿರಹಿತಮುಪವಾಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೯ ಪ) ; ಆರಯೆ ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರಮೆನಿಪ್ಪೆರಡು ಭೇದದಶನಮಂ . . . ಆಂತಂ ಮುನಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೮). ☞ "ಅನಶನವೆಂಬುದು ಸಾಕಾಂಕ್ಷ ಮತ್ತು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿದೆ. ೧. ಷಷ್ಠಮ, ಅಷ್ಟಮ, ಮಾಸ ಮೊದಲಾದ ಉಪವಾಸಗಳೂ, ಕನಕಾವಳಿ, ಏಕಾವಳಿ, ಮುರಜ, ಸಿಂಹನಿಃಕ್ರೀಡಿತ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತಗಳ ಅಂಗವಾದ ನಿಯಮಿತ ಕಾಲದ ಉಪವಾಸಗಳೂ ಸಾಕಾಂಕ್ಷ ; ಇದಕ್ಕೆ 'ಇತಿರಿಯ'ವೆಂತಲೂ 'ಅವಧೃತ'ವೆಂತಲೂ ಹೆಸರುಂಟು. ೨. ಭಕ್ತಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಇಂಗಿನೀಮರಣ, ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವುದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಮರಣ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಯಾವಜ್ಜೀವ', 'ಅನವಧೃತ' ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. 'ನಿರಾಕಾರ' ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ 'ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. [ಸಂ.]

ನಿರಾಕುಲ, ನಿರಾಕುಳ (ಗು). ೧. ಮನಃಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ ; ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ ; ವ್ಯಾಕುಲದಿಂದ ದೂರವಾದ ; ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನಿರಾಕುಲಶುಕಮಯಂ . . . ಆಗಿ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ. ೫-೧೮) ; ನಿರಾಕುಲಾಂತಃಕರಣನಾದನು ಬಳಿಕ ಕಲಿಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೯-೮). (ನಾ). ೨. ವ್ಯಾಕುಲವಿಲ್ಲದವನು ; ದುಃಖರಹಿತನಾದವನು : ನಿರಾಕುಲ ನಿಷ್ಕಲ ನೀಲಕಂಠ . . . ಜಯ ಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪) ; ನಾನೆಂಬ ನಾದಗಳು ಇಲ್ಲದಂದು . . . ತಾನು ತಾನೆಂಬ ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲದಂದು ಅತ್ತತ್ತಲೆ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರಾಕುಲನಾಗಿರ್ದನಯ್ಯ (ನಿರಾಗೋ. ೭-೪೫). **ನಿರಾಕುಳ:** ೧. ಖಚರೇಶ್ವರನೆಯ್ದಿದಂ ನಿರಾಕುಳಗತಿಲೀಲನಪ್ರತಿರಥಂ ರಥನೂಪುರ ಚಕ್ರವಾಳಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೨). ೨. ಖಳಕರ್ಮಾಷ್ಟವಿಧೋಗ್ರಕಂಟಕಕುಳಪ್ರಧ್ವಂಸದಿಂದಂ ನಿರಾಕುಳರುಂ ನಿಷ್ಕಳರುಂ . . . ತಾವಮಾಗಿ ಲೋಕಾಗ್ರದೊಳ್ ತೊಳಗುತ್ತಿರ್ಪ ವಿಶುದ್ಧಸಿದ್ಧರೆಮಗೀಗಾತ್ಮೋದಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಂ (ಜೀವಸಂ.೧-೨) ; ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಜನಿಶ್ಚಲ ನಿರಾಕುಳ ನಿರ್ವಿಕಾರ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೮). ೩. ನಿರಾಯಾಸ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಈ ಸಮುದ್ರತೀರಮಪಾಯಬಹಳಮೆನಗಂ . . . ಇನ್ನಿಲ್ಲಿರಲ್ಬಾರದು ಪೆಜತೊಂದು ನಿರಾಕುಳಮಪ್ಪೆಡೆಯನೆಡೆಮಾಡಿ ಬಂದೆನ್ನನೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿಮೆಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೦-೧೪) ; ನಿರಾಕುಳದ ಭಕ್ತಿ ನಿರ್ವಯಲಾಯಿತ್ತು ಬಸವಾ (ಸೀಲವ. ೧೧-೨೬) ; ನಿಶ್ಚಿಂತವೆಂಬಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕುಳ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರಾಳ]ವೆಂಬ ಸಿಂಹಾಸನವನಿಕ್ಕಿ ಗಗನಗಂಭೀರದ ಛಾವಿಯೊಳಗೆ ಅಗೋಚರದ ಅಗ್ಘವಣಿಯ ತಂದು (ಅವಚಂ.೮೩-೩೭೪) ; ತಮವ ಹಿಂಗಿಸಿ ವ್ಯಾಕುಲವನಳಿದು ನಿರಾಕುಳದಲ್ಲಿ ನಿಂದು . . . ಮುಂದೆ ನೋಡಿದರೆ ಜ್ಯೋತಿಯ ಬೆಳಗ ಕಾಣಬಹುದೆಂದರು (ಲಿಂಗವ. ೬೫-೫೬) ; ನಮ್ಮ ವಿವೇಕವನು ದಳ ನೋಡುತಿರಲಿ ನಿರಾಕುಳದಲೆಚ್ಚಾಡುವೆವು ನಿಲ್ಲೆಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೨೯). [ಸಂ.]

ನಿರಾಕುಲಂ, ನಿರಾಕುಳಂ (ಅ). ವ್ಯಾಕುಲವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ; ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಇಳೆಯೊಳ್ ಪೆರ್ಮೆಳೆಯುಂ ಸಮಸ್ತಫಲಮುಂ ಸಂತೋಷಮುಂ ಧರ್ಮಸಂಕುಳಮುಂ . . . ಶ್ರೀಯುಮಾಯುಂ ನಿರಾಕುಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಮೆಂದುಂ ನೆಲಸಿರ್ಪುದೊಂದು ತೆಜಿನಂ ತಾಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೧೧೫) ; ಅಲರ್ಗಂಪಿಗೆಜಿಗಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ ಬಂಬಲ್ಮಾಮರ್ಗಿಲ್ . . . ಪಿಕಪ್ರಕರನಾದಂ ಮೇಘನಾದಂ ನಿರಾಕುಲವೊಂದಿರ್ಪ ಶುಕಾಳಿ ಶಕ್ರಧನುವೆಂಬಂತಾಗೆ ಮೇಘಾಗಮಂಬೊಲದೇಂ ಸೂಸಿದುದೋ ಮರಂದರಸವೃಷ್ಟಿವ್ರಾತಮಂ ಮಾಮರಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೨). **ನಿರಾಕುಳಂ :** ವೀರಲತಾಂಗಿಯ ಸೋಂಕು ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಕುರಿಸೆ ನಿರಾಕುಳಂ ಕಳೆದನಾಜಿಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೫೫) ; ಮಗನದೊಂದು ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ನಿರಾಕುಳಮೆ ಪೇಟ್ದರ್ (ಕಾದಂಬು. ೬೪೦) ; ನಿರಾಕುಳಂ ಬಿಸುಟು ಹಿಂಸೆಯೊಳಾದನುಸಂಸ್ಕೃತ್ತಿಯಂ . . . ನೆಜೆಯೆ ನೋಂತುದು ನೋಂಪಿಗಳಂ ಮೃಗಾಧಿಪಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೩೨) ; ಧ್ರುವಂ ಸನಾತನಂ ನಿತ್ಯಮವಿನಶ್ವರಮಪ್ರತಿಚ್ಯವ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವೆಮಗಕ್ಕೆ ನಿರಾಕುಳಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೧-೨೦) ; ಮಾಯ್ದ ವಿಧಾತ್ರನೆನ್ನಣುಗಿನಗ್ರತನೂಜನನಿಂತಗಲ್ಚಿಕೊಂಡುಯ್ದನಪಾರಶೋಕರಸಪೂರದೊಳೀ ಸಭೆಯಂ ನಿರಾಕುಳಂ ತೊಯ್ದನದುತರ್ಗುರ್ವಿದನದಲ್ತಿರ್ದೆ ನಿಚ್ಚನರಲ್ಚೆ ತನ್ನೊಳಂ ಪೊಯ್ದನಿದರ್ಕೆ ಕೃತ್ಯವೆನಗೇನೆನುತುಂ ತಳೆದಂ ಪ್ರಳಾಪಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦) ; ಶಿವನಲ್ಲಿ ತಿರುನಾಳ್ಗೆ ಬರೆ ಕಂಡು ತರುಕುಳಂ ಶಿವನ ರೂಪಂ ಬಯಸಿ ಬೆಳೆದವು ನಿರಾಕುಳಂ (ನಂಬಿರ. ೯-೨೬) ; ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಚತುಃ ಪಂಚಾಕಲಿತಾರ್ಥಂಗಳಾಗಿ ಜಬನೊಳವು ನಿಸರ್ಗಾಕೃತಿ . . . ನಿರಾಕುಳಮುಸಿರ್ವೆಂ (ಶಮದ. ೨೩); ನಿರಾಕುಳಂ ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶಂಗಳಂ ಸಂಚರಿಸುತುಂ ಕಪ್ಪ ಕಾಣ್ಕೆಗಳಂ ಕೂಡ ತರ್ಪುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೬-೨೯). [ಸಂ.]

ನಿರಾಕುಳ 'ನಿರಾಕುಲ' ನೋ.

ನಿರಾಕುಳಂ 'ನಿರಾಕುಲಂ' ನೋ.

ನಿರಾಕುಳತೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ನಿರಾಮಯನುಮಪ್ರತಿರೂಪನುಮಾಗಿ ದೇವಕಾಂತಾದಯಿತಂ ನಿರಾಕುಳತೆಯಂ ತಳೆದು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೧). [ಸಂ. ನಿರಾಕುಲತಾ]

ನಿರಾಕುಳಿತ (ಗು). ವ್ಯಾಕುಲವಿಲ್ಲದ ; ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ : ನಿರಾಕುಳಿತ ಮನಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಸಮಾಯತಮೇ ಎನಲಾಯತಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೮೮) ; ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮೆಂಬ ನಿರಾಕುಳಿತ ತೇಜೋನಿಧಿಗೆ ಮಾಯಾಕಳತ್ರದೊಳಾಯ್ತು ನಿಜಗುಣಭೇದವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೩೩). [ಸಂ. ನಿರಾಕುಲಿತ]

ನಿರಾಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಸೋಕಿದನಿಲನನಂದಗೆಡಿಸಿದಳಾಕೃತಿಯ ಪರಿಮಳದಲಂಗನೆ ಮೂಕನಾದವು ಗಿಳಿಗಳಬಲೆಯ ಕಳರವಂಗಳಲಿ ನಾಕವನಿತೆಯ ನಯನಕಾಂತಿ ನಿರಾಕುಳಿಸೆ ಹರಿಣೀಕುಳವನಿಂತಾಕರಿಸಿದಳು ಚಾರುವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯನು ಚಪಲಾಕ್ಷಿ (ನಿಭಾಗ. ೫-೨-೭).
[☞ ಇದು 'ನಿರಾಕರಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿರಾಕೃತ (ಗು). ೧. ನಿವಾರಿಸಿದ ; ಹೊರದೂಡಿದ : ಪಿತೃಸಂದೇಶದಿನಾ ಮಹೋನ್ನತಿಯುತಂ ಸಾದ್ರಾರ್ಂತರಂಗಂ ನಿರಾಕೃತಭೂತಾಪಭರಂ ಕುಮಾರನಧಿಕೋತ್ಸಾಹಾವಗಾಹಂ ಪ್ರಭಾವತಿಯೆಂಬಗ್ಗದ ಕನ್ನೆಯಂ ಮದುವೆನಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೨) ; ಕುಳಿರ್ವಭಿಷೇಕಗಂಧಸಲಿಲಂಗಳ ನಾಗಳೆ . . . ಕೋಮಳಾಂಗುಳಿಗಳೊಳಟ್ಟಿಕೊಂಡೆರ್ದೆಯೊಳಂಟೆ ನಿರಾಕೃತಪಾಪತಾಪಮುತ್ಪುಳಕಕದಂಬಕಂ ನಲಿದುದಂದು ಕರಂ ದಿವಿಜಾಂಗನೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೪೮). (ನಾ). ೨. ಕಡೆಗಣಿಸಿದುದು ; ನಿರಾಕರಿಸಿದುದು : "ಪ್ರ(ತ್ಯಾ)ಖ್ಯಾತಂ. . . ನಿರಾಕೃತಂ, ನಿರಸ್ತಂ,

ಅಪವಿದ್ಧಂ, ಪರಿಹೃತಂ–ಈ ೭ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭–೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರಾಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ರೂಪವಿಲ್ಲದುದು ; ಆಕಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಆಕೃತಿಯಿಲ್ಲದುದು : ಏಕಮಾತ್ಮಾಯೆಂದು ವೇದಾನೀಕ ಕೈವಾರಿಸಲು ಮೆಱೆವ ನಿರಾಕೃತಿಯು ಪರಬೊಮ್ಮರೂಪಿನ ತಾತ ನೋಡೀತ (ಶುಪ್ಯಾಉ. ೯–೫೩). ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರದವನು ; ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡದವನು : "ಅಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ, ನಿರಾಕೃತಿಃ —ಈ ೨ ವೇದವಿಲ್ಲದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭–೨೫೧) ; "ಓದಿಲ್ಲದಂ ನಿರಾಕೃತಿಯುನಧ್ಯಾಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೫–೬). ೩. ಹೊರದೂಡಿದುದು ; ತಿರಸ್ಕೃತವಾದುದು : "ಪರಿಹೃತಂ . . . ಅಪವಿದ್ಧಮೆನೆ ನಿರಾಕೃತಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಲು" (ಮಂಗರಾ.೧೨೮–೯). ೪. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು : "ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ, ನಿರಸನಂ, ಪ್ರತ್ಯಾದೇಶಃ, ನಿರಾಕೃತಿಃ — ೪ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ, ಜರಿಯುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೬). [ಸಂ.]

ನಿರಾಕ್ಷೇಪ (ಗು). ೧. ಆಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲದ; ದೂರಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಆಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲದುದು. ೩. ಆಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿರಾಕ್ಷೇಪಣೆ (ನಾ). ೧. ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯಿಲ್ಲದುದು. ೨. ನಿಂದನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಂದೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗದ ಸ್ಥಿತಿ : (೬).
[ಸಂ. ನಿರಾಕ್ಷೇಪಣ]

ನಿರಾಖ್ಯ (ನಾ). ಹೆಸರಿಲ್ಲದವನು ; ಅನಾಮಧೇಯ : ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರುತ್ತರ ನಿರಾಖ್ಯ ನಿರ್ಜಡ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ (ಏಕೋಪು. ೬–೨).
[ಸಂ.]

ನಿರಾಗ (ಗು). ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ; ಮೋಹವಿಲ್ಲದ ; ಕಾಮವಿಲ್ಲದ.
[ಸಂ.]

ನಿರಾಗಮ (ಗು). ವೇದೋಕ್ತವಲ್ಲದ ; ವೇದಾಧಾರವಿಲ್ಲದ : ವೇಗುಲಕೆ ನಿಮಗಿನ್ನು ನಿಚ್ಚಂ ಹೋಗಿ ಹೊಡವಡಲೇತಕೆಂಬ ನಿರಾಗಮ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕೊಡುವೆನುತ್ತರವನು (ಬಸವು. ೫೧–೧೯). [ಸಂ.]

ನಿರಾಗಸ (ನಾ). ಪಾಪರಹಿತವಾದುದು ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದುದು : ಇಂಥ ಸಂಬಂಧ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಷ್ಟು ಸರಾಗವಾಗಿಯೂ ಸರಳವಾಗಿಯೂ ನಿರಾಗಸವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯಾಗಿಯೂ ಸಾಗುವದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೩೩). [ಸಂ. ನಿರಾಗಸ್]

ನಿರಾಗಸೆ (ನಾ). ಪಾಪವಿಲ್ಲದವಳು ; ತಪ್ಪು ಮಾಡದಿರುವವಳು : ನಿರಾಗಸೆಯು ನಿಷ್ಕಾರಣದಿ ಬಿಡುವುದುಚಿತವೆ ನರೇಶಾ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨–೧೧–೨೩). [ನಿರಾಗಸ + $-ಎ_2$]

ನಿರಾಜಿ, ನೀರಾಜಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜರತಾರಿ ; ಸರಿಗೆ ; ಕಲಾಬತ್ತು : ನಿರಾಜಿಯು ದುಪ್ಪಟ ಗುಣಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ . . . ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೩) ; ನಿರಾಜಿಯ ತೆರೆಯ ಮರೆಯೊಳ್ ಪ್ರಾಶನೆಯಂಗೈಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩–೭) ; ನಿಗಿನಿಗಿಸುತಿಹ ನಿರಾಜಿಯ ಹಾಶಿಕೆಯ ಹಾಕಿ (ಬಾಣಾಕ ೧೧) ; ಗದ್ದಿಗೇ ಮೇಲೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ನಿರಾಜಿ ಅಂಚು ಸೆರಗು ಉಳ್ಳ ಹಳದೀ ಮಗುಟ ಕೆಂಪಿನ ಮಗುಟಗಳಾದವು (ಮಾಮರಾ. ೧೨೮). **ನೀರಾಜಿ$_1$** : ೨. ಜರತಾರಿಯ ಬಟ್ಟೆ, —ಹಾಸು : ನೀರಾಜಿಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟುಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ. . . ನೋಡುವವರಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯವಾಗುವಂತೆ ರಾಜದ್ವಾರಮಂ ರಚಿಸಿದಂ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೯೨) ; ಹಾಸಿ ನೀರಾಜಿಯುನದರಲ್ಲಿ ರತ್ನದ ರಾಶಿರಾಶಿಗಳನು ಸುರಿದೂ ಮಾಸಲೀಯದೆ ಜವಳಿಗಳ ಮೆದೆಯುನಿಟ್ಟು ಲೇಸಿನ ಶೆಟ್ಟಿಗಳಿಹರು (ಸೌಗಂಪ. ೧–೧೧).

ನಿರಾಜಿಯ ಖಿಲ್ಲತ್ತು = ಸನ್ಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಜರತಾರಿ ಅಂಚಿನ ಉಡುಗೊರೆ, —ಶಾಲು : ದೊರೆಗಳವರು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿದ್ದ ನಿರಾಜಿಯು ಖಿಲ್ಲತ್ತು ನವರತ್ನಾಭರಣ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕುಶಲಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೪೩).
[?. / ತುಳು. ನಿರಾಜಿ, ನಿರಾಸಿ ; ತೆಲು. ನಿರಾಸೀ]

ನಿರಾಜಿಕಂಬಿ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚು : ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹಳೀ ನಿರಾಜಿಕಂಬಿಯುವನು ಕೂಗಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ನಿರಾಜಿ + $ಕಂಬಿ_1$]

ನಿರಾಜಿಗೌಸು (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಮುಸುಕು,-ಹೊದಿಕೆ : ಮಣಿಮಯದ ತಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಡಗಿ ನಿರಾಜಿಗೌಸುಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಮುಂದಿರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೭೧–೨).
[ನಿರಾಜಿ + ಗೌಸು (<ಗವಸು)]

ನಿರಾಜಿತೆರೆ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಪರದೆ, —ಜವನಿಕೆ : ದೊಡ್ಡ ಉಪ್ಪರಿಗೆ . . . ಪಟ್ಟೇ ತೆರೆಗಳು, ನಿರಾಜಿತೆರೆಗಳು, ಗೋಡೆಯ ಸುತ್ತ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಭಾವಚಿತ್ರಗಳೂ . . . ಕಾಣಿಸಿದವು (ಶೀಟಿಮಾ. ೫೫). [ನಿರಾಜಿ + $ತೆರೆ_4$]

ನಿರಾಜಿದುಪ್ಪಟ (ನಾ). (ಹಾಸಲು ಮತ್ತು ಹೊದೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಜರತಾರಿಯ ದುಪ್ಪಟ : ರಂಗುವಡದ ಬೆರಳುಂಗುರ ಗೆಲಸದ ಅಂಗಿ ನಿರಾಜಿದುಪ್ಪಟಿಯು (ಸೌಂದಕಾ. ೫–೧೨೧).
[ನಿರಾಜಿ + ದುಪ್ಪಟ]

ನಿರಾಜಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜರತಾರಿಯ ಬಟ್ಟೆ, —ವಸ್ತ್ರ : ಬೆರಳಿಗೆ ಉಂಗುರವಾಯಿತು . . . ಪಟ್ಟೇಅಂಚಿನ ಧೋತ್ರವಾಯಿತು, ನಿರಾಜಿಬಟ್ಟೆಯಾಯಿತು (ಮಾಮರಾ. ೧೨೮). [ನಿರಾಜಿ + $ಬಟ್ಟೆ_2$]

ನಿರಾಜಿವಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ನಿರಾಜಿಬಟ್ಟೆ : ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ನಿರಾಜಿವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಕೃಪಾಸ. ೫೫).
[ನಿರಾಜಿ + ವಸ್ತ್ರ]

ನಿರಾಜಿಸೀರೆ, ನೀರಾಜಿಶೀರೆ, ನೀರಾಜಿಸೀರೆ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಸೀರೆ; ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಸೀರೆ : ಇನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಡವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಧೂರ್ತರು . . . ಅವಳುಟ್ಟಿದ್ದ ನಿರಾಜಿಸೀರೆಯನ್ನು ಕೂಡಾ ದಯಾದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸುಲಿದುಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೩). **ನೀರಾಜಿಶೀರೆ** : ತೇಜದಿಂ ಮೆರೆವ ಕನಕಾವರಣ ಮತ್ತು ನೀರಾಜಿಶೀರೆಯುಮೆನಿಸೆ ಯಾಜ್ಞಿಕರ ಹೋಮವಿಭ್ರಾಜಿತಾಸಿತ ಧೂಮಮಳಕಾಳಿಯಾಗಲಾ ನಗರಿ ನಾರಿಯೊಲೆಸೆವುದು (ಅಚಾಂವಿ. ೧–೪೬). **ನೀರಾಜಿಸೀರೆ** : ಆರು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದರಂತೆ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ವರ್ಣರಂಜಿತ ನೀರಾಜಿಸೀರೆಗಳನ್ನೂ ತಂಗಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೫೩).
[ನಿರಾಜಿ + $ಸೀರೆ_2$]

ನಿರಾಡಂಬರ (ಗು). ಆಡಂಬರವಿಲ್ಲದ ; ಸರಳವಾದ : ಅವರ ನಿರಾಡಂಬರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯಿತು (ರಂಗಓೕ. ೬೨); ವಾಯುಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳು ನಿರಾಡಂಬರವಾಗಿದ್ದುವು (ದಭಾಇ. ೮೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾತಂಕ (ಗು). ೧. ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸುಗಮವಾದ ; ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾದುದು ; ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಸುಗಮವಾದುದು : ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮುಂ ನಿರಾತಂಕಮುಂ ನಿಜಾಯತ್ತಮುಮೆನಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨–೬೦ ಪ); ಆಗಸದ ಗಂಟುಮೋರೆಯಲಿ ಹೊಂಬಿಸಿಲ ತುಂಬುನಗೆ ಹರಿಸಿ ಹರಿದಿಹುದು ನೀರು ನೀರೇ ನಿರಾತಂಕ (ನೆಲಮು. ೧೫–೧೪).

೩. ನಿರ್ಭೀತಿ ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಕೈಯಿಕ್ಕಿರಿ (ಸಪತಿ. ೩೭); ಹಿಂಡುಹಿಂಡಾಗಿ ನೊಣಗಳು ಬಂದು ಎಲೆಯ ಹತ್ತಿರ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ್ದ ಪಾಯಸದ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಹೀರಿದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು . . . ನೋಡಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ನೆನಪಿದೆ (ನಂಟರು. ೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾತ್ಮ (ನಾ). ಕೈಗೊಂಡ ವ್ರತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು : "ಆತ್ತವ್ರತಸಂಸ್ಕಾರನಿವರ್ತಿತನವಕೀರ್ಣನುಂ ನಿರಾತ್ಮನುಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೮). [ಸಂ. ನಿರಾತ್ಮನ್]

ನಿರಾತ್ಮಜ (ನಾ). ಮಗನಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಪುತ್ರಹೀನ : ದಿನಪಾಂಶದೊಳಿರೆ ಹಿಮಕರನಿನಾದಿಗಳ್ ನೋಡೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ತರದಿಂ ಕೋಪನನವನಿಪಪ್ರಿಯಂ ಬಹುಧನಾನ್ವಿತಂ ಪ್ರಭು ನಿರಾತ್ಮಜಂ ವಧಶೀಲಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರಾದರ (ಗು). ೧. ಆದರವಿಲ್ಲದ; ಮನ್ನಣೆಯಿಲ್ಲದ; ಗೌರವವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಆದರವಿಲ್ಲದವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಸಾರವಸ್ತುಗಳೊಳ್ ನಿಸರ್ಗದಿಂದೆ ತಾಂ ನಿರಾದರನಾಗಿ ಶುಭಭಾವನೆಯೊಳ್ ರಾಜ್ಯಕಾಲಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೬ ಪ) ; ಭಯವಿವರ್ಜಿತಹೃದಯರುಂ ಪಾಪಮೆ ಮೂರ್ತಿವಂತಮಾಗಿರ್ದು ದಂಡಸಂಯುತರೊಳ್ ನಿರಾದರರುಮಪ್ಪಲ್ಲಿ ಧರ್ಮತತ್ತ್ವಮಂ ಕೇಳ್ದು ನಿರ್ವೇಗದಿಂ ಕುಮಾರದೀಕ್ಷಿತರಾದರ್. (ಚಾವುಂಪು. ೨೮೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾದರಣೆ (ನಾ). ಗೌರವಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಮನ್ನಿಸದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ. ನಿರಾದರಣ]

ನಿರಾದಾನ (ನಾ). ಏನನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಡದಿರುವುದು : ಅಂತು ಮಡಿಪಿ ಶರೀರಸಮೇತಂ ನಿರಾದಾನವಿಧಾನದಿಂ ಗಾಳಿವೆಱಗಿನೊಳಿರ್ದಮಳದೀಪಿಕೆಯಂತಿರ್ದರುಮೊಡನದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೧ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರಾಧಾರ (ಗು). ೧. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ ; ನಿರಾಲಂಬವಾದ. (ನಾ). ೨. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದುದು : ಬಸವನಱಿವು ನಿರಾಧಾರವಾಯಿತ್ತು (ಶೀಲಪ. ೨೨-೬೬) ; ಭೂಮಿಯು, ಚಂದ್ರನ ಹಾಗೆ ನಿರಾಧಾರವಾಗಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩). ೩. ನಿರಾಲಂಬನಾದವನು ; ಸ್ವತಂತ್ರ : ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರ್ಲೇಪ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾಧಾರ . . . ಪುರಹರನೆ (ಸೋಮುಚ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ನಿರಾಧಾರಿ (ನಾ). ಆಧಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ಬಡವ : ಆತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿರಾಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿರಾಧಾರಿನ್]

ನಿರಾನಂದ (ಗು). ಆನಂದರಹಿತವಾದ ; ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನಿರಾನಂದಜನೋಪೇತೆಯುಮಮಾನಿತಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷೆಯುಮಾಗಿರ್ದ ತನ್ನನ್ವಯರಾಜಧಾನಿಯನನುಜಸಮೇತನಪರಾಜಿತನೆಯ್ದೆವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೩ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರಾಪದ (ನಾ). ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದೂರವಾದುದು ; ಅಪಾಯರಹಿತವಾದುದು;ಸುರಕ್ಷಿತವಾದುದು: ಇಷ್ಟು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ನಿರಾಪದವೂ ನಿಭೃತವೂ ಆದ ನಿವಾಸದ ಹತ್ತಿರ ಜನಸಮಾಗಮ ಕಂಡು ಅವು ಚಕಿತವಾಗಿ ಚೀತ್ಕರಿಸಿವೆ (ಇಷ್ಟಕ. ೧೨೭) ; ನಿರಾಪದವಾದ ಆಶ್ರಮಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ . . . ಹಸುವಿನ ಕರುಗಳು, ಸೂರ್ಯದೇವ ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲೂ ಮೂಡಿಸಿದ ಹರ್ಷ, ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ರೂಪುಕೊಟ್ಟಂತಿವೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾಪರಾಧಿ (ನಾ). ನಿರಪರಾಧಿ : ಮಾರನೆಂಬ ನಿರಾಪರಾಧಿಯ ಬೇರುಗೊಲೆಯನೆಗೈದ ಲಜ್ಜೆಗೆ ನಾರಿ ಗಂಗೆಯ ಶಿರದಿ ತೊಡೆಯಲಿ ಗೌರಿಯನು ತಾಳ್ದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೧) ; ರಾಪುಮಾಡದೆ ಬಿಡನು ಯಮನು ನಿರಾಪರಾಧಿಯ ನೋಡಿ ಕೀರ್ತಿಕಲಾಪವನು ನೀ ಕಾಯ್ದು ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೬೮) ; ತಂದೆಗೆ ಸರ್ಪದಷ್ಟಮಿರದಾದುದೆನುತ್ತ ಭುಜಂಗಯಾಗಮಂ ಕುಂದಿನಿತಿಲ್ಲದಂತೆ ರಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ನಿರಾಪರಾಧಿಗಳ್ ಬೆಂದುದಱಿಂದಲಂದು ಜನಮೇಜಯನೆಂಬ ನೃಪಂಗೆ ಕುಷ್ಠ ತಾ ಬಂದುದು (ಕಜಿಕಂ. ೨೮). [<ಸಂ. ನಿರಪರಾಧಿನ್]

ನಿರಾಪೇಕಂ (ಅ). ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ನಿಸ್ಪೃಹವಾಗಿ (?): ಧರ್ಮಸುತನನಾಂ ನಿನಗೆ ನಿರಾಪೇಕನೊಡಂಬಡಿಸುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೩). [?]

ನಿರಾಪೇಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಯಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಉರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕನಪ್ಪ ತಪೋಧನನುಂ ಸಿದ್ಧಗಿರಿಯೊಳಾತ್ಮಪರನಿರಾಪೇಕ್ಷಮಪ್ಪ ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನದಿಂ . . . ಅಚ್ಯುತೇಂದ್ರಪದಮಂ ಪಡೆದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೯ ಪ) ; ಶೃಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಂಥಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಶರೀರದ ಪುರುಷನಂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬಯಸಿದೊಡೆ ಅದು ನಿರಾಪೇಕ್ಷೆ (ಕಾಮಶಾ. ೯-೧೯೭). ೨. ಬಯಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಏನನ್ನೂ ಬಯಸದಂಥವನು ; ನಿರಪೇಕ್ಷ : ಕಾನನಮಧ್ಯಸ್ಥಿತರುಂದ್ರಗಿರೀಂದ್ರಶೃಂಗದೊಳ್ ಆತ್ಮಪರಪರ್ಯಷ್ಟಿ ನಿರಾಪೇಕ್ಷರಾಗಿ . . . ತದದ್ರಿಶಿಖರದೊಳೊಂದೆಡೆವೆತ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೧ ಪ) ; ಗುರೂಪರೋಧವಶದಿಂ ಸ್ನಾನಾನ್ನಪಾನಂ ವಿಲೇಪನಮಾಲ್ಯಾದಿಗೆ ತಾನೊಡಂಬಡುವನೇಂ ದೇವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷನೋ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೬). [<ಸಂ. ನಿರಪೇಕ್ಷ]

ನಿರಾಬಾಧ (ಗು). ೧. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ ; ನಿರಾತಂಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸುಗಮತೆ : ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಬಾಧವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದೂ ಅವನ ಮಗನಾದ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನು ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಹಬ್ಬಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಕರ್ಣಾಅ. ೫೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾಬಾಧಕ (ನಾ). ನೋಯಿಸದಿರುವವನು ; ಅಹಿಂಸಾಪರ : ಅಕುಟಿಲರಿಗೇಕಿದು ನಿರಾಬಾಧಕರಿಗೇಕಿದು ಸಕಲಸುಜನಪ್ರಕರವಂದ್ಯರಿಗೇಕೆನುತ್ತ ಸುರಾರಿ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾಬಾಧೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ದನುಜೇಜ್ಯಜ್ಞಕುಜಾಂಗಿರರ್ ಸಮವಿಲಗ್ನಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಬಾಲ್ಯರಾಗಿ ನಿರಾಬಾಧೆಯಿನಿರ್ದೊಡಾ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರೋಪೇತೆಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯುಂ ಖ್ಯಾತೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೨೩). [ಸಂ. ನಿರಾಬಾಧ]

ನಿರಾಭರಣ (ನಾ). ೧. ಆಭರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸದಿರುವುದು : ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಸೀರೆಯುಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ನಿರಾಭರಣಭೂಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮಹಾಣ. ೨೩೭). ೨. ಆಭರಣ ಧರಿಸದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾಲ್ವರೂ ನಿರಾಭರಣರು. ಅಚ್ಚ ಬಿಳಿಯ ರೇಶಿಮೆಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟ ಅವರು ವೈರಾಗ್ಯದ ಮೂರ್ತಿಗಳಂತೆ ಕಂಡರು (ಸಪತಿ. ೩೧). ೩. ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೧, ೩ : ಅರುಹನ ಮೂರ್ತಿಯಂತಿರೆ ನಿರಾಭರಣಂ ಮೆಱೆಯಲ್ಕೆ ಪೇೞ್ದಪೆಂ ಚರಿತಪುರಾಣಮಂ (ಅನಂಪು. ೧-೩೬).

ನಿರಾಭರಣಸುಂದರಿ = ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರದ ಚೆಲುವೆ ; ಸಹಜಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ನಿರಾಭರಣಸುಂದರಿಯರು ಹೇಗಿರುತ್ತಾರೆ ಅಂತ ಇವತ್ತು ಅರ್ಥವಾಯಿತು (ದೂಜಿಟ್ಟ. ೩೫). [ಸಂ.]

ನಿರಾಭರಣೆ (ನಾ). ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರದವಳು : ಪಾಳ್ಮನೆಯು ತೆರದಿನೆಸೆದಳ್ ಮಾತೆ, ನಿರ್ಜನೆ, ನಿರಾಭರಣೆ, ನಿಶ್ಚಲೆ, ರವವಿಹೀನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೭-೧೯೮) ; ನೀನು ನಿರಾಭರಣೆಯಾಗಿ ಅನಾಥಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ರಾಜಶ್ರೀಯು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೨೨) ; ನಾನು ನಿರಾಭರಣೆ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸುಂದರಿ ಖಂಡಿತ ಅಲ್ಲ (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೩೫). [ಸಂ. ನಿರಾಭರಣ]

ನಿರಾಭಾರಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವಿರಾಗಿ ; ವಿರಕ್ತ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಸಹಜ ನಿರಾಭಾರಿಗಳ ಮೇಳದಿಂದ ನಿಸ್ಸೀಮದ ನಿಭ್ರಾಂತಿನ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರಾಶಾಪದವೆ ಅನುಕೂಲ (ಅಪಚಂ. ೮೪-೩೭೪) ; ಅಂಗದ ನಿರಾಭಾರಿಗಳೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿ ಲಿಂಗದ ಹೊಲಬ ಬಲ್ಲೆವೆಂದು ಅನಂಗನ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ತಾವಿಲ್ಲವೆಂದು . . . ವಿಕಳತೆಗೊಂಡವರ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೦-೬೩೪) ; ಇಟ್ಟ ಕಬ್ಬಿನ ಜೂಜಿನೊಳಗೊಬ್ಬೊಟ್ಟನರ್ಥದೊಳಿನಿತುಳಿದಡಂ ದೃಷ್ಟಿಸಲ್ಕದು ಸೋಲವಲ್ಲಾ ಕೇಳ್ ನಿರಾಭಾರಿ (ಬಸಪು.೨೦-೨೩); ನಿಸ್ಸಂಗಿ ನಿರ್ಮಲ ನಿರಾಭಾರಿ . . . ಪ್ರಭುಜಂಗಮದ ಪಾದಮಿರ್ಕೆನ್ನ ಹೃದಯದೊಳಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೧-೧-೫) ; ನಿಜಸುಖವಿತ್ತು ಗುರುಸಿದ್ಧದೇವನೆನಿಸುವ ನಿರಾಭಾರಿ ಗುರುತಿಲಕ(ಕೈಕಪ.೧-೧-೫).[ನಿರ್-+<ಆಭಾರ?]

ನಿರಾಭಾಸಿ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ : ಆಶ್ರಯವು ತನಗಿಲ್ಲ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯವು ತನಗನ್ಯವಿಲ್ಲ ನಿರಾಶ್ರಯ ನಿರಾಭಾಸಿ ನಿತ್ಯಾನಂದಪದವೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೨-೪-೮). P ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸದೃಶ, ಅದ್ವಿತೀಯ ಎಂದೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರನಾಗದವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. [ಸಂ. ನಿರಾಭಾಸಿನ್]

ನಿರಾಮಯ (ಗು). ೧. ರೋಗವಿಲ್ಲದ ; ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ದುಃಖ, ಸಂಕಟಗಳಿಲ್ಲದ ; ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ ; ಕ್ಷೇಮಕರವಾದ. ೩. ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ : ನಿಸದಂ ತನ್ನ ನಿರಾಮಯಾಕೃತಿ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತಮಾದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೪). (ನಾ). ೪. ಸಂಕಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಸಂತೋಷ : ಆ ಮುಕುಂದನ ನೆನಹು ನಮಗೆ ನಿರಾಮಯವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೨೮) ; ಇನ್ನೆತ್ತಂ ನಿರಾಮಯಂ, ನಿರಾಕುಳಂ ; ಸುಭಿಕ್ಷಂ ; ಶಾಂತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೩-೧೮). ೫. ರೋಗವರ್ಜಿತನಾದವನು ; ನಿರೋಗಿ ; ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿ : "ನಿರಾಮಯಂ ಪಟುವೆನಿಪ್ಪ ನಾರೋಗ್ಯಮಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೩) ; ನಿರಾಮಯನುಮಪ್ರತಿರೂಪನುಮಾಗಿ ದೇವಕಾಂತಾದಯಿತಂ ನಿರಾಕುಳತೆಯುಂ ತಳೆದು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೧) ; ಇಂತಹ ಸಂಜೀವಿನಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜೀವನು ತನ್ನ ಸಕಲ ಆಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿರಾಮಯನಾಗುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೩). ೬. ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ ; ಮುಕ್ತಿ : "ಮೋಕ್ಷಂ ಮುಕ್ತಿಪದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ ಕೈವಲ್ಯಪದವಿ ಶಿವಗತಿ ನಿರಾಮಯಂ ನಿರ್ವಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೧-೧೯) ; ಮಿಕ್ಕಭವ್ಯತೆಯ ಕೇಡಿಂದಕ್ಕುಮಕ್ಷೂಣಮೋಕ್ಷಪದಂ ಮುಕ್ತಿಪದಂ ನಿರಾಮಯಪದಂ ನಿರ್ವಾಣಸೌಖ್ಯಾಸ್ಪದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೩) ; ಭವ್ಯತೆ ನಿರಾಮಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ದೂತಿಯಾಕೆಯೊಳ್ ಸಂದೊಡಗೂಡುವನ್ನಮೆಡೆಯೊಳ್ ನಿಲಲೀಗುಮೆ ಶುದ್ಧವೃತ್ತರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨೭). ೭. ಮುಕ್ತನಾದವನು : ನಿರುತ್ತರ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩) ; ಆ ಮಹೇಶ್ವರಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಮಯನು ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಿಹನು ಸತೇಜದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೯೨) ; ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ಗುಣ . . . ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಹಾಡಿಗಿಲ್ಲವಯ್ಯ ತಾಳ ಲಯ ; ನಾ ನಿರಾಮಯ (ಭಾರಂಗ. ೫೩-೨). [ಸಂ.]

ನಿರಾಮಿಷ (ಗು). ಮಾಂಸ ತಿನ್ನದ ; ಸಸ್ಯಾಹಾರದ : ಹಾಗೆ ಸೇರುವ ಜನರು ನಿರಾಮಿಷ ಆಹಾರಿಗಳೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಸಾಮಿಷ ಆಹಾರಿಗಳೂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಂಘದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು (ಜೈನಪ. ೫೨೭) ; 'ಜೈನೆಡೆ' ಎಂದರೆ ಜೈನರ ಎಡೆ ಎಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ನಿರಾಮಿಷ ನೈವೇದ್ಯ ! (ಕಾನೂರು. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ನಿರಾಮ್ಲ (ನಾ). [ಭೌತವಿ] ಆಮ್ಲವಲ್ಲದುದು : ಜಲಜನಕದೊಡನೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಕ್ಷಾರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಿರಾಮ್ಲವಾಗತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತು (Acid. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನಿರಾಯಸ (ನಾ). = ನಿರಾಯಾಸ : ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನಿರಾಯಸದಿಂದ ಪರಮಸುಖಿ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ನಿಲವು (ಬಸವ. ೯೧೬) ; ಪೊಡವಿಯೊಳಗಿಂತೀಗ ಬಸವಂ ಪಡೆದನಮಮ ನಿರಾಯಸದೊಳೀ ಮೃಡನ ಕರುಣಮನು (ಬಸಪು. ೪-೭೩) ; ಆಯಿತೇನವರಿಗೆ ಸರೋಜದಳಾಯತಾಕ್ಷನ ಚರಣಸೇವೆ ನಿರಾಯಸದ ಸಹವಾಸ ಭೋಜನವೆಂದನಾ ನೃಪನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೬) ; ನಿರಾಯಸದೊಳರಿಭಟನ ಕಾಲನ ಬಾಯೊಳ್ಪಡಸದಡಿಂದ್ರಜಿತುವೆಂಬಸುರನಲ್ಲೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೪). [<ಸಂ. ನಿರಾಯಾಸ]

ನಿರಾಯಾಸ (ನಾ). ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸುಲಭತೆ ; ಅನಾಯಾಸ: ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು(ಚೆಂಗಾಳ್ವ.೩); ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಡಬೇಕೂಂತ ಇರಬಹುದು (ವೀರಯೋ. ೨೪) ; ರೈತರ ಮೇಲೆ ಅವರ ಪ್ರೀತಿಯಿತ್ತು. ಎಂತಲೇ ಲಾವಣಿಹಣ ಅವರಿಗೆ ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು (ಬಿಪರಿ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾಯುಧ (ನಾ). ಆಯುಧವಿಲ್ಲದವನು : ನಿರಾಯುಧನನಿಸೆನೆಂದನಂತವೀರ್ಯನಂ ದಮಿತಾರಿಯಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೮ವ) ; ಜಲವ ಹೊಕ್ಕನ . . . ವಲ್ಮೀಕಸಂಗತನನು ನಿರಾಯುಧನ ಕೊಲುವುದನುಚಿತವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವ ತಿಳಿದು ನಂಬಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨೮) ; ಧರ್ಮವ ಬಲ್ಲೆಯಾಗಿ ನಿರಾಯುಧರನೆಸಲೊಲ್ಲೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪-೪೧) ; ಹರಿ ಚಕ್ರಮಂ ನೀಗಿ ಬಂದಾ ನಿರಾಯುಧಂ ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೩-೩೮). [ಸಂ.]

ನಿರಾರ (ನಾ). ಆಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಉಪವಾಸ; ನಿರಾಹಾರ : ಒಪ್ಪತ್ತು ಉಂಡ್ರ ಒಪ್ಪತ್ತು ನಿರಾರ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೦೧).
[<ಸಂ. ನಿರಾಹಾರ./ತುಳು. ನಿರಾರ]

ನಿರಾಲಂಬ, ನಿರಾಳಂಬ(ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬಳಿಕ ಪಸುಳೆಗೆ ನಿರಾಲಂಬಮಾಗಲಾ ಪಟ್ಟಣದೊಳೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಕೀಡಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೯); ಆದುದರಿಂದ ಆ ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ತೃಕ ವಾಕ್ಯವು ನಿರಾಲಂಬವಾಗಿ ತ್ರಿಶಂಕುವಿನಂತೆ ಉಳಿದುಬಿಡುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಇ.೧೭೪). ೨. ಯಾವುದನ್ನೂ ಅವಲಂಬಿಸದುದು ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದು : ಸಹಜದಿಂದ ನಿರಾಲಂಬವಾಯಿತ್ತು ನಿರಾಲಂಬದಿಂದ ನಿರಾಳವಾಯಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೧೬೪-೭೪೨) ; ನಿರ್ಮಲವಾಯಿತ್ತಾಹಾ ನಿರಾಲಂಬವಾಯಿತ್ತಾಹಾ ನಿರಾಕುಳವಾಯಿತ್ತಾಹಾ ಪುಣ್ಯದ ಫಲ ತೋಟಿ ಬಯಲನೆ ಕೂಡಿತ್ತು (ಸೀಲವ. ೩೧-೧೦೧); ನಿರಂಜನತತ್ವ . . . ಸರ್ವಥಾ ನಿರಾಲಂಬಮೆನಿಪುದು (ಗಗತಾ. ೧೮-೪೧) ; ಸ್ವಾತ್ಮಾರಾಮಸ್ವಾಮಿಯು ರಾಜಯೋಗ . . . ನಿರಾಲಂಬ, ನಿರಂಜನ, ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ, ಸಹಜಾವಸ್ಥಾ, ತುರೀಯಾವಸ್ಥಾ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೬೫). ೩. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು : ನಿರುಪಮ

ನಿರಾಲಂಬ ನಿತ್ಯನಿರ್ಭಯ . . . ಪುರಹರನೆ (ಸೋಸುಚ. ೧-೫). **ನಿರಾಳಂಬ : ೨.** ವನಧಿದ್ವೀಪಕುಲಾದ್ರಿಮುದ್ರಿತಜಗಚ್ಚಕ್ರಂ ಯಯುಗಾಂತಪ್ರಭಂ ಜನನೀರಾವತಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರಿವಂತಾಳ್ದುಂ ನಿರಾಳಂಬಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾಲಂಬನ (ಗು). **೧.** ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದ: ನಿಷ್ಕಾರಣ ಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನ ವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ). (ನಾ). **೨.** ಆಧಾರವಿಲ್ಲದುದು : ಪಂಪ–ಕಂತಿಯರ ಸಂವಾದವಾಕ್ಕೇಳಿಯನ್ನು ಅರ್ವಾಚೀನನಾದವನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ನಿರಾಲಂಬನವಾದುದಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಕ. ೫೮). [ಸಂ.]

ನಿರಾಲಂಬನವಾದ (ನಾ). (ವಸ್ತುವಿನ ಅವಲಂಬನೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಮೂಲತತ್ತ್ವವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾದ: ಬೌದ್ಧರು ನಿರಾಲಂಬನವಾದವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದರೆ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವೇ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಭಾವ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೯). [ನಿರಾಲಂಬನ + ವಾದ$_{2}$]

ನಿರಾಲಸ್ಯ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಚಟುವಟಿಕೆ: ನಿರಾಲಸ್ಯದಿಂ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ನೀವಿಂರ್ವರುಂ ನಿಶ್ಚಯಮೋದುವೊಡಾವುಮಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದೋದಿಸಿ ಪಂಡಿತರಾಗೆ ಮಾಟಿಪ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರಾಲೋಚಂ (ಅ). ಯೋಚನೆ ಮಾಡದೆ ; ನಿರ್ಯೋಚನೆಯಿಂದ : ಅನುರೂಪಂ ಕನ್ನೆಗೀತಂ ಕುಲಭುಜಬಲವಿದ್ಯಾಬಲಖ್ಯಾತನಿನ್ನಂಗೆ ನಿರಾಲೋಚಂ ಕುಡಲ್ವೇಟ್ಟಪುದು ಯುವತಿಯಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೦-೧೧೪). [ಸಂ.]

ನಿರಾವರಣ(ನಾ). ಭ್ರಮೆ, ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಮಾಯಾರಹಿತ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿತ್ಯ ನಿರ್ಭಯ ನಿರಾವರಣ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧-೪) ; ಜಯ ಜಯ ನಿರಾವರಣ ಜಯ ಪುಣ್ಯಮಯ ಚರಣ (ಚೆಬಪು. ೩೬-೧೧) ; ಜೀಯ ಶುದ್ಧಾನ್ವಯ ನಿರಂಜನ ನಿರಾವರಣ . . . ನೀನೇ ಸತ್ಯರೂಪ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೮); ಪರಮಪಾವನ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾವರಣ ನಿರವಯ . . . ಕೃಪಾಮ್ಬ ತೀಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನುಂ(ಭೈರಸೂ.೧); ಪಾವನದ ಗುರುಪಾದಪದ್ಮದ ಸೇವೆಯಲಿ ಸಂಸಾರವಳಿಯೆ ನಿರಾವರಣ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿಜ ನೀನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸು (ಅನ್ಯತ. ೫-೫೬). [ಸಂ.]

ನಿರಾವರಣೆ (ನಾ). ಭ್ರಮೆ, ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಲ್ಲದವಳು; ಪರಮೇಶ್ವರಿ: ನಿರುಪಮೆ ನಿರಾವರಣೆ ನಿರಜೆ ನಿರಹಂಕಾರೆ (ಏಕೋಪು. ೧-೯). [ಸಂ. ನಿರಾವರಣಾ]

ನಿರಾವಸಥ (ನಾ). **೧.** ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ವಸತಿಯಿಲ್ಲದವನು. **೨.** ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ರವಿಯಿಲ್ಲ ಬಿಸಿಲುಂಟೆಂಬ ದೆಸೆಯಂತೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ನಿರ್ಮಳಂ ನಿರಾವಸಥ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯಾಕಾರ ಶಿವಲಿಂಗವಾದನಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾವಾಸ (ನಾ). = ನಿರಾವಸಥ ೨ : ವಿಶ್ವಾವಾಸನಂ ನಿರಾವಾಸನಂ . . . ಕೂರ್ತು ವಂದಿಸುವೆಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೩೫). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶ (ನಾ). **೧.** ಆಶಾಭಂಗ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ವಿಷಾದ : ಅವನು ನಿರಾಶದ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಂದ ವಿಮುಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದನು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೮೯). **೨.** ಆಶಾಭಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ನಿರಾಶೆಗೊಂಡವನು : "ಕಂಡುದ ಹಿಡಿಯಲೊಲ್ಲದೆ ಕಾಣದುದ ಹಿಡಿವೆನೆಂದು" ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ನಿರಾಶರಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಕೊರಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೨). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶಕ (ನಾ). **೧.** ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದವನು. **೨.** ಪರಮಾತ್ಮ : ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪ ನಿರ್ಗುಣಿ ನಿರಾಶಕ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಪೋಳಿಮಾ. ೧೦೩-೪೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶಾಪದ (ನಾ). ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ನಿಸ್ಪೃಹ ಸ್ಥಿತಿ : ಸಹಜ ನಿರಾಭಾರಿಗಳ ಮೇಳದಿಂದ ನಿಸ್ಸೀಮದ ನಿಭ್ರಾಂತಿನ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರಾಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಪದವೆ ಅನುಕೂಲ (ಅಪಚಂ. ೮೪-೩೭೪). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶಾವಾದ (ನಾ). ಆಸೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಜೀವನ, ಜಗತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಮಯವೆಂಬ ಮನೋಭಾವ : ನಿರಾಶಾವಾದ, ತಳಬುಡವಿಲ್ಲದ ಆಶಾವಾದ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದರ್ಶನಗಳು ಚಕ್ರಮಡುವುಗಳಿದ್ದಂತೆ (ನಸ್ಯಕಾ. ೧೧) ; ಸಾತ್ವಿಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಭೇದಭಾವದ ನಿಮ್ಮ ಮತ ನಿರಾಶಾವಾದವಲ್ಲವೆ ? (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೮೦). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶಾವಾದಿ (ನಾ). ಆಶೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಭರವಸೆಯನ್ನು ತಾಳದವನು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಿ : ಆದರ್ಶವಾದಿ ನಿರಾಶಾವಾದಿಯಾಗಲು ಈ ನಾಲ್ಕು ಹರದಾರಿಯ ಜಾಣತನವೆ ಕಾರಣ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೭). [ಸಂ. ನಿರಾಶಾವಾದಿನ್]

ನಿರಾಶಾಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು; ನಿಸ್ಪೃಹನಾದವನು : ಈಯಾಶೆ ಎಂಬ ವಿಧಿ ಶಿವನೊಲಿದವರನು ಹೊದ್ದಲಮ್ಮದಾಗಿ ಉರಿಲಿಂಗಪೆದ್ದಿಪ್ರಿಯ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಶರಣರು ನಿರಾಶಾಸಂಪನ್ನರು (ಉರಿಪೆ. ೯೯-೮೩). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶೆ (ನಾ). **೧.** ಆಶೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅನಿಚ್ಛೆ : ನಿರಾಶೆ ನಿರ್ಭಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನೀನೊಲಿದ ಶರಣಂಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೫೪) ; ದುರಾಶೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ನಿರಾಶೆಯಾಗಿ ಲಿಂಗವನಾಶ್ರೈಸಿದಡೆ ಪ್ರಸಾದವಪ್ಪುದು (ಉರಿಪೆ. ೫೧-೮೪) ; ನಿರಾಶೆಯುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಆಶೆ ಮಾಡಿದರೆ ಭೋಪ ಹೋಗದೇ?(ಗಾದೆ). **೨.** ಆಶಾಭಂಗ ; ಆಸೆಗೇಡು ; ಆಸೆಯು ಭಂಗವಾಗುವುದು : ನಿರಾಶೆಯ ಬಸಿರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶೆಯ ಬೀಜವಿದೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೪೨-೧೧) ; ಮನಸ್ಸಂಕೀರ್ಣತೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಲು . . . ಕಾರಣ ಅವನ ಗುಪ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಡಗಿರುವ ನಿರಾಶೆ (ತಕ್ಷದ. ೬೫೧). [ಸಂ. ನಿರಾಶಾ]

ನಿರಾಶೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಶಾಭಂಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಹಾಗಾದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿರಾಶೆಗೊಳಿಸದೆ . . ಇರೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲ ಅಂತ ಕಾಣಿಸುತ್ತೆ (ರಂಗನಾ. ೧೦೨) [ನಿರಾಶೆಗೊಳು + – ಇಸು$_{3}$]

ನಿರಾಶೆಗೊಳು, ನಿರಾಶೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಆಶಾಭಂಗವನ್ನು ಹೊಂದು; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : 'ನಿರಾಶೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ನಿರಾಶೆಗೊಳ್ಳು:** ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ತುಂಬ ನಿರಾಶೆಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಪುನರು. ೨೩೭). [ನಿರಾಶೆ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ನಿರಾಶೆಗೊಳ್ಳು 'ನಿರಾಶೆಗೊಳು' ನೋ.

ನಿರಾಶ್ರಮವಂತ (ನಾ). ಆಶ್ರಮಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದವನು : ಶರಣ ಆಶ್ರಮವಂತನಾದಡೆ ಕಿಱಿದೆಂಬರು ಶರಣ ನಿರಾಶ್ರಮವಂತನಾದಡೆ ಹಿರಿದೆಂಬರು (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೬-೮೯). [ಸಂ. ನಿರಾಶ್ರಮವತ್]

ನಿರಾಶ್ರಯ (ಗು). **೧.** ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ; ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರದ. (ನಾ). **೨.** ಯಾರ ಆಶ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದವನು. **೩.** ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರಘ ನಿರೀಹ ನಿರ್ಭಯ ನಿರಾಶ್ರಯ . . . ಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ತಬಶಂ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರಾಶ್ರಿತ (ನಾ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ನೆಲೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಆಧಾರವಿಲ್ಲದವನು : ಒಂದೂವರೆಲಕ್ಷ ಜನ ನಿರಾಶ್ರಿತರು . . . ಜನರಲ್ಲಿ ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಗಲಭೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೫೦). [ಸಂ.]

ನಿರಾಸ (ಗು). ೧. ವೈರಾಗ್ಯಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ: 'ನಿರಾಸಮತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ತೊಲಗಿಸುವುದು ; ಅಟ್ಟುವುದು ; ತಳ್ಳುವುದು : ಭಸ್ಮಾಲೇಪನಂಗೆಯ್ದು ಭಾಸುರಭಾಳಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಿಪಿ ನಿರಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಪೃಷವಿ. ೩೪-೩೩); ಆದಿನಾಥನ ಜನ್ಮಾವಳಿಯ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗದ ನಿರಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದೆವು ; ಇನ್ನು ವಿಭವದ ನಿಷ್ಫಲತೆಯನ್ನು . . . ಭರತನ ವೃತ್ತಾಂತದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೯೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾಸಕ (ಗು). ೧. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ; ಖಂಡಿಸುವ : ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಹೊರತು ಅವನ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾದ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಸಕ ಮತ್ತು ಸ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಚಿಂತೆಯು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೯೧೧). ೨. ನಿವಾರಿಸುವ ; ನಾಶಪಡಿಸುವ : ಸರಸಿರುಹಸಂಭವಕೃತ ದುರಾಕ್ಷರವಿನಿಯತ ನಿರಾಸಕಮಹಾ ನಿರುಪಮಿತ ಮಹಿಮಾಢ್ಯನಂ ಪ್ರೌಢನನಮೌಢ್ಯನನು . . . ಕೊಂಡಾಡಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೭೧). ೩. ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ : ಜಗವ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ವೇಷಲಾಂಛನಧಾರಿ ಸೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಪ್ರಕೃತಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆವಹಾರವ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿ ನಿರಾಸಕ ಕೋಲುಕಾಬ ತನುವಿನ ಸೆಟ್ಟಿಯು ತಡೆ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೬೫೪-೨೬). (ನಾ). ೪. ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ನಿತ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರ್ಮಲ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರಾಸ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಂ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ನಿರಾಸಕ್ತ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು: ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರವಯ ನಿರಾಸಕ್ತ ಪುರಹರನೆ (ಸೋಮಚ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ನಿರಾಸಕ್ತಿ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಜಯಂತನ ದನಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾನಂದ, ನಿರಾಸಕ್ತಿ, ನಿರಾಭಯ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಜಯಂತ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ನಿರಾಸಮತಿ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ವಿರಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ: ಬೇಸತ್ತು ನಿರಯದನುಭವಗೈಯಲಾರದೆ ನಿರಾಸಮತಿಯಿಂ ಜನ್ಮಕರ್ಮಗಳ ನೆನೆನೆನೆದು ಕೂಸು ತನ್ನೊಳ್ ತಾನೆ ಹಂಬಲಿಪ ತೆರನದೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯ ಪರಿಯ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೧೦). [ನಿರಾಸ + ಮತಿ]

ನಿರಾಸಮಾರ್ಗ (ನಾ). ವೈರಾಗ್ಯಮಾರ್ಗ : 'ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯೆ'ಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮಾರ್ಗ, ಮಾಯಾಮಾರ್ಗ, ಕೇವಲ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಸಂನ್ಯಾಸಮಾರ್ಗ, ನಿರಾಸಮಾರ್ಗ (ವಚಸಂ. XXXII ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ). [ನಿರಾಸ + ಮಾರ್ಗ]

ನಿರಾಸೆ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರಿಚ್ಛೆ : ಆಶೆಯೇ ದಾಸತ್ವ ನಿರಾಸೆಯೇ ಈಶತ್ವ ದಾಸತ್ವದ ಈಶತ್ವದ ಅನುವ ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿರಾಸೆಯಾಗಿಪ್ಪುದೆ ಈಶಪದವಯ್ಯ (ಉರಿಪೆ. ೯೮-೭೯) ; ಆಸೆಯನಳಿದು ನಿರಾಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ವೇಷವ ಮರೆಸಿದು ಜಗದ ಹೇಸಿಯಾಟವ ತೊರೆಸಿದು (ವಚಸಂ. ೩೭೫-೩೦). ೨. ಆಶಾಭಂಗ ; ಉತ್ಸಾಹಹೀನತೆ : ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆ, ನಿರಾಸೆ ಹೊಂದಿದ್ದ (ಮುನಿಮಾ. ೧೯೨) ; ನಂಜಪ್ಪಾಜಿಯು ನಿರಾಸೆಯ ನಗುವನ್ನು ನಕ್ಕು . . . ಎಂದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೬). [<ಸಂ. ನಿರಾಶಾ]

ನಿರಾಸ್ರವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು : ಕರ್ಮವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸಿದವನು : ಕಾಲಾಂತದೊಳಾ ಜಿನಂ ವೃಜಿನಮಂ ತವಿಸುತ್ತೆ ನಿರಾಸ್ರವಂ ತ್ರಿಲೋಕಾಂತಮನೆಯ್ದೆ ತಾಮುಮಿರದೆಯ್ದಿದರಾತ್ಮನಿಕೇತನಂಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೪೬). 'ಆಸ್ರವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು; ಅನಶನ ; ಉಪವಾಸ : ಈ ನಿರಾಹಾರವು ನಿರರ್ಥಕವೇನನೆಂಬೆನು ಜೀಯ ಮುಱಿದಭಿಮಾನ ಬೆಸುವುದೆ ಬಣ್ಣವಳಿವುದೆ ಬಂದ ದುರಿಯಶದ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೨೧-೨೦) ; ಕೋಗಿಲೆಯ ನಿಡುಸರಂ ಪಾರಿವದ ಕಲ್ಲುಣಿಸು ಗೂಗೆಗಳ ಕಣ್ದೊಳಸು ಬಕನ ಮೌನದ ಬೆಜಗು ನಾಗದ ನಿರಾಹಾರಂ. . . ಅಳುವ ಶಿಶುವಂ ನೋಡಲಾಗಿ ಬಂದೆಡೆಗೊಂಡ ದುಃಖಾತಿರೇಕಮೆಂಬಂತಿ ಕಾಣಿಸುತಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೩೮) ; ಏಕಾದಶಿವ್ರತ ನಿರಾಹಾರವು ನಮಗೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೮). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರುವವನು ; ಉಪವಾಸವನ್ನಾಚರಿಸುವವನು : ನಿರಾಹಾರ ನಿಜನಿರಂಜನ ಪರಮಾತ್ಮ ಭಾವನಾನಿರತ ಪ್ರಮತ್ತ ಸಂಯತಂಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪದಾರ್ಥಂಗಳೇನಾನುಂ ಸಂಶಯಮಾದೊಡೆ (ಪಸಾರ. ೫೩೪) ; ಅವನು ಕೋಪದಿಂದ ಒಂದು ದಿನ ಪೂರ್ತಿ ನಿರಾಹಾರನಾಗಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿರಾಹಾರವ್ರತ (ನಾ). ಉಪವಾಸವ್ರತ : ದರ್ಭಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಹಾರವ್ರತ ಹಿಡಿದು ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನಾನೂ ಬರಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಿದೆ (ನಂಟರು. ೩೮). [ನಿರಾಹಾರ + ವ್ರತ]

ನಿರಾಹಾರಿ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೇನೂ ಇರದವನು. ೨. ಉಪವಾಸವಿರುವವನು ; ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವವನು : ದಂಪತಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ನಿರಾಹಾರಿಗಳಾಗಿ ನಿಯಮಸ್ತರಾಗಿ ಬಾಯಿಬೀಗ ಸಹಿತವಾಗಿ ತಿರುಪತಿಗೆ ಹೋಗಿ (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೫-೧೨) ; ಕಡೆಕಡೆಗೆ ನಿರಾಹಾರಿಯಾಗಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಕುಳಿತರು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೦೪). [ಸಂ. ನಿರಾಹಾರಿನ್]

ನಿರಾಳ (ಗು). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ : "ನಿರಾಳ—ನಿರಾವಿಲ = ಪರಿಶುದ್ಧ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨) ; ಒಡಲಿಲ್ಲದ ನಿರಾಳಕರ್ತೃ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಜಂಗಮಮುಖವಾದನಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೯೮) ; ಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ನಿರಾಳ ಪ್ರಸನ್ನಮೂರ್ತಿಯಾದ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ನೀಲವ.೧-೧) ; ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯನಪ್ಪ ನಿರಾಳ ಪರವಸ್ತುವೆ (ಭೈರಸೂ. ೨) ; ಕೀಳುಸುಖಗಳ ಬಾಳು ಕಾಲಿನ ಕೋಳ ಸುಖವಿಂತೆಂಬವನಿಗೆಯು ಹೇಳಬಹುದೀ ಗಗನನಿತ್ಯ ನಿರಾಳವಚನ (ಗಗತಾ. ೪-೩). ೨. ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದ : ನಿಸ್ಥಲವ ಸ್ಥಲ ವಿಡಲು ನಿರ್ಮಲಾತ್ಮಂಗೆ ಇಹವಿಲ್ಲ ಪರವಿಲ್ಲ ಆದಿಮಧ್ಯಾಂತ ನಿರಾಳ ಗುಹೇಶ್ವರನ ಅನುಭವಿಗೆ ಸರ್ವಾಂಗ ಲಿಂಗವು (ಅವಚಂ. ೧೩೧-೫೯೭). (ನಾ). ೩. ನಿಶ್ಚಿಂತೆ; ಶಾಂತಿ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೆಯಾಯಿತ್ತು ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದ ನಿರಾಳ ಅನಾಯಾಸದನುವ ಕಂಡು ಆನು ಬೆಱಗಾದೆನು (ಅವಚಂ. ೧೯೪-೮೭೯) ; ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗತ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿರಾಳವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಹಿಂದೂಗಳು (ಬಂಕಿಮ. XXIV, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಂಟೆ ತಕರಾರು ಇರಕೂಡದು. ಅದು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಿರಾಳ (ಅನಾಮಿ.೬); ಭಾರತದ ಕವಿಗಳ, ಕಲೆಗಾರರ ಅಂತರಾತ್ಮ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿರಾಳವಾಗಿ ಉಸಿರಾಡಿತು (ಶ್ರೀಷ್ಪ್ರ. ೧೭೫) ; ನಿರಾಳ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ (ಅಳನಿ. I, ಮುನ್ನುಡಿ). ೪. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಶ್ಚಿಂತ : ಅಯ್ಯ ನೀನು ನಿರಾಳ ನಿರ್ಮಾಯನಾಗಿಪ್ಪೆಯಾಗಿ . . . ನಿಜದ ನಿಲವ ನೋಡಿ ಕಂಡೆನು (ಅವಚಂ. ೨-೮) ;

ನಿರಾಕಾರ ನಿರಜ . . . ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಕಾ. ೧-೪) ; ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಿರಾಳ ನಿಶ್ಚಿಂತ . . . ರುದ್ರನಿರುತಿರ್ಪನು ವಿನೋದದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೯) ; ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೆರಡು ಮಾಯೆಯು . . . ಬಾಲಕನೆ ನೀನೆರಡು ತನುವಿನ ಮೇಲಣಭಿಮಾನವನು ಬಿಟ್ಟು ನಿರಾಳ ನಿಜ ನೀನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ಪುದನವರತ (ಅಮೃತ. ೩-೬೩). **೫.** ಅನೂಹ್ಯತೆ : ಇಹಪರ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಂದು ಸುರಾಳ ನಿರಾಳಂಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದಂದು . . . ಅಂದೇನೋ ಇಂದೇನೋ (ಆದವ. ೧-೧) ; ನಿರಾಳ ಸುರಾಳವೆಂಬ ಬಯಲು ಅವಗವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಲ್ಲಿ ಆಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೯-೬೧೨) ; ಎನ್ನಭಿಮಾನದ ಕರ್ತು ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ಬಳಿಕ ಸಯಿದಾನ ಸುಯಿದಾನವಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ (ನೀಲಪ. ೧೮-೪೯). [<ಸಂ. ನಿರಾವಿಲ]

ನಿರಾಳಂ (ಅ). ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಲೋಹಕ್ಕೆ ನಿರಾಳಮಾಗಿ ಮೊಗವಿತ್ತು . . . ಮೆಜಿಕ್ ಜರ್ ವಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೩೧). [<ನಿರಾಳ]

ನಿರಾಳಂಬ 'ನಿರಾಲಂಬ' ನೋ.

ನಿರಾಳತ್ವ (ನಾ). ನಿರಾವರಣ ; ಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಕುಂಭಿನಿಯ ಮೊಲೆಯ ಮೇಲುದ ಸೆಳೆದ ಜಾರನಂತದ್ರಿಗಳು ಸಲೆ ನಿರಾಳತ್ವ ದಿಂದವನೆಯ್ದೆ ತೋರಿಸುತೆ ಹೈಮಂತರುತು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸೆ (ಪರಶು. ೧೫-೨೬). [ನಿರಾಳ+-ತ್ವ]

ನಿರಾಳಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] (ಮಾಯಾಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟ) ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಲಿಂಗ : ನಿರಾಳಲಿಂಗವ ಕಾಂಬುದಕ್ಕೆ ಮನ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಹರಿಯದಿರಬೇಕು (ಲಿಂಗಪ. ೭೭-೮೦) ; ಮಾನವನ . . . ಭಾವಾಂಗವೆಲ್ಲ ಚಿದಂಗವಾಗಿ, ಚಿತ್‌ಪ್ರಭಾಂಗವಾಗಿ, ನಿರಾಳ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬೆಳಗಿನ ಸೆಜ್ಜೆಯಾಗಿ . . . ಪರಿಣಮಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಶರಣರ ಅನುಭವ ವಿಚಾರ (ವಚಸಂ. XVII ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ) ; ಬಯಲೇ ಸೆಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ನಿರಾಳಲಿಂಗದ ನಿಲವನ್ನು ವೇದ ವೇಧಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ನಿರಾಳ+ಲಿಂಗ]

ನಿರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಮರುಳಾದಂ ಜನಪಂ ಸಮಸ್ತಹನನವ್ಯಾಸಂಗಮಂ ಸಿಂಗಮಂ ನಿರಿಯಿಂ ನೀಮದನೆಂದು ಮಕ್ಕಳ ನಿವಂ ತಾನಟ್ಟಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೪೧) ; ನಿರಿದಪ್ಪಂ ಮಗಧೇಶನಂ ನಿಜಾಸಿದಪ್ಪಂ ಚೋಟನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೧೪). **೨.** ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ : ಮರ್ಮಮಂ ಸ್ಮರಂ ನಿರಿದಪನೆನ್ನ ಜೀವಿತಮಿದೇಕೆಯೋ ಪೋಗದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೬೧). **೩.** ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಆ ಪಟುಕರ್ಮದಿನಪ್ಪ ನೋವನಾವಂ ನಿರಿಯಲ್ ಸಮರ್ಥನೆಲೆ ಜೀವನೆ ಕೇಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೧೯). 'ನೇರ್$_1$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ತಮಿ. ಮಲ. ನಿರಿ]

ನಿರಿ$_2$ 'ನಿಜು$_2$' ನೋ.

ನಿರಿಂದ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದ,—ವೇದ್ಯವಾಗದ ; ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತವಾದ : 'ನಿರಿಂದ್ರಿಯಸುಖ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದವನು ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾದವನು : ನಿತ್ಯಂ ನಿರಿಂದ್ರಿಯಂ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯ ನವಿನಾಶಿಜೀವನಿತರಂ ತನುವೆಂದತ್ಯಂತ ಭೇದವಿಷಯಾಪತ್ಯಾದಿಯನೆನ್ನವೆನ್ನ ನನ್ಯತ್ವವಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೬೮). [ಸಂ.]

ನಿರಿಂದ್ರಿಯಸುಖ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲಾಗದ ಸುಖ,—ಆನಂದ ; ಮೋಕ್ಷಸುಖ : ದುರಿಂದ್ರಿಯಸುಖಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ನಿರ್ವೇಗದಿಂ ನಿರಿಂದ್ರಿಯಸುಖಕ್ಕೆ ನಾಡೆ ಮನಮಿಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೧). [ನಿರಿಂದ್ರಿಯ+ಸುಖ]

ನಿರಿಕೆ (ನಾ). ಕಾಯುವುದು ; ನಿರೀಕ್ಷೆ : "ನಿರಿಕೆ—ನಿರೀಕ್ಷಾ=ಕಾದಿರುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨). [<ಸಂ. ನಿರೀಕ್ಷಾ]

ನಿರಿಗೆ 'ನಿಜುಗೆ' ನೋ.

ನಿರಿಗೆಗಟ್ಟು, ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು ; ಮಡಿಕೆಯಾಗು: ಗದ್ದ . . . ಸ್ವಲ್ಪ ನಿರಿಗೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ಅಷ್ಟೆ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೯). **ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟು** : ನೋವಿನ ಅಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದ ಆತನ ಹಣೆ ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಬದುಜ. ೧೧೯). [ನಿರಿಗೆ(<ನಿಜುಗೆ)+ಕಟ್ಟು$_1$]

ನಿರಿಗೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸುಕ್ಕಾಗು ; ನಿರಿಗೆಯಾಗು : ಅವಳ ತುಟಿ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರಿಗೆಗೊಂಡುವು (ಪುನರು. ೪೨೦). [ನಿರಿಗೆ(<ನಿಜುಗೆ)+ಕೊಳ್ಳು$_1$(<ಕೊಳ್$_1$)]

ನಿರಿಗೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಗೆ ಹಾಕು ; ನೆರಿ ಹಿಡಿ : ತುದಿಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ನಿರಿಗೆಹೊಯ್ದು ದಡೀಧೋತರವನ್ನು ಉಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೧ ಕವಿಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ). [ನಿರಿಗೆ(<ನಿಜುಗೆ)+ಹೊಯ್$_2$(<ಪೊಯ್$_2$)]

ನಿರಿಚ್ಛೆ (ನಾ). ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದುದು ; ನಿಷ್ಕಾಮವಾದುದು : ಪ್ರೇಮವು ನಿರಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೪೫). [ಸಂ. ನಿರಿಚ್ಛಾ]

ನಿರಿಡಿಬಿತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಿಲೋಣಿ, ಶ್ರೀಕಲ, ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ, ನಿರಿಡಿಬಿತ್ತ (ಮೈಔಗಿ. ೪೧-೮೨೦). [ನಿರಿಡಿ ? +ಬಿತ್ತ(<ಬಿತ್ತು)]

ನಿರಿನಿರಿ$_1$ (ನಾ). (ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿರಿನಿರಿ ಮೆರೆದುದು ನೀಲಿಯ ಸೀರೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೪೧) ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲೇ ಕುಣಿದೊಲು ನಿರಿನಿರಿ (ಹೂಹಾದಿ. ೧೩-೫).

ನಿರಿನಿರಿ$_2$ 'ನಿಜು$_2$' ಪರಾ.

ನಿರಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟು : ಹುಡುಗಿಯರು ಕೊರಚಾಡುತ್ತಾ ನಿರಿಬಿಗಿಯುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಹೋದರು (ಕಾಲೂರ. ೯ ಕಥಾಸಾರ). [ನಿರಿ$_2$(<ನಿಜು$_2$)+ಬಿಗಿ$_1$]

ನಿರಿಮುಗಿಲು 'ನಿಜುಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ನಿರಿಯಣ 'ನಿರಿಯಾಣ' ನೋ.

ನಿರಿಯಾಣ, ನಿರಿಯಣ (ನಾ). **೧.** ಸಾವು ; ಮರಣ. **೨.** ಸಾಯುಜ್ಯ ; ಐಕ್ಯ : ಆ ಲಿಂಗದ ಕೂಟವೆ ನಿರಿಯಾಣ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧೨) ; ಹರಣವಿದ್ದೂ ಹರಣವಿಲ್ಲ ಹರಣ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರಿಯಾಣವಾಯಿತ್ತಾಗಿ (ಆದವ. ೪೭-೧೩೩). **ನಿರಿಯಣ : ೧.** ನಿರಿಯಣದ ಕಾಲದಲಿ ಗತಿಗೆಡಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ವೈವಸ್ವತನು ನಾಯಕನರಕದೊಳಗದ್ದುತ ಬಹನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೮೬). [<ಸಂ. ನಿರ್ಯಾಣ]

ನಿರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಗೆ ಹಾಕು: ನಿರಿಯಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟರು (ಕಾಲೂರ. ೧೩ ಕಥಾಸಾರ). [ನಿರಿ$_2$(<ನಿಜು$_2$)+ಇಡು$_1$]

ನಿರಿವಿಡಿ 'ನಿಜುವಿಡಿ' ನೋ.

ನಿರಿಸು 'ನಿಜುಸು$_1$' ನೋ.

ನಿರಿಹಪರ (ಗು). ೧. ಇಹ ಮತ್ತು ಪರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ; ಇಹವೂ ಅಲ್ಲದ ಪರವೂ ಅಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಇಹ ಮತ್ತು ಪರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸದವನು ; ಇಹ ಮತ್ತು ಪರಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು: ಶ್ರಾಂತಿಯಿಂ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ ಗತಿಗೆಟ್ಟು ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಮುಂತನರಿಯದೆ ನಿರಿಹಪರನಾಗಿ . . . ಶಂಕಿಸುತ ನಿಂದಿರುವ ಕರ್ಮಸಂದೇಹಿ (ಗಣೇಶ. ೩೭-೩). [ಸಂ.]

ನಿರಿಹಿಡಿ 'ನಿಜುವಿಡಿ' ನೋ.

ನಿರೀಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ : ದಿವ್ಯಾಂಗನಾಭಾವಾಪಾಂಗ ನಿರೀಕ್ಷಣಾಮೃತಕೃತಾನಂಗೋತ್ಸವಂ (ಆದಿಪು. ೨-೬) ; ಪೊಸಮುತ್ತಂ ಪಾಲೊಳ್ ತೊಳೆದೆಸೆದಿರೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕೆದಱಿದಂತಾಗೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ ನಿರೀಕ್ಷಣಮೆ ಮನಃಪ್ರಸಾದಮಂ ಪೇಟಿದಱಿಪುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೮) ; ತನ್ಮನೋಹರಾಂಗ ನಿರೀಕ್ಷಣತ್ಯಾಗ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೋಹರಮಪ್ಪ ಅವಯವಂಗಳ ನೋಟಮಂ ತೊಱೆವುದುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೦) ; ಫಣಿಧರನ ಕಣ್ಣೊಳು. . . ಉಗುವಂಬುಗಳೆ ಭೂಷಣವದಾಯಿತ್ತೆಂದಡಂ ಕರುಣಾನಿರೀಕ್ಷಣದ ಪ್ರಣುತಕಂಕಣನಿಕರಮದು ತಾಂ ಗಣಿದಿಸುವಡಾನಂದ ಕರಕಾರಣಮೆನಿಸಿದುದು ಚೋದ್ಯಮೇ (ಬಸವು.೧೮-೭೭). ೨. ನೋಡುವುದು ; ಕಾಣುವುದು ; ದರ್ಶನ : ನೀಗಿದುದೀಗಳೆಮ್ಮ ವನವಾಸ ಪರಿಶ್ರಮವಿಾಗಳಾಳ್ದವಾ ಸಾಗರಮೇಖಳಾವೃತ ಧರಿತ್ರಿಯಂ . . . ಏನಾಗದೊ ಪೇಟ್ ಭವಚ್ಚರಣಪದ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ ಮುನೀಶ್ವರಾ (ಪಂಪಭಾ.೭-೬೦) ; ತನ್ನನಿನಿರೀಕ್ಷಣಕ್ಷಣದೊಳಲರ್ದ ಕಡವಿನ ಮರಗಳ್ ಪರಿಗತರೋಮಾಂಚತೆಯಿಂ ದೊರೆಮಾಡಿದುದೆನ್ನ ತನುವುಮಂ ನೆಱೆ ತನ್ನೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೯೯). ೩. ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ ; ಭರವಸೆ. [ಸಂ.]

ನಿರೀಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ; ವೀಕ್ಷಣೆ : ಸಾಹೇಬರ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಪರೀಕ್ಷಣೆ ನಡೆದಿದ್ದರೂ ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮನ್ನೇ ಸಾವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕ್ರಮ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಯಂತ. ೨೩). 'ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ; ಭರವಸೆ: ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟೋ ಅಂಥವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು ಇಷ್ಟವಾದಾವೆಂಬುದು ಪರಿಷತ್ತಿನ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ (ಸಾಹಿಶ. ೬೨). ೩. ಯಾವುದೇ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಾಯುವಿಕೆ : ಮಗನ ಆಗಮನದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಗೌಡರಿದ್ದುದನ್ನು ತಿಳಿದ ರಂಗಮ್ಮ ಕತ್ತಲಾದೊಡನೆಯೆ ಎಂದಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇಗನೆ ದೀಪ ಹಾಕಿದರು (ರಂಗವ. ೨೪೮); ಕೆಲವು ದಿನ ನಾವು ಅವರ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದೆವು (ಬಾಳಹೊ. ೫೫). [ಸಂ. ನಿರೀಕ್ಷಣಾ]

ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನೋಡು ; ಕಾಣು : ಭಾಳಾಕ್ಷನ ಜಡೆಗಳಿಳಿದು ಮೋಕ್ಷವ ಕುಡಬಂದ ಪರಮಪಾವನೆಯ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು ಮನ್ಮಥನು (ಮೋಹತ. ೭-೩೨). [ನಿರೀಕ್ಷಣೆ+ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ).(ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ)ವಧೂವರರಿಗೆ (ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ) ಪ್ರಥಮದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸು : ನಟ್ಟನೆ ತೆರೆವಿಡಿದರು ಕ್ಷತ್ರವಿಧಿಯಿಂದೆ ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಲಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೊಟ್ಟರು ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೩-೬೮).

[ನಿರೀಕ್ಷಣೆ+ಕೊಡು$_1$]

ನಿರೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು ; ಈಕ್ಷಿಸು ; ಅವಲೋಕನ ಮಾಡು ; ಕಾಣು : ವಿನುತಸಮಗ್ರಮಂಡಲದ ಚಂದ್ರನ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪೊಲ್ಮರೇಂದ್ರಚಂದ್ರನ ರುಚಿರೋತ್ಕರಗ್ರಹಣಶೋಭಿತೆಯಂ ಸೊಸೆಯಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ (ಕಾದಂಉ.೪೯೨); ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಕೃಷ್ಟದುಷ್ಟಗಣರಂ ಗತಪ್ರಜ್ಞ [ರಂ] . . . ಆಗ್ರಹಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೮) ; ನಡುವಿರುಳಂತೆ ಕಟ್ಟಲಿಸೆ ಪಟ್ಟಪಗಲ್ ರಣಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಪಡೆಯದೆ ದೇವರುಂ ದಿವಿಜಕಾಂತೆಯರುಂ ಬೆಱಗಾಗೆ (ಪಂರಾಮಾ.೧೩-೪೪) ; ಅಮಲ ಚಿದ್ರೂಪಕನನೊಲ್ದು ಕರುಣಾಪಾಂಗದಿಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪) ; ಭೂಮಿಪನಿವಹವಾ ಪುರುಷಾಮೃಗದ ಕಾಯುವ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಹೋಹುದೀ ಪರಿವಿಡಿಯುಲನುದಿನವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ.೭-೫೦) ; ಯುವತಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವರ ಕಣ್ಗೆರದೆ ಕೃತಾರ್ಥತೆ ಮಾಡುವಳು (ಜಯಕಾ. ೩-೫೬). ೨. ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು ; ನಿಟ್ಟಿಸು ; ದಿಟ್ಟಿಸು : ಕಂಗಳು ತುಂಬಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಶ್ರೋತ್ರ ತುಂಬಿ ಹಾರೈಸಿ . . . ಮಾಡುವುದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೮೬೪) ; ಆಗಳತಿ ಕ್ರೋಧಮಂ ತಳೆದು ಮಗಧರಾಜಂ ಚೇದಿರಾಜನಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೭-೪೫ಪ) ; ಸರಳ ಹಿಳುಕಿನ ಹೊಂಗಱಿಯ ತುದಿವೆರಳಲೊಯ್ಯಾರಿಸುತ . . . ಕೂರಲಗ ಧಾರೆಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ ಇರಲು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೧೫). ೩. ಎದುರುನೋಡು ; ಕಾಯು ; ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರು ; ಹಾದಿನೋಡು : ಹಂದಿಯು . . . ಕೋರೆಯನ್ನು ಮಸೆಯುತ್ತಾ ಹುಲಿಯನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೫೪) ; ಪತಿ ಎಂದಾದರೊಂದು ದಿನ ಹಿಂದಿರುಗುವರೇನೋ ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು(ಮೂಲಾನ. ೨೧೪) ; ಪ್ರವಿಾಲ ಪ್ರಕಾಶರು ಬಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಳಿದು ಆನಂದನನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮರಳಿ. ೧೪೩) ; ರೋಗಿಗಳೆಲ್ಲ ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ಅವಳ ಬರುವಿಕೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೮೪). ೪. ಬಯಸು; ಹಾರೈಸು : ಜನತೆ ಇವರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೇವೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೪೨). [ನಿರೀಕ್ಷಣ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವುದು ; ಈಕ್ಷಣ : ಮಧುರತರ ಮಧುಸೂದನಾನನಸುಧೆಗೆಜಗಿದೀ ಜಗದ ಕಂಗಳು ವಿಧುರತೆಯನೈದುವುವು ರೂಪಾಂತರನಿರೀಕ್ಷೆಯಲಿ (ತಿಭಾಗ. ೩-೨-೪೫). ೨. ಎದುರು ನೋಡುವುದು ; ದಾರಿಕಾಯುವುದು : ತಾಂಬೂಲದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ನಿರೀಕ್ಷೆ ನಿರಾಸೆಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಬಾಳಹೊ. ೯೬). [ಸಂ. ನಿರೀಕ್ಷಾ]

ನಿರೀಶ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದವನು ; ತಾನೇ ಒಡೆಯನಾದನು : ನಿರೀಶ ನಿರಂತರಾಯ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ ನಿರತ್ಯಯ ನಿಷ್ಪಾಪಾಯ (ಪರ್ಧಮಾ. ೧೪-೬). [ಸಂ.]

ನಿರೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಒಡೆತನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು ; ಪರಮಪುರುಷ ; ದೇವರು : ನಿರತಿಶಯ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿಗಮೇತರ ನಿರೀಶ್ವರ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರಾ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೩). ೨. = ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ : ತನಗೆ ತಾನೇ ದೈವವೈದೆ ಶಿವನಿಲ್ಲವೆಂದಾ ನಿರೀಶ್ವರರನರೆ ಬರಮಾಡಿದಂ(ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೩-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿರೀಶ್ವರವಾದ (ನಾ). ದೇವರಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ : ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ನಿರೀಶ್ವರವಾದವೆಂದೂ ನಾಸ್ತಿಕವಾದವೆಂದೂ ವೇದಾಂತದಾರ್ಶನಿಕರು ದೂರ ತಳ್ಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩).

[ನಿರೀಶ್ವರ+ವಾದ$_2$]

ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ (ನಾ). ದೇವರಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವವನು ; ನಾಸ್ತಿಕ : ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ವಿಾಮಾಂಸಕ ಸಾಂಖ್ಯರೆಂಬನೈವರೆ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೨) ; ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೂ ವಿಾಮಾಂಸಕರಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಬೇಕಿರಲಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಗುಂಪಿನವರೂ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೦೦ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು, ಪ್ರವಾಹೇಶ್ವರವಾದಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೪೯).

[ಸಂ. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿನ್]

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಒಂದು ಗುಂಪಿನವನು ; ☞ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೆಲವರು ಸಾಂಖ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು : ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತರುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ತರಬಹುದಾಗಿದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೫೭೬ ಅಡಿಟಿ).

[ನಿರೀಶ್ವರ + ಸಾಂಖ್ಯ]

ನಿರೀಷ (ನಾ). ಈಚಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು; ದಂಡವಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು: "ನಿರೀಷಂ, ಕೂಟಕಂ – ಈ ೨ ಮರಕ್ಕೆ ಸೇರದೇ ಇರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ನೇಗಲ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ನಿರೀಹ (ಗು). ೧. ಏನನ್ನೂ ಬಯಸದ,—ಇಚ್ಛಿಸದ: ಕೊನೆಗೆ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯನಾದ ನಿರೀಹ ಸ್ವಭಾವದ ಶಶಿಭೂಷಣನು ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಕಲಕತ್ತಾಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವ ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಸಿದನು (ಇಷ್ಟಕ. ೮೮); ಇಂತಹ ಪ್ರಾತಃಸ್ಮರಣೀಯರಾದ ನಿರೀಹ ಪುರುಷರು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವದೇ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯೋದಯವು (ಚೆನ್ನಜೀ. ೧೨೬). (ನಾ). ೨. ಏನನ್ನೂ ಬಯಸದುದು: ಅನಯಂ ಪೊಱಮಾಱುದುದೆಲ್ಲಿಯುಂ ಪ್ರಜಾನಂದಮಳುಂಬಮಾದುದು ನಿರೀ[ಹ] ನಿರಂತರಮಾದುದೊಳ್ಗುಣಂ ಕುಂದದಳುರ್ಕೆವೆತ್ತುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೫೯). ೩. ಬಯಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಿಶ್ಶೀಲ ನಿರೀಹ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿರಂಜನ (ಶಂಕಶ. ೩೪); ನಿಗಮಾಗಮವಂದ್ಯ ನಿರೀಹ . . . ನಿರಾಮಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶ್ವರಾ (ವೃಷವಿ. ೪೨-೩೯); ಭಕ್ತಜನವತ್ಸಲ . . . ಭಕ್ತಪಾಲನೋದ್ಯುಕ್ತ ನಿರೀಹ ಭಕ್ತಪರಮೋಕ್ಷದ (ಶಬಶಂ. ೫-೧೬). ೪. ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿಷ್ಕಾಮಿ. ೫. ಉದಾಸೀನನಾದವನು; ಉದಾಸೀನವೃತ್ತಿಯವನು: ನಡೆಸುವೊಲೆ ನಡೆವಂಥ ಕುರಿಗಳೆ ನೀವು ಭಾರತಪುತ್ರರೇ ಪಡೆದುದನು ಪಡುವಂಥ ದುರ್ಬಲ ದೈವದೇಹ ನಿರೀಹರೇ ನಡೆಯಿರೀ ಬಳಿ, ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ, ಪಡಿನೆಳಲನೆನ್ನಿರವೊಳು (ಅಮತಂ. ೫೩-೬). ೬. ನಿರಾಶೆಹೊಂದಿರುವುದು; ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಅಂದಾರ್ತಪ್ಲವಗವಾಹಿನಿ ವಿಂಧ್ಯಕಾನನದ ಬಳಿಗೆಟ್ಟು ನಿರೀಹಮಾಗಿ ಋಕ್ಷಬಿಲಮುಖದಿ ನಿಂದವೊಲು ಧರ್ಮಗಹ್ವರಮುಖದಿ ಶಂಕಿಸುತ ನಿಂದಿರುವ ಕರ್ಮಸಂದೇಹಿ . . . ಗವಿಯ ತಮ ಕಂಜಿ ಹಿಂಜರಿದು ನಿಲಬೇಡ (ಗಣೇಶ. ೩೭-೫). [ಸಂ.]

ನಿರೀಹತಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿಷ್ಕಾಮತೆ; ನಿಸ್ಪೃಹತೆ. ೨. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಚಲತೆ. ೧, ೨: ಆಶ್ರವಿರಾಗವರ್ತನೆ ದೃಢೀಕೃತಮೂಲಗುಣಂ ನಿರೀಹತಾವೃತ್ತಿ . . . ಕರಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ವನಸ್ಥಿತಶಾಖಿನಿಕಾಯಮಾವಗಂ ಪೆತ್ತುದು ಚೆಲ್ವನಾಮುನಿಪನೊಳ್ ತಳೆದಂತೆ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೦೩). [ಸಂ.]

ನಿರೀಹಿತ (ನಾ). ಆಸೆ, ಬಯಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು; ನಿಷ್ಕಾಮಿ: ಶಾಂತನುಂ ನಿರ್ವಿಕಾರನುಂ ನಿರೀಹಿತನುಂ ನಿರ್ಮಲನುಮಾಗಿ (ಅನಂಪು. ೬-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರುಂಬಳ 'ನಿರುಮ್ಮಳ' ನೋ.

ನಿರುಂಬಳತೆ (ನಾ). ಶಾಂತಿ; ನೆಮ್ಮದಿ: ವ್ಯಾಸಪೀಠದ ಮೇಲೆಲ್ಲ ನಿರುಂಬಳತೆಯ ಮಂದಹಾಸವೊಂದು ಸುಳಿದು ಹೋಯಿತು (ಸಮಜೀ. ೭೨೫). [ನಿರುಂಬಳ (<ನಿರುಮ್ಮಳ) + –ತೆ$_2$]

ನಿರುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು; ಈಕ್ಷಿಸು: ಮನಸಿಜನಂತಕನ ಬಲವಂದು ಪೊಡವಂಟಂತರಿಕ್ಷದಲೆಸೆವ ಪುಷ್ಪಕವನ್ನು ನಿರುಕಿಸಿದ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೨೬); ಜನಪನ ದೀನಾನನವಂ ನಿರುಕಿಸಿ (ದಮಸ್ವ. ೧-೩೦ ವ); ಮರೆಯಾಗುವನ್ನೆಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಪೋಪುದನೆ ನಿರುಕಿಸುತ್ತ (ಶೇಷರಾ. ೪-೧೬); ಆಡುವ ಬಾಲೆ ತನ್ನಿದಿರೊಂದು ಪುತ್ತಂ ನಿರುಕಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬-೧); ಅವರಂತಿಲ್ಲದ ನನ್ನನ್ನು ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನಿರುಕಿಸಿದರು (ಕಾಲಯಾ. ೪೬); ಅರುಣೋದಯ ಪ್ರಭೆಯು, ಗಿರಿಶೃಂಗದುನ್ನತಿಯ ವರುಣಾಲಯಾಯತಿಯ ನಿರುಕಿಸಿದೊಡಹುದೇಂ? (ಮಂಕುಕ. ೪೯೫); ಕವಿಗಳ ನವೋಜ್ಜ್ವಲದ ನೋಟವೊಂದು . . . ಪಂಡಿತರ ನಿಶ್ಚಯದ ನೋಟವೊಂದು ಈ ಎರಡನೂ ನೆರವುಗೊಂಡು ವಿಶ್ವವ ನಾವು ತಿರುತಿರುಗಿ ನಿರುಕಿಸುತ ಬಲು ದಣಿದೆವು (ಜಗದಾ. ೨೪). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡು: ಆ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗಂಗರಾಜನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ನಿರುಕಿಸಿದರೆ ೧ನೆಯ ಗುಣವರ್ಮನ ಕಾಲ ೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ತವನಿ. ೩೬); ನಿರುಕಿಸಲಾಗಿ ಅವು ಮೋಟರಗಾಲಿಯ ಕಲೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ಕನಕ. ೩೫); ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ವಿಜಯವಾಗಲಿ! ಉಪವನ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನಿರುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು (ಶಾಕುಂತ. ೮೩-೬).

ನಿರುಕಿಸಿ ನೋಡು = ೧. ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು: ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ನಿರುಕಿಸಿ ನೋಡಲು (ಪಣ್ಣುಹ. ೨೫). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಗಮನಿಸು: ಆ ಹಿರಿಮೆಯ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಒಂದಿಷ್ಟೂ ನಿರುಕಿಸಿ ನೋಡಲಾರದ ಜನಗಳಿಗೆ, ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ಮಶಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಏನು ತೃಪ್ತಿಯೋ? (ಅಳನಿ. ೧೪೭). [<ನಿರೀಕ್ಷಿಸು]

ನಿರುಕು 'ನಿಕರ$_2$' ನೋ.

ನಿರುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ, —ವಿವರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು; ವಿವರಣೆ. ೩. ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ,—ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ: ನಾರಾಯಣರಾಯರ 'ಕರುನಾಡು' ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಲಿವೆ (ದ್ರಾವಿ.೯೦). ೪. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯ ನಿರುಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರ; ℙ ಇದು ವೇದಪುರುಷನ ಶ್ರೋತ್ರರೂಪವಾದ ಅಂಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವವರಿಗೆ ನಿರುಕ್ತದ ಅಧ್ಯಯನವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದ ನಿಘಂಟು ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತವು ಭಾಷ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೈಘಂಟುಕ ಕಾಂಡ, ನೈಗಮಕಾಂಡ, ದೇವತಾಕಾಂಡವೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಪದಗಳೂ ಧಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿವೆ ಎಂಬುದು ನಿರುಕ್ತದ ಸಿದ್ಧಾಂತ. [ಸಂ.]

ನಿರುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹೇಳಿದುದು; ಹೇಳಿಕೆ: ವೇದವು ಯಾರ ನಿರುಕ್ತಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಸ್ವಯಂಭು (ಭಾರದ. ೧೨೯). ೨. ವಿವರಣೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಈ ಕ್ರಮದಿಂ ಕ್ಷಾಯಿಕಮುಂ ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮಿಕಮುಂ ಔದಯಿಕಮುಂ ಪಾರಿಣಾಮಿಕಮುಂ ಅಕ್ಕುಮೆಂದು ನಿರುಕ್ತಿಯಿಂ ಮಾಱ್ಪುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೭೮); ಸಂಜ್ಞಾನಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಎಂಬೀ ನಿರುಕ್ತಿಯಿಂ ಜ್ಞಾನಮೆಂಬೊಡೆ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಂಗಳುಂ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂಗಳಪ್ಪುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೯). ೩. ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ನಿರುಕ್ತಿಯೆ ವೈದಿಕಶಬ್ದನಿರ್ವಚನಮಂ ನಿಯಾಮಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೩). ೪. ಶಬ್ದದ ಹುಟ್ಟು,— ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ: 'ನಿರುಕ್ತಿಕಾರ' ಪರಾ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಯೌಗಿಕವಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು; ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು: ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾದ ಪೆಸರ್ಗಳ್ಗೆ ಯೌಗಿಕಮಾಗಿ ಪೆಱತೊಂದರ್ಥಮಂ

ಪೇೞ್ವುದು ನಿರುಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೧೩೬-೨೨) ; ನಾಮಂಗಳಿಗೆ ಯೋಗವಶದಿಂದನ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರೇಮದಿ ಕಲ್ಪಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಿ (ಕುವಲ. ೧೭೪-೧). [ಸಂ.]

ನಿರುಕ್ತಿಕಾರ (ನಾ). "ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು" (Derivationist. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನಿರುಕ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳು ; ನಿರೂಪಿಸು : ಮುಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಮೂಱು ರತ್ನದಿಂದಹುದೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಮುದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮನೊಂದು ರೂಪನೆ ದೇವರೀಗ ನಿರುಕ್ತಿಸಲೇಕೆ (ಭರಜ. ೧೭-೯೬). [ನಿರುಕ್ತಿ + -ಇಸು₃]

ನಿರುಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). = ನಿರುಕ್ತಿ ೫ : ಇದಱೊಳ್ . . . ಬಸವವಡೆಯೆಂಬ ಪೆಸರ್ಗೆ ಪುಲ್ಲರ್ಚದುದಱಿಂ ಬಸವವಡೆಯೆಂದು ಪೆಱತೊಂದರ್ಥಮಂ ಪೇೞ್ವುದಱಿಂದಿದು ನಿರುಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೩೭-೯). [ನಿರುಕ್ತಿ + ಅಲಂಕಾರ]

ನಿರುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : "ಜಳರಂಕು ದಾತ್ಯೂಹ ಮೆನಲಾ ನಿರುಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೦). [?]

ನಿರುಗಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಣ್ಣಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ನಿರುಗಮ್ಮಯ್ಯನು . . . ಕೆರನೂರ ಮಹಾಜನಂ ಅಯ್ವದಿಂಬರ್ಗ್ಗಂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನೊಟ್ಟು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೫೭-೮ ; ಸು. 925). [ನಿರುಗ$_0$ + ಅಮ್ಮಯ್ಯ$_1$]

ನಿರುಗೆ₁ 'ನಿಱುಗೆ' ನೋ.

ನಿರುಗೆ₂ 'ನಿಱುಗ' ನೋ.

ನಿರುಗೆಕಾರ (ನಾ). ಸ್ಥಿತಿಗೊಳಿಸುವವನು ; ಆಳುವವನು; ಪಾಲಕ: ಎರಡು ತೋಳುಗಳಿಂದ ದಿಕ್ಕಿನ ನಿರುಗೆಕಾರರು ಚಂದ್ರ ಭಾಸ್ಕರರೆರಡು ಕಣ್ಣಿಂ ದ್ವಿಶ್ರುತಿಯಲೀ ದಿಗ್ವಿದಿಕ್ಕುಗಳು ಮೆರೆವ ನಾಸಾಪುಟದೊಳು ಸುರನ ಬರವು (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೨-೩೬). [ನಿರುಗೆ₁(<ನಿಱುಗೆ) + -ಕಾರ₁(<-ಕಾಱ)]

ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ (ಗು). ೧. ಉಸಿರಿಡದ; ಉಸಿರಾಡಿಸದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ ಸುದೀರ್ಘ ಕೂಟ ಶಾಲ್ಮಲಿ ಅರಿಷ್ಟ ಸುಮನವೆಂಬ್ಯೆದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳೊಡನೆ ಭಯೋತ್ಕಟವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ನಿರುಜ (ಗು). ೧. ರೋಗವಿಲ್ಲದ; ರೋಗರಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ರೋಗವಿಲ್ಲದುದು ; ರೋಗರಹಿತವಾದುದು ; ಆರೋಗ್ಯವಾದುದು : ನಿರುಜಂ ತ್ರಿಜಗದ್ಭೂಷಣ ಕರಿ ಕವಳಂಗೊಳ್ಳದೆಂದು ಸಾಹಣದ ಮಹತ್ತರರಱಿಪೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೩೨). ೩. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರೋಗಿ ; ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿ : ದೊರೆಕೊಂಡಂದಧಿಯೋಗಂ ನರಪತಿ ದೀರ್ಘಾಯು ವಿಭವಸಯುತನಭಯಂ ನಿರುಜಂ . . . ತಾನೆನಿಸಿ ವರ್ತಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೪-೧೧) ; ಅವ್ಯಾಧಿತಚಿತ್ತ ನನ್ಯರವನೀದೂರಂ . . . ನಿರುಜಂ ಸರ್ವಜನೋಪಕಾರಿ ಶುಚಿ ಸದ್ವಾಕ್ಯಂ ನಿರಾಲಸ್ಯರಪ್ಪರ ನಾರಯ್ದುಪದೇಶಮಂ ಕುಡುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೩) ; ಬದರೀಫಳಮಾತ್ರಾಹಾರರುಂ ವಿಗತಮಲಮೂತ್ರವಿನಿಹಾರರುಂ ನಿರುಜರುಂ ಅಶೋಕರುಂ ಅಜರರು (ರತ್ನಕ. ೩-೨೪ ಪ) ; ನಿರುಜಂ ನಿರ್ಮರಣನು . . . ಘನಗುಗ್ಗುಳಮಂ ನಿನ್ನೆಡೆದೂಕಮನನುನಯದಿಂ ಸಿರಿಕಂಡದ ಕೆಂಡದೊಳನು ದಿನಮೆನಗೀಯೆಂದುಸಿರ್ದ (ಉದ್ಭಟೇ. ೩-೪೨). [ಸಂ.]

ನಿರುಜೆ (ನಾ). ಬಾಯಿಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಆರೋಗ್ಯ : ನೃಪತಿಯ ಮನೋರಥವ ಪೂರಿಸಲ್ ನಿರುಜೆಯಹುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೯). [ಸಂ. ನಿರುಜಾ]

ನಿರುತ₁ (ನಾ). ೧. ದಿಟ ; ಸತ್ಯ : "ನಿರುತಮೆನಲ್ ಸ[ಪಾಠಾ. ನಿ]ತ್ಯಂ" (ಭಾರತಿ. ೫೪) ; ಇಂತಪ್ಪ ಶ್ರೀವಿಭೂತಿಯ ಧರಿಸಿರೇ ಭವವಪಱುವುದು ದುರಿತಸಂಕುಳವನೊರಸುವುದು ನಿರುತವಿದು ನಂಬು ಮನುಜ (ಮಹಾದೇ. ಜ. ೯೩-೭೯) ; ಸತ್ಯನಿಧಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಹುಸಿಗಳು ಮೊಳೆಯವಿದು ನಿರುತ (ಹಚರಾ. ೨-೧೪) ; ಗುರುದೇವ ವಚನೋಕ್ತಿ ನಿರುತದಿಂ ರಂಜಿಸುತವಿರಲನವರತಮುಂ ತನುಧರ್ಮವಂ ಮಱೆದರಿದೆನಲು ವರ್ತಿಸುವನದು ತಾನಾವ ಪರಿಯೆನಲು (ಬಸವು. ೩೪-೮); ಒಡೆಯ ನೀನೆಂದಂಜಿ ನಿರುತವ ನುಡಿಯುಲಮ್ಮರು (ಕುಮಾರ್ಯಾಕ. ೯-೧೧) ; ನೀ ನರನೋ ನಿಶಾಚರನೋ ನಿರುತವಾವುದು ಹೇಳೆನಲು (ತೊರರಾ. ೨-೫-೧೪) ; ಕಳುಹಿದರಾರು ನಿರುತದಿಂ ಪೇಳೆಂದು ಬೆಸಗೊಳಲ್ಕೆ (ಚಿಬಪು. ೨೩-೨೦). ೨. ನಿಶ್ಚಯ ; ಖಂಡಿತಭಾವನೆ ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದ ನಂಬಿಕೆ : ಆ ಒಕ್ಕುಳವ ಕುಟ್ಟಿ ಮಿಕ್ಕುದ ಕೇರೆ ಮತ್ತೆ ಅದು ಒಬ್ಬುಳವಾಯಿತ್ತು ಆ ಒಬ್ಬುಳವ ಕುಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯಿದು ನಿರುತದಿಂದ ನೋಡೆ ಮೂಱು ಮಾನವ ನುಂಗಿ ಒಮ್ಮಾನವಾಯಿತ್ತು (ಪ್ರೋಳಮಾ. ೨೧೭-೧೧೪) ; ಮುನಿಸಂ ಮನ್ಮಥಯುದ್ಧದೊಳು ನಿರುತಮಂ ತತ್ವಾರ್ಥದೊಳು ಭಕ್ತಿಯಂ ಜಿನಪಾದಾಂಬುಜದೊಳು . . . ನಿಱಿಸಿದರು ವಾಕ್ಯಾದಿವರ್ಷಾನ್ವಯರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೬-೧೧ ; 1388); ಅವ ವೇಗದೊಳಿದಿರಲೆಸುವನದಾವ ನಿರುತದಲೊಡ್ಡುವನು ಕೊರಳಿಂಗೆ ಕೋಲುಗಳ (ಕುಮಾರ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬) ; ನಿರುತವಿದು ನಿಜವೆಂದು ಬಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆವು ನಿಗಮಾರ್ಥದಲಿ ನಿನಗುರುತರಾನುಗ್ರಹದ ಬೀಜಾಕ್ಷರವಿದೀಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೯). ೩. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ; ಸತ್ಯವಂತ : ದೊರಕಿದನು ಉಂಡುಂಡು ದೊರಕಿದನು ಉಟ್ಟುಟ್ಟು ದೊರಕಿದಲಿ ಶಯನ ಪಡೆವಾತ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿರುತನಾಗಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦೨). ೪. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ; ಮೋಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಕಾಷ್ಠಾಂಗಾರನಿವ ತಾನು ನಿರುತದಿಂದಡುಗಬ್ಬ ತಂದಾ ಪುರದೊಳಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ತನ್ನನು ಹೊರೆದುಕೊಳುತಿಹನು (ಜೀವಂಚ. ೩-೩). ೫. ಕತ್ತರಿಸದುದು ; ಒಡೆಯದುದು; ಭಾಗವಾಗದೆ ಇರುವಂಥದು : (ಕ).

ನಿರುತಮಾಗು, ನಿರುತವಾಗು = ನಿಶ್ಚಯವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು : ಭರತನ ಮನದೊಳ್ ನಿರುತಮಾದ ವೈರಾಗ್ಯವಜ್ರಲೇಪಮಂ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆಯಲ್ಕೆಂದು ತನ್ನಂತಃಪುರದ ವಧೂಜನಸಮೇತಂ ಸೀತೆವೆರಸು ನೀಂ ಪೋಗೆಂದು ಭರತನಂ ಕಳಿಪುವುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೭ ಪ) ; ವರವ್ಯಕೋದರನೆಂಬ ನಾಮವು ನಿರುತವಾಯ್ತವಗಂದು (ಸಂಭಪಃ. ೧೭-೩೫) ; ತೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಹಣ್ಣಾಗಿ ಎನಗೆ ನಿಜ್ಜೈಕ್ಯದ ಬಟ್ಟೆ ನಿರುತವಾಯಿತಯ್ಯ (ಘನಸ. ೪೨-೩೪). 'ಖುತ' ಪರಾ. [ದೇ.?॥ /ಪ್ರಾ. ಣಿರುತ್ತ]

ನಿರುತ₂ 'ನಿರುತಂ' ನೋ.

ನಿರುತಂ, ನಿರುತ₂ (ಅ). ೧. ದಿಟವಾಗಿ ; ಸತ್ಯವಾಗಿ : ವಿನಮಿತ ಲಲಿತಪದೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಜನಹಿತಮಿಂತಿದು ಮುನಿಮತಮೆಂಬುದು ನಿನಗಱಿಪಿದೆ ಕೆಳದೀ ನಿರುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೪) ; ಫಣಿನಿಳಯಂ ತಾಟಿಂ ತೆಂಗಿನಮರನನಡದು(ದ)ರ್ಮ(ದ)ದಱಿಂದಱುಗೆಯ್ಯಂತರದೊಳ್ ಬಡಗಲ್ ನಿರುತಂ ತೋಡುಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷದೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೬) ; ಅಧಿಗಮಶಿಷ್ಯೋತ್ಕರಾನುಗ್ರಹತ್ವಂ ನಿರುತಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುತ್ತಿರಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩) ; ಬಿರುದವಾದಿಮದವಿಸ್ಫಾಳಂ ನಿರುತಂ ತಾನೆನಲೆಸೆದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೬೨ ; 1122) ; ನಿರುತಂ ಸತ್ಯವಿಗೊರ್ವ ಗರ್ವಿ ಪುಸಿಯುತ್ತಂ ಲೋಭಿಯಾಗಲ್ ನಿಜಂ ಧರೆಯೊಳ್ ದಾತರು ಪುಟ್ಟರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೬) ; ಗೆಲ್ದೆ ನಿರುತಂ ಖುತಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪-೧೬೪). ೨. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ : ನರನೊರ್ವಂ

ಪೊಱಗಾಗಲೊಂದು ದಿವಸಂ ಕೌಂತೇಯರಂ ಕಾದಿ ಗೆಲ್ ನಿರುತಂ ನೀನೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೮). **ನಿರುತ$_2$: ೧.** ನಿರುತ ಕೌರವನರ್ಥದಲಿ ಕಿಂಕರತೆ ಯೆಮಗಾಯಿತ್ತು ರಾಜ್ಯೈಶ್ವರಿಯ ಸೇವಾಪರರಿಗೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೨-೩೨) ; ನಿರುತ ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಗಳುಪಸಂಹರಣೆಯೆನಿಸುವ ತಪದ ಪೆರ್ಚುಗೆ (ಅಮೃತ. ೧೦-೭೬) ; ನಿರುತ ಪರಿಪೂರ್ಣಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ದಿರುಗಲೆಲ್ಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೬-೩೮). [<ನಿರುತ$_1$]

ನಿರುತಿ, ನಿರರುತಿ (ನಾ). ೧. ನೈಋತ್ಯದಿಕ್ಕು : ನಿರುತಿಯ ಕಂಭ ದಿಂದಮನಿಳಾಸೆಯೊಳೆಕ್ಕುವ ಕಂಭಮುಪ್ಪುದೊರ್ವರಲನಿತರ್ಕೆ ತಗ್ಗಿತು (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೮). ೨. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಒಡೆಯ : "ಮಾನಸದೇರನುಂ ಪಿಚ್ಚವುಣಿಗನೆಂದೊಡೆ ನಿರುತಿವೆ ಸರಕ್ಕು"(ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ.೧೪);"ಮಾನಿಸದೇರ ಕೊಂತಗಯ್ಯಂ ಪಿಚ್ಚವುಣಿಗನೆನಲು ನಿರುತಿವೆಸರಕ್ಕು"(ಶಬ್ದಮಂ.೧೪); ಮಱುಗಿದನು ಸುರನಾಥನಗ್ನಿ ಬಸವಳಿದ ಯಮ ಬೆಱಗಾದ ನಿರುತಿ ಹಲುಗಚ್ಚಿದನು (ಹಚಕಾ. ೫-೧೧) ; ಸುರರಾಜ ನಗ್ನಿ ಕಾಲಂ ನಿರುತಿ ವರುಣನಾ ಮರುತಂ ಕುಬೇರನೀಶಂ ದಿಶಾಧಿಪರು (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೮) ; ಹಾಯೆನುತ ಹರಿ ವರುಣ ಶಂಕರ ವಾಯು ವಿತ್ತಪ ನಿರುತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ] ಶಿಖಿ ಯಮರಾಯುಧದ ನಿರ್ಗಮಕೆ ಲಘು ಸಂಧಾನ ಕೌಶಲಕೆ . . . ರಾಘವರಾಯ ಧರಣಿ ವರಾಹಯೆಂದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೪೯) ; ನಿರುತಿ ಮಾನಿಸನಂ . . . ಗಿರಿಶಂ ವೃಷೇಂದ್ರನಂ ಮಮತೆಯೊಳೇಱು ಪಾಲ್ಗಡಲ ಸಾರಿದರು (ದಶಾವ. ೨-೫). **೩.** ರಾಕ್ಷಸ ; ದೈತ್ಯ : "ನಿಶಾಚರಂ ರಾಕ್ಷಸಂ ಕೋಣಪಂ ಯಾತುಧಾನಂ ಕೈಕಸೇಯನೆನೆ ನಿರುತಿ" (ಮಂಗರಾ.೧೫-೧೦);"ಕರ್ಬುರಃ = ನಿರುತಿಯುಂ, ಬಣ್ಣವುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೃ. ೫೪) ; ಅರಿಗಳ್ಕೈತರದಂತೆ ಕಾವಲನಿರಿಸಿದನು ಬೇತಾಳ ಜಟ್ಟಿಗ ನಿರುತಿ ಭೈರವ ಭೂತನಾಥ ಪ್ರಮುಖ ಭುಜಬಲರ (ತೊರರಾ. ೬-೪೮-೯). **೪.** (?) : ಆರಾರ ಇರವಿನ ತೆಱನ ಪರಿಹರಿಸಿ ತಾ ಸರಿಸವಾಗಿ ನಿರುತಿಗಳ ನಿಜವನಱಿದು ಪೂಸರ ಆಸೆಯುನಱಿದು . . . ಇಪ್ಪಾತ ತ್ರಿವಿಧದವನಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೨೨-೬೨೪). **ನಿರರುತಿ : ೨.** ವಾಯುಸಖ ಬಾಣಸಿಗಂ ತಳವಾಱನಂತಕಂ ನಿರರು [ಪಾಠಾಂ.ರು]ತಿ ಬಾಗಿ ಲಾತ . . . ರಕ್ಕಸ ರಾವಣೇಂದ್ರಂಗಂ (ದಶಾವ. ೮-೧೦).
[<ಸಂ. ನಿರ್ಋತಿ]

ನಿರುತಿವಾಹನ (ನಾ). ಕತ್ತೆ : ನಿರುತಿವಾಹನದ ವೃಂದಂ ನೆಗಳ್ಗಳ ಸಾಲ್ . . . ಗರುಡೋತ್ಕರಂ ಪುರಬಹಿರ್ಮಳಯದೊಳಗೆಲ್ಲಿಯುಂ ತೀವಿ ರಲ್ (ಚೆಬಪು. ೩೦-೬). [ನಿರುತಿ + ವಾಹನ]

ನಿರುತ್ತರ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಉತ್ತರ ಕೊಡದಿರು ವಿಕೆ : ಅವಳ ನಿರುತ್ತರದಿಂದ ರಾಮಯ್ಯನಿಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ರೇಗಿತು (ಚಂದತೋ. ೨೩೩). ೨. ಉತ್ತರಿಸಲಾರದವನು; ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದವನು : ಪ್ರತಿವಾದಿ ನಿರುತ್ತರನಾಗಿ ಪಕ್ಷಪರಿತ್ಯಾಗಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮೆಂಬುದಱಿಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮನೆಯ್ದಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೧ ಪ) ; ಆ ನೃಪಾಳೋತ್ತಮಂ . . . ದುರ್ನೀತಿನಿರ್ಣಯನಿಪುಣ ರಪ್ಪ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಂ ನಿರುತ್ತರರಂ ಮಾಡಿ (ಬಾಧಪು. ೫-೭೧ ಪ); ಗಂಗವ್ವ . . . ದೇಸಾಯರನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಳು (ಗಂಪಾಯಿ.೫೧). **೩.** ತನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನವರಾರೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ನಿಃಪಿತ ನಿರುತ್ತರ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩). **೪.** [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ; ಉತ್ತರ ವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಪೆ[ಱ]ನಾವಂ ಧರಾಚಕ್ರಕ್ಕೆಱೆಯಂ ಕೆಳೆಯಪ್ಪವಂ ನೆಱೆ ಯಾರೆಣೆಯೆಂಬನ್ನಂ ಕುಱಿತಬ್ಧಿಗೆ ಬನ್ನಮಂ (ನಿರುತ್ತರಂ) (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೭) ; "ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಹೊರಪಡದಿದ್ದರೆ ಅದು 'ನಿರುತ್ತರ'ವೆನಿಸುವುದು" (ಕವಿರಾ. ಟಿಪ್ಪಣಿ).
[ಸಂ.]

ನಿರುತ್ತರವಾದಿ (ನಾ). ಹೊಣೆಗೇಡಿ; ಬೇಜವಾಬುದಾರ: ನಿರುತ್ತರ ವಾದಿಯನ್ನು ನಿಸರ್ಗವೆಂದಿಗೂ ಕ್ಷಮಿಸಲಾರದು (ದೇಕನ್ಸೈ. ೪).
[ಸಂ. ನಿರುತ್ತರವಾದಿನ್]

ನಿರುತ್ತರೆ (ನಾ). ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದವಳು ; ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಅಸಮರ್ಥೆಯಾದವಳು : ಇವಂ ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ ಕಲ್ಗಂ ಮತ್ತಮಿವ ರ್ಗಳೇಗೆಯ್ದಂ ಕಲಲಾಱರೇಗೆಯ್ವೆನೆಂದೊಡಾಕೆ ನಿರುತ್ತರೆಯಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೪ ಪ) ; ಅವಳು ನಿರುತ್ತರೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೦೧). [ಸಂ. ನಿರುತ್ತರಾ]

ನಿರುತ್ಸಾಹ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಉದಾಸೀನತೆ : ಆ ಸಾರಥಿ ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತನು (ಪುಲಿನಾ. ೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರುತ್ಸಾಹಿ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಉದಾಸೀನ : ಈಗ ಅಂಥದೊಂದು ಸಂಕಟವನ್ನು . . . ನೆನೆದು ಧೈರ್ಯಗುಂದಿ ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯಾದೆ (ಹೇಮಂತ. ೩೨). [ಸಂ. ನಿರುತ್ಸಾಹಿನ್]

ನಿರುತ್ಸುಕತೆ (ನಾ). = ನಿರುತ್ಸಾಹ : ಅನಿಲ ಮಾತ್ರ ಯಾವದೇ ರೀತಿಯ ಉತ್ಸುಕತೆ ತೋರಿಸದಾದ. ನಿರುತ್ಸುಕತೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದ ಹೊಸಮನಿ ರಂಗಣ್ಣನವರ ಮೂಲಕ ಅವನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೆಲ್ಲಾ ವಿದಿತವಾಗಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೨೩೧). [ಸಂ. ನಿರುತ್ಸುಕತಾ]

ನಿರುದಯ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರ್ದಯೆ : ನಿರುದಯವು ನಿಷ್ಠುರವು ದುರುಳತ್ವ ಧಾಳಕವು ಪರಬಂಧಕವು ಡಂಭವಪವಾದವು (ಸುಸಾರ. ೬-೨). [<ಸಂ. ನಿರ್ದಯ]

ನಿರುದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಡೆಹಿಡಿದ ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದ : ನೀಳ್ದು ಪೊದಟ್ದು ಪರ್ಬಿ . . . ನಿರುದ್ಧೋಚ್ಛ್ವಾಸಮುಪ್ಪನ್ನಗಂ ಪುದಿದಾ ದಂಪತಿಯಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿ ಲೋಕಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಕೊಂದುದು ಕೃಷ್ಣಾಗರುಧೂಪಧೂಮನಿವಹಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೩); ನಿರುದ್ಧನಿಜಬಾಷ್ಪ ಮೋಕ್ಷರತಿದುಃಖದೀನಾನನರ್ ಪರಿಚ್ಯುತಮುದರ್ ಮದಾನನವಿಲೋಕನ ತ್ರಸ್ತರಿಂತಿರಲ್ಕೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದೇಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೪೦) ; ಬಹುಶಾಖೆ ಯಿಂದಮಿಂದ್ರಾಲಯಮಂ ಪಳಂಚಿ ತಮಮಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದು ಹಿಮಕ್ಕೆ ಕೊಂಬುಗೊಟ್ಟಾಲಮನಗ್ರಪಲ್ಲವಕರಾಗ್ರನಿರುದ್ಧಮರುತ್ತರಂಗೀಣೀಕೂಲ ಮನೆಯ್ದಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೨೭). (ನಾ). ೨. ತಡೆಯಲ್ಪ ಟ್ಟಿದು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದುದು : ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದ ರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿರುದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಹಾದಿಕಾರರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರು (ತುಳಸೀ. ೨೫೪) ; ಅಂತು ಪೈಥಾಗೋರಾಸಿನ ಸಂಪ್ರ ದಾಯ ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಿರುದ್ಧವಾಯಿತು (ಮಕ್ಸ್ಪರ. ೧೭ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾಗ, ಆ ಕ್ಷುದ್ರ ಎಲ್ಲೆ ಯೊಳಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಾಗರೀಕತೆಯ ತ್ಯಾಜ್ಯಾಂಶಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೆಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೦). **೩.** ಹಿಂಸೆ ; ತೊಂದರೆ ; ಬಾಧೆ : ನಿನ್ನ ಸುತನ ದೆಸೆಯಿಂದೆ ನಮ್ಮಾ ನೆಲಂ . . . ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗಕೀಟ ತರುಗುಲ್ಮಲತೆಗಳೆಲ್ಲ ಈ ನಿರುದ್ಧಕೆ ಧನ್ಯವಾದವೇಂ ಕೃತನೊ ನೀಂ ಭಾನುರಶ್ಮಿಗೆ ಕಂದೆಱೆಯದ ಗೂಗೆಯವೊಲಜ್ಞಾನಿ ದ್ವಿಜಾ ಧಮಂ ತಾನಾದೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨). **೪.** [ಯೋಗ] ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಕ್ಷಿಪ್ತ ಮೂಢ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಏಕಾಗ್ರ ನಿರುದ್ಧವೆಂದು ಚಿತ್ತಸ್ಥಿತಿ ಐದು ವಿಧ . . . ನಿರುದ್ಧವೆಂದರೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಬಿಡದೆ ತಡೆಯುವುದು ; ಎಂದರೆ, ತಡೆಯತಕ್ಕ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ನಿರುದ್ಧಕರ (ನಾ). (ಶ್ವಾಸವನ್ನು) ತಡೆದ ಕೈ; (ಉಸಿರಾಟವನ್ನು) ತಡೆದ ಹಸ್ತ : ದರಸಿವಿಾಲಿತದೃಷ್ಟಿನಿವಿಷ್ಟವಾಗೆ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯೊಳ್ ನಿರುದ್ಧಕರಮುಂ ನಿಲೆ ಮಂತ್ರಪದಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಜಿನುಗುತಲಿರ್ದನಾ ಪರಮಯೋಗಿಯವೋಲ್ ಫಣಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೬–೧೫). [ನಿರುದ್ಧ + ಕರ್]

ನಿರುದ್ಧಕರಣ (ಗು). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡವನು; ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಿ : ಮಹಾಕಾಳಶ್ಮಶಾನದೊಳಗೆ ಯೋಗನಿಯೋಗಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗದಿಂ ನಿರುದ್ಧಕರಣ ನಿಷ್ಪಂದಶರೀರನಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನಡಕಂಬೆರಸು ಪಟ್ಟಿರ್ದ ಋಷಿರೂಪಕಮಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨–೨೪ ವ). ೩. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯ; ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ನಿಗ್ರಹಿತವಾದ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದುವು. [ನಿರುದ್ಧ + ಕರಣ]

ನಿರುದ್ಧಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಯಕ, ವಾಚಕ, ಮಾನಸಿಕ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು : ಕೈಲಾಸಶೈಲಶಿಖರಾಲಂಕಾರ ನಿರುದ್ಧಯೋಗನುಮುಪಗತಯೋಗಗುಣಸ್ಥಾನನುಂ . . . ಅಗಿ (ಅಜಿಪು. ೧೬–೬೪ ವ). [ನಿರುದ್ಧ + ಯೋಗ]

ನಿರುದ್ಧೇಂದ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವಳು; ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವಳು : ಮನಮಂ ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತ ಸದ್ವಿಷಯದತ್ತಲ್ ಪೊರ್ದದಂತಾಗೆ ಮಾಡಿ ನಿರುದ್ಧೇಂದ್ರಿಯೆಯಾಗಿ . . . ಆಶ್ರೈಸಿದೆಂ ಸ್ಥಾಣುವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೩). [ಸಂ. ನಿರುದ್ಧೇಂದ್ರಿಯಾ]

ನಿರುದ್ಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಜಡತನ; ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಅಸ್ತಮಯದುದಯಕಾಲದೆ ನಿದ್ರೆಗೈವನಾತ್ಮಸ್ತುತಿಯ ಪರನಿಂದೆಯವನ ಸಾಧಿಸಿ ಪರರ ವಸ್ತುವಂ ಕಳುವನ ನಿರುದ್ಯೋಗದವನ ಸಿರಿ ತೊಲಗಿದಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ಬಳೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫–೬೮). ೨. ನೌಕರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಒಂದೆಡೆಗೆ ನಿರುದ್ಯೋಗ . . . ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಗೆ ಹೊಸಶಿಕ್ಷಣದಿಂದ ಬಂದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನಗಳ ಉರಿ–ಉಬ್ಬರ ಇವುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಆಂದೋಲನ ಆರಂಭವಾಯಿತು! (ಮಾವಾದ. ೯೫); ಇಂತಹ ನೌಕರಿಯು ಶ್ರೀಧರನ ನಿರುದ್ಯೋಗದ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿತೇ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಅಂಜುಜಾ. ೧೦).

ನಿರುದ್ಯೋಗವೇತನ = ಉದ್ಯೋಗ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುವ ವೇತನ,—ಸಂಬಳ : ಉದ್ಯೋಗ ದೊರೆದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ನಿರುದ್ಯೋಗವೇತನ ಸಿಗುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ರಿ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ನಿರುದ್ಯೋಗತನ (ನಾ). ನೌಕರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಈ ನಿರುದ್ಯೋಗತನದಿಂದ ನನ್ನ ಜೀವನ ಎಷ್ಟು ದಿನ ಸಾಗಬಲ್ಲದು ? (ಸ್ವಾಪಲಂ. ೫); ಇತ್ತ ಉತ್ಪನ್ನ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಕೆಲಸಗಾರರ ನಿರುದ್ಯೋಗತನ ಇನ್ನೂ ಬೆಳೆಯುವದು (ಮಾವಾದ. ೧೩೨). [ನಿರುದ್ಯೋಗ + -ತನ]

ನಿರುದ್ಯೋಗಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಮಾರಿ; ಜಡ; ಆಲಸಿ : ಸೆಣಸುಳ್ಳುದ್ವೃತ್ತರಂ ತಳ್ತಿಱಿಯದೆ . . . ಒರ್ವಂ ಗುಣಮುಂಟೆಂದುಂಡು ಪಟ್ಟಿರ್ಪನನಮಿ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಂ ಭೂಪನೆಂಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೧೧); "ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳ ತಲೆ ಪಿಶಾಚಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ" ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ನಾಣ್ಣುಡಿ ಇದೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೨೭೪); ಸೋಮಾರಿಗಳೇ (ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳೇ) ಬಲು ಕಾಮುಕರಿರುವರೆಂದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವವದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೭೧). ೨. ನೌಕರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದವನು : ತನ್ನ ಕೆಲಸ ಕಳೆದುಕೊಂಡು . . . ಆ ಹುಡುಗ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಾಗಿ ಪಟ್ಟಣದ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೧೫೪).

ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಭತ್ಯ = ನಿರುದ್ಯೋಗವೇತನ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗ ದೊರಕುವವರೆಗೂ ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಭತ್ಯ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ದೂಧಿ). [ಸಂ. ನಿರುದ್ಯೋಗಿನ್]

ನಿರುದ್ವಿಗ್ನ (ಗು). ೧. ಆವೇಗವಿಲ್ಲದ; ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದ; ಶಾಂತನಾದ. (ನಾ). ೨. ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದವನು; ಆವೇಗವಿಲ್ಲದವನು; ಶಾಂತವಾಗಿರುವವನು : ಅವನು ನಿರುದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿ ನಿರ್ಭಯನಾದನು (ಪುನರು. ೧೩೧); ನೊವೋದರೋವ್ ನಿರುದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೩೪). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಕ್ರಮ (ನಾ). ಆರಂಭವಿಲ್ಲದುದು; ಆದಿಯಿಲ್ಲದುದು; ಅನಾದಿ : ಆ ಯತಿ . . . ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ ಬಾಗಿಲನೇಳಸಾ ನಿರುಪಕ್ರಮದ ನಿಜದೈವದಂತಃಪುರಕೆ ನಡೆತಂದ (ಸಿಭಾಗ. ೯–೪–೧೯). [ಸಂ.]

ನಿರುಪದ್ರ (ನಾ). = ನಿರುಪದ್ರವ : (ಶ). 'ಉಪದ್ರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿರುಪದ್ರವ]

ನಿರುಪದ್ರವ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಕಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಆ ದಾನವರ ಮರ್ದಿಸಿ ದೇವಲೋಕವನೆನಗೆ ನಿರುಪದ್ರವದಲೆಸೆವಮಾಡೆಂದನಮರೇಂದ್ರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨–೯). ೨. ಹಾನಿ, ರೋಗ, ನಾಶ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಪೀಡೆಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದದವನು; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ . . . ನಿರ್ಮಾಯಿ ನಿರುಪದ್ರವ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರುಪದ್ರವಿ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ಕೊಡದಂತಹುದು; ಕೆಡುಕು ಮಾಡದಿರುವಂತಹುದು : ನೆಲ ಪಾತ್ರೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮತ್ತು ತೇವವಿಲ್ಲದಂತೆ ಇರಿಸಿದರೆ ಈ ಅಣುಗಳು ಸತ್ತು ಹೋಗಿ ನಿರುಪದ್ರವಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಆಡುಸಾ. ೩೭). ೨. ತೊಂದರೆ ಕೊಡದವನು; ಕೆಡುಕನಲ್ಲದವನು : ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಜನರು, ನಿರುಪದ್ರವಿಗಳಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೦೬). [ಸಂ. ನಿರುಪದ್ರವಿನ್]

ನಿರುಪಧಾವಿ (ನಾ). ೧. (ಅತ್ಯಾಸೆಯಿಂದ) ಯಾರ ಸಮಿಾಪಕ್ಕೂ ಹೋಗದವನು; ನಿಸ್ಪೃಹ. ೨. ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲದವನು; ನಿಶ್ಚಿಂತ : ವಿಜಿತಷಡ್ವರ್ಗನು ನಿರರ್ಗಳ ನಿಜಶಿವೈಕ್ಯನು ನಿರುಪಧಾವಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಾವಿ] ಭವಿಜನಸಂಗತ್ಯಾಗಿ (ಬಸವು. ೩೦–೩). [ಸಂ. ನಿರುಪಧಾವಿನ್]

ನಿರುಪಪ್ಲವ (ಗು). ೧. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ; ನಿರ್ವಿಘ್ನ : 'ನಿರುಪಪ್ಲವಾನಂದ' ಪರಾ. ೨. ತೊಂದರೆ ಕೊಡದ. (ನಾ). ೩. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ನಿರುಪಪ್ಲವಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ ಆನಂದ; ಶುದ್ಧವಾದ ಆನಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ. ೨. ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ . . . ಅಸಂಗಿ ನಿರುಪಪ್ಲವಾನಂದ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭). [ನಿರುಪಪ್ಲವ + ಆನಂದ]

ನಿರುಪಮ (ಗು). ೧. ಹೋಲಿಸಲಾಗದ; ಅಸದೃಶವಾದ; ಉಪಮಾತೀತವಾದ : ಧರಿತ್ರೀಸ್ತುತ್ಯನತುಚ್ಛಲನಿರುಪಮದೇಹಪ್ರಭಾ

ದಿವ್ಯಸರ್ವಾವಧಿಬೋಧಂ (ಸುಕುಮಾ: ೩-೪೮); ನಿರುಪಮಕಲ್ಪವಲ್ಲಿಗೆ ಲತಾವಳಿ ಬಂದೆಱಗುತ್ತುಮಿರ್ಪವೋಲ್ ಪರಿಕರಕಾಂತೆಯರ್ವೆರಸು ತಾಂ ಕಳಭಾಷಿಣಿ ಬಂದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೪೬) ; ನಿರುಪಮಗುಣಾವೇಷಿಯ ಚಲಿತಸರಸಸೂನೃತಭಾಷಿ (ಬಸಪು. ೭-೪); ಹರಿ ತೋಱಿದನು ನಿರುಪಮ ವಿಶ್ವರೂಪವನಾ ಮಹಾಸಭೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೫೭); ಪೆಣ್ಣೆಂಬ ತಪಕೆ ನೀಂ ನಿರುಪಮಪ್ರತಿಮೆಯೌ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯-೫೬೯). (ನಾ). ೨. ಅಸದೃಶವಾದುದು ; ಉಪಮಾತೀತವಾದುದು : ಪರಿವೃತ್ತಿ ಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನಿರುಪಮಮರ್ಥಸ್ವರೂಪವಿನಿಮಯವಚನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೮); ನಿರುಪಮವಲೇ ಹೊಗಳುವಡೆ ಹೊಸಪರಿಯ ಬಲ ಬರುತಿರ್ದುದ ದ್ರಿಯ ಹರಹುಗಳ ಪೊದಱುಗಳ ಬಲು ಹೆಮ್ಮರನ ನೆಗಹಿನಲಿ (ತೊರಂರಾ. ೪-೭-೯). ೩. ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಸದೃಶ ; ಉಪಮಾತೀತ : ನಿರುಪಮರವರಂದಿರ್ಪತ್ತೆರಡಂಬುಧಿಯುಪಮೆಯಾಯು ತನಗಾಗಲ್ಕಯ್ವರುಮಿರ್ದರ್ ಸುಖರತ್ನಾಕರದೊಳಗೋಲಾಡಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗ್ಯಾಡುತ್ತುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೨೫); ನಿರುಪಮನ ನಿರ್ಮತ್ಸರನ ನಿರ್ಮರಣ ನಿಶ್ಚಿಂತನನು . . . ಕಂಡನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರಂರಾ. ೬-೫೧-೪೯); ನಿರುಪಮ ನಿರಾಳನು ನೋಡಾ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು(ಅಖಂಡೇ. ೩೧೬-೫); ಗಿರಿಯ ಕರದೊಳಗಾಂತವನ ನಿರುಪಮನ . . . ಗುರುತರಿವರಾರೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೩-೧). ೪. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇರುವ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ℙ ಇದರ ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಗಣ, ಭಗಣ, ಜಗಣ, ರಗಣಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ: ಸುರಪುರೇಂದುದಿವಸಾಧಿಪಾಗ್ನಿಗಳ್ ಬರೆ . . . ಪೆಸರ್ ನೆಗಟ್ಟೆ ಪಿಂಗಳೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ನಿರುಪಮಂ ನಿರುಪಮಾನ ವಿಭ್ರಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಮಚರಿತ್ರೆ (ನಾ). ಅಸದೃಶವಾದ ನಡತೆಯನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ನಿರುಪಮಚರಿತ್ರೆ ಸೂರ್ಯಜನರಸಿಯೆನಿಪ್ಪಿಂದುಮಾಲೆ ಪೆತ್ತಳ್ ಲೋಕೋತ್ತರರೆನಿಪ ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರುಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೫).
[ಸಂ. ನಿರುಪಮಚರಿತ್ರಾ (ನಿರುಪಮ + ಚರಿತ್ರ + -)]

ನಿರುಪಮತೇಜ (ಗು). ೧. ಅಸದೃಶವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಉಪಮಾತೀತವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ : ನಿರುಪಮತೇಜನಾ ಖಚರರಾಜನ ತದ್ಭುಜಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಿಪ ನಿಶಾತ ಖಡ್ಗಲತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೫೨). (ನಾ). ೨. ಅಸದೃಶವಾದ ಕಾಂತಿ,— ತೇಜಸ್ಸು : ನಿರುಪಮತೇಜದಿಂ ದಿನಪನೋಲಗದೋರಗೆ . . . ಸಂಪದಂಗಳಿಂ ಸುರಪತಿಯೋಲಗಕ್ಕೆ ಸಮಮಾಯ್ತು ನರೇಶ್ವರ ಚಕ್ರಿಯೋಲಗಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೯೭). [ನಿರುಪಮ + ತೇಜ$_1$]

ನಿರುಪಮಸುಖ (ನಾ). ಅಸದೃಶವಾದ ಸುಖ ; ಪರಮಸುಖ : ನಿರುಪಮಸುಖ ಪಂಚಾನುತ್ತರಿಗಳೊಳಹಮಿಂದ್ರಬೃಂದವಂದ್ಯಂಗಳ್ ಮಂದರದಂತಿರೆಯ್ದಿ ಜಿನಮಂದಿರಮೆಸೆಗುಂ ನಂದನಾಳಿ ಸುಂದರವಿಭವಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೨೪). [ನಿರುಪಮ + ಸುಖ]

ನಿರುಪಮಾತ್ಮ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೈಕಘನವೆನಿಪ ನಿರುಪಮಾತ್ಮನ ನಿಲವನಱಿಯದೆ ನರಕಿ ಜಡನಾ ಜೀವವೆಂಬೀ ತರಳತನವೇ ಹಿಂಸೆಯಱಿವಡಹಿಂಸೆ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೧).
[ನಿರುಪಮ + ಆತ್ಮ]

ನಿರುಪಮಾದ್ಭುತ (ನಾ). ಅಸದೃಶವಾದ ಅದ್ಭುತ : ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವಕೆ ನಾವೆ ನಿರುಪಮಾದ್ಭುತವಯ್ಯಾ! (ಪಾಂಚಜ. ೪೧-೧೨).
[ನಿರುಪಮ + ಅದ್ಭುತ]

ನಿರುಪಮಾನ (ಗು). ೧. ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಸದೃಶವಾದ ; ಉಪಮಾತೀತವಾದ : ಸುರಪುರೇಂದುದಿವಸಾಧಿಪಾಗ್ನಿಗಳ್ ಬರೆ . . . ಪೆಸರ್ ನೆಗಟ್ಟೆ ಪಿಂಗಳೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ನಿರುಪಮಂ ನಿರುಪಮಾನವಿಭ್ರಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೩); ಗಂಗಾಧರನ ಗರುವೆ ಚಂದ್ರಧರನರಸಿಯೆನಿಪ ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆಯಿರ್ದ ನಿರುಪಮಾನ ತಪಃಪ್ರಭಾವಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಕರಣಂಗಳೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಬಳೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೮೩ ಪ). (ನಾ). ೨. ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಸದೃಶ ; ಉಪಮಾತೀತ : ನಿರುಪಮಾನ ನಿರಧಿಕ ನಿರ್ಭಯ . . . ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚೆನ್ನೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪).
[ಸಂ.]

ನಿರುಪಮಿತ (ಗು). = ನಿರುಪಮ ೧ : ನಿರುಪಮಿತಪ್ರದೇಶಪರಿಶೋಭಿಯನಾ ಸಮುದಾಯಶೋಭೆಯಂ . . . ಅಭೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದುವಲಂಪಿನಿಂ ತನೂದರಿ ಕುಸುಮಾವಳೀವಿಲುಳಿತಾಕ್ಷಿಗಳಾ ಪಟಲೇಖ್ಯಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೮೧) ; ವಾಙ್ಮನಸುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೀಣಪದದಲಿ ಮಿಗಿಱಿ ತೋಱುವ ನಿರುಪಮಿತಮೂರ್ತಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೭೦) ; ಧರಣಿಪನ ಕಾಣಿಸುವುದಂಥನ ನಿರುಪಮಿತಶೋಕಾನಳನ ಸಂಹರಿಸುವುದು ನಯವೆಂದು ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ನುಡಿದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೫೧). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಮೆ (ನಾ). ಉಪಮಾತೀತಳಾದವಳು; ಸಮಾನರಿಲ್ಲದವಳು: ಸತತಗುಣನಿಲಯೆ . . . ನಿರುಪಮೆ ಚಿನ್ಮಯಿ ಭಾರತಿಯೆನಸುಂ ನೆಲಸುಗೆಮ್ಮ ಮುಖಸರಸಿಜದೊಳ್ (ರಸರ. ೨-೨) ; ನಿರುಪಮೆ ನಿರಾವರಣೆ ನಿರಜೆ ನಿರಹಂಕಾರೆ (ಏಕೋಪು. ೧-೯). [ಸಂ. ನಿರುಪಮಾ]

ನಿರುಪಯುಕ್ತ (ಗು). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ: ನಾನು ಆಗಾಗ ಹೋಗಿ ಆ 'ನಿರುಪಯುಕ್ತ' ಮುದುಕನ ಬಳಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅನೇಕರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜನಜೀ. ೩). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಯೋಗ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ : ರೋಗಪೀಡಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೂ ನಿರುಪಯೋಗ (ಸ್ವಾವಲಂ. ೧೩) ; ಕರ್ತವ್ಯದ, ನೀತಿ ನಿಯಮದ ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾಧುವಿನ ನಿರುಪಯೋಗವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಹುಂಬಪ್ರೇಮವಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಯೋಗಿ (ಗು). ೧. = ನಿರುಪಯುಕ್ತ : ಇಬ್ಬರು ನಿರುಪಯೋಗಿ ಧಾಂಡಿಗ ತಮ್ಮಂದಿರು ಇರೋ ಮನೆಗೆ . . . ಕಲಿತವಳು ಬಂದು ಸೇರಿದರೆ ಖಂಡಿತ ಜಗಳವೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೨೫). (ನಾ). ೨. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ಒಡೆದು ಅಥವಾ ನಾದುರುಸ್ತಿಯಾಗಿ ನಿರುಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವಂಥ ಜೀನಸುಗಳನ್ನು ಹೊರ ಊರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫) ; ಮರಗೆಣಸಿನ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಯ ಹಾಗೆಯೇ ಇಟ್ಟರೆ ಅದು ವಿಷಮಯವಾಗಿ ನಿರುಪಯೋಗಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಅಡುಸಾ. ೧೧೨). ೩. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ: ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಶುದ್ಧ ನಿರುಪಯೋಗಿಗಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿರುಪಯೋಗಿನ್]

ನಿರುಪಹತಿ (ಗು). ೧. ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾದ; ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ : ನಿರುಪಹತಿಸ್ಥಲಂ ಮೃದುತರಾಸನಮೊಳ್ಪಣೆಸಿಂಪುದಂಬುಲಂ . . . ಸತ್ಕಳತ್ರಸಾದರತೆಯುಮುಳ್ಳ ಸತ್ಕವಿಯುಮಿನಿಸು ಪೊಡಾಗದೆ ಕಾವ್ಯವಾರ್ಧಿಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೭೦). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾದುದು ; ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದುದು. [ಸಂ.]

ನಿರುಪಾದಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸುಖೋಪಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬಯಸದೆ ಹಾಗು ಇತರರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಧರ್ಮ :

ನಿರುಪಾದಾನವೆಂಬುದು ಶಯನಾಸನ ವಸ್ತ್ರ ಛತ್ರ ಪಾನಕನಕಭಾಜನಾದಿಗಳುಮಂಪೆಱವು ಸುಖಸಾಧನಂಗಳುಮನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಧರ್ಮಂ (ಚಾವಂಪು. ೭). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಾಧಿ(ಗು). ೧. = ನಿರುಪಾಧಿಕ ೧ : ಭೇದದೋರದ ನಿರುಪಾಧಿ ಭಕ್ತಿಯ ಸುಪ್ರಸಾದತೃಪ್ತಿಯೊಳಿರ್ಪನಾದಿಜಂಗಮದ ಶ್ರೀ (ಮೈಲಾರ. ೧೨೮-೭). (ನಾ). ೨. ಪರಮಸತ್ಯ ; ಪರವಸ್ತು : ಎಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಡೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿ ಬಿಡದಯ್ಯ ಈ ಉಪಾಧಿಗೆ ಅಪಾಯವನಿತ್ತು ನಿರುಪಾಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಯ್ಯ (ಆದಪ. ೧೩-೨೭) ; ಉಪಾಧಿಯನಳಿದು ನಿರುಪಾಧಿಯ ತಿಳಿದು . . . ಮೂಲೋಕದೊಡೆಯನಲ್ಲಿ ಮನವಡಗಿರ್ಪ ಮಹಾಶರಣರ ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ ನಮೋನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೮೭-೯೦). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಾಧಿಕ (ಗು). ೧. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ ; ಉಪಾಧಿರಹಿತವಾದ: ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಭಾವಿಸಿ ಮಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿ ನಿಸ್ಸಂಗಿಯಾದೆನು ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಹಾಲಿಂಗಗುರು ಶಿವ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಪ್ರಭುವೇ (ವಚಸಂ. ೪೯೯-೮) ; ಜ್ಯೋತಿ ಬೆಳಗುತಿದೆ ವಿಮಲ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಬೆಳಗುತಿದೆ ಮಾತು ಮನಂಗಳಿಂದತ್ತತ್ತ ವಿರಾಜಿಪ ಸಾತಿಶಯದ ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರ್ಮಲ (ಕೈವಲ್ಯ. ೮೦-೫೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಿರುಪಾಧಿಕಪ್ರಕಾಶಾಂತರಚಿಜ್ಜ್ಯೋತಿಗೆ ಸಮಾನಮಲ್ತೆಂದು ಕರಂ ಪರಿಹಾಸಂಗೆಯ್ವಂತಿರೆ ತರುಣಂ ಮಣಿದೀಪಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಗುವಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೩). ೨. ಭಂಗ ಬಾರದಿರುವ ; ಅವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ; ಸಮಗ್ರವಾದ. (ನಾ). ೩. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಉಪಾಧಿರಹಿತವಾದುದು : ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ನಡಸುತ್ತಿರುವ ನೀವುಗಳು ಇದನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಡವೆ? (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯) ; ಆ ಬಹಿರಂಗ ದೇಶವು ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದದ್ದು (ಜಗತ್ತು. ೨೧೯). ೪. ಸತ್ಯ ; ನಿಜ ; ಪರವಸ್ತು : ಸರಸಭಕ್ತಿಸತಿಯ ಪರವಶಾವರಣದಿಂ ನಿರುಪಾಧಿಕದ ವಿಸ್ತರದವಸ್ಥೆಯೊಳುರು ಸುಖಾಸ್ತಿಮಿತೇಂದ್ರಿಯನೊಳಿಹಗೆ (ಬಸಪು. ೩೫-೩೪). ೫. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು : ಉಪಮಾತೀತ ನಿರುಪಾಧಿಕ . . . ಕೃಪಾಮೃತೇಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನುಂ (ಭೈರಸೂ. ೧) ; ನಿರುಪಾಧಿಕರೂ ನಿಶ್ಚಿಂತರೂ ಆದ ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಪಾದಕ್ಕೆ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆರಗಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೧೪). ೬. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಕಾರಣ, ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗದಿರುವುದು ; ಉಪಾಧಿರಹಿತವಾದುದು : ಭೇದವು ಪುನಃ ಸೋಪಾಧಿಕ ಎಂದೂ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦೩) ; ತಾಯ ಪ್ರೀತಿಯು ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದುದು (ಸೀಗಟ್ಟು. ೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ತೋರಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಭ್ರಮೆ; ☞ ಒಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದು ಅಧ್ಯಾಸ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೋಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸ, ನಿರುಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಉಪಾಧಿ(ನಿಮಿತ್ತ)ಯಿಂದ ಆಗುವ ಅಧ್ಯಾಸ ಸೋಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೆಂಪುದಾಸವಾಳದ ಹೂವಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳಿ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಂಪುಮಣಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾಸವಾಳವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಕೆಂಪುಮಣಿ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯುಂಟಾದಾಗ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹಾವಾಗಲೀ ಬೆಳ್ಳಿಯಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹುದು ನಿರುಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸ : ಅಹಂ ಎಂಬುವುದುಂ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾಹಂಕಾರಗಳಿಗೆ ರಜ್ಜುಸರ್ಪವೆಂಬಂತೆ ನಿರುಪಾಧಿಕಾಧ್ಯಾಸಮೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೭).

[ನಿರುಪಾಧಿಕ + ಅಧ್ಯಾಸ]

ನಿರುಪಾಯ (ಗು). ೧. ಉಪಾಯಗಾಣದ; ನಿಸ್ಸಹಾಯಕವಾದ: ನಿರುಪಾಯಭಾವವನ್ನು ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು (ಜನಜೀ. ೧೦೨). (ನಾ). ೨. ದಾರಿಗಾಣದಿರುವಿಕೆ; ನಿಸ್ಸಹಾಯಕತೆ : ಮಲಕಪ್ಪ ಜೋಳವನ್ನು ಅಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮೇಲಗಿರಿಸೆಟ್ಟರು ನಿರುಪಾಯದ ಕರುಣಾದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜನಜೀ. ೨). ೩. ಉಪಾಯಗಾಣದವನು ; ನಿಸ್ಸಹಾಯಕ : ಉಳಿದವರು ನಿರುಪಾಯರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೋದರು (ಮೇದಿಪು. ೧೦೭) ; ತಮಗೆ ಬಿಡುವಿದ್ದರೆ ತಡೆಯಿರಿ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಾನು ನಿರುಪಾಯ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ನಿರುಪಾಯತೆ (ನಾ). ದಾರಿಗಾಣದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಸ್ಸಹಾಯಕತೆ : ಟೆಲಿಫೋನ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನೌಕರ ನಮ್ರಭಾಷೆಯಲ್ಲೇ ತನ್ನ ನಿರುಪಾಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೩). [ಸಂ. ನಿರುಪಾಯತಾ]

ನಿರುಮ್ಮಳ, ನಿರಂಬಳ$_1$, ನಿರುಂಬಳ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ನಿರುಮ್ಮಳವಾಗಿ ಬಾಳುವೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ವಿದ್ಯೆ ಇಲ್ಲದೆ ಆಗದು (ಜೀಳುಮ. ೧೦೩). **ನಿರಂಬಳ$_1$:** ಚೀನದೇಶದ ದುಃಖಗಳೆಲ್ಲ ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ನಿರಂಬಳವಾದೀತು (ಚೀನಬಾ. ೨೫೧) ; ಗಣಪ್ಪ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗದೆ ತುಳಸಿಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬನೇ ಕಾಲಾಡಿಸುತ್ತ ನಿರಂಬಳಭಾವದಿಂದ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾನೆ (ಅಪುನಿ. ೩೬). **ನಿರುಂಬಳ :** ಇನ್ನೇನು ಬಿಡು, ನಿರುಂಬಳ ಆಯ್ತಲ್ಲಾ ಇವರಿಗೆ (ಮಲೆಮ. ೫೫೦) ; ಹಯಾತನು ಅಪ್ಪಾಜಿಯ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ನಿರುಂಬಳವಾಗಿ ಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೮). [ನಿರ್- + ಉಮ್ಮಳ]

ನಿರುವಾಣ (ನಾ). ನಗ್ನತೆ ; ಬತ್ತಲೆ : ಮಂದಗಮನೆಯರ ಮುಂದೆ ನಿರುವಾಣದಿ ನಿಂದ ಮೂರುತಿಗಾರತಿಯೆತ್ತಿರೆ (ಪಾದಿಕೀ. ೧೫೬-೨).

[<ಸಂ. ನಿರ್ವಾಣ]

ನಿರುಹಣ (ನಾ). = ನಿರೂಹಣ : ನಿರುಹಣಮುಪ(ಮನು)ವಾಸ(ಹ)ನಮುಂ ಸೆರೆವಿಡುವುದುಮಗ್ನಿಕರ್ಮಮಾ ಸ್ವೇದಮನುತ್ತರವಸ್ತು(ಸ್ತಿ)ವಿಧಾನಮನಾವರಿಸಿದುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೩೧).

[<ಸಂ. ನಿರೂಹಣ]

ನಿರುಹರಣ (ಗು). ೧. ನಿವಾರಿಸುವ ; ಪರಿಹರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು ; ಪರಿಹರಿಸುವುದು. ೩. ಪರಿಹರಿಸುವವನು ; ನಿವಾರಿಸುವವನು : ಧನ್ಯನಾದೆನು ಪುಣ್ಯನಾದೆನು ದೈನ್ಯನಿರುಹರಣಾ ನಿರಸ್ತಜಘನ್ಯ ಬಹಳವದಾನ್ಯ ಮಾಯಾಶೂನ್ಯ (ಬಸಪು. ೪೭-೬೧) ; ಕಲ್ಲಾದಹಲ್ಯಾಶಾಪನಿರುಹರಣಚರಣವಿದು ಕಾಳಿಂಗಮರ್ದನ ಚರಣವಿದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೩೫). [<ಸಂ. ನಿರ್ಹರಣ]

ನಿರುಹಾದ (ನಾ). ಶಬ್ದ ; ಗಲಭೆ ; ಸದ್ದು : ಕ್ರವ್ಯಾದಸೇನಾಮಧ್ಯದಲಿ ವಡಬಾಗ್ನಿಯಂದದಲಿ ಕೈದುಗಳ ಬೆಳಗಿನಲಿ ಘನನಿರುಹಾದದಬ್ಬರಣೆಯಲಿ ಬಲು ಚಲವಾದಿಗಳ ಬಿರುದಂಕನಹನೆಲೆ ದೇವ ನೋಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೭೮). [<ಸಂ. ನಿರ್ಹ್ರಾದ]

ನಿರೂಢ (ಗು). ೧. ಹೆಸರಾದ; ಖ್ಯಾತವಾದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ: ಚಾರುಚರಿತಂ ಮತ್ತೆಯುಂ ಬಾಹೂರ ಬೊಮ್ಮಯನೆಂಬ ಭಕ್ತನುದಾರಕೀರ್ತಿ ನಿರೂಢಗಾಢಮಹತ್ವತತ್ವಾರ್ಥಿ (ಬಸಪು. ೨೨-೨೩). ೨. ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ; ರೂಢಿಗೆ ಬಂದ ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ : ಗಾಢ ವಿಕ್ರಯ ಸಕ್ರಯದೊಳೇ ಗೂಢಕರು ಮೂಲ್ಯೈಕಲಾಭನಿರೂಢಪರ

ರೊಪ್ಪಿದರು ವೈಶ್ಯರು ಧರ್ಮಕಾಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೪೨). (ನಾ). ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದುದು ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದುದು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬೀ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣಗಳು ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯ ನಂತರ ಬಹಳ ಕಾಲ ಸಂದ ಮೇಲೆ ನಿರೂಢವಾದಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೦). [ಸಂ.]

ನಿರೂಢಿ (ನಾ). ೧. ಖ್ಯಾತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ನೆರೆದ ಸೇನೆಗೆ ನೆಲನಗಲ ನೆಱೆಯದು ನಿರೂಢಿಯ ಭಟರ ವಿಕ್ರಮಕೆ ಅಳವು ಕಿಱಿದರಿರಾಯರಿಗೆ ದಿಗುವಳಯವಿಟ್ಟೆಡೆಯಾಗೆ ರಥಹಯ ದಳವುಳಕೆ ಕುರುಸೇನೆ ನಡೆದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೫) ; ಆ ನಿರೂಢಿಯ ದೊರೆಗಳಿವನ ಸಮಾನರೇ ಗುಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೩೮). ೨. ಕಾರ್ಯ ; ವ್ಯವಹಾರ: ಆ ನರೇಂದ್ರ ಮನೋಹರದ ಮೃಗಯಾನಿರೂಢಿಯ ಬಿಸುಟು ಬಂದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೨೩). ೩. ಕೌಶಲ ; ನಿಪುಣತೆ ; ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಿರೂಪ (ನಾ). ೧. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರಾಕಾರವಾದುದು: ಮಹಾಲಿಂಗಸ್ಥಾನಂಗಳು ಮಹಾಲಿಂಗದ ಹೆಸರಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗ ಬೇಱೆ ರೂಪು ನಿರೂಪನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೯೫೦) ; ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ನುಡಿಯಿಲ್ಲ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ರೂಪಿಲ್ಲ ಇಂತಪ್ಪ ನಿರೂಪದ ಮಹಾಘನವು ಶರಣರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಬುದಲ್ಲದೆ ಈ ಜನನಮರಣಕ್ಕೊಳಗಾಗುವ ಮನುಜರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಲಿಂಗಪ. ೬೧-೪೭). ೨. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಪರ . . . ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೫). ೩. ಹೇಳುವಿಕೆ; ವಿವರಿಸುವುದು ; ವಿವರಣೆ : ಇದಕ್ಕೆ ಮಡಿವಾಳಯ್ಯಗಳ ನಿರೂಪ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೫೧-೩) ; ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯೆಂದು ಜನಿಸಿತ್ತು ಶರೀರದೊಳಿನಿತ ಧರಿಸಬೇಕು ಶರಣಜನ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನೆ ನಿರೂಪವನಿತ್ತು ಪರಿಪಾಲಿಸು (ಸೌಂದಪು. ೬-೨೮). 'ನಿರೂಪಿಸು' ಪರಾ. ೪. ಹಿರಿಯರ ಉಪದೇಶ, —ಬೋಧನೆ: "ನಿರೂಪಂ, ನಿರೂಪಣಂ, ನಿರೂಪಿತಂ, ಈ ೩ ಗುರುವಾಕ್ಯಂ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೨೯೦); ಪ್ರಭುದೇವರು ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣನ ನಿರೂಪವ ಕೇಳಿ ಬದುಕೆಂದು ಹೇಳಲಾ ಚಂದಯ್ಯಗಳು ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ಒಡಂಬಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಲಿಂಗಮಂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬೨-೪೯). ೫. ಸಂದೇಶ : ಕಣ್ವಮಹಾಮುನಿಗಳ ನಿರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೮೧). ೬. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ನಿರಂಜನ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ಲಿಂಗಜಂಗಮನೇ ಗತಿಯೆಂದು ನಿರೂಪವ ಕೊಡಲು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೩೫೪-೭೩೮) ; ಹಿಂದೆ ಬರುತಿಹ ಸುತನನುರವಣಿಸಿ ಘನಭುಜಂಗಂ ಕಚ್ಚಲೊಡನೊಯ್ಯನೆ ನಗುತ್ತ ಶಿವನ ನಿರೂಪವಿದೆನುತ (ಬಸಪು. ೪೮-೮) ; ಕೋಪಿಸುತ ತನ್ನಯ ತೇರನಿಳಿದನು ಪಾರ್ಥನಸುರಾರಿಯ ನಿರೂಪದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೧೨) ; ಹರಿ ನಿರೂಪವನೀಯಲಾ ತರುಚರರು ಋಕ್ಷರದೆಲ್ಲರೇಱಿತು ವರವಿಮಾನದಲನಿಬರಿಗೆ ಎಡೆಯಿರಲು (ತೊರಾ. ೪೪-೧೨) ; ನೀಲಧ್ವಜಂ ಮನೆಯೊಳಾ ಜ್ವಾಲೆಯ ನಿರೂಪಮಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಸಲ್ಲಲಿತ ವಾಜಿಯಂ ಬಿಡೆನೆನ್ನೊಡನೆ ಕಾದಿದಲ್ಲದೆಂದಾ ಕಿರೀಟಿಗೆ ಪೇಳಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೧೨) ; ನಾಗವ್ವೆ . . . ರಾಜಮಾತೆಯ ನಿರೂಪವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿದಳು (ಸವತಿ. ೩೧). ೭. ಬರಹದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆಜ್ಞೆ ; ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ; ಶಾಸನ: ಉಂಬಳಿ ಉತ್ತಾರವ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಾಕು ನಿರೂಪವಾಗಿ ಅದೇ ಗಡಿ ಕಲು ಹಾಕಿಸಿ ಕೊಡುವ ರೀತಿ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೦-೨೬ ; 1758); ಅಪ್ಪಣೆಯಾದಂತೆ ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರೆದು . . . ಆ ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ದೊರೆಗಳವರ ದಸ್ಕತ್ತು ಮೊಹರು ಮಾಡಿಸಿ, ಆಯಾ ಜನಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೪೭); ಇಸ್ಲಾಂಮತವನ್ನವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ನಾನಾದೇಶಗಳ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ . . . ಮಹಮ್ಮದನು ನಿರೂಪಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಪೈಗಂಬ. ೮೮).

ನಿರೂಪದ ಚಾವಡಿ = (ಮೈಸೂರು ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ ೮೪ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ) ಪೂರ್ಣವಾದ ರಾಜಾಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಲಾಖೆ: ನಿರೂಪದ ಚಾವಡಿ :— ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಯಸದವರು ಗಡಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಯಾರು ಯಾರು ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಂಡರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಲಾವಣೆ ಮಾಡಿ, ಅಪ್ಪಣೆಯಾದಂತೆ ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರೆದು ಅದರ ನಕಲನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ದೊರೆಗಳವರ ದಸ್ಕತ್ತು ಮೊಹರು ಮಾಡಿಸಿ ಆಯಾ ಜನಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೪೭). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಕ (ಗು). ೧. ಹೇಳುವ ; ವಿವರಿಸುವ : ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಾಂಶಗಳಿರಬಹುದೇ ಎಂದರೆ, ಆಪೇಕ್ಷಿಕವೆಂಬ ನಿರೂಪಕಭೇದದಿಂದ ಇರಬಹುದು. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘತ್ವವೂ . . . ಕನಿಷ್ಠತ್ವವೂ ನಿರೂಪಕಭೇದದಿಂದಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೭೯). (ನಾ). ೨. ಗಮನಿಸುವುದು ; ಲಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಹೇಳುವುದು ; ವಿವರಿಸುವುದು. ೪. ಅಪ್ಪಣೆ; ಆಜ್ಞೆ : ಒಲ್ಲೆನೆನಬಹುದೇ ನಿಜಸ್ವಾಮಿಯ ನಿರೂಪಕವ(ತೊರಾ. ೬-೧೯-೫೦). ೫. ನೋಡುವವನು ; ಗಮನಿಸುವವನು : ತಿಂಗಳು ಮೊಡನುರ್ಕವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಮಕ್ಕುಂ ನಿರೂಪಕಾಂತಃಕರಣಕ್ಕಂಗಡಲ ಕುವರಿ ತಾಂ ಪಡೆದಂಗಜಶಿಶುಗೆಱೆಯಲಿಟ್ಟ ಪಾಲ್ಪಣ್ಣೆಯವೊಲ್ (ಚಕವಿ. ೬-೨೫). ೬. ಹೇಳುವವನು ; ವಿವರಿಸುವವನು ; ನಿವೇದಕ : ನಿರೂಪಕರು ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿದರು (ರೂಢ). ೭. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಜ್ಞಾತ ಅಥವಾ ಅಜ್ಞಾತ ಮೊತ್ತದ ಹಿಂದೆ ಬರುವ ಮತ್ತು ಆ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಗುಣಾಂಕ ; ಗುಣಕ : "ಗುಣಕ, ಅವಚ್ಛೇದಕ ನಿರೂಪಕ, ನಿರ್ಧಾರಕ" (Coefficient. ಪಾರಿಶ. ೧೭). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಕ್ರಿಯಾಪ್ರವೃತ್ತ (ನಾ). ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವವನು,—ಬೋಧಿಸುವವನು : ನಿರೂಪಕ್ರಿಯಾಪ್ರವೃತ್ತನೆಂಬೊನಾನೆಂತು ತತ್ವಜ್ಞನಾದೆನೆನ್ನ ಪೊರ್ದಿದ ಜನಂಗಳುಮಿಂತೆ ತತ್ವಜ್ಞರಕ್ಕೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಭೋಜನ ಪಾನೋಪಕರಣ ಪೂಜೆಗಳನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಂಗೆಯ್ವೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫); ಪರಿಣತವಯಸ್ಕನುಂ . . . ನಿರು[ರೂ]ಪಕ್ರಿಯಾಪ್ರವೃತ್ತನುಂ ಪವಿತ್ರಚಾರಿತ್ರನುಮೆಂಬ ಅಷ್ಟವಿಧೋತ್ಕೃಷ್ಟಗುಣಂಗಳಿಂದಂ ನೆಱೆದನಾಚಾರ್ಯನಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೨ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಣ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವುದು ; ಈಕ್ಷಣ ; ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ. ೨. ವಿವರಿಸುವುದು ; ವಿವರಣೆ : ಬರಿಪೆನಮೋಘಮಿಂದುಪವನಾಂತರದಲ್ಲಿಗೆ ನಲ್ಲನಂ ತಗುಳ್ದಿರಿಪೆನನಾರತಂ ಸುರತರಾಗನಿರೂಪಣಕಾರಣಂಗಳಂ ತರಿಪೆಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೩) ; ಆ ಪುರಾಣಕ್ಕಂ ಲೋಕಾಕಾರಕಥನಮುಂ . . . ಚತುರ್ಗತಿಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣಮುಂ ತಪೋದಾನವಿಧಾನವರ್ಣನಮುಂ ತತ್ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಕಟನಮುಮೆಂದಿಂತವಯವಂಗಳೆಂಟಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೨ ವ) ; ಶ್ರೀಪದಮಂ ಸಮವೃತ್ತನಿರೂಪಣಸಮಯದೊಳೆ ತಂದು ಮೊದಲಿಟ್ಟಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೫೦) ; ಗುಣವಿವೇಕಂ ರೀತಿಕ್ರಮರಸನಿರೂಪಣಂ ಕವಿಸಮಯಮಿವಿಂತಯುದ್ಧಮಿದಱೊಳಧಿಕರಣಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧-೫). ೩. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು : ಸದಸದಾದಿ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣಪ್ರವೀಣ ಸಿದ್ಧಾನ್ತಾದಿ ಸಮಸ್ತಶಾ[ಸ್ತ್ರ]ಮೃತಪಾರಾವಾರಪಾರಗರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೫ ; 1072). ೪. ಹಿರಿಯರ ಮಾತು,—ಬೋಧನೆ : "ನಿರೂಪಂ,

ನಿರೂಪಣಂ, ನಿರೂಪಿತಂ, ಈ ೩ ಗುರುವಾಕ್ಯಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೯೦). **೫.** ಸಂಗೀತರೂಪದ ಕಥೆ ; ಕಾಲಕ್ಷೇಪ : ಗಾಯನರೂಪದ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಹಾಡಿ, ಭಗವತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ . . . ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ 'ಕಾಲಕ್ಷೇಪ'ವೆಂದೂ 'ನಿರೂಪಣ' ಎಂದೂ . . . ಹೆಸರುಗಳಿವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೮) ; ಮಹಾದೇವಭಾಗವತರು . . . ಗೀತೆಗಳು, ಸ್ವರಜತಿಗಳು . . .ಮತ್ತು ನಿರೂಪಣಗಳು (ಸಂಗೀತ ಕಥೆಗಳು) ಇವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೪೫). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿವರಿಸು ; ತಿಳಿಸು : ಕಾಲಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣಂಗೆಯ್ದವರ ಶೋಕಪ್ರತ್ಯನೀಕಮನದಿರ್ಪಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೮೪ ಪ) ; ತರಣಿಯುದಯಿಸುವ ಸೊಗಮಂ ನಿರೂಪಣಂಗೆಯ್ವನಲ್ತೆ ಮುಂಬರ್ಪರುಣಂ (ಪಸ್ತಪಂ. ೧-೩). [ನಿರೂಪಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರೂಪಣಾತ್ಮಕ (ನಾ). ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ವರ್ಣನಾತ್ಮಕವಾದುದು : ಮೊಘಲ್ ಕಲೆ ನಿರೂಪಣಾತ್ಮಕವೂ, ಸಾಹಿತ್ಯಕವೂ , ವಾಸ್ತವವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೨೯). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಣೆ (ನಾ). ೧. ದೃಷ್ಟಿ ; ನೋಟ ; ನೋಡುವುದು. ೨. ವಿವರಣೆ : ಅವನ ಕವಿವ್ಯಾಪಾರವಕ್ರತೆಯ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು 'ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕ'ದ ಮೂರನೆಯ ಉದ್ಯೋತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣ . . .ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜಕಗಳಿಂದ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡುವುದರ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದಂತಿವೆ (ಭಾರಮಿಾ. ೮೮); ಘಟನೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ಪಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಗಳೇ ಅಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ (ಭಾವಗೀ.೫); ಅದರ ನಿರೂಪಣೆಯು ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಲಂಕಾರವಿಶೇಷಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಸಮಾನವಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಮನದಟ್ಟಾಗುವುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೯). ೩. ಹೇಳಿಕೆ : "ಹೇಳಿಕೆ, ನಿರೂಪಣೆ"(Statement· ಪತ್ರಿನಿ. ೭೭). [ಸಂ. ನಿರೂಪಣ]

ನಿರೂಪದಸ್ಕತ್ತು (ನಾ). ಆಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾಡಲಾಗುವ (ಅಧಿಕಾರಿಯ) ಸಹಿ : ರಾಜ್ಯದ ಆದಾಯವ್ಯಯವನ್ನು ತಾವೇ ನಡೆಸುತ್ತ ದೊರೆಯನ್ನು ಮೂಲವಿಗ್ರಹದಂತಿಟ್ಟು ನಿರೂಪದಸ್ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು (ಒಡೆಕ. ೫೬). [ನಿರೂಪ + ದಸ್ಕತ್ತು (<ದಸಕತ್ತು)]

ನಿರೂಪಲೇಖ (ನಾ). ಬರೆಹ ರೂಪದ ಆಜ್ಞೆ ; ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ : ಈ ಭಾಗದಿಂದ ಕೊಡಲಾಗಿರುವ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ . . . ನಿರೂಪಲೇಖವೂ ಸೇರಿ ಯಾವ ನಿರ್ದೇಶವನ್ನಾಗಲಿ . . . ಸಾದರು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗಿ ಇರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೯). [ನಿರೂಪ + ಲೇಖ]

ನಿರೂಪಿತ (ಗು). ೧. ನೋಡಿದ ; ಈಕ್ಷಿಸಿದ. ೨. ಕಂಡುಹಿಡಿದ ; ಶೋಧಿಸಿದ. ೩. ನಿಯುಕ್ತ ಮಾಡಲಾದ ; ಆಯ್ಕೆಗೊಂಡ. ೪. ವಿವರಿಸಿದ ; ನಿರೂಪಿಸಲಾದ : ವಿಕಟವೇದಾಗಮನಿರೂಪಿತ ಸುಕರನಾನಾರ್ಥಂಗಳಿಂ ಗೆಲಿದಕುಟಿಲಾತ್ಮನು ಮಂಚಣಾಚಾರ್ಯನು ಮೆಚಿ೩ವುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫೩-೬೦). ೫. ಹೇಳಿದ ; ತಿಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೬. ವಿವರಿಸಿದುದು ; ವಿವರಣೆಯಾದುದು : ಪರಮಪುರಾಣ ಕವೀಶ್ವರ ನಿರೂಪಿತಂಗಳ್ ವಿಚಿತ್ರಮಾರ್ಗಯುತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೪೯೯). ೭. ಹಿರಿಯರ ಮಾತು ; ಬೋಧನೆ : "ನಿರೂಪಂ, ನಿರೂಪಣಂ, ನಿರೂಪಿತಂ, ಈ ೩ ಗುರುವಾಕ್ಯಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ನಿರೂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು ; ವಿವರಿಸು : ಎನ್ನಯ ತೀವ್ರಶಾಪವಾಙ್ಮಹಿಮೆಯಿನಾತನಂದು ಕಡಿದಿಕ್ಕಿದ ಪೆರ್ಮರನಂತೆವೋಲದೇನಹಹ ನಿರೂಪಿಪೆಂ ಕೆಡೆದು ಪೊಂದಿದನಾಯಿ ಳಿಯುಲ್ಲಚೇತನಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೫) ; ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಕನ್ನಡಮಂ ನಿರೂಪಿಸುವೆಂ (ಶಮದ. ೨೫೩ ವೃತ್ತಿ) ; ಮಾವೆಲ್ಲಿ ಫಲಂದೋಱುವುದೀ ಕಾಲದೊಳುಲ್ಲಸದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸೆ ನಲ್ನಗುತುಸಿರಿದನಿಂತೆಂದು (ಜಯಕಾ. ೨-೩೧) ; ಈ ಭವದ ಕೋಟಲೆಗೆ ತವ ಮಹಾಸ್ಥಾನದೊಳಗಿರ್ಪ ಘನಮಹಿಮರುಂ ಬಹರೊ ಪರಮಾನಂದ ನಿತ್ಯಸುಖದಿಂದಿರ್ಪರೋ ನಿರೂಪಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಚೆಬಪು. ೩-೧೭); ಎಲೆ ದೇವ ಬಿಜಯಂಗೈದ ಕಥನವನೆನಗೆ ನಿರೂಪಿಸಬೇಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೨೮) ; ಇಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವ ಕೆಲವು ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ (ಜಗದಾ. ೧೬೭). ೨. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು ; ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು : ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಂತೊಮ್ಮೆ ಎಮ್ಮನು ಪಟ್ಟಿ ಮಂಚವನೇಱಿ ಎಂದಿರಿ ನಟ್ಟ ಶೂಲವನೇಱಿಯೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದಿರೀಗ (ಬಸಪು. ೩೯-೪೮) ; ಎಮಗೆ ಬೆಸನೇನುಂಟು ಜೀಯ ನಿರೂಪಿಸುವುದೆನಲು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೫-೨೧) ; ನಿರೂಪಿಸು [ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಜೀಯ ಸಂಗರಕೆ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೧೨) ; ಬೆಸಗುಡು ದೈತ್ಯಾಧೀಶ್ವರ ನೀ ನಿರೂಪಿಸಲಾನು ಮಿತಿಯ ಮಿಾಱುವನೆ (ಮೋಹತ. ೩೩-೩೦). ೩. ಒಪ್ಪಿಸು; ನೇಮಿಸು; ವಹಿಸು : ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡಾತಂಗೆ . . . ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಭಾರಮೆಲ್ಲಮಂ ನಿರೂಪಿಸಿ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೨೪). ೪. ರಚಿಸು ; ಕಟ್ಟು : ಮಲ್ಲಣಾರ್ಯಂ ನಿರೂಪಿಸಿದನೀ ಭಾವಚಿಂತಾರತ್ನಮಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೬೦). [ನಿರೂಪ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರೂಪು (ನಾ). ೧. ರೂಪ ಅಥವಾ ಆಕಾರಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರಾಕಾರ : ರೂಪಿಂಗೆ ಕೇಡುಂಟು ನಿರೂಪಿಂಗೆ ಕೇಡಿಲ್ಲ ರೂಪು ನಿರೂಪಿನೊಳೊಡಗೂಡುವ ಪರಿಯೆಂತು ಹೇಳಾ (ಅಪಚಂ. ೨೭೬-೧೨೬೬) ; ಹಿರಿದಕ್ಕೆ ಹಿರಿದು ಕಿಱಿದಕ್ಕೆ ಕಿಱಿದು ವಾಙ್ಮನಕ್ಕಗೋಚರ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸ್ವರೂಪು ಪ್ರಸಾದ ನಿರೂಪು ಲಿಂಗೈಕ್ಯ (ಬಸವ. ೮೩೮) ; ತನುವಿಲ್ಲ ಬಸವಯ್ಯಂಗೆ . . . ಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಬಸವಯ್ಯನ ರೂಪು ನಿರೂಪಾದ ಬಳಿಕ (ಸೀಲವ.೨೦-೫೯); ಪರಾತ್ಪರಮೂರ್ತಿಯ ಶರೀರ ಚಿದಾಕಾಶ ವರ್ಣ ನಿರೂಪು (ರುದ್ರಭಾ. ೮೩). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮಾಡೆಂದು ಎನಗೆ ನಿರೂಪಿಸುತಿರ್ದ ಕಾರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ದನಲ್ಲದೆ ಎನಗೆ ಬೇಱೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಉಂಟೆ ಹಿಂದೆ ನೀವು ಕೊಟ್ಟ ನಿರೂಪು ಹುಸಿಯಾದರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ವಯವಪ್ಪಂತೆ ನಡಿಸಾ (ಸಿದ್ಧಪ. ಕ.೬೨-೧೯೯). ೩. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ; ನಿರೂಪ (?) : ಥಿಟದೊಳಪ್ಪಣೆ ನಿರೂಪುಗಳಾಗಿ ಮಡಗಿಹವು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೧). [<ಸಂ. ನಿರೂಪ]

ನಿರೂಹ (ನಾ). ೧. ದೇಹದೊಳಗಿನ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ; ವಿರೇಚಕ ಕ್ರಿಯೆ. ೨. ತರ್ಕ ; ಚರ್ಚೆ ; ವಾದವಿವಾದ. ೩. ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಪದಗಳಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯ. ೪. ನಿಶ್ಚಯ. [ಸಂ.]

ನಿರೂಹಣ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ವಿರೇಚನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಿರೇಚಕ ಕ್ರಿಯೆ : ನಿರೂಹಣಂ ಮಾಟ್ಕೆ ಸರ್ವಶೂಲಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೫) ; (ಶೋಧನವು) ನಿರೂಹಣ, ವಮನ, ವಿರೇಕ, ನಸ್ಯ, ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಂಗಳೆಂದೈದು ತೆರನಾಗಿರುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರೂಹಣಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ನಿರೂಹಣ : ಸರುಷಪಮಂ ಘೃತಮಂ ನಾಗರಮಂ . . . ವಿಸ್ತರದಿಂ ತ್ರಿಫಲಾರಸದೊಳ್ ನಿರೂಹಣಕ್ರಿಯೆಗೆ ಯೋಜಿಪುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೧೬)· [ನಿರೂಹಣ + ಕ್ರಿಯೆ]

ನಿರೂಹಣಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿರೇಚನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸು : ಸರುಷಪಮಂ ಸೈಂಧವಮುಮನರೆದೆಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೊಳೆ ಕೂಡೆ ಪೊರ್ಕುಳ ಕಟು(ಳೆ)ಯೊಳ್ ಬೆರಸಿ ನಿರೂಹಣಗೆಯ್ವುದು ತುರಗಕ್ಕದು ಸರ್ವ ಶೂಲನಿಮೂರ್ಲಕರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೬). [ನಿರೂಹಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರೂಹದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ವಿರೇಚನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು; ವಿರೇಚನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಔಷಧಿ : ದಾರು = ದೇವದಾರು, ರಾಸ್ನಾ = ರಾಸ್ನೆ . . . ತ್ರಿವೃತಾ = ತಿಗಡೆ, ಎಂಬಿವು ನಿರೂಹಣಾಸಿ = ನಿರೂಹದ್ರವ್ಯಂಗಳು (ವೈವಿ. ೬೦). [ನಿರೂಹ + ದ್ರವ್ಯ]

ನಿರೋಗ (ಗು). ೧. ರೋಗವಿಲ್ಲದ; ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ; ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ರೋಗನಿವಾರಣೆ,—ಪರಿಹಾರ : ಶೂಲಿ ಮಂತ್ರವಜಿಡೆಯಾದಡೆ ಶೂಲೆ ರೋಗ ನಿರೋಗವಹುದು (ಬಸವು. ೪೮-೨೮). [ಸಂ.]

ನಿರೋಗಿ (ನಾ). ೧. ರೋಗವಿಲ್ಲದುದು; ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದುದು; ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ನಿರೋಗಿಯೂ ಪುಷ್ಟವೂ ಆಗಿರುವ ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬಲು ಪುಷ್ಟಿಕಾರಕವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೫); ಪ್ರಕೃತಿ ಅಂತೂ ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ನಿರೋಗಿ (ಅನ್ನ. ೧೯೦); ನಿರೋಗಿಯಾದ ಮನಸ್ಸು ಇಷ್ಟವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಸಮರ್ಥವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (ಮನೋರೋ. ೧೪). ೨. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು; ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿ : ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂದಡೆ ನಿರೋಗಿ ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂದಡೆ ಸಶಕ್ತ ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂದಡೆ ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವವನು (ಸಿದ್ಧಪ. ಕ. ೪೦-೧೨೬); ಮಿಗೆ ವಾತಗುಲ್ಮಪರಿವೃತರಾಗಿಯುಂ ನಿರೋಗಿಗಳು . . . ಕುಲಗೋತ್ರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಗಳಾಗಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಪೇಕಾಕಿಗಳೆನಿಸಿ ಶಿವನನೊಲಿಸಿದ ಮುನೀಶ್ವರರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೬); ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀವನುನಯದಿ ನೋಡಲು ರೋಗಿಯಾದವನುಂ ನಿರೋಗಿಯೆನಲ್ಕೆ ಬಾಳ್ವನಲಾ (ಬಸವು. ೪೭-೬೫); ರಾಗಿಯನು ಉಂಬುವ ನಿರೋಗಿ ಎಂದೆನಿಸುವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೨೨); ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ಅವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರೋಗಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನನಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿದೆ (ದೇಕನ್ನೈ. ೨೮).

[ಸಂ. ನಿರೋಗಿನ್]

ನಿರೋಧ್ (ನಾ). (ಸಂತಾನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ) ಸಂಭೋಗ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಂಡಸರು, ಗರ್ಭನಿರೋಧಕ ಸಾಧನವಾಗಿ ಬಳಸುವ, ರಬ್ಬರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲಿಂಗಕವಚ : ಗಂಡಸರು, ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ನಿರೋಧ್ ಬಳಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸುಲಭ (ರೂಢಿ). [<ನಿರೋಧ]

ನಿರೋಧ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧನ; ತಡೆ : ಜನನ ಮರಣತಾಗು ನಿರೋಧ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ನೀವೆಂತು ಲಿಂಗವಪ್ಪಿರಿ ಹೇಳಿರಣ್ಣಾ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೧೬೯-೭೬೮). ೨. ತಡೆ ಹಿಡಿಯುವುದು; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ನಿರೋಧ, ಅತ್ಯಂತ ಆಹಾರ, ಜಾಗರಣ . . . ಶೋಕ, ಇವಱಿಂದಲೂ ವರ್ಷಾಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಾತಪ್ರಕೋಪವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೧). ೩. ಮುಚ್ಚುವುದು; ಆವರಣವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ೪. ನಿಗ್ರಹ; ಹತೋಟಿ; ಅಂಕೆ; ಅಧೀನ : ನಿರೋಧಮುಂ ನಿಃಪರಿಗ್ರಹಮುಂ ತಪೋವೃತ್ತಿಯೊಳ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೨-೪೪; 929); ಈ ತೆಱದಿಂದಮಾ ತೆಱದ ಜೀವಮನೋವುವೀ ನಿರೋಧದಿಂದೀ ತೆಱದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳನಡಂಗಿಪುದೀ ಪರಿಣಾಮ ಶುದ್ಧಿಯಿಂದೀ ತೆಱದುದ್ಧತಾಘನಿಕರಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಜೀಪಸಂ. ೧೮೬-೪); ತೆರಳುವ ಕುಕ್ಕುಟಾಸನದ . . . ಏಕಪಾರ್ಶ್ವದುಬ್ಬರದ ನಿರೋಧಮಂ ತಳೆದು ತೀವ್ರತಪಂ ತನುವೊತ್ತು ಬಂದುದು (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೯೪). ೫. ವಿರೋಧ; ವೈರ : ಎನ್ನಯ ಕುಮಾರಿಯರ ಮದುವೆಯಾಗೆಲ್ಲಾ ನಿರೋಧಮಂ ಬಿಡುವೆನು (ಹಚಕಾ. ೮-೨೧). ೬. ಧ್ವಂಸಪಡಿಸುವುದು; ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು; ನಾಶ : ತೊಡಗಿದರೊಂದುಲೆಗ್ಗೆಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿರೋಧ ನಿರೋಧ ಗಾಢದಿಂ ಕಡುದನಿ ಪುಟ್ಟೆ ನಿರ್ಜನಿಱುಲೆಂದು ನಿಟಿಲ್ನಿಳಿಲೆಂದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೪೬); ಸ್ಕಂಧಪಂಚಕವು ಆತ್ಯಂತಿಕವಿನಾಶವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಿರೋಧವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೨). ೭. ನಿರಾಶೆ; ಆಶಾಭಂಗ : ‘ನಿರೋಧನಿಬಂಧನ’ ಪರಾ. ೮. ನೋವು; ದುಃಖ; ವ್ಯಥೆ; ಸಂಕಟ : ಭೂಭಾರಮಂ ಪಿಂಗಿಸಲು ದಯಿಸಿದಂ ಚಕ್ರಿ ನವಿಶ್ವ ಭರಾಕ್ರಾಂತಿನಿರೋಧಂ ಮಾಣ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೩-೪); ಉಳ್ಳಿಯಿಂ ಕಿನ್ನರಯ್ಯಂಗಾದ ಮುಳಿಸುವಂ ಉಳ್ಳಿಯಿಂದವೆ ತೀರ್ಚಿ ಕಳೆವುದು ನಿರೋಧವಂ (ಬಸರ. ೧೧-೯೪); ಇದಱ ಕೆಳಗೆ ಕವಿವ ನೆಳಲೊಳಗಾವನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ತಾಂ ತವಿಲೆಡರು ಬಡತನ ನಿರೋಧ[ಪಾಠಾಂ. ನಂ ರೋಗ, ನಂ ಲೋಭ]ವಪಕೀರ್ತಿ . . . ಹರೆವುದು (ಹಚಕಾ. ೭-೧೦); ಅಡಿಗೆಡೆದನಾ ಭೀಮನಿತ್ತಲು ಕಡುನಿರೋಧವ ಹಿಡಿದು ತಾನೇ ‘ನಡೆದು ಬಂದನು ಧರ್ಮಸುತನಾ ಕೋಳನ ಪಥವಿಡಿದು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೨೩-೩೦). ೯. = ನಿರೋಧ್. ೧೦. = ನಿರೋಧರತಿ : ಈರ್ವರಿಗೂ ರತಿಭಾವಮಪ್ಪುದು. ಅದು ನಾಲ್ಕು ಪರಿ. ನಿಜ ನಿರೋಧ ಪರಾಧೀನ ಸ್ವಾಧೀನ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೧).

ನಿರೋಧದವಳು = ನಿರೋಧವೆಂಬ ರತಿಭಾವವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಪುರುಷನೊಲವು ಮಿಗಲಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ಯಲು ಅಲುಗಿ ಬಿಸಿ ಬಿಸಿಯುತನು ಜಲಮನುಂಟಾಗಿ ಮುಂಚಲಿಸಿ ತೋರ್ಪಳೆ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ರೋಧದವಳಬಲೆ (ಜನಪ. ೮-೩೮). [ಸಂ.]

ನಿರೋಧಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಪಡು; ಸಂಕಟಗೊಳ್ಳು : ಮಗನ ಕರುಣಾಸ್ಯಮಂ ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ಕಂಡು ನಗುತೆತ್ತಿ ತಕ್ಕೈಸುತಂ ನಿರೋಧಂಗೊಂಡು (ಬಸರ. ೧-೫೪). [ನಿರೋಧ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿರೋಧಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕಾಡು : ಒಡಲ ಹಮ್ಮಿನ ಯೋಗಿಗಳನವಗಡಿಸಿ ಕಾಡುವ ಮಾಯೆಯಂತಿರೆ ಕಡುನಿರೋಧಂಬಡಿಸಿದನು ಖಳನಚ್ಯುತನ ಹಿಡಿದು (ತಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೯). [ನಿರೋಧ + ಪಡಿಸು]

ನಿರೋಧಕ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ : ವಿಟಮಿನ್ ‘ಡಿ’ :–ಇದನ್ನು ರಿಕೆಟ್ಸ್ ನಿರೋಧಕ ಸತ್ವವೆಂದೂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ ವಿಟಮಿನ್ (Sunshine Vitamin) ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ಗೃಹವಿ. ೩೦). (ನಾ). ೨. ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದು : ಕರುಣಾರಸಕ್ಕೆ ಮಿಗೆ ಹಾಸ್ಯರಸಂ . . . ರೌದ್ರರಸಕ್ಕಮದ್ಭುತಂ ವೀರರಸಕ್ಕೆ ಭಯಾನಕಂ ನಿರೋಧಕಮ[ಪಾಠಾಂ. ವಿರೋಧಿಗಳ]ಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೧). ೩. ತಡೆಯುವವನು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. ೪. ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡುವವನು; ಸೆರೆಹಿಡಿದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ನಿರೋಧರತಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ನಿಜ, ನಿರೋಧ, ಪರಾಧೀನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಧೀನವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಲಿಂಗನ ಚುಂಬನಮಾಡದ ಮುನ್ನವೆ ನೋಡಲ್ಕೆ ಕ್ರೋಧದಿಂ ಮುನ್ನವೆ ಉಷ್ಣದಿಂ ಪಿರಿದುಮಾಗಿ ಸ್ರವಿಸಿದೊಡೆ ನಿರೋಧರತಿ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೧).

[ನಿರೋಧ + ರತಿ$_1$]

ನಿರೋಧಸಮಾಧಿ (ನಾ). ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗುವಿಕೆ : ಎಂದಿಗೆ ಗಡಾ ನಿರೋಧಸಮಾಧಿಯಲಿ ವಿಹರಿಪನೊ ಸುಗತನವನ ದೇಹಕ್ಕೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಂದೆ (ವೈಶಾಖಿ. ೬೬-೪೫). [ನಿರೋಧ + ಸಮಾಧಿ]

ನಿರೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಬಂಧಿಸು; ನಿಗ್ರಹಿಸು; ತಡೆಹಿಡಿ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡು : ದಕ್ಷಿಣವಾಮನಾಸಾರಂಧ್ರನಿರ್ಗಮನಾಗಮನ

ಮುಳ್ಳ ವಾಯುಗಳಾದ ಇಡಾ ಪಿಂಗಳಗಳ ಗತಿಗಳಂ ನಿರೋಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೯೭); ಪಿರಿದಸದಳವು ಮನವ ನಿರೋಧಿಸಲು (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೦); ಮನುಷ್ಯ, ಪಶು, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಭೂಮಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಭಾರವಾಗಿರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ನಿರೋಧಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಒಂದು ಬಲವು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂತತವೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದೇ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೮೨).

[ನಿರೋಧ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರೋಷಿ (ನಾ). ಕೋಪವಿಲ್ಲದವಳು : ದಾಸಿ ರಜಕಕ್ಷ್ಮಾರಕಸ್ತ್ರೀ . . . ನಿರೋಷಿ ಸೂಚನೆಗೂಡಿ ಗುಣಮೆಣಿಕೆವಾ ಸತಿಯರನು ಮಾಡು ದೂತಿಯನು (ಜೀವಂಚ.೧೭-೮೫). [ಸಂ. ನಿರೋಷೀ]

ನಿರೋಷ್ಠ (ನಾ). = ನಿರೋಷ್ಠ್ಯ ೧ : ಅಕ್ಷರಬಿಂದುಚ್ಯುತಕಂ ದ್ವ್ಯಕ್ಷರಿಯೇಕಾಕ್ಷರಂ ನಿರೋಷ್ಠ [ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಠ್ಯ]ಮುತಾಲವ್ಯಾಕ್ಷರಮೆನೆ ನಿಜನಾಮ ಸದೃಕ್ಷಂ ಲಕ್ಷಣಮದಾಗೆ ನೆಗಟ್ಟುಗುಂ ಪಲವುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ.೫೭೦).

ನಿರೋಷ್ಠಕಂದ = [ಕಾವ್ಯವಿ೩] ಓಷ್ಠ್ಯಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸದೆ ರಚಿಸಿದ ಕಂದಪದ್ಯ ; ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದ ಕಂದ : ನಿರೋಷ್ಠಕಂದ॥ ಖರಕಿರಣನ ತನಯನ ಖರಕಿರಣಕರ ದಶರಥನ ನಳನ ಜಳಜಜನ ಧರಾಧರನ ಶಶಧರನ ಚಕ್ರನ ಚರಿತೆಯೆ ನಿಜಚರಿತಮೆನಿಸಿದಾತನನೊಲ್ಲುಗುಂ (ಸುದತಿ. ೬-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿರೋಷ್ಠ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ತುಟಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಇರುವುದು. ೨. [ಕಾವ್ಯವಿ೩] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಉಕಾರ ಬಕಾರ ಹಾಗೂ ಪಕಾರಗಳನ್ನು ಬಳಸದೆ ಬರೆದ ಪದ್ಯ: ನರನಾಯಕನಂ ನಿಂದಾನಿರದೀಗಳೆ ಕಾಂತನಂ ನೆರೆದೇನದಱಿಂದಿಲ್ಲಾ ನೆರೆದಿರ್ದಾಗೆನಾಗೆನೆ (ನಿರೋಷ್ಠ್ಯಂ) (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೫) ; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೋಷ್ಠ್ಯ . . . ಹಾರಬಂಧ, ಮುರಜಬಂಧ ಮುಂತಾದ ನಾನಾವಿಧಗಳುಂಟು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೪).

[ಸಂ.]

ನಿರೋಹಣ (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುದು; ಹೂವು; ಪುಷ್ಪ : ನಿವ್ಯಾರ್ಕುಳವಿಾಗಳಿಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿತ್ತ ಜಡಾತ್ಮಕರೂಪಮಾಗಿ ರತ್ನಾಕರಸಂಕುಳಂ ವಿಪಿನವೃಕ್ಷವಿವರ್ಜಿತಮಾ ನಿರೋಹಣಾನೀಕಮೆನಲ್ಕೆ ರನ್ನವಸರಂ ಬಗೆಗಚ್ಚರಿಯುಂ ನೆಗಟ್ಟುಗುಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೪-೬೩೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಋತಿ (ನಾ). ೧. ಅಳಿವು ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯ. ೨. ಮೃತ್ಯು ದೇವತೆ. ೩. ನೈರುತ್ಯ(ದಿಕ್ಕು). ೪. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನೈರುತ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಒಡೆಯ,—ಅಧಿಪತಿ : "ನಿರ್ಋತಿಃ– ದಿಕ್ಪಾಲಕ"(ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೪೭). ೫. ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: "ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಃ– ನಿರ್ಋತಿ ೨ ಅಭಾಗ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು, ನಿರ್ಭಾಗ್ಯತನ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೫).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ಕಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆರೆತುಕೊಳ್ಳು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಪೊರ್ಕುಳಿಯಾಡಿದುವಲರೊಳ್ ನಿರ್ಕಲಿಸಿದವಟ್ಟು ಬಂಡಿನೊಳ್ ತನಿಗಂಪಿಂದಟ್ಟಿಮೆವಟ್ಟುವು ಕುಡಿಯೊಳ್ ದರ್ಕುಂದಲೆ ವಾಯ್ದುವಲ್ಲಿ ಮದಮಧುಪಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೪೪).

[ನಿರ್– + ಕಲಿಸು$_2$ (< ಕಲಸು$_1$)]

ನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ 'ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ನಿರ್ಗ 'ನಿಗ್ಗರ' ನೋ.

ನಿರ್ಗಂಧ (ಗು). ೧. ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ; ಗಂಧರಹಿತವಾದ: 'ನಿರ್ಗಂಧಕುಸುಮ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨ = ನಿರ್ಗಂಧವಾಯು : ಬೇಳೆಯ ಕಾಳುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗಂಧದ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೆಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ (ಸುಂಂ.ಯ. ೬-೨೪೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಂಧಕುಸುಮ (ನಾ). ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ಹೂವು : ಏಕೋ ನಿರ್ಗಂಧಕುಸುಮದ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ನನಗೆ ಸಹಿಸದು (ಆಜೋಲೀ. ೨).

[ನಿರ್ಗಂಧ + ಕುಸುಮ]

ನಿರ್ಗಂಧವಾಯು (ನಾ). ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ಅನಿಲ; ಸಾರಜನಕ; ನೈಟ್ರೋಜನ್ : ನೈಟ್ರೋಜನ್ನೆಂಬ ನಿರ್ಗಂಧವಾಯು ೩ ಪಾಲು ಆಕ್ಸಿಜನ್ನೆಂಬ ಪ್ರಾಣವಾಯು ೧ ಪಾಲು, ಈ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ಮೂಲ ತತ್ವಗಳು ಕೂಡಿ ಹವೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೧).

[ನಿರ್ಗಂಧ + ವಾಯು]

ನಿರ್ಗಡಿ 'ನಿರ್ಗೇಡಿ' ನೋ.

ನಿರ್ಗಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಮಾನ್ಯವಲ್ಲದ ; ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ; ಗಣ್ಯವಲ್ಲದ; ಗೌಣವಾದ : ಕೆಲವರು ಹೊಲೆಯರು ಕಾಫಿಬೀಜ ಕದ್ದು ಮಾರುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾಗಿದ್ದರು . . . ಹೊಲೆಯರಿಗೆ ಸಿಗುವ ಕ್ರಯ ಕಾಫಿಬೀಜದ ನಿಜವಾದ ಕ್ರಯದ ಬರೇ ಒಂದು ನಿರ್ಗಣ್ಯ ಅಂಶ ಮಾತ್ರ (ರಕ್ತರೂ. ೯೦). (ನಾ). ೨. ಮಾನ್ಯವಲ್ಲದುದು; ಗೌಣವಾದುದು : ಪುಣ್ಯವರ್ತನೆಗಾಗಿ ಮಾಳ್ಪ ಯೋಗಗಳೆಲ್ಲ ಪುಣ್ಯದಾಸ್ರವಗಳು ಮತ್ತೆ ಪುಣ್ಯವಲ್ಲದ ಕೃತ್ಯಕಾದ ಯೋಗಗಳು ನಿರ್ಗಣ್ಯ ಪಾಪಾಸ್ರವವಲ್ತೆ (ಭರಚ. ೬೪-೯೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗತ (ಗು). ೧. ಹೊರಬಿದ್ದ; ಹೊರಬಂದ : ಮುನಿಮುಖ್ಯಮುಖಾಂಭೋಜೋದರ ನಿರ್ಗತಮಂತ್ರಪೂತಾಂಗಮಂ ನೃಪನೆಯ್ದಿದ ಸುಪ್ರೃಚ್ಛೃಂಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫). ೨. ಹೊರಟುಹೋದ; ಅದೃಶ್ಯವಾದ. ೩. ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ; ಮುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೪. (ಬಾಯಿಂದ) ಹೊರಬಿದ್ದುದು; ಹೇಳಿದುದು : ಮಾನಿತಭವ್ಯಲೋಕಮನಿದಂ ಭುವನತ್ರಿತಯಾಗ್ರದಲ್ಲಿಗೊಯ್ವಾನೆವದಿಂದಮಾಪ್ತಮುನಿ(ಖ)ನಿರ್ಗತಮಂ . . . ಆಗಮಮಂ ಪ್ರತಿಬೋಧಿಪರ್ (ಜೀವಸಂ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗತಿ (ನಾ). ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಡತನ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ : ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸದೆ ಇದ್ದ ನಿರ್ಗತಿ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಹಾಗೇ ಮಾಯವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗತಿಕ (ನಾ). ಗತಿಯಿಲ್ಲದವನು; ಕಡುಬಡವ : ಈಗಲೆ ನಾವು ನಿರ್ಗತಿಕರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ಅದು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಳೆದು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೯೩); ಬಟ್ಟೆಗಳಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಗತಿಕರಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಹಮ್ಮದೀಯ (ಜೈಮಹ. ೪೪) ; ನೀನು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದವ, ನಿರ್ಗತಿಕ . . . ಒಂದೆರಡು ಕಾಸು ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊ (ಹಸುಹೊ. ೩೮೦).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಮ (ನಾ). ೧. ಹೊರಡುವಿಕೆ; ಹೋಗುವಿಕೆ; ಗಮನ : ಚಕೋರಿಗೆ ತಳರ್ದೊಪ್ಪಲೊಪ್ಪಿದುದು ನೀರದಶಾರದನಿರ್ಗಮಾಗಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೮) ; ಅಡಿಗೆ ಯೋಜನ ಯೋಜನವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗೆ ಬೆಳವುತ ಬಂದನಿಳೆ ಕೆಳಕಡೆಗೆ ಯೋಜನಯೋಜನವ ತಗ್ಗಿದುದು ನಿರ್ಗಮಕ್ಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೧೯). ೨. ಹೊರಹೋಗುವ ದಾರಿ.

ನಿರ್ಗಮವಾಗು = ಹೊರಟುಹೋಗು ; ಗಮಿಸು : ಆ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ಜನಿಸಲಘಕುಲಗರ್ವ ನಿರ್ಗಮವಾಯ್ತು (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೫-೫).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಮನ (ನಾ). ಹೊರಡುವಿಕೆ ; ಗಮನ : ಅರ್ಪಣ ಮುನ್ನವೆ ಇಲ್ಲ ಗಮನ ನಿರ್ಗಮನವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೩೯೨); ನೆಱೆ ನರಂ ಸಂತೈಸೆ ಬಳಿಕ ದುಶ್ಯಳೆ ಶೌರಿಗೆಱಗಿ ಭಕ್ತರ ಬೆಳವಿಗೆಗಳನೊಸೆದಾವಾವ ತೆಱದಿಂದೆ ಮಾಡುವಂತೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸೆಂದು ನಿರ್ಗಮನಕನುವಾದಳು (ಜೈಮಿಭಾ.

೩೨-೫೬) ; ದಿನಗಳಃ ಕಳೆದಂತೆ ಅವನ ಆಗಮನ ನಿರ್ಗಮನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಕಳೆದುದುಂಟು (ಹೇಮಂತ. ೪೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಮನಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಕಡೆ ಗಮನವಿಲ್ಲದವನು ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಲಿಪ್ತನಾದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಗಮನವಿಲ್ಲದೆ ಸುಳಿಯಬಲ್ಲಡೆ ನಿರ್ಗಮನಿಯಾಗಿ ನಿಲಬಲ್ಲಡೆ ಅದು ವರ್ಮ ಅದು ಸಂಬಂಧ (ಅನಚಂ. ೧೨೬-೫೭೩) ; ಶರಣ ಗಮನಿಯಾದಡೆ ಕಿಱಿದೆಂಬರು ಶರಣ ನಿರ್ಗಮನಿಯಾದಡೆ ಹಿರಿದೆಂಬರು (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೬-೫).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗಮನಿನ್]

ನಿರ್ಗಮನಿರತ (ನಾ). ಹೊರಡುವ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಹೊರಡಲು ಉತ್ಸುಕನಾದವನು : ಮಱುದಿವಸ ಮಂಗಳಮಯಮುಹೂರ್ತದ ಜೋಯಿಸರ ಜೋಕೆಯಲಿ ನಿರ್ಗಮನಿರತನಾದನು ಕೃಷ್ಣನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೪). [ನಿರ್ಗಮ + ನಿರತ]

ನಿರ್ಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಟುಹೋಗು ; ಹೊರಹೋಗು : ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಜೀನಾಮೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಸುಹೊ. ೩೨೬).
[ನಿರ್ಗಮನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಗರ (ನಾ). ವಿಷರಹಿತ ಮನಸ್ಸಿನವನು ; ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣದವನು : ತಲೆ ನೀಡುಂ ಜಡಯುಕ್ತಮಾಗಿವೆ ಶರೀರಂ ನೋಡೆ ವಾತಕ್ಕೆ ತಾಂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ದಬಲಾಂಗಮಾಯ್ತು ಪಸಿವಿಲ್ಲೆಂದುಂ ಜಲಾಪೇಕ್ಷೆಯುಜ್ವಲಿಸುತಿರ್ದಪುದಾವಗಂ ನಿನಗ ನಿನ್ನಂ ಜಾನಿಸುತ್ತಿರ್ಪರೀ ನೆಲದೊಳ್ನಿರ್ಗರರಪ್ಪರಿಂತರಿದಲಾ (ಶ್ರೀಸೋಶ. ೩೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗರ್ವ (ಗು). ೧. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ ; ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ವಿನಯ ; ನಮ್ರತೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗರ್ವತೆ (ನಾ). ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಮ್ರತೆ : ಗಮಿಸಲು ಬಾರದಂತಾ ನಿರ್ಗರ್ವತೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಗಮನದವನು]ನೆಲೆಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿಪ್ಪವಂ . . . ಮನದ ಕೊನೆಯಲಿ ಹೊಳೆವುತಿಪ್ಪವನು (ಬಸವು. ೫೧-೪೭).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗರ್ವತಾ]

ನಿರ್ಗರ್ವಿ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿಲ್ಲದವನು ; ವಿನಯಶೀಲ ; ನಮ್ರತೆಯುಳ್ಳವನು : ಸರ್ವಜೀವದಯಾಪರಂ ನಿರ್ಗರ್ವಿ ಕಿನ್ನರಬೊಮ್ಮಿದೇವನ ಪೂರ್ವವೀರವ್ರತ ಸದಾಚಾರಾನುಪಾಲಕನು (ಬಸವು. ೨೮-೩).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗರ್ವಿನ್]

ನಿರ್ಗಲಿತ, ನಿರ್ಗಳಿತ (ಗು). ಸುರಿದುಹೋದ ; ಹರಿದುಹೋದ ; ಹೊರಟುಹೋದ : ನಿರ್ಗಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ತ ಸರಾಗಭಾವಮೆನಿಸಿತ್ತು ರದಚ್ಛದಂ (ಚಂದ್ರಪ. ೮-೭೬). **ನಿರ್ಗಳಿತ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಹನ (ನಾ). ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸುಲಭತೆ ; ಅನಾಯಾಸ : ದುರ್ಗಮಮಪ್ಪಾ ಪಥದೊಳ್ ನಿರ್ಗಹನದಿನಂದು ಪೋಗಿ ಕಂಡಂ . . . ಸಮುಭೂತಳಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೦೦) ; ಸ್ವರ್ಗಫಲಮಂ ಸ್ವಕೀಯ ಭುಜಾರ್ಗಳದಿಂ ಸಿಕ್ಕಿ ಕಳೆಮಕೊಂಡಪನೀತಂ ನಿರ್ಗಹನದಿನೆನೆ ಗಹನಾಂತರ್ಗತನೆಸೆದಿರ್ದನೂರ್ಧ್ವಬಾಹುವದೊರ್ವಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೫೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗಹನವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸುಲಭವಾದ ರೀತಿ ; ಅನಾಯಾಸ : ಅಂತು ಮುತ್ತಿ ಕಾದುತಿರ್ದ ಸೇನಾಮುಹೋದಧಿಯಂ ಮಂದರಾಚಲದಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ನಿರ್ಗಹನವೃತ್ತಿಯಿಂ ಪುರಮಂ ಪುಗಲ್ ಪೋಪಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೬ ಪ). [ನಿರ್ಗಹನ+ವೃತ್ತಿ]

ನಿರ್ಗಳಿತ 'ನಿರ್ಗಲಿತ' ನೋ.

ನಿರ್ಗಾವಿಲ (ನಾ). ಗಾಂಪನಲ್ಲದವನು ; ಜಾಣ ; ಚತುರ : ಪಿಂದೀವಂ ಕಲಿ ಕೂರೆ ಕೂರ್ಪನುಜುವಂ ಸೀಜಂ ಕರಂ ಭಾವಕಂ ಬೆರಸಲ್ಕಕ್ಕನುದಾತ್ತನಿತ್ತು ನೆರೆವಂ ನಿರ್ಗಾವಿಲಂ ಭೋಗಿ ನಾಟ್ಯರಸಂ ಗೀತದ ಗೊಟ್ಟಿಗೊಲ್ವನಿನಿಯಂ ತೋಳ್ಗೊಪ್ಪುವಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೭೧).
[ನಿರ್-+ಗಾವಿಲ]

ನಿರ್ಗಾಳಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಜಾಗ ; ನಿರ್ವಾತಸ್ಥಳ : ನಿರ್ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ (ವ್ಯಾಕ್ಯುಮ್) ನೀರ್ಗಳೆಯುವ ನೀರ್ಗಲ್ಲಾಗಿಸಿ ಒಣಗಿಸುವ ತಂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಾಂಶಗಳು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಬದಲಾಗವು (ಕವಿಕೋ. I, ೩೧).
[ನಿರ್-+ಗಾಳಿ$_1$]

ನಿರ್ಗುಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಗಿಡ ; ಲೊಕ್ಕಿಗಿಡ ; ಸಿಂಧುವಾರ : "ನಿರ್ಗುಂಡೀ, ಸಿಂಧುವಾರಃ-ಈ ೨ ಲೊಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೭); ಪಾಕಕುಶಕಾಶವಿಶದಂ ಶಾಕಾಂದೋಳಾತ್ಮಗುಪ್ತ್ಯಾಲಾಬೂ ನಿರ್ಗುಂಡೀ ಕೃಷ್ಣಲಾಮರೀ ಬಿಂಬಾಕೀರ್ಣಂ ತನ್ನದೀತಟಂ ಕಡು ರಮ್ಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೦); ಮರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಮದಯಂತಿ ಮಾಗಧಿ ತರಣಿ ನಿರ್ಗುಂಡಿ ಸಪ್ತಲದ (ಜ್ಞಾಸಚ. ೨೫-೬೧). 'ನಿರ್ಗುಡಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರ್ಗುಂಡೀ]

ನಿರ್ಗುಂಡಿ$_2$ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳ ಒಂದು ಸಮಯ,— ಪದ್ಧತಿ : ಪಿಂಛ ಕಮಂಡಲಾದಿ ವ್ಯವಹರಣ ವಿಲೋಪಮುಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಕಲ್ಪಮಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪೇಟ್ವ ಶ್ವೇತಪಟಯಾಪನೀಯ ಕಾಷ್ಠ ದ್ರಾವಿಡ ನಿಃಪಿಂಛ ನಿರ್ಗುಂಡಿ ಸಂಘಂ ಮೊದಲಾದಿಂದ್ರಸಮಯ ಸಮುಚ್ಚಯಮಪ್ಪ ಸಂಶಯ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮುಂ (ಪಸಾರ. ೫). [?]

ನಿರ್ಗುಂದ 'ನೀರ್ಗುಂದ' ನೋ.

ನಿರ್ಗುಡಿ, ನಿರಗುಂಡಿ, ನೀರ್ಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ದ್ರಮ್ಮ ಸಾಸಿರದ ಮೂನುಪೊಟಲ ನಿರ್ಗುಡಿ ಅಱದೊಳೆರಡು ದ್ರಮ್ಮ ಮಾವಮಿಾಲ್ಲಾದ ಮಱೆಯೊಳ್ಮೂರು ಪಣ (ಕಇಅ. ೮೬-೧೮-೨೧ ; 932) ; ಬಿಜ್ವ (ನಿರ್ಗುಡಿ) . . . ಸೂರ್ತಿ ಮಣ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೬೭). **ನಿರಗುಂಡಿ :** ಸೂರ್ತಿ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು ೧, ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ೧೬, ಬಿಜವಾ (ನಿರಗುಂಡಿ) (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೨೨). **ನೀರ್ಗುಂಡಿ :** ನೀರ್ಗುಂಡಿ, ನೋಚ್ಚಿ, ನೀರ್ಲಕ್ಕಿ (ವ್ಯೆಣಿಗಿ. ೭೮-೧೬೦೧). 'ನಿರ್ಗುಂಡಿ$_1$' ಪರಾ.
[?]

ನಿರ್ಗುಣ (ಗು). ೧. ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲದ ; ಹೆದೆಯಿಲ್ಲದ. ೨. ಗುಣರಹಿತವಾದ ; ಗುಣವಿಲ್ಲದ : 'ಸಃ ಆತ್ಮಾ ಸ ನಿತ್ಯಃ ಶುದ್ಧಃ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ' ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆತ್ಮತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಶುದ್ಧತ್ವ, ಕೇವಲತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು (ಭಾತತ್ವ. ೫೨೦). (ನಾ). ೩. ಹೆದೆ ಇಲ್ಲದುದು. ೪. ಆಕಾರರಹಿತವಾದುದು : ದೈವೀಸಂಪತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಯಸುವ ಆಸ್ತಿಕನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣವಾದ ದೈವೀತೇಜಸ್ಸು ಸಗುಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಆನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವೆನಿಸುವುದು (ಭಾರದ. ೮೦). ೫. ನಿಷ್ಠುರ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ನಿಷ್ಕರುಣಿ : ಅಸುರರುಮಂ ನೋಡೆವನೇಂ ಜವಂ ನಿರ್ಗುಣನೋ (ಮಲ್ಲಪು. ೧೩-೧೧೮). ೩, ೫ : ಆ ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲ್ಯದಿಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಸುರಶರಾಸನದಂತೆ ನಿರ್ಗುಣರುಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕೌಕ್ಷೇಯದಂತೆ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಭಾವರುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ಪ). ೬. ಸತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಮುರಾಂತಕನಗಣಿತೋಪಮಮಹಿಮನಲಾ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣನಾ ಮಹಾತ್ಮನನಂತರೂಪವನು ವಿಗಡಿಸಲು ಜಯವಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨೧) ; ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ . . . ನಿರ್ಗುಣ

. . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭); ನಿತ್ಯನಿರಂಜನ ಪರಮಪಾವನ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾವರಣ . . . ನಿಃಕಳಂಕ ಮಹಿಮಾನಂದಾರ್ಣವ ಕೃಪಾಮೃತೇಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನುಂ (ಭೈರಸೂ.೧). ೭. [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ನಿರಾಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ; ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಸಮಾಧಿ; ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಸಾಲೋಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಗಳು ದೊರಕುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಮುಕ್ತಿ ದೊರಕುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ : ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣವೆಂದು ಯೋಗದ ಬಗೆಗಳೆರಡಾಗಿರ್ಪುವದಱೊಳು ಸಗುಣವೇ ಸಾಕಾರ ನಿರ್ಗುಣವೇ ನಿರಾಕಾರ . . . ನಿರ್ಗುಣದಿಂದಲಾ ಸಾಯುಜ್ಯವಹುದೆಂದ (ಅಮೃತ. ೬-೭೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗುಣತತ್ತ್ವ (ನಾ). ತ್ರಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಅತೀತವಾದ ತತ್ತ್ವ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಅಕಟ ನಿರ್ಗುಣತತ್ತ್ವವಿದೆ ನಾಟಕದ ಬಹುರೂಪಿನಲಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕ ಪರಾನಂದೈಕರಸವಿದೆ ಮನೆಯ ಕೇರಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೯-೩೪).
[ನಿರ್ಗುಣ + ತತ್ತ್ವ$_{1}$]

ನಿರ್ಗುಣತೆ (ನಾ). ಗುಣಹೀನತೆ : ಕೇವಲ ಅಡಿಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೆ ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ಈ ಮರ್ಯಾದೆ ಬಂದಿತೆ? ಹಾಗೆನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೊಂದು ದುರ್ಗುಣವಿದೆ ಅಥವಾ ನಿಷ್ಠುರವಾದ ನಿರ್ಗುಣತೆಯಿದೆ ಎನ್ನೋಣ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೧೪೬). [ಸಂ. ನಿರ್ಗುಣತಾ]

ನಿರ್ಗುಣತ್ವ (ನಾ). ೧. ದಾರ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಗುಣಹೀನತೆ. ೧, ೨ : ನಿರ್ಗುಣತ್ವಂ ಬಿಡುವೂಗಳೊಳ್ . . . ಪಂಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). ೩. [ದ್ವೈತ] ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣರಹಿತನೆಂದು ಹೇಳುವುದು,— ನಂಬುವುದು : ಜೀವಾಭೇದ, ನಿರ್ಗುಣತ್ವ, ಅಪೂರ್ಣಗುಣತ್ವ, ಇತರಸಾಮ್ಯ, ಇತರಾಧಿಕ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮನಾನಾತ್ವ, ಅವತಾರನಿಂದೆ, ಭಕ್ತನಿಂದೆ, ತತ್ತ್ವಮಾಣನಿಂದೆ ಈ ಒಂಬತ್ತೂ ಹರಿದ್ವೇಷಗಳು (ಹಿಂದಸಾ.೨೯೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಥಾಳಿಸುತ್ತಿಹ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ ಹೇಳುವರು ಸಚ್ಚಿತ್ಸುಖೈಕ ನಿರಾಳ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವೆಂದದ ಬಲ್ಲ ಯೋಗಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೩-೫೨); ನಿನ್ನ ನಿನ್ನದು ನಿನಗೆ ನೀನೆಲ್ಲ ಎನ್ನುವಿರೆ, —ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವೇ ನೀವು? (ದೀಪಸು. ೩೦-೪); "ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಜಡವಲ್ಲ, ಅವಧಿಯುಳ್ಳುದಲ್ಲ (ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ)" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ವ. ೭೫). [ನಿರ್ಗುಣ + ಬ್ರಹ್ಮ]

ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ (ನಾ). ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು : ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಾದ ವೇದಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು . . . ಕೆಲವರು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್]

ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ: ವಿಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು ಶೂದ್ರರಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೧).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ]

ನಿರ್ಗುಣಭಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿರಾಕಾರನೂ ಗುಣಾತೀತನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಭಕ್ತಿ,—ನಿಷ್ಠೆ : ಕಬೀರರು ಹಿಂದೂ ಮಹಮ್ಮದೀಯರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ಗುಣಭಕ್ತಿಯ ಕಬೀರಪಂಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೯). [ನಿರ್ಗುಣ + ಭಕ್ತಿ]

ನಿರ್ಗುಣವಾಯು (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಗಳಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಅನಿಲ; ಸಾರಜನಕ; ನೈಟ್ರೋಜನ್ : ಈ ವಾತಾವರಣವು ಎರಡು ವಾಯುರೂಪಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ "ನೈಟ್ರೋಜನ" (ನಿರ್ಗುಣವಾಯು)ವೆಂತಲೂ "ಆಕ್ಸಿಜನ"ವೆಂತಲೂ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೪).
[ನಿರ್ಗುಣ + ವಾಯು]

ನಿರ್ಗುಣಶ್ರುತಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಾತೀತನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ : ಎಂಟನೆಯದಾದ ನಿರ್ಗುಣಶ್ರುತಿ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸಗುಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಹೇಯಗುಣಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರವೆಂದೂ ಬೋಧಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಗೆ ಹೇಯಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾದ ಕೊರತೆಯಿರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೊರಟಿರುವುದು (ತತ್ತ್ವಶು. ೧).
[ನಿರ್ಗುಣ + ಶ್ರುತಿ]

ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆ (ನಾ). ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವಿಕೆ : ಭವರಹಿತಯೋಗಿಗಳ ಚರಿತೆಯ ಸುವಿಮಲಾತ್ಮಕ ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆಯ ನಿರ್ಣಯವ . . . ಅಱಿಯಲು ಬೇಕು ಮೊದಲಲಿ (ಅಮೃತ. ೧-೧೭). 'ಸಗುಣಾರಾಧನೆ' ಪರಾ.
[ನಿರ್ಗುಣ + ಆರಾಧನೆ]

ನಿರ್ಗುಣಾಷ್ಟಾಂಗ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು; ಯಮನಿಯಮಾದಿ ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು : ನಿರ್ಗುಣಾಷ್ಟಾಂಗವನು ಸಾಧಿಸುವಗ್ಗಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರಿಗಾವಗ ಭರ್ಗನಲ್ಲಿಯೆ ಭಕ್ತಿಭಾವವ ಮಾಳ್ಪ ಸುಜನರಿಗೆ . . . ಉಸುರೀ ಅನುಭವಾಮೃತವ (ಅಮೃತ. ೬-೩). 'ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗ' ಪರಾ. [ನಿರ್ಗುಣ + ಅಷ್ಟಾಂಗ]

ನಿರ್ಗುಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನೀಚವ್ಯಕ್ತಿ: ಗುಣಮಂ ಕಿನಿಸುವೊಡಱ ನಿರ್ಗುಣಿಯುಂ ನೀನನ್ಯಚಿತ್ತದವಳೆಂದವಳಂ (ಮದತಿ. ೧೧-೪೦). ೨. ಗುಣಾತೀತನಾದವನು; ಗುಣರಹಿತ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಓವಿ ನಿರ್ಗುಣಿಯಾಗಿ ಸಗುಣವನೀವನಂ ಪ್ರಣವಾತ್ಮನಾಗಿ ಸದಾವಯವದಿಂದೊಂದಿದವನಂ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೭-೧೩).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗುಣಿನ್]

ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ (ನಾ). ಗುಣಾತೀತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವನು : ಭಕ್ತಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕವಿಗಳು ನಮಗೆ ಕಾಣಬರುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯವರು ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸಕರು (ಭಾರದ. ೪೫೮). [ನಿರ್ಗುಣ + ಉಪಾಸಕ]

ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನ (ನಾ). = ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆ : ಹೈಮವತಿಸುತ ಕೇಳು ಸಾಮರಸ್ಯದಿ ಸಗುಣೋಪಾಸನಧಾಮವನು ತರುವಾಯ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನವನೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೦-೧೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆ (ನಾ). = ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆ : ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಹೋಮ, ಹವನ . . . ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿಮಿತಗೊಳಿಸಲು ಸಹಾಯಕಗಳಾದವು(ಭಾರದ.೮೧).
[ಸಂ. ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನ]

ನಿರ್ಗೇಡಿ, ನಿಗ್ಗಡಿ, ನಿಗ್ಗೆಡಿ, ನಿರ್ಗಡಿ (ನಾ). ಅವಿವೇಕಿ : ಮತ್ತೊರ್ವನಗಡಿನ ಪೆಂಡಿರೊಳ್ ವ್ಯವಹಾರಮಲ್ಲದೆ . ಬೇಟಮಿಲ್ಲೆಂದ ನಿರ್ಗೇಡಿಬೊಜಗಂಗೆ ಸೊಬಗುಬೊಜಂಗನಿಂತೆಂದಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೩ ವ).

ನಿಗ್ಗಡಿ : ನೃಪನಿಂ ತನ್ನಯ ತಲೆಯುಂ ಕಡಿಪಡೆದಂ ಪುರೆಯಂ ರೂಪಿಸಿಂ ತನುಜೆಗೆ ಸೋಲ್ತೊಡವರ್ದಂ ನಾಣಿಲಿ ನಿಗ್ಗಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣಿ] ನಿಜ ದಿನಪೂಜ್ಯನಾಪ್ತನೆನಲಾಗಣಿವಂ (ಸಮಸ. ೮-೧೩೧) ; ದುರ್ಮಾರ್ಗಗರ್ಮಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡಾಚರಣಂ ಗಡಂ ತನುಗೆನಲ್ ಚೀಯೆಂಬಿನಂ ಬಾಳ್ದ ನಿಗ್ಗಡಿಗಳ್ ಮತ್ತಿನ ಭೂಭುಜರ್ದ್ರೋಹರೆಯು ಪೇಳ್ ಬಲ್ಲಾಳಭೂಪಾಳನೊಳ್ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೧-೨೧ ; 1173 ?) ; ಪಿಂತೆ ಬಾಳ್ದ ನಿಗ್ಗಡಿ ಸಚಿವರ್ಕಳಂ ನಗುವವೋಲೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪುದು ವೀರಶಾಸನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೨-೧೦೧ ; ಸು. 1220). **ನಿಗ್ಗಡಿ :** ಸುಡು ಪೊಲ್ಲಳನೆನ್ನದೆ ತನ್ನೊಡಮೆಯ ಕೇಡಿಂಗನುವಳ ಪೋಗಿಂಗಂ ನಿಗ್ಗಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗಡಿ, ಗಡೆ, ಳ್ದಡಿ] ಬೆನ್ನೊಳಜಿಸಿ ಪೋದಂ ಕಡುಮೋಹಿತರಾರುಮುಚಿತಮಂ ನೆನೆದಪರೇ (ಪಂರಾಪು. ೬-೩೫). **ನಿರ್ಗಡಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಪಂರಾಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನಿರ್- + ಕೇಡಿ₁]

ನಿರ್ಗೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ದೇಶ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. ೨. ಬಳಗ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. ೧, ೨ : ನಿಶಾಂತಪರಿಕ್ತನಪ್ಪ ನಿರ್ಗೋತ್ರನೆನಿಪ್ಪ ಸತ್ಕುವಳಯೋದ್ಗತ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನೊಕ್ಕು ಪೋಗಲಿರ್ಪತ್ರಿಜನಂದು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂ ಸುವಿಧೀಶನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತಲೆ; ನಗ್ನತೆ : ಕುಟಿಲಾಸಿತಾಳಕಂಗಳ್ ನಿಮಿರ್ದಿರೆ . . . ವಿಟಪವೃತ್ತಂ ಮೆಯ್ಯೊಳೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿರೆ ವಿಟಂ ಬೀಸೆ ನಿಂದಿರ್ದಳೊರ್ವಳ್ ಸ್ಫುಟಿತೋರೋಮಧ್ಯೆ ಭಿನ್ನಾಪಟುತಟವಿಹಟದ್ಗ್ರಂಥಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥದಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೮೦೨). ೨. ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಂಡವನು ; ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಹೊರತಾದವನು : ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೆಂದರೆ ಯಾವ ತೊಡಕೂ ಇಲ್ಲದವರು (ಭಾರದ. ೧೮೫). ೩. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಮುನಿ: "ನಗ್ನಾಟಃ . . . ಮಲಧಾರೀ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥಃ, ಸಾಧುಃ – ಈ ೧೦ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೯); ನೀಮುರ್ಧಗಪ್ಪಡಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಪ್ಪ. ರಿಸಿರೂಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬಟಿಯೆ ತಪಂಗೆಯ್ವುದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೯೩-೧೩); ನಿರ್ಗ್ರಂಥಂ ಸಮಂತದಂ ನೆಜಿ ತಾಳ್ದಿರ್ಪುದು ದಿವ್ಯಮಪ್ಪ ತಪಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೬೩); ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರು ಬಿದ್ದರು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೩೧); ಆಗಿನ ಅನೇಕ ಪ್ರವ್ರಜಿತರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರಿಗೆ ವಿಶೇಷಸ್ಥಾನ ಕೊಡುವುದನ್ನು ಪಿಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು (ತೀರ್ಥಕ. ೨೮). ೪. ಜೈನರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ: ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನರಲ್ಲಿ ಯಾಪನೀಯ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥ, ಕೂರ್ಚಕ, ಶ್ವೇತಪಟ, ಆಹರಿಷ್ಟಿ ಸಂಘಗಳೆಂಬ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದುವು (ಕರ್ನಾಅ. ೪೦); ಮುನಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಲಾಕ, ಬಕುಶ, ಕುಶೀಲ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥ, ಸ್ನಾತಕ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳು (ಜೈನಧ. ೮೯). ೫. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ದೋಷರಹಿತವಾದುದು : ನೆಲಂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡೆ ಬಿತ್ತುವಂಗೆ ರಾಗಂ ಗಗನಂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡೆ ಮದುವೆಗುತ್ಸವಂ ನೀರ್ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡೆ ಕುತ್ತದ ಕೇಡು ಕಿರ್ಚು ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡೆ ಅಡುಗೆಯ ಕಾರ್ಯಂ ಅಕ್ಕಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡೂಟದ ರುಚಿ ಪಾಲ್ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಮಾದೊಡಳಿಯ ಸವಿ . . . ಅಂತೆ ಜಿನೇಶ್ವರನ ತಪದ ನಿರ್ಗ್ರಂಥದಿಂದಮೆ ಲೋಕದ ಕಾರ್ಯಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೬೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥತ್ವ (ನಾ). ದಿಗಂಬರತೆ ; ಬತ್ತಲಾಗಿರುವಿಕೆ : ಜಯಂಧರಯೋಗಿ ನಿರ್ಗ್ರಂಥತ್ವದಲಿ ನೆಗಳಿ ಕೇವಲಿಯು ತಾನಾಗಿ ನಿಜ ತತ್ವಾವಿಚಾರವ ತಾಳಿ ಪ್ರತಿಮಾಭಾವನೆಯ ಯೋಗೀಂದ್ರನಾದನು (ನಾಗಪ. ೩೦-೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥಧರ್ಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ : ಈಗ ಜೈನಧರ್ಮವೆಂದು ಯಾವ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತಿದೆಯೊ ಅದಕ್ಕೆ ಭಗವಾನ್ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಹಾಗೂ ಮಹಾವೀರರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ 'ನಿಗ್ಗಂಥಧಮ್ಮ' ಅಂದರೆ 'ನಿರ್ಗ್ರಂಥಧರ್ಮ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು(ಜೈನಪ. ೩). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ಧರ್ಮ]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥನ (ನಾ). ಕೊಲೆ ; ಹಿಂಸೆ ; ಪೀಡನೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ನಿರ್ಗ್ರಂಥನಂ, ಆಳಂಭಃ, ಪ್ರಮಯಾ, ಹಿಂಸಾ, ಸಂಜ್ಞಪನಂ—ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೩೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥಯತಿ (ನಾ). ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಸವಣ : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಮೊರ್ವ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಯತಿ ಭೈಕ್ಷಭಾಜನಮಂ ಕೊಂಡು . . . ಭೈಕ್ಷಂ ಬೇಡಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೯೨-೯). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ಯತಿ]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪ (ನಾ). ದಿಗಂಬರ ರೂಪ : ನಿಜತನೂಭವರಯ್ನಾಸಿರ್ವರ್ ಪದಿನಾಜುಸಾಸಿರ್ವರ್ ಮಕುಟಬದ್ಧರ್ . . . ಬೆರಸಾಗಳ್ ವಜ್ರನಾಭಿ ನಿಜದ ರೂಪಮುಂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪಮಂ ಕಯ್ಕೊಂಡು ನೆಗಟ್ದ ನಿಂತೀ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೭); ಸುಭದ್ರಸೂರಿಸನ್ನಿಧಾನದೊಳ್ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪಮಂ ತಾಳಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧ ಪ). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ರೂಪ]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪು (ನಾ). = ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪ : ವಜ್ರನಾಭಿ ನಿಜದ ರೂಪುಮಂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥರೂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೨೭). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ರೂಪು]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಾಧು (ನಾ). = ನಿರ್ಗ್ರಂಥಯತಿ : ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನೇ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಾಧುವೆನಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜೈನಪ. ೪೮೦). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ಸಾಧು₂]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ಜೈನರ ಗುರು : ನಿರ್ಗ್ರಂಥಾಚಾರ್ಯರಪ್ಪ ಮದೀಯ ಗುರುಗಳ್ ಬರೆದರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ಆಚಾರ್ಯ]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ದಿಗಂಬರತ್ವದ ಸ್ಥಿತಿ : ಈತನ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕಂಡ ಗುರುವು ಈ ಕೌಪೀನಪರಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ತೊರೆಯಿಸಿ ದಿಗಂಬರದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸಾಧುವಿನ ಈ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಾವಸ್ಥೆಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೧೮೫). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + ಅವಸ್ಥೆ]

ನಿರ್ಗ್ರಂಥೆ (ನಾ). ಬತ್ತಲೆಯಾದವಳು ; ನಗ್ನೆ : ಅವಳ ಕೈಯೊಳಿರ್ದ ಧನಮನಾಭರಣಂಗಳನಾ ಪುಷ್ಕಳೆಯುಟ್ಟಿರ್ದ ಮುತ್ತಿನ ಸೆಜಗಿನ ಪಟ್ಟೆಯದೆಜಕದ ಚೀನಾಂಬರದ ಸೀರೆಯೊಳ್ ಪೊಜಿಯುಂ ಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ಗಂಥೆ [ಗ್ರಂಥೆ] ಯಾಗಿರ್ದವಳಂ ನೀರೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ . . . ಆ ಶೌಂಡಿಕಂ ಹೊಳೆಯುಂ ಹಾಯ್ದು . . . ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೩ ಪ) ; ಪೋಗೆಂದು ಪೋದನವನತಿಬೇಗದೊಳಂ ಶೌಂಡನತ್ತ ಪುಷ್ಕಳೆ ಜಲವಿಂಬಾಗಿ ನಿರ್ಗಂಥೆ [ಗ್ರಂಥೆ] ಯಾಗಿರ್ದಾ ಗಾದೆಯಾದುದೀಗ ಭಾವಕಿ ನಿನಗಂ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೭ ಪ). [ನಿರ್ಗ್ರಂಥ + -ಎ₂]

ನಿರ್ಘಾತ (ನಾ). ೧. ಬಿರುಗಾಳಿ; ಝಂಝಾವಾತ. ೨. ಭೂಮಿಯ ಅದಿರುವಿಕೆ ; ಭೂಕಂಪ : ನಡುಗಿತಿಳೆ ನಿರ್ಘಾತದಲಿ ಬಜಿಸಿಡಿಲು ಸುಳಿದುದು . . . ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪತನಕಾಲದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಗ. ೮-೩). ೩. ಸಿಡಿಲು : ಕಾಲಾಂತಪವನಹತಕಲ್ಲೋಲಾವಿಲಜಲಧಿನಿನದಮೋ ನಿರ್ಘಾತಾಭೀಳಖರರುದಿತಮೋ ಲಯಕಾಲಾಂಬುದಘೋಷಮೋ ನೆಲಂ ಮೊಟಿಗಿದುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೭); ಇದು ನಿರ್ಘಾತಮೊ ಮೇಣಾ ನೆಲಂ ಮೊಟಿಗಿತೋ (ಪಂಚತಂ. ೨೬-೫). ೪. ಬಿರುಸಿನ ಹೊಡೆತ; ಬಲವಾದ ಪೆಟ್ಟು; ಜೋರಾದ ಏಟು: ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಜಾತೋತ್ಪಾತ

ವಾತನಿರ್ಘಾತದಿಂದಮಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ರಂಕಂಗುಟ್ಟುವ ಜಳನಿಧಿಗಳಂತೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಲ್ ಬಗೆವುಭಯಸೈನ್ಯಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ.೧೦–೬೫ ವ); ಆಶ್ರಮದೊಳಲ್ಲಿಂದೊಳಗೊಗೆದ ನಿರ್ಘಾತತರ್ಜಿತವೇದಸ್ವಾದಮಂ ಮುಟ್ಟಲೀಯದೆ ಸೇನಾಪತಿರತ್ನಂ ತುರಂಗರತ್ನಮನವಯವದೊಳಿನಿಸಾನುಂ ಕಣ್ಕೆತ್ತಿದಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೪೧ ವ); ಆ ತೆಲುಗಬೊಮ್ಮಯ್ಯನ ಶರನಿರ್ಘಾತಪಾತಕೆ ತೊಡರ್ದು ಮಡಿಯಲು (ಬಸಪು. ೩೪–೨೫). ೫. ಉತ್ಪಾತ. ೬. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,—ವರಸೆ: ಆಗಳಿರ್ವಲದ ಕಡಿತಲೆಕಾಜಿರಲಗಲಗಿನೊಳ್ ಪಳಂಚೆ ತಾಗಿ ನಿರ್ಘಾತವುಪ್ಪರಂ ತಾಳಪಟ್ಟಮವಿತಮುಬಿಾತಮೆಂಬ ಪಲವುಂ ತೆಱದಿಱುವ ಬಿನ್ನಣದೊಳ್ ನೆಱೆದುತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಪೊಯ್ಕೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩–೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘಾತನ (ನಾ). ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : 'ನಿರ್ಘಾತನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘಾತನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ಕಡುಕೈದು ದುರ್ಗಿನಿರ್ಘಾತನಂಗೆಯ್ಯೆ ಕೋಡುಡಿದ ಮಹಿಷಾಸುರನೊ ಎಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹಕೆಡೆಯಾದ ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನನೊಂದಂ ಕಂಡೆನರಸ (ಹಚಕಾ. ೬–೨೦). [ನಿರ್ಘಾತನ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರ್ಘಾತವಾತ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿ : ಪರವಾಚಾಳನೃಪಾಳಜಾಳಕುಳನಾಶೋತ್ಪಾತನಿರ್ಘಾತವಾತರವಂ ವಿಕ್ರಮನಾಟಿಕಾಭಿನಯನಾಂದೀಮಂಗಳಾತೋದ್ಯಹೃದ್ಯರವಂ ತಾನೆನೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿತ್ತು . . . ಭೇರೀರವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫–೭). [ನಿರ್ಘಾತ + ವಾತ]

ನಿರ್ಘಾತಾಪಾತ (ನಾ). ಸಿಡಿಲು ಬೀಳುವಿಕೆ; ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ: ಇಂದಿಂಗೇೞನೆಯದಿವಸದಂದಿಗೆ ಪೌದನಪುರಾಧೀಶನಮಸ್ತಕದೊಳ್ ನಿರ್ಘಾತಾಪಾತಮಕ್ಕುಮೆಂದಾದೇಶಂಗೆಯ್ಯುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೨೪ ವ). [ನಿರ್ಘಾತ+ಆಪಾತ]

ನಿರ್ಘಾತಿಸು(ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆ: ಜೋರಾಗಿ ಪೆಟ್ಟು ಕೊಡು: ನಿಮ್ಮವನಾದಡೆ ಮಾತನಾಡದೆ ಹಗೆಯ ಪೊಲು ನಿರ್ಘಾತಿಸುವನೇ (ನಿಭಾಗ. ೭–೨–೨೬). [ನಿರ್ಘಾತ+–ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಘೃಣ (ನಾ). ೧. ಕ್ರೂರವಾದುದು : ನಡುವೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಗಳು ನಿರ್ಘೃಣವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರೂ . ಅವಳು ನರಹರಿಯನ್ನು ಕಣ್ತುಂಬ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿದಳು (ಸನುಜೀ. ೬೬೧). ೨. ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಯಾಹೀನ ; ಕ್ರೂರ : ಜೀವಂಗಳ ಪುಣ್ಣಳಿಂ ತೊರೆವ ನೆತ್ತರಕೆಯ್ಯುಡುಗಲ್ಕೆ ನೀಡಿ ಕೀಳಿಡೆಯಿಡೆ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದನೊರ್ಮೆಯೆ ನಿರ್ಘೃಣನೆನ್ನಯ ತಂದೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೮೩); ಪಾಪಿ ಕೈವಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಬಿಡುವಂತಿರೆ, ನಿರ್ಘೃಣನಾಂ ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಬಿಡುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೬–೧೪) ; ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಇಷ್ಟು ನಿರ್ಘೃಣನಾಗಬಹುದೆಂದು ಸುಬ್ಬ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಯೋಚಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಅನಾಥೆ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘೃಣಾತ್ಮಕ (ನಾ). ದಯವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಷ್ಕರುಣಿ : ಪುತ್ರನನು . . . ನಿರ್ಘೃಣಾತ್ಮಕರಾಗಿ ಹೊಡೆವಂದದೆಂತವರ ತೋಳು ಬೀಳದೆ ನಿಂದುವು ? (ಭಾಸನಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘೋಷ (ನಾ). ಏರುದನಿ ; ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ ; ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ : ವಿಬುಧವಂದಿವ್ರಾತಮಾಂಗಲ್ಯಪಾಠರವಂ ಭೋಂಕನೆ ಕೇಳಲಾಯ್ತು ಗೆಲೆವಂದಂಭೋಧಿನಿರ್ಘೋಷಮಂ (ಜಗವಿ. ೧–೪೬); ನೇವುರದ ದನಿ ದಟ್ಟೈಸಿತು ವೇದಾವಳಿಯ ನಿರ್ಘೋಷವನು ನಾನಾವಿಭೂಷಣಕಾಂತಿ ಕೆಣಕಿತು ಮುನಿಸಮಾಧಿಗಳ(ಕುವ್ಯಾಅ.೧೮–೬); ನೀರುಬ್ಬುಗಳ ನಿರ್ಘೋಷ ದಬ್ಬರದ ಬಿಱುಬು ತೆರೆಗಳ . . . ತೂಳುವ ಫೇನಪಿಂಡದ ಗುಱುಬಿನಲಿ ಗಾಡಿಸಿತು ಗೋದಾವರಿ ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩–೧–೪೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘೋಷಣ(ನಾ). = ನಿರ್ಘೋಷ: ಘನಘಂಟಾಘೋರನಿರ್ಘೋಷಣಚಕಿತದಿಶಾಸಿಂಧುರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೧೩೩) ; ಚಾತಕೋದಕಕೇಳೀಕೃತತೂರ್ಯನಾದಮೆಸೆದತ್ತಂಭೋದನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೩೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಘೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಉದ್ಗಾರಿಸು : ಭಾಸುರಾಸೆಯೊಳು ನಿರ್ಘೋಷಿಸುವ ಪ್ರಣಮಸ್ವರೂಪಿಯಾದವ ಶಿವಗೆ (ಕರಿಕ. ೧೪೩–೩). [ನಿರ್ಘೋಷ+–ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಜಂತುಕ (ಗು). ಜೀವಿಗಳಿಲ್ಲದ; ಜನರಹಿತವಾದ; ನಿರ್ಜನವಾದ : ವಿಶಾಳ ನಿರಾಕುಳ ನಿರ್ಜಂತುಕ ನಿರ್ಮಲಶಿಲಾಪಟ್ಟದೊಳ್ . . . ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನುಮಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦–೧೩ ವ) ; ನಿರ್ಜಂತುಕ ಪ್ರದೇಶದೊಳಿರ್ದ ಶಿಳಾಪಟ್ಟಕದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿ . . . ನಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ.೮–೫೮ ವ); ಸೀತೆಯನೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಭೀಮಾಟವಿಯೊಳ್ ನಿರ್ಜಂತುಕ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಜನ]ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಬರ್ಪುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫–೭೩ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜಡ (ಗು). ೧. ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದ; ಲವಲವಿಕೆಯ; ಉಲ್ಲಾಸದ ; ಉತ್ಸಾಹದ. (ನಾ). ೨. ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಲವಲವಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಉತ್ಸಾಹಿ : ನೀತಿಜ್ಞಂ ನಿಜ ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯನಿಪುಣಂ ನಿಷ್ಪಾಪರಂ ನಿರ್ಜಡಂ ಪೂತಾತ್ಮಂ ಪರಿತೋಷಪಂಡಿತವರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧–೨೭) ; ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫–೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜಣಿಸು ? (ಕ್ರಿ). (?) : ಬಜ್ಜ ತಾಳಿದಗಳಂ ಕೆಲಬಲದಿ ಬಡಿಸುತಂ ಕಜ್ಜಳಮನಳಿದು ಬೆಳ್ಪೆಸೆವ ಗೋಧಿಯನೌಚ ನಿರ್ಜಣಿಸಿ ತುಯ್ಯಲಂ ಕಾಸಿ ಗೋಕ್ಷೀರಮಂ ಪರ್ಜಳಿಸುತಿನಿದುಗೂಡಿ ಸರ್ಜುಕದ ಪಂಚಧಾರೆಯ ನೆಱದು ಪರಿಮಳದೊಳುರ್ಜುಗಿಸಿ ಪಚನದಿಂ ಚೆಲ್ವಾಗಿ ರಸ ಬಸಿವ ಸೊರ್ಜಗೆಯ ಪರಮಾನ್ನಮಂ ಸವಿದು ಕರುಣಿಪುದು ಮಜ್ಜಿ ಕೆವಿತೇಶಬಲರು (ಲಿಂಗಪು. ೮–೪). 'ಜಣಿಸು' ಪರಾ. [? + –ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಜನ (ಗು). ೧. ಜನರಹಿತವಾದ ; ಜನವಿಲ್ಲದ : ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೈ . . . ರಾಜಪುತ್ರರ ನಟ್ಟಡವಿಯಲಿ ನಿರ್ಜನಾರಣ್ಯಪ್ರದೇಶದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨–೫–೪) ; ನಿರ್ಜನಾಟವಿಯೊಳೆಂತೊರ್ವಳೆಯೆ ಬರ್ದುಕುತಿಹೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೪–೪೪೪). (ನಾ). ೨. ಜನರಹಿತವಾದ ಜಾಗ ; ಏಕಾಂತವಾದ ಸ್ಥಳ : ಆಭರಣವನು . . . ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಮಾನಿನಿಗೆ ಕೊಡಿ ನಿರ್ಜನದೊಳಬುಜಾನನೆಯ ಸೇರಿಸುವುದೆಮಗೆಂದಟ್ಟಿದನು ಚರರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨–೭) ; ಆ ಪ್ರದೇಶವು ನಿರ್ಜನವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರ$_1$ (ನಾ). = ನಿರ್ಝರ : ನಿರ್ಜರದ ನಿಱುಸು ನಿಡು ಜಂಝಾಸನಿಪಾರನ ಬಿಱುಸು . . . ಕೇಳ್ ನನಮೇಘಕಾಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪–೬–೭); ಹರಿವ ನಿರ್ಜರವಾರಿಗಳ . . . ತರುನಿಕರ ಪಲ್ಲವ ಪಲಾಶೋತ್ಕರ ಫಲಚ್ಛಾಯಾನಿವಾರಿತ ಕರಮರೀಚಿ ಮರೀಚಿಗಳಲೊಪ್ಪಿದುದು ವನಭೂಮಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦–೧೪–೫) ; ಪಂಚಬಾಣ ರಕ್ತಕಿರಣೆ ಮನ್ಮಥಸತಿ ಅಲಕ್ತಚರಣೆ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯ ಓಕುಳಿಯೆಣೆ ಚಿಮ್ಮುವಳೀ ನಿರ್ಜರಾ! (ಅನಿಕೇ. ೧೪–೮). [<ಸಂ. ನಿರ್ಝರ]

ನಿರ್ಜರ$_2$ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಯವಳಿಯದ ; ಮುಪ್ಪಾಗದ. ೨. ಶಾಶ್ವತವಾದ ; ಅಮರವಾದ. ೩. ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ನಿರ್ಜರಕರಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಶಾಶ್ವತವಾದುದು ; ನಿರಂತರವಾದುದು. ೫. ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನು ; ದೇವತೆ; ಅಮರ : ಭುಜಬಲರೆನಿಪ್ಪ ನಿರ್ಜರರ ಮೊತ್ತಂಗಳಂ ಪರಿಪರಿಯ ವಾಹನದಿ ನಡೆವ

ದಿಗಧೀಶರಂ. . . ನೋಡುತಂ (ಸಂಜಿರ.೧೯-೯೬); ನುಡಿಯುನಾಲಿಸಿದನಾರೈ ನೀನು ನಿನಗಾಗಸದಲಿರವೇನಸುರನೋ ಕಿನ್ನರನೊ ನಿರ್ಜರನೊ ಉಸುರೆನಲು (ಕುಪ್ಯಾಅ.೨೩-೩೬); ಸೊಗಯಿಪುದು . . . ಗುರ್ಜರದೇಶಂ ನಿರ್ಜರರಾವಾಸದವೊಲ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೧೦) ; ವಡಬನುಪಟಳವೆಂದು ನಿರ್ಜರರೊಡೆಯ ಪಥವನು ಬೇಡೆ (ಸುದಾಮ. ೨-೨೫). ೬. = ನಿರ್ಜರೆ ೩ : ಇದನ್ನು ಕರ್ಮದ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವಿಕೆ (ನಿರ್ಜರ) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೬೮) ; ಭಾವ-ಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ಜರ (ಕ್ಷಯ) (ಜೈನಪ. ೩೩೯).

ನಿರ್ಜರರ ನಗರಿ = ನಿರ್ಜರನಗರಿ : ಕೈದುಕಾಜರ ಗುರು ಛಡಾಳಿಸಿ ಮೈದೆಗೆದು ನಿರ್ಜರರ ನಗರಿಗೆ ಹಾಯ್ದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರಕಟಕ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಸಮುದಾಯ; ಅಮರರ ಗುಂಪು : ರೂಢಿಗಗ್ಗದ ರಾಜಸೂಯದಲೂಡಿ ನಿರ್ಜರಕಟಕವನು ಖಿಯ ಖೋಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಿಲಿಸಿದ್ಯೆ ತ್ರಿದಿವದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೫-೬೧). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಕಟಕ$_3$]

ನಿರ್ಜರಕರಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಆನೆ ; ಐರಾವತ : ನಿರ್ಜರಕರಿಪಾಂಸುಕೇಳಿಯನೊಡರ್ಚುಗುಮಲ್ಲಿ ಜಯಪ್ರಯಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೮). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಕರಿ$_4$]

ನಿರ್ಜರಗುರು (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ನಿರ್ಜರ ಗುರುವ ಪೋಲ್ವ ವಿಬುಧರ್ಕಳಿಂ ವರಮುನಿಯ ಸಭೆಯಂತೆ . . . ಮೆಱೆದುದಾ ರಾಯನೊಡ್ಡೋಲಗಂ ಸೈಪಿನಿಂದೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೫). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಗುರು$_2$]

ನಿರ್ಜರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮವು ಕ್ಷಯಿಸುವುದು : 'ನಿರ್ಜರಣಕರಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರಣಕರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮವು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಸಕಳಮಳನಿರ್ಜರಣ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಜರಾ]ಕರಣಕಾರಣಮಂ ತಪಶ್ರೀಯಂ ಕೈಕೊಳಲ್ಬಗೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೮೦ ಪ). [ನಿರ್ಜರಣ+ಕರಣ]

ನಿರ್ಜರತತಿ (ನಾ). = ನಿರ್ಜರಕಟಕ : ನಿರ್ಜರತತಿ ಮೊಱೆವುತ್ತಿರೆ ದುರ್ಜನಗಿರಿವಜ್ರನೆನಿಪ ಗಣನಾಥಂಗತ್ಯೂರ್ಜಿತ ಗಣಪದವಿತ್ತು (ತ್ರಿಷವಿ. ೩೯-೧೩). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ತತಿ$_2$]

ನಿರ್ಜರಧೇನು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹಸು ; ಕಾಮಧೇನು : ಪರುಷದಂತಾ ವೇದದಳತೆಗೋಲಂತೆ ನಿರ್ಜರಧೇನುವಂತೆ ಪತಿಭಕ್ತಿಯಂತೆ . . . ರಂಜಿಸುವ ಕರಮಾ ಪ್ರವಾಳದಿಂದೆಸೆವ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಜಾಣ ಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೭). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಧೇನು]

ನಿರ್ಜರನಗರಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಣ; ಅಮರಾವತಿ: ಕುಶಲವೇ ದೇವೇಂದ್ರನಾತನ ಶಶಿವದನೆಯರು ಸುಖಿಗಳೇ . . . ನಿರ್ಜರನಗರಿ ನಿರ್ಭಯವೇ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೧-೨೬). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ನಗರಿ]

ನಿರ್ಜರನದೀಧಾರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ನಿರ್ಜರನದೀಧಾರನಂತತಿಚಪಲನಂದದಿಂ ಮಡುವೆಯಾಗಾರದಂತಾ ಮುಸಲಿಯಂತೆ . . . ಮುಂಗಾರ್ ಬಂದುದು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರನಾರಿ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ : ನಿರ್ಜರನಾರಿಯರು ತೊತ್ತಾದರ ಪುರಾರಿಗಳ ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೬-೧೧). [ನಿರ್ಜರ$_2$+ನಾರಿ$_2$]

ನಿರ್ಜರಪರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು; ರಾಕ್ಷಸ: 'ನಿರ್ಜರಪರಭಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರಪರಭಂಗ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಶಿವ : ನಿರ್ಜರಪರಭಂಗ ತುಂಗಮಹಿಮಾಕರ . . . ನಿತ್ಯಜಯಕಿಂಕರ ಶಂಕರ ಚಂದ್ರಶೇಖರಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೩). [ನಿರ್ಜರಪರ+ಭಂಗ]

ನಿರ್ಜರಾತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವತತ್ತ್ವಮಜೀವತತ್ತ್ವಮಾಸ್ರವತತ್ತ್ವಂ ಬಂಧತತ್ತ್ವಂ ಸಂವರಾತತ್ತ್ವಂ ನಿರ್ಜರಾತತ್ತ್ವಂ ಮೋಕ್ಷತತ್ತ್ವಮೆಂಬ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವರೂಪಮುಮಂ . . . ಕೈಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ಪ). 'ಸಪ್ತತತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರಾಧಿಪ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : ನಿರ್ಜರಾಧಿಪ ಮುಖ್ಯ ದಿಕ್ಪಾಲನಮಿತಚರಣಾರ್ಜವಸುಮಿತ್ರ ಸಿತದೀಪ್ತಿಯುಷಿ ದೂರ್ಯರ್ಗೋ ಅರ್ಜುನಂಗೊಲಿದು ಶರವಿತ್ತಭವ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನ (ಪ್ರಾಥಂಾ. ೭-೧). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಅಧಿಪ]

ನಿರ್ಜರಾಧೀಶ (ನಾ). = ನಿರ್ಜರಾಧಿಪ : ಸಲೆ ನಿರ್ಜರಾಧೀಶ ವೃದ್ಧಶ್ರವಂಗೆಯೊಪ್ಪಲು ಜೀವನಾಗಿ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಂ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕಂ ಗಡಾ (ಭಾವಚಿಂ. ೨-೧೯). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಅಧೀಶ]

ನಿರ್ಜರಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹನ್ನೆರಡು ಅನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವ ಅನಶನವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರ ಅಥವಾ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ವಿಭಾವಪರಿಣತಿಯಿಂ ಜೀವಪ್ರದೇಶಂಗಳಿಂ ಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯದಿಂ ಬಂದು ಪೊರ್ದಿದ ಕರ್ಮಮಲಕಲಂಕಪಂಕಮುಂ ವ್ರತಗುಣಚಾರಿತ್ರಮುಂ ಭೇದವಿಜ್ಞಾನಮೆಂಬ ಜಲದಿಂ ತೊಳೆದು ಕಳೆವುದು ನಿರ್ಜರಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ಶ್ರಾಪಕಾ. ೧೪೭-೨೨) ; ನಿರ್ಜರಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ— ಕರ್ಮನಿರ್ಜರೆಯು ಏತರಿಂದಾದೀತೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು (ಜೈನಧ. ೮೩). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಅನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ]

ನಿರ್ಜರಾರ್ಯ (ನಾ). = ನಿರ್ಜರಗುರು : ನಿರ್ಜರಾರ್ಯಹಿತೆ ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಧ್ರಸಂಜಾತೆಯಾಕ್ರಮಿತಸ್ಥಾಣು ಮೃಡಾನಿ ಕಲ್ಪಲತೆಯಂತೀಗೆಮ್ಮಭೀಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೮೩). [ನಿರ್ಜರ$_2$+ಆರ್ಯ]

ನಿರ್ಜರಾವಿಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮ (?) : ಯಥಾಪ್ರಯೋಗಸಮಯಪ್ರತಿಸಮಯಂಗಳನಂತಗುಣಹಾನಿರೂಪ ನಿರ್ಜರಾವಿಧಿಯಿನಾಯುಃಕರ್ಮಮುೞಿಯಲುೞಿದ ಕರ್ಮಂಗಳ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಿತ್ಯನುಭಾಗಂಗಳಂ ಕಬಳ್ಚಿ ಕಳೆಯುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨ ಪ). 'ನಿರ್ಜರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. [ಜೈನ] ಕರ್ಮವು ಕ್ಷಯಿಸು,— ನಾಶ ಹೊಂದು,—ಸವೆ : ಇಂತೀ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಅಗೃಹೀತಗ್ರಹಣಶಲಾಕಾನಿಚಯಂ ಅನಂತವಾರಂ ಪೋಗಿ ಪುದ್ಗಲಪರಿವರ್ತನಪ್ರಥಮಸಮಯಗೃಹೀತನೋಕರ್ಮಸಮಯ ಪ್ರಬಂಧಪುದ್ಗಲಂಗಳ್ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಸಮಯದೊಳ್ ನಿರ್ಜರಿಸಿದುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೮); ಕರ್ಮಂ ತನ್ನುದಯಮಂ ತಾನೆ ಕೊಟ್ಟು ನಿರ್ಜರಿಸುಗುಂ (ಪಸಾರ.೩೪) ; ಏಕಾದಶ ನಿರ್ಜರೆಗಳಸಂಖ್ಯಾತಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂ ಕರ್ಮ ನಿರ್ಜರಿಸುಗುಂ (ಶ್ರಾಪಕಾ.೭೫-೨೦). ೨. (ಕರ್ಮವನ್ನು) ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು,—ಹೋಗಲಾಡಿಸು: ಕರಣಮನುಪಶಮಿಸುವ ನಿರ್ಜರಿಸುವ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಶುಭಧ್ಯಾನಮನುದ್ಧರಿಸುವ ಬಗೆಯಿಂ ತಳೆದಂ . . . ಅನಶನಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೨೨) ; ಸರಸದೊಳಗೆ ಸವಿಮಾತಿನೊಳಘುವ ನಿರ್ಜರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪರಮ ನೀನೆನ್ನಂತರಂಗದೊಳಿರು (ಭರತ. ೩೩-೯೧). [ನಿರ್ಜರ$_2$+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಜರೀಭವೆ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯ ಮಗಳು : ಅವಳನದೇಪರಿ ವಿವರಿಪೆ ನಿರ್ಜರೀಭವೆಯಲಾ ಸುಂದರಿ ನವರಸಲಹರಿ (ಶಾಕುಂತ. ೨೪ ಅಡಿಟ). [ಸಂ. ನಿರ್ಜರೀಭವಾ(ನಿರ್ಜರೀ + ಭವ + -)]

ನಿರ್ಜರೆ (ನಾ). ೧. ಮುಪ್ಪು ಇಲ್ಲದುದು ; ಅಮರತೆ ; ಶಾಶ್ವತತೆ: ಪಂಪ ಹುಟ್ಟಿ ಭಾರತವ ಕಟ್ಟಿ ಹಿರಿ ಸಿದ್ಧಪದವ ಮುಟ್ಟಿ ನಿರ್ಜರೆಯ ಪಡೆದ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೪-೧೦). ೨. ದೇವಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು :

ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ : ಮನ್ಮಥಸೃಷ್ಟಿಯಂತೆಸೆವ ಮಾಹೇಂದ್ರಾಗ್ರದಿಂ ಬಂದ ನಿರ್ಜರನಾ ನಿರ್ಜರೆಯುರ್ಜರ್ಯಾವತಿಯುಮಂತಾ ಸೀತೆಯುಂ ಪೆಂಡಿರಾಗಿರೆ . . . ಧರೆಯನಾಳ್ದಂ ಸಂದ ಸೋಮಪ್ರಭಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೪೪). ೩. [ಜೈನ] ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮಗಳು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ ; ಕರ್ಮಕ್ಷಯ : ಯಥಾಕಾಲಾನುಭವನ ತಪೋನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಸವಿಪಾಕಾವಿಪಾಕರೂಪದಿಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಕರ್ಮನಿರ್ಜರಣಂ ನಿರ್ಜರೆಯೆಂಬುದು (ಆಪಿಪು. ೧೦-೬೩ ಪ); ಪೂರ್ವೋಪಾರ್ಜಿತ ಪರುಷಕರ್ಮನಿರ್ಜರಣಾಕಾರಣಂ ನಿರ್ಜರೆಯೆಂಬು ದಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫ ಪ) ; ತರದಿಂ ಜೀವಮಜೀವಮಾಸ್ರವಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಬಂಧಂ ಸುಸಂವರಮಾ ನಿರ್ಜರೆ ಮೋಕ್ಷಮೆಂದು ಸಲೆ ತತ್ತ್ವಂ ಸಪ್ತಭೇದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪) ; ಹೊಸತಾಗಿ ಬರ್ಪುದ ತಡೆವುದೆ ಸಂವರೆ ಕಿಸುರವೆ ಹಳೆಯ ಕರ್ಮಗಳ ಕುಸಿಗುಟ್ಟುವುದೆ ತಾನೆ ನಿರ್ಜರೆ (ಭರಚ. ೬೪-೭೧). ೪. = ನಿರ್ಜರಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ : ಎಂದಿಂತಧ್ರುವಮಶರಣಮೇಕತ್ವ ಮನ್ಯತ್ವಮಶುಚಿತ್ವಂ ಸಂಸಾರಂ ಲೋಕಮಾಸ್ರವ ಸಂವರೆ ನಿರ್ಜರೆ ಬೋಧಿ ದುರ್ಲಭಧರ್ಮಸ್ವಾಖ್ಯಾತಮೆಂಬುವ ಪನ್ನೆರಡುಮನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಂ ಕ್ರಮ ದಿನನುಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ವಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೧ ಪ). 'ದ್ವಾದಶಾನು ಪ್ರೇಕ್ಷೆ' ಪರಾ. ೫. (?) : ಋಜುಮತಿಯ ಜಘನ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯದಿಂ ಔದಾರಿಕಶರೀರನಿರ್ಜರೆಯಂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯನಿರ್ಜರೆಯಂ ಅಱಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೯). [ಸಂ. ನಿರ್ಜರಾ]

ನಿರ್ಜರೇಂದ್ರ (ನಾ). = ನಿರ್ಜರಾಧಿಪ : ನಿರ್ಜರೇಂದ್ರನ ಸೂನು ಪೊನಲಿಡಲ್ಬಿಸಿಯನೆತ್ತಿರ್ಜೊಂಪಿಸುತೆ ಮೈಮಱೆದು ಬಿದ್ದನಿಳೆಯೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೬೫). [ನಿರ್ಜರ$_2$ + ಇಂದ್ರ]

ನಿರ್ಜಲ, ನಿರ್ಜಳ (ಗು). ೧. ನೀರಿಲ್ಲದ ; ಒಣಗಿದ. (ನಾ). ೨. ನೀರಿಲ್ಲದುದು : ದೂರವಾದುದು ನಿಳಯವೀ ಕಾಂತಾರ ನಿರ್ಜಲವೈದ ಲಂಘ್ರಿಗೆ ಭಾರ ಪಥವಿನ್ನೇನು ಹದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೨). **ನಿರ್ಜಳ :** ೨. ಆತಪತಾಪದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ತೃಣ ನಿರ್ಜಳ ನಿಷ್ಪ್ರವಾಳವಲ್ಲೀತರು ವಾದುದೀಯೆಡೆಯೊಳಿನ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪುದುತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೫).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ಜಳ 'ನಿರ್ಜಲ' ನೋ.

ನಿರ್ಜಾಡಿಸು 'ನಿರ್ಧಾಟಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ಜಾತ (ಗು). ೧. ಕಾಣಿಸುವ ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ; ಗೋಚರ ವಾಗುವ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು ; ಜನ್ಮರಹಿತನಾದ ವನು : ಸಸಿ ಫಲವ ಬಲ್ಲುದೆ ನಿರ್ಜಾತರ ಜಾತ ಬಲ್ಲನೇ ಅವನೇತಕ್ಕೂ ಸಿಕ್ಕ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೭-೩೪೪) ; ನಿರ್ಜಾತ ನಿರ್ಮಯಲನೆಯ್ದಿದ ಮಹಾಂತ ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗಮ (ಪದಗೋ. ೭೦೦-೫) ; ನಿರ್ಲೇಪ ನಿರ್ಜಾತ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ (ಏಕೋಪು. ೫-೭೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜಿತ (ಗು). ಜಯಿಸಿದ ; ಗೆದ್ದ : ಆದನಾಳ್ವಂ . . . ಅನೇಕಸಮರ ಸಮ್ಮರ್ದನನಿರ್ಜಿತೋರ್ಜಿತಾರಾತಿಬಲನತಬಲನೆಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೧-೭೧ ಪ); ಶ್ರೀನಾರೀಕಾನ್ತಂ ನಿರ್ಜ್ಜಿತವೈರಿವ್ರಜನೆನಿಸಿ ಪಿಟ್ಟುಗಂ ಸಲೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೪-೧೨ ; 980) ; ಆ ರವಮಂ ನಿರ್ಜಿತಕಂಠೀರವರವಮಂ ನಿರಸ್ತಘನರವಮಂ ಕೋಪಾರುಣನೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದಾ ನೀರೊಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಾಕಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೨) ; ದಂದಶೂಕಪತಾಕನ ಸೆರಗಿಲ್ಲದ ಮೆಯ್ಗ್ಗಲಿತನಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ತೂಗಿ ನಿಜಭುಜಪ್ರತಾಪ ನಿರ್ಜಿತ ನಿಖಿಲಭೀಮಸೇನಂ ಭೀಮಸೇನಂ ಕೌರವನಿದಿರ್ಗೆ ವಂದು (ಗದಾಯು. ೭-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜಿತಕಾಮ (ನಾ). ೧. ಕಾಮವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು. ೨. ಶಿವ ನಿರ್ಜಿತಕಾಮಂ ಮನದಿಷ್ಟವಸತಿಶಯದಿಂದೀಯಲೆಂದು ಬಂದಂ ಬೇಗಂ (ಹವ್ಮಿ.ರ. ೨-೮). [ನಿರ್ಜಿತ + ಕಾಮ]

ನಿರ್ಜಿತಮಾಯ (ನಾ). ೧. ಮಾಯೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದವನು. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಪಾಂಡವರಾಯ ಜಂಗಮಜೀವ ನಿರ್ಜಿತಮಾಯ ನಿಜವನು ತೋಱಿ ಪಾರ್ಥನನೊಲಿದು ಬೋಧಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩ ಸೂಚನೆ).

[ನಿರ್ಜಿತ + ಮಾಯ]

ನಿರ್ಜಿತಮಾರ (ನಾ). ೧. = ನಿರ್ಜಿತಕಾಮ ೨. ೨. ಮನ್ಮಥ ನನ್ನು ಮಾರಿಸಿದ ಸುಂದರ ; ಕೃಷ್ಣ : ಭುವನಾಧಾರ ನಿರ್ಜಿತಮಾರ ಮುರಹರ ಸಲಹಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮೭). [ನಿರ್ಜಿತ + ಮಾರ]

ನಿರ್ಜಿತಸುರ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದವನು. ೨. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಶಿವ : ನಿರ್ಜಿತಸುರ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ ಮಹೋರ್ಜಿತ ಮಹಿಮಾಭಿರಾಮ . . . ಜಯ ಭವನಾಶ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೭-೬೦). [ನಿರ್ಜಿತ + ಸುರ]

ನಿರ್ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ನೋಟ ದಲಿ ಮದನಾಸ್ತ್ರವೆದೆಯಲಿ ನಾಟದವು ವಿಟರುಗಳ ಹುಬ್ಬಿನ ಬೇಟದಲಿ ಬೆಂಡಾದರಗ್ಗದ ನಿರ್ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರು (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೨೪).

[ನಿರ್ಜಿತ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ನಿರ್ಜೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಕ್ಷಯವಾಗದ ; ಕ್ಷೀಣಿಸದ ; ಕುಗ್ಗದ. (ನಾ). ೨. ಕ್ಷೀಣಿಸದಂತಹುದು ; ಕ್ಷಯಿಸದುದು : ಸಮಯಾಧಿ ಕಾವಲಿಕಾಲಾತಿಕ್ರಾಂತಾನಂತರ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಸಮಯಂಗಳೊಳ್ ನಿರ್ಜೀರ್ಣಮುಂ ಅಪ್ಪ ಪುದ್ಗಲಚಯಂ ಕರ್ಮಪುದ್ಗಲಪರಿವರ್ತನಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜೀವ (ಗು). ೧. ಜೀವವಿಲ್ಲದ ; ಜಡವಾದ ; ಅಚೇತನವಾದ: ಧರಣಿಗರಸುಂಟಾದಡರ್ಥೋತ್ಕರ ಸಕಲವುಂಟಹವದಿಲ್ಲದಡರಸ ಕೇಳ್ ನಿರ್ಜೀವ ದೇಹವಿದೆಂದನಾಂಗಿರಸ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೨-೩೯). (ನಾ). ೨. ಜೀವರಹಿತವಾದುದು ; ಜೀವವಿಲ್ಲದುದು : ಗರ್ಜನೆಯ ದನಿಗಖಿಳ ಲೋಕದ ಜನಂ ಬೆರ್ಚಿ ನಿರ್ಜೀವವಾಯ್ತು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೨೦) ; ಪೃಥಿವಿಪತಿ ಮಂಕುಗಣ್ಣಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸಿರ್ದನು ಶವಾಕೃತಿಯೋಲ್, ನಿರ್ಜೀವನೆನೆ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೧-೩೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಜೀವತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರೆ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಅಜೀವ ಪದಾರ್ಥ ; ಚೈತನ್ಯರಹಿತ ವಸ್ತು ; ☞ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಅಜೀವತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಪುದ್ಗಲ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರ), ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಆಕಾಶ, ಕಾಲ ಎಂಬ ಐದು ಭೇದಗಳಿವೆ. ಪುದ್ಗಲದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತನಿರ್ಜೀವ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ವಸ್ತು) ಅಮೂರ್ತ ನಿರ್ಜೀವ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ವಸ್ತು) ಎಂಬ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ : ನಿರ್ಜೀವತತ್ತ್ವವನಿನ್ನು ಕೇಳು ಜೀವತತ್ತ್ವವ ಕಳೆದುಳಿದೈದುವಸ್ತು ನಿರ್ಜೀವಗಳೆಲೆ ಭವ್ಯಜೀವಾ (ಭರಚ. ೬೪-೩೦). 'ಅಜೀವತತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ನಿರ್ಜೀವ + ತತ್ತ್ವ]

ನಿರ್ಜೀವತೆ (ನಾ). ಅಚೇತನಸ್ಥಿತಿ ; ಜೀವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : 'ನಿರ್ಜೀವತೆವೆಡು' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರ್ಜೀವತಾ]

ನಿರ್ಜೀವತೆವೆಡು (ಕ್ರಿ). ಜೀವರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಜೀವವಿವಾದಮೆತ್ತ ಪರಲೋಕಫಲೋದಯಮೆತ್ತ ದರ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯೋವದೆ ಪೂಣ್ದು ಕೊಳ್ವ ತಪಮೆತ್ತಡದುಣ್ಣದ ಮಾಯದಂಗ ನಿರ್ಜೀವತೆವೆತ್ತುದೆತ್ತ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೯). [ನಿರ್ಜೀವತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ನಿರ್ಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಜೀವವಿಲ್ಲದುದು ; ಅಚೇತನವಾದುದು ; ಮರಗಟ್ಟಿದುದು : ನಿರ್ಜೀವಿಯ ತೆಜದೊಳಿರ್ದಂತಿರುತ್ತಳುಗು ದಟ್ಟಿ ಸುಗು ತೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆಗು (ಬಸವ. ೧೪–೧೮) ; ಸಮುದ್ರಾಂಬೆ . . . ನೋಳ್ಪಳಾ ತನ್ನ ಪೊಸ ಪೆತ್ತ ಸಿಸುದೀವಿಯಂ ತಾಯ್ಮಳಲ ಬರುನೆಲದ ಬತ್ತಲೆಯ ಬೇಸರದ ನಿರ್ಜೀವಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫–೩೬೬). ೨. ಬದುಕಿದ್ದೂ ಸತ್ತಂತೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜೀವಚ್ಛವ.

[ಸಂ. ನಿರ್ಜೀವಿನ್]

ನಿರ್ಝರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ; ಬೆಟ್ಟದ ಹೊಳೆ : "ನಿರ್ಝರಮೆಂಬುದು ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ(ದ) ಪರಿವ ತೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೨೭–೧೨) ; ಉಚ್ಚಮಪ್ಪ ಬೆಟ್ಟುಗಳ ತಟಂಗಳಿಂ ಸುರಿವ ನಿರ್ಝರಮುಂ ಪೊಸ ಕಾರೊಳಿಂತು ಬೆಳ್ಪಗೆ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನ ಮನಂಜಿಸುವಂತಿರೆ ತೋಱಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕವಿರಾ.೧–೧೨೪); ನಿರ್ಝರೋಚ್ಛಲಿತ ಶೀಕರಶೀತಳವಾತನರ್ತಿತೋನ್ನದ ಶಬರೀಜನಾಳಕಮ[ದಾ]ಯತ ವೇತ್ರಲತಾವಿತಾನಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೧೦); ಆ ಮಹಾಗಹನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ತನ್ಮಧ್ಯ ನಿರ್ಝರವಾರಿಧಾರಾಪರೀತಗಿರಿದರೀಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಮಹಾಸತಿಯಂ ರಥದಿಂದಿೞಿಪಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫–೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಝರಜಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಝರಿಯ ನೀರು : ಗಿರಿದರೀವನಕ್ಕೆ ನಿರ್ಝರಜಲಾಭಿಷವಣಮನೊಡರ್ಚಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೧೦೨).

[ನಿರ್ಝರ+ಜಲ$_2$]

ನಿರ್ಝರಪ್ಲವ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಝರಿಯ ಪ್ರವಾಹ : ಬೆಡಜಿ ಮನಂ . . . ಮದಪ್ಲವಮಲ್ಲಿದು ನಿರ್ಝರಪ್ಲವಂ ಮದಗಜವಲ್ಲಿದಿಂದ್ರನೋಳಿದಿರ್ಚಿದ ನೀಲನಗೇಂದ್ರಮೆಂಬಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦–೧೯೯).

[ನಿರ್ಝರ+ಪ್ಲವ]

ನಿರ್ಝರಿಣಿ (ನಾ). ಹೊಳೆ ; ತೊರೆ ; ನದಿ : "ಸಿಂಧುಃ, ಸ್ರವಂತೀ, ತಟಿನೀ, ತರಂಗಿಣೀ, ನದೀ; ಧುನೀ, ನಿರ್ಝರಿಣೀ, ನಿಮ್ನಗಾ . . . ರೋಧೋವಕ್ರಾ— ಈ ೨೦ ತೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦–೪೩) ; ದುಮುಕುತಿದೆ ಆ ತಪೋವನದ ನೇಮಿಯೊಳೊಂದು ನಿರ್ಝರಿಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೨–೨೦೪) ; ಅನಂದದ ನಿರ್ಝರಿಣಿಯ ಜಲ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೩೬–೧೭). [ಸಂ. ನಿರ್ಝರಿಣೀ]

ನಿರ್ಝರೋದಕ (ನಾ). =ನಿರ್ಝರಜಲ : ಪಸಿದಾಗಲ್ ಪಣ್ಪಲಂಗಳಂ ತಿಂದು ನೀರಡಸಿದಾಗಳ್ ನಿರ್ಝರೋದಕಮಂ ಕುಡಿದು ಬೞಲ್ದಾಗಳ್ ರಮ್ಯಮಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳ್ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತುಂ (ಜೀವಸಂ. ೫೬–೩೫ ವ).

[ನಿರ್ಝರ+ಉದಕ$_2$]

ನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದು ಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ತೀರ್ಮಾನ ; ತೀರ್ಪು ; ನಿರ್ಧಾರ : ಫಲುಗುಣನ ನಾವಿತ್ತಲೊಯ್ದರೆ ಬಳಿಕ ನಿರ್ಣಯವೆಂದು ಮನದಲಿ ತಿಳಿದು ಪಾರ್ಥಂಗೆಂದನಸುರಾರಾತಿ ನಸುನಗುತ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪–೨೭) ; ಈ ಬಗೆಯ ಉಚ್ಚಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಕಠಿಣವಾಗುವುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೯) ; ನಾನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದಿದ್ದ ಜಗತ್ತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ನಿರ್ಣಯಗಳೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೊಸದಾಗಿದ್ದವು (ಮಲೆನಾ. ೧೭೪). ೩. ಗೊತ್ತುವಳಿ ; ಠರಾವು : ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರು ಮಂಡಿಸಿದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಸೂಚಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).೪. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ತೀರ್ಪು. ೫. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದು; ನಿರ್ಧಾರವಾದುದು : ಅರ್ಣವಜಾತನನೆ ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯಿಂ ಸರ್ವವಿಷಯಭಾಷಾದಿಗಳಂ ನಿರ್ಣಯಮಾಗಱಿಪಿದೆನಿಂ ಕರ್ಣಾಟಕವಿಷಯಜಾತಿಯಂ ಕೇಳ್ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಛಂದೋಂಬು.೫–೨); ನೀಮೀಗ ಯತಿಸ್ವರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ವಾರ್ತೆಯಂ ನಿಮ್ಮ ಮುನ್ನಿನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಪ್ಪ ಸೋಮದತ್ತೆ ನಿರ್ಣಯಮಾಗಿ ಕರ್ಣಪರಂಪರೆಯಿನಱಿದು (ಸುಕುಮಾ. ೫–೭ ವ). ೬. ನಿಶ್ಚಿತಜ್ಞಾನ ; ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಶೀಲ ಶೀಲವೆಂದು ನುಡಿವ ಉದ್ದೇಶಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರು ಅನಂತಶೀಲರು ಅಱಿವಿನ ನಿರ್ಣಯವನಱಿಯರು(ಚನ್ನಪ.ಕ. ೪೦೨–೮೪೯). ೭. ವಿವರಣೆ ; ಸಮಜಾಯಿಷಿ : ನಿಂದ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಿರ್ಣಯಮಂ ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ನಿರೋಧಮಂ ನುಡಿಯೆ ಬಸವಂ ಕೇಳ್ದು (ಬಸರ. ೮–೧೧೭) ; ಪ್ರತಿಕೋಶಗಳ ನಿರ್ಣಯವರುಹಿದನು ಸುತಗೇ (ನಗತಾ. ೧೮ ಸೂಚನೆ). ೮. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಕ್ಷ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳಿಂದ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದು : ಗೌತಮೋಕ್ತನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ ವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತ (ವಿವೇಕ. ೧೨) ; ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ ವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨).

ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡು = ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಆದಷ್ಟು ಬೇಗನೇ, ಅವನಿಗೆ ಅದನ್ನು ದಾನಪತ್ರವೋ, ಉಯಿಲೋ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು–ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೧೮೧).

ನಿರ್ಣಯವಾಗು =೧. ನಿರ್ಧಾರವಾಗು : ಅಹುದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ನಿರ್ಣಯವಾಗಬೇಕು (ಕುರುಕಾ. ೨೪). ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗು ; ಅಯವರಿ ; ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗು : ಅಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೂ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳೂ, ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ತುಂಬುವ ಭಾವಿಗಳೂ . . . ನೋಡಲಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ದೊರೆಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯ ಎಂಥಾದ್ದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು; ತೀರ್ಮಾನಿಸು : ಕಡುಚೆಲುವೊಪ್ಪೆ ಸಾರ್ದ ಪೊಸವೆಣ್ಣದನಾರಯೆ ಮುನ್ನಮೇಂ ಕರಂಬಿಡಿದೆನೊ ಮೇಣ್ ಕರಂಬಿಡಿಯೆನೋ ಎನುತಂ ಮನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಂ ಬಡೆಯದೆ . . . ಭೋಗಿಸಲ್ಕಮುಳಿಯಲ್ಕಮಣಂ ಬಗೆದಪೊಡಾರೆ ನಾಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೭–೧೯೯). [ನಿರ್ಣಯ + ಪಡೆ$_1$]

ನಿರ್ಣಯಕಾರ (ನಾ). ಸಾಧಿಸುವವನು ; ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು : "ಸಾದ್ಧಾ, ಸಾಧನ್, ಸಾಧಕಃ, ಸಾದ್ಧಃ, ಸಾಧವಾನ್, ಈ ೫ ನಿರ್ಣಯಕಾರಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೮೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣಯಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಅಂತಿಮ ತೀರ್ಮಾನ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವ್ಯವಹಾರವೂ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ . . . ಸಂಶಯಹೇತು ಪರಾಮರ್ಶ (Weighing of evidence) ಮತ್ತು ನಿರ್ಣಯಪ್ರಮಾಣ (Final conclusion) ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದವು (ಭಾರದ. ೫೬). [ನಿರ್ಣಯ+ಪ್ರಮಾಣ]

ನಿರ್ಣಯವಿಹೀನ (ಗು). ನಿಶ್ಚಯವಾಗದ ; ತೀರ್ಮಾನವಾಗದ : "(ವಾದ, ನಿದರ್ಶನ, ಕ್ರಿಯೆ, ಮೊ.) ಒಂದು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಬರದ, ತೀರ್ಮಾನವಾಗದ ; ನಿರ್ಣಯವಿಹೀನ" (Inconclusive. ಇಂಕನಿ).

[ನಿರ್ಣಯ + ವಿಹೀನ]

ನಿರ್ಣಯಾರ್ಥ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳುದು : ಪುರಜನಪದಶೈಲಾದಿತ್ಯಚಂದ್ರೋದಯಾಸ್ತಾಂತರ ಸಮ್ಯಗಗಣವ್ಯಾವರ್ಣನಾ ನಿರ್ಣಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೧). [ನಿರ್ಣಯಂ + ಅರ್ಥ]

ನಿರ್ಣಯಿಸು, ನಿರ್ಣೈಸು, ನಿರ್ಣೇಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ತೀರ್ಮಾನಿಸು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ಜಯವನಿನ್ನಾಹವದೊಳಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದೆಮಗೆನುತ ಗುರು ಪಾಳಯಕೆ ನೇಮವ ಕೊಟ್ಟನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧೨); ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆಯನು ಜನರು ನಿರ್ಣಯಿಪರು ಸೆರಗಿನ ಝುರಿಯನು ನೋಡಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೮-೨೯); ಕರ್ಣಾಟಕ-ಕರ್ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಯಾವುದು ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕಾಲಪುರುಷನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿ (ಪ್ರಾವಿವಿ. ೮೬). ೨. ವಹಿಸು; ಧರಿಸು : ಅರ್ಣವವೃತ ಭೂಭರಮಂ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಗತಿವಡೆಯದೆ ಪೋಪರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೧೯). ೩. ಪೂರೈಸು; ಮುಗಿಸು; ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸು : ಹೇಮಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗ್ರಹ ಸಾಲಗ್ರಾಮದೇವರ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ಪ್ರೇಮದಿ ನಿಖಿಲೋಪಚಾರವನರ್ಪಿಸಿ ನೇಮವ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೬). **ನಿರ್ಣೈಸು :** ೧. ನಿಜತತ್ವಾಯದ ಬೀಯಂದೊಂದು ಪರಿಯಂ ನಿರ್ಣೈಸಲಿತ್ತಂ ನೃಪಂ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೭೦). ೨. ಈ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಭಾರವನೀ ಸುಬಾಹುಧ್ವಂಸಿಯಲಿ ನಿರ್ಣೈ[ಪಾಠಾ. ನಿರ್ನೈ]ಸಿದಡೆ ನಿಶ್ಚಿಂತರಾವೆಂದರಸ ನೇಮಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೧೨). ೪. ವಿವರಿಸು; ವಿಶದಪಡಿಸು; ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸು: ಬಂಧುರವಹ ತರ್ಕಶಬ್ದಗಳ ನೆರೆದು ನಿರ್ಣೈಸಿ ತೋಱುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪರಿವಿಡಿ ಮೆಱೆದುದೇನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೮-೩೫). ೫. ತೀರಿಸು; ಸಲ್ಲಿಸು; ಸಂದಾಯಮಾಡು : ಅವಧಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟನುಸರಿಸಿ ಕೊಂಬಿರಾದಡೆ ತಂದು ನಿರ್ಣೈಸಿ ಕೊಡುವೆನು (ಹಚಕಾ. ೮-೫೫). ೬. ನಾಶಪಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು : ಎದ್ದು ದಾರೋಯೆಂಬವರನೊಳಗುದ್ದಿನಲಿ ನಿರ್ಣೈಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಸೀತೆಯ ಕದ್ದ ಕಳ್ಳನ ಖಳನ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಸದನಕೈತಂದ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೬೬); ನಿಂಬೆಯಂಬಟೆಮಾತುಳಂಗ ವಿಳಂಗನಾರಂಗ ಎಂಬ . . . ತರುನಿಕುರುಂಬವನು ನಿರ್ಣೈಸಿದನು ನಿಶ್ಶೇಷವೆನೆ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೬). **ನಿರ್ಣೇಸು :** ೪. [ಹೇ]ಮದೇವಾಚಾರ್ಯ್ಯರಿಗೆ ನಿರ್ಣೇಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಜಯಪತ್ರದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೨-೧೧ ; 1412).

ನಿರ್ಣೈಸಿಕೊಳ್ = ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಿಭಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಬಾಣವ ನಿರ್ಣೈಸಿಕೊಂಬಾತನ ಕಾಜಿನೆಂದೀಶ್ವರ ನುಡಿದು ಲಾಭಹತಿಯ ಮುಂಚಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆನುತಬ್ಜನಾಭನನೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೫). [ನಿರ್ಣಯಂ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ನಾಮ (ನಾ). ಹೆಸರಿಲ್ಲದುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ : ಅರ್ಣವೋಪಮ ಯೌವನಾಶ್ವ ಚತುರಂಗಮಂ ನಿರ್ನಾ[ಪಾಠಾಂ. ನರ್ನಾ]ಮವೆನಿಸಿ ವಾಜಿಗ್ರಹಣಕಾರ್ಯಮಂ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಕೊಡುವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೨); ಈ ಮೈಸೂರ ರಾಜ್ಯದ . . . ಹೆಸರೂ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೪೮-೨೨). [<ಸಂ. ನಿರ್ನಾಮನ್]

ನಿರ್ನಾಮೋದಕ (ನಾ). = ನಿರ್ನಾಮೋದಕ : ಆ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತಹದೇ ನಿರ್ನಾಮೋದಕವೆನಿಸುವುದು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೭೮-೧೬೩). [<ನಿರ್ನಾಮೋದಕ]

ನಿರ್ಣಾಯಕ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ; ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡುವ; ಬಗೆಹರಿಸುವ : ರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ ತಾನು ಆರ್ಜಿಸಿದ್ದ ಪುಣ್ಯರಾಶಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಅರ್ಜುನನ ಆ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಎರೆದು ತೋಳು ಹೊಯ್ದು (ಬಿದುರ. ೬೨) ; ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಹಾಗು ಸಂಸಾರ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ, ಹೃದಯ-ಬುದ್ಧಿಗಳ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ನಾನು ಸೋತು ಸಂಸಾರವುಳಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೪); ನಿರ್ಣಾಯಕ ಅಂಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಆಳಿಕೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಂಟು (ಕರ್ನಾಅ. ೧೩) ; ಖಾಸನೀಸರ 'ತಬ್ಬಲಿಗಳು' ಕೆಲವು ತಬ್ಬಲಿಜೀವಗಳ ಅಂತಿಮವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಒಂದು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಕ್ಷಣದ ಕತೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೩). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಧಾರಿತವಾದುದು; ಖಚಿತವಾದುದು : ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಘಳಿಗೆ ಸಮಾಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೯); ಮೇಲೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಆಂಡಯ್ಯನ ಕಾಲವು ನಿರ್ಣಾಯಕವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುವಂತಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಸ. ೧೫೧). ೩. ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನು ; ನಿರ್ಧರಿಸುವವನು : ಗುರುಸೂನು ಮೊದಲಾದ ನಾಯಕರು ದುಷ್ಕೀರ್ತಿನಾರಿಯ ನಾಯಕರು ಸುಪಲಾಯನದ ನಿರ್ಣಾಯಕರು ಮಝು ಪೂತುರೆಂದುದು ನಿಖಿಳಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೪೬); ದೊರೆತ ಸತ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಣಾಯಕರಿಗೇನೋ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೮೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣಾಯಕತನ (ನಾ). ನಿರ್ಧರಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ : ನಿರ್ಣಾಯಕತನವೇ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯಾಗಿ, ಮೋಡವು ಭೂಮಿಯನ್ನಪ್ಪಿತ್ತು (ವಂಶವೃ. ೧೬೫). [ನಿರ್ಣಾಯಕ + -ತನ]

ನಿರ್ಣಾಯಕಮತ (ನಾ). (ಅಂತಿಮವಾಗಿ) ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಮತ; ನಿರ್ಧಾರಕ ಅಭಿಮತ : ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳ ಮತಗಳ ಸಮತೆಯು ಕಂಡುಬಂದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿರ್ಣಾಯಕಮತ ಕೊಡಲು ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೪೮). [ನಿರ್ಣಾಯಕ + ಮತ]

ನಿರ್ಣಾಯಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಸರಿಯಾದ ಪಾಠವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಇವನ ಉತ್ತಮ ಅಭಿರುಚಿಯೂ ನಿರ್ಣಾಯಕಶಕ್ತಿಯೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿದ್ದುವು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೬). [ನಿರ್ಣಾಯಕ + ಶಕ್ತಿ]

ನಿರ್ಣಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ತೊಳೆದ ; ಶುಚಿಮಾಡಿದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ : ವರುಣಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದ ಜಪಪರಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಿಕ್ತ ಚೇತಃಸ್ಫುರಣ ಸಲಿಲಸ್ತಂಭನವನವನೀಶ ಮಂತ್ರಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೨). ೨. (ಪಾಪ) ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ; ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. ೩. ನಿರ್ಧಾರಗೊಂಡ : ಸಕಳಕಳಾಭಾಷಾಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕಾದಿವರ್ಣನಾನಿರ್ಣಿಕ್ತ ಪ್ರಕಟತರವಸ್ತುವಿಸ್ತರವಿಕಲ್ಪ(ವಿ)ದನಲ್ಲದಾಗದಾಗದು ಪೇೞಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೨೮) ; ಅವನೀಪಾಳಾನತ ಶ್ರೀಪಾದಕಮಳಯುಗಂ ತತ್ವನಿರ್ಣಿಕ್ತರಾದ್ಧಾಂತವಿದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೨೯; ?). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೀತ (ಗು). ೧. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ; ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ; ಒಪ್ಪಿತವಾದ : ಜಿನಚರಿತಮೆ ನಿರ್ಣೀತ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರಕ್ತ]ಚಾರಿತ್ರಮಾದತ್ತೆನಸುಂ ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಬಣ್ಣಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೯). (ನಾ). ೨. ಗೊತ್ತಾದುದು ; ಖಚಿತವಾದುದು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದು ; ನಿರ್ಧರಿಸಿದುದು : ಆತತಸತ್ಯವಿಸಮಯಂ ಜಾತಿದ್ರವ್ಯಕ್ರಿಯಾಗುಣಾಶ್ರಯಮುಸದಾಖ್ಯಾತಿ ಸದಕೀರ್ತನಂ ನಿರ್ಣೀತಂ ನಿಯಮಾರ್ಥಮೈಕ್ಯಮೆನೆ ನಾಲ್ಕುತೆಱಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೮೪೫); ಮಹಾವೀರ ನಿರ್ವಾಣವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೨೭ರಲ್ಲಿ ಆಯಿತೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ (ತೀರ್ಥಕ. ೩೨) ; ಶತಕತ್ರಯಿಯ ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಕಾಲವು ಇನ್ನೂ ಕಂಡಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಣೀತವೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಮೂರುಉ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೀತಿ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರ ; ನಿರ್ಣಯ : ನೀತಿನಿರಂತರಾನುಗತವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಿತಮಂ ತದೀಯ ನಿರ್ಣೀತಿಯನೀತೆಱತ್ತು ತಱಿಸಲ್ಕೆ

ಬುಧೋತ್ತಮರುಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೧); ರೀತಿ ವಿನೂತವಸ್ತು ಕೃತಿಗೊಪ್ಪುವ ಪೆಂಪು ರಸಭಾವವೃತ್ತಿನಿರ್ಣೇತಿಯೆ ಜೀವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೇಜಕ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು) ಮಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ಮಡಿವಾಳ; ಅಗಸ: "ನಿರ್ಣೇಜಕಃ, ರಜಕಃ — ಈ ೨ ಅಗಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೇಜನ (ನಾ). ತೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಕ್ಷಾಳನ: ಅರು ತೊಳೆದರು ದೇವ ನಿನ್ನೀ ಚಾರುಚರಣನಖಾಗ್ರವನು ಮತ್ತಾರು ಧರಿಸಿದರಮಳನಖನಿರ್ಣೇಜನದ ಜಲವ (ತಿಭಾಗ. ೧೦-೬೮-೪೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೇಜಿತ (ಗು). ತೊಳೆದ ; ಶುಭ್ರಮಾಡಿದ : ಸರಭಸೋನ್ಮಥಿತೋರು ಮಂದರ ಗಿರಿನಿಕರನಿರ್ಣೇಜಿತಾಂಗದ ಕರಕಮಲಕಂಕಣದ ಮಣಿಮುದ್ರಿಕೆಯ ಬೆರಳುಗಳ . . . ಸುಭೂರಿಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದ ಮೂರ್ತಿಯನು ನೆನೆ (ತಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೩೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೇಯ (ನಾ). ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದಾದುದು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದಾದುದು : ಕಾಯ ನಿರ್ಣೇಯವದರೊಳು ಮನವನಿರ್ಣೇಯ (ಮಂಕುಕ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಣೈಸು 'ನಿರ್ಣಯಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ದಂಭ (ಗು). ಜಂಬವಿಲ್ಲದ ; ವಿನಯಶಾಲಿಯಾದ : ಕುಂಭಜನೀತೆಱದಿಂ ನಿರ್ದಂಭ ತಪಸ್ವಿಗಳ ಮೊಗ್ಗರಕ್ಕಂ ಸುಂದರ ಶಂಭುಚರಿತ್ರಮನೊರೆದಾರಂಭಿತ ಶಿವಭಕ್ತಿಯಿಂದಮೊಪ್ಪಿ ದರ್ನಣಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೩-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಸುಡದಿರುವ ; ಬೇಯದ. ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಟ್ಟುಹೋದ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಂದ: ಏಳು ತಂದೆ ಮುಕುಂದ ಕದನವ್ಯಾಳವಿಷನಿರ್ದಗ್ಧ ಧರಣೀಪಾಲವರ್ಗವ ತೋಱಿಸೆಂದಳು ತರಳೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೨-೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಯ (ಗು). ೧. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ; ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ : ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೇಲಟ್ಟಿಱಿಕೊಳಲೆಂದದೇಂ ನಲಿದನೋ ಸಂಭೋಗಸಮ್ಮರ್ದನಿರ್ದಯನಿಷ್ಪೀಡಿತದೇವವಾರವನಿತಾಬಿಂಬಾಧರಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಆದಿಪು. ೫-೬೧). (ನಾ). ೨. = ನಿರ್ದಯೆ ೧ : ಸಮಾಜವಾದದ . . . ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನೂ ಮಾರ್ಕ್ಸನು ನಿರ್ದಯವಾಗಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿ ಬರೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮಾಪಾದ. ೩೧). ೩. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದಯಾಹೀನ : ತೊಟಿಲ್ವಂ ನಿರ್ದಯಂ ಮಾತುಗೇಳ್ವನುಮಲ್ಪಂಗನೆ ವೃದ್ಧೆಯೆಂಬಿವರೊಳೋತಿರ್ಪಂ ಮೃಗಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೧೦) ; ಏನು ಬರೆದೆಯೊ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂತು ನಿರ್ದಯನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ರಕ್ಕಸರನಿಬರೆಲ್ಲರುಂ . . . ಮಾಯಾವಿಗಳ್ನಿರ್ದಯರ್ಕೊರ್ಲೆಗಡಿಕರು ಹೊಕ್ಕ ಸಮರಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಯತನ (ನಾ). ಅನುಕಂಪೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಕಠಿನಸ್ವಭಾವ : ಪಟ್ಟಣದ ಕ್ಷೇತ್ರ ದೊಡ್ಡದು, ಜನವಸತಿ ಬಹಳ. ಆದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರತೆಯ ನಿರ್ದಯತನವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಯಂತ. ೩೪೨); ಅವನ ನಿರ್ದಯತನಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದ ಅವಳೇ ಮುಂದೆ . . . ಉಜ್ವಲವಾದ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾಳೆ (ದೂರಸ. ೬೩). [ನಿರ್ದಯ + -ತನ]

ನಿರ್ದಯೆ (ನಾ). ೧. ಕಠಿಣತೆ ; ಉಗ್ರತೆ : ತರ್ದುಗಳಟಿಗುಂ ಬಱಟಯೊಳುರ್ದಿ ನೆಲಾವರೆಯ ಬೇರನಾಮುಳಕಮುಮಂ ಬರ್ದಿಲಿವಿಂಚೆಯ ರಸದೊಳ್ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂದೊರೆಸಿ ಪೂಸೆ ದಿನಪಂಚಕದೊಳ್ (ಶಪುದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). ೨. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವಳು ; ದಯಾಹೀನೆ : ಅಯಶಕ್ಕೀಡಾದ ನಿರ್ಲಕ್ಷಣೆಯನಶುಭೆಯಂ ನಿಷ್ಫಲೋತ್ಪನ್ನೆಯಂ ನಿರ್ದಯೆಯಂ . . . ಪಾಪೆಯಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ ಪೇಟ್ ಮಹೀಪಾಲಚಂದ್ರಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೬). [ಸಂ. ನಿರ್ದಯಾ]

ನಿರ್ದಲನ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವಿಕೆ; ಸೀಳುವಿಕೆ. ೨. ನಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡು. ೨. ನಾಶಮಾಡು: ಬಹ ವಿಪತ್ತಿನ ಶರಕೆ ಜೋಡೆಂದಿಹುದಲಾ ಸುವಿವೇಕಗತಿ ನಿರ್ದಹಿಸದೇ ಶೋಕಾಗ್ನಿ ಧರ್ಮದ್ರುಮದ ಬೇರುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧೨). [ನಿರ್- + ದಹಿಸು]

ನಿರ್ದಳಿತ (ಗು). ನಾಶಪಡಿಸಿದ ; ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ : ಜಯಜಯ ಜನಾಧಾರ ನಿರ್ದಳಿತ ಸಂಸಾರ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೫ ರಗಳೆ). [ಸಂ. ನಿರ್ದಲಿತ]

ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ (ನಾ). ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಸ್ಸಂಕೋಚಪ್ರವೃತ್ತಿ ; ಖಡಾಖಂಡಿತ : ಈ ಎರಡು ಸಂಗತಿಗಳಿಂದಲೂ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾದಂತಾಯಿತು (ಭಾರವೀ. ೧೬) ; ಏನೂ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ ಪಾರ್ಥನ ಸ್ವಾರ್ಥಸ್ವಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾಟಿಸು 'ನಿರ್ಧಾಟಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ದಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಖಂಡತೆ ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ : ಧೂರ್ಜಟಿಯಶರ . . . ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ವಶವರ್ತಿಯಾಯ್ತೆನಗೆಂದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೨೮) ; ಆ ಮಾಯೆಯಲಿ ನಿರ್ದಾಯದಿಂದೊಳಬಿದ್ದು ತೊಳಲುವ ಜೀವರಾಶಿಗಳ (ತಿಭಾಗ. ೧-೪-೩). ೨. ನಿರ್ಧಾರ ; ನಿಶ್ಚಯ : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ವಿಪ್ರನಿಕಾಯ ಕುಣಿದುದು ಕಮಲಮುಖಿ ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ಸೇರಿದಳು ಹಾರುವಗೆನುತ ಹರುಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೩೦) ; ಕಾಯಬಲ್ಲವನೊಬ್ಬನೇ ತಾನಾಯವನು ನೀಗಾಡದಿರು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ನುಡಿ ಬೇಗ ಭಯ ಬೇಡೆಂದನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬-೪೯-೪೦) ; ಜೀಯ ಸಂದೇಹಮೇಕುಜ್ಜುಗಿಸು ಮಖಮಂ ಸಹಾಯಮುಂ ಧನಮುಂ ತುರಂಗಮುಂ ನಿನಗೆ ನಿರ್ದಾಯದಿಂ ತೋಱಿಸಿದನೀ ಮುಖಿಪನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾಯಕ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು ; ಅಖಂಡನಾದವನು : ಬೀಯವಾಗುವ ತನುವಿನಲಿ ನಿರ್ದಾಯಕನು ನೀನಿರ್ದು ಅತಿಹಿರಿದಾಯಸಂಬಡಿಸುವರೆ (ಹರಿಸಾ. ೯೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾಯವಱಿ (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿ ; ರೀತಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು ; ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿ : ಪ್ರಾಯದೆ ಹಣ ತೆಗೆಯದ ಸೂಳೆ ಕೃಷಿಯ ನಿರ್ದಾಯವಱಿಯದ ಪಾದಜರು ಕಾಯ್ದುವಿಡಿದ ಮೃತಜೀವಿಯಂದದೆ ಬಹುಳಾಯಸಗೊಳ್ವರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೫೪). [ನಿರ್- + ದಾಯ $_2$ + ಅಱಿ]

ನಿರ್ದಾಯಾದ್ಯ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದುದು : ಈಗಳಾಯ್ತು ಧರೆ ನಿರ್ದಾಯಾದ್ಯಮೆಂದಾ ಸುಯೋಧನನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾರಕ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವವನು ; ಸೀಳುವವನು. ೨. ಹಾಳು ಮಾಡುವವನು : ತಂಭುವೆಂಬ ದಾರಕನುಂ ಜಿನಧರ್ಮನಿರ್ಧಾ[ದಾ]ರಕನುಮಾಗಿ ಮದ್ಯಮಧುಮಾಂಸಸೇವನೆಗೆಯ್ದು ನರಕತಿರ್ಯಗಾದಿ ಗತಿಗಳೊಳ್ ಪಲಕಾಲಂ ತಿರಿತಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೩೮ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾರಣ (ನಾ). ಒಡೆಯುವುದು ; ಸೀಳುವುದು : ಸಂತಸದಿಂದಂ ಮದಮುಣ್ಕೆ ವೈರಿಜನತಾ ನಿರ್ದಾರಣಂ ವಾರಣಂ(ಲೋಕೋಪ.೧೨–೨೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾರಿತ (ಗು). ಒಡೆದ; ಸೀಳಿದ: ರಣಕ್ಷಿತಿಹತಕ್ಷತ್ರಂ ಹತಕ್ಷತ್ರ ನಿರ್ದ್ದಯನಿರ್ದ್ದಾರಿತದೇಹಲೋಹಿತಪಯಶ್ಯಾತಾಸಿ ಶಾತಾಸಿ ದುಜ್ಜ್ವಯ ಧಾರಾಚಕಿತಾರಿರಕ್ಷಣ ಭುಜಾದಂಡಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧–೫೬ ; 1137). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಡೆ ; ಸೀಳು : ಕೂರಿದರಪ್ಪ ಧನುರ್ಧರಬೀರರ ನಿದಿರೊಳ್ ನಿಶಾತಶರಹತಿಯಿಂ ನಿರ್ದಾರಿಸೆ ಸಮರಪ್ರಥಮಪ್ರಾರಂಭಂ ಪೋಲ್ತುದಂತಕಾಪೋಶನಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೧೦) ; ತಗರಾಗಿ ಪಳಂಚುವ ಪಂದಿಯಾಗಿ ನಿರ್ದಾರಿಪ . . . ಮಾಥ್ಯೈರವನಾಗಿ ನುಂಗುವ ಮಹಾಸ್ತ್ರದಿ ನೆಚ್ಚು ಕಿರೀಟಿ ಕಾದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೫–೨೧). [ನಿರ್ದಾರಣ+ –ಇಸು₃]

ನಿರ್ದಾಲನ, ನಿರ್ದಾಳನ (ನಾ). ೧. ನಿವಾರಣೆ ; ಪರಿಹಾರ : ಭೂತಗಳ ಪಾಲನೆಗೂ ಕಂಟಕಗಳ ನಿರ್ದಾಲನಕ್ಕೂ ದಯೆ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೫೫). **ನಿರ್ದಾಳನ:** ೨. ನಾಶ : 'ನಿರ್ದಾಳಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾವ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳ: ಕೊಂಡೊಯ್ದೆನ್ನನೊಂದು ನಿರ್ದಾವದಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿವ್ವಾದಲ್ಲಿ] ನಿಜಾಸು ಮಹೀಶಾ (ನಳಚಂ. ೫೯೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾಹ (ನಾ). ೧. ಉರಿಯುವಿಕೆ ; ಉರಿಯುವ ಕ್ರಿಯೆ. ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : "ಬಾಯಾರಿಕೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು"; ಅತೃಷ್ಣೆ ; ನಿರ್ದಾಹ" (Adipsia. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಾಳನ 'ನಿರ್ದಾಲನ' ನೋ.

ನಿರ್ದಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು. ೨. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : ಕಾವನನು ನಿರ್ದಾಳಿಸಾತನ ಭಾವಕೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾವನವನನು ಮರಳಿ ಬದುಕಿಸಿದ (ಪಾರ್ವಪ. ೩–೫೨). [ನಿರ್ದಾಳನ (= ನಿರ್ದಾಲನ) + – ಇಸು₃]

ನಿರ್ದಿಗಂತ (ನಾ). ಕ್ಷಿತಿಜವೆ ಇಲ್ಲದುದು ; ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೀರಿದುದು : ಎಲ್ಲ ತತ್ತ್ವದೆಲ್ಲೆ ಮೀರಿ, ನಿರ್ದಿಗಂತವಾಗಿ ಏರಿ, ಓ ನನ್ನ ಚೇತನ, ಆಗು ನೀ ಅನಿಕೇತನ ! (ಅನಿಕೇ. ೬೦–೧೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಿಗ್ಧಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕರಮರಿಕೆಗಿಡ : "ಕರವಂದಂ ಕರವಂದಿಗೆ ಬಜುವಣ ನಿರ್ದಿಗ್ಧಿಕಾಪ್ಯೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭–೨೮). [ಸಂ. ನಿರ್ದಿಗ್ಧಿಕಾ]

ನಿರ್ದಿಶ (ನಾ). ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಿರುವವನು ; ನಿರ್ಗತಿಕ; ಪರದೇಶಿ : ಹರಹರ ನಿರ್ದಿಶನು ತಾನಾದೆನಾವುದೊ ತನಗೆ ಗತಿಯಿನ್ನು (ಸಿಭಾಗ. ೬–೨–೩೩) ; ಕೈಗಾವರಾರೋ ಹರ ಮಹಾದೇವ ನಿರ್ದಿಶರಿಗಿನ್ನೇನು ಗತಿ (ಸಿಭಾಗ. ೮–೧೦–೨೮). [ಸಂ. ನಿರ್ದಿಶ್]

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ತೋರಿಸಿದ ; ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ; ಗೊತ್ತಾದ : ಮೆಲ್ಲಗೆ ಎದ್ದು, ನಿರ್ದ್ದಿಷ್ಟವಾದ್ಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡು, ಸುಖೋಪವಿಷ್ಟೆಯಾಗಿ, ಮೀಂಟತೊಡಗುವಳು (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೧೧–೭) ; ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಆಗಲಿ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉತ್ತರ ಬಯಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಆಲೋಚನಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸುವಂತಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೯) ; ಈ ಮನೆ ಎಷ್ಟು ಸರ್ವಸಂಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದರೆ ಕಸಪೊರಕೆಯನ್ನು ಇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ನಂಟರು. ೧೯). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ; ನಿರ್ಧರಿಸಿದ; ಖಚಿತವಾದ : ಗುರುಲಘುರಚನೆಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರೂಪಹೀನಾಧಿಕಾಕ್ಷರಂ ಛಂದದೊಳೊಂದಿರೆ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂಬುದು ಮರುಕ್ತಮತ್ಯಂತದೋಷಮಕ್ಕುಂ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೮೨). ೩. ವಿವರಿಸಿದ ; ವಿಶದೀಕರಿಸಿದ ; ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೪. ನೆಪ ; ನಿಮಿತ್ತ : "ಕೈತವಂ, ಕಪಟಂ . . . ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ, ವ್ಯಪದೇಶಃ – ಈ ೧೦ ನೆಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭–೨೪) ; "ಕಪಟಂ ನಿಭಂ ಕೈತವಂ ಮೃಷಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮುಪಧಿ . . . ವ್ಯಪದೇಶಮೆನೆ ವ್ಯಾಜಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪–೧೦).

ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸು = ಖಚಿತವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರಗೊಳಿಸು : ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನೂ ಭಾರತಸರ್ಕಾರದವರು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ಭಾಧಾನ. ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲ (ನಾ). ಖಚಿತವಾದ ಕಾಲ ; ನಿರ್ಧಾರಿತವಾದ ಕಾಲ : ಈ ಶಾಸನಬದ್ಧಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ದೇಶದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೫೬). [ನಿರ್ದಿಷ್ಟ + ಕಾಲ]

ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಖಚಿತತೆ : ಪ್ರಕೃತವಿಷಯದ ವಿವರಣೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆಗಾಗಿ, ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆವು (ಭಾವಗೀ. ೫). [ಸಂ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟತಾ]

ನಿರ್ದಿಷ್ಟಿತ (ಗು). = ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ೨ : ಇಷ್ಟಮಾಗಿರಲನ್ಯಕವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಿತಾರ್ಥಮನೊರೆವುದೊಂದುತ್ಕೃಷ್ಟಮತಿಯ ನವೋಪಮೆಗಳಂ ತನ್ನೊಳಾಪನಿತ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರವೇಳ್ಕು (ಬಸವು. ೧–೧೩). [<ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ?]

ನಿರ್ದುರಿತ (ನಾ). ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು ; ಪುಣ್ಯಸ್ವರೂಪ : ನಿರವಯವಂ ನಿತ್ಯಂ ನಿರ್ದುರಿತನನಂತಪ್ರಬೋಧದರ್ಶನಸೌಖ್ಯಂ (ಯಶೋಚ. ೪–೨೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ದೋಷರಹಿತವಾದ; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ದೋಷರಹಿತವಾದುದು; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದುದು : ಮೇಲಿನ ವರ್ಗೀಕರಣವು ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿರ್ದುಷ್ಟವೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಸರ್ವಗ್ರಾಹಿಯೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಭಾಷಾಶಾ. ೩೨) ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವೂ ಮತ್ತು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೂ ಆದ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನುಭವ ದೊರಕಿ . . . ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯವಸ್ತುವನ್ನೂ ರೂಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೭೯) ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲೇ ಮುಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲೀಷನ್ನು ಶರಣುಹೊಕ್ಕರೆ ಅದು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೆಂದೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು (ನಂಟರು. ೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದುಷ್ಟತನ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತತೆ ; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ರತ್ನಗಳ ತೇಜಸ್ಸು, ಆಕಾರ ಹಾಗೂ ನಿರ್ದುಷ್ಟತನಗಳಿಂದಲೇ ಅವುಗಳ ಬೆಲೆಯೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ (ರತ್ನಗೋ. ೨೫). [ನಿರ್ದುಷ್ಟ + – ತನ]

ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆ (ನಾ). = ನಿರ್ದುಷ್ಟತನ : ಟೆನಿಸನ್ನನ ಪ್ರಕೃತಿನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿವರಗಳ ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆಯನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬಹುದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೭೬). [ಸಂ. ನಿರ್ದುಷ್ಟತಾ]

ನಿರ್ದೇಶೆ (ನಾ). ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ನಿರ್ದೇಶೆಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಬಯಲಾಗು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮ ತಾನೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ತಾನೆಂಬುದೇನೂ ಇಲ್ಲದ ಪರಿಯ ನೋಡಾ ತನ್ನ ತಾ ನಿರ್ದೇಶೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಜಪದವನೆಯ್ದಿಪ್ಪ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೩೯೪–೮೩೬). **ನಿರ್ದೇಶೆಯಾಗು** = **ಕಾಣದಂತೆ ಆಗು** ; ಕಾಣದಾಗು : ರೌದ್ರವನು ವನದೊಳಗೆ ಹರಿ ಬಲಭದ್ರರಿಂತೆಸಗಿರಲು ತಾವರೆ ನಿದ್ರೆಗಭಿಮುಖವಾಯ್ತು ನಿರ್ದೇಶೆಯಾಯ್ತು ರವಿದೀಪ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦–೧೫–೩೬). [ನಿರ್ –+ ದೆಶೆ₂ (<ದೆಸೆ₂)]

ನಿರ್ದೆಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : ನಿರ್ದೆಸೆಗೆ:— ಕಕ್ಕೇಬೇರ ತಿಗಡ ಶರ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿ ಮೆಲ್ಲಲು ನಿರ್ದೆಸೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿದ್ಯೈವಿ. ೧೯೪). [?]

ನಿರ್ದೇಶ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ ; ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಆಜ್ಞೆ ; ಅಪ್ಪಣೆ ; ನಿರ್ದೇಶನ : "ಅಪವಾದಃ, ಶಾಸನಂ, ಶಿಷ್ಟಿಃ, ನಿರ್ದೇಶಃ, ಆಜ್ಞಾ—ಇ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಹೀಗೆ ನಡಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ವಿಧಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೯) ; ನಾಮಾದಿ ನಿರ್ದೇಶಾದಿ ಸದಸದಾದಿಗತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ನಯ ನಿಕ್ಷೇಪ ಮಾರ್ಗಣಾವಿಷಯಮುಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಚೇತನಸ್ವಭಾವಾನುಚಿಂತನಂ ತೃತೀಯಧರ್ಮ್ಯಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪೪) ; ಯೋಜನೆಗಳೂ . . . ಕಾರ್ಯಗತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಕೇಂದ್ರ ಆದೇಶ ನಿರ್ದೇಶಗಳ ಮೂಲಕವೂ . . . ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೬೪). ೩. ಹೇಳುವಿಕೆ ; ನಿರೂಪಣೆ : ಉಪಮಾನಾರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಅಂತರ್ಭಾವಮಪ್ಪುದರಿಂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಸಂಖ್ಯಾನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ದ್ವಿವಚನ ನಿರ್ದೇಶಂ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಮಾಡೆ ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೩). ೪. ಘೋಷಿಸುವಿಕೆ. ೫. ವಿವರಣೆ ; ವಿಶದೀಕರಿಸುವಿಕೆ. ೬. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೇಶಕ (ಗು). ೧. ಸೂಚನೆ ನೀಡುವ : "ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ, ನಿರ್ದೇಶಕ" (Directive. ಪತ್ರಿಸ. ೩೨). (ನಾ). ೨. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ; ನಿಯಂತ್ರಕ ; ಆಡಳಿತಗಾರ : "ನಿರ್ದೇಶಕ, ನಿಯಂತ್ರಕ, ಡೈರೆಕ್ಟರ್" (Director. ಪತ್ರಿಸ. ೩೨). ೩. ನಾಟಕ, ಚಲನಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದಿಗ್ದರ್ಶಕ : ಅವಳು ನಿರ್ದೇಶಕರ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿನಿಯಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಳು (ರೂಥಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೇಶಕಮಂಡಲ (ನಾ). ಆಡಳಿತಗಾರರ ಸಮಿತಿ ; ನಿರ್ದೇಶಕರ ಸಮಿತಿ : ಅನೇಕ ಪಾಲುಗಾರರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ, ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು . . . ಕಾಯಲು ನಿರ್ದೇಶಕಮಂಡಲವೊಂದನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತಾರೆ (ತಕ್ಕಡಿ. ೪೭). [ನಿರ್ದೇಶಕ + ಮಂಡಲ]

ನಿರ್ದೇಶಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವ ಗುರುತು : ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಕ್ಷರಗಳು . . . ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳು, ನಿರ್ದೇಶಚಿಹ್ನೆಗಳು . . . ಅಡ್ಡಗೀಟುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಮುದ್ರಕ. ೨೩). [ನಿರ್ದೇಶ + ಚಿಹ್ನೆ]

ನಿರ್ದೇಶನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ : ಮೂರುಬೆರಳನ್ನು ಮೂರು ಸಲ ತೋರಿಸಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೊಳೆಯುವುದು. ಹಾಗೆ ನೀಡುವ ಸಹಾಯವೇ ನಿರ್ದೇಶನ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೩೧). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ವಿವೇಚನೆಯ ನಿರ್ದೇಶನಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಮಣಿಯಲಾರರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೧೦) ; ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದರೆ . . . ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಮಾಜಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸಲು ನೆರವಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ದೇಶನ ನೀಡಲು . . . ನೆರವಾಗುವ ಜ್ಞಾನ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೦೮). ೩. ನಾಟಕ, ಚಲನಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ; ದಿಗ್ದರ್ಶನ : ಆ ಚಿತ್ರದ ನಿರ್ದೇಶನ ಯಾರದು ? (ರೂಥಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಕ (ನಾ). ಅದು ಅಲ್ಲಿಯದು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದು,—ಸೂಚಿಸುವುದು ; ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದು : ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಕವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅತಿ ಪರವಾದಾಗ—ಉದಾ :- ಆ ಅರಸಂ, ಆ ಆಳ್ (ಕೃಪಿ. ೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೇಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರಿಸು ; ಸೂಚಿಸು : ಹರಿದಾಸವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿರುವ ಹಿರಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಜಗವಾ. ೩) ; ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಅವಳ ಅವಸ್ಥೆ. ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನ, ಅವಳ ದೇಹದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಕಪುಸಿ. ೨೦೧) ; ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಸ್ವರಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೯). ೨. ಗುರುತಿಸು ; ಹೆಸರಿಸು : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೊಸಕವಿತೆ ಸೊಂಪಾಗಿ ಚಿಗುರಿ ಫಲಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೆನೆದರೆ "ಆಧುನಿಕಕರ್ನಾಟಕವಿಜೂತವಸಚೈತ್ರ" ಎಂದು ಅವರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೨೬). ೩. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು : ಮಾಣಿಗೆ "ಎರಡು ಇಡ್ಲಿ ತಾ" ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಶೋದೆ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ತಲೆಬರಹಗಳೆಡೆ ಕಣ್ಣೋಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪಕ್ಕದ ಕುರ್ಚಿ ಎಳೆದ ಸದ್ದಾಯಿತು (ನಾತ್ಸ್ಯ. ೨೦೨). ೪. ವಿವರಿಸು : ಇಂತು ಮೋಹನೀಯ ಸತ್ವಸ್ಥಾನಂಗಳು ಪದಿನಯ್ದಪ್ಪುದೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೧೩೦-೯) ; ಅವುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಕೀಟಗಳ ಬಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು (ಕೀಟಜೀ. ೯೬). ೫. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡು,— ನೀಡು : ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭಪ್ರದವಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಎಂಜಿನಿಯರು ಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೫). ೬. ನಾಟಕ, ಚಲನಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡು,— ಸೂಚನೆಕೊಡು ; ದಿಗ್ದರ್ಶನ ನೀಡು : ಆತನಿಗೆ ವಿಪರೀತ ತಲೆನೋವಿನಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸ್ಟುಡಿಯೋಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನಿಸಿತ್ತು (ರೂಥಿ).

[ನಿರ್ದೇಶನ + — ಇಸು₃]

ನಿರ್ದೇಹ (ಗು). ೧. ದೇಹವಿಲ್ಲದ ; ಶರೀರರಹಿತವಾದ ; ಕಾಯವಿಲ್ಲದ : ಭಕ್ತನಿಧಿ ನಿರ್ದೇಹದೇಹಿ ವಿರಕ್ತಗತಿ ನಿರ್ನಾಮನಾಮಿ ಚಿದುಕ್ತಮತಿ ನಿಃಶಬ್ದಶಬ್ದಿ ವಿಭಾವಭಾವಿತನು (ಬಸಪು. ೭-೫). (ನಾ). ೨. ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಕಾರ : ದೇಹವೆಂದರಿಯೆ ನಿರ್ದೇಹವೆಂದರಿಯೆ ಜಂತ್ರದ ಸೂತ್ರದಂತಿರ್ಪ ನಿಬ್ಬೆರಗಿನ ಮೂರ್ತಿಯ ನೋಡಾ (ಬಸಹೆ. ೮೪-೨೫೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೇಹಿ (ನಾ). ದೇಹವಿಲ್ಲದವನು ; ಕಾಯವಿಲ್ಲದವನು : ನಚ ಭೂಮಿರ್ನಚ ಜಲಂ ನಚ ತೇಜೋ ನಚ ವಾಯುರ್ನಚಾಕಾಶಃ ಇವೆಲ್ಲವು ಘಟಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಘಟ ಕೆಡುವುದು ಇಂತಹ ನಿರ್ದೇಹಿ ಶರಣಂಗಲ್ಲದೆ ಅರಿಯಬಾರದು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೮೧-೧೨೯೩) ; ದೇಹಿಯೆನಬೇಡ ನಿರ್ದೇಹಿ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ದೇಹಗುಣದಾಸೆಯುಳಿದಡೆ ಆತ ನಿರ್ದೇಹಿ ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೯) ; ಶರಣ ದೇಹವಿಡಿದು ಚರಿಸಿದಡೆಯೂ ಎಲ್ಲಾ ದೇಹಿಗಳಂತೆ ದೇಹಿಯಲ್ಲ ಶರಣನು ನಿರ್ದೇಹಿ (ಪಚಸಂ. ೫೩೬-೧೬ ಟೀಕು). [ಸಂ. ನಿರ್ದೇಹಿನ್]

ನಿರ್ದೈವ (ನಾ). ೧. ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನು ; ದೈವಗೇಡಿ ; ದುರ್ದೈವಿ : ದೈವಬಲವೇ ಬಲವಲಾ ನಿರ್ದೈವರಂಗೈತಳಕೆ ಬಂದರೆ ಪರುಷ ಪಾಷಾಣ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೪೬) ; ನಿರ್ದೈವರೇ ನಿಮ್ಮಂತೆ ನಾವೆನುತ . . . ಎಜಿಗಿದನು (ತೊರರಾ.೬-೧೪-೨೬). ೨. ನಾಸ್ತಿಕ : ಶಿವಭಕ್ತರಲ್ಲಿಯತಿವಿಶ್ವಾಸಿಗಳು ಯಶೋಮಾನಿನಿಯ ನಲ್ಲರುಂಟಲ್ಲದಾ ದೇಶದೊಳು ನಿರ್ದೈವರಿಲ್ಲ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ಭಾವಿಸಿ (ರಾಘಚ. ೧-೩೩).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ದೈವಿ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟಹೀನ ; ದುರ್ದೈವಿ : ಈ ನೀಚ ನಿರ್ದೈವಿಯನ್ ಎಂದುಂ ಜರ್ಗಿ ಜಗುಟಿದ ವಜ್ರಸಮಸಂಕಲೆಗಳಿಕ್ಕಿ ಬೆಟ್ಟದೆಟ್ಟರದ ಮುಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧-೪). [ಸಂ. ನಿರ್ದೈವಿನ್]

ನಿರ್ದೋಷ (ಗು). ೧. ದೋಷರಹಿತವಾದ; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ದೋಷರಹಿತವಾದುದು; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದುದು: ಸಭಾಸದರೆಲ್ಲಂ ಶ್ರೋತೃಗಳಾಗಿರೆ ನಿರ್ದೋಷಮಪ್ಪ ವೀಣೆಯಂ ತಪ್ಪುದೆನೆ ಗಾಂಧರ್ವದತ್ತೆ ನಾಲ್ಕುಯ್ದು ವೀಣೆಯಂ ತಂದು ಮುಂದಿಕ್ಕೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೧೩); ಎರಡುಂ ವಿರುದ್ಧರಸಮೊಡವೆರಸಿರೆ ತದವಾಂತರಸ್ಥಮೊಂದನ್ಯರಸಂ ಪರಿಪುಷ್ಟಮಾಗೆಯುಂ ವ್ಯತಿಕರಣಂ ಮೇಣ್ ಕ್ರಮವಾಗೆಯುಂ ನಿರ್ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೩); ಯುಗಳಂಗಳೊಳ್ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ ಪರಮಾದೊಡಂ, ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಂ ಪರಮಾದೊಡಂ, ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೭ ವೃತ್ತಿ); ಸಮರದಲಿ ಹೂಸಕದ ಛಲವೀಯಹಂಕೃತಿ ವಿಲಾಸಲಳಿದುದೆ ಶಿವಶಿವಾ ನಿರ್ದೋಷದಲಿ ಬಹುದೋಷವಿದು ವಿಪರೀತವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ಕ. ೨೬-೩೧); ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ವಿಷಯ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿಯೂ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಶಕ್ಷದ. ೨೬೮). ೩. ದೋಷವಿಲ್ಲದವನು; ಕಳಂಕರಹಿತನಾದವನು: ನಿರ್ದೋಷಂ ತಾಯುಂದರ ದೋರ್ದರ್ಪಮುಪದ್ರವಮನೇನುಮಂ ಮಾಡನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೯); ಜಯಮಂಗಳಂ ನಿತ್ಯಶುಭಮಂಗಳಂ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣಗೆ . . . ನಿತ್ಯಕಲ್ಯಾಣ ನಿರ್ದೋಷಗೆ (ಪುರಂದ. ೨-೨೩೧-೧). ೪. ರಾತ್ರಿಯಿಲ್ಲದವನು; ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲದವನು. ೨, ೪: ದಿವಾಕರನಂತೆ ನಿರ್ದೋಷಂ . . . ಎಂದು ಧರ್ಮಜನ ಧರೆ ಪೊಗಳುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದೋಷತೆ (ನಾ). ೧. ದೋಷರಹಿತತೆ; ಕಳಂಕರಾಹಿತ್ಯ: ಸುಘೋಷೆಯೆಂಬ ವೀಣೆಯಂ ತನ್ನಮನೆ ತಾನದಜಿ ನಿರ್ದೋಷತೆಯುಮನದಱ (ಬಂದ) ಸಂಬಂಧಮುಮನಱಿವಳಪ್ಪುದಱಿಂ ತರಿಸಿ ಕುಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೧೪). ೨. ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಅತಿಶಯ ಪದಾರ್ಥನಿಕರಪ್ರತೀತಿಯಂ ಪಡೆದ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸಂ ಭೂಸುತಮಾಗದಲ್ತೆ ನಿರ್ದೋಷತೆಯಿಂದಲ್ಲದೆ ಸಮಂತು ಕವಿಗಂ ರವಿಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೭). [ಸಂ. ನಿರ್ದೋಷತಾ]

ನಿರ್ದೋಷಿ (ನಾ). ದೋಷವಿಲ್ಲದವನು; ಕಳಂಕರಹಿತನಾದವನು; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು: ಪಾಂಡುತನಯರ್ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೦); ಒಂದಿಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾಗಿ ಐದಿಂದ್ರಿಯ ಕಡೆಯಾದ ಜೀವಜಾಲವಲ್ಲವೇ ಚರಾಚರವೆಲ್ಲಾ ಅದು ಕಾರಣ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಲಿಂಗಕ್ಕರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡು ನಿರ್ದೋಷಿಗಳಾಗಿ ಬದುಕಿದರು (ಬಸವ. ಕ. ೧೧೨೨); ತುಡುಕಿದ ದೋಷಿಯನಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿಯದು ಘಟಸರ್ಪನಂತುಟಲ್ಲದೆ ತನ್ನಂ ತುಡುಕದ ನಿರ್ದೋಷಿಯುಮಂ ಪಿಡಿವುದು ಖಳಮುಖಘಟೋಗ್ರಜಿಹ್ವಾಸರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೨); ಸತತಂ ಶರಣಜನಪರಿತೋಷಿ ಕಾಲದ್ವೇಷಿ ನಿರ್ದೋಷಿ (ಬಸಪು. ೭-೪). [ಸಂ. ನಿರ್ದೋಷಿನ್]

ನಿರ್ದ್ರವ (ಗು). ೧. ತೇವವಿಲ್ಲದ; ಒಣಗಿದ: 'ನಿರ್ದ್ರವಜಿಹ್ವೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ತೇವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಒಣಗಿರುವಿಕೆ: ಮಣಿಮುಕುಟದೊಲಹಿನ ನಾಲಗೆಯ ನಿರ್ದ್ರವದ ಮಾದ್ರಾಧೀಶನಿಂತೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೨೦); ಬಿಸಿಲ ಬೇಗೆಗೆ ಕಂದಿ ಕುಂದಿದ ಮುಸಡ ಮುಸುಳಿಸಿದಂಗರೋಚಿಯ ಮುಸುಕುಕೆಂಪಿನ ಲೋಚನದ ನಿರ್ದ್ರವದ ನಾಲಿಗೆಯ . . . ಅಸಮವೀರರ ದೇವ ಧೈರ್ಯವಿಸಂಚಮನನಾದ (ತೊರವೆ. ೩-೮-೬೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದ್ರವಕರಣ (ನಾ). ದ್ರವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ,—ಇಂಗಿಸುವಿಕೆ; ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ: "ನಿರ್ದ್ರವ[ಪಾಠಾಂ. ವೀ]ಕರಣ ತಂತುಗಳೊಳು ಪುರಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದ್ರವಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ನಾಲಗೆ: ಉರು ಪರಾಕ್ರಮತೇಜ ಪಡುವಣತರಣಿಯಾದುದು ಧಟ್ಟಣೆಯ ಧರಧುರಕೆ ನಿರ್ದ್ರವಜಿಹ್ವೆಯಾದುದು ನಿಮಿಷನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೨-೧೧೩). [ನಿರ್ದ್ರವ + ಜಿಹ್ವೆ]

ನಿದ್ರುಮ (ನಾ). ಗಿಡ, ಮರಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಆ ಶಿಲೋಚ್ಚಯ ಕೊತ್ತಲಿಕ್ಕಿದ ಬಲದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಕಿತ್ತು ಹಾಯ್ದವದ್ರಿ ನಿದ್ರುಮ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ದ್ರವ]ವಾಗಲಭ್ರದಲಿ ಹತ್ತಿದುದು ಕೆಂಧೂಳಿ (ತೊರವೆ. ೬-೪೨-೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ (ಗು). ೧. ಎರಡಿಲ್ಲದ; ಒಂದೇ ಆದ: 'ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಭಾವ' ಪರಾ. ೨. ಅಸಮಾನವಾದ; ಅಪ್ರತಿಮವಾದ: ನಿಖಿಳ ನಿರಾಕುಳ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ ನಿಳಿಂಪ ನಿರತಿಶಯ ಪರಮಾನಂದನಿಳಯಮುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀನಿಲಯವಿಮಾನದೊಳಗೆ ಪಲ್ಯೋಪಮ ಪಂಚಕಾವಸಾನದೊಳಜುದಿಂಗಳಾಯುಷ್ಯಮುಂಟೆನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೭ ವ). (ನಾ). ೩. ಸುಖ–ದುಃಖ, ಶೀತ–ಉಷ್ಣ, ಜನನ–ಮರಣ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಗೆ ಅತೀತವಾದುದು: ನಿರ್ದ್ವಯವೂ, ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವವೂ ಆದ ಏಕಮೇವ ಅದ್ವಿತೀಯ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ಅರ್ಥವೆಂಬುದು ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೧೩೧). ೪. ಸುಖ–ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾದವನು; ನಿರ್ಲಿಪ್ತ: ನಿರವದ್ಯ ನಿರ್ಘನ್ನ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ ನಿರ್ದೋಷ ನಿರಪೇಕ್ಷ ನಿಷ್ಕಾಮಿ ನಿಷ್ಕಳ ನಿರಾಕಾರ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹರಿಕಾ. ೧-೪); ನಿರವಧಿಕ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿಸ್ಪೃಹ ನಿರುಪಮಿತ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ . . . ನಿಷ್ಕಳ ಮಹೇಶ್ವರ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೬-೮೯); ನಾನೂ ದುಃಖಪಡಲಾರೆ, ನೋಡು. ಈಗ ನಾನೂ ನಿನ್ನಂತೆ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವನಾಗಿರುವೆ (ಜಯಂತ. ೩೧೬). ೫. ಏಕೈಕನಾದವನು; ಅಪ್ರತಿಮನಾದವನು; ಅದ್ವಿತೀಯ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಕ (ನಾ). ಸಾಂಸಾರಿಕ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು: ಕಂದು ಕಲೆ ತನಗೆತ್ತಣದು ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಕನು ಮೃತಜಾತ ತಾನಲ್ಲೆಂದು ಕಂಡರವಂಗೆ ಪಾಪವಿಲೇಪವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಭಾವ (ನಾ). ಎರಡಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು; ಏಕಚಿತ್ತ: ಆ ಕನ್ನೆ ತನ್ಮುನೀಂದ್ರಪಾದಾರವಿಂದದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಭಾವದಿಂ ವಿನೀತೋತ್ತಮಾಂಗೆ ಕೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೯ ವ). [ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ + ಭಾವ$_2$]

ನಿರ್ದ್ವಯ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು: ನಿರ್ದ್ವಯವೂ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವವೂ ಆದ ಏಕಮೇವ ಅದ್ವಿತೀಯ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ಅರ್ಥವೆಂಬುದು ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: ೨. ಬಡವ; ದರಿದ್ರ; ನಿರ್ಗತಿಕ: ದಿನನಾಥಂ ಜನನೋದಯಕ್ಕೆ . . . ಐದೆಜಿತೂಳಿರಲ್ ನಿರ್ಗಂದನಂ ನಿರ್ಧನಂ (ಜಾತಕ. ೧೮-೨); ಕೇಣದಿಂ ನಾಕೊಡೆಯನನೆಡೆಯೊಳ್ನಿರ್ಧನಂ ಮಾಟ್ಪಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧನತ್ವ (ನಾ). ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: ಹಾಳಿಸಿದುದು ದೇಶವು ನಿರ್ಧನತ್ವವದಾದುದು (ಶಿವ್ಕಅ. ೧-೧೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧನಿಕ (ನಾ). ಹಣವಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಬಡವ; ದರಿದ್ರ: ನಿರ್ಧನಿಕ ಧನದ ಬಯಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆವುತ್ತ ಎಡಹಿದ ಕಲ್ಲು ಪರುಷವಾದಂತಾಯಿತು (ಅಪಚಂ. ೨೦೯-೯೪೦); ನಿರ್ಧನಿಕನಾಗಿಯು ಮತ್ತೆ ಬಿಡದೇ ದ್ಯೂತ ದುರ್ವ್ಯಸನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೪-೨೪); ಮೃತನ ನಿರ್ಧನಿಕನ ನಡುವಿರುವಂತರವಾವುದೊ ಕಾಣೆನು ನಾನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೨-೫೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧರ (ನಾ). ದೃಢವಾದುದು ; ಸ್ಥಿರವಾದುದು : ಅಂಗದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಬಳಿಕ ಪ್ರಾಣನ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ ನಿರ್ಧಾರವಾಯಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೧೬೮-೭೫೬) ; ಅನಿರುದ್ಧನ ತಹೆನೆಂದು ನಗುತ ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತು ಬೀಳುಕೊಂಡೆದ್ದಳು (ಮೋಹತ. ೩೧-೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧರಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ತೀರ್ಮಾನಿಸು ; ದೃಢಪಡಿಸು : ರಾಜೇಂದ್ರನುಕ್ತಿಯನೆಂತಾನುಂ ಮನದೆಗೊಂಡು ನಿಜಮಹತ್ವದರ್ಶನಾರ್ಥಮಿದು ಶಿವಕೃತಮಕ್ಕುಮೆಂದು ನಿರ್ಧರಂಗೈದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೬ ವ). [ನಿರ್ಧರ + ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ನಿರ್ಧರಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ತೀರ್ಮಾನಿಸು; ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಣಯಿಸು : ಹರಿಯೆನೆ ಶಂಖ ಚಕ್ರಗಳಿಲ್ಲ ಸ್ಮರನೆನೆ ಅಲರಂಬಿಲ್ಲಿಂದ್ರನೆನಲು ಶರೀರದಿ ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲವಾ ಜೀವಂಧರನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಳು (ಜೀವಂಸಾಂ.೧೨-೩೪); ನರಚರಿತ್ರದ ರಾಮಚಂದ್ರಗೆ ಪರಿಣಯದ ಮಾಳ್ಪುಜ್ಜುಗವ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಪಯಣೋದ್ಯೋಗಮನನಾದನು ಸರಾಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೩) ; ಅರಮನೆಯೊಳಗಾದುದೆಂದರಾರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು ಹೊಸಕೃತಿಯ ವಿರಚಿಸಿದಾಕೆಯ ಹೆಸರ ಹೇಳೆಂದನು ದರಹಾಸದಿಂದ ಭೂವರನು (ಭರಚ. ೬-೬). ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಭುಜಿಸು : ಇಂತು ಸರ್ವದ್ರವ್ಯವನು ಲಿಂಗಕ್ಕಿತ್ತು ಲಿಂಗಕಾಯದಿಂದ ಭೋಗಿಸಿ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಭೋಗಿಸಲಿತ್ತು ಆ ಪ್ರಸಾದವ ತಾ ನಿರ್ಧರಿಸಿ . . . ಪ್ರಸಾದಿಯಾದೆನಯ್ಯಾ (ಚನ್ನಪ. ೬೦-೧೩). [ನಿರ್ಧರ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಧರ್ಮಿ (ನಾ). ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಧರ್ಮಬಾಹಿರ : ಧರ್ಮಿ ನೀಂ ನಿರ್ಧರ್ಮಿ ನಾಂ ನೀಕರ್ಮಿ ನೀಂ ದುಷ್ಕರ್ಮಿ ನಾಂ ನೀಂ ಪಶುಪ ನಾಂ ಪಶುವು (ಬಸಪು. ೨೨-೬೦); ಮರ್ಮಭಕ್ತರನೇ ಕೊಲುವ ನಿರ್ಧರ್ಮಿಯಾತನು ಸೂನೆಗಾಜನು (ಬಸಪು. ೨೫-೩೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಧರ್ಮಿನ್]

ನಿರ್ಧಾಟಣ (ನಾ). ೧. ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವಿಕೆ : 'ನಿರ್ಧಾಟಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಸೋಲಿಸಿದವನು ; ಗೆದ್ದವನು : ಏಕಾಂಗವೀರ ಸಂಗ್ರಾಮಧೀರ ಪೊಂಬುಚ್ಚನಿರ್ದ್ಧಾಟಣ ಸಾವಿಮಲೆ ನಿರ್ಲೋಟಣ ವೈರಿಕಾಳಾನಳ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೩೭ ; 1131). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾಟಿಸು, ನಿಜ್ಝಾಡಿಸು, ನಿಜಾರ್ಡಿಸು, ನಿರ್ದಾಟಿಸು, ನೀಜಾರ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು ; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು; ಸೋಲಿಸು : ರತಿಯಂ ನಿರ್ಧಾಟಿಪರ್ ಯೋಗಿಪುಂಗವರೆಂದಾ ಜಿನಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿದಂ ಪೋಗಂ ಪ್ರಸೂನಾಯುಧಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೧೦೬). ೨. ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಅವಮಾನಿಸು : ಚೇದಿನಾಥಂ ಜಗನ್ನಾಥನಂ ನಿರ್ಧಾಟಿಸಿ ನುಡಿದ ಸಮಯದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೪೬ ವ). ೩. ಬಿಸುಡು ; ಎಸೆ : ಕಾಪಿನವರಂ ಕೊಂದು ನಿರ್ಧಾಟಿಸಿ ಕಳೆದು (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೩೦ ವ). **ನಿಜ್ಝಾಡಿಸು :** ೨. ಬಿಡು ಬಿಡು ಬೇಡ ಬೀಡಾಡಿತನದಿ ಬಂದು ಹಿಡಿದ ನೆಜಗನೆಂದೆನುತ ನುಡಿದು ನಿಜ್ಝಾಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಂ ಪೊಜಮಡಲಡಿಯಿಡುವೆನೆಂಬಾಗ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೮೯). ೪. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ವೈರಿಜಜ್ಝಾರನಾ ಕವಾಟವನು ಜಜ್ಝರಿ ಮಾಡಲಾಗಳೆ ಕಿಚ್ಚು ಜಿಹ್ವೆಯ ನಿಜ್ಝಾಡಿಸುತ ಹಬ್ಬಿತೊಡನೆ (ಭರಚ. ೨೯-೭೬). **ನಿಜಾರ್ಡಿಸು :** ೧. ಪಕ್ಷಿವಾಹನನಂ ಗಜಾಸುರ ರಾಕ್ಷಸರು ನಿಜಾರ್ಡಿಸಿದಪುದನೀ ಕ್ಷಿತಿಯೆ ಬಲ್ಲುದು (ಬಸಪು. ೫೪-೩೭). **ನಿರ್ದಾಟಿಸು :** ೧. ದುರ್ಧರವೆನಿಪ ಕರ್ಮಾರಾತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ . . . ವರ್ಧಮಾನರಿಗೆಜಗುವೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧-೫) ; ನಿನ್ನ ತಂದೆ ಸೂರ್ಯಜಂಗೆ ವೈರಿಯಾಗಿರ್ದ ಯಮನೆಂಬನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿಯಾತನ ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದುಪಕಾರಮಂ ನೆನೆಸು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೫೩ ವ) ; ತೋಟಿಗೆ ನಡೆದನು ತುರುಕಬಲವನು ನಿರ್ದಾಟಿಪಶೌರ್ಯಗರ್ವದೊಳು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೪೩-೬೭). ೨. ನೀಂ ಶ್ರೀಷೇಣನಾದಂದು ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಂ ಮದುವೆನಿಂದೊಡೆ ತನ್ನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಕಳೆಯೆ ಪೋಗಿ ಸತ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ) ; ಶಿವನೊಳ್ ದ್ವೇಷಮನುಚಿತವೆಂದುಸಿರ್ದ ಮಾತ್ಮನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸುವುದಕೃತ್ಯಂ (ವೀರವಿ. ೭-೭೮) ; ನಿಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ಮಧುರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಜೈನಸಮಯಮಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಸವಣರಂ ಸಂಹರಿಸಿ . . . ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೧೫೦ ವ). ೪. ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರನಿರದೆ ನಿರ್ದಾಟಿಪ ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ಕೋಟಿ ಪತಾಕೆಗಳಾ ಸೇನೆಯೊಳು ಸಘಾಟಯಿಂದೆತ್ತಿ ನಡೆದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೮೫). ೫. ಪೀಡಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಎಮಗೆ ತಾಯೊಡಹುಟ್ಟಿದನು ನಿರ್ಮಮತೆಯಲಿ ನಿರ್ದಾ [ಪಾಠಾಂ. ದಾಂ, ಧಾ]ಟಿಸಿದನಾ ಕ್ರಮದಲೇ ಕಂಸಂಗೆ ಹಿಂಸಾಕೃತಿಯ ರಚಿಸಿದೆವು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೦). ೬. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಊಟದ ನೆವದಿಂದೆದ್ದು ದಾಟ ನೀ ಪೋಗಲು ಬಿಡೆನೆನುತಲಿ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಪಿಡಿದಳು ಸೆರಗ (ಜಿನರಾ. ೪-೭೧). **ನೀಜಾರ್ಡಿಸು :** ೪. ಇದುಮದಲ್ಲದೆ ಹರಿಯಜೇಂದ್ರತ್ರಿದಶರಂ ನೀಜಾರ್ಡಿಸು [ಪಾಠಾಂ. ನೀಚಾಡಿಸು]ವರೆಂಬುದು ವಿಚಿತ್ರಮೆ . . . ನೀ ನೋಡು ತತ್ ಪ್ರಮಥರ ಮಹತ್ವವನು (ಬಸಪು. ೮-೫೧). [ನಿರ್ಧಾಟಣ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮ (ನಾ). ೧. ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಹೊಗೆಯಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸರ್ವನಾಶವಾಗುವಿಕೆ; ಸರ್ವನಾಶ : ಆ ಮಹಾಭೂತದ್ವಯದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ನಿಜಬಲವನಧಿ ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮವೆನಲ್ಕೆ ಕೆಡುವುದ ಕಂಡು ಕಳನೊಳಗೆ (ಶಿಭಾಗ. ೧೨-೫೯-೧೦). 'ನಿರ್ಧೂಮಧಾಮ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮಂ (ಅ). ೧. ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಹೊಗೆಯಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ. ೨. ಸರ್ವನಾಶವಾಗುವಂತೆ : ಅರಸನಜುದಾಳ್ವ ನಗರದ ತರುಣಿಯರುಡೆಯುರ್ಚಿದೊಂ . . . ಏಂ ಸೂರನೊಚೇತಃಪುರಮಂ ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮಮಾಗಿರೆ ಸುಟ್ಟಂ (ಅರ್ಜನೇ. ೫-೨). [<ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮ]

ನಿರ್ಧಾರ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ತೀರ್ಮಾನ : ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಎನ್ನಯ ಸೌಮನಸಿನೊಳಿರ್ದ ನೂತನಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುದ್ದಾಗಿ ಪೇಳುವೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೊಮ್ಮನಿರುದ್ಧನ ಚಾರಿತ್ರಗಳನು (ಕೋಹತ. ೧-೩೫) ; ತದ್ಧಿನದೊಳಣುಗನಂ ತಂದಬ್ಧಿಯೊಳು ಬಿಸುಟೆ ನಿರ್ಧಾರಮೆನಲು ನಾರದನೆಂದ (ನಪಮೋ. ೧೨-೨೯) ; ನಾನಿಂತು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿಹೆನೀ ದಿನ ಹಣವಿಲ್ಲದವನೇ ದೀನ (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೬-೬೭) ; ಮುಖವು ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರ ಸೂಚಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೨೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾರಕ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಧರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಧರಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾರಣ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಣಯ ; ನಿಶ್ಚಯ. ೨. ವಿವರಣೆ ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ: "ಸಮಾಧಾನ, ನಿರ್ಧಾರಣ, ವ್ಯಾಖ್ಯೆ" (Explanation ಸಾರಿನಿ. ೪೦). ಪುದಿಗುಂ ನಿರ್ಧಾರಣದಲ್ಲದೆಯೆಂಬ ದೆಕಾರದೆಡೆಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೪೭). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಅಥವಾ ಒಂದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಹೇಳುವುದು : ಕಾರಕಮಾಜು ಕರ್ಮಕರಣಾದಿಕದಿಂ ಪ್ರಥಮಾದಿಭೇದ ನಿರ್ಧಾರಣ[ಪಾಠಾಂ.ನಿರ್ಧಾರ]ದಿಂದದಂ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ವ ವಿಭಕ್ತಿಗಳೇಳೆ ನಿಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೪) ; ಸಜಾತೀಯಂಗಳಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಗುಣದಿಂದಾಗಲಿ ಯಾವುದು ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೊ ಅದು ನಿರ್ಧಾ

ರಣವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು (ಭಾಷಾಭೂ. ೮೯ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾರಣೆ (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನ; ನಿಶ್ಚಯ; ನಿರ್ಧಾರ : ತಮ್ಮ ಎಡಗಣ್ಣನ್ನು ಕಿತ್ತು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಡುವದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡವರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಿತ್ತು (ಪುರಾವಿ. ೮೮); ಆದರೂ ಅಂತಹ ಅಜ್ಞೇಯ ವಸ್ತುಗಳ ಚರ್ಚೆ – ವಿಮರ್ಶನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ಧಾರಣೆಗೆ ತುಂಬ ಸಹಕಾರಿ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೮). [ಸಂ. ನಿರ್ಧಾರಣ]

ನಿರ್ಧಾರಿತ (ಗು). ೧. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ: ನಿರ್ಧಾರಿತಕ್ರಮದೆ ಪೇಳ್ವೆನುದಾಹರಣಂಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೧–೧೨೫); ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ನಿರ್ಧಾರಿತ ಕಾಲಮಾನ (Standard Time)– ಸ್ಥಳೀಯ ಕಾಲಮಾನ ರೀತ್ಯಾ ಒಂದೊಂದು ಊರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಕಾಲ ಏರ್ಪಡುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ರಗಳೆಗಿಡುತ್ತದೆ (ಭೂವಿಪ. ೨೦). (ನಾ) ೨. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದು; ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ಇತರೇತರ ಕಾರಕ ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮೂಹದೊಳೆಸೆವೊಂದತಿಶಯ ಗುಣದಿಂ ನಿರ್ಧಾರಿತಮಪ್ಪುದು ಸಾರಮೆಂಬ ಸದಲಂಕಾರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕಾದ. ೨. ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವ. ೩. ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ; ನಿರ್ಧಾರ ವೃತ್ತಿಯ. (ನಾ). ೪. ದಣಿವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರಾಯಾಸ ವಾದುದು. ೫. ಅಳುಕಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : "ನಿರ್ಧಾರ್ಯಃ, ಸತ್ವಸಂಪದಾ, ಆಪತ್ಸಂಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಧೈರ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳ ಸಂಗಡ, ಸಂಪನ್ನಃ – ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವನಾಗಿ, ಯಃ – ಯಾವನು, ಕಾರ್ಯಕರ್ತಾ–ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾವನ (ನಾ). ೧. ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಪೂರ ಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ. ೨. ಶುದ್ಧೀಕರಣ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸುವಿಕೆ [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧಾಸ್ತ (ಗು). ೧. ನಿರಾಳವಾದ; ನಿಶ್ಚಿಂತವಾದ; ನಿರಾತಂಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಿಶ್ಚಿಂತ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿರಾಳ ಮನಸ್ಕ : ವಾಡೆಯ ಕ್ಷೇಮ ತನಗೆ ಹತ್ತಿತೆಂದು ರಾಚಪ್ಪ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಕಾಕಾ ನಿರ್ಧಾಸ್ತರಾದರು (ಮೀಪಹ. II,೯); ರಾಹು ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿರ್ಧಾಸ್ತರಾಗಿ ಮಲಗಿದರು (ಮೋಜೀಪ. ೧೨೯); ಅಣ್ಣನ ಪತ್ತೆ ಹತ್ತಿತೆಂದರೆ, ನಾನು ನಿರ್ಧಾಸ್ತಳಾಗುವೆನು (ಹಂಸಾ. ೧೪೪).

[←ಮರಾ. ನಿರ್ಧಾಸ್ತ]

ನಿರ್ಧಾಸ್ತತನ (ನಾ). ನಿರ್ಭಯತೆ; ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ : ಬಸ್ತಾನ ಠೀಕ . . . ಕೂತ ನಿರ್ಧಾಸ್ತತನ ಬಂದ ಮೇಲೆ, ಒಂದು ರವಿವಾರ ತಯ್ಯಬ್ಜೀ ಮಂಡಳಿಗೆ ನನ್ನ ಗೆಳೆಯನನ್ನು ಕಾಣುವ ಕಾರಣ ತಿಳಿಸಿ . . . ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೆ ಟಕ್ . . . ಟಕ್ ಟೇಂಕಾರ ಮಾಡಿದೆ (ಮೀಪಹ. II, ೩೫೩). [ನಿರ್ಧಾಸ್ತ + –ತನ]

ನಿರ್ಧೂತ (ಗು). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ : ಹರಡಿದ; ವ್ಯಾಪಿಸಿದ : ಕಂಪಿಸಿದ ಚಾತುರಂಗದ ಚರಣಹತಿನಿರ್ಧೂತ ಧೂಳೀಮಯಮಖಿಳ ದಿಗುಜಾತವೆನೆ ಥಟ್ಟಣೆಯಲೇಱಿತು . . . ಸೇನೆ (ಕುಮ್ಯವ್ಯಪ್ರೋ.೧೮–೭೫); ಮೂತರಹುದೇಯೆಂದು ರಿಪುನಿರ್ಧೂತಧೂಳೀಪಟಲ ರಿಪುಸಹಜಾತನನು ಬೆಸಗೊಳಲು (ತೊರರಾ. ೬–೬–೨೯). ೨. ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದ; ಪರಿಹರಿಸಿದ; ನಿವಾರಿಸಿದ : ಅಂಭೋಧಿಯಂತೆ ಗಂಭೀರಾಶಯರು ಮಾದಿತ್ಯನಂತೆ ನಿರ್ಧೂತತಮಸ್ತಮರುಂ (ಆದಿಪು. ೪–೯೫ ವ); ಅಸ್ತಮಿತ ಲೌಕಿಕನು ಗುರುಭಕ್ತಿಸ್ತವನಪಾತ್ರೋತ್ತಮಂ ಮಾತೃಸ್ತವಸ್ತನ್ಯಾಹಿತಂ ನಿರ್ಧೂತಷಡ್ವರ್ಗಂ (ಬಸಪು. ೭–೨); ದ್ಯೂತದಲಿ ಮುನ್ನೇನನೊಡ್ಡಿದ ಸೋತನೇನನು ಶಿವ ಶಿವಾ ನಿರ್ಧೂತಕಿಲ್ಬಿಷನರಸನೆಂದಳು ದ್ರೌಪದಾದೇವಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೪–೫೨) : ನಿಜರುಚಿ ನಿರ್ಧೂತಯಮಿಹೃದಯತಮಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳೆಮಗೀಗೆ ಸೌಖ್ಯಮಂ ಶಿವಲಿಂಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೩–೧). ೩. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ; ತೊಳೆದ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧೂನನ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು; ಕೊಡಹುವುದು; ನಡುಗಿಸುವುದು. ೨. ತೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು; ಪರಿಹರಿಸುವವನು: ಆನತಜನಕಲ್ಮಷನಿರ್ಧೂನನನೀ ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕೋಶಕ್ಕೇನೆಂಬೆಂ (ಪಸ್ತಮಂ. ೧೦–೭೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧೂಮ (ಗು). ೧. ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದುದು : ಮನುಜತನದ ವಿಕಾರಗಳ ತೊಱೆದನು ಬಳಿಕ ನಿರ್ಧೂಮವಾಗಿದ್ದನಲನಂದದಿ ಉಜ್ವಲಿಸಿದನು ದಿವ್ಯತೇಜದಲಿ (ತಿಮ್ಮಸ್ವ. ೧–೪೬). ೩. ನಾಶವಾದುದು; ಹಾಳಾದುದು : ಈ ಕ್ಷಣದಿ ಲಂಕೆ ನಿರ್ಧೂಮವನು ಮಾಳ್ಪೆ ಭೂತ (ಪುರಂದ. ೪–೭೪–೬).

ನಿರ್ಧೂಮ ಮಾಡು = ನಾಶಪಡಿಸು : ಕಾಲನ ತೆತ್ತಿಗರ ನಿರ್ಧೂಮ ಮಾಡಿದ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕದಿ (ನಾಗಷ. ೩೨–೧೨೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಧೂಮಧಾಮ (ನಾ). ೧. ಹೊಗೆಯೇಳದಂತಾದ ಮನೆ; ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದ ಗೃಹ; ಪಾಳುಮನೆ : ಸೋಮಯಾಜಿಗಳಾಲಯಂ ನಿರ್ಧೂಮಧಾಮವದಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೫೪–೩೬). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶಪಡಿಸುವವನು; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಳುಮಾಡುವವನು: ಪರಮಶೈವೋದ್ಧರಣಕರಣರು ಪರಸಮಯನಿರ್ಧೂಮಧಾಮರು ಪರಸಮಯಕೋಳಾಹಳರು (ಬಸಪು. ೫೮–೫೨). 'ನಿರ್ಧಾಮಧೂಮ' ಹೋ. [ಸಂ. ನಿರ್ಧೂಮಧಾಮನ್]

ನಿರ್ಧೌತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿದ : ನಿರ್ಧೌತಜಟಾಕಳಾಪನುಂ ಪೂರ್ಣಕಮಂಡಳಾಕಲಿತ ಕರತಳನುಮಾಗೆನ್ನಂ ಪರ್ಣಪುಟದೊಳ್ ತಳೆದು . . . ಮುನಿಕುಮಾರರ್ ಬೆರಸು ನಿಜಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ನಂದನ (ನಾ). ಮಗನಿಲ್ಲದವನು; ಪುತ್ರಹೀನ : ದಿನನಾಥಂ ಜನನೋದಯಕ್ಕೆ ಐದಱೊಳಿರಲ್ ನಿರ್ನಂದನಂ ನಿರ್ಧನಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮–೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ನಯ (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನ; ಕೊನೆ : ಜಯವಹುದೆ ನಿರ್ವೇದದಲಿ ನಿರ್ಭಯವಹುದೆ ಬಿಸುಸುಯ್ಲಿನಲಿ ನಿರ್ನಯವಹುದೆ ರಿಪುನೃಪರಿಗಿದು ತಾನೀತಿಮಾರ್ಗದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೭–೭); ಶ್ರೀಮತು ಹರಿಯಪಗಳೂ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ನಯ (ಎಕ. X(s), ಮುಳಬಾ. ೫–೧ ; 15ನೆಯ ಶತ).

[<ಸಂ. ನಿರ್ಣಯ].

ನಿರ್ನವಿಸು, ನಿರ್ಬನಿಸು, ನಿರ್ಬಿನಿಸು, ನಿರ್ವನಿಸು, ನಿರ್ವಿನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಗು; ಹೆಚ್ಚು ಬಾಗು : ಅಮರರ ದಂತಿ ನಿರ್ನವಿಸೆಯುಂ ಶಚಿ ನೀಡೆಯುಮಿಂದ್ರನಾಂತು ಸಂಭ್ರಮಮನನಾಗಿ ಬಾಗಿಕೊಳೆಯುಂಜಿನಬಾಲಕನೇಱೆಯುಂ . . . ಉತ್ಸವಂ ಮನೋರಮ ಹೃದಯಂಗಮಾನುಷಮುಮಾದುದು ಜನ್ಮದೊಳಿಂದ್ರವಂದ್ಯನಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦–೧೨). **ನಿರ್ಬನಿಸು** : ೨. ಕುಗ್ಗು; ಕುಂದು : ಧನುವುಂ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ ಗಡಂ ಗೊಣೆಯುಮುಂ ನೀರೇಜಸೂತ್ರಂ ಗಡಂ ನನೆಗಳ್ ಬಾಣಚಯಂ ಗಡಂತತನು ತಾಂ ಮತ್ತಂ ಮನಂ ನೊಂದು

ನಿರ್ಬ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿ್]ನಿಪಂತಾರ್ದಿಸುತಿರ್ಪನುರ್ಚಿದೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪುಣ್ಣಿತ್ತರೆಂದಿಂತಿದಿಲ್ಲಿನಿಸುಂ ಮನ್ಮಥಶಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಮಿದು ದಲ್ ಬೇಱೊಂದು ಶಿಕ್ಷಾಕ್ರಮಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೭೫೨). **ನಿರ್ಬಿನಿಸು :** ೨. ಮೇಲಿನ 'ಕಾವ್ಯಾವ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ನಿರ್ವನಿಸು :** ೧. ದಿನಕರನ ಮುಂದೆ ಧಾತ್ರೀತನಯಂ ಕುಜನಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಭೃಗುತನಯಂ ನಿರ್ವನಿಸದೆ ನಡೆದೊಡೆ ಮೞೆ ಬೇೞ್ಪಿನಿತುಂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಕ್ಕುಂ (ಜಿಟ್ಟಮ. ೭-೯೬). **ನಿರ್ವಿನಿಸು :** ೨. ಅನಿತಿನಿತೆನಿಸದೆ ರಿಪುಬಲಮೆನಗಿನಿಸಂ ನೆಱೆಯದೆಂಬ ಬಗೆ ಬಳೆದಿರೆ ನಿರ್ವಿನಿಸಿದನಾ ಜಿನಚಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮) ; ಜಂಕರಿಸಂ ಕಾತರಿಸಂ ಮೂಂಕರಿಸಂ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡಂ ಬೆಕ್ಕರಿಸಂ ಹೂಂಕರಿಸಂ ನಿರ್ವಿನಿಸಂ ಜೀಂಕರಿಸಂ ಜಿನುಗನವನಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೯) ; ನಿರ್ವಿನಿಸಿ ಕಿನಿಸಿದಳವಳ್ ದಿನಪನುದಯದೊಳ್ ಕಾಯ್ದುಳರ್ಕ ಮಣಿಪುತ್ರಿಕೆವೋಲ್ (ಲೀಲಾಪ. ೧೪-೨೪).

[<ನಿರ್ವಮನ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ನಾಮ (ಗು). ೧. ಹೆಸರಿಲ್ಲದ ; ಹೆಸರಳಿದ : ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ನಾಮ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಜನ ಆಗಿ ಹೋಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೆಸರಿಸಲಾಗದ : ಭಕ್ತನಿಧಿ ನಿರ್ದೇಹ ದೇಹಿ ವಿರಕ್ತಗತಿ ನಿರ್ನಾಮ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ನಾಮಿ] ನಾಮಿ ಚಿದುಕ್ತಮತಿ ನಿಃಶಬ್ದ ಶಬ್ದಿ ವಿಭಾವ ಭಾವಿತನು (ಬಸವು. ೮-೫). (ನಾ). ೩. ನಾಶ ; ಅಳಿವು ; ಕೊನೆ : "ನಿರ್ನಾಮ ಮೆನಲ್ ನಾಶಂ" (ಭಾರನಿ. ೨೮) ; ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ನಿರ್ನಾಮಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಕತ್ತಿ ಮಸೆಯಿತು (ಪೀಸಪ. II, ೨೭೯). ೪. ಹೆಸರಿಲ್ಲದುದು : ಸತ್ತುವೆನಿಸಿದ ಶಬ್ದ ನಿಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾರದ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಾಣವಾಗಿ ಚಿತ್ತುವೆನಿಸಿ ನಾಮ ನಿರ್ನಾಮಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಸ್ವರೂಪು ನಿರೂಪಿಲ್ಲದ ಶರಣನೇ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಭಯಸಂಪುಟದಿಂದ ಸಕಲನಿಷ್ಕಲವೆನಿಸಿತ್ತು (ಉರಿಪ. ಕ. ೨೦೭-೨೪೬). ೫. ಹೆಸರಿಲ್ಲದವನು ; ಹೆಸರಳಿದವನು ; ನಾಶವಾದವನು ; ಸತ್ತವನು : ಇಂದಿನಲಿ ಕಡೆ ತನಗೆ ಮೇಣು ಪುರಂದರನು ನಿರ್ನಾಮನೈಸಲೆಯೆಂದು ಬಿಟ್ಟನು ಚೂಣಿಯನು ಪಟುಭಟರ ಬೊಬ್ಬೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೮) ; ತಾಮಸದ ಕೈದುಗಳಿನಿಂದಾ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೆಂಬ ನರರನು ಭೂಮಿಯೊಳು ನಿರ್ನಾಮರೆನಿಸುವೆನಿಂದಿನಿರುಳಿನಲಿ (ತೊರೆರಾ. ೩೯-೨೭).

ನಿರ್ನಾಮ ಮಾಡು = ನಾಶಗೊಳಿಸು : ರಣದಲಿ ರಾಮಸೇನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಸಲೆ ನಿರ್ನಾಮ ಮಾಡುವೆನು (ತೊರೆರಾ. ೨೦-೭). ನಿರ್ನಾಮವಾಗು = ಅಳಿದುಹೋಗು ; ನಶಿಸಿಹೋಗು ; ನಾಶವಾಗು : ನಿರ್ನಾಮವಾಯಿತ್ತು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತ್ತು . . . ಕೂಡಲ ಚೆನ್ನಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಮುಗ್ಧವಾಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೬೦-೧೪೯೩) ; ನಿರ್ನಾಮವಾದುದೆ ಬಿರುದು ಪಾಂಡವತಿಮಿರರವಿಯೆಂಬ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨೬) ; ಈ ಮರುಳುತನವೇಕೆ ಬಲ ನಿರ್ನಾಮವಾಯ್ತೆಂದುಬ್ಬಿ ಮಚಿಸುವ ಕೈಮೆಗಿದ ಕೋಯೆನುತ ಕವಿದೆಚ್ಚನು ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರೆರಾ. ೩-೬-೫೪). [ಸಂ. ನಿರ್ನಾಮನ್]

ನಿರ್ನಾಮಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಸರಿಲ್ಲದವಳು : ತಾಮಿರ್ಬರುಂ ತಿರಿದು ತಂದಿಕ್ಕಿದೆಂಜಲೆವುಜಿಮಂ ತಿಂದು ಪೆಸರುಮಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ನಾಮಿಕೆಯೆಂದು ಪೆಸರಾಗಿ ಬಳೆಯೆ (ಆಪಿಪು. ೩-೩೪ ವ) ; ತಿರಿದು ತಂದಿಕ್ಕಿದೆಂಜಲುಮಗುೞಿಮಂ ತಿಂದು ಪೆಸರುಮಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ನಾಮಿಕೆಯಾಗಿ ಬಳೆವನ್ನೆಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೮).

[ಸಂ. ನಿರ್ನಾಮಿಕಾ]

ನಿರ್ನಾಮೋದಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ದಶವಿಧ ಪಾದೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅವರ್ಣನೀಯವಾದಂಥ ತೀರ್ಥ : ಆ ಪಾದೋದಕವನ್ನು ಅಂತಿಂತೆಂದು ಹೆಸರಿಡಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ನಿರ್ನಾಮೋದಕ (ಕನಾಕ. ೧೩೭). 'ದಶವಿಧ ಪಾದೋದಕ', 'ನಿರ್ಣಾಮೋದಕ' ಪರಾ.

[ನಿರ್ನಾಮ + ಉದಕ$_2$]

ನಿರ್ನಾಯಕ (ಗು). ೧. ನಾಯಕನಿಲ್ಲದ ; ಮುಂದಾಳು ಇಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ನಾಯಕನಿಲ್ಲದುದು ; ಅನಾಯಕವಾದುದು : ನೀವಿರಲು ನಿರ್ನಾಯಕವೆ ಸೇನಾವಳಿ ಮಹಾದೇವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೧) ; ಅಕಟಕಟ ಕುರುಸೇನೆ ನಿರ್ನಾಯಕವಲಾ ಹಾ ಎನುತ ಮಂತ್ರಿಪ್ರಕರ ಮಱುಗಿತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೮-೩೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ನಾಳ (ಗು). ನಾಳವಿಲ್ಲದ ; ನಾಳರಹಿತವಾದ : 'ನಿರ್ನಾಳ ಗ್ರಂಥಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರ್ನಾಲ]

ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ನಾಳವಿಲ್ಲದ ಗ್ರಂಥಿ ; ಒಳಗೇ ರಸ ಸ್ರವಿಸುವ ಗ್ರಂಥಿ : ಕೆಲವರು ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿಗಳ ಆಂತರಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿಮ್ಮದೃ. ೬೬) ; ಒಳಸ್ರವಿಸುವ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿಗಳು (endocrine glands) ಇವುಗಳ ಚೋದಕ ಸ್ರವಣಗಳು–"ಹಾರ್ಮೋನ್ಸ್" ರಕ್ತದ ಹರಿವಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆ (ತೀಟಬಿ. ೪೧) ; ನಮ್ಮ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿ ಇದೆ (ಗೃಹವಿ. ೨೪)

[ನಿರ್ನಾಳ + ಗ್ರಂಥಿ]

ನಿರ್ನಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ತೊಳೆದ ; ಮಡಿ ಮಾಡಿದ ; ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ವಿಶದವಾದ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ : ಮಿಹಿರಪ್ರದ್ಯೋತಿಸಂಧ್ಯಾಭವನ ಸಮಯದೊಳ್ ಪದ್ಮಿನೀಷಂಡದೊಳ್ ಪೊದಱ್ದ ಹಬಿರ್ವೆದುರ್ಗಂಗುರಂ(?) ನೀರೊಳಗಣ ಮುಗ್ಗುಳೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿ ನಿರ್ನಿಕ್ತ ಸತ್ಯಂ ಸಹಕೃತ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಾಹ್ವಯದಿನೆನಗೆ ತಾನೆಂದು ಪೇೞ್ವಂತಿರಿರ್ದತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೫) ; ಅಂತು ಮಂತ್ರಿಗಳ್ವೆರಸು ನಿರ್ನಿಕ್ತಕಾರ್ಯನಾಗಿ ಮಱುದಿವಸಮವಸರಂಗೊಟ್ಟು ಗಜಕರ್ಣದೂತನ ಮುಖಾವಲೋಕನಂ ಮಾಡಿ(ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೫೨ ವ). (ನಾ). ೩. ತೊಳೆದುದು ; ಮಡಿ ಮಾಡಿದುದು : "ನಿರ್ನಿಕ್ತಂ, ಪ್ರಕ್ಷಾಳಿತಂ, ಧೌತಂ– ಈ ೩ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೪). ೪. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವವನು : ಮೂಗರುಂ ಮೃದುಮಧುರನಿನಾದದಿಂ ನುಡಿಗುಂ ಕುರುಡರುಂ ನಿರ್ನಿಕ್ತರುಮಾಗೆ ಕಾಣ್ಗುಂ (ಪಸಾರ. ೫೬೮).

ನಿರ್ನಿಕ್ತಮಾಗು = ತಿಳಿಯಾಗು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು: ಮುನಿನ್ನೋದಿದೋದಿಂದೆನಗಿದು ಪಿರಿದಲ್ತೆಂದು ಪೂಣ್ದೋದಿದಂ ಗ್ರಂಥಾರ್ಥಂ ನಿರ್ನಿಕ್ತಮಾಗಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೬). [<ಸಂ. ನಿರ್ಣಿಕ್ತ]

ನಿರ್ನಿದ್ರತೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ಬಾರದಿರುವಿಕೆ ; ನಿದ್ರಾಹೀನತೆ : "ನಿದ್ದೆ ಹತ್ತದಿರುವುದು ; ನಿದ್ದೆ ಬಾರದ ಸ್ಥಿತಿ ; ನಿರ್ನಿದ್ರತೆ" (Insomnia. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ನಿರ್ನಿದ್ರತಾ]

ನಿರ್ನಿದ್ರೆ (ನಾ). = ನಿರ್ನಿದ್ರತೆ : ಭೇದಿ, ರಕ್ತಭೇದಿ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ನಿರ್ನಿದ್ರೆ, ನೂತಿ, ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು, ಗಂಟಲುಹುಣ್ಣು, ಕಾವುಗಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಇದು ಸಂಜೀವನ (ಬಿಚಿಕಿ. ೪). [ಸಂ. ನಿರ್ನಿದ್ರಾ]

ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತ (ಗು). ೧. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ; ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ ; ಅಕಾರಣವಾದ : ಸೊಲ್ಲೊಳ್ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಾವ್ಯಯಮಿಲ್ಲೆಂಬುದು ಕೀಱೆದೆಂಬುದಾಕೀರ್ಣಾರ್ಥಂ ಬಲ್ಲರ್ಗೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥೋಲ್ಲಸಿತಂ ನಿರ್ನಿರೆಂಬುದುಂ ನಿರ್ನೆರಮುಂ (ಶಮದ. ೩೦೧). (ನಾ). ೨. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕಾರಣ : ಅಕ್ಕಟಾ ಮರುಳ್ದಂಬಿಗಳೇಕೆ ಸಂಪಗೆಗಳೊಳ್ ಪಗೆಗೊಂಡುವೊ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತದಿಂ (ಶಮದ. ೧೧೭ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ : "ಸ್ವಚ್ಛಂದಃ, ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ, ಯದೃಚ್ಛಾ — ಈ ೩ ತನ್ನಿಚ್ಛೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ (ಅ). ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ; ಅಕಾರಣವಾಗಿ : ಎಸೆವ ದರಹಾಸಪ್ರಭಾಸಪ್ರಸರವೆನ್ನಂ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಮುಸುಕಿತೆನುತುಂ ಲಜ್ಜೆ ಯುಂ ನಾಚಿಕೆಯುಂ ಮೊಳೆವುತಿರೆ (ಬಸವು. ೪೩-೧೧) ; ಕೌಸಲೆಗೆ ರಾಮನ ಮರಳ್ದು ಬಂದಂತೆವೋಲ್ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ತೋರ್ದುರ್ದರ್ದೆಗೆ ಧೈರ್ಯ ಜ್ಯೋತಿ ಭೀಷಣನಿರಾಶಾ ತಮದ ಮಥೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೬-೧೧೫). [<ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತ]

ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಹಸಿತ (ನಾ). ನಿಷ್ಕಾರಣವಾದ ನಗು : ಮೊಳೆವಲ್ ಶೋಭಿಸೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಹಸಿತಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಲಾಲಾಜಲಂ ತುಳುಕಲ್ ಬರ್ಪ ತೊದಲ್ ಮನಂಗೊಳಿಸಲಂಕಾರೋಹಕಿಚ್ಛ್ಯೆಪ ಮಕ್ಕಳನಿರ್ಕೈಗಳಿನೆತ್ತಿ ಕೊಂಡು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೫-೧೫). [ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತ + ಹಸಿತ]

ನಿರ್ನಿಮೇಷ (ಗು). ೧. ಎವೆಯಿಕ್ಕದ; ರೆಪ್ಪೆ ಬಡಿಯದ : 'ನಿರ್ನಿಮೇಷಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಎವೆಯಿಕ್ಕದವನು : ಆದಿತ್ಯಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಯೋಗೀಂದ್ರನತಂದ್ರಂ ನಿರ್ನಿಮೇಷಂ ನಗನಿಕಟಿಹಟದೃತ್ತ ಕೂಟಂಬೊಲಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೪) ; ನಿರ್ನಿಮೇಷನಾ ದೃಶ್ಯಮಂ ಮನಶ್ಚಕ್ಷುವಿಂ ನೋಳ್ಪವೊಲ್ ದಾನವೇಶ್ವರಂ ದೂರಗತದೃಷ್ಟಿಯಾದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೪೬-೩೨೬). ೩. ದೇವತೆ : 'ನಿರ್ನಿಮೇಷದ್ವೇಷಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ನಿಮೇಷದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು; ರಾಕ್ಷಸ; ದೈತ್ಯ : ಅಂತನೇಕ ದುರ್ಣಯಂ ನಿರ್ನಿಮೇಷ[ಪಾಠಾಂ. ಅನಿಮಿಷ]ದ್ವೇಷಿ ಪುರ ದೊಳಾಗೆ ಸುವರ್ಣಕೇತು ಜೀಮೂತಪಥದಿಂದತಿವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪ ಪ). [ಸಂ. ನಿರ್ನಿಮೇಷದ್ವೇಷಿನ್]

ನಿರ್ನಿಮೇಷಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಎವೆಯಿಕ್ಕದ ಕಣ್ಣು ; ಬಿಡುಗಣ್ಣು ; ಬಿಚ್ಚುಗಣ್ಣು : ಮಾನವೇಶ್ವರಂ ಮಾನಸಪೂಜೆಯಂ ರಚಿಸಿ ಬಾಹ್ಯ ಪೂಜೆಗೆ ಮನಂದಂದು ನಿಜೇಷ್ಟಲಿಂಗಮಂ ಕರಾಬ್ಜಪೀಠದೊಳ್ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ನಿರ್ನಿಮೇಷಾಕ್ಷಿಯಿಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೭ ಪ). [ನಿರ್ನಿಮೇಷ + ಅಕ್ಷಿ]

ನಿರ್ನಿರುಹರಣ (ಗು). ೧. ನಿವಾರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನಾಶವಿಲ್ಲ ದವನು ; ಅಳಿವಿಲ್ಲದವನು : ನಿರ್ವಿಷಯ ನಿರ್ನಿರುಹರಣ ನಿರಸೂಯ ನಿರ್ವಾಣಪದ ನಿರ್ವಿಘ್ನ ನಿರತಿಶಯ ನಿಸ್ಸೀಮ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ಕೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೩). [<ಸಂ. ನಿರ್ಹರಣ]

ನಿರ್ನೀತ (ಗು). ತೀರಿಸಿದ ; ಮುಗಿಸಿದ ; ಪೂರೈಸಿದ : ತನ್ನಿಕಟ ದೊಳ್ ನಿಂದು ನಿರ್ನೀತವೇತನಯುಣರುಂ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತಮರಣರುಮಾದ ಬಂಧುನೃಪಾಲರ ನಿಜಸಂಬಂಧಿಗಳ ಶರೀರದಹನ ಲೌಕಿಕಮಂ ನಿರ್ಬಂಧದೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ ದಯೆಯಿಂ ಧರಣಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೨೫ ಪ). [<ಸಂ. ನಿರ್ಣೀತ]

ನಿರ್ನೀರದ (ಗು). ಮೋಡವಿಲ್ಲದ ; ಮೇಘವಿಲ್ಲದ : ನೀರದಮಾರ್ಗಂ ನಿರ್ನೀರದ ತುಷಾರಪಾಂಸುಪಟಳವಾಗೆಯುಂ . . . ನಿರಂತರವಿರೆಯಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೪ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ನೆರ್ 'ನಿರ್ನೆರಂ' ನೋ.

ನಿರ್ನೆರ (ನಾ). ಆಧಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದುದು : ಮುಗಿ ಲಂತಸ್ಥಿರಮುಪ್ಪ ಗಾಳಿಯಂತೆ ನಿರ್ನೆರಮುಪ್ಪ . . . ಸಂಸಾರಮಂ ನಂಬಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೮೬). [ನಿರ್- + ನೆರ್$_2$]

ನಿರ್ನೆರಂ, ನಿರ್ನೆರ್ (ಅ). ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ; 'ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ; ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ : ನಿಚ್ಚಲುಮಿಂದ್ರನೋಲಗದೊಳಂತಾ ಪಾಂಡು ರಾಜಂಗೆ ನಿರ್ನೆರಮುಪ್ಪೊಂದಪಮಾನದಿಂದಮಿನಿತೊಂದೂನತ್ವಮುಪ್ಪಂತುಟೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೭) ; ಈ ದಿಗ್ವಿಜಯಪ್ರಘಟ್ಟಕದೊಳುರ್ವೀಭೃತ್ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ನೋಯಿಸಿದಂ ನಿರ್ನೆರಮೆನ್ನನೆಂದು ಮೊಜಕಿಯಿಟ್ಟಂತಾಯ್ತು ರೂಪಾ ಚಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೪೦) ; ನಿರ್ನೆರಂ ಬಂದನೆಂಬಲ್ಲಿ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಬಂದ ನೆಂಬ ಪ್ರಥಮೆಯನಜಾವುದು (ಶಮದ. ೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಬಾಯ್ಮುಚ್ಚದಿರೆಲೆ ಚಾಡಗೆಯೆ . . . ನಿರ್ನೆರಮಟಲದಿರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೧೫). **ನಿರ್ನೆರ್** : ಬಿಧಿಯೆಂಬಾರಡಿಗಳ್ಪನೆನ್ನ ಸುಜನಂ ಗೋವಿಂದನಂ ನಿರ್ನೆರುಯ್ಯುದುಂ(ಆದಿಪು. ೩-೫೨) ; ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥೋಲ್ಲಸಿತಂ ನಿರ್ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್]ರೆಂಬುದುಂ ನಿರ್ನೆರಮುಂ (ಶಮದ. ೩೦೧ ಪ್ರಯೋ). [<ನಿರ್ನೆರ]

ನಿರ್ನೆಲಯ (?). (?) : ಬಡಗಲ್ಸೀತು ನಿರ್ನೆಲಯ ತೆಂಕಣೇರಿಯ ಮೇಗಣ ಕವಿಲೆಯು ಕಲ್ಸರಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೪೩ ; 1042). [ಈ ಇದು 'ನೀರ್ನೆಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿರ್ನೆಸು 'ನಿರ್ಣಯಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ಬಂಕೆ (ನಾ). (?) : ಭರದುಣ್ಮುವಿಂದ್ರಿಯದ್ರವದಿರವದು ನಿರ್ಬಂಕೆ ಪುಟ್ಟೆ ಸಿತವರ್ಣಂ ಬಂಧುರಮುಧುರಾಮ್ಲ ಕಷಾಯೋತ್ಕರರುಚಿಯೋರ್ವ ಸತಿಯರೊಳ್ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೦-೨೦). [?]

ನಿರ್ಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ : ನಿರಾಲ ಸ್ಯದಿಂ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ನೀಮಿರ್ವರುಂ ನಿಶ್ಚಯಮೋದು ವೊಡಾವುಮಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದೋದಿಸಿ ಪಂಡಿತರಾಗೆ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ಪ). ೨. ಮೊಂಡುತನ ; ಹಠ ; ಛಲ : ಇದಿರುಗಾಣದೆ ಕೊಲೆಗೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ಬೆಸಸುವ ಕೃಷ್ಣನಕಟಾ ಮದಮುಖನೊ ದುರ್ಬೋಧಕನೊ ವಂಚಕನೊ(ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೮). ೩. ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ಬಲವಂತ;ಒತ್ತಾಯ: ಬಂಧುವಿಯೋಗದಿನೆನಗನುಬಂಧಿಸಿದ ಮಹೋಪ ತಾಪಮುದು ನೀಂ ಬರೆ ನಿರ್ಬಂಧದಿನನಳಜಾದತ್ತದಜಾಂ ಬಂಧುಗಳಿಂ ನೀನೆ ಬಂಧು ಜಗತೀಬಂಧೂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೨೮); ವೃಥಾ ಪಾತಕವಿದೇಕೆ ಹೇಳು ಜಯಕಾಮುಕರು ನಾವೊಲ್ಲದಡೆ ನಿಮಗೇಕೀಸು ನಿರ್ಬಂಧ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೨೬-೩೫) ; ಐಸಲೇ ವೈದೇಹಿ ನೀನಿಂದೀಸು ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ದಿಟ ಬಿನ್ನೈಸಲೇನಿದು ದೊಡ್ಡಿತೇ ತನಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೩೪). ೪. ಬಂಧನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಿಡುಗಡೆ ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಿನ್ನ ಜಾಕೆಯು ನರಕವೆ ಮೋಕ್ಷ ನೋಡಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ನಜಾಯದ ಮುಕ್ತಿಯೆ ನರಕ ಕಂಡಯ್ಯಾ . . . ನೀ ಕಟ್ಟಿ ಕೆಡಹಿದ ಬಂಧನವೆ ನಿರ್ಬಂಧ ವೆಂದಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೫೧-೧೩೨). ೫. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಆತಂಕ : ನಿರ್ಬಂಧ ಮಾಡಿದವನ ಸ್ವಬಂಧ ಹೋದೀತೆ ? (ಗಾದೆ). ೬. ವಿರೋಧ ; ವೈಮನಸ್ಯ ; ಜಗಳ : ಅನಾಮಿಕರೊಡನೆ ಕೆಳೆ ಗೋಷ್ಠಿ ಬಲದೊಡನೆ ನಿರ್ಬಂಧ ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯಂನಜಾಯದ ದಾಸಿಗಳ ಸಿರಿ ಸುಳಿವ ಗಾಳಿಗೆ ಮಲೆವ ದೀಪವು ಕೇಳು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೩-೭೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಂಧಗೊಳಿಸು(ಕ್ರಿ).ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡು; ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು: ಪ್ರಸಭಂ, ಬಲಾತ್ಕಾರಃ, ಹಠಃ - ೩ ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಬಲವಂತ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಬಂಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೨). [ನಿರ್ಬಂಧ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ : ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯಾ ನೀ ಕಟ್ಟಿ ಕೆಡಹಿದ ಬಂಧನವೆ ನಿರ್ಬಂಧನ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಬಂಧ]ವೆಂದಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೫೧-೧೩೨). ೨. ಮೊಂಡುತನ ; ಹಠಮಾರಿತನ ; ಛಲ : ಎಲೆ ಸುಯೋಧನ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಅಳಲಿಸುವರೇ ಲೋಭವೀ ವೆಗ್ಗಳದ ನಿರ್ಬಂಧನವು ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಗುಚಿತವಲ್ಲ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೯-೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಂಧಿಕ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವವನು : ಪೀನಗ್ರಹಣದಿಂದೆ ಕೆಲವಜಿಕೊಳ್ ವತ್ವಮಿಲ್ಲ— ಅಚ್ಚಮಲ್ಲಿಕಾ-ಅಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗೆ. . ನಿರ್ಬಂಧಿಕ -ನಿಬ್ಬಂದಿಗ (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ). 'ನಿಬ್ಬಂದಿಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಂಧಿಗ (ನಾ). ಬಲವಂತಮಾಡುವವನು ; ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸುವವನು : ಅಂಡಳದ ಮುಂದೆ ವಂದಿಸಿಕೊಂಡಿಹೆನೆಂದು ತ್ರಿವಿಧದ ಹೆಜಿ ಹಿಂಗಿ ಮಾಡುವ ನಿರ್ಬಂಧಿಗನ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಪೂ. ೧೬-೫೯). [ನಿರ್ಬಂಧ+-ಇಗ]

ನಿರ್ಬಂಧಿಸು (ಕ್ರಿ). =ನಿರ್ಬಂಧಗೊಳಿಸು : ಭೂವಧೂವರ ಕೇಳಿದ್ಯೆ ಸಂಭಾವನೋಚಿತವಿನಿತಲೇ ಮತ್ತಾವದಕೆ ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವವರಲ್ಲೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೭) ; ತಂದೆಯು ಕೂಡ ಈಗವನು ರಾಘು ವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದನು (ಮೂಲಾನ. ೧೪೬). [ನಿರ್ಬಂಧನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟುಹಾಕಿದ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಬಲಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬನಿಸು 'ನಿರ್ವನಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ಬಯಲು 'ನಿರ್ವಯಲು' ನೋ.

ನಿರ್ಬಲ, ನಿರ್ಬಳ (ನಾ). ೧. ಬಲವಿಲ್ಲದುದು : ವಾತವಿಕಾರದಿಂದ ಅವರ ಕಾಲುಗಳು ನಿರ್ಬಲವಾದುವು (ಜನಜೀ. ೪). ೨. ಕಸುವು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಶಕ್ತಿಹೀನ ; ದುರ್ಬಲ. **ನಿರ್ಬಳ : ೨.** "ನಿರ್ಬಳನೆನೆ ತಾಂ ಕ್ಷೀಣಮಾಂಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪-೪೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಲೆ (ನಾ). ಬಲಹೀನೆ ; ಅಬಲೆ : ನಿನ್ನ ಬಲದಿ ನಾ ಬಾಳುತಿಹೆನೆ ನಿರ್ಬಲೆಯು ಸಬಲೆಯಂತೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೪೨೭). [ಸಂ. ನಿರ್ಬಲಾ]

ನಿರ್ಬಹಣ (ನಾ). ನಡೆಸುವಿಕೆ ; ನಿರ್ವಹಣೆ : ಇಬ್ಬರಂಧಕರದ ಜತೊಳಗೆ ಪುರನಿರ್ಬಹಣವಹುದೊಬ್ಬನಿಂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದಲೆ ಕರ್ಮವಹುದವು ಪಾದಪಾಣಿಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೭-೧೯). [<ಸಂ. ನಿರ್ವಹಣ]

ನಿರ್ಬಳ 'ನಿರ್ಬಲ' ನೋ.

ನಿರ್ಬಾಣ 'ನಿಬ್ಬಾಣ' ನೋ.

ನಿರ್ಬಾಧ (ಗು). ೧. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ; ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ : ನಿರ್ಬಾಧವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೆನು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೬೧). ೩. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದುದು ; ಎದುರಿಲ್ಲದುದು : ಸಾಧುಸಮಾಧಿ ಪರೇಂಗಿತಬೋಧಂ ನಿರ್ಬಾಧ[ಪಾಠಾಂ.ನಿರ್ವಾದ]ಮುಪ್ಪುದಂತದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಾಧಂ (ಅ). ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ; ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ : ತನ್ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಸೊಡರಿರ್ಪಂತಿರೆ ಚಕ್ರರತ್ನಮುದಜಿತೊಳ್ ನಿರ್ಬಾಧಮಿರ್ದತ್ತು ಪೆರ್ಪಡೆ ವಾರಾಶಿಯೊಳಿರ್ದ ಛೈತ್ರದೊಳಗೆಂದೆತ್ತಂ ತೆರಳ್ದಿರ್ದವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೦). [<ನಿರ್ಬಾಧ]

ನಿರ್ಬಾಧಕ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡದಂತಹುದು ; ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡದುದು ; ನಿರುಪದ್ರವಿಯಾದುದು : ಮಕರಕೇತನನಸ್ತ್ರ ನಿರ್ಬಾಧಕವೆಯಕಟಕಟ್ಯೆಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಕೆ ಸಲ್ಲದ ಮತಿಯು ಮನದಲಿ ನೆನೆದನೇ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೬೩) ; ಅವನನ್ನು ನಿರ್ಬಾಧಕವಾದ ಕ್ರೀಡಾಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾವಿಜ. ೩೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬಾಧಿತ (ಗು). ೧. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗದ ; ನಿರಾತಂಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕಾನೂನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಅಪರಾಧದಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ,—ಮಾನ್ಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಇತರ ಯಾವನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಗಲಿ, ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಗೆ ಸೇನಾವಿಧಿಯು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಆತನು ನಡೆಯಿಸಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸದ ಸಲುವಾಗಿ ನಿರ್ಬಾಧಿತ ಮಾಡಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬೀಜ (ನಾ). ೧. ನಪುಂಸಕನಾದವನು; ಪುಂಸತ್ವವಿಲ್ಲದವನು. ೨. [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಯ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಸಮಾಧಿ; ☞ ಸಬೀಜಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತವು ಲಯವಾಗುವುದು. ನಿರ್ಬೀಜ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತವು ಲಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು : ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ಯೋಗವು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಅಥವಾ ಸಬೀಜ ನಿರ್ಬೀಜ, ಸಾಲಂಬ ನಿರಾಲಂಬ ಅಥವಾ ಸವಿಕಲ್ಪ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬುದ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಹತ್ತು ಅರ್ಬುದ : ಅರ್ಬುದಹಸ್ತದೊಳರ್ಚಿಸಿ ನಿರ್ಬುದನೇತ್ರದಿಂ ನೋಡಿ ಶಿವ ನಿಮ್ಮಡಿಯಂ ಖರ್ವಜಿಹ್ವೆಯೊಳು ಕೀರ್ತಿಸಿ ಕೊರ್ಬುವೆನು (ಶಂಕಕಂ. ೩೦-೧೧೬) ; ಐದರ್ಬುದದೊಳಗ್ನಿಯದನು ಬಳಸಿಕೊಂಡ್ಯೆದುನಿರ್ಬುದದೊಳಂ ವಾಯುವದ ಬಳಸಿಕೊಂಡ್ಯೆದುಕರ್ಬುದೊಳಗಾಕಾಶವದ ಬಳಸಿಕೊಂಡಾ ಮಹಾಕರ್ಬುವ್ಯೆದಹಂಕಾರಮಂತದ ಬಳಸಿಯ್ಯೆದು ಪದ್ಮ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೩-೮) ; ಹರಿಯು ಪಿಡಿತಂದು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಘೋರದಿಂ ಮೂಜುನಿರ್ಬುದವರ್ಷಪರಿಯಂತರಂ ಸೆಜಿಯನಿಟ್ಟುದಜಿಯಾ (ಚಿಬಪು. ೫೨-೧೬) ; ಕೋಟಿ ದಹಕೋಟಿ ಶತಕೋಟಿ ಅರ್ಬುದ ನಿರ್ಬುದ ಖರ್ವ ಮಹಾಖರ್ವ . . . ಇವು ೩೨ ಪುಘಡಣೆ ಹೆಸರುಗಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೧-೭). [<ಸಂ. ನ್ಯರ್ಬುದ]

ನಿರ್ಬುದ್ಧ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ ; ಮಂದಮತಿ : ಬುದ್ಧರಿರಲಿ ನಿರ್ಬುದ್ಧರಿರಲಿ, ಅನ್ಯಾಯಿ ನ್ಯಾಯಿ ಇರಲಿ . . . ಇದು ಒಂದೆ ದೇವನಾಟ ಬೇಲೂರ ಕಲ್ಲು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂತೆ ನಡೆದೀತು ಎಂದು ಮಾಟ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೯-೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ (ಗು). ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ ; ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಿರುವ : ಒಬ್ಬರಿಗಾಳಾಗಿ ಒಬ್ಬರನೋಲೈಸುವ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ ಮನುಜರನೇನೆಂಬೆ (ಬಸವ. ಕ. ೬೧೮) ; ವೇದದಲುಳ್ಳೊಡೆ ಪ್ರಾಣವಧೆಯುಪ್ಪುದೆ . . . ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳೊಡೆ ಹೋದವರು ಮರಳಿ ಬಪ್ಪರೇ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ ಮಾನವರನೇನೆಂಬೆನು ಮನ ವಚನ ಕಾಯ ಶುದ್ಧವಾಗಿರ್ಪಾತನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆ (ವಚಸಂ. ೨೨೦-೬೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಬುದ್ಧಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಏನೂ ತಿಳಿಯದಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು : ಜೀವಾತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಬೆಸಗೊಂಬಡೆ ಹೇಳಿಹೆ ಕೇಳಿ ಭೋ ಹುಸಿಯ ಸಂಕಲೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾದುಕೊಂಡಿದ್ದನೊಬ್ಬ ಕಥೆ ಕನಸ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನೊಬ್ಬ ಪರಾಪರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಕೊಂಡುಬರುತ್ತಿಪ್ಪ ಅವರಿಬ್ಬರನೂ ಕೆಡೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಹೋಹಾಗ ಲೋಕ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿಗೊಂಡತ್ತು (ಬಸವ. ಕ. ೯೨೬). [ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿರ್ಬುದ್ಧಿತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ; ಮೂರ್ಖತನ : ಲೋಗರಂ ಮನೆಯಂ ಕಾದಿರಿಮೆಂಬಂತೆ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿತನದಿಂ ಪೆಜರೆನಗೆಂದಿರ್ದೊಡೆ ಶಾಶ್ವತಸುಖಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭). [ನಿರ್ಬುದ್ಧಿ + -ತನ]

ನಿರ್ಬೀಗ, ನಿಬ್ಬೆಗ (ನಾ). ೧. ವಿರಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ಉಸಿದರ್ಪ ನೀಂ ನಿನ್ನ ನಿರ್ಬೀ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ]ಗಮನಜುದೆನಿದಂ ಶಕ್ತಿಯೊಳ್ ಮುಕ್ತಿಯಂ ಸಾಧಿಸಲಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪) ; ಗಂಧತೈಲದಿಂ ಶಿರೋಭ್ಯಂಗನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮೊಂದು ನರೆಯಂ ಕಂಡು ನಿರ್ಬೀಗದಿಂ ಸ್ವಯಂಬರಗಮನ ನಿರಾದರನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೮೪). **ನಿಬ್ಬೆಗ : ೨.** ದುಃಖ; ಚಿಂತೆ : ಸುಖವ ಹಡೆದೆನೆಂದು ಹಡೆದಡೆ ನಿಬ್ಬೆಗ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಬ್ಬೆಜಗ]

ದಿಂದ ಕೈಕೊಂಬುದೀ ದುಃಖವ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೨೦-೫೯). **೩.** ಮನಸ್ಸು ಕದಡುವಿಕೆ ; ಉದ್ವೇಗ : ನಿಬ್ಬೆಱಗುವಟ್ಟು ಸೌಂದರಿಯೊಬ್ಬಳ್ ಗೊಂಡಳದುಣ್ಮದೀಕ್ಷಿಸಿ ನೃಪನಂ ಬಿಬ್ಬೋಕಂ ಕುಡಿವರಿಯಲ್ ನಿಬ್ಬೆಗದೆ ನಿನಗಕಾರಣಹಸನಮುದೆಂದಳ್ (ಉದ್ಭಟ.೧೧-೨೩). [<ಸಂ. ನಿರ್ವೇಗ]

ನಿಬ್ಬೈಲು 'ನಿರ್ವಯಲು' ನೋ.

ನಿರ್ಬೋಧೆ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಉಪದೇಶ,—ಬೋಧೆ : ಬೋಧೆಯ ಬೋಧಿಸಿ ಉಂಬವರೆಲ್ಲರು ಸಾಧಾರಣಕ್ರೀಡಾದರು ನಿರ್ಬೋಧೆಯ ಹೇಳುವ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ಬಾಗಿಲ ಕಾವುದಕ್ಕೊಳಗಾದರು (ನೋಮಾ. ೧೦೨-೪೦೬). [ಸಂ. ನಿರ್ಬೋಧ]

ನಿರ್ಬ್ಯಾಜ (ನಾ). ಸಹಜತೆ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆ : ದುಷ್ಟರಂ ದುರ್ಜ್ಜನರಂ ಸಿಂಹಾಸನದ್ರೋಹರನುಱಿದಿಱಿದುತ್ತುಂಗಮಂ ವೀರಸಿಂಹಾಸನಮಂ ನಿರ್ಬ್ಯಾಜದಿಂನ್ದೇಱಿದನತುಳಬಳಂ ರಾಯಬೆಂಕೊಳ್ವದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೯೩-೨೧ ; ?). [<ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಾಜ]

ನಿರ್ಭಂಗ (ನಾ). ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು : ತುಂಗತರಂಗಗಂಗಾಜಲಸಂಗಕುರಂಗಧರೋತ್ತಮಾಂಗ ನಿರ್ಭಂಗ ನಿರಂಗ . . . ಚಿದಂಗನಾಪ್ರಿಯಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಯ (ಗು). **೧.** ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಭಯವಿಲ್ಲದ ; ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದ : ಭವವಿಲ್ಲದ ಭಯವಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಭಯ ಚೆಲುವಂಗೊಲಿದೆ ನಾನು (ಮಹಾದೇ. ಕ.೧೦೮-೨೫೦) ; ಈ ವಿಕಲ್ಪವ ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಭಯಭಾವಭರದಲಿ ಹೊಡೆದು ನೋಡು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೨೭). (ನಾ). **೨.** ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಭೀತಿ ; ಧೈರ್ಯ : ಧನದಲ್ಲಿ ಶುಚಿ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯ ಇದಾವಂಗಳವಡುವುದಯ್ಯಾ : . . ನಿರಾಶೆ ನಿರ್ಭಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನೀನೊಲಿದ ಶರಣಂಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೫೪) ; ತನುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮೋಹ ಮನದಲ್ಲಿ ನಿರಹಂಕಾರ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷೆ . . . ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದವೆಡೆಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಬೇಱಿಲ್ಲ ಕಾಣಿರೊ (ಆದಪ. ೨೦-೪೮). **೩.** ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನು : ನಿರುಪಮಾನ ನಿರಧಿಕ ನಿರ್ಭಯ . . . ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತ್ರೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೪) ; ಈತ ಶುಚಿ ರುಜುವೀತ ನಿಸ್ಪೃಹನೀತ ನಿರ್ಭಯನೀತ ನಿರ್ಮಳನೀತ ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತನು ಪಾರ್ಥ ನೋಡೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೭೬) ; ನಿರಘ ನಿರೀಹ ನಿರ್ಭಯ ನಿರಾಶ್ರಯ ನಿಶ್ಚಲ . . . ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). **೪.** ಕ್ಷೇಮ ; ಸುರಕ್ಷತೆ ; ಸುಭದ್ರತೆ ; ಅಪಾಯರಹಿತತೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಯತೆ (ನಾ). = ನಿರ್ಭಯ ೨ : ಈತನು ಶತ್ರುವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ. . . ನಿರ್ಭಯತೆಯಿಂದ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ಜಮಾನ್ದ. ೯೩). [ಸಂ. ನಿರ್ಭಯತಾ]

ನಿರ್ಭಯತ್ವ (ನಾ). = ನಿರ್ಭಯ ೨ : ಶೌರ್ಯವಾವುದು ನಿನಗೆ ದಾನವವರ್ಯ ಹೇಳೈ ನಿರ್ಭಯತ್ವವಿದಾರ್ಯ ಜನ ಮೆಚ್ಚುವವೊಲಿದೆ ನೀನೆನಲು ಬಲಿ ನುಡಿದ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೬-೮೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭರ (ಗು). **೧.** ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್ ಪರಿಜನಮುಂ ಪುರಜನಮುಮೊಸಗೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡು ನಿರ್ಭರಕ್ರೀಡಾರಸಪರವಶರಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೧ ವ) ; ಧರ್ಮಂ ನಿರ್ಭರಸಾರ್ವಭೌಮಪದಮಂ ಧರ್ಮಂ ಸುರೇಂದ್ರತ್ವಮಂ . . . ಧರ್ಮಂ ಧಾರ್ಮಿಕನಪ್ಪವಂಗೆ ಕುಡುಗುಂ ನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೨) ; ಚತುರ್ದಶಲೋಕಮನೆಯ್ದೆ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದಚ್ಯುತಂ ಬಳೆಯೆ ತನ್ನುದರಾಂತರದೊಳ್ ತದೀಯ ನಿರ್ಭರಭರದಿಂದವಾದ ಗಮನಾಲಸವೃತ್ತಿಯನೇನನೆಂದಪೆಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೮). **೨.** ತುಂಬಿದ ; ಪೂರ್ಣವಾದ : ತರಳತರಲೋಚನಂ ನಿರ್ಭರರಾಗರಸಂ ಮುಖಾರವಿಂದಂ ನಿನ್ನಾ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದೊಸಗೆಯಿಂ ಬಂಧುರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬). (ನಾ). **೩.** ರಭಸ ; ಜೋರು ; ವೇಗ ; ತೀವ್ರತೆ : ಆದಿತ್ಯೇಂದುಗಳನಾವರಿಸಿತಾ ಪರಿವೇಷವತಿನಿರ್ಭರದೊಳನಿಲಂ ಬೀಸಿದನು (ಬಸವು. ೬೧-೧೧) ; ಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ತುಱುಗಿದಂತಃಪೇದಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಕೆ ಜವನಿಕೆಯಾದುದ್ಯ ನಿರ್ಭರದ ವೀರಾವೇಶದಲಿ ಪಲ್ಲಟಿಸಿದನು ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೩೧) : ಕೆಂಗಣ್ಣಳಿಂ ನೋಡಿ ನಿರ್ಭರದಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿ ಕೋಡೊಳೀಡಿಱಿಯಲಾರ್ಪಿಂ ಬರ್ಪಸಂದೃಪ್ತಸಿಂಧುರಮಂ ಪಾಯ್ದು ಪಳಂಚಿ ಪೊಯ್ದನಸಿಯಿಂ ಧೀರೋತ್ತಮಂ ಧೀವರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೭). **೪.** ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಕಠೋರತೆ : ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಬ್ಬರಕೆ ಓಡಿಸುವುದು ನಿರ್ಭರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೫-೯). **೫.** ತುಂಬಿದುದು ; ಪೂರ್ಣವಾದುದು : ವ್ಯಾಮೋಹವಿಲ್ಲದ ಪ್ರೇಮ ನಿರ್ಭರವಿರಲಿ (ಮಂಕುಕ. ೭೫೭) ; ಆನಂದವರ್ಧನನ ಜೀವನ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವೂ ತತ್ತ್ವಾನುಭವಬಂಧುರವೂ ಭಕ್ತಿನಿರ್ಭರವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXVII ಪೀಠಿಕೆ). **೬.** ಎಡೆಬಿಡದ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಛಲದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭರಂ (ಅ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : "ಅತಾಂತಮತ್ಯಂತಮತೀವಬಾಢಂ . . . ನಿರ್ಭರಮಿಂತಿವೆಲ್ಲಂ ಕೃತಕ್ರಿಯಾಭೂಮವಿಶೇಷಣಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೩೪) ; ಸ್ಮರನಸ್ತ್ರಸಮಿತಿಯದು ನಿರ್ಭರಮಂಗಮನುರ್ಚಿ ಪೋಗೆಯುಂ ಪೋಬಱಿಯಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಲಾಗದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೫) ; ಆ ಕೊಳನಂ ಬಳಸಿ ಬಂದು ನಿರ್ಭರಮಾಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಬ್ಬರಂಗೆಯ್ದು (ಗದಾಯು. ೭-೧ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭರಗರ್ಭ (ನಾ). ತುಂಬಿದ ಬಸಿರು ; ಪೂರ್ಣವಾದ ಬಸಿರು : ಅಂತು ನಿರ್ಭರಗರ್ಭ[ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಭನಿರ್ಭರ]ಪ್ರದೇಶದೊಳರಾತಿಗಳ್ಗಂತಕಾಲಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವಂತೆ ಪ್ರಸೂತಿಕಾಲಂ ದೊರೆಕೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೬ ವ) ; ಬಂಬಲ ಬಾಡಿದ ರೂಪು ಗಾಡಿಯಂ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಾಡೆ ಮೇಳದವಳಂ ಸತಿ ನಿರ್ಭರಗರ್ಭಭಾರದಿಂ ನೆರ್ಮಿ ನಿಮಿರ್ಚುವಳ್ ಪುರುಳಿಯೊಳ್ಪರಿಹಾಸಪಟೋವಿಳಾಸಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೧೦). [ನಿರ್ಭರ+ಗರ್ಭ]

ನಿರ್ಭರತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯತೆ ; ಗಾಢತೆ : ಮೌನದ ನಿರ್ಭರತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ . . . ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ಫೋಟಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕಾದು ನಿಂತಿದೆ (ಸ್ವದರ್ಶಿ. ೪) ; ಕೊರಳ ನಗುವಿನಲ್ಲಿ ಕೃತ್ರಿಮ ಕೋಮಲತೆಯೂ ನಿರ್ಭರತೆಯೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ್ದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೭). [ಸಂ. ನಿರ್ಭರತಾ]

ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ ; ಅಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಜಿನ ನಿನಗಶೋಕಲಾಂಛನಮಾಯ್ತು ಜಪನಂ ಗೆಲ್ದಱಿಂದೆಂಬವೊಲುಲಿದುದು ಚಂಚರೀಕರವದಿನಶೋಕಂ ಎಂದು ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೨೭) ; ಮತಿಯೊಳ್ ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿ ಕಣ್ಮಲರೊಳಾನಂದಾಶ್ರು ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಮುದ್ಗತರೋಮಂ ಮುಖದೊಳ್ ವಿಲಾಸಮೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಮಿಂತೆಂದರಾನತಮೂರ್ಧರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೫) ; ಪುರದ ತೆಲ್ಲಿಗರಯ್ನೂತೊಕ್ಕಲುಗಳು ನಿರ್ಭ್ಭರಭಕ್ತಿಯಿಂ . . . ಸೊಂಟಗೆಯೆಣ್ಣೆಯಂ ಪ್ರತಿದಿನಮಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯೧-೨೫ ; 1215). [ನಿರ್ಭರ + ಭಕ್ತಿ]

ನಿರ್ಭರಯೌವನ (ನಾ). ತುಂಬುಹರೆಯ ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ : ಒದವಿದ ನಿರ್ಭರಯೌವನ [ಪಾಠಾಂ. ಯವ್ವನ]ಮದದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಕಂಭಮೊಂದು ಮಣಿಸ್ತಂಭದ ರುಚಿಯನಲಘುಕುಚಭಾರದೆ ಜೋಲ್ದು ಮಲಂಗಿ ನಗಿಸಿದರ್ ಕೆಳದಿಯರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೩). [ನಿರ್ಭರ + ಯೌವನ]

ನಿರ್ಭರರಾಗ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ,— ಅನುರಾಗ : ನಿರ್ಭರರಾಗದಿನಂದು ನಿಜಾರ್ಭಕನಂ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ನಿರ್ವಿಸಿದಂ . . . ಸುಪುಣ್ಯನಿಭ್ಯವಂಶವರೇಣ್ಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೨೩). [ನಿರ್ಭರ + ರಾಗ]

ನಿರ್ಭರವಿಲಾಸ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಶೋಭೆ,—ವೈಭವ : ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆದೊರಗಿ ಲಿಂಗವಶವಾಗಿರುವ ಷಣ್ಮುಖಸ್ವಾಮಿಗಳ ಶಿವಾದ್ವೈತಭಕ್ತಿಯ ನಿರ್ಭರವಿಲಾಸವನ್ನು ನೋಡಿ (ವಚಸಂ. LXXI, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ). [ನಿರ್ಭರ + ವಿಲಾಸ]

ನಿರ್ಭರಸ್ವೇದ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಬೆವರು : ನಿರ್ಭರಸ್ವೇದಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ ನಯಂಬಡೆದ . . . ನಿಶ್ವಾಸಪವನನಿಂ ಪರಿಮಳಮಂ ಬೀಱುವ ವಧೂವರರಾಗವಿಷಯವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತವಾದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೫೨ ಪ). [ನಿರ್ಭರ + ಸ್ವೇದ]

ನಿರ್ಭರಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದ ; ಅತ್ಯಾನಂದ : ಮಾಱುವರಾರೆಮ್ಮುಮನೆಂಬ ದೋರ್ಬಲದೆಗುರ್ವಿಂ ನಿರ್ಭರಾನಂದದಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ದಿರ್ಪರಾನಂದದಿಂ]ದವರಿರ್ವರ್ ಮನುಜರ್ ತನೂಭವನುಮಂ ಕೊಂದೆನ್ನನಾದಂ ಪರಾಭವಮಂ ಪೊರ್ದಿಸಿ ನಿರ್ದಯರ್ ಬಗೆಯದಿರ್ದರ್ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೬). ೨. ಅತ್ಯಾನಂದವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ. [ನಿರ್ಭರ + ಆನಂದ]

ನಿರ್ಭರಾನಂದೆ (ನಾ). ಅತ್ಯಾನಂದವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಈ ದೇಹ ಲಾವಣ್ಯವಾದಂ ಮಿಗುತಿರ್ಕುಂ ತನ್ಮಹಾಭಾಗನ ನುಡಿಯಿಂದಱಿಂ ಸತ್ಯವಾಗಿರ್ದುದಲ್ತೇ ಎಂದು ನುಡಿದ ಮದಲೇಖೆಯ ಮಾತಿನೊಳ್ ನಿರ್ಭರಾನಂದೆಯಾಗಿ ಕಾದಂಬರಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಗಂ . . . ಪ್ರಿಯತಮಾಕೃತಿಯಂ ತೋಱಿದಲ್ (ಕಾದಂಸಂ. ೬೩೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಭರಾನಂದಾ]

ನಿರ್ಭರಾಲೋಕ(ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟ ; ಕ್ರುದ್ಧವಾಗಿ ನೋಡುವಿಕೆ ; ತೀವ್ರದೃಷ್ಟಿ : ಲಿಂಗಣ್ಣ :—(ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲದ ಬಳಿಕ, ತೆಪ್ಪತ್ತು, ಎದ್ದು ಕುಳಿತು, ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಸುತ್ತ ನೋಡಿ ವಿಕ್ರಮರಾಯನಿಗೆ ನಿರ್ಭರಾಲೋಕವನ್ನು ನಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವನು) (ಬಿಟ್ಟಅ. ೫೭-೨೦). [ನಿರ್ಭರ + ಆಲೋಕ]

ನಿರ್ಭರಾಲೋಕನ (ನಾ). = ನಿರ್ಭರಾಲೋಕ : ಚಂಡನುದ್ದಂಡ ಕೋದಂಡಮಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು ಕಾಯ್ದುಬ್ಬರಿಸಿ ನಿರ್ಭರಾಲೋಕನಂಗೆಯ್ದು ಘೂರ್ಣಿಸಿ . . . ಮುಂಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದಾಗಳ್ (ಹವಿಮ್ಮಾರ. ೩-೪೨ಪ). [ನಿರ್ಭರ + ಆಲೋಕನ]

ನಿರ್ಭರಿತ(ನಾ). ಬಯಲಾದುದು; ಇಲ್ಲವಾದುದು; ಶೂನ್ಯಸ್ಥಿತಿ : ನೀನು ಪರಿಣಾಮಿಯಾದೆ ಬಸವಾ ರೂಪು ನಿರೂಪುವಿಡಿದೆ ಬಸವಾ ಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಮನಃಪ್ರೀತಿಯ ಬಸವಾ ಭರಿತ ನಿರ್ಭರಿತವಾಯಿತ್ತೇ (ನೀಲಪ. ೧೧-೨೬). [ನಿರ್- + ಭರಿತ]

ನಿರ್ಭರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಬಿರುಸಿನ ಮಾತು; ರಭಸದ ನುಡಿ ; ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು : ಅವನ ಗರ್ವಗರ್ಭಂಗಳಪ್ಪ ನಿರ್ಭರೋಕ್ತಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು ಕುಮಾರಂ ಪರ್ಜನ್ಯಗರ್ಜನಮಂ ಕೇಳ್ದ ಕೇಸರಿಕುಮಾರನಂತು ಕೆಳರ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೪ ಪ). [ನಿರ್ಭರ + ಉಕ್ತಿ]

ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ (ನಾ). ೧. ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಬರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಿಂದನೆ; ದೂಷಣೆ ; ಜರೆಯುವಿಕೆ : ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ (Invective) ದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯವು ಬಹುತೇಕ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ (ಗೊತ್ತುಗು. ೪೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನೆ (ನಾ). = ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ ೨ : ಗಂಗವ್ವ ಹಟ ಹಿಡಿದರೆ . . . ಎಲ್ಲರ ಕಡೆಯಿಂದ ಆಕೆಯ ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನೆ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗಂಪುರಾಯಿ. ೧೪೦). [ಸಂ. ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ]

ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಿತ (ಗು). ಹೀಯಾಳಿಸಿದ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದ : ನಿಜತೇಜೋನಿರ್ಭರನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಿತ ರವಿಗ್ರಹನುಂ ಜನ್ಮಾಂತರಾಭ್ಯಾಸಜನಿತಾವಧಿಬೋಧೋದಯವಿದಿತಕಾಲನಿಯೋಗನುಂ . . . ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿಯೆಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭವ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟ ; ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು ; ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಭವರಹಿತನಾದವನು : ನಿರಜ ನಿರ್ಜರ . . . ನಿರ್ಭವ ನಿರ್ವಿರಳ ನಿಸ್ತರಣ ನಿರ್ವ್ಯದ್ಧಾಂಗ ನಿಜನಿರ್ವಾಣಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೪) ; ನಿರಂತ ನಿರ್ಭವ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ಗುಣ ನಿಸ್ತುಳಪ್ರಭಾವರಣ ನಿರಂಗ . . . ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭವ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ]ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲದ ಜೀವ ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗದ ಜೀವ : ಭವ್ಯರೆಂದುಂಟು ನಿರ್ಭವ್ಯರೆಂದುಂಟಿಲೆ ಭವ್ಯಕೇಳವರ ಭೇದವನು ಭವ್ಯರೆಂಬವರು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಲುವವರು ನಿರ್ಭವ್ಯರಲ್ಲಿಗೆ ಸಲ್ಲದವರು (ಭರಚ. ೬೪-೧೨). 'ಅಭವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯ (ನಾ). ೧. ದುರ್ದೈವಿ; ಅದೃಷ್ಟಹೀನ : ಪೂತುಮಱುಳು ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯನು ರಾಯನಕಟಾ . . . ಎನುತ ಮಱುಗಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೧೪); ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯನ ಮುಂದೆ ಸಿರಿ ತಾನಾಗಿ ಸುಳಿವುದೆ (ತೊರಾಂ. ೬-೧೬-೧೨). ೨. ದರಿದ್ರ ; ನಿರ್ಧನ ; ಏನೂ ಇಲ್ಲದವನು: ಆ ಗಯಾಳರ ಗಾವಿಲರ ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯರ ಮಾಡಿಯುತ್ತರ ಭಾಗದಲಿ ತಿರುಗಿತ್ತು ಪಾಳೆಯವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಾಗಿನಿ(ನಾ). ನತದೃಷ್ಟೆ; ಅಭಾಗಿನಿ; ಅದೃಷ್ಟಹೀನೆ: ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ನಿರ್ಭಾಗಿನಿ ಈರಮ್ಮನ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಜಪಂ. ೩೫). 'ಅಭಾಗಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರ್ಭಾಗಿನೀ]

ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ (ಗು). ೧. ಅದೃಷ್ಟಹೀನವಾದ ; ದುರ್ದೈವಿಯಾದ : ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ ಮಗು ವೊಂದಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು (ನಿರಾತೆ. ೧೧). (ನಾ). ೨. ದರಿದ್ರ ; ನಿರ್ಗತಿಕ ; ನತದೃಷ್ಟನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಬಡವ ನಾನು ನಿಮ್ಮ ನೆನಹವಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯನಾದೆ ಎನಗೆ ನೀ ಕರುಣಿಸಾ (ಬಸವ. ೨೫೭) ; ಸಿರಿಯ ಕರವಿಡಿದಾತ ನೀ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯನಾದೆಯಲ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೯-೧೫); ಇಲ್ಲಿ ಸಭಾಸದರಾಗಿರುವ ಕೌರವರಾಜರು ನಿನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಕಂಡೂ ಕಂಡೂ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು ಪಾಂಡವರು ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ! (ಪಚಭಾ. ೧೦೨).

ನಿರ್ಭಾಗ್ಯದಾಮೋದರ = ನಿರ್ಗತಿಕ; ದಟ್ಟದರಿದ್ರ : (ಕ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಾಗ್ಯೆ (ನಾ). = ನಿರ್ಭಾಗಿನಿ : ಓ ಕೈಕೆ, ಮತಿಗೇಡಿ, ನಿರ್ಭಾಗ್ಯೆ, ಇನ್ನುಮೇನೀ ನಿದ್ದೆ ನಿನಗೆ ? (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೬೦-೧೭೭) ; ಹೌದು ನಾನೇ —ನಿರ್ಭಾಗ್ಯೆ ತುಳಸಿ (ನಿರಾತೆ. ೧೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಭಾಗ್ಯಾ]

ನಿರ್ಭಾವ (ನಾ). ೧. ಭಾವವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರ್ವಿಕಾರವಾದುದು : ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೋರೆ ನೋಡಿಕೊಂಡಳು. ಮೋರೆ ನಿರ್ಭಾವವಾಗಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೩೦). ೨. ನಿರ್ವಿಕಾರಚಿತ್ತ ; ಭಾವರಹಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು : ತನುಗುಣಸಂಬಂಧವ ತಾನೆಂದು ತೋಱಲೀಯದೆ ನಿಶ್ಚಯವ ಮಾಡಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವ ಕಳೆಯಾಗಿರಿಸಿ ಸಕಲದಲ್ಲಿ ನಿಃಕಲದಲ್ಲಿ ರೂಪಿನಲ್ಲಿ ಅರೂಪಿನಲ್ಲಿ ಭಾವದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಅವೆ ಅವಾಗಿ ತೋಱಬಲ್ಲಾತ ಗುರು (ಸಿದ್ಧವ. ೪-೨೬) ; ಭಾವನಿರ್ಭಾವಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಳಾವಿರುದ್ಧ ವಿಶುದ್ಧ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಜೀವಬದ್ಧಾಶುದ್ಧ ಬುದ್ಧಿಗಳೆಂತು ಸರಿಯಹರು (ಬಸವು. ೫೪-೨೧) ; ಈ ವಿಧಿಯಲೇನುಂಟು ನೆಱೆ ನಿರ್ಭಾವದಂಗವನಱಿಯದನ್ನಕ ಸಾವುದಾದರೆ ಮಾಣದೈ ಗೊಗ್ಗಯ್ಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೧-೧೫). ೩. ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲದವನು : ಭವಸಾಗರದ ಸಮುಯದಲ್ಲಿದ್ದ

ವಂಗೆ ನಿರ್ಭಾವನ ಭಾವವನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ವಚಸಂ. ೭೨-೬೬). ೪. [ವೀಶೈ] ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಲ್ಲದುದು ; ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತವಾದುದು : ಭಾವ ಭ್ರಮೆಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುಭಾವದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿ ಭಾವ ಸದ್ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವೆಂಬ ಭಾವತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಭರಿತವಾಗಿ ಭಾವ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸನ್ನಿಹಿತ ಭಾವದಿಂದಿಪ್ಪುದೆ ಭಾವಲಿಂಗ (ಅದವ. ೧೩೫-೨೩೫) ; ಹುಸಿಯಿಂದಲಿ ಲಿಂಗವ ಹೆಸರುಗೊಂಡು ಕರೆದೆನಯ್ಯಾ ಅದು ಎನಗೆ ಭಾವವೂ ಅಲ್ಲ ನಿರ್ಭಾವವೂ ಅಲ್ಲದೆ ನಿಂದಿತ್ತಯ್ಯಾ ಅದಱ ಅವಯವಂಗಳೆಲ್ಲ ಜಂಗಮವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಾವಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರನಲ್ಲದವನು : ನಿನಗೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಲದೇಹಿ ನೀನು ನಿರ್ಮಲದೇಹಿ . . . ನಿನಗೆ ಧೂಪವನಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ನಾ ಭಾವಿ ನೀ ನಿರ್ಭಾವಿ (ಮೋಳಿಸಾ. ೩೬-೧೫೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಭಾವಿನ್]

ನಿರ್ಭಾವಿಕ (ನಾ). = ನಿರ್ಭಾವಿ : ತನ್ನ ಭಾವದ ಬಗೆಗೆ ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ ಆ ನಿರ್ಭಾವಿಕಂಗೆ ಸಹಜವೆ ಬಂದವರ ಅನುವರಿಯಬೇಕು ವರಯೋಗಿ (ಸಿದ್ಧವ. ೨೩-೭೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಿಡೆ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಂಕೋಚ ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ : ಗೋಪಾಲ ಎಷ್ಟು ನಿರ್ಭಿಡೆಯಿಂದ ಅವಳ ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೬೯) ; ಸಿಡ್ನಿಯಿಂದ "ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತಲ್ಲ ?" ಮಂದಾಕಿನಿ ನಿರ್ಭಿಡೆಯಿಂದ ಕೇಳಿದಳು (ಕ್ರಿತಿಜ. ೪) ; ನನಗೆ ಇಷ್ಟು ನಿರ್ಭಿಡೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ನೀವಾರು ? (ಗೌರಾಂಗ. ೧೧೪). [←ಮರಾ. ನಿರ್ಭೀಡ]

ನಿರ್ಭಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಬಹುವಾಗಿ ಭಗ್ನಗೊಂಡ ; ಚೂರುಚೂರಾದ: ಲಕುಟಿಹತನಿರ್ಭಿನ್ನಭಾಂಡಪ್ರಕರವೋ ನಿನ್ನಾಳುಕುದುರೆಯೊ ಸಕಲಸುಭಟರನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದನೊಂದುನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೬). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ,—ವಿಕಸಿಸಿರುವ : ನಿರ್ಭಿನ್ನತಾಮರಸಂ ಶ್ರೀಮೊಗವಾಗೆ ವಿಶಾಲ್ ನಯನಮಾಗೊರ್ವಳ್ ಮನೋಜಾಂಬುಜಾಕರದಂತಾ ನೃಪನಂದನಂಗೆ ಪಡೆದಳ್ ಬೇಱಿಕೊಂದತಿಪ್ರೀತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೬) ; ಸನ್ನುತಾಕಲಿತಾಷ್ಟದಳನಿರ್ಭಿನ್ನಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಕನದ್ವಿಲಸನ್ನವಕರ್ಣಿಕೆಯೊಳೆಸೆವೀಶ್ವರನೊಳಡಗಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೫-೭). ೩. ಭೇದಿಸಲಾಗದ ; ತಿಳಿಯಲಾಗದ; ರಹಸ್ಯವಾದ : ದುರ್ಭವಕ್ಷಯಕರನಗರ್ಭಾವಿರ್ಭವಂ ನಿರ್ಭಿನ್ನಭಾವಂ ನಿರ್ಭರಾಶಾಪಾಶಮೋಚನಕರ್ಮಕರ್ಮಠನು (ಬಸಪು. ೫೩-೩). ೪. ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ; ತೂರಿಬಂದ : ವಿನತಪ್ರಾಚ್ಯನುಧಾಂಶುಬಿಂಬನುಖಿಯಂ ಚೀನೋತ್ತರೀಯಾವಗುಂಠನ ನಿರ್ಭಿನ್ನಕಪೋಲಪಾಂಡುರುಚಿಯಂ ಸಾರ್ದಂ ತದುರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೬). (ನಾ). ೫. ಕೂಡಿಕೊಂಡವನು ; ಸೇರಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತನ್ನ ಸುಖದುಃಖಂಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಭಿನ್ನರಹ ಬಾಂಧವರ ವರ್ಜಿಸಿ ಗನ್ನಗತಕದಲುಂಡು ಜಾಱುವ ಗಾವಿಲರು ಕೂಡಿ ಅನ್ಯರನು ಪತಿಕರಿಸಿ ಬಹುಮಾನೋನ್ನತಿಕೆಯನು ವಿರಚಿಸುವುದಿದು ತನ್ನ ತಾನೇ ಕೊಂದುಕೊಂಬುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೨೬). ೬. ಅಖಂಡನಾದವನು ; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು ; ಅಭಿನ್ನನಾದವನು : ನಿರ್ಭಿನ್ನ ನಿರುಜ ನೀರಜಗರ್ಭಪ್ರಿಯ ನಿಖಿಳಲೋಕಸಂಸ್ತುತ ನಿತ್ಯ ಸ್ವರ್ಭವಪೂಜಿತ . . . ಜಯ ಭವನಾಶಾ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೭-೬೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭಿನ್ನತೆ (ನಾ). ಭಿನ್ನಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಮಿಳಿತವಾಗುವಿಕೆ : ಸನ್ನುತದಿ ನೀವೆ ಪಿತ ಮಾತೆಯರು ಯೆಂದು ನಿರ್ಭಿನ್ನತೆಯೊಳಿರುತಿರ್ದೆನು (ನನಪೋ. ೯-೪೮). [ಸಂ. ನಿರ್ಭಿನ್ನತಾ]

ನಿರ್ಭಿನ್ನೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಮೇಳದವಳು : ನಿರ್ಭಿನ್ನೆಯರ ಕನ್ನೆಯರ ಚೆನ್ನೆಯರ ನಡುವೆ ಘನತೇಜದಿಂದೊಱೆಯಿಂ ಪೂಜೆಯಿಂ ಪಿಡಿದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳು ಬಂದಳು ಭವಾನಿ (ಗುಭಜ. ೩-೪೫). [ಸಂ. ನಿರ್ಭಿನ್ನಾ]

ನಿರ್ಭೀತ (ಗು). ೧. ಭಯವಿಲ್ಲದ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಿಟ್ಟ ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ : ಧಾತುವೊಳ್ಳಿತು ದಿಟ್ಟನೈ ನಿರ್ಭೀತ ಗರ್ವಿತನಿವನೆನುತ ಭಟರೀತನನು ಹೊಗಳಿದರು ಸಾತ್ಯಕಿ ಸೋಮಕಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೨೬) ; ಭರದಿಂ ಸುವೇಗನೆಂಬಾ ಯೌವನಾಶ್ವಭೂವರನ ತನುಜಾತನಾಹವಕೆ ನಿರ್ಭೀತನುಬ್ಬರದ ಬಿಲ್ದಿರುವಿನಬ್ಬರದ ಕೋಳಾಹಳಕೆ ಧರೆ ಬಿರಿಯೆ ನಡೆತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೬) ; ಬಿಡಿ ಮಾಂಗುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಂಟಿಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವವರೆಗಾದರೂ ನಮ್ಮ ಮಾಂಗು ನಮಗೇ ಎಂದು ನಾವು ನಿರ್ಭೀತರಾಗಿ ಇರೋಣ (ದೇಕನ್ನ.೨೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭೀತಚಿತ್ತ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ಅಳುಕಿಲ್ಲದವನು : ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದು ನಿರ್ಭೀತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಬೆಳಕಿನ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತ ನಡೆದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೩). [ನಿರ್ಭೀತ+ಚಿತ್ತ]

ನಿರ್ಭೀತವರ್ತನೆ (ನಾ). ದಿಟ್ಟತನದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಹೆದರದ ವ್ಯವಹಾರ : ಡಾರ್ಟನಾನನ ನಿರ್ಭೀತವರ್ತನೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಕೂಡಲೆ . . . ರಾಜರಕ್ಷಕದಳದಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿಗಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದರು (ಯೋಧರು. ೩೬). [ನಿರ್ಭೀತ+ವರ್ತನೆ]

ನಿರ್ಭೀತಹೃದಯ (ನಾ). ಹೆದರದವನು ; ಭಯಪಡದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು : ನಿರ್ಭೀತಹೃದಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಮಾನುಷ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆ ಅಸ್ತ್ರವೃಷ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಲು ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ . . . ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಪಾತ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೋಹಿನೂ. ೧೪). [ನಿರ್ಭೀತ+ಹೃದಯ]

ನಿರ್ಭೀತಿ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಧೈರ್ಯ : ಕುರುಪತಿಯ ಬಿಱುನುಡಿಯ ಕೇಳಿದು ಕರಣದಲಿ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯುಕ್ಕಲು ಕೆರಳಿ ನಿರ್ಭೀತಿಯಲಿ ನುಡಿದನು ವಿದುರನರಸಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೬೬) ; ಹುಲಿಯೂ ತಾನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟು . . . ನಡುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿತು (ಕಳಹು. ೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭುಗ್ನ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿಲ್ಲದ ; ಸಮತಲವಾದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಸಮ, ಆಭುಗ್ನ, ನಿರ್ಭುಗ್ನ, ಕಂಪಿತ ಮತ್ತು ಉದ್ವಾಹಿತ ಎಂಬ ಐದು ವಕ್ಷೋಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ⊫ "ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳ ಬೀಳಿಸಿ ಎದೆಯನ್ನು ಉಬ್ಬಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸಮಮಾಭುಗ್ನಂ ನಿರ್ಭುಗ್ನಮುಮುತಿವಿಲಸತ್ಪ್ರಕಂಪಮುದ್ವಾಹಿತಮುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ವಕ್ಷೋಭೇದಂ ಸಮನಿಸುಗುಂ ನೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಸರಸಿಜಗಂಧೀ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೮೫); ಬೆನ್ನು ಗುಳಿಯಾಗಲೆರ್ದೆ ಕೇಳುನ್ನತಿಯಿಂದಿರ್ದೊಡಂತದೇ ನಿರ್ಭುಗ್ನಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೮೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭೂತ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಂತಾದುದು ; ನಷ್ಟವಾದುದು : ಈ ತನುವನೀ ಪರಿಯಲೀ ನಿರ್ಭೂತವನೆ ಮಾಡುವೆನು ನನ್ನನುಜಾತನಲಿ ಭೂವಧುವ ಸೇರಿಸಿ ಬದುಕಿ ನೀವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೫೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭೇದ (ಗು). ೧. ಭೇದವನ್ನರಿಯದ ; ಅಭಿನ್ನವಾದ : ಯುಕ್ತಿಯುಱುದು ಧ್ಯಾನದಭ್ಯಾಸದೊಳು ಭೇದಭಕ್ತಿಯ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನದೊಳು ಶಕ್ತನಾದವನು ಮತ್ತದ ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಭೇದ ಭಕ್ತಿಯೊಳಿರೆ

ಮುಕ್ತಿಯರಿದೆ (ಭರಚ. ೬೪-೯೬). (ನಾ). ೨. ಸೀಳುವಿಕೆ : ಆವುದಚ್ಚರಿ ಹೊಱಮಡುವ ವಸುದೇವನಂಘ್ರಿಯ ನಿಗಳಮೋಕ್ಷವದಾವುದೈ ನೃಪ ಚಿತ್ರಬಂಧಕವಾಟ ನಿರ್ಭೇದ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೪-೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭೇದತೆ (ನಾ). ಭೇದಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಭೇದ್ಯತೆ: ವಿಷಾಗ್ನಿಪಾಷಾಣ ಶೀತಾತಪವೃಷ್ಟಿ (ಕಾಷ್ಠ) ನಿರ್ಭೇದತೆಯುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ ಯೌವನಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ಪ). [ಸಂ. ನಿರ್ಭೇದತಾ]

ನಿರ್ಭೇದಿ (ನಾ). ಸೀಳುವವನು ; ಭೇದಿಸುವವನು ; ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು : ಅಂತುಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಳ್ ನಿತ್ಯೋದಯನುಂ ನಿಸರ್ಗದೊಳ್ ರಿಪುವರ್ಗದುರ್ಗನಿರ್ಭೇದಿಯುಂ . . . ಅಜೇಯನುಮಪ್ಪ ದಮಿತಾರಿಗೆ . . . ಉಪಾಯಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ದಂಡಮುಮಲ್ಲದುೞಿದ ಗುಣಪಂಚಕಮುಮುಪಾಯತ್ರಯಮುಂ ದೊರೆಯಲ್ಲವು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ಪ). [ಸಂ. ನಿರ್ಭೇದಿನ್]

ನಿರ್ಭೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನಾಶಪಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು: ವಾದಿನಗ ವಾದಿಗಜ ಪರವಾದಿತಮಸ್ತಮಮನೊಡೆವ ಬಿಡೆ ಬೆದಱಿಪ ನಿರ್ಭೇದಿಪೆಡೆಗಶನಿ ಹರಿದಿನಪೋದಯಮೆನಿಸಿದುದು ವಿದ್ಯೆಯೊಂದುರ್ಕೆವರಾ (ಆದಿಪು. ೩-೭೫). [ನಿರ್ಭೇದ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಭೇದ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಖಂಡವಾದ ; ಭೇದಿಸಲಾಗದ : ನಿರುಪಮ ನಿರ್ಭೇದ್ಯ ನಿರಾಳ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯ ಪರಮಪ್ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ನುಡಿವರು ಅಜ್ಞಾನಿ ಸಂದೇಹಿಗಳು (ವಚಸಂ. ೬೧೭-೨೭) ; ನಿರ್ಭೇದ್ಯ ಚಿತ್ತನಿಂದ್ರಹವಿರ್ಭಾಗಪ್ರದನಮೋಘವಾಙ್ಮನಿಶಿಷ್ಯಂ ದರ್ಭೇಂಧನಕ್ಕೆ ಪೋಗುತ್ತ ಭರ್ಗಕನಂ ತಳೆದ ವೃದ್ಧಸತಿಯಂ ಕಂಡಂ (ದಶಕು. ೨-೭೮). (ನಾ). ೨. ಭೇದಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನು ; ಅಖಂಡ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಶ್ರೀಗುರು ಸದಾಮಳ ನಿತ್ಯನಿರಂಜನ ಪರಮಪಾವನ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾವರಣ ನಿರವಯ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ ನಿರ್ಭೇದ್ಯ (ಭೈರಸೂ. ೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಭೋಗಿ (ನಾ). ಭೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ವಿಷಯರಹಿತನಾದವನು ; ಭೋಗಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದವನು : ಶರಣ ಸಕಲ ಭೋಗೋಪಭೋಗಿಯಾದಡೆ ಕಿಱಿದೆಂಬರು ಶರಣ ನಿರ್ಭೋಗಿಯಾದಡೆ ಹಿರಿದೆಂಬರು ನಾವಿದನಱಿಯೆವಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೦-೮೯). [ಸಂ. ನಿರ್ಭೋಗಿನ್]

ನಿರ್ಭ್ರಾಂತ (ನಾ). ಭ್ರಮೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಇಂತಪ್ಪ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಎನ್ನಂತರಂಗಶುದ್ಧವಾಗಿ ಅವಿರಳಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರ್ಭ್ರಾಂತನಾಗಿರ್ದೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೪೮-೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಂಥ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವುದು ; ಮಥನಮಾಡುವುದು. ೨. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು ಬನ್ನಿಕೊರಡುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದು. ೩. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬನ್ನಿಯ ಕೊರಡು; ಶಮೀಕಾಷ್ಠ. ೪. ಹಾಳುಮಾಡುವುದು : ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಂಥಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬನ್ನಿಯ ಕೊರಡು,—ಶಮೀಕಾಷ್ಠ. [ನಿರ್ಮಂಥ+ಕಾಷ್ಠ$_2$]

ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಡೆಯಬೇಕಾದ ; ಮಥಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಉಜ್ಜುವ; ತಿಕ್ಕುವ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಜ್ಜ (ಗು). ೧. ಕೊಬ್ಬಿಲ್ಲದ ; ಬೊಜ್ಜಿಲ್ಲದ; ಬಡಕಲಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ನಿರ್ಮಜ್ಜಮೆನೆ ಗೊದ್ದವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮತ್ಸರ (ಗು). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದ; ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಲ್ಲದ; ಅಸೂಯಾರಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮತ್ಸರವಿಲ್ಲದವನು ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದವನು: ಸುಕವಿಯಶೋನಿರ್ಮತ್ಸರನಮೃತಮಯೋಕ್ತಿ ಶರತ್ಸಮಯಸುಧಾಂಶುವಿಶದಕೀರ್ತಿವಿತಾನಂ . . . ಜಿನಚರಣಕಮಲಭೃಂಗಂ ಪಂಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೦) ; ಬಹುಶ್ರುತನ ಮಂತ್ರನಿಶ್ಚಯಮುಮಂ . . . ಪ್ರಜ್ಞರುಂ ನಿರ್ಮತ್ಸರರುಂ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಚಿವಸಮೂಹಂ ಮಚ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೦ಪ); ಈತ ನಿರ್ಮತ್ಸರನಸೂಯಾತೀತನಿವನತಿವಿಪ್ರಪೂಜಕನೀತ ಮಾತಾಪಿತರಭಕ್ತನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೭-೭೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಥನ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವುದು; ಮಥಿಸುವುದು : ವರ್ಧಮಾನಮೆಂಬುದು ಆರಣಿ ನಿರ್ಮಥನೋತ್ಪನ್ನಶುಷ್ಕಪತ್ರೋಪಚೀಯಮಾನೇಂಧನನಿಚಯಸಮಿದ್ಧಪಾವಕದಂತೆ . . . ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೮). ೨. ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ : ಶಾಂತಿಜಿನೇಂದ್ರಪಾದಕಮಲದ್ವಯಮಂ ಪ್ರತಿಮಾಸ್ವರೂಪದಿಂ ಚಿಂತಿಸಿದೊಂಗೆ ಕರ್ಮಮಲನಿರ್ಮಥನಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೪೮). ೩. ಉಜ್ಜುವುದು; ತಿಕ್ಕುವುದು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಥಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆದ,— ಮಥನಮಾಡಿದ. ೨. ಸದೆಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ರಥವ ಬಿಟ್ಟನು ಸೂಱೆಯಲಿ ನಿರ್ಮಥಿತರಿಪುಬಲನಟ್ಟಿದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಥಿತರಿಪು (ನಾ). ವೈರಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು: ಪೃಥೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಕರೆ ಮಹೀಸಂಪ್ರಥಿತಬಲರನು ಕರೆಯೆನುತ ನಿರ್ಮಥಿತರಿಪು ಪರಬಲವ ಹೊಕ್ಕನು ಬಿಟ್ಟ ಸೂಟಿಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೩). [ನಿರ್ಮಥಿತ+ರಿಪು]

ನಿರ್ಮಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆ,—ಮಥನಮಾಡು ; ೨. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ಧರ್ಮಸಂಕಟದಿ ಮನ ತಲ್ಲಣಿಸುತಿರುವಂದು ನಿರ್ಮಥಿಸು ನಿನ್ನಾತ್ಮವನೆ ಮಮತೆ ಬಿಟ್ಟು (ಷಂಕುಕ. ೫೫೫). ೩. ನಾಶಪಡಿಸು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು. [ನಿರ್ಮಥನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಮದ (ಗು). ೧. ಸೊಕ್ಕಿಲ್ಲದ ; ಹಮ್ಮು ಬಿಮ್ಮುಗಳಿಲ್ಲದ : ನಿರ್ಮದಗುಣೇಶ್ವರರಿಗಾವಾಸಮೆನಿಸಿ ಶಿವಧರ್ಮಕಾಶ್ರಯಮಾಗಿ ಶಿವಪುರಂ ರಂಜಿಸುಗು (ಕುಪಾಪು. ೧-೪೭). ೨. ಅಮಲೇರದ ; ಮತ್ತೇರದ. (ನಾ). ೩. ಸೊಕ್ಕಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಗರ್ವಿ : ಹದುಳವಿಟ್ಟನು ಭೀಮನನು ನಿರ್ಮದನು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಧ್ಯಂ (ಅ). ಬೇರೆಯವರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ; ನೇರವಾಗಿ : ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಱು ನಾಲ್ವಗ್ಗೆ ಪಾದಪೂಜೆ[ಗೆ] ೫೦ ಗದ್ಯಾಣ[ಮಂ]ಪೊನ್ನಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದು ನಿರ್ಮ್ಮಧ್ಯಮೊಪ್ಪಿಸಿದರ್ (ಎಇ. XIX, ೨೨೪-೧೮ ; 1033). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರಾಸಕ್ತಿ : ನೀ ಬರದಿರೆ ಈ ಜಗವೇ ನಿರ್ಜನ ನೀರವ ನಿಶ್ಚಲ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿರ್ಮನ ಸಂಸಾರವೆ ಶೂನ್ಯ (ಕರುಶ್ರಾ. ೯೬-೨೨). [ಸಂ. ನಿರ್ಮನಸ್]

ನಿರ್ಮಮ (ನಾ). ೧. ತನ್ನದು ಎಂಬ ಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರಹಂಕಾರ. ೨. ವಿರಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ. ೧, ೨ : ಸಂಜೆ ಬೆಳಗುಗಳಿಲ್ಲ ಸುಜ್ಞಾನಾಂಜನದ ಬಲುಹಿಂದೆ ಶೋಕದ ನಂಜು ಮೋಹಗಳಿಲ್ಲ ನಿರ್ಮಮದಾಳುತನದಿಂದೆ (ಗಗತಾ. ೧೬-೪೮) ; ನಿರ್ಮಮದ ಸದ್ವಿವೇಕದ

ದೀಪಕಿಂತ ನೀಂ ನೆಮ್ಮಲಿನ್ನೇನಿಹುದೋ ? (ಮಂಕುಕ. ೫೫೫). ೨. ವಿರಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಅನಾಸಕ್ತವಾದುದು : ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಭಾರಗ್ರಸ್ತವೂ ನೀರಸವೂ ನಿರ್ಮಮವೂ ಅಸುಂದರವೂ ಆಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೫). ೩. ನಿರಾಸಕ್ತ; ವಿರಕ್ತ: ನಿರ್ಮಮನೂ ಧೀಮಂತನೂ ಧೀರನೂ ಆದ ಈ ಮಹಾನುಭಾವರು. . . ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಮಕಾರ (ನಾ). ತನ್ನದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಮಕಾರದಿಂದ ನಡಸುವ ವಿವೇಚನೆ (ವ್ಯಾವಿವಿ. ೪೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಮತೆ (ನಾ). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅನಾಸಕ್ತಿ : ಕರ್ಮ ತಾನೇನಾದಡಾಗಲಿ ನಿರ್ಮಮತೆಯಲಿ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮಲಿ ನಿರ್ವಿಸಲು ಕಲಿ ಪಾರ್ಥ ನೀ ನಿರ್ಲೇಪನಹೆಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೩) ; ಈ ಗಟ್ಟಿಭಿತ್ತಿಯೇ ಸಂಯಮ . . . ಅದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಮತೆಯ ದಾರ್ಢ್ಯವಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೭೪). ೨. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ವಾತ್ಸಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಎಮಗೆ ತಾಯೊಡಹುಟ್ಟಿದನು ನಿರ್ಮಮತೆಯಲಿ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿದನಾ ಕ್ರಮದಲೇ ಕಂಸಂಗೆ ಹಿಂಸಾಕೃತಿಯ ರಚಿಸಿದೆವು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೦). [ಸಂ. ನಿರ್ಮಮತಾ]

ನಿರ್ಮರಣ (ನಾ). ಸಾವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಮರ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರ್ಮರಣ ನಿರವಯ ನಿಷ್ಕಳಂಕ . . . ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲ, ನಿರ್ಮಳ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ : ನಿರ್ಮಲದಿವ್ಯಮೌಕ್ತಿಕ ಶಿಲಾಲಿಂಗಂ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಸುಂದರಮಲ್ಲಿರ್ದುದು ರತ್ನಪೀಠಘಟಿತಂ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಪ್ರಭಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೭) ; ಮಲಿನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನವಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಮಲದೇಹಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನವೇಕೋ (ಅನಚಂ. ೯೫-೪೨೩) ; ನಿರ್ಮಲಶರಚ್ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳಿನಂಬರಂ ಪ್ರೋಲ್ಲಾಸಗೊಳ್ವಂತೆ ದಶರಥಂ ಬಗೆಯುರ್ಬೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೭೦). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಪುಣ್ಯಕರವಾದ: 'ನಿರ್ಮಲಾಕ್ಷತೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಶುದ್ಧತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ : ನೈರ್ಮಲ್ಯ : "ಶುಕ್ತಂ . . . ಶೌಚಂ, ಶೌಚ್ಯಂ, ಈ ೭ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೦೪) ; ಎನ್ನ ಮಲತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೊದಕುಳಿಗೊಂಬ ಮನದ ಮೈಲಿಗೆಯ ತಂದು . . . ತನ್ನ ಪಾದದೊಳಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಅಲುಬಿ ಸೆಳೆದನಯ್ಯ ತನ್ನ ನಿರ್ಮಲವ ಕೊಟ್ಟನೆನಗೆ (ಬಸವ. ಕ. ೧೨೫೧); ಮನ ಮುಟ್ಟದ ಪೂಜೆ ಮಣ್ಣ ಗೋಡೆಯ ತೊಳೆದು ನಿರ್ಮಲವನರಸುವಂತೆ (ಮಜಿಶಿ. ೬೦-೬೦) ; ಎನ್ನ ನಿರ್ಮಲವೆ ದರ್ಪಣವಯ್ಯಾ ನಿಮಗೆ ಎನ್ನ ಸತ್ಯವೆ ಘಂಟೆಯಯ್ಯಾ ನಿಮಗೆ (ಅಬಿಡೇ. ೨೪೧-೮೭). ೪. ನೆಮ್ಮದಿ ; ನಿರಾಳ : ತಮ್ಮ ತಾಯ್ಗಳ ಕಂಡು ಕರುಗಳು ಅಮ್ಮನೆಂದೂ ಕೂಗಿ ನಲಿಯುತ ಸುಮ್ಮಾನದೊಳು ಮೊಲೆಯನುಂಡು ನಿರ್ಮಲದೊಳು ಇದ್ದವು (ಗೋಪಾಡು. ೫-೨೩). ೫. ಹೊಳಪು ; ಉಜ್ವಲತೆ; ಕಾಂತಿ : "ಬೆಳ್ಪಳಿಯೆ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೫) ; "ನಿರ್ಮಲಕೆ ಬೆಳ್ಪಳಿಯುಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೦). ೬. ದೋಷಲೇಪವಿಲ್ಲದವನು ; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ಕಳಂಕರಹಿತ : ನಿರ್ಮಲರ ಸಂಗತಿ ಮಾಳ್ಕುಮಪಾಯನಾಶಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೨೯) ; ಗಿರಿಯ ಕರದೊಳಗಾಂತವನ ಸುರಗಿರಿಯ ಶಿಖರದೊಳ್ ಇರುತಿಹನ ನಿರ್ಮಲನ ನಿತ್ಯನ . . . ಗುರುತರಿಪರಾರು (ಗಗತಾ. ೧೩-೧). **ನಿರ್ಮಳ :** ೧. ವೃಷಭನಾಥನುಂ . . . ಆಲದ ಮರನ ಕೆಟಗೆ ನಿರ್ಮಳ ಶಿಳಾಪಟ್ಟದೊಳಷ್ಟಮೋಪವಾಸದಿಂ . . . ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂ ಘಾತಿಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦) ; ಆ ಕುತ್ತೀಲಂ ಸೊಗಯಿಪುದಾಕಾಶೋರಗವಿಮುಕ್ತನಿರ್ಮಳತರನಿರ್ಮೋಕಂ ತಾನೆನೆ ರಜತಾಳೋಕಸಹಸ್ರಾಂಶುಧವಳಿತಾಶಾವಳಿಯಂ (ಚಂಪ್ರಪು. ೬-೩) ; ತಿಳಿದು ನೋಡಿರೆ ರಾಮ ಧರ್ಮಸ್ಥಳಕೆ ನೀವು ಸಹಾಯವಿನಿಬರಗೆಲವು ನಿರ್ಮಳ ಧರ್ಮಮೂಲವೊ ಧರ್ಮವಿರಹಿತವೊ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೫). ೩. ಮಹದಾಕಾಶವೆ ಅಕ್ಷತೆ ಪರಾಪರವೆ ಪತ್ರೆಪುಷ್ಪ ನಿರ್ಮಳವೆ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶವೆ ಪೂಜೆ (ಅನಚಂ. ೮೪-೩೭೪). ೫. "ಪಳಕನೆ ಜಳಕನೆಯೆನೆ ನಿರ್ಮಳಾರ್ಥಂ" (ಚಪಣಿ. ೩೦). ೬. ಈತ ನಿಸ್ಪೃಹನೀತ ನಿರ್ಭಯನೀತ ನಿರ್ಮಳನೀತ ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೬೭). ೭. ಶುದ್ಧವಾದುದು : ಕುಲವ ನಾಲಗೆಯೆಱಹಿತೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಗಿಂದು ನೆಲೆಯಾಯ್ತಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿಯಾದಡೊಳಗು ನಿರ್ಮಳವಪ್ಪುದಯ್ಯ (ಪಚಕಾ. ೨-೩೨) ; ಎನ್ನ ಮಾನಸಂ ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪ ಮೋಕ್ಷಸುಖಮಂ ಪಿರಿದುಂ ಬಯಸುತ್ತುಮಿರ್ದೊಡಂ ಪೆರ್ಮೆಯೊಳೊಂದುವಾತ್ಮಭವಲಾಭಮದಿಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ದು ಬಳ್ಳಪೆಂ (ಪಾಘವು. ೩-೫೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸ. ೨. ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯ. ೩. ಗೃಹಸ್ಥನ ಐದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ಗೃಹಸ್ಥನಿಂದನುಷ್ಠಿಸಲ್ತಕ್ಕ . ಕರ್ಮವಾದೊಡೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕಾಮ್ಯ ನಿರ್ಮಲವೆಂದು ಪಂಚವಿಧವಾಗಿಹುವದಱಲ್ಲಿ . . . ಈಶ್ವರೋಪಾಸನೆಯೇ ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೮). 'ನಿತ್ಯಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ನಿರ್ಮಲ + ಕರ್ಮ]

ನಿರ್ಮಲಚರಿತ್ರ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ನಡೆವಳಿ,—ಆಚಾರ : ನಿರ್ಮಲಚರಿತ್ರವೆಂತಧಿಕವೆಲ್ಲಾ ಗುಣಂಗಳೊಳು . . . ಪರಶಿವಾಗಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರವೆಂತಧಿಕನಿಗಮಾಗಮದೊಳೆಂತು ಸರ್ವತ್ರ ಮೇಳದೊಳಧಿಕವಾಯ್ತು . . ಮಂಗಲೆಯ ಪುತ್ರಿಕೆಯ ಮಧುರಗಾನ (ಸೌಂದಪು. ೮-೮). [ನಿರ್ಮಲ + ಚರಿತ್ರ]

ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತ, ನಿರ್ಮಳಚಿತ್ತ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ನೀನೇ ದಯಾಳು ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತ ಗೋವಿಂದ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೯೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ನಿರ್ಮಳಚಿತ್ತ :** ಕಳಕಂಠವಾಣಿಯರುಮಸುರಿದರದಕೆ ನಿರ್ಮಳಚಿತ್ತ ತಾನೊಡಂಬಟ್ಟ (ಭರಚ. ೧೪-೯). [ನಿರ್ಮಲ + ಚಿತ್ತ]

ನಿರ್ಮಲತೆ, ನಿರ್ಮಳತೆ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛತೆ ; ಶುದ್ಧತೆ; ನೈರ್ಮಲ್ಯ: ಭಸಿತ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಮುದ್ರೆಗಳ ನಿರ್ಮಲತೆಯಿಂ ಧರಿಸಿ ಚಲಿಸುತ (ಬಸಪು. ೩-೪೮). **ನಿರ್ಮಳತೆ :** ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮದ ನಿರ್ಮಳತೆಯಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಧೌತಸಿತಸಾಧಕ ಮುಂಗಂಡುಡಿಸುತ್ತುವುದೂರುಲಿಂಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೧೫). [ಸಂ. ನಿರ್ಮಲತಾ]

ನಿರ್ಮಲತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿಯಾಗು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗು : ಸದಮಳಬೋಧದಿಂದೆಸೆವ ಸಾಧುಜನಾಶಯದಂತೆ ಪದ್ಮಷಂಡದ ವರವಾರಿ ನಿರ್ಮಲತೆವೆತ್ತುದು (ಕುಸುಮಾ. ೫-೪೫). [ನಿರ್ಮಲತೆ + ಪೆಱು1]

ನಿರ್ಮಲತ್ವ, ನಿರ್ಮಳತ್ವ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ. ೨. [ವೇದಾಂತ] ಸತ್ವಗುಣದ ಸ್ವಭಾವ ; ತಮೋಗುಣದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಆವರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದುದು : ಶ್ರೀ ಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತಿಯವರು, ನಿರ್ಮಲತ್ವ ಎನ್ನುವುದು 'ಚಿದ್ಬಿಂಬಗ್ರಹಣಯೋಗ್ಯತ್ವ'ವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪೌಂದಸ. ೧೧೧). ☞ ಇದನ್ನು 'ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಹಣಯೋಗ್ಯತ್ವ' ಎಂದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. **ನಿರ್ಮಳತ್ವ :** ೧. ಇನಿವಿರಿದೊಂದು ದರ್ಪಮೆನಗಾದುದು ತನ್ನಯ ನಿರ್ಮಳತ್ವದಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲಯಶ(ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಯಶಸ್ಸು ; ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ ಕೀರ್ತಿ : ಶಶಿಖಂಡ ನಿರ್ಮಲಯಶೋವಿವಿಧಾವತಂಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೯). [ನಿರ್ಮಲ+ಯಶ]

ನಿರ್ಮಲಹೃದಯ (ನಾ). =ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣ ೨ : ಓಜರು ನಿರ್ಮಲಹೃದಯರು ಸದಯರು ಚದುರರು ಶಿಷ್ಯವತ್ಸಲರು (ಇಂಚಾಪ. ೨೫-೧೫). [ನಿರ್ಮಲ+ಹೃದಯ]

ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣ, ನಿರ್ಮಳಾಂತಃಕರಣ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ತ್ರಿಜಗಾಧಿಪತಿಯ ನೇಮದೊಳು ಕಮಲೋದ್ಭವಂ . . . ಸೃಜಿಸಿದಂ ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣರಂ ವಿಮಲಸದ್ಗುಣಗಣಾವರಣರಂ (ವೀಶೈವು. ೬-೧-೬). **ನಿರ್ಮಳಾಂತಃಕರಣ :** ೧. ನಿರ್ಮಳಾಂತಃಕರಣಕೃತ ಪರಿಕರ್ಮವಿಳಸಿತೆ ತಾಯೆ ಸೈರಿಪುದುಮ್ಮಳವು ಬೇಡೆಂದು ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದನು ಕಲಿ ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೫೭). [ನಿರ್ಮಲ+ಅಂತಃಕರಣ]

ನಿರ್ಮಲಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಪವಿತ್ರವಾದ ಅಕ್ಷತೆ : ಪ್ರಥಮಲೋಕಾಮರೇಶನುಮೀಶಾನೇಶನುಂ ಚಂಚತ್ಪಂಚರತ್ನ ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನ ನಿರ್ಮಲಾಕ್ಷತಾರ್ಘ್ಯಮನೆತ್ತಿದಿಂ ಬಟಿಯಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೬ ಪ).
[ನಿರ್ಮಲ+ಅಕ್ಷತೆ]

ನಿರ್ಮಲಾಚಾರ, ನಿರ್ಮಳಾಚಾರ (ನಾ). =ನಿರ್ಮಲಚರಿತ್ರ : ಮನವ ಶೋಧಿಸಬೇಕು ನಿಚ್ಚ . . . ನಿರ್ಮಲಾಚಾರದಿ ಚರಿಸಿ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೩೯-೧). **ನಿರ್ಮಳಾಚಾರ :** ನಿರ್ಮಳಾಚಾರಪುರಸ್ಸರಮಾ ಮುನೀಂದ್ರನಾರ್ತೆಸಗಿ ರಸಪರಿತ್ಯಾಗಮೆಂಬ ತಪಮಂ ತಳೆದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೭). [ನಿರ್ಮಲ+ಆಚಾರ]

ನಿರ್ಮಲಿತ (ಗು). ಶುದ್ಧವಾದ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ: ಶಕ್ತ ನಿರ್ಮಲಿತಾಂಗಲಿಂಗನಿಯುಕ್ತ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳಿನಲರ್ದಸುರಕ್ತಿಸಲು ಸದ್ಯಃಪ್ರಸಾದಶರೀರಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೪೯-೩೪) ; ನಿಜನಿರ್ಮಲಿತರೂಪನಂ . . . ದೇವದೇವನಂ ಭಜಿಸಿದಳಗಜೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲಿನ, ನಿರ್ಮಳಿನ (ಗು). ೧. ಮಲಿನವಾಗದಿರುವ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ; ಶುದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶುದ್ಧವಾದುದು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವುದು : ನಿರ್ಮಲಿನಮಪ್ಪ . . . ದೀರ್ಘಿಕೆಯ ವಿಚಿತ್ರಾ[ತ್ರೋ]ರ್ಮಿಕೆಗಳ ಸಂಚಲಿಸುವ ನೀರ್ಮನಸ ಲಹರಿ ಸರ್ವದೋಷಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೬೦) ; ತಿಳಿವೊಡೀತನ ಬುದ್ಧಿಯೇ ನಿರ್ಮಲಿನವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೬೫). **ನಿರ್ಮಳಿನ :** ೧. ನಿರ್ಮಳಿನಾದ್ಯಾಸನದ ಚತುರ್ಮುಖತಳದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ ಯಕ್ಷಕುಮಾರರ್ ಕೂರ್ಮೆಯೊಳೆ ಧರ್ಮಚಕ್ರಮನೊರ್ಮೆಯುಮಾತ್ಮೀಯ ಮೌಳಿಯೊಳ್ ತಳೆದಿರ್ಪರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೭೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು ; ಶುದ್ಧಿಪಡಿಸು : ಕೋಣೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಜೇಡನ ಬಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ಮಲಿಸಿ ಬಣ್ಣದ ಕಾಗದ ಹಚ್ಚಿ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಿದರು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೭). ೨. ಹೊಳೆ; ಥಳಥಳಿಸು : ನಿರ್ಮಲಿಪ ಭೂಷಣಕಾಂತಿಯಿಂ ಪಸರಿಸುತ ಸುರಧನುವ . . . ಅಮರಿಯರು ಸೊಗಯಿಪರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೧೬). [ನಿರ್ಮಲ+–ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಮಲೀಕರಣ (ನಾ). ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು ; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವಿಕೆ : ಮಂದಗಾಮಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂತರಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ತಡೆಯೊದಗಿ ನಿಂತು ಕಸ ಕೊಳೆ ತುಂಬಿ ನಾರುವಂತಾದಾಗ ಮತ್ತೆ ತಾನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ನಿರ್ಮಲೀಕರಣಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ–ಅವನು ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲೀಕೃತ, ನಿರ್ಮಳೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಮಲಿನತೆಯಿಂದ ದೂರವಾದ; ಶುದ್ಧವಾದ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. ೨. ಥಳಥಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ಪ್ರಜ್ವಲಿತಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಮಲಿನತೆಯಿಲ್ಲದುದು; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು. ೪. ಕಾಂತಿಮಯವಾದುದು: ಆ ಪಾರ್ವತಿಯ ನವಯೌವನಂ . . . ಶಶಿಕಾಂತಕೃತಕಾಚಳದಂತೆ ನಿರ್ಮಲೀ[ಪಾಠಾಂ. ಳೀ]ಕೃತಂ . . . ವ್ಯೋಮದಂತೆ ಘನಚಿತ್ರಮೆನಿಸಿದರ್ಪುದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೨ ಪ). **ನಿರ್ಮಳೀಕೃತ :** ೨. ಮಾಜಿ ಪೊಣ್ಮಿದ ಸರ್ವೇಶನಿಜಪ್ರಕಾಶನಿಧಿಯೋ ಪೇಳೆಂಬಿನಂ ತೋಱುತಿರ್ದುದು ದಿಕ್ಸಂಕುಳ ನಿರ್ಮಳೀಕೃತವಿರೂಪಾಕ್ಷಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಲೆ, ನಿರ್ಮಳೆ (ನಾ). ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದವಳು ; ಪರಿಶುದ್ಧೆ : ಪ್ರಿಯೆ ನಿನಗೆ ಪರಿಶುದ್ಧೆ ಕುಲಕೆ ಪಂಗಳೆ ಸುತೋದಯಕೆ ನಿರ್ಮಲೆ ತನಗೆ ಗತಿಗುಡುವ ಸೊಸೆಯೆಂದು ಬಯಸಿದೊಡೆ ಬಂದಯ್ಯನಾಡನೆ ಸುರಾಸುರರ ಮುಂದೆ ಕಪಿಕಟಿಕವುಜಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೨). **ನಿರ್ಮಳೆ:** ಅತಿಗಂಭೀರೆಯನೂರ್ಜಿತಮತಿಯಂ ನಿರ್ಮಳೆಯಂ . . . ದೃಢಪಾಶುಪತವ್ರತೆಯಂ ಕನ್ಯಕೆಯನಂದು ಕಂಡಂ ಕ್ಷಿತಿಪಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೬೮೨).
[ಸಂ. ನಿರ್ಮಲಾ]

ನಿರ್ಮಳ 'ನಿರ್ಮಲ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳಚಿತ್ತ 'ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳತೆ 'ನಿರ್ಮಲತೆ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳತ್ವ 'ನಿರ್ಮಲತ್ವ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳಮೌಕ್ತಿಕ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತು ; ಚೊಕ್ಕ ಮುತ್ತು : ಶರದದ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್ಬೊಜಿಯಿನುಣ್ಮುವ ನಿರ್ಮಳಮೌಕ್ತಿಕಕ್ಕೆ ತಾಂ ದೊರೆಯೆನೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ನಮೇರುಶೇಖರಧರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೧). [ನಿರ್ಮಳ(=ನಿರ್ಮಲ)+ಮೌಕ್ತಿಕ]

ನಿರ್ಮಳಾಂತಃಕರಣ 'ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳಾಂಭ(ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರು ; ತಿಳಿನೀರು : ಸುಮನೋಭೂಭೃದ್ಧರೀಸುಂದರತರವನದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳಾಂಭಸ್ಸ್ವಯಂಭೂರಮಣಾಕೂಪಾರದೊಳ್ . . . ಮನಃಪ್ರಹ್ಲಾದಮಂ ತಾಳ್ದುವನನವರತಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೬). [ಸಂ. ನಿರ್ಮಲಾಂಭಸ್]

ನಿರ್ಮಳಾಚಾರ 'ನಿರ್ಮಲಾಚಾರ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳಿ, ನಿವಳ$_2$, ನಿವಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ; ಚಿಲ್ಲದ ಮರ ; ಕತಕ : ನಿರ್ಮಳಿ–ದೊಡ್ಡಮರ ; ಹೂವಿಗೆ ಸುಗಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ರಾಡಿನೀರೊಳಗೆ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಚಲ್ಲಿದರೆ, ಆ ನೀರು ನಿರ್ಮಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗಿ. ೪೨). **ನಿವಳ$_2$:** ೧. ದಾಳಂಬರಿಬೀಜ, ನಿವಳದ ಬೀಜ, ಬಚಲಿಯದ ಬೀಜ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೧೬೭). **ನಿವಳಿ$_1$:** ೧. ನಿವಳಿ (ನೆವಳಿ) . . . ಇದರ ಬೀಜವನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ರಾಡಿನೀರೊಳಗೆ ಚಲ್ಲಿದರೆ ನೀರು ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗಿ. ೪೨). ೨. ಕತಕದ ಮರಗಳಿರುವ ಭೂಮಿ (?) : ಆ ಕೋಡಿಯಿಂದೊಳಗಾದ ದೋಂಟಿಸ್ಥಳದ ನಿವಳಿಯಲು ಬೆದ್ದಲುಗಳೆಯ ಮತ್ತರು ೭ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೨-೬೭; 1115). [←ಮರಾ. ನಿರ್ಮಳೀ, ನಿವಳೀ]

ನಿರ್ಮಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧತೆ : ಉಪಾದೇಯಂಗಳಪ್ಪ ರತ್ನತ್ರಯದ ನಿರ್ಮಳಿಕೆಯಂ ಕೆಡಿಸುವುದೆಂದವಱ ಮೇಗಣ ಮಮತ್ವಮನುೞಿದು ನಿರ್ಮಮತ್ವರತನುಂ ಸ್ವಸ್ಥನುಂ ಸಂತೋಷಪರನಾಗಿ ನೆಗೞ್ವ ಗೃಹಸ್ಥಂ ಪರಿಗ್ರಹವಿರತನೆಂಬೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶ್ರಾವಕಂ (ಪಸಾರ. ೩೪೭). ೨. ಕಾಂತಿ : "ಬೆಳ್ಪಳಿಯೆಂದು ನಿರ್ಮಳಿಕೆ" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೫).
[ನಿರ್ಮಳ(=ನಿರ್ಮಲ)+–ಇಕೆ]

ನಿರ್ಮಳಿನ 'ನಿರ್ಮಲಿನ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳೀಕೃತ 'ನಿರ್ಮಲೀಕೃತ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಳೆ 'ನಿರ್ಮಲೆ' ನೋ.

ನಿರ್ಮಾಂಸ (ಗು). ೧. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ ; ಕೃಶವಾದ : ಪೇರುರಂ ನಿಡುಕೊರಳು ನಿರ್ಮಾಂಸ ಜಂಘೆಗಳು (ಪಂಗಂ. ೮೪-೨೨); ನಿಡುವೊಡಲ ನಿರ್ಮಾಂಸ ಜಂಘೆಯ ಕೆಂಪಿನಾಲಿಗಳ . . . ನಾಯ್ಗ್ ಸೂಕಿದವು ಹಾಸದ ವಿಳಾಸವಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೦). (ನಾ). ೨. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದುದು ; ಕೃಶವಾದುದು ; ಬತ್ತಿದುದು : ಆವಾಕೆಯ ಹಸ್ತಪಾದ ನಿರ್ಮಾಂಸವಾಗಿರೆ ಅಂಗ ಒಣಗಿರೆ ಆಕೆ ಅಮಂಗಲೆಯುಹಳು (ಸಾಮುಲ. ೨೯-೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಟ (ನಾ). ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ಸ್ಥಿತಿ : ಬಸವನಜೀವು ನಿರಾಧಾರವಾಯಿತು ಬಸವನ ಮಾಟ ನಿರ್ಮಾಟವಾಗಿತ್ತು (ಶೀಲಪ. ಕ. ೨೨-೬೬). [ನಿರ್-+ಮಾಟ$_1$]

ನಿರ್ಮಾಣ (ನಾ). ೧. ಅಳೆಯುವುದು ; ಅಳತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಅಳತೆ; ಮಾನ. ೩. ಕಟ್ಟುವುದು; ರಚಿಸುವುದು; ರಚನೆ : ಚೈತ್ಯಚೈತ್ಯಾಲಯನಿರ್ಮಾಣನಿರ್ಮಾಪಣಶಾಸನಾರೋಪಿತಗ್ರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರವಿತರಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ); ಪ್ರಾಚೀನಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಕೆಲವು ಲೇಖನಗಳು . . . ಲಭಿಸಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೫). ೪. ಸೃಜನ; ಸೃಷ್ಟಿ. ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಮಕರ್ಮ; ☞ ಯಾವ ನಾಮಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ರಚನೆಯುಂಟಾಗುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಣನಾಮಕರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನನಿರ್ಮಾಣ, ಪ್ರಮಾಣನಿರ್ಮಾಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆ. ಸ್ಥಾನನಿರ್ಮಾಣಕರ್ಮವು ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳು ನಿಯಮಿತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮಾಣನಿರ್ಮಾಣವು ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳು ನಿಯಮಿತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉದ್ದ, ಅಗಲಗಳಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ : ಅಗುರುಲಘುಚತುಷ್ಕವಿಹಾಯೋಗತಿ . . . ಸುಸ್ವರದುಸ್ವರಸುಭಗದುರ್ಭಗಪ್ರತ್ಯೇಕಶರೀರಾಯಶಸ್ಕೀರ್ತ್ಯನಾದೇಯನಿರ್ಮಾಣಪರ್ಯಾಪ್ತನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ವ); ಸುಸ್ವರ ದುಃಸ್ವರ ಅದೇಯ ಅನಾದೇಯ ಯಶೋಯಶಸ್ಕೀರ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣ ತೀರ್ಥಕರನಾಮಮೆಂದಿಂತಲ್ಲಿ ಗತಿನಾಮಕರ್ಮಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಣಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಅವತಾರಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಶರೀರ, —ಆಕಾರ : ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನವಾದ ನಿರ್ಮಾಣಕಾಯವೆಂಬ ಅವತಾರಶರೀರವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೯೬). ೨. [ಬೌದ್ಧ] (ಬುದ್ಧನು) ಲೀಲೆಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ದೇಹ : ಮಹಾಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ, ಬುದ್ಧನು ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರನಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ದೇವ, ದೇವಾಧಿದೇವ . . . ಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ 'ನಿರ್ಮಾಣಕಾಯ'ದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ನಡಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೨೦೫). [ನಿರ್ಮಾಣ+ಕಾಯ]

ರ್ಮಾಣತಂತ್ರ (ನಾ). ರಚನೆಯ ವಿಧಾನ; ಕೃತಿರಚನೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ: ಕುಂಚವನ್ನಾಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಜಂತಾ ಕಲಾಕಾರರ . . . ನಿರ್ಮಾಣತಂತ್ರ ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ಕಲಾವಿಮರ್ಶಕರನ್ನೂ ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೫). [ನಿರ್ಮಾಣ+ತಂತ್ರ]

ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿ (ನಾ). ರಚಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ರಚನಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿ: ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗಿಂತ ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೦೬). [ನಿರ್ಮಾಣ+ಶಕ್ತಿ]

ನಿರ್ಮಾತೃ (ನಾ). ಮಾಡುವವನು ; ರಚಿಸುವವನು : ಆ ಮಂಚವನ್ನು . . . ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅದರ ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ ಕಲಾವಿದನು ಅದೆಷ್ಟು ಕಾಲ ವ್ಯಯ ಮಾಡಿದ್ದನೆಂದು ನನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೭೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾತೃಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಳ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ: ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತೃಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನು . . . ಉದಕವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೨೭೬). [ನಿರ್ಮಾತೃ+ಸ್ಥಾನ]

ನಿರ್ಮಾತ್ಸರ್ಯ (ನಾ). ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿರ್ಮತ್ಸರತೆ : ಸಮಸ್ತ ಜನರೂ ನಿರ್ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಂಬಿಕ. ೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾನುಷ (ನಾ). ಜನರು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿರ್ಜನವಾದುದು : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೊಂದು ನಿರ್ಮಾನುಷವಾದ ಆಶ್ರಮವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು (ತುಳಸೀ. ೬೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾನುಷ್ಯ (ನಾ). = ನಿರ್ಮಾನುಷ : ಶ್ರೀನಾಗದತ್ತಂ . . . ಪಲಾಶಪುರಮನೆಯ್ದಿ ನಿರ್ಮಾನುಷ್ಯಮಪ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೩೯೯); ಭರತನಂ ತಂದಿಟ್ಟು ದುಷ್ಕಾರ್ಯಕರಣಿಗಳನೊರಸಿ ನಿರ್ಮಾನುಷ್ಯವೆನಿಪೆನೀ ಧರಣಿಯಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೯-೧೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಪಕ (ಗು). ೧. ಸೃಜನಾತ್ಮಕ; ಸೃಜನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: 'ನಿರ್ಮಾಪಕಶಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕಟ್ಟುವವನು; ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವನು : ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾಪಕನೂ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನನ್ನು ಈಗ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೨೨೬). ೩. ಚಲನಚಿತ್ರ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹಣವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನು,—ಬಂಡವಾಳ ಹಾಕುವವನು : ಚಿತ್ರ ತಯಾರಿಸುವಾಗ ನಿರ್ಮಾಪಕರಿಗೆ ತಾವು ಹಾಕಿದ ಹಣ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಸಾಕು ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಕಲಾತ್ಮಕಚಿತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಪಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಕಲಾನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಿತ, ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಧಿಭೌತಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು; ರಾಜನೀತಿ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ; ಭಾಷಣಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಗಳು ನಿರ್ಮಾಪಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಅರಿಕಾ. ೧೦). [ನಿರ್ಮಾಪಕ+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನಿರ್ಮಾಪಕಿ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹಣವನ್ನು ಹಾಕುವವಳು : ಈ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಆಕೆಯೇ ನಿರ್ಮಾಪಕಿ (ರೂಢಿ). [ನಿರ್ಮಾಪಕ+-ಇ$_2$]

ನಿರ್ಮಾಪಣ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿಸುವುದು ; ರಚನೆ ಮಾಡಿಸುವುದು : ಚೈತ್ಯಚೈತ್ಯಾಲಯನಿರ್ಮಾಣ ನಿರ್ಮಾಪಣಶಾಸನಾರೋಪಿತಗ್ರಾಮಕ್ಷೇತ್ರವಿತರಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೫ ವ) ; ಅತುಳಚೈತ್ಯಾಲಯಾನೀಕನಿರ್ಮಾಪಣಮುಹೂರ್ತಸೂಕ್ತಯುಕ್ತಿಶ್ರವಣಮಿವೆ ದಲೆಂದಿಂತವಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಂ ತಣಿವನ್ನಂ ಮಾಡಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಯ (ನಾ). ಮಾಯೆಗೆ ಸಿಲುಕದವನು ; ಮಾಯಾತೀತ; ಭ್ರಮಾರಹಿತ ; ಭ್ರಮೆಗೆ ಸಿಲುಕದವನು : ಅಯ್ಯಾ ನೀನು ನಿರಾಳ

ನಿರ್ಮಾಯನಾಗಿಪ್ಪೆಯಾಗಿ . . . ನಿಜದ ನಿಲವ ನೋಡಿ ಕಂಡೆನು (ಅಪಚಂ. ೨-೮); ನಿರಘ ನಿರ್ಭವ ನಿರ್ವಿರಳ ನಿಸ್ತರಣ ನಿರ್ವ್ಯದ್ಧಾಂಗ ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ಕೃಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪) ; ಅವನೀಶ್ವರಂ ನಿರ್ಮಾಯನಂ ಮಗುಳೆ ತಕ್ಕೈಸಲಾಗಳಮರರ್ಮಹೀಪಾಲಕನ ಪೂರ್ವಕೃತಪುಣ್ಯಮಂ ಬಣ್ಣಿಸಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲತೆ; ಶುದ್ಧತೆ. ೨. ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ತೆಗೆದ ಹೂವು, ಪತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವು: "ಪ್ರಸಾದಃ - ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ, ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಮುಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೪೯) ; ಪಾವನಪ್ರದವೆನಿಸಿದ ಮಹಾದೇವನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನೆ ಮೆಲಿದಾಚರಿಸುವನುದಿನವ (ಬಸಪು. ೪೩-೬೫) ; ಕರ್ಣ ಗೀತಂಗಳ ಕೇಳಲಿ ನಿನ್ನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ನಾಸವಾಘ್ರಾಣಿಸಲಿ ಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧-೧) ; ನಿಮ್ಮ ಪಾದಾಂಬುಜನಿರ್ಮಾಲ್ಯವ ಕೊಡು (ಭೈರಸೂ. ೧೧೧) ; ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ತುಳಸಿಯ ಪತ್ರವನ್ನು ತನ್ನ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವನು (ಗಂಪೂಯಿ. ೧೮೧). ೩. ಹಳೆಯದಾದುದು ; ಮಾಸಲು ಮುರಿದುದು ; ಮಾಸಿದುದು : ಅನನ್ಯ ಸಾಧಾರಣ ದಿವ್ಯಭಾವದ ಕಡೆಗಿನ ಆಕರ್ಷಣದ ಕೋಲ್ಮಿಂಚು ಸೋಂಕಿದ ಜೀವಕ್ಕೆ, ಸುತ್ತಲಿನ ಬೇರಾವ ಸುಖ ಸೊಬಗು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದಂತೆ ತ್ಯಾಜ್ಯವೆನಿಸತೊಡಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೨೯೨) ; ದೇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕ ಹೂವು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಾಯಿತು (ಗಂಪೂಯಿ. ೨೬೯). ೪. ಮಾಸುವಿಕೆ ; ಮಲಿನವಾಗುವಿಕೆ : ಪರುಷಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಿಲ್ಲ ರುಚಿಗೆ ಎಂಜಲಿಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೧೦೦-೪೫೫). ೫. ಮುಡಿದು ತೆಗೆದ ಹೂವು ; ಬಾಡಿದ ಹೂವು : ತಳಿರ್ಗಳ್ ಬೀಟುಡೆ ಹಸ್ತಪಾದತಳರಾಗಶ್ರೀಗೆ ಕಣ್ಗೊಳ್ವ ಕಣ್ಗಳ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ ಮಾಲೆ ಕೈರವವನಂ ಸ್ಮೇರಾಸ್ಯಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಮಂಗಳನೀರಾಜನಭಾಜನಂ ವಿಧು ಮರಾಳಂ ಮಂದಯಾನ ಕ್ರಮಂಗಳ ಕಾಲ್ಗಾಪೆನೆ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪವಣೆ ರೂಪಂ ಭೂಪನರ್ಧಾಂಗಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೨-೧೬). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಧೂಪ- ಲೊಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು, ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು . . . ಬಿಳಿಗರುಕೆ, ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ, ಕೊಡಸಿಗೆಬೀಜ ಇವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಧೂಪವಿಕ್ಕಲು ಸನ್ನಿಪಾತ ಗುಣವಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೮೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಅಳೆದ. ೨. ರಚಿಸಿದ ; ರಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೩. ರಚಿತವಾದುದು ; ಕಟ್ಟಿದುದು : ಸುರನಗಮಂ ನಿರ್ಮಿರ್ಚಿ ತೆರೆಸುತ್ತಿದನಲ್ತೆ ಸರೋಜಸಂಭವಂ ಪುರಕೆನೆ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ನವಹಾಟಕನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಕೋಂಟೆ ಮುಟ್ಟಿರೆ ಮುಗಿಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೪) ; ಶ್ರೀಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪಿಗೆ ದೀಪವೊಂದಂ ಪೊತ್ತಿಸುವವೊಲುಮಾಪನಿರ್ಮಿತಪ್ಪ ಪತ್ರಪ್ರಸರವಿಸರವನು ಆ ಪರಮಶಿವಗರ್ಪಿಸುವೆನು (ಬಸಪು. ೧-೩೫). ೪. ಸೃಷ್ಟಿ ; ನಿರ್ಮಾಣ : ಪಾಪಿಷ್ಠ ಹೆಂಗಳನೇಕೆ ನಿರ್ಮಿತವ ಮಾಡಿದನೋ (ಮೋಹತ. ೧೦-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಿತಿ (ನಾ). ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ : ನಾಟಕಸಂಸ್ಥೆಯೂ ಕಲಾಮಂಡಿತ ಸಮಾಜವೂ ತಮ್ಮ ಮಹಾಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ನವಮಾನವನಿರ್ಮಿತಿಯ ದಿವ್ಯಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕರಭಾರವನ್ನು ಸಾದರಪಡಿಸುವುದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲವೆ? (ಪ್ರಬಂಧ. ೨೩) ; ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿರ್ಮಿತಿಯಾಗುವವರೆಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರ (ಸಂಶೋಧ. iii, ಅ೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಮಿತ್ರನಿಲ್ಲದ ; ಒಂಟಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಿತ್ರನಿಲ್ಲದವನು ; ಏಕಾಕಿ : ಒರ್ವನೇ ನಿಲುವೆ ನೀನುತ್ಕಟಕ್ಷಣಗಳಲಿ . . . ನಿರ್ವಾಣದೀಕ್ಷೆಯಲಿ, ನಿರ್ಯಾಣಘಟ್ಟದಲಿ ನಿರ್ಮಿತ್ರ ನಿರಲು ಕಲಿ (ಮಂಕುತಿ. ೬೮೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಟ್ಟು ; ರಚಿಸು : ಸುರಪತಿ ಸೂತ್ರಧಾರನಮರಾವಳಿ ಶಿಲ್ಪಿಗಣಂ ಧನೇಶ್ವರಂ ಬರೆದು ಪವಣ್ಗೆ ಜಾಣ್ಗೆವರೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ ಪುರಮಂ ನೃಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೮) ; ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆಲದೊಳರ ಮನೆಯನಿರದಾಗಿಸೆನಲವರ್ ಭಯಭರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದರ್ (ಚಿಬಪು. ೫-೪೭) ; ನಿರ್ಮಲಸತಿಯರ ಧರ್ಮವ ಕೃತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನೆಗಳಿಪೆ (ಹದಿಬ. ೧-೪೮) ; ಕರ್ಮವೆಂಬುದು . . . ಶೃಂಖಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೭). ೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಸೃಷ್ಟಿಸು ; ಸೃಜಿಸು : ಸುರಸಂದೋಹದ ತೀವಿ ತಂದ ಘಟಸಂಘಾತಂಗಳಾನಲ್ಕೆರಬ್ಬಿರದಿಂ ಬಾರದೆ ಮಾಣೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೋರ್ದಂಡಂಗಳೊಳ್ ಭೂಪನೋತ್ಕರಮಿಂಬಾಗಿರೆ (ಆದಿಪು. ೭-೮೬) ; ಉರಗನರ ದಿವಿಜಾದಿಗಳಿಗಿದು ಪರಿಹರಿಸಲಳವಲ್ಲ ದೈವದ ಪರುಠವಣೆ ಮುನ್ನಾದಿಯಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿತು ಮೃತ್ಯುವನು (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೭-೨೯) ; ಸುರಪನಾಪವನಜನ ಪರಿಯನು ಪರಿಕಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಾಕ್ಷಣ ಸುರಸೆಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೧) ; ವಿಪ್ರರು ಕಪಟದ ಗೋವ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಸವಿ. ೫-೧೬) ; ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು . . . ಕೃತ್ರಿಮಹೃದಯ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೨೨). ೩. ಏರ್ಪಡಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ನಿಜತನುಜಂಗಾಗಳ್ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೫) ; ಕುಮಾರನಂ ಪಡೆವುದುಮಾಗಳ್ . . . ಅರಸಂ ಬೇಡುವರ್ಗೆ ಬೇಡಿದುದಂ ಬೇಡಿದಾಗಳೆ ಕೈಮುಡಗದೆ ಕೊಟ್ಟು ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ (ಬಾಧಪು. ೪-೩೮ ಪ). [ನಿರ್ಮಾಣ + - ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಮಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಧಾರ ದೊರಕಿಸು : ಅತಿಭಕ್ತಿಗೆಯ್ದು ತತ್ಪುರುಷರನೆಯ್ದೆ ಧರ್ಮ್ಮದೊಳೆ ನಿರ್ಮ್ಮಿಸಿದಾನಿಗಳಾಗಿ ಸನ್ದ ತತ್ಪುರುಷ ಮಹಾಮುನೀಶ್ವರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೬-೨೧ ; 1075).

[ℙ ಇದು 'ನೆರ್ಮಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ನಿರ್ಮುಕುತ (ನಾ). ಮುಕ್ತನಾದವನು ; ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು : ಅಕುಟಿಲತೆಯಿಂದೆನ್ನನರ್ಚಿಸಿ ಭಕತರೊಡನಾಡುವ ನರನು ನಿರ್ಮುಕುತನಹ ಕ್ರಮದಿಂದಲದ್ರಿಯನೇಱುವಂದದಲಿ (ಶಿಭಾಗ. ೧೧-೧೭-೨). [<ಸಂ. ನಿರ್ಮುಕ್ತ]

ನಿರ್ಮುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡ ; ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ; ಬಿಟ್ಟ : ನಿರ್ಮೋಕ ನಿರ್ಮುಕ್ತ ನಿರ್ಮಲನಪ್ಪ ಫಣಿಯೆಂತಂತೀ ಸೀತೆಯಂ ತೊಱೆದೇಸೊಗಂ ಬಾಟಿಪ್ಪಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೫-೨೯). (ನಾ). ೨. ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಮುಕ್ತ : ಚಿತ್ತವ ಸುಯಿಧಾನವ ಮಾಡಿ ಮೊತ್ತಾಜ ಹೆಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣುಗೆದ್ದರೆ ನಿರ್ಮುಕ್ತ (ವಚಸಂ. ೨೨೨-೭೮). ೩. ಸಮರಸತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಐಕ್ಯಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತನಾದ ಬಳಿಕ ಈ ಜಗವೇನಾದರೇನಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೩೨೧-೧೦೬); ಸಚ್ಚಿದಾನಂದದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಯಶರಣರ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತಳಾದೆನಯ್ಯಾ (ವಚಸಂ. ೫೦೧-೧೮). ೪. ಸದಾಕಾಲವೂ ಮುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಮುಕ್ತನಪ್ಪನು ಜೀವನುಂ ನಿರ್ಮುಕ್ತನಪ್ಪನು ಶಿವನು (ಬಸಪು. ೫೧-೨೮). ೫. ಅದೇ ತಾನೆ ಪೊರೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಾವು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮುಕ್ತಿ : ಶ್ರೀಪ್ರಭವಮುನಿಪ್ರಭುವ ಪಾದಮೂಲದೊಳ್ ನಿಷ್ಕೃತದಿಗಂಬರಶ್ರೀಕನಾಗೆ ನಿಖಿಲಕರ್ಮನಿರ್ಮುಕ್ತಿಯಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮುಕ್ತೋಷ್ಮ (ನಾ). ಉಷ್ಣತೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ತಂಪಾದುದು: ಮುಕ್ತಜ್ವರದಂತೆ ನಿರ್ಮುಕ್ತೋಷ್ಮಮುಂ ಮೂರ್ಛಾಪ್ರಾಪ್ತನಂತೆ ತಮೋಮಯಮುಮಪ್ಪ ತಮಿಸ್ರಗುಹೆಯನೆಯ್ದಿದಾಗಳ್ (ಆಪು. ೧೩-೪೬ ವ). [ನಿರ್ಮುಕ್ತ + ಊಷ್ಮ]

ನಿರ್ಮೂಢ (ನಾ). ಕಡುಮೂರ್ಖ : ರೂಢಿಗಚ್ಚರಿಯಾಯ್ತು ಲಾ ಪರಿಗೂಢಮ್ಮ ಗಗಣವಿಲ್ಲವಿದೆ ನಿರ್ಮೂಢರನು ಹಿಡಿತರಿಸುಯೆಂದನು ದೂತ ನೊಡೆಯಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲ, ನಿರ್ಮೂಳ (ಗು). ೧. ಬೇರಿಲ್ಲದ ; ಬುಡವಿಲ್ಲದ. ೨. ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತ ; ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತ. (ನಾ). ೩. ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದುದು : ಶ್ರುತಿರಹಿತರಾಗಿ ಚರಿಸುತಿಹ ಜಿನ ಬೌದ್ಧ ಚಾರ್ವಾಕರ ಕುಪಥಸಮಯತ್ರಯಂ ನಿಷ್ಕುರದಿ ನಿರ್ಮೂಲಂಗಳಾಗಲ್ಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೦-೬೫). **ನಿರ್ಮೂಳ:** ೩. ನಿರ್ಮೂಳಂ ಮಾಡರಿಯಂ (ಬಂಹು. ೧೦-೨೦).

ನಿರ್ಮೂಲಂ ಮಾಡು, ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡು = ಬೇರು ಸಹಿತ ಕೀಳು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಎಮ್ಮೊಳಾವನೊರ್ವಂ ನಮ್ಮ ಪಗೆಯಪ್ಪಿಜಾಯಲುಂ ನಂದನವಂಶಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸಲು ಮಾರ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೨-೧೫) ; ನಂದನರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿದ ಈ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಹೋಗದಿರಲಿ ! (ರಾಕ್ಷಸಮು. ೨೪). **ನಿರ್ಮೂಲಮಾಗು, ನಿರ್ಮೂಲವಾಗು** = ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹೋಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾಗು : ಆ ಮೂಲದ ಕಡೆಯ ಮೂವಸೆಯ ದಿವಸದೊಳಂ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಯ್ತು ಕೌರವವಂಶಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೭) ; ಸೌಂದರಿಯ ವಶರಾಗಿ ಭೂವರನಂದನರು ನಿರ್ಮೂಲವಾದರು (ಬಸವು. ೩೧-೨೨) ; ನಂದವಂಶವು ನಿರ್ಮೂಲವಾದರೂ ಅವನ ಸ್ವಾಮಿ ಭಕ್ತಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚಲಿಸಿಲ್ಲ (ರಾಕ್ಷಸಮು. ೧೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲಕ (ನಾ). ಬುಡಸಹಿತ ಕೀಳುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಹುಟ್ಟು ಅಡಗಿಸುವವನು : ಅಕಟ ಗುರುಹತ್ಯಾಮಹಾಪಾತಕಕೆ ತಂದೈ ಮನವ ಭರತಪ್ರಕಟಕುಲನಿರ್ಮೂಲಕನೆ ನೀನೊಬ್ಬನುದಿಸಿದಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲನ, ನಿರ್ಮೂಳನ (ನಾ). ಬೇರುಸಹಿತ ಕೀಳುವುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು : ತದುಭಯಕರ್ಮನಿರ್ಮೂಲನಂ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫ ವ) ; ನೀವಿಂತಿರಾನನ್ನೆಗಂ ಮುನಿಸಂ ತೀರ್ಚೆ ನರೇಂದ್ರವೈರಿತರುವಂ ನಿರ್ಮೂಲನಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೪) ; ಲೋಲನಾಪರಿಕರ್ಮ ತರುನಿರ್ಮೂಲನೈಕಕ್ಷಮ ಸುಧಾಕರಮೌಳಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧). **ನಿರ್ಮೂಳನ:** ಮಜುಭವದೊಳ್ ಸಗರವಂಶಮಂ ನಿರ್ಮೂಳನಂ ಮಾಱಿಪ್ಪೆನಕ್ಕೆಂ(ನೆಂ)ದು ನಿದಾನಂಗೆಯ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು : ನಿನ್ನ ಮಗಂ ಪಗೆಯಂ ನಿರ್ಮೂಲನಂಗೆಯ್ದು ನಿನ್ನ ಶೋಕಮಂ ಪಿಂಗಿಸುಗುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೧೧) ; ದನುಜಕ್ಷತ್ರಾಥಮಾನಿಕಮನಗಣಿತಮಂ ಕೂಡೆ ನಿರ್ಮೂಲನಂಗೆಯ್ದನಿತುಂ ಭೂಭಾರಮಂ ಪಿಂಗಿಸಲುದಯಿಸಿದಂ ಚಕ್ರಿ (ಜಗವಿ. ೩-೪). [ನಿರ್ಮೂಲನ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರ್ಮೂಲನಕರ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ ಮಾಡುವವನು : ಸಕಳಕರ್ಮನಿರ್ಮೂಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ನಕರನುಂ ತ್ರಿಲೋಕಶಿಖರಿಶೇಖರನುಮಪ್ಪ ಜೀವನುಂಟೆಂದು . . . ತಿಳಿಪಿ (ಆಪು. ೨-೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲಿತ (ಗು). ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತ ; ಬುಡ ಸಹಿತ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದ ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ : ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಲಿಂಗಾಭಿಮಾನಿ . . . ನಿರ್ಮೂಲಿತೋಭಯಕರ್ಮಸಂಚಯನು (ಬಸವು. ೨೯-೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೂಲಿಸು, ನಿರ್ಮೂಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರುಸಹಿತ ಕೀಳು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು : ಇಂತಪ್ಪ ಪಗೆವರಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸುವುದು ಭೇದನವೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೪-೨೦) ; ಸಕಲದುರಿತತಿಮಿರಪಟಲಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸುವ ಸಹಸ್ರಕರಪ್ರಭಾವಕರಮಾವುದು (ಅನಂತು. ೩-೬೧ ವ) ; ಅಪಯಶಸ್ಸಿನ ಅಂಕುರವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಿಬಿಡುವೆನು (ಗುರುಚಿ. ೯೯). ೨. ದೂರಮಾಡು ; ತೊಲಗಿಸು : ತ್ರಿವಿಧಮಪ್ಪ ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಮುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು.೧೧-೧೧೧ ವ). **ನಿರ್ಮೂಳಿಸು :** ೧. ನಮ್ಮ ಪಗೆಯಪ್ಪಿಜಾಯಲುಂ ನಂದನವಂಶಮಂ ನಿರ್ಮೂಳಿಸಲಾರ್ಪೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೨-೧೭) ; ಆಳಿಬ್ಬಾದ ಬಸನಂಗಳೆಳುಮನೇಱಿದ್ದು ನಿರ್ಮೂಳಿಸಿ ಪರಿದನರಿಷಡ್ವರ್ಗ್ಗ × × × ಕಾಲಾಗ್ನಿಯಲ್ತೆ ಗುಣಗಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೯-೩೧ ; 1071) ; ರವಿಗದಣ್ಡಾಧಿಪನಂ ಮಾಳವವೇಳುವ ನೆಱೆ ನಿರ್ಮೂಳಿಸಿ ನಿಜನಾಥನಾಜ್ಞೆಯಂ . . . ಸುಮನೋಮಾಳಿಕೆಯಂ ನಿಲಿಸುವನ್ತೆ ನಿಲಿಸಿದನದಟಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೫೪-೨೪; 1128). [ನಿರ್ಮೂಲನ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಮೂಳ 'ನಿರ್ಮೂಲ' ನೋ.

ನಿರ್ಮೂಳನ 'ನಿರ್ಮೂಲನ' ನೋ.

ನಿರ್ಮೂಳಿಸು 'ನಿರ್ಮೂಲಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ಮೇಘ (ನಾ). ಮೋಡವಿಲ್ಲದುದು ; ಮುಗಿಲಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರಭ್ರ : ನಿರ್ಮೇಘಮೆನಿಪ ದಿನದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳಮೆನಿಪೊಂದು ಬಾವಿನೊಳ್ ನಿಂದಿನಿಸುಂ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತದೆ ನೋಡಲು ಘಮ್ಮನೆ ತಾಂ ತೋರ್ಕುಮಲ್ಲಿ ಛಾಯಾಪುರುಷಂ (ಪಸಾರ. ೩೬೩) ; ಮಿತಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆವ ಮಾರುತನವೊಲು ನಿರ್ಮೇಘವಾಗಿಹ ವಿತತ ನಭದವೊಲಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಗಜಬಜೆಯನುಡುಗಿ (ಬಸವು. ೩೪-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೋಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು; ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಹಾವಿನ ಪೊರೆ : "ನಿರ್ಲಯನೀ, ನಿರ್ಮೋಕಂ, ಕಂಚುಕಂ – ಈ ೩ ಹಾವಿನ ಹರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೨೨); "ನಿರ್ಮೋಕಮಾ ನಿರ್ಲಯಿನಿಯುರಗಮುಕ್ತಮೆನಲ್ಕೆ ಹರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೨) ; ತರುಕೋರಗ ನವನಿರ್ಮೋಕರುಚಿರಮೆನಿಸಿರ್ದ ಧೌತಧವಳಾಂಬರದಿಂ ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೮); ರವಿಹಯಲಾಲಾಪಿಂಡಂ ದಿವಿಜನದೀಫೇನಮಾಲೆ ರಾಹುವ ನಿರ್ಮೋಕವಿದೆಂಬಿನಮಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಧವಳಾಂಬುದಪಟಲಮೆಸೆದುದು (ಜಗವಿ. ೪-೬೧). ೩. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. ೪. ಯುದ್ಧ ಕವಚ. ೫. ಆಕಾಶ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೋಕನಿರ್ಮುಕ್ತ (ಗು). = ನಿರ್ಮೋಕಮುಕ್ತ : ನಿರ್ಮೋಕನಿರ್ಮುಕ್ತ ನಿರ್ಮಲನಪ್ಪ ಫಣಿಯೆಂತಂತೀ ಸೀತೆಯಂ ತೊಱೆದೇಸೊಗಂಬಾಱಿತ್ತಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೫-೨೯). [ನಿರ್ಮೋಕ + ನಿರ್ಮುಕ್ತ]

ನಿರ್ಮೋಕಮುಕ್ತ (ಗು). ಪೊರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ : ಹರನ ಕೋಮಲಪಾಣಿಕಮಲಸ್ಪರುಶಪೀಯೂಷದಲಿ ಮುಳುಗಿದ ನರನ ತನು ನಿರ್ಮೋಕಮುಕ್ತಭುಜಂಗನಂದದಲಿ . . . ಚಾರುಸ್ಫುರಣದಲಿ ಬೋಳೈಸಿದುದು ಸುರ ನರರ ಕಣ್ಮನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧೦೧). [ನಿರ್ಮೋಕ + ಮುಕ್ತ]

ನಿರ್ಮೋಕಿ (ನಾ). ತುಂಬೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ನಿರ್ಮೋಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ನಾಕಿ, ನಿರ್ನೋಕಿ, ನಿರ್ಮೆಕಿ, ನಿರ್ಮೋಖಿ]ಯೆನೆ ಕಾಡತುಂಬೆಯೆಂದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨). [?]

ನಿರ್ಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಮೋಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ದೇಹಸುಖಹೇತುಗಳುಮಂ ದೇಹಮುಮಂ ತನ್ನವೆಂದು

ಪಂಬಲಿಸದೆ ನಿರ್ಮೋಹದಿನಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೪೪) ; ತನುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮೋಹ ಮನದಲ್ಲಿ ನಿರಹಂಕಾರ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯ . . . ಎಡೆಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಬೇರಿಲ್ಲ ಕಾಣಿರೊ (ಆದಯ. ೧೬೬-೯೧). ೨. ನಿಷ್ಠುರತೆ ; ನಿರ್ದಯೆ : ಆ ಹೊಗುವಳೀ ಹೊಗುವಳದೆಯಿವದೆ ಹೋಹಳೆಂದತಿಶೀಘ್ರದಲಿ ನಿರ್ಮೋಹದಲಿ ಪಿತನೆಯ್ದಿ ಚಂಡಿಕೆಯುಂ ಪಿಡಿಯಲು (ಬಸವು. ೧೪-೩೬). ೩. ಮೋಹವಿಲ್ಲದವನು : ಅಘಮಂ ಗೆಲ್ದು ನಿರ್ಮೋಹನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಮೋಹಿ (ನಾ). ಮೋಹವಿಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ತನ್ನೊಡನಾತಂ ನಿರ್ಮೋಹಿಯಾಗಿ ಬಾರದಿರೆ (ಚಾವುಂ. ೬೬); ಲಿಂಗವ ಮುಟ್ಟಿ ಮತ್ತೊಂದೇಸುವ ಮುಟ್ಟದ ನಿರ್ಮೋಹಿಯನು ಮಾಹೇಶ್ವರನೆಂಬೆನು (ಸಿದ್ಧೇಸ. ೧೨೧-೩೧೫) ; ರತಿರಾಜನಂಬಿಗೆರ್ದೆಗೊಡದತಿನಿರ್ಮೋಹಿಗಳಾರಿಹಪರದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೬-೩೨). [ಸಂ. ನಿರ್ಮೋಹಿನ್]

ನಿರ್ಮೋಹೆ (ನಾ). ೧. ಮೋಹವಿಲ್ಲದಿರುವವಳು; ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. ೨. ಕಠಿಣಚಿತ್ತವುಳ್ಳವಳು ; ನಿರ್ದಯೆ : ಇರಿಸಿ ಹೋದವಳಾವಳೋ ಶಿಶುವರನ ತಾಯ್ ನಿರ್ಮೋಹೆಯ್ಯೆ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೩-೩೪). [ಸಂ. ನಿರ್ಮೋಹಾ]

ನಿರ್ಯಂತ್ರಣ (ಗು). ೧. ಅನಿರ್ಬಂಧವಾದ; ನಿಯಂತ್ರಣವಿಲ್ಲದ ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅನಿರ್ಬಂಧತೆ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿ. ೩. ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಬಲೆ, ಬೋನು ಮುಂತಾದುವು ; ಕೂಟಯಂತ್ರ : “ಉನ್ಮಾಥಃ, ಕೂಟಯಂತ್ರಂ, ನಿರ್ಯಂತ್ರಣಂ-ಈ ೩ ತಗವುದು [ಬಲೆ, ಬೋನು]” (ಹಲಾಯು. ೧೨೯-೯೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯದ್ದಾನಗಜ (ನಾ). ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಆನೆ ; ಉನ್ಮತ್ತವಾದ ಆನೆ : ವಿಗಳನ್ನಿರ್ಝರಹರಿನೀಳಗಿರೀಂದ್ರಮನೊಳಗುಮಾಡಿಮುಜ್ಜ್ವಳತರಾನಗಮೆನಿಪುದು ನಿರ್ಯದ್ದಾನಗಜಂಗಳ ಸೌಧಶಾಲೆ ನೃಪಮಂದಿರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ; ಹೊರಡುವುದು; ನಿರ್ಗಮನ. ೨. ಮಾಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. ೩. ಸಾವು ; ಮರಣ : ‘ನಿರ್ಯಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿ’ ಪರಾ. ೪. ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ದನದ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ; ದಳಿ. ೫. ಆನೆಯ ಕಡೆಗಣ್ಣು : “ಅಪಾಂಗದೇಶಃ, ನಿರ್ಯಾಣಂ- ಈ ೨ ಆನೆಯ ಕಡೆಗಣ್” (ಹಲಾಯು. ೬೬-೩೪); ಯಥಾರ್ಥಂ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ದು ರತ್ನಮಕುಟಂ ನಿರ್ಯಾಣಮಂ ತಾಗೆ ದಂತಿಯ ಮೇಗಿರ್ದು ವಿನಮ್ರನಾಗೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦); ಕರ್ಣಜಾಲಾಂತರಮಂ ನಿರ್ಯಾಣಮಂ ಸೃಕ್ವಮನುದರಮನುದ್ಭೂತಮಂ ಘಾಟಿಮಂ ಪುಷ್ಕರಮಂ . . . ಕೂಡೆ ತೀರೀ ಶರಸಂಘಾತಂಗಳುಚ್ಚುತ್ತಿರೆ ಕೆಡೆದು ವಿಭಾನೀಕಂ (ಪರ್ವನಾ. ೪-೭೯); ಆ ಪುರಂದರನ ಸತಿ ನಿಜಪತಿಯ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ . . . ಜಿನಬಾಳಕನಂ ನೀಡೆ ನಿಜರುಚಿರವಾಳ ಸುರಮದಗಜನಿರ್ಯಾಣಪ್ರಲಗ್ನಮಾಗಲ್ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಜಯಸ್ವಾಮಿಯೆನುತ್ತುಂ ಭುಜಯುಗಮಂ ನೀಡಿ ತಳೆದುಕೊಂಡು ಮಹೇಂದ್ರಂ (ನೇಮಿಪು.೮-೧೧೬). ೬. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ. ೭. ಬೀಡು ತೆಗೆಯುವುದು; ಪಾಳೆಯ ಎತ್ತುವುದು: “ಮೃತೋಽಪಯಣಂ ವಿಭಾಗ ನಿರ್ಯಾಣಸಮಾಹ್ವಯಂ” (ನಾನಾರ. ೯೧). ೮. ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ. ೯. ಕಬ್ಬಿಣ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾಣಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಾಯುವ ಸಮಯ ; ಕೊನೆಯಗಳಿಗೆ ; ಮರಣಕಾಲ : ಒರ್ವನೇ ನಿಲುವೆ ನೀನುತ್ಕಟಕ್ಷಣಗಳಲಿ ಧರ್ಮಸಂಕಟಗಳಲಿ ಜೀವನಮರದಲಿ ನಿರ್ವಾಣದೀಕ್ಷೆಯಲಿ, ನಿರ್ಯಾಣಘಟ್ಟಿದಲಿ ನಿರ್ವಿಚಿತ್ರನಿರಲು ಕಲಿ (ಮಂಕುಕ. ೬೪೯). [ನಿರ್ಯಾಣ+ಘಟ್ಟಿ]

ನಿರ್ಯಾಣದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಮರಣದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದವನು : ದ್ರೋಣನೆಂಬರೆ ಮುನ್ನವೇ ನಿರ್ಯಾಣದೀಕ್ಷಿತನಾದನಾತನ ಕಾಣೆವೈ ಗುರುಸುತನದೃಶ್ಯಾಂಜನವೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೪). [ನಿರ್ಯಾಣ+ದೀಕ್ಷಿತ]

ನಿರ್ಯಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಮರಣ ಹೊಂದುವುದು ; ಮರಣಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಮನುಜರ ನಿರ್ಯಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಷ್ಟಜಾತಕಮೆನಿಪ್ಪ ಭೇದದಿ ನಖಿಳಾವನಿಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ದಿರ್ಪರ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುಮಧಿಕಾರದಿಂದೆ ಜಾತಕತಿಲಕಂ (ಜಾತತಿ. ೨೪-೩೫). [ನಿರ್ಯಾಣ+ಪ್ರಾಪ್ತಿ]

ನಿರ್ಯಾಣಮಂಗಳ (ನಾ). ಚರಮಗೀತೆ : ಪರಾಂತಃಕರಣಪ್ರವೇಶವುಳ್ಳ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯನಾಯಿಕೆಯ ನಿರ್ಯಾಣಮಂಗಳವನ್ನಿಂತು ಹಾಡಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೧೧-೧೧). [ನಿರ್ಯಾಣ+ಮಂಗಳ (=ಮಂಗಲ)]

ನಿರ್ಯಾಣಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಸಾವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಾಯು : ಆತನು . . . ಈಗ ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳವಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ನಿರ್ಯಾಣಹೊಂದಿದನು (ಭಾರದ. ೧೭೬). [ನಿರ್ಯಾಣ+ಹೊಂದು$_1$(<ಪೊರ್ದು$_1$)]

ನಿರ್ಯಾತ (ಗು). ೧. ಹೊರಬಿದ್ದ ; ಹೊರಟುಹೋದ : ಅಂತು ಪರಿತ್ರಾಸ ನಿರ್ಯಾತ ಕಿರಾತಸಂಜಾತಮೊಡವರೆ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ಪ). (ನಾ). ೨. ಹೊರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವ ಸರಕು ; ರಫ್ತು. ‘ಆಯಾತ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊರದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸು ; ರಫ್ತುಮಾಡು : ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ೩ ಕೋಟಿ ಟನ್ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ನಿರ್ಯಾತಗೊಳಿಸಲು ಸಾಕೆಂದು ತಜ್ಞರು ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕಿದರು (ಪ್ರಜಾರ. ೭೪). [ನಿರ್ಯಾತ+ಕೊಳ್$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಯಾತನ (ನಾ). ೧. ನ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಮರಳಿ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. ೨. ಉಡುಗೊರೆ ; ಕೊಡುಗೆ. ೩. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : “ನಿರ್ಯಾತನಂ— ಹಗೆ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ದಾನ, ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ”(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೪೦೩). ೪. ಕೊಲ್ಲುವುದು; ವಧೆ. ೫. ಬೆಲೆ ; ಶುಲ್ಕ : “ನಿರ್ಯಾತನಂ=ಬೆಲೆ”(ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾತವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊರದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು ; ರಫ್ತುವ್ಯಾಪಾರ : ನಮ್ಮಣ್ಣ . . . ಬೇರೊಬ್ಬ ಪಾರ್ಟನರ್ ಸಂಗಡ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ನಿರ್ಯಾತವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶಪ್ನ. ೧೦೨) ; ಈ ಸ್ಥಾಪಕರು . . . ಆಯಾತ—ನಿರ್ಯಾತ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮತ್ತಿತರ ಆರ್ಥಿಕಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ತಕ್ಕಡಿ.೭೧). [ನಿರ್ಯಾತ+ವ್ಯಾಪಾರ]

ನಿರ್ಯಾತಶುಲ್ಕ (ನಾ). ರಫ್ತಾಗುವ ಸರಕಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ : ಸೆಣಬಿನ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಸೆಣಬಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ನಿರ್ಯಾತಶುಲ್ಕದ ನಿವ್ವಳಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗವನ್ನು

. . . ಭಾರತದ ಸಂಚಿತನಿಧಿಯಿಂದ ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಭಾಘಾನ. ೧೫೫).

[ನಿರ್ಯಾತ + ಶುಲ್ಕ]

ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಗುರು,—ಆಚಾರ್ಯ : ಆಗಳಾ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಂ ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ . . . ಮಹಾಬಲನಂ ಜಾತರೂಪಧರನಂ ಮಾಡಿ (ಆಪು. ೨-೫೧ ವ) ; "ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲೇಖನವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವವರಿಗೆ ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಹೆಸರು" (ಆಪು. ಕೋಶ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ನಾವಿಕ; ಅಂಬಿಗ. ೨. ಹಡಗಿನ ಚಾಲಕ; ಕರ್ಣಧಾರ : "ನಿರ್ಯಾಮಃ, ಕರ್ಣಧಾರಕಃ—ಈ ೨ ಕೂವಕಂಬಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾಮಕ (ನಾ). ೧. ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು; ಸಹಾಯಕ. ೨. = ನಿರ್ಯಾಮ ೨ : "ಪೋತ ನಿರ್ಯಾಮಕಂ ಕರ್ಣಧಾರನೆನಲ್ಕಾ ತುದಿಯ ಕೂಕಂಭದವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಒಸರುವ ಅಂಟು ; ಮರದ ರಸ ; ಗೋಂದು : ಪರಿರಾಜತ್ಸಹಕಾರಸಾಂದ್ರರಸಮುಂ ಸಪ್ತಚ್ಛದೋದ್ಗಂಧಿಬಂಧುರನಿರ್ಯಾಸಮುಮಾಸ್ರವತ್ಸರಳಸಾರಾಸಾರಮುಂ ಹೇಮತಾಮರಸಾಂಭಃಕಣಮುಂ ನಿವರ್ತನೆ ವರಂ ತಾನಾ ಮದಂ ಸೀಧುಸೀಕರ ಮಾದುಗ್ರವಸಂತದಂತಿ ಬೆಣಚುತ್ತೊಲ್ದಿರ್ದಗಲ್ದಿರ್ದೋರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೩೭) ; ಕೆಲಬಲದ ಮಾಮರದೊಳಿಪ್ಪ ನಿರ್ಯಾಸಮಂ ತೆಗೆದು ಕಿಱುವೆರಳುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂದೆ ತಿದ್ದಿ ಬರೆದು . . . ಮಂತ್ರಿಸುತೆ ತೊಲಗಿ ಬರುತಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೯). ೨. ಮಂದವಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ : ತಳಿರಂ ತೂಗಿ ಪರಾಗಮಂ ಪೊರೆದು ಪೂನೀರಂ ತಡಂಗೂಡಿ ಗುಗ್ಗುಳ ನಿರ್ಯಾಸಮುಮಂ . . . ಐಂ ಗಂದಿಗರಂತೆ ಬಂದೊಲೆದುದೋ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಆರ್ಹನೇ. ೫-೯೭). ೩. ಕುದಿಸಿ ತೆಗೆದ ಅರ್ಕ ; ಸಾರ ; ಕಷಾಯ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. ಏನನ್ನಾದರೂ ತೂಗು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ (ಆನೆಯ ಕೋರೆಗಳಂತಿರುವ) ಗೂಟ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ. ೨. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ ; ಬಾಸಿಂಗ. ೩. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ. ೪. ಸಾರ ; ಕಷಾಯ : "ನಿರ್ಯೂಹಃ—ಬಾಗಿಲು, ಮಂಡೆಯೊಳು ಮುಡಿದ ಪೂಸರ, ಕಷಾಯ, ಗಜದಂತ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪಿರುವುದು. ೨. ಶೃಂಗಾರ ; ಅಲಂಕಾರ. ೩. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಯೋಚನೆ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆ : ನಾಗಣ್ಣ ನಿರ್ಯೋಚನೆಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ (ಜನಜೀ. ೫೧).

[ನಿರ್– + ಯೋಚನೆ]

ನಿರ್ರನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಬರ್ರನೆ ಬರೆಯುತ ನಿರ್ರನೆ ನಿಲ್ಲುತ ಚಿರ್ರನೆ ಚೀರುತಲಿ (ಹಮಚ. ೧೯). [ನಿರ್$_0$ + –ಅನೆ$_1$]

ನಿರ್ಲಕ್ಷ (ನಾ). ಅನಾದರ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : ಯಾವ ಕೆಲಸವೇ ಆದರೂ ನಿರ್ಲಕ್ಷದಿಂದ ಮಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). 'ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು' ಪರಾ.

[< ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ]

ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡೆಗಣಿಸು; ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದಿರು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು: ಪಠ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಹಲವು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನವನ್ನೂ ಕಾಲವನ್ನೂ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿ ಇತರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೫೭) ; ಆವರನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದ್ದೆವು, ಕೊಟ್ಟಗೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಡಿದವನು ಇವನೇ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರ ಅರಿವಿಗೂ ಬಂದಿತ್ತು (ಹಸುಹೊ. ೩೯೭).

[ನಿರ್ಲಕ್ಷ + –ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಾರದ ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದ. (ನಾ). ೨. ಅಸಡ್ಡೆ ; ಅನಾದರ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : ಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ತೋರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಉದಾಸೀನವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಾತು ಮಾತಿಗೂ ನೀನು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯನಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವಿ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೦). ೪. ಕಾಣದಿರುವವನು ; ಅಗೋಚರನಾದವನು : ನಿರ್ಲೇಪ ನಿರ್ಜಾತ ನಿರ್ಲಯಂ ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ (ಏಕೋಪು. ೫-೭೫).

ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡು ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಸಡ್ಡೆಮಾಡು : ನನ್ನನ್ನು ತಾವು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಿದರೂ ನಾನು ತಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದೆನು (ಫೀಷ್ಮಜ. ೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಜ್ಜ (ಗು). ೧. ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ: ಎಂತುಮಾ ನಿರ್ಲಜ್ಜಂ ಬತ್ತಲಿಗನಪ್ಪ ಸವಣನಲ್ಲಿಗೆವೋಗಿ ಕಂಡು ನುಡಿದು ಕಾಡಿಬರ್ಪಂ ಬಾ ಮಗಳೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೨-೨೧) ; ಗೋವಳರು ನಿರ್ಲಜ್ಜರವಚಿಸೂಳು ನೀವು ಗರ್ವಿಪರು ರಾಜಪುತ್ರರು ನಾವ ಬಯಸುವನೊಡನೆ ಬಂದಿರಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೬೩) ; ನಿನ್ನನ್ನು ಇದೇ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಹೊಡೆಸುವೆ, ನಿರ್ಲಜ್ಜ (ಶ್ರೀಶಾಂತ. ೩೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಜ್ಜಕ (ನಾ). = ನಿರ್ಲಜ್ಜ ೨ : ಇನಜಂ . . . ವೃಷರಾಶಿಯೊಳ್ ನೆಲಸೆ ವರ್ಜ್ಯಂ . . . ಒಂದಿ ನಿಲೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ದುಃಖಿತಂ ಧನಹೀನಂ ಸ್ಖಲಿತಾಂತರಂಗನಸುತಂ ನಿರ್ಲಜ್ಜಕಂ ರಕ್ಷಕಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೩೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಜ್ಜಿಕೆ (ನಾ). = ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ : ಬಿಸುಡಿರೆ ನೀವಜ್ಜ ನಿಮ್ಮ ನಿರ್ಲಜ್ಜಿಕೆಯಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೦). [ನಿರ್ಲಜ್ಜ + – ಇಕೆ]

ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನ : ದೆಸೆಗಳೇ ವಾಸಸ್ಸು ರಾಜ್ಯಪ್ರಸರಣವು ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ ಜಟೆ ರಂಜಿಸುವ ಧೂಳೀ ದೂಸರದ ಗಂಗಾಧರನವೋಲು ಎಸೆವ ಸುತರುಗಳಿಲ್ಲದಿರೆ ಶೋಭಿಸುವುದೇ ಸಂಸಾರವೆಂಬುದು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೧) ; ಲಜ್ಜೆಯೆ ಗಣಿಕೆಗೆ ನಾಶನಿಮಿತ್ತವು ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ ಸತಿಯರಿಗಳಿವು (ಇಂಚಾಪ.೧೪೩-೨). [ಸಂ. ನಿರ್ಲಜ್ಜ]

ನಿರ್ಲಪಿತ (ಗು). ಮಾತಿಲ್ಲದ ; ಮೌನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ವಿಫಲವಾದುದೆ ಜನಕಭೂಪನ ತಪದ ಫಲವೆಂದಿಷ್ಟಜನ ನಿರ್ಲಪಿತಚಿಂತಾಭರದಲಿರ್ದುದು ಬೆರಳ ಬೆಜಿಗಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೧೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಯ (ನಾ). ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು; ಲಯವಿಲ್ಲದವನು : ನಿರ್ಲಯ ಲಯಕಾಲ ನಾಯುಧಕರಾಲ ಕರಾಲ ಕರಾಲಸದ್ಭುಜಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೨).

[ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಿಂಗ (ಗು). ಯಾವ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸೇರದ ; ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಜಾತಿಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸೇರದ ; ಲಿಂಗರಹಿತ : "ಪುಂಸ್ತ್ರೀತ್ವರಹಿತ ; ಲಿಂಗರಹಿತ ; ನಿರ್ಲಿಂಗ" (Asexual. ಇಂಕನ). 'ನಿರ್ಲಿಂಗ ಹೂವು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಿಂಗಜನನ (ನಾ). ಪುರುಷಲಿಂಗ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವ ಹುಟ್ಟು,— ಉತ್ಪತ್ತಿ : ಹಲವು ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಗರ್ಭಾಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೆಣ್ಣು ಕೀಟ ಮರಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿರ್ಲಿಂಗಜನನ (ಕೀಟಜೀ. ೯೫). [ನಿರ್ಲಿಂಗ + ಜನನ]

ನಿರ್ಲಿಂಗಹೂವು (ನಾ). ಲಿಂಗರಹಿತವಾದ ಹೂವು ; ಪುಂಕೇಸರವಾಗಲೀ ಸ್ತ್ರೀಕೇಸರವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದ ಹೂವು : ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಲಿಂಗಹೂವುಗಳೆಂದು (Neuter flower) ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೫೩). [ನಿರ್ಲಿಂಗ + ಹೂವು (<ಪೂ$_2$)]

ನಿರ್ಲಿಖಿತ (ಗು). (ವಿಧಿ) ಬರಹವಿಲ್ಲದ ; ಲಿಖಿತವಿಲ್ಲದ : ನಿರ್ಲಿಖಿತ ಭಾಲ ಕೈವಲ್ಯಕಾಂತಾಲೋಲ ನಿರ್ಲೇಪ ನಿರ್ಜಾತ ನಿರ್ಲಯ (ಏಕೋಪು. ೫-೭೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಿಪ್ತ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟದ ; ಅನಾಸಕ್ತವಾದ: ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಯೋಗಿನಿಯಂತೆ ಸುಶೀಲೆಯು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಸಮಜೀ. ೯೭೭) ; ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಆ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವಾಗಲಿ, ನಿರ್ಲಿಪ್ತಜೀವನ ದರ್ಶನವಾಗಲಿ ನಿಲುಕಲಾರದ ಆದರ್ಶವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೪) ; ಆ ವಸ್ತು ನಮ್ಮ ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಪರಿಭಾವನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನೀಡುವುದರಿಂದ ಸುಂದರವಾಗುತ್ತದೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೩). (ನಾ). ೨. ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳದವನು ; ಅನಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಅನಾಸಕ್ತ : ಆಳದಲಿ ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಮೇಲೆ ನಿಯತಿಕ್ಲುಪ್ತ ಲೀಲಾಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ೯೪) ; ಇದನ್ನು ನೀವುಗಳು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹಾಗೂ ನಿರ್ಲಿಪ್ತರಂತೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಗಮನಿಸಬೇಕು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆ (ನಾ). ಯಾವುದರ ಬಗೆಗೂ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು ; ನಿರಪೇಕ್ಷತೆ ; ಅನಾಸಕ್ತಿ : ಲೋಕವ್ಯಾಮೋಹಗಳ ನಡುವೆ ಮಾನವ ನೆಲಸಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆ ನಿರಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಬಾಳುತ್ತ, ಕೊನೆಗೆ ಮಹಾದೇವನೊಡನೆ ಸಮರಸವಾಗಿ ಬೆರೆಯುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨) ; ಎಡ್ವಿನ್‌ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಕತೆಯ ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆಯಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭೧). [ಸಂ. ನಿರ್ಲಿಪ್ತತಾ]

ನಿರ್ಲಿಪ್ತವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಇರುವ ವೃತ್ತಿ ; ಅನಾಸಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮಾನವನಿಗೆ ನಿರ್ಲಿಪ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅವನ ಅಂತರಂಗದ ವಿಚಾರ-ಭಾವನೆಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಶಕ್ಯವಾಗತೊಡಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೮). [ನಿರ್ಲಿಪ್ತ + ವೃತ್ತಿ]

ನಿರ್ಲೇಪ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ನಿಲವ ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಪಾತಾಳದೊಳಗೆ ಬಲ್ಲವರಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ ಅಘಟಿತಘಟಿತರು ಅಖಂಡಮಹಿಮರು ನಿಜದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲೇಪ ಭಾವುಕರು (ಬಸಹೆ. ೭೯-೧೯೮). (ನಾ). ೨. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದವನು ; ಬಂಧಗಳಿಂದ ದೂರನಾದವನು : ಕರ್ಮ ತಾನೇನಾದಡಾಗಲಿ ನಿರ್ಮಮತೆಯಲಿ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲು ಕಲಿಪಾರ್ಥ ನೀ ನಿರ್ಲೇಪನಹೆಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೩) ; ಕಲ್ಲ ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂದನು ಮತ್ತೆ ತನ್ನಯ ಲೀಲೆಯಲಿ ನಿರ್ಲೇಪನಿದ್ದನು ನಗುತ ಪ್ರಭುರಾಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೧೮) ; ಪಾದರಸ ಕರತಳದಲ್ಲಿರುತದನಂಟದಂದದಿ ತಿಳಿವಿಗರು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲಿರೆ ನಿರ್ಲೇಪರು (ಗಗಶಾ. ೧೫-೨೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲೇಪಕ (ನಾ). ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದವನು ; ಯಾವುದರಲ್ಲೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಸಂಚಲವಿಲ್ಲದೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ಪಂಚ ಪಂಚೀಕೃತಿಯ ಪ್ರಪಂಚ ಪರಿಹರವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ ನಿರ್ಲೇಪಕನಾದೆನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೩೩-೮೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲೇಪಗೈ (ಕ್ರಿ). ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಇರು ; ದೂರಮಾಡು : ಈ ಪರಿಯನರಿದೆರಡನೂ ನಿರ್ಲೇಪಗೈದನೆ ಮುಕ್ತನು (ಬಜ್ಜಪು. ೮೭-೪೭). [ನಿರ್ಲೇಪ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ನಿರ್ಲೇಪಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಲೇಪವೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವವನು,—ಐಕ್ಯವಾಗುವವನು; ಸಾಯುಜ್ಯ ಹೊಂದುವವನು: ಗೊಹೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲೇಪಿಯಾದಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಕಾಣಾ (ಅಪಚಂ. ೨೩೭-೧೦೭೪). [ಸಂ. ನಿರ್ಲೇಪಿನ್]

ನಿರ್ಲೋಟಣ (ನಾ). ಕೆಡಹುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಏಕಾಂಗವೀರ ಸಂಗ್ರಾಮಧೀರ ಪೊಂಬುಚ್ಚ ನಿದ್ರಾಘಟಣ ಸಾವಿಮಲೆ ನಿರ್ಲ್ಲೋಟಣ ವೈರಿಕಾಳಾನಳ (ಏಕ. II, ೧೪೩-೩೮ ; 1131). [<ಸಂ. ನಿರ್ಲೋಟನ]

ನಿರ್ಲೋಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು ; ಖಂಡತುಂಡು ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : ಆ ಚಪಳಂ ಲಪನಕರತಳ ವಿಕೃತಿಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂ ಗೌತಮಾಖ್ಯಾನ ಮನವಜ್ಞೆಗೆಯ್ದು ಮತ್ತಂ ವಚನನಿಚಯದಿಂ ನಿರ್ಲೋಟಿಪ ಪಾಟವ ಮನವಳಂಬಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೧೭-೯ ಪ) ; ಬೇಟದಲಿ ಮೂವಣ್ಣದಾಬೆಯ ಕೂಟದಲಿ ಕುಚಿಹಾಗಿ ವಿಂಗೆ ನಿರ್ಲೋಟಿಸುವ ನಿಜದಿಟ್ಟಬೊಮ್ಮವಿದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೧೭); ಕೂಟಸ್ಥ ನಾನು ನಿರ್ಲೋಟಿಸುವೆ ಕಲ್ಪಶತಕೋಟಿ ಪ್ರಳಯಯುಗಂಗಳನು ಲೀಲೆಯಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೭-೨-೩೭). [ನಿರ್ಲೋಟಣ + -ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ಲೋಭ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಲೋಭರಹಿತತೆ. ೨. ಆಸೆ ಮಾಡದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಲೋಭಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದವನು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಲೋಭಿ (ನಾ). ಲೋಭವಿಲ್ಲದವನು. [ಸಂ. ನಿರ್ಲೋಭಿನ್]

ನಿರ್ಲ್ವಯನಿ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಪೊರೆ. [ಸಂ. ನಿರ್ಲ್ವಯನೀ]

ನಿರ್ವಂಗ (ನಾ). (?) : "ಉರದಿಂದ ಮೇಲಿಪ್ಪ ಸುಟಿ ರೋಚಮಾನ ನಡುಗೊರಲ ಸುಟಿ ದೇವಮಣಿ ತಳಹೀನನೇ ಕಾಂಡ ಖುರ ಕಂಠಕಟಿಯಡಿಸ್ತನಿ ಶೃಂಗಿಯಹ ಕಷ್ಟ ಕೊಲಗೆ ನಿರ್ವಂಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೩-೨೦). [?]

ನಿರ್ವಂಚಕ (ಗು). ೧. ವಂಚನೆಯಿರದ ; ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ : ಭಕ್ತನಾದಡೆ ನಿರ್ವಂಚಕಭಾವದಿಂದೆ ತ್ರಿವಿಧಕ್ಕೆ ತ್ರಿವಿಧಪದಾರ್ಥವನರ್ಪಿಸಬೇಕು (ಆಖಂಡೇ. ೮೦-೭೮). (ನಾ). ೨. = ನಿರ್ವಂಚನೆ : ನಾವು ಶರಣರೆಂದು ಒಪ್ಪವಿಟ್ಟು ನುಡಿವ ಅಣ್ಣಗಳಿರಾ . . . ಸತಿ ಸುತರಿಗೆ ಸದಾಚಾರ ಸನ್ಮಾರ್ಗವ ತೋರಿ ನಿರ್ವಂಚಕದಿಂದ ಆಚರಿಸಬಲ್ಲಾತನೇ ಅಚ್ಚಶರಣ ನೋಡಾ (ಮಡಿಮಾ. ೭-೭); ಪಂಚವದನನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನಿರ್ವಂಚಕದೊಳರ್ಥಂಗಳೆಲ್ಲವನಂಚಿತಪ್ರಿಯದಿಂದವಾರಾಧಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೮-೫). ೩. ವಂಚನೆ ಮಾಡದವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ; ನಿಷ್ಕಪಟಿ: ವಂಚಿಸುವ ಸತಿ ಸುತ ಬಂಧುಗಳು ಮೊದಲಾದ ಲೋಕವ ನಂಬಿ ನಿರ್ವಂಚಕರಪ್ಪ ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮವ ವಂಚಿಸಿ ನರಕಕ್ಕೀವರನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಉರಿಪ. ೧೧೨-೯೮); ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಭಾವಿಸುವಡತಿನಿರ್ವಂಚಕನು ಸಕಲಪ್ರಮಥರೊಳಗೆ (ಬಸಪು.೧-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಂಚಕತ್ವ (ನಾ). = ನಿರ್ವಂಚನೆ : ಸತ್ಯಶುದ್ಧಕಾಯಕವ ಮಾಡಿ ನಿರ್ವಂಚಕತ್ವದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅತಿಭೃತ್ಯನಾಗಿ ಆಚರಿಸುವರೇ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳು ನೋಡಾ (ಮಡಿಮಾ. ೧೧-೧೩); ನಿರುತದಲಿ ಮಾಡುವ ಬಸವವಿಭುಗಳರೆ ತನ್ನೊಡಲೆಯ್ದೆ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಿಕಿಪಡೆಯಿನ್ನಾರೊಳರು ನಿರ್ವಂಚಕತ್ವದಲಿ (ಬಸಪು. ೮-೨೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಂಚನೆ (ನಾ). ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿಷ್ಕಪಟತೆ : ಎಮ್ಮ ನಲ್ಲನಪ್ಪ ನಲ್ಲರಿಗೆ ನಲ್ಲನು ವಂಚನೆಗೆ ನೆರೆಯನು ನಿರ್ವಂಚನೆಗೆ ನೆರೆವನು (ಉರಿಪ. ೧-೧) ; ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಭಕ್ತಿ ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮ ಒಂದೆಂದರಿವುದೇ ಜ್ಞಾನ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಂಚನೆಯೇ ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಸಾ

ದವೇ ಮುಕ್ತಿ (ಉರಿಶ. ೧೨೪-೧೧೪); ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ನಿರ್ವಂಚನೆಯಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಡ್ತೀನಿ (ವೀರಯೋ.೮೩). [ಸಂ. ನಿರ್ವಂಚನಾ]

ನಿರ್ವಂಧ (ನಾ). ೧. ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಒತ್ತಾಯ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರದ ಬಟಿಯಂ ನಿರ್ವಂದದಿಂ ತಗುಳ್ವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭ ವ); ತಂದೆ ಕಡಂಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಕಲ್ಪಿಯನೊಲ್ಲದೆ ತಾಯ್ಮಗುಟ್ಟು ನಿರ್ವಂದದಿನೆಯ್ದೆ ಬಗ್ಗಿಸುವ ಬಗ್ಗಣೆಗಳ್ಗದೆ . . . ದಕ್ಕುಂದಲೆವಾಯ್ತುರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೮). ೨. ಹಟ; ಛಲ : ಒಂದು ಪರ್ವದ ಶಿಲಾತಳದೊಳಿರ್ದರುಂ ಕರ್ವಂ ಬಿತ್ತಿ ನಿರ್ವಂದದೆ ನೀರ್ವೊಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೩ ವ). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ : ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಿದು ದಲಗುರ್ವಿನ ನಿಶ್ರೇಣಿಯೆಂಬ ತೆಱದೇಱದನಂದುರ್ವಿಗಿಡೆ ಮೋಹನೀಯಂ ನಿರ್ವಂದದೆ ಬಟಿಯಮುಪಶಮಶ್ರೇಣಿಯುಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೨೫). [<ಸಂ. ನಿರ್ಬಂಧ]

ನಿರ್ವಂದಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿ; ಕೀಲು (?) : ಶಂಕುವೆಂದುಕೊಱಡುಂ ನಿ(ಗಿ)ರ್ವಂದಿಯುಮುಕ್ಕುಂ (ಶಸುದ. ಪು. ೨೬೩ ಅಡಿಟಿ) 'ಗಿರ್ವಂದಿ' ಪಠಾ. [?]

ನಿರ್ವಂಶ (ಗು). ೧. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ; ಸಂತಾನರಹಿತ. (ನಾ), ೨. ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದುದು; ವಂಶವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾದುದು : ಹಂಸಡಿಬಿಕರ ಪೌಂಡ್ರಕರ ನಿರ್ವಂಶವೆನೆ ಸವಱದೆವು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೨೪); ತನಗಿದಿರಾದ ಮನ್ನೆಯರ ಕೊತ್ತಳಂದುಳಿದು ನಿರ್ವಂಶಮಂ ಮಾಡುವೆನೆನುತ್ತ . . . ದಾಳಿಯಿಟ್ಟು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೯). ೩. ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಂಶವೇ ಉಳಿಯದಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಹಾಕಾಳನೆನ್ನ ವೈರಿಯಪ್ಪ ಸಾಕೇತಪತಿಯಂ ನಿರ್ವಂಶಂ ಮಾಟ್ಪಲ್ಲಿಗೀತನೆನಗೆ ಸಹಾಯನಾ(ವಾ)ಗಲ್ಪಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೦); ನಿನಗೆ ಮಕ್ಕಳೇ ಆಗದೆ ನಿರ್ವಂಶಳಾಗಿ ಹೋಗು . . . ಎಂದು ಮುಂಚಾಗಿ ಕರ್ಣಕಠೋರವಾಗಿ ಶಪಿಸಿದನು (ಮಂಜುಕ. ೩೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಕ್ರ (ಗು). ೧. ಕೊಂಕಿಲ್ಲದ; ನೇರವಾದ. ೨. ಕಡು ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ; ಮಹಾಕಪಟದ : ಸಂತತಾಘಸಹಾಯಂಗನನಶ್ರಾಂತ ದುರಹಂಕಾರಯುತನನಂತನಿರ್ವಕ್ರಾಪರಾಧಿಯನಧಿಕಕೋಪಿಯನು . . . ಎನ್ನಂ ಸಲಹು (ಬಸಪು. ೨೨-೫೦); ಕೊಡದಿರ್ ತೂಪಂಬಿಂದು ನಿರ್ವಕ್ರಪರಕ್ರಮಾಕ್ರಮಿತ ವಿಕ್ರಮವಿಕ್ರಮ ರಾಜಶೇಖರಾ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೧). (ನಾ). ೩. ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಕಪಟತೆ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ : ಅವನಿಯೆಲ್ಲವನಾಳನೇ ನಿರ್ವಕ್ರದಿಂದಾತ (ಬಸಪು. ೫-೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಚನ (ನಾ). ೧. ಮಾತು; ನುಡಿ. ೨. ಸಾರವತ್ತಾದ ಮಾತು,—ನುಡಿ; ಸಾರೋಕ್ತಿ : ಪ್ರಭುದೇವರ ಹತ್ತುವಚನಕ್ಕೆ ಅಜಗಣ್ಣನ ಐದುವಚನ ಅಜಗಣ್ಣನ ಐದುವಚನಕ್ಕೆ ಕೂಡಲಚೆನ್ನಸಂಗಮದೇವಾ ಮಹಾದೇವಿಯಕ್ಕಗಳ ಒಂದು ನಿರ್ವಚನ [ಪಾಠಾಂ. ಒಂದೇ ವಚನ] (ಚನ್ನವ.೪ ೨೬೧-೫೬೩). ೩. ವಿಶೇಷವಾದ ವಿವರಣೆ; ಸಾರವತ್ತಾದ ವರ್ಣನೆ : ವಿಮಲಸೂರಿಯ ಈ ಪಾತ್ರಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನಾಗಚಂದ್ರನು ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಕಸಾಚ. ೧೨೯); ವೈದ್ಯಕ ಈ ನಿರ್ವಚನ ನನ್ನ ಉತ್ತಮ ಮಸ್ತಿಷ್ಕಾರ್ಧಗೋಲಗಳನ್ನು ಬಡಿದೆಬ್ಬಿಸಿತು (ದೇಕನ್ನ. ೯); ಜೀವ, ಬ್ರಹ್ಮ . . . ಪ್ರಪಂಚ ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ವಚನ ಅದರಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದೆ ಎರಡೂ ಗ್ರಂಥದ ಸೋದರಸಾದೃಶ್ಯ ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ತಾನೇ ಹೊಳೆಯುವುದು (ಮಸಾಹಿ. ೭). ೪. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ; ನಿರುಕ್ತಿ : ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರಪಕ್ಷ . . . ನಿರ್ವಚನ, ನಿದರ್ಶನ, ಅನಾಗತವೀಕ್ಷಣ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೬೯). ೫. ಸೂತ್ರೀಕರಣ : ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಂಗೋಚಿತವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಹೊರತು (ಭಾಥಾನ. ೧೫೦). ೬. ಲಕ್ಷಣ ನಿರೂಪಣೆ. ೭. ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು; ಮೌನ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು; ವಿವರಿಸು : ಸರ್ವೋವೈ ರುದ್ರ ಎನುತ್ತುರ್ವಿತೆ ವಿಶ್ವಾಧಿಕಃ ಪಶೂನಾಂ ಪತಿಯೆಂದೊರ್ವಂಗೆರಡುಂ ಬಗೆಯಂ ನಿರ್ವಚಿಪಾಗಮದ ನುಡಿಗಿದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ವೃಷವಿ. ೩೫-೨೫). ೨. ಸೂತ್ರೀಕರಿಸು. [ನಿರ್ವಚನ+-ಇಸು₃]

ನಿರ್ವದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಹೇಳು,—ಬೋಧಿಸು : ಪೂರ್ವಾಪರವೈರವಿಲ್ಲದ ಶಾಸ್ತ್ರದಪೂರ್ವಾರ್ಥವ ಭವ್ಯತತಿಗೆ ನಿರ್ವದಿಪಂತುಸುರ್ವುಪದೇಶಕರಾದ ಸರ್ವರಸಭಿಸುತಿಸುವೆನು (ಶ್ರೀಭಂಜ. ೩-೪). [ನಿರ್ವದ₀ (P ←ಸಂ. ನಿರ್ವದ್) +-ಇಸು₃]

ನಿರ್ವನಿಸು 'ನಿರ್ವವಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ವಪಣ (ನಾ). ೧. ಸುರಿಯುವುದು. ೨. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. ೩. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. ೪. ಕೊಡುಗೆ; ದಾನ: "ತ್ಯಾಗಃ . . . ನಿರ್ವಪಣಂ, ಅಪವರ್ಜನಂ, ಅಂಹತಿಃ—೧೪ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸವ್ಯಾಂತಿ. ೨೨೨). ೫. ಪಿಂಡದಾನ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಯಲು, ನಿರಬಯಲು, ನಿರವಯಲು, ನಿರ್ಬಯಲು, ನಿಬ್ಬೈಲು (ನಾ). ರೂಪಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿರಾಕಾರ; ಶೂನ್ಯ : ನಿಜವಡಗಿದ ರೂಪು ನಿರ್ವಾಯಲ ಸ್ವಾನಡೆಲಿಂಗ ಜಂಗಮ (ಬಸವ. ೪೧೫); ಪರಮಾರ್ಥದಲಿ ತಾನೇಕೈಕನಾದ ಹೆನೆಂದೆನುತಲಜಗಣ್ಣ ನಿರ್ವಾಯಲ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೊಡೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೨-೧೧); ಬಯಲ ಪುರುಷ ಬಯಲಾಕಾರ . . . ಬಯಲಾಧಾರಣೆ ಮತಿದೋಱ ನಿಚ್ಚ ನಿರ್ವಯಲ ನಿರಂಜನಸಿದ್ಧ (ಭರಚ. ೬೭-೧). **ನಿರಬಯಲು** : ನಿದ್ದಿಗಣ್ಣಲಿ ಕಂಡ ಸುದ್ದಗುರುವಿನ ಪಾದ ಎದ್ದು ನೋಡಿದರ ನಿರಬಯಲ ಗುರುರಾಯ ರುದ್ರತನ ಮಹಿಮೆ ತಿಳಿಯಾವ (ಗರತಿ. ೪೦). **ನಿರವಯಲು** : ನಿಶ್ಚಸಹ . . . ಚರಲಿಂಗ ಹಸ್ತದೊಳು ನಿರವಯಲ ನಿಜಸಮಾಧಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೨೧); ಶಿಖಿ ಕರ್ಪೂರ ಸಂಯೋಗದಂತೆ ಪರತತ್ವಸನೊಡಗೂಡಿದ ಮಹಾತ್ಮನ ಕಾಯ ನಿರವಯಲಪ್ಪುದು (ಅಬಂದೇ. ೧೧೦-೫೨). **ನಿರ್ಬಯಲು** : ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ನಿರ್ಬಯಲು' ಎಂಬುದು ಅಭಾವಾತ್ಮಕ ಮಾತು (ಪರಪ. ೧೭). **ನಿಬ್ಬೈಲು** : ಪರವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು, ತಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದೇ 'ಶೂನ್ಯ' ಇಲ್ಲವೆ 'ನಿಬ್ಬೈಲು' ಎಂಬುದು ಅವರ ಹೇಳಿಕೆ (ಪರಪ. ೧೭).

ನಿರ್ವಯಲಾಗು, ನಿರವಯಲಾಗು = ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು; ಸೇರು : ಇಂದಿನಲ್ಲಿ ಎನ್ನನೆಡೆಗೊಂದ ಅಹಂಕಾರ ನಿರ್ವಯಲಾಯಿತ್ತು (ಬಸಹೆ. ೭೯-...); ಗೊತ್ತಳಿದು ಲಿಂಗದೊಳ್ ನಿಬ್ಬೆಱಗಿನಿಂದ ನಿರ್ವಯಲಾದನು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೨೦); ಬಿಡಿಬಿಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಲಿಂಗವನೆಚ್ಚು ಆ ಲಿಂಗದೊಡನೆ ನಿರವಯಲಾದರು (ಘನವ. ೩೨-೨೩).

P 'ಬಯಲು' ಎಂಬುದು 'ಶೂನ್ಯ'ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ. ವೀರಶೈವ ಸಾಸಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. 'ನಿರ್–' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು 'ವಿಶೇಷವಾಗಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಈ ರೂಪವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ – 'ಬಟ್ಟಬಯಲು' ಎಂಬರ್ಥ ಬರುವಂತೆ. [ನಿರ್–+ಬಯಲು(<ಬಯಲ್₁)]

ನಿರ್ವರ (ನಾ). ಬಿರುಸು; ಜೋರು; ತೀವ್ರತೆ : ಒರ್ವೋರ್ವರ ದೇಹಂಗಳ ದುರ್ವಹ ಸಂಘಟ್ಟನಂಗಳಂ ಹಾರಂಗಳ್ ನಿರ್ವರದೆ ಪಱದು

ಬೀಟಿಸ್ಸೊಡೆ ಸರ್ವಗರ್ಗಂ ಚರಿಸಬಾರದಿದ್ರ್ದು ಮಾರ್ಗಂ (ಬಾಧಪು. ೩-೨೩). 'ನಿಬ್ಬರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿರ್ಭರ]

ನಿರ್ವರಂ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ಜೋರಾಗಿ : 'ನಿರ್ವರಂಪೊಯ್' ಪರಾ. [<ನಿರ್ಭರ]

ನಿರ್ವರಂಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಭಸವಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಬಿರುಸಾಗಿ ಬಡಿ: ಮಿಂಚು ದೇವತೆಯ ಮೊತ್ತರಿಸುವ ಮಾರಿಯ ಮುಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯಿನಿಕ್ಕುವ ಮುಸಲ ದಂಡದಂತೆ ತೊತ್ತಳದುಳಿದು ಸುತ್ತಿ ಸುಟಾಡೊಗೆದೊರೆಸುವ ಕಾಲ ಕಂಭಂಗಳೊಳಮುಬ್ಬರಮೆತ್ತಿ ನಿರ್ವರಂ ಪೊಯ್ವು ತಾಳವಟ್ಟದೊಳಂತಿವೆಳ ವಟ್ಟವಾದ ತೀರ ತೆಕ್ಕೆಗಳ್ . . . ನುಗ್ಗುನುಚ್ಚಾಯಾಗಿರ್ದುವು (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ಪ). [ನಿರ್ವರಂ + ಪೊಯ್$_{1}$]

ನಿರ್ವರ್ಣ (ಗು). ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ; ವರ್ಣರಹಿತವಾದ : "ನಿರ್ವರ್ಣ, ವರ್ಣಶೂನ್ಯ" (Achromatic. ಪಾರಿಶ. ೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವರ್ಣನ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವುದು ; ನೋಟ. ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಗಮನಿಸುವುದು ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುವುದು: "ನಿರ್ವರ್ಣನಂ . . . ಈಕ್ಷಣಂ—ಈ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೬೬). ೩. ವಿವರಿಸುವುದು. 'ನಿರ್ವರ್ಣಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು; ಗಮನವಿಟ್ಟು ಈಕ್ಷಿಸು : ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಾವು ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕು . . . ಚಿತ್ರಲೇಖನಲಾಲಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಅವರು ಸ್ಥಿರರಿರುವರೇ, ಅಸ್ಥಿರರಾಗುವರೇ ? ಇದನ್ನೂ ನಾವು ಯೋಚಿಸಬೇಕು (ನಿಂಾಭ. ೩೮). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಪ್ರಾಕೃತಕರ್ಣಾಟಕವಾಕ್ಯಾರ್ಥತತ್ತ್ವನಿಶ್ಚಿತ್ತಿಯಾಗೆ ನಿರ್ವರ್ಣಿಸಿದಂ (ಕವಿಚ. I. ೨೮೬, ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ಪ್ರಾಭೃತವೃತ್ತಿ). [ನಿರ್ವರ್ಣನ + -ಇಸು$_{3}$]

ನಿರ್ವರ್ತಕ (ಗು). ೧. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ,—ಮುಗಿಸುವ : ಈತಂ ಹೀನಾಂಗನಾದೊಂ ಇವರಿಂದ ಶಕುನಾದಿಗಳು ಮುನ್ನುಪಾರ್ಜಿತಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಪರಿಪಾಕಪ್ರಕಾಶನಸಾಧನಂಗಳಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವರ್ತಕ ಸಾಧನಂಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಎಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ (ಚಾವುಂಪು. ೬೩). (ನಾ). ೨. =ನಿರ್ವರ್ತನ. ೩. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವವನು,—ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವರ್ತನ (ನಾ). ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವುದು,—ಪೂರೈಸುವುದು : ತನ್ನುನಿಯುಂಗಳಂ ವೃಕ್ಷಮೂಲನಿಯೋಗನಿರ್ವರ್ತನಾನಂತರಂ ಯೋಗ್ಯಕಾಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಕಾಂತಾರಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬರುತಿರೆ (ಪಂರಾಪೂ. ೨-೫೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ (ನಾ). [ಜೈನ]ಅಜೀವಾಧಿಕರಣಾಸ್ರವದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ಕರ್ಮದ ಆಸ್ರವಕ್ಕೆ ಅಜೀವವೂ (ಶರೀರಾದಿಗಳು) ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವು ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣವು ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನಿಷ್ಪಾದಿಸುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ೧. ಮೂಲಗುಣನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ. ೨. ಉತ್ತರಗುಣನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ. ಮೂಲಗುಣನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶರೀರ, ವಾಕ್ಕು, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ—ಈ ಐದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಉತ್ತರಗುಣನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮರದ ಬೊಂಬೆ ನಿರ್ಮಾಣ, ಚಿತ್ರಕರ್ಮಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ) : ಅಜೀವಾಧಿಕರಣಾಸ್ರವ ಭೇದಗಳು ೧೧ ; (೧) ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ, ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಹದುಃಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ (ಶರೀರದಿಂದ ಕುಕೃತಿ ಮಾಡುವುದು), ಉಪಕರಣ ನಿರ್ವರ್ತನಾಧಿಕರಣ (ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಹಿಂಸೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು) ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು (ಜೈನಧ. ೬೪). [ನಿರ್ವರ್ತನ + ಅಧಿಕರಣ]

ನಿರ್ವರ್ತನೆ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆ ; ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ : ವರ್ತನೆ ನಿರ್ವರ್ತನೆ ಇಲ್ಲದಂದು ಉಮೆಯ ಕಲ್ಯಾಣವಿಲ್ಲದಂದು ಇವರಾರೊಬ್ಬರ ನಾಮ ಸೀಮೆ ಇಲ್ಲದಂದು ನೀನುಲುಹಡಗಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಪುಡಿಪೂ. ೧-೧). [ಸಂ. ನಿರ್ವರ್ತನ]

ನಿರ್ವರ್ತಿತ (ಗು). ಮುಗಿಸಿದ ; ತೀರಿಸಿದ ; ನೆರವೇರಿಸಿದ : ಅನೇಕಪ್ರಕಾರ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರವಿಸ್ತಾರಿತ ರತ್ನಸಂಚಿತಮಣಿವಿತಾನಂಗಳಿಂದ ಮನುಕ್ರಮಂದಪ್ಪ ದರ್ಚಿಸಿ ನಿರ್ವರ್ತಿತದೇವತಾರ್ಚನನಾಗಿ(ಆದಿಪು. ೨-೩೨ಪ); ಆಗಳ್ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯುಂ ನಿರ್ವರ್ತಿತಾನುಷ್ಠಿತೆಯಾಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೭); ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಂ ನಿರ್ವರ್ತಿತ ಸಂಧ್ಯಾನಿಯಮಕ್ರಿಯಾಯೋಗನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಗಿಸು ; ಪೂರೈಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ತದ್ದಂಪತಿಗಳ್ಗೆ ಶರೀರಶೋಭೆಯಂ ಮಾಡಿ ಚಂದನಹರಿಚಂದನೇಂಧನಂಗಳೊಳ್ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯುಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೨೭ ಪ); ನಿಜಶ್ರೀಲಿಂಗನ ವಿಮುಖನಾಗಿ ಸೆಜ್ಜೆಯಿಂದೆಬ್ದು ಪ್ರತ್ಯೂಷಕೃತ್ಯಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೪ ಪ) ; ಜಿನಪೂಜಾಪ್ರಧಾನಪ್ರಭಾತಸಮಯನಿತ್ಯನಿಯಮಂಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೧ಪ); ಬೆರಳ ಸಖಿಧೆಯಬಾಧಿಚಾರಾಧ್ವರವ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿದನ್ನೆ (ತೊರಂ. ೬-೩೫-೬). ೨. ಮಾಡು : ಅಕ್ಷಯತ್ರಿತೀಯ ಪರ್ವನಿಮಿತ್ತಂ ಪಲವುಂ ಮಹಾದಾನಂಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೬-೧೬ ; 1075). ೩. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು ; ಕಟ್ಟಿಸು : ಕನಕರಜತಮಣಿಮಯಘಂಟಾಜಾಲಪ್ರದೀಪಮಾಲೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪ ಪ) ; ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂದೆಂಬ ದೇಗುಲವ ಸುಪರ್ವಲೋಕವ ಸೋಂಕುವಂತೆ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿದನು (ನಾಗಕು. ೧-೪೭). [ನಿರ್ವರ್ತನ + -ಇಸು$_{3}$]

ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಗಿಸಬೇಕಾದ; ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ; ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಪೂರೈಸಬೇಕಾದುದು ; ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದದು: ಸಮಯಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಂಗಳ್ಗಂ ಸಮಯಾದಿ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಂಗಳಪ್ಪ ಪಾಕಾದಿಗಳ್ಗಂ ಸಮಯಪಾಕಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ನಿಜಾಭಿಧಾನರೂಢಿಯಾದೊಡಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೧). ೩.[ವ್ಯಾಕ] ಕರ್ಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪ್ರವಿದಿತ ತತ್ತ್ವರ್ಮಂ ಕರ್ತೃವಿನೀಪ್ಸಿತತಮಪದಾರ್ಥಮದು ನಾಲ್ಕುಂ ಭೇದವನಾಳ್ದಿರ್ಕುಂ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ವಿಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮೆತ್ತಲುಂ ವೈಷಯಿಕಂ (ಶಮದ. ೧೨೬) ; ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ—ಮನೆಯಂ ಮಾಡಿದಂ, ಕಾವ್ಯಮಂ ಪೇಳ್ದಂ (ಶಮದ. ೧೨೭ ಪ್ರಯೋ). ℙ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು. ವಿಕಾರ್ಯ ಎಂದರೆ ರೂಪವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡುವುದು. ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. ವೈಷಯಿಕ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಸ್ತುಕ (ನಾ). ವಸ್ತುವಲ್ಲದುದು ; ಭಾವಾತ್ಮಕವಾದುದು : ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ 'ಆ್ಯಬ್‌ಸ್ಟ್ರಾಕ್ಟ್' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ . . . ಬಂಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಪ್ರತಿಶಬ್ದದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ. 'ನಿರ್ವಸ್ತುಕ' ಎಂದರೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೩೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಹಣ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ ; ಉಪಸಂಹಾರ : ಕಾದಂಬರಿಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಶ್ರಾಂತಸ್ಥಾನ ಹಾಗು ನಿರ್ವಹಣ (Catastrophe) ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೩೪ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಹಿಡಿದು ನಾಯಕನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೊದಲಿನವರೆಗೆ ಇರುವುದೆಲ್ಲವೂ ಸಂಗ್ರಥನವೆಂದೂ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮುಕ್ತಾಯದವರೆಗೆ ಇರುವುದೆಲ್ಲವೂ ನಿರ್ವಹಣವೆಂದೂ ನನ್ನ ಅರ್ಥ (ಅರಿಶಾ.೧೧೦). ೨. ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ನಿಭಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಇತರ ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಚಿಸಿ, ಅವುಗಳ ನಿರ್ವಹಣವನ್ನು ಬಾಲಕರೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ನಡೆಸುವುದನ್ನು ಕಲಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಹಣಲೇಖೆ (ನಾ). [ಚಿತ್ರಶಾ] ಚಿತ್ರಣದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸುವ ರೇಖೆ,—ಮುಕ್ತಾಯದ ಗೆರೆ: ನಿರ್ವಹಣಲೇಖೆಯಲಕ್ತಕದಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿ ಕೈಯುಂಗುರ್ಗೆಸೆಯಲ್ ಸಚಿತ್ರಪಟಧಾರಿಣಿ ಬಂದಳೆತಿಪ್ರಪೋದದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೫). [ನಿರ್ವಹಣ+ಲೇಖೆ]

ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ]ನಾಟಕರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ¶ ನಾಟಕದ ಮೊದಲು ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ಕಥಾಂಶವು ಬೆಳೆದು ನಾನಾಮುಖವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಧಾನನಾಯಕನ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಮುಖ್ಯಾಂಶದಲ್ಲಿ ಏಕಮುಖವಾಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅದು ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟ. ಈ ಹಂತಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು : 'ಉಪಸಂಹೃತಿ (ಉಪಸಂಹಾರ, ನಿರ್ವಹಣ) ಸಂಧಿ'ಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ನಾನಾ ಮುಖವಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಮುಖವಾಗಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೮) ; (ನಾಟಕ, ಮೊ. ಗಳ) ಅಂತ್ಯ, ಮುಕ್ತಾಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ. ನಾಟಕದ ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿ(Final. ಇಂಕನಿ). [ನಿರ್ವಹಣ+ಸಂಧಿ]

ನಿರ್ವಹಣಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಪುನ್ನಮ್ಮನುಮಟ್ಟಿಯಿಂ ಗುರುಸಮಕ್ಷಪರೋಕ್ಷವಿನೇಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಮ್ಮನದುಕ್ಕೆವಂ ತಗುಬಿಕೆ ನಿರ್ವಹಣಸ್ಥಿತಿಗುಯ್ದುರೀ ಪುರಾಣಮ್ಮಹಿರತ್ನಮಿಂತಿದೆಯುಳಂಕೃತಿ ತಾಂ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೧). [ನಿರ್ವಹಣ+ಸ್ಥಿತಿ]

ನಿರ್ವಹಣೆ (ನಾ). ನಿಭಾಯಿಸುವುದು ; ನಡೆಸುವುದು ; ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು: ರಾಜ್ಯಭಾರನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವರನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೯೦);ಶಾಲೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗೂ ಆಧಾರವೆನಿಸುವ ನೀತಿನಿಷ್ಠೆಗಳಿಗೆ ಅವರ ಸಹಕಾರ ದೊರಕಬಲ್ಲದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೧೯) ; ಅವನ ಪಾತ್ರದ ನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾರಿಯಾಗಲಿ ಅಸಹಜತೆಯಾಗಲಿ ಅತಿಯಾಗಲಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಅಲಹೂ. ೧೮). [ಸಂ. ನಿರ್ವಹಣ]

ನಿರ್ವಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಡು; ನೆರವೇರಿಸು : ವಿಹಿತಚರಿತರು ನೀವಲಾ ನಿರ್ವಹಿಸುವೆನು ಶುಶ್ರೂಷೆಯನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೯-೩೧); ವರಾರವೇ ಬರಾರದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೭೪). ೨. ನಿಭಾಯಿಸು; ನಡೆಸು; ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ಅಂಘವಣೆಯನು ನೋಡು ನೀನೇಕಾಂಗದಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೧೮); ಕಲಹಮಂ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಪಿರೇ ಮದ್ವಸ್ತುವಂ ಕೊಟ್ಟು ಸರ್ವಥಾ ಕಂಡು ಬದುಕುವುದು (ಚಿಏಪು. ೨೩-೨೨); ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಪೋಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಮೂಲಾನ. ೧೧). ೩. ಹೊರು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸು; ಹೊಣೆಯಾಗು : ಆಭರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾರಿ ಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗನ. ೨೩೮). ೪. ಅನುಭವಿಸು : ಪೂರ್ವೋಕ್ತಭವನಿಕರದೊಳು ಮಿಥ್ಯೋದಯ ಸರ್ವಸ್ವಫಲದುಃಖಚಯವ ನಿರ್ವಹಿಸಿದೆಯಿನ್ನು ಪುಗುವುಗು ಸತ್ಪಥನಿರ್ವಾಣಗುಹೆಯ ಮೃಗೇಂದ್ರ (ವರ್ಧಚ. ೮-೬೩). ೫. ನಾಶಮಾಡು: ಧ್ವಂಸಪಡಿಸು : ಅಹಿತಕುಲವನು ಸಮರದಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಶರಣಾಗತರ ಪಾಲಿಸುತಿಹಡವನು ಮಗನೆನಿಸುವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೨). ೬. ಪೂರೈಸು ; ಮುಗಿ ; ತೀರು : ವನಜಾಕ್ಷ ಭವದ್ಬೋಧಿಳದ ಬಳದಿನಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವಹಿಸದು ಯಾಗಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬). ೭. ಸಾಗು; ನಡೆತರು : ಮಿಹಿರಸುತ ಪರಿಯಂತ ಕಥೆ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಬಂದುದು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೬). ೮. ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮುಂದುವರಿಸು: ದಮಿತಾರಿ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜವಂಶಕ್ಕಮನಂತವೀರ್ಯಸಂಬಂಧಮುಂಟಿದನಜುದು ತದೀಯ ಕುಲವೃದ್ಧರ್ ನಿಮಿರ್ಚಲುಂ ನಿರ್ವಹಿಸಲುಂ ಪೇಟ್ವುದುಭಯಕುಲ ಸಹಾಯತ್ವಮಿತರೇತರೋಪಕಾರದಿಂ . . . ಇನಿಸಿದೆಯಾಗಿರ್ದ ಸಂಬಂಧಮಂ ನೀನಿರ್ದು ಪೊಸಯಿಸುವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭ ವ). ೯. ಸಮರ್ಥವಾಗು; ಶಕ್ಯವಾಗು : ಉರ್ವಿಯೊಳ್ಳಾಸಲ್ಕೆ ಪಡೆದ ಕುವರಂ ರಾಮಂ . . . ಆತನ ಯಜ್ಞತುರಗಮಿದು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾರ್ಸರಾರಾರಾದೊಡಂ ತಡೆಯಲೆಂದಿರ್ದ ಲೇಖನವನೋದಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೭). ೧೦. ಗೆಲ್ಲು; ವಿಜಯಿಯಾಗು : ಕರ ಹರಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಿ ಪೋದರ್ದು ನಿರ್ವಹಿಸುಗುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೮೫). ೧೧. ಉಳಿ; ಬದುಕು : ಅಹಿತಾಲಯಮೆನಿಪಪ್ಪ ಮಗ್ಗ ಹದೊಳ್ ಸೌಮ್ಯೇತರಗ್ರಹಂ ನಿಲೆ . . . ಏಕಹಾಯನದಿನತ್ತಲರ್ಭಕಂ ನಿರ್ವಹಿಸಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೧೭); ಕೊರಲುಬುಗೆಡದೆಸೆಯೊಳ್ ನೆತ್ತರ ಧಾರೆಗಳುಣ್ಕೆ ಪೊಣ್ಮೆ ವಾಜಿಗೆ ತೋರ್ಕುಂ ಮರಣಭಯಮನೊಂದೆ ತಿಂಗಳ್ವರೆಗಂ ನಿರ್ವಹಿಸದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೧). ೧೨. ತಾಳು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಬಳದಿಂ ಮಹಾಪುರುಷರು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಮೂಲೋತ್ತರಗುಣಂಗಳಂ ತದ್ಬಲಹೀನರುಮಲ್ಪಸತ್ವರುಂ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಜದೆ ಗುರುಕುಳಮಂ ದೂಷಿಸುವರು (ಚಾವುಂಪು. ೫೩). [ನಿರ್ವಹಣ+-ಇಸು₃]

ನಿರ್ವಳಿತ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಲತೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ ; ದೃಢತೆ : ನಿರ್ವಳಿತದಲ್ಲನವರತ ಕರ್ತವ್ಯವಿತರವಿರಕ್ತಿ ಮುನಿಜನಸೇವ್ಯನಂತದಜಂದ ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಳ ಭವ್ಯಸುಖದಾಪಾಧಿಕವಿದೆಂದವ್ಯಯನು ಮೈಗೊಡದೆ ವಿಸ್ರಸ್ತವ್ಯನಿದೆಯೆನುತಾಡುತಿರ್ದನು ಸೌಖ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೫-೪-೨೮). [ಸಂ. ನಿರ್ವಲಿತ]

ನಿರ್ವಾಚಕ (ನಾ). ಚುನಾಯಿಸುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು; ಮತದಾರ: 'ನಿರ್ವಾಚಕಗಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಚಕಗಣ (ನಾ). ಮತದಾರರ ಸಂಘ, —ಸಂಸ್ಥೆ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರನ್ನು . . . ನಿರ್ವಾಚಕಗಣದ ಸದಸ್ಯರು ನಿರ್ವಾಚಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೬). [ನಿರ್ವಾಚಕ+ಗಣ]

ನಿರ್ವಾಚಕನಾಮಾವಳಿ (ನಾ). ಮತದಾರರ ಹೆಸರಿನ ಪಟ್ಟಿ,—ದಾಖಲೆಯಿರುವ ವಿವರ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಾನಮಂಡಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನಿರ್ವಾಚಕನಾಮಾವಳಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದರ ಸಂಬಂಧದ . . . ವಿವಾದಗಳನ್ನೂ ಇತ್ಯರ್ಥ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಭಾಧಾನ. ೧೯೦). [ನಿರ್ವಾಚಕ+ನಾಮ+ಆವಳಿ₁(=ಆವಲಿ)]

ನಿರ್ವಾಚನ (ನಾ). ಚುನಾಯಿಸುವುದು; ಚುನಾವಣೆ; ಆಯ್ಕೆ : ಸಂಸತ್ತಿಗೂ . . . ರಾಜ್ಯಗಳ ವಿಧಾನಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ನಡೆಯತಕ್ಕ

ನಿರ್ವಾಚನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನಿರ್ವಾಚನಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನೂ ವಿವಾದಗಳನ್ನೂ ಇತ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಭಾಧಾನ. ೧೯೦).

ನಿರ್ವಾಚನ ಆಯೋಗ = ಚುನಾವಣಾಸಮಿತಿ ; ಮತದಾನದ ಸಮಿತಿ: ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ನಿರ್ವಾಚನ ಆಯೋಗದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೫೦). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಚನಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ರಾಜಕೀಯವಾದ ಆಡಳಿತಸಭೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿರಲು ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳ ಮತದಾರರ ಕ್ಷೇತ್ರ; ಮತದಾರರು ಇರುವ ಸ್ಥಳ : ಯಾವುದೊಂದು ಸದನಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಚನ ನಡೆಯಿಸಲು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ನಿರ್ವಾಚನಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೂ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣ ನಿರ್ವಾಚಕ ನಾಮಾವಳಿಯು ಇರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೯೧). [ನಿರ್ವಾಚನ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ನಿರ್ವಾಚನಮನವಿ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆಯ ಅರ್ಜಿ : ವಿಧಿಯ ಮೇರೆಗೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿರಬಹುದಾದಂಥ ಪ್ರಾಧಿಕಾರಿಗೆ . . . ಒಪ್ಪಿಸಲಾದ ನಿರ್ವಾಚನಮನವಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೊರತು, ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ ಶಂಕಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೯೩) [ನಿರ್ವಾಚನ + ಮನವಿ]

ನಿರ್ವಾಚನಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ಚುನಾಯಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ; ಮತದಾನ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು. [ನಿರ್ವಾಚನ + ಅಧಿಕಾರ]

ನಿರ್ವಾಚನಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ; ಚುನಾವಣಾಧಿಕಾರಿ : ಈ ಸಲದ ಚುನಾವಣೆಗೆ ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಇಬ್ಬರನ್ನು ನಿರ್ವಾಚನಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ನಿರ್ವಾಚನ + ಅಧಿಕಾರಿ₁]

ನಿರ್ವಾಚಿತ (ಗು). ಆರಿಸಿದ; ಚುನಾಯಿಸಿದ : 'ನಿರ್ವಾಚಿತ ಸದಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಚಿತಸದಸ್ಯ (ನಾ). ಚುನಾಯಿತನಾದ ಸದಸ್ಯ : ಸಂಸತ್ತಿನ ಉಭಯಸದನಗಳ . . . ರಾಜ್ಯಗಳ ವಿಧಾನಸಭೆಗಳ ನಿರ್ವಾಚಿತಸದಸ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿರ್ವಾಚಕಗಣದ ಸದಸ್ಯರು ನಿರ್ವಾಚಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೬). [ನಿರ್ವಾಚಿತ + ಸದಸ್ಯ]

ನಿರ್ವಾಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರಿಸು ; ಚುನಾಯಿಸು : ನಿರ್ವಾಚಿತಸದಸ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿರ್ವಾಚಕಗಣದ ಸದಸ್ಯರು ನಿರ್ವಾಚಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೬). [ನಿರ್ವಾಚನ + -ಇಸು₃]

ನಿರ್ವಾಣ (ನಾ). **೧.** ನಂದುವುದು ; ಆರುವುದು ; ಶಾಂತವಾಗುವುದು : "ನಿರ್ವಾಣಃ . . . ಶಾಂತವ್ಯಾಪಾರನಾದ ಯೋಗಿಗೂ ಆರಿಹೋದ ಬೆಂಕಿ ಮೊದಲಾದ್ದಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೯) ; ನಿರ್ವಾಣವೆಂದರೆ ಶಾಂತವಾಗುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೮). 'ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದು' ಪರಾ. **೨.** ಮರೆಯಾಗುವುದು; ಕಾಣದಾಗುವುದು. **೩.** ಸಾವು ; ಮರಣ : ನರೇಂದ್ರನಾಥರು . . . ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರ ನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ ಸ್ವಾಮಿವಿವೇಕಾನಂದರಾಗಿ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೩೨೩). **೪.** ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : "ಕೈವಲ್ಯಂ, ನಿರ್ವಾಣಂ . . . ಮೋಕ್ಷಃ, ಮಹಾನಂದಃ — ಈ ೧೧ ಮೋಕ್ಷದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೨೪) ; ಇಂತೀ ಕಲ್ಯಾಣಚತುಷ್ಕಂ ಪ್ರಾಕಟಕಲ್ಯಾಣಮಿರ್ದುದಿಂ ನಿರ್ವಾಣಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೮) ; ಕಾಣದಗೆ ಕನ್ನಡಿಯದೇತಕೆ . . . ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಯದೇಕೆ ಗೊರವಗೆ ಕೇಣವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಲಂಪಟಗೇಕೆ ನಿರ್ವಾಣ (ಅಸ್ಮೃತ. ೧-೪೦) ; ಮಹಾವೀರನು . . . ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದಾಗ ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು ವರುಷವಾಗಿತ್ತು (ತೀರ್ಥಕ. ೩೩). **೫.** ಪರಮಸುಖ ; ಆತ್ಯಾನಂದ. **೬.** ಸಂಪೂರ್ಣ ; ಪೂರ್ತಿ : ಅಶೇಷಮಹಾಜನಮೂನೂರ್ವ್ವರುಂ ಸೇಡಿಂಬದಲು ಬಸದಿಯ ನಿರ್ವ್ವಾಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಶಾಂತಿನಾಥದೇವರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯಮೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ಕಇಆ. ೯೫-೩-೩೭ ; 1124). **೭.** ಮುಗಿವು ; ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ : ಶಾಂತಿಪುರಾಣದ ನಿರ್ವಾಣಂ ತಕ್ಕುದೆ ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನಿಂ ತದನುಜನಿಂ ಶಾಂತಿಧನ ಪುನ್ನಮಯ್ಯನಿನೇಂ ತಮ್ಮುತ್ತಿರ್ವರುಂ ಕೃತಾರ್ಥರೊ ಜಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೨). **೮.** ಶೂನ್ಯ ; ಬರಿದು : ಮನ ನಿರ್ವಾಣವಾಗಿ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನ ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗಿ ಸುಳಿದು ಸೂತಕಿಯಲ್ಲದೆ ನಿಂದು ಬದ್ಧನಲ್ಲದೆ ಸುಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು ನಿರ್ಮಲದಲ್ಲಿ ನಿಂದವರು ಅವರು ಪರದೇಶಾಂತರಿಗಳು (ಉಂಪ. ೯೨-೬೮). **೯.** ಬತ್ತಲೆ ; ದಿಗಂಬರತ್ವ : ನಿಂದನೇಕಾಂತನಿವಾಸಂ ಬೆಳ್ವಾಸಂ ನಿಶೆಯೊಳೆಸೆಯೆ ನಿರ್ವಾಣದೊಳ್ ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೧) ; ಮಂಡೆ ಬೋಳಾದರೇನು ಹುಟ್ಟು ಬೋಳಾಗದನ್ನಕ್ಕ ತನು ನಿರ್ವಾಣವಾದರೇನು ಆಶೆ ನಿರ್ವಾಣವಾಗದನ್ನಕ್ಕ (ಆದಪ. ೨೧-೫೪) ; ಉಟ್ಟಂತ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಯನೆಲ್ಲ ಸೆಳೆದುಕೊಳಬಹುದಲ್ಲದೆ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿರ್ದ ನಿರ್ವಾಣವ ಸೆಳೆದುಕೊಳಬಹುದೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೫೧-೧೨೪). **೧೦.** ತಪಸ್ಸು. **೧೧.** ಸಾಯಂಕಾಲ ; ಸಂಜೆ. **೧೨.** ಆನೆ ; ಗಜ. **೧೩.** ವಿವಾಹ ; ಮಜ್ಜನ ; ಸ್ನಾನ. **೧೪.** ಆನೆಯ ಸ್ನಾನ. **೧೫.** ಕಾರ್ಯ. **೧೬.** ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ : "ವಪುಸಿದ್ಧಿಯೊಳು ಮಜ್ಜನನೊಳು ಜಿನನೊಳು ಜನ್ಮದಪಹರಣೆಯೊಳು ಗಜದೊಳಸ್ತಮಯದೊಳ್ ಪ್ರವರ್ತಿಪುದು ನಿರ್ವಾಣನಾಮಂ"(ಮಂಗರಾ. ೧೪೮-೪೩); "ಕಾರ್ಯ ಜೀವಾಸ್ತಮಯಸಮಯ ಜನ್ಮಾಂತ್ಯ ದೇಹೋತ್ತರಕರ್ಮಂ ಸಾಮಜಂ ವೈರಿದಶನ ತಪಮಿಂತೈದೆ ನಿರ್ವಾಣಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೨೦). **೧೭.** [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಶುದ್ಧ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ವಾಣ ಎಂದು ವೀರಶೈವವು ಮೂಱು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು ಮೂಱು ತೆಱ ತಾನೆ ಆಱು ತೆಱನಾಗಿ ತೋಱುತ್ತದಂತೆಂದೊಡೆ ಭಕ್ತ ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣ ಐಕ್ಯ ಎಂದು (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೪-೯). **೧೮.** [ಬೌದ್ಧ] ಸಂಸಾರಕ್ಲೇಶಗಳ ನಿವೃತ್ತಿ ; ದೇಹಾತ್ಮಗಳ ಅಂತಿಮವಾದ ಅಳಿವು ; ℙ ಬೌದ್ಧರು ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ನಿರ್ವಾಣ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಹಾತ್ಮಗಳ ನಂದಿಹೋಗುವಿಕೆಯೇ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಳಿವೇ ನಿರ್ವಾಣ. ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ, ಸರ್ವಂ ದುಃಖಂ, ಸರ್ವಂ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ, ಸರ್ವಂ ಶೂನ್ಯಂ ಎಂಬ ಭಾವನಾ ಚತುಷ್ಟಯವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಇದರಿಂದ ಸಂಸಾರದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಶೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಾಸನೆಗಳೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ವಾಸನಾರಹಿತವಾದ, ವಿಶುದ್ಧವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಉಳಿದಿರುತ್ತದೆ. 'ನಾನು' ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರವೂ 'ನನ್ನದು' ಎಂಬ ಮಮಕಾರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ನಿರಾತ್ಮತಾ ಭಾವನೆಯು ಬಂದು, ನಾನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನನಗೆ ಯಾವುದು ಬೇಕು ಎಂಬ ಮಮಕಾರ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಈ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ನೈರಾತ್ಮ್ಯದರ್ಶನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ನಿರ್ವಾಣ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದ್ವಾರ. ಎಣ್ಣೆ ತೀರಿಹೋದರೆ ದೀಪ ಆರಿಹೋಗುವಂತೆ ರಾಗವೆಂಬ ಆಶೆಯು ತೀರಿಹೋದರೆ ವಿಜ್ಞಾನ

ರೂಪವಾದ ಆತ್ಮವು ಆರಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಣವೆಂದು ಹೆಸರು : ಬುದ್ಧನ ನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ ಎರಡು ಮೂರು ಶತಮಾನಗಳಾದ ಮೇಲೆ . . . ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩) ; ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು . . . ನಿರ್ವಾಣವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿರಮಿಸಿ, ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವರು (ರಾಮರ. ೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರರೇ ಮೊದಲಾದ ವರು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಸ್ಥಳ. [ನಿರ್ವಾಣ+ಕ್ಷೇತ್ರ]

ನಿರ್ವಾಣಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡು ; ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿಭಾಯಿಸಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡು : ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರಸಿಜೋದರ ಕಂಕು ರತಿಗೆ ಗಾಂಧರ್ವವಿವಾಹವ ಮಾಡಿ ನಿರ್ವಾಣಗೊಟ್ಟು ಬೀಜಾರಿಸೆಂದು ಮುನಿ ನಿರ್ಗರ್ವದಿಂ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಮೋಹತ.೧೩-೬೨) ; ಸರ್ವರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಪಿಚುಮಂದರಸವೀಂಟಿ ತರ್ವಾಯ ಭರದಿ ತಂಬುಲವ ಚರ್ವಣಗೆಯ್ದು ದಾದಿಯರಿಂಗೆ ಸುತರಕ್ಷೆ ನಿರ್ವಾಣಗೊಟ್ಟಳುತ್ಸವದಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೬). [<ನಿರ್ವಹಣ + ಕೊಡು$_1$]

ನಿರ್ವಾಣಧಾತು (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸತ್ವ : ಭಗವಂತನು ಅನುಪಾದಿಶೇಷವಾದ ನಿರ್ವಾಣಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೧೦೧). ''ರಾಗರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ'' (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ಕೋಶ). [ನಿರ್ವಾಣ+ಧಾತು]

ನಿರ್ವಾಣನಾಥ (ನಾ). ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ : ಜಿನೇಂದ್ರಃ . . . ನಿರ್ವಾಣನಾಥಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ತ್ರಿಲೋಕೇಶಃ, ತ್ರಿಕಾಲವಿತ್-ಈ ಆ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೬); "ಆ ನಿರ್ವಾಣನಾಥನರುಹಂ ಶೌದ್ಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿದ್ವೀತರಾಗಂ ಜ್ಞಾನವರ್ಧನಂ ಸರ್ವಜ್ಞನೆನೆ ಜಿನೇಂದ್ರಂ"(ಮಂಗರಾ. ೭-೨೩). [ನಿರ್ವಾಣ+ನಾಥ]

ನಿರ್ವಾಣಪದ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯಪದವಿ : ನಿರ್ವಾಣ ಪದಸ್ಥಿತನಂ . . . ಸರ್ವೇಶ್ವರನಂ ಪೊಗಟ್ಟುದಪೂರ್ವಗುಣಸ್ತುತಿಶತಂಗಳಿಂ ಮತಿವಂತಂ (ಸಸುಪ. ೧-೫೩); ನಿರ್ವಾಣಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮಿತನಾಗಿ ಸಕಲಪ್ರಪಂಚಿನ ಗರ್ವಮಂ ನೆಗ್ಗಲೊತ್ತಿ . . . ಆಚರಿಸುವ ಪರಮ ವಿರಕ್ತರ ಉಪಾಧಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕ್ರೀಗಳಾವುವಯ್ಯಾ (ಘನವ. ೨೫-೨೧). [ನಿರ್ವಾಣ+ ಪದ$_2$]

ನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆ (ನಾ). ನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರದ ಪೂಜೆ : ಅಂತು ನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆಗೆ ನಿಖಿಲಗೀರ್ವಾಣಪತಿಗಳೆಟ್ಟಿರ್ಪಾಗಳ್ (ಪಂಂರಾಪು. ೧೬-೮೫ ವ). [ನಿರ್ವಾಣ+ಪೂಜೆ]

ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು; ಕೈವಲ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಸಾಧನೆಯಿಂದಲೂ ಆತ್ಮವಿಕಾಸದಿಂದಲೂ ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿ (ಭಾರದ. ೩೭೫). [ನಿರ್ವಾಣ +ಪ್ರಾಪ್ತಿ]

ನಿರ್ವಾಣಭೂಮಿ (ನಾ). = ನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರ : ನಿರ್ವಾಣಭೂಮಿಯ ನನೇಕಸುರಭಿಸುರತರುಕುಸುಮಗಂಧಾಕ್ಷತಂಗಳಿಂ ದ ಮ ರ್ಚಿ ಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೧ ವ). [ನಿರ್ವಾಣ+ಭೂಮಿ]

ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಕೊನೆಯ ಹಂತ ; ಸೀಮಾರೇಖೆ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ : ಸ್ಮರವಿಜಯಕ್ಕಿದೆ ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆಯೆನೆ ಮುಸಗಿ ಮುದನ ಮುದಕರಿ ವಿಸಟಂಬರಿದುದೆನೆ ಕಾಮನೇಸಿನ ಪರಿಣತಿಯೆನೆ ತರುಣಿ ಬಹುವಿಧಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೫೭). [ನಿರ್ವಾಣ+ರೇಖೆ]

ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ಕೊಡು : ಆಗಸದೊಳಳರ್ದು ಪರೆದಿರದೀಗಡೆ ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆಗೊಂಡನೊ ಬಿದಿಯೆಂಬೀ ಗಮಸಿಕೆಯಂತಾ ದೇವಾಗಮ[ನ]ದ ಚೆಲ್ವು ವಾಗಗೋಚರಮಲ್ತೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫). [ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆ+ಕೊಳ್$_1$]

ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೊಡು : ನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಗೆ ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆವಡೆವಂತೆ ನಗೆಗಣ್ಗೊಳ್ ಕಜ್ಜಳರೇಖೆಯನಳಂಕರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೩ ವ). [ನಿರ್ವಾಣರೇಖೆ + ಪಡೆ$_1$]

ನಿರ್ವಾಣಸಂಚಾರಿ (ನಾ). ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು; ವಿರಕ್ತ; ಯೋಗಿ : ಗರ್ವಪಡದುಪಕಾರಿ . . . ನಿರ್ವಾಣಸಂಚಾರಿ ಉರ್ವರೆಗೆ ಗುರುವವನು (ಮುಂಕುಕ. ೮೦೬). [ನಿರ್ವಾಣ+ ಸಂಚಾರಿ]

ನಿರ್ವಾಣಸಮಾಧಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೋಕ್ಷಸಮಾಧಿ : ಆ ಲಿಂಗವನೆ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ವೇಧಿಸಿಕೊಂಡನೊಬ್ಬ ಶರಣ ಆ ಸರ್ವಾಂಗವನೆ ನಿರ್ವಾಣಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಿದನೊಬ್ಬ ಶರಣ ನಾನು ನಿರ್ವಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅಗಮ್ಯನಾದೆನೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಕಂಪಿತನೆನಿಸಿ ಎನ್ನ ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿಕೊಂಡನೊಬ್ಬ ಶರಣ (ಅಪಚಂ. ೨೨೭-೧೦೨೭). 'ಕಾಯಸಮಾಧಿ' ಪರಾ. [ನಿರ್ವಾಣ+ಸಮಾಧಿ]

ನಿರ್ವಾಣಸ್ಥಾನ (ನಾ). ತಪೋಪ್ರದೇಶ : ನಿರ್ವಾಣಸ್ಥಾನದೊಳೇಳು ದಿವಸ ಮನಃಪೂರ್ವಕಮುಪವಾಸಮಿರ್ದು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯೊಳ್ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ವಿದ್ಯೆಯನಂದುರ್ವೀಶ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಪಡೆಯೆ (ರಾಮವಿ. ೧೬-೧೫). [ನಿರ್ವಾಣ+ಸ್ಥಾನ]

ನಿರ್ವಾಣಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆ. ೨. ಆರಿಹೋಗು ; ತಣ್ಣಗಾಗು ; ನಂದು : ಅವನ ದುಸ್ಸಹವಾದ ಜ್ವಲಂತ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದಿಗೂ ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದದು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೯೪). [ನಿರ್ವಾಣ+ ಹೊಂದು$_1$ (<ಪೊರ್ದು)]

ನಿರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತಲೆ ಇರುವವನು ; ದಿಗಂಬರ. ೨. ವಿರಕ್ತ; ಮುಕ್ತ : ಕತ್ತೆ ಬತ್ತಲೆ ಇದ್ದಡೆ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿರ್ವಾಣಿಯೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೩-೪೦); ಉಟ್ಟುದ ತೊಡಿಗಿದು ಊರ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವಾಣಿಯಾಗಿ ನಿಜಮುಕ್ತಿಸೋಪಾನವಾಗಿಪ್ಪ ಕರಪಾತ್ರೆಯೆಂಬ ಬಿರಿದು (ಘನವ. ೧೯-೧೬) ; ನಿರ್ಮಾಯ ನಿತ್ಯ ನಿರ್ವಾಣಿ ಶ್ರೀಪ್ರಭುರಾಯ ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಸಂಗನ ಬಸವರಾಯ (ನವಮೋ. ೧-೧೪). [ಸಂ. ನಿರ್ವಾಣಿನ್]

ನಿರ್ವಾಣೋರ್ವಿ (ನಾ). = ನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರ : ವಂದನಾಭಕ್ತಿಯಿನನವರತಂ ಬಂದು ಬಂದಾಗಳುಂ ಕುಂದದೆ ನಿರ್ವಾಣೋರ್ವಿಯುಂ ಪೂಜಿಸುವಖಿಳವಿನೇಯೋತ್ಕರಾಶೇಷಲೋಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೬). [ನಿರ್ವಾಣ+ ಉರ್ವಿ]

ನಿರ್ವಾತ (ಗು). ೧. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ; ಶೂನ್ಯವಾದ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ; ಪ್ರಶಾಂತವಾದ: 'ನಿರ್ವಾತದೀಪ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಗಾಳಿ; ನಿಂತುಹೋಗಿರುವ ಗಾಳಿ : "ನಿರ್ವಾತಃ . . . ನಿಂತು ಹೋದ ಗಾಳಿಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾತದೀಪ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಅಲುಗದಿರುವ ದೀಪ ; ಹೊಯ್ದಾಡದೆ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೀಪ : ನಿರ್ವಾತ ದೀಪದ ಕೆಂಪುಕುಡಿಯಂತೆ ಹಣೆ ತುಂಬ ಪ್ರಭೆ ಬೀರಿದ ಉದ್ದ ಕುಂಕುಮ (ನಿರಾಭ. ೩೧). [ನಿರ್ವಾತ+ ದೀಪ$_2$]

ನಿರ್ವಾತವಲಯ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. [ನಿರ್ವಾತ+ವಲಯ]

ನಿರ್ವಾದ (ನಾ). ೧. ವಾದಕ್ಕೆಡೆಯಾಗದುದು ; ನಿರ್ವಿವಾದವಾದುದು; ಆಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ಅಪವಾದ; ನಿಂದೆ; ದೂಷಣೆ:

"ಅಪವಾದಃ, ಉಪಕ್ರೋಶಃ, ನಿರ್ವಾದಃ . . . ಜುಗುಪ್ಸಾ – ಈ ೮ ಅಪವಾದದ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೭) ; "ಅಪವಾದಂ ಜುಗುಪ್ಸೆ ನಿರ್ವಾದಮುಪಕೀರ್ತಿ ಪರಿವಾದಮುದವರ್ಣವಾದಮುದುಪಕ್ರೋಶಮೆನೆ ನಿಂದೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಧೆ (ನಾ). ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿರಾತಂಕ : ತದೀಯ ದೇಶಮನದಂ ನಿರ್ವ್ವಾಧೆಯಿಂದಾಳ್ದು (ಎಇ. XVI, ೩೮-೧೫ ; 1102). [<ಸಂ. ನಿರ್ಬಾಧ]

ನಿರ್ವಾಪ (ನಾ). = ನಿರ್ವಾಪಣ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಪಣ (ನಾ). ೧. ಹೊರಸುರಿಯುವುದು; ಚೆಲ್ಲುವುದು ; ಸೂಸುವುದು. ೨. (ದಾನವಾಗಿ) ಕೊಡುವುದು ; ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ೩. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪಿಂಡವನ್ನರ್ಪಿಸುವುದು. ೪. ದಾನ; ಕೊಡುಗೆ. ೫. ಕೊಲ್ಲುವುದು; ಕೊಲೆ: "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ನಿರ್ವಾಪಣಂ . . . ಪ್ರಮಯಾ, ಹಿಂಸಾ, ಸಂಜ್ಞಪನಂ–ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೩೨೪). ೬. ಕಳೆಯುವುದು ; ನೀಗುವುದು ; ಪರಿಹರಿಸುವುದು : ಮುನಿಸೆಂಬ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳೆ ಬೆಂದು ನಿಲ್ಲದಂಬುಧಿಯ ನೋಡಿ ಪೊಕ್ಕರಿನ್ನಪಸಾಧನದಿರವಿನಂದಮೆಂತೆನೆ ತನುನಿರ್ವಾಪಣನಿಮಿತ್ತದಿರವಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೩) ; ಲೇಸು ಮಾಡಿದೆ ನಾಕವನು ಖಳರೀಸು ದಿವಸ ವಿಭಾಡಿಸಿದರೆ ಸುರೇಶನಾಪತ್ತಾಪನಿರ್ವಾಪಣವ ರಚಿಸಿದೆಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೬೧) ; ತಾಯೆ ಕೇಳವಧರಿಸಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವನು ಸಂಸಾರದುಃಖನಿಕಾಯನಿರ್ವಾಪಣವೆನಿಪ್ಪ ಧ್ಯಾತೃಯೋಗವನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೨-೩೨). ೭. ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು; ವಿಧ್ವಂಸಕ : ಅಂಜನಾಸೂನು ರೂಪುದೋಱಿದನೊಡನೆ ಸಮರಾಟೋಪದಲಿ ರಿಪುಬಲಕೆ ಕಲಿ ನಿರ್ವಾಪಣನು ಕಲಿವೃಷಭ ಬೇಡಿದನಾ ಮಹಾಹವವ (ತೊರಂರಾ. ೬-೩೨-೪೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಪಿತ (ಗು). ಶಮನವಾದ ; ಶಾಂತವಾದ : ಆ ಪುರೋಹಿತ ವಚನದಲಿ ನಿರ್ವ್ವಾ[ರ್ವಾ]ಪಿತಾಂತರ್ವ್ಯಥೆಯುಲವನಿಪನಾ ಪುರಪ್ರಾಂತ್ಯದಲಿ ಸುತ್ತಲು ಮೂಱುಯೋಜನದ ತೋಪಿನಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನಗ್ಗದ ಭೂಪರಿಗೆ ಭವನವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಯು$_1$ (ನಾ). ನೆಪವಿಲ್ಲದುದು : ತಾಯೆ ಕೇಳ್ಕುಂತಿಯ ಕುಮಾರಕರ ಸೇರಿ ನಿರ್ವಾಯುದಲಿ ಜೀವನೋಪಾಯಮಂ ಮಾಡಿ ವ್ಯಥಾಯದಿಂ ಸಾವೆನೆಂದೆನುತ ಪೊರಡಲ್ (ತುರಂಗ. ೨೩-೩೦). [<ನಿರ್ವ್ಯಾಜ]

ನಿರ್ವಾಯು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ (?) : ನೆಱೆದು ನಿರ್ವಾಯುಂ ನರುವಾಯುಂ . . . ಕವಲ[ಂಬು ಪೆಂ]ಬಂಕದಂಬೆತ್ತ[ಲುಂ] ತುಱುಗಿ ನಡುವಿನಂ ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಕಾದಿದರತಿರಥರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೯) ; "ನಿರ್ವಾಯುಂ–ಬಾಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಬಾಣ ಎಂದರೆ ಅಲಗಿಲ್ಲದ ಬಾಣ ?" (ಪಂಪವೀ. ೫೨೪). [?]

ನಿರ್ವಾಯು (ಗು). = ನಿರ್ವಾತ ೧. 'ನಿರ್ವಾಯುಸ್ಥಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಯುಸ್ಥಳ (ನಾ). ವಾಯುವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳ; ಶೂನ್ಯಪ್ರದೇಶ : ನೀರನ್ನು ನಿರ್ವಾಯುಸ್ಥಳ (Vaccum)ಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಈ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೭೪); ನಿರ್ವಾಯುಸ್ಥಳ(Vaccum)ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಖವು ವಿಕಿರಣ (Radiation)ದ ಮೂಲಕ ಹರಡುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೨೧). [ನಿರ್ವಾಯು + ಸ್ಥಳ(= ಸ್ಥಲ)]

ನಿರ್ವಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಲಗಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು: ನಿವಾರಿಸು: ತಮವ ನಿರ್ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ವ್ವಾ]ರಿಸಿದ ಹರನಂಘ್ರಿಗಂ ಮಣಿದು ಹರುಷಿಸಿದಳದ್ರಿಜಾತೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೭-೩೨). [ನಿರ್ವಾರಣ$_0$ + –ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ವಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ತಡೆಯಲಾಗದ ; ಸಹಿಸಲಾಗದ. ೨. ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ ; ಧೈರ್ಯವಾಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಸನ(ನಾ). ೧. ವಾಸಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು; ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು; ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡುವಿಕೆ : ಭಾರತದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಉತ್ಪ್ರವಾಸನ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಸನ (ಭಾಧಾನ. ೨೭೯). ೨. ನಾಶಮಾಡುವುದು ; ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಕೊಲೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ನಿರ್ವಾಸನಂ, ಕದನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ— ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಸನೆ (ನಾ). ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಗಂಧ. [ಸಂ. ನಿರ್ವಾಸನಾ]

ನಿರ್ವಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಅವಳ ಮರಣವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವಳ ಚಿರನಿರ್ವಾಸಿತ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆ ಕೆಟ್ಟ ಆಲೋಚನೆಯು ನಡದಿರಬೇಕು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೦೮). (ನಾ). ೨. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ನಿರಾಶ್ರಿತ : ನಾನು ಅಲೆಅಲೆಯುತ್ತ ಈಗ ಈ ನಿರ್ವಾಸಿತರ ಕ್ಯಾಂಪಿಗೆ ಬಂದೆ (ಹೊಸಬಿ. ೪೩) ; ನಿರ್ವಾಸಿತನೂ ನಿರಾಶ್ರಿತನೂ ಆದ ಮಾರ್ಕ್ಸನಿಗೆ ಲಂಡನ್‌ಪಟ್ಟಣವು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು (ಮಾಪಾದ. ೨೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಹ (ನಾ). ೧. ನಿವಾರಣೋಪಾಯ ; ಬೇರೆಯ ದಾರಿ ; ಗತ್ಯಂತರ : ಇಂತು ಗುರುವವನ ತತ್‌ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ್ಗೆ ಮೊದಲಿಂದುವುಂ ನಿರ್ವಾಹಮಂ ಪೇಳೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೨೮೬) ; ಇತ್ತಲು ಮಹೀಶನ ಹೊರೆಯಲಾಯುತ್ತಾಪತಶತ . . . ಕರೆಸಿ ಧೌಮ್ಯಂಗಱುಹಲಿದು ನಮ್ಮರಸುಗಳಿಗಪಘಾತಸೂಚಕವರಿದಿದಱ ನಿರ್ವಾಹವೆಂದೊಡೆ ನೃಪತಿ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೬) ; ಆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ . . . ಆದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡದೆ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲ (ರಕ್ತರೂ.೬೯). ೨. ವಾಸದ ಏರ್ಪಾಟು,—ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ನಿರ್ವಾಹವಾಯಿತ್ತು ಬಸವಣ್ಣಂಗೆ ಕಪ್ಪಡಿಯ ಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ (ಸುಡಿಸೂ. ೨೬-೩೭) ; ಮೆಚ್ಚಿದಳಾ ವಿರಾಟನ ವನಿತೆ ವೀರರ ವಧುವನಾ ಸಖಿಜನದೊಳಗೆ ನೇಮಿಸಿದಳ ನಿಬರಿಗಾಯ್ತು ನಿರ್ವಾಹ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೩೨). ೩. ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು; ನಿಭಾಯಿಸುವುದು; ನಿರ್ವಹಿಸುವಿಕೆ : ಭೂಮಿಪತಿ ಭುಲ್ಲವಿಸಿದನು ನಿಸ್ಸೀಮಸಂತೋಷದಲಿ ಸುಜನಸ್ತೋಮ ರಕ್ಷಣಕಾದ ನಿರ್ವಾಹದ ರೂಢಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೦) ; ಉರ್ವಸಂತಾನಮಂ ಕಾಣದಿಕ್ಷ್ವಾಕುಕುಲನಿರ್ವಾಹಮಂ ನೆನೆದು ರಘುವರಂ ನುಡಿದನೇಕಾಂತದೊಳ್ ಜಾನಕಿಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೧೫). ೪. ಬದುಕು ; ಬಾಳುವೆ : ಇನ್ನೆನ್ನ ನಿರ್ವಾಹವೂ ಮರಸನ ದೆಸೆಯೊಳಾದ ಮೋಹಮುಮಱುದುದೆಂದು ಮಲಮಲಮಱುಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೫೭) ; ಬೀಸಿದರೆ ಸಿಲುಕುವರು ಮಾಯಾಪಾಶದೊಳಹಂಕಾರಿಗಳು ತದ್ದೇಶಕಾಲಕ್ರಿಯೆಗಳಲಿ ನಿರ್ವಾಹವನು ಬೆದಕಿ ಬೇಸಱುವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೮) ; ಸೀತಾರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು . . . ಫಲಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರ್ವಾಹ ಸಾಗಿಸುತ್ತ (ತುಳಸೀ. ೧೭೫). ೫. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು ; ಮುಕ್ತಾಯ ; ಉಪಸಂಹಾರ : ಚೆನ್ನಬಸವರಾಜದೇವರು ನಿರ್ವಾಹವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ವಚನ (ವಚಸಂ. ೨೭೧-೯೨) ; ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಮುಂತಾದ ಷಡಕ್ಷರಿಯೊಳಗಾದ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಹ ವೇದ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳಗಾದ ಪುರಾಣಾಗಮಂಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಾನಾರೆಂಬುದ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆಕ್ಕೆದ ಭಿತ್ತಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೫-೭೭೩). ೬. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ : ಅವಳು ಬಂದಾಗಿನಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವರೆಗೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಜಂಬಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಹವೇ ಇಲ್ಲ (ದೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಹಕ (ಗು). ೧. ನಡೆಸುವ ; ನಿರ್ವಹಿಸುವ : "ಕಾರ್ಯ ನಡಸುವ ; ನಿರ್ವಾಹಕ. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ಶಾಖೆ ; ಕಾರ್ಯಾಂಗ" (Executive. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೬). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ; ಮುನ್ನಡೆಸುವವನು : ಭರತಕುಲನಿರ್ವಾಹಕನೆ ಬಾ ಕುರುಕುಲಾನ್ವಯ ದೀಪ . . . ಬಾಯೆಂದಪ್ಪಿದನು ಮಗನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಾಹರೇಖೆ (ನಾ). = ನಿರ್ವಹಣಲೇಖೆ : ಅಟ್ಟಿಯಿಂ ಚಿನ್ನಪೂವಿನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಯೂಖಲೇಖೆಗಳಿನಂತಾ ಚಿತ್ರ ನಿರ್ವಾಹರೇಖೆ ನೆರಂಬೆತ್ತಿರೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿತ್ತಂಗನಾಸಂಕುಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೭).
[ನಿರ್ವಾಹ+ರೇಖೆ]

ನಿರ್ವಾಹಸಂಗತಿ (ನಾ). ಪರಿಹಾರ ; ನಿವಾರಣೆ : ವಾರಕದ ವಿವಿಧಾಭರಣಶೃಂಗಾರವಂತಿರಲೀಕೆಯಾಡಿದ ಸಾರಭಾಷೆಗೆ ನೆನೆಯಿರೇ ನಿರ್ವಾಹ ಸಂಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೮೪). [ನಿರ್ವಾಹ + ಸಂಗತಿ$_2$]

ನಿರ್ವಾಹಸಾಧನ (ನಾ). ನೆರವೇರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಗ್ರಿ,- ಸಾಧನ : ಸರ್ವಹಿತವೊಂದುಂಟೆ ? ಅದಕೆ ಪಥ ನಮಗುಂಟೆ ? ನಿರ್ವಾಹಸಾಧನಗಳೆತ್ತ ? ಗುರುವೆತ್ತ ? (ಮಂಕುಕ. ೮೫೪).
[ನಿರ್ವಾಹ + ಸಾಧನ]

ನಿರ್ವಾಹಸೂತ್ರ (ನಾ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರ,— ದಾರ : ಹೂಹೆಗಳು ಹೋಯ್ದಾಡವೇ ನಿರ್ವಾಹಸೂತ್ರದ ಕುಣಿಕೆಗಾಣದ ಗಾಹಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೯). [ನಿರ್ವಾಹ + ಸೂತ್ರ]

ನಿರ್ವಾಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಡೆಸು ; ನಿಭಾಯಿಸು : ತೊಡಗಿದೀತನ ರಾಜಕಾರ್ಯವ ಕೆಡಿಸದಿರು ನಿರ್ವಾಹಿಸಲಿ ನೀ ಬಿಡುಬಿಡೆನೆ ಜಬಿದನು ಮುರಾಂತಕನಿಂದ್ರನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೪). ೨. ಮುಗಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು ; ಈಡೇರಿಸು : ಅಸುರರಿಪು ಕೃಪೆಯಿಂದ ನಿರ್ವಾಹಿಸಿದನೀ ಯಜ್ಞವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೨೬).
[ನಿರ್ವಾಹ + - ಇಸು$_3$]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾಗದಿರುವಿಕೆ; ಮಾರ್ಪಾಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರತೆ ; ದೃಢತೆ : ನಿರಾಲಸ್ಯದಿಂ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ನೀವಿರ್ವರುಂ ನಿಶ್ಚಯಮೋದುವೊಡಾವುಮಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದೋದಿಸಿ ಪಂಡಿತರಾಗೆ ಮಾಟಿಪ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ವ) : ಮುಕುಳನನಿಮಿಾಳನಂಗಳ್ ವಿಕಾಸಹಾಸಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮ್ಮೈಕ್ಯಮುಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೪) ; ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು . . . ತನಗೆ ತಾನು ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಕಾಲದೇಶರಹಿತ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದದಂತಿರುತ್ತದೆ (ನಿಶಿಉ. ೨೩೫). ೨. ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಭಿನ್ನತೆ: ಸ್ಥಾನದಾಚಾರ್ಯ್ಯರ್ಗ್ಗಂ ಎರಡುಂ ಕೇರಿಯ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಸಖಾಯರಾಗಿ ಬಳಿವನ್ದು ಬಾಳ್ವುದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೪-೩೬ ; 1028). ೩. = ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿ : ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಿತ]ವೆಂಬ ನಿಜದೊಳಗಯ್ಯ ನಿರಹಂಭಾವದಲ್ಲಿ ನಾನಿದ್ದೆನಯ್ಯ ನೋಡಿಹೆನೆಂದರೆ ನೋಡಲಿಲ್ಲ ಕೇಳಿಹೆನೆಂದರೆ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ ಘನ ನಿರಂಜನದ ಬೆಳಗಿಂಬಾದುದೇನೆಂಬೆ (ಅಪಚಂ. ೧೫೧-೬೯೨) ; ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ಯೋಗವು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ . . . ಸವಿಕಲ್ಪ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೭). ೪. ಬದಲಾಗದಿರುವವನು ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವವನು ; ನಿಶ್ಚಲ : ಜಯಜಯ ವಾಸುಪೂಜ್ಯ ಸುರಪೂಜ್ಯ . . . ನಿರ್ಮಮ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೮) ; ನಿರಾವರಣ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರ್ಮಳ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ . . . ನಿರಾಳ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶರಣು (ಹಚಶಾ. ೧-೪) ; ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಾಕಲ್ಪ ಕೇಳು ಚತುರ್ವಿಧದ ಪದವಿಗಳು ಮೊದಲಹ ಸರ್ವಭೋಗಸುಖಂಗಳಂ ಕೊಡುವೆಂ ಬಯಸು ನಿನಗೆ (ಬಸವು. ೧೮-೧೦೦) ; ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ . . . ಕೃಪಾಮೃತೇಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನುಂ (ಭೈರಸೂ. ೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕ (ನಾ). = ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿ : ಧ್ಯಾನ ನಿಶ್ಚಲವೇ ಸಮಾಧಿಯದೇ ನಿದಾನಿಸಲಾಜು ಭೇದವು ಮಾನನಿಧಿ ಸವಿಕಲ್ಪಕವು ತಿಳಿ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕವು (ಅಮೃತ. ೬-೫೫) ; ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕವು ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದಿರುವ ಜ್ಞಾನ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೮೮); ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕ, ಸವಿಕಲ್ಪಕವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೨).
[ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ಏಕಾಗ್ರತೆ; ದೃಢಚಿತ್ತತೆ: ಎನ್ನ ನಿರ್ವಿಷಯವೇ ತಾಂಬೂಲ ಎನ್ನ ಮೌನವೇ ಘಂಟೆ ಎನ್ನ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪನೆಯೇ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಎನ್ನ ಶುದ್ಧಿಯೇ ನಮಸ್ಕಾರ (ಅಪಚಂ. ೨೦೬-೯೨೭).
[ಸಂ. ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪನ]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಭೂಮಿ (ನಾ). ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿಯ ಸ್ಥಿತಿ : ದೇಶ ಕಾಲ ಆಕಾರಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದೆಲ್ಲಾ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದೂ ಅದಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಯು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ . . . ಹಾಗೆಯೇ ಅಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಭಾರದ. ೨೧೬).
[ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ + ಭೂಮಿ]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತಲಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಿಶ್ಚಲಸಮಾಧಿ ; ಆ ಸಮಾಧಿಯ ಧ್ಯಾತೃ, ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಧ್ಯೇಯವೆಂಬ ತ್ರಿಪುಟಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾತೃ, ಧ್ಯಾನಭಾವಗಳು ಹೋಗಿ ಧ್ಯೇಯ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ ಜ್ಞಾನ ; ಚಿತ್ತವು ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಲಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ : ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿಯೊಂದನಿರ್ವಚನೀಯಮೌನಮಂ ಕರುವಿಟ್ಟ ಶಾಂತಿಯ ನಿಜಾಕೃತಿಯೊ ಪೇಳೆನಲ್ಕೈತಂದನಾ ಸನಾತನ ಯೋಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೭-೩೭). [ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ + ಸಮಾಧಿ]

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಿತ (ನಾ). ಬದಲಾಗದಿರುವುದು ; ನಿಶ್ಚಲವಾದುದು ; ಸ್ಥಿರವಾದುದು : ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಿತದ ಅದ್ವೈತವ ನೋಡಿರೇ ಬೆಳಗಿನೊಳಗಣ ಬೆಳಗು ಅಡಗಿತ್ತು ನೋಡಿರೇ (ಅಪಚಂ. ೨೨೧-೧೦೦೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಕಳತೆ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದು ; ಪೂರ್ಣತೆ : ನಿರ್ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟ ಹುಟ್ಟಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದ ಕಂಡೆ ನಿರ್ವಿಕಳತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಳತೆಯು ಹುಟ್ಟಿ ಉಭಯಗತಿ ಆ ಉಭಯದ ಗತಿಗೆಟ್ಟವರ ಕಂಡೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦-೩೬). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಕಲತಾ]

ನಿರ್ವಿಕಾರ (ಗು). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ; ವಿಕಾರಗೊಳ್ಳದ; ಸ್ಥಿರಭಾವದ : ನಿಃಪಿತ ನಿರುತ್ತರ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ರೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೩) ; ಅದನ್ನು ಅವರು ಈವರೆಗೂ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಭಾವದಿಂದ ಸಾಗಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೯೭) ; ಸರ್ವವನು ತನ್ನಾತ್ಮವೆಂದು ಬದುಕುವನು ನಿರ್ವಿಕಾರಾಂತರಂಗದಿ ಜಗವ ಧರಿಸುವನು ಸರ್ವಮಂಗಳನವನು (ಮಂಕುಕ. ೮೦೫). (ನಾ). ೨. ಬದಲಾವಣೆಗೊಳ್ಳದವನು ; ಸಮಭಾವದಿಂದಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಉರ್ವಿಯೊಳು ಸೈಗೆಡೆದು ಸವಿನಯಪೂರ್ವಕದಿ ವಂದಿಸುತ ದಸರಯ ನಿರ್ವಿಕಾರನು ಮತ್ತೆ ಅಡಿಗಳಿಗೆಜಿಗಲು (ಒಸವು. ೩೮-೨೭) ; ಸರ್ವಸಂಸಾರ ಕಾರಣಭಕ್ತಿಗಮ್ಯನಂ ನಿರ್ವಿಕಾರನ ಲಿಂಗವರ್ಜಿತನುದಾರನಂ ಸರ್ವಾಂಗವೊಂದಿ ವಂದಿಸುವೆಂ (ವೀಶ್ವೈಪು. ೬-೧-೩೫) ; ಉಪಮಾತೀತ ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ . . . ಕೃಪಾಮೃತೇಕ್ಷಣ ಪರಶಿವನು (ಭೈರಸೂ. ೧).
[ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಕಾರತೆ (ನಾ). ಬದಲಾಗದಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ: ಆ ತಪಸ್ವಿ ನಿಷ್ಕಂಪ ನಿರ್ವಿಕಾರತೆಯಿಂ ರಂಜಿಸಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೫ ಪ) ; ಸ್ವರೂಪ ಬದಲಾಯಿಸದೆ ಸರ್ಪವು ಋಜು ಕುಂಡಲ ವಕ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವೊಂದು. ಎರಡನೆಯ ಪರಿಣಾಮ ವಿಕಾರವಲ್ಲ, ನಿರ್ವಿಕಾರತೆಗೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನರ ಹೃದಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೬೮). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಕಾರತಾ]

ನಿರ್ವಿಕಾರಿ (ಗು). ೧. = ನಿರ್ವಿಕಾರ ೧ : ಕೇವಲ ನಿರ್ವಿಕಾರಿ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರತ್ವ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳ ಕೂಡದಾಗಿಯೂ ಆದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರತ್ವವ ಹೇಳಕೂಡದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨-೭). (ನಾ). ೨. ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವಂತಹುದು ; ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವುದು : ನಿರ್ವಿಕಾರಿಗಳಪ್ಪ ಎ ಏ ಒ ಓ ಎಂಬಿವು ಕಡೆಯಾದ ನಿಪಾತಮುಂ ಅವಧಾರಣೆಯುಂ ವಿಶಂಕೆಯುಂ ಎಂಬಿವರ್ಕೆ ಸ್ವರಂ ಪರಮಾಗೆ ಸಂಧಿಯಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೫೬ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಕಾರಿನ್]

ನಿರ್ವಿಘ್ನ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ ; ತೊಡಕುಂಟಾಗದ ; ಸರಾಗವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ತೊಡಕುಂಟಾಗದಿರುವುದು ; ಸರಾಗ : ಯಕ್ಷಿ . . . ಮತ್ಕೃತಿಗೆ ಮಾಳ್ಕೆರಂತೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಂ (ಪುಪ್ಪಪು. ೧-೧೦); ನ್ಹಾನೆ ಬಹೆನತಿಬಲಸಮನ್ವಿತಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮೆಸಗೆ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೨೯-೪೪). ೩. ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವವನು : ನಿರಸೂಯ ನಿರ್ವಾಣಪದ ನಿರ್ವಿಘ್ನ ನಿರತಿಶಯ ನಿಸ್ಸೀಮ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩).

ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಾಗಿ, ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ = ತೊಡಕಿಲ್ಲದೆ ; ಸರಾಗವಾಗಿ: ಸರ್ವಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಗಳಿಂ ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಾಗಿ ಸಕಲಪ್ರಕೃತಿ ಜಾತಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಂ ಬಿಡದೆ ಪೊರೆವಲ್ಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೫); ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಕಲವೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದಿದೆ(ಬೆತಂಬಾ.೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗದಿರುವುದು; ತೊಡಕಾಗದಿರುವುದು : ಸಮಸ್ತಸಿದ್ಧಿಪ್ರದಾಯಕ ವಿನಾಯಕ ಮಾಳ್ಪುದೆಮಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೩). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಘ್ನತಾ]

ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕ (ನಾ). ೧. = ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆ : ಕರಿನಿಭಾಕೃತಿಯೆನಿಪ ವದನದ ಕರದ ಪಾಶದ ಮೋದಕದ ವಿಸ್ತರದ ಗಣಪತಿ ಮಾಡೆಮಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕವ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧-೩). ೨. ಗಣಪತಿ; ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ : ಕಾಯಕವಿದು ನಿನ್ನದು ಕೇಳು ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕ ಎನಗೆ ಸತ್ಕೃಪೆಯ ಜೀಯ ಕಾರುಣ್ಯದಿ ಕುಡು (ಮೋಹತ. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಚಾರ(ನಾ). ವಿಚಾರಮಾಡದಿರುವುದು ; ಯೋಚಿಸದೆ ಇರುವುದು : ಆ ದೇವಕಿ . . . ಕಂಸಕೃತಾಪಚಾರದಿಂ ನಿರ್ವಿಚಾರಮೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಯಾದುದೆಂದು ಖೇದಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೬೧ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಸಂದೇಹವುಂಟಾಗದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧತೆ. ೨. [ಜೈನ]ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ ; ☞ ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಭಾವನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ : ೧. ದ್ರವ್ಯನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದರೆ ಸಾಧುಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಮಾಂಸ, ಕಫ ಮೊದಲಾದ ಅಸಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಿವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹೇಸಿಗೆಪಡದಿರುವಿಕೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮರ ಶರೀರವು ರತ್ನತ್ರಯದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದೆ. ೨. ಅರ್ಹಂತರು ಹೇಳುವ ಉಪದೇಶಗಳು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ ಮುಂತಾಗಿ ಅಶುಭ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಭಾವ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ: ನಿಶ್ಶಂಕಿತ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಅಮೂಢದೃಷ್ಟಿತಾ ಉಪಬೃಂಹಣ ಸ್ಥಿತಿಕರಣ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಪ್ರಭಾವನಾ ಎಂಬೆಂಟೆಡೆಗಳೊಳ್ . . . ಘೋರಕಷ್ಟಮಿದಂ ಪೊರ್ದಲಾಗದೆಂಬ ಪೆ(ಪ)ಸುಗೆಯಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದುಂ ದ್ರವ್ಯಭಾವಭೇದ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧) ; ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆಯೊಳಱಿದಾತರ್ ವರೆ ಕೈಕೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕೆಗಟ್ಟಿದ ನರಂ ನಿರ್ವಾಣಪದದೊಳಿರಿಸುವ ಸರ್ವಜ್ಞಶ್ರೀಗೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗನಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩); ಶರೀರಾದ್ಯಶುಚಿಸ್ವಭಾವಮನಱಿದು ಶುಚಿಯೆಂಬ ಮಿಥ್ಯಾಸಂಕಲ್ಪೋಪನಯನಮುಂ ಅರ್ಹತ್ಪ್ರವಚನದೊಳ್ ಇದಯುಕ್ತಂ ಘೋರಂ ಕಷ್ಟಂ ಇದಲ್ಲದೊಡೆಲ್ಲಂ ಉಪಪನ್ನಮೆಂಬ ಅಶುಭಭಾವನಾವಿರಹಮುಂ ಮೇಣ್ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೫) ; ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ: ರೋಗಿಯೂ, ಕುರುಪಿಯೂ ದುಃಖಿಯೂ ಆದ ದೇಹಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಸಕೂಡದು . . . ಮನುಷ್ಯನ ವೈಭವ ಹಾಗೂ ದೈಹಿಕಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡದೆ ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು (ಜೈನಪ. ೪೬೦). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ನಿರ್ವಿಣ್ಣ (ಗು). ೧. ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ ; ನಿರುತ್ಸಾಹದ : ನಿರ್ವಿಣ್ಣಭಾವದೊಳಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ತುರಗ ಸಾರಥಿ ಕೇತನಂಗಳಿಂದೆ ಹಣ್ಣಿದ ವರೂಥಮಂ ತರಿಸಿ ಪೊಱಗಿರಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೬೦); ನಿರ್ವಿಣ್ಣ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಕವಿಗಳಿಂದ ವೀರಗಾಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೪೫೮). (ನಾ). ೨. ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಕಣ್ಣು ತೆಱೆದರೆ ಕೆಳದಿ ಕೇಳಾ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದೀ ಪ್ರಪಂಚದ ಬಣ್ಣಿಗೆಯ ಭುವನಾವಳಿಗಳಿವು ತಾಮಸಾಂಗದಲಿ ಗಣ್ಯವೇ ತಾನಿದಱೊಳಗೆ ನಿರ್ವಿಣ್ಣವೆನಿಸಿ ದಡುಳಿವಳೊಬ್ಬಳೆ ಹೆಣ್ಣು ಕಡೆಗಾವನಲಿ ಲಯಿಸುವಳಾತ ನೋಡೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧-೬-೨೯) ; ಭೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾದ ಮೋರೆಯ ಬಣ್ಣ ಇನ್ನೂ ಮರುಕಳಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೫೩). ೩. ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ತೆಱನೊಳ್ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದ ರಾಯನೆಂತಾನುಂ ಬೇಗದಿಂ ಸೋದರರ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರದತ್ತಣಿಂ ತೆಪ್ಪತ್ತನಾಗೆ ಮುನಿಪಂ ನಿರ್ವಿಣ್ಣನಾಗಿ ನೋಟ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೨೨) ; ಭಾಗೀರಥಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣಳಾಗತೊಡಗಿದಳು (ಭಾರಥಿ. ೧೫೨); ಎಲ್ಲರೂ ಚಿಂತಿಸಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣರಾದರು (ಕುರುಕಾ. ೨೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗಿದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸೋಲಿನ ಭಾವ ; ಅಸಹಾಯಕತೆ : ನಿಂತು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ . . . ಅವರು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಸಾರಿ ಸಾರಿ ಹೇಳುವಂತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೪) ; ನಾನು ನನ್ನ ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವುದು . . . ಅವರ ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆಗಾಗಿ (ಪ್ರಪಾತೋ. ೧೨೩) ; ಮನದ ಮಾಮರಕೆ ಹಿಡಿದಿಹುದು ನನಗೆ ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆಯ ಬಂದಿಳಿಕೆ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೯-೨೧೯). ೨. ದುಃಖ ; ಅಳಲು : ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆಯು ಇಂದು . . . ನಿರ್ಜನತೆಯ ಒತ್ತಡಕ್ಕೆ ಒಡೊಡೆದು ಉಬ್ಬಸಬಟ್ಟು ಹೊರಬೀಳಹತ್ತಿದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೮೨). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಣ್ಣತಾ]

ನಿರ್ವಿಣ್ಣಮನ (ನಾ). ೧. ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯಾದ ಮನಸ್ಸಿನವನು : ಮುದದಿನೆಲ್ಲರ ಕುಶಲವನು ಕೇಳಿದನು ದುರಿಯೋಧನಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಹದನನೆಲ್ಲವ ಹೇಳಿದನು ನಿರ್ವಿಣ್ಣಮನನಾಗಿ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೨-೧೪). [ನಿರ್ವಿಣ್ಣ + ಮನ$_1$]

ನಿರ್ವಿಣ್ಣ್ಯ, ನಿರ್ವೀಣ್ಯ (ನಾ). ೧. = ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ ೨ : ಪುಣ್ಯದಿಂ ಮಡಿದು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದನಿದಕೆ ನಿರ್ವಿಣ್ಣ್ಯವೆಮಗಿಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿಣ್ಣರಹುದಿಲ್ಲ] (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೦). **ನಿರ್ವೀಣ್ಯ** : ೨. = ನಿರ್ವಿಣ್ಣಮನ ೨ : ಪತಿತರು ಪಾಪಾತ್ಮರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ನಿರ್ವೀಣ್ಯರಾಗಿ (ಶರಚ. ii, ಮುಪ್ಪಾತು). [<ಸಂ. ನಿರ್ವಿಣ್ಣ]

ನಿರ್ವಿದ್ಯ (ಗು). ೧. ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ; ಏನನ್ನೂ ಕಲಿಯದೆ ಇರುವ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಓದು ಕಲಿಯದವನು. ೩. ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ವಿದ್ಯಾಬಲ ನಷ್ಟವಾದವನು : ಅಂತಶ್ವಗ್ರೀವಂ ನಿರಾಯುಧಂ ನಿರ್ವಿದ್ಯನುಮಾಗಿ ಕೆಲನಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಧಿ (ನಾ). ಆಗಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಕಟ್ಟಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಮುದ್ದನ ಹರಸಲು ಗಣಪನ ಕರೆದೆ ನಿರ್ವಿಧಿಯಾದರು ಕಡುಬನು ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಪುದೊಳ್ಳಿತು ಸುತನಂ ಕೂಡಿ (ಗಣೇಶ. ೩-೬೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿನಿಸು 'ನಿರ್ವವಿಸು' ನೋ.

ನಿರ್ವಿಭವ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರದುದು ; ವೈಭವಹೀನವಾದುದು : ಸರ್ವಮಯವದು ಪರಿಕಿಪಡೆ ಸಂಕೀರ್ಣಪದವಲ್ಲ ನಿರ್ವಿಭವವಂತಲ್ಲ ಕೇಳಿರೆ ಪಾರ್ವತೀಶಾದ್ವೈತವೆಂಬುದದು (ಬಸಪು. ೫೧-೧೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿರಲ, ನಿರ್ವಿರಳ (ಗು). ೧. ವಿರಳವಲ್ಲದ ; ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಖಂಡ. (ನಾ). ೨. ಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪಿ ; ಅಖಂಡನಾದವನು ನಿರಜ ನಿರ್ಜರ ನಿತ್ಯ ನಿರ್ಮಳ ನಿರಘ ನಿರ್ಭವ ನಿರ್ವಿರಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ನಿಸ್ತರಣ ನಿರ್ವ್ಯದ್ಧಾಂಗ ನಿಜನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪)

ನಿರ್ವಿರಳ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿರಳ 'ನಿರ್ವಿರಲ' ನೋ.

ನಿರ್ವಿವಾದ (ನಾ). ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಎಡೆಗೊಡದಿರುವುದು ; ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಲ್ಲದುದು : ಗುರುದೇವನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೇಲ್ಮೆ ಅವನ ನಾಟಕ, ಕಾದಂಬರಿ, ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ನಿರ್ವಿವಾದ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೦); ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ವಿಷಯ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿಯೂ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬೮); ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರೀಕ್‌ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯವನ್ನರಿಯಬೇಕೆಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯಗುರಿಯಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ (ಋಕ್ಸಾರ. ೫ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಅನನ್ಯವಾದ; ಪರಮ : ವಿಶ್ವಚಿತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚ ಹೇಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ನಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಸತ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು . . . ವಿಶ್ವಚಿತ್ತಿಗೂ ಒಂದು ಇರವು ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾಮಯವಾದ ಒಂದು ನಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಇರವು (ನಿಶಉ. ೨೩೫). ೨. ವಿಶೇಷವಲ್ಲದ ; ಸಾಧಾರಣವಾದ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಶೇಷ (ಗು). ೧. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಲ್ಲದ : ಅನಿತು ಇನಿತು ಎನಿತು ಎಲ್ಲವು ಎಂದು ಪವಣಂ ಪೇಳ್ವ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಶಬ್ದಂಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿಶೇಷದಿಂ] ಸಂಖ್ಯೆಯಂ ಪೇಳ್ವ ಎಲ್ಲವು ಕೆಲವು ಪಲವು ಎಂಬ ಶಬ್ದಂಗಳ್ . . . ಅಂತ್ಯಲೋಪಮಂ ಪಡವುವು (ಶಮದ. ೧೨೦ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಸುರನಿರ್ವಿಶೇಷಸುಖಸರ್ವಸ್ವಂ ಕುರೂರ್ವೀತಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೨). (ನಾ). ೩. ಅಭೇದ ; ಏಕರೂಪತೆ; ಸಮಾನತೆ : ಪರಲೋಕವೆಂಬುದು ಖರವಿಷಾಣನಿರ್ವಿಶೇಷಂಗಳುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨ ಪ) ; ಶಶಧರಲಕ್ಷ್ಮದೊಳಕ್ಕುಂ ಶಶಹರಿಣಂಗಳ್ಗನನ್ಯಭಾವಂ ಸುಮನೋವಿಶಿಖಧ್ವಜಾಂಕದೊಳ್ ನಿರ್ವಿಶೇಷದಿಂ ಮತ್ಸ್ಯ ಮಕರ ಯುಗಳಕ್ಕೈಕ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೦೧) ; ಉಂಟಲ್ಲೆಂಬೀಯೆರಡಱ ಗೆಂಟಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಱಿನೆಯ ಪೊಸವಗೆಯಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷದೊಳಂಟುದೀ ಜಗಮುನವುರೆ ತಿಮಿರಾದ್ವೈತಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪). ೪. ಬೇರೆಯಲ್ಲದವನು; ಸಮಾನನಾದವನು: ಮದವದರಿಹಸ್ತಿ ಮಸ್ತಕಭಿದುರಂ [ಭಯ]ವಿದುರನನ್ಯಬಾಣಚ್ಛಿದುರಂಮದ ಪತ್ಯ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ[ಮದವದ್ದ್ವೇಲ್ಲಿತನೆತ್ತಣಂ] ವೃಷಸೇನಂ(ಗದಾಯು. ೪-೬೩). ೫. = ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮ: ನೆರೆದೂರ್ಧ್ವರೇತನೊಳ್ ಪುರುಹಿರಣ್ಯರೇತೋತಿ ತೀವ್ರನೊಳ್ ಮುನಿವರನೊಳ್ ಪರಮಭಗಸಹಿತೆ ಮುದದಿರೆ ಪರಿಶ್ರಮುಕ್ಕೆನ್ನ ನಿರ್ವಿಶೇಷನೊಳಾಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೩); ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ . . . ನಿರ್ಗುಣ ನಿರ್ವಿಶೇಷ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೯). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ತ್ರಿಗುಣಾತೀತವಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮ : ಈ ಆತ್ಮನೆಂಬುದು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಾದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧರ ಸ್ವಲಕ್ಷಣವಸ್ತುವನ್ನೂ ವೇದಾಂತಿಗಳ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಬಹುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೮). [ನಿರ್ವಿಶೇಷ + ಬ್ರಹ್ಮ]

ನಿರ್ವಿಷ (ಗು). ೧. ವಿಷವಿಲ್ಲದ ; ನಂಜಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ವಿಷರಹಿತವಾದುದು; ನಂಜಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಉರಗಂ ಕೊಂಡಲ್ಲಿಂ ನಾಲ್ವೆರಲನಿತಂ ಕಳೆದು ಕಟ್ಟ ಮೇಗಂ ಬೇಗಂ ಸೆರೆವಿಡುಗೆ ಸುಡುಗೆ ಕಡಿಗಿರದರಿದಿಕ್ಕುಗೆ ನೀವಿ ಕಳೆಗೆ ನಿರ್ವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೮೯ ಪ್ರಯೋ); ವಿಷಮುಂ ದೆಸೆಗಿಡಿಪುದದುವೆ ನಿರ್ವಿಷಂ (ಖಮದ.೩-೭); ನಿರ್ವಿಷವಾಗಲಿಕ್ಕೆ: ಎಲೆ ಹೊನ್ನೆಯ ಬೇರಂ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮಂತ್ರಿಸಿ ಕುಡಿಯೆ ನಿರ್ವಿಷ. ವಿಳಂಗ ಎರಡಂ ನೀರಲ್ಲಿ ತೇದು ಮೂಗಿನ ನಸ್ಯಂಗೈಯೆ ನಿರ್ವಿಷ (ವಿಸ್ವವಿ. ೯೩). ೩. ನಂಜನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ವಿಷವಿಲ್ಲದಿರುವವನು: ವಿಷಯಾಮಿಷಲಂಪಟತೆಯೆ ವಿಷಧರನೆನಿಸಿದುದು ನಿನ್ನನೆಲೆ ವಿಷಧರನಿಂ ವಿಷಧರನಾಗದೆ ಬೇಗಂ ವಿಷಯಾಮಿಷ ವಿಷಮನುಗುಟ್ಟು ನಿರ್ವಿಷನಾಗಾ (ಆದಿಪು. ೨-೧೭); ನೀವೊಂದುಪಾಯದಿಂ ಬಂದು ನೀರನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ತಳಿಯಲೊಡಂ ನಿರ್ವಿಷನಪ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೩-೫). ೪. ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು: "ವಿಷಹಾ –ನಿರ್ವಿಷ, ಬಾಗೆ, ದೇವದಾಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೫); ನಿರ್ವಿಷ, ಚಂಗಲ್ವ–ಕೋಷ್ಟ, ಶುಂಠಿ . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ . . . ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ನಿಲುವತನಕ ಅಟ್ಟು ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣ ತೂಕವಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿಸಲು . . . ಅಷ್ಟಾದಶಕುಷ್ಠ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೭೯).

ನಿರ್ವಿಷಂಮಾಡು = ವಿಷವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು : ಪದ್ಮೋತ್ತಮೆಯಂ ಪಾವು ಕೊಳೆ ನಿರ್ವಿಷಂಮಾಳ್ಪಾತಂಗೆನ್ನ ಮಗಳುಮನರ್ಧರಾಜ್ಯಮುಮಂ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಗೋಸನೆಗಳೆಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೧೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಷಯ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವುದು; ವಿರಕ್ತಿ : ವಿಷಮವಿಷಂಗಳ್ಗಂ ಪ್ರತಿವಿಷಮೆನಿಸುವ ಮಂತ್ರನಿಚಯದೊಳಮಾರ್ಗೆಂದುಂ ವಿಷಯಮೆ ಮಾಣಿಸಲಿಂತೀ ವಿಷಯವಿಷಾಸ್ವಾದಮೋಹಮಂ ನಿರ್ವಿಷಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೩೨); ಎನ್ನ ನಿಭ್ರಾಂತಿಯೇ ನೈವೇದ್ಯ ಎನ್ನ ನಿರ್ವಿಷಯವೇ ತಾಂಬೂಲ ಎನ್ನ ಮೌನವೇ ಘಂಟೆ (ಅವಚಂ. ೨೦೬-೯೨೭) ; ಧರೆಯು ಸತಿಸುತರ ಭೋಗಭಾಗ್ಯವನು ತೃಣೀಕರಿಸಿ ನಿರ್ವಿಷಯಪರನಾಗಿ (ನವಮೋ. ೩೨-೪೫);

ನಾನಿಹೆನು ಇಹೆನೆಂಬ ನಿರ್ವಿಷಯದರಿವಿನೊಳು ನಿಕಟನಾಗಿ (ಪುಲಿದೇ. ೫೨-೯). **೨.** ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ದೂರವಾದವನು; ವಿಷಯಾತೀತನಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರಸನೇಂದ್ರಿಯ ನಿರ್ವಿಷಯ ನಿರ್ನಿರುಹರಣ . . . ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಷಯಿ (ನಾ). ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು ; ವಾಸನಾರಹಿತನಾದವನು; ವಿರಾಗಿ: ದೇವ ನಿರ್ವಿಷಯಿಯಾನಾದೆನವಧರಿಸೆಂದು ದೇವ ಭವಬಂಧಮಂ ಬಿಡಿಸು ಬಿಡಿಸಿನ್ನೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಬಂದದಿಂ ಮಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ನಡೆವುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೮೧). [ಸಂ. ನಿರ್ವಿಷಯಿನ್]

ನಿರ್ವಿಷಸಿದ್ಧ (ನಾ). ವಿಷದಿಂದ ತನಗೆ ಕೆಡುಕುಂಟಾಗದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಷಯವಿಷವಸುಂಡು ದಕ್ಕಿಸಬಲ್ಲ ನಿರ್ವಿಷಸಿದ್ಧ ನೀನವನೀಶ (ಭರತ. ೨-೬೧). [ನಿರ್ವಿಷ + ಸಿದ್ಧ]

ನಿರ್ವಿಷೀಕರಣ (ನಾ). ವಿಷವಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ನಂಜನ್ನು ಕಳೆಯುವಿಕೆ: ಮದನಫಣಿ ನಿರ್ವಿಷೀಕರಣದಿವ್ಯಮಂತ್ರಸ್ವನಂ ಜರಾಮರಣ ಶಿಲಾವಿದಳನ ಟಂಕಧ್ವನಿ ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತು ಮುನಿ ಪರಸೆ ಧರ್ಮವೃದ್ಧಿ ನಿನಾದಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವಿಷೀಕರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಷಪರಿಹಾರ ಮಾಡು ; ನಂಜಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಗರಳೇಂದೀವರವಾಸಿತೋಗ್ರವಿಷಮಂ ಪುಣ್ಯಾಮೃತಂ ನಿರ್ವಿಷೀಕರಣಂಗೆಯ್ವವೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೩). [ನಿರ್ವಿಷೀಕರಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿರ್ವಿಷ್ಟ (ನಾ). ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು ; ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಸೃಷ್ಟಿವಿಲಯಸ್ಥಾನವಾವನಧೀಷ್ಟಮಾಯಾಗುಣಗಳಲಿ ನಿರ್ವಿಷ್ಟನೆನಿಸುವನಾವನೀ ಸಚರಾಚರಂಗಳಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೪-೧೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೀಜ (ನಾ). ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲವಾದುದು ; ಆದಿಮೂಲ : ಆತ್ಮಂಗೆ ಕಾಯವೆ ರೂಪು ಆ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೆ ಹಾಹೆ ಆ ಹಾಹೆಗೆ ಅಜಾವೆ ಬೀಜ ಆ ಬೀಜಕ್ಕೆ ಗೋಪತಿನಾಥ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಲಿಂಗವೆ ನಿರ್ವೀಜ (ತುರುಗಾ. ೬-೩೧) ; ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ ಮಹೇಶ್ವರನ ನಿರ್ವೀಜ ಆ ನಿರ್ವೀಜ ಪ್ರಸಾದಿಯ ಪ್ರಣಮ ಆ ಪ್ರಣಮ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಯ ಎರಡಳಿದ ಅಜಾವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪೬-೫೫೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೀಣ್ಯ 'ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ' ನೋ.

ನಿರ್ವೀರೆ (ನಾ). ಗಂಡ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಇಲ್ಲದವಳು. 'ಅವೀರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿರ್ವೀರಾ]

ನಿರ್ವೀರ್ಯ (ಗು). **೧.** ಬಲವಿಲ್ಲದ ; ಅಶಕ್ತ. **೨.** ಗಂಡಸುತನವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). **೩.** ಬಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು. **೪.** ಷಂಡ. **೫.** ಬಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದವನು : ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ವೀರೋಚಿತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸದೆ ನಿರ್ವೀರ್ಯನಾಗಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣನಾಗಿ ಹೇಡಿಯಂತೆ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೧) ; ಈ ಜನ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಏನೂ ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಲಾರದ ನಿರ್ವೀರ್ಯರು (ದ್ರಾವಿವಿ. V, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಇಂಥ ಶಿಕ್ಷಣವಿಷಯು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಜನತೆಯನ್ನು ನಿರ್ವೀರ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು! (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೩೧).

ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗು=**೧.** ಬಲವಿಲ್ಲವಾಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಮಾರ್ಗಗಳು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ . . . ಆಗಮೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಭಾರದ. ೬೮) ; ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರೇಮದ ಬಲದಿಂದ ಚೇತರಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ ಒಳಿತಿನ ಕೆಲಸ. ಆಗ ಕೆಡುಕು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. lxxviii, ಪೀಠಿಕೆ) ; ವಸಿಷ್ಠನ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಕ್ಕೆ ತಗುಲಿ ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಕೌಶಿಕನ ಅಸ್ತ್ರದಂತೆ ರೋಗಗಳು ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ (ಹೇಮಾತಿ. ೮೪). **೨.** ಪುಂಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದಾಗು. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೀರ್ಯೆ (ನಾ). = ನಿರ್ವೀರೆ : "ಪತಿ ಪುತ್ರರಿಲ್ಲದಳು ನಿರ್ವೀರ್ಯೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೩). [ಸಂ. ನಿರ್ವೀರ್ಯಾ]

ನಿರ್ವೃತ (ಗು). **೧.** ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ ; ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ : ಚಂಡಾಲಕನ್ನಿಕೆ . . . ಪಡಿಯಂ ಕೆತ್ತಗುಟ್ಟಿಯನಿಕ್ಕಿ ನೀನಿಂತಿರೆಂದು ನಿರ್ವೃತಾಂತರಾತ್ಮೆಯಂತೆ ನುಡಿದು (ಕಾದಂಉ. ೭೫೨). (ನಾ). **೨.** ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತೃಪ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸುಖಿ : ನಿನ್ನನ್ನಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಂಪನ್ನಂ ನಂಬುಗುಮೆ ಮೆಯ್ಗೆ ಮಚ್ಚಿದ ತೆಜದಿಂದನ್ನಂಬಿ ವಿಷಯಸುಖದೊಳ್ ತನ್ನಿಷ್ಟನೆಯಾಗಿ ಮರುಳೆ ನಿರ್ವೃತನಾಗಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೩) ; ಕುರುಪತಿಯ ಸೋದರರು ಮಕ್ಕಳು ಸರಸಿಜಾನನೆ ಭಾನುಮತಿ ಮಿಕ್ಕರಸಿಯರು ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ನಿರ್ವೃತರೆ ಹೇಳು (ಕುಪ್ರಾಉ. ೨-೩೪). **೩.** ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : "ಗೇಹಂ, ನಿಕೇತನಂ, ಆಗಾರಂ, ನಿಶಾಂತಂ, ನಿರ್ವೃತಂ, ಗೃಹಂ" (ಧನಂಸಿ. ೧೩೪ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃತಿ (ನಾ). **೧.** ಆನಂದ ; ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಕಾದಂಬರಿಯ ಮನಃಪ್ರಿಯಸಮಾಗಮನ ನಿರ್ವೃತಿಯುಂ ಸಮನಿಸಿತಿಲ್ಲೆಂದು ಮನಂನೊಂದು (ಕಾದಂಉ. ೫೪೬). 'ನಿರ್ವೃತಿಕರ' ಪರಾ. **೨.** ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ನಿರಪಾಯಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಂ . . . ನಿರುತಶ್ರೀ ನಿರ್ವೃತಿಶ್ರೀ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭೬) ; ಎನಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ವುದು ನೀವಿರದೆ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಬಿತ್ತರಿಸುಗುಮೆನಗದುವೆ ಬಟ್ಟೆ ನಿರ್ವೃತಿಸುಖಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೩೭); ಒಡಲಂ . . . ಸುಖಮುಖಮುದ್ರೆಯ ಹೊಡಲಂ ಬಿಡಲಜಾಯದಂಗೆ ನಿರ್ವೃತಿಯುಂಟೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೩). 'ನಿರ್ವೃತಿಪದ' ಪರಾ. **೩.** ಬಿಡುಗಡೆ : ಜೀವಜೀವದ ನಡುವೆ ಹರಿದೆನ್ನ ಜೀವವಿದು ಪಡೆಯುತಿಹ ನಿರ್ವೃತಿಯ ಚಿತ್ರಚಿತ್ರದೊಳು (ಪುಲಿದೇ. ೫೩-೮). **೪.** ಮರಣ ; ಸಾವು. **೫.** [ಜೈನ] ಅಯ್ವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದ್ವಾದಶಾಂಗದೊಳ್ ಪೇಟ್ದ ಅಧಾನ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃತಿಕರ (ಗು). ಸಂತೋಷಕರವಾದ ; ಆನಂದಕರವಾದ : ಕ್ಷಿತಿವಧು ತಾಳ್ದಲಂಕೃತಿಯಿದೆಂದೆನಿಸಿರ್ಪುದು ಸಾರವಸ್ತುಸಂಗತಿ ಮಣಿಹರ್ಮ್ಯಸಂಹತಿ ಸುರೇಂದ್ರಪುರಾಕೃತಿ ಲೋಕನೇತ್ರನಿರ್ವೃತಿಕರ ರಾಜಪದ್ಧತಿ . . . ಧರ್ಮವತಿಯೆಂಬ ಪುರಂ ವಿತತಪ್ರಭಾವದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃತಿಪದ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಪದ ; ಮುಕ್ತಿಪದವಿ : ನಿರ್ವೃತಿಪದಾಸ್ಪದೇ ಚತುರ್ವಿಧಫಲಪ್ರದೇ ಸಶರ್ಮತನು ಪಾಲಿಪುದು ಪರ್ವತತನೂಜೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). [ನಿರ್ವೃತಿ + ಪದ$_2$]

ನಿರ್ವೃತಿವಿದೂರ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದವನು ; ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ದೂರವಾದವನು : ಸೋಮನಾಮಧೇಯ ತಾಪಸಂಗಂ ಶ್ರೀದತ್ತೆಗಂ ಸೋಮಿಲನೆಂಬೊಂ ಮಗನಾಗಿ ತಾಪಸವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ದು ನಿರ್ವೃತಿವಿದೂರನಾಗಿಯುಂ ನಿರ್ವೃತಿನಾಮನದೀತೀರದ ಕಾಶ್ಯಪಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಮುಡಿಪಿ . . . ದೇವನಾಗಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೧ ವ). [ನಿರ್ವೃತಿ + ವಿದೂರ]

ನಿರ್ವೃತಿಸೌಖ್ಯ (ನಾ). ಮುಕ್ತಿಸೌಖ್ಯ ; ಮೋಕ್ಷಸುಖ : ದೇವೇಂದ್ರಂ ನಿರ್ವೃತಿಸೌಖ್ಯಾವಾಪ್ತಿಗೆ ಬಯಸಿ ಬಲ್ಮೆಯಂ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದಾ ದೇವನ ಮುಂದಾಡಿದನೆನಲೇವೇೞ್ವುದೊ ನೃತ್ಯಕಳಮುಮಂ ನೃತ್ಯಮುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೪೯). [ನಿರ್ವೃತಿ+ಸೌಖ್ಯ]

ನಿರ್ವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ; ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಮುಗಿಸಿದುದು ; ನೆರವೇರಿಸಿದುದು : "ಸಿದ್ಧಃ, ನಿರ್ವೃತ್ತಃ, ನಿಷ್ಪನ್ನಃ – ೩ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಉಂಟಾಗುವುದು. ೨. ಕಾರ್ಯವು ಮುಕ್ತಾಯ ಹೊಂದುವುದು. ೩. ಈಡೇರುವುದು ; ನೆರವೇರುವುದು. ೪. [ಜೈನ] ಕರ್ಮದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪುದ್ಗಲ ಕಣಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಆಕಾರ ಅಥವಾ ರೂಪವಾಗಿ ರಚನೆಯಾಗುವುದು: ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರದ ರಚನೆಯಾಗುವುದು ನಿರ್ವೃತ್ತಿಯು (ಜೈನಧ. ೩೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃದ್ಧ (ಗು). ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ ; ಚಿರಯೌವನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ನಿರ್ವೃದ್ಧಾಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೃದ್ಧಾಂಗ (ನಾ). ಮುಪ್ಪುಂಟಾಗದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರ್ವಿಕಳ ವಿಸ್ತರಣ ನಿರ್ವೃದ್ಧಾಂಗ ನಿಜನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತ್ರೈಸು (ಬಸಪು. ೭೧-೪೪). [ನಿರ್ವೃದ್ಧ+ಅಂಗ$_2$]

ನಿರ್ವೇಗ (ನಾ). ೧. ವೇಗವಿಲ್ಲದುದು ; ಮಂದಗತಿಯುಳ್ಳುದು. ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಸರ ; ಬೇಜಾರು : ನವೋತ್ಪಳದಳೇಕ್ಷಣೆ ಮನದೊಳಾದ ನಿರ್ವೇಗಮೊಂದವಶ್ಯಮದು ಕೂರ್ಪರೊಳ್ ನುಡಿದಲ್ಲದೇಂ ಪೋಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೩-೩೧); ಆ ಪುರುಷನತಿಪರುಷವಚನಂಗಳಿಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನುಡಿದೊಡದುವೆ ನಿರ್ವೇಗದಿಂ ಸಂವೇಗಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭ ವ) ; ಪ್ರಸಾದಮನೊಲ್ಲದೆ ಬಸವಂ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟು ಪಶುಪತಿಯ ಪದದ ಕೆಳಗೆ ನಿರ್ವೇಗದಿಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದಿರೆ (ಬಸರ. ೪-೪೪). ೩. ವೈರಾಗ್ಯ ; ವಿರಕ್ತಿ : ಇದೇಂ ಪಾಪದ ಫಲಮೋ ಎಂದು ಸಂಸಾರ ನಿರ್ವೇಗಮಾಗೆ (ಪಜ್ವಾರಾ. ೯-೨೧); ಪಾಂಡುರಾಜಂಗೆ ಜಳದಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ತದನಂತರದೊಳದುವೆ ನಿರ್ವೇಗಮಾಗೆ . . . ಮುನಿವನಮನಾಶ್ರಯಿಸಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೯ ವ) ; ವಾಯುರಥನೊಮ್ಮೆ ಮುಗಿಲ್ ಕರಗಿದುದಂ ಕಂಡದುವೆ ನಿರ್ವೇಗದಿಂ ಮನೋರಥನೆಂಬ ಮಗಂಗೆ ರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ತಪಂಬಡುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೫) ; ಧರೆಯಂ ರಾಮಂಗಿತ್ತಂ ಗುರುವಾನಱಿಪಿಂದಮಿರ್ದೊಡೆನಗಕ್ಕುಂ ಕಿಂಕರಭಾವಮೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂ ಭರತಂಗೊಡರಿಸಿದುದಕ್ಕುಮಿಾ ನಿರ್ವೇಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೪೯) ; ಭರತಂ ಮಹಾತ್ಮನೆಸೆದನು ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ವಿ, ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಲಿ, ನಿರ್ವೇಗದಲಿ, ತಪದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೯೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೇಗರಸ (ನಾ). ೧. ವೈರಾಗ್ಯಭಾವನೆ ; ವಿರಕ್ತಿ : ಮುನ್ನಾದ ಶೋಕರಸಮೆಲ್ಲಂ ಪೋಗಿ ನಿರ್ವೇಗರಸಂ ಪುಟ್ಟೆ ಸಿದ್ಧರಸಮಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಲೋಹದಂತೆ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೫೬ ವ). ೨. ವೈರಾಗ್ಯಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಅದಂ ಕಂಡಪಗತಮೋಹರಸನು ಮುಪಗತನಿರ್ವೇಗರಸನುಮಾಗಿ ಹೇಯಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮುಪಾದೇಯಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಮೆಂದು ಮಾಣದೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೧ವ).
[ನಿರ್ವೇಗ+ರಸ]

ನಿರ್ವೇದ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮ ಜುಗುಪ್ಸೆ; ತನ್ನ ಬಗೆಗೇ ಉಂಟಾಗುವ ಜಿಗುಪ್ಸಾಭಾವ ; ವೈರಾಗ್ಯ ; ವಿರಕ್ತಿ : ಸದಾ ದುಃಖ ದುಃಖವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ನಿರ್ವೇದ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿರ್ವೇದವೆಂದರೆ ಅಯ್ಯೋ, ಇದುವರೆಗೆ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಟ್ಟೆನಲ್ಲಾ ಎಂಬ ಆತ್ಮನಿಂದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೫). ೨. ಖೇದದಿಂದ ಎದೆಗುಂದುವುದು ; ನಿರಾಶಾಭಾವ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ : ಜಯವಹುದೆ ನಿರ್ವೇದದಲಿ ನಿರ್ಭಯವಹುದೆ ಬಿಸುಸುಯ್ಲಿನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೬-೭) ; ಹೀಗೆ ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಐದು ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ವೇದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ನಿರ್ವೇದದಿಂದ ವಿರಾಗ ಜನಿಸುತ್ತದೆ (ತೀರ್ಥಕ. ೯೨). ೩. ಖೇದ ; ಸಂಕಟ ; ದುಃಖ : "ನಿರ್ವೇದಃ, ಖೇದಃ—ಈ ೨ ಉಮ್ಮ(ಳಂ)ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೯); ಅದಱಿನಾನೀ ನಿಕೃಷ್ಟದಾಸೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನಿರ್ವೇದಮಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೯ ವ) ; ನಿಜಸಖಿಯ ನಿರ್ವೇದೋಕ್ತಿಯಂ ಕೇಳಲಾಱದವಳಿನಿಯ ನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ಪರಿತಂದು ವಿನಯದಿಂದಿಂತೆಂದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೩೮ ವ) ; ಸಂಸಾರವನ್ನು ತೊರೆಯುವ ತೀವ್ರ ಮನೋವೇದನೆಗೆ ನಿರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಎರಡು ಬಗೆಯವು (ಕರ್ನಾಟ. ೩೨). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ; ☞ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಆಪತ್ತು, ಅಸೂಯೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತುಚ್ಛಭಾವನೆ : ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥಶ್ರಮಮದಜಡತಾಗ್ಲಾನಿ . . . ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶ ಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫) ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಆಪತ್ತು, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಒದಗುವ ಸ್ವಾವಮಾನವೇ, ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಳಿಕೆಯ ಭಾವವೇ ನಿರ್ವೇದ (ಭಾರಮೀ. ೩೪೬) ; ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳು ಮೂವತ್ತು ಮೂರು:—೧. ನಿರ್ವೇದ (ಬೇಸರ), ೨. ಗ್ಲಾನಿ (ಬಳಲಿಕೆ) . . . ೩೨. ತ್ರಾಸ (ಭಯ), ೩೩. ವಿತರ್ಕ (ವಿಚಾರ) (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೮). 'ನಿರ್ವೇಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೇದಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಪಡು ; ಖೇದಗೊಳ್ಳು : ಆಪೂರ ಅಂತ್ಯಜರ್ ಸಾರಮೇಯಂಗಳಿನೆಯ್ತಂದು ಸತ್ತಿರ್ದನಡ್ವಾಹನಂ ಕಂಡದಱ ಪೊಡೆಯಂ ಡಾಣೆಯಿಂ ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆಯಾ ಕ್ರೋಷ್ಟು ನಿರ್ವೇದಂಗೊಂಡೊಂದುಪಾಯಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೧೪). [ನಿರ್ವೇದ+ಕೊಳ್$_1$]

ನಿರ್ವೇದನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಪಾಪಫಲವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಕಥೆ : ಧರ್ಮಕಥೆಯೆಂಬುದು ಆಕ್ಷೇಪಣಿಯುಂ ವಿಕ್ಷೇಪಣಿಯುಂ ಸಂವೇದನಿಯುಂ ನಿರ್ವೇದನಿಯುಮೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಮವಱೊಳ್ ಅವುದೊಂದಱೊಳ್ ಜೀವಾದಿಪದಾರ್ಥಂಗಳನವಱ ಭಾ(ಗಂ)ವಂಗಳಂ ಯಥಾತ್ಮಪ್ರರೂಪಣಂಗೆಯ್ವುದು ಆಕ್ಷೇಪಣಿಯೆಂಬುದು ನಿಜಮತನಿರೂಪಣದೊಳ್ ಪರಮತದೂಷಣಂಗೆಯ್ವುದುಮೆಣ್ಬರ ಮತಕಥನದೊಳ್ ನಿಜಮತಪ್ರಕಾಶನಂಗೆಯ್ವುದು ವಿಕ್ಷೇಪಣಿಯೆಂಬುದು ಜಿನಧರ್ಮಫಲವಿಭೂತಿಯಂ ಪೇೞ್ವುದು ಸಂವೇದನಿಯೆಂಬುದು ದರ್ಪದಿಂ ಪ್ರಮಾದದಿಂದಾದ ಪಾಪಫಲಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ನಿರ್ವೇದನಿಯೆಂಬುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೮೦).
[ಸಂ. ನಿರ್ವೇದನೀ]

ನಿರ್ವೇಧನ (ನಾ). ನಾಶ ; ಅಳಿವು : ಘನ ದುಷ್ಕೃತಬಳ ನಿರ್ವೇಧನಕರ (ಜಿನಾಱ. ೫-೫). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೇಶ (ನಾ). ೧. ಲಾಭ ; ಗಳಿಕೆ. ೨. ಕೂಲಿ ; ಸಂಬಳ; ವೇತನ : "ಕರ್ಮಣ್ಯಾ . . . ನಿರ್ವೇಶಃ ಪಣಃ—೧೧ ಕೂಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೮). ೩. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. ೪. ಸುಖ ; ಭೋಗ : "ನಿರ್ವೇಶಃ, ಉಪಭೋಗಃ—ಈ ೨ ಉಪಭೋಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೭೦) ; "ಉಪಭೋಗಮೆನಲು ನಿರ್ವೇಶಮೆನೆ ಭೋಕ್ತಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೫). ೫. ಮದುವೆ ; ವಿವಾಹ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೈಕಾರ (ಗು). = ನಿರ್ವಿಕಾರ ೧ : ವಿರತ ಪದಿನೇಳುತತ್ತ್ವಾಕಾರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತತ್ಪ್ರೊರೆಯಲವಿಕೃತಿಕಾರಣಾಖ್ಯವಿಾ ಮೂರಸುಂ ಪರಿಕಿಸಿದ ರಂದಿರಂಪುರುಷ ನಿರ್ವೈಕಾರ ಭೋಗಿಗಳ್ಗೆ ಸುಗಳಲ್ತೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨–೯–೨೬). [<ಸಂ. ನಿರ್ವಿಕಾರ]

ನಿರ್ವೈರ (ನಾ). ೧. ವೈರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಮೈತ್ರಿ : ಕುಶಲ ಮಪ್ಪುದು ಹರುಷ ಕಾಮಧುಗ್ಪೇಡಿದುದ ವಶಗೈವುದಾ ಕ್ರಮದಿ ನೋಡಿದರೆ ನಿರ್ವೈರ ವಿಶದಮೆನೆ ಕಾಣ್ಬಡುಗುಮಾನಂದ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ಸಂಭೂತಮಹುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨–೯–೨೯). ೨. ವೈರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಮಿತ್ರ : ಮೇಣ್ ಪ್ರೀತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂ ಭ್ರಾತೃಮೈತ್ರಿಯಿಂ ಶುದ್ಧನೆಂ, ನಿರ್ವೈರನೆಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧೪–೩೪೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವೈಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಸರಗೊಳ್ಳು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳು ; ಹೇಸು : ಸಂಜಯನ ನುಡಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನಿರ್ವೈಸಿ (ಗದಾಯು. ೩–೪೫ ಪ); "ಪ್ರತಿಕೂಲಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [<ನಿರ್ವೇಗ+–ಇಸು₃]

ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರ (ಗು). ೧. ಹೊಯ್ದಾಟವಿಲ್ಲದ ; ಚಂಚಲತೆಯಿಲ್ಲದ : ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರಪದವಿಸ್ಮೃತಿಪರಚಿತ್ತಗ್ರಹಣ ಸಮರ್ಥಮಪ್ಪುದಂತದು ಕಾಂತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೯). ಚಂಚತ್ಕಾಂಚನಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾಗ್ರನಿರ್ವ್ಯಗ್ರದೇದೀಪ್ಯ ಮಾನದೀಪಪ್ರಭಾಭಿಭೂತತಮಸ್ತೋಮಮುಮಪ್ಪ ಗರ್ಭಗೃಹಮನಭ್ಯುಕ್ಷಿ ತೋಜ್ಜ್ವಲನಾಗಿ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩–೯೭ ವ). ೨. ಅತಿಯಾದ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ; ತಲ್ಲೀನತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರತೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ; ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲತೆ : ಅಗ್ರಹಮಂ ಬಿಸುಟದುವೆ ನಗಾಗ್ರಣಿಯೆಂದಿದನೆ ನೋಡೆ ಬಲಗೊಳ್ವುವು ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರ ತೆಯಿಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರತಾರಕಾನಿಕರಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೨–೩೦). [ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರತಾ]

ನಿರ್ವ್ಯಥನ (ನಾ). ೧. ಕುಳಿ ; ಗುಳಿ ; ಕುಣಿ : "ನಿಮ್ನಂ . . . ನಿರ್ವ್ಯಥನಂ, ರಂಧ್ರಃ, ರೋಕಃ, ಕುಹರಃ, ದರಃ—ಈ ೧೫ ಕುಟಿಉ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩–೩) ; "ವಿವರಂ ಬಿಲಂ ಛಿದ್ರಮಂತರಂ ನಿರ್ವ್ಯಥನಂ . . . ಶ್ವಭ್ರಮೆಂದೆನಲು . . . ಗುಟಿಉಗಳ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬–೨). ೨. ವ್ಯಸನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದುದು ; ನೋವು ಪರಿಹಾರವಾದುದು. ೩. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ನೋವು ; ಯಾತನೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಭಿಚಾರ (ನಾ). ಅಪೋಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ತಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆಚಾರಂ ನಿಸದಾಗಿ ಸದ್ಗುಣಗಣಂ ಮುಂತಾಗಿ ಮಂತ್ರಕ್ರಿಯಾಲೋಚಂ ನಿರ್ವ್ಯಭಿಚಾರವಾಗಿ ಜಿನರಾಜಪ್ರಾಜ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೊಳ್ . . . ಆಚಾರ್ಯರ್ ನಮಗೀವರಕ್ಕೆ ನಯನಿಕ್ಷೇಪಪ್ರಮಾಣಂಗಳಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೧–೪). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಯ (ಗು). ೧. ವ್ಯಯವಾಗದ ; ಅಕ್ಷಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಮೋಕ್ಷ : ಜಯ ವಿಮಳಕೇವಳಾ ಕರ್ಕೋದಯಗಿರಿವರ ಜಯ ದಯಾರಸಾರ್ಣವ ಜಯ ನಿರ್ವ್ಯಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಿಳಯಾಂಬುಜ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭–೭). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಸನ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವ್ಯಸನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ವ್ಯಸನವಿಲ್ಲದವನು; ಸುಖಿ : ಇಂತೀ ಅಷ್ಟ ಭೋಗದೈಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿಪ್ಪ ರಾಜಯೋಗಿ ಚರಲಿಂಗ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರ್ವಾಣಿ ನಿರಂಜನ ನಿರ್ಮಾಯ ನಿರ್ವ್ಯಸನಿ ಪರಮಜಂಗಮ (ಅಪಚಂ. ೨೫೪–೧೧೭೨). [ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಸನಿನ್]

ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲ, ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳ (ಗು). ೧. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ; ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ. ೨. ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದ; ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ ; ಸಂತೋಷ : ಶೋಕ ಶತಾಕುಲಮುಂ ದುಃಖಾಕರಮುಮೆನಿಪ್ಪ ಮಾಯ್ದು ಮತ್ತಾಯುಮನಿನ್ನೇಕೆ ಗಡ ಪಿಡಿದಪೆಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲದಿಂ ಬಿಡುವೆನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವಿನೆಗಂ (ಕಾದಂಋ. ೭೦೯) ; ಅನಂತದರ್ಶನಮುಮವ್ಯಾಬಾಧಶೋಭಾಕರಾಕ್ಷರ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲಮಪ್ಪನಂತಸುಖಮುಂ ಮೆಯ್ವೆತ್ತು ನಿನ್ನೊಳ್ಳರಂ ದೊರೆವೆತ್ತಿರ್ದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೪–೫೨). ೪. ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ಭೀತ : ಸಾಕು ಪೂರ್ವದ ರೂಪಿನಲಿ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲನ ಮಾಡೆನಲು ಪವನಜನಾ ಕಪೀಶ್ವರ ನಗುತ ಮುನ್ನಿನ ರೂಪ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೧–೩೯). **ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳ** : ೧. ಪ್ರವೃತಪದಿಂದಮಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳ ಭಾವತಪಮುಮಂ ತಳೆಯಂ ತಾಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜವಿಾತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೩೫). ೩. ಆ ಕಳಮಥಾತ್ರಿ ಕಣಿಶಕುಚಾಕಲಿತಪಯಃಪ್ರತಾನದಿಂ ಬಳಯಿಸೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳಮೆನೆ ರಾಜಕುಕಾನೀಕಶಿಶುಪ್ರತತಿ ಬಳೆವುದುಚಿತ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧–೯೩). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳ 'ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲ' ನೋ.

ನಿರ್ವ್ಯಾಜ (ಗು). ೧. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ; ಮೋಸವಿಲ್ಲದ. ೨. ನೆವವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿಷ್ಕಪಟತೆ : ಧರ್ಮರಾಜಂ ರಾಜರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ದಿತಿಜಕುಳವಿಜಯಿಯಪ್ಪ ಜಿತನನೆ ದೂತಕಾರ್ಯಕ್ಕಟ್ಟಿದೊಡಸುರವಿಜಯಿಯುಂ ಕತಿಪಯಪ್ರಯಾಣಂಗಳಿಂ ಮದಗಜೇಂದ್ರಪುರಮನೆಯ್ದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೨೬ ವ). ೪. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದುದು; ನೆಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೫. ಮೋಸವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ನಿಷ್ಕಪಟಿ. ೬. ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ; ನಿಸ್ಸಂಶಯ : ಆಱುಂ ಸೋದರನೆಂದು ಧರ್ಮತನಯಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ನಿನ್ನನಾನಱುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೫) ; ಶಿವೆಯಂ . . . ಶಿಲಾಜಿತುವಂ ಲೋಹವುಮಂ ಸಣ್ಣಿಸಿ ತಿನೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ಪ್ರಮೇಹಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೧೩೬) ; ರಾಜಮಂದಿರದೊಳಗೆ ನೀತಿಗಳೋಜೆಯಿಲ್ಲದ ಸಚಿವರಿಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಲಿ ಕೇಡಹುದು ತಪ್ಪದು ಲೋಕವಾರ್ತೆಯಿದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೪–೧೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಾಜಂ (ಅ). ೧. ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ; ಸುಮ್ಮನೆ : ಪ್ರವೃತಪದಿಂದಮಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಳಭಾವತಪಮುಮಂ ತಳೆಯಂ ತಾಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜಮಾತನೆಂದಾ ದಿವ್ಯಾವಧಿಬೋಧರಱುದು ತಪಮಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೩೫); ನಿರ್ವ್ಯಾಜಮನಸಗನೊರ್ವಂ ತೆಗೆದ್ದನೆಂದಬಲೆಯನಿಂತು ಕಾರಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಡುವರೇ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫–೨೯). ೨. ನಿಜವಾಗಿ ; ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ : ನಿನ್ನೀ ಲೀಲೆಗೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಜಂ ಎದೆ ಒಲಿದಿಹುದೈ ಮುದವಾನುತಲೀಗ (ಗಣೇಶ. ೭೮–೧೬). [<ನಿರ್ವ್ಯಾಜ]

ನಿರ್ವ್ಯಾಜತೆ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ : ಸೇಟರ ಮೋರೆಯ ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವ್ಯಾಜತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇವರ ಬಿನ್ನಹವನ್ನು ಮನ್ನಿಸದಿರುವುದೇ ಅಪರಾಧವೆಂದೆನಿಸುವ ಹಾಗಿತ್ತು (ಸಪುಜೀ. ೨೯೮). [ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಾಜತಾ]

ನಿರ್ವ್ಯಾಜಶೌರ್ಯ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶೌರ್ಯ ; ಸಹಜವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ: ಅಂತು ಪೊಗಟ್ದು ರಾಜರಾಜನ ನಿರ್ವ್ಯಾಜಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಕರ್ಷಣನಾಶ್ಚರ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಗದಾಯು. ೭–೬೦ ವ). [ನಿರ್ವ್ಯಾಜ+ಶೌರ್ಯ]

ನಿರ್ವ್ಯಾಜಸೇವೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ಪರಿಚರ್ಯೆ ; ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ಸೇವೆ : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತಪಂಕ್ತಿಯೊಂದು ನಿರ್ವ್ಯಾಜಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೬ ಹಿನ್ನೆಲಿ). [ನಿರ್ವ್ಯಾಜ+ಸೇವೆ₁]

ನಿರ್ವ್ಯಾಜಸ್ನೇಹ (ನಾ). ಅನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸ್ನೇಹ ; ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಿತ್ರತ್ವ : ಒಂದೇ ಬೀಡಿಯನ್ನು ಪಾಲುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಇವರು ಸೇದುತ್ತಾರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಇದು ನಿರ್ವ್ಯಾಜಸ್ನೇಹವೆಂದು ನಾನು ಹೇಗೆ ನಂಬಲಿ ? (ದೇಶನ್ಯ. ೩೫). [ನಿರ್ವ್ಯಾಜ+ಸ್ನೇಹ]

ನಿರ್ವ್ಯಾಧಿತ (ಗು). ರೋಗವಿಲ್ಲದ; ನಿರೋಗವಾದ : ದಂಡಕಂಸಿಯರ ಮೆಯ್ಯ ತೊಗಲ್ ಪಾವಿನ ಪೆರೆ ಸುಲಿವಂತೆ ಸುಲಿದು ಪೋಗಿ ನಿರ್ವ್ಯಾಧಿತದೇಹರಾಗಿ ಮೆಯ್ಯ ತೇಜಂ ತೊಳಗುತ್ತಿರ್ದುದಂ ವಿಷ್ಣು ಕಂಡು ವ್ಯಾಧಿ ಕೆಟ್ಟುದೆಂದಱಿದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೭೨-೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ೧. (ಜಗತ್ತಿನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ) ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾದವನು. ೨. ಪರಮಾತ್ಮ : ಶ್ರೀಪಾರ್ವತೀನಾಥ ಕಾಪಾಲಕರತಳ ಸದಾಪಾವನಾಂಗ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ ಘನಮೇರು ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ ನಿರ್ಲೇಪಾತ್ಮ ಭೂವಿಷ್ಣು (ವೀಶೈಪು. ೭-೧-೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿಶ್ಚಿಂತ ; ವಿರಕ್ತ : ಶರಣ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಾರಿಯಾದಡೆ ಕಿಱಿದೆಂಬರು ಶರಣ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಿಯಾದಡೆ ಹಿರಿದೆಂಬರು (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೭-೮೯). [ಸಂ. ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಿನ್]

ನಿರ್ವ್ರಣ (ಗು). ೧. ಗಾಯವಿಲ್ಲದ. ೨. ನಿರ್ದೋಷವಾದ ; ಚೊಕ್ಕ : ಜಳಧಿಯೊಳಾದ ಮುತ್ತುಗಳವೇಂ ಪೊಸತಾದುವೆ ನಿನ್ನ ತೋಳ ಬಾಳೊಳೆ ಬಲಗರ್ವದಿಂ ತೆಗೆದುದಗ್ರವಿರೋಧಿಮದೇಭಮಸ್ತಕಸ್ಥಳಜಳರಾಶಿಯೊಳ್ ಬಳೆದ ನಿರ್ಮಳನಿರ್ವ್ರಣ ವೃತ್ತಮೌಕ್ತಿಕಾವಳಿಯುನೆತರ್ಪುದೆಂದು ನುಡಿದಟ್ಟಿಱಿಯಳಾಱಿಸಿದಳ್ ನಿಜೇಶನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೬). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಹರಣ (ನಾ). ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು; ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಅಖಿಳವಿನತಜನಕರ್ಮಾಂಧಕಾರನಿರ್ಹರಣಸೂರಂ . . . ಸಲಹುಗನುದಿನಂ ಶ್ರೀಮಹೇಶಂ ಸದಾ ಕೈಲಾಸವಾಸಂ ಕೃಪಾಳು ನಂದಿಗಿರೀಶನು (ಭಕ್ತಾಚ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಹಾರ (ನಾ). ೧. ಎಳೆದು ತೆಗೆಯುವುದು; ಹೊರದೆಗೆಯುವುದು : "ನಿರ್ಹಾರಃ, ಅಭ್ಯವಕರ್ಷಣಂ—೨ ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಹಾಕುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೧). ೨. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ; ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೩. ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ; ಸರ್ವನಾಶ. [ಸಂ.]

ನಿರ್ಹಾರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ,—ಸುವಾಸನೆ : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಸಮಾಕರ್ಷೀ, ನಿರ್ಹಾರೀ — ೨ ದೂರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಗಂಧವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೭). [ಸಂ. ನಿರ್ಹಾರಿನ್]

ನಿರ್ಹಾಸ (ನಾ). ಅರಳದಿರುವಿಕೆ : ನಿರ್ಹಾಸಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರಹಾಸಂ] ಕುಚಕಂಜಕುಟ್ಮಲಯುಗಂ ಮುಗ್ಧಾನನಂ ವರ್ಜಿತಾಂತರ್ಹಾಸಂ ಕುಸುಮಚ್ಯುತಂ ಕಚಭರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೭೨). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಹೇತುಕ (ನಾ). ಕಾರಣವಿಲ್ಲದುದು : ಚಿಂತಾತರಳತ್ವಮಂ ತೊಱೆವುದೆಂತದಱಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ ನಿರ್ಹೇತುಕಮಪ್ಪ ಖೇದಮನಿದಲ್ತು ಕೃಪಾವತಿಯರ್ಗೆ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೫); ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನವು ಪ್ರಚೋದಿತವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಮಾತು ನಿರ್ಹೇತುಕವಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ನಿರ್ಹ್ರಾದ (ನಾ). ಶಬ್ದ ; ಸದ್ದು ; ಧ್ವನಿ : "ಶಬ್ದಃ . . . ನಿರ್ಹ್ರಾದಃ . . . ವಿರಾವಃ—೧೭ ಧ್ವನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ನಿಲ್, ನಿಲು[1]**, ನಿಲ್ಲು** (ಕ್ರಿ). ನಿಂತ, ನಿಂದ, ನಿತ್ತ, ನಿಲ್ತ, ನಿಲ್ದ (ಭೂತಕೃ), ನಿಂತು, ನಿಂದು, ನಿಲ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಚಲಿಸದಿರು ; ನಡೆಯದಿರು ; ಮುಂದುವರಿಯದಿರು : "ನಿಲ್— ಗತಿಮುಕ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); ನಿಲ್ತೋಳಂ ಬರ್ಪುದು (ಕವಿರಾ.೧-೬೨); ಉಗ್ರಸೂತಹಯಸಂಘಾತಂಗಳಂ ತಿಣ್ಣಮೆಚ್ಚಿದಿರೊಳ್ ನಿಲ್ಲಿದಿರೋಡು ಸತ್ತೆ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೨೨); ನೊಂದವರು ನಿಲಿ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕೆ ಹಿಂದುಗಳೆವರು ಮರಳಿ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೨೯). ೨. ಕಾಲೂರಿ ಇರು; ಸ್ಥಿತವಾಗಿರು : ಮುನ್ದೆ ನಿನ್ದು ಕೂಟಾ ತೋಱಿದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧-೧೭; 865); ಅನಂಗಜಂಗಮಲತೆವೊಲ್ ನಿಲ್ತು ಜವನಿಕೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಪೋಲ್ತಳವಳ್ ಮುಗಿಲ ಮಱೆಯ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೦); ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ನಿಂದನಂ ಪಿಂಗಳಕಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೩೩-೯) ; ಊರೊಳ್ ಕಂಡು ನಿಂದಿರ್ದನಿರ್ದಂದಿರ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ್ಕುಳ್ಳಿರ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಕಂಪಿತರಂತೆ ಬಿಟ್ಟೋಡದಿರೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೯). ೩. ಇರು ; ಉಳಿ : ಈಶಾನದ ಮುಕೂಡಲೊಳ್ ಕೂಡಿ ನಿನ್ದತ್ತು (ಇಅ. XII, ೧೩-೨೦; 735) ; ದಿವಿಜನೋ ಫಣಿನಾಯಕನೋ ಮನೋಭವನಿವಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿದನೆಂಬುದಂ ಕವಿಗಳಿಟ್ಟ ವಿಶಂಕೆಯ ಪಾಟಿಯುಂ ತವಿಸಿ ನಿಲ್ಕೆ ಮನೋಹರಕಾವ್ಯದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೦) ; ತಪದಿಂ ಸ್ಮರರಿಪುದೇಹಾರ್ಧಪಥದೊಳಾ ಗೌರಿ ನಿಂದ ಪೊಲ್ನಿಲ್ವಿ ನೀಂ ತಪದಿಂದನಿಯನ ತೊಡೆಯೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೨೬) ; ಕೊಂಬಿನ ಮೇಲಣ ಮರ್ಕಟನಂತೆ ಲಂಘಿಸುವುದೆನ್ನ ಮನವು ನಿಂದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲೀಯದೆನ್ನ ಮನವು (ಬಸವ. ೩೨); ಇಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲರ್ಜುನ ತಪೋವನಕಿಲ್ಲಿ ನೆಲೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೪೦). ೪. ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿರು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನೆಲಸು : ಶ್ರೀರೂಪಲೀಲಾಧನವಿಭವಮಹಾರಾಶಿಗಳ್ನಿಲ್ಲವಾಗ್ಗರ್ಗಂ (ಎಕ.II, ೮೮-೨; ಸು. 700) ; ಆತಂ ಭರತೇಶ್ವರನಿಂತೀ ತೆಱದಿಂ ನೆಗಟ್ದ ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನೀ ವಿಖ್ಯಾತವೃಷಭಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸುರಗೀತಯಶಂ ನಿಱಿಸಿದಂ ನೆಲಂ ನಿಲ್ವಿನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭) ; ನಿಲ್ವೊಡೆ ಗುಣಂ ನಿಲ್ಕುಂ ಪಣಂ ನಿಲ್ಕುಮೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೯೧) ; ಮೊಗದೊಳ್ ವಾಗ್ವಧು ಸಂತತಮಗಲದೆ ನಿಲೆ (ಸಮಪ. ೧-೨೦) ; ಪಾಲಿಸಮ್ಮ ಮುದ್ದು ಶಾರದೆ ಎನ್ನ ನಾಲಿಗೆಯಲಿ ನಿಲ್ಲಬಾರದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೯೦ ಪಲ್ಲವಿ). ೫. ತಂಗು ; ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಡೆದಿಲ್ಲಿ ನಿಂದೆನಪ್ಪೊಡೆ ಮಡಿವಾದಪುದುಟೀವೆನಪ್ಪೊಡೆಲ್ಲೆಡೆಯುಂದೊಂದಡಿಯುಂ ತೆಱಪಣವಿಲ್ಲೀಯೆಡೆಗಾವುದುಪಾಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೧) ; ಭೂತಂಗಳಾವಾಸದೊಳ್ ಸಲೆ ಬಲ್ಲರ್ ನಿಲೆಸಲ್ಲದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೧೫). ೬. ಭಿಕ್ಷಾಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಇರು,—ತಡೆ : ಧರ್ಮಧರಸಾಗರಸೇನರೆಂಬ ಗಗನಚಾರಣರ್ ಕಾಂತಾರಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದೊಳ್ ತಮ್ಮಾವಾಸಕ್ಕೆ ಬರ್ಪರಂ ಶ್ರೀಮತಿಯುಂ ತಾನುಂ ಕಂಡು ಸಸಂಭ್ರಮಂ ಬೆರಸಿದಿರಂ ನಡೆದು ಬದ್ಧಾಂಜಳಿಪುಟಘಟಿತನಿಟಿಲರಾಗಿ ನಿಲ್ಕೆಂದು ನಿಲಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೯೫ ವ). ೭. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ಹೋರಾಡು : ಕದನದೊಳಿದಿರಂ ಮಿಾಱಿ ಮಾಱಾಂತು ನಿಂದಾಂತರಿಭೂಪರ್ ಭಸ್ಮಮಾದರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೨೧೫ ಶೂದ್ರಕ) ; ಬೂತುಗನುಂ ಮನಾಲರಂ ತನ್ನ ಮುನ್ದೆ ನಿನ್ದಿಱಿದುದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅತುಕೂಪ್ಪರ್ನೆರಡುಂ ಬೆಳ್ವೊಲದ ಕಾದಿಯೂರಮುಂ ಬಾಳ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧-೨೨; 950) ; ನಿಲಲುಂ ನೂಂಕಲುಮರಿಯಂ ಗೆಲಲುಂ ಪೆಱರೊಳರೆ ಕರ್ಣನಲ್ಲದೆ (ಗದಾಯು. ೩-೬೪) ; ಮರುಳೆಲ್ಲೆ ಹನುಮಂತ ದಾನವನಱಿತು ಮಾಡುವುದೇನು ಮರ್ಮವನೊರೆದು ಮಾಡುವದೇನು ನಿತ್ತರೆ ಕೊಲುವೆ ಸಮರದಲಿ (ಕೌತಿರಾ. ೧೭-೯). ೮. ಅಣಿಯಾಗು; ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಅವರೊಳಗಲಕೆ

ನಿಂದ ರಿಪುಗಳ ಜವನ ಬೋನವ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ . . . ದಿವಿಜಪತಿ ತನಯುಂಗೆ ತಾ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೪-೩೯). **೯.** **ತೊಡಗು ; ಆರಂಭಿಸು :** ಮುಂತೆ ಕಿನ್ನರರು ನವರಸದಿ ಪಾಡಲ್ಕಾಗ ನಂತರಂ ಭೃಂಗೀಶ ನರ್ತನಕೆ ನಿಂದಾಗ ಹೊಸಪರಿಯ ಗತಿಗಳಂ ನಟಿಸಿ ತೋಱುತ್ತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೧-೨೪). **೧೦.** **ಕಾಯು ; ಎದುರು ನೋಡು :** ಇರ್ಬರೊಳೊರ್ಬ ಮುನಿಕುಮಾರಂ ಭೂಭೃನ್ನಿಳಯದ ಬಾಗಿಲೊಳಕ್ಷಾವಳಿಯಂ ಬೇಡಲ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂದಿರ್ದಪ್ಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೧೧) ; ಇದಾವ ಗಹನವಿಭಾಗಳಾಂ ಪೋಗಿ ಬರ್ಪನ್ನೆವರಮಿಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಮೆಂದು ವಾಯುವೇಗದಿಂ ವಾಯಸಂ ಪೋಗಿ ಬಂದು (ಪಂಚತಂ. ೪೦-೨೨). **೧೧.** **ಗೋಚರವಾಗು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು :** ಇದಿರೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ವಜ್ರಿ ಸೈರಿಸನಿರಲ್ವೇಡೆಮ್ಮೊಳೊಳ್ವೊಕ್ಕು ನಿಲ್ವುದು ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೪). **೧೨.** **ಸೈರಿಸು ; ನಿತ್ತರಿಸು ; ಸಹಿಸು :** ತಲೆಯಂ ಬಲುದಡಿಗರ್ಕಟಿಕ ನಿಲಲಾಱದೆ ಸುಂಟದಿಂದ ಕೋಡಗದಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೧) ; ಗಿರಿಯುಂ ಕರಿಯುಂ ನಿಲ್ಲವು ಪವಿಮುಖದ ಕೋಟ್ಗಿಮಾತನ ಬಾಳ್ಗಂ (ಶಮದ. ೨೪೪ ಪ್ರಯೋ). **೧೩.** **ತಡೆ :** ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳೈ ಕೌರವಾನುಜ ಹೊಯ್ದುಹೋಗಲುಬಹುದೆ ಹರನಡಹಾಯ್ದಡೆಯು ಗೆಲುವೆನು ಕಣಾ ನಿಲ್ಲೆನುತ ತೆಗೆದೆಸಲು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೫-೫೦). **೧೪.** **ತಾಳು ; ಧರಿಸು ; ಪಡೆ :** ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಬಂದ ಭರವ ನಿಂದ ನಿಲವ ಅನಂಗಸಂಗಿಗಳೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಬಸವ. ೧೨೫). **೧೫.** **ಸುಮ್ಮನಿರು ; ತಟಸ್ಥವಾಗು :** ಇಂದೆ ಕಡಂಗಿ ಸಾರ್ಚಿಬಿಟ್ಟುಸಿರದೆ ನಿಲ್ವ ಕಾರಣಮದಾವುದೊ ನೆಟ್ಟನೆ ನಾಳೆ ಕಾಳಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೨) ; ಗುರುಗಳಾಡಿದ ಭಾಷೆ ಪರಬಲದರಸ ಕಟ್ಟುವದದು ನಿಲಲಿ . . . ಎಂಬಬ್ಬರದೊಳಗೆ ಭಗದತ್ತ ಮೇಳೈಸಿದನು ನಿಜಗಜವ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೩-೧). **೧೬.** **ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರು ; ಇದ್ದಂತೆ ಇರು ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರು :** ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ನಿಂದುರಿದುವು ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಟ್ಟುವು ವೈರಿನರೇಂದ್ರಗೇಹದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯) ; ಎನಿಸಿದುದ್ಧತಿಯೊಳುದ್ದಂ ಬಂದು ದಳ್ಳೆಂದು ನಿಂದುರಿದಂದಿನೇೞನೆಯ ದಿವಸಕ್ಕೆ (ಸುಕುಮಾ.೫-೧೦ ವ); ಉದಕಕ್ಕೆ ಉರಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮತ್ತಾ ಉದಕವಱಜಿಸುವದ ಕಂಡೆ ಮಡಕೆ ನಿಂದುರಿದು ಅಕ್ಕಿ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯೬-೭೩೧). **೧೭.** **ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು ; ಶಾಂತಿಯಿಂದಿರು ; ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರು :** ಪೊಸತೆನೆ ಪೇೞ್ವ ತಿರ್ದುವಱವೆನ್ನೊಳೆ ಸನ್ನಿದಮಾದೊಡಂ ಕರಂ ರಸಿಕರಿನೆಯ್ದೆ ತಿರ್ದಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲದು ಚಿತ್ತಂ (ಜಗನ್ನಿ.೧-೧೫). **೧೮.** **ತಲ್ಲೀನವಾಗು:** ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವದೊಳ್ನಿಂದು ನೋಟ ನಟ್ಟು . . . ಅಱಿವು ಕಂಗೊಂಡು ತಾನೆಂಬುದು ತರಹರಮಾಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೦-೨೯). **೧೯.** **ಬದ್ಧವಾಗಿರು ; ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು :** ಬಂಧಿರೇ ಮಾಚಯ್ಯ ಕುಳ್ಳಿರಿ ಸಂದ ಶರಣನ ಹಿಂದೆ ಬಸವಂ ಸಂದ ಪರಿಯಂ ನೋಡು ಭಾಷೆಗೆ ನಿಂದು ಸಂದನಲಾ (ಬಸವು. ೩೭-೨೭). **೨೦.** **ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗು :** ಮುಂದೆ ಅವಸಾಲೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದೆನಿಸಿ ನಿಂದವನು ನಾನೆ ಸರ್ವಜ್ಞ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪). **೨೧.** **(ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ) ಉಳಿದಿರು :** ಚೆಲ್ವಹ ಮೃದುವಪ್ಪ ಗಂಧಂ ನಿಲ್ವ ಕೋಮಲವಾದ ನುಣ್ಪಂ ತಾಳ್ವ ಶೋಭಿತವೆನಿಪ ಛಿದ್ರಿತವಾಗಿರದಖಂಡ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸವು. ೪೩-೨೬). **೨೨.** **ನೆರವೇರು ; ಆಗು :** ನಿಜಕೂಟಾಗ್ರದೊಳ್ ಪಾಯ್ವ ಗಂಗಾಜಲದಿಂ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕೋನ್ನತಿ ನಿಲೆ . . . ಚಕ್ರೇಶತ್ವಮಂ ತಾಳ್ದಿದುದಖಿಳ ಧರಾರಮ್ಯಹೈಮಾಚಳೇಂದ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ.೪-೧೪). **೨೩.** **ಕೈಗೊಳ್ಳು ; ಗ್ರಹಿಸು :** ಅಂತು ಕುಂಭಸಂಭವನ ಬೆಸನಂ ಪಿಡಿದು ಅಶ್ವಮೇಧಮಂ ಕೈಗೊಂಡ ರಾಘವಂ ಸ್ವರ್ಣಸೀತಾಸಮೇತಂ ದೀಕ್ಷೆನಿಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೬-೨೫). **೨೪.** **ಜೀವಿಸು ; ಬದುಕು :** ಸುರಲೋಕಭ್ರಷ್ಟನೆಂ ಮರ್ತ್ಯರೊಳುದಯಿಪ ತಿರ್ಯಕ್ತ್ವದೊಳ್ ನಿಲ್ವ ಚಂಡಾಲರ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಬೀೞ್ವ ತೋಲ್ ಪಂಜರದ ಪಡಿಯೊಳ್ ನಿಲ್ವ ದುರ್ವಾರದುಃಖೋತ್ಕರಮೆಲ್ಲಂ ನೋಡಲೆನ್ನಿಂದ್ರಿಯನಿವಹದ ದೋಷಂ ದಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೫೪) ; ಬಾಲಕರಂತೆ ಕಂದಮೂಲಫಲಂಗಳಂ ಪೆಱರ್ ತಂದಿಕ್ಕೆ ತಿಂದಾನಂದಮನಸ್ಕರಾಗಿ ನಿಂದ ತಪೋಧನರುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೯-೧೧). **೨೫.** **ನೆಡು ; ನಿಲ್ಲಿಸು :** ಇದಂ ಕಿಡಿಪ್ಪೋನ್ ಬಾರಣಾಸಿಯುನಱಿದ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ ಶ್ರೀರಾಚಮಲ್ಲ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ನಿಲ್ತೋದು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೨-೪ ; ಸು. 820).

ನಿಲು[1] **:** **೧.** ನಿಲು ನಿಲ್ಲೆಲವೊ ಹೋಗದಿರೆನುತ ಬೆಂಬತ್ತಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುಪ್ಪಾಕ.೧೪-೩೫); ಉರಿಯುದಕ ಮಾರುತವು ಉರಗ ಹರಿನಾಗವು ಗುರುವಾಜ್ಞೆಗಂಜಿ ನಿಲುವವು ಇದನು ನರರಱಿಯದಲೆ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೫೪). **೩.** ಹೊಂಗಱಿಯ ಗಾಳಿಯ ಸರಳ ಸೋನೆಯಲಿ ನಿಲುವ ಹಂಸವ್ಯೂಹವೆಲ್ಲಿಯದು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೦) ; ನೆಟ್ಟನೋರ್ವನೆ ಬೈಗಿನಿಂ ರವಿ ಪುಟ್ಟುವನ್ನೆಗ ಜಾನ ಜಪವಳವಟ್ಟು ನಿಲುವಾ ಪಾಲಕೀರ್ತಿನಮೋಸ್ತು[ಗೆ]ಱಗುವೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೨). **೪.** ದೇಹ ಕೀರ್ತಿಗಳೊಳಗೆ ನಿಲುವುದು ದೇಹವೋ ಕೀರ್ತಿಯೊ ಮುರಾಂತಕ ಬೇಹುದನು ಬೆಸಸಿದಡೆ ಮಾಡೆನು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೩) ; ನಿಲ್ಲಬೇಕಯ್ಯಾ ನೀ ಮಲ್ಲಮರ್ದನ ಸಿರಿವಲ್ಲಭ ಎನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸತತ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೧೭ ಪಲ್ಲವಿ). **೫.** ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಳರು ತಮ್ಮಯ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗಟ್ಟುಳಿಯಾಗೆ ರಕ್ಕಸರ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಲುವ ತಾಣಗಳೆನೆ ಕೊತ್ತಳ ಕಟ್ಟಿಸಕದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕರಸವಿ. ೨-೬೨). **೮.** ಭುಜಶಿಥಿಲಸಾಹಸರೇನ ನಿಲುವರು ದ್ರೋಣನುರವಣೆಗೆ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೨-೩೧). **೧೫.** ಏನಿದೇನೈ ಭೀಮ ನಿಲು ಯಮಸೂನು ಶಿವಶಿವ ಗುರುವಲಾ ನಮಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೧೪-೮೯). **೧೮.** ಸರಕುದೆಗೆದುದು ಬೊಮ್ಮಚರಿಯದ ಬೆರಳ ಜಪಗಳ ತಾಪಸರು ತರಹರಿಸಿ ನಿಲುವವನಾವನೈ ತರುಣೀಜನಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೬).

ನಿಲ್ಲು : **೧.** ಬಳ್ಳದ ಬಾಯಂತೆ ಒಂದೇ ಮನವ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲೆಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೩೫) ; ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಹೊಗುವೈ ಕಂದ ಕುಂತಿಯ ಜಠರವಲ್ಲವಲೆ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆನುತೈದಿ ಬರಲಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಱುಗಿತು ಸೇನೆ ಸಾಹಸಮಲ್ಲನಡಹಾಯಿದನು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೨-೪೭); ನಡೆ ಪಜ್ಜೆವಿಡಿ ಪೋಗು ತಡೆ ನಿಲ್ಲು ಜಡಿ ಬೊಬ್ಬೆಗುಡು . . . ಕೆಡಪೆಂಬ ನುಡಿಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ಕಿವಿಗಿಡಿದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೫) ; ನಿಲ್ಲು, ನೋಡು, ಕಾಣ್ ! ಗಮನಿಸು, ಬಾಗು . . ಧ್ಯಾನಿಸು ! ಒಂದಾಗು ! (ಅನಿಕೇ. ೧೮-೯). **೨.** ಕಾಲನಡ್ಡಲುವೊಡ್ಡಿ ನಿಲ್ಲು[ಪಾಠಾಂ.ಲು]ತ ಜೋಲಿ ನಡೆವುತ ಕೊಡಲಿ ಗಡಿಗೆಯು ಕೋಲುವಿಡಿದಾಡಿನ ಮಱಗಳಂ ಕೌಂಕುಳೊಳಗಮರ್ಚಿ (ಬಸವು. ೨೦-೧೩) ; ನಿಲ್ಲುವ ನಿಱವಸನವ ಮೆಟ್ಟಿ ನಲಿದಾಡಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಪುಟ್ಟ ಕೈಗಳಲಿ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊಡಳ್ನುಡಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೯). **೪.** ದುರ್ಲಭವು ಮಾನುಷಶರೀರವು ನಿಲ್ಲದೀ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೆಡುವುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨-೩೩). **೧೦.** ಗಣಿಸದದನು, ತರುವೆ, ನಿಲ್ಲು ; ಮೌನದಿಂದೆ ಮನವ ಗೆಲ್ಲು, ಹೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಶಮತಿ ! (ಅನಿಕೇ. ೧೭-೫).

ನಿಂತ ಕಾಲ ಮೇಲೆ = **ಆಗಿಂದಾಗಲೆ ; ಇದ್ದುದಿದ್ದ ಹಾಗೆ ; ಕೂಡಲೆ :** ಈಗ ನಿಂತ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಈ ವಿಷಯದ ಚರ್ಚೆಯಾಗಬೇಕೆ ? (ಮೂರುದಾ. ೩೭); ಯಾವಳಾದರೂ ಹುಡಿಗೆ ವಿನಾಕಾರಣ ನಿಂತ ಕಾಲಮೇಲೆ ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು (ಇಪ್ಪತ. ೪೭೭).

ನಿಂತ ಪಟ್ಟು = ನಿಂತ ಸ್ಥಿತಿ : ಈಗಿಂದೀಗಲೇ ನಿಂತ ಪಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆಯೇ ನಮಗೆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೊಡಲೇಬೇಕು (ಹಸ್ತೊಂದ.೧೦೧). **ನಿಂತು ಹೋಗು** = ೧. ಬರದಿರು : ಬೆಳಗ್ಗೆಯಿಂದ ನೀರು ನಿಂತುಹೋಗಿ ಬಹಳ ತೊಂದರೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಿಲ್ಲು ; ಚಲಿಸದಿರು ; ಸ್ಥಗಿತಗೊಳ್ಳು : ಗಡಿಯಾರ ನಿಂತು ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಫಲ ಬಿಡದಿರು : ನಮ್ಮ ತೋಟದ ಮಾವಿನ ಮರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿ ಬಿಡುವುದು ನಿಂತು ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಸಂಚಾರನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಿಂತು ಮುಂದೆ ಹೋಗು : ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ 'ನಿಂತು ಹೋಗಿ' ಎಂಬ ಫಲಕವಿದ್ದರೂ ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವವರು ಬಹಳ ಕಡಮೆ ಜನ (ರೂಢಿ). **ನಿಂದಿರಿಕೆ, ನಿತ್ತಿರಿಕೆ** = ನಿಂತ ನಿಲುವು : ಅರಸ ಹಿಡಿಯಲಿ ದಾನವರು ನಿಂದಿರಿಕೆಯಲಿ ನುಂಗಲಿ ಕೃತಾರ್ಥರು ಧರೆಯೊಳಾವೆಂದೊದಱಿದರು ಮಾದ್ರೇಕುಮಾರಕರು (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೯-೨) ; ನಿನ್ನನು ನಿಂದಿರಿಕೆಯಲಿ ಸುಟ್ಟಿರುಹುವೆನು (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೩-೧೦) ; ಧರ್ಮಜಂ ಶೀಘ್ರದಿಂದರ್ಜುನನ ನಿತ್ತಿರಿಕೆಯಿಂ ಕಳುಪೆ (ತುರಂಗ. ೩೯-೧೦). **ನಿಂದಿರಿಸು** = ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು : ವೃದ್ಧಮಾಹೇಶ್ವರನಂ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡೆತ್ತಲುಸುವಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಗಪಿ ನಿಂದಿರಿಸಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೪) ; ಭವಿಷ್ಯದತ್ತನಂ ಬರಿಸಿ ಸಭಾಜನದ ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರಿಸಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೧೩ ಪ) ; ಆಂದಿನಿರುಳೋಲಗದೊಳವನನು ಹಿಂದೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಶುಕನನಿಬ್ಬರ ನಿಂದಿರಿಸಿದರು ಹಿಡಿದು ಬಳಿಯಲಿ ರಾಘವೇಶ್ವರನ (ತೊರರಾ. ೬-೬-೨೮); ಮುಂದೇನೂ ಮಾತನಾಡಲಾಗದೆ ಅವನು ಅರ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂದಿರಿಸಿದ (ಎರಪೆ. ೭೫). **ನಿಂದಿರು** = ನಿಲ್ಲು ; ಚಲಿಸದಿರು : ಅಹಗೆ ಹೋಗದೆ ನಿಂದಿರೆನುತವಗಡಿಸಿಯಾತನು ತನ್ನ ಕರವಾಳ ಮುಂದೆ ಕೊರಳಿಗೆ ಮೋಹಿಸಲು (ಬಸವು. ೨೭-೩೧). **ನಿಂದು ನಿತ್ತರಿಸು** = ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಎದುರಿಸು : ಒತ್ತಂಬದಿಂದ ರಿಪುಭೂವರನ ಪಡೆ ನಿಂದು ನಿತ್ತರಿಸಬಾರದೆಂಬಂತಿರೋಡಿದುದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೪೬). **ನಿತ್ತ ಕಲ್ಲು** = ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಲ್ಲು : ತತ ನಿತ್ತ ಕಲ್ಲು (ಇಆ. VI, ೯೩-೩೩ ; 693). **ನಿಲುವಱಿಕೆಗ** = ನಿಲ್ಲುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು ; ನಿಲ್ಲ ಬಯಸುವವನು : ಮಱುಕೊಳಿಸಿ ಮತ್ತೀಳ್ವವನ ಗೋಣುಱುಗೆ ತಿವಿದನು ಪಡಿಬರಿಸಿ ನಿಲುವಱಿಕೆಗನನಿಕ್ಕಿದನು ಮಗುಳೆ ಮಡಪ್ರಹಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೪೦). **ನಿಲ್ಪಡು, ನಿಲೆವಡು** = ೧. ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡು ; ಸ್ತಂಭಿತವಾಗು : ಕಲ್ಪನಾಕುಶಲತೆಯ ಶಿಲ್ಪಕೆ ಮನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಪಟ್ಟು ತಲೆ ತೂಗಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೪೪೮-೯೦). ೨. ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡು : ಭಟ್ಟಾರರ್ ನಿಲೆವಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೯). **ನಿಲ್ಲಗೊಡಿಸು** = ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡು : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ನನ್ನನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ನಿಲ್ಲಗೊಡಿಸದೆ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ನಿಲ್ಲದಿಕೆ, ನಿಲ್ಲದಿಕ್ಕೆ** = ೧. ಅಶಾಶ್ವತತೆ : ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಯುಮಿಂ ಬಾಟ್ಸುದೆ ಪೂಣ್ದು ನಿಲ್ಲದಿಕೆಯಿಂ ಬಾಟ್ವಂತು ವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತಿಯವೋಲೀಯೊಡಲಬ್ಬೆ ಪೇಟಿಮೆನಗೇಂ ಕಲ್ಪಾಂತರಸ್ಥಾಯಿಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೪). ೨. ಚಂಚಲತೆ : ಬಯ್ಕೆ ಬೇಟಕಾಜಿನ ಬಗೆ [ನಿಲ್ಲದಿ]ಕ್ಕೆಗೊಳಗಪ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೩). **ನಿಲ್ಲದೆ** = ೧. ಎದುರಿಸದೆ ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸದೆ : ಅವಧಿಯ ಲೆಕ್ಕಮಂ ನೆಱಪಿ ನನ್ನಿಗೆ ಮಾಣದೆ ಕಾದಲೆಂದು ಬಂದವನಿವನರ್ಜುನಂ ತೊಡರ್ದು ನಿಲ್ಲದೆ ನೀನೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗು ಗೋನಿವಹಮಂ (ಪಂಪಭಾ.೮-೧೦೨). ೨. ತಡೆಯದೆ ; ನಿಧಾನಿಸದೆ : ನಿಲ್ಲದೊಡ್ಡೈಸೆನುತ ಸಾಹಸಮಲ್ಲ ಸಾರಥಿಗಱುಹೆ . . . ದ್ರೋಣ ಹೊಕ್ಕನು ರಾಯಮೋಹರವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೩೪) ; ನಿಲ್ಲದಾಕ್ಷಣ ಕೃಷ್ಣ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ . . . ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿದು ಮುದ್ದಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪-೯೨); ನಿಲ್ಲದನುರಾಗದಿಂದಾರ ಸುತನೀ ತರುಣನೆಲ್ಲಿಂದೆ ಬಂದನೆಂದು . . . ಕೇಳ್ದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೬). ೩. ಬಿಡದೆ ; ತೊರೆಯದೆ : ಬಲ್ಲಿದ ಕರ್ಣಾಟಕವಿಗಳೆಲ್ಲರ ಗೆಲ್ದು ಬಲ್ಲಾಳಭೂವಿಶ್ವರನನಿಲ್ಲದೆ ಮಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡ ಜನ್ನನ ಪಾದಪಲ್ಲವಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೩೨). ℙ 'ನಿಲ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಡುಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ವ್ಯಂಜನಾಂತವಾಗಿಯೂ ಸ್ವರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

[ದೇ.॥ತಮಿ. ಮಲ. ನಿಲ್ ; ತುಳು. ನಿಲ್, ನಿಲಿ ; ಕೊಡ. ನಿಲ್ ; ತೆಲು. ನಿಲುಚು ; ಕೋಲಾ ನಾಯ್ಕಿ. ಇಲ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಗಡಬ. ಕುಇ. ನಿಲ್ ; ಕುರುಖ್. ಇಲ್ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ಇಲೆ]

ನಿಲ 'ನಿಲವು' ನೋ.

ನಿಲಂಬನ (ನಾ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ರದ್ದುಮಾಡುವುದು : ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಈ ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾ ಕಾಣಿಸಿರುವ ಮೇರೆಗಲ್ಲದೆ ನಿಲಂಬನ ಮಾಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೨೦). [ಸಂ.]

ನಿಲಂಬನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ರದ್ದುಗೊಳಿಸು : ಗಣಪೂರ್ತಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟು ಜನ ಸದಸ್ಯರು ಹಾಜರಿರುವಂತಾಗುವವರೆಗೂ ಸಭೆಯನ್ನು ನಿಲಂಬನಗೊಳಿಸುವುದು ಅಧ್ಯಕ್ಷರ . . . ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೦೦). [ನಿಲಂಬನ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಲಕಾಲಂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ನಿರಂತರ ; ಸತತ ; ಸದಾ : ತುಲವನೇಱಲು ಗುರುವು ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮಳೆಯಕ್ಕು ಫಲ ಧಾನ್ಯ ಬೆಳಸು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲಕಾಲಮಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೮೬).

[<ನಿಲಗಾಲ]

ನಿಲಕು 'ನೀಳ್ಕು' ನೋ.

ನಿಲಗಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). (ನೀರು ಆವಿಯಾಗಿ, ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ) ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಕಾಯಿಸು : ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ ಲಾಮಂಚ ಇಂತಿವರೊಳು ಹಾಲನೆರೆದು ತದರ್ಧ ನೀರನೆರೆದು ಹಾಲ ನಿಲಗಾಯಿಸಿ ಮಧುವಂ ತುಪ್ಪವನೆರೆದು ಮಗ್ಗಾರೆ . . . ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಇವನಿಕ್ಕಿ ಅಟ್ಟ ತೈಲದಿಂದ ವಸ್ತಿಯಂ ಮಾಡಲೆಲ್ಲ ಜ್ವರದೋಷಂಗಳುಂ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೨೯). [<ನಿಲೆ$_2$ + ಕಾಯಿಸು$_2$]

ನಿಲಗಾಲ (ನಾ). ಬಿಡುವು ; ವಿರಾಮ : ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಿಲಗಾಲ ದೊರಕಿತು (ದಕಚ. ೩೩) ; ಯೂಸೂಫ್‌ಖಾನನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟ ತನ್ನ ತಲೆ ಮೈ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ನಿಲಗಾಲವಿಲ್ಲದೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ . . . ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನಿಂತನು (ಭಾರವೀ. ೧೨೪).

[ನಿಲ (<ನಿಲವು) + ಕಾಲ]

ನಿಲಗುದುರೆ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ನಿಲುವಿನ ಕುದುರೆ; "ನಿಲುವಿಕೆಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆ" (ಪುಲ್ಲಿಗ. ಟೀಕೆ) : ನಿಲಗುದುರೆಂಬೋ ತೇಜಿಯ ನೇರಿ ಮದನಾರಿ ಬಂದು ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ನಿಂತ (ಪುಲ್ಲಿಗ. ೭೬).

[ನಿಲ(<ನಿಲವು) + ಕುದುರೆ]

ನಿಲಪು 'ನಿಲಿಪು' ನೋ.

ನಿಲಬಾಕಿ (ನಾ). ಬಹುದಿನಗಳಿಂದ ಉಳಿದ ಬಾಕಿ ; ನಿಂತ ಬಾಕಿ: ನಿಲಬಾಕಿ ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಗೊಲ್ಲಮಿಂಡನಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದ (ಗಾದೆ).

[ನಿಲ(<ನಿಲವು) + ಬಾಕಿ]

ನಿಲಯ, ನಿಳಯ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ಬೀಡು ; ವಾಸಸ್ಥಳ : "ಆವಾಸಃ . . . ನಿಲಯಃ . . . ಆಲಯಃ— ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬) ; ಅಂತರಿಕ್ಷಭುವನತಲತಿಲಕ(ವಿಲಾಸ)ವಿಲಸಿತನಿಲಯನುಂ . . . ಜಿತಾಖಂಡಭೂಮಂಡಲನುಮಪ್ಪ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಮಹೀವಲ್ಲಭಂಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ಪ); ಮನಸಿಜನಾಯುಧನಿಲಯಂ ಮನಸಿನಜನ

ಸಮಗ್ರರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸದನಂ . . . ಎನೆ ಸೊಗಯಿಸುವುವು ಮನೋಹರೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೫) ; ಕುಲಕಮಲಖರಕಿರಣಪಾಂಡವಬಲಕೆ ಶರಣಾಗತಜಲಧಿ ವರನಿಲಯವೆನೆ ರಂಜಿಸಿತು ಗಂಗಾಸುತನ ಶರಶಯನ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦ ಸೂಚನೆ). ೨. [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕರು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಹನ್ನೊಂದು ವ್ರತಸ್ಥಿತಿಗಳು : 'ಪ್ರತಿಮೆ' ಪರಾ.

ನಿಳಯ : ೧. "ಭುವನಂ ಸದನಂ ಸದ್ಮಂ ನಿವಾಸಮಾವಸಥಮಾಸ್ಪದಂ ನಿಳಯಂ . . . ಗೃಹಮುಟಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೮); ನೆರೆದಿರ್ದರಿರ್ದ ಕೃತಕಾಚಲಂ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪಿದೇಂ ಕನಕಪದ್ಮಿನೀನಿಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಯಮೆನ್ನ ಲೀಲಾಸರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮) ; ನಿಳಯಕ್ಕೋರೊಂದು ಕೇಳೀವನಮುಮಮೃತಕಾಸಾರಮುಂ ವಾಟಮುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೯೬) ; ಇಳಿದು ರಥವನು ದಿವಿಜರಾಯನ ನಿಳಯವನು ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೮೩) ; ಬಳಿಕ ಪಸಿದು ಪಾರ್ವರ ಬೀದಿಯೊಳೊಂದು ನಿಳಯವ ಪೊಕ್ಕು (ಹದಿಬ. ೨-೩೬). ೨. 'ಏಕಾದಶನಿಳಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಲಯಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ನೆಲೆಗಾಣು : ಬಲುಕಾಲಗಳಿಂದ ನಿಲಯ ಕಾಣದೆ ನಿನ್ನ ಚಲುವ ಚರಣದ್ವಂದ್ವನೆಳಲನಾಶ್ರೈಸಿದೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೨೬-೧). [ನಿಲಯ + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ನಿಲಯನಕ್ರೀಡೆ(ನಾ). ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಟ; ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆಯಾಟ : ಚಂದದಿಂದಲಿ ನಿಲಯನಕ್ರೀಡೆಯ ಸುಂದರರಾಡಿದರು (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೪-೧). [<ಸಂ. ನಿಲಾಯನಕ್ರೀಡಾ]

ನಿಲಯೈಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವನು; ಏಕಾಂತವಾಸಪ್ರಿಯ : ಕುಲಜಾತಿದೇಶವಿಶದಂ ವಿನಯೋಪಚಾರಂ ನಿಲಯೈಕವೃತ್ತಿ [ಕೃತಿಬಿಂಬಿತ ಸತ್ತ್ವಸಾರಂ] (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೬). [ಸಂ.]

ನಿಲವರ, ನೆಲವರ$_1$ (ನಾ). ನಿಜ ; ಸತ್ಯ ; ಯಥಾರ್ಥ : ನಿಲವರ ಪೇಳು ಎನ್ನಾಮುಲ ಮನಸಿಗೆಯಿಂದು ಬಲುಧಾವಂತಿಬಟ್ಟೆರು ಸಲುವದೆ ಗತಿಮಾರ್ಗ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೧-೫). **ನೆಲವರ**$_1$: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು . . . ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ವಿರುದ್ಧಮಾಡುವ ಮತಲಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರ ಮಹಾರಾಜರವರು ಕೇಳಿದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ನೆಲವರ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ ಒಂದು ಜೋಡಿಹರಿಕಾರರನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೨).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಲವರ, ನಿಲೈವರ ; ತೆಲು. ನಿಲವರ, ನಿಲುವರ, ನಿಲ್ವರ]

ನಿಲವು, ನಿಲ, ನಿಲು$_2$, ನಿಲುವು$_2$ (ನಾ). ೧. ನಿಂತಿರುವಿಕೆ; ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : "ನಿಲವೆನೆ ನಿಲ್ಕೆಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೮) ; ಅವನಾದ ಗತಿಯ ನಾನಪ್ಪೆನು ಅವ ನಿಂದ ನಿಲವ ನಿಲುವೆನು (ಸಿದ್ಧಪ. ಕ. ೧೮೮-೬೨೯); ಸದಮಲಾಭರಣ ಮುಸುಕಿದ ಮೆಯ್ಯ ವಿಳಾಸ ಮುಸುಕಿದ ನಿಲವು ಮೋಹನಂ ಮುಸುಕಿದಾಕಾರವೆಸೆವಬಲೆಯರು ಕಣ್ಗೆಸೆವರು (ಹಚಕಾ. ೪-೩೪); ದುರಾತ್ಮನ ನಿಲವ ತೆಗೆತೆಗೆಯೆನುತ ಚಾಪವನಿಳುಹಿದನು ರಥದೊಳಗೆ ಗಂಗಾಸೂನು ವಹಿಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೩); ಗತಿಗೆ ಗತಿ ಮುಂಚುವುದು ನಿಲವಿನ ಗತಿಗೆ ನಿಲುವುದು ಮುರಿಯೆ ಮುರಿವುದು. . . ಅತುಳಮಾಯಾಮಹಿಮ ಮಾರೀಚಪ್ರತಾಪಮೃಗ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೪೪). ೨. ನೆಲಸುವಿಕೆ ; ತಂಗುವಿಕೆ : ನೇತ್ರದ ಬಗೆ ಮನದೊಳ್ ತನ್ಮನಂ ಬುದ್ಧಿಯೊಳ್ ಬುದ್ಧಿ ನಿತಾಂತಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಚಿತ್ತದ ನಿಲವದಹಂಕಾರದೊಳ್ ಸಂದಹಂಕಾರನಿಯೋಗಂ ಜೀವನೊಳ್ ಜೀವನೆ ಪರಮನೊಳಾಳ್ದೈಕ್ಯಮಂ ನಿಲ್ವಿನಂ . . . ಸಾಲ್ವನಿರ್ದಂ ಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೧). ೩. ನೆಲೆ ; ನಿವಾಸ; ಸ್ಥಳ : "ಸಂಸ್ಥಾನಂ, ಸನ್ನಿವೇಶಃ —ಈ ೨ ನಿಲವು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೩) ; ಅನತನಲ್ಲದಂಗೆ ಪದುಳಂ ನಿಲವಿಲ್ಲ ನಿಜಾನ್ವಯಾಗತಸ್ಥಾನದೊಳಾನತಂಗೆ ಭಯಮಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೩೭) ; ಒಂದೆಡೆಯೊಳುಂ ತನಗೆ ನಿಲವಿಲ್ಲದತಿವೇಗದಿಂದೆ ನಿರತಂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨). ೪. ಇರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿತಿ; ಅವಸ್ಥೆ : ಭಾವದ ಮರೆಯ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿಪ್ಪ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನಿಲವನಾರೂ ಅರಿಯಬಾರದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦-೨); ಯೋಗಿಪ್ರವರನ ನಿಲವೀಯದಾರ್ಗೆ ಪೆರ್ಚಿದ ನಲವಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೫-೬೩); ಕಿಚ್ಚನುರಿಗೋಲಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಂತಿರಬೇಕು ಅಚ್ಚಳಿದು ಐಕ್ಯಸ್ಥಲವಾದ ಶರಣಂಗೆ ನಿಚ್ಚಟದ ನಿಲವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೨) ; ಪಿತನು ರತ್ನಾಕರ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಹೋದರಿ ಆದರು ಶಂಖದ ನಿಲವು ಭಿಕ್ಷೆಯೊಳೂಳುವುದು (ಇಂಚಾಪ. ೮೯-೩೩). ೫. ಉಳಿದುದು; ಉಳಿತಾಯ; ಶಿಲ್ಕು: ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ತನ್ನ ಲೆಕ್ಕಂಗಳಂ ಕೇಳುತಿರೆ ಒಳ್ಳಿತೆನೆ ಗಣಕರ್ಕಳೆಲ್ಲರುಂ ನೋಡುತಿರೆ ಆಯದೊಳು ಬೀಯಮಂ ಕಳೆದು ನಿಲವಂ ಕಂಡು . . . ಮನಂಗೊಂಡು (ಬಸರ. ೫-೭೫) ೬. ಆಕಾರ ; ಸ್ವರೂಪ : ಕಾಣಬಾರದ ಕಾಯ ನೋಡಬಾರದ ತೇಜ ಉಪಮಿಸಬಾರದ ನಿಲವು (ಅಪಚಂ. ೨೦೭-೯೩೩); ಈ ಸುಕುಮಾರತೆಯಿಾ ನಿಲವು . . . ಈ ಸುಖದೊಳ್ ತಪಮಿಂದೆಂತು ಬಂದುದು ಮುಗ್ಧೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೦೦); ಅದೆ ಶಿಖಾಳಿಯ ನುಗುಳ್ವ ಸರಳಿನ ಹೊದಜ ಹೋರಟೆ ನೋಡಿ ಮೂರುತಿಯದೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕನ ನಿಲವಿನ ನಿಗರದವೊಲೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೩೩). ೭. ರೀತಿ; ಸ್ವಭಾವ: ಸವಿಮಾತುಗಳ ಸೋನೆಯ ಸೊಗಸುಕಾರರು ನಿಂದ ನಿಲವನು ಕರ್ಣ ನೋಡು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೪); ಮೌನದಾಭರಣವು ಜಗದೊಳ ಮೂಲ್ಯವು ಪೆಣ್ಗಳಿಗಿದು ಕಡುಚೆಲುವು. ಆದರು ಅವರಿದನಿಡುವುದಪೂರ್ವವು ಚೋದ್ಯವು ಸತಿಯರ ನಿಲವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೨-೯೬). ೮. ಘನತೆ ; ಮಹತಿ ; ಔನ್ನತ್ಯ : ಮಹಾದೇವಿಯಕ್ಕಗಳ ನಿಲವ ಬಸವಣ್ಣನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲರಿದೆನಯ್ಯ (ಪುಡಿಮಾ. ೧೫-೧೮); ಹರನನೊಂದಿನವಾದಡಂ ತಾಂ ಧರಿಸಲಾರದ ಮಾನಸೋತ್ತಮಗಿರಿಯ ನಿಲವೆನಿತೀಶ್ವರಂ ತನ್ನುವನಗಲಿ ಪೋದ ಸುರಪಕೀಲದ ಧೈರ್ಯವೆನಿತು (ಬಸಪು. ೧೯-೨೯); ಪಡೆವೊಡೀ ಪರಿ ಬೇಹ ಮಕ್ಕಳ ಪಡೆದು ಪರಿಣಮಿಸುವುದು ತಪದಲಿ ನಡೆವುದೀ ಪರಿ ನಿಜಸಮಾಧಿಯ ನಿಲವ ನಿಲುಕುವುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೪೧); ಈ ಮನುಷ್ಯತ್ವವೇ ಅವನಿಗೂ ನಮಗೂ ಇರುವ ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧದ ಗಂಟು—ಅವನ ಬಾಳು ನಮ್ಮ ನಿಲವಿಗೆ ಎಟಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಆಕರ್ಷಣೆ (ರಾಮಾನಿ. ೧೦೬). ೯. ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಮತ; ನಿಟ್ಟು : ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಭಾವನೆಯ ನಿಲವನ್ನೂ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಭಾವನೆಯ ನಿಲವನ್ನೂ . . . ಆತನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿದನು (ಕ್ರಿಯಾತಿ. ೩೬); ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಲಿ ಬೇರೊಂದು ನಿಲವಿಗೆ ಬರಲಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೬-೬೭). ೧೦. ಉದ್ದ; ನೀಳ; ಎತ್ತರ: ನಿಲವ ನೋಡವನಂಜನಾದ್ರಿಯ ನಿಲವಿಗೊಮ್ಮೊಳ ಮಿಗಿಲು (ತೊರರಾ. ೬-೮-೪) ; ತೋಳ ಸುಮಾರು ಎರ್ಡುವರೆ ಫೂಟ ನಿಲವಾಗಿಯೂ ಮೂರೂವರೆ ಫೂಟ ನಿಡಿದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೨). ೧೧. ದೃಢತೆ: ಧರೆಗೆಲ್ಲಂ ತನ್ನ ಬಾಹಾಬಳದ ನೆಱವು ತನ್ನಱು ತನ್ನುಗ್ರತೇಜಸ್ಫುರಿತಂ ತನ್ನಾಪ್ಪೂರ್ವ ತನ್ನೊನ್ನುರ್ವಡಿಯ ನಿಲವು ತನ್ನೂರ್ಜ್ಜಿತಖ್ಯಾತಿಯೊಳ್ಪಚ್ಚರಿಯಾಗುತಿಪ್ಪಿರ್ನಂ ರಂಜಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೪-೧೮; 1077). ೧೨. ಬಾಗಿಲು, ತೊಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು : ಹರಿನೀಲದ ಪಳುಕಿನ ನೆಲ ನಿಂಗದಿರ್ವರಲ ಮಿಸುಪ ವೇದಿಕೆ ಪವಳದ ನಿಲವರುಣಮಣಿಯ ಕೆಲಸದ ಬೋದಿಗೆ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೮-೩) ; ರಂಗೈಯ್ಯನ ಗುಡಿಯಾ ಬಾಗಿಲಗೆ ನಿಲವಾದೊ ರಂಗೈಯ್ನ ಗುಡಿಯಾ ಬಾಗಿಲಗೆ ಕದವಾದೋ (ಪುಟ್ಟಹ. ೫೦) ; ನೆಕ್ಲದೋಪ್ ಟೋಪಿಯನ್ನು ಕೈಗೆ

ಕೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಗ್ಗು ನಿಲವಿನ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬಾಗಿ . . . ಗುಡಿಸಲನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೪). **೧೩.** ಠೀವಿ; ಗತ್ತು : ದಂಡಾಯುಧದ ನಿಲವಿನಲಿ ಸುಭಟರ ದಾಯುಗೆಡಿಸಿದನೊಂದು ನಿಮಿಷದೊಳೊರಸಿದನು ಬಲವ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ.೧೬-೮). **೧೪.** ವಿಶ್ರಾಂತಿ; ಬಿಡುವು : (ಕ). **೧೫.** ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ,—ಪಟ್ಟು : ನಿಲವಂ ನಿಲವಳವಳವಂ ಗೆಲೆ ಗೆಲಲರಿದಾಯ್ತು ತಮ್ಮೊಳೊರ್ವರ ನೊರ್ವರ್ (ಜಗವಿ. ೯-೭೬). **೧೬.** [ಛಂದ] ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ,— ನಿಲುಗಡೆ : ಶತಮಖೇಂದು ರವಿತೋಯಮುಮವಾಗಲ್ ಯತಿಪದಂ ನಿಲವು ದಂತಿಯೊಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೨). **೧೭.** [ನಾಟ್ಯ] ಭಂಗಿ; ಪ್ರಕಾರ; ರೀತಿ : ಒರ್ಮೆಯೆ ನಿಲವುಗಳನಿತುಮನೊರ್ಮೆಯೆ ಪದಗತಿಗಳನಿತುಮಂ ವಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದೊರ್ವೆಯೆ . . . ಹರಿ ಮೆಚ್ಚಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೮೭); ನಿಲವಿವು ಗತಿಗಳಿವಾಸನಕಂಲಮಿವು ಚಾರಿಗಳಿವೆಂದು ತಾನಭಿನಯಿಸುತ್ತೊಲವಿಂದೆ ಭದ್ರಚಂಡಂ ಪಲವಂದದೆ ನೃಪಸುತಂಗೆ ತೋಱುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೨); ನಿಲವಿನ ಭಂಗಿ ಸುರೇಖಾವಿಲಸಿತ ಮುಂದಿಟ್ಟ ಹಸ್ತಗತಿಸಂಗತಿಗಳ್ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸೆ ರಸಭಾವಂ ನಲವಿಂ ನರ್ತಿಸುತುಮಿರ್ದರಮರಾಂಗನೆಯರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೪-೭೨). **ನಿಲ : ೫.** ನೆರೆವರಿ ವರಾಡ ಕಡಮುಸವರಿ ವಂಚನೆ ವಟ್ಟ ಲಂಚ ಹೊರನಿಲ ಹಸ್ತಾಂತರಸಂಜಾಯಿತ ನಿಲಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯುಂ ನಿಲಿಸಿ ಸೀಮೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕೆಳನ್ಯ. ೭-೨೯); ನಿಲವಿಲ್ಲದೆ ಹಲದಿಂದ ಹೊಲದ ಉಕ್ಕೆ, ನಿಲ ನೋಡಿ ಸಂಸಾರ (ಗಾದೆ). **೧೮.** ಎತ್ತರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಅಳತೆಗೋಲು : ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಖೈದಿಗಳ ಎತ್ತರವನ್ನಳೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕಪ್ಪು ನಿಲವೊಂದನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩೭). **ನಿಲು₂ : ೧೨.** ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಚ್ಚೆಗಳಿಂ ನಿರ್ಮಿತಂಗಳಾದ ನಿಲುಗಳಿಂದಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೦೫-೭); ಆಧಾರವು ನದಿಯ ಎರಡು ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಬುಡಗಳೋ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಇನ್ನಿತರ ನಿಲುಗಳೋ ಇರಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೭೪). **ನಿಲುವು₂ : ೪.** ದರ್ಪಣದೊಳೆಸೆವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತಾಗಸದೊಳಿರ್ಪ ಸುರಚಾಪದಿರವೆಂತಂತೆ ದಗ್ಧಪಟ ತೋರ್ಪಂತೆ ಘನಮರೀಚಿಯ ಜಲದ ನಿಲುವಿನಂತೆ . . . ಮೆಚ್ಚಿದು ಕಂದರ್ಪನಂ ಸುಟ್ಟ ತುಳಸಿರ್ಮಾಯನಲ್ಲಮಪ್ರಭುರಾಯ ಸಲಹೆಮ್ಮನು (ಚಬಪು. ೧-೧೧); ಸತ್ಯದ ಸಾರದಂತೆ ನಿತ್ಯತೆಯ ನಿಲು [ಪಾಠಾಂ.ಲ] ವಿನಂತೆ . . . ಒಪ್ಪುತಿರ್ದಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೮೧ ಪ). **೬.** ಜೀವನದ ನೋವನ್ನೆಲ್ಲ ಅನುಭವಿಸಿ ಇರುವಿಕೆಯ ಮೂಲವನ್ನೇ ಕೆದಕಿ ನೋಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವಂತಿದೆ ಕತೆಯ ನಿಲುವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೪). **೭.** ಲುಕಾಪ್ಪನ ಮುಖವೂ ನಿಲುವೂ ಗಂಭೀರವಾಗಿದ್ದುವು (ಮಲೆನಾ. ೨೦೪). **೮.** ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಧ್ಯಾನ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸವೇ ಅಕ್ಕನ ಆನಂದ. ಮತ್ತೆ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನಿಲುವನು ಯಾರೂ ಅರಿಯಲಾಗದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೭೬); ಈ ವಚನಗಳು ಅಲ್ಲಮ ಏರಿ ನಿಂತ ನಿಲುವನ್ನು, ಆ ನಿಲುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು . . . ಜೀವನದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟ ಶ್ರಮವನ್ನೂ ಕನ್ನಡಿಸುತ್ತವೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೮೧). **೯.** ಅವನ ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪದ ಖಚಿತತೆಯಿಲ್ಲ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿಲುವಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೧೫); ನಾನು ಅವರ ನಿಲುವಿಗೆ ಮರುಳಾದೆ (ದೀಪದ. ೧೯೭). **೧೦.** ಹುಲಿಗಳ ನಿಲುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎರಡುಎರಡುವರೆ ಮೊಳ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೫); ಅಡುಗೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವರ ನಿಲುವಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಒಲೆ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಅಡುಸಾ. ೨೬). **೧೨.** ಚಲುವಾಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚಾಮಪ್ಪಾಜೀಯವರಿಂದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀ ಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಶಿ ವಪ್ಪಿಶಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ.XIV, ಚಾಮಗಾ. ೨೦೬-೩; 1868). **೧೩.** ಅವನ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳು, ನಿಲುವು ಶ್ರೀಮಂತರದಾಗಿದ್ದವು (ಯೋಧರು. ೫); ಮೂರ್ತಿ ಸಣ್ಣದಾದರೂ ನಿಂತ ಆ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೇಜಸ್ಸಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೩). **೧೫.** ನಿಲುವಿನಲಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲಿ ಕೈಚಳಕದಲಿ . . . ಶಸ್ತ್ರಾವಳಿಯ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗಕ್ರಮವನು ತೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೭-೪೧.). **೧೯.** ಎಡೆ; ಅವಕಾಶ; ಆಸ್ಪದ : ಭೀಷ್ಮನು . . . ಪರಶುರಾಮನ ಮೇಲೆ ನಿಲುವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೨೪). **೨೦.** ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ: ವ್ಯಸನ ಇರುವವರಿಗೆ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದಿನ ಕೊಳ್ಳಲು ವ್ಯಸನ ಉಂಟಾಗದು. ನಿಲುವಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ನಿಲುವು ಸ್ತಂಭನ (ವಿವೈವಿ. ೪೨).

ನಿಲವಿನ ಸೂಡು = ನೆಟ್ಟಗೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆ ; ಏರಿಳಿತಗಳಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ಸಮವಾದ ಉರಿ : ಆಸನದಿಂ ಬಾಯಿಂ ಪೊಯ್ವ ಸಾಸವೆ ಮೆಣಸುಪ್ಪು ಕೂಡೆ ನಿಲವಿನ ಸೂಡಿಂ ಲೇಸಾಗಿ ಬೆಂದ ಬಾಡಂ ಬಾಸಣಿಸಿಟ್ಟದನೆಯಮೃತಮತಿಗಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೭೦). ನಿಲುವು ಬೀಳು = ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಪೈರಿನ ಮಧ್ಯೆ ನುಗ್ಗು,—ಪ್ರವೇಶಿಸು : ತುಡುಗ ಆವು ಗಪಗಪ ತಿಂದು, ಹೊಲ ಕಾಯುವವರ ಸುಳಿವು ಕಂಡ ಕೂಡಲೆ ಜೋಳದ ನಿಲುವು ಬಿದ್ದು ಓಡಿ ಹೋಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಲುವೈ ; ಮಲ. ನಿಲವು, ನಿಲ ; ತುಳು. ನಿಲುವು, ನಿಲಾವು, ನಿಲೆವು ; ತೆಲು. ನಿಲವ, ನಿಲುವ, ನಿಲುವು, ನಿಲ್ವ]

ನಿಲವುಗನ್ನಡಿ, ನಿಲುಗನ್ನಡಿ, ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ನಿಂತು ಇಡೀ ದೇಹವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಕನ್ನಡಿ; ದೊಡ್ಡ ಕನ್ನಡಿ : ತರುಣಿ ಕೇಳ್ನಿನ್ನಯ ವಿವಾಹಸಮಯದೊಳಲಂಕರಿಸಿ ರನ್ನದ ನಿಲವುಗನ್ನಡಿಯೊಳೆನ್ನ ಸೌಂದರಿಯಮಂ ನೋಡಿ ಮೋಹಿಸಿ ಜೀವಕಳೆಯುನಾ ಮಾರ್ಪೊಳಪಿನೊಳು ಪುದಿದೆನು (ಸೌಂದಪು. ೧-೪೭); ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮನದೊಲವಿಂದೆ ನೋಡಿ ದಾದಿಯರು ಉಲುಹಿಂಗೆ ಹರಳುದುಂಬಿದ ರತ್ನಮಯ ಹೊನ್ನ ನಿಲವುಗನ್ನಡಿಯ ತೋಱಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೩). **ನಿಲುಗನ್ನಡಿ :** ಕಾಂತೆಗೆ ನೋಡೆಂದು ತೋರಿಸುವಂತೆ ನಿಲುಗನ್ನಡಿಯ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೧೨-೨); ತುರುಬುಗಳಿಗೆ ಹುವ್ವುಗಳನ್ನು ಮುಡಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನಿಲುಗನ್ನಡಿಗಳಿಗೆ ಮಿರುಗಿಕ್ಕುವುದಕ್ಕೂ ನನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಕರಕೌಶಲಗಳು ಮಿಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಜನಂಗಳಲ್ಲಿರಲಾರವು (ಕೃಪಾವಿ. ೧೬); ನಿಲುಗನ್ನಡಿಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಕ್ರಾಪು ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಪರಿಣೀ. ೯). **ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿ :** ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗೆ ತಂಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೪೦೬).

[ನಿಲವು + ಕನ್ನಡಿ₁]

ನಿಲವುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡು; ಹೀಗಳೆ ; ಕೀಳುಮಾಡು : ಅಮಲಧರ್ಮಜನ ಕೀರ್ತಿ . . . ಮಥನಾಗೇಂದ್ರಧರನ ಜಾತೆಯ ನಿಲವುಗೆಡಿಸಿ ನೆಱೆ ರಾಜಿಸಿತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೨). [ನಿಲವು + ಕೆಡಿಸು₁]

ನಿಲಹ (ನಾ). ಉಳಿದುದು; ಶೇಷ ; ಬಾಕಿ : ಕಳೆದುಳಿದ ಲೆಕ್ಕಗುತ್ತಿಗೆಗಳ ನಿಲಹದ ನಾಮಿಯಡ್ಡವಂತಿಕೆ ನಾನಾಸುಲಿಗೆ ಲಾವಣಿಗೆಯೆಂಬೀ ಗಳಬಳವಂ ನಿಲಿಸಿ ಸುಂಕಮಂ ಬಾಳಿಸಿದಂ (ಕೆಳನ್ಯ. ೭-೩೦).

[ನಿಲ (< ನಿಲವು) + -ಹ₂ (< -ಪ₂)]

ನಿಲಹಾಸ (ನಾ). ಮಂಕು; ಕಾಂತಿಹೀನತೆ: ನಿಲಹಾಸ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಯ]ವಿರದೆ ಸೋಮಯ್ಯನಂ ತಂದಿಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸು ದೂಷಕರ ಮೂದಲಿಸು (ಸೋಮಚ. ೨-೧೨೦). [<ಸಂ. ನಿಹ್ರಾಸ]

ನಿಲಾಭಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಮುಡುಬುಕೂಲೆಗೆ :— ಹೊಸತರುತುಂಬಿಯು ನಿಲಾಭಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಟ್ಟುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೯೬). [?]

ನಿಲಿಂಪ, ನಿಳಿಂಪ (ನಾ). ಸುರ; ದೇವತೆ: ಉರಗನಿಕಾಯ ದಿಕ್ಪತಿನಿಕಾಯ ನಿಲಿಂಪನಿಕಾಯಮೆಲ್ಲಮಾದರದೊಳೆ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ನಿಳಯಕ್ಕಿರದೊಯ್ದುಪರೊಲ್ದು ಕನ್ನೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೧೪); ನಿಲಿಂಪರ್ ಕಾವುದೆನುತೆ ತುತಿಸುತಿರ್ದರ್ (ಅದ್ಭುತ. ೪೮-೨೮). **ನಿಳಿಂಪ :** "ಅಮರರ್ . . . ಸುಮನರ್ ಗೀರ್ವಾಣರ್ ಸುರರಮೃತಾಶರ್ ಕ್ರತುಭುಜರ್ ನಿಳಿಂಪರ್ ತ್ರಿದಶರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೧); ಮದಿರೋನ್ಮತ್ತನಿಳಿಂಪಕಿಂಪುರುಷಕಾಂತಾರಬ್ಧಸಂಗೀತಮೊಪ್ಪಿದುದಲ್ತೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೨); ಪ್ರಮಥರಾನಂದಿಸೆ ನಿಳಿಂಪರು ನಮಿಸಲುಮೆ ಬೆಜಗಾಗುತಿರಲಾ ವಿಮಳಮೂರ್ತಿಯನಾಗ ಕಾಣುತ (ಬಸಪು. ೧೦-೩೮); ಜಯತು ಜನನದೂರಾಯೆಂದು ನಿಳಿಂಪಸಂಚಯವೆಯ್ದಿತು ತಮ್ಮ ನೆಲೆಗೆ (ತ್ರಿಪಾಲ. ೧೪-೧೦೨). [ಸಂ.]

ನಿಲಿಂಪನಿಲಯು, ನಿಳಿಂಪನಿಳಯ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ನಿವಾಸ; ಸ್ವರ್ಗ: "ಬರ್ದಿಲಮೆನಲ್ ನಿಲಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿಂ]ಪನಿಲಯಕ್ಕೆ ನಾಮುಂ" (ಚತುನಿ. ೬೫). **ನಿಳಿಂಪನಿಳಯ :** ಸಲೆ ದೇವಾಂಗನೆಯರ್ ನಿಳಿಂಪನಿಳಯಪ್ರೋದ್ಭೂತಸದ್ವಸ್ತುಸಂಕುಳದಿಂ ಶೋಭಿಸಿ ತನ್ನ ಗರ್ಭಮಂ . . . ಚೆಲ್ವಿನೊಳೊಂದಿ ಕಂಡರಿಸಿದಂತಾ ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೫೫); ಕಳವಿಂಗೆಜಿಗದ ಮನುಜರ ಕಳೇಬರಂಗಳುಮವರ್ಗೆ ಬಸಮಲ್ಲೆಂತುಂ ಕಳವಿಂಗೆಜಿಗದ ನರಗಾ ನಿಳಿಂಪನಿಳಯಮುಮಧೀನಮಲ್ಲದುದಲ್ಲಂ (ನೀತಿಸಂ. II, ೨೪೦). [ನಿಲಿಂಪ + ನಿಲಯ]

ನಿಲಿಂಪೇಶ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಈ ನಿಲಿಂಪೇಶನಂ ಹಿಂದಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ರುಜೆಗಾನರಿವೆನೌಷಧಿಯಂ (ಚೆಬಪು. ೨೫-೧೫). [ನಿಲಿಂಪ + ಈಶ]

ನಿಲಿಕು 'ನೀಳ್ಕು' ನೋ.

ನಿಲಿಕೆ 'ನಿಲ್ಕೆ' ನೋ.

ನಿಲಿಗೆ 'ನಿಲ್ಕೆ' ನೋ.

ನಿಲಿಪು, ನಿಲಪು, ನಿಲುಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೊಳಿಸು: ಇಂತಿವನರ್ಥಿಯಿಂ ನಿಲಿಪುವೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆನೆಂ]ದು ಮುನಿಶ್ವರರೇಟುಲಿಂಗಮಂ ತಂದಿರೆ (ಸಮಪ. ೨-೬೨); ನಿಲಿಪಿ ಪೂಜಿಸಿ ನೆಲಪಿನ ಕಾಲಂ ಕೊಯ್ಯಲಣ್ಮದೇಜುತ್ತುವಿಟಾಯುತ್ತುಮಿರ್ಪನಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೯). **ನಿಲಪು :** ೧. ವೀರಗಲ್ಲ ನಿಲಪಿದಕೆ ××× (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೯-೩; 1553). **ನಿಲುಪು :** ೨. ಇಡು; ಇರಿಸು: ಕಿನ್ನರನ ಮುನಿಸನಾ ಪರ್ಬದಿಂಹಂ ತಿಳಿಪಿ ಮನ್ನಿಸುತಲವರ ಪದದೊಳು ಚಿತ್ತಮಂ ನಿಲುಪಿ (ಬಸರ. ೧೧-೨೧೨). ೩. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು: ಉಡುಪತಿ ರವಿ ಜಲಧಿ ಧಾತ್ರಿ ನಿಲುಪನ್ನೆವರ[ಂ] (ಇಅ. XVIII, ೩೯-೨೬; ಸು. 1076). ೪. ತಡೆ; ನಿಗ್ರಹಿಸು: ನಿಡುಸುಯ್ಯಲ್ಲಂ[ಯ್ಲಂ] ತನ್ನನೊತ್ತಂಬರಿಸೆ ನಿಲುಪುತುಂ ನೀಳ್ದ ನಳ್ಕೇಶದಿಂದಂ ತೊಡೆಯುತ್ತುಂ ತೊಂಡೆವಾಯಂ ಶ್ರಮಜಲಕಣಮಂ ಮೇಲುದಿಂ ವಾರಿಸುತ್ತುಂ . . . ಪಾಜ್ಬೆಯೊರ್ವಳ್ ನಿಜಮಣಿಭವನದ್ವಾರದೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೬೬).

[<ನಿಲ್ + -ಪು]

ನಿಲಿಸು, ನಿಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೊಳಿಸು: ನಿಲಸಿತ ರತ್ನನಿರ್ಮಿತದಿವ್ಯಪ್ರತಿಮೆಯ ನಿಲಿಸಿದ ಮಯನ ಕೀರ್ತಿಸಿದ (ನೇಮಿಹತ. ೨೨-೧೧). ೨. ನಡಿಗೆಯನ್ನು ತಡೆ; ಗತಿಭಂಗ ಮಾಡು; ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡು: ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಪಿಡಿದು ನಿಲಿಪಂ ವ್ಯಾಳೇಭನನೊಂದು ಪೊಯ್ಲಿನಿಂದಮೆ ಕಡಿವಂ ತಾಳಂಗಳನುರ್ಚಿಸುವಂ ಶೈಲಶಿಲಾತಳಮನೆಳವೆಯೊಳ್ ನೃಪತನಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೮); ಪೊಡಿಸ್ಸಿನಂತೆ ನಿಲಿಸಲರಿದಪ್ಪುದು ತೋಜಿಕೆಯಂತೆ ಪಾಯಲರಿದಪ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೫); ಪುಬ್ಬಿನಲಿ ನಿಲಿಸಿದನು ಪವನಜನುಬ್ಬಟೆಯನರ್ಜುನನ ವಿಕ್ರತಿಯ ನಿಬ್ಬರಾಲಾಪವನು ಧರ್ಮರಹಸ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೭೬). ೩. ಭದ್ರಗೊಳಿಸು; ಭದ್ರವಾಗಿಸು: ಬನ್ನಿಯೂರ ಕೆಜೆಯಂ ಮುನ್ನಿರ್ದರಸುಗಳ್ ಪಲವು ಸೂಜ್ ಕಟ್ಟಿಸಿಯುಂ ನಿಲಿಸಲಾರ್ತರಿಲ್ಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೬-೪೦; 1080). ೪. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ಅಡಗಿಸು: ಪರಸಮಯದ ಗರ್ವಮಂ ನಿಲಿಸಿ . . . ಪರಮ ಸುಖದಿಂದಿರ್ಪುದು (ಬಸರ. ೪-೫೪); ಜಲರುಹದಳಲೋಚನ ಮಮಕಾರದ ಲಲನೆಯರುಗಳ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ ಗಲಭೆಯ ನಿಲಿಸುವ ಕಟ್ಟೆಗೆಗಾರ್ತಿಯರುಲು ಹೆಸೆದುದು ಸಭೆಯೊಳಗೆ (ನೇಮಿಹತ. ೪-೫). ೫. ತಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿಸು: ಅತಿಪ್ರತಾಪನಿಳಯನೆನಿಪ್ಪುದ್ಭಟದೇವನಾಲೋಕನಂಗೈದು ಎಲ್ಲರುಮನಂಜದಿರೆಂದಭಯಂಗೊಟ್ಟು ಸಂತವಿಸಿ ನಿಲಿಸಿ . . . ಅಧ್ವರಶಾಲೆಯಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೬ ವ); ಕಾನನಾಂತರನಿಳಯದಲಿ ನಿಲಿಸೆಮ್ಮನೆಂದುದು ಸಕಲಮುನಿನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೪); ಅವರ ಒಂದುಗೂಡಿ ಕೃತಾರ್ಥರಿವರಿನ್ನೆಂದು ಕೌಶಿಕನವರನಾ ದಳವುಂದಿರದಲೇ ನಿಲಿಸಿ ಬಂದರು ಮಿಥುಳೆಗೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೩). ೬. ಭಿಕ್ಷಾಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ತಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು,—ವಿರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಾಗಸೇನರುಮೆಂಬ ಚಾರಣರ್ಕಾಂತಾರದ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದೊಳ್ಬರ್ಪರಂ ತಾನುಂ ಶ್ರೀಮತಿಯುಂ ಕಂಡು ನಿಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ಸಿ ನವವಿಧಪುಣ್ಯಸಪ್ತಗುಣಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಚರಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪); ಒಂದು ದಿವಸಂ ಜಂಘಾಚಾರಣರ್ಚರಿಗೆಗೆವರೆ ಕುಬೇರಕಾಂತನುಂ ಪ್ರಿಯದತ್ತೆಯುಂ ಇದಿರ್ಗೊಂಡು ನಿಲಿಸುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೧). ೭. ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಇಂತಪ್ಪ ಪರಾಧಂಗೆಯ್ದುಂ ತಾನಲ್ಲದವೊಲೆಸೆವುದೀ ಶುಕನೊಳ್ಮತ್ತಂ ತೊಡರ್ದು ನಿಂದುದಪ್ಪೊಡಿದಂ ತೋಜಿಯದೆ ನಿಲಿಸಲಕ್ಕುಮೇ ಸಾರಿಕೆಯಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೧); ಕೌಶಿಕಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಪ್ರಮುಖಮುನಿಜನರ ನಿಲಿಸಿದನು ಋತ್ವಿಕ್‌ಪ್ರಪೂತಸ್ಥಳದ . . . ಸ್ಥಾನಕದಲಜಸೂನು ಹರುಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೩೭); ವಿಷಮಚಿತ್ತವನಾತ್ಮನೊಳು ನಿಲಿಸಿದ ರಾಜಋಷಿಯಲ್ತೆ ರಾಜನೆ ನೀನು (ಭರಚ. ೨-೬೧). ೮. ಇರಿಸು; ಮಡಗು: ಗಾಯಿಕೆಯರನಿರಿಸಿ ನೃಪಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯಿಂ ಪೊಜಗೆ ದೂತನೊಳಪುಗೆ ವರವೇತ್ರಾಯತಕರರ್ ಸಸಂಭ್ರಮಮಾಯೆಡೆಯೊಳ್ ತಂದು ನಿಲಿಸಿಯೆಡೆವಿಡಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೦); ಶೀತವಾತಾತಪವರ್ಷಾದಿ ಸರ್ವದ್ವಂದ್ವದೋಷರಹಿತಮಪ್ಪದೊಂದು ರತ್ನಶಿಲಾತಲದೊಳ್ ಚಂದ್ರಾಪೀಡದೇವನಂ ನಿಲಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೬೨೯); ಕಿಚ್ಚು ನವಿರುಡೆಗಳಂ ಕಾವಲ್ಗೆ ನಿಲಿಸಿ ಹುಚ್ಚನಿಂ ತಪ್ಪೊಪ್ಪೆ ಬಾಯ್ಕೈಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಕಾಲೂರ. ೭೬-೧೪೦). ೯. ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಶಾಶ್ವತಗೊಳಿಸು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸು: ವಿಹ್ವಳಸಂಸಾರಗುಹಾಗಹ್ವರಮಂ ಪೊಜಮಡಲ್ಕೆ ಬಗೆಯುಳ್ಳಾತಂ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಪರನಾಗಿ ನಿಲಿಪುದು ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳರುಹನೆಂಬ ಮೂಜಕ್ಕರಮಂ (ಸಮಪ. ೧-೯೬); ಸಂಶುದ್ಧರ್ ಸಿದ್ಧರ್ ನಿತಾಂತಂ ನಿಲಿಸುಗೆ ನಿಜಶ್ರೇಯಸಶ್ರೀಯೊಳೆಮ್ಮಂ (ಅನಂಪು. ೧-೨);

ಇನ್ನುಂ ಧರಣಿಯೊಳ್ಳೆವತ್ತು ಬರಿಸದ ವರ್ತನಂ ನೆಱೆವುದದನೆಮ್ಮ ಬಸವಾದಿಗಳ್ ಭಕ್ತಿಯಂ ನಿಲಿಸಲೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣದೊಳ್ ಬಂದಿರ್ಪರವರೊಡನೆ ಕಳೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೨೨); ನಾರಾಯಣ ನಿನ್ನ ನಾಮಾಮೃತವನು ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೬ ಪಲ್ಲವಿ). **೧೦.** ಪದವಿ, ಸ್ಥಾನಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಕೂರಿಸು : ಅವರಂ ಮಾಂಡಳಿಕ ಪದದೊಳ್ನಿಲಿಸಿ ಚತುಸ್ಸಹಸ್ರಮಕುಟಬದ್ಧಪರಿವೃತರಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೬); ಧರಣಿಪತಿ ಸಪ್ರಾಣನೇ ಗಜಪುರದ ರಾಜ್ಯಕೆ ನಿಲಿಸುವೆನು ಮೇಣ್ ಸುರರೊಳಗೆ ಸಮ್ಮೇಳವೇ ಕುಂತೀಕುಮಾರಂಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೪-೧೨). **೧೧.** ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಿದ್ಧರ್ಕಳಾಗಿರ್ಪರೆಮ್ಮಾವಿಲಭಾವಂ ಪಿಂಗೆ ಕೈವಲ್ಯದೊಳೆ ನಿಲಿಸಿ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಸದ್ಭಾವದಿಂದಂ (ಖಮದ. ೧-೨); ಹತ್ತಿರಾತನ ನಿಲಿಸಿ ಬಟ್ಟಲಲಿತ್ತು ವೀಳೆಯವನು ಸುಯೋಧನ • ಕೆತ್ತುಕೊಂಡಿರೆ ನುಡಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣನವನಿಪನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೫); ಸಮಸ್ತಸುರಜನಮುನಿಜನವ್ರಜವ ತಂದು ನಿಲಿಸಿದನಬುಜನಾಭನ ಮುಂದೆ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೫೫); ಹುಚ್ಚನಿಂ ತಪ್ಪೊಪ್ಪೆ ಬಾಯ್ಕೈಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಎಚ್ಚರವನೊರೆಯುತಿದೆ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೭೬-೧೪೦). **೧೨.** ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು ; ಕಟ್ಟು : ಜಲರುಹಬೀಜರಾಜಿಗಳನಾಱಿಪ ಪರ್ಣಕುಟೀರಕಂಗಳಂ ನಿಲಿಸುವ . . . ವ್ಯವಸಾಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೨); ಬಲಿದರೊಡ್ಡನು ಮಂಡಳಾಕೃತಿಗೊಳಿಸಿ ಕೌರವರಿವರು ಘಟ್ಟನು ನಿಲಿಸಿದರು ಚಂದ್ರಾರ್ಧಸದೃಶದಲಖಿಳಮೋಹರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೯). **೧೩.** ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು ; ಉಳಿಸು : ಯತ್ನದಿಂ ನಿಜಶರೀರಮಂ ನಿಲಿಸವೇಟ್ಪುದಿಂ ದೇವಿಯರ್ (ಕಾದಂಉ. ೪೦೫); ನೀನೆ ಸಂತಂ ನಿಲಿಸಿದ ನೊಲವಿಂದಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಾ (ಪಂಪಾಶ. ೧೪); ಅಖಿಳಜೀವವ್ರಾತವನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ನಿಲಿಸುವ ಘಾತಿಸುವ ಲೀಲಾವಿನೋದವನಱಿವರಾರು (ನಿಭಾಗ. ೬-೩-೩೭). **೧೪.** ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಸು,—ತಳ್ಳು : ತಾಯ ನಿಲಿಸಿಯೆ ಪರಶುಗೊಡಲಿಯ ಬಾಯ ಮಸೆವುತ ಬಂದು ಭೂಪನ ದಾಯಿಗರ ಹರೆಗಡಿದು ಹಿಡಿದನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಕನ (ಸಂಭಪ. ೨೬-೨೧). **೧೫.** ತಡೆ ; ನಿಗ್ರಹಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು : ಶತ್ರು ಬಲವಂತನಾದುದನಱಿದಿಂ ಬೞಿಕ್ಕಂ ಅದರ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಂ ನೆಗೞ್ವೆನೆಂದು ಪಲವುಮುಪಾಯದಿಂ ತಿಳಿಪಿ ನಿಲಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೯-೧೯); ನೆಲಸದ ಯೋನಿ ಮುಟ್ಟದೆಡೆ ಕಾಣದ ಕಾಲಮುತತ್ವದೊಳ್ ಮನಂ ನಿಲಿಸದ ಭಾವಮುಳ್ಳಿಸದ ಪುದ್ಗಳಮಿಲ್ಲ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೨); ನಿಲಿಸಿರ್ದೆ ತಂಗಿಯನು ತನ್ನಯ ಕೊಲೆಗೆ ಮಗನಳಿವೊಂದು ಸಾಲದೆ ತನ್ನ ನುಡಿಯೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೯); ಮನವ ನಿಲಿ[ಪಾಠಾಂ.ಒಲಿ]ಸಿಹೆನೆಂದು ನುಡಿವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಣ್ಣಗೆಡಿಸಿ ಬಣ್ಣಗುಂದಿಸಿ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗುಮಾಡಿ ಭವದಲ್ಲಿ ಸೆಱೆಹಿಡಿದಿರ್ಪುದು ನೋಡಾ ಮನವು (ಅಖಂಡೇ.೨೫೭-೧). **೧೬.** ಮುಗಿಸು ; ಮುಕ್ತಾಯಮಾಡು ; ಪೂರೈಸು : ನಿಲಿಸಿ ಬೇಂಟೆಯನಲ್ಲಿ ಬಳಲಿದ ಬಲಸಮೇತದಿ ಬಂದು ತತ್ಪುರವಳಿಯುದುದ್ಯಾನವನು ಹೊಕ್ಕನು(ನಳಚ.೨-೧೪). **೧೭.** ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಿಡಿಸು; ತೊರೆಯಿಸು: ಅಂಗವಿಕಾರದ ಸಂಗವ ನಿಲಿಸಿ ಲಿಂಗವ ನಂಗದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪ್ಯವ ಮಾಡಿದನೆನ್ನ ಗುರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೩-೪೪); ಹಮ್ಮಂ ನಿಲಿಸಿ ಶಿವಭಕ್ತಸಂತತಿಯ ಕಡುಮನದ ಮೈಲಿಗೆಯ ತೊಳೆದ ಮಡಿವಳತಂದೆ ಕೊಡು ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳವನು (ಚೆಬವು. ೧-೧೬). **೧೮.** ಕಳೆ ; ಪರಿಹರಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ನೀರಂ ತೋಱದೆ ಪಸಿದುದನಾರಯ್ಯದೆ ಸೇದೆಯಱಿದು ನಿಲಿಸದೆ ಪಿರಿದುಂ ಭಾರಮನೇಱಿಸಿ ಪಸುವಂ ದೂರಾಂತರಮೊಯ್ಯದೋವಿ ನೆಗೞ್ವರ್ ಜೈನರ್ (ಸಮಪ. ೫-೧೨); ರಾಯಕಟಕವ ಬೆದಱಿಸಿದ ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದ ಬಾಧೆಯನು ಕಮಲಾಯತಾಂಬಕ ನಿಲಿಸಿ ಸಂತೈಸಿದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯ ಸೂಚನೆ); ಹರಿಯ ಕೋಪಜ್ವಾಲೆಗಾ ಶಂಕರ ವಿರಂಚಿಸುರೇಂದ್ರಮುಖ್ಯರು ತರಹರಿಸಲಾರದೆ ಮಹೋಗ್ರವ ನಿಲಿಸು ನೀನೆನುತಾ ಸಿರಿಯ ಮರೆಯೊಗಲ್ (ಅನಂರಾ. ೧-೫-೭೬). **೧೯.** ಭಂಗಗೊಳಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಗುರುಸುತನನೊಟ್ಟೈಸಿ ಶಲ್ಯನ ಭರವಸವ ನಿಲಿಸಿದನು ಕೃಪನುಬ್ಬರದ ಗರ್ವವ ಮುಱಿದು ಕೃತವರ್ಮಕನ ನೋಯಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೬). **೨೦.** (ಆಲಂ) ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನಾಗಿಸು ; ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ರಾಯ ಜನಕನುದಗ್ರಹರಚಾಪಾಯುಧವನೊಡ್ಡಿದನು ಕಮಲದಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯ ನಿಲಿಸಿದನು ಬರಿಸಿದನು ಭೂಭುಜರ (ತೊರರಾ. ೧-೧೪ ಸೂಚನೆ). **ನಿಲ್ಲಿಸು :** **೧.** ೬೦ ವರಹದ ಭೂಮಿಯಂನು ಕಂಲು ನೆಟು ಫಲಿಸಿ ಕೊಟೆದರಂದ ಸೊಸ್ತಿಯಲಿ ಕೆಳುವನು ಕಲುಕಟಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ ಹೊಲವ ಮೇರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದಿರಿಸಿ (ಎಕ. VII. ಶಿಮೊ. ೧೦೫-೨೩; 1558). **೯.** ಬಳ್ಳದ ಬಾಯಂತೆ ಒಂದೇ ಮನವ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲೆಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೩೫). **೧೬.** ಓದುಗಾರಿಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. "ಶ್ರೀ"ಎಂದು ಸಿಗರದ ಗೌಡರು ರಾಗ ಎಳೆದರು. ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣ ಎಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೨೦). **೨೧.** ಬಿಡು ; ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : ನನ್ನೂರ ಹೊಲೆಯರು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬಡಿಯುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವರದೇ ಆದ ವಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೫೦); ಏನಾದರೂ ಆ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೪೮೫).

[ನಿಲ್ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಲೀನ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ : ಆನೆಗಳ ಸಾಲೆಗಳ್ ಪರಮಾನಂದಮನೆಯ್ದೆ ಮಾಡ್ಪುವಖಿಳಜನಕ್ಕಂ ದಾನಪರಿಮಳವಿಲೋಭನಿಲೀನಾಳಿಕುಳ ಪ್ರಣಾದದಿಂ ಮುಖರಂಗಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೫೦). **೨.** ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಡಗಿರುವ.

[ಸಂ.]

ನಿಲು$_1$ 'ನಿಲ್' ನೋ.

ನಿಲು$_2$ 'ನಿಲವು' ನೋ.

ನಿಲುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ರಾಶಿಮಾಡು : ನಂಬುಗೆವಂತರ ಕರೆದು ನೂತನದ ನಿತಂಬಿನಿಯರು ಬೆಸಸಿದುದಾ ಇಂಬಿನೊಳೆಮುಗಱುಹುತ ಬಹುದೆಂದು ನಿಲುಂಬಿಸಿ ಮನ್ನಣೆಯಿತ್ತ (ಭರಚ. ೩೨-೫). 'ನಿಗುಂಬಿಸು' ಪಠಾ. [ನಿಲುಂಬು + -ಇಸು$_3$]

ನಿಲುಂಬು, ನಿಲುವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸು : "ನಿಲುಂಬು—ಪುಂಜೀಕರಣೇ (ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು)" (ಶಮಧಾ); ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಪ್ರಭೆಗಳ ತುಂಬಿಗುರುಳ್ಗಳೊಳ್ ನಿಲುಂಬಿ ಮೆಱೆವ ಚಿನ್ನಪೂದುಱುಗಲ ರತ್ನಕೆನ್ನಕೆಂಪುಗಳ ಚೆರಕೆವೆಳಗು . . . ನಿಂದು (ಅನಂಪು. ೧೪-೬೮ ಪ); ದಳಗೃಹಮಂ ನಿಯಾಮಿಪ ಸುಮೌಂಜಿಯ ತೀಡುವ ಪುಷ್ಪ ದರ್ಭೆಯಂ ದಳಫಳಮಂ ನಿಲುಂಬುವ ಮೃಗಾಜಿನಮಂ ಸರಿಮಾಳ್ಪ . . . ಮುನೀಂದ್ರರಿನೊಪ್ಪುಗುಮಾ ತಪೋವನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೩೪). **೨.** ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ವನಿತಾರೂಪದ ಕಾಮಕಲ್ಪಲತೆಯೋ . . . ಲಲನಾಸ್ವರೂಪದತನುಶ್ರೀರೂಪಮೋ ಬರ್ಪುದೆಂಬಿನೆಗಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಕಾಲ್ಗೆಱಗೆ ಲೀಲಾಲಂಬಿಲಂಬಾಲಕಾಳಿ ನಿಲುಂಬಿದರ್ಪವು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪದಾಂಭೋಜಂಗಳೊಳ್ ಕನ್ನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೭); ಸಾರಿ ಬರ್ಪ ಭೇರುಂಡಂಗಳಿಂ ನಲಿವ ಪುಲಿಗಳಿಂ ನಿಲುಂಬಿದ ಮೊಲಂಗಳಿಂ. . . ಸರ್ವಪರ್ವತಸಾರ್ವಭೌಮನಖರ್ವಸಂಪದಂ ವಿಂಗೆ ಮೆಱೆವುತಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ಪ). **೩.** ಮುತ್ತು ; ಆವರಿಸು : ತುಂಬಿ ಪರಿಮಳಕೆ ಬಳಸಿ ನಿಲುಂಬಿರೆ ನಿರ್ದಂಡಚಂದ್ರಕಚ್ಛತ್ರಮನಾಲಂಬಿಸಿದುದವನ ಸೇಸೆ ತುಱುಂಬಿನ ಮಂದಾರಪಾರಿಜಾತಪ್ರಸವಂ

(ಅನಂಪು.೨-೪೩). ೪. ಗೊಂಚಲಾಗು ; ಜೊಂಪೆಯಾಗು : ಕೊಂಬು ಕೊಂಬುಗಳೊಳೊಂದೊಂದಱೊಳ್ಸಂದಣಿಸಿ ನಿಲುಂಬಿದ ರಸಾಲಪನಸ ಕದಳೀಕಪಿತ್ಥ . . . ತಿಂತ್ರಿಣೀಪರಿಪಕ್ವಫಲಂಗಳಂ ತಳೆದು ನಿಂದ ಕುಜ ಪ್ರಜಾತಮುಂ (ವೃಷಬಿ. ೧೧-೪೨ ಪ). ೫. ಏರು ; ಮೇಲೆ ಬರು : ಕಮಳಿನಿ ಘನಮೋಹಂಬಡೆದು ಮುಳುಗಿದಂತೆ ನಿಲುಂಬಿದ ತೆರೆ ಪೊಯ್ಕೆ ಮುಳುಗುತುಂ ಮೋಹಿಸುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೮). ೬. ನೆಗೆ ; ಹಾರು; ಕುಪ್ಪಳಿಸು : "ನಿಲುಂಬಿತು = ಕುಪ್ಪಳಿಸಿತ್ತು" (ಶಮದ.ಪಂ.೨). ೭. ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು ; ಮೇಲೇಳು : ಪೂಗೊಯ್ಯ್ಲು ಪೊಳಂದಿ ಪಾಡುವ ಸಂಗೀತದಿಂಚರಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಗುಡುವಂತೆಸೆವ ಪವನಪೂರಿತಕೀಚಕರಂಧ್ರ ನಿನದಕ್ಕೆ ಪೆಡೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲುಂಬಿ ನಲಿವ ಫಣಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೫ ಪ).

ನಿಲುಂವು$_1$: ೬. ಚವುಡರಾಯನು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲು ಶಿವಗಣಾವಳಿ ನಲಿದು ಪರಮೋತ್ಸವದೊಳುಬ್ಬುತ್ತಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲುವುತಾರುತ್ತ ತವಕದಿಂ ಪಾರ್ಗುಪ್ಪೆಯಾಡುತ . . . ನಡೆಯಲು (ಬಸವು. ೩೨-೩೬).

ನಿಲುಂಬಿ ನಿಲ್ = ಒಟ್ಟಾಗಿರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : ಸಾಂದ್ರ ಮರಂದರಸಭರಭರಿತ ಸುರಭಿಯುತ ವಿಕಚಕುಸುಮ ಮಂಜುಮಂಜರಿಪುಂಜದೊಳಿರದೆಱಗಿ ಪೊಱಮಡದೆ ನಿಲುಂಬಿ ನಿಂದು ನಿಬಿಡಮೆನೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಮಧುಮುದಿತಮಧುಕರಪ್ರತಾನದಿಂ ಶ್ಯಾಮಳತೆವೆತ್ತು (ಶಬಶಂ.೨-೪೨ ಪ). 'ನಿಗುಂಬು' ಪರಾ. [<ನಿಲ್]

ನಿಲುಕಡೆ 'ನಿಲ್ಕಡೆ' ನೋ.

ನಿಲುಕಿಸು 'ನಿಲ್ಕಿಸು' ನೋ.

ನಿಲುಕು$_1$ 'ನೀಳ್ಕು' ನೋ.

ನಿಲುಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾಚುವಿಕೆ : ಪಡಿತಳವ ಬೀಸಿದರೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಡಿ ನಡುವ ತಾಗಿದರೆ ಮಂಡಲವುಡಿದು ಬಿದ್ದುದು ನಿಲುಕಿನುಪ್ಪರ ಶಿರವ ಮನ್ನಿಸದು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೪-೩೭). ೨. ಬಿಡುವು ; ವಿರಾಮ : ನಿಲುಕಿಲ್ಲದೆ ಪೊತ್ತು ತಂದುತಂದಂದುತಿರೆ ಖಳರಾಯ ಸಾವಿರಕರಂಗಳಿಂದೊಂದು ಜಲಕುಂಭಮುಮನಾಂತು ಮೇರುಶಿಖರಕ್ಕೆ ಕುಂಭದ್ರೋಣಮಳೆಗರೆವೊಲು ಆಲಸದೆಯೆರೆವುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೨೧-೨೫). ೩. ಆರಂಭ; ತೊಡಗುವಿಕೆ : 'ಯಕ್ಷಗಾನ'ದ ನಿಲುಕು (ದೊರೆತ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಂದ) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ತನಕವೂ ಹೋದೀತೆಂದೂ ಊಹಿಸಬಹುದು (ಯಕ್ಷಬ. ೩೪).
[<ನಿಲುಕು$_1$. / ತೆಲು. ನಿಲಕ]

ನಿಲುಕುಗಾಲ್, ನಿಲುಕುಗಾಲು (ನಾ). ಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಮುಂಗಾಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಮೆಟ್ಟಂಗಾಲು ; ತುದಿಗಾಲು : ನೀಡುಂಗೊರಲು ನಿಲುಕುಗಾಲು ಡಿದೆದೆಗೂಡು ವಿರಾಜಿಸುತಿರಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೪೭) ; ಬಳಸುತ್ತ ನೊತ್ತಿ ಬಿಗಿವನಿತಱೊಳ್ಪಾಗಿ ಲಿಂದೊಳಹೊಗುವುದಂ ಕಂಡು ಹಿಡಿವ ನಿಜಾಯಂ ಮಱೆದು ತಳುವ ದಂಗಣಕೆಯ್ದಿ ನಿಲುಕುಗಾಲೊಳ್ನಿಂದು ನಿಗುರಿ . . . ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೩-೧೨). **ನಿಲುಕುಗಾಲು :** ಸಲೂನು ತುಂಬಿ ಹೊರ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದ ಗಿರಾಕಿಗಳು ಬಾಗಿಲಿಂದೀಚೆಗೆ ನಿಲುಕುಗಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಒಳಗಿನವರನ್ನು ಕೆಕ್ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಾಳಿಪ. ೭೯).
[ನಿಲುಕು$_1$ (<ನೀಳ್ಕು) + ಕಾಲ್$_1$]

ನಿಲುಕುಗಾಲು 'ನಿಲುಕುಗಾಲ್' ನೋ.

ನಿಲುಗಂಬ (ನಾ). ಧ್ವಜ, ಚಪ್ಪರ, ಮಾಳಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಂಬ ; ಊರೆಗಂಬ : ಚಲುಮೆಯ ಭೂಮಿಯೊಳು ನಿಲುವುದೇ ನಿಲುಗಂಬ ಒಲೆಯುವದು ನಿಲದೆ ಎಳೆದತ್ತ ಹೆಣ್ಣಿನ ನೆಲೆಯನಾರ್ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೬೩).
[ನಿಲು$_1$ (<ನಿಲ್) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ನಿಲುಗಂಬಳಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕಂಬಳಿ :(೬). 'ತುಂಡುಗಂಬಳಿ' ಪರಾ. [ನಿಲು$_2$ (<ನಿಲವು) + ಕಂಬಳಿ]

ನಿಲುಗಡೆ 'ನಿಲ್ಕಡೆ' ನೋ.

ನಿಲುಗನ್ನಡಿ 'ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿ' ನೋ.

ನಿಲುಗಾಲು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬಿಡುವು; ವಿರಾಮ: ಕೆಲವರು ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಿಲುಗಾಲಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡುತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೪೫೬). [ನಿಲು$_1$(<ನಿಲ್) + ಕಾಲು$_1$(<ಕಾಲ್$_1$)]

ನಿಲುಗೊಳವೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳವೆ,—ನಳಿಕೆ: ನಿಲುಗೊಳವೆ, ಲಂಬನಾಳ (Stand-pipe. ಇಂಕಶಿ).
[ನಿಲು$_2$ (<ನಿಲವು) + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಟವಿ)]

ನಿಲುನೇಸರು (ನಾ). ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಸೂರ್ಯ ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ರವಿ : ಯೋಸುವಿನಾತ್ಮಮೊಡನೆ . . . ನಿಲುನೇಸರುಗಳೆಡೆಗಯ್ದೆ, ಕಣ್ಮುಗಿದು ತಲೆವಾಗಿ, ತನ್ನ ಪಡೆದೆರವನೊಡೆಯಂಗೆ ಮರಳೀವಂತೆ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಯೇಸುವಸುವನೊಪ್ಪಿಸಿದಂ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧೩-೩೩೭).
[ನಿಲು$_1$ (<ನಿಲ್) + ನೇಸರು (<ನೇಸಱ್)]

ನಿಲುಪಯಣ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಂಗುವುದು,—ನಡುವೆ ಬೀಡು ಬಿಡುವುದು ; "ನಿರ್ಯಾಣ, ಉಪ್ಪಯಣ" (ನಾನಾರ. ಕಿ. ೯೦). [ನಿಲು$_1$ (<ನಿಲ್) + ಪಯಣ]

ನಿಲುಪು 'ನಿಲಿಪು' ನೋ.

ನಿಲುಬಗೆ (ನಾ). ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿ,—ಭಂಗಿ : ನಿಡುತೋಳೋ . . . ನಿಲುಬಗೆಯೋ ನಗುಮೊಗವೋ ತಹ ಸೊಗವೋ ಕನಸಿಗು ಇಂಥವ ಸುಳಿವೊಲ್ಲ (ಗೋಕುನಿ. ೧೩-೧೧). [ನಿಲು$_1$ (<ನಿಲ್) + ಬಗೆ$_3$]

ನಿಲುಬಟ್ಟಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಟ್ಟಲು : ಅವನು ಟೆನ್ನಿಸ್ ಪಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದಿದ್ದ ಹಲವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಿಲುಬಟ್ಟಲುಗಳಿದ್ದವು (ಮಹಾಗ.೧೧೩).
[ನಿಲು$_2$ (<ನಿಲವು) + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ನಿಲುಮನೆ 'ನಿಲ್ಮನೆ' ನೋ.

ನಿಲುಮೆ (ನಾ). ೧. ರೀತಿ ; ಸ್ವಭಾವ : "ಕಾಲುಚೀಲದ ಕೂತನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ?" ಎಂದು ವಾದಿಸುವ ನಿಲುಮೆ ಅವರದು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೯) ; ಶರಣನು ಮಾನವರಂತೆ ಕಂಡರೂ ಅವನು ಮಾನವನಲ್ಲ. ಅವನ ನಿಲುಮೆ ಬೇರೆ (ಬಾಳಬ. ೧೨). ೨. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಸೊಸೈಟಿಯ ನಿಲುಮೆ ಮತ್ತು ಮುನ್ನಡೆಗಳನ್ನು ಆಡಳಿತದ ವರದಿಯ ಮುಖಾಂತರ ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕಾದರೂ ಜನರಲ್‌ಬಾಡಿ ಮೀಟಿಂಗ್ ನಡೆಸುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಮರಳಿ.೧೦೪) ; ಕಲ್ಮುಡನನ್ನು ಬೆದರಿಸುವ ನಿಲುಮೆ ಗಳಿಸುತ್ತದೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೯). ೩. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಮತ ; ನಿಲವು ; ಧೋರಣೆ : ಈ ದೀರ್ಘ ಓಲೆಯ ಮುಖಾಂತರ ನಾನು ನನ್ನ ನಿಲುಮೆ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಶಿರೀಕ್ಷ. ೧೦೧) ; ನಿನ್ನ ಈ ನಿಲುಮೆಯನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).
[ನಿಲು$_1$ (<ನಿಲ್) + -ಮೆ$_1$. / ತಮಿ. ನಿಲೈಮೈ ; ಮಲ. ನಿಲಮ]

ನಿಲುವಂಗಿ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಇರುವ ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗಿ: ನಿಲುವಂಗಿ ಮುಂಡಾಸು ಮೂಲೆಗೊಂಗಡಿ ಮತ್ತೆ ತಲೆಯ ಮೇಲ್ಮುತ್ತಿನ ತುರಾಯಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೨) ; ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನು . . . ಬಿಳಿಯ ಸುರುವಾಲು ಧರಿಸಿ ಬಿಳಿಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೩೪) ; ಅವನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ರೇಷ್ಮೆಯಂಚಿನ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಂಡಿಯೂರಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಾಗಿದನು (ಪುನರು. ೧೭೪). [ನಿಲುವು$_2$ (<ನಿಲವು) + ಅಂಗಿ$_2$]

ನಿಲುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಉಳಿದುದು; ಬಾಕಿ; ಶಿಲ್ಕು : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ತನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿ ನಿಲುವಳಿಯಾಗಿ ಐದುವರ್ಷಗಳಿಂದ ಶೇಖರವಾಗಿದ್ದ ಧನರಾಶಿಯನೆಲ್ಲವನ್ನೂ . . . ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಬಡಬಗ್ಗರಿಗೂ ದಾನ ಮಾಡಿದನು (ಭಾಇಪ್ರ. ೩೪೨). ೨. ತಡೆಯುವುದು : "ನಿಲುವಳಿ ; ನಿಲುಗಡೆ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು" (Adjournment. ಇಂಕಶ).

ನಿಲುವಳಿ ಸೂಚನೆ=ಸಭೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲು ನೀಡುವ ಸೂಚನೆ. [ನಿಲು$_2$ (<ನಿಲವು)+-ವಳಿ$_3$]

ನಿಲುವಾಭರಣ (ನಾ). ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ಧರಿಸಿರುವ ಒಡವೆ ; ಮೈ ತುಂಬ ತೊಟ್ಟ ಆಭರಣ : ನವಿರಾದ ಸೀರೆ ; ನಿಲುವಾಭರಣ ; ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೂವು (ಪಚಭಾ. ೩೮) ; ಇನ್ನೊಂದು ಆತಂಕವೆಂದರೆ ಅವರ ಮೈಮೇಲೆ ನಿಲುವಾಭರಣ. ಆಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಮೈಮೇಲೂ ಒಂದು ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಒಡವೆಗಳು (ಅನಾವಿ. ೬೦). [ನಿಲುವು$_2$ (<ನಿಲವು)+ಆಭರಣ]

ನಿಲುವು$_1$ 'ನಿಲುಂಬು' ನೋ.

ನಿಲುವು$_2$ 'ನಿಲವು' ನೋ.

ನಿಲುವು$_3$ 'ನೆಲುವು' ನೋ.

ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿ 'ನಿಲವುಗನ್ನಡಿ' ನೋ.

ನಿಲೆ$_1$ 'ನೆಲೆ$_1$' ನೋ.

ನಿಲೆ$_2$ (ಅ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ : ಗಾಡಿಯುಮ್ಮನಾಬಾಟಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ನಿಲೆ ಪಡೆದಂ (ಎಇ. VII, ೨೧೩-೧೬ ; 874) ; ಅಲರ್ಗಳನಾಂತ ಪಾದರಿಗಳೊಳ್ ತರದಿಂದೆಱಗಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ . . . ರೂಢಿಯ ಬರ್ದುವೆಂಡಿರಂ ನಿಲೆ ಸೆಱೆಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ಪಲವಾಗಿರೆ ಮಾಡಿದ ತನ್ನ ಬಳ್ಳಿಸಂಕಲೆಗಳಿವೆಂಬಿನಂ ಬಗೆಯನಿರ್ಕುಱಿಗೊಂಡುವದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೬). ೨. ದೃಢವಾಗಿ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಭದ್ರವಾಗಿ : ಕೂರ್ತಂಗನೆಯರ್ ನೀತಿಯ ವಾರ್ತೆಯುಮಂ ಬಿಸುಟು ಪತ್ತುವರ್ ಪತ್ತಲೊಡಂ ಧೂರ್ತೆಯಿವಳೆಂಗುಮೋ ಎಂತಾರ್ತಪೆನಿಲ್ಲಾವ ತೆಱದೊಳಂ ನಿಲೆ ಪಿಡಿಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೫೦) ; ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಮಿಸುಕದೆ ನಿಲೆ ನಿಂದೆಸೆವಂ ಪಸರಿಸಿದಲೋರ್ಕೆಚದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖದೇವರ್ (ಸಮಪ. ೧-೧೬) ; ಕಾಮೋತ್ಕಂಠೆಯುಂ ಪಂಕಜಟಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾನುವಾದ ನಲ್ಲಳಸುವನಾಂ ಸಾಹಸದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ನಿಲೆ ಪಿಡಿವ ನಯುವಂ ಬಗೆದು (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೪).

ನಿಲೆ ನಿಲ್=ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಅಚಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ನಿಲೆ ನಿಂದಂ ಜಿನಚಂದ್ರಭಾನುಪರಮಂ ಸಮ್ಮೇದಶೈಲಾಗ್ರದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೪-೪೯). **ನಿಲೆ ನುಡಿ**=ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ನುಡಿ ; ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಭಾಷೆ ಕೊಡು : ಆ ಮಾತಂ ನಿಲೆ ನುಡಿದುದರ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೯ ವ) ; ನಿಲೆ ನುಡಿವೀವ ಕಾವ ಧರೆಯಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಪ ಧರ್ಮವೀಧಿಯಿಂ ತೊಲಗದ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ತಳೆದ ಪೆರ್ಮೆಗನಂ ಭುವನಾಧಿಪತ್ಯದೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೭೯) ; ಪಿರಿದೀವಂ ನಿಲೆ ನುಡಿವಂ (ಶಮದ. ೭೨ ಪ್ರಯೋ). **ನಿಲೆ ನುಡಿಯಿಸು**=ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಸು : ಎನಗಾದ ತನುಜರಂ ದ್ಯುನದಿಯೊಳಾಂ ಬಿಡುವುದರ್ಕಂ ಕಡೆಯೊಳಾಂ ತಪಂಬಡುವುದರ್ಕವೊಡಂಬಡುವುದೆಂದು ನಿಲೆ ನುಡಿಯಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೮ ವ). **ನಿಲೆಬೇ**=ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಉರಿ ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೇಯು : ಸಲೆ ನಿಲೆ ಬೇವ ಗುಗ್ಗುಳದ ಕರ್ಪೂರಗೆಯಿಂದಮುಗುರ್ವನಾಳ್ದು ಕತ್ತಲಿಸುವ ಚಂಡಿಕಾಭವನದೊಳ್ . . . ವಸುಧಾತಳೀಶಯುನಸುವ್ರತಮಂ ಲಲಿತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೫). **ನಿಲೆವಿಡಿ**=ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತನುವಿಂದಂ ಪೋಗೆ ಜೀವಂ ನಿ [ಪಾಠಾಂ.ನೆ] ಲೆವಿಡಿಯದಣಂ ಬಾರದೆಂಬನ್ನೆಗಂ ತನ್ಮನಿಗಂತಪ್ಪೊಂದು ಕಾಮಾತುರತೆ ಸಮನಿಸಿತ್ತೀತಱಂ (ಕಾಬಂಉ. ೬೯೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಲ್ಯ,=ಸ್ಥಿರತೆ ; ತುಳು. ನಿಲೆ ದೃಢವಾದ]

ನಿಲ್ಕಡೆ, ನಿಲುಕಡೆ, ನಿಲುಗಡೆ (ನಾ). ೧. ನಿಲ್ಲುವ ಜಾಗ; ಇರುವ ಸ್ಥಳ,—ನೆಲೆ. ೨. ಬಿಡುವು ; ವಿರಾಮ : ನಿಲ್ಕಡೆವೆತ್ತಂದಿನಾಯುಷ್ಯವೆಂಭತ್ತನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಾಂಕಪೂರ್ವೆಗಳು (ಭರಚ.೭೬-೭); ಕಡಲ ಮಧ್ಯದ ವಡಬಶಿಖಿಗೆ ಘನಘೋರವಾದಡವಿಯೊಳಗೊಗೆದ ದಾವಾಗ್ನಿಗಂ ದಕ್ಷಾರಿ ಪಿಡಿದ ಖಡ್ಗಕೆ ನಿಮಿಷಮುಂಟೆ ನಿಲ್ಕಡೆಯೆನಲ್ ಸವೞದಂ ಪರಬಲವನು (ಚಿಬಪು. ೪೩-೪೧) ; ಬಾಣಗಳಿಂದ ನಿಲ್ಕಡೆಗಳಿಲ್ಲದಲೆ ತೂರುತಿರೆ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೮-೮). **ನಿಲುಕಡೆ** : ೧. ವೇದ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬೆನೆ ನಾನಾಮುಖದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗದ ನಿಲುಕಡೆಯ ಕಾಣದು (ಬಸಪ. ೫೫೨) ; ಜಂಗಮದ ನಿಲುಕಡೆಯನಱಿಯಬೇಕು ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರಬೇಕು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೪೩೮-೯೩೧). ೩. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಇಷ್ಟಮಹಾಲಿಂಗದೇವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬುವಂತಹದೆ ಇದಿರಿಟ್ಟು ಜಂಗಮಪಾದೋದಕಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಬ ಆಚರಣೆಯ ನಿಲುಕಡೆ ನೋಡಾ (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೭೭-೧೯೨) ; ಕೆಲಸವಿದು ಲೇಸಾಗಿ ತೋಱಿತು ಸಿಲುಕು ರಾಮನ ರಾಜಕಾರ್ಯಕೆ ನಿಲುಕಡೆಯದೇನೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿದನು ವಿರಂಚಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೦) ; ಶಾಂತಿಪರ್ವವೆಂಬ ಮಹಾಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಆಶ್ರಮವಾಸಪರ್ವವೆಂಬ ನಿಲುಕಡೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ (ಕೃವಾಆ. ೩) ; ಊಹೆಯ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಓಡಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಎಲ್ಲಿ ನಿಲುಕಡೆ ಉಂಟು ? (ತಪನಿ. ೧೨೩). ೪. ಸ್ಥಿತಿ ; ಇರವು ; ಅವಸ್ಥೆ ; ಸ್ವರೂಪ : ಇಂತು ಪ್ರಭುದೇವರು ನಿರ್ವಾಣದ ನಿಲುಕಡೆಯ ನಿರೂಪಿಸಲು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೬೭-೧೩೧) ; ಗುರುವಿನ ನಿಲುಕಡೆಗೆ ಬೆಱಗಾಗುತಿರ್ದನು ಬಳಿಕ ಗೋರಕ್ಷ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೫೩) ; ತೋಱಿಕೆಯಳಿದು ನಿಂದ ತುರ್ಯಾತೀತದಿಂ ತೊಲಂಗಿ ದೂರವಾದ ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಲುಕಡೆಯೆ ಸಹಜಾವಸ್ಥೆಯೆನಿಪುದಭಿಪ್ರಾಯ (ಶಿಪಪ್ರ. ೫೭-೩) ; ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಹೊಸ ನಿಲುಕಡೆ ಬಂದಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧೨೮). ೫. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ನಿಲುವು : ಧರಣೀಶ ಪರನಾರಿಯರ ಮನದ ನಿಲುಕಡೆಯನರಿಯದೆ ಮನದಿ ಭ್ರಮಿಸಲು ಬರ್ಪುದತಿಬಾಧೆ (ನಪಮೋ. ೮-೪೯). ೬. ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಧಾರ : ಮೊದಲು ನಿಲುಕಡೆಯಾದ ಬಳಿಕವೆ ತುದಿಗೆ ಬಡ್ಡಿಯ ಮಾತು (ಕೋಗಯ. ೨೭-೨೦). ೭. ಎತ್ತರ ; ಉದ್ದ : ಬಲವೆತ್ತ ಕೃತಯುಗದವರ ಅಳತೆಗೊಂದೆ ಮೂರು ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣದ ನಿಲುಕಡೆಯುವರ ದೇಹಗಳು (ಭರಚ. ೫೧-೬೨). ೮. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ : ನೆಲದೊಳ್ ಜಲವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ ನಿಲುಕಡೆಗಳೆಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ ತನಗೆ ಆದ ಅಪಮಾನವಂ ನೋಡಿ (ಕೃಷ್ಣ.ಕ. ೧೦-೧೭೧). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳು ನಿಲ್ಲುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಸ್ಥಾಯಿ : ಎಸೆವ ಪಂಚಮ ಮಧ್ಯ . . . ಮಂದ್ರ ತಾರಮೆಂಬಿವಱ ನಿಲುಕಡೆಯನಱಿದು (ಚಿಬಪು. ೨-೨೮). **ನಿಲುಗಡೆ**: ೧. ನಮ್ಮ ನೆಲವಿದು, ನಮ್ಮ ಹೊಲವಿದು ನಮ್ಮ ನೆತ್ತರು ಬಿಡುಗಡೆ ; ನಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ಪಾದಧೂಳಿಯು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣದ ನಿಲುಗಡೆ (ನೆಲಮು. ೪೭-೨೪). ೨. ಉಭಯಸೈನ್ಯಗಳಿಗೆ ನಡುವೆ ನದಿಯೊಂದು ಅಡ್ಡವಾಗಲು, ಎರಡು ಬಣಕ್ಕೂ ನಿಲುಗಡೆ (ಅಳಾಕ. ೨೪). ೩. ಮುಖ್ಯಕೃತಿಯ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟ ಹೊರಬಿದ್ದದ್ದು ೧೯೨೮ರಲ್ಲಿ. ಈ ನಿಲುಗಡೆಯನ್ನು ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೋ ಮುಂಚೆಯೇ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಪ್ರವರ್ತಕರೆಲ್ಲರೂ . . . ತಮ್ಮ ದೀರ್ಘಜೀವನಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದರು (ಸಮಾಲೋ. ೨೬೫) ; ಬಿಡುಗಡೆಯೋ ಹೋ ಬಿಡುಗಡೆ

ಎಲ್ಲ ತಪಕೂ ನಿಲುಗಡೆ (ಗೋಕಾಶಿ. ೩೬–೧೭) ; ತಾನೇ ಅನೇಕವಾಗುವುದರಲ್ಲೇನೂ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಂಥ ಅನೇಕವಾಗುವ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ನಿಲುಗಡೆಯೊಂದನ್ನು ಯೋಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕನು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ವಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೧೨). ೪. ಈಗ ಅವಳ ಜೀವನ ಒಂದು ನಿಲುಗಡೆಗೆ ಬಂದಿತು (ದುಂಬಿಕ. ೫೦) ; ದುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿದ್ದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಪಕ್ಷದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಿ ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿತ ನಿಲುಗಡೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಹಸದಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದರು (ರಾಜಸ. ೨೦). ೧೦. ನಿಂತಿರುವ ರೀತಿ ; ಠೀವಿ : ನಿಲಿಸಿ ನಾಸಾಗ್ರದೊಳೆಡಗೈಯ ಬೆರಲೊಂದ ಬಲಗೈಯ ಜಾನುವಿಗಿಟ್ಟು ಚಲುವನೆಸೆದನು ಕಂಭವ ನೆಮ್ಮಿ ತಾ ನಿಂದ ನಿಲುಗಡೆ ಜಗವ ಸೋಲಿಸುತ (ಭರಚ. ೩–೨೦). ೧೧. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ ; ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಅನೇಕ ನಿಲುಗಡೆರಹಿತ ಬಸ್ಸುಗಳು ಓಡಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).

[ನಿಲ್+ಕಡೆ$_3$. / ತುಳು. ನಿಲಗಡೆ, ನಿಲ್ಗಡೆ ; ತೆಲು. ನಿಲುಕಡ]

ನಿಲ್ಕಿಸು, ನಿಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಟುಕಿಸು; ಮುಟ್ಟು ; ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪಾತಾಳದಿಂ ನಿಲ್ಕಿಸಲ್ಕುನಿಪಾಂಘ್ರಿದ್ವಯಮುಂ ಫಣೀಂದ್ರನೊಲವಿಂ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂದೊಲ್ದು . . . ಕೂರ್ತು ನೋಡಿದಪನೋ ಪೇಟಿಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ತೊಳತೊಳಗುವ ಬಾಲಾರ್ಕನಂತಪ್ಪ ಶಿಶುವಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮–೧೦೪). **ನಿಲುಕಿಸು : ೨.** ಚಾಚು ; ನೀಡು : ತನು ಮುರಿಮುರಿದು ನಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಕಿಸುತ್ತಂ ಮನವಲರಿಸುತ್ತಾಗಳಿಸುತುಸುರನುಗೋಳಿಸುತಂ ಕಣ್ದೆರೆದು ನೆರೆ ಚಿಕ್ಕಮಾದಣ್ಣನಘ ಮಾದರಸಯ್ಯನಂ ಕಂಡು (ಬಸಪು. ೪೭–೫೯). **೩.** ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡು ; ದೊರಕಿಸು: ಮಹಾತ್ಮರು . . . ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಪರಮಸತ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆ ನಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ನಿಲುಕಿಸಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವರೆಂದೂ ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೯೭).

[ನಿಲ್ಕು (<ನೀಳ್ಕು) +–ಇಸು$_3$]

ನಿಲ್ಕು 'ನೀಳ್ಕು' ನೋ.

ನಿಲ್ಕೆ, ನಿಲಿಕೆ, ನಿಲಿಗೆ, ನಿಲ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ನೆಲಸುವಿಕೆ : "ನಿಲವೆನೆ ನಿಲ್ಕೆಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೮) ; ನೀತಿಯ ನಿಲ್ಕೆ ಜಾನದ ನೆರಂ ಪಳವಾತಿನ ಗಾದೆ (ಸಂಸಪ. ೪–೧). **೨.** (ಸಂಖ್ಯೆಯ) ನಿಲುಗಡೆ : ನಾಲ್ಕುತತ್ತ್ವವ ಪಿಡಿ ಮೂಜು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕದಿರೆಂಬ ಶಿಕ್ಷಕರು ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರದ ನೂಱೆಪ್ಪತ್ತೆಯೆಂಬೊಂದು ನಿಲ್ಕೆಯೊಳಿಹರಲ್ಲಿ ಕೇಳು (ಭರಚ. ೬೬–೬೯). **ನಿಲಿಕೆ : ೩.** ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ಬಾಗ್ಯತ × × × ರುಗೂಡಿ ನಿಲಿಸಿದ ನಿಲಿಕೆಯ ಧರ್ಮ್ಮಕಾವನಾನೊಬ್ಬ್ಬನರಸು ತಪ್ಪಿದಡೆ ಸಾಯಿರ ಕವಿಲೆಯ ಬಾಣರಾಸಿಯಲು ಅಳಿದ ದೋಷವು (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೩೭–೧೩ ; 1154 ?). **೪.** ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಳೆಯುವಾಗ ಸೇರಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತುಂಬುವುದು : ನಾಗಂಡುಗದಲು ನಿಲಿಕೆ ಬತ್ತದ ಹಾನೆಯಲು (ಸೌಇಎ. 1932, ಉಡುಪಿ. ೩೧೮–೨೩ ; 1293). 'ತೇಕೆ' ಪರಾ. **ನಿಲಿಗೆ: ೪.** ಶ್ರೀಕಳಸನಾಥದೇವರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸೋಮವಾರದ ಧರ್ಮ್ಮ . . . ಸಂಕ್ರಮಣದ ನಿಲಿಗೆತ್ತಿಂಗಳು ಲಕ್ಕೆ ಸೋಮವಾರ ೧ಕ್ಕೆ ಅಮೃತಪಡಿ ಖ ೩ ೧/೨ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೪೦–೧೪; 1552). **ನಿಲ್ಗೆ : ೧.** ನಿಲ್ಕೆ, ನಿಲ್ಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೭೨ ಪ್ರಯೋ). [ನಿಲ್+–ಕೆ. / ತುಳು. ನಿಲಿಕೆ]

ನಿಲ್ಗಡಿ (ನಾ). (ನೀರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ) ಏರಿ; ದಡ : ಮರುತಜನ ಕಣ್ಗುರಿಗೆ ಗುಡಿಯಾಗಿ, ಕಡಲ ನೀರ್ನಡೆಗೆ ನಿಲ್ಗಡಿಯಾಗಿ . . . ಕುಳ್ತುದೆಲೆವನೆವಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಪಟ್ಟಾ. ೪೮೨–೨೧೨). [ನಿಲ್+ಗಡಿ$_1$]

ನಿಲ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). (ಎತ್ತರವಾಗಿ) ನಿಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಎತ್ತರವಾದ ಶಿಲೆ : ಆ ಪುರದ ಸೀಮೆ ಎನ್ತೆಂದಡೆ ಮೂಡಲು ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯ ಬಸದಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಹಡುವಣ ನಿಲ್ಗಲ್ಲು ಮೇರೆ ತೆಂಕಲು ಭಗವತಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಬಡಗಣ ಸೀಮೆ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩–೭೮; 1159).

[ನಿಲ್+ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ನಿಲ್ಗೆ 'ನಿಲ್ಕೆ' ನೋ.

ನಿಲ್ದಾಣ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ : ಆನಂದದ ನಿಲ್ದಾಣವೇ ಸೌಂದರ್ಯ (ಸೌಂದಸ. ೧೬). **೨.** ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಹತ್ತಿ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವಂತೆ ವಾಹನಗಳು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ; ನಿಲ್ಮನೆ ; ಸ್ಟೇಷನ್ನು : ರೈಲುನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಒಂದುದಿನ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಹೊಸಮುಖಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿದಾಗ ಯಾರಿಗೇ ಆಗಲಿ ಆ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಭಾವನೆಯೂ ಬರಲಾರದು (ಅಪನಾ. ೨೪೪) ; ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ರೈಲು ಬಂದು ನಿಂತ ಕೂಡಲೇ . . . ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಓಡಿಹೋದನು (ಸುಂದರಿ. ೧೦) ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರುಗಳು ಬಂದು ನಿಂತು ಏನಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಕಾಸ ಪಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀಪಾತ್ಮ. ೨೫೬). [ನಿಲ್+ತಾಣ]

ನಿಲ್ನೀರು (ನಾ). ನಿಂತ ನೀರು ; ದಡದ ಬಳಿಯಿರುವ ನೀರು : ಲಕ್ಷ್ಮಣನದಂ ದಡದೆಡೆಯ ತೆಳ್ಪು ನಿಲ್ನೀರಿಂದೆ ಹರಿನೀರ್ಗೆ ನೂಂಕಿದನ್ ನೀಳ್ಗಳುಗಳಿಂ (ಶ್ರೀರಾಪಟ್ಟಾ. ೧೩೯–೩೮೧). 'ಪರಿನೀರ್' ಪರಾ.

[ನಿಲ್+ನೀರು (<ನೀರ್$_1$)]

ನಿಲ್ಪು (ನಾ). ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ ; ತಡೆ : ಕೋಡಿ ಗಂಗೆಯಾ ನಿಲ್ಪು ಮಾಡ[ಡಿ]ದೆಯೆಂದರವನಿಪನ ನುಡಿಗೇಳ್ದು ಬಲ್ಪಿನಿಂದೂರುವಂ ನಖದೊಳುಂ ಶೀಳಿ ಬಿಡೆ ಪೊಲ್ಪಿನಿಂ ಜಾಹ್ನವಿಯುಳೇಂ ನಿಶಾನಂದಕಾನನದಿ ನಡೆಗೊಂಡಳು (ಪರಶು. ೩೪–೨೨). [ನಿಲ್+–ಪು$_2$]

ನಿಲ್ಮನೆ, ನಿಲುಮನೆ, ನಿಲ್ಲುಮನೆ, ನಿಲ್ಲುವನೆ (ನಾ) ೧.=ನಿಲ್ದಾಣ ೨. ದೇಶದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಗಳಿಂದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವರ್ಕಿಂಗ್ ಕಮಿಟಿಗೆಂದು ಬಂದ ದೇಶಭಕ್ತರು ನಿಲ್ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಣಸ. ೨೩) ; ರೈಲು ನಿಲ್ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಫರ್ಲಾಂಗು ಮುಂದೆ ಬಂದಿದೆ (ತೇಮೋಜ. ೬೫) ; ಇಲ್ಲಿದೋ ! ಗಂಧರ್ವಲೋಕಕಿಹ ಮುಗಿಲುಗಾಡಿ ! ಓಡುತಿದೆ ರೈಲಿಲ್ಲದೆ ! ಅದಕೆ ನಿಲ್ಮನೆಯಿಲ್ಲ ನಿಯಂತ್ರಕನಿಲ್ಲ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೪೫–೧೫). **ನಿಲುಮನೆ : ೧.** ನೆಕ್ಲದೋವ್ . . . ರೈಲ್ವೆ ನಿಲುಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟನು (ಪುನರು. ೪೪೯); ಮನ್ನಾರ್‌ಪರ್ಯಾಯದ್ವೀಪದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲೋನ್ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ರೈಲ್ವೆ ತುದಿಯ ನಿಲುಮನೆಯಾದ ತಲೈಮನ್ನಾರ್ ಇದೆ (ಭೂವಿಸ. ೪೦೪). **ನಿಲ್ಲುಮನೆ : ೧.** ಇಂದಿರಾ—ಜಯರಾಯರು ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದರು ; ಶ್ರೀಕಂಠನು ಅವರನ್ನು ಬರಮಾಡಲೆಂದು ನಿಲುಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನು (ಇಂದಿರೆ. ೨೪). **ನಿಲ್ಲುವನೆ : ೨.** ನೆಲೆ ; ನೆಲೆವೀಡು : ಈ ಪ್ರತೀತಜೀವನಪರ್ವತದ ಉತ್ತುಂಗಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ನಿಲ್ಲುವನೆಯಿದೆ(ಸಾಹಿವಿ. ೫೩).

[ನಿಲ್+ಮನೆ]

ನಿಲ್ಮಾನಸ (ನಾ). ನಿಂತಿರುವ ಮನುಷ್ಯ : ನಿಲ್ಮಾನಸನೆಂಬರೆ ನಿಲ್ವಲ್ಮೀಕೋರಗನನಪ್ರತೀಕಾರಶ್ರೀ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿಯನೀ ವನಶಾಲ್ಮಲಿಯಂ ಲುಬ್ಧನೆಂಬ ಗೃಹಲುಬ್ಧಕನಂ (ಲೀಲಾವ. ೧–೪೭).

[ನಿಲ್+ಮಾನಸ$_1$]

ನಿಲ್ಲಿಸು 'ನಿಲಿಸು' ನೋ.

ನಿಲ್ಲು 'ನಿಲ್' ನೋ.

ನಿಲ್ಲುವಮನೆ 'ನಿಲ್ಮನೆ' ನೋ.

ನಿಲ್ಲುವನೆ 'ನಿಲ್ಮನೆ' ನೋ.

ನಿಲ್ಲೆಡೆ (ನಾ). ೧. ರೈಲು ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ : "ಸ್ಥಳೀಯ ಅನುಕೂಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ (ಕಟ್ಟಡ, ಮೊ.ಗಳಿಲ್ಲದ) ರೈಲ್ವೆಯ ನಿಲ್ಲೆಡೆ" (Halt. ಇಂಕನಿ). ೨. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : "(ದಾರಿಯಲ್ಲಿ)ನಿಲ್ಲೆಡೆ, ನಿಲ್ದಾಣ, ಮಜಲು, ಟಪ್ಪಾ ; ಎರಡು ಮಜಲುಗಳ ನಡುವಣ ದೂರ" (Stage. ಇಂಕನಿ). [ನಿಲ್+ಎಡೆ$_3$]

ನಿವಟ (?). (?) : ಧರ್ಮ್ಮಮನೆ ಮುಖ್ಯಮಾಡಿದತ್ತನಾಳುವ ದೇಶ ಹಳ್ಳವುರ ನಿವಟ ಹಿರಿಯ ಕಬ್ಬಾಜಿಕೊಳು (ಕಇ. IV, ೩೮-೪೬; 1187). [?]

ನಿವಡ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆ ; ಆರಿಸುವಿಕೆ : ನಿವಡ ಏನು ಹರಕತ್ತ ಇಲ್ಲ ಅಂಥಾಂಗಾತು (ದೀಪಹ. I, ೧೩೧) ; ನಿನ್ನ ಯಜಮಾನರ ನಿವಡ ಏನು ಹರಕತ್ತ ಇಲ್ಲ ಅನ್ನು (ದೀಪಹ. II, ೨೨).
[←ಮರಾ. ನಿವಡ. / ಪ್ರಾ. ಣಿವ್ವಡ=ಆರಿಸಿದ]

ನಿವಡಿಕೆ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಶೈಲಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ಜೋಡಣೆ : ವಿಧಿ ಮುಂಬಗೆದು ನಿನ್ನುದಯಂ ಚನ್ನೆಯಿವಳಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಮೊಲೆಯನ್ನವಾಯಿಸಲದರಿನೊದವಿದ ಬಿನ್ನಣಮಿದೇಂ ನಿನ್ನ ನುಡಿಯ ನವೀನನಿವಡಿಕೆಗೆ ? (೧೪ವಿಂ. ೯೭-೫) ; "ವಿಶಿಷ್ಟತೆ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ" (೧೪ವಿಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ನಿವಡ+-ಇಕೆ]

ನಿವಡಿಸಾರ. (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಲವುಡಿಸಾರದ ಲೌಕಿ ಗಳಹತ್ತದಲಿ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಬವರಿವರಿದುಪ್ಪರಿಸಿ ಲಂಘಿಸಿ ನಿವಡಿಸಾರದಲೆಜಿಗಿ ಜಾಜುವ ಜವಳಿಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರಲಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೬೫). [?]

ನಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯ್ಕೆಮಾಡು ; ಗೊತ್ತುಮಾಡು : ನಿವಡಿಸಿದ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ವೈಭವದೊಳಾಯ್ತಭಿಷೇಕವಾ ರಾಜೇಂದ್ರಶರಣಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೩-೩೯); ಅವನಿಗಿಳಿದನು ಕುಸುಮಯುತುಭೂಪಾಲನವನಿಂದ ನಿವಡಿಸಿದವಖಿಳಾವನೀರುಹ ನವವಿಧದಿ ನೆರೆ ಹೂತು ಕಾತಿಹ ವರವಿಚಿತ್ರವ ನೋಡಲಚ್ಚರಿಯಾಗಿ ತೋರುವುದು (ಕೋಗಯ. ೩-೫೪). ೨. ಎದ್ದು ಕಾಣು ; ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ತೋರು ; ಸ್ಫುಟವಾಗು : ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಕಮಾಗತೇಯರುಂ ನಿವಡಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಕೋವಿದರುಗಳು . . . ಶಿಷ್ಟರಗಣಿತರುವೊಪ್ಪೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೧-೩೮) ; ಬಿಸುಟಳೊದಚುತ ಶೂರ್ಪನಖಿ ನಿವಡಿಸಿದ ಕಟ್ಟಭಿಮಾನ ವಿಲಸಿತ ಬೆಸುಗೆಗಳಚಿದ ನಾಸಿಕವ ನಿದಿರಲಿ ಖರಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೩) ; ನೀವ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಮಾಗಧನ ನಿವಡಿಸಿದ ರಣದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆಯವನಿಯಲಿ ಚೌಶೀತಿದುರ್ಗದ ಗವಿಗಳೊಳ್ ಹೊಕ್ಕಡಗಿ ಜೀವಿಸಿದದಟರಹುದು (ಕೋಗಯ. ೨೨-೩೬). ೩. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು : ನವರತುನಮಣಿಮಯದ ಪುಷ್ಪಕದೊಳನಿಬರುಂ ನಿವಡಿಸಿದ ವರದಿವ್ಯಮಂಗಳಶರೀರದಿಂ ಕವಿವ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯನೇಳಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂ (ಲಶಿಚಂ. ೪೦-೪೦) ; ನಿವಡಿಸಿದ ವಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಬಂಧುವನು ರೋಗಾವಳಿಗೆ ಸಮಶತ್ರುವನು ಸಂತಾನಕ್ಕೆ ಸಮಸಂತೋಷದುದಯವನು . . . ಕಾಣೆ ನಾನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೩೩). ೪. ನೆರವೇರಿಸು; ಈಡೇರಿಸು : ಶಿವನಿಯಮಂ ಮಾಳ್ವರ ಲವಲವಿಕೆಯಿಂ ಸದಾ ಸೇವೆಯಂ ಮಾಡಲಾಂ ತವಕದಿಂ ಮೆಚ್ಚಿ ವರವೀವೆನವರಿಷ್ಟಮಂ ನಿವಡಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿ ನಿಮಗೆಂದನು (ಲಶಿಚಂ. ೭-೧೮). ೫. ನಿರ್ಣಯ ಕೊಡು ; ತೀರ್ಮಾನಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ರವಿಕುಲೇಂದ್ರನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ಹವಣಜಿಾದು ಬಳಿಕಾ ಭವಾನಿಯ ನಿವಡಿಸಿದ ನುಡಿಗಗ್ನಿದೇವರು ನಡುಗಿ ದೇವಿಯರ ದಿವಿಜತತಿ ಜಯಯೆನಲು ತಂದರು . . . ಪೂರ್ಣಗೋವಿಂನಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೯೯). ೬. ಆವರಿಸು ; ಕವಿ : ದಿವದೊಳವನೀಜನಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹಲವಂ ಬಳಸಿ ನಿವಡಿಸಿದ ನಿದ್ರೆಯಿಂ ರಾತ್ರಿವಿಶ್ರಾಂತಿಯಂ ಹವಣಿಸಿದ ತೆಜದಿ ಭವಭವದಿ ಬಹರೆಂಬವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೨೫-೪). ೭. ಬೀಸು; ಎಸೆ: ವಿಪ್ರನ ಕುವರನನು ತಹೆನೆಂದು ನಡೆಯಲ್ಕವನು ವನ ಮಧ್ಯದಲಿ ಪುಷ್ಪಂಗಳನು ಕೊಯ್ಯುತಿರೆ ತವಕದಲಿ ಕಂಡಾಗ ಪಾಶವ ನಿವಡಿಸಲು ಹೆರೆದೆಗೆದು ಸಿಕ್ಕದೆ ಭವನ ಭವನವ ಪೊಗಲು ಬೆಂಬತ್ತಿದವು ಬಿಡದವನ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪-೪೯). ೮. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ಬವರ ಬಲಿದುದು ಬಳಿಕ ಕಲಿಜಾಂಬವನೊಳಗ್ಗದ ವೀರಕುಂಭಗೆ ಪವನಸುತ ಕುಂಭೋದರಂಗಾ ವಾಲಿಸುತನೊಡನೆ ನಿವಡಿಸಿತ್ತು ನರಾಂತಕಂಗುತ್ಸವದ ರಣವು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೪೧). ೯. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಮೆಚ್ಚಿಸು : ವರರತ್ನಖಚಿತಮಂಚದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ನವಯುವತಿ ನೃಪನೋರ್ವರೋರ್ವರ್ ಸವಿನುಡಿಯ ಬೀರಿ ನಿವಡಿಸುತ ತಾಂಬೂಲಮಂ ಸವಿವುತ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೫-೨೮). ೧೦. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ರವಿತನೂಭವನಾಜ್ಞೆಯಲಿ ನಳ ನಿವಡಿಸಿದ ಪಾಳೆಯವನಾ ಸಿಂಧುವಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಸಿಂಧುವೆನೆ ಬಳಸಿತು ಮೂರು ವಲಯದಲಿ (ಆನಂರಾ. ೫-೧-೧೮) ; ನವರುಚಿರ ಸಿಲೆ ಪಚ್ಚೆ ನಿಚ್ಚಳ ವಿವಿಧಕೆಲಸದ ಟಾಕುವಿಸಾಟನ ಕವಕವಿಪ ಕಾಂತಿಗಳೊಳೊಪ್ಪಿಹ ಕಲಶಗೋಪುರದ ನವರತುನಪೊಂಗಂಟಿಕದಗಳು ನಿವಡಿಸಿದ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ತೋರಣಂ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩-೩೬).
[ನಿವಡ + -ಇಸು$_3$]

ನಿವರ್ತಕ (ಗು). ೧. ಮುಗಿಸುವ ; ಪೂರೈಸುವ. ೨. ಹಿಂದಿರುಗುವ ; ಮರಳುವ. ೩. ವಿಮುಖವಾಗುವ ; ಹಿಂಜರಿಯುವ. ೪. ವಿಮುಖಗೊಳಿಸುವ ; ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ. 'ನಿವರ್ತಕಧರ್ಮ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಆದಿಶಿವಸಂಸ್ಕಾರದಾತನು ಮೇದಿನಿಯೊಳು ನಿವರ್ತಕ ಶ್ರುತಿ ವೇದಿತಾರ್ಥ ಚರಿತೆಗಳಿರುತಿರೆ ಮೊನ್ನೆ ಹುಟ್ಟಿರ್ದ ಆ ಕುಲಂಗಳ ಮಾತವೇತಕೆ (ಬಸವು. ೫೫-೧೯). [ಸಂ.]

ನಿವರ್ತಕಧರ್ಮ (ನಾ). ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಧರ್ಮ ; ಇಹ, ಪರಲೋಕಗಳ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ವಿಮುಖಗೊಳಿಸುವ ಧರ್ಮ ; ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಧರ್ಮ : ನಾವು ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ, ಆತ್ಮವಾದಿದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಮಾಂಸಕದರ್ಶನವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳೂ ನಿವರ್ತಕಧರ್ಮವಾದಿಗಳಾಗಿವೆ (ಜೈನಪ. ೫೧೭).
[ನಿವರ್ತಕ + ಧರ್ಮ]

ನಿವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ; ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ; ಮರಳುವಿಕೆ; ವಾಪಸ್ಸು ಬರುವಿಕೆ. ೩. ಆಗದಿರುವಿಕೆ ; ಸಂಭವಿಸದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. ೪. ದೂರ ಉಳಿಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರವರ್ತಿಸದಿರುವಿಕೆ ; ನಿವೃತ್ತಿ. ೫. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವಿಕೆ. ೬. ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವಿಕೆ; ಮರಳಿಸುವಿಕೆ. ೭. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ,—ಭಂಗಿ ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವರಸೆ : ನಿವರ್ತನಾವರ್ತನ ಭ್ರಮಣ ವಲ್ಗನ ಪ್ಲವನಾವಸ್ಥಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಪರಿಣತಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೪೧). ೮. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : 'ತಾಳನಿವರ್ತನ' ಪರಾ. ೯. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಸುಮಾರು ಐದು ಎಕರೆ : ರಾಜಮಾನೇನ ಮಾನೇನ ಕ್ಷೇತ್ರಮೇಕನಿವರ್ತ್ತನಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೧-೧೮ ; ಸು. 530) ; ರಾಜಮಾನೇನ ಶತಾರ್ದ್ಧ ನಿವರ್ತ್ತನಪ್ರಮಾಣಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ

ದತ್ತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭-೧೬ ; 735) ; ಅಲ್ಲಿ ದೀಪಗಳನ್ನುರಿಸಲು ಹನ್ನೆರಡು ನಿವರ್ತನಗಳಷ್ಟು (ಸುಮಾರು ಅರವತ್ತು ಎಕರೆ ?) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೨೧೯). **೧೦. ಚಿಕ್ಕದಾಗುವಿಕೆ ; ಆಕುಂಚನ ; ಸಂಕೋಚವಾಗುವಿಕೆ :** ವಸ್ತುತಃ, ವಿಶ್ವದ ಆಕುಂಚನ—ವಿಕಾಸಗಳ ಇಲ್ಲವೆ ನಿವರ್ತನ—ವಿವರ್ತನ (Involution and evolution)ಗಳ ಪೂರ್ಣವಿಧಾನವೊಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿತ್ಯಯೋಗವೇ ಆಗಿದೆ (ಪುಹಾಯೋ. ೧೮೪). [ಸಂ.]

ನಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಪಸುಗೆನೆಲಂ ಜಲಂ ಹಯದೊಡಂಬಡು ವಂಚನೆ ಕೇಣಮಾಸನಂ ಕೊಸೆ ದೆಸೆ ದಿಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಕೆಲಜಂಕೆ ನಿವರ್ತನೆ ಕಾಣ್ಕೆ ಪರ್ವಿದೇರ್ವೆಸನದೊಳಾದ ಬಲ್ಮೆಯೊಳೊಡಂಬಡೆ ತಳ್ತಿಟುವಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನೊಳ್ ಮುಸುಕಿದ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯಾಯ್ತು ಸಮರಾಂಗಣ ಮುಳ್ಳುವ ಬಾಳ್ಗಳುಳ್ಕದಿಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೭೭) ; "ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ" (ಪಂಪನಿ) ; "ಮರುಳುವುದು" (ಪಂಪದೀ. ೩೬೬) ; ದಾರೆ ಗತಿ ಲಯ ಪೊಯ್ದು ಕಾಯಕ್ಷಂ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಪಿತನೆರಿತುರ(ಗ ?) ಸಮಾನಂ ಭಾರಿ ಕೊಸಿ ಮುಷ್ಟಿಭಾಗಂ ವ್ಯೂಹಂ ನಿವರ್ತನೆ ಪದಂ ಯತಿ ಗಾತ್ರವೆ ವಿಮಾರ್ಗಂ . . . ವಹಳಿ ಸತ್ಯಂ ದಾರಿಮೆಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಜಿಲು ರೇಚಿಗ ನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದತಿ. ೧-೨೧). [ಸಂ. ನಿವರ್ತನ]

ನಿವರ್ತಿ (ನಾ). ನಿವೃತ್ತಿ ; ನಿವಾರಣೆ : ಶಿವಭಕ್ತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮೂರ್ತಿನಾಥರ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ನಿವರ್ತಿ ಮಾಡಿಸಲೋಸುಗ ಕರ್ನಾಟಕಜೈನ ರಾಜನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರೂ ಚಂದನಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು (ಪುರಾವಿ. ೯೮). [<ಸಂ. ನಿವೃತ್ತಿ]

ನಿವರ್ತಿತ (ಗು). ೧. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ; ವಿಮುಖವಾದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ತೊಡೆಯ ಐದು ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಡಿಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿಡುವುದು. ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸುತ್ತುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೩ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸ್ಖಲಿ ಕಂಪಿತಮುಂ ವಲಿತಮುಮೊಲವಿಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ಪೊಗಳ್ದವುದ್ವರ್ತಿತಮುಂ ವಿಲಸನ್ನಿವರ್ತಿತಮುಂ ಲಲನೆ ಕೇಳ್ ತೊಡೆಗೆ ಭೇದವೈದೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೩೮). [ಸಂ.]

ನಿವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು: ಅನಂಗನೆಂಬ ದುರಾಚಾರನಂ ನಿವರ್ತಿಸಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೮). ೨. ಓಡಿಹೋಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು : ದೆಸೆಯಿಂ ಕಾಳಿಗೆ ತೂಳ್ದು ಪೋಗೆ ನಭದಿಂ ದೇವೇಂದ್ರಚಾಪಂ ನಿವರ್ತಿಸೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದತ್ತು ವಿನಿರ್ಮಳಪ್ರಕೃತಿರೋದಂ ಶಾರದಂ ಶಾರದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೪೮). [ನಿವರ್ತನ+-ಇಸು$_3$]

ನಿವರ್ಹಣ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿವಸ (ನಾ). ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಅರೆಲವೊ ನೀವಿದಱೊಳಗೆ ನಿರ್ವೈರ ವೈಷ್ಣವನಿವಸದೊಳು ದುರ್ವಾರ ದುರಿತಾತ್ಮಕರು (ನಿಭಾಸಗ. ೩-೫-೧೪). [<ಸಂ. ನಿವಾಸ]

ನಿವಸತಿ (ನಾ). = ನಿವಸ : ಓರ್ವ ಸಿದ್ಧನಿಹ ನಿವಸತಿಯ ಮುಂದೆ ಭಿಕ್ಷಾ ಎನಲು ಘೋರತರ ವಿಷವ ತಂದೆಱೆಯಲು (ಗುರುಚಾ. ೩-೭) ; ನಿವಸತಿಯುಂ ತೇಗುಮರಂ ಕವಿದೆಡೆಯೊಳ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕಾರಣದಿಂದಂ ಅವರೇ ಶಾಕ್ಯರೆನಿಪ್ಪರುಮವನಿಯೊಳಿಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶ್ಯರಾಗಿರೆಯುಂ ತಾಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿವಸನ (ನಾ). ೧. = ನಿವಸ : ಆವಾಸಃ, [ಆ]ವಸಥಂ, ಗೃಹಂ . . . ಅಗಾರಂ, ನಿವಸನಂ, ಆಲಯಃ—ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೭). ೨. ಉಡುಪು ; ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : "ಉಪಸಂವ್ಯಾನಂ, ಪರಿಧಾನಂ, ಅಂತರೀಯಂ, ನಿವಸನಂ—ಈ ೪ ಉಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೨) ; ಶಿಲಾಸ್ತಂಭವಿಭ್ರಮನಿತಂಬಶಿಖರತರಂಗಿತಚತುರಂಗುಳಾಗ್ರ ಪಲ್ಲವನಿವಸನಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ) ; ಖಳನ ಗದಾಯುಧದ ಗಾಡಿಕೆಗೆ ದೈತ್ಯನಿಕಾಯ ನಿರುಪಮನಿವಸನವನು ನಿವಾಳಿಸಿತು ರಣಕೆ (ತೊರಾ. ೬-೧೪-೧೮). ೩. ಒಳ ಉಡುಪು. [ಸಂ.]

ನಿವಹ (ಗು). ೧. ಉಂಟುಮಾಡುವ ; ತರುವ. (ನಾ). ೨. ತಂಡ ; ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿವಹಂ ವ್ರಜಂ ಸಮುದಯಂ ಬೃಂದಂ ನಿಕಾಯಂ . . . ಸಮೂಹಂ ವ್ರಾತಮೇ ಕಾರ್ಥಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೨-೨೭) ; ಪ್ರತಿಮೆಗಳಟ್ಟುವು . . . ಭೂತಪ್ರತತಿಗಳಾಡಿದುವೊಳಱಿದುವತಿರಮ್ಯಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಶಿವಾಶಿವಹಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೨) ; ಸತ್ಕವಿನಿವಹಂ ಪೊಗೞೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊಬಗುವಡೆದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫) ; ಸಕರಣೇಂದ್ರಿಯನಿವಹವರ್ಕನ ಕೂಡೆ ರಶ್ಮಿಗಳಸ್ತಮಿಸಿದಂತೆ ಶಿವನೊಳಸ್ತಮಿಸಲು (ಬಸವು. ೩೫-೬) ; ಅವಯವದೊಳು ಗಂಧವಡೆದ ಚಂದನವೃಕ್ಷನಿವಹವೊಪ್ಪಿರ್ದುದಾ ವನದಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೦). ೩. ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೪. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೫. ಕೊಲೆ ; ವಧೆ. [ಸಂ.]

ನಿವಳ$_1$, ನಿವ್ವಳ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ ; ಹದವಾದ: ಬಿಳಿಯ ತಿಲ ನಿವಳ ತಂಡುಲ ತಿಳಿಗೋದುಮೆ ಚಣಕದೊಡಕುಮುದ್ಗನ ವಿದಳಂ ಮಿಳಿತಮಾದಕ್ಷತೆಯ ಕರನಳಿನಸ್ಥಳದಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಪಣೆಗಾಂ ನೀಡುವೆಂ (ಮೈಲಾರ. ೨೧೩-೪೧) ; ಹವಳ ಮಲ್ಲಿಗೆ ನಿವಳ ಪತ್ತರಿ ಹಳಕಟ್ಟಿ ವೀರಭದ್ರನಿಗೆ (ಕಜಾಗೀ. ೪೪). (ನಾ). ೨. ಚೆಲುವಾದುದು ; ಅಂದವಾದುದು : ಏನವಳ ಚಿತ್ತರದ ಚೆಲುವು ! ಮುಪ್ಪಿರದ ಒಲವು ! ಇದು ಹವಳ ಇದು ನಿವಳ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೪೮-೧೧). **ನಿವ್ವಳ :** (ಗು). ೩. (ಖರ್ಚನ್ನು ಕಳೆದ ಬಳಿಕ) ಉಳಿಯುವ; ಉಳಿತಾಯವಾಗುವ : ಆ ಹಣದ ಜೊತೆಗೆ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳವರು ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ ಡಿಪಾಸಿಟ್ ಮೊಬಲಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅವರ ಚಾಲ್ತಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು ಮಾಡಿರುವ ಒಟ್ಟು ನಿವ್ವಳ ಕೆಲಸದ ಮೊತ್ತವೂ ಸೇರುವುವು (ಹಣಪ್ರ. ೩೭).

ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ = ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಉಳಿಯುವ ಲಾಭ : ಇಡೀ ಇಂಡಿಯಾದಿಂದ ನಮಗೆ ಬರುವ ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ ೧೫೪೯೧೩ ಪೌಂಡುಗಳು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೪೮೫). **ನಿವ್ವಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ** = ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ : ಅಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಕರದ ನಿವ್ವಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೈಕಿ, ಗೊತ್ತು ಮಾಡಬಹುದಾದಷ್ಟು ಸೇಕಡಾವಾರು ಮೊಬಲಗು . . . ಭಾರತದ ಸಂಚಿತನಿಧಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೫೩). **ನಿವ್ವಳ ನಫೆ** = ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ : "ವೆಚ್ಚ ಕಳೆದುಳಿದ ನಿಜವಾದ ಲಾಭ; ನಿವ್ವಳ ನಫೆ" (Net-Profit. ಇಂಕನಿ). **ನಿವ್ವಳ ಲಾಭ** = ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ : ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಕಂಪೆನಿಗೆ ಲಕ್ಷಾಂತರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ನಿವ್ವಳ ಲಾಭ ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧೨೮). **ನಿವ್ವಳ ಹುಟ್ಟುವಳಿ** = ನಿವ್ವಳ ಆದಾಯ : ಕೆಲವು ಕರಗಳ ಮತ್ತು ಶುಲ್ಕಗಳ ನಿವ್ವಳ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ . . . ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಂಚುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಉಪಬಂಧಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು . . . ಒಂದು ನಿಧಿಯಾಗಿ ಏರ್ಪಡತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೫೦). [←ಮರಾ. ನಿವಳ]

ನಿವಳ$_2$ 'ನಿರ್ಮಳಿ' ನೋ.

ನಿವಳಿ₁ 'ನಿರ್ಮಳಿ' ನೋ.

ನಿವಳಿ₂ (ನಾ). ಸುತ್ತಾಡುವಿಕೆ: ಆ ಮಾಯದಶ್ವವನು ತಂದು ತೋಱಿ ನೃಪಾಲನದನಾನಂದದಿಂದಿರದೇಱಲೊಡನಲ್ಲಿಂದ ನಿವಳಿಯು ನೆವದೆ ಗಗನ ಕ್ಕೊಯ್ದುದದು (ಕುಮುರಾ. ೩-೬೪). [?]

ನಿವಳಿತ (ಗು). (ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ) ಎತ್ತಿದ; ಚಲಿಸಿದ: ಲಲನಾನಿಕಾಯನಿವಳಿತನೀರಾಜನದೀಪಕಳಿಕಾಪ್ರತಿಫಳಿತಮೌಳಿಮಾಣಿಕ್ಯ ನುಂ . . . ಆಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೨೪ ವ). [ಸಂ. ನಿವಲಿತ]

ನಿವಳಿವಟ್ಟ, ನಿವಾಳಿವಟ್ಟ, ನಿವಾಳಿವಟ್ಟು, ನೀವಳಿವಟ್ಟ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶ; ನಿರ್ನಾಮ: ಜವಂ ನೇಱು ಬರ್ಚಿದಂತೆ ಪಿಂಡಿ ಮರ್ಕ್ಕಳೆನ್ನದೆ ನಿವಳಿವಟ್ಟಮಪ್ಪಿನಮೊಂದಕ್ಷೋಹಿಣೀಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಪೇೞೆ ಪೆಸರಿಲ್ಲಮೆಂಬಂತೆ ಕೊಂದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ); "ನಿವಳಿವಟ್ಟಂ ಅಪ್ಪಿನಂ-ಬಲಿಗೊಟ್ಟು ನಿವಾಳಿಸಿ ಎಸೆದಂತೆ (?)" (ಗದಾಸಂ. ೨೦೨ ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಅರುಹಸಮಯಮಡಗಿರ್ದುದು ಸವಣಕುಲಂ ನಿವಳಿವಟ್ಟ ಮಾದುದು (ನಾಚಿರ. ೧೭೯-೪); ಅಂತೂರೆಲ್ಲಂ ನಿವಳಿವಟ್ಟಮಾಗಿ ಬೆಂದು ಸೋಮಶರ್ಮನ ಮನೆಯೊಂದುಱಿದಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೩೪ ವ). **ನಿವಾಳಿವಟ್ಟ**: ಲೋಯಿಸರದ ಮೇಲೆ ಬಂಡಿ ಪರಿದಂತೆ ಪೊಟಿಲೆಲ್ಲಮಂ ನಿವಾಳಿವಟ್ಟಮಂ ಮಾಡಿದೆಯಾ ಬೊಡೇನಾಯ್ತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೯). **ನಿವಾಳಿವಟ್ಟು. ನೀವಳಿವಟ್ಟ**: 'ನೀವಳಿವಟ್ಟಂಗೆಯ್ಯ' ಪರಾ.

ನಿವಳಿವಟ್ಟಂ ಮಾಡು, ನಿವಾಳಿವಟ್ಟಂ ಮಾಡು, ನಿವಾಳಿವಟ್ಟು ಮಾಡು = ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶ ಮಾಡು; ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸು: ತಮ್ಮನುಂ ನಿಜಾಗ್ರಜನೊಳ್ ಕೂಡಿ ದಮಿತಾರಿಗಿದಿರ್ಚಿ ತಳವರ್ಗಮಂ ನಿವಳಿವಟ್ಟಂ ಮಾೞ್ಪಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೪ ವ); ಈತನಿನ್ನು ನಾಡೆಲ್ಲಮಂ ನಿವಾಳಿವಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ ಕಳದೆ ಮಾಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೪೯); ಮುಳಿದು ಮೇಲೆರ್ದು ಚತುರಂಗಬಲಂಬೆರಸು ಕಾದುವುದುಂ . . . ಬಲಮಂ ನಿವಾಳಿವಟ್ಟು ಮಾಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೮). [?]

ನಿವಳಿಸು 'ನಿವಾಳಿಸು' ನೋ.

ನಿವಾಂತ (ಗು). ೧. ಸದ್ದುಗದ್ದಲಗಳಿಲ್ಲದ; ಶಾಂತವಾದ: ಲಖ್ಖದ ಈ ನಿವಾಂತ ಜಾಗಾ ನನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕ (ಸಾಧಾರಿ. ೪೮). (ನಾ). ೨. ಸದ್ದುಗದ್ದಲಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದು: ಸ್ಥಳವು ನಿವಾಂತವಲ್ಲವೆಂಬುದಿಷ್ಟೇ ನಾನಿಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದು (ಬೆಳಗು. ೫೭). ೩. ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ; ನೆಮ್ಮದಿ: ಗುರುಭಟ್ಟ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಗಣಪತಿಪ್ರಸಾದದ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ಇಬ್ಬರದೇ ಪ್ರಸಾದ ನಿವಾಂತವಾಗಿ ನಡೆದಾಗ . . . ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ನಕ್ಕ (ದೀಪಹ. II, ೧೬೦); ಇಬ್ಬರೂ ನಿವಾಂತವಾಗಿ ಕುಳಿತೆವು (ದೀಪನಿ. ೧೬೫).

[←ಮರಾ. ನಿವಾಂತ./ಸಂ. ನಿವಾತ]

ನಿವಾಟ (ನಾ). ೧. ಚೆದರುವಿಕೆ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ: ಒಲೆಯುಡಿಯು ನುರುಹಿದಡೆ ಹೊಗೆ ಗೋಳಕನಾಥನ ಕೊರಳ ಸುತ್ತಿತ್ತು . . . ರುದ್ರನ ಹಾವುಗೆ ಉರಿಯಿತ್ತು ದೇವಗಣಂಗಳು ನಿವಾಟವಾದರು (ಬಸವ. ೯೩೦). ೨. ತೆರೆದುದು; ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದುದು; ಬಯಲಾದುದು: ವಾರಣದ ಉದರ ಬೆಂದಿತ್ತು ಮಾರಿ ಸತ್ತಳು ದಾರಿ ನಿವಾಟವಾಯಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೩೭-೯೯). [ಸಂ.]

ನಿವಾಡ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ; ಹಂಚಿಕೆ: ಏನು ಮಾಡುವೆನಿದಕೆ ಹೇಳವ್ವಾ ನಿವಾಡವನೆನುತವಳಲುತನೂನಶೋಕದಿ ಬೀಳ್ವನೇಳ್ವನು ನಿಂದು ನೋಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೫-೨೭); ವಾದ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೇರುವೆಯನಾರ್ಯೆವುತ್ತೆ ನಿವಾಡದಿಂ ನಿಗುರಿಸುತ್ತೆ ಚಾಳಿಯಿಂ ಚಳಿಸುತ್ತ . . . ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ವಿರೂಪಾ. ೮೧ ವ); ರೂಢಿಪತಿ ಸರಿದ ಸುರನಗರಿಗಂ ಬಾಲಕರು ಹೇಡರಾದರು ರಾಜ್ಯಮನ್ನಾಳಲಾರದೆ ನಿವಾಡವಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷಾತ್ರ ಧರ್ಮ ಕಿರಿದಾಗಿ ಬೆಳೆ ಬಿತ್ತುಗಳ್ ಕಿರಿದಾದುದು (ತುರಂಗ. ೧೨-೯). ೨. ನಿರ್ಣಯ; ತೀರ್ಮಾನ: ನೋಡಬೇಹುದು ಮೂಱು ಬಾರಿ ನಿವಾಡವ [ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಹುದೆಂದಿಂದುಲೇಖಾಚೂಡಮಂತ್ರದ ಲೇಖೆಯುಂ ಜಿನಮಂತ್ರಲೇಖೆಯನು ಕೂಡೆ ಕಾವೇರಿಯಲಿ ಹಾಯ್ಕಲು ರೂಢಿದೋಱೆ ಯಲಿ ಹೋದಡಪಜಯ ಒದದಿದಿರೇಱಿದಡೆ ಜಯ (ಬಸವು. ೫೦-೩೮). ೩. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ: ಇನಿತು ಸುಖದ ಸುರಾಡವನು ಕೊಂಡೆಯರ ನುಡಿಗೆ ನಿವಾಡವನು ಮಾಡಿದರು (ತೊರವೆ. ೩-೭-೩೯). (ಗು). ೪. ಆಯ್ದು ತೆಗೆದ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ: ಮಾಡದ ಮಾಟವ ಮಾಡಿ ನೀ ಮುನ್ನೊಂದು ಕೋಡಗವನು ಬೇಳಲೆಚ್ಚ ಪಾಡನೆನ್ನೊಳು ತೋಱು ಸೆಂದು ಕಪರ್ದಿ ನಿವಾಡ ಕೂರ್ಗಣೆಯೊಳಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೯-೩೦).

[←ಮರಾ. ನಿವಾಡ]

ನಿವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಗಮನಿಸು: ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವ ಹಲವು ಹಸುವ ನಿವಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವಂತೆ ತನು ಭಕ್ತನಾಯಿತ್ತು ಎನ್ನ ಮನ ಭವಿ (ಬಸವ. ೨೮೪).

[ನಿವಾಡ+-ಇಸು₃]

ನಿವಾತ (ಗು). ೧. ಗಾಳಿ ಬೀಸದ; ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ: ನಿರ್ಮಾಯ ನಿಷ್ಕಾಮಿ ನಿಷ್ಕಂಪ ನಿವಾತ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಂ ನಿರುಪಮನೆನಿಸಿರ್ದಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩೩). (ನಾ). ೨. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಗಾಳಿ ಬೀಸದ ಸ್ಥಿತಿ: ನಡುಗಿತಿಳೆ ನಿರ್ಘಾತದಲಿ . . . ಸಿಡಿದವಱೆಗಳು ಕೆಱೆಗಳುಕ್ಕಿದವಡಿಗಡಿಗೆ ಹೆಮ್ಮರ ನಿವಾತದಲುಡಿದು ಬಿದ್ದವು ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪತನಕಾಲದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೮-೩). ೩. ಶಾಂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪರಮಸುಖದಿಂದಂ ನಿವಾ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ವಾ]ತ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರುತಿಪ್ಪನೋ ಹೇಳು ಹೇಳು ಅಯ್ಯಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೨೯). ೪. ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ: "ನಿವಾತಃ . . . ಗಾಳಿ ಸುಳಿಯದ ಸ್ಥಳ. ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಕೊಡದ ಕವಚ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೫).

ನಿವಾತವಾಗು = ನೆಮ್ಮದಿ ಹೊಂದು; ಶಾಂತವಾಗು: ಉಪಾಧಿಕ ಮನವು ಉಪಾಧಿಕರಹಿತ ಮನವು ನಿಂದಲ್ಲಿಯೆ ನಿವಾತವಾಯಿತ್ತು ಆನಂದ ಭಾವವು ಬಿಂದು ತಾನುಳಿದು ನಿಂದಲ್ಲಿಯೆ ನಿವಾತವಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೪೭-೬೭೯). [ಸಂ.]

ನಿವಾಪ (ನಾ). ೧. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತುವಿಕೆ. ೨. ಕಾಳು; ಬೀಜ. ೩. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಬಿಡುವ ತರ್ಪಣ; ತಿಲೋದಕ; ಎಳ್ಳುನೀರು ಬಿಡುವುದು: ನಿವಾಪಃ, ಪಿತೃತರ್ಪಣಂ-ಈ ೨ ನೀರ್ಗುಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೭); "ಪ್ರೇತತರ್ಪಣಮೆನೆ ನಿವಾಪಮೆಂದೆನೆ ಕರ್ಮದಾ ತಿಲೋದಕಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿವಾರ (ಗು). ೧. ತಡೆಯುವ; ನಿರೋಧಿಸುವ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ: ಚಕ್ರವೈತಂದುದು ತತುಕ್ಷಣಕೆ ವೈರಿಭೀಕರಪಾಂಚಜನ್ಯೋದಾರಶಂಖ ಪ್ರವರಸಹಿತ ನಿವಾರಕೌಮೋದಕಿಯೆನಿಪ ಗದೆಯಿಳಿದುದೊಂದೆಸೆಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪೭-೨೧). (ನಾ). ೨. ಪರಿಹಾರ; ನಿವಾರಣೆ: ನಿಖಿಳ ಮಾಹೇಶಪ್ರಸಾದಸುಖ ಸೇರಿದೊಡೆ ನಾಂ ಕಾಲು ನಿಲ್ಲದನಾರತಂ ತೊಳಲುವ ಬಳಲ್ಕೆ ನಿವಾರವಹುದಿನ್ನೆಂಬವೊಲು ಬಂದಿನನುದಯವಾದ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೭). 'ಅನಿವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿವಾರಕ (ಗು). ೧. ಕಳೆಯುವ; ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ; ಪರಿಹರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ದೂರಮಾಡುವವನು; ಪರಿಹರಿಸುವವನು:

ವಿಘ್ನನಿವಾರಕ ಗಣಾಧಿನಾಯಕ (ಗಣೇಶ. ೧–೯); ಐತಂದರಂ ಸಂಕಟನಿವಾರಕರನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಪೋಧನರ್ . . . ಉಪಚರಿಸಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೫–೧೮೬). [ಸಂ.]

ನಿವಾರಣ (ನಾ). ೧. ದೂರಮಾಡುವಿಕೆ; ಕಳೆಯುವಿಕೆ; ನಿವಾರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಪರಿಹಾರ : ಮೊದಲಲಿಜು ಸುದ್ಯೂತವವಸಾನದಲಿ ವಿಷಮ ದ್ಯೂತದಲಿ ನಿಲುವುದು ನಿವಾರಣವುಂಟೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೨–೭೯). ‘ಭವನಿವಾರಣ’ ಪರಾ. ೩. ತಡೆಯುವಿಕೆ ; ನಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಸವನಿಪುದೋಹೋ ಹೋ ಎನೆ ನಿವಾರಣಾರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೩೦೯) ; ಗೋಧೆ = ಕರತಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಯಾಘಾತನಿವಾರಣಾರ್ಥಂ ಅಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಚರ್ಮ (ನಾಚಂರಾ. ೬). ೪. ನಿಷೇಧಿಸುವಿಕೆ. ೫. [ಬೌದ್ಧ] ಪರಿಹಾರದ ಆಲೋಚನೆ,—ಚಿಂತನೆ: ‘ಪಂಚನಿವಾರಣ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿವಾರಣಹೇತು (ನಾ). ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ; ನಿವಾರಕ : ಯಕ್ಷನೊ ರಕ್ಷನೊ ಚೌಕದ ಭೂತವೊ ಮುಂಗ್ಧರ ಭೀತಿನಿವಾರಣಹೇತುವ್ರೋ (ಗಣೇಶ. ೬–೧೪೬). [ನಿವಾರಣ + ಹೇತು$_2$]

ನಿವಾರಣೆ (ನಾ). = ನಿವಾರಣ ೨ : ಇಡೀ ಪತ್ರವನ್ನು ಓದಿದಾಗ ನಿಮ್ಮ ಸಂದೇಹ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಬಹುದು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೭) ; ದಿ. ಪ್ರೊ. ಮೆಹತಾ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ “ರಸ್ಟ್” (rust = ಕುಂಕುಮ) ಎಂಬ ರೋಗದ ನಿವಾರಣೆಗೆ ಜೀವಮಾನವೆಲ್ಲ ದುಡಿದವರು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೨೧). [ಸಂ. ನಿವಾರಣ]

ನಿವಾರಣೋಪಾಯ (ನಾ). ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯ : ಕೇಡು ಒದಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕತೊಡಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕೇಡಿನ ಸೂಚನೆ ಮಿಂಚಿ ಕಾಣಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಕೇಡು ಬೆಳೆಯಲು ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಹಣಪ್ರ. ೧೯೩). [ನಿವಾರಣ + ಉಪಾಯ]

ನಿವಾರಿತ (ಗು). ೧. ತಡೆಹಿಡಿದ ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಪರಿಹರಿಸಿದುದು ; ನಿವಾರಿಸಿದುದು : ಧರಣೀತಳಕೆಲ್ಲಂ ಭೀತಿ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿವಾರಿತಮಕ್ಕುಂ (ಜಿಟ್ಟಪು. ೭–೭೪) ; ಈ ಬಗೆಯಗೊಂದಲ ಜಿ. ಎ. ಗ್ರಿಯರ್ಸನ್ನನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿವಾರಿತವಾಯಿತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫೧). ೩. ತಡೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಅಡ್ಡಿ ಹೊಂದಿದವನು : ಒರ್ವಂ ದ್ವಾರಪಾಲನಿವಾರಿತಂ ವೇತ್ರಧರನಿವೇದಿತನಾಮಹಾಸ್ಥಾನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಕೈಯಂ ಮುಗಿದು ನಿಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦–೧ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿವಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಸಸಿಯ ಕೆಲಗೆಲದೊಳೊದವಿದ ಕಸವಂ ಕಿತ್ತು . . . ಮೊಸಗರ್ಬಿಂ ವಿಧಿಯಿಂದೆ ಸೂಸೆ ಭರದಿಂ ಬೀಟ್ವಾಲಿಕಲ್ಲಂ ನಿವಾರಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬–೧೦) ; ಸೌಂದರಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಸೋಮಶರ್ಮನು ಮೇಗೆಯ್ದುಂ ದುಷ್ಪತನವಂ ನಿವಾರಿಸಲಾಜಿದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨–೧೬೧) ; ಅವರುಗಳ ತಪ್ಪಿಯವನ್ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಬಗೆದು (ಬಸವು. ೨–೨೦) ; ಕನಕ ಮೃಗವನು ತಾರನೆಂಬೀ ಮುನಿಸದೊಂದಿದೆ ತಮ್ಮ ತನ್ನಯ ಮನದ ಸಂಶಯವನು ನಿವಾರಿಸು ಹೊಗು ಗೃಹಾಂತರವ (ತೊರರಾ. ೩–೧೧–೧೩); ಘೋರಸಂಸಾರದೊಳ್ಮುಳುಕುವ ಮಱವೆಯಂ ನಿವಾರಿಸಿ ಮಹಾಯೋಗಿ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರ ವಿಚಾರಿಸುವ ತೆಱದಿಂದೆ ರಿಪುಮೋಹರದೊಳೊತ್ತಿ ಕವಿವ ಭಟರಂ ಗಣಿಸದೆ ವೀರಸುರಥಂ ಕೃಷ್ಣ ಫಲ್ಗುಣರನಱಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪–೭). ೨. ತಡೆ ; ನಿಗ್ರಹಿಸು ; ತರುಬು : ಅತಿಬಹುಳರಜದೊಳ್ಪೊರೆದ ಪೊನಲ್ಗಳಂತುನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ಪರಿವಿಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ನಿವಾರಿಸದೆಯುಂ ಕದಡಿದ ಮನಮಂ ನಿಯಾಮಿಸದೆಯುಂ ಇಂತಿರ್ಪುದುಚಿತಮಲ್ಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೮) ; ಈ ಗುಹೆಯತ್ತ ಸಾರದಂತಿರಲಿವನಂ ನಿವಾರಿಸುಟಿಂದಂದೆನಸುಂ ಬಱಸಂದು ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಕಾದಂಬು. ೫೫೭); ಪುರಾರಿಯ ದೆಸೆಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಾಕು ಹೋ ಎನುತಂ ನಿವಾರಿಸಲು (ಬಸವು. ೨೮–೬೧); ತನ್ನ ಹೆಬ್ಬಯಕೆಯ ಇಂದ್ರನೇ ಇವನೆಂದು ಗೊತ್ತಾದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವಷ್ಟು ವಿವೇಕ ಅವಳಿಗುಂಟು (ಸಮಾಲೋ. ೭೬). ೩. ಕಳೆ ; ಬಿಸುಡು ; ತೆಗೆ : ಸೂಡಿರ್ದ ಕುಸುಮ ಸೌರಭವನಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮುದದಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಊಡಿರ್ದ ಗಂಧ ಕಸ್ತುರಿಯ ನಿವಾರಿಸಿ ನೋಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮಕನ (ಮೋಹತ. ೨೧–೨೩) ; ಇಕ್ಕಡಿವಡೆದ ಕಾರ್ಮುಕವ ನಿವಾರಿಸಿ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಭಾರಿಯ ಹಲವ ಒಕ್ಕಯ್ಯೊಳಾಂತ ಪೇರೊನಕೆಯಿಂದಿಕ್ಕಿದ ಸೊಕ್ಕಾನೆದಲೆಗನ ಮೇಲೆ (ಮೋಹತ. ೩೮–೫೯). ೪. (ಕಾಲವನ್ನು) ತಳ್ಳು,—ನೂಕು ; ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡು : ನೆತ್ತ ಪಗಡೆ ಚತುರಂಗವ ಗೆಲುವಳು ಮತ್ತೇಭಗಮನೆ ಮಂತ್ರಿಜೆಯ ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯವಾಗಲು ಸೋಲ್ವಳು ಸೋತು ಹೊತ್ತ ನಿವಾರಿಸುವುದಕೆ . . . ಕೇಳಿದಳಿತಿಹಾಸ ಪೌರಾಣಗಳನು (ಮೋಹತ. ೨೭–೧೫). ೫. ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ನಿರಾಕರಿಸು : ಎನ್ನ ಮೆಲ್ನುಡಿಯ ನಿವಾರಿಸಬೇಡೆಂದು ಬಿನ್ನಹಗೈದಳು ರತಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೦–೨೫). ೬. ಬಿಡು ; ರದ್ದುಪಡಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಕೂಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೮೯). ೭. ಆರಿಸು ; ನಂದಿಸು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು : ತನ್ನ ಕೋಪ ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಹಾಗೇ ಕೂತಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೧೯).

ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಇಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ತೋಳುಗಳನ್ನೂ ನಿಗುರಿಸಿಕೊಂಡು ನೋವು ಜೋಗು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೮೨).

[ನಿವಾರಣ + -ಇಸು$_3$]

ನಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಮನೆ : “ಭವನಂ ಸದನಂ ಸದ್ಮಂ ನಿವಾಸಮಾವಸಥಮಾಸ್ಪದಂ ನಿಳಯಂ . . . ನಿಕೇತನಂ ಗೃಹಮುಟಜಂ” (ಪಸ್ತುಕೋ. ೪೬–೮) ; ಭೌಮಮೆಂಬುದು . . . ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಸೂತ್ರ ನಿವಾಸದಿಂದಂ ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿ ಜಯಾಪರಾಜಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನಮುಂ ನೆಲದೊಳಿರ್ದ ಸುವರ್ಣರಜತಾದಿಗಳಿಂದಂ ಸೂಚಿಸುವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೬); ಆತ್ಮಲಿಂಗ ಪರಮಾತ್ಮ ಜಂಗಮ ತನುಮಧ್ಯ ಪ್ರಸಾದವಾಯಿತ್ತು ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿವಾಸವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೮೩೭) ; ಕವಿ ಕವಿರಾಜಂ ವಚಸ್ಸುಂದರೀ ನೃತ್ಯನಿವಾಸಂ . . . ರುದ್ರಾಂಕನೆ ಪೇಟ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೧–೨೨) ; ಸದಯವಿಲ್ಲದ ಚಾಗಿ ಸೊಡರಿಲ್ಲದ ನಿವಾಸಂ . . . ಪ್ರವರ್ಧನವಹುದೆ ಲೋಕದೊಳು (ಬಸವು. ೩೭–೩೪). ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆವೀಡು : ಇಂತತಿಶಯವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಮುಂ ವಿಭೂತಿಗೆ ನಿಕೇತನಮುಂ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ತವರ್ಮನೆಯುಂ ಧರ್ಮಕ್ಕಾರ್ಮುಮುಮೆನಿಸಿದ ರಾಜಗೃಹಪುರವರಶ್ರೀಯನ[ಟ್ಟು]ವಟ್ಟು ನೋಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೪೭ ಪ) ; ದೇಶವೆಲ್ಲವನನ್ಯತ ಹೊದ್ದದಂಬದಿ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಶಿಯ ನಿವಾಸದೊಳು ಸತಿಸುತರ ಮಾಱಿ ಋಣವನುತ್ತರಿಸಿದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೧೧ ಸೂಚನೆ); ವಾಜಶ್ರವಸನ ಕುಟೀರ . . . ಹರ್ಷಕ್ಕೆ ನಿವಾಸವಾಯಿತು (ಬಿತಂಬಾ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ನಿವಾಸಕ (ನಾ). = ನಿವಾಸ ೨ : ಹೊಗಳುತ್ತೈದಿದರಾಲಯಕೆ ಮೂಜಗದ ಜನ . . . ಪಾಂಡುಕುಮಾರಕರ ಸಿರಿಯ ಮಿಗೆ ಚತುರ್ದಶಭುವನದಲಿ ಕೀರ್ತಿಗೆ ನಿವಾಸಕವಾಯ್ತು (ಸಭಾಗ. ೧೦–೮೦–೪೫). [ಸಂ.]

ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ (ನಾ). ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಆವಾಸ ; ನೆಲೆ : ಶಿವಾತ್ಮ ಶರಣನ ಹೃದಯವೇ ಪರಮೇಶ್ವರಂಗೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ (ನೆಲೆವನೆ)ಯಾಗಿ

ಶ್ಯುದಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೮೫-೨೫೩) ; ಹರಿಗಿರ್ಕೆಯಾಗಿ ಪಾಲ್ಗಡಲಲ್ಲ ಶಿಖಿನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮಾಗಿ ದಿಗ್ಭಾಗಮಲ್ಲ . . . ಎನಿಸಿರ್ದುದಾಶ್ಚರ್ಯರ್ಸಾಂದ್ರ ಮಚಲೇಂದ್ರಮೆಸೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೬). [ನಿವಾಸ+ಸ್ಥಾನ]

ನಿವಾಸಿ (ಗು). ೧. ಇರುವ ; ವಾಸಿಸುವ ; ನೆಲಸುವ. (ನಾ). ೨. ಇರುವವನು ; ವಾಸಿಸುವವನು; ನೆಲಸಿರುವವನು : ಭಾವದಲ್ಲಿ ವ್ರತಗೆಟ್ಟುದಾಗಿ ಆ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಹಾರಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸರ್ವನಿವಾಸಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೯೪೫) ; ಘೋಷನಿವಾಸಿಗಳಿಂದಮಾಯ್ತು ಕಳಕಳನಿನದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦) ; ಅಂತರಂಗದ ನಿಳಯದಲ್ಲಿ ನಿಜವ ಕಂಡು ನಿವಾಸಿಗಳಾಗಿ . . . ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸ್ಥಲಕುಳವೆಂದಱಿದು ಸುಳಿಯ ಬಲ್ಲರೆ ಸ್ಥಲಜ್ಞರೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೫೬-೪೬೬); ತೊದವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪರ್ವತದ ನಿವಾಸಿಗಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿವಾಸಿನ್]

ನಿವಾಸಿನಿ (ನಾ). ವಾಸಿಸುವವಳು : ಅನ್ಯನಗನಿವಾಸಿನಿಗಳಪ್ಪಮರಕಾಂತೆಯರುಮಂ ಮರುದೇವಿಗೆ ಪರಿಚಾರಕೆಯರಾಗಿರಲುಂ . . . ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಬೆಸಸೆ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧). [ಸಂ. ನಿವಾಸಿನೀ]

ನಿವಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇರು ; ವಾಸಮಾಡು ; ನೆಲಸು : (ಕ). [ನಿವಾಸ+-ಇಸು$_3$]

ನಿವಾಳಿ, ನಿವಾಳೆ, ನೀವಳಿ, ನೀವಾಳಿ, ನೈವಾಳಿ (ನಾ). ೧. ದೃಷ್ಟಿ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಅನ್ನ, ಕುಂಕುಮದ ಕದಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಇಳಿ ತೆಗೆಯುವುದು; ನೀವಳಿಸುವುದು; ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆಯುವುದು: ವಿಡಾಯದಿಂದೈತಂದು ದಂಡಿಗೆಯನಿಳಿದ ನಾರತಿಗಳ ನಿವಾಳಿಯಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ ಭದ್ರಮಂಟಪದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೧೪) ; ರಕ್ಕಸತಿಲಕಮಹಿಷಾಮೌಳಿ ಪಾತಕರುಲುಹಿನಿಂದೆಡಬಲ ನಿವಾಳಿಯ ಪಸುರುಗೂಳ್ಗಳಲಿ ಲಲನೆಯರ ಶೇಷಾಕ್ಷತೆಯೊಳು . . . ಬಂದನು ಮಗಳ ಮಂದಿರಕೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೯-೨೮) ; ಪಡೆದ ಶಿಶುವ ಕಾಣುತಾಗಲು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬಿಡದೆ ನಿವಾಳಿಯ ಹಾಕಿ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೨-೪೪). ೨. ಆರತಿ ; ನೀರಾಜನ : ಅಗ್ಘವಣಿ ಪತ್ರೆ ಧೂಪ ದೀಪ ನಿವಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಬಳಲುತ್ತೈದಾರೆ (ಅವಚಂ.೨೮-೧೧೮); ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಳೆ ನಿವಾಳಿಗೆ ತೀವಿದ ರತ್ನದೀಪಮಾಲಿಕೆಯೆನಿಸಿತ್ತು ಕುಟ್ಮಳಿತ ಚಂಪಕ ಸಂಚಯಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೯೪) ; ಸೋಮವಾರದಲು ನಿವಾಳಿಗೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಯೆಂಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಗೆ ಯೆರಡು ದೇವರಿಗೆ ನಡೆವ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. I, ೩೦-೪೭ ; ಸು. 1222) ; ಬಾಲೆಯರ ಬರಹೇಳು ರತುನನಿವಾಳಿಗಳ ತರಹೇಳೆನುತ . . . ಬಂದನಿದಿರಾಗಿ(ಕುಪ್ಪಾಅ.೧೨-೫೭); ಅವಳೇ ತಾರಕ್ಕನಿಗೆ ನಿವಾಳಿ ತಂದು ಇಳಿಸಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದಳು(ನಿಸರ್ಗ.೨೨೧). ೩. ಆರತಿಯನ್ನೆತ್ತುವ ಉಪಕರಣ : ಶಚಿ ಸುರಪತಿಯ ನೇಮದಲಿ ಇರುಳಿನಗ್ರದಲಮಳಮಣಿಬಂಧುರದ ಹೊಂದಳಿಗೆಯ ನಿವಾಳಿಯ ಧರಿಸಿದಳೊ ದರಹಾಸ ಮಿಗಲೆನಲೆಸೆದುದಿನಬಿಂಬ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೯) ; ಅನುಜನಂ ತಳ್ಕೈಸಿ ಬೀಳುಕೊಡಲರಸಿಯರ ತಂಡದಾರತಿಗಳ ನಿವಾಳಿಗಳ ಸಡಗರದೊಳರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೭೨). ೪. ದೃಷ್ಟಿದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಳಿದೆಗೆದು ಬಿಸುಡುವ ವಸ್ತು : ಶರ್ವಂ ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬರೆ ನಡೆತಂದಿದಿರ್ಗೊಳ್ವ ಸುವಾಸಿನಿಯರೊಯ್ಯಾರದಿಂ ನಿವಾಳಿಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನಿವಾಳಿಸಲ್ (೧೧ಶ.೧೦-೭೯ ಪ). ೫. ಕಾಣಿಕೆ ; ಉಪಹಾರ : ಪೊಂಬೆಳಸಾಗಿ ಪಲವು ಪರಿಯಿಂ ನೆಲ್ಲ ಗರ್ದೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು ಮುಂದದೆಂತೆನಲ್ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪದ್ಮನಾರ್ಯನ ಪದಾಂಬುಜಕೆ ಪರಮೋಲ್ಲಾಸದಿಂ ನಿವಾಳಿಯನಿಟ್ಟ ಬಹುವರ್ಣದಂಬರಂಗಳೊಯೆಂಬಿನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೭); ಬಂದು ನಿವಾಳಿಯನಿಟ್ಟು ರಾಮನ ಕಂಡಂದವನನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದನು ರಾಯನ ಪದವ ಕಾಣಿಸುವಾನಂದ ಕೈವಿಂಗೆ ಚಾವಡಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ.೪೦-೫೪); ವರರತ್ನಂಗಳ ಪುಂಜವನಿಕ್ಕಿ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಚಿತ್ರದ ಪಟವೊಂದ ಇರದಿಟ್ಟು ದಿವ್ಯದುಕೂಲನಿವಾಳಿಯ ದೊರೆಗೆ ಕೈಮುಗಿದನಾ ವಣಿಜ (ನಾಗಕು. ೩-೨) ; ನಿವಾಳಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಜಿನಚಂದ್ರರನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೨೭). **ನಿವಾಳೆ :** ೧. ರಾಜಪುತ್ರನು . . . ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬರಲು, ಅಲ್ಲಿ ಸುಮಂಗಲೆಯರು ಆರತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿವಾಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದರು(ಕುಮುದಿ.೧೬೮). ೨. ಅಗ್ಗವಣಿ ಪತ್ರ ಪುಷ್ಪ ಧೂಪ ದೀಪನಿವಾಳೆ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ವಚರ. ೭೫-೩೫೦ ; ಅವಚಂ. ೨೮-೧೧೮ ನೋ). **ನೀವಳಿ :** ೪. 'ನೀವಳಿಗರೆ' ಪರಾ. **ನೀವಾಳಿ :** ೨. 'ನೀವಾಳಿತೆಗೆ', 'ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತು' ಪರಾ. **ನೈವಾಳಿ :** ೪. ಪಟ್ಟೆ ದೇವಾಂಗ ದುಕೂಲ ವಸನಗಳನಿಟ್ಟರು ನೈವಾಳಿಗಳ ಮುಟ್ಟಿ ತಳಿದು ಮುತ್ತಿನಕ್ಷತೆಗಳ ಪಣೆಗಿಟ್ಟರು ಮುತ್ತೈದೆಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೪೧) ; ಆರತಿಗಳೆತ್ತಿ ನೈವಾಳಿಗಳ ತೆಗೆದಿಡುತ ಸೂರೆಗೈವುತ ಈ ವರಹ ರೂಪಾಯ್ಗಳಂ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೧೩).

ನಿವಾಳಿಯಂ ತೆಗೆ = ಇಳಿದೆಗೆ ; ನಿವಾಳಿಸು : ಹಿಡಿಯೊಳು ತೆಗೆದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗಹಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ಕೃಷ್ಣೇಂದ್ರಂಗೆ ನಿವಾಳಿಯಂ ತೆಗೆದು ಯಿಡುವಾ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೦೦). **ನಿವಾಳಿಯಂ ತೆಗೆಸು** = ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆಯಿಸು ; ನಿವಾಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಖೀಕಳವಿಳಾಸಿನಿಯರಿಂದೆ ಬಣ್ಣ ಪಸುಗರ್ಳೂಳ ನಿವಾಳಿಯಂ ತೆಗೆಸುತ್ತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೊಡಗರ್ಳ ನಿವಾಳಿಸಿ ವರಚಿತ್ರಲೇಖೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸುತನ (ನವಮೋ. ೨೬-೫೪). **ನಿವಾಳಿಯನೆತ್ತು** = ಆರತಿ ಎತ್ತು : ಆ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ದೀಪಾರತಿಯನೆತ್ತದೆ ತಾನೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಡೆ ಸತ್ತ ಹೆಣಕ್ಕೆ ನಿವಾಳಿಯನೆತ್ತಿದ ಸಮಾನ (ಚನ್ನಪ. ೧೦-೬) ; ಶಿವನ ಪೂಜಿಸಿ ಪುಷ್ಪದಿಂ ನಿವಾಳಿಯನೆತ್ತುವ ವಿರಳದ ನೇಮ ವಿರಲಾ ನಿವಾಳಿಗೆ ಪುಷ್ಪ ಸವನಿಸದೆ ಶಿರವ ಕೊಯ್ದುಂ ನಿವಾಳಿಸಲೀಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಮುದದಿಂ (ಗುರುಚಾ. ೬-೩೫). **ನಿವಾಳಿಯ ವಸ್ತ್ರ** = ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆದು ಬಿಸುಟ ಬಟ್ಟೆ ; ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆದ ವಸ್ತ್ರ : ಇಟ್ಟ ನಿವಾಳಿಯ ವಸ್ತ್ರವಿಕ್ಕೆಲದೊಳಗೊಟ್ಟದವೆಂತೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ಬೆಟ್ಟಗಳಂತೆ ಮೆಱೆದವು (ರಾಮವಿ. ೮-೯೬). **ನಿವಾಳಿಯ ಸೀರೆ** = ನಿವಾಳಿಯ ವಸ್ತ್ರ: ಆರತಿ ಕುಸುಮೋಪಹಾರ ನಿವಾಳಿಯ ಸೀರೆ ರಕ್ತಾಂಬುಗಳಿಂದ ವೀರ ರಾಮನನುಪಚರಿಸಿ ನಾರಿಯರು ಕಣ್ದಾರೆ ದಣಿಯ ನೋಡಿದರು(ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೯೨). **ನಿವಾಳಿಯಾಗು** = ಬಿಸುಡು ; ದೂರ ಹಾಕು : ಸನಾಯಿ ಕವಿಯ ಮೌಢ್ಯದ ನಿವಾಳಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಹೆಂಡವನ್ನು ಕೊಡಯ್ಯಾ ಎಂದನಂತೆ (ಉದರ್ಪಾ. ೧೯೪).

[ದೇ.॥ತುಳು. ನಿವಾಳಿ;-ತೆಲು. ನಿವಾಳಿ, ನಿವ್ವಾಳಿ]

ನಿವಾಳಿಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ನಿವಾಳಿಸುವಾಗ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ,— ನಜರು : ರತ್ನಭೂಷಾಳಿ ಮಕುಟದ ಪ್ರಕಾಶ ಥಾಳಿಸೆ ಹಿಮವಂತ ದೇವನೆಯ್ತಂದು ನಿವಾಳಿಕಾಣಿಕೆಯನಿಕ್ಕಿದನು (ಭರಚ. ೩೬-೭).

[ನಿವಾಳಿ + ಕಾಣಿಕೆ(<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ನಿವಾಳಿತೆಗೆ 'ನಿವಾಳಿದೆಗೆ' ನೋ.

ನಿವಾಳಿದೆಗೆ, ನಿವಾಳಿತೆಗೆ, ನೀವಾಳಿತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೃಷ್ಟಿತೆಗೆ ; ನಿವಾಳಿಸು ; ಇಳಿದೆಗೆ : ನೀಲಗಿರಿಯಂಬಾನೆಯಿಳಿದು ವಿಶಾಲನೇತ್ರದ ಮದನನೈತರೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ನೃಪಜಾಲ ದುಗುಲನಿವಾಳಿದೆಗೆದರಗೆ (ನಾಗಷ. ೭-೬೦). **ನಿವಾಳಿತೆಗೆ:** ೧. ನಿವಾಳಿತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ವಧುವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಳು(ಸುವಸಂ. ೫೪); ಚಂದ್ರಹಾಸನನ್ನು ಆರತಿಗಳ ನಿವಾಳಿತೆಗೆದು ಭದ್ರಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು (ಬಿದುರೆ. ೧೭೪). **ನೀವಾಳಿತೆಗೆ :** ೨. (ಅಲಂ) ಹೀಗಳೆ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ಅವಳ್ನ ನೀವಾಳಿತೆಗೀಬೇಕು (ಸರ್ವಮಂ. ೧೪೦) ; ಮೂವತ್ತು

ಮೂರ್ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳನಾಕೆ ನೀವಾಳಿತೆಗೆವಳು ಪತಿಗೆ (ಮೂಗುತಿ. ೪–೧೮). [ನಿವಾಳಿ + ತೆಗೆ$_1$]

ನಿವಾಳಿಯೆತ್ತು, ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. = ನಿವಾಳಿಸು ೧ : ಹಳಿಯ ವೇತಾಳಕರು . . . ರೌದ್ರಮುಖರಿರಲು ತಲೆಯನರಿದು ನಿವಾಳಿಯೆತ್ತುವ ಬಲಿದು ಶೂಲವನೇಱಿ ಕೂಗುವ ಒಲಿದು ಕೆಂಡದ ನೀರ ಮಿಾವುದ ಕಂಡನಿಂದ್ರಾರಿ (ಕೌತಿರಾ. ೧೯–೩೫); ಕಡಿದ ತಲೆಯ ನಿವಾಳಿಯೆತ್ತುವರುಡಿದ ಕೈಗಳ ಮೃತ್ಯುದೇವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯ ಕಂಡು ರಾವಣ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿದರ್ (ಕೌತಿರಾ. ೨೧–೧೨). **ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತು :** ೧. ಬಿಸಿಯ ರಕ್ತ ಜಲಾಭಿಷೇಕವನೆಸೆವ ಕರುಳಿನ ಕುಸುಮದಿಂದರ್ಚಿಸುವ ತಲೆಗಳನರಿದರಿದು ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತುತಿಹ ಬಸಿವ ಶೂಲವನಳುಕದೇಱುವ . . . ಒಸೆದು ಕೆಂಡದ ನೀರ ಮಿಾವರ ಕಂಡ ಕಪಿರುದ್ರ (ಕೌತಿರಾ. ೩೮–೩೩); ಆರುತಿಯ ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತುತ . . . ಮೋರೆದೊಳದು ಕಸ್ತೂರಿಯ ಗಂಧ ಬಾಸಿಂಗ ಧರಿಸಿದರು (ನಂದಿಲೀ. ೩–೫೬). ೨. ಆರತಿ ಎತ್ತು.

[ನಿವಾಳಿ + ಎತ್ತು$_1$]

ನಿವಾಳಿವಟ್ಟೆ 'ನಿವಳಿವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ನಿವಾಳಿವಟ್ಟು 'ನಿವಳಿವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ನಿವಾಳಿಸು, ನಿವಳಿಸು, ನೀವಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೃಷ್ಟಿದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪ್ಪು, ಅನ್ನ, ಬಟ್ಟೆ, ಕುಂಕುಮದ ಕದಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮುಖದೆದುರು ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸುಳಿದಾಡಿಸಿ ಚೆಲ್ಲು ; ಇಳಿತೆಗೆ; ದೃಷ್ಟಿತೆಗೆ : ಮಾತೃ ಪಿತೃದೃಷ್ಟಿಯಂ ಸಮಸ್ತ ದೃಷ್ಟಿಯಂ ನಿವಾಳಿಸುವ ಮಂತ್ರಮಂ ಅಂಬಿಲಮಂ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತಳಿವ ಮಂತ್ರಮಂ . . . ಬೇಱಬೇಱೆ ವಿವರಿಸಿ ದೇವೇಂದ್ರ ಮುನೀಂದ್ರರು ಪೇಟ್ದಪರು (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೪–೯); ವೀರಂ ವೀರಪುರುಷನ ಶಿರೋಂಬುರುಹಮಂ ಧಾರಿಣೀಪತಿಗೆ ನಿವಾಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೧೧–೭೬ ವ); ಶಿಶುವ ತೂಪಿಱಿದಳು ನಿವಾಳಿಸಿ ಬಿಸುಟು ರಜವನು ಮಂತ್ರರಕ್ಷಾಪ್ರಸರವನು ಮುಸಿಗಳಲಿ ಮಾಡಿಸಿದಳು ಕುಮಾರಂಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೪–೫೮); ಲಲನೆಯರು ಸಿಂಗಾರದಾರತಿ ಸುಳಿದರೈ . . . ಹಲವು ಕಾಲದಲುಳ್ಳ ಭಾಗ್ಯವ ಬಳಿದು ಬಿಸುಡುವ ಪರಿ ನಿವಾಳಿಸೆ (ಕೌತಿರಾ. ೨೧–೧೧). ೨. (ದೃಷ್ಟಿ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ) ಆರತಿ ಎತ್ತು,—ಬೆಳಗು : ಆ ಕುಮಾರಂ. . . ಬರ್ಪುದಂ ಕಂಡು ಸೌಭಾಗ್ಯಕಾರ್ತಿಯರ್ ಸೌಭಾಗ್ಯಮಂ ಸೇಸಿಕ್ಕಿಯುಂ ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಚಲ್ಲದಿಂ ನಿವಾಳಿಸಿ ನಾಣಂ ಬಱಿದೀಡಾಡಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫–೨ ವ); ಕರ್ಪೂರದೆಸೆವಾರತಿಯ ನಿವಾಳಿಸುತಾಡಿಹಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ . . . ಕೈಮುಗಿದನು (ಹಚಕಾ. ಪರಿ. ೨೦೭–೬೭); ಈ ರಮಣೀಸುನಿರ್ಮಲಮುಖೇಂದುಗೆ ಪಾಸಟಿಯಿಲ್ಲೆನುತ್ತೆ ನೀಹಾರಮಯೂಖಬಿಂಬಮೆನೆ ತಂದು ನಿವಾಳಿಸುವಂತೆ ಕಾಂತೆಯರ್ . . . ಮಂಜುಳತಾರಪಾತ್ರೆಯಿಂದಾರತಿಯೆತ್ತಿದರ್ ನೃಪಕುಮಾರಿಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೮–೨೪); ವನಿತೆಯರು ನಲವಿನಲಿ ಜಯಜಯವೆನುತ ಕರನಖನಯನಗಳ ಬೆಳಗನೆ ನಿವಾಳಿಸುತ್ತೆತ್ತುತಿರ್ದರು ಮಂಗಳಾರತಿಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨–೪೧). ೩. ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಆಡಿಸು; ತೂಗಾಡಿಸು : ಮೂಗಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಕೊಡಕೆಯನಾಡಿಸಿ . . . ಕೊರಲಂ ತೂಗಿಸಿ ತಲೆಯ ನಿವಾಳಿಸಿ ಕರವಂ ಬಾರಿಸಿ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೪–೮). ೪. ಬೆಳಗಿಸು : ಕರಸ್ಥಲದ ಬೆಳಗಿನೊಳಗೊಂದು ಘನಲಿಂಗದ ಬೆಳಗ ಕಂಡೆ . . . ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನ ನಿವಾಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ಕ. ೩೫೭–೯೭೪). ೫. (ಆಲಂ) (ನಿವಾಳಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆ) ಬಿಸುಡು; ಎಸೆ: ಪೊಯ್ದಾಡಿ ತಲೆಯಂ ನಿವಾಳಿಸಿದರಾಳ್ದಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨–೭); ಅವನ ಹೊಲಿಗೆಯ ಮುಂದೆ ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಿವಾಳಿಸಬೇಕು! (ಬಾಗಿನ. ೬೬). **ನಿವಳಿಸು :** ೧. ಅಱಕೆಯ ಕೀರನಾಂ ಪರೆಸೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೀ ಶುಕಶಾಬಮಿಂದು ಕಣ್ದೆಱೆದುದು ಸಂಜೆಯೊಳ್ ನಿವಳಿಸಾದರದಿಂ ಸೊಡರಕ್ಕೆಯಿಟ್ಟು ತೂಪಿಱಿ (ಲೀಲಾವ. ೧೪–೧೧೯); ಇಭಕುಂಭದ ಮೇಲೆ ಬರ್ಪನಂ ಪರಿದಿದಿಗೊರ್ಂಡಣುಗನನದೆಂತು ನಿವಳಿಸಿದಪೆನೋ (ಅನಂಪು. ೧೨–೫೬); ಹಸುಂಗೊರ್ಳ ಹರಿವಾಣಗಳೊಳು ತುಂಬಿ ರಂಜಿಸುವ ರತ್ನಾರತಿವೆಳಗಿ ದಸರಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರವ ನಿವಳಿಸಿದರಚ್ಯುತನಂಘ್ರಿಗಳಲಿ (ಮೋಹತ. ೪೨–೨೭); ಖಡ್ಗದ ಕೂರ್ಮೊನೆಯುನ್ನು ಮಹಾರಾಜನ ಮುಖದ ಸುತ್ತವೂ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಯೂ ಮೂಮೂರ್ಮೆ ನಿವಳಿಸಿ (ಬಿರುಗಂ. ೩೨–೩). ೨. ಮಕುಡಮಣಿ ಸೊಢರ್ಗಳೆನೆ ಮಸ್ತಕ ಸಹಿತಮೆ ನೆಗೆದು ತಿರುಗುವಾ ಪರಿಯಣಮೇಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದುದೊ ಕೃಷ್ಣನ ವಿಜಯಕಾಂತೆಗಾಕಾಶಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಿವಳಿಪ ತೆಱದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೭–೫೨); ದಿಟ್ಟವೆಳಗಿನಿಂ ನಿವಳಿಸುವಂತೆಯುಂ . . . ಪುತ್ರನಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩–೧೦೨ ವ) ; ಮೇರುನಗೇಂದ್ರಂ ನಿನ್ನ ರಾಜೋದ್ಯವಿಜಯವಚಃಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀಸದೃಕ್ಸಾಂಗನೆಯರ್ ಕಣ್ಸೋಲಮಂ ಸಾಲಿಡೆ ನಿವಳಿಪ ದೀಪಾವಳೀ ಚಾರುನೀರಾಜನಮಾಂಗಲ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಂಗಲ್ಯಮನೆಸಗುಗು (ಅನಂಪು. ೭–೫೮). **ನೀವಾಳಿಸು :** ೧. ಮಗು ಸಾಯಂಕಾಲದಿಂದ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ರಚ್ಚೆ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಉಪ್ಪು ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ನೀವಾಳಿಸಿ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). 'ನಿವಾರಿಸು' ಪರಾ.

ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆ=೧. ದೃಷ್ಟಿತೆಗೆದು ಚೆಲ್ಲು; ಇಳಿದೆಗೆದು ಬಿಸುಡು: ಅನ್ನ ಮೊಸರು ಕಲಸಿ ತಂದು ಕೂಡಲೆ ಗೊಂಬೆಯ ಮೇಲೆ ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೪). ೨=ನಿವಾಳಿದೆಗೆ ೨ : ಇವಳ ಮುಂದೆ ಆ ಮಲ್ಲವ್ವ ಸುಂದರವ್ವ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆಯಬಹುದು (ನಾಪೋಲೀ. ೨೨೨). **ನಿವಾಳಿಸಿ ಚಲ್ಲು**=೧. ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆ ೧ : ನಾನು . . . ಹೋಗಿ ಮೊಸರನ್ನ ನಿವಾಳಿಸಿ ಚಲ್ಲಿದೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೫). ೨.=ನಿವಾಳಿದೆಗೆ ೨ : ಉಳಿದ ಹುಡಿಗೆಯರನ್ನು ನಿನ್ನ ಮುಂಡೆ ನಿವಾಳಿಸಿ ಚಲ್ಲಬೇಕು (ರಂಗರೊ. ೧೭೨). [ನಿವಾಳಿ + -ಇಸು$_3$]

ನಿವಾಳಿಸುಹ (ನಾ). ಇಳಿದೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ನಿವಾಳಿಸುವಿಕೆ : ಲೋಹಾಭಿಸಾರ=ಶಸ್ತ್ರಧರರಹ ಅರಸುಗಳಿಗೆ ಪರಿವಾರ ಕೆಯ್ದುಗಳ ನಿವಾಳಿಸುಹಂ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ನಿವಾಳಿಸು + —ಹ(<-ಪ)]

ನಿವಾಳಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ನಿವಾಳಿಸು ೧ : ಅನೇಕರು ಆ ಬುರುಡೆಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸಹ ಬಂದು ದೊರೆಗೆ ನಿವಾಳಿಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೮).

[ನಿವಾಳಿ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್$_1$)]

ನಿವಾಳೆ 'ನಿವಾಳ' ನೋ.

ನಿವಾಳೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡು : ಪುರಜನ ಪರಿಜನವನಿತಂ ನೆರೆದೊಡನೆ ನಿವಾಳೆಯಿಟ್ಟು ಪೊಡೆವಡಲಾಗಳ್ ಧುರಧೀರಘಂಟಿನೃಪತಿಗೆ ತರುಣಿಯರಾರತಿಯನೆತ್ತಿದರ್ ಸಂತಸದಿಂ (ಬೀಳಪಂ. ೧–೬೨).

[ನಿವಾಳೆ (<ನಿವಾಳಿ) + ಇಡು$_1$]

ನಿವಿಡ (ಗು). ೧. ಒತ್ತಾದ; ನಿಬಿಡವಾದ; ಸಾಂದ್ರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೇರಳ; ಅತಿಶಯ : ನಿವಿಡವಾಗಿವೆ ಸಾಧನಂಗಳು ಪವನಜನೆನೀಂ ನೋಡು (ರಾಮಾಸಂ. ೫–೨–೩೨). 'ನಿಬಿಡ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿವಿಡೀಶ (ಗು). = ನಿವಿರೀಶ. [ಸಂ.]

ನಿವಿರೀಶ (ಗು). ಒತ್ತಾದ; ದಟ್ಟವಾದ. [ಸಂ.]

ನಿವಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಒಳಹೊಕ್ಕ; ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. ೨. ಕುಳಿತ ; ಆಸೀನವಾದ. ೩. ಇರುವ; ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟ : ತೃತೀಯದ್ವೀಪದಂತೆ ನಿವಿಷ್ಟೇಷ್ವಾಕಾರಮಾನುಷೋತ್ತರಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಸಂಗ್ರಾಮ

ಭೂಮಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೦೫ ಪ). **೪.** ತತ್ಪರವಾದ; ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. (ನಾ). **೫.** ಕುಳಿತಿರುವುದು : ಅಜಾಂಡತತಿ ನಿಜತನುರೋಮನಿವಿಷ್ಟವೆನಿಪ ಕೃಷ್ಣಂ ಬಿನದದೆ ಸಮುಸತ್ತ್ವನಂತೆ ಕಾದಿದನವನೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೮೦). **೬.** ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿರುವುದು ; ನೆಟ್ಟಿರುವುದು : ನೇತ್ರಯೊಳ್ದರನಿಮಾಲಿತ ದೃಷ್ಟಿ ನಿವಿಷ್ಟಮಾಗೆ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯೊಳ್ನಿರುದ್ಧಕರಮುಂ ನಿಲೆ . . . ಮಿನುಗುತುಮಿರ್ದನಾ ಪರಮಯೋಗಿಯವೋಲ್ಪನಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೫). **೭.** ಕುಳಿತಿರುವವನು : ಅವತರಿಸಿ ಚಕ್ರಿಯಂ ಕಂಡವನತಮಣಿಮಕುಟನುಚಿತಪೀಠನಿವಿಷ್ಟಂ ಭುವನೇಶಂ ಬೆಸಗೊಳೆ . . . ನುಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿವಿಸ 'ನಿಮಿಸ' ನೋ.

ನಿವೀತ (ನಾ). **೧.** ಜನಿವಾರವನ್ನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾರದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು : "ಜನ್ನವಿದಮಂ ಬಲಂದೊಡುವುದು ಉಪವೀತಮೆಂಬುದು . . . ಕೊರಲೊಳಗೆ ಇಱಿಯಲಿಕ್ಕುವುದು ನಿವೀತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೫೩) ; ಪೀನಜಘನನಿವೀತವಿಮಳನವೀನಪೀತಾಂಬರದ ಯೋಗಿಧ್ಯಾನಮಂಗಳಚರಣಕಮಲನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಕಂಡ (ನಿಭಾಗ. ೩-೯-೧೧). **೨.** ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾರದಂತೆ ಧರಿಸಿರುವ ಜನಿವಾರ. **೩.** ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನ : "ಪ್ರಾವೃತ, ನಿವೀತ—ಹೊದಕೆಯ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೩); "ನಿವೀತಂ, ಪ್ರಾವೃತಂ – ೨ ಹೊದಿಯುವ ಬಟ್ಟೆ, ಅಂಗವಸ್ತ್ರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ನಿವೀತಿ (ನಾ). **೧.** = ನಿವೀತ ೧ : ಬರುತ ಕಂಡನು ದೂರದಲಿ ಮುರಹರನ ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿಯನು . . . ಗರುಡಭುಜಮೂಲಾಂತರಿತ ಮೇದುರನಿತಂಬನಿವೀತಿಪೀತಾಂಬರವಿಲಂಬಿತ ರತ್ನಕಾಂಚೀಗುಣಮಣಿದ್ಯುತಿಯ (ನಿಭಾಗ.೧೦-೬೨-೨೦); ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಯರು ತಲೆಯನ್ನು ಕೆದರಿಕೊಂಡು, ಜನಿವಾರವನ್ನು ನಿವೀತಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಬರೆದಿತ್ತು (ತುರಾಯಿ. ೧೧೫). **೨.** = ನಿವೀತ ೨ : (೩). **೩.** ಜನಿವಾರವನ್ನು ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾರದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವನು.
[ಸಂ. ನಿವೀತಿನ್]

ನಿವುಚು 'ನಿಮಿರ್ಚು' ನೋ.

ನಿವುದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಕ ವರ್ಷ ಎಣ್ಟುನೂಱ ಅಯ್ದನೆಯ ವರ್ಷಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ಕಿಡಲೆಗಧಿಪಾಣ್ಣನ್ ಎಱೆಯಮ್ಮಂ [ನಿ]ವುದಿ ತೊಱುಗೊಳೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತೋನ್ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೧೯-೩ ; 883). [?]

ನಿವುರು 'ನಿಮಿರ್₁' ನೋ.

ನಿವೃತ (ಗು). **೧.** ಸುತ್ತುವರಿದ; ಆವರಿಸಿಕೊಂಡ : ನಿವೃತಾಖಿಳ ರಾಜನ್ಯಕನಿವಹಂ ನೃಪಮೇರು ಮೇಘರಥನೊಳೆ[ದದಱೊಳ್]ಸವಿಳಾಸ ದಿನಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೩೫). (ನಾ). **೨.** ಸುತ್ತುವರಿದುದು ; ಆವರಿಸಿದುದು : "ನಿವೃತಂ, ವೇಷ್ಟಿತಂ, ಪರಿವಿಷ್ಟಂ, ವಳಯಿತಂ, ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ—ಈ ೫ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೭) ; ಸಚಿತ್ತಾಚಿತ್ತಶೀತೋಷ್ಣನಿವೃತಸಂವೃತಾದಿಭೇದದಿಂ ಚತುರಶೀತಿಲಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಯೋನಿಮುಖಂಗಳೊಳಾವರ್ತನಪರಿವರ್ತನದಿಂ ದುರಿತವರ್ತಿಯಾಗಿ ನಮೆವ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವಕ್ಕೆ . . . ಮುನಿಪುಂಗವಂ ಪ್ರಸಾದಂಗೆಯ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೨ ಪ). **೩.** = ನಿವೀತ ೩. [ಸಂ.]

ನಿವೃತ್ತ (ಗು). **೧.** ಹಿಂದಿರುಗಿದ; ಮರಳಿದ. **೨.** ಹೋದ; ಅದೃಶ್ಯವಾದ; ಮರೆಯಾದ. **೩.** ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿದ ; ಮುಗಿಸಿದ. **೪.** ವಿಮುಖವಾದ. **೫.** ಇಹಲೋಕ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ದೂರ ಸರಿದ. **೬.** ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ; ಕೆಲಸದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆದ. (ನಾ). **೭.** ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕ್ರೂರರತ್ಯಧಮರು ದ್ರೋಹಿಗಳು . . . ಶರಣೆನಲು ನಿಜವೈರವಂ ಬಿಡುವರೆಂಬಾಗಳೀ ಸರ್ವಸಂಗನಿವೃತ್ತರೆನಿಪ ನಿಮಗೆ ಓರಂತೆ ಬೇಡಿಕೊಳುತಿಪ್ಪೆನ್ನ ಮೇಲಿನಿತು ಕಾರುಣ್ಯವೇಕಿಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೮-೨೧). **೮.** ಸೇವೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು ; ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿದವನು : ಟಿಸ್ಲರ್ . . . ೩೦ ವರ್ಷಗಳು ಅವಿರತವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದನು. ೧೯೫೧ ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸೇವೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೭೮). **೯.** [ನಾಟ್ಯ] ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಕೊರಳಿನ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ಕತ್ತನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೪೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸಮಮುಂ ನಿವೃತ್ತಮುಂ ವಲಿತಮುಮೊಪ್ಪುವ ರೇಚಿತಾಖ್ಯಮಾಕುಂಚಿತಮುಂ ಕ್ರಮದಂಚಿತಮುಂ ತ್ರ್ಯಸ್ರಮುಮುಮಿತ[ದ]ನತಮುಮನ್ನತಂಗಳೊಂಬತ್ತು ಕೊರಲ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೧೪) ; ಕೊಂಕಿಲ್ಲದೆ ಸಾಜದಿ ನೀ ಟಂಕಿಸೆ ಸಮಮದುವೆ ತಿರುಗಲೊಡನೆ ನಿವೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೧೫). ℙ "ನಿವೃತ್ತ—ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿರುವ ಕತ್ತನ್ನು ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು. ವಲಿತ—ಕತ್ತನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು" ಎಂದು ಭರತನಾಟ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿದೆ (ಲಾಸ್ಯರಂ.) ೨-೧೧೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). **೧.** ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ; ಮರಳುವಿಕೆ. **೨.** ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಕಣ್ಮರೆ ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. **೩.** ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. **೪.** ಕರ್ಮ ಮಾಡದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಕರ್ಮದಿಂದ ವಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ ; ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಐಹಿಕಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : "ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೩-೧೬) ; ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ವಿವೇಕ, ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗಗಳ ಸಮನ್ವಯ . . . ಮಾನವಧರ್ಮದ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಈ ಕಥೆಗಳ ತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ.೧೦೨); ವೇದಾಂತವು . . . ಪ್ರವೃತ್ತಿ—ನಿವೃತ್ತಿಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗಳ ಎಚ್ಚರಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೨). **೫.** ಮುಕ್ತಿ ; ಪರಮಸುಖ : ನಿಮ್ಮ [ನವ್ಯವ]ಚೋವೃತ್ತಿಯಿನೀ ನಿವೃತ್ತಿ ದೊರೆಕೊಂಡತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೫) ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟನರೇಂದ್ರಪದವಿಯಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ತಪೋಭಿಮುಖರಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಿಯನೆಯ್ದಿದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೨೭-೫೦ ಪ) ; ದ್ವೈತಲಯವೆನಿಪುದೆ ನಿವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದೆನಿಪುದೇ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯೆಂದೆನಿಪುದು (ಲಶಿಚಂ. ೫೨-೨೧). **೬.** ಬಿಡುಗಡೆ : ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಗುರುಕರುಣವಿಡಿದಂಗೆ ಬಂಧನವೆಲ್ಲಿಯದೊ (ಬಸವ. ೮೭೦). **೭.** (ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿ ಮುಗಿದ ನಂತರ) ನೌಕರಿ ಅಥವಾ ಸೇವೆಯಿಂದ ಹೊಂದುವ ಬಿಡುಗಡೆ : ಅವರ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಕುರಿತ ಇತ್ಯರ್ಥವು . . . ತಡವಾಗುತಿರುವಾಗ ಬಂದಿತು ಮೃತ್ಯು ಅದಕೆ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲವಾಗಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೧-೯೩). **೮.** [ನಾಟ್ಯ] 'ಭಾಣಿಕಾ' ಎಂಬ ಉಪರೂಪಕದ ಏಳು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ಭಾಣಿಕಾ ಎಂಬುದೊಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಒಂದು ಅಂಕದ ದೃಶ್ಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಂಗಗಳಿವೆ. ೧. ಉಪನ್ಯಾಸ—ಪ್ರಸಂಗವಶದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ೨. ವಿನ್ಯಾಸ—ಬೇಸರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ೩. ವಿಬೋಧ—ಭ್ರಾಂತಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ೪. ಸಾಧ್ವಸ—ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ೫. ಸಮರ್ಪಣ—ಕೋಪಪರವಶತೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದು. ೬. ನಿವೃತ್ತಿ—

ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. **೬.** ಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು : ಭಾಣಿಕಾ—ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕ . . . ಉಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ, ವಿಬೋಧ, ಸಾಧ್ವಸ, ಸಮರ್ಪಣ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೩೬). **[ಸಂ.]**

ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಗದಿಯಾದ ಕೆಲಸದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡು : ಪ್ರಭಾಕರನು ಮಿತ್ರಪಾಲನನ್ನು ತಾನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರ ದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು (ಕವಿಕ. ೪೦).
[ನಿವೃತ್ತಿ + ಕೊಳ್$_1$ + –ಇಸು$_3$]

ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮ (ನಾ). **೧.** ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಧರ್ಮ; ನಿವರ್ತಕ ಧರ್ಮ : ಸಂಜೀವಕನುಂ . . . ಸಂಸಾರಿಯುಂ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಯುಮಪ್ಪ ನಿನಗೆ ದಿವ್ಯಮುನಿಗೆ ಪೇಳ್ವಂತೆ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಮಂ ಪೇಟ್ಕೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೯೭–೧೫). **೨.** (ತಾರ್ಕಿಕ ದರ್ಶನದ ಮೇರೆಗೆ) ಜೀವಿಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಧರ್ಮಾ ಧರ್ಮಗಳ ನಿವೃತ್ತಿ : ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಚಿತ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಿ ಯಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ಉದಯಿಸುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೩). **[ಸಂ.]**

ನಿವೃತ್ತಿಪರ (ನಾ). ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಗುರಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಲೌಕಿಕಜೀವನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದೇ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿರುವುದು : ಭಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗ ನಿವೃತ್ತಿಪರ. ಶಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪರ (ಭಾರದ. ೧೧೪).
[ಸಂ.]

ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿ (ನಾ). (ಸಂಸಾರದಿಂದ) ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪರಿಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿ : ಮನಕ್ಕೆಂತಾನುಂ ಕಾಲಲಬ್ಧಿವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ ತಪೋವನಾಭಿಮುಖನಾದೆನ್ನ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣದೊಳ್ ಪರಿಪಂಥಿಭಾವಮಂ ಪೊರ್ದದೊಡಂಬಡುವುದೆ ನಿನಗೆ ವಿನಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪–೧೮ ವ).
[ನಿವೃತ್ತಿ + ಪರಿಣತಿ]

ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಲೌಕಿಕಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮ ಗಳಿಂದ ವಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ ; ವಿರಕ್ತಿ ; ☞ ಹಿಂದೂಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪರಲೋಕಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ. ಎರಡನೆಯದು ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ. ಸಾಧಕನು ಪ್ರಪಂಚ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಬಿಡದೆ ದೇವತಾರಾಧನೆ, ಜಪ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಪರಲೋಕಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ವುದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಉಂಟಾ ಗುವ ಪುಣ್ಯವು ಸಂಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಕೆಲ ಕಾಲಾನಂತರ ಆ ಪುಣ್ಯವು ಮುಗಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು ತಳೆದು 'ತಾನು ಯಾರು' ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದರೆ ಶಾಶ್ವತ ಮುಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಂಬಿ ನಡೆಯುವುದೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗ : ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ—ಭಕ್ತಾದಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಸ್ಥಲಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು (ಶಿವಾಸೂ. ೫೯–೪೩ ವಿಚಾರ) ; ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ವುದು ಅಗತ್ಯವೂ ಅನಿವಾರ್ಯವೂ ಆದುದೆಂದು ಅವನು ಬೋಧಿಸಿದ (ಭಾರದ. ೪೬೧) ; ದಾಸರದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೮). [ನಿವೃತ್ತಿ + ಮಾರ್ಗ]

ನಿವೃತ್ತಿವೇತನ (ನಾ). (ಸರಕಾರಿ) ಸೇವೆಯಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುವ ವೇತನ ; ವಿಶ್ರಾಂತಿವೇತನ ; ಪಿಂಚಣಿ; ಪೆನ್‌ಷನ್ನು : ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರುಗಳಿಗೆ . . . ಪಾವತಿಯಾಗಬೇಕಾದ ವೇತನಗಳು . . . ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿವೇತನಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೫೪) ; ನಿವೃತ್ತಿವೇತನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವನು ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಹತ್ತಾರು ಸಾವಿರ ರೂಬಲ್ ವರಮಾನ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೩೪).
[ನಿವೃತ್ತಿ + ವೇತನ]

ನಿವೇದಕ (ಗು). **೧.** ತಿಳಿಸುವ; ಹೇಳುವ : ಸುತಲಾಭ ನಿವೇದಕ ವಾರ್ತೆ ತೀವೆ ಪುಳಕಮನಾಂತಳ್ (ಜಗವಿ. ೨–೮೬). (ನಾ). **೨.** ಹೇಳುವ ವನು ; ತಿಳಿಸುವವನು : ಆ ನೃಪನೋಲಗಕ್ಕೆ ಖುಷಿಯಾಗ ನಿವೇದಕ ನೊರ್ವನೆಯ್ದಿ ಬಂದಾನತನಾಗಿ . . . ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಪುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯–೧೭). 'ಖುಷಿನಿವೇದಕ' ಪರಾ. **[ಸಂ.]**

ನಿವೇದನ (ನಾ). **೧.** ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡು ವಿಕೆ : ಸಭೆ ಸಮಾಜ ಭಾಷಣ ನಿರ್ಣಯ ಆವೇದನ ನಿವೇದನ ಸಮವೇದನ —ಇತ್ಯಾದಿ ನನಗೆ ಅದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೧೧೦) ; ಕಾವ್ಯ ಎಂದ ರೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಅದು "ಅನ್ಯವಿಧದಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯ ವಾದ, ಕೆಲವು ಅನುಭವಗಳ ವಾಗ್ರೂಪದ ನಿವೇದನ" . . . ಎನ್ನು ತ್ತಾನೆ (ಭಾವಗೀ. ೨೭). **೨.** ಸಮರ್ಪಣೆ ; ದೇವರು, ಗುರು, ಹಿರಿಯರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ನೈವೇದ್ಯ : ಗಿಡದ ಮೇಲೆಯೇ ಹಣ್ಣಾದ ಎರಡು ಖರ್ಜೂರಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ತಂದು ನಿವೇದನಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ಇರಿ ಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಸೀಶಿಚಂ. VI, ೮). 'ಆತ್ಮನಿವೇದನ' ಪರಾ. **೩.** ಹೇಳಿಕೆ ; ನಿರೂಪಣೆ. **೪.** ಅರಿಕೆ ; ಬಿನ್ನಹ ; ವಿಜ್ಞಾಪನೆ.
[ಸಂ.]

ನಿವೇದನೆ (ನಾ). = ನಿವೇದನ **೪** : ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ರೂಧಿ). **[ಸಂ.** ನಿವೇದನ**]**

ನಿವೇದಿತ (ಗು). **೧.** ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ ; ಹೇಳಿದ : ಗುಣಧರರೆಂಬ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳನಲ್ಲಿರ್ದರಂ ಕಂಡು ನಿವೇದಿತ ನಿಜಜನಕವೃತ್ತಾಂತಮನವರ ವಚನದಿಂ ತಮ್ಮಯ್ಯನ ಸಾವುಮಂ ನರಕಕ್ಕೆ ಪೋಪುದುಮನರಿದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೪). **೨.** ಅರ್ಪಿಸಿದ ; ಸಮರ್ಪಿಸಿದ : ಸಂಗತ ನಿವೇದಿತಪದಪದಾರ್ಥಂಗಳಿಂ ಮುನ್ನಂ ಬಿಕಾನಾಥಂಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಪದಮಂ ತಾ ಸಮರ್ಪಿಸಲು (ಬಸವು. ೩೩–೮). (ನಾ). **೩.** ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು; ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಉದ್ಭವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡಾತಂ ಬಂದು ದೌವಾರಿಕ ನಿವೇದಿತಂ ಸಭಾಭವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಸಮುಚಿತಾಸನ ದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬–೧೮ ವ) ; ಅಂತುಮಾಯುವರಾಜಂ ರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಮೊರ್ವಂ ದ್ವಾರಪಾಲನಿವಾರಿತಂ ವೇತ್ರಧರನಿವೇದಿತನಾ ಮುಹಾಸ್ಥಾನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ಕಯ್ಯಂ ಮುಗಿದು ನಿಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦–೧ ವ). **[ಸಂ.]**

ನಿವೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹೇಳು ; ತಿಳಿಸು : ಅರಸಿಗಮೋಘಂಗಳಪ್ಪ ಕನಸಿನ ಫಲಂಗಳುಮಂ ನಿವೇದಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯–೨೧೨ ವ); ನೀನು ಮಾತನ ವೃತ್ತಾಂತಮನವರಯ್ಯನಪ್ಪ ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಂಗೆ ನಿವೇದಿಸು (ಕಾದಂಬ. ೬೧೨) ; ಹರಿತಾಳದೊಳ್ ನಖಾಗ್ರದೆ ಬರೆದ ನಿಜಾವಸ್ಥೆಯಂ ನಿವೇದಿಸೆ ಬನದಿಂದರಗಿಳಿ ತಳವೂವು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಂದೇಶಹರರವೋಲ್ ಬಿರಯಿಗಳಾ (ಅಜಿಪು. ೨–೯) ; ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನದ ರತ್ನವಿಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕಾ ಸಂಕುಳ . . . ಅಟ್ಟುವು . . . ಆ ಲಂಕೆಯು ಸೂಡಸುನ್ನತಿಯ ಕೇಡ ನವಂಗೆ ನಿವೇದಿಸಂತೆವೋಲ್ (ಪಂಪಾರಾ. ೯–೧೦೯). **೨.** ಒಪ್ಪಿಸು ;

ಕೊಡು ; ಸಮರ್ಪಿಸು : ಸುನಂದೆಯೆಂಬೆಂ ಸನತ್ಕುಮಾರಂಗೆ ಗರ್ಭದೊಳಿರ್ದಂತೆ ನಿವೇದಿಸೆಪಟ್ಟೆಂ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೫೯-೭) ; ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿದರ್ ಪೆಸರ ನಾಲ್ವರೊಳೋರ್ವರುವಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ತನ್ನಸುವಂ ನಿವೇದಿಸುವನಗ್ನಿಗೆ ಧರ್ಮತನುಜಂ (ಗದಾಯು. ೪-೯) ; ತನುಲೋಭ ಮನಲೋಭ ಧನಲೋಭ ಮುಂದುಗೆಡಿಸಿ ಕಾಡಿಹುವೆನ್ನಾ ತನುಮನಧನವ ನಿವೇದಿಸಿದವರ ಮಗ ನಾನಯ್ಯಾ (ಒಸವ. ೩೧೫) ; ತಂದ ಭಿಕ್ಷಾಶನವನ್ನೆವರು ನಂದನರು ತಾಯಿಂಗೆ ನಿವೇದಿಸಲು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೪) ; ಕಾದಿಹೆನು ಹದಿನಾಲ್ಕುವರುಷ ಮೇದಿನಿಯ ಸೀಮ್ ಬಾರದಿರಲು ನಿವೇದಿಸುವೆನೀ ತನುವನನಲಂಗೆಂದನಾ ಭರತ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೩೩). ೩. ನಿರೂಪಿಸು : ಇಲ್ಲಿಯ ದೇಸಿ ಭೀಷ್ಮನ ಅದ್ಭುತತ್ಯಾಗವನ್ನು ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದಂತೆ ನಿವೇದಿಸುತ್ತದೆ (ತಪಸಿ. ೬೯). ೪. ಬಿನ್ನವಿಸು ; ವಿಜ್ಞಾಪಿಸು : ನನಗೆ ಇರುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ನಿವೇದಿಸಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ನಿವೇದನ + -ಇಸು₃]

ನಿವೇದ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ; ಹೇಳಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಫಲ, ಅನ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ; ನೈವೇದ್ಯ : ಶ್ರೀಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಹರಳ ಮತರು ೬ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೧೪; 1038); ಲಕ್ಷ್ಮಣೇಶ್ವರದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಾದಿಗಳ್ಗಂ . . . ಆಯಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇಆ. ೧-೧-೮ ; 1092) ; ಅಕ್ಷುಣಕನಕಪಾತ್ರೋದ್ಧೃತನಿವೇದ್ಯದಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೦೧ ದಗಳೆ) ; ಸುರುಚಿರಸುಧಾನಿವೇದ್ಯವನಿತ್ತು ಕಾಪಾಲಿಗೆಸೆವ ಕರ್ಪುರವೀಳೆಯಂಗೊಟ್ಟು (ಹಚರಾ. ೫-೮೧).

[ಸಂ.]

ನಿವೇದ್ಯಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ನೈವೇದ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸು : ಹೊಂಬರಿಯಣದೊಳೊಸೆದು ಬಡಿಸಿದ ಸುಘೃತದಿವ್ಯಾನ್ನಮಂ ನಿವೇದ್ಯಂಗೊಟ್ಟು (ಹಚರಾ. ಪು. ೨೦೭-೬೭). [ನಿವೇದ್ಯ + ಕೊಡು₁]

ನಿವೇಶ (ನಾ). ೧. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ ; ನೆಲಸುವಿಕೆ. ೩. ನೆಲೆ ; ನಿವಾಸ ; ಮನೆ : ದೇಶಂ ಪರರಾಷ್ಟ್ರಾದಿನಿವೇಶಾಂತಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ವಚನಂ ಮಿಗೆ ಸಂಕ್ಲೇಶಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೯); ಮುನಿತತಿಗಳ ಮನವೆಯ್ದದ ಮನುಗಳ ಬಗೆಪುಗದ . . . ಘನತೇಜೋರಾಶಿ ನಿಜನಿವೇಶದೊಳಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩೭). ೪. ಬಿಡಾರ ; ಪಾಳೆಯ ; ಶಿಬಿರ : "ನಿವೇಶಃ, ಶಿಬಿರಂ—ಈ ೨ ಬೀಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೮). ೫. [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಮಂಡಲಸ್ಥಾನಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿರ್ಭುಗ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಟಕಾಮುಖ ಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನೂ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೩ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಅವಹಿತ್ಥ, ನಿವೇಶ . . . ನಾಗಾಪಸರ್ಪಿತ, ಗಂಗಾವತರಣ—ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ಪ). 'ದಿಕ್ಸ್ವಸ್ತಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿವೇಶಕ (ನಾ). ಪ್ರವೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗನಿವೇಶಕನೆ ತತ್ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಿಗ್ರಹನೆ ಅಜ್ಞಾನಹರಗುಣನಾಮಧೇಯನೆ ಜಯ ನಮೋ (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೬೩-೪). [ಸಂ.]

ನಿವೇಶಕರಣ (ನಾ). = ನಿವೇಶ ೫: ಒದವಿದ ಮಂಡಲ ತಾಣವಪದಂಗಳೆಸಗಲ್ಕೆ ಹಸ್ತಮೆರಡುಂ ಕಟಕಾಸ್ಯದೆ ನಿರ್ಭುಗ್ನಾನ್ವಿತವಕ್ಷದೊಳಿರೆಸತಿ ಕೇಳ್ ನಿವೇಶಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೫೫). [ಸಂ.]

ನಿವೇಶಣ, ನಿವೇಸಣ, ನೆವೇಸಣ, ನೆಸಣ, ನೇಸಣ (ನಾ). ಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಜಾಗ,—ಖಾಲಿ ಸ್ಥಳ: ನಿವೇಶನ : ಕೇರಿಯ ತೆಂಕಣ[ದ]ಲು ಹದಿನೆಂಟು ಕಂಯಿ ಮನೆಯ ನಿವೇಶಣಮುಂ (ಕಇಆ. ೪೬-೪-೨೧ ; 1152). **ನಿವೇಸಣ :** × × × ಯ ನಿವೇಸಣ × × × (ಸೌಇಇ. XX, ೮೫-೪೫ ; 1124). **ನೆವೇಸಣ :** ಮನೆಯ ನೆವೇಸಣ ಮೂಡ ಸೋಮನಥದೇವರ ಗದ್ದೆಯಿಂ ಪಡುವ ತೆಂಕ ಮುಖವಾಗಿ ಬಂದ ಕೈ ೪೮ (ಸೌಇಇ. XV, ೪೩-೩೩; ?). **ನೆಸಣ :** ದೇವಂಗೇರಿಯೊಳೇಟ್ಟ್ಯೊಳಂ ಅಯ್ಗುಯ್ಯೊಳಂ ಮನೆಯ ನೆಸಣವಿಪ್ಪತುನಾಲ್ಕು (ಎಇ. XIV, ೩೬೫-೧೯ ; 945). **ನೇಸಣ :** ಪಸರಿಸೆ ಸಮ್ಮತಿ ತನ್ನಯೆ ದಸವಂದದ ನೇಸಣಂಗಳೊಳ್ ಕೆಲವನದರ್ಕ್ಕೆ ಸದೃಶನಿತ್ತಿತ್ತುದನೀ ವಸುಧೆಗೆ ನೆಗಟ್ವಂತು ಶಾಸನಂ ಬರೆಯಿಸಿದೊಂ (ಎಇ. IV, ೬೪-೨೪ ; 945) ; ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪುರವರ್ಗ್ಗದ ಪನ್ನೆರಡು ಮನೆಯ ನೇಸಣಮುಮಂನೊನ್ದು ಗಾಣಮುಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಕಇ. V, ೬-೧೩ ; 1032 ?). [<ಪ್ರಾ. ನಿವೇಸಣ./ಸಂ. ನಿವೇಶನ]

ನಿವೇಶನ (ನಾ). ೧. ಹೊಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಿವಾಸ; ಮನೆ : "ಆವಾಸಃ . . . ಶಾಲಾ, ವೇಶ್ಮ, ನಿವೇಶನಂ, ಉದವಸಿತಂ, ಸದ್ಮ, ಓಕಃ, ಶರಣಂ, ಅಗಾರಂ, ನಿವಸನಂ, ಆಲಯಃ—ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬). ೩. = ನಿವೇಶಣ : ಊರೊಡೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಮಾನ್ಯದ ಕೆಯ್ಮತ್ತರಿನ್ನೂಱು ಮನೆಗೆಣ್ಣಯ್ಯಗಲವಿಪ್ಪತ್ತೈಗೈನೀಳದ ನಿವೇಶನಂ ಮೂರು (ಎಇ. XX, ೬-೩೩ ; 1012) ; ರೇವದಾಸಭಟ್ಟರ ಕೆಯ್ಯಂ ಬಡಗ ಬಿಟ್ಟ ಪಿರಿಯ ಕೋಲ ಮತ್ತ [ಱ] ಮನೆಯ ನಿವೇಶನ ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೨-೧೨ ; 1111) ; ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮನೆಯ ನಿವೇಶನವೆರಡು ಬಣಂಜೆಯ ನಿವೇಶವೊಂದುವರೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೯೩-೬೧ ; ?) ; ಮಸೀದಿಗೆ ಬೇಕಾದ ನಿವೇಶನವನ್ನು ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಲ್ಲದ ಇಬ್ಬರು ಬಾಲಕರು ಮಹಮ್ಮದನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು (ಪೈಗಂಬ. ೪೩). [ಸಂ.]

ನಿವೇಶಿತ (ಗು). ೧. ಒಳಗೆ ಇರಿಸಿದ ; ಒಳಹೊಕ್ಕ ; ಒಳಗಿಟ್ಟ : ಅದುದಭಿಷೇಕದ ಮಹಾಸಂಪಾದನದ ಮಂಗಳತೆ ಮಿಗೆ ದಾಮೋದರಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಿಕರನಿವೇಶಿತೋದರಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೩-೪೧). ೨. ಇರಿಸಿದ ; ಇಟ್ಟ ; ಸೇರಿಸಿದ : ವಿಜೃಂಭಮಾಣ ನವನಳಿನಪರಿಕರಾಕೃಷ್ಟಮಧುಕರರಮಣೀಯಪುಳಿನಪರಿಸರಪ್ರದೇಶನಿವೇಶಿತವಿರಹಿಜನನಿಚಯನಿಚಿತಮಾನಸ . . . ಮತ್ತಕೋಕಿಲೋಲ್ಲಾಸಿತ ಶೀಕರೋದ್ದಾಮ ದುರ್ದಿನವನಮನೆಯ್ದಿವಂದು (ಸಂಪಭಾ. ೫-೧೨ ಪ) ; ನರ್ಮಸಚಿವಪ್ರಕೋಷ್ಠನಿವೇಶಿತಸವ್ಯಪಾಣಿಪಲ್ಲವನುಂ . . . ಆಗಿ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೮೩ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿವೇಶ್ಯ (ನಾ). ಇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಎಲೆ ಎಲೆ ಭೂಸುರಾಧಮರಿರಾ ಹರಭಕ್ತನಿವೇಶ್ಯಮಪ್ಪ ಮನ್ನಿಲಯಮಶಕ್ಯಮೊರ್ಮೆ ನಿಮಗಂ ಪುಗಲ್ (ಪ್ರಪವಿ. ೩೯-೯).

[ಸಂ.]

ನಿವೇಸಣ 'ನಿವೇಶಣ' ನೋ.

ನಿವ್ವಳ 'ನಿವಳ₁' ನೋ.

ನಿವ್ವಳ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ವಕ್ಯಾಣಭಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯೊಳಗೆ ನಿವ್ವಳ್ಕೆ ಕಿಱಿಜಿಕ್ಕೆ ಮೂನೂಱುಗಣ್ದುಗಂ ರಾಜಮಾನವಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. XII, ತುರು. ೨೮-೪೩ ; 943). [?]

ನಿಶಠ (ಗು). ೧. ಸರಳಸ್ವಭಾವದ; ಕಪಟವಿಲ್ಲದ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ; ನಿರ್ವಂಚನೆ. ೩. ಯಾದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಬಲರಾಮನ ಮಗ : ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಗದ ಸಾಂಬನನಿರುದ್ಧ ನಿಶಠ ಶಠನಕ್ರೂರ ಸಾತ್ಯಕಿಪ್ರಮುಖಯಾದವರೆಮ್ಮ ಕೂಡೆ ಬರಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೨). [ಸಂ.]

ನಿಶಮನ (ನಾ). ೧. ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ : "ನಿಭಾಳನಂ, ನಿಶಮನಂ, ನಿಧ್ಯಾನಂ, ಅವಲೋಕನಂ, ಲಕ್ಷಣಂ, ದರ್ಶನಂ, ದೃಷ್ಟಿಃ, ದ್ಯೋತನಂ— ಈ ೮ ನೋಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೨). ೨. ಕೇಳುವುದು ; ಶ್ರವಣ. [ಸಂ.]

ನಿಶರಣ (ನಾ). ಕೊಲೆ ; ವಧೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ . . . ಹಿಂಸಾ, ಸಂಜ್ಞಪನಂ—ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಶಾ 'ನಶೆ' ನೋ.

ನಿಶಾಂತ (ಗು). ೧. ಶಾಂತವಾದ ; ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾದ. (ನಾ). ೨. ಆವಾಸ ; ನೆಲೆ ; ಮನೆ : ಅವಿರಳಧೂಪಾಮೋದಸಂಸಂಗಿಭೃಂಗಾನ್ವಿತಮುದಿತಮೃದಂಗಧ್ವಾನನೃತ್ಯನ್ಮಯೂರಾಂಚಿತಮೆಸೆದುದು ಕಾಂತಂ ದೇವಪೂಜಾನಿಶಾಂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೫೦) ; ಇಂತು ಕೃತಕಕುತ್ಕೀಳಕೇಳೀಸರಸ್ಸಂತತಿಗಳಿಂ ಸಮಂತು ಶೋಭಾನಿಶಾಂತಮಾದ . . . ಜಗತ್ಪಾವನವನವನಳಿವಿಳಾಸಭವನವನವನಜಾತಪೂರ್ವಮೆನೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೨೨ ವ) ; ಜಯಜಯ ಮಹಾಮಹಿಮಗಿರಿಸುತಾಕಾಂತ ಜಯಜಯ ಸುಭಿಕ್ಷಾಟನೇಕ್ಷಿತೇಂದ್ರನಿಶಾಂತ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೬೯ ರಗಳೆ) ; ನೀಂ ಮನುಜೇಶನತಿದಯಾವಂತನಾರ್ತಸ್ವಾಂತವಿನಯದಿಂದಖಿಳರಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ನಿಶ್ಚಿಂತ ಸದ್ಗುಣನಿಶಾಂತನಲ್ತೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೪-೧೭). ೩. ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆ ; ಮುಂಜಾವ ; ಅರುಣೋದಯದ ಸಮಯ : ಒಂದು ಬಾಳರವಿ ತನ್ನಯ ಸೋಗಿಲ ಮೇಗೆ ರಾಗದಿಂ ಪೊಡರ್ವುದನಂತೆ ದಿಕ್ಕರಿಗಳಂಬುಜಪತ್ರಪುಟಾಂಬುವಿಂ ಬೆಡಂಗಡಸಿರೆ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಪುದಂ ಸತಿ ಕಂಡೊಸೆದಳ್ ನಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೦) ; ಆ ಪುರಂ ಪದ್ಮರಾಗಾರುಣೀಕೃತ ನಿಶಾಂತಮಾಗಿಯುಂ ಅಸ್ತಮಿತರಾಜಲೀಲಾವಿಲಾಸಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩೬) ; ಅತುಳಸಿಂಹಾಸನಮಂ ಬಿಡದಡರ್ದ ಕಪಿಯುನಾಗಳು ಪೊಡವೀಶಂ ಕನಸಿನೊಳ್ ನಿಶಾಂತಂ ಕಂಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೧೪) ; ಹಲವು ಕಪ್ಪಡಿಗಳು ನಿಶಾಂತವ ಕಳೆಯೆ ದೇಗುಲದೆಡೆಗೆ ಹರಿಯುವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೪-೪೧). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಂತವಿರಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಶಾಂತನಾದ ವಿರಾಗಿ; ಶಾಂತ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿರಕ್ತ. ೨. ಮುಂಜಾವದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಹೀನನಾದವನು. ೧, ೨ : ಮಿತ್ರಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಸೆಡೆದಂಬರಮಂ ಬಿಡು(ತಿರ್ಪತೇಪ)ನಕ್ಷತ್ರಗಣಂ ಕಟಲ್ವಿನಮಗಲ್ಚಿ ನಿಶಾಂತವಿರಕ್ತನಪ್ಪ ನಿರ್ಗೋತ್ರನೆನಿಪ್ಪ ಸತ್ಕುವಳಯೋದ್ಗತಲಕ್ಷ್ಮಿಯುನೊಕ್ಕು ಪೋಗಲಿರ್ಪತ್ರಿಜನಂದು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂ ಸುವಿಧೀಶನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೯). [ನಿಶಾಂತ+ವಿರಕ್ತ]

ನಿಶಾಂಧ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದವನು ; ಇರುಳುಗಣ್ಣಿನ ದೋಷವುಳ್ಳವನು : ಉದಯಸ್ಥಂ ದಿನನಾಥನಾಗೆ ವಿಕಲಾಕ್ಷಂ ನಿರ್ಭಯಂ ನಿರ್ದಯಂ ಸದನಂ ಸಿಂಹವಿಲಗ್ನದೊಳ್ ನಿಲೆ ನಿಶಾಂಧಂ ಮೇಷಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಪೊರ್ದಿದೊಡಾಢ್ಯಂ ತಿಮಿರಾಕ್ಷಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಕರ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಚಂದ್ರ : ಪರಿತಾಪಮನೆನಗೆ ನಿಶಾಕರನಾಗಿಸುಗುಂ ವಸಂತಸಮಯಾನುಗತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೬) ; ಇನಿಯನಗಲ್ದು ಪೋಗಿ ಪರದೇಶದೊಳಿರ್ದಪಂ . . . ನೀನುಮನ್ನನೆ ನಡೆನೋಡುತುಂ ನಭದೊಳಿರ್ದಪೆಯುಪ್ಪುದಱಿಂದೆ ನಿನ್ನ ನಾನನುವಿಪೆನೆನ್ನ ಮೆಯ್ಬಡವೊ ನಲ್ಲನ ಮೆಯ್ಬಡವೋ ನಿಶಾಕರಾ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೧) ; ಅಂಗಜನೆನ್ನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ಪರುತಿರೆ ಲಜ್ಜೆ ಪಿಂದೆ ನಿಲೆ ಮುಂದೆ ಮದಿಂದ್ರಿಯವರ್ಗವಾವಗಂ ಪರಿಯೆ ನಿಶಾಕರಂ ನಿಜಕರೋತ್ಕರದಿಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯೆ ಬೇಱೆಪೇೞ್ ಪರಿಜನಮೇವುದು(ಕಾದಂಪೂ.೮೯೩); ಪುಣ್ಯಕಥೆಯಂದದೆ ಭಾವಿಸಿ ಕೇಳ್ವುದಾ ಧರಾಧಿಪನ ಶರನ್ನಿಶಾಕರಕಳೋಜ್ಜ್ವಳನುಂ ಜಸಮುಂ ಜಗಜ್ಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಕರವಿಳಂಬಿ(ನಾ). ಚಂದ್ರನವರೆಗೂ ಬೆಳೆದುದು,-ಹಬ್ಬಿದುದು: ಕೊಳೆ ನೋಡುವ ಕಣ್ಗಳಸುಂಗೊಳೆ ದಿವ್ಯಶರೀರಮಂತುಮಲ್ಲದೆಯುಂ ತಾಂ ತೊಳ[ತೊಳತೊಳಗೆ] ನಿಶಾಕರವಿಳಂಬಿಯಾಯ್ತು ಮಿತವಿಕ್ರಮಪ್ರಭೆ ದಿವದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೫). [ನಿಶಾಕರ+ವಿಳಂಬಿ(=ವಿಲಂಬಿ)]

ನಿಶಾಕರವೀಥಿ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾದ ಮಾರ್ಗ ; ಚಂದ್ರವೀಧಿ : ಅಲ್ಲಿ ನಿರಂತರಂ ಮೆಱೆವುದು . . . ಸಲ್ಲಲಿತಪ್ರಭಾಕರನಿಶಾಕರವೀಥಿಯ ಗೋಪುರಂಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ರದಿಂ ವಿಮಳಪಟ್ಟಣಮೆಂಬುದು (ನಳಚಂ. ೧೩). [ನಿಶಾಕರ+ವೀಥಿ]

ನಿಶಾಕರಸುತ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಸುರಗುರುವಿಂದೆ ಧರ್ಮ ದಶಮಾಷ್ಟಮಲಾಭ ತನೂಜದೊಳ್ ನಿಶಾಕರಸುತನಿಂದೆ ಷಷ್ಠನವ ಪಂಚಮಲಾಭ ತೃತೀಯರಾಶಿಯೊಳ್ . . . ಒಳ್ಪಿದಂ ಸಿತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೦-೧೩). [ನಿಶಾಕರ+ಸುತ]

ನಿಶಾಕಾಂತ (ನಾ). ಇರುಳಿನ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ಎಂತೀಗಳೆನ್ನನೊಯ್ದಪನಂತೋವದೆ ಕರಕಚಗ್ರಹಂಗೆಯ್ದು ನಿಶಾಕಾಂತಂ ತಡೆಯದೆ ನಮಗಿದಿರೇಂ ತರ್ಕುಮೆ ಜೀವಿತೇಶನಂ ತರಳಾಕ್ಷೀ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೪); ಇನವಿರಹಿಣಿ ಪದ್ಮಿನಿ . . . ನಿಶಾಕಾಂತನ ಕರಕೆ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳೆನೆ ಮೊಗಮಂ ಮುಗಿವ ಪಂಕಜಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೦). 'ನಿಶಾನಾಥ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶಾಖೋರ, ನಿಷಾಖೋರ (ನಾ). ಮಾದಕಪಾನೀಯ ಅಥವಾ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಚಟವಿರುವವನು : (ಕಿ). **ನಿಷಾಖೋರ** : ಪ್ರಸನ್ನ ಗೌಳಗಿತ್ತಿಯು ಅರಚುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ—"ನಿಷಾಖೋರ, ನಿರ್ಲಜ್ಜ, ತಿಂಡಿಪೋತ" ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಮಕ. ೧೨೯). [ನಿಶಾ(<ನಶೆ)+-ಖೋರ(<-ಕೋರ$_3$)]

ನಿಶಾಗಂಧಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಬೀರುವ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ರಾತ್ರಿರಾಣಿ : ಪಾರಿಜಾತ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಗುಲಾಬಿ, ನಿಶಾಗಂಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅರಳ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಪಕಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಸೇರಿ . . . ಘಮಘಮಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ಕುಸುಮಿ. ೧೧೭). [ಸಂ. ನಿಶಾಗಂಧಿನ್]

ನಿಶಾಚರ (ಗು). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ : ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಶಾಚರಪಕ್ಷಿಯೊಂದು ವಿಕಟವಾಗಿ ಕೂಗಿದಂತಾಗಿ ರವಿಕೀರ್ತಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡನು (ರೂಲೇಖಾ. ೧೦೧). (ನಾ). ೨. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವು: ಈಗಳಿನ ಪೊತ್ತಪ್ಪುದು ಖೇಚರನಿಶಾಚರದ್ಯುಚರಸಂಚಾರಮಲ್ಲದೆ ಭೂಚರಗೋಚರಮಲ್ಲೆಂದು ಮುಟ್ಟೆವರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಸೂ. ೭-೧೮ ವ). ೩. ರಾಕ್ಷಸ: "ನಿಶಾಚರಂ ರಾಕ್ಷಸಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫-೧೦) ; ಕಿಡೆ ಕೊಲ್ವ ರಾಮಬಾಣದೆ ಕೆಡೆದ ನಿಶಾಚರರ ನೆತ್ತರೊಳ್ಪೆಳೆದುವೆನಲ್ಕಡುಗೆಂಪುವೊರೆದ ತಳಿರ್ಗಳಿನೆಡೆವಿಡದಿಡಿದಡವಿ ಸುತ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೦) ; ಮೂರ್ಖನಿಶಾಚರವನಸಂಹಾರಂ ಸೀತಾದುಃಖವಿನಾಶನಕಾರಂ (ಕನಕ. ೬-೨) ; ಯಮಭಯಂಕರಿಯಾಗು ಲೋಕಮೂರಕೆ ಶೋಕವಾಗಿಹ ನಿಶಾಚರರ ನಿಷ್ಠುರ ನೀಚಕುಲಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೩-೪೭೩). 'ನಿಶಾಚರಬಲ' ಪರಾ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ಕಳ್ಳ ; ಚೋರ. ೬. ಗೂಗೆ; ಗೂಬೆ. ೭. ಹಾಲಕ್ಕಿ; ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ. ೮. ಉಗ್ರವಾದ ಸರ್ಪ. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು : "ಉಗ್ರಾಹಿ ತಸ್ಕರ ಪಾಲ್ವಕ್ಕಿ ಮೃಗಾಂಕ ಘೂಕ ದನುಜಂ ಪಾಠೀನ

ಮಿಂತು ನಿಶಾಚರಮುಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೨೪). ೧೦. ಬಾವಲಿ; ಕಣ್ಣು ಕಪ್ಪಡೆ. [ಸಂ.]

ನಿಶಾಚರಬಲ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಚರಿಸುವ ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಓಡೆ ತಮೋಬಳಮುಗಿವ ಳ್ಪಾಡೆ ನಿಶಾಚರಬಲಂ ರಥಾಂಗಯುಗಂಗಳ್ ಕೂಡೆ ಬಗೆ ಕೂಡೆ ನೇಸರ್ಜ್ ಮೂಡಿದುದು ಬಕಂಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಮೂಡುವ ತೆಜಿದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೭). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಸೇನೆ. [ನಿಶಾಚರ+ಬಲ₃]

ನಿಶಾಚರಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವಳು ; ರಕ್ಕಸಿ; ರಾಕ್ಷಸಿ : ಖೇಚರಿಯೋ ಭೂಚರಿಯೊ ನಿಶಾಚರಿಯೋ ರೂಪು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕಾರ್ಗಮವಾಗ್ಗೋ ಖೇಚರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೪); ನೀತಿಗಳ ಗತಿಯನಜಿಉದೊಡೆ ನಿಶಾಚರಿಯುನಿವನಾಳ್ವನೇ ರಾಣಿಯೆಂದರಮನೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೮). [ಸಂ. ನಿಶಾಚರೀ]

ನಿಶಾಚರೀಜನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿಗಳ ತಂಡ : ಆರ್ವ ಪಿಶಾಚಿಯರ್ಕಳನಸುಂಗೊಳೆ ಬೇವ ಪೆಣಕ್ಕೆ ಕೋಪದಿಂ ಪೋರ್ವ ಮರುಳ್ಗಳಂ ಪಿಶಿತಭೋಜನದಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲದೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಸಾರ್ವ ನಿಶಾಚರೀಜನಮನಂತದನಿಕ್ಕುವುದಂ ನಿರಂತರಂ ಪಾರ್ವ ಪುರಾಣ ರಾಕ್ಷಸರನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ಪ್ರತಿರೂಪಶೂದ್ರಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೪). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿ : ತಿಳಜಾಭ್ಯಂಗಮನಳ್ಕಱಿಂ ರಚಿಸಿ ಮಂದೋಷ್ಣಾಂಬುವಿಂ ಮಜ್ಜನಂಗೊಳಿಸುತ್ತಂಕದೊಳಿಟ್ಟು ಕಣ್ಗಿವಿಗಳಂ ಸೈತೂದಿ ದಿವ್ಯಾಂಬರಾಂಚಳದಿಂ ಮೈಯೊರಸುತ್ತೆ ಮೈದಿಗುರ ನಿಟ್ಟಾಗಳ್ ನಿಶಾಚೂರ್ಣದಿಂದಳಕಂದೀವಿ ಸುರಕ್ಷೆಯಂ ಪೊರೆದಳಾ ಮಾದೇವಿ ತದ್ಬಾಲನಂ (ವೃಷವಿ. ೯-೧೧೦). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಜೀವಿತೇಶ್ವರ (ನಾ). = ನಿಶಾಕಾಂತ : ನಮ್ಮ ಗೆಲ್ಲನೆ ಸೂಚಿಸುವ ಹೊನ್ನ ಲೇಪಮಂ ತಳದೆಸೆವ ಜೊನ್ನವೆಳ್ಳಿಯು ಗುರಾಣಿಯೆನಲ್ಕೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿಹನೀ ನಿಶಾಜೀವಿತೇಶ್ವರಂ ! (ಚಂದ್ರಸ. ೫೧-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಟ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸ : "ರಕ್ಷಃ ಕೋಣಪ ನೈಋತ ರಾಕ್ಷಸ ಪುಣ್ಯಜನಯಾತುಧಾನಕ್ರವ್ಯಾದ ಕ್ಷಣದಾಚರರೆಂದು ಸದೃಕ್ಕಾರ್ಥಂಗಳ್ ನಿಶಾಟಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೨) ; ಪ್ರತಿವಿಷಮಗ್ನಿಗಗ್ನಿವಿಷಕಂ ವಿಷಮೆಂಬವೊಲಾ ನಿಶಾಚರಂಗತಿಬಲರೀ ನಿಶಾಟ[ರಿವ]ರಕ್ಕನುತುಂ ಬೆಸವೇಱ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯); ಮಾರುತಿಯನ್ನರಿಲ್ಲಿ ಸಾಸಿರ್ವರಖರ್ವದೋರ್ವಲಯುತರ್ ಖಚರಾಧಿಪರಿರ್ದಪರ್ ನಿಶಾಟರ್ವಯಲಿಂಗೆ ಬಂದಪರೆ ನಿಂದಪರೇ ರಣರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೭೫). 'ನಿಶಾಟದಲ್ಲಣ' ಪರಾ. ೨. ಮರುಳು; ಪಿಶಾಚಿ : ವ್ರಣದ ಬಂಧದ ಜಗಿಯ ದಾಡೆಗೆ ಕುಣಿದು ಕವಿವ ವಿಹಂಗತತಿಗಳಿನಣಲೊಳಡಸಿದ ತಲೆಗೆ ಕೈಗುತ್ತುವ ನಿಶಾಟರಲಿ ಹೆಣನ ಬೀಸುವ ಕೈಗಳಲಿ . . . ಚಂಡಿಯಾದುವು ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೪-೮೧). ೩. ಇರುಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಇರುಳುಗಳ್ಳ : ಆ ನಿಶಾಟರು ಮೆಚ್ಚರಗ್ಗದ ಭಾನುರಶ್ಮಿಯನಂಧಕಾರಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠರು ನಿಪುಣರೈಸಲೆಯೆಂದನಾ ಭೀಷ್ಮ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೮-೫೧). ೪. ಗೂಗೆ ; ಗೂಬೆ : ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟ ಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಚಾತಕಿ . . . ಶಿಖಿ ಮಡಗೊಳಲೆ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗವಿವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಟಕೋಟಿ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪು ; ರಾಕ್ಷಸಸೈನ್ಯ : ಮುನಿಜನಂಗಳ ಬೇಳ್ವೆಗಳ್ಗುಪದ್ರವಂಗೆಯ್ವ ನಿಶಾಟಕೋಟಿಯುಂ ನಿಶಿತಶರಕೋಟಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಾಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೫ ವ) ; ಮುಸಕಂಗುಂದೆ ನಿಶಾಟಕೋಟಿ ಕಿಡೆ ಶುಕ್ರಾಳೋಕಸಂಪತ್ತಿ ಪುಟ್ಟೆ ಸುರೇಂದ್ರಾಶೆಗೆ ರಾಗಂ . . . ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩). [ನಿಶಾಟ+ಕೋಟಿ₁]

ನಿಶಾಟದಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ವಿಷ್ಣು : ಕೋಟಿಸಿಡಿಲೊಮ್ಮೆ ಗರ್ಜಿಸುವೊಲೂದಿದನಾ ನಿಶಾಟದಲ್ಲಣನತುಳಪಾಂಚಜನ್ಯಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ.೧೩-೪೩). ೨. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಕೋಟಿರವಿಶಶಿತೇಜಗಾತ್ರ ತ್ರಿನೇತ್ರ ಶ್ರುತಿಘೋಟಕಂ ಗೂಢಪದಭರಣ ಸುರಪತಿನತ ನಿಶಾಟದಲ್ಲಣ ಕಾಳಹಸ್ತೀಶ ಲಿಂಗದೋಲಗಕವಳನಿರಿಸಿ ಪೋಗೆ (ಪ್ರಾಭುರಾ. ೧೦-೩). [ನಿಶಾಟ+ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ)]

ನಿಶಾಟನ (ನಾ). ಗೂಗೆ ; ಗೂಬೆ : "ಉಲೂಕಃ, ಕೌಶಿಕಃ, ಧ್ವಾಂಕ್ಷಾರಾತಿಃ, ನಿಶಾಟನಃ – ಈ ೪ ಗೂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೩); ಏನು ಗುರುಸುತ ಕಾರ್ಯದನುಸಂಧಾನವೇನೆನೆ ವಾಯುಸಂಗಳನಾ ನಿಶಾಟನನಿಱುವುತದೆ ಗೂಡುಗಳನಬ್ಬರಿಸಿ ಈ ನಿದರುಶನದಿಂದ ಪಾಂಡವಸೇನೆಯನು ಕಗ್ಗೊಲೆಯೊಳಗೆ ಕೊಲಲೇಸು ಹೊಲ್ಲೆಹ ಮಾವ ಎಂದನು ಗುರುಸುತನು ಕೃಪಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಗ. ೯-೭) ; ಚಾತಕ ಬಕ ಖಂಜನ ದ್ರುಪರಿ ಘೂಟ ನಿಶಾಟನ ಪತ್ರಿ ಕಂಕ ವರ್ತಕ ಕುರರೀಪ್ಲವಪ್ರಕರದಿಂದೆ ವಿರಾಜಿಕುಮುನ್ನತಂ ವನಂ (ಹವಿಮ್ಮರ. ೪-೭೨). [ಸಂ.]

ನಿಶಾಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ : ನೆಣದ ಬಣಂಬೆ ಪೆರ್ವೆಣದ ಬೆಟ್ಟ . . . ನೆತ್ತರನೀಂಟಿ ರಾಗದಿಂ ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ ಪಾಡುವ ನಿಶಾಟಿಯರೆಂಬವರಿಂದೆ ಸಂಗರಾಂಗಣಮತಿ ರೌದ್ರವಾಗಿಱುದು ಕೊಲ್ವುದು ಬಪ್ಪನ ಗನ್ಧವಾರಣಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೫೫ ; 1161). [ಸಂ. ನಿಶಾಟಾ]

ನಿಶಾತ (ಗು). ಹರಿತವಾದ ; ಮಸೆದ ; ಚೂಪಾದ : ಮತ್ಸ್ಯಕೋಟಿಯುಂ ಸ್ಫುರಿತನಿಶಾತಹೇತಿಯುತಸದ್ಭಟಕೋಟಿ ನಿರಂತರಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರೆ ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವಮನೊತ್ತರಿಸಿತ್ತು ಚತುರ್ಬಲಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೮); ಪರಭೂಮಿಶ್ವರಭೀಕರಂ ಕರನಿಶಾತೋಗ್ರಾಸಿಶತ್ರುಕ್ಷಿತೀಶ್ವರ ವಿಧ್ವಂಸಪರಂ . . . ಭುಜಬಳಂ ಶ್ರೀರಾಜಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡನ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೯ ; 982) ; ಮಾಲಿ ಮುಳಿಸಿಂದಮಿಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ನಿಶಾತಾಸ್ತ್ರವರ್ಷಮಂ ಕಱಿವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೧೩೬) ; ಮುರಮಥನ ಕೆಲ್ಲೈಸಿ ನೋಡಿದನುರುಭಯಂಕರಚಕ್ರವನು ದುರ್ಧರುಪಧಾರಾಲೂಯಮಾನ ನಿಶಾತಚಕ್ರವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿಶಾದರ್ಶಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಬಲ್ಲುದು ; ಗೂಗೆ ; ಗೂಬೆ. [ಸಂ. ನಿಶಾದರ್ಶಿನ್]

ನಿಶಾನ 'ನಿಶಾನಿ' ನೋ.

ನಿಶಾನಾಥ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ನಿಶಾನಾಥನುಂ ಶನಿಯುಂ ಭಾಸ್ಕರನುಂ ವಿಲಗ್ನದೊಳಿಳಾಜಂ ದ್ಯೂನದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಯಂತ್ರನಿರೋಧೋತ್ಥಿತಬಾಧೆಯಿಂದೆ ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಶಾನಾಥಾಂಶಕ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಂದ್ರನ ನವಾಂಶ ; ಕರ್ಕಾಟಕ ನವಾಂಶ : ರಜನೀವಲ್ಲಭವಾರಮಶ್ವಿನಿ ನಿಶಾನಾಥಾಂಶಕಂ ಕೂಡೆ . . . ಪುಟ್ಟಿದಳ್ ನಿಜವರ್ಣೋತ್ತಮೆಯುತ್ತಮಬ್ಬೆ ಕವಿರತ್ನಾಂಭೋಧಿಯೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಿವೋಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೫೨). 'ನವಾಂಶ' ಪರಾ. [ನಿಶಾನಾಥ+ಅಂಶಕ]

ನಿಶಾನಿ, ನಿಶಾನ, ನಿಶಾನು, ನಿಶಾನೆ, ನಿಷಾನಿ, ನಿಸಾನಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಲಾಂಛನ : ದೊರೆಗಳವರು ಸುಮ್ಮನೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಷವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿಶಾನಿ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂತಾ ಬರದು ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦೪) ; ಬಿರುದಿನ ಬಳಿಗೆ ನಾವು—ಬಿರುದಿನ

ನಿಶಾನಿಗೆ ಹೆಸರು (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೧ ಟೀಕು) ; ಮೇಲೆ ಬರದ ತರದ ಮಾಲವನ್ನು ಕಳಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಭಾವ (ಧಾರಣೆ) ಕಟ್ಟಿ ನಮಗೆ ಬರಿಯುತ್ತಿರುವದರಿಂದ ಅದೇ ನಿಶಾನಿಯ ಮಾಲವನ್ನು ನಮಗೆ ತಗೋಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಸ್ವಾ. ೬೪). **೨. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ :** ಎಸೆದೊಪ್ಪುವೆತ್ತ ಸಿಂಹನ ಮಿಸುನಿಯ . . . ಹಸುರುನಿಶಾನಿಯು ಮತ್ತಂ ಪೊಸರನ್ನ[ದ] ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂಗಳನಿತ್ತರ್ (ಬೀಳಸಂ. ೧-೧೧೦) ; ಮೀನ ಮಕರಾಂಕಿತದ ಮೇಲು ನಿಶಾನಿಗಳು ಮುಂಬರಿಯೆ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೩) ; ಮಿಸುನಿ ರಜತದ ಹವುದವೆರಸಿದಾನೆಗಳು ಮುಂದೆಸೆಯೊಳು ನಿಶಾನಿಗಳು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೨೮); ಒಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹಸುರು ನಿಶಾನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂಚಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು . . . . ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು (ಕಭವಿ. I, ೧೧೩). **೩. ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ. ನಿಶಾನ : ೨.** ಜಿನಚಂದ್ರರ ಮಹದಾಶೆಯು ನಿಶಾನ ಹಾರಾಡಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು ! (ದಾನಚಿಂ. ೩೭). **ನಿಶಾನು : ೧.** ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲೇ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋಡಿ ಮುಚ್ಚಿದ ನಿಶಾನು . . . ದಶಿ ಸಹ ಕಂಡುಬಂದುವು (ಕೆಲನೆ. ೧೨೪). **ನಿಶಾನೆ : ೧.** ಗರಡಿಯ ಎದುರು ಅವರ ನಿಶಾನೆಯಾಗಿ ಹನುಮಾನ್ ಝಂಡಾ ಸ್ಥಾಪನೆ (ಭೀಮಕಾ. ೩೭). **೨.** ಆ ಹಡಗುಗಳು ತೀರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ನಿಶಾನೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು . . . ಎಲ್ಲರು ಬಹಳ ಹೆದರಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೩೨) ; ಕುಣಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ನಿಶಾನೆಯು ದೂರ ಆಟಗಾರರಿಗೆ ತನ್ನ ಇರವನ್ನು ತಿಳುಹಿ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೩೦). **ನಿಷಾನಿ : ೨.** ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಕಂಪನಿ ಶಿಪಾಯಿಗಳು, ನಿಷಾನಿ ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಪಿತಾನ್ ಬ್ರೋನ್ ಸಾಹೇಬ ಎಂಬ ಸರದಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೬). **ನಿಸಾನಿ : ೨.** ರಾಮುಗೆದುರೇ ನೀನು ಧ್ವಜವಭಿರಾಮುಗೊಳಿಸುವೆನೆಂದು ರಣನಿಸ್ಸೀಮನೆತ್ತೆ ನಿಸಾನಿಯಂ[ಯೊಂ]ದನು ಚರರನೀಕ್ಷಿಸುತ (ಪಶುಭಾ. ೨೩-೪೦).

ನಿಶಾನೆ ಆನೆ = ಪತಾಕೆ ಕಟ್ಟಿದ **ಆನೆ :** ೧೦೦೦ ನಿಶಾನೆ ಆನೆಗಳೂ ೨೦೦೦ ಬಜಾಯಿ ಆನೆಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ಬಪ್ಪೈರು. ೧೩).

[←**ಪಾರ.** ನಿಶಾನ್ ; **ಹಿಂ.** ನಿಶಾನ್, ನಿಶಾನಾ : **ಮರಾ.** ನಿಶಾಣ, ನಿಶಾಣೀ, ನಿಶಾನ, ನಿಶಾನೀ]

ನಿಶಾನಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಗುರುತಿಗಾಗಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು : **ಕೊಡಗರಹಳ್ಳಿ**ಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿನ ನಿಶಾನಿಕಲ್ಲು ನಟ್ಟುಯಿದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩) ; ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಶಾನಿಕಲ್ಲುಗಳು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದಾ ಮರದ ಗೂಟಗಳ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬೦). [ನಿಶಾನಿ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ನಿಶಾನಿರಸನ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆ ; ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ; ಮುಂಜಾವ : ಕೂಡೆ ಮನೆಮನೆಯೊಳೊಯ್ಯನೆ ಬಾಡಿದುದೊಡನೊಡನೆ ಮಿಥುನತತಿಯಿರುಳೊಲವಿಂ ಸೂಡಿದ ಪೂಮಾಲೆಗಳುಂ ಮಾಡಿದ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಗಳುಂ ನಿಶಾನಿರಸನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೯೮). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾನು 'ನಿಶಾನಿ' ನೋ.

ನಿಶಾನೆ 'ನಿಶಾನಿ' ನೋ.

ನಿಶಾಪ (ನಾ). = ನಿಶಾನಾಥ. 'ನಿಶಾಪಮುಖಿ' ಪರಾ. [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಪತಿ (ನಾ). = ನಿಶಾನಾಥ : "ಹಿಮಾಂಶುಃ . . . ಓಷಧೀಶಃ, ನಿಶಾಪತಿಃ . . . ಕ್ಷಪಾಕರಂ—೨೦ ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯). 'ನಿಶಾಪತಿಸುತ' ಪರಾ. [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಪತಿಸುತ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಕ್ಷಿತಿಜನೊಳೊಂದಿದ ಗುರುವಿಂ [ನೇತಾರಂ] ಮಿತ್ರಪುತ್ರನಿಂ ದುಃಖಿ ನಿಶಾಪತಿಸುತನಿಂ ಮಲ್ಲಂ ಭೃಗುಸುತನಿಂ ಪರದಾರಶೀಲನೆನಿಕುಂ ಮನುಜಂ (ಜಾತತಿ. ೧೫-೩).

[ನಿಶಾಪತಿ + ಸುತ]

ನಿಶಾಪಮುಖಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮುಖಿ : ನೀರಜಾಂಬಕಿಯು ನೀಲಾಳಕಿ ನಿಶಾಪಮುಖಿ ವಾರಣಾರಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆ (ನಸಮೋ. ೩-೧೬).

[**ಸಂ.** ನಿಶಾಪಮುಖೀ]

ನಿಶಾಪರಿಯಟನ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಓಡಾಟ ; ರಾತ್ರಿಯ ಸಂಚಾರ: 'ನಿಶಾಪರಿಯಟನಪಟು' ಪರಾ. [<**ಸಂ.** ನಿಶಾಪರ್ಯಟನ]

ನಿಶಾಪರಿಯಟನಪಟು (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಓಡಾಟದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು : ಕುಟಿಲ ಭಾರದ್ವಾಜನಿವನುಬ್ಬಟೆಗೆ ಮದ್ದರೆವೆನು ನಿಶಾಪರಿಯಟನಪಟುಗಳು ಬರಲಿ ಕಾಳೆಗಕೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೨). [ನಿಶಾಪರಿಯಟನ + ಪಟು]

ನಿಶಾಪ್ರವೇಶ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ : ನಳಿನದಳಂಗಳಲ್ಲಿ ಪುಳಿನಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಲತಾವಿತಾನದೊಳ್ ತಿಳಿಗೊಳದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನದನ್ನಳನೊಲ್ದಿಜಿಸುತ್ತೆ . . . ತೊಳಲ್ದಳಲ್ದು ಮೇಣ್ಕಳವಳಿಸಿತ್ತು ಕಾಂತೆಯನಗಲ್ದೆಣೆವಕ್ಕಿ ನಿಶಾಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೬). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಮಧ್ಯ (ನಾ). ನಟ್ಟಿರುಳು ; ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ : ಶ್ರಾವಣ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಾಷ್ಟಮಿರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರದೊಳ್ ಮಹೋತ್ಕೃಷ್ಟಮಪ್ಪ ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸನಾಥವಾದ ನಿಶಾಮಧ್ಯಸಮಯದೊಳ್ . . . ಶಾಶ್ವತನವತರಿಸಿರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೯ ವ). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಮನ (ನಾ). **೧.** ನೋಡುವಿಕೆ ; ದೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ. **೨.** ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ. **೩.** ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಶ್ರವಣ : "ಚಾಯ್ಯ—ಪೂಜಾನಿಶಾಮನಯೋಃ, ಅರ್ಚನೆಯೊಳಂ, ಕೇಳ್ವಿಯೊಳಂ . . . ಚಾಯರ್, ಚಾಯುಂ, ಚಾಯನಂ, ಚಾಯನೀಯಂ, ಚಾಯ್ಯಂ, ಈ ೫ ಪೂಜನವುಂ, ನಿಶಾಮನವುಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೧೫೫). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಮುಖ (ನಾ). = ನಿಶಾಪ್ರವೇಶ : ನಿಶಾಮುಖದೊಳ್ ನೆಗೆದ ತಾರಗೆಗಳೋರಗೆಗಳೆನಿಪ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚದೊಡವಿನೊಳಂ . . . ಅಳಂಕರಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೧ ವ). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾರ (ನಾ). ಎರಡು ಮಡಿಕೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಚ್ಚಡ ; ದುಪ್ಪಟ : "ಶೀತವಾತಗಳ ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹೊದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶಾರಯೆನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ.೧೨೪); "ನಿಶಾರಃ . . . ಮಂಜು, ಗಾಳಿ ಇವುಗಳ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಹಚ್ಚಡ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾರಣ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಕೊಲೆ : "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ನಿಕಾರಣಂ, ನಿಶಾರಣಂ . . . ವಧಃ—ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾರಮಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ನಗೆ ಸುಧೆಯೊಳ್ ನಿಶಾರಮಣನೊಳ್ ವದನಂ . . . ಸುರದ್ರುಮದ ಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಪದಪಲ್ಲವಂ ತಳರ್ದೊಗೆದವೆನಿಪ್ಪ ಪಟ್ಟದ ಮಹಾಸತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೩೧-೩೧ ; ಸು. 1160). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾವಸಾನ (ನಾ). ಇರುಳಿನ ಕೊನೆ; ಬೆಳಗು : ನಿಶಾವಸಾನಸಮಯದೊಳ್ . . . ಅತಿಮಧುರವಾಗೆ ವೃದ್ಧಂ ಪಾಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೨೩). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಾಸ (ನಾ). ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಡದುದು : ಮಾಸಾವಸಾನದಗ್ರದ ವಾಸರದೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿನಾಯತಿ ಬರುತಿರ್ಪಾ ಸಮಯದೊಳವನೀಶ ನಿಶಾಸದ ಗಜಮೊಂದು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮದಾಂಧಂ ಗೋಟಬಿಡಿಸೆ (ಮಹಾನೇ. ೫-೧೧೯). [**ಸಂ.**]

ನಿಶಿ$_1$, ನಿಸಿ, ನಿಸೆ (ನಾ). **೧.** ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : ನಿಶಿ ಬಿಟ್ಟೋಡೆ ಶಶಾಂಕನುನ್ನತಕರಂಗಳ್ ಬಾಡೆ . . . ಪೂರ್ವಾದ್ರಿ ಕೆಂಬಿಸಿಲಿಂದೊಪ್ಪಿರೆ

ಮೂಡಿದಂ ಭಗಣಶೋಭಾತಸ್ಕರಂ ಭಾಸ್ಕರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೭೫); ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಯೊಳು ಜೀವವ ತೊಱೆದ ಚಂದ್ರಮನು ಪೋಗಲಾಣ್ಮನ ಕೂಡೆ ನಕ್ಷತ್ರ ನಿಶಿವೆಣ್ಣು ಸಾಗಮನವನೆ ಮಾಡಿದುವು(ಮೋಹತ.೧೮-೧೦೭); ಏಳಿ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿರಿ ನಿಶಿಯು ಅಳಿದಿಹುದು (ವಿಜಗೀ. X, ೧೨); ವರ್ಷದ ನಿಶಿಯೊಳು ಮುಗಿಲಿನ ಮರೆಯೊಳು ಇಣಿಕುವ ಚಂದ್ರನ ಜೊನ್ನದೊಲು . . . ಅಂಡಾಳಿನ ನಗೆಯು (ಮಾಂದಳಿ. ೧೬-೧); ಜೀವನವನದಲಿ ಕವನಮಯೂರಂ . . . ಕುಣಿವುದಾವೇಶದಲಿ, ದಿನದಿನ ನಿಶಿನಿಶಿ ಮಾಯಾರೂಪಸಿ ಮೆರೆಯಲು ನವನವವೇಷದಲಿ (ನವಿಲು. ೧-೫). ೨. ಕಪ್ಪನೆಯ ಸ್ವರೂಪ: ಕಲಿ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಪಾರ್ಥನೊಳ್ ಕಲಹಕಂ ಕಲಿಯಾಗಿ ನಿಶಿಯಾಗಿ ತೋರಿದಂ ಕಾಯದೊಳ್ಪಾರ್ಥಸೂನು (ತುರಂಗ. ೮೨-೨೩). ನಿಸಿ : ೧. ನಿಶಾ–ನಿಸಿ; ವಿಷ–ಬಿಸ (ಶಮದ. ೨೭೧ ಪ್ರಯೋ); ಅತಿ ನಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ಯೊಳಾ ಗುರುಗಳನು ಕೊಲ ಬಂದನಾ ಬಲಿಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೧೪); ನಿಸಿಯ ಬೆಸಲಿಗೆ ಸುಸಿಲ್ಮಿಸುಕು ವಂತೊಲ್ಲದೇಕೆನ್ನ ಮಬ್ಬೆದೆಗೆ ಮೂಡೆ 'ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ಧಿ' ಎಂಬೀ ಸತ್ಯ ದರಿಮೆಯ ಮ್ಲಾನಂ ? (೧೪ವಿಂ. ೫೬-೯). ೩. ಕಪ್ಪು ; ಕರಿದು : ಒಂದೆಸೆಯೊಳಬ್ಜಜಂ ಸರಸತಿಯ ಮೇಲೆ ತಾನೊಂದೆಸೆಯೆ ಕತ್ತುರಿಯ ಜಲಂಗಳಂ ನಿಸಿ ಬಳಸಿ ನಿಂದೆಸೆಯಲೆಸೆವ ಸಸಿಗಲ್ಲ ಪುತ್ತಳಿಯೊಲಾ ವಾಣಿ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯೊಳಗೆ ಒಂದಿಸಿದ ಮಲಯಜಜಲಂ ಬೊಮ್ಮನಂಗದೆಸಿಳ್ ಕಂದಿಸಿದೊಡೆ . . . ಕನಕಾದ್ರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗಳ್ಗದೇಂ ರಾಜಿಸಿದನೋ (ಚೆಬಪು. ೩೭-೭೦). ನಿಸೆ : ೧. ಪಗಲೆಂದುಂ ತಲೆಯೆತ್ತಲಣ್ಮಳೆನಸುಂ ಚಂದ್ರಂಗೆ ಕೂರ್ತಂತೆ ಪತ್ತುಗೆಗುಂದಳ್ ನಿಸೆಯುಪ್ಪುದುಂ ಪರಿದು ದುಗ್ಧಾಂಭೋಧಿಯೊಳ್ ಕೂಡುವಳ್ . . . ಕೌಮುದಿಯೆಂಬ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸವೆಣ್ಣೇನೆಂಬೆ ನಾಚ್ಚೋಡೆಯೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೨).

ನಿಶಿರಾತ್ರಿ = ನಡುರಾತ್ರಿ ; ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ; ಸರಿರಾತ್ರಿ : ನಿಶಿರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಡಸಿಕೊಂಡು ಕರೆದುಹೋದೆ (ಮನೋನಂ. ೧೨೮) ; ರಾಜಒಡೆಯನು . . . ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆ ನಿಶಿರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನರಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೭).

[<ಸಂ. ನಿಶಾ]

ನಿಶಿ$_2$ (ಅ). ಒಡಗೂಡಿ ; ಸಹಿತವಾಗಿ : ಒಂದು ನಕಲನ್ನು ಸಮನಿನ ಒಂದು ನಕಲು ನಿಶಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೪). [←ಮರಾ. ನಿಶೀ]

ನಿಶಿಕರ (ನಾ). = ನಿಶಾಕರ : "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ ನಿಶಿಕ[ಪಾಠಾಂ.ವ]ರಂ ಹಿಮಕರಂ ಚಂದ್ರಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪). [ಸಂ.]

ನಿಶಿಚರ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ರಾಕ್ಷಸ : ನಿಶಿಚರ ಶಕಟಾಸುರನ ಶಿಶುಗಾಲಲೊರಸಿದೆನಂತೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೯-೨) ; ಬಿಸಿಗಂಜಿದವನಂತೆ ಹನುಮನಂಗವಿಕಾರಮೆಸಗಲಸುರೇಶ ಗಹಗಹಿಸಿ ನಗು ತಲೆ ನಗರ ರಸೆಯೊಳಗೆ ಮೆರೆಸಿ ಬಿಟ್ಟಪುದೆಂದು ನಿಶಿಚರರಿಗೊರೆದನುಲ್ಲಾಸ ದಿಂದ (ವೆಂಕರಾ. ೫-೧೮-೨೩). ೨. ಕಳ್ಳ ; ಚೋರ : "ನಿಶಿಚರಂ ಕನ್ನಗಳ್ಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೫). [ಸಂ.]

ನಿಶಿತ$_1$ (ನಾ). ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ : ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ನೆಱೆ ಪದುಮನಾಭನು ರಕ್ಷ ಮೂರುತಿ ನಿಶಿತದಲಿ ನೆಱೆ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ಸಿರಿವತ್ಸಲಾಂಛನನಪರರಾತ್ರಿಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೮-೧೬). [<ಸಂ. ನಿಶೀಥ]

ನಿಶಿತ$_2$ (ಗು). ೧. ಹರಿತವಾದ ; ಮಸೆದ ; ಚೂಪಾದ : ಮುನಿಜನಂಗಳ ಬೇಳ್ವೆಗಳ್ಗಪದ್ರವಂಗೆಯ್ವ ನಿಶಾಟಕೋಟಿಯಂ ನಿಶಿತ ಶರಕೋಟಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಾಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೫ ವ); ಖರನಖರಂಗಳಿಂ ನಿಶಿತಚಂಚುಗಳಿಂದಿಱಿಯಲ್ಕರುತ್ತು ಸಾರ್ತರೆ ನಸುನಕ್ಕು ಪೊಯ್ಕೆ ಕರದಿಂ . . . ಕೆಡೆದತ್ತು ವಜ್ರದಿಂ ಸುರಪತಿ ಪೊಯ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟು ಕೆಡೆದಂತೆ ಜಟಾಯು ನಭೋವಿಭಾಗದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೦೪) ; ಸಂತವಿಸಿಕೊಂಡರ್ಜುನನು ದ್ರೋಣನ ನವನಿಶಿತಬಾಣೌಘದಲಿ ಹೂಳಿದನು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೪೬) ; ಆತನಂ ಮಗುಳ್ಚುವೊಡೆಂದು ಕುಶಂ ನಿಶಿತವಿಶಿಖವಿಸರವಿಲಾಸಿ ಬೆಂಗೊಂಡುದನಿನ್ನುಂ ಬಾರದೆ ತಡೆದುದಂ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೧-೧೨) ; ನಿಷಂಗದಿಂ ತೆಗೆ, ನಿಶಿತನಾರಾಚಮೃತ್ಯುವಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೧೫೬). (ನಾ). ೨. ಹರಿತವಾದುದು ; ಚೂಪಾಗಿರುವುದು : "ನಿಶಾತಂ, ನಿಶಿತಂ, ಧೌತಂ, ತೇಜಿತಂ—ಈ ೪ ಮಸೆದುದು" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೦). ೩. ಚುರುಕಾದುದು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು : ಹಿರಿದೆನ್ನ ಮತಿ ಮೇಣಿದು ನಿಶಿತ (ಗಣೇಶ. ೭-೧೬೩). 'ನಿಶಿತಮತಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ನಿಶಿತಕೋಪ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ಕೋಪ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸಿಟ್ಟು : ಪೂರ್ವದಿಶಾನಿತಂಬಿನಿ ನಿಶಿತಕೋಪದ ಕಿಡಿಯನುಗುಳಿದಳೆನಲು ರವಿ ಮೆಱೆದ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧೩). [ನಿಶಿತ$_2$+ಕೋಪ]

ನಿಶಿತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು ; ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು : ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಖಚಿತ, ನಿಶಿತಗೊಳಿಸುತ್ತ ಕಾವ್ಯ ಬರೆಯದೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇರುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ನಾಂದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ (ಚಂದ್ರಮಾ. ಒಳ್ನುಡಿ). [ನಿಶಿತ$_2$+ಕೊಳ್$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನಿಶಿತಧಾರೆ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಅಲಗು,— ಚೂಪಾದ ಬಾಯಿ : ನಿಶಿತಧಾರೆಯ ಹೊಳಹು ಸೂರ್ಯನ ಮುಸುಕಿಹುದು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೨). [ನಿಶಿತ$_2$+ಧಾರೆ]

ನಿಶಿತಪರಿಮಳ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ನಿಶಿತಪರಿಮಳ ಮೋದದಿಂ ಮೋದಿಸುವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯದಲಿ ಪಂಕಿಸಿದ ಜೀವನ ಜೀವ ತನ್ನಯ ಜೀವನವೆಯೆಂದು ವಸುಮತೀಶರಿಗಿತ್ತು ತಾ ಭೋಗಿಸದೆ ಬಳಸದೆ ರಾಜನನೋಲಗಿಸುವವನೆ ಪಾನೀಯಧಾರಕನು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೯೩).

[ನಿಶಿತ$_2$ + ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ)]

ನಿಶಿತಮತಿ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ : ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗಿ, ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ, ನಿಶಿತಮತಿಗೆ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಬುದ್ಧಿಗೆ ಸವಾಲಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ : ನಿಶಿತ ಮತಿ ಮಹಾಸತ್ತ್ವವೃತ್ತಂ ತ್ರಿವರ್ಗೋಪೇತಂ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಶೀಲಂ ವರ ಬುಧನಿವಹಸ್ತೋತ್ರಪಾತ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೧೫) ; ಅದು ನಿಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ನಿಶಿತಮತಿಗಳ್ಗೆ ಪಂಚರಾತ್ರಿಯೊಳೆ ಪ್ರತೀತಿಯಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೭ ವ) ; ನಿಶಿತಮತಿ ಮೆಚ್ಚಿದನು ಬೇಡಿನ್ನಸುವನೊಬ್ಬಂಗಿತ್ತೆನು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೨೩-೪೭) ; ಬೇರೆ ನುಡಿದನಿಲ್ಲೊಂದುಮಂ ಆ ನಿಶಿತ ಮತಿ, ಮಿತಭಾಷಿ, ಯೋಗಿಗಳ ಯೋಗಿ, ಪವನಾತ್ಮಜಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೧-೫೭೭). [ನಿಶಿತ$_2$ + ಮತಿ]

ನಿಶಿತವಿಶಿಖ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ,—ಶರ : ನಿಶಿತವಿಶಿಖಂ ಗ[ಳಿಂ]ದೊಂದಶನಿಯೆ ಗಿರಿಕುಲಮನಳಱುವಂತೆ ಮದೇಭಪ್ರಸರಸಹಸ್ರಂ ಕೆಡೆದುವು ವಿಸಸನದೊಳ್ ದ್ರೋಣನಿದಿರ್ಗೆ ಮಾರ್ಪಲಮೊಳವೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೬). [ನಿಶಿತ$_2$ + ವಿಶಿಖ]

ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ನಿಶಿತವಿಶಿಖ : ಬಿಗಿದ ತವದೊಣೆಗೆ ಕೆಯ್ಯಂ ನೀಡಿ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮನೊಂದನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪ ವ) ; ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರ ಹತಿಯಿನಾ ಮುನಿಯ ಶರೀರಂ ಕೂಡೆ ಜಾಳರಂಬೋಗಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೮೫). [ನಿಶಿತ$_2$ + ಅಸ್ತ್ರ]

ನಿಶಿದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.
ನಿಶಿದ್ದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.
ನಿಶಿಧಿ$_1$ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.
ನಿಶಿಧಿ$_2$ (ನಾ). ದಾಖಲೆ; ನಮೂದು; ನಿರೂಪಣೆ : ಯಿಾ ಹೆಣ್ಣಾಳು ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕ್ರಯ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟೆನಾಗಿ ಯಿಾ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಆದಿ ಅಡಮು ಅಡ್ಡಿಸಡ್ಡಿಯೇನು ಉಂಟಾದ್ದನ್ನು ನಾನೇ ನೋಡಿ ಕೊಂಡೇನುಯೆಂದು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಯಚೀಟು ಹಣ ಸಂದ ನಿಶಿಧಿ ಯಾಗಿದೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೬೭-೧೩ ; 1808). [←ಪಾರ. ನವಿಶ್ತ, ನವಿಶ್ತಾ]
ನಿಶಿಧಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.
ನಿಶಿವಗೆಯು, ನಿಸಿವಗೆಯು (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಹಗೆ ; ಸೂರ್ಯ : "ನಿಶಿವಗೆಯುನೆಂಬಭಿಧಾನ ತಾಳುವಂ ದಿನಕರಂ" (ಕಶರ. ೫೪). **ನಿಸಿವಗೆಯು :** "ಬಿಸಿಗದಿರ ನಿಸಿವಗೆಯು ಕೆಂಗದಿರ . . . ಪಗಲ ಬೊಜಂಗನೆಂದು ಸಪ್ತಾಶ್ವಂಗೆ ನಾಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೪) ; "ನಿಸಿವಗೆಯು ತಾವರೆಗೆಳೆಯ . . . ಜಗುನೆಯಯ್ಯನೆನಲ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಾಮುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫). [ನಿಶಿ$_1$ + ಪಗೆಯು]
ನಿಶಿವರ (ನಾ). = ನಿಶಾಕಾಂತ : "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ ನಿಶಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರಂ ಹಿಮಕರಂ ಚಂದ್ರಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪). [ಸಂ.]
ನಿಶಿವೈರಿ (ನಾ). = ನಿಶಿವಗೆಯು : "ನಿಶಿವೈರಿ ಮಿಹಿರಂ ವಿರೋಚನಂ ಭಾಸ್ಕರಂ . . . ಪೂಷ್ಣನೆನೆ ಸೂರ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). [ಸಂ.]
ನಿಶೀಥ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿ ; ಇರುಳು. ೨. ನಡುರಾತ್ರಿ ; ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ; "ನಿಶೀಥಃ, ಮಹಾನಿಶಾ – ಈ ೨ ನಡುವಿರುಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೯) ; ಅದೇಂ ಮೊಟಗಿತೋ ಮೇಘಂ ನಿಶೀಥಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೨೮); ನಿನ್ನಯ ಪಿಂತೆ ಕಾಂತಿಯಂ ಕಾಣದ ಭಾರತಂ ಬರಬರುತ್ತ ನಿಶೀಥಕೆ ಕಂದಿ ಬಂದುದೈ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೫೩-೧೨) ; ರಾತ್ರಿ ಮಹಾನಿಶೀಥದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟಿತ್ತು (ನೂರಜ. ೩೪). [ಸಂ.]
ನಿಶೀಥಿನಿ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ತಮೀ, ತಮಿಸ್ರಾ . . . ನಿಶೀಥಿನೀ, ನಿಶಾ . . . ಶ್ಯಾಮಾ, ರಾತ್ರಿಃ–ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೭); ನಿಶೀಥಿನಿಯೊಳ್ ಖಳ ರಾಹು ಬಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸುಧಾಂಶುವಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದನುಗೆಯ್ಯೆ (ಬಾಧಪು. ೪-೩೪) ; ಮಲಗುವುದೊಲ್ದು ನಿಶೀಥಿನಿಯೊಳ್ ನಿರ್ಮಲಮನಸ್ಕನೆನಿಸುವುದು (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧೨-೫೮) ; ಆಂಜನೇಯನ ಬರವಿಗಂಜಿ ಲಂಕಾರಾತ್ರಿ ವಿಕಂಪಿಸುತೆ ಬೆಳ್ಪೇರ್ದುದಂ ತೋರ್ಪ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಶ್ವೇತಮಾದುದು ಮುಖಂ ಶೀತಲ ನಿಶೀಥಿನಿಗೆ ನಾಥನೈತಹ ನಾಣಿಗೆಂಬಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೨೦-೩). [ಸಂ. ನಿಶೀಥಿನೀ]
ನಿಶೀಥಿನೀನಾಥ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : "ಇಂದುಃ . . . ನಿಶೀಥಿನೀನಾಥಃ, ಜೈವಾತೃಕಃ, ಮೃಗಾಂಕಃ, ವಿಧುಃ, ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ — ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೩). [ಸಂ.]
ನಿಶೀಥೆ (ನಾ). ನಡುರಾತ್ರಿ ; ನಟ್ಟಿರುಳು : "ಅರ್ಧರಾತ್ರೆ ನಿಶೀಥೆಯೆನೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೭). [ಸಂ. ನಿಶೀಥ]
ನಿಶೀಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.
ನಿಶೀಧಿಕೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.
ನಿಶೀಧಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.
ನಿಶುಂಭನ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ನಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ಸೂದನಂ, ನಿರಸನಂ, ನಿಶುಂಭನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ—ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೩). [ಸಂ.]
ನಿಶುಂಭಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತ ಮಾಡಿ, ಎಡಗಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದು ಅಥವಾ ಚೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ ಎದೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ, ಕಟಕಾಮುಖಹಸ್ತದ ಮಧ್ಯ ಬೆರಳನ್ನು ತಿಲಕವಿಡುವಂತೆ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ತವೆ ಕುಂಚಿತಮುಂ ಡೋಲಂ ವಿವೃತ್ತ ವಿನಿವೃತ್ತಮೆಸೆವ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ರಾಂತಂ ಯುವತೀ ನಿಶುಂಭಿತಂ ಕೇಳವಿರಳಗುಣೆ ರಂಜಿಸಿರ್ಪ ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೩೪). [ಸಂ.]
ನಿಶೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ ; ರಜನಿ : "ತಮೀ, ತಮಿಸ್ರಾ . . . ನಿಶಾ, ದೋಷಾ . . . ರಾತ್ರಿಃ—ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೭) ; ಒದವಿದವಶ್ಯಾಯದೊಳ್ ನಿಂದನೇಕಾಂತನಿವಾಸಂ ಬೆಳ್ವಾಸಂ ನಿಶೆಯೊಳೆಸೆಯೆ ನಿರ್ವಾಣದೊಳ್ ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೧); ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂ . . . ದರವಿಕಸದ್ವಾರಿರುಹಮನಾ ಕಾಂತೆ ನಿಶೆಯ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಂಡಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೦); ಲಂಕಿಣಿಯ ಮರ್ದಿಸಿ ನಿಶೆಯೊಳಾ ಧರಾನಂದನೆಯ ನೋಡಿ (ಮೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೨) ; ಮಂಥರೆಯ ಬಾಳ್ನಿಶೆಗೆ ಶಶಿಯುದಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೧೯). ೨. ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ. ೩. ಅರಿಸಿನ ; ಹರಿದ್ರ : "ನಿಶಾಖ್ಯಾ, ಕಾಂಚನೀ, ಪೀತಾ, ಹರಿದ್ರಾ, ವರವರ್ಣಿನೀ—೫ ಅರಿಸಿನದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೫) ; ಸವನಾಗಿ ಕೊಂಡು ಧೂಪಿಸುಗೆ ವಿಳಂಗಂ ಮಹಿಷಿ ಮತ್ಸ್ಯಮಾಂಸಂ ನಿಶೆ ಸಾಸಿವೆಯುಂ ಮತ್ತಿಯ ಪೂವೆಂಬಿವಱಿಂ ತರು ನಿರುಜಮಾಗಿ ಫಳದೊಳ್ ನೆರೆ(ಱೆ)ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೧೨); ನಿಶಾ, ಅರಸಿನ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೭-೨೬). [ಸಂ. ನಿಶಾ]
ನಿಶೆ$_2$ 'ನಶೆ' ನೋ.
ನಿಶೇಶ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ಸುತೆಯರ್ ಪುಟ್ಟುವರಂತಾಶ್ರಿತರೊಳ್ ಬಲ್ಲಿದರೊಳೊಂದುಗುಂ ವೈರಂ ನಿಸ್ವತೆ ಕೀರ್ತಿಹಾನಿ ಬಹುನಿದ್ರತೆ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ನಿಶೇಶನವರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]
ನಿಶೇಶಶೇಖರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ಆ ಸಮಯದಂಥಕಾಸುರನ ಸೀಳ್ದ ಪಟುತರ ನಿಶೇಶಶೇಖರನು ಬೆಳಬೆಳಗುತ್ತ ಬಂದಂತೆ (ನನಮೋ. ೧೪-೨೭). [ನಿಶೇಶ + ಶೇಖರ]
ನಿಶ್ಚಂಚಲ (ಗು). ಸ್ಥಿರವಾದ ; ಅಚಲವಾದ; ದೃಢವಾದ. [ಸಂ.]
ನಿಶ್ಚಂಚಲಿತ (ಗು). = ನಿಶ್ಚಂಚಲ : ನಿಚ್ಚ ಸಾವಿರಜಂಗಮಂಗಳಿಗೆ ಪಂಚವಿಧ ಪಕ್ವಾನ್ನಪಾನಾದ್ಯಂಚಿತಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿಶ್ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಸಂ]ಚಲಿತಮತಿಯಿಂದೆ ನೀಡುತ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೨೪-೩). [ಸಂ.]
ನಿಶ್ಚಕ್ರನಿರಾಹಾರ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಉಪವಾಸ ; ಒಂದು ತೊಟ್ಟು ನೀರೂ ಕುಡಿಯದೆ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸ ; ನಿಟ್ಟುಪವಾಸ: ಅಂದು ಏಕಾದಶೀ ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೆ ನಿಶ್ಚಕ್ರನಿರಾಹಾರವೆಂದು ಗುಳಿಗೆ ಉರುಳಿಸಿದೆ (ದೇಕಸ್ಯೆ. ೧೦೪). [ಸಂ.]
ನಿಶ್ಚಟೆ 'ನಿಚ್ಚಟ$_2$' ನೋ.
ನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). ೧. ನಿಜ ; ಸತ್ಯ ; ದಿಟ : [ಪರಿ(ರ)]ಕ್ಷಿಸಿದೀ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆರಡಂ ಬಗೆದಳಿ(ಱ)ದವಂಗೆ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ ಕೇಳಿರೆ ವಾರಣಾಸಿಯೊಳ್

ಪಾ ××× ಕವಿಲೆಯುಮನಟ್ಟಿದ ಪಾಪಂ ಸಾರ್ಗುಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೬೩ ; ಸು. 1082) ; ಅನ್ಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನುದರವ ಹೊರೆಯುದ ಅಚ್ಚಶರಣರ ಕಂಡರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೆಂಬೆನು (ಬಸವ. ೭೫೮) ; ಮತ್ತೆ ಕೇಳ್ನಿಶ್ಚಯವುಯೋಳದು ಪುತ್ರ ಅರಿ ಮೌನವದು ಯೆಂಟೆದು ಅತ್ಯಧಿಕಮಹಕ್ಷಮವುಯೆಂವೆನಿಸುವದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ.೨೬-೫) ; ದೇವರಿಗೆ ಕನಿಕರ ಹುಟ್ಟಿ ಆತನು ತಮ್ಮ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವ ನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೬) ; ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಪಾತವೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ದೃಢವಾದ ಭಾವನೆ ; ಖಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ನಿರ್ಣಯ : "ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿಯತಮೆನೆ ನಿಶ್ಚಯಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೩) ; ನಚ್ಚು ಮಚ್ಚಿಂಗೆ ಪೂಜಿಸಿ ನಿಶ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ಯವೆಂದೆನಲಿಲ್ಲ . . . ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಗಿಯಲ್ಲ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲ ಅಂಗವಿಲ್ಲದ ಸಂಗ ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ಅವಚಂ. ೮೧-೩೬೬). ೩. ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಜ್ಞಾನ. ಇದು . . . ವಿಷಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಶಯ ನಿಶ್ಚಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯) ; ವೃತ್ತಿಯು ಸಂಶಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ಗರ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ಮರಣ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೮೮). ೪. = ನಿಶ್ಚಯತಾಂಬೂಲ.

ನಿಶ್ಚಯಪಡಿಸು = ದೃಢಪಡಿಸು ; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು : ಕಾಲ್ಡ್‌ವೆಲ್ಲನು . . . ಪೋಪನ ಹೇಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯಪಡಿಸಿದನು (ದ್ರಾವಿ. ೧೯). **ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡು** = ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ನೆಂಟರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಕಾಳ ಮದುವೆಯ ದಿನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ಅದೇ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾ ಬಿದ್ದ ಬೋಳನನ್ನು ಕಂಡು . . . ಕರೆದು ತಂದನು (ಕಾಲೂರ. ೧೧ ಕಥಾಸಾರ). **ನಿಶ್ಚಯ ಹಾಕು** = (ಮದುವೆಯನ್ನು) ನಿರ್ಧರಿಸು,—ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ಮಾಡು : ಭೀಮ್ಯನ ಹೆಂಡತಿ ಸತ್ತು ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಆಗಿಲ್ಲ. ಆಗಲೆ ನಿಶ್ಚಯ ಹಾಕಿದರಂತ (ತಿಡುಗು. ೩೨). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಣಯಿಸು ; ಖಚಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು : ಚಿಚ್ಚರಮೆನ್ನೀ ಪ್ರಾಣಮಂ ತಾಂ ಬಿಡದಿರೆನೆನುತಂ ನಿಶ್ಚಯಂಗೆಯ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭೮) ; ಬರವೇಟ್ಟಾಧಿತ್ರೀಯ ಮಂತ್ರಿ ಪ್ರಮುಖರನವರೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯಂಗೆಯ್ದು ಧಾತ್ರೀಭರಮಂ ಕೊಟ್ಟಾತ್ಮಜನ್ಮಂಗಧಿಕವಿಭವದಿಂ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೧೬) ; ಜೀವಾದಿ ಪದಾರ್ಥತತ್ತ್ವಂಗಳಂ . . . ಪಿರಿದುಮಚ್ಚಿಱಿಕೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯಂಗೆಯ್ದ ನೆಂಬುವುದು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ವ).
[ನಿಶ್ಚಯ + ಕೆಯ್[1]]

ನಿಶ್ಚಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರು ; ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಪರಿಣಾಮತೆಯನೆಯ್ದು ನಿಶ್ಚಯಂಬಡೆವುದು ಮಹಾಲಿಂಗದ ವಿಷಯ (ಆದಪ. ೧೯೩-೩೫೧).
[ನಿಶ್ಚಯ + ಪಡೆ[1]]

ನಿಶ್ಚಯಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಧಾರವಾದ ಗುಣ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ ಸ್ವಭಾವ. ೨. ನಿರ್ಧಾರವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನು : ನಿಶ್ಚಯಗುಣರೊಳರೆಂಬುದಿದಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಭರತಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೨). [ನಿಶ್ಚಯ + ಗುಣ]

ನಿಶ್ಚಯಗುಣಿ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನು : ನಿಶ್ಚಯಗುಣರೊಳರೆಂಬುದಿದಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಭರತಭೂಮಿಯೊಳ್ ಸುರಪತಿ ತಾಂ ನಿಶ್ಚಲ[ಯ]ಗುಣಿಗಳನಲ್ಲದೆ ದುಶ್ಚರಿತರನಘಸಮೇತರಂ ಪೊಗೞ್ದಪನೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೨). [ಸಂ. ನಿಶ್ಚಯಗುಣಿನ್]

ನಿಶ್ಚಯತಾಂಬೂಲ (ನಾ). ಮದುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ; ಕಡಲೆಬೆಲ್ಲ ; ಗಟ್ಟಿಗಡುಬು (ಕರಾ) ; ಸಕ್ಕರೆಕಾರಣ (ಉಕ) : ದೇವ ಕೇಳ್ನಮ್ಮ ನಂದನ ಸೌಂದರೇಶಗೆ ನಾವಿತ್ತೆ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಿಯನೆನೆ ಆ ವೇಳೆಯೊಳೆ ನಿಶ್ಚಯತಾಂಬೂಲವ ನಾ ವಿನಯದೊಳಿತ್ತು ಬೀಳ್ಕೊಂಡೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೧-೫೮).
[ನಿಶ್ಚಯ + ತಾಂಬೂಲ]

ನಿಶ್ಚಯನಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಾರ್ಶನಿಕರ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ ; ☞ ಸುವರ್ಣವು ಒಂದು ಮೂಲದ್ರವ್ಯ. ಅದರ ಗುಣ, ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ ನಿಶ್ಚಯ ದೃಷ್ಟಿ. ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಭರಣಗಳ ಗುಣ, ಸ್ವರೂಪಗಳ ವಿವೇಚನೆಯೆ ವ್ಯವಹಾರದೃಷ್ಟಿ. ಹೀಗೆಯೇ ಆತ್ಮ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಮೂಲದ್ರವ್ಯದ ವಿಚಾರ ಹೇಳುವುದು ನಿಶ್ಚಯನಯ ದೃಷ್ಟಿ. ಆತ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಜೀವ ಪರ್ಯಾಯಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯವಹಾರನಯ ದೃಷ್ಟಿ : ಜೀವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಜೈನದಾರ್ಶನಿಕರು ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ನಿಶ್ಚಯನಯದೃಷ್ಟಿ, ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯವಹಾರನಯ ದೃಷ್ಟಿ (ಜೈನಪ. ೨೮೪). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಜ್ಞಾನಿ ; ಪ್ರತಿಭಾವಂತ : ದಿವಿಜೇಜ್ಯಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನಗೃಹದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನೂಭವದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧೧). [ನಿಶ್ಚಯ + ಬುದ್ಧ]

ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಬುದ್ಧಿ : ಇಂತಪ್ಪ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯೊಳಪಗತಚಿಂತಾತುರ ತನ್ನ ತಾನೆ ಸಂತವಡಿಸಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಯ ನೋಡುತ ಕಂಡನಂತಲ್ಲಿರ್ದ ದೇಗುಲವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೪೯) ; ನಿಶ್ಚಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಿಗೂ ಅಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೦೩).
[ನಿಶ್ಚಯ + ಬುದ್ಧಿ]

ನಿಶ್ಚಯಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿರ್ಧಾರಕ ಶಕ್ತಿ ; ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹೊಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ವುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ನಿಶ್ಚಯಶಕ್ತಿ (ಅನಂಶ. ೧೬-೬೫).
[ನಿಶ್ಚಯ + ಶಕ್ತಿ]

ನಿಶ್ಚಯಿಸು, ನಿಶ್ಚಯ್ಸು, ನಿಶ್ಚೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೀರ್ಮಾನಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು ; ದೃಢವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು ; ಖಚಿತವಾದ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರು : ತನ್ನಯ ತಂದೆಯೆಂದುದನೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹಮನಿಂದೆ ಮಾಡುವೆಂ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಗಾಂಗೇಯಂ ದಾಶರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೨ ವ) ; ಈಗಳ್ . . . ಪಿಂಗಳಕನಲ್ಲಿಗುಯ್ವೆನೆಂಬುದನೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಸಂಜೀವಕಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೪-೬) ; ಉಳಿದ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಂ ಕೇವಲಿಗಿಲ್ಲೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೯೭-೬) ; ಧರಣಿಪನ ನಿಱುಗೆಯಲಿ ಕಂದನ ಮರಣವನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಪ್ರಳಯದ ಹರನ ಕೋಪವ ಕೇಣಿಗೊಂಡನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸದ್ರೋ. ೮-೧೪) ; ದೇವರೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೯). ೨. ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ಖಚಿತಪಡಿಸು : ಮಾಯಾವಿ ನುಡಿದ ನಸುಮಾತಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಪಯಣವ ನುಷೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದುಬ್ಬಿನಲಿ ಸಂತಸವಡೆದು ತತ್ಕುವರನ ಮೂರ್ತಿಯ ನಾಂತಳು ಬೆನ್ನ ಭಾಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೫) ; ಆ ದಾನಗಳನ್ನು

ಕೊಟ್ಟುದೇತಕ್ಕೆ. . .ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣವು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯಲೆಂದು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೧೪೧). ೩. ನಂಬು ; ನಚ್ಚು : ಮಹಾದಾನಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ ಪೂಜಿಸಿ ಬದುಕುವೋ ಕಾಯವ ನಿಶ್ಚಯಿಸದೆ (ಬಸವ. ೧೭೨). **ನಿಶ್ಚಯ್ಸು :** ೧. ರಕ್ಕಸಮಣಿಯ ಕೋಣೆಯ ಗಂಗನ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ತನ್ನ ಸಾವಂ ನಿಶ್ಚಯ್ಸಿ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೪ ; ಸು. 940). **ನಿಶ್ಚೈಸು :** ೧. ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ವೀರಭಟರುಮಂ ಕಂಡು ಮಗನ ಸಾವಂ ನಿಶ್ಚೈ[ಪಾಠಾಂ.ನಿಶ್ಚಯಿ]ಸಿ ರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೫ ವ) ; ಬಲ್ಪಿನಿಂ ದೇವಿಯ ಪಾದಮೂಲಮನೆಯ್ದಿಸಲುಂ ಸಾಲ್ವುವೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ(ಕಾದಂಬ. ೪೦೪) ; ಭರದಿಂ ಸುಜ್ಜನೆ ಸುಯ್ಯೆ ಸೂಗುಱಿಸೆ ಕಣ್ಡಕ್ಕಾಲಿಗಳ್ ಬೀೞೆ ಮೆಯ್ ಮರವಟ್ಟಂತಿರೆ ನೋ(ಡಿ)ಡೆ ಪೇೞ್ ನರಡಿದಾಯ್ತೆಂದಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೭) ; ಧೌಮ್ಯಾದಿ ಸುಜನವ್ರಾತ ನಿಶ್ಚೈಸಿದರು ಮನದಲಿ ಧರ್ಮನಿರ್ಣಯವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೩೯). ೨. ಪುಂಡರೀಕಿಣಿಗೆ ಪಯಣಂಬೋಗಲ್ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಂ ಧರಣೀಶ್ವರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೦) ; ಮಱುದಿವಸಂ ಪಯಣಮೆಂಬುದನಲ್ಲಿಯೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ನಿಜರಾಜಭವನಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೪೯೯). ೪. ನಿರ್ಧಾರಗೊಳ್ಳು : ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಸಂಪುಟವಾಗಿ ಅಱಿವು ನಿಶ್ಚೈಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಣಯ, ನಿರ್ಣಯಿಸಿ] ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಕುಱುಹುಗೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಆ ಅಱಿವೆ ಅರ್ಪಿತ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೬೪೧-೧೪೩೯). [ನಿಶ್ಚಯ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಶ್ಚಯ್ಸು 'ನಿಶ್ಚಯಿಸು' ನೋ.

ನಿಶ್ಚರತೆ (ನಾ). ಸ್ಥಿರತೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ : ಹರಸಿದರು ಲೇಸಾಗಲೋ ನಿಶ್ಚರತೆಯಲಿ ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗೆಂದು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೨).

[ಸಂ. ನಿಶ್ಚರತಾ]

ನಿಶ್ಚಲ, ನಿಶ್ಚಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ ; ದೃಢವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ. 'ನಿಶ್ಚಲಪ್ರದೀಪ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಸ್ಥಿರವಾದುದು : ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಜಂಬುಕ ಖಗಾಳಿಯು ಚಿತ್ರ ನಿಶ್ಚಲವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೨೯) ; ನೀವು ಭಕ್ತದೇಹಿಕನೆಂಬುದು ಎನಗೆ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಅಬಂಡೇ. ೧೪೯-೧೪೭) ; ಭೀಷ್ಮನ ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಬೆಗೆ ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮರು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋದರು (ಸೀತಿಚೆಂ. XIV, ೨೭); ಪೃಥಿವಿಪತಿ ಮಂಕುಗಣ್ಣಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸಿರ್ದನು ಶವಾಕ್ಷಯೋಲ್ ನಿರ್ಜೀವವೆನೆ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೧-೩೪). ೩. ಅಲುಗಾಡದುದು ; ಕದಲದುದು ; ಗಿರಿ ; ಪರ್ವತ. ೪. ಭೂಮಿ. ೫. ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಚಂಚಲತೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಲಘುಭುಜನಾಗಿಯುಂ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿಯುಮಖಿಳಭೂಭೃದುತ್ತುಂಗತೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿಯುಮೆಯ್ದಿದುದಿನ್ನಾ ವಿಲಸಿತಮಂ ಮೇರು ಕಠಿನಭೋಗಾಧಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೩) ; ನೆಲವನ್ನೇ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತ ನಿಶ್ಚಲಳಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೩೭). ೬. ಚಂಚಲತೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ ; ತಪಸ್ವಿ; ಸಂಯಮಿ: ಚಲದಿಂದಂ ನಗರಾಜಪುತ್ರಿ ಹೃದಯಾಬ್ಜಾವಾಸದೊಳ್ ಭಾವಿಪು ನಿಶ್ಚಲನಂ ನಿರ್ಮಳನಂ . . . ನಿಲಿಸುತ್ತೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧) ; ನಿಗಮ ವಿಶಾಲನುತ ನಿಶ್ಚಲ ನಿಜಾತ್ಮ . . . ಶೂಲಧರ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸಲಹು ಮೂಜಗವ (ಅಮೃತ. ೧-೫೪); "ಇಳಾಚಲ ಸಂಯಮಿ ನಿಶ್ಚಲಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೪೭). **ನಿಶ್ಚಳ :** ೫. ಬಿಳಿಯ ಮುಗಿಲ್ಗಳ ಪಟಳಾವಳಿಯೊಳ್ ದಿಕ್ಪಾಳರುಂ ಸುರೇಂದ್ರರುಮೇಂ ನಿಶ್ಚಳರಾಗಿರ್ದರೆನಲ್ಕಾ ಕಳಧೌತವಿಶಾಳಮಪ್ಪ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳೊಳ್ ಬಂದಿರ್ಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೭೯). ೬. ನಿಶ್ಚಳರುಂ ಪ್ರಣೂತಬಲರುಂ ತಾಮಾಗಿ ಲೋಕಾಗ್ರದೊಳ್ ತೊಳಗುತ್ತಿರ್ಪ ವಿಶುದ್ಧ ಸಿದ್ಧರೆಮಗೀಗಾತ್ಮೋದಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಂ(ಜೀವಸಂ. ೨-೨) ; ನಿಶ್ಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ನಿರಾಕುಳ . . . ರುದ್ರನಿರುತಿರ್ಪನು ವಿನೋದದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೯). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಲತೆ, ನಿಶ್ಚಳತೆ (ನಾ). ಅಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇದೇಂ ಕಳಕಳಮೆನ್ನ ಭಕ್ತನಿವನೀತನೊಳಾಂಪ ವಿನೋದಮುಂಟು ನಿಶ್ಚಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ತೆಯೊಳಿರ್ಪುದೆಂದವರ್ಗೆ ನೇಮಿಸಿದಂ ಕರುಣಾಬ್ಧಿ ಶಂಕರಂ (ಶಬಶಂ.೪-೪೬) ; ಅರ್ಚ್ಯರೂಪದಿ ಮುಚ್ಚಿ ಮಹಿಮೆಯ ನಿಶ್ಚಲತೆಯಿಂದಿರುವೆಯಾದರು ನೆಚ್ಚಲಾರೆನು ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನನು (ನೀಸಾರಾ. ೮೬-೧). **ನಿಶ್ಚಳತೆ :** ದಿಗಿಭಕುಂಭಮಿದೆಂದು ಧರಿತ್ರಿ ಬಂದು ನಿಶ್ಚಳತೆಯಿನಿರ್ಪಳಲ್ತೆ ಭುಜಮಂಡಳದೊಳ್ ವಸುಧಾಧಿನಾಥನಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೧). [ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲತಾ]

ನಿಶ್ಚಲತ್ವ(ನಾ). =ನಿಶ್ಚಲತೆ : ನಿಶ್ಚಲತ್ವವು ಚಲನೆಯ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭ ಅಥವಾ ಉದಾಹರಣೆ ಮಾತ್ರ (ಭೌತವಿ. ೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಲನೆ (ನಾ). = ನಿಶ್ಚಲತೆ : ನೀವು ವಿಕಳತೆಯಿಂದ ಭ್ರಮಿಸಲಿನಿತಾಯ್ತು ನಿಶ್ಚಲನೆಯಿಡಿ ಮನದೊಳೀಗ (ನಮೋ. ೮-೫೦).

[ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲನಾ]

ನಿಶ್ಚಲಪ್ರದೀಪ (ನಾ). ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ಜ್ಯೋತಿ ; ಅಲುಗಾಡದ ದೀಪ : ಆ ಭುವನತ್ರಯವಿಜಯಿಯಪ್ಪ ರೂಪಾತಿಶಯದೊಡನಮಳ್ವಳೆದಂತೆ ಬಳೆದ ನಿಸರ್ಗ ಶೌಚಾದಿ ಗುಣಂಗಳಿಂ ಬಿಣ್ಣಂಡಿಕ್ಕಿದ ಭೈತ್ರಮುಮಂ ನಿಶ್ಚಲಪ್ರದೀಪಪವಿತ್ರಪ್ರದೀಪಮುಮಂ ಪೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೨ ವ). [ನಿಶ್ಚಲ+ಪ್ರದೀಪ]

ನಿಶ್ಚಲಾಂಗ, ನಿಶ್ಚಳಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಮಿಸುಕಾಡದ ದೇಹ ; ಅಚಲವಾದ ಶರೀರ : ಅರೆಮುಗುಳ್ದಕ್ಷಿಗಳ್ ಮಿಡುಕುಗುಂದದ ಚೆಂದುಟಿ ನಿಶ್ಚಲಾಂ[ಪಾಠಾಂ.ಳಾಂ]ಗಮುರ್ವರೆಯೊಳೆ ತಳ್ತ ಕಾಲ್ದುದಿ . . . ಒಪ್ಪೆ ಪೊಸವೇಷದ ತಾಪಸನೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೯). ೨. ಚಲಿಸದೆಯಿರುವ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. **ನಿಶ್ಚಳಾಂಗ :** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನಿಶ್ಚಲ + ಅಂಗ$_2$]

ನಿಶ್ಚಲಿತ, ನಿಶ್ಚಳಿತ (ಗು). ಚಲಿಸದೆಯಿರುವ ; ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ; ದೃಢವಾದ : ಪೊಡವಿಯೊಳು ಮುನ್ನಿಂದು ಕಾಣಲ್ವಡೆದುದೀ ವೈಜಾಂಬಿಕೆಯ ನಿಶ್ಚಲಿತ ಶಿವಭಕ್ತಿ (ಬಸಪು. ೫೨-೨೭). **ನಿಶ್ಚಳಿತ :** ಮಳವಿಳಯನರೆನಿಸಿದ ಕೇವಳಿಗಳ . . . ನಿಶ್ಚಳಿತ ಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳ ಚಳನಂ ನಮಗಚಳಸುಖಮನೀಗನವರತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩) ; ಪಶ್ಚಿಮದಿಙ್ಮ್ಲೇಚ್ಛನೃಪತಿಗಳನೆಱಗಿಸಿದಂ ನಿಶ್ಚಳಿತಧೈರ್ಯಮೇರುವಿಪಶ್ಚಿನ್ನುತಕೀರ್ತಿ ಚಕ್ರಿಚರಣಾಂಬುಜದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೧೦೯) ; ಇಭಯೂಥಂ ಪರಿದತ್ತು ನಿಶ್ಚಳಿತಕರ್ಣಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಹಸ್ತಂ ರದಪ್ರಭೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಮದಾಂಬು ಸೂಸೆ ಸಮರಕ್ರೀಡಾಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೭೦).

[ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಲಿತಚಿತ್ತೆ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು : ಸಕಳಕಳೆಗಳನೊಚ್ಚತಂಗೊಂಡು ನಿಶ್ಚಲಿತಚಿತ್ತೆಯುಚ್ಚಾಸನಮನೇಱಿ ವಿಲಾಸಿನಿಯರ್ ಕೆಲಬಲದೊಳ್ ನೆಲಸುಗ್ಗಡಿಸೆ ಪುರಾಭಿಮುಖಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತುಮಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೪-೩೩ ಪ).

[ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲಿತಚಿತ್ತಾ]

ನಿಶ್ಚಲೆ (ನಾ). ಚಂಚಲೆಯಲ್ಲದವಳು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವಳು : ಭಾಸುರತೇಜಂ ಕಂಚುಕಿಯಂತಿರೆ ನಿಶ್ಚಲೆ ಮಾಡಿತಾ ನೃಪಶ್ರೀವಧುವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೩). [ಸಂ. ನಿಶ್ಚಲಾ]

ನಿಶ್ಚಳ 'ನಿಶ್ಚಲ' ನೋ.

ನಿಶ್ಚಳಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಡಿವೇವರ ಕುಂತಳಂಗಳುಂ ಬೆಳೆದು ಜಡೆಗಳಾಗೆ ನಿಶ್ಚಳಚಿತ್ತನಿರ್ದನ್ನೆಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೮).

[ನಿಶ್ಚಳ (=ನಿಶ್ಚಲ) + ಚಿತ್ತ]

ನಿಶ್ಚಳತನು (ನಾ). = ನಿಶ್ಚಲಾಂಗ ೨ : ಲಲಿತಮುಖಸರಸಿಜಂ ನಿಶ್ಚಳಪಕ್ಷ್ಮಂ ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕಂ ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಗಳೊಳೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲ್ನಿಶ್ಚಳತನು ನಡೆನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ(ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೫).

[ನಿಶ್ಚಳ(=ನಿಶ್ಚಲ) + ತನು]

ನಿಶ್ಚಳತೆ 'ನಿಶ್ಚಲತೆ' ನೋ.

ನಿಶ್ಚಳಪಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಡದ ಕಣ್ಣೆವೆ ; ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ರೆಪ್ಪೆ. ೨. ಅಲುಗಾಡದ ಕಣ್ಣೆವೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಲಲಿತಮುಖಸರಸಿಜಂ ನಿಶ್ಚಳಪಕ್ಷ್ಮಂ ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕಂ ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಗಳೊಳೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲ್ನಿಶ್ಚಳತನು ನಡೆನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೫). [ನಿಶ್ಚಳ (=ನಿಶ್ಚಲ) + ಪಕ್ಷ್ಮ]

ನಿಶ್ಚಳಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಮೈಲ[ಮಯಾ]ಕಮಾಂಬಿಕಾಸುತ ತದಮಾತ್ಯ [ಚೇ]ತ [ಹೃ]ದಯೇಶ್ವರಿ ನಿಶ್ಚಳಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭಾವಿಸಲು (ಕಇಅ. ೮೧-೧೫-೫೫ ; 1117).

[ನಿಶ್ಚಳ (=ನಿಶ್ಚಲ) ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ನಿಶ್ಚಳಾಂಗ 'ನಿಶ್ಚಲಾಂಗ' ನೋ.

ನಿಶ್ಚಳಿತ 'ನಿಶ್ಚಲಿತ' ನೋ.

ನಿಶ್ಚಿಂತ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸ್ವಸ್ಥ ಮನಸ್ಸಿನ ; ಶಾಂತ ಮನದ ; ನಿರ್ವಿಕಾರದ : ಆತ್ಮ ಲಿಂಗ ಪರಮಾತ್ಮ ಜಂಗಮ ತನುಮಧ್ಯೆ ಪ್ರಸಾದವಾಯಿತ್ತು . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ಸಂಗದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿಂತನಿವಾಸವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೮೩೭) ; ಇಂತು ವರ್ತಿಸುತಿರ್ಪುದಿದು ನಿಶ್ಚಿಂತಗುರುಭಕ್ತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಿಯದಂತುಮಲ್ಲದುದರನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಭಾಷೆಯುಂ ನೀಗಿ (ಬಸಪು. ३೯-೧೭). (ನಾ). ೨. ಆತಂಕದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದುದು; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ದೂರವಾದುದು ; ನಿರಾತಂಕವಾದುದು : ಕಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಯ ಸವೆದು ನಿಶ್ಚಿಂತವಾದ ಬಳಿಕ ಹಸಿವು ತೃಷೆಗಳೆಂಬವು ಅಳಿದು ಹೋದವು ಕೇಳಾ (ಅಪಚಂ. ೨೪೫-೧೧೧೭); ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಹಾದೇವನ ಕರ್ತೃವೆಂದಱಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ತತ್ತ್ವವೆಂಬುದನಱಿದು ಮನವ ನಿಶ್ಚಿಂತವ ಮಾಡಿ . . . ಮುಂದೆ ನೋಡಿದಡೆ ಜ್ಯೋತಿಯ ಬೆಳಗ ಕಾಣಬಹುದೆಂದರು (ಲಿಂಗಸ. ೬೫-೫೬೨). ೩. ಶಾಂತಮನಸ್ಸಿನವನು ; ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತ : ನಿರಂತ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿರಜ ನಿರ್ಜರ . . . ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩); ನಿರವದ್ಯ ನಿಸ್ಸಂಗ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿಖಿಲೇಶ ಇರದೆ ನೀ ಸಲಹೆಂದನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ३-೯೮-೬) ; ಶಂಕರಪ್ರಸನ್ನವಾಕ್ಯಮಂ ನೆನೆದು ನಿಶ್ಚಿತ ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗುತೆ ಸಂತಸಂಬಡೆದಿರ್ದ ರಾಜದಂಪತಿಗಳ್ (ಹವಿಮ್ಮರ.೨-೧೬೫); ಹೊಜಗೆ ಹೊನ್ನ ಬಿಟ್ಟೆನೆಂದು ನುಡಿವುತಿರ್ಪನಲ್ಲದೆ ಒಳಗೆ ಬಿಟ್ಟು ನಿಶ್ಚಿಂತನಲ್ಲವಯ್ಯ ನಾನು (ಆಖಂಡೇ. ೯೫-೧೨); ತಮ್ಮಾ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನೀನು ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರು (ಸುಂಬೆಯು. ೪-೭೮). ೪. ಶಾಂತಿ ; ನಿರಾಳ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆ : ಕಾರುಣ್ಯಸಾಗರನೆ ನಿಶ್ಚಿಂತದಿಂದಾರೋಗಣಂಗೆಯ್ದು ಮುಮ್ಮಂ ಪೊರೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೩೪); ಸಂದೆಗಂಗಳ ಪರಿಸಿ ತಿಳಿವೆನಿತು ಸರಿದರೂ ಅರಕೆಗೊಳದರಿವಿನೊಳು ನಿಶ್ಚಿಂತವಾಗೆ (ಮಲಿದೇ. ೨೪-೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಿಂತಂ (ಅ). ೧. ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ನಿರಾಳವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ : ನಯಮುಂ ಪಿಡಿದರಸುಗಳಾಳೋಚನಕಾಲದೊಳ್ ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಂ ತಾನುಂ ನಿಶ್ಚಿಂತಮಿರ್ದಾಳೋಚಿಸುವರ್(ಪಂಚತಂ. ೨೦೪-೧೪); ಇಂತೋರೋರ್ವರನೊರ್ವರ್ ಸಂತೈಸುತ್ತುಂ ನೃಪೇಂದ್ರತನುಜಾತರ್ ನಿಶ್ಚಿಂತಂ ಪೊಕ್ಕರ್ ಪಸಿದ ಕೃತಾಂತನ ಬಾಣಸುವೊಲಿರ್ದ ಮಾರಿಯ ಮನೆಯಂ (ಮಶೋಚ. ೧-೫೩). ೨. ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದೆ; ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ : ಇಂತು ಪೇಟಿಡ್ದುಡಿದು ಗೌರವದೋಷದ ಮಾಟಿಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಿಂತಮಿಾ ತೆಱದವಂ ಕಳೆಗಾ ಕೃತಿಯತ್ತಣಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೯). [<ನಿಶ್ಚಿಂತ]

ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸುತನೊಳಜಿತಂಜಯಂ ವಿಸ್ತೃತಮಂ ಭೂಭರಮನೆಯ್ದೆ ಯೋಜಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತತೆಯನೊಳಕೆಯ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩).

[ಸಂ. ನಿಶ್ಚಿಂತತಾ]

ನಿಶ್ಚಿಂತವಾಸಿ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಶಾಂತಮನಸ್ಸಿನವನು : ದಾಸೋಹದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಱೆದು ನಿಶ್ಚಿಂತವಾಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿವಾಸಿ] ಯಾಗೈದಾನೆ (ಅಪಚಂ. ೧೬೯-೭೬೨ ; ಪಚಸಂ. ೫೯೩-೫೫ ನೋ).

[ಸಂ. ನಿಶ್ಚಿಂತವಾಸಿನ್]

ನಿಶ್ಚಿಂತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಆನಂದೆ ಸಂದೆನು ಮೃತ್ಯುವಿನ ವಶಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಲಿ ನೃಪನಿವಹ ಮತ್ತರಾದರು ಮೈಮಱೆದು ದುರ್ವೃತ್ತತನದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೪-೨೬); ಮುತ್ತಿದರ್ ಕೆಳದಿಯರವಳ ಸುತ್ತಿ, ನಿರ್ಜನತೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ನಿರ್ಮಲತೆಗಳ ತಪಸ್ವಿನಿ, ರಾಣಿ, ಅರಮನೆಗೆ ಇರುಳೊಳೊರ್ವಳೆ ಬಂದುದ ಕ್ಕಕ್ಕಜಂ ತಾಳ್ದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೪-೨೩೧೮) ; ನಿತ್ಯದರಿದ್ರನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ (ಗಾದೆ) ; ಅವರು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿಶ್ಚಿಂತಾ]

ನಿಶ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ಗೊತ್ತಾದ ; ನಿರ್ಧಾರವಾದ ; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ; ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ : ಅತಿಶಯಮಾಗಿರೆ ಗುಣಸಂತತಿಯುಂ ದೋಷಮನೆ ಪೇಟ್ದುವೋಲ್ಪೇಟ್ದುದು ನಿಶ್ಚಿತ ಶಬ್ದಾರ್ಥಂ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿಯೆಂಬುದುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೦); ನಿಶ್ಚಿತಮಂತ್ರ ಚಮೂಪತಿ ಪಶ್ಚಿಮದಿಱ್ಕ್ಷ್ಮೇಚ್ಛ ನೃಪತಿಗಳನೆಜಗಿಸಿದಂ . . . ಚಕ್ರಿ ಚರಣಾಂಬುಜದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೧೦೯). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಧರಿಸಿದುದು; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದುದು: "ನಿಶ್ಚಿತಂ, ನಿಯತಂ–ಈ ೨ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು.೧೧೮-೨೫). ೩. ಖಂಡಿತವಾದುದು; ದಿಟ; ನಿಜ; ಸತ್ಯ : ನಿಶ್ಚಿತಮಿದೆನಗೆ ಸಕಲವಚಶ್ಚತುರಜನೋಪದೇಶದಿಂ ಪಿಶುನವಚೋವೃಶ್ಚಿಕವಿಷಹರಮಖಿಳವಿಪಶ್ಚಿಸ್ತುತಿಮಂತ್ರಮೆಂಬುದಿನ್ನುಂ ಮುನ್ನುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೧೪) ; ಈ ಹಿಂದು ಮುಂದಿನ ಪರಿಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದು ನಿಶ್ಚಿತ ಮುಂದಿನದು ಅನಿಶ್ಚಿತ (ಸಾಹಿಸ. ೧೫೭). ೪. [ಅದ್ವೈತ] ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಜೀವಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವ ಸಮಾಧಿ ; ಈ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ೧. ವ್ಯಷ್ಟಿಸಮಾಧಿ= ಮಿಥ್ಯೆಯನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ೨. ನಿಶ್ಚಿತಸಮಾಧಿ=ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜೀವಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. ೩. ವಿಲಕ್ಷಣಸಮಾಧಿ=ಸಾಕ್ಷಿಚೈತನ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು. ೪. ನಿರ್ವಿಷಯಸಮಾಧಿ=ಅಂತಃಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ೫. ಸಮಷ್ಟಿಸಮಾಧಿ=ಭೇದಭಾವನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಸಾಮರೂಪವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹರಿದು ಏಕತೆಯನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವುದು. ೬. ಪೂರ್ಣಸಮಾಧಿ=ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾನುಭವದಿಂದ ಶರೀರಮೋಹ

ವನ್ನು ಬಿಡುವುದು : ವೇದದಧಿಸರಣಿಗಳಲಾರು ಸಮಾಧಿಯುಂಟು . . . ಮೊದಲು ವ್ಯಷ್ಟಿಸಮಾಧಿಯೆರಡನೆಯುದಕೆ ನಿಶ್ಚಿತವೆಸರು (ಗಗತಾ. ೧೩-೨೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚಿತನಾಮ (ನಾ). ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತ ಹೆಸರು ; ರೂಢನಾಮ : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳೆ ರೂಢಾನ್ವರ್ಥಾಂಕಿತಮೆಂದಾ ನಾಮಮಜಿಗೆ ಮೂಡೆಜನಸಮಾಸತೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪುದು ನಿಶ್ಚಿತನಾಮಂ ಪಂಚವರ್ಣ ಕೃತಪರಿಮಾಣಂ (ಶಮದ. ೭೬). [ನಿಶ್ಚಿತ+ನಾಮ]

ನಿಶ್ಚಿತಮನ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ನಿಶ್ಚಿತಮನರಲ್ಲದರಂ ದುಶ್ಚರಿತರನೆಯ್ದಿ ಪಡೆದ ದೋಷಕಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮೆಂದು . . . ದುರ್ಗನಂ ಬಿದಿ ಪಡೆದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧-೯). [ನಿಶ್ಚಿತ+ಮನ$_1$]

ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಧಾರವಾದ ವಿಷಯ ; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ವಿಷಯ. ೨. ಮದುವೆಯ ಮುನ್ನ ನಡಸುವ ನಿಶ್ಚಯಕಾರ್ಯ; ವೀಳೆಯಶಾಸ್ತ್ರ : 'ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥದ ಕುರುಹಿದು' ಎಂಬಂತೆ ರಾಜಮಾತೆಯವರು ತಾಂಬೂಲಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೯೦); ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಮಲೆನಾ. ೧೫೨). ೩. ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಹೊಂದುವೆನೆಂಬ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯಿರುವವನು : ರಿಪುಜಯಕಾರಣ ಶರಮಂ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂ ಪಡೆವೆನೆಂದು ಬಯಸುತ್ತೆಮ್ಮಿಂ ತಪಮಿರ್ದಪನಾ . . . ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಂ ಪಾರ್ಥಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೭). [ನಿಶ್ಚಿತ+ಅರ್ಥ]

ನಿಶ್ಚೇತನ (ಗು). ೧. ಚೇತನವಿಲ್ಲದ ; ಜಡವಾದ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ಸಾಹರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜಡವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಾಂದ್ಯತೆ : ಚೇತನಂ ತಾನಾಗಿಯುಂ ನಿಶ್ಚೇತನದ ಪರಿಣಾಮಿ . . . ನೆನಹುಗಳಿಗೆಯತೀತನಪ್ಪ ಮಹಾನುಭಾವ ಪ್ರಜ್ಞಮಾನಸನು (ಬಸಪು. ೮-೧೨). ೩. ಉತ್ಸಾಹನಿಲ್ಲದವನು ; ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು : ಏತೆಜದಿಂ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ದಮಯಂತಿಯ ಸಂಗಮ ದಪ್ಪುದೆಂದು ನಿಶ್ಚೇತನನಾಗಿ ರಾಜ್ಯಸುಖಮಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಳದೆ . . . ನವ ಚಿತ್ರಪಟಂಬೊಲಿರ್ದನಾ ಭೂತಳವಲ್ಲಭಂ (ನಳಚಂ. ೬೩). ೪. ಅವಿವೇಕಿ; ವಿಚಾರಶೂನ್ಯ : ಅತಿಕ್ಷಣಿಕಂ ಶರೀರಮೆನಿಪೀ ಮಾನುಷ್ಯಮುಂ ದೂಷ್ಯಮುಂ ಚಿರಮೆಂಧಾಟಿಪನಾವನಾತನೆ ವಲಂ ನಿಶ್ಚೇತನಂ ಲೋಕದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೫೩); ನಿಶ್ಚೇತನರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾದ ಭಾರತೀಯರು ಸಚೇತನರೆಂದು ಸ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಾಮಹಿಮರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರು (ಜುಕ್ಸಾರ.೧೨೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಲುಗಾಟವಿಲ್ಲದ; ಅಚೇತನವಾದ. ೨. ತ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ ; ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ; ಅಸಹಾಯಕವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚಲಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವವನು ; ಮರಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಆದವನು ; ಜಡತ್ವ ಹೊಂದಿದವನು : ಜಂಗಮವೆ ತತ್ ಪ್ರಾಣವೆಂಬಾ ಸಾಂಗಭಾಷೆಯುನಿಂದು ಮಜಿದನೆ ಅಂಗಲಾಚುತ್ತಳುವುದು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿಹುದು . . . ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಣವೇನಲ್ಲವೋ (ಬಸಪು. ೩೬-೧೪); ಭೀಮಸೇನನು . . . ಹೆಬ್ಬಾವಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟನಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡದಿರುವಿಕೆ ; (ಮರಗಟ್ಟಿ) ಸೆಟೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; (ಶೀತದಿಂದ) ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಸಸ್ಯಹೇನುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗಂಡುಗಳು ಮಾಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಂದು, ಛಳಿಗಾಲದ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಸ್ಥಿತಿ (Over wintering) ಮೊಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೀಟವಿ. ೯೫). [ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟ+ಸ್ಥಿತಿ]

ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಮರಗಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಡವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಚೈತನ್ಯಹೀನತೆ ; ವಿತತ ಲಿಂಗಧ್ಯಾನಿ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತಮವಸ್ಥೆಯನೊಂದಿದಂತಪ್ರತಿಮ ನಂದೀಶಾವತಾರನು ಬೆಜಗು ನೆರೆದಿಹನು (ಬಸಪು. ೩-೩೫). ೨. ಮರಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಆದವನು ; ಜಡತ್ವ ಹೊಂದಿದವನು: ನಿಂತವರು ನಿಂತಂತೆಯೇ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತರಾದರು (ಕಭವಿ. II, ೪೫೧). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು ; ಚೈತನ್ಯಶೂನ್ಯೆ : ಒಮ್ಮೆದಲೊಳೆ ದೇವರನಾಡಿದ ಪರುಷತರವಾಕ್ಯಮಾರ್ಗಣಂ ಕರ್ಣಕೋಟರಮಂ ನಾಂಟೆ ಮೊಗಂಗುಂದಿ ದುಃಖಾವೇಶದಿಂ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತೆಯಾಗಿ ಮೇಣೊರ್ಮೆ ಹಮ್ಮದಂಬೋದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೮). [ಸಂ. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತಾ]

ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಚಲನವಲನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮೂರ್ಛೆ ; ಮರವೆ. [ಸಂ. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಾ]

ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಹೀನತೆ; ಬಲಹೀನತೆ : ಯಜ್ಞಸೂತ್ರದ ತ್ರಿನಾಡಿಯು ತ್ರಿಸರ ಹರಿದು ಚೈತನ್ಯ ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ನಿರುತಭರಿತ (ಆದವ. ೧೩೨-೨೩೦). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಚೈಸು 'ನಿಶ್ಚಯಿಸು' ನೋ.

ನಿಶ್ಛಿದ್ರ (ನಾ). ಬಿರುಕಿಲ್ಲದುದು ; ತೂತಿಲ್ಲದುದು ; ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದುದು : ಅರಸುಗಳಾಳೋಚನಕಾಲದೊಳ್ ನಿಸ್ತಂಭಮುಂ ನಿರ್ಗವಾಕ್ಷಮುಂ ನಿಶ್ಛಿದ್ರಭಿತ್ತಿಯುಂ ನಿರಾಶ್ರಯಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಂ ತಾನುಂ ನಿಶ್ಚಿಂತಮಿರ್ದಾಳೋಚಿಸುವರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೪-೧೨); ದೇವತೆ ರಕ್ಕಸಂಗೆ ಮುಳಿದು . . . ಪಿರಿಯ ಬಿಲದೊಳಗೊಯ್ದಿರಿಸಿ ಬಿಲದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಪಿರಿಯದೊಂದು ಶಿಲೆಯಂ ಕವಿದಿರಿಸಿ ನಿಶ್ಛಿದ್ರಮಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಪೋದಳ್ (ಜೀಪಸಂ.೪೦-೨೯ ಪ); ಕುದಿರೊಳಗಿರ್ದೂದಿದ ಶಂಖದ ದನಿ ನಿಶ್ಛಿದ್ರಮಾದೊಡಂ ಪೊಣ್ಮದೆ ಶಂಖದಿನನ್ಯವಲ್ಲದೇಂ ಪೊಣ್ಮದ ನಾದಂ ಕಾಯದಿಂದೆ ಜೀವನುಮನ್ಯಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಶ್ರಾವ (ನಾ). "ಅನ್ನದ ಗಂಜಿಯ ಕೆನೆ" (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೨೮೦ ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಚಾಣಾಕ್ಯಂಗಂ ಯಶೋಮತಿಗೆಂದಿರ್ವರ್ಗಂ ನಿಶ್ರಾವಮಂ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯಪ್ಪ ನಂದವತಿಯ ಕೆಯ್ಯೊಳಟ್ಟಿದೊಡೆ ಆಕೆಯುಂ ಕೊಂಡು ಪೋಗಿ ನಿಮಗಿರ್ವರ್ಗಂ ನಿಶ್ರಾವಮೆಂದು ಪೇಳ್ದು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪-೨೦). [<ಸಂ. ನಿಸ್ರಾವ]

ನಿಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಏಣಿ ; ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ : "ನಿಶ್ರೇಣೀ, ಅಧಿರೋಹಿಣೀ— ಈ ೨ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೬); ಪೊಂಗಿ ಖೇಚರರಿಟ್ಟ ನಿಶ್ರೇಣಿಯೋ ಕಡುಬೆಡಂಗಿನಿಂ ಜಲದೇವತೆಯರಾಡಲೆಂದೊಲ್ದು ಸಿಂಗರಿಸಿ ನಿಲಿಸಿದುಯ್ಯಲೆಯ ಕಂಬಂಗಳೋಯೆನಿಸಿ ತುಂಬೇಂ ಮೆಜಿದುದೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೭೧); ತಿಳಿಯೆ ಘನಸತ್ಯಕ್ಷಮಾದಮೆಗಳು ಪರಮಪದಕೇಜುವಡೆ ಮಿಗೆ ವಿಲಸಿತದ ನಿಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿಯೆ ಸತ್ಪುರುಷರೆಲ್ಲ ಲಲಿತ ಸತ್ಸಂಗತಿಯಲದಜಿಂದಿಳಿಯೊಳಾವಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯದ ನೆಲೆಯೆನಿಪುದೀ ನಡವಳಿಯು ಶಾ ಲೇಸ ಕೊಡದಿಹುದೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೮-೨೦); ಇಹಪರದ ನಡುವೆ ನೆಟ್ಟನೆಯ ನಿಶ್ರೇಣಿಯೆನೆ ನಿಂದಿಹನ ನೋಡ ! (ಗೂಲ್ಗೊಥಾ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ರೇಯಸ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು; ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು : ಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕೋರುವಿವೇಕಮುಮಭ್ಯುದಯಪರಮನಿಶ್ರೇಯಸಮುಂ ಪ್ರಾಕಟಮುಕ್ಕುಂ ವಿದಿತಾನೇಕ ಕವೀಶ ಪ್ರಯೋಗ ಪದಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೯). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : "ಕೈವಲ್ಯಂ, ನಿರ್ವಾಣಂ, ನಿಶ್ರೇಯಸಂ . . . ಮಹಾನಂದಃ —ಈ ೧೧ ಮೋಕ್ಷದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೨೪) ; ವಿದುರ ಕೇಳ್ಕೆ ಸಕಲ ಲೋಕಾಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ರೇಯಸದ ಗತಿಗೀ ಮೊದಲ ಸಾಧನವೆನಿಪ ಮನು ವಂಶದ ಪರಂಪರೆಯ (ನಿಭಾಗ. ೪-೬-೧) ; ಇದೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದೂ ಅಪವರ್ಗವೆಂದೂ ನಿಶ್ರೇಯಸವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಡಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ರೇಯಸ್ಸು (ನಾ). ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ . . . ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೧೫೪). [ಸಂ. ನಿಶ್ರೇಯಸ್]

ನಿಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ರೈತರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬೆಂಣಯುಹಳಿಯ ಗುರುದೇವರು ಹಂನಿಬ್ಬರು ಮಹಾಜನಂಗಳ ಕೈಯ್ಯಲು ಅವ[ರಿ]ಕ್ಕುವ ಶ್ರೋತ್ರದೊಳಗೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಎಂಟನು ಇಳಿಹಿಕೊಟು ರಮಾಬಾಯಿ ಧ(೦)ರ್ಮಕೆ ಸಂಥೆಯೊಳಗಳ[ಅ]ಖವಟಿಗೆಗೆ ಮತರು ॥೨॥ ಕಲಜೀಯಂಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱದು ನಿಶ್ರೋತ್ರವಾಗಿ ಕೊಟರು (ಸೌಇಇ. IX–i, ೩೭೯-೧೪ ; 1280). 'ಶ್ರೋತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ವಸಿತ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು : ವಿಶ್ವಪರಿಧಿಯದೆಲ್ಲೊ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿನಾಚೆ ವಿಶ್ವಕೇಂದ್ರವು ನೀನೆ ನೀನೆನಿಸಿದೆಡೆಯೆ ನಿಶ್ವಸಿತಸಂಬಂಧ ನಿನಗಂ ದಿಗಂತಕಂ ಪುಷ್ಪವಾಗಿರು ನೀನು (ಮಂಕುಕ. ೧೩೬). ೨. ನಿಟ್ಟುಸಿರು : ಸರಳತರೋಷ್ಣ ನಿಶ್ವಸಿತಮಾರುತನಿಂದೆ ನಿಜೋತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಳತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗಟಿಕ್ತೆಗೆ ಕಾರಣಮೇನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೪). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು ಬಿಡುವಿಕೆ; ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರ ಬಿಡುವಿಕೆ : ಅಂತು ಸಾರ್ಧ ಪಂಚದಶಮಾಸನಿಶ್ವಾಸನುಮೇಕತ್ರಿಂಶದಂಭೋನಿಧಿಮಿತಜೀವಿತನುಮಾಗಿ ಸಹಾಯೋತ್ತಮನಮಿತವಿಕ್ರಮನುಂ ತಾನುಂ ಆಗಲದಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೨ ವ); ಅಮರರ್ಗೆ ದೇವಪ್ರಾಣಾಯುಷ್ಯಪ್ರವಿಚಾರೋಚ್ಛ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸಲೇಪ್ಯ ಭೇದಂಗಳುಮುಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೨ ವ); ರಭಸದಿಂದ್ಯೆದುವ ಸುಪರ್ಣನಂ ಹಿಂದಣ ವೃಷಭನ ಮುಖದುಚ್ಛ್ವಾಸನಿಶ್ವಾಸಮಾರುತಂ ತಡದತ್ತ ಲಿತ್ತಲೆಳೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೨೨); ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರಶ್ವಾಸ . . . ನಿದ್ರೆ, ಜಾಗರಣೆಗಳ ಸರದಿ ಒಂದು ಇದೆ (ನಿಬಂಧ.I,೯೪). ೨. ನಿಟ್ಟುಸಿರು : ತಾಯಿ ಮಗಳು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತ ನಿಶ್ವಾಸ ಬಿಟ್ಟರು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೦). ೩. ಶ್ವಾಸಕ್ಕೂ ಉಚ್ಛ್ವಾಸಕ್ಕೂ ನಡುವಿನ ವಿರಾಮಕಾಲ : ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸ, ಉಚ್ಛ್ವಾಸ, ನಿಶ್ವಾಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳುಂಟು. ಶ್ವಾಸವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು. ಉಚ್ಛ್ವಾಸವೆಂದರೆ—ಗಾಳಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಶೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ನಿಶ್ವಾಸವೆಂದರೆ—ಮಧ್ಯಮವಾದ ವಿರಾಮಕಾಲ (ಹಸಾರ. ೧-೪ ಟೀಕೆ). ೪. [ವೀಶೈ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿಶ್ವಾಸ, ಉತ್ತರನಿಶ್ವಾಸ, ನಿಶ್ವಾಸಮುಖೋದಯ, ನಿಶ್ವಾಸನಯನ, ನಿಶ್ವಾಸಕಾರಕ, ಘೋರಸಂಹಿತೆ, ಸುಸಾಂಖ್ಯಾಗುಹ್ಯಂಗಳೆಂದು ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದೆಂಟು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ.೭೦); ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ . . . ನಿಶ್ವಾಸ, ಕಿರಣ, ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೭೨). 'ದೀಪ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮ (ನಾ). = ನಿಶ್ವಾಸ ೪ : ನಿಶ್ವಾಸ, ಉತ್ತರನಿಶ್ವಾಸ, ನಿಶ್ವಾಸಮುಖೋದಯಂ, ನಿಶ್ವಾಸನಯನ, ನಿಶ್ವಾಸಕಾರಕ, ಘೋರಸಂಹಿತೆ, ಸುಸಾಂಖ್ಯಾಗುಹ್ಯಂಗಳೆಂದು ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದೆಂಟು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೦). [ನಿಶ್ವಾಸ + ಆಗಮ]

ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರ್ಭಯ ; ನಿರ್ಭೀತಿ : ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ಬಂದಿರುವ ಹಾಡು, ನೆರಳಲ್ಲಿ, ನಿಶ್ಶಂಕವಾಗಿ, ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿರುವ ಹಕ್ಕಿಯ ಕಂಠದಿಂದ . . . ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೭೧). ೨. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ನಿಶ್ಶಂಕನು ನಿಸ್ಸಹಾಯನುಮಾಗಿ ನುಡಿದವೋಘುಜಿಪ್ಪನ ಸ್ಥಿರತ್ವಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೫ ವ) ; ಉಡಿಯುತ್ತುಂ ನಂದನಂಗಳಂ ನೀರ್ನೆಲನಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ ಲಂಕೆಗವರ್ ಪಡೆದರ್ ನಿಶ್ಶಂಕರಳವಿಗಟಾರ್ದೆಪಟಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೪೯) ; ಪ್ರಾಣಭಾವವಳಿದು ಶಂಕೆ ತಲೆದೋಱದೆ ನಿಶ್ಶಂಕನಾಗಿ ನಿಜೈಕ್ಯನಾಗಿಪ್ಪನು ನೋಡಾ ಬಸವಣ್ಣನು (ಅಪಚಂ. ೧೯೮-೧೮೮): ಶಿವಲೆಂಕ ಮಂಚಯ್ಯಂ ಕುಸುಮಯುಗಜಾಂಕುಶಂ ನಿಶ್ಶಂಕನಹಿತಭಯಂಕರಂ (ಬಸಪು. ೫೩-೫೫).

ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲದಂಕರಾಮ ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪಭುಜಬಳ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು (ಎಕ. III(R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೩-೫ ; 1196). **ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲದಂಕರಾಮನೇಕಾಂಗವೀರ ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಹೊಯ್ಸಣ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೭೪-೭ ; 1211) ; ಪಾಣ್ಡ್ಯಕುಲಸಮುದ್ಧರಣ ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವರ್ದನ ಹೊಯ್ಸಳ ಶ್ರೀ ವೀರನಾರಸಿಂಹದೇವರ್ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೩೨೧-೯ ; 1222). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಂಕತೆ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಂಶಯ ಸ್ಥಿತಿ ; ನಿರ್ಭಯತೆ : ಭೋಂಕೆನಲು ತೆನೆತೆನೆಗೆ ತಪ್ಪದವುಂಕಿ ಪಲವಾಗಿಪ್ಪವೊಲು ನಿಶ್ಶಂಕತೆ[ಪಾಠಾಂ.ನಿಃಶಂಕತೆ] ಯೊಳೊಬ್ಬನೆ ಬಳಸುತಾಳ್ವರಿಯ ಮೇಲಿರ್ದ (ಬಸಪು. ೧೬-೧೪). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಂಕತಾ]

ನಿಶ್ಶಂಕತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನಿಸ್ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶಂಕೆಯಿಂದ ದೂರವಾಗು ; ನಿರ್ಭೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಜಯೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಶಂಕತೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಶಂಕತೆ]ವೆತ್ತು ನಿರ್ಭರದೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಮುಂಬರಿದೆತ್ತಿ ಚಾಪದಿಂದಂ ಕಲಿಪಾರ್ಥನಪ್ಪಳಿಸಿದಂ ಪಳಿಪೊರ್ದದ ಚಂದ್ರಮೌಳಿಯಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೫೪). [ನಿಶ್ಶಂಕತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ನಿಶ್ಶಂಕಮಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಭಟ ; ನಿರ್ಭೀತನಾದ ಸೈನಿಕ ; ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ ಕಲಿ : ಉಲಿವ ಬಿರುದಿನ ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ನಿಶ್ಶಂಕಮಲ್ಲರು ಕಳನೊಳಗೆ ತಲೆದೋಱದರು (ಕುಮಾರ್ಯಭೀ. ೪-೪೦); ಅಂಥ ಸಂಕಟ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತುರುಕರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಗಡಿಯಾಚೆ ಹೊಡೆದಟ್ಟಿದ ನಿಶ್ಶಂಕಮಲ್ಲ (ನಂಜುಂಡ. ೩೨). ೨. ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕದನಪ್ರಚಣ್ಡನಸಹಾಯಶೂರನೇಕಾಂಗವೀರ ನಿಶ್ಶಂಕಮಲ್ಲ ಶ್ರೀಮತ್ ಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಶ್ರೀ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು (ಎಕ. IV (R), ಎಳಂದೂ. ೮೬-೩ ; 1193). [ನಿಶ್ಶಂಕ + ಮಲ್ಲ]

ನಿಶ್ಶಂಕಿ (ನಾ). ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು ; ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದವಳು : ಕೇಳ್ದಿಯೇನ್ ದೇವಿ ಸಾರಣನೆಂದ ರಣಪರದಿಯಂ ? ನಿಶ್ಶಂಕಿಯಾಗಿನ್ನಾದೊಡಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೯-೩೪೨). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಂಕೀ]

ನಿಶ್ಶಂಕಿತ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತನಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ಭಯನಾದವನು ; ನಿರ್ಭೀತ : ಹುತ್ತದ ಮೇಲಣ ರಜ್ಜು ಮುಟ್ಟಿದರೆಯೂ ಸಾವರು ಶಂಕಿತರಾದವರು ಸರ್ಪದಷ್ಟವಾದರೆಯೂ ಸಾಯರು ನಿಶ್ಶಂಕಿತರಾದವರು (ಒಸಪ. ೭೭೧). ೩. [ಜೈನ] ಜಿನಮತದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಪಡದಿರುವಿಕೆ ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಮೊದಲ ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದು ನಿಶ್ಶಂಕಿತ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ . . . ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಪ್ರಭಾವನಾ ಎಂಬೆಂಟುಂ ತೆರದರ್ಹದುಪದಿಷ್ಟಮಪ್ಪ ಮಾರ್ಗಮನಿದಕ್ಕುಮಾಗದೆಂಬ ಸಂಶಯಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧). 'ನಿಶ್ಶಂಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಂಕಿತ್ವ (ನಾ). = ನಿಶ್ಶಂಕಿತ ೩ : ನೀನಿಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದುದನಱಿದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಂ ಕೈಕೊಳಿಸಲು ಬಂದೆ ಮೆಂದು ನಿಶ್ಶಂಕಿತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಂ ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಿಂ ನೃಪನ ಪೇೞ್ದೆ (ಶಮದ. ೧೩೪ ಪ್ರಯೋ); ಗೋಪರಿರಾ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಲಿ ಹೊಱಪಡುವುದಂಜದೆ ಗುಹಾಂತರವ (ಭಾಗ. ೧೦-೨೩-೮); ರಾಮನಂ ಕಳುಹು ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೧). ೨. [ಜೈನ] ಜಿನಮತದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪಡದಿರುವಿಕೆ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ℙ ಅವಯವಗಳ ವಿವರಣೆ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ : "ಅವಯವ—೮ : ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ : ನಿಶ್ಶಂಕೆ, ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆ, ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಅಮೂಢದೃಷ್ಟಿತ್ವ, ಉಪಗೂಹನ, ಸ್ಥಿತಿಕರಣ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಪ್ರಭಾವನೆ; ಎಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಿನಮತದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಪಡದಿರುವುದು, ಭೋಗಗಳನ್ನು ಬಯಸದಿರುವುದು, ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸದೆ ದ್ವೇಷಿಸದೆ ಸಮಭಾವದಿಂದಿರುವುದು, ಮೂರು ಮೂಢತೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಪೂರ್ಣಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವರ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು, ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಾಧುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವಿಡುವುದು, ಜೈನಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೆಳಗುವುದು (ಆದಿಪು. ೫-೫೫-೫೮)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೦): ಮೊದಲ ದರ್ಶನ ವಿಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದು ನಿಶ್ಶಂಕಿತ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ . . . ಪ್ರಭಾವನಾ ಎಂಬೆಂಟುಂ ತೆರದರ್ಹದುಪದಿಷ್ಟಮಪ್ಪ ಮಾರ್ಗಮನಿದಕ್ಕುಮಾಗದೆಂಬ ಸಂಶಯಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧) ; ಈ ದರ್ಶನಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಷ್ಟಾಂಗಮುಂ ಶರೀರಕ್ಕವಯವಮುಂ ಮರಕ್ಕೆ ಶಾಖೆಯುಮೆಂತಂತೆ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯುಂ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆಯುಂ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆಯುಂ ಅಮೂಢದೃಷ್ಟಿತ್ವಮುಂ ಉಪಗೂಹನಮುಂ ಸ್ಥಿತಿಕರಣಮುಂ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮುಂ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವನೆಯುಮೆಂದು ಎಸೆವಂಗಮೆಂಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೭೮) ; ಇದು ದೈವಮಿಂತುಟಾಗಮಮಿದು ತಪವೆಂದಱಿದು ನಂಬಿ ತಳರದೆ ಮನಮಂ ಪದಿನಾಱ್ಗೆಗೆಸಪುತ್ತಿರದೆ ನಿಲ್ವುದು ನಿರಾಕುಳಂ ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ಶ್ರಾಪಕಾ. ೪೧-೭). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಂಕಾ]

ನಿಶ್ಶಕ್ತ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಹೀನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬಳಲಿದ ಹೆಂಗಸು, ನಿಶ್ಶಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರಿವು ಶೀನಪ್ಪನಿಗೆ ಬಹು ಬೇಗ ಮೂಡಿತು (ಅನಾಥೆ. ೧೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಹೀನತೆ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ತಂದೆಯ ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೆಟ್ಟಿತು ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿತು ಮುಂದೆ (ಇಂಚಾಸ. ೧೮-೭೭) ; ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಮೈ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ (ಬಸತಂ. ೨೩೮) ; ಆ ನಾಲ್ವರ ಕೃಪಾಶಕ್ತಿ ಚೇತರಿಸಿತೆನೆ ತನ್ನ ಚೇತನದಿ, ಜಾನಕಿಗೆ ಮಾಣ್ದತ್ತು ನಿರಶನವ್ರತಜನ್ಯ ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೩೦). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶತ್ರು (ನಾ). ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದವನು ; ಹಗೆಯಿಲ್ಲದವನು : ವನಜದ್ವಿಟ್ಸುತಮೊಂದಿದಂದುದಯದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ರಿಪುವೊಳ್ ನಿಶ್ಶತ್ರು (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಬ್ದ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನೀರವತೆ ; ಮೌನ : ಶಬ್ದವೇದಿಗಳೆಂದು ನುಡಿದು ನಡೆವರು ನೋಡಾ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ವೇದಿಸದಿದ್ದರೆ ಗುಹೇಶ್ವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತಿಪ್ಪ ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೧೦೬-೪೮೩); ನಿಶ್ಶಬ್ದಮಿರ್ದುದಾ ಮಂದಿರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೨-೫೫೨) ; ನಿಶ್ಶಬ್ದ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ಶಬ್ದದಾಚೆಯ ಶಬ್ದ ನಿಶ್ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಮೌನವಲ್ಲ (ನನಲ್ಲ. ೧೩-೧). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನೀರವತೆ ; ಮಂದ್ರಗಂಭೀರ ದುಂದುಭಿಧ್ವನಿ ಸಭಾನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯ ಮಥಿಸಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೫೨) ; ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳು ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದವು (ಹೇಮಂತ. ೧೯). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಬ್ದತಾ]

ನಿಶ್ಶಬ್ದವೇದಿ (ನಾ). ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಮಾಟ ಸಮರ್ಪಿತವಾಯಿತ್ತಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ ನಿಶ್ಶಬ್ದವೇದಿಯಾದೆಯಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ (ಮಡಿವಾ. ೫೫-೭೮). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಬ್ದವೇದಿನ್]

ನಿಶ್ಶಬ್ದಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯದುದು ; ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತೀತವಾದುದು : ನಿಶ್ಶಬ್ದಿಯೈ ಈಶ್ವರಕೃಪಾಬ್ಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೦-೭೬೩). ೨. ಮಾತನಾಡದಿರುವವನು ; ಮೌನಿ : ಶಬ್ದಿಯಾದಾತ ತರುಗಳ ಹೋತ ನಿಶ್ಶಬ್ದಿಯಾದಾತ ಪಾಷಾಣವ ಹೋತ . . . ಅಱಿವಿನ ಕುಱುಹ ನಳಿದುಳಿದು ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗವ ಹೋತವರನಾರನೂ ಕಾಣೆ (ಅಪಚಂ. ೧೦೮-೪೯೧). [ಸಂ. ನಿಶ್ಶಬ್ದಿನ್]

ನಿಶ್ಶರಣಯುದ್ಧ (ನಾ). ಶರಣಾಗದ ಯುದ್ಧ : ಈ ನಿಷ್ಠುರ ನಿಶ್ಶರಣಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಹಾಯ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಅಣಿಯನುಕೂಲತೆಗಳ ಸತ್ತ್ವಶಕ್ತಿಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವು ನನಗೆ ಉಳ್ಳಷ್ಟು ಪ್ರೌಢೆಯರಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಭೂತಗಳಿಗೆ ದಿಟವಾಗಿ ಇಲ್ಲ (ಜಿಟ್ಟಅ. ೨೫-೪). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಲಾಕ, ನಿಶ್ಶಳಾಕ (ನಾ). ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳ ; ಏಕಾಂತ : "ವಿವಿಕ್ತಃ, ವಿಜನಃ, ಛನ್ನಃ, ನಿಶ್ಶಲಾಕಃ, ರಹಃ, ರಹಸ್, ಉಪಾಂಶು—೭ ಏಕಾಂತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಿಜನವಾದ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೨೪೨). **ನಿಶ್ಶಳಾಕ** : "ರಹಃ, ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ, ಏಕಾಂತಂ, ನಿಶ್ಶಳಾಕಂ . . . ಗುಹ್ಯಂ—ಈ ೯ ಏಕಾಂತಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬಾಣದಿಂದ ದೂರವಾದುದು ; ಕಣೆಯಿಂದ ಬೇರಾದುದು. ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೊರಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೩. [ಜೈನ] ಮಾಯಾ (ಕಪಟ), ಮಿಥ್ಯಾ (ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಅಭಾವ), ನಿದಾನ (ಭೋಗಾಕಾಂಕ್ಷೆ)ಗಳೆಂಬ ಶಲ್ಯಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ℙ ಶಲ್ಯವೆಂದರೆ ವ್ರತಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ ಅಥವಾ ವಿಘ್ನಗಳು. ವ್ರತಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರು ಮಾಯೆ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ, ನಿದಾನ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶಲ್ಯಗಳಿಲ್ಲದವರಾಗಿರಬೇಕು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲೊಂದು ಈ ತರದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಮಾಯಾಶಲ್ಯ. ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಶಲ್ಯ. ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವುದು

ನಿದಾನಶಲ್ಯ : ಪೋದ ಭವಾಯತ್ತಂ ವಿರೋಧಂ ಮನದೊಳಗೆ ನಿಶ್ಶಲ್ಯಮಿನ್ನೆಂದು ನಾಕಪ್ರಭವೋದ್ಯನ್ಮಾಲೆಯಂ ಭೂಪತಿಯ ನೆಸೆದೊಜಿಲ್ದರ್ಚಿಸಿರ್ದಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೩). ೪. ಮಾಯಾ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಮತ್ತು ನಿದಾನವೆಂಬ ಶಲ್ಯಗಳಿಲ್ಲದಿರುವವನು : ದಶಾನನಂ . . . ಇಂದ್ರನಂ ಬರಿಸಿ ನಿಷ್ಕಷಾಯಂ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಸುಖಮಿರೆಂದು ಕಟಿಪುವುದುಂ ರಾವಣಂಗೆ ನಿಶ್ಶಲ್ಯನಾಗಿ ತನ್ನ ಪೊಟಲ್ಗೆ ವಂದು . . . ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆಪೋದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೧೨ ಪ) ; ಪ್ರತೀಂದ್ರಂ ನಿಶ್ಶಲ್ಯಂ ನಿಯಮಿತಮನೋವೃತ್ತಿ ಸುಭಗಂ ಮಿತತ್ಯಾಗೋದ್ಯೋಗಂ ದೃಢತರ ಮಹಾಸಂಯಮಸುಖಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೬). 'ಅಶಲ್ಯ', 'ಶಲ್ಯ$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಲ್ಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಮಾಯಾ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಮತ್ತು ನಿದಾನವೆಂಬ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸು ; ಶಲ್ಯಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಲ್ಲರುಮಂ ಕ್ಷಮೆಗೊಳಿಸಿ ನಿಶ್ಶಲ್ಯಂಗೆಯ್ದು ವಿದ್ಯುದಂಗನೆಂಬ ಪಿರಿಯ ಮಗಂಗೆ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೩೩-೧೪); ಅನುಮೆನ್ನ ಜನ್ಮಾಂತರಮನಱಿದೆನೆಂಬುದುಮದಂ ಕೇಳ್ದು ನೀವುಂ ಕೊಲೆ ಸತ್ತವರೆ ನಾಮೆಂದಱಿಪಿ ನಿಶ್ಶಲ್ಯಂಗೆಯ್ದು ಬಂದಿಸಿ ಪೋದರೆಂದು ಸುಲೋಚನೆ ಜಯಕುಮಾರಂಗೆ ಪೇಟ್ದು (ಚಾವುಂಪು.೭೧); ರಾಮುಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣಾದಿಗಳ್ವೆರಸು ನಿಶ್ಶಲ್ಯಂಗೆಯ್ದು ದಿವ್ಯಮುನಿಯ ಸಭಾಮಂಡಲಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೧ ಪ).

[ನಿಶ್ಶಲ್ಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಶ್ಶಸ್ತ್ರ (ಗು). ಆಯುಧಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ; ನಿರಾಯುಧವಾದ: ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಶಸ್ತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಮೇಲೆ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುವುದೇನು ? (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಸ್ತ್ರೀಕರಣ (ನಾ). ಆಯುಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ : ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಈಗೀಗ ನಿಶ್ಶಸ್ತ್ರೀಕರಣದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅಗತ್ಯವು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಳಾಕ 'ನಿಶ್ಶಲಾಕ' ನೋ.

ನಿಶ್ಶಾಠ್ಯ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದುದು ; ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದು ; ದಿಟ : "ಅನವಸ್ಕರಂ ನಿಶ್ಶಾಠ್ಯಮೆ ಅತಿದಿಟಮುದಕ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೧೩೩-೩೧). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಿಖರ (ನಾ). ಶಿಖರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಶಿಖರದ ತುಟ್ಟತುದಿ : ಅನಂತತೆಯನಾಕ್ರಮಿಸೆ ನಿಶ್ಶಿಖರಮೆನಲೇರ್ದ ಗಿರಿಯ ಸಾಹಸಗರ್ವ ಗೋಪುರ ಶಿಲ್ಪಕೃತಿಯಂತೆ ನಿಮಿರಿ ! ರೋಮಾಂಚಿಸಿತು ಸೃಷ್ಟಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೫-೬೬). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶಿಥಿಲ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು ; ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು ; ನಿರ್ಧಾರವಾದುದು ; ನಿಶ್ಚಯವಾದುದು : ಪಥವನಂಬುಧಿ ತೋಱದಿರೆ ಸುರಮಥನ ಸೀತೆಯನೀಯದಿರೆ ನಿಶ್ಶಿಥಿಲವಲ್ಲಾ ಮೇಲೆ ನೆಗಳುವ ದಾಯ ದೇವರಿಗೆ (ತೊರಾ. ೬-೪-೧೯). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶೂನ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸೂಕ್ಷ್ಮತಮ ಶೂನ್ಯ; ಮಹಾಶೂನ್ಯ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಶೂನ್ಯಾತೀತ : ಅನುಪಮದ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯವೇ ವಿಶ್ರಾಮ ನಿರಾಕಾರವೆ ಗಮನ ನಿರಂತರ ಪಾತಾಳ ಊರ್ಧ್ವಪವನ ತ್ರಿಭುವನಗಿರಿಯೆಂಬ ಪರ್ವತವನೇಱಿ . . . ಸುಳಿದಾಡುವ ಮಹಾಮಹಿಮಂಗೆ ಇಹಲೋಕವೇನು ಪರಲೋಕವೇನು (ಅಪಚಂ. ೮೪-೩೭೪) ; ನಿಮ್ಮಂತರಂಗವೆಂಬ ಚಿದಂಬರದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯವಾಗಿರಿಸೆನ್ನ (ಆದಸ. ೧೩-೨೬) ; ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಪ್ರಸಾದ ಏಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಹಾಘನ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪ್ರಸಾದ ನಳವಟ್ಟ ಶರಣನು ಜ್ಞಾನಿ ಅಲ್ಲ ಅಜ್ಞಾನಿ ಮುನ್ನವೇ ಅಲ್ಲ ಶೂನ್ಯನಲ್ಲ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯನಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಾವೇ. ... ೧೦೪-೨೩೫). 'ನಿರ್ವಯಲು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶೇಷ (ಗು). ೧. (ಉಳಿದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಮುಳುಗಿಸುವ ; ಅಡಗಿಸುವ : ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿಗಳ್ ಧಳಧಳಮೆನೆ ನಿಶ್ಶೇ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಸೇ]ಷಧ್ವನಿ ಭರದಿಂ ಘೋರೆನೆ (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೨೨೨-೨). (ನಾ). ೨. ಉಳಿಯದುದು ; ಶೇಷವಿಲ್ಲದುದು : ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಗಿದುದು : "ನಿಶ್ಶೇಷಂ, ನ್ಯಕ್ಷಂ - ಈ ೨ ಉಟಿಯದುದು" (ಹಲಾಯು.೧೨೭-೮೫); ಲಬ್ಧಕಷಾಯವೈರಿಜಯನಂ ವಿಜ್ಞಾತನಿಶ್ಶೇಷವಾಙ್ಮಯನಂ ಸ್ವೀಕೃತಸತ್ತಪಃ ಪ್ರಚಯನಂ . . . ವಂದಿಪೆನಟ್ಟಿಯಿಂದೆ (ಚಂಪ್ರಪು. ೧-೨೧) ; ತತ್ಕಾನನಾಂತರದೊಳ್ ಪೆರ್ಬುಲಿಯಿದುರ್ದದೇಣಕುಲಮಂ ನಿಶ್ಶೇಷಮಂ ಮಾಡುತಂ (ನಳಚಂ. ೭೬) ; ಕುವರನನ್ನು ಯುವರಾಜಪದವಿಗೆ ತಂದು ಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಸಂಕಟ ನಿಶ್ಶೇಷವಾಯಿತು (ರಾಂತಲಾ. ೫೯೧). ೩. ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶ,—ಅಳಿವು : ನಿಯತವಿದು ನಿಶ್ಶೇಷ ನಿಮ್ಮನ್ವಯಕೆ ನಿರ್ವಾಹವನು ಗಾಂಧಾರಿಯಲಿ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಲಿ ಬೆಸೆಗೊಳ್ಳೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೭). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶೇಷಂ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಏನೂ ಉಳಿದದಂತೆ : ಭವದೇಕಶೇಷಮಾದುದು ಯುವರಾಜಾದಿಗಳ ಸಾಯೆ ನೀಂ ಕಾದದೆ ಕೌರವನಾಯಕ ನಿಶ್ಶೇಷಂ ಭುವನಮಶೇಷಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಶೇಷಂಗೆ ಭರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೮೩). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶೇಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಳಿಸು : ಶತ್ರು ವಿಷ ಋಣ ರೋಗ ವಹ್ನಿಗಳೆತ್ತಲಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವುಳಿದರು ಮತ್ತೆ ಬೆಳೆದಾವರಿಸುವುವು ಯಿವ ಕಿತ್ತು ನಿಶ್ಶೇಷಿಸುವುದುತ್ತಮ (ನೀಸಾರ. ೨೪೧).

[ನಿಶ್ಶೇಷ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಶ್ಶೇಷೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಪಂಚಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ವಾಪನ ಅಪ್ರತಿಹತ ನಿಶ್ಶೇಷೀಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಉಪದೇಶ ಅನುಷ್ಠಾನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿದಿರಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೮೬). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶೋದ್ಯ (ನಾ). ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದುದು : "ನಿರ್ಣಿಕ್ತಂ, ಶೋಧಿತಂ, ಮೃಷ್ಟಂ, ನಿಶ್ಶೋಧ್ಯಂ, ಅನವಸ್ಕರಂ - ೫ ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೮). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶ್ರೇಣಿಕ (ನಾ). = ನಿಶ್ರೇಣಿ : ಜೀವಹಿಂಸಾವಿರತಿ . . . ಬಹ್ವಾರಂಭಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂದಿಂತಿವು ಜಿನಗದಿತಾಣುಬ್ರತಂಗಳ್ ವಿನೇಯಾಧಾರಂಗಳ್ ಭಾಗಧೇಯಪ್ರಕೃತಿಗಳಮೃತಾವಾಸ ನಿಶ್ಶ್ರೇಣಿಕಂಗಳ್ (ಸಂಕುಮಾ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತ ಸುಖ ; ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ಗುರು ಷಷ್ಠಾಷ್ಟಮ ಕಂಟಕಂಗಳೆನಿಪಾಱಂ ಗೇಹದೊಳ್ ಸ್ವೋಚ್ಚದಲ್ಲಿರೆ . . . ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳ್ ನೆರೆದು [ತಾಂ] ಸತ್ಸೌಖ್ಯನಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೨೮) ; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಗುವುದು ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸವು ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು (ಆರ್ಯಧ. ೧೭). [ಸಂ.]

ನಿಷಂಗ (ನಾ). ೧. ಸಂಗ ; ಸಂಪರ್ಕ ; ಸಂಬಂಧ. ೨. ಬತ್ತಳಿಕೆ; ತೂಣೀರ : "ತೂಣೀರಮುಪಾಸಂಗಂ ಬಾಣಧಿ ಬಾಣಾಶ್ರಯಂ ನಿಷಂಗಂ ಡೊಣೆಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೧೯) ; ನಿಜಾಗ್ರಸ್ಕಂಧದೊಳ್ ಕೇದಗೆಯೆಸೆವರಲೆಂದೆಂಬ ಕೂರಂಬು ತೀವಿರ್ದ ನಿಷಂಗಂ ಕಣ್ಗೊಳಲ್ಮೊಲ್ಲೆಯ

ನನೆಗಣೆಯುಂ ತೂಗುತುಂ ಕಂತುವೀ ಬಂದನೆನುತ್ತುಂ ಗರ್ಜಿಪಂತಾದುದು ವಿರಹಿಗಳಂ ಕೇಕಿಭೇಕಪ್ರಣಾದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೧) ; ಅಗ್ನಿಯಿತ್ತನು ಹರಿ ಧನಂಜಯರಿಗೆ ರಥಂಗಳ . . . ವರತನುತ್ರ ಸಿತಾಶ್ವವಕ್ಷಯ ಶರ ನಿಷಂಗಾದಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೨೦) ; ಆ ವನಂ . . . ನೀರಜದಂತೆ ನಿಷಂಗದಂತೆ ನಿಬಿಡಶಿಳೀಮುಖಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೮ ಪ) ; ಸರಂದೆಗೆಯದಿರ್ಪುವು ಕೋಗಿಲೆಗಳ್ ನಿಷಂಗದಿಂದರೆಯುಗಿದಂಬನಂಜುತುಪಸಂಹರಿಪಂ ಸ್ಮರಂ (ಶಾಕುಂತ. ೮೧-೧೩೫). ೩. ಖಡ್ಗ. [ಸಂ.]

ನಿಷಂಗಿ (ನಾ). ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲುಗಾರ : "ಧನ್ವೀ, ಧನುಷ್ಮಾನ್, ಧಾನುಷ್ಕಃ, ನಿಷಂಗೀ, ಅಸ್ತ್ರೀ, ಧನುರ್ಧರಃ – ೬ ಬಿಲುಗಾರನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭). [ಸಂ. ನಿಷಂಗಿನ್]

ನಿಷಣ್ಣ (ಗು). ೧. ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ ; ಆಸನಸ್ಥ : ಆ ಕುಮಾರೋತ್ತಮಂ ನಿರವಧಿ ಚತುರುದಧಿವನನಿಷಣ್ಣ ಕಿನ್ನರೀಜನಸಂಗೀಯಮಾನ ಮಾನನೀಯ ವಿಶದತರನಿಜಯಶಸ್ತೋಮದಿಂ ಧವಳೀಕೃತನಿಖಿಳ ದಿಕ್ಪಾಳಕನಿಳಯನಪ್ಪುದುಂ (ಬಾಘಪು. ೯-೮೮ ಪ). (ನಾ). ೨. ಕುಳಿತಿರುವವನು ; ಕುಳಿತುಕೊಂಡವನು : ಅಂತಿರ್ದನಂ ತ್ರಿಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು ವಿವಿಧಪೂಜಾಪುರಸ್ಸರಂ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂ ವಂದಿಸಿ ತದಾಶೀರ್ವಚನಾಮೃತಭರಿತಕರ್ಣಕುಹರನುಂ ಪಾದಪ್ರದೇಶನಿಷಣ್ಣನುಮಾಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಷದ್ಯಾಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು ; ☞ ಶಿಶುವನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಚನೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು : ಮಂಗಳಾಳಂಕೃತಮಪ್ಪ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತ ತಲ್ಪದೊಳ್ ಸಿದ್ಧಾರ್ಚನಾವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ದಿವ್ಯಾಸನಾರ್ಹತ್ವಮುಮುವುತ್ತರೋತ್ತರಮುಮಕ್ಕೆಂದು ಬಾಲಕನನಿಱಿಸುವುದು ನಿಷದ್ಯಾಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೪). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಷದ್ಯಾಕ್ರಿಯಾ]

ನಿಷದ್ಯಾಪರೀಷಹ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪರೀಷಹಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದು ; ☞ ಜೈನಮುನಿಗಳು ನಿಯಮಿತಕಾಲದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ನಿರ್ಜನವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಗಳ ಗರ್ಜನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆಗುವ ಉಪಸರ್ಗ : ಅನನುಭೂತಪೂರ್ವಪರೇತವನೋದ್ಯಾನಶೂನ್ಯಾಯತನಗಿರಿಗುಹಾಗಹ್ವರಾದಿ ನಿವಾಸಿಯುಂ ಸಹಸ್ರಕಿರಣಸ್ವೇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಪ್ರಕಾಶಪರೀಕ್ಷಿತಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ನಿಯಮಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಕಾಲನಿಯಮದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನುಂ ಸಿಂಹವ್ಯಾಘ್ರಾದಿ ವಿವಿಧಭೀಷಣಧ್ವನಿಶ್ರವಣನಿವೃತ್ತಭಯನುಂ ಚತುರ್ವಿಧೋಪಸರ್ಗಸಹಿಷ್ಣುತ್ವದಿಂ ಅಪ್ರಚ್ಯುತಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನುಂ ವೀರಾಸನೋತ್ಕುಟಿಕಾಸನಾದಿಗಳಿಂ ಅಚಲಿತವಿಗ್ರಹನುಮಪ್ಪ ಯಮಿಗೆ ತತ್ಕೃತಬಾಧಾಸಹನಂ ನಿಷದ್ಯಾಪರೀಷಹಜಯಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸೆ ಪಡುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೫). [ಸಂ.]

ನಿಷದ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ; ಮೆತ್ತೆ. ೨. ವ್ಯಾಪಾರದ ಸ್ಥಳ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ; ಅಂಗಡಿಬೀದಿ: "ಆಪಣಃ, ನಿಷದ್ಯಾಯಾಂ . . . ದೊಡ್ಡ ಅಂಗಡಿಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). ೩. = ನಿಷದ್ಯಾಕ್ರಿಯೆ : ಆಧಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ ಧೃತಿ ಮೋದ ಪ್ರಿಯೋದ್ಭವ ನಾಮಕರ್ಮ ಬಹಿರ್ಯಾನ ನಿಷದ್ಯಾನ್ನಪ್ರಾಶನ . . . ತ್ಯಾಗ ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. ೪. = ನಿಷದ್ಯಾಪರೀಷಹ : ನಿಷದ್ಯಾ—ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ. ಶಯ್ಯಾ—ಒಱಗುವುದುಂ . . . ಅದರ್ಶನಾನಿಕ್ಷಾಯಿಕದರ್ಶನಮುಂ ಪಡೆಯದುದುಮೆಂದು ಪರೀಷಹಂ ದ್ವಾವಿಂಶತಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). [ಸಂ. ನಿಷದ್ಯಾ]

ನಿಷದ್ವರ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಪಂಕ : "ಪಂಕಃ, ಸಾದಃ, ನಿಷದ್ವರಃ, ಜಂಬಾಳಃ, ಕರ್ದಮಃ, ಅವಕಿಲಃ – ಈ ೬ ಕೆಸಱು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬) ; "ಕರ್ದಮಮೆನಲ್ ಪರಿದಂ ನಿಷದ್ವರಂ ಜಂಬಾಲಮುವಕಿಳಂ ಪಂಕಮೆನೆ ಕೆಸಱೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಷಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು ; ☞ ಮೇರು ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಹರಿಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ವಿದೇಹಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮೇರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪರ್ವತವು ನಾನೂರು ಯೋಜನ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಇದರ ಬಣ್ಣವು ಕಾಸಿದ ಬಂಗಾರದಂತೆ ಇದೆಯೆಂದೂ ನಂಬಲಾಗಿದೆ : "ಹಿಮವಾನ್, ನಿಷಧಃ, ವಿಂಧ್ಯಃ, ಮಾಲ್ಯವಾನ್, ಪಾರಿಯಾತ್ರಕಃ, ಗಂಧಮಾದನಂ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಆಯಾ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬) ; ಆಗಳಿರ್ವರುಂ ನೀಲ ನಿಷಧ ಗಿರಿಗಳೊಂದೊಂದಱೊಳ್ ಬಂದು ಪೊಣರ್ವಂತೆ ನಿಂದೊರ್ವರೊರ್ವರೆಮೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವಲ್ಲಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೪ ಪ) ; ತ್ರಿಕೂಟ ಕುರುವಿಂದ ಪತಂಗ ರುಚಕ ನಿಷಧವೆಂಬೈದು ಗಿರಿಗಳೇ ಟಂಕಣ ಗಂಧಮಾದನ ಶೈಲದ ಪಡುವಲ ವಿಪುಲಾದ್ರಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದೊಳಗಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). ೨. ನಳ ಮಹಾರಾಜನು ಆಳಿದ ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ಹೆಸರು : ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಯಕನಾಯಿಕಾಮನಃಪ್ರೇಮದಿನೊಪ್ಪುಗುಂ ನಿಷಧಮೆಂಬ ಮಹಾವಿಷಯಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ನಳಚಂ. ೯); ಕುರು ನೇಪಾಳ ನಿಷಧ ವಿದರ್ಭ ಧರಣೀಪಾಲತತಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಸಾಕೇತನಗರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೮) ; ನಿಷಧವಸುಧಾಪರಿವೃಢಗರ್ವನಿರ್ವಾಪಣ ಪರಾಕು (ಯಾದಚಂ. ೩-೧ ಪ). ೩. ನಿಷಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿದವನು ; ನಳಮಹಾರಾಜ : ಸೃಜಿಸಿದನು ಸುದ್ದಿಯನು ನೃಪಭೂಭುಜರ ನಗರಂಗಳಲಿ ನಿಷಧನ ನಿಜವನಿತೆಗೆ ಪುನಃ ಸ್ವಯಂವರವೆಂದು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೭). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೬. ಉತ್ಸಂಗ, ೭. ನಿಷಧ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). ೫. = ನಿಷಾದ ೪. ೬. ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : "ಮೇಳಕರ್ತರಾಗಗಳು — ೭೨ . . . (ಅ) ಅಸಂಪೂರ್ಣಪದ್ಧತಿಯ : ಕನಕಾಂಬರಿ, ಫೇನದ್ಯುತಿ . . . ಧಾಮವತಿ, ನಿಷಧ, ಕುಂತಳ, ರತಿಪ್ರಿಯ . . . ಕುಸುಮಾಕರ, ರಸಮಂಜರಿ (ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತ ತರಂಗಿಣಿ. II, -೯)" (ಶ್ರೀಸತ್ವ. ೩೫೪). [ಸಂ.]

ನಿಷಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷಾ 'ನಶೆ' ನೋ.

ನಿಷಾಖೋರ 'ನಿಶಾಖೋರ' ನೋ.

ನಿಷಾದ (ನಾ). ೧. ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು ; ಕಿರಾತ ; ಬೇಡ : ಏಕಲವ್ಯಾಹ್ವಯ ನಿಷಾದಾನೀಕಪತಿಯ ಸಹಾಯವನು ಮತ್ತಾ ಕುಮತಿ ಗಾಚರಿಸುತ್ತೆಂಭತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರದ ಭೀಕರಾಕಾರದ ನಿಷಾದಾನೀಕದಲಿ ನಡೆತಂದನಿರುಳು ನಿರಾಕುಳನು ದೆಸೆಗೆಸೆವ ಕೈದೀವಿಗೆಯ ಬೆಳಕಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೪-೬) ; ಮಾಣ್, ನಿಷಾದನೆ, ಮಾಣ್ ! ಕೊಲೆ ಸಾಲ್ಗುಮಯ್ಯೊ ಮಾಣ್ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨-೩೬) ; ಕ್ರೌಂಚಮಿಥುನದಲಿ ಒಂದರ ಕೊಲೆಗೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಶಪಿಸಿದ ನಿಷಾದ ರಾವಣನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಕಾಡಿದನು ಸೀತೆಯನು (ದೀಪಸು. ೪೦-೧೨). ೨. ಬೆಸ್ತ. 'ನಿಷಾದಪತಿ' ಪರಾ. ೩. ಹೊಲೆಯ : "ಅಂತಾವಸಾಯೀ,

ಚಂಡಾಳಃ, ನಿಷಾದಃ, ಜನಂಗಮಃ — ಈ ೪ [ಪೊಲೆಯಂ]" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೪) ; ಪಂದಿ . . . ಅನಿವಿರಿದು ದುಃಖದೊಳ್ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದು ಪೊಗೆದು ಸತ್ತಲ್ಲಿ ನಿಷಾದನ ಮನೆಯೊಳ್ಪೆಣ್ಣಾಯಾಯ್ತು (ಸುಕುಸಾ. ೫-೧೯). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯದು : "ಷಡ್ಜಮಾ ಋಷಭಮಾ ಗಾಂಧಾರಮಾ ಮಧ್ಯಮಂ ವಿರಾಜಿಪ್ಪ ಪಂಚಮಂ ಧೈವತಂ ಸುನಿಷಾದಮೋರಂತೆ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೩) ; ಷಡ್ಜ ಪೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ . . . ದಶರೂಪಲಕ್ಷಣಮುಮಂ ಪಾತ್ರಸಂಕ್ರಮಣದೊಳ್ ನೆಱೆಯೆ ತೋಱಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೦ ಪ) ; ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಲ್ಲೆ ಪರಶಿವನ ಈಶ್ವರ, ಸದ್ಯೋಜಾತ . . . ನಿರಂಗವೆಂಬೇಳು ಮುಖಂಗಳ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಷಡ್ಜ ಋಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದವೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೪೭) ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಷಡ್ಜ, ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ಧೈವತ ಮತ್ತು ನಿಷಾದ ಎಂದು ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೫). ೧, ೪ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸ್ವರಸಮುದಯದಂತೆ ನಿಷಾದನಿಷೇವ್ಯಮುಂ ಆರಾಧಕನಂತಕ್ಷಮಾಲಾಗಣಿತಜಪೋಪೇತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ಪ). ೫. ಮಣ್ಣು ; ಅರಲು : ನಾದಬಿಂದುಗಳಡ್ಡವಲಿಗೆಗಳಾದಿಶಕ್ತಿಯೆ ತಿಗುರಿ . . . ವೇದಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಋಾಂಡ ನಿಷಾದ ಭಾಂಡಾವಳಿಗಳಂ ಸಮ್ಮೋದದಿಂದಂ ವಿರಚಿಸುವ ಕುಂಬಾಱನುಂ ತಾನೆ (ಬಸಪು. ೨೧-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಷಾದಕರ್ಮ (ನಾ). ಚಂಡಾಲರ ಕೆಲಸ; ಕ್ರೂರಕಾರ್ಯ : ಭೃಗುಶಾಪೋಪಗತರಾಗಿ ವೇದನಾವಸ್ಥೆಗಳೊಳಿಪ್ಪ ನಿಷಾದಕರ್ಮಶ್ವಪಚರೊಡನೆಯುನಾದರದಿ ಪಶುವಂ ಕೊಲುವ ಪಶುಕರ್ಮಿಗಳ ಕೂಡೆ . . . ನಿಂದು ನುಡಿದಡೆ ದೋಷವೊಂದುವುದು (ಬಸಪು. ೫೭-೭೭).

[ನಿಷಾದ + ಕರ್ಮ]

ನಿಷಾದಪಡೆ (ನಾ). ಬೇಡರ ಸೈನ್ಯ : ನಿಷಾದಪಡೆ ಮುಸುಕಿತ್ತು ಹಲಧರನ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೪-೩೯). [ನಿಷಾದ+ಪಡೆ$_2$]

ನಿಷಾದಪತಿ(ನಾ). ಬೆಸ್ತರ ಒಡೆಯ, — ಮುಖಂಡ: ನಾವೆಯಿಂದಿಳಿದು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಗುಹನಂ ನಿಷಾದಪತಿಯಂ . . . ತಾಂ ಮುಂತೆ ನಡೆಗೊಂಡಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೬-೫೧). [ನಿಷಾದ+ಪತಿ$_2$]

ನಿಷಾದಿ (ಗು). ೧. ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ; ಆಸೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಮಾವಟಿಗ ; ಮಾವುತ : "ನಿಷಾದೀ, ಗಜಾರೋಹಃ — ಈ ೨ ಆನೆಯನೇಱುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೨೩೬) ; ವಿರೋಧಿಸಾಧನಘಟಾಳಿಯನೋಡಿಸಲಾಗಳಾರ್ದುಬಿಟ್ಟಕ್ಕಿದರುಗ್ರಸಿಂಧುರಘಟಾವಳಿಯಂ ಮುಳಿಸಿಂ ನಿಷಾದಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೨) ; ಅಯಸಮುಣಮುಲ್ತು ಪರರದನಿಯನಿಕ್ಕುವುದಂತುಮಾನೆಯೊಳ್ ಕಾದೆ ನಿಷಾದಿಯನುರುಳೆಚ್ಚು ಗಜಪ್ರಿಯತೆಯನಹಿತರ್ ಪೊಗೞೆ ಸೀರಹಸ್ತಂ ಮೆಱೆದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೯) ; ಮೊಗವಡಮಂ ನಿಷಾದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಸುಟ್ಟು] ಕಳೆದಂಕುಶದಿಂದಣೆದಾರ್ದು ನೂಂಕೆ ಗಾಳಿಗೆ ಗಱಿ ಮೂಡಿದಂತೆ ಪರಿದಾನೆಗಳಾನೆಗಳೊಳ್ ಕಡಂಗಿ . . . ಪೋರ್ದುವು (ಪಂರಾಪಾ. ೧೩-೭೪). [ಸಂ. ನಿಷಾದಿನ್]

ನಿಷಾದಿನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಧೈವತ ನಿಷಾದಿನಿ ಷಡ್ಜ ಕೇಸರಿ ಷಡ್ಜ ದಿವ್ಯವತಿ ಷಡ್ಜ ಮಾಧ್ಯಮವೆಂಬೈದು ರಾಗಂಗಳು ಷಡ್ಜ ಗ್ರಾಮದಿಂ ಪುಟ್ಟುವುವು (ವಿವೇಕ. ೨೪೯).

[ಸಂ. ನಿಷಾದಿನೀ]

ನಿಷಾದಿವ್ರಜ (ನಾ). ಮಾವಟಿಗರ ಸಮೂಹ; ಮಾವುತರ ಗುಂಪು : ವಿಸಟಂಬರ್ಪಾನೆಯಂ . . . ಕೂರಂಕುಸದಿಂದಂಗುಷ್ಠದಿಂ ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯುನಳವಡಿಸುತ್ತುಂ ನಿಷಾದಿವ್ರಜಂ ಬೆಕ್ಕಸಮುತ್ತಿರ್ಪಂತು ಬಂಬಲ್ವರಿಯಿಸಿ ದೆಸೆಗೆಲ್ಲಂ ಬಱಿಕ್ಕೈಯುದ್ದ ನೀರೂಡಿಸಿದಂ ಕಂಭಕ್ಕೆ ತಂದಂ ಮಗುೞೆ ಗಜಕಳಾಖಂಡಲಂ ಪದ್ಮನಾಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೯೫).

[ನಿಷಾದಿ + ವ್ರಜ]

ನಿಷಾನಿ 'ನಿಶಾನಿ' ನೋ.

ನಿಷಾನಿಖಲು (ನಾ). ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದವು. ಯಾವವೆಂದರೆ :— ೧. ಗಬರು . . . ೧. ನಿಷಾನಿಖಲು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೦೪). [?]

ನಿಷಾವಸ್ತು (ನಾ). ಮತ್ತನ್ನು ಬರಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥ : ಸಾರಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ರೇಕ ಬರುವಂತಹ ನಿಷಾವಸ್ತು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಚೈತನ್ಯ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೫೯). [ನಿಷಾ (<ನಶೆ) + ವಸ್ತು]

ನಿಷಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಎರಚಿದ; ಸಿಂಪಡಿಸಿದ ; ಚಿಮುಕಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸಿಂಪಡಿಕೆ ಹೊಂದಿದವನು; ಸಿಂಚನವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಗುರುಪದಾಂಬುಜ ಸರಳಭಕ್ತಾ ಗುರುದಯಾಮೃತರಸನಿಷಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ಕ್ತಾ (ಬಸಪು. ೩೮-೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಷಿದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷಿದಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಷಿದ್ದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ನಿಷೇಧಿಸಿದ; ಬಹಿಷ್ಕೃತವಾದ; ಮಾಡಬಾರದ : ಮಾನವನ ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ, ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಕಾಮ್ಯ, ನಿಷಿದ್ಧ, ವಿಹಿತ, ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ 'ಕರ್ಮ' ಪದದಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೦). 'ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ', 'ನಿಷಿದ್ಧಫಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದುದು ; ಮಾಡಬಾರದುದು : ಅನಭ್ಯಸ್ತಶಸ್ತ್ರನೊಳ್ ಯುದ್ಧವತಿನಿಷಿದ್ಧಮುಂ (ಜಗವಿ. ೫-೬೧ ಪ); ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕವ ಕಳೆದಾ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಕೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನು ಜಪತಪದಿ ಕಾಮ್ಯನಿಷಿದ್ಧಗಳ ಬಿಟ್ಟು . . . ಮೋಕ್ಷವನರ್ಥಿಸುತ್ತಿಹ ಸಾಧುಗಳೆ ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೧-೨೧) ; ನಾಟಕ ಆಡುವುದಾಗಲಿ, ನೋಡುವುದಾಗಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವೆಂದು ಅನೇಕರು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪). [ಸಂ.]

ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ (ನಾ). ಧರ್ಮಬಾಹಿರವಾದ ಕರ್ಮ ; ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ; ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ : ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ, ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ, ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಎಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ . . . ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೨೯). [ನಿಷಿದ್ಧ + ಕರ್ಮ]

ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲ (ನಾ). ನಿಷೇಧಿತವಾದ ಕಾಲ; ಸೂಕ್ತವಲ್ಲದ ಸಮಯ : ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲ ಮೈಥುನಾದಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ದೋಷವೇ ಬೈಜಿಕದೋಷ (ಭಾರದ. ೫೫). [ನಿಷಿದ್ಧ + ಕಾಲ]

ನಿಷಿದ್ಧಗುರು (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ ಗುರು ; ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ದುಃಖಕ್ಕೆ ಈಡು ಮಾಡುವ ಗುರು : ವಶ್ಯಾಕರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂ ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವಂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖಂಗಳನೀವಾತನೇ ನಿಷಿದ್ಧಗುರು (ವಿವೇಕ. ೧೮).

[ನಿಷಿದ್ಧ + ಗುರು$_2$]

ನಿಷಿದ್ಧಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹೊಂದು; ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗು : 'ನಿಷಿದ್ಧಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. [ನಿಷಿದ್ಧ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಷಿದ್ಧಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಿಷ್ಕರಿಸು ; (ಕಾನೂನಿಗೆ) ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಸಾರು : ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಅದರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ನಿಷಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾಧಾನ. ೯). [ನಿಷಿದ್ಧಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಷಿದ್ಧಪ್ರೇಮ (ನಾ). ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ನೀತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರೇಮ; ನಿಯಮಬಾಹಿರವಾದ ಪ್ರೇಮ : ಈ ನಿಷಿದ್ಧಪ್ರೇಮದ ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೂರಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ನಾನು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ದೂರದ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧನಾದುದು (ಹೇಮಂತ. ೨೯೯). [ನಿಷಿದ್ಧ + ಪ್ರೇಮ]

ನಿಷಿದ್ಧಫಲ (ನಾ). ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದ ಫಲ ; ಸೇವಿಸಬಾರದೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ ಫಲ ; ☞ ಆದಮನೆಂಬ ಆದಿಮಾನವನು ತಿನ್ನಬಾರದೆಂದು ನಿಷೇಧಿತವಾಗಿದ್ದ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದುದರಿಂದಲೇ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸಾ ಮರಣಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾದನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಬೈಬಲ್ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ : ಆದಮನು ಬೇಡವೆಂದರೂ ತಿಂದು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಿಷಿದ್ಧಫಲ(Forbidden fruit)ವೇ ಇದಾಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ ? (ಶರಚ. ೬೩೫). [ನಿಷಿದ್ಧ + ಫಲ$_1$]

ನಿಷಿದ್ಧವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಇಂತಿಂತಹುದನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ಮಾತು; ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳುವ ನಿಯಮ ; ☞ 'ಇಂಥದನ್ನು ಮಾಡು' ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ. 'ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಡ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧವಾಕ್ಯ. ಹೀಗೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ: ವೇದವಾಕ್ಯವಿಚಾರವೆಂತೆನಲಾದಿಯಲಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವಾ ಬಳಿಕಾದುದೈಸೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾಕ್ಯವು (ಗಗತಾ. ೨೨-೫). [ನಿಷಿದ್ಧ + ವಾಕ್ಯ]

ನಿಷಿದ್ಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷಿದ್ಧಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮಾಧಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ : ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮುನಿಗಳು ವಿಶಾಖಾಚಾರ್ಯರ್ಗಿದಿರೆದ್ದು ವಂದಿಸೆ ಇವರು ಕಂದಮೂಲಫಲಾಹಾರಿಗಳು ಕ್ಷಾರದೊಳು ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಟ್ಟಪ್ಪರೆಂದು ಪ್ರತಿವಂದನೆಗೆಯ್ಯದೆ ನಿಷಿದ್ಧಿಕ್ರಿಯೆಯಂ ಮಾಡಿ(ಕಗವಿ. ೯೮ ರಾಜಾವಳೀಕಥೆ). [ನಿಷಿದ್ಧಿ(<ನಿಸಿದಿ) + ಕ್ರಿಯೆ]

ನಿಷಿದ್ಧಿಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮಾಧಿಯಾದ ಸ್ಥಳ; ಸಮಾಧಿ; ನಿಸಿದಿಗೆ : ಭಾಸ್ಕರನೆಂಬರಸಂ ಗುರುವಂದನಾರ್ಥ_ಬಲಸಹಿತಂ ಬಂದು ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿಗಳ ನಿಷಿದ್ಧಿಸ್ಥಾನಮಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಕಗವಿ. ೯೯ ರಾಜಾವ.) [ನಿಷಿದ್ಧಿ (<ನಿಸಿದಿ) + ಸ್ಥಾನ]

ನಿಷಿಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷಿಧಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಷೀಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಷೂದನ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಕೊಲೆ : "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ . . . ನಿಷೂದನಂ, ನಿಹಿಂಸನಂ, ನಿರ್ವಾಪಣಂ . . . ಉನ್ಮಂಥಃ, ವಧಃ— ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ . . . ಸಾಯುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೭೭); ದುರ್ವಿನೀತ ದುಷ್ಟಮಧುಕರಗಳು ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿ ಅಂಡಲೆವ ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ . . . ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಹೊರಬಿದ್ದಾಗ ಷಟ್ಪದನಿಷೂದನ ಮಾಡುವ ದುಷ್ಯಂತ ಎಂತಹ ನಳಕೂಬರನೋ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು ? (ಗಾಳಿಸ. ೨೧೧). ೨. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ನಿಷೇಕ (ನಾ). ೧. ಸುರಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ . . . ವನದೇವತಾನಯನಾಂಶುಕ್ಷೀರರಸನಿಷೇಕದಿಂ ಮುಕುಳಿಸದ ಮುಕುಳಮಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧ ವ). ೩. ಫಲಶೋಭನ ; ಪ್ರಸ್ತ ; ಗರ್ಭಾಧಾನ : ಪುಣ್ಯಕರವೂ ವೇದೋಕ್ತವೂ ಆದ ನಿಷೇಕಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾನವನ ಇಹಪರ ಸುಖಸಾಧನೆಗೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ಭಾರದ. ೫೫) ; ಈಗ ಮದುವೆಯಾದರೂ ಚೀನಿಯ ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ. ಆಗುವವರೆಗೆ ನಿಷೇಕಮಾಡುವುದು ಬೇಡವೆಂದು ಶ್ರೋತ್ರಿಯರೂ ಹೇಳಿದರು (ಸಂಶಸ್ಕ. ೪೮೫) ; ಆ ಸಲ ಗೌರಿಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಮೂರಸ. ೭೪).. ೪. (ಆಲಂ) ಸಾವು ; ಅಳಿವು ; ಅಂತ್ಯ ; ನಾಶ : ವನಿತಾಹೇತುವೆ ಕೇತುವಾಯ್ತು ನಿಮಗಂ ಗಾಂಧರ್ವರಿಂದಿಂದು ನಿಮ್ಮ ನಿಷೇಕಂ ನೆರೆದತ್ತು ಸತ್ತಿರೆನುತುಂ ಪೊಕ್ಕಾರ್ದುರ್ . . . ಪೊಯ್ದು ನಿಸುಂ ಮಾಣದೆ ನೀಚಕೀಚಕನಿಕಾಯಧ್ವಂಸನಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೦); "ತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತಿಯು ಅಥವಾ ಶಿಕ್ಷೆಯು" (ಪಂಪವೀ. ೨೯೨) ; ಇತ್ತ ನಿಷೇಕಮಾಗೆ ಗುರುಗತ್ತಭಿಷೇಕವಿಭೂತಿಗೊಂದುಗುಂ ತತ್ತ ನಯರ್ಕಳೊಳ್ ಮೃತಕತೂರ್ಯಮೆ ಮಂಗಳತೂರ್ಯಮಕ್ಕುಮಾಸತ್ತವರೆತ್ತ ಸೀರೆಬೀವರೆತ್ತ ಜನಂ ನೆರದಿಂಡೆಯಾಡಿ ಪಾಡುತ್ತೆಸೆದಿರ್ಪರಿಂತು ಮೃತರಾಜವಿಡಂಬಮನೇಕೆ ಕಾಣ್ಬರೇ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೫) ; ತವೆ ತೈಲಂ ದೀಪಂ ನಂದುವಂತೆ ಗಟಾಯಿಸೆ ನಿಷೇಕಮಟಾವರ್ಮರ್ನ್ನಂ ಪವನಪ್ರಹಾರದಿಂ ತೈಲವುಳ್ಳೊಡಂ ನಂದುವಂತೆ ಪೊಂದುವರೀಗಳ್ (ಪಂರಾಪೂ. ೧-೮೨) ; "ಆಯುಸ್ಸು" (ಪಂರಾಪೂ. ಕೋಶ) ; ನೆರೆದುದು ನಿನ್ನ ನಿಷೇಕಂ ನೆರೆಗೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣವೆನ್ನ ಬಾಣಾವಳಿಗಳ್ ಗಜಾ ಸೋಂಕದೆ ಪೋಗೆನುತುಂ ಗಜಾ ಗಜಾಯಂ ಸೋಂಕಿ ಪರಿಯೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಚ್ಚಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೪-೧೫೫). 'ನಿಸೇಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷೇಕಪ್ರಸ್ತ (ನಾ). = ನಿಷೇಕ ೩ : ಒಂದು ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಕಪ್ರಸ್ತ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಬೆಂದಜೀ. ೪೨) ; ನಿಷೇಕಪ್ರಸ್ತವಾದುದೂ ಇದೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಬಾಳಿಗಿ. ೫೦). [ನಿಷೇಕ + ಪ್ರಸ್ತ]

ನಿಷೇಧ (ನಾ). ೧. ನಿರಾಕರಣೆ ; ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಿಕೆ : ಗಗನಕುಸುಮಮನತ್ಯಂತಾಭಾವಮಂ ನಿಷೇಧಮಾತ್ರದಿಂದಮುಂಟುಮಾಡಲಕ್ಕುಮೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ). ೨. ಕೂಡದು ಎಂಬ ನಿಯಮ ; ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು : ಪುರುಷತ್ರಯದೊಳ್ ದತ್ತ ನಿಷೇಧಂ (ಶಮದ. ೨೪೫) ; ವಿಧಿ ನಿಷೇಧವು ನಿನ್ನವರಿಗೆಂತೊ ಹರಿಯೇ ವಿಧಿ ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯು ನಿಷೇಧವಿಸ್ಮೃತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಯನೊಂದನೆ ಬಲ್ಲರಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೊಂದು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೪೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮುನ್ನಮೊಂದರ್ಥಮಂ ಪೇಳ್ದ ಬಳಿಕ್ಕೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಅಂತಲ್ಲದೊಡಂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲೆಂದು ನಿಷೇಧಮಂ ಗೆಯ್ಯೆ ಅಕ್ಷೇಪಮೆನಿಪುದು (ನರಚ. ೧೩೩ ವೃತ್ತಿ) ; ನಿಷೇಧ (Taboo) ಗಳು ಆತುರವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೫೫). ೩. (ವೇದ, ಸ್ಮೃತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮ : ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳೆರಡು ಮರಿಯದೆ ಮಧುವಿರೋಧಿಯ ಪಾದಕರ್ಪಿಸು (ಹಸಾರ. ೧೮-೩೧) ; ನಿಷೇಧವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೮-೩೧ ತಾತ್ಪರ್ಯ); ವಚನಗಳನ್ನು ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಅರ್ಥವಾದಗಳೆಂದೂ . . . ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಡೆಯಬೇಕು (ಆರ್ಯಧ. ೩೪) ; ವೈದಿಕಜ್ಞಾನವು ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಮಂತ್ರ, ನಾಮಧೇಯ, ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ವಿಭಜಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨೯). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಿನ ಒಂದು ರೂಪ ; ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೂಪ : ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಸಂಭಾವನೆ— ಇವು ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವಾತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಮಧ್ಯಪ. ೬೩) ; ನಿಷೇಧವೆಂಬುದು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವೆಂದು . . . ತೀರ್ಮಾನಿಸಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೯೮). 'ನಿಷೇಧರೂಪ', 'ನಿಷೇಧಾರ್ಥ' ಪರಾ.

ನಿಷೇಧ ಮಾಡು = ನಿಷೇಧಿಸು : ಕವಿಯು 'ಸಮಾಗಮದ' ಎಂದರೆ ಕಲ್ಪಿತವಸ್ತುವಿನ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದನ್ನು 'ನಿಷೇಧಾಭಾಸ'ವೆಂದೇಕೆ ಭಾವಿಸಬಾರದು ? (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೧ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ನಿಷೇಧಕ (ಗು). ಪ್ರತಿರೋಧಿಸುವ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ; ತಡೆಯುವ; ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವ : "ನಿಷೇಧಕ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ" (Prohibitory. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೫). 'ನಿಷೇಧಕಗುರು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷೇಧಕಗುರು (ನಾ). = ನಿಷಿದ್ಧಗುರು : ಆಕರ್ಷಣ ವಶ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಿಹ ಸುಖದ ಮೇಲೆ ಶೋಕವನ್ನೈದಿಸುವವನೆ ನಿಷೇಧಕಗುರುವಹನು (ಕೈವಲ್ಯ. ೫೬-೧-೧). [ನಿಷೇಧಕ + ಗುರು$_2$]

ನಿಷೇಧಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ ; ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಕ್ರಿಯಾಪದ : ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥ ಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವಾವುದೂ ಸೇರದೆಯೇ ನಿಷೇಧಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೮) ; ಧಾತುವಿನ ಮೂಲರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಈ 'ನಿಷೇಧಕ್ರಿಯೆ'ಯನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಿಂತ, 'ವಿಧ್ಯರ್ಥ'ವನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸುಲಭವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೭೯). [ನಿಷೇಧ + ಕ್ರಿಯೆ]

ನಿಷೇಧನ್ಯೂನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ ನಿಷೇಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧನ್ಯೂನರೂಪವೆಂದು ಹೆಸರು . . . ಉದಾಹರಣೆ :— ನನಗೆ ತಿಳಿಸದೆ ನಳಮಹಾರಾಜನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು ?" (ಮಧ್ಯಪ. ೧೦೩).
[ನಿಷೇಧ + ನ್ಯೂನ]

ನಿಷೇಧಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ಪ್ರಪಂಚವು) ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾರ್ಗ : ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಇರುವಿಕೆಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಮಾರ್ಗವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೫). [ನಿಷೇಧ + ಮಾರ್ಗ]

ನಿಷೇಧರೂಪ (ನಾ). ೧. ನಕಾರಾತ್ಮಕವಾದ ರೂಪ ; ನಿಷೇಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೂಪ : "ಆಕ್ಷೇಪ"ವೆಂಬ ಅಲಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ . . . ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಅಂಶವು ಶಬ್ದತಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೦). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಇದಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲ ಎಂಬ ನೇತಿ ಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿಸುವಿಕೆ : ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಗುರುಗಳೂ ಹೇಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವರು ಎಂದರೆ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮನನ್ನೂ ಒಂದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರುವವರಿಗೆ ದೇಹವೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೧). ೩. = ನಿಷೇಧ ೪ : ಧಾತುಗಳ ಆದಿ ಇಕಾರ ಉಕಾರ ವಿಕಾರಂ, ತರ್, ಬರ್ ಧಾತುಗಳ ನಿಷೇಧರೂಪವಿಚಾರಂ (ಶಮದ. ಮ. ೨೪೯ ವಿವರಣೆ) ; ಕ್ರಿಯಾನಿಷೇಧ ತೋರುವಾಗ ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೯.) [ನಿಷೇಧ + ರೂಪ]

ನಿಷೇಧರೂಪಪರಿವರ್ತನೆ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ವಿಧಿರೂಪವನ್ನು ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಿಕೆ : ವಿಧಿರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ರೂವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ : "(ತರ್ಕ) ಒಂದು ತೆರದ ಪರಿವರ್ತನೆ ; ನಿಷೇಧರೂಪಪರಿವರ್ತನೆ" (Contraposition. ಇಂಕನಿ).
[ನಿಷೇಧರೂಪ + ಪರಿವರ್ತನೆ]

ನಿಷೇಧವಚನ (ನಾ). ಅಲ್ಲ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಮತ್ತಮೆತ್ತಾನುಮುಳ್ಳುದನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನಲ್ಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಚನಮನೆ ಪಿಡಿದು ಜೀವಸಿದ್ಧಿಗೆಯ್ವೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೬೮ ವ).
[ನಿಷೇಧ + ವಚನ]

ನಿಷೇಧವ್ರಾತ (ನಾ). ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ: ಜನನೀಗರ್ಭಾಂಡದಿಂ ಬರ್ಪ ತಿವಿಷಮತರ ಕ್ಲೇಶಮಂ ಬಾಲ್ಯದೊಳ್ ಮಾಳ್ಪ ನಿಷೇಧವ್ರಾತಮಂ . . . ಸಾವ ನಿರೋಧ ಸ್ತೋಮಮಂ ಕಂಡಲಸಿದೆನದಿರ್ದಂ ಪೇಸಿದೆಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪೨). [ನಿಷೇಧ + ವ್ರಾತ]

ನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಜೀವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವೇದವಾಕ್ಯ ; ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ; ಅಭೇದಶ್ರುತಿ: ನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ ಪರಮಾರ್ಥದಶೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸುವುದೆಂದು ನಿರ್ಣಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೩). [ನಿಷೇಧ + ಶ್ರುತಿ]

ನಿಷೇಧಾಜ್ಞೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆ ; ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಅಪ್ಪಣೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : "ನಿರೋಧ, ನಿಷೇಧ, ತಡೆ, ನಿಷೇಧಾಜ್ಞೆ : ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆ" (Prohibition. ಇಂಕನಿ); ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ . . . ಭಾರತದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ, ಬಿಗಿಯಾದ ಮತ್ತು ಭೀತಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ನಿಷೇಧಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾರಿ ಮಾಡಿತು (ಕವಿಕೋ. I, ೧೬೬).
[ನಿಷೇಧ + ಆಜ್ಞೆ]

ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕ (ನಾ). ನಿಷೇಧದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ; ನಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು : ಇಂತಹ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೯೪).
[ಸಂ.]

ನಿಷೇಧಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ನಿಷೇಧಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ; ತಡೆ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು : "ನಿಷೇಧ ; ನಿರೋಧ ; ವೀಟೋ (ಪಾರಿ) ನಿಷೇಧಾಧಿಕಾರ" (Veto. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೬).
[ನಿಷೇಧ + ಅಧಿಕಾರ]

ನಿಷೇಧಾಭಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದಾಗ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಆವ ನಿಷೇಧಂ ತಾಂ ಅವಾಸ್ತವಮಾಗುವುದರಿಂ ಪೆರತೊಂದರ್ಥದೊಳ್ಪರ್ಯವಸಾನಮಂ ಪಡೆದು, ಒಂದಾದರ್ಥವಿಶೇಷಮಂ ಆಕ್ಷೇಪಗತಿಯಿಂ ತೋರಿಸುವುದೋ ಆ ನಿಷೇಧಾಭಾಸಮೇ ಆಕ್ಷೇಪಮೆಂದು ಕೆಲಂಬರೆ ಮತಂ (ನರಚ. ೧೩೫ ವೃತ್ತಿ); 'ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ'ವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದರ ಪ್ರಕಟನೆಗೆ ನಿಷೇಧಾಭಾಸರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಭಾಮಹ ಸಮ್ಮತವಾದ 'ಆಕ್ಷೇಪ' (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೧ ಅಡಿಟಿ). [ನಿಷೇಧ + ಆಭಾಸ]

ನಿಷೇಧಾರ್ಥ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥ : ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥ ಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವಾವುದೂ ಸೇರದೆಯೇ ನಿಷೇಧಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೮); ಹೊರಡು, ಹೊರಡನು, ಹೊರಟಾನು ಎಂಬ ರೂಪಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಧ್ಯರ್ಥನಿಷೇಧಾರ್ಥಸಂಭಾವನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುವು (ಮಧ್ಯಪ. ೬೩). [ನಿಷೇಧ + ಅರ್ಥ]

ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ (ಗು). ೧. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ : ಅ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಧಾತುವಿಗೆ ಸೇರಿ ಅದರ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಪುರುಷವಾಚಕ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರದೊಡನೆ ಬೆರೆತುಹೋಗುವುದೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೮). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು : ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಕ, ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ, ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಷೇಧಿತ (ನಾ). ಬಹಿಷ್ಕೃತವಾದುದು ; ತಿರಸ್ಕೃತವಾದುದು : ಕಡಲೆ . . . ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನ (ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೦) ಪ್ರಕಾರ ಈ ಧಾನ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿತವಾಗಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಷೇಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ : ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಬಹಿಷ್ಕರಿಸು : ಅಚೇತನನ ಅಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬಿದು ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಮಂ ನಿಷೇಧಿಸುವೆಂಬ ತ್ರೈಂಟಂ ಭೇದಮುಳ್ಳ ಸೂತ್ರಮುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೦೭-೧): ತಂತಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳಿಗಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಮಂ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯೆ ಮಾಳ್ಪುದಂ ನಿಷೇಧಿಸಿದೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೯-೪೫); ಅಭೇದಶ್ರುತಿಗಳು ಭೇದವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತವೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೩). [ನಿಷೇಧ + -ಇಸು₃]

ನಿಷೇಧ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಷೇಧಿಸ ಬೇಕಾದ ; ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ : 'ನಿಷೇಧ್ಯಾಂಶ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದುದು ; ಪ್ರತಿರೋಧಿಸಬೇಕಾದುದು; ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದುದು : ನಿಷೇಧ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೇದಶ್ರುತಿಗಳು ವ್ಯವಹಾರವಿಚಾರಪರವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಷೇಧ್ಯಾಂಶ (ನಾ). ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ ; ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ : ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬೇಕು ಎಂದರೆ ನಿಷೇಧ್ಯಾಂಶವು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೩). [ನಿಷೇಧ್ಯ + ಅಂಶ]

ನಿಷೇವಕ (ನಾ). ಆರಾಧಿಸುವವನು ; ಆರಾಧಕ : ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಂ ಸಕಲಗುಣಾವಹ ವಿಶ್ವಾವಬೋಧ ಪರಮಾನಂದಂ ಪಾವನನಿಜಪದಪದ್ಮ ನಿಷೇವಕ ರಕ್ಷೈಕದಕ್ಷನಕ್ಷಯನರ್ಹಂ (ಉಸಾರ. ೩೮೫) ; ಆ ವಿದುರನಾ ದಂಪತಿಗಳನುಭಾವವನು ತದ್ಯೋಗನಿಷ್ಠೆಯ ಜೀವನಿರ್ಮೋಕ್ಷವನು ಕಾಣುತ ಹರುಷ ಶೋಕವನು ಲಾವಣಿಗೆಗೊಂಡಿರದೆ ತೀರ್ಥನಿಷೇವಕನು ತಾನಾಗಿ ಹೋದಪನು (ನಿಭಾಗ. ೧-೯-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಷೇವಣ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ. ೨. ಪೂಜೆ ; ಅರ್ಚನೆ; ಆರಾಧನೆ. ೩. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು; ಸೇವಿಸುವುದು: ಮದೀಯರ ಪಾದಾಬ್ಜ ಪಯೋನಿಷೇವಣದಿನಸ್ಮತ್ಕೀರ್ತನಂಗೆಯ್ಯಲಾಂ ಪರವಶ್ಯತ್ವ ಮನೆಯ್ದಿದೆಂ (ಯಾದಚಂ. ೧೨-೪೨) ; ಲಲಿತಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಮಾತ್ರೆಯ ಫಲವು ಪಥ್ಯನಿಷೇವಣದೊಳುಜ್ವಲಿಸುವದದೀಶಮುಸುಖಂ ದೊರಕುವುದು ಅದರಿಂದ (ವಿವೇಭ. ೧೧-೩೦). [ಸಂ.]

ನಿಷೇವಣೀಯ (ನಾ). ಪೂಜೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನು; ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ತದ್ದೇವಂ ದೇವನಿಷೇವಣೀಯನಣಿಮಾದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಂ ತ್ರಿದಶದ್ವೇವೇಂದ್ರಂ ಮಣಿಚೂಳನೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ಪೆತ್ತಂ ದಿವ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೩). [ಸಂ.]

ನಿಷೇವಿತ (ಗು). ೧. ಆರಾಧಿಸಿದ ; ಪೂಜಿಸಿದ : ಹೋದರವರಂತೊಂದುದಿನ ಜಗದಾದಿ ತತ್ತ್ವಾವಳಿನಿಷೇವಿತ ಪಾದಪೀಠನ ಯೋಗಮಾಯಾಧೀಶ್ವರೇಶ್ವರನ . . . ವಿಷ್ಣುವಿನ ವೈಕುಂಠಪುರವರಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೩೫); ಪರಮ ಹರುಷವ ಮಾಡುತಿರ್ದನು ಶರಣಜನ ಸಂಸಾರಿಕನು ಸುರವರನಿಷೇವಿತಮೂರ್ತಿ ನಿತ್ಯಾತ್ಮನು ನಿಜಜನಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೦-೪೩). (ನಾ). ೨. ಗೌರವ ಹೊಂದಿದುದು ; ಆರಾಧಿತವಾದುದು : ಈ ರೂಪೆಂಬುದು ಭುವನಜನಾರಾಧ್ಯಂ ಚಕ್ರಿಜನ ನಿಷೇವಿತಮಿಪಜಿಕೊಳ್ ಸಾರದಳಿವೆಂದು ಪೆಳ್ವನೆ ಬಾರಿಸಿದುವು ಬಿಡದೆ ಜಡಿದು ವನದೇವತೆಗಳ್ (ಆಪಿಪು. ೯-೯೩). ೩. ಸೇವ್ಯವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ವಿಪಿನಂ ಕ್ರೂರವ್ಯಾಳವೃಕಸೂಕರಚಮೂರ ಕಂಠೀರವನಿಷೇವಿತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೮-೧೩). ೪. ಸೇವೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಪೂಜೆಗೊಂಡವನು : ಈರೈದು ದೆಸೆಗಳಲಾ ಗಿರಿಯ ಹೊಱಗಿಹರು ಸುರಜನಯೋಗಿಸಿದ್ಧನಿಷೇವಿತರು ತಾವಾಗಿ ವಿಭವದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೪೦). [ಸಂ.]

ನಿಷೇವೆ (ನಾ). ಸೇವೆ : ಪರಿಚರ್ಯೆ : ಕೈಂಕರ್ಯ : ಧರೆಯೆಂಬ ತರುಣಿ ನರಪನ ವಿರಹದ ಸಂತಾಪವೇೞ್ಗೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಳ್ ಪಿರಿದಾದ ದಾನಧಾರಾಪರಿಷೇಕನಿಷೇವೆಯಿಂ ಕುಮಾರಾಗ್ರಣಿಯಾ (ಬಾಢಪು. ೧೨-೧೬೯). [ಸಂ. ನಿಷೇವಾ]

ನಿಷೇವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಸೇವ್ಯವಾದುದು : ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು : ಅದು . . . ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮಿಕ ಭಾವೋಪೇತಾರ್ಥವ್ಯಂಜನಯೋಗಸಂಕ್ರಮಣಮುಂ ಚತುರ್ದಶನವಪೂರ್ವಧರಯತಿವೃಷಭನಿಷೇವ್ಯಮುಂ ಅಪ್ಪುದಱಿಂ . . . ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗ ನಿಮಿತ್ತಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೫೨) ; ವಾಯುಸಖಿವಹನಿರ್ಮಿತತೀರ್ಥ ಹಂಸನಿಷೇವ್ಯವಲ್ಲೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧-೩-೨೩). ೨. ಕೂಡಿರುವುದು : ಹೊಂದಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾಕಮನೀಯಮುಂ . . . ಸ್ವರಸಮುದಯದಂತೆ ನಿಷಾದನಿಷೇವ್ಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). ೩. ಕೂಡಿರುವವನು ; ಹೊಂದಿರುವವನು : ಕುಸುಮದಾಮದಿನುದ್ದಾಮಕೀರ್ತಿಯುಂ ಭವ್ಯಮಧುಕರ ನಿಷೇ[ಪಾಠಾಂ.ಸೇ]ವ್ಯನುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೪ವ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ : "ಹೇಮ, ಸ್ವರ್ಣಂ, ಜಾತರೂಪಂ . . . ಕಲ್ಯಾಣಂ, ನಿಷ್ಕಂ, ಅಷ್ಟಾಪದಂ . . . ಕರ್ಬುರಂ, ತಪನೀಯಂ—ಈ ೨೫ ಹೊನ್ (ಪೊನ್)" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೧೯) ; "ಗೈರಿಕಂ ಕರ್ಬುರಂ . . . ನಿಷ್ಕಮೆನೆ ಹೇಮವಾ ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪). ೨. ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ ; ಗದ್ಯಾಣ ; ₱ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಥವಾ ಅರುವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಗುಂಜಿ ತೂಕದ ನಾಣ್ಯ : ಹತ್ತು ನಿಷ್ಕಮಂ ನಿರುತಮೆ ಕೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೯-೪೧; 1111); ವಿರೋಧಿಸೇನೆಗಿದು ಸೂಸುವ ಜೀವನಮೂಲ್ಯ ನಿಷ್ಕರಾಜಿಗಳಿನೆ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಮಲಗಿಂ ಕೆದಱುತ್ತಿರೆ ಪಾಯ್ದುವಂಬುಗಳ್(ಜಗವಿ. ೭-೭೮); ಬಳಿಕ ಯಮತನುಜನು ಸದಸ್ಯಾವಳಿಗೆಯೊಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಮಿಗೆ ವೆಗ್ಗಳವೆನಿಪವೊಲ್ ಕೊಟ್ಟನಾಗ ಸಹಸ್ರನಿಷ್ಕಗಳ (ತಿಮ್ಮಅ. ೮-೨೭) ; ನಿನಗೆ ಅಚ್ಚಬಂಗಾರದ ನೂರು ನಿಷ್ಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೨೦೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ,—ಕಂಠಹಾರ : ಮಹಾಹಾರಮಂ ತೊಡಿಸಿದನು ಕಂಠಕೆ, ಸತೋಯನೀಲಾಂಬುದಕೆ ಸುರಧನುಸ್ ಶೋಭೆಯಂ ನೀಳ್ಪ ರವಿಕರದಂತೆ, ರತ್ನರಮಣೀಯ ವಜ್ರದ್ಯುತಿಯ ನಿಷ್ಕಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೬-೪೨೯). ೪. ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುವ ಒಂದು ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ : ಅಳತೆ ವಿವರಾ ॥ ಭತ್ತ ನಾಲ್ಕಕೆ ಪಂದಂ ಕಾಕಣ್ಯಮೆನಿಪುದದು ಮತ್ತೆ ಪಂಚಕಕೊಂದು ಪಣಮಕ್ಕುಮಾ ಪಣ ಮೂವತ್ತೆನಿಸಲದು ನಿಷ್ಕ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೪-೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದುದು. ೨. ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗಿರುವುದು:

ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡಿದನಖಿಲಮಹೀಚಕ್ರಮಂ ವಜ್ರಜಂಘಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೧) ; ಮುದಮದ್ವೈರಿಯಸಿಕ್ಕಿ ಭೂವಳಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡಿಪ್ಪಂ (ಗದಾಯು. ೭-೬೪) ; ಎಂಟುದೆಸೆಯು ತನುವನು ಕೆಡಿಸುವಡೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕ ರವಿ ಮಾಡುವಂತೆ ತುಂಟ ಕಾವನ ಬಲಗಳನಿಜಾದೊಡೆ ತಪದೊಂಟಿತೀರನು ನೋಂಕಿದನು (ಪ್ರಭುಚ.೧೭-೬) ; ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕಣ್ಟಕ ಮಾಡಿ ಕುಡುವು ದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಬಿಜಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಚಿಟ್ಟಅ. ೩೩-೨೬). ೧,೨ : ಪರಕ್ಷ್ಮಾಪರಸಿಕ್ಕಿ ಕೆಯ್ಯ ಬೆಸಗೊಳ್ವಾರಂಭಿಗಂಬೋಲ್ ಪಯೋಧಿಪರೀತಾವನಿಯಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನಿನಗಾಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಟಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಳ್ಳು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ಪೀಡೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡು : ದುಷ್ಟಮತಿ ಬಂದನಾ ಭರತಂ ದುರುದ್ದೇಶದಿಂ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಗೆಯ್ಯಲೋಸುಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೪-೧೭೪). [ನಿಷ್ಕಂಟಕ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಷ್ಕಂಟಕತ್ವ (ನಾ). ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬುಧರು ತಣಿವವಧಿ . . . ವಿಪುಳ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸರ್ವಸುಖವವಧಿ ವೀರಕ್ಕೆ ಭೂಭಾಗದೊಳು ನಿಷ್ಕಂಟಕತ್ವವೇ ಅವಧಿ ತಾನಾಗಿ ಪಿರಿಯರಸುತನವಂ ಮಾಡುತಿರ್ದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಭೂನಾಥನು (ಹಚಕಾ. ೧-೪೮) ; ಹೋದುದೊಂದೇ ಕಣ್ಣ ಹರಳುಗಳೀ ದುರಾತ್ಮಕನಳಿವಿನಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿತು ಸದ್ಧರ್ಮಪಥ ನಿಷ್ಕಂಟಕತ್ವದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಟಕಿತ (ನಾ). ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದುದು ; ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು : ರಾಜ್ಯಮಿದು ನಿಷ್ಕಂಟಕಿತಮಾಗಲೋಸುಗಂ ಕೌಸಲ್ಯೆಯಾತನಂ ಕಳುಹು ವಿಪಿನಾಂತರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯-೪೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಟಕೀಕೃತ (ಗು). ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದ ; ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ : ನಿಷ್ಕಂಟಕೀಕೃತಾಶೇಷ ಜಗದಕಾಂಡೋತ್ಥಿತ ಪ್ರಚಂಡವಿಪಕ್ಷೋತ್ಪಾತಪ್ರಶಮನಶಾಂತ್ಯುದಕಧಾರಾಕಾರತತ್ಕ್ಷಣಕ್ಷರದ ಜಸ್ರದಾನಜಲಧಾರಾಭಿರಾಮಕರಟಘಟಾಚಕ್ರಮುಂ (ಅಪಿಪು. ೧೪-೯೧ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಪ (ನಾ). ೧. ಕಂಪನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ : ಅರ್ಕಕರಂಗಳತ್ತಮಿತ್ತಂ ಪುದಿದುಷ್ಣರಶ್ಮಿ ಪುರುಷಾಕೃತಿಯಂತಿರೆ ನಿತ್ಯಯೋಗ ನಿಷ್ಕಂಪಮಂಗೆ ಶಾಂತಮನುತಾಪಮನಾಜಿಸಿ ತಂ[ದುದಂ]ದುಬರ್ದೊಂ ಪರೆದಿರ್ದವೋಲ್ ಮುನಿಗೆ ಕಲ್ನೆಲೆ ಬಲ್ನೆಲೆಯುಂ ನಿದಾಘದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೪). ೨. ಕಂಪಿಸದೆ ಇರುವವನು ; ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿರುವವನು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು : ಪಂಪಂ ಧಾತ್ರೀವಳಯನಿಳಿಂಪಂ ಚತುರಂಗಬಳಭಯಂಕರಣಂ ನಿಷ್ಕಂಪಂ ಲಲಿತಾಲಂಕರಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪೯) ; ಕನಕಮಹಾದ್ರೀಂದ್ರದಂದದಿಂ ನಿಷ್ಕಂಪಂ ವನನಿಧಿಯಂತ ಕ್ಷೋಭಂ ಘನಮಾರ್ಗದವೋಲ್ ಮುನೀಶ್ವರಂ ನಿಂದಿರ್ದಂ(ಅಜಿಪು.೭-೫); ಜಲಧಿಯವೋಲ್ ಗಂಭೀರಂ ಬಲವೈರಿಯವೋಲ್ ಸಮಗ್ರವಿಭವಸನಾಥಂ ಕುಲಗಿರಿವೋಲ್ ನಿಷ್ಕಂಪಂ ಬಲಿಯಂತೆವೊಲಧಿಕದಾನಿ (ಶಮದ. ೨೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಪಪಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡದ ರೆಪ್ಪೆ ; ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಎವೆ : ಗೂಡುವಾಯ್ವೆರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಂಪಪಕ್ಷ್ಮಮಾಂತು ತರಳಾಕ್ಷಿ ವಿಸ್ಮಯದೆ ಚಕ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೦). [ನಿಷ್ಕಂಪ + ಪಕ್ಷ್ಮ]

ನಿಷ್ಕಂಪಿತ (ಗು). ೧. ಕಂಪಿಸದೆ ಇರುವ ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವ : ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ : ಪುಷ್ಕಳಾವತಿ ಪುಂಡರೀಕಿಣಿ ಪುರಮಾವಿಷ್ಕೃತವಿಭವ ಸುಮಿತ್ರ ನಿಷ್ಕಂಪಿತಾಸೆಯು ಸುವ್ರತೆ ಪುಷ್ಪಧನುಷ್ಮನ ರಾಣಿಸಮಾನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಚ. ೯-೪೫). 'ನಿಷ್ಕಂಪಿತಾಂಗ' ಪಾಠ. (ನಾ). ೨. ಅಚಲವಾದುದು : ಸ್ಥಿರವಾದುದು : ದೇಹಂ ಸುವರ್ಣಾದ್ರಿಯವೊಲ್ ನಿಷ್ಕಂಪಿತಂ ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ ಕುಸಿಯೆ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಂ ಬಾಹ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯೊಳೆವ್ಯಗ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪದನೆನಿಸಿದನೇಕಾಂತದೇಶಂ ಮುನೀಶಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೫೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಂಪಿತಾಂಗ (ನಾ). ಕಂಪಿಸದೆ ಇರುವ ಅಂಗವುಳ್ಳುದು ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳುದು: ಅಗಾಧಸ್ರವಂತೀಹ್ರದಾಂತರ್ಜಲದೊಳ್ ನಿಷ್ಕಂಪಿತಾಂಗಂ ಮುಳುಗಿದುದು ಬಹಿಃಪುಷ್ಕರಂ ಹಸ್ತಿಯೂಥಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೮). [ನಿಷ್ಕಂಪಿತ + ಅಂಗ$_2$]

ನಿಷ್ಕಪಟ (ಗು). ೧. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವ ; ಮೋಸವಿಲ್ಲದ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ : ನಿಷ್ಕಪಟವಿನಯವಿನಮಿತಜನಚಿಂತಾಮಣಿ (ಜಿನಾಲಿ.೧-೧) ; ಕಪಟದಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಸಹಿತುಪಚಿತ ದ್ವಿಜವೇಷದಲಿ ನಿಷ್ಕಪಟ ಮಗಧನ ಮನೆಯನದ್ವಾರದಲಿ ಹೊಕ್ಕರಲ (ಕುಮ್ಯಾಸ.೧೦-೨೧). (ನಾ). ೨. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಮೋಸವಿಲ್ಲದುದು : ಸರಳವಾದ ಉಡಿಗೆ, ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ಮುಖ (ಮೂಚಿಟ್ಟ. ೨೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಪಟತನ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮೋಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ : ನಿಷ್ಕಪಟತನದಿಂದ ರೋಗಿಯನ್ನು ಆತ್ಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೈವೀಸಂಭೂತವಾಗಿ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೪೬). [ನಿಷ್ಕಪಟ + – ತನ]

ನಿಷ್ಕಪಟಸ್ಥ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು : ಮೋಸವಿಲ್ಲದವನು ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಪಟಿ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕಪಟಸ್ಥ : ಅವನು ಯಾವ ವಿಚಾರವೂ ತಿಳಿಯದ ನಿಷ್ಕಪಟಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಪಟಿನ್]

ನಿಷ್ಕರ$_1$ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕರ್ಷ ೩ : ಪುಷ್ಕರನೆ ಕೇಳೊ ನೀನೀಗ ಪೇಳ್ವೆ ನಿಷ್ಕರದ ಮಾತ ನಾನೀಗ (ಮನಳ. ೧೫೫). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಕರ್ಷ]

ನಿಷ್ಕರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊರತೆಗೆಯುವಿಕೆ; ಕಳಚುವಿಕೆ. ೨. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ; ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ ; ನಿರ್ವಹಣೆ. ೩. ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದವನು ; ಸೋಮಾರಿ; ಮೈಗಳ್ಳ : ಒಬ್ಬ ಮಾಸ್ತರರು ನಿಷ್ಕರರೆಂದು ಇಡೀ ಸಾಲೆಯನ್ನು ದೂಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರಂಗರೋ. ೨೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಣಯಿಸು : ತಸ್ಕರರುಪದ್ರದಿಂ ಭೂಸುರರ ಕಳಕಳವ ನಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕೇಳ್ದರ್ಜುನಂ ಪೋಗಿ ಧನುಸರಳಿ ಗೋಸ್ಕರಂ ರಾಯ ರಮಣಿಯರೊಂದೆಯೆಡೆಯಿದ್ದುದಂ ಕಂಡು ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗೈದನು (ತುರಂಗ. ೧೫ ಸೂಚನೆ) ; ಬಾಜೀರಾಯನ ವೇತನವಾದರೋ "ಅವನ ಮತ್ತು ಅವನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕಾಗಿ" ನಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತು (ಝಾಂಸಿರಾಣಿ. ೩೦). [ನಿಷ್ಕರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ನಿಷ್ಕರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಗುಂದು ; ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು (?) : ನಿಷ್ಕಲಾನ್ವಿತನಾಗಿ ಕಳೆಗೊಂಬನಮೃತಾಂಶು ಪುಷ್ಕರದೆ ಭಾಸ್ಕರಪ್ರಭೆಯಂಜ್ಕೆ ದಿನದಿನಕೆ ನಿಷ್ಕರಿಸಿ ದೂರಸ್ಥನಾದಪಂ ಸತ್ಯಮೆಲ್ಲಿದ್ದಪುದು ಸಿರಿಯೊದಗಲು (ಪರಶು. ೬-೨೩). [?]

ನಿಷ್ಕರುಣ (ಗು). ೧. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ; ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ ; ಕ್ರೂರ : ಕಂದಿದಳುಬಿದೊಡೆ ಬೆಳ್ಪಿನೊಳೊಂದಿದಳೊಂದದೊಡೆ ಬಂದೊಡತಿರಾಗಕ್ಕಂ ಸಂದಳಿವಳ್ ಮೂವಣ್ಣಂ ಬಂದಳ್ ನಿಷ್ಕರುಣ ತರುಣಿ ನಿಷ್ಕಾರಣದಿಂ

(ಚಂಪ್ರ.ಕ. ೮-೭೪) : ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯಾಳಿಯೊಳು ನೋಡಿ ಹುಸಿಯುಸೂಯಾ ಸೀಜವೃತ್ತಿ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ನಿಷ್ಕರುಣಾಸಿತಿಗಳಲಿ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹಿರಿಯ ನಕ್ಷತ್ರಕ ನೆನಿಪ್ಪ ಮಾನಸನ . . . ಕಳುಹಲು (ಹಚಕ. ೯-೧೫). (ನಾ). ೨. ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ನಿಷ್ಕರುಣೆ : ನಿರ್ದಯೆ : ಬೊರೆ ಮಗಳು ಜರೆದು ನಿಷ್ಕರುಣದಲಿ ನೂಕಿಬಿಡಲು, ಅಡವಿಯೊಳಗಾ ಸೀರ ಚೆನ್ನಿಗನು ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದೆತಿಬಿಡದೆ ಹಗಲಿರುಳು ತೊಳಲಿದುದವು (ಇಂಗೀತ. ೪೫-೧೮). ೩. ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿರ್ದಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಲೆತದಲಿ ಈ ಹುಚ್ಚು ನಿನಗೆ ಬಂದುದದೆಂತು ? ನಿಷ್ಕರುಣ ! ಹೇಳೇಕೆ ಬಹುದೂರನಾದೆ ? (ಫ್ಲನ್ಯಾಲೋ. ೬೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕರುಣತೆ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಕ್ರೌರ್ಯ : ಪರಿಜನಕೆ ದಯೆಯನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಲಿ ಭೀತಿಯ ಹಗೆಗಳಲಿ ನಿಷ್ಕರುಣತೆಯ . . . ಪಿಸುಣರ ನುಡಿಗಳಲಿ ಮೂರ್ಖತೆಯ ನೀ ವಿರಚಿಸೆಯೊ ಬೇಸಜುವೆಯೊ (ಕಂಪ್ಯಾಸ. ೧-೫೬). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕರುಣತಾ]

ನಿಷ್ಕರುಣಿ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು : ನಿರ್ದಯ ; ಕ್ರೂರಿ : ಪಾಪಿ ನಿಷ್ಕರುಣಿ ನಿರ್ದಯ . . . ಆಳಲ ಬೇಗೆಯ, ಬೆಂಕಿಯುರಿ ನಿನ್ನ ನಜಾಯದೇ ಹೇಳು ವಿಶ್ವಾಸನ್ಯತ್ಯುವಾದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ (ಹಚಕಾ. ೯-೭) : ಸಿಂಧುಭೂಪನಲಾ. ಭುಜಾಗ್ರದ ಬಂಧನವ ಬಿಡು ಭೀಮ . ಶಿವಶಿವ ನೊಂದನೆ ನಿಷ್ಕರುಣಿಗಳು ನೀವೆಂದನವನೀಶ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೨-೬೭) ; ತನ್ನ ನೀ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯ್ಯೆ ನೆಳಲಿಂಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದೆನ್ನನುಳುಹಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೫೦) : ತಾನು ನಿಷ್ಕರುಣಿ ಎಂದು ಆ ಎಳೆಯರು ಭಾವಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಒನರಸ. ೨೯೪). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕರುಣಿನ್]

ನಿಷ್ಕರುಣೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಕರುಣ ೨ : ನಿಷ್ಕರುಣೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ದಕ್ಕ). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕರುಣಾ]

ನಿಷ್ಕರ್ಮ (ಗು). ೧. ಕರ್ಮರಹಿತವಾದ : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ : ಚಾರುಕುಲಗೋತ್ರವುನ್ನಿಗಿ ನಿಷ್ಕರ್ಮೋಪಚಾರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿಯಧಿಕ ಪಟ್ಕರ್ಮಗಳ ನೀರುಗೂಪಿ . . . ವಿಕಾರವರ್ತನೆಗೆ ನೆಲೆನನೆಯಾಗಿ ಬಾಳುವ ವಿಕಾರಸಟಿವರ್ಗಳಿಲ್ಲಕ್ಕೊಡೆಯರಾಗಿರಲ್ಕಿಲ್ಲಿಯೆಂದು ಧನವು ನಿಮಗೆ (ಸಂಗಿರಾ. ೨೨-೬). (ನಾ). ೨. ಕರ್ಮರಹಿತತೆ : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ : ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದಿರುವುದು : ಅಕರ್ಮದಲ್ಲಿ—ನಿಷ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಪಡಿಸದಿರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೬೯). ೩. ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು: ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನು. ೪. ಕರ್ಮರಹಿತನಾದವನು : ಯಾವ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೂ ಒಳ ಪಡದವನು : ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿಷ್ಕರ್ಮ ನಿತ್ಯನಿರಂಜನ ನಿರುಪಲೇಪ ನಿಜಶುದ್ಧಾತ್ಮನೆಯೆನಗೆ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣಂ (ಪಪುರ. ೧೯೯).

[ಸಂ. ನಿಷ್ಕರ್ಮನ್]

ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಮರಹಿತನಾದವನು : ಯಾವ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು : ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಷ್ಣು ಕರ್ಮಿ ರುದ್ರ ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ ಕ್ರಮವನಜಯದೆ ನುಡಿವಿರೋ (ಒಸಪ. ೫೪೫) ; ನೀನಿಲ್ಲದಾನೇನ್ ? ನಿರಂಜನಂ, ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೯-೪೧). ೨. ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು : ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನು.

[ಸಂ. ನಿಷ್ಕರ್ಮಿನ್]

ನಿಷ್ಕರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಹೊರತೆಗೆಯುವುದು : ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. ೨. ವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲತತ್ತ್ವ,—ಸಾರ ; ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವ. ೩. ನಿಶ್ಚಯ : ನಿರ್ಣಯ : ನಿರ್ಧಾರ : ಗೊತ್ತುವಳಿ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ದಂತವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧೦ "ಕಟ್ಟಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು" (ಭಾಸ್ಯಶ. ೩೫೦ ನಮ್ಯಸಾರ) : ಕುಟ್ಟನ ಖಾಡನ ಭಿನ್ನ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷ— ಈ ಎಂಟು ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಂಗಳ್ (ಭಾಸ್ಯಶ. ೬-೦೮೧) : ಪಲ್ಲಂ ಗೆಲೆ ಬಿಡಂಪ ಪರಿಯ ನೊಳವಿಂ ನೆಲೆಗೊಳೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷವೆಂಬ ದಂತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಭಾಸಶ. ೬-೯೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡು : ಗೊತ್ತು ಮಾಡು : ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು : ಭಾವನಾಪರವಶನಾಗದೆ ಚೇತನಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಪಾಕಗೊಳಿಸುವುದು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಮರ್ಶಕನ ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ (ಭಾರತ. ೨೮೦) ; ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು "ಲಘು". "ಗುರು" ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಲಘುವಿನ ಉಚ್ಚಾರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲವೆಂದೂ ಗುರುವಿನ ಉಚ್ಚಾರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲವೆಂದೂ ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕನಾಛೀಇ. ೧೮೬).

[ನಿಷ್ಕರ್ಷ+ಇಸು₃]

ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಕರ್ಷ ೩ : ಇನ್ನೂ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗದಿರುವ ಹಲವು ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಂಥವೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೧೦) ; ದಶಮಿಯ ದಿನವೇ ಸುಮುಹೂರ್ತವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಯಿತಲ್ಲವೆ ? (ಕವಿಕ. ೪೯).

ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು : ಕಂಠೀರವನರಸರಾಜಒಡೆಯರವರ ಶೌರ್ಯವಂ ತಿಳಿದು, ಅವನು ಖಂಡಣೆಹಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಮವಾಪಂ. I. ೭೨) ; ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನೀನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಬಿಡು. ಬೇರೆ ಕಡೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡೋಣ (ಮಹಾಗ. ೫೦) ; ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅದನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಮೀಸದ. ೧೧೬). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕರ್ಷ]

ನಿಷ್ಕಲ, ನಿಷ್ಕಳ (ಗು). ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ : ನಿರ್ಗುಣವಾದ: ಅಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗ ಪರಮಾಕಾಶಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನು . . . ಕೇವಲ ನಿಷ್ಕಲ ಸ್ವರೂಪನು (ಪುಶಸಂ. ೪೧೦-೭೪): ನಿಷ್ಕಲವಸ್ತು ತಾನೊಂದೆಯಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯವಾಗಿ ತೋಜುವ ತತ್ತ್ವಂಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ . . . ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿಪ್ಪ ನಿಶ್ಶೂನ್ಯವಸ್ತುವನು ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗಸ್ಥಳವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತ್ತು (ಲಿಂಗಲೀ. ೬-೧); ಜೀವನಿಗೆ ಆಕಾರದಿಂದ ಆಕಾರದ ಅರ್ಚನೆ ; ನಿರಾಕಾರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಿಷ್ಕಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ ಇವೆರಡೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೫). (ನಾ). ೨. ಪರವಸ್ತು : ತನು ಪೃಥ್ವಿಯಿಂದಲಾಯಿತ್ತು . . . ಕಣ್ಣು ಕಾಷ್ಠ ಸಲಿಲ ನಿಷ್ಕಲದಿಂದಲಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೮೯-೮೫೪). ೩. ಅಖಂಡ : ಪರಿಪೂರ್ಣ : ಪರಮಾತ್ಮ : ಆದಿಯೋ ಸಕಲ ಅನಾದಿಯೋ ನಿಷ್ಕಲ (ಮಹಾದೇ. ೬. ೧೦೧-೨೨೫) ; ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ [ಪಾರಾ. ೪]ವ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಸಕಲ ನೀನೇ ದೇವಾ ನಿಷ್ಕಲ ನೀನೇ (ಒಸಪ. ೫೬೬) ; ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಷ್ಕಲನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಕಲನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೬). ೪. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು : ದುರ್ಬಲವಾದುದು : ನಿರ್ವೀರ್ಯ ವಾದುದು. **ನಿಷ್ಕಳ** : ೧. ಮುಗಿದೆತ್ತುಗೈಯುವವು ಕೊಂಡೆತ್ತಿ ಸೆಳೆವ ರಾರ್ ಸುಮುನಸ್ಕರಾಲಯಕೆ ನಿಷ್ಕಳಮದಾಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೨೪-೬). ೩. ಜಯ ನಿಷ್ಕಳ ನಿಶ್ಚಲ ನಿರ್ವಿಭೇದ ಸರ್ವಜ್ಞ (ಅಜಪು. ೬-೧೫೦೪): ನಿಷ್ಕಳ ನಿಜೈಕ್ಯ ತ್ರಿವಿಧಸ್ವಾಣಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೭೬೯); ನಿಷ್ಕಳ ನಿರಾಕಾರ ನಿರಜ ನಿರಹಂಕಾರ ನಿರ್ಮಳ ನಿರಾಳ ಹಂಪೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ವರಣು (ಪಚಕಾ. ೧-೪) ; ನಿರುಪಮಾನ ನಿರಧಿಕ ನಿರ್ಭಯ ನಿರತ ನಿಷ್ಕಳ . . . ನಿಜಾನಿಮಾರ್ಯ ಚಿತ್ಪ್ರಕಾಶ (ಒಸಪು. ೬೧-೪೪) ; ಸುಲಭವಂತ ಸ್ವಪ್ನರಿಗೆ ನಿಷ್ಕಳ ನಿರೂಪವನಂತ ನಿಜನಿರ್ಮಳಪ್ರಿಯ ಪರಮಾತ್ಮ ಚಿನುಮಯರೂಪ ತಾನೆಂದ (ಕಪ್ಲಾಪೆದ್ರಿ. ೬-೬೬). ೫. [ಸಂಗೀತ]

ವೀಣೆ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ: ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ನಾದವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದು. 'ನಿಃಕಳ' ಪರಾ. ೬. ಷಡ್ಜದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ರುತಿ. 'ನಿಷ್ಕಲಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಲಂಕ, ನಿಷ್ಕಳಂಕ (ಗು). ೧. ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದ: ಕಪ್ಪು ಗುರುತುಗಳಿಲ್ಲದ; ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 'ನಿಷ್ಕಲಂಕೇಂದು' ಪರಾ. ೨. ದೋಷವಿಲ್ಲದ; ಪಾಪರಹಿತವಾದ; ಶುದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೩. ಕಳಂಕರಹಿತನಾದವನು: ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು; ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನು : ಸರ್ವಕಾರಣಕಾರಣನ ನಿಷ್ಕಲಂಕನಂ ಪರ್ವತಾಕಾರನಂ . . . ಸರ್ವಾಂಗವೊಂದಿ ವಂದಿಸುವೆನು (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೬೫). **ನಿಷ್ಕಳಂಕ:** ೨. ಪ್ರಾಚೀನ ವತ್ಸಲ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಕೋಸಲ ಕಾಶಿಯಾದ ಭೂಮಿಾತಳದೊಳುದಿತಜಾವಿಕಥನವನು ಶಂಕಿಸದೆ ಕೊಟ್ಟಪೆನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೬-೧೪); ಪುಟ್ಟ ಯೋಗಿನಿಯ ನಿರ್ಮಲ, ನಿಷ್ಕಳಂಕ, ಪವಿತ್ರ, ಸ್ನೇಹಪ್ರೇಮಗಳು ಅವಳನ್ನು ಅರಿಯದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಹಗುರಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಮಕ. ೧೧೫). ೩. ನಿಷ್ಕಳಂಕ ನಿರಂಶ ನಿಶ್ಚಿಂತ . . . ನಿಜ ನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ತ್ರೈಸು (ಬಸವು. ೬೧-೪೪); ನಿಷ್ಕಲ ನೀಲಕಂಠ ನಿರ್ಜರನತ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಜಯ ಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಬಬಶಂ. ೫-೨೪); ಜಂಗಮವೆಂದಡೆ ನಿಷ್ಕಳಂಕನು ನೋಡಾ ಜಂಗಮವೆಂದಡೆ ನಿರಪೇಕ್ಷನು ನೋಡಾ (ಅಖಂಜೀ. ೧೨೪-೮೨). 'ಅಕಲಂಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಲಂಕೇಂದು, ನಿಷ್ಕಳಂಕೇಂದು (ನಾ). ಕಳಂಕರಹಿತನಾದ ಚಂದ್ರ: ಕಪ್ಪು ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಚಂದ್ರ: ನಿಷ್ಕಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಂ]ಕೇಂದು ಮಂಡಲಸದೃಶವದನದಿಂ . . . ಎಸೆವ ನಿನ್ನ ರೂಪೆರ್ದೆಯೊಳಿರೆ ದುಷ್ಕಂಟಕದ ಭೀತಿಯೆನಗದೇಕೆಲೆ ದೇವ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೩೬). **ನಿಷ್ಕಳಂಕೇಂದು:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ನಿಷ್ಕಲಂಕ+ಇಂದು$_3$]

ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ: ನಿರಾಕಾರ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗವೆನಿಸಿದರೆ ಸಾಕಾರ ಪರಮಾತ್ಮನು ದಿವ್ಯ ಮಂಗಳವಿಗ್ರಹನಾಗಿ ಶಿವನೆನಿಸಿ ಮಹಾಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವನು. ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗವೆಂದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಚೈತನ್ಯ . . . ಮಹಾಪ್ರಕಾಶ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೫); ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗವು ತೋರುವದು. ಅದು ನಿರುಪಾಧಿಕ ಜ್ಯೋತಿಯು (ಶಿವಾಕೋ. ೩೮).

[ನಿಷ್ಕಲ+ಲಿಂಗ]

ನಿಷ್ಕಲಾನ್ವಿತ (ನಾ). ಕಳೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ನಿಸ್ತೇಜನಾದವನು : ನಿಷ್ಕಲಾನ್ವಿತನಾಗಿ ಕಳೆಗೊಂಬನಪ್ಪು ತಾಂಶು ಪುಷ್ಕರದೆ ಭಾಸ್ಕರಪ್ರಭೆಯುಣ್ಮೆ ದಿನದಿನಕೆ ನಿಷ್ಕರಿಸಿ ದೂರಸ್ಥನಾದಪಂ ಸತ್ಯಮೆಲ್ಲಿದ್ದಪುದು ಸಿರಿಯೊದಗಲು (ಪರಶಿ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಲಾಪ (ನಾ). ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾದವನು: ಯಾವ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು : ಶರಣು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿಷ್ಕಲಾಪನೆ (ಗಗತಾ. ೧-೪೩).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಲಿತ, ನಿಷ್ಕಳಿತ (ಗು). ೧. ಅಖಂಡವಾದ: ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ : ಝುಳಪಿಸಿದುದೆರಡಂಕದಲಿ ನಿಷ್ಕಲಿತ ತೇಜಃಪುಂಜವಿಬ್ಬರ ಹಳಹಳಿಕೆ ಹಬ್ಬಿದುದು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨೪-೫೩). ೨. ಬಿಟ್ಟ : ಕಳೆದ: ತ್ಯಜಿಸಿದ : ತ್ಯಕ್ತ : ಜನನಲಯನಿಷ್ಕಲಿತ ವಿಮಲಬ್ರಹ್ಮಚೂಡಾರತ್ನ ನಡೆತಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೧೦೨). **ನಿಷ್ಕಳಿತ:** ೨. ವಿನೀತನ ವಿನುತವನಿತಾನತಮುಖನ ನಿಷ್ಕಳಿತರೋಷಕನ . . . ವಿಶೇಷ ಕಳಾಪ್ರವೀಣನ ಜನಪಚಿತ್ತೈಸುವುದೆಲೈ ತಾಂಬೂಲಧಾರಕನ (ಕುಪ್ರಾಲ. ೩-೯೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಲೆ, ನಿಷ್ಕಳೆ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದವಳು: ವಯಸ್ಸಾದವಳು. **ನಿಷ್ಕಳೆ:** ೧. "ಪುಷ್ಪಹೀನಾ, ನಿಷ್ಕಳಾ—ಈ ೨ ಮುಟ್ಟವೆ ಮಾಣ್ದವಳ್" (ಪಲಾಮು. ೮೦-೩೩೩); "ಹೊಲೆ ಕೆಡಲು ನಿಷ್ಕಳೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨). ೨. – ನಿಷ್ಕಲ ೬: ಗಹ್ವರಿ ನಿಷ್ಕಳೆ ಗೂಢೆ ಸಕಲೆಯರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿನೀಕ. ೨೩೨). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಲಾ]

ನಿಷ್ಕವಚ (ಗು). ಕವಚವಿಲ್ಲದ: ಒರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಿರಿದ; ಒರೆಗಳಚಿದ : ಉದ್ವೀಚಿ ಮರುಮರೀಚಿನಿಚಯಚಂಚಲೋದ್ದಾಮ ಬಲಬಹುಲನಿಷ್ಕವಚಪ್ರಾಸಪಾಣಿ ವಾರಾಶ್ಚಿಕಂ (ಅನಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಶೃಂಖಲೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಸರಪಳಿ : ನಿಷ್ಕಶೃಂಖಲಾಚತುಷ್ಕಘಟಿತ ನಿಯರ್ೂಹದಂತಪರ್ಯಂಕಿಕಾಪಟ್ಟದೊಳಮುಳವಟ್ಟು ಮದನಮಂಗಳಾಗಾರದ್ವಾರಮಕರತೋರಣದಂತಿರ್ದ ನವಿಲುಯ್ಯಲ ಕೆಲಕ್ಕೆ ವಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೫ ವ). [ನಿಷ್ಕ+ಶೃಂಖಲೆ]

ನಿಷ್ಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ, ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು; ಕಷಾಯರಹಿತನಾದವನು : ℙ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಬೆಳಸುವ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ 'ಕಷಾಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. "ಕರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕಷಂತೀತಿ ಕಷಾಯಾಃ" ಎಂಬುದು (ಪಸಾರ. ೨೮೨) ರಲ್ಲಿಯ ವಾಕ್ಯ. ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಭೇದಗಳಿವೆ : ನೆಗಟ್ಟೆ ವೆತ್ತೇಕಾದಶಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳಾ ನಿರತಿಚಾರವ್ರತಶೀಲಸಂಪನ್ನನುಂ ನಿರಸ್ತಮಿಥ್ಯಾತ್ವನುಂ ನಿಷ್ಕಷಾಯನುಮಾಗಿ ಸಮಾಚರಿಸಿ ಚರಮಕಾಲದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೭ ವ): ಆ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ . . . ವ್ಯಪಗತನೀಹಾರರುಂ ದ್ವಿಚತುಷ್ಷಟ್ಸಹಸ್ರಚಾಪೋತ್ಸೇಧರಂ ನಿಷ್ಕಷಾಯರು ಮಾಯರ್ಾಭಿಧಾನರುಮಾಗಿ ದಂಪತಿಸ್ವರೂಪದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಷಾಯಂ (ಅ). ಕಷಾಯಗಳಿಲ್ಲದವನಾಗಿ : ದಶಾನನಂ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮಂತೆಗೆಯ್ವೆನೆಂದಿಂದ್ರನಂ ಬರಿಸಿ ನಿಷ್ಕಷಾಯಂ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಸುಖಮಿರೆಂದು ಕಳುಪುವುದುಂ (ಪಂರಾಪು. ೧೦-೨೧೨ ವ).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಷಾಯತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಷಾಯಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ; ದೋಷರಾಹಿತ್ಯ : ಕುಂಭಕರ್ಣಾದಿಗಳ್ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ನಿಷ್ಕಷಾಯತ್ವಮುಮಂ ಸಂಸಾರಭೀರುತ್ವಮುಮಂ . . . ಮೆಚ್ಚಿ ಪೊಗಟ್ಟು (ಪಂರಾಪು. ೧೪-೭೦೪ ವ).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಳ 'ನಿಷ್ಕಲ' ನೋ.

ನಿಷ್ಕಳಂಕ 'ನಿಷ್ಕಲಂಕ' ನೋ.

ನಿಷ್ಕಳಂಕಿನಿ (ನಾ). ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದವಳು; ಕಳಂಕರಹಿತಳಾದವಳು: ಅವಳು ನಿರಪರಾಧಿನಿ, ನಿಷ್ಕಳಂಕಿನಿಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂದೇಹವಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಲಂಕಿನೀ]

ನಿಷ್ಕಳಂಕೇಂದು 'ನಿಷ್ಕಲಂಕೇಂದು' ನೋ.

ನಿಷ್ಕಳತತ್ವ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ ತತ್ವ : ಸಕಲಸಿದ್ಧಿಗಳ ಸಾಕಾರತಪದಾಕಾರ ಮುಖದಿ ಮೂರ್ತಿಸಿತೋ ನಿಷ್ಕಳತತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಿಕವಾದುದೋ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೩೩). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಲತತ್ವ]

ನಿಷ್ಕಳಿತ 'ನಿಷ್ಕಲಿತ' ನೋ.

ನಿಷ್ಕಳಿ 'ನಿಷ್ಕಲಿ' ನೋ.

ನಿಷ್ಕಳೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ನಿರಾಕಾರವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆ, ಆರಾಧನೆ : ಪರಶಿವನ ನಿಷ್ಕಳೋಪಾಸನೆಯು ಲಿಂಗದ ಮೂಲಕವೂ, ಸಕಳೋಪಾಸನೆಯು ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯ ಮೂಲಕವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯು . . . ಐದು ವಿಧವಾಗಿದ್ದು ಸಾಧಕನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿದ್ದು ಆಚರಿಸಲು ಮಾರ್ಗವಾಯಿತು (ಬಾರದ. ೮೧). [ನಿಷ್ಕಳ (= ನಿಷ್ಕಲ) + ಉಪಾಸನೆ]

ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಯಸದ ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸದ. (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಭೋಗಗಳನ್ನು ಬಯಸದೆ ಇರುವುದು ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ಮೊದಲ ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದು ನಿಶ್ಶಂಕಿತ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ . . . ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಪ್ರಭಾವನಾ ಎಂಬೆಂಟರೊಳರ್ಹದುಪದಿಷ್ಟಮಪ್ಪ ಮಾರ್ಗಮುನಿದಕ್ಕುಮಾಗದೆಂಬ ಸಂಶಯಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ನಿಶ್ಶಂಕೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧). 'ನಿಶ್ಶಂಕೆ', 'ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಬಯಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಭೋಗಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಬಯಸದೆ ಇರುವುದು : ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಕಾಂಕ್ಷೆಯುಮಂ ಪರಶ್ರುತಿಕಾಂಕ್ಷೆಯುಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧); ಈ ದರ್ಶನ ಸೌಖ್ಯಕಷ್ಟಾಂಗಮುಂ ಶರೀರಕ್ಕವಯವಮುಂ ಮರಕ್ಕೆ ಶಾಖೆಯುಮೆಂತಂತೆ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯುಂ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆಯುಂ ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆಯುಂ ಅಮೂಢದೃಷ್ಟಿತ್ವಮುಂ ಉಪಗೂಹನಮುಂ ಸ್ಥಿತಿಕರಣಮುಂ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮುಂ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವನೆಯುಮೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೭೮); ಸಂಸಾರಮುಮಂ ಬಯಸದೆಯುಂ . . . ಮೋಕ್ಷಮಂ ಬಯಸುವುದು ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬುದು (ಪಸಾರ. ೪೭೯). 'ನಿಶ್ಶಂಕೆ', 'ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಾ]

ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕಪಟತನ : ಹಾಗೆ ಮಾತಾಡುವಾಗ ಅವನ ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯ ಸೌಜನ್ಯಗಳು, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಅವನ ನೀಲಿಗಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಸದಾ ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ನೇಹಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೪೭೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾಮ (ಗು). ೧. ಪ್ರತಿಫಲದ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ ; ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥವಾದ ; ನಿರಾಸಕ್ತವಾದ : ಸರ್ವರಂ ಸರ್ವಮಂ ನಿಷ್ಕಾಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತೆ ವಿಗ್ರಹಂಬೋಲುನ್ನತಾನತಂ ನಿಂದಿರ್ದ ಮನದನ್ನ ನೆಡೆಗೆಯ್ದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೫-೪೮೮); ಹೊಗೆಯ ಗೋಪುರವೇಳುತಿದೆ ಬಂಡೆಗಳ ಮುಂದೆ, ತರಗೆಲೆರಾಸಿಗಾಗುತಿದೆ ನಿಷ್ಕಾಮದಹನ (ಶಿಲಾಲ. ೪೧-೧೪). 'ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ' ಪರಾ. ೨. ಕಾಮವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ; ಲೈಂಗಿಕಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ಕಾಮವಿಲ್ಲದುದು ; ಆಸೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ವಾರ್ಥವಾದುದು ; ಪರವಸ್ತು : ನಿಷ್ಕಾಮವ ಕಾಮಿಸುವ ಮಹಾಕಾಮಿಯೇ ಶಿವಭಕ್ತನು (ಉರಿಪ.೧೯-೩೬). ೪. ಕಾಮವಿಲ್ಲದವನು; ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥಿ : ಶ್ರೀಮನ್ನಾಕಾಧಿನಾಥಾನತಮಕುಟಮಣಿದ್ಯೋತಿತಾಂಘ್ರಿದ್ವಯಂ ನಿಷ್ಕಾಮಂ . . . ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥಂ ಕುಡುಗೆಮಗಮೃತಾವಾಸಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧) ; ಅವಗುಣನೆನಿಪ್ಪ ಕಾಮಂಗವಸಾನಮನೀಯೆ ರತಿಯುಮೊಡನೞಿಯೆ ಮುನಿಪ್ರವರಂ ನಿಷ್ಕಾಮಂ ಕರ್ಮಮೆಂಟುಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಿಡಿಸಲುದ್ಯತನಾದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೫೫); ಗುರುವೆ ನಿಮ್ಮ ಕೃಪಾವಲೋಕನದಿ ನಾನು ಸಲೆ ನಿಷ್ಕಾಮನಾದೆ (ಗಗತ. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ಕಾರ್ಯ : ಪೂರ್ಣ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮವೆನಬೇಕು (ನಿಗಮ. ೧-೪-೧) ; ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ . . . 'ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ' ರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರಸೇವೆಯನ್ನೂ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಆತ್ಮಪ್ರಶಾಂತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸಾಧಾರಣಮತಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ (ಜುಕ್ತಾ.ರ. ೧೦೨, ಪೀಠಿಕೆ) ; ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ—ಅಂತಾರಲ್ಲ ಹಾಗೆ, ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ (ವೀರಯೋ. ೨೦). [ನಿಷ್ಕಾಮ + ಕರ್ಮ]

ನಿಷ್ಕಾಮಭಾವನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೋಭಾವ ; ಅನಾಸಕ್ತ ಮನಃಸ್ಥಿತಿ : ಕೈಗಳಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಗವಂತನ ಸೇವೆಯೆಂದು ನಿಷ್ಕಾಮಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸುಖಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೦೬). [ನಿಷ್ಕಾಮ + ಭಾವನೆ]

ನಿಷ್ಕಾಮಯೋಗ (ನಾ). ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವ ಯೋಗ : ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ನಿಷ್ಕಾಮಯೋಗ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೫). [ನಿಷ್ಕಾಮ + ಯೋಗ]

ನಿಷ್ಕಾಮಿ (ನಾ). ಕಾಮವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕಾಮವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂ ನಿಷ್ಕಾಮಿ ದೇಹಗುಣವಾವರಿಸದಮಲ ನಿರ್ಲೇಪನು . . . ಹಂಪೆಯ ಶಂಕರಪ್ರಭು ಮದೀಯ ಮತಿಗೀಗೆ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನು (ಹಚಕಾ. ೧-೯); ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯಂತೆ ನಿಷ್ಕಾಮಿಯೆಂದೆನಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಖಂಡೇ. ೭೩-೪೫). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಾಮಿನ್]

ನಿಷ್ಕಾರಣ (ಗು). ೧. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ; ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ : ಉದಾರವೀರಚರಿತನಿರತಕದನಕರ್ಕಶಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ . . . ನಿಷ್ಕಾರಣಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ). (ನಾ). ೨. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದುದು ; ಅನಿಮಿತ್ತವಾದುದು : ದಮನಕ ನೀನೆಂದೊಡಮವಶ್ಯವಾಂ ಮುಳಿವುದಿಲ್ಲ . . . ಸಂಜೀವಕಂಗೆ ನಿಷ್ಕಾರಣದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೯-೭); ಕೊಂದೆನೆಂದೋ ಎನ್ನ ಸಾರಿಯನಿಂದು ದುಗುಣವನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲಿದಪೆನೆಂದೊ ನಿಷ್ಕಾ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಕಾ]ರಣದ ಹಾಸ್ಯವದಾವುದು (ಬಸವು. ೪೩-೧೫); ಕುಳಿರ್ದಿಂಗಳಾ ಮುನ್ನೆಳಗು . . . ಅಲರ ತುರುಗಲಿನ ಶೋಭೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುತೆ, ನಿಷ್ಕಾರಣಮೆನಲ್ಕೆ, ಮೈಥಿಲಿಯ ಮನಕೊಂದು ತಂದುದಿಂಪಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೪೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾರಣಂ (ಅ). ವಿನಾಕಾರಣವಾಗಿ ; ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ; ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದೆ : ಘೋಃಪರಿಘಂ ದುರ್ಧರಮೆಂದು ಸಾಧುಜನಮಂ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಕೊಂದನೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೨) ; ಶಿವಂ ಕೌತುಕಂಬಟ್ಟು ನಿಷ್ಕಾ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಕಾ]ರಣಂ ಮುನಿದ ಕಾರಣಮಂ ಪೇಳ್ದು ಬಳಿಕ್ಕ ಮುನಿವುದೆನೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೬೯) ; ನಾನೆನ್ನಿಚ್ಚೆಯಿಂ ದುರುಳತನದಿಂ ನಡೆದ ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿದು ಹೊಲೆಯರ ಸಂಗಮಂ ಮಾಡಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಘೋರ ನರಕಾಳಿಯೊಳು ಬಿದ್ದು ಹೊರಳುವವನಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೮-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾರುಣಿಕತೆ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯ ೧ : ಕೊರಚಾಟವು, ಬಯ್ಗುಳು, ನಿಷ್ಕಾರುಣಿಕತೆಯು, ಕಕ್ಕಸಮೂದಲೆಯು . . . ಆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಮಧುರಸ್ವರದಲ್ಲಿ . . . ಮೆಯ್ಮುಲಿತದಲ್ಲಿ, ಪರಮತಾಣ್ಮವದಿಂದ ನಿಜವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದುವು ! (ಜಿಟ್ಟಿಅ. ೧೩-೭). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕಾರುಣಿಕತಾ]

ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ದಯತೆ ; ಕ್ರೌರ್ಯ : ಇದಱಿಂ ಮೇಲಾತಂಗಿಲ್ಲ ಕರುಣಾಸ್ಪದತೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯ ಭೂಯಂತ್ರದ ವಿನೋದಕ್ರೀಡೆ ಕೃಷ್ಣನದೆಂದನಾ ದ್ರೋಣ

(ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೮-೬೨). ೨. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಂಪು ಹೊಳಪು,— ಕಾಂತಿ. ೧, ೨ : ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಮೇದರೊಳ್ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯಂ ಭೂಷಣಂಗಳೊಳ್ . . . ಪಂಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧೫).

[ಸಂ. (ನಿಷ್ + ಕಾರುಣ್ಯ ; ನಿಷ್ಕ + ಅರುಣ್ಯ)]

ನಿಷ್ಕಾಸ (ನಾ). ೧. ಹೊರಬರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ ; ಆವಿರ್ಭವಿಸುವಿಕೆ : ವೈಶಾಖಮಾಸದ ಸಿತದಶಮಿಯೊಳು ನಿಷ್ಕಾಸದ ಹಸ್ತತಾರೆಯೊಳು ಆ ಶುಭ ಸಕಲವಿಮಲಬೋಧದಿಂದ ಜಿನೇಶನೊಪ್ಪಿದ ದೀಪ್ತಿಪುಂಜ (ಪರ್ಧಚ. ೧೨-೬೧). ೨. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಬಹಿರ್ಗಮನ : "(ಆವಿಯ ಎಂಜಿನಿನ ಅಥವಾ ಮೋಟಾರು ಎಂಜಿನಿನ) ನಾಳಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಾವಿಯು ಅಥವಾ ಚಾಲಕಪ್ರವಹಿಸಿಯು ಕಾರ್ಯ ನುಂಗಿದ ನಂತರ ಅದರ ಹೊರಡುವಿಕೆ : ಬಹಿರ್ಗಮನ ; ನಿಷ್ಕಾಸ" (Exhaust. ಶಂಕನಿ). ೩. ಮನೆಯ ಅಂಗಳ ; ಮನೆಯ ಮುಖ ಮಂಟಪ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾಸಿತ (ಗು). ೧. ದೂಷಿತವಾದ ; ನಿಂದಿತವಾದ ; ತಿರಸ್ಕೃತ ವಾದ. ೨. ಹೊರಹಾಕಿದ ; ದೂರೀಕರಿಸಿದ ; ಹೊರದೂಡಿದ. ೩. ಹೊರಬಿದ್ದ ; ಹೊರಹೊರಟ. ೪. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ; ಹರಡಿದ. ೫. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ. ೬. ನೇಮಿಸಿದ : ನಿಯೋಜಿಸಿದ. (ನಾ). ೭. ಕುಗ್ಗಿದುದು ; ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದಿದುದು : "ಅವಕುಂಚಿತಂ ಮೇಣವರೂಪಿತಮುವಲೀನಮುವನೀತ ನಿಷ್ಕಾಸಿತಂ ಅವಕೃಷ್ಟಮೆನೆ ಹರಹುಗೆಟ್ಟುದೆಸಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೨೯). ೮. ದೂರೀಕೃತ ನಾದವನು ; ಹೊರದೂಡಿಸಿಕೊಂಡವನು : "ಅವಕೃಷ್ಟಂ ನಿಷ್ಕಾ ಸಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೦) ; "ನಿಷ್ಕಾಸಿತಃ, ಅವಕೃಷ್ಟಃ— ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಾಳಜಿ (ನಾ). ಗಮನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ; ಅಸಡ್ಡೆ : 'ನಿಷ್ಕಾಳಜಿತನ' ಪರಾ.

ನಿಷ್ಕಾಳಜಿ ಮಾಡು ಉಪೇಕ್ಷಿಸು : ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು : ನಿಮ್ಮ ಎದುರಿಗೆ ವಿಶಾಲ ಕರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ, ಜೀವನ, ಅಸೀಮ ಕರ್ತವ್ಯ ಉಂಟು— ನಿಷ್ಕಾಳಜಿ ಮಾಡಿ ಅವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ (ಕೊಂಡಯೊ. ೪೫).

[←ಮರಾ. ನಿಷ್ಕಾಳಜೀ]

ನಿಷ್ಕಾಳಜಿತನ (ನಾ). ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ಎಚ್ಚರಗೇಡಿತನ ; ಅಜಾಗರೂ ಕತೆ : ಇಂಥ ಸಾಧನವು ನಿಷ್ಕಾಳಜಿತನದಿಂದಲೂ ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ಯಿಂದಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ತರವಲ್ಲ (ಪ್ರಬಂಧ .೨೪).

[ನಿಷ್ಕಾಳಜಿ + -ತನ]

ನಿಷ್ಕಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಗುಂದು ; ತೇಜೋಹೀನವಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಬಡವಾಗು : ಹೇಳು ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಚಿಂತೆಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣವೇನು ತನು ನಿಷ್ಕಾಳಿಸಿತಲಾ ತಾಯೆ ಜೀವಿಸುವಂದವೆಂತೆನುತ (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೧-೨೧). [ನಿಷ್ಕಾಳ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಷ್ಕಿಂಚನ (ನಾ). ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು ; ದರಿದ್ರ : ಧನವಲಾ ಸಿರವಧಿಕ ನಿಷ್ಕಿಂಚನರಿಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೫-೧೦). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕಿಂಚನತ್ವ (ನಾ). ೧. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಡತನ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ. ೨. [ಜೈನ] ಯಾರಿಂದಲೂ ಏನನ್ನೂ ದಾನವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವಿಕೆ ; ಅಪರಿಗ್ರಹ : ಬಯಸುವ ಬಯಸದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಂಗಳನತಿಪ್ರಿಯಂ ಸಂತತಮಪ್ರಿಯಮೆಂಬಿವ ನುಟಿದ ತಪೋನಿಯಮಂ ನಿಷ್ಕಿಂಚ[ಚ]ನತ್ವಮರ್ಹನ್ಮತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕುಂಡಲೆ (ನಾ). ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳಿಲ್ಲದವಳು : ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು : ನಾನೀಗ ಕಳ್ಳರ ಕೈಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನಿಷ್ಕುಂಡಲೆ ಯಾಗಿದ್ದೇನೆ ; ಅವರೆನ್ನ ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ಕುಂಡಲಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೧). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕುಂಡಲಾ]

ನಿಷ್ಕುಟ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಬಳಿಯಿರುವ ತೋಟ : "ಗೃಹವಾಟ ನಿಷ್ಕುಟಂ ರಮಣಹೇತುವದು ಪುಷ್ಪವಾಟ ತಾಂ ಪೂದೋಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೧೨) ; ನಿಷ್ಕುಟಾಂಘೋರುಹಸಿಲಯುಜಲಾರ್ದ್ರಂ ರತಿ ಶ್ರಾಂತಿಸಿರ್ಮಲ್ಲಳನಾನಿಶ್ವಾಸಪುಷ್ಪ ಪ್ರಸರದಗುರುಸೌರಭ್ಯಸಂದೋಹಭಾರಾ ಕಳಿತಂ ಬಂದೊಯ್ಯನೇನೂದಿದುದೊ ಪಣಪಥೂಗೇಹದಿಂ ಗಂಧವಾಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪೫). ೨. ಮರದ ಪೊಟರೆ,—ಪೊಳ್ಳು : "ನಿಷ್ಕುಟಃ, ಕೋಟರಃ — ಈ ೨ ಮರದ ಪೋಟಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೮). ೩. ಹೊಲ ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೪. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ. ೫. ಅರಸನ ಅಂತಃಪುರ : ಜನಾನಾ. ೬. = ನಿಷ್ಕುಟಕ್ಷೇತ್ರ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕುಟಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಕೋಣಭಾಗ: ಸಿದ್ಧಶಿಲೆಗೆ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಾಕಾರದ ಇಳುಕಲು ಭಾಗ : ಪ್ರಾಣವು ಒಂದು ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ದೇಹವನ್ನು ಸೇರುವ ಮುನ್ನ ತ್ರಿವಿಗ್ರಹಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಹಾದುಹೋಗಬೇಕು. ನಿಷ್ಕುಟಕ್ಷೇತ್ರ ಮೂರು ವಕ್ರಗತಿಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳುದು : ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಿಗ್ರಹನಿಮಿತ್ತಂ ನಿಷ್ಕುಟಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವ ಜೀವಕ್ಕೆ . . . ನಿಷ್ಕುಟಕ್ಷೇತ್ರಪ್ರಾಪಣನಿಮಿತ್ತಂ ತ್ರಿವಿಗ್ರಹ ಗತಿಯಕ್ಕುಮೆಂದಱಿವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೧). [ನಿಷ್ಕುಟ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ನಿಷ್ಕುಟಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಏಲಕ್ಕಿ : "ಪೃಥ್ವೀಕಾ, ಚಂದ್ರಬಾಲಾ, ಏಲಾ, ನಿಷ್ಕುಟಿಃ, ಬಹುಲಾ—೫ ದೊಡ್ಡಯಾಲಕ್ಕೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕುಟಿಲ (ನಾ). ಅಸ್ಫುಟವಾದುದು : ಶುದ್ಧವಾದುದು : ಪುಟ ವಿಟ್ಟರಾಜಿಸೀಳು ಬಣ್ಣದ ಚಿನ್ನ ನಿಷ್ಕುಟಿಲದ ಮಿಸುನಿಯಪ್ಪುದಂತೆ ಘಟಿತ ಕರ್ಮವ ಸುಟ್ಟರೆಲ್ಲರು ಮುಕ್ತರು (ಭರತೇ. ೬೮-೨೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕುಹ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕುಟ ೨ : "ನಿಷ್ಕುಹಃ, ಕೋಟರಂ—೨ ಮರದ ತೊರ್ರೆ ಹೆಸರು. ಮರದ ಡೊರ್ರೆ, ಗಿಡದ ತೊರಲು, ಮರದ ಪಟ್ರೆ, ಮರದ ಬೊಕ್ಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೂಜಿತ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಿಶೇಷವಾದ ಕೂಗು,— ಅತಿ ಯಾದ ಕಿರುಚಾಟ. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೂಗಿಲ್ಲದುದು : ಪಕ್ಷಿ ನಿಷ್ಕೂಜಿತಂ ನೀರವಂ ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ ಘರ್ಘರಘೋರಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೦-೧೦೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ. ೨. ಹೊಂದಿಸಿದ : ಅಳವಡಿಸಿದ : ಶ್ರೀಷೇಣಭೂಪತಿ . . . ಶ್ರೀಪ್ರಭವಮುನಿಪ್ರಭುವ ಪಾದಮೂಲದೊಳ್ ನಿಷ್ಕೃತದಿಗಂಬರಶ್ರೀಕನಾಗಿ ನಿಖಿಲಕರ್ಮನಿರ್ಮುಕ್ತಿ ಯಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೪ ವ). (ನಾ). ೩, ತನ್ನ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವುದು : ಕ್ರಿಯಾರಹಿತವಾಗಿರುವುದು. 'ನಿಷ್ಕೃತಿತನ' ಪರಾ. ೨. ಬಿಡು ಗಡೆ ; ವಿಮೋಚನೆ : ರಕ್ಕಸನು ಲಲನಾಹತಿಗೊಡಂಬಟ್ಟೆಜಿಗುವನಿತ ಜಿತೋಳವನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮತಪಿದಲ್ಲೆಂದಡ್ಡವಿಸಿ ದೂಹತಿಯ ಹಸ್ತವ ಹಿಡಿದು ರಣನಿಷ್ಕೃತಿಗೆ ರಂಜಕವಾವುದನಿತಜಿತೊಳೆಂದರವರಂದು (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೨) ; ಅರಸ ನಿಷ್ಕೃತಿಯುಂಟು ವಿಪ್ರಘ್ನರಿಗೆ ತಿಳಿಯೆ ಕೃತಘ್ನರಿಗೆ

ತಾ ನರಕವಲ್ಲದೆ ಬೇಱಿಕೆ ನಿಷ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲ ಕೇಳೆಂದ (ತಿಸ್ಮುತ್ರಾಂ. ೪-೧೫೧) ; ಎಂತಾದುದೋ ಈ ವಿಪತ್ತಿ ದಕೆ ನಿಷ್ಕೃತಿಯನೆಂತೊ ಶಿವನೇ ಬಲ್ಲಂ(ಚೆಬಪು. ೪೬-೨೧) ; ಪರಸೇವನಾಪರರಿಗೆಲ್ಲಿಯದು ಗತಿ ನಿರಯದಿಂದಂ ನಿಷ್ಕೃತಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೩೯). **೩.** ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ; ಪರಿಹಾರ : ಅರಸಿ ಯನು ಪತಿಸಹಿತ ಮಂಚದೊಳಿರಲು ಕಾಬುದು ಸಲ್ಲದದು . . . ಆರು ಕಂಡರು ಅತನೊಬ್ಬನೆ ಧಾರುಣಿಯಲಿ ಸುತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಭಾರದಲಿ ತಿರುಗು ವುದು ಸುತ್ತಲು ವರುಷವೊಂದಱಲಿ ಚಾರು ನಿಷ್ಕೃತಿಯೆನಲು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೮-೩೩) ; ಮಱಹಿನಲಿ ಕರ್ಣನನು ಕೊಂದೆವು ತಿಳಿವಡೀಯಣ್ಣನ ವಧಿಸಿ ದಘತತಿಗೆ ನಿಷ್ಕೃತಿಯೆಂತುಟನೆಗೆಂದ (ತಿಸ್ಮುಶ್ರ. ೩-೧೮) ; ಪತಿವಚನಕೆ ಮಾರ್ನುಡಿವುದುಂಟಾದೊಡಾ ಸತಿಗೆ ನಿಷ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೬-೪) ; ಶ್ರುತಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಸ್ಮೃತಿವಿಚಾರದಿಂ ಗತಿಗೆಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ಪಾತಕಕೆ ನಿಷ್ಕೃತಿ ತವ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದೊಳಪ್ಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೧೪). **೪.** (ಋಣವನ್ನು) ತೀರಿಸುವುದು. **೫.** ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ವುದು ; ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವುದು. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೃತಿತನ (ನಾ). ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಕ್ರಿಯಾರಾಹಿತ್ಯ ; ಕರ್ಮರಹಿತತೆ : ರೂಪುನಾಮಾಶ್ರಯವೆನಿಪ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವನನು ತಾ ಪರಮನಾಗಱದು ನಿಷಯನಿರೂಪವನು ಬಿಟ್ಟತುಳ ಸುಖದಲಿ ಸ್ಥಾಪವಡದವನಂತೆ ನಿಷ್ಕೃತಿತನದಲಿರುತಿಹುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೦-೪೨). [ನಿಷ್ಕೃತಿ+-ತನ]

ನಿಷ್ಕೃಪ (ನಾ). ಕೃಪೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಷ್ಕರುಣಿ ; ಕ್ರೂರಿ : ಅಪದೋಷನನೇಳಿಸಿ ಕೊಂದ ಪಾಪಿಯಿಂ ಪಲವು ತೆಱದ ಕೊಲೆಗಳಿನೀ ನಿಷ್ಕೃಪನಂ ಕೊಲ್ಲೆನುತಂ ಬರ್ಪ ಪುರಜನಂಗಳ ರವಂಗಳಂ ಸತಿ ಕೇಳ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫೩) ; ಈ ಪೊಟಿಲನಾಳ್ವ ನೃಪಂ ನಿಷ್ಕೃಪಂ ನಿಷ್ಕಾರಣ ಮನೇಕ ಋಷಿಯರಂ ಘಾತಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಪ್ರ. ೯-೧೧ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೃಪೆ (ನಾ). ಕೃಪೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ದಯತೆ ; ಕ್ರೌರ್ಯ : ಕೈತವದ ಅಪದೆಸೆಗೆ ಭಯಗೊಳ್ಳದಿರು ನಿಷ್ಕೃಪೆಯಲಿರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೧೯) ; ಕೃಪನು ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನುಂ ನಿಷ್ಕೃಪೆಯನಾಂತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪೭-೪೨) ; ಎತ್ತ ಣಿಂದ್ಯೆತಂದುದಿಂದ್ರಜಾಲೋಪಮಿತ ಮಿತ್ತು ಕೈಕಾವಚನ ರೂಪಾಂತು ಕಾಲಕುಲವೆತ್ತುದಂ ನೃಪ ಕೇಳಿ ಬನಕಪ್ಪಣೆಯನಿತ್ತು ನಿಷ್ಕೃಪೆಯೊಳೀವುತ್ತಮಂ ಎತ್ತಲಾದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೯-೯). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕೃಪಾ]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ (ಗು). **೧.** ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ; ನಿಖರವಾದ ; ಕರಾರು ವಾಕ್ಕಾದ ; ಖಚಿತವಾದ : "ಸರಿಯಾದ ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ ; ಯಥಾರ್ಥವಾದ; ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ" (Accurate. ಇಂಕನಿ). **೨.** ಗೊತ್ತು ಪಡಿಸಿದ; ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾದ: ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ನಿರ್ಧಾರಿತ ಕಾಲಮಾನ (ಭೂವಿಜ್ಞ. ೨೦). 'ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಕಾಲಮಾನ' ಪರಾ. **೩.** ಸೆಳೆದ ; ಎಳೆದ. (ನಾ). **೪.** ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದು ; ನಿಖರವಾದುದು ; ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದುದು : ಒಂದು ಕೃತಿಯ ಕಾವ್ಯಗುಣವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ವಾಗಿ ಅಳೆದು ವಿಂಗಡಿಸುವುದು ಸಮಕಾಲೀನಕೃತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೩) ; ತಾತಾ ಅವರು . . . ಯಾವ ವಿಚಾರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೂ ಅದನ್ನು ತೂಕ ಹಾಕಿ ಅದರ ಸಾಧಕ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಪರಿ ಗಣಿಸಿ ತಮ್ಮ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧೧೬); ಪ್ರೌಢವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವಿಷಯವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಲಲಿತ ವಾಗಿ ಸರಾಗವಾಗಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ಬರೆಯಬಹುದೆಂಬು ದಕ್ಕೆ ಈ ಕೃತಿ ಅಮೂಲ್ಯ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ(ಪ್ರಾವಿವಿ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಕಾಲ (ನಾ). ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದ ಕಾಲ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಕಾಲ : "ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ೧ ೬೦ ಭಾಗ : ನಿಮಿಷ; ಕ್ಷಣ (ಕಾಲ); ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಕಾಲ" (Minute. ಇಂಕನಿ). [ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ+ಕಾಲ]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಕಾಲಮಾನ (ನಾ). ನಿಖರವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಕಾಲ ಪ್ರಮಾಣ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಕಾಲದ ಗಣನೆ ; ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿದ ಕಾಲಮಾನ : ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ . . . ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಸ್ಥಳೀಯ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭೂವಿಜ್ಞ. ೨೧). [ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ+ಕಾಲಮಾನ]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟತೆ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ ; ನಿಖರತೆ ; ಕರಾರುವಾಕ್ಕು ; ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : "ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತಾ ದೃಷ್ಟಿ" (Accuracy. ಇಂಕನಿ); ಇದರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟತೆಯು (accuracy) ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು (ಗಣಿಚ. ೫). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟತಾ]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಮಾಪನ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] "(ಒಂದು ಭಾವನೆಗೆ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಗೆ, ಅದರ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡುವುದು, ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವುದು. ಮೊತ್ತ, ಮೊ. ನ್ನು ಕರಾರುವಾಕ್ಕು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಮಾಪನ" (Determination. ಇಂಕನಿ). [ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ+ಮಾಪನ]

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಿಜ್ಞಾನ : ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ (Exact Sciences)ಲ್ಲಿ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೯). [ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ+ವಿಜ್ಞಾನ]

ನಿಷ್ಕೇವಲ, ನಿಷ್ಕೇವಳ (ಗು). **೧.** ಶುದ್ಧವಾದ ; ಅಪ್ಪಟವಾದ. **೨.** ವಿಶೇಷವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. **ನಿಷ್ಕೇವಳ : ೨.** ಆವುದಶೇಷಲೋಕವಿಷಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಖಿಳಾಗಮಾರ್ಥಮಂ ಭಾವಿಪೊಡಲ್ಲು ಸತ್ಕವಿಪರಂಪರೆಯಿಂ ಪರಿಗೀತಮಾಗಿ ನಿಷ್ಕೇವಳಮಾದ ರೂಢಿವಶದಿಂ ಸಲೆ ಸಲ್ವುದಿದಲ್ತೆ ಶಿಷ್ಟಸಂಭಾವಿತಮಪ್ಪ ಕಾವ್ಯಸಮಯಂ ಭುವನತ್ರಯ ವಸ್ತುಗೋಚರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೪). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕೇವಳ 'ನಿಷ್ಕೇವಲ' ನೋ.

ನಿಷ್ಕೈತವ (ನಾ). ಮೋಸವಿಲ್ಲದುದು ; ಕಪಟವಿಲ್ಲದುದು : ವಿವರಂ ಸುವೆನಿಪಱತೊಳಗೆ ನಿಷ್ಕೈತವವೆನಿಪ ನಿಜಧರ್ಮವನು ವಾಸ್ತವವೆನಿಪ ವಸ್ತುವನು (ನಿಭಾಗ. ೧-೪-೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಮ (ನಾ). **೧.** ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಬಹಿರ್ಗಮನ. **೨.** ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ ; ಬುದ್ಧಿಸಾಮರ್ಥ್ಯ : "ನಿಷ್ಕ್ರಮಃ, ಧೀಶಕ್ತಿಃ—ಗ್ರಹಣಧಾರಣಸ್ಫುರಣಾದಿ ಬುದ್ಧಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ (ನಾ). **೧.** = ನಿಷ್ಕ್ರಮ ೧ : "ತೋಱುಃ = ನೆರವುಂ, ನಿಷ್ಕ್ರಮಣವುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೯). **೨.** ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ಕರೆದು ತಂದು ಸೂರ್ಯದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ : ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುವನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕರೆತಂದು ಸೂರ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ . . . ಈ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ನಿಷ್ಕ್ರಮಣವು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ತೆರಳು ; ಹೊರಡು : ತಲೆವಾಗಿ, ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವಳು (ಜೆಟ್ಟಅ. ೧೨-೧೯) ; ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುತ್ತ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸಿದರು (ದಾಸಹು. ೧೬).

೨. [ರಾಜನೀ] (ಪರದೇಶಗಳಿಗೆ) ಹೋಗಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನೆಲಸು ; ವಲಸೆಹೋಗು : ಈ ಮುಂದೆ ರಾಜ್ಯವು . . . ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸಿದವರ ಸ್ವತ್ತೆಂಬುದಾಗಿ ವಿಧಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾರಿರುವ ಸ್ವತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ . . . ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳುದಾಗಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೯).
[ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ+-ಇಸು$_3$]

ನಿಷ್ಕ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆ ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು ; ಮೌಲ್ಯ. ೨. ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ; ಪ್ರತಿಫಲ ; ಋಣಪರಿಹಾರ : ಅಂತು ಕೈತವಮಿಲ್ಲದೆ ವಿಧೇಯತ್ವದ ತುದಿಯನೆಯ್ದೆ ಮಣಿಯೆಂಬ ಪಸುರ್ಮಣಿಯಂ . . . ತಂದುರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕನಪ್ಪ ದೇವದೇವಂಗವಟೆಯಿಸ್ಸಿ ತತ್ಪರಮಪ್ರಸಾದ ನಿಷ್ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತಲೆಯೆಂದು ಪೂಣ್ದಾಳಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೫ ವ). ೩. ನಷ್ಟವನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸುವಿಕೆ ; ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ : "ಕ್ಷತಿಪೂರ್ಣ, ನಿಷ್ಕ್ರಯ" (Compensation ಪಾರಿಶಿ. ೧೮). ೪. ಇನಾಮು ; ಬಕ್ಷೀಸು. ೫. ವಿನಿಮಯ. ೬. ವಿನಿಮಯದ್ರವ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. (ನಾ). ೨. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ರಂಗಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಟವನು,— ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು. ೩. ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದವನು ; ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು : ಅನಂತಗುಣಶಕ್ತಿಕಚೈತ್ಯೇಕಪರಿಣಾಮಮಪೂರ್ವಕರಣಗುಣಸ್ಥಾನ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಂ . . . ದರ್ಶನಾವರಣಚತುಷ್ಕಮುಮಂತರಾಯಪಂಚಕಮುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಮಪ್ಪಂತೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಕಿಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯದು ; ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಡುವಿಕೆ ; ☞ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದ ನಂತರ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಮನೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಹೊರಡುವುದು : ಅಧಾನಮುಂ . . . ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿಯುಂ ಯೋಗಸನ್ಮಾಹಮುಂ . . . ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ (ಗು). ೧. ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ,—ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣುಗಳ ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ಹೊರಹೊರಡುವಂತೆ ಆಲಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಭ್ರಮಣ, ವಲನ, ಪಾತ, ಚಲನ, ಪ್ರವೇಶ, ವಿವರ್ತ, ಸಮುದ್ವೃತ್ತ, ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ, ಪ್ರಾಕೃತ ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಠ] ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫೪ ವ) ; ಆಲಿ . . . ಪೊಜಮಡೆ ತೋಜಿಲ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು ; ನಿಷ್ಕರ್ಮಿ : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿರಪೇಕ್ಷ ನಿನ್ನ ಚರಣಂ ಶರಣಕ್ಕೆಮಗಿಂ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೮) : ಶರಣು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿಷ್ಕಲಾಪನೆ (ಗಗತಾ. ೧-೪೩). ೨. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದವನು : ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂರುವವನು ; ಕ್ರಿಯಾಹೀನ : ಇಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಬಿದ್ದು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿ ಕೂಡದೆ ಕೇಶವನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾದರೂ ಕೈಹಾಕಿದ್ದ (ಸಮಚೀ. ೭೩೦) ; ಪಿಂಟೋ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದ ಕುರಿತು ಪೂರ್ಣ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭ್ರಮಾಸ. ೮೩). ೧, ೨ : ಹರಿಯೆಂಬಂತೆಯೆ ಕೃಷ್ಣನದಾವನೊ ಚತುರಾತ್ಮನು ಸಲೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನು ಆ ಅರಿಮಥನನ ಚಕ್ರವ ಪಿಡಿದನ ನಮಿಸಿರಿ ಸರ್ವರು ಸಂಪದಕೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ (ನಾ). ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯತೆ ; ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ : ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಬೇರೆ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವು ಬಹುದೊಡ್ಡ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೮) ; ಮತ್ತೆಂಥದೇನೋ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ ಹೃದಯ, ಪಿತ್ಥಕೋಶಗಳ ಜೊತೆ ಎಗರಾಡದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಫಲತೆ, ಮೈಪರಿವೆಯಿರದ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಫಲತೆ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೩೬). [ಸಂ. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತಾ]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವ (ನಾ). = ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ : ಆ ಹಂಸನ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರಿ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೭೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯ ಮನೋಭಾವ : ಅವನ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವೃತ್ತಿಯು . . . ದಿನಂಪ್ರತಿಯು ದುರ್ಯೋಧನೆಯ ಮಂತ್ರ ಊದಿ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಜಯಂತ. ೨೦೪). [ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ + ವೃತ್ತಿ]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ (ನಾ). ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ಧರ್ಮದಿಂದಾಗಲೀ ಧರ್ಮವಿರೋಧವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಾಗಲೀ ಕಲ್ಯಾಣವಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾವಾದಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲವೂ ದೈವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ, ಅದೃಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಆಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವನು ; ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟವೇ ಕಾರಣ, ಪೌರುಷವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವನು : ನನ್ನ ಪಾಲಿನ ರಾಶಿ, ಗ್ರಹ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹೀಗೆ ಒಳಸಂಚು ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ನಡಿಸಹತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಈ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾವಾದಿಯು ಸಕ್ರಿಯಾವಾದಿಯಾಗುವ ಮಾತು ದೂರ ಉಳಿಯಿತು (ಜಯಂತ. ೮೦).
[ಸಂ. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾವಾದಿನ್]

ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ತೂಷ್ಣೀಂಭಾವ; ☞ ಬುದ್ಧನ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಪೂರಣಕಸ್ಸಪನೆಂಬುವನು ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಾದಕ್ಕೆ 'ಅಕ್ರಿಯಾವಾದ'ವೆಂದು ಹೆಸರು : ಈಶ್ವರನ ಕೃತಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೧೧೫) ; ಯಾವುದನ್ನೂ ಮಾಡದ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ ಎಂಬುದು ಇವನ ತತ್ತ್ವ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೫೯).
[ಸಂ. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾ]

ನಿಷ್ಕ್ರೋಧಿ (ನಾ). ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನು ; ಶಾಂತಚಿತ್ತ : ನಿರವದ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಮಿ ನಿಷ್ಕ್ರೋಧಿ ನಿರ್ಲೋಭಿ, ನಿರಸೂಯ (ವಿಕೋಪು. ೬-೮೬).
[ಸಂ. ನಿಷ್ಕ್ರೋಧಿನ್]

ನಿಷ್ಖಲಿತ (ನಾ). ದೋಷವಿಲ್ಲದುದು ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರ್ದೋಷವಾದುದು : ನೀಲಾಳಕಿಯನೊಡ್ಡುವೆನು ಬಾಲಕಿಯ ಉಳಿದ ಧನವೆಮ್ಮೈವರಿಗೆ ನಿಷ್ಖಲಿತವಿದು ಹೂಡೆನಲು ಹರುಷದ ಲಳಿಯ ಚೌಪಟಮಲ್ಲ ಸಾರಿಯ ಸಾಲ ಜೋಡಿಸಿದ (ಕುಪ್ರ್ಯಾಸ. ೧೪-೨೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಟಪ್ತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿದ ; ತಪ್ತವಾದ : ಸುತಪ್ತಾಯೋರಸಪಾಯನ ನಿಷ್ಟಪ್ತಾಯಸ್ತಂಭಾಲಿಂಗನ . . . ಯಂತ್ರನಿಷ್ಪೀಡನಾದಿಗಳಿಂ ನಾರಕರ್ಗೆ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರರ್ ದುಃಖಮುಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದೊಡಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೩). ೨. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ;

ಪುಟಕ್ಕಿಟ್ಟ : ಸಮಚತುರಸ್ರಸಂಸ್ಥಾನನುಂ ನಿಷ್ಟಪ್ತಕನಕವರ್ಣನುಂ . . . ಅಪ್ರತಿಹತಶಾಸನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ನಿಷ್ಟಪ್ತಸುವರ್ಣಕಾಂತಿ ಕಮನೀಯಂ ನಾಲ್ವೆರಲ್ಮುಟ್ಟದಿರ್ಪುದು ಸಿಂಹಾಸನದೇಶಮಂ ಚರಮದೇಹಂ ದೇವದೇವೇಶನಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೯೮) ; ಆ ದೇವಂ . . . ನಿಜಮಂದಿರಪುರೋಭಾಗದ ಚಂಚತ್ಪಂಚರತ್ನಮಯಮಂಡಪಮಧ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತ ನಿಷ್ಟಪ್ತಕಾಂಚನ ಪಂಚಾನನವಿಷ್ಟರದೊಳ್ ಎಸೆವ ಜಿನೇಂದ್ರಬಿಂಬಮನಳುಂಬಮಿಂದೆಂಬಿನಮುಬ್ಬಿಯಿಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೮ ವ). **೩.** ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದ,—ಕುದಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಟುರ 'ನಿಟ್ಟುರ' ನೋ.

ನಿಷ್ಟುರಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವನು,—ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ನಿನ್ನಂತೆ ನಿಷ್ಟುರಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ನಾನಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೩೯೯).

[ನಿಷ್ಟುರ (<ನಿಟ್ಟುರ) + ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ]

ನಿಷ್ಠೂರ 'ನಿಟ್ಟುರ' ನೋ.

ನಿಷ್ಟ್ಯ (ನಾ). ಬೇಡ, ಬೆಸ್ತ ಮುಂತಾದ ಕೀಳುಜಾತಿ ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : "ಕಿರಾತಃ, ಶಬರಃ, ನಿಷ್ಟ್ಯಃ . . . ಮ್ಲೇಚ್ಛಃ—ಈ ೮ ಬೇಡಮೊದಲಾಗುಳ್ಳಂತ್ಯಜಾತಿಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೫) ; "ಈಮರ್ಕಾಜಿಂ ಕೀಲಿಗನೆನಿಕ್ಕುಮಿಾ ಜಾತಿಧರ್ಮದಿಂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಹ ಕಬ್ಬಿಲಂ ನಿಷ್ಟ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಇರಿಸಿದ ; ಇಟ್ಟ ; ಮಡಗಿದ ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ : ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನಂ ಕಂಡಜಾತಶತ್ರು ತನ್ನೇಱುದ ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲಾತಳದ ಪಟ್ಟಕದಿಂದಿೞಿದು ನಿಜಾನುಜಸಹಿತಮಿದಿರ್ವಂದು ಧರಾತಳನಿಷ್ಠಲಲಾಟಪಟ್ಟಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೯ ವ). **೨.** (ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ,—ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. (ನಾ). **೩.** (ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಈತ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯೋಧರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಸಕಲ ಅಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ಸಾಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಷ್ಠ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠತೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : ಪತಿಭಕುತಿಯುನ್ನತಿಕೆಯಲಿ ನಿಷ್ಠತೆಯಲಾ ಸಾವಿತ್ರಿಯಾಕೆಯ ನುತಚರಿತ್ರದವೋಲು ನಿಮ್ಮ ದ್ರೌಪದಾದೇವಿ ಹಿತವನಾಚರಿಪವಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೨). [ಸಂ. ನಿಷ್ಠತಾ]

ನಿಷ್ಠಾಗರಿಷ್ಠ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಶ್ರದ್ಧಾಸಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಶ್ರದ್ಧಾಳು : ದಂಡಿಭಕ್ತರವರು ಕೆಲಕಾಲಪರಿಯಂತ ಶಿವಯೋಗ ನಿಷ್ಠಾಗರಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದು ತರುವಾಯ ಪರಮಶಿವಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು (ಪುರಾವಿ. ೧೯೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾತ್ಮ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು ; ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು : ವನವನದೊಳಾಶ್ರಮದೊಳಗೆ ಕುಲವನಿತೆಸಹಿತ . . . ತಪೋವ್ರತಾದಿಗಳನಿತಱಲಿ ನಿಷ್ಠಾತ್ಮನಾದೊಡೆ ವಿನುತ ವಾನಪ್ರಸ್ಥನೆಂಬರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೪೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೀಕ್ಷೆ : ಆದಿದೀಕ್ಷೆಯ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಕರ್ಮಮಂ ತೀರ್ಚಿ ಸಾದರದ ಮೋಕ್ಷಮೀವುದದೆರಡನೆಯದೆ ನಿಷ್ಠಾದೀಕ್ಷೆ ಸಂಚಿತಾಗಾಮಿಗಳ ಬಿಡಿಸಿ ತತ್ಪ್ರಾರಬ್ಧಮಂ ಭೋಗದಿಂ ಪೋದುದೆನಿಸುತ ಮೋಕ್ಷಮೀವುದು (ವೀಕ್ಷ್ಯಪು. ೬-೬-೬೩).

[ಸಂ. ನಿಷ್ಠಾದೀಕ್ಷಾ]

ನಿಷ್ಠಾನ (ನಾ). ೧. ಊಟದೊಂದಿಗೆ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೊಜ್ಜು, ಪಳಿದ್ಯ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ : "ವ್ಯಂಜನಮದು ನಿಷ್ಠಾನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೪) ; "ತೇಮನಂ, ನಿಷ್ಠಾನಂ–೨ ತೇವನವೆಂಬ ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ, ಹಸೀಮಜ್ಜಿಗೆ, ಹಸೀಯಾಳೆ, ಮಸರುಚಟ್ನಿ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೭). **೨.** ಅಂಬಲಿ ; ಗಂಜಿ : "ನಿಷ್ಠಾನಮೆನಲಂಬಲಿಗೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೪-೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾಪರ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠಾತ್ಮ ; ನಿಷ್ಠಾಪರಂ ಪ್ರಭಾತಾನುಷ್ಠಾನನಿಮಿತ್ತಮೆಂಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಂದಂ ತದ್ಯೋಗಿಷ್ಠಿಯನುಬೞಿದು ಮುನೀಂದ್ರಗರಿಷ್ಠಂ ಜಾಬಾಲಿನಾಮಧೇಯ ಮುನೀಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೦೫); ಅಂತ ವಿಶ್ರಾಂತನಿಯಮನಿಷ್ಠಾಪರನಾಗಿ ಮೂಲಗುಣಂಗಳಿಂದೆ ದಶಧರ್ಮಮನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಆ ಮುನೀಶ್ವರಂ ಮೇಳಿಸೆ ಕೀರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖದಂತೆ ದಿಶಾರದನೀರದಂಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೫೩) ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಘಸಂಹಾರಿ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠನರಿಷಡ್ವರ್ಗದೂರಂ ನಿಷ್ಠಿತೇಂದ್ರಿಯ ಲಿಂಗಸುಖನಿಷ್ಠಾಪರಂ (ಬಸಪು. ೨೧-೪). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾಪರತ್ವ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ ; ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : ನಿಷ್ಠಾಪರತ್ವದಿಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿಸ್ತವನಮನನೂನಮಂ ಮಾಡಿ ಗುಣಜ್ಯೇಷ್ಠನೆನಿಸಿರ್ದ ಕವಿಪರಮೇಷ್ಠಿಗುಣಸ್ತವನಮೆಮಗೆ ದಲ್ ಕರಣೀಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸು,—ಮಾಡು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಶ್ರುತಪಂಚಮಿಯೊಳು ಸಿದ್ಧಶ್ರುತಭಕ್ತಿಗೆಯ್ದುಚ್ಚರಿಸಿ ಶ್ರುತಭಕ್ತಿ ಆಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿಯಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮಂ ನಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಶಾಂತಿಭಕ್ತಿಯಂ ಮಾೞ್ಪು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೫೨-೭) ; ಅಸಂಕ್ಷೇಪಾದ್ಯಿಯವಶೇಷವಾಗುತ್ತಿರ ಲುತ್ತರ ಭವಾಯುಷ್ಯ ನಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಡುಗುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩೦-೧); ನೆನವುತ್ತಂ ಮುನಿಯ ಸಮಿಾಪಕ್ಕೆ ಬರೆ ಅವರು ಆತ್ಮಧ್ಯಾನಮಂ ನಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ತದನಂತರಂ ತಾವು ಮನಃಪರಿಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಪ್ಪುದಱಿಂ (ಸೋಂಪಿಕ. ೨೫-೭).

[ನಿಷ್ಠಾಪನ್ $_0$ + –ಇಸು $_3$]

ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ಅವಧಾನ, ಅನುಭವ, ಆನಂದ ಮತ್ತು ಸಮರಸ ಎಂಬ ಭಕ್ತಿಯ ಆರು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಸ್ಥಿರವಾದ ನಂಬುಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ ; ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ : ಮೂಲವಾದ ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನ ವಿನಾ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಮನವನ್ನು ಹೋಗಗೊಡಲೀಯದೆ, ಆ ವಸ್ತುವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿ (ಮಹಾಸಾ. ೫೨ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಆ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯೇ ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ಆ ಮಹೇಶಸ್ಥಲದ ಕ್ರಿಯಾಚರಣೆಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡುವುದು (ಭಾರದ. ೨೫೪).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಾವಂತ (ಗು). ೧. ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ : ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಜನರೂ ಸಹ ರಂಗನಾಥಮಿತ್ರಮಂಡಳಿಯವರ ಉಪಟಳವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೮೦). **೨.** (ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ; ಆಚಾರನಿಷ್ಠನಾದ: ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಂಥ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಜ್ಞರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಸಚ್ಛಿಷ್ಯ ದೊರೆತಂತಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೬). (ನಾ). **೩.** ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸ್ಥಿರವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವಳು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾವಂತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಭೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೯) ; ಈ ಮನುಷ್ಯನು ಮಹಾನಿಷ್ಠಾವಂತನಾದ

ಹಾಗೂ ಉತ್ಸಾಹಿಯಾದ ಕೆಲಸಗಾರನು (ನೀಶ್ಯ. ೬೬). **೪.** ಆಚಾರ ನಿಷ್ಠನಾದವನು : ಯಾವುದಾದರೂ ನಿಷ್ಠಾವಂತರ ಮನೆಯ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಿನ್ನ ಅಪೂರ್ವನ ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸು (ಭಾರತಿ.೧).
[ಸಂ. ನಿಷ್ಠಾವತ್]

ನಿಷ್ಠಾವಂತೆ (ನಾ). ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ನಿಷ್ಠಾವಂತೆ (ಪುಸಮ. ೪೭೧). [ನಿಷ್ಠಾವಂತ + -ಎ₂]

ನಿಷ್ಠಿತ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. **೨.** ಗೊತ್ತಾದ ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ : 'ನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯ' ಪರಾ. **೩.** ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. **೪.** ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ; ಪರಿಣತ. (ನಾ). **೫.** ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ನಿಷ್ಠಿತಮಪ್ಪಲಂಕಾರದೊಳಂ ವ್ಯಾಸವಾಲ್ಮೀಕಿಕಶ್ಯಪಪ್ರಭೃತಿವಿರಚಿತಂಗಳಪ್ಪ ಮಹಾಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳಂ . . . ಅತಿಪ್ರವೀಣ[ನು]ಮಾರೂಢ ಸರ್ವಜ್ಞ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಣ (?)[ನು]ಮಾಗಿ (ಶಂಸಭಾ. ೨-೩೪ ಪ) ; ನಿರವಧಿಸ್ಥಿತ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠಿತ ಸುರುಚಿರೇಂದ್ರಿಯರತುಳ ಚಿದಮಳನಿರತರುಂ (ಬಸಪು. ೬ ೧೬) : ಈ ಸಂಸ್ಕಾರಕಾರ್ಯ . . . ಇತರರ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತನ್ನದರೊಡನೆ ಹೋಲಿಸುವುದರಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಕೃತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವ ಅನ್ಯರ ಅನುಭವದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದಲೋ ಆಗಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೫). **೬.** ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಆ ಮುನೀಂದ್ರಂ ತಪೋನುಷ್ಠಾನದೊಳ್ ನಿಷ್ಠಿತನಾದನೀ ನರೇಂದ್ರಂ ರಾಜ್ಯಾನುಷ್ಠಾನದೊಳ್ ನಿಷ್ಠಿತನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ ; ನಿಗದಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯಮನನುಷ್ಠಿಸಿ ನಿಜಪರಿಜನಮೆಲ್ಲಮನೀಯೊಂದು ವರುಷಮುಂ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಬಲ್ಲಂದದೊಳಿರಿಮೆಂದು ಧೌಮ್ಯಸಮೇತಂ ಪೋಗಲ್ವೇಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೦ ಪ).
[ನಿಷ್ಠಿತ + ಕಾರ್ಯ]

ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಮನಸ್ಸಿನವನು : ಪರಮಾನಂತಚತುಷ್ಟಯೈಕನಿಳಯರ್ ಲೋಕೈಕಪೂಜ್ಯರ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಮೂರ್ತರ್ ನಿರಪಾಯರಕ್ಷರರಜೇಯರ್ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮರ್ . . . ದಯೆಗೆಯ್ವರಕ್ಕೆಮಗನಂತೋದಾತ್ತ ಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨); ಪರಮಾತ್ಮಂ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮಂ ಜಿನಪತಿ ಪರಮಸ್ವಾಮಿ . . . ವ್ರತಿಪತಿ ಸುಕುಮಾರಂ ಕಥಾನಾಯಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೦).
[ಸಂ. ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮನ್]

ನಿಷ್ಠೀವ (ನಾ). ಉಗುಳುವಿಕೆ ; ತುಪ್ಪಿಕ್ಕುವಿಕೆ : ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠೀವನ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠೀವ : "ನಿಷ್ಠೇವಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿ, ನಿಷ್ಠೀವನಂ, ನಿಷ್ಠೇವನಂ — ೪ ಕೇಕರಿಕೆ, ಉಗುಳುವಿಕೆ, ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ" (ನಿಘಂಟಿ. ೩೬೮) ; ದೇವ ಕಂಡಿರೆ ಕುರುಪತಿಯ ಮಾಯಾವಿಡಂಬನ ವಿದ್ಯೆಯನು ನಿಷ್ಠೀವನಾವಿರ್ಭೂತ ಸಲಿಲಸ್ತಂಭ ಡಂಬರವ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೫-೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠುರ (ಗು). ೧. ಕಠಿಣವಾದ ; ಬಿರುಸಾದ ; ಒರಟಾದ : ತನ್ನ ನಿಷ್ಠುರಚರಣಸಂಘಟ್ಟದೊಳ್ ಪಡಲ್ಪಟ್ಟ ವೀರಭಟರ ಮಕುಟಂಗಳೊಳ್ ತಲೆಗರೆದಿರ್ದನೆ ಗೆತ್ತು ಸೋದಿಸಿ ನೋಡಿಯುಂ . . . ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ ದುರ್ಯೋಧನನನಜಿಸಿ ಕಾಣದೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಗದಾಯು. ೬-೨೪ ಪ) : ಅಸ್ತ್ರಾಪನ್ನಿರ್ದ ಮುಧರಪಿವ್ಯಾಧರಪೀರದಂ ಜವನ ಬಾಯೊಳ್ ತೂಂಕಿದಂ ತನ್ನ ನಿಷ್ಠುರ ಗಾದಾಹತಿಯಿಂ ಪ್ರಭಂಜನಸುತಂ ಹಸ್ತಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೧-೧೧೨) ; ತುರಗಗರ್ಜನೆ ರಥದ ಚೀತ್ಕೃತಿ ಸರಥಸುಪ್ತಂಕಾರ ಕಪಿಯಬ್ಬರಣೆ ಪಾರ್ಥನ ಬೊಬ್ಬೆ ನಿಷ್ಠುರ ದೇವದತ್ತರವ ಅದರೆ ತೊಡಚಿಕ್ಕೆದ್ದವು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೬-೬೩) ; ಶಾಪದಿನಹಲ್ಯೆ ತಾಂ ವರ್ಷ ಶತಸಾಸಂಗಳಿಂದೆ ಜಡರೂಪದಿಂ ನಿಷ್ಠುರಶಿಲಾತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿ . . . ಒರಗಿರ್ದ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಂ (ತೊರವೆರಾಮಾ. ೩೬-೨೭೭). **೨.** ಕ್ರೂರವಾದ : ನಿರ್ದಯವಾದ : 'ನಿಷ್ಠುರ ಚರಿತ್ರ' ಪರಾ. **೩.** ಕಠೋರವಾದ : ಕರ್ಕಶವಾದ : (ರಂಯ್ಯನೆ ಹೋಗಿ, ದೀಕ್ಷಿತನ ರಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಡುಕಿ ಹಿಡಿದೆಳೆದುಕೊಂಡೊಯ್ದು . . . ನಿಷ್ಠುರಕಣ್ಣಿಂದ) ಸತೆ ! ನೀನಾಳ್ವ ಅಧಿಕಾರಿಕೆಯ ಮತ್ತಿನಿಂದ. ಬಚ್ಚರುಮನರೆಗೆ ಇತ್ತ ಸುಳಿಯಬೇಡ ! (ಮಪ.ಅ. ೬೭-೬). (ನಾ). **೪.** ಕಠಿಣವಾದುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು : ಒರಟಾದುದು : "ಕಠಿನಂ ನಿಷ್ಠುರಂ ಕಠೋರಂ" (ಅಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೫) : "ನಿಟ್ಟುರ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕವಿಕಾ. ೨೦೩) ; ತೆಗೆದತಿ ನಿಷ್ಠುರಂ ತಳೆಯಲಾ ಕಮಠಂ ವಿಷವಕ್ತ್ರನಾಗಿ ನಾಲಗೆಯೆರಡಾದ ವಾಸುಗಿ ಕರಂ ತಲೆವಾಗಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೪) : ಕೊಟ್ಟ ಧನಿಕರು ಬಂದು ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತಾಡಿ, ಕೆಟ್ಟ ಬೈ ಬೈಯುವರು (ಕಪು. ೭೨-೧). **೫.** ಕ್ರೂರವಾದುದು : ನಿರ್ದಯವಾದುದು : ಮಾತಂಗನಾಗಿರ್ದುಮೇಂ ನಿಷ್ಠುರಮಲ್ತಾಕಾರವಿಾತಂಗೆನಿಸಿ ಧವಳವಾಸೋನ್ವಿತಂ ಮತ್ತಮೊರ್ವಂ ಬರುತಿರ್ದಂ (ಶಾಂಪು. ೩೬) : ಇರುಳೊಳುಂ ಘೋರಾಂಧ ಮದ್ಯಮಂ ಪೀರ್ದು ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದ ಪಾನಮತಿನಿಷ್ಠುರಂ, ಕಠಿನಂ, ಭಯಾನಕಂ, ಹೃದಯಭಾರಂ, ಮಹಾಕ್ರೂರಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೯-೨೯೪) ; ರಂಗ ಶಾರದೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ನೋಡಿದ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೪೨). **೬.** ಆಕ್ಷೇಪಣೆ : ಅಪವಾದ : ದೂರು : ನಿಂದೆ : ನಾನು ನಾಮಕರಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇನೆ ; ಆದರೆ ತಾಯಿ ಅಡ್ಡ ಬರುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ನಟನೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯಲ್ಲ, ನನ್ನನ್ನು ನಿಷ್ಠುರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ್ದೀಯಲ್ಲ ! (ಮಹಾಗ. ೧೫೦) ; ನಿಜವಾಡಿದರೆ ನಿಷ್ಠುರ (ಗಾದೆ). **೭.** ಒರಟುತನ ; ಕಠಿಣತೆ : ಬಂದು ಗಣಮುಖಿಕೆಳಗಲವರು ನಿಷ್ಠುರಗೂಡಿ ಬಂದ ವಾಕ್ಯಗಳೆತ್ತಿ ಲಿಂಗತಲ್ಪಕ ಬಸವನೆಂದ ನುಡಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು ನೋಡೆಂದು ತೋಱಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೧-೧೮). **೮.** ಕ್ರೌರ್ಯ ; ದುಷ್ಟತನ : ಅಳುಕಿದನೆ ಸುಡಲವನ ಮೇಲುದ ಸೆಳೆದನುನ್ನತ ಕುಚವ ನಳಿತೋಳ್ಗಳಲಿ ಮುಚ್ಚಿದಳಬಲೆ ಬೆಚ್ಚಿದಳವನ ನಿಷ್ಠುರಕೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೦೩). **೯.** ಕಠಿಣನಾದವನು : ಇರೆ ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥದೊಳ್ ಹಿಮಕರಂ ಸತ್ಪುತ್ರಪಿತ್ತಾರ್ಥ್ಯಂ . . . ಅರಾತಿಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಕೂಡೆ ನಿಷ್ಠುರನಾಲಸ್ಯಸಮನ್ವಿತಂ ಮೃದುವಪುಃಕಾಮಾಗ್ನಿ ನಾನಾರಿ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೭). **೧೦.** ನಿರ್ದಯ : ಕ್ರೂರಿ : ನಿಷ್ಠುರಣಿ : ಕೃಷ್ಣಕಾಂತನು ತಾನೆಂತಹ ನಿಷ್ಠುರ, ಪಕ್ಷಪಾತಿ ! ಎಂತಹ ಅಪರಾಧಿ !! ಎಂದುಕೊಂಡನು (ಕಮಕು. ೧೩೦) ; ತುಂಬುಗರ್ಭಿಣಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಠುರನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರ ಲೋಕಾಪವಾದಭೀತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಕಾಡಿಗಟ್ಟಿದ ಸಂದರ್ಭ (ಅನಾಫ. ೧೦); ಯಮುನೆ (ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ) ನೀನು ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ನಿಷ್ಠುರನಾಗಬೇಡ (ಮುಂ.ದಾ. ೪-೧೯೭). **೧೧.** [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಪಿತ ಚಿಂತಿತ ಅನುನಾಸಿಕ ಶಿರೋದ್ಗತ ಕಂಠಕುಂಚಿತ ವಿಕ್ಲಿಷ್ಟ ನೀರಸ ನಿಷ್ಠುರ ದುಶ್ಶ್ರಾವ್ಯ ಚಿತ್ರಾಂತ ಪರುಷ ಶ್ರುತಿಹೀನ ಪ್ರಯಾಣ ಅಸಮಾನ ತಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು ನಿಜಹೃದಯತೃಪ್ತಿಯಿಂ . . . ಹಾಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೩).

ನಿಷ್ಠುರ ಮಾಡಿಸು = ನಿಷ್ಠುರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ನನ್ನನ್ನು ಏಕೆ ನಿಷ್ಠುರ ಮಾಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ? ನನ್ನ ಜೀಗಿತ್ತಿಯ ಬಾಯಿಂದ ನನಗೇಕೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಿಸುತ್ತೀಯೆ ? (ಮಹಾಗ. ೧೫೩). **ನಿಷ್ಠುರ ಮಾಡು** = ಕಠೋರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸು : ನಾಯಕನು ಆ ಮಾತಿಗೆ ತಾಳ್ಮೆಗೊಳ್ಳದೆ ಈಗಲೆ ತಂದುಕೊಡು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನಾದರೂ ತೋರಿಸೆಂದು ನಿಷ್ಠುರ ಮಾಡಿದನು (ಕಥವಿ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠುರಗಾಥೆ (ನಾ). ಬಿರುನುಡಿ : ಕೆಟ್ಟಮಾತು : ನಿಷ್ಠುರಗಾಥೆಯೊಳಗಿಹರಿಂಗೆ ಪೇಳದಿರಾಡಿಗಗನಬೋಧೆಯಿಂದ (ಗಗತಾ. ೩-೨).

[ನಿಷ್ಠುರ + ಗಾಥೆ (<ಗಾದೆ)]

ನಿಷ್ಠುರಗುಣ (ನಾ). ಕಠಿಣಸ್ವಭಾವ ; ಕೆಟ್ಟ ಮನೋಭಾವ : ದುಷ್ಟನಿಗೆ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ನಿಷ್ಠುರಗುಣ ಬಿಡಲಾರ (ಗಾದೆ).

[ನಿಷ್ಠುರ + ಗುಣ]

ನಿಷ್ಠುರಚರಿತ್ರ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ನಡೆವಳಿಕೆ : ನೀನತ್ಯಂತ ಕರುಣಿ ನಾಂ ಮಾಳ್ಪುದತಿನಿಷ್ಠುರಚರಿತ್ರಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೧೧).

[ನಿಷ್ಠುರ + ಚರಿತ್ರ]

ನಿಷ್ಠುರಜಿಹ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಠೋರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ನಿರ್ದಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ಪರಿಕಿಪೊಡವಿಚಾರಿ ಸಿತೇತರಗತಿಯಾದಂ ಪ್ರಭಂಜನಪ್ರಿಯನತಿನಿಷ್ಠುರಜಿಹ್ವನುಪರ್ಬುಧನಂತಿರೆ ದುರ್ಬುಧನಾರೊಳೊಂದಿ ಪಡೆಯಂ ನೋವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠುರತನ (ನಾ). ೧. ಒರಟುತನ ; ಕಠೋರತೆ : ತಂದೆಯ ಮುಖ ಅವನೆದುರು ನಿಂತರೂ ಕಮಲಕ್ಕನ ನಿಷ್ಠುರತನ ಅವನಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವೆನಿಸಿತು (ಜೀವನ. ೪೧). ೨. ಕ್ರೂರತೆ ; ನಿರ್ದಯತೆ : ಖಳನ ನಿಷ್ಠುರತನದ ನಿಂದೆಗಳ್ಕೆ ನವರಸಾಲಂಕಾರಭರಿತಮಾಗಿರ್ಪ ಕಬ್ಬವನೊಲ್ದು ಕಥಿಸದುಳಿದಪುದು ನೀತಿಯೆ (ಚಿಬಪು. ೧-೩೨). [ನಿಷ್ಠುರ + -ತನ]

ನಿಷ್ಠುರತೆ (ನಾ). ೧. ಕಠೋರತೆ; ಉಗ್ರತೆ ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : ನಿದಾಘನಿಷ್ಠುರತೆಯೊಳಂ ಮಳೆಗಾಲದ ಪ್ರಳಯಜಲದೊಳಂ . . . ಗಿರಿರಾಜತನುಜೆಯಿರ್ದ ನಿರುಪಮಾನ ತಪಃಪ್ರಭಾವಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಕರಣಂಗಳೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಬಳೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೩ ವ) ; ನಿಷ್ಠುರತೆಗಲ್ಲದೆ ಮನವ ನೀಯದು ಮಹಿಯ ಮೂಢಜನ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೯-೪೫) ; ಮಲ್ಲಿಷಯ್ಯ ಜೈನಧರ್ಮದ ನಿಷ್ಠುರತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಬೆಡುಗಚ್ಚಿದನು (ವಾಸಚಿಂ. ೨೫). ೨. ಕ್ರೌರ್ಯ ; ನಿರ್ದಯತೆ : ಹಿರಿದು ಮುನಿಸಿಲ್ಲವನಿಜೆಗೆ ನಿಷ್ಠುರತೆ ಜನ್ಮದೊಳಿಲ್ಲ ಗರ್ವದ ಗರಗರಿಕೆ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೧೨) ; ಹಾ ಜೀವನದುರಂತತೆಯೆ, ತಂದೆತಾಯಿಂದಿರಂ ನಲ್ಲರಂ ಮಕ್ಕಳಂ ಪೂಜ್ಯರಂ ಮೇಣರ್ದೆಯೊಲಿದರಂ ಕಳೇಬರಂ ಮಾಡಿ ತೋರುವ ನಿನ್ನ ನಿಷ್ಠುರತೆಯಂ ಸುಡಲಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೮-೧೬೪).

[ಸಂ. ನಿಷ್ಠುರತಾ]

ನಿಷ್ಠುರತ್ವ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠುರತೆ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದ (ನಾ). ಕಠೋರವಾದ ಶಬ್ದ ; ಘೋರವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಧ್ವನಿ : ಮೊಜೆದು ಮಿಗೆ ತಲೆಯೊತ್ತಿ ತೆರೆ ಮೈಮುರಿದು ಘುಳುಘುಳುಘುಳಿತ ಘನನಿಷ್ಠುರನಿನಾದದ ಗಜಜು ಗಾಢಿಸಿ ಬಹಳ ಲಹರಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೧೯). [ನಿಷ್ಠುರ + ನಿನಾದ]

ನಿಷ್ಠುರವಚನ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು ; ಬಿರುನುಡಿ : ಅತಿಕಠೋರನಿಷ್ಠುರವಚನಂಗಳಿಂ ಗಜಜು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತುಂ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿಮತ್ತಿದಾಗಳ್ ದೆಸೆಗಳೆ ನುಂಗುವಂತಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೨ ವ).

[ನಿಷ್ಠುರ + ವಚನ]

ನಿಷ್ಠುರವಾದಿ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು : ಈ ಗುಲಗಂಜಿ ಕಣ್ಣಿನ ಕೊರಡು—ಮುರಾರಿ ವಿಚಿತ್ರಹಿಂದಿ ಮಾತಾಡುವ ನಿಷ್ಠುರವಾದಿಯಾದ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತನು ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಗಂಪೂಮಿ. ೨೬೦).

[ಸಂ. ನಿಷ್ಠುರವಾದಿನ್]

ನಿಷ್ಠುರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು. ೨. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಿಗುವಾಗಿರುವವನು ; ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು. ೧, ೨ : ಪರಿಕಿಪೊಡತಿವೃದ್ಧಂ ನಿಷ್ಠುರವೃತ್ತಿ ಸದಾನುವರ್ತಿ ನೀತಿಯುತಂ ಭಾಸುರತೇಜಂ ಕಂಚುಕಿಯಂತಿರೆ ನಿಶ್ಚಲೆ ಮಾಡಿತಾ ನೃಪಶ್ರೀವಧುವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೩).

[ನಿಷ್ಠುರ + ವೃತ್ತಿ]

ನಿಷ್ಠುರಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ಮನೋಭಾವ : ಮುಖದ ಮೇಲೆ ನಿಷ್ಠುರಸ್ವಭಾವವು ಒಡೆದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ವೋಧರ. ೫).

[ನಿಷ್ಠುರ + ಸ್ವಭಾವ]

ನಿಷ್ಠುರಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಅಕ್ಷರ ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಅಕ್ಷರ : ಅತಿರೂಢಾರ್ಥಮಗೂಢಂ ಪ್ರತೀತಿಸುಭಗಂ ಪ್ರಸನ್ನಮೆನೆ ಪಡೆಗುಮಪಾಕೃತನಿಷ್ಠುರಾಕ್ಷರಂ ಲಾಲಿತಲಲಿತಪದಪ್ರಕಾರಮದು ಸುಕುಮಾರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೧೨). [ನಿಷ್ಠುರ + ಅಕ್ಷರ]

ನಿಷ್ಠುರಾಲಾಪ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠುರವಚನ : ದವನಕನ ನಿಷ್ಠುರಾಲಾಪಂಗಳ್ಗೆ ಪಿಂಗಳಕಂ ಕರಂ ಮುಳಿದಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೯-೨).

[ನಿಷ್ಠುರ + ಆಲಾಪ]

ನಿಷ್ಠುರಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಠುರತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಇರುವವನು : 'ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಷ್ಠುರಿನ್]

ನಿಷ್ಠೂರ 'ನಿಟ್ಟುರ' ನೋ.

ನಿಷ್ಠೂರತನ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠುರತನ ೨ : ಚೋರನನು ಕಾಣುತ್ತ ಮರಳಿದು ಚೋರನೆಂದೊಡೆ ಪತಿತನನು ನಿಷ್ಠೂರತನದಿಂ ಪತಿತನೆಂದೊಡೆ ಸಾಮ್ಯದೋಷವದು ಸಾರುವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೯೧).

[ನಿಷ್ಠೂರ(<ನಿಟ್ಟುರ) + -ತನ]

ನಿಷ್ಠೂರವಾದಿ (ನಾ). ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು : "ದುರ್ಮುಖಃ, ಮುಖರಃ, ಅಬದ್ಧಮುಖಃ—ಇ ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನ ಪೆಸರು, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ನಿಷ್ಠೂರವಾದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೨).

[<ಸಂ. ನಿಷ್ಠುರವಾದಿನ್]

ನಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ : "ನಿಟ್ಟೆಯೆನೆ ನಿಷ್ಠೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೮). ೨. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ,—ಒಳಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : ಗ್ರಹದ ನಿಷ್ಠೆಯನೇಕೆ ನಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವೆ ರವಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೮-೨೩೮). ೩. ಶ್ರದ್ಧೆ ; ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ : ಗಂಡನ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಡತಿ ಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ನಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತ ಇದ್ದರೇನೊ ಶಿವಶಿವಾ ಹೋದರೇನೊ (ಬಸವ.೧೦೯) ; ಮಗನೆ ನಿನ್ನಯ ಮನದ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಸೊಗಸಿದೆನು ಪಿರಿದಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೪೭) ; ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಜನ ಬಹುನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅಭ್ಯಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೫೨೪) ; ಸೌಂದರ್ಯದ ಅನುಭವವು ಸತ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨) ; ನಿಷ್ಠೆ ಇದ್ದವನಿಗೆ ನಷ್ಟವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆ ; ಮತೀಯವಾದ ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೃಢತೆ : ಅಂಧನೃಪನೈದನೆ ಸಮಾಧಿನಿಬಂಧನದ ನಿಷ್ಠೆಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧-೯-೪೭). ೫. ಬುನಾದಿ ; ತಳ

ಹದಿ ; ಅಡಿಪಾಯ. ೬. ಇರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿತಿ; ಅವಸ್ಥೆ. ೭. ಕೌಶಲ್ಯ ; ನೈಪುಣ್ಯ ; ಪರಿಣತಿ. ೮. ವಿನಾಶ ; ಮರಣ ; ಸಾವು : "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ . . . ನಿಷ್ಠಾ, ಅಂತಃ, ನಿಮೀಲನಂ, ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ—ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬) ; "ನಿಷ್ಠಾ—೧ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ, ಕಾರ್ಯವಾಗುವಿಕೆ, ನಾಶಃ, ಕಾಣದೇ ಹೋಗುವಿಕೆ. ಅಂತಃ, ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೩) ೯. ಕ್ಲೇಶ ; ಸಂಕಟ ; ನೋವು. ೧೦. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದ ಅರಿವು ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ. ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಕೊನೆಯ ಸಂಧಿ,—ಮುಕ್ತಾಯಸಂಧಿ ; ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿ : "ನಿಷ್ಠಾ, ನಿರ್ವಹಣಂ—೨ ನಾಟಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೧). ೧೨. [ವೀಶೈ] ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ಅವಧಾನ, ಅನುಭವ, ಆನಂದ, ಸಮರಸ (ಇವು ಆರು ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೨ ಅಡಿಟಿ).

ನಿಷ್ಠೆ ಮಾಡು = ನಿಯಾಮಿಸು : ಗ್ರಹದ ನಿಷ್ಠೆಯನೇಕೆ ನಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವೆ ರವಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೮-೨೩೮). [ಸಂ. ನಿಷ್ಠಾ]

ನಿಷ್ಠೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ದೇವರು ಅತ್ಯಂತ ಸಂದಿಗ್ಧಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗಲೂ ನಾವು ನಿಷ್ಠೆಗೆಡದಿದ್ದರೆ, ಅಂದು ಆತ ಮೆಚ್ಚಾನು ! (ನಿಶಿಉ. ೧೪೮). [ನಿಷ್ಠೆ + ಕೆಡು$_1$]

ನಿಷ್ಠೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನಂಬಿಕೆಹೊಂದು ; ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಡು : ಇಂದುಶೇಖರಂಗೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ನಿಷ್ಠೆವಿಡಿದು ತಂದೆ ತವರೆ ಬಂಧು ನೀವೆ ಎಂದು ನೇಹದಿಂದೆ ನುಡಿದು (ನಮರ. ದೇ. ೧೯೫-೧೫).

[ನಿಷ್ಠೆ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನಿಷ್ಠೀವ (ನಾ). ಉಗುಳುವಿಕೆ ; ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ ; ತುಪ್ಪಿಕ್ಕುವಿಕೆ: "ನಿಷ್ಠೀವಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿಃ, ನಿಷ್ಠೀವನಂ, ನಿಷ್ಠೇವನಂ—೪ ಕೇಕರಿಕೆ, ಉಗುಳುವಿಕೆ, ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠೀವನ(ನಾ). = ನಿಷ್ಠೀವ: "ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿ ನಿಷ್ಠೀವನಮಾಸ್ಯಪ್ಲೋಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೨) ; "ನಿಷ್ಠೀವಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿಃ, ನಿಷ್ಠೀವನಂ, ನಿಷ್ಠೇವನಂ—೪ ಕೇಕರಿಕೆ, ಉಗುಳುವಿಕೆ, ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠೈಕಭಕ್ತ (ನಾ). ಏಕನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ ಭಕ್ತ ; ಅನನ್ಯಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಸಂಗನೊಳಗೆ ಸಂದಂ ಬಸವ ನಿಷ್ಠೈಕಭಕ್ತರಿಗೆ ಪೇಳದೊಲವಿಂ ಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೧೫೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠ್ಯೂತ (ನಾ). ೧. ಉಗುಳಿದುದು ; ಥೂಕರಿಸಿದುದು ; ತುಪ್ಪಿದುದು. ೨. ಎಸೆದುದು ; ನೂಕಿದುದು ; ತಳ್ಳಿದುದು : "ನುತ್ತಃ, ನುನ್ನಃ, ಅಸ್ತಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಃ, ವಿದ್ಧಃ, ಕ್ಷಿಪ್ತಃ, ಈರಿತಃ—೭ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿ (ನಾ). = ನಿಷ್ಠೀವ : "ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿ ನಿಷ್ಠೀವನಮಾಸ್ಯಪ್ಲೋಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೨) ; "ನಿಷ್ಠೀವಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಿಃ, ನಿಷ್ಠೀವನಂ, ನಿಷ್ಠೇವನಂ—೪ ಕೇಕರಿಕೆ, ಉಗುಳುವಿಕೆ, ಥೂಕರಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಣಾತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ; ನುರಿತ. ೨. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು ; ನಿಪುಣ ; ಪರಿಣತ : "ಚತುರಃ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ . . . ನಿಷ್ಣಾತಃ, ಶಿಕ್ಷಿತಃ, ಪ್ರವೀಣಃ—ಈ ೧೧ ಬಲ್ಲವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೮೦); "ಚತುರಂ ಪ್ರವೀಣಂ ಕುಶಲನಭಿಜ್ಞಂ . . . ನಿಷ್ಣಾತನಾ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆನಲು ಬಲ್ಲವಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೩) ; ಅವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗುವುದು ಯಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೧೯೮) ; ಷಡಕ್ಷರಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಜೀವನರಸಿಕನೂ ಕವಿತಾರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನೂ ಆದನು (ಕಸಾಚ. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಣಾತತೆ (ನಾ). ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ; ಪರಿಣತಿ; ನೈಪುಣ್ಯ : ಏಟಿಗೆಯ ಚಂದ್ರನ ತೆಜದಿಂ ಕೃಷ್ಣನೆಯ್ದೆ ನಿಷ್ಣಾತತೆಯಂ (ಮಹಾನೇ. ೬-೮).

[ಸಂ. ನಿಷ್ಣಾತತಾ]

ನಿಷ್ಪಂಕ (ನಾ). ಕೆಸರಿಲ್ಲದುದು ; ರಾಡಿಯಿಲ್ಲದುದು : ಬಿಂಕಬೀತುದು ಮಳೆಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪಂಕವಾಯ್ತಿಳೆ ಗೋಪರಿರಾ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಲಿ ಹೊಱವಡುವುದಂಜದೆ ಗುಹಾಂತರವ (ಭಾಗ. ೧೦-೨೩-೮).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಂದ (ಗು). ೧. ಸ್ಪಂದಿಸದ ; ಅಲುಗದ : ನಿಶ್ಚಲವಾದ : ಕದನಕರ್ಕಶಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ . . . ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಸ್ವೇದಜಲೋದ್ಗಮಮುಂ ನಿಷ್ಪಂದ ನಾಸಾಸ್ಫುರಿತಮುಂ ನಿಷ್ಕಾರಣಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ) ; ಪಂದಿಯಿಂದಂದಿನಗ್ಗದ ಗಜಾಸುರನಿಂ ಮದವತ್ತರಕ್ಷಂ ಸಂಕ್ರಂದನವೈರಿಯಿಂ ಬಲದೊಳುಗ್ರತರಾಕೃತಿಯೊಳ್ಪೊದಳ್ದ ನಿಷ್ಪಂದ ಪರಾಕ್ರಮಸ್ಥಿತಿಯೊಳಿರ್ಮಡಿ ವೆಗ್ಗಳಮಪ್ಪುದು (ಶಬಶಂ. ೪-೨೦). (ನಾ). ೨. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವುದು ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವುದು ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವುದು : ತಿರುಗುವೀ ಗಡೆಯೇಕೆ ನಿಷ್ಪಂದವಾಗಿಹುದು ? (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೦-೧); ಆ ನಿಬಿಡ ಕೇಶರಾಶಿಧಾರಿಣಿಯಾದಾ ಅರಣ್ಯದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿ ! ಮೊದಲಿನಂತೆ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ! ನಿಷ್ಪಂದ ! (ಕಪಾಕುಂ. ೨೩). ೩. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಬಾಧೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿಸಿ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ತಾಣಮಣಮಿಲ್ಲೆಂಬಂತು ನಿಷ್ಪಂದನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪) ; ಕೆಲರ್ಪಲವುಂ ಭಂಗಿಯಿಂದಿರ್ದು ಜಾನಕಿಯ ರೂಪಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿ ಕಣ್ಮಲರಂ ಚಿತ್ತಮನಿತ್ತು ಚಿತ್ರಿಸಿದವೋಲ್ ನಿಷ್ಪಂದರಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೬೫) ; ಅದಾರವಂ ದೇವವಂದಿತ ಮೋಹನಾಕೃತಿಯ ರುಕ್ಮರಾಗಾತಪಸ್ನಾತ ಮಾನವಮೂರ್ತಿ ? ಕಂಡು ನಿಷ್ಪಂದಳಾದಳು ಕನ್ಯೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭-೧೭೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಂದಂ (ಅ). ಚಲಿಸದೆ ; ಅಲುಗದೆ ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ : ಮೇಣ್ ಜಡಂ, ಜೀವವನಣಕಿಪಂತೆ, ನಿಷ್ಪಂದಮಿರ್ದತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕ ಮಹೌದಾಸೀನ್ಯಮಂ ಮೆರೆದು ಕ್ರೂರದರ್ಪದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೮-೧೮೪).

[ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಂದಕಾರಿತ್ವ (ನಾ). ಚಲಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ : ಕಪೋಲನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತಪ್ರವರ್ತನೆ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತಕಾಂತೆಯಂತೆ ತಳೆದಳ್ ಸ್ವಾತೀವಚಿಂತಾವಿಚೇತನೆಯಂ ನಿನ್ನ ವಿಯೋಗದುಃಖದಿನವಳ್ ನಿಷ್ಪಂದಕಾರಿತ್ವಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಂದದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡದ ಕಣ್ಣು ; ನಟ್ಟ ಕಣ್ಣು ನಿಷ್ಪಂದದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಸುಖಬಾಷ್ಪಾಂಬು ತುಱುಂಕೆ ದಶನರುಚಿ ಹರ್ಷಲತಾಪುಷ್ಪದವೋಲ್ ಪಸರಿಸಲೇಂ ಪುಷ್ಪೋದ್ಭವ ಸುಖಮೆ ಎಂದು ನರಪತಿ ಕೇಳ್ದಂ (ದಶಕು. ೪-೮). [ನಿಷ್ಪಂದ+ದೃಷ್ಟಿ]

ನಿಷ್ಪಂದಪ್ರಕಾಶ (ನಾ). ಕುಗ್ಗದೆ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಬೆಳಕು : ವಿಕಾಸಾಬ್ಜಕಾಸಾರದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳನಿಷ್ಪಂದಪ್ರಕಾಶಸ್ಥಳದೊಳಮಳಲಿಂಗಾರ್ಚನಾಸಕ್ತ ಚಿತ್ತೋಜ್ಜ್ವಳನಾಗಿರ್ಪಂತೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೩).

[ನಿಷ್ಪಂದ + ಪ್ರಕಾಶ]

ನಿಷ್ಪಂದಶರೀರ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ಶರೀರ ; ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತವಾದ ದೇಹ: ನವಕುಮಾರನು ಅಂತಹ ದುರ್ಗಮಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡಿ ನಿಷ್ಪಂದಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡನು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೯). ೨. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು; ನಿಶ್ಚಲಶರೀರಿ : ಪೆರ್ಣ್ನರಿಯಾಗಿ . . . ಯೋಗನಿಯೋಗಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗದಿಂ ನಿರುದ್ಧಕರಣನಿಷ್ಪಂದಶರೀರನಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನಡಕಂಬೆರಸು ಪಟ್ಟಿರ್ದ ಋಷಿರೂಪಕಮಂ ಕಂಡು ಶವಮೆಂದೆ ಸಾರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೪ ವ). [ನಿಷ್ಪಂದ+ಶರೀರ]

ನಿಷ್ಪಂದಾವಯವ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ ಅವಯವ ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವ ಶರೀರ. ೨. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವವನು ; ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿರುವವನು : ಆಗಳಾ ಭೋಜರಾಜಂ . . . ಭಯನಿಷ್ಪಂದಾವಯವಂ ಪರ್ಯಾಕುಲಜೀವಂ ಪಾವಡರ್ದ ಪಂದೆಯಂತೆವೊಲಿರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೫-೫೭). [ನಿಷ್ಪಂದ+ಅವಯವ]

ನಿಷ್ಪಂದಿತೆ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡದವಳು ; ಕಂಪನಕ್ಕೊಳಗಾಗದವಳು (?) : ಕುಂದಲತೆ ಪುಷ್ಪಮಂ ನಿಷ್ಪಂದಿತೆ ಸೊಗಯಿಸಳೆ ಮಧುಪನಿಕರಕ್ಕೆ ಜರತ್ಸ್ಪಂದರಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಮೆ ವಿಟಸಂದೋಹಕ್ಕೆನಿತು ನಯಮುನಳವಡಿಸಿದೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩೯). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪಂದಿತಾ]

ನಿಷ್ಪಕ್ವ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದುದು ; ಪಕ್ವವಾದುದು : "ನಿಷ್ಪಕ್ವಂ, ಕ್ವಥಿತಂ—೨ ಎಂಟನೇ ಭಾಗ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಅಷ್ಟಮಾಂಶಾವಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಷಾಯಾದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೪). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ (ನಾ). ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದಿರುವಿಕೆ ; ಸಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಸಮದೃಷ್ಟಿ : ವಿಶ್ವಕರ್ತೃವಿನಾಜ್ಞೆ; ತರಗೆಲೆಯನೆಂತಂತು ಸುಗ್ಗಿಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಂ, ಶವವನೆಂತಂತೆ ಜೀವಿಪ ಹಸುಳೆಯಂ, ದಹಿಸಿ ತೋರ್ದಪುದು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮-೧೦೪೪) ; ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಕ್ಕಳು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿ ತೀರ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ಬರುವಂಥ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ತರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೧೭) ; ಅಧಿಕಾರಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಷ್ಟ್ರಕನು ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಜಡ್ಜಿಯಂತೆ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡತಕ್ಕವನು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೧೩೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಏಕತೆ : ಅಱುಹಿನ ಭಾವ ಪರತಂತ್ರವಿಲ್ಲದ ನಿಷ್ಪತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ] ಮಱಹಿನ ಭಾವ ಪರತಂತ್ರವಿಲ್ಲದ ನಿಷ್ಪತಿ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]. (ಅಪಚಂ. ೨೯೧-೧೩೦೪); ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವ ನಿಷ್ಪತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಮಹಾದಾನಿ ಸೊಡ್ಡಳಂಗೆ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಣವಾಯಿತ್ತು (ವಚಸಂ. ೫೧೯-೧೦೨) ; ಲಿಂಗವೆಂಬ ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ . . . ನಿಷ್ಪತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ] ಯೆಂಬ ಹಣ್ಣಾಯಿತ್ತು ನಿಷ್ಪತಿ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ] ಯೆಂಬ ಹಣ್ಣು ತೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಕಳಚಿ ಬೀಳುವಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ತನಗೆ ಬೇಕೆಂದು ಎತ್ತಿಕೊಂಡ (ಬಸವ. ೫೨೭). ೨. ತನ್ಮಯ ; ಐಕ್ಯ : ಜಪಸಮಾಧಿ ಹೋಮನೇಮಮುಪಮೆಗಳಿಗತೀತನು ನಿಷ್ಪತಿ ನಿರಂಜನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಪರಿಮಿತನಕಲ್ಪಿತ (ಶಿವಗೀ. ೫೦-೨೩೭) ; ಕ್ರೀಯಳಿದು ನಿಃಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದನು ನಿಃಕ್ರಿಯ ವಿರಾಜಿ ನಿಷ್ಪತಿಯಾದ (ಶಿವಗೀ. ೧೧೧-೫೪೫). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ]

ನಿಷ್ಪತಿತ (ನಾ). ತಾಗಿದುದು ; ತಗುಲಿದುದು : ಸತಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆ ವಿಕಸಿತಶತಪತ್ರಪರಾಗಮಾತ್ರನಾಸಾಪುಟ ನಿಷ್ಪತಿತಂ ಕೊಳೆ ಮಡಿದಳ್ ಮಹಿಪತಿಯೊಳಮರಸಿಯರೊಳಂ ಪೊದಟ್ದಿರೆ ಮೋಹಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪತಿಪದ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯ ಪಟ್ಟ ; ಐಕ್ಯಪದವಿ : ಸಂಗವಾಯಿತ್ತು ನಿಷ್ಪತಿಪದವೆ ತಾನಾಗಿ ಸಂಗವಾಯಿತ್ತು ಚಿದ್ಘನ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗಿನೊಳಗೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೦೭-೫೨೪). [ನಿಷ್ಪತಿ+ಪದ$_2$]

ನಿಷ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿ : ಶಾಳಿ ವ್ರೀಹಿಯವಗೋಧೂಮಾದಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಸಸ್ಯನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೩); ಲೊಲ್ಲಟ ಶಂಕುಕರು ಆನಂದವರ್ಧನನಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದವರು; ಇವರು ನಾಟ್ಯರಸದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ವಿಚಾರಮಾಡಿದರು (ಭಾರವಿಮಾ. ೩೬೫) ; ವಸ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವವೆಂಬ ಆನಂದ ವಿಶೇಷ (ಸೌಂದಸ. ೧೧). ೨. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಮಾಪ್ತಿ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೩. ಪರಿಪಾಕ ; ಸಿದ್ಧಿ : ಎನಗೊಂದು ನಿಜವಿಲ್ಲ ಎನಗೊಂದು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಲಿಂಗವ ತೋಱಿ ಉದರವ ಹೊರೆವ ಭಂಗಗಾಱ ನಾನು (ಬಸವ. ೩೦೬). ೪. ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ : ಕೆಂಡ ಕೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹೊರೆ ನಿಂದಿತ್ತು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಂದಿಲ್ಲ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಶರಣಂಗೆ (ಮೋಳಿಗಮಾ. ೧೨೪-೪೧೪) ; ಅಖಂಡೇಶ್ವರನೆಂಬ ಮಹಾಘನ ಪರಾತ್ಪರಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಸಾದದೊಳಗೆ ಮನವಡಗಿ ನೆನಹು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಏನೆಂದಱಿಯದಿರ್ದೆನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೮೬-೭೫) ; ಲೋಕಾದಿ ಲೋಕಂಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದಂದು ನೆನಹು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು ನೋಡಾ (ವಚರ.೧೦-೩೧). ೫. ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಣಯ ; ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಶ್ರೀಪತಿಯು ದೀಪಾವಳಿಯನ್ನು ಮದುವೆ ಆಗಲು ಆಗ್ರಹ ಹಿಡಿದು ಸಮಾಜವನ್ನೂ ತೊರೆದುಹೋಗಲು ಸಿದ್ಧ . . . ಈ ಬಗ್ಗೆ ತರ್ಕ ನಡೆದಿದೆ. ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಇದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ (ಇಷ್ಟಕ. ೪೪೪). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಶಬ್ದದ ಹುಟ್ಟು,—ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ; ☞ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯಿಂದಾಗುವ ರೂಪಸಿದ್ಧಿ: ಒಂದು ಪದದ ಮೂಲವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಪದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು : ಅನ್ಯಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅವುಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ? (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ; ಹುಟ್ಟಿದ: 'ನಿಷ್ಪನ್ನರೂಪ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಹೊರಬಂದುದು ; ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಉಂಟಾದುದು : "ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಸಿದ್ಧಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪-೪೦) ; ಇಂದ್ರನಿಂ ಮಾಡೆಪಟ್ಟುದು ಇಂದ್ರಿಯಂ ಮೇಣ್ ಇಂದ್ರನೆಂಬುದು ನಾಮಕರ್ಮಂ ಅದಱಿಂ ನಿಷ್ಪನ್ನಮಪ್ಪುದು ಇಂದ್ರಿಯಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೫) ; ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಗಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ರಸವನ್ನು ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು, ರಸಪ್ರತೀತಿಯೇ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತೆನ್ನಲಾಗದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೮). ೩. ನೆರವೇರಿದುದು ; ಈಡೇರಿದುದು ; ಪೂರೈಸಿದುದು : ನಿನ್ನ ಕೃಪೆಯುಳಿ ರಾಜಮುಖ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಬೊಪ್ಪನಿಂದ್ರನ ಮನ್ನಣೆಯ ಮೈಸೋಂಕಿನೋಲಗ ಸುಲಭ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೬-೧೯). ೪. ಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ನಿರ್ಣಯವಾದುದು ; ತೀರ್ಮಾನವಾದುದು. ೫. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು. ೬. ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು : ಅತಿಸೌಮ್ಯಾಕೃತಿಯುಂ ಮನುಗ್ರತಪಸ್ತೇಜಮುಮನಾದವೊಳಕೆಯ್ದಂತಾ ಪ್ರತಿಪತಿ ಶಶಿಸೂರ್ಯರ್ ಸಮಾಹೃತಿಯಿಂ ನಿಷ್ಪನ್ನನಾದ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೮೩). ೭. ಪರಿಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ತುಪ್ಪವಾದಾ ಬಳಿಕ ಹೆಪ್ಪನೆಱೆದವರುಂಟೆ ನಿಷ್ಪನ್ನನಾದ ಗುರುವಿನುಪದೇಶದಿಂ ತಪ್ಪದದು ಮುಕ್ತಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ನನ್ನಿ ನಿಮ್ಮಯ ನುಡಿಯ ಕೈಕೊಂಡೆನ್ನ ಭೂಮಿಯುಸೀಯೆನುಯ್ಯನ ಬನ್ನಣೆಯ ಮಾತಿನ್ನು ಕೊಳ್ಳದು ಸಾಕು ಸಂಧಿಯನು ಮನ್ನಿಸುತ ಮರುಳಾದನೀ ನಿಷ್ಪನ್ನತೆಯ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ ಪಾಂಡವಗುನ್ನಿಗಳ ಗರುವಾಯ ಮಾಡುವಿರೆಂದು ಖಳ ನುಡಿದ (ಕುಮಾವ್ಯವಿ. ೪-೧೮). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪನ್ನತಾ]

ನಿಷ್ಪನ್ನಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ]ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರಾರಬ್ಧಯೋಗ, ಧನಮಾನಯೋಗ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಪನ್ನಯೋಗ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನವು ಪೂರ್ಣತೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ : ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಯೋಗವೆಂದು, ಧನಮಾನಯೋಗವೆಂದು, ನಿಷ್ಪನ್ನಯೋಗವೆಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಹುದು (ಸಾಗಾಧ. ೩೦-೭). [ನಿಷ್ಪನ್ನ + ಯೋಗ]

ನಿಷ್ಪನ್ನರೂಪ (ನಾ). ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ರೂಪ ; ಪಡೆದ ರೂಪ ; ಸಾಧಿತವಾದ (ಶಬ್ದ)ರೂಪ : ಕುಱು. ಗುರುತು ಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಬೇರು . . . ಕುರಿತು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಅದರ ಒಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನ ರೂಪ ಉಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೯೦). [ನಿಷ್ಪನ್ನ + ರೂಪ]

ನಿಷ್ಪನ್ನಶಬ್ದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಶಬ್ದದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದ ; ಸಾಧಿತ ಶಬ್ದ ; (ಒಂದು ಮೂಲದಿಂದ) ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ತದ್ಧಿತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ : ದೇಶ್ಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮೂಲಶಬ್ದಗಳು, ನಿಷ್ಪನ್ನ (Derivative) ಶಬ್ದಗಳು, ಸಮಾಸಶಬ್ದಗಳು ಎಂದು ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು . . . ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ, ಪೂವಡಿಗಂ ಮೊದಲಾದುವು ನಿಷ್ಪನ್ನಶಬ್ದಗಳು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೪). [ನಿಷ್ಪನ್ನ+ಶಬ್ದ]

ನಿಷ್ಪಾಕ್ಷಿಕ (ಗು). ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದ ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ; ಸಮದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ : ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ನಿಷ್ಪಾಕ್ಷಿಕ ರಾಷ್ಟ್ರಕನೇ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಾಮಣಿ (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೧೩೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾಕ್ಷಿಕತೆ (ನಾ). ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದಿರುವಿಕೆ ; ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಅವರ ನಿಷ್ಪಾಕ್ಷಿಕತೆಯೇ ಅವರನ್ನು ಉನ್ನತಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪಾಕ್ಷಿಕತಾ]

ನಿಷ್ಪಾದನ (ನಾ). ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ : ಏಂ ಜಾಣನೊ ಧಾತ್ರಂ ರೂಪನಿಷ್ಪಾದನವಿಧಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೯೧) ; ವಿಷಯಸುಖಾಸ್ವಾದನಂ ದೋಷನಿಷ್ಪಾದನಮಲ್ತೆಂಬಂತೆ ಚಿತ್ತಕ್ಕೊದವಿಸೆ ಪದೆಪಂ ಭಾರತೀಹಂಸಿ ವಕ್ತ್ರಾಬ್ಜಿನಿಯೊಳ್ ನಾನಾವಿಧಂ ನರ್ತಿಸೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೧೬೧) ; ಅವಳ್ವನಿತಾನಿಷ್ಪಾದನಕ್ಕುಜ್ಜವಣೆವಡೆದಳೋ ಪದ್ಮಜಂಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೨೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾದಿತ (ಗು). ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದ ; ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ; ಉಂಟುಮಾಡಿದ : ಬಹುಶ್ರುತ ಮಂತ್ರಿ ಮಂತ್ರರೂಪನಿಷ್ಪಾದಿತ ಮಾಯಾಗಾಣಿತಿಯರನಮಿತಂಗೆ ತರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾದ್ಯ (ಗು). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ; ಸಿದ್ಧವಾಗುವ. ೨. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗುವ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾಪ (ಗು). ೧. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ ; ಪಾಪರಹಿತ : ಇನಿತು ನೀನಱಿಯದೆ ದುರಾಗ್ರಹವನೆ ಬಲಿದು ಧರ್ಮಜಗೆ ಶಾಪವನನುವಿಸಲು ನಿಷ್ಪಾಪ ಧರ್ಮಜನಿಂಗೆ ಹೊದ್ದುವುದೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೨-೬೯). (ನಾ). ೨. ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನು ; ಶುದ್ಧನಾದವನು : ಫಲುಗುಣಂ ಕೃಷ್ಣನ ನಿರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಹರ್ಷದಿಂದಾಗ ನಿಷ್ಪಾಪನಾಗಿಹ ಚಂದ್ರಹಾಸನಂ ಬಂದು ಗಾಢಾಲಿಂಗನಂಗೈಯಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೬) ; ನಾವು ನಿಷ್ಪಾಪರಾಗದೆ ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆಯಲರಿಯೆವು ; ಮತ್ತು ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ನಿಷ್ಪಾಪರಾಗಲರಿಯೆವು (ಪರಪ. ೧೭೩). ೩. ಏನೂ ತಿಳಿಯದವನು ; ಮುಗ್ಧ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾಪತೆ (ನಾ). ಪಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯ : ನಿಷ್ಪಾಪತೆ ಹಾಗೂ ಭಗವದ್ದರ್ಶನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಅದೆಂತಹುದು ? (ಪರಪ. ೧೭೩). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪಾಪತಾ]

ನಿಷ್ಪಾಪಿ (ನಾ). ಪಾಪವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪುಣ್ಯಪಾಪವಿರಹಿತನಾಗಿ ನಿಷ್ಪಾಪಿಯಯ್ಯಾ ಭಕ್ತನು (ಸಿದ್ಧೇಸ. ೩೫೮-೬೪) ; ನನ್ನ ಮಗೂನ ಆಯುಷ್ಯ ಹಾಳು ಮಾಡಬೇಡಿರೇ. ಅವಳು ನಿಷ್ಪಾಪಿ (ಸೂರುದಾ. ೨೫೩). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪಾಪಿನ್]

ನಿಷ್ಪಾರದರ್ಶಕ (ಗು). ೧. ಪಾರದರ್ಶಕವಲ್ಲದ ; "ಬೆಳಕನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲಿಸದ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹಾಯಿಸದ; ನಿಷ್ಪಾರದರ್ಶಕ" (Opaque. ಇಂಕಣಿ). (ನಾ). ೨. ತನ್ನ ಮೂಲಕ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಿಯಬಿಡದುದು ; ಅಪಾರದರ್ಶಕವಾದುದು : ಬೀಟರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಾದ ಕಾಗದದಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ರಂಧ್ರಗಳು ಮುಚ್ಚುವಂತೆಯೂ ಬಣ್ಣವು ಸರಿಯಾಗುವಂತೆಯೂ ಕಾಗದವು ನಿಷ್ಪಾರದರ್ಶಕ (Opaque) ವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ (ಮುದ್ರಕ. ೮೦). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾವ (ನಾ). ೧. (ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೂರಿ ಶೋಧಿಸುವಿಕೆ : "ಲವಮಭಿಲಾವಂ ಲವನಂ ಪವನಂ ನಿಷ್ಪಾವಮಂತೆ ಪವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೧) ; "ನಿಷ್ಪಾವಃ, ಪವನಂ, ಪವಃ – ೩ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡುವಿಕೆ, ತೂರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೪). ೨. = ನಿಷ್ಪಾವಕ : "ನಿಷ್ಪಾವ ವಲ್ಲ ಸಂಜ್ಞಿಕವದವರೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೭) ; ಕುಲತ್ಥ ಮುದ್ಗ ಮಾಷ ರಾಜಮಾಷಾಢಕೀ ನಿಷ್ಪಾವ ಚಣಕ ಕುಸುಂಭ ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕ ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ); ಬಾವುಜಿಗೆಯನೆಳ್ಳಂ ನಿಷ್ಪಾವಮನಗಸೆಯುಮನಿಕ್ಕಿದಂದೆರ್ಮೆಗೆ ಮೇಣಾವಿಂಗೆ ಬಸಿಱ ಕಱು ಸತ್ತಾವಡಿ (ದಿ)ಗೊಳಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪೊಡದು ಪೊಱಮಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೯೦). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಾವಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಅವರೆ : "ವಲ್ಲಃ, ನಿಷ್ಪಾವಕಃ —ಈ ೨ ಅವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೦); "ನಿಷ್ಪಾವಕಮೆನೆ ವಲೆಯೆನಲ್ಕವರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿದ; ಅರೆದು ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ ; ಹಿಂಸೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ : ಗುರುಪಾದಾಂ[ಬುರುಹಕ್ಕೆ] ಮುಗ್ಗಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟಂಗುಂ ಭುಜಂಗೇಂದ್ರಭೀಕರ ಬಾಹಾಭ್ರಮಿತಾಭ್ರವಿಭ್ರಮಗದಾನಿರ್ಘಾತನಿಷ್ಪಿಷ್ಟಸಿಂಧುರಮೇ[ದೋಸ್ರರ] ಸಾರ್ದ್ರವಾರಣರಣಕ್ಷೋಣೀತಳಂ ಕೌರವೇಶ್ವರಚೂಡಾಮಣಿ ಚೂರ್ಣಕಲ್ಪಕುಲದಿಕ್ಚಕ್ರಂ ಹಿಡಿಂಬಾಂತಕಂ (ಗದಾಯು. ೮-೬೩); ನಷ್ಟವಾದುದು ಸತ್ವವಾತನರಿಷ್ಟವೈರಿಯ ಕರಹತಿಗೆ ನಿಷ್ಪಿಷ್ಟಗಾತ್ರನು ಜಾಂಬವಂತನು ಬಳಲುತಿಂತೆಂದ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೬೭-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪೀಡನ (ನಾ). ಹಿಂಡುವಿಕೆ ; ಹಿಸುಕುವಿಕೆ : ಯಂತ್ರ ನಿಷ್ಪೀಡನಾದಿಗಳಿಂ ನಾರಕರ್ಗೆ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರರ್ ದುಃಖಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದೊಡಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೩); ಕುಚಯುಗಳ ನಿಷ್ಪೀಡನದ . . . ದೃಢಾಲಿಂಗನದ ಮನುಮಥಚರಿತೆಗಳ ಚಾತುರಿಯ ನಿಧಿ ರಮಿಸಿದನು ರಮಣಿಯರ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೨೬-೮); ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪೀಡನದಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ ಚರ್ವಣೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೦ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪೀಡನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಡು : ಉದ್ದಾಲಕಂ ಎಂಬ ರುಷಿಯೊಂದು ದಿನಂ ಗಂಗೆಯೊಳ್ ಸ್ನಾನಂ ಮಾಡಿ ಕೌಪೀನವಂ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸಿ ಕಮಳಕರ್ಣಿಕೆಯೊಳು ನಿಷ್ಪೀಡನಂಗೈಯಲ್ (ಪ್ರಾಕ್ಕಾವ್ಯ. ೧೫೨ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ).
[ನಿಷ್ಪೀಡನ+ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ನಿಷ್ಪೀಡನೆ (ನಾ). = ನಿಷ್ಪೀಡನ : ಅಶ್ರು, ಸಂತೋಷ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯ ನಿಷ್ಪೀಡನೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಆತ್ಮೇಕ್ಷು ಸೋರ್ವ ಅನವರತ ರಸಧಾರೆಯೋಲ್, ತೊರೆಯೊಳ್ಕಿದುದು ಹನುಮನಕ್ಷಿಯ ಕೃತಜ್ಞತಾಶತಪತ್ರದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೮-೧೦೦). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪೀಡನ]

ನಿಷ್ಪೀಡಿತ (ಗು). ಪೀಡಿಸಿದ ; ಹಿಸುಕಿದ ; ಒತ್ತಿದ : ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೇಲಟ್ಟಿಜಿಕೊಳಂಡದೇಂ ನಲಿದನೋ ಸಂಭೋಗಸಮ್ಮರ್ದನಿರ್ದಯನಿಷ್ಪೀಡಿತ ದೇವವಾರವನಿತಾಬಿಂಬಾಧರಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪುರುಷೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯಾಗದವಳು ; ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದವಳು: ಅರಸ ವಿಸ್ಮಯಬಟ್ಟು ಸತಿ ನಿಷ್ಪುರುಷೆಯೆಂದನ್ಯಾಯವಾಡಿದ ಪರಿಯ ತನ್ನಜಿಕೆಯನು ನೆನೆದವಗರಸನಿಂತೆಂದ (ಜೀಪಂಚ. ೧೨-೩೬). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪುರುಷಾ]

ನಿಷ್ಪೇಷಣ (ನಾ) ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ೨. ಅರೆಯುವಿಕೆ. ೩. ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪೇಷಿತ (ನಾ). ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದವನು ; ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದವನು : ಪರ್ವತದ ಕಿಬ್ಬದಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವವರ ಮೇಲೆ ಶಿಖರವು ಬಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ನಿಷ್ಪೇಷಿತರಾಗುವರೋ . . . ನವಕುಮಾರನ ಹೃದಯವು ಹಾಗೆ ಜರ್ಝರಿತವಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಪಾಕುಂ.೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪ (ಗು). ಅಲುಗದೆ ಇರುವ ; ನಿಶ್ಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : ಸೌಮನಸ್ಯನು ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪಸನಾಮನರ್ಜುನದೇವನಿದಿರಲಿ ಭೂಮಿಯಲಿ ಬಿಲ್ಲಾಳದಾವವನೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೮-೧೪). 'ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪಸಲಿಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪನ (ನಾ). ಚಲಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಅಲುಗದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ : ತುದಿಗಾಲುಗಳ ಹೊಜಿಗೆಯ ತಪದ ನಿಜಿಗೆಯ ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪನದ ಬಿಗಿದ ಜಿಲ್ಲಿನ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ . . . ಹೊಸ ತಪಸಿ ತೊಡಗಿದನು ಬಲುತಪವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪಸಲಿಲ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಲಾಡದೆ ಇರುವ ನೀರು. ೨. ನೀರು ಚಲಿಸದಿರುವುದು ; ಶಾಂತವಾದ ನೀರುಳ್ಳುದು : ಹೇಮಾಚಲೇಂದ್ರಂ ಜಗಕ್ಕಿದು ಬೇಜಿಕೊಂದತಿನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪಸಲಿಲಂ ಗಂಭೀರಕೂಪಾರಮೆಂಬುದನೆಂದರ್ಚಿಸೆ ಖೇಚರಾಮರಗಣಂ ನಿಂದಂ . . . ಆದಿ ಭಟ್ಟಾರಕಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೨೩). [ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪ+ಸಲಿಲ]

ನಿಷ್ಪ್ರತಿ (ಗು). ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲದ ; ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅದ್ವಿತೀಯ : ನೀಲಗಿರಿಯಿಕ್ಕೆಲಕೆ ವಾರಿಧಿ ಮೇಲೆ ನಿಷ್ಪ್ರತಿಶೃಂಗವಿವು ಮೈನೀಳದಲಿ ಪೂರ್ವಾಪರದ ಜಲನಿಧಿಯ ಮುಟ್ಟಿಹವು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೭-೪೬). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ; ತೊಡಕಿಲ್ಲದಿರುವ ; ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾಗಿರುವ : ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹಮೋಹರಸಪರವಶತೆಯಿಂ ನೆರೆವ ನಗರದಂಪತೀಶತೋತ್ತಾರರಣಿತಕುಹರಣಸೂತ್ರಮುಂ ಕಲ್ತು ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವ ಪಾರಾವತಪ್ರಕರಕ್ಕೆ ಮಕರಕೇತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಪ್ರಾಸಾದಂಗಳಾದ ಮಣಿಮಯಕೃತಕಗಿರಿಗಳುಂ . . . ಮನೋಹರಂಗಳೆನಿಸಿರ್ದುವು(ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೬). (ನಾ). ೨. ಅಡ್ಡಿಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾತಂಕ ಸ್ಥಿತಿ : ಸಮರಜಯುವಿನ್ಯಾಯುತ್ತ ಯಜ್ಞೋದ್ಯಮಕೆ ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹವಿನ್ನು ಭ್ರಮೆಯ ಮಾಡದಿರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೩೨) ; ಆಹ ಲೇಸಾಯ್ತು ಮಾವು ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹದಲಿ ನಾವ್ ಬಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಹಾಹವವ ಜೈಸಿದೆವು (ತೊರಂ. ೫-೮-೮೬) ; ತಾವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹದಲಿ ಜೀವಿಸುವುದು (ಸಿಭಾಗ. ೪-೩-೫೭). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ೧. ಸಂಸಾರಬಂಧಕ್ಕೆ ಅತೀತವಾದುದು : ಮಾಯಾತೀತವಾದುದು : ಕಿನ್ನರಯ್ಯನನೊಡನೆ . . . ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಜಡವಿರಹಿತಂ ನಿಷ್ಪ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಃಪ್ರ]ಪಂಚದ ಬೆಡಗಿನೊಳ್ಪಿನ ಮತಿಯ ಕೀಲಂ ಪಿಡಿಸಿ ಲಿಂಗಪ್ರಾಣಮಥನ ಸದನುಭವವನಜಿಹಿ (ಬಸಪು. ೨೯-೩೩); ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚವೂ ನಿರ್ಗುಣವೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವರು ಅದ್ವೈತಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೧). 'ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ' ಪರಾ. ೨. ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತೊರೆದವನು; ಯೋಗಿ : ಪಂಚಗುರುಚರಣಸರಸಿರುಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಖಿಳಮಳಹರಂ ನಾಲಗೆಯೊಳ್ ಪಂಚಪದಂ ನೆಲಸಿರೆಯಿರೆ ಪಂಚತೆಯಂ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚನೆಯ್ದಿದನಮರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೮) ; ಪಂಚಪಂಚೀಕೃತಿಯ ಪ್ರಪಂಚ ಪರಿಹರವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ ನಿರ್ಲೇಪಕನಾದೆನು(ಸಿದ್ಧೇವ. ೩೩-೮೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು; ℙ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೆ ಸತ್ಯ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚನೆಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೆಸರು : ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಾದ ವೇದಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೦). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್]

ನಿಷ್ಪ್ರಭ (ನಾ). ೧. ಕಳೆಗುಂದಿರುವುದು ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗಿರುವುದು ; ಮಂಕಾಗಿರುವುದು : "[ವಿಗತಚ್ಛವಿ ನಿಷ್ಪ್ರಭಮದು]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೨); "ನಿಷ್ಪ್ರಭಃ, ವಿರತಃ, ಆರೋಕಃ—೩ ಕಳೆ ಕುಂದಿ ಕಾಂತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೦) ; ಸೋತು ಬೆಂಡಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಭವಾಗಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರುಣ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಉಕ್ಕಿಸುವಂಥ ಕೋಮಲ ಮುಖ (ಅನಾಥೆ. ೧೫). ೨. ಕಳೆಗುಂದಿದವನು ; ಕಾಂತಿಹೀನ : ತರಣಿ ನಿಷ್ಪ್ರಭನಾದ ನಭದಿಂದುರಿವ ಕೊಳ್ಳಿಗಳುದುರೆ ದಿವಸದೊಳಿರದೆ ತಾರೆಗಳುರಿಯೆ ಕವಿದುವು ಹದ್ದು ಕಾಗೆಗಳು (ಕೌತಿರಾ. ೨೫-೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಭತನು (ನಾ). ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಉಜಿದರ್ ನಿಲೆ ಕಲ್ಪಲತಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪ್ರಭತನುವುಳ್ಳರಂ ದೊರೆಗೆವಾರದವೋಲ್ ದೊರೆಯಾಗಲಾರ್ಕುಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೮). [ನಿಷ್ಪ್ರಭ+ತನು]

ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ (ನಾ). ೧. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು : ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿನ ಬಾಳ್ವೆ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದದ್ದೆಲ್ಲ ಅಸಂಗತ, ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ ಎಂಬ ಹೆಣ್ಣಿನ ತಿರಸ್ಕಾರದ ಭಾವ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೧೨) ; ಈ ಖಂಡಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಯಾವುದೇ ವಿಧಿಯು ಹಾಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೭). ೨. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಅವನೊಬ್ಬ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ (ಗು). ೧. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ; ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ : ಕಪನಕರ್ಕಶಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ . . . ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಸ್ವೇದಜಲೋದ್ಗಮಮುಂ ನಿಷ್ಪಂದ ನಾಸಾಸ್ಫುರಿತಮುಂ ನಿಷ್ಕಾರಣ ಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ). (ನಾ). ೨. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ನಿರುಪಯುಕ್ತ

ವಾದುದು : ಈ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾದ ದೇಹವನ್ನು, ಸಾಗರರಾಜನೆ, ನಿನಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವೆನು (ನಿಷ್ಕಾಪ. ೧೭೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಂ (ಅ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ; ಸುಮ್ಮನೆ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ : ಆ ಕೃತಘ್ನನನ್ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಮಿಂತು ನೆನೆನೆನೆದು, ಬೇಳ್ವಿಯೋನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೨-೧೭೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರವರ (ನಾ). ಅಪೌರುಷೇಯನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನೆನೆಯುತೆ ದೇವಿ ನಿಷ್ಪ್ರವರನಂ ವರನಂ ವರನಂ ಮಹೇಶನಂ (ಗಿರಿಕ.೯-೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರವಾಣಿ (ನಾ). ಮಗ್ಗದಿಂದ ಆಗ ತಾನೇ ಹೊರಬಂದ ಬಟ್ಟೆ ; ಇನ್ನೂ ಚೆಲುವೆ ಮಾಡದ ಹೊಸಬಟ್ಟೆ : "ನವವಸ್ತ್ರಂ ಪೊಸತದು ನಿಷ್ಪ್ರವಾಣಿ ತಾಂತ್ರಿಕವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೭) ; "ಅನಾಹತಂ, ನಿಷ್ಪ್ರವಾಣಿ, ತಂತ್ರಕಂ—೩ ನವಾಂಬರ, ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೦೨). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರವಾಳ (ಗು). ಚಿಗುರದೆ ಇರುವ ; ಕೊನರದೆ ಇರುವ : ಆತಪ ತಾಪದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ತೃಣ ನಿರ್ಜಳ ನಿಷ್ಪ್ರವಾಳವಲ್ಲೀತರುವಾದುದೀಯೆಡೆಯೊಳಿನ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪುದುತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೪). [ಸಂ. ನಿಷ್ಪ್ರವಾಲ]

ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಸಂಭೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಒದವುವುದು ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರದಿನವರ್ಗೆ ಮನೋಜಪರಮಸುಖಮಿನ್ನವರಭ್ಯುದಯಮನದನಿನ್ನೇವೇಬ್ಬಿದೊ ದೇವರ ದೇವರಪ್ಪ ಭವಸಂಭವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೮). ಸಮಧಿಗತ ಮಾನಸಾಮೃತಾಹಾರರುಂ ಸಪ್ರವೀಚಾರಾನಂತಗುಣ ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರಸುಖರುಂ . . . ಆಗಿ ಸುಖಮಿರ್ಪನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧) ; ಮಱುಮೆಯ್ಯೊಳತೀಂದ್ರಿಯಸುಖದೆಱೆವಟ್ಟಾದಪ್ಪನೆಂಬುದರ್ಕಿದುವೆ ವಲಂ ಕುಱುಪೆಂಬತೆಱದಿನೆಸೆದುದು ನೆಱೆದಹಮಿಂದ್ರಂಗೆ ನಿಷ್ಪ್ರವೀಭಾಗ[ಚಾರ]ಸುಖಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೩೬). ೨. ಸಂಭೋಗ ಮಾಡದವನು ; ಸುರತದಲ್ಲಿ ತೊಡಗದವನು ; ಮೈಥುನವಿಲ್ಲದವನು : ನೆನೆವಂ ಮೂವತ್ತುಮೂಸಾಸಿರಬರಿಸದೊಳಾಹಾರಮಂ ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರನಪಾರಂ ತನ್ನೊಳಾದಭ್ಯುದಯಂ ಸಕಳಸೌಖ್ಯಂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಂಭೋಧಿ ನಿಜಾಯುಸ್ಸಂಖ್ಯೆಪಕ್ಷಾಧಿಕಮೆನೆ ಪದಿನಾಱೆಾದ ಮಾಸಕ್ಕುಸಿರ್ಪತ್ತೆನೆ ಮೋಸಂಗೊಳ್ವದೇನಂ ಪೊಗಟ್ದಪೆನಹಮಿಂದ್ರಂಗೆ ಕೈಸಾರ್ದ ಸೈಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೬೮). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಪ್ರವಿಚಾರ]

ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರತೆ (ನಾ). = ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರ ೧ : ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರತೆಯಿಂ ನೆಱೆದ ಸುಖಾಂಭೋಧಿಯೊಳವಚಱನುಱು ದವಗಾಹಮಿರ್ದನಿಂತಹಮಿಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೩೯). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಪ್ರವಿಚಾರತಾ]

ನಿಷ್ಪ್ರಾಣ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಜೀವವಾದ ; ಜೀವವಿಲ್ಲದ. ೨. ಬಲವಿಲ್ಲದ; ನಿರ್ಬಲವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರ್ಜೀವವಾದುದು : ಬಲದೇವಾಕೃತಿಯುಂ ಸರಾಗನವುರಂ ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಮುಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸೆ ಕಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ . . . ಬಿಟ್ದಂ ಧರಾತಲದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೯). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಪ್ರೇಮ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ; ಅನಾಸಕ್ತವಾದ : ಕಾಮಿಸಿ ಭೋಗಿಸುವಗೆ ಕರ್ಮಬಂಧ ನಿಷ್ಪ್ರೇಮಭೋಗಿಗೆ ಬಂಧವುಂಟೆ (ಭರಚ. ೭-೩೨). (ನಾ). ೨. ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಸಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಫಲ, ನಿಷ್ಫಳ (ಗು). ೧. ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ; ಹಣ್ಣುಬಿಡದ. ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ: ಮಕ್ಕಳನೀಯದೆ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ನೋಯಿಸಿದಪುದಿಕ್ಷುಪುಷ್ಪದವೊಲೆನ್ನಯ ನಿಷ್ಫಲ ಪುಷ್ಪದರ್ಶನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೭) ; ನಿಷ್ಫಲಪ್ರಾಣಿಯನಾದಂ ಕ್ರೂರೆಯುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹನನ ಮಹಾಪಾಪಮಂ ಗೆಯ್ದ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶೆಯುನೆನ್ನಂ ಪಾಪೆಯುಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭). ೩. ನಪುಂಸಕವಾದ ; ಪುಂಸತ್ವವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೪. ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು: "ವೃಥೆ ನಿಷ್ಫಲಂ ಮೋಘಮೆನಲದು ನಿರರ್ಥಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೬-೪೦) ; ಅನ್ನವನಿಕ್ಕಿದರೇನು ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟರೇನು . . . ಸದಮಳಶಾಶ್ವತ ಮಹಾಘನಲಿಂಗವನಱಿಯದೆ ಇವೇನ ಮಾಡಿದರು ಕಡೆಗೆ ನಿಷ್ಫಲ (ವಚಸಂ.೩೬೭-೧) ; ಕಟ್ಟಾಸೆವಟ್ಟೆಯ್ತಂದು ಬೇಡಿ ನಿಷ್ಫಲವಾಗದಂತೆ. . . ನೀನೆಮಗೆ ವಲ್ಲಭನಾಗಿ ಚಿತ್ತದುಮ್ಮಳಿಕೆಯುಂ ಕಳೆ (ಹಚಕಾ. ೭-೧೫) ; ಶ್ರೀಗುರುಸ್ಥಿರಭಕ್ತಿಯಿಂದು ಹೊಱಗಾಗಿ ಕೋಟಿವಿಧಂಗಳಲಿ ಶ್ರುತಿಯೋಗದಲಿ ಹರಭಕ್ತಿಯಂ ಮಾಡಿದಡೆ ನಿಷ್ಫಲವು (ಬಸಪು. ೩೯-೨೪) ; ನಡೆವೆಣನೇ ದರಿದ್ರನು ಸಾಲದೆನಿಸಿದ ದಕ್ಷಿಣೆಯ ಯಜ್ಞಾಳಿ ನಿಷ್ಫಲವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೪೪); ತೋರಿಕೆಯ ಪೂಜೆಯೆಲ್ಲವೂ ನಿಷ್ಫಲವಾದವು (ಶಮಪಾಂ. ೧೨೦). ೫. [ಜೈನ] ಉದಯಕರ್ಮದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉದಯಿಪ ಕರ್ಮಮಂ ಸಫಲ ನಿಷ್ಫಲಯುಗ್ಮದ . . . ಚತುರುಕ್ತಭೇದದಿನಿವೆಂದಱಿಯಿಂ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೯೪). **ನಿಷ್ಫಳ : ೪.** ಅಱಿಯುತ್ತಂ ಕಲ್ಲೊಳ್ ನಾರಱಿಸುವುದುಂ . . . ಇವರೊಳಕ್ಕರಮಱಿಸುವುದುಂ ಭಾವಿಪಂದು ನಿಷ್ಫಳಮಲ್ತೇ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಫಲದಾಯಕ (ನಾ). ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಇರುವವನು ; ಆಸೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದೆ ಇರುವವನು : ಹಂಗುಹಱಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ನಿಷ್ಫಲದಾಯಕನಾಗಿ ಆನು ಮಾಡಿ ಶುದ್ಧನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೮). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಫಲವಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಕ್ರಮ ; ನಿರುಪಯುಕ್ತ ರೀತಿ. ೨. ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರದವನು ; ವ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಯತ್ನದವನು : ಖಳರು ಕೌರವರು . . . ದೌರ್ಜನ್ಯಮುಖದೀಕ್ಷಿತನು ಕಲಿಕರ್ಣ ಉಳಿದ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರೇ ನಿಷ್ಫಲವಿಧಾನರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೦). [ನಿಷ್ಫಲ + ವಿಧಾನ]

ನಿಷ್ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಿರಪೇಕ್ಷ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿಷ್ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದ ರಹಸ್ಯ-ಧರ್ಮವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೮). [ಸಂ. ನಿಷ್ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಾ]

ನಿಷ್ಫಲಾರಂಭ (ನಾ). ಬೆಳೆಯನ್ನು ನೀಡದ ವ್ಯವಸಾಯ,— ಬೇಸಾಯ : ಕೇಳು ಶುಕಯೋಗೀಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಳುವಾದವಲಾ ವಿಚಾರಿಸೆ ಹೇಳಲೇನದು ಬಯಲ ಬಳಲಿಕೆ ನಿಷ್ಫಲಾರಂಭ (ಅನ್ಯುತ. ೨-೪). [ನಿಷ್ಫಲ + ಆರಂಭ]

ನಿಷ್ಫಲೆ (ನಾ). ಮುಟ್ಟು ನಿಂತವಳು ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆಯುವ ವಯಸ್ಸು ಮೀರಿದವಳು. [ಸಂ. ನಿಷ್ಫಲಾ]

ನಿಷ್ಫಲೋತ್ಪನ್ನೆ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ ಜೀವಿಸುವವಳು : ನಿಷ್ಫಲೋತ್ಪನ್ನೆಯುಂ ನಿರ್ದಯೆಯುಂ . . . ಪಾಪೆಯುಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭). [ಸಂ. ನಿಷ್ಫಲೋತ್ಪನ್ನಾ]

ನಿಷ್ಫಲೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ ; ವ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಯತ್ನ : ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಧಾನ್ಯಂಗಳಂ ಬಿತ್ತಿಯುಮೊಣಗಿದ ಭೂಜಕ್ಕೆ

ನೀರ್ವೊಯ್ವುದುಂ ಕೋಟಲೆವಟ್ಟೀ ನಿಷ್ಫಲೋದ್ಯೋಗಮನೊಡರಿಪುದೇಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೫೫). [ನಿಷ್ಫಲ+ಉದ್ಯೋಗ]

ನಿಷ್ಫಳ 'ನಿಷ್ಫಲ' ನೋ.

ನಿಷ್ಫಳಕುಜ (ನಾ). ಹಣ್ಣು ಬಿಡದಿರುವ ಮರ; ಫಲ ಬಿಡದಿರುವ ವೃಕ್ಷ: "ನಿಷ್ಫಳಕುಜಮವಕೇಶಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೨). [ನಿಷ್ಫಳ (=ನಿಷ್ಫಲ)+ಕುಜ]

ನಿಷ್ಯಂದ (ನಾ). ೧. ಒಸರುವಿಕೆ; ಸೋರುವಿಕೆ; ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಪ್ರವಾಹ; ಧಾರೆ: ವಂದ್ಯಮಾನಸುರಾಸುರೋರಗವೃಂದ ಮಣಿಮಕುಟ ಪ್ರಭಾನಿಷ್ಯಂದ ಧೌಯುಸ್ತಿಮಿತಕಾಯನ ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಯಂದಿ (ಗು). ೧. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ; ಒಸರುತ್ತಿರುವ; ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ: ಸಪ್ತಧಾತುಮಯಮುಂ ಅವಸ್ಕರದವೋಲ್ ಮೂತ್ರಪುರೀಷಾದಿ ಮಲಭಾಜನಮುಂ ಅಲ್ಲಿ ಪೂತಿರಸನಿಷ್ಯಂದಿ ಶ್ರವಣಾದಿ ನವರಂಧ್ರಪರೀತಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶರೀರಮುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೨೯). (ನಾ). ೨. ಸೂಸುವುದು; ಬೀರುವುದು; ಹೊರಬರುವುದು: ಆಂ ದಯೆಗೈದು ಕಾದನುಜೆಯಂ ವಸುದೇವಸಮೇತಮುಂದು ಮನ್ಮಂದಿರಮಧ್ಯಕೇಳಿಗೃಹದೊಳ್ ಸೆಜಿಗೆಯ್ದು ತದೀಯ ಗರ್ಭನಿಷ್ಯಂದಿಗಳಪ್ಪ ಕೂಸುಗಳನಿಂ ಕೊಲಲಿರ್ದೆಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೧); ಕುಂಜಸ್ಫುರಿತಕುಟಜಕುಂದಾಮೋದನಿಷ್ಯಂದಿ ತೀಡುತ್ತಿರದೆ ಮುದಿತವಿಶ್ವಂ ನಾಭಸಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೦); ರಸಕ್ಲಿನ್ನಹಂಸಸಂಸೇವಿತಂ, ಸಮನಆಮೋದನಿಷ್ಯಂದಿ, ಮೇಣಾವಿಷ್ಟಹೃಷ್ಟನಭಸಂಗಮಾರಾವವಿಾ ಬಿಲಮುಖಂ (ಗಣೇಶ. ೩೭-೧೨). [ಸಂ. ನಿಷ್ಯಂದಿನ್]

ನಿಷ್ಯಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು; ಸೋರು; ಜಿನುಗು: ಮಾಂದಳಿರ ತೊಂಗಲ ಕರ್ದುಂಕಿಯಲ್ಲಿಂದ ನಿಷ್ಯಂದಿಸುವ ರಸಕೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆದು (ಸೌಂದಪು. ೫-೯೨). [ನಿಷ್ಯಂದ+-ಇಸು₃]

ನಿಷ್ಯೂತ (ಗು). ಸೇರಿಕೊಂಡ; ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ; ಕೂಡಿಕೊಂಡ. 'ನಿಷ್ಯೂತಚೈತನ್ಯ' ಪರಾ.' [ಸಂ.]

ನಿಷ್ಯೂತಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಚೇತನ; ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಚೈತನ್ಯ: ಇಂದುಶೇಖರನಗ್ನಿಯುಮನರವಿಂದಸಖಕಾಲಾಗ್ನಿಮೂರ್ತಿಯರೊಂದುಮೂರುತಿ ವಿಶ್ವದೊಳು ನಿಷ್ಯೂತಚೈತನ್ಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೮). [ನಿಷ್ಯೂತ+ಚೈತನ್ಯ]

ನಿಸಂಗಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಸಂಗಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟವನು; ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜಂಜಾಟವನ್ನು ತೊರೆದವನು; ವಿರಕ್ತ: ಹಾವಿನ ಹಾಳ ಕಲ್ಲಯ್ಯಂ ನಿಸಂಗಿ ನಿರಾಳದೇವನು ಸಿಗುರೆ ಚಂದಯ್ಯಂ ಮುರುಘದೇವ (ಬಸಪು. ೫೮-೭). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂಗಿನ್]

ನಿಸಟು, ನಿಸುಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಈಗಲೇ ಪ್ರಸಂಗ ಕೈ ನಿಸಟಬಾರದೆಂದು ಚಟ್ಟನೇ . . . ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟು ಜಾಗರಿಸಿದ (ದೀಸಹ. II, ೨೭೪). **ನಿಸುಟು:** ೨. ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಹೊರಬೀಳು; ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡು: ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಕವಿಗಳ ಆಡಂಬರ ಬಹಳ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕು—ಉಪವನ, ಚಂದ್ರ, ಮಲಯಾನಿಲ, ಕೋಕಿಲ. ಅನಂತರ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಪಂಚಶರಗಳು ನಿಸುಟಬೇಕು (ತುರಿಹಿಂ. ೧೧೫).

[←ಮರಾ. ನಿಸಟಣೇ]

ನಿಸದ, ನಿಸದು (ನಾ). ದಿಟ; ನಿಶ್ಚಯ; ಸತ್ಯ; ನಿಜ: "ನನ್ನಿ, ನಿಕ್ಕುವಂ, ನಿಸದಂ, ಸಾಜಂ, ನನಸು, ದಿಟಂ—ಈ ೬ ಸತ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೪); ನಿಸದಮೆನಿಪ್ಪ ಪುಟ್ಟಿಸಿನ ಜವ್ವನದಿಂದೆ. . .ನಲವಿಂದೆ ದಂಪತಿಪ್ರಸರಮೆ ನಾಡೆ ಮೂಡಿ ಮುಟಬುಗಾಡುವುದೀಡಿತ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೭); ಎಸೆವ ಪ್ರಸಾದವಿರ್ದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವದು ನಿಸದದಿಂದಿಪ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೩-೪೮); ಅಶನ ದೊರಕದೆಯುವಳ್ಳುಪವಾಸಮೊದಗಿತ್ತು ನಿಸದದಿಂ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯುನೆಯ್ದೆ ಲಿಂಗಕರ್ಪಿಸಿದ ಫಲವಾದುದೆಂದೊಯ್ದರಾ ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ (ಪಾಸೋಪು. ೧೩-೫೩); ಇಹುದೊ ಇಲ್ಲವೊ ತಿಳಿಯಗೊಡದೊಂದು ವಸ್ತು ನಿಜಮಹಿಮೆಯಿಂ ಜಗವಾಗಿ ಜೀವವೇಷದಲಿ ವಿಹರಿಪುದೊಳ್ಳಿತೆಂಬುದು ನಿಸದವಾದೊಡಾ ಗಹನತತ್ತ್ವಕೆ ಶರಣೊ (ಮುಂಕುಕ. ೩). **ನಿಸದು:** ಆಚಾರಂ ನಿ[ಪಾಠಾಂ.ಬ]ಸದಾಗಿ ಸದ್ಗುಣಗಣಂ ಮುಂತಾಗಿ ಮಂತ್ರಕ್ರಿಯಾಳೋಚಂ ನಿರ್ವ್ಯಭಿಚಾರಮಾಗೆ ಜಿನರಾಜಪ್ರಾಜ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಸಾಚಿವ್ಯೋಚಿತ ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಮಗೇಕಚ್ಛತ್ರಮಾಯ್ತೆಂದುಮೆಂಬಾಚಾರ್ಯರ್ ನಮಗೀವರಕ್ಕೆ ನಯನಿಕ್ಷೇಪಪ್ರಮಾಣಂಗಳಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೧-೪). [?]

ನಿಸದಂ (ಅ). ದಿಟವಾಗಿ; ನಿಜವಾಗಿ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ: ಮೃಗದ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ನಿಸದಮೆಸೆವುದು ಬಲ್ಲಾಳ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭); ನಿಸದಂ ಕಪಿಂಜಲಂ ಜೀವಿಸುತಿರೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದದಿರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪೭); ವಸುಧೇಶ ಚರ್ಮರತ್ನದ ದೆಸೆಯಿಂದೀ ವರಪುರಾಂತದೊಳ್ ಪದೆಪಿಂ ಜೀವಿಸಿದಪೆನದಱ ಕ್ಷೇಮಂ ನಿಸದಂ ನಿಮ್ಮಡಿಯದು (ದಶಕು. ೮-೧೫೦); ಅಜನಜಗರಗರದಿಂದಭ್ರಜಶಿಖಿರವದಿಂದೆ ಪುಲಿಯ ಕಾಯ್ಪಿಂ ನಿಸದಂ ವೃಜಿನ ಘನಕುಜನಜನಮಂ ಸೃಜಿಸಿದನಲ್ಲದೊಡವಂಗೆ ಜಗಮುಂಜುವುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೮); ಎಲೆ ದುಟ್ಟಬಿದಿ, ನಿಸದಮಿಂ ಜಲಜೋದರನಾಣೆ! ಪೆಣ್ಗಳಂ ಸೃಷ್ಟಿಸದಿರ್ (ಸುಗುಗಂ. ೬೮-೧೭).

[<ನಿಸದ]

ನಿಸದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಸದಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಸದು 'ನಿಸದ' ನೋ.

ನಿಸರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುವಿಕೆ; ನೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಕೊಟ್ಟುದು; ಕೊಡುಗೆ; ದಾನ: 'ಶ್ರೀನಿಸರ್ಗ' ಪರಾ. ೩. ತ್ಯಜಿಸುವುದು; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. ೪. ಸೃಷ್ಟಿ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೫. ಸಹಜವಾದುದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು: "ಸರ್ಗ ಸ್ವಭಾವವಾಚಿ ನಿಸರ್ಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೫-೪೨); ಸುಮತಿ . . . ಅಂತು ನಿಸರ್ಗದೊಳ್ ದೇವಗುರುಭಕ್ತಿಯುಂ ಮಾತಾಪಿತೃಶಿಕ್ಷಾನುರಕ್ತಿಯುಮಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೭ ವ); ತನ್ನ ನಿಸರ್ಗವತ್ಸಲತ್ವದಿನೆನಗಾ ಪ್ರಸಾದಪದಮಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಮಹಾನುಭಾವೆಗಾ ಸುದತಿಗೆ ಪೇಱ್ದು ಬರ್ಪನಿತು ಗೌರವಮಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಡಲಾಱದೆ ಖಳರೋಳಿಯೊಳ್ ದೊರೆಗೆವಂದನನೆನ್ನನದೇನನೆಂದಪೆಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೦೦); ಕಿಱಿಯಾತಂ ನಿಸರ್ಗದಿಂ ವಕ್ರಗತಿ ಪರಿಣಾಮದಿನುದ್ವೃತ್ತಚಿತ್ತದಿನುನ್ಮತ್ತನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೭); ಕಪಿವಂಶಕ್ಕೆ ನಿಸರ್ಗಂ ಚಪಲತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೧೩೭). ೬. ಪ್ರಕೃತಿ: ತದ್ರೂಪಮಿ ಗರ್ಭಿತದ ಶ್ರೀಕರಾಲಯವಿದು ನಿಸರ್ಗಪುರಾಕೃತಿಯಲಿರಲೆಂಬ ಸಮಯಕೆ ನಾಕಮುನಿ ನಡೆತಂದು ಬಳಿಕಿಂತೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೨೮); ಗಾಳಿಯ ಮಂಡಲ ಸ್ಫಟಿಕದವೋಲಿದೆ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೋ ಮುಗಿಲಿನ ಪಟ ತೇಲಿದೆ ವೈಕುಂಠವಿದೆ ನಿಸರ್ಗದಲಿ (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೨೧-೧೬); ಮೊದಲನೆಯ ಯುದ್ಧದ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತಿ ಪಾಠ ಬೋಧನವಿಷಯವಾಯಿತು . . . ಪರಿಚಿತ ಮರಗಿಡಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ನಿಸರ್ಗದ ಆಗುಹೋಗುಗಳು ಇವು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೩೮); ನಿಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಎಂದಿನಂತೇ ಅವಿರತವಾಗಿ ಸಾಗಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೦). ೭. [ಜೈನ] ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೆಟ್ಟ

ಕೆಲಸವನ್ನು ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡುವುದು : ೧. ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ದೇವಗುರು ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಪೂಜೆ) . . . ೧೭. ನಿಸರ್ಗ (ಪಾಪೋತ್ಪಾದಕ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಾನು ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿವುದೂ ಪರರಿಗೆ ಮಾಡಲಪ್ಪಣೆ ಯೀವುದೂ) (ಜೈನಧ. ೬೩). 'ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಸರ್ಗಂ (ಅ). ಸಹಜವಾಗಿ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿ : ಪ್ರತಿಭೆ ನಿಸರ್ಗಮುಂಟು ಕಿಱುದೋದುಗಳೊಳ್ಕಿಱುದುಂಟು ಬಲ್ಮೆ (ಗದಾಯು. ೧-೫೦). [<ನಿಸರ್ಗ]

ನಿಸರ್ಗಗುಣ (ನಾ). ಸಹಜಗುಣ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣ : ಎಂತಪ್ಪ ಬುದ್ಧಿವಂತನುಂ ಸಂಸರ್ಗವಶದಿಂದ ನಿಸರ್ಗ ಗುಣಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದು ಕಡುದಿಟಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೧-೨೧).
[ನಿಸರ್ಗ + ಗುಣ]

ನಿಸರ್ಗತತ್ವ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಲೌಕಿಕವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆನ್ನುವ ತತ್ವ : ನಿಸರ್ಗತತ್ವ ದೃಷ್ಟಿ . . . ನಿಸರ್ಗತತ್ವವಾದಿಗಳು ಲೌಕಿಕಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನ ಕೊಟ್ಟರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯).
[ನಿಸರ್ಗ + ತತ್ವ$_1$]

ನಿಸರ್ಗತತ್ವವಾದಿ (ನಾ). ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ, ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಯೋಜನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು ; ಲೌಕಿಕವಾದಿ; ಪ್ರಯೋಜನವಾದಿ : ಭಾವಪ್ರಧಾನ ವಾದಿಗಳು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನ ಕೊಟ್ಟದ್ದರೆ, ನಿಸರ್ಗತತ್ವವಾದಿಗಳು ಲೌಕಿಕಕ್ಕೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನ ಕೊಟ್ಟರು(ಶಿಕ್ಷದ.೨೯).
[ಸಂ. ನಿಸರ್ಗತತ್ವವಾದಿನ್]

ನಿಸರ್ಗದತ್ತ (ನಾ). ಸಹಜವಾಗಿ ದೊರೆತುದು ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದುದು : ಇರುವಷ್ಟನ್ನೇ ಆದಷ್ಟು ಉಪಯುಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಷಿಸಿ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನಿಸರ್ಗದತ್ತವಾಗಿ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಭಂಗಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೧).[ನಿಸರ್ಗ + ದತ್ತ]

ನಿಸರ್ಗದುರ್ಗ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೋಟೆ : ರತಿಪತಿಯ ಧಾರಾಗೃಹದಂತಿರ್ದ ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ ಮನ್ಮಥ ನಿಸರ್ಗದುರ್ಗದಂತಿರ್ದ ಕೃತಕಗಿರಿಗಳೊಳಂ . . . ಸೊಗಯಿಕುಂ ತತ್ಪ್ರರೋದ್ಯಾನಷಂಡಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೩). [ನಿಸರ್ಗ + ದುರ್ಗ]

ನಿಸರ್ಗನಿಯಮ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿನಿಯಮ ; ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಧಿ : ನಾವು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಫಲ ಅನುಭವಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಇದು ನಿಸರ್ಗನಿಯಮ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೧೪). [ನಿಸರ್ಗ + ನಿಯಮ]

ನಿಸರ್ಗಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು ; ನಿಸರ್ಗ ಪ್ರೇಮಿ : ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೊಳ್ಳೆಯೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಉಂಟು. ಹೀಗೆ ಹೊರಗೆ ಒರಗಿದ ನಿಸರ್ಗಪ್ರಿಯರನ್ನೆ ಅವು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. (ನಡೆದಾ. III, ೨೦೬೪). [ನಿಸರ್ಗ + ಪ್ರಿಯ]

ನಿಸರ್ಗಪ್ರೇಮ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ಒಲವು,-ಪ್ರೀತಿ : ಕವಿಯ ನಿಸರ್ಗಪ್ರೇಮದ ಉತ್ಕರ್ಷತೆಯನ್ನು ಈ ಕವನ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ನಿಸರ್ಗ + ಪ್ರೇಮ]

ನಿಸರ್ಗಬಲ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಶಕ್ತಿ ; ಸಹಜವಾದ ಶಕ್ತಿ : ಪ್ರಬಲಮೆನಿಕುಂ ಗ್ರಹಂ ಸ್ಥಾನಬಲಂ ಚೇಷ್ಟಾಬಲಂ ನಿಸರ್ಗ ಬಲಂ . . . ದೃಷ್ಟಿಬಲಮೆನಿಪ್ಪಾಱು ಬಲಮುಮಂ ಪಡೆದಾಗಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨-೧೩). [ನಿಸರ್ಗ + ಬಲ$_3$]

ನಿಸರ್ಗಭೀರು (ನಾ). ಸ್ವಭಾವತಃ ಪುಕ್ಕಲುಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ಭೀರುವಾದವನು : ಸತ್ಪುರುಷನಾಶ್ರಿತರಂ ನಿಸರ್ಗಭೀರು ಪ್ರಾಣಂಗಳಂ . . . ಮನಸ್ವಿ ಮಾನಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವವೊಲ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೦-೫).
[ನಿಸರ್ಗ + ಭೀರು]

ನಿಸರ್ಗಮನೋಹರ (ನಾ). ಸಹಜ ಸುಂದರವಾದುದು ; ನೈಜ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು : ಸೊಗಯಿಪ ಜವ್ವನಂ ನೆಱೆದ ರೂಪು ನಿಸರ್ಗಮನೋಹರಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಸವಿಳಾಸಮೋದಮೊಡವುಟ್ಟಿದುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೫). [ನಿಸರ್ಗ + ಮನೋಹರ]

ನಿಸರ್ಗಮಿತ್ರ (ನಾ). ಸಹಜ ಮಿತ್ರ,—ಸ್ನೇಹಿತ : ದಿನನಾಥಂಗೆ ಹಿಮಾಂಶು ಭೌಮಗುರುಗಳ್ . . . ಭೃಗುಜಂಗೆ ಸೌಮ್ಯ ರವಿಜರ್ ಮುಂದಂಗೆ ಶುಕ್ರೇಂದುನಂದನರಾರಯ್ಯೆ ನಿಸರ್ಗಮಿತ್ರರೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨-೧೪). [ನಿಸರ್ಗ + ಮಿತ್ರ]

ನಿಸರ್ಗಮೂಢಾತ್ಮ (ನಾ). ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ದಡ್ಡನಾಗಿರುವವನು; ಹುಟ್ಟುದಡ್ಡ : ದಕ್ಷನೆಂಬ ನಿಸರ್ಗಮೂಢಾತ್ಮನು ವಿರೋಧಿಸಲಿದಿರೆ ನಿನಗೆ (ಶಿಭಾಗ. ೪-೩-೪೭). [ನಿಸರ್ಗ + ಮೂಢಾತ್ಮ]

ನಿಸರ್ಗರಾಗಿ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಸರ್ಗರಾಗಿಗಳಪ್ಪ ಪೆಂಡಿರ ಪರಿಣಾಮಮೆಲ್ಲಿವರಂ ನಡೆದಪ್ಪುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೮ ವ). [ಸಂ. ನಿಸರ್ಗರಾಗಿನ್]

ನಿಸರ್ಗವಂತಿಕೆ (ನಾ). ನೈಸರ್ಗಿಕತೆ ; ಸಹಜತೆ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆ: ಭರತೇಶವೈಭವವು . . . ನಿಸರ್ಗವಂತಿಕೆಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯವಲ್ಲ, ಕಲಾವಂತಿಕೆಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ (ನವ್ಯಕಾ. ೯೭). [<ನಿಸರ್ಗ]

ನಿಸರ್ಗವಾದ (ನಾ). ಯಥಾರ್ಥ ವಾದ ; ಭೌತಪ್ರಪಂಚದೃಷ್ಟಿ : ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಿತ್ ನಿಸರ್ಗವಾದವನ್ನು (ನ್ಯಾಚುರಲಿಸಮ್) ನಂಬಿದವ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೨೩). [ನಿಸರ್ಗ + ವಾದ$_3$]

ನಿಸರ್ಗವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಾಹಸ; ಶೌರ್ಯ. **೨.** = ನಿಸರ್ಗಶೂರ : ದುರ್ಗದ ಕಾವಲಿಗಿಕ್ಕಿಮನ್ನೆಯರ ನಿಸರ್ಗವಿಕ್ರಮ ನಾಬಲವ ನುಗ್ಗೇಳೆ ಕೊಲ್ವೆನೆನುತ ಬಗೆದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೫೭).
[ನಿಸರ್ಗ + ವಿಕ್ರಮ]

ನಿಸರ್ಗವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನ ; ℙ ಇದು Natural Science ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ರೂಪ : ನಿಸರ್ಗತತ್ವವಾದಿಗಳು ಲೌಕಿಕಕ್ಕೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನ ಕೊಟ್ಟರು . . . ಅವರ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಣರಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ನಿಸರ್ಗವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುರಸ್ಕಾರ ದೊರೆಯಿತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯). [ನಿಸರ್ಗ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ನಿಸರ್ಗಶೂರ (ನಾ). ಜನ್ಮತಃ ಶೂರ ; ಮೈಗಲಿ ; ಸಹಜ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಧನುರ್ಧರನ ಶರವರ್ಷಂ ನವಪಯೋದಪ್ರಮೋದಬಿಂದು ವರ್ಷದಂತೆ ಕಳಿಯೆ ನಿಸರ್ಗಶೂರನುಂ ಕಟ್ಟಾಯಕಾಱನುಂ ಅಪ್ಪುದಱಿಂ ಪಾಪೇಭ ಕಂಠೀರವನಂತೆ ಮಾಣ್ದು ಮುನ್ನೆರನನವಗಿತ್ತು . . . ಮೆಱೆದಂ ಕೋದಂಡನೈಪುಣ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮ ವ). [ನಿಸರ್ಗ + ಶೂರ]

ನಿಸರ್ಗಸುಂದರ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಸುಂದರನಾಗಿರುವವನು; ಸಹಜಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ : ತೀರ್ಥಕರ ಕುಮಾರಂಗೆ . . . ಪ್ರಸಾಧನ ಪ್ರಾರಂಭಂಗೆಯ್ಯೆ . . . ಅಲಂಕೃತನಾಗಿಯುಂ ನಿಸರ್ಗಸುಂದರನಪ್ಪುದಱಿಂದಮಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ತಾನಲಂಕಾರಮಾದೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೮ ವ). [ನಿಸರ್ಗ + ಸುಂದರ]

ನಿಸರ್ಗಸುಭಗ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಭಾವ ಸುಂದರವಾದುದು ; ಸಹಜ ರಮಣೀಯವಾದುದು ; ನೈಜ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು : ಕಲಿಸಿದೊಡಂ ಬರ್ಕುಮೆ ಸಲ್ಲಲಿತಕವಿತ್ವಂ ನಿಸರ್ಗಸುಭಗಂ ರಮಣೀವಿಲಸಿತ ರತಿರಸರಸಿಕತೆ ತಲೆದೋರ್ಪುದು ತಾನೆ ಕಲಿಸಲೇಂ ಬಂದ

ಬಂದಪುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧–೩೦). **೨.** = ನಿಸರ್ಗಸುಂದರ : ದಿನ ದಿನಕ್ಕೇಱುಂಬೆಱೆಯಂತೆ ಕಳೆವೆರ್ಚುತೆ ಬಳೆಯುತಿರ್ಪ ನಿಸರ್ಗಸುಭಗರ್ ಪೆತ್ತಬ್ಬೆಗಂ . . . ಮತ್ತಮೆಲ್ಲರ್ಗಂ ಮುದ್ದು ಮುದ್ದಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦–೨೪). [ನಿಸರ್ಗ+ ಸುಭಗ]

ನಿಸರ್ಗಸ್ನೇಹಿತೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಳು : ನಿಮ್ಮಡಿಗಂ ಕೈಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ ಪುರುಷಭೈಕ್ಷೆಯಂ ಬೇಡಿದೀಕೆ ಯುಮಂ ನಿಸರ್ಗಸ್ನೇಹಿತೆಯಾದ ಕಾರಣಮುಮನಿದನಱಿಯೆ ಬೆಸಸುವು ದೆನೆ ಮೇಘನಿನಾದದಿಂ ಮೇಘರಥಾವನೀನಾಥನಿಂತೆಂದು ಪೇಱ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯–೮೩ ವ). [ನಿಸರ್ಗ+ಸ್ನೇಹಿತೆ]

ನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಜೀವಾಧಿಕರಣಾಸ್ರವಭೇದ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ᑭ ಆಸ್ರವಕ್ಕೆ ಜೀವ ಮತ್ತು ಅಜೀವ–ಇವೆರಡೂ ಅಧಿಕರಣ (ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ) ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಜೀವಾಧಿ ಕರಣಾಸ್ರವದಲ್ಲಿ ೧೧ ಭೇದಗಳಿವೆ: ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ. ೧. ನಿವರ್ತನಾಧಿಕರಣ : (ಅ). ಶರೀರದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಮಾಡು ವುದು. (ಆ). ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ನಿಕ್ಷೇಪಾಧಿಕರಣ : (ಅ). ಭಯ, ಆತುರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ತಟ್ಟನೆ ಎಸೆಯುವುದು. (ಆ). ಅಂಥ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಎಸೆಯುವುದು. (ಇ). ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಎಚ್ಚರಗೇಡಿತನದಿಂದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಇಡುವುದು. (ಈ). ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನೋಡದೆ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಇಡುವುದು. ೩. ಸಂಯೋಗಾಧಿಕರಣ : (ಅ). ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದು ನವಿಲುಗರಿಯಿಂದ ಒರೆಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. (ಆ). ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಬೆರಸು ವುದು. ೪. ನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ : (ಅ). ಮನೋನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ (ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸುವುದು). (ಆ). ವಾಙ್ನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ (ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. (ಇ). ಕಾಯನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ (ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಚಲನವಲನ) : ನಿಸರ್ಗಾಧಿಕರಣ– ಇದರಲ್ಲಿ ಮನೋನಿಸರ್ಗ(ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸುವುದು), ವಾಙ್ನಿಸರ್ಗ (ಅಭದ್ರವಚನ), ಕಾಯನಿಸರ್ಗ (ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಶರೀರ ಚಲನವಲನ) ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳು (ಜೈನಧ. ೬೫).
[ನಿಸರ್ಗ + ಅಧಿಕರಣ]

ನಿಸರ್ಗೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕೃತಿಯಾರಾಧನೆ ; ಪ್ರಕೃತಿಪೂಜೆ : ನಿಸರ್ಗೋಪಾಸನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತನಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಹಸನಾದ ಬದುಕು ನಡೆಸಿ, ಅಮೂಲ್ಯ ವಾದ ಆಲೋಚನಾಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ಕವಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದರಿಂದೊದಗುವ ಪರಮಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಹಿಂದ ವನು ಮನಗಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೯). [ನಿಸರ್ಗ+ಉಪಾಸನೆ]

ನಿಸಳ ? (ನಾ). (?) : ಅರಿಯರ ದಳವಾಯ ಕೂಚರಸನು ಎತ್ತಿ ಬಂದು ಎಣಿಕಲನುಯಿಱಿದು ಸೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಣ್ಡು ಹೋಹಲ್ಲಿ ಹಡಪದ ಮಲ ಯ್ಯನು ಒವೆ ನಿಸಳ ಕುದುರೆ ಸಿಂದ ಸಳುಗವ ಹಿಡಿವಲಿ ಕಂಟಾದ ಸೆಟಿಯು ಮಗ ಕಟ್ಟಯಪ್ಪನು ಆ ದಳಕೆ ಎದಿರಾಗಿ ಹೊದ್ದು ಹೋಗಿ ಕೊಂದು ಬಿದ್ದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗವ ಸೂಱೆಗೊಣ್ಡು ಕವಿಳಾಸಕೆ ಸನ್ದನು (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೪೮–೨ ; ಸು. 1285 ?) .
[ᑭ ಇದು 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ನಿಸಾದಿ (ನಾ). ಗಜಾರೋಹಿ ; ಮಾವುತ ; ಮಾವಟಿಗ : "ನಿಸಾದಿ ಗಳೆನಲ್ ಜೋದರ್ಕಳೊಳ್ ಮಾವತರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯).
[<ಸಂ. ನಿಷಾದಿನ್]

ನಿಸಾನಿ 'ನಿಶಾನಿ' ನೋ.

ನಿಸಿ 'ನಿಶಿ₁' ನೋ.

ನಿಸಿತ (ಗು). ಹರಿತವಾದ : ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ : ಲಸಿತದಿವ್ಯೋನ್ನತಶರೀರಂ ನಿಸಿತಶೂಲಶ್ಯೂಕನಿಹತಿಗೆ ಕುಸಿಯದೆ (ಬಸವು. ೩೯–೬೪). 'ನಿಸಿತವಿಷ', 'ನಿಸಿತಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಶಿತ]

ನಿಸಿತಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟ,–ದೃಷ್ಟಿ : ನಿಸಿತ ಕಟಾಕ್ಷಮೆಂಬ ಶರಮುಂ ನಖಮೆಂಬ ಕಠಾರಮುಂ . . . ತಳೆದ ದೇವಿಯ ನಂಗಜಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪೂಜಿಸುವಂ (ಚಾಧಪು. ೨–೬೧). [ನಿಸಿತ+ಕಟಾಕ್ಷ]

ನಿಸಿತವಿಷ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷ ; ಕ್ರೂರವಾದ ನಂಜು :- ಖಂಡಪರಶುಗೆ ನಿಸಿತವಿಷವನಖಂಡಸದ್ಭಕ್ತಿಯೊಳಲರ್ದು ಸಮರ್ಪಣಂ ಗೆಯ್ದು (ಒಸಪು. ೫೮–೬೭). [ನಿಸಿತ+ವಿಷ]

ನಿಸಿತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಅಸ್ತ್ರ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಸ್ತ್ರ ; ಕ್ರೂರವಾದ ಆಯುಧ : ಧುರದೊಳ್ಗೋನುಗಭೂಪ ನಿಂನ ನಿಸಿತಾ ಸ್ತ್ರಾಘಾತದಿಂ ಸತ್ತ ಭೂಪರ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೯೯–೩೪ ; 1042).
[ನಿಸಿತ+ ಅಸ್ತ್ರ]

ನಿಸಿದಿ, ನಿಶಿದಿ, ನಿಶಿದ್ದಿ, ನಿಶಿಧಿ₁, ನಿಶೀಧಿ, ನಿಶ್ಧಿ, ನಿಷಧಿ, ನಿಷಿದಿ, ನಿಷಿದ್ದಿ, ನಿಷಿದ್ಧಿ, ನಿಷಿಧಿ, ನಿಷೀಧಿ, ನಿಸದಿ, ನಿಸಿದ್ದಿ, ನಿಸಿದ್ಧಿ, ನಿಸಿಧಿ, ನಿಸೀಧಿ (ನಾ). **೧.** [ಜೈನ] (ಸಂನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದವರ) ಸಮಾಧಿ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಗುಣಭೂಷಿತಮಾದಿ ಉಳಾಡಗ್ದೇರಿಸಿದಾ ನಿಸಿದಿಗೆ ಸದ್ಧಮ್ಮಗುರು ಸಂತಾನಾನ್ ಸಂದ್ವಿಗಗಣ ತಾನಯಾನ್ ಗಿರಿತಲದಾ ಮೇಲತಿ××× ಸ್ಥಲಮಾನ್ ತೀರದಾಣಮಾ ಕೆಳಗೆ ನೆಲದಿ ಮಾನದಾ ಸದ್ಧಮ್ಮದಾಗೇಟು ಸಸಾನದಿಪತಾನ್ (ಎಕ. II, ೨೯–೧; ಸು.700); ಮಾವಣ್ಣನ ಸಿಷ್ಯರುಂ ಸನ್ಯಸನಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಹಿದ ನಿಸಿದಿ (ಎಕ. IV, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೧–೮ ; 1117) ; ಇಂತು ಬಲವಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಂದು ನಿಸಿದಿಯೆಂದು ನಿವೇದಿತ ಚೈತ್ಯನಿವಾಸನುಮಾಗಿ ನಾನಾವಿಧಾರ್ಚನೆ ಗಳಿಂ ಪೂಜಿಸಿ ಪರಮಜಿನರಾಜನಂ ನುತಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨–೩೭ ವ). **೨.** ಸಮಾಧಿ ; ಗದ್ದುಗೆ : ಪೆಣನಲ್, ಅಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೆ ಮಱೆಯಾದತ್ತು ; ನಿಸಿದಿಯೊಳಗಲ್ಲ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೨–೨೩೫). **ನಿಶಿದಿ : ೧.** ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀಯವರಿಗೆ ನಿಶಿದಿಯ ಮಾಡಿಸಿದವರ ಕೋಟಿಯ ಮೇಘಚಂದ್ರ ದೇವರ ಶಿಷ್ಯರು (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೧೭೧–೧೭ ; 1371) ; ರವುದ್ರಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಆಷಾಢ ಶುಉೂ ಸಿವನಹ ಸೆಟಿಯರ ××× ನಿಶಿದಿ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೮–೩ ; ?) ; ಆಯೆರ ಮಾಚಣಂ . . . ಶ್ರೀಬಳರ ನಾಯ್ಮತ್ತಿಗೆ × × × ನಿಲಿಸಿ ನಿಶಿದಿ ಚಯಿತ್ರ ಬಹುಳ ೧೦ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೦–೮ ; ?). **ನಿಶಿದ್ದಿ : ೨.** ಶ್ರೀ ಸಂಗಿರಾಯ ವೊಡೆಯ ತಂನೊಸ ಬಾಂಧವ[ಮ]ಲ್ಲಿ ದೇವರ[ಸರ್ಗ್ಗನು] ಸ್ವರ್ಗ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿ ಬಟಕಳ ದೊಳಗೆ ಪಟ್ಟಣ ಸಮುದಾಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿದ ನಿಶಿದ್ದಿ ಶಾ[ಸ]ನಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಕಇ. I, ೩೮–೧೨ ; 1408). **ನಿಶಿಧಿ₁ : ೧.** ಮಾಳವ್ವೆಯುಂ ಚೌಡಿಯಕ್ಕನುಮೆಂಬಿಬ್ಬರ ನಿಶಿಧಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೫–೧೬ ; ಸು. 1200) ; ಮಾಳವ್ವೆಯ ಮಗ ಬಾಮಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮದವಳಿಗೆ ಬೂಚವ್ವೆಯ ನಿಶಿಧಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೬–೨೨ ; ಸು. 1200) ; ಮಾರಗಾವುಣ್ಡ ಸರ್ವ್ವ ನಿವ್ರಿ(ವೃ)[ತ್ತಿ]ಯಂ ಕೈಯಿಕೊಣ್ಡು ಸಮಾಧಿಯಿಂ ಮುಡಿಪಿ ಸ್ವಗ್ಗ[ಗ]ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ನಿಶಿಧಿಯ ಸ್ತಮ್ಭ (ಇಆ. XII, ೧೦೨–೮; 1267). **ನಿಶೀಧಿ : ೧.** ಐಚಿಸೆಟ್ಟಿಯವರ

ಮಗ ಯೆರಮ್ಬರಗೆನಾಡ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ ರಾಮಸೆಟ್ಟಿಯವರ ನಿಶೀಧಿ (ಇಅ. VII, ೯೯-೨ ; 13ನೆಯ ಶತ). **ನಿಶ್ಧಿ :** ೧. ಶ್ರೀಜಯಕೀರ್ತಿ ದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಕೇತಯ ನಿಶ್ಧಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧೮-೨ ; ?). **ನಿಷಧಿ :** ೨. ಕಾಮಗವುಡವೂರ ಹುಯಲಲಿ ಪಲರನಿಱಿದು ತಾನುಂ ಸುರಲೋಕಗತನಾದಂ ಆತನ ತಂಮ ನಿಲಿಸಿದ ನಿಷಧಿಯ ಕಲ್ಲು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೬೦-೯ ; ಸು. 1450). **ನಿಷಿದಿ :** ೧. ಭಟ್ಟಾರರ ನಿಷಿದಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಸಿದಿಗೆ]ಯಂ ಬಂದಿಸಿ ಪೋಪಮೆಂದು ವಿಶಾಖಾಚಾರ್ಯರ್ . . . ಬಂದು ಭಟ್ಟಾರರ ನಿಷಿದಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಸಿದಿಗೆ]ಯನೆಯ್ದಿದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೧೭) ; ದೇವರಸರ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಸೋಮಾಯಿಯ ನಿಷಿದಿಯ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೩೮೯-೪ ; 1486). **ನಿಷಿದ್ದಿ :** ೧. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮುನಿಯುಂ ಭಟ್ಟಾರರ ನಿಷಿದ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಸಿದಿಗೆ]ಯಂ ಬಂದಿಸುತ್ತಮಾ ದೇವತೆ ಬೆಸಕೆಯ್ಯೆ ಚರಿಗೆ ಮಾಡಿ . . . ಇರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೧೨). **ನಿಷಿದ್ಧಿ :** ೧. ಜಿನಭವನಮಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು ನಿಷಿದ್ಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಸಿದಿ]ಯೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ಮುನಿವರರಂ ಬಂದಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೭೮); ಶ್ರೀಮನ್ನಯಕೀರ್ತಿಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಾರ್ತ್ಥವಾಗಿ ಮುಂಡಿಜಮುಮಂ ನಿಷಿದ್ಧಿಯುಮಂ . . . ಮಾಡಿಸಿದ ತದನನ್ತರ ಎಕ. II (R), ೪೫೭-೪೭ ; 1195) ; ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿಗಳು . . . ಬೆಟ್ಟದ ಕಿರುಗುಹೆಯಂ ನಿಷಿದ್ಧಿಯಿಂ ಪುಗುವಾಗಳೊಂದು ವಚನಮಾದುದು ನಿಮಗಿಲ್ಲಿಯೆ ನಿಷಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವಿ. ೯೬ ರಾಜಾವಳೀಕಥೆ). ೩. (?) : ಸಂಗೀತವಾದ್ಯನೃತ್ಯಸಹಿತಂ ಬಸದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಡು ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾನಂತರಂ ನಿಷಿದ್ಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಸ್ಸಹಿ]ಯೆಂದುಚ್ಚಾರಣಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗಿ (ಬಾಧಪು. ೫-೪೭ ವ). **ನಿಷಿಧಿ :** ೧. ಬೀಮಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಚಂದವೆಯ ನಿಷಿಧಿ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೫೬-೪ ; ಸು. 1450 ?). **ನಿಷೀಧಿ :** ೧. ನಾಕಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಪ××ಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಪಾಯ[ಕ][ಣ್ಣ]ನ ನಿಷೀಧಿ (ಕಇಅ. ೭೧-೫-೬ ; ಸು. 13ನೆಯ ಶತ). **ನಿಸದಿ :** ೧. "ನಿಸದಿ—ನಿಷಧಿ = ಜೈನಸಮಾಧಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨). **ನಿಸಿದ್ದಿ :** ೧. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ನಿಷೀದಿಕಾ', ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ 'ನಿಸೀಹಿಯಾ' ಎಂಬ ರೂಪಗಳುಂಟು. (ಈಗಲೂ ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಿಸಿದ್ದಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) (ಕಶಾಅ. ೯೭). **ನಿಸಿದ್ಧಿ :** ೧. ವಾಸುಪೂಜ್ಯಭಟ್ಟಾರರ ನಿಸಿದ್ಧಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಷಿದ್ದಿಗೆ, ನಿಷಿಧಿಗೆ] ಸಂದ ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಮನಾದಮಾನುಂ ಶುದ್ಧಪರಿಣಾಮದಿಂದಂ ವಂದಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಾಚಾರ್ಯರ್ಗವಧಿಜ್ಞಾನಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೧೨) ; ಶ್ರೀಕೊಪಣದ ಚಂದ್ರಸೇನದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಗುರುಗಳ ಭಂಡ[ಪ್ಪ]ನ ನಿಸಿದ್ಧಿ (ಕಇಅ. ೭೧-೨-೪; ಸು. 13ನೆಯ ಶತ) ; ಎಲವಟ್ಟಿಯ ದಾಸೆಯನಾಯಕನ ನಿಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪ ಭೂಮಿಯಿದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೮-೫ ; ?). **ನಿಸಿಧಿ :** ೧. ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಳಾದ ರ × ಯಿಗಳ ನಿಸಿಧಿ (ಎಕ. II (R), ೩೫೮-೨ ; 13ನೆಯ ಶತ) ; ಶುಭಚಂದ್ರದೇವರ ಪ್ರಿಯಾಗ್ರಶಿಷ್ಯರುಮಪ್ಪ ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರದೇವರ ನಿಸಿಧಿ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೫೬-೪ ; 1044 ?). **ನಿಸೀಧಿ :** ೧. ಪಾಯಕಣ್ಣನ ನಿಸೀಧಿ (ಕೊಪ್ಪಶಾ. ೪-೬ ; 1300).

[<ನಿಸಿದಿಗೆ]

ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲು 'ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲು' ನೋ.

ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲು, ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲು (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮಾಧಿಯ ಬಳಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು,— ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆ : ಸಲ್ಲೇಖನವಿಧಿಯಿಂದ ಮುಡಿಪಿದವರ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿಗೆ ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳೆನ್ನುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೧೨) ; ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂದ ಮಡಿದವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ . . . ಕೆಲವು ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವುಗಳನ್ನು 'ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲು'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೯೬). **ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲು :** ಇದನ್ನು 'ಪ್ರಶಸ್ತಿಶಾಸನ'ವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದಾದರೆ ಅನೇಕ ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೨೯).

[ನಿಸಿದಿ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ನಿಸಿದಿಗೆ, ನಿಶಿಧಿಗೆ, ನಿಶೀಧಿಕೆ, ನಿಶೀಧಿಗೆ, ನಿಷಿದಿಗೆ, ನಿಷಿಧಿಗೆ, ನಿಸದಿಗೆ, ನಿಸಿಧಿಗೆ, ನಿಸೀಧಿಕೆ, ನಿಸ್ತಿಕೆ, ನಿಸ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. = ನಿಸಿದಿ ೧ : ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮುನಿಯುಂ ಭಟ್ಟಾರರ ನಿಸಿದಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಷಿದ್ದಿ]ಯಂ ಬಂದಿಸುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೧೨) ; ಅವರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಪಟ್ಟದೇವಾ×××ಶಿ ಭಟಾರ ಕುಮಾ×××ಳ ಶಿಷ್ಯನ××ಸಲೆ ಮುನಿವ್ರ್ತನೆ ಮುಂಡಿ×××ಮುಮುಮ್ಮ ನಿಸಿದಿಗೆ (ಎಕ. II, ೬೨-೭ ; ಸು. 900). ೨. = ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲು : ಸಮಾಧಿಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿಗಳ, ಜೈನಗೃಹಸ್ಥರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳೇ "ನಿಸಿದಿಗೆ"ಗಳು (ಸಂಶೋತ. ೭೦ ಅಡಿಟ) ; ನಾಗದೇವನು ಕಮಠಪಾರ್ಶ್ವಬಸದಿಯ ನೃತ್ಯಶಾಲೆ, ಜಗತಿ, ನಯಕೀರ್ತಿಯ ನಿಸಿದಿಗೆ (೧೧೭೬), ನಾಗಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಕೆರೆ (ಜಿಗಣೆಕಟ್ಟೆ) ಮಾಡಿಸಿದನು (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೨೧೪). ೩. = ನಿಸಿದಿ ೨ : ಏಕೆನ್ನ ನಿಸಿದಿಗೆಯ ಬಳಿಬಾಗಿ ಬಾಡಿ ನಿಂದಿಪಳೀ ನನ್ನರಸಿ ? (ಪಾರಸಿ. ೨೬-೫೮೦). **ನಿಶಿಧಿಗೆ :** ೨. ಶುಭಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾಂತದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಕ್ಕೆ ನಿಶಿಧಿಗೆಯ ನಿಲಿಸಿ (ಎಕ. II (R), ೧೩೫-೧೩೯ ; 1123); ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ ಬಾಗಣಬ್ಬೆಯುಂ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ ನಿಶಿಧಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಎಕ. II (R), ೮೧-೧೦೬ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ನಿಶೀಧಿಕೆ :** ೨. ಶ್ರೀಮದ್ವಾದೀಭಸಿಂಹಸ್ಯಜಿತಸೇನಮಹಾಮುನೇಃ ಅಗ್ರಶಿಷ್ಯೇಣ ಕೃತಾಸೇಯಂ ನಿಶೀಧಿಕಾ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩-೨; ಸು. 1090 ?). **ನಿಶೀಧಿಗೆ :** ೧. ಬೋಧಿಸವೆ ಪೆಜಿರ್ವ ಜಿನಗೃಹಕ್ಕಾಧಿಕ್ಯಮದಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪುದಂ ಸನ್ಯಸನಾರಾಧನೆಯ ಜವದಿ ಸನ್ದ ನಿಶೀಧಿಗೆಯುಡ್ಡಣೆಗೆ ತಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಮಿನಿತುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೭೯; 1007). ೨. ನಿಜಗುರುಗೆ ನಿಶೀಧಿಗೆಯೆಂ ಮಾಂಕಬ್ಬೆಗಂತಿಯಮ್ಮಾಡಿಸಿದರ್ (ಎಕ. II (R), ೪೮೪-೪೩; 1119). **ನಿಷಿದಿಗೆ :** ೧. ಗುರುಗಳ ನಿಷಿದಿಗೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಪೂಜೆಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೧೩೭-೪೮; 1351). **ನಿಷಿಧಿಗೆ :** ೧. ಕಟ್ಟಿಯಜಚ್ಚಿ ಸೆಟ[ಟ್ಟಿ]ಯ ಮಗ ಚನ್ನಯನ ನಿಷಿಧಿಗೆಯ ಕಲು[ಲ್ಲು] (ಇಅ. XII, ೧೦೧-೪; 12 ನೆಯ ಶತ). ೨. ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಕ್ಕೆ ನಿಷಿಧಿಗೆಯುಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಡನಾಯಕ ಗಂಗರಾಜಂ ನಿಲಿಸಿ . . . ಮಹಾಪೂಜೆಗಳಂ ಮಾಡಿದರು (ಎಕ. II (R), ೧೫೭-೩೦ ; 1121). **ನಿಸದಿಗೆ :** ೨. ಕಲ್ನಾಟಿಡ ವೀರರಾಡಿದಾಡುಂಬೊಲವು, ಮಾಸತಿಯ ನಿಸದಿಗೆಯ ಭೂಮಿ, ಪಾಳ್, ಪಡು, ಬರಡು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೫-೧೫). **ನಿಸಿಧಿಗೆ :** ೧. ಶ್ರೀಪುಷ್ಪಣಸ್ದನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. II, ೮೫ ; ಸು. 750); ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಮಹಾವೀರ XX ಅಬ್ದಿಅ ತಮ್ಮಡಿಗಳ ಸನ್ಯಸನದಿನಿತ ಮಜ್ಜಯಾ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. II, ೧೫-೨; ಸು. 800); ಮಾಕಬ್ಬೆಗಂತಿಯ ಮಡಿಬದ ಬೀಚಗವುಡ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂ ನಿಸಿಧಿಗೆಯ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨ ; ೭೪-೯ : 1013), ಅವರ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರಪ್ಪ ಮಾದೇವಿಕಂತಿಯನ್ನಿರ್ಸಿಧಿಗೆಯ ಕಮ್ಬಮುಂ ನಿಱಿಸಿದ ಮಜ್ಜಳಂ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೧೫೧-೧೧ ; ?). ೨. ಅಪ್ಪೋಪವಾಸದೆ ಕಲ್ನೆಲೆಯ ದೇವರ್ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳೇಳಾಚಾರ್ಯ್ಯದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯ ನಿಸಿಧಿಗೆಯಂ ನಿಱಿಸಿದರ್ (ಎಕ. XIV, ಎಡತೊ.

೮೪-೨೨, ಸು. 919) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನದಂಡನಾಯಕ ಗಂಗರಾಜಂ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ್ . . . ಶುಭಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾಂತದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂಕ್ಕೆ ನಿಸಿಧಿಗೆಯ ನಿಲಿಸಿ ಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾದಾನಮಂಗೆಯ್ದರು (ಎಕ. II, ೧೧೭-೧೩೯.; 1123). **ನಿಸೀಧಿಕೆ : ೧.** ಶ್ರೀ ಅತಿಶಯ ಪುಷ್ಪಣನ್ದಿಮುನಿ ಮುಕ್ತಿಯನೆಯ್ದಿದೊಡಾ ನಿಸೀಧಿಕಾ ಪ್ರತಿಬ[ದ್ಧ]ದೆ ಪವಿತ್ರಮಿದನಾನಗಲೆ[ನ್ಧ]ವಮೆನ್ದು ನಿಶ್ಚಯಂ (ಎಕ. IV (R), ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ. ೯೨-೧ ; ?). **ನಿಸ್ತಿಕೆ : ೧.** ಕೇ[ಪ]ಪ್ಪನು ಸ್ವರ್ಗಸ್ತನಾದ ನಿಸ್ತಿಕೆಯ ಕಲ್ಲ ನಿಲಿಸಿದರು (ಸೌಇಇ. XV, ೬೬೬-೯ ; 1420). **ನಿಸ್ತಿಗೆ : ೧.** ಬಾಚಂಣಗಳ ನಿಸ್ತಿಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೨-೩ ; 1472); ಆಕಿಯ ಮಂಗಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಗುಂಮಿಸೆಠಿಯರ ನಿಸ್ತಿಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೧-೩ ; 1483).

[<ಪ್ರಾ. ಣಿಸೀಹಿಆ, ಣಿಸೇಹಿಆ = ಶ್ಮಶಾನಭೂಮಿ]

ನಿಸಿದ್ದಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಸಿದ್ಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಸಿಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಸಿಧಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಸಿವಗೆ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯ : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ . . . ಬಾನ್ಮಣಿ, ನಿಸಿವಗೆ, ಬಿಸುಗದಿರಂ, ತಾವರೆಗೈಯಂ, ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ – ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೨೮).

[ನಿಸಿ (<ನಿಶಿ$_1$) + ಪಗೆ$_2$]

ನಿಸಿವಗೆಯ 'ನಿಶಿವಗೆಯ' ನೋ.

ನಿಸೀಧಿ 'ನಿಸಿದಿ' ನೋ.

ನಿಸೀಧಿಕೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಸು (ನಾ). (?) : ಆ ವಿಶ್ವನಂದಿಮುನಿ ಸಂಭಾವಿತತತ್ತ್ವಂ ತದೀಯ ವಿರಸೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ದೇವಂ ಪುದಿದಿರೆ ಮುನಿ ಸಂಭಾವಿಸಿ ಕಳೆದಂ ನಿಜಾಸುವಂ ನಿಸುವಿಂದಂ (ಪರ್ಥಪಾ. ೨-೪೮) ; ಒಸಯಿಸಿದಾತನ ವಸುವಂ ವಸುಮತಿಯುಮನೆಂದು ಪೊದವಿಪಳು ಬೆಸಯಿಸಲಾ ವಸು ವಸುಮತಿಯುಸುನಿಸುಗಳನಸಮಜಸೆ ಕಾಳಿಕಾಂಬೆ ಕುಂದಿಸುತಿಪ್ಪರ್ಳು (ಶಾಸಪ. ೮೯, 1179).

[?]

ನಿಸುಟು 'ನಿಸಟು' ನೋ.

ನಿಸೂದನ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ.

[ಸಂ.]

ನಿಸೂರು (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ; ನಿರ್ಯೋಚನೆ ; ಆರಾಮ : ದೊಡ್ಡ ಬಾಬು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತನಾಥನಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಸೂರೆನ್ನಿಸಿತು (ಸಾಹೇಬ್. ೫೯೨); ಇದು ನನಗೆ ಕಿಠಿಯದ ಕೆಲಸ ತಪ್ಪಿ ಹೋಗಲಿ, ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಮುಂಚೆ ಸಾಯಬೇಕಾದರೆ ಅದೇ 'ನಿಸೂರು' ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೀನಿ (ಬಾಳಹೊ. ೫೦). **೨.** ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನೆ : ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಯಾವ ನಿಸೂರಿನಿಂದ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯನ್ನು ಬಾಗಿನಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಇರಿಸಿದೆಯೆ ? (ಹೂಮುರಾ. ೮೨) ; ನೋಡಿದಿರಾ ಇವಳ ನಿಸೂರನ್ನ ? (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೩೦). [←ಮರಾ. ನಿಸೂರ್]

ನಿಸೂರುಗಾರ (ನಾ). ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದವನು ; ನಿಶ್ಚಿಂತ : 'ನಿಸೂರುಗಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ನಿಸೂರು+-ಗಾರ (<-ಕಾಜ)]

ನಿಸೂರುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ; ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದ ಸ್ವಭಾವ : ಮಗಳ ಸಂಕೋಚ ತುಂಬಿದ ಸುಕುಮಾರವಾದ ಹೃದಯ ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ ; ಅವನ ದರ್ಪದ ನಿಸೂರುಗಾರಿಕೆ ಇವಳಿಗೂ ಸರಿದೋರಲಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋ. ೯೦).

[ನಿಸೂರುಗಾರ + -ಇಕೆ]

ನಿಸೂರುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸಲೀಸಾದ ಮಾರ್ಗ; ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ ದಾರಿ : ನಂದೊಂದು ನಿಸೂರುಮಾರ್ಗ ಹೇಳ್ತೀನಿ, ಹಂಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ತಂಟೆ ಇರೋದಿಲ್ಲ (ವೈದ್ಯವಿ. ೬೦).

[ನಿಸೂರು + ಮಾರ್ಗ]

ನಿಸೃತ (ಗು). ೧. ಸುರಿದ ; ಸ್ರವಿಸಿದ ; ಪ್ರವಹಿಸಿದ : ಚಂದಿರಮಣಿನಿಸೃತಾಂಭಃಪ್ಲವಂ ಪೆರ್ಚನೋಲಾಡುವ ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ ಸಿರಿಯ ನೆರವಿಯಂ ಪೋಲೆ ತಾನೊಂದು ದುಗ್ಧಾರ್ಣವಮೆಂಬೀ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾತಂ ಕಿಜುದೆನಿಸುವುದಾ ಸಿಂಧುಶುಭ್ರಾಂಬುಶೋಭಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೯). (ನಾ). **೨.** [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಜಂಘಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಜಂಘೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) ; ಆವರ್ತಿತ, ನತ, ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ಪರಿವರ್ತಿತ, ನಿಸೃತ, ಪರಾವೃತ್ತ, ತಿರಶ್ಚೀನ, ಬಹಿರ್ಗತ, ಕಂಪಿತ— ಈ ಹತ್ತು ಜಂಘಾಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಸೃಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಕೊಟ್ಟುದು ; ದಾನ ; ಕೊಡುಗೆ. **೨.** ಬಿಟ್ಟುದು; ಹೊರಪಡಿಸಿದುದು : "ನಿಸೃಷ್ಟ-ಬಿಟ್ಟದ್ದು" (ಗಂಗಾಮು. ೧೮೭). **೩.** ಇಟ್ಟುದು ; ನ್ಯಾಸ : "ನ್ಯಸ್ತಂ, ನಿಸೃಷ್ಟಂ–೨ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೬). **೪.** ರಾಜದೂತ ; ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿ: ಒಂದುದೆವಸವೋಲಗದೊಳೊರ್ವನಪೂರ್ವಂ ನಿಸೃಷ್ಟಂ. . .ಸಪ್ರೋಪಾಯ ಪರಿಗೋಚರಂ ಖೇಚರಂ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೮ ವ). ℙ ಈ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಈ ರೂಪ 'ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ'ದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. [ಸಂ.]

ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ರಾಜಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ; ರಾಜದೂತ; ರಾಯಭಾರಿ; ℙ ಈ ದೂತರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹಂತದವರಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ೧. ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ : ಇವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರವೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ (ಅಮಾತ್ಯ ಸಂಪದೋಪೇತಃ ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥಃ). ೨. ಪರಿಮಿತಾರ್ಥ : ಇವನ ಅಧಿಕಾರ ಪರಿಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನು ವಹಿಸಿರುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನಿಗಿಂತ ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ ಅಧಿಕಾರ ಇವನದು (ಪಾದಿಗುಣಹೀನಃ ಪರಿಮಿತಾರ್ಥಃ). ೩. ಶಾಸನಹರ : ಇವನ ಕೆಲಸವು ರಾಜಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ (ಅರ್ಧಗುಣಹೀನಃ ಶಾಸನಹರಃ) : ನರಪತಿಗೆಜಿಗೆ ವಿಭು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನವಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಮೆನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೪) ; ವಿಯಚ್ಚರೇಶ್ವರಂ ಜಯವರ್ಮಜನೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗನ್ನಯಾಗತನುಂ ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನುಂ . . . ವಚನಚತುರನುಮಪ್ಪುದ್ಧವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೫ ವ). **೨.** ಈಡೇರಿಸುವಂತಹುದು ; ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾದುದು : ಕಯ್ಯಂ ಪಿಡಿದಾಂ ತಂದಿನಿಯನನೀ ಪಾಸೊಳ್ ತಂದೆಳದಳಿರಿಂದೆ ತೋರಣಂಗಟ್ಟಿಸುವೆಂ ಎಂದು ಕಿವಿವುಗೆ ನುಡಿದೊಡಂಗೊಂಡು ಪೋಪುದುಂ ದಕ್ಷಿಣನವಳ ದೂತೀಜಲ್ಪಂ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಸೃಷ್ಟಾರ್ಥಮಾದುದೆಂದುಮಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೧ ವ). **೩.** [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಕ ಮತ್ತು

ನಾಯಿಕೆಯರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯಸಾಧಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಮುಖ್ಯದೂತರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ☞ ಶೃಂಗಾರ ಸಹಾಯಕರಾದ ದೂತ-ದೂತಿಯರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯವರಿದ್ದಾರೆ. ೧. ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ : ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಮನಸ್ಸಿನ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿದು ತಾನೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ೨. ಮಿತಾರ್ಥಕ : ಇವನು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ೩. ಸಂದೇಶಹಾರಕ : ಇವನು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಭಯತ್ರರಿಗೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ವಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧಕರು ಹೆಂಗಸರೂ ಆಗಬಹುದು. [ಸಂ.]

ನಿಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆ; ದಾನ: 'ನಿಸೃಷ್ಟಿಲೇಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಸೃಷ್ಟಿಲೇಖ (ನಾ). (ದಾನ, ದತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ) ಅಪ್ಪಣೆಯ ಬರಹ ; ಪರವಾನಿಗೆ ಲೇಖ ; ದಾನಶಾಸನ: ಪರೀಹಾರಲೇಖಗಳು, ನಿಸೃಷ್ಟಿಲೇಖಗಳು (Writs of license), ಪ್ರಾವೃತ್ತಿಕ ಲೇಖಗಳು . . . ಇವು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಾಸನ ಪ್ರಭೇದಗಳಾಗಿವೆ (ಕಶಾಅ. ೪೫). [ನಿಸೃಷ್ಟಿ + ಲೇಖ]

ನಿಸೆ 'ನಿಶಿ₁' ನೋ.

ನಿಸೆಕ 'ನಿಸೇಕ' ನೋ.

ನಿಸೇಕ, ನಿಸೆಕ (ನಾ). ೧. ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಫಲಶೋಭನ ; ಪ್ರಸ್ತ ; ಗರ್ಭಾಧಾನ : "ನಿಸೇಕ-ನಿಷೇಕ= ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಸುರಿಯುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೨). ೩. (ಅಲಂ)ಸಾವು; ಅಳಿವು ; ನಾಶ ; ಅಂತ್ಯ : ಸೀತೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾಯ್ದು ಕಡೆಗಣ್ಚಿದಳ ಪ್ಪೊಡೆ ಧಾತ್ರನಿಂ ತೊದಳ್ವಾತಿನೊಳೇನೊ ಪಾಂಡವರ ಕೆಯ್ಯೊಳೆ ನಿನ್ನ ನಿಸೇಕವಾಗದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೯) ; ಅದಟನಳುರ್ಕೆಯುಂ ನಿಜಾಸಿ ನಿನ್ನ ನಿಸೇಕದ ಪೊಟ್ಟು ತಪ್ಪಲೀಯದೆ ಪೊಜಿವಟ್ಟು ಬಾ ತಡೆಯದೀಗಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೮೦). ೪. ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಸೇರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದುವಿಕೆ : ತನ್ನವಳ ಮಾನವನು ತಾನು ಕಾಪಿಡಲೆಂದು ಮಚ್ಚ ಮೇಲೆತ್ತಿದನು ; ಅರ್ಜುನನ ಮೈದುನಗೆ ರಕ್ತಾಭಿಷೇಕವಾಯ್ತು—ಯಮನೊಡನೆ ನಿಸೇಕವಾಯ್ತು (ಶಕಾರ. ೯೨). **ನಿಸೆಕ : ೫.** ಉಳಿದಿರುವ ಜೀವಮಾನ,—ಆಯುಷ್ಯಾವಧಿ : ನಿಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಕಂಗಳ್ನೆಱೆವನ್ನಮುತ್ಪುಲ್ಲತದಿನಾಯುಃಪ್ರಾಣಮಂ ಬೆನ್ನನೇಱಿಸಿಕೊಂಡೋಡುವ ಕಾಲಮೆಂಬೆರಲೆಯಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬೀೞ್ತಂದ ದೇಹಸಮೂಹಂಗಳೊಳಾವುದಂ ನೆನೆದು ಮೋಹಂಗೆಯ್ದನೇನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದಂ ದೇಹದನಿತ್ಯಮಪ್ಪ ನಿಲವಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೭೭). ☞ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [<ಸಂ. ನಿಷೇಕ]

ನಿಸೇವಣೆ (ನಾ). ಉಪಭೋಗ ; ಸೇವಿಸುವಿಕೆ ; ಮೋಹ : ಭೂಮಿಬುಧರನು ಕೊಲುವ . . . ಕನಕವನು ಕಳುವ ನಿಸೇವಣೆ[ಣೆ] ಗುರುಸ್ತ್ರೀಯರಲಿ ಕಾಮುಕನು ಸಂಗಿಸುವ ಭಾವಿಸದೆ ಪಾತಕಗಳಿವು ನಾಲ್ಕಾವ ಮರ್ತ್ಯರೊಳವರೊಡನೆ ಸಂಜೀವಿಸುವರವರೈವರತಿಪಾತಕಿಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೧-೧೦). [<ಸಂ. ನಿಷೇವಣ]

ನಿಸೇವಿತ (ಗು). ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಕಾಲಕರ್ಮವಿದೂರ ದುಸ್ತರ ಕಾಲಶಕ್ತಿನಿಸೇವಿತಾಂಘ್ರಿಯೆ ಕಾಲರೂಪನೆ ದೇವ ಶರಣಾಗೆಂದುದಮರಗಣ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೩೪). [<ಸಂ. ನಿಷೇವಿತ]

ನಿಸ್ಖಲಿತ (ಗು). ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯವಿಲ್ಲದ ; ದೋಷವಿಲ್ಲದ ; ಶುದ್ಧವಾದ : ವಾಯುವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಲಿ ನಿಸ್ಖಲಿತ ಮೇಘವ್ರಜವನೆಚ್ಚನು ಪಾರ್ಥ ಪಹಿಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೩೫) ; ಪವನಾಹಾರದಲಿ ನಿಸ್ಖಲಿತ ಶಿವಪದಭಕ್ತಿಸುಧೆಯಲಿ . . . ಸತ್ತ್ವೋಜ್ಜ್ವಲಿತ ಚಿತ್ತದ ಸುಪ್ರಭಾವದ ಬಳವಿಗೆಯಲುತ್ಕೋಚವಾಯಿತು ತಪ ಧನಂಜಯನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಂತು (ಗು). ೧. ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ; ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ತಂತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ತಂತಿರಹಿತವಾದುದು : (ನಿಸ್ತಂತುವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಬಹುದಾದ) ವಿದ್ಯುತ್ತರಂಗಗಳು (Hertzian waves. ೨೦೫೩) ; ಅಂಚೆ, ತಂತಿ, ಟೆಲಿಫೋನ್ ಮತ್ತು ನಿಸ್ತಂತು (Wireless) ಸಂಪರ್ಕಮಾರ್ಗಗಳು ಅಂಚೆ ಮತ್ತು ತಂತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿವೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೫೧೦) : ವಿಖ್ಯಾತರೂ ಮತ್ತು ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೂ ಆದ 'ಎ. ಎಸ್. ಪೊಪೋವ್' ಎಂಬುವರು "ನಿಸ್ತಂತುವಿನ ತಾರಾಯಂತ್ರ" (Wireless Telegraphy)ವನ್ನು ಸಂಶೋಧಿಸಲು ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೧೧೧). ೩. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಂದ್ರ (ಗು). ೧. ಜಡನಲ್ಲದ ; ಸೋಮಾರಿಯಲ್ಲದ : ಕಾರ್ಯನಿರತನಾದ : ಸುರಗಿ ಚೌಡಯ್ಯಗಳು . . . ವರಲಿಂಗದೇವನುಣಲೊಲ್ಲದಿರೆಯೊಂದುದಿನ ಸುರಗಿಯಿಂದಿಱಿದುಕೊಳಲೀಶ ನಿಜದೋಱುತ್ತ ಪರಮಕೈಲಾಸಪುರಕೊಯ್ದನೆಂದೊರೆದನಾ ನಿಸ್ತಂದ್ರ ದೇಶಿಕೇಂದ್ರಂ (ಗುರುಚಾ. ೭-೭೪). (ನಾ). ೨. ಜಡನಲ್ಲದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿಶ್ಶೂನ್ಯ ನಿರುತ ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಸ್ತಂದ್ರ ನೀನೆನ್ನ ಪೊರೆ ಗುರುಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಮುದವೆರಸಿ (ಕುಮಾಪು. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಂಭ (ಗು). ೧. ಕಂಭವಿಲ್ಲದ : ನೀಲದಲಿ ನಿಸ್ತಂಭ ತೋರಣ ತೇಲ್ದುದೆನೆ ಚಲಿಸಿತು ವಿಹಂಗಸಂಘಂ (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೭೭-೧೯). (ನಾ). ೨. ಕಂಭವಿಲ್ಲದುದು : ಅರಸುಗಳಾಳೋಚನಕಾಲದೊಳ್ ನಿಸ್ತಂಭಮುಂ ನಿರ್ಗವಾಕ್ಷಮುಂ ನಿಶ್ಛಿದ್ರಭಿತ್ತಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಂ ತಾನುಂ ನಿಶ್ಚಿಂತಮಿಂದಾಳೋಚಿಸುವರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೪-೧೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಪ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡದವನು ; ತಪೋರಹಿತ : ಮಾಯ್ದು ಮಾಯಾತಪದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚಪ್ರಬಳನೆನಿಸಿ ಸಂದಿರ್ದೆನಾನಿನ್ನೆಗಂ ನಿಸ್ತಪನೆಂದುಂ ಮಾರ್ಗಮಂ ಪೊರ್ದಿದೆನೆನಗೆ ಶರಣ್ ಧರ್ಮದಿಂದತ್ತ ಮತ್ತಿಲ್ಲ ಪುನರ್ದೀಕ್ಷಾಪ್ರಸಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೫). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಬ್ಧ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವುದು ; ಅಚಲವಾದುದು : ಆ ಅಭ್ರಭೇದಿಯೂ ಉದಯರವಿರಶ್ಮಿಸಮುಜ್ಜ್ವಲವಾದ ತುಷಾರಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರುವ ಶೈಲಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಗಿರಿಪರಿವಾರಕ್ಕಿಂತ ಎಷ್ಟು ಮೇಲೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. XXI, ಕವಿಕಾಣಿಕೆ). ೨. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವವನು ; ನಿಶ್ಚಲ ; ಅಚಲ : ನಿಶ್ಶಂಕೆಯೊಳು ನೆರೆವ ಹಕ್ಕಿಗಳ ತೆರದಿ ನಿಸ್ತಬ್ಧನೆನ್ನೆಡೆಗೆ ಬಹ ಭೀರುಭಾವಗಳ ಕೆಳೆಯ ನೋನೋಡೆಂದು ಸರಸಕೌತುಕದಿ (ಮಲೆದೇ. ೫೩-೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತರಂಗ (ಗು). ೧. ತರಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ; ಅಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ; ಪ್ರಶಾಂತವಾದ : ಒಳಗೆ ತಳತಳಿಪ ರತ್ನಂಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ನಿಸ್ತರಂಗವಿಾಂಗಡಲೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆಗೆಡೆಯಾಗಿ ತೊಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಮಾಣಿಕ್ಯಕೋಶಮಂದಿರಮೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೮) ; ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾನದಿಯ ನಿಸ್ತರಂಗ ನೀಲಕಾಂತ ಜಲಸ್ರೋತ ಹಳದಿ ಹೊಳಪಿನ ಮರಳ ದಡದ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ನಿರ್ಜನತೆಯ ನಡುವೆ ಕಾಣದಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೧೭೩).

(ನಾ). ೨. ತರಂಗಗಳಿಲ್ಲದುದು ; ಅಲೆಯಿಲ್ಲದುದು. ೩. (ಆಲಂ) ಶಾಂತವಾದುದು ; ನಿಶ್ಚಲವಾದುದು : ಚಂದಯ್ಯಗಳು . . . ಇಷ್ಟಲಿಂಗಮಂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಚಿತ್ತ ನಿಸ್ತರಂಗವನೈದಿ ಬಸವಣ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಶರಣರ ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನ ಎನಗಾಯಿತ್ತೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ವಚನ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬೨-೪೯) ; ಚಿತ್ತವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ನಿಸ್ತರಂಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಮಹಾಯೋ. ೨೦೧). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತರಂಗಿತ (ಗು). ಅಲೆಯಿಲ್ಲದ ; ಪ್ರಶಾಂತವಾದ : ಮುಖಂ ಸುರ್ಕಳಿದು, ನಿಸ್ತರಂಗಿತ ಸರೋವರದಂತೆ, ಶಾಂತವಾದುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೮-೧೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತರಣ (ನಾ). ೧. ಹೊರಬರುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟುವಿಕೆ. ೩. ಪಾರಾಗುವಿಕೆ. ೪. ಹಂಚಿಕೆ ; ಯೋಜನೆ ; ಉಪಾಯ. ೫. ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವಿಕೆ ; ಅವಧಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು, —ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. ೬. ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಸಿದ್ಧಿ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟಿಸು : ಮುಂದೊತ್ತೆ ಗೋದಾವರಿ ಭೂಪಂ ತೈಲಪಂ ನಿಸ್ತರಿಸು ಕಟಕಮಂ ಬೇಗಮಿನ್ನಬ್ಬ ನೀನೆಂದೆರೆಯಲ್ಸರ್ವಜ್ಞನಂ ಪೊತ್ತಗಿಯದೆ ನದಿಯಂ ಪೊಕ್ಕಡಾ ವಾರಿಪೂರಂ ಬಿರಿದತ್ತು (ಸಮಸ.೧-೩೯). ೨. ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆ ; ಅವಧಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸು. ೩. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸಹಿಸು ; ಸೈರಿಸು : ಮಂಡೋದರಿ ಲಯಸಮಯದ ಚಂಡಿಕೆಯಂತೆ . . . ಕೈಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ಯಲೆಬ್ಬಿದ್ದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತೆಕ್ಕನೆಡೆವೊಕ್ಕನರಿಂಜಯನಂಜನಾಸುತಂ ಅದರ್ಕೆ ನಿಸ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತ]ರಿಸದಾಕೆ ಸಭೆಯಿನೆಬ್ಬಿದ್ದು ರಾವಣನ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಪೋದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೭ ಪ) ; ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನ ಪುಸಿಯಿಂ ಭೂಮಿ ಕರಗಿ ನಿಸ್ತರಿಸಲಾಜಿದೆ ಮಹಾಪ್ರಳಯಾರ್ಣವದೊಳು ಜರ್ಜ್ಝರಿತವಾಗುತ ಮಹಾತಳಕಿಳಿಯಲು (ಲತಚಿಂ. ೫-೧); ಮಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದ ದಿವ್ಯದೇಹವ ಹೊತ್ತು ನಿಸ್ತರಿಸಿದ ಪಾದಯುಗವ ಕುಸ್ತರಿಸುವರುಂಟೆ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೩೧-೪೧) ; ವಾರಣಗಳು . . . ಪಾಂಥಜನರನ್ನು ಹಿಂಸೆಗೈದ್ದರಿಂದಲು ಭವನೋಪದ್ರಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಹ ಇಂತಪ್ಪ ಬಾಧೆಗಳಿಂದ ನಿಸ್ತರಿಸಲಾರವೆಂದು ಪ್ರಜೆಗಳು ಬಿಂನೈಸಲಾಗಿ (ಎಕ. XII, ಕೊಡಗು. ೨೫-೧೦; 1824). ೪. ನಿಭಾಯಿಸು ; ನಡಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ದೈತ್ಯದಾನವರುರವಣೆಯ ಯದುನಾಯಕರು ನಿಸ್ತರಿಸಲಜಿಯರು ಕೃಷ್ಣನಿಲ್ಲದೆ ಭೀತಿ ದ್ವಾರಕಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೨೭) ; ನನ್ನ ಆಪ್ತರಿಷ್ಟರು ಆಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಈ ನೂತನಸಂಸಾರವನ್ನು ನನ್ನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದರು ! ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇದನ್ನು ಹ್ಯಾಗೆ ನಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ? (ಮೋಹಿನೀ. ೧೪). 'ನಿತ್ತರಿಸು' ಪರಾ. [ನಿಸ್ತರಣ + – ಇಸು$_3$]

ನಿಸ್ತರುಣನಿರ್ವ್ಯದ್ಧಾಂಗ (ನಾ) ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರಘ ನಿರ್ಭವ ನಿರ್ವಿರಳ ನಿಸ್ತರು[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಣ ನಿರ್ವೃದ್ಧಾಂಗ ನಿಜನಿರ್ಮಾಯ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪ (ಬಸವು. ೬೧-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತರ್ಹಣ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ: "ಪ್ರಮಾಪಣಂ . . . ನಿರ್ಗ್ರಂಥನಂ, ಅಪಾಸನಂ, ನಿಸ್ತರ್ಹಣಂ . . . ವಧಃ— ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು. ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೭೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಲ (ಗು). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಲ್ಲದ ; ವರ್ತುಲವಾದ ; ಗೋಳಾಕಾರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಗೋಳಾಕಾರವಾದುದು ; ವರ್ತುಲಾಕೃತಿ : "ನಿಸ್ತಲಂ, ವರ್ತುಳಂ, ವೃತ್ತಂ— ಈ ೩ ಬಟ್ಟಿತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೮) ; "ವರ್ತುಲಂ ನಿಸ್ತಲಂ ವೃತ್ತಮೆನೆ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೫). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಾರ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವುದು. ೨. ಪಾರಾಗುವುದು : ವಿಮೋಚನೆ ; ಬಚಾವು : ಯಮದಣ್ಡದ ಗರ್ಭದೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಅವಿತಡಗಿದರೂ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಯ್ಗಳ ನಿಳ್ಕಿನಿಂದ ನಿಮಗೆ ನಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೫೩-೪); ಬರುವನಗೋ ಅತ್ತ ಮಹಾಧೀರ ; ಬಂದು ಮರುಕವೆರೆವನಹುದು ಸತಿಗೆ, ನಿಸ್ತಾರ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೬೯-೧೬) ; ಅಕ್ಬರಬಾದಶಹನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದರೂ, ಪರರ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ನಷ್ಟಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ನಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೭೭). ೩. ಸಾಧನೋಪಾಯ : ಧಾತ್ರೀನಾಥರ್ಕಳ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳನಿಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿವರ್ ಬಲ್ಲನೆವಿಬ್ಬ ನಿಸ್ತಾರದ ಕುಂಜನವ್ಬು ನೆಗಬ್ದವರ್ . . . ಮಲೆಯಾಳ ಶ್ರೀಕುಳೋಧಾರಕವರ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೨-೩೦ ; 1254) ; ಆ ಪೈಪೋಟಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಯಾದ ಹೊರತು ನಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲ (ಹಣಪ್ರ. ೧೯೮). ೪. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ. ೫. ಉದ್ಧಾರ : 'ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಾರಕ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ : ಕರುಣಿಸೈ ಮುನಿನಾಥ ಕರುಣಾಕರನ ಕೀರ್ತಿವರಾಮೃತವ ದುಸ್ತರಭವಾಬ್ಧಿಸಮಗ್ರನಿಸ್ತಾರಕವನೆನಗೊಲಿದು (ನಿಭಾಗ.೨-೨-೨). ೨. ದಾಟಿಸುವವನು; ದಡ ಸೇರಿಸುವವನು. ೩. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವವನು ; ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ : ಭೂರಿಕಳಾವಿಬೋಧಿತ ಸುಧಾಕರರೂರ್ಜಿತಸಾಧುಸಂಘನಿಸ್ತಾರಕರ್. . . ಚಂದ್ರಕೀರ್ತಿಭಟ್ಟಾರಕರೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ವಾರಿಧಿವೇಷ್ಟಿತ ಭೂರಿಭೂತಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೨). ೪. ಉದ್ಧರಿಸುವವನು ; ಉದ್ಧಾರಕ : ಕ್ಷಿತಿಯಂ ನಯವಿಕ್ರಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ಪಡೆದು ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರಕನಂ ಸುತನಂ ಬಱಿಕ್ಕಮೆವಿಮ್ಮೆ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ಪ್ರವ್ರಜಿತನಪ್ಪುದುಚಿತಂ ಮಗನೇ (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೩೯) ; ಕೊಲಲೆಂದುಯ್ದು ನಿಶಾಚರಂ ಖಚರರಾಜಂಗುಯ್ದು ಕೊಟ್ಟಂ ಗಡಂ ಕುಲನಿ[ಪಾಠಾಂ.ವಿ]ಸ್ತಾರಕನೆನ್ನ ದಾರಕನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೪೫) ; ಎಲ್ಲವನು ತನಗೆ ವಿದಿತವೆನೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ಕರುಣಿಪುದಾರು ನೀವಲ್ಲದೆ ಮಹಾಬ್ಧಿ ನಿಮಗ್ನನಿಸ್ತಾರಕರದಾರೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧-೮). ೫. ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಿಸುವವನು : ಅನುಪಮರಣನಿಸ್ತಾರಕನನೂನಶಕ್ತ್ಯನ್ವಿತಂ ವಿಚಾರಕ್ಷಮನೆಂಬ ನೆಗಟ್ತಿಯಿಂದೆ ಬಲ್ಲಾಳನೃಪಾಳಂ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಂತೊಪ್ಪಿಪ್ಪಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೩೮-೧೬ ; ಸು. 1200). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟಿಸು ; ದಡ ಸೇರಿಸು. ೨. ರಕ್ಷಿಸು ; ಕಾಪಾಡು : ಬ್ರಹ್ಮಣರಂ ಕೊನ್ದ ಪತಕನಪ್ಪೊನ್ ಇದನಱಿಪ್ಪೊನ್ ಇದನ್ನಾದವನ್ಗೆ ಎನೆತುಮನ್ನಿಸ್ತಾರಿಸಿದ ಪಲಮಕ್ಕು (ಎಕ. X (S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೬-೨೭ ; ಸು. 850). [ನಿಸ್ತಾರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ನಿಸ್ತಿಕೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಸ್ತಿಗೆ 'ನಿಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಸ್ತೀರ್ಣ (ಗು). ದಾಟಿದ : ಈ ಮೇದಿನಿಯ ರಾಜ್ಯವಿದು ನಿಸ್ತೀರ್ಣೋದಕಾಹಿತಸೇತುವೆಂದನು ಡಿಬಿಕನಳವಳಿದು (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೫೭-೬). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತುಲ, ನಿಸ್ತುಳ (ಗು). ಸರಿಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದ ; ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ; ಅಪ್ರತಿಮವಾದ: ತರುಣಮೃಣಾಲಗರ್ಭರುಚಿವೆತ್ತ ರಘೂದ್ವಹದೇಹದೀಪ್ತಿ ಮಂಜರಿಯನುಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದು ನಿಸ್ತುಲಮೌಕ್ತಿಕಹಾರಯಷ್ಟಿ ಪೇರುರದೊಳದೇಂ ವಿರಾಜಿಸಿದುದೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೧೫) ;

ಜಿತತ್ರಿಪುರ ನಿಸ್ತುಲಮಹಾಮಹಿಮ ಭೂಮ ಸುರನಾಯಕ + ತನೂದ್ಭವ ವರಪ್ರದಾತಾ (ಕಿರೀಟೇ. ೫-೧) ; ಗುಣದೊಳ್ಸತ್ವಮೆ ನಿರ್ಮಲೋಜ್ವಲ ಸುಖಜ್ಞಾನೈಕದಂ ನಿಸ್ತುಲಂ ಕಣಿಯೋಂ ರಾಗಮಯಂ ರಜಂ ನೆಱೆ ಯಿಂಕುಂ ತತ್ಕರ್ಮಬಂಧಂಗಳಂ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೧೬೧). **ನಿಸ್ತುಳ :** ತನ್ನ ಕೇಸಡಿಯ ಕೆಂಪಿನೊಳುಜ್ಜ್ವಲ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ನಿಸ್ತುಳನಿಜವರೌಕ್ತಿಕಾಭರಣ ದೀಧಿತಿಯಿಂ ತೆರೆಸುತ್ತಿದಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸೆ ಲತಾಂಗಿ ಪೋಲ್ತಳಸಮಾಯುಧಮೋಹನಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೯೭) ; ನಿರಂತ ನಿರ್ಭವ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ಗುಣ ನಿಸ್ತುಳ ಪ್ರಭಾವರಣ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತುಲಗಾಂಭೀರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಸಮಾನವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಗಂಭೀರತೆ. ೨. ಅನುಪಮವಾದ ಆಳವುಳ್ಳುದು. ೩. ಅಸಮಾನವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು. ೨, ೩ : ವಿದ್ಯುದುದ್ಯಜ್ಜ್ವಲದಂ ವ್ಯಾಘ್ರಾಜಿನಂ ರಾಜಿಸೆ ಭೃತಭುವನಂ ಭೂರಿಸತ್ವಾಶ್ರಯಂ ನಿಸ್ತುಲಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ಕರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಭವಾಕಾರಮುದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೩೦). [ನಿಸ್ತುಲ + ಗಾಂಭೀರ್ಯ]

ನಿಸ್ತುಷ (ಗು). ೧. ಹೊಟ್ಟು ಕಳೆದ,—ತೆಗೆದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಟ್ಟು ಕಳೆದುದು ; ತುಷರಹಿತವಾದುದು. ೩. (ಅಲಂ) ನಿರ್ದೋಷತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧಿ : ಎರವು ಸಯಮೆನಿಸಲಾರ್ಕುಮೆ ಪರಮಾತ್ಮಂ ದಿಟದಿನಾಗಲಱುಗುಮೆ ಮನದೊಳ್ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನೊಳ್ ನೀಂ ಸ್ಥಿರನಾಗು ಬಿಡನ್ಯವಸ್ತುವಂ ನಿಸ್ತುಷದಿಂ (ಉಸಾರ. ೩೨೯). ೪. ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ನಿಷ್ಕಳಂಕನಾದವನು : ವಿಷಧರ ಧರಾಧಿಪತಿ ವಿಷಧರಕಿರಣಮೌಳಿ ವಿಷಯವಿಹ್ವಲದೂರ ವಿಶದಾಮೃತವನು ನಿಸ್ತುಷನಾಗಿ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತುಳ 'ನಿಸ್ತುಲ' ನೋ.

ನಿಸ್ತೂಕ (ನಾ). ೧. ತೂಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಹಗುರವಾದುದು : ಮುಂ ಷಡ್ವಳಮುಷ್ಟದಳಗಳಿಂ ತೋರ್ಪುದೋರಂತದಂ ತಿಳಿ ಕಾಕಮತಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ನಿಸ್ತೂಕವಿರೆ ನಾಶವು (ರತ್ನಶಾ. ೪-೩). ೨. ತೂಕವಿಲ್ಲದವನು ; ದುರ್ಬಲನಾದವನು ; ಅಶಕ್ತ : ನಿಸ್ತೂಕನಾದವನು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಎತ್ತಲಾರ (ಗಾದೆ). ೩. (ಆಲಂ) ಭಾರಿ ಮನುಷ್ಯ ; ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆ ನಿಸ್ತೂಕಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಇದ್ದೀತೇ ? (ರೂಢಿ). [←ತುಳು. ನಿಸ್ತೂಕ]

ನಿಸ್ತೃಣ (ಗು). ೧. ಹುಲ್ಲಿಲ್ಲದ; ತೃಣವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಹುಲ್ಲು ಇಲ್ಲದುದು : ಆತಪತಾಪದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ತೃಣ ನಿರ್ಜಳ ನಿಷ್ಪ್ರವಾಳ ವಲ್ಲೀತರುವಾದುದೀಯೆಡೆಯೊಳಿನ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪುದುತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತೇಜ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿಹೀನವಾದುದು ; ಕಳೆಗುಂದಿದುದು ; ಮಂಕಾದುದು : ಮಸುಳೆ ದಿನಕರನ ತೇಜಃಪ್ರಸರಂ ನಭಮೆಣ್ದೆ ದೊಡೆದ ಕನ್ನಡಿಯೊಲ್ ತಾಂ ಮಸಮುಸನಾಗಿರ್ದುದು ದೂಳಿಸಂಚೆಯೊಳ್ ದೈನ್ಯಮೇನೊ ನಿಸ್ತೇಜದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೨೦) ; ಈಗ ಒಂದೆರಡು ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಕಲೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಕಲೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಸ್ತೇಜವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೪೫). ೨. ಕಾಂತಿಹೀನನಾದವನು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯಾದವನು : ಶಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಲೇಜುಗಳಿಂದಲೂ ಉನ್ನತೋನ್ನತ ದರ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಯುವಕರನೇಕರು ನಿಸ್ತೇಜರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೮೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತೇಜಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು; ಕಳೆಗುಂದು : ಮಂಕಾಗು : ತೇಜಂ ಪುದುವಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ವಿರಾಜಿಸೆ ಪರರಾಜಮಂಡಲಂ ತನ್ನಿಂ ನಿಸ್ತೇಜಂಬೆತ್ತಿರೆ ಬೆಳಗಿದನೀ ಜಗಮಂ ಭಾನುವೆಂಬಿನಂ ಭಾನುರಥಂ (ಪಂಪಾಪೂ. ೨-೬೬). [ನಿಸ್ತೇಜ+ಪೆಱು$_1$]

ನಿಸ್ತೇಜಿತ (ನಾ). = ನಿಸ್ತೇಜ ೨ : ಹರಿದಾಸರು ಮಾತ್ರ ನಿಸ್ತೇಜಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಕಾವೇರಿ. ೧೩೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತೋಯ (ಗು). ನೀರಿಲ್ಲದ ; ಒಣಗಿದ ; ಶುಷ್ಕವಾದ : ನಿಸ್ತೋಯಕಾಸಾರದೊಲ್ ರಿಕ್ತಮಾನಸಂ . . . ಕೋಸಲಧರಾವಲ್ಲಭಂ ಮಗನನಪ್ಪಲ್ಕೆಳಸಿ ಮೇಲೆಳ್ದುಮಿರದೆ ಕುಸಿದನು ಧರೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೯೧-೩೫೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಪ (ಗು). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಪಂ (ಅ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ : ಕುಡುವೊಡೆ ನಿಸ್ತ್ರಪಂ ಕುಡುವುದೇಱುಸಿದಂ ಬೆಸೆಕೋಲನೆಂದು ಪೇೞ್ ಕುಡುವುದೆ ಕನ್ನೆಯಂ ದ್ವಿಜಕುಲಂಗಿದು ವಿಶ್ವನರೇಂದ್ರವೃಂದದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಪರಾಭವಂ ದ್ರುಪದನಂ ತಱಿದೊಟ್ಟದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೬). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಪೆ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವಳು ; ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವಳು : ನಿರ್ದಯೆಯಂ ನಿಸ್ನೇಹೆಯಂ ನಿಸ್ತ್ರಪೆಯುನಸುಖಿಯಂ . . . ಪಾಪೆಯುಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ ಪೇೞ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭). [ಸಂ. ನಿಸ್ತ್ರಪಾ]

ನಿಸ್ತ್ರಾಣ (ಗು). ತ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ ; ಬಲವಿಲ್ಲದ: 'ನಿತ್ರಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಾಣಿ (ನಾ). ತ್ರಾಣವಿಲ್ಲದವನು ; ಬಲವಿಲ್ಲದವನು; ಅಶಕ್ತ. [ಸಂ. ನಿಸ್ತ್ರಾಣಿನ್]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ (ಗು). ೧. ನಿರ್ದಯವಾದ ; ಕ್ರೂರಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೂವತ್ತನ್ನು ಮೀರಿದ ಅಳತೆ ; ಮೂವತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮೀರಿದ ಅಳತೆ. ೩. ನಿರ್ದಯನಾದವನು ; ಕ್ರೂರಿ ; ನಿಷ್ಕರುಣಿ : "ಕ್ರೂರನವನೆನಿಪನುಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶನೆನಿಸುಗುಂ" (ಪಸು ಕೋ. ೧೩೯-೧೭೫); ಉರಿದೆಂ ಬೆಂದೆನಿದೇನನಿಂತು ನೆಗೞ್ದೆ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರ ನಿಷ್ಠುರ ಪೇೞ್ ಪೊಲ್ಲದನೇನನಾಚರಿಸಿದಳ್ ನಿನ್ನೊಳ್ ಮಹಾಶ್ವೇತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೦); ಸಂಜೀವಕನಪ್ಪೊಡೆ ನೀಚನುಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶನುಮಾಗಿರ್ದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೭-೩); ಸ್ತ್ರೀವಧಂಗೆಯ್ಯೆ ಮಾಣಹಹಿನ್ನೆತ್ತದಿರೀ ನಿಜಾನುಜೆಗೆ ನೀಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಮಂ (ಜಗವಿ. ೨-೪೯). ೪. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : "ಅಸಿ ಖಡ್ಗಂ . . . ಕೃಪಾಣಾಹ್ವಂ ಮತ್ತಸಿ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಂ ಕರವಾಲ ಸಾಯಕಂ ರಿಷ್ಟಿಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಖಳ್ಗಂ" (ಪಸು ಕೋ. ೮೪-೧೬); ಪರಭೂಪಾಳಸಮುದ್ರದೊಳ್ ನಿಜಕರ ಪ್ರೋತ್ಖಾತ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ಮಂದರಮಂ ಸಂಧಿಸಿ ವಿಕ್ರಮದ್ಭುಜಫಣೀಂದ್ರಾವೇಷ್ಟಿತಪ್ರಾನ್ತಮಂ ಭರದಿಂದಂ ಕಡೆದುಗ್ರವಂಶತಿಳಕಂ ಶ್ರೀಕಾನ್ತೆಯಂ ತನ್ನ ಪೇರುರದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ (ಎಕ. VIII, ನಗರ.೩೭-೭೨; 1147); ಸ್ತ್ರೀವಧಂಗೆಯ್ಯೆ ಮಾಣಹಹಿನ್ನೆತ್ತದಿರೀ ನಿಜಾನುಜೆಗೆ ನೀಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಮಂ (ಜಗವಿ. ೨-೪೯) ; ಧುರದೊಳ್ನಿಸ್ನ ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ಮಸುಪ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕ್ಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಬಿದ್ದರಿಭೂಪಾಲಕರ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಜಯಂತಂ ತಾಂ ಪಿತಾನ್ವೇಷಣಾತುರನಾದಂ (ಬೀಳವಂ. ೨-೨೮೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕ (ನಾ). ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ಈ ನಿಶಿತ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕವು ತಾನೇನದಾರಿಗೆ ಹೋಗಲದಕಿಂದೇನು ನಮ್ಮಯ ಕೊಡುವ ಸಾಲವ ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೪-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕರ್ಮ (ನಾ). ನಿರ್ದಯವಾದ ಕಾರ್ಯ ; ಘಾತಕ ಕೃತ್ಯ : ಆರವಿಂದಂ ಕುರುವಿಂದನಂ ಕರೆದುತ್ಪನ್ನ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೃಗಂಗಳಿರ್ದೆಡೆಯನಱಿದು ನಿಷ್ಕರುಣನವರರುಣಜಲದೊಳೆನಗೆ ಲೀಲಾ ಸರೋವರಮಂ ನೀಡಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡೆಂದು ಪೇೞ್ದೊಡವನಾ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ (ಆಪಿಪು. ೨-೧೪ ವ) ; ಅರುಣಜಳದೊಳೆನಗೆ ಕ್ರೀಡಾಸರೋವರಮಂ ಮಾಡೆಂದು ಪೇೞೆ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೧೪). [ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ+ಕರ್ಮ]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶತೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರತನ ; ನಿರ್ದಯತೆ : ಒಡವುಟ್ಟಿದರಂ ಕೊಂದ ವರಡಗಂ ತಿಂದವರ ನೆತ್ತರಂ ಬೆಲಗಸೆಯೊಳ್ ಕುಡಿವೀ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶತೆಯಂ ಹಿಡಿಂಬಿಯಂ ಪೊರ್ದಿ ಕಲ್ತನಾಗನೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೩-೨೮). [ಸಂ. ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶತಾ]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಭಾವ (ನಾ). ೧. =ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶತೆ. ೨. ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ನಿರ್ದಯಿ ; ಕ್ರೂರಿ. ೩. ಮೂವತ್ತು ಅಂಗುಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨, ೩ : ಆ ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲ್ಯದಿಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಸುರಶರಾಸನದಂತೆ ನಿರ್ಗುಣರುಂ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಕೌಕ್ಷೇಯದಂತೆ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಭಾವರುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ವ). [ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ+ಭಾವ₂]

ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರತನವುಳ್ಳವಳು; ಕಠೋರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಳು; ನಿರ್ದಯೆ : ಕ್ರೂರೆಯುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹನನಮಹಾಪಾಪಮುಂಗೆಯ್ದ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶೆಯುನೆನ್ನಂ ಪಾಪೆಯುಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭). [ಸಂ. ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಾ]

ನಿಸ್ತ್ರಿಗುಣ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ತ್ರಿಗುಣಾತೀತ ; ನಿರ್ಗುಣ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿರುಪಮಾನ ನಿರಧಿಕ ನಿರ್ಭಯನಿರತ ನಿಷ್ಕಳ ನಿಸ್ತ್ರಿಗುಣ ನಿರ್ಮರಣ . . . ನಿಜನಿರ್ವಾಯ ಚಿತ್ರೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ತ್ರೆ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀ; ಹೆಂಗಸು : ನಿಸ್ತ್ರೆ ತನ್ನಯ ಕೆಲಸ ಕೋಣೆಯೊಳತ್ತ ನೋಡುತ್ತಿರಲು ಬಸವನು ಇತ್ತ ಕರಚರಣಾದಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ತೊಳೆದು ಒಳಪೊಕ್ಕು (ಶರಲೀ. ೨೦೮-೯) ; ಹೂವಿನ ನೆರಿಗ್ಯೊೀಳೆ ಜಾಲಹೂವಿನ ಜಡೆಯೋಳೆ ಅಂತರಗಟ್ಟಿ ನಿಸ್ತ್ರೀ ನಮ ಮ್ಯಾಲೆ ದಯವಿರಲೆ (ನಾಪದ. ೧೩೯) ; ಹತ್ತು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ನೀರ ಉಕ್ಕ್ಯಕ್ಕಿ ಕಾಯ್ಸಿದರು ನಿಸ್ತ್ರೆ ಪುಷ್ಪಾಂಜಣೆ ಜಳಕಕ್ಕೆ . . . ಅಲ್ಲಿರ್ದ ನಿಸ್ತ್ರೀರಗ್ಗಣೆಯ ಎರೆದಾರೆ (ಜಾೀತೆ. ೧೦೦). [<ಸಂ. ಸ್ತ್ರೀ ?]

ನಿಸ್ತ್ರೈಗುಣ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ವ, ರಜ, ತಮಗಳೆಂಬ ತ್ರಿಗುಣಾತೀತವಾದುದು ; ನಿರ್ಗುಣವಾದುದು. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಥಲ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ಥಲವಿಲ್ಲದುದು ; ಸ್ಥಲಗಳನ್ನು ಮೀರಿದುದು ; ಸ್ಥಲಾತೀತವಾದುದು : ನಿಸ್ಥಲವಸ್ಥಲವಿಡಲು ನಿರ್ಮಲಾತ್ಮಂಗೆ ಇಹವಿಲ್ಲ ಪರವಿಲ್ಲ ಆದಿ ಮಧ್ಯಾಂತ ನಿರಾಳಗುಹೇಶ್ವರನ ಅನುಭವಿಗೆ ಸರ್ವಾಂಗಲಿಂಗವು (ಅವಚಂ. ೧೩೧-೫೯೭). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಥಲ]

ನಿಸ್ಥಲೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ಥಲಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವಳು ; ಸ್ಥಲಾತೀತಳಾದವಳು : ಶರಣ ಸತಿ ಲಿಂಗ ಪತಿಯೆಂಬ ಭಾವವ ನಾನಱಿಯೆ . . . ಷಟ್‌ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಥಲೆಯಾಗಿಪ್ಪೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೦-೨೦೧). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಥಲಾ]

ನಿಸ್ಪಟ್‌ಗೇಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕರೀ ಉಪ್ಪಿಗಿಡ, ನಿಸ್ಪಟ್‌ಗೇಗಿಡ, ಕರೀರ (ಮೈಬಿಗಿ. ೧೭-೩೦೩). [? + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನಿಸ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನ ; ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನಿರ್ಣಯ : ಪೂರತಳವಾರ ಸೋಮಿನಾಯಿಕ ನಾಡ ತಳವಾರ ಜಾಬಿನಾಯಿಕನವರು ಆ ಕಳತನವನು ಬೇದಿಸಿ ನಿಜ ನಿಸ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ ಆ ಸತ್ಸಪನ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೫-೯೭ ; 1665). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ]

ನಿಸ್ಪೃಹ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ವಿರಕ್ತ; ವಿರಾಗಿ: ಅಸುಗೆಯ ನಾಗಕೇಸರದ ಬಲ್ಮುಗುಳಂ ಬಿರಿಯೊತ್ತಿ ತುಂಬಿ ಚುಂಬಿಸೆ ರಜದಿಂ ತೊವರ್ಚಿದ ಕೊರಳ್ ಸವಿಯಂ ತರೆ ಪಾಡಿ ಕೂಡಿಯಂಜಿಸುವುವು ಪೊಕ್ಕ ನಿಸ್ಪೃಹನನೆಂಬ ಪೊಗೞ್ತೆಗೆ ವಿಶ್ವನಂದಿ ಮಾಡಿಸಿದನದೊಂದು ನಂದನಮನಂಗಜಮಂಗಳಗೇಯಶೋಭೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೩) ; ಜಗನ್ಮಹನೀಯತ್ವಮನೆಯ್ದಿ ತಾಳ್ದಿದ ಮಹಾಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ನಿಸ್ಪೃಹರುಂ ಬಣ್ಣಿಪರಲ್ತೆ ನಿನ್ನ ಗುಣಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೨) ; ಏಕನಾತ್ಮನನಂತನಚಲನಶೋಕನದ್ವಯನಮಲನಭವನ ಲೋಕನಿಸ್ಪೃಹನಮಿತನಕ್ರಿಯನಹತನಭ್ರಮನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೯). ೨. ನಿರಾಪೇಕ್ಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನಿಸ್ಪೃಹ ನಿರ್ಮಮ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿರಪೇಕ್ಷ ನಿನ್ನ ಚರಣಂ ಶರಣಕ್ಕೆಮಗಿಂ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೮). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹ]

ನಿಸ್ಪೃಹಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅನಾಸಕ್ತ : ನೆನೆಯದೆ ತಮ್ಮ ವತ್ಸಲತೆಯಂ ಪರಿಭಾವಿಸದೊಳ್ಪನಟ್ಕಜಂ ಮನದೊಳಣಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ ನಿಸ್ಪೃಹಾತ್ಮಕನೆಂಬಳೀಕಭಕ್ತನುಂ . . . ನುಡಿಯೊಂದು ಮಾಟವೊಂದೆನಿಸಿದ ಮಾನವಂಗೆನಗೆ ದೇವಿ ಹಸಾದಮನೇಕೆ ಮಾಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೧). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹಾತ್ಮಕ]

ನಿಸ್ಪೃಹತೆ (ನಾ). ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಸಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ: ಪರಮನಿಶ್ಚಲಭಕ್ತಿ ಸಕಳೇಶ್ವರನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲ್ಲದಹುದೇ ದೊರಕುವುದೆ ನಿಸ್ಪೃಹತೆ ಎನಗತಿಕರ್ಮಿಗಳಕಟಕಟ (ಬಸಪು. ೨೦-೨೬); ಶಿಷ್ಯನ ಸ್ವಾನುಭವ ನಿಸ್ಪೃಹತೆಗೆಯು ಕ್ವಚಿತ್ತಾನು ಶಿರದೂಗುತಲಿ (ಗಗತಾ. ೨-೨೯) ; ಬಡತನಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಣ ಕೊಟ್ಟು ಕುಟೀರವಾಸಿಯಾದ ಮಹಮ್ಮದನ ನಿಸ್ಪೃಹತೆಯು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ತಮವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ಹತ್ತು ಬಾಯಿಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಿದರೂ ಸಾಲದು (ಪೈಗಂಬ. ೧೨೩). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹತಾ]

ನಿಸ್ಪೃಹಸ್ವಾಂತ (ನಾ). ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ನಿರಾಸಕ್ತ : ಭೂಭುಜಂ . . . ಅಂತು ನಿಸ್ಪೃಹಸ್ವಾಂತನಾಗಿ ತಪೋವನಕ್ಕಂದೇ ಪೋಗಲೆಂದೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೪). [ನಿಸ್ಪೃಹ+ಸ್ವಾಂತ]

ನಿಸ್ಪೃಹೆ (ನಾ). ೧. =ನಿಸ್ಪೃಹತೆ : ಎಹಗೆ ಸೈರಿಸಿ ನಿಂದರೋ ವ್ರಜಮಹಿಳೆಯರು ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿವಿರಹದ ದಹನದಾಪಸ್ತಂಭಕೌಷಧದಾನ ಶೌಂಡರಿಗೆ ಅಹಹ ಕೊಡುವೆನು ನನ್ನನೆನುತುಮ್ಮಹದ ಮೊನೆ ಮುಱಿದವನಿಪತಿ ನಿಸ್ಪೃಹೆಯುಲಿದ್ದನು ರಾಜಕಾರ್ಯವಿಹಾರಲೀಲೆಗಳ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೭-೩). ೨. ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು ; ವಿರಕ್ತೆ : ಅ ಕಮಲಲೋಚನೆಯ ಚಿತ್ತದ ಜೋಕೆಯನು ಹರಿಯಱಿದು ನಿಸ್ಪೃಹೆಯಿಾಕೆ ಹದುಳಿಸಲಱಿಯಳೆನುತ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೮೧). [<ಸಂ. ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹಾ]

ನಿಸ್ಯೂತ (ನಾ). ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಪ್ರಣವದೊಂದಾ ವರ್ಣ ಮೂಱಱ ಗುಣವಿಡಿದು ತೋಱುವ ಚರಾಚರವೆಣಿಸಬಾರದು ವಿಶ್ವದಲಿ ನಿಸ್ಯೂತವಾಗಿಹುದು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೪-೧೭). [<ಸಂ. ನಿಷ್ಯೂತ]

ನಿಸ್ರಾವ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಅನ್ನದ ಕೆನೆ,—ಗಂಜಿ : "ಮಾಸರಃ, ಆಚಾಮಃ, ನಿಸ್ರಾವಃ— ೩ ಭಕ್ತಸಮುದ್ಭವೇ, ಮಂಡೇಬೋನದ ಕೆನೆ ಗಂಜಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೮). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ವ (ನಾ). ಬಡವ ; ದರಿದ್ರ ; ನಿರ್ಧನ : ಇರೆ ಧಾತ್ರೀಶನಯಂ ದಿನೇಶಗೃಹದೊಳ್ ಸ್ವಲ್ಪಾಂಗನಾಸೂನು ದುರ್ಗರತಂ ಕ್ಲೇಶಸಹಿಷ್ಣು ನಿಸ್ವನೆನಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೦). [<ಸಂ. ನಿಸ್ವ]

ನಿಸ್ವತೆ (ನಾ). ಬಡತನ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ : ರಾಜಗುಪ್ತನೆಂಬೊಂ . . . ಕೆಲವು ದೆವಸದಿಂ ತನ್ನ ನಿಸ್ವತೆ ಕಾರಣಮಾಗೆ ಸಮಾಧಿಗುಪ್ತ ಮುನೀಂದ್ರ ಪಾದಪದ್ಮೋಪಕಂಠದೊಳ್ ಪರಮದೀಕ್ಷಾವಿಲಕ್ಷಿತಾಕ್ಷೂಣಪ್ರಮೋದನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೩ ಪ) ; ಸುತೆಯರ್ ಪುಟ್ಟುವರಂತಾಶ್ರಿತರೊಳ್ ಬಲ್ಲಿದರೊಳೊಂದುಗುಂ ವೈರಂ ನಿಸ್ವತೆ ಕೀರ್ತಿಹಾನಿ ಬಹುನಿದ್ರತೆ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ನಿಶೀಶನವರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೯-೨೦). [<ಸಂ. ನಿಸ್ವತಾ]

ನಿಸ್ವನ (ನಾ). ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ ; ಸ್ವನ : ಖರಖುರಟಂಕಪರಿಸ್ಖಲನಕಳಿತ ವಿಷಮ ಸಮರಭೇರೀನಿಸ್ವನ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಖುಳ, ಸ್ಥಳ]ಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ಪ) ; ದೆಸೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿರೆ ಪಟುಪಟಹನಿಸ್ವನಂ ಶುಭದಿನದೊಳ್ ನಾಡಾಡಿಗಳುಂಬಮೆನಲ್ ಮಾಡಿದನಂತಾತ್ಮಜಂಗೆ ಮದುವೆಯುಂ(ನೇಮಿಪು. ೪-೩೯) ; ಜಡಿವ ಖಡ್ಗದ . . . ರೌದ್ರರವಘಟಿಘಟಿತನಿಸ್ವನದ ಇಡಿದ ಧೂಳಿಯ ಧೂಮರಾಶಿಯ ಪಡೆ ವಿರಾಟನ ಮಗನ ಕಂಗಳಿಗೊಡನೊಡನೆ ದಾವಾಗ್ನಿಯಂತಿರೆ ತೋರುತಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾವಿ. ೬-೩) ; ಐರಾವತಂ ದೇವೇಂದ್ರನಂ ಪೊತ್ತು ದಿಕ್ಪಾಲಪುರಗಳಿಗೆ . . . ಮತ್ತೆ ತೆರಳುತಲ್ಲಿಂ ಮರಳಿ ಬರ್ಪುದಮರಾವತಿಗೆ ಸುರವಾದ್ಯನಿಸ್ವನಕೆ ಬಿಂಕದಿಂ ಬೀಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮-೫೪೭). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ವಾನ (ನಾ). = ನಿಸ್ವನ : "ನಿನಾದಃ . . . ನಿಸ್ವಾನಃ, ನಿಸ್ವನಃ, ಆರವಃ, ಆರಾವಃ, ಸಂರಾವಃ, ವಿರಾವಃ—೧೭ ಧ್ವನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ವಾರ್ಥ (ಗು). ೧. ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದ ; ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ : ನಿನ್ನ ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಏನಿದೆ? (ಹೇಮಂತ. ೧೬೪). (ನಾ). ೨. ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕಾಮತೆ : ತ್ಯಾಗಮೂಲವೂ ನಿಸ್ವಾರ್ಥಪರವೂ ಆದ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ನಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿದ್ದಾನೆ (ನಳಚ. ೨೮ ಪೀಠಿಕೆ). [<ಸಂ. ನಿಸ್ವಾರ್ಥ]

ನಿಸ್ವಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ. [<ಸಂ. ನಿಸ್ವಾರ್ಥಿನ್]

ನಿಸ್ವೇದ (ನಾ). ಬೆವರಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬೆವರದಿರುವಿಕೆ : ಗೋಕ್ಷೀರ ಕ್ಷತಜತ್ವಮುಂ ನಿಸ್ವೇದಮುಂ ಸಮಚತುರಶ್ರಮಪ್ಪ ಸಂಸ್ಥಾನಸಂಹನನಮುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ಪ). [<ಸಂ. ನಿಸ್ವೇದ]

ನಿಸ್ವೇದತ್ವ (ನಾ). = ನಿಸ್ವೇದ : ನಿಸ್ವೇದತ್ವಮುಂ ನಿರ್ಮಳತ್ವಮುಂ . . . ಪ್ರಿಯಹಿತವಾದಿತ್ವಮುಮೆಂಬ ದಶವಿಧ ಸ್ವಭಾವಾತಿಶಯ ಸಮುತ್ಪನ್ನಮುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೫). [<ಸಂ. ನಿಸ್ವೇದತ್ವ]

ನಿಸ್ಸಂಕ (ನಾ). ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ನಿಶ್ಶಂಕ—ನಿಸ್ಸಂಕ, ನಿಶಾದಿ—ನಿಸಾದಿ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ).

ನಿಸ್ಸಂಕಪ್ರತಾಪ = ನಿಸ್ಸಂಕಮಲ್ಲ : ನಿಸ್ಸಂಕಪ್ರತಾಪ ವೀರಬಲಾಳದೇವರು ದೋರಸಮುದ್ರದ ವೀಡಿನೊಳು ನಿಲೆ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೧೫೬-೩ ; 1198) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಸಹಾಯಶೂರ ನಿಸ್ಸ[ಂಕಪ್ರ]ತಾಪ ಪೊಯ್ಸಳ ಶ್ರೀ ವೀರ ಬಲಾ[ಳ ದೇ]ವರ್ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೪೭-೧ ; 1207). **ನಿಸ್ಸಂಕ ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತಿ** = ನಿರ್ಭೀತ ವೀರನಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಹೊಯ್ಸಳ ಭುಜಬಳ ನಿಸ್ಸಂಕಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ದೇವರಸರು ××× ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತವಿರೆ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೧೩೮-೧೪ ; 1332).

ನಿಸ್ಸಂಕಮಲ್ಲ = ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ವೀರ : ನಿರ್ಭೀತ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಹರಿಸಿವರ ಸೂಲಂ ಗಂಡರ ದಾವಣಿ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾಮ ನಿಸ್ಸಂಕಮಲ್ಲರುಮಪ್ಪ . . . ಬೊಮ್ಮಿದೇವರಸರುಂ (ಕಇ. IV, ೪೮-೩೮ ; 1247). **ನಿಸ್ಸಂಕ ಹೊಯಿಸಣ** = ನಿಶ್ಶಂಕನಾದ ಹೊಯ್ಸಳವಂಶದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮತು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಸ್ಸಂಕ ಹೊಯಿಸಣ ಶ್ರೀ ವೀರನಾರಸಿಂಹದೇವರಸರು ದೋರಸಮುದ್ರದ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XVI. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೮-೯ ; 1260). [<ಸಂ. ನಿಶ್ಶಂಕ]

ನಿಸ್ಸಂಕಲ್ಪ (ನಾ). ಯಾವ ಬಯಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದವನು : ಆಶಾರಹಿತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಶರಣು ನಿಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಗಮನುತ (ಗಗತಾ. ೧-೪೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಕುಚಿತ (ಗು). ಚಿಕ್ಕದಾಗದ ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳದ ನಿರಹಂಕಾರಭಾವದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂಕುಚಿತ ವಿಕಸಿತ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಈ ಜೀವಿಯೇ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪಿ (ಭಾರದ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಕೆ (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಶಂಕೆ ; ಅಳುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಭೀತಿ. ೨. ಅವಜ್ಞೆ : "ನಿಸ್ಸಂಕೆ = ಅವಜ್ಞೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [<ಸಂ. ನಿಶ್ಶಂಕಾ]

ನಿಸ್ಸಂಕೋಚ (ನಾ). ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಳುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಹಿಂಜರಿಯದಿರುವುದು : ಮಂಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ನಿಸ್ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು—ಅದೇ ನಿಜವಾದ ಮಂಕುತನದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ರಾಮರಾ. ೬೫) ; ಆಕೆ . . . ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಒಳಗಿನ ಅಡುಗೆಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೭೬). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಖ್ಯ (ಗು). ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ; ಅಸಂಖ್ಯವಾದ : ನಿಸ್ಸಂಖ್ಯ ಶಂಖ ಪ್ರಪಟುಪಟಹಸತ್ಕಾಹಳಾ ಭೂರಿಭೇರೀಧ್ವನಿಯುಂ ಘೋರೆಂದು ತಾನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪಿರಿದುಂ ಘೂರ್ಣಿಸಲ್ . . . ತಳರ್ದನಲ್ಲಿಂದಮಾ ಧರ್ಮನಾಥಂ (ಬಾಧಪು. ೧೨-೩೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಟ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆ : ಕಾಮಸಂಗ ನಿಸ್ಸಂಗವಾಗಿ ಇನ್ನಾವ ಸಂಗವನರಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೮೮) ; ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲದ ಸಂಗ ವೈರಾಗಿಯಲ್ಲದ ನಿಸ್ಸಂಗ ಇಂತೀ ಉಭಯಸಂಗದಿಂದ ಮಹತ್ತನೈದಿಪ್ಪನಾಗಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಶರಣ ಕ್ಷೀಣನಲ್ಲ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೬೧೨-೧೩೭೨) ; ಮೊದಲ ಭೂಮಿ ಸುಖೇಚ್ಛೆಯೆರಡನೆಯದು ಸದಾತ್ಮವಿಚಾರ ಮೂಜಿಕಿನಿಪುದು ಕಣಾ ನಿಸ್ಸಂಗ ನಾಲ್ಕದು ವಾಸನಾಕ್ಷಯವು (ಅಮೃತ. ೬-೬). ೨. ಎಲ್ಲ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ನಿರ್ಲಿಪ್ತನಾದವನು ; ವಿರಾಗಿ : ಅಂತು ನಿಸ್ಸಂಗನಂ ಸಂಗೀತಪ್ರಸಂಗದೊಳಮರಪುಂಗವನೋಲಗಿಸಿ ಮುನ್ನಮಾದಿದೇವಂಗೆ ಮಾಡಿದಂದದೊಳ್ ಮಂದರಾಚಲದೊಳಜಿತದೇವಂಗೆ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಕಲ್ಯಾಣಮುಂ ಮಾಡಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೨೨ ಪ) ; ನಿಸ್ಸಂಗನಾದ ಆದಿನಾಥನೇ ಆ ಸೊಗಸಿಗೆ ಮನ ಸೋತು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಸಾಚಿ. ೨೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಗತೆ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವ : ಅದು ನಿಸ್ಸಂಗತೆಯಿಂದಲ್ಲದಾಗದದು ಜಾತರೂಪದಿಂದಲ್ಲದೆ ತೀರದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೫). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂಗತಾ]

ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವ (ನಾ). ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆ : ಮಾಡಿ ಮಾಟವನರಿಯದ ಭಕ್ತ ಕೂಡಿ ಕೂಟವನರಿಯದ

ಭಕ್ತ ಮಾಟ ಕೂಟವೆಂಬ ಕೋಟಲೆಯಳಿದು ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವ ನಿರಾಭಾರಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಸ್ಸಂಗ ನಿರಾಭಾರಿ] ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿರ್ದೇಹಿ ನಿಜದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಯ್ಯಾ ಭಕ್ತನು (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೨೦೫-೯೩೫) ; ಈ ಬಗೆಯ ನಿರ್ಮಲತ್ವ ಲಭಿಸುವುದು ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವದಿಂದ (ಸೌಂದಸ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಾತ್ಮಭಾವನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಯೋಗ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಭಾರವನ್ನು ಆತನಿಗೆ ವಹಿಸಿ ತಾನು ನಿಸ್ಸಂಗನಾಗಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮವು ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಪರಿಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು : ದ್ವಾದಶಾಂಗದೊಳ್ ಪೇಟ್ದ ಆಧಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಾತ್ಮಭಾವನಾಯೋಗನಿರ್ವಾಣಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯೋಗನಿರ್ವಾಣ ಸಾಧನ . . . ಅಗ್ರನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಾತ್ಮಭಾವನಾ]

ನಿಸ್ಸಂಗಪರಿಭಾವಕತ್ವ (ನಾ). ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಉಳಿದವರಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾದ ಈ 'ನಿಸ್ಸಂಗಪರಿಭಾವಕತ್ವ' ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲೆಗಾರ ಚೆಲುವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ (ಸೌಂದಸ. ೭). [ನಿಸ್ಸಂಗ + ಪರಿಭಾವಕತ್ವ]

ನಿಸ್ಸಂಗಪರಿಭಾವನೆ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಂಗಪರಿಭಾವಕತ್ವ : ಕಲಾ ದೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಚೆಲುವನ್ನು . . . ಒಂದು ರೀತಿಯ ನಿಸ್ಸಂಗ ಪರಿಭಾವನೆಯಿಂದ ಒಲಿಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಸೌಂದಸ. ೭). [ನಿಸ್ಸಂಗ+ಪರಿಭಾವನೆ]

ನಿಸ್ಸಂಗಿ (ನಾ). ಯಾವ ಒಡನಾಟವೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ಲಿಪ್ತನಾದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಐವರ ಸಂಗದಿಂದ ಬಂದೆ ನೋಡಯ್ಯಾ . . . ಐವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೋದರು ನಾನೊಬ್ಬನೆ ನಿಸ್ಸಂಗಿಯಾಗಿ ಉಳಿದೆನಲ್ಲಾ (ಅಪಚಂ. ೮೯-೩೯೭) ; ಈಶ್ವರೇಶ್ವರನು ಜಂಗಮಾಕೃತಿಯಂ ಧರಿಸಿ ನಿಸ್ಸಂಗಿಯಾಗೆಯ್ತಂದು ಭಕ್ತಗೃಹಾಂಗಣದೊಳಾಡುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೭-೪೨) ; ಮಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿ ನಿಸ್ಸಂಗಿಯಾದೆನು (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೩೩-೩೯೩); ನಿರುಪಾಧಿ ನಿಸ್ಸಂಗಿ ನಿರ್ಮಲ ನಿರಾಭಾರಿ . . . ಪ್ರಭುಜಂಗಮದ ಪಾದವಿರ್ಕೆನ್ನ ಹೃದಯದೊಳಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೧-೧-೫). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂಗಿನ್]

ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ (ಗು). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ; ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನವಾದ: ನಂದಗೋಪನುಂ ಯಶೋದೆಯುಂ . . . ಚಂಡಾಹಿತುಂಡಖಂಡಿತ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷವದನವಿನ್ಯಸ್ತತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ ತ್ರಿಸಂಜ್ಞಗಾತ್ರರುಮಾಗೆ (ಜಾವಿ. ೩-೯೫ ವ). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯ. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂತತಿ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಂತಾನ : ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರ್ದ್ದಡೆ ಮಗಳು ಮಗಳ ಮಕ್ಕಳು ದಾಯಾದ್ಯರುವಿಲ್ಲದೆ ನಿಸ್ಸಂತತಿಯಾದವ [ರೆ]ಲ್ಲವನರಸು ಕಾ[ಣಿಕೆ] . . . ಕುಡುವುದು (ಕಇಅ. ೨೬-೩೯-೪೧ ; 1110). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂತಾನ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ವಂಶವೃದ್ಧಿಯಾಗದಿರುವುದು : ಆ ನರಾಧಿಪ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸಂತಾನವೆಲ್ಲಂ ಕಡೆಗೆ ನಿಸ್ಸಂತಾನವಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೬೧-೩೪) ; ಅವರ ಸಂತಾನ ನಿಸ್ಸಂತಾನ ಆಗಲಿ (ಜನಜೀ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂತಾನಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವನು ; ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು : ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯೂ ನಿಸ್ಸಂತಾನಿಯೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿರುವರು (ಅಂಬಿಕೆ. ೪೯). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂತಾನಿನ್]

ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ ; ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದ : ನಿಶ್ಚಿತವಾದ : "ನಿಶ್ಚಯವಾದ, ನಿಶ್ಚಿತ, ದೃಢ, ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದ, ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧ . . . ಖಾತ್ರಿಯಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ತಪ್ಪದ" (Sure-ಇಂಕನಿ). (ನಾ). ೨. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಖಚಿತತೆ : ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಆ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ನಳಚ. ೨೯ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನು : ತನಗೇನಾಗಬೇಕೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅನಿಶ್ಚಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪರರಿಗೆ ತಾನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನು ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧನಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂದೇಹ (ನಾ). ೧. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದುದು ; ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದುದು ; ಖಚಿತವಾದುದು : ಇವರು ಪಾರ್ಥಿವರೊಳಗೆ ಕೇಳ್ ಪಾಂಡವರು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವು (ಕುಪ್ರಾಆ. ೧೬-೨೫) ; ಕ್ರಿ.ಪೂ.ದ ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ನೀರ್, ಮಿಾನ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ದ್ರಾವಿಡಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪದಗಳೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೫). ೨. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿ : ಭವಿಭವಿ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಕೀಲ ಕಳೆದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ನಿರ್ಲೇಪಕನಾಗಿ ಇರಬಲ್ಲರೆ ಶೀಲಸಂಪನ್ನರೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೦೦-೩೦೯).

ನಿಸ್ಸಂದೇಹಂ ಮಾಡು = ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸು : ವಸ್ತುವಂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹಂ ಮಾಡಿ ಬೆಸಸೆ ತಿರ್ಯಗ್ಗಣಮುಂ ತಂದಱಿಗುಂ ದಲೆನಲ್ ಗಣಬೃಂದಂ ಪನ್ನೆರಡುಮನುಱಿದುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬). **ನಿಸ್ಸಂದೇಹಮಾಗು** = ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಾಗು : ಪದಾರ್ಥಂಗಳೊಳ್ ತಮಗೆ ಸಂದೇಹಮಾಗೆ ಬಂದು ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರನಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹಮಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೩೮೬). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿ (ನಾ). ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಖಚಿತಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನು : ಒಳಗೊಂದು ಅನಿಮಿಷಲಿಂಗವ ಕಂಡು ಎನ್ನ ಮನೋಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿದಡೆ ನಾಚಿಕೆ ಮಾದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿಯಾದೆನು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಪಚಂ. ೯೪-೪೧೭); ಸಂದೇಹಿ ತಜ್ಜೀವ ದೇವ ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿಯಾಗಿಹನಾವಗಂ ತಾನಿದು ನಿಮಿತ್ತಂ ಜೀವನುಂ ಶಿವನಲ್ಲ ಕೇಳಿರೆ (ಬಸಪು. ೫೧-೨೯). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿನ್]

ನಿಸ್ಸಂಶಯ(ನಾ).೧. = ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ೧: ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಆದೊಂದು ಡಂಭಾಚಾರದ ಪ್ರದರ್ಶನ (ಹೇಮಂತ. ೩೩೩); ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಭಗವಂತನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸ – ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಗಳು ಬೇಕು (ಭಾರದ. ೨೬೪). ೨. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿ: ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಂ ಬೆಸಗೊಂಡು ನಿಸ್ಸಂಶಯನಾಗಿ ಸಮವಸರಣಮಂಡಳದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಚಾವುಂಪು.೪೮). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಶಯಂ (ಅ). ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಂತೆ ; ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ : ಅಪ್ರತಿಹತನಿಜಾಜ್ಞಾರೂಢ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಶೇಖರಂ ತನಗೆ ನಿಸ್ಸಂಶಯಮಾಗಿಯುಮಪ[ಮ]ವನಪ್ರತಿಕೂಲ ಪ್ರಿಯಹಿತವಾದಿಯಪ್ಪ ದಱಿನಂತೆಗೆಯ್ವೆನೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೨೩ ವ). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಂಸಾರ (ನಾ). ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದಿರುವಿಕೆ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ದ್ವೈತವ ಹೇಳುವ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ದ್ವೈತಕ್ಕೊಳಗಾದರು ನಿಸ್ಸಂಸಾರವ ಹೇಳುವ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರದ ಸಾರವ ಚಪ್ಪರಿದು ಕೆಟ್ಟರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪-೫೧). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸತ್ವ (ಗು). ೧. ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದ : ಮುಂಜಾವಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯವರೆಗೆ ಯಾಂತ್ರಿಕಪುರುಷರಂತೆ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಗೀಚಿ ಹೋಗುವ ನಿಸ್ಸತ್ವ ಜೀವಿಗಳೆಂದೆಣಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಮಾನವತೆಯೂ ಇದೆ (ಹೇಮಂತ. ೧೮೦). (ನಾ). ೨. ಸತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಶಕ್ತಿ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ . . . ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ, ನಿಸ್ಸತ್ವ, ವಾಂತಿ . . . ಕಾಮಾಲೆ ಇವಿಷ್ಟು ರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೯೪). ೩. ಸತ್ವವಿಲ್ಲದವನು ; ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ಬಲ : ನಿಸ್ಸಾಣಧ್ವನಿ ತಂಬಟೆಸ್ಫುಟ ಢಡಂ ಢಂ ನಾದ ಭೀತಪ್ರ್ವಲರ್ನಿಸ್ಸತ್ವರ್ವ್ವಿ ಸುಟೋಡಿ ನಾಡ ನಗರೀ ಭಂಡಾರಮಂ ಪೆಂಡಿರಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೫-೨೭ ; 1218); ನಾವು ವಾನರರಡವಿಯಲಿ ಫಲಜೀವಿಗಳು ನಿಸ್ಸತ್ವರಿಲ್ಲಿಯ ಠಾವ ಬಿಡಲನ್ಯತ್ರ ಗಮನತ್ರಾಣವಿಲ್ಲೆಮಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೨೩). ೪. ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು ; ಸಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸತ್ವಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಬಲಗೊಳಿಸು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೀರುವ ಮೊದಲು ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಿಸ್ಸತ್ವಗೊಳಿಸಿ (Paralyse) ಜೀರ್ಣಿಸುವ ದ್ರವವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಿಯ ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ಪಂಪು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೮೩).

[ನಿಸ್ಸತ್ವ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನಿಸ್ಸಪತ್ನ (ಗು). ೧. ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಿರ್ಭಯದ ನಿಗುರಿಸಿದ ಹರುಷದ ನಿಸ್ಸಪತ್ನದಿನಸುರಕುಲ ವಿದ್ದುದು ಸುನಿದ್ರಾಭರದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೧). ೩. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಹಗೆಯಿಲ್ಲದವನು : ನಿಸ್ಸಪತ್ನನಾಗಿ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದು ಆಳುವಂತೆ . . . ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು (ಮಹಾಣ. ೯೨). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಮ (ಗು). ಅಪ್ರತಿಮವಾದ ; ಅಸಮಾನವಾದ : ಇರ್ದಂ ಕೆಲದೊಳ್ ನಿಜಾನುಜರಿರಲ್ ಸದ್ವಾದ್ಯ ಸದ್ಗೇಯದೊಂದೊದವಿಂ ನಿಸ್ಸಮವೈಭವಂ ಕುರುಕುಳಕ್ಷ್ಮಾಪಾಳನೀತಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೯೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸರಡೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವರವಿನ್ಯಾಸ (?) : ಗಾಂಧರ್ವಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬ ದಿವಿಜನಾಯಕಗಾಯಕಂ . . . ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯೆ ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ ತನ್ನೆವಣೆ ನಿಸ್ಸರಡೆ ರಂಗರಕ್ತಿ ಬೇಗವಣೆತು ತರಹರಂ ಸುಳಿವಟ್ಟೆಜಿ ದಾಳವಾಳಂ ಪದಿರ್ಪೊಜೆ ಕೊಂಕು ಕಮ್ಮಣೆ ಪೆಸರಂ ಭೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೭೭ ಪ). 'ಸರಳೆ' ಪರಾ. [?]

ನಿಸ್ಸರಣ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಗಮನ ; ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. ೨. ತಲೆಬಾಗಿಲ ಮುಂಭಾಗ ; ಅಂಗಳ : "ಪ್ರತೋಳೀಮುಖ ನಿಸ್ಸರಣಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೭) ; "ಮುಖಂ, ನಿಸ್ಸರಣಂ—೨ ಮನೇ ತಲಬಾಗಿಲ ಮುಂದೇ ಇರುವ ಬೈಲು, ಅಂಗಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೪). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಹ (ಗು). ೧. ಸಹಿಸಲಾರದ ; ಅಸಹನೀಯವಾದ ; ತಡೆಯಲಾಗದ : ಸಮರಭರನಿರ್ಭರಭೀಮಸೇನಘನಗದಾಪ್ರಹರಣನಿಸ್ಸಹಮದವದನೇಕಮತ್ತಮಾತಂಗಪದನಖುರ್ವಿತೋರ್ವೀತಳಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೧ ಪ). (ನಾ). ೨. ಸಹಿಸಲಾರದವನು ; ಎದುರಿಸಲಾರದವನು. [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಹಣ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಹಾಯ (ಗು). ೧. ನೆರವಿಲ್ಲದ; ಅಸಹಾಯಕವಾದ : ದಾರುಣ ಯಾತನೆಯ ಆ ನಿಸ್ಸಹಾಯ ಚೀತ್ಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಶೀನಪ್ಪನ ಹೃದಯವನ್ನು ಹಿಂಡಿದಂತಾಯಿತು (ಅನಾಥ. ೧೨). ೨. ಇತರರ ನೆರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದ,–ನೆರವಿನ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲದ: ಸಂಕ್ರಂದನ ನಂದನನ ನಿರರ್ಗಳ ನಿಸ್ಸಹಾಯಪರಾಕ್ರಮೋಕ್ತಿಗೇಳ್ದು ನೆರೆದ ಗಣಸಂದೋಹಮುಮಂದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದು ನಲವೇರ್ಚಿ ಪೊಗಳುತ್ತಿರೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೬೫ ವ). (ನಾ). ೩. ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಸಹಾಯಕ : ತಾಯಿ ಮಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಮೌನ ತಳೆದರು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೦). ೪. ನೆರವಿನ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಸಹಾಯಶೂರ ; ಏಕಾಂಗವೀರ : ನಿಶ್ಶಂಕನುಂ ನಿಸ್ಸಹಾಯನುಮಾಗಿ ನುಡಿದಮೋಘ ಜಿಹ್ವನ ಸ್ಥಿರತ್ವಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೫ ವ) ; ಅನ್ನಿಸ್ಸಹಾಯನೊಳೆನೆನಗಿನ್ನೇನೆಂದಂದು ನಂದನಾನಂದದಿಂ . . . ತುಜುಪಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದೊಸೆದಿರ್ದಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೨೩). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಹಾಯಕ (ಗು). ೧. = ನಿಸ್ಸಹಾಯ ೧ : ಜೀವನವೆಲ್ಲ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅದೇ ಒಂಟಿತನದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕ ನಿರಾನಂದಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೇ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದೆ (ಕುಟುಂಸಾ. ೩). (ನಾ). ೨. = ನಿಸ್ಸಹಾಯ ೩ : ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ನಿಷ್ಠಾವಂತಜನರೂ ಸಹ ರಂಗನಾಥಮಿತ್ರಮಂಡಳಿಯವರ ಉಪಟಳವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಳ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಣ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಣಧ್ವನಿ 'ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾರ (ಗು). ೧. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ; ನೀರಸವಾದ : 'ನಿಸ್ಸಾರಹೃದಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು ; ನೀರಸವಾದುದು : ಮಗಳಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿದಳಿಬಾಕೆಯು ನಿಸ್ಸಾರಮಪ್ಪ ವಸ್ತುವನಾಗಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬೧) ; ಆ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಶರಣೆಂದೆನಯ್ಯಾ ಅದು ಸಾರವೂ ಅಲ್ಲ ನಿಸ್ಸಾರವೂ ಅಲ್ಲಾ ಆ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ನಾನೇ ತದ್ಗತನಾದೆ ಕಾಣಾ (ಬಸವ. ೯೪೩); ಸರಸಿರುಹವದನೆಯರಂಗಕಳೆಗಳು ಶರಣರಿಗೆ ನಿಸ್ಸಾರವಲ್ಲದೆ ಸಾರತರವಹುದೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೭೯). ೩. = ನಿಸ್ಸಾರರಸ: ಕಾರಣಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಸ್ಥೂಲವತಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಾಂಶಾದಿ ರೂಪಕ ಸಾರಶುಭಪ್ರವಿವಿಕ್ತಾನಂದ ಸ್ಥೂಲ ನಿಸ್ಸಾರ ಆರು ರಸಗಳ ನರ್ಪಿಸು (ಹಸಾರ. ೧೩-೨೭). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸಾರತೆ (ನಾ). ಸಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನೀರಸತೆ : ನಾವು . . . ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು, ಬೇಡನ್ನಿನ ಜೀವನದ ನಿಸ್ಸಾರತೆ–ಇವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕುಟುಂಸಾ. ೧೪೪). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸಾರತಾ]

ನಿಸ್ಸಾರರಸ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ದೈವಿಕವಾದ ಆರು ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ೧. ಸಾರರಸ = ಸಾತ್ವಿಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ರಿಗುಣರೂಪ ಕಾರಣವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ೨. ಶುಭರಸ = ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ೩. ಪ್ರವಿವಿಕ್ತರಸ = ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಳ ; ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ. ಇದನ್ನು ವಿರಾಡ್ರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ೪. ಆನಂದರಸ = ನಾವು ಮಾಡುವ ಊಟ, ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ. ಇದನ್ನು ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅರ್ಪಣೆಮಾಡಬೇಕು. ೫. ಸ್ಥೂಲರಸ = ನಮ್ಮ ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಗೆ ಯಾವುದು ಸಾರವೆಂದು ಕಾಣುವುದೋ ಆ ಜಲ. ಇದನ್ನು

ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ೬. ನಿಸ್ಸಾರರಸ = ಹುಲ್ಲು, ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವು. ಇದನ್ನು ಅಂಶ (ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ಮೃಗಾದಿ)ರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಷಡ್ರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಷಡ್ರಸಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾಗಬೇಕೆಂದು 'ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ'ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ: ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ . . .ಆರು ವಿಧಗಳುಂಟು. ಇದರಂತೆ ರಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾರರಸ, ಶುಭರಸ, ಪ್ರವಿವಿಕ್ತರಸ, ಆನಂದರಸ, ಸ್ಥೂಲರಸ, ನಿಸ್ಸಾರರಸಗಳೆಂದು ಆರು ವಿಧಗಳುಂಟು (ಹಸಾರ. ೧೩-೨೭ ಟೀಕು). [ನಿಸ್ಸಾರ+ರಸ]

ನಿಸ್ಸಾರಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ; ನೀರಸವಾದ ಅಂತರಂಗ. ೨. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು ; ಭಾವಾನುಕಂಪಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಕ್ರೂರಿ : ನಿಸ್ಸಾರಹೃದಯನು ಕಂಕ ನೀ ದುಷ್ಟಾತ್ಮ ಹೋಗು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೧೬) ; ಮಾರಿಮುಖದವ ಕಠಿನಮನ ನಿಸ್ಸಾರಹೃದಯನು ಭೀಮನವನೊಳು ಹೋರಿದವರೇನಹರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೪೬). [ನಿಸ್ಸಾರ+ಹೃದಯ]

ನಿಸ್ಸಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ; ಸಾರಿ ಅಥವಾ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಇಲ್ಲದ ವೀಣೆ : ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದವರೆಗೂ ವೀಣೆಗೆ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿದ್ದುದು ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲು (Fret) ಇಲ್ಲದ ವೀಣೆಗೆ 'ನಿಸ್ಸಾರಿ' ವೀಣೆಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೧೧).

[?]

ನಿಸ್ಸಾಹಣ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಹಳ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಹಳಧ್ವನಿ 'ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಳ, ನಿಸ್ಸಹಣ, ನಿಸ್ಸಳ, ನಿಸ್ಸಾಣ, ನಿಸ್ಸಾಹಣ, ನಿಸ್ಸಾಹಳ, ನಿಸ್ಸಾಳಯ, ನಿಸ್ಸಾಳೆ (ನಾ). ತಾಮ್ರದಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ತಳಭಾಗ ಕಿರಿದಾಗಿ, ಮುಖಭಾಗ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದು ಮಹಾಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ,—ರಣವಾದ್ಯ : "ಯಶಃ, ಪಟಹಃ, ಢಕ್ಕಾ—ಈ ೩ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ.೯೬); ಪೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟದ ಭೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಯ್ವ ಬಿರುದಿನ ಕಹಳೆ ತಿತ್ತಿರಿಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೭-೨೧) ; ಮೊಳಗಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳ ಕೋಳಾಹಳಿಸಿದವು ಕಹಳೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೨೭) ; ಡೋಳು ನಿಸ್ಸಾಳಗಳಬ್ಬರ ತುಂಬಿತಾಕಾಶಮಂಡಲವ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨) ; ಭೇರಿ ನಿಸ್ಸಾಳಗಳು ಭರದಿಂದ ಮೊಳಗಿದವು (ರಾಜಸೂ. ೨). **ನಿಸ್ಸಹಣ :** ಚಟುಲತರ ನಿಸ್ಸಹಣ ಭೇರೀ ಪಟಹಡಿಂಡಿಮಘೋಷ . . .ಅಳ್ಳಿಱಿಯಲು ಜಗತ್ರಯವ (ಉತ್ತರಾ. ೧೮-೩೧). **ನಿಸ್ಸಳ :** ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಳ ಭೇರಿ ಪಱೆ ಬಜಿಸಿಡಿಲಿನಂತಾಯ್ತು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೧೧) ; ಮೊಳಗಿದವು ಭೇರಿಗಳು ಘನನಿಸ್ಸಳದೊಡನೆ ಕೋಸಲನೃಪಾಲನ ನಿಳಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೮-೫೩). **ನಿಸ್ಸಾಣ :** ಮಾಜಿಾನ್ತ ಸಾಮಂತರಂ ತುರಗಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯುಂದಳಂ ಚಮರಜಂ ನಿಸ್ಸಾಣಮುಂ ಪ್ರಾಣಮುಂ . . . ಕೊಂದನಶ್ರಮದೆ ಕೇಳ್ ಶ್ರೀಮಲ್ಲ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೫-೪೩ ; 1136) ; ವಾಜಿಪದ ಪ್ರೋದ್ಯಚ್ಚಟತ್ಕಾರದಿನನುಗತನಿಸ್ಸಾಣಭಾಂಕಾರದಿಂ ವಿಷ್ಟಪಮುಂ ಶಬ್ದಾತ್ಮಕಂ ಮಾಡಿದುದುಭಯಮಹೀಭೃಚ್ಚಮೂಚಕ್ರವಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೬೭) ; ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಣ ತಮ್ಮಟ ಭೇರಿಗಳ ಸಮುತ್ಕಟನಾದಂ . . . ಪಟುಭಟರ ಬೊಬ್ಬೆಯಾರ್ಭಟೆಗಳೊಂದಾಗಿ ಸಂಘಟಿಸಿತೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಘಟವಿಂದೊಡೆಯದಿರದೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೧೮). **ನಿಸ್ಸಾಹಣ :** ಮನ್ಮಥಂ ಸೇನೆಗಂ ಕೈವೀಸೆ ದನಿಮಾಡಿದವು ತುಂಬಿಯಂಬು ನಿಸ್ಸಾಹಣಂ ವಿನುತ ಕೋಕಿಲರಾವವೆಂಬ ಹೆಗ್ಗಾಳೆಗಳು ಬಿರಿದೆತ್ತಿ ಕರೆದವಲ್ಲಿ (ವೀಶೈಪು. ೨-೪-೧೭). **ನಿಸ್ಸಾಹಳ :** 'ನಿಸ್ಸಾಹಳಧ್ವನಿ' ಪರಾ. **ನಿಸ್ಸಾಳಯ :** ಸುಱಿಯಲಂಬರುಣಾಂಬುಗಳ ನದಿ ಹೊಱಮಱಿಯೆ ದೊರೆಗಿಕ್ಕಿದರು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಿಱಿವ ದನಿ ದಟ್ಟಿಸಿತು ನಿಸ್ಸಾಳಯದ[ಪಾಠಾಂ. ಹತಿ] ದನಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೧೨). **ನಿಸ್ಸಾಳೆ :** ಹೀಗಾಗಲು ಕಾರಣವನ್ನೂ ಅವನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಕಾರಣ ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳೆಯಂತೆ ಮೊಳಗುತ್ತಿತ್ತು (ಭೀಮಕಾ.೧೭೦). [<ಪ್ರಾ. ಣಿಸ್ಸಾಣ./ತಮಿ. ನಿಚಾಳ : ತೆಲು. ನಿಸ್ಸಾಣ, ನಿಸ್ಸಾನ, ನಿಸ್ಸಾಹಣ]

ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಾಳವಾದ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ : ಸಿಡಿಲಕುಡುಹುಗಳೆಂದ ಕಮಲಜ ಹೊಡೆಯಲಬುಜಭಾಂಡಭೇರಿಯ ಕಡುದನಿಗಳೆನಲೊದಱಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೭) ; ಸೂಳವಿಸಿದುವು ಲಗ್ಗೆಯಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಗಳದರ ರಭಸಕೆ ಕೇಳಲಾರದೆ ಕಿವುಡುಗೊಂಡುವು ಲೋಕ ಹದಿನಾಲ್ಕು (ಸುದಾಮ. ೩-೧).[ನಿಸ್ಸಾಳ+ಕೋಟಿ$_1$]

ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿ : ಮಸಗಿದುದು ಬಹುವಾದ್ಯರವ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಗರ್ಜಿಸಿದವಾವರ್ಜಿಸುವವೋಲ್ ಘನಯಂತ್ರಭೇದಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೪) ; ಸೂಳವಿಸಿದವು ಲಗ್ಗೆಯಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಸಿಡಿಲೆಱಗಿತೆನಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೨). [ನಿಸ್ಸಾಳ+ತತಿ$_2$]

ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ, ನಿಸ್ಸಾಣಧ್ವನಿ, ನಿಸ್ಸಾಹಳ ಧ್ವನಿ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಾಳದ ಶಬ್ದ : ಸೀಗುರಿ ಚಾಮರಂ ರಾಗದಿಂ ಕುಣಿಯೆ ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ ದಿಕ್ತಟಕ್ಕೆ ಧೀಂಕಿಡೆ ಭೇರೀರವಂ ಬೊಮ್ಮಾಂಡವನಡರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೮-೮೮). **ನಿಸ್ಸಾಣಧ್ವನಿ :** ನಿಸ್ಸಾಣಧ್ವನಿ ತಂಬಟಸ್ಫುಟ ಧಡಂ ಧಂ ನಾದ ಭೀತಪ್ರ್ಯಲರ್ಸಿಸ್ಸತ್ತ್ವರ್ವಿಸುಟೋಡಿ ನಾಡ ನಗರೀಭಂಡಾರಮಂ ಪೆಂಡಿರಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೫-೨೭ ; 1218). **ನಿಸ್ಸಾಹಳಧ್ವನಿ :** ತುಂಬಿಗಳ ದನಿಯೆಂಬ ನಿಸ್ಸಾಹಳಧ್ವನಿಕದಂಬ ದಾಂಧಳ ಧಳಂಧಳವೆಂಬ ರವದಲ್ಲಿ ತುಂಬಲಾಹಾಹ ಕೇಳ್ದಲ್ಲಿ ನೆರೆದುದು ಮದನಭೂಮಿಪನ ಸೇನೆಯಾಗ (ವೀಶೈಪು. ೨-೪-೧೨). [ನಿಸ್ಸಾಳ+ಧ್ವನಿ]

ನಿಸ್ಸಾಳನಿಸ್ವನ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಾಳ ಧ್ವನಿ : ನಿಸ್ಸಾಳನಿಸ್ವನದ ಘುಳುಘುಳಿಪ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ರಿಪುಗಳ ಮುಳಿಯಿಸುವ ಕಹಳೆಗಳ ತುರಗಾವಳಿಯ ಗಜಜಬ್ಬರಣೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡರತಿಬಳರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೮).
[ನಿಸ್ಸಾಳ+ನಿಸ್ವನ]

ನಿಸ್ಸಾಳಬಡಿಕ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಾಳವನ್ನು ಬಡಿಯುವವನು,—ಬಾರಿಸುವವನು : ವಂದಿಗಳ ನಿಸ್ಸಾಳಬಡಿಕರ ಮಂದಿ ಹಡಪಿಗ ಚಾಹಿ ಸೂತರ ಸಂದಣಿಗಳೌಷಧಿಕ ಹಯಗಜಸಂವಿಧಾಯಕರು ನಿಂದುದು(ಕುವ್ಯಾಗ.೨-೨).
[ನಿಸ್ಸಾಳ+ಬಡಿಕ$_1$]

ನಿಸ್ಸಾಳಯ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸಾಳರವ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ : ಡಿಂಡಿಮರವಂಗಳಾನಕದ ರವಂ ಕರಡೆಗಳ ರವಂ ನಿಸ್ಸಾಳರವಂ ಭೇರೀರವಂ ಮೃದಂಗರವಂಗಳ್ (೧ಿರಿಕ. ೩-೬೦). [ನಿಸ್ಸಾಳ+ರವ]

ನಿಸ್ಸಾಳಾರವ (ನಾ). = ನಿಸ್ಸಾಳಧ್ವನಿ : ದಾರುಕನು ನಿಜರಥವನೆಸಗಲುದಾರಸಾತ್ಯಕಿ . . . ನಿಸ್ಸಾಳಾರವದ ಘಟ್ಟಣೆಯಲಿದಿರಾದನು ರಿಪುವ್ರಜಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೪). [ನಿಸ್ಸಾಳ+ಆರವ]

ನಿಸ್ಸಾಳೆ 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ನೋ.

ನಿಸ್ಸೀಮ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಪರಿಮಿತವಾದ ; ಅನಂತವಾದ : ಭೂಮಿಪತಿ ಭುಲ್ಲವಿಸಿದನು ನಿಸ್ಸೀಮಸಂತೋಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೦) ; ಶ್ರೀಮದಮಲಗುಣನಿಧಿಗೆ ನಿತ್ಯನಿಗೆ ನಿಸ್ಸೀಮ

ಕೃಪಾವಾರಿಧಿಗೆ ರಾಮಣೀಯಕರಾಶಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮರಂಗಧಾಮನಿಗಾನೆಜಗುವೆನು (ಹದಿಬ. ೧-೧) ; ಪರಿವಾರದಾ ಸಂಸಾರಭಾರಬಂಧನವಿಹುದೆ ದುರ್ದಮ್ಯ, ನಿಸ್ಸೀಮ, ವಿಶ್ವಸಂಚರಶಕ್ತಿಯುಕ್ತ, ಕವಿವೈನತೇಯನ ಮಹಾಪಕ್ಷವಿಸ್ಫಾಲನೆಗೆ ? (ಶ್ರೀರಾಸೂ. ೧೨೬-೨೫) ; ರೋಮರಂಧ್ರಗಳರಳೆ ಶತಕೋಟಿಕಣ್ಣುಗಳು ಆ ಮಹಾರ್ದ್ರೂಪ ಕಂಡಾ ಕಣಿಯುನುಸಿರುವೆನು ಸಾಮುಗಾನದ ಸರಿಯು ನಿಸ್ಸೀಮಛಂದದೊಳು (ಗಿರಿ. ೧೧-೧೯). 'ನಿಸ್ಸೀಮಕಲೆ', 'ನಿಸ್ಸೀಮಚೆಲುವ' ಪರಾ. **೨.** ಶೂರನಾದ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ : ಬಭ್ರುವಾಹನ ಸುವೇಗ ನಿಸ್ಸೀಮ ನೀಲಧ್ವಜ ಮರಾಳಧ್ವಜಾದಿಗಳ್ವೆಡೆವೆರಸಿ ನಡೆದರೊಡನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೧). (ನಾ). **೩.** ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಪರಿಮಿತಿಯಿಲ್ಲದುದು ; ಅನಂತವಾದುದು : ಸಹಜನಿರಾಭಾರಿಗಳ ಮೇಳದಿಂದ ನಿಸ್ಸೀಮದ ನಿಭ್ರಾಂತಿನ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರಾಶಾಪದವೆ ಅನುಕೂಲ ನಿಶ್ಶಬ್ದವೆ ಅನುಭಾವ (ಅಪಚಂ. ೮೪-೩೭೪) ; ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿಸ್ಸೀಮ ಸೀಮದಲೆ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿಸ್ಸೀಮವೆಂದರೂ ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ (ನಸಲ್ಲಿ. ೧೩-೧). **೪.** ಅತ್ಯಧಿಕನಾದವನು ; ಸೀಮಾತೀತನಾದವನು : ತನುಮನಧನವ ಮೀಜಿ ಮಾತಾಡಬಲ್ಲರೆ ಆತ ನಿಸ್ಸೀಮನು ಆತ ನಿಜೈಕ್ಯನು (ಬಸಪ. ೨೧೬) ; ನೆರೆದ ನೆರವಿಯೆಲ್ಲಂ ಪರಿದು ಬಂದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಬಂಡಿಯೊಳಿರ್ದ ನಿಸ್ಸೀಮನಂ ಕಂಡು . . . ಇದಾವ ಭಕ್ತಿಯ ಬೆಳೆಯೊ ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡುತಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೨-೩೧) ; ಪ್ರೇಮದಿಂ ಶ್ರೀಕುಡಿಯೊಳಿಹ ಕಲಿಕಾಮದೇವನು . . . ಭಕ್ತಿಯಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮನಿಂತೆಂದ (ಬಸಪು. ೨೬-೫೬) ; ಸೀಮೆಯ ಮೀಜಿ ನಿಸ್ಸೀಮನಾದೆನು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೭-೩೮೦). **೫.** ಅತಿಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಸಾಮದಲಿ ಸೊಗಸಿಲ್ಲ ನೀವ್ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದೊಡೆ ಜೋಡಿಸುವುದುದ್ದಾಮಕುರುಭೂಮಿಯಲಿ ಕುಳವಱಿದವರ ಪತಿಕರಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೧೧-೫). **೬.** ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವ್ಯಾಸನ ಸಾವಿತ್ರಿ, ದಮಯಂತಿ, ದ್ರೌಪದಿ . . . ಇವರೆಲ್ಲ ಪತಿಗಾಗಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವ, ದುರ್ಭರದೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ, ದಾರುಣವಾದ ಯಾತನೆಯನ್ನು ನುಂಗಿ ಜಯಿಸುವ ಧೀರಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೮) ; ಇಲ್ಲದ ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡೋದರಲ್ಲಿ ಖೈದಿಗಳು ನಿಸ್ಸೀಮರು (ವೀರಯೋ. ೩೫). **೭.** ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಚೆಗೆ ಇರುವವನು ; ಸರ್ವಾತೀತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಹೊಲಬುದೋಱಿದಿಹ ನಿಸ್ಸೀಮನ ಹೊಲಬನಱಿದು ಕೂಡಿದಾತನೆ ಮೃಡನು (ದೇದಾಪ. ೧೦-೧೬) ; ನಿರತಿಶಯ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿಗಮೇತರ ಗಿರೀಶ್ವರ ನಿಃಪಿತ ನಿರುತ್ತರ ನಿರಾಮಯ ನಿರ್ವಿಕಾರಾಕಾರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೩) ; ನಿಸ್ಸೀಮಂಗೆ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಿತಂಗೆ ಕಲ್ಪಿತ ಉಂಟೇ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೬೭-೫೦೦) ; ನಿರುಪಮ ನಿರಾಳನು ನೋಡಾ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿರ್ಜಡನು ನೋಡಾ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು (ಅಖಂಡೇ. ೩೧೬-೫). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸೀಮಕಲೆ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ಕಲೆ : ಜನಪದ ಕಾವ್ಯಕಲೆ . . . ವಸ್ತುವಿನ ಸಮಗ್ರಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಿಂತ, ವಿವರ ವಿವರವಾದ ಬಣ್ಣನೆಗಿಂತ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ ಅಂಶಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇದು ನಿಸ್ಸೀಮಕಲೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೬೫). [ನಿಸ್ಸೀಮ+ಕಲೆ₃]

ನಿಸ್ಸೀಮಚೆಲುವ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಚೆಲುವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಅಪರಿಮಿತ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಭವವಿಲ್ಲದ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಚೆಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆ ಕುಲಸೀಮೆಯಿಲ್ಲದ ನಿಸ್ಸೀಮಚೆಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೨-೨೮೩). [ನಿಸ್ಸೀಮ+ಚೆಲುವ₁ (<ಚೆಲ್ವ)]

ನಿಸ್ಸೀಮತನ (ನಾ). ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಎಲ್ಲ ಸೀಮೆಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ರೋಮರೋಮದೊಳಖಿಲಭುವನಸ್ತೋಮ ನಲಿದಾಡುವುದು ಗಡ ನಿಸ್ಸೀಮತನ ಗಡ ನಾವು ವೈರಿಗಳೆಂದು ಕೋಪಿಸುವ ಈ ಮರುಳುತನವೆತ್ತಲೀ ರಣತಾಮಸಿಕೆ ತಾನೆತ್ತಣದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೦) ; ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡುವ, ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಹುಡುಕುವ ನಿಸ್ಸೀಮತನವೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೮೭). [ನಿಸ್ಸೀಮ+ –ತನ]

ನಿಸ್ಸೀಮನಿರ್ವೇಗ (ನಾ). ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ : ಮಾನವರೆಮ್ಮಂದಿಗರಾತ್ಮಜನ್ಮವದೇನೆಂದು ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಯಿಂ ಲೋಚನೋತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದದೆ ಬಾಷ್ಪ ಬಾಱಿ ಪಡೆಗುಂ ನಿಸ್ಸೀಮನಿರ್ವೇಗಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೬). [ನಿಸ್ಸೀಮ+ನಿರ್ವೇಗ]

ನಿಸ್ಸೀಮಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ ; ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಭಕ್ತಿ : ನನ್ನ ಅಂತರ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ನವೋದಿತತಾರುಣ್ಯದ ನವೋನವಪ್ರೇಮ, ನಿಸ್ಸೀಮಭಕ್ತಿ, ಅಖಂಡವಿಶ್ವಾಸ ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೇನೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೧೧). [ನಿಸ್ಸೀಮ+ಭಕ್ತಿ]

ನಿಸ್ಸೀಮಶೋಕ (ನಾ). **೧.** ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಶೋಕ ; ವಿಪರೀತವಾದ ದುಃಖ. **೨.** ಅತಿಯಾದ ಶೋಕವುಳ್ಳವನು ; ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖಿಯಾದವನು : ಬಲದೇವಾಕೃತಿಯಂ ಸರಾಗನಮರಂ ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಮಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸೆ ಕಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣನದಂ ನಿಸ್ಸೀಮ ಶೋಕಂ ಭಯಾಕುಲಿತಂ . . . ಜೀವಂ ಪೋಗೆ ಬಿಟ್ಟಂ ಧರಾತಲದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೯). [ನಿಸ್ಸೀಮ + ಶೋಕ]

ನಿಸ್ಸೀಮೆ (ನಾ). ಮೇರೆ ಇಲ್ಲದುದು ; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರಿದುದು ; ಸೀಮಾತೀತವಾದುದು : ಭಾವದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಿತರಾದವರ ಸೀಮೆಯೇನು ನಿಸ್ಸೀಮೆಯೇನು ವಚನದ ರಚನೆಯ ರಂಜನೆಯ ಲೀಲೆಯನಾಡುವರು ಗುಹೇಶ್ವರನಿಪ್ಪ ಗುಪ್ತವೆಂತೆಂದಱಿಯರು (ಅಪಚಂ. ೧೦೯-೪೯೭) ; ಆಚಾರ ಅನಾಚಾರವಿಲ್ಲದಂದು ಸೀಮೆ ನಿಸ್ಸೀಮೆ ಇಲ್ಲದಂದು ಗಮನ ನಿರ್ಗಮನ ಇಲ್ಲದಂದು . . . ಇಹ ಪರ ಇಲ್ಲದಂದು ಪರಾಪರವಸ್ತು ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದೆಯಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೭-೨೦). [ಸಂ. ನಿಸ್ಸೀಮ]

ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹ (ನಾ). ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ವಿರಕ್ತ ; ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದವನು : ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯ ಬಯಸ ದಿವಿಜರ ಭೋಗವನು ತಾನೊಲ್ಲ ಸಕಲವದಾಗಿ ಕೆಡುವದಿದೆಂದು ನಿಸ್ಸ್ಪೃಹನಾಗಿ ನಿಮಿಷದಲಿ. . . ಸುಖೇಚ್ಛೆಯ ಯೋಗಿಯೆನಿಸುವನು (ಅಮೃತ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥ (ಗು). **೧.** ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದ; ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ: "ಸ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಒಲವಿಲ್ಲದ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾದ; ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥ; ಅಸ್ವಾರ್ಥ; ಅನಾಸಕ್ತ ; ನಿಷ್ಕಾಮ" (Disinterested. ಇಂಕನಿ). (ನಾ). **೨.** ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾಕಾಂಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕಾಮತೆ. [ಸಂ.]

ನಿಹಂಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ℙ "ಭುಜವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನಿರಿಸುವುದು. ವಿಲಾಸ, ಲಲಿತ, ಗರ್ವ, ಬಿಬ್ಬೋಕ, ಕಿಲಕಿಂಚಿತ, ಮೊಟ್ಟಾಯಿತ, ಕುಟ್ಟಮಿತ, ಮಾನ, ಸ್ತಂಭ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಣಯಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೨೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕೆಲದೊಳೊಂದಿನಿತು ಬಾಗಿದ ತಲೆಯಂಚಿತವೆಂಬ ನಾಮಮೆತ್ತಿದ ಭುಜದೊಳ್ ಸಲೆ ಕುಸಿದ ಕೊರಲುಮೊಪ್ಪುವ ತಲೆಯದು ಪೆಸರಾಯ್ತು ಕೇಳ್ ನಿಹಂಚಿತವೆಂದುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೮೩). [ಸಂ.]

ನಿಹಟದಂಶು (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿ : ನಿಹಟದಂಶು ಜಾಳಜಟಳ ವಿವಿಧರತ್ನರಾಶಿಯಿಂ ದಿಶಾಮುಖಪ್ರಕಾಶಿಯಿಂ ಗಗನತಳ ಮನೆಯ್ದೆ ನೆಗೆವ ಶಶಿನಿಭಾಕಳಾಪಮಂ ನಿರುಪಮಧೂಮಲೇಪಮಂ ಕಂಡನಂತರಂ[ಗ]ವಿವಿಧವನಜವದನರಾಗದಿಂ (ಪರ್ಪಪು. ೧೧–೫೪).

[ಸಂ.]

ನಿಹತಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ನಿಹತಾರ್ಥ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೭). ೨. ಈ ದೋಷದಿಂದಕೂಡಿದ ಪದ ; ☞ ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಆ ಪದವು ನಿಹತಾರ್ಥತಾದೋಷಗ್ರಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಪದಕ್ಕೆ ನಿಹತಾರ್ಥವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ನಿಹನನ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಕೊಲೆ ; ವಧೆ : "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ . . . ನಿಸ್ತರ್ಹಣಂ, ನಿಹನನಂ . . . ವಧಃ—ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ನಿಹಾಕೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿ ; ನೀರುಡು : "ನಿಹಾಕಾ, ಗೋಧಿಕಾ—೨ ನೀರಲ್ಲಿರುವ ಉಡುವಿನ ಪೆಸರು, ಅಂದರೆ . . . ನೀರುಡಜಂತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೩) ; ಸಾರಂಗ ನಿಹಾಕೆ ರೋಹಿತ ತರಕ್ಷು . . . ಮೃಗೇಂದ್ರಮುಖ್ಯ ಮೃಗಸಂಚಯದುಂಚಗಾಡಿಯಿಂ ಕಂಗೆಸೆದತ್ತು ತುಂಗಬಹುಶೃಂಗವಿರಾಜಿತ ವಿಂಧ್ಯಭೂಧರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨–೪೩). [ಸಂ. ನಿಹಾಕಾ]

ನಿಹಾರ$_1$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಶಬ್ದ ; ಅಧಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ : ಮುಳಿದ ಚೂಣಿಯ ಭಟರು ತಂದರು ಬಿಡಿಸಿನರನೆಲೆಗಿದು ನಿಹಾರದೊಳಿಱದು ನೆಱೆ ಸೊಪ್ಪಾಗಿ ಸಾರಿತು ಸರಿದು ಹಿನ್ನೆಲೆಗೆ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧೯–೧೨) ; ಮೇಲುದ್ದಿಕರವ ನಿಹಾರದಲಿ ಭೊಬ್ಬಿಱದು ಹಾಱದನಾರೆ ಸುರರನುಪಮಮಹಾಕೈಲಾಸಪರ್ವತಕೆ (ತೊರರಾ. ೬–೫–೨೮); ನಿಹಾರದಲಿ ಸಿಡಿದು ಬೊಬ್ಬಿಱ ದುಬ್ಬಿ ಕಂಗಳ ಕಿಡಿಯ ಕೋಪದಲಸುರಹಯ ನೆಲಕಡಿಮಗುಚಲೆಱಗಿದನು ವಾಲಿಜನುಗ್ರಮುಷ್ಟಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬–೩೦–೨೯).

[<ಸಂ. ನಿರ್ಹ್ರಾದ]

ನಿಹಾರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಂಜು ; ಇಬ್ಬನಿ. ೨. ಮಬ್ಬು ; ಮಸುಕು : ಜಾಱದುಬ್ಬಿನ ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದ ಮೋಱೆಗಳ ಮೋನದ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಹಾರದ ದೂಱುಗಂಗಳ ದೇವನಿಕರವ ಕಂಡು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೬–೨೫). ೩. ಅಜ್ಞಾನ ; ತಾಮಸಿಕೆ : ನಿಹಾರದ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಘಾತಿಯ] ದಡಿಗದಾನವರೈದಿ ಕವಿದುದು ಕೆದಱ ಸುರ ಬಲವ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧೨–೩೨). ೪. ಮಲಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ : ಧರೆಯೊಳೆಲ್ಲವ ಸುಟ್ಟರುಂಟಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮ ಕರ್ಪೂರವ ಸುಟ್ಟರೆ ಭಸ್ಮವುಂಟೆ ನರತತಿಗಾಹಾರ ನಿಹಾರವುಂಟಿಮ್ಮ ಭರತೇಶಗಿಲ್ಲ ನಿಹಾರ (ಭರಚ. ೧–೨೪). 'ನೀಹಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನಿಹಿಂಸನ (ನಾ). = ನಿಹನನ : "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ . . . ನಿಹಿಂಸನಂ, ನಿರ್ವಾಪಣಂ . . . ವಧಃ—ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ನಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಇರಿಸಿದ ; ಇಟ್ಟ : ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯುಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಮುಖನಿಹಿತನಿಶ್ಚಲಸ್ತಬ್ಧದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಮರಣಸಮಾನಾದಿತೆಯಾದಂತೆ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೭೮) ; ಮಾರುತಿಗಂ ಪಾಂಚಾಲೀಕುಂಚಿತಕೇಶಪಾಶಾಕೃಷ್ಟಿಪಾತಕಪ್ರಧಾನನಿಹಿತ ಹಿತನೆನಿಸಿದ ಫಣಿರಾಜಕೇತನಂಗಂ ಧರ್ಮನಂದನಾದಿಗಳಿರ್ದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧಮನೆ ಸಮಕಟ್ಟಿದರಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೭–೬೨ವ) ; ಭರತಾಗಮಭವನನಿಹಿತಮಹನೀಯಮತಿಪ್ರದೀಪೆಯುಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೮–೩ ; 1177) : ಕುಂಭಿಕುಂಭಸ್ಥಳನಿಹಿತನಿಶಾತಾಂಕುಶಂ ಭೂಭುಜಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬–೯೯). ೨. ಸಂಗ್ರಹವಾದ ; ತುಂಬಿದ : ನಿಹಿತ[ಪಾಠಾಂ. ಯತ, ಖಿಳ]ಭಕ್ತಿ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದೊಪ್ಪುತಿಪ್ಪ ಭಿರಾಮಪುರವೇ ರಾಜಧಾನಿಯೆನಲ್ಕೆ (ಬಸವಪು. ೧೯–೪). (ನಾ). ೩. ಇರಿಸಿದುದು ; ಇಟ್ಟುದು : "ಆಹಿತಂ, ನಿಹಿತಂ, ನ್ಯಸ್ತಂ, ಆರೋಪಿತಂ—ಈ ೪ ಪಿಱಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪–೬೨) ; ಈಚೆಯಡಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಆಚೆಯಡಿಯ ಮೆಟ್ಟದೆ ನಿಹಿತದಡಿಯ ಮಡ ಮುಟ್ಟದೆ ಉಂಗುಷ್ಟ ಊಱದೆ ದಾಟಬೇಕು ಆತನಡಿಗೆ (ಮೋಳಿಸೂ. ೧೫೦–೫೭೮). ೪. ಒಳಗಿರುವುದು ; ಗರ್ಭೀಕೃತವಾದುದು : ಮಾತುಗಂಟಿತನದಿಂದ ವಸ್ತುಭಾವದ ನಿಹಿತವನಱಯದೆ ವಾಗ್ವಾದಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ಲಸೋಲಕ್ಕೆ ಹೋರುವಲ್ಲಿ ಇಹಪರ ಉಭಯದಲ್ಲಿಗೆ ದೂಷಿ (ಮೋಳಿಸೂ. ೧೩೮–೫೩೨). [ಸಂ.]

ನಿಹಿತಾಚಾರ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ರೂಪಿಸಿದ ನಡವಳಿಕೆ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ ಆಚಾರ : ಘಟದಲ್ಲಿ ವೈಭವ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರೋಧ ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಇಂತೀ ನಿಹಿತಾಚಾರಂಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಕಾಯದ ಕರ್ಮ ಜೀವದ ಭಾವ ಜ್ಞಾನದ ಒಳಗನಱಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಸೂ. ೧೦–೩೭). [ನಿಹಿತ + ಆಚಾರ]

ನಿಹೀನ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ. ೨. ಕೀಳುಕುಲದ. (ನಾ). ೩. ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು ; ಬಲು ಕೀಳಾದುದು : ಇಂಥವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವಾದೀತೆಂದು ನಂಬಿ ಅಂಥವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವರ ಬಳಿ ನಿಹೀನವಾದ ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರು (ರಾಜಾಮು. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ನಿಹ್ನವ (ನಾ). ೧. (ಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಮರೆಮಾಚುವುದು,—ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ; ಅಪಹ್ನುತಿ. ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ. ೩. ಅಪನಂಬಿಕೆ ; ಸಂಶಯ ; ಅವಿಶ್ವಾಸ : "ಅವಿಶ್ವಾಸ, ನಿಹ್ನವ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೪. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. ೫. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. ೬. ಅಸತ್ಯ ; ಅಪಲಾಪ ; ಮೋಸಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು : "ಅಪಲಾಪ, ನಿಹ್ನವ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; "ಅಪಲಾಪಃ, ನಿಹ್ನವಃ—ಮೋಸಗೊಳಿಸುವ ಮಾತಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೬). ೭. [ಜೈನ]ಪ್ರದೋಷ, ನಿಹ್ನವ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅಂತರಾಯ, ಆಸಾದನ, ಉಪಘಾತಗಳೆಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಆಸ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು : ನಿಹ್ನವ—ಮಱಸುಗೆಯುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫೯) ; ನಿಹ್ನವ (ನಾನರಿಯೆನೆಂದು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು) (ಜೈನಥ. ೬೫). ೮. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಡುವವನು ; ಅಜ್ಞಾನಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕುವವನು : ಭಗವಾನ್ ಮಹಾವೀರನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆದ ನಿಹ್ನವರ (ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಿದ್ದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವರು—ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿಯೂ ಅಜ್ಞಾನಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕಿದವರು) ವರ್ಣನವು ಸ್ಥಾನಾಂಗದಲ್ಲಿದೆ (ಜೈನಪ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ನಿಹ್ರಾದ (ನಾ). ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. [ಸಂ.]

ನಿಳಯ 'ನಿಲಯ' ನೋ.

ನಿಳಯವೇದಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಜಗಲಿ : ಸಮರಶ್ರಮವ ನಿವಿಷಕೆ ನಿಳಯವೇದಿಯಲಿದ್ದು ಕಳೆದುದು ಕೂಡೆ ಪರಿವಾರ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೫–೩).

[ನಿಳಯ (= ನಿಲಯ) + ವೇದಿ$_2$]

ನಿಳಯೇಶ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ : ನಿಳಯಂ ತನ್ನಿಳಯೇಶನಿಂದುವಿನಿತುಂ ವೀರ್ಯಾಢ್ಯ ಮಾದಂದು ತತ್ಫಲಮೆಲ್ಲಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೩).
[ನಿಳಯ (=ನಿಲಯ) + ಈಶ]

ನಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ (?) : ಮುನ್ನ ಶರಧಿ ಯೊಳೊಬ್ಬ ನಿಳಿವರನುನ್ನತದ ವಿಸ್ತಾರ ಹುಬ್ಬಿನ ತನ್ನ ಮಧ್ಯದ ಯೋಜನಂ ಗಳು ಮೇಲೆ ಮುನ್ನೂಱು ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ನಿಳಿಯ ನುಂಗುವ ತನ್ನ ಪುಚ್ಛದ ಮಧ್ಯಯೋಜನದುನ್ನತಿಯು ತಾನಾದುದೈಯಱುನೂಱು ಯೋಜನವು (ಸಂಭಪ. ೪-೨೪). [?]

ನಿಳಿಂಪ 'ನಿಲಿಂಪ' ನೋ.

ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ ; ದೇವಾಂಗನೆ : ತುಂಬಿಗಳುಂ ನಭದಲ್ಲಿ ಮಂಡಳೀಕರಿಸಿ ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆಯರಿಗೆತ್ತಿದ ಹೀಲಿಯ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ ಝಲ್ಲರಿಗಳಿವೆಂಬಿನಂ ಬಿಡದೆ ಬಂದುವು ಲೀಲೆಯನಂದು ಮಾಡುತುಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೨೩); ಪೊಂಬರಿಯಣಂಗಳೊಳಾರತಿಯೆತ್ತಿ ಪಾಡಿದರ್ ವಿಳಸಿತ ಭಾರ್ಗವೀವಿಧಿವಧೂರತಿಮುಖ್ಯನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆಯರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೨).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ಕಾಂತೆ]

ನಿಳಿಂಪಕುಜ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮರ ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಬೇಡಿ ದಡಲ್ಲದೀಯದು ನಿಳಿಂಪಕುಜಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮-೧೫; 1154).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ)+ಕುಜ]

ನಿಳಿಂಪಗಣ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಸಮುದಾಯ : ತ್ರಿಗುಣಿಸಿ ಬಲ ವರ್ಪ ನಿಳಿಂಪಗಣಂ ಮಂದರಕುಭೃನ್ನಿತಂಬಸ್ಥಲದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿತು ಕನಕರುಚಿಯಿಂ ತ್ರಿಗುಣಕನತ್ಕನಕಘಟಿತ ಕಟಿಸೂತ್ರದವೋಲ್ (ಅಜಿಪು. ೪-೩೧). [ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ಗಣ]

ನಿಳಿಂಪಚಕ್ರಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಇಂದ್ರ : ಈಯದೊಡೆ ಪಾರಿಜಾತಮನೀಯದಮೋಘಂ ಸಿತಾತಪತ್ರಪ್ರಕರಚ್ಛಾಯೆಯನಸ್ತ ಪ್ರಕರಚ್ಛಾಯೆಯನೀಗುಂ ನಿಳಿಂಪಚಕ್ರಿಗೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೩೦).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ಚಕ್ರಿ]

ನಿಳಿಂಪದಂಪತಿ (ನಾ). ದೇವದಂಪತಿ : ಅನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರೇಮಸಂಜಾತ ಸಂಪತ್ಪರಂಪರಾಪರಿಗತಮಾಗಿ ನಿಳಿಂಪದಂಪತಿಯನೆ ಪೋಲ್ವ ತದ್ದಂಪತಿ ಯಿಂದಂ ಪವಿತ್ರೀಭೂತಮಾದ ಭೂತಳೋದ್ದೇಶದೊಳುತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನ ಭಾವಿತೀರ್ಥಕರಪುಣ್ಯದೂತಾಹೂತಂ ಪುರುಹೂತಂ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೬-೮೮ ವ) ; ಸಾರಸಹಂಸಕೋಕಿಳಕುಳಧ್ವಾನೋತ್ಕರಂ ಚೆಲ್ವನಾಯ್ತು ಕರಂ ಸ[ಕ್ತ] ನಿಳಿಂಪದಂಪತಿಗಳಿಂದಾ ನಂದನಂ ನಂದನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೦). [ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ದಂಪತಿ]

ನಿಳಿಂಪನಗ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರುಪರ್ವತ : ಮನ ದೊಳ್ . . . ಸೆಡೆಯದೆ ನಿಳಿಂಪನಗನಿಭಧೈರ್ಯಂ ತನುವಿನ ಮೇಲಣ ಮೋಹಂ ತನಗಿಲ್ಲದೆ ತಳರದಿರ್ದನುನ್ನತಚಿತ್ತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೪೦).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ನಗ$_4$]

ನಿಳಿಂಪನಾಥ (ನಾ). =ನಿಳಿಂಪನಾಯಕ : ಉಪಹಸಿತಸನತ್ಕುಮಾರ ನಳಕೂಬರ ಮಕರಕೇತುಸೌಂದರ್ಯನುಂ ವಿನಿರ್ಜಿತ ನಿರವಶೇಷ ನಿಳಿಂಪನಾಥವಿಭವನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ವ).
[ನಿಳಿಂಪ(=ನಿಲಿಂಪ)+ನಾಥ]

ನಿಳಿಂಪನಾಯಕ (ನಾ) ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : ನಿಳಿಂಪ ನಾಯಕಂಗಾದುದಾಗಳಾಸನಕಂಪಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೩) ; ದಶರಥಮಹೀ ನಾಯಕನುಚ್ಚೈಶ್ರವದಿನಿೞಿವ ನಿಳಿಂಪನಾಯಕನಂತೆ ವಾಹನದಿನಿೞಿದು (ಸಂರಾಮಾ. ೩-೮೯ ವ). [ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ) + ನಾಯಕ]

ನಿಳಿಂಪನಿವಹ (ನಾ). = ನಿಳಿಂಪಗಣ : ನಿಳಿಂಪನಿವಹಸ್ತುತ ಜಯ ಜಯಧ್ವನಿಸ್ತನಿತಸಕಳದಿಗಂತರಾಳನುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೭೦ ವ).
[ನಿಳಿಂಪ(=ನಿಲಿಂಪ) + ನಿವಹ]

ನಿಳಿಂಪನಿಳಯ 'ನಿಲಿಂಪನಿಲಯ' ನೋ.

ನಿಳಿಂಪವಧು (ನಾ). =ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆ : ನಿಳಿಂಪವಧೂವಕ್ತ್ರಸರೋಜ ಮಿತ್ರನೆನೆ ಚಿತ್ತೋದ್ಯತ್ತವೀಚಾರಸಾರವಿನೋದಂಗಳಿನಂದದೇಂ ನಲಿದನೋ ಕಲ್ಪಾಮರಂ ಕಲ್ಪದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩೫).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ)+ವಧು]

ನಿಳಿಂಪವ್ರಜ (ನಾ). = ನಿಳಿಂಪಗಣ : ನಾನಲಾ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮದುವೆಯೊಳಾ ನರೇಂದ್ರರ ಗೆಲಿದವ ಬಳಿಕಾ ನಿಳಿಂಪವ್ರಜವ ಮುಱಿ ದುರುಪಿದೆನು ಖಾಂಡವವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೩೭).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ)+ವ್ರಜ]

ನಿಳಿಂಪೆ (ನಾ). = ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆ : ಕಂಪಿನ ಜೊಂಪೆಯ ಹಿಡಿದ ನಿಳಿಂಪೆಯ ತೆರ ಬರುವೆಲರೆಸಳೇನನುಮ (ಹಂಸದ. ೧೬೯-೨).
[ನಿಳಿಂಪ (=ನಿಲಿಂಪ)+-ಎ$_2$]

ನಿಳಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಆವಾಕೆಯ ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯಿರಲು ಹೊಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಸುಳಿಯಿರಲು . . . ಆಕೆಯು ನಿಳಿಕೆಯೆಂದರಿವುದು (ಸಾಮುಲ. ೨೭-೧೨). [?]

ನಿಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೀದಿವರಿದಾಱಿಗೊಂಡು ಸಿಕ್ಕಿದ ರೂಪಿನ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಳಿಲ್ ನಿಕ್ಕೆಂದು ತರ್ಗಿ ನುರ್ಗಿ ಕರ್ಬೆ ಕೊಡಹುವ ನಚ್ಚಿನ ಗೋವಂ ದನಿದೋಱಿತೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಖಣಿಲೆಂಬ ಖಟಿಲೆಂಬ ನಿಳಿಲೆಂಬ ನೆರ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೧).

ನಿಳಿನಿಳಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಿಳಿನಿಳಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ನಿಳಿನಿಟಿಲು] ಭುಗಿಲೆಂಬ ಛಿಳಿಛಿಳಿಛಿಳಿಛಿಟಿಲು ಭೋರೆಂಬ ಖಣಿಖಟಿಖಳಿಲು ಖಳಿಲೆಂಬಂಬುಗಳ ದನಿ ತುಂಬಿತಂಬರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೪). **ನಿಳಿನಿಟಿಲು** = ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹುಂಕೃತಿ ಮಸಗೆ ಹೂಡಿದನಹಿಪನೆದೆ ನಿಳಿನಿಟಿಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಳಿನಿಟಿಲೆ, ನಿಱಿನಿಳಿಲೆ]ನಲು ಧನುವ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೬). **ನಿಳಿಲ್ನಿಟಿಲ್** = ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೆರಸಿ ಪದಾತಿ ನೆಕ್ಕು ನೆರಿಲೆಂಬ ನಿಳಿಲ್ನಿಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಳಿಲ್ ನೆಳಿ]ಲೆಂಬ . . . ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮).

ನಿಳಿವಳಿ (ನಾ). ಬೇಗ ಬೇಗ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಚಲತೆ ; ಚಂಚಲತೆ (?) : ಪನ್ನಗನ ಜಿಹ್ವೆಯ ನಿಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಳಿ]ವಳಿಯಂತೆ ಚಮತ್ಕಾರದ ಅಸಿಯ ಗುಣವೊನೆಯಂತೆ . . . ಆತ್ಮನ ಉಚಿತವನಱಿತು ರಸ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆದಂತಾಗಬೇಕು (ದಾಸೋಸಂ. ಕ. ೪೦೮-೯೫).
[?./ತುಳು. ನೆಳಿ = ನಡುಗು]

ನಿಳ್ಕು 'ನೀಳ್ಕು' ನೋ.

ನಿಳ್ಪ (?) (ನಾ). (?) : ನಿಳ್ಪಂಗಳಿಂಗೊಡದೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ನೃಪನನುಜರುಳ್ಪಂಗಳಿಂ ಸೂರಸೇನನುಂ ಪ್ರವರಸೇನಳ್ಪಂಕಕೊಡಗಿ ಸಿಂಹಧ್ವಜನ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಖಡಿದು ಮೂದಲಿಸಲಿಂತು (ಜಿನಮು. ೧೯-೩೨). [?]

ನಿಳ್ಪುಲಿ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ ; ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ (?) : ಎಳೆ ಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ ಹೊಳಪಲಿ ಮೊಗದರಳಲಿ, ಕೈಚಪ್ಪಳೆ ನಿಳ್ಪುಲಿಯಲಿ (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೪). [<ನೀಳ್ + ಉಲಿ$_2$]

ನಿಜಿತೆ, ನಿರತೆ (ನಾ). ಸೊಬಗು ; ಮನೋಹರತೆ ; ಸುಭಗತೆ : "ದೇಸೆಯೆಂದುಂ, ಗಾಡಿಯೆಂದುಂ, ನಿಜಿತೆಯೆಂದುಂ ಸೊಬಗು"

(ಕಶಸಾ. ೬೬-೪೭೯) ; "ನಿಱಿತೆ ಗಾಡಿ ಸೊಬಗೆನಲ್ಕೆಸೆವ ಸುಭಗತೆಯಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ.೫೩). **ನಿರತೆ :** "ನಿರತೆಯೆನೆ ಸುಭಗತೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಕಶರ.೫೫); ಮೃದುಗೀತೆ ತಿಳಿನೀರ ನಿರತೆ ನೇಸರಿನ ಚೆಂಗದಿರ ಪೊಳೆಪಿನ ಚೆಲ್ವು ! (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೪೬) ; ಏನೆನಲಿ ಮದುವೆಯಾಗುವರಿಬ್ಬರದು ನಿರತೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೪-೧೩೫) ; "ಯೋಗ್ಯ" (ಕಾಲೂರ. ಅಡಿಟ) ; ಕೊನೆ ಮುಳ್ಗಳಂತಾಗೆ ಹಿಂದುಮುಂದುಗಳೆಲ್ಲ ಕೊನೆದು ಬಾಡಿದ ನಿರತೆಯಂ ಮಾಲಿಸುವಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೪-೨೩೫) ; "ಆನಂದ, ಸುಭಗತೆ" (ಕಾಲೂರ. ಅಡಿಟ). 'ನೀಱಿತೆ' ಪರಾ. [< ನಿಱಿ$_2$ + -ತೆ$_3$]

ನಿಱಸು$_1$ 'ನಿಱಿಸು$_1$' ನೋ.

ನಿಱಸು$_2$ 'ನಿಱಿಸು$_2$' ನೋ.

ನಿಱಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೋಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಎಱಗುವ ಮಕುಟಂಗಳ್ ಚೋದ್ಯಮೆಂದತ್ತವಿತ್ತಂ ನಿಱಿವ ಕರಯುಗಂಗಳ್ ಪೊಯ್ವ ದೇವಾನಕಂಗಳ್ . . . ಬೆಡಂಗಂ ಮೆಱೆಯೆ ದಿವಿಜವೃಂದಂ ತಂದುದಂದೊಂದು ಚೆಲ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೭-೫೧). 'ಕೆಯ್ನಿಱಿ' ಪರಾ. ೨. ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗು ; ಕೊಂಕುಕೊಂಕಾಗು : ನಿಱಿನಿಱಿದು ತೆಱೆಯಿಟ್ಟು ಕಿಱುಮುಟಿಲ ದಿಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಪರಿವ ಬರಿವೊನಲೆಸೆದುವು (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ). ೩. ಮಡಿಕೆ ಬೀಳು ; ನಿರಿಗಟ್ಟು : ಮಿಱು ಮಿಱುನಾದ ಮೈ ಹೊಳಹಿಂದ ತೆರೆಗಟ್ಟಿ ನಿಱಿದೇಳ್ವ ಹೊಂಗಾಸೆಯಿಂದ . . . ಹೊಳೆವರು (ಭರಚ. ೧೩-೧೦೧). 'ನಿಱಿಗಾಸೆ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ನೆಱಿ]

ನಿಱಿ$_2$, ನಿರಿ$_2$, ನೆರಿ$_2$, ನೆರೆ$_9$, ನೆಱಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಧೋತ್ರ, ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಉಡುವಾಗ ಪಾದಗಳ ಬಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಓರಣವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಮಡಿಕೆ : ತಾಳದ ಲಯಮಂ ನಿಱಿ ನೀಳಾಳಕಹಾರದ ಪೊದಟ್ದ ಮುತ್ತೆಂಬವು ಮುಮ್ಮೇಳಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡುವು ಲುಳಿತಾಳಕಿ ಕೈಕೊಂಡಳೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೋ (ಆದಿಪು. ೯-೨೪) ; ಬಿಗಿದೊಗೆದಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಕುಚಮಂಡಳಮಂ ರುಚಿರಾಂಚಳಂಗಳಿಂ ಬಿಗಿದಮರ್ದಂತಿಱುಂಕಿ ನಿಱಿಯಂ . . . ಒಪ್ಪಿದರಂದು ಕಾಂತೆಯರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧) ; ತುಱುವಂ ಕಳಿಸುವ ಕೃಷ್ಣೆಯ ನಿಱಿಯಂ ಪಿಡಿದುರ್ಚಿವೇಟ್ವ ಕೊಳನಂ ಪಿಂದಂ ಪೆಱಗಾಗಿ ಪುಗುವ ದುರ್ನಯಮುಱಿಪವೆ ಕೌರವನ ರಾಜ್ಯದಾಯದ [ಕುಂ]ದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೦) ; ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾಂ ಬಪ್ಪೆನೆಂದೆನುತ ನಿಱಿಯ ಸೆಳೆದಪ್ಪಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಸುತನ ಮುಂಡಾಡಿ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೨೨) ; ನಿಱಿಯಂ ಬಲಗೈಯಿಂ ಪಿಡಿದು ವಾಮಕರದಿಂ ಪತಿಯ ಬಲಗೈಯ ಬೆರಳಂ ಪಿಡಿದು ನಡೆವ ಗಾಡಿ ರೂಢಿವಡೆಯೆ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೬೮ ವ). ೨. ಮಡಿಕೆಯುಳ್ಳುದು ; ಮಡಿಕೆ ಹಾಕಿ ಉಡುವುದು ; (ನಿರಿ ಹಿಡಿದು ಉಟ್ಟ) ಸೀರೆ : ನಿಱಿ ಸೋಂಕಲು ಪುನಿಯಿಲ್ಲ (೭ಸವ. ೧೧೨) ; ನಿಱಿಯ ಸೆಱಂಗ ನೋಸರಿಸಿ . . . ಸುಚ್ಚಿರಲಂ ಪೊಲೆಗಿತ್ತು ಪೀರ್ದು ಕಣ್ದೆಱೆಯದ ಕಂದನೆಂದೆನಗೆ ಕಣ್ದೆಱೆಯಿಪ್ಪನೊ ಮಂದಹಾಸಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೦೦) ; ನಿಱಿಯ ಸೆಱಂಗನೆತ್ತಿ ನಿಜನೀವಿಯೊಳುಯ್ದು ತೊಡರ್ಚೆ . . . ಏಱೆ ನೂಂಕಿಯುಂ ನೆಱೆ ಮಣಿಕಂಕಣದ್ವಿತಯಮುಂ ಕರಪಲ್ಲವದಿಂದೆ ಮಾಡಿದರ್ ಮೊಱೆವಿನಮೊಲ್ದು ಬಾಳವತಿಗಂದಭಿಷೇಕಮನಿಂತು ಕಾಂತೆಯರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೭೮) ; ಉಟ್ಟ ನಿಱಿ ದಾಂಟದಡೆ ಕಚ್ಚುವುದೆ (ಹಚಕಾ. ೪-೨೫) ; ಕೊಡಹಿ ಮೊಲೆಗಳ ಮೇಲುದಿನ ನಿಱಿಯ ಕೆಲರು ಹೂಗೊಂಚಲಿನ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗವನು ಬೆಂಕೊಂಡರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೪) ; ಧರೆಯ ಹೊಯ್ದರೆ ನುಂಗುವುದೆ ದೇವರ ನಿಲುಕೆ ಹತ್ತುವುದೆ ಕರತಳ ನಿಱಿಯ ದಾಂಟಲು ಕಚ್ಚುವುದೆ (ಜೀವಂಚ. ೧೬-೫೬). ೩. ಮಡಿಕೆ; ಮಡಿಸಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು : ಮುಱಿಯಿ ಕುನಿಕಿಲನವಱ ಮೇಲಣ ನಿಱಿಯನೊಡನೊಡ ಸೀಳ್ದು . . . ಬಂಡಿಯಂ ಕುಸಿಕಿಱಿದು ಬರಲೀಸದಿರು (ಬಸವು. ೫೬-೨೯). ೪. ಕ್ರಮ ; ಜೋಡಣೆ : (ಕ). ೫. ಸೊಬಗು ; ಅಂದ ; ಲಾವಣ್ಯ : ನಿಱಿನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ನಿಱಿಯನಱಿಯೆಂ ಪೊಗಟಲ್ (ಆದಿಪು. ೬-೯೮). 'ನಿಱಿದಳಿರ್', 'ನಿಱಿಮುಗಿಲ್' ಪರಾ. ೬. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ರೀತಿ : ನೇರ್ಮೆಯನ್ ನೆನೆದು, ನಿಱಿಯುಮನ್, ಅಱಮುಮನ್ ಎತೆಯೊಕ್ಲೇಸ್ ಅಣ್ಣನನ್ ಮಣ್ ಮಾಡಿ ಕಿಟಿರ್ನೆಲದೆ ಕಟುದರೊಳ್ ಪುಗಿಸಿ ಮನ್ನಿಸಿದನೆಂಬರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೨-೧೯) ; ಬಲ್ಲೆನವನ ಗಡಸುಗಾಱತನಮನಂತೆ ನಿಱಿಯುಮವನ ಕಯ್ಯ ಅಡಿಯ ಪಿಡಿಯೊಳಿರ್ಪುದನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೨-೨೨೯). ೭. ಅಲೆ ; ತೆರೆ : 'ನಿಱಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೮. ಗುಂಗುರು ; ಸುರುಳಿ : 'ನಿಱಿಗುರುಳ್' ಪರಾ. **ನಿರಿ$_2$:** ೧. "ನಿರಿ ಯುಗ್ಮ ನೀಪಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೦೬) ; ಉತ್ತಮದುಕೂಲಮಂ ನಿರಿಯ ಪಸರಿಸಿವುಟ್ಟ ಚಿತ್ರಬಣ್ಣದ ರವಿಕೆ ಬಿಗಿದು (ನವಮೋ. ೧೦-೨೪) ; ಚಮತ್ಕೃತ ನಿರಿಯನು ಬನದಲಿ ಬಂದಳು ಬಿಂಕದ ಸಿಂಗಾರಿ (ಇಂಗೀತ. ೪೯-೧). ೬. ಅರಸಿಗಿದು ಗುಣ್ಪೆ ದಲ್ ಆ ಅಳ್ಕು ಉಸಿರ ನಡೆ ಪೆಣ್ಗೆ ಮೇಣಾ ನುಣ್ಪು ನಿರಿ ಗರ್ಭಿಯಾದೊಳ್ಗೆ (ತ್ರೀಪಾ. ೫೨-೫೯೩). **ನೆರಿ$_2$:** ೧. ವಿಮಲಾಂಗಿಯರು ಜೀದಾದ ಚೀನಾಂಬರಗಳಂ ನೆರಿಗಳಂ ಪಿಡಿಯುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯-೧೫) ; ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ನೆರಿ ಚಿಮುಕಿಸಿಕೊಂಡು ಬೀದಿ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರಬಾರದು (ಅಷ್ಟಾಭೂ. ೧೬). ೫. ನೇಯು ಅಸ್ಥಿರ ಎಂಬುದರ ಬದಲು, ಕಪಿಯು ತಿಂಗಳಿನ ನೆರಿಯಂತೆ ಅಸ್ಥಿರ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಕನ್ನನು. I, ೧೮೪). **ನೆರೆ$_9$:** ೧. ಕಡುಬೆಡಗೆರುಡಿಯಿಂದ ನೆರೆಗಳನಡರಿ ಮುಂಗುರುಳ್ವಿಡಿದು ಪುಟ್ಟಂಚ್ಚಡರಿದಂತಾ ಪುಳಿನತಳದಿಂದ ಚಲಕಂತಾಯ್ತು (ಜಿಂಪಾ. ೧೧೧-೨೨) ; ಸೀರೆ ಉಡಿಸಿ ಅದರ ನೆರೆಯನ್ನು ಕಾಲ ಬಳಿ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಅವಳಿನ್ನೂ ಕನ್ನೆ . . . ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಗೂ ಕೋರದು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೦೦). **ನೆಱಿ$_2$:** ೧. ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಱಿಯನೋಯ್ಯಾರಿಸುತ . . . ಬಂದಳು ರಾಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೮) ; ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಱಿಯಂ ಮಱಿದು ತಳುವದಂಗಣ ಕೆಯ್ದು ನಿಲುಕುಗಾಲೊಳ್ನಿಂದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೩-೧೨) ; ಸಣ್ಣಸಾಲಿಯ ಸೀರೆಯ ನೆಱಿಯಾ ಬಾಲಕಿಯೊರ್ವಳು ಬಹುಸಿಂಗಾರದ ಜಾಲವ ಬೀಸಿದಳ್ವಿಟಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೨-೯೫).

ನಿಱಿನಿಱಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಿಱಿನಿಱಿಯನಂತರಂತರಕ್ಕೈದು ಮೊನೆಯ ಮುಂಚೆಱಗೆಳೆಯೆ ಪುಲಿಯ ಚರ್ಮವನುಟ್ಟು . . . ಭಿಕ್ಷುವೇಷವ ತಾಳ್ದನಲ್ಲಿ ವಟ್ಟು (ಭಿಕ್ಷಾಜ. ೧-೧೨) **ನಿಱಿನಿಱಿಗೊಳ್** = ೧. ಉಂಗುರುಂಗುರವಾಗು ; ಗುಂಗುರಾಗಿರು : ನಿಱಿನಿಱಿಗೊಂಡ ಗುಣಾರ್ಣವನ ತಲೆನವಿರ಼್ಳ್ ಲಾವಣ್ಯರಸಮನಿಡಿದಿಡಿದು ತೀವಿದ ಕಮಲಾಸನನ ಬೆರಲಚ್ಚುಗಳನ್ನವಾದುವು (ಪಂಪಭಾ.೨-೩೯ ವ). ೨. ಒಪ್ಪವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಬಸಂತರಾಜನ ಬರವಿಂಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಬಳ್ವಳ ಬಳೆದ ಮಿಳಿರ್ವ ಶೋಕೆಯ ತಳಿರ್ಗಳುಮಾತನ ಬರವಿಂಗೆ . . . ವನವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗುಯ್ದಂತೆ ನಿಱಿನಿಱಿಗೊಂಡು ಸೊಗಯಿಸುವ ನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ಗೊಂಚಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೨ ವ) ; ನಿಱಿನಿಱಿಗೊಂಡ ಕೆಂದಳಿರ ಕೆಂದಳಿರ್ಗಳ್ ಪಱಿವನ್ನಮುರ್ಚಿನಿಂ ಪೊಱಮಡುತಿರ್ಪ ಕೋರಕದ ಕೋರಕದೊಳ್ ನನೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ವಿನಂ ತುಱುಗಿ ಪೊದಟ್ದ ಪೂಗೊನೆಯ ಬಂಬಲ ಬಳ್ವೊಱೆಯಿಂದಮೇಂ ಬಟಿಲ್ದೊಱಗಿದುದೋ ಶುಕಸ್ತುತಿ ವಿನಮ್ರತೆವೆತ್ತವೊಲಾಮ್ರಭೂರುಹಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೩೮).

[< ನಿಱು$_1$. / ತಮಿ. ನೆಱು ; ತುಳು. ನೆರಿ ; ತೆಲು. ನೆಱು, ನೆರಿ. ಮರಾ. ನಿರೀ]

ನಿಱುಕೆ (ನಾ). ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಜೋಡಣೆ (?) : ಕಟ್ಟುವರ್ಣಿಱುಕೆಯ ನೀವಿಯೊಳಗೆ ಕೈಗಟ್ಟುವರ್ಕಂಕಣಗಳನು ಕಟ್ಟುವರ್ಧವಿನ್ನಲ್ಲವೆಲೆಯ ಮುಂಡಿಗೆಯನು ಕಟ್ಟು ಕುಟ್ಟೆಂಬುದಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೨-೨೩).

[ನಿಱು$_2$ + -ಕೆ]

ನಿಱುಗ, ನಿರಗೆ$_2$, ನಿರುಗೆ$_2$ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಮಾವು ; ಇನಿಮಾವು ; ಇಮ್ಮಾವು : "ನಿಱುಗಂ = ಒಂದು ಮಾವು" (ಶಮದ. ಪರಿ.೨) ; "ನಿಱುಗಮೆಂದಿಮ್ಮಾವು" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೭೩) ; ಬಸಂತರಾಜನ . . . ಬರವಿಂಗೆ ವನವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದಂತೆ ನಿಱುನಿಱುಗೊಂಡು ಸೊಗಯಿಸುವ ನಿಱುಗನ ನಿಱುದಳಿರ ಗೊಂಚಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೨ ವ) ; ಅರಸಂ ನಿಱುಗನ ತಣ್ಣೆಲಿಲೊಳ್ ಕುಳಿತು . . . ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೧೦೪) ; ನಿಱುಗದ ಮರಂಗಳೊಂದು ಪೊದೆಯಿಂ ಪುದಿದ ಬನಗಟ್ಟಲೆಯೆ ಕಾರ ಕಮುರ್ಗಿಲೊಡ್ಡಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೧೧). **ನಿರಗೆ$_2$** : "ನಿರಗೆಯೆನೆ ನಿರುಗೆಯೆನೆ ಮಾಕಂದಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೫). **ನಿರುಗೆ$_2$** : ಮೇಲಿನ 'ನಿರಗೆ$_2$' ಉಲ್ಲೇಖದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[?]

ನಿಱುಗಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಕಣ್ಣಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಗ ಜಟಿಗರಜಿಪಕ ನಾಗಾರ್ಜುನಯ್ಯನು ನಿಱುಗಣ್ಡಯ್ಯನು ಪೆರಯರ್ಯನ್ ಆಳ್ದರವ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೩, ೧೭-೧ ; ?).

[? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ನಿಱುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಲೆಯಲೆಯಾಗು ; ಗೆರೆಗೆರೆಯಾಗಿರು (?) : ತೆರೆಗೊನೆಯೊಳ್ ತೆರಳ್ದು ನಿಱುಗಟ್ಟಿದ ಕತ್ತುರಿಯೊಳ್ಗೆ ಸರ್ಕಮಲ್ವರಿಯೊಳುದಿರ್ಪುತಿರ್ಪ ಕುಸುಮದ್ಯುತಿಯೊಳ್ಪೊನಲೊಳ್ ಕಳಲ್ವ ಕಪ್ಪುರದ ಪುಳಿಲ್ ಪಗಿಲ್ತಲರ ಬಂಡಿನ ಸಣ್ಣ ಮಣಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರೆ ಕೃತಕ ಪ್ರವಾಹಿನಿಯ ತಣ್ಮಳಲಂ ಬಿಡದಿರ್ಪ ನಲ್ಲಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೩).

[ನಿಱು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನಿಱುಗಡ್ಡ (ನಾ). ಒಪ್ಪವಾದ ಗಡ್ಡ ; ಓರಣವಾದ ಗಡ್ಡ : ಸೂಱೆಾಳು ಸಹ ಪೊಳೆಗೆ ಬಂದು ಕಂಡರು ಅವನ ಏಱುಜವ್ವನವನಿದಿರೇಳ್ದ ರೋಮದ ಹೊಮ್ಮ ಕೋಱದಾಡೆಯೊಳೆಸೆವ ಹುರಿವಿಾಸೆಗಳ ನಾಭಿಯೊಳಗೆಳಲ್ವ ನಿಱುಗಡ್ಡದ ನೀಱತೆಯೊಳುಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೭೯).

[ನಿಱು$_2$ + ಗಡ್ಡ$_1$]

ನಿಱುಗರುಳ್, ನಿಱುಗರುಳು (ನಾ). ನಿರಿಗೆ ನಿರಿಗೆಯಾದ ಕರುಳು: ಸರಳ ಸೊಂಪಿನ ಸೋಹಿನಲಿ ನಿಱುಗರುಳ ದಾವಣಿವಲೆಗಳಲಿ . . . ಅರಿಮೃಗವ್ರಾತವನು ಭೀಮ ಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೩೧); ಕಂಡನು ದೂರದಲಿ ನಿಱುಗರುಳ ಕಾಲ್ದೊಡಕುಗಳ . . . ಜಾಱುತ ಬೀಳುತೇಳುವನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೮). **ನಿಱುಗರುಳು :** ಹೊಟ್ಟೆಯ ನಿಱುಗರುಳನೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಹೊಲಿಸುವ ಮುದ್ದುಗಳಿನಿಡಿವ . . . ತುರಗದ ವೈದ್ಯತತಿಯೆಚ್ಚಱುಕೆಯಲಿ ಸಂತೈಸಿದರು ವಾಜಿಗಳ ವೇದನೆಯ(ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೯) ; ಸಿಡಿದ ತೊಡೆಗಳಿಂದ ನಿಱುಗರುಳುಗಳಿಂದ ಜಡಿದುದು ರಣಭೂಮಿಯಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೬೨). [ನಿಱು$_2$ + ಕರುಳ್]

ನಿಱುಗರುಳು 'ನಿಱುಗರುಳ್' ನೋ.

ನಿಱುಗಳಚು (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಗೆ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,—ಸಡಿಲವಾಗು : ನಿಱುಗಳಚುವುದು ನಾಣೊಸರ್ವುದು ರೋಮಾಳಿ ತುಱುಗಿರ್ಪುದವಯವದೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭೧).

[ನಿಱು$_2$ + ಕಳಚು(< ಕಟಿಲ್ಚು$_1$)]

ನಿಱುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). = ನಿಱುಗಳಚು : ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಱುಗಳೆದುದು ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆ ಪಾವುಡೆ ಸಹವಾಗಿ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೮).

[ನಿಱು$_2$ + ಕಳೆ$_1$]

ನಿಱುಗಾಸೆ (ನಾ). ನಿರಿಗೆಯುಳ್ಳ ಕಚ್ಚೆ : ಕನಕಕಾಂತಿಯ ಪಸರಿಸುತಿಹ ನಿಱುಗಾಸೆ ಮಿಸುಗುವ ಮಣಿಭೂಷಣದ ವನಿತೆಯರಧಿಕ ಸಂಭ್ರಮದ ಕೋಲಾಟವ ಜನಪನೋಲಗದೊಳಾಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೩೧) ; ದುಗುಲದೊಳ್ಳೈದಿದ ನಿಱುಗಾಸೆಯಿಂದ ಐದಂಬನ ಮದದಾನೆಗಳಂದದೊಳ್ಳೈದಿ ದರ್ಜಲಕೇಳಿಗಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೧೮). 'ನಿಱುಚಲ್ಲಣ' ಪರಾ.

[ನಿಱು$_2$ + ಕಾಸೆ$_1$]

ನಿಱುಗುರುಳ್, ನಿಱುಗುರುಳು, ನಿಱುಗುರುಳ್, ನೆರಿಗುರುಳು (ನಾ). ೧. ಒಪ್ಪವಾದ ಕುರುಳು ; ಓರಣವಾದ ಕೂದಲು : ನಿನ್ನ ವಿರಹದಿಂ ಪೊರಳುತಿರೆ ನಿಱುಗುರುಳ್ಗಳ ಸಾಲು ಕೆದರ್ದುವು (ಚೆಬವು. ೧೦-೬೪) ; ನಿಱುಗುರುಳ್ಗಳ ನೇವರಿಸುತ . . . ಸಿರಿನೊಸಲೊಳು ಕಸ್ತುರಿಯ ತಿದ್ದುತ ಹೆಂಗಳರಸಿಯರೆಸೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೪೬). ೨. ಗುಂಗುರುಕೂದಲು ; ಸುರುಳಿಕೂದಲು; ಕೊಂಕಿದ ಕುರುಳು : ದೇವಿಯ ನಿಱುಗುರುಳೋಳಿಗೆ ಮುತ್ತಿನೆಸೆವ ಮಂಜರಿಯಂ ಬಿತ್ತರಿಸುವ ತೆಱದಿಂದೊತ್ತಿದನರಸಂ ಜೀಕೊರ್ಱಟವೆಯಿಂದೆ ಚಂದನಜಲಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೩೭) ; ಆ ಕುವರನ ಸುತ್ತಿ ನಿಱುಗುರುಳಿಂದುವಮುಖಿಯರು ಒಪ್ಪಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೨೨) ; ಮಱುದುಂಬಿ ಕಮ್ಮೆಲರ್ದೂಳಿಯೊಳ್ ಬಿದ್ದೆದ್ದು ಗಱು ಬೆಳರ್ವಣ್ಣವಾದಂತೆ ತುಱು ಬೊಂದಾಕಾರವಳಿದು ಭಸ್ಮಾಂಕಿತ ನಿಱುಗುರುಳ್ ಮೊಗವ ಮುಚ್ಚಿದುವು (ಮೋಹತ. ೮-೨೩). **ನಿಱುಗುರುಳು :** ೨. ನಿಱುಗುರುಳ ಬಾಲೆಯರ ಮುಂದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿಪ್ಪ ಬಱುವಾಯ ಭುಂಜಕರುಗಳು ತಾವು ಅಱುವುಳ್ಳವರೆಂದು ಬೀಗಿ ಬೆಱೆಯುತ್ತಿಪ್ಪರು (ಮೋಳಿಪಾ.೧೮೮-೭೯); ತುಂಬಿಗಳೊ ನಿಱುಗುರುಳುಗಳೊ ಮಣಿಗಣವೊ ಸದನವೊ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೮) ; ನಿಱುಗುರುಳಬಲೆ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯದೇಹವ ಬಱುನೆಲದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಹಿ . . . ಹೊರಳ ಬೇಡ (ಮೋಹತ. ೩೩-೪೮) ; ಮಡಕಿಳಿದ ಕುರುಳ ನಿಱುಗುರುಳ ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ . . . ಕೋಮಲೆಯರೆಡೆವಿಡದೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬವು.೩೭-೪೬). **ನಿಱುಗುರುಳ್:** ೨. ನಿಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಗುರುಳ್ಗಳ ತುಂಬಿಗಳ ಪೊಳೆವ ಲೋಚನದ ಮಱುವಿಾನ . . . ಮೆಱೆವ ಮಧ್ಯದ ಮೃಣಾಳದ ಬಗೆಯ ಭೇದಮಂ ಕುಱುಪಿಡುವೊಡರಿದೆ ನಲ್ಸರಸಿಯೊಳ್ತರಳೆಯರ ಜಲಕೇಳಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೬). **ನೆರಿಗುರುಳು :** ೨. ಪದದುಂಗುಟದ ತುದಿಯಿಂದ ಬರೆವುತಿಳೆಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ ನೆರಿಗುರುಳನಂಗಕೆ ಪೊಡಿಸಿಕೊಳುತುತ್ತರಕೆ ಬದಲುತ್ತರವ ನೀಯದೆ ನಿಂದಳರೆಘಳಿಗೆ (ಅನಂರಾ. ೨-೧-೩೬).

ನಿಱುಗುರುಳಳ್ = ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಳ್ಳವಳು : ನಿಱುಗುರುಳಳೆ ನಿಡಿಗಣ್ಣಳೆ ಕೆಂಬಾಯಿದೆಱೆಯಳೆ (ವರ್ಧಚ. ೩-೧೮).

[ನಿಱು$_2$ + ಕುರುಳ್$_1$]

ನಿಱುಗುರುಳು 'ನಿಱುಗುರುಳ್' ನೋ.

ನಿಱುಗೆ, ನಿರಗೆ$_1$, ನಿರಿಗೆ, ನಿರುಗೆ$_1$, ನಿಱುಗೆ, ನೆರಿಗೆ, ನೆಱುಗೆ (ನಾ). ೧. (ಸೀರೆ, ದೋತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಮಡಿಕೆ : ನಿಱುಗೆಗಳ ಪಸರಿಸುತ ಉರದೋಱ ಸೆಱಗ ಹೊಱುತಿಹಳು ಹಾದರದ ನೆರಳು ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೩೮). ೨. ಪದರ ; ಮಡಿಕೆ : ಗಿರಿಪಾಱ ಭಾಗವಿಕ್ಕಿದ ನಿಱುಗೆವೊಲಸುರೇಂದ್ರನಳ್ಕಿ ಬೆಳ್ಕುತ್ತಿರ್ಪರದಂಬರದ ನಿಱುಮುಗಿಲ ತೆರೆಗಳ ಪೊರೆಯೊಳಗಣ ನಿಜವಿಮಾನದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೨). ೩. ವಿನ್ಯಾಸ ; ರಚನೆ : ಹೊಗೆಯ

ಹೊದಱಿನ ನಿಱುಗೆಯಿಂದು ವಹ್ನಿಗೆ ಸುನಿಶ್ಚಯವೆಂಬವೊಲು ಮೇಲಗಿವ ಶೋಕಕೃಶಾನುವಿನ್ನೀ ಮನದ ಹೊಗೆಯೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬೨೩. ೮-೧೦ ಅಧಿಕಪದ್ಯ) ; ಅದು ವೇದಗಳನೆಯಾಜ್ಞೆಯನುಳ್ಳ ಸರ್ವತತ್ತ್ವದ ಸಮೂಹವನುಳ್ಳ ಬಹುಭುವನವೆಂದೆಂಬ ಸದನನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿಱುಗೆಗಂ ನಾಡೆ ಮೂಲಸ್ತಂಭಯುಷ್ಟಿ (ವೀಶ್ಯಪು. ೫-೩-೯); ಏತಱೊಂದು ಪೊಚ್ಚಱದ ಮಾತಿನೊಂದು ನಿಱುಗೆಯೊ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೫-೨೬). **೪.** ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪದ್ಧತಿ : ಅಱುವತ್ತು ಮತ್ತೆ ತೊಂಬತ್ತಱುಕೆಯುದಯ್ವತ್ತು ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ವತ್ತಕ್ಕುಂ ನೆಱೆಯೆಂಭತ್ತೆಪ್ಪ(ತ್ತುಂ)ತ್ತೆನೆ ನಿಱುಗೆಯ ಮೂವತ್ತುವಿ(ಮ)ವಱ ಘಟಿಗೆಗಳಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೩-೩೮) ; ಅಱಿವ ಪರವಸ್ತುವೊಂದೇ ರೂಪು ಸದ್ಭಕ್ತಿವೆಱಗಿನಿಂದೆರಡಾಗಿ ಸಹಜದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯ ನಿಱುಗೆಯಿಂದೊಂದಾದುದು (ಲಶಿಚಿಂ. ೫೪-೨೦) ; ಕಪಟದ ನಿಱುಗೆಯನು ಬಲ್ಲನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೬-೧೦). **೫.** ಇರುವಿಕೆ ; ನಡವಳಿಕೆ ; ವ್ಯವಹಾರ : ಧರಣಿಪನ ನಿಱುಗೆಯಲಿ ಕಂದನ ಮರಣವನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಪ್ರಳಯದ ಹರನ ಕೋಪವ ಕೇಣಿಗೊಂಡನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೧೪) ; ನೇರ್ ನಿಱುಗೆ ದಱಿದೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯೆ ಪಲರನ್ ಕಾಪಿಟ್ಟು ಬರ್ದುಕಿಪುದು (ಅಂತಿಗೊ. ೩೧-೬೩೦). **೬.** ಪರಿಣಾಮ : ನಿತ್ಯಾನಂದಪದವಿಯ ನಿಱುಗೆಯನು ನಿಯಮಿಸಿದನಾ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಭಕ್ತರಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೦-೫) ; ಮೋಕ್ಷ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥದ ನಿಱುಗೆಯನಾರ್ ಪೇಳ್ವರ್ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೪೩). **೭.** ಸೊಬಗು ; ಬೆಡಗು; ವಿಲಾಸ : ರೇಖೆಯ ನಿಱುಗೆ ಬಣ್ಣದ ಜಾತಿ ಭಾವದ ನೆಱವಣಿಗೆಯಿಂ ಬಲಿದ ನಿಪುಣತೆ ಕಣ್ಗೆ ಸೊಗಯಿಸಲು (ಕುಮುಂರಾ. ೩-೫೧) ; ಕಂಕಣಗಳ ಝಣತ್ಕಾರದಲಿ ಮಾಯಾಲಲನೆ ರಂಗಂಬೊಕ್ಕು ನಿಂದಳು ನಿಜದ ನಿಱುಗೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೫೪). **೮.** ಪ್ರದರ್ಶನ ; ಆಡಂಬರ : (ಕಿ). **೯.** "ಸಡಗರ ; ಡಂಭ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **೧೦.** ನಿಲವು ; ಸ್ವರೂಪ : ಅಱಿದಱಿವಿನ ಕುಱುಹಿನಲ್ಲಿ ನಿಱುಗೆಯ ನಿಜದ ಕುಱುಹ ಕಂಡ ಮತ್ತೆ ಮಱೆದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೫-೬೬೨) ; ಅಱಿವು ತಲೆಕೆಳಗಾಯ್ತು ಧೈರ್ಯದ ನಿಱುಗೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೧೨) ; ನೆಱೆ ನಿರಂತರ ನಿರ್ವಿಕಾರದ ನಿಱುಗೆಯಮಲಜ್ಞಾನವನು ಕಣ್ದೆಱೆಸುವಾ ಪ್ರಭುರಾಯನನು ಕಂಡಳು ಮಹಾದೇವಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೭-೪); ನಿಜದ ನಿಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಗೆಯ ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಭೂವಿಂಜೆಯ ಮೈದುನನಮಲಪದಪಂಕಜಕೆ ವಿನಮಿತನಾಗಿ ತಂದನು ರವಿಜನರಮನೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೧). **೧೧.** "ಕ್ರಮಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **೧೨.** ಸ್ಥಾಪನೆ ; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಸದಭಿಮತ ದೇವತಾನೀಕದ ನಿಱುಗೆಗೆ ನೆಗಟ್ದ ಮಾರ್ಗಶಿರಮುಂ ಮಾಘಂ ಮೊದಲಾದಱುದಿಂಗಳುವಿಂಪ್ಟದಾಯಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೨-೪೯). **ನಿರಗೆ₁ : ೧.** ಕಟ್ಟೀಯ ನೆಳ್ಳೀಲಿ ಬುಟ್ಟಿಯ ಹೆಣೆಯೂನ ದಿಕ್ಕಿನ ಧೂಳ ಎದಿ ಮ್ಯಾಗ ಬಿದ್ದರ ನಿರಗಿಲ ಓರಸಿ ಇರುವೇನ (ಲೋಕಗೀ. ೧೫೭) ; ಹಾಲಗೋಳಿಯ ಮ್ಯಾಲ ನೀರಗೋಳಿಯ ತಂದ ನೀರಾಗ ನಿರಗೆ ಒದೆಯೂವ ಹೆಣ್ಣೀನ ಹ್ಯಾಂವಕ ತಂದ ಶಿವರಾಯ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೬) ; ಒಂದ ಪಾಟುಣಗಿಳಿದಾಳ ಒಂದ ನಿರಗೆ ಉಚ್ಚ್ಯಾಳ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೩೬). **ನಿರಿಗೆ : ೧.** ಹೆಂಣಿನ ನಿರಿಗೆ ಗಂಡಿನ ತಲೆಗೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಉಡುಪಿ. ೪೮೭-೧೩ ; 1535) ; ನೀನುಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ನಿರಿಗೆ ಕಳಚುವುದು . . . ಆಗ ನಾನು ಲಿಂಗೈಕ್ಯನಾದೆನೆಂದು ತಿಳಿ (ಶರಚ. ೩೫೫) ; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ದುಂಡಗೆ ನಿಂತು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ನಿರಿಗೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿ ಹಿಡಿದು . . . ಆಡುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೯); ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಕಚ್ಚೆಪಂಚೆಯ ನಿರಿಗೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತ, ಸೊಂಟದ ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೬). **೧೩.** ಸುಕ್ಕು : ಗಂಡಕದ ಕಾಲುಗಳ ತೊಗಲಿಗೆ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ನಿರಿಗೆಗಳಿರುತ್ತವೆ ; ಕೆಲವುಗಳಿಗೆ ಎಡರ್ೂ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನಿರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೯). **ನಿರುಗೆ₁ : ೪.** ತರಹರಿಸಿದರು ಮುನ್ನಿನ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರುಗೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು ಪೇಳೌ ತರುಣಿಯೆನೆ ಮನ ನಲಿದು ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದಳು ತರಳೆ (ಉತ್ತಕ. ೩೪-೨೯). **೧೦.** ಪರಮ ಪೂರ್ಣಾಖಂಡತತ್ತ್ವದ ನಿರುಗೆ ನೀನಾಗೈ (ಗಗತಾ. ೨೨-೧೨೩). **೧೪.** ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಜೋಡಣೆ, — ಜೋಡಿಕೆ : "ಣಿದ್ಯ, ಣೇದ್ಯ ಕುತ್ಸಾ, ಸನ್ನಿಕರ್ಷಣಯೋಃ, ಹಳಿತದೊಳಂ, ನಿರುಗೆಯೊಳಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೫೩). **೧೫.** ಸೇರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಕೃಷ್ಣ ಶುಕ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದ್ವಯಗಳ ನಿರುಗೆಯ ತಾಣವಿವರಗಳನ್ನು ಮನ್ಮಥ ಕ್ರೀಡಾಸಮೇತನಾದ ಪುರುಷನು ತಿಳಿದೆಸಗುವುದು (ಸಕಮೈ. ೬೦). **೧೬.** ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ; ಇರವು : ಸಾರಿದೆನು ರಕ್ಕಸಿಯ ಕೊಲುತಿಹ ದೂರು ನಿರುಗೆಯುಯೆನುತ (ಕರಿಕ. ೧೧೫-೧೧). **ನಿಱುಗೆ : ೩.** ಪ್ರಾಸದ ಛಂದದ ಅನ್ವಯದ ನಿಱುಗೆಯಿಂ ಶಬ್ದಂಗಳ್ ವ್ಯತ್ಯಯಮಾಗಿ ರ್ಪುವು (ಶಮದ. ಪೀಠಿಕೆ. ೬ ವೃತ್ತಿ). **೪.** ಪರೇತಕೃತ್ಯವ ಪರಮವೈದಿಕದ ನಿಱುಗೆಯಲಿ ಮಾಡಿಸಿದನಗ್ನಿಯಲೊಱಗಿತ್ತೈನೂಱರಸಿಯರು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೬). **೭.** ಏನನೆಂಬೆನು . . . ಆ ನಿತಂಬಿನಿಯರ ಸುರೇಖಾ ಸ್ಥಾನಕದ ನಿಱುಗೆಯ ಸುಧಾಳದನೂನ ಸಮ್ಮೋಹನದ ತೂಕದ ಭಾವ ಭಂಗಿಗಳ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೭-೯೨). **೧೦.** ನೆಲನಂ ನಿಱುಗೆಯಂ ನಡೆವೊಂದು ಪದಮುಮಂ . . . ಬಲ್ಮೆಗೆ ಬೆರಲೆತ್ತಿ ಪಜ್ಜೆಯಂ ನೆಲೆಗಳಂ ಕಿಡಲೀಯದೆ ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಱಿಪಂತೆ ನಿಱಿಸುವೆಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬) ; ವಿವಿಧಪ್ರಭಾವೋತ್ಕರದ ನಿಱುಗೆಯ ತೋಱಿದನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೬-೬೮) ; ನಿನ್ನ ಮೂರ್ತಿಯ ನಿಱುಗೆಯಿದಿರಲಿ ಹರಣಫಳಿವೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೮-೩೩) ; ಅಱಿವರಾರೆಲೆ ದೇವ ನಿನ್ನೀ ನಿಱುಗೆಯನು ನಿಗಮಾಂತ್ಯವೇದ್ಯನನಱಿಸಿ ಯೋಗಾಧೀಶರಱಿಯರು ಯೋಗನಿಷ್ಠೆಯಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೯-೭-೪೨). **೧೭.** ನಿರೂಪಣೆ ; ವಿವರಣೆ: ಸನ್ಯಾಸವಿಧಾಯಕಂಗಳಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ ನಿಱುಗೆಯಂ ಕೇಳ್ದೆ (ಭಾರಶಾಂ. ೧೨೮-೧೯). **೧೮.** ನಿಶ್ಚಯ; ದೃಢತೆ (?) : ನಿಱುಗೆಯಿಂ ಪಚ್ಚೆವೆಣ್ಬಂಜೆಯೆನಿಸುಗುಂ (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೪) ; ಬೋಧೆಯ ನಿಱುಗೆಯೆಂಬಸಿಯಿಂದ ಕಡಿದಜ್ಞಾನಪಾಶಗಳ ಪರಮನೇನೀನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವ ತೊಱೆವುದು (ಸಿಭಾಗ. ೧೧-೧೯-೧೯). **೧೯.** (?) : ನಿಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಗುಱೆಗಂಟವೇಟಮಮರ್ದೋಪ್ಪಿರೆ ನಲ್ಲನೊಳೊಂದಿದ ಬ್ಯೆಱುಂ[ದುಱೆ] ಮಱಸಲ್ಕೆ ಪೋಗುತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೫೩). **ನೆರಿಗೆ : ೧.** ಜಡೆಯು ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರಲು ಚಂದಕಾವೀ ಸೀರೆಯ ನೆರಿಗೆಗಳು ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕೃಪಾವಿ. ೬೬); ಬಿತ್ತಾರಿ ನೆರಿಗೇ ಬಿಗಿದೂಡೆ ಸೈಯ್ಯ (ಹುಟ್ಟಹ. ೪೫). **೨.** ಅವನ ಬಾಯಿಯ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಎರಡು ಗೆರೆಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು, ನೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲ. ಬಳಕೆಯಿಂದ ಬಿದ್ದ ಗೆರೆಗಳವು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೯). **ನೆಱುಗೆ : ೧೦.** ತಾನಿರದ ನೆಱುಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂದ ಮತ್ತೆ ಸಂದಣಿಗಾಱರ ಬಂದದ ಮಾತೇತಕ್ಕೆ ಇದು ವ್ರತಾಚಾರದ ನಿಂದ ನೆಱುಗೆ (ಏಲೇಶ್ವ. ೧೬೮). **೧೪.** ಅಱಿವಿನ ಅಱಿಕೆ ಕುಱುಹಿನ ಪೂಜೆ ನೆಱುಗೆಯಾಗಬೇಕು (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೧೫). **೨೦.** ಸಂಬಂಧ ; ಹಾವೆ (?) : ಮೊಱೆ ಧರ್ಮಕಂಜಿದೊಡರ್ಜುನ ಪಾಂಚಾಲಿಗೆಱೆಯನಾಗಿಹನೆ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ನೆಱುಗೆಯಲ್ಲಿವನೆನ್ನ ಬಿಟ್ಟನೆಂಬೀ ನುಡಿ ನೆಱೆ ಜಾಣೆ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬-೧೦೭). [ನಿಱು₂ + -ಗೆ. / ತುಳು. ನೆರಿಗೆ]

ನಿಱುಗೆಗಾಣು, ನಿಱುಗೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿ ; ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕಾಣು : ಅಱಿವಿನ ನಿಱುಗೆಗಾಣದ ಗಿರಿಯ ಕೋಡುಗಲ್ಲ

ಮೇಲೆ ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದಡಿಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೨೫೭-೧೧೭೧). **ನಿಱುಗೆಗಾಣು :** ಕುಱುಹಳಿದು ನಿಱುಗೆಗಂಡು ಬೆಱಗುವಡೆದು ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಬಟ್ಟ ಬಯಲೊಳಗೆ ಭರಿತವಾಗಿರ್ದ ಮಹಾಶರಣರ ತೋಱಿ ಬದುಕಿಸಾ (ಆದಪ. ೪೮-೧೩೮).

[ನಿಱಿಗೆ + ಕಾಣು(<ಕಾಣ್)]

ನಿಱಿಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. "ಮಡಿಕೆಮಾಡು, ಜೋಡಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೨. ಕ್ರಮಪಡಿಸು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡು : ನಿಱಿಗೆಗೆಯ್ದು ಸಂತಸಮಿರ್ಪಿನಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೬೨ ಪ).

[ನಿಱಿಗೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಱಿಗೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಗೊಳ್ಳು ; ಗುಂಗುರಾಗು : ಮೆಲ್ನುಡಿಯ ಮೋಹನಾತ್ಮಕಿ . . . ದ್ವಿರೇಫರುಚಿವೊಲ್ನಿಱಿಗೆದಳೆದ ಚಿಕುರದ ಚೆನ್ನೆ (ನಂದಿಮಾ. ೭-೧೦). [ನಿಱಿಗೆ + ತಳೆ$_1$]

ನಿಱಿಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ರಮವಾಗು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೊಂದು ; ನೇರವಾಗು : ಪರಮಪದಭಾವದಿಂ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ ನಿಱಿಗೆವಡೆದ ಬಾಹ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯೊಳ್ ವ್ಯಗ್ರನಾಗಿ (ಅನಂಪು. ೯-೧೧೪ ಪ). ೨. ಸೊಬಗನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು : ಚೈತ್ಯಂಗಳ ಪೊಱಗಣಿಂ ನಿಱಿಗೆವಡೆದ ಶಾಖಾಸಹಸ್ರಂಗಳೊಳ್ ಮಂಗಳೋತ್ಸವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೦-೨೩ ಪ). [ನಿಱಿಗೆ + ಪಡೆ$_1$]

ನಿಱಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪದರ ಪದರವಾಗು : ಕರಮೆಸೆದುದು ನಿಱಿಯಂಗಜಶಬರಂ ಸರಸವಿಟರ ನಿಡುಗಣ್ಮೀಂಗಳನುರು ಭರದಿಂ ಬೀಸಿ ತೆಗೆದ ಬಲೆ ನಿಱಿಗೊಂಡಂದಮನನುಕರಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೫-೫). ೨. ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು ; ನಿರಿಗೆಯಾಗು ; ಮಡಿಕೆ ಬೀಳು : ಬಿಱ್ದು ನಿಱಿಗೊಂಡ ಕುಚಂ ಸಱಿಗೊಂಡ ಪೆರ್ಬಸಿಱ್ ಬಿಟ್ಟಪುಗೆಟ್ಟ ತೋಳ್ ತೊಡೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೮೪). ೩. ತೆರೆತೆರೆಯಾಗು ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗು : ಮೇದಿನಿ ಬೆಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮುಡಿಯಂತೆಸೆದಿರ್ಪುದು ಪುಷ್ಪಿತಂ ತಟೀಪಾದಪವೀಥಿ ಪಂತಿಗುರುಳಂತಿರೆ ಸಂಚಳ ಮಾನಸಂಚಯಂ ಪೊದುಱುಗಲ್ ತಡಂ ತೊಡರ್ದು ತೋರ್ಪವೊಲೊಪ್ಪಿರೆ ಕೊಂಕುವೆತ್ತ ಸೀತೋದೆ ಸಡಿಲ್ದು ನೀಳ್ದ ಶರದಿಂ ನಿಱಿಗೊಂಡು ಬಟಿಲ್ದ ಭಂಗಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೬೧) ; ನಿಱಿಗೊಂಡ ಶರದ್ಘನಾಳಿಯಿಂ ಪುದಿದನಿಳಾಧ್ವದೊಳ್ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೧). ೪. ಸುರುಳಿಗೊಳ್ಳು ; ಗುಂಗುರಾಗು : ಪೊದಟ್ಟಧರಮೊತ್ತದೆಯುಂ ನಿಱಿಗೊಂಡ ಚುಂಚು ಸೋರ್ಮುಡಿ . . . ಕರಮೆ ರಂಜಿಸೆ ಬಂದರಿಳೇಶಕಾಂತೆಯರ್ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೯೩೪) ; ನಿಱಿಗೊಳ್ವ ಸುನೀಲಕುಂತಳಂ ಗಾಡಿಯನೀವ ವಕ್ತ್ರಶಶಿ . . . ಬೆನ್ನೊಳಂದಾಡುವ ವೇಣಿ ತಾಂ ಸೊಗಸೆ ಸೌಂದರಿ ರಂಜಿಸಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೫೮). ೫. ಚೆಲುವಾಗು; ಮನೋಹರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವಾಗು : ಕಿಱಿನಿಱಿಯೊಳೆ ಕಿಱಿದೆಲೆಗಳ ತುಱುಗಿದ ಚೆಲ್ವೆಳಸಿ ಬಳಸಿ ವನವನಿತೆಯ ಕಣ್ಣುಱಿಯೆನೆ ನಿಱಿಗೊಂಡಿರೆ ನಿಱಿನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ನಿಱಿಯನಱಿಯೆಂ ಪೊಗೞಲ್ (ಆಪಿಪು. ೬-೯೮) ; ನಿಱಿಗೊಂಡು ತಳಿರ್ಪದವಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪಿನೊಳ್ ಪಚಿಯಿಂಗೆಯಾಯ್ತು ಕಂತುಗೆನಲೇವುದೊ ಮಿಕ್ಕ ತಳಿರ್ವಿಯೋಗಿಯಂ ಕಳಕುಳಮಾಗೆ ಮಾಱ್ಪಿಡೆಗಶೋಕೆಯ ಕೆಂದಳಿರೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೦) ; ಪೆಱೆದೊರೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಮಿಱುಗುವ ಕಱೆಗೆಱೆ ತಾನೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯನೆಸಗುವಿನಂ ನಿಱಿಗೊಂಡಲಸುವ ಪುರ್ಬಿಂ ಜಱಿದು (ಚಿಕವಿ. ೩-೬೧). [ನಿಱಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ನಿಱಿಚೆಲ್ಲಣ (ನಾ). ನಿರಿಗೆಯುಳ್ಳ ಚಲ್ಲಣ : "ಚಂಡಾತಮೆನೆ ನಿಱಿಚಲ್ಲಣಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೯). [ನಿಱಿ$_2$ + ಚಲ್ಲಣ]

ನಿಱುದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮತಪ್ಪು ; ನೀತಿಯನ್ನು ಮೀರು : ನೀನಿರುಳ್ ನಿಱಿದಪ್ಪಿ ಪೋಗಯರ್ : ಘೋರಕರ್ಮಮನ್ ಎಸಗೆ ಪೋಗಯರ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೮-೧೬೪). [ನಿಱಿ$_2$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ನಿಱುದಲೆ (ನಾ). ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ; ಸುರುಳಿಗೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : ಸಲೆ ಮಾಂಸಿ ನೆಲ್ಲಿ ನೀಲೋತ್ಪಲಕಂಜಂ ಕೋಷ್ಠಮೆಂಬಿವಂ ಕಟಿಯಿಂದಂ ತಲೆಯಂ ಪೂಸಲೊಡಂ ಪಱಿದಲೆ ನಿಱಿದಲೆಯಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೨) ; ಆ ಮಹೀಪಾಲನ ಲೋಲಲೋಚನಂಗಳಾಕೆಯ . . . ನಿಱುದಲೆಯೊಳ್ಳ್ಯನಿಱಿದಾಡಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೮೮) ; ಕಿಱುನೆಲೆ ನಿಱಿದಲೆ ಬೆಳರ್ವಾಯಿ ತುಱುಗೆಮೊಗಙ್ (ಕಇ. I, ೨೫-೫೦ ; 1186) ; ನಿಱಿದಲೆಯ ಚೊಲ್ಲೆಯದ ತುಂಬಿಯ ಮಱಿಗುರುಳ . . . ನಳಿತೋಳುಗಳ ನೀಱೆಯರ್ಕೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೦).

[ನಿಱಿ$_2$ + ತಲೆ$_1$]

ನಿಱುದಳಿರ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಚಿಗುರು ; ಮನೋಹರವಾದ ತಳಿರು : ನಿಱಿನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ನಿಱಿಯನಱಿಯೆಂ ಪೊಗೞಲ್ (ಆದಿಪು. ೬-೯೮) ; ಬಸಂತರಾಜನ . . . ಬರವಿಂಗೆ ವನವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದಂತೆ ನಿಱುನಿಱಿಗೊಂಡು ಸೊಗಯಿಸುವ ನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ಗೊಂಚಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೨ ಪ) ; ಅರಲ್ದೊಂಗಲ ನಿಱಿದಳಿರೊಳಗೆ ಜಿನುಂಗುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳುಮಳುಂಬಂ ಬನದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೨೫೦) ; ಪಸುರನಾಳ್ದಂಕುರದಿಂದೆಳದಳಿರಿಂ ನಿಱಿದಳಿರಿಂ ಸೆಳೆಗೊಂಬುಗಳೊಱಗೆ ತುಱುಗಿ ಬಂದುದು ಚೂತಂ (ಲೀಲಾಪ. ೯-೯೦) ; ಪೂತ ಚೂತದ ಕಿಱುಗೊಂಬಿನೊಳ್ ನಿಱಿದಳಿರ್ ಮೆಱೆದತ್ತು ಬಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೬-೮೨). [ನಿಱಿ$_2$ + ತಳಿರ್$_2$]

ನಿಱುದಳಿದೊರ್ಂಗಲ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಚಿಗುರುಗಳ ಗೊಂಚಲು ; ಸುಂದರವಾದ ತಳಿರುಗಳ ಗುಚ್ಛ : ನಿಱಿದಳಿದೊರ್ಂಗಲಂ ತಳೆದಶೋಕೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫-೩೭ ; ಸು. 1160) ; ನಿಱಿದಳಿದೊರ್ಂಗಲಿಂದೆಸೆವಶೋಕವನಂ . . . ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೪೮) ; ನಿಱಿದಳಿದೊರ್ಂಗಲಂ ತೆಗೆಯೆ ಬಾರುಳಿಯಂ ದನಿಗೆಯ್ದಶೋಕೆಯೊಳ್ . . . ಗಾಳುವೆಣ್ಗಳೀಂ ಮೆಱೆದರೊ ಕೇಳಿಶೈಲಶಿಖರಾವಳಿಯೊಳ್ ಶಬರೀವಿಲಾಸಮಂ (ಅನಂಪು. ೭-೧೭).

[ನಿಱಿದಳಿರ್ + ತೊಂಗಲ್]

ನಿಱುದುಂಬಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ತುಂಬಿ,—ಭ್ರಮರ : ಬಿರಿಮುಗುಳ ಪರಿಮಳಮನೆಡೆಸೂಱೆಗೊಳ್ವ ನಿಱಿದುಂಬಿಗಳ ಗಱಿಯ ಗಾಳಿಯನಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦ ಪ).

[ನಿಱಿ$_2$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ನಿಱುದುಪ್ಪುಳ್ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ತುಪ್ಪುಳು : ಅಂಚೆವಿಂಡಿನ ನಿಱಿದುಪ್ಪುಳೊಳ್ ನುಸುಳ್ದು . . . ತಣ್ಣನೆ ತಣ್ಣನೆ ಬಂದುದಂದು . . . ಮಾರುತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೯೪ ಪ್ರಯೋ).

[ನಿಱಿ$_2$ + ತುಪ್ಪುಳ್]

ನಿಱಿದುಱುಂಬು (ನಾ). ಒಪ್ಪವಾದ ತುರುಬು : ನೂಲ ತೊಂಗಲ ತಲಾರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಪೆರ್ಚೆ ಮೆಲ್ಪು ಮತ್ತೊಱಗೆ ಕರಂಗಳಿಂ ನಿಱಿದುಱುಂಬೆದೆವಾದ್ಯದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದು ಮುಂದೆಱಗಿ ಲಯಂಗಳೊಳ್ ತಗುಳಿ ನರ್ತಿಸಿದಾಕೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದರ್ (?) (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೮).

[ನಿಱಿ$_2$ + ತುಱುಂಬು$_2$]

ನಿಱಿನಿಂಬೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು : ಬಂದ ಮಹಾಸಾಹಸಿಗಂಗತ್ಯಾನಂದದಿ ನಿಱಿನಿಂಬೆಯ ತನಿವಣ್ಣಂ ತಂದು ಕುಡುವೆಂ (ಜಯಕಾ. ೭-೨೯). [ನಿಱಿ$_2$ + ನಿಂಬೆ]

ನಿಱಿನಿಱಿಗ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಇಮ್ಮಾವು : ಕಿಱುನಿಱಿಯೊಳ್ ಕಿಱುದೆಲೆಗಳ ತುಱುಗಿದ ಚೆಲ್ವೆಳಸಿ ಬಳಸಿ ವನವನಿತೆಯ ಕಣ್ಣುಱಿಯೆನೆ ನಿಱಿಗೊಂಡಿರೆ ನಿಱಿನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳಿರ ನಿಱಿಯನಱಿಯೆಂ ಪೊಗೞಲ್ (ಆದಿಪು. ೬-೯೮). [ನಿಱಿ$_2$ + ನಿಱಿಗ]

ನಿಱಿಮಱೆ (ನಾ). ೧. ನೆರಿಗೆಯ ಮರೆ. ೨. ಸೀರೆಯ ಮರೆ ; ಸ್ತ್ರೀಯ ಆಶ್ರಯ (?) ಒಱೆಯುಗಿದ ಕೂರಸಿಯ ಮೊನೆಯಿಂದಱಿಸಿಯುಂಬುದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಗುಣ ನಿಱಿಮಱೆಯಲುಂಬುಣಿಸು ನಮಗಿದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೧). [ನಿಱಿ$_2$ + ಮಱೆ$_2$]

ನಿಱಿಮುಗಿಲ್, ನಿರಿಮುಗಿಲು, ನಿಱಿಮುಗಿಲು (ನಾ). ಪದರ ಪದರವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು, — ಸಮೂಹ : ಅಂಬರದ ನಿಱಿಮುಗಿಲ ತೆರೆಗಳ ಪೊರೆಯೊಳಗಣ ನಿಜವಿಮಾನದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೨); ಕಾರ ನಿಱಿಮುಗಿಲೊಡ್ಡಂ ನೆನೆಯಿಪುವವಳ ಬೞಲ್ಮುಡಿ ನೆನೆಯಿಪುದಚ್ಚರಿಯೆ ಸೋಗೆ ನವಿಲ ಬೆಡಂಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೮೪); ಕಡಲಂ ಸುರಾಸುರರ್ ಕಡೆವೆಡೆಯೊಳ್ ತೆರೆತೆರೆಗಳೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಚೆಲ್ವಂಗೆಡೆಗೊಂಡು ನಿಱಿಮುಗಿಲ್ಗಳ ನಡುವೆ ಕರಂ ಮಿಱುಗಿದತ್ತು ಹಿಮಕರ ಬಿಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೩); ಬಳೆದಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಮಾಡಂಗಳೆ ದಾಂಗುಡಿವಿಟ್ಟುವೆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಡಿಗಳ್ ಮಿಳಿರ್ದೆಸೆದುವು ನಭದೊಳ್ ಗೊಂದಳಿಸಿ ತೆಱಂಬೊಳೆವ ನಿಱಿಮುಗಿಲ್ಗಳ ಪುದುವಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೩೪). **ನಿರಿಮುಗಿಲು** : ಆಗಸದ ಮಧ್ಯದೊಳಗೆ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ರಿಮುಗಿಲ ಬಳಗದಂತುರುನಿಬಿಡಕರವಾಗಿ ಬರುವ ರಕ್ಕಸರಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳಿಂತೆಂದಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೧೩-೧೪). **ನಿಱಿಮುಗಿಲು** : ಅಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ಯುದು ನಿಱಿಮುಗಿಲನಱೆಯಟ್ಟಿ ಕೊಡಹಿತು ತಳಿತಮೇಘದ ಥಟ್ಟು ಮುಱಿದುದು ಬೀಸಿದವು ಬಿಱುಗಾಳಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೩೫). [ನಿಱಿ$_2$ + ಮುಗಿಲ್]

ನಿಱಿಮುಗಿಲು 'ನಿಱಿಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ನಿಱಿಯಿಂಗಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಕಗ್ಗಿಮುವತ್ತಱ ಸೀಮೆ×ಲ್ಲಿನ್ದವೆಂದಡೆ ಹೊಂನ್ನೆದೆಱೆ ಆಳಗನ ಹಳ್ಳ ಎತ್ತುರುಳಿ ನರಿಗನ ಗಟ್ಟ ಮತ್ತರನಱೆ ನಿಱಿಯಿಂಗಲು ಎಱೆಯಮ×ಡಿಗರ ಪಳ್ಳ ಪೆಂಪುಳಿಯ ಕೆಱೆ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೭-೧೩ ; 888). [?]

ನಿಱಿಯುಡಿಗೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಉಡುಗೆ : ಅಂದವೇಱಿದ ಗಡ್ಡದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಱಿಯುಡಿಗೆಗಳ ನಾಟಕದಿಂದ ಮಟ್ಟಿಯ ಥಟ್ಟು ನೊಸಲಲಿ ದೇಶಿಪರಿ ಮೆಱೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೦-೨) ; ನಿಱಿಯುಡಿಗೆಯಲಿ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ಸೆಱಗ ಮೋಹಿಸಿ ಬೆರಳ ದರ್ಭೆಯ ಹಱಿದು ಬಿಸುಟನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೫); ಪರಿಪರಿಯ ನಿಱಿಯುಡಿಗೆಗಳ ನೂಪುರದ ತೊಡರಿನ ದೇಸಿ ಮಿಗೆ ಬಳಸಿರಲು ತರುಣಿಯ[ರಂದು] ಸತಿಯನು ಕಂಡುದಾ-ಹಂಸೆ (ನಳಚ. ೨-೩೧).

[ನಿಱಿ$_2$ + ಉಡಿಗೆ$_1$ (<ಉಡುಗೆ)]

ನಿಱಿಯುಡಿದಾರ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಡಾಬು ; ಸೊಗಸಾದ ಒಡ್ಯಾಣ : ನಿಱಿಯುಡಿದಾರ ನೇವುರ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಮೆಱೆಯೆ ನಡೆದಳೊಲವಿಂದ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೩೬).

[ನಿಱಿ$_2$ + ಉಡಿದಾರ (<ಉಡೆದಾರ)]

ನಿಱಿಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿಱಿನಿಱಿಲು ನಿಱಿಲೆನುತ ಹೆಮ್ಮರ ಮುಱಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೧೪ ಒಳಿಇ).

ನಿರಿನಿಟಿಲು, ನಿಱಿನಿಟಿಲು, ನಿಱಿನಿಳಿಲು = ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿರಿನಿಟಿಲು ನಿಟಿಲೆಂದು ಮುದಿಮೂಳೆ ಮುರಿಯುತಿದೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೧-೫); ಒರ್ವನ ಕಾಲ ಮುಱಿದಿಟ್ಟ ನಿಟ್ಟೆಲುಗಳನು ನಿಱಿನಿಟಿಲೆಂಬಂತೆ ಕಿತ್ತು ಮಸ್ತಕವನು ತಿಱಿಕಲ್ಲನಾಡಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೭); ಘಮ್ಮು ಘಲಿಲೆನೆ ನಿಱಿನಿಳಿಲುಗರೆದೊಱಲಿದವು ಫಲುಗುಣನ ಶರಜಾಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೯). **ನಿಱಿಲುನಿಟಿಲೆನ್** = ಮುರಿಯುವಂತೆ ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಲಟಲಟವೆನ್ನು : ಮಂಡಿಯ ಪಡಿಯ ಪದಪದ್ಧತಿಗೆ ಫಣಿಪನ ಹೆಡೆ ನಿಱಿಲುನಿಟಿಲೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಳಿಲುನಿಳಿಲೆಂ, ನಿಱಿಲುನಿಳಿಲೆಂ]ದುದೇನದ್ಭುತವೊ ರಣರಭಸ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೮).

ನಿಱಿಲು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಹಿರಿಯ ಪಡುಸಕ್ಕರಿಗ ನಿಱಿಲು ಹಂದೆಗನಾನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಶಾ. ೫-೪೫). [?]

ನಿಱಿವಸನ (ನಾ). = ನಿಱಿಯುಡಿಗೆ : ನಿಲ್ಲುವ ನಿಱಿವಸನವ ಮೆಟ್ಟಿ ನಲಿದಾಡಿ . . . ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊದಳ್ನುಡಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೯).

[ನಿಱಿ$_2$ + ವಸನ]

ನಿಱಿವಿಡಿ, ನಿರಿವಿಡಿ, ನಿರಿಹಿಡಿ, ನೆರಿಪಿಡಿ, ನೆರಿಹಿಡಿ, ನೆಱಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರಿಗೆ ಹಾಕು ; ನಿರಿಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಜಲದೇವತೆಗಳ್ ನಿಱಿವಿಡಿದುಡಲ್ ನಿಮಿರ್ಚಿದ ಕುಱುವಡಿಯ ತರಂಗದಂತೆ ಬಂಬಲ್ದೆರೆಗಳ್ . . . ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೭); ಬಹುವಿಧದಿಂದಂ ನಿಱಿವಿಡಿದಹಿಕಂಬು[ಚು]ಕ ಸದೃಶಮಂ ದುಕೂಲಮನೊರ್ವಳ್ ಮಹಿಳೆಗುಡಲೆಂದು ನೀಡುವ ಸಹಚರಿ ವಸನಾಂಗಭೂರುಹಕ್ಕೆಣೆಯಾದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೮); ಪೊಸದುಗುಲಮಂ ನಿಱಿವಿಡಿದುಡಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೩ ಪ) ; ಪರಿವಿಡಿಯ ನಿಱಿವಿಡಿದು ನಾಭಿಯ ಸರಿಸದಲಿ ಪಸರಿಸುತ . . . ವಿರಚಿಸಿದಳುಡಿಗೆಯನು ಮಾಯಾತರುಣಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೨೧) ; ಕಟ್ಟಿದ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನದ ಪರಿಸರದೊಳ್ನಿಱಿವಿಡಿದೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಲಂಬಣಂಗಳ . . . ಗಾಡಿವಡೆದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ಪ). ೨. ನಿರಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಾಯನಪ್ಪುತ್ತೆ ಮೊಲೆಗೆ ಲಲ್ಲೈಸಿ ನಿಱಿವಿಡಿದು ಮೊಗಮಂ ನೋಡುವ ತೂಗಾಡುವ ಮಗನ ಮುದ್ದುತನವಂ ಬಸವರಾಜಂ ಕಂಡು (ಬಸರ. ೧೦-೧೨೧); ನಾಣ್ಚಿ ಹೊಂಗುತೆ ಬಂದು ನಿಱಿವಿಡಿದು ಅಜ್ಜ ಅಜ್ಜಪ್ಪಪ್ಪ ಅಮ್ಮಮ್ಮೆಂಬುಜ್ಜುಗದ ಸುಕುಮಾರಕನ ಮಿಗೆ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಮೊಗ ನೋಡಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೪); ಕೈಗಳಿಂದಪ್ಪಿ ನಿಱಿವಿಡಿದು ಕುಣಿವಂ (ಏಕೋಪು. ೨-೬೧). ೩. ತೆರೆತೆರೆಯಾಗು ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗು : ನಿಱಿವಿಡಿದು ನಿಮಿರ್ವ ಪೆರ್ದೆರೆಗಳಿಂ ನೆಗೆವ ತುಂತುಱುಗಳಿಂದೇಳ್ವ ಬೆಳ್ನೊರೆಗಳಿಂ . . . ಎಸೆದುದಬುಧಿ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೪). ೪. ಗುಂಗುರಾಗು ; ಕೊಂಕು : ಅಡಿಯನೂಡದೆ ಕೆಚ್ಚನಿಹ ಕೇಸಡಿಗಳೊತ್ತದೆ ನಿಱಿವಿಡಿದ ಕುರುಳು . . . ಪೊಡರ್ವ ಕಜ್ಜಳವೆಚ್ಚದಸಿತತೆವಡೆದ ದಿಟ್ಟಿಗಳೊಪ್ಪೆ ಅನಿಮಿಷಮಡದಿಯರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೧೭). **ನಿರಿವಿಡಿ** : ೧. ನವಪರಿಯ ದಿವ್ಯದುಕೂಲಮಂ ನಿರಿವಿಡಿದುವುಡಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೩-೪೫); ಪೊಸ ಮಿಸುನಿವಟ್ಟೆಯಂ ನಿರಿವಿಡಿದುಡಿಸಿಯುಂ (ದಮಸ್ವ. ೪-೧೩ ಪ) ; ಮುಂಜೆರಗ ನಿರಿವಿಡಿದು ಪೆಗಲೆರಡ ಸುತ್ತಿ . . . ದೊಡ್ಡನಿಳ್ಕುಳಿಯ ಮದುಮಗನಾದನಂದು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೮-೩೨೪). **ನಿರಿಹಿಡಿ:** ೨. ನಿರಿಹಿಡಿದು, ನಡುವೇರಿ, ತೊದಳು ಮಾತನು ಬೀರಿ, ಕೊರಗ ನಗಿಸಲು ಬಲ್ಲ ಮಗುವಿಲ್ಲವೇನೋ ? (ಇಂಗೀತ. ೬೨-೨೩). **ನೆರಿಪಿಡಿ** : ೧. ಕೆಲರು ರಾಜಕುಮಾರರು ನೆರಿಪಿಡಿದ ರುಮಾಲುಗಳಿಂ ಸುಮಾನದಿಂದ ಪಿಡಿದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೧೩-೨೧). **ನೆರಿಹಿಡಿ:** ೧. ತನ್ನ ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬದಲಾಯಿಸಿ ನೆರಿಹಿಡಿದಿದ್ದ ಒಂದು ಹೊಸ ಪಂಚೆಯನ್ನುಟ್ಟನು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೦೮). **ನೆಱಿವಿಡಿ:** ೧. ನೆಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಱಿ]ವಿಡಿದು ದಿವ್ಯಾಂಬರವನುಟ್ಟು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೨-೨೮). [ನಿಱಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನಿಱುವಿಣಿಲ್, ನಿಱುವಿಣಿಲು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಜಡೆ: ನಿಱುವಿಣಿಲೆಸೆದುದಮೃತಮಧುರಾಧರೆಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೭-೭೬) ; ಬೆಳರ್ವಣ್ಣಂಬಡೆದ ತುಟಿದಳಿರ್ಪರಿದಳಕಂ ಮಿಳಿರ್ವ ನಿಱುವಿಣಿಲುಮೆಸೆದುದು ತಳರ್ವೆಳೆವೆಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕುಳಿರ್ವ ಕೊಳದಿಂದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೦೧). **ನಿಱುವಿಣಿಲು :** ಆ ಪೆಣ್ಣ ಚೆಲುವೆತ್ತ ನಿಱುವಿಣಿಲೊಳು ನೋಟಕರಕ್ಷಿ ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದುವು (ನಾಗಕು. ೧೨-೩೮). [ನಿಱು$_2$ + ಪಿಣಿಲ್$_2$]

ನಿಱುವಿಣಿಲು 'ನಿಱುವಿಣಿಲ್' ನೋ.

ನಿಱುವೊಗರ್ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೊಳಪು (?) : ನಿಱುವೊಗರ ಕಬ್ಬೊಗೆಯು ಕಿಡಿಯುಲಿ ನೆಱಿ³ದ ವಂತ್ಯದ ಮೇಘವೆನೆ ಝುಗಝುಗಿಸಿತಮಳಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮಾರ್ಯದ್ರೋ. ೧೯-೧೬). [ನಿಱು$_2$ + ಪೊಗರ್]

ನಿಱುಶ್ರಾವಕಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಿಯಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ ಗೃಹಿಣಿ,— ಶ್ರಾವಕಿ : ಮತ್ತಮೇನುಮಿಲ್ಲದ ನಿಱುಶ್ರಾವಕಿ ಕಂಡು (ಇಂತೆಂದಳ್) (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೧೭). [ನಿಱು$_2$ + ಶ್ರಾವಕಿ]

ನಿಱುಸು$_1$, ನಿರಿಸು, ನಿಱಿಸು$_1$, ನೆಱಿ³ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇಡು; ಇರಿಸು: ಮೊದಲೊಳ್ ಸಮಾಸಪದಮುಮನೊದವಿಸಿ ಪೇೞ್ದದಱ ತುದಿಯೊಳ ಸಮಾಸಪದಾಸ್ಪದಮಾಗಿ ನಿಱುಸೆ ಕಬ್ಬಿನ ತುದಿಯಂತಿರೆ ವಿರಸಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೬) ; ಅತಿಬಳಖೇಚರೇಂದ್ರನಿವರಮ್ಮನುಮಾತನನೂರ್ಜಿತಾತ್ಮಸಂತತಿಯೊಳನಾಕುಳಂ ನಿಱುಸಿ (ಆದಿಪು.೨-೨೧); ಅರಿಗಳನಾತ್ಮೀಯ ಪದಸ್ಫುರಿತ ನಖಚ್ಛಾಯೆಗಳೊಳ್ ನಿಱುಸಿ ನಿಂದ ಗಂಡಂ ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧) ; ನವಶಶಿಕಳೆಗಳನಮೃತದ್ರವಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೀವಿ ನಿಱುಸಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೬೨) ; ವನನಿಧಿಯಂ ಕಡೆಯಲ್ಕಾ ಕನಕಾದ್ರಿಯನಾ ಜನಾರ್ದನಂ ನಿಱುಸಿದವೋಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧-೫೮). **೨. ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸ್ಥಾಪಿಸು:** ಸಿಯಗೆಲ್ಲರ್ ಸೂಟ್ಗ ರ ಪೊಳ್ಳ ನಿಱುಸಿ ಪೊವಾಡಲ್ಗಿಳೆಗ × ನಿಸ × × × ದೆಕೊ × × × (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೮೮-೧೨ ; ಸು. 775) ; ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಱುದೆಗಾವುಣ್ಡ ತಮ್ಮ ಗುಱಿ³ಯುಮ್ಮ ನಿಱುಸಿದೊ (ಎಇ. XXI, ೩೫-೪ ; 883) ; ಪಱಯಿಂಗೆ ಬಿಱಿ³ದ್ದೊಡೆ ಬೀರದ ಪಱವಿಗೆಯುಂ ನಿಱುಸಲೆಂದೆ . . . ನರನ ಬಿಲ್ಲಗೊಣೆಯುಮನೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೯) ; ಜೋಗಿಮಯ್ಯಂ ಶಿವಪದಪಂಕಜಭ್ರಮರನೀಸ್ವರದಾಸಿ ಸಾಸನಮ ನಿ[ಱು]ಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೩೮ ; 1058). 'ಕಲ್ನಿಱುಸು' ಪರಾ. **೩. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು ; ನಿಯಾಮಿಸು :** ಅ ಎಱಮ್ಮನುಂ ಅಯ್ವದಿಮ್ಬರುಂ ನಕರಮುಂ ಸೇಣಿಯುಂ ಬಱಸುವಿಟ್ಟು ಗೆಲ್ವಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ವೇಡಿಯಕ್ಕೆ ಒರ್ವಳ್ಳನೆಯ್ನಿಱುಸಿದಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೫-೭ ; ಸು. 750) ; ಕನ್ನಡದೊಳೊಲ್ದು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರ್ದೇಸಿಯನೆ ನಿಱುಸಿ ಖಂಡಪ್ರಾಸಮನತಿಶಯಮಿದೆಂದು ಯತಿಯಂ ಮಿಕ್ಕರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೪) ; ನಂದನ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಪೆಱನೊರ್ವನಂ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೆಂಬೊನಂ ನಿಱುಸಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೯) ; ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯಂ ನಿಱುಸಿದಳ್ (ಎಕ. VII(S), ಶಿಕಾರಿ. ೩೬೮-೨೨ ; 902) ; ಇಂತೀ ತೆಱದಿಂ ನೆಗೞ್ದ ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನೀ ವಿಖ್ಯಾತವೃಷಭಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸುರಗೀತಯಶಂ ನಿಱುಸಿದಂ ನೆಲಂ ನಿಲ್ವಿನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭) ; ಕಾಶ್ಯಪಂಗೆ ಮಗಧನಾಮಮನಿಟ್ಟು ಉಗ್ರವಂಶಲಲಾಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕಚ್ಛಮಹಾಕಚ್ಛಪ್ರಮುಖರಂ ಅಧಿರಾಜಪದವಿಯೊಳ್ ನಿಱುಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಲಿಸಿ] (ಚಾವುಂಪು. ೩೬) ; ಎಮಗಿರ್ಪುದು ಸೂಱಿಲ್ತೆಂದು ಮಕ್ಕಳಂ ನಿಱುಸಿ ನೆಲೆಗಳೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೫೫). **೪. ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಿಲ್ಲಿಸು :** ದಂತಿಯಂ ನಿಱುಸಿ ಮುರಲ್ದು ನೋಡುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೬) ; ಅನೇಕಾಯುಧಶರಭರಿತಂಗಳಪ್ಪ ರಥಂಗಳಂ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪೆಱಗೆ ನಿಱುಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦ ವ) ; ಸ್ಯಂದನಾಶ್ವಂಗಳನೊಂದೆ ದೊರೆಯೊಳ್ ಪರಿಯೆ ಪರಿಚೋದಿಸಿ ಬಾಣಪಾತಪ್ರಮಾಣದೊಳ್ನಿಱುಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦ ವ). **೫. ತಡೆ ; ನಿರೋಧಿಸು:** ತೊಱಿ³ಯೊಳ್ಪೋಗುತ್ತಮಿರ್ದಂ ತಡಿಯ ಗಿಡುವನಾಶ್ರಯ್ಸಿ ಕಾಯಲ್ಕದೆತ್ತಾನಱುಯದು ಪೋಗೆನ್ನದೆಂತುಂ ನಿಱು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸುಗುಂ (ಸಮಪ. ೭-೩೯) ; ಈವಗೆಯೊಳ್ ಕರಣಂಗಳ ಗಾವಳಿಯಂ ಕಳೆದು ನಿಱುಸಿ ನೆಗೞ³ ವಿವೇಕಂ ಭಾವದೊಳಾಱುಂ ಪಗೆಗಳ್ ತೀವದವೋಲ್ ದೊಡ್ಡದೇವನೋವಿದನೆಳೆಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೩). **೬. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು :** ಮರುದೇವಿಯೆಂಬಳಂಬರಚರನರಸುರಯುವತಿರೂಪಸರ್ವಸ್ವಮನಾದರದೆ ಬಿದಿ ನೆಱಪಿ ಲಲನಾಸ್ವರೂಪದಿಂ ನಿಱುಸಿತೆನ್ನದಿನ್ನೆವೋಗಟ್ಟಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮೦) ; ವಿನುತಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂಗಳುಮೆನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಭಾವವಚನಂಗಳನಾಯ್ದು ನಿತರ್ಕಮಿಸುಪ್ರತ್ಯಯವನೆಪತ್ತಿಸಿ ನಿಱುಸೆ ಬರ್ಕುಮಾ ಕೃಲ್ಲಿಂಗಂ (ಶಮದ. ೭೪). **೭. ಕೊಂಕಿಸು; ವಕ್ರಗೊಳಿಸು ; ಗಂಟುಹಾಕು :** ಅಱುಪಿದುದು ರೌದ್ರರಸಮಂ ನಿಱುಸಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಕಿರಿಪಿದ, ತಿಱುಪಿದ] ಕುಡುಮುರ್ವು ಕರ್ಚಿದೌಡುರ್ಚಿದ ಬಾಳ್ . . . ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಾರೋಹಕರಾ (ಗದಾಯು. ೪-೨೭). **೮. ನೆಡು ; ನಾಟು :** ಪೊಱುಸಿದ ಗಾಲಿಯೊಳಂ ನಿಱುಸಿದ ಬಸಿಯೊಳಂ ಪೂಸಿದ ಡೆಂಕಣಿಯೊಳಂ . . . ಮೊನೆಯಂ ಪೂಣಿಸಿದ ಕೊಂತದೊಳಂ ಕೈಗೆಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೨ ವ). **೯. [ಜೈನ] ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು,—ತಡೆ ; ಅನ್ನದಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳು :** ಅರಸಂ ಶಿವಗುಪ್ತಭಟ್ಟಾರಕರ್ಗಾಂ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಡುವೆಂ ಪೆಱರಾರುಂ ನಿಱುಸಲ್ ಸಲ್ಲೆಂದು ಪೊೞಲೊಳಗೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆಯಂ ತೊೞಲ್ಚಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೪) ; ಮಹಾನಗರಕ್ಕೆ ಚರಿಗೆವೋಗೆ ಕನಕವರ್ಣನಪ್ಪ ಸೌಂದರನೆಂಬರಸಂ ನಿಱುಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಲಿಸೆ] ನಿಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೬) ; ದೇವಕಿ ಸರಾಗದಿದಿರೆೞ್ದು ಘಪೇತಂಡ ಹರಿಶಿಶುಗಳಂ ಭೂಮಂಡಳವಂದ್ಯರನಸಿಂದ್ಯೆ ನಿಱುಸಿದಳಾಗಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೫). **೧೦. (?)** ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅರಿಱುರ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮೂ × × × ಯ್ಯನ್ತಲ ಮೊಱಮು ನಿಱುಸಿದಾಕಾರೆಯರುಂ ಪೊರಳನ್ವಯರುಂ ಗುಣಸಾಗರ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮು× (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೯-೧೪ ; ಸು. 750) ; ಕೆಳೆಯ ವಾಳೆಱಿ³ಯುಂ ನಿಱುಸಿದ (ಎಇ. IX, ೨೦-೧೩ ; ಸು. 800). **ನಿರಿಸು : ೨.** ಮ[ತ್ತ]ರಾಱುಮಂ ಕೊಟ್ಟು ನಿರಿಸಿದಳೀ ಶಾ[ಸ]ನಗಂಭ (ಕಇಅ. ೮೨-೧೫-೮೭ ; 1117). **೩.** ಸಂಸ್ಕೃತ ಛಂದೋನಿಯಮದಲ್ಲಿಯ ಯತಿಯನ್ನು ವಿಜಾರಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಖಂಡಪ್ರಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಿರಿಸಿದರಂತೆ (ಕಸಾಚ. ೫೯). **೧೧. ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ; ಗೊತ್ತುಮಾಡು :** ಮಹಾರಾಜಂಗೆ ರಾಜಯೋಗ್ಯವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯಿಸಲ್ಕೆ ನಿರವದ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿಯಪ್ಪ ಮಾಲೀಸನೆಂಬಾಂಗ್ಲೇಯೋಪಾಧ್ಯಾಯನಂ ನಿರಿಸುವುದುಂ (ಮರಾಚ. ೫-೩೯ ವ). **ನಿಱಿಸು$_1$: ೨.** ಸಿಯವಲ್ಲವರಸ ಶ್ರೀಕಾಮ ನಿಱಿಸಿದನ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೨೧-೮ ; ಸು. 750). **ನೆಱಿ³ಸು : ೨.** ಜೀಯ ಸನುತನ್ನು ಕಲ್ಲ ನೆಱಿ³ಸಿದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫-೭ ; 1007).

ನಿಱುಸೆಪಡು = **ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು ; ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗು :** ಅವನ್ ಅಯ್ಯನ ಪಟ್ಟದಲ್ ನಿಱುಸೆಪಟ್ಟುದೆ ತಡಂ . . . ಬೇಱಿ³ವೇಱಾ ದಿವಿಜರ್ಗೆ ಪಲವಗೆಯ ಪದವಿಗಳನೀಯಲ್ಕೆ ತೊಡಗಿದನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೩-೨೭೦). [ನಿಱು$_2$ + – ಸು$_1$]

ನಿಱುಸು$_2$, ನಿಱಿಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ರೀತಿ,— ಭಂಗಿ : ಗತಿ ಭಾವಂ ಚಾರಿ ಸೂತ್ರಂ ನಿಱುಸಳವಿ ಬಳಂ ಕಾಙ್ಕೆ . . .

ಎನಿಪ ಭೃಗುಪ್ರೌಢಿಯಿಂ ಕೊಲ್ವನುಗ್ರಾಹಿತನಂ ಮಾಱಂಕವಂ ಮಾರ್ಮ್ಮಲೆದಡೆ ಚಲದಿಂದೆಕ್ಕಲಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೩೪ ; 1198 ; ಶಾಪಮಂ. ೧೨೯೭ ನೋ) ; "ಪೊರ್ದುಗೆ" (ಶಾಪಮಂ. ೨೯೨ ಕೋಶ). **೨.** ತೋರಿಕೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ : ಮುಱುಕದಲಿ ಮಾಯಾವಿಲಾಸದ ನಿಱಿಸುಗಳ ನೋಟದಲಿ . . . ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೨೯). **೩.** ಸೊಗಸು : ಮೆಱೆದು ದಿದಿರಲಿ ನಿಖಿಳನದಿಗಳ ಮುಱುಕವನು ಮಸುಳಿಸುವ ಮಸಕದ ನಿಱಿಸಿನಲಿ . . . ಫೇನಪಿಂಡದ ಗುಱುಬಿನಲಿ ಗಾಢಿಸಿತು ಗೋದಾವರಿ ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೪೭) ; ನಿರ್ಜರದ ನಿಱಿಸು ನಿಡುಜಂಝಾಸಮೀರನ ಬಿಱಿಸು ಬೇಸಱಿನಿತ್ತವು . . . ನವಮೇಘಕಾಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೭). **ನಿಱಿಸು$_2$: ೩.** ಭಾವಾನುಭಾವವಿಭಾವಂಗಳ್ ರಸಮನುದ್ಭಾವಿಸೆ ನಿಂದ ನಿಱಿಸು ವಿಚಿತ್ರಶೋಭಾವಹಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೩೭) ; "ಸೊಬಗು" (ಮಲ್ಲಿಪು. ಕೋಶ). [<ನಿಱಿಸು$_1$]

ನಿಱಿಸುಂಗಲ್ಲು (ನಾ). (ಮೇರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಲ್ಲು ; ಗಡಿಕಲ್ಲು ; ಸೀಮೆಯ ಕಲ್ಲು : ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಮೆ ಮೂಡಲು ನಿಟ್ಟೂರ ಪಡುವಣ ಪೊಲದ ಮೇರೆಯ ನಿಱಿಸುಂಗಲ್ಲು (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೩೪ ; 1111). [ನಿಱಿಸು$_1$ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ನಿಱಿಸುಕೆಯ್ 'ನಿಱಿಸುಗೆಯ್' ನೋ.

ನಿಱಿಸುಗೆ (ನಾ). ಇರಿಸುವುದು ; ಸ್ಥಾಪನೆ. 'ಕಂಭನಿಱಿಸುಗೆ' ಪರಾ. [ನಿಱಿಸು$_1$ + -ಗೆ]

ನಿಱಿಸುಗೆಯ್, ನಿಱಿಸುಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ತಯಾರಾಗು : ಕಳಂಬೊಕ್ಕು ನಿಱಿಸುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯ್ದು . . . ಎಣ್ಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬಿನ್ನಣದೊಳಂ ಪಲತೆಱದ ಪಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೭ ಪ). **ನಿಱಿಸುಕೆಯ್ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನಿಱಿಸು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ನಿಱುಂಗಲ್ಲು 'ನಿಱುಗಲ್' ನೋ.

ನಿಱುಕಲ್ಲು 'ನಿಱುಗಲ್' ನೋ.

ನಿಱುಗಲ್, ನಿಱುಂಗಲ್ಲು, ನಿಱುಕಲ್ಲು, ನಿಱುವುಂಗಲ್ (ನಾ). = ನಿಱಿಸುಂಗಲ್ಲು : ಪಡುವಣ ಮೇರೆ ಆಲದ ಮರ ಮೂಡಣ ಮೇರೆ ನಿ[ಱು]ಗಲ್ಲೆ (ಕಇ. II, ೫-೫ ; 859) ; ಪಡುವ ನಿಱುಗಲ್ ಮೇರೆ (ಎಇ. VIII, ೨೦೧-೧೨ ; 865) ; ಮೂಱು ನಿಱುಗಲ್ಲನ್ನಿಱಿಸಿ ಕಲ್ಲೊಱ್ಬಿಯನ್ನಾಗೆ ಕಿಸುಕಾಡನೆತುಂ ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಎಕ. XII, ನಂಜನ. ೨೭೯-೯೪ ; 904). **ನಿಱುಂಗಲ್ಲು :** ಪಾರ್ತ್ಥದ ಮೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಱುಂಗಲ್ಲು (ಎಇ. XV, ೯೮-೨೨ ; 1074). **ನಿಱುಕಲ್ಲು :** ತೊಱೆಯು ಆಲರೆ ಮೇರೆ ದುವೆಟ್ಟಗೆ ನಿಱುಕಲ್ಲು ಕೊವಳ್ಳದಾ ಪೆರಿಯ ಎಲವು ಅಲ್ಲಿಂ ಕುಡಿತ್ತು (ಎಕ. II, ೩೫-೬ ; ಸು. 800). **ನಿಱುವುಂಗಲ್ :** ಅದರ್ಕ್ಕೆ ಮೂಡಲು ಹೊಲದ ಮೇರೆಯ ನಿಱುವುಂಗಲ್ಲೇ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೮೨-೫ ; 1098). [<ನಿಱಿಸು$_1$ + ಕಲ್$_3$]

ನಿಱುಗುರುಳ್ 'ನಿಱಿಗುರುಳ್' ನೋ.

ನಿಱುಗೆ 'ನಿಱಿಗೆ' ನೋ.

ನಿಱುಗೆಗಾಣ್ 'ನಿಱಿಗೆಗಾಣು' ನೋ.

ನಿಱುವಗಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೊಱೆಯ ನಾಯಕ ಜೆಡಕೆದರ ಬಂದು ನಿಱುವಗಲ ಮುತ್ತಿದಲಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೧-೩ ; ?). [?]

ನಿಱುವುಂಗಲ್ 'ನಿಱುಗಲ್' ನೋ.

ನೀ 'ನೀನ್' ನೋ.

ನೀಂ 'ನೀನ್' ನೋ.

ನೀಂಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸೇವಕನಾಗು (?) : ಬಂಟಿಪ್ಪುದು ತುರುಗಾಯ್ವುದು ತೋಂಟವ ಮಾಡುವುದುಮಂತು ಟಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾ ನೀಂಟಾಡಿ ಹೋಹುದಲ್ಲದೆ ನಂಟನ ಸಾರುವವನೆಗ್ಗ (ನೀತಿಸಾ. ೫೭೪).
[-? / ತಮಿ. ಸೀಟ್ಟಾಳ್ = ಸೇವಕ]

ನೀಂಟಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಚಾಚು ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡು : ಪುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡನೊಂದು ಪುಲಿ ಗೆಂಟೆಱೊಳೊಯ್ಯನೆ ಕಂಡು . . . ತಲ್ಲಣದಿಂ ಕುನುಂಗಿ ನೆಱೆ ನೀಂಟಿಸಿ ನೀಳ್ದ ಕೊರಲ್ಗೆ ಪಾಯ್ದು ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ನೆತ್ತರಂ ಪದೆದು ಪೀರ್ದೆಟಱಿದಿಕ್ಕಿದುದಿಕ್ಕೆದಾಣದೊಳ್ (ದಶಕು. ೨-೧೧೩); ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂದುವು ಗೋವ್ಗಳು ಪುಚ್ಛವ ನೆಗಹಿ ನೀಂಟಿಸಿ ಅಚ್ಯುತನಾಕೃತಿ ನೋಡಲು (ಪುರಂದ. ೪-೧೬೩-೪). **೨.** "ಕುಪ್ಪಳಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). 'ನೀಟು$_1$' ಪರಾ. [<ನೀಟು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೀಂಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡು : ಲೀಲೆಯಿಂ ನೀಂಟಿಸುತ ಮತ್ತೆ ಸಂಭ್ರಮದಿ ಬಾಲೆಯರು ತಾ ಬಂದು ಶಾಸೆಯನಿಡಲು (ಯನಳ. ೫೫) ; ನಗುವಂ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ನೀಣ್ಟಿಸಿ ಪರಿಕಿಸುವಂ (ಸಂಸಪ. ೩೬-೫) ; (ಬಿರುದಿಟ್ಟಿಯಿಂದ ನೀಣ್ಟಿಸುತ್ತ,) (ಬಿಟ್ಟಅ. ೬೧-೧೫). 'ನಿಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. [<ನಿಟ್ಟಿಸು]

ನೀಂಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಎಸೆ; "ಬಿಸುಡು" (ಚತುನಿ. ೬.I, ೪೨): ಸುಗ್ಗಿಯಲರ ಬೆಂಕೆಯಲಿ ಎದೆಗುದಿಯ ಕಂಬಳಿಯ ನೀಂಟಿಶಂಕೆಯಲಿ (೧೪ವಿಂ. ೧೧೭-೬). **೨.** ನೀಗು ; ಕಳೆ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ಉಂಟೆಂಬವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆನಲೇಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬವರಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದೆನಲೇಕೆ ಈ ಉಭಯದ ಕಂಟಕವ ನೀಂಟಿಯಲ್ಲದೆ ನಿಜವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೮-೧೯೯) ; ರಾಧೇಯನೆಂಬ ಸೂತಂ ಕಂಡನು ಆಸರನು ನೀಂಟಿ ಶಿಶುವನ್ನೋಡಿ ಮಾನುಗಳ ರಾಶಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಂತೋಷದಿಂ ಬಾಲಕನ ಪೋಷಿಸುವೆನಿವನ ತನಗಿನ್ನು ಸುತನೆಂದು ಸಾಕಿದನು ಮನೆಗೆ ತಂದು (ತುರಂಗ. ೧೦-೧೩).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ನೆಟ್ಟು = ನೂಕು, ದೂಡು]

ನೀಂಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಕುಡಿ ; ಪಾನಮಾಡು (?) : ಸರಸಿಯೊಳಗೆಲ್ಲ ಕರಚರಣಂಗಳಂ ತೊಳೆದು . . . ಬಗಸಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿ ಸಹಿತ ನೀಂಟಿದರು (ತುರಂಗ. ೯೪-೧೨). [<ಈಂಟು]

ನೀಂಟು$_3$ (ನಾ). ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ಸೇದೆ : ಬ್ಯಾಂಟಿಗಾರರೆಲ್ಲಾ ತಾವೂ ನೀಂಟಿನಿಂದಾ ಬಳಲಿ ಬಂದೂ (ಯನಳ. ೭೩). [<ನೀಂಟು$_2$]

ನೀಕರ (ನಾ). **೧.** ತೊಲಗಿಸುವಿಕೆ ; ನಿವಾರಿಸುವಿಕೆ. **೨.** ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ. 'ನೀಕರಿಸು' ಪರಾ. **೩.** ತೊಲಗಿಸುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಆ ಕೊಮರಯ್ಯಂಗವನಿತಳಾಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತ ಕೀರ್ತಿ ನಿಜಗುಣಮಣಿರತ್ನಾಕರನಜ್ಞಾನತಮೋನೀಕರನಭಿರಾಮ ದೇವರಾಯಂ ತನಯಂ (ಪಂಚಭಾ. ೧೪-೪೭). [<ಸಂ. ನೀಕಾರ]

ನೀಕರಿಸು, ನೀಳ್ಕರಿಸು$_2$, ನೀಟ್ಕರಿಸು$_2$, ನೇಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಪಾಪಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನೀಕರಿಸಿ ನಡೆಯಬಹುದೆ ದಿವರಾತ್ರೆ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ (ಡಬೊಸ್ಟು. ೨೩೫-೬೬); ಕುಂಟಣಿಯರ್ ಸೋಲ್ತ ಸವಿಗಂಡು ಬೇಟಕ್ಕೆ ಕಂಟಕರಾದವೆಂದು ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರಾ]ಕರಿಸೆಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ಪ) ; ಪಿನಾಕಿಭವನವನೊಬ್ಬ ಜೈನನು ಕೆರಹುಗಾಲ್ವೆರಸಿ ನೀಕರಿಸಿ ಹುಗಲೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೪೯-೮) ; ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನೀಕರಿಸಿದವ ತಂದೆಯೋ (ಲಶಿಚಂ. ೩೭-೬) ; ಮೊನೆಗಾತಿ ಮುಗುದೆ ಮುಸುಂಡಿಯಾಗಲಿ ನೆರೆವನೆಗರತಿಯ ನೀಕರಿಸದೆ . . . ಅನುವಱಿತಾದರಿಸುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೩೭). **೨.** ಬಿಡಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ಎನ್ನ ಭವಬಂಧನವ ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಃ, ನಿ]ಕರಿಸಿದೆಯಾಗಿ

ಶಿವನೆ ಗತಿಮತಿಯೆಂದು ನಂಬಿದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೮೧). **ನೀಳ್ಕರಿಸು₂:** ೧. ಕಂದರ್ಪನಂದವ ನೀಳ್ಕರಿಸುವ . . . ರಸಿಕರ ದೇವನಿರವಂ ವರ್ಣಿಸಲಸದೃಶಾತಿಶಯಮಾಗಿರ್ದುದು (ಹವಿಮ್ಮ್ರ. ೬-೧೯ ವ) ; ಚೆಂದಳಿರಿನಂದವನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ ಭೊಂದಾವರೆಗಳ ಚೆಲ್ವನು ನೀಳ್ಕರಿಸುವ . . . ಇಂದಿರೆಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ಪೊಗಳಿದರು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೩೦). **ನೀಟ್ಕರಿಸು₂ :** ೧. ಗಟ್ಟನೆ ಕೊಳೆ ಕಡುಗಂಪಿನೊಳಟ್ಕಮೆಗೊಳಗಪ್ಪೆವೆಂದು ಮಧುಪಂಗಳ್ ತಮ್ಮಟ್ಕಮೆಯೆ ಚೌತಮಾಗಿರೆ ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಟ್ಕರಿಸಿದುವುಂತು ಚಂಪಕಕ್ಕೆಜಗದುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೫) ; ಮುಳಿಯಲ್ವೇಡೆನ್ನನೇ ನೀಟ್ಕರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸದೆ ತಿಳಿಯೆಂದೆನ್ನನೇ ಬಾರನೇ ಮೇಣ್ ತಿಳಿಪಲ್ ಬೋಳೈಸನೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೬೦; ಅನ:ಪು. ೮-೧೨ ನೋ.) ; ಒರ್ಕುಡಿತೆ ನೀರ್ಗೆ ಪಟಾಪಟ್ಟೆರ್ಕೆಯ ಪಣ್ಣೆಲೆಯ ಮುಜಿಗೆ ದೇಸಿಗರಂ ದೇವರ್ಕಳ್ಗೊಡೆಯರ್ ಮಾಟ್ಪೊರೆ ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಟ್ಕರಿಸದೆ ನಿಮ್ಮ ದೊರೆಗೆ ಬೋಟಿಯರೊಳರೇ (ಶಮದ. ೨೪ ಪ್ರಂಶೋ) ; ಇವರ ನೇಹಮಂ ನೀಟ್ಕರಿಸಿಯವನನಿದಿರ್ಗೊಂಡುಪಚರಿಸಿಯೆರವಿಲ್ಲದೆ ಬೆರಸಿ ಬೇಟ್ಪ ಕಜ್ಜಮಂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಬುದೇ ಜಾಣ್ಮೆ (ಚಕವಂ. ೩೧-೧೮) ; ಬೇಡ,ನಲ್ಮಗುವೆ, ಆ ದೇವಶಯ್ಯೆಯನ್ ನೀಟ್ಕರಿಸದಿರು ನೀನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೪-೬೪೧). ೩. ಬೆರೆತುಕೊಳ್ಳು ; ಸೆಟೆ : ಬೇರಂ ಬಿಟ್ಕೆಯುಮಂ ತಿಂದು ವನದೊಳಡಗಿರೆ ನೀವುಂ ನೀಟ್ಕರಿಸಿ ನಿಂದುವಿಗಾಗಳ್ ಪೇಟ್ಕಮ್ಕೆಸುವರೆ ಬಿರುದುಮಂ ಬೀರವುಮಂ (ಗದಾಯು. ೭-೩೫). **ನೇಕರಿಸು:** ಸಾಕುಸಾಕಿನ್ನಿದಕೆ ಬೇರೊಂದು ಸುಖಮುಂಟೇ ನೇಕರಿಸಬಾರದಾತ್ಮಾನುಭವರತಿಯೋ (ಕೈಕಪ. ೪-೧೦ ಪಲ್ಲವಿ).

[ನೀಕರ+-ಇಸು₃]

ನೀಕಾಶ (ಗು). ೧. ಹೋಲುವ ; ಸಮಾನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಎರಡುಂ ದೆಸೆಗಳೊಳಂ ಮನೋಜರಾಜದ್ರಾಜಧಾನೀನೀಕಾಶಮಪ್ಪುದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೬೨ ವ).

[ಸಂ.]

ನೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು ; ಈಕ್ಷಿಸು : ನಿನ್ನ ಕರವನಜದಿಂದ ಮ್ಯಾರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸದಾ ಹೇಮವರುಷಧಾರೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರುವುತಿರೆ ನೀಕ್ಷಿಸಿ (ಮೋಕ್ಷಪಿ. ೮೫-೧) ; ಚಿನುಮಯವಾಗಿಪ್ಪ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲನ್ನ ಮನದಣಿಯ ನೀಕ್ಷಿಸುವಾಲೋಚನೆಯ ಮಾಡು ಬಿಡದೆ (ವಿಸಾಸು. ೨-೧) ; ಕೀಲಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಕಕೆ ವಿಸ್ಮಯದಾಳಿ ಕೆಳಗೇನಿಹುದೊಯೆಂದು ವಿಶಾಲದೊಳು ನೀಕ್ಷಿಸುತದೊಂದೆಡೆ . . . ಬಾಲಕಿಯು ನಿಂದಿರ್ದ ತೆರನನು ಕಂಡ ಪದ್ಮರಥ (ಜಿನಭಾ. ೫೦-೨೦). [<ಈಕ್ಷಿಸು]

ನೀಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊಜಗಣ ಮಲತ್ರಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಣ ಅಜ್ಞಾನ ನೀಗಾಡಲೇಕೆ (ವಚಸಂ. ೭೫-೮೪) ; ಕೊಟ್ಟ ಕುದುರೆಯನು ಮನವುಟ್ಟಿ ನೋಡದೆ ನನ್ನೊಜಟ್ಟ ತನದಿಂದವಿಾ ವಂಚಕನನೊಳಗೆ ತಂದಿಟ್ಟು ಕುದುರೆಯನು ನೀಗಾಡಿ (ಸನ್ಮುಕೌ. ೧೧-೬೯) ; ಹದಿನಾಡವ ಮೈಸೂರ ಭೂಪರೊಳ್ ಕಲಹವನಿತ್ತು ಗಂಟಕ್ಕಿ ತಲೆಯ ನೀಗಾಡಿ ದೇಶವನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಚಲಗೆಟ್ಟುದ ಕೇಳ್ದಜಿಯ (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೧೩೧). ೨. ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಕಡೆಗಣಿಸು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಸಮರದ ಜಯವನವರಿಗೆ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮಭಿಮತವ ನೀಗಾಡಿನಯುವ ನೀವೊಡ್ಡುವರೆ ನಿಮ್ಮನು ನಿಯಮಿಸುವರಾರುಂಟು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨೪). ೩. ತೊರೆ ; ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು : ಏಣಿಗಳಿಗೆ ಕವೆಗೋಲುಗಳನು ಸಂದಾನಿಸಿ ಕೆಡೆ ನೂಕಲಾಗ ಗೋಣಡಿಯಲಿ ಬಿದ್ದು ತುರುಕರ ಮಾರ್ಬಲ ಪ್ರಾಣವ ನೀಗಾಡಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೭೦) ; ಅಬಲೆಯಾದರೂ ಅಂಜದೆ . . . ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ನೀಗಾಡಿ ಹಗೆಗಳಿಂದಲೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿದಳು (ಕವಿಕ. ೪೩). ೪. ಪೋಲುಮಾಡು ; ಅಪವ್ಯಯ ಮಾಡು : ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವನು ನೀಗಾಡಿ ಈಗ ದರಿದ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ನೀಗಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ರಾಮವೆಸರಿಂದೆ ದಶರಥನರಸಿ ಗುದಿಸಿ ತಾಂ ಭೂಮಿಸುತೆಯಂ ಮದುವೆಯಾಗಿ ವನವಾಸದೊಳ್ ಕಾಮಿನಿಯ ನೀಗಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಮಹಾದುಃಖದಿಂ ಶರಧಿಯೊಳ್ ಬಿದ್ದಳಿದ ಕಥೆಯ ನೀಂ ಕೇಳ್ದಜಿಯೆಲಾ (ಚೆಬಪು. ೫೨-೨೯).

[ನೀಗು + ಆಡು₁]

ನೀಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ತಾಗಿ ಕಡಿದೊಟ್ಟದನು ಕೊಡಲಿಯ ಬಾಗಿನಲಿ ಬಹುಚಾತುರಂಗವ ನೀಗಿಸಿತು ನೆಜಿ ಕೇತುವೀರ್ಯಜನ ಕೊಂದ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೬-೬೮) ; ಮುಟ್ಟಿದ್ದೆಲ್ಲಾ 'ಬೂದಿ' ಮಾಡಿದಾ ಭಸ್ಮಾಸುರಾ ಅವನ ನೀಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತಣ್ಣಾ ಮೋಹಿನಿ ಅವತಾರಾ (ಅರಳು. ೨೭೭-೮). ೨. ಕಳೆ ; ಬಿಡಿಸು : ಈ ಮಹಾಸೃಷ್ಟಿಯ ಸೊಬಗಿನಲ್ಲಿ ಅಸಡ್ಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲಣ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ನೀಗಿಸುವುದೋ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೭೯). ; ತೊರೆಯನು ದಾಟಿಪ ಹರುಗೋಲು ಗಡ್ಡೆಯನೇರಿಸಿ ಕಷ್ಟವ ನೀಗಿಸಿ ಕರೆಯನು ಕಾಣಿಪ ಸಾಧನವು (ಕವಿಸೋ. ೫೯-೭). ೩. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು. ೪. ನಿಭಾಯಿಸು ; ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ಅಷ್ಟೆಲ್ಲ ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಅವನೊಬ್ಬನಿಂದ ನೀಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ದಂಬಸಾ. ೧೮) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ನೀಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗುವುದು (ಕಮನೆ. ೩೯). [ನೀಗು+-ಇಸು₃]

ನೀಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಎನ್ನ ಸಹೋದರನೆಂತುಂ ಶ್ರಮಮಂ ನೀಗಿ ಸುಖದಿಂ ತಣಿದೊನಕ್ಕುಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೫೫-೧೬); ಅವಧರಿಸದೆ ನಿನ್ನೊಳ್ ಪಿರಿದವಿನಯಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ದೋಷಮಂ ತಪದೊಳ್ ನೀಗುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೧); ತಲೆವೇಸಜನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೮) ; ಬಸವಂ ಜನ್ಮಧುರಾಶೆಯಂ ಕಳೆದು ಕರ್ಮಾರಂಭವಂ ನೀಗಿ ಸಂತಸದಿಂದಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು (ಬಸರ. ೩-೧); ಮನದಲ್ಲಿ ದೃಢವಿರಬೇಕು ಪಾಪಿಜನರ ಸಂಸರ್ಗವ ನೀಗಲು ಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೪-೧). ೨. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ನಷ್ಟಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪಾದರದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಕಳವಿನೊಳ್ ಸತ್ತಿಚಾರದರಸುತನಂ [ತನಮಂ] ವ್ಯಭಿಚಾರದೊಳ್ ನೀಗಿದೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೧ ವ); ಸೈಂಧವನೊಡಲು ನೀಗಿತು ತಲೆಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೪೭); ಘನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದರಸುಗೆಯ್ವನಮಂದರದಿಮ್ಮರಾಜನಾತನ ತನುಜಾತಂ . . . ಚಾಮರಾಜನೊಳಿದಿರಾಗಿ ತನ್ನ ಗಜವಾಜಿಬಲಂಗಳ ನೀಗಿ ಸಾಗಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೨೦); ವಿಚಾರವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡ ಬರೀ ವಯಸ್ಸಿಗಾಗಲಿ ಅನುಭವಕ್ಕಾಗಲಿ ಬೆಲೆ ಏನು (ದೂತಸ. ೧೬೮). ೩. ಬಿಡು ; ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : "ನೀಗು-ತ್ಯಜನೇ" (ಶಮಧಾ); ಮದನಂ ದೇಹವ ನೀಗಿದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೨೭); ಅಭಿಮಾನವಂ ನೀಗಿದೆ . . . ನಿನಗೆ ಅತಿಶಿವದ್ರೋಹವಾಯಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೧-೪೭) ; ಕೌರವೇಂದ್ರನ ನೀಗಿದಳೆ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೧) ; ಎಳವಸಿಜಂ ತಾಳಿದ ಪೆಣ್ಗೆಳಿ ಕಾಯಜನುಪಹತಿಯಿಂದಸುವಂ ನೀಗುವುದು (ಜಯಕಾ. ೨-೩೪) ; ನೀಗಲ್ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗರಜೋಗುಣಮುಮನಳುರ್ವ ತಮಮುಮಂ ದ್ವಿಜರಾಜಂ ಬೇಗದೆ ನಿರ್ಮಲವಿಷ್ಣುಪದಾಗಮದಿಂ ಪಡೆದ ಸತ್ತ್ವಮೆನಿಸಿತು ಜೊನ್ನಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೧). ೪. ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು; ಹೋಗಲಾಡಿಸು: ಶಾಪಂಗೊಟ್ಟೊಡಾತನುಮದಂ ನೀಗಲ್ವೇಡಿ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೮-೬) ; ಪರಿಭವವುನಿದಂ ನೀಗು

ನೀಂ ಭೀಮಸೇನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮–೭೧); ಅನುಜನ ನೆತ್ತರನೀಂಟಿದವನ ನೆತ್ತರ ಜೀವಸಹಿತವಿಾಂಟದೆ ದುರ್ಯೋಧನನೆಂಬ ಪೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪೆನೆ ದುಶ್ಶಾಸನನ ಬನ್ನಮಂ ನೀಗುವೆನೇ (ಗದಾಯು. ೫–೮); ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಜಲಮಂ ಮೇಣಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ದಣ್ಕಿ ಸತ್ತೀ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯನೋವೊ ನೀಗದಿರಲಿಂದೀ ಮಾಟಕ್ಕೆ ಮೇಣ್ಪಟ್ಟಿಮೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪–೮೨); ಬಸಿಱೊಳಿದು ತದ್ದುಃಖಮಂ ನೀಗಿ ಜೀವಿಸಿದರಸುರಾರಿಮುಖ್ಯಸುರರದಱಿನಜರಾಮರರೆನಿಸಿದರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦–೨೨೭); ಘನಸಾರಮೃಗಮದಪಟೀರಸೀತಳಮಾಂತು ಮಿನುಗಿದಂ ಮಂದಮಾರುತ ಮಾರುತಿಯ ತಾಪಮಂ ನೀಗಿ ಸುಖಗೊಳಿಸಲು (ವೆಂಕಾರ್ಯ. ೫–೫–೨೫). **೫.** ಕೊನೆಗಾಣು ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : ನೀಗಿದುದೀಗಳೆಮ್ಮ ವನವಾಸ ಪರಿಶ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೬೦); ನೀಗದಾಲೋಚನೆ ರೋಗೋಪದ್ರದಲೊಮ್ಮೆ ಕೃಷ್ಣ ಎನಬಾರದೆ (ಪುರಂದ. ೧–೭೦–೬); ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ನೇರ್ಪಡಿಸಲು ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳು ಬೇಕಾದುವು. ಆದರೂ ಅದ ನಷ್ಟವೆಲ್ಲ ನೀಗಿಲ್ಲ (ಹಾಹುತ್ತ. ೧೦೮); ಈ ನಿಗ್ಗರ ಒಂದು ನೀಗಿ ಹೋಗಲಿ (ನಿಸರ್ಗ. ೧೬೫). **೬.** ತೀರಿಸು ; ಹಿಂದಿರುಗಿಸು : ಎಮಗೆ ಸಕಳ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯುಂ ನಿನ್ನ ಬಲದಿಂದೆ ಸಾರ್ದುದು ನಿನ್ನುಪಕಾರಮನದೇತಱೊಳ್ ನೀಗುವೆನೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪–೩೭); ಅಖಿಳಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮುಮಂ ನಿಮ್ಮಿಂದಮಱಿದೆವದಱಿಂ ನಿಮ್ಮುಪಕಾರಮನದೇತಱಿಂ ನೀಗುವೆಮೋ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೫೮); ಜಜ್ಜ್ವಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರ ಕೊಡಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣನ ನೀಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧–೫೦). **೭.** ತೊಲಗು; ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಅವಧಿ ತಪ್ಪಿದುದಾಱನೆ ಪತ್ತುತಿಂಗಳಾದುವು ಬರಲಾತನಾಱದೊಡೆ ಸಾಯಲುಮಾಱನೆ ಸತ್ತು ನೀಗೆನೇ ಎಂದು ಪಂಬಲಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨–೪೩); ಪಗೆ ನೀಗೆಯುಂ ಮುಳಿಸುಪೋಗೆಯುಮಾಯತಿ ಪೆರ್ಚೆಯುಂ ಜಗಂ ಪೊಗೞೆಯುಮಾಂತರಾತಿ ನೃಪರಂ ತವೆ ಕೊಲ್ವುದಹೀಂದ್ರಕೇತನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮–೮೮). **೮.** ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : ಹೋಗು ಪಾಂಡವರಾಯರಿಹ ವನಕಾಗಿ ನೀನವರೈವರನು ನೆಱೆ ನೀಗಿ ನೀನಾಹುತಿಯನಿಂದನುವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಪುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ಪರಿಇ. ೨೫–೧೭) ; ಎಚ್ಚನವರವರೆಚ್ಚ ಬಾಣವ ಕೊಚ್ಚಿದನು ಕೋಲಳವಿಗೊಡ್ಡಿದ ನಿಚ್ಚಟರ ನೀಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫–೨೨) ; ಬಾಗಿಲೊಳು ತಪಗೈವ ಬ್ರಹ್ಮನ ನೀಗಲೆಂದೇ ಬಂದ ಖಳರನು ತಾಗಿ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿದನು ಭರದಿಂದ ಮುರವೈರಿ (ದೇವೀಪು. ೧–೭೫). **೯.** ತೆಗೆ ; ತೆಗೆದುಹಾಕು : ನಾಗವಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದುಮುಂದನು ನೀಗಿ ಕಳೆಯದೆ ಚೂರ್ಣಪರ್ಣತ್ಯಾಗವಿಲ್ಲದೆ ದಂತಧಾವನಪರ್ಣವನು ಸವಿದು ಭೋಗಿಸುವ್ರೊಡಮರೇಂದ್ರನಾಗಲಿ . . . ಅವನನು ನೀಗಿ ಕಳೆವಳು ಭಾಗ್ಯವಧು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩–೫೯). **೧೦.** ಅಟ್ಟು ; ತೊಲಗಿಸು : ಲಲನೆ ತನ್ನೊಳಪನಿಂದಾದ ಬೇಸಱಂ ನಿಜಸಖಿಗೆ ಪೇಳುತಿರ್ದಳದೆಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಪೋದೊಡೆ ಪೋಗನಿದೋರ್ಡಿರನೀ ಶನಿಯಂ ಸಖಿಯೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಗಿಂಕ. ೪–೧೫೭); ವಿಚಾರಿಸದೆ ನೀಗುವರೆ ಮಾನವನು (ಬಸವು. ೪೦–೪೮). **೧೧.** ಮುಕ್ತನಾಗು ; ಪಾರಾಗು : ಭವರೋಗವೈದ್ಯನಂ ಸಾರ್ದು ಬರ್ದುಕುವೆವೆಂದು ಭವಘೋರಶರಧಿಯಂ ದಾಂಟಿ ನೀಗುವೆವೆಂದು ನೆನೆವುತಿರಲ್ (ಸಾಸಂಚ. ೪–೮೨). **೧೨.** ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : ಇವನಿಂದ ಈ ಕದನ ನೀಗೀತೋ ನೀಗದೋ ಎಂದು ಯೌವನಾಶ್ವ ತಾನೂ ಬಂದ (ಜಿದುರ. ೧೬) ; "ಶಾಂತಿನಿಕೇತನ" ನನಗೆ ನೀಗದ ಸಾಹಸವೆನ್ನುವಿರೇನು ? ಮಾನವಯತ್ನಕ್ಕೆ ನೀಗದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೩೦೪). **೧೩.** ನಿಭಾಯಿಸು ; ಸಂಭಾಳಿಸು ; ಸಾಗಿಸು: ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರ ನಮಗೆ ನೀಗದಂತಾಗಿದೆ ! (ಪ್ರಣಸ. ೯) ; ನೀವುಗಳು . . . ಯಾರಾದರೂ ರಾಜರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಸಂಸಾರ ನೀಗಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೬೦). **೧೪.** ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ನೀಗುವವನಿಗೆ ಭಾಗ ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದು (ಗಾದೆ); ನೀಗಿದರೂ ಬಡತನ ಬಿಡದು (ಗಾದೆ). **೧೫.** ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು : ಎಂದು ಕೊಟ್ಟಿಹೆನಿನ್ನು ಸಾಲವನೆಂದು ತಿದ್ದುವೆವಕ್ಕಟಕಟೀ ಸೌಂದರಿಯ ಭಂಡಾರವೆಲ್ಲವನಿಂತು ನೀಗಿದೆವು (ಬಸವು. ೪೨–೧೩); ಮಱುಗಿದಳು ಕೈಕಸೆಯು ಮಗನನು ಕರೆದು . . . ನಿನ್ನಯ ಮರುಳುತನದಲಿ ಪಡೆಯ ನೀಗದಿರೆಂದು ಹೇಳಿದಳು (ತೊರಾ. ೨೩–೨೭); ಅವನು ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀಗಿದ (ರೂಢಿ). **೧೬.** ಬಿಚ್ಚು ; ಕಳಚು : ಪಿತ್ತವೇಱತೊ ಮಂತ್ರಿವುಟ್ಟಿ ತೊಟ್ಟುದ ನೀಗಿ ಸುತ್ತ ನೋಡುತ ನಿಂದ ನೆನಿಸಿ ಎತ್ತಿದ ಜಿನಬಿಂಬ ಸಿದ್ಧಬಿಂಬಕೆ ಹೊಸಮುತ್ತ ಚೆಲ್ಲಿದನು ಭಾವದೊಳು (ಭರಚ. ೧೩–೧೭೧). **೧೭.** (ಕಾಲಾವಧಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕಳೆ, — ದಾಟು : ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಪೊಡಿನ್ನನ್ನವು ತಾಣವಿಲ್ಲದಱನುಂತಾರ್ಗಪ್ಪೊಡಂ ಮಿಕ್ಕ ರೂಪಪರಾವರ್ತದಿಂ ವಿರಾಟಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದದಂ ನೀಗೆಮೋ (ಪಂಪಭಾ. ೮–೫೦); ನೀಗಿದರು ವನವಾಸವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯–೨೮). **೧೮.** ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು : ಆಗಳಿವನಧಿಕಾಕ್ಷಿ ಬಾಹುವು ನೀಗಿದೊಡನಿವನವ್ವೆ ಕಂಡು . . . ಅಭಯವನು ಬೇಡಿದಳು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦–೩೫).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ನೀಕ್ಕು, ನೀಙ್ಕು ; **ಮಲ.** ನೀಕ್ಕು, ನೀನ್ನು ; **ಕೊಡ.** ನೀಂಗ್, ನೀಕ್ ; **ತೆಲು.** ನೀಗು, ಈಗು]

ನೀಗ್ರೋ (ನಾ). ಆಫ್ರಿಕಾಖಂಡದ ಒಂದು ಬುಡಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಆ ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ನೀಗ್ರೋ ಅಥವ ಆಫ್ರಿಕದವರು . . . . ಆಫ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿಯೂ, ಪೆಸಿಫಿಕ್‌ಸಾಗರದ ಕೆಲವು ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೮) ; ಹೊಲೆಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ನೀಗ್ರೋ ಜನಗಳಂತೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೪).

[←ಇಂ. Negro]

ನೀಚ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದ : ಅತಿಶೀತವಲಯ, ಅತ್ಯುಷ್ಣವಲಯ, ಅತಿನೀಚಭೂಮಿ, ಅತಿ ಉನ್ನತಭೂಮಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಜೀವಿಯ ವಾಸವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೦೫). **೨.** ಕುಳ್ಳಗಿರುವ ; ಗಿಡ್ಡನೆಯ. **೩.** (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಮಂದ್ರವಾದ ಧ್ವನಿಯ ; ತಗ್ಗಾದ ಧ್ವನಿಯ. **೪.** ಕೀಳಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ : ನೀಚಮಾನವರಿಗೆ ಸಿರಿ ಬಂದರೇನು ಈಚಲ ಮರ ದಟ್ಟ ನೆರಳಾದರೇನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫–೧೩೭ ಪಲ್ಲವಿ). **೫.** ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕೆಟ್ಟ. **೬.** ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ; ಪ್ರಮುಖವಲ್ಲದ. (ನಾ). **೭.** ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವುದು ; ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವುದು : "ನೀಚಮುವಾಗ್ರಂ ಖರ್ವಂ ಕುಬ್ಜಮಾನತಂ ತಾನದೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಹ್ರಸ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪–೩೭) ; ಪವನಂ ಪೆರ್ಚಿದ ಮಹಾವೃಕ್ಷಂಗಳಂ ಕೀಳ್ವುದಲ್ಲದೆ ಮೃದುವಪ್ಪ ತೃಣಂಗಳಂ ಕೀಳದು ಅದೆಂತೆನೆ ನೀಚಂಗಳಾಗಿ ತಲೆವಾಗಿರ್ಪ ಕಾರಣಂ (ಪಂಚತಂ. ೪೭–೧೦). **೮.** ಕೀಳಾದುದು ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ಆಚಾರವಿಹುದೆಂದು ಲೋಚಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಭೂಚರರದಿ ಸತ್ತ ನವಿಲ ಗಱ ಪಿಡಿಯುವುದು ನೀಚವಲ್ಲೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೧೯) ; ಆ ಸಮದರ್ಶಿ ತಾಂ ಜನ್ಮಕುಲಧನಜಾತಿವರ್ಣಪ್ರಭೇದಮಂ ಗಣಿಸದೆಯೆ . . . ನೀಚೋಚ್ಚಭಿನ್ನಮಂ ಸ್ಪರ್ಧೆವೈರಂಗಳಂ ತೊಡೆದು(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭–೧೮೨). **೯.** ಚಾಡಿಕೋರ ; ನಿಂದಕ : "ನೀಚಂ ಕ್ಷುದ್ರಂ ಪಿಸುನಂ ಸೂಚಕನೆಂದಱಿದು ಕೊಳ್ಗೆ ಕರ್ಣೇಜಪನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦–೧೩) ; "ದುರ್ಜನಃ,

ಪಿಶುನಃ, ಕ್ಷುದ್ರಃ, ನೀಚಃ, ಕರ್ಣೇಜಪಃ, ಖಳಃ—ಈ ೬ ಪಿಸುಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೯೯೧). **೧೦.** ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕ್ಷುದ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಧಮ : ಸತ್ವಾಧಿಕರುಂ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮಮನಧಿಕಬಲನೊಳಲ್ಲದೆ ನೀಚರಲ್ಲಿ ಮಾಡರ್ (ಪಂಚತಂ. ೪೭-೧೧). **೧೧.** ದುರುಳ; ದುಷ್ಟ : ನೀಚನ ಕೃತ್ಯವ ದ್ರೌಪದಿ ಬಂದು ಸೂಚಿಸಲು ನೀ ಕೋಪದಿ ಸರ್ವ ಕೀಚಕ ಮೊದಲವನನುಜರನೆಲ್ಲ ಹಿಚಿ ಬಿಸಾಡಿದ ಮಹಿಮನೆ (ಪುರಂದ. ೪-೩೮-೨) ; ನೀಚರ ಸಂಗ ಅಭಿಮಾನ ಭಂಗ (ಗಾದೆ). **೧೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕಚೋರ : "ಪಟು-ನೀಚ, ಖಚೋರ್" (ಓಷಧಿ. ೯೨). **೧೩.** [ಜ್ಯೋತಿ] ನೀಚರಾಶಿ : ದಿನಪಾದಿಗಳುಬ್ಬ ಕ್ಕೇಳನೆಯ ಗೃಹಂ ನೀಚಮವರ್ಗೆ (ಜಾತತಿ. ೧-೪೨) ; ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತುಲಾ ನೀಚಸ್ಥಾನ (ಭಾಸ್ಕರ. ೫೩-೭). 'ಉಚ್ಚ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೀಚಕಿ (ನಾ). ೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. ೨. (ಎತ್ತಿನ) ಹಣೆ : "ನೀಚಕೀ, ಶಿರೋದೇಶಃ—ಈ ೨ ಹಣೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೨).
[ಸಂ. ನೀಚಕಿನ್]

ನೀಚಕುಲ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ಕುಲ ; ಹೀನವಂಶ ; ಕೆಟ್ಟ ಸಂತತಿ : ಮಗಳೆ, ಸೀತಾದೇವಿ . . . ಲೋಕಶಂಕರಿಯಾಗು ; ಮೇಣ್ ಯಮಭಯಂಕರಿಯಾಗು ಲೋಕ ಮೂರಕೆ ಶೋಕವಾಗಿಹ ನಿಶಾಚರರ ನಿಷ್ಠುರ ನೀಚಕುಲಕೆ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೩-೪೭೪). [ನೀಚ+ಕುಲ]

ನೀಚಗುಣ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟತನ ; ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ : ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ನಾಲಗೆ ನಿನ್ನ ನೀಚಗುಣವ [ಪಾಠಾಂ. ಬುದ್ಧಿಯ] ಬಿಡು ನಾಲಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೭೬ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಈ ಕೀಚಕನಲ್ಲಿ ನೀಚಗುಣಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದವು (ಕೀತಿಚಂ. IX, ೬). [ನೀಚ+ಗುಣ]

ನೀಚಗೋತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಗೋತ್ರಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೀನಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮ : (೧೪೨) ಉಚ್ಚಗೋತ್ರ ಕರ್ಮ (೧೪೩) ನೀಚಗೋತ್ರಕರ್ಮ : ಇವೆರಡು ಗೋತ್ರಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳು. ಇವುಗಳ ಉದಯದಿಂದ ಉಚ್ಚ ಹಾಗು ನೀಚಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವದ ಜನ್ಮವಾಗುವುದು (ಜೈನಪ. ೨೭೬). 'ಉಚ್ಚಗೋತ್ರಕರ್ಮ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ನೀಚಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುಜಾತಿ ; ಹೀನಕುಲ. ೨. ಕೀಳು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ನೀಚಜಾತಿಗಳುಂ ಬಡವರುಂ ಸದ್ಧರ್ಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ನೆಗೞ್ವರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೭-೫). [ನೀಚ+ಜಾತಿ]

ನೀಚತನ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುತನ ; ಅಲ್ಪತನ : "ನಿಕರ್ಷ=ನೀಚತನ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೮೨) ; ಯಾವತ್ತೂ ಪ್ರಕಾರದ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ ನರಜೀವಿಗಳು ನಾವು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕ್ಷಮಿಸದೆ ಇರುವುದು ಕೇವಲ ನೀಚತನವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೬). ೨. ಕೆಟ್ಟತನ ; ದುಷ್ಟತನ : ಅವನು ಈಚೀಚೆಗೆ ವಿಪರೀತ ನೀಚತನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ನೀಚ+ -ತನ]

ನೀಚತೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿರುವಿಕೆ ; ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೨. ಕೀಳುತನ ; ಅಲ್ಪತೆ : ವಸ್ತು (plot)ವಿನ ಅಸಂಭವನೀಯತೆಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರದ ನೀಚತೆ(Depravity)ಯಾಗಲೀ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗವಾಗದೆಯೂ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅರಿಕಾ. ೧೪೬). ೩. ಕೃಶತೆ ; ತೆಳುವು : ತನ್ನ ಮದಾಳಿನೀಳಕುಂತಳದೊಳ್ ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವಮಂ . . . ಪೂಗಣೆಯ ದೊಣೆಗೆ ಮೆಯ್ದೊಣೆಯೆನಿಪ ಕಿಱುದೊಣೆಯೊಳ್ ನೀಚತೆಯುಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೪). [ಸಂ. ನೀಚತಾ]

ನೀಚದೈವ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ದೈವ ; ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟು ಕಿಱುಕುಳ ನೀಚದೈವಂಗಳ ಸಂಗ ಬೇಡವ್ವ ಎಲ್ಲ ದೇವರೊಡೆಯ ಲಿಂಗ ದೇವನೆ ನಿನ್ನ ಮನದೈವ ಕುಲದೈವವವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೭೦-೩).
[ನೀಚ+ದೈವ]

ನೀಚಪಂಥಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು ; ದುಷ್ಟ: ಅಂತುಮಾ ನೀಚಪಂಥಿಗಳೆಲ್ಲರ್ ಒರ್ವರೊರ್ವರ ನೆರಂಬಡೆದು . . . ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿಹರಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೫-೯೩). [ನೀಚ+ಪಂಥಿ]

ನೀಚಪಾತ್ರ (ನಾ). (ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ) ಕೀಳುಪಾತ್ರ; ℙ ನಾಟಕವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಾಸ, ದಾಸಿ, ಚೇಟ, ಚೇಟಿ, ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಉದ್ಯಾನಪಾಲಕ, ಬೆಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ರಧಾನಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ನೀಚಪಾತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು : ಕಡೆಯದಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ನೀಚಪಾತ್ರವೆನಿಸುವ ಮಂಥರೆಯನ್ನು ನೋಡೋಣ (ಭಾರದ. ೯೨). [ನೀಚ+ಪಾತ್ರ]

ನೀಚಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಹೀನವರ್ತನೆ ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆ ; ದುರಾಚಾರ : ಗೋವರ್ಧನನು ಮಲಗಿದಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಳಿ, "ಎಲಾ ! ಪುನಃ ವಿಧವೆಯ ವಿವಾಹವೆ ? ಎಂತಹ ನೀಚಪ್ರವೃತ್ತಿ !" ಎಂದು ಮನಸಿನೊಳಗೇ ಎಂದುಕೊಂಡ (ಎರಸೆ. ೩೦). [ನೀಚ+ಪ್ರವೃತ್ತಿ]

ನೀಚಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ನೀಚಗುಣ : ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ನಾಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ನೀಚಬುದ್ಧಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣವ] ಬಿಡು ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೩ ಪಲ್ಲವಿ). [ನೀಚ+ಬುದ್ಧಿ]

ನೀಚಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ ; ಹೀನವಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೀಳುರೀತಿ : ಮಂದಮತಿಯೆ ನೀನನ್ಯರಲಿ ಬಯಸುವ ನೀಚಮಾರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು ಕಂದರ್ಪಜನಕನ ಕಿಂಕರನೆಂಬುವ ಕಲಸೋಗರ ಕಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೯೬-೧). [ನೀಚ+ಮಾರ್ಗ]

ನೀಚರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಅವುಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿಯಿಂದ ಏಳನೆಯ ರಾಶಿ ; ℙ ಗ್ರಹಗಳ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಉಚ್ಚನೀಚರಾಶಿಗಳು ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ :

ಗ್ರಹ		ಉಚ್ಚರಾಶಿ	ನೀಚರಾಶಿ
೧.	ರವಿ	ಮೇಷ	ತುಲಾ
೨.	ಚಂದ್ರ	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
೩.	ಕುಜ	ಮಕರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
೪.	ಬುಧ	ಕನ್ಯಾ	ಮೀನ
೫.	ಗುರು	ಕರ್ಕಾಟಕ	ಮಕರ
೬.	ಶುಕ್ರ	ಮೀನ	ಕನ್ಯಾ
೭.	ಶನಿ	ತುಲಾ	ಮೇಷ
೮.	ರಾಹು	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
೯.	ಕೇತು	ವೃಶ್ಚಿಕ	ವೃಷಭ

ಉಚ್ಚರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹವು ಶುಭವನ್ನೂ ನೀಚರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹವು ಅಶುಭವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ : ಇರೆ ನೀಚದೊಳರ್ಥಮನಪಹರಿಸುಗುಮಾ ನೀಚರಾಶಿಯಿಂದಂ ಪೂರ್ವಾಪರದೊಳನುಪಾತದಿಂ ಪರಿಹರಿಸುಗುಮಖಿಳಗ್ರಹಾ[ಯು] ಪಿಂಡಾಯುವಿನೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೮-೧೨) ; ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿಗೆ ಏಳನೆಯದು ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ನೀಚರಾಶಿ (ಜಾತತಿ. ೧-೪೨ ಅಡಿಟ). [ನೀಚ+ರಾಶಿ]

ನೀಚವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು ; ಬಯ್ಗುಳು ; ದೂಷಣೆ : ಕೂಗಿದನ್ ಪೆಸರಿಂ ಸುಮಂತ್ರನಂ ಪೇಳೆ ಬರಲಿಲ್ಲೆಂದು ಶಪಿಸಿದನ್

ಸರ್ವರಂ ನೀಚವಾಕ್ಯಂಗಳಿಂ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಂದಂತೆವ್ರೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೦-೧೬). [ನೀಚ + ವಾಕ್ಯ]

ನೀಚವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ ; ದುರಾಚಾರ: ಛೀಛೀಛೀಛೀ ಕಂಡೆಯ ಮನವೆ ಇಂಥ ನೀಚವೃತ್ತಿಗಳನು ಬಿಡು ಕಂಡೆಯ ಮನವೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೯೫ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಯಾಚಿಸಲು ಕೈಯೊಡ್ಡುವಾಗಲೇ ನಾಚಿಕೆಯು ಮನುಜನನು ಬರೆವುದು ಗೋಚರಿಸದಡಗುವುವು ಗುಣಗಳು ನೀಚವೃತ್ತಿಗು ನೀಚತರವಿದು (ನೀಸಾರಾ. ೧೮೮). ೨. ದೈನ್ಯವೃತ್ತಿ ; ದೀನಭಾವ : ಸಾಮಂತ ಮಹಾಸಾಮಂತರ್ಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಪ್ಪೀ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರಂ ಬಂದೆನ್ನುಮನರ್ಚಿಸಿ ಬಂದಿಸಿ ನೀಚವೃತ್ತಿಯಿಂ ಕಿಂಕುರ್ವಾಣಂಗೆಯ್ದಪ್ಪಂ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೭೯-೨೧). [ನೀಚ + ವೃತ್ತಿ]

ನೀಚವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ; ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರ : ಅವನದೆಲ್ಲ ಬರಿಯ ನೀಚವ್ಯವಹಾರವೇ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೀನಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಅಲ್ಪ : ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ . . . ಮಕರದೊಳಿರೆ ಮೂರ್ಖಂ ಖಳಂ ಲೋಭಿ ನೀಚವ್ಯವಹಾರಂ ಸ್ವಲ್ಪವಿತ್ತಂ ಪರವಿಭವಯುತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೭).

[ನೀಚ + ವ್ಯವಹಾರ]

ನೀಚವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). = ನೀಚಪ್ರವೃತ್ತಿ : ನೀಚವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ಗುಹ್ಯಾಲಂಪಟಾದಿಯಲಿ ಶೋಕ ಮೋಹಂಗಳಲಿ ಬಳಲಿ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯತೆಯಾದವನಿಗೆಯು ಏಕನಾಥನ ಚಿಂತನತಿದುರ್ಲಭವು ತಿಳಿ (ಗಗತಾ. ೧೮-೩೪). [ನೀಚ + ವ್ಯಾಪಾರ].

ನೀಚಾಟ (ನಾ). = ನೀಚಪ್ರವೃತ್ತಿ : ಪೀಚಾಟದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ನೀಚಾಟವೇ ಸರಿ (ಗಾದೆ). [ನೀಚ + ಆಟ]

ನೀಚಾತ್ಮ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ದುರಾತ್ಮ ; ದುಷ್ಟ. [ನೀಚ + ಆತ್ಮ]

ನೀಚಾಭಿಲಾಷಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದುದನ್ನು ಬಯಸುವವನು. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ನೀಚಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವವನು ; ಉಚ್ಚರಾಶಿಯಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಿರುವವನು ; ℙ ಗ್ರಹವು ತನ್ನ ನೀಚಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ರಾಶಿಯ ಕೊನೆಯ ನವಾಂಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ (ಅಂದರೆ ನೀಚರಾಶಿಯ ಹಿಂದಿನ ರಾಶಿಯ ಕೊನೆಯ ನವಾಂಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ) ಅದಕ್ಕೆ ನೀಚಾಭಿಲಾಷಿಯೆಂದು ಹೆಸರು : ಸ್ವಗೃಹಾತ್ಮ ನವಾಂಶಕ ಮಿತ್ರಗೃಹ ನಿಜೋಚ್ಚಂಗಳೊಳ್ ದಶಾಪತಿ ನಿಲೆ ಮಾಡುಗೆವೊಳ್ಪಂ ತದ್ವಿಪರೀತಗನುಂ ನೀಚಾಭಿಲಾಷಿಯುಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯುಂ (ಜಾತತಿ. ೯-೫). [ಸಂ. ನೀಚಾಭಿಲಾಷಿನ್]

ನೀಚಾಸನ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನ ಆಸನ. ೨. ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವನು : ಬಸವರಾಜಂ . . . ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರಮುಕುಟವರ್ಧನಮಾಹೇಶ್ವರರ ನಡುವೆ ನೀಚಾಸನನಾಗಿ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದಿಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೧೨-೩೯). [ನೀಚ+ಆಸನ]

ನೀಚೈರ್ಗತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋದ,—ಚಲಿಸಿದ : ಅವ್ಯಯಸಮಾಸಕ್ಕೆ—ಅಂತರ್ಮುಖಿ, ಬಹಿರಂಗ, ಉಚ್ಚೈರ್ಧ್ಯಾನ, ನೀಚೈರ್ಗತ (ಶಮದ. ೮೧ ಪ್ರಯೋ). (ನಾ). ೨. ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಆತಂ ಬೇಗಂ ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ಕುದಿರೆಯ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದೊಡೆ ಅದು ಲಂಘನ ವಲ್ಗನ ನೀಚೈರ್ಗತಾದಿಗಳೊಳಪ್ಪ ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಡಂಬಡೆ ಬಲ್ಲರಚ್ಚರಿವಡೆ ಪರಿದೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೩-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರ (ನಾ). = ನೀಚಗೋತ್ರಕರ್ಮ : ಗಂಧದ್ವಿಕಂ ಸ್ಪರ್ಶಾಷ್ಟಕಂ ಅಗುರುಲಘುಚತುಷ್ಕವಿಹಾಯೋಗತಿ ದ್ವಿಕಸ್ಥಿರಾಸ್ಥಿರಶುಭಾಶುಭಸುಸ್ವರದುಸ್ವರಸುಭಗದುರ್ಭಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶರೀರಾಯಶಸ್ಕೀರ್ತ್ಯನಾದೇಯನಿರ್ಮಾಣಪರ್ಯಾಪ್ತ ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ) ; ಉಚ್ಚೈರ್ಗೋತ್ರ ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರ ಭೇದದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಮಪ್ಪ ಗೋತ್ರಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). 'ಉಚ್ಚೈರ್ಗೋತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೀಜಿಕಬ್ಬರಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಪತಿಭಕ್ತಿಯೊಳೊಂದಿ ಸಜ್ಜನಿಕೆಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಮಾಂತನದ ಪೆಂಪು ಸಮಂತಳವಟ್ಟ ನೀಜಿಕಬ್ಬರಸಿಗೆ ಸಂದರುಂಧತಿ ಪೆಜಿದ್ಯೋರೆಯೆಂದಡೆ ದೋಸವಲ್ಲದೇ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೧೬ ; 980). [? + ಅರಸಿ]

ನೀಟ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ ; ನೀಳ : "ನೀಳಮೆನಲ್ ನೀಟಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೦) ; ಇದು ಮಂತ್ರಿಯುಟ್ಟದ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಪದೆದವಧರಿಸೆಂದು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನೀಟದೊಳಡ್ಡಬಿದ್ದೆದ್ದನವನು (ಭರಚ. ೫೭-೧೬) ; ತಿಳಿಯೆ ಮಾನುಷಲೋಕದಿಂದಾ ಜವನೂರ ಬಳಿಗೈದುವ ಪೆರ್ಬಟ್ಟೆ ಉಳಿಯದೆಂಬತ್ತೆಂಟುಸಾಸಿರಗಾವುದದಳತೆಯ ನೀಟವೆನಿಪುದು (ಹರಿಬ.೯-೧೯) ; ರಕ್ಕಸವಡೆ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟು ಕಣ್ಮಾಯಮಾಗಲೊಡಂ ತಡೆಗೊಂಡ ನಡೆಮಾಡದೊಳ್ ಪಲ್ಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯ ಕಲ್ಗಳಾಗೆ . . . ಜಿಕೊಬ್ಬೆಯ ನೀಟದ ತಳರ್ಸಾಲಗೆ ಕೀಟಿಲಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೨೯) ; ತೊಟ್ಟಿನ ನೀಟ ಎರಡು ಮೂರಡಿ (ಹಸುಹೊ. ೩೩೪). ೨. ನೀಡಿರುವುದು ; ಚಾಚಿರುವುದು : "ಆಂಛತಿ = ಕಾಲಂ ನೀಡಿಕೊಂಡಪಂ ; ಆಂಛಾ = ನೀಟಂ" (ಕಾಶಕ್ರ. ೧೨). ೩. ಎತ್ತರ : ಬೇಟಿಯಾಡುತ ಬೇಡರೀರ್ವರೈತಂದೊಂದು ನೀಟವಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತರುಣಿರತ್ನವು ಬಹಳ ಕೋಟಲೆಯೊಳಳುತಲಿಹ ಪರಿಯನೆಲ್ಲವ ಕೇಳಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೦-೩). (ಗು). ೪. ಉದ್ದವಾದ ; ನೀಳವಾದ : ಈ ನೀಟ ಬಿದಿರುಗಳಿಗೆ ಬಿದಿರಿನ ಸಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಹೊಡೆದಿರುವರು (ಬಾಳಿಗಿ. ೩೯). 'ನೀಳ$_1$' ಪರಾ.

ನೀಟಾಗಿಸು = ಉದ್ದವಾಗಿ ಚಾಚು,—ನೀಡು : ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮೂರಡಿ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಿಚಿ, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೀಟಾಗಿಸಿ . . . ಹಾಗೂ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೀಟಾಗಿಸಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೩೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೀಟ್ಟ ; ಮಲ. ನೀಟ್ಟ, ನೀಡು ;
ತುಳು. ನೀಟ, ನೀಟು]

ನೀಟ$_2$ 'ನೀಟು$_2$' ನೋ.

ನೀಟತಂತಿ (ನಾ). ಚೊಕ್ಕಟವಾದ ತಂತಿ; ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ತಂತಿ : ನೋಟ ರಾಯನ ಮೇಲೆ ನೆನಹು ರಾಗದ ಮೇಲೆ ನೀಟ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳು (ಭರಚ. ೫-೫೮). [ನೀಟ$_2$(<ನೀಟು$_2$) + ತಂತಿ]

ನೀಟಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೇರಗೊಳಿಸು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ಹೊತ್ತಿನ ಕೊರತೆ, ಹಣದ ಕೊರತೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೀಟಪಡಿಸಬಹುದಾದ ಡೊಂಕುಗಳು (ಹಸುಹೊ. ೧೧೯). [ನೀಟ$_2$(<ನೀಟು$_2$)+ಪಡಿಸು]

ನೀಟಸಾಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಸಾಲು,—ಪಂಕ್ತಿ : (ಕ).

[ನೀಟ$_1$ + ಸಾಲು$_2$(<ಸಾಲ್$_2$)]

ನೀಟಾಳು (ನಾ). ಸುಂದರವಾಗಿರುವವನು; ಚೆಲುವ : (ಜಾನಕೋ. ೧೧). [ನೀಟು$_2$+ಆಳು$_3$(<ಆಳ್$_3$)]

ನೀಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಹಿಂದುಗೊಂಡಡಗಿಯಾ ವರಜನಾಹುತಿಗೆ ಮುಂದೊಂದಿ ಸುಳಿಯಲು ಬಿಡುವನಲ್ಲೆಂದು ಕಣೆಯ ಸಮ್ಮಂಧಮಪಹರಗೈದು ತಾಟಿಸಿದ ನೀಟಿಸಿದ ಬಾರೆಂದು ಹೀರಲೆಂದು (ಜಿನಮು. ೨೭-೩೪). [? + -ಇಸು$_3$]

ನೀಟು$_1$ 'ನೀಡು$_1$' ನೋ.

ನೀಟು$_2$, ನೀಟ್$_2$ (ನಾ). ೧. ನೇರ; ಕೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಯೆಡೆಗಂಡಿಯೊಳ್ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ನೀಟಲಿ ನೋಡುವರುಗಳ . . . ಜೀವವ ದಾಟಿಸಿದರು ಯಮಪುರಿಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೭೬) ; ಊರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಪೋಗುವದೆ ಲೀಲಿ ದಾರಿ ಒಕ್ಕರವಲ್ಲದೆ ನೀಟು ಉಂಟೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೪-೪) ; ಆಡಿನ ಕೋಡುಗಳು ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ನೀಟಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೩) ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಸೆಳೆಯುವ ಆಕರ್ಷಕ ನಗೆ ! ನೀಟಾದ ಮೂಗು (ಅಲಹೂ. ೧೦). ೨. ಋಜುಮಾರ್ಗ ; ಸರಳತೆ ; ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯ : ನೀಟಂಗೆಜಗದ ಜೈತಜಿಕಾಟಕನಂ ಕಡಿದು ಬಿಸುಡೆ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೧-೫೯) ; ಕೋಟಿಜನ್ಮವು ದೇವದ್ವಿಜರನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕದಿ ಮಾಟಿಸಿಪ ಪೂಜೆಯಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಾಟವಿಕರುಗಳಿಂಗೆ ಫಲಿಪುದು ನೀಟನಲಿ ನಿಮ್ಮಂಘ್ರಿದರುಶನವು (ಕೋಗಯ. ೯-೬೯); ನೀಟಾಗಿ ನಡೆದರೆ ಕಾಟ ಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೩. ಚೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : ನೀಟಾದ ಪೆಣ್ಣ ಸಿಂಗರಿಸಿಯತ್ಯಂತ ಕೈಮಾಟದ ಹೆಂಗಳ ಕರೆಸಿ (ಮೋಹತ. ೩೧-೪) ; ಕುಡಿತೆಗಂಗಳ ಗರುವೆಯರ್ ನೆಲಕ್ಕಲೆವ ನಿಡುಜಡೆಯ ನೀಟಿನ ನೀಱೆಯರ್ . . . ನಡೆತಂದರು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೩೩) ; ನೀಟಾದ ಹೆಣ್ಣು ತರಲೇಸು ಸುಜನರೊಡನಾಟವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೦). ೪. ಚೆನ್ನು ; ಉತ್ತಮ : ತೋಟದ ಕಬ್ಬಿಂದ ಹೋಟೆಯ ಜೇನಿಂದ ನೀಟಾಗಿ ಕಱೆವ ಹಯನಿಂದ ಬಲ್ಲವಳ ಕೂಟವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦೦). ೫. ಚೊಕ್ಕತನ; ನಾಜೂಕು : ಹಾಟಕದ ಬೆತ್ತ ಕೋಟಿ ಸಾಟಿ ಇಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿದು ನೀಟಾದ ಓಲಗದವರ ಕೂಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೪-೨) ; ನೀಟಿನ ಮನೆ ತಂಗಿಲ್ವಾಸೊಳು ವಂಚನೆ ಕೂಟದ ಹೆಂಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೨೮) ; ಕನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಮೇರು ಕಾಣಬರುವಂತೆ ನಾಟಕರೂಪದಿಂ ನಾಲ್ವರರಿವಂತೆ ನೀಟಾಗಿ ರಚಿಸಿಪ್ಪುದೀ ಕೃತಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫-೨). ೬. ರಕಾರ ; ರೇಫ : (ಶಿ). ೭. ವಿಲಾಸಿ (?) : ಪಾತಕಾಂಗದ ಬಱಿಯ ನೀಟುಗಳ್ ಚಾಟುಗಳ್ ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಪರಮನೀಚುಗಳ್ ಕೋಚುಗಳ್ ಲೋಚುಗಳ್ ವಾಚಾಳರು . . . ಸತಿಯರು (ಷತಿಲ. ೨-೫೯). (ಗು). ೮. ನೇರವಾದ ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವ : ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪೊಂದು ಹೊರಟಿತು . . . ಉದ್ದನೆಯ ನೀಟು ತೂಗುದಿಮ್ಮಿಗಳೆರಡನ್ನು ಅವು ಸೊಂಡಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ತಂದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೩೧).

ನೀಟ್$_2$: ೧. ಒಬ್ಬ ಬಡಿಗನಿಂದ ಆವುದಾನೊಂದು ಗಳೆಯ ಹಾಸಿಕೊಂಡೊಯಿದು ಹೋಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಡಿ ಹೊಡೆದರೆ ನೀಟವಾಗಿ ನಡೆದರೆ ಹೂಡುವರು (ವಚಸಂ. ೧೨೭-೧೦೭). ೩. ಆಟವಿಕರೊದಗಿದರು ಘನಶೃಂಗಾಟಕಾಖ್ಯವ್ಯೂಹವನು ರವಿಕೋಟಿಯಲಿ ಕಾಲೂಱಲುದಯಾಚಲದ ಮಸ್ತಕವ ನೀಟದಲಿ ನಿಲೆ ರಥಗಜಾವಳಿ ಘೋಟಕವ್ರಜಪತ್ತಿಗಳ ಕಾಲಾಟವೆಸೆಯಲು ಹಂಸಡಿಬಿಕರು ರಚಿಸಿದರು ಬಲವ (ಸಭಾಗ. ೧೦-೫೫-೩೫). 'ನೀಟು$_3$' ಪರಾ.

ನೀಟಾಗು = ನೇರವಾಗು ; ನೆಟ್ಟಗಾಗು : ಲೇಸಾಗಿ ನಾಯಿಬಾಲಕೆ ನಾರಾಯಣತೈಲಾ ಏಸು ಬಾರಿ ತೀಡಿದರೆ ನೀಟಾಗುವದೆ (ಪಾವಿಕೀ. ೮೧-೨) ; ಹಾಸುದಿಂಬನು ನೆಮ್ಮಿ ನೀಟಾಗುತ್ತೆಲ್ಲರುಂ ಒರಗಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೬೪-೧೧೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ನೀಟೊ; ತೆಲು. ನೀಟು. /ಮರಾ. ನೀಟ್]

ನೀಟು$_3$ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಒಪ್ಪ ; ಓರಣ : ಕುಳಿತುಕೋ ಮತ್ತೆ, ಬೈತಲೆ ತೆಗೆದು ನೀಟಾಗಿ ಜಡೆಹಾಕಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ನಿಶಲು. ೪) ; ಅವರ ಮನೆ ತುಂಬ ನೀಟಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Neat]

ನೀಟುಗ (ನಾ). ಚಾಚುವವನು ; ನೀಡುವವನು : "ಡವಕಃ, ಡವಮಾನಃ, ಈ ೨ ನೀಟುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೨೭).

[ನೀಟು$_1$(< ನೀಡು$_1$)+ -ಗ$_2$]

ನೀಟುಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ನೀಟುಗಾತಿಯ ರೊಲುಮೆ ಬೂಟಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬-೧) ; ಪೊಸ ತೊಂಡೆವಣ್ಣದುಟಿಯ ನೀಟುಗಾತಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೫೯) ; ಮಾಟುತಿಹ ಸಾರಂಗಿನಾದಕೆ ನೀಟುಗಾತಿವೆಣ್ಣಳು ನಾಟ ಮನವನು ನಿಲಿಸಿ ನೋಡುತಿಹ ಕೂಟದಿಂದಿಹರು (ಶರಲೀ. ೧೮೦-೭). ೨. ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರುವವಳು ; ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವವಳು : (ಶಿ). [ನೀಟು$_2$ +-ಕಾತಿ$_5$]

ನೀಟುಗಾರ 'ನೀಟುಗಾಱ' ನೋ.

ನೀಟುಗಾರಿಕೆ 'ನೀಟುಗಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ನೀಟುಗಾಱ, ನೀಟುಗಾರ (ನಾ). ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ನೀಟುಗಾಱನ ನೋಡುವ ನೋಟವೆ ರತಿಯೂಟದಾನಂದವನೆದೆಗೆ ನಾಟಗೋಸುತದೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೭೦). 'ನೀಟುಗಾಱಿಕೆ' ಪರಾ. **ನೀಟುಗಾರ:** ವಾರೆನೋಟಗಳ ಯೇಟುಗಳು ನೀಟುಗಾರರ ಮನಸುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟುವಂತೆ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೧-೧) ; ನೀಟುಗಾರರನೆಲ್ಲ ನಾಡೆ ನಾಚಿಸುವಂಥ ಮಾಟ ಮಾಡುವ ಕಣ್ಣು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೧-೯). 'ನೀಟುಗಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ನೀಟು$_2$ +-ಗಾಱ(<—ಕಾಱ)]

ನೀಟುಗಾಱಿಕೆ, ನೀಟುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಸೊಗಸು: ಹರಿಗೆಯ ನಿಶ್ಚಯದ ನೀಟುಗಾಱಿಕೆಯ ನಿಶ್ಚಟದ . . . ಕನಕಮಣಿ ಖಚಿತಬೀಟಕದುಬ್ಬಟೆಯುಬ್ಬರದ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತಿನುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಿಂಬುಗೊಂಡು (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೩೩ ಪ). **ನೀಟುಗಾರಿಕೆ :** ಅಂದಚಂದದ ನೀಟುಗಾರಿಕೆಯ ಕಾವ್ಯವು ನಮಗಷ್ಟು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿವಿ. ೨೧). [ನೀಟುಗಾಱ+-ಇಕೆ]

ನೀಟುತನ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೊಗಸು ; ಅಂದ : ತಮ್ಮ ನೋವು-ದುಃಖ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆತು . . . ನೀಟುತನ ಎಲ್ಲಿರುವದೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಅರಿತುಕೊಂಡರು (ಷೋಡಶಿ. ೩೪).

[ನೀಟು$_2$ +-ತನ]

ನೀಟುದಾರಿ (ನಾ). ನೇರವಾದ ದಾರಿ,—ಮಾರ್ಗ : ಆ ಊರಿಗೆ ನೀಟುದಾರಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ನೀಟು$_2$+ದಾರಿ]

ನೀಟುದೋರು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸು ; ಚೆಲುವನ್ನು ಸೂಸು : ನೀಟುದೋರುತ ಮಿಠಾರಿಯರೊಲಿಸುತ ಚಾಟುಮಾತುಗಳಾಡಿ ನಗುತ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೦೧).

[ನೀಟು$_2$ + ತೋರು(< ತೋಱು)]

ನೀಡ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಗೂಡು : "ಗೂಡು ನೀಡಂ ಕುಲಾಯಂ" (ಮತ್ತಕೋ. ೪೧-೧೧) ; ನಯನಾನಂದಂಗಳಪ್ಪ ಚಂದನಂಗಳೊಳಂ ಶುಕನಿಕರಾವೃತಂಗಳಪ್ಪ ಫಲಭರಿತ ದಾಡಿಮಾನೀಡಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೫) ; ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಂ ವನದ್ರುಮ ನೀಡದೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ) ; ಬಿರುದಿನ ಸಾಳ್ವನ ನೀಡವನುಱೆ ಗಿಳಿವಱಿಗಳು ತುಡುಕುವಂದದಲಿ ದುರಗಲಿ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರನ ದುರ್ಗವನಿರದೆ ಮುತ್ತಿತು ರಿಪುವಿತತಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೪೫) ; ಕಟ್ಟದಿರೊಳೊಂದು ಚಟಕೆ ನೀಡದೊಳಿರ್ದುಂ ಕಿಱುಮಱಿಯುಂ . . . ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ಯುದಂ ನಟ್ಟಾಲಿಯೊಳಭೀಕ್ಷಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೧); ನೀಡದೊಳ್ ಬಳೆದು, ಕಾಡಿನಲಿ ಹಾರಾಡಿದಾ ಗರುಡಶಿಶು ಗರಿ ಬಲಿತ ಮೇಲಲ್ಲ ದೇಶಂಗಳಂ ಚರಿಸಿ ತಣಿವುದೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪-೯೧). ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ ; ಬೀಡು : ಗಂಧಿಳವಿಷಯದ ನಡುವೆ ತನ್ಮಹೀವಿಳಾಸಿನಿ

ಮೇಲ್ಕೊಂಡ ದುಕೂಲಮುಮಂ ಅರ್ಹತ್ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಶದಯಶಃಪುಂಜಮುಮನನುಕರಿಸಿ ವಿವಿಧವಿದಗ್ಧವಿದ್ಯಾಧರ ಜನಕ್ರೀಡಾನೀಡಂಗಳಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೬೨ ವ) ; ಸುರತಸುಖದ ಬಳ್ಳವಳ್ಳಿಯೆನಿಪ ಬಳ್ಳಿವಾಡದಿಂ ಮಹಾವಿನೋದನೀಡದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮ ರಗಳೆ) ; ಪಿರಿದೊಂದೌತ್ಸುಕ್ಯದಿಂದಾಗಳಾ ವಿದಲತ್ ಪಂಕಜನೇತ್ರೆ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ . . . ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ಪರಿಶೋಭಾನೀಡಮಂ ವಾಡಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೪೩).

[ಸಂ.]

ನೀಡಜ (ನಾ). ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತತ್ . . . ನೀಡಜಃ, ವಾಜೀ, ದ್ವಿಜಃ—ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೫) ; "ಶಕುನಿ ವಿಹಗಂ . . . ನೀಡ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಜಮುಂಡಜಂ ಶಕುನಂ ಶಕುಂತಂ ಶಕುಂತಿಯೆನೆ ಪಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). [ಸಂ.]

ನೀಡಡಿ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಕಾಲು ; ಮುಂಚಾಚಿದ ಹೆಜ್ಜೆ : ಪಸರಂಬೆತ್ತೆಡೆಯಾದ ನೀಡಡಿ ಪೊದಳ್ದಾಕರ್ಣವಾಕುಂಚಿತಾಸ್ತ್ರಸಮೇತೋಚ್ಚಕರಾಗ್ರಂ . . . ತಾನಿಸಲೊಂದೊಂದು ಕುರಂಗಮಂ ಶಬರನಿಂತಿರ್ದಂ ಮಹಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೯). ೨. ದಾಪುಗಾಲು; ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ : ತಿರುಕಾಳತ್ತಿ ಮಲೆಯ ತಪ್ಪಲೊಳೆಲ್ಲ ನೆರೆನೆರೆದು ನೋಳ್ಪ ಕಾರಣಿಕಮೃಗಮುಮನೆಲ್ಲ ಕಂಡು ನೀಡಡಿಯಿಟ್ಟು ಕುನಿದು (ಕಣ್ಣ.ರ. ದೇ. ೧೨೭-೨೩) ; ನೀಡಡಿಯಿಟ್ಟು ತಳ್ವಿ ಬಿಡದೆತ್ತಿ ಭುಜಾಗ್ರಮನ್ನೈದೆ ಲಕ್ಷ್ಯಮಂ ನೋಡಿ . . . ಶರಾಳಿಯಂ ಕಱಿದರಾಹವದೊಳ್ ಕಡುಬಿಲ್ಲಬಿತ್ತಿಗರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೮). [ನೀಡು$_2$+ಅಡಿ$_1$]

ನೀಡಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಲನ್ನು ಮುಂಚಾಚು : ನೀಡಡಿಗೊಂಡು ನಿಂದು ಡೊಣೆಯಿಂ ಕಣೆಯಂ ತೆಗೆದಾರ್ದುಂ ಬಿಲ್ಗದಂ ಪೂಡಿ . . , ಮೃಗವೃಂದಮನಿಕ್ಕಿದರಲ್ಲಿ ಭಿಲ್ಲಿಯರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೨).

[ನೀಡಡಿ+ಕೊಳ್$_1$]

ನೀಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಾಚು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು : ಮಲ್ಲರೆಲ್ಲರು ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣು ಒಂದಾಗಿ ಕಡದುಮ್ಮಾನದಿಂದ ಕೂದಲು ಕೆದರಿ ತೋಳ್ಗಳಂ ನೀಡಾಡಿ (ವೈಶಾಖಿ. ೭೯-೪೦೫). ೨. ಒಗೆ ; ಬಿಸಾಡು ; ಈಡಾಡು : ಹೆಮ್ಮೆಯಾಡಲು ಬೇಡಿ ಹೆಮ್ಮೆ ನೀಡಾಡುವುದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದಲಿ ನೀವು ಕೆಡಬೇಡಿರಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೧ ಪಲ್ಲವಿ); ಕಾರೆ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಬೀರಿದ ಮಾರ್ಗವ ತೋರಿಸಿ ಕಡೆಸಾರಿ ನೀಡಾಡುವರು (ಸಾನಂಗ. ೧೬); ಒರ್ವಳ್ ಗಾಡಿಯ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಪುರ್ಬಿನ ಗರುವೆ ಮೊಲೆಯ ಚೊಲ್ಲೆಯಮಂ ನೀಡಾಡಿ . . . ಕೊಳನಂ ಪುಗುತಂದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೧೮). 'ಈಡಾಡು' ಪರಾ. [ನೀಡು$_1$+ಆಡು$_1$]

ನೀಡಿಕೆ (ನಾ). ಪೂರೈಕೆ ; ಒದಗಿಸುವಿಕೆ : ಇಂಡಿಯದ ಆಮದುದಾರರು ಕೊಡುವ ರೂಪಾಯಿ ಮತ್ತು ಅಮೆರಿಕದ ಆಮದುದಾರರು ಕೊಡುವ ಡಾಲರು ಇವು ವಿನಿಮಯ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ವಿವಿಧ ಹಣಗಳ 'ನೀಡಿಕೆ' (Supply)ಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ . . . ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಹಣಗಳ 'ನೀಡಿಕೆ — ಬೇಡಿಕೆ'ಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿನಿಮಯದರವು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು (ಅಂತಸಂ. ೫೮). [ನೀಡು$_1$+-ಇಕೆ]

ನೀಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಡಿಸು : ಕಿರೀಟತನ್ನನಱಿಪುತ್ತೆ ಶವಿಾದ್ರುಮದಲ್ಲಿಗಾತನಂ ನೀಡಿರದುಯ್ದು ನೀಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ತೋಱಿ]ಸಿದನಾತ[ನಿ]ನಲ್ಲಿಯ ಕೈದುವೆಲ್ಲಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೦೦); ಕಿರೀಟಿಯು ಕೈ[ಲಿ] ಸೈಂಧವನ ಶಿರವ ಕೆಡಹಿಸಿ ಅವನ ತಂದೆಯ ಕರತಲಕೆ ನೀಡಿಸಿದ (ಹರಿಸಾ. ೩೪). ೨. ಬಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಊಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಸು : ನಾನು ಸಕಲಪದಾರ್ಥವ [ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ] ಮುನ್ನವೇ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಮಿಷ್ಟಾನ್ನವ ನೀಡಿಸು [ಪಾಠಾಂ. ನೀಡು]ವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೯-೨೧೫) ; ಹಸಿದನ್ನೈ ನೀನಾದಡಂ ವಂಚಿಸದಡಿಸಿ ನೀಡಿಸಿದಡಾರೋಗಿಸುವೆಂ (ಬಸಪು. ೫೭-೩೫) ; ಪರಿಮಳಿಪ ರಾಜಾನ್ನ . . .ದುಗ್ಧ ಮುಂತಾದ ಭೋಜ್ಯಪರಿಕರವನುಜಿತ ನೀಡಿಸಿದನಾ ಮಹಾಚರಕೊಲ್ದು ಚೆನ್ನಬಸವೇಶನಂದು (ಚೆಬಪು. ೫-೬೦).

ನೀಡಿಸಿಕೊಳ್ = ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಈಸಿಕೊಳ್ಳು : ನೀಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ಕೈಗಳುಮನಿತ್ತೆ ಸುರಾಳಿಗೆ ಕುಂಭಕೋಟಿಯಂ ನೀಡುತುಮಿರ್ಪ ಕೆಯ್ಗಳುಮನಿತ್ತೆ ಜಿನಂಗಭಿಷೇಕಶೋಭೆಯಂ ಮಾಡುವ ತನ್ನ ಕೆಯ್ಗಳುಮನಿತ್ತೆ ನಮಸ್ಕೃತಿಗಗ್ರಭಾಗದೊಳ್ ಕೂಡುತುಮಿರ್ಪ ಕೆಯ್ಗಳುಮನಿತ್ತೆ ವಿಚಿತ್ರಮೊ ಶಕ್ತಿ ಶಕ್ರನಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೩೩). [ನೀಡು$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೀಡಿಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಹೊಗು,—ಒಳಗನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಪವನನಿಸ್ವನಪರ್ಣರವ ಪ್ರಸ್ರವಣಧಾರಾಧ್ವಾನಖಗಮೃಗನಿವಹ ನಾಡೊಳು ನೀಡಿಱಿದು ಹುಡಿಕಿದರು ಜಾನಕಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ನಿನದದಲಱಿಸಿ ನೋಡಿದರಿವರು ಜಾನಕಿಯ] (ತೊರಂರಾ. ೩-೧೧-೩೨). 'ಈಡಿಱು' ಪರಾ. [ನೀಡು$_2$+ಇಱು$_1$]

ನೀಡು$_1$, ನಿಟ್ಟು$_1$, ನೀಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಾಚು ; ಒಡ್ಡು :"ನೀಡು–ಪ್ರಸಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಕೈಯುಂ ಕಾಲ್ಗಳುಮನುಡುಗದೆ ನೀಡದೆ ಬಾಟ್ಟನ್ನೆಗಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಮನದೊಳೋದುತ್ತಿರಿಮೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೧) ; ಕುಂಭಸಂಭವಂ . . . ದ್ರುಪದನಂ ತನ್ನ ಮಂಚದ ಕಾಲೊಳ್ ಕಟ್ಟಿವೇಟ್ದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲನ ವಷ್ಟಂಭದಿಂ ನೀಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨ ವ); ತಾಳಮರಕ್ಕೆ ಕೈಯ ನೀಡಿ ಮೇಲೆ ನೋಡಿ ಗೋಣು ನೊಂದುದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೩) ; ಕೈಯ ಬಟ್ಟಲ ಹಾಲಿಗಂ ತಾಂ ಕೈಯ ನೀಡುತ್ತಿ‌ಇಂಟಿ ಬಾಲಕಿ ಅಯ್ಯನಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಲು (ಬಸಪು. ೧೪-೩೨) ; ನೀಡಿ ಬರಿಕೈಗಳಲಿ ಸೆಳೆದೀಡಾಡಿದವು ಬಂಡಿಗಳನು . . . ಹಿಂದಣೊಡ್ಡನು ರುಝಾಡಿಸಿದವೀ ಕ್ಷೇಮಧೂರ್ತಿನೃಪಾಲನಾನೆಗಳು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨-೧೨) ; ಪದಾಬ್ಜಂಗಳಿಗೆ ತಲೆಯ ನೀಡಿದವನೇ ಸುಕೃತಿ ಸಮ್ಮುಖದೊಳೊಮ್ಮೆ ಮಾತಾಡಿದವನೇ ಶೈವಮಾರ್ಗಿ (ಚೆಬಪು. ೧-೨೨). ೨. ಕೊಡು ; ಈಯು : ಮಡಲ್ತು ಪೂತ ಲತೆಗಳ್ ಕಯ್ಗೆಯ್ದು [ಪೂ] ನೀಡಲ್ಕರ್ಘ್ಯಮನೀವಂತೆವೊಲಾದುದದ್ರಿ ಹರಿಗಂಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೭) ; ಕೊಡಬಲ್ಲಂಗೆ ದರಿದ್ರಮಂ . . . ಸುಕೃತಿಗಲ್ಪಾಯುಷ್ಯಮಂ ನೀಡುವಂ ಸುಡು ಪಾಪಿಷ್ಠನ ಬೊಮ್ಮನಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೩); ಹೊನ್ನ ಬಟ್ಟಲು ತೀವಿ ಪಾಲಂ ಕಱೆದು ಮತ್ತೆಯು ಜೀವಿಸೆನುತಂ ನೀಡಿ ಶಿವೆ ಶಿವನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿದಳು (ಬಸಪು. ೫೦-೪) ; ಗುರುಸುತಾದಿ ಮಹಾಪ್ರಧಾನರು ದರುಶನವ ನೀಡಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨-೨೯). ನಲ್ಲರ ಶಿಖೆಗಾಗ ಪೂಮಾಲೆಗಳ ಸುತ್ತಿ . . . ಮಡಿವರ್ಗವ ನೀಡಿ ಚಲ್ಲವಾಡುತಲೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೩೫) ; ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟಿಳಕರು 'ಗೀತಾರಹಸ್ಯ'ವೆಂಬ ಅದ್ಭುತಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೮). ೩. (ಕಾಣಿಕೆ, ಉಡುಗೊರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಸಲ್ಲಿಸು ; ಅರ್ಪಿಸು ; ಸಮರ್ಪಿಸು : ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಾಭರಣಕುಸುಮಗಂಧಂಗಳಂ ಚಕ್ರಿಗಾಗಳ್ ನೀಡಿತ್ತತ್ಯಂತರಾಗೋತ್ಥಿತಕರತಳದಿಂ ತದ್ವನಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೦); ಮಾರುತಸಖಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಕಾರಮಾಂತು ತದೀಯಾಧ್ವರಕುಂಡದೊಳ್ ನೆಗೆದು ನೀಡುತ್ತಿರ್ಪ ಸರ್ಪಿರ್ಮಯಾಹುತಿಯಂ ಕೈಕೊಳುತಿರ್ದನೀಕ್ಷಿಪ ನೃಪಂಗಾಶ್ಚರ್ಯಮುಪ್ಪಂದದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೩೬) ; ನೃಪಪರಿವಾರವೆಲ್ಲವು ಬಂದು ಕಂಡುದು ಕಾಣಿಕೆಯ ನೀಡಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೨) ; ಸಾಟಿಗಾಣದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಉರಸ್ಥಳವಾಗಿರೆ ಲೋಪ ಕಾಸು ಎಂತು ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಲೊ (ಪುರಂದ. ೨-೬೭-೩). ೪. ದಾನಮಾಡು : ಪೊನ್ನ ಸಟ್ಟುಗಮಂ ತೀವಿ

ಭೈಕ್ಷಮಂ ಪಿಡಿಯೆಂದು ನೀಡಿದ ಕೈಯನಿತನೆ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೮); ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ಕೆಟ್ಟರು ಮನವಿಲ್ಲದೆ ನೀಡಿ ನೀಡಿ ಕೆಟ್ಟರು ನಿಜವಿಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೨೩೩); ಬೇಡಿದವರಿಗೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಲ್ಲ ಇದ್ದು ನೀಡದಿರಲು ನರಕಕೆ ನೂಕ್ವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೩); ಅಶ್ವಯಜ್ಞಂಗಳ ಸಹಸ್ರಕೋಟಿ ಮಾಡಿದ ಫಲವು ಒಬ್ಬ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ತುತ್ತು ಭಿಕ್ಷವ ನೀಡಿದ ಫಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ ನೋಡಿರೋ (ಅಖಂಡೇ., ೫೯-೯); ಮಿಡುಕುವ ಮನಕ್ಕಿಂತ ನುಡಿಯುವ ತುಟಿಗಿಂತ ನೀಡುವ ಕೈ ಮೇಲು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೫-೬೧); ನೀಡದವನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವವ ಮೂಢನು (ಗಾದೆ). ೫. ದಯಪಾಲಿಸು; ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ನೀಡಿದ ಕಯ್ಗೆ ನೀಡಿರದೆ ಬೇಡಿದ ಭೋಗಮನೇನಾದೊಡಂ ನೀಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನಿಕರಂಗಳೆ ಭೋಗದಲಂಪನಾವಗಂ ಮಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧); ವೃಷಭರಾಜಂ ಮುಖಮಂಡಲಮಂ ಬಸವನ ಮಸ್ತಕದೊಳಿಟ್ಟು . . . ನೇಹದಿಂ ನೋಡಿ ಕಾರುಣ್ಯಮಂ ನೀಡಿ (ಬಸರ. ೪-೯೪); ಸುರರಿಗಭಯವ ನೀಡ ಕಲಿತರು ಬೆಳೆವುತಿರ್ದರು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು (ತೊರರಾ. ೧-೭೭); ತಂದೆಯ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ನೀಡಿದೆ (ಹಾಹುತ್ತ. ೯೮). ೬. ಆಹಾರವನ್ನು ಬಡಿಸು; ಅನ್ನವಿಕ್ಕು : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಜಂಗಮ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡರೆ ನಿನಗರ್ಪಿತ ಕಾಣಾ (ಬಸವ. ೭೭೬); ಮನೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬೋನವ ತೋಡಿ ತನ್ನಿಯೆನಲ್ಕೆ ಪುನರಪಿ ನೀಡತೊಡಗಿದರೆಂಟುದೆಸೆಯಲಿ ಬಸವ ನೇಮಿಸಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೧೬); ಸದ್ಘೃತ ಪಳಿದ್ಯವನೆಸರುಗಳ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದಡಿಗೆಗಾರ್ತಿಯರು ನೀಡಲ್ಕೆಯಚ್ಯುತ ಹೆಂಗಳೊಡನೆ ಭುಂಜಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೪-೧೧); ಮೆಱಿವ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸ . . . ಪಿರಿದು ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸಗಳ ತಂದಾಗ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು ನೀಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೯೦). ೭. ಹಬ್ಬು; ಹರಡು : ಕಾಡುಗಿಚ್ಚೆದ್ದು . . . ಕಿಡಿ ಹೊಗೆ ಮುಸಗಿ ನೀಡುವ ದಳ್ಳುರಿಗಳ ದಾವದಿಂ ವನ ಕೂಡೆ ಭೀಕರವ ಪುಟ್ಟಿಸಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೬). ೮. ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಬ್ಬಿಸು : ತುಱುಂಬಿದ ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ ಕಂಪುಮಂ ತಳೆದ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ಸೊವಡುಮಂ ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ನೀಡೆಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೬). ೯. ವಿಸ್ತಾರವಾಗು; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಲಾಯ ನೀಡಿತು ಮುಂದೆ ರಾವುತ ಪಾಯಕರಿಗೆಡವಂಕ ಮಂತ್ರಿ ಪಸಾಯತರು ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತು ಬಲವಂಕ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೨); ಈದುದಾಸುರಬಾಣ ಘನಶಸ್ತ್ರೋದಧಿಯ ನೀಡಿತು [ಪಾಠಾಂ. ನಿಡಿದುದು, ನೆಂಧನೆ] ಜಗತ್ರಯ ಕೈದುಗಳ ಕಾಲಾಟದಲಿ ಕವಿದಿಱುವ ರಕ್ಕಸರ ಬೀದಿವರಿಗಳಲಡಗೆಡೆದುದಿಂದ್ರಾದಿ ದೇವಕದಂಬ ಕಪಿಬಲ ಸಾಧಿಸಿತು ಕೈವಲ್ಯವನು ಕಮಲಾಕ್ಷನಿದಿರಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೩೮). ೧೦. ತೋರಿಸು; ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ರೂಪು ರೇಖೆ ರಸಂಬಡೆವ ನೃತ್ಯನಾಯಕಿಯರಿಂ ನವೀನಗತಿಯಂ ನೀಡುವ ನರ್ತಕರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ಪ). ೧೧. ಚಚ್ಚು; ಬಡಿ; ತೀಡು : ನೀಡಿದು ಪ್ಪುರವೊಯ್ಲಿಂ ಪೊಡವಿಗೆ ಬೀೞ್ತರೆ ತಲೆ ಸೂರ್ಕಡಗದೆ ಕೆಲರಿಱಿದು ಬೀರ ಸಿರಿಯೊಳ್ ನೆರೆದರ್ (ಕಬ್ಬಿರಾ. ೨೭೩). **ನಿಟ್ಟು$_1$** : ೧. ಯಾವನೊ ಒಬ್ಬ ರಾಜಾಧಿರಾಜನು ಅವನಂ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ನೂರುಮಡಿಯಾದ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿರುವರ ಮೇಲೆಯೆಲ್ಲ ಹಿಂದೆ ನಿಂತಿರುವವರು ಮುನಿಸುಗೊಳುತ ಅಟ್ಟಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿ ನಿಟ್ಟಿ ಮೊಗಂಗಳಂ ಯತ್ತಿ ನೋಡುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೦೩-೮). **ನೀಟು$_1$** : ೧. ಥಟಘುಲಕು ಘುಲಕೆಂಬ ಭುಜ ನೀಟ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾಟ, ಸಾರ] ನಟಿಸಿ ಮೇಗೆತ್ತಿ ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿ ನೆಲನಂ ಟೊಣೆದು . . . ಮೈದೆಗೆದ್ದು ನಿಂದ ನಿಚ್ಚಟಕಲಿಗಳ್ (ಸೋಮಚ. ೫-೧೬); ನಾನು ಅದರ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಮೇಲೇರಿ ಬರುವವರಿಗೆ ನೀಟುವುದೆಂದೂ . . . ಯೋಚಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದೆ (ಹಸುಹೊ. ೧೭೬).

ನೀಡಿಕೊಳ್ಳು = ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳು : ಅತ್ತೆಯು ಕಾಲು ನೀಡಿಕೊಂಡು ಗಂಡನ ತಲೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೇವೀಚಾ. ೬).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ.** ನೀಟು, ನೀಟ್ಟು; **ತುಳು.** ನೀಡು, ನೀಟು; **ಕೊಡ.** ನೀಟ್]

ನೀಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ; ನೀಳ : ನೀಡಗಲದ ಜವನಿಕೆ ತೊಲಗಿತು ಮತ್ತೆ ಷೋಡಶಪಾತ್ರದೋಱಿದುವು (ಭರಚ. ೧೩-೪೬). ೨. ದೀರ್ಘಕಾಲ; ಬಹುಕಾಲ : ಮಧು ಮದ್ಯ ಮಾಂಸಂಗಳಂ ಭಕ್ಷಿಸಿ ನರಕ ತಿರಿಕಮನುಷ್ಯಭವಂಗಳೊಳಪ್ಪ ದುಃಖಂಗಳನಂತನಂತಕಾಲಮನುಭವಿಸಿ ನೀಡಱಿಂದೆತ್ತಾನುಮಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯಭವಮಂ ಪೆಱದು ಪೆತ್ತೊಡಮಿಂತಾಗಿ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦-೧೭); ಅಂತು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ನೀಡಱಿನೆಚ್ಚತ್ತು ರಣಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಂ ಸರಕ್ತಲೋಚನನಿವಂ ನಾಡಾಡಿಯ ಕೈದುಗಳಿಂ ಕೂಡದು ಗೆಲಲೆಂದು ಚಕ್ರಿ ಚಕ್ರಮನಿಟ್ಟಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೧೫); ಮರದಿಂ ಪಣ್ ಪಱಿದಂದದು ಧರೆಯಂ ಮುಟ್ಟುವುದದೆನಿತು ನೀಡಱದಱಿಂತರದನಿತೆ ಪುಟ್ಟು ಮರಣಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೦-೧೪); ಈಗಲೆದ್ದೋಡಿ ಹೋಗುವೆವೆನುತ್ತೀರ್ವರುಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನೀಡಿಲ್ಲದೆಯ್ತಂದರ್ (ವೀಶೈಪು. ೪-೯-೨೧). ೩. ಸಮಯ; ಹೊತ್ತು; ಕಾಲ; ವೇಳೆ : ಮೃಗಧರಂಗೆ ನಿಶಾಸತೀ ವರಮಾಲೆ ಸೂಡುವ ನೀಡಱಿೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ನೀಳದೊಳ್] ದಿಗಧಿಪಾಳಿ ಘನಾವಳೀನವಪಾಟಕರ್ಮವಿತಾನಮಂ ನೆಗಪಿದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೭-೭೪). ೪. ತಡ; ಸಾವಕಾಶ : 'ನೀಡುಂಮಾಡು' ಪರಾ. ೫. ದೂರವಾದುದು; ದೂರ : ಆ ನಾಡು ದಿವಕ್ಕೆ ತೋಡು ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು . . . ಸುಖಾಮೃತಕ್ಕೆ ನೀಗೊರ್ಡು ತಮಕ್ಕೆ ನೀಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೮). ೬. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ : "ನೀಡೆನಲ್ ಪೆರ್ಚು" (ಕಶರ. ೫೫). ೭. ವಿಸ್ತಾರ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ : (ತಿ). ೮. ದಾನ; ಉಂಬಳಿ (?) : ಕನ್ದಳ್ಳಿಯ ರಾಜಿಗದೊಳ್ತ × × ಚ್ಛನ್ ಕವಿತ್ತೊರನ್ ಪಸುವಳಿ ಧನವೆಟ್ಟಿಕೊನ್ದು ಬಿಟ್ಟಾರ್ ಅವರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟೊದು ತಿಱಣೆಯೂರ ನೀಡು ಇದ ನಱಿವೊ × × (ಎಕ. XI (S), ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೬೯-೪; ಸು. 800). (ಗು). ೯. ಉದ್ದವಾದ; ದೀರ್ಘವಾದ : 'ನೀಡುಂದೋಳ್', 'ನೀಡುಂಪೊಟ್ಟು' ಪರಾ.

ನೀಡಾಗು = ತಡವಾಗು; ವಿಳಂಬವಾಗು : ನೀಡಾಗದೆ ಮದನಶರಂ ನಾಡೆಯುಂ ಮಿರದೆಯ್ದಿ ಹರನ ಹತ್ತಿರೆ ಬೀಳುತ್ತೋಡಿ ಬರೆ ಕಂಡು ಕಾಮಂ ಹೂಡಿದನುಣ್ಮುಣ್ಕೆನುತ್ತೆ ಮೋಹನಶರಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೨೯); ಶಿವಾರ್ಚನೆಗರ್ಘ್ಯಜಲಂಗಳೀವ ನೀಡಾಗದೆ ಸಾಧನಂಗುಡುವ . . . ತಾಪಸೇಂದ್ರರ ಕುಮಾರಿಯರೊಪ್ಪುಗುಂ (ಶಚಶಂ. ೨-೬೪). **ನೀಡಿರದೆ** = ತಡ ಮಾಡದೆ; ವಿಳಂಬ ಮಾಡದೆ : ನೀಡಿರದೀವುದೀ ನಿಜತನೂಜೆಯನೀ ವಧುಗಾದ ಪುತ್ರರೊಳ್ ಕೂಡುಗೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೩); ಆಹಾರಾಚ್ಛಾದನಂಗಳಂ ನಿಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚಿದೆಡೆಯೊಳ್ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೀಡಿರದೋದಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ಪ); ನಾಡವರೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದುಂ ನೀಡಿರದತ್ಯರ್ಥ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕದಿಂ ಕೊಂಡಾಡೆ ಗುರುವೆಂದು (ಧರ್ಮಾಸ್ಮ. ೪-೧೯೨); ಏಟಿಂ, ನೀಡಿರದೆ ತುಡಿಸು ಸಂಕಲೆಗಳನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩-೬೦). **ನೀಡಿಲ್ಲದೆ** = ನೀಡಿರದೆ : ವಜ್ರಕಾಂಡಮೆಂಬ ನಿಜವಿಜಯಕಾಮುರ್ಕಕ್ಕೆ ಸುರಕರಿಕರಾನುಕಾರಿಯಪ್ಪ ನಿಜಭುಜಾದಂಡಮಂ ನೀಡಿ

ನೀಡಿಲ್ಲದೇಱಿಸಿ ಸೀವಿ ಜೀವ್ರೊಡೆದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೭ ವ) ; ಮುನಿ ಜನಕ್ಕಿಪ್ಪ ವಿಘ್ನಂಗಳಂ ದಾರುಣದೈತ್ಯರ್ ಮಾಡೆ ನೀಡಿಲ್ಲದೆ ಸಲೆ ಚಲದಾಟಂದು ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದೊರ್ವಂ ಗುಣಮುಂಟೆಂದುಂಡು ಪಟ್ಟ ರ್ಪನನಣಮೆ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯುಂ ಭೂಪನೆಂಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೀಟ್ಟ, ನೀಟ್ಟು ; ಮಲ. ನೀಟ್ಟ; ತುಳು. ನೀಟ, ನೀಟು]

ನೀಡು$_3$ 'ನೀಡುಂ' ನೋ.

ನೀಡುಂ, ನೀಡು$_3$ (ಅ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : "ನಾಡೆಯೆಡೆಯಾವಗಂ ನೆಱೆ ನೀಡುಂ ಕರಮಾದಮೆಯ್ದೆ ನೂಳದು ಪಿರಿದುಂ ನೀಡು . . . ಇವವ್ಯಯದೊಳಧಿಕಾರ್ಥಂ" (ಶಮದ. ೩೦೪) ; ವಿನಿಹಿತಸಮಸ್ತರಿಪುಕುಳನನಿಮಿಷಲೋಚನದೆ ನೋಡಿ ನೀಡುಂ ಪ್ರಿಯೆಯುಂ ವಿಸಿವಿಾಳಿತಲೋಚನೆಯುಂ ಜನಪತಿ ನಿಜಬಾಹುಯುಗದಿನಾಶ್ಲೇಷಿಸಿದಂ (ಕವಿರಾ.೨-೭೪); ಲಾಕ್ಷದ್ರವಾದಿಕಾರಿತ ಮಾಯಾರುಣಜಲಪರಿಪೂರ್ಣವಾಪಿಯುಂ ಸಮೆಯಿಸಿದೊಡದಂ ಕಂಡು ರಾಗಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ನೀಡು ಮೋಲಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ) ; ಸದ್ಭೃತ್ಯರ ಲಕ್ಷಣಂಗಳ್ ನಿನಗೆ ನೀಡು ಮೊಳವು (ಪಂಚತಂ. ೪೩-೧) ; ನಡು ನೀಡುಂ ಪೊಂಗೆ ಮೇನೆಗೆಸೆದುದು ಗರ್ಭಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೮) ; ತನ್ನರುಣಜಲದಿಂ ವಿಶುದ್ಧಾಮೃತದೆ ಭಕ್ತಿಯಿನ್ನೀಡುಮಭಿಷವಂಗೆಯ್ವ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೬೧); ಪರೋಪಕಾರಾರ್ಥಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಫಲಭಾರದಿಂ ಬಾಗಿ ಕೈಕೊಳ್ವುದೆಂದೆಮಗೀಯಲ್ ನೀಡುಂ ನೀಡಿ ನಿಲ್ತಂತಿರ್ಪುವು ಮರಂಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೧೬). ೨. ಬಹಳಕಾಲದ ವರೆಗೆ ; ದೀರ್ಘಕಾಲದ ತನಕ : ಈತನಂ ನೀಡು ಮಱಸಿ ಕಾಣದೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಬೇಸತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೯-೬); ಏಗೆಯ್ವೆಂ ನೆನೆಯುಳು ನೋಡಳು ನುಡಿಗೇಗೊಳ್ಳಳು ಜಾನಕಿ ತನ್ನೆರ್ದೆಯುಂ ತಾಗುತ್ತಿರೆ ನೀಡುಂ ನೆನೆದಳು ರಾಮನನು (ಕುಮುಂರಾ. ೪-೨೯) ; ಕಟ್ಟೊಲ್ಮೆಯೊಳಿವೆಯಲುಗದೆ ನೀಡುಂ ನಿಟ್ಟಿಪ ನೀಱಿನ ಬಗೆ ಬಾಸೆಯು ಪುಲ್ವಟ್ಟೆವಿಡಿದು ನಡೆಯುತ್ತಿರೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೧೦). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸರಿಯಾಗಿ : ಮುನ್ನಂ ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರವಿದ್ಯಾಕೌಶಲಮನತಿಕುತೂಹಲೋತ್ತಾರಿತಲೋಚನನಾಗಿ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಆದಿಪು. ೪-೪ ವ); ಪಟಳನಿಹಿತಪರಾರ್ಘ್ಯರತ್ನಾಭರಣಮಂ . . . ಕೊಳ್ವುದೆಂದು ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದಿಂ ದೂತನ ಹಸ್ತಕಿಸಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದುಮಾತನದಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೧ ವ) ; ಕೊಳ್ ನಿನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳಿವೆಯೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದೊಡಾ ಮಹಾನುಭಾವನಾ ತಲೆಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ಅಕ್ಷೂಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಂಗಳಪ್ಪ ಪುತ್ರನಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೨ ವ) ; ಸರ್ವಮಂಗಳಾದೇವಿ ತನ್ನಂದನದೊಳ್ ನಡೆತಂದು ಕಾಸಾರತೀರದ ನುಣ್ಬಸಲೆಯನಲಂಕರಿಸಿ ನಿಂದು ನೀಡುಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೬೧ ವ). ೪. ದೂರದವರೆಗೆ : ಲಲನಾಮಂಜೀರನಾದಕ್ಕೆಳಸುವ ಕಳಹಂಸಗಳ್ಗ ಕಂಡು ಬೆಂಬೆನ್ನೊಳೆ ನೀಡುಂ ಪೋಪ ಕಾಂತಾಭವನಹರಿಣಶಾಬಂಗಳಿಟ್ಟಂದು ಚಂದ್ರೋಪಳಭಿತ್ತಿಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ಮಾರ್ಪೊಳೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫೮). **ನೀಡು$_3$:** ೨. ಮಲರೊಳ್ ಸಾರ್ದವನ ಮೇಲಡಿಯ ಸೇರ್ದವರ್ ನೆಲದೊಳ್ ನೀಡು ಬಾಟ್ಬಿರ್ (ಕುಱಳ್. ೧-೧-೩). [<ನೀಡು$_2$]

ನೀಡುಂಗಯ್ 'ನೀಡುಂಗೈ' ನೋ.

ನೀಡುಂಗೈ, ನೀಡುಂಗಯ್, ನೀಡುಗೈ (ನಾ). ೧. ಚಾಚಿದ ಕೈ ; ನೀಡಿದ ಕೈ : ಹೊಯ್ಸಳದೇವ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನಡೆದಾಗ . . . ಜನ ನೀಡುಂಗೈಗಳಿಂದ ವಂದಿಸಿತು (ಸವತಿ. ೨). **ನೀಡುಂಗಯ್ :** ೧. ಆಕೆಗೆ ಬಾಗಿ ಮುಗಿದ ನೀಡುಂಗಯ್ಗಳಿಂದ ವನ್ದಿಸುವರು (ಬಿಟ ಅ. ೧೨-೧೦). **ನೀಡುಗೈ :** ೨. ಈಯುವ ಕೈ ; ಕೊಡುಗೈ : ಗಂಡನ ಔದಾರ್ಯದ ನೀಡುಗೈ, ಹೇಗೆ ಸಾಲಧ ಕೊಳ್ಳುಗೈಯಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಆಕೆ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನೆನೆದಳು (ಮುಗಿಯು. ೭೯೬).

[ನೀಡು$_1$ + ಕೈ$_2$(<ಕೆಯ್$_2$)]

ನೀಡುಂದೋಳ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತೋಳು ; ದೀರ್ಘಬಾಹು: ಮುಕ್ಕುಱುವಲ್ ಮುದಮೊಗ ನೀಡುಂದೋಳಿಕ್ಕಲವಂ ಪೊದಮೆಯ್ಯೊಳೆಸೆವ ಪಲರಕ್ಕಸಿಯರ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದುದು (ಜಯಕಾ. ೭-೨೭).

[ನೀಡು$_2$ + ತೋಳ್]

ನೀಡುಂಪೊಬ್ತು (ನಾ). ಬಹಳ ಹೊತ್ತು; ದೀರ್ಘಕಾಲ : ಪುಷ್ಪಾಯುಧನ ಕೊಂದ ಕೊಳ್ಗೊಳ ಪೋಲ್ತು ಪೂಗೊಳದೊಳ್ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನುಮಪ್ಪ ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಪ್ರಮತ್ತನುಮೇಕರಸನುಮಾಗಿ ನೀಡುಂಪೊಬ್ತು ಜಳಕ್ರೀಡಾವಿನೋದದೊಳಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬೭ ವ).

[ನೀಡು$_2$ + ಪೊಬ್ತು]

ನೀಡುಂಮಾಡು, ನೀಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು ; ನಿಧಾನಿಸು : (೬). **ನೀಡುಮಾಡು :** ೨. ನೀಳವಾಗಿಸು ; ಎತ್ತರಿಸು : ಪೊಂದೇರನಳವಡಿಸಿ ತುರಗಂಗಳಂ ಪೂಡಿ ಸಿಂಧಮಂ ನೀಡು [ಪಾಠಾಂ. ನಿಡಿದು]ಮಾಡಿ . . . ಬಂದಡರ್ದಂ ಜಯರವದೊಳಾ ಸುಧನ್ವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೪). [ನೀಡು$_2$ + ಮಾಡು$_1$]

ನೀಡುಗೈ 'ನೀಡುಂಗೈ' ನೋ.

ನೀಡುನಾಲಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ನಾಲಗೆ ; ಚಾಚಿದ ನಾಲಗೆ : ಕೂಡಿದವು ಪುರ ಮೂಱು ನಿಮಿಷದೊಳೀಡಿಱಿದುದುರಿ . . . ಹೊಗೆಯ ಜೋಡಿಯ ನೀಡುನಾಲಗೆ ಪುರದ ಸುತ್ತಲು ಕೂಡೆ ವೇಢಯವಾಯ್ತು (ಕುಮಾರ್ಯಕ. ೭-೪೦). [ನೀಡು$_2$ + ನಾಲಗೆ]

ನೀಡುಮಾಡು 'ನೀಡುಂಮಾಡು' ನೋ.

ನೀಡುಮೊನೆ (ನಾ). ೧. ಚಾಚಿದ ತುದಿ,—ಅಗ್ರಭಾಗ : ಜಾಡಿಸುವ ಮಣಿಮಯದ ಗದೆಯಲಿ ತೋಡುವೊಯ್ಲಿನ ತುಡುಕುಗಾಯದ ನೀಡುಮೊನೆಗಳ ವಿಗಡನಿಕ್ಕಿದನದಟರಕ್ಕಸರ (ಕುಮಾರ್ಯಅ. ೧೦-೫೨). ೨. ಉದ್ದವಾದ ಅಲಗು,—ಧಾರೆ : ಜೋಡನೊಡೆದವಯವದ ರಕುತವ ತೋಡಿದವು ಕೂರಂಬು ಸಬಳದ ನೀಡುಮೊನೆ ನಿಱಿಗರುಳನೆಂಜಲಿಸಿದವು ಪಟುಭಟರ (ಕುಮಾರ್ಯಕ. ೧೦-೧೦). [ನೀಡು$_1$ + ಮೊನೆ$_1$]

ನೀಡೋದ್ಭವ(ನಾ). = ನೀಡಜ: "ಖಗಃ, ವಿಹಂಗಃ . . . ನೀಡೋದ್ಭವಃ, ಗರುತ್ಮಾನ್, ಪಿತ್ಸನ್, ನಭಸಂಗಮಃ — ೨೭ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಬಗೇ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೬೩). [ನೀಡ + ಉದ್ಭವ]

ನೀತ (ಗು). ೧. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ; ಮುನ್ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ತಂದ ; ತರಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಸರಿಯಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ವಿಹಿತವಾದುದು : ಈ ಸತಿಸುತರಿಗೆ ಹೊನ್ನೆಷ್ಟು ಪೇಳೆನೆ ಮಾತನಾಡಿದನು ಭೂಪಾಲ ದಾತ ನೀ ಪಾಲಿಸು ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳುಳ್ಳ ನೀತವಾಗಿಹ ಹೊಸ ಹೊನ್ನ (ಹರಿಸಾಂ. ೩-೧೧೨); ಅನುಚಿತ ಕಾರ್ಯಮನವನೊಡರಿಸೆ ಕಂಡು ನಿನಗಿದು ನೀತವಲ್ಲೆಂದು . . . ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೯) ; ಉತ್ತಮಾಂಗವನೆತ್ತಿ ಮೊಗ ನೋಡುತ್ತ ಸರಸೋಕ್ತಿಗಳ ನುಡಿಯದೆ ಹೊತ್ತುಗಳೆವುದು ನೀತವೇ ಪೇಳು (ಅನಂರಾ. ೨-೧-೩೫). ೪. = ನೀತವಿಭೂತಿ : ಶ್ರೀತರುಣಿವಲ್ಲಭನ ಪರಮವಿಭೂತಿರೂಪವ ಕಂಡಕಂಡಲ್ಲೀ ತೆರದಿ ಚಿಂತಿಸುತ ಮನದಲಿ ನೋಡು ಸಂಭ್ರಮದಿ ನೀತ ಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ಸಜಾತಿ . . . ಬಗೆಗಳನರಿತು ಬುಧರಿಂದ (ಹಸಾರ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ನೀತದೇಶ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಹೊಂದಿದ ನಾಡು ; ಚೆನ್ನಾದ ಆಡಳಿತ ಹೊಂದಿರುವ ನಾಡು : ನೀತದೇಶದ ಮಧ್ಯೆ ನೀತಿಯ ಮನೆಯಿಹುದು ಪಾತಕರಿಗಹುದು ಸೆಱೆಮನೆಯುಂ ಅರಮನೆ ಪುನೀತರಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೩೬). [ನೀತ+ದೇಶ]

ನೀತವಿಭೂತಿ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ವಿಭೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಗವಂತನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಈಶ್ವರತ್ವ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದೇವರ ವಿಶೇಷಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ ಗಂಡಕೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಮುದ್ಭೂತವಾದ ಹಾಗೂ ಭಗವದ್ರೂಪವೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಗೆ ಈ ಹೆಸರಿದೆ : ಈ ವಿಭೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ೧೦ ವಿಧಗಳುಂಟು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಗಳು ನೀತವಿಭೂತಿಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು (ಹಸಾರ. ೫-೧ ತಾತ್ಪರ್ಯ).
[ಸಂ.]

ನೀತಿ (ನಾ). **೧.** ಒಯ್ಯುವಿಕೆ. **೨.** ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ; ಮುನ್ನಡೆಸುವಿಕೆ. **೩.** ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ : ಆದಱಿಂ ನೀತಿಯೆ ಸಾಧನಂ ಸಕಲಲೋಕಕ್ಕಾಗಬೇಕೆಂದು ಪೇೞ್ದ ಸೋಮಂ ಸುಜನರ್ಕಳೀ ಶತಕದೊಳ್ ತಪ್ಪಿರ್ದೊಡಂ ತಿದ್ದಿ ತೋರ್ಪುದು (ಸೋಮೇಶ. ೨); ನೀತಿಯಂನೊಕ್ಕು ವಿಜಾತಿಯ ಮಾತನೆ ಮನ್ನಿಪ ವಸಂತನೃಪನಿಂ ಕಿಡುಗುಂ ಜಾತಿಯ ಸಿರಿಯುೞಿದಿದ್ದು ಕುಜಾತ ಕುಲದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಳೆವುದೇಂ ವಿಸ್ಮಯಮೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೭೦) ; ನೀತಿಯೆ ರೂಪುಗೊಂಡ ತೆಜದಿಂ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಮಹಾಪ್ರಧಾನರಿಂ . . . ಪ್ರಭೂತಮಾಂಧಾತನ ರಾಜ್ಯದಂತಿಳೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣಚಕ್ರಿಯ ರಾಜ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೫-೨೧); ನೀತಿಯುಳ್ಳವನ ಮನೆದೀಪದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವೇನು? (ಗಾದೆ). **೪.** ಧರ್ಮ ; ನ್ಯಾಯ : ನೀತಿಯೆ ತಾಯೆ ಪ್ರೈತ್ರಿಕಮಾದೊಡಮಾಡಲವೋಘಮೆನ್ನೊಳೀ ಮಾತಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೪೫) ; ನೀತಿ ಬಲಿದುದೊ ಶಾಂತಿ ರೂಪಾಯ್ತೊ . . . ಎಂಬ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದಿರ್ದ ಮುನಿನಾಥನಂ ಕಂಡು (ಪಚಕಾ. ೫-೬೭) ; ಗೋಪವಾಹನ ಭಕ್ತಹಿಂಸೆಯನೀ ಪರಿಯೊಳೆಲೊ ಕೇಳುತಿರ್ದುಂ ಪಾಪವೆನ್ನದೆ ಸುಮ್ಮನಿಹುದಿದು ನೀತಿಯೇ ನಿನಗೆ (ಬಸಪು. ೬೧-೧೮); ನೀತಿಯಲಿ ನೀವಿನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಭೂತಳವನುೞಿ ಕಳಿದ ಬಂಧುವ್ರಾತಕುದಕವನೀವುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೬೯); ಒರೆಗಲ್ಲಿನಂತೆ ವಿಧಿಯಿರಲು ನೀತಿಯ ಇರವು ಬೇಱೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೬೬); ಸತತ ಬಿನದಮೇ ನಮ್ಮಯ ನೀತಿ ! (ಅಹಲ್ಯೆ. ೩-೭). **೫.** ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶ ; ಹಿತೋಕ್ತಿ : ಇನಿತು ನೀತಿಯ ಕೇಳಿ ಮನದಲಿ ನೆನೆಯನಕಟಾ ಪಾಪಿರಕ್ಕಸನೆನಿತು ಮೂರ್ಖನೊ (ಕೌಶಿಂರಾ. ೧೪-೨೪). **೬.** ರಾಜನೀತಿ ; ಅರ್ಥನೀತಿ ; ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ತಂತ್ರ: ಸಾಮವೆಂಬುದು ರಾಜನೀತಿಗೆ ತಾ ಮನೋಹರರೂಪು . . . ಸಾಮ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ನೀತಿ ವಿರಾಮವಾಗದೆ ಬಿಡದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೫). **೭.** ವಿವೇಕ ; ಸಾರಾಸಾರವಿಚಾರ ; ವಿವೇಚನೆ : ನೀವಿಂತತ್ಯಾತುರರುಂ ಕೋಪಾತುರರುಮಾಗಿ ನುಡಿವುದು ನೀತಿಯಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೧೭); ಬಳೆಯಿಸುವುದು ನೀತಿಯೆ ವಿರೋಧಿಯಂ ವ್ಯಾಧಿಯುಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨). **೮.** ತಂತ್ರ ; ಯುಕ್ತಿ. **೯.** ಕಾರ್ಯನೀತಿ ; ಧೋರಣೆ: ಪತ್ರಿಕೆಯ ನೀತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವವ ಮುಖ್ಯಸಂಪಾದಕ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೮೬).

ನೀತಿನಿಧಾನ= ರಾಜನೀತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ತತ್ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿ ಸಮಧಿಗತಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದಂ ಮಹಾಸಾಮನ್ತಾಧಿಪತಿ . . . ನೀತಿನಿಧಾನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೬ ; 1088). **ನೀತಿಪಾರಾಯಣ** = ರಾಜ್ಯನೀತಿವಿಶಾರದ ; ರಾಜನೀತಿಜ್ಞ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಧಿಗತಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ . . . ನೀತಿಪಾರಾಯಣಂ ಸ ರ್ಯ್ಯನಾರಾಯಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೩೩ ; 1072).
[ಸಂ.]

ನೀತಿಕಥೆ (ನಾ). ಬಾಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುವ ಕಥೆ ; ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಥೆ : ಈ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಅನೇಕ ನೀತಿಕಥಾಸಂಗ್ರಹಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು (ನೀತಿಚಿಂ. II, ಅರಿಕೆ) ; ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೀತಿಕಥೆಗಳನ್ನು ಓದಲು ಹೇಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೀತಿ + ಕಥೆ]

ನೀತಿಕಾಱ (ನಾ). ನೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಸಚ್ಚರಿತ್ರ : ನೀತಿಕಾಱನ ಮಾತದೇಕೆ ತಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೬-೧೨); ಸಿರಿಯ ಮದವೆಂಬಧಿಕತಾಮಸ ದೊರಕಿದಕ್ಷಿಗೆ ನೀತಿಕಾಱರ ಪರಮವಚನಾಂಜನದಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದು ನಯವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೨).
[ನೀತಿ + -ಕಾಱ]

ನೀತಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ವರ್ಣವೃತ್ತ : ನೀತಿಕೆ–ನರರಲಗಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೮ ಅಡಿಟಿ). 'ಮಾಣಿಕ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ. ನೀತಿಕಾ]

ನೀತಿಕೋವಿದ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅರಿತವನು ; ನೀತಿಜ್ಞ : ಆರು ಹಿತವರು ನೀತಿಕೋವಿದರಾರು ಸುಜನರು ಬಹುಪರಾಕ್ರಮರಾರವರ ಹೊಱಬೀಸಿ ಕಾಬುದು ನಿನ್ನ ಮತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬); ಲೋಕಮಾನ್ಯಟಿಳಕರ ಗೀತಾರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಐರೋಪ್ಯ ನೀತಿಕೋವಿದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಬಂದಿವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ಪರಿ. ೧೪೪).
[ನೀತಿ + ಕೋವಿದ]

ನೀತಿಕ್ಷತಿ (ನಾ). ನೀತಿಯ ನಾಶ ; ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಒದಗುವ ಹಾನಿ,—ಕೇಡು : ವಿತತಾಭಿಮಾನ ನೀತಿಕ್ಷತಿಗಂ ಶಿವಭಕ್ತಿಧರ್ಮ ನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿಚ್ಯುತಿಗಘಟನಪ್ಪೊಡಂ ಭೂಪತಿಯಳ್ಕಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೨).
[ನೀತಿ+ಕ್ಷತಿ]

ನೀತಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡು : ರಾಜ್ಯಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಸೋತ ಮನದವನಲ್ಲ ಭುವನಖ್ಯಾತನೆನಿಪೊಂದಾಶೆಯನು ದಿಟ ನೀತಿಗಳೆದರೆ ಬಳಿಕ ನಿಮ್ಮಯ ಮೊಮ್ಮನಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೩೨). [ನೀತಿ+ಕಳೆ[1]]

ನೀತಿಗಾಮಿ (ನಾ). ನೀತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು : ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯವೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಮನುಜ ನೇಮಿಸಲು ನೂರರೊಳಗೋರ್ವನಾತನು ನೀತಿಗಾಮಿಯೆನ್ನಿಸಲವನ ಜನಪದಂ ನಂಬುವದು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೪-೨೫). [ಸಂ. ನೀತಿಗಾಮಿನ್]

ನೀತಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು. **೨.** ನಡೆಗೆಡಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ಆತನನು ಗೆಲಿದನು ಸುನಾಭನ ನೀತಿಗೆಡಿಸಿ . . . ಮಹಾತಿಬಲನವನೊಡನೆ ಬಲುಹಾಯ್ತರ್ಜುನನ ಸಮರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೮). [ನೀತಿಗೆಡು+-ಇಸು[3]]

ನೀತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆ; ಅಪಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಶೀಲಗೆಡು : ದುರ್ಜನೋಪಗತೋದ್ದೇಶದೊಳಂ ಪಣ್ಯವರ್ಮವೀಧಿವ್ರಾತದೊಳ್ ಮಾವಗಂ(?)ತಗುಣಾತ್ಮರ್ ವಿನಯಪ್ರಹೀಣರವಿನೀತರ್ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭) ; ಸಲೆ ಮಾಯಾಮೋಹವಾಚ್ಛಾದಿಸೆ . . . ನೆಲೆಗೆಟ್ಟಂ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೫೩); ಅಂಧಕಾಸುರನು ನೀತಿಗೆಡೆ ಬಳಿಕವರ ರಾಜ್ಯದ ಭೂತಳದ ಸಪ್ತಾಂಗವೆಲ್ಲ ವನಾತನಾಳಿದ ಬಹಳದಿನ ವೃಷಪರ್ವನೆಂಬಸುರ (ಸಂಭಪ. ಪರಿ. ೨-೨) ;

ಗಗನಕೆದುರು ನಿಂತಿದೆ ತರು ಮಸಿಯ ಚಿತ್ರನಂದದಿ ಹೃದಯವಶದೆ ನೀತಿಗೆಟ್ಟು . . . ಅನಾಥೆಯಂದದಿ ! (ಅನಿಕೇ. ೧೪-೫).
[ನೀತಿ+ಕೆಡು$_1$]

ನೀತಿಚಾಣಕ್ಯ (ನಾ). ರಾಜ್ಯತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಾಣಕ್ಯನಂತಿರುವವನು ; ರಾಜ್ಯನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು : ಮಂತ್ರಿಮಾಣಿಕ್ಯ ನೀತಿಚಾಣಕ್ಯ ನಿಯೋಗಯೋಗಂಧರಂ . . . ಅಗಣಿತಪುಣ್ಯಗಾತ್ರನೆನಿಸಿದ ಸೋವಿದೇವದಣ್ಣಾಧೀಶ್ವರ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೬-೩೯; 1070). [ನೀತಿ+<ಚಾಣಕ್ಯ]

ನೀತಿಜಡ (ನಾ). ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು : ಮಂದಬುದ್ಧಿಯ ನೀತಿಜಡನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುಡಿಪಾದ ಸ್ಥಾನವದು (ಪುನರು. ೩೯೨). [ನೀತಿ+ಜಡ]

ನೀತಿಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ನಯನೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲ : ತನ್ನ ಕಾರಿಯಕಾರಣವನುಳಿದನ್ಯಥಾಚಿಂತೆಯನು ಮಾಡುವುದುನ್ನತಿಕೆ ತಾನಲ್ಲ ನೀತಿಜ್ಞರಿಗೆ ಭಾವಿಸಲು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭). ೨. ರಾಜ್ಯತಂತ್ರನಿಪುಣ; ರಾಜ್ಯನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು : ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮೊಂದು ಚೇತನದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾರ್ಯಬೀಜಮನದಂ ನೀತಿಜ್ಞರಿರ್ ಪೇಟಿರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೦) ; ಈ ನಪುಂಸಕರುಗಳ ನಂಬಿದ ನಾನು ನೀತಿಜ್ಞನೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೬೭) ; ನೀತಿಜ್ಞಂ ನಿಜನಿತ್ಯತತ್ತ್ವನಿಪುಣಂ . . . ರಾಜೇಂದ್ರಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹವ್ಮಾರ. ೧-೨೭) ; ಬಾಹ್ಯವಾದ ಉಪಪ್ಲವ ಒದಗಿದಾಗ ಕೌಟಿಲ್ಯಾದಿ ನೀತಿಜ್ಞರು ರಾಜರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಮುಕ್ಸಾರ. ೧೦೬ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ನೀತಿದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). = ನೀತಿಗೆಡು : ವಿಘಾತಿಸಿತು ಸುಪ್ರೀತಗಿತ್ತಿಹ ಮಾತಿದಿಂದುವಿರದೆ ನುಡಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಮಾಗಿದು ನೀತಿದಪ್ಪಿದ ಪಾತಕದಿ ನೆರೆದೇತಜಿದು ಸುಖಮಾತುರದೊಳು ನಡೆದೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೮೬). [ನೀತಿ+ತಪ್ಪು$_1$]

ನೀತಿದೂರ (ನಾ). = ನೀತಿಬಾಹಿರ ೨ : ಆರಿಗೆ ದೂರುವೆನಾರೊಳು ಹೋರುವೆ ಭೂರಮಣನೆ ನೀತಿದೂರನೆಂದನಿಸೆ (ಶಾಕುಂತ. ೭೩ ಅಡಿಟ). [ನೀತಿ+ದೂರ]

ನೀತಿನಿಪುಣ (ನಾ). = ನೀತಿಜ್ಞ ೧ : ನೀತಿನಿಪುಣ ಸುಜಾಣ ವಿತರಣವ್ರಾತ ಚೂಡಾರತ್ನ . . . ಭುವನಕೆ ದಾತಾರ ಮರ್ಪು ಭಾಪು ಭಾಪೆಂದಾತುರದಿ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಪೊಗಳ್ದರು ನೃಪರು ಪಾಠಕರು (ನಾಗಪ. ೬-೮೧) ; ನಿಂದಿಸಲಿ ಮಿಗೆ ನೀತಿನಿಪುಣರು ಬಂದು ನೆಲಸಿಹ ಸಿರಿಯು ತೊಲಗಲಿ ಇಂದೆ ಮರಣವು ಬರಲಿ ಸುಜನರದೆಂದಿಗೂ ಸತ್ಯವನು ಮೀರರು (ನೀಸಾರಾ. ೩೨). [ನೀತಿ+ನಿಪುಣ]

ನೀತಿನಿಪುಣತೆ (ನಾ). ನಯನೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ ; ವ್ಯವಹಾರಕೌಶಲ : ನೀತಿನಿಪುಣತೆಗಾದಿಗುರು ವಿಖ್ಯಾತಿ ವಿತರಣಶೀಲ (ನಾಗಪ. ೯-೮೭). [ನೀತಿ+ನಿಪುಣತೆ]

ನೀತಿನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ನೀತಿಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದು: ನೀತಿನಿಯಂತ್ರಣ ಅಂದರೆ ತನ್ನ ನಿಶ್ಚಿತನೀತಿಯನ್ನು ಆಚರಣೆಗೆ ತರುವ ರೀತಿ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಇಡಿ ಜೀವನವನ್ನೆಲ್ಲ ಆವರಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೮೬). [ನೀತಿ+ನಿಯಂತ್ರಣ]

ನೀತಿಪಥ (ನಾ). = ನೀತಿಮಾರ್ಗ ೧ : ಈತಂಗೆ ಸಚಿವಂ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬವನೊರ್ವಂ . . . ನೀತಿಪಥಮಂ ಬಿಡದೆ . . . ಪರಿಜನಕೆ ಪದುಳಿಗನಾಗಿ ಭೂಪನಂ ಪೋಷಿಸುವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೧೩). [ನೀತಿ+ಪಥ]

ನೀತಿಪಾಠ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ; ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀತಿಪಾಠವಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ನೀತಿ+ಪಾಠ$_2$]

ನೀತಿಪೌಷ್ಕಲ್ಯ (ನಾ). ಧರ್ಮದ ಆಧಿಕ್ಯ,—ಹೆಚ್ಚಳ : ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ನೀತಿಪೌಷ್ಕಲ್ಯಕ್ಕೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತೃಪ್ತಿ—ಆನಂದಕ್ಕೂ ಈ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಧಕ (ಮುಕ್ಸಾರ. ೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ನೀತಿ+ಪೌಷ್ಕಲ್ಯ]

ನೀತಿಬಾಹಿರ (ನಾ). ೧. ನೀತಿಯಿಂದ ಹೊರತಾದುದು ; ಧರ್ಮದಿಂದ ದೂರವಾದುದು : ಈ ಕಳ್ಳರ ಜ್ಞಾನಸಂಗ್ರಹದ ರೀತಿ ನೀತಿಬಾಹಿರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬೫) ; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿನ ಮತ್ತು ನೀತಿಬಾಹಿರವಾದ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾಸ್ಲೆನಿಕೋವ್ ತಾನೊಬ್ಬ ಪ್ರಮುಖವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದೂ . . . ನೆಕ್ಲ್ಯುದೋವ್ ಆಲೋಚಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೫೩). ೨. ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವವನು ; ನೀತಿಗೆಟ್ಟವನು : ಆರು ಕುಹಕಿಗಳು . . . ನೀತಿಬಾಹಿರರಾರು ದುರ್ಬಲರವರು ನಿನ್ನರಮನೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬) ; ನಾನೇನಾದರೂ ನೀತಿಬಾಹಿರನಾದ ರಾಕ್ಷಸನೆ ? (ಮಲಿನಾ. ೧೧). [ನೀತಿ+ಬಾಹಿರ]

ನೀತಿಬಾಹಿರತೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಗೋವಿಂದರಾಯರ ಧರ್ಮಬಾಹಿರತೆ – ನೀತಿಬಾಹಿರತೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಗಳವರ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು (ಸಮಜೀ. ೩೭). [ಸಂ. ನೀತಿಬಾಹಿರತಾ]

ನೀತಿಬಾಹ್ಯ (ನಾ). = ನೀತಿಬಾಹಿರ ೨ : ಆತಂ ನೀತಿಬಾಹ್ಯನಪ್ಪುದಱಿಂ ಪೂರ್ವಾಪರವಿಚಾರವಿಕಳನಾಗಿ . . . ಅನೇಕರ ವೃತ್ತಿಪ್ರಪತ್ತಿಗಳಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೮-೧) ; ಪೂತ ಕುಂಭೀಪಾಕಕರ್ಹರು ಆತಗಳು . . . ನೀತಿಬಾಹ್ಯರು ದಿತಿಜರಱುವತ್ತಾಱುಕೋಟಿಗಳು (ಸಂಭಪ. ೫-೨೦). [ನೀತಿ+ಬಾಹ್ಯ$_1$]

ನೀತಿಬೋಧಕ (ಗು). ನೀತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ,—ಕಲಿಸುವ: ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹೇಗೆ ಬಾಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ನೀತಿಬೋಧಕ ಪದ್ಯಗಳು ವೇಮನನ ಪದ್ಯಗಳು (ಭಾರದ. ೪೦೩). [ನೀತಿ+ಬೋಧಕ]

ನೀತಿಬೋಧೆ (ನಾ). = ನೀತಿಪಾಠ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೀತಿಬೋಧೆಯುಳ್ಳ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೀತಿ+ಬೋಧೆ]

ನೀತಿಭಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು,—ಬೇಡುವುದು : ಅಕಟಿಮ್ಮ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಿ ಮರಣದಂಡಕೆಡೆಯಿರೆ, ಪರರ ಬಾಗಲಿಗೆ ನೀತಿಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬರುವವೇನಿಂತು ನಿಮ್ಮ ನೀತಿಯಿನೆಮ್ಮ ಧರ್ಮವಂ ಕಾಯೆಂದು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೬-೧೬೬). [ನೀತಿ+ಭಿಕ್ಷೆ]

ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟ (ಗು). ೧. ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ; ಧರ್ಮದೂರವಾದ : ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟ ಜೀವನದ ಮಂಜುದೆರೆಯಲ್ಲಿ ಆ ನೆನಪುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಗುರಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಳು (ಪುನರು. ೧೯೩). (ನಾ). ೨. = ನೀತಿಬಾಹಿರ ೨ : ಅವನೇ ಇಂದು ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ಸ್ವಾರ್ಥಸುಖವೇ ಜೀವನದ ಉಚ್ಚಾದರ್ಶವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೯). [ನೀತಿ+ಭ್ರಷ್ಟ]

ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟತೆ (ನಾ). ೧. ದುರಾಚಾರ ; ಅನೀತಿ : ತಮ್ಮ ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವೇಶ್ಯೆಯರು . . . ಆ ಮಿತ್ರಮೇಳದ ಸದಸ್ಯವರ್ಗವೆಂದರೆ ಯಾರಿಗಾದರೂ ವಿಸ್ಮಯವಾಗದಿರದು (ಪುನರು. ೧೯೭). ೨. "ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ ; ಲಂಚಗುಳಿತನ ; ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟತೆ" (Corruption. ಪತ್ರಿನಿ. ೨೬). [ನೀತಿ+ಭ್ರಷ್ಟತೆ]

ನೀತಿಮತ್ತೆ (ನಾ). ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ನಡವಳಿಕೆ; ಧರ್ಮ: ಇಂಥ ನಿಶ್ಚಲ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಧಾನತೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬುಡದಿಂದಲೇ ಅರಳಿ ಬಂದ ನೈಸರ್ಗಿಕನೀತಿಮತ್ತೆಯೊಂದು ಜಾರ್ಜಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ಗಂಪಾಯು. ೭೭). [ಸಂ. ನೀತಿಮತ್ತಾ]

ನೀತಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ: ಗೋತ್ರದಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸೂತ್ರದಲಿ ಕೌಶಿಕನೆ . . . ಜ್ಯೋತಿಯಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆ ನೀತಿಮಾರ್ಗದಲಿ ಸಹದೇವನೇ ನೀನು (ಕನಕ. ೧೪೦–೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಂತ: ಅನತಿಶಯ ನೀತಿಮಾರ್ಗನನನೂನಕವಿತಾವಿಲಾಸನಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ಮನುಗಂ ವ್ಯಾಸಂಗಂ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದ ಕವಿತಾವಿಲಾಸನಂ ಪೊಗಟದರಾರ್ (ಪಂಚತಂ. ೬–೩). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರಾಜನ ಬಿರುದು: ಶ್ರೀಮತ್ ನೀತಿಮಾರ್ಗ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಪ್ರಥಮವರಿಷ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೨೫೬–೪; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ); ನೀತಿಮಾಗ್ಗ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾ ××× ಡಿಗಳ ಕೊಙ್ಗುಣಿವರ್ಮ್ಮ ಧರ್ಮ್ಮರಾಜ ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮ್ಮನ[ಡಿ]ಗಳ[ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟ]ದ ೯ನೆಯ ಸಂವತ್ಸರವಾದ ××× ಸಂವತ್ಸರದಲು (ಎಕ. III(R), ನಂಜನ. ೨೧೦–೨; 9ನೆಯ ಶತ); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನೀತಿಮಾರ್ಗ್ಗ ಕೊಙ್ಗುಣಿವರ್ಮ್ಮಧರ್ಮ್ಮಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಕೊವಳಾಲಪುರವರೇಸ್ವರ . . . ದಣ್ಣನಾಯಕನಾಗೆ ನೀ[ತಿ]ಮಾರ್ಗ್ಗನ ಸಿಸದೊಳ್ ಕಾದಿ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೩೭–೧; ಸು. 900). [ನೀತಿ + ಮಾರ್ಗ]

ನೀತಿಯುತ (ಗು). ೧. ನೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನೀತಿಯುತ ಕಲ್ಪನವ ಕೇಳಿಸು (ಪುದೇಪು. ೨೬–೨೬). (ನಾ). ೨. ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ನೀತಿಯುತಮಾಗಿಯುಂ ದಲ ನೀತಿಸಮನ್ವಿತಮುಮಾಯ್ತು ಸುಖಭಾಜನಕಂ ಭೂತಿಯುತಮಾಗಿಯುಂ ತದಭೂತಿಸಮನ್ವಿತಮುಮಾಯ್ತು ಧರ್ಮನ ರಾಜ್ಯಂ (ಜಾಥಪು. ೧೨–೧೭೨); ತಮ್ಮ ಸಂಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ನೀತಿಯುತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಪುಕ್ಸಾರ. ೪೨ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. = ನೀತಿವಂತ: ಮಾತಟವವರೊಳ್ ನೀತಿವಿದರಮಳಕವಿತಾನೀತಿಯುತರ್ಕಲರೆ ಪರಮಕವಿವೃಷಭರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧–೧೭); ನೀತಿಯುತಂ ನಮ್ಮೊಳತಿಪ್ರೀತಿಯುತಂ (ಬಂಹರಿ. ೭–೨). [ನೀತಿ + ಯುತ]

ನೀತಿಯುತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಸುಶೀಲೆ: ಭೂತಳಕೆಲ್ಲಂ ಸಂದುದಿದೆತ್ತಂ ನೀತಿಯುತೇ ಮಂದಾನಿಲವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨–೧೦೪). [ಸಂ. ನೀತಿಯುತಾ]

ನೀತಿವಂತ (ನಾ). ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು; ಸಜ್ಜನ: ನಿರುತಸುಖವನು ಪುಣ್ಯವನು ತಾನೆರಡ ಗಳಿಸುವ ನೀತಿವಂತನು (ಕೌರಾ. ೩೮–೧೨); ನೀತಿವಂತರು ಕೇಳಿರೆಲ್ಲ ನಮಗೀತನೆ ಗತಿಯಾವ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨–೩೯–೩); ನೀತಿವಂತನು ಸೋತು ನಡೆವನು (ನೀಸಾರಾ. ೧೨); ಮಾತು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು ನೀತಿವಂತನಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ನೀತಿವತ್]

ನೀತಿವಂತೆ (ನಾ). ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವಳು; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವಳು: ಆಕೆ ನೀತಿವಂತೆಯಾಗಿ ಬಾಳಿದಳು (ರೂಢಿ). [ನೀತಿವಂತ + -ಎ$_2$]

ನೀತಿವಚನ (ನಾ). ಉಪದೇಶದ ಮಾತು; ವಿವೇಕದ ನುಡಿ: ಮಾತನಾಡೆಂದೆನಲು ದೇವಿಯು ಮಾತನಾಡಿದಳಾ ಬಿಡಾಲಗೆ ನೀತಿವಚನವ ಕೇಳು ಶಿಷ್ಟಹುದೆಂದಳಾ ದೇವಿ (ದೇವೀಮ. ೭–೧೪); ಯಾರು ಹೇಳದ ನೀತಿವಚನವನಾರಿಸುತ ರಚಿಸುವೆನು (ನೀಸಾರಾ. ೪). [ನೀತಿ + ವಚನ]

ನೀತಿವರ್ಧನ (ನಾ). ರಾಜನೀತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ,—ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ: ಸುಮತಿಯ ಪಚಕ್ಕೆ ಪದವಟ್ಟು ದಮಿತಾರಿ ನೀತಿವರ್ಧನನಿಮಿತ್ತಂ ಪ್ರೀತಿವರ್ಧನನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೭೩ ವ). [ನೀತಿ + ವರ್ಧನ]

ನೀತಿವಾಕ್ಯ (ನಾ). = ನೀತಿವಚನ: ರಾಮನಿಂ ಧೀರರುಮಾರುಮಿಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಹರಣದಿಂ ಪರಾಭವನಾವುದುಮಿಲ್ಲ . . . ಎಂಬ ನೀತಿವಾಕ್ಯಮುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೯–೨೩). [ನೀತಿ + ವಾಕ್ಯ]

ನೀತಿವಾದಿ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವನು: ಸೌಂದರ್ಯ . . . ಉದಾತ್ತಭಾವಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀತಿವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೪). [ಸಂ. ನೀತಿವಾದಿನ್]

ನೀತಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ನೀತಿವಿಡಿದರಸಂಗೆ ಬಹಳ ಖ್ಯಾತವದು ಜನರಾಗ ರಾಗವ್ರಾತದಿಂ ಧನ ಧನದಿ ಪರಿಕರ ಪರಿಕರದಿ ಜಯವು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧–೪೮); ಒಡನೆ ಭೀಮನು ಧರ್ಮಜನ ವೈರಾಗ್ಯದ ನುಡಿಯನಾಲಿಸಿ ಕೋಪವೆರಸಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತಳಲುತೆ ನೋವುತೆ ನೀತಿವಿಡಿದು ನಿಷ್ಠುರವನಾಡಿದನು (ಕರ್ಣಪ್ರ. ೧೧–೧). [ನೀತಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನೀತಿವಿದ (ನಾ). ೧. = ನೀತಿವಂತ: ನೀತಿವಿದರಮಳಕವಿತಾನೀತಿಯುತರ್ಕಲರೆ ಪರಮಕವಿವೃಷಭರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧–೧೭); ಇಂತಿವನೋದಿ ಪೇಳ್ವ ಮನುಜಾಳಿಯ ದುಃಖಚಯಂಗಳಿಂಗಿ ಮೇಣ್ ಸಂತರುಮಾಗಿ ನೀತಿವಿದರಾಗಿ ನಿಗರ್ವಿಗಳಾಗಿ ಲೋಕದೊಳ್ ಸಂತತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿ ಸುಖದಿಂದಿರುತಿರ್ಪರ್ (ಕಜಿಕಿಂ. ೧೦೭). ೨. = ನೀತಿಜ್ಞ ೨: ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಂಗೆ ಸಮಸ್ತಧಾರಿಣಿಯನಿತ್ತು ನೆಗಟ್ತೆಯನಾಂತ ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತಂಗೆಣೆಯಾರೊ ನೀತಿವಿದರರ್ಣವವೇಷ್ಟಿತ ವಿಶ್ವಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೩–೧೨); ನೀತಿವಿದರ್ ನಿಮ್ಮಂದಿಗರೀ ತೆಜದಿಂ ನುಡಿವುದಪನಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪–೯೬); ನೀತಿವಿದಂ . . . ಭೂತಳವಲ್ಲಭಂ ನಳನೃಪಂ ಸಲೆ ಮತ್ಪ್ರತಿಯಾತನೆಂದು ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿನಾಪ್ತರೊಳ್ ಮಿಗೆ ವಿಚಾರಿಪಳ್ (ನಳಚಂ. ४೦); ನೀತಿವಿದನಲ್ಲದ ಕುಮಂತ್ರಿ ವಿನೀತಪರನಲ್ಲದ ಪುರೋಹಿತ ನೇತಕವರಿಂದಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಂಗಳೆಯ್ದುವುವು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ४–೮೩). [ಸಂ. ನೀತಿವಿದ್]

ನೀತಿವಿಭವ (ನಾ). ನೀತಿಯ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ನೀತಿವಿಭವಂ . . . ಉತ್ತುಂಗಕಲಾವ್ರಾತಂ ಮೂರ್ತಿಯನಾಂತವೊಲಾ ತಪನಾನ್ವಯಸುಧಾಬ್ಧಿಚಂದ್ರಮನೆಸೆವಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨–೭೧). [ನೀತಿ + ವಿಭವ]

ನೀತಿವಿರುದ್ಧ (ನಾ). ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ನೀತಿಬಾಹಿರವಾದುದು: ಪೂರ್ವಪುರುಷರಿಂದಾದ ಮಹಾಟವಿಯಂ ಬಿಡಲಾಗದೆಂದು ನೀತಿವಿರುದ್ಧಂಗಳಪ್ಪ ಮಾತುಗಳಂ ನುಡಿದೆಯಾದೊಡೆಯಿಂತೀಯವಸರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದೊಂದು ಕಥೆಯುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೭–೧೭). [ನೀತಿ + ವಿರುದ್ಧ]

ನೀತಿವಿಷಯಕ (ಗು). ನೀತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ನಾವು ಸದ್ಗುರುಗಳ ನೀತಿವಿಷಯಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆವು (ಪರಪ. ೭೧). [ನೀತಿ + ವಿಷಯಕ]

ನೀತಿವಿಹಾರಿ (ನಾ). ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು; ನೀತಿವಂತ: ನೀತಿವಿಹಾರಿಗಳ್ ಸಕಲಧರ್ಮವಿಚಾರಿಗಳ್ . . . ಅರವಿಂದಶರೋಪಮರೂಪರೊಪ್ಪಿದರ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೧–೫೫). [ಸಂ. ನೀತಿವಿಹಾರಿನ್]

ನೀತಿವಿಹೀನ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು; ನೀತಿಬಾಹಿರ: ಶಿಷ್ಟಜನದೂರನೆ ವಿಚಾರಭ್ರಷ್ಟನೇ ಗರ್ವಿತನೆ ಸುಜನಾರಿಷ್ಟನೇ ತಾಮಸನೆ ನೀತಿವಿಹೀನನೇ ಖಳನೆ (ಬಸವು. ४೫–೨೧). [ನೀತಿ + ವಿಹೀನ]

ನೀತಿವಿಳಾಸ (ನಾ). = ನೀತಿವಿಹಾರಿ : ನೀತಿವಿಳಾಸ ಕೇಳ್ ಪೆಗಲೊಳಾಂತ ಮದೀಶನ ಹಸ್ತಪಾದಮಂ ಘಾತಕನಾರ್ಪಿನಿಂ ಕಡಿದ ಪಾತಕನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಂ (ದಶಕು. ೧೨-೯೪). [ನೀತಿ + ವಿಳಾಸ (= ವಿಲಾಸ)]

ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಆಚಾರ, ನಡವಳಿಕೆ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ, ಧಾರ್ಮಿಕವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಆತ್ಮಾರ್ಥಂ ಪೃಥಿವೀಂ ತ್ಯಜೇತ್–ತನ್ನ ನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಭೂಮಿಯುಂ ಬಿಡುವುದೆಂಬ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಮುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೯-೯); ಬಿಸುಟು ಕಳೆವುದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನುಸುರದಾಚಾರಿಯನ ವೇದಪ್ರಸರವಿಲ್ಲದ ಋಷಿಜನವ ರಕ್ಷಿಸದ ಭೂಭುಜನ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೪೬). ೨. ರಾಜ್ಯನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಆಡಳಿತಶಾಸ್ತ್ರ : ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಡನನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ಪ); ತತ್ತಾರ್ಯವೃತ್ತಕಮಪ್ಪ ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆಯುಮಂ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಾಧೀನಮಪ್ಪ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ . . . ತ್ರಿದಶವರ್ಗಕ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೯೦ ಪ) ; ರಾಜಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರ' ಮತ್ತು ದಂಡನೀತಿ ಎಂದೂ 'ದಮ' ದಂಡವೆಂದೂ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೩೭೦). [ನೀತಿ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನೀತಿಸಂದೇಶ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಉಪದೇಶದ ಮಾತು : ರಾಮಾಯಣದ ನೀತಿಸಂದೇಶ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೦೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ನೀತಿ+ಸಂದೇಶ]

ನೀತಿಸಮ್ಮತ (ನಾ). ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದುದು ; ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದುದು : ದುರಿಯೋಧನನನೀಕ್ಷಿಸುತಲಘುಭುಜಬಲ ಭಾನುನಂದನನಳುಕದೀ ಮಾತುಗಳನೆಂದನು ನೀತಿಸಮ್ಮತವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೧) ; ನೀತಿಸಮ್ಮತದಿಂ ವಿವೇಕನಿಂತೆನೆ ಕೇಳ್ದು ಶಾತಕುಂಭಾಲಂಕೃತಾಸನವನಿಳಿದು ಹರ್ಷಾತಿಶಯದಿಂದೆ ಮದನಂ ಚಂದ್ರಹಾಸನನಿದಿರ್ವಂದು ಕಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೪೮). [ನೀತಿ + ಸಮ್ಮತ]

ನೀತಿಸೂತ್ರ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯ ನಿಯಮ : ಅವನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಆಡಳಿತಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಾಗಲೀ ಯಾವೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನೀತಿಸೂತ್ರವನ್ನವಲಂಬಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೩೩). [ನೀತಿ + ಸೂತ್ರ]

ನೀತಿಹೀನ (ನಾ). = ನೀತಿವಿಹೀನ: ನೀತಿಹೀನನು ಜಾತಿಧರ್ಮಸಮೇತ ದೈವದ್ರೋಹಿಯೆಂಬುದು ಭೂತಳದೊಳೇ ನರಕ ಚಿತ್ತೈಸು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೪೧). [ನೀತಿ + ಹೀನ]

ನೀಧ್ರ (ನಾ). ಸೂರಿನ ಅಂಚು ; ಛಾವಣಿಯ ಕೊನೆ,—ತುದಿ ; ಸೂರುಕಟ್ಟು. 'ನೀವ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೀನ್, ನೀ, ನೀಂ, ನೀನು (ಸ). ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸರ್ವನಾಮ ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಮಾತು. ℙ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು : ನೀನ್, ನಿನ್ನಂ, ನಿನ್ನಿಂ, ನಿನಗೆ, ನಿನ್ನತ್ತಣಿಂ, ನಿನ್ನ, ನಿನ್ನೊಳ್ ; (ಬಹುವ) ನೀವುನ್, ನಿಮ್ಮಂ, ನಿಮ್ಮಿಂ, ನಿಮಗೆ, ನಿಮ್ಮತ್ತಣಿಂ, ನಿಮ್ಮ, ನಿಮ್ಮೊಳ್ : ಕುಲಮುದ್ದ ನೀನೀಕಯ್ಯ ಪೊಕ್ಕು ಕಾದೆನ್ದು ಬೆಸಸೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೧-೬ ; ಸು. ೪೦೦) ; ಕುಣಾಳನುಮನೆಂದಂ ಮಗನೆ ಬೇಡು ನೀನೆಂದೊಡಾತನುಂ ಕಾಕಿಣೀರತ್ನಮಂ ಬೇಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೨೭); ನೀನಾರ್ಗೆ ನಿನ್ನಂ ಪಳಯಿಸುವವರಾರ್ಗೇಕೆ ಶೋಕಿಪ್ಪೆ (ಆದಿಪು. ೩-೫೫) ; ನೀನುಳ್ಳೊಡುಂಟು ರಾಜ್ಯಂ ನೀನುಳ್ಳೊಡೆ ಪಟ್ಟಮುಂಟು ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯುಂಟೈ . . . ನೀನಿಲ್ಲದಿವೆಲ್ಲಮೊಳವೆ ಅಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೨೦) ; ನೀನಿಲ್ಲದಿನಿಬರುಂ ಲಂಕಾನಗರಿಗೆ ಪೋಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೪೨) ; ನೀನಿತ್ತ ಜೀವಮಿದು ಧರಣೀನುತ ನೀನಿಲ್ಲದಂದು ಸಾವದು ಪುಸಿಯೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೮೦) ; ಬದುಕು ಜಟಕಾಬಂಡಿ ವಿಧಿಯದರ ಸಾಹೇಬ ಕುದುರೆ ನೀನ್, ಅವನು ಪೇಳ್ದಂತೆ ಪಯಣಿಗರು (ಮಂಕುಕ. ೬೦೦). **ನೀ :** ಭಕ್ತಿದಾಯಕ ನೀ ಕರುಣಿಸು ಲಿಂಗತಂದೇ (ಬಸವ. ೪೮೩) ; ವೈರಿಯ ಕೈದುವನು ನೀ ಗೆಲಿದೆಯಿನ್ನುಱಿ ಕಾದುವವರಾವಲ್ಲ ಸಾರಥಿತನವೆ ಸಾಕೆಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೪) ; ನೀ ತಂದೆ ನಾ ಬಂದೆ ನೀ ಎನ್ನ ತಂದೆ (ಪುರಂದ. ೩-೨೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನೀ ನಿಟ್ಟಿಸೆ ನಿನ್ನ ಸ್ಮರವೀರನುರವಣಿಸುತ ಬಾಧಿಸುವನು (ಕಂನವಿ. ೯-೪೮) ; ನೀ ಕಪಟಿಯಾದರೆ ನಿನಗೆಲ್ಲರೂ ಕಪಟಿಗಳೇ ! (ಗಾದೆ). **ನೀಂ :** ಅರಿನೃಪಬಲಮಂ ಗೆಲ್ದುರುಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದೆ ಶೌರ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಸು ನೀಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೨); ಕಾಷ್ಠಕೂಟಂ ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿ ಜಯಘಂಟೆಯೆಂಬೊಳನಿಂತೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದನೀತಂಗೆ ನೀಂ ಬಸಿಱ್ ತೀವೆ ಬಡ್ಡಿಸದಿರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೫) ; ತಳಿರೊಳ್ ನೀನೆ ಬೆಡಂಗನೈ ನನೆಗಳೊಳ್ ನೀಂ ನೀಜನೈ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾಸಿಯೈ ಮಿಡಿಗಳೊಳ್ ನೀಂ ಚೆಲ್ವನೈ ಪಣ್ತ ಪಣ್ಗಳಿನೋವೋ ಪೆಜತೇನೊ ನೀನೆ ಭುವನಕ್ಕಾರಾಧ್ಯನೈ (ಆಪಿಪು. ೧೧-೯೬) ; ನೀಂ ಬಾಪೋಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) ; ನೀಂ ಮುಟ್ಟಮಿರೆಂದಾ ಭಟ್ಟನಂ ಮುಟ್ಟುಗಿಡೆ ನುಡಿದ್ಧುಂ ಮಾಣದೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೮-೮) ; ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಪೇಸೊಳ್ಪನರ್ಜಿಸು ನೀಂ ದರ್ಶನಶುದ್ಧನಾಗು (ಅರ್ಥನೇ. ೧-೫). **ನೀನು :** ಅಂದಿಂಗೆಳೆಯ ನೀನು ಹಳೆಯ ನಾನು (ಬಸವ. ೨) ; ನೀನು ನೆರಹಿದ ಸುಕೃತಫಲವದನೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧) ; ಹಸುಮಗನೇ ನೀನು ಮೋಸದಿ ಬಂದು ನುಸುಳದೆ ತೆರಳು (ಪುರಂದ. ೩-೨೦೩-೧) ; ಅಂತಾಡದಿರು ನೀನು ಬೇಱಿ ನಾ ಬೇಱಿಯೇನು (ಭರಚ. ೫೨-೧೪) ; ಮುದಿಪಿಟನಬಲೆಯ ಸಂದಿಸಿಯೊತ್ತಿಗೊಳ್ಳೆನಲು ತಂದೆ ನೀನೆನಗೆನೆ ನಿನಗೀಗೆ ಹಣಗಳ ತಂದೆಯೆಂದುಱಿ ನಗಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨-೧೦೨) ; ನೀನು ನಾನು ಎಂಬ ಭೇದ ಜ್ಞಾನಿಗುಂಟೆ ? (ಗಾದೆ).

ನೀಂ, ನೀಂಗಳ್, ನೀಮ್, ನೀವ್, ನೀವು, ನೀವುಗಳು (ಬಹುವ) : ತಿಳಿ ತಾಂ ನೀನಾನೆಂಬರ್ಥಳಂಬಿಗಳ್ ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮ ಪುರುಷಂಗಳವೇಕವಚನಮೊರ್ವನ ಬಳಕೆಗೆ ಬಹುವಚನಮೆಲ್ಲರಂ ಪೇೞ್ವೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೨೪) ; ನೀಂ ಎಂಬುದರ್ಕೆ . . . ನೀಂ ಪೇೞ್ವಿರ್, ನೀಂ ಬಂದಿರ್ . . . ದೇವಾಸುರಮಂ ಕೇಳಿರೆ ನೀಂ ದೇವಾ (ಶಮದ. ೨೨೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಸಿದ್ಧವಧು ಕಲಿಗಳಿರ ನೀಂಗಳಾರು . . . ಪೇಳಿರೀ ಯಾಗಹಯಮಾವ ಭೂಪನದೆಂದು ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಶೇಷರಾ. ೧೫-೫೧) ; ನೀಮುಂ ಜಾತಿಜರಾಮರಣಂಗಳಿಂಬೆಮ್ಮ ಕುತ್ತಮಂ ಕಿಡಿಸಲಾರ್ಪೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೯-೨೯) ; ಅಱಿಯಿರೆ ನೀಮು ಮಾಮುಮೊಡನೋದಿದೆವೆಂಬುದನಣ್ಣ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೮) ; ನೀಂ ಬಾಪೋಪಮೆಂದಂಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತತ್ಕನ್ಯಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ಬೇಡುವೊಡೆ ನೀವೆಮ್ಮಯ್ಯನಂ ಬೇಡಿರೇ ಎಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) ; ದಿನಕರಕಾಂತಿಯುಮಂ ನೀಮಿಂ ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಡಿಮೆಂದು ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಕಯ್ವಾಯ್ದು ಮಧ್ಯಸ್ಥರಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಪೊಳೆವ ಪೊಂಗಾಲಿಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ರದಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೮-೧೯೬); ಗುರುವೆಮಗೆ ನೀವ್ ನಿಮಗೆ ನಾವ್ ಡಿಂಗರಿಗರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೯) ; ಪಡೆದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ ಜಗಮಂ ಪಡೆಯಲ್ ತಾನಾರ್ತನಿಲ್ಲ ಪೆಂಪಂ ನಿಮ್ಮಂ ಪಡೆದಲ್ತೆ ಪಡೆದನೆನಿಸಿದ ಕಡುಪೆಂಪಿನ ಪೊಱಿಗೆ ನೀವು ಮೊದಲಿಗರಾದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೨) ; ಪರಮಣ್ಡಳಿಕರ್ಕ್ಕಳ ನಮ್ಮ ನೀವು ಈ ಯೋಳಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪನ್ದಲೆಗಳಂ ಬರಲೀಯದೆ (ಎಕ. II, ೫೯-೮೮ ; 974) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ . . . ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವನೆಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂ

ಬುದಂ ಬಲ್ಲಡೆ ನೀವು ಹೇಳಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩) ; ನಾವು ಭಂಡರು ಗರುವರಾಯರು ನೀವಲೇ ಭುವನದಲಿ ಜಾಹಿರರಾವು ನೀವತಿ ಚದುರರಾದಿರಲಾ ಮಹಾದೇವ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೧೭) ; ನೀವು ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡಿಸಬಾರದು (ರಾಗಿಣಿ. ೧೬೩) ; ನೀವುಗಳು ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೭೦). ನಿನಗೆ **ಮಾಡು** = ಸ್ವಂತದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ಮುರಾರಿಯ ತಂಗೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಚಚ್ಚರಮೊಳ ಪೊಯ್ದು ನೀಂ ನಿನಗೆ ಮಾಡುವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೪). **ನಿಮ್ಮಡಿ** = **೧.** ನಿಮ್ಮ ಪಾದ,—ಅಡಿ : ದೇವಾ ನಿಮ್ಮಡಿಗೆಜಗಿದ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಡಿಯಾದ (ಬಸವ. ៦೦៦) ; ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ ಕೆರ್ಪಂ ಪಿಡಿದವನ ಚರಣವಾರ ಮಕುಟದೊಳು ಬೀಳದು (ಬಸರ. ೬-೧೦೩). **೨.** ಗೌರವಾರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು ; 'ತಾವು' ಎಂಬರ್ಥ : ಆಮುಂ ಪೋಗಲೊಲ್ಲೆವು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗೆ ವಿನಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದಪ್ಪೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೮-೨೫) ; ನಾಮೆಲ್ಲಮೊಂದೆ ಗರುಡಿಯೊಳೋದಿದ ಮಾನಸರೆಮ್ಮಂ ನಿಮ್ಮಡಿ ಕೆಮ್ಮನೆ ಬಱಲಿಸಲ್ವೇಡ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೮ ವ) ; ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದೆನಗೆ ಮಹಾಪಾತಕಂ ಪಿಂಗಿ ಪೋದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೧) ; ಮಂಗಳಾತ್ಮಕ ಕೇಳು ನಿನ್ನಯ ಹಂಗನೊಲ್ಲೆನು ಮುಕುತಿಪಥದೊಳಭಂಗಪೆಂಡೆಯದಾಳಲ್ಲೆ ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಸಿರಿನಾಮ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೪).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಬ್ರಾಹೂಈ.** ನೀ ; **ಕೋತ. ತೊದ.** ನಿ ; **ತುಳು.** ಈ ; **ತೆಲು.** ನೀವು, ಈವು ; **ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ.** ನೀವ್ ; **ಪರ್ಜಿ. ಗಡಬ.** ಈನ್ ; **ಗೊಂಡಿ.** ಈಮ್ಮಾ, ನಿಮಾ, ನಿಮೆ ; **ಕುಇ.** ಈನು ; **ಕುವಿ.** ನೀನು ; **ಕುರುಖ್. ಮಲ್ತೊ. ಕೊಂಡ.** ನೀನ್]

ನೀನು 'ನೀನ್' ನೋ.

ನೀಪ (ಗು). **೧.** ಆಳವಾದ ; ತಗ್ಗಾದ ; ಕೆಳಗಿನ. (ನಾ). **೨.** ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ ; ತಪ್ಪಲು ; ಸಾನು. **೩.** ಕೇಸರಿಬಣ್ಣದ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕಡಹ : "ಕದಂಬದ್ರುಮಮದು ನೀಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೯) ; ನೀಪಾರ್ಜುನಾವಳಿಗಳ್ ಪೂಗಳಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿ ಜಗಮಂ ಪರ್ವಿತ್ತು ಮೇಘಾಗಮಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೩೯) ; ಪಸುರ್ಗಮಿಲನಾದ ನೀಪದ ಕುಸುಮಮುಮಂ ದೆಸೆಗೆ ಕಂಪನೆತ್ತುವ ಲೋಧ್ರಪ್ರಸವಮುಮಂ . . . ಮುಸುಱಿ ಮುತ್ತಿದುವಳಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪೧). **೪.** ಒಂದು ರಾಜ ವಂಶದ ಹೆಸರು : 'ನೀಪಕುಲ' ಪರಾ. [**ಸಂ.**]

ನೀಪಕುಲ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನ ಹೆಸರು : ನೀಪಕುಲನಾಗಿ **ನೃಪತಿಲಕೋಪಮೆನೀತನನೆ** ಸಾರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೭). [ನೀಪ + ಕುಲ]

ನೀಪಪ್ರಸವ (ನಾ). ಕದಂಬಪುಷ್ಪ ; ಕಡಹದ ಹೂವು : ಇವು ಕಂಕೆಲ್ಲಿದಳತ್ತ ಸೂನಮಿವು ಮಲ್ಲೀಸ್ಮೇರಪುಷ್ಪಂ ಪೊದಱಿದುವು ನೀಪಪ್ರಸವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭೭). [ನೀಪ + ಪ್ರಸವ]

ನೀಪವ್ರಜ (ನಾ). ಕದಂಬವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರಂ ಖರ್ಜೂರವೃಂದಂ ಕ್ರಮುಕಸಮಿತಿ ನೀಪವ್ರಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೫). [ನೀಪ + ವ್ರಜ]

ನೀಮಾಚಾಮ (ನಾ). ಅರ್ಧ ತೋಳಿನ ಅಂಗಿ : ತಲೆಗೆ ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ ಹಸರುಪೇಟಾ, ಮೈಗೆ ತೊಟ್ಟ ಅಚ್ಚ ಬಿಳುಪಿನ ನೀಮಾಚಾಮ . . . ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಭೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡಿತು (ಮುಸುಗ. ೧೧). [←**ಮರಾ.** ನೀಮಜಾಮಾ]

ನೀಮುಖಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀಮುಖಾ, ಪರೇರಾ ಬೇರು, ಪದ್ವಲಿ, ಪಾತ, ಕಾಡುಬಳ್ಳಿ (ಮೈಔಗಿ. ೨೧-೩೯೪). [?]

ನೀಮ್ತಾನ್ (ನಾ). ಬೆಳೆಯ ಅಂದಾಜು ; ಪಹಣಿ : (ಕೈಸ್‌ಗ. II, ೫೫೭) ; (ಮೈಗಜೆ. IV, ೭೮೧). [←**ಪಾರ.** ನೀಮ್ತಾನ್, ನಿಮತಾನಾ ; **ಮರಾ.** ನಿಮತಾನಾ]

ನೀಮ್ತಾನದಾರ (ನಾ). ಮೋಜಣಿದಾರನ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ. [< ನೀಮ್ತಾನ್ + -ದಾರ$_4$]

ನೀಯತ್ತು 'ನಿಯತ್ತು' ನೋ.

ನೀರ್, ನೀರು$_1$ (ನಾ). **೧.** ಜಲ ; ಉದಕ : "ಅಪಃ(ಪ್), ತೋಯಂ . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ— ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೬) ; ಪರಪಕ್ಷಮುಳ್ಳನಂ ತನಗಿರವುಬ್ಬಸಮದಱನಱಿವುದದನೇಗೆಯ್ದುಂ ಪರೆದು ಪುಡಿಯೆಲ್ಲಮಂ ನೀರ್ನೆರೆದು ಕೆಸರ್ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ನೆಲ ಸುಗುಮೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೧) ; ವಿಹಾನಂಬುಱಿವುಮಂ ನೀರಿಲ್ಲದ ಕೆಱೆಯ ನಡುವುಮಂ . . . ಕಂಡೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೬) ; ಒಂದರಣೆಯ ನೀರ ಬಯಗಿದ ವರಿಸ ಪೆತ್ತೊನ್ದಿ ಎರಡನೆಯ ವರಿಷಮೆಟಿಳವಿ . . . ಎಲ್ಲಿಟ್ಟಿದಿಲು ಸಳ್ಗಂ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೮-೧೫ ; 904 ?) ; ಮಾಱಾಂತ ಮಾರ್ಪಡೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಜವನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ತನ್ನೊಳ್ ಪೋಗದೆ ಪೆಣೆದ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಸೋಮದತ್ತ ಭೂರಿಶ್ರವರನಾನೆ ಮೆಟ್ಟಿದ ಕುಳುಂಪೆಯ ನೀರಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಸೂಸುವನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೬ವ) ; ನೀರುಂ ಪುಳ್ಳಿಯು ಕಿಚ್ಚುಮದಾರಯ್ವಂದಡುವ ಲಲನೆಯುಂ ಮಡಕೆಯು ವಿಸ್ತಾರದೊಳೊಲೆಯುಮಿವೆಲ್ಲಮದೋರಂತೊಡಗೂಡೆ ಕೂಟ ನಡುವಂತೆ ವಲಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೮೩) ; ಶಿವಪದಾಂಬುವನುತ್ತಮಾಂಗದಲಿ ತಳೆದು ಭವಿಗಳ ಕಾಲ ನೀರಂ ತಳಿದುಕೊಳುವರೆ (ಬಸವು. ៦೦-೮) ; ನೀರಿಱಿಯದ ಗಂಟಲೊಳ್ ಕಡುಬಂ ತುಱುಕಿದಂತಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ៦-೮). **೨.** ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : 'ನೀರಣುಗ' ಪರಾ. **೩.** ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ : 'ನೀರಾಡು' ಪರಾ. **೪.** ಸ್ನಾನ ; ವಿವಾಹ : 'ನಾಲ್ನೀರ್' ಪರಾ. **೫.** ಶುಕ್ಲ ; ವೀರ್ಯ ; ರೇತಸ್ಸು : 'ನೀರ್ನಿಲ್' ಪರಾ. **೬.** (ವಜ್ರ, ಮುತ್ತು, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ) **ಕಾಂತಿ,—ಹೊಳಪು** : ಆ ಪುಣ್ಯನದಿಯನೆಯ್ದೆವಂದು ತನ್ನ ಬಾಳ ನೀರಂತೆ ಕಱಂಗಿ ಕರ್ಗಿದ ನೀರಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೩ ವ) ; ಉಪ್ಪಿನ ನೀರಿಂಗೆ ಪುನರ್ನ್ವಾಮ ಬಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ಮುತ್ತಿನ ನೀರಿಂಗೆ ಪುನರ್ನಾಮುವುಂಟೆ (ಡಬೊಮ್ಮ. ೨೩೪-៦೧). 'ನೀರೋಟ' ಪರಾ. **ನೀರು$_1$: ೧.** ಎನಿಸು ಕಾಲ ಕಲ್ಲು ನೀರೊಳಗಿರ್ದರೇನು ನೆನೆದು ಮೃದುವಾಗಬಲ್ಲುದೇ (ಬಸವ. ೯೯) ; ಎನ್ನ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೂ ಕಬ್ಬುನ ಉಂಡ ನೀರಿನಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಉರಿಯಂತೆ] ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬೆರಸುಗೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೧-៦៦) ; ನರನ ಖಾತಿಗೆ ದ್ರೌಪದಿಯ ತೊತ್ತಿರುಗಳುಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಭಾಜನವಾದೆನ್ಯೆ ಹರಹರ ಮಹಾದೇವ ಎನುತ ತುದಿವೆರಳಲಾಲಿಯ ನೀರ ಮಿಡಿದಳಲಿದನು ಕಲಿ ಭೀಮ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೨-೯) ; ಬರಬರಲು ತತ್ಕೋಸಲದ ರುಂಹರಿ ವಿರಾಜಿಸಿತಮಮ ಹರಹಿನ ಹರಿವ ಹೊಳೆಗಾಲುವೆಯ ಕೆಱೆದುಂಬುಗಳ ನೀರುಗಳ ತೆರಳಿಕೆಯ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೫) ; ರಾಮಚಂದ್ರ ಒಂದು ತೊಟ್ಟು ನೀರು ಕುಡಿಸಿದನು (ಕಳಹು. ೮೭) ; ನೀರು ಇದ್ದರೆ ಊರು, ನಾರಿ ಇದ್ದರೆ ಮನೆ (ಗಾದೆ). **೩.** ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೀರಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **೪.** ಮಗುವಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ ನೀರು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **೬.** ಅವಳ ಓಲೆಯ ವಜ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

೭. ಶಕ್ತಿ ; ಕಸುವು ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಬಸವಂತಿಗೆ ಯಾಕೆಂದು ಕೇಳು ವುದು ತಮ್ಮ ನೀರಲ್ಲವೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರು (ದೀಪಹ. II, ೧೪೮); ಒಮ್ಮೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಏಟು ತಿನ್ನದವರೆಗೆ ನನ್ನ ನೀರು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದು (ಚೀನಬಾ.೨೪೧) ; ಆ ಹುಡುಗಿ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ನೀರು ಒಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೫). **೮.** ತೆಳ್ಳನೆಯದು ; ತುಂಬ ತಿಳಿಯಾದುದು : ಈವತ್ತಿನ ಸಾರು ತುಂಬಾ ನೀರು (ರೂಢಿ). **೯.** ಒದ್ದೆ ; ಹಸಿ ; ತೇವ : "ನೀರು, ಈರು, ಇರ್ಪು, ರಸ, ಹಸಿ" (ಕಂನುಹು. ೮೭).

— **ನೀರ ಕಂಡಿ** = ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಇರುವವರು ಹೊರಗಿನಿಂದ ನೀರುತರಲು ಹೋಗಲು ಉಚಿತವಾದ **ಚಿಕ್ಕಬಾಗಿಲು ನೀರದಿಡ್ಡಿ**: ಪುಗುವ ಪೊಱಮಡುವ ನೀರ ಕಂಡಿಯು ಕುದುರೆಗಂಡಿಯು ತೆಱಪು ಗಳುಮಂ ವಸುಷೇಣಂ ಬಳಸಿ ನೋಡುತ್ತುಂ ಬರ್ಪನ್ನಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೨ ಪ). **ನೀರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗು** = (ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗಾಗಿ) ನೀರಿರುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಬಹಿರ್ದೆಸೆಗೆ ಹೋಗು : ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೀರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲು ಬಹಳ ದೂರ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ನೀರ ಕಾಳು** = ನೀರಿನ ಹನಿ,—ಕಣ : ನನಗ ಅವರ ಮಾರೀ ನೋಡದ ನೀರ ಕಾಳು ಗಂಟಲದಾಗ ಇಳೀದ್ಹಾಂಗ ಆಗೇದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೩೭). **ನೀರ ಕೊಂಬು** = ಭೇದಿ ; ವಿರೇಚನ : ನೀರ ಕೊಂಬಿಗೆ :—ನರಗುಂಜಿ ಸೊಪ್ಪು ತಂದು ನೀರ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತುಳಿದು ಸೊಲ್ಲಗೆ ರಸವ ತೆಗೆದು ಅದನ್ನು ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ನೀರ ಕೊಂಬಿನ ವ್ಯಾಧಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೧) ; ಮಲವಿಲ್ಲದೆ ನೊರೆಸಹಿತವಾಗಿ ಬರಿಯ ನೀರೇ ಪ್ರವಾಹಿಕವಾಗಿ ಸುರಿವುದೆ ನೀರ ಕೊಂಬೆನಿಸಿಕೊಂಬ ರೋಗವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೩೫೯). **ನೀರ ಗಂಟ** = ನೀರ್ಗಂಟೆ : ತೋಟ ತಳವಾರ ನೀರ ಗಂಟ . . . ಆ ಮುದ್ರೆಕೋಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮುದ್ರೆ ಹಾಕುವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಚಾಮವಂ. ೧೧೯) ; ತಳವಾರ ತ್ಯಾಂಪಣ್ಣ ಒಳ್ಳೆ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠ ಸೇವಕನಾಗಿದ್ದಂತೆ, ದಕ್ಷನಾದ ನೀರ ಗಂಟಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು (ಊರುಕ. ೭೭). **ನೀರ ಗಂಟು** = ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಗಡ್ಡೆರೋಗ : ಪ್ಲೀಹ (ನೀರ ಗಂಟು) (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೯). **ನೀರಗಿಚ್ಚು** = ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು : ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು ಎದ್ದರೆ ಅಡವಿಯೆ ಗುರಿಯಯ್ಯ ಕಡು ನೀರಗಿಚ್ಚೀಗೆ ಸಾಗರವೆ ಗುರಿಯಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೨-೮೭). **ನೀರಗಿಚ್ಚು ಅನ್ನ** = ಗಿಂಜಲಾದ ಅನ್ನ ; ನೀರುನೀರಾದ ಅನ್ನ : ನಾನು 'ನೀರಗಿಚ್ಚು ಅನ್ನ' ಈ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಆದರೆ 'ಗಂಜಿಯನ್ನ' ಎಂದರೇನೆಂಬುದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೫೩). **ನೀರ ಘುಟ್ಟ** = ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ (?) : ಆ [ಪ]ದದೊಳು ನೀರ ಘುಟ್ಟಯುಂ ತಳದೊಳು ತಪ್ಪಾ ಪತಿಹಿತೆಯಸ್ಸ್ವತಿಯರ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೭-೧೧ ; 1196). **ನೀರ ಜಲ್ಲಿ** = ನೀರು ಜಿನುಗುವಿಕೆ,—ಸುರಿಯುವಿಕೆ : "ಸ್ರೋಃ . . . ಸ್ರೋತವ್ಯಂ, ಸ್ರವಣೀಯಂ, ಈ ೮ ನೀರ ಜಲ್ಲಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೭೫). **ನೀರ ಜೀಬಿ** = ಕೋಟೆಯೊಳಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ತರುವ ಹಾದಿ ; ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು : ಶಾದುಲ್ಲಖಾನನ ಪೌಜುವೆರಸು ಸುಬೇದಾರ ಲಿಂಗಪ್ಪನಂ ಮಾಯಾವಿಗಳ ಸೀಮೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿವರಿಸಲಾತಂ ಪಟ್ಟಣದ ಕೋಂಟೆಯ ಸಮೀಪಮಂ ಸಾರ್ದು ನೀರ ಜಿ[ಜೀ]ಬಿಯಂ ಕಟ್ಟಲವರ್ಗಳ್ ಭಯಸ್ಥರಾಗಿ (ಕೆಳನೃ. ೧೦-೭೧). **ನೀರ ತಾವರೆ** = ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲ : ಲೋಕವಿಡಿದು ಲೋಕದ ಸಂಗದಿಂದಿಪ್ಪೆನು . . . ಹತ್ತಱಿಕೊಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ನೀರ ತಾವರೆಯಂತಿಪ್ಪೆನು (ಸುಶಾವೇ. ಬ. ೯೯-೨೩೦). **ನೀರ ತೇರ್** = ನೀರ್ದೇರ್: "ಮುಗಿಲೆಂದು ನೀರ ತೇರೆಂದು ಘನಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೬) ; ಭೋಂಕನೆ ನೊಂಕಿ ಬರ್ಪ ಮಣಿಮಯಮಾದ ತೇರ್ಗಳಿಂದ್ರಚಾಪಂಬೆತ್ತ ನೀರ ತೇರ್ಗಳಿಗೆಳಿದು ತಳರ್ವಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ಪ). **ನೀರ ಥಳಿ** = ನೀರಿನ ಚಳೆಯ,—ಸೇಚನ : ಅಂಟಿಸಿಕೊಂಡ ಎಲ್ಲ ನೀರನ್ನು ಗಾಳಿಯ ಚಪಲದಿಂದ ಬೀಳಿಸುವ ಗಿಡಗಳ ನೀರ ಥಳಿ (ಬಾಬಲ. ೧೧೪). **ನೀರ ದಿಡ್ಡಿ** = ನೀರ ಕಂಡಿ : ನೀರ ದಿಡ್ಡಿಯ ಚೋರಕಂಡಿಯ ತೆಱಪನು ಧೀರ ಕಾಣುತ ವಸುಷೇಣ (ಅನಂಚ. ೧೮-೩೭). **ನೀರ ದೆವ್ವ** = ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ದೆವ್ವ : ತೂರುಗಾಳಿಗೆ ಕಡಲು ಕುದಿಯಿತು, ನೀರ ದೆವ್ವಗಳರಚಿಕೊಂಡುವು (ಇಂಗೀತ. ೬೭-೨). **ನೀರ ದೆಸೆ** = ನೀರಿರುವ ದಿಕ್ಕು : ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ನೀರಡಸಿ ಸಹದೇವನನೆಲ್ಲಿಯಾದೊಡಂ ನೀರಂ ಕೊಂಡು ಬೇಗಂ ಬಾಯೆಂದು ಪೇೞ್ವುದುಂ . . . ತೀಡುವ ಮಂದಾನಿಳನಿಂ ನೀರ ದೆಸೆಯನಱಿದು ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭ ಪ). **ನೀರ ದೇವತೆ** = ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಜಲದೇವತೆ : ಎಲ್ಲರಮ್ಮಗೆ ಕೋಣವೀವೆ ; ಬನದೇವತೆಗೆ, ನೀರ ದೇವತೆಗೆ ಕಳ್ಳೆರೆವೆ (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೬-೮೨). **ನೀರ ದೋಣಿ** = ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ : "ಅವಗಾಹಃ, ಜಲದ್ರೋಣೀ—ಈ ೨ ನೀರ ದೋಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೯). **ನೀರ ನಡು** = ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು ; ನಡುಗಡ್ಡೆ : "ನೀರ ನಡು ಕುಱುವಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೩). **ನೀರ ನಿಲಯ** = ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಇರುವವನು ; ವರುಣ : ಮಾರಜನಕಂ ವಿಪುಳಸಾರಸಭವಂ ದಿವಿಜವಾರವರನುಂ ದಹನನಾ ರವಿತನೂಜಂ ಧೀರದಿತಿಜಂ ವಿನುತನೀರ ನಿಲಯುಂ . . . ಸೇರಿ ನೆರೆದೊಪ್ಪಿರೆ (ರಾಜಶೇ.೧೪-೮೪). **ನೀರ ನೆಱೆ** = **೧.** ನೀರನ್ನು ಸುರಿ,—ಹೊಯ್ಯು : ಮರಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ಬೇರೆಂದು ತಳಕ್ಕೆ ನೀರನೆಱೆದರೆ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೪೨೦) ; ಗಿಡವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗಾರು ನೀರನೆಱೆವರ್ ನಿತ್ಯಂ ಮಹಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೩೪). **೨.** ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಪೈಶೂನ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂ ದ್ರೋಹಮಂ ಎಣಿಸುತ್ತೆಲ್ಲರ ಬಾಟೆಗೆ ನೀರನೆಱೆದಾರುಂ ಕಾಣದೇ ಭಕ್ಷಿಪಾ ಗಣಕಂ ಹೆಗ್ಗಣಕಂ ಸಮಂ (ಸೋಮೇಶ. ೬೩). **ನೀರ ಪಂಚೆ** = ನೀರ್ಪಂಚೆ: ಹಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಉತ್ತರೀಯ, ನೀರ ಪಂಚೆ ಜೋತಾಡುತ್ತ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೮). **ನೀರ ಪಡೆ** = ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೈನ್ಯ ; ನೌಕಾಪಡೆ : ನೆಲದ ಪಡೆ, ನೀರ ಪಡೆ, ಗಾಳಿಪಡೆಗಳ್—ಕೋಟಿಕೋಟಿಗಳ್ —ಸಿದ್ಧವಾಗಿಹವಿಂದು ಯುದ್ಧಲೀಲಾವಿಲಯಕಲೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ, ೫೫೭-೧೫೨). **ನೀರ ಪೊಟ್ಟಣ** = ಮೋಡ; ಮೇಘ; "ಕಾರ ಮುಗಿಲ್" (ಚತುನಿ.ಕಿ. I,೮೭). **ನೀರ ಪೊಟೆ, ನೀರ ಹೊಳೆ** = ನೀರಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ,—ಮಾರ್ಗ : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಬೆಸಕೆಯ್ವ ತೊಱ್ತು ನೀರಂ ತರಲ್ ಪೋದಲ್ಲಿ ನೀರ ಪೊಟೆಯೊಳಾಕೆಯ ಕೆಳದಿ ನಾಗಬ್ಬೆಯೆಂಬೊಳಾಕೆಯುಂ ಕಂಡಿಂತೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೪-೬) ; ನಾಗಲಾಂಬಿಕೆ. . . ಗರ್ಭಮಂ ತಳೆದಳ್ಗಡೀಂ ಚಿತ್ರಮೆಂದು ಮನೆಮನೆ ನೀರ ಹೊಳೆ ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳಗೀ ವಾರ್ತೆ ಪುರಜನದ ಕರ್ಣಂಗಳೊಳಗಿಡಿದುದು (ಚೆಬಪು. ೪-೧೬). **ನೀರ ಬಟ್ಟೆ** = **೧.** ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ; ಕೋಡಿ : "ಕೋಡಿಯೆನಲ್ ನೀರ ಬಟ್ಟೆ" (ಭಾರನಿ. ೫). **೨.** ನೀರಿನ ದಾರಿ ; ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗ : ಆ ಮಗಧನ ಸಾಧಿಸಿ ನೀರ ಬಟ್ಟೆಯೊಳಾ ಮಹೀಪತಿ ತೇರ ನಡೆಸಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೩೧). **ನೀರ ಬಾಗಿಲು** = ನೀರ ಕಂಡಿ (?) : ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ವೇಧಿಸಿ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಲ್ಲಿ ಅಂಗಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಲಿಂಗ ವೇಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಾದಿಯ ಹೊಲಬು ಅದಾವ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ವೇಧಿಸುವುದು ಹೇಳಯ್ಯಾ ಆ ಅಂಗ ನೀರ ಬಾಗಿಲ ನೆಲನೆ ಮೆಳೆಯ

ಸಪರಿನ ಹಾದಿಯೆ (ಮಪೇಪ. ೨೬೯-೩). **ನೀರ ಬಿರಾಡ**=ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಗ್ರಾಮಗಳ ನೀರ ಬಿರಾಡ ಅನುಪುಹಾರಿಕಾ ಯಿಾ ಮೊದಲಾದಯೇನುಂಟಾದನು ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಂಮ ತಂದೆ ನರಸಣನಾಯಕವೊಡೆಯರಿಗೂ ನಂಮ ತಾಯಿ ನಾಗಾಜಿಅಂಮನವರಿಗೂ . . . ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆಉ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೩-೭ ; 1513). **ನೀರ ಬೆರೆ**= ವ್ಯರ್ಥವಾಗು; ಹಾಳಾಗು: ಹರುಷದಿಂದಿರ್ದನೆನ್ನಯ ಮನೋಬಯಕೆ ಯಲ್ಲಿರದ್ಯೆದಿ ನೀರ ಬೆರೆದುದೋಯೆಂದು ಪುತ್ರಶೋಕೆಗ್ಗಳಿಸಿ ರೋದಿಸುತಿರೆ (ನಪಮೋ.೧೧-೪೯). **ನೀರ ಬೇಂಟೆ**=ನೀರ್ವೇಂಟೆ : ರಾಜಪುತ್ರನಿಚಯಂ . . . ವನಾಂತದೊಳ್ ತೆರೆಯ ತೋಪಿನ ಸೋಹಿನ ನೀರ ಬೇಂಟೆ ಯುರ್ವರೆಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ ಬರೆ (ಅನಂಪು.೧೧-೪೦). **ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ**= ನೀರುಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಕಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವ ಮಾಡುವ ಭರವ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೧೬೨). **ನೀರ ಮನೆ**=ನೀರುಮನೆ; ಸ್ನಾನ ಗೃಹ : ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆಯಿಂದಲೂ ಇತ್ತ ನೀರ ಮನೆಯಿಂದಲೂ ಹಿಂಬದಿಗೆ ಹೋಗಲು ಬಾಗಿಲುಗಳಿದ್ದುವು (ರಂಗಕ.೧೨೨). **ನೀರ ಮುರುಹು**=ನೀರಿನ ಸುಳಿ,—ಚಕ್ರ: "ಚಕ್ರಾದಿ ಯೆನೆ ನೀರ ಮುರುಹಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೩). **ನೀರ ಮುಳುಗು** =ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಿಕೆ : "ಮುಂಡನಂ, ಮುಂಡನೀಯಂ, ಮುಂಡಿಃ, ಮುಂಡುಃ, ಮುಂಡ್ಯಂ, ಈ ೫ ನೀರ ಮುಳುಗು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೦೦). **ನೀರಲಿ ನೆರಹು**=ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕು : ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ವೇದಪ್ರಕರ ಧರ್ಮವಿಚಾರ ಪೌರಾಣಿಕಕಥಾಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯವಿನಿತಱ ಸಾರ ಸಂಗತಿಯ ಅಕಟ ನೀರಲಿ ನೆರಹಿ ಪಶುಪಾಲಕನ ಪೂಜಾಸಾಧನಾರ್ಥ ಪ್ರಕಟನಾದ್ಯೆ ಭೀಷ್ಮ ಮೂರ್ಖಾಧಮನು ನೀನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೮-೧೯). **ನೀರ ಲಿಪಿ**=ನೀರಕ್ಕರ ೧ : ಅತಿಶಾಂತಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆಯಾವರಿಸಿದ ಕೋಪ ನೀರಲಿಪಿಯಿಂದ್ರಚಾಪಾದಂತೆ ತೋರಡಗುವವು (ನಪಮೋ. ೯-೪೭). **ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕು**=ಹಾಳು ಮಾಡು ; ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸು : ಅವನು ಅಷ್ಟು ದುಡ್ಡನ್ನೂ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). **ನೀರವೆಣ್** ="ನದಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೀರ ಸರದಿ**=ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಸರತಿ,—ಪಾಳಿ : ಹದಿನೈಯಿದು ಕೊಳಗ ದೇವದಾಯ ಮಾನ್ಯದ ಗದ್ದೆಯನೂ ಯಿಾ ಆರಭ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿವರುಷ ಪ್ರತಿಫಲದಲ್ಲೂ ನೀರ ಸರದಿಯಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಹೆಉ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೨-೧೨೦ ; 1579). **ನೀರ ಹಾದಿ**= ಹಳ್ಳ ; ಕಾಲುವೆ (?) : ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಸಲುವ ಗದ್ದೆ ಅಡ್ಡ ನೀರ ಹಾದಿಯ ಹಳುಗು ಜಕ್ಕ ಗಲುಡನವರ ನಡುವಣ ಕೊಡಗಿಗೆ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯಲಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೭-೧೮ ; 1387). **ನೀರಾಗು**=೧. ಕರಗು ; ದ್ರವರೂಪವಾಗು : ಮಳೆಗೆ ಬೆಲ್ಲ ತುಂಬ ನೀರಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಮರುಕ ಗೊಳ್ಳು ; ಕನಿಕರಪಡು : ಮಗಳ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ತಂದೆಯೂ ನೀರಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಒಡ್ಡಉ.೧೦೪). ೩. ಮುಟ್ಟಾದವಳು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡು : ಆಕೆಗೆ ಈವತ್ತು ನೀರಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ನೀರಿನ ಗಡಿಯಾರ**=ನೀರ್ಗಡಿಯಾರ : (Clepsydra. ಪಾರಿನಿ. ೧೬). **ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡು**=ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕು ; ವ್ಯರ್ಥಮಾಡು : ನಾವು ಇದುವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದಂತಾಗಿದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೭೩). **ನೀರಿನವ**=ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವನು; ನೀರು ತರುವ ಆಳು: (ಕ). **ನೀರಿನವಳು**=ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವಳು : (ಕ). **ನೀರು ನಿಡಿ** = ನೀರು ಮತ್ತು ಗಂಜಿ : ಅವರು . . . ಒಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದರು; ಅಲ್ಲಿ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸು ಹಣ್ಣುಹಂಪಲು ನೀರು ನಿಡಿ ಏನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಚಭಾ. ೩೫). 'ನಿಡಿ$_3$' ಪರಾ. **ನೀರು ನೀರಾಗು**=ಕಸುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ವತ್ತ್ವ ಹೀನವಾಗು : ಈಚೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನೀರುನೀರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ನೀರು ಪಾಲಾಗು, ನೀರ ಪಾಲಾಗು**=ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶ ವಾಗು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನೀರುಪಾಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ) ; ಅವನ ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಮನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಯೆಲ್ಲ ನೀರ ಪಾಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ನೀರುಪಾಲು ಮಾಡು, ನೀರ ಪಾಲು ಮಾಡು**= ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶ ಪಡಿಸು : ನನ್ನ ಮಾನ ನೀರುಪಾಲು ಮಾಡಿದೆ ಚಂಪ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೯೮) ; ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಯೂರೋಪಿ ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅರಿಸ್ಟಾಟಲಿನ ರಾಸಾಯನಿಕ ಊಹೆಗಳನ್ನು ನೀರ ಪಾಲು ಮಾಡಿದ ಮಹನೀಯ ಈತ (ಶಿಲ್ಪನಾ.೧೨೪). **ನೀರು ಸೋಕದ ವಸ್ತ್ರ**=ಟಾರು ಬಳಿದು ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಟಾರ್ಪಾಲಿನ್ : ಲಾರಿಯ ಸಾಮಾನು ಹಾಕುವ ಭಾಗವನ್ನು ತೆರವು ಮಾಡಿ . . . ಪುನಃ ನೀರು ಸೋಕದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದರು (ರಕ್ತದೂ. ೫೯). **ನೀರು ಹಾಕು**= ೧. (ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು ಗಳಿಗೆ) ನೀರನ್ನು ಹಾಕು ; ನೀರೆರೆ : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನೀರು ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಗಿಡಗಳು ಒಣಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ(ರೂಢಿ). ೨. (ಎಣ್ಣೆ ದು) ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು ; ಎರೆ : ಮಗುವಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ನೀರೊಳದ್ದು, ನೀರಲದ್ದು**=೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು : ದ್ವಾರಾವತಿ ನೀರೊಳದ್ದುದು ಸುರಪುರ ಸೇರಿತು ಖಳರುಪಟಳಕೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೫೭). ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು : ತಂದೆ ನೀನು ತಾಯಿ ನೀನು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ಹಾಲಲದ್ದು ನೀರಲದ್ದು (ಬಸವ. ೪೭೯). ೩. ಹಾಳು ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ನಿಮ್ಮ ನಂಬಿ ಭಂಡಾರಮಂ ಕೊಟ್ಟಡೆನ್ನನಿಂತು ಕೆಡಿಸುವರೆ ಶಿವಭಕ್ತರ್ಗಿತ್ತು ರಾಜ್ಯಮಂ ನೀರೊಳದ್ದು ವರೆ (ಬಸರ. ೮-೧೧೬). **ನೀರೊಳಿಟ್ಟಕ್ಕರ**=೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರ; ಜಲಲಿಪಿ. ೨. ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು ; ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದುದು : ಕುವರಲಕ್ಕೆಯನಾಡಿದ ಮಾತು ಕಲ್ಲೊಳಿಟ್ಟಕ್ಕರದಂತೆ. . . ಪೆಜಿರ ಮಾತು ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡೆ ನೀರೊಳಿಟ್ಟಕ್ಕರವಂತೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೨-೬೩. ಸು. 1220 ?). **ನೀರೊಳು ಕಲಕು** = ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕು. ೨. ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸು : ಎಲೆ ಸವಿಾರಕುಮಾರ ಸಂಪ್ರತಿಗೆಳಸಿದ್ಯೆ ಕಲಿತನವ ನೀರೊಳು ಕಲಕಿದ್ಯೆ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೬-೧೯). **ನೀರ್ನಿಡಿಯ ನೇಮ** = ನೀರಾದ ಆಹಾರ ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವ್ರತ,— ನಿಯಮ : ವ್ರತ ನೇಮ ಸಪ್ಪೆ ಒಜಿತೆ ಮುಂತಾದ ನೀರ್ವಿ[ರ್ನಿ]ಡಿಯ ನೇಮವಂ ತಾಳಿ ಅಂಗನೆಯರ ಸಂಗಸುಖವ ಮಚ್ಚಿ ಲಿಂಗವ ಕೊಂಡಾಡುವ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಳ ಅಧರವಂ ಚುಂಬಿಸಿ ಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಪ್ರಸಾದ ಹೋಯಿತ್ತು (ಸರ್ಪಪ. ೧೮೩-೮೩೭). **ನೀರ್ಮಾಡು, ನೀರ ಮಾಡು**= ೧. ನೀರನ್ನು ತೆಗೆ : ಮೇರುವಂ ಭರದಿಂದಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತುವರ್ ಮಳ ಲೊಳಂ ನೀರ್ಮಾಡುವರ್ ಜೋಡೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೩೪). ೨. ದ್ರವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : (ಕ). ೩. ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳಿಸು : ಅಂಧ ಕಾರವೆಂಬ ಗಹ್ವರದೊಳಗೆ ನಿದ್ರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿ ವೀರರ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನೀರ ಮಾಡಿ . . . ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ ಜೀವನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ(ಬಸಹೆ.೨೮-೭೭). ⅏ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ದಿನನಿತ್ಯದ ಬಳಕೆಯ ಅನೇಕ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಪರ್ಜಿ. ಗಡಬ. ನೀರ್ ; ಕೊಡ. ನೀರೀ ; ತೆಲು. ಕುಇ. ನೀರು ; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಈರ್ ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ದೀರ್./ ಸಂ. ನೀರ]

ನೀರ$_1$ 'ನೀಱ' ನೋ.

ನೀರ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ; ಜಲ : "ಅಪಃ(ಪ್), ತೋಯಂ . . . ನೀರಂ, ಭುವನಂ, ಅಮೃತಂ, ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ–ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭–೨೬) ; ರಂಗತ್ತುಂಗತರಂಗಭಂಗುರಲಸದ್ಗಂಗಾಜಳಂ . . . ಸಾರಯಮುನಾನೀಳೋರ್ಮಿನೀರಂ ಭುಜೋತ್ತುಂಗಂಗೀಗರಿಗಂಗೆ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪–೩೧) ; ಸೂಂದಿಗೆಜೀಯ ನೀರತಟಪ್ರೋಥ್ಯಾ(ಬ್ಬಾ)ಗದಿಂ (ಇಅ. XVIII, ೩೧೨–೨೦ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ) ; ಉಗ್ರಕೇಸರಿಗಳಿತಕರಿಶಿರನಿರ್ಗತಾರುಣ ನೀರ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಕರ]ದಲಿ ನೆನೆದು ಬಳಸಿ ಸೂಸುವ ನವ್ಯಮುಕ್ತಾವಳಿಯಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೧೧–೧೯). 'ನೀರ್' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ,— ಸಾರಾಯಿ : ಬಗನಿಯ ಕಾಂಡವನ್ನು . . . ಕಡಿದಾಗ ಹೊಮ್ಮುವ ದ್ರವವೇ ನೀರ. ನೀರದಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ, ಕಾಕಂಬಿ, ಇಲ್ಲವೆ ಹೆಂಡ (ಪಸುಪೊ. ೨೬೯). 'ನೀರಾ' ಪರಾ [ಸಂ.]

ನೀರ$_3$ (ನಾ). ನಿರ್ಣಯ; ಇತ್ಯರ್ಥ : ನಿನ್ನ ಸಾರದಲ್ಲದೆ ಸಂಸಾರದ ಭೀತಿಪ್ರಾಸಾರವೆಂಬುದು ನೀರವಾಗದು ಕಾಣೊ (ಮೋಕ್ಷಸೀ. ೨೧–೫). [←ಮರಾ. ನೀರ]

ನೀರಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸರ್ಣಕತ್ತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರಿ, ವಾತನಾರಾಯಣ, ಕೆಂಪುಕೆಂಜಗ, ನೀರಂಗಿ (ವೈದ್ಯನಿ. ೨೯–೫೬೩) ; ಸಣಕತ್ತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರಿ, ವಾತನಾರಾಯಣ, ನೀರಂಗಿ, ಕೆಂಪುಕೆಂಜಗ (ಸಸ್ಯನಿ. ೪೭). [ಸಂ. ನೀರಂಗೀ = ಅರಿಸಿನ]

ನೀರಂಚು (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : ಯಾ ಬಿಟ್ಟ ಕುಳಸ್ಥಳಂಗಳ ನೀರಂಚು ನೆಲನಜಿಕಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ತೆಗದಗಳು ಗಡಿಯಿಂದೊಳಗಾದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಬಂದ ಮಕ್ಕಿ ಹಕ್ಕಲು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೬೪–೪೭ ; 1491). [ನೀರ್ + ಅಂಚು$_2$]

ನೀರಂಜನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವೈದ್ಯನಿ. ೩೯–೭೭೪); (ಸಸ್ಯನಿ. ೬೪). [?]

ನೀರಂಜಿ 'ನೀರುವಂಜಿ' ನೋ.

ನೀರಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಒಪ್ಪ ಕೊಡು : ಹಾರಾದ್ಯಾಭರಣಂಗಳಿನಾ ರೂಪಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಗೆ ಮಾಣಿಕಚಟ್ಟಂ ನೀರಂಜಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿರಂಚಿಸಿ] ದಳಿವಿಡಿದ ಮಹಾರತ್ನದ ದೊರೆಗೆವಂದುದಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂ (ಆದಿಪು. ೪–೪೨) ; ಆ ರಮಣಿಯ ತನುಲತೆಯಿಂ ವಾರಿಕಣ ಪ್ರಚಯಮಂ ದುಕೂಲಾಂಚಲದಿಂ ವಾರಾಂಗನೆಯರ್ ತೊಡೆದರ್ ನೀರಂಜಿಸುವಂತೆ ಮಣಿಶಲಾಕೆಯನಾಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೫–೪೧) ; ಬಗೆವುಗೆ ತೊಡೆದರ್ ಕುಡಿಮಿಂಚುಗಳಿಂ ನೀರಂಜಿಪಂತೆ ನೀರಜಮುಖಿಯರ್ ಖಿಗೆ ಕುಂಕುಮದಣ್ಪಂ ಸಂಪಗೆವಣ್ಣಂ ಮುಗುಳ್ದ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಳಯಜಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೯–೮೧). [ಸಂ. ನೀರಂಜನ + -ಇಸು$_1$]

ನೀರಂಡೆ (ನಾ). ಜೀರ್ಕೊಳವೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ವಾರಿಜಮುಖಿ ಚೆಲ್ಲುವೆ ನೆಂದೆತ್ತಿದ ನೀರಂಡೆಯ ನೀಲದ ರುಚಿಯುಂ ಲಲಿತಾರುಣಕರಪಲ್ಲವದ ಸುರಂಗುಂ ಸೂಸಲ್ (ಜಯುಕಾ. ೧೧–೪೯). [ನೀರ್ + ಅಂಡೆ$_2$]

ನೀರಂಧ್ರ (ಗು). ೧. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ; ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ. ೨. ಒತ್ತಾದ; ದಟ್ಟವಾದ : ಅಂಧ್ರೀನೀರಂಧ್ರಬಂಧುರಸ್ತನಹಾರನುದಾರಂ ಸರಸ್ವತೀ ಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧–೩೨) ; ಪಡುವಣ ಕಡಲಿಂದೊಗೆದುದು ಬಡಬಾಗ್ನಿಯ ಪೊಗೆ ಪೊದಬ್ದು ಕಿಡಿವೆರಸೆನಲೇಂ ಕುಡಿಮಿಂಚುವೆರಸು ಗಗನಮನಡರ್ದುದೊ ನೀರಂಧ್ರನೀಲನೀರದನಿವಹಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೧೪೩) ; ನೀರಂ ನೀರಂಧ್ರಮೇಘಂ ಸುರಿಯೆ . . . ಕೆರಳಿಸಿದತ್ತೋ ವಿ ಕಾರಂ ವಿಕಾರಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೮–೨). ೩. ಒರಟಾದ ; ನಾಜೂಕಲ್ಲದ. (ನಾ). ೪. ದಟ್ಟವಾದುದು : ಗಾಢವಾದುದು : ಅಂಧ್ರಕನಾಕಾಶಂ ನೀರಂಧ್ರಮೆನಲ್ ಸುರಿದು ಸರಲ ಸರಿಯಂ ಜವನೀತಂ ಧ್ರುವಮೆಂಬಿನಮುಮರಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ವಿಜಯಿ ವಿಜಯಸಿಂಹಂಗಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨–೧೨೬). [ಸಂ.]

ನೀರಂಬಲಿ, ನೀರಂಬಿಲ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾಗಿರುವ ಗಂಜಿ ; ನೀರಾಗಿರುವ ಗಂಜಿ ; ತಿಳಿಗಂಜಿ : ಒಂದು ಮಾನ ಜೋಳದ ಪಿಟ್ಟಂ ನೀರಂಬಲಿಯಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಕುಡುವುದು (ಕಗವಿ. ೯೧ ರಾಜಾವಳೀಕಥೆ). **ನೀರಂಬಿಲ** : ಬಿಸಿಲಕ್ಕಿಯಂ ತೊಳೆದು ನೀರಂಬಿಲದಯಿಸರನೊಸೆದುವೊಲೆ ಗೆತ್ತಿಯಕ್ಕಿಯ ಹಾಕಿ . . . ಪಲವು ಪರಿಮಳಗಳನಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩–೩೭). [ನೀರ್ + ಅಂಬಲಿ$_1$]

ನೀರಂಬಿಲ 'ನೀರಂಬಲಿ' ನೋ.

ನೀರಕಿಚ್ಚು 'ನೀರಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ನೀರಕೆಸವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆಲೂಪಂ–ನೀರಕೆಸವು" (ಓಷಧಿ. ೧೦). [<ನೀರ್ + ಕೆಸವು]

ನೀರಕ್ಕರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರ ; ಜಲಲಿಪಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದುದು ; ಅಶಾಶ್ವತವಾದುದು : ಕನಕಂ ನೀರಕ್ಕರಂ ಪೆಂಡಿತಿ ಕನಸು . . . ಗೃಹವಚಿರವೆನಿಪ್ಪಂತಿವಂ ಬಿಟ್ಟು ನಿಮ್ಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪಂತೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೩೧). [ನೀರ್ + ಅಕ್ಕರ$_2$]

ನೀರಕ್ಕಿ 'ನೀರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ನೀರಕ್ಕಿಅನ್ನ (ನಾ). (ಕರಾ) ಊಟ ಮಾಡಿ ಮಿಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದು, ಬಡಿಸುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವ ಅನ್ನ : ಈ ದರಿದ್ರ ಮಳೆಗಾಲಿ ಬೀಸುವಾಗ ನೀರಕ್ಕಿ ಅನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ, ಕರುಳು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸೆಕೆ ದಿನವಾದರೆ ನೀರಕ್ಕಿ ಅನ್ನ ತಂಪು ನಿಜ (ಮರಮ. ೨೮). [ನೀರ್ + ಅಕ್ಕಿ$_1$ + ಅನ್ನ$_3$]

ನೀರಕ್ಷೀರ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಮತ್ತು ಹಾಲು : ನೀರಕ್ಷೀರದಂತೆ ಕೂಡಿದ ಭೇದವನಾರಿಗು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಅನಚಂ. ೨೨೭–೧೦೨೯) ; ನೀರಕ್ಷೀರಂಗಳನೊಂದೇ ರೀತಿಯೊಳಱಿವರಱಿಗೆ ಬೇರ್ಕೆಯ್ದು ದಱಿರೊಳ್ ನೀರಸಮನುಱಿದು ಸಾರಮನಾರೈದುದಱಿ ರಾಜಹಂಸನೊರ್ವನೆ ಸವಿಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೧–೪೬). ೨. (ನೀರು, ಹಾಲುಗಳಂತೆ) ಬೆರೆತುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ನೀರಕ್ಷೀರದಂತೆ ನೀಱಿಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಆವುದು ಮುಂದು ಆವುದು ಹಿಂದು ಎಂದಱಿಯೆನು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೩–೧೧). [ನೀರ$_2$ + ಕ್ಷೀರ]

ನೀರಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ (ನಾ). ನೀರು ಮತ್ತು ಹಾಲುಗಳಂತೆ ಬೆರೆತುಕೊಂಡಿರುವ ರೀತಿ ; ಬೇರೆಬೇರೆ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲಾಗದಂತೆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೌಕಿಕ ನ್ಯಾಯ : 'ಕ್ಷೀರನೀರನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. [ನೀರಕ್ಷೀರ + ನ್ಯಾಯ]

ನೀರಕ್ಷೀರಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಬೆರೆತಿರುವ ನೀರು ಮತ್ತು ಹಾಲನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ನೀರಕ್ಷೀರಪರೀಕ್ಷಾಧೀರತೆ ಗಾನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನುತೆ ಮುಡಿಗಿಕ್ಕಿತ್ತಾ ರಾಜಹಂಸನೆನೆ ಖಗವಾರದೆ ಗಱಿಗೆದಱಿ ಜಱಿದ ಗಱಿ ನೆಱಿ ಮೆಱಿಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨–೬೬). [ನೀರಕ್ಷೀರ + ಪರೀಕ್ಷೆ]

ನೀರಗಸೆಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಹೊರಗಿನಿಂದ ಕೋಟೆಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಾಗಿಲು ; ನೀರುಬಾಗಿಲು : ಅಗಸೆ–ನೀರಗಸೆಬಾಗಿಲುಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣನಷ್ಟವಾಗಿ

ಹೋಗಿದ್ದು, ಈಗ ಅವುಗಳ ಗುರುತು ಕೂಡ ಉಳಿದಿಲ್ಲ (ಕರ್ಣಾಜ. ೩ ಮುಮ್ನುತು). 'ನೀರ್ಗಂಡಿ' ಪರಾ.

[ನೀರ್+ಅಗಸೆಬಾಗಿಲು (<ಅಗಸೆಬಾಗಿಲ್)]

ನೀರಗಳು (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕಂದಕ, –ಅಗಳು : ವಡಬಾಗ್ನಿಗಗಿದು ಕನಕಶೈಲವ ಶರಣ್ಬಡೆದುದು ಶರನಿಧಿಯೆನಲು ಕಡುರಯ್ಯಮಾದುದಾ ಪೊಳಲ ಪೊಂಗೋಂಟೆಯನಡರ್ದು ಮೆಱೆವ ನೀರಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೫೭); ಸಲೆ ತೀವಿ ತುಳುಕುವ ಜಲವ ಸಲೆ ಸೂತ್ರದಿಂ ಬಱಕೆಯ್ದು ಹೆಣನ ತೀವಿ ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿ ನೀರಗಳ (ನಾಗಕು. ೧೭-೩೪). [ನೀರ್+ಅಗುಳು$_3$ (<ಅಗುೞ್$_3$)]

ನೀರಗಿಚ್ಚು, ನೀರಕಿಚ್ಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬ್ರಹ್ಮಸೋಮಾ—ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುರಿ, ನೀರಗಿಚ್ಚು" (ಓಷಧಿ. ೧೦೭). **ನೀರಕಿಚ್ಚು** : "ಕೇವುಕಿ ? —ಅಂಕೋಲೆ, ನೀರಕಿಚ್ಚು, ಬದ(ನೆ)ಣೆ ?" (ಓಷಧಿ. ೪೦).

[?]

ನೀರಗೋಣಿ 'ನೀರುಗೋಳಿ' ನೋ.

ನೀರಜ$_1$ (ಗು). ೧. ಧೂಳಿಲ್ಲದ; ಹುಡಿಯಿಲ್ಲದ. ೨. ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ; ದೋಷರಹಿತವಾದ. ೩. ಮುಟ್ಟಾಗದಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಧೂಳಿಲ್ಲದುದು : ನೀರಜಮಾದುದು ಮೇದಿನಿ (ಸಂರಾಮಾ. ೩-೧೧೧); ನೀರಜಮಾಯ್ತು ಕೂಡೆ ಕೊಳನಂತಿರುಪಪ್ಲವದೇಳ್ಗೆಯಾಯ್ತು ಮಭ್ರೋರಗನಂದದಿಂ . . . ಕಂಜಾರಿಯ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಕುಮುದವರ್ಧನಮಾಯ್ತು ರು ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೪೩). ೫. ದೋಷವಿಲ್ಲದುದು ; ಕಳಂಕರಹಿತವಾದುದು : ನೀರಜಮಾದುದು ಮೇದಿನಿ ನೀರಜಮಿಾತ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿತ್ರ]ನ ಚರಿತ್ರಮೆಂದಱಿವುವ ಪೋಲ್ ನೀರಜ್ಛ ಮಾಡುದೀ ವಸುಧಾರಮಣಂ ಸ್ವಚ್ಛಹೃದಯನೆಂದಱಿವುವವೋಲ್ (ಸಂರಾಮಾ. ೩-೧೧೧). ೬. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದುದು. ೪, ೬ : ಪರಮುಪವಿತ್ರನಂತೆ ಧರೆ ನೀರಜಮಾದುದು (ಅನಂಪು. ೫-೩); ನೀರಜಮಾಯ್ತು ಭೂಮಿ ಸುಜನೋತ್ಕರದಂತೆ ಸರೋವರಂಗಳುಂ ಸಾರತೆವೆತ್ತು ಕೂಡೆ ತಿಳಿದಿರ್ದುವು ಲಾಲಿತಸನ್ಮನಂಗಳಂತೆ (ಬಾಹುಪು. ೭-೩೦). ೭. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ನೀರಜನ ಚಿನ್ಮಯನ ಜಿನಪನ ಚಾರುಕಥೆ ಸತ್ಕಥೆ . . . ಜಾರಚೋರವಿಟಾದಿ ಕಥೆಗಳು ಸಾರಕಥೆಗಳೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೭). [ಸಂ. ನೀರಜಸ್]

ನೀರಜ$_2$ (ಗು). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ ; "ಪುಷ್ಕರಮೂಲ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೪) : "ನೀರಜಮೆನಲು ಕೋಷ್ಠಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೧). ೩. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ನಾನಾನೀರಜರಜಃಪಿಂಜರಿತ ಜಲಜಲಾಶಯಂಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಆಪು. ೬-೧೧೧ ಪ); ಸೀತಾಧುನಿ ರಂಜಿಕುಂ ನಿಭೃತನೀರಜಕೈರವ ಮಿಾನಜಾಲವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮೨). ೪. ಮುತ್ತು ; ಮೌಕ್ತಿಕ. [ಸಂ.]

ನೀರಜಜಾತ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿ)ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನೀರಜಜಾತ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂಡಮುಮಂ ಮಣಿಮಾಲೆಯಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಹಸ್ತದಿಂ ಪಿಡಿದು ತನ್ನ ಸರಣ್ಬುಗುವರ್ಗೆ ಲೇಸುಮಂ ಪ್ರೇರಿಸಲೋಸುಗಂ ಜಪಿಸುತಿಪ್ಪ ಳಿರುಳ್ಪಗಲಾವಳೊರ್ವಳಾ ಭಾರತಿ ನಮ್ಮ ಜಿಹ್ವದಲನಾವಿಳದಿಂದಿರುತಿರ್ಕೆ ಸಂತತಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೫೯-೯ ; 1280). [ನೀರಜ$_2$+ಜಾತ]

ನೀರಜನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಸಕಲಸಾರಸರ್ವಸ್ವನೆನಿಪ್ಪ ನೀರಜನೇತ್ರನ ಲೀಲಾನುಷ್ಠಿತ ಬಾಲಕೇಳಿ ಬಣ್ಣಿ ಪರಳವೇ (ಜಗವಿ. ೩-೫೮). [ನೀರಜ$_2$+ನೇತ್ರ]

ನೀರಜನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ: ನೀರಜನೇತ್ರೆಗೆ ಪುಳಕಂ ಗಾರಿಗೆ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ಕೇಳ್ದು ತನ್ನಯ ಭವಮಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೧೦). [ಸಂ. ನೀರಜನೇತ್ರಾ (ನೀರಜ+ನೇತ್ರ+–)]

ನೀರಜಬಂಧು (ನಾ). ಕಮಲದ ಸ್ನೇಹಿತ,—ಆಪ್ತ ; ಸೂರ್ಯ : ನೀರಜಬಂಧು ಗುಟುಮನ್ನುನೆ ರಸೆಗಱಾಂಡದಿಂದಿಱಿದನಾರನಱಿಯದೊ ರಾಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೧). [ನೀರಜ$_2$+ಬಂಧು]

ನೀರಜಭವ (ನಾ). = ನೀರಜಜಾತ : ತಾರಕಜಿನ್ನಾಗೇಶ್ವರ ನೀರಜಭವದಶಕರಱಿದು ನುತಿಸಲಶಕ್ಯಂ (ಹವಿಸ್ಮಾ. ೧-೨೮); ನೀರಜಭವನ ಮಾನಸಪುತ್ರ ನೀನಲ್ಲದಾರಾದೊಡೀ ಮಾತುಗಳ ಭಾರಾಂಕನಾಗಿಯೆನ್ನೊಡನೆ ಪೇಳ್ದೊಡೆ ಸೀಳಿ ತೋರಣಗಟ್ಟಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೧). [ಸಂ.]

ನೀರಜವನ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಮಾರಮಲಯಾನಿಲಂ ನವನೀರಜವನಮೆಂಬ ಕೆಂಡದೊಳ್ ದಂಡನಮುಸ್ಕಾರಂ ಬಂದಪಂ (ಮುಕೋಚ. ೧-೩೮). [ನೀರಜ$_2$+ವನ]

ನೀರಜಶರ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ : 'ನೀರಜಶರಾಹವ' ಪರಾ. [ನೀರಜ$_2$+ಶರ]

ನೀರಜಶರಾಹವ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಕಾಳಗ ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ನೀರಜಶರಾಹವದೊಳೊದಗುವೊಡೆ ಕಡುಚದುರೆ ನೀ ರಣದೊಳಾಳ್ತನವನೆನ್ನೊಡನೆ ತೋಱದೊಡೆ ನೀರಸವೆನಿಸದೆ ಪೇಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೧೦).

[ನೀರಜಶರ+ಆಹವ]

ನೀರಜಸಖ (ನಾ). = ನೀರಜಬಂಧು. [ನೀರಜ$_2$+ಸಖ]

ನೀರಜಸಮುದ್ಭವ (ನಾ). = ನೀರಜಜಾತ : ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾಧಾರತೆಯಿಂ ಜಗಸ್ಥಿತಿ ಸಮುದ್ಭವಸಂಹೃತಿಹೇತುವದ ನೀರೇರುಹನಾಭ ನೀರಜಸಮುದ್ಭವ ಶಂಕರರೀಗಭೀಷ್ಟಮಂ (ಕಇಅ. ೧-೨-೪ ; 1058).

[ನೀರಜ$_2$+ಸಮುದ್ಭವ]

ನೀರಜಾಕ್ಷ (ನಾ). = ನೀರಜನೇತ್ರ : ಸಿಂದೆಯಲಿ ನೊಂದೆನ್ನೈ ನೀರಜಾಕ್ಷ (ಪುರಂದ. ೧-೯೩-೧). [ಸಂ. (ನೀರಜ+ಅಕ್ಷಿ+–)]

ನೀರಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ನೀರಜನೇತ್ರೆ : ಅವನ ಕಾಣುತ ಹರ್ಷದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನು ಬಾಯ್ದೆಱೆದು ನುಂಗುವನಿತಕೆ ನೀರಜಾಕ್ಷಿ ತಾಂ ಪತಿಭಿಕ್ಷೆಯಂ ದೇಹಿ ಎಂದೊದಱೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೪೮). [ಸಂ. ನೀರಜಾಕ್ಷೀ]

ನೀರಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ : ನೀರನೊಂದು ನೀರಜಾತ ಬೆಳಕಿಗಾಗಿ ಕೆರಳಿತು ಈ ಕಿರಣಕರಳಿತು (ಗಂಗಾತ. ೧೫-೧೩). [ನೀರ್$_2$+ಜಾತ]

ನೀರಜಾಲಯೆ (ನಾ). ೧. ಕಮಲವೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ನೀರಜಾಲಯೆ ತಾನಡಿಗಳನೊತ್ತಲು ಉದಾರದೇವರ ದೇಪನೋಲುಮೆಯಿಂದ ಕಾರುಣ್ಯಸುಧೆಯನು ಸುರಿಯೆ ಭಕ್ತರ ಮೇಲೆ (ಪುರಂದ. ಫಾ. ೩-೧೩೫-೧). ೨. ಸರಸ್ವತಿ : ನೀರಜಾಲಯೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿ ವಾರಿಜಾಸನೆಯೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯ ಸಾರಿ ಸಲೆ ಉದ್ಧರಿಸು ಕಾವ್ಯವ (ಬಜ್ಜಪು. ೧-೧೧).

[ಸಂ. ನೀರಜಾಲಯಾ (ನೀರಜ+ಆಲಯ+–)]

ನೀರಜಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲಾಸನ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಅರನುಜ್ಞೆಯ ಶಿರದಿ ಧರಿಸಿಯೆ ನೀರಜಾಸನ ಜಗವ ಸೃಷ್ಟಿಪನಾರನುಜ್ಞೆಯನನುವಿಡಿದು ಹರಿ ಜಗವ ಪಾಲಿಸುವ (ಗಗತಾ. ೯-೧). [ನೀರಜ$_2$+ಆಸನ]

ನೀರಟ್ಟು (ನಾ). "ನೀರೋಟ ; ಪ್ರವಾಹ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಬೆಟ್ಟನ ನೀರಟ್ಟನವೋಲಟ್ಟುಳಿಗಳ್ ಬೆಟ್ಟಿತಾದೊಡಂ ಮುನ್ನೆಲೆಯೊಳ್ ನೆಟ್ಟನೆ ನಡುಗದೆ ಕದಡದೆ ಕಟ್ಟಿದಟಿಂ ದೊಡ್ಡದೇವನೆಸೆದಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೮).

[ನೀರ್+ಅಟ್ಟು$_4$]

ನೀರಡಕ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವನು ; ನೀರು ತುಂಬುವವನು : 'ನೀರಡಕಿ' ಪರಾ.

[ನೀರ್+ಅಡಕು$_1$ (<ಅಡುಕು) + -ಅ$_7$]

ನೀರಡಕಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವಳು ; ನೀರು ತುಂಬುವ ದಾಸಿ : "ನೀರಡಿ[ಡ]ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ಪೋಟೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೪). [ನೀರಡಕ + -ಇ$_2$]

ನೀರಡಕು 'ನೀರಡುಕು' ನೋ.

ನೀರಡಕೆ 'ನೀರಟ್ಟಿ$_3$' ನೋ.

ನೀರಡಸು, ನೀರಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಬಯಸು ; ಬಾಯಾರು ; ತೃಷೆಯಾಗು : ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ನೀರಡಸಿ ಸಹದೇವನನೆಲ್ಲಿಯಾದೊಡಂ ನೀರಂ ಕೊಂಡು ಬೇಗಂ ಬಾಯೆಂದು ಪೇಟ್ಟುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭ ಪ) ; ಅಂಗೈಯೊಳಗಣ ಹಂಸೆ ಹಾಲನೊಲ್ಲದೆ ನೀರ ಕುಡಿಯಿತ್ತು ನೀರು ಬಾಯಾಱಿ ನೀರಡಸಿ ಅಱಿಕೆಗೊಂಡಿತ್ತು (ಆದಪ. ೩೯-೧೦೪) ; ನೀರಡಸಿರ್ದ ಹೊತ್ತಾಜ್ಯ ದೊರಕಿ ಫಲವೇನು (ಹಚಶಾ. ೭-೮) ; ತುರಗ ನೀರಡಸಿದರೆ ರಣದಲಿ ಸರಸಿಯನು ತೋಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೩) ; ಸುರನದಿಯ ತೋಯವಿರೆ ನೀರಡಸಿ ಹಿಮಜಲಕೆ ಪರಿವಂತೆ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನವಿರ್ದುವಿಾ ಮಹಾಧ್ವರಕೆಳಸುವವನಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೭೬) ; ನೀರಡಸಿ ಬಂದ ಸೋದರಗೆ ನೀರನು ಕೊಡಲು ಮನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವೆನಗೊರೆಯಬೇಕೇನು? (ಕೋಗಿಚ. ೨೪-೫). **ನೀರಡಿಸು :** ಪಿರಿದೊಂದು ಕಾಜಿನ ಬಟ್ಟಲೊಳ್ ಕಮ್ಮಿತಪ್ಪ ನೀರಂ ತೀವಿ ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬಮಂ ನೀರೊಳ್ ಕಾಣ್ಬಂತಿರೆ ಮಾಡಿಯರಸಿಯಂ ತೃಷ್ಣಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಯಪ್ಪಾಹಾರಮನೂಡಿ ನೀರಡಿಸಿದೊಡೆ ಚಾಣಾಕ್ಯನಿಂತೆಂದಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೫೬-೧೭) ; ಹಸಿದು ಎಕ್ಕೆಯ ಕಾಯ ಮೆಲಬಹುದೆ ನೀರಡಿಸಿ ವಿಷವ ನೀಂಟಬಹುದೆ (ಬಸಪ. ೧೨೦) ; ಅಸಗ ನೀರಡಿಸಿ ಸತ್ತಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೨-೨೮೫) ; ಉದಕದ ಬಾಣವಕ್ಕುಡಿಸೆ ಒಱತೆಯಾಱಿತು ವರುಣಶರ ಬಾಯಱಿತು ನೀರಡಿಸಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೮) ; ಕವಿದು ಕಾಡಾನೆಗಳು ಮಡುವಿಗೆ ತವಕದಿಂ ನೀರಡಿಸಿ ಬಂದುದು ಗಿರಿ ಗಳಂದದಲಿ (ನಳಚ. ೫-೪೪) ; ನೀರಡಿಸಿ ಬಂದಿದ್ದ ಬಿಸಿಲಿನ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆ (ಅಬೋಲೀ. ೩೬).

[ನೀರ್ + ಅಡಸು?./**ತೆಲು.** ಡಪ್ಪಿ, ದಪ್ಪಿ = ಬಾಯಾರಿಕೆ ; **ಕೊಲಾ.** ಅಡ್ಡ = ಬಾಯಾರು ; **ನಾಯ್ಕಿ.** ಅಡ್ = ಬಾಯಾರಿಕೆ ; **ಪರ್ಜಿ.** ಅಂಡ್ = ಹಸಿವಾಗು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರು ; **ಕೋತ** ನೀರ್ ಅರ್ಪ್ = ಬಾಯಾರಿಕೆ ; **ತೊದ.** ಅಬ್ಟ್ = ಬಾಯಾರು]

ನೀರಡಿಕೆ 'ನೀರಟ್ಟಿ$_3$' ನೋ.

ನೀರಡಿಸು 'ನೀರಡಸು' ನೋ.

ನೀರಡುಕು, ನೀರಡಕು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತಂದು ತುಂಬು : ಸಂಗತ ಜಿನಧರ್ಮಮತಿಗೆ ನಾಂಗಳ್ ನಿನಗಱಿಯೆ ತೆಱಿಯೆ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಪಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಸೊಡರೆತ್ತುವೀ ಗಾಂಪಿಂಗಾಗರವಾಗಿ ತೊಱಿಗೆ ನೀರಡುಕುವ ವೋಲ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೯). **ನೀರಡಕು :** ನೀನೆಂದಂತು ತೊಱಿಗೆ ನೀರಡಕಲುಪಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಸೊಡರಿಡಲುಮಿಂದ್ರಂಗೆ ದೇವಲೋಕಮಂ ಬಣ್ಣಿಸುವಂತೆಯುಂ ನಿನಗೇನೆಂದು ಕಜ್ಜಂಬೇಟ್ಟುದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೮ ಪ) ; ತಿರುಕೊಳವಿನಾಚಿಯೆಂಬಂಗನೆ . . . ತಾಂ ನೀರಡಕುವ ಲಿಂಗವಂತರ ಮನೆಯ ಪೊಕ್ಕು (ಭಾಪಚಿಂ. ೮-೧೭) ; ಅಮಳ ಗಂಗಾಧರನೆ ಅಸಮ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನೀರಡಕು (ನನವೋ. ೧೫-೨). [ನೀರ್ + ಅಡುಕು]

ನೀರಣುಗ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಚಳಿಗದಿರ . . . ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ ನೀರಣುಗನು . . . ಬಿದುವೆನಲ್ ಚಂದ್ರನಾಮವು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೬) ; "ನೀರಣುಗನೆನೆ ಚಂದ್ರನಭಿಧಾನ ಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೬). 'ಕಡಲಣುಗ' ಪರಾ.

[ನೀರ್+ಅಣುಗ (<ಅಣುಂಗ)]

ನೀರತೃಣ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು ; **ಆಪು** : "ಆಪಃ = ನೀರತೃಣಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೪೨).

[ನೀರ$_2$ + ತೃಣ]

ನೀರತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ : ನೀರುವಾಟಿ, ನೀರತ್ತಿ (ಮೈಶಾಗಿ. ೩೬-೭೧೧). 'ಕಲ್ಲತ್ತಿ$_1$', 'ಕಾಡತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಅತ್ತಿ$_1$]

ನೀರದ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮೇಘ ; ಮುಗಿಲು : ಶಾರದನೀರದ ನಿಕಾಶ ವಿಶಾಲಧವಳದುಕೂಲಾಂಬರವಿರಾಜಮಾನನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦ ಪ) ; ತೇರೊಡ್ಡು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ನೀರದದೊಡ್ಡಿನವೊಲಾಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭೩) ; ನೀರದಸ್ಥಾನದೋಳಿರ್ದ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ ಮಕ್ಕಳ ವೋಲ್ ನಿಜಪಾಂಡುದೇಹ ಸಂತಾನಕವಭ್ರದೊಳ್ ಮಿಱುಗೆ ಬಂದೆಜಗಿತ್ತು . . . ಮರಾಳಮಂಡಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೬೪) ; ತೀರದ ನೀರದಂ ನೆಗೆದು ಗರ್ಜಿಪುದೆಂದು ಪಯೋಧಿಕೇಳಿಯಂ ಸಾರಮರಾಳನೇನುಳಿದುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೯). ೨. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದುದು ; ಬೋಡುಬಾಯಿ ಯುಳ್ಳುದು. ೧, ೨ : ಎನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂ ನೆರೆದು ತಾಳ್ದು ಘನತ್ವ ಮನಸ್ಮದೀಯ ಮಿತ್ರೋನ್ನತತೇಜಮಂ ತವಿಪನೆಂದನಿಲಂ ಮುಗಿಲಂ ಕನಲ್ದು ಪೊಯ್ದನ್ನೆಗಳಲ್ ಘನಧ್ವನಿ ಕಳಲ್ದಿರ್ದತ್ತು ಘನೋಪಳಾಚ್ಛದಂ ತನ್ನಿಜಮಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಿಳೆಯಲ್ಲಿದು ನೀರದ ನಾಮಮಾಂಪುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೬). [ಸಂ.]

ನೀರದಜಾಲ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ಮೇಲನಱಿಯದ ನೃಪನ ಬಾಳಿಕೆ ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರು ನೀರದಜಾಲದೊಡ್ಡಣೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೫೧). [ನೀರದ + ಜಾಲ$_1$]

ನೀರದಪಥ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : ತ್ರಿದಶಾನಕ ಲಯದಿಂ ನೀರದಪಥದೊಳ್ ನಾರದಂಗೆ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಪೊದವಿದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೭) ; ನೀರದಪಥದೊಳ್ . . . ನಾರದನೀಶ್ವರನ ಮುಂದೆ ನರ್ತಿಸುತಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೮೭). [ನೀರದ + ಪಥ]

ನೀರದಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ನೀರದಪಥ : ಬೆಳಗುಗಳೆಲ್ಲಮೊಂದುರುಳಿಯಾಗಿ ನಭಸ್ಥಳದಿಂದಮಿಾ ಮಹೀತಳಕಿೞಿತರ್ಪುದೆಂದು ಮನುಜಾಕೃತಿಯೆಂದು . . . ನೋಟಕರೆ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಸಾರೆವರೆ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿನಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬) ; ದಶರಥಕ್ಷೋಣೀಶನಾಸ್ಥಾನಭೂಮಿಯನಾ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿಂದಿೞಿದು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ವಾರದಂ ನಯಮಂ ನಾರದನಾವ ಕಾಳೆಗದೊಳಂ ಕಣ್ಣಾಱದಂ ನಾರದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೮).

[ನೀರದ + ಮಾರ್ಗ]

ನೀರದಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). = ನೀರದಜಾಲ : ನೀರದಮಾಲಿಕೆಯಿಂ ತೊಲಗಿದ ಶಶಿ ಕಾಲಿಕೆಯಿಂ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಕನಕಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೮೧). [ನೀರದ + ಮಾಲಿಕೆ]

ನೀರದರಥ (ನಾ). ಮೋಡವನ್ನೇ ವಾಹನವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಇಂದ್ರ : "ಪುರುಹೂತಂ ಮಘವಂ . . . ಶತಮನ್ಯು ನೀರದರಥಂ ಶಕ್ರಂ ವೃಷಂ ವಾಸವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೩). [ನೀರದ+ರಥ]

ನೀರದರವ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಶಬ್ದ ; ಮೇಘನಿನದ ; ಗುಡುಗು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಚಿಲಕವರೆ : "ನೀರದರವಂ ತಂಡುಲೀಯಕಂ ಮುದಿಷ್ಟಮೆನೆ ಕಿಱುಕುಸಾಲೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦). [ನೀರದ + ರವ]

ನೀರದರುಚಿ (ನಾ). ಮೋಡದ ಬಣ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣ : ನೀರದ ರುಚಿಯಂ ಪೋಲ್ವ ಶರೀರದ ವನಚರಿ ತನೂಳಲತೆವನೆಯೊಳ್ಪೊಕ್ಕು (ತ್ರಿಷವಿ ೨೭-೩೯). [ನೀರದ + ರುಚಿ]

ನೀರದಸಂಕುಳ (ನಾ). = ನೀರದಜಾಲ : ನೀರದಸಂಕುಳಂ ನೆರೆದು ಬಂದು ಘನಾತುರದಿಂ ಪ್ರತೀಚಿಕಾ ನೀರಧಿನೀರನೀಂಟುವೆಡೆಯೊಳ್ ಬಡ ಬಾಗ್ನಿಯನೀಂಟಿ ಪೋಗಿ ತನ್ನೀರದವಾರ್ಗದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿರ್ದುದು (ಬಾಧಪು. ೨೭-೩೯). [ನೀರದ + ಸಂಕುಳ(= ಸಂಕುಲ)]

ನೀರದಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಇರುವಿಕೆ,—ನೆಲಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ,—ಇರವು. ೧, ೨ : ಗತಬಲನಾಗಿ ವಜ್ರ ಧರನಲ್ತು ವಯೋಧಿಕನಾಗಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಲ್ತು . . . ನೀರದಸ್ಥಿತಿಗವಕಾಶ ನಾಗಿ ಗಿರಿಯಲ್ತೆನೆ ವೃದ್ಧನಿದೇಂ ವಿರುದ್ಧನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೫). [ನೀರದ + ಸ್ಥಿತಿ]

ನೀರದಾಧ್ವ (ನಾ). = ನೀರದಪಥ : ಬಣಿತೆಯ ವಿಧಾವಂತ ಮಾವಂತ ಸಾವಂತಗಣದಿನೊಪ್ಪುವ ಸಭೆಗೆ ನಾರದಂ ನೀರದಾಧ್ವದಿನಿಳಿದು ನಡೆತಂದನು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೧೫). [ನೀರದ + ಅಧ್ವ]

ನೀರದಾವಳಿ (ನಾ). = ನೀರದಜಾಲ : ಮುಸುಕಿದ ನೀರದಾವಳಿಗಳಂ ಕಿರಣಂಗಳೊಳೊತ್ತಿ ತೇಜವುರ್ವಿಸುವಿನವಾಗಳೊರ್ಮೊದಲೆ ಮೂಡುವ ಬಾಳದಿನೇಶಬಿಂಬದೊಂದೆಸಕದಿನಾ ದ್ವಿಜನ್ಮ ಸಭೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೊಡೆ ಮಾಸಿದಂದಮುಂ ಪಸದನದಂತೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದು ತೋಱುದುದಾ ಕದನ ತ್ರಿನೇತ್ರನಾ (ಸಂಪಭಾ. ೩-೬೧). [ನೀರದ + ಆವಳಿ$_1$(= ಆವಲಿ)]

ನೀರದೋತ್ಪಲವರ್ಣ (ನಾ). ಮೋಡದಂತೆ ಹಾಗು ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಯಂತೆ ನೀಲವರ್ಣವಾದವನು : ನೀರದೋ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋ]ತ್ಪಲ ವರ್ಣನಾಡಿದನಾಡಿದಂ . . . ಸಂಸಾರನಾಟಕಸೂತ್ರಧಾರಿ ಮುರಾರಿ ಕೈಪಱಿಗಾಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೫೩). [ನೀರದ + ಉತ್ಪಲ + ವರ್ಣ]

ನೀರದೋಪಳ (ನಾ). ಆಲಿಕಲ್ಲು; ಘನೋಪಲ : ನೀರದೋಪಳವಮಂ ಪೂವಲಿ ತಳ್ತ ಕಾವುರ್ಗಿಲನುದ್ಯದ್ಧೂಪಧೂಮಂ ನಿರಾಕುಳದಿಂ ಪೋಲ್ತು . . . ಕೇಕಿಸಂಕುಳಮಾಡಿತ್ತು ನಟೀಕದಂಬದೊಡವಂದಭ್ರಾಗಮ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೭). [ನೀರದ + ಉಪಳ(= ಉಪಲ)]

ನೀರದೌಘ (ನಾ). = ನೀರದಜಾಲ : ಎತ್ತೆತ್ತಲುಂ ಕಾಟ್ಪುರವಾದಂ ಕೊರ್ಮೆ ಬಿರ್ದಂ ಕಱಿದುದು ಬಹಳಾಸಾರಮಂ ನೀರದೌಘಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೧). [ನೀರದ + ಓಘ]

ನೀರಧರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಮೋಡ : ಉತ್ಕಂಠ ವಿಯೋಗಿನೀಜನತ್ಯಪಾತ್ಯಕ್ಷ್ಣಾಂಗಸಂಸಂಗದಾಱಿದುವಾದಂ ನವನೀಲ ನೀರಧರಮುಕ್ತವ್ಯಕ್ತವಾರ್ಬಿಂದುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೦) ; ತಾರಕಾ ಸಿತನೀರಧರ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಂಜನಸೂರತನಯಾ . . . ಘೋರಗರಳಾಹಾರ ಬಸವಕುಮಾರ ಶರಣಾಗು (ಬಸಪು. ೬೧-೮೫). [ಸಂ.]

ನೀರಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ ; ಜಲಧಿ : ನೀರಧಿಯ ನೀರ್ಗೆ ಪೋಪಾ ಕಾರಮುಗಿಲ್ ಮರಳವೆಂದು ಶರದಭ್ರಂಗಳ್ ಸಾರ್ದಿರ್ದ ಗಗನ ಗಂಗೆಯ ನೀರನೆ ಕಱಿವಂತಿರೆಱಿಗಿದವು ಬೆಳ್ಪರಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೬೯) ; ಆ ನೀರಧಿಪರಿವೃತಭೂಮಧ್ಯದೊಳೇನೆಸೆದತ್ತೊ ಸುವರ್ಣನಗೇಂದ್ರಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೯). [ಸಂ.]

ನೀರಪಾವಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಲಿರಂ—ನೀರಪಾವಡಿ" (ಓಷಧಿ. ೨೦). [< ನೀರ್ + ಪಾವಡಿ ?]

ನೀರಬಳ್ಳಿ 'ನೀರುಬಳ್ಳಿ' ನೋ.

ನೀರಬೊಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರಬೊಮ್ಮಿ ಸೊಪ್ಪು, ನೀರಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು, ಇವು ಎರಡು ಬಗೆಯನ್ನು ಪಿಟ್ಟನಿಕ್ಕಿ . . . ಆ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಕುಡಿಯಲು ಎರಡು ವೇಳೆ ಮೂಱು ವೇಳೆ ವಿರೇಕವುಕ್ಕುಂ (ವಿನ್ಯವಿ. ೧೧೩). [< ನೀರ್ + ಬೊಮ್ಮಿ]

ನೀರರಣಿ (ನಾ). ನೀರೊಡ್ಡು ; ಏರಿ ; ಕಟ್ಟೆ (?) : ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕಂ ಶ್ರೀಮದಗ್ರಹಾರಂ ಮುಂಗಳಿಯಲಿ ಬಿಟ್ಟ ವೃತ್ತಿಯ ಸೀಮಾ ಸಂಬಂಧಿ ಹಿರಿಯ ಕೆಱಿಯ ಕೆಳಗೆ ಗದ್ದೆ ಮಹ ××× ಭೂಮಿಯ ಕೆಲದ ಹಡುವಣ ನೀರರಣಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೪೫ ; 1147 ?). [ನೀರ್ + ?]

ನೀರರುಹ (ನಾ). ನೀರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಜಲರುಹ ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಕಾಮಂಗೆ ಮಜ್ಜನಕೆಂದೆತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಕಾಂತಘಟದೊಳ್ ತಂದಟ್ಟಿಯಿಂ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಗೆಂದಿಕ್ಕಿದ ನೀಳನೀರರುಹಮಂ ಪೋಲ್ದತ್ತು ಕಟ್ಟಿಂದುವಾ (ಸಂಪಭಾ. ೪-೫೧) ; ನೀರರುಹಂಗಳನೊಲ್ಲದೆ ಚಂಚರೀಕ ತತಿ ಗಂಧಹಸ್ತಿಯೊಳ್ ನೆಲಸುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೬) ; ನೀರ ರುಹಂ ಮಲಯರುಹಂ ಹಾರಂ ಕಲ್ಹಾರಮಮಲವಾಃಪೂರಂ ಕರ್ಪೂರಂ ತಾಪಮನುಡುಗಿಪೊಡಾರಾಧಿಸುಗವನ ತೋಳ ತಳ್ಪಿನ ತಣ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೯). [ಸಂ.]

ನೀರಲ 'ನೇರಿಲ್' ನೋ.

ನೀರಲಿ 'ನೀರಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ನೀರವ (ಗು). ೧. ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾದ ; ಮೌನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನಗಂ ಶತಗುಹಾಧ್ವನಿಗಳಿಂ ಪ್ರತಿಘರ್ಜಿಪೋಲಂತೆ, ನೀರವವಮಹಾರಣ್ಯಮನುರಣಿ ತಮಪ್ಪಂತೆ . . . ಘರ್ಜಿಸಿದುದಾ ಅದ್ವೈತಿ ತಾಂ ದ್ವೈತಿಯಪ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೩-೪೮) ; ನಿಬಿಡನೀರವಕಾನನಾಂತರಂ ನಡುವಗಲ ಮಾರ್ತಾಂಡನುರವಣೆಯನಡಗಿಸುತೆ . . . ಮೆರೆದತ್ತು ಚಿತ್ರಗತವಾದಂತೆ ವೋಲ್ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩-೫೫). (ನಾ). ೨. = ನೀರವತೆ : ದಂಪತಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ನೀರವವಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು (ತುಂಗಯ. ೬೨) ; ನೀರವದ ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ, ಅಗೊಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಕೂಗು . . . ಹೋಶಿಯಾರ್ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧). [ಸಂ.]

ನೀರವಂಜಿ 'ನೀರುವಂಜಿ' ನೋ.

ನೀರವತೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೌನ : ನೀರವತೆಯೆ ಸಂಗೀತಂ ಬೊಬ್ಬಿರಿಯುವ ಮುಂದೆಗಿಂ (ಅನಿಕೇ. ೧೪-೧೭). [ಸಂ. ನೀರವತಾ]

ನೀರವತ್ತಿಗೆ 'ನೀರ್ವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ನೀರವಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ : ಸರಸೋತಿಯು . . . ಆಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟ ನೀರವಲಕ್ಕಿಗೆ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬ ತಿಂದಳು (ಮರಮ. ೬೨). [ನೀರು$_1$(< ನೀರ್) + ಅವಲಕ್ಕಿ]

ನೀರವಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ : ಮರ ಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಚಡಲೆ, ನಾರವಳ್ಳಿ, ನೀರವಳ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [← ತಮಿ. ನೀರ್ವಾಳ]

ನೀರವಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ತೋಯಲಕ್ಷ್ಮೀ – ನೀರ ವಾಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೩). [?]

ನೀರಸ (ಗು). ೧. ರಸವಿಲ್ಲದ ; ಒಣಗಿದ ; ನಿರ್ದ್ರವವಾದ. ೨. ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ; ಸತ್ತ್ವರಹಿತವಾದ : ನೀರಸ ವಸ್ತುವನಿಕ್ಕಲ್ ಸಾರಾಮೃತಮುಯಮೆನಿಪ್ಪ ರಸರಿದ್ಧಿಯನಾ ಸೂರಿವರಂ ತಳೆದಂ ಕೈಸಾರದು ನೋಟ್ಪರ್ಗೆ ಮತ್ತೆ ಪಸಿವುಂ ತೃಷೆಯುಂ (ಬಾಧಪು. ೧೬-೧೧೪). ೩. ದುರ್ಬಲವಾದ ; ಶಕ್ತಿಹೀನವಾದ. ೪. ರುಚಿ ಯಿಲ್ಲದ ; ಸವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರದ. (ನಾ). ೫. ಒಣಗಿದುದು ;

ನೀರಸವಾಗೆ ಬಳ್ಳಿ ಗಿಡು ಪೆರ್ಮರಗಳ್ . . . ಕರಯಂತ್ರನಾಳದಿಂ ಘೂರಸಮೆಲ್ಲಮಂ ತೆಗೆಯೆ ಭಾನು . . . ಬಂದುದು ಬೇಸಗೆಗಾಲಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೭-೮೫) ; ನೀರಸಮಾದೆಲೆಯಂ ಸಲೆ ಸ್ಯೆರಿಸದಿವೆ ನೂಂಕಿ ಕಳೆದುವೆನೆ ಕಳಿಕೆಗಳುಂ ಕೋರಕದ ತುಱುಗಲುಂ ಸಹಕಾರದ ಕೊಂಬುಗಳೊಳೊಡದದೇಂ ಮೂಡಿದುವೋ (ಲೀಲಾವ. ೯-೮೯); ರಾಹುವೆತ್ತಲು ಲಲಿತತಾರಾವ್ಯೂಹವೆತ್ತಲು ದಳ್ಳಿಸುವ ದವದಾಹವೆತ್ತಲು ನೀರಸದ ತೃಣರಾಶಿ ತಾನೆತ್ತ (ಕುಷ್ಮಾದ್ರ್ಯೋ. ೧೭-೨೪). **೬.** ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಪುದಿದ ತಱಗೆಲೆಗಳಂ ಕಂಡುದಱಿಂದಂ ಧಾನ್ಯಸಮಿತಿ ನೀರಸಮಕ್ಕುಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಮನುಜಪ್ರತತಿಗಮದೆ ದಲ್ ಭೋಗೋಪಭೋಗ ಕಾರಣಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೩) ; ಪೋದೊಲವೆಯ್ದೆ ಮತ್ತೆ ಪೊಸತಾದುವು ನೀರಸವಾಗಿ ಗಡ್ಡೆಯಂಬೋದ ಮನಂ ಕೊನರ್ತುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೬) ; ಕಡುಚದುರೆ ನೀ ರಣದೊಳಾಳ್ತನವನೆನ್ನೊಡನೆ ತೋಱಿದೊಡೆ ನೀರಸವೆನಿಸದೆ ಪೇಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೧೦); ನೀರಸವಾದ ಸತ್ವಹೀನವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಹಾನಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೪೯) ; ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲಾಭಿರುಚಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜೀವನ ನೀರಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೮೮). **೭.** ರಸವನ್ನರಿಯದವನು ; ಅರಸಿಕನಾದವನು : ನೀರಸನಪ್ಪ ತಾಪಸನ ತೋಟಿಯೊಳೋಪನದೃಶ್ಯಮಾಗೆ ಸಂಸಾರಮಸಾರಮಾದುದು (ಮಲ್ಲಪು. ೧೪-೫೦); ರಸಮುಂ ಭಾವಿಸದರ್ಥಮಂ ಬಗೆಯದಜ್ಞರ್ ಭಾವದೊಳ್ ರೂಢಿವೆತ್ತೆಸೆವಂ ತಾಳ್ದಿದ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ವಿಕಳರುದ್ಯತ್ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ನೀರಸರ್ ಬೆಸೆದಿರ್ಪರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೬೪). **೮.** [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಸವ್ಯಂಜಕ ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ರಸಾಭಾವ : ಅಸದರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆಯುಭವ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ ಗ್ರಾಮ್ಯ ನೀರಸಮಪ್ರೌಢತೆಯಪ್ರತೀತಿವಚನಂ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಡಿಟ); ಅಸಮರ್ಥಮಪ್ರತೀತಂ ವಿಸಂಧಿ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನಂ ಕಷ್ಟಂ ನೀರಸಮೆಂದು ದೋಷಮಿವು ಸಮನಿಸುಗುಂ ಪದದೊಳ್ ಪದಾಗಮಜ್ಞರ ಮತದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೫) ; ವೈರಿಪದವಪಶಬ್ದವು . . . ನೀರಸಂ ಶೈಥಿಲ್ಯವರ್ಣಂ ಕಾರಕವಿರಹಿತಂ ಕ್ರಿಯಾಳಂಕಾರಹೀನವೆನಿಪ್ಪ ಪೊಳ್ಳಂ ತೂಱಿ ಕಳೆದು (ಬಸವು. ೧-೧೮) ; ಹೀಗೆ ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಆದರೆ ರಸಕ್ಕೆ ಆಗರವಾಗಿರುವ ಮಹಾಕಾವ್ಯರಾಶಿಯನ್ನೇ ನೀರಸವೆಂದು ಕರೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೭); ವ್ಯರ್ಥ ಆಡಂಬರದ, ಶುಷ್ಕ ನೀರಸದ ಶೈಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬೇಸರ ಹಿಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬೯). **೯.** [ಸಂಗೀತ] ಗಾಯನದ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಸಪ್ರಸರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಕಂಪಿತ . . . ನೀರಸ . . . ಕಾಕಸ್ವರ ತಾಳವಿಹೀನವೆಂಬ ಪದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂ ಪೊರ್ದದೆ (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ನೀರಸಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಹೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಕಳೆಗುಂದಿಸು : ಸುಲಿಪಲ್ ವಜ್ರಮಂ ಕದಪು ಕೈಪಿಡಿಯನೆಲೆ ನೀರಸಂಗೆಯ್ಯೆ ನಾಸಿಕಂ ಚಂಪಕಮನಾಶ್ರಿತಧ್ವಂಸಿಯೆನಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೯). [ನೀರಸ+ಕೆಯ್$_1$]

ನೀರಸತ್ವ (ನಾ). ರಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ರಸಹೀನತೆ : ಕವಿಗೆ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೂ ಅರ್ಥದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ರಸಾದಿ ಪ್ರತೀತಿ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ನೀರಸತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ನೀರಸಧ್ವನಿ (ನಾ). ಶುಷ್ಕವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಭಾವಹೀನವಾದ ಧ್ವನಿ : "ನಾನು ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದವನು ಗಿಳಿಪಾಠವೊಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ನೀರಸಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನುಡಿದನು (ಪುನರು. ೧೯೧). [ನೀರಸ+ಧ್ವನಿ]

ನೀರಸನಿ, ನೀರಸನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಿಗಡೆ : "ಕುಟನ್ನಟಮೆನಲ್ ನೀ [ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ರಸನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦) ; ನೀರಸನಿಯನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕಟುಯಿಂದೀಂಟಲ್ ಘೋರನೆ ತೂರ್ಯನ ವಿಷದ ನಿವಾರಣಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೧೦-೬೬). **ನೀರಸನ್ನಿ** : "ಕಾರ್ಪಟಿಕಾ–ನೀರಸನ್ನಿ" (ಒಷಧಿ. ೩೧). [?]

ನೀರಸನ್ನಿ 'ನೀರಸನಿ' ನೋ.

ನೀರಸಿಂಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಾಕಲೋಡಃ—ನೀರಸಿಂಬಿಯ ಭೇದ" (ಒಷಧಿ. ೩೦). [<ನೀರ್+ಸಿಂಬಿ?]

ನೀರಸೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾರವಿಲ್ಲದ ಮಾತು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದ ಮಾತು ; ಒಣಮಾತು : ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸಿಪ್ಪುಗಳಂತೆಸೆದಪುವೆಂಬವರ ನೀರಸೋಕ್ತಿಯ ಪುರುಳೇಂ ವಸುಧೆಗಿಬಿದಿಂದುಕಳೆಗಳ ಪೊಸ ಬೆಳಸೆನಿಪುವು ಪೊದಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ಪಿಡಿದೆಲೆಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೧). [ನೀರಸ+ಉಕ್ತಿ]

ನೀರಹಬ್ಬೆ 'ನೀರುಹಬ್ಬೆ' ನೋ.

ನೀರಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು : "ಶಾರದಿ–ನೀರಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೦೫) ; ಗೋಮೂತ್ರ, ಸೊಜ್ಜಿಗೆ, ದಂತಿ, ನೀರಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವನ್ನರೆದು ಗುದಕ್ಕೆ ಪೂಸಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ತಿಳಿವದು (ವಿವೈವಿ. ೮೨); ಗೋಮೂತ್ರ, ಸಜ್ಜಿಗೆ, ದಂತಿ, ನೀರಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಇವನರೆದು ಗುದಕ್ಕೆ ಪೂಸಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಹರ (ಸಕವೈ. ೨೯೩). [<ನೀರ್+ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ನೀರಳಗೆ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಪಾತ್ರೆ,—ಗುಡಾಣ,—ದೊಡ್ಡಮಡಕೆ: ತಱಿಪಿನೆಮ್ಮೆಯ ಹಾಲನಾಲ್ಕೊಂದೆನಿಸಿ ಕಾಸಿ ಕಿಱಿಯ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯನುಪ್ಪಿಕ್ಕಿಯದಱೊಳು ಕಲಸಿಯಱುವೆಯಂ ಕಾಯ್ದ ನೀರಳಗೆಯೊಳು ಕಟ್ಟಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೭). [ನೀರ್+ಅಳಗೆ$_1$]

ನೀರಳ್ಕೆ 'ನೀರಟಿಕ್ಕೆ' ನೋ.

ನೀರಱಿಕೆ (ನಾ). = ನೀರಟಿಕ್ಕೆ : ಅರೆವಸುರಾಯ್ತು ಹುಲ್ಲೆಸೆಯೆ ನಿಂದುವು ಕಾಯ್ ಪೊಡೆ ಕೊಯ್ಯಲಾಯ್ತು ಬಂಧುರತರ ಶಾಳಿ ನೀರಱಿಕೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಮಾಣ್ದುದು ಚಂದನಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯರಿಸಿದುದಂಗರೇಖೆ ಹೊಱಹಕ್ಕಿಗಳೋವರಿವಕ್ಕವಾವಗಂ ಶರದದ ಮಾತು ಪಿಂಗಿದುದು ಪೊಕ್ಕುದು ಮಾಗಿ ಮಹೀವಿಭಾಗದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೩೭) ; ಮೊಱೆಯ ಕೇಳುತ್ತಲೈತಂದು ವೀರೇಶ್ವರಂ ಮುಱಿದು ದೇವಾಸುರ ಮುನೀಶರಂ ನುಂಗಿ ನೀರಜಿಕೆಯಾಗಲು ವಾರಿಧಿಯ ಕುಡಿದು ಕೊಬ್ಬಿ ನಿದ್ದೆಯೊಳಿಪ್ಪ ದನುಜ ಕುಲದ ಎಱೆಯನಂ ನೋಡಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೮-೨೬) ; ತಳುವದ ನೀರಱಿಕೆಯನೆಸಗುತ ಬಂದು ತಲೆದೋಱಿತಂದು ಬೇಸಗೆಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೩). 'ನೀರಟಿಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [ನೀರ್+ಅಱಿಕೆ$_2$]

ನೀರಟಿಕ್ಕೆ, ನೀರಡಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ನೀರಳ್ಕೆ (ನಾ). ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ದಾಹ ; ತೃಷೆ : "ಉದನ್ಯಾ, ತರ್ಷಃ, ತೃಟ್, ತೃಷ್ಣಾ, ಪಿಪಾಸಾ —ಈ ೫ ನೀರಟಿಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೮) ; ಭದ್ರಬಾಹುಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಪಲವು ದಿವಸದಿಂದಂ ಪಸಿವುಂ ನೀರಟಿಕ್ಕೆಯುಮಂ ಸೈರಿಸಿ(ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೯) ; ಆ ದಿವ್ಯವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ನೀರಟಿಕ್ಕೆ ಪೋಪಿನಂ ನೀರಂ ಕುಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೯ ವ) ; ನಟ್ಟಡವಿಯ ನಡುವೆ ಪಸಿವುಂ ನೀರಟಿಕ್ಕೆಯುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೯೧) ;ಬಿಸಿಲಿಂ ಬೆಂಡಾದವರ್ ತತ್ತೃಷೆಗೆ ಪರಿದು ನೀರಟಿಕ್ಕೆಯಿಂ ನೀರ್ಗೆ ಕೈಮುಟ್ಟಿಸಿರಂ ನುಂಗಿರ್ದ

ನಾಸಾಪುಟಮರಳೆ . . . ಪಾಂಥರ್ ಕುಳಿರ್ವ ಸಲಿಲಮಂ ಪೀರ್ದು ತೇಗುತ್ತೆ ಪೋಪರ್ (ದಶಕು.೬–೭) ; ದಿನಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಡೆಯೊಂದು ಸೇದೆಯಿಂ ಬಟಿಲ್ದು ಪಯಣಂಬರ್ಪ ತನ್ನಿನಿಯನ ನೀರಟ್ಕೆಗೆಂದೇಱೆತ್ತಿ ನೀಡಿದ ತಣ್ಣೀರ ಪೊಸ ಪೊಂಗಳಸಮಿದೆನೆ . . . ತೋರ್ಪ ತೆಂಗಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩–೯). **ನೀರಡಕೆ :** ನೀರಡಕೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ರೆಪ್ಪೊಂಪಿಸೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆ ಹಯಂ ಕರಂ ಜ್ವರಾರ್ತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ.೯–೨೩೪); ಹಸಿವು ನೀರಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಕೆ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂದಿಸಿ ಹೋಗಿ . . . ಹುಸಿಗೆ ಹೂಂಕೊಳಿಸುವೆಂ (ಹಚಶಾ. ೯–೧೮) ; ಹಸಿವು ನೀರಡಕೆ ಸಂತಾಪವ ನೆಱೆ ವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಲಗೂಡಿ ತೆರಳ್ದು (ಮೋಹತ. ೧೯–೬೦). **ನೀರಡಿಕೆ :** "ನೀರಡಿಕೆ ತರ್ಷಂ ಪಿಪಾಸಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೦–೧೪) ; ಬಿಱುವಿಸಿಲುಂ ಸುಡುತಿರೆ ನೀರಡಿಕೆ ತಿಣ್ಣಮಾದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾಡಂಪೂ. ೧೯೬) ; ಮಾರ್ತಂಡಮರೀಚಿ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತೆ . . . ಬೆನ್ನೊಣಗಿ ಚರ್ಮಂ ಹೊಪ್ಪಳಿಸಿ ಸೀಳ್ದು ಬಿಡೆ ನಾಡೆ ನೋಯಿಸಿ ನೀರಡಿಕೆ ನೆರೆದೊಳಗುದೋಱೆ (ಗಿರಿಕ. ೯–೨೬ ಪ) ; ನೀರಡಿಕೆಗೆ ಮರೀಚಿಕೆಯಿಂದ ತಣಿವಹುದೇ(ಕೌಶಿರಾ. ೩೮–೧೧) ; ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಹಸಿವೌಕುವುದು ನೀರಡಿಕೆ ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿತು . . . ಅವನಿಪನ (ತೊರರಾ. ೩–೮–೬೧) ; ನೀರಡಿಕೆಗೆಂದೆನುತೆ ಚಿಂತೆಗೊಳುತ ಅಂಬುಧಿಯ ಪೊರೆಗೈದಲೆಂದು ರವಿ ವೇಗದಿಂ ಸಂಭ್ರಮದೊಳೈದಿ ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಯಂ ಸಾರುವನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫–೨–೧೬) ; ಹರಿಕುಲಿಶನು . . . ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಮಣಿಸ. ೭೪). **ನೀರಳ್ಕೆ :** ಹಸಿವಿಲ್ಲದವಗೂಟವೇಕೆ ನೀರಳ್ಕೆಯ ಗಸಣಿಯಿಲ್ಲದರೆ[ಗೇ]ಕೆ ಪಾನ (ಭರಚ. ೬೬–೧೧೭). 'ನೀರಱಿಕೆ' ಪರಾ. [<ನೀರಡಸು]

ನೀರಟ್ಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಾರು ; ನೀರಡಸು : ಒಳಗಿರ್ದ ಭೋರಿಗಳನಿಬರುಂ ಕಡುವಿಸಿಲೊಳ್ ಪರಿತಂದು ಪಸಿದಿರ್ದುದಱಿಂ ನೀರಟ್ಕೆಗೊಂಡು ಬಾವಿಯನಱಸಿ . . . ಪೋದರ್ (ಚಿಕಪಂ. ೪೭–೧೧). [ನೀರಟ್ಕೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ನೀರಾ (ನಾ). ತಾಳೆ ಅಥವಾ ಈಚಲು ಮರದಿಂದ ತೆಗೆದು ಇನ್ನೂ ಹುಳಿ ಹಿಡಿಯದಿರುವ ರಸ : ಸೇಂದಿ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟು ಮಾಡುವಾಗ ಗೌಢರು ನಿಂಗನಿಗೆ ನೀರಾ ತರಿಸಿ ಹತ್ತು ದಿವಸ ಕುಡಿಸಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೯೩) ; ತಾಳೆಮರದ . . . ಎಳೆಯ ಹೂಗೊಂಚಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಧಾರೆಧಾರೆಯಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತದೆ 'ನೀರಾ' ; 'ನೀರಾ'ವಿನ ರಸಘಟ್ಟಿಯೇ 'ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ'; ಹುಳಿಹಿಂಡಿದ 'ನೀರಾ' ವೇ ಕಳ್ಳು. 'ನೀರಾ' ಮೈಗೆ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಂತೆ (ಹಸುಹೊ. ೩೩೭). [ಸಂ. ನೀರ]

ನೀರಾಂಜನ, ನೀಲಾಂಜನ$_1$ (ನಾ). ೧. ದೀಪ ; ನೀರಾಜನ : ವರ್ಧಮಾನದಿಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಿಂತಾರಾಧಿಸೆ ವಿರಚಿಸಿದನಗಾರಾತಿ ನಿರಂಜನಂಗೆ ನೀರಾಂಜನಮಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨–೨೭) ; ಬೆಳಿಯ ನೀರಾಂಜನದ ಹಲಿಗೆ ೯ ಹಿರಿಯ ಆರತಿ ೮ . . . ಯಿಾ ಆರತಿ ನೀರಾಂಜನಕಂ ದೀಪಾರಾಧನೆಗೂ ಸಮರ್ಪಿಸಸ್ತ ಹಸುವು ೨೦೦ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೭೩–೪೦ ; 1513) ; ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನೆದುರು ಗೋಪುರಾರತಿ ನಡೆದಾಗ ನೀರಾಂಜನಗಳ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಯಾಚನೆಯನ್ನು ದೇವರೆದುರು ಇಟ್ಟು ಅಂಗಲಾಚಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨). ೨. ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಡುವ ಸಾಧನ : ಹವೆ ತುಂಬಿದ ಕುಪ್ಪಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ಇಟ್ಟು ಆ ನೀರೊಳಗೆ ಒಂದು ನೀರಾಂಜನವಿಟ್ಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೧೧). **ನೀಲಾಂಜನ$_1$:** ೧. ಖಡ್ಡಿಬತ್ತಿಗಳ ನೀಲಾಂಜನವ ಸರ್ಪವೇಣಿಯರು ಸರಸೋಕ್ತಿಯಿಂ ಪಿಡಿದು ನಿಂದಿರ್ದರುಮದೇಪೇಳ್ವೆನು (ನವಮೋ. ೧೯–೨೮) ; ಅಚ್ಯುತ . . . ಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಮಲಗಿದ ಚಿತ್ರವಿಲ್ಲ. ಬದಲೊಂದು ನೀಲಾಂಜನ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಗಿಯ. ೩೩೧) ; ಕಣ್ಣು ನೀಲಾಂಜನ, ಕರಗಿಸಿದ ನಕ್ಷತ್ರ (ನೆಲಮು. ೫–೪). ೨. ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ಎಣ್ಣೆಗಳಿಂದ, ಹಣತೆ ಇಲ್ಲವೆ ಕಂಚಿನ ನೀಲಾಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ ಉರಿಸುವ ರೂಢಿಯಿತ್ತು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೫೦) ; ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪೊಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಚೂರುಗಳು, ಕರ್ಪೂರ, ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನೀಲಾಂಜನ— ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು (ಇಜದು. ೧). [<ಸಂ. ನೀರಾಜನ]

ನೀರಾಕರ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಗಗನಮಂ ಮಾರ್ಪೊಯ್ಯೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದಿದುತ್ತ್ರೇಂ ಖದಸಂಖ್ಯಶಂಖಧವಳಂ ಗಂಭೀರನೀರಾಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೨೪) ; ಅಂತು ಗಂಭೀರನೀರಾಕರಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ಕಮಲಾಕರಮಂ ನೋಟ್ಪಲ್ಲಿ (ಗದಾಯು. ೬–೧೧ ಪ) ; ವಾರಿಯೋಳಿರೆ ಪದ್ಮರಾಗಮಬ್ಜಾಕರಮಾ ನೀರಾಕರ ಮೆನೆ ಕಣ್ಗೇಂ ರಾರಾಜಿಸಿದುದೊ ಸಿತಾಬ್ಜಮುಕ್ತಾಳಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨–೨೪). [ನೀರ$_2$ + ಆಕರ$_3$]

ನೀರಾಗ (ಗು). ೧. ಶಾಂತವಾದ ; ವಿರಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಅಪಗತಕಾಲುಷ್ಯನೀರಾಗಲೋಚನನಂ ಭಕ್ತಿಭರಾನತರೋಲಗಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೪೨ ಪ). (ನಾ). ೨. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವಿರಕ್ತಿ : ತಾಳ್ದರಾರಿಸಿಯುಂ ತನ್ನನಗಲ್ದೊಡಂ ನೆರೆದೊಡಂ ನೀರಾಗಮುಂ ರಾಗಮುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೫). ೩. ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಆ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ ನೀರಾಗರಾಗಿಯುಂ ಕಥಾರಸವಿಸ್ಮೃತಗುರೂಚಿತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಳುಂ . . . ಪರವಶರುಮೆನಿಸಿ ಕಿಱಿದು ಬೇಗಮಿರ್ದಲ್ಲಿಂದಮೆಟ್ಟು (ಕಾದಂಉ. ೭೦೬) ; ನೀರಾಗರೆನಿಸಿದಮುಗಮುಕರಣದಿಂದೊಲವು ನಿಸ್ಪ್ರಳಾದತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು.೬–೧೧) [ಸಂ.]

ನೀರಾಗಿ (ನಾ). ರಾಗದಿಂದ ದೂರನಾದವನು ; ವಿರಾಗಿ; ವಿರಕ್ತ: ನೀವು ಸುಹೃದಯರಿಂದು ದುರ್ಜನರಾವು ನೀವ್ ನೀರಾಗಿಗಳು ರಾಗಾವಲಂಬರು [ಪಾಠಾಂ. ನೀವ್ ರಾಗಿಗಳು ಮೇಣ್ ರಾಗಾವಲಂಬರು] ನಾವಲೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩–೩೬). [ಸಂ. ನೀರಾಗಿನ್]

ನೀರಾಜ (ನಾ). ಆರತಿ : ವಿತತಗೋಸ್ಪರ್ಶಹಸ್ತಂ . . . ಉನ್ನತ ಸುಜನನೀರಾಜ [ಪಾಠಾಂ. ಸತಿನಿರಂಜನಾ] ಕಾಂತಿಮಯಕಾಯನಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನರಸನು (ಹಚಶಾ. ೪–೫೮). [ಸಂ.]

ನೀರಾಜನ (ನಾ). ೧. (ದೇವರ ಮುಂದೆ) ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಎತ್ತುವುದು ; ಮಂಗಳಾರತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು : ಆ ಮಂಗಲ ಸವನಸಮಯಾನಂತರಂ ಜಾನಕಿ ನೀರಾಜನವಿರಾಜಮಾನೆ ಧಾರಾನಿಳಯ ಜಲಯಂತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯಂತೆ . . . ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫–೪೦ ಪ) ; ಸ್ಫುರದ್ವರ್ಣಪೂರ್ಣಕನನ್ಮೂರ್ತಿಗೆ ವರ್ಣಪೂರವಿಳಸನ್ನೀರಾಜನಂ ಮಾಟ್ಕುಮೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧–೪೩) ; ಬಳಿಕ್ಕಾ ರಸವಧಿಕವಾಗಿ ವೆಗ್ಗಳಿಪ ನೀರಾಜನಪ್ರಭೆ ಕುಗ್ಗಿ ಮಸುಳಿಸಿತೋ ಮಱೆದು ನೀ ಮುಗ್ಗಿಸಿದೊ ಏಕಾರತಿಯನಯ್ಯಂಗೆ ಕೊಡುವಾಗ (ಬಸವು. ೪೭–೧೬) ; ಬಹಳ ವರ್ತಿಗಳ ಕರ್ಪೂರನೀರಾಜನದ ಕಂಪಿನ . . . ಅಮಲತಾಂಬೂಲದ ಪರಿಕ್ರಮದ ಸೊಗಸಿನ ಕೃತೋಪಚಾರಂಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಸಿದಳಭವನಂ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ. (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫–೨೪). ೨. ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವಾಗ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಡುವ ದೀಪಾರತಿ ; ನೀಲಾಂಜನ : ಪರಿಪರಿಯ ಕರ್ಪೂರಸೊಡರ್ಗಳಿಂ ಧೂಪದಿಂ ಗುರುತರದ ನೀರಾಜನಂಗಳಿಂ . . . ತಾಂಬೂಲದಿಂ ಭೂಮಿಪಂ ಗಿರಿಜಾಧವನನರ್ಚಿಪನಿತಱೊಳಗೆ (ಚಿಬಪು. ೫೧–೨೨) ; "ಆರತಿ" (ಚಿಬಪು. ಕೋಶ) ; ನೀರಾಜನಂಗಳಂ ತಂದೋರಂತೆ ಸುವಾಸಿನೀಜನಂಗಳ್ ಜವದಿಂ ಚಾರುತರಮೆನಿಸಿ ಬೆಳಗಿ ನಿವಾರಿಸಿದರ್ ನೂತ್ನ ವಸ್ತ್ರಮುಮನೆಡಬಲಕಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೧೫–೫೧). [ಸಂ.]

ನೀರಾಜನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆರತಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ; ಮಂಗಳಾರತಿಯನ್ನು ಮಾಡು : ಆ ತ್ರಿಲೋಕತಿಲಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್ . . . ಕರ್ಮಭೂತಲೋಪಸರ್ಗವಿಧ್ವಂಸನನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ನೀರಾಜನಂಗೆಯ್ವಂತೆ ತದ್ಧರಾನಲಂ ದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತಮಾಗಿ ಪಜ್ಜಳಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೭-೩೬ ವ).
[ನೀರಾಜನ + ಕೆಯ್$_1$]

ನೀರಾಜನವಿಧಿ (ನಾ). ಆರತಿಯನ್ನೆತ್ತುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಆರತಿ ಬೆಳಗುವಿಕೆ : ಮೇರುನೃಪಂಗೆ ನಭಃಶ್ರೀ ನೀರಾಜನವಿಧಿಯನೊಸೆದು ಮಾಳ್ಪಂತೆಸೆದತ್ತು . . . ತಾರಾಚಕ್ರಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೫) ; ನೀರಾಜನ ವಿಧಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರದೆ ಮಾಡುವುದರಾತಿಸಂಕುಲಮಂ ಸಂಹಾರಿಸಲುಂ ವಿಜಯವನವಧಾರಿಸಲುಂ ನೃಪತಿ ಬಗೆವೊಡುದಿತೋದಿತಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೧). [ನೀರಾಜನ + ವಿಧಿ]

ನೀರಾಜಿ$_1$ 'ನಿರಾಜಿ' ನೋ.

ನೀರಾಜಿ$_2$ (ನಾ). ನೀರೆ ; ಚೆಲುವೆ (?) : ದಾವಾಣೀ ಮೆಟ್ಟಾಲಾ ಹಾಕರ್ಯೋ ನೀರಾಜೀ ನಿನ್ನ ಗಂಡಾನ ತಲೆಯಾ ಕಡಿದವ್ರೇ (ಹುಟ್ಟಿ.ಹ. ೯೨) ; ಮಾಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರ್ವೊ ನೀರಾಜಿ ನಾದ್ನಿ ಬಂದವ್ರೆ ಮುಖ ತೋರೆ (ಹಳ್ಳಿ.ಪ. ೧೧೩). [?]

ನೀರಾಜಿತ (ಗು). ಆರತಿ ಎತ್ತಿದ, — ಬೆಳಗಿದ : ಅರ್ಚಿತಸಮಸ್ತಶಸ್ತ್ರರ್ ನೀರಾಜಿತತುರಗರೊಪ್ಪಿದರ್ (ಸಂಪಭಾ. ೧೦-೩೭) ; ಆ ಪುರವಂ ತರುಣೀಕೇಕರಮರೀಚಿನೀರಾಜಿತಾಕ್ಷತಾಂಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೨).
[ಸಂ.]

ನೀರಾಜಿಶೀರೆ 'ನಿರಾಜಿಸೀರೆ' ನೋ.

ನೀರಾಜಿಸೀರೆ 'ನಿರಾಜಿಸೀರೆ' ನೋ.

ನೀರಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗು, — ಎತ್ತು : "ನೀರಾಜಿಸು– ಆರಾತ್ರಿಕಕ್ರಿಯಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ) ; ರಾಜಿಪ ಮುಖಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೀರಾಜಿಪ ಮಣಿಪಾತ್ರಯುಗಳಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ . . . ಅವತಂಸ ಕರ್ಣಯುಗಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೩೯) ; ಪೂಜಿಸುವುದು ನಿಚ್ಚಂ ನೀರಾಜಿಸುವುದು ಪರ್ವದಂದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೭೨) ; ಉರು ಮಣಿಮಯ ಖಚಿತಾವತಂಸಂಗಳಿಂ ತರುಣಿಯ ಕರ್ಣಯುಗಂಗಳು ವರಮುಖ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೀರಾಜಿಪ ಪಾತ್ರೆಯಿರವೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ರಾಜಿಸಿದವು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೭೨-೫೮) ; ಭಾನುಮತಿಯೆಂಬವಳ್ ಸಾರ ನೀರಾಜಮನೆತ್ತಿ ನೀರಾಜಿಸಿಯುಂ (ನೃಪವಿ. ೯-೨೧ ವ). [ನೀರಾಜನ + –ಇಸು$_3$]

ನೀರಾಟ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ ; ಜಲಕೇಳಿ : "ನೀರಾಟಮೆಂದು ಜಲಕ್ರೀಡೆ" (ಕರಸಾ. ೬೯–೫೬೦); ಅಂತು ಜಗುನೆಯ ಮಡುವಂ ತಮ್ಮರಸಿಯರ ನಿಕಟನಿತಂಬಬಿಂಬಂಗಳ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳ್ . . . ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟೆ ನೀರಾಟವಾಡುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೬೨ ವ) ; ವನಿತೆಯರ್ ನೀರಾಟದಿಂದಾದ ಕಣ್ಮಲರ್ಗೆಂಪಿಂದಧರೋಷ್ಠಪಲ್ಲವದ ಬೆಳ್ಪಿಂ ನಾಡೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೧೨) ; ಮರನಂ ಗಾಳಿಯ ಧೂಳಿಯಂ ರಜನಿಯಂ ನೀರಾಟಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಘೋರಾಜಿಯಂ] . . . ಕೊಂಡಾಡಿ ಬೆಂಡಾಗದೀ ಧರೆಯೊಳ್ (ಖಸುದ. ೧-೬೩) ; ತೊಯ್ದರು ನೀರಾಟವನಾಡಿ ಸೊಬಗಾಂತು ಐದೆಯರುಗಳು ಸಂತಸದಿ (ನೋಹತ. ೪–೫೯) ; ನೀರಾಟಕೆಳಸಿ ತೀರದೇಶದೊಳ್ ನಿಂದ ವಾರನಾರಿಯರ ನಿಡುಜಡೆಯ ಪಡಿನೆಳಲನೊಳಕೊಂಡು . . . ಪೌರನಿತಂಬಿನಿಯರ್ ಕರ ಘಟಿತಘಟಪಟಳಮಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೨–೮ ವ) ; ಆನೆ ನೀರಾಟದಲಿ ವಿಾನ ಕಂಡಂಜುವುದೆ ಹೀನ ಮಾನವರ ಬಿಜಿನುಡಿಗೆ ತತ್ವದ ಜ್ಞಾನಿ ಋಂಜುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩) ; ನೀರಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೇರಾಟ ಕಳಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). [ನೀರ್ + ಆಟ]

ನೀರಾಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ನೀರಾಟವಾಡು : ಜಂಭಾರಿ ತನ್ನೈರಾವತ ನೀರಾಟಗೊಂಬುದ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಪೊಂಬಳ್ಳಿಗಂಟೆಯ ಬಲಿದಂತೆ ಸುರಚಾಪ ಸಂಭ್ರಮವಾಯ್ತು ಕಣ್ಮನಕೆ (ನೋಹತ. ೪-೩೫).
[ನೀರಾಟ + ಕೊಳ್$_1$]

ನೀರಾಟವಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡು ; ಜಲಕೇಳಿಯಾಡು : ಕರಿಣೀಗಣಾನ್ವಿತಂ ವನಕರಿಪತಿ ನೀರಾಟವಾಡಲೊಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪಂತಿರೆ ಗಜಗಮನದ ಸತಿಯರ್ ಬರೆ ಬಂದಂ ಜಲಧಿಗಲಸಗತಿಯಿಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೯) ; ನೀರಾಟವಾಡಿ ಪೊಜಮಡುವೈರಾವತದಂತೆ ದಿವಿಜದೀರ್ಘಿಕೆಯಿಂ ಕಾಸಾರದಿನೇಂ ಪೊಜಮಟ್ಟನೊ ವಾರವಧೂಸಹಿತಮವನಿಪತಿದಿಗ್ನಾಗಂ (ಅನಂಪು. ೭-೫೦) ; ವಾರಿಗೆ ಹೆಂಗಳರು ನಾವು ನೀರಾಟವಾಡಲಿಕೆ ಪೋಗಿ . . . ಸರೋವರ ಧುಮುಕಿದೇವೆ (ಕನಕ. ೧೨೩-೪) ; ನೀರಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಹತ್ತು ಹುಡುಗರ ಹೆಗಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೀರೊಳಗೆ ಅಮುಕಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅಸ್ವಾವಸ್ಥೆಪಡಿಸಿಬಿಡುವನು (ವಚಭಾ. ೧೬). [ನೀರಾಟ + ಆಡು$_1$]

ನೀರಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ನೀರಾಟವಾಡು : ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಯಾದವ ವಿಟವಿಟೀಜನಕ್ಕಂ ನೀರಾಡುವೊಡೆ ಸರೋವರಂ ನೆಜೆಯದು (ಜಗವಿ. ೧೪-೮೮ ವ) ; ಈಸಾಡುತಿರ್ಪರಸುಮಕ್ಕಳ ಮೈಗುಂಕುಮದಿಂದ ಬೆರಸಿ ಹೊಂಬಣ್ಣ ದಿನೆಸೆದಿಹುದಾ ನದಿ ಸ್ಮರಗೆ ನೀರಾಡ ಸಮೆದವೊಲು (ಸೂಬಸೋ. ೧-೩೪) ; ನೆಟ್ಟನೆ ನೀರಾಡುವ ನೃಪಸುತರಳವಟ್ಟು ರಂಜಿಸುತಿರ್ದರಲ್ಲಿ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೩೪) ; ಪ್ರೇಮದಿಂ ಬಂದು ನೀರಾಡುತಿಹ ಸಿರಿವಂತ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರ ಕುಚಯುಗದ ಕುಂಕುಮಸಾರ ಭೀಮರಥಿಯೊಳು ಕೂಡಿ (ಗುಭಚ. ೧-೨೨) ; ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಯ ನಡುವಣನವರತ ಜಲಗದ್ಗದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಶ್ರುತಿಯ ಮಂತ್ರಘೋಷಂ ಬೆರಸಿ ನೀರಾಡಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೦-೩೩೬). ೨. ನೀರು ಬರು ; ನೀರೂರು : ಪತಿಯ ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಚಂದ್ರಿಯ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೀರಾಡಿತು (ನಿಶಿಉ. ೧೫೬). ೩. ಬೆವರು ಬರು ; ಬೆವರಿಡು : ನೀರಾಡುವ ಮೊಗ ನಿಡುಸುಯ್ಯು ನಾಸಿಕ ತೀರ್ರೆಸುವ ತಳ್ಳಂಕ . . . ಒಪ್ಪಿತವಗಾ ನೀರಜಮುಖಿಯನು ಕಾಣುತವೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೯೫). ೪. (ಕಾಂತಿಯು) ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು ; ಹೊಮ್ಮು : ಲಾವಣ್ಯವೆಂದರೆ ಅಂಗಾಂಗದಲ್ಲಿ ನೀರಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಳಕು (ಸೌಂದಸ. ೧೨೯). [ನೀರ್ + ಆಡು$_1$]

ನೀರಾಣಿವರಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಟ್ಟಿಗೇವರ್ತನ್ನೆ ಕರಣಿಕೇ ಜೋಡಿ ನೀರಾಣಿವರಿ ನಾಟ್ಟು ಕಣಕ್ಕು[ವ]ರಿ ಅಂಗಸಾಲೇವರಿ (ಎಇ. XVIII, ೧೪೩–೫೬ ; 1434). 'ನೀರುಣಿಸುಂಕ', 'ನೀರುವರಿ$_2$', 'ನೀರೋಣಿ' ಪರಾ.
[ನೀರಾಣಿ$_0$ + ವರಿ$_1$]

ನೀರಾನ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಬುಜಾಕ್ಷಿಯರು ಕಳಧೌತಘಟದೊಳು ನೀರಾಂತು ಪೋಪರು ಪೊಳಲಧಿದೇವಿಯರಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೨-೫೭). [ನೀರ್ + ಆನ್$_1$]

ನೀರಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ: ದೆಸೆದೆಸೆಗೀಡಾಡಿದ ಕರಿ ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಬ್ಧಿಯೊಳಗೆ ನೀರಾನೆಗಳಾಗಸದೊಳಮವಭ್ರಗಜಮೆನೆ ಪೊಸತಾಗಿರೆ ಭಿನ್ನಸೃಷ್ಟಿವಡೆದನೊ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೪) ; ನೀರಾನೆಯಿಂ ಕಂಬುವಿಂ ವರರತ್ನವ್ರಜದಿಂ ಪ್ರವಾಳಲತೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿತ್ತು ನೀರಾಕರಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೪೭) ; ಸೊಂಡಿಲ ನೆಗಹಿ ಭೋರ್ಗರೆವ ನೀರಾನೆಯ ತಂಡ (ನೋಹತ. ೬-೩೬) ; ತಾವರೆ ಮೊಗ ವಿಾನ್ ಕಣ್ಣು ನೀರಾನೆ ಗಳ್ತೆವಿದ ನಡೆ ಸುಳಿನಾಭಿ . . . ಎನೆ ಭಾವಕಿ ಮೆಜೆದಳತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೫–೪೭). [ನೀರ್ + ಆನೆ$_1$]

ನೀರಾಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ; ಆವೆ; ಕೂರ್ಮ: (ಕ). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಆಮೆ$_1$]

ನೀರಾಮೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: "ವಾರ್ಷಿಕಂ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ತ್ರಾಯಂತೀ, ಬಲಭದ್ರಿಕಾ—೪ ನೀರಾಮೆಬಳ್ಳಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). [ನೀರಾಮೆ ? + ಬಳ್ಳಿ]

ನೀರಾರಂಬ (ನಾ). ನೀರಾವರಿಯ ಬೇಸಾಯ; ತರಿ ವ್ಯವಸಾಯ: ಕಾಡಾರಂಬ ನೀರಾರಂಬ ಸಕಲ (ಷ್ಕಲ) ಸುವರ್ಣಾದಾಯುಂಟಾದ ಅಷ್ಟಭೋಗತೇಜಸ್ಸಾಮ್ಯವನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೦–೧೯; 1544); ಆ ಗ್ರಾಮಕೆ ಸಲುವ ಚತುಸೀಮೆವೊಳಗಾದ ಕಾಡಾರಂಬ ನೀರಾರಂಬಕೆ ಸಲುವ ಕೆಜೆ ಕುಂಟೆ ಕೋಣನು (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೩೦೪–೧೪; ಸು. 17ನೆಯ ಶತ). [ನೀರ್ + ಆರಂಬ]

ನೀರಾರಂಭ, ನೀರುಆರಂಭ (ನಾ). = ನೀರಾರಂಬ: ಆ ದಂಡ್ಣಾಯಕಪುರಕೆ ಸಲುವ ಚತುಃಸೀಮೆಯೊಳಗುಳ್ಳ ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಏತ ಏರಿಕಲು ನೀರಾರಂಭ ಕಾಡಾರಂಭ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೭೧–೨೭; 1431); ಆ ಚತುಸೀಮೆವೊಳಗಣ . . . ಕಾಡಾರಂಭ ನೀರಾರಂಭ ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡಿಗೆಯೇನುಂಟಾದ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಆಗು ಮಾಡಿ(ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೯–೧೧; 1530); ಈ ಗ್ರಾಮಕೆ ಸಲುವ ಗೃಹಾರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಕಾಡಾರಂಭ ನೀರಾರಂಭ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೪೭–೧೭; 1669); ಯಿಾ ಗ್ರಾಮಕೆ ಕಾಡಾರಂಭ ನೀರಾರಂಭ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೧–೧೯; 1714 ?). **ನೀರುಆರಂಭ**: ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಕಾಡು ಆರಂಭ ನೀರುಆರಂಭ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೭೦–೧೦; 1607). [ನೀರ್ + ಆರಂಭ]

ನೀರಾವರಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸೌಲಭ್ಯ,—ಅನುಕೂಲ,—ಪೂರೈಕೆ: (ಮೈಗಜೆ. IV, ೭೮೧). (ಗು). ೨. ತರಿ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ; ನೀರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ: 'ನೀರಾವರಿ ಪ್ರದೇಶ' ಪರಾ. [<ನೀರ್ವರಿ]

ನೀರಾವರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ನೀರಾವರಿ ೧: (ಕ). ೨. ನೀರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ; ತರಿ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಭೂಮಿ: (ಕ). [ನೀರಾವರಿ+ -ಇಕೆ]

ನೀರಾವರಿಪ್ರದೇಶ (ನಾ). = ನೀರಾವರಿಕೆ ೨: ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿಪ್ರದೇಶಗಳು ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಖುಷ್ಕಿಪೈರುಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ(ವ್ಯವಮ. ೫೩). [ನೀರಾವರಿ+ಪ್ರದೇಶ]

ನೀರಾವರಿಬೆಳೆ (ನಾ). ತರಿ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆ: ಭತ್ತ, ಕಬ್ಬು ಮುಂತಾದುವು ನೀರಾವರಿ ಬೆಳೆಗಳು (ರೂಢಿ). [ನೀರಾವರಿ+ಬೆಳೆ$_2$]

ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ (ನಾ). = ನೀರಾವರಿಕೆ ೨: "ವ್ರೈಹೇಯಂ, ಶಾಲೇಯಂ—ಈ ೨ನ್ನು ವ್ರೀಹಿಶಾಲ್ಯುದ್ಭವೋಚಿತಂ, ಭತ್ತ, ಕಳವೆ ಮುಂತಾದ್ದು ಬೆಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗದ್ದೆ ಮೊದಲಾದ ನೀರಾವರೀ ಭೂಮಿಗೆ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫). [ನೀರಾವರಿ+ಭೂಮಿ]

ನೀರಾವಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೊತ್ತ; ಜಲರಾಶಿ: ರಂಭಾಳಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ನೀರಾವಳಿಯುಂ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುವಾಟಾವಳಿಗೆ ಸುರಿಯೆ . . . ಚೆಲ್ವಾದುದು ಪುರಬಹಿರುದ್ಯಾನಕೇದಾರಜಾಳಂ (ರಸರ. ಪರಿ. I, ೧೨೯). [ನೀರ$_2$+ಆವಳಿ$_1$ (=ಆವಲಿ)]

ನೀರಾಹಾರ (ನಾ). ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆಹಾರ: ನೀರಾಹಾರ (Fluid diet) ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಜೀವಸತ್ವವಿರುವ ಮೆದುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನ ಕೊಡಬೇಕು (ಕಲತೋ. ೨೫). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಆಹಾರ]

ನೀರಾಹಿ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು; ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಮಚ್ಛ ಮಕರಿಯು ಭೇಕ ಕರ್ಕಟಕ ನೀರಾಹಿ ಕಚ್ಛಪಂ ಮುಖ್ಯ ಜಲಚರಕೆಯಾಸ್ಪದವಾಗಿ (ನವಮೋ. ೨-೬). [ನೀರ$_2$+ಅಹಿ]

ನೀರಾಳಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವವಳು; ದಾಸಿ: ಅರಸಿಯರಿಗಾಳಿಯರು ಭೂಸುರರಿರವಿಗೆತ್ತವರಲ್ಲಿ ನೀರನು ಹೊರಲು ಬೇಕವ್ಮಾಜಿ ನೀರಾಳಿಯರಿಗಾಳಿಯರೇ ಇರುವರಲ್ಲರಖಿಳಿಗೆ ನಿನ್ನೊಳು ತೆರಳುವನು ನೋಡು (ಜಿನಭಾ. ೨೦–೬೭). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಆಳ್$_4$ (=ಆಲಿ$_4$)]

ನೀರಿ 'ನಿಜು$_2$' ನೋ.

ನೀರಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಎರೆ,—ಹೊಯ್ಯು: ಚಮರೀರಾಜಿರಜಂಗಳಂ ಕಳೆಗುಮುದ್ಯದ್ದಂತಿ ನೀರಿಟ್ಟು ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಸಾರಣೆಗೆಯ್ವುದಲ್ಲಿ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೨). [ನೀರ್ + ಇಡು$_1$]

ನೀರಿಪ್ಪೆ, ನೀರುಹಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಇಪ್ಪೆಯ ಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; "ಮಧೂಲಕ" (ನಾಚಿರಾ.ಕ): "ಮಧೂಳಿಕಾ–ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ನೀರಿಪ್ಪೆ, ಮದ್ಯ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೨೦). **ನೀರುಹಿಪ್ಪೆ**: "ಮಧೂಲಕಃ, ಜಲಜೇಅತ್ರ, ನೀರುಹಿಪ್ಪೆಮರ, ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ, ಗೋನುಮರ, ಗೋಗಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಇಪ್ಪೆ$_1$ (<ಇರ್ಪೆ)]

ನೀರಿಲಿ 'ನೀರಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ನೀರಿಲ್ಲಿ, ನೀರಲಿ, ನೀರಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನೀರಿಲ್ಲಿಯಾ ಸಿನ್ದೆಱಗಾಮಿಗಳುಂ ಮುಖವಾಗೆ ಎರಡುಂ ನಾಟ್ಟಿ ರಾಜಶ್ರಾವಿತವಾಗೆ ಪ್ರಸಾದಂಕೆಯ್ದಾರ್ (ಇಆ. XIX, ೧೪೫–೧೦; ಸು. 680). **ನೀರಲಿ**: ನೀರಲಿಯ ಮಹಾಜನಂಗಳುಂ . . . ಆನೆಬಾಳ ಪ್ರಜೆ ಪಿ(ಹಿ?)ಟ್ಟುಕಾರರುಂ ಇನ್ನಿವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನೆಬಾಳ (ಆನೆಪೊಳಲ?) ಗೌಡಿಕೆಯ ವೃತ್ತಿಯ ಅಷ್ಟಭೋಗಕೆ ತೇಜಸಾಮ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ ಬೊಮ್ಮಗೌಂಡನು ಪಡೆದನು (ಕಕುಲ. ೧೭–೧೧; 1050). **ನೀರಿಲಿ**: ಶ್ರೀಮದಗ್ರಹಾರಂ ನೀರಿಲಿಯ ಮಹಾಜನಂ ಮೂನೂರ್ವರಿಗೆ ಬಳಿಯ ನಟ್ಟೆ ಬರಿಸಿ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVI, ೬೭–೧೨; 1053). [?]

ನೀರಿಸ್‌ಹುಳು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ನೀರಿಸ್‌ಹುಳುವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವ ವಲಯವಂತ ಪ್ರಾಣಿ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೨೦೯). [ನೀರಿಸ್$_0$(P←ಇಂ. Nereis) + ಹುಳು (<ಪುೞು)]

ನೀರಿಳಿ 'ನೀರಿೞು' ನೋ.

ನೀರಿಳಿಸು 'ನೀರಿೞಿಯಿಸು' ನೋ.

ನೀರಿಜಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರಮುಟಿ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ವಳ್ಳಿಗಾರ ಪಾೞು ತೆಙ್ಕಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೇಱಿಯಾ ಏಱು ಮೂಡಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಇಡೆವೆಟ್ಟದಾ ವಡೆಗಣ್ಣಾ ನೀರಿಜಿಗ (ಎಇ. XXI, ೨೯–೧೪; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ನೀರಿೞು, ನೀರಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ನಾನ ಮಾಡು; ಮಿಾಯು. ೨. ಸೂತಕಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡು; ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ಅಪರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಮಿಾಯು: ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮಪ್ಪ ರೂಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ತಮ್ಮಣ್ಣನಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ನೀರಿೞಿದು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೬೦–೧೭); ಸುತಶೋಕದ ಪೊಂಪುೞಿಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಮಱಿಯದೆ ನೀರಿೞಿವಂತೆವೊಲಿೞಿದನಪರಜಳಧಿಗೆ ದಿನಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೨.೨೦); ಮುನ್ನಂ ಪರಶುರಾಮನೀ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳರಸುವಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮನಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಸೂೞ್ವರೆಗಂ ಪಿಳ್ಳೆಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತು

ಕೊಂದಪಂದಿರ ನೊರೆನೆತ್ತರೊಳ್ ತೀವಿ ತನ್ನ ತಾಯ್ಗೆ ನೀರಿೞಿಯಲುಂ ತಂದೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಲುಮೆಂದು ಮಾಡಿದ . . . ಪೆರ್ಮಡುಗಳೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುೞುಂಗಾಡಿ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ); ಸತ್ತಿರ್ದ ಮಗನ ಪೆಣನಂ ಕಂಡು ಮಹಾದುಃಖಿತನಾಗಿ . . . ಮಱುದಿವಸಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ನೀರಿೞಿದು ಲೌಕಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯೆಲ್ಲಮಂ ನೆಱೆಯೆ ತೀರ್ಚೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೯೨); ತುೞಿಲಾಳ್ಗದ್ಗೋತ್ರಭವಂ ಕೞಿದಂ ಕಲಿಸಿಂಹಚೂಡನೆಂದಪಯುವ ದೊಂದೞಲಿಂದೆ ಕೆಂಪು ಮಿಗೆ ನೀರಿೞಿವಂತಿರೆ ಸೂರ್ಯನಪರಜಲನಿಧಿ ಗಿೞಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೯). ತದ್ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಬಿನ್ನವಿಸುವುದುಂ ಗಾಂಗೇಯಾದಿಗಳ್ ಪಿರಿದುಂ ದುಃಖಮನೆಯ್ದಿ ನೀರಿೞಿದರ್ (ಮಹಾನೀ. ೯-೫೭ ಪ). **ನೀರಿಳಿ :** ೧. ಭಿಕ್ಷುಗಳನೊಡಗೂಡಿ ಬುದ್ಧಂ ಕಕುತ್ಥಾ ನದಿಯುನಯ್ದಿ ನೀರಿಳಿದು (ವೈಶಾಖ. ೭೩-೨೩೭). ೨. ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ರಿಬ್ಬರೂ ನೀರಿಳಿದರಲ್ಲಾ ವಾಯುದೇವ ವಿಮಾನವ ಹೊತ್ತ ವಾಸುದೇವ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯನಿೞಿದ (ಅವಚಂ. ೧೯೧-೮೬೪); ಉರುತರೋಪಾಯವು ಫಲಿಸಿತೆಂದಿರೆ ಮನದಲುಬ್ಬಿದನು ನೀರಿಳಿದರು ಬಳಿಕ್ಕವರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೫-೧೨).

ನೀರಿಳಿಯದ ಬಟ್ಟೆ = ಎಣ್ಣೆ, ಮೇಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಮೇಣಗಪ್ಪಡ: ನೀರಿಳಿಯದ ಬಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟು, ತಲೆಗೆ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಅಗ್ರಫೇನಾ ಪೆತ್ರೋವ್ನಾಳ ಕಡೆಗೆ ತೋರ್‍ಬೆರಳು ನೀಡಿದಳು (ಪುನರು. ೪೫೯). **ನೀರಿೞಿದವನು** = ಸೂತಕದ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: "ಅಪಸ್ನಾತ, ಮೃತಸ್ನಾತ = ನೀರಿೞಿದವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ನೀರ್ + ಇೞಿ]

ನೀರಿೞಿಪು (ಕ್ರಿ). ಸೂತಕಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು; ಮೈಲಿಗೆ ಕಳೆಯಲು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು: ಮುನ್ನೆ ಪರಶುರಾಮನೀ ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳರಸು ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮನಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಸೂೞ್ವರಂ ಪೇೞೆ ಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೊಂದು . . . ಅವರ ನೆತ್ತರ ಧಾರೆಯೊಳ್ ತೀವಿ ತನ್ನ ತಾಯುಂ ನೀರಿೞಿಪಲುಂ ತಾನುಂ ಮಿಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಲುಮೆಂದು ಮಾಡಿದ ಶಮಂತಪಂಚಕಂಗಳೆಂಬಯ್ದು ಪೆರ್ಮಡುಗಳ ಕೆಲದೊಳೆಡೆಯಱಿದು ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೨೪ ಪ).

[ನೀರ್ + ಇೞಿಪು]

ನೀರಿೞಿಯಿಸು, ನೀರಿಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ನೀರಿೞಿಪು: ಅೞುವೆನ್ನರ ತರಳಿಕೆ ಮೆಯ್ವೞಿಯಿಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯನೆತ್ತಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ತಡಿಗಾಗಿೞಿತಂದೀ ಕೊಳದೊಳ್ ನೀರಿೞಿಯಿಸೆ ನೀರಿೞಿದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೦). **ನೀರಿಳಿಸು :** ಬಾಯಿಬಡಿಕನಲಾ ವೃಥಾ ರಾಧೇಯ ಮದವೇಕಿನ್ನು ನಿನಗಹಿಸಾಯಕದ ಸಾವಿನಲಿ ನೀರಿಳಿಸುವೆನು ನೆತ್ತರಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೬-೭).

[ನೀರಿೞಿ + -ಇಸು$_3$]

ನೀರಿೞಿವು (ನಾ). ಜಲಪಾತ; ನೀರ್ಬೀೞು: ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಮೂಡಾಯಿನ್ಬೀೞ್ವನ್ದ ನೀರಿೞಿವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೫೩-೨೮; ಸು. 550); ಕೊಳ್ತಾಲೆಯುಳ್ ಕುಡಿತ್ತು ಎರಟ್ಟೆಪುಣುಸೆ ಎ ಮೂಡಾಯ್ಪೋೇಡಿ ನೀರಿೞಿವೆ ತಾೞಿತೆ ಎ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೨; 733).

[ನೀರ್ + ಇೞಿವು]

ನೀರಿೞಿಹ (ನಾ). ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ; ಸೂತಕ ಸ್ನಾನ: "ಅಪಸ್ನಾನಂ, ಮೃತಸ್ನಾನಂ — ಈ ೨ ನೀರಿ[ೞಿ]ಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೭). [ನೀರ್ + ಇೞಿಹ]

ನೀರೀಂಟು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿ, —ಪಾನಮಾಡು: ಕರಗಳ ನೀಡಿ ನೀರೀಂಟುವ ಪಥಿಕರು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೬೩). [ನೀರ್ + ಈಂಟು]

ನೀರೀಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸು; ಈಜು: "ಬಿಸ್ತಯತಿ = ನೀರೀಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೬೦). [ನೀರ್ + ಈಸು$_1$]

ನೀರೀಸು$_2$ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಈಜುವಿಕೆ: "ಬಿಸ್ತ— ಜಲೋತ್ತರಣೇ, ನೀರೀಸಿನೊಳ್" (ಕಾಶಕೃ. ೨೬೦). [ನೀರ್ + ಈಸು$_4$]

ನೀರು$_1$ 'ನೀರ್' ನೋ.

ನೀರು$_2$ 'ನೀಱು' ನೋ.

ನೀರು ಆರಂಭ 'ನೀರಾರಂಭ' ನೋ.

ನೀರುಂಬಳಿ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಕಾಲುವೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದವರಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವು ಕೊಟ್ಟ ಉಂಬಳಿ, —ಕೊಡುಗೆ: (ಕ). [ನೀರ್ + ಉಂಬಳಿ]

ನೀರುಕಂದಾಯ 'ನೀರುಗಂದಾಯ' ನೋ.

ನೀರುಕಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನೀರುಜಪ್ಲೆ, ನೀರುಕಕ್ಕೆ (ವೈಔಗಿ. ೨೯-೫೫೩). [ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕಕ್ಕೆ]

ನೀರುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೀರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು: ಚೌಕಮಾಳಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಉಕ್ಕೇರಿದಾಗ ನೀರುಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮); ಭೂಮಿಗೆ ನೀರು ಕಟ್ಟುವದರಲ್ಲಿ ಬಹು ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೯). ೨. ನೀರೂರು; ನೀರು ಬರು: ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರೂ ಚಿಕಿತ್ಸಕರೂ ಆದ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧). ೩. ಸಸ್ಯದ ಮಡಿಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಬಿಡು, —ಹಾಯಿಸು: (ಕ).

[ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೀರುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕರ್ಕೋಟಃ — ಮಡುವಾಗಲು, ನೀರುಕಟ್ಟೆ" (ಓಷಧಿ. ೨೨).

[ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕಟ್ಟೆ ?]

ನೀರುಕಣಿಗಲು 'ನೀರುಗಣಿಗಲು' ನೋ.

ನೀರುಕಣಿಗಿಲೆ 'ನೀರುಗಣಿಗಲು' ನೋ.

ನೀರುಕಾಗೆ 'ನೀರ್ಗಾಗೆ' ನೋ.

ನೀರುಕಾರು (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ಬಳಸುವ ಬಂದು ಬಗೆಯ ಇಕ್ಕುಳ: (ಕ). [← ತೆಲು. ನೀರುಕಾಱು]

ನೀರುಕಾಲುವೆ 'ನೀರ್ಗಾಲುವೆ' ನೋ.

ನೀರುಕುಟಿಗ 'ನೀರ್ಗುಟಿಗ' ನೋ.

ನೀರುಕುಡಿ 'ನೀರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ನೀರುಕುಡಿಸು 'ನೀರ್ಗುಡಿಸು$_1$' ನೋ.

ನೀರುಕುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ: ನೀರುಕುದುರೆ, ನೀರಾನೆ, ನೀರುಮಂಟಿ . . . ನೀರುಯುಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳುಂಟು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೩).

[ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕುದುರೆ]

ನೀರುಕೂಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಯಿಾ ದೇವರಿಂಗೆ ನೀರುಕೂಲಿ ನಿಚಂಡಿ ಬೆಡುಗೆ . . . ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೩-೧೪, 1279). [ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕೂಲಿ$_1$]

ನೀರುಕೊಕ್ಕರೆ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಪಕ್ಷಿ; ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿ: ಕ್ರುಙ್, ಕ್ರೌಂಚಃ — ೨ ಕೀಚಕ್ಕಿ, ನೀರುಕೋಳಿಗೂ ಹೆಸರಾಗುವದು, ನೀರುಕೊಕ್ಕರೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೯).

[ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್) + ಕೊಕ್ಕರೆ$_1$]

ನೀರುಕೊಡು 'ನೀರ್ಗೊಡು' ನೋ.

ನೀರುಕೋಟಲೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಡುಬು ರೋಗ : ಮಗುವಿನ ಮೈ ತುಂಬಾ ನೀರುಕೋಟಲೆ ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕೋಟಲೆ]

ನೀರುಕೋಳಿ 'ನೀರುಗೋಟು' ನೋ.

ನೀರುಗಂಗಾಳ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗಲವಾದ ದುಂಡನೆಯ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗಂಗಾಳ]

ನೀರುಗಂಟಿ 'ನೀರ್ಗಂಟಿ' ನೋ.

ನೀರುಗಂಟಿಗ (ನಾ). = ನೀರ್ಗಂಟಿ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕಂಟಿಗ]

ನೀರುಗಂಡಿ 'ನೀರ್ಗಂಡಿ' ನೋ.

ನೀರುಗಂದಾಯ, ನೀರುಕಂದಾಯ (ನಾ). ನೀರಿಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತೆರುವ ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣ : (ಲೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೭). **ನೀರುಕಂದಾಯ :** (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೮೧).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕಂದಾಯ]

ನೀರುಗಣಿಗಲು, ನೀರುಕಣಿಗಲು, ನೀರುಕಣಿಗಿಲೆ, ನೀರುಗಣಿಗಿಲ್, ನೀರುಗಣಿಗಿಲು, ನೀರ್ಗನಿಗಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಹೊಳೆ, ಕೌವಮರ, ಧಾತ್ರೀಫಲ, ನೀರುಗಣಿಗಲು (ಮೈಔಗಿ. ೧೨-೨೨೧). **ನೀರುಕಣಿಗಲು :** ನೀರುಕಣಿಗಲು, ತಕ್ತರೋಹಿತ, ನೀರುಸಣ್ಣಸೊಪ್ಪು (ಮೈಔಗಿ. ೬೩-೧೨೯೧). **ನೀರುಕಣಿಗಿಲೆ :** ಆ ಹೊಳೆಯ ಮರಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೀರುಕಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿದ್ದವು (ಕಂಕಫೆ. ೩೩). **ನೀರುಗಣಿಗಿಲ್ :** (ಕ). **ನೀರುಗಣಿಗಿಲು :** (ಕ). **ನೀರ್ಗನಿಗಲು :** ಹೊಳೆನಗೆ, ನೀರ್ಗನಿಗಲು (ಮೈಔಗಿ. ೪೪-೮೭೨).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗಣಿಗಲು$_1$ (<ಕಣಗಿಲೆ$_1$)]

ನೀರುಗಣಿಗಿಲ್ 'ನೀರುಗಣಿಗಲು' ನೋ.

ನೀರುಗಣಿಗಿಲು 'ನೀರುಗಣಿಗಲು' ನೋ.

ನೀರುಗಣ್ಣೆ 'ನೀರ್ಗಣ್ಣೆ' ನೋ.

ನೀರುಗಣ್ಣು (ನಾ). **೧.** ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ನೀರೂರಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಅರಿಗು ಜಿನಸಭೆಯೊಳು ಶೋಕ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ತಾಳ್ದನಾ ನೃಪತಿ ನೀರುಗಣ್ಣೊಳು ಮೂರ್ಛೆವೋಗನೆ ತಾಯನೃಧಾರಿಣಿಯೊಳು ದೀಕ್ಷೆಗೊಳಲು (ಭರಚ.೫೯-೫೦). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರ ರೋಗ : ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಸೋರುವುದು : ಕಾವುಗಣ್ಣು, ಉಷ್ಣಗಣ್ಣು, ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಸಂಜೆಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೬೨೮). **೩.** ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಒರತೆ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ನೀರುಗರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗರುಗ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗರಗ (<ಗರುಗ)]

ನೀರುಗಾಗೆ 'ನೀರ್ಗಾಗೆ' ನೋ.

ನೀರುಗಾಯಿ 'ನೀರ್ಗಾಯ್' ನೋ.

ನೀರುಗಾರಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಕಾಸತ್ರಿಂಸಿಂದ ಗ ೧ ॥ ೦ ನೀರುಗಾರಕದಿಂದ ಗ ೧ ಅಂತು . . . ವಿವರ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ . . . ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೨೦೪-೫೭ ; 1702).
[?]

ನೀರುಗಾಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲಿಂದ ಬೀಸಿ ಬರುವ (ತಂಪಾದ) ಗಾಳಿ : (ಕ). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗಾಳಿ$_1$]

ನೀರುಗಿಚ್ಚು 'ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ನೀರುಗಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಪಕ್ಷಿ : ಜಲಸಸ್ಯಗಳಿಂದಾವೃತವಾದ ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುಗಿಳಿಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೧೪೫).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗಿಳಿ]

ನೀರುಗು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಹೊರಚೆಲ್ಲು,—ಸ್ರವಿಸು ; ನೀರುಗುವ ಜಲಕಲಶಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಇವರನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. Viii, ೩೬೦೬).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಉಗು$_1$]

ನೀರುಗುಂದ 'ನೀರ್ಗುಂದ' ನೋ.

ನೀರುಗುಡಿ 'ನೀರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ನೀರುಗುಳ್ಳೆ 'ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆ' ನೋ.

ನೀರುಗುಳ್ಳೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನೀರುಗುಳ್ಳೆಗಿಡ, ಸೀತಾಶ್ರುಬೀಜ (ಮೈಔಗಿ. ೭೬-೧೫೬೬).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗುಳ್ಳೆ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನೀರುಗೇಡಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರದವನು ; ನೀರು ದೊರೆಯದವನು : ಮೊಗಲರನ್ನು ದಿಕ್ಕುಪಾಲಾಗಿ ಚದರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕೂಳುಗೇಡಿ ನೀರುಗೇಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಹಿಂಮುಸ. ೫೫).
[ನೀರುಗೇಡು + -ಇ$_3$]

ನೀರುಗೇಡು (ನಾ). ನೀರು ದೊರೆಯದೆ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ನೀರಿನ ಅಭಾವ : 'ನೀರುಗೇಡಿ' ಪರಾ. [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕೇಡು]

ನೀರುಗೈ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ ಕೈ ; ತೇವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೈ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನೀರುಗೈಯಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮೈಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಡವಿದನು (ನಚಭಾ. ೩೬೯).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ನೀರುಗೋಡಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ ; ಮೊಸಳೆ : "ಶಿಂಶುಮಾರ ಎಂದು ಮೊಸಳೆ ; ನೀರುಗೋಡಗ ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕೋಡಗ]

ನೀರುಗೋಣಿ 'ನೀರುಗೋಳಿ' ನೋ.

ನೀರುಗೋಳಿ, ನೀರಗೋಣಿ, ನೀರುಗೋಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ ; "ಚಿವಿಲ್ಲಕಾ" (ಪಂಡಿತ. ೨೭೨) : (ಕ). **ನೀರಗೋಣಿ :** ನೀರಬೊಮ್ಮಿಸೊಪ್ಪು, ನೀರಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು, ಇವು ಎರಡು ಬಗೆಯನ್ನು ಪಿಟ್ಟಿಸಿಕ್ಕಿ ಆ ರಸದಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಈ ಮೂಱನ್ನು ಅಱುವೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಇಳುಹಿ ಅದಂ ಆ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಕುಡಿಯಲು ಎರಡು ವೇಳೆ ಮೂಱು ವೇಳೆ ವಿರೇಕಮುಕ್ಕುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೧೩). **ನೀರುಗೋಣಿ :** (ಮೈಔಗಿ. ೪೫-೮೯೨).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಗೋಳಿ$_1$]

ನೀರುಗೋಟು, ನೀರುಕೋಳಿ, ನೀರ್ಕೋಳಿ, ನೀರ್ಗೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ಮುಂಡುಮುಳುಕ : "ಪ್ಲವ ಎಂದು ಮುಂಡುಮುಳುಕ ; ನೀರುಗೋಟು ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ನೀರುಕೋಳಿ :** ಈ ಅರ್ಕಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ನೀರುಕೋಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇವನಿಗೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯಿರುವದು (ಅರ್ಕಮಾ. ೪೯) ; ನೀರುಕೋಳಿ ಸಂಗಡ ಆಡಿ ಹಾರುಕೋಳಿ ಕೆಟ್ಟಿತು (ಗಾದೆ). **ನೀರ್ಕೋಳಿ:** ಇಲ್ಲಿ ಕುದುಂಬಳು, ಕೌಜಲು, ನೀರ್ಕೋಳಿ . . . ಡೇಗೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಸಾವಿರಜಾತಿಗಳಿವೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೧೨). **ನೀರ್ಗೋಳಿ :** "ಢಲ್ಲ = ನೀರ್ಗೋಳಿ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೫೦).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಕೋಟು$_1$]

ನೀರುಚಂಚಲಿ 'ನೀರುಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ನೀರುಚೆಂಚಲಿ, ನೀರುಚಂಚಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲ ಸಸ್ಯ : "ವಿತುನ್ನಂ, ಸುನಿಷಣ್ಣಕಂ—೨ ನೀರುಚೆಂಚಲಿ, ಸುಲಿವಲ್ಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). **ನೀರುಚಂಚಲಿ :** (ಕ).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಚೆಂಚಲಿ. / ತೆಲು. ನೀರುಚೆಂಚಲಿ]

ನೀರುಜ (ಗು). ರೋಗವಿಲ್ಲದ ; ಆರೋಗ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ನೀರುಜನ್ನಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಆ ಜ್ವರವು ಪ್ರಕೋಪಿಸಿದರೆ ನೀರುಜನ್ನಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ಆ ರಸಮಂ ಹಿಂಡಿ . . . ಒಂದಿಷ್ಟು ಕುಡಿಯಲು ಕೊಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಮೈಕೈಗೆ ಒತ್ತುವುದು (ವಿನ್ಯವಿ. ೧೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಜನ್ನಿ? + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನೀರುಜಪ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರುಜಪ್ಲೆ, ನೀರುಕಕ್ಕೆ (ಮೈಔಗಿ. ೨೯-೫೫೩). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಜಪ್ಲೆ ?]

ನೀರುಡ 'ನೀರುಡು' ನೋ.

ನೀರುಡು, ನೀರುಡ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಲ್ಲಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ : "ನಿಹಾಕೆ, ಗೋಧಿಕೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ಪೀ]ರುಡುವಿನ ಕರಡಿಯ ಮಾರ್ಜಾರದ ವಾಯಸದ ದನಿಗ ಮತಿಕಷ್ಟಂಗಳ್ . . . ಕರ್ಣಶೂಲಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೦) ; ಮೊಸಳೆ ನೀರಾನೆ ನೀರ್ವಾವು ನೀರುಡುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದೆ . . . ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೨-೩). **ನೀರುಡ :** "ನಿಹಾಕಾ, ಗೋಧಿಕಾ—ನೀರಲ್ಲಿರುವ ಉಡುವಿನ ಪೆಸರು . . . ಬೈಲು ಉಡದ ಹಾಗೆಯೇ ನೀರುಡ ಎಂಬುವ ಜಂತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪).
[ನೀರ್ + ಉಡು$_2$]

ನೀರುಣ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿ,—ಪಾನಮಾಡು : ಏಣಶಾಬತತಿ ನೀರುಣೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪಾಳವಾಳಮಂಡಳದಿನದೊಂದು ಮುಂದೆಸೆದು ತೋಱು ದುದಾಗಳಶೋಕಭೂರುಹಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೭) ; ಏರಿ ನೀರುಣ್ಬೊಡೆ . . . ತಾಯ ಮೊಲೆವಾಲು ನಂಜಾಗಿ ಕೊಲುವಡೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ದೂಱುವೆನು (ಬಸವ. ೨೬) ; ಏರಿಯನೀಡಿಱುವೋಳಿಯೆ ನೀರುಣ್ಬ ಕನಲ್ವ ಪೋರ್ವ . . . ಗೋರಾಜಿಯ ಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಡೆದುದು ಚೆಲ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೭) ; ನೀರುಣಲೆಂದು ಪೊಱಮಟ್ಟು . . . ಗಿಜ್ಜನೆಯುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ ಇಂದಿರನ ಪೊಱಲ ಸಿರಿಯ ಸಡಗರಮಂ ಪಿಡಿಯುತಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪) ; ನಳಿನಂ ಶುಕ್ತಿಕೆ ತಳ್ತ ನೀರ್ವನಿಗಳೇ ನುಣ್ಮುತ್ತು ನೀರುಣ್ಬ ನಿಶ್ಚಳಮಾತಂಗಮೆ ತೀರನೀರದ ಮಹೀಂದ್ರಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೫೫). [ನೀರ್ + ಉಣ್]

ನೀರುಣಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಕುಡಿಸು ; ನೀರೂಡು : ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸು : ಈ ಐದು ಪ್ರವಾಹಗಳು ಇನ್ನೂ ಹರಿಯುತ್ತಲಿವೆ. ಸಾಗರಾಂತ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ನೀರುಣಿಸಿ ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಲಿವೆ (ವಿಚಾಸಂ. ೮೦) ; ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಮರಗಳಿಗೆ ನೀರುಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರಿ ; ಪಿತ್ಥ-ಗಿತ್ಥ ತಲೆಗೇರಿಲ್ಲ ತಾನೆ? (ಮೂರುದಾ. ೩೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಉಣಿಸು$_1$]

ನೀರುಣಿಸು$_2$ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ ; ನೀರೆರೆಯುವಿಕೆ : ಪರಿಪ ಕಾಲ್ವೆಗಳಿಂದ ಬಾಳೆವಿಾನ್ನೆಗೆದು ಬಂಧುರಪೂಗಮಂ ಮುಟ್ಟಲಲ್ಲಿರ್ದ ಪೊಂಬಾಳೆ ಬಿರಿದು ಮಕರಂದರಸಮಂ ಸೂಸಲದು ಪೊನಲ್ವರಿದು ನೀರುಣಿಸಾಗಲು (ಸೌಂದಪು. ೫-೯೨). [ನೀರ್ + ಉಣಿಸು$_2$]

ನೀರುಣಿಸುಂಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಇನ್ತೀ ಧರ್ಮಮಂ ಗೆಯ್ದೊಂ ನೀರುಣಿಸುಂಕಂ ಬಿಟ್ಟ ಮೊದಲಾ[ಗಿ] ಎಲ್ಲಮಂ ಬಿಟ್ಟೋವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೫-೫ ; 871). 'ನೀರಾಣಿವರಿ', 'ನೀರೋಣಿ' ಪರಾ.
[ನೀರುಣಿ ? + ಸುಂಕ$_1$]

ನೀರುತರ್ಕಾರಿ (ನಾ). ಮಿಾನು : ಕರಿಯನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಮಿಾನು ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದೇ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ನೀರುತರ್ಕಾರಿ (ಬೆಸ್ತಕ. ೮).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ತರ್ಕಾರಿ$_2$(<ತರಕಾರಿ)]

ನೀರುತಾಪ (ನಾ). ಉರಿಮೂತ್ರ (?) : ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಹಣ್ಣು ಈ ಮೂಱನ್ನು ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನೀರುತಾಪ ಬಿಡುವುದು (ವಿನ್ಯವಿ. ೧೭೨).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ತಾಪ$_2$]

ನೀರುತಿದಿ 'ನೀರ್ದಿತ್ತಿ' ನೋ.

ನೀರುತುಂಬು 'ನೀರ್ದುಂಬು' ನೋ.

ನೀರುತುಳಸಿಗಿಡ (ನಾ). ತುಳಸಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ತುಳಸಿ(= ತುಲಸಿ) + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನೀರುತೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಬಾನಿ : ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುತೊಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತುಂಬ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ತೊಟ್ಟಿ$_2$]

ನೀರುದಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರುಹಾವುಗಿಡ, ನೀರುದಂಟು (ಮೈಔಗಿ. ೪೮-೯೫೦). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ದಂಟು]

ನೀರುದಗೆ (ನಾ). ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ದಾಹ : (ಕ).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ದಗೆ$_1$]

ನೀರುದಲೆಯ (ನಾ). ತಲೆಯಿಂದ ನೀರು ಒಸರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಇರುವೆ ; ಗೆದ್ದಲು ; ಗೊರಲೆ : ನೀರುದಲೆಯನ ಮನೆಯಲಿರುವನಯೇರಿದನ ಸತಿಯನುಜೆಯಪ್ಪನ ಸಾರಿ ಬದುಕಿದನ (ಮಡಿಕಾ. V. ೧೧೬೭ ; ಬಸವೇಶ್ವರನ ಪಂಚಸ್ತೋತ್ರ).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ತಲೆ$_1$ + -ಅ$_7$]

ನೀರುದಾರಿ 'ನೀರ್ದಾರಿ' ನೋ.

ನೀರುದಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೀಟಘ್ನಃ—ಗಂಧಕ, ನೀರುದಾಳಿ, ವಿಳಂಗ" (ಔಷಧಿ. ೩೪). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ದಾಳಿ?]

ನೀರುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಉಡೀ, ಬೆಳುದುರೆ, ನೀರುದುರೆ (ಮೈಔಗಿ. ೩೨-೬೧೦). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಉದುರೆ$_2$]

ನೀರುದೆಗೆ 'ನೀರ್ದೆಗೆ' ನೋ.

ನೀರುದೊಣೆ 'ನೀರ್ದೊಣೆ' ನೋ.

ನೀರುದೋಷ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಲ್ಮಷದಿಂದುಂಟಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ನೆಲಾವರೆಯ ಸಮೂಲ . . . ಬೇಸಿಸೊಪ್ಪು, ಆ ಬೇರು, ಇವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುದು. ಮಲಶುದ್ಧಿಯಹುದು. ನೀರುದೋಷ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿನ್ಯವಿ. ೧೪೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ದೋಷ]

ನೀರುನವಿಲು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ನೀರುನವಿಲುಗಳು ನೋಡಲು ನೀರುಕಾಗೆಗಳಂತಿದ್ದರೂ ಅವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಕ್ಷಿಕುಟುಂಬ (ಪಕ್ಷಿ. ೧೦೧).
[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ನವಿಲು(<ನವಿಲ್)]

ನೀರುನಾಯಿ (ನಾ). ನಾಯಿಯಂತೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ : ಆ ಸದ್ದಿಗೋ ಏನೋ, ಎರಡು ನೀರುನಾಯಿಗಳು ಅವಸರದಿಂದ ಈಜಿ, ಹತ್ತಿರದ ಮುಂಡಕನ ಹಳುವನ್ನು ಹೊಕ್ಕುವು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೬). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ನಾಯಿ(<ನಾಯ್)]

ನೀರುನಿಲ್ಲು 'ನೀರ್ನಿಲ್' ನೋ.

ನೀರುನೆತ್ತಿ (ನಾ). ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿ, ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಹರಿಯುವಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ನೆಲದ ಉಬ್ಬುಪ್ರದೇಶ; ಜಲವಿಭಾಜಕ ಸ್ಥಳ; ಇಳಿಮೇಡು : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೩೧). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ನೆತ್ತಿ]

ನೀರುನೇರಳೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಳೆ ಗಿಡ: ಸೀತಾರಾಮ ನೀರುನೇರಳೆಗಿಡದ ಕಡ್ಡಿಯೊಂದನ್ನು ಮುರಿದು ಹಲ್ಲಿಂದ ಕಚ್ಚಿ . . . ಹಲ್ಲುಜ್ಜುವ ವಿಧಾನ ಗೆಳೆಯನಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ (ಚಿಗುಕ. ೭೦). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ನೇರಳೆ(<ನೇಱಲ್) + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನೀರುಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ ; ಜಲಪಕ್ಷಿ : ನೀರುಪಕ್ಷಿಗಳು ಜಟಿಲವಾದ ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಪಕ್ಷಿ. ೪೮). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಪಕ್ಷಿ]

ನೀರುಪಲಸು, ನೀರುಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಹಳೆಯಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನೊಳು ನೀರುಪಲಸಿನ ಕಾಯ ಕಳಿಯ ಬೇಯಿಸಿ ಬಸಿದು ಕದುಕಿಱಿದು . . . ತುಪ್ಪವನೆಱೆದು ಬೇಯಿಸಲು ಭಕ್ತಫಲನೀರಪನಸವುದಾಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೫೮). **ನೀರುಹಲಸು:** "ನಿಚುಳಃ, ಅಂಬುಜಃ, ಇಜ್ಜಲಃ—೩ ಗನ್ನೇರಳೆಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದನ್ನು ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫) ; ನೀರುಹಲಸಿನ ತೊಳೆ, ಹಲಸು . . . ಇವುಗಳನ್ನು ನೆರೆಹೊರೆಯವರಿಗೂ ಹಂಚಿ ಅದರ ಉಪಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು (ಮಲಿಮಂ. ೯೫). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಪಲಸು]

ನೀರುಪಾರಿವಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : "ಜಲಕಪೋತಃ—ನೀರುಪಾರಿವಪಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೧). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಪಾರಿವ$_1$ + ಪಕ್ಷಿ]

ನೀರುಪುಚ್ಚಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ (?) : ಬಲಗಡೆಗೆ ನಾಲ್ಕೈದು ನೀರುಪುಚ್ಚೀಕಾಯಿ ಗಿಡಗಳು (ದೆಯ್ಯಮ. ೧೨). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಪುಚ್ಚಿ?+ಕಾಯಿ$_4$(<ಕಾಯ್$_4$)]

ನೀರುಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿಎಲೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಕ್ಲೀತಾ ಸೊಪ್ಪು, ನೀರುಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿ ಎಲೆಗಿಡ (ಮೈಔಗಿ. ೧೧-೧೯೭) [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿ(<ಪುಳ್ಳು ಂಪುಣಿಸೆ) + ಎಲೆ$_1$ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನೀರುಪ್ಪಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ ; ಇಕ್ಷುರ ; ಗೊಳಗೊಳಕೆ : ನೀರುಪ್ಪಿಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಅಂಕೋಲೆ, ಗೋರಿವಿಡಿ, ಕೊಳವಳಿಕೆ (ಮೈಔಗಿ. ೧೧-೧೯೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಉಪ್ಪಿ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನೀರುಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಪ್ಪು; ಕಡಲುಪ್ಪು ; ಅಡಿಗೆ ಉಪ್ಪು : ನಾರು ಬಲಿಯದ ಹೀರೆ ಎಳೆಗಾಯ್ಗಳಂ ತಂದು . . . ಕತ್ತರಿಸಿ ತುಪ್ಪ ನೀರುಪ್ಪು ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಗಳನಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೬). ೨. ಉಪ್ಪು ಕದಡಿದ ನೀರು ; ಉಪ್ಪುನೀರು : ನಿಳುಪ್ಪಿನಲಿ ಕಲಸಿದುವು ಲವಣೋದಕಿಯೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೬೪-೩). ೩. "ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ" (ಸೀತಿಮಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಬಡತನದಿಂ . . . ಬಾಟ್ವಿಂ ಪರಗೃಹದಡುಗೂಳ್ ನೀರುಪ್ಪುಗಳ್ಗೆ ಲಯಮಂ ಮಾಟ್ಪಿಂ (ಸೀತಿಮಂ. ೨-೩೬೦). 'ಕಲ್ಲುಪ್ಪು' ಪರಾ. [ನೀರ್+ಉಪ್ಪು$_1$]

ನೀರುಬಲ್ಲೆ, ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ಇದ ಮೋಹಗಡಣ, ಜಲಗರ, ನೀರುಬಲ್ಲೆಯವರಿಗೆ ಮೂಱು ಹುಣಸೇಬೀಜದಷ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ಮಧುರ ಆಹಾರವಿಕ್ಕಲು ಬಲ್ಲೆ ಮಲದೊಳಗೆ ಬೀಳುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೭೨). **ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ :** ವಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ, ಸಂಧಿವಾತ ಮತ್ತು ಕನ್ಯೆ ಇವಕ್ಕಾಗಿ ಸಹಸಾ ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೨೯). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬಲ್ಲೆ?]

ನೀರುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗುಲ್ಮಿನೀ—ಹರೇಣುಕ, ನೀರುಬಳ್ಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೯). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಬಳ್ಳಿ]

ನೀರುಬಳ್ಳೆ, ನೀರಬಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಕಪಿಲ್ಯೆ ಕರಃ—ನೀರುಬಳ್ಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೨೭). **ನೀರಬಳ್ಳೆ :** "ಕಾಕನಾಳಃ—ನೀರಬಳ್ಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೦). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬಳ್ಳೆ$_1$]

ನೀರುಬಿಡು 'ನೀರ್ಬಿಡು' ನೋ.

ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ 'ನೀರುಬಲ್ಲೆ' ನೋ.

ನೀರುಬಿಳಿಗಡ್ಡೆಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ನೀರುಬಿಳಿಗಡ್ಡೆ ಹಂಬು, ಬಿಳೀಹಂಬು (ಮೈಔಗಿ. ೪೬-೯೧೪). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬಿಳಿಗಡ್ಡೆ$_0$+ಹಂಬು$_2$(<ಪರಪು$_2$)]

ನೀರುಬೆಕ್ಕು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : "ಉದ್ರಃ—ನೀರುಬೆಕ್ಕು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಬೆಕ್ಕು]

ನೀರುಬೆಟ್ಟಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಮೈಔಗಿ. ೭೦-೧೪೩೮). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬೆಟ್ಟ?+ಬಳ್ಳಿ]

ನೀರುಬೆರಸು 'ನೀರ್ವೆರಸು' ನೋ.

ನೀರುಬೇಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಕಾಂಚನಃ—ನೀರುಬೇಳ" (ಓಷಧಿ.೨೯). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬೇಳ$_0$]

ನೀರುಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಬಿಲ,—ಡೊಗರು : ಕುಳೀರಃ, ಕರ್ಕಟಃ—೨ ಏಡೀ ಪೆಸರುಗಳು. ಅಂವರೆ ನೀರುಬೊಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಏಡೀಕಾಯಿ, ನಳ್ಳಿಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೩). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬೊಕ್ಕೆ$_2$]

ನೀರುಬೋಗದಬಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನೀರುಬೋಗದ ಬಂಟೆ, ನೀರ್ವಾಡಮಲ್ಲಿ (ಮೈಔಗಿ. ೪೦-೭೮೫). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+?]

ನೀರುಬ್ಬರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ,—ಬುಗ್ಗೆ ; ಒರತೆ : "ಉತ್ಸಃ, ಪ್ರಸ್ರವಣಂ—೨ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ನೀರುಬ್ಬರ, ಬೆಟ್ಟಚಿಲಮೆ, ಬೆಟ್ಟಜೌಗು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೦೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಉಬ್ಬರ(<ಉರ್ವರ)]

ನೀರುಬ್ಬು (ನಾ). ನೀರಿನ ಏರಿಕೆ,—ಉಕ್ಕು : ಮೆಱೆದುದಿದಿರಲಿ ನಿಖಿಳನದಿಗಳ ಮುಱುಕವನು ಮುಸುಕಿಸುವ ಮುಸಕದ ನಿಱಿಸಿನಲಿ ನೀರುಬ್ಬುಗಳ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರದ ಬಿಱುಬುತೆರೆಗಳ . . . ಫೇನಪಿಂಡದ ಗುಱುಬಿನಲಿ ಗಾಡಿಸಿತು ಗೋದಾವರಿ ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೪೭). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಉಬ್ಬು$_2$(<ಉರ್ವು$_2$)]

ನೀರುಬ್ರಹ್ಮಿ (ನಾ). ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ದಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೬). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಬ್ರಹ್ಮಿ$_1$]

ನೀರುಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ನಾ). = ನೀರುಬ್ರಹ್ಮಿ : (ಮೈಔಗಿ. ೧೧-೧೮೯). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಬ್ರಾಹ್ಮಿ]

ನೀರುಮಂಜಿ 'ನೀರುವಂಜಿ' ನೋ.

ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ 'ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ನೀರುಮಣ್ಣು 'ನೀರ್ಮಣ್' ನೋ.

ನೀರುಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತ್ತಿಮರ : "ಕಾಳಂದಿನೀ—ನೀರುಮತ್ತಿ" (ಓಷಧಿ. ೨೮). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಮತ್ತಿ$_1$(<ಮಱ್ತಿ$_2$)]

ನೀರುಮನೆ 'ನೀರ್ಮನೆ' ನೋ.

ನೀರುಮಳೆ 'ನೀರ್ಮೞೆ' ನೋ.

ನೀರುಮಾವಿನ ಕಾಯಿ (ನಾ). ಮಾವಿನಕಾಯಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ : ನೀರುಮಾವಿನ ಕಾಯಿ (ಮಿಡಿಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ), ನೀರುಹಲಸಿನ ತೊಳೆ . . . ಹಪ್ಪಳಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ನೆರೆಹೊರೆಯವರಿಗೂ ಹಂಚಿ ಅದರ ಉಪಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು (ಪುಲಿಸಂ. ೯೫).

[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ]

ನೀರುಮಿಾ 'ನೀರ್ಮಿಾ' ನೋ.

ನೀರುಮುಟ್ಟು 'ನೀರ್ಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ನೀರುಮೊಗೆ 'ನೀರ್ಮೊಗೆ' ನೋ.

ನೀರುರುಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ; ಬುದ್ಬುದ: ತೆರೆಯಿವು ನೀರ್ಮಾವಿವು ಸಲಿಲದ ನುದಕರಿಯಿವು ಜಲಗೊಳ್ವ ಮುಗಿಲಿವು ನೊರೆಯಿವು ಶಂಕಿವು ಮುತ್ತಿವು ಸಿಡಿದ ನೀರುರುಳಿಯೆಂದಱಿವರಿಗರಿದವು (ಶೂಬಸೋ. ೧೫-೩೧). [ನೀರ್ + ಉರುಳಿ$_1$]

ನೀರುಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಶಬ್ದ,—ಮೊರೆತ : ಶಂಕರ ಜಟಾಜೂಟವಿಗಳಿತೆಯ, ನೀರುಲಿಯ ನೊರೆನಗೆಯ ಜಡೆವೊನಲ ತೆರೆನಡೆಯ . . . ಜಹ್ನುಜಾತೆಯಂ ದರ್ಶಿಸಿದೊಡನೆ (ಶ್ರೀರಾಪು. ೯೭-೫೧೯).

[ನೀರ್ + ಉಲಿ$_2$]

ನೀರುವಂಜಿ, ನೀರಂಜಿ, ನೀರವಂಜಿ, ನೀರುಮಂಜಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೆಣಬಿನ ಗಿಡ : "ಅಂಬುಪ್ರಿಯ—ನೀರುವಂಜಿ" (ಅಕಾನಿ. ೧-೧೬). **ನೀರಂಜಿ : ೧.** ನೀರವಂಜಿ, ನೀರಂಜಿ, ಹೊಳೆಬೋಸಿ (ಮೈಔಗಿ. ೬೭-೧೩೭೬) ; ಸೀತೆ, ಭಾವಿಯ ಬಳಿಯ ನೀರಂಜೀಪೊದೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಳು (ಅಪತಂ. ೧೬೬). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಆಟಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕಲಾತ್ಮಕವೂ ಜನಪ್ರಿಯವೂ ಆದುದೆಂದರೆ ಕೋಲಾಟವೇ ಆಗಿದೆ . . . ಕೋಲುಗಳನ್ನು ನೀರಂಜಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೧೬). **ನೀರವಂಜಿ : ೧.** ನೀರವಂಜಿ, ನೀರಂಜಿ, ಹೊಳೆಬೋಸಿ (ಮೈಔಗಿ. ೬೭-೧೩೭೬) ; ನೀರವಂಜಿ, ಸೊಂಟಿ, ಅರಿಸಿನ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ನೀರುಮಂಜಿ : ೧.** "ನಾದೇಯಂ—ಸೈಂಧವ, ನೀಲಾಂಜನ, ನೀರುಮಂಜಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೫).

[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಮಂಜಿ$_2$]

ನೀರುವಂಜಿನಾರು (ನಾ). ನೀರುವಂಜಿ ಗಿಡದ ನಾರು,—ಹುರಿ : ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ . . . ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ನೀರುವಂಜಿನಾರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಇವನ್ನು ಬಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೮೬).

[ನೀರುವಂಜಿ + ನಾರು$_3$(<ನಾರ್)]

ನೀರುವಕ್ಕಿ 'ನೀರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ನೀರುವಕ್ಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಜಲಾಶಯ (?) : ಆ ಹೊಸಗೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಕೋಡಿಯಿಂದಂ ಮೂಡ ಹೋದ ನೀರುವಕ್ಕೆಯಿಂದಂ ಅಯ್ಯನಕಟ್ಟದ ತಾಯ್ವಳ್ಳದಿಂದಂ ತೆಂಕಲಾದುದೆಲ್ಲವಿನಿತುಂ ಪರಮಂಗೆ ಸೀಮೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. II, ೭೩-೪೬ ; 1118).

[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಪಕ್ಕೆ$_1$(<ಪೞ್ಕೆ)]

ನೀರುವಡೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ವಳಯ ಶಾಸನವ ನೆಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ ನೀರುವಡೆ ಕಾಲುವಡೆ ಸ್ಥಾನಮಾನ್ಯ ಪೂರ್ವಮರಿಯಾದೆಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೩೨-೧೮ ; 1540). 'ಕಾಲುವಡೆ' ಪರಾ. [?]

ನೀರುವರಿ$_1$ 'ನೀರ್ವರಿ' ನೋ.

ನೀರುವರಿ$_2$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ,—ಸುಂಕ. 'ನೀರಾಣಿವರಿ' ಪರಾ. [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ವರಿ$_1$]

ನೀರುವಲೆ 'ನೀರ್ವಲೆ' ನೋ.

ನೀರುವಳಿ (ನಾ). ನೀರಾವರಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ (?) : ಹಲ್ಮಣಿಯ ಊರ ಮುಂದಣ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಕೆಱೆಯುಂ ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಣ ಹಳ್ಳದ ಕಾಲ್ವೆಯುಂ ಅಂತೆರಡಱ ನೀರುವಳಿಯಿಂ ಬೆಳೆವ ಭೂಮಿ ಏನಿತುಂಟನಿತುಮಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೦-೫೫ ; 1148) ; ಹಾಸನದ ಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಸೆಟ್ಟಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಲುವಂಥಾ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯೊಳಗಾದ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಕಟ್ಟೆ ಕಾಲುವೆ ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಹೊಲ ಮೇರೆ ನೀರುವಳಿ ಇವೆಲ್ಲಂ ಒಳಗಾಗಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೧೭ ; 1563). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಬಳಿ$_3$(<ಬೞಿ$_3$)]

ನೀರುವಱಿಗೋಲ್ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ ಸಾಧನ; ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು : "ಅರಿತ್ರಯೆನೆ ನೀರುವಱಿಗೋಲಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ನೀರ ಹಱಿಗೋಲಕ್ಕು, ನೀರುವಱಿಗೋಲಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೩). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಪಱಿಗೋಲ್ (<ಪಱುಗೋಲ್)]

ನೀರುವಾಟೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಗಿಡ : ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ, ನೀರುವಾಟೆ (ಮೈಔಗಿ. ೫-೧೩೦). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ವಾಟೆ]

ನೀರುವಾವು 'ನೀರ್ವಾವು' ನೋ.

ನೀರುವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ (?) : ಕಾಡುನುಗ್ಗೆ ಅರಳಿಸಿಪ್ಪೆ . . . ಸೀಗೆರಸ, ಇವ ಮರ್ದಿಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ನೀರುವ್ಯಾಧಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೭೭).

[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ವ್ಯಾಧಿ]

ನೀರುಸಂಬರೇಣುಎಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಲೆ : ನೀರುಸಂಬರೇಣುಎಲೆಯನ್ನು ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದ ರಸ ೩ ದುಡ್ಡು ತೂಕ, ಹರಳೆಣ್ಣೆ ೨ ದುಡ್ಡು ತೂಕ . . . ಇವನ್ನರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೫೧೫).

[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಸಂಬರೇಣು$_0$ + ಎಲೆ$_1$]

ನೀರುಸಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೈಔಗಿ. ೫-೭೬).

[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಸಜ್ಜೆ$_1$(<ಸೆಜ್ಜೆ$_1$) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ನೀರುಸಣ್ಣೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ನೀರುಕಣೆಗಲು, ತಕ್ತರೋಹಿತ, ನೀರುಸಣ್ಣೆಸೊಪ್ಪು (ಮೈಔಗಿ. ೬೩-೧೨೯೧).

[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಸಣ್ಣೆ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನೀರುಸಬ್ಬಸಿಗೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನೀರುಸಬ್ಬಸಿಗೆಹುಲ್ಲು, ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆಹುಲ್ಲು (ಮೈಔಗಿ. ૩೭-೭೩೩).

[ನೀರು$_1$(<ನೀರ್) + ಸಬ್ಬಸಿಗೆ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೀರುಸಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಾನಾವರ, ನೀರುಸಲ್ಲೆ, ಹನಕೆ (ಮೈಔಗಿ. ೩೯-೭೭೫). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಸಲ್ಲೆ ?]

ನೀರುಸಿರಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಉಸಿರಾಡುವ ಜೀವಿ ; ಜಲಚರ : ಬೀಸುತೆ ಪುರಿನೇಣ್ ಪೆಣೆದಾ ಬಲೆಯನ್ . . . ಪಿಡಿವನ್ ಬಯಲಾ ಕೂರುಸಿರಿಗಳನ್, ಮೇಣ್ ಕಡಲಾಟದ ನೀರುಸಿರಿಗಳನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೬-೩೨೪) ; ಕಡಲ ನೀರ್ಉಸಿರಿಗಳ್ಗೆರೆಯಾಗಿ ಎಸೆದು ಬಿಡು ಎನ್ನನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೦-೬೫೬). [ನೀರ್ + ಉಸಿರಿ]

ನೀರುಸೀನಿನ ಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; "ಭಾಜೀ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೨): (ತ). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನೀರುಸುಳಿ 'ನೀರ್ಸುಳಿ' ನೋ.

ನೀರುಹಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಪ್ರಾಣಿ : "ಶಂಕುಃ— ನೀರುಹಂದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೩).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹಂದಿ (<ಪಂದಿ)]

ನೀರುಹಂಬು (ನಾ). = ನೀರುಹಬ್ಬೆ : ನಾದೇಯಿ, ನೀರುಹಬ್ಬೆ, ನೀರುಹಂಬು, ಪರಿವ್ಯಾಧ (ಸಸ್ಯನಿ. ೨೬).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹಂಬು$_2$(<ಪರವು$_2$)]

ನೀರುಹಕ್ಕಿ 'ನೀರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ನೀರುಹಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು : ವಿದುಲ=ನೀರು ಹಚ್ಚೆ (ವಿವೈವಿ. ೫೯). 'ನೀರುಹಬ್ಬೆ' ಪರಾ.
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹಚ್ಚೆ$_2$]

ನೀರುಹನಿ 'ನೀರ್ವನಿ' ನೋ.

ನೀರುಹಬ್ಬೆ, ನೀರಹಬ್ಬೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪರಿವ್ಯಾಧಃ, ವಿದುಲಃ, ನಾದೇಯೀ, ಅಂಬುವೇತಸಃ— ೪ ನೀರು ಹಬ್ಬೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪); ನೀರುಹಬ್ಬೆಯನ್ನು ಹಾಲಿ ನೊಡನೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು, ಕಲ್ಲು ಬೀಳುವುದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೯೬); ಹಬ್ಬೆ, ನೀರುಹಬ್ಬೆ, ನುಗ್ಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಫಲಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳು (ಕೃಪಾಅ. ೨೨೪). **ನೀರಹಬ್ಬೆ** : "ನಾರಂಗ—ನೀರ ಹಬ್ಬೆ, ಕೊಳವಳಿಕೆ, ನೀರುಮಂಜಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೫) ; ಎಲೈ ಮಿತ್ರನೆ, ನೀರಹಬ್ಬೆಗಿಡ ಬಾಗಿರುವುದು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ನದೀ ವೇಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೋ ? (ಶಾಕುಂತ. ೨೦-೨೪). 'ನೀರ್ಬೆತ್ತ' ಪರಾ. [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹಬ್ಬೆ$_1$]

ನೀರುಹಲಸು 'ನೀರುಪಲಸು' ನೋ.

ನೀರುಹಾದಿ (ನಾ). ೧. "ತೊರೆ ; ನೀರುಹಾದಿ ; ನಾಲೆ ; ಕೊರಕಲು" (Nallah. ಇಂಕನಿ). ೨. (ಹಡಗು ಮುಂತಾದುವು ಗಳು) ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗ ; ಜಲ ಮಾರ್ಗ : ನೀರುಹಾದಿಯ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ವಾಯುಮಾರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಹಾದಿ(<ಪಾದಿ$_1$)]

ನೀರುಹಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಬಿಡು ; ನೀರನ್ನು ಹರಿಸು : ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನೀರುಹಾಯಿಸುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡ ಬೇಕಾದದ್ದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ವ್ಯವಸು. ೬೩); ಬುದ್ಧಿವಂತ ಮನುಷ್ಯ ಕಾಲುವೆ ತೋಡಿ, ಗದ್ದೆ ತೋಟಗಳಿಗೆ ನೀರುಹಾಯಿಸಿ ಗಿಡಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸುತ್ತಾ ಬಂದ (ನನಪಿ. ೪).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹಾಯಿಸು (<ಪಾಯಿಸು)]

ನೀರುಹಾವು 'ನೀರ್ವಾವು' ನೋ.

ನೀರುಹಾವುಗಿಡ (ನಾ.) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರುಹಾವುಗಿಡ, ನೀರುದಂಟು (ವೈಶಗಿ. ೪೮-೯೫೦).
[ನೀರುಹಾವು? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನೀರುಹಿಪ್ಪೆ 'ನೀರಿಪ್ಪೆ' ನೋ.

ನೀರುಹೊಗೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲೇಳುವ ಉಗಿ,—ಹಬೆ : (ಶ).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಹೊಗೆ$_2$ (<ಪೊಗೆ$_2$)]

ನೀರುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಗೆಡ್ಡೆ ; ಈರುಳ್ಳಿ : "ಲತಾರ್ಕಃ, ದುದ್ರುಮಃ - ಅದು ನೀರುಳ್ಳಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨) ; ಬೆಲ್ಲದ ನೀರೆಱೆದಡೇನು ಬೇವು ಸಿಹಿಯಪ್ಪುದೆ ಕತ್ತುರಿಯ ಲೇಪವಿತ್ತಡೇನು ನೀರುಳ್ಳಿ[ಳ್ಳಿ]ಯ ದುರ್ಗಂಧ ದೂರಪ್ಪುದೆ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೪-೧೧೭) ; ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಗಡ್ಡೆಯಂ ಮನದೊಳಟ್ಟುತ್ತಿಯೊಳಾವಗಮೊಂದು ತಟಕ್ಕೆಯಂ ಚೆಲ್ಲಿಸಿ ಜಾಜಿಯಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲದ ಮಾನವನೇನ ಬಲ್ಲವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೯೩) ; ಅಂಬೆಗಳದಿ ಕಾರ್ಗೆಣಸು ನೀರುಳ್ಳಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಕರಿಬೇವು ಸಹಿತ ಸಿಂಬೆ ಕೂಗಲಿ ಪಿಪ್ಪಲಗಾಯಿ ಕೊಯ್ದರು (ಮೋಹತ. ೪-೬೦) ; ತುಳಸಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲಿ ನೀರುಳ್ಳಿಯನು ಹಾಕೆ ಹೊಲಸು ಹೋಗ್ವುದೆ ಹಲವು ಕಾಲಿದ್ದರೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೪-೩) ; ನೀರುಳ್ಳಿಯವನ ಸಂಗಡ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಮೋರೆಯೆಲ್ಲ ನಾರದೆ ? (ಗಾದೆ). 'ಈರುಳ್ಳಿ' ಪರಾ.
[ನೀರ್+ಉಳ್ಳಿ$_1$. / ತಮಿ. ತುಳು. ನೀರುಳ್ಳಿ ; ತೆಲು. ನೀರುಲ್ಲಿ]

ನೀರುಳ್ಳಿಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). = ನೀರುಳ್ಳಿ : ನೀರುಳ್ಳಿಗೆಡ್ಡೆ ಒಣರೊಟ್ಟಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಳದಡೆ ಬಾಯ ಬಿಡುತಾನೆ (ನಾಪದ. ೧೩೭).
[ನೀರುಳ್ಳಿ + ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ನೀರೂಟೆ (ನಾ). = ನೀರುಣಿಸು$_2$: ಉಱಿಯ ಬಾಯ್ಗೆ ಪೊರಸಿ ಕಾಸಿ ನೀರೂಟೆಮಂ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಾದೊಡಂ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಾದೊಡಂ ಕುಡಲ್ ಆ ಉಳಿ ವಜ್ರದಂತೆ ಬಲ್ಪಾಗಿರ್ಪುದು (ಲೋಕೋಪ. ೫-೪೦ ೩೬೮); ಪಱಿದುಗುವ ರಸಾಸಾರಮೆ ಕೊಳಗೊಂಡೆಂದುಂ ನೀರೂಟೆಕ್ಕೆಳಸ ವಲ್ಲಿ ಕರ್ಪಿನ ಕೆಯ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೬) ; ತಮ್ಮೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆ ವೊಳ್ಗೊಂಚಲ ಕಾಯೊಳುರ್ಕುವೆಳನೀರಿಂದಂ ಬನಂಗಳ್ಗುಂದಲೆ ನೀರೂಟೆ ಮಿದೇಕೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತೊಟಿಲ್ವುತಿರ್ಪರಿಂತೆನ್ನುನೆಂದುಲಿವಂತಿರ್ಪುವು ಜಾಟಣಂ ಗಳ್ (ಪರ್ವಪು. ೧-೪೩) ; ಅಲ್ಲಿಂದೊಸರ್ವ ರಸದ ಸಾರಪ್ರವಾಹಂ ಗಳಿಂದಂ ಬೆಳೆಗಂ ನೀರೂಟೆಮಂ ಪಾರದೆ ಕಟಿವೆಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರಮೆಲ್ಲಂ (ಜಾಥಪು. ೧-೭೯). [ನೀರ್+ಊಟೆ]

ನೀರೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸು,—ಉಣಿಸು : ಲೀಲೆಗಾಲಯು ಮಾದ ಪುರದ ಪೊಱಗೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು ದುರ್ಗ ಸೀಲಗಿರಿಹಸ್ತಿಯಂ ನೀರೂ ಡಿಸಲ್ ವ್ಯಾಳನೇಱಿ ಪೋಗಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೬೦ ಪ) ; ಜವುಗುನೆಲ ಗಳಿಗೆ ನೀರೂಡಿಸಿದ ಅಸಂಖ್ಯನದೀಪ್ರತೀಕಗಳು (ಬದ್ಧಪ್ರ. viii ಪೀಠಿಕೆ).
[ನೀರೂಡು + -ಇಸು$_3$]

ನೀರೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ಉಣಿಸು : ಆ ವಾಹಿನೀಪ್ರವಾಹ ಮೊಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳಂದಂದಿಗೆ ಬಂದುಬಂದು ನೀರೂಡುವ ದೇವರಮಣೀ ವನಚರಕರೀಂದ್ರಕಟನಿಕಟನಿರ್ಯತ್ತಮಾಲಪಲ್ಲವರಸಾನುಕಾರಿ ದಾನ ಧಾರಾಪೂರದಿಂ . . . ಎಸೆವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೪ ಪ) ; ಬನಮಂ ನೀರೂಡಿ ನಿಚ್ಚಂ ಬಳೆಯಿಸುವ ಬೆಸಂಬೆತ್ತುವೋ ಧಾರೆಯಿಂ ತಾಮೆನಲಾ ನೀರ್ಗಾಯ್ಗಳಿಂ ಭೋರ್ಗರೆಱಿದುಗುವೆಳನೀರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೮೭) ; ನೀರೂಡಿ ನೆಱೆ ಸಲಹಿದರೆ ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ ಬೀಱುವುದುಂಟೆ ಸತ್ಫಲವ (ಮೋಹತ. ೪೧-೨೪). ೨. ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೀರು ಕುಡಿಸು : ರವಿದುಗ್ಧಂ ಪಾರಿವದೆಚ್ಚವುಂದುರದ ವಿಷ್ಟಿ ತಗರ ಕೋಡಿನ ಮಷಿಯೆಂಬಿವನೊರಸಿ ಕಾಸಿ ನೀರೂಡುವುದುಳಿಯಂ ತೈಲತಕ್ರ ದೊಳ್ ಪವಿಯಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೪೦) ; ನೀರೂಡುವಂತೆ ಮದನನ ಕೂರಸಿಯಂ ಚುಯ್ಯೆನುತ್ತೆ ಪೊಗೆ ಪಾಯ್ವೆನೆಗಂ ನೀರೇಜವನ ದೊಳರ್ದುವನೋರಂತಿರೆ ವಿರಹದಹನದಗ್ಧೆಯರವಳಂ (ಲೀಲಾಪ. ೯-೧೩೨). ೩. ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು ; ನೀರುಣ್ಣು : ಕಾಸಿದ ಲೋಹ ಕಾವು ಹತ್ತಿ ಕನಲಿ ಕೆಂಗಲಿಸಿ . . . ಎರಕದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ನೀರೂಡಿ ಘನೀ ಭೂತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ, ಹರಿಹರನ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ (ಭಾವಗೀ. ೧೮೫).
[ನೀರ್ + ಊಡು$_1$]

ನೀರೂಪ (ಗು). ೧. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ; ನಿರಾಕಾರವಾದ. ೨. ವಿದ್ರೂಪಗೊಂಡ ; ವಿಕಾರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಆಕಾರವಿಲ್ಲ ದುದು ; ನಿರಾಕಾರವಾದುದು : ಆ ಮೋಡಗಳು ಪಾರವಿಲ್ಲದುದಕ್ಕೆ

ಪಾರವೀಯುತ್ತವೆ. ನೀರೂಪವನ್ನು ಸರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ರಾಮಾಸಿ.೧೦೬). [ಸಂ.]

ನೀರೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ಸುರಿ,—ಜಿನುಗು : ಅವಳು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿದಿದ್ದಳು . . . ಕಣ್ಣು ಕುಣಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿತ್ತು (ಪ್ರಣಸ.೩). ೨. ತೇವವಾಗು ; ಒದ್ದೆಯಾಗು : ಚರ್ಮದ ಅತ್ಯಂತ ಹೊರಪದರ—ಎಪಿಕ್ಯೂಟಿಕಲ್. ೧—೨ ಮೈಕ್ರಾನ್ ದಪ್ಪ, ನೀರೂರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಜೀ. ೮). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಊರು$_2$(<ಊಱು$_2$)]

ನೀರೂಳಿಗ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ ಕೆಲಸ : (೬). [ನೀರ್+ಊಳಿಗ (<ಊೞಿಗ)]

ನೀರೆ 'ನೀಱೆ' ನೋ.

ನೀರೆಡೆ (ನಾ). ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ,—ಜಾಗ ; ಜಲಾಶಯ : ಧುರದೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿ ಬಂದ ನಿಜವಲ್ಲಭರಂ ಬನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತಂ . . . ನಿಂಗೆ ನೀರೆಡೆಯುಂ ಬಲುಕಟ್ಟುಗಟ್ಟುವರ್ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೫-೯೦). [ನೀರ್+ಎಡೆ$_3$]

ನೀರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಹಾಯಿಸು,—ಬಿಡು : ಮಱೆಯಿಲ್ಲದೆ ತೀವಿದ ಕೆಱೆಯಂತೆ ನೀರೆತ್ತದೆ ಫಲವಾದ ತೋಟದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೧). [ನೀರ್+ಎತ್ತು$_1$]

ನೀರೆದೆ (ನಾ). ನೀರಾದ ಹೃದಯ ; ಕರಗಿದ ಮನಸ್ಸು : ಚಿತ್ತ ಉಪರಮ ಹೊಂದುವಾಗಲೆ ಪಾಪ, ನೀರೆದೆ ನೊಂದಿತು (ಹಾಡುಪಾ. ೫೭-೪೮). [ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಎದೆ (<ಎರ್ದೆ)]

ನೀರೆರಕಲು 'ನೀರೆಜಕಲು' ನೋ.

ನೀರೆರಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,—ಸಿಂಪಡಿಸು : ಲಕೋಟೆಯನ್ನು ಹರಿದ, ಹಿಂದೆಯೇ ಮೂರ್ಛೆಹೋದ ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದ . . . ಹೊತ್ತು ತಂದು ಹಾಸಿಗೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ನೀರೆರಚಿದರು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೭). ೨. (ಆಲಂ) ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆ ಮಾಡು : ಸಿಟ್ಟು ಮೂಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈ ಎಲ್ಲ ಅವಸರದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆ ಘಟನೆಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಸಿಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನೀರೆರಚಿತು (ಮೂರುದಾ. ೨೨೪). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಎರಚು(<ಎಱಚು)]

ನೀರೆರೆ 'ನೀರೆಱೆ' ನೋ.

ನೀರೆಸರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸಿನ ಸಾರು ; ಬೇಳೆಯನ್ನು ಬಳಸದೆ ಮಾಡುವ ಸಾರು ; ಗೊಡ್ಡುಸಾರು : (೬). ೨. ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಕುದಿಯಲು ಇಟ್ಟ ನೀರು ; ಕುದಿನೀರು : "ನೀರೆಸರು—ಅಡಗಿಗೆ ಕುದಿ ಇಟ್ಟ ನೀರು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಎಸರು$_2$(<ಎಸರ್)]

ನೀರೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸೆಳೆ ; ನೀರು ಸೇದು. ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಉತ್ತಮೋತ್ತಮರೊಕ್ಕಲಿಗೆ ನೀರೆಳೆವನಕಟಾ (ಅನ್ಯತ. ೨-೫೨). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಎಳೆ$_1$(<ಎೞೆ$_1$)]

ನೀರೆಳ್ಳು (ನಾ). ಎಳ್ಳು ಸಹಿತವಾದ ನೀರು ; ತಿಲೋದಕ : ನೀನಿನ್ನೆನಗೆ ಸತಿಯಲ್ಲ. ನಿನಗಾಂ ಪತಿಯುಮಲ್ಲ, ತರ್ಪಣಂ ಕೊಟ್ಟೆನಿದೊ ನೀರೆಳ್ಳು ಕೊಳ್ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೪-೪೪೦). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ನೀರೆಜಕಲು, ನೀರೆರಕಲು, ನೀಱೆಜಕಲು (ನಾ). ನೀರಿನ ಸುರಿತ; ನೀರುಬೀಳು ; ಜಲಪಾತ : ಮೂಡಲು ನೆಯಿದಲೆಯ ಹುಲಿಯ ಮೂನಿಯ ಮಧ್ಯದ ನೀರೆಜಕಲ ಹೊಂನೆಯ ಮರನ ಒತ್ತಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೩-೧೭ ; 1404) ; ತೆಂಕಲುಂ ನೀರೆಜಕಲುವೊಳಗಾಗಿ . . . ಪಡುವಲುಂ ನೀರೆಜಕಲುವೊಳಗಾಗಿ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಕುಮಟ. ೧೧೬-೨೦ ; 1475). **ನೀರೆರಕಲು :** ಪಡುವಲು ಕಂಬಿವಾರು ಬಂದ ಹಾಗೆ ನೆಲನಂಚು ನೀರೆರಕಲಲಿ ನೆಟ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಕಲುಗಡಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೫೧-೩೬ ; 1630). △ **ನೀಱೆಜಕಲು :** ನೀಱೆಜಕಲು ಜಲಪಾಶಾಣ ನಿಧಿನಿಕ್ಷೇಪ ಸಹವಾಗಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸುಖಂಬಾಳ್ವರು (ಪ್ರೆಆರಿ. ೧೯೩೧, ೬೪-೧೭ ; 1396). [ನೀರ್+ಎಱಕಲು]

ನೀರೆಱೆ, ನೀರೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ಸುರಿ ; ನೀರುಹಾಕು ; ನೀರು ಹನಿಸು : ಪುಣ್ಯಮೆಂದು ವಿಷವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರೆಱೆವೆಗ್ಗನಂತೆ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಸುಖಮೆಂದಸದ್ವಿಷಯಸೌಖ್ಯದೊಳೆಂತೆಱಗಲ್ಕೆ ತಕ್ಕುದೇ (ಕಾದಂಪೂ.೪೫೭) ; ಪೂಗಿಡುವೆಂಬ ಪೆಸರಿಂಗೆ ಕೊಳವಳ್ಳಿಯ ಗಿಡುಗಳಂ ನಟ್ಟು ನೀರೆಱೆದು ನಡೆಪೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೂವಿನಂತಾಗಲರಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೭೯) ; ನೀರೆಱೆವಳ ವದನಂ ಕೈನೀರೋಳ್ಮಾರ್ಪೊಳೆಯಲಿಂದು ಸಿಕ್ಕಿದನೆನುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೩೧) ; ತೋಳ ನೆಗಹಿ ನೀರೆಱೆಯೆ ಗಳತೃಷ್ಣೆ ಪರಿದೊಡವಿರಾಂಟುವ ನೆವದಿಂ ಹೆಂಗಳ ಮುದ್ದುಮೊಗವ ನೋಡುವರು (ಸೋಹತ. ೨-೩೦) ; ಬೆಣ್ಣೆಗಳ್ಳನ ಕೊಬ್ಬಿದುದರದೊಳ್ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಸುಣ್ಣಮಂ ಪೊಯ್ದು ನೀರೆಱೆದಂತೆ ಮಾಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೨೯) ; ದಾರಿದಾರಿಯೊಳಜವಟ್ಟೆಗೆಗಳೊಳಗೆ ನೀರೆಱೆನಬಲಾಜನದಾ ತೋರವೊಲೆಗಳೆಱಗಿದ ಪಾಂಥರ ದಿಟ್ಟಿ ತೋಱುದುವಪನಿಮಿಷತೆಯನು (ಕಂಸವಿ. ೨-೫೪). **೨.** ಅಭ್ಯಂಜನಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು : ಎಣ್ಣೆಯನೂಡಿ ನೀರೆಱುದು ತೂಪಿಱುದು . . . ಪಾಲೆಱೆದೋವಿ ಚಿಣ್ಣನ ಪಕ್ಕೆಗೈದಿದಳು (ಸೋಹತ. ೪-೭೫) ; ತರಳರಿಗೆ ನೀರೆಱೆದು ಕಾಂಚನವರದುಕೂಲವನಿತ್ತು (ನಳಚ. ೮-೪೮). **ನೀರೆರೆ :** ೨. ಆಕೆ ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಮಗುವಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ನೀರ್+ಎಱೆ$_1$]

ನೀರೇಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ನೀರೇಜವಿಮುಖಾವು ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂದಿಂತಿವನಟ್ಟುಱುಂದಮರ್ದಿನೊಳ್ ತಾನ ಜಿತ್ತಯಿಂ ತೊಯ್ದು ಮೊಲ್ಲಗೆ ಸಂದಂಗಜನೆಂಬಜಂ ಪಡೆದನಂತಾ ಕಾಂತಿಯಿಂ ಕಾಂತೆಯಂ (ಸಂಸಭಾ. ೪-೭೫) ; ಜರೆಯಿಂದಂ ಕೂಡಿ ಬೆಳ್ಪಂ ತಳೆಯೆ ತಲೆ ದಳದ್ರಕ್ತನೀರೇಜಮಂ ಪೋಲ್ತಿರೆ ಕಣ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬) ; ರತಿ ಮನ್ಮಥರ ಮಾತೆಯಂತೆ ಬಳೆದಳು ಕುವರಿ ಪಾರ್ಥಿವಕುಮಾರಕಂದರ್ಪರಾ ಕಣ್ಗೆಣ್ಗಳಂ ಸೆಳೆಯುವ ಸರೋವರದ ಚಾರುನೀರೇಜದೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧-೩೭೦). [ಸಂ.]

ನೀರೇಜಕುಟ್ಮಳ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗು,—ಮುಗುಳು : "ಕೋಶಂ ನೀರೇಜಕುಟ್ಮಳಾಖ್ಯೆಯುಂ ಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೪-೧೦೦). [ನೀರೇಜ+ಕುಟ್ಮಳ(=ಕುಟ್ಮಲ)]

ನೀರೇಜಗರ್ಭ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಅನಲಂ ರೂಪಿನ ಪಕ್ಷಪಾತದೊಳೆ ತಾನೇಟ್ಟಿಂದು ನೀರೇಜಗರ್ಭನ ಗೆಯ್ತಂಗಡಮುಪ್ರಮಾಣಮೆನುತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬). [ನೀರೇಜ+ಗರ್ಭ]

ನೀರೇಜಚ್ಛದ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಲೆ ; ಕಮಲಪತ್ರ : ಸುಡುಗುಂ ಕಾಮಾಗ್ನಿ ತಾನೆಂದು ತನ್ನೀರೇಜಚ್ಛದಜೀವನಂ ಭಯದಿನಾಗಳ್ ಕಂಪಿಸಂ ಬೆತ್ತವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೪). [ಸಂ.]

ನೀರೇಜಜ (ನಾ). ನೀರೇಜಗರ್ಭ : 'ನೀರೇಜಜಾಂಡ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೀರೇಜಜಾಂಡ (ನಾ). ವಿಶ್ವ ; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಮಗನ ಮಾತನು ಸಲಿಸಬೇಕೆಂದೊಗುವಿನಿಗೆಯ ಹರುಷದಲಿ ವಹ್ನಿಯ ನೆಗಹಿದನು ನೀರೇಜಜಾಂಡ ಕಟಾಹಪರಿಯಂತ (ತೊರಂರಾ. ೫-೮-೫೯). [ನೀರೇಜಜ+ಅಂಡ$_2$]

ನೀರೇಜಪರ್ಣ (ನಾ). = ನೀರೇಜಚ್ಛದ : ನಸೆಮುೞಿಸಿಂ ಕಾಡಲೆಂದಾಕೆ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುದಿದಾ ನೀರೇಜಪರ್ಣೋತ್ಕರಮೆನುತೆ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ದಂಭೋಜಸದ್ಮಾಂತದೊಳುದ್ಯತ್ಕಂತುಚೇತಂ ತೊಟಿಲಲವಿರತಂ ಚಕ್ರವಾಕಂ ವರಾಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮–೧೦). [ನೀರೇಜ+ಪರ್ಣ]

ನೀರೇಜಭವ (ನಾ). = ನೀರೇಜಗರ್ಭ : ಭ್ರಮಿಸಿ ಮಗಳಂ ಹರಿಣರೂಪದಿ ರಮಿಸುವಾ ನೀರೇಜಭವನಂ ನಿಮಿಷದಲಿ ಹರಿಸಿದನತಿಮೃಗವ್ಯಾಧರುದ್ರನಲಾ (ಬಸಪು. ೫೪–೪೮). [ಸಂ.]

ನೀರೇಜವದನೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ನೀರೇಜವದನೆ ತಿಱಿದಳ್ ತೋರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳನಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೩–೭೭). [ಸಂ. ನೀರೇಜವದನಾ (ನೀರೇಜ+ವದನ+–)]

ನೀರೇಜವನ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಕೊಳ ; ಕಮಲಸರೋವರ : ನೀರೂಡುವಂತೆ ಮದನನ ಕೂರಸಿಯಂ ಚುಯ್ಯೆನುತ್ತೆ ಪೊಗೆ ಪಾಯ್ವೆನೆಗಂ ನೀರೇಜವನದೊಳರ್ದುವನೋರಂತಿರೆ ವಿರಹದಹನದಗ್ಧೆಯರವಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯–೧೩೨). [ನೀರೇಜ+ವನ]

ನೀರೇಜಾಂಬಕ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ : ನೀರೇಜಾಂಬಕನೊಲ್ದು ರಾಜಧರನಿಂದಂ ಸೂನುವಂ ಪೂರ್ವದೊಳ್ . . . ಪಡೆದಂ (ಹವಿಷ್ಮಾ. ೨–೬).

[ನೀರೇಜ+ಅಂಬಕ]

ನೀರೇಜಾತ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ. ೨. ನೈದಿಲೆ : ಅತನುಶ್ರೀಕಾಮಿನೀದರ್ಪಣಮೆನಿಸುವ ತದ್ವಕ್ತ್ರಶೀತಾಂಶು ನೇತ್ರಾಸಿತ ನೀರೇಜಾತಯುಗ್ಮಕ್ಕಮೃತಸಲಿಲ ಸಂಸೇಕಮಂ ಮಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೮–೨೩). [ಸಂ.]

ನೀರೇಜಾನನೆ (ನಾ). = ನೀರೇಜವದನೆ : ನೀರೇಜಾನನೆ ವಜ್ರಕುಮಾರಮುನೀಶ್ವರನ ಸಾರೆ ಖಚರೇಶ್ವರನಂ ಸಾರಮಿದೆನಿಸುವ ಸೂರ್ಯಾಕಾರಜಿನಸ್ನಾಪಯಂ ಸವಿಸ್ತರದಿಂದಂ ಬೇಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮–೨೩೩).

[ಸಂ. ನೀರೇಜಾನನಾ (ನೀರೇಜ+ಆನನ+–)]

ನೀರೇಜಾಸನ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯ) ಕಮಲವೇ ಆಸನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನೀರೇಜಾಸನಸೂನು ದಕ್ಷನುಱಿ ಸದ್ಭಾಕ್ಷಾಯಣೀದೇವಿಯಂ . . . ಪಡೆದಂ (ಹವಿಷ್ಮಾ. ೨–೬).

[ನೀರೇಜ+ಆಸನ]

ನೀರೇಜಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. ೨. ತಾವರೆ; ಕಮಲ : ನೀರೇಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ನಿಯೆನಿತಲರ್ದೇಂ ಸಾರದೆ ಪೋದಂ ದಿನೇಶಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩–೨೭). [ಸಂ. ನೀರೇಜಿನೀ]

ನೀರೇಜಿನೀಷಂಡ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ: ಸಿದ್ಧ ಹಿಂಸೋತ್ಕರಲೀಲಾರಮ್ಯದೊಳ್ ಸಂದಮೃತನಿಲಯ ನೀರೇಜಿನೀಷಂಡದೊಳ್ ಸೌಂದರಕೇಲೀಹಂಸನಾದಂ ಸುಕವಿಜನಮನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಹಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೬–೭೫). [ಸಂ.]

ನೀರೇಭ (ನಾ). = ನೀರಾನೆ : ಅದು ನೀರೇಭಕರಾಭಿಘಾತ ವಿಚಲದ್ವಾರಾಶಿಯೊಳ್ ಪೋಗಿ ಕೂಡಿದೊಡಾ ವಾರ್ಧಿಯ ಪೆಂಪುಮಾ ತೊಱಿಯೊಳಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೧–೫೫) ; ನೀರೇಭ[ಪಾಠಾಂ. ನೀರಾನೆ]ನೆಗಳು ಪಾಠೀನ ಕಮಠ ಶಿಂಶುಮಾರ ಕರ್ಕಟ ಭಲ್ಲೂಕ ಘೋರಾಹಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಜಂತುಗಳಿಂದ ವಾರಾಶಿ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨–೫).

[ನೀರ್$_2$+ಇಭ]

ನೀರೇರು 'ನೀರೇಱು' ನೋ.

ನೀರೇರುಹ (ನಾ). = ನೀರೇಜ : ಆ ವಿನೀಳನೀರೇರುಹನೇತ್ರೆ ತತ್ಕನಕಮಾತ್ರದ ಬಿಣ್ಪನದೇಕೆ ಸೈರಿಪಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩–೧೦೫). [ಸಂ.]

ನೀರೇರುಹಗರ್ಭ (ನಾ). = ನೀರೇಜಗರ್ಭ : ಸಂದ ನೀರೇರುಹಗರ್ಭಂಗಂ ಮಿಗಿಲಾ ದಾನದಿನಖಿಳಜನಪ್ರೀತಿಗಾ ಕಲ್ಪಧಾತ್ರೀರುಹದಿಂದ ಮೇಲು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೨–೧೬ ; 1144 ?).

[ನೀರೇರುಹ+ಗರ್ಭ]

ನೀರೇರುಹದಳ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಸಳು, –ಪಕಳೆ : ಶ್ರೀರಮಣೀಪ್ರಿಯನ ವಿಶಾಲೋರಸ್ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಂದು . . . ನೀರೇರುಹದಳನಯನೆ ನಾಡೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಶಾದಂಪೂ. ೪೨).

[ನೀರೇರುಹ+ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ನೀರೇರುಹನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ನೀರೇರುಹನಾಭ ನೀರಜಸಮುದ್ಭವ ಶಂಕರರೀಗಭೀಷ್ಟಮಂ (ಕಇಅ. ೧–೨–೩ ;1058) ; ಆರಿಗಾರಿಲ್ಲ ಯಮುನಾರುಭಟಕೆ ಅಸುರಾರಿ ಮೈಮಱಿದಾಗ ನೀರೇರುಹನಾಭ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨–೮೭–೨).

[ಸಂ. (ನೀರೇರುಹ+ನಾಭಿ+–)]

ನೀರೇಶ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಡೆಯ ; ವರುಣ : 'ನೀರೇಶದಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [ನೀರ್$_2$+ಈಶ]

ನೀರೇಶದಿಕ್ಕು (ನಾ). ವರುಣನ ದಿಕ್ಕು ; ಪಶ್ಚಿಮ : ಮಿಾರಿದಲೆ ಅನಾಮಿಕ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಟದಿಂದ ನೀರೇಶದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿರೊ (ವಿದಾಳ್ಯ. ೫೨–೩). [ನೀರೇಶ+ದಿಕ್ಕು]

ನೀರೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು : ಏಱು[ಯೆ] ನಂದಿ[ಯನಾ] ಪೆಜಗೇಱಿದ ಗಿರಿಸುತೆಯ ಮೊಲೆಗಳಳ್ಳೆಱಿಂ ನೀರೇಱಿಸುತಿರೆ ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರೇಱಿ ನೋಡಲ್ಕೆ ಭೂತನಾಥಂ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೩೯) ; ತನಯುನೆನಗೆಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ತನಗುರುಗಜ್ಜ[ಮೆನೆ] ಪಾಕಶಾಸನನರ್ಧಾಸನಮೇಱಿಸಿ ನೀರೇಱಿಸಿ ಮನುಜಂಗಂ ಮಾನ್ಯಪದವಿಯಂ ಮಾಡಿದನೇ (ಗದಾಯು. ೩–೪೦). [ನೀರೇಱು+–ಇಸು$_3$]

ನೀರೇಱು, ನೀರೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ತುಂಬು ; ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗು ; ಜಲಮಯವಾಗು : ನಡುವೆನ್ನೊಡೆದಿರ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಪೋಟ್ದು ನೀರೇಱಿದ ನಾಳಿಪುಣ್ಣೊಡೆದು ಸೌಳೆನೆ ಸೀಳ್ದುದು ದೋಣಿ ಪೋಪಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫–೧೬) ; ಕರಣಂಗಳ್ ಕಳೆಯೇಱಿ ಲೋಚನಯುಗಂ ನೀರೇಱಿ . . . ತಲೆಗೇಱಿದುತ್ಸವದೆ ನಿಮ್ಮಂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನುಮಾದರದಿಂದೀಕ್ಷಿಸುತಾಡುತಿರ್ಪುದೆನಗಿನ್ನೆಂದೋ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇ (ಪಂಪಾಶ. ೧೮) ; ಆಲಿ ನೀರೇಱಿದವು ತಮ್ಮನ ಮೇಲೆ ತಳಿತುದು ಮೋಹ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೨–೪೮) ; ಕದಡಿದುದು ಧರೆ ಮೇಲೆಮೇಲೇಳುದಧಿ ನೂಕಿತು ನಾಕ ನೀರೇಱಿದುದು (ನಿಭಾಗ. ೮–೨೩–೩೫). ೨. ಹೊಳೆ ; ಕಾಂತಿ ಬೀರು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಏಱಿಸದಿಕ್ಷುಶರಾಸನವೇಱಿಸಿದಪುದೀಗಳಂಗಭವನಿಂದೆನೆ ನೀರೇಱಿದ ಮಂಗಳವಸದನಮೇಱಿ ಮನಂಗೊಳಿಸಲಾರ್ತುದಾ ಕೋಮಳೆಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮–೫೯). ೩. ಚಿಗುರು ; ಕೊನರು ; ಕುಡಿಯೊಡೆ : ವನಜಂಗಳ್ ದಳವೇಱಿ ಚೂತಲತೆಗಳ್ ನೀರೇಱಿ . . . ಬಂದುದು ವಸಂತಂ ಸಂತತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩–೧೦). ೪. ಅರಳು ; ವಿಕಸಿಸು : ಪದವಿಟ್ಟಳ್ ನೆಯ್ದಿಲಿಂ ತಾವರೆಗೆ ಸಿರಿಲತಾಕೋರಕಗ್ರಂಥಿ ನೀರೇಱಿದುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫–೩) ; ಇನನುದಯಂಗೆಯ್ಯಲೊಡಂ ವನಜಂ ನೀರೇಱುವಂತೆ ತತ್ಕೋಮಳೆಯಾನನ ಕಮಳವರಳಲ್ (ದಶಕು. ೪–೧೨೫). ೫. ಸಂತೋಷಿಸು ; ಆನಂದಪಡು : ನೀಱಿಯರುನ್ನತಸ್ತನಭರಂಗಳ ಭಾರಮವುಂಕಿ ಸೋಂಕೆ ನೀರೇಱಿದರೇಱಿದರ್ ಪೆಱವು ಪೀಠಮಂ . . . ನೀರೇಱಿದೆ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಮನೇಱಿದೆ ನೀನೆ ವಲಂ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂಪಾಮಾ. ೫–೬) ; ಏಱಿಸಿಕೊಂಡು

ಹಸ್ತಿ ನಿಜಪುಸ್ತಕಮಂ ಬರೆ ಕಂಡು ಗುಂಡು ನೀರೇಱಿ . . . ಗಜೇಂದ್ರ ಮೆಯ್ದೆ ಪುಗುತಂದುದು ರಾಜಗೃಹಾಂತರಾಳಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೨-೯೪) ; ಜನಮನಿತುಮುದ್ಧೃಸಿಂಹಾಸನಮಂ ತಚ್ಛಕ್ರಿಯೇಱಿ ನೀರೇಱುದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨) ; ಬಡಿದೊಡೆ ನೀರೇಱುವನೊದೆದೊಡೆ ನಲಿವಂ ಪೊಯ್ವೊಡೊಂದುರೂಪಪ್ಪಂ ನಾಣ್ಗೆಡೆ ನುಡಿಯೆ ರಾಗಿಯುಕ್ಕುಂ ಕಡು ಱೋಡಗನಬ್ಬೆ ಗಂಡರೊಳ್ ಕವಿಕಾಮಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೧೬). **ನೀರೇರು:** ೧. ಮರಿಸೌತೆ ಮಸರಾಯ್ತು ಹೀರೆ ನೀರೇರಿದುದು ಹುರುಳಿ ಹೊಲಸಾದುದು (ಪಲಾಂಡು. ೨೩). [ನೀರ್ + ಏಱು$_1$(<ಏಱ್$_1$)]

ನೀರೊಗು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಸುರಿ,—ಒಸರು : ನರೆತ ಮಂಡೆಯು ನೀರೊಗುವ ಕಂಗಳು . . . ಪತ್ತಿದ ಗಲ್ಲದ ನೆಱೆ ವೃದ್ಧನಡಿಯಿಟ್ಟ ನೊಲಿದು (ಜೀಸಂಸಾಂ. ೧೬-೩೦) ; ದುಕ್ಕವಿನ್ನೆಂತಬಟೊ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಣ ನೀರೊಕ್ಕುದದೇನ ಪೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೮-೨೪). [ನೀರ್+ಒಗು$_1$]

ನೀರೊಟ್ಟಿಲ್, ನೀರೊಟ್ಟಿಲು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸಮೂಹ,—ರಾಶಿ. ೨. ಸಮುದ್ರ ; ಕಡಲು : "ಮುನ್ನೀರ್, ನೀರೊಟ್ಟಿಲ್, ತೊಱೆಗಳಾಣ್ಮಂ, (ಕಡಲ್)—ಈ ೪ ಸಮುದ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೩-೧೪೧). **ನೀರೊಟ್ಟಿಲು :** ೨. "ಮುನ್ನೀರ್ ನೀರೊಟ್ಟಿಲುಮೆಂದೆನ್ನುತ್ತುಂ ತೊಱೆಗಳಾಣ್ಮ ಕಡಲೆನೆಯುಂ . . . ಸಾಗರಮೆನಿಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೯); ಆವವನ ಮನೆಯೆ ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾವವನಣುಗನೀ ವಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲಾಳೆನಿಸಿ ಕೊಂಡನಿನ್ನಾವವನ ಸತಿ ಲೋಕದೈಶ್ವರ್ಯರೂಪೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೫-೧); ಸೂರ್ಯ ವಾರುವರಥಗೂಡಿ ಪಡುವೆಟ್ಟ ಶಿಖರದಿ ನೀರೊಟ್ಟಿಲೊಳು ಬಿದ್ದ ಮುದದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩) ; ಕಾರೊಡಲಿನ ರಂಗ ನಿನ್ನ ಕಂಡಲರಿಚ ನೀರೊಟ್ಟಿಲೊಂದುಪಟಳವ ದೂಱಿಲ್ಕೆ (ಶತಸಾಂ. ೧೩-೭೫) ; ಕೇಳಿರೈ ಕಪಿವೀರರೆಲ್ಲ ಮದ್ವಿಕ್ರಮವನೇಳುನೀರೊಟ್ಟಿಲಂ ನಿಮಿಷಾಂತರದಿ ದಾಂಟಿ ಕೋಳುಗೊಂಡಪೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೮). [ನೀರ್+ಒಟ್ಟಿಲ್]

ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾಣ್ಮ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ ; ವರುಣ : "ನೆಗಱ್ದೀರಂ, ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆಗೊಡೆಯಂ, ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾಣ್ಮ—ಈ ೩ ವರುಣಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕರಸಾ. ೪೯-೩೭) ; "ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾಣ್ಮನೆನೆ ವರುಣ ನಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೫೫). [ನೀರೊಟ್ಟಿಲ್+ಅಣ್ಮ (<ಆಳ್ಮ)]

ನೀರೊಟ್ಟಿಲು 'ನೀರೊಟ್ಟಿಲ್' ನೋ.

ನೀರೊಡಲ (ನಾ). ೧. ಒಡಲಲ್ಲಿ ನೀರುಳ್ಳುದು : ಮುಗಿಲಂತೆ ನೀರೊಡಲನುಮೆನಿಪ ತೇಂಗಾಯಿಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದ ಕೇರಿಯಂಗಡಿಯಿಂ . . . ಪುರಂ ಕಣ್ಗಿಂಬಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೧೬). ೨. ಮೋಡ. ೩. ವರುಣ.

ನೀರೊಡಲ ನಿಡುಗೋಲ್ = ದೊಡ್ಡ ವರುಣಾಸ್ತ್ರ : ಫರಿತರ್ಪ ಕಿಚ್ಚಂಗೋಲಂ ಚೆಚ್ಚರದೊಳೆ ತನ್ನೊಂದು ಬೆಚ್ಚ ಪೊಚ್ಚಪೊಸ ನೀರೊಡಲ ನಿಡುಗೋಲಿಂ ಕಾಲ್ದೊಳೆಯಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೨-೬).
[ನೀರ್+ಒಡಲ್ + -ಅ$_7$]

ನೀರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಒಸರು ; ನೀರೂರು : ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿತು ; ನಾಲಗೆ ನೀರೊಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಪಚಭಾ. ೩೬) ; ಅವನ ಬಾಯಿಗೆ ನೀರೊಡೆಯಿತು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೦೦).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್) + ಒಡೆ$_1$]

ನೀರೊಡೆತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಘಟಕಗಳು ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಅವುಗಳ ನೀರೊಡೆತ (ಹೈಡ್ರೊಲಿಸಿಸ್) ಇಲ್ಲವೆ ಆಮ್ಲಜನಕಗೂಡಿಕೆ ಯಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನಗಳೊಂದಿಗೆ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತುವಾಗಿಸುವ ಪತ್ತೆಕಾರಕ ಗಳಿಂದ . . . ಇರುವೆಡೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೫೪).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಒಡೆತ]

ನೀರೊತಿಗೆ 'ನೀರ್ವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ನೀರೊತ್ತಡ (ನಾ). ನೀರಿನ ರಭಸ,—ವೇಗ : ನೀರೊತ್ತಡದ ನೀರೊತ್ತಿಗೆ ಯಂತ್ರ (Ram. ಇಂಕನಿ). [ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)+ಒತ್ತಡ]

ನೀರೊತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು,—ಆವರಿಸು : ಹೊತ್ತಿ ಹೊಗೆವನುತಾಪದಲಿ ನೀರೊತ್ತಿದಂಬಕದಿಂದ ಬಿಡವಱಿಸುತ್ತ ಬಂದೆನು ಕರವತಿಗೆ ಜಲಸಹಿತ ತಾಂಡವನ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೨೦).
[ನೀರ್+ಒತ್ತು$_1$]

ನೀರೊತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. (ತೆರೆಯ) ಉಬ್ಬರ ; ಭರತ : "ವೇಳಾ ಯೆಂಬುದು ನೀರೊತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೨). ೨. ತೀರ ; ದಡ; ಕರೆ : ಬಡಗಲು ಕಾನಿ ಮೂಡಲು ಸೇತುವಿಂಗೆ ಹೊಂಡದಾರಿ ತೆಂಕಲು ತುಡಿಕೆಯ ಮುನ್ನಣ ಬಟ್ಟೆ ನೀರೊತ್ತಿಂಗೆ ದೇವಣಭಟ್ಟರು ಕೊಟ್ಟ ಬೆದ್ದಲೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೧೬-೪೯ ; 1123) ; ಮೂಡಲಾ ಕೆಱೆಯ ನೀರೊತ್ತು ಗಡಿ ತೆಙ್ಕಲು ಮತ್ತವಾ ಕೆಱೆಯ ಕೋಡಿಗಡಿ ಹಡುವಲು ಹಿನ್ನಣ ಕೆಱೆಯ ನೀರೊತ್ತು ಗಡಿ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೧-೬೫ ; 1160) ; ನೀರೊತ್ತೊಳಗಾದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ಎಕ. II, ೩೩೪-೨೮ ; 1282). [ನೀರ್+ಒತ್ತು$_2$]

ನೀರೊರತೆ 'ನೀರೊಱತೆ' ನೋ.

ನೀರೊಲೆ (ನಾ). (ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ) ನೀರು ಕಾಯಿಸಲು ಹೂಡಿದ ಒಲೆ : ನೀರೊಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಯ್ದ ನೀರೂ, ಇದ್ದಲಿಯೊಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಚಹದ ಪಾತೇಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೨೬) ; ನೀರೊಲೆಗಿಡುವರು ಗಂಧದ ಮರವನೆ ಜನರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೨-೧೦೦).
[ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)+ಒಲೆ$_4$]

ನೀರೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು ; ನೀರು ಹಾವು : ಗರುಡನು ನೀರೊಳ್ಳೆ . . . ಕೆಣಕಿದ ಪರಿಯೊಳೆನ್ನನು ಹರದ ನಣುಗನಿವ ಕೆರಳಿಸಿದಂ (ಜೀಸಂಚ. ೧೧-೩) ; ವಾಸುಗಿಯ ನೀರೊಳ್ಳೆ ತನ್ನ ನಿವಾಸದಲಿ ಜಱೆವುದು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೫೬) ; ಕಂಡಿರೆ . . . ನೀರೊಳ್ಳೆ ಪುತ್ತಿನ ಪಾವಂ ನುಂಗಲಾಟಿಪೊಂದಂದಮಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೭-೭). [ನೀರ್+ಒಳ್ಳೆ$_2$]

ನೀರೊಱತೆ, ನೀರೊರತೆ (ನಾ). ನೀರು ಜಿನುಗುವ ತಗ್ಗು,—ಕುಳಿ : ನೀರೊಱತೆಗಳ ನೆಲ ನವಘನೋದಕದುಬ್ಬು ನಿರ್ಜರದ ನಿಱುಸು ನಿಡುಜಂಝಾಸವಿಸಾರನ ಬಿಱುಸು ಜೇಸಱನಿತ್ತವು . . . ನವಮೇಘಕಾಲ ದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೭). **ನೀರೊರತೆ :** ನೀರೊರತೆಯಿಂದ ಗಿಡ ಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[ನೀರ್+ಒಱತೆ (<ಒಱಿಂತೆ)]

ನೀರೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಸ್ರವಿಸು,—ಜಿನುಗು,—ಹೊರಸೂಸು : ತೋಳ ಹಿಂಗಟ್ಟುಗಳ ಮೋಱೆಯ ಕಾಳಿಕೆಯ ಬಿಡುದಲೆಯ ನೀರೊಱೆ ವಾಲಿಗಳ ಕುರುಭೂಪನಿದ್ದನು ತಮ್ಮದಿರು ಸಹಿತ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೧-೧) ; ನೀರನುಗುಳುತೆಸೆದವು ಮುತ್ತುವಸರಗಳ್ ನೀರೊಱೆಯಲು ಬಾಯಿ ಜನದ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೭೬). [ನೀರ್+ಒಱೆ$_1$]

ನೀರೋಗ (ನಾ). ೧. ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಆರೋಗ್ಯ : "ನೀರೋಗ ಫಲ್ಗವಾರ್ತಮುಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೭-೫೫) ; ನಿಮ್ಮ ಮೆಯ್ಯ ಕುತ್ತುಂಗಳೆಲ್ಲಮನೇೞುದಿವಸದಿಂದೊಳಗೆ ಕಿಡಿಸಿ ನೀರೋಗ ಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಮಾಡುವೆವು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೬೯-೨೪). ೨. ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರು ವವನು ; ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವವನು ; ನಿರೋಗಿ : ಆಗಳ್ ಸ್ನಾಹಾಂಗನಾನಾಥಂ . . . ನೀರೋಗನಾಗಿ ಮಹಾನುರಾಗಂಬೆರಸು ಪರಸಿ ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೪ ವ). [ಸಂ.]

ನೀರೋಗತೆ (ನಾ). = ನೀರೋಗ ೧ : ರಾಗದ್ವೇಷಮೆ ನಿಶ್ಚಯ ರೋಗಂ ರೋಗಪ್ರದಾಘತರುಬೀಜಂ ನೀರೋಗತೆಯನೊಲ್ವಡವೆ ತನ ಗಾಗದವೊಲ್ ನೆಗಳ್ವಡವನೆ ಸದ್ಯೋವೈದ್ಯಂ (ಉಸಾರ. ೨೭೮). [ಸಂ. ನೀರೋಗತಾ]

ನೀರೋಗಪತ್ರ (ನಾ). ರೋಗವಾಗಲಿ, ರೋಗಸಂಪರ್ಕವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ : ಬಂದರಿಗೆ ಬಂದ ಒಂದು ಹಡಗನ್ನು ಅಂಟುರೋಗದ ಭಯದಿಂದ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ದೂರದಲ್ಲಿಟ್ಟದ್ದು ಆ ಗಡು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆಯೊ ಅಥವಾ ಅಂಥ ಹಡಗು ನೀರೋಗಪತ್ರ ತೋರಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೊ ಬಂದರಿನೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಡಲು ಹಡಗಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅನುಮತಿಪತ್ರ, ಪರವಾನೆ : ಸಂಸರ್ಗಾನುಮತಿಪತ್ರ (Pratique. ಇಂಕನಿ). [ನೀರೋಗ+ಪತ್ರ]

ನೀರೋಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನ್ನ : ಸರಿನೀರು ಸರಿಮೊಸರು ಶುಂಠಿ ನೀರುಳ್ಳಿಗಳ ತುಱುವಲೇಲಕ್ಕಿ ತದುಕಿನ ಚಿಗುರ ಕಿಱುಗಟ್ಟ್ವೆರಸಿ ನೀರೋಗರವ ಹಾಕಲದು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಪೂಜ್ಯ ತಕ್ರೋದನ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೭). "ನೀರೊಳಗಿದ್ದ ಓಗರ" (ಸೂಪಶಾ. ಟೀಕೆ). [ನೀರ್+ಓಗರ]

ನೀರೋಗಿ (ನಾ). ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವವನು; ಆರೋಗ್ಯವಂತ ; ''ಸಹ್ಯ, ಅರುಜ'' (ನಾನಾರ. ೬. ೧೦೧). [ಸಂ. ನೀರೋಗಿನ್]

ನೀರೋಟ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ನಡೆ,—ಹರಿವು : ನೀರೋಟದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಪುರಾತನಕಾಲದ ಒಂದು ಗಡಿಯಾರ (Clepsydra. ಇಂಕನಿ). ೨. (ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ) ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾಂತಿ,—ಪ್ರಕಾಶ : ಚೆನ್ನಾದ ನೀರೋಟದಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಎಂಟುಮುಖದ ವೈಡೂರ್ಯ ಮಣಿಯಿದೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೧೯೬) ; ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಜ್ರರತ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಪರೀಕ್ಷಕರು ತಿಳಿಯುವರು. ಲೌಕಿಕರು ಸಹ ಇದನ್ನು ನೀರೋಟವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೧) ; ತುಂಬ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ವಜ್ರದೊಳಗೆ ಬಳುಕುತ್ತ ಬಳುಕುತ್ತ ಕಣ್ಮನಗಳನ್ನು ಸೆರೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ತೋರುವ ನೀರೋಟದಂತಿರುವ ಕಣ್ಣಿನ ಕಾಂತಿ . . . ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಆ ಬಾಲಕನನ್ನೇ ಸಭಿಕರೆಲ್ಲರೂ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ತುರಾಯಿ. ೨೯). [ನೀರು₁ (<ನೀರ್)+ಓಟ. /ತಮಿ. ನೀರೋಟ್ಟಮ್]

ನೀರೋಟೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ : ಸ್ಲೇಟನ್ನು ಒರೆಸಲು ನೀರೋಟೆ ಬೇರು . . . ಪೆಟ್ಲಿಗೆ ಗಜ ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ರಾಗಜ್ಜ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೮೭). [ನೀರು₁(<ನೀರ್)+ಓಟೆ₁]

ನೀರೋಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇಂಗಿ ಹೋಗು; ಒಣಗು; ಪಸೆಯಾರು ; ನಿರ್ದ್ರವವಾಗು : ಚಾರುತರವಿಮಳಮೌಕ್ತಿಕಹಾರಾದಿ ಸಮಸ್ತರತ್ನರಾಶಿಗಳಿಂದಂ ನೀರೋಡಿದ ರತ್ನಾಕರಮೋರನ್ನಮದಾಯ್ತು ರನ್ನವಸರಂ ಪುರದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೯೩) ; ಬಾಡಿದ ಬಹಿರ್ಮುಖಂ ನೀರೋಡಿದ ಬಾಯ್ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿಯಾದೊಡೆ ತುರಗಂ . . . ಓಡುವುದಾ ಜವನ ಭವನಮಂ ಮುಟ್ಟುವಿನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೪೨). ೨. ಬೆವರು ಹರಿ : ಸಿಡುಸುಯ್ ನೀರೋಡುವ ವದನಂ ನಸುನಡುಗುವ ಮೆಯ್ (ಜಯಕಾ. ೩-೧೪). ೩. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಳಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಕಳೆಗುಂದು ; ಬಣ್ಣಗುಂದು ; ತಾರಕಾಳಿ ನೀರೋಡಿ ಕಟಿಲ್ದು ಬೀೞ್ವ ಕಱಿವೂಗೆಣೆಯಾಗಿರೆ ತಣ್ಣನಪ್ಪೆಲರ್ ತೀಡೆ ತಪೋವನಂಬೊಲತಿಪಾವನಮಾಯ್ತು ನಭಂ ಪ್ರಭಾತದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೫) ; ರವಿಕಿರಣಂ ನೀರೋಡುತ್ತಿವೆ ತಣ್ಪಂ ಬೀಱುತಿವೆ . . . ಮೇಘಂ ಹಿಂಡಿ ಹರಹಿದಂತಿವೆ ನಭದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೨); ಕೊಱತೆ ನಿನಗಿಲ್ಲದೇಕೆಂದಱಿಯೆಂ ನೀರೋಡಿ ನಿನ್ನ ತನುವಿನ ಬಣ್ಣಂ ಬಱಿಗೊಳದವೊಲಾಯ್ತು (ಜಕೋಚ. ೩-೬) ; ಬಾಡಿದುದೇಕೆ ನಿನ್ನ ತನುವಲ್ಲರಿಯಿಂದುಮುಖೀಂದು ನಾಡೆ ನೀರೋಡಿದುದೇಕೆ . . . ಪೇೞ ನೀನೆನಗೆ ನೀಳಸರೋಜವಿಲೋಲಲೋಚನೇ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೬೩) ; ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಮೇಲೊಡ್ಡ ಆಡೆನೆ ಶಿವಯೆನುತಾಡಿ ಗೆಲಲು ನೀರೋಡಿತು ಶಿವನ ಮುಖಾಬ್ಜ (ಭೈರವೇ. ೧-೩೫೩) ; ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ಅವನ ಮುಖ ನೀರೋಡಿತು (ಮಹಾಗ. ೩೨೮). ೪. ಉತ್ಸಾಹಗುಂದು ; ಉದಾಸೀನವಾಗು : ಹೇಡಿಗೊಳದೆ ಹೆದಱದೆ ನಿಜಮನ ನೀರೋಡದೆ ತಪವ ಮಾಡುವರು (ರಾಮವಿ. ೨೦-೧೨೮). [ನೀರ್+ಓಡು₁]

ನೀರೋಣಿ (ನಾ). ನೀರಾವರಿಯ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಈ ತೋಂಟಕೆ ಬಡಗಮಂ ಕರಿಯೋಣಿ ತೆಂಕಮಂ ಕರಿಯೋಣಿ ನೀರೋಣಿ ಘೈಸಾಸರ ಕೇಶವದೇವನ ನೂಱಮೂವತ್ತು ಮರಕ್ಕೆ ದೇ[ವ]ರ ತೋಂಟದ ಬಾವಿಯಲು ನೀರನೆತ್ತಿಯೂಡುವರು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೭೭-೬೫ ; 1160) ; ಸುಂಕ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಕಲ ಕೊಠಾರ ಕಾಲೋಣಿ ನೀರೋಣಿಯೇನುಂಟಾದ ಸಕಲಾಯ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು (ಎಕ. III, ತಿರುಸು. ೬೨-೧೬೬ ; 1622) ; ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಕಾಲೋಣಿ ನೀರೋಣಿ ಅಕ್ಷಿಣಿ ಆಗಾಮಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲಪಾಷಾಣ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ವಾಮ್ಯಗಳನು ನೀವು . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹಿರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೧೪-೬೩ ; 1665). 'ನೀರಾಣಿವರಿ', 'ನೀರುಣಿಸುಂಕ' ಪರಾ. [ನೀರ್+ ?]

ನೀರ್ಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಒಡ್ಡು ; ಅಣೆಕಟ್ಟು : ಸೇತುವೆ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಬದಲು ನೀರ್ಕಟ್ಟೆ (Dam) ಎಂದರೂ ಸಲ್ಲುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೭೨) ; ಒಂದು ನೀರ್ಕಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲ, ಕಾಲುವೆಯಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಕ. ೨೭). [ನೀರ್+ಕಟ್ಟೆ₁]

ನೀರ್ಕಲ್ 'ನೀರ್ಗಲ್' ನೋ.

ನೀರ್ಕಾಗೆ 'ನೀರ್ಗಾಗೆ' ನೋ.

ನೀರ್ಕಾಲ್ (ನಾ). ಕೆರೆ, ನದಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸಲು ಮಾಡಿದ ನಾಲೆ ; ಕಾಲುವೆ : ಹಳ್ಳದ ನೀರ್ಕಾಲಿಂ ಕೆಳಗೆ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ತೋಂಟ ಕಾಲ ಮತ್ತರೊಂದು ಪ್ರಭುವಿಷ್ಣುದೇವ ಆ ನೀರ್ಕಾಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕರಿಯ ಕೆಯಿ ಘಳೆಯ ಮತ್ತರೊಂದು (ನಾಂದೇಡ್. ೩೧-೨೨ ; 1134). [ನೀರ್+ಕಾಲ್₂]

ನೀರ್ಕುಟಿಕ₁ (ನಾ). ನಾವೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಅಂಬಿಗ : "ನೀರ್ಕುಟಿಕನೆಂದು ಅಂಬಿಗಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೧-೩೫೪) ; "ಅಂಬಿಗ ತಾಂ ನೀರ್ಕುಟಿಕಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೫). [ನೀರ್+ಕುಟಿಕ₁]

ನೀರ್ಕುಟಿಕ₂ 'ನೀರ್ಗುಟಿಕ' ನೋ.

ನೀರ್ಕುಟಿಗ 'ನೀರ್ಗುಟಿಗ' ನೋ.

ನೀರ್ಕುಡಿ 'ನೀರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಕುಡಿಹ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವಿಕೆ; ಜಲಪಾನ : ಕಣ್ಗಳ್ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋಱುಹ, ನೀರಂ ಕುಡಿವಾಗಳ್ ಮುಸುಡ ಅಟ್ಟ ನೀರ್ಕುಡಿಹ . . . ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳನುಳ್ಳ ಕುದಿರೆ ಸಂಪೂರ್ಣಮಪ್ಪಾಯುಷ್ಯಮನುಳ್ಳುದು (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೭೫ ಟೀಕು). [ನೀರ್ಕುಡಿ(<ನೀರ್ಗುಡಿ)+-ಹ₂(<-ಪ₂)]

ನೀರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ 'ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ನೀರ್ಕೋಳಿ 'ನೀರುಗೋೞಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಗಂಜಿ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾದ ಗಂಜಿ,—ಅಂಬಲಿ : ಬರುತಿತ್ತು ಸಂಪತ್ತು ದಿನ ಸಂಜೆಗೆ ಈಗಿಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ನೀರ್ಗಂಜಿಗೆ (ಗಂಗಾತ. ೫೬-೨).

[ನೀರ್ + ಗಂಜಿ$_1$]

ನೀರ್ಗಂಟಿ, ನೀರುಗಂಟಿ (ನಾ). ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ, ಜಲಾಶಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸಲು ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನೇಮಕನಾದವನು : "ಮಿವ್ವಃ = ನೀರ್ಗಂಟಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೫೪) ; ಆಂಧ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೀರ್ಗಂಟಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ . . . ಗೂಳೂರುಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಶರಚ. ೬೧೬) ; ನೀರ್ಗಂಟಿ ಹೇಳಿದನು : "ಕೊಡುವೆವೆನ್ನುವ ವೇಳೆ ಮಿಂಚಿ ಹೋಯಿತು . . . ತನ್ನಿ ತನ್ನಿರಿ ಬೇಗ" (ನವರಾ. IV, ೨೪-೧೩). **ನೀರುಗಂಟಿ :** ಈ ಕಟ್ಟೀ ಕಾಲುವೇ ನೀರನ್ನು ಸರಾಗವಾಗಿ ತಂದು ಪೈರನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಾಲುವೇ ಮಣೇಗಾರ೧, ಶಾನುಭೋಗ೧, ಕಾಲವೂಳಿಗ೧, ನೀರುಗಂಟಿ೧ . . . ಮುಂತಾದ ಜನಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಾಮುಸಂ. ೧೧೭) ; ನೀರುಗಂಟಿ—ಕೆರೆ ಮತ್ತು ನಾಲಾಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಬಿಡುವವನು. ಇವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಚಕ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧).

[ನೀರ್ + ಕಂಟಿ$_2$]

ನೀರ್ಗಂಡಿ, ನೀರುಗಂಡಿ (ನಾ). **೧.** ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ ; ತೂಬು: ನೀರ್ಗಂಡಿ, ಕೂರ್ಗಲಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೦ ಪ್ರಯೋ). **ನೀರುಗಂಡಿ : ೧.** (ಹಡಗಿನ ಅಟ್ಟದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರ ಸಾಗಿಸಲು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ) ಹಡಗಿನ ನೀರುಗಂಡಿ, ತೂಬುಗಂಡಿ (Scupper. ಇಂಕನಿ). **೨.** = ನೀರ್ದಿಡ್ಡಿ : ಈ 'ನೀರುಗಂಡಿ' ಯನ್ನು 'ದಿಡ್ಡಿ'ಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯುವರು. ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನವರು ನೀರನ್ನು ತರಲಿಕ್ಕೆಂದು ರಚಿತವಾದ ತೀರ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲುಗಳಿವು (ಕರ್ನಾಜ. ೫೫).

[ನೀರ್ + ಕಂಡಿ$_1$]

ನೀರ್ಗಂತುಕ (ನಾ). ಜಲಕೇಳಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೆಂಡು : ಜಳಯಂತ್ರದಿಂದ ಕೋಮಳೆಯೆಸೆಯೆ ಮತ್ತೊರ್ವ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ಪೊನ್ನಂಡೆಯಿಂದ ಕುಳಿರ್ವೋದಕದಿನಿಡೆ ಪೊಳದಿಟ್ಟನವಳ ಭೂತಳಪತಿ ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ರ್ಗಂತುಕದೊಳು (ಭೈರಸೂ. I, ೨೮೦). [ನೀರ್ + ಕಂತುಕ]

ನೀರ್ಗಂಪು (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಂಪು,—ವಾಸನೆ : ಮುಡಿದಲರ್ಗಂಪು ಮೈಗಂಪು ನೀರ್ಗಂಪು ಮೇಲ್ಚಡಿವ ಮಂಜರಿ ಮುಡಿವಾಳ ನಿಡುರ್ಝಲ್ಲಿ ಗುಂಪಿಸ ಮಂಟಪದೊಳಗೊರ್ವ ಕಡುಚೆಲ್ವ ನೀಱ ನೀರೆಱೆದು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೬೪). [ನೀರ್ + ಕಂಪು]

ನೀರ್ಗಡವ 'ನೀರ್ಗಡವು' ನೋ.

ನೀರ್ಗಡವು, ನೀರ್ಗಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: ನೀರ್ಗಡರಿ(ವಿ)ನ ಪೊದಱಿಂ ಪುತ್ತಿನ ಮೇಗೊಂಡುತ್ತರದೊಳ್ ಬಗೆದು ಮೂಗೆಯ್ಯಿಂ ಪಾಣ್ಣುಗುಟಿರ್ ಬಾವಿಯಂ ಮೂಜಾಳ ಮಟ್ಟದೊಳ್ ನೀರ ಧಾರೆಗಳಕ್ಕುರಿ (ಜಿಟ್ಟಮ. ೧೧-೫೫). **ನೀರ್ಗಡವ :** ಕೊಟಱದಿರ್ದ ಚರ್ಮಮುಂ ಪೆರ್ಚಿದ ಪುಣ್ಗಳಂ ತೊಳೆದು ಕೊ(ತೊ)ಯ್ದು ಬಟಿಕ್ಕೆ ಜಲಾಶಯಂಗಳೊಳ್ ಪಚ್ಚನೆಯಪ್ಪ ನೀರ್ಗಡ(ಹು)ವಮುಂ ಕರಿಮಾಡಿಡೆ ತದ್ವಿಷಾಪಹಂ (ಖಮದ. ೧೦-೫೭).

[ನೀರ್ + ಕಡವು$_2$ (< ಕಡಂಬ)]

ನೀರ್ಗಡಿಯಾರ (ನಾ). ನೀರು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾತ್ರೆಗೆ ಧಾರೆಯಾಗಿ ಹರಿಯುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಾಲಮಾಪನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : "ನೀರೋಟದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಗಡಿಯಾರ ; ನೀರ್ಗಡಿಯಾರ" (Clepsydra. ಇಂಕನಿ) ; ಈ ವೇಳಾಚಕ್ರಗಳಲ್ಲದೆ, ನೀರ್ಗಡಿಯಾರಗಳನ್ನೂ ಇಂಡಿಯಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೯೦).

[ನೀರ್ + ಗಡಿಯಾರ (< ಘಳಿಯಾರ)]

ನೀರ್ಗಡೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕಡೆ,—ಮಥಿಸು : ಎಣ್ಣೆಯಕ್ಕುಮೆಂದು ಮಣಲಂ ಪಿಟಿವೊಡಂ . . . ಬೆಣ್ಣೆಯಕ್ಕುಮೆಂದು ನೀರ್ಗಡೆವೊಡಮು ವಾಗದಂತೆವೊಲು (ಪಸಾರ. ೪೬೦). [ನೀರ್ + ಕಡೆ$_1$]

ನೀರ್ಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ನೀರು ; ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ : ಶೀತಲ ವಾಯ್ತೆನ್ನದೆ ನೀರ್ಗಡ್ಡೆಯಂತೆ (ಕಗದ್ಯ. ೧೪೦). [ನೀರ್ + ಗಡ್ಡೆ]

ನೀರ್ಗಣಿವೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ತಗ್ಗು, —ಕಂದರ : ಹರೀಶ್ವರಂ ತಾನೆತ್ತ ಚಲಿಸಿದೊಡತ್ತಲಳ್ಳೆ ಸೆಡೆತುದು ಕಡಲ್ ನೀರ್ಗಣಿವೆಯಪ್ಪವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೯-೧೭೯).

[ನೀರ್ + ಕಣಿವೆ (< ಕಣುವೆ)]

ನೀರ್ಗಣ್ಣೆ, ನೀರುಗಣ್ಣೆ (ನಾ). **೧.** ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : "ಹೇಳಿದೆನಲ್ಲ" ಎನ್ನುತ್ತ ನೀರ್ಗಣ್ಣೆಯಾದಳು (ಜಿಳುಮ. ೪೨). **ನೀರುಗಣ್ಣೆ : ೨.** ಯಾವಾಗಲೂ ಅಳುವವಳು ; ಅಳುಬುರುಕಿ : ನೀರುಗಣ್ಣೆ ಮುಂಡೆ ಊರು ಹಾಳು ಮಾಡಿದಳು (ಗಾದೆ).

[ನೀರ್ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್) + -ಇ$_2$]

ನೀರ್ಗನಿಗಲು 'ನೀರುಗಣಿಗಲು' ನೋ.

ನೀರ್ಗರುಳ (ನಾ). ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು ; ಕೋಮಲ ಸ್ವಭಾವದವನು : "ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ರ್ಗರುಳಂ ಕೋಮಲನು" (ಭಾರನಿ. ೧೫). [ನೀರ್ + ಕರುಳ್ + -ಅ$_7$]

ನೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿ,—ವರ್ಷಿಸು : ವಾರಿಜಾಕ್ಷನು ಸಕಲ ನಾರಿಯರ ಮ್ಯಾಲೆ ಕರವಾರಿಜಂಗಳಲಿ ನಿರ್ಭರದಿ ಚಲ್ಲಿದೊಡೆಯಾ ನೀರೆಯರು ಕೆರಳಿವೊಬ್ಬುಳಿಯಾಗಿ ನೀರ್ಗರೆದರಾ ಹರಿಗೆ ವಿವಹದಲ್ಲಿ (ನವಮೋ. ೧೦-೪೯). [ನೀರ್ + ಕರೆ$_2$ (< ಕಱೆ$_1$)]

ನೀರ್ಗಲ್, ನೀರ್ಕಲ್, ನೀರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). **೧.** ಘನೀಭೂತವಾದ ನೀರು ; ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ : ನೀರಧಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ನೀರ್ಗಲ್ ಜೀವವೆನುತೊಂಡು . . . ಮತವಿವರ (ಮುಂಕುಕ. ೭೭೧). **೨.** ಅಂತಃಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು ; ರತ್ನ : ಬಲ್ಗೊಡದನ್ನವೀ ಮೊಲೆಯ ಬಿಜ್ಜೊದವಲ್ ಸುಕುಮಾರಿಯರ್ಗೆ ನೀರ್ಗಲ್ಗಳ ಹಾರದೊಂದು ಪೊಱೆಯೇಕೆನುತುಂ ಜಲದೇವಿ ಕೊಟ್ಟವೊಲ್ ಕಲ್ಗಳನಾವಗಂ ಬಲಿದು ಬೆಟ್ಟಿದುವಾಗದ ಬಿಂದುಮೌಕ್ತಿಕಂ ವಲ್ಗದುರೋಜಮಂಡಲದೊಳೀಂ ತುಱುಗಿರ್ದುವೊ ಕಾಂತೆಯರ್ಕಳಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೧೫); "ಮುತ್ತು ?" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **೩.** ನೀರು ಸ್ರವಿಸುವ ಕಲ್ಲು ; ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳಪೊಕ್ಕ ಶಶಿಯಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ನೀರ್ಗಲ್ಗಳ ರುಚಿ ಸರಸಿಯನು ಸಲ್ಗೆಯಸುರರೆಯ್ದಿ ಮಿಂದೆಯ್ದಿದನು ಕೂಟ ಸಾಲ್ಗಳ ಜಿನನ ಮಂದಿರವ (ವರ್ಧಚ. ೯-೯೪). **ನೀರ್ಕಲ್ : ೪.** ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಅಱುಱು ವಾರ್ಭಟಕತ್ಯಧಿಕಭೀಕರದೊಳಂಬುಜ ಕೈರವಂಗಳ್ ಶರದೊಳಾಳಲ್ಕಳ್ಕಿ ನೀರ್ಕಲ್ವಿಡಿದು ವ್ರತತತಿಗಳ ನೆರವಿ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದುಱುಗಲಿಂ ಪರಿಪರಿದಡರ್ದು ಪುವ್ವಿಡಿಯಲ್ (ಮದೇಪು. ೨-೨೯). **ನೀರ್ಗಲ್ಲು : ೧.** ಹಿಮವಿಲ್ಲದಾ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹಿಮ ಬಿದ್ದು, ಆಳದಗಲದ ಹೊಳೆಯ ನೀರೆಲ್ಲ ನೀರ್ಗಲ್ಲ ಗಡ್ಡೆಗಟ್ಟೆ (ಪಾರಸಿ. ೧೪-೪೨೧); ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು . . . ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ ನೀರ್ಗಲ್ಲಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿತ್ತು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೧೯೧).

ನೀರ್ಗಲ್ಲು ಹಾವುಗೆ = "ಹಿಮದಮೇಲೆ ನಡೆಯುವಾಗ ಕಾಲು ಹೂತು ಹೋಗದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ, ಟೆನಿಸ್ ದಾಂಡಿನಾಕಾರದ

ಅಥವಾ ಜಾರುಮರದ ಜೋಡು ; ಮಂಜು ಜೋಡು ; ನೀರ್ಗಲ್ಲ ಹಾವುಗೆ" (Snow-shoes. ಇಂಕನ್). [ನೀರ್ + ಕಲ್$_3$]

ನೀರ್ಗಲ್ಲು 'ನೀರ್ಗಲ್' ನೋ.

ನೀರ್ಗಾಗೆ ನೀರುಕಾಗೆ, ನೀರುಗಾಗೆ, ನೀರ್ಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ಜಲಕಾಕ : "ಮದ್ಗು ಜಳಕಾಕಮೆನೆ ನೀರ್ಗಾಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೫) ; ಇರ್ವರುಮಾ ಗೊರವರ್ ಕೇಳ್ವಂತಾಗಿ ನುಡಿದು ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಪೋಗಿ ಕೊಕ್ಕುಂ (ಕುಕ್ಕುಂ) ನೀರ್ಗಾಗೆಯುಮಾಗಿ ಬಂದವರ ಸಮೀಪದ ನೀರ ತಡಿಯೊಳಿರ್ದು ಕೊಕ್ಕುಂ (ಕುಕ್ಕುಂ) ನೀರ್ಗಾಗೆಯುಂ ಬೆಸಗೊಳ್ಳುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೩-೩೦ ಪ). **ನೀರುಕಾಗೆ** : "ಮದ್ಗುಃ ಎಂದರೆ ನೀರುಕಾಗೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫) ; ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯುರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯು ಕಳಹಂಸಿ ಬಲ್ಲುದಲ್ಲದೆ ಒಡನಿರ್ದ ನೀರುಕಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಗೆ ತಾನೆತ್ತ ಬಲ್ಲುದೋ (ಅದಪ. ೮೨-೧೩೫) ; ಸಿಹಿ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಆಹಾರವ ಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ನಾಡಿಯು ನರ ತೋರವಾಗಿ ಕಪ್ಪೆಯು ನಡೆಯು ಹಾಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿಹುದು ಹುಳಿ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಎಣ್ಣೆ ಪೂಸಿದ ಹಾಗೆಯೂ ನೀರುಕಾಗೆಯ ಹಾಗೆಯೂ ವೇಗ ಕೂಡಿ ನಡೆವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೬). **ನೀರುಗಾಗೆ** : "ಜಲವಾಯಸ—ನೀರುಗಾಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೧). **ನೀರ್ಕಾಗೆ** : "ರಕ್ಕಸನೊಳು . . . ನೀರ್ಕಾಗೆಯೊಳು ಶಕ್ತಿಯೊಳು ಮುಸಲಿಯೊಳು ಬಲವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೯).

[ನೀರ್ + ಕಾಗೆ]

ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ, ನೀರ್ಗಾರಿಗೆ (ನಾ). (ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಕಂದಕ ; ಅಗಳು : ಜರಾಸಂಧಂಗಳ್ಕಿ ಮಧುರಾಪುರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಪೋಗಿ ದ್ವಾರಾವತಿಯಂ ಸಮುದ್ರಮೆ ನೀರ್ಗಾದಿಗೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೬ ಪ) ; ಆ ಸಮಸ್ತ ಜನತಾಹ್ಲಾದಿಯಾದ ನೀರ್ಗಾದಿಗೆಯಿಂ ಮುಸಕ್ಕೆವಪ್ಪೆರಡನೆಯ ಮೇದಿನೀಭಾಗದಿಂದತ್ತ . . . ಜಾಂಬೂನದವೇದಿಕಾಪರಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ್ರಮೊಳಗೆ (ಧರ್ಮಾ. ೧೩-೪೧ ಪ) ; ಬಡಬಾನಲಂಗೆ ಸೆಡೆದಿಂಗಡಲೆ ಸರಣ್ಬೊಕ್ಕುದಮರಶೈಲಮನೆಂಬೀ ಪಡೆಮಾತಂ ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತುಂ ಪೊನ್ನ ಕೋಂಟೆಯುಂ ಬಳಸಿರ್ಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೩) ; ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ ಕೋಟೆಯುಂದಮೊಗೆದಿರ್ದತ್ಯುತ್ಸವಂ ಮೇಘದೊಳ್ ತೋರೆಯೆಂಬಂತಿರೆ ಸನ್ನುತಂ ಕೃತಿ ಸುಧಾಕರ್ಮಂಗಳಿಂದುನ್ನತಂ (ಬಂಹರಿ. ೧-೨೨) ; ಪೊಂಗೋಂಟೆಯು ಪರಿವೃತಮಾಗಿ ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ ಪೆಂಪಿಂಗಾಗರವಾಗಿ ಕಣ್ಗೆ ರಾಜಿಸುವುದು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨-೨೩). **ನೀರ್ಗಾರಿಗೆ** : ಆ ದೇವಿಯ ಪುರದಾಗ್ನೇಯದ ಕೋಣಲಿದ್ದೊರ್ಜಿತೆ ಕುಳಿಯು ತೆಂಕಣ ನೀರ್ಗ್ಗಾರಿಗೆಯೆ ಮೇರೆ (ಎಕ.VII, ಶಿಕಾರಿ. ೩೨೩-೨೯ ; 1046) ; ಸಮುದ್ರಮೇ ನೀರ್ಗ್ಗಾರಿಗೆಯಾಗೆ ವರುಣನೇ ಕರಗ[ಬಳ]ನಾಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೩೯-೨೭ ; 1074).

[ನೀರ್ + ಕಾದಿಗೆ$_1$]

ನೀರ್ಗಾಯ್, ನೀರುಗಾಯಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ; ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ತೆಂಗು ; ಸೀಯಾಳ ; ಎಳನೀರು : ವನದೇವತೆಯರಮೃತಸಾರವಾರಿಯುಂ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೆಂಬೆಲರ ಪೊಯ್ಲಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆಱಪಿದಂತಿರ್ದ ನೀರ್ಗಾಯ ತುಱುಗಲಿಂದೆಱಗಿದ ನಾಳಿಕೇರಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ಪ) ; ಬನಮಂ ಪೀರೂಡಿ ನಿಚ್ಚಂ ಬಳೆಯಿಸುವ ಬೆಸಂಬೆತ್ತು ಪೋ ಧಾರೆಯಿಂ ತಾಮೆನಲಾ ನೀರ್ಗಾಯ್ಗಳಿಂ ಭೋರ್ಗಱೆದುಗುವೆಳನೀರಂ ನವಾಮ್ರಾಳಿ ನಾನಾವನಿಜಾತಶ್ರೇಣಿಗೋರಂತೆಡೆವಿಡದತುಳಾವಾಳಖಾತಂಗಳಿಂ ತೀವಿ ನಿತಾಂತಂ ಸುತ್ತಿ ಪೂರಂಬರಿಪುದವಱೊಳೇ ನಾರಿಕೇಳಾಂಘ್ರಿಪಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೮೭). **ನೀರುಗಾಯಿ** : ಫಾಲ್ಗುಣ ಚೈತ್ರಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಕೊಬ್ಬರಿ ಅಂತ ಕಚ್ಚಾಮಾಲು ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೨೮೫). [ನೀರ್ + ಕಾಯ್$_4$]

ನೀರ್ಗಾರಿಗೆ 'ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ' ನೋ.

ನೀರ್ಗಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ; ವರ್ಷಾಕಾಲ: ನೀರ್ಗಾಲಮಂ ಪೂರೈಸಿ ಮಾಸ ಕಾರ್ತಿಕಕೆ ಪೊರಮಡುವೆಂದು ಬೀರರ್ಗೆ ನಾನೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿಹೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೪-೧೨೧). [ನೀರ್ + ಕಾಲ]

ನೀರ್ಗಾಲಿ (ನಾ). "ನೀರಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದ ತಾನು ತಿರುಗಿ ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡಸುವ ಗಾಲಿ : ಜಲಚಕ್ರ, ನೀರ್ಗಾಲಿ" (Water-wheel. ಇಂಕನ್) : ಬೊಂಬುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಾಲಿಯ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ (circumference) ಬಟ್ಟಲುಗಳಿರುವ ನೀರ್ಗಾಲಿಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟೋ ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮತ್ತು ಅಸ್ಸಿರಿಯ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೧೯೫). [ನೀರ್ + ಗಾಲಿ]

ನೀರ್ಗಾಲುವೆ, ನೀರುಕಾಲುವೆ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ತೋಡು ; ಹರಿ : ಈಚೆಗೆ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಾಗೂ ತಗ್ಗಿನ ಗದ್ದೆಗಳು ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನೀರ್ಗಾಲುವೆಗಳ (Drains) ಏರ್ಪಾಡು ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೩೭೧). **ನೀರುಕಾಲುವೆ** : ೨. ಪರ್ವತದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿಯುವ ಝರಿ ; ನಿರ್ಝರ : "ನಿರ್ಝರಃ, ಝರಃ —೨ ವಾರಿಪ್ರವಾಹ—ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಜಲಪ್ರವಾಹವು, ಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿ ಉಕ್ಕಿ ಮೇಲ್ಗಡೆಯಿಂದ ಜಾರಿಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರುಕಾಲುವೆಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೦೭). [ನೀರ್ + ಕಾಲುವೆ(<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು, ನೀರುಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗೆ ಇರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಬೆಂಕಿ ; ಬಡಬಾಗ್ನಿ : ಎಚ್ಚನಾರಾತಿಭಟರನವರ ಸುಗಳನಚ್ಚರವೆಣ್ಗಳಿಗೊಲಿದು ವೆಚ್ಚವಿಕ್ಕಿದನಾ ಬಲಜಲಧಿಯ ನೀರ್ಗಿಚ್ಚಿನಂತುಱಿ ತವಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೬-೫) ; ಆ ಪ್ರಚೇತಸನೆನಿಪ್ಪುದೊಂದಾನೊಂದು ವೇಳೆ ಬೀಸುತ್ತ ವೃಕ್ಷಾತತಿಯ ನಾಶವನೆಯ್ದಿಸುತ್ತಿಹುದದಗ್ನಿಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಗೃಹಂಗಳಂ ಸುಡುವುದದು ವಾರಿಸಿಧಿಗತನಪ್ಪ ವಾಡಬನೊಳೊಂದಿ ನೀರ್ಗಿಚ್ಚುಮಂ ಕೆಡಲೀಯದೊಪ್ಪಿರ್ಪುದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೪-೨೯). **ನೀರುಗಿಚ್ಚು** : ಕಾಡಗಿಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಅಡವಿಯೆ ಗುಱಿ ನೀರುಗಿಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಸಮುದ್ರವೆ ಗುಱಿ ಒಡಲಗಿಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಆ ತನುವೇ ಗುಱಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಾಯೆಯ ಹೊಡಗಿಚ್ಚಿಂಗೆ ನಾನು ಗುಱಿಯಲ್ಲ ಕೇಳಾ (ಅಪಚಂ. ೨೧೪-೯೬೬). [ನೀರ್ + ಕಿಚ್ಚು]

ನೀರ್ಗಿಚ್ಚುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಡಬಾನಲದ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಔರ್ವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡು : ಮದನಮಹಾದಾಹದಿಂ ದೇಹಂ ಕರಂ ಕೊರಗಿ ಕಡುಬಡವಾಗಿ ನೀರ್ಗಿಚ್ಚುಗೊಂಡ ಕಮಲಿನಿಯಂತಿರ್ದ ಕಾಮಿನಿಯಂ ಕಂಡು ಮನಂಗಾಣಲಾಱದೇಕಾಂತಕೆ ಕರೆದು ತಮಾಳಿಕೆ ಕಳಾವತಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೭-೮೩ ಪ). [ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು + ಕೊಳ್$_1$]

ನೀರ್ಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ನೀರೆಂದು ಭಾವಿಸು ; ಜಲವೆಂದು ಎಣಿಸು : ಏಕಾಕಿ ಸಾಮಾನ್ಯನೆಂದನಿತುಂ ರಾಜಸಮಾಜಮಾಜಿಗುಱಿದೆಯ್ತಂದತ್ತು ನೀರ್ಗೆತ್ತು ಬೆಳ್ತನದಿಂ ಕತ್ತರಿವಾಣಿಯಂ ಜಡಜನಂ ಕೈಗುತ್ತಲೇಟ್ಟಿರ್ಪೋಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೪೮). [ನೀರ್ + ಗಿಱು]

ನೀರ್ಗುಂಕುಮ (ನಾ). ನೀರಾಗಿರುವ ಕುಂಕುಮ : ತಡೆದು ಬಗೆ ನಲ್ಲನೀಕ್ಷಿಪ ಮುಡದಿಯ ಕಟ್ಟಿಲಿಪ ಮೊಗಮುಮುರುಣೇಕ್ಷಮುಂ ತೊಡೆದಂ ಜನಮುಂ ಮಱಿದಳವಡೆ ನೀರ್ಗುಂಕುಮಮನೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಪೊಲೆಸೆಗುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೧೦). [ನೀರ್ + ಕುಂಕುಮ]

ನೀರ್ಗುಂಡಿ 'ನಿರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಗುಂಡ, ನಿರ್ಗುಂಡ, ನೀರುಗುಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪ್ರಿಥಿವೀ ನೀರ್ಗ್ಗುನ್ದ ರಾಜಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಪನಾಯಾ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಜಸಹಿತದೇವೇನ ನೀರ್ಗುನ್ದವಿಷಯಾನ್ತ ಱ್ಪ್ಪತಿ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೫೯; 776) ; ಶ್ರೀಮತ್ ×× [ಮಾ]ರ ಮಾಳಿ ನೀರ್ಗುನ್ದದ ಸ×ಗೆ ರಣಿಂಕ ××× ರವೆ[ಳೆ]ಕಾರಣ× (ಎಕ. IV, (R), ಹುಣಸೂ. ೩-೨ ; 4ನೆಯ ಶತ). **ನಿರ್ಗುಂದ :** ಶ್ರೀಪೃಥಿವೀ ವಲ್ಲಭಪರಮೇಶ್ವರ ಪಲ್ಲವದಿಯರನ್ನೊಟಿಂಬಳ್ಗೆ ಸಾಸಿರಮುನ್ನಿರ್ಗ್ಗುನ್ದ ನಾಡುಮೂನೂಱುಮನಾಳೆ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೩೮ ; ಸು. 815) ; ನೇತ್ರ ಶಿವಾಛಾಜ್ರ್ಯಾಭಿಧಾನಾಯು ನಿರ್ಗ್ಗುನ್ದವಿಷಯಾ ಸರ್ಬ್ಬಾಬಾಧಾ ಪರಿಯಾಯಮವರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೯, ೧೦-೬೫ ; 900); ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಬೀರಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಯುಂ ಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ನಾಟು ಬೆಳ್ಗಲಿಯ ನಿರ್ಗ್ಗುನ್ದ ಜಗ್ಗಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೬೧-೫ ; 920). **ನೀರುಗುಂದ :** ನೀರುಗುಂದನಾಡ ಹಾ×××ದ ಚೆಣ್ಡಮುಣ್ಣಿಯ ತೀರ್ತ್ಥದ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಚಿಕ್ಕಸಾನ್ತಲದೇವಿಯರ್ಗ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನಯವಾಗಿ ಎಲಗುಂದದಲು ಬಿಟ್ಟ ವ್ರಿತ್ತಿ ಮೂಱು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೯೦-೨೨; 1135) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಗ್ರಹಾರ ನೀರುಗುಂದದ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭು ಭೀಮೇಶ್ವರದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ . . . ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗವೊಂದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೩-೨೪ ; 1162). [ನೀರ್? + ಕುಂದ$_3$]

ನೀರ್ಗುಟಿಕ, ನೀರ್ಕುಟಿಕ$_2$ (ನಾ). = ನೀರ್ಗಂಟಿ : "ನೀರ್ಗುಟಿಕನೆನೆ ನೀರೆಱೆವನಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೬) ; ಶೋಧಿಸಿ ಜಲವಂ ಪರರಿಂ ಚೋದಿತನಲ್ಲದೆ ನೃಪಾಲಸಮಯಗಳಂ ತಾ ಸಾಧಿಸಿ ನಿರ್ಮಲನಾಗಿಹ ಸಾಧುವು ನೀರ್ಗುಟಿಕನೆನಿಸುವಂ ಮಹಾಲಿಂಗಾ (ಪಂಚಶ. ೧೮-೯೪). **ನೀರ್ಕುಟಿಕ$_2$:** (೬). [ನೀರ್ + ಕುಟಿಕ$_2$]

ನೀರ್ಗುಟಿಗ, ನೀರುಕುಟಿಗ, ನೀರ್ಕುಟಿಗ (ನಾ). = ನೀರ್ಗಂಟಿ : "ನೀರ್ಗುಟಿಗನೆನೆ ನೀರನೆರೆಯುವವನು" (ಕಶರ. ೫೫). **ನೀರುಕುಟಿಗ :** ವೆಳ್ಳರು ನೀರುಕುಟಿಗರೆಂಬುದಕ್ಕಿಂತ, ಸಮಾಜವಿಕಾಸಕ್ರಮದ ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ 'ವಿಳುದಿನ' (Butter) ವ್ಯವಹಾರಿಗಳೆಂದು ಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು ತರ್ಕಶುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕರ್ಣಾಪೂ. ೫೮). **ನೀರ್ಕುಟಿಗ :** ಕುಟಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ, ನೀರ್ಕುಟಿಗಂ, ಮರಕುಟಿಗಂ (ಶಮದ. ೨೦೧ ಪ್ರಯೋ). [ನೀರ್ + ಕುಟಿಗ$_2$]

ನೀರ್ಗುಟ್ಟು (ನಾ). ಅಜೀರ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕರುಳಿನಲ್ಲಾಗುವ ನೋವು (?) : ಖುರಪಿಟ್ಟು ಕೆರೆದು ಮತ್ತಾ ಹುಡೀ ಮರಳೊಳು ಪೊರಳಿ ನೀರ್ಗುಟ್ಟು ಕಿಡಲೊಡನೆ ಹರುಷದಿಂದಾ ನೀರ್ಗುಡಿವಾ ಜಾತ್ಯಶ್ವಗಳಿರವಾ ತೊಱೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೨೯). [ನೀರ್ + ಕುಟ್ಟು$_2$]

ನೀರ್ಗುಡಿ, ನೀರುಕುಡಿ, ನೀರುಗುಡಿ, ನೀರ್ಕುಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿ,—ಈಂಟು : ವಿಂಧ್ಯಕನೆಂಬಂ ಬಂದು ದುರ್ಯೋಧನನನೆಲ್ಲಿಯುಮಱಸಿ ಕಾಣದೆ ವೈಶಂಪಾಯನಸರೋವರಕ್ಕೆ ನೀರ್ಗುಡಿಯಲೆಂದು ಪೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೬ ವ) ; ಮರುಳಕ್ಕ ಕನಸಿನ ತೊಱೆಯೊಳ್ ನೀರ್ಗುಡಿದು ತಣಿವನಱಸಿದರೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೮) ; ಆ ಗಹನದೊಳು ಬಿಱುಬಿಸಿಲ ಗಾಳಿಯಿಂ ಹಸಿದು ಮಱೆದುಣ್ಣನೇ ನೀರ್ಗುಡಿಯನೇ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೩); ನಾವು ಹಿಡಿತಂದದು ಮೊದಲು ನೀರ್ಗುಡಿಯಲೊಲ್ಲವು ಮೇಯಲೊಲ್ಲವಿವು (ಬಸಪು. ೬೦-೨೪) ; ಮೃಗವೇಂಟೆಕಾಱರು ಮಾಂಸಭಾರದಲಿ ಬರುತ ನೀರಡಿಸಿದರು ಕಂಡರು ಸರಸಿಯನು ನೀರ್ಗುಡಿಯಲೈತಂದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೪೨) ; ಶುದ್ಧಾಚಮನವಿಲ್ಲದೆ ಮಱೆದು ನೀರ್ಗುಡಿಯೆ . . . ಕಲಿಪುರುಷರಾಯನ ಸಂಧಿಸಿದ (ನಳಚ. ೪-೨೧) ; ಎಳೆಹುಲ್ಲ ಸವಿದು ನೀರ್ಗುಡಿವ ತಾಪಸನನಂದಲರಂಬಿಗೆ ಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೬). **ನೀರುಕುಡಿ :** ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ನೀರುಕುಡಿಯುವ ಆಸೆಯಾಗಿದೆ (ದೇಪಹಂ. ೭೮) ; ಆವೊತ್ತು ಹಳು ನುಗ್ಗಿ ಆಕರ ಆದಾಗ ನೀರು ಕುಡಿದಿದ್ದು (ಮಲೆಮ. ೨೫೪). **ನೀರುಗುಡಿ :** ಸರಸಿಯ ತೀರದಲಿ ಕೀಲಿಸಿದ ಮಗ್ಗುಲಲಿ ಯಮಳರೊಱಗಿರೆ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಮವ ಹಿಡಿದನು ನೀರುಗುಡಿದೀ ಮಮತೆ ಮಿಗಲಾರೈವೆನೆನುತಿಳಿದನು ಸರೋವರವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೨೩). **ನೀರ್ಕುಡಿ :** ಕುಡಿಯ ಭಗವಂತ ಎನಲು ಬುದ್ಧಂ ಪಾತ್ರವಿಸಕೊಂಡು ನೀರ್ಕುಡಿದು (ವೈಶಾಖ. ೬೯-೧೩೦). [ನೀರ್ + ಕುಡಿ$_1$]

ನೀರ್ಗುಡಿಸು$_1$, ನೀರುಕುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸು : ನಡೆದು ಪರಬಲಮಧ್ಯದಲಿ ನೀರ್ಗುಡಿಸಿ ಪರಿಯನು ಸಕಲಸುಭಟರ ಮಡುಹಿ ಫಲುಗುಣ ಗೆಲಿದ ನಗ್ಗದ ಕೌರವೇಶ್ವರನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦ ಸೂಚನೆ) ; ನೀರಡಸಿದ ಕುದುರೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಿಸಲು ಸೂರಿಯನಂಬುಧಿಗಿಳಿದ (ಮೋಹತ. ೨೮-೪೦). **ನೀರುಕುಡಿಸು :** ೧. ಸಾಳೋ ನರಸಿಂಗರಾಯನು, ಕೂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಖಾಸಾಆನೆಯನ್ನು ದುರ್ಗದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿರುವ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನ ಕೆರೆಗೆ ನೀರುಕುಡಿಸಲು ಹಿಡಿತಂದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೧). ೨. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆಪಡಿಸು ; ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗು ಮಾಡು : ರೂಪಚಂದನು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನಿಗೂ ನೀರುಕುಡಿಸ ಬಲ್ಲ (ಜವಾನ್ದಾ. ೧೫). [ನೀರ್ + ಕುಡಿಸು$_1$ (< ಕುಡಿಯಿಸು)]

ನೀರ್ಗುಡಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪಿತೃತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸು ; ತಿಲಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ದಮಿತಾರಿಯ ಭುಜಬಲವಿಕ್ರಮದಳವಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚುಗುಡಿಸುವವೊಲನುಕ್ರಮದಿಂ ನೀರ್ಗುಡಿಸಿ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಪದವಡಿಸಿ ಪಾರಲೌಕಿಕವಿಧಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೮). [ನೀರ್ + ಕುಡಿಸು$_2$ (< ಕೊಡಿಸು)]

ನೀರ್ಗುಡು 'ನೀರ್ಗೊಡು' ನೋ.

ನೀರ್ಗುತ್ತ (ನಾ). ೧. ಜಲಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗ ; ಜಲೋದರ : ನೀಂ ಪಂಡಿತಂ ದಿಟಮಾದೊಡೆ ನೀರ್ಗುತ್ತಕ್ಕೆ ಮರ್ದನುಸಿರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೮). ೨. ವಾಂತಿ : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿರೋಗ (ನೀರ್ಗುತ್ತ)ಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾದ ಮದ್ದು ತಯಾರಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕನ್ನಇ. ೧೦೪). [ನೀರ್ + ಕುತ್ತ]

ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆ, ನೀರುಗುಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆ ಗಾಳಿಸೋಡರ್ ಪರಿವೃತ್ತಿರ್ಪ ಮರೀಚಿಕಾಜಲ ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರಂ ತೋಱುವೈಸಿರಿ ಪುಲ್ಲಗ್ರದ ತುಂತುಱೆ (ಸೋಮೇಶ. ೯೦) ; ನೆನೆಯಲನಿತ್ಯ ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆಯಂತಿರುತಿಪ್ಪ ತನುಮಲಭಾಂಡವಿದೇನು ಸುಖ (ಪುರಂದ. ೧-೮೬-೨). ೨. ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಗುಳ್ಳೆ,—ಬೊಕ್ಕೆ : ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆಯ ಒಳಗಡೆ ರಕ್ತ ಸೋರುವುದುಂಟು (ಕೆಲದೋ. ೫೮) ; ಕೆಂಪುಚುಕ್ಕೆಗಳು ಮೈಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ . . . ಕೆಲವೇ ಗಂಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತವೆ (ಕೆಲದೋ. ೬೬). **ನೀರುಗುಳ್ಳೆ :** ೧. ನೀರುಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ತೋಱಿ ಅಡಗುವ ಅನಿತ್ಯಶರೀರದ ಭೋಗವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ನಚ್ಚಿ . . . ಸತ್ತುಹೋಗದಿರಣ್ಣಾ (ಅಖಂಡೇ. ೬೨-೧೪). [ನೀರ್ + ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (< ಗುರುಳೆ)]

ನೀರ್ಗೆಂಪು (ನಾ). ತಿಳಿಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ ; ತಿಳಿಯಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ ; ನಸುಗೆಂಪು : ನೀರ್ಗೆಂಪುತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ಪೆ – ನಗೆ ಹರವುತಿದೆ ಬತ್ತಿ ತೀರಿದ ಹಣತಿ ಹೊತ್ತಿದಂತೆ (ಗಂಗಾತ. ೬೧-೧೩). [ನೀರ್ + ಕೆಂಪು$_1$]

ನೀರ್ಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). (ಮೈ ತೊಳೆಯಲು) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸು,—ಉರುಳಿಸು : ಮಿತ್ರಮಾವುತ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ನೀರ್ಗೆಡಹಿದ ಮತ್ತಗಜೇಂದ್ರ ಸೂಠಿಯಲಿ ಎತ್ತಲೆಂದಱಿಯದೆ ಪರಿದಾಡುವಂತೆ ಕರ್ಗತ್ತಲೆ ತೀವಿತುರ್ವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೪). [ನೀರ್+ಕೆಡಹು(<ಕೆಡಪು)]

ನೀರ್ಗೆದರ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಕಲಕು,—ಕೆದಕು : ಮದಗಜಗಳು ಹೊಕ್ಕು ನೀರ್ಗೆದರ್ದ ಕೆರೆ ಕೋಣಗಳು ಪೊರಳ್ದ ಮಡು . . . ನೋಡಿರೆನುತೆ (ನಪಮೋ. ೧೬-೨೦).
[ನೀರ್+ಕೆದರ್$_0$(<ಕೆದಱು$_1$)]

ನೀರ್ಗೆರೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದುಂಟಾದ ಗೆರೆ,—ರೇಖೆ,—ಜಾಡು : ಆರಯೆ ಸೂಚಿಕುಂ ಗಿಳಿಗಳಿರ್ಪಗಕೋಟರದಿಂ ಜಗುಳ್ದ ನೀವಾರಮುಂ . . . ನಾರುಡೆಯುಂಚಿನಿಂದಿಳಿದ ನೀರ್ಗೆರೆಯೂಂತ ತಟಾಕಮಾರ್ಗಮುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬-೧೪). [ನೀರ್+ಗೆರೆ (<ಗೆಱೆ)]

ನೀರ್ಗೆಱೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ : ನೀಲಾಬ್ಜ ತಾವರೆ ನೆರೆದ ನೀರ್ಗೆಱೆ ಗಂಧಶಾಲಿ ಜೋತೊಲೆದ ಗದ್ದೆಗಳು . . . ವಿರಾಜಿಪುದು (ಭರತೇ. ೭೫-೪೫). [ನೀರ್+ಕೆಱೆ]

ನೀರ್ಗೊಡ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಕೊಡ,—ಘಟ: ಮೞೆಯಂ ಬೆಸಗೊಳ್ವಾಗಳ್ ಮೞೆಯಾಕೃತಿ ಬೇಱೆ ತೋರ್ಪೊಡಂ ನೀರ್ಗೊಡನಂ ಘ(ಗ)ಳಘ(ಗ)ಳಿಸಿ ಸುರಿವೊಡಂ . . . ಮೞೆಯುಕ್ಕುಂ (ಜಿಟ್ಟಮ. ೧-೪೧) ; ಕಿತ್ತಡಿ ನೀರ್ಗೊಡಮುಂ ಕೈವತ್ತಿದನವರೇಳ್ಗೆಗೊಳಿಪ ಕಾರಣದಿಂದಂ ಮತ್ತಮವಂ ನೆಗೆದಂ ಜಾನ್ನುಗತ್ತಮರರಗುವರರಂ ಕರುತ್ತಿಂತೆಂದಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೨೮). [ನೀರ್+ಕೊಡ$_2$]

ನೀರ್ಗೊಡು, ನೀರುಕೊಡು, ನೀರ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಡಿದವರಿಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ತರ್ಪಣ ಮಾಡು,—ಕೊಡು : ತನಗೆ ತಾನೆ ನೀರ್ಗೊಟ್ಟಪನೆಂಬಂತೆ ಸುರಿವ ನಿರಂತರಾಶ್ರುಪೂರಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೭). **ನೀರುಕೊಡು :** ೨. (ಕೈ, ಕಾಲು ತೊಳೆಯಲು ಅಥವಾ ಕುಡಿಯಲು) ನೀರನ್ನು ಕೊಡು : ಮೊದಲು ರತ್ನಪುರಿ ಭಾವನನ್ನು ಕರೆದು ನೀರುಕೊಟ್ಟರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೧೨೫) ; ತಾನೇ ನೀರು ಕೊಟ್ಟು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಈಗೇಕೋ ನಾಚಿಕೆ (ಬೆಳುಸು. ೭೦). **೩.** (ಕರಾ) ಸಮೂಲನಾಶ ಮಾಡು : ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರುಕೊಟ್ಟ (ರೂಢಿ). **ನೀರ್ಗುಡು :** ೧. "ನಿವಾಪ●, ಪಿತೃತರ್ಪಣಂ—ಈ ೨ ನೀರ್ಗುಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೧೭) ; ಮುನ್ನೆ ಪರಶುರಾಮನೀ ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳರಸುಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮನಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಸೂಳ್ವರಂ ಪೇೞೆ ಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೊಂದು . . . ಅವರ ನೆತ್ತರ ಧಾರೆಯೊಳ್ ತೀವಿ ತನ್ನ ತಾಯುಂ ನೀರಿೞಿಪಲುಂ ತಾನುಂ ಮಿಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಲುಮೆಂದು ಮಾಡಿದ ಶಮಂತಪಂಚಕಂಗಳೆಂಬಯ್ದು ಪೆರ್ಮಡುಗಳ ಕೆಲದೊಳೆಡೆಯಱಿದು ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೮೪ ವ) ; ತನ್ನ ತಾಯ್ಗೆ ನೀರಿೞಿಯಲುಂ ತಂದೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಲುಮೆಂದು ಮಾಡಿ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ).
[ನೀರ್+ಕೊಡು$_1$]

ನೀರ್ಗೊತ್ತು (ನಾ). ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ನೀರಿನ ನೆಲೆ : ಮೆಱೆವುದಾ ಶಿವಪುರದ ನಂದನತಟಾಕಾದಿ ನೀರ್ಗೊತ್ತುಗಳು (ಸುದೇಪು. ೨೮-೬). [ನೀರ್+ಗೊತ್ತು]

ನೀರ್ಗೊರೆಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಉದಿಚಿದೆಸೆ ಕೆಱೆಯುನ್ನೀರ್ಗೊರೆಮಟ್ಟೆ ಈಶಾನದೆಸೆ ಅರನೆಱಿ ಒಡಂ (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೩೨೮-೫೨ ; ಸು. 650). [?]

ನೀರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನೀರು ಕುಡಿ : ತಡಿಯೊಳ್ ನೀರ್ಗೊಂಬ ಕಾಡಾನೆಗಳಿಂ . . . ಮೇಲ್ವಾಯ್ವ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಿಂ ಪೆಂಪಿಡಿದೊಪ್ಪಿತ್ತಲ್ಲಿ ಫೇನಸ್ಮಿತೆಯೆನಿಸುವ ಪೊಚ್ಚಂ ಪೊದಳ್ದೊಪ್ಪದಿಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೩). **೨.** ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು,—ತುಂಬಿರು : ಕಂಡೆಯೋ ನೀನೆಲೆ ನವಿಲೆ ನೀರ್ಗೊಂಡ ಮುಗಿಲಂದದ ಮುಕುಂದನಖಂಡಸುಖಮಯಮೂರ್ತಿಯನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೨೨-೨೩).
[ನೀರ್+ಕೊಳ್$_1$]

ನೀರ್ಗೋಡು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವ ಭಾಗ ; ಕೋಡಿ : ಕೂಡೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಶತಸಾರಸಮೃದ್ಧಿಯಿನೊಪ್ಪುತಿರ್ಪುದಾ ನಾಡು ದಿವಕ್ಕೆ ತೋಡು ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು ವೃಷದ್ವಿಪಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗಾಡು ನಯಕ್ಕೆ ಪಾಡು ವಿಭವಕ್ಕಮರ್ದೂಡು ಸುಖಾಮೃತಕ್ಕೆ ನೀರ್ಗೋಡು ತಮಕ್ಕೆ ನೀಡು ನಯನಕ್ಕೆಳದಿಂಗಳ ಕಾಡಿದೆಂಬಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೮). [ನೀರ್+ಕೋಡು$_7$]

ನೀರ್ಗೋಳಿ 'ನೀರುಗೋೞಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಚೆಂಡು (ನಾ) =ನೀರ್ಗಂತುಕ : ನೀರ್ಚೆಂಡಂ ಕಯ್ಗೊಂಡುಱೆ ಸಾರ್ಚಿಡೆ ಕಡು ನೊಂದು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದಿರೆಯೋರ್ವಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೨೯). [ನೀರ್+ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು)]

ನೀರ್ಚೆಲ್ಲಾಟ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಿನೋದವಾಡುವುದು; ನೀರಾಟ; ಜಲಕೇಳಿ : ನೀರ್ಚೆಲ್ಲಾಟಕ್ಕಗಿದುವಿದಿರ್ಚದೆ ಕಾಂತಾಳಿ ಕಡೆಗೆ ಸಾರ್ದುದು ಬೇಗಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೨೯).
[ನೀರ್+ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$ (<ಚಲ್ಲಾಟ$_2$)]

ನೀರ್ಜಾಡಿಸು 'ನಿರ್ಧಾಟಿಸು' ನೋ.

ನೀರ್ಜೊಂಪ (ನಾ). ಕಾರಂಜಿಮನೆ ; ಜಲಗೃಹ ; ಧಾರಾಗೃಹ : ಅದು ನಿದಾಘಕ್ಕೆ ಪರಿಭವಸ್ಥಾನಮುಂ ಶೀತಕಾಲಕ್ಕೆ ಕೈದಾಣಮುಂ ಹಿಮಶೈಲಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಮುಮೆನಿಸಿದ ನೀರ್ಜೊಂಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಶಿಶಿರ ಶಿಲಾತಲದೊಳ್ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿ (ಕಾದಂಬ. ೮೬೦). [ನೀರ್+ಜೊಂಪ$_1$]

ನೀರ್ಡೊಳ್ಳು (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಜಲೋದರ : ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನೀರ್ಡೊಳ್ಳು (ಅಸ್ಸೈಟಸ್) ಆಗಲೂಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೮೨೭). [ನೀರ್+ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು)]

ನೀರ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೀರು ಹೊರುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸು : ಸಿವುಡೆಯುರೆನಿಸಿದ ವೀರರ ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆಯ ಕಟ್ಟಿ ನೀರ್ತರಿಸಿದವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೯).
[ನೀರ್+ತರಿಸು$_1$]

ನೀರ್ತೆಗೆ 'ನೀರ್ದೆಗೆ' ನೋ.

ನೀರ್ತೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಎತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸು : ದನಕ್ಕೆ ನೀರ್ತೋರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[ನೀರ್+ತೋರಿಸು (<ತೋಱಿಸು)]

ನೀರ್ದಂದಲ್ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ತುಂತುರು ; ಶೀಕರ : ಅವಗಾಹಂಗೈದು ಪೋದದ್ರಿಜಕರಿಗಳ ಕೈದುಂತುಱುಂ ಕಾಯದಿಂದಂ ಕವಿದೆತ್ತಂ ಪೊಕ್ಕು ನೀರೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಬಸಿವ ನೀರ್ದಂದಲಿಂ ಗಲ್ಲವುಣ್ಗಳ್ ಕವಿವನ್ನಂ ತಿಂಬ ಪೆರ್ದುಂಬಿಗಳನಿರಿಸುತುಂ ಕೊಲ್ಲದೀಡಾಡಿದುತ್ಕೈರವ ಕಂಜಪ್ರಾಯ ಪುಷ್ಪಪ್ರಕರದ ಪುದುವಿಂ ಮೆಲ್ಲಿತಾದತ್ತು ಮಾರ್ಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೬೦). [ನೀರ್+ತಂದಲ್]

ನೀರ್ದಡಿ (ನಾ). (ನದಿಯ) ದಡ ; ತೀರ : ನಡುಬಾನಂ ರವಿ ಪತ್ತೆ ಭೂಸುರವರಂ ಕಂಡೊಯ್ಯನಲ್ಲಿರ್ದ ನೀರ್ದಡಿಯಂ ಸಾರ್ದು ಕಡಂಗಿ ನಿತ್ಯವಿಧಿಯಂ ಮಾಡಲ್ಕೆ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧೨-೫೯). [ನೀರ್+ತಡಿ$_2$]

ನೀರ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,—ಸಿಂಪಡಿಸು : ಮಗಮಗಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಮೃಗನಾಭಿಯ ನೀರ್ದಳಿವಲ್ಲಿ ಕಂಪನಾಳ್ದುಗುಬ್ಬಿಲರುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಪದದೊಳ್ ಪದವಟ್ಟು ಪೊದಟ್ಟು ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಱುಂಬು . . . ಒಪ್ಪಿರಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೮) ; ಅರಸಿಯರ ತನುಶ್ಯಾಮಕಾಗ್ರಂಗಳೊಳ್ ಸ್ನೇಹವಶಾನಂಗಾಗ್ನಿಯಿಂ ನೀರ್ದಳಿದು ನದಿಪುವಂತಾದನಂಭೋದಲೀಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೧) ; ಕೋಡಗದ ಕೆಯ್ಯಮಾಲೆಗೆ ಬಾಡಿರ್ದಪುದೆಂದು ಬಱಿದೆ ನೀರ್ದಳಿವಂದಂ (ಅನಂಪು. ೯-೨೨) ; ನಿಂದ ಠಾವಿಂಗೆ ನೀರ್ದಳಿವರಯ್ಯ ಕುಳಿತ ಠಾವಿಂಗೆ ಹೋಮವನಿಕ್ಕುವರಯ್ಯ (ಘನಪ. ೯-೨೨) ; ಬಳಕಣಕಲಿತದಳಂ ನೀರ್ದಳಿದಿಟ್ಟೆಲೆಯಾಗೆ ನಳಿನಿ ಕೆಲದಟ್ಟಗಳಿಟ್ಟೆಳೆನಿಸೆ ವಿಕಚಾಬ್ಜಂಗಳ್ಕೊಳನೆಸೆದುದು ರಾಜಹಂಸನೌತಣದೆಡೆವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೨೨). [ನೀರ್+ತಳಿ$_1$]

ನೀರ್ದಳಿಪ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ,—ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ನೀರಿನ ಚಳೆಯ : ಘನತರವಾದ ಕತ್ತುರಿಯ ನೀರ್ದಳಿಪಂ . . . ಮಾಲೆಗೊಂಡ ಮಣಿದೋರಣಮೆಂಬಿವು ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಮನೆಮನೆಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು ತತ್ಪುರಾಂತರಂ (ಜಗವಿ. ೯-೯೬) ; ತೊಳಪ ಪೊಸ ಕತ್ತುರಿಯ ನೀರ್ದಳಿಪಂ ಕಡೆಯಿಲ್ಲದೆಸೆವ ಮುತ್ತಿನ ಕಡೆ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೯೬) ; ಗುಡಿಯಿಂ ತೋರಣದಿಂದ ನೀರ್ದಳಿಪದಿಂ ಮೋಲ್ಗಟ್ಟನಿಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಘಾಜಾಲಯಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೪೬). [ನೀರ್+ತಳಿಪ]

ನೀರ್ದಾಣ (ನಾ). ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ ಮುಂತಾದುವು : ಬೀಡು ಬಿಡುವಿಂಬು ಕದಳಿ ತೆಂಗಿನ ತಾಣಂ ಜಾಣಿಂ ನೀರ್ದಾಣಮೆಂದೆಡೆಯುಱುದುಂ ಮಾಡಲ್ ಮಾಡಿಸಲ್ ಪಡೆಮೆಚ್ಚೆ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೧) ; ವನಚರರೆಯ್ತಂದು ನಿಂದು ನೀರ್ದಾಣದೊಳೊಗ್ಗಿನ ಮರದ ಮಱೆಯೊಳಿರೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದತ್ತೊಂದು ಸೊರ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೯೯) ; ಹಂಸೆಗಳಾಡಿದವು ನೀರ್ದಾಣದೊಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೨೬); ಅಂಬಂ ಬಿಡು ನೀರ್ದಾಣಂಗಳೊಳ್ ಸಿಲ್ . . . ಎಂಬಬ್ಬರಂ ಪರ್ಬಿತೆತ್ತಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೯); ಒಮ್ಮೆ ಅವನು ವಿನಯವತಿಗಾಗಿ ನೀರ್ದಾಣವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೋಗಿ ಅವಳಿಂದ ಅಗಲಿ ವನವನ್ನು ಸೇರಿ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದನು (ತಪನಿ. ೫೫). [ನೀರ್+ತಾಣ]

ನೀರ್ದಾರಿ, ನೀರುದಾರಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಹರಿವು,—ಪ್ರವಾಹ : ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕಿಗೆ ಮಿಂಚುತ ಹರಿದಾ ಕರ್ವೊನಲಿನ ನೀರ್ದಾರಿಯನು ನೋಡಿದನೆವೆಯಿಕ್ಕದೆ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೭೩-೭೨). **ನೀರುದಾರಿ : ೨.** ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಗ,—ದಾರಿ : "ಭ್ರಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ-೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಅಂದರೆ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಹಾದಿ, ನೀರುದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೭೯). **೩.** ಹಡಗು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗ ; ಜಲಮಾರ್ಗ. **೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನೀರುದಾರಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲ ಪಾ[ಷಾ]ಣ ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾ[ಗಿ] ಮುಲವ ಎಜಿದು ಕೊಟ್ಟರೂ (ಕಇ. I, ೫೩-೨೦ ; 1433) ; ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಬಂದ ಮಕ್ಕಿ ಹಕ್ಕಲು ಕಾನು ಕಾಡಾರಂಭ ನೀರುದಾರಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಮುಂತಾದ ತೇಜಮಾನ್ಯಗಳನುಳ ಈ ಕುಳಸ್ಥಳಂಗಳ . . . ನಾಉ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಪಟ್ಟೆ ಇಂತಪ್ಪುದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೬೪-೪೮ ; 1491). [ನೀರ್+ದಾರಿ$_1$]

ನೀರ್ದಾರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸುರಿತ ; ಜಲಧಾರೆ : ನುಗ್ಗಿಬಂದು, ನೀರ್ದಾರೆಗಳ ಓಲೆಗೊಡೆಯನ್ನು ರತ್ನಗಂಬಳಕ್ಕಿಳಿಹಿ ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಕಾಲೊರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೩೦-೧೯). [ನೀರ್+ದಾರೆ$_1$]

ನೀರ್ದಿಗುರಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಚಕ್ರ ; ಸುಳಿ ; ಜಲಾವರ್ತ : ಸುೞಿಗಳ್ ನೀರ್ದಿಗುರಿಯವೋಲ್ ಸುೞಿದುವು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೯೦) ; ಉಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗಿರುವ ನಡುಗಡಲಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದೆತ್ತರದ ಬಳವತ್ತರಂಗ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸಿಲ್ಕಿ, ಬಿರುಗಾಳಿಗೆ ನೀರ್ದಿಗುರಿಯಂತೆ ಘಿರ್ರನೆ ತಿರುತಿರುಗುತ್ತ (ಜೆಟ್ಟಿಅ. ೨೧೫-೨೩) ; ಘೂರ್ಣಿಸುವ ನೀರ್ದಿಗುರಿಗೊಳಗಾದ ಬಣಗು ತೃಣಕಣದಂತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೨-೧೪೨೩). [ನೀರ್+ತಿಗುರಿ]

ನೀರ್ದಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊರಗಿನಿಂದ ತರಲು ಜನರು ಹೋಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲು : ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗೆ ನೀರ್ದಿಡ್ಡಿಯ ಬಡಗಣ್ಗೆ ಹಿರಿಯಾಲದ ಮರದ ತೂರಲ್ಪೊಂಬಿನ ಇರುಂಬಿನೊಳಗೆ ಚುಂಚನ ಶವವು ಗೋಣಿಂದ ನೇಲುತ್ತಿದೆ (ಜೆಟ್ಟಿಅ. ೧೬೨-೧೦). [ನೀರ್+ದಿಡ್ಡಿ]

ನೀರ್ದಿತ್ತಿ, ನೀರುತಿದಿ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲ : ಪದಪಿಂ ಕಟ್ಟಿರ್ದುಡಿದೊವಲೊದವಿದ ನೀರ್ದಿತ್ತಿ ಕಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿದ ಪುಲಿವಾಲದ ತಲೆಸುತ್ತುಗಳೆಸೆಯಲ್ಕ ಥಟಿಂದಂ ನೆರೆದು ಲುಬ್ಧಕರ್ ಬರುತಿರ್ದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೪೪). **ನೀರುತಿದಿ : ೨.** "ಕವಾಟವುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಏರಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಒಳಸೇದುವಂತೆಯೂ ಹೊರದೂಡುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿದಿ : ನೀರುತಿದಿ" (Water-bellows. ಇಂಕನಿ). [ನೀರ್+ತಿತ್ತಿ(<ತಿದಿ)]

ನೀರ್ದುಂಬು, ನೀರುತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ತುಂಬು,—ಭರ್ತಿಮಾಡು : ಚೆಂಬೊನ್ನಂಡೆಯೊಳಂ ನೀರ್ದುಂಬಿಡೆಯರಸಂಗೆ ಸತಿಯರರಸಂ ನೀರಂ ತುಂಬಿ ಜಳಯಂತ್ರದಿಂದಿಡೆಯಂಬುಜಲೋಚನೆಯರಂಜಿಪೋದರ್ ಕಡೆಗಂ (ಹವಿಸ್ಮರ. ೪-೨೬). **೨.** ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ರಸಭರಿತವಾಗು : ಮಿಗೆ ಪಸುರಿಡಿಪ ಕಳಿಕೆ ತುಱುಗಿ ಕಾವನ ಕೂರ್ಗಣೆಗಳ ಮೂಡಿಗೆಗಳಂತಿರೆ ಬಿರಿದ ಪೊಂಬಾಳೆ ನೆಗಪಿ ಸೇರುವೆಗೆಯ್ದು ಬಾಳ್ಗೆಳೆಳ್ಗೆಯ ಬೀಱಿ ನೀರ್ದುಂಬಿಯುಳ್ಳರಲ್ದು . . . ಕಾಂಗೆಸೆದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೪). **ನೀರುತುಂಬು : ೧.** ಮರುದಿವಸ ಅಭ್ಯಂಗ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರುತುಂಬುವುದು . . . ಗೃಹಾಲಂಕಾರ ಇವೇ ಈ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಗಳು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೪೫). **೩.** ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು,—ಭರ್ತಿಯಾಗು : ದುಃಖದಿಂದ ಗೋವಿಂದರಾಯರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿತು (ಬಾಳಿಗಿ. ೫೯).

ನೀರುತುಂಬುವ ಹಬ್ಬ =(ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರು ಅಭ್ಯಂಜನ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು) ನರಕಚತುರ್ದಶಿಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಹಂಡೆಗಳನ್ನು ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸಿ, ಅಲಂಕರಿಸಿ, ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ನೀರು ತುಂಬುವ ಹಬ್ಬದ ದಿವಸ ಅಳಿಯ ಮಗಳು ಬಂದರು (ರೂಢಿ). [ನೀರ್+ತುಂಬು$_1$]

ನೀರ್ದುಮುಕು (ನಾ). ಜಲಪಾತ ; ತಡಸಲು : ನಡೆಯುತಿರಲಕ್ಕಟಾ ಕರಡಿ ಪುಲಿಗಳ ಕೂಗುಮೆಲರುಣಿಯ ಘಣಿಯ ಸುಯ್ ಕೇಳ್ದತ್ತು ನೀರ್ದುಮುಕುದನಿವೆರಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮೨-೪೯೨). 'ನೀರ್ಬೀಳ್' ಪಠಾ. [ನೀರ್+ದುಮುಕು(<ದುಮ್ಮಿಕ್ಕು)]

ನೀರ್ದುಳುಕು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ)ನೀರನ್ನು ಎರಚು,—ಸಿಂಪಡಿಸು : ತಮ್ಮೊಳ್ ಸರಸಕಳವಟ್ಟ ಸಖಿಯರಂ ಸರಿಸಮಾಗೆನುತೆ ನೀರ್ದುಳುಕಿದರ್ ಪೊಳಕಿದರ್ ಮುಳುಕಿದರ್ ಕಲಕಿದರ್ ಕೊಳದೊಳ್

(ಚೆಒಪು. ೪೫-೫೪). ೨. ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು : ಸಬಳದೆ ಸಂಜೆ ವಾರಿಸಿದಪೆವೆಂದು ನಿಬಂಧದೆ ಕರ್ಚಿ ಕಾಲ್ಗಳಂ ದಿವಸಕರಂಗೆ ನೀರ್ದುಳಿ[ಳು]ಕಿ (ಸಮಪ. ೧೪-೨೪). [ನೀರ್ + ತುಳುಕು (<ತುಳುಂಕು$_1$)]

ನೀರ್ದೆಗೆ, ನೀರುದೆಗೆ, ನೀರ್ತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಜೀರುಕೊಳವಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆ,—ಸೆಳೆ : ತೊಳಗುವ ಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಕೊಟವಿಯಗ್ರಮನೊಂದಿನಿತಬ್ಬಿ ಭಂಗಿ ಸಂಗಳಿಸಿರೆ ಮೇಲೆ ನೀರ್ದೆಗೆವ ಕೋಮಳೆ . . . ರತಿಯೆಂಬ ಡಂಬರಂ ಬಳೆವಿನ ಮೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೩೮). ೨. ನೀರಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಬತ್ತು ; ಒಣಗು ; ಆರು : ಅವಳೀಸೆ ಕಾಯ್ದು ನೀರ್ದೆಗೆದ ಸರೋವರಂಗಳಿವು (ಚಂದ್ರಪು.೫-೧೩೩) ; ನೀರ್ದೆಗೆದು ಬೆಂಚೆಗಳೊಳ್ ಕೆಸರ್ಜುಂಜಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೩) ; ಉಬ್ಬರಿಸಿದುದು ಥಗೆ ಗೋನಾಳಿ ನೀರ್ದೆಗೆಯೆ ನುಡಿಯಲಾರ್ಜಿನು ಮಕ್ಕಳಿರ ನೀರಡಸಿದೆನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೪) ; ಇಳೆ ಕಾಯ್ಪೇರುದು ದಬ್ಬಿ ನೀರ್ದೆಗೆದುದು . . . ಅರಣ್ಯಂ ಬೆಂದುದಾ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೬). **ನೀರುದೆಗೆ :** ೨. ಭೂರಿಭಯತಾಪದಲಿ ತಾಳಿಗೆ ನೀರುದೆಗೆದುದು ತುಟಿಯೊಣಗಿ ಸುಕುಮಾರ ಕಣ್ಣವೆ ಸೀಯೆ ಕರದಲಿ ಮುಚ್ಚಿದನು ಮುಖವ (ಕುಮಾವ್ಯಾವಿ. ೬-೯). **ನೀರ್ತೆಗೆ :** ೨. ಪರೆಯೆ ಮುಗಿಲ್ ಜಲಕ್ಕನಿರಲೆಣ್ದೆಸೆ ನೀರ್ತೆಗೆಯಲ್ಕೆ ಬೆಳ್ಮಳಲ್ದೆರೆಗಳನಪ್ಪ ಕೆಯ್ಮೆ ತೋರ್ಜೆ . . . ಬಂದುದತಿನಿರ್ಮಲನೀರದವಪ್ಪ ಶಾರದಂ(ಕಾದಂಬ. ೬೩೨). [ನೀರ್ + ತೆಗೆ$_1$]

ನೀರ್ದೆರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಲೆ,—ತರಂಗ : ಮೆಯ್ಸುರಿ ಕರೆಗಣ್ಮೆ ಪಾಯ್ವ ತ್ರಿಳಿನೀರ್ದೆರೆಯಂತಿರೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಭೃತ್ಸುಧಾಸರಸಿಯೊಳಬ್ಬಿ ತೇಲ್ದು ತಣಿದಾಂ ಕಳೆವೆಂ ಭವದಾವತಾಪಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೪); ಆ ಖಳನು ವೊಂದು ವಿಸಿಖವ ತೊಟ್ಟುಯೆಸೆಯೆ . . . ನೀರ್ದೆರೆಯನೆಚ್ಚಂತೆ ಶರ ನುಸುಳಿ ಪೋಗೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೭೪). [ನೀರ್ + ತೆರೆ$_4$]

ನೀರ್ದೇರ್, ನೀರ್ದೇರು (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು : ನೀರ್ದೇರ್ [ಪಾಠಾಂ. ನೀರ ತೇರ್], ಮುಗಿಲ್—ಈ ೨ ಮೇಘಂ" (ಕಶಸಾ. ೪-೪೨) ; ನೀರ್ದೇರ್ ಗಾಳಿ ಮಳೆ ಸೋನೆ ಕಳಿವಲರ್ . . . ಪರ್ವತಂ ಮರುವಿವಾದಿಗಳೆಲ್ಲಮೂವಾವವಸ್ಥೆಗಳ್ಗಂತೆಂತು ಪಕ್ವಾಗಿ (ಸಂಸಪ. ೨೯-೧೩೪). **ನೀರ್ದೇರು :** "ನೀರ್ದೇರೆನಲ್ ಮೇಘ" (ಕಶರ. ೫೬). [ನೀರ್ + ತೇರ್$_2$]

ನೀರ್ದೇರು 'ನೀರ್ದೇರ್ ನೋ.

ನೀರ್ದೊಣೆ, ನೀರುದೊಣೆ (ನಾ). ೧. ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಸ್ಥಳ. ೨. ನೀರಿನ ದೋಣಿ,—ಬಾನಿ : ಸುರಗಿರಿಯೆ ಮಜ್ಜನದ ಪೀಠವು ಸುರಪ ಮಜ್ಜನವಳ್ಳನಮೃತಾಂಬುಧಿಯೆ ನೀರ್ದೊಣೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೬೩). ☞ 'ನೀರ್ದೋಣಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ನೀರುದೊಣೆ :** ೧. ಸಮುದ್ರದ ಇಳಿತ ಎಷ್ಟೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಹವಳದ ಕೊರಕಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಮೊಳಕಾಲಾಳದ ನೀರುದೊಣೆಗಳು ನಿಂತಿರುತ್ತವೆ (ಹಸುಹೊ. ೩೪೨). [ನೀರ್ + ದೊಣೆ$_1$]

ನೀರ್ದೊಳೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆ,—ಶುದ್ಧಮಾಡು : ನೀರಿಂ ತೊಳೆದಂ, ನೀರ್ದೊಳೆದಂ (ಶಬ್ದಾಸು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ).[ನೀರ್ + ತೊಳೆ$_1$]

ನೀರ್ದೊರ್ಜು (ನಾ). ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ : ಅಂತು ವಿಯಚ್ಚರರಾಜನಾದಂದಿನ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳ್ ಬಯ್ತಿಟ್ಟಂಗೆ ಪುಟ್ಟೆ ಕೊಳಿಪ ನಿಧಿಗಳಂತೀ ಭವದೊಳ್ ಎನಗೆ ಬೆಸಕ್ಕೆ ನೀರ್ದೊರ್ಜುಗಳಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂದುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೫ ವ) ; ಪುಳಕದ ನೆವದಿಂದ ಪೊಣ್ಮುವ ಹರ್ಷದ ಬೆಳೆಗೈಗೆ ನೀರೆರ್ಜುವಂತೆ ತುಳುಕುವ ಸೊಗದಾಲಿ ನೀರ್ದೊರ್ಜುಯೆನು ತಂದಿಳುಪುತವನ ಪಿಟ್ಟಿಪಳು (ಹರಿಬ. ೭-೪೪). [ನೀರ್ + ತೊರ್ಜು$_2$]

ನೀರ್ದೋಣಿ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ಅಗಲವಾದ ತೊಟ್ಟಿ,—ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ : ಮಜ್ಜನಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನೋಪಕರಣ ಸಂಪಾದನವ್ಯಗ್ರ ಪರಿಜನಂಬೆರಸು ಬಂದು ನೀರ್ದೋಣಿಯೊಳೋಲಾಡಿ ಮಜ್ಜನಪೀಠಮನಲಂಕರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦). [ನೀರ್ + ದೋಣಿ$_3$]

ನೀರ್ದೋರ್ಜು (ಕ್ರಿ). ತೊಳೆ ; ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸು : ಮುಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಳುಮುದ್ದುಗೆಯ್ದು ಮೊಗಮಂ ನೀರ್ದೋರ್ಜಲ್ . . . ಕಾಮನಂಬಿಂಗೆ ಸಂದಡಿಯಾದಳ್ ಲಲಿತಾಂಗಿ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೧೫-೮೭). [ನೀರ್ + ತೋರ್ಜು]

ನೀರ್ನಡೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಓಟ,—ಪ್ರವಾಹ : ಕಡಲ ನೀರ್ನಡೆಗೆ ನಿಲ್ಗಡಿಯಾಗಿ, ಮೂರುತಿಯ ನಿಃಶ್ರೇಯಕೊಂಡು ಮುನ್ನುಡಿಯಾಗಿ ಕುಳ್ತುದಲೆ ವನೆವಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೨-೨೧೨). [ನೀರ್ + ನಡೆ$_2$]

ನೀರ್ನಳ (ನಾ). ನಲ್ಲಿ ; ಕೊಳಾಯಿ : ಒಂದು ಕಿಟಕಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೇ ನೀರ್ನಳದ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಾಬಯ್ಯಾ. ೨೩). [ನೀರ್ + ನಳ$_2$]

ನೀರ್ನಿಲ್, ನೀರುನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಳ್ಳ, ಕೊಳ್ಳ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ) ನೀರು ನಿಂತಿರು. ೨. ಗರ್ಭ ನಿಲ್ಲು ; ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯಾಗು ; ಬಸಿರಾಗು : ಸೀತೆಗೆ ನೀರ್ನಿಂದು ದಿನಕ್ರಮದಿಂ ಬಸಿರ್ಜು ಬಳೆಯೆ . . . ಮನಕೆ ಪುದುಮಯಕೆ ಪುದುಂಗೊಳೆ, ಸೀತೆ ಬಸಿರ್ಜುಯಾದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೧-೬) ; ಅಂತು ಭಕ್ಷಿಸಿದ ಕೆಲದಿನಂಗಳ್ಗೆ ಪೆಣ್ಗೆ ನೀರ್ನಿಲ್ತು, ಬಸಿರ್ಬಳೆದು . . . ಸುಪುತ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೫-೮). **ನೀರುನಿಲ್ಲು :** ೧. ತ್ವಾಟದ ಹಳ್ಳದಾಗೆ ನೋಡಿಲ್ಲೇನು ನೀನು ನೀರು ನಿಂತಿರೋದನ್ನ? (ಪುಲಿಮ. ೪೭೦). ೨. ಅವಳಿಗೆ ನೀರು ನಿಂತದೆ ಕಣೋ, ಬೆಪ್ಪುಹುಡುಗಾ ! (ಪುಲಿಮ. ೪೭೦). [ನೀರ್ + ನಿಲ್]

ನೀರ್ನೆರಳು (ನಾ). ಅಪರಕರ್ಮದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಹೆಣದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು : ಅಮೃತಕೀರ್ತಿಯ ತಿರುಳು ಮೋಡಗಳ ನೀರ್ನೆರಳು ಮೃತನಿಗದು ಇದ್ದವರು ಕೊಟ್ಟೆ ಮಣ್ಣು (ಗಾ. ೮೫-೨೦). [<-ತುಳು. ನೀರ್ನೆರಲ್]

ನೀರ್ನೆಲ (ನಾ). ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ ; ತರಿಜಮೀನು ; ಗದ್ದೆ : ದೇವರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ದಶವಂಧದ ಗಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ನೀರ್ನೆಲಂ ಗಟ್ಟಿಮತ್ತರು ೨ (ಕಇಅ. ೩-೮-೨೬೮ ; 1062) ; ಉಡಿಯುತ್ತುಂ ನಂದನಂಗಳಂ ನೀರ್ನೆಲನಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ ಲಂಕೆಗವರ್ ಪಡೆದರ್ ನಿಶ್ಶಂಕರಳವಿಗಟ್ಟಿದರ್ದೆವಟಿಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೯). [ನೀರ್ + ನೆಲ]

ನೀರ್ನೆಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ,—ಜಲಾಶಯ : ವನಿತೆಯ ಮೇಗಾಲ್ಗಳ ಪಾಸಟಿಯಂ ನಾಮೆಯ್ದುವೆವೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ನೀರ್ನೆಲೆಯೊಳಗಾ ದಿನದಿ ತಪಂಗೆಯ್ದುವು ಕೂರ್ಮಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳದರ್ಜು ನುತ್ತಮರ ಪದಂ ಬಯಸದ ಜೀವಿಗಳುಂಟೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೨೮); ಉಟ್ಟುದು ತೊಟ್ಟುದೆಲ್ಲವನಾ ತಡಿಯೊಳಗಿಟ್ಟು ನೀರ್ನೆಲೆಯನು ಹೊಕ್ಕು ನೆಟ್ಟನೆ ನೀರಾಡುವ ನೃಪಸುತರು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೩೦) ; ನೀರ್ನೆಲೆಗಳಂ ಸೂಚಿಸುತೆ ತೀಡಿದುದು ತಂಪುಗಾಳಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೮-೪೨೭). [ನೀರ್ + ನೆಲೆ]

ನೀರ್ನೆಲೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮುಳುಗು : "ಅಗುಟ್ದಂ = ನೀರ್ನೆಲೆದಪ್ಪಿದಂ (ಮುಟುಗಿದಂ)" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). [ನೀರ್ + ನೆಲೆದಪ್ಪು]

ನೀರ್ನೊಣ (ನಾ). ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೊಣ : ರಣಹೇಡಿಗಳಾದವರ ಕಣ್ಮನಕೆ ನೀರ್ನೊಣ ಗರುತ್ಮಂತನಂತಿಹುದು (ಮೋಹತ. ೧೨-೪೪). [ನೀರ್ + ನೊಣ(<ನೊಳವು)]

ನೀರ್ಪಂಚೆ (ನಾ). ಸ್ನಾನಮಾಡುವಾಗ ಅಥವಾ ಮಡಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ, ಜಾಳುಜಾಳಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಪಾಣಿಪಂಚೆ; ಮಡಿಪಂಚೆ : ಊಟಮಾಡುವಾಗ ಉಡುವ ನೀರ್ಪಂಚೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟೇ ತನ್ನ ಆಫೀಸಿಗೆ ಹೋಗಬಹುದು (ಕಥಕ. ೯೫). [ನೀರ್ + ಪಂಚೆ]

ನೀರ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕು, —ತೋಯಿಸು : ಬಂದಾಕೆ ನುಡಿಸೆ ಬಾಯ್ಬಿರಿವಂದದಿ ನೀರ್ಪಡಿಸಿದಕ್ಕಿ ತೀವಿರೆ ನುಡಿಯುಂ ಕುಂದಿರೆ (ಪ್ರಾಕಾವ್ಯ. ೧೬೪೫). [ನೀರ್+ಪಡು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೀರ್ಪನಿ 'ನೀರ್ವನಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಪೀರೆ (ನಾ). ಹೀರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮಾಂಗಾಯ್, ನೀರ್ಪೀರೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೨೬ ವೃತ್ತಿ). [ನೀರ್ + ಪೀರೆ]

ನೀರ್ಪೂವು 'ನೀರ್ವೂ' ನೋ.

ನೀರ್ಪೊಯ್ 'ನೀರ್ವೊಯ್' ನೋ.

ನೀರ್ಬಟ್ಟೆ 'ನೀರ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ನೀರ್ಬಾವಿ (ನಾ). ನೀರಿರುವ ಬಾವಿ : ಹಾರುವೆನೊ ನೀರ್ಬಾವಿ ಯೊಳಗೆ ? ಹೀರುವೆನೊ ಕಹಿವಿಷವನು ? (ಕವಪು. ೧೯-೭೬).

[ನೀರ್ + ಬಾವಿ]

ನೀರ್ಬಿಡು, ನೀರುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). **೧.** ನೀರು ಒಸರು, —ಜಿನುಗು : ತಾರಾಪತಿದ್ಯುತಿಗೆ ನೀರ್ಬಿಡುವಿಂದುರತ್ನಹಾರಂಬೊಲೊಪ್ಪುವ ಭುಜಂಗಳ ಕಂಠಕೀಯೆ ತೋರಲ್ಕೆ ಚಿತ್ರವ ಬೆಮರ್ತಿವೆ ಭೀತಿಯಿಂದ (ಉರಾಚ. ೨೫-೧೯). **ನೀರುಬಿಡು : ೧.** ಕಿರಾಣಿ ಮಾಲಿನ ಪೈಕಿ ಜವಳ ಹಿಡಿಯುವ ಅಂದರೆ ನೀರುಬಿಡುವ ಮಾಲು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಕೆಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಈ ಎಲ್ಲ ಭಿನ್ನರುಚಿಗಳಿಗೆ ನಾಲಗೆಯು ನೀರುಬಿಡು(ಕಡೆಯು)ವುದರಲ್ಲಿಯೇ ರಸರಹಸ್ಯವು ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೯). **೨.** (ಕಾಲುವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ನೀರು ಹಾಯಿಸು : ಅವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗಂಟೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅಷ್ಟು ನೀರು ಬಿಡಿ. ನಿಂಬೆಗಿಡವೂ ಅವೂ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಬಾಳಹೊ. ೨೪೧). **೩.** ಧಾರೆಯೆರೆ ; ನೀರು ಸುರಿ : ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೀರು ಬಿಡೋಣ (ಗಂಗಾಮು. ೧೪೯). **೪.** (ಆಲಂ) ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡು; ತಿಲಾಂಜಲಿಯನ್ನು ನೀಡು : (ಕ).

ನೀರು ಬಿಡುವ ಕಲ್ಲು = ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಗೆ ನೀರು ಒಸರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು; ಚಂದ್ರಕಾಂತ : ಬಿದುಗಲ್ಲು —ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡುವ ಕಲ್ಲು (ಗಂಗಾಮು. ೨೩೪).

[ನೀರ್ + ಬಿಡು$_1$]

ನೀರ್ಬೀಳ್, ನೀರ್ಬೀಳ (ನಾ). ಜಲಪಾತ ; ಅಬ್ಬಿ ; ತಡಸಲು : ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ತೇಲಿ, ಆಳದಲಿ ಮಲೆಯೆಡೆಯೊಳಲುಗದೆಯೆ ಅಲುಗಿ, ಕಡಿದು ಬಂಡೆಗೆ ಬಂದು, ನೆಗೆದು ಬೆಳ್ಳಂಗೆಡೆವ ನೀರ್‌ಬೀಳ ಬೆಳ್ಪು ! (ಕನ್ನಬಾ. ೧೬೫-೫). **ನೀರ್ಬೀಳ :** ಮುತ್ತುಗಳ್ ರಾಸಿ ಸುರಿವಂತೆ ನೀರ್ಬೀಳಗಳ್ ಬೆಳ್ಪಿಯೋಲ್ ಬೆಳ್ಳಂಗೆಡೆದು ಪರಿದವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೧-೨೦೧). [ನೀರ್ + ಬೀಳ್$_2$ (< ಬೀೞ್$_2$)]

ನೀರ್ಬೀಳ 'ನೀರ್ಬೀಳ್' ನೋ.

ನೀರ್ಬೆಂಕೆ (ನಾ). ದ್ರವರೂಪವಾದ ಬೆಂಕಿ ; ಲಾವಾರಸ : ಪ್ರೋಜ್ವಲಿಸಿದುದು ಕೋಪನಜ್ವಾಲೆ ಭೂಮಿಪಗೆ. ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಿಪರ್ವತ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ ಮುಖಂ ನೀರ್ಬೆಂಕೆಯಂ ಪೊನಲ್ಗರೆಯುತೋಕರಿಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೨-೪೮೮). [ನೀರ್ + ಬೆಂಕೆ]

ನೀರ್ಬೆತ್ತ (ನಾ). = ನೀರುಹಬ್ಬೆ : ಕೈಯ ಚಾಚಿ ತಡೆವಂತೆ ನಾಚಿ ನೀರ್ಬೆತ್ತ ಬಾಗಿ ಎಳೆದು ಹಿಡಿಪರೇನವಳ ಮುಗಿಲ ಬಣ್ಣದಾ ಮಂಜುಸೀರೆ ಸೆಳೆದು ಒಯ್ಯೊ ನಿನ್ನ ಜೊತೆಗಿರಲಿ, ಮೇಘವೇ ಪಯಣ ಬೆಳೆಸುವಾಗ (ಮೇಘದೂ. ೧೧-೪೧). 'ಅಂಬುವೇತಸ' ಪರಾ.

[ನೀರ್ + ಬೆತ್ತ]

ನೀರ್ಮಗಳ್ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

ನೀರ್ಮಗಳ ಗಂಡ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡ ; ನಾರಾಯಣ ; ವಿಷ್ಣು : ನೀರ್ಮಗಳ ಗಂಡನಂ ಪೆಂಡತಿಯೊಳಾಳ್ದ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಪರಿಜುವೆತ್ತ ಬಿಸುಗೊರಲ ರಕ್ಕಸು ಪೂಗುವರತತ್ತಿಯಂ (ಐಕೋಪು. ೩-೩).

[ನೀರ್+ ಮಗಳ್]

ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಜ್ಜಿಗೆ : ರಸರಸಾಯನವ ಚಪ್ಪರಿದು ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹಸಗೆಯ್ದಿರಲೀಂಟಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೫೭) ; ಅತ್ತಿರಸ ಹುಗ್ಗಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಉಂಡ ಪಾನಕ ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆಗಳ ಸವಿದು ಬೇಗ (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೩) ; ಬಾಟಿಕ್ಕೊಡಲ್, ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆ (ಶಬ್ದಸು. ೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ :** ಕ್ಷೀರಸಾಗರವ ಪೊಂದಿದವ ಮಥಿಸಿದ ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ ಕಾಣನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫೫-೧) ; ಒಂದು ಲೋಟ ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆಯನ್ನೋ ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ಪಾನಕವನ್ನೋ ಮಾಡಿಕೊಡು (ನಂಟರು. ೩೫) ; ಬೇಸಿಗೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾನಕ, ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ, ರಸಾಯನಗಳನ್ನು ನಾವು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕಲೆತು ತಿಂದು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಋತುಧರ್ಮಗಳು . . . ಹಿತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨) ; ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ ಬಯಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ನೀರ್ + ಮಜ್ಜಿಗೆ]

ನೀರ್ಮಡುದಾಣ (ನಾ). (ನದಿ, ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; "ಹ್ರದ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ನೀರ್ಮಡುದಾಣಂ, ಕಾಳ್ಗಿಡುವೇಲಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[ನೀರ್ + ಮಡು$_2$ + ತಾಣ]

ನೀರ್ಮಣ್, ನೀರುಮಣ್ಣು (ನಾ). ನೀರಾವರಿಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ; ತರಿಜಮೀನು : ಅರೆಕೆಱೆಯ ಮೂಡಣ ಕಡೆಗೋಡಿನ ನೀರ್ಮಣ್ಣು ಮಣ್ಡಂಗಳಯ್ಗಳಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೨೪-೧೧ ; ಸು. 900); ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ ಹೆಸುಮಾವಾಡಿಯ ಕೆಱೆಯ ಕಾಟಿ ಪದಿರ್ಮತ್ತನ್ನಿರ್ಮ್ಮ(F)ಣ್ಣು ಮನಿತ್ತರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೧-೩೨ ; 931) ; ಪನ್ನೆರಡುಂ ಗಱ್ದ ನೀರ್ಮಣ್ಣುಮಂ ಪದಿಂಬರ್ ದೇವಡಿತಿಯರ್ಗ್ಗಂ ತಮಗಂ ಮನೆಗಂ . . . ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IV(R), ಚಾಮರಾ.೧೧೪-೧೩; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ) ; ಅಱೆಯಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗಣ ನೀರ್ಮ್ಮಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುಂಬಾಱಗೆಱೆಯ ಕೆಳಗಣ ನೀರ್ಮಣ್ಣುಳ್ಳನಿತು ಗದ್ದೆಯುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೪೫-೨೨ ; 1146). **ನೀರುಮಣ್ಣು :** ಆ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗಣ ಬೆದ್ದಲೆ ನೀರುಮಣ್ಣು ಸಹಿತವಾಗಿ ಜಗತೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪-೨೨ ; 1143). [ನೀರ್ + ಮಣ್]

ನೀರ್ಮನುಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮಾನವ : ಕೊಡೆ ಮೇಣಗಪ್ಪಡ ಗೊಂಗಡಿ ಬಹುರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಲಾತಿದಳೆದು . . . ನೀರ್ಮನುಜರಂತೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರೂರುಗರು (ಮೋಹತ. ೪-೪೧).

[ನೀರ್+ಮನುಜ]

ನೀರ್ಮನುಷ್ಯ (ನಾ). = ನೀರ್ಮನುಜ : ಜಲದೇವೀಜನಮೆಂಬಿನಂ ಸಕಳತದ್ದೇವೀಜನಂ ನುಱುಗ್ಗದತ್ತೊಲವಿಂದಂ ನೆಱೆ ನೀರ್ಮನುಷ್ಯರವೊಲಾ ದೇವರ್ಕಳುಂ ತೇಂಕಿದರ್ (ಬಾಧಪು. ೮-೧೨೭). [ನೀರ್ + ಮನುಷ್ಯ]

ನೀರ್ಮನ್ನೆಯ (ನಾ). = ನೀರ್ನೆಲ : ಬೆ(ಂ)ಣ್ಣೆಯೂರ್ಪ್ಪಂನೆರಡಱ ಚಂಡರಸ ಮುಖ್ಯವಾ ಭೂಮಿಗಧೀಶ್ವರರೊಲವಿನಿಂದ ಲೋಕಾಭರಣ ಮುನೀಂದ್ರಂಗೆ ತೇಜಸಾಮ್ಯಮನಿತ್ತರು ಅಂತು ನೀರ್ಮ್ಮನ್ನೆಯಮುಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯಮುಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೨೦-೯ ; 1194).

[ನೀರ್+ಮನ್ನೆಯ]

ನೀರ್ಮಯ್ 'ನೀರ್ಮೆಯ್' ನೋ.

ನೀರ್ವಾಳಿ 'ನೀರ್ವಾೞಿ' ನೋ.

ನೀರ್ಮಳೆಗಱು (ಕ್ರಿ). ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಳೆ ಸುರಿ,—ವರ್ಷಿಸು: ಬಹುಕಾಲವೆನಗೆ ನೀರ್ಮಳೆಗಱಿದ ಪುರುಷಾರ್ಥಕಹಹ ಮೃದ್ಬಿಂದುಗಳ ನೀಗ ಸುರಿದಪೆನೆಂದು ಮಹಿ ನಭಸ್ಥಳಕೂರ್ಧ್ವಮುಖಮಾಗಿ ಸೂಸುವ ರಜದ ಸೋನೆಯೆನೆ ದೂಳಿಡೆ . . . ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯಂ ಫಲುಗುಣನ ಸೇನೆ ತುಳಿದಸಿಯುರೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦–೮).

[ನೀರ್ಮಳೆ (<ನೀರ್ಮೞೆ) + ಕಱು$_1$]

ನೀರ್ಮೞೆ, ನೀರುಮಳೆ, ನೀರ್ಮಳೆ (ನಾ). ಗದ್ದೆ, ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ನೀರೊದಗುವಂತೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ: ನೀರ್ಮೞೆ ಕೊಳ್ಗೆ ಪೆರ್ಚುಗಿಳೆಗಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಮಾರೋಗ್ಯಮುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨–೬೭). **ನೀರುಮಳೆ :** ನೀರುಮಳೆ ಬಂದು ಕೆರೆ ತುಂಬಿತು (ರೂಢಿ). **ನೀರ್ಮಳೆ :** ‘ನೀರ್ಮಳೆಗಱು’ ಪರಾ.

[ನೀರ್+ಮೞೆ]

ನೀರ್ಮಾನಸ ‘ನೀರ್ವಾನಸ’ ನೋ.

ನೀರ್ಮಾನಿಸ ‘ನೀರ್ವಾನಸ’ ನೋ.

ನೀರ್ಮಾವು? (ನಾ). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಮಾವು. ೨. ಹಸಿರುಕಾಂತಿಯ ಮಾವಿನ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ. ೧, ೨ :ಆವರಿಸಿ ಬಳಸಿಯುಂ ಸಿರಿ ಭಾವನೆಯಿಂ ಬಿಗಿದು ತಳ್ತ ನೀರ್ಮಾವಂ ನೀರ್ಮಾವಂ ನಿಱಿವಿಡಿದಾ ನಗರೀವನಿತೆ ವಿಳಾಸದಿಂದಮುಟ್ಟಂತಿಕ್ಕುಂ (ಪರ್ಮಪು. ೧–೬೨). [ನೀರ್+ಮಾವು]

ನೀರ್ಮಿ, ನೀರುಮಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನಮಾಡು ; ಮೀಯು : ಬಾಡಬಂ ತಾನಲ್ಲಿ . . . ಮಾದರ ದೂಡಿಗನು ನೀರ್ಮಿಂದೆಡೆಯೊಳೆಡೆಯಾಡಿ ಬಿದ್ದನು ಎದ್ದನದೆ ಕೆಸಱಿಂ ತೊಳೆದುಕೊಂಡ (ಬಸವು. ೫೬–೫೪); ಎಳಲತೆಯೆಳಸಿ ಮಳೆಗೆ ಮೈಯ್ಯೊಡ್ಡುವವೋಲ್ ನಾಲ್ಪಗಲಿನ ನೀರ್ಮಿಂದು (ಜಯರಾ. ೨–೪೯). **ನೀರುಮಿ :** ಅವಳು ತುಂಬುಬಸುರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಂಗಡಲೇ ನೀರುಮಿಂದು . . . ಗಂಡನ ಸಂಗಡ ಹೊರಟಳು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೭). [ನೀರ್+ಮಿ]

ನೀರ್ಮುಟ್ಟು, ನೀರುಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರನ್ನು ತಾಕು,—ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಆ ಜ್ವಾಲೆ ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಥಾರ್ಮಿಕರಿವರೊಳುಂಟೆ ತನ್ನನೆಂತಾದೊಡಂ ನೀರ್ಮುಟ್ಟದಂತೊಯ್ಯನಾ ತಡಿಗೆ ದಾಂಟಿಸುವ ಕೂರ್ಮೆಯುಳ್ಳವರೆಂದೊಡಲ್ಲಿರ್ದ ನಾವಿಕರ್ಕೇಳ್ದವಳ್ಗಂತೆಂದರು(ಜೈಮಿಭಾ. ೯–೨೫). **ನೀರುಮುಟ್ಟು :** ೨. ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ನಂತರ ನೀರಿನಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : (೬). ೩. ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸು : ಜೋಗಿಪುರದ ಹತ್ತಿರ ಹರಿಯುವ ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಕಾಲುವೆ ಬಳಿ ಸರಸರನೆ ನೀರುಮುಟ್ಟಿ, ಕಾಲೆಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಜೋಗಿಪುರ ಬಿದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೦೧).

[ನೀರ್+ಮುಟ್ಟು$_1$]

ನೀರ್ಮುೞುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಕೋಗಿಲೆ ಕಾಮುರುಳಿ ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಯೆಲಗೋ ಹುಲ್ಲುಬಂದಿಗ ನಿಬ್ಬ ನೀರ್ಮುೞುಗ . . . ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫–೨೨).

[ನೀರ್ಮುೞುಗು + –ಅ$_7$]

ನೀರ್ಮುೞುಗು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು ಹಾಕು,—ಸ್ನಾನ ಮಾಡು : ಗೃಹಸರೋವರಚಕ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಪಾಸೆಯೆಂಬಾಸೆಗೊಡುವ ಬಾಸೆದಳೆದು ನೀರ್ಮುೞುಗುವ ನಿತಂಬಿನಿಯರುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨–೧೩೬ ವ) ; ನಿತ್ಯ ನೀರ್ಮುೞುಗುವನು ಹತ್ತಿದಡೆ ಸ್ವರ್ಗವನು ಎತ್ತಿ ಜನ್ಮವನು ಜಲದೊಳಿಪ್ಪಾ ಕಪ್ಪೆ ಹತ್ತದೇಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೨).

[ನೀರ್+ಮುೞುಗು$_1$ (<ಮುೞುಂಗು)]

ನೀರ್ಮುೞ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೊಳವಂಕೆ, ನೀರ್ಮುೞ್ಳಿ, ನೀರುಗೊಬ್ಬಿಗಿಡ (ಮೈಔಗಿ. ೧೦–೧೭೦).

[←ತಮಿ. ನೀರ್ಮುೞ್ಳಿ]

ನೀರ್ಮೆಯ್, ನೀರ್ಮಯ್ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲುಭಾಗ : ಗಿರಣಿಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ನೀರ್ಮೆಯ್ಯ ಮೇಲೆ ಶಬ್ದ ಹರಡಿತು (ಪುನರು. ೨೭೪). **ನೀರ್ಮಯ್ :** ೨. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಶರೀರ : ಅಳಿಕುಂತಳದಂಚೆನಡೆ ತಾವರೆಮೊಗ್ಗೆ ಮೊಲೆಯ ನೀರ್ಮಯ್ಯ ಮಿಾಂಗಣ್ಣ ಲಲಿತೋತ್ಪಲಗಂಧಿಯರು ನೀರ ಹೊಕ್ಕರು ಕೊಳಕೆ ಪೂಗೊಳ ಬಂದಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫–೫೨). ೩. ಪೊಳ್ಳುಮೈ ; ಬೊಜ್ಜುದೇಹ. [ನೀರ್+ಮೆಯ್$_2$]

ನೀರ್ಮೊಗೆ, ನೀರುಮೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತೋಡು,—ತೆಗೆದು ಸುರಿ : ನಗಪತಿ ತಾನೆ ಜೈನಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ ಪಿರಿದಱ್ತಿಯಿಂದೆ ನೀರ್ಮೊಗೆಯಲೊಡರ್ಚೆ ಪಂಚಮಪಯೋಧಿಗೆ ನೀಡಿದನಕ್ಕುಮೆಯ್ದೆ ದೋಯ್ಯುಗಳಮನಿರ್ಕೆಲಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨–೧೨೦) ; ಓರ್ವಳೊಡನೆ ನೀರ್ಮೊಗೆದವಳನಿಟ್ಟವರ ಸಂಶಯಮನುಡಿಗಿಸಿದಳೇಂ ಜಾಣೆಯೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೪೫) ; ಸಗ್ಗದಾಣ್ಮನ ವಜ್ರಹತಿಯಿಂದೆ ಸಾಗರಕೆ ಮುಗ್ಗುವ ಕುಲಾದ್ರಿಗಳ ಮಱಿಗಳ ಸಮೂಹಮೆನಲೊಗ್ಗಿನಿಂ ಪೆರ್ಗಡಲ ನೀರ್ಮೊಗೆಯಲಿಳಿದ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಬಳಗಂಗಳೆನಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩–೩೮). **ನೀರುಮೊಗೆ :** ಇತ್ತ ನೀರುಮೊಗೆಯಲು ಹೋದ ಅತ್ತಿಗೆ ನಾದಿನಿಯರು ಮರಳಿ ಬರುವಾಗ ಒಂದೂವರೆ ಜಾವವೇ ಸರಿದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೬೫) ; ನೀರುಮೊಗೆಯುವುದು, ನೆಟ್ಟಿ . . . ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲೂ ಅವಳು ಪ್ರಾಯದವರೂ ನಾಚುವಂತೆ ಗೇಯುತ್ತಾಳೆ(ಅನಾಥೆ.೨೧).

[ನೀರ್+ಮೊಗೆ$_1$]

ನೀರ್ಮೊರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಬ್ಬರ,—ಆರ್ಭಟ : ಗುತ್ತಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಮಳೆಯ ಮತ್ತು ತೊರೆಯ ನೀರ್ಮೊರೆಯನ್ನೂ ಮರಗಳಲ್ಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನೂ ಆಲಿಸುತ್ತಾ . . . ನಿಂತನು (ಮಲೆಮ. ೫). [ನೀರ್+ಮೊರೆ$_2$ (<ಮೊಱೆ$_2$)]

ನೀರ್ಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ : ನೀರ್ಗುಂಡಿ, ನೊಚ್ಚಿ, ನೀರ್ಲಕ್ಕಿ (ಮೈಔಗಿ. ೭೮–೧೬೦೧). [ನೀರ್+ಲಕ್ಕಿ$_1$(<ಲೊಕ್ಕಿ$_1$)]

ನೀರ್ವಕ್ಕಿ, ನೀರಕ್ಕಿ, ನೀರುವಕ್ಕಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕೊಕ್ಕರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಕ್ಷಿ ; ಜಲಚರಪಕ್ಷಿ : ಬಿಸುಸುಯ್ಯುತ್ತಗಲ್ದಿರ್ದ ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳಾಗಲ್ ಕೂಡಿ ತೋಡಾದುವು (ಆದಿಪು. ೧೨–೯) ; ಪೂಗೊಳನಂ ತಿಳಿಯಿಟ್ಟು ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳಂ ನೆಲೆವರ್ಚಿಸುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೭–೪೨ ವ) ; ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂಚರಕ್ಕೆ ಶಫರಪ್ರಕರಂ ನಯನಕ್ಕೆ . . . ತಕ್ಕಳಿನಾದೆಯರ್ ವಿಮಳಲೋಚನೆಯರ್ ಜಲಕೇಳಿಗೆಯ್ದಿದರ್ (ದಶಕು. ೧೧–೭೯) ; ಬಿಡದೆ ಬೆಂಡೆದ್ದೇಳ್ವ ತಲೆಗಳ ಗಡಣನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಸರಸಿಯ ನಡುವೆ ನಲಿಸಲಿದಾಡುತಿರ್ದುದು ಭೀಮವನದಂತಿ (ಕುಮಾ‍್ಯದ್ರೋ. ೧೨–೨೩); ಎಸೆವ ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಸಂಗದಿಂ ಭೃಂಗದಿಂದಾ ಕೊಳಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫–೯) ; ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ್ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಮೊಗಸಿದವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧–೨೪) ; ಬಿರಿವ ನೀರ್ವೂಗಳೊಳ್ ಬಂಡುಣುವ ಪರಮೆ ಮೊರೆ ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಬೇಟದಿಂಚರದೊಡನೆ ಹೊಂಚಿ ನನ್ನನೇಳಿಪುದಲ್ತೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೬–೪೭). **ನೀರಕ್ಕಿ :** ನೀರಕ್ಕಿಯೆಂದು ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ ನಾಲ್ಕೆರಡು ವಾರಿಕಣಮಂ ಬಯಸಿ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಬಾಯ್ದಿಡಲು (ಸೌಂದಪು. ೧೧–೩೨). **ನೀರುವಕ್ಕಿ :** “ಕವಿಃ — ನೀರುವಕ್ಕಿ, ಗುಬ್ಬಿ” (ಔಷಧಿ. ೧೯). **ನೀರುಹಕ್ಕಿ :** “ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ—೨ ಸಾರಸಹಕ್ಕಿ ಹೆಸರು. ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ಜಲಪಕ್ಷಿ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೦). [ನೀರ್+ಪಕ್ಕಿ]

ನೀರ್ವಚ್ಚಲ್ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ,—ತೋಡು : ಪಡುವಣೇರಿ ಮೇರೆ ಬಡಗಲು ಹಳ್ಳದಿಂ ಪಡುವ ಮುಂದಾಗಿ ಪರಿದ ನೀರ್ವಚ್ಚಲೆ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೪–೫೨ ; 1194). [ನೀರ್ + ಬಚ್ಚಲ್]

ನೀರ್ವಟಿಗ (ನಾ). ಅಂಬಿಗ; ನಾವಿಕ; ಬೆಸ್ತ : ಕೊಲ್ಲಟಿಗಂ, ಗಟಿವಟಿಗಂ, ದೀವಟಿಗಂ, ನೀರ್ವಟಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ಪ್ರಯೋ).
[ನೀರ್ + < –ಅಟಿಗ]

ನೀರ್ವಟ್ಟೆ, ನೀರ್ಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮುಖಾಂತರ ಸಾಗುವ ದಾರಿ; ಜಲಮಾರ್ಗ : ನೀರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ನಡೆದು ಕಳಶಪುರ . . . ಬಬ್ಬರಾದಿ ದ್ವೀಪ ದಶಪೂರ್ವಾಪರ ಸಮುದ್ರೋಪಕಂಠದ ಪಟ್ಟಣಂಗಳಂ ಪೊಕ್ಕು (ಬಂಹರಿ. ೪–೧೩ ವ) ; ಕೆಲವು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಬಂಧುದತ್ತಂ ನೀರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳ್ಪರುತ್ತಂ. . . ಮುಂ ಪೋದ ಪೊಳೆಗೆ ಬಂದು(ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮–೧೦ ವ) ; ಮರುದಧೀನದೆ ಚಮತ್ಕರಿಸಿ ನೀರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಗಿರದೆ ಚರಿಸುವ ಪಡಂಗುಗಳ ಗಡಣಮೊ . . . ಎನೆ ಚತುರ್ಬಲಮೆಯ್ದಿತು (ಪದ್ಮರಾ. ೬–೨೮) ; ಶ್ರೀಕಲ್ಯಾಣೀತೀರ್ಥದೊಳ್ಮಂ ಸುಚರಿತಂ ಸುರಸರಿತ್ಪೂರದೊಳೆಬ್ಬಿ ಪೊಱಮಟ್ಟೆ ನೀರ್ವಟ್ಟೆಯಂ ಬಾಯ್ವರೆಗಂ ಮುಟ್ಟಂಗಿ ನೆಗಪಿ ನೀಡುವ ಸೀರಾನೆಯ ಬಱಕೆಯ್ಯೊಳೆಸೆವ ಪೊಂದಂಬಿಗೆಯಂ ತೀರ್ಥಮನೆ ತರ್ಪುದೆಂದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೦೮–೧೧). **ನೀರ್ಬಟ್ಟೆ :** ಮುನ್ನೀರ್, ತೀರ, ಕರೆ, ಎಲ್ಲೆ—ಮುಂತಾದುವು ಅವರು ನೀರ್ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ . . . ಸಾರುತ್ತದೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫೬) ; ಘೋರ್ಗರೆವ ಮೌನ, ನೀರ್ಬಟ್ಟೆಯ ಸಿಡಿಸುವ ಕಿಡಿ ! (ಅಮತಂ. ೫೮–೮). [ನೀರ್ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ನೀರ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು : ನೀರ್ವಡೆಯದ ಗಿಡುವಿನಂತೆ ಮುಖಂ ಬಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೩೫). [ನೀರ್ + ಪಡೆ$_1$]

ನೀರ್ವತ್ತಿಗೆ, ನೀರವತ್ತಿಗೆ, ನೀರೊತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಭಕ್ಷ್ಯ ; ಆವಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಹೋಳಿಗೆ : ಬಟ್ಟಗಳಸಿಗೆಗೆ ನೀರ್ವೊಯಿದು ಪಾವಡೆಯುಮಂ ಕಟ್ಟಿವೊಲೆಗೆತ್ತಿ ಲತೆಯಿಱಿದು ಹೊಸ ಹೋಳಿಗೆಯನಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸಲು ನೀರ್ವತ್ತಿಗೆಯ ಪೆಸರನಾಂತು ಸುಖತರಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧–೧೯). **ನೀರವತ್ತಿಗೆ:** ನೀರವತ್ತಿಗೆ ತಱಗು ಕಡಬುಗಳೇರಿಗಳನೊಟ್ಟದರೆ ಕಾಣುತ ಭೋರನೊಂದೇ ತುತ್ತಿನಲಿ ಕಬಳಿಸಿದ ಗುರುರಾಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩–೧೪). **ನೀರೊತಿಗೆ :** ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಬೋನ ಬೆಣ್ಣೆ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ ನುಣ್ಣನೆ ಕಡುಬು ನಿ [ನೀ] ರೊತಿಗೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ನಾನಾ ಅಡಿಗೆಯಯೆಡೆಗಳ ಬಿನ್ನಣ (ದೇಪಾಂಪು. ೫–೨೨೮).
[←ತೆಲು. ನೀರುಪತ್ತಿಗ]

ನೀರ್ವನಿ, ನೀರುಹನಿ, ನೀರ್ಪನಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ಜಲಕಣ; ಸೀಕರ : "ಸಲಿಲಬಿಂದುವೆ ನೀರ್ವನಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೭) ; ನೀರ್ವನಿಯಂ ಸುರಿವಂಬುದಾಳಿ ಮಂಡಳಿಸಿದ ಮೇಘಕಾಲಮೆನೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ನೃಪರೂಪ ಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೯) ; ಅಡರಿ ಕಟಾಕ್ಷಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚೆ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨–೭೦) ; ಮಿನುಗುವ ನಿಟ್ಟೆಸಟಿಕೊಳ್ ನೀರ್ವನಿಗಳನೊಳಕೊಂಡು ತೋರ್ಪ ಕೆಂದಾವರೆಯಂ ನೆನೆಯಿಸಿದುದು . . . ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಳಾ (ಕಬ್ಬಕಾ.೭೪) ; ಮಂಡೆಯೊಳಗಣ ಗಂಗೆ ಕೆದಱಿ ನೀರ್ವನಿತಲೆಗೆ ಮುಂಡಿಸಿದ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಸೂಸಕಂ ಗಗನದೊಳು ಖಂಡಶಶಿಯೆಡೆಗೆ ನಕ್ಷತ್ರವಾಜಿಡೆಯೆಡೆಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ದಂಡೆ (ವೀಶ್ವತ. ೫–೮–೧) ; ನಳಿನಂ ಶುಕ್ತಿಕೆ ತಳ್ತ ನೀರ್ವನಿಗಳೇ ನುಣ್ಮುತ್ತು. . .ಕಣ್ಗೊಳಿಪನ್ನಂ ಕಮಳಾಕರಂ ತಳೆದುದಾ ರತ್ನಾಕರಾಕಾರಮಂ (ತಬಶಂ.೨–೫೫). **ನೀರುಹನಿ :** ಬೆಳಗಿನ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರುಹನಿ ಗಾಜಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ನೀರ್ಪನಿ :** ಭಗಣದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಮಟಿಯ ನೀರ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ವ]ನಿಯಂ . . . ಪವಣ್ಗಳಂ ಪವಣಿಸಲ್ ಬಗೆದರ್ಪನೆ ಗಾಂಪನಾಗನೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩–೧೧). [ನೀರ್+ಪನಿ$_2$]

ನೀರ್ವನೆ, ನೀರುಮನೆ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ ; ಕಡಲು : ಹೇಡಿ ದಾನವಶಿಶುವ ನೀರ್ವನೆಯೊಳಂ ಬಿಸುಟು ಕೇಡಿಲ್ಲ ತನಗೆಂದು ನಾರದನ ವೊಲಿದು ಕೊಂಡಾಡುತಂ ತತ್ಪುರಕೆ ಪೋದಂ(ನವಮೋ.೧೧–೫೨). **ನೀರುಮನೆ :** ೨. ಸ್ನಾನದ ಮನೆ ; ಬಚ್ಚಲುಮನೆ : ಪ್ರಭಾವತಿಯು ಎದ್ದು ನೀರುಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ತಪ್ಪಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದಳು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೭).
[ನೀರ್ + ಮನೆ]

ನೀರ್ವನೆಯ (ನಾ). (ಕ್ಷೀರ) ಸಮುದ್ರವೇ ನಿವಾಸವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ನೀರ್ವನೆಯನೆನೆ ವಿಷ್ಣು" (ಕಶರ. ೫೩).
[ನೀರ್ವನೆ + –ಅ$_7$]

ನೀರ್ವರಿ, ನೀರುವರಿ$_1$ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ನಾಲೆ ; ಕಾಲುವೆ ; ತೋಡು : ಯೀಪಟಂ ನೀರ್ವ್ವರಿಯೊಳ್ಪೊಳೆವ ಮಣ್ಣುಳ್ಳನಿತಱಿಕೊಳ ಮತ್ತಲ್ಕೊರ್ಕ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಗೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟುಗು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೪–೬ ; 902) ; ಜಳಧಿಯುಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದಯಿತಂ ನೀರ್ವರಿಯಿಂದಾದಮೆ ಕಿಱಿದೆಂದು ಬಗೆದು ನೋಡಿದಂ (ಆದಿಪು.೧೨–೭೫); ವಾಯುವ್ಯದ ದೆಸೆಯೊಳು ಗುರಿಯ ಪಳ್ಳಂ ಬಡಗಲಾ ಪಳ್ಳಮೆ ನೀರ್ವ್ವರಿಯಾಗೆ ಮೂಡಲೆರಡುಂ ಪಳ್ಳದ ಕೂಡಲೆ ಮೇರೆಯಾಗೆ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೫೨–೫೭ ; ಸು. 1007) ; ಮೂಡಣ ಬಡಗಣ ಕೋಣೊಳ್ ಮೂಡಲ್ ಮೇಣ್ ಪಡುವಲಾಗೆ ನೀರ್ವರಿ ಶುಭಮಂ ಮಾಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩–೧೭) ; ಒಕ್ಕಲ್ಗೆಱೆ ಜಲರಾಸಿಯೆನೆ ಪರಿವ ನೀರ್ವ್ವರಿ ಭಾಸುರಮೆನೆ ಬೆಳಗು ಗಂಧಸಾಳಿವನಂಗಳ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೫–೨೮ ; 1136). **ನೀರುವರಿ$_1$:** ಪಡುವಣಸೀಮೆ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ತೆಂಕ ನೀರುವರಿಯ ತಳವೃತ್ತಿಯ ಮೂಡಣ ಕಡೆಯ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೩೨೩–೨೩ ; 1046) ; ಆ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗಣ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲೆ ನೀರುವರಿ ನೀರುಮಣ್ಣು ಸಹಿತವಾಗಿ ಜಗತೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ.XI,ದಾವಣ. ೪–೨೨; 1143) ; ನಾಗರಸರು ಪೊಂದಿಂ ಪಡುವಲು ತೊಱೆಯ ಕೂಡಿದ ಹಳ್ಳ ನೀರುವರಿ ಎ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಇ. XXI, ೨–೬೮ ; 1260) ; ನಯಿರುತ್ಯದಲು ತಲೆವಿಡಿಗನ ಗುಡಿಯ ತುದಿಯ ನೀರುವರಿಯಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೩–೧೯ ; 1404).
[ನೀರ್ + ಪರಿ$_3$]

ನೀರ್ವಲೆ, ನೀರುವಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ,—ಜಾಲ : ಹಾಸುವಲೆ ನೀರ್ವಲೆ ಪೋಲ್ವಲೆ ಸೊರ್ಕುವಾದುರ್ಪೆರ್ಬಲೆ ಬಿಡುವಾರು ಸೋವಲೆಯೆಂಬಿನಿತಂ . . . ಒಡ್ಡಿದರೆಯ್ದೆ ಪುಳಿಂದನಾಯಕರ್ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩–೨೫೬) ; ಇಟ್ಟ ಗದೆ ಪೆರ್ಬಲೆ ನೀರ್ವಲೆ ಬಿಲ್ಗಳಂಬು ಬೆಂಬತ್ತುವ ಸಾಳುವಂ ಗಿಡಗಂ(. . . ೧–೭೭). **ನೀರುವಲೆ:** . . . ನೀರುವಲೆ ಶಕಕವಲೆಯು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦–೧೯).
[ನೀರ್ + ಬಲೆ$_2$]

ನೀರ್ವಸೆ (ನಾ). (ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರದ) ತಂಪಾದ ಹಾಸು ; ಶೀತಶಯ್ಯೆ : ನಿನ್ನಂ ಕಂಡು ಕಣ್ಸೋಲ್ತತಿಶಯ ಮದನಾಸ್ತ್ರಾಗ್ನಿ ಸಂತಾಪದಿಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳ್ × × × ನೀರ್ವಸೆಯೊಳೊಡಲನಳ್ಳಾಡುವ ವೋಲ್ ಮಾಡಿದೈ (ದಶಕು. ೮–೨೬೯). [ನೀರ್ + ಪಸೆ$_2$]

ನೀರ್ವಾಡಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀರುಬೇಗಡ ಬಂಟಿ, ನೀರ್ವಾಡಮಲ್ಲಿ (ವೈಔಗಿ. ೪೦–೭೮೫).
[ನೀರ್+ವಾಡಮಲ್ಲಿ$_0$(P←ತಮಿ. ವಾಟಾಮಲ್ಲಿ)]

ನೀರ್ವಾನಸ, ನೀರ್ಮಾನಸ, ನೀರ್ಮಾನಿಸ, ನೀರ್ವಾನಿಸ (ನಾ). ೧. = ನೀರ್ಮನುಜ : ಮಾನಸರೆಲ್ಲಂ ನೀರ್ವಾನಸರೆನಿಸೆಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬೭ ಪ) ; ನೀರ್ವಾನಸಂ ಮೆಲ್ಲು ಬಿಸುಡೆ ಪಸರಿಸುವ ತೆರೆಗೊನೆಯೊಳ್ ತೇಂಕಿ ಬರ್ಪ ಜಳಮೃಣಾಳನಾಳಮುಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಿಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರ ಶಾಲೂರಜಾಲಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೦ ಪ). **ನೀರ್ಮಾನಸ :** ೧. ನೀರ್ಮಾನಸರಂತೆ ನೀರೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದುದಕವಾಸಿಗಳುಮಂ . . ನೋಡುತಿರ್ದ ರಾಜಕುಮಾರನಂ ಅಲ್ಲಿರ್ದುದೊಂದು ರಾಜಕೀರಂ ಕಂಡು(ಪಂಚತಂ. ೧೧೯-೧೨); ಅಮರ್ದ್ದಿನ ಬಲು ನೀರ್ಮಾನಸರ ನೆಱವಿನಿಂದಂಭೋನಿಧಿ ಬಳಸಿತ್ತು ಕಾಪಿನಂದದಿನಿಳೆಯಂ (ಕಇ. IV, ೧-೯ ; 1204). **ನೀರ್ಮಾನಿಸ :** ೧. ನಯನೋತ್ಸಾಹಮನಿತ್ತು ದೇಹರುಚಿಯಿಂದೆಯ್ತಂದನಾಕಾಶಗಂಗೆಯ ನೀರ್ಮಾನಿಸನೆಂಬಿನಂ . . . ನಾರದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೮) ; ಪೊಸಗಾರ್ದ ತಂಪಲೆಳ್ತರ್ಪುಸಮಾಧಿಯೊಳೊಂದಿ ಮರದ ಮೊದಲೊಳ್ ನೀರ್ಮಾನಿಸಸ್ಥಿತಿವೆ ಬಗೆಯುದೆ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳನಾ ನರೇಂದ್ರವಧುವರ್ಚಿಸಿದಳ್(ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೪೩). ೨. ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಮಗ ; ಭೀಷ್ಮ. ೩. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨, ೩ : ನೀರ್ಮಾನಿಸಂ ನದೀಜಂ ನೀರ್ಮಾನಿಸನಬ್ಧಿಶಯನನದು ಕಾರಣದಿಂ . . . ಭೀಷ್ಮರ ಸಹಧರ್ಮದ ಕೆಳೆಕೊಂಡು ಕೊನೆದುದೀ ಕೇಶವನಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೮). **ನೀರ್ವಾನಿಸ :** ೧. ಮಾನಸಿಕೆಯು ದೊರೆಗಿಡೆ ನೀರ್ವಾನಿಸ[ಪಾಠಾಂ. ನೀಂ ಮಾನಸ]ನೆನೆ ನೀರೊಳೆಲವೊ ನೀನುಂ ಮಾನೆಂಬೀ ನೆವದಿರ್ದ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೯) ; ಅವರಂ ತವಿಸಲ್ ಬಱಿಸಂದು ನಿಂದು ವಂದಾನೃಪಸೂನುವಿಕ್ರಮುಕೃಶಾನುವದಲ್ಲದೊಡೆಲ್ಲಿ ಬೇಱೆ ನೀರ್ವಾನಿಸರಾರೊ ಬಡವಾನಳನೆಂಬುದದೇನೋ ತೋಱಿರೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೩)
[ನೀರ್ + ಮಾನಸ$_1$]

ನೀರ್ವಾನಸೆ, ನೀರ್ವಾನಿಸೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವಳು: ಪೆರ್ಚಿಗೆಯ ಕಡುಹಿವದ ಕೋಡಿಂಗಗಿದು ಭಾಸ್ಕರಂ ತನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಕಮಲಿನಿಯಂ ನೀರ್ವಾನಸೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟು ಕೈಗೆಟ್ಟು ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ತುರಿಪದಿನೋಡಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೫-೯). ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ನೀನುದಧಿಯೊಳೊರ್ವಳ್ನೀರ್ವಾನಸೆಯುಂ ಪಡೆದ ಗರ್ವದಿಂದಾನುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಳಯನೆನೆಂದಿರ್ದಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೫೪) ; ನೀರ್ವಾನಸೆಯಂತೆ ವಿಜಯವಧು ನೆಲಸಿರ್ಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨೦). ೩. ನೀರಿನ ನಿವಾಸಿಯೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಂಗಸು ; ಜಲಕನ್ಯೆ. **ನೀರ್ವಾನಿಸೆ :** ೧.ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು, ಊರ್ವೇಲಿ, ನೀರ್ವಾನಿಸೆ, ಕಾರ್ಗಾಲ್ (ಶಮದ. ಕಿ. ೧೮೪ ಪ್ರಯೋ). [ನೀರ್ವಾನಸ + –ಎ$_2$]

ನೀರ್ವಾನಿಸ 'ನೀರ್ವಾನಸ' ನೋ.

ನೀರ್ವಾನಿಸೆ 'ನೀರ್ವಾನಸೆ' ನೋ.

ನೀರ್ವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಹರಿ,—ಪ್ರವಹಿಸು : ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ ನೆನೆದು ನೀರ್ವಾಯುತುಂ ನಾಡೆಯುಂ ಬೇರ್ಗಿಡೆದತ್ತಂ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಕುಕ್ಕುಱಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೫). [ನೀರ್ + ಪಾಯ್$_1$]

ನೀರ್ವಾವು, ನೀರುವಾವು, ನೀರುಹಾವು (ನಾ). = ನೀರೊಳ್ಳೆ : "ಅಲಗರ್ದಃ, ಜಳವ್ಯಾಳಃ—ಈ ೨ ನೀರ್ವಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೧); ನೆನೆ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಂ ನೀನೆನಿತನಿದಂ ಕೊಂಡುಕೊನೆವೆ ನೀರ್ವಾವನಿದರ್ಶಿನಿತೇಕೆ ಮಾನುಷತ್ವಮನೆನಸುಂ ನಟಿಯಿಸುವೆ ಕೃಷ್ಣ (ಜಗವಿ. ೩-೯೯) ; ತೆರೆಯಿವು ನೀರ್ವಾವಿವು ಸಲಿಲದ ಮುದಕರಿಯಿವು (ಸೊಬಸೋ. ೧೫-೩೧) ; ಮೊಸಳೆ ನೀರಾನೆ ನೀರ್ವಾವು ನೀರುಡುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದೆ . . . ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೨-೩). **ನೀರುವಾವು :** "ತೋಯಸರ್ಪ—ನೀರುವಾವು" (ಒಷಧಿ. ೭೩). **ನೀರುಹಾವು :** ನೀರುಹಾವಿನಿಂದ ವಿಷವೇರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನೀರ್ + ಪಾವು$_1$]

ನೀರ್ವಿಜ್ಜಣಿಗೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : ತೆರೆಗಳ್ಕಲ್ಪಿಂದೆ ನೀರ್ವಿಜ್ಜಣಿಗೆಯ ತೆಱದಿಂ ಬೀಸೆ ಹಂಸದ್ವಯಂಗಳ್ ತರದಿಂ ಕಣ್ಗೆಯ್ಕೆ (ಕಾದಂಉ. ೧೪೮). [ನೀರ್ + ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ]

ನೀರ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಹಿಡಿ,—ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಬಗಸೆಗೈಗಳಲಿ ನೀರ್ವಿಡಿದು ಶ್ರೀರಂಗೇಶ ಸೊಗಸುಗಾತಿಯರ ಮೇಲಿಡಲು (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೨೩) ; ಲಾಮಂಚದಮಳ ಚಪ್ಪರದಿ ಹೇಮಾಂಬುರುಹಮೊಗ್ಗೆ ಮೊಲೆಯರು ನೀರ್ವಿಡಿದಾ ಮಹಾಸ್ಥಲಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ನಪಮೋ. ೨-೨೮).
[ನೀರ್ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನೀರ್ವುಗಿಲು (ನಾ). (ಕೊಲ್ಲಿಯಿಂದ) ನೀರು ಹೋಗುವ ಬಾಗಿಲು, —ದ್ವಾರ : ಪೆಗ್ಗೊಲ್ಲಿಯ ನೀರ್ವುಗಿಲು ಬಡಗಣ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಅಂತೆಬರ ಪೇರೊಬ್ಬೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೧, ೧೦-೧೮೪ ; 967).
[ನೀರ್ + ಪುಗಿಲು$_2$(<ಪುಗಿಲ್$_1$)]

ನೀರ್ವುಗಿಸು 'ನೀರ್ವೊಗಿಸು' ನೋ.

ನೀರ್ವುಗು 'ನೀರ್ವೊಗು' ನೋ.

ನೀರ್ವುಟ್ಟು (ನಾ). ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾಧನ ; ಹುಟ್ಟು: ನೀಲಾಬ್ಜಂ ನೀರ್ವುಟ್ಟೆನೆ ನೀಲಾಬ್ಜಮನಡರ್ದು ತಳರ್ದ ಬಿಜ್ಜೋದರಕಲ್ಲೋಲಮನಮರ್ಚಿದಳ್ ಪಱಿಗೋಲೊಳ್ ಪೋಪಂತೆ ಗಗನಮೆಂಬಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೩). [ನೀರ್ + ಪುಟ್ಟು$_3$]

ನೀರ್ವೂ, ನೀರ್ಪೂವು, ನೀರ್ವೂವು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಹೂವು ; ತಾವರೆ, ನೈದಿಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ : "ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಂ, ತಾಮರೆ, ನೀರ್ವೂ—ಈ ೪ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೮-೧೬೫) ; ಸೂಸಿ ಪಾಸಿಱಿದು ಬಣ್ಣವುರಂ ತೀವಿದಂತೆ ಬೆಡಂಗುವಡೆದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ನೀರ್ವೂಗಳ ರಜಂಗಳುಮನೊಳದೊಂಡಿನ ಪಾಲ್ಗಳುಮಂ ಪೀರ್ದಿಂಗೊರಲ್ಗಳಾದ ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಸುಸಿಲಮುಸಕದಿಂಚರಂಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೬) ; ತರುಣ ಬಿಸಸದನಮಬ್ಜಾಕರ ಕರಿ ಮೇಗೊಟ್ಟು ಕೊಂಡುದದು ನೀರ್ವೂವಂ ಸರಸಿರುಹಪತ್ರಕರ್ಣಂ ತರಂಗತರಮುಚ್ಚಮಾನ ಶೀಕರನಿಕರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೦೪) ; ಬೆಂಚೆಗಳೊಳರೆವಿರಿದ ನೀರ್ವೂಗಳ ಕಂಪಿಂಗೆ ಮಾಣದೆ ಮುಸುಱಿ ಮೊಱೆವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮) ; ನೀರ್ವೂವಿಡಿದು ರೈಯನೆ ಮೆಱೆವ ನಾಲ್ದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದರಗೆಱೆಯ ಸೊಬಗಿಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೨೯) ; ಸಾವಗೆ ನೋವವರ ಜಾಳಿಗೆವೊನ್ನಂ ಕವರ್ವೊಂದು ಬಗೆಯೊಳಾರಯ್ವ ನೆಂಟರ್ಗೆ ದೊರೆವಂದ ಬಂಡುಣಿಗಳ್ ನೀರ್ವೂಗಳಂ ಸೇವಿಸುತಿರ್ದುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೧೦). **ನೀರ್ಪೂವು:** "ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡ ನೀರ್ಪೂ[ಪಾಠಾಂ. ವೂ]ವು ತಾವರೆ ಪೊಗಱೆ ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆಯುನಲ್ತಾವರೆಗೆ ಚಾರುತರಮಪ್ಪ ನಾಮಮುಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೨). **ನೀರ್ವೂವು :** "ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಮುಂ ತಾವರೆ ನೀರ್ವೂವೆನ್ನುತಿರದೆ ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂದುಱೆ ಪೇಟಿಲದು ಸರೋಜಂ" (ಕವಿಕಾ. ೯೪) ; ನೀರ್ವೂವುಗಳ ಸೌಸವದ ಕಯ್ಗಾಣ್ಕೆಯುಂ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೨). [ನೀರ್ + ಪೂ$_2$]

ನೀರ್ವೂವು 'ನೀರ್ವೂ' ನೋ.

ನೀರ್ವೂವೊಕ್ಕುಳ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : "ರಕ್ಕಸವಗೆಯುಂ . . . ನೀರ್ವೂ [ಪಾಠಾಂ. ತಾವರೆ] ವೊಕ್ಕುಳನಲರ್ಗಣ್ಣಂ ಹರಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೭).
[ನೀರ್ವೂ + ಪೊಕ್ಕುಳ್ + –ಅ$_7$]

ನೀರ್ವೆಣ್, ನೀರ್ವೆಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು ; ಜಲಕನ್ಯೆ : ತೆಂಗಿನೆಳನೀರ ಕೂಡೆ ಕರೆಗಣ್ಮುವ ಕೊಳಂಗಳೊಳವೊಕ್ಕು ತಾವರೆಯ ಪಚ್ಚೆಲೆಯಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಾಂತು ನುಣ್ಣಿತಪ್ಪೆಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮಂ ತಳೆದ ನೀರ್ವೆಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೧೫). ೨. "ಗಂಗಾದೇವಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೀರ್ವೆಣ್ಣು :** ೧. ಮುಗಿಲುಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರ್ವೆಣ್ಣುಗಳೊಡನೆ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುತ್ತ ಅವನೂ ಹೊರಟ . . . ಪಡುವಲ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖನಾಗಿ (ಸುವಸಂ. ೨೬). [ನೀರ್ + ಪೆಣ್]

ನೀರ್ವೆಣ್ಣು 'ನೀರ್ವೆಣ್' ನೋ.

ನೀರ್ವೆರಸು, ನೀರು ಬೆರಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ಸೇರು ; ನೀರು ಕೂಡು : ಪಾಲಿಂಗೆ ಪಾಲ್ಕೆನೆಗಟ್ಟಿವೋ ನೀರ್ವೆರಸಿದವೊ ಆರೋಗಿಸುವ ಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟಿದೋ (ಬಸಪು. ೧೪-೯). **ನೀರುಬೆರಸು :** ೨. ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸು,—ಮಿಶ್ರಮಾಡು : ಸ್ವಲ್ಪ ಭತ್ತವನ್ನು ತಂದು ಅದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ನೀರು ಬೆರಸಿ . . . ತಂದು ಅವಳ ಬಾಯಿಗೆ ಹಿಡಿದ (ಅನಾಥ. ೧೭). [ನೀರ್ + ಬೆರಸು$_1$(<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ನೀರ್ವೆಳಸು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುದು : ನೀರ್ವಾವು, ನೀರ್ವೆಳಸು (ಭಾಷಾಭೂ. ೩೧ ಉದಾ). [ನೀರ್ + ಬೆಳಸು$_2$]

ನೀರ್ವೇಂಟೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಬೇಟೆ ; ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು : 'ನೀರ್ವೇಂಟೆಗಾಱ' ಪರಾ. [ನೀರ್ + ಬೇಂಟೆ]

ನೀರ್ವೇಂಟೆಗಾಱ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು; ಮೀನುಗಾರ : ನೀರ್ವೇಂಟೆಗಾಱರ್ ಮೀನೇಡಿಯಾಮೆಗಳ್ ಮೊದಲಾದ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂ . . . ತಂದು ಮುಂದಿರಿಪುದುಂ (ಚಿಕಪಂ. ೬-೨೧). [ನೀರ್ವೇಂಟೆ+ -ಕಾಱ]

ನೀರ್ವೇಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಆದ ಬೇಲಿ,—ಆವರಣ : ಅಂಬುಧಿ ನೀರ್ವೇಲಿಯೆನಲು ಜಂಬೂದ್ವೀಪವನವೊಪ್ಪುಗುಂ (ಕಇ. IV, ೧-೧೧ ; 1204). [ನೀರ್ + ಬೇಲಿ]

ನೀರ್ವೇಱು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಹೇರಿಕೊಳ್ಳು,—ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಅಗಲದ ಪರೋಪಕಾರದ ಬಗರಗೆ ನೀರ್ವೇಱಿ ಕೀಱಿ ನವಜಲದಂಗಳ್ ಗಗನಪಥಕ್ಕಡರ್ವಗ್ನಿಯ ಪೊಗೆಗಳ್ ನೆಗೆವಂತೆ ನೆಗೆದುವಂಬುಧಿಯಿಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೨೯). [ನೀರ್ + ಪೇಱು$_1$]

ನೀರ್ವೊಗಿಸು, ನೀರ್ವುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ಹೊಗುವಂತೆ ಮಾಡು,— ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಲಲಿತಕರತಲವೊಂದಿ ಮೆಱೆವ ನಳಿತೋಳರುಣಜಲವಾಂತೆಸೆವ ಬಿಸವಲ್ಲಿಯಂ ನೀರ್ವೊಗಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೯). **ನೀರ್ವುಗಿಸು :** ನಗೆಗಣ್ಣೈದಿಲನೈದೆ ನೀರ್ವುಗಿಸೆ . . . ವೇಣೀಭರಂ ಕಾಳಪನ್ನಗನಂ ಪುತ್ತುಡರ್ವಂತೆ ಮಾಡೆ ಮೆಱೆದಳ್ ಶರ್ವಾಣಿ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂ (ರಾಜಶೇ.೧೪-೧೪೭). [ನೀರ್ವೊಗು+-ಇಸು$_3$]

ನೀರ್ವೊಗು, ನೀರ್ವುಗು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು,-ಹೊಗು : ತುಳ್ಕುವ ನಲ್ಲಳ್ ನೀರ್ವೊಗಲಳ್ಕಿದವೋಲ್ [ಪಾಠಾಂ. ನೀರ್ವೊಯರ್ ತೆಳುಕಿದವೋಲ್]ಮುಟಿಗೆ ಮುನ್ನ ಕಣ್ಬೇಟದವಳ್ ತುಳ್ಕಿದೆಡೆಗೆಯ್ದು ಚುಂಬಿಸಿ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಮರುಳ್ದು ಮಾಡಿದಂ ಶಠನೊರ್ವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೨-೬೩; ಅನಂಪು. ೭-೩೮ ನೋ) ; ಇತ್ತರಂಬಿಡಿದೊತ್ತರಿಸಿ ಬೆಳೆದ ಮರದುಱುಗಲ್ಲಿರದೆಱಗಿ ಮುಱಿವ ಕರಿಕರಕ್ಕಂಜಿ ನೀರ್ವೊಕ್ಕು ನಡುಗುವಂತೆ ತೆರೆವೊಯ್ಲಿಂ ಕಂಪಿಪದಱ ಪಡಿನೆಳಲ್ ಪರಿರಂಜಿಸೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ವ). **ನೀರ್ವುಗು :** 'ನೀರ್ವುಗಿಸು' ಪರಾ. [ನೀರ್ + ಪೊಗು]

ನೀರ್ವೊಟ್ಟಣ (ನಾ). ನೀರನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಮೋಡ : ನೆರೆದ ನೀರ್ವೊಟ್ಟಣದೊಳ್ ಬೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಮೈವೆರ್ಚಿ ನಿಗುರ್ದದೊಂದು ನೀಲಪರ್ವತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೧೪). [ನೀರ್ + ಪೊಟ್ಟಣ(<ಪೊಟ್ಟಳ)]

ನೀರ್ವೊನಲ್, ನೀರ್ವೊನಲು (ನಾ). ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ: ನೀರೋಟ : ಬರೆದ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರನಿಚಯಂ ನಿಜಲೋಚನಚಂದ್ರಿಕಾ ಪರಂಪರೆ ನಡೆನೆಟ್ಟು ನೋರ್ವ ಶಶಿಕಾಂತದ ಕೇಗ್ರ್ಗಳ ನೀರ್ವೊನಲ್ಗಳಿಂ ಪರೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೭) ; ಭರದಿಂದ ಪರಿವ ನೀರ್ವೊನಲೆಳೆದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿರಲು . . . ಕರುಣದಿಂ ಪೋಗಿ ಕೈದುಡುಕಿ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ (ಸೌಂದಪು. ೩-೩೬) ; ಧರೆಯೊಳ್ ನೀರ್ವೊನಲೆಲ್ಲಮಂ ಕಡಲ್ . . . ತಾಮೊಳಕೊಂಡು ಸಲ್ವ ತೆಱದಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೬). **ನೀರ್ವೊನಲು :** ಸೋನೆವಳೆ ಸುರಿವಂದು ನೀರ್ವೊನಲು ಹರಿವಂದು ಬಿಸಿಲುಮಳೆಯಂದವನು ಕಾಣಬೇಕು (ಭಾವಜೀ. ೨೧-೪೦೩). [ನೀರ್ + ಪೊನಲ್]

ನೀರ್ವೊನಲು 'ನೀರ್ವೊನಲ್' ನೋ.

ನೀರ್ವೊಯರ್, ನೀರ್ಪೊಯರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು ಸುರಿ,—ಹೊಯ್ಯು,—ಎರೆ : ಇದಿರಂ ಬಂದು ನಿಱಿಸಿ ಬಲಗೊಂಡು ಬಂದು ಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಮಹಾದೇವಿ ನೀರ್ವೊಯ್ಯೆ ಅರಸಂ ತಾನೆ ಪ್ರಕ್ಷಾಳಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೯) : ಮುೞ್ಗಾಲಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯ ನೀರನೞಿಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೩); ಒಣಗಿದ ಭೂಜಕ್ಕೆ ನೀರ್ವೊಯ್ವುದುಂ ಕೋಟಲೆವಟ್ಟೀ ನಿಷ್ಫಲೋದ್ಯೋಗಮನೊಡರಿಪುದೇನೆಂಬುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೫೫); ಶೈತ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂದೆ ಪಣ್ಣಿದುಪಚಾರಮಂ ಹೃದಯದೊಳ್ನೀರ್ವೊಯ್ದು ಸುಣ್ಣಮರಳ್ದಂತಾದುದೆಂದು ಕಾತರಿಸುವಳಬಲೆ ಕಾಮತಾಪದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೫). ೨. (ಅಲೆ ಹೊಡೆದು) ನೀರು ನುಗ್ಗು : ವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ ತದ್ವಹಿತ್ರನ್ನೀರ್ವೊಯ್ದು ಮುೞುಂಗಲಾಂ ಬರ್ದುಕಿದೆಂ (ದಶಕು. ೪-೪೬). **ನೀರ್ಪೊಯರ್ :** ೧. ತಾತ ನಂದನದೊಳಾಂ ನೀರ್ಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ವೊ]ಯ್ದು ಬೆಳೆಯಿಸಿದ ಚೂತಲತೆ ಪೂತುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೩೧). [ನೀರ್ + ಪೊಯರ್$_2$]

ನೀರ್ವೊಯ್ಲು (ನಾ). ನೀರಿನ ಹೊಡೆತ,—ಪೆಟ್ಟು : ಬಗಸೆಗೈಗಳಲಿ ನೀರ್ವಿಡಿದು ಶ್ರೀರಂಗೇಶ ಸೊಗಸುಗಾತಿಯರ ಮೇಲಿಡಲು ಒಗುವ ನೀರ್ವೊಯ್ಲು ಸೈರಿಸದೆ ಶ್ರೀಹರಿಯನು ಬಿಗಿಬಿಗಿದಪ್ಪಿದರಾಗ (ಕಂಸವ. ೨೫-೧೨೩). [ನೀರ್ + ಪೊಯ್ಲು(<ಪೊಯಲ್)]

ನೀರ್ವೊರೆ 'ನೀರ್ವೊಱೆ' ನೋ.

ನೀರ್ವೊರೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನ ಭಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹಂತಿಗೊಂಡುದು ಗಗನನೀಲಿಮೆಯ ನುಣ್ಜಗಲಿಯೊಳ್ ನೀರ್ವೊರೆಗಳೆದ ಬೆಳ್ಳಿಯುಣ್ಣೆಯಾ ಮುಗಿಲ ಹಗುರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೮-೧೪). [ನೀರ್ವೊರೆ(<ನೀರ್ವೊಱೆ) + ಕಳೆ$_1$]

ನೀರ್ವೊಳೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಹೊಳೆ,—ನದಿ : ನಡೆವ ಸುವರ್ಣಪುತ್ರಿಕೆಯಿದೆಂದೆನೆ ನೀರ್ವೊಳೆಗೊರ್ವಳಿೞ್ದಿಯಿಂದಡಿಯಿಡುವನ್ನೆಗಂ ಪಥದಿನೊಯ್ಯನೆ ಹಬ್ಬಿಯದೊಂದು ದಂಡಮುಂ ಪಿಡಿದಿದಿರ್ವರ್ಪನಂ ಪದೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮೆಯ್ಮರವಟ್ಟಳ್ (ದಸರ. ಪಂ. ೧-೧೦೯). [ನೀರ್ + ಪೊಳೆ$_3$ (<ಪೊೞೆ)]

ನೀರ್ವೊಱೆ, ನೀರ್ವೊರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹೊರೆ,—ಭಾರ : ಎಡಗಯ್ಯಂ ನಸುಸೋಂಕೆ ನೀರ್ವೊಱೆಯ ಬಿಣ್ಪಿಂ ಬಿಟ್ಟ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿದು . . . ನಿಂದಬಲೆಯರ್ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೨-೯೩). **ನೀರ್ವೊರೆ :** 'ನೀರ್ವೊರೆಗಳೆ' ಪರಾ. [ನೀರ್ + ಪೊಱೆ]

ನೀರ್ವೊೞ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಉತ್ಸವಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಎರಚಾಡುವ ಬಣ್ಣದ ನೀರು : ಬಿಳಿಯಲರ್ಗಣ್ಗಳ್ ಬೆಳ್ಪಂ ಲಲನಾಜನದಧರಮಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದಱ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿದ ಕೆಂಪಂ ನೀರ್ವೊೞ್ಕುಳಿಯೊಳ್ ಮಾಱಾಡಿಕೊಂಡ ತೆಱದಿಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೮). [ನೀರ್ + ಓಕುಳಿ]

ನೀರ್ಸುೞಿ, ನೀರುಸುಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ ; ಜಲಾವರ್ತ : ಕಡಲಲೆವ ಪಡಗುಪಡೆ ನೀರ್ಸುೞಿಗೆ ಸಿಲ್ಕಿ ತಿರ್ರನೆ ತಿರುಗುತಿರ್ದೊಡಂ . . . ಸುೞಿಯೊಡನೆ ಮಲೆತು ಹೋರಾಟಮಂ ತೊಡಗುವೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಪು. ೪೧೨-೨೩೮). **ನೀರುಸುಳಿ :** ಸಣ್ಣ ನೀರುಸುೞಿ ; ಜಲಾವರ್ತ (Eddy. ಇಂಕನಿ).

[ನೀರ್ + ಸುೞಿ$_2$(< ಸುೞು$_2$)]

ನೀರ್ಸೆಳವು (ನಾ). ನೀರಿನ ಸೆಳವು,—ಎಳೆತ : ಎರಡು ಭೂಖಂಡಂಗಳನೆ ಕೂಡಿಸುವ ನೀರ್ಸೆಳವು (ಜದ್ದಪ್ರ. ೪೨-೯೦೬). [ನೀರ್ + ಸೆಳವು]

ನೀರ್ಸೆಱೆ (ನಾ). ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಜಾಗ ; ಹಳ್ಳ, ಕೊಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವು : ಆದಲ್ಲದೆಯುಲ್ಲಿಂ ಬೇಱೊಂದು ನೀರ್ಸೆಱೆಗೆಯ್ದಿರ್ದು ಬಱಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೮ ಪ). [ನೀರ್ + ಸೆಱೆ$_2$]

ನೀಲ, ನೀಳ$_2$ (ಗು). ೧. ಕಡುನೀಲಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನೀಲನವಮೇಘಮಂಡಲದಾಲೋಲತಟಲ್ಲತಾವಿತಾನದ ಸೊಬಗಂ ಸಾಲಿಡುತಿರ್ದುದು ಸತತಂ ಬಾಲೆಯ ಸೂಸಕದ ಜಾಳಿಯುದ ರುಚಿಜಾಳಂ (ನಳಚಂ. ೩೨೫) ; ನೀಲವಿಸ್ತರವಿರಲು ನಕ್ಷತ್ರಬಿಂದು ಸೊಗ (ಮುಕುಕ. ೫೧) ; ದೃಷ್ಟಿತೃಷೆಗಮೃತಮಂ ಕರೆಯುತ್ತೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿ ಬಂದುದಾ . . . ನೀಲಮಂಗಳಮನೋಹರ ಧೇವವಿಗ್ರಹಂ ! (ಶ್ರೀರಾಪು. ೧೩೪-೨೫೩). (ನಾ). ೨. ಕಡುನೀಲಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣ : "ಕೃಷ್ಣಃ, ನೀಲಃ . . . ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೮) ; ನೀಲದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಾಡಿಯುವಿಾ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ಕಣ್ಗೆ ಪೋಲ್ತುಂ [ನಾಂ] ಕಣ್ಗೆಳಿದವಾಗಿರೆವೆಂದೆಳವಾಳೆಗಳೋಡಿದುವು ಬಾಲೆಯರ್ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ ; ನೀಲಿ : "ಕಾಕಹಾ—ಬೆಲ್ಲಗಣಿಕೆ, ಚೀಲ್ಯೈ[ತ] ?, ನೀಲ" (ಓಷಧಿ. ೩೦). ೪. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಇಂದ್ರನೀಲ : "ಹರಿಕಾಂತಮುಸಿತಾಶ್ಮವೆನೆ ನೀಲಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬) ; ನೀಲದ ಪೊಳೆವ ಪರಲ್ಗಳ ಕೀಲಣೆಯಿಂ ಜಲಕನಾದ ಜಲದೇವಿಯ ಪೊನ್ನೋಲೆಯೆನಿಸಿದುದು ಪತ್ರಕಪೋಲಗತಂ ಕನಕನಳಿನ ಮೊಂದಳಿನಳಿನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೦೭) ; ನೀಲದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪವಳದ ಶಾಲೆಗಳ ಮರೀಚಿಯಂ ಪುರಂದರಧನುಗೆತ್ತಾಲೋಕಿಸಿ ನವನರ್ತನಲೀಲೆಯನೊಳಕೊಳ್ವುವಲ್ಲಿ ಪುರದ ನವಿಲ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೯೬) ; ನೀಲದ ಕಿರೀಟ ನಿನಗಿಡುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೮೨-೩) ; ನೀಲವೆಂಬ ರತ್ನದ ಕ್ರಯವೂ ಕಾಂತಿಯೂ ವಜ್ರಮಾಣಿಕಗಳಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೦) ; ನೀಲ ಮಾರಿ ಓಲೆ ಮಾಡಿದರೂ ಸಾಲದ ಉಪದ್ರ ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). 'ನವರತ್ನ' ಪರಾ. ೫. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕುಬೇರಂಗೆ . . . ಮಹಾಪದ್ಮ ಪದ್ಮ ಶಂಖ ಮಕರ ಕಚ್ಛಪ ಮುಕುಂದ ಕುಂದ ನೀಲ ವರವೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳಿಗಧಿಕಾರಮುಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೧). 'ನವನಿಧಿ' ಪರಾ. ೬. ರಾಮಾಯಣದ ಒಬ್ಬ ಕಪಿನಾಯಕನ ಹೆಸರು ; ಸುಗ್ರೀವನ ಸೇನಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಂತು ದಶಗ್ರೀವಂ . . . ನೀಲನ ನೀಲಲೋಹಿತದಿಂ ಭೂತಗಣಮಂ ತಣಿಪಲುಮುತ್ಕಂಠನಾಗಿ ನಿಜವರೂಥಮಂ ರಿಪುವರೂಥಿನಿಗೆ ಪರಿಯಿಸಲೊಡರಿಸುವುದುಂ (ಪಂರಾಪು. ೧೩-೧೩೩ ಪ) ; ಮೈಂದನ ಸದೆದ ನೀಲನ ತುೞಿದ (ಕೌಶಿಂರಾ. ೨೫-೨೨) ; ತೋಳ ನೆಗಹಿನಲಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ದುದು ನೀಲನನು ನೀಲಾದ್ರಿಯನು ದಂಭೋಳಿ ದಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ (ತೊರರಾ. ೬-೩೨-೩೬) ; ತೊಲಗಿತಿನ್ನಾಪತ್ತು . . . ನಳ ನೀಲ ಜಾಂಬವ ಹನುಮರಾದಿಯಾದೆಲ್ಲ ಮಿತ್ರರ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೨-೨೦೭). ೭. ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : 'ನೀಲಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ೮. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ : ಅಲೆ ಕೆದರೆ ತರು ಬೆದರೆ ನೀಲದಿಂ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ ಕೋಡಿಗೇರುತ ಗಾಳಿ ಮೊರೆವ ನಲವು (ಮಲೆದೇ. ೧೮-೫). 'ನೀಲ ಚುಂಬಿ' ಪರಾ. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : "ತುರಗವರ್ಣಂ ಬಿಳಿಯುದಾಗೆ ಕರ್ಕನೆನಿಕ್ಕು . . . ಕಿಱಿವಿಳುಪುದೋಱೆ ನೀಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪) ; ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ಘಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦) ; ಕಾರೆಳ್ಳನಕ್ಕಿಯಂ ಸಮಸಾರಿಕೆಯಿಂ ಬೆರೆಸಿದಂತೆ ಕರ್ಪುಂ ಬೆಳ್ಪುಂ ನೇರಿತ್ತಾಗಿರೆ ಬೆರಸಿ ತನೂರುಹವೊರನೆತ್ತ ನೀಲನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೩) ; ನೀಲ ಜನ್ನ . . . ಸಾರುಗವೆಂದೆನಿಪಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಹಯಮುಂ ತುರಂಗಿಗಳ್ ಕೈಗೆಯ್ದರ್ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨೪-೨೯೪). ೧೦. ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು : ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮನು ನೀಲನು . . . ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿಯ ಸುಹೋತ್ರರನ್ವಯದವರು ಪಾಂಡವಮಿತ್ರರೊದಗಿತು ಕೇಳು (ಕುಪ್ರಾ. ೧೧-೨೬). ೧೧. [ಜೈನ] ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪೂರ್ವ ವಿದೇಹ ಮತ್ತು ರಮ್ಯಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮೇರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪರ್ವತವು ನಾಲ್ಕು ನೂರು ಯೋಜನ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಣ್ಣವು ವೈಡೂರ್ಯದಂತೆ ಇದೆ: ಹಿಮವನ್ಮಹಾಹಿಮವನ್ನಿಷಧ ನೀಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ರುಗ್ಮಿಶಿಖರಿಗಳೆಂಬ ವರ್ಷಧರಮಹೀಧರಂಗಳಿಂದಮಿನ್ನೂಱು ಕನಕಗಿರಿಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ಪ) ; ಹಿಮವಂತ, ಮಹಾಹಿಮವಂತ, ನಿಷಧ, ನೀಲ, ರುಕ್ಮಿ ಇವಕ್ಕೆ ಕುಲಪರ್ವತಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಜೈನಧ. ೩೮). ೧೨. = ನೀಲಲೇಶ್ಯೆ : ಕೃಷ್ಣ ನೀಲ ಕಪೋತಲೇಶ್ಯಾನುಬಂಧ ರೌದ್ರಪರಿಣಾಮಪರಿಣತರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಮಹಾಪಾಪಿಜೀವಂಗಳ್ ಕಾಲುಮೋಲಾಗಿ ನೆಲಸಿದಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದೊಳಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ಪ) ; ಈ ನಿರೂಪಿತ ಲೇಶ್ಯಾಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ . . . ಕೃಷ್ಣ ನೀಲ ಕಪೋತಾಭಿಧಾನಾಶುಭ ಲೇಶ್ಯಾತ್ರಯಮುಂ ನಿರೂಪಿಸೆ ಪಟ್ಟುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೦) ; ಲೇಶ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ, ನೀಲ . . . ಶುಕ್ಲಗಳೆಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ (ಜೈನಪ. ೨೯೮). **ನೀಳ$_2$:** ೪. ನೀಳದ ಕಂಠಿಕೆಯಂ ಪುಂಡಾಳ ಶಿರೋಮಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಚೆಲ್ವಂ ಪಾಳಿಸುತಿರ್ದುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೨೧) ; ನೀಳದ ಕೋಕಿಳಾಂಗನೆಗೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಪೆಣ್ಗಿಣಿದಿಂದುಕಾಂತದಾ ಲಾಲಿತಮಾರಳಾವಳಿಗೆ ಸೋಲ್ತಿರದೆಯ್ದುವುದಲ್ತೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮೇಳಿಸಲೆಂದು ದೀವದ ಪಿಕಾಳಿ ಶುಕಾಳಿ ಮರಾಳಮಂಡಲಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯೩-೧೭೦). ೬. ಕಪಿಕುಲಸಮುದ್ಭೂತಂ ಸುಗ್ರೀವನಾಶನ ತಮ್ಮಂದಿರ್ನಳನುಂ ನೀಳನುಂ . . . ರಾಮಂಗೆ ಭೃತ್ಯರಾಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೨೮ ಪ). ೯. ಬಿಳಿದಪ್ಪ ಬಣ್ಣದಾ ಹರಿಯೊಳೆ ಕರ್ಗಿದ ಬಾಲವಸಿ(ಶಿ)ತವಕ್ಷಂ ತುರಗಕ್ಕೊಳವಪ್ಪೊಡೆ ನೀಳ್ದ(ಳ)ನೆಂದಳವಡುಗುಂ ಪೆಸರದರ್ಕೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೮). ೧೧. ಅಧಸ್ಥಳೋಪರಿಮತಳಸಮಾನವಿಸ್ತಾರಂಗಳುಮಪ್ಪ ಹಿಮವನ್ಮಹಾಹಿಮವನ್ನಿಷಧ ನೀಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ರುಗ್ಮಿ ಶಿಖರಿಗಳೆಂಬ ವರ್ಷಧರ ಮಹೀಧರಂಗಳಿಂದಂ . . . ಎಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ಪ) ; ನೀಳದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಗಳ ಲೋಳದ್ಯುತಿ ಪುಸುಱೆ ಮುಸುಳೆ ಮೇಗಣಿನಿಂತಾರಾಳಿಯ ಹಾರಿಯ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಶೈಳಂ ಬರತೊಲಗಿದಂತೆ ಕೆಲದೊಳ್ ತೋರ್ಕುಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೩೪).

ನೀಲದ ಮಣಿ = ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಇಂದ್ರನೀಲ : ನೀಲದ ಮಣಿಯೊಂದು ಮಾಣಿಕವ ನುಂಗಿದಡೆ ವಜ್ರ ಬಂದು ಅದು ಬೇಡವೆಂದುಗುಳಿಸಿತ್ತು (ಬಸವ. ಕ. ೧೩೭೮) ; ನೀಲದ ಮಣಿ ಪವಣಿಸಿದ ನೂಲಾದರೆ ನೀಲದ ಕ್ರಯ ಬಾಳೀತೇ ? (ಗಾದೆ).
ನೀಲಮುತ್ತಿನೋಲೆ = ನಡುವೆ ನೀಲಮಣಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ

ಮುತ್ತಿನ ಓಲೆ : ಮೃಗಧರಬಿಂಬಂಗಳವೆರಡಗಲದೆ ಕೊಂಡೆಸೆಯುತಿರ್ದಪುವು ಸರಸಿಜದೊಂದಗಣಿತ ಕರ್ಕಶಮನೆನಲ್ ನಗಪುತ್ರಿಗೆ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನೋಲೆಯನಿತ್ತರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ನೀಲಂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಮತ್ತೆ ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಒಂದು ವಾರ ಬಿಟ್ಟು ನೀಲಂ ಜಾತಿಯ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳು (ದೇಪಹೆಂ. ೧೪೬) ; ಇದು ನೀಲಂ . . . ಇದು ಗಿಳಿಮೂಗು. ಇದು ಬಹಳ ರುಚಿ (ಬಾಳಗಿ. ೧೮೦); ಬಂಗನ್‌ಪಲ್ಲಿ, ನೀಲಮ್, ಸಿಂಧೂರ್ ಜಾತಿಗಳು ಉದ್ಭವವಾದದ್ದು ಈ ನವಾಬರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ (ಹಸುಹೊ. ೩೦೯).

[←ತಮಿ. ನೀಲನ್]

ನೀಲಂಗು (ನಾ). ೧. ಹುಳು ; ಕೀಟ : "ಕೃಮಿಃ, ಕೀಟಃ, ನೀಲಂಗುಃ, ಫುಲ್ಲಕಃ—ಈ ೪ ಪು(ಹು)ಳು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೊಣ. ೩. ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ದುಂಬಿ. ೪. ಹೂವು. ೫. ನರಿ ; ಸೃಗಾಲ. ೬. ಕಂಬಳಿಯಂಥ ರೋಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಕೋರಿಹುಳು : (ಶ). ೭. (ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ : (ಶ). [ಸಂ.]

ನೀಲಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಕಡುನೀಲಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳು. ೨. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಕೊರಳುಳ್ಳದು ; ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ನೀಲಕಂಠನೆ ಬಲಕೆ ಬಂದುದು (ಕುಪ್ರಾಭಾ. ೪-೩೪) ; ಅನಿಮಿಷಾರಣ್ಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ . . . ಕಾಡ ಸೋಗೆಯ ಕುಳಂ ಸಾರ್ದು ನೀಲಕಂಠನಾಮಮಂ ಪಡೆದೆಡೆವಿಡದಡಸಿ ಕಡುಸೊಗಸಿಂದಿರ್ದವು (ಹರಿಶ್ಚಂ.ರ. ೬-೪೫ ಪ) ; ನೀಲಕಂಠಾರೂಢನಾಗಿ ಸುರಗಣ ಸಹಿತೆ ಷಣ್ಮುಖಂ ನಡೆಗೊಂಡನು (ಚೆಬಪು. ೩೮-೨೨) ; ಬಲುತರದ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಪೆಡೆಗಾಯ್ದುರನ್ನದುಪಟಳಕೆ ತಲೆಯಂ ಕೊಡಪುತಡಿಗಡಿಗೆ ನೀಲಕಂಠನ ಗರಿಯ ಮರೆಗೊಂಡು ಮಿಡುಕುತಿಹ ಕುಂಭೀನಸಂಗಳೆಡೆಯಾಟಮೇಂ ಚಿತ್ರತರಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೬-೧೨). ೩. ಗುಬ್ಬಿ ; ಚಟಕ : "ಕಲವಿಂಕಃ, ಚಟಕಃ, ಗೃಹಬಳಿಭುಕ್, ನೀಲಕಂಠಃ—ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು)"(ಹಲಾಯು.೪೧-೯೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಲಾವುಗೆ. ೫. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರುವ ಹುಳು ; ಮಿಡಿತೆ ; ಶಿವನ ಕುದುರೆ. ೭. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ ; ☞ ಸಮುದ್ರಮಂಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಶಿವನು ನುಂಗಿ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳನ್ನು ಹೊಂದಿದನು : "ಭವನೀಶಂ ಶಂಭು . . . ನೀಲಕಂಠಂ ಶಿವನೀಶಾನಂ ತ್ರಿಣೇತ್ರಂ . . . ವಾಮದೇವಂ ವೃಷಾಂಕಂ" (ನಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೩) ; ಕಾಲಕೂಟವನು ಪಾನ ಮಾಡಿದ ನೀಲಕಂಠನು ನೀನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೬-೨) ; ನಿಷ್ಕಲ ನೀಲಕಂಠ . . . ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). ೧, ೭ : ಮದಜಳನೀಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಂಠಕಳಿತಂ ವಿಷಮಾನಳಭೀಮಲೋಚನಂ ಪದನತದಾನವಾರಿ ಗಿರಿಶಂ ಗಿರಿಜಾತವಿನೂತಕೇಳಿ ಕಣ್ಗೊದವಿದ ಶೋಭೆಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ಪುದು ನಾಗಶಿರೋವಿಭೂಷಣಂ ವಿದಿತಗಜಾಸುರೇಂದ್ರನೆನೆ ಮರ್ದಿಸಲುಗ್ರನಿಭೇಂದ್ರನಾದಪೋಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೨). ೨, ೭ : ಕಾತ್ಯಾಯನೀಕಾಯದಂತೆ ವಿಚಳಿತಖಡ್ಗಭಯಂಕರಮುಂ ವರುಣಚಂದನಪಲ್ಲವಾಳಂಕೃತಮುಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಂತೆ ನೃತ್ಯನ್ನೀಲಕಂಠಮುಂ ಪಲ್ಲವಾರುಣಿತಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦) ; ಅದು . ಸಮುಚಿತನೀಲಕಂಠವಿಳಾಸಮಾಗಿಯುಂ ವೀತಕೇತಕಮಲ್ತು (ಚಂಪ್ರಪು. ೪-೪೨ ಪ) ; ಮತ್ತಮಾ ಘನಸಮಯಂ . . . ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಂತೆ ನೀಲಕಂಠತಾಂಡವಾಡಂಬರಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೮ ಪ). ೮. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣದ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : –u– – ಹೀಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ರುದ್ರಗಣಮೆಂತೆಂದೊಡೆ :— ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ ೨. ಗಿರಿಜಾಕಾಂತಂ ೩. ನೀಲಕಂಠಂ . . . ೧೬. ಮದನರಿಪು(ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ಪ). "ರುದ್ರನೊಳು ಗುಬ್ಬಿಯೊಳು ಕೇಕಿಯೊಳು ಗ್ರೀವದೊಳು ಕಾದ್ರವೇಯಂಗಳೊಳು ನೀಲಕಂಠಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೮). [ನೀಲ+ಕಂಠ]

ನೀಲಕಂಠಿ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ರೂಪಾಯಿ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೯ ಪನಾಳೀ, ೧೦ ನೀಲಕಂಠೀ, ೧೧ ಭೂತಪದಿ . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪನಾಳಿ, ನೀಲಕಂಠಿ. ಇವೆರಡು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವಂಥವು (ಕಭಾಗ. ೨೮೧). 'ಕಂಠೀರಾಯಿ' ಪರಾ. [?]

ನೀಲಕಂಧರ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊರಳು. ೨. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ನೀಲಕಂಠ ; ಶಿವ : ಗರಲಗ್ರೀವನಹೀಂದ್ರನಿಂದುಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮಂ ಶಂಕರಂ ನೀಲಕಂಧರನೆಂದೇಳಿಸೆ ತನ್ನನಿರ್ಮಳಯಶಂ (ಪಂಪಾಪ್ರಾ. ೯-೨೦೧) ; ನೀಲಕಂಧರನಂ . . . ಗಿರಿಜಾವಲ್ಲಭನಂ ಮನೋಜಹರನಂ ಕಂಡೆಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಂ (ಪಂಪಾಶ. ೩೪) ; ಕರುಣಾನಿಧಿಯೆ ನೀಲಕಂಧರನೆ ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರವ ಸಲಹು ಕರುಣದಿಂದ (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೪೩). ೩. ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ನೀಲಕಂಧರನ ನೆಗ್ಗಿಸಿದಂತೆ ನೀನೆನ್ನ ಮೇಲುರವಣಿಸೆಂದು ಬಸವ ಶೂಲದಂತೆಸೆವ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದೆ ತಿವಿದುದು ಬಾಲಾಹಿಸೂದನನೆದೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೧).

[ನೀಲ+ಕಂಧರ]

ನೀಲಕಜುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ನೀಲೀ—ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ, ವಜ್ರ, ಕಾಚಲವಣ, ಬಣ್ಣದ ಗೋರಟೆ, ನೀಲಕಜುಕೆ"(ಓಷಧಿ.೮೮).

[ನೀಲ+ಕಜುಕೆ₁(<ಕಜುಂಕೆ)]

ನೀಲಕಾಂಡಪಟ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ತೆರೆ,—ಪರದೆ : ಇದುತ್ಪಲಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಂಡನಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿದ ನವನೀಲಕಾಂಡಪಟಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧೯). [ನೀಲ + ಕಾಂಡಪಟ]

ನೀಲಕಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪು; ನೀಲವರ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ನೀಲಕಾಂತಿಯಂಥ, ಅಂಗಿಗುಂಡಿಗಾತ್ರದ ಹೂವಿನ ಚಾಪೆಯೇ ಒಂದು ಕಡೆ ಹಾಸಿತ್ತು (ಅಪೂಪ. ೩೬). [ನೀಲ+ಕಾಂತಿ]

ನೀಲಕಾಯ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಅವರು ಯಮದೂತರಂತೆ, ನೀಲಕಾಯರೂ ನೀಳಕಾಯರೂ ಆಗಿದ್ದರು (ನಾಗಕಾ. ೪). [ನೀಲ+ಕಾಯ]

ನೀಲಕುಂತಲ, ನೀಲಕುಂತಳ, ನೀಳಕುಂತಳ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ತಲೆಗೂದಲು : ನೀಳ ನೀಲಕುಂತಲವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಹೆಣೆದು . . . ಅಲಂಕರಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೧). **ನೀಲಕುಂತಳ :** ನೀಲಕುಂತಳದಿ ನವಭೂಷಾರುಣಪ್ರಭೆಯ . . . ಮೌಕ್ತಿಕಚ್ಛವಿಯೆಸೆವ ಕಾಲುಗುರ್ಗದಿರ್ವೆಣ್ಗಳೊಪ್ಪಿದರು ನವರತ್ನಮಾಲೆಗಳ ಪಾಂಗಿನಿಂದ (ಭಾಪಚಿಂ. ೫-೨೯) ; ನೀಲಕುಂತಳ ನಿಬಿಡಸ್ತನಗಳ . . . ಸದ್ಗುಣಶೀಲೆಯರು ಪರಲ್ಚಚಿತದಾರತಿ ಪಿಡಿದು ನಡೆತಹರು (ನಾಗಪ. ೭-೬೨). **ನೀಳಕುಂತಳ :** ಅಂತು ಕುಟಿಳನೀಳಕುಂತಳಕಳಾಪೆಯರ ಚತುರಭಾವಕ್ಕೆ ತಾಮುಂ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ಪ) ; ಆಕೆ ತನ್ನ ಮದಾಳಿನೀಳಕುಂತಳದೊಳ್ ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವಮಂ . . . ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೪). [ನೀಲ+ಕುಂತಲ]

ನೀಲಕುಂತಲೆ, ನೀಲಕುಂತಳೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೂದಲುಳ್ಳವಳು : ನೀಲಕುಂತಲೆ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೩೩-೪). **ನೀಲಕುಂತಳೆ:** ನೀಲವರ್ಣ ನೀನಾದರೆ ಆಕೆ ನೀಲಕುಂತಳೆ ತಾನಾದಳಯ್ಯ (ಕನಕ. ೧೫-೪); ಎಲೆಗೆ ರಾಮಾಭಿರಾಮೆ ; ಸುಗ್ರೀವೆ ; ನೀಲಕುಂತಳೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೮-೧). [ಸಂ. ನೀಲಕುಂತಲಾ]

ನೀಲಕುಂತಳ 'ನೀಲಕುಂತಲ' ನೋ.

ನೀಲಕುಂತಳೆ 'ನೀಲಕುಂತಲೆ' ನೋ.

ನೀಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಹಾಲಕ್ಕಿ ನೀಲಕ್ಕಿ ನೀಲವರ್ಣದಕ್ಕಿ ಬೇಲೂರ ಗದ್ದೆ ಗೊನೆಬತ್ತದ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಸೇರಾವೆ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಗೆ (ನಾಪದ. ೧೧೫). [ನೀಲ+ಹಕ್ಕಿ(<ಪಕ್ಕಿ)]

ನೀಲಗಂಧಿ (ನಾ). **೧.** ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ಪು, ನೀಲಗಂಧಿಯೊಳ್ ಕರ್ಪು ; ಇಂತೋರೊಂದು ಪೂಗಳೊಳೋರೊಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಮಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿದ ಗಾಂಪನಾವಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೯). **೨.** ಪದ್ಮರಾಗದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಸೌಗಂಧಿಕವೆಂಬ ರತ್ನ : ವಿದಿತ ಗದಾಂಗಂ ಮತ್ತದು ಸದಮಲತರ ನೀಲಗಂಧಿಯೆಂದಿರ್ಪುದಿಂ ಪದುಳದಿನಿರೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೬೧).
[ಸಂ. ನೀಲಗಂಧಿನ್]

ನೀಲಗಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ : ಕುರುಟಗೆಯ ಬೇರಂ . . . ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಹಚ್ಚಲು ಕಾಚು, ನೀಲಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿನ್ವೈವಿ. ೧೩೫). 'ತಿಮಿರರೋಗ' ಪರಾ.
[ನೀಲ+ಕಣ್ಣು(<ಕಣ್)]

ನೀಲಗಳ, ನೀಳಗಳ (ನಾ). **೧.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳು : ತೋಱಿದಂ ಶಿವಂ ನಿಜಸ್ವರೂಪಕಳೆಯುನಲ್ಲಿ ನೀಲಗಳದ ಹತ್ತುಭುಜದ ಪಂಚಮುಖದಸುಖವನಲ್ಲಿ (ನಪುರ. ದೇ. ೨೦೦-೧೦). **೨.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ನೀಲಕಂಠ; ಶಿವ : ನಾಲಗೆಯುಂ ಕೊಯ್ದು ಚ್ಚಸೆ ಲೀಲೆಗಳಿಂ ಮತ್ತೆ ಕೊನರಿಪಂ ಗಡ ಪಲರ್ಗಂ ನಾಲಗೆಯನಡಸಿ ಕೊಯ್ದಡೆ ನೀಲಗಳಂ ಕುಡಿದೆ ತಾನೆ ಬಕ್ಕುಮಿದೇನೋ (ಸಮಪ. ೯-೪೬); ವೇದಾಂತಾವಗಮ್ಯ ಮನೋರಥಪ್ರದ ನೀಲಗಳ ಬಿನ್ನಪವನವಧರಿಸು (ಬಸವು. ೧-೬೬) ; ನೀಲಗಳ ಪಂಚಪರುಷವನಿತ್ತು ಪ್ರಮಥಗಣವೆರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನಾಗ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೨-೩). **ನೀಳಗಳ : ೩.** ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ದೆಸೆ ಪಸುರೇಱೆ ಪಚ್ಚೆಯೊಳೆ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಂಕಿದ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯಾದುದಾಗಸಮಳಿನೀಳ ನೀಳಗಳಕಂಠತಮಾಳವಿನೀಳ ನೀರದ ಪ್ರಸರವಿಭಾಸಿಯಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೨). [ನೀಲ+ಗಳ$_2$(=ಗಲ)]

ನೀಲಗಾರ$_1$ 'ನೀಲಿಗಾಱ' ನೋ.

ನೀಲಗಾರ$_2$ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ವೃತ್ತಿಗಾಯಕರ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ತಮ್ಮ ಆರಾಧ್ಯದೈವವಾದ ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿಯ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುವ ಲೀಲೆಗಾರರಾದ ಇವರಿಗೆ ನೀಲಗಾರರೆಂದು ರೂಢಿಯ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (ಕಜಕ. ೧೦೨).
[<ಲೀಲೆ+-ಗಾರ(<-ಕಾಱ)]

ನೀಲಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀಲಿಯ ಗಿಡ : (ಕಿ).
[ನೀಲ+ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ನೀಲಗಿರಿ, ನೀಳಗಿರಿ (ನಾ). **೧.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಪರ್ವತ; ಕಪ್ಪನೆಯ ಬೆಟ್ಟ : ಅಯ್ವರುಮಂ ನೀಲಗಿರಿಗೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೮ ವ) ; ಭೂಮಿಯಾಕಾಶವ ಮೆಟ್ಟಿ ಕಾಮುಗಣಂಗಳ ಕೂಡೆ ಕಾದಿ ಗೆಲಲಱಿಯದೆ ನೀಲಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂದು ಉಲಿವ ಉಯ್ಯಲೆಯುನಾಡುತ್ತಿಪ್ಪರಯ್ಯ (ಅಪಚಂ. ೧೦೭-೪೪೫) ; ನೀಲಗಿರಿಗಳನೆಮ್ಮ ಘನಮೇಘಾಳಿ ಸುರಿದವು ಮಳೆಯನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೧೬) : ನೀಲಗಿರಿಯಿಂದಿಳಿವವೊಲು ಭೂಪಾಲ ಮದಕರಿಯಿಳಿದು (ನಾಗಪ. ೫-೧೦೪). **೨.** ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಹೆಸರು : ಬೇಂಟೆಕಾಱ ನೀಲಗಿರಿ× × ×ಕರ ಕಾವು ಯಿಂಮಡಿ× × × ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ. ಪೆರುಮಾಳದೇವದಂಡನಾಯಕಂ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೩೪-೭ ; 1283) ; ನೀಲಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಈ ತೊದವರು ಆಡುವ ಭಾಷೆಯೇ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತೊದ ಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫೫) ; ನೀಲಗಿರಿಯ ತೋಡರು ಹೊರಗಿನ ಜನರೊಡನೆ ಈಗೀಗ ಬೆರೆಯತೊಡಗಿರುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೯೯). **೩.** [ಜೈನ] ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀಲಾಚಲ : ನೀಲಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ವೈಡೂರ್ಯಗಳು ತುಂಬಿವೆ . . . ಶಿಖರಿ ಪರ್ವತವು ಚಿನ್ನದಿಂದ ಆಗಿದೆ (ಜೈನಧ. ೩೮). **ನೀಳಗಿರಿ : ೧.** ನೀಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗಿರಿಗಳ ಮಱಿಗಳಂ ಪೋಳ್ದು ಬಿಸುಟಂತೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೧೩). **೪.** ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಬೆಟ್ಟ ; ಅಸ್ತಾಚಲ : ದಿನಪಂ ವರ ಧರ್ಮರಾಜಜನಕಂ ಕರಕುಳಮುಂ ತೆಗೆದು ನೀಳಗಿರಿಯುಂ ಸಾರ್ದಂ (ಹರಿಶ್ಚ್ಮರ. ೩-೧೩).

ನೀಲಗಿರಿ ಉಧಾರಣ = ನೀಲಗಿರಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮೂವರ ರಾಯರ ಗಂಡ ನೀಲಗಿರಿ ಉಧಾರಣ (ಎಕ. III, (R), ನಂಜನ. ೧೫೯-೪ ; 1504). **ನೀಲಗಿರಿ ಎಣ್ಣೆ** = ನೀಲಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ 'ಯೂಕಲಿಪ್ಟಸ್' ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತೈಲ : ಅವನು ಬರುತ್ತಲೂ ಅವನನ್ನು ಅಂಗಡಿಗೋಡಿಸಿ ನೀಲಗಿರಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಸೀಸೆಯೊಂದನ್ನು ತರಿಸಿದೆ (ನಾಪೋಲೀ. ೧೬೧) ; ಕೈಕಾಲಿಗೆ ನೀಲಗಿರಿ ಎಣ್ಣೆ ತಿಕ್ಕಿ . . . ಮಾತಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತರು (ಬಾಗಿನ. ೯೪). **ನೀಲಗಿರಿ ಗಿಡ** = ನೀಲಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ, 'ಯೂಕಲಿಪ್ಟಸ್' ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಹಾ, ಕಾಫಿ, ನೀಲಗಿರಿ ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಆ ಬೆಳೆಯಿಂದ ವರುವರುಷ ಹಣ ಶೇಖರಿಸಿ ಸಿರಿವಂತರಾಗುವವರಿಗೆ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ (ಸುತ್ತುಮು. ೩೬). **ನೀಲಗಿರಿತೈಲ** = ನೀಲಗಿರಿ ಎಣ್ಣೆ : ನೀಲಗಿರಿತೈಲ (ಸೋಂಕು ನಿವಾರಕ) (Eucalyptus Oil. ಇಂಕನಿ); ಮೈ ಕೈ ನೋವಿಗೆ ನೀಲಗಿರಿತೈಲವನ್ನು ಉಜ್ಜಿದರೆ ನೋವು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ನೀಲಗಿರಿ ಸಾಧಕ** = ನೀಲಗಿರಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೊಂಗಮಾರಿ ಕೊಂಗದಿಶಾಪಟ್ಟ ನೀಲಗಿರಿಸಾಧಕ ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲ ಜಲದುರ್ಗ್ಗಮಂಡಳಿಕ ಹೃದಯಶಲ್ಯ (ಎಕ. III, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೪೦-೧೧ ; 1320).
[ನೀಲ+ಗಿರಿ$_1$]

ನೀಲಗುರುಳ್ (ನಾ). = ನೀಲಕುಂತಲ : ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ ನಿಡಿಗುರುಳ ಪೊಸ ನೀಲಗುರುಳ ಪೆಱನೊಸಲೊಳೆಡೆವಿಡಿದಲೆವ ಕುರುಳ ನುಣ್ಗುರುಳ ಕೋಮಲೆಯುರೆಡೆವಿಡದೊಡಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೩೭-೪೬).
[ನೀಲ+ಕುರುಳ್$_1$]

ನೀಲಗೋರಟೆ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಗೋರಟೆ ಗಿಡ ; ನೀಲಿಸ್ಫಟಿಕ : "ದಾಸೀ – ನೀಲಗೋರಟೆ, ದೊಡ್ಡ ಬಣ್ಣದ ಗೋರಟೆ" (ಓಷಧಿ. ೭೫). [ನೀಲ+ಗೋರಟೆ (<ಗೋರಂಟೆ)]

ನೀಲಗ್ರೀವ (ನಾ). **೧.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳು : ಅನಂತಕೋಟಿ ದರ್ಪಣಲಾವಣ್ಯದಿಂ ತ್ರಿಣೇತ್ರದಿಂ ನೀಲಗ್ರೀವದಿಂ . . . ಮಹೇಶ್ವರನೊಪ್ಪುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಭೈರಸೂ. I, ೧೭). **೨.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ನೀಲಕಂಠ ; ಶಿವ : "ಈಶಾನಃ, ಶಶಿಶೇಖರಃ . . .

ನೀಲಗ್ರೀವಃ, ವಹ್ನಿರೇತಾಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ —ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೨) ; ನೀಲಗ್ರೀವ ಕಾಲಾಂತಕ . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾ ಶ. ೮೭); ಶಂಬರಾಂತಕಮದಾಡಂಬರಾಚಲನಿಶ್ಚಿತ ಶಂಬ ನೀಲಗ್ರೀವ ಜಯಂಯೆನುತ್ತೆ ಜಗಿದಂ ನಂಬಿ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೪೨). [ನೀಲ+ಗ್ರೀವ]

ನೀಲಚುಂಬಿ (ಗು). ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ; ಗಗನಚುಂಬಿಯಾದ : ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಕೆಚ್ಚಿರಲ್ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಣಾ ನೀಲಚುಂಬಿ ಮಹೇಂದ್ರ ಕುತ್ಕೀಲಮಸ್ತಕದ ಶಕುನಿಶಿಲೆಗೇರ್ದು ನಿಂದಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪದಾ ಭವ್ಯಚಿತ್ರ ವನಾಂಜನೇಯನಾ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೪-೪೬). [ಸಂ. ನೀಲಚುಂಬಿನ್]

ನೀಲಚೂಳಿಕೆ (ನಾ). ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಶಿಖರ,—ಬೆಟ್ಟದತುದಿ : ಬಲವರುತಿರ್ಪ ಭಾನುಗೆ ತಮಃಪಟಳಂ ಸುಗಿದಭ್ರಮೇಖಳಾವಳಯಮನಾಸೆವಟ್ಟು ನೆಲಸಿರ್ದುದೊ ಪೇಟಿನೆ ಮಂದರಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ನೀಲಚೂಳಿಕೆ ಜಿನಾಗಮನಕ್ಕಿದೆ ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಪೂವಲಿಗೆದಜುತ್ತು ಮಿರ್ದಪುದು ಮೆಯ್ವೆಳಗೆಂಬತನೀಲತಾಂತಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೯೧).
[ನೀಲ+ಚೂಳಿಕೆ(=ಚೂಲಿಕೆ)]

ನೀಲಚೇಲ, ನೀಳಚೇಳ (ನಾ). = ನೀಲಪಟ ೧ : ದಿನನಾಥಂ ಪೆಜಪಿಂಗೆ . . . ಮೃಗಾಂಕನೊಳ್ ನೆರೆಯಲೆಂದಾಶಾವಧೂದೌತ್ಯವರ್ತನದಿಂದಂ ಗಗನಸ್ಥಳೀಕುಲಟೆ ಕೊಂಡಳ್ ನೀಲಚೇಲಾವಗುಂಠನಮಂ ತಾನೆನೆ ದಟ್ಟಮಾಗಿರೆ ತಮಂ ತಳ್ತತ್ತು ದಿಕ್ಪ್ರಾಂತಮಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭೩). **ನೀಳಚೇಳ :** ಅಭಿಮತ ರತೋತ್ಸುಕ ಸ್ವೈರಿಣೀಸಂತತಿಗತಂತುಮುಯ ನೀಳಚೇಳಮುಮಕಲ್ಕಮಯ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪಂಕಮುಮಗ್ರಾವಮಯ ಮಹಾನೀಲಮಣಿಭೂಷಣಮುಮೆನಿಸಿ . . . ತಮಮಶೇಷಭುವನೋದರ ಮನಾವಗಂ ತೀವೆ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೬-೨೯ ವ). [ನೀಲ+ಚೇಲ$_1$]

ನೀಲತಂತ್ರ (ನಾ). ಕಿರಣಾಗಮದ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗರುಡಾಗಮ ನೈರುತಾಗಮ ನೀಲತಂತ್ರ . . . ಕಾಲತಂತ್ರವೆಂದು ಕಿರಣಾಗಮದ ನವಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೧). [ಸಂ.]

ನೀಲತುತ್ಥೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ ; ಮೈಲುತುತ್ಥ : ಜೋಳವನ್ನು ಕಾಡಿಗೆರೋಗದಿಂದ ಉಳಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದರ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಕಾಪರ್‌ಸಲ್ಫೇಟ್ (ನೀಲತುತ್ಥೆ) ದ್ರಾವಣದಿಂದ ತೊಳೆಯಬೇಕು (ನಿರಶಾ. ೧೭). [ನೀಲ+ತುತ್ಥೆ(<ತುತ್ಥ)]

ನೀಲತುರಂಗ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ನೀಲತುರಂಗಮಾದೊಡಂ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಮಾದೊಡಮಾ ವಾಜಿಯ ಕುಕ್ಷಿಯೊಳಾದೊಡಂ ವಕ್ಷದೊಳಾದೊಡಂ ಧವಳವರ್ಣಮಿರಲಾ ತೇಜಿ ವೈಜಯಕಮೆನಿಪುದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೧೦೩ ವ). [ನೀಲ+ತುರಂಗ$_1$]

ನೀಲತುರಗ (ನಾ). = ನೀಲತುರಂಗ : ನೀಲತುರಗವಿರಾಜಮಾನಳೆ ನೀಲವಸನೆಯೆ (ದೇವೀಮ. ೩-೧೮). [ನೀಲ+ತುರಗ]

ನೀಲತೆ (ನಾ). ನೀಲಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.
[ಸಂ. ನೀಲತಾ]

ನೀಲಧಮ್ಮಿಲ್ಲ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ತುರುಬು,—ಮುಡಿ : ಶ್ರೀಗಿರಿಸುತಾನೀಲಧಮ್ಮಿಲ್ಲ ಮಲ್ಲಿಕಾನಾಗಚಂಪಕಕೌಸುಮಾರಚಿತಮಾಲಿಕಾ ಪೂಗಧೂಳಿಮ ಧೂಳಿಪಂಕಿಲಿತವಾಮಶೂಂಸಶಿಖರಶೋಭಾಧುರೀಣಂ (ದುಃವು. ೧೭-೧). [ನೀಲ+ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ]

ನೀಲಧಿ (ನಾ). ೧. ನೀಲವರ್ಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಆಕಾಶ: ನೀಲಧಿಯಲಿ ಶಶಿಯ ದೋಣಿ ಈಸುತಿತ್ತು ಮಂದಾನಿಲಂ ಮಂದಮಂದಂ ಬೀಸುತಿತ್ತು (ಅನಿಕೇ. ೪೩-೧). ೨. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ (?). [ಸಂ.]

ನೀಲನಕ್ಷೆ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕಟ್ಟಡ, ಯಂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ತಯಾರಿಸುವ ಮೊದಲ ನಕ್ಷೆ : ನೀಲಪ್ರತಿ, ನೀಲನಕ್ಷೆ (Blue Print. ಪತ್ರಿಸಿ. ೧೦).
[ನೀಲ+ನಕ್ಷೆ]

ನೀಲನಾಗಿನಿ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೆಣ್ಣು ನಾಗರ ಹಾವು : ಕಾರ್ದವಿಷಮಂ ತಾನೆ ಮರಳಿ ಪೀರಲ್ಕೆಳಸಿ ಬಳಿಸಾರ್ವ ನೀಲನಾಗಿನಿಯಂತೆ ತನ್ನೆಡೆಗೆ ತಪಿಸುತ್ತೆ ತರುತಿರ್ದ ಭರತಜನನಿಯನಿರದೆ ನೂಂಕಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೪೪೬). [ನೀಲ+ನಾಗಿನಿ(<ನಾಗಿಣಿ)]

ನೀಲನೀರಜ (ನಾ). ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ; ಕನ್ನೈದಿಲೆ : ಬಾಯಬಿಡದಬ್ಬಿ ಮೆಚ್ಚಿಡುವ ಡಂಬಿಪ ರಂಡೆತನಕ್ಕೆ ಪೂಣ್ದಭಿಪ್ರಾಯಮೆ ಸಿಂಹನಂದೆಗಮನಿಂದಿತೆಗಂ ಮೃಗಕಂತಮಾದ ತತ್ಕ್ರಾಯಕಮುರ್ಚಿ ಪೋಗದೆ ಮೃಗೀಯುಂಗಳಂ ಮಡಿವಂತೆ ಸತ್ತರಾಘ್ರಾಯಿಸಿ ನೀಲನೀರಜಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೪) ; ಪಾಲ್ಗಡಲಂ ಪೋಲ್ತಿರೆ ತತ್ಸರಂ . . . ಮೇಲೆಡೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ನೀಲನೀರಜವನಂ ಸ್ವರ್ಣಾಂಬುಜೋದ್ಯದ್ರಜಂ . . . ಒಪ್ಪುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೬೬). [ನೀಲ+ನೀರಜ$_2$]

ನೀಲನೀರದ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಮೋಡ ; ನೀಲಮೇಘ : ನೀಲನೀರದ ತನುಚ್ಛವಿ ಭಸ್ಮರಜೋವಿಲಿಪ್ತಮಂಜನಗಿರಿಯಂ ಶರಜ್ಜಳಧರಂ ಕವಿದಂತಿರೆ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದು (ಸಂಪಭಾ. ೭-೫೯) ; ಈ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗೆ ಲುಲತ್ತಟಿತ್ಪ್ರಭೆಗೆ ಬಂಧುರಸಿಂಧುರನೀಲನೀರದಪ್ರಭನಭಯಂ ತ್ರಿಪೃಷ್ಠನು ಬಿಡರ್ ನಿಲೆ . . . ದೊರೆಯಾಗಲಾರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೮) ; ತಾಂ ಮುಂತೆ ನಡೆಗೊಂಡನಡವಿಕೀಳ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಿಳಾತ್ಮಜಾವಲ್ಲಭಂ, ನೀಲನೀರದವಿಪುಲವಪುವಾಗಿ, ಭೀಷಣ ಧನುಷ್ಪಾಣಿಯಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೭-೫೪). [ನೀಲ+ನೀರದ]

ನೀಲಪಟ, ನೀಳಪಟ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ: ರಸದ ಮಳಯಜದ ಘುಸೃಣದ ಕುಸುಮದ ಕಪ್ಪುರದ ಕನಿವ ಸೊವಡಿಂಗಳಿಗಳ್ ಮುಸುಜಿ ನವನೀಲಪಟಮಂ ಮುಸುಕಿದ ಪ್ರೋಲಸತಿಯೊರ್ವಳಡಿಯಿಡುತಿರ್ದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩-೧೨) ; ಪೊದೆದ ನವೀನ ನೀಲಪಟವಿಕ್ಕಿದ ಕತ್ತುರಿಯಣ್ಪು ತೊಟ್ಟ ನೀಲದ ತೊಡವೊಪ್ಪೆ . . . ಪರ್ವಿದ ತಮದುರ್ವಿನೊಳ್ ಸುಬಿಡದುಸ್ಪುಟಚಾರೆಯರಂದು ಜಾರೆಯರ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೨) ; ನೀಲಪಟಾಂಚಿತ ಕಂಚುಕಬಾಲಾಬಾಹಾಲತಾಗ್ರದೊಳ್ಮಿಜಿದುದು ಪೂಮಾಲೆ ವಿಡುಂತುದಮುಖದಿಂ ಸಾಲಿಟ್ಟಳಿವಿಂದು ಮಮೃತಕಣಮಂಜರಿವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೦೬). ೨. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ತಾಂತ್ರಿಕ ಪಂಥದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ℙ ಇವರನ್ನು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ 'ನೀಲಾಂಬರ'ರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ : ಅರ್ಹನ್ ಬುದ್ಧ ಚಾರ್ವಾಕ ಮೀಮಾಂಸಕ ನೀಲಪಟರೆಂಬವರು ಕಾಯದರುಶನಂಗಳಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿ . . . ನರಕಕ್ಕಿಳಿದು ಅಧಮರಾಗಿ ಹೋಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿತ್ತೆಯಾ ವೇದ (ಉರಿಶ. ಕ. ೧೩೨-೨೦೧) ; ಯೋಗಿ ಜೋಗಿ . . . ನೀಲಪಟರು ಸುಳಿವರು ಕ್ಷುಧೆ ಕಾರಣ (ಸಮಾಪ. ೬-೨೨) ; ಸ್ಮರಕಳಾತಾಪಸಂ ನೀಲಪಟನೆಂಬವಂ ಹರಿದು ಬಂದು. . . ಬಳಿಕಿಂತೆಂದನು (ಸಿದ್ದರಾ. ೪-೫೯) ; ನೀಲಪಟನುದ್ಯನ್ನಿರೀಶ್ವರಾನೇಕೇಶ್ವರಾಲೋಲಪೌರಾಣಿಕಪ್ರಾತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದ್ಯಶೇಷಸಮಯಂಗಳ ಗಡಣಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೆನ್ನೊಳ್ ಸೆಣಸಿ ನಿಗ್ರಹಂಬೊತ್ತು ಸೋಲಮಂ ಪಡೆದೋಲಗಿಸುತಿರ್ಪರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೧೭). **ನೀಳಪಟ :** ೧. ಚೌಕಮಂ ಕೀಜುತುಂ ತೆಗೆದಾಚ್ಛಾದಿಸೆ ಕೇಳ ನೀಳಪಟಮುಕ್ಕುಂ ಬಟ್ಟತಂ ಮಾಡಿ ಸುತ್ತುಗಳೆತ್ತಲ್ಕಸಿತಾತಪತ್ರಮೆನಲಕ್ಕುಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೭೬). [ನೀಲ+ಪಟ$_3$]

ನೀಲಪಟಕೇತು (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬಾವುಟ,—ಧ್ವಜ : ನೀಲಪಟಕೇತುವಂ ಗಗನಾಲಂಬಿಯನಂಬುಜಾಪ್ತನಿದು ರಾಹುವೆನುತ್ತಾ ಲೋಕಿಸಿ ಭಯಮುತ್ತು ವಿಶಾಲಾಭ್ರದೆ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಯಣನಾದಂ (ನೃಪವಿ. ೪-೭೭). [ನೀಲಪಟ+ಕೇತು]

ನೀಲಪಟಚ್ಛದೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದೆದು ಕೊಂಡಿರುವವಳು : ನೀಲಪಟಚ್ಛದೆ ನಿಶೆಯೊಳ್ ಲೋಕೇಕ್ಷಣೆ ಗಗನ ಮಾರ್ಗದಿಂ ರಾವಣನಿದಾರ್ಲಯುಮಂ . . . ಬಂದೊಳಪೊಕ್ಕಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪೯). [ಸಂ. ನೀಲಪಟಚ್ಛದಾ]

ನೀಲಪಟಾಸ್ತರಣ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯ ಹೊದಿಕೆ : ನೀಲಪಟಾಸ್ತರಣದ ಮೇಲಾ ಲಲಿತಾಭರಣವೊಪ್ಪಿ ತೋಱುದುದು ಶರತ್ಕಾಲದ ಗಗನ ತಾರಾಮಾಲೆಯನನುಕರಿಸಿ ದೇವದೇವನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೭೩). [ನೀಲಪಟ+ಆಸ್ತರಣ]

ನೀಲಪಿಟ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಹಾಗೂ ರಾಜಶಾಸನಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ದಾಖಲೆ ; ಬಖೈರು : ದೇಶದ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡಲು ಪ್ರತಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ನೀಲಪಿಟ ಎಂಬ ಸಾಮೂಹಿಕ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. 1, ೨೦೦). [ಸಂ.]

ನೀಲಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ನೀಲವರ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಜಲಿ(ಲ?)ಕಾ—ನೀಲಪುಷ್ಪ" (ಓಷಧಿ. ೬). ೨. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ : "ನೀಲಪುಷ್ಪ—ಕರಿಯ ಗೋರಟೆ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ" (ಓಷಧಿ.೮೪). ೩. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. [ಸಂ.]

ನೀಲಪ್ರತಿ (ನಾ). = ನೀಲನಕ್ಷೆ : ನೀಲಪ್ರತಿ, ನೀಲನಕ್ಷೆ (Blue Print. ಪತ್ರಿಸ. ೧೨). [ನೀಲ+ಪ್ರತಿ]

ನೀಲಪ್ರಸ್ತರ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆ ; ಕರಿಯ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು : ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೆಸೆವ ನೀಲಪ್ರಸ್ತರದೊಳ್ ಮುನಿಪನಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨). [ನೀಲ+ಪ್ರಸ್ತರ]

ನೀಲಬೆ 'ನೀಲಬ್ಬೆ' ನೋ.

ನೀಲಬೇರ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ನೀಲಾಂಬುರುಹ ತನುಚ್ಛವಿಯಾಗಲ್ ನೆಱೆ ಪರೆದಿರೆ ನೀಲಬೋ[ಬೇ]ರನಾ ಹಯುಧೀರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೪). ☞ "ಕುದುರೆಯ ನಾಮ ವಿಶೇಷಗಳು—೨೯ : ಕರ್ಕ, ಕುಕ್ಕುಟ, ನೀಳ, ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ, ಚೀರ, ಇಂದ್ರಾಹ್ವ, ಬೊಲ್ಲ, ಕುಂಕುಮಬೇರ, ಉಜ್ಜಲಬೇರ, ಮಂಗಳಬೇರ, ನೀಲಬೇರ, ಕೈರ, ಕಾರಳಗ, ಕೇಸಳಗ, ಸಂಪಳಗ, ಬೋರಳಗ, ಮಂಗಳ, ಕೊಂಕಾಹ್ವ, ಶೋಭೆಯಟ್ಟ, ಅವಟ, ಕಪೋತ, ಕಾಮಾಂಕಿ, ನೀಲ, ಗಂಗವಾಣಿ, ಚಕ್ರವಾಕ, ಸಿಂಹಪೋತ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ, ಉತ್ತಮ, ಪುನ್ನಾಹ ಇ., (ಅಶ್ವಶಾ)" (ಶ್ರೀತತ್ವ. ೧೨೨). [ನೀಲ+ಬೇರ$_3$]

ನೀಲಬ್ಬೆ, ನೀಲಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಮನೆವಗತಿ ನೀಲಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ರಾಜಮ್ಮನ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೫೪-೨ ; 970). **ನೀಲಬೆ :** ಪೆರ್ಮಾಡಿಯುಂ ನೀಲಬೆಯುಂ ನರಸಿಜ್ಗಯ್ಯನುಂ . . . ಇನ್ತಿವರಿಬ್ಬ ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೩-೯ ; 899 ?). [ನೀಲ+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ನೀಲಭದ್ರ (ನಾ). ಹದಿನೇಳು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಂಖಕೂಟ . . . ಹೇಮಕೂಟ ನೀಲಭದ್ರ ಕೋಟಶೃಂಗ . . . ಎಂಬ ಹದಿನೇಳು ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸುಪಾರ್ಶ್ವವೆಂಬ ಕೀಲಕ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಡಗಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೭೩೧). [ನೀಲ+ಭದ್ರ]

ನೀಲಭದ್ರತಂತ್ರ (ನಾ). ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥಿರಸಂಹಿತೆ ಸ್ಥಾಣುಸಂಹಿತೆ ನೀಲಭದ್ರತಂತ್ರ ಶಿವಭದ್ರಾಗಮ . . . ದೇವೀಮತವೆಂದು ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೭೧). [ಸಂ.]

ನೀಲಮಣಿ, ನೀಳಮಣಿ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀಲವರ್ಣದ ರತ್ನ ; ಇಂದ್ರನೀಲ : ನೀಲಮಣಿರುಚಿರನಂ ವನಮಾಲಿಯಂ . . . ಕಂಡಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩೦) ; ನೀಲಮಣಿಮುಕ್ತಾಮಾಲ ನಿಮ್ಮನೇನೆಂದು ಕರೆಯಲಿ ಸುಗ್ರೀವಪಾಲ (ಪುರಂದ. ೪-೧೬೦-೪); ನೀಲಮಣಿರಚಿತಂಗಳೆನಿಪ ವಿಶಾಲಪಾದರಿ ಪಟ್ಟಸಾಲೆ(ನಾಗಷ. ೩೦-೫೭). **ನೀಳಮಣಿ:** ಸುಳಲಿತ ಕವಿಕೃತಿಗಮುಳಿನನೆಳಸುವ ಪೋಲ್ ಮಲಿನನೆಳಸನತಿವಿಶದ ಹಿಮೋಪಳಮೊಸರ್ವೊಲಿಂದುಕರಾವಳಿಗೆ ತೃಣಗ್ರಾಹಿ ನೀಳಮಣಿಯೊಸರ್ದಪುದೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೯) ; ನೀಳಮಣಿಸ್ಥಲಿಯೊಳ್ ನೀಳಾಳಕಮಂ ನೆಱಲೊಳಿನಿಸು ಕಾಣದೆ ತಲೆಯಂ ಬಾಲಕಿಯರಂಟುತುಂ ನೃಪಬಾಳನನಾ ನಗದ ರತ್ನಗುಹೆಯೊಳ್ ನಗಿಪರ್ (ಪರ್ಶಪು. ೨-೨೧). [ನೀಲ+ಮಣಿ$_3$]

ನೀಲಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಶಿವಮಲ್ಲಿ, ನೀಲಮಲ್ಲಿ, ಕೊಗ್ಗೆ (ಮೈಔಗಿ. ೪೫-೪೯೭). [ನೀಲ+ಮಲ್ಲಿ]

ನೀಲಮಹೀಧರ (ನಾ). ನೀಲವರ್ಣದ ಪರ್ವತ,—ಗಿರಿ : ನೀಲಮಹೀಧರಮುಜೀ'ಕೈಕಾಲಂ ಮೇಣೊ[ಣ್ತ]ಳೆದು ಸುಟಿಂದುದೋಯೆನೆ ದೀರ್ಘಸ್ಥೂಲಸ್ವರೂಪದಿಂದಂ ಕಾಲನಿಭಂ ಬಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೫). [ನೀಲ+ಮಹೀಧರ]

ನೀಲಮೇಘ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಮೋಡ ; ಕಾಳಮೇಘ : ನೀಲಮೇಘದ ಮಿಂಚುಗಳ ಕೋಟಿಪ್ರಭೆಯಿಂದ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ಬ. ೩-೬೨೩) ; ಆ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡೋಗ್ರಹೂಂಕಾರದಿಂ ಬಿಡದಖಿಳ ದಿಕ್ಕ ಬಧಿರತೆಯ ನೆಯ್ದಿಸುತಿರ್ಪ ಬೆಡಗಿನಿಂ ನೀಲಮೇಘಾಂಜನಾಕಾರದಿಂದಂ . . . ವೀರಭದ್ರೇಶನೆಜಗಿಯೆರ್ಭಡಿಸಿ ಬಿನ್ನವಿಸುತಿರ್ದಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೫-೧೬) ; ನೀಲಮೇಘಂಗಳ ನಡುವೆ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಾಲಭಾಸ್ಕರನ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ಮಾಲಾಮಧ್ಯದ ಕೌಸ್ತುಭವೆಸೆದ ವಿಶಾಲವಕ್ಷವ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೯-೪೨). [ನೀಲ+ಮೇಘ]

ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮ, ನೀಳಮೇಘಶ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ಕಾಳಮೇಘದಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಪೇಳಲಳವೆ . . . ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮ ನಿನ್ನ ಬಾಲಲೀಲೆಯಾಟವ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೫೧ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ರಾಮ : ನೀಸಂಜ್ಞಳಾದೆನಗೆ ಕಣಸಾದುದಾ ದರ್ಶನದಿ ಮೈದೋರ್ದುದೀ ಸರ್ವಲೋಕರಮಣೀಯತಾ ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮಮೂರ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪-೪೫೭). **ನೀಳಮೇಘಶ್ಯಾಮ :** ಸುರಪತಿಕನಲಿ ಖತಿಗೊಂಡು . . . ನೀಳಮೇಘಶ್ಯಾಮನಿಗೆ ಸಮಪಾಳಿಯೆನಿಸುವ ನಳನೃಪಗೆ ಯೆರಡೆಣಿಸುವುದೆ ಎಂದ (ನಳಚ. ೪-೧೧). [ನೀಲಮೇಘ+ಶ್ಯಾಮ]

ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮಲ (ನಾ). = ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮ ೧ : ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡೆನಚ್ಯುತನ . . . ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮಲನ (ಪುರಂದ. ೧-೮೩-೩) ; ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮಲನ ಲೀಲೆ ಪೊಸತೆಂದು ಸುರರುಲಿಯೆ ಸ್ವಸ್ಯಾಲಕನ ರಥಾಗ್ರಕೆ ಸುಪರ್ಣಸ್ಕಂಧದಿಂದೆ ಮುರಹರನಿಳಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೩). [ನೀಲಮೇಘ+ಶ್ಯಾಮಲ]

ನೀಲರತ್ನ, ನೀಳರತ್ನ (ನಾ). = ನೀಲಮಣಿ : "ನೀಲೋಪಲಃ—ನೀಲರತ್ನ"(ಓಷಧಿ.೮೮). **ನೀಳರತ್ನ :** ನೀಳರತ್ನದ ಘಟದಿರದೆ ಮುರಿದೇಳೆ

ದುಂಬಿಯ ಬಂಬಲನು ವಿಗೆ ಕೋಳುಗೊಂಡುಜ್ಜಳಿಪ ಕಂಪಿನ ಧೂಪ ಧೂಮಂಗಳಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೯). [ನೀಲ+ರತ್ನ]

ನೀಲಲೇಶ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೃಷ್ಣ, ನೀಲ, ಕಪೋತ, ಪೀತ, ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲಗಳೆಂಬ ಆರು ಲೇಶ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ಆಲಸ್ಯ, ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆ, ಅವಿವೇಕ, ವಿಷಯಲಂಪಟತೆ, ಅಭಿಮಾನ, ಕಪಟ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಧನಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೀವ್ರಅಭಿಲಾಷೆ—ಇವು ನೀಲಲೇಶ್ಯೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳು" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ): ಅತಿರೌದ್ರಬೀಭತ್ಸಕುತ್ಸಿತೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಕೃಷ್ಣನೀಲಕಪೋತಲೇಶ್ಯಾ ಬಹ್ವಾರಂಭಪರಿಗ್ರಹತ್ವಾದ್ಯಶುಭಪರಿಣಾಮಂಗಳಿಂ ಜೀವಂ ನೆಲಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೮೩ ಪ); ನೀಲಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮದ ಮಧ್ಯಮಾಂಶದಿಂ ಜೀವಂ ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ನರಕದೊಳು ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಪಸಾರ. ೪೧೮); ಇದೇ ರೀತಿ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು, ಐದನೆಯ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ನೀಲಲೇಶ್ಯೆಯು ಆಗುವುದು (ಜೈನಪ. ೪೪೮). [ನೀಲ+ಲೇಶ್ಯೆ]

ನೀಲಲೋಹಿತ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ; ಕೆನ್ನೀಲಿ: ನೀಲಲೋಹಿತರೂಪದಿಂ ನಿನ್ನಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ವೆಂ (ಅದ್ಭುತ. ೫೪-೧೪). ೨. ಕಪ್ಪಾದ ರಕ್ತ; ಕನ್ನೆತ್ತರು: ನಳನ ಕೋಪಾನಲನಂ ಖಡ್ಗಧಾರಾಜಲದಿಂ ನಂದಿಸಲುಂ ನೀಲನ ನೀಲಲೋಹಿತದಿಂ ಭೂತಗಣಮಂ ತಣಿಪಲುಮುತ್ಕಂಠನಾಗಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೧೩೩ಪ). ೩. ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನೀಲವರ್ಣವನ್ನೂ ಕೂದಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: "ಈಶಾನಃ, ಶಶಿಶೇಖರಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ—ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೪-೧೩); ಎಮ್ಮರಸಂ ಕಂಸದೇವಂ . . . ಈ ಪರಶುವಿಂ ಗಿರಿಶಬಂಧುವನೀ ಶೂಲದಿಂ ನೀಲಲೋಹಿತನಂ ಗೆಲ್ದನೆಂದು ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪೆಸರ್ವೆಸರೊಳ್ ತೋಱುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೨೮ ಪ); ಮೊದಲಲಂಬುಜಭವನನಾ ಮಧ್ಯದಲಿ ಮಧುಸೂದನನಾ ಬಲದುದಿಯಲಾಹ್ವಾನಿಸಿದ ನಗ್ಗದ ನೀಲಲೋಹಿತನ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೫-೨೭); ನೀಲಲೋಹಿತನಿವಾಸಮೆನಿಪ್ಪಾ ಚೋಳದೇಶದೊಳಗೂರ್ಜಿತ ಸದ್ಭಕ್ತಾಳಿ ತನ್ನೊಳೊಲವಿಂದೆಸೆಯಲ್ ನಲ್ಲೀಲೆಯೆಂಬ ಪುರಮಿರ್ದಪುದೊಳ್ಪಿಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೪-೨). [ನೀಲ+ಲೋಹಿತ]

ನೀಲಲೋಹಿತತಂತ್ರ (ನಾ). ಅಂಶುಮಹಾಗಮದ ಹನ್ನೆರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಿದ್ಯಾಪುರಾಣ ಭಾಸ್ಕರಾಗಮ ನೀಲಲೋಹಿತತಂತ್ರ . . . ಈಶಾನೋತ್ತರವೆಂದು ಅಂಶುಮಹಾಗಮದ ದ್ವಾದಶ ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೦). [ನೀಲಲೋಹಿತ+ತಂತ್ರ]

ನೀಲವಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಆಲಿ ಮೀನುಗಳು ಪೊಳೆಯೆ ಕಾಂತಿಜಲಪೂರ್ಣಲೀಲೆಯ ವದನಸರದೊಳು ತೇಲಿ ತಡಿಗೆ ಬಂದ ಶೇವಾಲವೆನೆ ಪುರ್ಬು ನೀಲವಣ್ಣಗೆ ಸೊಗಸಾಯ್ತು (ನರ್ಧಚ. ೪-೬). [ನೀಲ+ಬಣ್ಣ]

ನೀಲವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ: ನೀಲವರ್ಣದ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನೆ ತೋಳನ್ನಾಡ್ಯೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೯ ಪಲ್ಲವಿ); ನೀಲವರ್ಣದ ಲೋಲಕಾಲನವರಿಗೆ ಶೂಲ (ಕನಕ. ೪೩-೩); ಹಾಲಕ್ಕಿ ನೀಲಕ್ಕಿ ನೀಲವರ್ಣದಕ್ಕಿ (ನಾಪದ. ೧೧೫); ನೀಲವರ್ಣದ ಕಾವೇರಿ 'ಜೀವನವೂ ಒಂದು ಕಲೆ' ಎಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತ ಮುನ್ನಡೆದಿದ್ದಳು (ಕಲಾಜ್ಯೋ. ೨೨೨). ೨. = ನೀಲವಣ್ಣ ೨: ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿ ನೀಲವರ್ಣನ ಗುಣ ಆಲಾಪಿಸುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೨-೪-೧); ನೀಲವರ್ಣ ನೀನಾದರೆ ಆಕೆ ನೀಲಕುಂತಳೆ ತಾನಾದಳಯ್ಯ (ಕನಕ. ೧೫-೪). [ನೀಲ+ವರ್ಣ]

ನೀಲವಸನ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ. ೨. ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಬಲರಾಮ: ಹಲಮುಸಲಪಾಣಿ ಮಧುಪಾಟಲನೇತ್ರಂ . . . ನೀಲವಸನನಾ ಧವಳಾಂಗಂ . . . ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮಂ ಬಂದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೫೬). ೩. ಶನಿ. 'ನೀಲಾಂಬರ' ಪರಾ. [ನೀಲ+ವಸನ]

ನೀಲವಿಲಾಸರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ನೀಲವಿಲಾಸರಸ: — ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ, ಮದ್ದು ಇವಂ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಕಡಲೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗುಳಿಗೆ. ಇದು ನೀಲವಿಲಾಸರಸ (ವಿಷ್ವವಿ. ೩೬). [?]

ನೀಲವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ನರಮು, ನಬಾಲ? — ಈಯೆರಡುಂ ನೀಲವೃಕ್ಷ" (ಔಷಧಿ. ೮೩). [ಸಂ.]

ನೀಲವೇಣಿ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕೂದಲು: ಈ ಬಾನೆಲ್ಲ ಭೈರವನ ಶೂನ್ಯಶಕ್ತಿಯ ನೀಲವೇಣಿ (ಮೀಪಮ. ೧೨-೬). ೨. ಕಪ್ಪು ಕುರುಳುಳ್ಳವಳು: ನೀಲವೇಣಿ ಎನ್ನ ಕೂಡೆ ನಿಲ್ಲಲಾಱೆಯೆ (ಪುರಂದ. ೪-೬೪-೪.೨). [ನೀಲ+ವೇಣಿ]

ನೀಲಶತಪತ್ರ (ನಾ). ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ; ಕನ್ನೈದಿಲೆ: ನೀಲೋತ್ಪಲ: ಗೋತ್ರಪುತ್ರೀನೇತ್ರ ನೀಲಶತಪತ್ರರಾತ್ರೀಶ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೩೭). [ನೀಲ+ಶತಪತ್ರ]

ನೀಲಶೈಲ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಪರ್ವತ; ನೀಲಾಚಲ: ನೀಲಶೈಲಾವಳಿ ಕೈಕೊಂಡಭ್ರಮಂ ತಳ್ತಿರ್ದವೊಲಿರ್ದತ್ತೆತ್ತಲುಂ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚಂ ತಳೆದಾಶಾಮಂಡಲಂ (ಜಗವಿ. ೪-೧೪); ನೀಲಶೈಲದ ಮೇಲೆ ಮಾರ್ಪೊಳೆದೊಪ್ಪುವರ್ಕನವೋಲ್ಮಹೀಪಾಲಕಾಗ್ರಣಿ ರನ್ನವಜ್ಜಮನಾಂತು . . . ತೆರಳ್ದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೫೨). [ನೀಲ+ಶೈಲ]

ನೀಲಸರ (ನಾ). ಇಂದ್ರನೀಲದ ಹಾರ,—ಸರ: ದುಷ್ಟಗ್ರಹಗಳ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿರುವುದೇ ನೀಲಸರದ ಗುಣಗಳು (ಸಕವೈ. ೩೮). [ನೀಲ+ಸರ$_3$]

ನೀಲಸರೋಜ, ನೀಳಸರೋಜ (ನಾ). = ನೀಲಶತಪತ್ರ: ನಯನಂ ನೀಲಸರೋಜಮಂ ನೆಣಸುಗುಂ . . . ಮುಖಂ ಕಮಲಮಂ ಕೀೞ್ಮಾಡುಗುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೯೫). **ನೀಳಸರೋಜ**: ನೀಳಸರೋಜವನಂಗಳಾಗಳುಳ್ಳನಿತುಮರಲ್ವವೋಲ್ ಪೊಳೆವ ಕಣ್ಗಳುಮಟ್ಟಿಜನೀಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭); ಬಾಡಿದುದೇಕೆ ನಿನ್ನ ತನುವಲ್ಲರಿ . . . ಪೇಟ ನೀನೆನಗೆ ನೀಳಸರೋಜವಿಲೋಲಲೋಚನೇ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೬೩). [ನೀಲ+ಸರೋಜ]

ನೀಲಸರೋರುಹ (ನಾ). =ನೀಲಶತಪತ್ರ: ನೀಲಸರೋರುಹಾರುಣಸರೋರುಹಪಾಂಡು ಸರೋರುಹಪ್ರಭಾಮಾಲೆಯನೀಟ್ಟಿ ಕೊಂಡದನೆ ಬೀಱುದುದೀತನಪಾಂಗವೆಂಬಿನಂ . . . ಲೋಲದಪಾಂಗಮಾಲೆಯಿನನಂಗಲತಾಂಗಿಯ ಮೇಲೆ ಸೂಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೭೪). [ನೀಲ+ಸರೋರುಹ]

ನೀಲಸರೋರುಹಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೀಲೋತ್ಪಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು: ನೀಲಸರೋರುಹಾಕ್ಷಿ ಬರವಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಾರಣಮಾವುದು (ಉದ್ಭಟ. ೭-೨೩). [ಸಂ. ನೀಲಸರೋರುಹಾಕ್ಷೀ]

ನೀಲಸಿಂದ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಾಲಾದಿತ್ಯರಾಳು ಶ್ರೀಮುಞ್ಜನೆಮ್ಬೊನ್ನೀಲಸಿನ್ದ ಮನಸಿಜರಾನಿಱಿದು ಪಿಡಿದು ತಾನ್ಬೊನ್ದಿದಾನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೧, ೨-೨; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ). [?]

ನೀಲಾಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಮನೊಡಂಗೊಂಡು ಸಕಲವನಚರಜಲಚರಕಂಜಕುಮುದೇಂದೀವರಮಾಳಾನಿಳಯಮಪ್ಪ ನೀಳಾಚಳಕ್ಕೆ ನೀಲಾಂಗಂ ಪೋದಂ

(ಗದಾಯು. ೯-೧೭) ; ನೀಲಾಂಗ ನಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನರಳೆಲೆ ಕೀಲು ವಾಗಾಯಿ ಹುಲಿಯುಗುರು ಕಂಡು ಸೋಲ್ವರೋ ನಿನಗೆ ಸೊಬಗಿಯರು (ಪುರಂದ. ೨-೧೦೦-೨) **೨.** ರಾಮ : ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾದಿಗಳ್ . . . ಆಲಿಂಗಿಸಿದ ಜಾಡ್ಯದಿಂದೆ ಜಡಿವವಯವದ ನೀಲಾಂಗನಂ ಕಂಡು ಕಾಲ್ಗೆಜಗಿ ನುಡಿಸಲಮ್ಮದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತಿರ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೮). **೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ಸಾರಸ. [ನೀಲ+ಅಂಗ$_2$]

ನೀಲಾಂಚಲ (ನಾ). ಕರಿಯ ಸೆರಗು ; ಕಪ್ಪಾದ ಸೆರಗು : ಸಖಿ ಕಾದಂಬಿನಿ, ಹಠಾತ್ ನೀನು ಅದೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದು ನಿನ್ನ ನೀಲಾಂಚಲದ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಚಂದ್ರನನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಿ (ಇಪ್ಪ.ಕ. ೨೫೧). [ನೀಲ+ಅಂಚಲ]

ನೀಲಾಂಜನ$_1$ 'ನೀರಾಂಜನ' ನೋ.

ನೀಲಾಂಜನ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಧಾತು ವಿಶೇಷ ; ಸೌವೀರಾಂಜನ : "ಕಪೋತಕಂ—ನೀಲಾಂಜನಂ" (ಓಷಧಿ. ೨೫) ; ನೇತ್ರರೋಗಕ್ಕೆ :— ಶಂಖ . . . ನೀಲಾಂಜನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ತಾಮ್ರ, ಇವೆಲ್ಲವಂ ಎರಡುತೂಕದ ಲೆಖ್ಖದಲ್ಲೂ ಮೂಡಿಬಿದಿನ ಮರ್ದನೆಯ ಮಾಡಿ ಕೆಂಪಿನ ಅಗಸೆಯ ರಸವನು ಕೂಡಿ ಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯವಿ. ೨೦೧) ; ಅರಗಿನ ಚೂರ್ಣ, ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು . . . ನೀಲಾಂಜನ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಕಷಾಯವ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಕುಡಿಯಲು ಅಸ್ಥಿಸ್ರಾವ ಪರಿಹರ (ಸಕವೈ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ನೀಲಾಂಜನವಲಗೆ (ನಾ). ನೀಲಾಂಜನವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಹಲಗೆ : ಹೊತ್ತಿದೇಕಾರತಿ ಪಂಚಾರತಿ ಕಡ್ಡಿಬತ್ತಿ ನೀಲಾಂಜನವಲಗೆ ಮತ್ತೆ ನಾನಾವಾದ್ಯರಭಸದಿಂ ಮೊಳಗಲುಯಿತ್ತಿದ ಮಹದಾರತಿಯ (ನೋಹತ. ೨೨-೪೩). [ನೀಲಾಂಜನ$_1$ (<ನೀರಾಂಜನ) + ಪಲಗೆ]

ನೀಲಾಂಬರ (ನಾ). **೧.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ಕಂಬುಲತಾಕಾಂತೆಗೆ ನೀಲಾಂಬರಕಂಚುಕಮಿದೆಂದು ಮಿಂದಿಂದುಲಸದ್ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಲಕ್ಷ್ಮಿ ದಲೆಂಬುದನೆನಿಸಿದುವಧೀಶಕೇಶಾವಳಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೭). **೨.** ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸುವವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲದೇವಃ, ಬಲಭದ್ರಃ, ಮುಸಲೀ, ನೀಲಾಂಬರಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ —ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬-೨೯) ; ಗುರುಸುತನವೋಲಾಯು ನೀಲಾಂಬರನವೊಲು ಬಲ . . . ಮಾರುತಿಯವೊಲು ಗತಿ ಸಂವರಿಸುವುದು ಶಿವನೊಲಿದವರುಗಳಿಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೧೧೨) ; ನೀಲಾಂಬರಗೆ ಸತ್ರಾಜಿತಸುತೆಗೆ ಪೂಗೋಲ ವಂದನೆಗೆಯ್ದು ತನ್ನ ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯೊಡನೆ ನಿಂದಿರಲಾಗಿ ಪರಮಾನುಕೂಲ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ನೋಡಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೩-೫೧). **೩.** ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ನೀಲಿಸ್ಫಟಿಕ. **೪.** ನೀಲಿಬಣ್ಣನ ಆಕಾಶ; ನೀಲಾಕಾಶ : ಜಲಪುಂಜದಿಂ ಮಿಂಚಿನಿಂ ಸಾರವೊಳಗಿಂದೆ ನೀಲಾಂಬರದೆ ವರ್ಷಮಯಧಾರೆಯಿಂದಿಂದ್ರಗೋಪಗಳಿಂ ಘನೋಪಲಗಳಿಂದೆ ಮುಂಗಾರ್ ಬಂದುದು (ಭಾಪಚಿಂ. ೬-೨) ; ಆ ಉನ್ನತ ಪ್ರಕಾಶಮಯ ನೀಲಾಂಬರದ ತಲದಲ್ಲಿ . . . ಸಾಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ ಸಾಕು (ಇಪ್ಪ.ಕ. ೩೫೩). **೫.** [ಜೈನ] ರಾಮ : ಜಾನಕಿಯುಂ ನೀಲಾಂಬರ ನೀಕ್ಷಿಸಿ ವಿಜಯಸ್ತಂಬೇರಮದಿಂ ಸಮುತ್ಸುಕಂ ಧರೆಗಿಬಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೪). [ನೀಲ+ಅಂಬರ]

ನೀಲಾಂಬರಿ (ನಾ). **೧.** [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕಾಂಭೋಜೀ, ಕನ್ನಡ . . . ನೀಲಾಂಬರೀ ಎಂಬ ಈ ರಾಗಗಳುಭಾಷಾಂಗ ಲಕ್ಷಣವನ್ನುಳ್ಳವುಗಳು (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೦) ; ನೀಲಾಂಬರಿ : ೨೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ, ಧೀರಶಂಕರಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ . . . ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಡಬೇಕಾದ ರಾಗ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೩೧). **೨.** (ಆಲಂ) ಬೇಸರದ ಧ್ವನಿ : ಹಿಂದಿದ್ದ ಗೀತೆಯೂ ಹಳೆಯು ಹಾಡೇ . . . ದಿನದ ನೀಲಾಂಬರಿಯ ಆಲಾಪ ಬೇರೆ (ಗರಿ. ೩೯-೬).

ನೀಲಾಂಬರಿ ಹಾಡು = ಬೇಸರ ಬರುವಂತೆ ದುಃಖದ ಮಾತಾಡು. [ಸಂ. ನೀಲಾಂಬರೀ]

ನೀಲಾಂಬುಜ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆ ; ನೀಲೋತ್ಪಲ : ನಿನ್ನಂ ಬಲವರ್ಪುವಿನ್ನದಜ ಮೇಲೆ ಭಯಾಕುಳ ಲೋಲನೇತ್ರ ನೀಲಾಂಬುಜ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಕೆದಱಿ ಮಾಣವು ಕಾಣಗೆ ಮಾಯ್ದು ತುಂಬಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೭). [ನೀಲ+ಅಂಬುಜ]

ನೀಲಾಂಬುಜನಾಳ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆಯ ದಂಟು,- ದೇಟು : ಕಿವಿಯ ಪಾಲೆ ನೀಲಾಂಬುಜನಾಳಮನವಟಯ್ಯುನ್ನುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧ ರಗಳೆ). [ನೀಲಾಂಬುಜ + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ನೀಲಾಂಬುಜನ್ಮ (ನಾ). = ನೀಲಾಂಬುಜ : "ನೀಲಾಂಬುಜನ್ಮ, ಇಂದೀವರಂ—೨ ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೯). [ನೀಲ + ಅಂಬುಜನ್ಮ]

ನೀಲಾಂಬುದ (ನಾ). ಕಪ್ಪು ಮೋಡ ; ಕಾರ್ಮುಗಿಲು : ನೀಲಾಂಬುದಲೇಖೆಗಳೆನೆ ಶೈಲದ ಸಾನುವಿನೊಳೆಸೆದರತಿಚಪಲತಟಿನ್ಮಾಲಾ ಮಂಜರಿಯಂತೆ ವಿಲೋಲಾಕ್ಷಿಗಳೆಡರೆ ಪೊಳೆವಿನಂ ವನಚರಿಯರ್ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೯) ; ಸಂದಣಿಸುವ ಜಡೆ ಬೆನ್ನಂ ಮಂದಯಿಸಿ ಮುಸುಂಕುತಿಳಿಯೆ ನೀಲಾಂಬುದಮಂ ಪಿಂದಿಕ್ಕಿ ಮುಂದೆ ಬೆಳಗುತೆ ನಿಂದೆಳಮಿಂಚಿನವೊಲಗಜೆ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೭). [ನೀಲ+ಅಂಬುದ]

ನೀಲಾಂಬುರುಹ (ನಾ). = ನೀಲಾಂಬುಜ : ತುರಗತನುಚ್ಛವಿ ನೀಲಾಂಬುರುಹಮನನುಕರಿಸಿ ತೋಱೆ ನೀಲಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೪). [ನೀಲ + ಅಂಬುರುಹ]

ನೀಲಾಂಭೋಧರ (ನಾ). = ನೀಲಾಂಬುದ : 'ನೀಲಾಂಭೋಧರ ವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೀಲಾಂಭೋಧರವರ್ಣ (ನಾ). ನೀಲಮೇಘದಂತೆ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಹೇಲಾನಿರ್ಧೃತಭೂಮಿಭಾರಮಖಿಲಂ ಕಾಲಂ ಸದುಜ್ಜೀವನಂ ನೀಲಾಂಭೋಧರವರ್ಣಸೀತನ ಕರಾಂಭೋಜಂ ಮಹಾಲಂಬನಂ (ಪಸ್ತಪಂ. ೨-೧೧). [ನೀಲಾಂಭೋಧರ+ವರ್ಣ]

ನೀಲಾಚಲ, ನೀಳಾಚಳ (ನಾ). **೧.** ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬೆಟ್ಟ ; ನೀಲಗಿರಿ : "ಕರ್ಪಟ್ಟೆಂದು ನೀಲಾಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೪-೪೭) ; ಅಂತು ಕುಲಿಶಾಭಿಘಾತದಿಂ ನೀಲಾಚಲಮ ಕೆಡೆವಂತೆ ಕೆಡೆದು (ಗದಾಯು. ೮-೨೩ ಪ) ; ನೀಲಾಚಲೇಂದ್ರ ಮಣಿಮಯಚೂಳಿಕೆಯೊಳ್ತೋರ್ಪ ಮೇಘಡಂಬರಮೆಂಬೀ ಲೀಲೆಯನೇಂ ಮೆಱೆದುದೊ ಭೂಪಾಲಂಗೆತ್ತಿರ್ದ ಮೇಘಡಂಬರಮಾಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೮) ; ಮಗ್ಗುಲಿಕ್ಕಿರ್ದುದು ಮುನ್ನೀರು ನೀಲಾಚಲದಿಂ ಸಾರಂಗಟ್ಟಿದವೊಲಿರೆ ಬಟಲ್ದು ಲುಲಾಯಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೬೬) ; ನೀಲಾಚಲನಿಕಾಯದ ಸೌಂದರಾಂಗದ ಕೌಸ್ತುಭ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕಾಂಚನರಥವನಿಳಿದನು ದಾನವಾರಾತಿ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮-೫೭) ; ನೀಲಾಚಲನಿಚಯಂ ಸಲೆ ಸಾಲಿಟ್ಟೈದಿಹುದು ಕದನಕೆಂದಂಥತಮೋ ಜಾಲಮನಾಲೋಕಿಪ ಸುರಪಾಲನ ಮಕುಟಂಬೊಲೆಸೆದುದಾ ರವಿಬಿಂಬಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೩೩). **ನೀಳಾಚಳ : ೧.** ಎಳವಿಸಿಲೆಳಸಿದ ನೀಳಾಚಳ ಶಿಖರದೊಳಸಿತಮೇಘವೆಳಸಿದ ತುಹಿನಾಚಳಶಿಖರದೊಳೆನಿಯೆನೆ ಪರಿಬಳರೆಸೆದರ್ ಪೀತನೀಲಪಟಪರಿಧಾನರ್ (ಜಗವಿ. ೬-೯). **೨.** [ಜೈನ] ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು ; ಇದು ರಮ್ಯಕ ವರ್ಷದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಲವಣಸಮುದ್ರದ ಈಚೆ ಇದೆ : ಬಡಗಣ

ತಡಿಯೊಳಮೇಱಿನೆಯೆಡೆಯೆಂದು ನೀಳಾಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ನೀಲಾಚಲ]ಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದು ಬೆಡಂಗೊಡರಿಪ ವಕ್ಷಾರಾದ್ರಿಗೆ ಪಡುವಣದದು ಸುಜನ ನಿಳಯಮುಪಗತವಿಳಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೬) ; 'ಸಕಲವನಚರಜಲಚರಕಂಜ ಕುಮುದೇಂದೀವರಮಾಳಾನಿಳಯಮಪ್ಪ ನೀಳಾಚಳಕ್ಕೆ ನೀಲಾಂಗಂ ಪೋದಂ (ಗದಾಯು. ೯-೧ ವ). [ನೀಲ+ಅಚಲ]

ನೀಲಾದ್ರಿ, ನೀಳಾದ್ರಿ (ನಾ). ೧. = ನೀಲಾಚಲ ೧ : ಕಾಲಿಂದಿ ಯನವಮರಾಪಗೆ ನೀಲಾದ್ರಿಯನಾ ಹರಾದ್ರಿ . . . ಪೋಲ್ತಿರೆ ಕಾಲದ ಮರ್ವುರ್ವಿ ಪರ್ವಿತರ್ವೀತಳಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೦೦) ; ನೀಲಾದ್ರಿಯ ಮಱಿಯೆರಡಂ . . . ಬಿಚ್ಚೊಲು ಮಹಿಪನ ಕಾಳೆಗಗಳು ಸೊಗಸು ತಿರ್ಪುವಾ ಬೀದಿಗಳೊಳ್ (ಮಲ್ಲರಾ. ೪-೭೦೩). **ನೀಳಾದ್ರಿ : ೨.** ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ ; ನೀಲಗಿರಿ : ನೀಳಾದ್ರಿ ಪಡಿಯ ಘಟ್ಟಂ ಏಳುಂ ಮಲೆ ಕಂಚಿ ತುಳ್ವ ರಾಜೇಂದ್ರಪುರಂ ಕೋಳಾಲ ಬಯಲುನಾಡನಾಳಾಪದಿ ಕೊಂಡ ವಿಷ್ಣುವರ್ದ್ಧನದೇವಂ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೨-೧೦ ; 1242). [ನೀಲ+ಅದ್ರಿ]

ನೀಲಾಬ್ಜ, ನೀಳಾಬ್ಜ (ನಾ). = ನೀಲಾಂಬುಜ : ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ನೀಲಾಬ್ಜವೊಪ್ಪುತಿರೆ (ಮೆಜಿರ. ದೇ. ೬೨-೨೪) ; ನೀಲಾಬ್ಜ ತಾವರೆ ನೆರೆದ ನೀರ್ಗೆಱೆ . . . ವಿರಾಜಿಪುದು (ಭರಚ. ೭೫-೪೫) ; ನೀಲಾಬ್ಜಂ ನೀರ್ವುಟ್ಟಿನೆ ನೀಲಾಬ್ದಮನಡರ್ದು ತಳರ್ವ ಬಿಜ್ಜೋದರಿ ಕಣ್ಣೋಲಮನ ಮರ್ಚಿದಳ್ ಪಱಿಗೋಲೊಳ್ ಪೋಪಂತೆ ಗಗನಮೆಂಬಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೩). **ನೀಳಾಬ್ಜ :** 'ನೀಳಾಬ್ಜವನ' ಪರಾ. [ನೀಲ+ಅಬ್ಜ]

ನೀಲಾಬ್ದ (ನಾ). = ನೀಲಮೇಘ : ನೀಲಾಬ್ಜಂ ನೀರ್ವುಟ್ಟಿನೆ ನೀಲಾಬ್ದ ಮನಡರ್ದು ತಳರ್ವ ಬಿಜ್ಜೋದರಿ ಕಣ್ಣೋಲಮನಮರ್ಚಿದಳ್ ಪಱಿ ಗೋಲೊಳ್ ಪೋಪಂತೆ ಗಗನಮೆಂಬಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೩). [ನೀಲ+ಅಬ್ದ]

ನೀಲಾಭ್ರ, ನೀಳಾಭ್ರ (ನಾ). = ನೀಲಮೇಘ : ನೀಲಾಭ್ರಾಗ್ರದ ಚಂದ್ರಸಂಭವಮಯೂಖಾನೀಕಮತುಳ್ಳಸಚ್ಛ್ರೀಲಾವಣ್ಯಮನೀಯುತುಂ ಪರಿವವೊಲ್ದಂತಾವಳಾರೂಢಭೂಪಾಲಂಗಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರದ್ವಿತಯಂ . . . ಲೋಲತ್ವಂಬಡೆದಿರ್ದುವು (ಉದ್ಭಟ. ೨-೩೧). **ನೀಳಾಭ್ರ :** ನೀಳಾಭ್ರ ಮನಂಭಃಕಣಜಾಳದೆ ಬಾಸಣಿಸುವಂತೆ ಶಶಿಮುಖಿಯರ್ ಸಲ್ಲೀಳೆಯೊ ಳಚಳತನೂಜೆಗೆ ಬಾಳೆಗೆ ಸೂಸಕಮನಿಕ್ಕಿದರ್ ಮುದದಿಂದಂ (೧೦ಕ. ೧೦-೪೩). [ನೀಲ+ಅಭ್ರ]

ನೀಲಾಮ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀಲಿ ಹೂ ಬಿಡುವ ಗೋರಂಟೆ : "ನೀಲಪಿಟಾಂಡೀ ? — ನೀಲಾಮ್ಲ, ತಿಲಕೇಶಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೮೯). [ಸಂ. ನೀಲಾಮ್ಲಾ]

ನೀಲಾಲಕ, ನೀಲಾಳಕ, ನೀಳಾಳಕ (ನಾ). = ನೀಲಕುಂತಲ : ನೀಲಾಲಕಪ್ರಚಯಂ ಸೂಸಿ ಲತಾಂಗಲೇಖೆ ಬೆಮರಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದು ಚೀನಾಂ ಚಲಂ ಕುಚದೊತ್ತಿಂ ನಸು ಜೋಲ್ದು ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ ಬಂದರ್ . . . ಕಾಂತೆ ಯರ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೮೫). 'ನೀಲಾಲಕಿ' ಪರಾ. **ನೀಲಾಳಕ :** ನೊಸಲೊಳ್ ನೀಳ್ದಿರ್ದ ನೀಲಾಳಕಂ ಪಿಸುಣಾಡಿತ್ತಸಮಾಸ್ತ್ರನಸ್ತ್ರಹತಿಯಂ ತತ್ಕಾಮಿನೀರೂಪಕಂ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೪೩) ; ಭೃಂಗಕುಲನೀಲಾಳಕಂಗಳ ನಭಂಗಳ ಬೆಳಂಗಿಸುವ ಮಧುರವಚನಂಗಳರುಣಪ್ರವಾಳಂಗಳ ನಖಂಗಳ ಲತಾಂಗಿಯರೆನಿಪ್ಪ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನವೆಸೆದುದು (ಹಚರಾ. ೪-೪೦) ; ನೀಲಾಳಕಬದ್ಧಧಮ್ಮಿಲ್ಲಶೋಭಿತೆ ನೀಲೋತ್ಪಲದಳನೇತ್ರೆ . . . ನೀಲಾಂ ಜಲಿಯನಿಕ್ಕಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೧-೧೬). **ನೀಳಾಳಕ :** ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆಗೆತ್ತು ಕಣ್ಮಲರ್ಗಳಂ ನೀಲೋತ್ಪಲಂಗೆತ್ತು . . . ತನ್ಮೃಗ ಶಾಬಾಕ್ಷಿಯನಿಂತು ಮನ್ಮಥವನಶ್ರೀಗೆತ್ತು ಭೃಂಗಂಗಳೋಲಗಿಸುತಿರ್ದಪು ವೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಳಾಳಕಂ ಕಾಂತೆಯಾ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೦) ; ಕಾಳಿಮ ಜಲಕಣಂಗಳಂತೆ ನೊಸಲೊಳು ಕುಣಿವ ನೀಳಾಳಕಂಗಳು (ಬಸರ. ೨-೨೨). [ನೀಲ+ಅಲಕ]

ನೀಲಾಲಕಿ, ನೀಲಾಳಕಿ, ನೀಳಾಳಕಿ (ನಾ). = ನೀಲಕುಂತಲೆ : ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ಪೆಸರಾಯ್ತಿಂತಿದು ನಾಗವರ್ಮ ಕವಿಯಿಂ ವ್ಯಾಲೋಲ ನೀಲಾಲಕೀ [ಪಾಠಾಂ. ನೀಳಾಳಕೇ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೫). **ನೀಲಾಳಕಿ :** ಬಾಳದೊಳೆಸೆವ ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟ ತಳೆದಿಹ ನೀಲಾಳಕಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೦೩). **ನೀಳಾಳಕಿ :** ನೀಳಾ ಳಕಿಯ **ಬಂಧುಗಳನೀ** ಬರಹೇಳು (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೨-೧). [ಸಂ. ನೀಲಾಲಕೀ]

ನೀಲಾಲಿ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣು : ಅವಳ ಹಾಲುಗಲ್ಲ ಕರಿಯ ಮುಂಗುರುಳು . . . ಚೈತನ್ಯ ತುಂಬಿದ ಆ ನೀಲಾಲಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯಸುಧೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದವು (ಹಾಡುಹು. ೫). [ನೀಲ+ಆಲಿ$_2$]

ನೀಲಾಲು (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಕೃಷ್ಣಾಲು — ನೀಲಾಲು" (ಓಷಧಿ. ೩೮). [ಸಂ.]

ನೀಲಾವಳಿ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ನೀಲಾವಳಿಯ ನುಟ್ಟು ಮಿಂದ್ರನೀಲಪತ್ರಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟು . . . ವಸುದೇವಂ ಬರುತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೧-೪೨ ಪ). [ನೀಲ+<ಪಟ್ಟಿ$_5$]

ನೀಲಾಶ್ಮ, ನೀಳಾಶ್ಮ (ನಾ). =ನೀಲಮಣಿಗಿರಿಕ. ೧-೬೭ ನೀಳಾಶ್ಮ: ವಾನೇಚರ ಸ್ತ್ರೀಭ್ರುಮುಮನತುಳನೀಳಾಶ್ಮಪಾಂಚಾಳಿಕಾದರ್ಶನದೊಳ್ ತಾಳುತ್ತು ಮೆತ್ತಂ ಸುಟುವುದು ಮಹಿಭೃದ್ಗೇಹದೇಣೀಸಮೂಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೭). [ನೀಲ+ಅಶ್ಮ]

ನೀಲಾಳಕ 'ನೀಲಾಲಕ' ನೋ.

ನೀಲಾಳಕಿ 'ನೀಲಾಲಕಿ' ನೋ.

ನೀಲಾಳಕೆ, ನೀಳಾಳಕೆ (ನಾ). = ನೀಲಕುಂತಲೆ : ನೀಲಾಳಕೆಯರಾಗ ನಡೆತಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಪ್ರವಿಸಾಳೆಯಂಬರಸಾಗಿಹ ಸ್ತ್ರೀಶಿರೋ ಮಣಿಗೆ ಸಂಭ್ರಮದೊಳಿಂತೆಂದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೧). **ನೀಳಾಳಕೆ :** ಆ ನರಸಿಂಹಮಹೀಶಮನೋಸಯನಪ್ರಿಯೆ ವಿಳೋಳ ನೀಳಾಳಕೆ ಚಂದ್ರಾನನೆ ಜಾಕವ್ವೆ ದಲಾ ಜಾನಕಿಗಗ್ಗಳಮೆ ಕುಲದೊಳಂ ಶೀಲದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೯). [ಸಂ. ನೀಲಾಲಕಾ]

ನೀಲಿ, ನೀಳಿ (ನಾ). **೧.** (ನೀಲಿಬಣ್ಣವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ನೀಲಿ, ಕಾಲಾ . . . ದೋಲಾ, ನೀಲಿನೀ – ಈ ೧೧ ನೀಲಿಯ ಗಿಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೯) ; ಅಳೆ ಯೊಳ್ ಕುಡಿಯಿಸು ನೀಲಿಯ ದಳಮಂ . . . ಕಾಮಳೆ ದಿವಸತ್ರಯ ದಿನಗ್ಗಳಂ ನಿಂದಪುದೇ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨) ; ಸರಲೆಯಿಂ ಹಾಲೆಯಿಂ ಹೀಲೆಯಿಂ ನೀಲಿಯಿಂ ತೊರಲೆಯಿಂ ಹೊಂಗೆಯಿಂ . . . ಕಾಡೆಸೆದುದು (ಸಂದಿಮಾ. ೧೩-೧೨) ; ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವು ಜಗತ್ತಿನ ನೀಲಿ (Indigo) ಯನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೫೮). **೨.** ಈ ಸಸ್ಯದ ಎಲೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ : ನೀರಿಗೆ ಗಂಜಿ ಮತ್ತು ನೀಲಿಯನ್ನು ಬೇಕಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ಬಟ್ಟೆ ಗಳನ್ನು ಅದ್ದಿ ಹಿಂಡಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೯೨). **೩.** ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣ ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ನೀಲಿಯ ರಸದೊಳ್ ಕರಡಿಯ ತೋಲಂ ತೊಯ್ದುಱಿದ್ದ ಮಸಿಯೊಳದಱಿಂ ಪುದಿದತ್ತು (ಕಾವ್ಯಾನ. ೭೩೫) ; ನಿನದತ್ಸಂಧ್ಯಾನಕಂ ನಿಗ್ಗವಣೆಯ ಪಱಿ ಪೂರ್ವಾಚಲಂ ತುಂಗರಂಗಂ ತನಗಾದತ್ತೆಂಬಿನಂ ನೀಲಿಯ ಜವನಿಕೆವೋಲ್ ಪಿಂಗೆ ಸಂಧ್ಯಾತಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೦). **೪.** ನೀಲಿವರ್ಣ : ಪೋಲೆ ಸುತ್ತಲೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ಕಣ್ ಸೊಗಸಿದುದು

ಅಚಂಚಲಮಂಬರದ ನೀಲಿ, ಕೆಳಗೆ ದೂರದಿ ನೀರಧಿಯ ಚಂಚಲಾಂಚಲ ಮೃದುಲ ನೀಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೮-೧೫೨); ಇಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು; ಅಲ್ಲಿ ಹಳದಿ; ಹಸುರು, ಪಚ್ಚೆ, ನೀಲಿ ; ಹೊಸತೆ ಬಂತೊ ತಾಯ ಹರಕೆ ಹೂವ ರೂಪ ತಾಳಿ (ಅನಿಕೇ. ೨೦-೧೧). ೫. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ: ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಿಳಿ ಮೈಯ ಹಕ್ಕಿ . . . ನೀಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿತು ಚುಕ್ಕಿ (ಶಿಲಾಲ. ೬೦-೫). ೬. ನೀಲವರ್ಣದ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋರಟೆ ಗಿಡ ; ನೀಲಿಸ್ಫಟಿಕ : "ನೀಲಿ, ಝಿಂಟೀ, ಬಾಣಃ—ಈ ೩ ಕರಿಯ ಗೋರಂಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೨) ; "ಝಿಂಟೀ—ನೀಲೀ" (ಓಷಧಿ. ೬೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರಿಯ ನೊಣ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. **ನೀಳಿ :** ೪. ನೀಳಿಯಾಗಸವನೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಂತೆ ತೊಟ್ಟ ವನದೇವತಾಹೃದಯಲೋಚನಮೆನಲ್ ಮೆರೆವ ವಿಸ್ತಾರದಾಸ್ಫಟಿಕನಿರ್ಮಲಸರೋವರಸುಭಗತೀರದಲಿ ಶೋಭಿಸಿದುದಾ ಮುನಿನಿಕೇತನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪-೧೮೦).

ನೀಲವ್ವ = ದುರ್ಗಿ ; ಕಾಳಿ : (೬). **ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು** = ಅಸಂಭಾವ್ಯವಾದ ಮಾತು; ನಂಬಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾತು: ಬೇರೊಬ್ಬನನ್ನು ಲಗ್ನವಾಗಿ ಹತ್ತೆಂಟು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದವಳು, ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನನ್ನು ಈ ಮನೆತನದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದು ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೦೧). **ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಸುದ್ದಿ** = ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು : ಇಂದು ಅವಳಲ್ಲಾದ ಪರಿವರ್ತನೆ ಕಂಡು ಅದ್ಭುತ ಪವಾಡವೆನ್ನಿಸೀತು. 'ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಸುದ್ದಿ' ಎನ್ನಿಸೀತು (ಬನಸಿ. ೪೯) ; ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಸುದ್ದಿಯಂತೆ ಇದೊಂದೇನೋ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಪಪಶೀ. ೧೨೭). **ನೀಲಿಮೆಯ್ಯವಂ** = ನೀಲವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ರಾಮ : ಬಿಳಿಮೈಯ್ಯನೆಳ್ಚತ್ತು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿರೆ, ನೀಲಿಮೆಯ್ಯವಂ ಕನವರಿಸಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೩-೨೬೫). **ನೀಲಿಹಾಕು** = ೧. (ಬಟ್ಟೆಗೆ ಹೊಳಪು ಬರಲು) ನೀಲಿಯ ಗಿಡದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕು : ಉಬ್ಬೆಗೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ . . . ನೀಲಿಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಚೀಲಗಳು (ಗೃಹವಿ. ೮೫). ೨. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ನಿಮ್ಮ ಮುತ್ತಾತನ ತಲೆಗೆ 'ನೀಲಿಹಾಕಿ' ಶಾಂತಪ್ಪನಾಯಕನ ಮುತ್ತಜ್ಜ ಹೊಲ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಪಿಂಚಣಿಯನ್ನೂ ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ನೀಲಿಕ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಗಿಡ. ೨. ಕರಿಯ ಗೋರಟೆಗಿಡ ; ನೀಲಿ ಸ್ಫಟಿಕ : "ನೀಲಿಕಂ ಗೋರಟೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೧).

[ಸಂ. ನೀಲಿಕಾ]

ನೀಲಿಕೆ, ನೀಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿ ಗಿಡ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ : "ಶೇಫಾಲಿಕಾ, ಸುವಹಾ, ನೀಲಿಕಾ, ನಿರ್ಗುಂಡೀ—ಕರೀ ಹುವ್ವುಗಳುಳ್ಳ ಲಕ್ಕಿಲಿ, ಕರೀಲಕ್ಕಿಲಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೨೮). ೩. ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ. **ನೀಳಿಕೆ$_2$:** ೪. ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣ : ರಾಜಹಂಸಗಮನಂ ವಿತಾನಾಂಬಕಂ ನೀಳಿಕಾವಿಸರತ್ಕುಂತಳ ಮೊಪ್ಪೆ ಕಂನೆಗೆಜ಼ಿಯಂ ಚಟ್ಟಂ ಧನಂಗೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಚಟ್ಟೇಶ್ವರ ಸದ್ವರಂಗೆ ಫಳಿಸಲ್ ಹಸ್ತೋದಕಂ ಮಾಡಿದಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೧೦೭ ; 1161). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ ; ಹಾವಸೆ : "ಶೈವಾಳಂ, ಶೈವಳಂ, ಜಳಶೂಕಂ, ನೀಳಿಕಾ—ಈ ೪ ಪಾವಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೧). [ಸಂ. ನೀಲಿಕಾ]

ನೀಲಿಗಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : "ದಸರಿಗಬ್ಬುಳ ನೀಲಿಗಂಧ[ಪಾಠಾಂ. ಗಂಧನೀಲಿ]ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ಕುಸುಮಿಯಾವಂಚೆ ದೋಉಯ ನಾಗವಟ್ಟೆ ಫುಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಪಟಿ ಮದವಿ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ದೇವಾಂಗವೆಂದು ಪಟಭೇದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೮). [?]

ನೀಲಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ದೇಹದ ಮೇಲೆ) ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನೀಲಿಯ ಕಲೆಯುಂಟಾಗು : ಮೈಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪ ತಗುಲಿದರೆ ಮೈಯ ಒಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೀಲಿಗಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೪೯). ೨. ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೇರಿಳೆ ಚಿಗುರನು ಕಿವಿಗಿಟ್ಟು ಬೇಸಾಯದೊಡೆಯನ ಮಗಳಲೆವಂದು ಓರೆಗಣ್ಣೊಳು ನೋಡುತಿರುವ ಆ ಶ್ಯಾಮೆಯ ಮುಖಕಾಂತಿ ನೀಲಿಗಟ್ಟುವುದು (ಗಾಥಾಸ. ೪೫-೮೦). [ನೀಲಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೀಲಿಗಣ್, ನೀಲಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಗುಡ್ಡೆ ಇರುವ ಕಣ್ಣು : (೬). ೨. = ನೀಲಗಣ್ಣು : ಆಲಿ ನೊಂದುದೋ ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಯೋ . . . ನೀಲಿಗಣ್ಣೋ ಮಾಜಿವೆಯೊ ಕಣ್ಕುಟಲವ್ರೊ ಅರಿಯೋ (ಬಸಪು. ೧೮-೬೬). **ನೀಲಿಗಣ್ಣು :** ೧. ಚೆಂಗೂದಲ, ಮಿರುಮಿರುಗುವ ನೀಲಿಗಣ್ಣುಗಳ ಸುಂದರ ಖೈದಿಯೊಬ್ಬಳು ಅವನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೮೯). ೨. ಅಳಿಗಣ್ಣೊ ಪರೆಗಣ್ಣೊ ಪೊಸ ನೀಲಿಗಣ್ಣೊ ಮೈಲಿಗೆಗಣ್ಣೊ ಸುರಿವ ನೀರೊಂದಿಪರಿಗಣ್ಣೊ (ಕುಮಾಪು. ೪-೨೪೨). [ನೀಲಿ + ಕಣ್]

ನೀಲಿಗಣ್ಣು 'ನೀಲಿಗಣ್' ನೋ.

ನೀಲಿಗಪ್ಪಡ (ನಾ). ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ,—ಬಟ್ಟೆ : (೬).

[ನೀಲಿ+ಕಪ್ಪಡ]

ನೀಲಿಗವಾರ್ತೆ (ನಾ). ನೀಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು ; ಸುಳ್ಳುಸುದ್ದಿ : ಶೀಲಶೀಲವೆಂಬ ನಿ(ೀ?)ಲಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಲಗಾಜಿರ, ನಿಲಗ, ನಿಲೆಗೆ, ನೀವೀಗ]ವಾರ್ತೆಯ ಬೇಳುವೆ ಬಾಲರಾಳಿಯಂತೆ ಆಳಿಗೊಂಡಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೭೪-೩೨೭), "ನಿಲಿಗವಾರ್ತೆ : (= ನೀಲಿ ಕವರ್ತೆ) ಮೋಸ ಮತ್ತು ಸುಲಿಗೆ" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ). [?]

ನೀಲಿಗಾಜಿ, ನೀಲಗಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಬಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು : (೬). ೨. ನೀಲಿಬಣ್ಣವನ್ನು ಹಾಕುವವನು ; ಬಣ್ಣಗಾರ : ಕರಸಣ್ಣಗಳ ನೆಯ್ವ ಜೇಡರಂ ಲಾಡರಂ ಪರಿಮಳದ ಪೂವಿನಾ ಮಾಲೆಗಾಜಿರ ನೀಲಿಗಾಜಿರಾ ಪಸರಮೆಸೆಗುಂ (ಗುರುಚಾ. ೧-೩೪). **ನೀಲಗಾರ$_1$:** ೨. ನೀಲಗಾರರು—ಇವರು ಲಿಂಗವಂತರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಆಹಾರ, ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರವೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನೂಲಿಗೆ ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ ಕೊಡುವದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು (ಕಭಾಗೆ. ೧೫೫) ; ಯಾತಕ್ಕೆ ನೀ ಯಾಸ ಹಾಕೋಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಮಾದ ಆಂದ, ನಾ ನೀಲಗಾರ (ಚಲುವು. ೩೬). [ನೀಲಿ+-ಕಾಜಿ]

ನೀಲಿಗಿಡ 'ನೀಲಿಯ ಗಿಡು' ನೋ.

ನೀಲಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀಲಿಯ ಗಿಡ : "ನೀಲೀ, ಕಾಲಾ . . . ದೋಲಾ, ನೀಲಿನೀ – ೧೧ ನೀಲಿನಿ ಗಿಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೯).

[ಸಂ. ನೀಲಿನೀ]

ನೀಲಿಬಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ ; ನೀಲವರ್ಣ: ಬಿಳಿಯದಾಗಿದ್ದ ಬೀಜ ಮಾತ್ರ ನೀಲಿಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಹಸುಹೊ. ೩೦೩) ; ಈ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡಿ ಹಿಂಡಿದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅದ್ದಿ ಮತ್ತೆ ಹಿಂಡಿ ಒಣಗಿಹಾಕಿದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೮೭). ೨. ನೀಲಿಯ ರಂಗಿನ ಪುಡಿ : ಮೊದಲು ರಾತ್ತಿಗೆ ೧೨ ರೂಪಾಯಿಯಷ್ಟು ವಿಕ್ರಯ ಬೆಲೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನೀಲಿಬಣ್ಣವು ಈಗ ಬರೇ ಎಂಟಾಣೆಗೆ ವಿಕ್ರಯವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೫೩).

[ನೀಲಿ + ಬಣ್ಣ]

ನೀಲಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾರೆಮರ ನೀಲಿಮರ ಕಂಚುವಾಳದ ಮರ ಯಿಾ ಮರಗಳು ಭಯಂಕರಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಉದ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಬಾರದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೭-೧೧) ; ಗೊಬ್ರನೇರಳೆ, ನೀಲಿಮರ (ಮೈಶಾಗಿ. ೧೩-೨೨೪). [ನೀಲಿ + ಮರ$_1$]

ನೀಲಿಮಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಮಾತು ; ಹುಸಿನುಡಿ : ನೀಲಿ ಮಾತು ನಿಜವಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ನೀಲಿ + ಮಾತು$_1$]

ನೀಲಿಮೆ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣ ; ನೀಲವರ್ಣ : ನೆಲವ ಕವಿವೀ ಬಾನ ನೀಲಿಮೆಯ ತಲದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಲ್ಲವ ತುಂಬಿ ಹಸರಿಸುವ ನಿಸ್ಸೀಮ ಸದ್ಭಾವ ಕೇಂದ್ರದೊಳು ವಿಶ್ರಾಂತನಂತೆ (ಮಲೆದೇ. ೫೨-೪) ; ನಡುರಾತ್ರಿ ತಾರಾಖಚಿತ ನೀಲಿಮೆಯನುಟ್ಟು ನಿಂದತ್ತು. ನೀರವಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೦೩-೮೩). [ಸಂ. ನೀಲಿಮನ್]

ನೀಲಿಯ ಗಿಡ, ನೀಲಿಗಿಡ (ನಾ). ೧. (ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಶ್ವಕರ್ಣಃ—ಕರತಾಟಿ, ಮತ್ತಿ, ಕುದುರೆ, ನೀಲಿಯ ಗಿಡು" (ಔಷಧಿ. ೫). **ನೀಲಿಗಿಡ : ೧.** "ನೀಲೀ . . . ನೀಲಿನೀ-೧೧ ನೀಲೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩) ; ೧೮೯೭ರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಿಲಿಯ ಎಕ್ರೆ ಜಮಿನುಗಳಲ್ಲಿ ನೀಲಿಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೫೩).[<ನೀಲಿ + ಗಿಡು]

ನೀಲಿವಾರ್ತೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿ,—ವದಂತಿ : (ಕ). [ನೀಲಿ + ವಾರ್ತೆ]

ನೀಲಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ). = ನೀಲಿವಾರ್ತೆ : ಈ ಹಯಾತ, ಬಸಪ್ಪ, ಇವರ ಗುಂಪಿನವರೆಲ್ಲರು ಸೇರಿ . . . ಒಂದು ನೀಲೀಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದರು (ಮುಸುಗ. ೯೬). [ನೀಲಿ + ಸಮಾಚಾರ]

ನೀಲಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ನೀಲಿಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು, —ಎಲೆ : ಬೆಲ್ಲಗಣಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ನೀಲಿಸೊಪ್ಪು . . . ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಆ ತುಪ್ಪವ ತೊಡೆಯಲು ಬೆಂದ ಹುಣ್ಣು ಮಾಣುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೬೦). [ನೀಲಿ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನೀಲಿಸ್ಫಟಿಕ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀಲಾಂಬರ. [ನೀಲಿ + ಸ್ಫಟಿಕ]

ನೀಲೀಪಟ (ನಾ). = ನೀಲಪಟ ೧ : ನೀಲೀಪಟಮಂ ದೆಸೆವೆಣ್ಗೀಲೈಸೆ ನಿಜಾಂಗಕಾಂತಿ ಕೌಸ್ತುಭರುಚಿ ತಳ್ತಾಲಿಂಗಿಸೆ ಮುನಿಯಂ ವನಮಾಲಿ ಕನತ್ಪೀತವಸನನೊಸೆದಿದಿರೆಟ್ಟಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೧). [ಸಂ.]

ನೀಲೀರಾಗ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಬಣ್ಣ : 'ನೀಲೀರಾಗತೆ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರೀತಿ ; ಗಾಢವಾದ ಅನುರಾಗ ; ℙ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರಾಗ, ಮಾನ, ಪ್ರವಾಸ, ಕರುಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವರಾಗವೆಂದರೆ ಕೇಳಿಯೋ ನೋಡಿಯೋ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರಕ್ತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅನುಭವಿಸುವ ದಶಾವಿಶೇಷ ; ವಿರಹಾವಸ್ಥೆ. ಪೂರ್ವರಾಗದಲ್ಲಿ ನೀಲೀರಾಗ, ಕುಸುಂಭರಾಗ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾರಾಗವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳಿವೆ. ನೀಲೀರಾಗ: ಪ್ರೇಮವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಅಳಿಸಿ ಹೋಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸೀತಾರಾಮರ ಪ್ರಣಯದಂತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುತ್ತದೆ. ಕುಸುಂಭರಾಗ: ಮೊದಲು ಪ್ರೇಮವು ಅತಿಯಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಅಳಿಸಿ ಹೋಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಮಂಜಿಷ್ಠಾರಾಗ : ಪ್ರೀತಿಯು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ : ಕದಡಿದ ಸಲಿಲಂ ತಿಳಿವಂದದೆ ತನ್ನಿಂ ತಾನೆ ತಿಳಿದ ದಶವದನಂಗಾದುದು ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸೀತೆಯೊಳುದಾತ್ತನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಲ್ತೆ ನೀಲೀರಾಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೧೨). ೩. ಅಚಲವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು : "ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಸ್ನೇಹ ಮಾಳ್ಪವನಂ ನೀಲೀರಾಗನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೯). [ಸಂ.]

ನೀಲೀರಾಗತೆ (ನಾ). ನೀಲಿಬಣ್ಣವಾಗುವಿಕೆ : ನೀಲೀರಾಗತೆಯಂ ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ ಪಡೆಯೆ ಹರಿಗಮೈರಾವತಶುಂಡಾಳಕ್ಕಂ ಬಳಸಿದ ವಿಬುಧಾಳಿಗಮಿಂದ್ರಾಣಿಗಂ ಜಿನಾರ್ಭಕನೆಸೆದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೩೩). [ಸಂ. ನೀಲೀರಾಗತಾ]

ನೀಲೆ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ. ೨. ನೀಲಿಗಿಡ. ೩. ಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಸತ್ಯಭಾಮೆಯು ನೀಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೀಳಾ] ಭದ್ರೆ ಕಾಳಿಂದಿಯು ಮಿತ್ರವಿಂದೆಯು (ಪುರಂದ. ೪-೩೬-೪). [ಸಂ. ನೀಲಾ]

ನೀಲೋತ್ಪಲ, ನೀಳೋತ್ಪಳ (ನಾ). ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ; ಕನ್ನೈದಿಲೆ: "ಕರ್ನೈದಿಲೆನಿಸಿಕ್ಕು ಕಪ್ಪೇರ್ಜಿದ ನೈದಿಲೆಗೆ ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಕುಮುದಮೆಂಬಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೭) ; ನೀಲೋತ್ಪಲಾಬ್ಜಾಕರಾಳಿ ಮನಂಗೊಳ್ವುದು (ಆದಿಪು. ೫-೨೯) ; ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆಗೆತ್ತು ಕಣ್ಮಲರ್ಗಳಂ ನೀಲೋತ್ಪಲಂಗೆತ್ತು . . . ಭೃಂಗಂಗಳೋಲಗಿಸುತ್ತಿರ್ದಪುವೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಳಾಳಕಂ ಕಾಂತೆಯಾ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೦) ; ಪದಂ ಚಾರುಕಾಂಚನವರ್ಣಂ ಸ್ಫಟಿಕಾಶ್ಮವರ್ಣಮುದರಂ ಮಾಣಿಕ್ಯವರ್ಣಂ ಕೊರಲ್ ಘನನೀಲೋತ್ಪಲವರ್ಣವಾಸ್ಯಮೆಸೆದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೧-೫೧) ; ಮೈತುಂಬಿ ಚೆಂದಳಿರ ಕೋಮಳತೆವೆತ್ತೆಸೆದಿರ್ದ ನೀಲೋತ್ಪಲನಿಭಾಂಗನಂ ಕುಲದೀಪಚಂದ್ರನಂ . . . ಆಲಿಂಗಿಸುತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೭-೪೪೮). **ನೀಳೋತ್ಪಳ:** "ನೀಳೋತ್ಪಳಂ, ಕುವಳಯಂ-ಈ ೨ ಕರ್ನೆಯ್ದಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೯) ; ಅಂತಃಪುರಕಾಂತೆಯರ ನಗೆಮೊಗದ ನಗೆಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗನೆ ಕಿಱುನಗೆ ನಗುವಂತೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನುಳ್ಳಲರ್ದ ಮಹೋತ್ಪಳ ನೀಳೋತ್ಪಳಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫ ವ). [ನೀಲ + ಉತ್ಪಲ]

ನೀಲೋತ್ಪಲದಳ, ನೀಳೋತ್ಪಳದಳ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆಯ ದಳ,— ಎಸಳು : ನಂದಗೋಪಂ ನಂದನಮುಖಾರವಿಂದಾವಲೋಕನೋತ್ಸುಕಂ ಗೋಕುಲಕೆ ಪೋಗಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದಳಶ್ಯಾಮನಪ್ಪ ತಾಮರಸನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೩ ವ) ; ನೀಲೋತ್ಪಲದಳನೇತ್ರೆ . . . ನೀಲಾಂಜಲಿಯನಿಕ್ಕಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೧-೧೬). **ನೀಳೋತ್ಪಳದಳ :** ಅಳಿಕುಳರುಚಿಯಂ ನೀಳೋತ್ಪಳದಳಮಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳ ಚೆಲ್ವನಿಭಗತಿಯನೀಳ್ತುಳಿಗೊಣ್ಡುದು ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೨ ; ಸು. 1076 ?). [ನೀಲೋತ್ಪಲ + ದಳ$_2$ (= ದಲ)]

ನೀಲೋತ್ಪಲಸಖ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಚಂದ್ರ : ಪುಳಕತತಿ ತಾಗುವದೊ ನೀಲೋತ್ಪಲ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಲೋತ್ಪಳ] ಸಖಾಂಕಕಪರ್ದಿಗೆನುತ ವಿಚಲಿತಮಪ್ಪ ನಿಜಾತ್ಮದಿಂದಾಲಿಂಗಿಸುವ ಪರಿಯೊ (ಬಸವು. ೩೫-೨೪). [ನೀಲೋತ್ಪಲ + ಸಖ]

ನೀವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಿರಿತಾಳೆಯಿಂಗುಳದ ನೆಲ್ಲಿಯ ನೀವ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಂಬ]ದ ಸೋಲೆಯಾಲದಿಂ . . . ಕಾರಿರುಳೋಳಿ ಕೊಂಬುಗೊಂಡುದೆನೆ ಕಜಿಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸುತಿರ್ದುದು ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋಟ್ಟೊಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ನೀವರಣ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ℙ ಇದು ಐದು ಬಗೆ : "ಅಭಿದ್ಯೆ, ವ್ಯಾಪಾದಪ್ರದೋಷ, ಸ್ತ್ಯಾನಮಿದ್ಧಗಳು, ಔದ್ಧತ್ಯಕೌಕೃತ್ಯ,

ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಮೂಪಾಸೂ. ೨೮)." (ಶ್ರೀಪತ್ಸ. ೨೪೨) : ಕಾಮಚ್ಛಂದ, ವ್ಯಾಪಾದ, ಸ್ತ್ಯಾನಮಿದ್ಧ, ಔದ್ಧೃತ್ಯಕೌಕೃತ್ಯ, ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಐದು ನೀವರಣಗಳಿಗೆ 'ಜರಡಿ'ಯೆಂಬುದು ಸಂಜ್ಞೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೭೩).
[←ಪಾಲಿ. ನೀವರಣ./ಸಂ. ನಿವಾರಣ]

ನೀವಳಿ 'ನಿವಾಳಿ' ನೋ.

ನೀವಳಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ದೃಷ್ಟಿದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಳಿತೆಗೆದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಚು, —ಚೆಲ್ಲು : ಹೊರೆಹೊರೆಯುಂ ದಿವ್ಯಾಂಬರವ ವಿಸ್ತರದೊಳಾಂತಾ ವಾರಣಾಸಿಯ ಪುರಕೆ ನಡೆವರದೇನುವೈಸಿರಿ ಅರಸರೊಂದಾಗಿ ವರಯುಧಿಷ್ಠಿರನಂಘ್ರಿಗಳ ಕಾತುರದಿನೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ನೀವಳಿಗರೆದು ಚೆಲ್ಲಿದರೈದಿಯಿಂದಿರೊಳಗಮಲವಸ್ತ್ರಗಳ (ಜಿನಭಾ. ೧೩-೧೯).
[ನೀವಳಿ (<ನಿವಾಳಿ) + ಕರೆ$_2$ (<ಕಱೆ$_1$)]

ನೀವಳಿವಟ್ಟೆ 'ನಿವಳಿವಟ್ಟ' ನೋ.

ನೀವಳಿವಟ್ಟಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶಮಾಡು; ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸು : ದೇವ ಅನೇಕದೇಶಂಗಳಂ ನೀವಳಿವಟ್ಟಂಗೆಯ್ವುತ್ತಂ ನೀಳಗಿರಿವೆಸರ ವ್ಯಾಳಗಜಂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಪೊಱವೊಲಲ ಪರಿಸರದ ಸರೋಜಷಂಡದೊಳ್ ನೀರಾಟಮನಾಡುತ್ತಿರ್ದಪುದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೦ ಪ).
[ನೀವಳಿವಟ್ಟ (<ನಿವಳಿವಟ್ಟ) + ಕೆಯ್$_1$]

ನೀವಾಕ (ನಾ). ೧. ಬರಗಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಧಿಕವಾದ ಬೇಡಿಕೆ ; ಧಾನ್ಯದ ಕೊರತೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ : "ನೀವಾಕ-ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಘಮಂ ಪಾರ್ವುದು; ಮೇಣು ಧಾನ್ಯವ ಪೊಯಿವುದಱ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಬರ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ನೀವಾರ (ನಾ). ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುನೆಲ್ಲು ; ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ ; ಕಾಡುನವಣೆ : ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಱಿಗಳೊಳ್ ಕಳಮಷಷ್ಟಿಕಾವ್ರೀಹಿಯುಮಯಾವನಾಳಗೋಧೂಮಕಂಗುಸ್ಯಾಮಾಕಕೋದ್ರವನೀವಾರ . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆಪಿಪು. ೬-೭೨ ಪ) ; ನೀವಾರಪಾಕದಿ ವಿನುತ ವಾನಪ್ರಸ್ಥರಿಗೆ ಸಚ್ಚರಿತವಹುದು (ತಿಪ್ಪಶಾಂ. ೨-೩೦) ; ನೀವಾರದ ಹಿಟ್ಟಿನ ಲಿಂಗವು ಸರ್ವಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯೩-೪) ; ಒಂದು ನವಿಲು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೀವಾರಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಾಕುವವರು ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಕೊಸಪ್ಪೆ . ೯೮). [ಸಂ.]

ನೀವಾರಬಲಿ (ನಾ). ಕಾಡುಬತ್ತದ ಅನ್ನದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಬಲಿ : ದ್ವಾರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲೆ ನೀನಿರಿಸಿದ ನೀವಾರಬಲಿಯಂ ವಿಲೋಕಿಸಿ ಮಿಾರುವ ಮನದಳಲನೆಂತು ತಡೆವೆಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೮-೯೯).
[ನೀವಾರ + ಬಲಿ$_3$]

ನೀವಾಳಿ 'ನಿವಾಳಿ' ನೋ.

ನೀವಾಳಿತೆಗೆ 'ನಿವಾಳಿದೆಗೆ' ನೋ.

ನೀವಾಳಿಯೆತ್ತು 'ನಿವಾಳಿಯೆತ್ತು' ನೋ.

ನೀವಾಳಿಸು 'ನಿವಾಳಿಸು' ನೋ.

ನೀವಿ (ನಾ). ೧. ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡುವಾಗ ನಿರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಲು ಹಾಕುವ ಗಂಟು ; ಬಾಳೆಕಾಯಿ ; ಕಣಯು : "ನೀವೀ, ಉಚ್ಚಯಃ—ಈ ೨ ಕಣಯುಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೩) ; ನೀವಿಯುನೆಡಗಯ್ಯಿಂದಮೆ ಸಾವಗಿಸುತ್ತತುಳಸಾಧ್ವಸಂ ಬೆರಸೆಱಿೞ್ವ ದೇವಿಯುನೇಱಿದಿರೆನುತುಂ ಭೂವರನೆಟ್ಟಿಂದು ಪೊರ್ದಿ ತಾಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಕುಸುಪೂ. ೫-೫೯) ; ಬಿಡದೊಯ್ಯನೆ ನೀವಿಯಂ ತೆಱಂದಿರಿಪುತುಮಲ್ಲಿ ತೀಡುವುದು ಕಾಮುಕನಂದದೆ ಪೌರಮಾರುತಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೩೨) ; ಕಟ್ಟುವರ್ ನಿಜಕಾಂತೆಯ ನೀವಿಯೊಳಗೆ ಕೈಗಟ್ಟುವರ್ ಕಂಕಣಗಳನು (ಮೋಹತ.೭-೨೩); ನೀವಿಯುನೊತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಪುತ್ರಿಕಾವಿರಚನೆಗೆಯ್ವ ನೀಱೆಯುರದೇನೆಸೆದಿರ್ದರೊ ಮಂಟಪಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೭); ಸೀರೆಯ ನೀವಿಯ ಬಿಚ್ಚಲೆಂದಿನಿಯನು ತಡವರಿಸುವುದನು ಕಂಡೆ (ಗಾಥಾಸ. ೮೮-೫೧). ೨. ಮೂಲಧನ : ಬಂಡವಾಳ : "ನೀವೀ, ಪರಿಪಣಂ, ಮೂಲಧನಂ—ಈ ೩ ಬಂಡವಾಳದ ಪಡಿವೆ" (ಸಿವ್ಯಾಂತಿ. ೨೯೭). ೩. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡುವ ವಸ್ತು; ಪಣ : "ನೀವಿಃ . . . ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪಡಿವೆ" (ಸಿವ್ಯಾಂತಿ.೪೨೨). ೪. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಧೀವಾಸ ಮತ್ತು ನೀವಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೇ ಸೊಂಟಕ್ಕೊಂದನ್ನೂ ಹೆಗಲಿಗೊಂದನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೪೪). [ಸಂ. ನೀವೀ]

ನೀವಿಬಂಧ (ನಾ). ಕಣಯದ ಗಂಟು : ಉರ್ವೀತಳಮಂ ಜೂದಾಡಿಗೆಲ್ದಂದಿನ ನಿಜಕಬರೀನೀವಿಬಂಧಂಗಳಂ ದೋರ್ವಳದಿಂದಂ ತಮ್ಮನಿಂದಂ ತೆಗೆಯಿಸಿ ನಡೆದಾ ನೀಚನಾ ದ್ರೋಹನ . . . ಆ ಪಾತಕನಿರವನಿದಂ ನೋಡು ಪಂಕೇಜವಕ್ತ್ರೇ (ಗದಾಯು. ೮-೪೫). [ನೀವಿ + ಬಂಧ]

ನೀವೀಬಂಧ (ನಾ). = ನೀವಿಬಂಧ : ಶಿಥಿಲನೀವೀಬಂಧಮಂ ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ತೆಗೆಯುತ್ತುಂ . . . ಬಾಲೆ ಮೆಱೆದಳ್ ಲೀಲಾಪದನ್ಯಾಸಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೪೨). [ಸಂ.]

ನೀವೀಬಂಧನ (ನಾ). = ನೀವಿಬಂಧ : ಅಲಕೋತ್ಸಾರಿತಕೇಶಸಂಯಮನನೀವೀಬಂಧನಾವಿಷ್ಕೃತಸ್ಖಲಿತಂ . . . ಸ್ವಕೀಯಭವನವ್ಯಾಪಾರಚಿಂತಾಂತರಂಗಳನೆಲ್ಲಂ ಮಱೆದಿಂತು ಕೂಡೆ ನೆರೆದತ್ತೆತ್ತಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಆಪಿಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ನೀವೀಭರ (ನಾ). = ನೀವಿಬಂಧ : ಜೋಲ್ದಿರ್ದ ಬಂಬಲ್ಮುಡಿ ಶಿಥಿಲತೆವೆತ್ತಿರ್ದ ನೀವೀಭರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪನ್ನಂ ಲೀಲೆಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದಳ್ ಹೃದ್ಯಾಂಗಿ (ಜಗವಿ. ೨-೭೮) ; ರತಿರಾಗಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದು ತಳ್ಕೈಸೆ ನೀವೀಭರಂ ಜಾಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮೪). [ಸಂ.]

ನೀವು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮೃದುವಾಗಿ) ಸವರು, —ತೀಡು, —ನೇವರಿಸು: ಆಗಳ್ ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವಂ. . . ಮಹಾಪ್ರಚಂಡಗಾಂಡೀವಮಂ ಕೊಂಡೇಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೪ ಪ) ; ಪಾವು ಕೊಳೆ ಕರ್ಣಮಲಮಂ ತೀವುಗೆ ಮೇಣ್ ಕೊಯ್ದು ಕಳೆಗೆ ಪಿಂಡುಗೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವಂ ಮಾಡುಗೆ ಚುರ್ಚುಗೆ ನೀವುಗೆ ವಿಷಹರಣಮುಲ್ತೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕದೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೩) ; ಕರ್ವುವಿಲ್ಲನೆಡಗೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಂಡಿತಮೆನೆ ಪಿಡಿದಾಹಾ ರತಿಪತಿ ನಾರಿಯುನೋವಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆವಾಗಳ್(೧೨೪.೮-೨೨); ಮನಸಿಜಾರಾತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಬಂದವನಿಯೊಳು ನಿಪತಿತಪ್ರಸವಜಾತವಾಸನನಾಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಾತು ಬಿಡೆ ನಿಡುಸುಯಿಲುಗಳು ತಾ ಬೀತೆಡೆಯ ನೀವುತ್ತ ನಂಬಿಯ ಮೊಗವನೀಕ್ಷಿಸುತ (ಬಸಪು. ೨೬-೪೨) ; ನಿಡುಬಿಲ್ಲ ರಥದ ಮೇಲೂಱಿ . . . ಹೆದೆಯ ಎಡಗೈಯೊಳೇಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವಡೆದನು ಸಿಡಿಲ ವೀಣೆಯ ಮುಟ್ಟಿದಂತೆ (ಭರಚ. ೨೪-೩೨) ; ಅವಳ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಮೆದುವಾಗಿ ನೀವಿದೆ (ಪೂರ್ಣದ. ೯೧). ೨. ಒರಸು ; ತೆಗೆದು ಹಾಕು : ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಬೆವರುಹನಿಗಳನ್ನು ನೀವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಆದಿನಾಥನೆಂದ (ಅಶ್ರಮ. ೯). ೩. ನಾಟು ; ನೆಡು : ಒದೆದು ರಥವನು ಸೂತರಿಳಿದೋಡಿದರು ಚಾಪವನಿಳುಹಿ ಸಮರಥರೆದೆಯ ನೀವಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೧೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೀವು ; ಕೊತ. ನಿವ್]

ನೀವ್ರ (ನಾ). ೧. ಛಾವಣಿಯ ಮುಂಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ ; ಮುಂಜೂರು: "ನೀವ್ರಂ, ವಳೀಕಂ (ಪಟಲಾಂತಂ)—ಈ ೨ ಸೂ(ಱು)ರು" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೪೮). ೨. ಛಾವಣಿ ; ಸೂರು : (೬). [ಸಂ.]

ನೀಶಾರ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ ; ಹಚ್ಚಡ ; ದುಪ್ಪಟಿ. ೨. ಸೊಳ್ಳೆ ಪರದೆ. ೩. ಡೇರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಗೋಡೆ; ಕನಾತು. [ಸಂ.]

ನೀಸರ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ; ಹುಲಿಮುಖ : "ನೀಸರ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಸ್ಸರೆ]ವೆನಲು ಹುಲಿಮುಖಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೭–೪).
[<ಸಂ. ನಿಃಸರ]

ನೀಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸು ; ಈಜು ; ಈಸು : ಈ ಸಂಸಾರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಕಾರತ್ರಯದ ಗುಣದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಗಿರ್ದು ನೀಸುವನಂತೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಕರ್ಮಂಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಂದಿತನಲ್ಲದೆ ನಿಂದ ನಿಜೈಕ್ಯಂಗೆ ಹಿಂದು ಮುಂದೆಂಬ ಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೫೭–೨೯೮); ವಳಿರೇಖೆ ವಡೆದ ಬಡನಡು ತೊಲೆಯೆನೆ ಕುಚಜಘನಭಾರಮಂ ಕರತಲದೊಳ್ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನೀಸಲ್ ಕಲಿಪ ವಿಟಂ ತೂಗುವಂಗಜಂಗೆಣೆಯಾದಂ (ಅನಂಪು. ೭–೩೯) ; ಆ ತುಂಬುವ್ರೊಳಗೆ ಇದಿರಾಗಿ ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ಈ]ಸುವರುಂಟೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨–೭೦) ; ಮಱಿಯಾನೆಗಳು ನೀರಿನಾಟಕೆ ನಡೆವಂತೆ ತೊಱೆಗೆಯ್ದಿ ತಿಳಿನೀರ ಹೊಕ್ಕು ನೆಱೆ ನೀಸಿ ತೇಲಿ . . . ದುಡುಮ್ಮಿಱಿದಾಡಿ ಲೀಲೆ ಮಾಡಿದರು (ಭರಚ. ೬೩–೭೨). ೨. ನಿರ್ವಹಿಸು; ನಿಭಾಯಿಸು: ದಾಸೋಹವೆಂಬ ಸೇವೆಯ ಬಿಟ್ಟು ನೀಸಲಾಱದೆ ಕೈಲಾಸವೆಂಬ ಆಸೆ ಬೇಡ (ವಚಸಂ. ೧೭೫–೧೩೯) ; ಗಬ್ಬವಂದೆಗಳ್ಕಲಿಗಳ ಹೊಱಿಗೆಯ ಹೊತ್ತು ನೀಸುವರೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩–೧೬) ; ಈ ಸಕಲ ಜಗದ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಂಗಳೈಸು ನನ್ನಾಧೀನವೀ ಭಾರಮಂ ಪೊತ್ತು ನೀಸುವವನಾನಲ್ಲದಾರುಂಟು (ಚೆಬಪು. ೧೮–೩) ; ಇಂತು ಮಹಾರಾಜಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸುಖಾನುಭವದೊಳಿರೆ ಯುವರಾಜನುಂ ದಿಗ್ವಿಜಯಪ್ರಜಾಪಾಲನ ವ್ಯಾಪಾರಂಗಳವನಾಯಾಸದಿಂ ಪೊತ್ತು ನೀಸುತ್ತೆ (ಚಿಕವಿ. ೫–೯೭) ; ಬೆಳೆಯುವ ನಾಲ್ಕುಕಾಳು ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ರೈತರು ಹೇಗೊ ಸಂಸಾರ ನೀಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಬೈಸರ್ವೆ. ೧೭). ೩. ಅನುಭವಿಸು ; ಅನುಭೋಗಿಸು : ಬಂದುದ ನೀಸದಿರ್ದಡೆ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವು ತಿಂದಲ್ಲದೆ ಬಿಡದು (ಹರಿಸಾಂ. ೪೦–೧೦೦) ; ಬಾಳನ್ನು ಕಷ್ಟವೋ ನಿಷ್ಠುರವೋ—ನೀಸುವುದು ತಪ್ಪುತ್ತದೆಯೇ ? (ರಾಮೂನಿ. ೭೮) ; ಒಂದು ಬಂಗಾ ನೀಸ್ಲಿಲ್ಲ, ಒಂದು ಬಡ್ತನಾ ನೀಸ್ಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೧). ೪. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ತಣಿಸು : (ಕ). 'ಈಸು$_1$' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೀನ್ತು ; ತುಳು. ನೀಂದು ; ಕೋತ. ನೀಂಜ್]

ನೀಹಾರ (ನಾ). ೧. ಮಂಜು ; ಹಿಮ : "ಪ್ರಾಲೇಯಃ, ಅವಶ್ಯಾಯಃ . . . ಮಿಹಿಕಾ, ನೀಹಾರಃ—ಈ ೮ ಮಂಜು" (ಪಲಾಯು. ೧೦೭–೨೮) ; ನೀಹಾರಪ್ರಸ್ಪರ್ಧಿ ಚಂಚಚ್ಚಮರಜಕಲಹಂಸಾಸ್ಪದಂ ಚೆಲ್ವನಿತ್ತತ್ತೋರಂತಂಭೋದಮಾರ್ಗದ ತಿಳಿದ ಕೊಳದವೋಲ್ದೇವಸಂದೋಹದಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೦–೧೯) ; ತರಳತರತರಂಗಾವರ್ತಗರ್ತನೀಹಾರಶೀಕರದ ನಿಕರಂ . . . ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಳೋತ್ಕರಜಳೂಕವ್ಯಾಳಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱೆದುದು (ಹಚಶಾ. ೧–೩೩) ; ಮಂದಾಕಿನೀಕ್ಷೀರವಾರಾಕರಪಟೀರಶಾರದನೀರದಹಾರನೀಹಾರ . . . ಗೌರ ಧಿಕ್ಕಾರಕೀರ್ತಿಪ್ರಭಾಪೂರ (ಪದ್ಮರಾ. ೧–೫) ; ಸಗುಣಮಯನೀಹಾರದಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮಿಂಚುವೆಳಗಿನ ಬಳಕೆಯಲಿ ಮನಮುಂಚಿ ಮೈಗೊಂಡಳಲು ವಾತುಮುವಂಚಕರು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಖೇದವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬–೨೭) ; ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದನು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅಭಾವವನೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದವೋಲ್ ನೀಹಾರರಚಿತಮಾ ಹೇಮಂತಮಂಜುಕಲೆಯಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೮–೧೨೪). ೨. ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ : ಚತುರ್ದಿನಕಾಲೈಕವಾರ ಬದರೀಫಲಮಾತ್ರಾಹಾರರುಂ ವಿಗತನೀಹಾರರುಂ . . . ಅಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೪೦) ; ಆ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ ಪಾತ್ರತ್ರಿತಯದಾನಫಲಂಗಳಿಂದೇಕದ್ವಿತ್ರಿಪಲ್ಯೋಪಮಾಯುಷ್ಯರುಮೇಕ ದ್ವಿತ್ರಿದಿವಸಾಂತರಿತಾಮಳಕಾಕ್ಷಬದರಮಾತ್ರಾಹಾರರುಂ ವ್ಯಪಗತನೀಹಾರರುಂ . . . ದಂಪತಿಸ್ವರೂಪದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ನೀಹಾರಕ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯ ಕಾಂತಿಮಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ : ಆಂಡ್ರೊಮಿಡದ Bದ ಮೇಲೆ ಸಣ್ಣದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳುದಾಗಿ ಬೆಳ್ಪೇರಿ ಮಂಕಾಗಿರುವ ಬಾಲವೊಂದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಆಂಡ್ರೊಮಿಡದ ದೀರ್ಘಚತುಷ್ಕೋಣದ ನೀಹಾರಕ (Nebula) (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೩೧) ; ನೀಹಾರಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಚಲಿಸುವಾಗ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅನಿಲ – ದೂಳಿನ ಅಗಾಧಮೇಘಗಳ ಮೂಲಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹಾಯುತ್ತವೆ (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೫೩). [ಸಂ.]

ನೀಹಾರಕರ (ನಾ). (ಮಂಜಿನಂತೆ) ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ : ನೀಹಾರಕರನಲಸಿ ಪಟಿಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರಲೊಡಂ ಮಗುಟಿ ಮರ್ಬುಪರ್ಬಿತ್ತಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩–೯) : ಕಾರಿರುಳ ತರಳತಾರಗೆಗೋರಗೆಯೆನೆ ಕುರುಳೊಳೆಸೆಯೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಿಗೆ ನೀಹಾರಕರವದನೆ ಮದನಾಕಾರಮನೋರಮಣನಂಕದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪–೧೬) ; ರಾಹು ತೊರೆದೊಡನೆ ಶಶಿಯಂ ರೋಹಿಣಿ ಬಳಿವೊರ್ದಿದಂತೆ . . . ನೀಹಾರಕರಾಸ್ಯೆ ಸೇರ್ದೆಯೆನ್ನಯ ಬಳಿಯಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೯–೧೮೫).
[ನೀಹಾರ + ಕರ$_3$]

ನೀಹಾರಕಾಲ (ನಾ). ಹಿಮಗಾಲ ; ಚಳಿಗಾಲ : ಅನುದಿನ ಫಲಾಹಾರನೇಮದಿಂ ತನುತ ದಂಡನೆಗೈವ ಸುಕುಮಾರ ನೀಹಾರಕಾಲದೊಳಗೆಂತಿರ್ಪನೊ (ವೆಂಕಾರಾ. ೩–೮–೧೩). [ನೀಹಾರ + ಕಾಲ]

ನೀಹಾರಾಗ (ನಾ). ಹಿಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ : ಭಾರವಂ ನೆಲಕಂ ಪಿಂಗಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೀಹಾರಾಗಮಂ ರಾಗವಂ ಸಲೆ ಮಾಟ್ಕುಂ ನಮಗಚ್ಯುತಂ (ಜಗವಿ. ೧೫–೧೬).
[ನೀಹಾರ + ಅಗ$_2$]

ನೀಹಾರಿ (ನಾ). (?) : ನೀಹಾರಿಯಾಗಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂ ನಯವಾಗಿ ಬೇಹುನುಡಿಯುಳ್ಳಾತನೇ ಗುಣಜ್ಞಂ ಕಣಾ (ವೀಶೈಪು. ೪–೨೩–೨೩). "ಕಾಂತಿವಂತ" (ವೀಶೈಪು. ಟೀಕೆ). [?]

ನೀಹಾರಿಕೆ (ನಾ). = ನೀಹಾರಕ : ಚಂದ್ರ ನಕ್ಷತ್ರ ನೀಹಾರಿಕಾರಜೋಮೇಘದಗ್ನಿಮಂಡಲವೊ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೯–೧೦೦೩) ; ಅಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಗಾಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯ ಸಂಶೋಧನೆಯಾಗಲೀ ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರ ನೀಹಾರಿಕೆಗಳ ದೂರ, ಗಾತ್ರಗಳ ಅಳತೆ ತೂಕಗಳ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಚರ್ಚೆಗಳಾಗಲೀ ಸಾಹಿತಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸುವರ್ಣ. ೨೦೨) ; ಈಚೆಗೆ ರೇಡಿಯೋವಿನಂತೆ ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ . . . ಗ್ರಹ ತಾರೆ ನೀಹಾರಿಕೆಗಳ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನೂ ಈ ಮೂಲಕ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಹಸ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ (ತಿಕ್ಷದ. ೫೯) ; ಬರುಗಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ ಯಂತ್ರದೃಷ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗಿರುವ ತಾರೆ ನೀಹಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರ ಅನಲ ವಿಪ್ಲವಗಳಾಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಕಾನೂರು. ೧೩೭). [ಸಂ. ನೀಹಾರಿಕಾ]

ನೀಳ್, ನೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ದವಾಗು ; ನಿಡಿದಾಗು ; ನೀಳವಾಗು : "ನೀಳ್ — ಪ್ರಸಾರಣೇ (ಉದ್ದವಾಗು)" (ಶಮಧಾ) ; ವದನಕ್ಕೆಮ್ಮ ತಳಕ್ಕೆ ನೀಳ್ದ ನಗೆಗಣ್ಣಂ ತಾಂ ಗಡಂ ತನ್ನ ನೀಳ್ದ ದಳಂಗಳ್ ಗಡ ಪೋಲ್ವೆಯೆಂಬ ಸೆಣಸಿಂ ಮಿಕ್ಕೇವದಿಂದಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟದರೀ ಕಾಂತೆಯರೀ ಸರೋರುಹದಲವ್ರಾತಂಗಳಂತಪ್ಪದೆಂಬುದನೆಂಬನ್ನೆಗಮೇಂ

ಬೆಡಂಗೆಸೆದುದೋ ದೇವಾಂಗನಾನರ್ತನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೫೫) ; ನೀಳ್ದಿರ್ದ ಸೆಜ್ಜಿಂಗು ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಹಂಸಾನೀಕದಿಂ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮) ; ದಾಂಗುಡಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಸೆ ನೀಳ್ದೆಸೆದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೮೪-೧೧) ; ಭೃಂಗಾವಳಿ ಸುಯ್ಗೆ ಸಾರ್ವ ತೆಜದಿಂ ಸುಕರ್ಣಂಗುರುಳ್ಗಳ್ಮಾಲೆ ನೀಳ್ಪುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೮) ; ನನೆಯಂಬಿನ ಪೊದೆಯುಂ ಪೂವಿನ ಗೊಂಚಲ್ ನೀಳ್ದ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲುಂ ಸೆಳೆಗೊಂಬನುಕರಿಸೆ ಬಾಲಚೂತಂ ನೆನೆಯಿಸಿದುದು ಚಿತ್ರಭವನ ಕೇಳೀವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೪) ; ಬೆಳೆದು ಕವಲಿಜಿದು ನೀಳ್ದ ಪ್ರವಾಳಜಾಳದಂತೆ ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿದಿಳಿದ ಕೆಂಜೆಡೆಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿ (ಬಸರ. ೪-೧೦). **೨. ಚಾಚು ; ನೀಡು :** ತಳಿರ್ಗಳ ತೊಂಗಲಿಂದಮಲರೋಳಿಗಳಲ್ಲುಗುಪಂತೆ ಕೆಂದಳಂಗಳಿನುದಿರ್ವಕಿಚ್ಚುಗಳ್ ನಿವಿರ್ದ ದಾಂಗುಡಿಯಂತಿರೆ ನೀಳ್ದ ತೋಳ್ಗಳುಚ್ಚಲದಲಿ ಗಾನದಂತೆ ಮಣಿಕಂಕಣನಾದಮೊಜಲ್ಚೆ ಸೇಸೆಯುಂ ತಳಿದರನಂಗಜಂಗಮಲತಾಂಗಿಯರೆಂದು ರಾಗದಿಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೯) ; ಬಿತ್ತರದಿಂದನ್ಯರ ಸಂಪತ್ತಿನ ವಸಿತೆಯರ ನೀಳ್ದ ನಿಡಿದೋಳ್ ಕಿಜಿಯಂದೆತ್ತಿದ ತೋಳಿಂದಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೮೪) ; ಕುಸುಮರಜದ ಕೆಂಪಂ ತಾಳ್ದಿ ನೀಳ್ದೀಜಿಯುಂ ಲಂಘಿಸುವ ತೆರೆಯಿ ಜಿಹ್ವಾಡಂಬರಂ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ರಾಕ್ಷಸಿಯ ತೆಜೆದ ಬಾಯುಂತಿರ್ದುದಾ ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೧) ; ನಿವಿರ್ದಂಗಂ ನೀಳ್ದ ಮುಂಗಾಲುಡುಗಿ ನಡೆವ ಪಿಂಗಾಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೯೫) ; ನೀಳ್ದ ಕುಸುಮಮಂಜರಿದಂತವಳವಟ್ಟದರ್ಕೆಜಗುವಳಿಮಾಲೆ ಬರಿಕಯ್ಯೆವಜ ಝಂಕೃತಿಯೆ ಬೃಂಹಿತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೦). **೩. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು :** ಮಜಿಗೆವಂದರಂ ಕಾಯದೆ ನೀಳ್ದೊದವಿದ ಜಸಮನುಪಾರ್ಜಿಸಧಮನದೇತರ್ಕೆ ಬಾರ್ತೆ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೭) ; ನೀಳ್ದು ಪೊಣ್ಮುತ್ತುದಯ ಸಮಯದೊಳ್ ಶೋಣಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೨) ; ಉದಧಿಯನೆಯ್ದಿ ದಿಗ್ಗಜಮನೆಯ್ದಿ ಕುಲಾದ್ರಿಯನೆಯ್ದಿ ನೀಳ್ದು ನಿಲ್ವುದು ಜಸಮಿತ್ತ ಗಿರ್ತ್ತ ಧನಮೇನದು ನಿಲ್ವುದೆ (ಗದಾಯು. ೧-೩೫); ನಿಸಿತಾಸ್ತ್ರಘಾತದಿಂ ಸತ್ತ ಭೂಪರ ಪೆಂಡಿರ್ ಬಿಸುಸುಯ್ಯೆ ನೀಳ್ವ ಶಿಖಿತಂನಂ ಮುಟ್ಟೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೩೫ ; 1042) ; ತಾರಕಾಪಥಂ ಸ್ಫುಟಿಯಿಸಿದತ್ತೋ ಪೇಟೆನಿಸಿ ಮಾರ್ದನಿ ನೀಳ್ದುದು ದಿಕ್ತಟಂಗಳೊಳ್ (ಪರ್ಶಪು. ೩-೪೩) ; ಕೋಪಂ ನಾಡೆಯುಮೊತ್ತರಿಸಿ ನೀಳ್ದು ನಿಟಿಲೇಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಬಳೆಬಳೆದು . . . ಕುದಿದಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೬). **೪. ದೀರ್ಘವಾಗು :** ಕಾರಕಮಂ ಕ್ರಿಯೆಯುಮನಜಿದೋರಂತಿರೆ ಮುಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಮುಕ್ತಕಪದದೊಳ್ ಸಾರಂ ಸಮಾಸಪದ ದುಚ್ಚಾರಣೆಯುಂ ನೀಳ್ದು ನಿಲೆ ತಗುಳ್ಚುಗೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೭). **೫. ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ; ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ :** ನೀಳ್ದ ಗೂಢಾರ್ಥವೊಂದುಂಟು ಆಳ್ದನ ಕೂಡೆ ಯೋಚಿಸ ಬಂದೆಂ (ಭರತ. ೧೦-೯೬). **೬. ಉದ್ದಮಾಡು ; ಎಳೆ :** ಅದಟನಿಂ ನೀಳ್ವನಾ ಶೇಷನಂ ತಾಂ ಹೆಡೆಯಿಂ ಬಾಳಂಬರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೮-೩೧ ; ಸು. 1145). **೭. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಮುಂಬರಿ :** ನೀಳ್ದೊದವಿದರುನ್ನತಮೂರ್ತಿಗಳೊದವಿ ಗದಾಯುದ್ಧದೆ ಭೀಮ ಭುಜಗಧ್ವಜರುಂ (ಗದಾಯು. ೮-೬) ; ಗಾಂಪಿನೊಳನ್ಯಪುಷ್ಪದೊಳು ಮೇಳಿಸಿ ನೀಳ್ದುದಿದೇಕೆ ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊಂಪುಳಿವೋಗುತಿರ್ದಮಳವಕ್ತ್ರಸರೋಜಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೧). **೮. ಬಹಳವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು :** ಸುಂದರನಂದನಕ್ಕಳುರೆ ಮುಂ ತನ್ನರ್ಚಗಳ್ ಬಂದು ಮೊಕ್ಕಳಮೆತ್ತಂ ಸುರಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ರಸಮಂ ಮುಂ ಪೀರ್ದುಕೊಂಡಂ ಮನಂಗೊಳೆ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಪೊದಟ್ದು ನೀಳ್ದೊಸಗೆಯಿಂದಾಪೋಶನಂಗೊಳ್ವವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೬) ; ಅಕ್ಷಿಪುಟಾಂತರದಿಂದಮೇಕೆ ಪೇಟ್ ಪಸರಿಸಿ ನೀಳ್ದು ಪೊಣ್ಮದುವು ಕಣ್ಬನಿಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೩೧) ; ನೀಳ್ದುರಿಯೆ ಮೇಣ್ ಗೃಹತೋರಣ ಕೇತು ದೇವತಾವಸಥಮುದಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದುರಿಯುತ್ತಿರೆ . . . ಮುಂಪಜಿದಿಂಗಳಿಗಕ್ಕುಮಾಹವಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೪೫) ; ಕೂಡುವ ನಲ್ಲರ ನೀಳ್ದ ಸೇದೆಯುಂ ಸೆಳೆದೆಲರಲ್ಲಿ ತೀಡುವುದು ಮೆಲ್ಲನೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩). **೯. ನೀಡು ; ಕೊಡು :** "ನೀಳ್ತನೆನಲಿತ್ತವಂ" (ಸಂಜೀಪ. ೨೫) ; ನೀಳ್ದಂ ಮೂವತ್ತು ಕಾಲಂ ಪವಣಿಸಿದುಲಿಯಿಾ ಗೆಜ್ಜೆಯಂ ಕಾಲ್ಗೆ ನಿನ್ನ ಜೀಯೆನ್ನೀ ಕಾಣ್ಕೆದಾಳ್ತಿಯೆ ! (ಗಿಳಿವಿಂ. vii, ಸಮರ್ಪಣ). **೧೦. ಮೇಲಾಗು ; ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ:** ಎನಗಾಳ್ದಂ ತಾನೆ ನೀಳ್ದಂ ಕರಿಪತಿತನುವಂ ಸೀಳ್ದನಿಂತೊಪ್ಪೆ ಬಾಳ್ದಂ (ಪಂಪಾಶ. ೮೦) ; ನೆಗೆದಯ್ ಲೋಕದ ನೀಳ್ದ ತುತ್ತತುದಿಯುಂ ನೀಂ (ಶಮದ. ಕಿ. ೨೨೯). **ನೀಳು : ೭.** ದಿಗ್ಗಜವರ್ತಿ x x x ಕಟ್ಟಲು ಕೆತ್ತಿದುತ್ತುಂಗಹಸ್ತವನಾಂತನ್ಯಬಳಕ್ಕೆದೋರ್ಪ್ಪ ನೆವದಿಂ ಕೋದಣ್ಡದತ್ತಣ್ಗೆ ನಿಃಳುವ ನೀನ ಟಾಯೆ ಗಗನಾತ್ಮಕರ×ಂ ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗಾಗ್ರದೊಳು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೭-೫೧ ; 1115).

ನೀಳ್ದೆಸಳ್ = ಉದ್ದವಾದ ದಳ,—ಪಕಳೆ : ನಜುಗಂಪಡರಿದ ನೀಳ್ದೆಸಳ್ಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ಸಂಪಗೆಯಿಂದುದ್ಭಟನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೧೪). **ನೀಳ್ಪೊಡಲ್** = ನಿಡಿದಾದ ದೇಹ, — ಶರೀರ : ನಡೆ ಮಿಡುಕದ ಚಮರದ ನೀಳ್ಪೊಡಲೆತ್ತಿದ ಕಿವಿಯ ತಮ್ಮ ಪದರಜಮುಂ ಪಾಯ್ದೊಡೆ ಸಿಲ್ಕದಶ್ವಗಳ್ ಧೀಂಕಿಡುವುವು ತನ್ಮೃಗಜವಾಸಹಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೪-೮). **ನೀಳ್ಪೊರಗು** = ಮೈ ಚಾಚಿ ಮಲಗು : ಸುಖಾಸನದ ಮೂಡಾವೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಗಾರಮ್ಮನು ನೀಳ್ಪೊರಗಿರುವಳು (ಚೆಟ್ಟ. ಆ. ೧೦-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೀಳ್, ನೀಳಿ ; ಮಲ. ನೀಳು ; ತೊದ. ಸೀಳ್ ;
ತೆಲು. ನೀಲುಗು]

ನೀಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನಿಡಿದು ; ದೀರ್ಘತೆ : "ದೀರ್ಘಮಾಯತಂ ನೀಳಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೪) ; ತೋಳ ನೀಳದ ಕೆಂದಳಿರಿಂದಂ ಸಂದಣಿಸಿರ್ದ ಮದಾಳಿಯಿಂದೋಳದಿಂ ಮಳಯಾನಿಳಲೀಲಾಂದೋಳದಿನೊಪ್ಪೆ ಮನೋಭವಂ (ಆದಿಪು. ೩-೩೦) ; ಲವಣಜಳಧಿ ಬಳಸಿದಂತೆ ಬಳಸಿದಗಟಿ ನೀಳದಿಂದುದಗ್ರಕನಕಶಾಳದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮ ರಗಳೆ) ; ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಗಾವುದದ ನೀಳದ ಮೂವತ್ತಾಜು ಗಾವುದದಗಲದ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೧); ತದ್ವೈತಾಢ್ಯಮಂ ನೀಳದಿಂ ಬಿರಿದಂ ಭೂತಗಣಕ್ಕಮಂಡಜಗಣಕ್ಕಂ ಪಚ್ಚುಕೊಟ್ಟಂದದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೬) ; ಅಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ನೀಳದ ಬೊಟ್ಟು ಸಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ವೈಷ್ಣವರೆಂಬರಿಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಇಜಿ೩. ದೇ. ೧೧೦-೨೩) ; ರಸನೆ ನೀಳಕ್ಕೆ ಸೀಳ್ವುದು ನುಡಿದಡಿಂತಹ ಭಾಷೆಯಂ (ಬಸಪು. ೩೫-೪೯). **೨.** ವಿಸ್ತಾರ; ಹರವು: ಮೂವತ್ತು ಕಂಣ ನೀಳದ ನಿವೇಶನಂ (ಹೈಆಸಿ. ೭-೩೯ ; 1056). **೩.** ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ : ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟದುದಜ ನೀಳಮುಂ ಮಕ್ಕಳ್ಪೆತ್ತಳ ಮದುವೆಯಂ . . . ಬೆಸಗೊಂಬವನ ಬೆಳ್ತನದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೩೩). **೪.** ನೇರ (?) : ಹಗಜಗಳನಿಕ್ಕಿ ಬಿಗಿದಡೆ ನಾಯ ಬಾಲವದು ಬಳಕ ನೀಳಕೆ ಸಸಿನವಹುದೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೪೮). **೫.** (?) : ಹತ್ತು ನೀಳ ಹದಿನಯ್ದು ಕೆಯಿ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೯, ಹಾನಗಲ್. ೧೧೪-೫೩; ?).

ನೀಳದು = ಉದ್ದವಾದುದು ; ನಿಡಿದಾದುದು : ನೀಳದರ ನೆರಳೂ ಬೋಳಿಯ ಮಾತೂ ಗಾಳಿಯ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ನೀಳದರ ಮೇಲೆ ನಿಂತರೆ ಗಾಳಿಗೇನು ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ನೀಳ]

ನೀಳ್$_2$ 'ನೀಲ' ನೋ.

ನೀಳಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಡಿದಾಗಿಸು ; ಬೆಳೆಸು ; ದೀರ್ಘಗೊಳಿಸು : ಬಿಚ್ಚನೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣನೆರಡುಂ ನೀಳಂಬಿಸುತ್ತುಮೊಡ್ಡಂಬರದೊಳ್ ನಿಂದು ಗಜಪ್ರಿಯಾಂಬರಚರರ್ ಜೀಯಯ್ಯ ಭಾಪ್ಪೆಂದು ಜೀಂಕರಿಪನ್ನಂ ವನದಂತಿ ಪೋರ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೦). [<ನೀಳ್+-ಇಸು$_3$]

ನೀಳಕಾಯ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ದೇಹ; ಮಹಾಕಾಯ. ೨. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ಮಹಾದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಅವರು ಯಮದೂತರಂತೆ, ನೀಲಕಾಯರೂ, ನೀಳಕಾಯರೂ ಆಗಿದ್ದರು (ನಾಗಶಾ. ೪). [ನೀಳ್$_1$ + ಕಾಯ]

ನೀಳಕುಂತಳ 'ನೀಲಕುಂತಲ' ನೋ.

ನೀಳಕುರ್ಚಿ (ನಾ). ಒರಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಉದ್ದ ಕುರ್ಚಿ ; ಆರಾಮಕುರ್ಚಿ : ನನ್ನ ಆ ಎರಡು ನೀಳಕುರ್ಚಿ ಮತ್ತು ಜೋಂಡ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೩೭). [ನೀಳ್$_1$+ಕುರ್ಚಿ$_1$]

ನೀಳಕೆಯ್ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೈ : ತೂಲಿ ಇದ ಕೋ ಎನುತ ಹಾಯ್ಕಲು ಮೇಲೆ ಬೀಳದ ಹಾಂಗೆ ಲಿಂಗವು ನೀಳಕೆಯ್[ಪಾಠಾಂ. ಕೈ] ಗಳಿನೆತ್ತಿ ಕಲ್ಲಂ ತೊಲಗಿಸುತ (ಬಸಪು. ೫೦-೬೫). [ನೀಳ್$_1$+ಕೆಯ್$_2$]

ನೀಳಗಳ 'ನೀಲಗಳ' ನೋ.

ನೀಳಗಿರಿ 'ನೀಲಗಿರಿ' ನೋ.

ನೀಳಘನಾಘನ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಮೋಡ ; ನೀಲಮೇಘ : ಪ್ರಭವಂ ನೀಳಘನಾಘನಂ ಸಮುಪಸ್ಯ ತ್ಯುರ್ವೀತಳಂ ಮಿಂಚೆ ಸಪ್ರಭರೈತೋರಣಮಾಲಿಕಲ್ ಸುರಿವ ಮಂದಾರಪ್ರಸೂನಂಗಳಾಗಭಿರಾಜನ್ನವಮೇಘಕಾಲಮೆನೆ ಬಂದಂ ದೇವದೇವಂ . . . ಕಱೆಯುತುಂ ಧರ್ಮಾಮೃತಾಸಾರಮಂ (ಚಂದ್ರಪು.೭-೫) ; ನೀಳಘನಾಘನಪ್ರತತಿಯಂ ನೆಱೆ ಪೊತ್ತಿರೆ ಮೆಯ್ಯ ಕಪ್ಪು . . . ಕಾರ್ಗಾಲದ ಮಾಟಿಕೆಯಿಂದೆ ಶಬರಂ ನಡೆತಂದಿದಿರಾಗಿ ತಾಗಿದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೪೨). [ನೀಳ್$_2$(=ನೀಲ) + ಘನಾಘನ]

ನೀಳಚೇಳ 'ನೀಲಚೇಲ' ನೋ.

ನೀಳತೋಳ್, ನೀಳತೋಳು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತೋಳು ; ದೀರ್ಘ ಬಾಹು : ತಂದೆಯೆನ್ನದೆ ಕಡುಮುಳಿದು ತನ್ನ ನೀಳತೋಳಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋಳ]ಮರ್ದು ನಿಮಿರ್ದ ಕರಾಳಪರಶುವನೆತ್ತಿ ಲಿಂಗವನಾಳಿಗೊಂಡವನಡಿಗಳಂ ಕಡಿಖಂಡವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೫೮-೨೫). **ನೀಳತೋಳು :** ಅವನು . . . ಸಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ನೀಳತೋಳು ಚಾಚುತ್ತಾನೆ (ದೀಪಪ. II, ೨೨೨). [ನೀಳ್$_1$ + ತೋಳ್]

ನೀಳತೋಳು 'ನೀಳತೋಳ್' ನೋ.

ನೀಳನಗ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬೆಟ್ಟ : ಶರದಭ್ರಂಗಳ್ತುಱುಗಿ ವರಿಸಿರ್ದುವು ನೀಳನಗಮುನೆನೆ ಮದಜಳನಿರ್ಝರವಾರಣದಿಂ ಸೊದೆವಱಿದರಮನೆಯುಂ ಬಳಸಿದಾನೆಸಾಲೆಗಳೆಸೆಗುಂ (ಪುಲ್ಲಪು. ೨-೬೫) ; ನೀಳನಗಮೆನಿಸಿ ಕಾಂಚನಶೈಳಂ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಜಿನತನುಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಕೈಳಾಸಮೆನಿಸಿತೊದವಿದ ಪಾಲಿಂ ಜಿನಜನನಸವನಮೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೮೩).
[ನೀಳ್$_2$ (=ನೀಲ) + ನಗ$_4$]

ನೀಳನಾಲಗೆ, ನೀಳನಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ನಾಲಿಗೆ ; ಚಾಚಿದ ನಾಲಿಗೆ : ನೀಳನಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗೆಯಿಂದ ಮೂಲಿಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಹುತ್ತೊರೆದೊರೆದು ಶಿವನಾಳು ನೋಡುವನು (ಬಸಪು. ೧೮-೬೦). **ನೀಳನಾಲಿಗೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನೀಳ್$_1$+ನಾಲಗೆ]

ನೀಳನಾಲಿಗೆ 'ನೀಳನಾಲಗೆ' ನೋ.

ನೀಳನೀರೇಜ (ನಾ). ನೀಲೋತ್ಪಲ ; ಕನ್ನೈದಿಲೆ : ರಾಜಿಸುತಿರ್ದ ಮಂದರುಣಪಂಕಜಪಾಂಡುಪಯೋಜನೀಳನೀರೇಜಕದಂಬಕಂಗಳ ಪೊದಬ್ದುಲಿ ಮಂಚಿಯ ಮತ್ತಷಟ್ಪದೀರಾಜಿಯ ವರ್ಣಸಂಕರತೆಯಿಂದೆ ಕೊಳಂಗಳನಂಗರಾಜನೀ ರಾಜಸ ಲೀಲೆಗೆಂದು ರತಿ ತೀವಿದ ಬಣ್ಣವುರಂಗಳಂದದಿಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೫). [ನೀಳ್$_2$(=ನೀಲ)+ನೀರೇಜ]

ನೀಳಪಟ 'ನೀಲಪಟ' ನೋ.

ನೀಳಪಯಣ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಪ್ರಯಾಣ : ಅಚ್ಚರಿಯ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟು ಹುಡುಕ ಹಚ್ಚಿದೆ ಬಾಳ ನೀಳಪಯಣದ ಹಾದಿ (ನೆಲಮು. ೬೬-೧೦). [ನೀಳ್$_1$+ಪಯಣ]

ನೀಳಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ನಾಮ ; ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ : ದ್ವಿಜರೊಮ್ಮೆ ಮಱೆದು ನೀಳಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟರಾದಡೆ ಅದಱ ಪರಿಯಲೇ ಅಸಿಯ ಗರಗಸವ ಮಾಡಿ ಸೀಳುವರೆಂದುದು ನೋಡಾ (ಸರ್ವಪ. ೨೧೦-೯೪೬) ; ಕೇಳಿಯೊಳು ದ್ವಿಜನೊಮ್ಮೆ ನೀಳಬೊಟ್ಟಂ ಮಱೆದು ತಾಳಿದೊಡೆ ಮುಂದೆ ಯಮದೂತರಲ್ಲಿ ಹೋಳಿ ಕಳೆವರ್ತನುವ (ಸಾನಂಚ. ೨-೧೫೧). [ನೀಳ್$_1$ + ಬೊಟ್ಟು$_1$]

ನೀಳಮಣಿ 'ನೀಲಮಣಿ' ನೋ.

ನೀಳಮಾರು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮಾರಿನ ಅಳತೆ: ತೆಂಕಣ ನಿಟ್ಟು ೧ಕ್ಕೆ ೩೦೭ ನೀಳಮಾರೂ ೪೬೨ ತೆನೆಗಳೂ ××× ಈ ಮೇರೆಗೆ ಅಳತೆಮಾಡಿ ತ್ರಿನಯನೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಮಗಾರಿ ಆಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರಿಗೆ ಪಟ್ಟವಾಯಿತು (ಚಾಮುವಂ. ೮೮). [ನೀಳ್$_1$ + ಮಾರು$_3$(<ಮಾರ್)]

ನೀಳಮೇಘಶ್ಯಾಮ 'ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮ' ನೋ.

ನೀಳರತ್ನ 'ನೀಲರತ್ನ' ನೋ.

ನೀಳಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು (?) : ನೀಳಲ ಕಂಪನೊಟ್ಟಿ ನಳಿನಂಗಳನಳ್ಳಿಸಿ ಬೆಳ್ಳುಗಿಲ್ಗಳಂ ತೂಳಮನೆತ್ತು ವಂತೆಱೆದು . . . ತೀಡಿದುದು ಮೂಡಣ ಗಾಳಿ ಹಿಮಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೯-೨).
[?]

ನೀಳಲೆ (ನಾ). ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗುವ (ಶಬ್ದದ) ತರಂಗ,—ಅಲೆ: ಅಲೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸ್ಪಂದನವು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಆಗುವುದೊ ಅಲೆಯ ಪ್ರಸಾರವೂ ಅದೇ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಆದರೆ ಅಂತಹ ಅಲೆಗಳನ್ನು ನೀಳಲೆ (Longitudanal wave)ಗಳೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೧೩೩). [ನೀಳ್$_1$ + ಅಲೆ$_3$]

ನೀಳಸರೋಜ 'ನೀಲಸರೋಜ' ನೋ.

ನೀಳಸರೋಜಮಾಳೆ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳ ಹಾರ ; ನೀಲೋತ್ಪಲಗಳ ಮಾಲೆ : ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ವುಗಳೊ ಮೋದಿದ ನೀಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಸರೋಜಮಾಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯಿಂದುದಿರ್ದ ಮದಂಗದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ತೋರ್ಪ ದಳಂಗಳೊ ಪೇಱುವಾವುದೆಂಬುದನೆನೆ ಕಾದಿ ಮೋದಿದ ವಿನ್ಯಾಣಮದಿಲ್ಲಿ ದಲಿಲ್ಲ ನಲ್ಲಳಾ (ಆದಿಪು. ೪-೧೦).
[ನೀಳಸರೋಜ (=ನೀಲಸರೋಜ) + ಮಾಳೆ$_1$ (=ಮಾಲೆ)]

ನೀಳಾಗ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬೆಟ್ಟ : 'ನೀಳಾಗಾಗ್ರ' ಪರಾ.
[ನೀಳ್$_2$ (= ನೀಲ) + ಅಗ$_2$]

ನೀಳಾಗಾಗ್ರ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ : ಬರ್ಹಿತಾಂ ನೀಳಾಗಾಗ್ರದೆ ನರ್ತಿಪಂತಿರೆ (ವಸ್ತುಪಂ. ೩-೨೦). [ನೀಳಾಗ+ಅಗ್ರ$_1$]

ನೀಳಾಚಳ 'ನೀಲಾಚಲ' ನೋ.

ನೀಳಾಚಳಚೂಳಿಕೆ (ನಾ). = ನೀಳಾಗಾಗ್ರ : ಇದು ಮೇಲ್ಕೊಂಡ ದುಕೂಲಚೇಲಮೆನೆ ತದ್ಬೂಮಧ್ಯಮಾಂತೊಪ್ಪುತಿರ್ಪುದು ನೀಳಾಚಳ

ಚೂಳಿಕಾವರಸರಃಸಂಜಾತೆಯಂ ಕಂಜಕೌಮುದಸೌಗಂಧ್ಯ ಸಮೇತೆಯಂ . . . ಸೀತೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭).
[ನೀಳಾಚಳ (= ನೀಲಾಚಲ) + ಚೂಳಿಕೆ (= ಚೂಲಿಕೆ)]

ನೀಳಾದ್ರಿ 'ನೀಲಾದ್ರಿ' ನೋ.

ನೀಳಾಬ್ಜ 'ನೀಲಾಬ್ಜ' ನೋ.

ನೀಳಾಬ್ಜವನ (ನಾ). ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳ ಗುಂಪು ; ನೀಲೋತ್ಪಲಗಳ ಸಮೂಹ : ಮುಕುಳಭಾವದೊಳಿಸಿಸಂ ಪೊರೆದುದು ನೀಳಾಬ್ಜವನಂ ನೆರೆದುದು ಚಕ್ರಾಹ್ವಯದ್ವಯಂ ದಿನಮುಖದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೮-೧೦೦).
[ನೀಳಾಬ್ಜ (= ನೀಲಾಬ್ಜ) + ವನ]

ನೀಳಾಭ್ರ 'ನೀಲಾಭ್ರ' ನೋ.

ನೀಳಾಭ್ರಜಾಳ (ನಾ). ನೀಲಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ನೀಲಾಚಲಂಗಳ್ಕುಲಪರಿಭವಮಂ ಪಿಂಗಿಸಲ್ಕಾಕಲೋಕಾಧಿಪನೊಳ್ಕೇಲೆತ್ತಿ ಕಾದಲ್ನೆರೆದುವೊ ವಡವಾಭೀತಿಯಿಂ ಮೇಣ್ಮರಣ್ಬೊಕ್ಕಪುದೋ ನೀರಾಕರಂ ವ್ಯೋಮ(ಮ)ನೆನೆ ನೆಗೆದತ್ತಂದು ನೀಳಾಭ್ರಜಾಳಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೨) ; ನೀಳಾಭ್ರಜಾಳವೊರ್ಮೆಯೆ ಮೇಳಿಸಿ ಕಜಿಕೆಯಲ್ಕೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೧೩). [ನೀಳಾಭ್ರ (= ನೀಲಾಭ್ರ) + ಜಾಳ$_2$ (= ಜಾಲ$_1$)]

ನೀಳಾಶ್ಮ 'ನೀಲಾಶ್ಮ' ನೋ.

ನೀಳಾಳಕ 'ನೀಲಾಲಕ' ನೋ.

ನೀಳಾಳಕಿ 'ನೀಲಾಲಕಿ' ನೋ.

ನೀಳಾಳಕೆ 'ನೀಲಾಳಕೆ' ನೋ.

ನೀಳಿ 'ನೀಲಿ' ನೋ.

ನೀಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೀರ್ಘತೆ : ಶೇಷಕಾಯದ ನಿಡಿದ ನಿ[ನೀ]ಳಿಕೆಯು ದೀರ್ಘತರಬಾಸೆವಾಲಂ ಮಿಳ್ಳಿರೆ . . . ಮೇಗಣ್ಗೆ ಜಿಗಿದು ಪಕ್ಷಂಗಳಿಂದಪ್ಪಳಿಸಿದಂ (ರಾಘಚ. ೧೪-೧೦).
[ನೀಳ್ + - ಇಕೆ]

ನೀಳಿಕೆ$_2$ 'ನೀಲಿಕೆ' ನೋ.

ನೀಳಿತು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದುದು ; ದೀರ್ಘವಾದುದು : "ದೀರ್ಘಂ, ಆಯತಂ—ಈ ೨ ನೀಳಿತು[ಪಾಠಾಂ. ನಿಳ್ಪಿತು (ನಿಡಿದು ?)]" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೬). [< ನೀಳ್]

ನೀಳು 'ನೀಳ್' ನೋ.

ನೀಳೇಕ್ಷು (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕಬ್ಬು ; ಕರಿಯ ಕಬ್ಬು : ನನೆಯಂಬಂ ನನೆಮಾಡಿ ಚಾಪಲತೆಯಂ ನೀಳೇಕ್ಷುಗಳ್ಗಿತ್ತು ಕೇತನಮಂ ಖ್ಯಾತಿಯೊಳಿಕ್ಕಿ ತೋಂಟಗವೆಸಂಗೆಯ್ದಂಗಜಂ (ಆನಂಪು. ೧೦-೨೨).
[ನೀಳ$_2$ (= ನೀಲ) + ಇಕ್ಷು]

ನೀಳೋತ್ಪಳ 'ನೀಲೋತ್ಪಲ' ನೋ.

ನೀಳೋತ್ಪಳದಳ 'ನೀಲೋತ್ಪಲದಳ' ನೋ.

ನೀಳೋರ್ಮಿ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ಅಲೆ : ಗೋದಾವರೀಸಂಗತ್ಯೋ[ರ್ಜ]ತ ವಾರಿಸಾರಯಮುನಾನೀಳೋರ್ಮಿ ನೀರಂ ಭುಜೋತ್ತುಂಗಂಗೀಗರಿಗಂಗೆ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀಯಂ ಜಯಶ್ರೀ ಯುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೧). [ನೀಳ$_2$ (= ನೀಲ) + ಊರ್ಮಿ$_2$]

ನೀಳ್ಕರಿಸು$_1$ 'ನೀಟ್ಕರಿಸು' ನೋ.

ನೀಳ್ಕರಿಸು$_2$ 'ನೀಕರಿಸು' ನೋ.

ನೀಳ್ಕು, ನಿಲಕು, ನಿಲಿಕು, ನಿಲುಕು$_1$, ನಿಲ್ಕು, ನಿಳ್ಕು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕೈ ಚಾಚಿ ಹಿಡಿ ; ಎಟುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸಿಡಿದೋಳ್ ನೀಳ್ದುವು ನೀಳ್ಕಲುದ್ಧತ ಸಿತಚ್ಛತ್ರಂಗಳಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೯) : ನನೆಗೊಂಬಂ ನೀಳ್ಕಿ ಚಂದ್ರಾತಪಮೆ ಪುದಿದುದೆಂಬನ್ನೆಗಂ ನೋಡಿ ಚಂದ್ರಾನನೆ ಪೂವಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಂ ತಿಱಿಯೆ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೬-೭೬) ; ಸ್ವರ್ಗಫಲಮಂ ಸ್ವಕೀಯ ಭುಜಾಗ್ರದಿ ನೀಳ್ಕಿ ತಳೆದುಕೊಂಡಪನೀತಂ ನಿಗ್ರಹದಿಂದೆನೆ ಗಹನಾಂತರ್ಗತನೆಸೆದಿರ್ದನೂರ್ಧ್ವಬಾಹುವೊಳೊರ್ವಂ (ಪುಲ್ಲಕಾ. ೩-೯೮). **೨.** ದೊರಕು ; ಸಿಗು ; ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಬರು ; ಸಾಧ್ಯವಾಗು : ಕೋಣೆಯೊಳ್ಕಟ್ಟಿ ನೇಲ್ವ ನೆಲವಿನೊಳ್ಕೊಸರ್ಗಂದಲಂ ಕಂಡು ಕಡೆಗೋಲ್ಗಂ ನೆಗಪಿ ಕುಟುಕುವಿನಂ ನೀಳ್ಕದಿರೆ (ಚಿಕಸಂ. ೬೯-೧೧). **ನಿಲಕು : ೨.** ನಾಲಿಗೆಗೆ ನಿಲಕದ ಹಾಗಿದ್ದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೧). **೩.** (ಅಲಂ)ನೆನಪಿನ ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಗು ; ಸ್ಮರಣೆಯಾಗು ; ಗೊತ್ತಾಗು ; ಅರಿವಾಗು : ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದೆ ಲಪನಚತುಷ್ಟಯ ನುತಿ ಮಾಡಲಱಿಯ ಮಜ್ಜಪ ಕೀರ್ತನೆ ನಿಲಕುವುದೆ (ಸೋಹತ. ೪೧-೬೦). **ನಿಲಿಕು : ೩.** ಕಾಯದಿಂದ ಕಂಡಹೆನೆಂದಡೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಂಗು . . . ಕಾಬ ಕಾಬಲ್ಲಿ ಕಂಡಹೆನೆಂದಡೆ ನಾಡೆಲ್ಲರ ಹಂಗು ಇವನೆಲ್ಲವನಲ್ಲಾ ಎಂದು ನಿಲಿಕಿ ನೋಡಿ ಕಂಡ (ಅಂಚಿವ.ಕ.೩೮೧-೧). **೪.** ಸೇರು ; ತಲಪು : ಜಲನಿಧಿಯಂ ಪಾಯ್ದೊರ್ವನೆ ನಿಲಿಕಿ[ಪಾಠಾಂ.ಸಿ] ದಶಾನನನ ಪೊಱಲನಾ ಲಂಕೆಯನಾಕುಲಮಿಲ್ಲದಿಱಿದ (ಮ) ನಿಂದಂ (ಕವಿರಾ.೩-೧೯೦). **ನಿಲುಕು$_1$: ೧.** ಅಲರಿದಂಬುಜವೆಂದು ವದನಕೆ ನಿಲುಕಿ ತುಂಬಿಗಳೆಂದು ಕುರುಳಿಂಗಳುಕಿ ಕೈಗಳ ತೆಱೆದರತಿ ಮುಗಿದೆಯುರು ಖಚರಿಯರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೨೮) ; ನಿಲುಕಿ ಪೂಗೊಯ್ವ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ಬಟ್ಟ ಬಲ್ಮೊಲೆಗಳಂ ಪೊಱಲಾಱದಸಿಯ ಸೆಳೆನಡುವಿದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೯). **೨.** ಕುಂಜರನು ಕೈಯಿಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದೆ ಕಂಜವನವು (ಕುವ್ಯಾ ಆ. ೨೨-೩೨) ; ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ . . . ಕಾಶಿಯೊಳಿಳುಹುವದೆ ಸಂಕಲ್ಪವದು ತಾ ನಿಲುಕದಾದುದು (ತೊರರಾ. ೨-೫-೧೬) ; ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೂ ಅರಿವಿಗೂ ನಿಲುಕಿದ ಒಂದೆರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಬಹುದು (ಪೀಕಸ್ಕೈ. ೭೯) : ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ದೋಷಗಳಿಗೂ ನಿಲುಕದಂಥ ಪರಮೇಶ್ವರನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೯). **೩.** ಅಷ್ಟತನುವಿನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿರ್ಪಲಿಂಗವ ನಿಲುಕಿ ನೋಡಿಯೆ ಕಂಡನಂಬಿಗ ಚೌಡಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೪-೭) ; ಸಿದ್ಧರ ಬಗೆಯೊಳು ನಿಲುಕದವನೆ ಜಯ (ಜಯರ. ೮-೨೧) ನೆನಹು ನಿಲುಕನ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿಯಂ ಸವಿದನೀಶನ ಕುಮಾರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ.೨-೧೭); ಜನನ ಜರಾಮರಣಂಗಳೆಂಬ ಪೆಸರಿಂದ ಘನತರವಹ ಮೂಱು ಪುರವು . . . ನೆನಹಿಗೆ ನಿಲುಕದಂತಿಹುದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೩೬) ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದನ ವೇದನೆಯ ನಿಲುಕಿ ಕಂಡನು ಶಲ್ಯನನುಜನು ಹಿಳುಕುಹಿಳುಕಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಧಿಸಿ ಮುಳಿದೆಸುತ ತಾಗಿದನು ಖತಿಯಲಿ ಪಾರ್ಥನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೩೩). **೪.** ಕಳಿವರಿದು ಹಿಮಗಿರಿಯ ಮೂಲೆಗೆ ನಿಲುಕಿ ಸಕಲ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಭೂಪಾವಳಿಯ ಭಂಗಿಸಿ ಹೇಱಿಸಿದನೊಂಟೆಗಳಲಾ ಧನವ (ಕುವ್ಯಾಸ.೬-೭). **೫.** ಮುಟ್ಟು ; ತಗುಲು ; ತಾಗು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಹಾವಿನಂತಿರೆ ನಿಲುಕಿದರು ಸೂಕಳನವೊಲು ಕೋಡೆತ್ತಿ ಹಾಯ್ಕಿದರು . . . ಕಡಿತಲೆ ಗಾಜಿರುಭಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೫) ; ತಳರ್ದನಲ್ಲಿಂ ಮೇಲೆ ಮುನಿಪದ ನಳಿನಕಾನತನಾಗಿ ಸೇನಾಜಲನಿಧಿಯ ನಿರ್ಘೋಷ ನಿಲುಕಲಜಾಂಡ ಮಂಡಲವ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೧೬) ; ಸುಳಿಸುಳಿದು ಸುಮನೋರಜಂಗಳು ನಿಲುಕಿ ಗಗನಾಂಗಣಕೆ ಪರಿಮಂಡಲಿಸಿ ಪವನಾವೇಶದಲಿ ಭೃಂಗಾನುಗತವಾಗಿ ತೊಳಲುತಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೦-೨೨) ; ಗಹನವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಲುಕುವುದಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು.೪೨). **೬.** ಚಾಚು; ನೀಡು : ಬಲಿದ ಮೌನಕೆ ನಿಲುಕಿ ಮುಂದಕೆ ನಿಲುಕಿ ಮೇಲಣ ಮುಖದ ಸಾವಿರದಳದ ತಾವರೆ ತಾನಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಿಂಚುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೩-೧೦) : ಮುಂದಕೆ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ದನು ಗಗನ ಘುಮ್ಮೆಡೆ ಕಲಿ ವಿಭೀಷಣನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೨೫). **೭.** ಮೈಚಾಚಿ ನಿಲ್ಲು ; ಮೆಟ್ಟುಂಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು ; ತುದಿಗಾಲೂರಿ ನಿಲ್ಲು : ಪ್ರುಡಭಕ್ತರೈ

ವರು ತಟಾಕದೇರಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆತರಲು ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಕಿ ನೋಡಿದಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚದೆ (ಸೋಮಚ. ೨-೮೫) ; ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಜಿಕಿವುತಂ ತಲೆವಾಗಿಸುತ ನಿಲುಕುತ್ತ ಘರ್ರನೆ ತೇಗುತೊಲೆವುತ್ತ . . . ಮುಂಡುಗಾಜನು ದಸರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡಿದು ಸಾರ್ದು (ಬಸವು. ೩೮-೧೬). **೮.** ಎದುರು ನೋಡು ; ಕಾಯು ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಇಂದಿಗೆಂದಣಿಗೆಯ್ವ ತವಕಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಮೇಣ್ ನಾಳೆಯುಂ ನಿಲುಕಿ ನಿಟ್ಟಿಪರಿಗೆಲ್ಲ ಕೂಗುತಿದೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾವಲಿನ ಕೋಳಿ (ಗಳಿವಿ. ೧೯-೧೬). **೯.** ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನೀ ನಿಲುಕಲಳವೇ ಕರ್ಣ ಜಯವತಿ ಸುಲಭವೇ ನಿನ್ನಂದದವರಿಗೆ ಪಾರ್ಥ ಹೇಳು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೯). **೧೦.** ತೊಡಗು ; ಉಪಕ್ರಮಿಸು : ಅಲಘುಬಲ ನೀನೆಂದು ಬಗೆದಿಹೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದಲಿ ತಿಳಿವಡರಿದಾದುದು ನಿಯುದ್ಧಕೆ ನಿಲುಕುವುದು ಬೆಜಗಲ್ಲವೇ (ತೊರವಾ. ೬-೬-೫೩). **೧೧.** "ಕಾಣಿಸು ; ಗೋಚರವಾಗು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನಿಲ್ಕು : ೨.** ಸಾತ್ವಿಕ ಶಿವಭಕ್ತಿಗಲ್ಲದಭವಂ ಸಮಂತು ಸಿಲ್ಕಂ ನಿಲ್ಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೪೯) ; ಇದೆ ಹರ್ಯಜೇಂದ್ರಾದಿಗಳ್ಗೆ ನಿಲ್ಕದ ವಸ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೪೮). **೬.** ಮೃದುತಳಕಾಂತಿಯಿಂ ಮಿಳಿರ್ವ ಪೂಗುಡಿ ಕೆಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲಂತೆ ತೋಜುದೊಡದನೊಲ್ಲದೊಳ್ದಳಿರ್ಗೆ ನಿಲ್ಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಕಿ]ದೊಡಂತಲಗೊಂಚಲಂತೆ ತೋಜುದೊಡೆ ನಖಾಂಶು ವಿಂದದುಮನೊಲ್ಲದೆ ಮಾಮರನಲ್ಲಿದೊಂದು ಮಾಯದ ಮರನೆಂದು ಸಾರ್ದಳತಿಮುಗ್ಧೆ ಕುಜಾಂತರಮಂ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೭). **ನಿಳ್ಕು : ೧.** "ನಿಳ್ಕು—ಉಪರಿಸ್ಪರ್ಶನೇ (ನಿಲುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮಧಾ); ನಿಜಪದಾಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರದಿಂ ನಿಂದು ಕಣ್ಗಳ್ ಪೊಳೆಯೆ ಮಿಳಿರ್ವ ಕೊಂಬಂ ನಿಳ್ಕಿ ಪೂಗೊಯ್ದಳೊರ್ವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೧) ; ನಡು ಬಳ್ಕೆ ಬಳ್ಕಿ ನಿಳ್ಕಲಾಜದೆ ತಳಿರಂ ತುಡುಕುವ ಕೆಳದಿಯ ಕಚಮಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿದಳೊರ್ವಳಬಲೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೭೪); ಮುನಿದು ವಜ್ರವೀರಂ ಘನಪೀಠದಿನೆಬ್ಬಿ ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷದವೋಲನಯಪರಂ ಪೊಳೆವಸಿಮಿಂಚ ನಿಳಿಸಿ ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ಳ್ಕಿದಂ ನೃಪಚರನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೮೧). **೨.** ನಿಳ್ಕುವರಲ್ಗೊಳಲ್ಕಿವಜಿಕೊಳಪ್ಪುದೆನಿಪ್ಪ ಮರಲ್ದ ಪೂಮರಂಗಳ್ಕೆಲವಿರ್ದೊಡಂ ಕೆಲದೊಳೊಲ್ಲದೆ ನಲ್ಲಳನುಚ್ಚಶಾಖೆಗಾಗಳ್ಕರದುಯ್ದನೊರ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೧). **೩.** ನೆನೆವೊಡೆ ನಿಳ್ಕದೀಕ್ಷಿಪೊಡೆ ಸಿಲ್ಕದ . . . ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ ಘನತರಭಕ್ತಿಯಿಂ ನೆನೆದಭೀಕ್ಷಿಸಿ (ಪೃಷವಿ. ೨೩-೨೬) ; ಎತ್ತಿದ ಭುಜದಿಂ ನಿಮಿರ್ದ ದೇಹದಿಂ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ಳ್ಕದ ಚಿತ್ಪದಮಂ ಮುಟ್ಟುವೆನೆಂದೋವದೆ ನಿಮಿರ್ದೋರಂತೆ ಸಿಂದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳೆಸೆದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೮೦) ; ಹೆತ್ತಮ್ಮಯ್ಯನವರಿಗೀ ಓಲೆಯ ಸಂಚು ನಿಳ್ಕದಂತೆ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ನೀನು ಎಚ್ಚರಿಸಲಿಲ್ಲವೆ ? (ಚಿಟ್ಟಅ. ೧೫-೧೭). **೬.** ತೊಳಗುವ ಮಾಳವೀಮುಖಸರೋರುಹಕಾಂತಿಗೆ ಸೋಲ್ತ ಚಂದ್ರಮಂಡಳದ ಕಳಂಕಮಂ ಕಳೆದಪಳ್ನಗರೀಲಲಿತಾಂಗಿ ನಿಳ್ಕಿ ತೋಳ್ಗಳಿನೆನೆ ಕೂಡೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿ ತೋರ್ಪುವು . . . ಕೇತನಾಳಿಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೩) ; ಮಾಕಾಳಿಯಡುತರ್ಜ ನಿಳ್ಕುವಳು ನಾಲಗೆಯಂ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೩೭-೧೮ ; 1162) ; ಈ ಭಾನುಬಿಂಬಮಂ ಲೀಲಾಭಸ್ತ್ರಿಕೆಯೆಂದು ಪೊಯ್ವವೊಲ್ ನಿಳ್ಕುವ ಹಸ್ತಾಭೋಗದಿನೆಸೆದತ್ತ ಚಲಾಭಂ ತಾನೆನಿಪ ಕುವಲಯಾಪೀಡೇಭಂ (ಜಗವಿ. ೬-೪೯) ; ತಡಿಯೊಳ್ನಿಂದು ನಿಳ್ಕಿ ನೀಡಿದ ಮದಗಜದ ಕರದ ಮಾರ್ಪೊಳಪು ನಿಜಸ್ವಚ್ಛತೆಯಿಂ . . . ಕಮನೀಯಮಾಗಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ಪ). **೭.** ತನ್ನನೆ ನಿಳ್ಕಿ ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಕಣ್ಬೊಳಪು ತನ್ನಯ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಳ್ಪಿನೊಳಟ್ಟಿ ನಿಂದೊಡೆ ವಾಳಿವಿಾನ್ ಪೊಳೆಯೆ ಧಾತ್ರಿಗೆ ವರ್ಷ ಗಂಗೆವೊಲೊಪ್ಪಿದಂ ಮುನಿಪುಂಗವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭). **೧೨.** ನೀಳವಾಗು ; ಉದ್ದವಾಗು ; ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳು : ಎನಸುಂ ಮುಂದೆ ನಖಾಂಶು ನಿಳ್ಕೆ ನೃಪಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣಂಗೆಯ್ವವೊಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೯). **೧೩.** ಮಾರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಅಕಾರ್ಶ್ಯಂಗಳಂ ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ಳ್ಕಿ ಕೊಪ್ಪರದಿಂ ಪಾಯ್ವಳವಿಂದೆ ಕೇಶಿ ಪರಿತಂದಂ ಕಂಸನಾದೇಶದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೪) **೧೪.** (ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಎಡದಡಿಯಂ ಪುಗಿಸುವ ಬಲದಡಿಯಂ ಪೊಜಗಿಡುವ ದಂಡೆಯಂ ನಿ[ಳ್ಕು]ವ ಕೈನಡುಗದೆ ಗದೆಯಂ ಬೀಸುವ ಬೆಡಂಗು ರಂಜಿಸಿತು ಭೀಮದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೮). [<ನೀಳ್]

ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಳ್, ನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್, ನೀರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). **೧.** ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವೀರಬಲ್ಲಾಳನರಾತಿಮಂಡಳಮಂ ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವುದು (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ನವಲಗುಂದ. ೧೯೩-೩೦ ; 1707). **೨.** ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡು ; ಆಕರ್ಷಿತವಾಗು : ದೇವಿಯುಂ ಬಲವಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ನಮಿಸಿ ಬಳಿಕ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ನಡೆಯಲ್ಕೆ ಹಿಂದುಹಿಂದಕೆ ಮನಂ ನೀಳ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಕು]ಳಿಗೊಳಲ್ಕೆಂದುಮಗಲದಣ್ಣನ ಕಡೆಗೆ ದೂಳ್ಕಾಯದೊಳ್ಪತ್ತಿ ಪೊರಳ್ವ ಸೀತೆಯ ಕಡೆಗೆ ತೂಗುಯ್ಯಲೆವೊಲಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೯). **ನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ : ೧.** ಸುರಲೋಕಸಂಪದವ ನೆಜೆ ನಿಮಿರ್ದು ನಿರ್ಕುಳಿಗೊಂಡುದು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೭-೨೫) ; ಪೆಂಡವಾಸದ ಮಾತು ನಿರ್ಕುಳಿಗೊಂಡುದಾತನ ಮನವ (ಶಂಕದಾ. ೨-೧೪). **ನೀರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ : ೧.** ಕುಂದು ಕಳಂಕ ಪೊರ್ದದ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನೆಯ್ತಂದು ನಿಂದಂತೆ ರಾಜಿಸುವ ಕಂದರ್ಪರೂಪನ ಗಾಡಿ ನೀರ್ಕುಳಿಗೊಂಡುದಂದು ಸೌಗಂಧಿಸುತೆಯರ (ನಾಗಕು. ೬-೫೧).

[<ಈಟ್ಕುಳಿಗೊಳ್]

ನೀಳ್ಕೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಉದ್ದಮಾಡು ; ನೀಳವಾಗಿಸು : (ತ). **೨.** ತಡಮಾಡು : ಅಳ್ಕಿ ಪುಳಿಂದಂ ಕಾಣುತೆ ತಳ್ಕೈಸಿಯೆಕೊಂಡು ಶುನಕನೆರಡುಂ ಕಡಿಯುಂ ಕಾಳ್ಕಿರ್ಚ ತಗುಳ್ದ ತೆಜದಿಂ ನೀಳ್ಕೆಯ್ಸ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಳ್ಕೈಸ, ಸಿಳ್ಕಳಿಸ, ನಿಳ್ಕರಿಸ]ದೆ ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೬). [ನೀಳ್ + ಕೆಯ್ಸು]

ನೀಳ್ಕೊಂಬು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೊಂಬೆ; ನಿಡಿದಾದ ಟೊಂಗೆ : ತಾಳಿಹೂ ಗರುವಲಿಯ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಚುಚ್ಚುವುದು ನೀಳ್ಕೊಂಬಿನಿಂ ಮಾವು ಹೂ ಮುಡಿಯುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೩-೨೩೪). [ನೀಳ್ + ಕೊಂಬು$_1$]

ನೀಳ್ಕೊಳಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕ್ಷೋಭೆ : ಬಂದೊಬ್ಬನುಸುರಿದಂ ನೀಳ್ಕೊಳಿಯ ಪೊಸನುಡಿಯ ಕಾಳು ಕೊರಗರ್ಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೭-೨೧೮).

[<ಈಟ್ಕುಳಿ?]

ನೀಳ್ಗತೆ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಕಥೆ ; ನೀಳವಾದ ಕತೆ : ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ದೃಶ್ಯವನ್ನು, ಐತಿಹಾಸಿಕ ನೀಳ್ಗತೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ . . . ವಾಚಕರನ್ನು 'ಬೆಪ್ಪು'ಗೊಳಿಸಿದ . . . ಸಾಹಸವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನವ್ಯವಾಗಿದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೮). [ನೀಳ್ + ಕತೆ]

ನೀಳ್ಗಬ್ಬ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾವ್ಯ ; ನೀಳವಾದ ಕವಿತೆ : ಈ ನೀಳ್ಗಬ್ಬದ ರಸ ತಾನೆಂಥದೊ ರಸಿಕಜನಕೆ ತುಷ್ಟಿಯ ತರುವಂಥದೊ ? (ಅಹಲ್ಯೆ. iii, ಅರ್ಪಣೆ). [ನೀಳ್ + ಕಬ್ಬ$_1$]

ನೀಳ್ಗವನ (ನಾ). = ನೀಳ್ಗಬ್ಬ : ಶ್ರೀಯುವರರಿಸಿದ ಚಿನ್ನದ ಪದಕವು ನನ್ನ ನೀಳ್ಗವನಕೆ ಬಂತು (ಇಂಚಾಪ. ೨೯-೩೨) ; Waste Land ಎಂಬ ನೀಳ್ಗವನದ ಪ್ರಕಾಶನವು ಆಂಗ್ಲಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಿರಿಯ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಹೂಡಿತು (ನವ್ಯಕಾ. ೨೭). [ನೀಳ್ + ಕವನ]

ನೀಳ್ಗವಿತೆ (ನಾ). = ನೀಳ್ಗಬ್ಬ : ಈ ನೀಳ್ಗವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಲೆನಾಡಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಕುಟುಂಬದ ಎರಡು ತಲೆಮಾರಿನ ಜೀವನಚಿತ್ರವೊಂದು ಅಡಕ

ವಾಗಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ಮುನ್ನುಡಿ); ಭಾವಗೀತ, ಅಷ್ಟಷಟ್ಪದಿ, ನೀಳ್ಗವಿತೆ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪).

[ನೀಳ್ + ಕವಿತೆ]

ನೀಳ್ಗೈ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೈ. ೨. ದೊಡ್ಡ ಭಾರಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ, ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಯಂತ್ರ; ಎತ್ತು ಯಂತ್ರ : ಆ ಊರಿನ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ಅನೇಕ ಗುಡ್ಡಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕೊತ್ತಳಗಳು, ನೀಳ್ಗೈ (Crane) ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಂಡು ಅವು ಕಲ್ಲಿದ್ದಲಿನ ಗಣಿಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನೆನಪೂ ಆಯಿತು (ಅಪೂಪ. ೧೨೬); ಇವನ್ನು ನದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಮೇಲಿಂದ ನೀಳ್ಗೈಗಳ (Cranes) ಬಲದಿಂದ, ಬಲವಾದ ಕೊಡತಿಯನ್ನು ಇಳಿಸಿ, ಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೬೫). [ನೀಳ್ + ಕೈ$_2$(<ಕೆಯ್$_2$)]

ನೀಳ್ಜಟೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಜಟೆ : ನೀಳ್‌ಜಟೆಯು ನೀಳುಗಡ್ಡದ ಪಟ್ಟೆ ದರಿದ್ರ ಗೊರವ (ತುಂಗಭ. ೮೧). [ನೀಳ್+ಜಟೆ]

ನೀಳ್ದನಿ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಸ್ವರ,—ಧ್ವನಿ : ಹಾಡಿನ ನುಣ್ದನಿಯತ್ತ, ಗೋಳಿನ ನೀಳ್ದನಿಯಿತ್ತ (ಪಾಂಚಜ. ೬೭–೧೪); ಕಿವಿಗೆ ಬಂದುದು ಗೋಳು ನೀಳ್ದನಿ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೧೨೩–೧೨೧). [ನೀಳ್ + ದನಿ$_1$]

ನೀಳ್ದೋಳು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ತೋಳು : ಅವಳ ಬೆಳ್ಳನೆಯ ನೀಳ್ದೋಳುಗಳು . . . ಚಂಚಲವಾದ ತುಟಿ ಮೂಗುಗಳು—ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೨೩೮).

[ನೀಳ್+ತೋಳು(<ತೋಳ್)]

ನೀಳ್ಪು (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ; ದೀರ್ಘತೆ : ನೀಳ : ನೀಳ್ಪಂ ಬೆಳ್ಪುಮಂ ತಾಳ್ದ . . . ಶೌಚಾಂಜನೇಯನ ಕಣ್ಗಳೆಂಬರಲಂಬುಗಳ್ ಗಣಿಕಾಜನಂಗಳೆರ್ದೆಯಂ ನಟ್ಟು ಕೆಂಕಮಾದಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨–೩೯ ವ); ಅದ್ರಿಯ ತಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ವಾರಾಸಿಯು ಕೆಯ್ಯೆನೆ ರಯ್ಯಮಾದುದಾ ನದಿ ನೀಳ್ಪಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨–೬೪); ಕೆಂದಳಿರ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆಗಳಂದಂಬಡೆದೆಸೆವ ಪಲ್ಲಣಂಗಳ ಸೊಂಪುಂ ಸಂದಿಸೆ ನೀಳ್ಪಿಂ ನಡೆದುದು ಸಂದರಗಿಳಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳ ದಟವೆತ್ತಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೨); ಇದು ಚಿತ್ರಂ ಮೃದುಪಾದ ಪಲ್ಲವದ ಮೆಲ್ಪುಂ ನೋಟಿಸ್ಪೂಡೀ ಕೇಶಪಾಶದ ನೀಳ್ಪುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮–೩೮೭). ೨. ಔನ್ನತ್ಯ; ಎತ್ತರ : ನೀಳ್ಪಿಂದಮೆತ್ತಂ ಮುಗಿಲಂ ಪೊತ್ತಿರ್ಪ ಕೂಟಪ್ರಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು.೩–೪೨); ಆಗಸಮನಣೆಪ ಕೋಡುಂಗಲ್ಲಿಂ ನೀಳ್ಪಂ ತಳೆದಾ ಬೆಟ್ಟದ ತಾಟ್ಪುಡಿದ ಬನಂಗಳಲ್ಲಿ ಜೀಡಂ ಜಿಟ್ಟಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೭). ೩. ವಿಸ್ತಾರ : ಹರವು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ದುಃಖಿಂಗಳೊತ್ತುತಿರೆ ಬಾಟ ನೀಳ್ಪನ್ ಬಯಸಿ ತಾಳ್ವನ್ ಅಂಜುಕುಳಿ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩–೨). [ನೀಳ್+-ಪು$_2$]

ನೀಳ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದವಾಗು; ನೀಳವಾಗು; ದೀರ್ಘವಾಗು : ಬೆಳ್ಪಿಲ್ಲದ ಬಣ್ಣಂಗಳೊಳೊಳ್ಪಳವಟ್ಟರೆಯಪಾನದಿಂ ಸ್ರುವ(ಸ್ತುವೆ)ವರೆಗಂ ನೀಳ್ಪುವಡೆದೆಸೆದು ತೋಱಿಯುಮೊಳ್ಪಂ ಶುಭಪ್ರೋಥಜಾತಮೆನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩–೨). [ನೀಳ್ಪು+ಪಡೆ$_1$]

ನೀಳ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ದವಾಗು; ದೀರ್ಘವಾಗು : ನಿಱುದಲೆ ನೀಳ್ಪುವೆತ್ತ ನಗೆಗಣ್ ಬೆಳರ್ಗೆಂಪಿನ ಸೊಂಪನಾಳ್ದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ (ಶಬ್ದ. ೬೫ ಪ್ರತ್ಯೋ). ೨. ಎತ್ತರವಾಗು; ಉನ್ನತವಾಗು : ನೀಳ್ಪುವೆತ್ತ ಪೂವಿನ ಪೊಸ ಟೆಕ್ಕೆಯಂ ಮಿಳಿರೆ . . . ನಡೆತಂದುವಂದು ಪೊಸಮಾವೆಸಿಪುಗ್ಗಡದಗ್ಗದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೧). [ನೀಳ್ಪು+ಪೆಱು$_1$]

ನೀಳ್ಪೊಳ್ತು (ನಾ). ಬಹಳ ಹೊತ್ತು : ದೀರ್ಘಕಾಲ : ನಂಜಿದರ್ ನೀಳ್ಪೊಳ್ತು ಮಿಡುಕದಿರೆ ಸತ್ತುದಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೭–೧೬೭).

[ನೀಳ್ + ಪೊಳ್ತು(<ಪೊಱ್ತು)]

ನೀಳ್ಮುಪ್ಪು (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಮುಪ್ಪು : ಬಹುಕಾಲ ಮುಪ್ಪಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇದ ಕೇಳಿ ಬದುಕಿದೆವೇ! ನೀಳ್ಮುಪ್ಪನೆಯ್ದಿದೆವೇ! ಅಳಿ, ಪಾರಸಿಕರೆ, ಅಳಿ! ಕಣ್ಣೀರ ಸುರಿಸಿ! (ಪಾರಸಿ.೧೨–೨೬೯).

[ನೀಳ್+ಮುಪ್ಪು]

ನೀಱು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಮೆಲ್ಲು : ಸಿರಿಸದ ಮಾಲೆಯೆಂದೆಸೆವ ದಾಡಿಮಬೀಜಸಮಾಜವೆಂದು ಸೌಂದರ ಬಿಸಕಾಂಡವೆಂದು ನಲವಿಂದಳಿಯುಂ ಗಿಳಿಯುಂ ಮರಾಳಮುಂ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡಿ ವಾಸಿಸದೆ ಪೀರದೆ ನೀಱದೆ ಮಾಣ್ದ ಪಚ್ಚೆಯೊಳ್ವರಲ ತೊಳಪ್ಪ ಮಾಣಿಕದ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣಮಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬–೪೮).

[☞ ಇದು 'ತೀಱು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ?]

ನೀಱ, ನೀರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರ; ಚೆಲುವ; ಸೊಬಗ : "ನೀಱರೊಳ್ ಗಾಡಿಕಾಱರ್" (ಕರ್ಣನಿ. ೪೦); ತಳಿರೊಳ್ ನೀನೆ ಬೆಡಂಗನ್ನೆ ನನೆಗಳೊಳ್ ನೀಂ ನೀಱ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲ್ವ]ನ್ನೆ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಲಾಸಿಯ್ಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೧–೯೬); ಮಾಲೆವೊಲಮಂ ನೆಗಪಿ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಱರೊಳ್ ಪುಷ್ಪಚಾಪಂ ಗುಱಿಯೇಸಂ ತೋಱಲಂಬಂ ಪೊದೆಗೆದಱಿದವೋಲ್ ಪುಷ್ಪಲಾವೀಕದಂಬಂ (ಸಂರಾಪೂ. ೧–೧೨೦); ನೀಱರ್ ಪಲರಲಘುಭುಜರ್ ಭೂಪಪುತ್ರರ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಸನ್ನೂತರ್ ಕೂಡೆ ಬಂದೊಂದಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೫–೨); ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಬರುತ ನೀಱ[ಪಾಠಾಂ. ಧೀರ]ನಂ ಸುಕುಮಾರನಂ ಪುಷ್ಪನಂ . . . ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯನಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬–೧); ಚತುರಂ ನೀಱನುದಾರನುಜ್ಜ್ವಲಯಶಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನನೂರ್ಜಿತಪುಣ್ಯೋದಯನೀ ಜನಾರ್ದನಂ (ಅನಂಪು. ೧–೫೧). ೨. ಹಿತಕರನಾದವನು; ಪ್ರಿಯ : ಇನಿಯ : ಕಣ್ಣಪ್ಪಗೆ ನೀಱನೆ ಕರುಣಿಪುದು ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾ (ಕನ್ನ.ಪ. ಪೇ. ೧೫೧–೮); ಅಳುಪಿ ನಭೋವಧು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಘೇಳಲನೆ ತತ್ಕಾಲಮೆಂಬ ನೀಱನನಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿ ಸೂಸಿತಂದೆನಲಳವಟ್ಟುದು ಮುಗಿಲೊಳಮರ್ದ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೯–೧೩೬); ನೀಱನ ಚೆಲ್ವೊರೆದ ಸವಿದುಟಿಯ ನೊಲವಿಂ ಬರೆ ಪೀರ್ದುವು ನೋಡುವಿಚ್ಛೆಗಾರ್ತಿಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೯); ನೀಱನ ಕಲೆಯ ಬಿನ್ನಾಣಕೆ ತಡೆಯದೆ ನೀಱೆ ಮೈಗೊಡುವ ಲೀಲೆಯೊಳು ಪಱಿದ ಗಜ ತೊಡೆಸನ್ನೆಯಿಂದಾ ರಾಯ ತೋಱಿಪತ್ತೊದಗಿ ಸಾಗಿದುದು (ಭರತೇ. ೩೬–೭೧). ೩. ವೀರ; ಧೀರ : 'ನೀಱತನ' ಪರಾ. **ನೀರ$_1$** : ೧. ತುಂಬಿಯೆನೆ ತಾವು ಓರುವುವು ಹೂವು, ಆ ನೀರೆ ನೀರನಾಗಿ ಕನಸಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ತನ್ನನ್ನೆ ಮಾರದಾಗಿ (ಮುಸಾಹಿ. ೧೮). ೨. ನೀರರು ಪರಸ್ಪರರ ಕಿರುಳು ನೆರಳು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೨೫–೨). 'ನಿಱು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೀರ್ಮೈ = ಸೌಂದರ್ಯ]

ನೀಱತನ (ನಾ). ೧. "ಸೌಂದರ್ಯ; ಸೌಭಾಗ್ಯ; ಚೆಲುವಿಕೆ" (ಪ್ರಭಗ್ನ). ೨. ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಹಾಱಲೂದಿದನಹಿತರಾಯನ ನೀಱತನವನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪–೧) : ಮಿಱಿದೆ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯೆಸಿ ತುಂಟನಿತುಂ ನೀಱತನದೆ ಸಮೆದುರುತರ ಸುಕೃತವ ಸೂಱಿಗೊಳುತ್ತೆ ಯಶಃಪೂರಿತದಿಕ್ತಟನುದ್ಭಟನೆಸೆವಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೫–೩೯).

[ನೀಱ + - ತನ]

ನೀಱತೆ (ನಾ). ಸೌಂದರ್ಯ; ಚೆಲುವು; "ಸೊಬಗು" (ಚತುನಿ.ಕ. 1, ೭೭) : ನೂಱಾಳು ಸಹ ಪೊಳೆಗೆ ಬಂದು ಕಂಡರು ಅವನ ಏಱು ಜವ್ವನವಂ . . . ನಾಭಿಯೊಳಗೆಳಲ್ವ ನಿಱುಗಡ್ಡದ ನೀಱತೆಯೊಳುಂ ಭುಜದೊಳೊಳೆವ ತುಱುಬಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭–೭೯).

[ನೀಱ + -ತೆ$_3$]

ನೀಱಲು 'ನೇಱಲ್' ನೋ.

ನೀಱು, ನೀರು$_2$ (ನಾ). **೧.** ಪುಡಿ ; ಧೂಳು : (ಕ). **೨.** ವಿಭೂತಿ; ಭಸ್ಮ : 'ತಿರುನೀಱು' ಪರಾ. **೩.** (?) : ಎರಡುಂ ಮೊಱಡಿಯೆಡೆ XX ಸರಿಮ ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಣ ನೀಱುವುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೪-೧೦೨ ; 1112 ?). **ನೀರು$_2$** : 'ತಿರುನೀರು' ಪರಾ.
[**ದೇ.**॥ **ತಮಿ.** **ಮಲ.** ನೀಱು ; **ತೆಲು.** ನೀಱು, ನೀರು, ನಿಗುರು, ನಿಗುಱು, ನಿವುರು, ನಿವುಱು ; **ಪರ್ಜಿ.** ನೀಡ್ ; **ಗೊಂಡಿ.** ನೀರ್]

ನೀಱೆ, ನೀರೆ (ನಾ). **೧.** ಸುಂದರಿ ; **ಚೆಲುವೆ** : ನೆಲೆಮಾಡಂಗಳ ನೇಱಿದ ನೀಱೆಯರಲಕ್ತಕರಾಗರಂಜಿತಪದಪಲ್ಲವಂಗಳಿನವನಿತಳಮೆಲ್ಲಂ ಪಲ್ಲವಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೮) ; ಏಱಿ ಮಣಿವೆಸದ ಸಿವಿಗೆಯ ನೇಱಿಸಿ ಕುಡುವಿಲ್ಲನೊಡನೆ ಬರೆ ಕಂದರ್ಪಂ ನೀಱೆ ಮುಗಿಲ್ವೊರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ದೋಱುವ ಶಶಿಕಳೆಯ ಗಾಡಿಯುಂ ಗೆಲೆವಂದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೪೦) ; ನೀಱೆಯರ ನಿಡಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣೆಱಿಂದೆರ್ದೆ ಬಿರಿಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೪೬) ; ನಗೆಗಣ್ಗಳ ನಲ್ಲೆಗೆ ನಾಸಿಕದ ನೀಱೆಗೆ ಬೆಳರ್ವಾಯ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿಗೆ . . . ರುದ್ರಾಣಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಯಾಮಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ದಂಡಿಗೆಯ ಧವಳಛತ್ರದ ಅಂಗರಕ್ಷಕರ . . . ಷೋಡಶಸಹಸ್ರ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ವೆರಸು ನಡೆತಂದು (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೧ ಪ); ಕುಂಚಿತಾಳಕದ ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ ನಿಡುಜಡೆಯ ನೀಱೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೩ ಪ). **೨.** ಪ್ರಿಯತಮೆ ; ನಲ್ಲೆ ; ಪ್ರೇಯಸಿ : ಬೇಱೂರ್ಗೆ ಪೋದ ನಲ್ಲರ ನೆನೆದು ದೂಱುಸುವ ನೀಱೆಯರ ಗಡಣದಿಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೪). **೩.** ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ನಲ್ಲಳಂ ವಂಚಿಸಿ ಪೋಪ ಬಗೆಯುಂ ನೆನೆದು ನೀ[ಱೆಗೆ] ಕೂರ್ಪನಂತೆ ನುಡಿದಾ ಖಚರಂ ವಿಮಾನಮನೇಱಿ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೮) ; ಆ ನೀಱೆಗೂಡಿ ನಡೆತಂದೊಳಪೊಕ್ಕಲಂಪಿಂ ತಾನೊಲ್ದು ಪೂಜಿಸಿದನಾ ಹರನಂ ನೃಪಾಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೦೫) ; ಮೂಱುಲೋಕದ ಗಂಡನೀತನ ಮಿಾಱಲಹುದೇ ದೇವಿ ದಿವಿಜರ ನೀಱೆಯರು ಬಯಸುವರು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೩೬) , ತೋಱಿದನು ತದ್ವನದ ಸಿರಿಯನು ನೀ[ಱೆ]ಗೆ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೭೦-೨೧). **ನೀರೆ**: **೧.** ಸಂತಸಗೊಂಡು ಸುಖವನನುಭವಿಸು ನೀರೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೯-೭) ; ಒಂದು ದಿನ ನೀರೆ ನುಡಿದಳು (ತುರಂಗ. ೩-೩೪) ; ತಾರೆ, ಕೊಡಗಿನುಡುಗೆಯ ಸೀರೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದಾ ನೀರೆ . . . ಬೆಸಗೊಂಡಳೀರ್ವೆಸನದಾಗುವೋಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೮-೧೯೯) ; ಗಲ್ಲಕೆ ಕೈ ಬೆರಳೊಂದನು ನೀನೂರೆಗೊಟ್ಟೇಕೆ ನಿಂತೆಯೆ ನೀರೆ (ಇಂಚಾಪ. ೮೫-೧೫). [ನೀಱು + -ಎ$_2$]

ನೀಱೆತನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ವಭಾವ,— ಸ್ಥಿತಿ : ಮಿಾಱಿಯಾಕೆಯ ನೀಱೆತನವ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಪತಿಕರಿಪೆಯಾದೊಡೆ ನೀಱೆಯನು ನೀ ಯಜ್ಞಕಾಲಕೆ ಕರೆದು ಪಿಂಡವನು ಹಾಱಿಸುವುದೈ (ಸಂಭಪ. ೩-೭). [ನೀಱೆ + -ತನ]

△ **ನೀಱೆಱಕಲು** 'ನೀರೆಱಕಲು' ನೋ.

△ **ನೀಟ್ಕರಿಸು$_1$**, ನೀಳ್ಕರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ತಡಮಾಡು; ನಿಧಾನಿಸು: ಪದಸ್ಖಳನಮಾದುದಂಚೆಗಿದಿರೊಳ್ಪಿಕಂ ವಕ್ರಮಂ ತೊದಳ್ನುಡಿದುದು . . . ಈ ದುರ್ಣಯಂ ಪೊದಱೆಡ್ಡಮವರ್ಕೆ ನೀಟ್ಕರಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ಕಲಿ]ಸದುರ್ಕೆ ಬಂದಂ ಸ್ಮರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೩೯) ; ಕಾಟ್ಕುಚ್ಚು ತಗುಳೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಕೋಟ್ಕುಟ್ಟೆ ವನದ್ವಿಪೇಂದ್ರಚಯಮತಿಭಯದಿಂ ನೀಟ್ಕರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿಟ್ಕಲಿ]ಸಿ ನಿಲ್ಲದೆನಸುಂ ನಾಟ್ಕಡೆವೋಪಂತೆ ಪೋಪುದೀ ನಗತಟದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೮) ; ಸಮುಚಿತಧನಮಂ ನೀಟ್ಕರಿಸದಿತ್ತು ಚರನಂ ಬೀಱೆಲ್ಕಡೆ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೨). **೨.** ಉದ್ದಮಾಡು ; ನೀಳವಾಗಿಸು : "ನೀಡುಕರಿಸಿದುದರ್ಕೆ ನೀಟ್ಕರಿಸಿತೆಂಬುದದು ಬಲ್ಮೆಗೆಯ್ದುದಱ ನಾಮಂ" (ಸಂಜೀವ. ೨೨); ನಿಶಿತೋದಗ್ರಧಾರಾಗ್ರ ಶಶ್ವಚ್ಚಲಜಿಹ್ವಾಯುಗ್ಮಮಂ ನೀಟ್ಕರಿಸಿದನಿತೆ ನೀಡುತ್ತುಮಿಂತಿರ್ಪುದಾಜ್ಞಾಬಲವದ್ವಿಶ್ವಂಭರೋರ್ವೀಶ್ವರಕರಕಲಿತೋಗ್ರಾಸಿ ಕಾಲೋರಗೇಂದ್ರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೧೬) ; ಡಕಾರಕ್ಕಾದೇಶಮಾದ ಱಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಂ—ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು = ಕಾಟ್ಕಿಚ್ಚು . . . ನೀಡುಕರಿಸಿದಂ = ನೀಟ್ಕರಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). **೩.** ನೀಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಿಯ ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಗಳಾಗಳ್ ಮೊಱೆಗುವ ಭೇರಿಯೊಂದು ಬಿಱುಸರಂ ಕಾರಗುಡುಗಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ ತುಂಬುಗೊಳನೋಳಿಂಬುಗೊಂಡ ಮುದ್ದಂಚೆಗಳ್ಗೆ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗೆ ಮನಮಂ ನೀಟ್ಕರಿಸುವ ದೇಗುಲಂಗಳಿಂ . . . ಊರು ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೧೬). **೪.** ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಇನ್ನೆಬರಂ ಕೊನೆವರಿದು ನೀಟ್ಕರಿಸಿದ ಬಱಿಯ ಬಱಿಯಿಗಳ್ ತನ್ನೊಳ್ ತಡೆದುದೆಂಬೊಂದು ಬಾಗುಳ ಪೞಿಸಿನಗವಟ್ಟಾಗಳುಮಿಾ ಕತದೊಳೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟರ್ಪ ರಾಯನೋಲಗಕೊರ್ವ ಜಾಬಾಲಿಮುನಿಪಂ ಬಿಜಯಂಗೈದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೪-೧೯). **ನೀಳ್ಕರಿಸು$_1$** : **೧.** ನೀಳ್ಕರಿಸದೆ ಜಾನಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತೀ ಮಾಳ್ಕೆಯಿನಾದಂ ನಡುವಗಲಂಬರವೆರ್ದೆಯುಂ ಕೈದಣಿಯೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೫೫). **೫.** ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಧರೆಯ ಮೇಲುಂಗುಟಾಗ್ರವನೂಱಿ ನೀಳ್ಕರಿಸಿ ಕರಯುಗವ ಶಂಕರನ ಹೃದಯದೊಳು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಪರಮಕಾಷ್ಠೆಯ ನೆಯ್ದಿ ತಪವನಾಚರಿಸುತಿರಲ್ (ರಾಘಚ. ೧೧-೨೧). **೬.** ಸಡಿಲಗೊಳಿಸು; ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸು : ಪದದೊಂದಂಗುಷ್ಠದಗ್ರಂ ನೆಲಸಿ ನೆಲದೊಳೊಂದಂಘ್ರಿಯಂ ಕೊಂಕಿಸುತ್ತಿತ್ತ ಮರಾಶಾಪಾಶಮಂ ನೀಳ್ಕರಿಸಿ ನಿಜಭುಜದ್ವಂದ್ವಮಂ ನೀಡಿ . . . ಯೋಗಾನ್ವಿತರ್ ಕಣ್ಗೆವಂದರ್ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೧). **೭.** ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ವಿನಯಂ ತುಳ್ಕೆ ನೀಳ್ಕರಿಪ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನೋಡುತಿರೆ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೬-೧೬). [<ನೀಡು$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ನೀಟ್ಕರಿಸು$_2$ 'ನೀಕರಿಸು' ನೋ.

ನೀಟಿಶ್ಶಾತ (?). (?) : ಗಮನವಂ ನೋಬ್ಬೆಂನ್ತೆ ವಿಲ್ವೊಟಿಚ್ಛ × × × ನೀಟಿಶ್ಶಾತನೆಂದೀಯಾ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೨-೨೧; 864). [?]

△ **ನೀಟ್ಮುಡಿ** (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು ; ನೀಳವಾದ ಮುಡಿ: ಇರದೊಱೆವಾಲಿನೀರ್ವೆನಲಿನಟ್ಟಿ ಪರಗ್ಗಲಿಪಾಸ್ಯಶೋಪಮಂ ಜರಿದು ಪೊದಟ್ದ ನೀಟ್ಮುಡಿಯ ಪೆರ್ಮುಸುಕಿಂ ಬಿಸಿಲಾರ್ಪನಾಱಿಪರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೯-೭೩). [<ನೀಡು$_2$+ಮುಡಿ$_3$]

ನುಂಗಣೆ (ನಾ). ನುಂಗುವಿಕೆ ; ಕಬಳಿಸುವುದು: ದೇವರು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ನುಂಗಣೆ ಮನುಷ್ಯರು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಹಂಗಣೆ (ಗಾದೆ). [ನುಂಗು$_1$ + -ಅಣೆ$_4$]

ನುಂಗಿ (ನಾ). **೧.** ನುಂಗುವವನು ; ಕಬಳಿಸುವವನು : ಉಚ್ಚೆಯ ಬಚ್ಚಲ ಕೊಚ್ಚೆಯ ತಾವು ಪೂಜಿಸುವ ನಿಶ್ಚಯರಿಗೆ ಮಱೆ ಮಾಡುವ ಮೆಚ್ಚು ನುಂಗಿಗೇಕೆ ನಿಶ್ಚಯದ ಅಱಿವು (ಸಗಬೊ. ಕ. ೬೨೪-೭). **೨.** ನುಂಗುವಂಥದು ; ಕಬಳಿಸುವಂಥದು : ರಣವೀತಿಹೋತ್ರನುಗಿಗಳೊ ಭರ್ಗನ ನೆಱೆ ಪಣೆಗಣ್ಣಿನುರಿಯ ಸಂಗಿಗಳೊ ಸೆಣಸುವಧಟರ ನುಂಗಿಗಳೆನ್ನಲೆಸೆದುವು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ಪಿರಂಗಿಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೬). [ನುಂಗು$_1$ + -ಇ$_3$]

ನುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಬಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಿನ್ನಂ ಕೊಂದನ ಬಸಿಱಿಂ ನಿನ್ನಂ ತೆಗೆಯದೆಯುಮವನ ಕರುಳಂ ಪರ್ದಿಂ ಮುನ್ನುಂಗಿಸಿ ನೋಡದೆಯುಂ ಮುನ್ನಮೆ ಯುವರಾಜ ನಿನ್ನನಾಂ ನೋಡಿದೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೭) ; ಶಿಂಗನಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದೆರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ನುಂಗಿಸಿ ಅವನು ಬಿಡದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದೆ (ಹಸುಹೊ. ೨೦). [ನುಂಗು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನುಂಗು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಗಂಟಲೊಳಗೆ ಇಳಿಸು ; ಕಬಳಿಸು : "ನುಂಗು—ಗಲನೇ" (ಶಸುಧಾ); ಆತನ ಮಹಾದೇವಿ ಮಂದಯೆಂಬೊಳಾಕೆಗೆ ಗರ್ಭವಾಗಿ ಚಂದ್ರನಂ ನುಂಗುವ ಬಯಕೆಯಾಗಿ ಬಡವಾದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೬-೯) ; ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಱುಂಬು ರಾಹು ತವೆ ನುಂಗಿದ ಚಂದ್ರನನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯ ನಂದುಗುಟ್ಟುವವೊಲೊಪ್ಪಿರಲ್ ಬಲದೊಳುರ್ವಸಿ ದೇಸಿಗೆ ದೇಸಿಯಾಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೭) ; ಪೆಱಗಿರ್ಪ ಬಯಕೆಗಳಂ ತಾನಱಿಪಿದೊಡಂ ತೀರದೆಂದು ಕಾಮಿನಿ ಮನದೊಳ್ ಮಱುಗಿ ಬಿಸಿದಪ್ಪ ತುಪ್ಪಮನಱಿಯದೆ ಶಿಶು ನುಂಗಿದಂತೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಮನದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೦) ; ಆಕಾಶದಲಾಡುವ ಹದ್ದನೊಂದು ಸರ್ಪ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಆದಪ. ೩೫-೧೦೦) ; ನಂಬಿ ನಂಬೀ ಕಂದ ಮೊಸಳೆ ನುಂಗಿತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೫೭) ; ಕೊಂದ ಹೆಣನಂ ಕಾಣೆವಾತಂ ತಿಂದನೋ ವಿಧಿ ನುಂಗಿದುದೊ ಅದಱಿಂದವಱಿಯೆವು (ಬಸಪು. ೨೧-೧೭) ; ಆರ ದೀಪನ ಚೂರ್ಣಬಲದಲಿ ವೀರರುದ್ರನು ಜಗವ ನುಂಗುವನೋರೆಗೆಡೆಯದಿರಂಬ ಸುರಿ ಸುರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೨) ; ಬಾಳೆಗಳಂ ತಿಮಿ ನುಂಗೆ ನುಂಗಿದಾಗಳೆ ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ತತ್ತಿಮಿಂಗಿಳನುಮನಾ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂಗಳೆ ನುಂಗಿದುವು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೬). ೨. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನೆಗಪಿ ವರೂಥಮಂ ವಸುಧೆ ನುಂಗಿದುದಂ ಸಮುಪಾದದಾಸನಂ ಬಗೆಗೊಳೆ ತನ್ನ ಮುಂ ತೆಗೆದ ದಕ್ಷಿಣಮುಷ್ಟಿಯೆ ಕರ್ಣಮೂಲದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸೆ ಪಾಟಿಯಂ ನೆಱಪದಾಳ್ದನ ಕಜ್ಜಮನೊಕ್ಕು ಸತ್ತರಂ ನಗುವವೊಲಿರ್ದನಂಗಪತಿ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಜೋನ್ನತಕೇತುದಂಡಮಂ (ಗದಾಯು. ೫-೧೨) ; ಸಿಂದ ನೆಲ ನುಂಗುವಡೆ . . . ಬದುಕಬಹುದೇ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೬). ೩. ತಿನ್ನು ; ಸೇವಿಸು : ಧರೆ ಬೀಜಂಗಳ ನುಂಗೆ . . . ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರ ಕಾಯ್ವನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೯) ; ಲಿಂಗವಿರಹಿತನಾಗಿ ಏನುವನು ನುಂಗಬಾರದು (ಸಾಹಿಜೀ. ೧೦೬). ೪. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸು,– ಹಾಳುಮಾಡು,– ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಈ ಜಗತ್ತ್ರಯಮನೊರ್ಮೆಯೆ ನುಂಗುವ ಕಾಲರೂಪಮಂ ತೋಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೦) ; ನೆಲನಂ ನುಂಗಲುಮಂಬುಧಿಜಲಮಂ ತವೆ ತುಳ್ಕಲುಂ ಕುಲಾಚಲಕುಲಮಂ ನೆಲೆಯಿಂ ಕಿಬಿಲುಂ ತಾರಾವಲಿಯುನುದಿರ್ಚಲುಮೊಡರ್ಚಿದಂ ಚಕ್ರಧರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೦೮) ; ಹರಿಯ ನುಂಗಿತ್ತು ಮಾಯೆ ಅಜನ ನುಂಗಿತ್ತು ಮಾಯೆ . . . ಎನ್ನ ಮಾಯವ ಮಾಣಿಸಾ ಕರುಣಿ (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೫-೬). ೫. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು; ಸಂಹರಿಸು : ಕರಿಯಂ ನುಂಗಿ ಕಳಿಂಗನಂ ನೊಣೆದ ದರ್ಪಕ್ಕೊಂದುಗೊಳ್ ಮತ್ಸಹೋದರರಂ ಕೋಪದೆ ತಿಂದುದರ್ಕೆರಡುಗೊಳ್ . . . ಎಂದು ಮಚ್ಚರದಿಂದೋವದೆ ಪೊಯ್ದನೆತ್ತಿ ಗದೆಯಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಭೀಮನಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧೮) ; ಮಾಱಾಂತವರ ನುಂಗದೆ ಮಾಣ್ದನಾದರೆ ದಿವಿಜಪತಿತನುಯಂಗೆ ತಾ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೯) ; ನುಂಗದೆ ಉಗುಳಿದ ಮೃತ್ಯು, ಬಸವಂತಿಯನ್ನು ಶ್ಯಾಮರಾಯನಿಗೆ ಮಾಸಲು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವೀಪಹ. II, ೧೪೫). ೬. ಮುಸುಕು ; ಮುಚ್ಚು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : ರಾಯರಿಬ್ಬರ ಮನದ ತಿಮಿರದ ತಾಯಿಮನೆಯೆಂಬವೊಲು ತಾ ಪೂರಾಯದಲಿ ನುಂಗಿದುದು ಕತ್ತಲೆ ನಿಮಿಷದಲಿ ಜಗವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೩೯). ೭. (ದುಃಖ, ಕೋಪ ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು) ಅದುಮಿಡು ; ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವವು ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟಿನದಿದ್ದರೆ, ಕೈಲಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆ ಸಿಟ್ಟು ನುಂಗುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ (ಮುಂಬಯು. ೪-೧೬) ; ಪಾಂಡೂ ಆದನ್ನು ರಾಚಪ್ಪನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಸಿರಿದ್ದ. ರಾಚಪ್ಪ ಅದನ್ನೂ ನುಂಗಿದ್ದ (ವೀಪಹ. II, ೧೪೦). ೮. (ಆಲಂ) (ಪರರ ಸ್ವತ್ತು, ಹಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಎತ್ತಿ ಹಾಕು ; ಲಪಟಾಯಿಸು ; ತಿಂದು ಹಾಕು : ಆತನಿಗೆ ನಂಬಿಕೆ ಮೇಲೆ ದುಡ್ಡು ಕೊಟ್ಟರೆ ಪೂರ್ತಿ ಹಣವನ್ನು ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ನುಂಗಲಾರದ ಗುಳಿಗೆ = ಸಹಿಸಲಾಗದುದು : ಯಾವ ಸಮಾಜವನ್ನು ತಾನು ಗೌರವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೊ ಅಂಥ ಸಮಾಜದ ಜನರಿಂದ ಸಹಾಯಯಾಚನೆ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ನುಂಗಲಾರದ ಗುಳಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೩). **ನುಂಗಲಾರದ ತುತ್ತು** = ೧. ನಿಭಾಯಿಸಲು ಆಗದ ಮಾತು ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ : ಭಾಗೀರಥಿಗೆ ಕಮಲವ್ವನ ಮಾತುಗಳು ನುಂಗಲಾರದ ತುತ್ತಾದವು (ಭಾರಥಿ. ೧೭). ೨. ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟವಾದುದು : ಕುಮುದಾ ಅವನಿಗೆ ನುಂಗಲಾರದ ತುತ್ತಾದಳು (ರೂಪಸ. ೧೪೪). **ನುಂಗಿಕೊಳು, ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಎತ್ತಿಹಾಕು ; ಲಪಟಾಯಿಸು : ಎಮ್ಮ ಭಕ್ತರು ಕೊಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆಯಂ ಪಿಡಿತಂದು ತಮ್ಮ ವಶದೊಳು ಕೊಟ್ಟು . . . ಇರಿಸಲ್ಕದಂ ಕೊಂಡು ಮೌನದಿಂದಿರ್ದಪರು ಹಿರಿಯರೀ ಪಾತ್ರೆಯಂ ನುಂಗಿಕೊಂಡಿರ್ದಪರು (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೬-೬) ; ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವ ನುಂಗಿಕೊಳಲೆಣಿಪರು (ಪುರಂದ. ೧-೨೮-೨). ೨. ಕಬಳಿಸು ; ನುಂಗು : ಏನೇ ! ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ದುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವೆ ! (ಮಂತ್ರಶ. ೫೫-೧೬). ೩. ಹತ್ತಿಕ್ಕು; ಅದುಮಿಡು : ತಂದೆಯ ಸಾವಿನ ಘೋರಸಂಕಟವನು ನುಂಗಿಕೊಂಡೆನು ಹೇಗೊ ಒತ್ತಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩-೩) ; ನುಂಗಿಕೊಂಡ ಸಂಕಟ ಬೆಂಕಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಪಚಭಾ. ೧೨೧) ; ಇಬ್ಬರೂ ರೋಷವನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು (ಒಡೆಕ. ೨೨). **ನುಂಗಿ ನೀರ ಹಿಡಿ** = ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಗೆಡವು : ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿ ಒಂದು ಜೀವಾ ಹೊಡದದ್ದ ಸಾಕು. ಇನ್ನೊಂದು ಜೀವಾ ದಾದಾನದು ; ಅದನ್ನೂ ಒಂದು ನುಂಗಿ ನೀರ ಹಿಡಿದರ ದೇವರ ಮುಂದ ಏನ ಜವಾಬ ಕೊಡೂದೈತಿ ? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೩೧). **ನುಂಗಿ ನೀರ್ಗುಡಿ, ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿ** = ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನುಂಗಿಬಿಡು : ಬಿಸುಗದಿರನ ನುಂಗಿ ನೀರ್ಗುಡಿದಖಿಳರಾಕ್ಷಸಿಯ ಮಸ್ತಕದ ಬೈತಲೆಯ ಅಸಿಯ ಚಂದ್ರಾಂಕಿತವೆಂಬಂತೆ ಸಂಜೆಗೆಂಪೆಸೆದುದು (ಮೋಹತ. ೨೭-೨೨). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಾಳುಮಾಡು : ಕೆಂಗಿಡಿಗಱೆಯುತ್ತೆ ಪರಿತಂದು ಮದನನ ನುಂಗಿ ನೀರ್ಗುಡಿದುದು (ಮೋಹತ. ೩೮-೨೦) ; ಮೊಗಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಎಂದೋ ಕಬಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರಲ್ಲದೆ ಪೇಶ್ವೆಯರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿದಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). **ನುಂಗಿ ನೊಣೆ** = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಳುಮಾಡು : ನಾಳೆಯೊ ನಾಡಿದೊ ಕಾಲನ ಧಾಟಿಯವಂ ನುಂಗಿ ನೊಣೆಗುಗುಂ ಶರಣಾರೆಂದಾಳೋಚಂಗೆಯ್ಯದೆ ದಿಟಬಾಟೆಂದುಱೆ ಬೆಱೆತು ಬೀಗುವರ್ಗೇಗೆಯ್ವೆಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೬೪ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[**ದೇ.**॥ **ತಮಿ.** ನುಙ್ಙು, ನೊಙ್ಙು ; **ತುಳು.** ನಿಂಗು ; **ಕೋತ.** ನುಂಗ್ ; **ತೊದ.** ನುಗ್ ; **ಮಲ್ತೊ.** ನುಂಗೆ]

ನುಂಗು₂ (ನಾ). ಆವರಣ ; ಮುಸುಕು : ನೇರಗುರಿಯನರಸಿ ಕಂಡರದ ನೋಡುವೆನು ಇಲ್ಲದಿರೆ ಕಳ್ತಲೆಯ ನುಂಗಿನೊಳಗಾಂ ಸೇರಿ ಅಳಿಸಿ ಪೋಗುವೆನು (ವಿಸೀಗೀ. ೧೯-೨೦).

[<ನುಂಗು₁]

ನುಂಗು₃ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ. ೨. ತಾಳೆ ಕಾಯಿಯೊಳಗಿರುವ ಎಳೆಯ ಕೊಬ್ಬರಿ : ಕಾಯಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ದುಂಡು . . . ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗಡೆ

ಎಳನೀರು, ಎಳಕೊಬರಿ;ಎಂದರೆ 'ನುಂಗು', 'ತಾಟನುಂಗು' (ಹಸುಹೊ. ೩೩೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಙ್ಗು ; ಮಲ. ನೊಙ್ಙು ; ತೆಲು. ನುಂಗು]

ನುಂಗುಂಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಬಳಿಸುವಂತೆ ನೋಡುವ ನೋಟ ; ಬಿರುನೋಟ : ಏನೇ ! ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ದುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವೆ . . . ನುಂಗುಂಗಣ್ಣು ಮೆಳ್ಳವ್ವೆ ! (ಮಂತ್ರಶ. ೫೫-೧೭). [ನುಂಗು$_1$+ಕಣ್ಣು(<ಕಣ್)]

ನುಂಗುರುಳು 'ನುಣ್ಗುರುಳ್' ನೋ.

ನುಂಗುಹ (ನಾ). ಕಬಳಿಸುವುದು ; ನುಂಗುವಿಕೆ : "ಗೀರ್ಣಿಃ, ಗಿರಿಃ—೨ ನುಂಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೪) ; ಇದು ಬಾಯೊಳಗಣ ಹುಣ್ಣು ಹೇವರಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಇನ್ನಾವ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ನುಂಗುಹ (ಸಕಪ. ಬಾಬೊಮ್ಮ. ೫೫೫-೨೬ [ನುಂಗು$_1$+ -ಹ$_2$ (< -ಪ$_2$)]

ನುಂಗೊರಳ್ 'ನುಣ್ಗೊರಲ್' ನೋ.

ನುಂಗೊಲೆವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ತಿಳವಿಪ್ಪಲವಾಗಿರೆ ಗೋಜಳದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ವಾಕುಚಿಯ ಬೀಜಮುಮಿಪ್ಪಳವಾಗಿರೆ ತಿಂದೊಡೆ ನುಂಗೊಲೆವಡಿ(ರಿ)ಸುವ ತುಱು ಕೆಱಂಕಿನೆಸಕಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ.೯-೧೧೨). [ನುಂಗೊಲೆ? +ಪಡಿಸು]

ನುಂಚರ 'ನುಣ್ಚರ' ನೋ.

ನುಂಪಡರ್ 'ನುಣ್ಪಡರ್' ನೋ.

ನುಂಪಿಡಿ 'ನುಣ್ಪಿಡಿ' ನೋ.

ನುಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು ; ಮನೋಹರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಂಪಗೆಯೊಳು ಮುಡಿವಾಳ ಬೆರೆದ ಕಂಪ[ು] ನುಂಪಿಸೆ ಮನಕುತ್ಸಾಹವ ಸೊಂಪಾದವಿಸಿಯಳಾಲಿಂಗನ ಸವಿಯಂತೆ ಇಂಪುದೋಱುವುದು ಕೇಳ್ವರಿಗೆ (ಅಪ್ಪಲೂ. ೧-೧೪). [ನುಂಪು(<ನುಣ್ಪು)+ -ಇಸು$_3$]

ನುಂಪು 'ನುಣ್ಪು' ನೋ.

ನುಂಪುದೊಡೆ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ತೊಡೆ ; ನಯವಾದ ತೊಡೆ : ನುಂಪುದೊಡೆ ಬಾಳೆಗಳ್ ಪೊಕ್ಕುಳೇ ಕೊಳಂಗಳ್ . . . ತೋರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ನವಿಲ್ಗಳಾಗಲಾ ಸತಿಯರೆಂದೆಂಬ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಜಂಗಮವನಂ ಸ್ಥಾವರವನಕ್ಕೈದುವಂತೆ ವನಮಂ ಪೊಕ್ಕರು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೩೪). [ನುಂಪು(<ನುಣ್ಪು)+ತೊಡೆ$_2$]

ನುಂಪುವಣೆ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಹಣೆ ; ಚೆಲುವಾದ ನೊಸಲು : ಕೆಂಪೇಱುವರಳ್ಗಣ್ಣ ಕಡೆಪರೆದ ಕುರುಳಾಂತ ನುಂಪುವಣೆ ಮಸುಳ್ದ ತಿಲಕಂ . . . ಕೆದಱುದ ನಿಱುಯ ಸುರತಾಂತೆಯರ್ ದೇವಕಾಂತೆಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೧೯-೨೫). 'ನುಣ್ಬಣೆ' ಪರಾ. [ನುಂಪು (<ನುಣ್ಪು)+ಪಣೆ$_1$]

ನುಂಬೆರಲ್ 'ನುಣ್ಬೆರಲ್' ನೋ.

ನುಂಬೆಳಗು 'ನುಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.

ನುಕಸಾನಿ 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ನುಕಸಾನು 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ನುಕ್ಸಾನು 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ನುಗಿಸು 'ನೂಂಕಿಸು' ನೋ.

ನುಗುತೆ (ನಾ). ಹೊಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರವೇಶ : 'ನುಗುತೆಗಂಡಿ' ಪರಾ. [<ನುಗುಳ್+-ತೆ$_2$]

ನುಗುತೆಗಂಡಿ (ನಾ). ಹೊಗುವ ಕಂಡಿ ; ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಂಡಿ : ಒಗುವ ನೆತ್ತರ ಸುರಿವ ಬಾಣದ ನುಗುತೆಗಂಡಿಯ ಮೆಯ್ಯ ಭೀಮನ ಬೆಗಡು ಮೊಳೆತುದು ಗುರುತನೂಭವನೆಚ್ಚ ನನಿಲಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೪). 'ನುಗುಳುಗಂಡಿ' ಪರಾ. [ನುಗುತೆ+ಕಂಡಿ$_1$]

ನುಗುನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; ᑭ ಈಗಿನ ಮೈಸೂರುಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನುಗು ನದಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರದೇಶ : ಶ್ರೀಮದೆಱೆಪ್ಪೆರಸರ್ ನುಗುನಾಡು ನವಲೆನಾಡುಮಾನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೩-೫ ; ಸು. 910) ; ಕುಡಿಯರಾಭರಣಂ ನುಗುನಾಡ ರಾಮನೆನ್ನಡೆ ಕಲಿಕಾಲ ಕರ್ಣ್ಣ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೪-೭ ; 1057). [? +ನಾಡು]

ನುಗುಳ್, ನುಗುಳು, ನುಗುಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರವೇಶಿಸು ; ಹೊಗು : "ನುಗುಳ್— ದ್ವಾರಪ್ರವೇಶೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಅಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ವನವೇದಿಕೆಯ ನಾನಾಮಣಿಮಯಮಾಲಾವಿರಾಜಿತೋತ್ತುಂಗತೋರಣದ್ವಾರದಿಂದಂ ನುಗುಳ್ದು ವನವೀಥಿವಿಡಿದು ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೧ ಪ) ; ಮಕರತೋರಣಮಂ ನುಗುಳ್ದು ಪೋಗಿ . . . ಕರುಮಾಡದ ಬಾಗಿಲನೆಯ್ದಿವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೯ ಪ) ; ಸೊಗಯಿಪ ತಳಿರ್ದೋರಣಮಂ ನುಗುಳುತ್ತುಂ ಪಲರ ಪರಕೆಯಂ ಕೈಕೊಳುತುಂ . . . ಎಯ್ದಿದಂ ನನೆಗಣೆಯಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೪). ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನುಸುಳು,—ತೂರು : ಸಂತಸದೆ ಮೈಮಱೆದು ಕೂಡೆ ಕುಣಿವಜ್ಜರಿಂ ಅಂತವರ ಕಾಲೆಡೆಗಳೊಳ್ ನುಗುಳ್ವ ಗುಜ್ಜರಿಂ . . . ಕರವೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು ನರೇಂದ್ರಭವನಾಂಗಣಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೧೭ ೮೧೪). ೩. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಘನಸ್ನೂಕಸ ನೊಳಬಗೆಯ ಉದ್ದೆಸಮನೆಂತುಂ ತಪ್ಪಿಸುತೆ ನುಗುಳಲ್ ಧಾರಿಯೆನಗಾವುದಿನ್ ? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೭-೧೦೪೦). **ನುಗುಳು :** ೧. ಮಣಿಮಾಡಕುರುಜು ಪತಾಕೆ ವಿಚಿತ್ರತೋರಣಗಳ ನುಗುಳುತೆಯ್ತಂದು (ಭರಚ. ೩೯-೨೭). △**ನುಗುಱ್ :** ೧. ಆರೊವ್ವರಿದರ್ಕ್ಕೆ ವಕ್ರಂ ಬನ್ದಳಿದು ನಡೆಯಿಸೆಮೆನ್ನಡೆ ಸಿರಿವಾಗಿಲಲೆನಿಸೆಟ್ಟು ನುಗುಱ್ದು ಪೋದವನಿತುಮನಳಿದ ಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೫-೨೫ ; 1042). 'ನುಸುಳ್$_1$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಟುವು, ನುಟ್ಟಿ ; ಮಲ. ನುಟಿಯು, ನೂಳು ; ತುಳು. ನೂರು]

ನುಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೂರಿಸು ; ನುಸುಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಿನ್ನ ಸೊಮ್ಮಿನ ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣಗಳನ್ನು ನುಗುಳಿಸಿ ಭಾರಮಾಡಿ ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆಗೆಡಹದೆ, ತಕ್ಕ ತೆರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಅರಿವಾಯ್ತೆ ? (ಚಿಟ್ಟಅ. ೭೭-೧೯). [ನುಗುಳ್+-ಇಸು$_3$]

ನುಗುಳು 'ನುಗುಳ್' ನೋ.

ನುಗುಳುಗಂಡಿ (ನಾ). = ನುಗುತೆಗಂಡಿ : ಹೊಗಿಸಬೇಡಾರುವನು ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಮೊದಲಾಗೆಂದು ಪಡ್ಡಿಯ ನುಗುಳುಗಂಡಿಯ ಕಾಹ ಕೊಟ್ಟನು ತನ್ನ ಬೇಹವರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೧೭) ; ತೆಗಸಬೇಹುದು ತರಣಿಬಿಂಬವ ತಗುಳ್ವ ತಿಮಿರವ ನಿಮ್ಮ ಹಂಗಿನ ನುಗುಳು[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಗಂಡಿಯ ನುಸುಳುದಲೆಗನೆ ಮರಳಿ ನೀವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೧೭). [ನುಗುಳು(<ನುಗುಳ್)+ಕಂಡಿ$_1$]

ನುಗುಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ನುಗುಳ್ ೨ : "ನುಗುಳ್ಚು—ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ವಾರ ಪ್ರವೇಶೇ" (ಶಮಧಾ). [ನುಗುಳ್+-ಚು$_1$]

△**ನುಗುಱ್** 'ನುಗುಳ್' ನೋ.

ನುಗ್ಗಡಿ (ನಾ). ಚೂರು ; ಛಿದ್ರ ; ತುಂಡು : 'ನುಚ್ಚುನುಗ್ಗಡಿ' ಪರಾ. [ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಕಡಿ$_3$]

ನುಗ್ಗರಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು ; ಪುಡಿಮಾಡು : ಭರದಿ ರಥದ ಚಕ್ರಗೊಂಡು ತಿರುಹುತಿನಜಗೆರಗಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ರಥ ತುರಂಗ ನುಗ್ಗರಿದ ನಿಮಿಷದೀ (ಅಭಿಕಾ. ೧೫). [ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಅರಿ$_1$]

ನುಗ್ಗರಿ (ಕ್ರಿ). ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಛಿದ್ರಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು 'ಅಜುಕೆಗಾಳೆಗ'ಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಿರಾಜವಂಶಗಳನ್ನು ನುಗ್ಗರಿದವನೆಂದರೆ ಪರಶುರಾಮನು (ಸಾಡೋಜ. ೧೫೯).
[ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಅರಿ$_1$]

ನುಗ್ಗಾಟ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ನೂಕುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ನೂಕುನುಗ್ಗಲು : ಗುಂಪಿನ ನುಗ್ಗಾಟದಿಂದ ಆವರ ಕರ್ಣಪಲ್ಲವಗಳು ಜಾರುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಣಅ. ೧೨).
[ನುಗ್ಗು$_1$(<ನುರ್ಗು$_1$)+ಆಟ]

ನುಗ್ಗಿ 'ನುಗ್ಗೆ' ನೋ.

ನುಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಲವಂತದಿಂದ ಒಳಹೊಗಿಸು ; ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲೂರುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಂಡಕ್ಟರು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಜನರನ್ನು ಬಸ್ಸಿನೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [ನುಗ್ಗು$_1$ (<ನುರ್ಗು$_1$)+-ಇಸು$_3$]

ನುಗ್ಗಿಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪೂಗ ತ್ಯಾಗ ಹೇರಳೆ ಹೊಂಗೆ ನುಗ್ಗಿಳಂ ಗನ್ನೇರಳೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೧೭).
[ℙ ಇದು 'ಗುಗ್ಗಿಳ'ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ನುಗ್ಗು$_1$ 'ನುರ್ಗು$_1$' ನೋ.

ನುಗ್ಗು$_2$ 'ನುಱುಕು' ನೋ.

ನುಗ್ಗು$_3$ (ನಾ). ನೂಕಾಟ ; ನೂಕುನುಗ್ಗಲು : ನುಗ್ಗಿನಲೆಡೆಗುಡದೆ ನಿಂದು ಮೊನೆಗೊಡಿರನುವಿಂ ಹಿಗ್ಗಿ ಪೆಱಸಾರದಿರಿ (ಹವ್ಯಾರ. ೩-೩೯).
[<ನುರ್ಗು$_1$]

ನುಗ್ಗು$_4$ 'ನುಱುಗು$_2$' ನೋ.

ನುಗ್ಗುಗಲ್ (ನಾ). ಚೂರುಚೂರಾದ ಕಲ್ಲು : ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್ಗುಂಡುಗಲ್ಲು ಮೊರಡಿ ಬೆಟ್ಟ ನುಗ್ಗುಗಲ್ಗುದುರೆಗಲ್ಲುಗಳ ಮೊಗ್ಗರದೊಳ್ಕಾಲಾಡಬಾರದು ಬಲುದುರ್ಗವದಿಳೆಗಸುರೇಂದ್ರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೯೬).
[ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$) + ಕಲ್$_3$]

ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟು 'ನುರ್ಗುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ನುಗ್ಗುಗೆಯ್, ನುಗ್ಗುಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪುಡಿಮಾಡು ; ಚೂರುಮಾಡು : ಬಿಳಿಯ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯೊಳಂಗರವಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಬೇಯಿಸಿ ನುಗ್ಗುಗೆಯ್ದು ಕರ್ಪೂರವುಡಿಯ ತಳಿದು ದೀಪದ್ರಾಕ್ಷಿ ಖರ್ಜೂರವಣ್ಣು ಕೆನೆದುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಯನಿಕ್ಕಿ ತುಳಿದು ರೊಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೫). **ನುಗ್ಗುಗೈ** : ೨. ಧ್ವಂಸಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಸಗರಸುತರೆಲ್ಲರುಂ ಬಗಿದೀ ಮಹೀತಳವ ಮೊಗವ ಕಂಡವರುಗಳ ನುಗ್ಗುಗೈದಪರ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೧೪-೫೮).
[ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಕೆಯ್$_1$]

ನುಗ್ಗುಗೈ 'ನುಗ್ಗುಗೆಯ್' ನೋ.

ನುಗ್ಗುನುರಿ 'ನುರ್ಗುನುಱಿ' ನೋ.

ನುಗ್ಗುನುಸಿ (ನಾ). ಜರ್ಝರಿತವಾದುದು ; ಜೀರ್ಣವಾದುದು ; ಚೂರುಚೂರು ; ಪುಡಿಪುಡಿ : ನೊಸಲ ಸೀಸಕ ನುಗ್ಗುನುಸಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಸರಪಣಿ ಹಿಳಿದವರಿಬಲದೆಸಕ ನಿಂದುದು ಪಾರ್ಥನೆಚ್ಚನು ವೈರಿಮೋಹರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೩).

ನುಗ್ಗುನುಸಿ ಮಾಡು = ಜರ್ಝರಿತಗೊಳಿಸು: ಧ್ವಂಸ ಮಾಡು; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಮುಗ್ಗಿ ಬೀಳುವ ಪಾಯದಳನನು ನುಗ್ಗುನುಸಿ ಮಾಡಿದನು ರಕುತದ ಸುಗ್ಗಿಯಾದುದು ಶಾಕಿನಿಯರಿಗೆ ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೪೬) ; ಹೊಡಜಿ ಹೊರಳಿಸಿ ನುಗ್ಗುನುಸಿ ಮಾಡಿದ ನಶೋಕಾವನದ ಘನಸಂಪದದ ಸೊಗಸಿನ ವಿವಿಧ ಗುಲ್ಮಲತಾವಿತಾನಕವ (ತೊರಾರಾ. ೫-೪-೪). ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಗು = ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗು ; ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಮುರಿದು ಮಂದರಗಿರಿ ಪಯೋಧಿಯ ತೆರೆಗಳನು ತುಳಿವಂತೆ ರಿಪುಮೋಹರವನರೆದುದು ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಯ್ತಖಿಳ ತಳತಂತ್ರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೧೮) ; ಬಸವಳಿದಳ್ಳೆ ವೊಯ್ದೆಯಾಱು ಮ್ಯೆ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಗಿ ಜಡರು ಕೂಡುವರು (ಭರಚ. ೧೦-೧೨೬) ; ನಿಗ್ಗವ ದೋಳೀಡಿಜಾಯೆ ಕುಲಪರ್ವತಂಗಳುಂ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಪ್ಪುವು (ಚೆಬಪು. ೨೮-೧೦). [ನುಗ್ಗು$_1$(<ನುಱುಗು$_2$)+ನುಸಿ$_2$]

ನುಗ್ಗುನುಱಿ 'ನುರ್ಗುನುಱಿ' ನೋ.

ನುಗ್ಗುನೆರೆ (ನಾ). ನುಗ್ಗಿ ಬರುವ ಮಹಾಪೂರ ; ಹುಚ್ಚು ಪ್ರವಾಹ : ಅವುದಾ ಪಡೆ ಸೆಣಸಿ ಕೆಡದೆ ಅಣೆಕಟ್ಟನೊಡ್ಡುವುದು ತಂದು ? ಆ ನುಗ್ಗುನೆರೆಗಿದಿರ್ ನಿಂದು (ಪಾರಸಿ. ೬-೧೨೭).
[ನುಗ್ಗು$_1$(<ನುರ್ಗು$_1$) + ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$_2$))

ನುಗ್ಗುಮೊನೆ(ನಾ). ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಆಕ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ನುಗ್ಗಲು ನೇಮಕವಾದ ಸೈನ್ಯ ; ಮುಂಚೂಣಿಯ ದಳ : "ಆಕ್ರಮಣದ ಮುಮ್ಮೊನೆ, ನುಗ್ಗುಮೊನೆ" (Spearhead. ಇಂಕಸ).
[ನುಗ್ಗು$_1$(<ನುರ್ಗು$_1$) + ಮೊನೆ$_2$]

ನುಗ್ಗುವೊಯ್ (ಕ್ರಿ) ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಬಡಿ ; ಹುಡಿಗುಟ್ಟು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ದ್ವೀಪಾಂತರಕೆಯಿಲ್ಲಿಂ ಪೋಗಿಯಾ ರಥನೂಪುರಚಕ್ರವಾಳವನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಾ ವಜ್ರಖರ್ಪರವನು ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂದ ನುಗ್ಗುವೊಯ್ದು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೬-೪೬).[ನುಗ್ಗು$_4$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಪೊಯ್$_1$]

ನುಗ್ಗೆ, ನುಗ್ಗಿ, ನುರ್ಗೆ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ಕಾಂಡವನ್ನುಳ್ಳ, ಸಣ್ಣಗೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ℙ ಇದರ ಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ : ಸಮನಿಸೆ ವಕುಳದ ಬೇರಿಂದವರ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಗುಂಜೆ ನುಗ್ಗೆಯಜ್ಜುಗೆಯೆಂಬಿಂತಿವಱಿಂದವರ್ಕೆ ಬೇವಿನ ತೊವಱಿಂ ತೆಗಪಿದೊಡೆ ಕೈಪೆಗೆಟ್ಟನಿದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೫) ; ಎಲವಂ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ ನುಗ್ಗೆ ಸಿರಿಸಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೩) ; ಪ್ರಳಯಗಾಳಿಯ ತೆಱದಿ ತೆಂಗನು . . . ಎಳೆಯ ನೇಱಳೆ ನುಗ್ಗೆ ಮಾವನು ಕೋಪದಿಂದುಡಿದ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೧-೧೮) ; ಸೋರೆ ಬಸಲೆ ನುಗ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ.ಗ್ಗಿ]ಕುಯಿಕೀರೆ ನಱುವಲು ಹಱುಹೆ ಮೊದಲಾದ ಹಸುರು ಸೊಪ್ಪ . . . ಉಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೩) ; ಮಂದರಗಿರಿಯನೆತ್ತುವಡೆ ನುಗ್ಗೆಯ ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮೀಂಟಿಡಡೇಳುವುದೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೩೪). **ನುಗ್ಗಿ** : "ನುಗ್ಗಿಯೆನೆ ಶಿಗ್ರುವಕ್ಕುಂ'' (ಸುಂಗರಾ. ೩೬-೧೭) ; ಸವನಾಗಿ ನುಗ್ಗಿ ಬಜೆ ಸಾಸಿವೆ ಮೂಲಗೆ ಕರಿಯ ಬನ್ನಿ ಎಂಬಿವಿನಿತಱ ಬೀಜವನಾವ ತಕ್ರದಿಂದರೆದು ವಿಲೇಪಂಗೆಯ್ಯೆ ಕಳೆಗುಮವು ಗಂಟುಗಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨೭) ; ನುಗ್ಗಿಯುಳ್ಳಿಯೆಂಬಿವನೆಂತುಂ ಮೆಲಲಾಗದೆಂದು ಪೇಟ್ದಾ ಮಳಿನಾತ್ಮರ ಮಾತುಗೇಳಲಾಗದು ಚದುರಂ (ಸಪುಪ. ೧೪-೧೪೪) ; ನುಗ್ಗಿಯ ಬನಕ್ಕೆ ಗುಬ್ಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೨೯) ; ಇರೆ ಮುಳ್ಳುಸೌತೆ ನುಗ್ಗಿಯ ವರ ಬೀಜಂ ಸೈಂಧವಾನ್ವಿತಂ ಮೇಣ್ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತಕ್ರಂ ಕುಡೆ ಗೋಧಿಯ ಗರಳಕ್ಕುಪವಿಷವಿದಲ್ತೆ (ಖಸುದ. ೨-೧೬೧) ; ತುಲಸಿಯ ನುಗ್ಗಿಯ ತಗ್ಗಿಯ ಬೆಳೆದಾವುಡಲದಗೆಯ . . . ಸೇಕಂಗೆಯ್ಯೆ ಪತ್ರಸೇಕಂ ದಿವ್ಯಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೧). △ **ನುರ್ಗೆ** : "ಮೋಚಕಃ = ನುರ್ಗೆಯುಂ, ಬಿಟ್ಟಸುಂ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೨೧೩).

ನುಗ್ಗೆಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗಿಕಾಯಿ = ನುಗ್ಗೆಯ ಗಿಡದ ಕಾಯಿ : ನುಗ್ಗಿ ಬಾರದವನಿಗೆ ನುಗ್ಗೇಕಾಯಿ ಮದ್ದೇ? (ಗಾದೆ); ನಮ್ಮ ಮನ್ಯಾಗ ನುಗ್ಗಿಕಾಯಿ ಕಾರಬೇಳಿ ಮಾಡೇನಿ (ಜೆನ್ನುಹಿಂ. ೭೨). ನುಗ್ಗೆಗಿಡ, ನುಗ್ಗಿ

ಗಿಡ = ನುಗ್ಗೆಯ ಗಿಡ : "ಮಧುಶಿಗ್ರುಃ, ಅಸ್ರಕ್ತಃ– ಕೆಂಪುಹುವ್ವುಗಳುಳ್ಳ ನುಗ್ಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯) ; "ಮಧುಶಿಗ್ರು— ನುಗ್ಗೀಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೪೯). **ನುಗ್ಗೆಮರ** = ನುಗ್ಗೆಗಿಡ : "ಶೋಭಾಂಜನಃ, ಶಿಗ್ರುಃ, ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧಕಃ, ಅಕ್ಷೀಬಃ, ಮೋಚಕಃ—೫ ನುಗ್ಗೆಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮) ; ನುಗ್ಗೇಮರ, ಮೋಚಕಮರ (ಮೈಔಗಿ. ೫೫–೧೯೮). **ನುಗ್ಗೆಸೊಪ್ಪು, ನುಗ್ಗಿ ಸೊಪ್ಪು** = ನುಗ್ಗೆಯ ಎಲೆ : ನುಗ್ಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೆಣಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು ಮಂಡೆಗೆ ಲೇಪಿಸಲು ಮಂಡೆನೋವು ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೦) ; ಮೇಲೆ ಕಸಕಸಿಯಗಸಿ ನುಗ್ಗಿಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು . . . ಬಿಟ್ಟನಾ ಗುರುವರಂ (ಮಹಾವಿ. ೧೧–೩೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ನುರ್ಗೆ, ನುರಿಗೆ]

ನುಗ್ಗೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರಾಗು ; ಪುಡಿಯಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಬಿದ್ದುದು ಬಾಣ ಕುಂಭಾಂಡವರೂಥ ನುಗ್ಗೆದ್ದುದು ಪ್ರತಿರಥವಡರಿ ಕದ್ದೊಯ್ಯುವೆ ಖಳರಾಯ ತ್ರಿಶೂಲದಿ ಹೆದ್ದೈವವ ಹೇಱುವದನು (ಮೋಹತ. ೪೦–೭೫). ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಲು ; ಪರಾಭವಗೊಳ್ಳು : ತಡೆಯದೆ ತಳತಂತ್ರ ನುಗ್ಗೆದ್ದೊಡೆ ಕಟ್ಟಕಡೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆ ಸಿಕ್ಕಬೇಕು (ಮೋಹತ. ೯–೨೬). [ನುಗ್ಗು$_4$(< ನುಱುಗು$_2$) + ಏಳು$_1$(< ಏೞ್$_1$)]

ನುಗ್ಗೊತ್ತು 'ನುರ್ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ನುಚ್ಚಕ್ಕಿ (ನಾ). ತುಂಡಾದ ಅಕ್ಕಿ ; ಕಡಿಯಕ್ಕಿ ; ಅಕ್ಕಿಯ ನುಚ್ಚು : ನುಚ್ಚಕ್ಕಿ ಮೊಳೆಯ ಬಲ್ಲುದೆ ಸತ್ತ ಮರ ಎಳಕಬಲ್ಲುದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೩೬–೪೦೩) ; ಅಚ್ಚಕ್ಕಿ ಇದ್ದಾಗ ನುಚ್ಚಕ್ಕಿ ಹಂಗೇನು ? (ಹಳ್ಳಿಯ.೯೬).

[ನುಚ್ಚು + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ನುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯ ನುಚ್ಚಿನಂತಿರುವ ಚಿಕ್ಕಹಲ್ಲು : 'ನುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ಲ' ಪರಾ. [ನುಚ್ಚಕ್ಕಿ + ಪಲ್]

ನುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ಲ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯ ನುಚ್ಚಿನಂತಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು : ಕುಸಿಗೊರಲಂ, ನುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ಲಂ, ಕೆಂದಲೆಯಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೧ ಉದಾ). [ನುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ + –ಅ$_7$]

ನುಚ್ಚು, ನುರ್ಚು (ನಾ). ೧. ಪುಡಿ ; ಚೂರು ; ಕಡಿ : ಮುಗುಳು ವಾಳೆಯ ಹೊಡೆಯ ನುಚ್ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ನೂಚಾ]ಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಪೊಗರು ಹೋಹಂತೆ ಸಣ್ಣದ ನೀರಿನಿಂ ಕುದಿಸಿ ತೆಗೆದು ನೀರಂ ಹಿಂಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪–೬೦). ೨. ಅಕ್ಕಿ, ಜೋಳ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಕಡಿ,— ಒಡಕಲು : "ಕಣಃ, ಕ್ಷುದ್ರತಂಡುಳಃ—ಈ ೨ ನುಚ್ಚು" (ಹಲಾಯು. ೯೫–೪೨೪) ; ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಳಿದ ನೆಲ್ಲಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದು ನಗಿಳ್ಳುವನಟ್ಟುಱುಂಡೆ ತಾಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೬) ; ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮ ಪುರಾಣಂಗಳೆಂಬುವ ಕೊಟ್ಟಣವ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ನುಚ್ಚು ತೌಡು ಕಾಣಿಭೋ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬–೧೦೭) ; ಇಚ್ಛೆಯನು ಅಱಿದಿತ್ತ ನುಚ್ಚೊಂದು ಮಾಣಿಕವು ಇಚ್ಛೆಯದು ತೀರ್ದ ಬಳಿಕಿತ್ತ ಮಾಣಿಕವು ನುಚ್ಚಿಗೂ ಕಷ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೯) ; ಕಿಚ್ಚು ನುಂಗುವವ ನುಚ್ಚು ಬಿಟ್ಟಾನೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಜೋಳ, ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ತರಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಗಟ್ಟಿ ಅಂಬಲಿ ; ದೊಗ್ಗ : "ನುಚ್ಚು—ಹುಳ್ಳಂಬಲಿ, ಚೂರು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨) ; ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ನುಚ್ಚು ತಿಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). △ **ನುರ್ಚು :** ೧. ಒದೆಯಿಪುದಿವನುತ್ತಮಾಂಗಮಂ ನುರ್ಚಪ್ಪಂತೆ (ದಶಕು. ೯–೨೩). ೩. ಸುಖಿಂ ಸಲೆ ಮೊಗ್ಗಾದುದೆ ಭಾವಿಪೊಡೆಲೆಗಳ ನುರ್ಚಂಗೆ ಕೊಳ್ವ ತುಂಬೆಯ ಬಾಡೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೭೧). ೪. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ತುಚ್ಛವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಿಕ್ಕಿದಳಲಾ ಬಹಳಕಾಲಕಿಂದಿನ ದಿನಂ ರಕ್ಕಸರ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕವಿವ ನುಚ್ಚುಗಳ ಪೊಯ್ ವಿಕ್ಕು ಕವಿಕವಿಯೆನುತೆ ಸುರಬಲದ ನಾಯಕರ್ ತಾವಾಗ ಕೂಡೆ ಮಸಗಿ (ಚಿಬಪು. ೪೪–೪೨).

[ದೇ.॥ಮಲ. ನುಚ್ಚು, ನೊಚ್ಚು ; ತುಳು. ನೊಚ್ಚು ; ಕೊಡ. ನುಚ್ಚಿ ; ಕೋತ ನುಚ್ ; ತೊದ. ನೂಚ್ ; ತೆಲು. ನೂಕ]

ನುಚ್ಚುಗ (ನಾ). ಅಲ್ಪ ; ನಾಡಾಡಿ : ನುಚ್ಚುಗರ ಸದೆಬಡಿದ ಗರ್ವ (ದೇವೀಮ. ೩–೨೬). [ನುಚ್ಚು + –ಗ$_2$]

ನುಚ್ಚುಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅಲ್ಪನಾದ ಕಳ್ಳ ; ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ಕಳ್ಳ : "ನುಚ್ಚುಗಳ್ಳ—ಕಿರುಕಳ್ಳ, ತುಡುಗ" (ಜಾನಕೋ. ೧೨).

[ನುಚ್ಚು + ಕಳ್ಳ$_1$]

ನುಚ್ಚುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹುಡಿಗುಟ್ಟು ; ನುಗ್ಗುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಮದಮಂ ಮುಱಿದು ಮಚ್ಚರಮಂ ನುಚ್ಚುಗುಟ್ಟಿ ತಾಪತ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಱಹುಗೊಡದೆ ಹೃದಯಕಮಳಮನೆಡೆಮಾಡಿ (ಮಳರ.ಹ. ೧೨೨–೨೨) ; ಮಚ್ಚರಿಸಿ ಬಂದವರ ಗಂಟಲ ನುಚ್ಚುಗುಟ್ಟುತ ಖಳರ ನೆಲ್ಲರ ಕೊಚ್ಚಿಯೊಂದೆಡೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತಳದಲಿ ಬಡಿದು ಜೀವಿಗಳ ನುಚ್ಚಿನಂದದ ಲಾಯ್ತು ತುಳಿಯಲು (ಸಂಭಪ. ೮–೧೧೨) ; ಮಹಾಮೋಹಾಸುರನ ಮುಸುಡಾ ನುಚ್ಚುಗುಟ್ಟಿದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩–೫). [ನುಚ್ಚು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ನುಚ್ಚುಗೂಳು 'ನುಚ್ಚುಗೂೞ್' ನೋ.

ನುಚ್ಚುಗೂೞ್, ನುಚ್ಚುಗೂಳು (ನಾ). ಜೋಳ, ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಂಬಲಿ ; ದೊಗ್ಗ : ಕಟಿವೆಯ ಕೂೞುಮಂ ತಿಳಿದುಪ್ಪುಮುಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ನುಚ್ಚುಗೂೞುಮನೆಣ್ಣೆಯುಮನುಣ್ಬನುಮಂ ಬಾೞೆಯ ಪಣ್ಣುಮಂ ಖಂಡಶರ್ಕರೆಯುಮಂ ಬಿಸುಟು ಎೞೆಯ ಮಣ್ಣಂ ಮೆಲ್ವನುಂ . . . ಮರುಳರಲ್ಲದೆ ಚತುರರಲ್ಲರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧–೧೦೦). **ನುಚ್ಚುಗೂಳು:** ನುಚ್ಚುಗೂಳುಣ ಹೊಲ್ಲ ಚುಚ್ಚುಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೦೨).

[ನುಚ್ಚು + ಕೂೞ್$_1$]

ನುಚ್ಚುಗೋಣಿ 'ನುಚ್ಚುಗೋಳಿ' ನೋ.

ನುಚ್ಚುಗೋಳಿ, ನುಚ್ಚುಗೋಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಣಿ ಸೊಪ್ಪು : (ಕ). **ನುಚ್ಚುಗೋಣಿ** : (ಕ).

[ನುಚ್ಚು + ಗೋಳಿ$_1$]

ನುಚ್ಚುದಱು (ಕ್ರಿ). ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು,—ತುಂಡರಿಸು: ತನುವಂ ತಟ್ಟುಱಿದೆತ್ತಿ ಕುತ್ತಿ ಕಡಿಖಂಡಂಗೆಯ್ದು ಪೊಯ್ದುರ್ಚಿ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿಟ್ಟೆಲ್ಲಳನೊಟ್ಟಿ ನುಚ್ಚುದಱುವುತ್ತುಂ ಚೆಂದದಿಂ ದಂಡಿಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯–೯೦). [ನುಚ್ಚು + ತಱು$_1$]

ನುಚ್ಚುನುಗ್ಗಡಿ (ನಾ). ಚೂರುಚೂರು ; ಪುಡಿಪುಡಿ : ಮುಚ್ಚುಮರೆಯೇಕಿನ್ನು ಪ್ರಾಣವು ಕೊಚ್ಚಿಬಿಡುವನುಯಸ್ಸುತ ರಾಮನು ನುಚ್ಚುನುಗ್ಗಡಿ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟನು ಅಚ್ಯುತನ ಕರುಣದಲಿ (ಬಾಣಾಕ. ೨೨).

[ನುಚ್ಚು + ನುಗ್ಗಡಿ]

ನುಚ್ಚುನುರಿ 'ನುಚ್ಚುನುಱು' ನೋ.

ನುಚ್ಚುನುಱು, ನುಚ್ಚುನುರಿ, ನುರ್ಚುನುರಿ, ನುರ್ಚುನುಱು (ನಾ). ೧. ಚೂರುಚೂರು ; ತುಂಡುತುಂಡು ; ಪುಡಿಪುಡಿ : ಆತ್ಮೀಯ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವಪರ್ವತಮವರ ವಚೋವಜ್ರನಿರ್ಘಾತದಿಂ ನುಚ್ಚುನುಱುಯಾಗಿ ಪೋದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೩–೬೫ ವ) ; ಅಚ್ಚು ಮುಱಿದ ಭಂಡಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನುಱುಯಾಗೆ ಬಿರ್ದುದಂ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳ್ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೫೭–೩) ; ಬಲ್ಲಿದರಂ ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಪುಳ್ಳಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನುಱು ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭–೯೫) ; ತೇರ್ಗಳ ಗೊಂದಣಂ ಮುಱಿದು

ಮೆಟ್ಟಿದ ಕೊಂಬುಡಿದಂತೆ ಬೇಗದಿಂ ನೆರ್ಗನೆ ಬಿೞ್ದು ನುಚ್ಚುನುಱಿಯಾಗೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೯); ಬಲುಮೆ ಮಿಗೆ ಜಿನಬಸದಿಗಳ ಮೇಲಳವಡಿಪ ಶಿಖರಂಗಳಂ . . . ನುಚ್ಚುನುಱಿ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೫೧-೭೨); ಕೊಚ್ಚಿದರು ನುಗ್ಗಿದರು ಕೊಯ್ದರು ನುಚ್ಚುನುಱಿ ಮಾಡಿದರು ಹರಿಬಕೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಹೊಗುವವನೀಶನನುಜರ ಮನ್ನಣೆಯ ಭಟರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೪೬). ೨. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು; ತುಚ್ಛವಾದುದು: ಬೀಳಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ನಾಯ್ಗಳಂ ನುಚ್ಚುನುಱುಗಳ ಜಾಳಿಸಿದಹಂಕಾರಮೇ ಸುರರ ಗಂಟಲಂ ಸೀಳೆನುತೆ ತಾರಕಾಕ್ಷಂ ತನ್ನ ಸೇನೆಯಂ ಕೈವೀಸಿ ಮುಂಬರಿಯಲು (ಚಿಬಪು. ೪೪-೩೧). **ನುಚ್ಚುನುರಿ :** ೧. ರಾಯ್ಗೊಳ್ಳದ್ರೇ ಹೋಗಿ ಹೂವ್ವಿಂ ತೋಟವಾ ನುಗ್ಗಿ ಹೂವೆಲ್ಲಾ ನುಚ್ಚೂನುರಿಯಾದೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೭೮); ಇವನೊಬ್ಬ ಧನವಂತ: ಕಳ್ಳನವ ಬಲವಂತ ಕೊಳುವನೆಲ್ಲವ ನುಚ್ಚುನುರಿಯಿರಿಸಿ ತನುವ (ಪಯಣ. ೬೦-೭೧); ಆ ಗಂಗೀ ಕೈಯಾಗ ನಾ ಸಿಕ್ಕೆ ಅಂದರ ನನ್ನ ನುಚ್ಚುನುರಿ ಮಾಡತಾಳ (ಗಂಪಾಯಿ. ೨೦೫). **ನುರ್ಚುನುರಿ :** ೧. ಭೂಕಂಪಕಾಲದೊಳ್ ಶಿಬಿರದೌನ್ನತ್ಯದಿಂ ಕಣಿವೆ ಕಿಬ್ಬಿಗುರುಳ್ದು ಬೀಳ್ವ ಪೆರ್ಬಂಡೆ ತಾಂ ತಳ್ಪಲ್ಗಿಡು ಮರಂಗಳಂ ನುರ್ಚುನುರಿಗೆಯ್ದು ನುರ್ಗಿ ಬರ್ಪಂತೆ ವೋಲ್ ಬಂದಳ್ . . . ತಾಟಕೆ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೩೪-೧೬೨). **ನುರ್ಚುನುಱಿ :** ೧. ತತ್ಪಣಿರಾಜಕೇತನನ ವಿಕಟಲಲಾಟಶಿಲಾಪಟ್ಟಮಂ ತನ್ನ ಗದಾದಂಡದಿಂ ನುರ್ಚುನುಱಿ ಮಾಡಲುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೬ ವ).

[ನುಚ್ಚು + ನುಱಿ₂]

ನುಚ್ಚುನೂರು 'ನುಚ್ಚುನೂಱು' ನೋ.

ನುಚ್ಚುನೂರ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿಸು; ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡು: ನುಚ್ಚುನೂರ್ಗೆಯ್ವರಶ್ವಧ್ವಜವನೊರ್ಮೊರ್ಮೆ ಪೆಚ್ಚುವರ್ ಗಾಯಗಾಯಕೆ ರಣಾವೇಶದಿಂ ನಿಚ್ಚಟದ ಕಲಿಗಳೆಚ್ಚಾಡಿದರ್ ಹರಿ ಜಲಂಧರರಂದು ಸಂಗರದೊಳು (ಚಿಬಪು. ೨೫-೧೯). [< ನುಚ್ಚುನೂಱು + ಕೆಯ್₁]

ನುಚ್ಚುನೂಱು, ನುಚ್ಚುನೂರು, ನುರ್ಚುನೂಱು (ನಾ). ಚೂರುಚೂರು; ಪುಡಿಪುಡಿ: ಗದಾಘಾತದಿಂದೂರುಯುಗ್ಮಂ ಮುಱಿದತ್ತಂ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗಿರೆ ಕೆಡೆದನಿಳಾಭಾಗದೊಳ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೬); ಮದನಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಮುಗ್ಗಿದುದೊ . . . ನಿಶ್ವಾಸಂಗಳಿಂ ಪಾಱಿದುದೊ ಕುಸುಮಬಾಣಂಗಳಿಂ ನುಚ್ಚುನೂಱಾದುದೊ . . . ಪೇೞಿಮೆಂಬಂದದೆ ಲಜ್ಜಾಮಗ್ನಗೇಸಂ ನುಡಿ ಪೊಱಮಡದಾಯ್ತು (ಕಾದಂಬ. ೨೯೧); ಸಂನ್ಯಸನಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಮಹಾಪುರುಷನ ಕರ್ಮಂ . . . ವಜ್ರಂ ತಾಗಿದ ಗಿರಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನೂಱಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೨); ಅಚ್ಚುಡಿದು ಕೀಲ್ಮುಱಿದು . . . ನುಚ್ಚು [ಪಾಠಾಂ. ನುಚ್ಚ, ನುಚ್ಚಂ] ನೂಱಿಂ ಮಾಡೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೩-೨); ತದ್ವಚೋವಜ್ರಘಾತದಿಂ ಸ್ವಾತ್ಮೀಯಮಿಥ್ಯಾಮದಮಹೀಧರಂ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗಿ ಭಂಗಿತರಾಗಿ (ಮಹಾಪು. ೮-೮ ವ); ಬಚ್ಚೆವೋಗದ ರಾಮಬಾಣಂಗಳಂ ನಡುವೆ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೩೪). **ನುಚ್ಚುನೂರು :** ಸುನಂದಳ ಭವಿಷ್ಯ ನುಚ್ಚುನೂರಾಗಿತ್ತು (ದೂಜಿಟ್ಟ. ೫೯); ಕೆಳಗುರುಳಿ ಪ್ರಪಾತದಲ್ಲಿ ನುಚ್ಚುನೂರಾಗಬೇಕಿತ್ತು ಅವರ (ಸಿಡಿಲು. ೮೬). **ನುರ್ಚುನೂಱು :** ಬಳಿಯ ಪೇಱನಾನೆ ಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ನುರ್ಚುನೂಱಪ್ಪಿನಮುವುಂಕಿ ಪಿಡಿದಡಸಿ [ಯು]ಗುರ್ವು ಪರ್ವೆ ಬೀಸಿ ಗುಣಣೆಯ ಕಂಭಂಗಳೊಳಂ ಕೇರ್ಗಳೊಳಮಾಸ್ಫೋಟಿಸಿ ತಾಟಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೬ ವ); ಕಪಟ ವಟು [ಪಟು] ಮನೋಗರ್ವಪರ್ವತಂ ನುರ್ಗಿ ನುರ್ಚುನೂಱಾದುದು . . . ನೆರೆದ ವಿದ್ವದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೮); ವರ ಪಂಚಾಚಾರ ಚಂಚತ್ಕುಳಿಸದೆ ಮದನೋದ್ಯತ್ಪ್ರತಾಪೋಚ್ಚಧಾತ್ರೀಧರಮುಂ ಮುಂ ನುರ್ಚು(ನೂ)ಱಪ್ಪಿನಮೊಡೆದು (ವರ್ಧಪು. ೧-೩).

ನುಚ್ಚುಂನೂಱಾಗು - ತುಂಡು ತುಂಡಾಗು; ಚೂರು ಚೂರಾಗು: ಪಿಡಿದು ಹಿಂಗಾಲಂ ಪಿಡಿದ ಹಲಗೆ ನುಚ್ಚುಂ ನೂಱಾಗಲ್ಕಡುಪಿಂದಪ್ಪಳಿಸಿ . . . ಹಿಣಿಲಗರುಳನುರ್ಚಿದನು (ಕುಸುಮಾ. ೮-೫೧).

[ನುಚ್ಚು + ನೂಱು₂]

ನುಚ್ಚುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ನುಚ್ಚುಗುಟ್ಟು : ದಂಡದಿಂದೆಸೆವ ಪಲ್ಗಳ ನುಚ್ಚು ಬಡಿದೆಲುವ ಖಂಡಿಸುತ ನರವ ತೆಗೆಯಲ್ಕೊಡಂ ಸ್ತುತಿಸುತಿಹ ಮಾಯೆಗಂ ಮಚ್ಚಿ (ಗುರುಚಾ. ೨-೧೫). [ನುಚ್ಚು + ಬಡಿ₁]

ನುಚ್ಚುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ನುಚ್ಚುಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಿಠಾಯಿಹೂ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಆಳವಾದ ಬಟ್ಟಲಿಗೆ ಕೈಹಾಕಲು ಸೀಳವಾದ ಸೊಂಡಿಲುಳ್ಳ ಹುಳುಗಳೇ ಬೇಕಾಗುವುವು (ಜಾಲಪ್ರ. I, ೪೨೪).

[ನುಚ್ಚು₁ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ನುಚ್ಚುಮಣಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರಳು : ಬಿಸಿಲಂ ಬೆನ್ನೊಳಿಕ್ಕಿ ಸೀರ್ಣೆಟಿಲನಱಿಸಿ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲಮರಿವರಲ ತಱಿಮೊರಬಿನ ನುಚ್ಚುಮಣಲ ನೀರಱಿದು ಪರಿದು ದಿಂಟೆಯ ದರಿಯ ಕುೞಿಯ ಕುತ್ತಱಿ ಕುೞಿವಳ್ಳಮುಂ ಕಂಡಡಱ ಬೞಿವಿಡಿದು . . . ನಡೆವಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೨ ವ). [ನುಚ್ಚು + ಮಣಲ್]

ನುಜುಗು (ಗು). ಅಲ್ಪವಾದ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ: ಗೊಜಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದು ಬಿದ್ದಿಳಿಗೆ ಪೊರೆಯಪ್ಪ ಕಡುನುಜುಗುಮನದಜ್ಞಾನಿಜನರೆಲ್ಲ ಪಿರಿಯರೆ (ಸುಮೇಪು. ೩೨-೨೦); ನುಜುಗು ನುಸಿಗಳನಾರು ಬಲ್ಲರು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೭ ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿ). [?]

ನುಜ್ಜು 'ನಜ್ಜು₂' ನೋ.

ನುಡಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನಾಡು; ಹೇಳು; ಉಚ್ಚರಿಸು : "ನುಡಿ—ವಚನೇ" (ಶಮಧಾ); ಪಿತೃಕಳತ್ರಮಿತ್ರಜನಮಂ ಕಾಯ್ವಾನ್ಯ ತಾಟ್ಟಪ್ಪೊಡೀ ನುಡಿಯಲ್ವೆಟ್ಟುಮೇ (ಎಕ. III, ಪೈಸೂರು. ೬-೧೦; ಸು. 750); ಪದನಱಿದು ನುಡಿಯಲುಂ ನುಡಿದುದನಱಿದಾರಯಲುಮಾರ್ಪರಾ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ ನಿಜದಿಂ (ಕವಿಮಾ. ೧-೩೮); ವಿದುರನೆಂಬೀ ತೊಟ್ಟುಟ್ಟಿಯ ಮನೆಯ ಕೂಳಿಕ್ ನುಱಯಿಸೆ ನುಡಿದ್ಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೮); ಶುಕ ಶಾರಿಕಾದಿ ವಿಹಗಪ್ರಕರಂ ಮುಂ ಕೇಳ್ದ ವಚನಮಂ ನುಡಿವುದು ಕೌತುಕಮಲ್ಲದೀಗಳುಂ ಕೌತುಕಮಿಂತಿಂತೇಕೆ ದೇವ ನೀನಱಿಯದುದೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೪); ಆ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರಸ್ಥಾಯಿಯಪ್ಪ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯಂ ಪಡೆವೆನೆಂಬಾತಂ . . . ನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವೆನೆಂಬ ಪಱುಗೋಲಿಲ್ಲದೆ ತೊಱೆಯಂ ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಪಚ್ಚ ಪಸಿಯೊಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭); ನುಡಿದರೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಂತಿರಬೇಕು ನುಡಿದರೆ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ದೀಪ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು (ಬಸವ. ೮೦೨); ಕುರುಪತಿ ಕಾಳೆಗದೊಳಸ್ತಮಿಸಿದನೆ ನುಡಿಯಂಜಬೇಡೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೧೧). ೨. ಜಪಮಾಡು; ಧ್ಯಾನಿಸು : ಪತಿತಪಾವನ ನಮ್ಮ ರತಿಪತಿಜನಕನ ಸತತವು ನುಡಿ ಕಂಡ್ಯ ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೩-೧). ೩. ಶಕುನ ಹೇಳು; ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿ : ಜಯವದೆ ಜಯವದೆ ಈ ಮನೆತನಕೆ ಬಹಳ ಜಯವದೆ ಹಕ್ಕಿ ನುಡಿಯಿತಣ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೧-೧); ಶುಭ ನುಡಿಯೆ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ (ನಾದಲೀ. ೩-೨). ೪. (ವಾದ್ಯಗಳು) ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸು,—ನಾದ ಹೊಮ್ಮಿಸು,—ದನಿಮಾಡು: ವೀಣೆ . . . ಕೈಲಾಸವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವ ವಾದ್ಯಮನಱಿವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಗುರುಲಿಂಗ (ಆದಸ. ೬-೧೨); ಸುರರು

ಹೂಮಳೆಗಱೆದರಾಗಳು ನೆರೆದು ನುಡಿದವು ದೇವದುಂದುಭಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೨೫) ; ಕೋಣ ಬಲ್ಲುದೆ ವೀಣೆ ನುಡಿಯುವ ಸುನಾದವನು (ಪುರಂದ. ೨-೪೪-೧). **೫.** ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡು ; ತೆಗಳು : ಸೀನ್ನುಡಿದು ಬರ್ದುಕಿದ್ಪೈ ಪೆಱರೆನ್ನಿದಿರೊಳ್ ನುಡಿದು ಕರ್ಣನಂ ಬರ್ದುಕುವರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೭). **೬.** ವರ್ಣಿಸು ; ಬಣ್ಣಿಸು ; ಬಣ್ಣನೆಮಾಡು : ಕಿಚ್ಚಂ ಪೊಕ್ಕುದನೀ ಜಗಮುಚ್ಚರಿಪಟ್ಟಿದನೆ ನುಡಿಯುತಿಪ್ಪುರ್ದು ನಿಚ್ಚ[ಂ](ಇಆ. XX, ೭೦-೧೯೪; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ) : ಜಡರೇಂ ನುಡಿವರೊ ಗುಣಭದ್ರದೇವರುಂ ದೇವರುಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨) : ಕಡಲುವರಿವರುಣಾಂಬುಜಲಧಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿದವು ಬಿಂಕವನು ಶಿವಶಿವ ನುಡಿವ ಕವಿ ಯಾರಿನ್ನು ಪಾರ್ಥಕುಮಾರನಾಹವವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬). **೭.** ಭಾಷೆ ನೀಡು ; ಮಾತು ಕೊಡು ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು : ನರಸಿವನು ಮುಗಿಸಿದಿರುಗಾಣದೆ ಹಿರಿದನೇಱಿಸಿ ನುಡಿದನಿದ ಪತಿಕರಿಸಬೇಹುದು ನಿನ್ನ ಕರುಣವೆ ಶರಣವೆಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೩೧). **೮.** ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಗದರಿಸು : ಜಱಿವರಯ್ಯಾ ನುಡಿವರಯ್ಯಾ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರೊಡೆಯರಾಗಿ (ಬಸವ. ೩೩೫) ; ನಡೆವರಯ್ಯಾ ಒಡೆಯರು ತನುಮನಧನದ ಮೇಲೆ ನುಡಿವರಯ್ಯಾ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಬಾರದಿರ್ದೊಡೆ ಜಱಿವರಯ್ಯಾ ಒಡೆಯರು ಮನ ಬಂದ ಪರಿಯಲಿ (ಬಸವ. ೩೩೯).

ನುಡಿದಂತೆ ಗಂಡ = ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಿನ್ದಕುಳಕಮಳಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಂ ನುಡಿದನ್ತೆ ಗಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೭-೧೮ ; 1062) ; ನುಡಿವಳಿಯನ್ತೆ ನಡೆವಳಿಯೆನಿಸಿದಂ ನುಡಿದನ್ತೆ ಗಣ್ಡಂ ಗುಣಗಳ್ಳ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೯-೩೯ ; 1071).

ನುಡಿದು ತಪ್ಪು = ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರು ; ವಚನಭಂಗಮಾಡು : ಷಡ್ಗುಣಾಳಂಕಾರಂ . . . ನುಡಿದು ತಪ್ಪದಂ ಶ್ರೀಮತ್[ಕೇ]×[ಕ]ಜ್ಞಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೨-೭ ; 897) ; ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಿವಳ ಮಾತಂ ನಂಬಿ ನಂಬುಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬೆಂಬೞಿಯನೆ ತಗುಳ್ದು ಪೋಪಂ ನುಡಿದು ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಲಱಿಯದೊನಲ್ಲೆನೆಂದು ರೂಪುಗರೆದು ಪೆಱಪೆಱಗನೆ ಬರುತಿರ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೬ ವ) ; ನುಡಿದು ತಪ್ಪದ ಭಾಷೆ ಬಸವನ ನುಡಿ ಶಿಲಾಶಾಸನವು (ಬಸವು. ೩೭-೨೫).

[**ದೇ.**‖ **ತಮಿ. ಮಲ.** ನೊಟ ; **ತುಳು.** ನುಡಿ ; **ತೆಲು.** ನುಡುಗು, ನೊಡುಗು]

ನುಡಿ₂ (ನಾ). **೧.** ಮಾತು ; ಸೊಲ್ಲು : ನುಡಿಯಂ ಛಂದದೊಳೊಂದಿರೆ ತೊಡರ್ಚಲಱಿವಾತನಾತನಿಂದಂ ಜಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೬) ; ನುಡಿಯಂ ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ್ ಕೇಳ್ದು (ಪಡ್ವಾರಾ. ೭೯-೨೦) ; ಅಳ್ಳಿರ್ದ ನೊಂದು ಕುಂದುಗುಂ ನುಡಿ ತಡವಕ್ಕುಂ (ಆಪು. ೧೨-೪೧) ; ನುಡಿ ಸುರಾಚಳದಿಂನ್ನಚಳಂ ಪರಾಕ್ರಮಂ ಖರಕರತೇಜದಿಂ ಬಿಸಿದು (ಎಕ. II, ೧೩೩-೨೭ ; 982) ; ನಡೆ ಚೆನ್ನ ನುಡಿ ಚೆನ್ನ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡೆ ಚೆನ್ನ (ಬಸವ. ೭೯೪) ; ನುಡಿ ಕಿಱಿದು ನಡೆ ಪಿರಿದು ನೋಡೆನ್ನ ಭಕ್ತಂಗೆ (ಅರಿದ. ವೇ. ೧೭೬-೧೩) ; ನಿಜಮನೋವೃತ್ತಿಗಳೊಳಗೆ ನುಡಿ ಮುಳುಗಿ ತೇನಿದು ಚಿತ್ರವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೦) ; ಮಾಯೆ ತನ್ನಂತೆ ನಡೆಯ ಕಲಿಸಿದಳಂಚೆವಿಂಡಿಗೆ ನುಡಿಯ ಕಲಿಸಿದಳರಗಿಳಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೨) ; ಪೊಡೆಯೆಂಬ ನುಡಿ ಶಾಲಿಯ ಬೆಳೆಯೊಳು ಕೊಂಕು ಬಡಕೆಂಬ ನುಡಿಯಾ ನಾಡ ಮಡದಿಯರವಯವಗಳೊಳಲ್ಲದೆ ಬಿಱುನುಡಿಯಿಲ್ಲವೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂಸವಿ. ೨-೧೪) ; ಮಲೆಯ ನಾಡಿನಡವಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯೊರ್ವನೆ ನಡೆಯುವಲ್ಲಿ ನುಡಿಯೆ ಸೆರೆಮನೆ (ಅಸಿಕೇ. ೪೨-೪). **೨.** ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾತು ; ಹೇಳಿಕೆ : ಕಾವ್ಯಂ ಕಲ್ಪಾಂತರಸ್ಥಾಯಿಯೆನಿಪ ನುಡಿ ಸತ್ಯಂ ಕವೀಶಾಧಿಪತ್ಯಂ (ಗಿಂಕ. ೧-೧೬). **೩.** ಗಾದೆ ; ನಾಣ್ಣುಡಿ : ಮನಕತದಿಂದೊಂದೊರ್ವರನಿನಿಸನಗಲ್ದಿರ್ದಿರಿಸಿಸೆ ನಿಮಗಂ ತಮಗಂ ಮುನಿಸುಂಟೆ ಕಾಯ್ದು ಬೆಸ್ನೀರ್ ಮನೆ ಸುಡದೆಂಬೊಂದು ನುಡಿಯವೋಲ್ ಕುರುರಾಜಾ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೮) ; ವಸುಧೆಯೊಳು ಪೊಡಮುಡಲು ದೇಗುಲಂ ಬಿರ್ದ ನುಡಿ ಪಸರಿಸುವ ನಾಡ ಗಾದೆಯು ತೆಱದಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೭). **೪.** ಭಾಷೆ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಎನ್ನ ನುಡಿ ಟಾಠಡಾಥಣಮೆನ್ನಂ ಬೆಸಸುವುದು ರಾಜಸೂಯಂ ಬೇಳಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೬) ; ಇವನ ಕೊಂದರೆ ತಂದೆ ಮಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೊ ಮುನಿವನೊ ತನ್ನ ನುಡಿ ಸಂಭವಿಸದೆಂಬನೊ ಭೀಮಸೇನನ ಭಾಷೆಗಂಜುವೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೯) ; ಸಿಂಧುಜಂ ಶೌಚದೊಳ್ ಕರ್ಣಂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆಂದೆನಿಪ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ಎಸೆದಂ ಭೂಮಿಕಂದರ್ಪನೆಂದುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೪). **೫.** ಶಬ್ದ ; ಪದ : 'ನುಡಿಗಟ್ಟು' ಪರಾ. **೬.** ಮಾತಿನ ಜಾಣ್ಮೆ ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವ : ನುಡಿಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲಂ ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಬಂಟರಾದವರೆಲ್ಲಂ ನಾಯಕರೇ ಕಾದುವರೆಲ್ಲಂ ವೀರರೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೩೯) ; ನಾಲಿಗೆಯ ವೀರರು ನೀವು ಮೂಢರು ನಾವು ನುಡಿಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೪೫). **೭.** ನಿಂದೆ ; ದೂಷಣೆ ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು : ಶೋಕವಿಮ್ಮಡಿಸಿತ್ತು ಚಿತ್ತವ್ಯಾಕುಳತೆಯಾ ಸತಿಯ ನುಡಿಗಳನೇಕ ಸಾಣೆಯ ಸರಳು ಮುಱಿದವು ನೃಪನ ಹೃದಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೮). **೮.** ಆಜ್ಞೆ ; ಅಪ್ಪಣೆ : ಕೋಪಶಿಖಿತಿಮಿರಾಕ್ಷನಾ ಜಮದಗ್ನಿಮುನಿಪನ ನುಡಿಯನನುಕರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೆ ರೇಣುಕೆಯನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೧೪). **೯.** ಭವಿಷ್ಯವಚನ : 'ನುಡಿಯಾಡು' ಪರಾ. **೧೦.** [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗ,—ಘಟಕ : ಈ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ದ್ರೌಪದಿಯ ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣದ ಪ್ರಸಂಗದ ವಿವರಣೆ ಇದೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೩೨೧ ಪರಿ) ; ಮೊದಲ "ನುಡಿ"ಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ . . . ಪದ್ಯಗಣವೆಂದೇ ಆದನ್ನು ಗಣಿಸಬೇಕು (ಸಮಾಲೋ. ೨೧೬).

ನುಡಿಕೊಳ್ = ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಲೋಕದವರೆಲ್ಲರುಂ ಕರ್ಣನುಂ ಸೂತಪುತ್ರನೆಂದುಂ ರಾಧಾಕುಮಾರನೆಂದುಂ ನುಡಿಕೊಳುತಿರ್ಪರು (ಭಾರಶಾಂ. ೧-೪).

[<ನುಡಿ₁./**ತಮಿ.** ನೊಟ ; **ತುಳು.** ನುಡಿ ; **ತೆಲು.** ನುಡಿ, ನೊಡಿ]

ನುಡಿಕಂಪು (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮಾಧುರ್ಯ ; ನುಡಿಯ ಸವಿ : ಒಡವೆಯ ಒಡಲೆಲ್ಲ ಸವಿರೂಪು ನುಡಿಕಂಪು ಮುಟ್ಟುತಟ್ಟನೊಳಿದೆ ಭೂಭುವನ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨-೧೩). [ನುಡಿ₂ + ಕಂಪು]

ನುಡಿಕಟ್ಟು 'ನುಡಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ನುಡಿಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಗೇಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಗೇಯವಸ್ತುವನ್ನು ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಸೂಸುವ ಕೌಶಲ,—ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಪಲುಕು : ಕರ್ನಾಟಕಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿನ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನುಡಿಕಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಇಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲಾರೆವು (ಗಾನಕ. ೫೪). [?./**ತೆಲು.** ನುಡಿಕಾರ = ಮಾತು, ಮಾತಿನ ಚಮತ್ಕಾರ]

ನುಡಿಕಾತಿ (ನಾ). ಮಾತುಗಾತಿ ; ವಾಕ್ಚತುರೆ : ನಗೆಕಾತಿ, ನುಡಿಕಾತಿ, ಬಗೆಕಾತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೧ ಪ್ರಯೋ).

[ನುಡಿಕಾಱ (<ನುಡಿಗಾಱ)+-ತಿ₁(<-ಇತ್ತಿ)]

ನುಡಿಕಾಱ 'ನುಡಿಗಾಱ' ನೋ.

ನುಡಿಕೆ (ನಾ). = ನುಡಿಕಾರ : ಅಪರೂಪ ಶೈಲಿ, ದ್ರುತಕಾಲದ ವಿಸ್ಮಯಕರ ಮಿಂಚಿನ ವೇಗದ ನುಡಿಕೆಗಳು (ಬಿರ್ಕ) ಇವೆಲ್ಲ, ಆಚಾರ್ಯರ ಗಾಯನ ಕೇಳಿದವರಿಗೇ ಅನುಭವವೇ ಹೊರತು ವರ್ಣನೆಗೆ ಎಟುಕುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೭೮). [ನುಡಿ₁ + -ಕೆ]

ನುಡಿಕೊಡು 'ನುಡಿಗೊಡು' ನೋ.

ನುಡಿಗ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ; ಜೋಯಿಸ: ನಡೆವಣಿಗ ಗೋಳಾಯ್ಲ್ ಸೂಳಾಯ್ತ್ ಡಪವಳ ಬಳೆಗಾಜಿ ಕವ್ಮಜಿ ನುಡಿಗ ಕುಂಬಜಿ ಕಂಚುಗಾಜಿರ ಕೇರಿ ಮೆಜಿ³ದಿಹವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೮). ೨. ವಾಗ್ಮಿ; ವಾಕ್ಪಟು. [ನುಡಿ$_2$+-ಗ$_2$]

ನುಡಿಗಟ್ಟು, ನುಡಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶಾಬ್ದಿಕ ಘಟಕಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಜನರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದರಚನೆ,—ಪದಪುಂಜ: ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ ನೀನ್ನೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕದ ನಡು ಪರುಠವಿಸಿದೊಜ್ಪಾಣಿಕೆಯ ಸೇತುವೊಲಿದರ ನುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಸಗಾಢಿಕೆಯ (೧೪ವಿ. ೯೭-೮); ಹಿರಿಯ ಹುಡುಗ ಜನಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನುಡಿಗಟ್ಟನ್ನು ಬಳಸಿದನು (ಪುನರ್. ೨೮೧); ನುಡಿಗಟ್ಟು ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸೋಕಿದ ಎಲ್ಲ ಕಲ್ಪನೆಯ ಹರಹಿನ ಪದರೂಪದ ಚಿತ್ರ (ನಮ್ಮನು. ೪೮). **ನುಡಿಕಟ್ಟು**: ೧. ತನಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದ ಕೆಲವೇ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹಲವು ನುಡಿಕಟ್ಟು(Idioms) ಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೧೫). ೨. ವಾದ್ಯದಲ್ಲಿಯ ತಾಳಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ನುಡಿತ,—ವಾದನ: ಯಕ್ಷಗಾನದವರು ವಾದ್ಯದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಕೃಷಿಮಾಡಿದವರು. ಅವರು ಬಳಸುವ ಮದ್ದಲೆಯ ನುಡಿಕಟ್ಟುಗಳು (ಬಡ್ತಿಗೆ) ತುಂಬ ವಿಸ್ತಾರವಾದುವು (ಯಕ್ಷಬ. ೯೧).

ನುಡಿಗಟ್ಟನಾಟ= ಅಕ್ಷರದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಚೀಟಿಗಳನ್ನಾಯ್ದು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ನುಡಿಗಟ್ಟ ನಾಟದಕ್ಕರಚೀಟಿಯೊಟ್ಟನಲಿ ತಡಕಿ ನಾವಾಯ್ದಾಯ್ದು ನುಡಿ ಜೋಡಿ ಪಂತೆ ಬಿಡಿಜೀವ ಸಂಗಾತಿಜೀವಗಳನರಸಿ ತಾಂ ಪಡೆದಂದು ಪೂರ್ಣವದು (ಪಂಕುಶ. ೧೮೭). [ನುಡಿ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ನುಡಿಗಡಣ, ನುಡಿಗಡಣೆ (ನಾ). ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹ; ಉಕ್ತಿಗಳ ಸಂಚಯ: ಕಡುದರ್ಪವೇಱಿದ ಒಡಲೆಂಬ ಬಂಡಿಗೆ ಮೃಡಶರಣರ ನುಡಿ ಗಡಣವೇ ಕಡೆಗೀಲು ಕಾಣಾ (ದೇವಾಪ.೧-೨); ತೆಱಹಿಲ್ಲ ತೆಱಹಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ ನುಡಿಗಡಣಕ್ಕೆ (ಅಖಂಡೇ. ೩೩೮-೫೦); ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ನಡೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಡೆಮುಟ್ಟದು ಶಿವನೊಲಿವುದು ಸಟೆಯ ನುಡಿಗಡಣವೇಕೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೩-೬೬). **ನುಡಿಗಡಣೆ**: ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ನುಡಿಗಡಣೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಧಿಕ (ಬಸವ. ೬೧೨); ನುಡಿಗಡಣೆ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ ಭಾಷೆಗಳುಲಿವು ತೂರ್ಯತ್ರಯದ ಘೋಷಣವು (ಬಸಪು. ೪-೫೪).

[ನುಡಿ$_2$ + ಗಡಣ$_2$]

ನುಡಿಗಡಣೆ 'ನುಡಿಗಡಣ' ನೋ.

ನುಡಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಣ್ಣು: ಕಪ್ಪಾಗಿ, ಆಳದಲಿ ಹೊಳಪಿಡುವ ನಿನ್ನ ನುಡಿಗಣ್ಣು, ನಾ ಕಂಡ ಮಿಕ್ಕಾವ ಕಣ್ಣನೂ ಮರೆಮಾಡಿ, ಮುಂದೆ ನಿಲುವುವು ಬಂದು, ನಡುವಿರುಳ ಹೊತ್ತು (ಇಂಗೀತ. ೫೬-೧೪). [ನುಡಿ$_2$+ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ನುಡಿಗಬ್ಬ (ನಾ). ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ; ವಚನಕಾವ್ಯ: ಪುಸಿಯನೇವೊ ಟ್ಟುಂಗಪುಸಿರೆಂ. ಈವಗೆಯ ನುಡಿಗಬ್ಬಂ ಮುಂತಿಲ್ಲ ಪಿಂತಿಲ್ಲಮೆಂದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೪-೨೪). 'ಓದುಗಬ್ಬ' ಪರಾ.

[ನುಡಿ$_2$+ಕಬ್ಬ$_1$]

ನುಡಿಗಲ್, ನುಡಿಗಲಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನು ಕಲಿ,—ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು: ಬಿಡು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮನಂಜದೆ ಪಿಡಿ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮನುದಾರ ಚಿತ್ತದಿನೆಂಬೀ ನುಡಿಯನೆ ನುಡಿದು ಮನಂಬಿಡೆ ನುಡಿಗಲ್ತುಂ ಸುಕವಿನಿಕರ ಪಿಕಮಾಕಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪); ಗಿಳಿಯೊಡನೋದಿಯೋದಿ ನುಡಿಗಲ್ತು ಮದಾಲಸರಾಜಹಂಸಮಂಡಳಿಯೊಡನಾಡಿಯಾಡಿ ನಡೆಗಲ್ತು . . . ಬಾಲಭಾವದೊಳೆ ಬಾಲಕಿಯರ್ ಬಳೆವರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೦); ಮೃಡ ದೂಷಕರ ಬಾಯ್ಗಳಂ ಮುದ್ರಿಸುವ ಚೆಲ್ವ ನುಡಿಯೊಡನೆ ನುಡಿಗಲ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೩೩). **ನುಡಿಗಲಿ**: ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ನುಡಿಗಲಿತ ಮಗನಲ್ಲದೇನು ವನಱಿಯಲಾ ನೀನಿಲ್ಲಿ ಒಱತೆಯನಗಿದೊಡಲ್ಲದೆ ಮುನಿಸು ತಿಳಿಯಲ್ಕೆ ಒಲ್ಲನಯ್ಯನು (ಬಸವು. ೪೭-೭೧); ಒಯ್ಯನೆ ನುಡಿಗಲಿಯಲೆಂದು ಬಂದು ಪುರುಳಿಗಳನಾಳಿಯರಿಂದೆ ತೊಲಗಿಸುತ್ತೆ (ಚೆಬಪು. ೭-೧೪).

[ನುಡಿ$_2$ + ಕಲ್$_1$]

ನುಡಿಗಲಿ 'ನುಡಿಗಲ್' ನೋ.

ನುಡಿಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನು ಕಲಿಸು; ಮಾತನಾಡಲು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸು: ಕಿಱುಗೂಸುಗಳಂ ನುಡಿಗಲಿಸಿದಂ ತೊದಲ್ನುಡಿ ಪಡೆವಿನೆಗಂ ಪಿತೃಯುಗಕೆ ಕರ್ಣಾಮೃತಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೭೯); ನುಡಿಗಲಿಸಿ ಮಾಣ್ದುದೇ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿಯನಿಸಲನಂಗನಂ ಕಲಿಸಿದುದೆಂದೊಡೆ ಬಿರಯಿಗೆ ಮುನ್ನಿನ ಭವದಿಡುವಗೆ ಚೂತಾಂಕುರಂ ವಿಷಾಂಕುರಮೆ ವಲಂ (ಪುಲ್ಲಪು. ೬-೨೮). [ನುಡಿಗಲ್+-ಇಸು$_3$]

ನುಡಿಗಾಱ, ನುಡಿಕಾಱ (ನಾ). ಮಾತುಗಾರ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣ; ವಾಕ್ಪಟು: ಗರವಟಿಗರ ಕೊಲ್ಲಾಯ್ತರ ನುಡಿಗಾಱರ ಮಾಸ್ವಾರರ ಸಂದಣಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯಕಾ.೧೨-೧೯); ಕಟ್ಟಣಕದ ನುಡಿಗಾಱ! ಅಡಿಗಡಿಗೇಂ ಜಱುಚುವಯ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೨೮). **ನುಡಿಕಾಱ**: ಜಡಿವ ಪಡಿಯಱರ ಸೊಗಯಿಪ ನುಡಿಕಾಱರ ಮೇಳದರಸುಗಳ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೈಗುಡುವ ಸೊಬಗೆಯರ ನೆರವಿಗಳೊಡನೆಟ್ದಂ(ಕಬ್ಬಿಕಾ.೯೦); ನುಡಿಕಾಱಂ, ಆಟಕಾಱಂ ಮೋಸಕಾಱಂ, ಮುಂಡಕಾಱಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೩ ಪ್ರಯೋ). [ನುಡಿ$_2$+-ಕಾಱ]

ನುಡಿಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಮಾತುಗಾರಿಕೆ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ: ನರನ ನುಡಿಗಾಱಿಕೆಗೆ ವರ್ಮವ ಧರಿಸಿ ತನ್ನರಸಿಯುಳ ನೋಡುತ ಹಸನು ಸಂತಸವಡಗಿ ಸತಿಯೇ ಕೇಳಿದೈಯೆನಲು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೫-೨೮).

[ನುಡಿಗಾಱ+-ಇಕೆ]

ನುಡಿಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಮಾತು ಅಡಗು; ಮೌನವಾಗು: ಬಿಡು ನಿಜಮನ್ಯುಬಾಷ್ಪಭರಮಂ ನುಡಿಗುಂದುತಮಿಂತು ದುಃಖಮಾಂತೊಡೆ ಕಡೆಗೋಡಿಪೋಗದೆ ಪೊನಲ್ ಪುಗುತರ್ಪ ತಟಾಕದಂದದಿಂದೊಡೆದಪುದಲ್ತೆ ನಿನ್ನ ಸುಮಕೋಮಲಮುಪ್ಪೆರ್ದೆ ತಂದೆಯು ತಾಯು ಬಾಟಿಕ್ಕೆಯಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೮೫). [ನುಡಿ$_2$+ಕುಂದು$_1$]

ನುಡಿಗುಡು 'ನುಡಿಗೊಡು' ನೋ.

ನುಡಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು: ಲಂಚಗಾಱನಂತೆ ನುಡಿಗೆಡಿಸದೆ ಏಕಚಿತ್ತದಿಂ ಕೇಳ್ವಿರಪ್ಪೊಡೆ ಪೇಟ್ದಪೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೩).

[ನುಡಿಗೆಡು+-ಇಸು$_3$]

ನುಡಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತು ಬಾರದಂತಾಗು; ಮಾತಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗು: ಥಗೆವಡೆದೊಡಲೊಳು ಸ್ಫೋಟಕವೆದ್ದು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಗೆಟ್ಟುವೆ ಜೀಯ (ಮೋಹತ. ೯-೧೪). ೨. ಮಾತಿಗೆ ಅತೀತವಾಗು; ನುಡಿಗೆ ಮೀರು: ತಾ ನಡೆವಡೆ ನಡೆಗೆಟ್ಟ ನಡೆಯ ನಡೆಯಬೇಕು, ತಾ ನುಡಿವಡೆ ನುಡಿಗೆಟ್ಟ ನುಡಿಯ ನುಡಿಯಬೇಕು (ಅಪಙಂ. ೯೯-೪೪೮). [ನುಡಿ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ನುಡಿಗೇಡು (ನಾ). ೧. ಪರಿಣಾಮವಾಗದಿರುವ ಮಾತು; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು: (ಠ). ೨. ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವಿಕೆ; ವಚನಭ್ರಷ್ಟತೆ: 'ನುಡಿಗೇಡುಗ' ಪರಾ. [ನುಡಿ$_2$ + ಕೇಡು]

ನುಡಿಗೇಡುಗ (ನಾ). ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು ; ವಚನಭ್ರಷ್ಟ : ನುಡಿದ ನುಡಿಗೇಡುಗನ ವಿಪ್ರರ ಮಡುಹಿದಾತನನವಳಗುರುವಿನ ಮಡದಿಯರಿಗಳುಪಿದನ . . . ವಿಪ್ರರ ಜಡಿದು ನುಡಿದನ ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೨-೮). [ನುಡಿಗೇಡು+-ಗ$_2$]

ನುಡಿಗೇಳ್, ನುಡಿಗೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನ್ನು ಕೇಳು,—ಆಲಿಸು : ಇನಿಯನ ಚೆಲ್ವನೀಕ್ಷಿಪ ಸೊಕಂ ನುಡಿಗೇಳ್ವಳಿಪಂ ನಿವಿರ್ಚದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೨). **ನುಡಿಗೇಳು : ೨.** ಧ್ವನಿ ಕೇಳು : ಅವಗಮೊಡನಾಡಿಯುಂ ನುಡಿಗೇಳಿಯುಂ ಬಿನಯುಂಗೆಯ್ದುಂ ಬೇಟ್ಪುದನಿತ್ತುಂ ಮನ್ನಿಪರುನ್ನತಿಗೆ ಮಿತಿ ಯಾವುದು (ಚಿಕಸಂ. ೭೮-೧೬). ನೊಂದೆನಾ ನುಡಿಗೇಳುತವೆ ಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿ ಕೇಳ ತಾಂಡವನ ತಾಯ್ ತಂದೆಗಳ ದನಿದೋಜದಿಳುಹಿದೆನಿಳಿಗೆ ಮರದಿಂದ (ತೊರವೆ. ೨-೫-೨೨). [ನುಡಿ$_2$+ಕೇಳ್]

ನುಡಿಗೇಳು 'ನುಡಿಗೇಳ್' ನೋ.

ನುಡಿಗೊಡು, ನುಡಿಕೊಡು, ನುಡಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತಿನ ರೂಪಕೊಡು ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸು ; ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಪಡಿಸು. ೨. ಮಾತುಕೊಡು ; ಭಾಷೆ ನೀಡು ; ವಚನ ಕೊಡು : (ಈ). **ನುಡಿಕೊಡು : ೧.** ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಚಿಂತೆಗೆ ನುಡಿ ಕೊಡಲಾರದೆ ದಾಸರು ಏನೋ ಮೂಕಸಂಕಟಪಡುವವರಂತೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಕೊಂಡರು (ರೂಪಸ. ೧೮). **ನುಡಿಗುಡು : ೨.** ನುಡಿಗುಡದಿನಿಶಂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕೊಡುವ ಮಹಾದಾನಿಯಂತಿರಲಲರೇಜದೆ ಸೊಂಪಿಡಿದಿನಿವಣ್ಣಳ ನೆಲ್ಲಗೆಡವಿಡಿದೀವುತ್ತ ಮೊಪ್ಪುಗುಂ ಪನಸಕುಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೦). [ನುಡಿ$_2$+ಕೊಡು$_1$]

ನುಡಿಜಾಣ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ ; ವಾಕ್ಪಟು : "ನುಡಿಜಾಣನಂ ಸುಮುಖನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೯) ; ಸೊಬಗಿಯ ಗಾಂಪಿನಂತೆ ನುಡಿಜಾಣನ ಮೋನದಂತೆ ಬಲ್ಲಿದನ ನೋಟದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೪೪) ; ನುಡಿಜಾಣ ನಡೆಜಾಣ ನೆಟಿಜಾಣ . . . ಎನ್ನಂತರಂಗದೊಳಿರು ಜಾಣರೊಡೆಯ ಚಿದಂಬರಪುರುಷಾ (ಭರತೇ. ೭-೭೬) ; ಈ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತ ಸಕೀಲವನಱಿಯದೆ ಬಱಿದೆ ಪ್ರಸಾದಿಗಳೆಂದು ನುಡಿವ ನುಡಿಜಾಣರ ಕಂಡು ನಾಚಿದೆನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭೩-೪೭). [ನುಡಿ$_2$+ಜಾಣ]

ನುಡಿಜಾಣೆ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣೆ : ಆಡುವ ಮುಗ್ಧಬಾಳಕಿಯರುಂ ನುಡಿಜಾಣೆಯರಾದರೀಗಳಿಂಪೊಡದ ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳ ನಾಡಿಯೆ ಕೇಳಿಸಲೆ (ವರ್ಧಪು. ೪-೩೭). [ನುಡಿ$_1$+ಜಾಣೆ]

ನುಡಿಜಾಣ್ಮೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಚಾತುರ್ಯ,—ಜಾಣತನ : ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ: ನುಡಿಜಾಣ್ಮೆಯಲ್ಲ ನೂತನಪುರುಷನ ಕಂಡು ಕಡುಗುವುದಲ್ಲ ನಿನ್ನಾಣೆ ಕಡುಗಾಡಿಕಾಱನವನ ಚೆಲ್ವು ಕೈಸೆಱೆವಿಡಿದುದೆನ್ನಂತರಂಗವನು (ಕುಂದಾಸಾಂ. ೨೩-೨೧) ; ನುಡಿಜಾಣ್ಮೆ ನಡೆಜಾಣ್ಮೆ ನನಗೊ ದೇವರಿಗೊ ಸಂಗಡದ ಭೂಪರು ಪೇಳಲಿ (ಭರತೇ. ೩೯-೧೦೭) ; ನುಡಿಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದೆ ಜಯಮುಂ ಪಡೆವಳವಂತಿರ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಮಂ ತೋರ್ಪಧಟುಳ್ಳೊಡೆ ಕೋಱು ಗೆಲ್ವುದು (ವೃಷವಿ. ೩೬-೬೧). [ನುಡಿ$_1$+ಜಾಣ್ಮೆ]

ನುಡಿತ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹೇಳುವಿಕೆ ; ನುಡಿಯುವಿಕೆ : ಹೊರಗೊಳಗಣ ನುಡಿತದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚೂ ಇದೆ (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೧ ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. (ವಾದ್ಯಗಳ) ಧ್ವನಿ ; ವಾದನಧ್ವನಿ : ಎರಡು ಕೋಲುಗಳಿಂದ ಬಡಿದು ಬಾರಿಸುವ ಚಂಡೆಯು ಇನ್ನಪ್ಪು ಏರಿನ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ನುಡಿತ ಗಾವುದ ದೂರಕ್ಕೆ ಕೇಳಿಸಬಲ್ಲುದು (ಯಕ್ಷಬ. ೯೧). [ನುಡಿ$_1$+-ತ$_2$]

ನುಡಿತಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ಭಾಷಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವ ತಟ್ಟೆ ; ಗ್ರಾಮಫೋನ್ ರೆಕಾರ್ಡ್ : ನಾಟಕ ವಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ಹಲವು ಚಿತ್ರಗೀತೆಗಳ ನುಡಿತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಅಲಹೂ. ೧೧೯). [ನುಡಿ$_2$+ತಟ್ಟೆ]

ನುಡಿತೆ (ನಾ). ಮಾತು ; ಸೊಲ್ಲು : ಹಿಡಿತೆ ಬಿಡಿತೆಯ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿನ ನಡತೆ ನುಡಿತೆಯ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ . . . ಸುಖದದರುಯಡರಿನಲೇಕತೆಯಲೆಡೆಗೊಡುವ ಸಹಜಸಮುಷ್ಟಿ ಕೆಯನುಸುರುವೆನು (ಗಗತಾ. ೧೭-೬). [ನುಡಿ$_1$+-ತೆ$_2$]

ನುಡಿದಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು ; ವಚನಭಂಗಮಾಡು : ಆಡಿ ನುಡಿದಪ್ಪುವ ರಾಯರ ಗಂಡನಾಹವೋದ್ದಂಡರ ಗಂಡನೆಂಬ ಬಲವುಂ ಬಿರುದಂ ಚಿಕದೇವರಾಯನೊಳ್ ಮಂಡಿತಮಲ್ತೆ (ಅಪ್ರತಿ. ೮-೧೮). [ನುಡಿ$_2$+ತಪ್ಪು$_1$]

ನುಡಿದಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು ; ವಚನಭಂಗ : ನುಡಿದಪ್ಪಿಗೆ ತಂದೆ ತಾನೇ ಕೊರಲ್ಗೊಯಿಸಿದಪನೆಂದು ನೀಂ ನೊಂದೊಡೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೧೫). [ನುಡಿ$_2$+ತಪ್ಪು$_2$]

ನುಡಿದೂಸಱು (ನಾ). ತೆಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು ; ತಿರಸ್ಕಾರದ ನುಡಿ ; ನಿಂದೆ : ಪೊಡೆಯರಲನಂಗನೆಯ ಮನೆಯ ಸತಿಯೆನಲಾಳ್ವ ನುಡಿದೂಸಱಂಗಳ್ಕದಾ ರಮಾಕಾಂತೆಯೊಡನೆಡೆವಿಡದೆ ಪಗಲೆ ಪಳ್ಳಿಯೊಳಿರ್ಪನು (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೪೭). [ನುಡಿ$_2$+ದೂಸಱು]

ನುಡಿದೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ಭಾಷೆತೊಡು : ಅರಿಗನು ಪುತ್ರಮರಣಕಾರಣನಾದ ಜಯದ್ರಥನನ್ನು ಮುಡುಹುವೆನೆಂದು ನುಡಿದೊಡುವುದು (ನಾಡೋಜ. ೨೦೫). [ನುಡಿ$_2$+ತೊಡು$_1$]

ನುಡಿನಲ್ಮೆ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತು ; ನಲ್ನುಡಿ : ಇದು ನುಡಿನಲ್ಮೆಯೆಂಬುದುತ್ತರವಾಕ್ಯಂ ಪೆಜರ ಮನಕ್ಕೆ ನೋವಂ ಪುಟ್ಟಸದ ನುಡಿಹಂ ನಲ್ಮೆಯೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ನೀತಿಪಾ. ೨೬-೫೬). [ನುಡಿ$_2$+ನಲ್ಮೆ]

ನುಡಿನಿಱಿಗೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಕ್ರಮ ; ಮಾತಿನ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ನುಡಿನಿಱಿಗೆಯುಂ ಬೆದಂಕಿ ಪಾರ್ಥದಂತುಂ, ಇರ್ದಂತೆ ಬಣ್ಣಿಪೊಂದು ಜಾಣ್ಮೆ ದೊರೆಕೊಳ್ವಂತುಂ . . . ಬಣ್ಣಿಪೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೮-೧). [ನುಡಿ$_2$+ನಿಱಿಗೆ]

ನುಡಿಬಿನ್ನಣ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಾಣ್ಮೆ,—ಚಾತುರ್ಯ : ಎಲೈ ರಾಘವ, ನುಡಿಬಿನ್ನಣಂ ಸಾಲ್ಗುಂ ಪಿಡಿ ಎನ್ನೀ ಕೋಯಂಡಮಂ (ಅದ್ಭುತ. ೩೨-೨೪). [ನುಡಿ$_2$+ಬಿನ್ನಣ (<ಬಿನ್ನಾಣ)]

ನುಡಿಮೇಳ (ನಾ). (ಹಾಡಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ) ನುಡಿಸುವ ಕೊಳಲು, ನಾಗಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ : ಊದಿ ಬಾಱಿಸುವ ನುಡಿಮೇಳ ಮೊದಲಾದುದೇ ಸುಷಿರವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೨೫೨). [ನುಡಿ$_2$+ಮೇಳ (=ಮೇಲ)]

ನುಡಿಯಾಟ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ : "ಒಣರನ್", "ಒಣರ್ದ್ವನ್" ಪಿಡಿದು ನುಡಿಯಾಟವಿರೆ : ಗೆಯ್ಮೆಯನ್ ಗೆಯ್ದೊರನ್ ತೋಱಿದೊಡೆ, ಕೇಡನ್ ಅಱಿಲಾಭಮೆಸಗಿದಪುದೆಂಬುದನ್ ನುಡಿವೆ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೫-೩೦೧). [ನುಡಿ$_2$+ಆಟ]

ನುಡಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಭವಿಷ್ಯ ಹೇಳು: ಪಲರ್ಕೆ ಸಂದೆಯದೆ ಪಿಥಿಯಸನ ಡೆಲ್ಫಿಗಂ, ಡೊಡೋನದ ನುಡಿಯಾಡುವೋಕಮರಕ್ಕಂ, ಅಟ್ಟಿದನ್ ದೂತರನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೫-೭೪೯). [ನುಡಿ$_2$+ಆಡು$_1$]

ನುಡಿಯಿಸು, ನುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೇಳಿಸು : ವಿದುರನೆಂಬೀ ತೊಟ್ಟುಪ್ಪಟ್ಟಿಯ ಮನೆಯ ಕೂಟಿ ನುಡಿಯಿಸೆ

ನುಡಿದ್ಯೈ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೮) ; ಲೋಕಪಾಲನಿರುಳ್ ತೂಂಕಡಿಸುವಾಗಳ್ ವಕುಳ ಮಾಲೆಯೆಂಬ ಗೊಜ್ಜೆ ಯಿಂದೆ ನುಡಿಯಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ನುಡಿಸಿ]ದೊಡ ರಸನದಂ ಸ್ವಪ್ನಮೆಂದೇ ಬಗೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೬೦) ; ಆ ಮನೋಹರಾಲಾಪೆಯ ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಮೆ ನುಡಿಯಿಸಿದಪ್ಪುದು (ಕಾದಂಬ. ೪೦೪) ; ಮಿಡಿದೀ ದುಶ್ಶಾಸನನೇಂ ನುಡಿಯಿಸುವನೊ ಕುರುನರೇಂದ್ರದುರ್ಮರ್ಷಣನೇಂ ನುಡಿಯಿಸುವನೊ (ಗದಾಯು. ೩-೮೧). ೨. ಮಾತಾಡಿಸು: ನುಡಿಯಿಸಿದೊಡೆ ಮತ್ತಿನಿಯಳ್ನುಡಿಯದೆ ಮಱುಮಾತನಶ್ರುವಿಹಿತ ವಿಲೋಕಂ ಜಡಚರಿತಕುಮುದದಳಮೆನೆ ಕಡೆಗಣ್ಣಿಂ ನೋಡಿದಳ್ ವಯಸ್ಯೆಯ ಮುಖಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೧). ೩. ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು ; ನಾದ ಹೊರಡಿಸು : ಗದೆ ಬೀಸುವಂತಲ್ತು ಭೀಮ, ಬಿಲ್ವೆಸನ್ ನುಡಿಯಿಸಲ್ ಬಲ್ಲಂಗೆ ಬಿಲ್ಲೊಂದು, ಮೇಣ್ ಬೀಣೆಯೊಂದು(ಅಶ್ವತ್ಥಾ.೮೩೫).

ನುಡಿಸು : ೨. ನುಡಿಸಿದನೆನ್ನಂ ನಲ್ಲಂ ಬಿಡಿಸಿದನೆನ್ನಂತರಂಗದನುತಾಪಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೫) ; ಮನುಷ್ಯಂ ಪೊದಲಾಗಿ ನುಡಿವುದರಿದೆಂದೊಡೆ ಮರನಂ ನುಡಿಸುವುದು ಪರಮಗಹನಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೨-೧೩) ; ಗರ ಹೊಡೆದವರ ನುಡಿಸಬಹುದು ಸಿರಿಗರ ಹೊಡೆದವರ ನುಡಿಸಲು ಬಾರದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೩೨) ; ಜಡನಂ . . . ಅನಿಷ್ಟಂಮಾಟ್ಪನಂ ನೋಡಿಯುಂ ನುಡಿಸಲ್ ಸುಜನರೊಲ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ.೧೯); ಮುಟ್ಟಬಾರದು ನೋಡಬಾರದು ನುಡಿಸಲರಿದು ಪಿಡಿದು ಬಿಟ್ಟಡೆ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡನ ಮೇಲಲ್ಲದೆ ಬೀಳಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೫೦) ; ನುಡಿಸೆ ತಲೆವಾಗಿದನು ಲಜ್ಜೆಯ ಝುಡಿತೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೮-೫೧). ೩. ದುರಪದವನೊಂಗ್ಯನೆ ಮಿಡಿಸು ಲಿಂಗಾದೇವಿ ಕೊಳಲಂ ನುಡಿಸು ಚಂಗಳೆ ತಾಳಧರಿ ನೀನಾಗು ಭೋಗಾಯಿ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೨) ; ನುಡಿಸು ನಿಸ್ಸಾಳವನು ಕರೆ ಹೊಂಗೊಡನ ಹಿಡಿದ್ಯೆತರಲಿ ನಾರಿಯರೆಡಬಲನು ತೆಱಹಾಗಲಿಕ್ಕಲಿ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರವ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩೭) ; ಮಣಿಖಚಿತ ಕಾನಕದ ದಂಡಿಗೆಯ ನುಡಿಸುತ್ತ ಪೊಸತಾನಮಾನ ಗಂಧರ್ವಕಿನ್ನರಸತೀಸಂಕುಳದ ಗಾನವಂ ಕೇಳ್ವಡಿಸಲು (ಸೌಂದಪು. ೮-೪) ; ನಾಲಗೆ ಕುಡುಹು ಶರೀರವೆ ವಾದ್ಯ ನಿರಾಳಾತ್ಮನೇ ವಾದ್ಯಕಾಱ ತಾಳಿ ನುಡಿಸುತಿರ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದರೆ ದೇಹ ಡೋಳಿನಂದದೊಳು ಬಿದ್ದಿಹುದು (ಭರತೇ.೧-೧೧೩) ; ವೀಣೆಯಿಂ ಗಾನವಂ ನುಡಿಸುವಂದದೊಳೆನ್ನ ವಾಣಿಯಿಂ ಕವಿತೆಯಂ ಪೇಳಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೮) ; ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ತಾನ ನುಡಿಸಲು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದರು . . . ದೊಡ್ಡಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೦). ೪. ಬಿಲ್ಲಿನ ತಿರುವನ್ನು ಮಿಾಟಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಟೇಂಕಾರಮಾಡು : ಸಾಯಲಂಜುವಡಿಳುಹು ಧನುವನು ನೋಯಿಸೆನು ನುಡಿಸಿದಡೆ ಕೌರವರಾಯನಾಣೆ ನೃಪಾಲ ಕೇಳೆನುತೆಚ್ಚನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೭). [ನುಡಿ$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ನುಡಿಯುಡುಗು (ಕ್ರಿ). ಮಾತು ಬಾರದಂತಾಗು ; ಸೊಲ್ಲು ಉಡುಗು : ಹರಿಮುಖಸುರರ್ ಭೀತಿಯಿಂ ನುಡಿಯುಡುಗಿ ಧೂಮಕರನನೀಕ್ಷಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೨೨೧). [ನುಡಿ$_2$ + ಉಡುಗು$_1$]

ನುಡಿಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಾತನಾಡುವ ದೇವರು ; ಜಂಗಮ : ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ದಿಟವನಱಸುವರೆ ಜಂಗಮವ ನೆಱೆ ನಂಬುವುದು ನಡೆಲಿಂಗ ನುಡಿಲಿಂಗ ಮುಖಲಿಂಗವೆಂದೇ ನಂಬೋ (ಬಸವ. ೪೨೭).
[ನುಡಿ$_1$ + ಲಿಂಗ]

ನುಡಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಗಿಳಿ : ನುಡಿವಕ್ಕಿ ರನ್ನನೀ ಬಾರೆಂದವ ಮೈದಡವಿ ದಾಡಿಮ ತನಿವಣ್ಣ ಕುಡುಕಿತ್ತು ಮುಂಗೈಯ್ಯಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡೊಡನುಸುರಿದನಿಂತೆಂದು (ಜೀಪಂಸಾಂ. ೧೨-೫೫) ; ನಡೆವಕ್ಕಿಯ ನಲ್ಮೆಯ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಯ ನುಡಿವಕ್ಕಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿಯ ನಿಡುಗಣ್ಣಱವಕ್ಕಿಯ ಬಳಗಂ ಬಳಸಿದುದಾ ನೃಪಸತಿಯ (ಜಯುಕಾ. ೨-೧೮) ; ನಡೆವಕ್ಕಿ ನುಡಿವಕ್ಕಿ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿ ಕೇಳಿಸುವ ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ . . . ಬನದೊಳಿರುತಿಹವು (ಕುರಾಪಾಂ. ೨-೩೧) ; ಮೈವಾಗಿ ಕೆಲಕೊಲೆದ ಕಱಿವಣ್ಣಂ ಕೊಕ್ಕಿಂ ಕುರ್ಕಿ ಸೀಯೆನೆ ಸವಿವ ನುಡಿವಕ್ಕಿಗೊಂದಣದಿಂ . . . ಬನಂ ಮನಂಗೊಂಡುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೮). [ನುಡಿ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ನುಡಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವರ ಹೊರಡಿಸು ; ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದು : ಕಾಕಾಲಯದೊಳಗೊಡಲಂ ಪೊರೆದುಂ ಮೆಯ್ಮಸಿವಣ್ಣಮನಾಂತನವರತಂ ನುಡಿವಡೆಯದೆ ಪಿಕಮಿರ್ದುವು ಧರೆಯೊಳು (ಜಯುಕಾ. ೩-೫೪). ೨. ಮಾತಿನ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ : ತೋಳೆದ ಬಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ನುಡಿವಡೆದು ಬರೆಹದಿಂ (ಕಾಲೂರ.೧೯೨-೪೩೮). [ನುಡಿ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ನುಡಿವಲ್ಮೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಶಕ್ತಿ,—ಪ್ರೌಢಿಮೆ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ: ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲವೋದಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಗುಂ ಗುರೂಪದೇಶ ಕ್ರಮದಿಂ ನುಡಿವಲ್ಮೆಯಲ್ತದೇಂ ಕಲ್ತೊಡನೋದುವುದಲ್ತೆ ಗಿಳಿಗಳುಂ ಪುರುಳಿಗಳುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦). [ನುಡಿ$_2$ + ಬಲ್ಮೆ]

ನುಡಿವಳಿ (ನಾ). ೧. ಹೇಳುವಿಕೆ; ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಮಾತನಾಡುವ ಕ್ರಮ ; ಮಾತಿನ ರೀತಿ,—ಧಾಟಿ : ಗಿಳಿಯುಂ ಸೋವೆಳೆಯಳ ನುಡಿವಳಿಯಿಂದೆ ವಿಕಾಸಮಾದ ಭಾಯ್ದೆಱೆಗಂಡಂದೆಳಸುತ್ತಿರ್ಪುವು ದಾಡಿಮಫಳಬೀಜಂಗೆತ್ತು ದಂತಕುಳಮಂ ಗಿಳಿಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೭) ; ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಇಂಬು ಹೊರೆಯದಂತೆ ತಮ್ಮ ನುಡಿವಳಿ, ನಡೆವಳಿಯನ್ನಿಡುವುದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೭೫) ; ಹಳೆಯ ನುಡಿವಳಿ—ಹೊಸ ನಡೆವಳಿಗಳನ್ನು ಬೆಸೆದು ಹೊಸಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಚೆಲುವನ್ನು ಕಂಡು ಸೊಂಪನ್ನು ಉಂಡು ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆಯನ್ನು ಬರೆದೆನು (ಕಾಲೂರ. ೪ ಬರೆದವನ ನಾಲ್ಕು ಮಾತು). ೩. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಭಾಷೆ ; ವಾಗ್ದಾನ ; ಕೊಟ್ಟ ಮಾತು : ಗಾಂಗೇಯಂ. . .ತನ್ನ ನುಡಿದ ನುಡಿವಳಿಯೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕಧಿಷ್ಠಾನಂಗಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದಂಗೆ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೨ ವ); ಮುನ್ನ ಮನುಷ್ಯಗತಿಯೊಳ್ಪುಟ್ಟದರಂ ಮತ್ತಿನವರ್ ಪ್ರತಿಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ಕೃತಪ್ರತಿಜ್ಞರುಮಾದರಿಪನಱಿದು ನುಡಿವಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂದದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೦೧) ; ನೀಂ ನಿನ್ನ ನುಡಿದ ನುಡಿವಳಿಯಂ ನೆಱಪಿದೆ ನಿನ್ನ ನನ್ನಿ ನಿನ್ನಯ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸನ್ನಿದಮಾದುದು ಪೋಗು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೬) ; ನುಡಿಮಾ ತತ್ವದ ಮಾತಂ ಬಿಡಲಾವ್ × × ಏನುವಂ ನುಡಿವಳಿಯನ್ತೆ ನಡೆವಳಿಯೆನಿಸಿದಂ ನುಡಿದನ್ತೆ ಗಣ್ಡಂ ಗುಣಗಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೯-೩೯ ; 1071); ನುಡಿದ ನುಡಿವಳಿ ಸಂದುದೇ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಗೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೨) ; ನಾವಿರ್ವರೊಳಗೆ ಮುನ್ನ ಮಾನವಗತಿಗೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ಈ ನಾಕದೊಳಗಿರ್ದವರು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂಬೀ ನುಡಿವಳಿಯುಂಟಪ್ಪುದು (ಶಾಂತೀಚ. ೩-೮೪) ; ಕರ್ಣನು ತಾನು ಕುಂತಿಗೆ ನುಡಿದ ನುಡಿವಳಿಯನ್ನು ನೆನೆದು ಪುರಿಗಣೆಯ ದೊಣೆಗೆ ಕೈಯಿಡದೆ ರೌದ್ರಶರದ ದೊಣೆಗೆ ಕೈನೀಡಿದನು (ಛಾಮಣಿ.೩೨). 'ನಡೆವಳಿ$_1$' ಪರಾ.
[ನುಡಿ$_1$ + -ವಳಿ$_1$]

ನುಡಿವಳಿಕಾಱ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಾರ; ವಾಕ್ಪಟು : ಕಾಱಕ್ಕೆ—ನಡೆವಳಿಕಾಱಂ, ನುಡಿವಳಿಕಾಱಂ . . . ಬಗೆಕಾಱಂ (ಶಸುದ. ೧೯೯ ಪ್ರಯೋ). [ನುಡಿವಳಿ + -ಕಾಱ]

ನುಡಿವಳಿಕೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ರೀತಿ,—ಕ್ರಮ : ಕೃತಿಯು ಏನಾದರೂ ನುಡಿವಳಿಕೆ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯವು ನಡೆವಳಿಕೆ. ನುಡಿವಳಿಕೆಯು ಅತ್ಯುಚ್ಚವಾಗಿ ನಡೆವಳಿಕೆಯು ಅದರ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದ್ದರೆ, ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಧುವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಸಾಹಿಸಂ. ೨). [ನುಡಿವಳಿ + -ಕೆ]

ನುಡಿವಳ್ಳ 'ನುಡಿವಾಳ' ನೋ.

ನುಡಿವಟಿ ? (ನಾ). (?): ನಂಬಿದರನೋವದೆ ಛಿದ್ರಿಪ ಕಳ್ತ ಕಳ್ಳರೊಳ್ ನುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕುಡಿ, ಗುಡಿ]ವಟಿಯಾದನೆಂದು ನವನಾರಕರಂ ಪರಿದೆಯ್ದಿ ನಾರಕರ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦). [?]

ನುಡಿವಾಳ, ನುಡಿವಳ್ಳ (ನಾ). ವಾಚಾಳಿ; ಮಾತುಗಾರ : "ವಕ್ತಾ . . . ವಾದೀ, ವಾವದೂಕಃ-ಈ ೬ ನುಡಿವಾಳಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೯೧). **ನುಡಿವಳ್ಳ :** "ರಪ್ತಾ =ನುಡಿವಳ್ಳಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೮).

[ನುಡಿ$_{2}$ + -ವಾಳ$_{3}$(< - ವಳ)]

ನುಡಿವೆಣ್, ನುಡಿವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ; ಶಬ್ದದ ಒಡತಿ; ಸರಸ್ವತಿ : "ನುಡಿವೆಣ್, ಬಾಸೆವೆಣ್, ಸೊಲ್ವೆಣ್, ಮಾತೆಱೆಯಳ್, ಸಾರದೆ, ಸರಸ್ವತಿ—ಈ ೬ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೧೬) ; ಆ ನುಡಿವೆಣ್ಣನಾಂತ ನಾಲ್ಮೊಗಮಿರದಚ್ಚದಾವರೆಯ ಚೆಂದಮನಂದೊಳಕೆಯ್ಕೊ ಬಂದು ನೆಟ್ಟಗೆ ಬಲವಕ್ಕದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ಕಣ್ಗೆ ಸೆದಂಬಿದಿ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪಿರಾ (ಕಜ್ಜಕಾ.೧೬೪) ; ಮೃಡನಂ ಮೊರಡಿಯಣುಗೆ ನಾಲ್ಮೊಗನಂ ನುಡಿವೆಣ್ಣಂಬುರುಹೋದರನಂ ಸವಿಗಡಲ ಕುವರಿ . . . ಕಯ್ವಿಡಿದಂದದಿ ನೃಪತಿಯ ತೋಳ್ಪಾಳಂ ಪಿಡಿದು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೦) ; ನುಡಿವೆಣ್ಣಂ ವಿಧಿ ಬೊಮ್ಮನಂ ಸರಸಿಜಂ ತತ್ಕಂಜಮಂ ವಿಷ್ಣು ತಾನೊಡಲೊಳ್ವಿಷ್ಣುವನಬ್ಧಿ ತಾಳ್ದು ಮುದಱಿಂ ತಾಂ ಶ್ರೀಷ ವೆಂದಾಡೆ (ಹವಿಮ್ಮರ. ೫-೪೯); ಕನ್ನಡದ ನುಡಿವೆಣ್ಗೆ ಭರ್ತೃವಮಂದಿರವಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಪ.೫೩-೯೭). **ನುಡಿವೆಣ್ಣು :** "ನುಡಿವೆಣ್ಣು ಸರಸತಿಯುಂ ಸಾರದೆಯೆಂಬಿವರವಿಂದಭವನರಸಿಗಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ.೯); ನುಡಿವೆಣ್ಣು ಮೆಯ್ದೊಳಱುವಂತಿದೆ ಕಾವ್ಯಜ್ಞ ನುಡಿ ನಿನ್ನ ಚತುರ ನಲ್ನುಡಿಯು (ಪರ್ಥಚ. ೮-೨) ; ಇದು ರತಿಯ ನೂಪುರದ ಸುಣ್ಣರ ಇದುವೆ ನುಡಿವೆಣ್ಣಂಚೆಯಿಂಚರ (ಸಾಳ್ವಭಾ.೧೮-೩೫).

ನುಡಿವೆಣ್ಣಿನಿಯ = ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಳ್ಮ : "ಅಂಚೆದೇರಂ, ನುಡಿವೆಣ್ಣನಿಯಂ . . . ತಾವರೆವಸೆಯುಂ-ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೧೫). [ನುಡಿ$_{2}$ + ಪೆಣ್]

ನುಡಿವೆಣ(ನಾ). ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೆಣದಂತಿರುವವನು ; ಬಾಳ್ವೆಣ ; ಜೀವಚ್ಛವ : ನಡೆವೆಣನ ನುಡಿವೆಣನ ಸಂಸಾರವೇನವನ (ಬಸಪ. ೧೫೭) ; ಪತಿತರು, ಪಾಪಾತ್ಮರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ನಿರ್ವೀರ್ಯರಾಗಿ, 'ನಡೆವೆಣ ನುಡಿವೆಣ'ಗಳಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಜನತೆಗೆ . . . ಶರಣರ ಅಭಯವಾಣಿ . . . ದಿವ್ಯಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಸಿತು (ಶರಚ.ii,ಮುಮ್ಮಾತು).

[ನುಡಿ$_{1}$ + ಪೆಣ]

ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಣ್ಮ 'ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಳ್ಮ' ನೋ.

ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಳ್ಮ, ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಣ್ಮ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಪೊಂಬಸಿಱಿಂ ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಳ್ಮಂ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮಂ]ಬೊಮ್ಮಂ . . . ಬಿದಿ ನಾಲ್ಮೊಗನೆನಲಜಂ" (ಚತುನಿ. ೫). **ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಣ್ಮ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ನುಡಿವೆಣ್ + ಆಳ್ಮ]

ನುಡಿವೆಣ್ಣು 'ನುಡಿವೆಣ್' ನೋ.

ನುಡಿವೆಣ್ಣೆಱೆಯ (ನಾ). = ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಳ್ಮ : "ಅರಲಿಚ ನಾಲ್ಮೊಗ ನುಡಿವೆಣ್ಣೆಱೆಯಂ ಪೊಂಬಸಿಱನಂಚೆದೇರಂ . . . ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗನುಮೆನೆ ಧಾತ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೯) ; ಬಣ್ಣಿ ಪೊಡಸದಳವಾ ನುಡಿವೆಣ್ಣೆಱೆಯಂಗೆನಿಪ ಲಂಪಿನೇಱೆಗೆಯನಾಂತಕ್ಷುಣ್ಣ ಪ್ರಭನನಿಶಂ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಾಲಯಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬). [ನುಡಿವೆಣ್ + ಎಱೆಯ]

ನುಡಿವೇಟ (ನಾ). ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಹ : ರಾಮನನು ಆ ಯುವತಿ . . . ಕಿವಿವೇಟ ಕಣ್ಬೇಟ ನುಡಿವೇಟ ಮೂಱಱ ಸವಿ ತಲೆಗೇಱೆ ನೋಡಿದಳು(ಕುರಾಸಾಂ.೩೨-೮೨). 'ಚಕ್ಷೂರಾಗ' ಹೋ. [ನುಡಿ$_{2}$ + ಬೇಟ$_{1}$(<ಬೇಂಟ)]

ನುಡಿಸಲ್ಗೆ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸದರ,—ಸಲುಗೆ : ಬಗೆವುಗುವ ನೇರನುಡಿಗಳಲೆ, ಕೆಳೆಯ ಕೆಳೆಯರೊಳ್ ನುಡಿಸಲ್ಗೆ ಸಲ್ವಂತೆ ನುಡಿದಪೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೨-೬೮೯). [ನುಡಿ$_{2}$ + ಸಲ್ಗೆ]

ನುಡಿಸು 'ನುಡಿಯಿಸು' ನೋ.

ನುಡಿಸುಹ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಹೇಳುವಿಕೆ : "ಆಭಾಷಣಂ, ಆಲಾಪಃ—ನುಡಿಸುಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ನುಡಿಸು(<ನುಡಿಯಿಸು) + -ಹ$_{2}$(< -ಪ$_{2}$)]

ನುಡಿಹ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನುಡಿಯುವಿಕೆ : "ಮಿಥ್ಯಾಭಿಶಂಸನಂ, ಅಭಿಶಾಪಃ—ಇಲ್ಲದ ಹೊಲ್ಲಹಂ ಮೇಲಿಕ್ಕು ನುಡಿಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೬): ಪೆಱರ ಮನಕ್ಕೆ ನೋವಂ ಪುಟ್ಟಿಸದ ನುಡಿಹಂ ನಲ್ಕೆ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ನೀತಿಸಾ. ೨೬-೫೬).

[ನುಡಿ$_{1}$ + -ಹ$_{2}$(< -ಪ$_{2}$)]

ನುಡಿಹೀನ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲು ತಿಳಿಯದಿರುವವನು ; ಮಾತಿನ ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಉಡೆಹೀನ ಮೂಡಲು ನುಡಿಹೀನ ಬಡಗಲು ಕಡುಕೋಪದವರು ಪಡುವಲೊಳು ತೆಂಕಲಲಿ ಸಡಗರದಲಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೫). [ನುಡಿ$_{2}$ + ಹೀನ]

ನುಣ್-(ಸಪೂರೂ) 'ನುಣ್ಣಿತು' ಎಂಬ ಗುಣವಾಚಕಕ್ಕೆ ಸಮಾಸ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ. [<ನುಣ್ಣಿತು]

ನುಣಾಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮಡ್ಡೀಹಂಬು, ಪೊಪ್ಪಿಳಿಮರ, ನುಣಾಮರ (ಮೈಡಿಗಿ. ೫೫-೧೯೭).

[ನುಣಾ$_{0}$ (P←- ತಮಿ. ನುಣಾ) + ಮರ$_{1}$]

ನುಣಿಚು 'ನುಣ್ಚು' ನೋ.

ನುಣುಚು$_{1}$ 'ನುಣ್ಚು' ನೋ.

ನುಣುಚು$_{2}$ (ನಾ). ಜಾರಿಕೆ ; ತೇಲಿಕೆ; ಹಾರಿಕೆ : ಏನಾದರೂ ಬೇಕಾಗಿತ್ತೇ . . . ಎಂದು ಅವನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಅವಳು ಸಿಗ್ಗಾಗಿಯಾಗಿ ನುಣುಚುನುಣುಚಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ಪುನರು. ೪೯೭).

[<ನುಣುಚು$_{1}$]

ನುಣುಪು 'ನುಣ್ಪು' ನೋ.

ನುಣುಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು ; ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಮೃತಸಾಗರಸದೃಶವಾದ ತಪಸ್ತೇಜದಿಂದ ಕಾಡುಗಳನ್ನೇ ದಂತಮಯವಾಗಿ ಧವಳಿಸುವ, ತಾರಾಚಳವನ್ನೇ ನುಣುಪುಗೊಳಿಸುವ ಈ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ದಿವ್ಯಾಕಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೧೯).

[ನುಣುಪು (<ನುಣ್ಪು) + ಕೊಳ್$_{1}$ + -ಇಸು$_{3}$]

ನುಣ್ಕದಪು 'ನುಣ್ಗದಪು' ನೋ.

ನುಣ್ಗಂಟು (ನಾ). ಸೊಬಗಿನ ಸಿರಿತನ ; ಸೌಂದರ್ಯದ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ : ಕಡುಸೋವದಿಯಾದಪೆ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ನುಣ್ಗಂಟೊಡವುಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟವಿರೆ ಮಿಱುವರಾರೊ ಮನೋಜನಾಜ್ಞೆಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೬೪). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಗಂಟು]

ನುಣ್ಗಟಿಕಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯ, — ಕಟಕಿ : ಪಲವುಂ ಸಿರೋಧಂಗಳಂ ದೂಡೆ ನಿಂದು ಸತಿಯರ್ ನೊಂದು ನುಣ್ಗಟಿಕಿಗಳನಾಡೆ (ಸಂಬಿರ. ೧೫-೯೦) ; ದಿಟ ಶುದ್ಧನಂತೇ ನುಣ್ಗಟಿಕಿಗಮ್ಮದೆಯೊಮ್ಮೆ ತುಟಿ ಮಿಡುಕದಿರಲದನಱುದು (ಭೈರವೇ. ೨-೧೧೦) ; ಅರಸಂ ಪೋಗದಿರೆಂದು ನುಣ್ಗಟಿಕಿಯಾಡುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಪ್ರಷವಿ. ೩೭-೧೩).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕಟಕಿ]

ನುಣ್ಗದಪು, ನುಣ್ಕದಪು (ನಾ). ಕಾಂತಿಮಯವಾದ ಕಪೋಲ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೆನ್ನೆ: ಚಟುಲ ಲೋಚನದ ನುಣ್ಗದಪುಗಳ ಥಳಥಳಿಪ ನಿಟಿಲ ತಟದಂಗನೆಯರೆಳ್ತಂದರು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೫೧); ಅಪರಂಜಿದಗಡುಗಳ ದೊರೆಯಾದುವು ನುಣ್ಗದಪುಗಳಾ ಶ್ಯಾಮೆಗೆಯಭಿನವರಮೆಗೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೪೩); ತೊಳಪ ನಾಸಿಕದ ನುಣ್ಗದಪುಗಳ ಪೊಳೆವ ಕಂಗಳ . . . ಮೋಹನದ ಚೆಲ್ವಿನೊಬ್ಬುಳಿಯೆನಿಪ ರಾಘವನ ಸಿರಿಮೊಗವನೆಂತು ನೋಡದೆ ಮಾಣ್ಪನಕಟ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೧); ನುಣ್ಗದಪಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಕುಂಡಳಮುಂಡಳಮಾನನಾಂಬುಜಂ ತಣ್ಗದಿರಂಗೆ ಸೋಲಮನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೧); ಎಳೆಯ ತಳಿರು ಹೊಳೆವ ತಳಿರು ನುಣ್ಗದಪನು ಚುಂಬಿಸೆ (ಕವಿಸೋ. ೨೩-೧೦). **ನುಣ್ಕದಪು :** ಮೆರೆವ ನಗು ಮೊಗದ ಬಗೆ, ಪೊಳೆವ ಕಣ್, ನುಣ್ಕದಪು, ಚೆಲ್ವ ಪಣೆ, ಇವೆಲ್ಲಮಂ ನೋಡಿ . . . ಹಿಗ್ಗಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೧೭-೨೧).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕದಪು (<ಕದಂಪು)]

ನುಣ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ವಲವಾದ ಕಿರಣ: ಒಯ್ಯನೆ ಚಾಮರಾಂಗನೆಯ ಕಯ್ಯೊಳ್ಕೊಟ್ಟನಾತೋತ್ತರೀಯದುಕೂಲಾಂಚಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂತ್ರವಿವರವ್ರಾತಂಗಳಿಂ ಕೂಡೆ ನುಣ್ಗದಿರ್ಗಳ್ ಸೂಸುವ ಶೇಷಮೆಂಬಮುಳತಾರೋದಾರಮಂ ಹಾರಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೯೪); ೨. ಮನೋಹರವಾದ ಹೊಳಪು; ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿ: ಮುತ್ತುಂ ಪಚ್ಚೆ ಪವಲ್ಗಳುಂ ಕುಳಿಸಮುಂ ಮುಂತಾಗಿ ಕುಂದಿಲ್ಲದೊಂಬತ್ತುರನ್ನದ ನುಣ್ಗದಿರ್ ನೆಗೆದು ನೀಳ್ದೊಂದೊಂದಱೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೬); ಕಾರಮಿಂಚಂ ನಿವಾರಿಸುವ ನುಣ್ಗದಿರ ತುಱುಗೆವೆಗಣ್ಣ ಹಂಸಗತಿಯಳಿವ ನಡೆಯ ಕನ್ನೆಯರು . . . ಬಂದರು (ಸೌಂದಪು. ೭-೪೯); ಅಂಭೋಜಕುಟ್ಮಳವಕ್ಷೋರುಹದಗ್ರಘಾಳ್ದುದೆಳೆಗರ್ಪಂ ನುಣ್ಗದಿರ್ದೇಹದೊಳ್ಕೆಳೆಗೊಂಡತ್ತು ತನೂದರಂ ಬಳೆದುದಾ ತನ್ವಂಗಿಗಾ ಗರ್ಭದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೩೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕದಿರ್$_2$]

ನುಣ್ಗಲ್ (ನಾ). ೧. ನಯವಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು. 'ನುಣ್ಗಲ್ಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕಲ್$_3$]

ನುಣ್ಗಲೆ (ನಾ). ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಕಲೆ; ಅಂದವಾದ ಗುರುತು,—ಚಿಹ್ನೆ: ಸಲೆ ನಿಲೆ ವೇಳೆಯೆನ್ದು ಭಯದಿಂ ಕಡಿದಂಗುಳಿ ಮೆಲ್ದ ಬಾಯ ತಂಬುಲವೆಳಕೊಣ್ದುಮಣ್ಣ ಮಡಗೂಳುರ ದಂಕುಸವಾಗಿ ಕೊಯ್ದ ನುಣ್ಗಲೆಯಿವು ಕಾಗು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೨-೩೦; ಸು. 1162). 'ಲೂನವಕ್ಷ' ಹೋ.

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕಲೆ$_2$]

ನುಣ್ಗಲ್ಗಟ್ಟು (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಕಲ್ಲಿನ ರಚನೆ: ಗಗನದೊಳ್ ಪಚ್ಚೆಯ ನುಣ್ಗಲ್ಗಟ್ಟಿನ ಜಗಲಿವೊಲಿರೆ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಗಳೆಸೆದು ಪೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೭). [ನುಣ್ಗಲ್ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ನುಣ್ಗಲ್ಲ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಕೆನ್ನೆ,— ಕಪೋಲ: ಕುಟಿಲಾಳಕಿಯರ ನುಣ್ಗಲ್ಲ ತೊಂಡೆವಣ್ದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕಿ ಮೆಯ್ನವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸುವ ಮಾಗಿಯ ಹಿಮ ವಿಟನಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೫); ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಿಂಗಳರಗಿಳಿ ಪೊಸರಲ್ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲಾಳಿಡಿಗಳೊಳ್ದಳಿರ್ಗಳೆಂದೆಣಿಸಿ ನುಣ್ಗಲ್ಲದೊಳ್ಕೈಯಿಟ್ಟು ಬೆಱಗಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುವ ತೆಱದೊಳವಳಿರುತಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೩೭).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಗಲ್ಲ$_1$]

ನುಣ್ಗಱಿ (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದ ರೆಕ್ಕೆ; ನುಣುಪಾದ ರೆಕ್ಕೆ: ನುಣ್ಗಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂಪೆ]ಗಳ್ ಮಿನುಗಲ್ಕೆ ವಿದ್ರುಮಾಂಕುರದವೊಲೊಪ್ಪೆ ಚಂಚುಪುಟಮೊಯ್ಯನೆ ಬಂದುದು (ಕಾದಂಬ. ೬೦); ಜಳಜದಳಪೀಠದೊಳ್ ನಲ್ಲಳ ನುಣ್ಗಱ ಸೋಂಕೆ ಸೋಂಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳಿನೀ ಕಳಗೀತರವಮನಾಲಿಪ ವಿಳಾಸಮಂ ನೆನೆದೊನಲ್ದುದ್ಧೊಂದು ರಥಾಂಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೯); ಪಕ್ಕಿಗಳ ನುಣ್ಗಱ ಸೀದುದರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗಡಿಸಿದ ದುಷ್ಟರೋಪತತಿ ಬೆಂದುದು ಬೇಸಗೆಯುಗ್ರಮೆಂತುಟೋ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೬). ೨. ಕೋಮಲವಾದ ಪುಕ್ಕ; ಎಳೆಯ ಗರಿ: ಎಱಗಿದ ಮಱಗಿಳಿಗಳ ನುಣ್ಗಱುದುಱುಗಲ ಪೊಳಪಿನಿಂ ಮೃಗಾವಳಿಗೆನಸುಂ ಮಿಱುಗುವ ಪೊಸಪಸುರ್ವುಲ್ಲೆಂಬೆಱಕಮನೊದವಿಸುವುವಲ್ಲಿ ಕಟಿವೆಯ ಕೆಯ್ಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೪೦). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಗಱಿ]

ನುಣ್ಗಱೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಗುರುತು,—ಚಿಹ್ನೆ; ಮನೋಹರವಾದ ಕಲೆ: ಬಾಲೆಯ . . . ಲಲಾಟದೊಳ್ ಮೃಗಮದಬಿಂದುವಂ ಪೆಱೆಗೆ ನುಣ್ಗಱೆಯಂ ಪಡೆವಂತೆ ತಿರ್ದಿದರ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೪೩); ತೆಗೆಯೆ ಚಕೋರಿ ಕರ್ಚೆ ಶಶಿಮಂಡಲದಿಂದವೆ ಕಿಬ್ಬು ಬಿಟ್ಟು ರಶ್ಮಿಗಳೆಡೆಯಂತೆ ತೋಱುದುದು ನುಣ್ಗಱೆಯಾ ಕೆಡೆದುನ್ಮಯೂಖಮಾಲೆಗಳನೆ ಚಂದ್ರಮಂಗೆ ಕುಡಲೆತ್ತಿದವೋಲೆಸೆದಿರ್ದರ್ . . . ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೨೭); ಮಿಱುಗುವ ವಿದ್ರುಮಾಧರದ ಮಧ್ಯದೊಳಾಯತ ವೃತ್ತವಾದ ನುಣ್ಗಱೆಯಿದು ಮನ್ಮನಕ್ಕೆ ಪಡೆದಪ್ಪುದು . . . ಪೋಲ್ವೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೫೭); ನುಣ್ಗಱೆಯಿಲ್ಲದ ವಿಧುವಿಂ ತಣ್ಗದಿರೊಗೆವಂತೆ ವಿಮಳಮುಖಮಂಡಳದಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸೆ ದಂತಕಾಂತಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೫೩). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕಱೆ$_2$]

ನುಣ್ಗಾಡಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ,—ಚೆಲುವು: ಬಿಣ್ಗಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡವಾಲ್ಗಱೆಯದಾವಿಲ್ಲ ನುಣ್ಗಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಗಾಡು] ವೆತ್ತಿರದ ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗವಿಲ್ಲ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೧೩). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಗಾಡಿ$_1$]

ನುಣ್ಗಾರೆ (ನಾ). ನಯಗೊಳಿಸಿದ ಗಾರೆ; ನಯಗಾರೆ: ಹಂಪೆಯ ಕಮಲಮಹಲನ್ನು ನುಣ್ಗಾರೆಯಿಂದ ನಯಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಗಾರೆ$_1$]

ನುಣ್ಗುರುಳ್, ನುಂಗುರುಳು, ನುಣ್ಗುರುಳು (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದ ಮುಂಗುರುಳು; ಕೋಮಲವಾದ ಸುರುಳಿಗೂದಲು: ನಡೆಗಳೊಳಂಚೆ ನುಣ್ಗುರುಳೊಳಾಱಡಿ ತೋಳ್ಗಳೊಳಳ್ಳೆಗೊಂಬು ಸೋರ್ಮುಡಿಗಳೊಳ್ಪೆದೆ ಸೋಗೆ . . . ದೊರೆಕೊಂಡುವೆನುತ್ತೆ ಕಾಯ್ದುದಾಟಾಡುವೊಲಾ ಬನಕ್ಕೆ ನಡೆತಂದುದು ಪೆಂಡಿರ ತಂಡಮೇಱೆಗ್ಗಿಯಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೨); ನುಣ್ಗುರುಳ ನೀಱಗೆ ಬೆಡಂಗಮರ್ದೆಸೆವ ತುಂಬುದಣ್ಗದಿರನಂದದ ಮೊಗದ ಚೆಲ್ವಿಗೆ . . . ಗರ್ಭಚಿಹ್ನವಂಕುರಿಸಿದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೮); ಅಂಬುಜಂ ತುಂಬಿಗಳ ಬಂಬಲಂ ಮೈದಡವುವಂತೆ ನುಣ್ಗುರುಳ್ಗಳಂ ನೆಳಲುವ ಕರಾಬ್ಜರ ಕಂಗೊಳಿಸೆ ತೋರ್ಪ ಗಂಧರ್ವಸುಂದರಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ.೧-೧೩೫ ಪ). ೨. ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕೂದಲು; ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೂದಲು: ನುಣ್ಗುರುಳ ಪೊಳೆವ ಕರ್ಪಂ ಕಣ್ಗಗ್ಗಳಮಾದ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಳಗೆಸೆವಿನೆಗಂ ಪೆಣ್ಗಂಡು ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಣ್ಗಳ ದೊರೆಯಾಗಿ ಸಮನೆ ಬಳೆವಿನಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೧). **ನುಂಗುರುಳು:** ೧. ತನ್ನ ಕಂಠದ ಮಾಲೆಯಂ ಪಱಿದು ನುಂಗುರುಳ ಗನ್ನದಿಂ ಕೆದಱಿ ಚೆಳ್ಳುಗುರುಗಳಿಂ ಸ್ಥೂಲಕುಚಕುನ್ನತದ ಹತಿಗಳಂ ಮಾಡುತ್ತ (ಚತುಪು. ೨-೭-೮೨). **ನುಣ್ಗುರುಳು :** ೧. ತರುಣಿಮ ತಮಾಲದೆಳದಳಿರಂತೆ ನೀಳ್ದ ನುಣ್ಗುರುಳು ಸಿಂಗರಕಿದೇ ಸೀಮೆಯೆಂದೆನಿಪ ಪೇರುರವೊಪ್ಪೆ ಶಾರ್ದುದೆಳವರೆಯ ಸೌಂದರಗೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೫); ನುಣ್ಗುರುಳ ತಳಿತ ನೀಲದ ಕುರುಳವರಾ ಕುವರಿಯ ಬಳಿವಿಡಿದೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕುರುಳ್$_1$]

ನುಣ್ಣು ರುಳು 'ನುಣ್ಣುರುಳ್' ನೋ.

ನುಣ್ಗೂದಲು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕೂದಲು ; ಕೋಮಲವಾದ ನವಿರು : ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದ ನುಣ್ಗೂದಲು ಸಂಸ್ಕಾರವಿಹೀನವಾಗಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೪೩).
[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕೂದಲು(<ಕೂಂದಲ್)]

ನುಣ್ಗೆಂಪು (ನಾ). ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕೆಂಪು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ರಕ್ತವರ್ಣ : ಮುಟುಗದು ಗಡಿನ್ನುಮೆನುತಂ ಮುಳಿಸಿಂ ಕಾಮಿನಿಯರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರೆ ನುಣ್ಗೆಂಪೆಳಸಿದುದೆನೆ ಬಿಂಬಂ ಕೆಂಪೆಳಸಿರ್ದುದು ಚಕ್ರವಾಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಾ (ಕಾದಂಉ. ೧೩೮). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕೆಂಪು$_1$]

ನುಣ್ಗೊದಳ್ (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳ) ಇಂಪಾದ ತೊದಲು ಮಾತು ; ಮಧುರವಾದ ತೊದಲ್ನುಡಿ: ಈಕ್ಷಿಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತದೊಳ್ಪಂಬಿಡದಪ್ಪಿ ಕೋಮಲತರಾಂಗಮನಾಲಿಸಿ ನುಣ್ಗೊ[ಪಾಠಾಂ.ಣ್ದೊ]ದಳ್ ಪೊದಟ್ದಂಬಿನಿವಾತನಟ್ಟುಜಿಳೆ ವಾಸಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯಂ. . .ತಣಿವೆಯ್ದುವರೇಂ ಕೃತಾರ್ಥರೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೪).
[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕೊದಳ್$_2$(<ಕೊದಲು$_2$)]

ನುಣ್ಗೊನರ್ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಚಿಗುರು ; ಮೃದುವಾದ ಕುಡಿ : ತೀವಿದ ನುಣ್ಗೊನರ್ ಕಿಱುಗೊನರ್ ನಸುಬಲ್ಗೊನರೆಂಬಿವೇಟಿಗೆವೆತ್ತು (ಜಗವಿ. ೧೪-೨೬). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಕೊನರ್$_2$]

ನುಣ್ಗೊನೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ತುದಿ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೊನೆ; ನವುರಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ : ಕೇಸರದ ನುಣ್ಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಗೊ]ನೆ ಸೂಸೆ ಮರಲ್ದು ಚೆಲ್ವಿನೊಳ್ ಗಡಣಿಸಿದತ್ತು ಮುಂಬಗಲೊಳಂಬುರುಹಂ ಸರಸೀಸಮೂಹದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧೦೩).
[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಕೊನೆ$_2$]

ನುಣ್ಗೊರಲ್, ನುಂಗೊರಳ್, ನುಣ್ಗೊರಲು, ನುಣ್ಗೊರಳ್, ನುಣ್ಗೊರಳು (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕೊರಳು; ಅಂದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ : ಮೆಲ್ಲುಲಿ ನುಣ್ಗೊರಲೊಳುಣ್ಮಲಿಂಚರಂಗೆಯ್ವುತಿರ್ಪಲರ್ವಕ್ಕಿವಳಗದಿಂ . . . ಕೊಳಂಗಳ್ ಮೆಱೆದುವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೯) ; ಸುಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ನುಣ್ಗೊರಲ ಕಂಠಿಕೆಯಂತೆ . . . ಒಪ್ಪಿದನು ಸದ್ವಿಪ್ರಕುಲರತ್ನದೀಪಂ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೫-೧೨೩); ಥಳಥಳಿಪ ನುಣ್ಗೊರಲ ನಳಿತೋಳ್ಗಳ . . . ಸುಳಿಗುರುಳ್ಗಳ ಪೆಣ್ಗಳಿರ್ದರಂದರಸಿನೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೭-೧೨) ; ನುಂಗೆ ನುಣ್ಗೊರಲುಂ ಜಿಹ್ವೆಯುಮಾ ವಿಷಾಗ್ನಿಯುರಿಯಿಂದೇನಾದುದೋ ಕುಕ್ಷಿಯೊಳ್ಪರದಿಂ ಪೊಕ್ಕು ಮಡಲ್ತೆನಿತ್ತೆ ಸಗಿತೋ ಸಂತಾಪಮಂ ದೇವನಾ (ವೃಷವಿ.೮-೨೫ ಪ) ೨. ಮಧುರವಾದ ಕಂಠ; ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ,—ಶಾರೀರ : ಕಡುಸೊಕ್ಕಿ ನುಣ್ಗೊರಲಿಸಿಂಚರಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮಿ ಸುಳಿವ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ವಿಲಾಸದಂತೆ . . . ರಸಿಕರ್ಗೆ ನಲವೀವುದೀ ದಿವ್ಯಕಾವ್ಯಂ (ಸೌಂದಪು. ೧-೧೬) ; ಪರಿವ ಪಸುಳೆಗಿಳಿಗಳ ನುಣ್ಗೊರಲಿಂ ಪಱಿಗುಟ್ಟುವ ಪರಪುಟ್ಟದ ಪಾಡುವ ಪಱಿಮೆವಱಿಯ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೬). **ನುಂಗೊರಳ್ : ೧.** ನುಂಗೊ[ಪಾಠಾಂ.ಣ್ಗೊ]ರಳ ಕೌಸ್ತುಭದ ರುಚಿರಾಪಾಂಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸುಸ್ಮಿತಾಧರವುಂಗಳಾನನ ಕಮಲವನು ನೆನೆವುದು ಮನೋಮಯನ (ಶಿಭಾಗ. ೪-೧೩-೩೧); ತಾಂಬೂಲರಸವಾ ನುಂಗುವಾಗಿದಿರಿಗೆ ತೋಱುವುದರಸನ ನುಂಗೊರಳೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರಚ.೬-೫೫). **ನುಣ್ಗೊರಲು: ೨.** ಹೊರೆಯು ಮಧುರದ ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮದೆರಡು ತಂತಿಯನಾರಯಿದು ನುಣ್ಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭). **ನುಣ್ಗೊರಳ್ : ೧.** ಲಲಿತ ಸ್ಮೇರವದನದ ನುಣ್ಗೊರಳ ಪೀವರಪಯೋಧರದ . . . ಭೂರಿ ಭೂಷಣದಮರಿಯರು ಮೆಱೆದಿರ್ದುದೊಂದೆಸೆಯ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೬೧). ೨. ಪಿರಿದುಂ ನುಣ್ಗೊರಳಿಂದಮೊಂದಱಿಕೊಳನೇಕಚ್ಛಂದಮುಂ ತೋಱಿ ಬಂಧುರರಾಗಂಗಳನುನ್ನತಪ್ರಮದದಿಂದಾಳಾಪನಂಗೆಯ್ದು ನಿರ್ಜರ ಸೀಮಂತಿನಿಯೊರ್ವಳ್ . . . . ನೆಱೆ ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳಾ ಭೂಪಾಳನರ್ಧಾಂಗಿಯಂ (ಬಾಥಪು. ೬-೮೭). **ನುಣ್ಗೊರಳು : ೧.** ಥಳಥಳಿಸುವ ಶಂಖದಂತೆ ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯ ನುಣ್ಗೊರಳು ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಸುಲಲಿತೋತ್ಸವವಿತ್ತುದು (ಕಂಸವಿ. ೯-೩೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಕೊರಳ್(<ಕೊರಲ್)]

ನುಣ್ಗೊರಲ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು : ಮಂಡಳಿಸುವ ಕಂಠಸರದ ನುಣ್ಗೊರಲನ ಕಂಡಾಕ್ಷಣ ಸೋತರೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೮-೬೩). [ನುಣ್ಗೊರಲ್ + – ಅ$_7$]

ನುಣ್ಗೊರಲು 'ನುಣ್ಗೊರಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ಗೊರಳ್ 'ನುಣ್ಗೊರಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ಗೊರಳು 'ನುಣ್ಗೊರಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ಚರ, ನುಂಚರ, ನುಣ್ಸರ (ನಾ). ೧. ಮೆಲ್ಲುಲಿ; ಇನಿದನಿ ; ಇಂಚರ : ಎಡೆಯಾಡುವೆಳವೆಂಡಿರ ನೂಪುರದ ನುಣ್ಚರಕ್ಕೆಳಸಿ ಪರಿವ ವಲ್ಲಭಹಂಸನಂ ಮೃಣಾಳಲತೆಯ ಸಂಕೋಲೆಯೊಳಿಕ್ಕು (ಕಾದಂಉ. ೨೫) ; ನೆರಪೆ ತುಂಬಿಗಳನಾತ್ಮಮುಖೋದ್ಭೃತ್ಪರಿಮಳಂ ಕಮಳಬಂಧುರಗಂಧಂ ಪರಪೆ ಕೇಕಿಗಳ ತಾಂಡವಮಂ ನುಣ್ಚರದ ತಿಣ್ಪು ಘನಘೋಷಗಭೀರಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೭೪) ; ನುಣ್ಚರದೆ ಮಿಂಚಂ ಸೀಳ್ದವೋಲ್ಪೊಣ್ಮೆ ಕಾಕಳಿಯೊಳ್ಪಾಡಿದ ಸೀಯುನಪ್ಪ ರಸಗೇಯಂ ಚಿತ್ತಮಂ ತಾಗೆ (ಲೀಲಾವ.೩-೬೧); ತುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಚ[ಪಾಠಾಂ.ಣ್ಸ]ರದಿಂ ಕರೆವಂತಿರ್ದ ಪೂದೋಂಟಂಗಳಿಂ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೨೯) ; ಕಿವಿಗಿನಿದಪ್ಪಂತಿರೆ ಕರೆವ ಕೋಗಿಲೆಯ ನುಣ್ಚರದಿಂದಂ ಬಿರಿಯಿಗಳ್ಗೆ ಮಾಡುವುದಬಿಲಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧) ; ಅಬಲೆ . . . ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯಂ ನಿಬಿಡ ಕರಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದಿರಲ್ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ಬಂಬಲುಜ್ಜ್ವಲಸ್ತಬಕನಿಭಕ್ಕೆ ಬಂದೆಱಗಿ ಝೇಂಕರಿಸಲ್ ಮೆಱೆದತ್ತು ನುಣ್ಚರಂ (ನಳಚಂ. ೩೭೪). **ನುಂಚರ : ೨.** ಕಾಲಂದುಗೆಯ ಧ್ವನಿ : "ನುಂಚರಮೆಂದು ನೂಪುರರವಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ ೩೧). **ನುಣ್ಸರ : ೧.** ನುಣ್ಚರಂ, ನುಣ್ಸರಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಸರ$_3$]

ನುಣ್ಚು, ನುಣಿಚು, ನುಣುಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾರು ; ಜಗುಳು ; ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು : "ನುಣ್ಚು—ಅಪಸರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; "ನುಣ್ಚೆಂದುಂ, ಜಗುಟೆಂದುಂ ಜಾಱುವುದು" (ಕಶಸಾ. ೬೯-೫೭೦) ; ಕಾಲಿಂ ನವಮಣಿಮಯಮಂಜೀರಕಂ ನುಣ್ಚುತಂ ತೀವಿ ನಿಜಪ್ರದ್ಯೋತದಿಂ ಪಶ್ಚಿಮಶಿಖರಿಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ಪೆಟ್ದುದೆಂಬಂತಿನಬಿಂಬಂ ರಂಜಿಸಿತ್ತಸ್ತಮಯಸಮಯದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೭) ; ಅತನುಬಾಣದ ಪೊಗರಂ ನುಣ್ಪುಗರೊಳಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದ ಕಣ್ನುಣ್ಚುಗುಮೆನಿಪ ನುಣ್ಪಿನಿಂದೇಂ ಸೊಗಯಿಸುವುವೊ ಬಾಹುಮೂಲಮಾ ಕಾಮಿನಿಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೮). ೨. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಸುಳಿಕೊಳ್ಳು : ಪೊಸೆದು ಪೂಳ್ವ ಸಾಹಸಿತನಕೆ ಬೆರಸಿದ ಮಲ್ಲನನೊರಸಿಬಿಡುವ ಲವಣಿಸಾರದೊಳ್ ನುಣ್ಚುವ ಮಲ್ಲನನೌಂಕಿ ಪಿಡಿದು (೧ರಿಕ. ೨-೧೦೫ ಪ) ; ಅಯ್ಯೊ ಪಾಪಿಯೇ, ಪರಮುನೀಚರನ್ ನುಣ್ಚಿ ಪೋಗವಿಟ್ಟೆಕಟ ! (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧೫-೩೧೩). **ನುಣಿಚು: (ಕ).** **ನುಣುಚು$_1$:** (ಕ).

ನುಣಿಚಿಕೊಳ್ಳು, ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು = ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಸುಳಿಕೊಳ್ಳು : ನೀವು ಅವರಿಂದ ನುಣಿಚಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲವೆ ? (ಪುನರು. ೨೪) ; ಸೋದರರ ಮೇಲೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸಿ, ತಾನು ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾನ (ಮನೋನಂ. ೨೪೩).

ನುಣ್ಣಗಲಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ವೇದಿಕೆ,—ಕಟ್ಟೆ ; ನಯವಾದ ಜಗಲಿ : ಪಗಲನುದಂಶುವಿಂದುಗುಬ್ಬಿ ದೀವಿಗೆ ತೆಳ್ಪಳಿಕಿಂದಮಾದ ನುಣ್ಣಗಲಿಯೊಳಾಯ್ತು ಮೆಲ್ಪೆನಿಪ ಪಾಸಲರ್ವಟ್ಟಿಯ ತಾಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಜಗಲಿ]

ನುಣ್ಣಗೆ (ಅ). ೧. ನಯವಾಗಿ ; ಕೋಮಲವಾಗಿ ; ಮೃದುವಾಗಿ : ನುಣ್ಣಗೆ ಬಣ್ಣಗೆ ನುಡಿವ ಅಣ್ಣಗಳೆಲ್ಲರು ಕಣ್ಣುಕಾಣದೆ ಕಾಡ ಬಿದ್ದರು ನಿಜಗುರುಸ್ವತಂತ್ರಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮನಱಯದ ಅಂಧಕರೆಲ್ಲರು (ವಚರ. ೫೯-೨೪೩). ೨. ಅಂದವಾಗಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ : ದೂರದ ಬೆಟ್ಟ ನುಣ್ಣಗೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಜಿನುಗಾಗಿ ; ಸಣ್ಣಾಗಿ : ರಾಗಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಬೀಸು (ರೂಢಿ). ೪. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿ : ಬಗೆದೀಡಾಡೆ ದುರಂತದುಃಖತತಿಗಳ್ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ದುರ್ಮೋಹ ಮತ್ಸ್ಯಗಣಂಗಳ್ ಕಡಿದಿಕ್ಕೆ ಲೋಭಮಕರಾನೀಕಂಗಳಾಟಂದು ನುಣ್ಣಗೆ ನುಂಗುತ್ತಿರೆ ಮಾರರಾಗಶಿಶುಮಾರಂಗಳ್ ಮಹೋಗ್ರಂಗಳೆನ್ನೆಗಮೋರಂತೆ ತೊೞಲ್ದೆನಿಂ ತಿರಿಯಲಾಱೆಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೦) ; ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವನು ನುಣ್ಣಗೆ ಮುಗಿಸಿದ (ರೂಢಿ).

ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು = ೧. ನುಣುಪಾಗಿಸು ; ನಯಗೊಳಿಸು : ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಗಾರೆಯನ್ನು ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹೊಳಪುಂಟಾಗುವುದು (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಶ ಮಾಡು ; ಹಾಳು ಮಾಡು : ಅಪ್ಪ ಕೂಡಿಟ್ಟ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಗ ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ -ಅಗೆ$_3$]

ನುಣ್ಣದಲೆ (ನಾ). ನುಣ್ಣಗಾದ ತಲೆ; ಬೋಳಿಸಿದ ತಲೆ : ವ್ಯರ್ಥದಿ ನುಣ್ಣದಲೆಗಳ ಮಾಡಿ ಲೋಕವ ಚರಿಸಲೇಕಿನ್ನು (ಸುಜ್ಞಾ. ಚಂ. ೧-೨೯). [<ನುಣ್ಣಿತು+ತಲೆ$_1$]

ನುಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ ; ಸುಂದರವಾಗಿ : ತಮಾಲತರುಗಳುಮಂ ಪೊಸವಿಸಿಲ ಪೊಳಪಿನಿಂ ನುಣ್ಣನುಜ್ಜಳಿಪ ರನ್ನದೆಳವೆಳಗಿನ ಬಳಗದಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೨೬) ; ಸಣ್ಣ ನಡು ಬಳೆಯೆ ತ್ರಿವಳಿಗಳಡಗೆ ತೆಳ್ಪಾಸೆ ನುಣ್ಣನೆ ಪೊಗರ್ವಡೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೪). ೨. ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ಕೆಲರಂ ನುಣ್ಣನೆ ನೊಣೆದಂ ಕೆಲರಂ ಪಿಡಿದಡಸಿ ನುಂಗಿದಂ (ಗದಾಯು. ೩-೯) ; ನುಣ್ಣನೆ ನೊಣೆವುದು ಮಾಂಸಮನುಣ್ಣದವಂ ದಿವಮನೆಯ್ದುನೆಯ್ದನೆನುತ್ತಂ ಪಣ್ಣಂ ಕಲಸುವರಗನಂ ಬಣ್ಣಿಸಿ ತಾಂ ಪೇೞ್ವುದೆಲ್ಲಿಯುಂ ಸ್ಮೃತಿಕಾಱರ್ (ಸಮುಪ್ರ. ೧೪-೧೪೧) ; ಉಗ್ರಫಣಿ ಮುಳಿಸಿಂದಂ ಮುಡಿಪಿದೊಡೆತ್ತಿದನಂ ಕೂಗಿಡೆ ನುಣ್ಣನೆ ನೊಣೆದೊಡಾವ ಧರ್ಮಂ ಮುನಿಪಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೧೦) ; ಜಗಜಟ್ಟಿ ಹಾಯ್ಕೊಂಡು ನುಣ್ಣನೆ ಚಟ್ಟುಮುಱಿಯೊಟದಲಿ ಸದೆದನು ಮತ್ತೆ ಕೌರವನ (ಸಂಭಪ. ೧೭-೫೯) ; ನುಣ್ಣವಿಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ ನುಣ್ಣನೆ ಗೋಡೆಯ ನಿನ್ನೆ ತೊಡೆದು ಬಿಟ್ಟ (ಪುರಂದ. ೨-೮೪ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಸಭ್ಯವಾಗಿ ; ಸಾಧುವಾಗಿ : ಮಹಾ ಮಾಯಾವಿಯು ತುದುಗುಗೊಂಡ ತೊಟ್ಟಿನಂತೆ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಱೆವೊಕ್ಕು ನುಣ್ಣ ನಿರ್ದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೧೫).

ನುಣ್ಣನಾಗು = ೧. ನಯವಾಗು ; ನುಣುಪಾಗು : ಲಲಿತಪದಂ ಪ್ರಸನ್ನಕವಿತಾಗುಣಮಿಲ್ಲದೆ ಪೂಣ್ದು ಪೇೞ್ದ ಬೆಳ್ಗಳ ಕೃತಿಬಂಧಮುಂ ಬರೆ[ಪ]ಕಾಱರ ಕೈಗಳ ಕೇಡು ನುಣ್ಣನಪ್ಪಳಕದ ಕೇಡು ಪೇಱಿಸಿದೊಡರ್ಥದ ಕೇಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨). ೨. ಇಂಪಾಗಿರು ; ಮಧುರವಾಗಿರು : ನೆಗೆದ ಮುಗಿಲ್ಗಳುಂ ಸುರಿವ ಪೆರ್ಮೞೆಯುಂ ಮಿಗೆ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಕೇಕಿಗಳ ಸರಂಗಳುಂ ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳುಂ . . . ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಮನಂಜಿಸುವಂತಿರೆ (ಕವಿಮಾ. ೧-೧೨೪). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರು : ಊಹೆ ಮಿಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಯಿನ್ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಜಾಣ್ಮೆಯಿನ್ ಕೆಡಕಿಗೊರ್ಕೆ ನಡೆದಪನ್ ನಲ್ಮೆಗೊರ್ಕೆ ನಡೆದಪನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೭-೩೫೦).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ -ಅನ್$_1$]

ನುಣ್ಣನೆಯ (ಗು). ೧. ನಯವಾದ; ಜಿನುಗಾದ : ಆ ನುಣ್ಣನೆಯ ಹಿಟ್ಟನಂಗಯ್ಯ ಸರಿದಟ್ಟದೊಳು ತಣ್ಣಱದು ಮಡಗಿಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿ ಬೇಯಿಸೆ ಸಮುದ್ರಫೇನ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೩). ೨. ನುಣುಪಾದ : ನುಣ್ಣನೆಯ ಶಿಲೆಯೊಳಗೆ ಬಣ್ಣಿಸುತ ಬರೆದ ಪಟದೊಳಗೆ ಇರುವಾತ ತನ್ನೊಳಗೆ ಇರನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩೮). ೩. ಮಧುರವಾದ ; ಇನಿದಾದ ; ಹಿತವಾದ : ಕೊಡುವುದುಂ ಕೊಂಬುದುಂ ಸಿರಿವಂತ ಭಕ್ತರೊಳು ನುಡಿವುದುಂ ನುಣ್ಣನೆಯ ಮಾತನಾ ಭಕ್ತರೊಳು (ಅಸೀರ. ದೇ. ೯೨-೬) ; ನುಣ್ಣನೆಯ ಸಣ್ಣ ದನಿ ಗೀತವುಂ ಹಾಡಿತ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೨೦-೨೩). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ -ಅನೆಯ$_2$]

ನುಣ್ಣಮಾತು (ನಾ). ನಯವಾದ ಮಾತು ; ಮೃದುವಾದ ಮಾತು : ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನೀ, ದಿನಬಳಕೆ ನುಣ್ಣಮಾತಿದು ತೋರ ಅರಿದಿದಕೆ ನಲುಗಿಸದೆ ನಿನ್ನ ಹಿಡಿಯೆ (ಮಲೆದೇ. ೪೩-೩). [<ನುಣ್ಣಿತು+ಮಾತು$_1$]

ನುಣ್ಣವಿರ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ತುಪ್ಪುಳು: ಅನಿತುಂ ಪೋತಂಗಳಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತೆಱಕೆಗಳಂ ಮೆಲ್ಲನುರ್ಚುತ್ತೆ ನಿಂದೊಯ್ಯನೆ ಸಾರ್ದ್ರತ್ರೋಟಯಿಂದಂ ತೊಡೆದು ಗಱಿಗಳಂ ನುಣ್ಣವಿರ್ [ಪಾಠಾಂ.ನುಣ್ಪ] ಬಿರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಯಂ ತೊನೆದು . . . ಕುಕ್ಕುಟಂ ಕೂಗಿತಾಗಳ್ (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೬೫೫ ; ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೯೬ ನೋ).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ನವಿರ್]

ನುಣ್ಣಿತು, ನುಣ್ಣಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದುದು; ಕೋಮಲವಾದುದು : ನತಮುಂ ಮಾಂಸಳಮುಂ ನುಣ್ಣಿತುಮಾಗಿರೆ ತೋರ್ಪ ಮುಗ್ಗುಲದು ಶುಭದಂ ಬೆನ್ನತಿರುಜುವಾಗೆ ಶುಭಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೯) ; ಕೊಳಂಗಳೊಳವೊಕ್ಕು ತಾವರೆಯ ಪಚ್ಚೆಲೆಯಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಾಂತು ನುಣ್ಣಿತಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ.ನುಣ್ಣನಪ್ಪ]ಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮುಂ ತಳೆದ ನೀರ್ವಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೧೫). (ಗು). ೨. ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ; ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ನುಣ್ಣದವು' 'ನುಣ್ಗೆಂಪು' ಪರಾ. ೩. ಕೋಮಲವಾದ ; ಮೃದುವಾದ : 'ನುಣ್ಣದಪು' ಪರಾ. ೪. ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : 'ನುಣ್ಣದಿರ್' ಪರಾ. ೫. ನಯವಾದ ; ನುಣುಪಾದ : 'ನುಣ್ಗಲ್ಲ' ಪರಾ. ೬. ಇಂಪಾದ ; ಮಧುರವಾದ: 'ನುಣ್ಗೊದಳ್' ಪರಾ. ೭. ಹಿತವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ: 'ನುಣ್ಬೆಸ' ಪರಾ. ೮. ಅಧಿಕವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : 'ನುಣ್ಮೆಂಚು' ಪರಾ. ೯. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಚುರುಕಾದ : 'ನುಣ್ಣಟಕಿ' ಪರಾ. **ನುಣ್ಣಿತ್ತು :** ೧. ಬೆಟ್ಟಿತು, ಬೆಟ್ಟಿತ್ತು . . . ನುಣ್ಣಿತ್ತು ; ತಣ್ಣಿತ್ತು ; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ).

ನುಣ್ಣಿತಂ ಮಾಡು = ಮೃದುವಾಗಿಸು ; ನಯಗೊಳಿಸು : ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಱಿದು ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಬೆರಸಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟನವಱಿರದು ಮೃಯೊಳಗೆ ತಡಹಿಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಿತಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ.೧-೪೫).

ನುಣ್ಣಿತಂವೇೞ್ = ನಯವಾಗಿ (ವಂಚಕತನದ) ಮಾತನಾಡು; ಸೋಗಿನ ಮಾತು ಹೇಳು : ಪೆರ್ಜೋಡೆಯಂತೆ ನುಣ್ಣಿತಂವೇೞ್ದು ಪೆಣುಗಾಳಂತೆ ದಾಯಂಬಡೆದು[ಂ] ಮೇಳದಂಕದಂತೆ ಸುಱಿಯಱಿದು[ಂ] (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೨ ಪ).

[ದೇ.II ತಮಿ. ನುಣ್ ; ಮಲ. ನುಣ್ಮ ; ತುಳು. ನೊಣ್ಣ ; ತೆಲು. ನುನ್]

ನುಣ್ಣಿತ್ತು 'ನುಣ್ಣಿತು' ನೋ.

ನುಣ್ಣಿರ್ (ಕ್ರಿ). ನಯವಾಗಿರು; ನುಣುಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು: ನುಣ್ಣಿಹ ಕದಪುಗಳೊಳು ನೊಸಲೊಳು ಕಪ್ಪ ಬಿನ್ನಣಮೆನಲೊಂದಿಸಿದರು (ಅಂಜಚ. ೪-೪೨). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಇರ್$_1$]

ನುಣ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಯಗೊಳಿಸು; ನುಣುಪುಮಾಡು: ನೆರೆದು ಕುತರ್ಕದಿಂದರೆದು ಸಣ್ಣಿಸಿ ನುಣ್ಣಿಸಿಯುಂತದಿಂದು ಪೋದರ ಕೃತಿಯೊಳ್ಳಿ ತನ್ನಕೃತಿ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಣ್ಣಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಸಣ್ಣವೆಂಬರ ನುಡಿ ಬೇಡ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೯). ೨. ಅಂದಗೊಳಿಸು; ಸುಂದರಗೊಳಿಸು; ಸೊಗಸುಂಟುಮಾಡು: ಸರ್ವದಿಶಾಧಿನಾಥರನಿತುಂ ದಿಕ್ಕಾಮಿನೀವಕ್ತ್ರಮಂಡಳಮಂ ನುಣ್ಣಿಸುವರ್ (ಅನಂಪು. ೧೪-೩೫); ಖಡುಗಮುಖದಲಿ ಕಾಬುದಲ್ಲದೆ ನುಡಿಯ ನುಣ್ಣಿಸಲೇನು ಕಾರಣ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೯-೩೩). ೩. ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು; ಹೊಳಪುಂಟು ಮಾಡು: ದೇಹಾಂಶುಗಳ ಬಳಗಧಿಂ ತಾರಾಚಳಮನಸದಳಂ ನುಣ್ಣಿಪಂತೋರ್ವಳತ್ಯುತ್ತಮ ದಿವ್ಯಾಕಾರೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದತನುಹರನನಾರಾಧಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೯); ಬಿಸಿಲಂ ಲಾವಣ್ಯದಿಂ ನುಣ್ಪಡರೆ ಬೆಳಗುತುಂ ನೀಳ್ದಪಾಂಗಂಗಳಿಂ ನುಣ್ಣಿಸುತುಂ ದಿಕ್ಕಾಮಿನೀಸಂಕುಳಮನ ಮಳಹಾಸಪ್ರಭಾಪೂರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿಸುತುಂ ತಳ್ತಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳನಮಯುವ ಶೃಂಗಾರವಾರಾಶಿಯೊಳ್ ತೇಂಕಿಸುತುಂ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವಂ ಬಂದುದು ನೆರೆ ದಿದಿರಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಲೀಲಾಪ. ೧೨-೯); ಮಿಸುನಿಯ ಕಾಂತಿಯಂ ಬಳಿದು ನುಣ್ಣಿಸಿದಂದದ ಸಣ್ಣ ತುಪ್ಪುಟಿಂತಸಿಯ ಕೊರಲ್ ಚಳಲ್ಲುಳಿತ ಕರ್ಣಯುಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೫೨); ಸಿಂಗರಕ್ಕೆ ಮನಮೆಳಸಿ ನುಣ್ಣಿಸುವಂತೆ ರಸಮುಱಿತ ಮೊಗಮಂ ಬೀತ ಕಾಮುಮಂ ಹಸಗೆಯ್ವೆನೆಂಬ ಮನದುಜ್ಜುಗದ ಲೋಲೆಯರ್ ಮೆಱಿದರ್ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೭೫); ನಿನ್ನ ಭಾಂಡವ ಮುರಿದು, ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ನುಣ್ಣಿಸಿದ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಕನಸುಗಳ ಚೆಲ್ಲಿತ್ತ (ನಲ್ಮೆ. ೫೩-೨೪). ೪. ಲೇಪಿಸು; ಹಚ್ಚು; ಬಳಿ: ಕಣ್ಣಿಗಿಕ್ಕೊಡನೆ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯುಳಕದಿಂ ನುಣ್ಣಿಸು ಲಲಿತಕಜ್ಜಳವಾ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಸವಿದಿನಿವಣ್ಣ ನೋಡೆನ್ನಾಣೆ ಹೆಣ್ಣೆಯೆಂದಳು ವಿರಹದಲಿ (ಭೈರವೇ. ೨-೧೧೭). ೫. ಸೋಕಿಸು; ತಗುಲಿಸು: ನುಣ್ಣಿಸೆ ಪರುಷವ ಲೋಹಕೆ ಚಿನ್ನವು (ಪಂಚಶ. ೩೮-೯೫). ೬. ಮಸೆ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು: ಉಣ್ಣದರೂರೊಳಗಣ ದೇವಿಯರಂ ನುಣ್ಣಿಸಿದಸಿಧಾರಾಪೂರ್ವಕದಿಂ ತಿಣ್ಣನೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿ ಭೂತಮುಮಂ ಬಿದರ್ಪವೊಲೆಯ್ದುಸುವೆಂ (ಜಯಕಾ. ೬-೯). ೭. ಹದಗೊಳಿಸು; ಪಕ್ವಗೊಳಿಸು: ಸಹಜವಾಗಿ ಜಂಗಮಸ್ವೀಕಾರವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರೆದು ನುಣ್ಣಿಸಿದರು (ಭಕ್ತಿಬ. ೩೪). ೮. ಅರೆ; ಸಣ್ಣಿಸು; ನುರಿಸು: ಕಾರ ಸರಿಯಾಗಿ ನುಣ್ಣಿಸು (ರೂಢಿ). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+-ಇಸು$_3$]

ನುಣ್ಣುಡಿ (ನಾ). ನಯವಾದ ಮಾತು; ಸವಿಯಾದ ಮಾತು: ನಸೆಯುನೆಸಗುವ ಪಲವುಂ ನುಣ್ಣುಡಿ ಪಸರಿಸೆ ಮನದಿಂ ಜಾಣ್ಣಡೆಗೊಳೆ ತೊಡರ್ದರಿನಿಯಕೂಟದೊಳಿನಿಯರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೯); ರಾಗಮನೀವ ನುಣ್ಣುಡಿಗಳಿಂ ವನಪಾಲಕನಕ್ಷಕಂ ವಸಂತಾಗಮುಮಂ ಸಮಂತಱಾಯೆ ಬಿನ್ನವಿಸುತ್ತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೪೬); ಒಳ್ಳಿದರವರಂತಿರಲಿ ನುಣ್ಣುಡಿಗಳ ಕಳ್ಳರಿಗಾನೆಱಿಗುವೆನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೭-೫೨); ಅರಗಿಳಿವಿಂಡು ತೊಂಡುಗೆಡೆವಂತಿರೆ ನುಣ್ಣುಡಿ ಸೋಗೆ ಸಾಗಿ ಸ್ವೈರವಿವರ್ಪೊಲೊಪ್ಪೆ ಸೋರ್ಮುಡಿ . . . ಬಂಪಳದೊಂದು ಬಿಂಕದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೬).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ನುಡಿ$_2$]

ನುಣ್ಣೆಸಳ್ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ದಳ; ಮೃದುವಾದ ರೇಕು, —ಪಕಳೆ: ಕೇತಕಿಯ ಸಣ್ಣನಪ್ಪ ನುಣ್ಣೆಸಳ ಕರ್ಣಪತ್ರಮನಿಕ್ಕಿ (ಗಿರಿಕ. ೫-೭೬ ಪ); ಈ ಹೊಸಕುಸುಮವೆಲ್ಲಿಯುದೆನುತ್ತರಸಂ . . . ಒಳಗಣ ಪರಿಮಳದ ತೆನೆಯ ಮುಗ್ಗುಲೊಳೊಗ್ಗಿ ಬೆಳೆದ ಸಣ್ಣಮ[ನ]ಪ್ಪ ನುಣ್ಣೆಸಳನೊಂದಂ ತೆಗೆದು ಬಸವರಾಜನ ಕೈಯೊಳು ಕುಡೆ (ಬಸರ. ೬-೭೦); ಜಿಡೆಯೆಡೆಯಾಂತ ಕೇತಕಿಯ ನುಣ್ಣೆಸಳಾಗೆ ಶಶಾಂಕರೇಖೆ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೯). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಎಸಳ್(<ಎಸಱ್)]

ನುಣ್ಣೊಸಲ್, ನುಣ್ಣೊಸಲು(ನಾ). =ನುಂಪುವಣೆ: ಸುಲಿಪಲ್ಕೆಂಬ ವಳಂಬೊಲೊಪ್ಪುವಧರಂ ಭೃಂಗಾಳಕಂ ನುಣ್ಣೊಸಲ್ತಿಲಪುಷ್ಪೋಪಮ ನಾಸಿಕಂ . . . ಪದಾಬ್ಜಂ ಮಂಜುಳಂ ಕಾಂತೆಯಾ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೭). **ನುಣ್ಣೊಸಲು:** ಭಲರೆ ಭಾಪುರೆ ಕಲಿಗಳ ನುಣ್ಣೊಸಲಿನ ತಿಲಕ ಸಾಹಸವಿಕ್ರಮಾರ್ಕ (ಕಂನವಿ. ೧೯-೭೭).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ನೊಸಲ್]

ನುಣ್ಣೊಸಲು 'ನುಣ್ಣೊಸಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ದನಿ(ನಾ). =ನುಣ್ಚರ ೧: ಪೂಗಣೆ ಕರ್ವುವಿಲ್ ಮಿಳಿರ್ವ ಮಾಂಗುಡಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾವು ತೆಂಬೆರಲ್ ಕೋಗಿಲೆ ಜೊನ್ನಮಿಂದೊಳದ ನುಣ್ದನಿ ಸುಗ್ಗಿಯೆನಿಪ್ಪವೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿಯೆ ದರ್ಪಕಂಗೆ ಸಮನಿಪ್ಪ ಜಗಜ್ಜಯ ದರ್ಪಮಂ ಸಮಂತಾಗಿಸಲೊಂದೆ ಸಾಲ್ಗುಮೆನಿಸಿತ್ತು ಕುಮಾರಕೃತ ಪ್ರಸಾಧನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೩); ಇಂಚರಂ ಕರಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿರ್ದ ಕೋಗಿಲೆಯ ನುಣ್ದನಿಯಾಗೆ ಜಗಜ್ಜಯಕ್ಕೆ ತಾಂ ಮಿಗೆ ನೆರಮೆಂಬನಾ ಸತಿಯ ಜವ್ವನಮೆಂಬ ವಸಂತಮಂ ಸ್ಮರಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೧-೮೬); ನೇವುರದ ನುಣ್ದನಿಯ ಕಾಂಚಿಯ ಕೇವಣದ ಕಿಂಕಿಣಿಯ ರಭಸದ . . . ಡೊಳ್ಳಾಸ ಕಾತಿಯರಾ ವಿಬುಧಪತಿಯೋಲಗವ ಹೊಕ್ಕರು ನವಾಯಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೯೦); ಹಾಡಿನ ನುಣ್ದನಿಯತ್ತ, ಗೋಳಿನ ನೀಳ್ದನಿಯಿತ್ತ (ಪಾಂಚಜ. ೬೭-೧೩). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ದನಿ$_1$]

ನುಣ್ದನಿವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮಧುರವಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊರಸೂಸು,—ಹೊಮ್ಮಿಸು: ಕಾಂಚಿ ನುಣ್ದನಿವಿಡೆ ನೂಪುರಂ ಪೊಡರೆ ನೀವಿ ಜಗುಟ್ತಿರೆ ನೀಟ್ದ ಕಣ್ಮಲರ್ ತನಿವೆಳಗಂ ಕಡಲ್ವರಿಸೆ . . . ತಳರ್ದತ್ತು ವಿಲಾಸಿನೀ ಜನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೯). [ನುಣ್ದನಿ+ಬಿಡು$_1$]

ನುಣ್ದಳಿರ್ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ತಳಿರು; ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು; ಮೃದುವಾದ ತಳಿರು: ಕನಗೋರ್ನರೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುವ ನುಣ್ದಳಿರೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪಣ್ಗೊನೆಗಳವೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೆನೆ ಸೋಲಿಸುಗುಂ ಬಿಡದಾವನಂ ಬನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತಳಿರ್$_2$]

ನುಣ್ದುಟಿ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ತುಟಿ; ಕೋಮಲವಾದ ಅಧರ: ನಗೆಮೊಗದೊಳ್ ತೆಱಂಬೊಳೆದು ನುಣ್ದುಟಿಯೊಳ್ ಮೊಗಮಿಕ್ಕಿ ಗಲ್ಲದೊಳ್ ಜಗುಟ್ದು . . . ಮಾರ್ಪೊಳೆದುವಾಕೆಯ ಡಾಳಮನಾಂತ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩೦). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತುಟಿ]

ನುಣ್ದುಱುಬು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಮುಡಿ; ಸುಂದರವಾದ ತುರುಬು: ಆ ಕೋಮಲೆಗಂದವಾದುದು ನುಣ್ದುಱುಬು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೦-೪೧); ನುಣ್ದುಱುಬು ಪೆಱೆನೊಸಲ್ ನಿಡುಗಣ್ದೀಸೆಯ ನೋಟಮೆಸೆಯೆ . . . ಪೆಣ್ದೇವತೆಯಂತೆ ಬಂದಳರಮನೆಯಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೩೮).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತುಱುಬು$_2$(<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ನುಣ್ದೊಡೆ (ನಾ). ೧. ನಯವಾದ ತೊಡೆ; ನುಣುಪಾದ ತೊಡೆ: ನುಣ್ದೊಡೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡಲೆಂದು ಸಿಡಿಮಿಡಿವರ್ಪ ಕಾತರವಿಟರ ಕಣ್ಗೆ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ಪ); ಮಿಸುಗುವ ತಮ್ಮ ನುಣ್ದೊಡೆಗಳುಜ್ವಲಮಜ್ಜನಪೀಠಮಾಗಿ ರಾಜಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೭೯); ಕರ್ವಾಳೆಯನೇಳಿಪ ನುಣ್ದೊಡೆಯ ಇರುಳ ತಿರುಳ ಬಣ್ಣದ ತನುವಿನ ಕತ್ತುರಿಗಂಪಿನ ಕಾಳ್ಬೇಡಿತಿ ನಡೆತಂದು (ಜಯಕಾ. ೨-೨೧); ನುಣ್ದೊಡೆ ಕದಕ್ಕದಿಸುತ್ತಿರೆ ಬಂದು ನಿಂದು ಪೆಣ್ಗಡಣಮದಲ್ಲಿ ಪಾಱುವುದು ಕೈರವದಿಂದಿಡುತಂ ಶುಕಾಳಿಯುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೯). ೨. ಅಂದವಾದ ತೊಡೆ:

ಸೊಬಗುರನ್ನೆಯ ತನ್ನ ನುಣ್ದೊಡೆಯೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಂದರ್ಪಸುತ ತೆರಳಿದ (ಮೋಹತ. ೪೧-೩೫). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತೊಡೆ₂]

ನುಣ್ದೊದಳ್ (ನಾ). = ನುಣ್ಗೊದಳ್ : ಈಕ್ಷಿಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತದೊಳ್ಪಂ ಬಿಡದಪ್ಪಿ ಕೋಮಲತರಾಂಗಮನಾಲಿಸಿ ನುಣ್ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಗೊ]ದಳ್ ಪೊದಟ್ದಿಂಬಿನಿವಾತನಬ್ಜಜೆಯೊಳ್ ವಾಸಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೪) ; ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟಿ ನುಣ್ದೊದಳ್ಗಳಿಂ ಕಿವಿಗಿಂಪ ನೊಡರ್ಚೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ್ ಘುಲಿಕೆನಿಪಂತಿರೆಯಿದ್ದ (ದಶಕು. ೧-೫೭). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತೊದಳ್₂]

ನುಣ್ದೋಳ್, ನುಣ್ದೋಳು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ತೋಳು ; ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಹು : ನುಣ್ದೋಳ ಕಾಂತಿ ಕರತಳದ ಕಾಂತಿ ತಾಂ ತೊಳಪುರಸ್ಥಲದ ಕಾಂತಿ . . . ಉಗುರ್ವೆರಲ ಕಾಂತಿಗಳ್ ತಿಂತಿಣಿಸಿ ಘನಕಾಂತಿಮಯವಾಗಿ ಕಣ್ಗೆಂ ಬೆಡಂಗಾದನೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩) ; ಕುಲದೀಪಚಂದ್ರನಂ . . . ಮುದ್ದಿಸುತೆ . . . ಬೆಣ್ಣೆನುಣ್ದೋಳ್ಗಳಿಂ ತನ್ನ ನಳಿದೋಳ್ಗಳಿಂ ಮುಟ್ಟೆ ಸೋಂಕಿಗೆ ಸೊಗಸುವಳು ತಾಯಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೫೨). **ನುಣ್ದೋಳು :** ಸೂಡಿರ್ದ ನುಣ್ದೋಳ ಮಣಿಗಂಡ ಮಾತ್ರದಿ ಕೋಡಿದುವೆದೆಯ ಪೂಸರಳು (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ತೋಳ್]

ನುಣ್ದೋಳು 'ನುಣ್ದೋಳ್' ನೋ.

ನುಣ್ಪಡರ್, ನುಂಪಡರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಣುಪಾಗು ; ಕೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಬರೆ ತೆಗೆದೀಂಟಿ ನುಣ್ಪಡರೆ ಪೊಣ್ಮಿದ ಬಾಯ್ಗ ಕದಪಂ ಕದಂಪಿನಿಂದೊರಸೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೫೦). **೨.** ಸುಂದರವಾಗಿರು; ಅಂದವಾಗಿರು : ಕಿವಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ನುಣ್ಪಡರ್ದ ಶಬ್ದಂ ಶಬ್ದಸಂದರ್ಭದೊಳ್ ಸವಿಯಂ ಮುಂದಿಡುವರ್ಥಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೧). **ನುಂಪಡರ್ :** ೧. ನುಂಪಡರ್ದ ಮಾಂದಳಿರಡಿಯ ನವಕನಕಕಳಶಮಂ ಪೋಲ್ವ ಬಟ್ಟಬಲ್ಮೊಲೆಯ ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಪಳಿವ ಸಿರಿಯ ಚೆಂದುಟಿಯ . . . ಹೆಂಪಿನೊಳೊರ್ವ ಕೆಂಪಿ ನಡೆತರುತಿರ್ದಳು (ಭಕ್ತಾಚ. ೩-೨೪). [ನುಣ್ಪು+ಅಡರ್]

ನುಣ್ಪಡಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರು : ಮಡ ಚೆಲ್ವ ಮೃದುಪಾದಾಂಗುಳಿ ಜಾನು ಜಂಘೆ ನುಣ್ಪಡಸಿದ ಕರಿಕುಂಭಜಘನ ಬಡನಡು . . . ಉಡುರಾಜಮುಖವು ಪದ್ಮಿನಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೮). **೨.** ಅಂದವಾಗಿರು. [ನುಣ್ಪು+ಅಡಸು]

ನುಣ್ಪಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ನಯಗೊಳಿಸು ; ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಳಮುತ್ತಿನ ಕಾಂತಿಯಿಂದೆ ನುಣ್ಪಿಕ್ಕಿದವೊಲೆ (ಕವಿಚ. II, ೧೭ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಸ್ತುತಿ). [ನುಣ್ಪು+ಇಕ್ಕು]

ನುಣ್ಪಿಡಿ, ನುಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಣುಪಾಗು ; ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗು : ಆರಯೆ ಸೂಚಿಕುಂ . . . ಇಂಗುದೀಫಲವಿಭೇದದೆ ನುಣ್ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಕಲ್ಗಳುಂ ತೀರಿನ ಶಬ್ದಮಂ ಸಹಿಸಿ ನಂಬುಗೆಯಿಂ ಸುಳಿವೇಣಬ್ಬಂದಮುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬-೧೪). **ನುಂಪಿಡಿ : ೨.** ಕಾಂತಿಮಯವಾಗು : ತನು ಸೊಂಪಡರ್ದು ನುಂಪಿಡಿದು ಕಂಪೊಗೆಯೆ . . . ಜೌವನದೇಳ್ಗೆಯಿಂದೆಸೆವ ವಿಷಯೆ ನಿಜತಾತನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆತರುತಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೨೮). [ನುಣ್ಪು+ಇಡಿ₂]

ನುಣ್ಪಿಡು, ನುಂಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಹೊಳಪುಗೊಡು : ತನ್ನ ದಿಟ್ಟಿವೆಳಗಿಂ ನುಣ್ಪಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಳ್ ಘನಸ್ತನಭಾರಾವನತಾಂಗಿ ವಿಸ್ಮಯಪದವ್ಯಾಹಾರಮಂ ಹಾರಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೧೮). **ನುಂಪಿಡು : ೨.** ನಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿಸು : ದಿಟ್ಟಿಯರದೆಂತೊ ನವಕುಂಕುಮವನೀಗ ನುಂಪಿಟ್ಟರಲ್ಲದೆ ಪೋದ ಮಧ್ಯದೊಳದೆಂತು ನಿಲಿಸಿದರೊ ದಿವ್ಯಾಂಬರವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೬). [ನುಣ್ಪು+ಇಡು₁]

ನುಣ್ಪು, ನುಂಪು, ನುಣುಪು (ನಾ). **೧.** ನಯವಾದುದು ; ಒರಟಲ್ಲದುದು : ಅರ ನೆಗಟ್ಟಿಯುಂ ಬಲಮುಂ . . . ದೂರದೊಳಿರ್ದು ನೋಡೆ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದು ಬೆಟ್ಟದ ನುಣ್ಪಿನಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೫). **೨.** ಮೃದುತ್ವ ; ಕೋಮಲತೆ ; ಮಾರ್ದವ : ಬೇಟದೊಂದು ಕಡುಗಾಡಿಯ ಸನ್ನಿಧಿ ಬೇಟದೊಂದು ನುಣ್ಪಿನ ಕಣಿ ಬೇಟದೊಂದು ಪೊಸಗಂಪಿನ ಪೊಂಪುಳಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೯) ; ನುಣ್ಪು ನಯಗಳಂ ಕಂಡರಿಯುವವನೊಳಗು ಹೊರಗುಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೬೨-೨೬೭). **೩.** ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಗಲ್ಲಂ ನುಣ್ಪು ಕೈಮಿಕ್ಕು ಕನ್ನಡಿಯಂ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೩). **೪.** ಅಂದ ; ಚೆಂದ ; ಚೆಲುವು : ಅಸುಕೆಯ ಕೆಂಪು, ಪಾದರಿಯ ಕಂಪು ಪಯೋಜಲಸತ್ಸರೋವರಪ್ರಸರದ ತಣ್ಪು ಸಂಪಗೆಯ ನುಣ್ಪು . . . ಸುತ್ತಲುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೮) ; ನೆಳಲ ತಣ್ಪಿಂದಂಕುರದ ಸೊಂಪಿಂ ಪಲ್ಲವದ ನುಣ್ಪಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ ಪ) ; ಲತಾಂಗಿಯ ಜಠರವದು ದಿನದಿನಕೆ ನುಣ್ಪುಂ ಪೆಂಪುಮಿಂಪುಂ ಕೊನರ್ದು (ಬಸವು. ೩-೪). **೫.** ಜಾರಿಕೆ ; ಜಾರುವ ಗುಣ : ಮಿಕ್ಕಕ್ಷಿಗಳೊಳೀಶನಗಜೆಯ ದೇಹಕಾಂತಿಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ತನುನುಣ್ಪಿನೊಳ್ ನಿಲದೆ ಜಗುಳ್ದು ಪದಕಮಲಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದುವೊ . . . ಎನಲ್ ಗಿರಿಸುತೆಯ ಪದನಖದ ಚೆಲ್ವೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೩೭-೧೨). **೬.** ಸವಿ ; ಮಾಧುರ್ಯ : ಮಕ್ಕಳ ತೊದಲುನುಡಿಯ ನುಣ್ಪಿನಂತೆ ಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ ನುಡಿ ನಿನ್ನ (ಕುರಾಸಶಂ. ೧-೫೮) ; ಪುಗೆ ಮಾಂದ್ಯದೊಳೊಳ್ದೊಡೆ ನುಡಿ ಕಡುನುಣ್ಪನಾನೆ ರಾಗದೊಳ್ ಮನಂ ಕಡೆಗಣ್ತೊಡರ್ದಿರೆ ಜವ್ವನಮಡಿಯಿಟ್ಟುದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೦). **೭.** ಹೊಳಪುಂಟುಮಾಡುವ ಲೇಪನ ವಸ್ತು ; ಅಣ್ಪು : ನರೆಗೂದಲ್ಗಿಕ್ಕಿ ನುಣ್ಪಂ ಮುಡಿಯನಳವಡಲ್ಸೆಕ್ಕಿ ಬತ್ತಿರ್ದ ವಕ್ತ್ರಾಂಬುರುಹಂ ಮಿಂಚಾಗಲಿರ್ಪಂ ತೊಡೆದು (ದಶಕು. ೮-೧೯೧). **ನುಂಪು : ೧.** ಹೊಸಕಿಚ್ಚಂ ಹೊಸೆದು ಖಂಡವಂ ಬಿಡಿಸಿ ಕೆಂಪುಳ್ಳ ನುಂಪುಳ್ಳ ಸೊಂಪುಳ್ಳ ಖಂಡಮಂ ಕಾಸುತಂ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೩೧-೭) ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಯ ಹಣ್ಣು ನುಂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಪು] ಆಗಿದ್ದರೇನು ಕಹಿ ಬೆರೆದ ಕಾರಣ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದುದಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೦೪-೩೨೫) ; ಎಳಲತೆಯನುಂಪು [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಪು]ಗಳ ನವಪರಿಮಳದ ಪವನನ ಸೊಂಪುಗಳ ವೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಝಳಪಿಸಿ ಹೊಯ್ದು ಸೆಳೆದುದು ಜನದ ಕಣ್ಮನವ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೫-೮). **೪.** ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ಜೇವೊಡೆದಂತೆ ಪಾಡಿದರೊಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಂಪು ನುಂಪಿನೊಳು (ಭರಚ. ೧೩-೨೯) ; ಎಳದಳಿರ ಕೆಂಪು ಪೂಗಳ ಕಂಪು ಕೋಕಿಲಂಗಳ ಸರದ ನುಂಪು . . . ಸಂಗಳಿಸಿತೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚೆಬಪು. ೪೫-೧೫). **೭.** ಕಸ್ತೂರಿಕಾಸುಕುಂಕುಮವಾದಿಯಾಗಿಹ ಸಮಸ್ತಪರಿಮಳದ ನುಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೂ]ಪಿಟ್ಟು ಮುಖಕಮಲವಿನ್ಯಸ್ತ ಕರ್ಪೂರತಾಂಬೂಲಶೋಭಿತರಾಗಿ (ಚೆಬಪು. ೨೫-೨೯). **ನುಣುಪು : ೧.** ನಾಲಿಗೆಗೆ ನುಣುಪಿಲ್ಲ ಹಾಲಿಗಿಂ ಬಿಳುಪಿಲ್ಲ ಕಾಲನಿಂದಧಿಕ ಅರಿಯಿಲ್ಲ ದೈವವದು ಶೂಲಿಯಿಂದಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೩೬). **೬.** ಸಂಸ್ಕೃತ, ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ನಯ ನುಣುಪುಗಳನ್ನು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿರಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫ ಹಿನ್ನೆಲೆ). **೮.** (ಆಲಂ) ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. 'ನುಣ್ಪುಮಾಡು' ಪರಾ.

ನುಣುಪಾಗು, ನುಂಪಾಗು = ನಯವಾಗು ; ಒರಟಾಗಿಲ್ಲದಿರು : ಈ ಭಾಗದ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪವಾದ, ದುಂಡಾದ, ನುಣುಪಾದ . . . ಬೋದಿಕೆಯಿರುತ್ತದೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೧೫) ; ಆ ದ್ವಾರರಕ್ಷಿಣಿಯ ಕಿವಿಯ ದಂತಪತ್ರಗಳು ಅವಳ ನುಣುಪಾದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಮೆರುಗುಗೊಟ್ಟಿದ್ದವು (ಬಾಣಆ. ೩೫) ; ಅಮೃತದೊಳಗಿರ್ದ ಸರ್ಪನ ತನುವಿನಂತೆ ಇರ್ದನಯ್ಯಾ ಹೊಜಿಗೆ ನುಂಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಪಾ]ಗಿ (ಬಸವ.ಕ. ೩೮೦). **ನುಣ್ಪಂ ಮಾಡು,**

ನುಣುಪು ಮಾಡು, ನುಣ್ಪು ಮಾಡು = ೧. ನಯಗೊಳಿಸು ; ನುಣ್ಣಗಾಗಿಸು : ಎಣ್ಣೆ ನುಣ್ಪಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಕಳ್ಳಿ ಮಾಡುಗುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೮೪) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಗಾರೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನುಣುಪು ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ) ; ಕಲ್ಲಂ ನುಣ್ಪುಮಾಡದೆ ಚಿತ್ರಂ ಬರೆವ ಪೊನ್ನನಾಭರಣಂ ಮಾಡದೆ ತುಡುವ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪). ೨. ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ಅವನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡದೆ ನುಣುಪು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ನುಣ್ಪುಮೆಗಿಱು ? = (?) : ಶ್ರೀಮತಿಯುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಘನಜಘನದ ನುಣ್ಪೆನೊಳ್ ನುಣ್ಪುಮೆ [ಪಾಠಾಂ. ನುಣ್ಪೆನೊಳ್ ನುಣ್ಪುಗುಮೆ, ನುಣ್ಪೆನೊಳ್ ಗುಣ್ಪುಮೆ, ಮಣ್ಪೆನೊಣೆ ನುಣ್ಪುಗುಮೆ]ಗೆತ್ತು ಝಣಝಣಾಯಮಾನ ಮಣಿಕಿಂಕಣೀ ವಿರಾಜಿತ ಕನಕಕಾಂಚೀ ಕಳಾಪಮನನಂಗರಾಗರಸಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟೆ ಗಟ್ಟುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೪-೪೧ ಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಣ್ಪು ; ಮಲ. ನುಣ್ಮ ; ತುಳು. ನೊಣ್ಣ ; ತೆಲು. ನುಂಪು, ನುನುಪು, ನುನ್ನು]

ನುಣ್ಪುವಡು (ಕ್ರಿ). ನಯವಾಗು ; ನುಣುಪಾಗು : ನುಣ್ಪು ವಟ್ಟು ತೋಱಿ ಜಿಗಿದುಬ್ಬಿ ಪುಲಿದೊವಲೊಳಂ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೋದರ್ಾನೆರಕ್ಕಸನ ಸಪ್ಪುಡ ಮೇಲ್ವೊದಿಕೆಯೊಳಂ ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೭). [ನುಣ್ಪು + ಪಡು₁]

ನುಣ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ನುಣುಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ನಯವಾಗಿರು : ನುಣ್ಪುವಡೆದೂರುದ್ವಯದ ಮೃದುತಳದ ಮಂದಗಮನದ ಮುದ್ದು ನುಡಿಯ ಕೋಮಲಾಂಗದ ವಿದ್ಯಾಧರವಾರನಾರೀ ಕದಂಬಂ ಕಾಮ ದೇವನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ನಾವು ಮೊದಲಿಗರೆಂಬಂತೆ . . . ಎಸೆದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೯೬). [ನುಣ್ಪು + ಪಡೆ₁]

ನುಣ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಯವಾಗಿರು ; ನುಣುಪಾಗಿರು : ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ಸುತ್ತಿನ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಮುಂ ನುಣ್ಪುವೆತ್ತ ಮಳಯಜ ದಣ್ಪಂ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೯೮). ೨. ಮನೋಹರ ವಾಗಿರು ; ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ನುಣ್ಪುವೆತ್ತು ಸೋಲಿಪ ಚೆಲ್ವಿಂ ಬಾರಿಸಿ ಸೊಬಗಿಂಗೆತ್ತಿದ ತೋರಣಗಂಬಂಬೊಲಿರ್ದುವಾಕೆಯ ತೊಡೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೭೫) ; ದೊರೆವೆಣ್ಣ ಹೊಂಬಾಳೆದೊಡೆ ಸೊಂಪು ನುಣ್ಪುವೆತ್ತಿರೆ (ಪೋ:ಹತ. ೨೪-೪೦). ೩. ಇಂಪಾಗಿರು ; ಮಧುರ ವಾಗಿರು : ಅಲ್ಲಿ ಗೇಯದ ದನಿ ನುಣ್ಪುವೆತ್ತೆಸೆಯುತಿರ್ದಪುದೀಗಳೆ ಪೋಗಿ ನೋಟ್ಟೆಪೆನಾಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೩). [ನುಣ್ಪು + ಪೆಱು₁]

ನುಣ್ಪೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗಿರು; ಶೋಭಿಸು; ಕಂಗೊಳಿಸು: [ಇದಂ]ಗೆಲ್ಲಗೆವ ತುಂಬಿಗಳ ಧ್ವನಿಯಿಂ ಕುಕಿಲ್ವ ಕೋಗಿಲೆ ನನೆದೋಱು ನುಣ್ಪೆಸೆವ ಮಾಮರಂ . . . ಪುಗಿಲೊಳೇನೆಸೆದತ್ತೊ ಬಸಂತಮಾಸ ದೊಳ್ (ಸಂಪಭಾ. ೨-೧೨) ; ಮಹಾಲಂಕೃತಿವೆತ್ತು ನುಣ್ಪೆಸೆವ ಕುಂಭ ಗಳಂದವೊ ವಜ್ರದಂಡವೋ ಶಂಕೆಗಳುಂಬಮಾಯ್ತು ರಥವಭ್ಯುದಯಾ ವಸಥಂ ಮನೋರಥಂ (ನಳಚಂ. ೬೭೪). [ನುಣ್ಪು + ಎಸೆ₂]

ನುಣ್ಪೇಳು (ಕ್ರಿ). ನುಣುಪಾಗು ; ನುಣ್ಣಗಾಗು : ಕಾಳು ಮೂಲನ ಮಂಡೆಯಂ ನುಣ್ಪೇಳೆ ಬೋಳಿಸಿ ಮೂಹುರಿಗಳಲಿ ಪೋಳ ವಿಸಿದುಡಿದಾರವಂ ಬಂಧಿಸಿ (ಬಸವು. ೩೮-೧೪). [ನುಣ್ಪು + ಏಳು₁ (<ಎೞ್₁)]

ನುಣ್ಪೇಱು (ಕ್ರಿ). ನುಣುಪು ಅಧಿಕವಾಗು : ಪಿಡಿನಡು ತೋರ ವಾಯಿತು ತೊಡೆ ನುಣ್ಪೇಱು ಅಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆವುತ ಸುಯ್ಯು ಮಡದಿಗೆ ನವಮಾಸ ತುಂಬಿತು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೨-೩೬). [ನುಣ್ಪು + ಏಱು₁ (<ಏಱ್₁)]

ನುಣ್ಬಣೆ (ನಾ). = ನುಂಪುವಣೆ : ನುಣ್ಬಣೆಯೊಳೆಸೆವ ಸಿರಿವಣ್ಬೆಳಗು ಗಳಿಂದೆ ಪೂತು ಪೊದಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳಂ . . . ಬಗೆಗೊಳಿಸಿದರ್ (ಚಿಕದಂ. ೧೨೬-೬) ; ನುಣ್ಬಣೆ ಮೆಲ್ಲದಪು ಮರಲ್ಗಳ್ (ಚಿಕವಿ.೬-೨೧೫). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪಣೆ₂]

ನುಣ್ಬದ (ನಾ). ಸುರತ ದ್ರವ: ಉಗುರ್ಗಳನೊಳದೊಡೆಯೊಳು ನಾಂಟಿ ಪುಗೆ ನುಣ್ಬದನೊಯ್ಕಗೆ ನಾಣ್ದಾಣದೊಳಗನಲೆವುದು ಕೇತನದಿಂದಂ (ಜನವ. ೮-೨೨). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪದ₁]

ನುಣ್ಬನಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಹನಿ ; ಅಂದವಾದ (ನೀರಿನ) ಬಿಂದು : ಕಱಿದುವು ಕಾಳಿಮಮಂ . . . ಬಱಿಕಂ ಕಱಿದುವು ನುಣ್ಬನಿ ಯನೊಗೆದ ಮುಗಿಲೆಳಗಾರೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೮). [ನುಣ್ (< ನುಣ್ಣಿತು) + ಪನಿ₂]

ನುಣ್ಬನಿದಂದಲ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹನಿಗಳ ಸೋನೆ: ಕುಚಾಗ್ರಂ ಗಳಿಂ ನುಣ್ಬನಿದಂದಲ್ ಸೋರೆ. ನಿಂದಿರ್ದುದು ಹಿಮವೃತಕಾಯಂ ವರಸ್ತ್ರೀನಿಕಾಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೫೮). [ನುಣ್ಬನಿ + ತಂದಲ್]

ನುಣ್ಬರಲ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹರಳು,— ರತ್ನ : ಪೊಸತಪ್ಪ ಮಾಣಿಕದ ನುಣ್ಬರಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ನುಣ್ಣರಲಂ, ನುಣ್ಚಾಲರಂ, ನುಣ್ಬ ರಲಂ] ಮಧು ಮನ್ಮಥಂಗೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಸಮೆದಂತೆ ತೋಱುವುದು ಪೂಗ ಲೊಳೇಂ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನನೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೨) ; ಬಾಂದೊಱೆ, ನುಣ್ಬರಲ್, ತಣ್ಬುಱಿಲ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೮ ಉದಾ). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪರಲ್]

ನುಣ್ಬವರಿ (ನಾ). ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲಿನ ಸುಂದರವಾದ ಕೂದಲು ; ಅಂದವಾದ ಪನ್ನೆ : ಕಪ್ಪಿನ ರೇಖೆಯ ತೆಗೆದಂತೆ ತೋಱುವ ತುಪ್ಪುಳು ಮೀಸೆ ನುಣ್ಬವರಿ ಉಪ್ಪರಜವ್ವನೆಯರು ಕಂಡು ಸೋಲ್ಲು ಬಂದಪ್ಪು ವೊಲೆಸೆದನಾ ಮದನ (ಭರತೇ. ೪೭-೬೭). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಬವರಿ₄]

ನುಣ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಅಂದ ವಾದ ಹುಲ್ಲು ಮೈದಾನ : ಬಳಸಿಯೆ ನೋಡುತಿರ್ದ ಹರಿಣಂಗಳ ಕಂಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪೆಳೆವುಲ್ಲ ನುಣ್ಬಸಲೆಯಂ ಪುಗುವಂದದೆ . . . ಪೊಕ್ಕಪುದಿಂತಿದೆ ಪಾವು ಪೀಲಿಗಣ್ಗಳ ಪರಭಾಗದಿಂದೆಸೆದು ತೋಱುವ ಸೋಗೆಯ ತಳ್ತ ಸೋಗೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೫೮) ; ಅದೊಂದು ವಟವಿಟಪಿಚ್ಛಾಯಾಚ್ಛಾದಿತಮಪ್ಪ ತಣ್ಬುಱಿಲ ನುಣ್ಬಸಲೆ ಯೊಳ್ವಿಶ್ರಮಿಸಿ ಪಥಶ್ರಮಮನಾಱುಸುತ್ತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೭-೩೧ ಪ) ; ಪಸರಿಸಿದ ಬಯಲ್ನಡು ಪಾವಸೆಗೊಂಡಿರೆ ಗಡಣದಾಡುವೆಳವೆಂಡಿರ್ ನುಣ್ಬ ಸಲೆಯೆಗೆತ್ತೆಯ್ದಾರೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೪೬) ; ನಸೆಮುಸಪೊಂದೆ ನುಣ್ಬಸಲೆ ಯೊಳ್ಪಸಿಲಾಂತೆಸೆವೇಣನಂ ವಿಲಂಬಿಸದಿಸಲೆಂದು ಬಂದನ ಪುಳಿಂದನ ವಕ್ಷ ಮನುದ್ಗಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೫) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆರೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ್ಪ ನುಣ್ಬಸಲೆಯೊಳ್ಮಲಗಿರ್ಪ ಹರಿಣಂಗಳಿಂದೆ ಸಾತ್ವಿಕರಪ್ಪ ಮುನಿಗಳಿಂ ದಾಶ್ರಮುನದೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಶೀಷರಾ. ೮-೬). [ನುಣ್ (< ನುಣ್ಣಿತು) + ಪಸಲೆ]

ನುಣ್ಬಸೆ₁ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹಸೆಮಣೆ ; ಮನೋಹರವಾದ ಪೀಠ : ತೆರೆಯ ಸೆಳೆಮಂಚದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿದ ಗಳಿತಾಬ್ಜದಳದ ನುಣ್ಬಸೆ ಯೊಳ್ ಬೆಳ್ನೊರೆಯ ತೆರೆಸುತ್ತಿನೊಳ್ ಪ್ರಿಯೆಗಿರದೊಳ್ಪನೆ ಬಯಸಿ ಕೋಕ ನಾಯ್ತು ಸಶೋಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪಸೆ₂]

ನುಣ್ಬಸೆ₂ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಮಜ್ಜೆ : ಪುಸಿಯೆಂದಾದನದಿರ್ಪಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಸರಲ್ಮತ್ತೊಂದು ತಾಂ ಪೋಗೆ ನುಣ್ಬಸೆಯಂ ಮುಟ್ಟದೆ ಸುತ್ತ

ಮೊಂದು ಕಣೆ ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದಂತಾಗೆ ಕೊಂಡಸಿಯಂಬೊಂದೆನೆ ದಡ್ಡು ವಿರ್ದ ಹೃದಯಂ ಜಾಳಾಂದರಂಬೋಪಿನಂ ಬೆಸೆದೆಚ್ಚಂ ಕಡುದೇಸೆವೆಂಡಿರನಿದೇಂ ಕಾಮಂ ಛಲಗ್ರಾಹಿಯೋ (ಅರ್ಥನೇ. ೪–೧೪೬).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಬಸೆ$_3$]

ನುಣ್ಪಳುಕು (ನಾ). ನಯವಾದ ಸ್ಫಟಿಕ ; ನುಣುಪಾದ ಸ್ಫಟಿಕ: ರತಿದೇವಿಯು ಕೇಳಿಗಿಟ್ಟ ನುಣ್ಪಳುಕಿನ ಬಟ್ಟವಂಜರದ ಕೋಗಿಲೆಯುಂ ಗೆಲೆವಂದುದು . . . ಅಮರೇಂದ್ರ ವಧೂ ಮುಖಪತ್ರವಿಭ್ರಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೨–೧೧) ; ಇಂತೊಪ್ಪುವ ಮಂಡಪದೊಳಗೆಸೆವ ಭವಂತಿಯ ನುಣ್ಪಳುಕಿನ ವೇದಿಕೆಯೊಳು ಕಾಂತಕನಕಸಿಂಹಾಸನದುಪರಿಮದೊಳಗೆ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಂ (ಜಯಕಾ. ೪–೫೨).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪಳುಕು(<ಪಟಿಕ)]

ನುಣ್ಬಳೆ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಕೈಬಳೆ: ಗಲಕನೆ ಕೈಯ ನುಣ್ಬಳೆ ಪುಳಿಂದಿಯರಂದಡೆ ನಿಂದು ಸೂಪಿಯುಜ್ಜ್ವಲರವವೊಪ್ಪಿರಲ್ ಚಳಿಸಿದರ್ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯನಲ್ಲಿ ರಾಗದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೧೧೦).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಬಳೆ$_2$]

ನುಣ್ಬಿತ್ತು (ನಾ). ನಯವಾದ ಬೀಜ : ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರ ದಂತ ಚ್ಛವಿ ನಮ್ಮಯ ನುಣ್ಬಿತ್ತಿನೊಳಗಿದೆಯೆನುತ ಇಂಬಿಲ್ಲ ಪಲ್ಗಿರಿದುಸಿರುವ ವೋಲ್ಪಲಿಸಿ ದಾಳಿಂಬದ ಮರಗಳೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೫–೮೧).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿಟ್ಟು)]

ನುಣ್ಪುರುಳ್ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಅರ್ಥ,—ಸತ್ತ್ವ : ಇದು ರಾಯನ ನಾಟ್ಯಕೊಳ್ಕೆ ನಿಜ್ಜಮುಂ ದೇಸೆಯ ಗೊತ್ತು ಜಾಣ್ಣುಡಿಯು ತಾಯ್ವನೆ ನುಣ್ಪುರುಳೀಟಿಗ್ಗಿಯೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೩೪೮).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪುರುಳ್$_2$]

ನುಣ್ಪುಳಿಲ್ (ನಾ). ನಯವಾದ ಮರಳು ; ಜಿನುಗಾದ ಉಸುಕು: ನುಣ್ಪುಳಿಲಮರ್ದೊಟ್ಟಲಲ್ಲೆಡಪಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಾಯ್ವುದು ಮಂದಮಾರುತಂ (ವೃಷವಿ. ೪–೫೩).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಪುಳಿಲ್ (<ಪುಟಿಲ್$_2$)]

ನುಣ್ಪುಟಿಲ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಉಪವನ,—ತೋಟ : ನುಣ್ಪು ಟಿಲೊಳಗದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಪವಣ್ಪಡೆ ಕಟ್ಟಲಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಬಳಸಿರ್ದೊಡದಂ ತಣ್ಪೆಳಗನೀಯೆ ಬೆಳತಿಗೆಗಚ್ಪಳಗೊಳಪೊಕ್ಕು ಚಪಳೆ ಕಳಿಕೆಯನಾಯ್ದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬–೧೦೫). [ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು)+ಪುಟಿಲ್$_1$]

ನುಣ್ಬೆರಲ್, **ನುಂಬೆರಲ್**, **ನುಣ್ಬೆರಳ್** (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಬೆರಳು ; ಕೋಮಲವಾದ ಬೆರಳು : ಪಾಲ್ವೊಜೆದ ನುಣ್ಬೆರಲಂ ಮೊಲೆಗೆತ್ತು ಪೀರ್ದು ಕಣ್ದೆರೆಯದ ಕಂದನೆಂದೆನಗೆ ಕಣ್ದೆರೆಯಿಪ್ಪನೊ ಮಂದಹಾಸಮಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೧–೧೦೦) ; ಪಂಚಶರವಂ ಪಳಿವ ನುಣ್ಬೆರಲ ವಿಸ್ತರಂ ಪಂಚಮುಖಪರಿಚಾರಕರ ತೇಜದೊಳಿರೆ (ಕಾರಿರ. ಜೀ. ೨೪೯–೧೬). **ನುಂಬೆರಲ್** : ಪಾದದ್ವಂದ್ವಂ ತಳಿರ್ ನುಂಬೆರಲ್ಗಳೆ ಕೊನರ್ಗಳ್ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೧). **ನುಣ್ಬೆರಳ್** : ಉಂಗುರವೇ . . . ನೀರೆಯ ನುಣ್ಬೆರಳೆಡೆಯುನು ಸೇರಿ ಪುಣ್ಯದಿ ಜಾರುತೆಂತು ಮುಳುಗಿದೆ ನೀಂ ನೀರೊಳಕ್ಕಟಾ (ಶಾಕುಂತ. ೮೬ ಅಡಿಟಿ).

[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು) + ಬೆರಲ್]

ನುಣ್ಬೆರಳ್ ‘ನುಣ್ಬೆರಲ್’ ನೋ.

ನುಣ್ಬೆಸ (ನಾ). ನಯುಗೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ಮೊಕ್ಕಳಮೆನೆ ಬಸಿಜೀರಿಯಿಂದೊಕ್ಕ ಕರುಳ್ ತೊಡೆಯೊಳಾವಗಂ ತೊಡರ್ದನಸುಂ ವಿಕ್ಕುವು ಬಿರುದರ ಬಿರುದಿಂಗಿಕ್ಕಿದ ನುಣ್ಬೆಸದ ವಿಸುಪ ತೊಡೆ ಸಂಕಲೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦–೭೪). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಬೆಸ$_1$]

ನುಣ್ಬೆಳಂತಿಗೆ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಅಚ್ಚ ಬಿಳುಪು : ಎಸೆವ ನುಣ್ಬೆಳಂತಿಗೆ ಮಬಲ ತಣ್ಪುಟಿಲೊಳ್ ಮದವಣಿಗ ತನದ ದೇಸೆಯಿಂ ವಿಲಾಸಂಬಡೆದ ಬಾಲಸಹಕಾರನಂದನಂ ವನಪಾಲಂ . . . ತೋಱಿ (ಅನಂಪು. ೭–೭ ವ).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಬೆಳಂತಿಗೆ(<ಬೆಳತಿಗೆ)]

ನುಣ್ಬೆಳಗು, **ನುಂಬೆಳಗು** (ನಾ). ೧. ನಯವಾದ ಬೆಳಕು ; ಸೌಮ್ಯವಾದ ಕಾಂತಿ: ಒಸರ್ದಪುದಿದಲ್ತೆ ಚಂದನರಸಮೆನೆ ಮಿಂಚುಗುರ ಮಿಸುಪ ನುಣ್ಬೆಳಗೆನಸುಂ ಪಸರಿಸೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೧೬) ; ನುಣ್ಬೆಳಗಂ ಕಱಿವ ಪೊಂಬಾಳೆಯ ಪತ್ರಂಗಳನಿಂಬಿನಿಂ ಪಾಸುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೫–೬೭ವ); ಬೆಳ್ಪಸದನದ ನುಣ್ಬೆಳಗಿಂದುಟ್ಟ ದುಕೂಲಚೇಲದ ಧಾವಲ್ಯಂ ಚತುರ್ಗುಣ ಮಾಗಿಂತು ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು (ಬಾಹುಪು. ೬–೧೧೦ ವ). ೨. ಉಜ್ವಲವಾದ ಬೆಳಕು : ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಯನೇಱು ನುಣ್ಬೆಳಗನೀವಂತೆ ಸಣ್ಣಾಗಿ ಸುಟ್ಟು ಬೆಳಗೀವ ಶಿವಯೋಗಿ ಸಣ್ಣಾತನೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೫೫). **ನುಂಬೆಳಗು** : ೧. ರತ್ನಾವಳಿಯ ನುಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ನುಣ್ಬೆ]ಳಗಿನಲಿ ಹಂಸೆಯು ತುಳಿಯ ಮೇಲ್ವಾಸಿನಲಿ ಪವಡಿಸುವೀಕೆ . . . ಈ ಕಲುನೆಲದೊಳೊಱಗಿದಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯–೩೦).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಬೆಳಗು$_2$]

ನುಣ್ಬೊಗರ್ (ನಾ). ೧. = ನುಣ್ಬೆಳಗು: ೧. ಪೊಗರ್ವಟ್ಟ ನತನುಬಾಣದ ಪೊಗರಂ ನುಣ್ಬೊಗರೊಳೀಱಿಸಿ ನೋಡಿದ ಕಣ್ಣುಣ್ಣುಗುಮೆನಿಪ ನುಣ್ಪಿನಿಂದೇಂ ಸೊಗಯಿಸುವುವೊ ಬಾಹುಮೂಲವಾ ಕಾಮಿನಿಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೬೪); ಕಲಶಮನೆತ್ತಿ ನೀರೆಱೆವ ಕಾಂತೆಯ ತೋಳ ತೆರಳ್ಕೆ ಮೇಲುದಂ ತೊಲಗಿಸೆ ನೋಡಿ ನುಣ್ಬೊಗರನೀಂಬ ಕುಚದ್ವಯಮಂ ಮೂಲಮಂ ಸಮು ಜ್ಜ್ವಲಭುಜಮೂಲಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧–೯೪) ; ತೆಳ್ಪದಪಿನ ನುಣ್ಬೊಗರುಗುವ ಚಾರು ಚುಬುಕದ ಮಗಳಂ ನಡೆನೋಡಿ ನಲಿದನಾ ಭೀಮನೃಪಂ (ದಮಸ್ವ. ೧–೩೯). ೨. ಉಜ್ವಲವಾದ ಹೊಳಪು : ಕೂರ್ವಾಳ ತೊಳಪ್ಪ ನುಣ್ಬೊಗರದೆತ್ತಂ ಪರ್ವಿ ಕಾರ್ವಿಂಚಿ ನಂತಿರೆ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ ಬಲ್ಸರಂ ದೆಸೆಗಳಂ ತಳ್ವೊಯ್ಯೆ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೨೫೨) ; ನುಣ್ಬೊಗರನೇ ಮಿಂಚೆಂದು ಸೊಗಯಿಸುವ ಪೂಗಳಿಂದೆ ಉಗುವ ಮಕರಂದಬಿಂದುಗಳನೇ ಮಳೆಗಳೆಂದೊಗೆದ ಸಂತಸದೊಳಾವಗಮ್ಮೆದೆ ಕುಣಿವ ಸೋಗೆಗಳ ಬಳಗಂಗಳಂ ಮಗನೆ ಕಂಡೈ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩–೨೫).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಪೊಗರ್$_2$]

ನುಣ್ಬೊಗರಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಬುಗುರಿಯಾಕಾರದ ಶಿಲ್ಪ ರಚನೆ : ನಸುಬಾಗಿ ಕೊಂಬಿನೊಳ್ ಪೊಳೆವೆಳಗಾಯ ನುಣ್ಬೊಗರಿಯಿಂ ಸುಟಾತರ್ಪಲರಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟ ಪೂಗಳ ಪುಡಿಯಿಂ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪೋಲಗ ಸಾಲೆಯೊಳಿರ್ದರೊಪ್ಪದಿಂ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೧೨೬) ; ಕರ್ಣಿಕಾರದ ಪಲಗೆಗಟ್ಟ ನೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳಳವಟ್ಟ ಎಸಳ್ಗಳಂ ನೆಗಪಿ ಕೀಲಿಸಿದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ನುಣ್ಬೊಗರಿಗಳಿಂ . . . ರಂಜಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೨–೩೧ ವ).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಬೊಗರಿ]

ನುಣ್ಬೊದೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು; ಅಂದವಾಗು : ಪದೆದು ತೊಂಗಲ್ ತೊಂಬೆ . . . ನುಣ್ಬೊ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಬೊ]ದೆದ ಜೊಂಪಂ ತೊಂಗೆ ಗುಚ್ಛಮೆಂದಿರದೊಪ್ಪಿ ಪದೆದ ನಾಮಮಂ (ಕಬ್ಬಕೈ. ೧೯).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಪೊದೆ$_1$]

ನುಣ್ಮಡ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಹಿಮ್ಮಡಿ,—ಪಾದದ ಹಿಂಭಾಗ : ಕೆಂಪಪ್ಪ ನುಣ್ಮಡಮುಂ ವಾಮಪದಪ್ರಗುಲ್ಫದೆಡೆಯೊಳ್ ಸ್ಥಿತಿಟ್ಟು . . . ನಿದ್ರಾಂಗಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳ್ (ದಶಕು. ೮–೨೯೩) ; ಅಡಗಿದ ಪರಡು ನುಣ್ಮಡ ಸಣ್ಣ ಬೆರಲೊಪ್ಪವಡೆದ ಪಾವುಗೆವಜ್ಜೆ ನೃಪಗೆ ಕಡುಪಿನುಗುರ್ಗಳು ಪದತಳ

ಗಳೊಳು ತೊಟ್ಟಿಡುವಂತೆ ಕೆಂಪು ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೬-೬೯) ; ದುರುಳ ಕಾಮನ ಕನಕಕಂತುಕಾಯುಗಳಮಂ ನೆರೆ ಪೋಲ್ವ ನುಣ್ಮಡಂ ಪಪ್ಪು ತಿರಲು (ಸನಮೋ. ೨೩-೧೯). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಡ$_1$]

ನುಣ್ಮಣಲ್, ನುಣ್ಮರಲ್, ನುಣ್ಮಳಲ್ (ನಾ). = ನುಣ್ಬುಳಿಲ್ : ವೈತರಣಿಯು ಪಿರಿಯ ದರಿಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ ನುಣ್ಮಣಲಂ ಮಣಲ್ದಿಂಟಿಗೆತ್ತ ದಿಟ ಪರಿತಪ್ತಲೋಹರಜಸ್ಸಿಕತಿಳತಳದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯನೀಡಾಡುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೧ ಪ) ; ತಿಳಿಗೊಳದ ತಡಿಯ ತಣ್ಬುಟಿಲ ನುಣ್ಮಣಲೊಳ ತನುಗುರು ರತಿಯನೋದಿಸುವ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳೆನಿಪ ಶುಕ ಪಿಕ ಚಕೋರ . . . ಕುರವಕಸಂಕುಳಚರಣಸಂಚರಣದಿಂ ಪಳಚ್ಚನೆಸೆವ ಪಜ್ಜೆಗಳುಮಳುಂಬ ಮೆನಿಸುಗುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯ ಪ) ; ಸಲೆ ನೆಲಸಿರ್ದ ನುಣ್ಮಣಲ ಲಿಂಗದೊಳಂ ಶಬರಾಂಗದೊಳ್ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲನರವಕ್ತ್ರಸಂಭವಮನಾ ಸ್ತವಮಂ ಪಳಿಯಂ ಕಪರ್ದಿ . . . ಕೇಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೪-೧೦೭). **ನುಣ್ಮರಲ್ :** ನುಣ್ಮರ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಲಿಂದೆ ಮಾಡಿ ಶಿವಲಿಂಗಮನರ್ಚಿಸಿ ಧೇನುವೃಂದಮಂ ಜಾಣ್ಕೆಗೆ ತಂದು ಪಾಲ್ಗಟಿಯೆ ಕಂಡೊಡೆಯುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೨). **ನುಣ್ಮಳಲ್ :** ತುಂಗಶೃಂಗದುತ್ತುಂಗದ ತಿಂತಿಣಿಯಾಗಿ ಪೆಣೆದ ಲತೆಗಾವಣಗಳ ನುಣ್ಮಳಲ ಜಗತಿಯೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೪) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಪುಡಿಯ ನುಣ್ಮಳಲ್ಗಳಾಲವಾಲಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿರ್ದೆಡೆವಿಡದೆ ಸುರಿವ ತೋರವನಿಗಳಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೧೬) ; ಬರುಂಟೆದೊಡೆ ಬಿಸಿಯ ನುಗುಟ್ಟ ಕಪ್ಪುರದ ನುಣ್ಮಳಲ ಜಗಲಿಯಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ಪ) ; ತನುವಿನಲ್ಲಿ ಪುಳಕಂ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುಣ್ಮುತ್ತಿರೆ ಗಿರಿಪತಿಸುತೆ ನುಣ್ಮಳಲಿಂ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ ವಿರಚಿಸುವಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೩) ; ತಿಳಿದುಪ್ಪವೆಱೆದಾಗ ಚಿನ್ನದ ರಸದೊಂದು ಹೊಳೆ ಹರಿವಂತೆ ಶೋಭಿಸಿತು ಬಲುಹೆಱೆದುಪ್ಪ ಬಹಾಗ ಪಾಲ್ಗಡಲ ನುಣ್ಮಳಲಳಿವಂತೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೧೬-೮೦).
[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಣಲ್]

ನುಣ್ಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಮಣಿ ; ಸರದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸುವ ಗುಂಡಾದ ಗಾಜು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಣಿ : ಬಿಗಿದ ಬೆಳ್ಪಿಯ ನುಣ್ಮಣಿಯಂತೆವೊಲ್ಪುಗಣಮೊಪ್ಪಿರೆ ಕಾಲವನೇಚರಂ ಜಗದ ಲೋಚನ ವಿತಾನಕೆ ಬೀಸಿದ ನೆಗಳ್ದ ಕರ್ಬಲೆಪೋಲ್ತಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೨೩). ೨. ಉಜ್ವಲವಾದ ರತ್ನ : ಸಾಂಧ್ಯರುಚಿವಲ್ಕಲಭಾಸುರ ನಭ್ರುಜಾನಕೀಪತಿ ತಳೆದಿರ್ಪ ಬೈತಲೆಯ ನುಣ್ಮಣಿಯಂತೆಸೆದತ್ತು ಚಂದ್ರಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೯). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಣಿ$_3$]

ನುಣ್ಮಯ್ 'ನುಣ್ಮೆಯ್' ನೋ.

ನುಣ್ಮರಲ್ 'ನುಣ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ಮಸೆ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಚೂಪು,—ಹರಿತ,—ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : ಬಸವಟಾವಂಗದಿಂ ಬಸಿವ ಘರ್ಮಜಲಂಗಳಿನಾಱಿ ಪಲ್ಲ ನುಣ್ಮಸೆ ಮಿಗೆ ಪತ್ತೆ ಜರ್ಜರಿತಮಾಗಿ ಬೆಳರ್ತಧರೋಷ್ಠದಿಂ ರತಿವ್ಯಸನಮಹಾಹಿ ನುಂಗಿ ಯುಗುಟ್ಟಿಂತೆವೊಲಿರ್ದ ನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷಿಯುಂ . . . ಕಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೩೬). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಸೆ$_2$]

ನುಣ್ಮಳಲ್ 'ನುಣ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ನುಣ್ಮಾತು (ನಾ). = ನುಣ್ಣುಡಿ : ಮಱುಗಿಳಿಯಂ ಮಱಸುವ ನುಣ್ಮಾತಿನ ಕಿಱುದಳಿರಂ ಗೆಲ್ವಧರದ . . . ನೃಪತನುಜೆಯ ತರುಣಿಮ ಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೩-೨೨) ; ನಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿಯ ನುಣ್ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ಹರ್ಷಂದಾಳ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೫೭ ಪ). 'ನುಣ್ಣಮಾತು' ಪರಾ. [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಾತು$_1$]

ನುಣ್ಮಾಲೆ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಹಾರ : ಇದು ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಮಾಲೆಯೋ ರುಚಿರ ಮುಕ್ತಾಮಾಲೆಯೋ ನೀಲರತ್ನದ ನುಣ್ಮಾಲೆಯೊ ಪೇಟಿನಲ್ಕೆ . . . ಮಣಿಪ್ರದ್ಯೋತಿ ತೀರ್ಕೈಸಿ ಪರ್ವಿದ ಸೌಗಂಧಿಕ ಮಾಲೆಯಂ ಧರಿಸಿದಳ್ ತನ್ನಂಗಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ (ನಳಚಂ. ೩೭೨). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಾಲೆ]

ನುಣ್ಮಿಂಚು (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ಅಂದವಾದ ಹೊಳಪು : ಕರ್ಪಿರಲಿ, ಕೂರ್ಪಿರಲಿ ನಿನ್ನ ಬೆಳ್ಪನು ಹೇಳು—ಕೂರಸಿಯ ಮಿಂಚು, ಕಾರಮಿಂಚು, ಪೆಣ್ಮಣಿಗಳಾ ಕಣ್ಣ ನುಣ್ಮಿಂಚು, ಅರಿದರಾ ಕೂರ್‌ನೋಟ ಮಿಂಚು (ಹೊಂಗಳು. ೧೬-೩). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮಿಂಚು$_3$]

ನುಣ್ಮೀಸೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಮೀಸೆ ; ಅಂದವಾದ ಮೀಸೆ : ನಸು ದೋಱುತ್ತಿರ್ದ ನುಣ್ಮೀಸೆಗಳುಮತಿಮೃದುಸ್ನಿಗ್ಧಕೇಶಂಗಳುಂ ಕಣ್ಗೆಸೆಯಲ್ . . . ಬಂದನೊರ್ವಂ ಕುಮಾರಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೭). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮೀಸೆ]

ನುಣ್ಮುಡಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಕೇಶಪಾಶ,—ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ : ನುಣ್ಮುಡಿ ಬಿಟ್ಟಾದುದು ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯೊಳ್ ನಾಣ್ಗೊಳೆತುದು ಮೂಡಿದುವುರದೊಳ್ ಮೊಲೆ ಪೆಣ್ಮಾಣಿಕಕೆ ಮನೋಹರವಡೆದೇಱುಂಜವ್ವನದೊಳಗೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೨೫). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮುಡಿ$_3$]

ನುಣ್ಮುತ್ತು (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಮುತ್ತು ; ಸೊಗಸಾದ ಮುತ್ತು : ತರದಿಂದುಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ವನಿಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ನುಣ್ಮುತ್ತಿನೋರ್ಚರವಂ ಪೆರ್ಮೊಲೆ ಚುನ್ನವಾಡೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೯) ; ತರಳಂಗೊಪ್ಪಿರ್ದುದೊಳ್ಮಾಣಿಕದರಳೆಲೆ ನೀಲಂಗಳಿಂ ತಳ್ತ ಕರ್ಣಾಭರಣಂ ನುಣ್ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ಮಿಸುಪ ಹರಿದ್ರತ್ನಮೊಂದಿರ್ದ ಮುಂಗೈಸರಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೧). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮುತ್ತು$_3$]

ನುಣ್ಮೆಯ್, ನುಣ್ಮಯ್ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ದೇಹ ; ಸುಕುಮಾರ ಶರೀರ : ನೀರ ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಸುತ್ತಿದ ಸಿರಿಮುಡಿಗೆ ಮಂದಾರ ಮಾಲೆಯ ಸುತ್ತಿ ಹಣೆಗೆ ರಾರಾಜಿಪ ತಿಲಕವನಿಟ್ಟು ಗಂಧವ ಪೂರಯಿಸಿದನು ನುಣ್ಮೆಯ್ಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೪೬). **ನುಣ್ಮಯ್ :** ನಿಡುಬೊತ್ತಿನ ಬಿಸಿಲೊಳು ನುಣ್ಮಯ್ಯನು ನಡಸಿ ಪತ್ತಿದ ಜಡತೆಯನು ಕಡೆವಗಲಿನ ತಂಪುವರ ಮೆಯ್ಯೊಱಗಿರ್ದಡಗಿಸಿದನು ಭೂಪಾಲ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೬೧) ; ನುಣ್ಮಯ್ಯನಮರ್ದಪ್ಪಿ ಕೂಡಲಿಂದ್ರಿಯ ಪೊಱಪೊಣ್ಮಿತೆಂಬುದದಾವ ಚದುರು (ಭರತ. ೧೦-೧೧೦).
[ನುಣ್ (<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮೆಯ್$_2$]

ನುಣ್ಮೊಗ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಮುಖ ; ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ನುಣ್ಮೊಗಮಿಂದಚ್ಚದಾವರೆಯು ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತೆ ನೀಳ್ದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪು ಕೇದಗೆಯ ಕುತ್ತೆಸಱಿಯೋಲಯನೆತ್ತೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೦) ; ಜನನುತೆ ನುಣ್ಮೊಗದೊಳೆದು . . . ಎದ್ದಳಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೨೨) ; ಕಣ್ಮಲರ್ಕಾತರಿಸೆ ಮುಡಿ ಪೂಗಳಂ ಸೂಸೆ ನುಣ್ಮೊಗಂ ಬೇಱೊಂದು ಪರಿಯಾಗೆ ನುಡಿ ದೈನ್ಯಮುಣ್ಮೆ ಹೀನಸ್ವರದೊಳೆಸೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೯) ; ಗಗನಸರೋಜಮಿಲ್ಲೆನಿಪ ವಾಕ್ಯಮನಿಲ್ಲೆನಿಸಂತೆ ನುಣ್ಮೊಗಂ ಬಗೆಗೊಳೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೮೯). [ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು)+ಮೊಗ]

ನುಣ್ಮೊಲೆ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಸ್ತನ : ಪವನವೇಗವ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ದೂವಾಳಿಪ ಜವಗಾತಿಯ ಜನ್ನೊಳಿರ್ದ ಕುವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಪೆನೆಂದು ತಕ್ಕೆಗೊಂಡವಳ ನುಣ್ಮೊಲೆಯ ಬಲ್ಪಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೭); ನುಣ್ಮೊಲೆಯ ನೆಲೆಮೊಲೆಯ ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಕಣ್ಮಲರ ಸನ್ನೆಗಳ . . . ವೈಸಿಕದೊಳುಣ್ಮುವ ಗುಣಂಗಳ ಮಹಾಪ್ರೌಢವನಿತೆಯರ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರ್ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೨೧); ಜಡಿವುತ್ತಿರೆ ನುಣ್ಮೊಲೆಯುಂ ಮುಡಿಯುಂ

ಪೊಡರುತ್ತಿರೆ ಪೂರ್ಣಘನಂ ಜಘನಂ . . . . ಪೊಡೆದಳ್ ಪಿಡಿದಳ್ ಪುಟಚೆಂಡನವಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೮೫).

[ನುಣ್(<ನುಣ್ಣಿತು) + ವೊಲೆ$_1$]

ನುಣ್ಗೊಲೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನುಣುಪಾದ ಮೊಲೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರು,—ಹೊಂದಿರು : ತೋರ ನುಣ್ಗೊಲೆವೆತ್ತ ಹೆಂಡಿರು ರತ್ನಭಂಡಾರ ನಾನಾ ವಸ್ತು ಪೆಱರ್ಗೆ ಸಾರಲೊಪ್ಪುವುದು ಯೌವನ ಕೂಡೆ ಲೋಕೋಪಕಾರವೆ ಕೈವಲ್ಯವಹುದು (ಮೋಹತ. ೫-೫೬). [ನುಣ್ಗೊಲೆ + ಪೆಱು$_1$]

ನುಣ್ಸರ 'ನುಣ್ಚರ' ನೋ.

ನುತ (ಗು). ೧. ಕೊಂಡಾಡಿದ ; ಹೊಗಳಿದ : ನುತ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಗುಣ ವ್ರತಸ್ಥಿತಿಸಮುತ್ಸೀಭಾವನಂ ಪ್ರೋಷಧವ್ರತಮೆಂದುಂ ಪಸಿಯೊಂದುಮಂ ಪಱಿಯೆನೆಂಬೀ ಪೂಣ್ಕೆ ಮಾಡೆಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦) ; ನುತ ಭವ್ಯಾಸೀಕ ನೀಳಾಂಬುರುಹಮಲರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸೂರ್ಯಾಂಶು ಕುಂದಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ನುತ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದೊಳತಿಶಯುವಿಾ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸತತಂ ಪ್ರಾಸಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಮಲ್ಲವಲ್ಲಭಮಂತದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೦) ; ನುತ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಿಂದಂ ವಿಭುಗಳೆ ನಭದಿಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ. ಧೈರ್ಯಚ್ಯುತಿಯಿಂ ಕೊಂಡೋಡಿ ಪೋದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೦೬). (ನಾ). ೩. ಕೊಂಡಾಟ ; ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ.

[ಸಂ.]

ನುತಗುಣ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವಭಾವ,—ಗುಣ : ನುತಗುಣಸಾಗರರ್ ದಯುದವಾಕರರಪ್ರತಿಮ ಪ್ರಬುದ್ಧರನ್ವಿತಶುಭಭಾವಶುದ್ಧರ್ . . . ಎಂದು ಧರೆ ಭೋರ್ಗರೆದೆಯ್ದೆ ಸಮಂತು ಬಣ್ಣಿಕುಂ . . . ಮಲಧಾರಿದೇವರಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೨). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ನುತಗುಣನ ಬಿರುದಾವಳಿಯು ಸಂಗತಿಯನಭಿವರ್ಣಿಸುವ ಸಮಯೋಚಿತದ ಮನ್ನಣೆವಡೆದು ಮೆಱೆದುದು ಭಟ್ಟಸಂದೋಹ (ಕುಮಾ. ೮-೩೯) ; ಸತಿಯಾದ ಶಕುಂತಳೆಯುಂ ನುತಗುಣನೆಂದೆನಿಪ ಪುತ್ರನುಂ ನೀನುಂ ಭೂಪತಿ ಪುಣ್ಯದೆ ಕೂಡಿದುದನ್ವಿತಮಾದಂತಾಯ್ತು ಭಕ್ತಿವಿತ್ತಂ ವಿಧಿಯುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೩-೧೯೨).

[ನುತ+ಗುಣ]

ನುತಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಡಾಟ ; ಸ್ತುತಿ ; ಸ್ತೋತ್ರ ; ಹೊಗಳಿಕೆ : "ಅರ್ಥವಾದಃ, ಪ್ರಶಂಸಾ, ಸ್ತೋತ್ರಂ, ಈಡಾ, ಸ್ತುತಿಃ, ನುತಿಃ, ವಿಕತ್ಥನಂ, ಸ್ತವಃ, ಶ್ಲಾಘಾ, ವರ್ಣನಂ(ನಾ)—ಈ ೧೦ ಸ್ತುತಿಯ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೪) ; ನುತಿಯಿಂ ನತಿಯಿಂ ಪೂಜಾತತಿಯಿಂ ಭಜಿಯಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೧೦-೯೨) ; ಅಗೊ ಮರಳಿ ಬಂತು ಮಳೆ, ನಮ್ಮ ನುತಿಗು ಖತಿಗೂ ತಾನು ಹೊರತೆಂಬ ಪರಿಗೆ ಹನಿಯೆರಚಿ (ಹಂಸದ. ೧೬೭). ೨. ಪೂಜೆ. ೩. ಮನ್ನಣೆ ; ಗೌರವ. ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ: 'ನುತಿವಡೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನುತಿಗೆಯ್, ನುತಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಕೊಂಡಾಡು ; ಸ್ತುತಿಸು ; ಹೊಗಳು ; ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡು : ಪರಸಿದರಿದಿರ್ಗೊಂಡರಲಂಕರಿಸಿದರಾದರಿಸಿದರ್ ಕರಂ ನುತಿಗೆಯ್ದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೭೨) ; ಚರಣದೊಳ್ಬಿಳ್ದು ನುತಿಗೆಯ್ದು ತನ್ಮುನಿಪಂಗೆ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಂ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿರಲ್ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯಂ ಪಡೆದದೇಂ ಬರ್ದುಕನೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೬೨) ; ಉರಿವ ಭಾಸ್ಕರಕೋಟಿ ತೇಜದೆ ಪೊಱಸುತ್ತಿ ಪರಿವ ಚಕ್ರವ ನುತಿಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೩೧-೧೫) ; ಬಳಿಕನಲಸೂಕ್ತಂಗಳಿಂದೆ ನುತಿಗೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಗೈದು] ಭೂತಳಕೊಂದಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದೆಱಗಿ ನಿಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೨). **ನುತಿಗೈ :** ಈ ಪರಿಯು ನುತಿಗೈದು ಧ್ಯಾನಾಲಾಪದಿಂ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲಿ ಚಿದ್ದೀಪಮೂರ್ತಿಯ ಸೆರೆವಿಡಿದು (ಗಗತಾ. ೧೭-೬೫) ; ಅಖಂಡಾನಂದವಿಗ್ರಹನ ನಿಟ್ಟಿಸುತ ನುತಿಗೈದು ಸಂತಸದೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೧೮) ; ಸ್ಮರಜನಕನು ನುತಿಗೈದ ಚೆಲುವರಾಯ ಬರಬೇಕೆಮ್ಮೆಡೆಗೆ ನೀ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೨೭).

[ನುತಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ನುತಿಗೈ 'ನುತಿಗೆಯ್' ನೋ.

ನುತಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಂಡಾಡು ; ಸ್ತುತಿಸು ; ಹೊಗಳು : ತನ್ನ ಮಂದಿರಕೀಗ ಚೆನ್ನಿಗನು ಬರುತಿಹನು ! ನನ್ನಿ ಇದು, ಬಾ ನೀರೆ, ನುತಿಗೊಡುವ ಬಾ (ಮಾಂದಳಿ. ೭೧-೩). [ನುತಿ + ಕೊಡು$_1$]

ನುತಿಯಿಸು 'ನುತಿಸು' ನೋ.

ನುತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಹೊಂದು : ನುತಿವಡೆದೀ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಾ ಶಿತಿಕಂಠಾರ್ಪಿತಸುಧೂಪ ವರಗಂಧಘ್ರಾಣಿತರ್ವೈದರ್ವೈತರಣಿಯು ತತದುರ್ಗಂಧವನೆ ವಾಸಿಸರ್ ಜನನಾಥಾ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೭೧) ; ನುತಿವಡೆದ ಪದಿನೆಂಟುವರ್ಣನೆಗಳಿಂ ಸಮಾಶ್ರಿತನವರಸಾದ್ಯಲಂಕಾರಂಗಳಿಂ ವಿಬುಧತತಿ ಬಣ್ಣಿಪಂತುಸಿರ್ದನೀ ಕಾವ್ಯಮುತಿಸೇವ್ಯಮಾದುದೆಂಬೊಲ್ ಸುಜನರು (ಚೆಬಪು. ೧-೩೬). [ನುತಿ + ಪಡೆ$_1$]

ನುತಿವಾದ (ನಾ). ಸ್ತುತಿಯ ಮಾತು ; ಸ್ತೋತ್ರ : ನುತಿವಾದ ಪರಿವಾದದಲಿ . . . ದ್ವಾದಶಾತ್ಮನ ಭಜಿಸಿದರೆ ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಬಹುವಿಧದನ್ನಸಿದ್ಧಿಪುದು (ಕುಮಾಅ. ೧-೭). [ನುತಿ + ವಾದ$_2$]

ನುತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡು ; ಹೊಗಳಿಕೆ ಹೊಂದು ; ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಮಾಚಯ್ಯ ಪ್ರೇಮವೆಸೆಯಲು ಬಸವನಂ ಸನ್ನಾವಿ ಕಿನ್ನರಶರಣನಂ ಸುಕ್ಷೇಮದಿಂ ಜೀವಂತರಂ ಮಾಡಿದನು ನುತಿವೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೩೬-೪೪). ೨. ಹೆಸರಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು : ಕ್ಷಿತಿವಧು ತಾಳ್ದಲಂಕೃತಿಯಿದೆಂದೆನಿಸಿರ್ಪುದು . . . ದತ್ತನಿರ್ಜರಸ್ಥಿತಿ ನುತಿವೆತ್ತ ಧರ್ಮವತಿಯೆಂಬ ಪುರಂ ವಿತತಪ್ರಭಾವದಿಂ (ರಾಜಶೇ.೨-೩೨).

[ನುತಿ + ಪೆಱು$_1$]

ನುತಿಸು, ನುತಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು ; ಕೊಂಡಾಡು ; ಕೀರ್ತಿಸು ; ಸ್ತುತಿಸು : ಆಗಮಪುರಾಣಾರ್ಥವಿಹಿತವಿಭಾಗಸೂಕ್ತಿಗಳಿಂದೆ ಮಂಜುಳರಾಗರಸಪೊಸರ್ದೆಸೆಯಲನುರಾಗಿಸಿ ನುತಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೪-೫೭) ; ಆ ಮುನಿಕುಲಂ ಭೀತಿಯಿಂ ನುತಿಸೆ ನಿಜರೂಪಮಂ ತೋಱಿ ಪರಿಪೂತ ಸುಜ್ಞಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟವರ ಪೊರೆದನು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೨೨) ; ಕರಿಮುಖನ ಷಣ್ಮುಖನ ಚರಣಕ್ಕೆಱಗಿ ನುತಿಸುತ್ತಿರಲು ಪಾರ್ಥನ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತೆಗೆದಪ್ಪಿದರು ಕರುಣದಲಿ (ಕುಮಾಅ. ೬-೧೦೭) ; ಶಿವಗೃಹಕೆ ತಾ ಬರಲು ಬಲ್ಪಿಂ ಕದವು ಸೇರಿಸಿರೆ ನಂಬಿ ಪೊಱಗಿರ್ದೀಶನಂ ನುತಿಸಿದ (ಸೌಂದಪು.೧೪-೧೫) ; ರಥಕುರುಜುಗಳೊಳಗೆಸೆವ ಪಟಗಳು. . . ನುತಿಸಲೋಲಗಸಿರಿ ಕೈನೀಡಿ ನಿರ್ಜರತತಿಯ ಕರೆವೊಲೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೨೦). **ನುತಿಯಿಸು :** ನುತಿಯಿಪ ವಡ್ಡಾಚಾರ್ಯ್ಯಬ್ರತಿಪತಿಯೆ ನೇಮಿದೇವರಿಂದಮೆ ಪೂಜ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೪-೮೦ ; 1112 ?) ; ಅವರುಗಳನ್ನು ನುತಿಯಿಸೆ ಕುಂದುಹೆಚ್ಚಸು ನೀವು ಕಾಣ್ಬುದು ಮಂದರೋದ್ಧರ (ಸಂಭಪ. ೭-೧೦) ; ಉಜ್ವಳಮುಕ್ತಿಯೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತು ಸಾರ್ದತ್ತೆನ್ನ ಪಲವುಜನ್ಮಂ ಸಫಲಮಾದುದೆಂದಮರೇಂದ್ರನಭವನಂ ನುತಿಯಿಸಿದನು (ಚೆಬಪು. ೨೦-೬). [ನುತಿ + – ಇಸು$_3$]

ನುತ್ತ (ಗು). ೧. ಹೊರದೂಡಿದ ; ತಳ್ಳಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೊರದೂಡಿದುದು ; ತಳ್ಳಿದುದು : "ನುತ್ತಂ ನುನ್ನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪-೪೦); "ನುತ್ತಃ, ನುನ್ನಃ, ಅಸ್ತಃ, ನಿಷ್ಠ್ಯೂತಃ, ವಿದ್ಧಃ, ಕ್ಷಿಪ್ತಃ, ಈರಿತಃ—೭ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ನುನುನ್ನಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಡಿಗಿ. ೪೮-೯೬೧).

[ನುನುನ್ನಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನುನ್ನ (ನಾ). ೧. = ನುತ್ತ ೨ : "ನುನ್ನಂ, ಕ್ಷಿಪ್ತಂ—ಈ ೨ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೮೨). **೨.** [ಗಣಿತ] ಕಳೆಯುವುದು; ವ್ಯವಕಲನ : "ರಜತಂ, ರಜಿತಂ, ಉವಿತಂ, ತ್ಯಜಂ, ನುನ್ನಂ, ವಿವರಣಂ, ವಿಶೋಧ್ಯಂ, ಶೋಧ್ಯಂ, ತ್ಯಜಿಸು, ಕಳೆ ಇಂತಿನಿತುಂ ಕಳೆವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೨೧). **[ಸಂ.]**

ನುನ್ನಿತ (ಗು). ಕಳೆದುಹೋದ : ಮೋಹನೆ ಗೌರಿ ಕನ್ಯಾವಯಸ್ಸನುಳಿದು ನುನ್ನಿತವಯೋತರುಣಕಾಲವಾಕೆಯ ರೂಪಿಗಿನ್ನಾಗಲೀ ಕರಿರದಿಹಳಿಂದು (ಜಿನಮು. ೪೨-೬). **[<ಸಂ.** ನುನ್ನ ?]

ನುರಿ$_1$ 'ನುಱು$_1$' ನೋ.

ನುರಿ$_2$ 'ನುಱು$_2$' ನೋ.

ನುರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಛಿನ್ನಪತ್ರಾ-ನುರಿಗನ ಕಾಯಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೯). [?]

ನುರಿನುಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗು ; ನುಚ್ಚುನೂರಾಗು : ನುರಿನುಗ್ಗಿ ಜರ್ಜರಿತವಾಗಿರ್ದುದೈ ಮುನಿವರ ನಿಶಾಕರನ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಂ ! ಪೊರಗೆ ಪೋಗಿರ್ದವಂ ಬರ್ದುಕಿದಂ ಋಷಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮೮-೭೧೫).
[ನುರಿ$_2$(<ನುಱು$_2$) + ನುಗ್ಗು(<ನುಗ್ಗು)]

ನುರಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಕಣಕಣವಾಗು ; ತುಂತುರಾಗು : ಗಿರಿಶಿಖರವಾದ ಹಣೆಯಲ್ಲೊಸರುವ ಬೆವರ ಬಿಂದುಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ಹಾಗೆ ಕೆನ್ನೆಗಳತ್ತ ಜಾರಿದರೆ, ಕೆಲವು ಹೀಗೆ ಮೂಗಿನ ಇಕ್ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಳಿದು ಬಿಸುಸುಯ್ಲಿನ ಸೂಂಕಾರದಿಂದ ನುರಿವಡೆದು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದವು (ವೀರಬಂ. ೬೬). [ನುರಿ$_2$(<ನುಱು$_2$)+ಪಡೆ$_1$]

ನುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರುಮಾಡು ; ಹುಡಿಗುಟ್ಟು ; ಪುಡಿಮಾಡು : (೬). **೨.** ಪಳಗಿಸು : ಅಂಚೆ, ಬಾನುಲಿ, ತಂತಿ ಇಡಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಹಂತಿನುರಿಸಿ ಹೊಂದಿಸಿ—ಕೊಳಲಿ ನವಜೀವನ (ನೆಲಮು. ೨೧-೮). **೩.** ಮನನ ಮಾಡು : ಹರಿ ನಂಬಿದವರನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬ ವಾಕ್ಯವನು ಮನದಿ ನುರಿಸುತ. ಅರ್ಚಕರು ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡೆ (ನವರಾ. V, ೬೪-೪). **೪.** ಅಗಿ ; ಜಗಿ : ಕುದುರೆಗಳು ಮೊದಲು ದವಡೆಗಳಿಂದ ನುರಿಸಿ, ಆಮೇಲೆ ನುಂಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೭) ; ಆಹಾರದ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಗವು ನುರಿಸುವಾಗಲೇ ಅರಗಿಹೋಗುವುದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೪೧) ; ನರಹರಿಗೆ ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಬೇಸರ ಬಂದಿತು . . . ಎದ್ದು ಹೋಗುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮುನ್ನೋಡಿ ಎಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ನುರಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಸಮಜೀ. ೧೬೦).

ನುರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಮೆಲಕು ಹಾಕು; ಮನನ ಮಾಡು : ಮಾವಿಗೆ ಆಡಿ ತೋರಿಸಬೇಕಾದ ಬಿರುನುಡಿಗಳನ್ನು ಮನಮನದೊಳಗೆ ನುರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪ.ಕ. ೨೬೫).
[ನುರಿ$_2$(<ನುಱು$_2$)+-ಇಸು$_3$]

ನುರುಕು 'ನುಱುಕು' ನೋ.

ನುರುಗು 'ನುಱುಕು' ನೋ.

ನುರುಜು, ನೊರಜು$_2$ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು : 'ನುರುಜುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. **ನೊರಜು**$_2$ **:** ಮುಳ್ಳು ಮಣ್ಣು ನೊರಜಿನ ನಡುವೆ ಇಕೊ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಹೊನ್ನಕ್ಷತ್ರ (ಚೆಲುವು. ೫-೩). **[ದೇ.॥ ತೆಲು.** ನಱುಜು = ಸಣ್ಣದು]

ನುರುಜುಕಲ್ಲು 'ನುರುಜುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ನುರುಜುಗಲ್ಲು, ನುರುಜುಕಲ್ಲು, ನೊರಜುಗಲ್ಲು (ನಾ). = ನುರುಜು : ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯ ಸಾಲು ಕೀಗುಟ್ಟುತ್ತ, ರಸ್ತೆಯ ನುರುಜುಗಲ್ಲನ್ನು 'ಕರಕರ' ಎಂದು ತಿಕ್ಕಿ ಪುಡಿಮಾಡುತ್ತ . . . ಹೋಯಿತು (ರಂಗನಾ.೪) ; ನುರುಜುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಜೋಡಿನೊಳಗೆ ನುರುಜುಗಲ್ಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೫). **ನುರುಜುಕಲ್ಲು :** ಆ ಬಳಿಕ ಕೆಂಪುನುರುಜುಕಲ್ಲುಗಳು ಯಿರುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೧-೨೧). **ನೊರಜುಗಲ್ಲು:** ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸುಡುವ ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ಕಠಿಣವಾದ ನೊರಜುಗಲ್ಲು ಮರಳುಗಳನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕಾಲು ಗಾಯವಾಗಿ ನೋಯುವುದು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೩೫) ; ನೊರಜುಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತಾರರಷ್ಟು ರಂಧ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೬). [ನುರುಜು + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ನುರುಟುವಲ್ (ನಾ). ವಿಕಾರವಾದ ಹಲ್ಲು ; ಮುರುಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಲ್ಲು : ನೊರಜುಗಣ್ಣಿನ ನಳಿದ ಮೂಗಿನೆಳಲುವ ತುಟಿಯ ನು[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ರುಟುವಲ್ಲಿನ . . . ನಾಱುವ ಬಾಯ ನೊರೆ ಸೂಸುತಿರ್ದಳ್ (ಹಚಕಾ. ೪-೨೮ ; ಸೋಮಚ. ೨-೫೮ ನೋ).
[ನುರುಟು$_0$ (P←ತುಳು. ನುರುಂಟು) + ಪಲ್]

ನುರುಹು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು ; ನರುಕು ; ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು : ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ನುರುಹಿ ಹಸುವಿನ ಬೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಕೊಡಲು ದಾಹಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೬). [<ನುರಿ$_2$ + -ಹು$_1$(< -ಪು$_1$)]

ನುಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸು ; ಚೂರುಮಾಡು : ಒರ್ಮೆ ನೂರುಗಳನೆನ್ನ ಗದಾಶನಿಘಾತದಿಂದೆ ನುಗ್ಗಾಡುವೆನೆಂದು ಲೋಕ ಮಱಿಯುತ್ತಿರೆ ಪೂಣ್ದನಗಂತೆ ಸಂತಸಂ ಮಾಡದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೪).
[ನುಗ್ಗು$_3$ (<ನುಱುಗು$_2$) + ಆಡು$_1$]

ನುಗ್ಗಿಸು 'ನುಱುಕಿಸು' ನೋ.

ನುಗ್ಗು$_1$, ನುಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತರದಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರಿ ; ಒತ್ತರಿಸು ; ನೂಕಿ ನಡೆ : "ಇಟ್ಟೆಡೆಯ ಗಮನಂಗಳೊಳ್ ನುಗ್ಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೫) ; ತನಗಾಂತಧಿಕೋಗ್ರವಿರೋಧಿಸಾಧನಂ ವಳಿಕೆ ಬಳಳ್ದಿ ನುಗ್ಗಿ ಪಲರಂ ತವೆ ಕೊಂದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೮೪-೮ ; 1033 ?) ; ನೆರವಿಯನುರವಣಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಬೀದಿವರಿದಾಱಿಗೊಂಡು ಸಿಕ್ಕಿದ ರೂಪಿನ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಳಿಲ್ನಿಕ್ಕೆಂದು ತಗ್ಗಿ ನುಗ್ಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಗ್ಗಿ] ಕಚ್ಚಿ ಕೊಡಹುವ . . . ಸುಕಳಾಶ್ವಮಂ ಬೇಗದಿಂ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದು ರಾಘೆಯೊಳೌಂಕಿ ವಾಘೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ (೧ರಿಕ. ೨-೧೦೬ ಪ) ; ಎಲ್ಲರ ಧೈರ್ಯಮಂ ಮೊಲೆಯ ಬಿಣ್ಪಿಂ ನುಗ್ಗಿ ನೂಂಕಲ್ಕೆ ಧೀಂಕಿಡುವಂತಾಡಿದಳುಯ್ಯಲಂ ತರುಣಿ ತಂದಳ್ ಕಾಮನಿಂ ಹುಯ್ಯಲಂ (ಅನಂಪು. ೮-೬). **ನುಗ್ಗು**$_1$ **:** ೧. ನಾಲ್ಕುಕೋಟೆ ಘಟಾಕದಂಬವು ನೂಕಿ ನುಗ್ಗುವ ಪಾಯಿದಳ ಹದಿನಾಕುಕೋಟಿಗಳು (ಸಂಥಪ. ೧೩-೨೨); ನೋಡಲಗ್ನಿಯೊಳಡಗಿ ನುಗ್ಗಿದುದು ಸುತ್ತಲುಂ ಮಾಡಿದುದು ಕರ್ಕಶವನಮರ ಸುಭಟಾಳಿ(ಚಿಬಪ. ೪೨-೩೧) ; ನಡೆ ಮುಂದೆ ನಡೆ ಮುಂದೆ, ನುಗ್ಗಿ ನಡೆ, ಮುಂದೆ ! (ಪಾಂಚಜ. ೫-೨) ; ಕಾಲವಾಹಿನಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ . . . ಮೇಲ್ಮೇಲೆ ವಿಷವೀಚಿಮಾಲೆಗಳು ನುಗ್ಗುತ್ತ ಬರುತಿಹವು ಕೊಚ್ಚುತಿಹವು (ಕವಿಸೋ. ೩೭-೩). **೨.** ಹೊಗು ; ಪ್ರವೇಶಮಾಡು : "ನುಗ್ಗು-ಒಳಹೊಗು, ಪ್ರವೇಶಿಸು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨) , ಅವರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ನುಗ್ಗುವಾಗಲೇ . . . ಅವರ ಮಗಳು ಸರಸ್ವತಿಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಪರಪು. ೫೭೫) ; ಮಹಾಪುರುಷನು ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿದನು (ಕೃಪಹ. ೪೯). **[ದೇ.॥ತಮಿ.** ನುಟುವು, ನುಟ್ಕು ; **ಮಲ.** ನೂಱು, ನೂಳು, ನೊಕ್ಕು ; **ಕೊಡ.** ನುಗ್ಗ್]

ನುಗುರ್ಱ$_2$ 'ನುಱುಕು' ನೋ.
ನುಗುರ್ಱ$_3$ 'ನುಱುಗು$_2$' ನೋ.
ನುಗುರ್ಱಗುಟ್ಟು, ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹುಡಿಗುಟ್ಟು; ಪುಡಿ ಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ಜಲಧಿಯೊಳಿರ್ದಡೀಂಟಿ ಕುಲಶೈಲದೊಳಿರ್ದಡೆ ನುಗುರ್ಱ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗು]ಗುಟ್ಟಿ . . . ವಿರೋಧಿಯುಷ್ಣ ರುಧಿರಾಂಬುವಿನಿಂ ಸುತೆ ನಿನ್ನ ಕೇಶಮಂ ತೊಳೆಯದೊಡೆನ್ನ ಚಕ್ರವಿದು ಚಕ್ರಮೆ ಕೋವರಚಕ್ರಮಲ್ಲದೇ (ಮಹಾನೇ. ೬-೯೯). **ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟು** : ಅದಟ ಪಡಿಯನು ಸಂದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾ ದಂಡಾಧಿಪ ನಂದಿಟ್ಟು ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೭೧); ವಿಕ್ರಮಯುತ ಸೇನಾಧಿನಾಯಕನಾ . . . ಮ್ಲೇಚ್ಛನೃಪರ ಪರಾಕ್ರಮವನು ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೭೬). [ನುಗುರ್ಱ$_3$(<ನುಱುಗು$_2$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]
ನುಗುರ್ಱನುಱಿ, ನುಗ್ಗುನುರಿ, ನುಗ್ಗುನುಱಿ (ನಾ). ಚೂರು ಚೂರು; ನುಚ್ಚುನೂರು; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜು; ಪುಡಿಪುಡಿ : ಕುರುಕುಲಮಹೀಪಾಲ ಬೃಹದೂರುಶೈಲದ್ವಂದ್ವಂಗಳಂ ತನ್ನ ಗದಾದಂಡವಜ್ರದಂಡದಿಂ ನುಗುರ್ಱ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ನುಱಿ ಮಾಡಲುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೬ ಪ); ತೇರ ತೆಕ್ಕೆಗಳ್ ಕಲ್ಲ ಗಾಣದ ಕಣೆಯ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಳಿಕೆಯ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ನುಗುರ್ಱನುಱಿಯಾಗಿರ್ದುವು (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ಪ); ಕಾದಲೆಯಂ ಬರೆಸೆಳೆದೊಳಅಟ್ಟಿ ನುಗುರ್ಱನುಱಿಯಪ್ಪಿನಂ . . . ತನ್ನೆರಡುಂ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳಿನಮರ್ದು ಬಿಗಿದು ತಳ್ಕೈಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೨೨). **ನುಗ್ಗುನುರಿ** : ಪವಮಾನಿ . . . ದನುಜನ ಮಹೋರಸ್ಥಲವ ಗುದ್ದಿದನು ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದನಸುರನು ನೆಲಕೆ (ಅನಂರಾ. ೬-೯-೩೧). **ನುಗ್ಗುನುಱಿ** : ದಬ್ಬಳಮಂ ಬೆರಲ್ಗಳೊಳದಂಗುವಿನಂ ನಡೆಪೊಯ್ದು ಮೂಳೆಯಂ ದಬ್ಬುಕದಿಂದೆ ನುಗ್ಗುನುಱಿಯಪ್ಪಿನೆಗಂ ಬಿಡೆ ಬೀಸಿ ಪೊಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೬); ಅಪ್ಪಿದರೆ ಅಸ್ಥಿಗಳು ನುಗ್ಗುನುಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಯಾಗಬೇಕು (ಮಹಾದೇ .ಬ. ೧೪೭-೩೩೬); ಹಲಾಯುಧ ಮನ್ಮಥಾದಿಗಳು ಬಗ್ಗಿ ಕವಿವ ಕಠೋರದೈತ್ಯರ ನುಗ್ಗುನುಱಿ ಮಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೨೪); ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಮೊರಡಿಯನಾ ಕೊಂಬಿನಿಂ ನುಗ್ಗುನುಱಿಮಾಡುತಿರದೆಯ್ದಿತಾ ಭದ್ರಹಸ್ತಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೯-೮).
[ನುಗುರ್ಱ$_3$ (<ನುಱುಗು$_2$) + ನುಱಿ$_2$]
ನುಗುರ್ಱನೂಂಕು (ನಾ). ನುಚ್ಚುನೂರು; ನಾಶ : ಮಾರ್ಗಣೆಗಳಂ ಕಡಿದುಂ ಕಟ್ಟಳವಿಯ ಹರಿಬಂ ನುಗುರ್ಱನೂಂಕಪ್ಪಿನೆಗಂ ತನಗಂ ತೇರ್ಗಂ ಕಾಪಿಟ್ಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೪). [ನುಗುರ್ಱ$_1$ + ನೂಂಕು$_2$]
△ **ನುಗೆ್ಗ** 'ನುಗ್ಗೆ' ನೋ.
ನುಗುರ್ಱೊತ್ತು, ನುಗ್ಗೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಲವಾಗಿ ಅದುಮು; ನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ ಹಿಸುಕು, — ಒತ್ತು : ಕುರುರಾಜಾನುಜರಂ ಪ್ರಭಂಜನಸುತಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕುಗುಂ ಕೌರವೇಶ್ವರನೂರುದ್ವಯಮಂ ಗದಾಪರಿಘದಿಂ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತುಗುಂ (ಗದಾಯು. ೫-೫೪); ನರನಂ ಗೆಲುವಂದು ವನೇಚರನಾದಂ ರಜತಗಿರಿಯನೆತ್ತಿದ ಲಂಕೇಶ್ವರನಂ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತಿದನೆಂದು ರಾಗದಿಂ ಪೊಗಟಲಾಗದಾಪ್ತನನುಱಿವರ್ (ಸಮಪ. ೮-೫೧); ಸಿಡಿಲಂ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತುವಂ ಭೈರವನ ಮಸಕಮಂ ಬಗ್ಗಿಪಂ . . . ವೀರ ಸಾಮಂತ ಸಿಂದನ್ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೩೪; ಸು. 1224); ಕಡಲೊಳ್ ನೇಸಱನಟ್ಟಲುಂ ಪೊಡವಿಯಂ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತಲುಂ ಕೊಂಕಿ ಘೀಟಿಡೆ ತಟ್ಟುಂ ದೆಸೆಯಾನೆಯಂ ಮುಱಿಯಲುಂ . . . ಬಗೆದನಾಗಳ್ ದಪ್ಪದಿಂ ದಪ್ಪಗಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೨); ಘನಮಹತ್ವವೆನಿಪ್ಪ ಗದೆಯಿಂದ ನತ ಪರವಾದಿಗಳೆನಿಪ ಗರ್ಜನೆಯ ಮೃಗಸಂದೋಹಮಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತಿ (ಬಸವು. ೩೪-೩೫). ೨. ನಿಗ್ರಹಿಸು; ದಮನ ಮಾಡು: ದುರ್ವ್ಯಸನವುಮಂ ನುಗುರ್ಱೊತ್ತಿ ರಾಗಾದಿಯಂ ಸದೆದು . . . ಚಿತ್ತವಮಂ ಸಾರ್ಚುಗುಮಲ್ತೆ ನಿನ್ನ ವಚನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಭಾಳೇಕ್ಷಣಾ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೧೬). **ನುಗ್ಗೊತ್ತು** : ೧. ತುರಗವನು ಸಿಂಧವನು ಮಾರ್ಗಣವೆರಡಱಲಿ ನುಗ್ಗೊತ್ತಿ ರಥದಿಂ ಧರಣಿಗಿಳಿದನು ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೬); ಗಾಢಭುಜದಲಿ ತಳಹತಿಯಲಂಘ್ರಿಯಲಿ ನುಗ್ಗೊತ್ತಿದನು ನಂದನವ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೩); ಹತ್ತಸರವ ಹಱಿದಳು ನೂಪುರವ ನುಗ್ಗೊತ್ತಿ ದಳಡಿದೊಡವುಗಳ ಅತ್ತಿತ್ತ ಕೆದಱಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೮೫). ೩. ಬಲವಾದ ಒತ್ತಡಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು : ಬತ್ತಿದುದು ಸಾಗರವ್ರಾತ ಮಹಿಪನ ಕೊರಲ್ ಕುತ್ತಿದುದು ಕೂರ್ಮ ಖರ್ಪರವಿರದೆ ಬೇಗ ನುಗ್ಗೊತ್ತಿದುದು(ಚಿಬಪು.೨೩-೩೦). [ನುಗುರ್ಱ$_3$(<ನುಱುಗು$_2$)+ಒತ್ತು$_1$]
△ **ನುರ್ಚು** 'ನುಚ್ಚು' ನೋ.
ನುರ್ಚುನುರಿ 'ನುಚ್ಚುನುಱಿ' ನೋ.
ನುರ್ಚುನುಱಿ 'ನುಚ್ಚುನುಱಿ' ನೋ.
ನುರ್ಚುನೂಱು 'ನುಚ್ಚುನೂಱು' ನೋ.
ನುಲಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹುರಿ, ಹಗ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹೊಸೆ : ಆತ ಹಗ್ಗ ನುಲಿಯುತ್ತಾ ಇದ್ದ (ರೂಢಿ). ೨. ತಿರಿಚು; ನುಲಿಚು; ತಿರುಗಿಸು : ಅರಸಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದದಱ ಗೋಂಕೆಯಂ ನುಲಿದು ಕೊಂದನಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣಂ ಮುಱಿದೊಡಾ] ಗಿಳಿಯುಂ ಸತ್ತಾ ಪೊಟಲ ಬಹಿರುದ್ಯಾನವನದೊಳ್ ವ್ಯಂತರದೇವನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿತು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೯-೧); ಕುಲಜಂ ಪಶುವಿನ ಗೋಣಂ ನುಲಿದುಂ ತಿಂದಮರಪಥಕೆ ತಾಂ ಗಡ ಸಲ್ವಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೦೩); ಬೆನ್ನನೊಯ್ಯನೆ ನುಲಿದುಕೊಳುತಾತಂ ನಿಗುರೆ ಕೈವೆರಳುಗಳು ತಲೆಯಂ ನಿಲಿಸಿಯಳ್ಳೆಗಳದಿರೆ (ಬಸಪು. ೪೭-೫೪); ನಾಚಿಕೆಗೂಡಿ ಮೆಯ್ಮುರಿವುದ ಱಿಂದ ಮನ್ಮಥನು ಶರೀರವನು ನುಲಿದು ಹಿಂಡುವಂತೆ . . . ಚಂದ್ರಾಪೀಡನಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ಎದ್ದು ನಿಂತಳು (ವಚಕಾ. ೮೫). ೩. ತಿರಿಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮಲಹರನ . . . ಹೊಳೆವ ಮೋಱೆಯು ಬೆಱತು ಕೊರಳುಂ ನುಲಿದು ಬಿಗಿಯಿತ್ತು (ಬಸಪು.೧೭-೨); ಬಲದ ಪದಘಟ್ಟಣೆಗೆ ಹೆಮ್ಮರ ನುಲಿದು ಬಿದ್ದುವು ಸಾಲ ಪೂಗಾವಳಿ ಕಪಿತ್ಥ . . . ಜಂಬೀರಾದಿಗಳು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೩೬); ಸದಾ ಮಂಜಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕಷ್ಟದಿಂದ ನುಲಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ನೀಲಿಯ ಹೂವುಗಳು ಹತ್ತುಹತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು (ಯೋಧಪು. ೪೮). ೪. (ಸುಲಭಪ್ರಸವಕ್ಕಾಗಿ ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಗುವನ್ನು) ತಿರುಗಿಸು : ಸೂಲಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ನೋಯಿಸುವ ನುಲಿವ . . . ಬಾಲೆಯರ ಹಂಗಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೫). ೫. (ಕರುಳು) ಹಿಂಡಿದಂತಾಗು; ಬಹುವಾಗಿ ನೋಯು : ಕರುಳು ನುಲಿದರೆ ದುಃಖ ಆಗುತ್ತದೆಯಪ್ಪ ! (ಮಹಾಗ.೩೨). 'ಹೊಟ್ಟೆ ನುಲಿ$_1$' ಪರಾ. ೬. (ದೇಹವನ್ನು) ಕೊಂಕಿಸು; ಒಯ್ಯಾರ ತೋರು : ಈಗ ನೋಡಳು, ನಾಚಿ ನುಲಿವಳು, ನಾನು ನೋಡಲು ಮುನ್ನಿವಳು (ಇಂಗೀತ. ೪೩-೭). 'ನೂಲ್$_1$' ಪರಾ.
ನುಲಿನುಲಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಾಲವಂ ನುಲಿನುಲಿದುಕೊಳುತಾಭೀಳ ಭೂತ್ಯತಿ ಪೊಣ್ಮೆ ಮೊಱೆಕಿವುತ್ತೇಳುತ ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ತತ್ ಘಟಸರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೫.೧-೫೯).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ನುಪ್ಪು; ತೆಲು. ನುಲಿಂಚು, ನುಲಿಯು, ನುಲುಚು, ನುಲುಪು, ನುಲಮು, ನುಲ್ಚು, ನುಲ್ಪು]
ನುಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ) ಹುರಿ; ಹುರಿ ಹಾಕಿದ ನೂಲು; ದಾರ : ಆ ಗಿರೀಂದ್ರಕಂದರದೊಳ್ ತಪಂಗೆಯ್ವ

ತಪೋಧನರ ತಪಂಗಳೆಲ್ಲವಾತನ ತಪೋಮಯಶಿಖಿಗಳಿಂ ಬೆಂದು ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೇತರ್ಕಂ ಮುಟ್ಟಲ್ಲದೆ ಮುಟ್ಟುಗಿಡೆ (ಪಂಸಭಾ. ೭-೮೦ ಪ); ಬಜಿಂಗೊಡನೆಣ್ಣೆ ಪಟ್ಟಿ ನುಲಿ ನೇಣ್ ಬಡಿಕೋಲ್ . . . ವಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಯಿಂದಿರೊಳ್ ಬರೆ ಕಾಣಲುಮಾಗದು . . . ಆಗದು ಪೋಗಲೆತ್ತಲುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೧೦); ಕೆಂಡದ ಶವದಂತೆ . . . ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೆ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಣ ಹಂಗುಂಟೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೩-೧೪೨); ಬೇಗದಿಂದೆ ಉರಿದಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೆ ಮದನಂ ನಿಂದಿರೆ ಕಂಡಭವನೆಯ್ದೆ ಮುಳಿದಂ ತುಳಿದಂ (೧೨ಕ. ೮-೫೨); ಹಲವೆಲುವಿನೆಕ್ಕೆಗಳ ಬಿಗಿದು ಬೀವಂ ನೆಯ್ದು ನುಲಿಯ ಹಂದೊಗಲ ಹಾಸಿನೊಳು ಮುಂಚಿಂ ಜಡಿಯೆ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೩೧); ಎಟ್ಟಿ = ಗೂಟಿ . . . ಊಕೆಯ ನುಲಿ (ಶಮಡ. ಪರಿ. ೧); ಬಿಂದುವನು ಬಲಿದಾತ ವಂದ್ಯನಹ ಜಗಕೆಲ್ಲ ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೆ ಆದಾತ ಜಗದೊಳಗೆ ಇಂದುಧರನಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೧೨). ೨. (ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ) ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂಡುವಂತಹ ನೋವು,— ಯಾತನೆ: 'ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಒಂದೊಂದು ಹಿಡಿಗೆ ಸರಿಯಾಗುವಂತೆ ಕಂತೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಬತ್ತದ ಪೈರು; "ನಾಟಿ ಹಾಕಿದ ಬತ್ತದ ಪೈರಿನ ಮೊರಡು" (ಹುಲಿಹಾ. ಕೋಶ): ಪೂವಯ್ಯ ನುಲಿಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯಲೆಂದು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಡುಗೋಲನ್ನು ಚಾಚಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೮೮). [<ನುಲಿ$_1$./ ತೆಲು. ನುಲಿ]

ನುಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ನುಲಿ$_2$ ೧: "ನುಲಿಕೆ = ಹುರಿ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೬೬); ಇಷ್ಟು ಸಂಭ್ರಮಗಳ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನಾಗಯ್ಯ ಕಟ್ಟಗೆಯೆನಲಿಹ ತೆಜದಿ ಸುಟ್ಟ ನುಲಿಕೆಯಂತೆ ಬಿಟ್ಟ ಮರೀಚಿಯ ಕಟ್ಟದ ತೆರೆಯಂದದಲಿ (ಕರಚಾ. ೩-೨೫); ಗಾಳಿಪಟ ಏರಿದಾಗ . . . ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತ ತಂದೆ ಈ ರಂಜಕದೃಶ್ಯ ನೋಡಲಾಗದೆ, ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿನ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಬದಿಗಿರಿಸಿ ಕಣಕ್ಕಿಳಿದು ಪಟ ಏರಿಸುವ ನುಲಿಕೆ ಬಿಡುವ. ಅದು ಗಗನಕ್ಕೇರಿದಾಗ ಮಗರಾಜನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ (ಸುತ್ತಮು. ೬೮). ೨. ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ಎರಳೆಯ ಕೊಂಬಿನ ನುಲಿಕೆಯ ಬಳಸಿನಲ್ಲಿ ಅಜಿಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ಬಳಸಿ ಆಡುತ್ತಾರೆ (ಅಜಿಮಾ. ಕ. ೧೪೦-೧೩೩); ಕೆಲವು ಎಳೆಗಳಿಗೆ ಎಡಭಾಗದ ನುಲಿಕೆಗಳು, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಎಳೆಗಳಿಗೆ ಬಲಭಾಗದ ನುಲಿಕೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೭೨). [ನುಲಿ$_2$ + –ಕೆ./ ತೆಲು. ನುಲಕ, ನುಲ್ಕ]

ನುಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: "ರಜತವಲ್ಲೀ–ನುಲಿಗನ ಕಾಯರ್" (ಓಷಧಿ. ೧೩೬); ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಒಗೆದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹಿಂಡಿದರೆ ಅವುಗಳು ಮೈಕೈ ನುಲಿಯುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೆ ನುಲಿಯದೆ ಇರಲಿ ಎಂದು ನುಲಿಗನ ಕಾಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [?]

ನುಲಿಗಡಗ (ನಾ). (ಹುರಿ ಹಾಕಿದ) ನುಲಿಯಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಗ: ಥಳಥಳಿಸುವ ರತ್ನದ್ವೈರಗಡಗ ದಿವ್ಯ ನುಲಿಗಡಗಗಳಾಮಲಕದ ತೋಳಪ ಕಡಗ ಹಲಸಿನಕಾಯಿಗಡಗಗಳೆಳೆವೆಣ್ಣೆಳಸೆದರತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೩೮). [ನುಲಿ$_2$ + ಕಡಗ$_1$]

ನುಲಿಗಪ್ಪ (ನಾ). = ನುಲಿಗೆಕಪ್ಪ: ನುಲಿಗಪ್ಪಗಳ ಅನುಕರಣೆ ಇಂದಿನ ನವೀನವಾದರಿಯ ಆಭರಣಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ನುಲಿ$_1$ + ಕಪ್ಪ$_2$]

ನುಲಿಗೆ (ನಾ). = ನುಲಿಕೆ ೨: 'ನುಲಿಗೆಕಪ್ಪ' ಪರಾ.

ನುಲಿಗೆ **ಮಾಡು** = ತಿರುಚು; ನುಲಿ: ರೈತರು ಸಂಜೆ ಬಿಡುವಾದಾಗ ಹುರಿ ನುಲಿಗೆ ಮಾಡಿ ಹಗ್ಗ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ನುಲಿ$_2$ + –ಗೆ]

ನುಲಿಗೆಕಪ್ಪ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಎಳೆಗಳನ್ನು ನುಲಿದು ಮಾಡಿದ ಕಪ್ಪ,— ಹಸ್ತಕಡಗ: ಆ ಊರ ಪಟೇಲ ನುಲಿಗೆಕಪ್ಪ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ನುಲಿಗೆ + ಕಪ್ಪ$_2$]

ನುಲಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಚಿಕೊಳ್ಳು; ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜಡೆಕುಚ್ಚುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ ಹಾರಂಗಳು ನುಲಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೪-೪). [ನುಲಿ$_1$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ನುಲಿಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿರುಚು; ಹಿಂಡು: ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ವಾರಿಧಾರೆಯ ಕೊರತೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಂದಮ್ಮ ನೀರಿಲ್ಲದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬಾಡಬಹುದು . . . ಕರುಳನ್ನು ನುಲಿಚಿದಷ್ಟು ಸಂಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ (ನಡೆದಾ. II, ೯೬೧). ೨. (ಅಲಂ) ಹಿಂಸೆಗೊಳಗು ಮಾಡು: ಅವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ ನುಲಿಚಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಪುನರು. ೩೦೨). [ನುಲಿ$_1$ + –ಚು$_1$]

ನುಲಿತ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಡುವಿಕೆ; ತಿರುಚುವಿಕೆ: ಹೊಟ್ಟೆಯ ನುಲಿತ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಣಿಸ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ; ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ (?): ಎದೆಯ ಏರಿಳಿತಕೆ ಕೈಬಳೆಗಳುಲಿತಕೆ ಬೆರಳುಗಳ ನುಲಿತಕೆ ನಗು ನನ್ನ ನಲ್ಲೆ (ನಡೆಬಂ. ೨೯-೨೦). [ನುಲಿ$_1$ + –ತ$_2$]

ನುಲಿಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮದಿಜಿವ ನೊಳಮ್ಬಾಧಿರಾಜನ್ ನುಲಿಪಯ್ಯನ ಬೆಸದೊಳ್ (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೪-೧; ಸು. 950). [? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ನುಲಿಮಂಚ (ನಾ). ಹುರಿಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ಮಂಚ; ಹೊರಸು: (*). [ನುಲಿ$_2$ + ಮಂಚ]

ನುಲಿವು (ನಾ). ೧. (ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೈಯನ್ನು) ಬಳುಕಿಸುವಿಕೆ: ಆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಕುಣಿತ ಅಮೋಘವಾದದ್ದು. ಮೈಯ ನುಲಿವು . . . ಮುಖದ ಮಾಟ–ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೊಂದು ಕವನದಂತೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಜನ ಕುಣಿತದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಕಂಡರು (ಸಪಶಿ. ೫). ೨. (ಅಲಂ) ಸಂಕಟ; ಯಾತನೆ: ಎದೆಗೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೀಲು ಜಡಿಯುವಾಗ ಅವನ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ನೋವಿನ ನುಲಿವು ಮೂಡಿಯೇ ಇರಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. XXXIX, ನಾಟಕದ ಸಮಸ್ಯೆ). [ನುಲಿ$_1$ + –ವು]

ನುಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: (*). [ನುಲಿ$_1$ + –ಇಸು$_3$]

ನುಲುವಾಲೆ 'ನೂಲುವಾಲೆ' ನೋ.

ನುಲುಹು (ನಾ). ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ಎರಳೆ ಸತ್ತು ಕೋಡಳಿದು ಕೊಂಬಿನ ನುಲುಹು ನೇರಿತವಾಗಿ (ಅಜಿಮಾ. ೧೪೦-೧೩೩). [<ನುಲಿ$_1$ + –ಹು$_2$ (< –ವು$_2$)]

ನುಶಿ 'ನುಸಿ$_2$' ನೋ.

ನುಸಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಣುಚು; ನುಸುಳು; ತೂರು: ಮಿಸುಕಿದೊಡಣು ಪರಮಾಣು ಮಾತ್ರವ ತುಂಡಿಸುತಿದೆ ದೃಷ್ಟಿಗಭೇದ್ಯ ನುಸಿದು ಪೋಪೊಡೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲೆಂದು ತನ್ನೊಳು ಬಿಸುಸುಯ್ದಳಾ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೯); ಕಾಡಿನಲಿ ನುಸಿಯುತ್ತ, ಕಲ್ಲಿನಲಿ ಮೊರೆಯುತ್ತ, ಮರಳಿನಲಿ ಸುಳಿಸುಳಿದು ಸರಿಯ ದುಮುಕಿ . . . ಕಣ್ಣುಗಳ ಬೆರಗಾಗಿ ಹರಿವ ಹೊನಲು (ಹೊಂಗಳು. ೫-೧೧); ಅವರು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ನೀನು ನುಸಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು (ನಡೆದಾ. II, ೮೬೦); ಇರುವೆ ನುಸಿಯಲು ಸಹಾ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ (ನಾಡಿಗೇ. ೨೧೦); ಒಬ್ಬ ಚಾಪೆ ಕೆಳಗೆ ನುಸಿದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಂಗೋಲೆ ಕೆಳಗೆ ನುಸಿದ (ಗಾದೆ). ೨. ತಿರುಚು; ಹಿಂಸಿಸು; ಹಿಸುಕು: ಜೀವದ ಹಸುವ ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿಯ ಮಂಚದಡಿಯಲ್ಲಿ ನುಸಿದು ಗೋದಾನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡು

ಹೋಹರನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಾಡಿದರು (ಉರಿಪ. ೧೭೭-೨೪೦). 'ನುಸುಳ್$_1$' ಪರಾ.

ನುಸಿ$_2$, ನುಶಿ (ನಾ). ೧. ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ನುಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ; ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಹುಡಿ; ಪುಡಿ : ಶಿವಭಕ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಹಿಡಿದಹೆನೆಂದು ಹೋದಡೆ ನುಗ್ಗು ಮಾಡುವ ನುಸಿಯ ಮಾಡುವ (ಬಸವ. ೬೮೫). ೩. ಬಟ್ಟೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಹುಳು : ಉಲ್ಲನ್ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಬೇಗ ಮುದುರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವಕ್ಕೆ ನುಸಿಯೂ ಬೇಗ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೬೯). ೪. ಕಾಳು-ಕಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಓಟೆ ಹುಳು : ಮೂಲೆಕಸದಲ್ಲೆ ಹೊರಳಲಹುದು ಹುಳು-ಸೊಳ್ಳೆ-ನೊರಜು-ನುಸಿಯು (ಅರಳು. ೩೪೩-೬). ೫. ದೀಪದ ಹುಳು; ಪತಂಗ : ನುಸಿಗಳುರಿಜಾಳಿಗೆಯೊಡನೆ ಝೊಂಪಿಸುವುದುಚಿತವೆ ಕರ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ಘುಸಣಿಯೇಕೈ ನಿನಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೬). ೬. ಸೊಳ್ಳೆ : ಬ್ಯಾಗ ಬ್ಯಾಗ ನಡೀರಿ. ಈ ನುಸಿ ಕಾಟ ಬ್ಯಾರೆ (ಮಲೆಮ. ೭೩); ಅಲ್ಲಿ ತಗಣೆಗಳೂ ನುಸಿಗಳೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೩೪); ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಹುಲಿಯ ಕಾಟ, ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ನುಸಿಯ ಕಾಟ (ಗಾದೆ). 'ನುಸಿಬಲೆ' ಪರಾ. ೭. ಹಾರಾಡುತ್ತಾ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮುತ್ತುವ ಸಾಸಿವೆ ಆಕಾರದ ಕೀಟ; ಗುಂಗುರು : ನುಸಿಗ್ಯಾಕೆ ಕಸಕಸೆ ಪಾಯಸ? (ಗಾದೆ). ೮. (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪ; ಕ್ಷುದ್ರ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ : ನುಸಿಗಳೆನ್ನೆವು ನೀವು ಜಗಸಾಹಸಿಕರ್ಕೈ ಕಾಲಾಳು ಜೋಧ ಪ್ರಸರದೆಸುಗೆಗೆ ಹೆದಱುವೆವು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೯-೧೦); ಶಶಿವದನೆಗಭಿನಮಿಸಿ ದಿವಿಜಪ್ರಸರದಲಿ ಮರನೆಂಬರೆನ್ನನು ನುಸಿಗಳೆನ್ನಾರೆನ್ನ ಮರನೆಂಬವರು ಪಾಮರರು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೫-೨೫); ಬಸವಳಿದು ರಥದೊಳಗೆ ಕೆಡೆದನು ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಕೂಡೆ ಕೊಂಬುದೆ ನುಸಿಗಳಿಗೆ ರಣವೆಂದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೫೬); ಎಲ್ಲ ಆಟ ಅವನದು ಹಸಿಯೆ ನುಸಿಯೆ ನನ್ನ ಬದುಕು ಶುದ್ಧ ಸ್ವಯಂಭವನದು (ಅರಳು. ೧೯೨-೬). **ನುಶಿ** : ೭. ಪ್ರತಿಕೀಟಕ್ಕೂ ಒಂದು ಜೊತೆ ಕುಡಿಮೀಸೆ, ತಲೆಯ ಎರಡನೆ ಭಾಗದ (Segment) ಅನುಬಂಧ. ಅದಿಲ್ಲದ ಜೇಡ, ನುಶಿ, ಉಣ್ಣೆ, ಚೇಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಜೊತೆ ಕುಡಿಮೀಸೆಗಳುಳ್ಳ ಶೀಗಡಿ, ಏಡಿಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಬಹುದು (ಕೀಟಬಿ. ೧೪); ಈ ಒಂದೇ ಕಾಗದದಿಂದ ಶ್ಯಾಮರಾಯನನ್ನು ನುಶಿಯಂತೆ ಒರೆಸಿ ಒಗೆಯಬಲ್ಲೆನೆಂಬ ಹಮಹಮಿಕೆ ಬಂದಿತು (ದೀಪಹ. II, ೩೦೦).

ನುಸಿ ಹಿಡಿ=(ಬಟ್ಟೆಗೆ) ನುಸಿ ಹತ್ತು : ನೈಲಾನ್ ಬಟ್ಟೆಗಳು . . . ಜಿರಳೆ ಮತ್ತು ಹುಳುಗಳು ಇವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನುಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೭೨); ಜೀನಿ, ನಿನ್ನ ಬದುಕು ನುಸಿ ಹಿಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

[<ನುಸಿ$_1$./ತೆಲು. ನುಸಿ, ನುಸುಮು]

ನುಸಿಗುಳಿಗೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯು ಹಾಳಾಗದಂತೆ, ಜಿರಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಗುಳಿಗೆ,—ಉಂಡೆ : ಬೀರುವಿನಲ್ಲಿ ನುಸಿಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಾಕದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಿರಲೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ನುಸಿ$_2$+ಗುಳಿಗೆ$_1$]

ನುಸಿಗೆಲಸ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ (?) : ಬಿಸಿಗೆಲಸದಲ್ಲಯ್ಯ ಕಕ್ಕಯ್ಯ ಬಂಕಯ್ಯ ನುಸಿಗೆಲಸದಮಲಯ್ಯ ಧಾರಯ್ಯ ಭೋಗಯ್ಯ (ಲಿಂಗಪು. ೨೪-೩೨). [ನುಸಿ$_2$+ಕೆಲಸ]

ನುಸಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೀಳೆಂದು ಭಾವಿಸು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಕಡೆಗಣಿಸು : ಎಸೆವ ಶಿವನಿಳಯಮಂ ಮಾಡುವಡೆ ನೆಲನ ಶೋಧಿಸ ಬೇಹುದೀಯೆಡೆಯನಗೆಯೆನಲು ಮನದೊಳಗೆ ನುಸಿಗೊಳುತುದಾಸೀನದಿಂ ಗುದ್ದಲಿಯನೆತ್ತಿ ಮೀಂಟುತೆ ಪೊಡೆಯೆ ಮುಂದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೨).

ನುಸಿನುಸಿಗೊಳ್, ನುಸುನುಸುಗೊಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಶಿವಂಗೆ ಜನನಿ ಜನಕರುಂಟಾದೊಡೆ ಪೇಳಿರೆಯೆಂದು ಕೇಳೆ ನುಡಿಯಲ್ ಗತಿಯಂ ಕಾಣದೆ ನುಸಿನುಸಿಗೊಂಬ ಸಮಯದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೨೬ ವ); ಗೌರಿ ನುಸಿನುಸಿಗೊಳುತಯಿಂತಾ ಪೊರತನ ನಾನಱಿಯೆ ಬೇಕೆಂದಾರಪನಂ ತಡವಿ ಬೆನ್ನಿಗೆ ತರಿಸುವುದು ಗುಣವೆ (ದೇವಪು. ೮-೧೨೫); ಧನವಿಲ್ಲ ಶಿವಗೇಹವನು ಮಾಳ್ಪಡೆಂದು ತನ್ನನದೊಳು ನುಸುನು[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಸುಗೊಂಡು ಜಿನುಗುವ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣನನುವರಿದಿತ್ತನು ಕನಕರಾಶಿಯ ಸಿದ್ಧರಾಮೂ (ಭೈರವೇ. ೨-೧೯೩). [ನುಸಿ$_2$+ಕೊಳ್$_1$]

ನುಸಿಬಲೆ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ : ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಾಲುಗಳ ಅಂದವಾದ ಮಂಚ ನುಸಿಬಲೆಯೊಂದಿಗಿದೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೧೯).

[ನುಸಿ$_2$+ಬಲೆ$_2$]

ನುಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಿಸು; ನುಸುಳಿಸು; ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅನೇಕಕ್ಷೋಣಿ ಹತಿಸಲವನಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟೆ ಯಸಕಮುಪಹರಿಸುವಂತೆಸೆದವನ ದೆಸೆಗೆಡಿಸಿ ನುಸಿಸಿದರ್ ನಿಜಬೀಡನಾ ರಾತ್ರಿ (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೩). [ನುಸಿ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನುಸುಕು 'ನುಸುಗು' ನೋ.

ನುಸುಕುವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸುಂಕ ಕೊಡದೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಆಮದು, ರಫ್ತು ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ; (ಸುಂಕದವರ) ಕಣ್ಣುತಪ್ಪಿಸಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ; ಕಳ್ಳಸಾಗಾಣಿಕೆ : "ನಿಷಿದ್ಧ ವ್ಯಾಪಾರ; (ನಿಷಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಕಳ್ಳತನದಿಂದ (ಸುಂಕ ಕೊಡದೆ) ನುಗ್ಗಿಸುವುದು; ಕಳ್ಳತನದಿಂದ (ಸುಂಕ ಕೊಡದೆ) ಆಮದು ರಫ್ತುಮಾಡಿದ ಸಾಮಾನು : ನುಸುಕು ವ್ಯಾಪಾರ; ಕಳ್ಳವ್ಯಾಪಾರ" (Contraband. ಇಂಕನಿ).

[ನುಸುಕು(<ನುಸುಗು)+ವ್ಯಾಪಾರ]

ನುಸುಕುವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). (ಸುಂಕದವರ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿ) ಕಳ್ಳವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ಸುಂಕಗಳ್ಳ; ಕಳ್ಳಸಾಗಣೆದಾರ : "ಕಳ್ಳತನದಿಂದ (ಸುಂಕ ಕೊಡದೆ) ಸಾಮಾನು ನುಗ್ಗಿಸುವವನು: ನುಸುಕು ವ್ಯಾಪಾರಿ" (Contrabandist. ಇಂಕನಿ).

[ನುಸುಕು(<ನುಸುಗು)+ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ನುಸುಗು, ನುಸುಕು (ಕ್ರಿ). = ನುಸಿ$_1$ ೧ : ರತ್ನಪ್ರಾಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪರಿವಾರದಿ ಎಳಸಿ ಬರಲು ಆವಾರದಿ ಬಳಸಿ ನಿಲಲು ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿನಂತೆ ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನಿಂದ ನುಸುಗುವೆ ಅವರ ಬಳ್ಳಿಯೊಳಗೆ ನಿಂತು ಮಿನುಗುನಗೆಯ ನೆಸಗುವೆ (ಪಯಣ. ೯-೧೩). 'ನುಸುಳ್$_1$' ಪರಾ. **ನುಸುಕು** : 'ನುಸುಕುವ್ಯಾಪಾರ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ನುಸುಗು]

ನುಸುಲುಮಣ್ಣು (ನಾ). (ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ) ಜಾರಿಕೊಂಡು ಬಂದ ನುಣುಪಾದ ಮಣ್ಣು : ಮೂಲಂಗಿ . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕಿದ ನುಸುಲುಮಣ್ಣು ಇದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಡುಪಾ. ೧೨೭). [<ನುಸುಳ್$_1$+ಮಣ್ಣು(<ಮಣ್)]

ನುಸುಳ್$_1$, ನುಸುಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತೂರಿಬರು; ಕಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಗೆ ಒಳಸೇರು; ನುಸಿ; ನುಣುಚು : "ನುಸುಳ್-ದ್ವಾರಪ್ರವೇಶೇ"(ಶಮುಧಾ); ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯೊಳುದಕಮಂತ್ರದ ಬಲದಿಂ ನುಸುಳ್ದೊಡೆ ಜಳನಿಧಿಯಂ ಕರುಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರ್ ಧನಮನಂಜಿ ಕೊಟ್ಟರೆ

ದಿವಿಜರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೮) ; ನಸುದೆಱೆಯುತ್ತಮಿರ್ದ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸಿಂಪಿನ ಸಂಪುಟಂಗಳಿಂ ನುಸುಳ್ದು ಸುಹಾಣೆಯಾಗಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುವ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆಯಂದದಿಂ ಮಿಸುಗಿ ನಿರಂಜನಂಗಳೆನಿಪಕ್ಷಿಪುಟಾಂತರದಿಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩.೩೧) ; ಇನಶಶಿರಶ್ಮಿಯಂ ನುಸುಳಲೀಯದ ನಾಗಲತಾವಿತಾನ ನಂದನತಮಮಂ ಘನಾಗಮಮಿದೆಂದಿರುಳೆಂದು ಕನಲ್ವ ಹಂಸೆ ನರ್ತ್ತನ ಮನೊಡರ್ಚುತಿರ್ಪ್ಪ ನವಿಲ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬೭-೨೪ ; 1160) ; ಅಂತು ಗಾಳಿಗಂ ನುಸುಳಲ್ಬಾರದಂದದಿಂ ಸಂದಣಿಸಿ ಮುತ್ತಿ ಕೋಂಟೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೭ ವ) ; ಅಸಮಲೋಚನ ಈಗಳಾರೋಗಿಸಿದಡಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಂ ನುಸುಳಲೀಯೆನು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೫). **ನುಸುಳು$_1$:** ಸ್ಥೂಲಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಆ ಕಲ್ಲಿಯ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನುಸುಳುತ್ತ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಱಗಾಗುತ್ತ . . . ಭಾವವಿರಹಿತನಾದೆ ಯಲ್ಲಾ (ಸರ್ಪ. ೫೯-೩೧೨) ; ತಾಗಿದವು ನಾಲ್ಕಂಬು ದೇಹದ ಬೇಗಡೆ ಯಲೆಂಟೆಂಬು ನುಸುಳಿದವಾಗ ಹದಿನಾಱಂಬು ಹರಿದವು ಮತ್ತೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೪-೧೫) ; ಎಸೆವಾಳು ಕುದುರೆ ಗಜಗಳ ಮೋಹರದಣ್ಣಿ ನುಸುಳಲಾಱದೆ ಪವಮಾನ ಹಸಗೆಟ್ಟು ಮಂದಗತಿಯನೈದಿದನು (ಕಂನವಿ. ೧೭-೨೯) ; ಇತ್ತ ಇಲಿಯೂ ತನ್ನ ಹೋರಿನೊಳಗೆ ನುಸುಳಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೭). 'ನುಗುಳ್' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ನುಸಲು, ನುಸುಲು; ಕುರುಖ್. ನುರ್ನಾ, ನುಲುಗ್ನಾ]

ನುಸುಳ್$_2$, ನುಸುಳು$_2$, ನೂಳ್$_2$, ನೂಳು (ನಾ). ೧. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಸಂದಿನಲ್ಲಿ ತೂರುವಿಕೆ ; ಇರುಕುಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಪುಷ್ಕರಣದೊಳ್ ಕೆಂದಳಂ ಕೆಂದಳಿರಂತೆ ತೊಳಗೆ ದೀರ್ಘಾಂಗುಳಿಯಿಂ ಪಿಡಿದು ಗರುಡನೊಪ್ಪಮಂ ಗಾಳಿಯ ನುಸುಳುಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕೊಂಡಾಡಿ (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೧೧೩ ವ). ೨. ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಸುಳ್ಳು ; ಮೋಸ; ಕೃತ್ರಿಮ: ಪುಸಿ ನುಸುಳ್ ಗನ್ನಗತಕಂ ಕಳವು ಕೊಲೆ ಕೇಡು ಕಿಸುರುಂ ಕೃತಘ್ನಭಾವಂ ನಿಂದೆ ಮಾಯೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಂ . . . ಇವು ಪೆರ್ಚೆ (ಚೆಬಪು. ೩-೧೧) ; ಪುಸಿ ನುಸುಳೊಡ್ಡಣೆ . . . ಸಂದಣಿ ಪಳಿಜಗಳಂಗಳಿಕ್ಕೆ ನುಡಿ ಗಣಿಕೆಯರಾ .(ವೃಷವಿ. ೨೮-೭೩). ೩. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ; ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು : ನುಸುಳು ನೆಲೆ ಡಿಳ್ಳಾಯ್ತು ಪ್ಯಸರ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಗುಹುಳು ಕೊತ್ತುಕಲೆಗಳ ರಸದ ಪಸರವನಱಿಯಬಾರದು ವಿಗಡ ವಿಟರುಗಳ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೫-೨೫). ೪. ಕತ್ತಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಪಗೆ ಕೆಯ್ಪುಗೆ ಕೆಯ್ಮುಸುರಿ ನುಸುಳೆಂಬ ಕೇಣದ ಕುಸುರಿಯನಱಿದಱಿದು ಮೆಱೆದು ನೆಱೆದುಱದರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೮೧). ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಏಳು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ನೇರವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ಅಡಗಿಸಿ ಹೇಳುವುದು : ಭಾವೆಯಂ ನುಸುಳುಮಸ್ಪಷ್ಟಾಕ್ಷರಮುಮಾವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಮಂ ಬಿಂದು ಚ್ಯುತಿಯಂ ಭಾವಿಸಿದೊರ್ನುಡಿಯಂ ವರ್ಣಚ್ಯುತಮಂ ಕೇವಳಮುವಱ ಭೇದಮಂ ಸುಸಮುಸ್ತಕಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೨) ; ನುಸುಳೊರ್ನುಡಿ ಭಾವೆ ಮನಕ್ಕೆಸೆವಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಮುಂಟಿವು ನಾಮಾಂತರಿತಂ ಕುಸುರಿಯ ನುಡಿಯೆಂಬಿವು ಭಾವಿಸೆ ಪೇಳಿಕೆಗಳೊಳೆ ಪೇಟ್ವ ಭೇದಮುವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೪). **ನುಸುಳು$_2$:** ೨. "ನುಸುಳೆನಲು ಪುಸಿಯು" (ಕಶರ. ೫೬) ; ಪಿಸುಣತನ ಪರನಿಂದೆ ಗರ್ವತೆ ನುಸುಳು ಹಿಂಸೆ ವಿಷಾದ ಮದ ಕರ್ಕಶವಚನ ಮಿವು ಮಗನೆ ದೋಷಾಕರಗಳವನಿಯಲಿ(ಜೀವಂಚ. ೫-೪೮). ೫. ತಿರಿವುದ ದೊಂದು ಚಕ್ರದೊಳೆ ನಿಂದು ದಿವಾಕರನೆ ಮತ್ತಱಿದು ಕಳೆವೊಡಂತದನಾ ವೆಡೆಯಿಂದರಮೆಯಾಗಿ ನೆಲಸಿ ಕೆಲಕಾಲದಿಂ ಪೊರೆದಿರದಟಿದ ಬಟಿಕ ತಾ ನೆಲದೊಳ್ —. (ನುಸುಳು) (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೪). **ನೂಳ್$_2$:** ೨. "ಕಟಕಂ ತೊಡರ್ ನೂ[ಪಾಠಾಂ. ನುಸು]ಳೆಂದು ನೆಱೆ ಪುಸಿಯೆ ನಲ್ಕನೃತಮುಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೯) ; ನೆಱೆ ತನ್ನ ದೇಹವನಿಱಿದೊಡೋ ರ್ಮೆಯುಂ ಕೆಡದೆ ಮೆಱೆವ ಸ್ಯೆರಣೆ ನೂಳದಿಲ್ಲದಿಹ ಮಾತು ಸಲೆ ಕಱೆ ಪೊರ್ದದಿರ್ಪ ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ತಾನೆಡೆಗೊಂಡೊಡಾತನೇ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೨-೧೭೯). **ನೂಳು :** ೨. "ನೂಳು—ಸುಳ್ಳು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨).

[<ನುಸುಳ್$_1$]

ನುಸುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ನುಗ್ಗಿಸು ; ಜಾರಿಸು ; ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ರಾವಣ ವಿಷಯವನ್ನು ನುಸುಳಿಸಿ, ರಾವಣನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮರಿಮಗನೆಂದು ಕೇಳಿ ಬ್ರಹ್ಮಘಾತಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮನು ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದಿದನೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ (ತವನಿ. ೧೮೫). ೨. ದಾಟು ; ಪಾರಾಗು ; ನುಣುಚು : ಮಾಯೆಯ ಬಲೆಯ ನುಸುಳಿಸಿದಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮ ನೆಲೆಯ ಕಾಣಬಾರದು ಬಸವಪ್ರಿಯ ಕೂಡಲ ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣಾ (ವಚಸಂ. ೫೭-೧೨).

[ನುಸುಳು$_1$ (<ನುಸುಳ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ನುಸುಳು$_1$ 'ನುಸುಳ್$_1$' ನೋ.

ನುಸುಳು$_2$ 'ನುಸುಳ್$_2$' ನೋ.

ನುಸುಳುಗಂಡಿ 'ನುಸುಳ್ಗಂಡಿ' ನೋ.

ನುಸುಳುದಲೆಗ (ನಾ). ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು ; ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿ ಓಡುವವನು : ತೆಗಸಬೇಹುದು ತರಣಿಬಿಂಬವ ತಗುಳ್ವ ತಿಮಿರವ ನಿಮ್ಮ ಹಂಗಿನ ನುಗುಳಗಂಡಿಯ ನುಸುಳುದಲೆಗನೆ ಮರಳಿ ನೀವೆಂದ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೯-೧೭).

[ನುಸುಳು$_1$(<ನುಸುಳ್$_1$)+ತಲೆ$_1$ + -ಗ$_2$]

ನುಸುಳ್ಗಂಡಿ, ನುಸುಳುಗಂಡಿ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದಾರಿ ; ಜಾರುಗಂಡಿ ; ಕಳ್ಳಗಂಡಿ : ರಕ್ಕಸರ ಭಯಕಂಜಿ ಬಾಲದ ಲಿಕ್ಕಿರಲು ಕೋಟೆಯನು ಮರುತಜ ದಿಕ್ಕನೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿ ಬೆಳೆದಿರೆ ವಜ್ರರೋಮಗಳು ಚಿಕ್ಕ ನುಸುಳ್ಗಂಡಿಯನು ಮಾಡಿಯೆ ರಕ್ಕಸರಿಗಸದಳದ ಕಾವಲನಿಕ್ಕಿ ವಾನರಭಟರ ಕಾಯ್ದಿರುತಿರ್ದ ಹನುಮಂತ (ಕಾತಿರಾ. ೩೯-೩೦). **ನುಸುಳುಗಂಡಿ :** ತಲ್ಲಣಿಸಿದರು ನಾಯಕರು ಮುಸುಡ ತಿರುಹುತ ಮಕುಟವರ್ಧನರುಸುರಲಮ್ಮದೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಭೂಪನ ನುಸುಳುಗಂಡಿಯ ನೋಡುತಿರ್ದರು ಕೂಡೆ ತಮತಮಗೆ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೬-೪೭) ; ತಳಿಯ ಮಱೆಯೊಳಿರ್ದ ನುಸುಳುಗಂಡಿಯೊಳಾಗ ಮುಳಿದು ಕಗ್ಗೊಲೆಗೈದುವರ ತಲೆಯನರಿದು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೭೭) ; ಹೆಸರ ಬೆಸಗೊಂಡಂಜಿ ನಮ್ಮನು ಹುಸಿಗರನ ಮಾಡುವರೆ ಮಾತಿನ ನುಸುಳುಗಂಡಿಗೆ ನುಸುಳುವರೆ ನಾವರೆಯೆಂದವರು (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೧೫೦).

[ನುಸುಳು$_1$ (<ನುಸುಳ್$_1$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ನುಸುಳ್ಮಾವಣಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಎಸಳ್ + ವಳಿ, ಎಸಳ್ವಳಿ, ಎಸಳ್ಪ್ವಳಿ. ಏವಂ ನುಸುಳ್ವಾಗಿಲ್, ನುಸುಳ್ಪ್ವಾಗಿಲ್ . . . ನುಸುಳ್ಮಾವಣಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೨ ಪ್ರಯೋ).

[ನುಸುಳ್$_1$ + ಮಾವಣಿಗೆ ?]

ನುಸುಳ್ವಾಗಿಲ್ (ನಾ). ನುಸುಳಿ ಹೋಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಾಗಿಲು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಾಗಿಲು : ಎಸಳ್ + ವಳಿ, ಎಸಳ್ವಳಿ, ಎಸಳ್ಪ್ವಳಿ. ಏವಂ ನುಸುಳ್ವಾಗಿಲ್, ನುಸುಳ್ಪ್ವಾಗಿಲ್ . . . ನುಸುಳ್ಮಾವಣಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೨ ಪ್ರಯೋ).

[ನುಸುಳ್$_1$ + ಬಾಗಿಲ್]

ನುಳಿ (ನಾ). ಕಂಡಿ ; ಸಂದು ; ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಹಾದಿ (?) : ದರಿಯುಮಂ ಕುಮ್ಮರಿಯುಮಂ ಮೊರಡುಮಂ ಕೊರಡುಮಂ ನುಳಿಯುಮಂ

ಕುಳಿಯುಮಮಂ ಮಳೆಯುಮಮಂ ನಾನಲುಮಮಂ ಬಾನಲುಮಮಂ . . . ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೧೬ ಪ). [<-ತಮಿ. ನುಜುಕ್ಕು]

ನುಳ್ಗು 'ನುಜುಂಕು' ನೋ.

ನುಜು$_1$, ನುರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗು ; ಚೂರಾಗು ; ನುಗ್ಗಾಗು ; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗು : "ನುಜು—ಸಂಚೂರ್ಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ರಾಗವೆತ್ತು ವರೊಮ್ಮೆ ಶಬರಿಯರ್ಬೇಗ ಕೂಸೊಜಗೆ ನುಜುಯ ಲಕ್ಕೆ (ಸೊಬಸೋ. ೧೯-೬೫). **೨.** ಪುಡಿಮಾಡು ; ನುಗ್ಗಾಗಿಸು : ಇಜುಯಲ್ಕೆನ್ನನ್ ನುಜುಯಲ್ಕೆನ್ನನ್ . . . ಸಗ್ಗದ ಪೊಸದೊರೆ ಪುಡು ಕಿರ್ಚನ್ ತಾನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ್ಯ೭-೧೨೧). **ನುರಿ**$_1$:**೧.** ನನ್ನ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಗೋಟಡಿಕೆ ನುರಿಯೋದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೨.** "ಕಡಿ, ಕಚ್ಚು, ನುರಿ, ಹರಿ, ಹೋಳು, ಜಬಡು, ಜಜ್ಜು, ಕುಟ್ಟು" (ಕಂನುಹು.೮೦); ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಯಾರನ್ನೋ ಕತ್ತು ನುಲಿಯುವಂತೆ ಕಡುಬು ನುರಿಯತೊಡಗಿದನು(ಮಲೆಮ. ೨೦). **೩.** ಪಳಗು; ಅನುಭವ ಪಡೆ: ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವರ ಕೈ ನುರಿತಿದೆ (ಮಧುನ. ೧) ; ಲೋಕದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೀ ಮಣ್ಣನೆರಚುವೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಯೊಳು ನುರಿತಿರುವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೪೯-೧೦) ; ಅರಿತು ನುರಿತ ಪಂಡಿತರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಂಡಗಳಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ, ಗಣಿತವನ್ನೂ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದಭಾಇ.೮೨). **೪.** ನುಣುಪಾಗು ; ಹೊಳಪಾಗು ; ನಯವಾಗು : ಒಂದಿಬ್ಬೆ ಕುಟ್ಟುವಾಗ ಒಬ್ಬಣ್ಣ ನುಣಬಂದ ಒಬ್ಬೀಗೆ ಒಬ್ಬೆ ನುರಿಯವು . . . ಎಬ್ಬಿಸೊ ನಿನ್ನ ಮಡದಿಯ (ನಾಪದ. ೮೯). **೫.** ಉಜ್ಜು ; ಹೊಸಕು ; ಕಿವುಚು : ಅವನು ಬೀಡಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ನುರಿದು ಆರಿಸಿದ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೧೭).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ನೂಜು, ನೂಜು, ನೆರಿ ; ಮಲ. ನುಜುಙ್ಙು, ನೆರಿಯು ; ತುಳು. ನುರಿ ; ತೆಲು. ನುಜುಮು, ನೂಜು, ನೆರುಮು]

ನುಜು$_2$, ನುರಿ$_2$ (ನಾ). ಚೂರು ; ಪುಡಿ : ಆ ಸಗ್ಗಮನೆನ್ನೀ ಸಜು ದಲೆಯಿಂ ಪೊತ್ತಂಬುಜಜನ್ಮಾಂಡದ ಪೊಜಗಡೆಗಾಗಿ ನುಜುಯಪ್ಪಂದದಿ ಹಾಕದೊಡೆನಗೇತಜ ದೊಡ್ಡಿತ್ತೆನುತಂ ಬೆಳೆವಂದದಿನುಜು ಮುಟ್ಟಿದುದಾ ನಿರ್ಜರಲೋಕಮನಾ ವಿಸುನಿಯ ಬೆಟ್ಟು (ಜಯಕಾ. ೧-೩೩). **ನುರಿ**$_2$: 'ನುರಿನುಳ್ಗು', 'ನುರಿವಡೆ' ಪರಾ. [<ನುಜು$_1$]

ನುಜುಕಿಸು, ನುರ್ಗಿಸು, ನುಜುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಸಣ್ಣಗಾಗುವಂತೆ ಪುಡಿಮಾಡು : ವಡೆಯ ಬೇಯಿಸಿಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನುಜುಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಸಿದ ಪುಡಿಯುಮಮಂ ತುಪ್ಪದೊಳು ಹುರಿದು ಹಾಲೊಡಸಿ ನಿಂದೊಡವೆರಸಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಯಂ ಹಾಕಿ ಹೆಜಿದುಪ್ಪದೊಳು ಕಲಸಿ ಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೭). **ನುರ್ಗಿಸು : ೨.** ಪುಡಿಮಾಡಿಸು ; ಚೂರುಗೊಳಿಸು: ಆಳಿನಿಸುವರ್ಥಪತಿಯ ನಿಜಾಲಯಮಮಂ ತದ್ಗಜೇಂದ್ರನಿಂ ನುರ್ಗಿಸಿ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂನಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ವಿಶಾಲಮೆನಿಪ್ಪೊಂದು ಚೆಲ್ವ ಕುಜವಂ ಕಂಡೆಂ (ದಶಕು. ೮-೧೩೨). **ನುಜುಗಿಸು : ೧.** ಹಪ್ಪಳವ ನೊತ್ತಿ ನುಜು [ಪಾಠಾಂ. ನುಜು]ಗಿಸಿ ಹಾಕಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಹುರಿಯಕ್ಕಿ ಹುರಿಗಡಲೆಗಳ ಹುಡಿಯನು ಪೊತ್ತರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೭).

[ನುಜುಂಕು + -ಇಸು$_3$]

ನುಜುಂಕು, ನುಗ್ಗು$_2$, ನುರುಕು, ನುರುಗು, ನುರ್ಗು$_2$, ನುಳ್ಗು, ನುಜುಗ್ಗು, ನುಟ್ಗು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಪುಡಿಮಾಡು ; ಚೂರುಮಾಡು ; ಹುಡಿಗುಟ್ಟು : ಕಡಿವ ಕೊಚ್ಚುವ ಕೊಜಿವ ನು[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಜುಂಕುವ ಸುಡುವ ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ತೇಗುವ ಕುಡಿವ ಹಾಡುವ ಹಾರವಿಸುವಸುರೆಯರ . . . ಕಂಡು ಹೇಸುತ ಹನುಮ ಹೊಜವಂಟ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೩೭). **೨.** ಕ್ಷೀಣವಾಗು ; (ಬೆಳವಣಿಗೆ) ಕಡಿಮೆಯಾಗು : "ನುಜುಂಕು—ವೃದ್ಧಿಹೀನೇ (ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗು)" (ಶಮಧಾ). **ನುಗ್ಗು**$_2$ **: ೩.** ಪುಡಿಯಾಗು ; ಚೂರಾಗು; ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ಹೆಗಲೆಲುವುಗಳಿಲ್ಲಂ ನುಗ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆರೆ ತಗ್ಗೆ] ಕೆಲವು ಪಾಸಂ ಪತ್ತಿ ಕೆಲವು ಪಾರಣೆಯಾಗೆ ಬಲವಳಿದು ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಹೆಜ್ಜ ಹುಣ್ಣಂತಾಗೆ (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೧೪-೨೦) ; ಒದೆದಡದು ಹಜುಹಂಚೆನಲು ನುಗ್ಗಿದುದು ರಥವುಂ(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೪೪). **ನುರುಕು : ೧.** "ನುರುಕು =ಸಣ್ಣಮಾಡು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨) ; ಕಂಗಾಣದಾದ ಅಂಥ ಅವಸ್ಥೆಯ ಕನವರಿಕೆ ಚುರುಕನ್ನೆಲ್ಲ ನುರುಕಾಗಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದು (ನಾಡೋಜ. ೩೭೪). **ನುರುಗು : ೪.** ಪಳಗು ; ಅನುಭವಗೊಳ್ಳು : ಕನ್ನಡದ ಸೇವೆಯಲಿ ನುರುಗಿ ಹಣ್ಣಾದವರೆ, ಹಿರಿಯ ಕನ್ನಡ ಧೀರರೆ (ಕನ್ನಬಾ. ೯೪-೪) ; ನಾನು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ನುರುಗಿದವಳು, ಅರಿಯದ ಹುಡುಗಿಯಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೩೫೫). **ನುರ್ಗು**$_2$ **: ೧.** ಅದಿರದೆ ವೀರವೈರಿಭಟರಂ ಘಟಕೋಟಿಗೆ ಪಾಟಿಗಂಡು ನುರ್ಗಿದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಕಲ್ಲ ಕಡುಗಂಬಮನೊಂದೆ ಕರಾಗ್ರದಿಂದಮೆತ್ತಿದ ಕಪಿಕತ್ಥಮಂ ಘನಕಪಿತ್ಥಮನಾ ಬನದೊಳ್ ಕಡಂಗಿ ಕಿಟ್ಟದಟೆದು ಪೋದುದೇ (ಪರ್ಧಪು. ೩-೧೫) ; ಸಿಡಿಲಂ ನುರ್ಗುವ ಶೇಷನಂ ಪೊಸೆವ ದಿಙ್ನಾಗಂಗಳಂ ಪೊಯ್ದು ಘೀಳಿಡಿವೇಳುಂ ಕಡಲಂ ತುಳುಂಕುವ . . . ಗಣಗಳ್ ಬಂದರಾನಂದದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೭೪). **೩.** ತನ್ನೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ವಿಲಯಕಾಲೋಲ್ಕಂಗಳಂ ತಾಗಿದಾಗಡೆ ತತ್ಪೂತ್ಕರಥಾಶ್ವಕೇತನಶರವ್ರಾತಂಗಳುಂ ನುರ್ಗಿ ಕಣ್ಗೆಡೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದನಂತು ನಮ್ಮ ಹರಿಗಂ ಗಂಡಂ ಪೆಜರ್ ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩) ; ಕರಿ ಪೊಣರ್ದೆಕ್ಕಲಂ ಮಲೆತು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯಲ್ಕೆ ಡೋಣೆವಿದರ್ದರದ ಪಿಸುಟ್ಟು ಪೆರ್ದೊಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ದಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೨೧) ; ಅವನಿನುಗ್ರಕರ್ಮವಿಪಿನಂ ನೆಜಿ ನುರ್ಗಿದುದು (ಪರ್ಧಪು. ೧೦-೩೭) ; ಮನವೆನ್ನಂ ದುರ್ವಿಕಾರಕ್ಕೆಳೆದಪುದು ಮನಂ ಮಾನಮಂ ನುರ್ಗಿದತ್ತು (ರಕ್ಷಾಶ. ೧೨). **೫.** ಅದುಮು ; ಒತ್ತು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಮದಗಜವೆರಡಜ ಬಾಲದ ಮೊದಲಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿಯೊತ್ತಿ ನುರ್ಗುತ್ತಿರೆಯಾಸ್ಯದಿನುಗುವ ರಕ್ತಮುರಿಯೆನೆ ತಿದಿಯೊತ್ತುವ ಕಮ್ಮಜಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೭ ಉದಾ). **೬.** ನಿಗ್ರಹಿಸು ; ದಮನ ಮಾಡು : ನೀಳ್ದಸಿತ ಜಟಾಳಿ ನುರ್ಗಿದ ಬಹಿರ್ವಿಷಯಸ್ಥಿತಿ ಸೂತ್ರಮೂರ್ತಿ ನೇರ್ಪೆಸೆದಿರೆ . . . ತನ್ನುನಿಗೆ ವಂದಿಸಿದಂ ವಗಧಕ್ಷಿತೀಶ್ವರಂ (ದಶಕು. ೨-೬೩). **ನುಳ್ಗು : ೩.** ನುಳ್ಗದ ಪಲ್ಗಳಿಂದೊಡೆದ ಮಂಡೆಗಳಿಂ . . . ತೋರ್ಪ ಬಾಸುಳ್ಗಳಿನೆಯ್ದೆ ಬಂದೆಜಗಿ ಕೀರ್ತಿಸುತಿರ್ದುದು ದೇವಸಂಕುಳಂ (ವೀರವಿ. ೧೨-೧೧೦) ; ದುರ್ಜನರ ಕೊರ್ಬಂ ನುಳ್ಗಿ ಸಂತೋಷದಾಯತಿಗೆಯ್ವಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೮೨). **ನುಜುಂಗು**$_1$ **: ೨.** ಮುಗ್ಗದ ಮುಗಿಯದ ಬಾಡದ ನುಜುಂಗದ ಸುರುಂಟದ ಪೂವೆ ಪೂಬನದೊಳಲುಂಬಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩-೨೫). **೭.** ನಯವಾಗು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಹದವಾಗು : ನೆಜಿ ಸಣ್ಣಗೋದುಮೆಯ ಹಿಟ್ಟ ಸಿಹಿವಾಲೊಳಗೆ ನುಜುಂಗುವಂದದಿ ಕಲಸಿ ಹೆಟ್ಟಿಟ್ಟ ತೋರದೊಳು ಕೊಜಿದ ಕರಟಕೆ ತುಂಬಿಪೊಜೆಯದೊಲು ತುಪ್ಪದೊಳಗಡಲು ಚಿಲುಮುರಿಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೩೩) ; ತಜುಪಿನೆಮ್ಮೆಯ ಹಾಲ ನಾಲ್ಕೊಂದೆನಿಸಿ ಕಾಸಿ ನೆಜಿ ಸಣ್ಣನಾದಕ್ಕೆ ಹಿಟ್ಟನಿನಿಸಂ ಹೊಯ್ದು ನುಜುಂಗು [ಪಾಠಾಂ.ನರುಗು ಮರುಬ]ವಪ್ಪಂತೆ ಹಿಟ್ಟಂ ತೊಳಸಿಯುಂಡಲಿಗೆವದನಾಗಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ಕಿಜುಬಟ್ಟ ಮಾಡಿ(ಸೂಪಶಾ.೧-೫೮).

△ **ನುಟ್ಗು : ೩.** "ನುಟ್ಗು (ನುಳ್ಗು)—ಸಂಚೂರ್ಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಇಳೆ ಮೊಳಗಿತ್ತೊ ಭಾನುರಥಮುರ್ವಿಗೆ ಬಿದ್ದುದೊ ಶೇಷಕಂಠಕಂದಳ ಕಠಿನಾಸ್ಥಿ ನುಟ್ಗುದುದೊ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩೫). 'ನಜುಂಕು', 'ನೊರಕು' ಪರಾ.

ನುಳ್ಳನುಸಿಯಾಗು = ಚೂರುಚೂರಾಗು : ಧರಣಿ ತಳ್ಗದೇ ಶೇಷಂ ಸುರುಳ್ವನೇ ಕಮಠಪಂ ನುಳ್ಳನುಸಿಯಾಗದುಳಿವನೆ ಶಿವಮಹಾತ್ಮೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾರ ವಶಂ (ಚಬಪು. ೨೯-೩೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಱುಙ್ಕು, ನುಱುಕು, ನುಕ್ಕು ; ಮಲ. ನುಱುಕ್ಕು ; ತುಳು. ನುರಿಯುು, ನುಕ್ಕು, ನುರಿಪು, ನುರ್ಪು, ನುರ್ಕ್, ನುಲಿ ; ತೆಲು. ನುಲಿಯುು, ನುಱುಮುು]

ನುಱುಂಗಿಸು 'ನುಱುಕಿಸು' ನೋ.

ನುಱುಂಗು₁ 'ನುಱುಕು' ನೋ.

ನುಱುಂಗು₂, ನುಗ್ಗು₄, ನುರ್ಗು₃ (ನಾ). ೧. ನುಚ್ಚು ; ಪುಡಿ : ನೀಡುತಿರ್ದರು ಗಂಜಿಯುಂಬಲಿ ತೌಡು ನುಱುಗವಲಕ್ಕಿಗಚ್ಚನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೩೯). **ನುಗ್ಗು₄** : ೧. 'ನುಗ್ಗುಗೆಯ್', 'ನುಗ್ಗುಪೊಯ್' ಪರಾ. ೨. ಬಡವು ; ತ್ರಾಣವಿಲ್ಲದುದು : ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರ ನಡುವೆ ಕೂಸು ನುಗ್ಗು (ಸಾಹಿವಿ. ೯೫). ೩. ಅಲ್ಪ ; ಕ್ಷುದ್ರ : ಪಾದೋದಕವೆಂಬುದ ಬಲ್ಲನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಪಿಯೊಳಗೆ ಸಿಲುಕ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವೊಡೆಯ ರುದ್ರನ ಶೂಲದಲ್ಲಿ ಭಂಗಿತಕೊಳ್ಳ ಇಂತೀ ಅಗ್ಗಳೆಯಂಗೆ ಜಗದ ನುಗ್ಗುಗಳು ಸರಿಯೆಂದರೆ ಸಿಗ್ಗಾಗದಿಪ್ಪರೆ (ಪೋಳಿಪೂ. ೧೬೫-೬೧೭); ಅಗ್ಗಿಸಿದೊಡೆ ದಿಟವೆಂದೆಗ್ಗಱಿಯದನಗ್ಗದ ಹೆಗ್ಗರು ನುಗ್ಗುಗಳಂ ಬಗ್ಗಿಸಿ (ವೀರೇಚ. ೨-೨೭); ದೇವದಾನವಭಟರು ನುಗ್ಗೆಂದಾವು ಬಗೆದಿಹೆವುಳಿದ ಮರ್ತ್ಯರು ನೀವು ತಾವೇಸಱ ಸಮರ್ಥರು ಕರ್ಣ ಗಳಹದಿರು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೨೩). ೪. (ಉಕ) ಬೆರಣಿ. **ನುರ್ಗು₃** : ೧. 'ನುರ್ಗುಗುಟ್ಟು', 'ನುರ್ಗುನುಱು' ಪರಾ. ೫. ಪುಡಿಯಾದುದು ; ಚೂರಾದುದು : ಕಾಮಕರಂ ಕರಮಡಂಗಿ ನುರ್ಗಪ್ಪಿನೆಗಂ ಕಾಮದನಡಂಗೆ ಪೊಯ್ದಂ (ಶಮದ. ೨೪೬ ಪ್ರಯೋ).

ನುಗ್ಗಾಗು = ೧. ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಪುಡಿಯಾಗು : ತನ್ನ ಬಲಮೆಲ್ಲಂ ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಬಿರ್ದ ಕಾಜಿನ ಪೇಱುನಂತೆ ನುಗ್ಗಪ್ಪುದುಂ ಮುನಿದು ಸಮುದ್ರಬಾಣಮಂ ಬಿಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೨೪); ಹಡಗು ಜಲಧಿಯೊಳೋಡಿ ಗಿರಿಗಳನೆಡಹಿ ನುಗ್ಗಾದಂತೆ ಸುಭಟರ ಗಡಣ ಗಜವನು ತಾಗಿ ತಾಗಿ ವಿಘಾತಿಯಲಿ ನೊಂದು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೮); ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲ್ದುಳಿಯೆಸಕದೊಳಗೆ ಹಿರಣ್ಯಕನ ಅಸಮಮಾರ್ಬಲ ನುಗ್ಗಾದಂತೆ ತುರುಕರು ದೆಸೆಗೆಟ್ಟುರುಳಿದರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೫೬). ೨. ಕಂದು ; ಕುಂದು ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾಗು ; ನಿತ್ರಾಣವಾಗು : ನೊಂದೆನ್ಯೆ ನುಗ್ಗಾದೆನ್ಯೆ ಗೋವಿಂದ ಕೃಪೆ ಮಾಡಕಟೆನುತ ಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿ ಹಲುಬಿದಳು ಬಲುತೆಱದಿಂದಲಚ್ಯುತನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೨೯); ಮುಂದೆ ನಮಗಿನ್ನೇನು ಗತಿ ನಾವ್ ನೊಂದೆವ್ಯೆ ನುಗ್ಗಾದೆವ್ಯೆ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೧೫); ಪ್ರಜೆಗಳು ಅಸಹ್ಯವಾದ ಕರಗಳ ಭಾರದಿಂದ ನುಗ್ಗಾಗಿದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೨೮); ಇಗ್ಗಲಸ ಮಾಡಿ ನುಗ್ಗಾದೆ ಮಗಳೆ (ಗಾದೆ). ನುಗ್ಗುನುಚ್ಚುಮಾಡು = ಹುಡಿಗುಟ್ಟು ; ಛಿನ್ನವಿಚ್ಛಿನ್ನಗೊಳಿಸು : ಉಗ್ರಬಾಹುವು ಬಾರವಾಶಿಯಾದ ಶಲ್ಯವಂ ಚಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅದಂ ಮತ್ತೊಂದು ಗದೆಯಿಂದ ನುಗ್ಗುನುಚ್ಚು ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫೬-೪). ನುಗ್ಗುಮಾಡು = ನಿರ್ವಿಣ್ಣಗೊಳಿಸು; ನಿಸ್ಸತ್ವಗೊಳಿಸು: ಶಿವಭಕ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಹಿಡಿದಹೆನೆಂದು ಹೋದರೆ ನುಗ್ಗುಮಾಡುವ ನುಸಿಯ ಮಾಡುವ . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ನೆಱೆ ನಂಬಿದನಾದರೆ ಕಡೆಗೆ ತನ್ನಂತೆ ಮಾಡುವ (ಬಸವ. ೬೮೫); ಅಗ್ಗಳೆಯೆಳೆತನದಿ ನಿಜದ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ ನೆಗ್ಗಿ ನೆಗ್ಗಿ ಮಱಿವೆ ಜಡವೆ ನುಗ್ಗುಮಾಡಿ ಓಡಿಸುವೆನು (ತಿಸಗೀ. ೧೫೬-೭೬೪); ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಕ್ಷಸಕೋಟಿಯೈವತ್ತು ಜನಿಸಿದುದು . . . ಗಾಧಿಯ ತನುಜಸೈನ್ಯವ ನುಗ್ಗುಮಾಡಿದರವರು ಕ್ಷಣದೊಳಗೆ (ಸಂಭಪ. ೨೪-೭೧); ವೈಕುಂಠಪತಿಯೆಂಬ ವಜ್ರವನು ತಕ್ಕೊಂಡು ನೂಕುವ ಯಮಭಟರ ನುಗ್ಗುಮಾಡಲುಬಹುದು (ಪುರಂದ. ೩-೧೦೪-೨). ನುಗ್ಗುಹಾಕು = ಬೆರಣಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟು : ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನುಗ್ಗುಹಾಕಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[<ನುಱುಕು./ತಮಿ. ನುಕ್ಕು, ನೂಕು, ನೂಗು ; ತೆಲು. ನುಗ್ಗು, ನುರ್ಗು, ನುಱುಂಗು]

△ **ನುಟ್ಗು** 'ನುಱುಕು' ನೋ.

ನೂಂಕಿಸು, ನುಗಿಸು, ನೂಕಿಸು, ನೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಳ್ಳಿಸು ; ದಬ್ಬಿಸು ; ತಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ ಜೀವಮಲ್ಲಾಡೆ ತೊಡಂಕಿ ನೂಂಕಿಸೆನೆ ಮೇರುನಗಕ್ಕೆಳದುಯ್ದು ಮೇಗಣಿಂ ಕೂಡಿ ಸಮಂತುರುಳ್ಚಿಸೆನೆ ಪನ್ನಗಸಂಕುಳದಿಂ ಭಯಂಕರಂ ಮಾಡಿ ತಗುಳ್ಚಿ ಬೆರ್ಚಿಸೆನೆ ಲೋಕಮಗುರ್ವಿಸಲೆನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೮೦); ಜಿನಬಸದಿಗಳ ಮೇಲಳವಡಿಪ ಶಿಖರಂಗಳಂ ಭೂತಳಕಿಳಿಯ ನೂಂಕಿಸುತವೆಲ್ಲಂ ನುಚ್ಚುನುಱುಮಾಡಿ (ಜಸಪು. ೫೧-೭೨); ನಾರದ ವಚ ತಪ್ಪಲಱಿಯದು ಕನ್ಯಾಚೋರ ಸಿಕ್ಕಿದನೆಂದೆನುತೆ ದ್ವಾರಕವಾಟವ ನೂಂಕಿಸಲ್ತರಿಸಿದ ಹೇರಾನೆಗಳ ಪಂಗಡವ (ಮೋಹತ. ೩೪-೫). **ನುಗಿಸು :** ೨. ರಭಸವಾಗಿ ತಳ್ಳು,—ನೂಕು : ಬಾಗಿಲನ್ನು ನುಗಿಸಿದಳು (ಅಪಪಾ. ೨೮). **ನೂಕಿಸು :** ೧. ಐತಹ ನಾರಿಯರ ರತುನಾರತಿಯ ತಳಿಗೆಗಳ ನೂಕಿಸುತ ಸಾರಿ ಕೈಗೊಡುವದಟರನು ಕಣ್ಣೋರೆಯಲಿ ಕೋಪಿಸುತ ತನ್ನಯ ತೇರನಿಳಿದನು ಪಾರ್ಥನು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೧೨); ಮಂಚದ ಮೇಲಿಂದ ನನ್ನ ನೂಕಿಸುತ್ತಾ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೯); ನೂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗೋದಕ್ಕಿಂತ ಮೋಕೆ ಕಾಯೋದು ಲೇಸು (ಗಾದೆ). **ನೂಗಿಸು :** ೨. ಆ ಮುವ್ವರು ಒಂದು ಡೋಣಿಯನ್ನು ನೀರೊಳಗೆ ನೂಗಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೬).

ನುಗಿಸಿ ಕೊಡು = ರಭಸವಾಗಿ ತಳ್ಳು,—ದಬ್ಬು : ಆಕೆ ಕೆರಳಿ ಅವನನ್ನು ನುಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳು. ಅನಂತನ ತಲೆ ಗೋಡೆಗೆ ಬಡಿಯಿತು (ನಿಸರ್ಗ. ೨೫). ನೂಕಿಸಿ ಬಿಡು, ನುಗಿಸಿ ಬಿಡು = ನುಗಿಸಿ ಕೊಡು : (ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ನಿಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು) ಈಯಿಮರ್ಗಳನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗಣ್ಗೆ ನೂಕಿಸಿ ಬಿಡಿ (ಸುಗುಗಂ. ೫೮-೧೨); ಟಿಳಕರು ಆ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ನುಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೯).

[ನೂಂಕು₁ + -ಇಸು₃]

ನೂಂಕು₁, ನೂಕು₁, ನೂಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಬ್ಬು ; ತಳ್ಳು ; ದೂಡು : "ನೂಂಕು — ಪ್ರೇರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಚಾಣಾಕ್ಯನೆಂಬ ಭಟ್ಟನಂ ನಂದಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ನೂಂಕಿಯುಟ್ಟಿ ಕಳೆಯಿಸಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೭); ದ್ರುಪದಂ . . . ಐಂ ದ್ರೋಣನೆಂಬನೇಂ ಪಾರ್ವನೆ ಪೇೞಿಂ ತೆನಗೆ ಕೆಳೆಯನೇ ನೂಂಕಂತಪ್ಪನನಱಿಯೆನೆಂದು ಸಭೆಯೊಳ್ ನುಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೭); ಜಡಿದು ಕರದಿಂ ಪೋಪೋ ಪೋಗೆಂದು ನೂಂಕುವ ಬೇಡರಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೩೦); ಕಡೆಗಣಿಸಿ ನೂಂಕು ಚೀ ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟ ಚೆಲ್ವೆಯುಂ ಎನುತೆ ಸಖಿಯರು ನೆರೆದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳುಮನೊಡೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೫-೬೬); ಹರನ ಮುನ್ನಿನ ಪೂಜೆಯಂ ಬಲುಗೆರಹುಗಾಲಲಿ ನೂಂಕಿ ವದನಾಂಬುರುಹದೊಳು ತುಂಬಿರ್ದುದಕದಿಂ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಱೆದು (ಬಸವು. ೧೮-೩೨); ಕುತ್ತಡಸು ಬರ್ಪ ಪೊಯ್ ನೂಂಕುತೌಂಕು ಸೀಳ್ ತಡೆಯೆನುತ್ತೆ ಕಡಿದಾಡಿದರ್ (ಚಬಪು. ೨೪-೬). ೨. (ಸಮಯವನ್ನು) ಕಳೆ; ವ್ಯಯಿಸು : ಓವದೆ ಪೊಡವಿಯೆಱೆಯನಣುಗಿನ ಸುಕುಮಾರಂ ಸಡಗರದಿಂ ಸಲೆ ಸಂಪದದೊಳ್ ದಿನಮಂ ನೂಂಕುತ್ತಿಹನು (ಜಯುಕಾ. ೨-೬೬); ಬಂದಪ್ಪರಾಣ್ಮನಾದೇಶಮಂ ತಂದಪ್ಪರೆಂದು

ಪಗಲಿರುಳುಗಳನೆಲ್ಲರೊಳೆ ನೂಂಕುತಿರ್ದುತ್ಕಂಠೆ ಮೆಲ್ಲನೊಳಪೊಕ್ಕತಿಥಿ ಕಿರಣಪ್ರಥಮದೂತನಂ ಕಾಣುತ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೨೭-೪೬) ; ಅಳಲಿಂ ರಾತ್ರಿಯ ನೂಂಕುವಂ ಪೊರಳುತುಂ ಶಯ್ಯಾಂತದೊಳೆಚ್ಚರಿಂ . . . ನೃಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೮೧-೧೩೬). ೩. ನುಗ್ಗಿಸು ; ರಭಸದಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಟ್ಟದಿರೊಳೆ ನೂಂಕಿದಾನೆಗಳ ಕೋಡುಗಳಂ ಬಳೆವೋಗೆ ಪೊಯ್ದುಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೪೧) ; ತಂತಮ್ಮೇಱುದಾನೆಗಳಂ ನೂಂಕಿ ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿಯುಂ ಖಟ್ವಾಖಟ್ವಿಯುಮಾಗೆಯುಂ ಪೆಣೆದಿಱುವ ಪದದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨ ವ) ; ನಿಜರಥವ ಆ ಪರಬಲಕಾಗಿ ನೂಂಕಿ ನಿಂದನು ದಿವಿಜಾಪಹಾರಕನದಟಿಂದ (ಅಂಜಚ. ೬-೧೨೧). ೪. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ನುಗ್ಗು : ಒಡ್ಡು ಪುಣ್ಬಡುವಿನವಿಬ್ಬು ಸನ್ನು ಸವಕಟ್ಟೆಱುದಲ್ಲಿಗೆ ನೂಂಕಿ ಬೀರಮಚ್ಚಱುವಿನಮಾಮೆ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲ್ದವರಾತಿಯನೆಪ್ಪೊಚ್ಚಱು ನುಡಿವಱುಗಣ್ದರಂ ನಗುವುದೊಟ್ಟಜೆ ಮಾವನ ಗನ್ಧಹಸ್ತಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೫೧ ; ಸು. 982) ; ಎಡೆವಿಡದೆ ನೂಂಕಿ ಗಜಘಟೆ ನಡೆಯಲ್ಕೇಲೆಸೆದುವಾಂತ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೦) ; ನಿಲಲುಂ ನೂಂಕಲುಮರಿಯಂ ಗೆಲಲುಂ ಪೆಱರೊಳರೆ ಕರ್ಣನಲ್ಲದೆ ಕರ್ಣಂ ತಲೆನಾಯಕನಾರುಮವಂ ನಿಲೆ ನಿಲ್ವನೂರ್ಂಕೆ ನೂಂಕುವರ್ಗೆಲೆ ಗೆಲ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೬೪) ; ಕರ್ಮವೆಂಬ ಅಂಕದೊಡನೆ ತೊಡರಿದೆ ಬಿನ್ನಹವನವಧಾರು ನಿಮ್ಮಾಳಿನ ಭಾಷೆಯು ಕಡೆಗಳಕ್ಕೆ ನೂಂಕುವೆ ಕೆಡಹುವೆನಂಕವ (ಬಸವ. ೬೯೯) ; ಮಾಗಧಪ್ರಮುಖ ನಿಖಿಲ ನರಪಾಲಕರ್ ನೂಂಕೆ ಸಂಕರ್ಷಣಂಗೆ ಸಮರವತಿಭರವಾದುದಂ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೭-೭೦ ವ). ೫. ತ್ಯಜಿಸು ; ಈಡಾಡು : ಮಿಡಿದನಿತು ಬೇಗದಿಂದಱುವೊಡಲನಿದಂ ಪೋಗೆ ನೂಂಕಿ ಚೆಲ್ವಪ್ಪೊಡಲಂ ಪಡೆದಪೆಯಾಗಳೆ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದು ಶರಣ್ಬುಗು ಜಿನೇಂದ್ರಪದಸರಸಿಜಮಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫೮). ೬. ಗುಡಿಸು ; ಉಡುಗು : ಹರಿದಶ್ವಂ ಬಂದಪಂ ವಾಹಳಿಗೆನುತರುಣಂ ವ್ಯೋಮವಿಸ್ತೀರ್ಣರಂಗಾಂತರವೀಥೀಚ್ಛನ್ನತಾರಾಸ್ಫಟಿಕಶಕಲಮಂ ನೂಂಕುತಂ ಚಾರುಚಾಮೀಕರಯಂತ್ರವ್ರಾತದಿಂ ಕುಂಕುಮಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೧). ೭. (ಶ್ರಮ, ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನೀಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಶಮನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪಸಿವಂ ಬಿಟ್ಟು ದಶಾರ್ತಿಯಂ ತೊಱೆದು ದೇಹಾಯಾಸಮಂ ನೂಂಕಿ ಬಲ್ಬಿಸಿಲಂ ನೋಡದೆ ವನ್ಯದಂತಿಮಹಿಷವ್ಯಾಘ್ರಾದಿ ನಾನಾ ಮೃಗಪ್ರಸರಕ್ಕಳ್ಕದೆ . . . ಎಸೆದನೀಶಂಗೋಹಿಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೯೨) ; ಗಗನೇಚರಿಯರ್ ಶ್ರಮಮುಂ ಮಿಗೆ ನೂಂಕಲ್ ನಿಲ್ವುದರ್ಕೆವೆಮ್ಮ ಮ್ಮಯ ತಾವುಗಳೆಂದು ಕುಱುಪುಗೊಂಡಾ ಬಗೆಗಿಟ್ಟಂತೆಸೆವುವಿದಱ ಕೋಂಟೆಯ ತೆನೆಗಳ್ (ದಶಕು. ೧-೩೪). ೮. ಸರಿಸು ; ಓರೆ ಮಾಡು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು : ಪೆಱನೊಸಲೊಳ್ ಕಱೆಯ ಪಾಂಗಿನಿಂದಲೆವ ಮುಂಗುರುಳಂ ನೂಂಕೊತ್ತುವೊಂದು ನೆವದಿಂ ಕೋಳ ಮೊದಲಂ ತೋರ್ಪಡಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೧೨). ೯. ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ಸಾಮು, ದಂಡೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡು : ಬಾಲಾಭ್ಯಾಸಿ ದಂಡೆಯ ನೂಂಕುವಂತಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕ ತೊಡಗಿದನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೧). ೧೦. ಮಿಡಿ ; ಮೀಟು ; ಬಾಜಿಸು : ತಾಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ವಾಮದೋರ್ಲತೆಯನೆತ್ತಿ ಬೆರಲ್ಗಳನಿಟ್ಟು ತಂತಿಯಂ ನಿಲ್ಲದೆ ನೂಂಕುತೊಂದಿನಿಸು ಗೋಣನೊಱಂಗಿಸಿ ನೋಡುತೋಪನಂ ವಲ್ಲಕಿಯೊಪ್ಪುವಿಂಚರಮನ್ನೆದೆ ನೆಗಬ್ಚುದಳೊರ್ಮಳೊಲ್ಕೆಯಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೪೭). ೧೧. (ಭಾವನೆಗಳನ್ನು) ಒತ್ತು ; ಅದುಮು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಉದ್ಗತಾನಂದಮಂ ನೂಂಕಿ ನೆನೆದುಬ್ಬುವಂ ಶಿವಪೂಜೆಯೊಳಗೆ (ಬಸರ. ೩-೧೫೦).

೧೨. ತಿವಿ ; ಚುಚ್ಚು : ಮಡದಲಿ ನೂಂಕಿ ವಾಜಿ ಗರುಡಂಗಮದಿರ್ಮಡಿ ವಾಯುವಿಂಗೆ ಮೂರ್ಮಡಿಯೆನಿಪ್ಪೊಂದು ತನ್ನ ಜವದಿಂ ಪರಿಯಲ್ಕೆ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದೊಳ್ ಗಡ ಪದಿನೈದು ಯೋಜನಮನೊರ್ವನೆ ಸಂಧಿಸಿ ಪೋದನಂದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೧) ; ಕರವಾಳ್ಗಳಂ ಜಡಿದು ನೂಂಕುವರ್ ತಾಂಕುವರ್ (ಚೆಬಪು. ೫೦-೨೫). ೧೩. ಮುಂದುವರಿ ; ಸಾಗು ; ನಡೆ : ಗೋತ್ರನಾಮವ ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ಮಾತು ನೂಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೂ]ಕದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದಿರಿದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೪೪). ೧೪. [ಗಣಿತ] ಗುಣಿಸು ; ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು : ತಿವಿ, ಪೊಯ್, ಪೆರ್ಚಿಸು, ನೂಂಕು . . . ಬೆಳೆಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೮). **ನೂಕು₁ :** ೧. ಹಗಹದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವರ ಮೇಲೆ ಒರಳ ನೂ[ಪಾಠಾಂ. ನೂಂ]ಕುವರೆ (ಬಸವ. ೩೧೬) ; ಲೋಕದ ಹಂಗನೆ ಹಱಿದು ಬೇಕು ಬೇಡೆಂಬುದನೆ ನೂಕಿ ತಾ ಸುವಿವೇಕಿಯಾದಲ್ಲದೆ ಜ್ಯೋತಿಯ ಬೆಳಗ ಕಾಣಬಾರದು (ಪಚಸಂ. ೪೧೨-೭೭) ; ಮನದ ಕತ್ತಲೆ ಗುರುವರನ ವಾಕ್ಕಿನಲಿ ತೊಲಗುವವೋಲು ತುಂಬಿಯು ತನತನಗೆ ನೂಕಿದವು ವಿಕಸಿತ ಕೈರವಾದಿಗಳು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೬) ; ಐದುವರ್ಷದ ಹಸುಳೆ ವನವೆತ್ತ ತಪವೆತ್ತ ಬೈದು ಮಲತಾಯಿಯುಡವಿಗೆ ನೂಕಲು (ಪುರಂದ. ೨-೬೦-೧) ; ಮೀಟುವೆಣ್ಣುಗಳ ಕುಂತಳ ತಮವೆಂದು ನಿಡುಜಡೆವಿಡಿದು ಶ್ರೀಕಾಂತ ನೀರೊಳಗೆ ನೂಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೪-೫೬) ; ಪಾತಕವ ನೂಕುವಡೆ ಸೂತಕ ಕಳೆಯುವಡೆ ಭೂತೇಶನೊಲುಮೆ ಪಡೆಯುವಡೆ ಹಸಿದರಿಗೆ ಕಾತರಿಸದಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪೯). ೨. ಭಾನುಮತಿ ಬರೆ ಮುರಿದ ಮುಸುಕಿನ ಮೌನಿ ನೂಕಿದನಿರುಳನುದಯದನೂನಮಂಗಳ ಪಟಹ ಶಂಖಧ್ವನಿಯ ಮಾಣಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೨-೩) ; ತನುವ ತುಂಬಿತು ತಾಪ ತಾಪದ ಘನತೆಯಲಿ ಗರುವಾಯಿಗೆಟ್ಟನು ನೆನೆದು ನಯನಜಲಂಗಳಲಿ ನೂಕಿದನು ಯಾಮಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೮) ; ಆಕೆಯಾಳ್ತಿಯ ಸಲಿಸಿ ಶಿಶುತೆಯ ನೂಕಿ ಸಿತಪಕ್ಷದೊಳು ಬೆಳೆವ ಸುಧಾಕರನವೊಲು ಕಳೆಗಳೊಡವೆಳೆಯಲು ಬೆಳೆವನಾತಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೩). ೪. ಇತ್ತ ರತ್ನಗ್ರೀವಾದ್ಯ ವಶಿಷ್ಟ ಖಚರರೊಡನರ್ಣವನಿನದದಿನಾರ್ದು ನೆರೆದು ನೂಕಿದರಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೬) ; ಮನಸಿಜನ ದಳ ನೂಕಿತೇಳೇಳೆನುತ ಚೆಲ್ಲಿತು ಮುನಿನಿಕರ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೮-೧೫) ; ಅಗಣಿತದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊಱೆಯಾಳುಗಳ ಸಂದಣಿ ನೂಕಿದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೧೦) ; ಎಲೆಲೆ ಕವಿಕವಿಯೆನುತವನ ಬಲಂ ಕಂಡು ಸಂಕಲೆಗಡಿದ ಮುಗಿಲಂತಿವನ ಮೇಲೆ ಕೈದುಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯುತಿಟ್ಟಣಿಸಿ ನೂಕಲನುಸಾಲ್ವಂ ಕನಲ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೪೦). ೫. ಎಲ್ಲಿ ನೂಕುವೆನೀ ತನುವ . . . ತಮಗಿಲ್ಲಿ ಕಡೆಯಾಯ್ತಡವಿಯೊಳಗೆಂದೆನುತ ಹಲುಬಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೩೦೩. ೨೬-೩೫). ೧೩. ನೂಕಿತೊಂದೇ ವಾಘೆಯಲಿ ರಥ ನಾಕುಸಾವಿರ ಬಲುಗುದುರೆ ಹದಿನಾಕುಸಾವಿರ ನೂಱುಕರಿಘಟೆ ಲಕ್ಕ ಪಾಯ್ದಳ ಜೋಕೆ ಜವಗೆಡೆ ಮುಱಿವಡೆದು ಬಲದೊಕೆವಾಳರು ಸರಿಯೆ ಸೋಲದ ನೂಕು ನೂಕಾಯಿತ್ತು ಕೌರವರಾಯಸೇನೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨-೯) ; ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿದ ಸಮರ ನೂಕದು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೪೨). ೧೫. ಮುಂದುವರಿಸು ; ನುಗ್ಗಿಸು ; ಸಾಗಿಸು : ಕಿರಣ ತೋಮರ ದಕ್ಷಿಣೋರುಸ್ಫುರಣ ತಿಮಿರ ಮೃಗೀಕದಂಬಕ ತರಣಿ ನೂಕಿದನುದಯಶೈಲಕೆ ರತುನಮಯರಥವ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೧೫) ; ಆಗ ಭೀಮನು ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ನೂಕಿ ಕರ್ಣನನ್ನು ನೋಡಿ (ಕೃಪಾಕ. ೭೭). ೧೬. ಲಭಿಸು ; ಸಂಭವಿಸು ; ಉಂಟಾಗು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ಚಾಪವೀತನ ಕೈಯಲಿರಲಿನ್ನಾ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವು ನೂಕದು [ಪಾಠಾಂ. ಘಟಿಸದು] (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೯) ; ನೂಕಲರಿಯದು ಜಯವು ನಮಗೆ ಹರಿ

ಶಂಖರವ ಲೋಕಪಾಲಕರೆದೆಯ ಸೀಳುತಿದೆ (ತುರಂಗ. ೫೫-೨೪). **೧೭.** ತುಂಬು ; ಆಗು : ಪತಿಯುಳಿವಂದಿನ ಅಕಾಲಕೊದವಿರ್ದ ಮೂಱು ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭ ನೂಕಿತ್ತು (ಭಾಪಚಿಂ. ೮-೩೬). **೧೮.** ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಸಮರ್ಥವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : ಸಾಕ್ಷಿಕೊಳ್ಳೈ ಕೃಷ್ಣ ನೋಡಲು ನೂಕದೆನ್ನೆವೆ ಸೀವುತಿವೆ ಕರುಣಾಕರನೆ ಕೈಗಾವುದೈ ಕೃಪೆಮಾಡಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೫); ಈ ಕುದುರೆಯುನವನೇಱಿದಿರ್ದೊಡೆ ಮತ್ತೆ ನೂಕದವನ ಕೈಯೊಳಗೆ ಈ ಕದನವ ಜಯಿಸುವುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೭೯); ಸಾಕೆಲೆ ಕಿರಾತ ನಿನ್ನಯ ಬಲ್ಮೆಯೆಮ್ಮೊಡನೆ ನೂಕುವದೆ (ಚೆಬಪು. ೫೩-೪೧); ಆ ಕುದುರೆ . . . ಲೋಕಮಂ ದಣಿಸುತ್ತೈತರಲಖಿಳ ದೆಸೆಯೊಳದನಾಕೆವಾಳರ್ತಡೆಯೆ ಬಿಡಿಸಬೇಕನಿಬರಿಂ ನೂಕದೊಡೆ ಕರ್ತೃ ತಾನಾದೊಡಂ ಪೋಗಿ ನಡೆಸುವುದು ಬಳಿಕಾ ಹಯವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೯). **೧೯.** ಚಿಮ್ಮು ; ಹೊರಹೊಮ್ಮು ; ಹೊರಸೂಸು : ಹಱಿದು ದಿಮ್ಮೈಚೋಡು ನೆತ್ತರಿನೋಱತೆ ನೂಕಿತು ಭದ್ರಪೀಠದ ಹೊಱಗು ನನೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೬). **೨೦.** ಕೆಡಹು ; ಬೀಳಿಸು : ಸೂತನ ತಲೆಯನೆರಡಱಲಿ ನೂಕಿ ಧನುವನು ಮೂಱು ಬಾಣದಲೌಕಿ ಖಂಡಿಸಿ ಹೋಗು ಹೋಗಿನ್ನಾಕೆವಾಳರನಱಸಿ ತಾ ಎನುತೈದಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೪೨). **೨೧.** ನೆಗವು ; ಎತ್ತು : ಆನಿರಲು ಹೆಕ್ಕಳವೇಕೆ ಹೋಹೋಯೆನುತ ಹೊತ್ತನು ನೂಕಿ ಹೆಗಲೆರಡಱಲಿ ಕುಂತಿಯ ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೯-೩). **೨೨.** ದೂರಮಾಡು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಒದೆದು ಕಳೆ ಭವವ ಸದ್ಗುರುಚರಣ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಏಕೆ ಮಱಿಮಾತುಗಳು ಸಾಕಿನ್ನು ಸದ್ಗುರುವೆ ನೂಕಬೇಡಿನ್ನೆನ್ನ ಸ್ವೀಕರಿಸು ಮದ್ಗುರುವೆ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೮-೩೧೮); ಏಕೆ ದುರಾತ್ಮರ ಮಾತಂ ನೂಕುವೆ ನಾಂ ಕಂಡ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಕಾಣ್ಬೆಂ ನಿವ್ಯಾಕುಲದಿನಿಂದಿರುಳೆಂದಾ ಕಾಂತೆಯಮಾತ್ಯವಚನಮಂ ಮನ್ನಿಸಿದಳ್ (ದಶಕು. ೨-೩೫). **ನೂಗು :** ೧. 'ನೂಗಿಸು' ಪರಾ. **೨.** ಮುಂಜಾವ ತೊಟ್ಟಿ ಇರು ಹಂಗು ಬಿಟ್ಟಿ ಬರಿ ಹಾಂಗ ಕೂಗತದೋ ತಲಿಕಾವಿನೊಳಗ ಇವ್ಯಾವಿನೊಳಗ ಬಿಸಿಗಾಲ ನೂಗತಧೋ (ಗಂಗಾತ. ೮೮-೧೪). **೪.** ಊರ್ಧ್ವಗತಿಯಲೇ ಮನೋರಥವು ಸಹ ಅಪಾರ್ಥವೆನಿಸದೆ ನೂಗಲಿ (ಅರಳು. ೩೦೧-೧). **೨೩.** ಸಹಿಸು ; ತಾಳು : ನೂಗು ತೊಂದೇ ದುಃಖ ತೂಗುತೊಂದೇ ಸುಖವ . . . ಸಾಗೋಣ ಕೂಡಿ ಕೂಡಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೮-೧೪). 'ನೂಗಿಸು' ಪರಾ.

ನೂಕುನೂಕು, ನೂನೂಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕುಣಿವ ತೊಡರಿನ ಪೆಂಡೆಯದ ಡೊಂಕಣಿಯ ಬಿರುದರ ನೂಕುನೂಕೆನೆ ಹಿಣಿಲ ಬಾವುಲಿಗಾಱರಾವೆಡೆ. . . ನೂಕುವದೆಂದು ಸಾರಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೯); ಜಡಜಡವನೆಳದಾಡಿ ಮನಮನವ ತಾಗಿಸುತ ಕರ್ಮದೊಡ್ಡಿನೊಳಿಹವ ನೂನೂಗುತಿರುವ ಜೀಯ ನಿಮ್ಮ ಹಸಾದರೆಂಬರುರವಟೆಯೊಳಗೆ (ಮಲಿದೇ. ೪೭-೨). **ನೂಕಲಾಟ** = ನೂಕು ; ನುಗ್ಗಾಟ ; ನುಗ್ಗಲು : ಭಾಸ್ಕರರಾಯ ಗಾಡಿಯ ನೂಕಲಾಟದಲ್ಲಿಯೂ ನುಗ್ಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನವೊಂದನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (ಕಮನಿ. ೪೧). **ನೂಕುತಾಕು** = ನೂಕಲಾಟ ; ನೂಕಾಟ : ಆಕಾಶವ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ನೂಕುತಾಕೆ (ವಿಲೇಶ್ವ. ೪೦); ಈ ಕಥೆಗಾವುದು ಮೊದಲೆನೆ ತೆರೆಗಳ ನೂಕುತಾಕಿಂದ ರತ್ನಗಳ ಆಕರದಿಂದ ನಾನಾ ಜಲಚರಗಳಿಂದಾ ಕಡಲಿರದೊಪ್ಪುತಿಹುದು (ಕುಂಾಸಾಂ. ೨-೧); ಲೋಕದ ಮುಂದಣ್ಣ ಸೋಲವೆಂದನು ನೂಕುತಾಕಾಯ್ತು ಚಕ್ರಕೆನ್ನಿಂದ (ಭರತ. ೫೧-೧೪೪); ಮೆಯ್ಕೊಳ್ಳವಿರುಮಾಗಿ ಪೊಱಮಡುವವರುಮೋರೋರ್ವರಿಂದಿರ್ಚುವ ನೂಕುತಾಕಂ ನಿರವಿಸಿ ಕಿಱುದುಂ ಪೊಟ್ಟು ನಿಂದು (ಚಿಕಸಂ. ೧೨೧-೨೧). **ನೂಕುತಾಕುಗೊಳು** = ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು ; ಗಡಿಬಿಡಿಹೊಂದು : ಮಾತಿನ ಪಸರದ ವ್ಯವಹಾರದೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನೂಕುತಾಕುಗೊಳುತಿಪ್ಪವಂಗೆ ಮೋಹದ ಮಾತೇಕೆ (ವಚಸಂ. ೩೫೦-೯೮). **ನೂಕುನುಗ್ಗಲು** = ೧. ನೂಕುತಾಕು : ಆ ನೂಕುನುಗ್ಗಲಲಿ ಹುಯಿಲಿನಲಿ ಮೊದಲಾರು ಸತ್ತನ್ ಅವನದೇ ಪುಣ್ಯಂ (ಪಾರಸಿ. ೧೯-೪೨೭); ನೂಕುನುಗ್ಗಲೇಕೆ? ನಿದಾನವಾಗಿ ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಹತ್ತಿದರೆ ಆಗದೆ.? (ಸಿಡಿಲು. ೧೯). **೨.** ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ: ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಏರಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಆಲಹೂ. ೧೪). **ನೂಕುನುಗ್ಗು** = ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ೧ : ನೂಕು ನುಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಬಾರದು, ನಾಚಿಸುವವರ ಮನೇಬಾಗಲು ತುಳಿಯಬಾರದು (ಗಾದೆ).

[**ದೇ.** ॥ **ತಮಿ.** ನೂಕ್ಕು, ನೂಕ್ಕಿ ; **ತುಳು. ತೆಲು.** ನೂಕು ; **ಕೊಡ. ಕೋಲಾ** ನೂಕ್, ನೂಕಿ]

ನೂಂಕು₂, ನೂಕು₂ (ನಾ). ೧. ನೂಕುವಿಕೆ; ತಳ್ಳುವಿಕೆ: 'ನೂಂಕುದಱಿ' ಪರಾ. ೨. ಗೊಂದಲ ; ಗಜಿಬಿಜಿ. **ನೂಕು₂ :** ೧. ಗೆದ್ದಲು ತಿಂದ ಮರಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ನೂಕಿನಂತೆ ಗಂಡನ ಸಾವು ಒದಗಿ ಅವರನ್ನೂ ಕೊಂಚಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಸಿ ಕರೆದೊಯ್ದಿತು (ಬಾಳಹೊ. ೧೯೧). **೩.** ಮುಂಚಾಚಿದ ಕಟ್ಟಡದ ರಚನೆ ; ಚೆಜ್ಜ (?) : ಆ ಛತ್ರವು ಹನ್ನೆರಡು ಕಂಭದ ತೊಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದಿತು, ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ನೂಕು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೩೧೪).

ನೂಕುನೂಕಾಗು = ಗೊಂದಲವಾಗು : ನಾಕು ಕಡೆಯಲಿ ಕವಿದು ದಳವಿಗೆ ನೂಕುನೂಕಾಯಿತ್ತು ನರನವ್ಯಾಕುಳತೆಯಲಿ ಸವಱತೊಡಗಿದನ ಹಿತಬಲವನವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨). [<ನೂಂಕು₁]

ನೂಂಕುದಳಿ 'ನೂಂಕುದಱಿ' ನೋ.

ನೂಂಕುದಱಿ, ನೂಂಕುದಳಿ (ನಾ). (ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ) ತಳ್ಳುವ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ,—ತೊಲೆ: ಕಡುಸಿರಗೆಯ್ದು ನೂಂಕುದಱಿಯಿಕ್ಕುವ ಬಲ್ದಿಸಿ ಭೀತಿಯಂ ಮನಕ್ಕೊಡರಿಸೆ ಲಗ್ಗೆಯೊಟ್ಟಳದೊಳಟ್ಟಳವಾದುದು ಕೋಂಟೆಗಾಳೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೫). **ನೂಂಕುದಳಿ :** ಕೋಟೆಯನ್ನೇರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುಸೈನಿಕರನ್ನು ಈ 'ನೂಂಕುದಳಿ' ಗಳಿಂದ ನೂಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೫೮).

[ನೂಂಕ್ಕು+ತಱಿ]

ನೂಂಕುಹ (ನಾ). ನೂಕುವಿಕೆ ; ತಳ್ಳುವಿಕೆ : ವಿಪರೀತಂ . . . ನೂಂಕುಹಂ ಕೃಪೆಹೀನಂ ಅಭಿಹಾರಮುಕ್ಕ್ಯಂ (ನಾನಾರ. ೧೫೨).

[ನೂಂಕು₁+-ಹ₂<-ಪ₂]

ನೂಕಡ್ಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒತ್ತು ಸೇವಿಗೆ : "ಬಂದ ನಂಟರಿಗೆ ನೂಕಡ್ಡೆಯೇ" ಎಂದಳು. ನೂಕಡ್ಡೆ ಎಂಬುದು ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇವಿಗೆಗೆ ಹೆಸರು (ಮುಗಿಯು. ೧೫೭). [<ನೂಂಕು₁]

ನೂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೂಕು ; ತಳ್ಳು ; ದಬ್ಬು : ಕಾಲ್ಬಲಗಳಂ ನೂಕರಿಸಿ ತುಳಿತುಳಿದು ಕೊಂದುದೈ ಚತುರಂಗ ಬಲಗಳಂ ಸುಪ್ರತೀಕ (ತುರಂಗ. ೪೯-೩೮). [<ನೂಂಕು₁+-ಇಸು₃]

ನೂಕಾಟ (ನಾ). ನೂಕುನುಗ್ಗು : ಅವರ ನೂಕಾಟದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಉಸಿರು ಸಿಕ್ಕಿದಂತಾಯಿತು (ಆಲಹೂ. ೧೩). [<ನೂಕಾಡು]

ನೂಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಕು ನುಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ತೊಳಲು. **೨.** ನುಗ್ಗಾಡು : ಬೇಕಾದ ಬಗೆಯ ದಂಡು ನೂಕಾಡಿ ನುಗ್ಗಿಬಂದು ಬೇಕಾದುದಾದರೇನು ಸಾಕಾಗದಾಗ ತಾನು (ಗಂಗಾತ. ೧೮-೬); ಜನ ತಂತಿಬಲೆಯ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ನೂಕಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೧೮೮). **೩.** ತಳ್ಳಿ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು.

ನೂಕುನೂಕಾಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೂಕುನೂಕಾಡುವ ವಿಪತ್ತಿನ ವೈಕೃತಿಗೆ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ದಿಟವಾಕೆವಾಳನೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದರಸ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುಸ್ವ್ಯಾಅ. ೨೨-೪೭). [ನೂಕು$_1$(<ನೂಂಕು$_1$)+ಆಡು$_1$]

ನೂಕಿಸು 'ನೂಂಕಿಸು' ನೋ.

ನೂಕು$_1$ 'ನೂಂಕು$_1$' ನೋ.

ನೂಕು$_2$ 'ನೂಂಕು$_2$' ನೋ.

ನೂಕುತೆರೆ 'ನೂಕುದೆರೆ' ನೋ.

ನೂಕುದೆರೆ, ನೂಕುತೆರೆ (ನಾ). ದಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಬರುವ ತೆರೆ ; ತಳ್ಳುವ ಅಲೆ ; ಏರಿಬರುವ ತರಂಗ : ಬೀಸಿದರು ಬಿಜುಗಾಳಿಯಾಗಿ ಮಹಾಸಮುದ್ರದ ನೂಕುದೆ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ರೆಯಲಿ ಬೇಸಱಿಸಿದರು ಹರಿದರ ವನಿಯಲಗ್ನಿರೂಪಾಗಿ (ಕುಸ್ವ್ಯಾಅ. ೧೨-೪೯). **ನೂಕುತೆರೆ :** ಪ್ರಳಯ ಜಲಧಿಯ ನೂಕುತೆರೆಗಳ ಲಹರಿಯೋ ನಿಲುವಾತನಾರಿದಕೆ (ಕುಸ್ವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨). [ನೂಕು$_1$(<ನೂಂಕು$_1$)+ತೆರೆ$_4$]

ನೂಕುಧಾರೆ (ನಾ). ನುಗ್ಗಿಬರುವ ಪ್ರವಾಹ; ಏರಿ ಬರುವ ಪ್ರವಾಹ : ಗಾಳಿಯೆತ್ತಲು ಘಾಡಿಸುವ ಮೇಘಾಳಿಯೆತ್ತಲು ವೈರಿ ಸೇನೆಯ ನಾಳಿಗಡಿತದ ನೊರೆಯ ರಕುತದ ನೂಕುಧಾರೆಗಳ ಏಳಿಗೆಯಲಾ ಛತ್ರಚಮರೀಜಾಳ ನನೆದವು (ಕುಸ್ವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೩).
[ನೂಕು$_1$(<ನೂಂಕು$_1$)+ಧಾರೆ]

ನೂಕುಬಂಡಿ (ನಾ). ತಳ್ಳುಗಾಡಿ ; ರಿಕ್ಷಾಗಾಡಿ : ನೂಕುಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಆಂಗ್ಲರಮಣಿ, ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲಪುರುಷಗಣ, ವಾಯುಸೇವನೆಗೆಂದು ಹೊರಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೯೭).
[ನೂಕು$_1$(<ನೂಂಕು$_1$)+ಬಂಡಿ$_1$]

ನೂಗಿಸು 'ನೂಂಕಿಸು' ನೋ.

ನೂಗು 'ನೂಂಕು$_1$' ನೋ.

ನೂಡನುಳೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೂಡನುಳೂರೊಳ್ ಕಾದಿದನ್ದು ಅಯ್ನಾರ್ವ್ವರಿಗಾಗಿ ರಾಜಭೂಷಣಮ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸಗದೊಳ್ ಇಟ್ಟಿರ್ಮ್ (ಪ್ರೈಅಬಿ. ೧೯೨೩, ೩೩-೩ ; ?). [?+ಊರ್]

ನೂತ$_1$ 'ನೂಲ್$_1$' ಪರಾ.

ನೂತ$_2$ (ಗು). ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ; ಕೀರ್ತಿಸಿಕೊಂಡ ; ಸ್ತುತಿಸಿಕೊಂಡ : ಅವನೀನೂತಯಶಂ ಯಶೋಧವಳಿತಾಶಾಮಂಡಳಂ ಮಂಡಳಾಗ್ರವಿಲೂನಾರಿಬಲಂ . . . ಶ್ರೀಮಚ್ಚಮೂವಲ್ಲಭಂ(ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೬೬ ; 1137) ; ತಾಳಸ್ಥೂಳಕರಂ . . . ದಾನಾರ್ದ್ರಗಂಡಸ್ಥಳಂ ಲೀಳಾಯಾನನುದಗ್ರ ಪಲ್ಲವನದೇಂ ತಾನಾಯ್ತೊ ನೂತಕ್ಷಮಾಶೀಳಂ ಕೇಸರಿಗಂ ನಿರೀಕ್ಷಣಸುಖ ಶ್ರೀಪಂಜರಂಕುಂಜರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೦). 'ವಿನೂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೂತನ (ಗು). ೧. ಹೊಸ ; ಅಭಿನವ ; ನವೀನ : ನೂತನಮಣಿಭೂಷಣ ಬಾಲಾತಪಸಿತಮಣಿಮರೀಚಿ ಚಂದ್ರಾತಪಪಿಷ್ಟಾತಕಪರಾಗಪಿಂಜರಿತಾತಪಮಯಮಾದುದಾ ಧರಾಧಿಪಭವನಂ (ಆಪಿಪು. ೭-೧೧೫) ; ಬುಧರಿರ್ದು ನೋಟ್ಪುದು ಪುರಾತನನೂತನ ಕಾವ್ಯರೇಖೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೭) ; ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಗೂ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರಲ್ಲಿ ನೂತನ ಉತ್ಸಾಹ, ಆಶಾಭಾವನೆ ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೪೩). ೨. ಎಳೆಯ. ೩. ತಾಜಾ. (ನಾ). ೪. ಹೊಸದು; ನವೀನವಾದುದು : "ನವ್ಯಂ, ನವಂ, ನವೀನಂ, ನೂತನಂ, ಅಭಿನವಂ, ನೂತ್ನಂ—ಈ ೬ ಪೊ(ಹೊ) ಸತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೬) ; ನೂತನವಾದುದಕ್ಕೆ ಸೋತವನು ನಾತದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೋತಾನೇ ? (ಗಾದೆ). ೫. ಅಪೂರ್ವವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು : ಇದು ಪೊಸರೀತಿ . . . ಲೇಸಿದು ರಸಸ್ಥಿತಿ ನೂತ್ನಮಿದಲ್ತೆ ನೂತನಂ ಪದರಚನಾವಿಲಾಸಮಿದು ಕಬ್ಬಮಪೂರ್ವಮಿದೆಂದು . . . ಕೀರ್ತಿಸೆ ಬಿಮಿರ್ಚುವೆನೀ ಸುಭಗಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೨೬). ೬. ಈಚಿನವನು ; ನವೀನ : ನೂತನರುಂ ಪುರಾತನರು ಮುಪ್ಪ ಮಹಾಕವಿಗಳ್ಗನಿತ್ತ ವಿಖ್ಯಾತಿಗೆ . . . ಕೈ ಮಿಗೆ ಪೇಟ್ದಪೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೫೧). ೭. ನೂತನ ಕಾಲದ ಶರಣ : ವರ ಪುರಾತನ ಪುಣ್ಯಚರಿತೆಯಂ ನೆನೆದು ವಿಸ್ತರಿಸುವೆಂ ಧರೆಯ ನೂತನರ ಚಾರಿತ್ರಮಂ (ಬಶಿಚಂ. ೩೮ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ನೂತನಂಬಡೆ, ನೂತನವಡೆ(ಕ್ರಿ).೧. ಹೊಸತನವನ್ನು ಹೊಂದು; ನವೀನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ. ೨. ಸೊಗಸಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಅಂದವಾಗು : ಪಿಡಿದ ಲೀಲಾಬ್ಜಂ ನೂತನಂಬಡೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ಪ).

ನೂತನವಡೆ : ೨. ಆನೆಯ ಶಾಲೆ ಹಯಾವಳಿಗಳ ಲಾಯ ಜೀನಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿಏನೆಂಬೆ ನೂತನವಡೆದಿಹುವುಜಿಕೆ ನೋಳ್ಪ ಮಾನಿಸರುಗಳ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಕಂಸವಿ. ೨-೬೮). [ನೂತನ+ಪಡೆ$_1$]

ನೂತನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಹೊಸ ರೀತಿ,—ದಾರಿ: ಈ ತೆಱದಿಂದರ್ಥಾಲಂಕೃತಿಯೋತು ವಿಭೇದಮನಾದಮೆಲ್ಲಮಂ ನೂತನಮಾರ್ಗಮೆಸೆಯೆ ಪೇೞ್ದಂ ಖ್ಯಾತಯಶಂ ಕವಿತಾಗುಣೋದಯಂ (ಕಾಸ್ವ್ಯಾಪ. ೭೭೮).
[ನೂತನ+ಮಾರ್ಗ]

ನೂತನವಡೆ 'ನೂತನಂಬಡೆ' ನೋ.

ನೂತನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನವೀನ ಶಕ್ತಿ,—ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಯಾವುದೋ ಅಪೂರ್ವ ನೂತನಶಕ್ತಿಯೊಂದು ಅವನನ್ನು ಅವಳೆಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೯೫). [ನೂತನ+ಶಕ್ತಿ]

ನೂತನೆ (ನಾ). ಹರೆಯದವಳು; ಯೌವ್ವನೆ; ಜವ್ವನೆ : ಎಸೆವುಡಿಗೆಯ ಪೊಸಚೆಲ್ವೆಗೆ ನುಡಿದ್ದೊಡೆಯ ನೂತನೆಗೆ . . . ಸೇವಳದ ನಾಯಕಿಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೧ ಪ). [ಸಂ. ನೂತನಾ]

ನೂತಿ$_1$ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಸಣ್ಣಿಸಿ ನೂತು ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹುಯ್ದು ಒಪ್ಪಂದರುವೆಗೆ ಅಪ್ಪಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಳಕೆರಡು ನೂತೀನೇ ನೂತು ಮಳಕೊಂಡು ದುಡ್ಡು ಕಲ್ಲುಗಳನೇ ತರಿಸಿ ನಾಲಕು ಮಂದಿ ಜಾಡರನೇ ಕರಸಿ (ನಾಪದ. ೧೪೧).
[<ನೂಲ್$_2$]

ನೂತಿ$_2$ 'ಲೂತಿ' ನೋ.

ನೂತಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ನೂತಿಹುಣ್ಣು ಇರುವ ಕಣ್ಣು : (ಕಿ). 'ಕಣ್ಣುನೂತಿ' ಪರಾ.
[ನೂತಿ$_2$ (<ಲೂತಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ನೂತಿವ್ರಣ (ನಾ). ನೂತಿಯ ಹುಣ್ಣು : ಗೋರೋಜನವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಕಿಂಚಿತ್ ಭೇದಿಕರವಾಗಿ ನೂತಿವ್ರಣ ಸಕಲವನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೨). [ನೂತಿ$_2$ (<ಲೂತಿ)+ವ್ರಣ]

ನೂತಿಹುಣ್ಣು (ನಾ). = ನೂತಿವ್ರಣ : ನೂತಿಹುಣ್ಣಿಗೆ :—ಬಾಳೆ ಹೂವು, ಹುರುಳಿ, ಗೇರಹರಳು ಇವೆಲ್ಲಟ್ಟು ಇಳುಹಿ, ಗೇರಹರಳು ಮೆಲಲು ನೂತಿ ಮಾಣ್ಗು೦ (ವಿವೈವಿ. ೬೩).
[ನೂತಿ$_2$ (<ಲೂತಿ) + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ನೂತು 'ನೂಲ್$_1$' ಪರಾ.

ನೂತೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದವಳು ; ಸ್ತುತ್ಯಳಾದವಳು. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದವಳು : ಆತನ ವಧು ತಾಂ ಶ್ರೀಮತಿ ನೂತೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೂತ] ಯಶೋನ್ವಿತೆಯಾಕೆಗಾ ದಿವಿಜೆ ತನೂದ್ಭೂತೆಯೆನಿಸಿರ್ದಳೀ ವಧು ಮಾತೇಂ ಮಾದೇವಿಯಾಗಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೩೫). [ನೂತ$_2$+-ಎ$_2$]

ನೂತ್ನ (ಗು). ೧. = ನೂತನ ೧: ನಿಯತಂ ಚತುರನುಯೋಗ ಪ್ರಯೋಗ ಪೂರ್ವಾನುಯೋಗ ಸಾಗರವೀಚೀಚಯದಿಂ, ಪೊಜಪೊಣ್ಮಿದುದತಿಶಯ ಸುಕಥಾನೂತ್ನರತ್ನರಶ್ಮಿಕಳಾಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೩) ; ನೂತ್ನರತ್ನಾಭರಣಂಗಳಿಂ ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದು ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದಂಗನಾಜನಂಗಳಿಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತು ವಿರೆಯಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ಪ) ; ನೂತ್ನ ಶಶಿಕಾಂತನಿರ್ಮಳರತ್ನ ಚ್ಛವಿಸಹಜವಸನಭೂಷಣಮಾಳಂ . . . ಮಹಿಮನೆಸೆದನಂದಹಮಿಂದ್ರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೧೨-೯೨) ; ನರನ ಪ್ರಾಕೃತನಕೆ ನೂತನಸತ್ತ್ವ ಬೆರೆತು ಪರಿವುದೀ ವಿಶ್ವಜೀವನಲಹರಿಯನವರತ ಚಿರಪ್ರತ್ನನೂತ್ನ ಜಗ (ಪಂಕುಕ. ೧೭೯). ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಸೊಗಸಾದ; ಚೆಲುವಾದ : ಆ ರಮಣೀಯ ದೇವಾಯತನನೂತ್ನಸ್ತಂಭವಂ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಂದಿರ್ದು ತದಂಗನಾಗೀತಾವಸಾನಸಮಯಮಂ ಪಾರುತ್ತಮಿರ್ಪುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೮೬). (ನಾ). ೩. ಹೊಸದು ; ನೂತನವಾದುದು : "ನವ್ಯಂ, ನವಂ, ನವೀನಂ, ನೂತನಂ, ಅಭಿನವಂ, ನೂತ್ನಂ—ಈ ೬ ಪೊ(ಹೊ)ಸತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೨೬). ೪. ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತು ; ಮನೋಹರವಾದ ವಸ್ತು : ಶ್ರೀಜಾನಕೀಶಿರೋರತ್ನಮಂ ಸಂಪತ್ಪ್ರಮಾಜಗಳ ಕೈಗೈವ ಯತ್ನಮಂ ಶುಭವಿಭವರಾಜಿಗಳನೊಲಿದೀವ ನೂತ್ನಮಂ ತಂದಿತ್ತ ಮಾರುತಿಯ ನೋಡಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧). [ಸಂ.]

ನೂತ್ನಾಗಾರ (ನಾ). ಹೊಸ ಮನೆ : ಕೆಂಪಿನ ಪೂವನೆಣ್ಣೆದಲೆ ನೂತ್ನಾಗಾರಮಂ ದೈತ್ಯರಂ ಕನಸೊಳ್ ಕಾಣಲು ಬಾರದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೭೦). [ನೂತ್ನ + ಆಗಾರ]

ನೂನ₁, ನೂನು (ನಾ). ೧. ಕೊರತೆ ; ಅಭಾವ ; ನ್ಯೂನತೆ : ಪಟಿಯ ಸೀರೆಯಂತೆ ಗುಣದೊಳ್ ನೂನವಾಗದೆ ಕಾಗೆಯಂತೆ ಪಿಜಿರ್ಗೆ ಪೀಡೆಯಂ ಮಾಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ—ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ—ಅಮಾಸೆ, ಅವಸೆ . . . ನ್ಯೂನ-ನೂನ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ನದಿಗೆ ಬಲವಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಮುನಿಕೋಟಿಗಳು ನಿತ್ಯಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾನುಷ್ಠಾನವಿಧಿಗಳನೂ ನೂನವಿಲ್ಲದೆ ರಚಿಸಿ . . . ಜಪಿಸುತಲಿಹರು (ಆನಂರಾ. ೧-೩-೧೭). ೨. ತುಚ್ಛವಾದುದು ; ಹೀನವಾದುದು : ಕಾಯವೆಂಬ ಕದಳಿಯನೆ ಹೊಕ್ಕು ನೂನ ಕದಳಿಯ ದಾಂಟಿ ಜೀವ ಪರಮರ ನೆಲೆಯನಜಿದು ಜನನ ಮರಣವ ಗೆದ್ದು ಭವವ ದಾಂಟಿದಲ್ಲದೆ ಘನವ ಕಾಣಬಾರದೆಂದರು (ಲಿಂಗಪ. ೬೨-೫೦). ೩. ಭಂಗ ; ಭಗ್ನತೆ : 'ನೂನಿಸು' ಪರಾ. ನೂನು : ೪. ವಿಕಲತೆ; ವಿಕಾರ : ಅವಯವಂಗಳು ನೂನು ಕೂಸಿಲ್ಲದೆ ಬರೆಗಳ ಹಾಕದೆ ಇರುವಂತಹ ಗೋವ ತಂದು (ಚನ್ನಪ. ೪. ೬೨-೧೬೩). [<ಸಂ. ನ್ಯೂನ]

ನೂನ₂ (ನಾ). ದಿಟ ; ಸತ್ಯ ; ನಿಜ : ನೂನವಿದು ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪಂಚಕಮಾನನಿಧಿ ಪವಮಾನತತ್ತ್ವದ ಸಾರದಿಂದಾಯ್ತು (ಅಮೃತ. ೪-೨೦) ; ನಾನು ನಾನೇ ನಾನೆನುತ್ತೆ ಕಿರಿಕೊಡದ ನೀರ್ ಗಾನಗೆಯ್ವುದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂ ಕಡಲ ಮರೆತು ನೂನದಿಂದೆಲ್ಲವೆನುವಬ್ಧಿಯೊಳಗದನಿರಿಸೆ ಮೌನವದು ಮಣ್ಣರಗಿ (ಪಂಕುಕ. ೯೦೧). [<ಸಂ. ನೂನಂ]

ನೂನಂ (ಅ). ೧. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ನಿಜವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ : ಆನುಂ ಪೊಜಮಡಲಾಜಿಿಂ ನೂನಂ ಮನವಿಕ್ಕಿ ಪಸಿದು ಸಾಯದೆ ನೀಮೆತ್ತಾನುಂ ಪಡೆವೊಡೆ . . . ಅಜಿಸಿ ತಿನ್ನಿಮೆನಗಂ ತನ್ನಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೧-೯) ; ನೂನಂ ಹಸಿವು ನೀಗಿತೇನುಂಟು ಸಂದೇಹಮಾನಂದಮಾಯ್ತೆಂದು ನಲಿದನಾ ಯತಿವರನುಂ(ದುರಪು.೧೯-೧೫). ೨. ಬಹುಶಃ; ಪ್ರಾಯಶಃ. [ಸಂ.]

ನೂನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುರಿ ; ಭಗ್ನವಾಗು : ಆ ನರೇಂದ್ರಾಟೋಪವಾದಿ ಚುಂಬನದಿ ಪಲ್ಮೂನಿಸಲ್ ಭೋಗವಾರಾತಾರು ಕೊಲುವರೆಂಬಾ ನುಡಿ ಭಯಂಕರಕೆ ಬಿಡೆವುಯೆನುತೊತ್ತಿಬಹಿರಿಂಗಸ್ತ್ರ ದಾನಿಸಿದರು (ಜೈನಮು. ೧೫-೨೧). [ನೂನ₁ + -ಇಸು₃]

ನೂನು 'ನೂನ₁' ನೋ.

ನೂಪುರ (ನಾ). ೧. (ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಳ್ಳ) ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ಕಾಲ್ಗಡಗ ; ಕಾಲಂದುಗೆ : "ತುಲಾಕೋಟಿಃ, ನೂಪುರಃ—ಈ ೨ ಗೆಜ್ಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೭) ; ವರಹಂಸಕದಂಬಕಮದು ಶರದಂಬುದಮಲ್ತು ಮುಖರ ನೂಪುರಸಂವಾದಿರವಂ ನೆಗಟ್ದಪ್ಪುದು (ಕವಿಪಾ. ೩-೧೦೩) ; ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರವೃಂದವಂದಿತಪಾದಂಗೆ ಮೃದುಪದಂಗಳೊಳ್ ಕಲರವರಣಿತ ಮಣಿನೂಪುರಂಗಳಂ ತುಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೬ ಪ) ; ಅನಲಂ ರೂಪಿನ ಪಕ್ಷಪಾತದೊಳೆ ತಾನೇಟ್ಟೆಂದು ನೀರೇಜಗರ್ಭನ ಗೆಯ್ತಂ ಗಡಮು ಪ್ರಮಾಣಮೆನುತಂ ತಜ್ಜಾತಿ ಸಂಶೋಧನಕ್ಕನುರಾಗಂಬೆರಸಾದಮಪ್ಪಿದನೊ ಪೇಟಿಗಳೆಂತೆಂಬಂದದಿಂದೆನಸುಂ ನೂಪುರರತ್ನಕಾಂತಿ ತನುವಂ ಪರ್ವಿತ್ತು ತನ್ವಂಗಿಯಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬) ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಿಂ ಸರೋವರದಿಂ ಕೌತುಕಮುನವರ್ಣಂಡರ್ಕೌತುಕ ಮಂಗಳಪುರಮನುವರ್ಣನಾನೂಪುರಮಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೩೪) ; ಸೀತೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿತ್ತೊಂದು ಕಿಂಕಿಣಿ ಕನಕನೂಪುರದ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೩.೩೫-೧೦೪). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; "ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಪಾದಗಳನ್ನು ಮುಂಗಾಲು ಮತ್ತು ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳಲ್ಲಿ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೨೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪದಮೊಂದಂ ಕುಂಚಿತಮಂ ಪುದಿದುಂ ಪಿಂತಣ್ಗೆ ನಿಮಿರ್ದು ಹಿಮ್ಮಡದಿಂದಂ ಒದವಿ ತಾಗಲ್ಕೆ ತ್ರಿಕಮುಮನದನಗ್ರದ ತಲದೆ ತಟ್ಟೆ ನೂಪುರಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೪೭). [ಸಂ.]

ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ (ನಾ). ಕಾಲುಕಡಗದ ಶಬ್ದ ; ಅಂದುಗೆಯ ನಾದ : ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ನಿಜಚರಣಮಣಿನೂಪುರಕ್ವಣಿತಮಂ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಯಾಂಚರಮೆ ಗೆತ್ತೆಳಸುವ ರಾಜಹಂಸನಂ ಕಂಡು ಕನಲ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೪). [ನೂಪುರ+ಕ್ವಣಿತ]

ನೂಪುರಝೋಂಕೃತ (ನಾ). = ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ : ನೂಪುರಝೋಂಕೃತಮೆಸೆಯಲ್ ಚಾಪಳಕರಲೋಚನಾಂಶು ನಿಮಿರುತ್ತಿರಲ್ (ತ್ರಿಷವಿ. ೧೧-೧೯). [ನೂಪುರ + ಝೋಂಕೃತ]

ನೂಪುರರಣಿತ (ನಾ). = ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ : ಪಳಂಚುವ ರತ್ನಮಾಲೆಗಳೊಳಮಡಿಯಿಡುವ ರಮಣಿಯರ ನೂಪುರರಣಿತಕ್ಕೆಳಸಿ ಬರ್ಪ ಅಂಚೆವಿಂಡಿನಿಂಚರದೊಳಮುಲ್ಲಸಿತಮಾದ ಕಾಂಚೀಕ್ರೇಂಕಾರಕ್ಕುತ್ಕಂಠಂಗಳಾದ ಸಾರಸಂಗಳ ಕೂಜಿತಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೭).
[ನೂಪುರ+ರಣಿತ]

ನೂಪುರರವ (ನಾ). = ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ : ಸೀತಾರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ ವೃದ್ಧನಂ ಪರ್ಯಂಕಕೆತ್ತಿ ಸಂತೈಸುತಿರೆ, ವರ್ಧಿಸಿತೊ ನೂಪುರರವಂಬೆರಸಿ ಸ್ತ್ರೀಜನಾಕ್ರಂದನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೧-೩೫೪).
[ನೂಪುರ+ರವ₁]

ನೂಪುರಾರವ (ನಾ). = ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ : ಅವತಂಸೋತ್ಪಲತಾಡನಂ ಕನಕಕಾಂಚೀಬಂಧನಂ ನೂಪುರಾರವಝುಂಕಾರಿತ ಚಾರುವಾಮಚರಣಾಘಾತಂ . . . ಚಕ್ರಿಗಿತ್ತುವಲಂಪಂ ಪ್ರಣಯಪ್ರಕೋಪಸುರತಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ಕಾಂತೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೭). [ನೂಪುರ + ಆರವ]

ನೂಪುರೋಲ್ಲಪನ (ನಾ). = ನೂಪುರಕ್ವಣಿತ : ನೃಪಲೀಲಾಪರಿಪನ್ನಿಕೇತನಪುರೋಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾರ್ತಂದಳ್ . . . ನೂಪುರೋಲ್ಲಪನವ್ಯಾಜದಿ ನಾಗಳೇಸುವೆಸನಂ ಕಾಮಂಗೆ ಪೇಟ್ವಂದದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೧೪).
[ಸಂ.]

ನೂರಡಿ (ನಾ). ೧. ನೂರು ಅಡಿ. ೨. ಶತಪಥ.

ನೂರಡಿ ಮಾಡು = ಶತಪಥ ಹಾಕು : ವನಮಾಲಿಯು ಬಹಳ ರಾತ್ರಿಯ ವರೆಗೆ ಹೊರಬಂಕದಲ್ಲಿ ಅದೆಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ನೂರಡಿ ಮಾಡಿಮಾಡಿ ತನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಮನೆ ಹೊಕ್ಕನು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೧೦).
[ನೂರು (<ನೂಱು$_2$) + ಅಡಿ$_1$]

ನೂರು 'ನೂಱು$_2$' ನೋ.

ನೂರುಕಾಲ 'ನೂರ್ಕಾಲ' ನೋ.

ನೂರುಮಡಿ 'ನೂರ್ಮಡಿ' ನೋ.

ನೂರೆರ್ದೆ (ನಾ). ೧. ನೂರು ಎದೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಅತಿಶಯವಾದ ಧೈರ್ಯ,—ಕೆಚ್ಚು : ಅಂದಿನ ಆ ಸುಳ್ಳಾಲೆಯೋಲೆಗೆ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನದ ಶ್ರೀಹಸ್ತದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೇ ಕಯ್ಬರೆದಂಕಿಸುವಂತೆ ನಡೆಯಿಸಿದ ನೂರೆರ್ದೆಯ ವಂಚನೆಯ ದ್ರೋಹದ ಸಿದ್ಧಿಯು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೧೬೧-೧೬).
[ನೂರು (<ನೂಱು$_2$)+ಎರ್ದೆ]

ನೂರೆಲೆ 'ನೂಱೆಲೆ' ನೋ.

ನೂರೆಲೆಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : ತೂನಗೆಣಸು, ಮುಡಿಗೆಣಸು, ನೂರೆಲೆಗೆಣಸು, ತುಣಗೆಣಸು, ದಂಡಾಲು (ಮೈಜಿಗ. ೩೧-೫೯೨). [ನೂರು (<ನೂಱು$_2$)+ಎಲೆ$_1$ + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಿಸು)]

ನೂರ್ಕಡಿ (ನಾ). ನೂರು ತುಂಡು ; ನೂರು ಚೂರು ; ಅನೇಕಾನೇಕ ಚೂರು : ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರ ಯರ್ದೆಗೆ ಲಗ್ಗೆಯಂ ತಾಗಿ ನೂರ್ಕಡಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಳ್ಪ ದುರುಳ ಕಾಮನ ಕನಕ ಕಂತುಕಾಯುಗಳಮಂ ನೆರೆ ಪೋಲ್ವ ಸುಣ್ಮಡಂ ಮಪ್ಪುತಿರಲು (ನಪಮೋ. ೨೩-೧೮).
[<ನೂಱು$_2$+ಕಡಿ$_3$]

ನೂರ್ಕಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ನೂರ್ಕಳ (ಚಾರ).— ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ ವೃಕ್ಷ. ಕಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗಿನ ಗಂಡು ಗಟ್ಟಿ ಇರುತ್ತದೆ . . . ಫಲವು ಕರೆ ಛಾಯೆಯ ಅಂಜೀರೀ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೨). [?]

ನೂರ್ಕಾಲ, ನೂರುಕಾಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ; ಅನೇಕ ವರುಷ : ಹೊಸರಕ್ತದವರು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಘೋಷಿಸಿದರು—ಬಾಳು ಶಾಂತವ್ವ ನೂರ್ಕಾಲ ಉಘೇ ! ಉಘೇ ! (ಸಪತಿ. ೫). **ನೂರುಕಾಲ:** ನೂರುಕಾಲ ಬಾಳು ಮಗು (ರೂಢಿ).
[<ನೂಱು$_2$ + ಕಾಲ]

ನೂಚ್ಛಾಸಿರ 'ನೂರ್ಛಾಸಿರ' ನೋ.

ನೂರ್ಛಾಸಿರ, ನೂಚ್ಛಾಸಿರ (ನಾ). ನೂರು ಸಾವಿರ ; ಒಂದು ಲಕ್ಷ : ನೂಱ ನೂರ್ಛಾಸಿರಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ವಿಮಾನದ ಯಾನದ ವಾಹನಂಗಳಗ್ರೇಸರಸದ್ವಿಮಾನಮುಮನರ್ಪನೆಯೊಳ್ ದೊರೆಕೊಂಡ ಚೆಲ್ವುಮಂ ಅವಗಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨) ; ಅಂತ್ಯಲೋಪಕ್ಕೆ — ನೂರ್ಮಡಿ, ನೂರ್ಮಾತು, ನೂರ್ಛಾಸಿರಂ, ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ, ಸಾಸಿರ್ವರ್ (ಶಮದ. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ). **ನೂಚ್ಛಾಸಿರ:** ತನಗೆಡೆವಿಡದತಿಚಪಲಂ ಮನಮದು ನೋಡೊಂದೆ ನೂಱು ನೂಚ್ಛಾಸಿರಮಾಯ್ತೆನೆ ಬಿಡದೆ ಪಿಡಿದು ನೃಪರಂ ಕನಲ್ಚಿ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಗೆಯ್ವುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೯) ; ಸಂಖ್ಯೆಗೆ— ಇಚ್ಛಾಸಿರಂ, ಎಣ್ಛಾಸಿರಂ, ನೂಚ್ಛಾಸಿರಂ, ಪದಿನೆಣ್ಛಾಸಿರಂ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). [<ನೂಱು$_2$+ಸಾಸಿರ]

ನೂರ್ಮಡಿ, ನೂರುಮಡಿ, ನೂಱುಮಡಿ (ನಾ). ನೂರರಷ್ಟು ; ನೂರು ಪಟ್ಟು : ಗಂಡಗಾಡಿ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲಾದುದಾ ರಥಮನೇಱಿಲೊಡಂ ಪಡೆಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೧); ಸಿರಿ ಪರುಸ ಕಲ್ಪತರು ಸುರಧೇನುಗಳು ಬಂದ ಹರುಷದಿಂ ನೂರ್ಮಡಿಯೆನಿಪ್ಪ ಸಂತಸದಿಂದ . . . ನಲಿದು ಬೆಸಸುವುದು (ತಿರುಶ. ಪೇ. ೧೧-೮) ; ಮದಗಜಗಮನೆಯರಡಿಯಿಟ್ಟು ನೂರ್ಮಡಿ ಮದನನ ನೋಡಿದರೊಸೆದು (ಭರತೇ. ೨೧-೭೫) ; ಸಿಡುತೋಳ ಬಲ ನೂರ್ಮಡಿಯಪ್ಪದು ನುಡಿ ತಾಯೆ, ನಿನ್ನಯ ನುಡಿಬಲದಿ (ವಿಸೀಗೀ. ೫೧-೫). **ನೂರುಮಡಿ :** ಅವನಿಯೊಳು ದಶಕಂಠ ಮೊದಲಾದವರುಗಳ ವಿಕ್ರಮಕೆ ನೂರುಮಡಿಯಹನು ಕೇಳ್ಕೆ ಕುಂಭದಾನವನೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ದೇವೀಪು. ೫-೨೦) ; ನಾನೀ ಪೊಳ್ತು ತೊರೆವ ರಾಜ್ಯಕೆ ನೂರುಮಡಿ ಶಾಶ್ವತದ ಸಿರಿಯು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಹುದೆನಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೧-೯೫). **ನೂಱುಮಡಿ :** ಸೀತೆಗೆ ಜಾಹ್ನವಿಗೆ ರವಿಸತಿಗೆ ನೂಱುಮಡಿ . . . ಗಂಗಾಯಿ (ಬಸಪು. ೪-೩೦) ; ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಪುಟದ ಚಿನ್ನಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಹೊಮ್ಮಱಿಯ ರೂಪಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೪); ಮುಂದೊರ್ವ ವೀರಶೈವಾಚಾರ್ಯನೀ ಧರೆಗೆ ಬಂದಿದಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗಂ ತೋರ್ಪನೆಂದು ಸೂಚಿಸುವಂದದಿಂದುದಯಶೈಲಾಗ್ರದೊಳ್ ದಿನಪನುದಯಿಸಿದನು (ಚೆಬಪು. ೪-೭).

ನೂರ್ಮಡಿ ಅಯ್ಯ ಹರಸಂ = ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಬಿನ್ನವುರಂ ೧೨ಱೊಳಗಣ ಕುಳುವನೂರುಂ ನಿಟ್ಟಾರವೆಯುನಂತೆರಡೂವನೆ ಖಚಾಯೆಲೆ ಕುಡುವ ನೂರ್ಮಡಿ ಅಯ್ಯ ಹರಸಂ ಬಮ್ಮಿರ್ಸೆಟ್ಟಿಗೆಗೊಟ್ಟ ಶಾಸನದ ಪೊಲದ ಸೀಮೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯-೧೨ ; 1043). **ನೂರ್ಮಡಿ ತೈಲ** = ರನ್ನನ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯವಂಶದ ಸ್ಥಾಪಕನಾದ ತೈಲಪಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು ; ☞ ತೈಲಪನ ಪರಾಕ್ರಮದ ನೂರರಷ್ಟು ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ನೂರ್ಮಡಿ ತೈಲನ ಪಡೆವಳ ತೈಲಪನ ಜನನಿಗೆಣೆ ಪೆಱರೊಳರೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೫೧) ; ಆ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳದೊಳೊಳಸುದತೀಶಂ ಪ್ರತಾಪಿ ನೂರ್ಮ್ಮಡಿತೈಲಂ ಪಾಸದ ವಿಭವಂ . . . ಸಕಳಧಾತ್ರಿಯನಾಳ್ದಂ (ಇಅ. V, ೧೫-೧೧ ; 1019).
[<ನೂಱು$_2$+ಮಡಿ$_3$]

ನೂರ್ಮಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂರು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗು : ರುಕ್ಮಿಣಿಗದೊರ್ವಳ್ ಕಟ್ಟಿದಳ್ ರತ್ನನೂಪುರಮಂ ತತ್ಪದಕಾಂತಿ ನೂರ್ಮಡಿಪಿನಂ ಮಂಜೀರಕಾಕಾಂತಿಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೧೦) ; ಪನ್ನೀರು . . . ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಾಹದೊಳು ಸತಿಪುರುಷರಿದ್ದರು ಮೈಗೆ ಮುನ್ನಿನ ಕಾಂತಿ ನೂರ್ಮಡಿಸೆ (ಭರಚ. ೧೦-೧೩೨) ; ಸಸ್ಯ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ್ ಸಂತಸದಿ ಪೆರ್ಚಿದುವು; ಇರ್ಮಡಿಸಿ ಮೂರ್ಮಡಿಸಿ ನೂರ್ಮಡಿಸಿದುದು ಪೈರುಪಚ್ಚೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೫೯-೨೩). ೨. ನೂರುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ನೂರರಷ್ಟು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ನೂರುಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡು : ಆ ಭುವನ ನಾಭಿಯೆನಿಸಿದ ನಾಭಿಮಹೀಭುಜಭುಜಾಂತರಾಳಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀವ್ಯಾಭಾಸಿ ಮತ್ತಮತಿಶಯಶೋಭೆಯನಾ ಕಾಂತೆಯಿರವಿನೊಳ್ ನೂರ್ಮಡಿಕುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮೭) ; ನೇತ್ರ ನೀಲೋತ್ಪಲದ ನೆಬಿಲ ಬಂಬಲ್ಗಳಿಂ ನೆಯ್ದಿಲಂ ನೂರ್ಮಡಿಸುತ್ತುಂ . . . ಪೊಕ್ಕುದಬ್ಜಾಕರಮನೊಲವಿನಿಂ ಕಾಂತಕಾಂತಾಕದಂಬಂ (ಲೀಲಾಪ. ೧೩-೧೧೬); ವೈಶ್ರವಣಂ ನಿರ್ಮಿಪ ರೈವೃಷ್ಟಿಯೊಳಾದ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ನೂರ್ಮಡಿಪಂತಾ ವರ ದಿವಿಜಸ್ತ್ರೀರತ್ನಾವಳಿ ದಿವದಿಂದವಿಱಿದುದಿಳೆಗುಜ್ವಲಿತಂ (ಪರ್ಥಪು. ೧೩-೫೧).
[ನೂರ್ಮಡಿ+ - ಇಸು$_3$]

ನೂರ್ಮಾತು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಮಾತು ; ಬಹಳ ಮಾತು : ಅಂತ್ಯಲೋಪಕ್ಕೆ—ನೂರ್ಮಡಿ, ನೂರ್ಮಾತು, ನೂರ್ಛಾಸಿರಂ (ಶಮದ. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ). [<ನೂಱು$_2$+ಮಾತು$_1$]

ನೂರ್ಮೆ (ನಾ). ನೂರು ಸಲ ; ನೂರು ಬಾರಿ : "ನೂರ್ಮೆಯೆನಲ್ ಶತವಾರ ನಾಮದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೫) ; ಈ ಮುನಿಪುಂಗವರೊಂದು

ಮಾರ್ಗಮಂ ಕರಮತಿಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಲದೆಯುಣ್ಬುದು ನೂರ್ಮೆಯುಮಂತೆ ಸಾವ್ರೊಡಂ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಕೆವೇಟ್ಕುಮಳಿಪಿಲ್ಲದೆ ನೋಡ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೯೨) ; ನೂರ್ಮೆ ಪಶು ಕಱಿವುದಂ ತಾನೊರ್ಮೆಯೆ ಕಱಿವೆರ್ಮೆಯಲ್ಲದಬಾಯೆರ್ಮೆಗಳೀಯೆರ್ಮೆಗಳೊಳಗಿಲ್ಲೆ ನಿಸಿರ್ದೆರ್ಮೆಯ ಪಿಂಡುಗಳಿನೊಪ್ಪುಗುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೫೦) ; ನಿನ್ನ ಹೆಸರಂ ಕೊಂಡು ನಿಂದೆನಿದೊ ಸಿಡಿಗುಂಡು ನೂರ್ಮೆ ಮಾರ್ಮೊರಸೆ ಕಾರ್ಮೊಳಗನುರ್ವರೆಯಿಂ (೧೪ವಿಂ. ೭೦-೩). [<ನೂಱು₂ + -ಮೆ₂]

ನೂಲ್₁, ನೂಲು₁ (ಕ್ರಿ). - ನೂತ₁ (ಭೂತಕೃ) ; ನೂತು (ಭೂತನ್ಯೂ) ; ಎಳೆತೆಗೆ; ದಾರತೆಗೆ : "ನೂಲ್—ತಂತುಕರಣೇ (ನೂಲು) ತಂತುಮಾತ್ರೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ನೂತ ನೂಲೆಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಚಯಂಗಳಲ್ಲಿ ತಂತುವದು (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪-೬೬). **ನೂಲು₁ :** ಎಣಿಸಿಕೊಂಡೇಳ್ಹಂಜಿಯ ನೂತರೆ ಮಣೆಯದ ಸಾಲವು ತೀರೀತೇ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೩) ; ನೂತಳದಾವ ಸುಜಾಣೆಯೊಳ್ಳಿದೆ ಪುರಾತನದಾವ ಕೋವಿದನೊ ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರವ ತೊಳೆದಸಗನದಾರೆಂದು ಭೂತೇಶ ಬಲ್ಲ ನಾನಱಿಯೆ (ಮೋಹತ. ೨೬-೩೦) ; ನೂತುದೆಲ್ಲಾ ಹಂಜಿಯಾಯ್ತು ? ಅಕಟಾ ಕಂದ ಸೋತೆ ನಿನ್ನಲಿ (ಹಚ್ಚರ. ೫-೬೯) ; ಅಜ್ಜಿ ನೂತದ್ದೆಲ್ಲಾ ಅಜ್ಜನ ಉಡಿದಾರಕ್ಕೇ ಸರಿ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.II ತಮಿ. ನೂಲ್, ; ಮಲ. ನೂಲ್ಕ ;
ತುಳು. ನೂಪು, ನುಪ್ಪು ; ಕುಯಿ. ನೋಲ್ಬ]

ನೂಲ್₂, ನೂಲು₂ (ನಾ). ೧. ಎಳೆ; ಸೂತ್ರ ; ತಂತು ; ದಾರ : "ನೂಲ್—ತಂತುಕರಣೇ (ನೂಲು) ತಂತುಮಾತ್ರೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆಯೆಳಗಾವಿನಸಿಯ ನೂಲೊಳ್ ಕೋದ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಿರಿಮುಗುಳ ಸರಿಗೆಯುಮಂ ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಲಂಬಣಮುಮಂ ತೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ಪ) ; ವಜ್ರಾಯುಧನ ದಿಕ್ಕರಿಕರಾಕಾರಬಾಹುಪರಿಘಯುಗಳಮಂ ತಾವರೆಯ ನೂಲೊಳಾನೆಗಟ್ಟುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೯ ಪ) ; ಪಾಲ್ ಕೆಚ್ಚಲೊಳ್ ತಣಿವು ಊಟದೊಳ್ ಸೀರೆ ನೂಲೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತೆ . . . ಮಹಾವ್ರತಂಗಳುಂ ಜಿನಮತದೊಳ್ ಪುಟ್ಟುಗುಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱವು ಕುಮತಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೩) ; ಆ ಮನೆಯವರು ಪೂಗಟ್ಟುವಂದಮಂ ನೋಡಿ ತಾನುಮೊಂದು ನೂಲಂ ಕೊಂಡು ನಾನಾವಿಧ ಚಿತ್ರಬಂಧದ ಮಾಲೆಯಂ ಸಮೆವ ಹಸ್ತಕೌಶಲ್ಯಮಂ ಕಂಡು (ಜೀವಸಂ. ೨೦೪-೪೬ ಪ). ೨. ಒಡ್ಯಾಣ ; ಡಾಬು ; ಉಡೆನೂಲು ; ಕಟಿಸೂತ್ರ : ಉಡೆ ಜೋಲಲ್ ನೂಲ್ ಸಡಿಲಲ್ ಮುಡಿ ಪಱಿಯಲ್ ಹಾರಲತೆಯುನಕ್ಷಾವಳಿಯಂ ಪಿಡಿವಂತೆ ಪಿಡಿದು ತುರಿಪದೆ ನಡೆತಂದಳ್ ಕಾಮುಯೋಗಿನೀವಿಭ್ರಮದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೦) ; ಸ[ಂ]ಗೆಗೆ ಸೇತಮಾಲೆಗೆ ಬೆಡಂಗಿನ ಕನ್ನವುರಕ್ಕೆ ನೂಲ್ಗೆ ನೂಪುರನಿಕರಕ್ಕೆ ತೋಳ್ವಲೆಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿಂತವು ತಕ್ಕವೆಂದು ಸೌಂದರಿಯ[ರ್] . . . ಆಯ್ದುದಂಕುರ[ಕು]ಮುದಪ್ರಸೂನಫಲಪಲ್ಲವಸಂತತಿಯಂ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಪರ್ಧಮಾ. ೮-೬೯). ೩. ಬಡಗಿಗಳು ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವಾಗ ಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ದಾರದಿಂದ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುರುತು : ಕರಗಸಿಗರೊಂದು ಭಾಗಂಬರಂ ಸೀಳ್ದು ನೂಲ ತಲೆಯೊಳ್ ಕೀಲಂ ಬೆಟ್ಟಿರ್ದ ಮರನಂ ಕಂಡದಱ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦-೫). **ನೂಲು₂:** ೧. ತೆರಣಿಯ ಹುಳು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ನೂಲು ತನ್ನನೇ ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ಸಾವ ತೆಱನಂತೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೫-೧೭) ; ಪರಿವಿಡಿಗಳಿಂ ತನ್ನ ನೂಲಿಂ ತೆರೆಯ ವೊಲು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆನಂದದಿ ಪರಿವೃತೋನ್ನತವೃಕ್ಷಗುಲ್ಮಲತಾತೃಣಂಗಳಲಿ ಹುರಿಗೊಳಿಸಿ (ಬಸವು. ೧೮-೩೮) ; ರಸರೂಪಗಂಧ . . . ನೂಲಿನೊಳು ಸಾಧುಜನದೊಳು ಸಲಿಲದೊಳೆಸೆವ ಬಿಲ್ದಿರುವಿನೊಳು-ಮುಖ್ಯದೊಳು ಶೌರ್ಯದೊಳು ಪರಮನೊಳು ಗುಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೭) ; ಕಲಹವಿಲ್ಲದೆ ನೂಲಿನೆಳೆಯಲಿ ತಲೆಯನರಿವ ವಿರೋಧಿರಾಯರನಳುಕಿಸುವ . . . ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮೆಱಿದರು ವಾಮಭಾಗದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೮-೩೫) ; ಹಾಸಾದ ಮಿಂಚಿನಂದ ಬೀಸಿದ್ದ ಸೆರಗಿನಿಂದ ಸೆಳೆದಂತೆ ಎರಡು ನೂಲು ಉಳಿದಾವ ನಾಕು ಸಾಲು (ಗಂಗಾತ. ೨೧-೩) ; ತಾಯಿಯಂತೆ ಮಗಳು, ನೂಲಿನಂತೆ ಸೀರೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಇದರ ಎತ್ತರವನ್ನು ಒಂದು ನೂಲು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡು (ರೂಢಿ). ೫. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ನಾಣ ಮಱಿಯ ನೂಲು ಸಡಿಲೆ ನಾಚುವರು ನೋಡಾ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣೆಂಬ ಜಾತಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೪-೧೮೪) ; ನಾಣ ಮಱಿಯ ನಾಚಿಕೆ ಒಂದು ನೂಲ ಮಱಿಯಲಡಗಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೭೪-೩೩೦). ೬. ನೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಗ್ಗತೆಱಿ ಹೊಗೆದೆಱಿ ಲವಣ ಪಞ್ಚಕಾರುಕಕಳು ಕೈಬಣ್ಣ ನೂಲು ಕಬ್ಬುನ ದಳವಿಡಿ ಹೆಸೆಯುಕುಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸರ್ವ್ವ ಆಯುವನೂ ಆ ಚೂಡನಾಥದೇವರಿಗೆ ಸರ್ಬ್ಬಮಾನ್ಯಂ ಮಾಡಿ ದಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಧಾರೆಯನೆಱಿದೆವು (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೬-೧೪ ; 1288).

ನೂಲ ಕಂಕಣ = ನೂಲಿನ ಎಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಂಕಣ : "ಕಂಕಣಂ, ಹಸ್ತಸೂತ್ರಂ, ಪ್ರತಿಸರಂ—ಈ ೩ ನೂಲ ಕಂಕಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೨೪). **ನೂಲ ಕುಕ್ಕಡಿ** = ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂತು ಕದಿರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ನೂಲಿನೆಳೆಯ ಉಂಡೆ : "ಕಂಡಿಕಾ = ನೂಲ ಕುಕ್ಕಡಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೦೧). **ನೂಲ ತೊಂಗಲ್** = ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಳ್ಳ ನಡುಕಟ್ಟು ; ಕಟಿಸೂತ್ರ : "ನೂಲ ತೊಂಗಲೆಂದು ಕಟಿಸೂತ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೪೧೪) ; ಒದವಿದ ನೂಲ ತೊಂಗಲುಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪೀನ ನಿತಂಬಮಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕುಚಮಂಡಳಂ ಪಲವುಮಂದದ ಚಂದದ ಚಿನ್ನ ಪೂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಲುಳಿತಾಳಕಂ ಕ್ವಣಿತ ನೂಪುರವಿಲ್ಲದೆ ಪಾದಪದ್ಮವೊಪ್ಪಿದಪುದು ನೋಡ ರೂಪಿನಿತು ಬೇಸಱೊಳಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದೀಕೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೮). **ನೂಲ ತೊಡವು** = ನೂಲಿನ ಆಭರಣ : ರತ್ನದ ತೊಡವಿನ ನೂಲ್ ತೊಡವಿನ ಸೊಡರಿನ ಕಾಟ್ಟಿಚ್ಚಿನ ರಕ್ಷೆಯಂತರಿದುಮೇಳಿದಮುಮಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೫೮). **ನೂಲ ತೋಡಾಗು** = ದಾರದೆಳೆಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಮುನ್ನ ನೂಲ ತೋಡಾಗದೆ ಕೆಟ್ಟು ಪೋದವರನಿಂ ಮಗುಟ್ದುಂ ನಿಱಿಪಂತು ಬೆಳ್ಳನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೬) ; "ನೂಲ ತೋಡಾಗದೆ = ಹರಿದ ನೂಲಿನಂತೆ ತಿರುಗಿ ಸೇರದೆ" (ಪಂಪಪದಿ. ೩೧೮). **ನೂಲ ನೆಯ್ಗೆ** = ನೂಲನ್ನು ನೇಯುವಿಕೆ : ಊತ ಸ್ಯೂತ ಇವು ನೂಲ ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಲಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ತಿಸುಗು (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಊಯಿಾ — ತಂತುಸಂತಾನೇ, ನೂಲ ನೆಯ್ಗೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೧೦). **ನೂಲ ಪರ್ಬ, ನೂಲ ಹಬ್ಬ** = ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ; ☞"ಪಟಗಾರರು ರೇಷ್ಮೆನೂಲಿನಲ್ಲಿ ಏಳು, ಒಂಬತ್ತರಂತೆ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೋಮ ಹವನಾದಿಗಳ ಬಳಿಕ ಅದನ್ನು ಜನಿವಾರದ ಹಾಗೆ ದೇವಿಗೆ ಏರಿಸಬೇಕು. ನೂಲ ಹಬ್ಬವನ್ನು 'ಕಕ್ಕೆ ಹುಣ್ಣಿಮೆ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು" (ಗ್ರಾಮಜ್ಯೋತಿ. ೧೫) : ಆಯನ ಮಗಂ ರುದ್ರಿಮಯ್ಯಂ ದೇವರ ನೂಲ ಪರ್ಬ್ಬಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಕಇ. II, ೯-೨೧ ; 1075) ; ಆಷಾಢಮಾಸದ ನೂಲ ಪರ್ಬ್ಬದ ಪುಷ್ಪಾರ ಗಡುಗೆಯ ದಕ್ಷಿಣೆಗೂಡಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೫೭; 1291); ಮೂಗುಳ ಭತ್ತ ನೂಲ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮನೆಯಲೊಂದು ಕಳಹು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೬-೪೬; ಸು. 1170 ?) ;

ಮಾಡಳೆ ಮಗಳು ಕರ್ಣಾವತಂಸವನೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ನೂಲ ಹಬ್ಬವನು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೧). **ನೂಲ ಪರ್ವ** = ನೂಲ ಪರ್ಬ : ಆಶಾಡ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ ಬುಧವಾರದ ನೂಲ ಪರ್ವ್ವದಲು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧-೪೪ ; 1174). **ನೂಲ ರಕ್ಕೆವಣೆ** = ನೂಲಿನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ : ರೋಚನದಿಂ ರಂಜಿಪ ನೂಲ ರಕ್ಕೆವಣೆಗಳ್ ಚೆಲ್ವಾಗೆ . . . ಮಱಿಲ್ದೆಸೆವ ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರನ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವನಂಜನಾಂಕಿತಮನಾನಿನ್ನೆಂದು ಪೇೞ್ ಕಾಣ್ಬೆನೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫೫). **ನೂಲ ವರ್ತಿ** = ಅರಳೆಯ ನೂಲನ್ನು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ಬತ್ತಿ; ದಾರದ ಬತ್ತಿ: ಬಳ್ಳಿಯ ಮಾಟವುಳ್ಳ ಸಮರಾಕಾಂತ ವರ್ತುಲಮುಪ್ಪಯೆಣ್ಣೆವುಳ್ಳವದಾವುದಂತದೊಂದುಂಟಲಾ ಪಾತ್ರವದಱಲ್ಲಿಯತ್ಯಂತವೆನೆ ನೂಲ ವರ್ತಿಯೊಳು ಸಾಗಿಸೆ ಪಟ್ಟುದೆಂಬುದೀ ಪರಿಯದಾಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೫-೨೦-೨೬). **ನೂಲ ಸೀರೆ** = ನೂಲಿನ ಸೀರೆ ; ಹತ್ತಿ ಸೀರೆ : "ಕಾರ್ಪಾಸ, ಬಾದರಂ—ಈ ೨ ನೂಲ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೩). **ನೂಲ ಸುತ್ತು** = ನೂಲನ್ನು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸೇರಿಸು: ರಕ್ಷೆಗೆ ಪಂಚವರ್ಣದ ನೂಲ ಸುತ್ತುವ ಮಂತ್ರಮಂ . . . ಬೇಱೆಬೇಱೆ ವಿವರಿಸಿ ದೇವೇಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರರು ಪೇೞ್ದಪರು (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೪-೧೦). **ನೂಲ ಸೆಜ್ಜೆ** = ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ : ಎಡೆಗೊಟ್ಟು ದೇವಸಮಿತಿಗೆ ಬಿಡದನಿಲತ್ರಿತಯವೃತ್ತಿಯಿಂದೆ ತ್ರಿಜಗಂ ಕಡೆದೋಱದಿರ್ದ ಗಗನದ ನಡುವಿರ್ದುದು ನೂಲ ಸೆಜ್ಜೆಯಂ ನೇಱಿದವೋಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೯೮). **ನೂಲ ಹದಿಕೆ** = ನೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ವಣಖಾಣನಿಬನ್ಧಿ ನೂಲ ಹದಿಕೆ ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೦-೨೯ ; 1185). **ನೂಲ ಹರಿಗೆ** = ಹುರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗುರಾಣಿ : ನೂಲ ಹರಿಗೆಯ ಹೆಗಲ ಬಾರಿಯ ತೋಳ ತೋರಿಯ ಲೌಡಿಗಳ . . . ಛಲದಂಕರಾವುತರೊತ್ತಿ ನೂಕಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೬) ; ಭರದಿನಾಲಗಳ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂದು ಬದ್ದರದ ಮಱೆಯೊಳ್ನೂಲ ಹರಿಗೆಯಂ ಹಿಡಿದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೩೧) ; ಖೇಡೆಯ ನೂಲ ಹರಿಗೆ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳನು ಹಾಯ್ಕಿ ಬೇಗ ಪಾಡಳಿದಿಳಿಯ ಬಿದ್ದರು ಕಾಲವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೨೫). **ನೂಲ ಹುಣ್ಣಿಮೆ** = ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಬ್ಬ ; ನೂಲ ಹಬ್ಬ: ನಿನಗೆ ಇನ್ನು ನಾಳಿನ ನೂಲ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ ೧೬ ತುಂಬತದೆ (ಸಂಪಿಗೆ. ೧೪). [<ನೂಲ್$_1$. / ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋತ. ಕೋಲಾ. ಗೊಂಡಿ. ಪರ್ಜಿ. ನೂಲ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ನೂಲು ; ಕುಇ. ನೂಡು ; ಕುವಿ. ಲೂಲೂ, ಲೋಲು]

ನೂಲಿಗ (ನಾ). ೧. ವಿಷವಿಲ್ಲದ, ನೂಲಿನಂತಿರುವ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹಾವು ; "ಹಸರುಹಾವು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨). 'ಹಸರು ನೂಲಿಗ' ಪರಾ· ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸಸ್ಯ : (ಕ).
[<ನೂಲ್$_2$]

ನೂಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೂಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸತಿಯ ಕೈಯಿಂ ನೂಲಿಸಿ ನೂತ ನೂಲಂ ಮಾಱಿ ಸತಿ ಬೀಯಮಂ ತರಲು ಪೋತು ಲಿಂಗಾರ್ಪಣವ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತಿರಲು (ಗುರುಚಾ. ೧೪-೨). [ನೂಲ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೂಲು$_1$ 'ನೂಲ್$_1$' ನೋ.

ನೂಲು$_2$ 'ನೂಲ್$_2$' ನೋ.

ನೂಲುಂಡೆ (ನಾ). ದಾರದ ಉಂಡೆ ; ನೂಲಿನ ಉಂಡೆ : ತಲೆಯ ನಮಿ[ವಿ]ರುಚ್ಚುತಿರೆ ಮೇಣ್ನಲೆ ನೂಲುಂಡೆಯನೆ ಸುತ್ತುವಂತಿರೆ ಕೈಗಳ್ ಕೆಲಕೆಲ್ಲಂ ಪೊಡವಡುತಿರೆ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨-೧) ; ಕಿಱುನಾಯ್ಗಳ ಬಾಯ್ಗಳಿಂದೆ ನೂಲುಂಡೆಯನಿಟ್ಟವೋಲ್ ಮಿಡುಕುತುಂ ಪರಿದಾಡಿದುದೊಂದು ಪೆರ್ಮೊಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೧) ; ಬೆಣ್ಣೆಯ ಬೆರಸಿದ ಹಿಟ್ಟುಮಂ ತೊಡೆದು ನೂಲುಂಡೆಯಂದದಿ ಸುತ್ತಿ ಸಟ್ಟುಯೊಳಗೊತ್ತಿ ಪೇಣಿಯ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೫೦). [ನೂಲ್$_2$ + ಉಂಡೆ]

ನೂಲುಕಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಲಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ದಾರದ ಉಂಡೆ : ವೇಮಾ, ವಾಯದಂಡಃ – ೨ ನೂಲುಕಂಡಿಕೆಯನಿರಿಸಿ ನೇಯುವ ಕೋಲಿಯ ಪೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೪).
[ನೂಲು$_2$ (< ನೂಲ್$_2$) + ಕಂಡಿಕೆ$_1$]

ನೂಲುಗಟ್ಟು 'ನೂಲ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ನೂಲುಗುಂಡು (ನಾ). ದಾರದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗುಬಿಟ್ಟ ಕಲ್ಲು,—ಗುಂಡು; ನೂಲುಮಟ್ಟ : ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೂಲುಗುಂಡು (Plumbline) ಎಂಬೊಂದು ಸಾಧನವಿದೆ (ಜಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೬೮).
[ನೂಲು$_2$ (<ನೂಲ್$_2$) + ಗುಂಡು]

ನೂಲುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೂಲಿನೆಳೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಹತ್ತಿಬಟ್ಟೆ : "ಫಾಲಂ, ಕಾರ್ಪಾಸಂ, ಬಾದರಂ— ೩ ನೂಲು ಬಟ್ಟೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೨). [ನೂಲು$_2$ (<ನೂಲ್$_2$) + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ನೂಲುಮಟ್ಟ (ನಾ). = ನೂಲುಗುಂಡು : ನನ್ನ ಅಳತೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು . . . ಮೊಣಕಾಲೂರಿ ನಾನು ಕೂತೆ. ನನ್ನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವರೆಗೆ ಏಣಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಆ ಏಣಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಹತ್ತಿದ. ನನ್ನ ಕೊರಳಿನಿಂದ ನೂಲುಮಟ್ಟವನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ಗುಂಡು ನೆಲ ತಾಕುವವರೆಗೆ. ಆ ನೂಲಿನ ಉದ್ದ ಸರಿಯಾಗಿ ನನ್ನ ಅಂಗಿಯ ಉದ್ದ (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೫).
[ನೂಲು$_2$ (<ನೂಲ್$_2$) + ಮಟ್ಟ$_1$]

ನೂಲುಮದುವೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮುಂಜಿ ; ಉಪನಯನ : ಮಂಗಳೂರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ ನೂಲುಮದುವೆಗೆ ಸಮಾಪಿಸಿದೆ (ಕಂನಾಸಾ. ೧). [ನೂಲು$_2$ (<ನೂಲ್$_2$) + ಮದುವೆ]

ನೂಲುಯಂತ್ರ (ನಾ). ದಾರ ನೂಲುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : "ದಾರ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ದಾರ ನೂಲುವ ಯಂತ್ರ : ನೂಲುಯಂತ್ರ" (Filatory. ಇಂಕನಿ). [ನೂಲು$_2$ (<ನೂಲ್$_2$) + ಯಂತ್ರ]

ನೂಲುವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ : "ಕಾರ್ಪಾಸ ಮೆನಲು ನೂಲುವಸ್ತ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೭೨).
[ನೂಲು$_2$(<ನೂಲ್$_2$)+ವಸ್ತ್ರ]

ನೂಲುವಾಲೆ, ನುಲುವಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಶೃಂಗಿರೀಟ — ನೂಲುವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೦). **ನುಲುವಾಲೆ** : "ಮಧುಕರಃ — ನುಲುವಾಲೆ, ತುಂಬಿ, ಮಾವು, ಕರ್ಪೂರಬೆಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೮). [ನೂಲು$_0$ + ಪಾಲೆ$_2$]

ನೂಲುವೊಯರ್ 'ನೂಲ್ವೊಯರ್' ನೋ.

ನೂಲೆಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು ; ಕಾಡು ಗೆಣಸು (?) : ಭೂಮಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ನೂಲೆಗೆಣಸು, ಉಗನಿ ಕಾಯಿ, ಬೆರಕೆಸೊಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೋ ಬಗನಿ ಕಟ್ಟಲು ಸರಿಯಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೊ . . . ಗುತ್ತಿಗೆ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಆ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ ಸುಪರಿಚಿತವಾದದ್ದೆ ಆಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೫೭೬). [ನೂಲೆ$_0$ + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು)]

ನೂಲೆೞೆ 'ನೂಲೆೞೆ^{3}' ನೋ.

ನೂಲೆಳಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯ ಹೆಸರು : ಕೋಗಿಲೆ ಚಾದಗೆ ಪೋದಗೆ ಮೂಗಿಲಿ ಕೌಂಗಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ನೂಲೆಳಿಗಂ [ಪಾಠಾಂ. ನೂಲೆಳಗ, ಮೂಲೆಗಳಿಗ] ಹಂಗಾಗೆ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಪಿಂಗುರಿ ಗೂಗೆ ಮುಕುಂದ ಬಳಾಹಕ ಲಾವುಗೆ ಶೇನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೪೪) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೪ ಶೂದ್ರಕ ನೋ). [?]

ನೂಲೆೞೆ, ನೂಲೆಳೆ (ನಾ). ೧. ದಾರದ ಎಳೆ ; ನೂಲಿನ ತಂತು : "ಎೞೆ = ನೂಲೆೞೆ" (ಶಬ್ದ. ಪರಿ. ೧); "ನೂತ ನೂಲೆೞೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಯಂಗಳಲ್ಲಿ ತಂತುವದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪-೬೬). **ನೂಲೆಳೆ** : ೨. ವ್ರತದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾರ : ಸಾಸಿರ ನೋಂಪಿಯು ನೋಂತು ನೂಲೆಳೆಯ ಹಱಿದಂತಾಯಿತ್ತು ಭಾವದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಿಕೆ ಇಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಸೂ. ೫೫-೨೨೯). [ನೂಲ್$_2$ + ಎಳೆ$_2$(<ಎೞೆ$_2$)]

ನೂಲೇಣಿ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಏಣಿ; ಹಗ್ಗದಿಂದ ಹೆಣೆದ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ : ಬೇಟೆಗನುಕೂಲವಾದ . . . ನೆಲಗೂಡು ಮದ್ದುಗುಂಡು ನೂಲೇಣಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦-೧೮) ; ಉಗ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನೂಲೇಣಿ . . . ಬಾಣ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ ಎಲ್ಲ ವಿವರವನ್ನು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ನೋಡುವನು (ಸಪತಿ. ೪೮) ; ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯಿಂದ ನೂಲೇಣಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಭಾರವೀ. ೩೫).
[ನೂಲ್$_2$ + ಏಣಿ$_1$]

ನೂಲ್ಗಟ್ಟು, ನೂಲುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟು ; ಹಗ್ಗದಿಂದ ಬಿಗಿ : ನೂಲ್ಗಟ್ಟಿ ಪೊಯ್ದು ಪೊಸಗುಡಿಸಲ್ಗಳ್ತವೆ ನಟ್ಟ ಗೞಿಗಳೆರಿಸಿದವೋಳ್ಗಳ್ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟ ಮೇವ ಕಱ್ತಿಯ ಸಾಲ್ಗಳಿರಲ್ಬೀಡೆಸೆದುದು ಕೊಲ್ಲಟಿಜನರಾ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೦೧). **ನೂಲುಗಟ್ಟು** : ೨. (ಆಲಂ) ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ನನ್ನ ಆ ಮಾತು ಒಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗದು ನೂಲುಗಟ್ಟಿತು (ನಡೆದಾ. I, ೪೪೦).
[ನೂಲ್$_2$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೂಲ್ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆಯ್ದುಕೊಳ್ಳು : ಕುವರನು 'ತೊಟ್ಟಿಲಿಗ'ನಾಗಿ 'ಇಂದ್ರೇಂದ್ರನ ತೋಳೆ ತೊಟ್ಟಿಲಾಗಿರೆ ಬಳೆದು'ದು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೂಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ (ನಾಡೋಜ. ೪೮). [ನೂಲ್$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$(<ಕೊಳ್$_1$)]

ನೂಲ್ತೊಂಗಲ್ (ನಾ). (ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಳ್ಳ) ನಡುಕಟ್ಟು ; ಕಟಸೂತ್ರ : "ನೂಲ್ತೊಂಗಲ್ ಕಟಸೂತ್ರ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೯).
[ನೂಲ್$_2$+ತೊಂಗಲ್]

ನೂಲ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯುನ್ನು ತೆಗೆ,—ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆ. ೨. (ಗೆರೆಯೆಳೆದಂತೆ) ಸಾಲಾಗು ; ಸಾಲುಗಟ್ಟು : ದೇವರ ದಂಡಧಾರರೆರಡುಂ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳ್ ಸಾರೆ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತಿಂದ್ರಗಿರೀಂದ್ರಮೆಯ್ದುವಿನೆಗಂ ಪೋಯ್ತಾಗಳಿಂದ್ರದ್ವಿಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೪) ; ತರದೆ ಪಾಱುದುವು ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ವಗ). ೩. ಗೆರೆಯೆಳೆ ; ಬರೆ ; ರೇಖಿಸು ; ರೂಪುಕೊಡು : ಪಾರ್ಶ್ವಂಗಳಿಂ ನೂಲ್ದೆಗೆದತ್ತೆಂಬಂತೆ ಪಾ[ಶ್ಚಾತ್ಯದೆ] ಸವಡಿಸಿತೆಂಬಂತಿರುದ್ಗ್ರೀವದಿಂ ಪರ್ವುಗೆವೆತ್ತಂತಂಗಕಾಂತಿಪ್ರಕರದೆ ಪಸರಿಪ್ಪಂತೆ . . . ಅತಿಜವಮಿದಿರೊಳ್ಬಂದುದಿಂದ್ರಾಯುಧಾಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೬). ೪. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗು ; ಅಖಂಡವಾಗು (?) : ಅಂತಕ್ಷೀಣಯೋಗಲಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ಸಮರುಜುಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪರಮಪದಭಾವದಿಂ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ ಸಱಗೆವಡೆದ ಬಾಹ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯೊಳ್ ವ್ಯಗ್ರನಾಗಿ (ಅನಂಪು. ೯-೧೧೪ ವ). [ನೂಲ್$_2$+ತೆಗೆ$_1$]

ನೂಲ್ಪಾಸ (ನಾ). ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು,—ಬಂಧನ : ತಳದಿಂದವುಂಕಿ ತೊಡೆದುದ್ವಳಿಕೆಯ ನೂಲ್ಪಾಸಮೆಸೆಯೆ ಝೇಂಕಾರಮನಿತ್ತಳವಡೆ ಬಾಜಿಸೆ ಶಶಿಮಂಡಳವಮುಗುಟ್ಟಿಮರ್ದನಿಸಿದತ್ತು ಢಕ್ಕಾನಿನದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೯). [ನೂಲ್$_2$ + ಪಾಸ$_1$]

ನೂಲ್ವೊಯ್, ನೂಲುವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). = ನೂಲ್ದೆಗೆ ೩ : ಒಡ್ಡಿನ ಮುಂತು ಪಿಂತು ಕೆಲನಂ ತಿರ್ದುತ್ತೆ ತಮ್ಮಿರ್ಬರುಂ ಮುರಜಂ ಬಾಯ್ತರೆ ದೇವಸೇನೆ ನಡೆದತ್ತೋರಂತೆ ನೂಲ್ವೊಯ್ದವೋಲ್ (ಅನಂಪು. ೫-೪೪). **ನೂಲುವೊಯ್** : ಚಿರಂತನ ಚಿತ್ರಕರನಪ್ಪ ಚೀರಘಟ್ಟ ಶಂಖವಿಟ್ಟಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯಂ . . . ವಿಶಾಲಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನೂಲುವೊಯ್ದು ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಣ್ಣಿಗೆಯ್ದು ರುಜಾಸ್ಥಾಸಕದ ಸಮವರಿಜಿನ ನಂದಕ್ಕೆ ಪಡಿಚಂದವಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೯ ವ). [ನೂಲ್$_2$ + ಪೊಯ್$_2$]

ನೂಲ್ಸೋನೆ (ನಾ). ದಾರದ ಎಳೆಯಂತೆ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ಹನಿ, ಸೋನೆ : ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಳೆಗಾಲಮೆದ್ದು ನಿಂತುದು ತುದಿಯ ಕಾಲಿನಲಿ ನೂಲ್ಸೋನೆಯಾ ತೆರೆಮರೆಯನೆತ್ತಲ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಸೂ. ೩೪೫-೧೩೯).
[ನೂಲ್$_2$+ಸೋನೆ$_1$]

ನೂಸು (ನಾ). (?) : ಅಂತು ಪುಣ್ಯಭಾಜನಂಗೆ ನೂಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ಪಾಸೆಂಬಂತೆ . . . ಅಜಿತಂಜಯಭೂಪಾಲಂಗಮಾತನರಸಿ ವಸುಮತಿಗಂ ಯುಗಂಧರನೆಂಬ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯನಾಮಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೩-೭೯ ವ) ; ಮನೆಯಿಂದಂ ಮನೆಗೆಂದು ಪೋಪ ತೆಱದಿಂ ಮೇಣ್ ನೂಸೆ ಪಾಸೆಂಬ ಮಾತಿನ ಪಾಂಗಿಂದನಿತುಂ ಯುಗಂ ತಳರ್ದು (ಆದಿಪು. ೫-೭೦) ; ಉಪಚ್ಛದಾಚ್ಛಾದ್ಯತಳದೊಳನವದ್ಯದೊಳಗ್ಗಪಿತನಿರೆ ಪಾಸಿನೊಳ್ ನೂಸೆ ಪಾಸು ಕೃತಿಗೆಂದು ದಿವಿಜರುಲಿದರ್ ತಮ್ಮೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩).
[?]

ನೂಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹುಡಿಮಾಡು ; ಪುಡಿಮಾಡು : ಏಣಾಧಿನಾಥನೇಳ್ತರುತ್ತಿರಲಿತ್ತಲೊರ್ವ ಮಾಸಾಳ್ಪಗಲ್ಕೈದೀವಿಗೆಯೊಳಱಸಿ ನೆಲನಂ ನೂಳ್ದು ತೂಱು ಕೇಱು ಕಾದುವ ಭಟರಂ ಕಾಣೆನೆನುತ್ತೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೩-೧೦ ವ).
[?]

ನೂಳ್$_2$ 'ನುಸುಳ್$_2$' ನೋ.

ನೂಳ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳುಗಾರ ; ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು ; ಹುಸಿಗಾರ : "ನೂಳ = ಹುಸಿಗ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೫೮) ; ಸಿಂದಿದರ್ ಬಗೆಯುಳಿರ ನೂಳರಂ ಜರೆದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೪-೨೩೬). ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಹುಸಿ : ಗುರುಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ ಸದ್ಗುಣಸಮೂಹಬಂಧುರಮಪ್ಪ ನಿನ್ನದೃಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯಂ ನೂಳಮಾದುದೀ ಜಗವಱಿಯುಲು (ಅರಾಜ. ೨-೪-೪೭). [ನೂಳ್$_2$(<ನುಸುಳ್$_2$)+-ಅ$_7$]

ನೂಳದು$_1$ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯವಾದುದು : "ನೂಳದು = ಪಿರಿದು" (ಶಬ್ದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಉಬ್ಬರಂ, ಉಬ್ಬಟೆ . . . ನೂಳದು, ವಿಠಾಂಟು, ಒಟ್ಟಜೆ, ಪೆರ್ಚುಗೆ — ಈ ೧೯ ಅತಿಶಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೩೪) ; ನೂಳದದೊಂದು ದಂಡುಗಳ್ಕೆ ಕೆಯ್ಗಮರ್ದ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ಬಾಟ್ವ ಕೈನೆಯ ಕೈಮೆಗೊಳಗಾದೆನಕ್ಕಟ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೮-೪).

ನೂಳದು$_2$, ನೂಱಿದುಂ (ಅ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ಅಬ್ಧಿಯೊಳ್ತಾಮರಸಪ್ರಿಯಂಗೆ ಮುಳುಗಿರ್ಪುದೆ ನೂಳದು ಲೇಸೆನಿಕ್ಕುಂ (ಪುರಾಚ. ೧೦೫-೨೯). △ **ನೂಱಿದುಂ** : ಕರ್ಪುರದ ಮಾವಿನರನೇಱಲ ಕಂಚೀಳೆಯ ಪಲಸಿನ ಮರದಿಂ ನೂಱಿದುಮೆಸೆದಿರ್ಕುಮದಱ ಬಹಿರುದ್ಯಾನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೦). [<ನೂಳದು$_1$]

ನೂಳು 'ನುಸುಳ್$_2$' ನೋ.

ನೂಳೆಯೆ (?). (?) : ಅಳಗೆ ಮನೆಯೊಳ್ ದೇ(ದಿ)ವಸಮ(ನೋ) ನೂಳೆಯೆ ನಿಂದಿರಿಸಿ ಕಡೆಯನೆಣಿಸುತೆ ಬಾಸಾಲೀಲೆಯೊಳೆ ನೀರನೊಕ್ಕೊಡೆ ಗಾಲಯ ಮೇಲಿ(ಲ)ನಿತೆ ಸಮಯದೊಳ್ ಮಱಿಯಕ್ಕುಂ ? (ಜಟ್ಟಪ. ೩-೫).
[?]

ನೂಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). (?) : ಪುಗಿಲಂ ಪೋಗಂ ಬಾರಿಯಂ ಸನ್ನೆಯಂ ನೂಱುವಮರ್ಚುವ ಸಿಲ್ವೆಡೆಯಂ ಬಗೆಯಂ ತೆಗೆಯನಲ್ಲಾಟಮಂ ಕಾಟಮಂ

ನೋವುದಂ ಸಾವುದನೆಲ್ಲಂದದಿಂ ಬಗೆದಾಗಳರಸರೊಳೆಲ್ಲ ಕೇಳ್ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ಬೇಂಟೆಕಾಱರೊಳೆಲ್ಲವಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೩). [?]

ನೂಱು₂, ನೂರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ; ಹತ್ತನ್ನು ಹತ್ತರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಲಬ್ಧ; ಶತಕ: ಕುದಿಕುದಿದತ್ತಣಿಂ ಕುದುರೆ ನೂಱಱೊಳಾ ಬಲದಾನೆ ಪತ್ತು ತಾಗಿದುವೆನೆ ದೋಷಮಾ ಪಿರಿದು ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳೇಕ ಬಹುತ್ವ ಸಂಗದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೦); ಯಮುನಾನದಿಯ ತೆಂಕಣ ದೆಸೆಯೊಳ್ ನೂಱು ಯೋಜನದಗಲದೊಳಮನಿತೆ ನೀಳದೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೯ ವ); ತುಡೆ ನೂಱಸೆ ಸಾಸಿರಮಾ ಪಡೆಯಂ ಕೊಳೆ ಲಕ್ಕಲೆಕ್ಕ ಮಾಗುರ್ಚಿದುವು . . . ಕಡುಪಿಂದಿಸೆ ವಿಬುಧವನಜವನಕಳಹಂಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೭); ತನಗೆಡವಿಡದತಿಚಪಲಂ ಮನಮದು ನೋಡೊಂದೆ ನೂಱು ನೂಱ್ಸಾಸಿರಮಾಯ್ತೆನೆ ಬಿಡದೆ ಪಿಡಿದು ನೃಪರಂ ಕನಲ್ಚಿ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಗೊಯ್ಯುತ್ತಿದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೯); ದುರ್ಜನಂಗೆ ನೂಱು ಲೇಸಂ ಮಾಡಿದೊಡಂ ಕಿಡುವುದು ಅಱಿಯದವನ ಮುಂದೆ ನೂಱು ಸುಭಾಷಿತವನೋದಿದೊಡಂ ಕೆಡುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೭-೧); ಸಾಸಿರಂ ಪರದೊಳೆರೆ ಪತ್ತರ್ಕೆ ಪಯಿನ್ನೆಂದು ಆದೇಶಂ; ನೂಱರ್ಕಂ ಮತ್ತಂ ಸಾಸಿರಕ್ಕಂ ಕಿಱಿದೆಡೆಯೊಳ್ ಅಂತ್ಯಲೋಪಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೯೧ ವೃತ್ತಿ); ನೂಱು ರಥದಲಿ ಸರಳ ಹೊದೆ ಮೂನೂಱು ಪರಿಚಾರರು ಸಹಿತ ಮೈದೋಱಿ ನಿಂದನು ಭೀಮನೊಬ್ಬನೆ ತಱುಬಿ ಕುರುಬಲವ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಕ. ೧೫-೩). ೨. ಅನೇಕ; ಬಹಳ: ನೂಱನೋದಿ ಏವೆನಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ಮನಮುಟ್ಟಿ ನೆನೆಯದನ್ನಕ್ಕ (ಬಸವ. ೪೭೫); ಅಚ್ಚುಡಿದು ಕೀಲ್ಮುಱಿದು ಬಿಚ್ಚಿ ಬೇಱಾಗಿರಲು ನುಚ್ಚುನೂಱಂ ಮಾಡಿ ಶೂಲಿ ಮೆಚ್ಚುತ್ತಿರಲು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೩-೨). **ನೂರು**: ೧. ನಾಲಯ್ವರಲ್ಲದೆ ನೂರೊಕುವರರೊವಿಮ್ಮಿಗೆ ಕೆರಳಿ ಕೊರಚಾಡಲ್ (ಹಬ್ಬಿರ. ೧೪-೧೦೧); ನೂರು ಬಂದಾಗ ಹತ್ತು ವರೆಯೇಕೆ ಕೊಡಬಾರದು ? (ಅನ್ನಾಪ. ೪೫); ಸಾವಿರ ಹಾರಿ ಹೋಯಿತು, ನೂರು ಬೆರಸಿ ಬಂತು (ಗಾದೆ).

ನೂರಾಗು = ಅನೇಕವಾಗು; ಬಹಳವಾಗು: ನೀರೊಳೀತನ ತಮ್ಮನಿಣುಕಿ ನೋಡುವನು, ಸಾರೆ, ಬಾ ಎಂದು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಕರೆಯುವನು ಸಾರಿದರೆ-ನೂರಾಗಿ ಹರಿದೋಡುತಿಹನು ಸೇರಿದರೆ-ಸೆರೆವಿಡಿದು ಮರಳಿ ಪೋಗೊಡನು (ಕವಿಷು. ೧೧-೬). **ನೂರಾಡು** = ನೂರು ಹೇಳು: ನೂರಾಡಿ ಏನು ಫಲವು ತಾರಾಡುವಾಗ ಒಲವು ಕಿವಿಗಿಳಿದು ಬರಲು ಹಾಡು ಸವಿಗಾಗ ಯಾವುದೀಡು (ಗಂಗಾತ. ೨೦-೧). **ನೂರು ಹೇಳು** = ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹೇಳು; ಬಹಳವಾಗಿ ಹೇಳು: ಅವರು ನೂರು ಹೇಳಿದರೂ ಹೆತ್ತ ತಂದೆ-ತಾಯಿ (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೩೪). **ನೂರೊಂದು ಸ್ಥಳ** = ವೀರಶೈವ ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಟ್ಟು ಉಪಭಾಗಗಳು; ಏಕೋತ್ತರಶತಸ್ಥಲ; ☞ ವೀರಶೈವ ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ (ಅಂಗಸ್ಥಲ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಸ್ಥಲ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳುಂಟು) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಭಾಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಸ್ಥಲಗಳು ೪೪ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಸ್ಥಲಗಳು ೫೭. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ನೂರೊಂದು ಸ್ಥಲಗಳಿವೆ. ೧. ಅಂಗಸ್ಥಲಗಳು - ೪೪. (೧). ಭಕ್ತಸ್ಥಲ-೧೫: ಪಿಂಡಸ್ಥಲ, ಪಿಂಡಜ್ಞಾನಸ್ಥಲ, ಸಂಸಾರಹೇಯಸ್ಥಲ, ದೀಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣ ಗುರುಕಾರುಣ್ಯಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗಧಾರಣಸ್ಥಲ, ವಿಭೂತಿಸ್ಥಲ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಧಾರಣಸ್ಥಲ, ಪಂಚಾಕ್ಷರೀಜಪಸ್ಥಲ, ಭಕ್ತಮಾರ್ಗಸ್ಥಲ, ಗುರುಲಿಂಗಾರ್ಚನ ಸರೂಪೋಭಯ ಸ್ಥಲ, ಜಂಗಮಾರ್ಚನಲಕ್ಷಣ ತ್ರಿವಿಧ ಸಂಪತ್ತಿಸ್ಥಲ, ಚತುರ್ವಿಧಸಾರಾಯಸ್ಥಲ, ಉಪಾಧಿಮಾಟಸ್ಥಲ, ನಿರುಪಾಧಿಮಾಟಸ್ಥಲ, ಸಹಜಮಾಟಸ್ಥಲ. (೨). ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ-೯: ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪ್ರಶಂಸಾಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗನಿಷ್ಠಾಸ್ಥಲ, ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯನಿರಸನಸ್ಥಲ, ಅದ್ವೈತನಿರಸನಸ್ಥಲ, ಆಹ್ವಾನನಿರಸನಸ್ಥಲ, ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿ ನಿರಸನಸ್ಥಲ, ಸರ್ವಗತ್ವ ನಿರಸನಸ್ಥಲ, ಶಿವಜಗನ್ಮಯಸ್ಥಲ, ಭಕ್ತದೇಹಿಕಲಿಂಗಸ್ಥಲ. (೩). ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲ-೭: ಪ್ರಾಸಾದಿಸ್ಥಲ, ಗುರುಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ, ಜಂಗಮಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ, ಭಕ್ತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ, ಶರಣಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ, ಪ್ರಸಾದಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ. (೪). ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲ-೫: ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾರ್ಚನಸ್ಥಲ, ಶಿವಯೋಗಸಮಾಧಿಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗನಿಜಸ್ಥಲ, ಅಂಗಲಿಂಗಸ್ಥಲ. (೫). ಶರಣಸ್ಥಲ-೪: ಶರಣಸ್ಥಲ, ತಾಮಸನಿರಸನಸ್ಥಲ, ನಿರ್ದೇಶಸ್ಥಲ, ಶೀಲಸಂಪಾದನಸ್ಥಲ. (೬). ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ-೪: ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ, ಆಚಾರಸಂಪತ್ತಿಸ್ಥಲ, ಏಕಭಾಜನಸ್ಥಲ, ಸಹಭೋಜನಸ್ಥಲ. ೨. ಲಿಂಗಸ್ಥಲಗಳು - ೫೭. (೧). ಭಕ್ತಸ್ಥಲ-೯: ದೀಕ್ಷಾಗುರುಸ್ಥಲ, ಶಿಕ್ಷಾಗುರುಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಗುರುಸ್ಥಲ, ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗಸ್ಥಲ, ಭಾವಲಿಂಗಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಲಿಂಗಸ್ಥಲ, ಸ್ವಯಸ್ಥಲ, ಚರಸ್ಥಲ, ಪರಸ್ಥಲ. (೨). ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ-೯: ಕ್ರಿಯಾಗಮಸ್ಥಲ, ಭಾವಾಗಮಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಾಗಮಸ್ಥಲ, ಸಕಾಯಸ್ಥಲ, ಅಕಾಯಸ್ಥಲ, ಪರಕಾಯಸ್ಥಲ, ಧರ್ಮಾಚಾರಸ್ಥಲ, ಭಾವಾಚಾರಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಾಚಾರಸ್ಥಲ. (೩). ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲ-೯: ಕಾಯಾನುಗ್ರಹಸ್ಥಲ, ಇಂದ್ರಿಯಾನುಗ್ರಹಸ್ಥಲ, ಪ್ರಾಣಾನುಗ್ರಹಸ್ಥಲ, ಕಾಯಾರ್ಪಿತಸ್ಥಲ, ಕರಣಾರ್ಪಿತಸ್ಥಲ, ಭಾವಾರ್ಪಿತಸ್ಥಲ, ಶಿಷ್ಯಸ್ಥಲ, ಶುಶ್ರೂಷುಸ್ಥಲ, ಸೇವ್ಯಸ್ಥಲ. (೪). ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲ-೯: ಆತ್ಮಸ್ಥಲ, ಅಂತರಾತ್ಮಸ್ಥಲ, ಪರಮಾತ್ಮಸ್ಥಲ, ನಿರ್ದೇಹಾಗಮಸ್ಥಲ, ನಿರ್ಭಾವಾಗಮಸ್ಥಲ, ನಷ್ಟಾಗಮಸ್ಥಲ, ಆದಿಪ್ರಸಾದಸ್ಥಲ, ಅಂತ್ಯಪ್ರಸಾದಸ್ಥಲ, ಸೇವ್ಯಪ್ರಸಾದಸ್ಥಲ. (೫). ಶರಣಸ್ಥಲ-೧೨: ದೀಕ್ಷಾಪಾದೋದಕಸ್ಥಲ, ಶಿಕ್ಷಾಪಾದೋದಕಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಪಾದೋದಕಸ್ಥಲ, ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಲ, ಭಾವನಿಷ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಲ, ಪಿಂಡಾಕಾಶಸ್ಥಲ, ಬಿಂದ್ವಾಕಾಶಸ್ಥಲ, ಮಹಾಕಾಶಸ್ಥಲ, ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಕಾಶನಸ್ಥಲ, ಭಾವಪ್ರಕಾಶನಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಪ್ರಕಾಶನಸ್ಥಲ. (೬). ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ-೯: ಸ್ವೀಕೃತ ಪ್ರಸಾದೈಕ್ಯಸ್ಥಲ, ಶಿಷ್ಟೋದನಸ್ಥಲ, ಚರಾಚರಲಯಸ್ಥಲ, ಭಾಂಡಸ್ಥಲ, ಭಾಜನಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗಲೇಪಸ್ಥಲ, ಸ್ವಪರಾಜ್ಞಾಸ್ಥಲ, ಭಾವಾಭಾವಲಯಸ್ಥಲ, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯಸ್ಥಲ: ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೀರಶೈವಧರ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ, ಮುಮುಕ್ಷುವಾದ ಭಕ್ತನೇ ಅಧಿಕಾರಿ . . . ೧೦೧ ಸ್ಥಳಗಳ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿಷಯ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೭೦). **ನೂರ್ವರ್, ನೂರ್ಬರ್** = ನೂರು ಮಂದಿ; ನೂರು ಜನ: ಇಱ್ನೂರ್ವ್ವ(ರ್ವ)ರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ (ಎಕ. XII, ೨೧೯-೨೦; 814); ಒದವುಗೆ ನಿನ್ನ ಸಂತತಿಗೆ ನೂರ್ವರುದಗ್ರಸುತರ್ಕಳೊಂದೆ ಗರ್ಭದೊಳೆನೆ ಕೆಮ್ಮನಿಂತು ಪೊಸೆದಿಕ್ಕಿದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೧); ಕವಿಸೂನುಗೆ ನೂರ್ಬ್ಬರು ಬ್ಯಾಸಂಗೆ ನೂರ್ಬ್ಬರು ಮನುವಿಂಗೆಣೆ ನಾಲ್ಕು ನೂರ್ಬ್ಬರಾದ×ಳಮೆ ನಾಗವಾವಿಯ[ವ]ರು (ಕಇಅ. ೧೧-೪-೩೪; ಸು. 1093); ಶಿವೆಯಗೇರಿಯ ನೂರ್ಬ್ಬರಿಗೆ (ಎಕ. XVIII, ೧೬೨-೩೭; 1184). **ನೂಱಾಱು, ನೂರಾರು** = ಬಹಳ; ಅನೇಕ; ಹಲವಾರು: ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು (ಕುಮ್ವ್ಯಾಸ. ೬-೧);

ಗುಱಿಯ ತಾಗದ ಕೋಲ ನೂಱ್ ಱಿಸಿದೇನು ಬಱಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ಭಜಿಸಿದೊಡೆ ಅದು ತಾನು ಇರಲಱಿಯದಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೬) ; ಧನಿಕನೌಷಧಗಳು ನೂರಾರು ತೆರನವು ದುಡಿಮೆಯೆ ಬಡವನೌಷಧವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೨-೪೬).

ನೂಱುಕಾಲ ಮಂಟಪ = ನೂರು ಕಂಬಗಳುಳ್ಳ ಮಂಟಪ: ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಮಹಾ[ರಾಯ]ರೂ ಶ್ರೀವೀರಶ್ರೀವಿಠಲದೇವರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಸ್ತ ನೂಱುಕಾಲಮಂಟಪ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೫೦೨-೯ ; 1516). **ನೂಱು ಯಜನದ ಜಾಣ** = ನೂರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಶತಕ್ರತು ; ಇಂದ್ರ : ತೋಱುದುದು ಜರೆ ನಮಗೆ ಸಾವಿನ್ನೇಱಲುಳ್ಳವರಮರನಗರದ ನೂಱುಯಜನದ [ಪಾಠಾಂ. ನೂಱುಯಜ್ಞದ, ನೂಱುಜನ್ನದ, ದೂಱುಗಾಱನ]ಜಾಣನೋಲಗದಮಳವಿಷ್ಟರವ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೬). **ನೂಱೆಂಟು, ನೂರೆಂಟು** = ೧. ನೂರರ ಮೇಲೆ ಎಂಟು; ನೂರು ಮತ್ತು ಎಂಟರ ಮೊತ್ತ : ಸಾಲಾಮ್ಬಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ತು ನಡದೊಂ ನೂಱೆಣ್ಬ ಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. II, ೨೨-೨ ; ಸು. 700) ; ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆ ನೆಗೞ್ದಂಗಹಾರಮುಂ ನೂಱೆಂಟುಂ ಕರಣಮುಮನವಳ ಪಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಱಿಗುಮಾಕೆಗವು ತೊಡರ್ವೆಡೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೨೯). ೨. ಅನೇಕ ; ಬಹಳ: ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬದು ಚಿಂತೆ, ಇದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ನೂರೆಂಟು ಚಿಂತೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೂಱು ; ತುಳು. ನೂದು ; ತೆಲು. ನೂಱು, ನೂರು]

ನೂಱುವಡಿ 'ನೂರ್ವಡಿ' ನೋ.

ನೂಱೆಲೆ, ನೂರೆಲೆ (ನಾ). ೧. ನೂರು (ವೀಳೆಯದ) ಎಲೆ : ಅರವಾನೆಣ್ಣೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ನೂಱೆಲೆ ಹೊಱೆಯ ×× ತು ಹಸುಬೆಗೆ ಅಡಿಕೆ ೨ ಭತ್ತಕೆ ಸೋಡಿಗೆ ಭತ ಯಿಂತೀ ಧರ್ಮವಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವರಿಗೆ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೦೮-೫೬ ; 1203). ೨. ನೂರು ದಳಗಳುಳ್ಳದು ; ಶತಪತ್ರ ; ತಾವರೆ : 'ನೂಱೆಲೆಗಣ್ಣ', 'ನೂಱೆಲೆಗೆಳೆಯ' ಪರಾ. **ನೂರೆಲೆ:** ೨. "ನೂರೆಲೆ–ಕಮಲ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೯೦). [ನೂಱು$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ನೂಱೆಲೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಮಿಱಬಾರದು ಪ್ರಾಪ್ತಿವಶವನೆಂದಳಿಗೆ ಮಾಱುತ್ತರಗೊಟ್ಟು ನಗುತ ನೂಱೆಲೆಗಣ್ಣ ರುಕ್ಮಿಣಿಗೊಡರ್ಚಿದ ಹೊಗರೇಱುವ ಗರ್ಭೋತ್ಸವವ (ಮೋಹತ. ೪-೬೬). [ನೂಱೆಲೆ + ಕಣ್ + -ಅ$_7$]

ನೂಱೆಲೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ನೂಱೆಲೆಗೆಳೆಯನುಗ್ರಕೋಪದಿಂದುರಿಯನುಗುಳದೆ ಮಾಣನೆಂಬಂತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೪೧). [ನೂಱೆಲೆ + ಗೆಳೆಯ (<ಕೆಳೆಯ)]

ನೂಱೆಲೆವಗೆಯ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : (ಕ). 'ನೂಱೆಲೆಗೆಳೆಯ' ಪರಾ. [ನೂಱೆಲೆ + ಪಗೆಯ]

△ **ನೂಬದುಂ** 'ನೂಳದು$_2$' ನೋ.

ನೃಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಪುದ್ಗಲಸಂಪ್ರಭೇದದಲು ಸರ್ವಾವಧಿಜ್ಞಾನಾಂತಿಮಭಾಗಮನೆ ಕೈಕೊಂಡು ನೃಕ್ಷೇತ್ರವಿಷಯದಿಂ ಪರಮನಃಸ್ಥಿತಾರ್ಥಗ್ರಹಣಧಾರಣಸಮರ್ಥ ಮನಃಪರಿವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಮಹಿತಗುಣದಿಂ ನೆಱೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪ ವ). [ಸಂ.]

ನೃಗತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚತುರ್ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮನುಷ್ಯಗತಿ; ಮನುಷ್ಯಾವಸ್ಥೆ : ಮಳಲೊಂದನಲ್ಲಿ ಕುಱಿಪಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಚೈರಂತನಕ್ರಮದಿಂದಾ ಮಣಲೆಲ್ಲಮಂ ಮಗುಳೆ ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಪುತ್ತಮದಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ ನೃಗತಿ ನೋಡಲ್ ನಾಡೆಯುಂ ದುರ್ಲಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩). [ಸಂ.]

ನೃಜಿತ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ವಿಶ್ವಜಿತನು ಧನುಜಿತನು ಸರ್ವಜಿತನು ಸುತ್ರಾಮಜಿತನು ನೃಜಿತನು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪). [ಸಂ. ನೃಜಿತ್]

ನೃತ (ನಾ). ಸತ್ಯ ; ನಿಜ : ನೃತವಾಕ್ಯಾಂಬುಧಿ ಶೌರ್ಯ ಸದ್ಗುಣಿ . . . ಸುಮನೋಜಾತನೆಂದೊಲ ವಿಂದಂದರೆ ಬಂದು ದೇಶ ಶರದೋಪಶ್ಚಂದ್ರನಂ ಚಂದ್ರನಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೫) ; ಪರಹಿತವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ಸಿಬಿ ಪರಾರ್ಥದೊಳಾ ರವಿನಂದನಂ ನೃತಾದರತೆಗೆ ಧರ್ಮನಂದನನೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೯-೨೨ ; 1181).

ನೃತ ಮಾಡು = ನಿಜವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಪತಿತಪಾವನರಂಗ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ ನೃತ ಮಾಡು ವೇಗ ಈ ಕೃತಿಯ ಸಿದ್ಧನೆನಿಸಿ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩-೫).

[℗ 'ಅನೃತ' ಎಂಬುದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪದ]

ನೃತ್ತ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ತಾಳಲಯಾಶ್ರಿತವಾಗಿ ಅಂಗ, ಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳ ವಿಕ್ಷೇಪಮಾತ್ರದಿಂದ ಸೌಂದರ್ಯಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕುಣಿತ ; ℗ ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಗರ್ಥವಾಗಲಿ, ಶೋಕ ವೀರಾದಿ ನವರಸಗಳ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿನ ಭರತನಾಟ್ಯದ ಅಲರಿಪು, ಜತಿಸ್ವರಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ : ವಾರನಾರೀರಮಣೀಯನೃತ್ತಮುಮರುತ್ತಿರೆ ಸಂದ ವಿರಾಟನಂದು ಕೆಯ್ನೀರೆಱೆದೀಯೆ ಗೆಯ್ದರಭಿಮನ್ಯುಗಮುತ್ತರೆಗಂ ವಿವಾಹಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯) ; ಎಲ್ಲಿತ್ತೊ ಗೀತವಾದ್ಯಂ ಸಲ್ಲಲಿತ ವಧೂಜನ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ನೃತ್ತಂ (ಗದಾಯು. ೫-೪೩) ; ಎಸೆವ ಜಿನೇಂದ್ರಬಿಂಬಮನಳುಂಬವಿಂದೆಂಬಿನಮಟ್ಟಿಯಿಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ನೆಱೆದೆಂಟುಮರ್ಚನೆಗಳಿಂ ರಸವೃತ್ತಿಯ ನೃತ್ತಮುಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ ಮಗುಳ್ದಾ ಪ್ರಕಾರದಿನನುಷ್ಠಿಸಿದಂ ವಿವಸಾಷ್ಟಕಂಬರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೯) ; ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ತ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಲ ಅಪರಿಪಾತ್ರ ಸುಪಾತ್ರ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಬೀಱು (ವಿವೇಕ. ೨೩೯) ; ಅಭಿನಯಮಿಲ್ಲದೆಯಾಂಗಿಕವಿಭವದೆ ಕೈಕಾಲನೆಯ್ದೆ ನೀಡಲ್ ನೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೬೩); "ಭಾವಾಭಿನಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುವುದೇ ನೃತ್ತ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೧೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) ; ಇದಲ್ಲದೆ ಭಾವಾಶ್ರಯವಾದ 'ನೃತ್ಯ'ಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ತಾಲಲಯಾಶ್ರಯವಾದ 'ನೃತ್ತ'ಕ್ಕೆ ದೇಶಿ (ದೇಸಿ) ಯೆಂದೂ ಹೆಸರಿರುವಂತೆ ದಶರೂಪಕದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೩). ೨. ನಾಟ್ಯ ಮಾಡುವವಳು ; ನರ್ತಕಿ : ಅವಿನಾಶ ಚಂದ್ರದಾಸರು ತಮ್ಮ . . . ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, "ನಾಟ್ಯಗಾತಿಗೆ ನೃತ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು, ಈ ಹೆಸರು ಬಹುಶಃ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದವರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿರಬಹುದು" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೫೦). [ಸಂ.]

ನೃತ್ತಹಸ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ ; ಚತುರಸ್ರ, ಲಲಿತ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಅಂಗ : ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ . . . ವಲಿತ, ಲಲಿತ – ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ ವ); ನೃತ್ತಹಸ್ತವೂ ಒಂದು ಚಲನೆಯೂ ಕೂಡಿದರೆ 'ಕರಣ'ವಾಗುತ್ತದೆ (ಆಭಾನ್ಯ. ೩೦). [ನೃತ್ತ + ಹಸ್ತ]

ನೃತ್ಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪ ಸಹಿತವಾಗಿ, ವಾಗರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಶೋಕ ವೀರಾದಿ ನವರಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ; ℗ ನೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯಭಾವವು ಶುದ್ಧ, ಪ್ರಧಾನ. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿದು ಪರೋಕ್ಷ, ಗೌಣ : ನೃತ್ಯಂ, ತಾಂಡವಂ,

ಲಾಸ್ಯಂ–ಈ ೩ ನಾಟ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೬–೯೩); ತ್ರಿದಶಗಣಾಧಿನಾಯಕನ ಪರ್ವಿದ ತೋಳ್ಳುಜುಗಲ್ಗಳೊಳ್ ಪಳಂಚದೆ ಗಗನಂಬರಂ ನೆಗೆದು ಸೂಸದೆ ಬಾಹುಪರಿಭ್ರಮಂಗಳೊಳ್ ಬೆದಜದೆ ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತವಟ್ಟದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭–೧೨೫) ; ನೃತ್ಯದ ಗೀತದ ವಾದ್ಯದ ಬಿತ್ತರಮಂ ಮೊದಲೆ ಮನದೊಳವಗಾಹಿಸುತುಂ . . . ಕೇಳಿಸಿದನೀಶನಂ ತಾಳಧರಂ (ವಿನೂಪಾ. ೭೭) ; ಬಚಿಯಯಾಂಗಿಕದಭಿನಯದಿಂ ನೆಚಿಭಾವಂಗಳನೆತೋರ್ಪುದೇ ನೃತ್ಯಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧–೬೨) ; ಕರುಣದಿಂದ ನರ್ತಿಸುವಾಗ ನಟನತಾಂಡವ, ನೃತ್ಯದುತ್ಕಟ . . . ಗುಂಡಾಳವ ನಟಸಿ ಪಾತ್ರವಾಡಿದನು (ಭೈರಸೂ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ನೃತ್ಯಕಲೆ (ನಾ). ನರ್ತನಕಲೆ ; ನಾಟ್ಯ : ಚಂದ್ರನು ಬುಧನ (ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ)ನವಾಂಶಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸೂರ್ಯ ನೋಡಿದರೆ ಜಾತಕನು ನೃತ್ಯಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ . . . ಶನಿ ನೋಡಿದರೆ ಶಿಲ್ಪನಿಪುಣನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ.೨೦–೧೯ಅಡಿಟಿ) : ಮದನ್‌ಲಾಲ್ ಜೋಶಿಯು ನೃತ್ಯಕಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತನ್ನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮಾತುಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ (ಮೊಪಮು. ೧೭೭) ; ಕಲೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ನೃತ್ಯಕಲೆಯು ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ . . . ಅತಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಲೆ (ಅಭಾನ್ಯ. ೧).

[ನೃತ್ಯ + ಕಲೆ$_3$]

ನೃತ್ಯಗಾತಿ (ನಾ). ನಾಟ್ಯ ಮಾಡುವವಳು ; ನರ್ತಕಿ : ಮೂರನೆಯ ವಿಧದ ಕಂಭಗಳಲ್ಲಿ . . . ನೃತ್ಯಗಾರರ, ನೃತ್ಯಗಾತಿಯರ, ವಾದ್ಯಗಾರರ ಚಿತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆತ್ತನೆ ಇರುತ್ತವೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೧೫).

[ನೃತ್ಯಗಾರ+–ತಿ$_1$(<–ಇತ್ತಿ)]

ನೃತ್ಯಗಾರ (ನಾ). ನಾಟ್ಯ ಮಾಡುವವನು ; ನರ್ತಕ : ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನೃತ್ಯಗಾರರು ಕಲೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಡಬಲ್ಲರು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯು ತೀರಾ ತಪ್ಪು (ಅಭಾನ್ಯ. ೮).

[ನೃತ್ಯ+–ಗಾರ(<–ಕಾಱ)]

ನೃತ್ಯಗೀತೆ (ನಾ). ನರ್ತಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು : ನೃತ್ಯಗೀತೆಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಯಗೀತೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಸಂವಾದದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೮). [ನೃತ್ಯ + ಗೀತೆ]

ನೃತ್ಯಗೃಹ (ನಾ). ನಾಟ್ಯಮಾಡುವ ಮನೆ; ನೃತ್ಯಶಾಲೆ : ನಾಟ್ಯವಿದರ್ ತಾಂಗೆಯುಮೇಱಿ ನೃತ್ಯಗೃಹಮಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರೋದ್ದಾಮರೂಪವಿಲೋಕಾಮೃತತೃಪ್ತಲೋಚನಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ಸಂಭೋಗ ಸಂಭವಘರ್ಮಾಂಬುಗಳಿಂದಮಿರ್ಮಡಿಸಿದಳ್ ನೃತ್ಯಶ್ರಮಸ್ವೇದಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧–೧೯); ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮೀ ನೃತ್ಯಗೃಹಂ ಮಧುವ್ರತಸ್ತ್ರೀನಿಕಾಯಮಾಧ್ವೀಕಗೃಹಂ ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧಗೃಹಮೆನೆ ವಿಕಚವಿಚಕಿಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೫೦) ; ನೃತ್ಯಗೃಹಂಗಳ್ ಕುಳನಗಮತ್ಯುನ್ನತಿವಡೆಯಲೆಂದು ಯುವನೋನ್ನತನಂ ಸ್ತುತ್ಯನನೊಸೆದೋಲಗಿಪವೊಲತ್ಯಾಯತಿವಡೆದು ಸುತ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೧೬–೫೮).

[ನೃತ್ಯ+ಗೃಹ]

ನೃತ್ಯಜ್ಞ (ನಾ). ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಮತಿವಂತಂ ಪರಚಿತ್ತಕಾಂಕ್ಷಿ ಬ[ಲುಮೆಲ್ವಂ] ಗೀತ ನೃತ್ಯಜ್ಞನುನ್ನತನಾಸಂ . . . ನೃಯುಗ್ಮೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭–೩). [ಸಂ.]

ನೃತ್ಯತಂಡ (ನಾ). ನರ್ತಕರ ಸಮೂಹ; ನಾಟ್ಯದವರ ಗುಂಪು : ಅವನನ್ನು ನೋಡಲೋಸುಗ ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಹೆಂಗಸರೂ ಗಂಡಸರೂ ಇರುವ ನೃತ್ಯತಂಡದವರು ಬಂದರಂತೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೨). [ನೃತ್ಯ + ತಂಡ]

ನೃತ್ಯನಾಟಕ (ನಾ). ಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ನರ್ತನದ ಮೂಲಕವೇ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಾಟಕ ; ☞ ಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಮೂಕಾಭಿನಯದಿಂದ ನಾಟ್ಯದ ಮೂಲಕ ವೇಷಭೂಷಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಾಟಕ. ಇದು ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ 'ಬ್ಯಾಲೆ' ನೃತ್ಯವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ : ಒಮ್ಮೆ ಸೂಲಮಂಗಲಂದಲ್ಲಿ ಅವರು "ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರಂ" ನೃತ್ಯನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೯೧) ; ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ನೃತ್ಯನಾಟಕಗಳನ್ನು ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ವಿರಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಿಟ್ಟಂತಾಗುವುದು (ಅಭಾನ್ಯ. ೬೧).

[ನೃತ್ಯ+ನಾಟಕ]

ನೃತ್ಯಭಂಗಿ (ನಾ). ನಾಟ್ಯದ ರೀತಿ ; ಕುಣಿತದ ನಿಲುವು : ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನೃತ್ಯಭಂಗಿ, ಸಂಗೀತವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೨೮) : ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನೃತ್ಯಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಅಭಾನ್ಯ. ೨೧). [ನೃತ್ಯ+ಭಂಗಿ$_2$]

ನೃತ್ಯಮಂಡಲಿ (ನಾ). ನರ್ತನ ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು ; ನರ್ತಕರ ತಂಡ : ಲಲಿತಕಲಾ ಅಕಾಡಮಿಯು ನೃತ್ಯಮಂಡಲಿಯೊಂದನ್ನು ಹೊರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿತು (ರೂಢಿ). [ನೃತ್ಯ+ಮಂಡಲಿ$_1$]

ನೃತ್ಯಮಂದಿರ (ನಾ). = ನೃತ್ಯಗೃಹ : ನಿಮ್ಮ ನೃತ್ಯಮಂದಿರದ ದಾಸಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೊಪಮು. ೩೦೨) ; ಸಂಜೆ ಭೋಜನಾನಂತರ ಹೊರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಕೀಸ್‌ವೆಟ್ಟರ್‌ನ ಉಪದೇಶ ಕೇಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಶಾಲ ನೃತ್ಯಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಜನ ಬಂದು ನೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಸರು. ೩೪೫). [ನೃತ್ಯ+ಮಂದಿರ$_2$]

ನೃತ್ಯರಸ (ನಾ). ನರ್ತನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಆನಂದ : ಗೀತವಾದ್ಯಂ ನೃತ್ಯರಸದೊಳೋಲಾಡುತುಂ ನೂತನೋದ್ಗತ ನರ್ತನಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾನುತುಂ ಕೊಡೆ ಹೀಲಿದಳೆಯಣುಕುಗಳ ನಡುವೆ ಮೆಱೆವುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೩–೬೧).

[ನೃತ್ಯ+ರಸ]

ನೃತ್ಯಲೀಲೆ (ನಾ). ನರ್ತನದ ವಿಲಾಸ: ಅಂತು ಗಗನರಂಗದೊಳ್ ನೃತ್ಯಲೀಲೆಯಂ ಮೆಱೆದು ವಾಸವಸಿವಾಸಕ್ಕಭಿಮುಖಿಯಾಗಿ ಪೋದಳ್ (ಜಗವಿ. ೩–೧೬ ಪ). [ನೃತ್ಯ + ಲೀಲೆ]

ನೃತ್ಯವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ನೃತ್ಯಕಲೆ : ಚರಣನಿತಂಬಗ್ರೀವಾಕರಶಾಖಾಜನಿತರೇಚಕಂ ನಯನಮನೋಹರಮಾಗೆ ನೃತ್ಯವಿದ್ಯೆಯೆ ಪರಿಜಂ ಕೈಕೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೩೬). [ನೃತ್ಯ + ವಿದ್ಯೆ]

ನೃತ್ಯಾಂಗ (ನಾ). ನಾಟ್ಯದ ಭಾಗ ; ನರ್ತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : ಅಂಗನಾಕುಸುಮಸುಕುಮಾರಾಂಗಸಮುಚಿತಮುಮಪ್ಪ ಲಾಸ್ಯಮನಚ್ಚರಸೆಯರಾದಿ ಸಂಧ್ಯಂಗಗತ ನೃತ್ಯಾಂಗರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳನಿಂದ್ರಂ ಶ್ರೀದೇವಂಗೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೆಂಬಂತೆ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೩೨ ಪ).

[ನೃತ್ಯ + ಅಂಗ$_2$]

ನೃಪ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು ; ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಅರಸ ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : "ರಾಜಾ, ರಾಜನ್ಯಃ, ರಾಟ್, ಪ್ರಜಾಪತಿಃ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ, ನೃಪಃ, ಕ್ಷತ್ರಂ . . . ಲೋಕಪಾಲಃ – ಈ ೧೨ ಅರಸು" (ಹಲಾಯು. ೬೯–೨೬೭) ; ನರಪತಿ ಬಂದನಾ ನೃಪನನಟ್ಟಿಯೆ ಕಾಣ್ಬುದು (ಕವಿಗಾ. ೧–೧೧೫) ; ಆ ನೃಪರೊಳಾರಾ ಪಾಂಡುರಾಜಂಬರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧೦) ; ನೃಪರಂ ಚಕ್ರಿಪದಾಂಬುಜಕ್ಕೆಜಗವೇಟ್ಟೀ ರತ್ನಮಿಾ ಹೇಮಮಿಾ ದ್ವಿಪಮಿಾ ತುಂಗತುರಂಗಮಂಗಳಿವರಿತ್ತರ್ಥಂಗಳೆಂದೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೪೪) ; ನೃಪಂ ಪಿನ್ನಂ ಪಿಡಿದುಯ್ಯೆ ಭಾನುಮತಿಯಂ ಸಂತೈಸಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದಂಗುಪಯೋಗಾಸ್ತ್ರಮನೆಚ್ಚು ಕೂಡೆ ನಭದಿಂ

ಗಾಂಡೀವಿ ತರ್ಪಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೨-೩೪) ; ಕಾಳೆಗದ ಮುಖವಾವು ದೆಂದಜಿಯದ ಹಂದೆನೃಪಂಗೆ (ಬಸವ.೭೦೫) ; ನೃಪನೆನ್ನಂ ಬಗೆದಿರ್ಕುಮೋ ಕರುಣದಿಂ ಕೈಸಾರ್ಗುಮೋ ಪೇಟುಮೆಂದುಪತಾಪಂ ಮಿಗೆ ಸುಯ್ಯು . . . ಶಂಕಿಪಳಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದು ಸಖಿಯರ್ ಪೊಂಬಾಟಿಯಂ ಬೀಸುವರ್ (ನಳಚಂ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ನೃಪಕಾಂತೆ (ನಾ). ರಾಜನ ಹೆಂಡತಿ ; ರಾಣಿ ; ಅರಸಿ : ನೃಪ ಕಾಂತೆಯು ಕೆಲದೊಳ್ ಶೋಭಿಪ ಸುತನಂ ರೂಪವಿಜಿತಕಮಲಾಸುತನಂ ಈಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೯೧). [ನೃಪ + ಕಾಂತೆ]

ನೃಪಕುಮಾರ (ನಾ). ರಾಜಕುಮಾರ ; ರಾಜಪುತ್ರ : ನೋಡಿದಂ ನೃಪಕುಮಾರರನುತ್ಸವದಿಂದ ಬಾಹುಕಂ (ನಳಚಂ. ೭೧೬) ; ಎಲೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನೃಪಕುಮಾರ ಪ್ರಳಯದಾಪತ್ತಾಯ್ತು ಭೀಮನ ನಲವಿಗೂಣೆಯು ವಾಯ್ತು . . . ದ್ರೌಪದಿ ಸುಭದ್ರಾಲಲನೆಯರಿಗನುಚಿತವು ಘಟಿಸಿತೆ ಎಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೨). [ನೃಪ + ಕುಮಾರ]

ನೃಪಕುಲ, ನೃಪಕುಳ (ನಾ). ಅರಸುಕುಲ ; ರಾಜಕುಲ : ಬವಣಿಯೇಕೆ ಹಿಮಾಂಶುಕುಲಸಂಭವನು ಸುಜನಾಧಾರ ನೃಪಕುಲನಿವಹದೊಳು ವಿಖ್ಯಾತ . . . ಇನ್ನಾ ಭುವನಪತಿಗೆಣೆ ಯಾರು ಲೋಕದೊಳೆಂದ ನಮರೇಂದ್ರ (ನಳಚ. ೪-೧೨). **ನೃಪಕುಳ :** ಆಳವಡೆ ಭುಜದೊಳ್ ಮೃಗಮದತಿಳಕದವೋಲ್ ಸಕಲಧರಣಿ ಯವೌವನ ಭೂಷಾವಳಿಯನೆ ತಿರ್ದುವನಾ ನೃಪಕುಳಶೇಖರನಮೃತಮತಿಯು ಮುಖದರ್ಪಣದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೧೭). [ನೃಪ + ಕುಲ]

ನೃಪಕುಳ 'ನೃಪಕುಲ' ನೋ.

ನೃಪಗೃಹ (ನಾ). ಅರಮನೆ ; ರಾಜನ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಇದು ಬನ ಮಿದು ನೃಪಗೃಹಮೆಂಬುದಮೋಘಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೬). [ನೃಪ + ಗೃಹ]

ನೃಪಗೇಹ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ಸಿರಾಕುಳ ಕವಿರಾಜಹಂಸಸುಭಗಂ ನಭಮಂ ನೃಪಗೇಹಮಂ ಸಮಂ ತಿಳಿಪುಗುಮಲ್ಲಿ ಮಂದಪವನೋಚ್ಚಳ ಶೀಕರಮಂಬುಜಾಕರಂ (ಪುಷ್ಪವು. ೨-೫೨). [ನೃಪ + ಗೇಹ]

ನೃಪತಿ (ನಾ). = ನೃಪ: "ನೃಪತಿ ರಾಟ್ ರಾಜಂ ನರಾಮರಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಕುಪತಿ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಪ್ರಜಾಧಿಪನೆನಲ್ಕರಸಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೪-೧) ; ನೃಪತೀ ಪರೋಪಕಾರೀ . . . ರಿಪುವರ್ಗ ಮನಲೆದು ಗೆಲ್ವೆಯಾಗಾಹವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೪) ; ನೃಪತಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಬಂದಿರ್ದಪಳರಮನೆಯೆಸೆವ ಬಾಗಿಲೊಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೯೩) ; ನೃಪತಿಗೆ ಸಹಾಯವನಗ್ನಿ ಮಾಡುವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೧೬) ; ನೃಪತಿಯಾ ಭಾವ ಮಹಿಮಾಜ್ಯೋತಿ ಸಂಚರಿಸಿದುದು ಮಿಂಚಿ ಪಟ್ಟೆಮಹಿಷಿಯರೆರ್ದೆಗಳೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೧೨). [ಸಂ.]

ನೃಪತಿನಿಕೇತ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : "ನೃಪತಿನಿಕೇತಸ್ಥಾನಕಮುಪಕಾರ್ಯಮುಮಂತದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೭). [ನೃಪತಿ + ನಿಕೇತ]

ನೃಪತಿಲಕ, ನೃಪತಿಳಕ (ನಾ). ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ : ಬಲದ ಗದ್ದುಗೆಗಳಲಿ ಭಟರಗ್ಗಳೆಯ ರವಿಸುತ ನದಿಯ ಮಗ ನೃಪತಿಲಕ ದುಶ್ಶಾಸನ ಕೃಪ ದ್ರೋಣಾದಿ ನಾಯಕರು . . . ಗಜಗಲಿಸಿದರು ಮಾಣಿಕ್ಯಮಯಭೂಷಣ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೩೦). **ನೃಪತಿಳಕ :** ಅಂಬರತಟಕ್ಕೆ ಖಗ ಕುಲವಂಬರವಂ ಕೊಂಡು ಪಾಱಲೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದಂ ಕಂಬುಗ್ರೀವಂ ನೋಯಲ್ ಕಂಬು ಗ್ರೀಷ್ಮಕ್ಕೆ ಸುಗಿವವೋಲ್ ನೃಪತಿಳಕಂ (ನಳಚಂ.೫.೨೮) [ನೃಪ + ತಿಲಕ]

ನೃಪತಿಸನಾಭಿ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಸಮೀಪದ ಸಂಬಂಧಿ ; ದಾಯಾದಿ : ನೃಪನ ನರಪಾಲತನಯನ ನೃಪವಧುವರ್ನೆರೆದು ಸುಖದಿನಿರೆ ಕೈಕೊಂಡತ್ತ ಪರಿಮಿತರಾಗಮೆರ್ದೆಯಂ ನೃಪತಿಸನಾಭಿಗಳ ಬಂಧುಜನದಾಕೆಳೆಯಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೨). [ನೃಪತಿ + ಸನಾಭಿ]

ನೃಪತಿಳಕ 'ನೃಪತಿಲಕ' ನೋ.

ನೃಪತುಂಗ (ನಾ). ೧. = ನೃಪತಿಲಕ : (ಕಿ). ೨. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅಮೋಘವರ್ಷನೆಂಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ತಳ್ತುರದೊಳ್ ಕೌಸ್ತುಭಜಾತದ್ಯುತಿ ಬಳಸಿ ಕಾಂಡಪಟದಂತಿರೆ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿನಾವನನ ಗಲಳ್ ನೀತಿನಿರಂತರನುದಾರನಾ ನೃಪತುಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧). [ನೃಪ + ತುಂಗ$_2$]

ನೃಪಧರ್ಮ (ನಾ). ಅರಸನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ ; ರಾಜಧರ್ಮ : ಕಪಟದ್ಯೂತವಿದು ನೃಪಧರ್ಮವೇ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೨) ; ಶಪಥವ ಗೈದುದನಪಲಾಪಿಸುವುದಿದು ನೃಪಧರ್ಮವೇನೋ ನರೇಂದ್ರಾ ಕೃಪಾಕರ ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ಶಾಕುಂತ. ೬೮ ಅಡಿಪದ್ಯ). [ನೃಪ + ಧರ್ಮ]

ನೃಪನಂದನ (ನಾ). = ನೃಪಕುಮಾರ : ನೃಪನಾ ನೃಪನಂದನನಾ ನೃಪವಧುವರ್ ನೆರೆದು ಸುಖದೊಳಿರೆ ಕೈಕೊಂಡತ್ತ ಪರಿಮಿತರಾಗ ಮೆರ್ದೆಯಂ ನೃಪಬಾಂಧವರಾ ಸುಮಿತ್ರರಾ ಪರಿಜನ(ದಾ) (ಕವಿರಾ. ೨-೨೧). [ನೃಪ + ನಂದನ]

ನೃಪನಂದನೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಮಗಳು ; ರಾಜಪುತ್ರಿ : ನೃಪನಂದನೆ ತನಗುದಯಿಸಿದ ಪುತ್ರನಂ ರುದ್ರಭೂಮಿಯೊಳ್ ಬಿಸುಟು ಬರಲ್ (ದಶಕು. ೯-೪೩). [ನೃಪ + ನಂದನೆ]

ನೃಪನೀತಿ (ನಾ). = ನೃಪಧರ್ಮ : ನುಡಿದೆರಡನಾಡದಿರು ಕಾರ್ಯವ ಬಿಡದಿರು . . . ಅನುಜಾತ್ಮಜರೊಳೋಗ್ಗೊಡೆಯದಿರು ನೃಪನೀತಿಯಿದು ಭೂಪಾಲ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪೭) ; ಅಡಸಿದಾಪತ್ತಿನಲಿ ಹಗೆಯನು ಕೆಡಹುವುದೆ ನೃಪನೀತಿ (ಕೌತಿರಾ. ೩೬-೬೮) ; ನೃಪನೀತಿ ತಪ್ಪದಂತಿರೆ ವಿಪುಳವಚಃಶ್ರೀ ಪೊದಳ್ದು ಸಾರ್ದಂತಿರೆ ನಿನ್ನುಪಮೆಯೊಳುಸುರುವುದೆನ ಲವನಿಪಂಗೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೨೪೧) ; ಅರಿಭಯಂಕರಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹರಿಸುವುದು ನೃಪನೀತಿ ನಿನಗಿದು ತರವೆ ಬಿಡು ಪರಹಿಂಸೆ ದೋಷವಿದೆಂದುದಾ ಪಕ್ಷಿ (ನಳಚ. ೨-೧೮). [ನೃಪ + ನೀತಿ$_1$]

ನೃಪನೀತಿವಿದ (ನಾ). ರಾಜಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತ ; ರಾಜನೀತಿ ಚತುರ : ಆತನನಾರಾಧಿಸಿ ನೃಪನೀತಿವಿದರ್ ಖೇಚರಾವನೀಚರರಾತ್ಮ ಖ್ಯಾತಿಶ್ರೀಯಂ ಕಾದಭಿಜಾತ ನೃಪಾನ್ವಯರನೆನಿಬರಂ ಪೆಸರ್ಗೊಳ್ವೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೮೭). [ಸಂ. ನೃಪನೀತಿವಿದ್]

ನೃಪನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ ; ರಾಜನೀತಿ : ನೃಪನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ನೀನಪೂರ್ವಮಂ ನುಡಿಯೆ ನುಡಿಯೆ ಮತ್ತದನನುವರ್ಣಿಪನ ನುಡಿಗಳ್ . . . ನಿನ್ನ ನುಡಿಗೆ ಸಮನಾದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೬). [ನೃಪನೀತಿ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನೃಪಪತಿ (ನಾ). ರಾಜರುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : ನೃಪಪತಿಯುಂ ಉಕ್ತಮಿದಂ ನೀಂ [ಪಾಠಾಂ. ಉಪಪತ್ತಿಯುಕ್ತಮಿದನಿಂ] ನೃಪ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಳಿನ್ನ ತಂದೆಯೆಂದುದಂ (ಗದಾಯು. ೪-೮). [ನೃಪ + ಪತಿ$_2$]

ನೃಪಪದ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಪಾದ ; ರಾಜನ ಚರಣ : ನಮಗೆ ಭಾರಿಯ ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಮತೆಯಾಯ್ತಿನ್ನೇನು ನೃಪಪದಕಮಲದಲಿ ಬೀಳುವೆವು ನಡೆನಡೆ ಧನ್ಯರಹೆವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೧೪). ೨. ರಾಜಪದವಿ. [ನೃಪ + ಪದ$_2$]

ನೃಪಪೀಠ (ನಾ). ರಾಜನ ಆಸನ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಉದಯದಲಿ ನಾವಿನಿಬರಾತನ ಸದನದಲಿ ನೃಪಪೀಠವನು ಗರ್ವದಲಿ ನೆಮ್ಮುವೆವಾತ ನಮ್ಮಲಿ ಖೋಡಿಯನು ಹಿಡಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೪೧). [ನೃಪ + ಪೀಠ]

ನೃಪಪುತ್ರಿ (ನಾ). = ನೃಪನಂದನೆ : ನೃಪಪುತ್ರಿ ಶೂರಸೇನಾಧಿಪನಿದಿರೊಳ್ ರಥಿನಿ ನಿಲ್ವುದುಂ ಚತುರಕಳಾಲಪನೆ ನೃಪೇಶ್ವರವರ್ಣನನಿಪುಣೆ ಪತಿಂವರೆಯು ಮುಂದೆ ನಿಂದಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೬). [ನೃಪ+ಪುತ್ರಿ]

ನೃಪಪ್ರತಿಮಗುಣ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನು : ತಾರೇಶಂ ನಿಲೆ ಮೇಷದೊಳಾರಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಷಡ್ಗ್ರಹಂ ನೋಡೆ ನೃಪಂ ಸೂರಿ ನೃಪಪ್ರತಿಮಗುಣಂ ಚೋರಂ ನಿರ್ಧನನೆನಿಕ್ಕುಮಾತಂ ಕ್ರಮದಿಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೧). [ನೃಪ+ಪ್ರತಿಮ+ಗುಣ]

ನೃಪಬಾಧೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಹಿಂಸೆ ; ರಾಜನ ಉಪದ್ರವ : ನೃಪಬಾಧೆ ಕಳ್ಳರಿಂದಾದ ಪುಯ್ಯಲ್ ಅಗ್ನಿಪ್ರಕೋಪಮುಬ್ಬರದಿಂದಪ್ಪ ಪಸರ್ಗಮೆನಿಪ ವಾರ್ತಾಪ್ರಪಂಚಮಾದಲ್ಲಿ ಕೇಳಬೇಡೋಸಱಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫೨). [ನೃಪ+ಬಾಧೆ]

ನೃಪಭವನ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ಜನಿತೋತ್ಸವಯುಗಲವ್ಯಗ್ರನಾಕನರಲೋಕಸಕಲಜನಕಳಕಳದಿಂದೆನಿತಾನುಂ ವಿಭವದಿನಿಂತು ನಾಡೆಯುಂ ರಯ್ಯಮಾದುದಾ ನೃಪಭವನಂ (ಆದಿಪು. ೯-೭೨) ; ಅರಿಭಯಂಕರ ಭೀಮಸೇನನ ನಿರುಪಮಾಲಯವೆಡದ ಕಡೆಯಲಿ ಸರಿಸದಲಿ ಸೂತ್ರಿಸಿತು ಸಹದೇವಂಗೆ ನೃಪಭವನ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೧೧-೪೫) [ನೃಪ+ಭವನ]

ನೃಪಭಾಗ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯ ಭಾಗ ; ಭೂಕಂದಾಯ ; ನೆಲದೆರಿಗೆ : ಕಿರಣಂಗಳೊಳು ನೃಪಭಾಗದೊಳು ಜಲದೊಳಂಬುಜದೊಳನಿಲದೊಳು ಕೈಗಳೊಳು ಕರಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೪೮-೪೩). [ನೃಪ+ಭಾಗ]

ನೃಪಮಂಡಲ, ನೃಪಮಂಡಳ (ನಾ). [ರಾಜ್ಯಶಾ] (ನೆರೆಹೊರೆಯ) ರಾಜರ ಸಮೂಹ: ಪಡೆಯಱಿಯಲಾದೊಡ[ರಿ]ಯುಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮಂತಃಕಳಂಕ ನೃಪಮಂಡಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮುಂ ತಡೆಯದೆ ತಮ ಸ್ವಭಾವಂ ಕಿಡಿಸುವವೋಲಱಿದು ರಾಹು ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೭). **ನೃಪಮಂಡಳ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ☞ ವಿಜಿಗೀಷು, ಅರಿ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರಾಜರಿದ್ದು, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಮಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಮಿತ್ರಮಿತ್ರ ಎಂಬ ಅರಸರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂಡಲಗಳು ಹನ್ನೆರಡಾಗುತ್ತವೆ. [ನೃಪ+ಮಂಡಲ]

ನೃಪಮಂಡಳ 'ನೃಪಮಂಡಲ' ನೋ.

ನೃಪಮಂದಿರ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ಬಂದು ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ನೃಪಮಂದಿರವ ಹೊಗಲೆದ್ದು ಪದದಲಿ ಸಂದಣಿಸಿ ಚಾಚಿದನು ಮಕುಟವನವನಿಪಾಲಕನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೧). [ನೃಪ+ಮಂದಿರ]

ನೃಪಮುಕುರ (ನಾ). = ನೃಪತಿಲಕ : ಅಕಟ ಕಪಟದ್ಯೂತದಲಿ ನೃಪಮುಕುರನುನ್ನತಿ ಮುಱಿದುದೇ ಕೌಳಿಕದಲೀ ಕೌರವರು ಕೊಂಡರೆ ಧರ್ಮಜನ ನೆಲನ ಅಕುಟಿಲರಿಗೇಕಿದು ನಿರಾಬಾಧಕರಿಗೇಕಿದು ಸಕಲ ಸುಜನಪ್ರಕರವಂದ್ಯರಿಗೇಕೆನುತ್ತಸುರಾರಿ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೩). [ನೃಪ+ಮುಕುರ]

ನೃಪಯೂಥ (ನಾ). ರಾಜರ ಗುಂಪು ; ಅರಸರ ಸಮೂಹ : ಚೆಲ್ಲಿತೀ ನೃಪಯೂಥ ಜಾಜಿಲಿ ಜಳ್ಳುಗಳು ಜಲಜಾಕ್ಷನ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲ ತಾನೇ ಸಾಲದೇ ಹಾರುವೆನೆ ಕೆಲಬಲನ . . . ಎಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೦-೬೬). [ನೃಪ+ಯೂಥ]

ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ರಾಜನ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ ಶ್ವೇತಛತ್ರ : "ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮ—೧. ರಾಜರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲ ತಕ್ಕ ಚಿಹ್ನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೫). [ನೃಪ+ಲಕ್ಷ್ಮ]

ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮೀ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವ ಪದವಿ,—ಅಧಿಕಾರ, — ಐಶ್ವರ್ಯ : "ಅರಸು ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮೀ ತಾನಾಧಿರಾಜ್ಯಮೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೧). [ನೃಪ+ಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ನೃಪವಂದ್ಯ (ನಾ). ಅರಸನಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ರಾಜಪೂಜಿತ : ನೃಪವಂದ್ಯಂ ವಾಗ್ವಧೂವಲ್ಲಭನಮಳಯಶಂ ನಿರ್ಮಳಂ ಕಿಲ್ಬಿಷೈಕದ್ವಿಪಪಂಚಾಸ್ಯಂ . . . ಒಸೆದಂ ಖ್ಯಾತತ್ರೈವಿದ್ಯಚಕ್ರಾಧಿಪಪಾದಾಂಭೋಜಭೃಂಗಂ ಸುಕವಿಜನಮನಃಪದ್ಮಿನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೫೯). [ನೃಪ+ವಂದ್ಯ]

ನೃಪವಧು (ನಾ). = ನೃಪಕಾಂತೆ : ನೃಪನ ನರಪಾಲತನಯನ ನೃಪವಧುವರ್ ನೆರೆದು ಸುಖದೊಳಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೨). [ನೃಪ+ವಧು]

ನೃಪವರ (ನಾ). ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ : ಮೃದುಪದಪಾತದಿಂದಸುಕೆಯುಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸಿ ಕೇಕರಾಂಶುಪಾತದಿನಲರ್ಗೊಂಚಲಂ ತಿಳಕಮುಂ ತಳೆವಂತಿರೆ ಮಾಡಿ ಪರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬಿದ ಕುಚದೊತ್ತಿನಿಂ ಕುರವಕಕ್ಕೆ ನವಾಂಕುರಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಬೀಱಿದುದಬಳಾಜನಂ ನೃಪವರಂಗೆ ಮನೋಜಮಹೇಂದ್ರಜಾಳಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೫೩) ; ನೃಪವರನುದ್ಭಟೋರ್ವಿಪನ ಧಾಳಿಗೆ ಕೆಟ್ಟಹಿತಾಂಗನಾಜನಂ ವಿಪಿನಮನಂದು ಪೊಕ್ಕು (ಉದ್ಭಟ. ೧-೯೩) ; ಶತಾನೀಕರು ಶತಾಯುಧರೆನಿಪ ನೃಪವರರು ತುರಗ ಗಜರಥ ಪಾಯದಳಸಾಗರದ ಸೌರಂಭದಲಿ ನಿಜ ಸಂವರಣೆಯನು ತೋಱಿದರು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೋಹಿಣೀದಳವ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೧೧-೨೩). [ನೃಪ+ವರ$_2$]

ನೃಪವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಆನ್ವೀಕ್ಷಕೀ, ತ್ರಯಿೀ, ವಾರ್ತಾ ಮತ್ತು ದಂಡನೀತಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರಾಜವಿದ್ಯೆಗಳು : ನಾಲ್ಕುಂ ನೃಪವಿದ್ಯೆಯೊಂದು ಬಲದಿಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಂ ಮನಂಬುಗೆ ಬೇಱೊಂದೆಡೆಗಾಣದುದ್ಧತರಿಪುಶ್ರೀಕಾಂತೆ ತನ್ನಂ ಶರಣ್ಬುಗೆ ಪೊಕ್ಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೮) ; ನ್ಯಾಯಾಗಮ ನೃಪವಿದ್ಯಾಮ್ನಾಯಕಲಾಕಾಮತಂತ್ರ ವಿಷಯವಿರೋಧಪ್ರಾಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಂ ಶ್ರೀಯಮದಂತೆಲ್ಲಿಯಾನುಮುಕ್ತಿಕ್ರಮದಿಂ (ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೪೭೬). [ನೃಪ+ವಿದ್ಯೆ]

ನೃಪವೃಷಭ (ನಾ). ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅಪರಾಗಂ ಮುನಿಪತಿವೋಲಪಗತಗುಣನಾಗಿಯುಂ ನಿಜಾಯತದೋಷಂ ವಿಪುಳಯಶೋಧನಲೋಭಂ ನೃಪವೃಷಭನರಾತಿನಿಕರತರುದವದಹನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೮). [ನೃಪ+ವೃಷಭ]

ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ನೃಪನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ: ರಾಜಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರ' ಮತ್ತು ದಂಡನೀತಿ ಎಂದೂ 'ದಮ' ದಂಡವೆಂದೂ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೩೭೦). [ನೃಪ+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞತೆ (ನಾ)· ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ : ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞತೆಗಿಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಪನೊಳಶ್ವೇಭಾಗಮಕ್ಕಿಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಪನೊಳ್ ಶೂರತೆಗಿಲ್ಲಿ . . . ಮಲ್ಲಪನೊಳ್ ನೋಟಿಪ್ಪೊಡೆ ಕಾಣಲಾಗದು ಸಮಾನಂ ಮಾನವಾನೀಕಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೭). [ಸಂ. ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞತಾ]

ನೃಪಸಂಪದ (ನಾ). ಅರಸನ ಸಂಪತ್ತು ; ರಾಜನ ಐಶ್ವರ್ಯ : ಶವದ ಸಿಂಗಾರದಂದದೊಳೆನಗೆ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ದೊರೆಗೆ, ನೃಪಸಂಪದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯-೨೨೮). [ನೃಪ+ಸಂಪದ]

ನೃಪಸತಿ (ನಾ). = ನೃಪಕಾಂತೆ : "ಭಟ್ಟನಿಯರ್ ನೃಪಸತಿಯರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೪೯) ; ನೃಪಸತಿಯ ಕೆಲದ ಚಮರರುಹಪಾಣಿಪಲ್ಲವೆಲತಾಂಗಿ ಗೆಲೆವಂದಳ್ ದುಗ್ಧಪಯೋಧಿಮಥನದೊಳ್ ಫೇನಪಟಳಮಂ ಪಿಡಿದು ನೆಗೆವ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಧುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೯೦) ; ನೃಪಸತಿಯಂಗರ್ಭದಯಿಸಿದರ್ ತಪನಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪರಭಿನವಪಾಕಶಾಸನಪತಾಕರಿಂದ್ರಸೇನನುಮುಪೇಂದ್ರಸೇನನುಮೆನಿಪ್ಪ ಪೆಸರೆಸೆವಿರ್ವರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೨೮). [ನೃಪ+ಸತಿ$_1$]

ನೃಪಸದನ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ಇದು ಬನಮಿದು ನೃಪಗೃಹ ಮೆಂಬುದಮೋಘಂ ಸ್ಪರ್ಶನಾನುಮಿತಮುಪ್ಪುದುಷಟ್ಪದಶುಕಪಿಕಾಳಿಗೆನೆ ನೃಪಸದನಂ ಸೊಗಯಿಪುದು ಚಿತ್ರಮಣಿಶಬಲತೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೬). [ನೃಪ+ಸದನ]

ನೃಪಸಭ (ನಾ). ಅನೇಕ ರಾಜರುಗಳ ಕೂಟ,—ಸಭೆ : ದಾಸೀ ಸಭಂ ನೃಪಸಭಂ ರಕ್ಷಸ್ಸಭವಿಮಾದಿಶಃ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫೩). [ಸಂ.]

ನೃಪಸಭೆ (ನಾ). ೧. ರಾಜನ ಒಡ್ಡೋಲಗ; ರಾಜಾಸ್ಥಾನ : ಚತುರಚತುರಾನನರು ತರ್ಕಶ್ರುತಿಸಮಸ್ತಕಳಾಸ್ವತಂತ್ರರು ನುತಗುಣರು ನೃಪಸಭೆಯೊಳೆಸೆದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೩೧). ೨. = ನೃಪಸಭ: ಬಂದಳಾ ದಮಯಂತಿ ನೃಪಸಭೆಗಂದು ಹೊಕ್ಕಳು ಕೆಳದಿಯರು ಮುದದಿಂದ ತೋಱುವರಲ್ಲಿಯಿವರಿವರೆಂದು ವಿವರಿಸುತ (ನಳಚ. ೬-೫೮). [ನೃಪ+ಸಭೆ]

ನೃಪಸಿಂಹ (ನಾ). ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ : ಮದಮುಣಮಿಲ್ಲ ದಾನಗುಣದಿಂ ನೆಗೞ್ದಂ ನೃಪಸಿಂಹನಾಗಿಯುಂ ವಿದಿತ ವಿಶುದ್ಧ ಭದ್ರಗುಣಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೦). [ನೃಪ+ಸಿಂಹ]

ನೃಪಸುತ (ನಾ). = ನೃಪಕುಮಾರ : ತೊಳಗುವ ರತ್ನಾಭರಣಂಗಳ ರುಚಿ ನಿಜರೋಮಕಾಂತಿಯೊಳ್ ತಳ್ತು ತೆಱಂಬೊಳೆಯಲ್ಕೆಂದ್ರಾಯುಧಮೇಂ ಪೊಳೆದುದೊ ನೃಪಸುತನ ಮುಂದೆ ತೆಗೆದು ಬರುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೮); ನೃಪಸುತನಂ ನೋಡಲೆಯ್ತಂದರೊರ್ವಳ್ (ಪುಷ್ಪವು. ೫-೨೮). [ನೃಪ + ಸುತ]

ನೃಪಸೂನು (ನಾ). = ನೃಪಕುಮಾರ : ಅಂಬೆ ಭೀಷ್ಮನ ಬೈದು ಕಂಬನಿದುಂಬಿ ಹೋದಳು ತಪಕೆ ಬಳಿಕೀಯಂಬಿಕೆಯನಂಬಾಲೆಯನು ರಮಿಸಿದನು ನೃಪಸೂನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨-೩೮). [ನೃಪ + ಸೂನು]

ನೃಪಸೇನೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಸೈನ್ಯ ; ರಾಜನ ದಂಡು : "ನೃಪಸೇನೆ ಯೊಳಂ ದಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೦). [ನೃಪ+ಸೇನೆ]

ನೃಪಸೇವೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಸೇವೆ; ರಾಜನ ಕೈಂಕರ್ಯ : ನೃ [ಪಾಠಾಂ. ತ] ಪಸೇವಾಯಾತಪೃಥ್ವೀಪತಿಸುತವ್ಯತತೂರ್ಯಪ್ರಣಾದಂ ಪಯಃಪಾನಪರವ್ಯಾಯತಗಂಧದ್ವಿಪಗಣಘನಘೂಂಟಾಪ್ರಘೋಷಂ . . . ಕರಂ ರಂಜಿಸೆ ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ ತತ್ಪುರೀರಾಜಮಾರ್ಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೧೨). [ನೃಪ + ಸೇವೆ$_1$]

ನೃಪಾಲ, ನೃಪಾಳ (ನಾ). = ನೃಪ : ಅದು ಪಿರಿಯ ಸಿರಿಯ ಬಾೞ್ಕೆಯೊದಲದು ಚಾಗದ ಭೋಗದಾಗರಂ ಸಕಲಸುಖಕ್ಕದು ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಯೆನಿಸಿದುದದನಾಳ್ವಂ ಮಾರಿದತ್ತನೆಂಬ ನೃಪಾಲಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೩); ತಜ್ಜನಪಂ . . . ಅನಘ ಬಸವನ ಮುಖವನೀಕ್ಷಿಸೆ ಮನದೊಳನುರಾಗಿಸುತ ನಲಿದೊಯ್ಯನೆ ನಗುತ ಭಂಡಾರಿಯಿಂತೆಂದಂ ನೃಪಾಲಂಗೆ (ಬಸಪು. ೨೧-೪೬); ಈ ಸಮಸ್ತ ನೃಪಾಲಜನವಾರಾಸಿ ಮೇರೆಯನೊದೆವುತಿದೆ ನಿಮ ಗೇಸು ಭಾರವಿದೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು ಭೀಷ್ಮಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೬); ಹರಕೆಗಳ ಕೈಕೊಳುತ ಸತಿ ಬಂದರಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕಳು ನೃಪಾಲನ ಚರಣಕಮಲಕೆ ನಮಿಸಿ ಪಡೆದಳು ಪತಿಯ ಚಿತ್ತವನು (ನಳಚ. ೯-೬೩). **ನೃಪಾಳ :** ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥಪದಾತಿಸಮಸ್ತಯುತಂ ನಡೆದು ನಳನೃಪಾಳಂ ರಿಪುವಂ ಶಾಸ್ತಿಯನೈದಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಸ್ತಂಭಮನೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನೊಳ್ ನಿಱಿಸಿಟ್ಟಂ (ನಳಚಂ. ೨೨). [ಸಂ.]

ನೃಪಾಲಕ, ನೃಪಾಳಕ (ನಾ). = ನೃಪ : ಗರ್ವಿತನೃಪಾಲಕಾಧಮ ದುರ್ವಿಳಸನಜನಿತ ಭೂರಿಭಾರದೊಳೆಸಮಂ ನಿರ್ವಿಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಭೂವಧು ಗೀರ್ವಾಣಾವೃತ ವಿರಿಂಚಿಸಭೆಯಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೬); ನೃಪಾಲಕಂ ಕಾಮಿನಿಗೂಡಿ ನಾಡೆ ತೋರ್ಪಪಾರರಾಗಾವಿಲನಾಗಿರಲ್ಪಮಂ ತುಷೇಂದ್ರನಂ ಪೊರ್ದುವ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂತೆ ರಂಜಿಪಾ ಶುಕಂ ಪೊರ್ದಿದವರ್ದುರ್ವಿ ಪಾಲನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೧೫); ಮೇಘನೃಪಾಲಕನ ಡಂಗುರವೊ ಮೊಳಗುವ ಸಿಡಿಲಿನಬ್ಬರವೊ . . . ಬೀಳ್ವ ತಾರಾಮಾಲೆಗಳೊ ಜೀಮೂತಲತೆ ಲಂಬಿಸಿದುದಂಬರದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೯-೧೯). **ನೃಪಾಳಕ :** ಹರಡೆ ಹೋದಗೆ ಚಾದಗೆ ಹಂಗನಿಟ್ಟೆ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಗಳಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಪರಣ್ಯವನೆ ಯ್ದಿದನಾ ನೃಪಾಳಕಂ (ನಳಚಂ. ೫೨೧). [ಸಂ.]

ನೃಪಾಲಯ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ನೃಪಾಲಯಾಂತರ್ಗತ ಕಕ್ಷೆ ಕೋಷ್ಠಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭-೧೪). [ನೃಪ + ಆಲಯ]

ನೃಪಾವಸಥ (ನಾ). = ನೃಪಗೃಹ : ವಾಜಿಯಂ ಧಾರಾಪಂಚಕ ದೊಳ್ ವಿಚಿತ್ರಲಯದಿಂ ತಾಮೇಱಿ ಬರ್ಪಿ ಮಹಾಧೀರರ್ ಕಾಲ್ನಡೆ ಯೊಳ್ ನೃಪಾವಸಥದಿಂ ಬರ್ಪಂದಮಾವಂದಮೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೮೦). [ನೃಪ + ಅವಸಥ]

ನೃಪಾಸನ (ನಾ). = ನೃಪಪೀಠ : "ನೃಪಾಸನಂ, ಭದ್ರಾಸನಂ—ತ ರಾಜರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೫). [ನೃಪ + ಆಸನ]

ನೃಪಾಳ 'ನೃಪಾಲ' ನೋ.

ನೃಪಾಳಕ 'ನೃಪಾಲಕ' ನೋ.

ನೃಪೇಂದ್ರ (ನಾ). = ನೃಪತಿಲಕ : ಬಂದು ಮಣಿಮಕುಟನಸವಸದಿಂದಂ ಚಕ್ರಿಯ ಪೊದಟ್ಟಿ ತೇಜಕ್ಕೆ ಮಸುಳ್ದಂದೆಱಗಿ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಬುದುಮೊಂದ ಸಯುವದಿಂದೆ ಸಾರೆ ಕರೆದು ನೃಪೇಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೪); ಪರಸಿರೆ ಪರಸಿರೆ ನೃಪೇಂದ್ರನಂ ನೀವು (ಯಶೋಚ. ೧-೫೯). [ಸಂ.]

ನೃಯುಗ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಜೋಡಿ; ಮಾನವ ಜೋಡಿ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮಿಥುನರಾಶಿ : ಕವಚಧರಂ ಶೂರಂ . . . ವಿಹಗಪಾಶ್ಯಂ ನೃಯುಗ್ಮಮಧ್ಯತ್ರ್ಯಂಶಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೮). [ಸಂ.]

ನೃವಾಹನ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರನ್ನೇ ವಾಹನವಾಗಿಸಿಕೊಂಡವನು; ನರವಾಹನ; ಕುಬೇರ : "ಯಕ್ಷಂ ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮಂ ನೃವಾಹನ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷನುತ್ತರದಿಗ್ವರಂ . . . ರಾಕ್ಷಸ ದ್ವಿಪನೆನೆ ಕುಬೇರನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೫). [ಸಂ.]

ನೃಶಂಸ (ನಾ). ಕೆಡುಕ; ಕೇಡಿಗ; ನೀಚ; ಕ್ರೂರಿ : "ನೃಶಂಸಃ, ಕ್ರೂರಕರ್ಮಕೃತ್—ಈ ೨ ಹೊಲ್ಲೆಹಗೆಯ್ವವಂ" (ಹಲಾಯು.೬೧-೨೧೭); ಜೀವರಾಶಿಗಳನೋವದೆ ಘಾತಿಸಿದ್ವೆ ನೃ[ಶಂಸ] ಬಾರ್ಬಲೆ ಬಡಿಗಾಳ ಮಂಬು . . . ಪಿರಿದೆಂದು ಮೂಡಲಿಸಿ ಬಂದಿಱುವರ್ ಕುಱುಪಿಂದೆ ನಾರಕರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೨೯); ಇರದೆ ನಿಜಬಲನಾಶನನ ಸಂಗರದ ಕಲಿ ತನಗಳನು ಕೇಳ್ದಾಯಿರುಳು ಕಂಸಂಗಾಯ್ತು ಜಾಗರವಾ ನೃಶಂಸಂಗೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೩೮-೧). [ಸಂ.]

ನೃಶಂಸತೆ (ನಾ). ಕ್ರೌರ್ಯ; ನೀಚತನ : ಹಿಂಸೆಗೊಡಬಡೆ ನಾನು ನಿನಗೆ ನೃಶಂಸತೆಯಲಘುವಪ್ಪುದೆಂದಳಪಾಂಸುಲೋತ್ತಮೆ ಜನವ ಬಾಧಿಪ ದುಷ್ಟಸರ್ಪವನು ಧ್ವಂಸಿಸುವೆನೆಂದಾ ಪುಳಿಂದೋತ್ತಂಸಗೆಂದಳು (ತಿಮ್ಮಆ. ೧-೧೦). [ಸಂ. ನೃಶಂಸತಾ]

ನೃಸಿಂಹ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅವತಾರದ ಸ್ವರೂಪ; ನರಸಿಂಹ : ವಾಸುದೇವಾಯ ನಮೋ ವಾಸುಕಿಶಯನಾಯ . . . ಭೂಸುರಪ್ರಿಯ ಭಜಕಪೋಷಕನೆ ರಕ್ಷಿಪುದು ಕೇಶವ ನೃಸಿಂಹರೊಲಿದು (ಕನಕ. ೯೦ ಪಲ್ಲವಿ); ದೈತ್ಯ ಹಿರಣ್ಯಕಶ್ಯಪನೊಡಲು ಬಗಿಬಗಿದು . . . ಆತನ ಕರುಳ ಮಾಲೆಯ ಯಡದ ಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದು ಕಂಠಕೆ ತೊಡರು ಮಾಡ್ದ ನೃಸಿಂಹ ನಾಲ್ಕನೆ ಅವತರಣವೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೯-೨೮). [ಸಂ.]

ನೃಸೇನ (ನಾ). ಕಾಲಾಳಿನ ಸೈನ್ಯ ; ಪದಾತಿದಳ : ಷಷ್ಠ್ಯಂತವು ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿವುಳ್ಳ ಸೇನಾ ಛಾಯಾ ಶಾಲಾ ಸುರಾ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ನ, ಸ್ಯುಃ ಆಗೋದು, ನೃಸೇನಮಿತ್ಯಾದಿಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫೮). [ಸಂ. ನೃಸೇನಾ]

ನೃಹರಿ (ನಾ). = ನೃಸಿಂಹ : ಆ ಮತ್ಸ್ಯನಾ ಕೂರ್ಮನಾ ವರಾಹಂ ನೃಹರಿ ವಾಮನಂ . . . ಕೃಷ್ಣನೆಂದಾತನವತಾರ ಹತ್ತೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೬-೧೯). [ಸಂ.]

ನೆಇಗಾರ 'ನೆಯ್ಗೆಕಾಱ' ನೋ.

ನೆಂಗಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕಿಱುವಳ್ಳಿ ಬಾಳಪುರು ಇತ್ಯೇತೇಶಾಂ ಗ್ರಾಮಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೆಱ್ಗಿಯೂರ್ನ್ನಸ್ಸಿವಳ್ಳಿ ಸಹಿತಸ್ಸುಳ್ಳಿಯೂರ್ನ್ನಾಮ ಗ್ರಾಮೋದತ್ತಃ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೬೩-೬೮; 754). [ನೆಂಗಿ? + ಊರ್]

ನೆಂಚು 'ನಂಜು$_1$' ನೋ.

ನೆಂಜು 'ನಂಜು$_1$' ನೋ.

ನೆಂಟ 'ನಂಟ' ನೋ.

ನೆಂಟತನ 'ನಂಟತನ' ನೋ.

ನೆಂಟಸ್ತ 'ನಂಟಸ್ತ' ನೋ.

ನೆಂಟಸ್ತನ 'ನಂಟಸ್ತನ' ನೋ.

ನೆಂಟಸ್ತಿಕೆ 'ನಂಟಸ್ತಿಕೆ' ನೋ.

ನೆಂಟಸ್ಥ (ನಾ). ನಂಟ ; ಬಂಧು : 'ನೆಂಟಸ್ಥಿಕೆ' ಪರಾ. [<ನೆಂಟು + -ಸ್ಥ]

ನೆಂಟಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ನಂಟತನ ; ಬಂಧುತ್ವ : ಈ ಹೊಸ ನೆಂಟಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಎರಡು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ ಬೆಳೆಯಿತು (ಗಂಗಾಳ. ೨). [ನೆಂಟಸ್ಥ + -ಇಕೆ]

ನೆಂಟತಿ 'ನಂಟತಿ' ನೋ.

ನೆಂಟತ್ತಿ 'ನಂಟತಿ' ನೋ.

ನೆಂಟು 'ನಂಟು$_2$' ನೋ.

ನೆಂಟುತನ 'ನಂಟುತನ' ನೋ.

ನೆಂತರುಗೊಡಗಿ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆಂಪು 'ನೆನಪು' ನೋ.

ನೆಕುಂಡ, ನೆಕುಂಡಿ, ನೆಕ್ಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನೆಕುಣ್ಡರಾ ವಾಜಪೇಯಯಾಜಿಯಾ ಮಗನ್ ಜನ್ನನ್ಪೊಟ್ಟಿದು ಸಲೆ ಅಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫b-೫೯ ; ಸು. 890 ?). **ನೆಕುಂಡಿ :** ರಾಮಯರಸರ್ ನೆಕುಣ್ಡಿ ಆಳೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೭, ೧೨-೩ ; 7ನೆಯ ಶತ). **ನೆಕ್ಕೊಂಡಿ :** ಆದಿವಾರದಂದು ನೆಕ್ಕೊಂಡಿಯ ಶ್ರೀರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ತೆಲಂಶಾ. ೩೩-೨೪ ; 1154 ?). [?]

ನೆಕುಂಡಿ 'ನೆಕುಂಡ' ನೋ.

ನೆಕುಂದೆ 'ನೆಕ್ಕುಂದಿ' ನೋ.

ನೆಕ್ಕನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ಥಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಮುಸಿದೆರ ಡಂಬಿನೊಳ್ ರಥಮುಮಂ ಪದವಿಲ್ಲುಮನೆಯ್ದಿ ಪಾರ್ದು ನೆಕ್ಕನೆ ಕಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೯); ಚೆಕ್ಕನೆ ಸಾವುದುಮಂ ಸಿರಿ ನೆಕ್ಕನೆ ಕಿಡುವುದುಮನ ಱಿದು ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಂ ಸೊಕ್ಕುವರುಕ್ಕುವರಂಜದೆ ಯ[ದ]ಕ್ಕುಂದಲೆ ವಾಯ್ವರನ್ಯರೆನಗಿದು ಚೋದ್ಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೬೩) ; ಭುವನೈಕ ಮಲ್ಲಂ ಮೋಹಮಲ್ಲನನೆಕ್ಕತುಳದಿಂದಕ್ಕುಳಿಸದೆ ಡೊಕ್ಕರಗೊಂಡು ನೆಕ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ರ]ನೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೦ ವ). [ನೆಕ್ಕು$_3$ + -ಅನೆ$_1$]

ನೆಕ್ಕರೆ, ನೆಕ್ಕೊರ, ನೆಕೋರ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರುಚಲು ಗಿಡ : ಪಿಲ (ಹಲಸು) . . . ಪೇರಳೆ, ಗೋಳಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ನೆಕ್ಕರೆ, ತಾಳಿ (ತುಳುಸಾ. ೧೫೩). 'ದೊಡ್ಡ ನೆಕ್ಕರೆ' ಪರಾ. **ನೆಕ್ಕೊರ :** ಲಲಿತ ಲತಾಂಗಿಯ ವರಜಂಘಾಯುಗಲಂಗಳ ಭಂಗಿಯನಱಿಯೆಂ ಪೊಗೞಿಲ್ ನೆಕ್ಕೊರವಟ್ಟೆಯ ತೆಱನೇನಲ್ಲದೆ ಬಣ್ಣಿಪ ಬಟ್ಟೆಯನಂಭೋಜಾನನೆಯೂರುಯುಗಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧ ರಗಳೆ). **ನೆಕೋರ್ರೆ :** ಮನಸಿಜನೊಲ್ದು ತನ್ನ ಬಿನದಕ್ಕೆಡೆಯಾಡುವ ಪೂಗೊಳಂಗಳೊತ್ತಿನೊಳೊಗೆದಿರ್ದ ನೆಕೋರ್ರೆಯ ನುಣ್ಪೊಡೆಯುಂಬಿನವೇೞ್ಗೆವೆತ್ತು ಕಣ್ಗನುನಯವಾಗಿ ನೆಪ್ಪುವಡೆದುಜ್ಜ್ವಲ ಕಾಂತಿಯಿನೊಳ್ಪುವೆತ್ತ ತದ್ವನಿತೆಯ ಜಂಗೆಗಳ್ ವಿಟರ ಚಿತ್ತದ ಶಂಕುಗಳಲ್ತೆ ಸಂತತಂ (ನಳಚಂ. ೩೩೭). [ದೇ.॥ ತುಳು. ನೆಕ್ಕರ್, ನೆಕ್ಕಾರ್ ; ತೆಲು. ನೆಕ್ಕರ]

ನೆಕ್ಕಿ 'ಲೊಕ್ಕಿ$_1$' ನೋ.

ನೆಕ್ಕಿಲು 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಕ್ಕಿಸು 'ನಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ನೆಕ್ಕು$_1$ 'ನಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ನೆಕ್ಕು$_2$ 'ನಱುಂಕು' ನೋ.

ನೆಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ನೆೞಲ್ ನೆಕ್ಕು ಚೞಲ್ ಚಕ್ಕು ದೊಗಲ್ ದೊಕ್ಕನೆ ನಾಂಟದುವರಾತಿಭಟರವಯವಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೧); ಚೆಕ್ಕನೈತಂದು ಘುಡುಘುಡಿಸುತೂರಂ ಪೊಕ್ಕು ನೆಕ್ಕು ನೆರನಿಟಲು ಖಣಿಖಿಟಲೆನಲು ಹೊಡೆದು (ವೀಶೈಪು. ೩-೪-೨೩).

ನೆಕ್ಕು ನೆರಿಲ್ = ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನೆಕ್ಕು ನೆರಿಲೆಂಬ ನಿೞಿಲ್ನಿಟಿಲೆಂಬ . . . ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮). **ನೆಕ್ಕು ನೆೞಲ್** = ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಂಡೆಯದ ದನಿಯೊಡನೆ ನೆಕ್ಕು ನೆೞಲೆನೆ ವಾದ್ಯರಭಸದಿಂದುಱುಬಿದರ್ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾಯ್ತು ಖಳಭಟರ ಕಾಳೆಗಂ (ಚೆಬಪು. ೪೪-೪೨).

ನೆಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ತಿವಿತ ; ನೂಕುವಿಕೆ : 'ಕಿಱುನೆಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ನೆಕ್ಕುಂದಿ, ನೆಕುಂದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕುನ್ದಯ್ಯಂ ನೆಕ್ಕುನ್ದಿ ನಾಡಾಳೆ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೬-೩ ; ಸು. 885 ?) ; ಶ್ರೀ ಮಹಾವಲಿವಾಣರಸರ್ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಬಾಣರಸರುಮರ್ ಮಹಾಜ[ನ]ರುಮರ್ ಕಾದುತ್ತಿರೆ ನೆಕ್ಕುನ್ದಿ ನಾಡನಿಱಿಯಿಮೆನ್ದು ಅಟ್ಟಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೦೦-೬ ; ಸು. 908 ?) ; ಕಾಯ್ವರನಾಡ ನೆಕ್ಕುನ್ದಿನಾಡ ಊರಾೞಿಯ ದೇವ ಭೋಗ ××× ಎಲ್ಲ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೩೭-೧೩ ; ಸು. 950). **ನೆಕುಂದೆ :** ನಂಮ ಕಾಕತ್ತಿಯ ಸೀಮೆಯ ಸ್ತಳ ನೆಕುಂದೆಯ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೦-೩ ; 1423). [? + ಕುಂದಿ$_2$ (<ಕುಂದ$_3$)]

ನೆಕ್ಕೊಂಡಿ 'ನೆಕುಂಡ' ನೋ.

ನೆಕ್ಕೊರ 'ನೆಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ನೆಗಂಪು 'ನೆಗಪು$_1$' ನೋ.

ನೆಗಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜಿಗಿಸು : ನೆಗಚಿ ಹೋದುದು ಮಗಚಿ ಬಂದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. "ಜಾಡಿಸು ; ಸರಿಪಡಿಸು" (ಜಾನಕೋ. ೧೨). [ನೆಗೆ + -ಚು$_1$]

ನೆಗಡಿ (ನಾ). ೧. ಶೀತಬಾಧೆಯಿಂದ ಮೂಗಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವ; ಪೀನಸ: "ಕಫಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ, ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಃ, ಪೀನಸಃ— ಈ ೪ ನೆಗಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೧) ; ಸರಸತಿಗಾದತ್ತು ನೆಗಡಿ ಹರಿಣಧರಂಗಾದುದಾಗಳೇ ಕ್ಷಯರೋಗಂ (ವೀರವಿ. ೮-೧೫) ; ಮೂಗಿರುವ

ತನಕ ನೆಗಡಿ ತಪ್ಪುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ ! (ನಂಟರು. ೪೦) ; ಅವನಿಗಾಗಲಿ ಆಕೆಗಾಗಲಿ ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧ ಮುಗಿವವರೆಗೆ ನೆಗಡಿ ಹಾಯುಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ನಾನು ನಂಬಲಾರೆ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೧೯) ; ನೆಗಡಿಯಂಥ ಜಡ್ಡು ಇಲ್ಲ, ಬುಗುಡಿಯಂಥ ಒಡವೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **೨.** ಸಿಂಬಳ ; ಗೊಣ್ಣೆ : ವಿಪರೀತ ನೆಗಡಿಯಾದಾಗ ಮಗುವನ್ನು ಬೋರಲಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿದರೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ನೆಗಡಿ ಸುರಿದು ನೆಗಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಶಮನವಾಗಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೪೭).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ನೆಗಡೆ, ನೆಗಡಿ, ನಿಗಡಿ, ನಿಗಡೆ]

ನೆಗಪು₁, ನೆಗಂಪು, ನೆಗಪ್ಪು, ನೆಗವು, ನೆಗಹು₁ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು; ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿ : "ಉದಂಚಿತಮುದೂರ್ಧ್ವಮುತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಮೆನೆ ನೆಗಪಿದುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೭) ; ನೆಗಪಿ ವರೂಥಮಂ ವಸುಧೆ ನುಂಗಿದುದಂ ಸಮುಪಾದಶೋಭೆಯುಂ . . . ಸೊಗಯಿಸೆ ಪಾಟಿಯುಂ ನೆಜಪದಾಳ್ದನ ಕಜ್ಜಮನೊಕ್ಕು ಸತ್ತರಂ ನಗುವವೊಲಿರ್ದನಂಗಪತಿ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಜೋನ್ನತಕೇತುದಂಡಮಂ (ಗದಾಯು. ೫-೧೦) ; ಅಟ್ಟಿಯಿಂ ನೆಗಪಿದನೊಂದೆ ಹಸ್ತದೊಳೆ **ಕೋಟಿಕನಾಮದ** ಶೈಳಮಂ (ಪರ್ವಪು. ೩-೪೬) ; ವೃದ್ಧಮಾಹೇಶ್ವರನಂ . . . ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಗಪಿ ನಿಂದಿರಿಸಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೪) ; ಧರಣಿಯೊಳು ತಲೆಯೂಱಿ ಮೇಲಕೆ ಚರಣಯುಗಮಂ ನೆಗಪಿ (ಬಸವು. ೨-೧೩) ; ಕಾಲ್ಮಿಡಿದಿದ್ದ ದೇವಿಯನ್ನು ಕೈಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗಪಿ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೭೧). **೨.** ನೀಡು ; ಚಾಚು : ಮೊಗಸಿದಪುದೆತ್ತಲುಂ ಬಿಗಿದೊಗೆದ ಕುಚಾಭೋಗವೆಂದು ಚುಬುಕಮನಾದಂ ನೆಗಪಿದಪುವೆಂಬಿನಂ ತಳ್ತೊಗೆದುವು ಘನಕುಚೆಯ ರುಚಿರಹಾರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೨); ಕಯ್ಯ ಹುಲ್ಲಂ ನೆಗಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿಡಿದು] ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಸಿವದಿಡುತೆ (ತಿರುಶ. ದೇ. ೧೪-೧೩) ; ಮಂಗಳತೂರ್ಯಕೋಟಿ ಮೊಟಿಗುತ್ತಿರೆ . . . ಪೊಂಗಳಸಂಗಳಂ ನೆಗಪಿ ಸಪ್ರಣವೋಚ್ಚರಣಾನನಾಂಬುಜರ್ ಬೇರ್ವರಿವ ಪುಣ್ಯವಿಟಪಿಗೆ ನೀರ್ವೊಯ್ವಂತ ನಘಜಿನನ ಮಸ್ತಕದೊಳ್ ಪೊಯ್ದರ್ . . . ಪಯೋಧಾರೆಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩) ; ಪೊಡೆಯುತ್ತುಂ ಗಿರಿಶೃಂಗಮಂ ನೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಪುತುಂ ವ್ಯೋಮಕ್ಕೆ . . . ತೀಡಿದುದೊಂದು ಘೋರಪವನಂ ಚಿತ್ರಾವಹಂ ನಾಡೆಯುಂ (ದಶಕು. ೫-೭೧). **೩.** ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರು : ಬಿರಿದ ಪೊಂಬಾಳೆ ನೆಗಪಿ ಸೇರುವೆಗೆಯ್ದು ಬಾಳ್ಗಳೇಳ್ಗೆಯ ಬೀಱಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೪) ; ಅದೆ ಶಕ್ರಹಸ್ತವಜ್ರಾಯುಧಂ ನೆಗಪಿ ಕಿಡಿಗೆದಱುತಿದೆ ವಹ್ನಿ ಪಿಡಿದುಗ್ರ ಖಡ್ಗಂ ಕರದೊಳೊದಱುತಿದೆ . . . ಸಲಹು ಸಲಹೆಂದು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟರಾ ದೈತ್ಯರುಂ (ಚೆಬಪು. ೨೧-೨೫). **೪.** ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಿಡಿ ; ಗ್ರಹಿಸು : ಮಾಣಿಕಮೆಂದು ಕೆಂಡಮಂ ನೆಗಪುವ ಪುಣ್ಯಮೆಂದು ವಿಷವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರೆಱೆವಗ್ಗನಂತೆ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಸುಖಮೆಂದಸದ್ವಿಷಯಸೌಖ್ಯದೊಳಿಂತೆಱಗಲ್ಕೆ ತಕ್ಕುದೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೭) ; ಖಳನಪ್ಪಂಗಾರವೇಗಂ ಬೃಹದ್ಬಳನಂತಾ ವಸುದೇವನಂ ನೆಗಪಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದಂ ನಭೋಭಾಗದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬) ; ಆ ಶಚಿ ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯನಾ ಶಶಧರವದನೆಗಿತ್ತು ಬಲಗೆಲದೊಳ್ ಮಾಯಾಶಿಶುವಸಿರಿಸಿ ಪಾಣಿಕುಶೇಶಯಯುಗದಿಂದೆ ನೆಗಪಿದಳ್ ಜಿನಶಿಶುವಂ (ಪರ್ವಪು.೧೩-೯೫). **೫.** ಚಿಮ್ಮಿಸು ; ಹೊಮ್ಮಿಸು ; ಸೂಸು : ಅಮರ್ದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತತ್ತನುಜೆಯುಗಲ್ಕೆಯೊಳ್ ನೆಗಪಿದರ್ ಬಸಮಲ್ಲದ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೬) ; ವಿಹ್ವಳೆಯರಗಲ್ಕೆಯೊಳ್ ನೆಗಪಿದರ್ ವಸಮಲ್ಲದ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೧) ; ಮಹಾಸತಿಯುಂ ರಥದಿಂದಿೞಿಪಿ ಮನ್ಯುಗದ್ಗದಕಂಠನಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರ್ಗಳಂ ನೆಗಪುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೭೫ ವ) ; ತತ್ಕುಮಾರಕಂ ನೆಗಪಿದನಶ್ರುಬಿಂದುಗಳನೊಂದಿದ ಮೌಕ್ತಿಕಜಾಳಮೆಂಬಿನಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೯೨). **೬.** ಉಂಟು ಮಾಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ನೆಗಪುತ್ತುಂ ಬೆಮರಂ ವಿಯೋಗಿಜನದೊಳ್ ಕಾಂತಾಮುಖಾಂಭೋಜಮುಂ ನಗಿಸುತ್ತುಂ . . . ಇರುಳೊಳೇಂ ಪರ್ಬಿತ್ತೊ ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೪). **೭.** ಎಬ್ಬಿಸು ; ಹಾರಿಸು : ಬಿಱುಗಾಳಿ ಬೀಸಿತ್ತು ವನದ ತಱಗೆಲೆ ಹೊಳ್ಳು ಧೂಳಿಯುಂ ನೆಗಪಿತ್ತು (ಅರಿರ.ದೇ. ೧೭೬-೮). **೮.** (ಆಲಂ) ಬಹಿರಂಗ ಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು ; ಸ್ಫುಟಗೊಳಿಸು : ನವಮಂಜರಿಯಂ ಪೆತ್ತೀ ನವಮಾಳಿಕಾಲತೆ ಲತಾ-ಕೋಮಳೆಯ ಕುಮಾರಿಯಂ ಪಡೆವ ಬಗೆಯ ಬಯಕೆಯನೆಲ್ಲರ್ಗಂ ನೆಗಪಿ ತೋಱಿದುದು (ಲೀಲಾವ. ೭-೩೮ ವ) ; ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವಪದದುದ್ದಾಮತೆಯಂ ನೆಗಪುತಮ್ಮತಕಲೆಯಂ ವಿಬುಧಸ್ತೋಮಕ್ಕವೀಯುತುಂ ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜನೆನೆ ವಿರಾಜಿಕುಂ ದ್ವಿಜರಾಜಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೭೨). **೯.** ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಭೂಸತಿಯಂ ಶ್ರೀಧರನೆತ್ತಿ . . . ಸಂತವಿಸಿದಂತಾರ್ತಾವನೋದ್ಯುಕ್ತನೀ ಕ್ಷಿತಿಪಾಲಂ ಕವಿಕನ್ಯೆಯಂ ನೆಗಪುತುಂ ಸೌಕರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೮೬). **೧೦.** ಎತ್ತಿ ಹಾಕು ; ಕದ್ದೊಯ್ಯು ; ಅಪಹರಿಸು : ರಾಗದಿಂದವೀ ರತ್ನಮಣೀಗಳ್ ನೆಗಪಿದೆನಪ್ಪೊಡೆ ಪೋಗಲ್ಬಾರದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೫೪). **೧೧.** ಪ್ರಚೋದನೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಚೋದಿಸು : ರಕ್ಕಸನೋಳಿಱಿವ ಕಾಯ್ಪಿನ ತಕ್ಕಂ ನೆಗಪಲ್ಕೆ ದೇವ ಕಂಡೆಂ ನಿಮ್ಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೬೯). **ನೆಗಂಪು:** **೧.** ಮಾರ್ತಾಂಡ ಚಂಡರೋಚಿಯನಱಿಸಲೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತಿಸಿದ ದೀವಿಗೆಗಳೆನಿಸಿ ಮಿಸುಪ ಖದ್ಯೋತಜಾತಮಂ ನೆಗಂಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಗಪಿ]ಯುಂ (ಪರ್ವಪು. ೬-೩೨ ವ). **ನೆಗಪ್ಪು :** **೨.** ಎತ್ತಿದ ಗುಡಿ ಪೊತ್ತ ಕನ್ನಡಿ ನೆಗಪ್ಪಿದ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳೊಪ್ಪೆ ಬಂದುದು ಸುರಸೌಂದರೀನಿವಹಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬೦). **೪.** ಮಾಡದ ಕಂಭಮಂ ಮಲಗಿನೊಳ್ಪರಿಪಾಯ್ದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಾಳನಲ್ಲಾಡೆ ನೆಗಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತೊಡೆಗಾ ನರಸಿಂಹನವುಂಕಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೧೧೭). **ನೆಗವು:** **೧.** ಯಾರಂತ ಎತ್ತಲಿ ಯಾರಂತ ಹೊರಿಸಲಿ ಯಾರಂತ ಕೊಡವ ನೆಗವಲಿ (ಗರತಿ. ೭೦) ; ಅಂಬಿಗರ ಸಿಂಗಣ್ಣನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಗವಿಕೊಂಡು ದಿಗ್ಗನೆ ಎದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೧೨) ; ವಿಗಡ ಹನುಮಂತ ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿವನ್ನು ಕಿತ್ತು ನೆಗವಿ ತಂದು ಅರ್ಭಕನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟ (ಬಿದುರಿ. ೨೧೮). **೧೦.** ಈ ಶ್ಯಾನಭೋಗ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ನೆಗವಿ ಕುಂತಾ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೮೫) ; ಯಾವದೋ ಬ್ಯಾಂಕಿನಾಗಿಂದ ಆ ರೊಕ್ಕಾ ನೆಗವಿ ನುಂಗಿ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟ (ಗಂಪೂಯ. ೧೭). **ನೆಗಹು₁ :** **೧.** ಎಲ್ಲರು ಮೈ ಸಾಗಿಸಲು ಪಾದವ ಹಿಡಿಯೆ ತಲೆಗಳ ಹಿಡಿದು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ನೆಗಹುತ್ತಿರಲು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೮೫-೧೩೦೬) ; ತೃಣವ ತುಡುಕಿ ನೆಗಹಿದ ಕಯ್ಯ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ನೃಪತಿ ಹೊಡೆದನು (ಹಚಕಾ. ೭-೨೬) ; ಶಿಳೆಯೊಳಡತ್ತುರ್ ಪೊಯ್ಯೆ ಶಿಳೆಯಿಂ ನೆಗಹಲ್ಕತಿಚಿತ್ರಮಾದುದಾ ಶಿಳೆಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನೇಲ್ವ ಪುಲಿಯೆತ್ತಿದ ಸಿಂದಮೆನಲ್ಕೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧-೫ ; 1310 ?) ; ಇಂದುಧರನಿಂತೆಂದ ನಂಘ್ರಿಗೆ ಬಿದ್ದವನ ನೆಗಹಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೪-೧೩) ; ನಗಜಾವರಶತ್ರು ಗರುಡಿಯೊಳ್ ಬಾಹುಮೂಲಗಳ ಸತ್ರಾಣಿಸಲೆನುತೆ ನೆಗಹುವ ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳಂತೆ ಜಘನದ ತಳಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೩-೧೭). **೨.** ಎತ್ತಿ ನೆಗಹಿದ ತೋಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಡಗರದ ಸರಿಸದೆ . . . ಸಗಾನದ ತೆತ್ತಿಗರ ಸಂಭ್ರಮದಲಂದಣವೇಱಿದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೨೫) ; ನಸುನಗೆ ನಱುನಾಣು ನೆಲೆವೊಲೆ ನಳಿತೋಳು ಮಿಸುಪ ಕಣ್ನಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಹಿದ ಕಳಸ ಪೊಸ ದೇಸಿವಡೆಯೆ ನೀರೆಱೆವ ನೀಱೆಯರು ಕಣ್ಗೆಸೆದಿಹರಲ್ಲಿ ಪಥಿಕರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೪೨). **೪.** ಕೆಡೆವ ಮಡಕೆಯ ನೆತ್ತು ಬಸವಾ ಎನಲು ಹರವಿಯನತ್ತ ಕಯ್ಯಂ ನೀಡಿ ಬೀಳದ ಮುನ್ನ ನೆಗಹಿದನು (ಬಸವು. ೧೦-೬) ; ಕಪಾಲಪಾತ್ರೆಯನರೆ ನೆಗಹಿ ಕೊಂಕಿನಲಿ

ಕುಡಿಸರು ಮುಕ್ತಕೇಶಿಯರು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೫-೩೨); ತಿರುವನು ನೆಗಹಿ ಬೆರಳಿನಲೇಱಿಸಿದನುದ್ದಂಡಕಾರ್ಮುಕವ . . . ರಘುಪತಿ (ತೊರರಾ. ೬-೯-೧೫); ಕರುಣಿ ಕಾಣುತ ನೆಗಹಿಕೊಂಡನು ಸಾವ ಶಿಶುಮೃಗವ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೩೦). **೧೨.** ಮೇಲೇರು; ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು; ಏಳು: ಹೊಳೆವ ಹೇಮದ ರಥಕೆ ಹೂಡಿದ ತಿಲಕಗುದುರೆಯು ನೆಗಹಿ ನಿಗುರುವ ಕಳಶಸಿಂಧದ ದ್ರೋಣ ಹೊಕ್ಕನು ಕಾಳೆಗದ ಕಳನ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೨-೨೦). **೧೩.** ಎದ್ದು ಕಾಣು,—ತೋರು: ನೆಗಹಿದವು ಕೈದೀವಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳು ಹೊಂದಂಡಿಗೆಯ ದೂವಾರಿಗಳು ವೆಂಠಣಿಸಿದರು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೮-೫೫); ಉಪ್ಪರದ ಗುಡಿ ನೆಗಹಿದವು ನಗರಾಂತರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೬); ಅಗಣಿತ ಕನಕದಂಡದ ಪಲ್ಲವಛತ್ರ ನೆಗಹಿರೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೩೦). **೧೪.** ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು; ಎಬ್ಬಿಸು; ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸು: ಆನೆ ಕೆಸಱೊಳಗದ್ದಿ ಬಿದ್ದೊಡೆ ತಾನೆ ತನ್ನಯ ಭುಜಬಲದ ಸುಯಿದಾನದಿಂದೊಡನೇಳ್ವುದಲ್ಲದೆ ಯಾರು ನೆಗಹುವರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೬೬). **೧೫.** ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು; (ಮಾಟೆ) ಎಬ್ಬಿಸು: ಕುತ್ತಿ ಹಿಂಗುವ ಭಟರ ದಾಡೆಯೊಳೊತ್ತಿ ನೆಗಹಿದಡೊಡಗುವ ರಕುತಕೆ ಮುತ್ತಿ ಬಾಯ್ಗಳನೊಡ್ಡಿ ಕುಡಿದುದು ಶಾಕಿನೀನಿವಹ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೪-೭೯).

ನೆಗವಿ ಹಾಕು = ಎತ್ತಿಹಾಕು; ಮೋಸಮಾಡು: ಆದರೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಂದು ಪೈಯನ್ನಾದರೂ ಯಾರರ ನೆಗವಿ ಹಾಕಿಯಾರೇನು! (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೬೬); ಉದ್ದರಿಯಾಗಿ ಹಾಲು — ಮೊಸರು ಕೊಟ್ಟ ಗವಳಿಗನು, ಉಪಾಯಾಂತರದಿಂದ ಬಳಿಜೋಡನ್ನು ನೆಗವಿ ಹಾಕಿದನು (ಗುರುಪ್ರ. ೮); ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಅವನೇ ನೆಗವಿ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಳರಾ. ೩೬).

[ನೆಗೆ$_1$ + – ಪು$_1$. /ತಮಿ. ನಿವಪ್ಪು = ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ; ತುಳು. ನಿಗಪು, ನೆಗಪು, ನೆಗಿಪು; ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ನೆಗಪ್]

ನೆಗಪು$_2$, ನೆಗಹು$_2$ (ನಾ). **೧.** ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು; ಎತ್ತುವಿಕೆ: ಶಬ್ದಮಿತವೇಗದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ರೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ನೆಗಪು (ಲಿಫ್ಟ್) ರೆಕ್ಕೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಗಾಳಿಯ ಪರಿಚಲನೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೫೩). **ನೆಗಹು$_2$: ೧.** ಧರಣಿಯಳತೆಯ ಹರಿಯ ನೆಗಹಿನ ಚರಣದಗ್ರದೊಳಿಳಿವ ಘನನಿರ್ಝರದವೊಲು ಮದಧಾರೆ ಮೊಱೆದುದು ಕರಿಕಪೋಲದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೩-೮); ತೋಳ ನೆಗಹಿನಲಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ದುದು ನೀಲನನು ನೀಲಾದ್ರಿಯನು ದಂಭೋಳಿ ದಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ನೊಂದನು ಹೊಯ್ಲಲಿಭಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೩೨-೩೫). **೨.** ಉಬ್ಬು; ಉತ್ಸಾಹ; ಸಡಗರ; ಹಿಗ್ಗು: ನಟ್ಟ ನೋಟದ ನೆಗ್ಗಿದುತ್ಸವದ ಹೂಳಿದೂಹೆಯ ಹಿಳಿದ ನೆಗಹಿನ ಹೇಳಲರಿದೆನೆ ಹುದಿದ ಭಾವದಲಾಲಿಸಿ ದನಸುರಾರಿ ದೂತವ್ರಜದ ಬಿನ್ನಪವ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೨-೨). **೩.** ಎತ್ತರ: ನಗವದಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಗಾವುದವುದ್ದವಾ ನಗದ ಕಿಬ್ಬಸಿಱಿನ ಕದದ ನೆಗಹೆಂಟುಗಾವುದ ಪನ್ನೆರಳ್ಗಾವುದದಗಲವಾಗಿರೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಭರಚ. ೨೯-೫೭). **೪.** ಘನತೆ; ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಉರ್ವಿಗತಿಶಯ ಸುಲಭ ಸುಗುಣನ ಸಾರ್ವಭೌಮನ ನೆಗಹು ತಿಳುಹೆ ಸುಪರ್ವಸತಿಯರು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು ನರ ವಿಭೀಷಣನ (ಉತ್ತಕ. ೮-೪೭). **೫.** ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ; (ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ) ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ: ಜಗದೊಳಾವಭ್ಯಾಸಿಯೋ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದೊಳಗೆ ನೆಗಹಿನ ಸುಗಮ ಸಾಹಸನರರೆ ಮರ್ಝು ಭಾಪೆಂದುದುಭಯ ಬಲ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೪).

[< ನೆಗಪು$_1$]

ನೆಗಪ್ಪು 'ನೆಗಪು$_1$' ನೋ.

ನೆಗರ್ತಿ 'ನೆಗಱ್ತೆ' ನೋ.

ನೆಗರ್ತೆ 'ನೆಗಱ್ತೆ' ನೋ.

ನೆಗರ್ತೆವಡೆ 'ನೆಗಱ್ತೆವಡೆ' ನೋ.

ನೆಗರ್ತೆವೆಱು 'ನೆಗಱ್ತೆವೆಱು' ನೋ.

ನೆಗರ್ದ 'ನೆಗಱ್$_1$' ಪರಾ.

ನೆಗರ್ಪು 'ನೆಗಱ್ಪು' ನೋ.

ನೆಗಲ (ನಾ). (?) : ಮೃಗದ ಕೇಳಿಗೆ ಹೋಹ ಠಾವಿಗೆ ನಗಿಸುತಿಹ ತಾಸೊಗಸಿನಾಟಿಕೆ ಪಗಲೆಯಿರುಳೀ ಹೋಗಿ ಬಾಹ ಗೋವಾಗಿಯಿರುತಿಪ್ಪ ಬಗೆಯುಲವರಿಗೆ ಅಂಗಸಂಗವು ಪುಗದೆ ಮೋಹವು ನೆಗಲವಾದುದು ಜಗದೊಳಗೆಯು ಅಭ್ಯಾಸಿಕೊಂಬರು ರಾಯ ಕೇಳೆಂದಾ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೮-೭).

[?]

ನೆಗವು 'ನೆಗಪು$_1$' ನೋ.

ನೆಗಹು$_1$ 'ನೆಗಪು$_1$' ನೋ.

ನೆಗಹು$_2$ 'ನೆಗಪು$_2$' ನೋ.

ನೆಗಹುಗೈ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಕೈ; ಎತ್ತಿದ ಹಸ್ತ: ಖಳರು ನೆರೆದುದು ಜಡಿವ ಖಡ್ಗದ ನೆಗಹುಗೈಗಳಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೯-೩೩).

[ನೆಗಹು$_1$ (< ನೆಗಪು$_1$) + ಕೈ$_2$ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ನೆಗಹುಘಾಣೆ (ನಾ). ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಗದೆ; ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿರುವ ಘಾಣೆ: ದೈತ್ಯರ ನೆರವಿಯುದಿಸಿತು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯು ನೆಗಹುಘಾಣೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೩೬). [ನೆಗಹು$_1$ (< ನೆಗಪು$_1$) + ಘಾಣೆ$_1$]

ನೆಗಹುಹತ್ತ (ನಾ). = ನೆಗಹುಗೈ: ಮದದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನ ಶೂಲಸಬಳದ ನೆಗಹುಹತ್ತ ಕರಾಳರಕ್ಕಸರಮವು ನಡೆದುದು ನಡುಗಲಬುಜಭವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೫೩). [ನೆಗಹು$_1$ (< ನೆಗಪು$_1$) + ಹತ್ತ$_2$]

ನೆಗೞ್$_1$ 'ನೆಗೞ್$_1$' ನೋ.

ನೆಗೞ್$_2$ 'ನೆಗೞ್$_3$' ನೋ.

ನೆಗಳಿಕೆ 'ನೆಗೞ್ಕೆ' ನೋ.

ನೆಗಳಿಚು 'ನೆಗೞ್ಚು' ನೋ.

ನೆಗಳಿಸು 'ನೆಗೞಿಸು' ನೋ.

ನೆಗಳು$_1$ 'ನೆಗೞ್$_1$' ನೋ.

ನೆಗಳು$_2$ 'ನೆಗೞ್$_3$' ನೋ.

ನೆಗಳೆ 'ನೆಗೞ್$_3$' ನೋ.

ನೆಗಳ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಮಾಡಿಸು; ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಎನ್ನಜ್ಞತೆಯಿನೆಸಗಿದೆಲ್ಲವಂ ಕ್ಷಮಿಸಿ ಮೇಣೆನ್ನಿತ್ತಲೆನ್ನಯ ಮನವನಹಂಕಾರಯುತಮಂ ನೆಗಳ್ಚಿಸದೆ . . . ಭೃತ್ಯನೆಂದು ಪೊರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೭೮); ಚದುರ ದಕ್ಷಿಣನಾಯಕಂ ಪೊರೆಯೊಳಿರ್ದ ಸಖಿಯಧರಮಂ ಚುಂಬಿಸುತೆ ಸೀತ್ಕೃತಂಗೇಳದಂದದೊಳವಳ ವಲಯರವಮಂ ನೆಗಳ್ಚಿಸಿದನೆತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳಗೆ (ಚಬವು. ೧೦-೨೭). **೨.** ಕಟ್ಟಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ನೀನೊಂದು ಕೆಱೆಯಂ ನೆಗಳ್ಚಿಸುವುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩೯).

[ನೆಗಳ್ಚು (< ನೆಗೞ್ಚು) + –ಇಸು$_3$]

ನೆಗಳ್ಚು 'ನೆಗೞ್ಚು' ನೋ.

ನೆಗಳ್ತೆ 'ನೆಗೞ್ತೆ' ನೋ.

ನೆಗಳ್ತೆವಡೆ 'ನೆಗೞ್ತೆವಡೆ' ನೋ.

ನೆಗಳ್ತೆವೆಱು 'ನೆಗೞ್ತೆವೆಱು' ನೋ.

ನೆಗಳ್ದೀರ 'ನೆಗೞ್ದೀರ' ನೋ.

ನೆಗಳ್ವಾಯಿ (ನಾ). **೧.** ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿ. **೨.** ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿಯಂತಹ ಅಲಂಕರಣ; ಮಕರತೋರಣ: ಚಾಮಾಕರ

ಲಾಂಛನಲಾಂಛಿತಮಾದ ನೆಗೞ್ವಾಯಿಗಳಿಂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಪೊಸಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಪಿ (ಕಳನ್ನ. ೧-೯೪).

[ನೆಗೞ್$_2$(<ನೆಗೞ್$_3$) + ಬಾಯಿ$_1$(<ಬಾಯ್)]

ನೆಗೞ್$_1$, ನೆಗೞ್$_1$, ನೆಗೞು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೞ್ದ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಇರು ; ನೆಲಸು : ಪಾೞಿಯ ಬಟ್ಟೆದಪ್ಪಿ ಮುಂ ನೆಗೞ್ದಡೆಯಿಲ್ಲ ಪೋಗು ಜಯಮಕ್ಕೆ ಶುಭಂ ನಿಮಗಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೧); ಘನಪಥದೊಳಿಲ್ಲ ದೆಸೆಯೊಳಮೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ರೂಪಮಂ ತಳೆದುಲ್ಕಾಶನಿವಿದ್ಯುತ್ತಾರಾವಿಷ್ಟುನಾಮದಿಂದುಬ್ಬುಮಯ್ದು ತೆಱದೊಳ್ ನೆಗೞ್ಗುಂ (ಜೋಕೋಪ. ೪-೧೮). ೨. ತೊಡಗು ; ಕೈಗೊಳ್ಳು : ಸಂದ ಚಕ್ರಿಗಳೆಸಕಂ ದೇವ ನಿನಗೆಸಕಮದೞ್ತೂಳೆ ದೇವರ್ ನೆಗೞಲ್ಕೆವೇೞ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೩); ಶ್ರೀವರ್ಮಂ ಯುಗಂಧರತೀರ್ಥಂಕರರ ಪಕ್ಕದೆ . . . ಜಿನರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಸರ್ವತೋಭದ್ರಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತಮೆಂಬ ತಪದೊಳ್ ನೆಗೞ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೦) ; ಕರಗುವ ಮುಗಿಲಂ ಕೆನ್ನೆಯ ನರೆಯುಂ ಕಂಡನಿತಱಿಂ ಕೆಲರ್ ಪರಮತಪೋಭರದೊಳ್ ಭರದೊಳ್ ನೆಗೞಲ್[ಪಾಠಾಂ. ೞ್ವರ್]ಗುರುಬಂಧುಪ್ರಿಯವಿಯೋಗಮಂ ಕಂಡು ಕೆಲರ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೪) ; ಪನ್ನಿರ್ತೆಱದ ತಪದೊಳುತ್ತರೋತ್ತರಂ ನೆಗೞ್ದು . . . ತ್ರಿಲೋಕಶಿಖರಿಶೇಖರನಾದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೩೮) ; ಆಗಳಾನ್ ನೆಲವುಗಿಲ ಮಕ್ಕಳಾ ದೈತ್ಯರನ್ ನಲ್ನುಡಿದು ನಡಪಲ್ಕೆ ನೆಗೞ್ದೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೨-೨೪೮). ೩. ಮಾಡು ; ಆಚರಿಸು : "ನೆಗೞ್–ಉದ್ಯೋಗ, ಖ್ಯಾತಯೋಃ, ನಕ್ರೇ ಚ (ಮೊಸಳೆ)"(ಶಮುಧಾ); ಅವರಾ ರೂಪಿನೊಳದಂ ನೆಗೞಲಂಜಿ ವಲ್ಕಲವಸನರುಂ . . . ಪರಿವ್ರಾಜಕರುಮಾಗಿ ತಮಗೆ ತಾವೇ ವನಪ್ರವೇಶಮಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೯-೯೩ ಪ); ಆವ ಕಾರ್ಯಮುಮಂ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕಮಲ್ಲದೆ ನೆಗೞಲಾಗದೆಂಬುದನಱಿಪುವುದು ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂಬುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೧-೧); ಮಿತ್ರವರ್ಗಮೇನೆಂದೊಡಮೆಂದುದಂ ನೆಗೞದುದ್ಧತಿಯಿಂದಮವಂದಿರುರ್ಕಿ ದಕ್ಕುಂದಲೆವಾಯ್ವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೮) ; ಪಿರಿಯರ್ ಮುಂ ನೆಗೞ್ದಂದದಿಂ ನೆಗೞವೇೞ್ಕುಂ ತತ್ಪರಂಗೆಂಬರೆಲ್ಲರುಂ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೭೦) ; ಅಮ್ಮಱ್ದೊರ್ಮೆಯುಂ ನಿನಗೆಯಪ್ರಿಯಮಂ ನೆಗೞ್ಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೨). ೪. ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯವಹರಿಸು ; ವರ್ತಿಸು : ಮಿಗೆ ಪೞಿವರೆನ್ನನೆನ್ನದೆ ಪೊಗೞ್ವರ್ ನೆರೆದೆಲ್ಲರೆನ್ನನೆನ್ನದೆ ತನ್ನೊಳ್ ಬಗೆದುಭಯಲೋಕಹಿತದೊಳ್ ನೆಗೞ್ಗೆ ಜನಂ ಪೞಿಗೆ ಪೊಗೞ್ಗೆ ತನಗೇನದೞ್ತೂಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೯) ; ಜನಕಜೆಯನ್ತೆ ಪತಿಂಗೆ ನೆಗೞ್ದು ಶೀಲದಿಂ (ಎಕ. XIV, ಎಡತೊ. ೩೧-೩ ; ಸು. 900) ; ನಿನ್ನಳವಿಗಳವನಱಿಯದೆ ನೆಗೞ್ದ್ದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨) ; ಅರಸನನಾಂ ಕಂಡಱಿಯೆಂ ಪರಿಚಯಮಿಲ್ಲೆನ್ನೊಳೆಂದು ಮಿಗೆ ತಾಂ ನಾಣ್ಚುತ್ತಿರದಿಂವೆನ್ನೊಳದೆಂತಂತಿರೆ ನೀಂ ನೆಗೞ್ವುದು ನಿರಂತರಂ ಕಮಲಮುಖೀ (ಕಾದಂಬ. ೪೨) ; ತನ್ನೊಂದು ದುರ್ನಯದಿಂದಂ ನೆಗೞ್ದಯ್ದಿ [ಪಾಠಾಂ. ೞ್ದೀಕೆ] ಕೆಟ್ಟನಧಿಕಂ ದುರ್ಬುದ್ಧಿ ದುರ್ಯೋಧನಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭-೨) ; ಪೊಲೆಯರ ತೆಱದಿಂ ನೆಗೞ್ದುಂ ಕುಲನಾಶನಕ್ಕೆ ತನುಜನಾದಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಸಮಪ. ೫-೧೦೧). ೫. ಉಂಟಾಗು ; ಪೈದಳೆ ; ಸಂಭವಿಸು ; ಮೂಡು : ಪರಮಾಲಂಕಾರೋಚಿತ ವಿರಚನೆಗಳ್ ನೆಗೞ್ಗೆ ಮಾರ ವದನೋದರದೊಳ್ ನೆರಮಕ್ಕೆ ಪರಮಕವೀಶ್ವರರೆಮಗೀ ಕೃತಿಯೊಳಕೃತಕಾಚಾರಪರರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೪) ; ನೆಗೞ್ದ ನಿಜಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ನೆಗೞ್ದರಸುಗಳುರದೊಳೆಸೆವ ಹಾರಮಣಿದ್ಯೋತಿಗಳೊಳವರೆರ್ದೆಯನಲ್ಲಿಂ ಪುಗುವುದನನುಕರಿಸಿ ರಂಗದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೨೨) ; ಶಂಖರವಂ ನಿನ್ನೆಂದಂತೆ ನಿರುತಮೆಂಬೊಂದಂದದಿನೊಡನೊಡನೆ ನೆಗೞ್ದ ಪೊಗೞ್ದ ಜಗಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೧೧) ; ಜಾಡ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಂಪಿಂಗಿ ತಮ್ಮಿಂ ನೆಗೞ್ದ ಸುಖಮಯಂ ಸೃಷ್ಟಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೭೩) ; ನೆಗೞ್ದ ಪೊಲ್ಲಮೆಗೆ ತದೀಯಾಂಬುಜಪದಮಂ ತನ್ನ ಶಿರೋಂಬುಜದಿಂದರ್ಚಿಸಲ್ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೫೩) ; ಯುಗಳಾರ್ಥದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೊಗೆತಂದಾವಿಷ್ಟಲಿಂಗದೆಡೆಗೇಕತ್ವಂ ನೆಗೞ್ಗುಂ (ಶಮದ. ೧೪೪). ೬. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರು; ಚಾಲ್ತಿಗೆ ಬರು: ಮೃಗಪಶುಶಕುನಿಗಣಂಗಳೊಳಗಣಿತ ನಿಜಜಾತಿಜನಿತಭಾಷೆಗಳೆಂದುಂ ನೆಗೞ್ದಂತಿರೆ ನರರೊಳಮಪ್ರಗಲ್ಭವಚನಪ್ರವೃತ್ತಿ ನೆಗೞ್ಗುಂ ಸಹಜಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭). ೭. ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ; ಲಭಿಸು : ನೆಗೞ್ದೊಂದು ತುತ್ತಿನುಣಿಸಿನೊಳಗುೞ್ದೊಂದಪ್ಪಿ ನೆಗವಿೞಿಪಿ ತತ್ಕ್ರಮದಿಂದಾವಗವೇಱಿ ಪೆರಡನೆಯ ತಪವೊಗೆದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೯೫). ೮. ತಯಾರುಮಾಡು ; ಸಿದ್ಧಮಾಡು : (ಕ). ೯. ಲೋಕೋತ್ತರವಾಗು : ನೆಗೞ್ದೈರಾವತದಂತಿಗಾದುದು ಮೊಗಂ ಮೂವತ್ತೆರೞ್ (ಆದಿಪು. ೭-೫೩). ೧೦. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆ ; ಕೀರ್ತಿಹೊಂದು ; ವಿಖ್ಯಾತವಾಗು : "ನೆಗೞ್—ಉದ್ಯೋಗ, ಖ್ಯಾತಯೋಃ, ನಕ್ರೇ ಚ (ಮೊಸಳೆ)" (ಶಮುಧಾ) ; ಮಾಸರ ಜಕ್ಕಯ್ಯನೀಶ್ವರಗತಿಬಕ್ತ × × × ನೊಳಗೆ ನೆಗೞ್ದ ದೇಗುಲ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೨-೫ ; ಸು. 800) ; ನೆಗೞ್ದರ್ ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳಗಣಿತಗುಣವಿದಿತ ಸಂಸ್ಕೃತೋಕ್ತಕ್ರಮಮಂ ಬಗೆದು(ಕವಿರಾ. ೧-೫೭); ನಿನ್ನ ಕಲ್ತ ವಿದ್ಯೆಯುಂ ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆಯುಮನಾ ಪೊೞಲೊಳ್ ನೆಗೞ್ವ ನೆಗೞ್ದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದುವರಂ ಗೆಲ್ದು . . . ಬಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೧೪) ; ನೆಗೞ್ದರಿಗನ ಸಾಹಸಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ಕೆಲದವರ ಮಾತಿನೊಳ್ ತನ್ನ ಮನಂ[ಬು]ಗೆ . . . ತಲೆಗರೆದಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೩) ; ನೆಗೞ್ದುದು ರಾಮಾಯಣಮುಂ ನೆಗೞ್ದುದು ಭಾರತಮುಮಾ ಮಹಾಕವಿಗಳಿನಾ [ನೆಗೞ್ದರ್ ವ್ಯಾಸರ್ ವಾಲ್ಮೀ]ಕಿಗಳೆನೆ ನೆಗೞ್ದುಭಯಕವಿಗಳೆಮಗಭಿವಂದ್ಯರ್ (ಗದಾಯು. ೧-೮) ; ವಿಷ್ಣುಗಗ್ರಸತಿಯೆನೆ ನೆಗೞ್ದಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೪-೧೮ ; 1112 ?) ; ನೆಗದ್ದಾರ್ದಿತ್ಯನಾಯಕ[ಂ] ಸುದಾತ್ತರತ್ನನಾಯಕನೆಸೆದಂ (ಕಇಅ. ೭೫-೧೨-೩೪ ; 1170). **ನೆಗೞ್$_1$:** ೩. ಒಂದೊಂದಷ್ಟೋಪವಾಸದಿಂ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗಂ ದಲೆನೆ ನೆಗೞ್ದು (ಎಕ. II, ೬೯-೧೬ ; 1100) ; ಸೊಂಪಗ್ಗಳಿಸೆ ಸಮ್ಮದವಡಸಿ ಪರಿಣಯಮಂ ನೆಗೞ್ದು ಸಮಾಪ್ತಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೩೨-೩೯) ; ಶಿವಪೂಜೆಯಂ ನೆಗೞ್ವ . . . ತಾಪಸರ್ ಮೆಚ್ಚಿದರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೩೨) ; ಕೌರವರು ಬಹಳಾವಮಾನವನೆಮಗೆ ನೆಗೞಿದರು (ಕುಮಾಭೀ. ೨-೨೪) ; ಅಕಟಾ ನೆಗೞಲಹುದೇ ಪುರುಷಸಂಗವನೆಂದಳಾ ಜನನಿ(ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೫೬); ಬೆಸಸಿದ ಕಜ್ಜಮಂ ನೆಗೞದುತ್ತರಮಿತ್ತಪನೆಂದು ನಿನ್ನ ಮಾನಸದೊಳಧೀಶ ನೀಂ ಬಗೆಯದಿರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪) ; ಘನಮಹಿಮನಲ್ಲಿಂದಲೇಳಿಸಲೊಂದನುವ ನೆಗೞ್ದರೇವೇಳೆ (ಕಂಸವಿ. ೫-೧೪). ೫. ಮಧ್ಯಂದಿನ ಸಮಯೋದಿತ ಡಿಂಡಿಮಧ್ವಾನಂ ನೆಗೞೆ ಪೇರೋಲಗಮಂ ಪರೆಯುವೇಳ್ದಲ್ಲರಂ ಕಳುಪಿ . . . ತನ್ನ ಮಹಮನೆಗೆ ಬಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೬-೩೬) ; ಭುರ್ ಭುಗಿಲೆಂಬಿನಂ ನೆಗೞ್ದ ನೇತ್ರಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ತೊಟ್ಟೆನೋವದೆ ಸುಟ್ಟಂ ಮದನಾರಿ (ಪಂಪಾಶ. ೪೦) ; ಪರಮಶಿವನಿಷ್ಠಂ ವಸಿಷ್ಠನತಿಕರುಣದಿಂದರರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಭೂಪನಂ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿವರನೆನಲ್ ನೆಗೞ್ದದಿಲ್ಲಾ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೫೧) ; ಈ ನೆಗೞಿದುತ್ಪಾತಶಾಂತಿವಿಧಾನವೇನೆನೆ ಕೃಷ್ಣಚೇಷ್ಟೆಯೆ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿವಿನಾಶವಭ್ಯುದಯ ಪ್ರಪಂಚದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೦-೭೪) ; ಅನಿಲಂ ಮುಗಿಲಂ ಕನಲ್ದು ಪೊಯ್ದನ್ನೆಗಳಲ್ ಘನಧ್ವನಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೬) ; ಆ ಮರುತ್ತಂಗೆ ಸಂತೋಷಂ ನೆಗೞ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪೫). ೭. ಮಿಗೆ ಗುರೋರಧಿಗತಂ ಜ್ಞಾನಂಯೆನುತಿದೆ ತೊಟ್ಟುಗೆ ವಾಯುತಂತ್ರಂ ಸ ಏವ ಸರ್ವಯೆನುತ್ತೆ ನೆಗೞ್ದ ಕಾರಣ

ಮೆಸುತ್ತಿದೆ ಸೂತಗೀತಿ ಪಲವೇಂ ಗುರುವೆ ಸೇವ್ಯನೆಂತುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೦೩). **೧೦.** ತಂನಾಜ್ಞೆ ತಂನ ತೇಜಂ ತಂನುಂನತಿ ನೆಗೞೆ . . . ಪೆರ್ಮಾಡಿರಾಯನೆಸೆದಂ ಜಗದೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೧೧೯-೮ ; 948) ; ನೆಗೞ್ದಾಹವಮಲ್ಲಾವನಿಪನ ಭುಜಯುಗಳಮೆನಿಸಿದರ್ . . . ನಾಗವರ್ಮ್ಮನುಂ ಮಾಧವನುಂ (ಸಾಂದೇಹ್. ೩-೬ ; 1047) ; ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಭೂಪಂ ನೆಗೞ್ದಂ ಧರಾವಳಿಯುದೊಳ್ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೬ ; 1131) ; ಶಿವಸೌಖ್ಯಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಶಿಶುವೆನೆ ನೆಗೞ್ದಂ ಶ್ರೀವಿರೂಪಾಕ್ಷಕಂದಂ (ನಂಬಿರ. ೨ ಸೂಚನೆ) ; ನೆಗೞ್ದ ದೇಶೀಗಣವಿಜಯಕೀರ್ತಿಗಳ ತನುಜರ ಜಾತರೂಪರ . . .ಪದಯುಗಕೆ ಭಕ್ತಿಯೊಳೆಱಪೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೦) ; ದುರ್ಧರ ಗ್ರೀಷ್ಮರಾಜನ ನೆಗೞ್ದ ಚತುರಂಗಮೆನಲು ರವಿಯ ಕಡುಗಾಯ್ಪುಗಳ್ತೀರ್ವೈಸಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೪). **೧೧.** ರಚಿಸು ; ಕಟ್ಟು ; ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡು : ಸಾರತರ ಬಸವರಾಜೀಯುವಂ ನೆಗೞ್ದ ಪಾಲ್ಕುಱಿಕೆ ಸೋಮೇಶ್ವರಂಗೆ ವಂದಿಸಿದಪೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧೨) ; ರಗಳೆಯ ಕವಿಯೆಂದು ತೆಗಳೆ ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಸೊಗಸೊಗುವಂತೆ ವಸ್ತುಕವ ನೆಗೞಿದ ಹಂಪೆಯ ಹರಿಯಣ್ಣನ ಪದಯುಗಳಕೆಱಗುವೆನಳ್ತಿಯೊಳು (ಕುಂಇಸಾಂ. ೧-೩೪) ; ಪೞಿಯಲ್ ಬಲ್ಲಂ ನೆಗೞಲ್ ಖಳನೇಂ ಬಲ್ಲನೆ ನವೀನಕಾವ್ಯಮನಿಳೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ.೧-೪೮). **೧೨.** ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು : ಚತುಸ್ಸಮುದ್ರಾಂತಮಾಗೆನಗೆ ಕೀರ್ತಿಪ್ರತಾಪಂಗಳಂ ನೆಗೞುತೀ ಘನಭಾರಮಂ ಆಂತೆಮ್ಮನುಂಟುಮಾಡೆಂದು· . . . ದಂಡೇಶಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪದ್ಮರಾ.೪-೧೦). **೧೩.** ತೋರಿಸು; ನಿರ್ದೇಶಿಸು : ಮತ್ತೆ ಪಾದದೊಳ್ನೆಗೞ್ದಂ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತು ಮಾಳ್ಪಾ ವಿಪುಲ ಸದ್ಭೃತ್ಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೬೬). **ನೆಗೞು$_1$: ೩.** ನಿಮಗೆ ಗಂಗಾಸುತನ ಬಲವಾಹವವನೀತನ ನೇಮದಲಿ ನೆಗೞುವುದು ನೀತಿಯಿದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೪) ; ಪಗಲಾಣ್ಮ ನಡನಡುಗಿದ ಹುತಾಶನ ಬೇಱೆ ನೆಗೞಿದಪ್ರತಿನಿಶ . . . ಹಿಮದುಪಟಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೪-೪೬) ; ಖಗದ ಮಱಿಗಳು ಮಾತೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯ ನೆಗೞುವ ಭಾವವ ಕಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೪-೪೮) ; ರೋಗಂಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನೆಗೞಲೊಡನಾರೋಗ್ಯಕರಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕವೈ.೭). **೫.** ಶ್ರೀವಿವಾಹದ ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮಂ ನೆಗೞುತಿರೆ ದೇವನಱುಗಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣನಂದೊಪ್ಪುತಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೫-೧) ; ಅಭ್ರದಿ ಧೂಮಕೇತುಗಳು ನೆಗೞಿದುವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೪೧); ಕಾಂತೆ ನೋಡಿನ್ನು ಮುಂದೆ ನೆಗೞುವ ನಾಟಕವ (ಸೌಂದಪು. ೪-೬೮). **೧೦.** ಕುಲಸತಿಯರ ಧರ್ಮ ಕೊನರಿಡೆ ನೇಹವ ನೆಲೆಗಾಣಿಸಿ ನೆಗೞುವುದು (ಹವಿಬ.೩-೧೦). **೧೪.** ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ವಿಖ್ಯಾತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಗೆವೊಡೀ ಪರಿ ಭಕ್ತ . . . ಪೊಸತೆನುತೆ ಜಗದೊಳಗೆ ನೆಗೞಿ ನಿರ್ವಂಚನೆಯ ಭಕ್ತಿಯ ಮೊಗದು ಗಣತಿಂತಿಣಿಗಳಿರ್ದರು . . . ನಿರ್ಮಳಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲಿ(ಪ್ರಭುಲೀ. ೯-೩೦). **೧೫.** ಎತ್ತು; ನೀಡು : ಕರವ ನೆಟ್ಟನೇ ಊರ್ಧ್ವಕ್ಕೆ ನೆಗೞಿ ಸಮುಖದಿ ನಿಂದು ಭಟ್ಟನಾಯಕರು ಶತ್ರುಗಳೆದೆಯು ಬಿಚ್ಚು ಪೋಲ್ ಪೊಗಳುತಿರ್ದರು ವಲವಿನಿಂ (ನಪಮೋ.೨೭-೪೬). **೧೬.** ಕಳೆ (?): ಸೋಂಕುಸೋಂಕಿನಲಿ, ಮುತ್ತು ಮುತ್ತಿನಲಿ ನೆಗೞಿದ ದಿವಗಳನು, ಇಲ್ಲಿ ನೋಡು ಎದೆಯಲ್ಲಿ (ಭಾರಂಗ. ೪೬-೨).

ನೆಗೞೆ ನುಡಿ = ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ನುಡಿ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ಶಪಥ ಮಾಡು : ಕಾದುವೆನೆಂದು ನೆಗೞೆ ನುಡಿದ ನುಡಿಯುಮಂ ಪಿಡಿದ ಚಲಮುಮಂ ಬಗೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೬ವ). **ನೆಗೞೆ ಪಡು** = ಆಚರಿಸಲ್ಪಡು ; ಮಾಡಲ್ಪಡು : ಚರಮದೇಹಧಾರಿಗಳಿಂದಂ ನೆಗೞೆ ಪಟ್ಟುದನೊಳ್ಪತಪ್ಪ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಮಂ ಪೊರ್ದಿಯುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೭-೧೩). [**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ನಿಕೞ್, ನಿಕಳ್ ; **ತೆಲು.** ನೆಗಡು, ನೆವಡು]

ನೆಗೞ್$_2$ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : "ನೆಗೞ್ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಚರಿತ್ರಂ ; ಜಲಗ್ರಾಹಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧).

[<ನೆಗೞ್$_1$]

ನೆಗೞ್$_3$, ನೆಗಳ್$_2$, ನೆಗಳು$_2$, ನೆಗಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ; ಮೊಸಳೆ ; ನಕ್ರ : ಗಂಗೆಯಂ ಮಿಾಯಲ್ಪೋಗಿ ಮಿಾವಲ್ಲಿ ನೆಗೞ್ ಪಿಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೫-೨೧); ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನ ನಡಸಿದ ನೆಗೞಂ ಬಾಯುೞಿವಿನಮಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦) ; ಅವೆರಡರ್ಕಂ ನೇಹವಾಗೆಯಾ ನೆಗೞ್ ತನ್ನ ಮನೆಯಂ ಮಱೆದಲ್ಲಿಯೆ ಸಂತಸಮಿರುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೭-೨೨) ; ಗಂಗೆಯಂ ಮಿಾವಾ[ಗ]ಳ್ ನೆಗೞ್ ಬಂದು ಕಾಲಂ ಪಿಡಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೬ ವ) ; ಬೆಟ್ಟದಡಿಯಲ್ಲಿರ್ದ ನಿಧಿಯಂತೆ ನೆಗೞುಳ್ಳ ಮಡುವಿನೊಳಿರ್ದ ನಿಕ್ಷೇಪದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೮೫) ; ನೀರ್ಗುಡಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಮ್ಮ ನೆೞಲಂ ಮಾರ್ಪಡೆಯೆಗೆತ್ತು ಎಡೆಮಡಗದೆ ಕಡುಪಿನಿಂ ಪಾಯ್ದು ಬಾಯ್ತೆಱೆದಟ್ಟಿ ನೆಗೞ ಮೊಗದೊಳರ್ಡಂಗುವ ಶಾರ್ದೂಲಸಂದೋಹಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೦ ವ). **ನೆಗಳ್$_2$:** ಜಲನಿಧಿಯ ಮಣಿಗಳ ನೆಗಳ ಭಯಕಂಜಿ ತಳೆಯದಿಹರೆ (ಜೀವಂಚ. ೧-೨೪) ; ನೆಗಳ ಕೊರಳೋ ಹಸಿದ ಹುಲಿಗಳ ಮೊಗವೊ (ಕೌಶರಾ. ೧-೨೧) ; ನೆಗಳಾನೆ ಮಿಾನ್ಗಳನೊಳಕೊಂಡು ಬಂದು ಪೇರಗಳಾದುದಬ್ಧಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫) ; ಪಡುವಣಂಬುಧಿಯೊಳ್ ಮುಳುಂಗಿದಿನನಂ ನೆಗಳ್‌ವಿಡಿದು ನುಂಗುಗೆ (ಚೆಬಪು. ೯-೧೧) ; ಗಂಧರ್ವನಂದು ಬಲು ಗರ್ವಿಸೆ ನೆಗಳಾಗೆಂದು ಸುರಪತಿ ಮುಳಿದು ಶಾಪವನಿತ್ತನವಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೧೦). **ನೆಗಳು$_2$:** "ಶಿಂಶುಮಾರಃ–ನೆಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೨) ; ತೊಱೆಯೊಳಗಣ ನೆಗಳು ಹಱುಗೋಲ ನುಂಗಿದಡೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೮೦-೩೬೦) ; ಪಾತ್ರೆಯಂ ಏನೀ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ತಿಂದಿತೇ ನೆಗಳು ನುಂಗಿತೇ (ತಿರುರ.ದೇ. ೧೩-೯) ; ರಾಜಮರಾಳಮಿಥುನವೆಡೆಯಾಡುವ ರಾಜಾಂಗಣ ನೆಗಳುಗಳು ರಾಜಿಪ ತಾಣವೆಂದೆನಿಸುವ ಸರಸಿಯ ರಾಜತನುಜ ನೋಡಿ ಕಂಡಂ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೨೭) ; ಬಳಿಯಲಬುಧಿಯ ನೆಗಳುಗಳು ಮಿಾನುಗಳು ನೀರಾನೆಗಳು ಮೊಸಳೆಗಳು ಬೆಗಡುಗೊಂಡೋಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೩೫) ; ನೆಗಳು ಮಿಾನ ಕಮಠ ತಂಡತಂಡದೆ ಜಲಚರ ತುಂಬಿ ಕಣ್ಗೆ ಶ್ರೀಖಂಡವಾಗಿರ್ದಳು ಗಂಗೆ (ಮೋಹತ. ೬-೩೬). **ನೆಗಳೆ :** ನೀನು ವರುಣತೀರ್ಥವಾಗಿರಲು ನೆಗಳೆ (ಮೊಸಳೆ) ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದು ನ್ಯಾಯವಿತ್ತು ; ಈ ಯಮವಾಹನರೇಕೆ ಮೊದಲು ಬಂದರು ? (ಮೈಲಿಮಾ. ೬) ; ಅವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಹಲವಾರು ನೀಗ್ರೋ ಗುಲಾಮರು ನೆಗಳೆಗಳ ಬೇಟೆಯ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು (ಮಾರ್ಟಿನ. ೫೫) ; ಆನೆಗಳಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ನೆಗಳೆಗಳನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿರಬಹುದೋ ? (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೫೯) ; ನೆಗಳೆ ಹಾರಿದರೆ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟೀತೇ ? (ಗಾದೆ).

ನೆಗಳ ವಾಹನ = ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವರುಣ : ನೆಗಳ ವಾಹನನಿತ್ತ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವದು (ತುರಂಗ. ೫೪-೫೧). **ನೆಗಳ ಸುಂಡಿಲು, ನೆಗಳ ಸೊಂಡಿಲು** = ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿಯ ಆಕಾರದ ರೀತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಮಕರ ತೋರಣ : ಪೊಗಳಲದಾರ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಮಣಿಹರ್ಮ್ಯಯುಗಳಪಕ್ಷದ ಮುಂಬಿನಲಿ ನೆಗಳ ಸುಂಡಿಲ ತೋರಣ ಗುಡಿ ಬಲು ಕುರುಜುಗಳ ಹೊಂಗೆಲಸದುನ್ನತಿಯ (ಮೋಹತ. ೪೨-೨೫) ; ನೆಗಳ ಸೊಂಡಿಲ ಚಿನ್ನದಣಸಿನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ . . . ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನಿತ್ತನು ಕೃಷ್ಣ ಮಗಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೨೦)..

[**ದೇ.॥ ತುಳು.** ನೆಗಳ್, ನೆಗರ್, ನಿಗಳ್ ; **ತೆಲು.** ನೆಗಡು]

ನೆಗೞಿಸು, ನೆಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಡಿಸು ; ಆಗಿಸು : ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನಭೂಷಣಂಗಳೆಂಬಿವುಮಂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆಯ್ದು ದೇವ ನಿಚ್ಚಮುಮನುವಿಸಿ ನೆಗೞಿಪುದು ಪರಿಜನಂ ಮಾನಿನಿಯಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪೩) ; ಅನಲಂ ಕಾನನಮಂ ಕಱುತ್ತಡಿಗಿಡಲ್ ಸುಟ್ಟುಂ ಬೞಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ನೂತನ ಬೀಜಾಂಕುರವೃದ್ಧಿಯಂ ನೆಗೞಿಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೨). ೨. ಆಚರಣೆಗೆ ತೊಡಗಿಸು ; ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಲಸರಪ್ಪವರ್ ತಮ್ಮ ಮೆಯ್ಯ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪಾಪಹೇತುಗಳಪ್ಪ ಕುಧರ್ಮಮಂ ಪೇೞ್ದು ಪೆಱರಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಿ ಧರ್ಮಮೆಂದು ನೆಗೞಿಸುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ ೪-೩೪). ೩. ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತೋರಿಸು : ಇವಳೊಳ್ ನಿನ್ನ ವಿಜೃಂಭಣವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೆಗೞಿಸಿ ಬೆದಱಿಸುವುದಿದೆತ್ತಣ ಬಿನದಂ (ಚಕವಿ. ೬-೨೩೬). ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸು ; ಹೊಗಳು ; ಕೀರ್ತಿಸು : ಬಿಜ್ಜೆಯ ಬಳದಿಂ ಕವಿಗಳ್ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಗೞಿಸೆಯವನೆ ಗಡಾ ದೇವನೆನಿಸಿ ಜಸಮುಂ ಪಡೆಗುಂ (ಚಕವಿ. ೧-೨೨). ೫. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡು ; ಏಳಿಗೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೆಗೞಿಸೆಮ್ಮ ಮೊರೆತನದಿರವಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೬೭). **ನೆಗಳಿಸು :** ೪. ನಿರ್ಮಲಸತಿಯರ ಧರ್ಮವ ಕೃತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನೆಗಳಿಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೇಳಿಪೆ]ನಿಂದು (ಹದಿಬ. ೧-೮). ೫. ಪೊಗಳಿಸಲು ನೆಗಳಿಸಲು ರೂಢಿಸಲು ನಿಜಕೀರ್ತಿಯಂ . . . ಇಳೆಗೆ ಬಂದ ಮಹಾಮಹಿಮ (ಬಸವು. ೩೬-೪೨). ೬. ವರ್ತಿಸು ; ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅವರು ರಕ್ಕಸರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರವನಿಯೊಳು ನೆಗಳಿಸಿ ನಡದರು ದಿವಿಜದಲ್ಲಣರಾಗಿ (ಉತ್ತ.ಕ. ೫-೭). [ನೆಗೞ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೆಗೞ್ಕೆ, ನೆಗಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆದುದು ; ವಿದ್ಯಮಾನ ; ಸಂಗತಿ: ನಿನ್ನನ್ ನೆಗೞ್ಕೆಯಿನ್ ಪೊಱಗಿಟ್ಟು ಸುತ್ತುಗಾಪಿಡುವವರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೧-೨೨೩). ೨. ನಡವಳಿಕೆ ; ಇರಸರಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ : ಇಂತಾಗೆ ನಲ್ನುಡಿಯ ನೆಗೞ್ಕೆಯಂ ಕರವೊಲ್ದು ಬಂದಾ ಮುನಿಯಂ ಪೊಗೞ್ದು ಪಾಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೬). **ನೆಗಳಿಕೆ :** ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಖ್ಯಾತಿ : ಹರಿ ದನುಜದಲ್ಲಣನೆನಿಪ್ಪ ನೆಗಳಿಕೆಯನಾಂತಂ (ಲಚಂ. ೧೮-೩೨) ; ಅರರೆ ಜಂಗಮುಗಿರಿಯೊ ಜವನುಬ್ಬರದ ಜಾತ್ರೆಯೊ ವಿಲಯವಹ್ನಿಯ ನೆರವಿಯೋ ನೆಗಳಿಕೆಯ ಬಲವೋ ಕಾಲಭೈರವನ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೮). ೪. ಹಿರಿಮೆ ; ಹಿರಿತನ : ಪೊಗಳಲಾರೆನು ನಿನ್ನ ಚರಿತೆಯ ನೆಗಳಿಕೆಯಯೆನಗೆಂತು ಗೋಚರಿಸಿದೆ ಮಹಾದೇವ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೧-೨೯). ೫. ಕೈಚಳಕ ; ಮಾಟ : ಗಗನಕುಸುಮದಂತೆ ಶುಕ್ತಿರಜತದಂತೆ ಮಿಗೆಯಾತ್ಮನಂತಿಂದ್ರಜಾಲದ ನೆಗಳಿಕೆಯಂತೆಂದು (ಪರಬೋ. ೪-೯-೮). [ನೆಗೞ್$_1$ + -ಕೆ]

ನೆಗೞ್ಚು, ನೆಗಳಿಚು, ನೆಗಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಗು ; ಕೈಗೊಳ್ಳು ; ನಡೆಸು : ಒಲವಿಂ ನೆಟ್ಟನುಪವಲ್ಲಭನೊಳಳವಟ್ಟಂಗಜಕೇಳಿಯಂ ನೆಗೞ್ಚಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೧೧). ೨. ಮಾಡು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಮಹಾದಾನಮಂ ನೆಗೞ್ಚಿಯುಂ ಅನೇಕರತ್ನಪ್ರತಿಮೆಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಆಜಿಪು. ೯-೩ ವ) ; ಸೌಂದರವತಿಗೆ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರಮನಗಲದೆ ನೆಗೞ್ಚುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೬೪ ವ). ೩. ಮಾಡಿಸು : ಉತ್ಸವಮಂ ನೆಗೞ್ಚಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೨೯). ೪. ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವರ್ತಿಸು ; ವ್ಯವಹರಿಸು : ಅಂತು ಪಾಂಡುರಾಜನಧಿಕತೇಜನುಮನವನತವೈರಿಭೂಭೃತ್ಸಮಾಜನುಮಾಗಿ ನೆಗೞ್ಚುತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟುತ್ತಿ]ರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೦ ವ) ; ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ತಾನೊಲ್ದು ಮೊಲ್ಲದಂತವನೊಳ್ ನೆಗೞ್ಚುವ ಮಗಳಣಕಕ್ಕೆ ತಲೆ ಕಣಕಣಿಸೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೨ ವ). ೫. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಒದಗಿಸು : ಆನಿಂದರಿವೆಂ ವಿರೋಧಿಗಳಮಂ ಗಳಮಂಗಳಮಂ ನೆಗೞ್ಚುವೆಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೩) ; ಕುದುರೆಯ ತಟ್ಟುಗಳ್ ನೆರೆದ ಬಲ್ದಿರೆಯುಂ. . .ಪೊಸತೇರ್ ಪಡಗಂ ನೆಗೞ್ಚೆ ಪೆರ್ಚಿದ ಕಡಲೆಂಬಿನಂ ಮಸಗಿ ಬಂದುದು ಪೆರ್ಬಡೆ ಕರ್ಬುರವಿಲ್ಲನಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೭) ; ಭೂನಾಥ ನೀನುಮೊಲವಿಂದಾ ನೆರವಿಯೊಳಱಿಯದಂತು ಬಂದಿರ್ಪುದು ಮತ್ತಾ ನಾಗಳೇನನೆಸಗುವೆನೇನತಿಶಯಮಂ ನೆಗೞ್ಚುವೆಂ ನೀ ಕಾಣ್ಬೈ (ದಶಕು. ೬-೧೨೭) ; ಪುರುಡಿಂ ಮೆಯ್ಯುಗ್ಗಣ್ಣಂ ಕೀೞ್ಪಗೆಯಿಂ ತಪೋವಿಘ್ನಮಂ ನೆಗೞ್ಚಲೆಂದು ತಱಿಸಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೫-೨೦). ೬. ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು : ಪಸರಿಸಿದಾ ಬಗೆ ಮನದೊಳ್ ಪೊಸತಾಗೆ ನೆಗೞ್ಚಲಱಿಯನಾ ರಚನೆಯೊಳೇಂ ಬಸನಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨) ; ಭೀಮನುಂ ಭೀಮನಾದಮಂ ನೆಗೞ್ಚಿ (ಗದಾಯು. ೬-೩೪ ವ) ; ನೆಗೞ್ಚಿ ಕಂಠದುಲುಪಂ ಕೀರಾಳಿಯೇ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೬೩) ; ಮಹೋತ್ಸವದೆ ಕೋಗಿಲೆವೆಣ್ ಗೞಿಪಂ ನೆಗೞ್ಚುವಂತನುವಿಪ ಸೊರ್ಕಿನಿಂ ಪಿಕನಿನಾದೆ ಪೆಂೞಿಲ್ ಗೞಿಪಂ ನೆಗೞ್ಚುದಲ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೪). ೭. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಹೊಯ್ಯಿಸು : ಇತ್ತ ಧರ್ಮಪುತ್ರನುಂ . . . ಸೌಭದ್ರಪ್ರಮುಖನಾಯಕರ್ವೆರಸು ರಣಪಟಹಂಗಳಂ ನೆಗೞ್ಚಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೩ ವ). ೮. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗೊಳಿಸು ; ವಿಖ್ಯಾತಿಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : "ನೆಗೞ್ಚು—ವಿಖ್ಯಾತೌ, ಉದ್ಯೋಗೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ನಿನ್ನ ಕಲ್ತ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆಯುಮನಾ ಪೊೞಲೊಳ್ ನೆಗೞ್ಚು ನೆಗೞ್ದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದುವರಂ ಗೆಲ್ದು . . . ಬಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೧೪) ; ಧರಾಮರರೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದುಕೊಂಡು ಕೊನೆದಾ ಪಟ್ಖಂಡಭೂಮಂಡಲೇಶ್ವರನೋರಂತೆ ನೆಗೞ್ಚೆ ಕೂಡೆ ನೆಗೞ್ದ ತ್ರೈತ್ರಂ ದ್ವಿಜನ್ಮಾನ್ವಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೦) ; ನೆಗೞ್ದುದರ್ತ್ತಮಜ್ಜೈನಮಾರ್ಗರುಚಿಯಿಂ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿಯೊಳ್ ನೆಗೞ್ದ ಶಿಷ್ಯರುಮಂ ನೆಗೞ್ಚುವರದರ್ಕಾಚಾರ್ಯರೆಂಬೀ ಪೆಸರ್ ಜಗತೀವ್ಯಾಪಕಮಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೧-೩); ತನಗಿಲ್ಲದಂತುಟಂ ತಾನೆ ನೆಗೞ್ಚುವ ಪರಗುಣಂಗಳಂ ಮುಚ್ಚುವ . . . ನೀಚನೊಳ್ ನೀಚಗೋತ್ರದಾಸ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೨೩). **ನೆಗಳಿಚು :** ೫. ಮದಕರಿಯುಪದ್ರವ ನೆಗಳಿಚಲು ತಪ್ಪಿಪುದೆ ಮರಹುಲ್ಲೆ (ಕೋಗಯು. ೮-೧೫). **ನೆಗಳ್ಚು :** ೨. ಕನಸಿದೊಳ್ಪಿತಲ್ಲೆಂದದಕೆ ಶಾಂತಿಯಂ ಮುನಿವರ ವಸಿಷ್ಠಂ ನೆಗಳ್ಚಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೧) ; ತೊಡರ್ಚಿದ ಕುಸುಮಮಾಲಿಕೆಗಳ ನೆಗಳ್ಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಗಳಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸ]ದ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಗಳ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ) ; "ಕಟ್ಟು ; ರಚಿಸು ; ರಚನೆ ಮಾಡು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೮. ಕೆಂದಳಿರದು ಮಾಂದಳಿರೆನೆ ಸಂದಣಿಸಿದ ಪಣ್ಗಳಿಗಳೆನೆ ತಾನುಂ ಮಾಕಂದಮೆನಿಸಲ್ನೆಗಳ್ಚಿದ ಚಂದಮನಾಂತಂತೆ ನೇಱಿಲಲ್ಲೆ ಸೆದಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೪೬). ೯. ಪೂರೈಸು ; ಈಡೇರಿಸು: ವಸುಧೆಯೊಳಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ತವೆ ನೆಗಳ್ಚುವನ ಬಹುವಿಧದ ಧರ್ಮಂಗಳಂ ರಚಿಸುವನ ಮನೆಯೊಳೆಂದಿರೆ ಬಿಡದೆ ನೆಲಸಿರ್ಪಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೭). [ನೆಗೞ್$_1$ + -ಚು$_1$]

ನೆಗೞ್ತೆ, ನೆಗರ್ತಿ, ನೆಗರ್ತೆ, ನೆಗಳ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಇರವು ; ಸ್ಥಿತಿ ; ರೀತಿ : ಅರಸಿಯ ನೆಗೞ್ತೆ ನೋಡಲ್ಪಿರಿದುಂ ವಿಸ್ಮಯಮನಾಗಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪೨) ; ಬಾರದ ಭವಂ ಬಂದ ಜೀವನ ನೆಗೞ್ತೆಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಿ ನುಡಿದುದರ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೧೨ ವ) ; ಕರತಲ ಕಾಂತಿಯಿಂ ವದನಚಂದ್ರಮನೊಳ್ ನವಸಾಂಧ್ಯರಾಗಮಂ . . . ಸರಳತರೋಷ್ಣನಿಶ್ವಸಿತಮಾರುತನಿಂದೆ ನಿಜೋತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಳತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗೞ್ತೆಗೆ ಕಾರಣಮೇನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೪) ; ಪಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಮರನ ಬಾೞ್ತೆ ತಣ್ಣೀರೊಸರ್ ಕುಂದಿದ ಕೊಳನ ನೆಗೞ್ತೆ . . . ಸಂದ ಜಗದ ತೊೞಿಹಕ್ಕೆಡೆಗುಡದೇಂ ಪೋಕುಂ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೪-೨೫). ೨. ಕ್ರಿಯೆ ; ಕಾರ್ಯ ; ಕೃತ್ಯ: "ಆಚಾರಾಧಿಕ್ರಮಃ,

ಕ್ರಿಯಾ—ಈ ೨ ನೆಗಟ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೯-೯೮) ; ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಮಲಯಸುಂದರನಪ್ಪ ಭವದ ನೆಗಟ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತಂ ಪಾಡುತ್ತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩೯-೧೪) ; ಅಱುವು ನೆಗಟ್ತಿಯೆಂಬುಭಯು ಕಾಂಡಮೆ ಮುಕ್ತಿಪಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದಱುಪುವರನ್ಯರ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೯) ; ಪೊತ್ತುಂಗೆಲಸಂಗೊಳ್ವ ನೆಗಟ್ತಿಗಳಂ ನೆಗಟಿಲೆಂತುಮಱಿಯರ್ ಜೈನರ್ (ಸಮಪ. ೫-೧೦) ; ದೆಸೆಯುಂತುವರಂ ನಿಜಕೀರ್ತಿಯಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದನೆನೆ ವಜ್ರಬಾಹುವ ನೆಗಟ್ತಿ ಪೊಗಟ್ತಿಗಳುಂಬಮಾಗದೇ(ಪಂರಾಮಾ. ೨-೨೬); ಇಂದ್ರಂ ಸೈರಿಸದೆ ನಿಮ್ಮೆಮ್ಮ ನೆಗಟ್ತಿಯ ಫಲಮನವಧಾರಿಸಿ ಮೆಂದೇಳಿಸಿ ನುಡಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೭). **೩.** ನಡತೆ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : "ನೆಗಟ್ತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂ ಚರಿತ್ರಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ನ. ೩೩ ಪ್ರಯೋ) ; "ನೆಗಟ್ತಿಯೆನಲ್ ಚರಿತ್ರದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೪) ; ಕಿಟ್ತಿ ಕರೆವಾಳ್ಗಮೆನಗಂ ಮಿಟ್ತುಮಿನಂತಿರ್ದ ಮಾರಿಗಂ ಬೆದಱದೆ ನಿಂದಟ್ತಿಯನೆ ನುಡಿವರಿವರ ನೆಗಟ್ತಿ ಕರಂ ಪಿರಿದು ಧೀರರಕಟ ಕುಮಾರರ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೧). **೪.** ಪೂರೈಕೆ ; ನೆರವೇರಿಸುವುದು : (ಕ). **೫.** ಅಭ್ಯಾಸ ; ರೂಢಿ : (ಕ). **೬.** ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ಶೋಭೆ : 'ನೆಗಟ್ತಿವಡೆ', 'ನೆಗಟ್ತಿವೆಱು' ಪರಾ. **೭.** ಕೀರ್ತಿ ; ಖ್ಯಾತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : "ನೆಗಟ್ತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂ ಚರಿತ್ರಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ನ. ೩೩ ಪ್ರಯೋ) ; ನುಡಿಗೆಲ್ಲಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಚತ್ತಾಣಮುಂ ಬೆದಂಡೆಯುಮೆಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ತಿಯ ಕಬ್ಬದೊಳೊಡಂಬ(ಡಂ ಮಾ)ಡಿದರ್ ಪುರಾತನಕವಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ.೧-೩೩); ನೀರಿಲ್ಲದ ಕೆಱೆಯ ನಡುವಂ ಕಂಡುದಱಿಂ ತೀರ್ಥಂಕರಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಧ್ಯದೇಶದೊಳ್ ಧರ್ಮದ ನೆಗಟ್ತಿಯಾಗದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮೬-೨೦) ; ಶ್ರೀಗೆ ನೆಗಟ್ತಿಗೆ ವೀರಶ್ರೀಗಾಗರಮಪ್ಪೆನೆಂಬ ಕಳಕಳ ವಿಜಯೋದ್ಯೋಗದೊಳೆ ನೆಗಟ್ವೆನೆಂಬುದ್ಯೋಗಿಗೆ ಮಲೆವನ್ಯನೃಪತಿ ಮಂಡಳಮೊಳವೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧) ; ಇಂತು ನೆಗಟ್ತಿಗಂ ಪೊಗಟ್ತಿಗಮಳುಂಬಮಾದ ಸುವ್ರತಾಮಹಾದೇವಿ (ಬಾಧಪು. ೨-೬೭ ಪ). **ನೆಗರ್ತಿ: ೭.** ಆದ ನೆಗರ್ತಿಯೊಳಗ್ಗಳಮಾದುದು ಸಂಪತ್ತಿ ಸತ್ಯಮಾದುದು ನುಡಿ (ಕಇ. V, ೧೪-೨೧ ; 1099). **ನೆಗರ್ತೆ: ೭.** ನೆಗಱ್ತಿಯಗುಂಸೆದೆಣೆ ವಡೆಸಿ ದಲ್ (ಎಕ. II, ೧೧೧-೧ ; ಸು. 700) ; ಪೊಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಗರ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಕಾದಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೪೫-೮ ; 975 ?) ; ಚನ್ದಣನ್ದಿ ಸಿದ್ಧಾನ್ತಮುನೀಶ್ವರಗುರುಗಳೆಂಬ ನೆಗರ್ತೆಯ ದಾವಣನ್ದಿಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಮುನೀಶ್ವರರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೧-೨೦ ; 1071) ; ಅಂತು ನೆಗರ್ತೆಗಂ ಪೊಗರ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯಾದ . . . ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೬೫-೪೯; 1081); ಪುಣ್ಯೋದಯದೊಳ್ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಕುಮಾರಂಗೆ ಸಕಳವಿದ್ಯಾಸಂಯೋಗಮುಂ ಜನಾನುರಾಗಮುಮಾಗಿ ರೂಪಿನ ಪೊಗರ್ತೆಯುಂ ಸಹಜದ ನೆಗರ್ತೆಯುಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಬಂಹರಿ. ೮-೫೨ ಪ). **ನೆಗಳ್ತೆ : ೭.** "ನೆಗಳ್ತೆಯೆನಲುಂ ಖ್ಯಾತಿಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೧೨೬) ; ಮನುಚರಿತಂ ಪೊಗಳ್ತೆಯ ನೆಗಳ್ತೆಯ ರೂಢಿಯ ಮಲ್ಲಿದೇವ ಭೂಪನೆ ತನಗಾಳ್ದನೀಶ್ವರನೆ ನಂಬಿದ ದೈವ್ವವೆನಿಪ್ಪನಾವನೋ ವರಮಂತ್ರಿ ಬಮ್ಮಣನಾಮಣನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭೦-೩೫ ; 1169) ; ಇನ್ತು ಪೊಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯಾದ ಸಾಮನ್ತ ಕಾಮಯ್ಯನಾಯಕರ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೬-೩೫ ; 1199) ; ಶರಧಿ ಪರಿರಚನೆವಡೆದುದು ನೆಗಳ್ತೆಯಿಂ ಭುವನದುರ್ಗಾವೃತದಗಳುವೆನಲು (ನಂದಿಮಾ.೨-೯) ; ಕುಲದ ನೆಗಳ್ತೆಯುಮಂ ನೀಂ ಕಲುಷಿತಮಂ ಮಾಡಲೆನ್ನುಮಂ ಕೆಡಪಲ್ಕೇಳೆಸುವೆ ಕೂಲಂಕಷ ಶೈವಲಿನಿಯ ಪೋಲ್ ತಿಳಿದ ಜಲಮುಮಂ ತಟಜಮುಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೮-೧೨೧). [ನೆಗಱ್$_1$ + -ತೆ$_2$]

ನೆಗಟ್ತಿಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಕುಂದಿಸು ; ಹೀನಗೊಳಿಸು : ಆ ಕಳದ ಕೆಲದೊಳ್ ಸಾರಿಯಂ ಕೋಲೊಡ್ಡಿ ಗೆಲ್ವನಿಗಳನ ನೆಗಟ್ತಿಗಿಡಿಪ ಭೃಗುವಂ ನಗುವ ಬೇತಾಳನಂ ಬೇಡೆನಿಪ ತಕ್ಕುಮಿಕ್ಕುವರೆ ಕಲ್ತ ಬಿನ್ನಣಿಗಳಿರ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೦ ಪ).
[ನೆಗಟ್ತಿ + ಕಿಡಿಸು(<ಕೆಡಿಸು$_1$)]

ನೆಗಟ್ತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಉಂಟುಮಾಡು ; ರಚಿಸು : ನಸುನೀಳ್ದು ಮಿಸುಪ ನಾಸಾವಂಶಂ ನಯನಾಮೃತಜಲಧಿಗಳೆರಡುಮೊಡವೆರೆಯದಂತೆಡೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಪೊಂಗಟ್ಟೆಯ ನೆಲೆಯಂ ನೆಗಟ್ತಿಗೆಯ್ಯುತ್ತಿದೆ (ಚಿಕಪಂ. ೮೨-೧೯). [ನೆಗಟ್ತಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ನೆಗಟ್ತಿವಡೆ, ನೆಗರ್ತೆವಡೆ, ನೆಗಳ್ತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಪ್ರಕಟವಾಗು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಕುಡವೇಟ್ವಿನ ಕುಡುವನ ಕುಡೆ ಪಡೆವನ ಪೆಂಪೀಂ ನೆಗಟ್ತಿವಡೆಗುಮೊ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೯) ; ಇನ್ತು ನೆಗಟ್ತಿವಡೆದ ಶೌಚರಸ ರಾಳ್ಕೆಯುಲು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೮೧-೨೩ ; 1068) ; ಅಗಣಿತಮೆನಿಸುವ ಗುಣನಿಂ ನೆಗಟ್ತಿವಡೆದಿರ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರತರ್ಕಾಗಮದಿಂ ಜಗತೀವಳಯಂ ಬಣ್ಣಿಸೆ ನೆಗಟ್ದರ್ ತ್ರೈವಿದ್ಯಮೇಘಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೩೪). **೨.** ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಳೆ ; ವಿಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ತನ್ನ ಜಸದೆಸಕದಿಂ ನೆಗಟ್ತಿವಡೆದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ರಾಘವನಂ ಕೈವಿಡಿದು ಪಟ್ಟದರಸಿಯ್ತಾಗಿಯುಂ . . . ಬಾಟ್ದನಗೀಗಳಿಂತೊಂದು ವಿಧಿ ಬಗೆದುದೇ ! (ರಾಪಾಶ್ವ. ೩೯-೨೩). **೩.** ಕಾಂತಿಯಿಂದಿರು ; ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರು ; ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರು : ಬಿಂಕದಿಂ ಬಲಗೆಲದೊಳ್ ನೆಗಟ್ತಿವಡೆದಿರ್ಪರಸಂಚೆಯ ಪಿಂಡು . . . ಒಪ್ಪೆ ಬಗೆಗೋಲಗಮೊಪ್ಪಿದುದಂದು ಕಾವನಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೮). **ನೆಗರ್ತೆವಡೆ : ೨.** ಚಿತ್ರಕವಿತಾವಿಸ್ತೀರ್ಣಸನ್ದರ್ಭಗರ್ಭನಿರುದ್ಧೋನ್ನತಿಯಿಂ ನೆಗರ್ತೆವಡೆದ ತ್ರೈವಿದ್ಯಗೋವರ್ಧನರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೮-೨೯ ; 1045); ಇನ್ತು ನೆಗರ್ತೆವಡೆದಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಡನಾಯಕ ವಾಸುದೇವಯ್ಯಂ ಗಳ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೧-೧೯ ; 1068) ; ನ್ಯಾ(ಜ್ಞಾ)ನಶಕ್ತಿಬ್ರ(ವ್ರ)ತೀಂದ್ರಂ ತಾನೆಯ್ದೆ ನೆಗರ್ತೆವಡೆದನಿವಱಿಂ ಜಗದೊಳ್ (ಇಆ. XIII, ೯೩-೨೫ ; 1084). **೩.** ಇನ್ತು ನಿಜಗೋತ್ರಶಿಖಾಮಣಿಯಾ ದ್ವಿಜವಂಶಭೂಷಣ[ರುಮೆ]ನಿಸಿ ನೆಗರ್ತೆ[ವಡೆದು] (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೧೬ ; 1112). **ನೆಗಳ್ತೆವಡೆ : ೨.** ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಪಲ ಬಿರುದುಗಳ್ನೆಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ). [ನೆಗಟ್ತಿ + ಪಡೆ$_1$]

ನೆಗಟ್ತಿವೆಱು, ನೆಗರ್ತೆವೆಱು, ನೆಗಳ್ತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). **೧.** = ನೆಗಟ್ತಿವಡೆ ೨ : ಈತನ ವಂಶದೊಳೀ ಪೊಟಿಲೊಳ್ ನೆಗಟ್ತಿವೆತ್ತಂ ದಂಡಿತಾರಾತಿಮಂಡಳಂ ದಂಡಕನೆಂಬಂ(ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ಪ) ; ಅಪ್ಸರಸಿಯೊಳುದಿಸಿದ ಗೌರಿಗಂ ಗಂಧರ್ವಲೋಕಾಧಿಪತಿಯಪ್ಪ ಹಂಸಂಗಂ ಮಗಳಾಗಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ನೆಗಟ್ತಿವೆತ್ತಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೪); ಉನ್ನತಗಂಗಮಂಡಲೇಶ್ವರಮಕುಟಾರ್ಚಿತಂ ಭುವನದಿಂ ತಮಗೆಂಬ ನೆಗಟ್ತಿವೆತ್ತಲಂಕರಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೧-೭). **೨.** ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿರು ; ಶೋಭಿಸು ; ಸೊಗಸಾಗಿರು : ಪೊಗಟಿ ಜನಂ ಝುಂಝುರಾವೇಗಗೆ ತಾನಂತೊಂದು ಕೋಟಿ ದೀನಾರಮನಾ ಮೃಗನಯನೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡಳ್ ನೆಗಟ್ತಿವೆತ್ತಿರ್ದ ರತ್ನಮಯಕಂಬಳಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೮); ಶ್ರುತದಗ್ಗಳಿಕ್ಕೆತಪದುನ್ನತಿಕ್ಕೆ ತನ್ನೊಳೆ ನೆಗಟ್ತಿವೆತ್ತಿರೆ ಭೂವಿಶ್ರುತನೆನೆ . . . ಗೆಲೆವಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೧). **ನೆಗರ್ತೆವೆಱು : ೧.** ನೆಗರ್ತೆವೆತ್ತೀ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ನಿಂದುದು ಸೌಂದರ ಮಂದರಾಚಳಂ (ನರ್ಧಮಾ. ೧-೩೭ ಪ) ; ಗಂಗವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗೆ ನೆಗರ್ತೆವೆತ್ತೆಸೆವ ಮಣ್ಣಲಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೯೭-೪೩ ; 1113) ;

ಶ್ರೀರೂಪು ಸೌಜನ್ಯದೊಳ್ಪಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ನೆಗರ್ತೆವೆತ್ತು ಪಿರಿಯಂ ತಾನಾದನ್ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೦೦–೧೨ ; 1121). **ನೆಗಳ್ತೆವೆಱು :** ೧. ನೆಗಳ್ತೆವೆತ್ತ ನಿಜವಾಮಕರಕಲಿತಪ್ರಚಂಡಕೋದಂಡ ಕೋಟಿಯೊಳ್ ಮಂಜುಸಿಂಜಿನಿಯನಮರ್ಚಿ (ಶಬಶಂ. ೪–೧೭ ವ).

[ನೆಗೞ್ತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ನೆಗೞ್ದೇರ, ನೆಗಳ್ದೇರ (ನಾ). ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವರುಣ : "ನೆಗೞ್ದೇರಂ, ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆಗೊಡೆಯಂ, ನೀರೊಟ್ಟಲಾಣ್ಮಂ–ಈ ೩ ವರುಣಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೯–೩೭) ; "ಪಚ್ಚಿಮದ ದೆಶೆಗೊಡೆಯ ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ ನೀರೊಟ್ಟಲಾಣ್ಮಂ ನೆಗೞ್ದೇರನೆನೆ ವರುಣನು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೪). **ನೆಗಳ್ದೇರ :** "ನೆಗಳ್ದೇರನೆಂದೆನೆ ವರುಣನಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೬). [ನೆಗೞ್$_3$ + ತೇರ್$_2$ + –ಅ$_7$]

ನೆಗೞ್ಪು, ನೆಗರ್ಪು (ನಾ). ೧. ನಡವಳಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ : ಅಂತೆ ಕಿಱುಕುಳ ವ್ಯಂತರಂಗಳ ಪೊಲ್ಲಗ್ರಹಂಗಳ ಶೈವಾದಿಗಳ ನೆಗೞ್ಪು ಪ್ರಮಾಣಮಲ್ಲದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೧೦೧). **ನೆಗರ್ಪು :** ೨. ಕೀರ್ತಿ ; ಖ್ಯಾತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ ಮೌಳಿಕೋಸಿಗರಾಣ್ಮ ನೆಗರ್ಪಿನಣುವಂ ಜಿಡ್ಡಾರಾಳ್ಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೮–೬ ; 964).

[ನೆಗೞ್$_1$ + –ಪು$_2$]

ನೆಗಿಲು 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೇಳು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಕೋಟೆಯ ಚೆಲ್ವು ಪೊಗಟಲರಿದೆನಿಸಿರೆ ನೆಗೆದುದು ನಭಮನೆಯ್ದೆ ಮಿಳಿರ್ವ ಪತಾಕಾವಳಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೧೦) ; ಸುರರೆಲ್ಲಂ ಬಡಗಲು ನೆರೆದಿರೆಯಾ ದೆಸೆ ಕುಸಿದು ತೆಂಕ ನೆಗೆದೊಡಗಸ್ತ್ಯಂ ಪರಿದತ್ತಲ್ ನಿಲೆ ವಿಶ್ವಂಭರಿ ಸಮತಳಮಾದುದೆಂಬರಿಳೆ ಕುಸಿದಪುದೆ (ಸಮಪ. ೧೦–೧೧೪) ; ಹರಿ ನೆಗಹಿದಡೆ ನೆಗೆದ ಮಂದರದಾ ಬಲುಹೆನಿತು (ಬಸಪು. ೧೯–೨೬) ; ರಕುತದ ಕಡಲೊಳಗೆ ಬೆಂಡೆದ್ದು ನೆಗೆದುದು ಕೋಟಿ ಪಾಯದಳ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬–೪೮) ; ತೀರದ ನೀರದಂ ನೆಗೆದು ಗರ್ಜಿಪುದೆಂದು ಪಯೋಧಿಕೇಳಿಯಂ ಸಾರಮರಾಳನೇನುಳಿದುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೧೯). ೨. ಹಾರು ; ಜಿಗಿ ; ಎಗರು : "ನೆಗೆ—ಉತ್ಪ್ಲವನೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಖೇಚರನುಂ . . . ಸಿಂಹಲಂಘನದಿಂ ಮೇಗೆ ನೆಗೆದು ವಜ್ರಸಮಾನಮಪ್ಪ ಕೈಯಿಂದಂ ಕುಮಾರನಾತನ ತೆಗಲೆಯಂ ತಿವಿದೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೫೯–೨೮) ; ಅಂಬರಂಬರಂ ನೆಗೆದ ಧೂಳಿಯೊಳ್ ದೆಸೆಯುಱಿಯುದೆಯುಂ . . . ಚಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ ಮೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೭೦ ವ) ; ಕುರುರಾಜಂ ವಿದ್ಯಾಧರಕರಣದೆ ನೆಗೆದಂಬರಕ್ಕೆ ಗದೆಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ತಿರುಪೆ ಧರಾಚಕ್ರಂ ಕೋವರಚಕ್ರಂ ತಿರಿವ ತೆಱದೆ ತಿರಿದತ್ತೆನಸುಂ (ಗದಾಯು. ೮–೨೪) ; ಕೊರಳುದ್ದಕ್ಕೆ ಹೂಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಗಿಲುದ್ದಕ್ಕೆ ನೆಗೆದಹೆನೆಂಬವನ ಹಾಂಗೆ ಶಿವನ ಜೋಕೆಯನಱಿಯದೆ ಮಾತನಾಡುವ ಮಾತೆಲ್ಲವು ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಜವಿಲ್ಲ (ವಚಸಂ. ೩೫೦–೯೮) ; ನೋಡಿದ ಮೃಗಂಬೆರಸಿ ನೆಗೆದನಾಕಾಶಕ್ಕೆ (ಚಂಡೇರ. ದೇ. ೨೫೧–೨೪) ; ಪಕ್ಕಿಗಳು ಗಗನಕ್ಕೆ ನೆಗೆದವು (ಬಸಪು. ೧೨–೪೮) ; ಮೇಲೆ ನೆಗೆದೊತ್ತರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಗಳಿಂ ಚಂದ್ರಭುವನಮುವತರಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೭೭ ವ). ೩. ವೇಗವಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಬಟ್ಟೆ ಬರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಕಾಲವಿಳಂಬವಾದೀತೆಂದು ಥಟ್ಟನೆ ನಗ್ನತೆಯಲ್ಲೇ ಕಳ್ಳರ ಹಿಂದೆ ನೆಗೆದನು (ಕಾಪ್ಯಸ. ೬). ೪. ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು; ನಿಮಿರು ; ನಿಗುರು : ಆ ದ್ವಿಜಕುಮಾರನೆಡೆವಿಡದೆ ನಟ್ಟುಡಿದ ನನೆಯಂಬಿನ ಮೊನೆಗಳಂತೆ ನೆಗೆದ ಕಂಟಕನಿಕಾಯಮುಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೬೫) ; [ಪೆಗಲೆಲ್ಲಂ ಬೆಂದು] ತೋಳ ಮೊದಲಂ ಕಿರ್ಚಳುರ್ವಾಗಳ್ ನರವುಗಳ್ ತೆಗೆದು. ತೋಳ್ ತನಗೆ ತಾನೆ ನೆಗೆವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೪೧ ವ) ; ಅನುವಿಸುವ ಕಂಪನದ ಭರದಿನಖಿಳಾವಯವಮೊರ್ವೊದಲೆ ಚೆಚ್ಚರಮೆಚ್ಚಱುವ ತೆಱದೆ ಮೆಯ್ಮವಿರ್ಗಳಾವಗಂ ನೆಗೆಯೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬–೨ ವ) ; ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ಬಿದ ನೀಡಡಿ ಕುಸಿದಂಗಂ ನೀಳ್ದ ದಂಡೆ ನೆಗೆದ ಭುಜಾಗ್ರಂ ಕುಸುಮಶರಾಕುಂಚಿತಕರಮೆಸೆದಿರ್ದುವು ದೃಷ್ಟಿಮುಷ್ಟಿ ಶರಸಂಧಾನಂ (ಗಿರಿಕ. ೮–೨೪) ; ಕೆಂಗಣ್ಣುಗಳ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡ ಹುಬ್ಬುಗಳ ನೆಗೆದ ರೋಮಾವಳಿಯ . . . ರಕ್ಕಸರನೀಕ್ಷಿಸಿ ನುಡಿದನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬–೧೩–೬). ೫. ಎತ್ತರವಾಗು ; ಉನ್ನತವಾಗು : ಈಂಟುಜಳಧಿಯೆನಿಪಗಟ ನೀಳ್ಪಿನಿಂ ನೆಗೆದು ಸೊಗಯಿಸುವ ಕೋಂಟೆಯೊಳ್ಪಿನಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೨೨) ; ಅರಿದಿಱಿದರ್ ಪೆಣಬಣಂಬೆಗಳ್ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೮೨) ; ಶಿವನಾಗಮವೆ ನೆಗೆದ ಬಿರುದಿನಟ್ಟಣೆಯದಕೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨–೨೩); ಪುಣ್ಯಪುಂಜದ ಸಿರಿಗಳಿವೆನಿಸುವುವು ನೆಗೆದ ಜಿನಭವನಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧–೧೦೩). ೬. ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತು ; ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಎತ್ತರಿಸು : ಕುಸಿದ ತಲೆಯನು ನೆಗೆದು ನಲ್ಲಳ ಹೇಳು ಹೇಳೆಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯–೪೪). ೭. ಮೂಡು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆದೋರು; ಉಂಟಾಗು; ಹುಟ್ಟು: ನೆಗೆದ ಮುಗಿಲ್ಗಳುಂ ಸುರಿವ ಪೆರ್ಮೞೆಯುಂ ಮಿಗೆ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಕೇಕಿಗಳ ಸರಂಗಳುಂ . . . ತೋಱೆ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕವಿರಾ. ೧–೧೨೪); ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ತೆರೆಯ ಪೊರೆಯೊಳ್ ನೆಗೆದು ಪೊಱಮಡುವ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯಂತೆ . . . ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪–೩೯ ವ) ; ತರದಿಂ ರಂಗತ್ತರಂಗಂ ನೆಗೆಯಲೆಸೆವ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಂಬೊಲಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩೮); ಸರಿ ಸುರಿಯೆ ಮಿಂಚು ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಸುರಚಾಪಂ ನೆಗೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧–೮೧) ; ಮಾಣದೆ ಕಡುನೋವಿಂ ಕಣ್ಗಾಣದೆ ಬಾಷ್ಪಾಂಬು ನೆಗೆಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೨೪೫) ; ನುತ ರೋಮಾಂಚಂಗಳೇಳಲ್ ಬೆಮರ್ವನಿ ನೆಗೆಯಲ್ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೫) ; ನೆಗೆದವು ಪುಳಕಂ ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಗಳೊಗೆದವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬–೯೫) ; ನೆಗೆದ ಬುಗುಟೆದೆ ಹಣೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨–೩೦) ; ಮೃಗನಯನೆಗೊಂದು ದಿನ ಮೊಗದೊಳು ನೆಗೆದುದೊಪ್ಪುವ ಮೊಡವಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩–೩೩). ೮. ಆವರಿಸು; ಹಬ್ಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು; ಪಸರಿಸು : ಪೊಗೆ ಪೆರ್ಚೆ ನೆಗೆದ ಕಾೞ್ಕಿರ್ಚುಮಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೮೫–೨೭); ಮಯನೆಂಬ ದಾನವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂ ನೆಗೆದುರಿವುರಿಮಾಲೆಗಳಂ ಗದೆಯೊಳ್ ಬೀಸುತ್ತುಂ ಪೊಱಮಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೯೭ ವ) ; ಮಂದೈಸಿ ನೆಗೆವಗರು ಧೂಪಧೂಮದೊಳಮೆಸೆವಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯); ದಿವಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಸೋಪಾನಂಗಟ್ಟಿದಂತೆ ತೆಱತೆಱದಿಂ ನೆಗೆದೊಗೆವ ಪೊಗೆಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೬–೬) ; ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ನೆಗೆದುದು ತನಿಗಿರ್ಚನೆ ದಹನವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಸುಟ್ಟಂ ಪಾವನಿ ಲಂಕೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧–೧೪೪) ; ನೆಗೆದ ಕೌಂಗಿನ ಸಾಲಸಂದಣಿಯೊಳ್ ನಿಱಿಗಱಿಗಂಪನಾಡಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೪). ೯. ಬೀರು; ಚೆಲ್ಲು ; ಸೂಸು : ಪೊತ್ತಲರ್ಗಂಪಂ ನೆಗೆದುಱೆ ತಣ್ಣೆಲರ ದಿನಿಸು ತೀಡಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೬೪). 'ನೆಸೆ$_1$' ಪರಾ.

ನೆಗೆನೆಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪರಿಪರಿಯ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಂಗಳುಂ ತೆಗೆದು ಪಿಡಿದು ಶರಣರ ಮೈಯೊಳು ಬುರಬುರನೆ ನೆಗೆನೆಗೆದೇಳ್ವ ಪುಳಕದ ಸಾಲ್ಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯಾದಪುದೆಂದು . . . ಪೊದೆಯಿಸಿ (ಬಸರ. ೮–೧೪); ಹೆಗಲನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಗೆನೆಗೆದು ನಡೆವುತ್ತ ನಿಮ್ಮೋಲಗಕೆ ಬಂದು (ಬಸಪು. ೪೭–೪೧). **ನೆಗೆಕೊಳ್ಳು, ನೆಗೆಗೊಳ್** = ೧. ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಹಬ್ಬಿದ ಹಳುವದಲಿ ಬಿದ್ದಿರ್ದ ಮಂಗಿಯ ಕಂಡು ನೆಗೆಕೊಂಡು ತಳುವದಲ್ಲಿಂ ಮಗುಳ್ದು ಬರುತಾ ಬಳಿಯಲಾ ಮುನಿವರರ ಚರಣಂಗಳ ಕೆಲದಲಿಳಿಪಿದನು ಮಂಗಿಯ ಶವವನಾ ಭಟನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦–೪೦). ೨. ಹೊಂದಿ

ಕೊಳ್ಳು ; ಅಳವಡು (?) : ವಿಲಸಿತಮಪ್ಪಲಂಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದವೋಲ್ ದೆಸೆಗಳ್ ಪ್ರಸನ್ನಮಂ ತಳೆದು ಪೊದಟ್ಟುವಾ ರುಚಕಭೂಷೆಯವೋಲ್ ನೆಗೆಗೊಂಡು ಕಂಠದೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಪಯಃಪ್ರವಾಹವಮಯವಾಯ್ತು ನದೀತತಿ ಸತ್ಕವೀಂದ್ರನುಜ್ಜ್ವಳಕವಿತಾಳಿವೋಲ್ ಮೃದುಪದನ್ಯಸನೋಚಿತಮಾಯ್ತು ಳಾತಳಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೪). **ನೆಗೆದಾಟ** = ಹಾರಾಟ : ಖಗರಾಜ ಕಡುವೇಗದೆ ಪೋಗಿ ದೈತ್ಯರ ನೆಗೆದಾಟವ ಬಿಡಿಸೆನಲು ಗಗನದೊಳಡರಿ ಗಟ್ಟ್ವಿವೆಜಿಕೆಯಲಿ ಬೀಳಲೊಗೆದನು ಧರಣಿಯ ತಲಕೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೭೪). **ನೆಗೆದಾಡು** = ಹಾರಾಡು ; ಕುಣಿದಾಡು : ನನೆಗಣೆಯನ ಮೆಯ್ಸೋಳಗೆಂಬಿನಿಗೊಳದೊಳ್ ಮೊದಲೆ ಮೀಳ್ದುರ್ದ ನೆಗೆದಾಡಿದುವಂದೆನಸಂ ಕಡುನೀಜಿಯ ಚೆಲ್ವನೆ ತೊಳಗುವ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ಪೊಸಮೀಂಬೊಣರ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೩೧); ಶಿವ ನೀನಾದ ಕಾರಣದಿಂದೆ ಬಂದಾಹವದೊಳು ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಬಹುದು . . . ಎಂದಚ್ಯುತ ಕವಲಂಬೊಳೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ ಹರಿ ನೀನಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮರ ತಾತ್ಪರಿಯದಿ ನೆಗೆದಾಡಬಹುದು ತುರಿಯದೆ ಕೈದ ಕೊಳ್ಳೆನುತಲೀಶ್ವರ ಮುಂದುವರಿದೆಚ್ಚನಾಗ ಬಾಣದಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೭). **ನೆಗೆದು ಬಿದ್ದು ಹೋಗು** = ನೆಗೆದು ಬೀಳು ೧ : ನಿನ್ನ ಮನೆ ಹಾಳಾಗ, ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ನೆಗೆದು ಬಿದ್ದು ಹೋಗ ಎಂದು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಆ ಮುದುಕಿ ಬಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ನೆಗೆದು ಬೀಳು** = ೧. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ವಿಷವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಇಲಿಗಳೆಲ್ಲಾ ನೆಗೆದು ಬಿದ್ದವು (ರೂಢಿ). ೨. ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು, —ಕಷ್ಟ ಪಡು : ನೀನು ಕಾಲೇಜನ್ನು ಬಿಟ್ಟುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಾನ ನನ್ನದಾಯಿತು. ನಾನು ನೆಗೆದು ಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿಸಲು ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನಿರಾತೆ. ೬೭). **ನೆಗೆದು ಹೋಗು** = ಜಿಗಿಯುತ್ತ ಹೋಗು : ಅರಮನೆಯ ಹುಲ್ಲೆಕರುವೂ . . . ಯಾರೂ ಮಾತಾಡಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನೆಗೆದು ಹೋಯಿತು (ಪುಟ್ಟರ. ೧೨). **ನೆಗೆದೇಳು** = ಪುಟಿದು ಮೇಲೇಳು : ಒಡನೆಯೆ ಅವಳು ನೆಗೆದೆದ್ದು . . . ಹೊರಟು ಹೋಗುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದಳು (ಪುನರು. ೮೦). **ನೆಗೆದೋಡು** = ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡು ; ಚಿಮ್ಮು : ದೊಡ್ಡನಂ ಕಂಡೊಡನೆ ನೆಗೆದೋಡಿ ಮರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೮೨-೧೫೫).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ನಿವ; **ಮಲ.** ನಿಕ; **ತುಳು.** ನೆಗಿ ; **ತೆಲು.** ನೆಗಯು, ನೆವಯು ; **ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕ್.** ನೆಗಯ್]

ನೆಗೆ$_2$ (ನಾ). ಹಾರುವುದು ; ಜಿಗಿತ; ನೆಗೆತ: ನನ್ನ ಬೆನ್ನೇರಿಯುಂ ಪೆಣ್ಗೆ ಸಾಧ್ಯಮೆ ಕಡಲ ನೆಗೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೨-೫೪).

[<ನೆಗೆ$_1$]

ನೆಗೆಣ್ಣೆ 'ನಗೆವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಗೆಣ್ಣು 'ನಗೆವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಗೆತ (ನಾ). ಜಿಗಿಯುವಿಕೆ ; ಹಾರುವಿಕೆ ; ಎಗರುವಿಕೆ : "ಶಕ್, ಶಶಿಃ, ಶಶುಃ, ಶಶಿತಂ, ಶಾಸ್ಕಂ, ಈ ೫ ನೆಗೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೪).

[ನೆಗೆ$_1$+-ತ$_2$]

ನೆಗೆತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರಿ ಬರು ; ಹಾರು : ಅಗಲಲಸಹ್ಯಮೆಂದು ಪೆಜಿಗೀ ಬಟಾಸಲ್ವಳೆ ಮುಂದೆ ಬಂದಳೀ ತಗೆವೊಡೆ ಚಿತ್ತದುತ್ಕಲಿಕೆಯಿಂ ನಭಕೀ ನೆಗೆತಂದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೮೧) ; ಎಳಸಿ ನೆಗೆತಂದು ಮಿಕ್ಕಗ್ಗಳಿಸುತುಮಿರ್ದಂತಿರಪ್ಪ ಮಧುರರಸಂ ಪೆಗ್ಗಳಿಸೆ ಲವಲವಿಸುತುಂ ಪಣ್ಗಳೊಳಳ್ದುದದೊಂದು ರಾಜಶುಕನತಿಭರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೪೦) ; ಹಾದಿಗೆಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಗೆ ನೆಗೆತರ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ನಡೆತರ್ಪ] ಸುಣ್ಣದಿರೊ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೦೬) ; ಬಳೆದು ನೆಗೆತಂದು ದಾಂಧಳ ಧಳಂಧಳಧ್ವನಿಯುಳುರ್ಕೆಗೊಳೆ ಶಬ್ದಗುಣಂ ತೀವೊಡದಕಾಯ್ತು ಗಗನಸ್ಥಳಿಗಲ್ಲದೊಡಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮೇಂ ಸಮನಿಸುಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೪). ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತು : ಆ ಖಡುಗವನು ನೆಗೆತಂದು ಗಂಡನ ಕೊರಳ ಹೊಯ್ಕಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೪೬). ೩. ಮೂಡು ; ಹುಟ್ಟು ; ಉಂಟಾಗು : ಬೆಳ್ಪು ನೆಗೆತಂದುದಯಾದ್ರಿಯ ಸೆಜ್ಜರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಬರುತಿರ್ಪ ದೇವಗಜದಂಗಮರೀಚಿಯ ಭಂಗಿವೆತ್ತಿರಲ್ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಚಂದನರಸಂದೊಡೆದಂದದೆ ಪೂರ್ವ ದಿಙ್ಮುಖಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೩). [ನೆಗೆ$_1$+ತರ್]

ನೆಗೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರಿಸು ; ಮೂಡಿಸು : ಸೊಗಯಿಪ ಮುಗ್ಧಾವಲೋಕನಪ್ರಭೆಯಿಂ ತಾಂ ನೆಗೆಯಿಸುವಂ ಪುಳಕಶ್ರೇಣಿಗಳಂ ಪಿತೃಮಾತೃ ಗಾತ್ರದೊಳ್ ನೃಪಪುತ್ರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೪೪).

[ನೆಗೆ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೆಗೆಲು (ನಾ). (?) : ಆ ದೇವರುಗಳ ಅಮ್ರುತಪಡಿ ನೆಗೆಲು ದಿ ೧ ಕಂಕೊ ೨ ಲೆಕದತಿ ೧ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೫೩ ; 1291). [?]

ನೆಗೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುವ ಪಕ್ಷಿ : ನೆಗೆವಕ್ಕಿಯ ಬಾಣದಿ ಹಾರುವ ತಾಣದಿ ಕಾಲ ಬುಡಕೆ ನಾ ಕೆಳಗಿಸುವೆ (ಹಬ್ಬಿರ. ೧-೧೨). [ನೆಗೆ$_1$+ಪಕ್ಕಿ]

ನೆಗೆವರಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಮ್ಮುತ್ತ ಹರಿ ; ಜಿಗಿಯುತ್ತ ಪ್ರವಹಿಸು : ಎಲಗಣಲಿಯಿನ್ದೆ ತೆಂಕಲು ಜಲರುಹಸುತಲನೆ ವರದ ತೀರ್ಥಂ ನದಿ ತಾಂ ಜಳಘುದ್ರಿತ ತುಂಗಭದ್ರೆಯೊಳೊಲವಿನೊಳಾ ಕೆಳದಿಯೊಳು ನೆಗಂ ನೆಗೆವರಿದಳ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೮೫-೮ ; 1085). [ನೆಗೆ$_1$+ಪರಿ$_2$]

ನೆಗೆವಾವು (ನಾ). ಜಿಗಿಯುವ ಸರ್ಪ ; ಎಗರುವ ಹಾವು : ಶರಚ್ಛಶಾಂಕರುಚಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಲೆಳಸಿ ನೆಗೆವಾವೆನಿಸಿ ರಂಜಿಪ ಧವಳಚಾಮರಮಂ ಬಿಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು ಸೂಳಜಿದು ತೋಳ್ಗಳಂ ನೆಗಪಿ ಡಾಳಿಪ ಗಾಯತ್ರ್ಯಾದಿ ಪರಮಶಕ್ತಿಯರಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯ ವ). [ನೆಗೆ$_1$+ಪಾವು$_1$]

ನೆಗೆವೆಣ್ಣೆ 'ನಗೆವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಗೆಹ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು : "ನೆಗೆಹ– ಉನ್ನಾಯ,ಉನ್ನಯ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ನೆಗೆ$_1$+-ಹ$_2$(<-ಪ$_2$)]

ನೆಗೆಹೆಣ್ಣು 'ನಗೆವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಗೆಹೆಣ್ಣೆ 'ನಗೆವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಗೆಳ್ಳು 'ನಗೆಯೆಳ್ಳು' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಲಿ 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು 'ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಲು 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು 'ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಲೆ 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಿಲ್ 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಿಲು 'ನೆರ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು (ನಾ). = ನೆರ್ಗಿಲ್ : ಕಾಲ ತುಂಬ ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು ನಟ್ಟಿವೆ (ರೂಢಿ). **ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು :** ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, (ಗೋಖುರು) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೫). **ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು :** ಇಬ್ಬಂದಿಕಾರ ಜವರಾಯ್ನ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು ಸುರಿಯಾಲಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೨೩).

[ನೆಗ್ಗಿಲು (<ನೆರ್ಗಿಲ್)+ಮುಳ್ಳು(<ಮುಳ್)]

ನೆಗ್ಗಿಲ್ಗಾಡು (ನಾ). ನೆಗ್ಗಿಲು ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು : ಕಿಸುಗಾಡುಮಂ ನೆಗ್ಗಿಲ್ಗಾಡುವಮಂ ನಿಡುವುಲ್ಲುಮಂ ಮಣಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಶಾವ. ೬-೧೬ ವ).

[ನೆಗ್ಗಿಲ್ (<ನೆರ್ಗಿಲ್)+ಕಾಡು$_2$]

ನೆಗ್ಗಿಸು, ನಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗು ಬೀಳಿಸು ; ಹಳ್ಳ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮದಗಜ ನೀಲಾದ್ರಿನಿಚಯದೆ ಪರಿತಪ್ಪ ಪದಘಾತ ನೆಲನ ನೆಗ್ಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೪೦-೧೦). **೨.** ಬಗ್ಗಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ನೀಲಕಂಧರನ ನೆಗ್ಗಿಸಿದಂತೆ ನೀನೆನ್ನ ಮೇಲುರವಣಿಸೆಂದು ಬಸವ ಶೂಲದಂತೆಸೆವ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದೆ ತಿವಿದುಡು ಬಾಲಾಹಿಸೂದನನೆದೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೧). **೩.** ನಾಶಮಾಡು; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಪ್ರಕಟತವಾಗಿರ್ದ ಖಗನಿಚಯವ ಕುಮಾರಕ ಬೇಂಟೆಯೊಳಗೆ ನೆಗ್ಗಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೨). **೪.** ಬೆರಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಕೊರಲೊಳು ಗದ್ಗದ ಸುರಿವ ಕಣ್ಬನಿ ಕೆಯ್ಯ ಬೆರಲ ನೆಗ್ಗಿಸುವ ಸಂಪಗೆಯ ಅರಳುಂಡ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯುಂದದಿನಿಯ ಪೂಸರಲನ ತಂದು ತೋಱಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೨-೨೨). **ನಗ್ಗಿಸು : ೨.** ಮುಂತೆಯ್ದುವ ಉಳಿಯಿಂ ಘೀಳಿರಿನಲುಗುವ ಡಮರುವ ನಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಡಹುವ [ಮಿಾಱಿದ] ಸಾಹಸದ ಮೇಲೇಱುವ ಬಗೆ ಮಿಗೆ . . . ಕರಿಘಟೆ ನೆರೆದುವು ಬಲದೊಳಗೆ (ವೀರೇಚ. ೨-೨೮). [ನೆಗ್ಗು$_1$ (<ನಱುಂಕು) + -ಇಸು$_3$]

ನೆಗ್ಗು$_1$ 'ನಱುಂಕು' ನೋ.

ನೆಗ್ಗು$_2$, ನಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವಿಕೆಯಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತಗ್ಗು : (ಪ). **ನಗ್ಗು$_2$:** 'ನಗ್ಗಿತ್ತಿಸು' ಪರಾ.
ನಗ್ಗುಬೀಳು = ಜಜ್ಜಿಹೋಗು ; ತಗ್ಗಾಗು ; ತಗ್ಗು ಬೀಳು : (ಪ). [<ನಱುಂಕು]

ನೆಗ್ಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿಱಿನಿಟಿಲು ನೆಗ್ಗೆಂಬ ಧ್ವನಿಗೆಚ್ಚೆತ್ತು ಕಾವರಲ ಮಱಿದು ಕಳವಳಿಸುತ್ತ ಬೆಚ್ಚುತ್ತ . . . ಹರಿತರಲು (ಕೌತರಾ. ೧೧-೨೧).

ನೆಗ್ಗೊತ್ತು 'ನೆಗೊರ್ತ್ತು' ನೋ.

ನೆಚ್ಚಾಪುರ್ಗ (ನಾ). ನಂಬಬಹುದಾದ ಸಾಹಸ ; ವಿಶ್ವಸನೀಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ (?) : ನಿನ್ನ ಕಲಿಗಳ ಕೂಪುರ್ಗ, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ ಕಟ್ವಾಳ ಕೂಪುರ್ಗ, ನೆಚ್ಚಾಪುರ್ಗ (ಹೊಂಗಳು. ೧೫-೨೦).
[ನೆಚ್ಚು$_2$ (<ನಚ್ಚು$_2$) + ಅಪುರ್ಗ$_1$]

ನೆಚ್ಚಿಕೆ 'ನಚ್ಚಿಕೆ' ನೋ.

ನೆಚ್ಚಿಗೆ 'ನಚ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ನೆಚ್ಚಿಸು 'ನಚ್ಚಿಸು$_1$' ನೋ.

ನೆಚ್ಚು$_1$ 'ನಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ನೆಚ್ಚು$_2$ 'ನಚ್ಚು$_2$' ನೋ.

ನೆಚ್ಚುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕರಿನೆಕ್ಕಿ, ಕರಿಲಕ್ಕಿ, ನೆಚ್ಚುಕಡ್ಡಿ (ಮೈಔಗಿ. ೪೮-೯೫೪). [ನೆಚ್ಚು? + ಕಡ್ಡಿ]

ನೆಚ್ಚುಗೆ 'ನಚ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ನೆಚ್ಚುಗೆಡು 'ನಚ್ಚುಗೆಡು' ನೋ.

ನೆಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು 'ನಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು' ನೋ.

ನೆಜರಿಡು 'ನದರಿಡು' ನೋ.

ನೆಜರು 'ನಜರು' ನೋ.

ನೆಟ್, ನೆಟ್ಟ$_2$ (ಸಪೂರೂ). 'ನಿಡಿದು' ಎಂಬ ನಾಮವಾಚಕಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ. 'ನೆಟ್ಟಗೆ', 'ನೆಟ್ಟನೆ', 'ನೆಟ್ಟೆಲುವು' ಪರಾ. **ನೆಟ್ಟ$_2$:** 'ನೆಟ್ಟಗರುಳು' ಪರಾ.
[<ನಿಡಿದು$_1$]

ನೆಟಂದಿಱು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸ ಹೊಂದು ; ಬಳಲು : "ನೆಟಂದಿಱಿದುದೆಂದು ದಣಿದುದು (?)" (ಕಶಸಾ. ೭೦-೬೦೦) ; "ನೆಱೆ ದಣಿದುದೆನಲು ನೆಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಟ್ಟಂ]ದಿಱಿದುದು" (ಕವಿಕಂ.೨೪೧). [? + ತಿಱು]

ನೆಟಕೆ 'ನೆಟ್ಟಕೆ' ನೋ.

ನೆಟಕೆ ಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿ' ನೋ.

ನೆಟಗೆ 'ನೆಟ್ಟಕೆ' ನೋ.

ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ, ನಟಕೆ ತೆಗೆ, ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟ್ಟಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿ : ಕೈಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೆಟಗೆ ತೆಗೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ಕುಪಾಸಾಂ.೧೪೨). **ನಟಕೆ ತೆಗೆ : ೨.** ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತೆಗೆ : ಮಗುವಿಗೆ ನಟಕೆ ತೆಗೆದರು (ರೂಢಿ). **ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ : ೧.** ಅವನು ಆಯಾಸದಿಂದ ನೆಟಗೆ ತೆಗೆಯುತ್ತ ಎದ್ದು ನಿಂತ (ರೂಢಿ).
[ನೆಟಗೆ (<ನೆಟ್ಟಕೆ) + ತೆಗೆ$_1$]

ನೆಟಕೆ 'ನೆಟ್ಟಕೆ' ನೋ.

ನೆಟಕೆ ಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿ' ನೋ.

ನೆಟಗೆ 'ನೆಟ್ಟಕೆ' ನೋ.

ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ 'ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ' ನೋ.

ನೆಟಗೆ ಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿ' ನೋ.

ನೆಟಸು 'ನಡಿಸು$_2$' ನೋ.

ನೆಟುಕು 'ನೆಟ್ಟಕೆ' ನೋ.

ನೆಟ್ಟ$_1$ 'ನಡು$_1$' ಪರಾ.

ನೆಟ್ಟ$_2$ 'ನೆಟ್' ನೋ.

ನೆಟ್ಟ$_3$ (ಅ). ಉದ್ದವಾಗಿ ; ನೀಳವಾಗಿ : ಪಂಚಾಗ್ನಿಮಧ್ಯದೊಳ್ನಿಂದು ನೆಟ್ಟ ನೆಗಪಿ ಬಾಹುಗಳ ಘನಪರಂಜ್ಯೋತಿಯಂ ಮನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಳ್ದು (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧-೪೦). [<ನೆಟ್ಟನೆ]

ನೆಟ್ಟಗರುಳು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕರುಳು : ಹಿಂದುಗಡೆಯ (ಬೆನ್ನ ಕಡೆಯ) ಕೊಳವೆ ನೆಟ್ಟಗರುಳಾಗಿ (ರೆಕ್ಟಮ್), ಮೇಲ್ಚರ್ಮದ ಇನ್ನೊಂದು ಕುಳಿಯನ್ನು (ಗುದ) ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶಾಕ್ಸಿಕ್ಸ್‌ನ ಸದ್ಯ ಮುಂದುಗಡೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೧೪).
[ನೆಟ್ಟ$_2$ (<ನಿಡಿದು$_1$) + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ನೆಟ್ಟಗೆ (ಅ). ೧. ಉದ್ದವಾಗಿ ; ನೀಳವಾಗಿ : ಹೊಗೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು ; ಹಾಗೇ ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಗಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೧). **೨.** ಅಣಿಯಾಗಿ ; ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ : ಸಂಜೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ನಡೆಯುವ ಅಂಗಳವನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). **೩.** ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಕನಕಪ್ರಾಕಾರದ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂಗಳೊಳಂ . . . ಚತುರ್ವಿಂಶಪರ್ವತ್ತಿಮಾ ವಿರಾಜಮಾನ ಹೇಮದಾಮವಿಳಂಬಿತ ಮಣಿಘಂಟಾಸಮನ್ವಿತವಂದನ ಮಾಲೆಗಳೊಳಂ . . . ತನ್ನ ಮಕುಟಶಿಖರಮನವು ನೆಟ್ಟಗೆ ತಾಗುವಂತು ಮಾಗಿರೆ ಜಗದಧಿಪನುದಾತ್ತಭಕ್ತಿಯಿಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೩೮) ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಗುರುಪಾದವ ಮುಟ್ಟ ಭವಗೆಟ್ಟನು (ದೇದಾಪ. ೧೧-೧೮). **೪.** ಸರಿಯಾಗಿ ; ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ : ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಹೇಗಿದೆ . . . ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದೇನೆ (ಕೊತಕಾ. ೨) ; ಒಂದ ಸಾಮಾನು ನೆಟ್ಟಗ ನೋಡಿ ತರುವಂತಿಲ್ಲ ಬಿಡುವಂತಿಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೧) ; ನೋಟ ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದರೆ ಕಾಟ ಹ್ಯಾಗೆ ಬಂದೀತು ? (ಗಾದೆ). **೫.** ಅಂದವಾಗಿ : ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ನೆಟ್ಟಗೆ ಬರೆದು ಬಾ (ರೂಢಿ). **೬.** ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ; ತೊಡಕಿಲ್ಲದೆ : ನೆಗಟ್ವಾ ನಪುಂಸಕ್ಕೈಕೋಕ್ತಿಗೆ ಕೆಲರಿತುವಿತ್ತುವತ್ತುವೆಂದುಸಿರ್ವರ್ ನೆಟ್ಟಗೆ ಪುಗಿಸುವರಂತೇಕೋಕ್ತಿಗೆ ತಾಂ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಮಾಗಳಂತಸ್ಥಿತಿಯಂ (ಶಮದ. ೨೨೬). **೭.** ಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಮೃಗದೊಲವರಮುಮನರಸನ ಬಗೆಯುಮನಱಿದಲಸದೆಳಸ ಲೋಲಗಿಸಲ್ ನೆಟ್ಟಗೆ ಬಲ್ಲನುಳ್ಳೊಡವನಲ್ತೆ ಗುಣಾರ್ಣವ ಬೇಂಟಕಾಱ

ನೋಲಗಕಾಜಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೨) ; ನರಂಗೆ ದುರ್ಗಮಂ ಸುಗಮುಮಿ ದೊಂದೆ ಪಂಚಶತಚಾಪಮಿತಂ ತನು ಪುಬ್ಬ ಕೋಟಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಪರಮಾಯು ಪುಟ್ಟಿದವರ್ಗೆಂಬ ಕಥಾಕಥನಂ ವಿದೇಹದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫). **೮. ತಕ್ಷಣ ; ಕೂಡಲೇ :** ನೆಟ್ಟಿಯ ಪೇಟಿಕ್ಕಿಯಿನೋಯ್ಯನೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ವೈಡೂರ್ಯರತ್ನಮಂ ತರ್ಪನನೆಟ್ಟಿಟ್ಟಿ ಖಳನೆಂದು ಕಲ್ಲಿಂದಿಟ್ಟು ಕುಕಿಲ್ಡಾರ್ದು ಬಜಿಪದೆ ನೋಡ ತಳಾಜಂ ಕೊಂಡಂ ಮುನ್ನ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೨೫) ; ಬಗೆಗೊಗೆದಳ್ತಿಯಂ ಸಲಿಸವೇಳ್ವುದು ಬೇಡೆನವೇಡ ತಂದೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುಳಿದಪ್ಪನೆಂದೆಣಿಸದಿರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೬). **೯. ಸರಳವಾಗಿ ; ನೇರವಾಗಿ ; ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ:** ಋಜುಃ, ಅಜಿಂಹಃ, ಪ್ರಗುಣಃ — ೩ ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದರ ಪೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೨). **೧೦. ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ; ಸಹಜವಾಗಿ :** ಭಯಪಡದೆ ನಡೆದುದನ್ನು ನಡೆದ ಹಾಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೇಳು (ರೂಢಿ). **೧೧. ಸತ್ಯವಾಗಿ ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ.**

ನೆಟ್ಟಗಾಗು = **೧. ನೀಳವಾಗು ; ನೇರವಾಗು :** ಒಂಟೆಯ ಕತ್ತು ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತ್ತು (ವಚಸಂ. ೪೧೨-೭೯). **೨. ಸರಿಯಾಗು ; ಒಳಿತಾಗು ; ಲೇಸಾಗು :** ಹಾಗಾದರೆ ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೮) ; ಇನ್ನು ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಗತಿಯು ನೆಟ್ಟಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮಂಜುಕ. ೩೧). **೩. (ರೋಗದಿಂದ) ಗುಣ ಹೊಂದು ; ವಾಸಿಯಾಗು :** ಶ್ರೀಕಾಂತ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವ, ನೆಟ್ಟಗಾಗಲೇಬೇಕು, ಎಂಬ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಇತ್ತು (ಮುಕ್ತಿ. ೯). **ನೆಟ್ಟಗಿರು** = **ಸರಿಯಾಗಿರು:** ನಿನಗೆ ತಲೆ ನೆಟ್ಟಗಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಪಂಜಪಂ. ೨೧೬). **ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾತಾಡು** = ಕ್ರಮವರಿತು ಮಾತನಾಡು : ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾತಾಡಲೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದ ಬೇರೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯಾ ? (ರೂಢಿ). [ನೆಟ್ (<ನಿಡಿದು₁) + -ಅಗೆ₃]

ನೆಟ್ಟನೆ (ಅ). **೧. ನೇರವಾಗಿ :** ನೀಂ ಮೊನ್ನಿನ ಶೂನ್ಯವಚನಮಂ ನುಡಿಯದೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಬರ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೨೮) ; ಹೃದಯಂಗಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಮನಂಬುಗುವ ನುಡಿಯಕ್ಕು (ಪಂಗರಾ. ೨೬-೨) ; ನೀಡಿದಾ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಂ ನೀಡಿದಂದದಿ ನೀಡು ನೆಟ್ಟನೆ (ಬಸವು. ೨೮-೮೨) ; ನೆಟ್ಟನಲ್ಲಿಂದಿಳಿದು ಬಂದನು ಪಟ್ಟಣಕೆ (ಸಂಭಪ. ೧೨-೧೪) ; ಭಾವೆಯರು . . . ನೆಟ್ಟನೆ ಸ್ಮರಪಿರ್ದ ನಂದನದೆಡೆಗೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುದನೇಕ ಸಂಭ್ರಮದಿ (ಮೋಹತ. ೫-೨೯). **೨. ಸರಿಯಾಗಿ :** ಮುತ್ತುಟಿಯಲಾಗದು ನೆಟ್ಟನೆ ಪೂಣ್ದುದಂ ಪುಸಿವರಾಗಿರದೆ ಮಾನಸರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೫) ; ಸುಳಿದಡೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಜಂಗಮವಾಗಿ ಸುಳಿಯಬೇಕು ನಿಂದರೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಭಕ್ತನಾಗಿ ನಿಲಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೭೬-೩೭೯). **೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ :** ನೆಟ್ಟನೆ ತಾಂ ಸವಿಯೊಳೊಂದಿರೆ ಭೋಜನಮಾನಟ್ಟು ಬಡಿಸು (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೭) ; ಪಸರಿಸಿದುದು [ಕೀ]ರ್ತಿ ನೆಟ್ಟನನುಪಮ ಕವಿಯ (ಎಪಿ. X, ೧೫೧-೨೮ ; 915) ; ಜಿನರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊನ್ನಂ ಮಾಡಿ . . . ಪೂಜಿಸುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೭) ; ಮಾಡಿಸಿದಂ ಜಿನರಾಜಗೇಹಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಯ್ಸಲೇಸನೆನೆ ಬಣ್ಣಿ ಪರಾರ್ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೨ ; 1131) ; ಮಹಾಭಟರ ಕಟೀತಟಂಗಳೊಳ್ ಕಟ್ಟ ನೆಟ್ಟನೆ ಮಿಱುಗುವೊಱೆಗಳಿಂ ಪೊಜಗಣ್ಗೆ ತಾಮೆ ಬಿಗಿದು ಪಾಱಿ ಖಣಖಣತ್ಕೃತಿಗೆಯ್ವ ಖಳ್ಗಧೇನುಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೪೦ ವ). **೪. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ಸ್ಫುಟವಾಗಿ :** ನೆಟ್ಟನೆ ವಿಷಮೊಳ್ಗೆಗುಳ್ದೊಡಮದೊಳ್ಗೆಯೆ ಕಾಳಿಯ ನಾಗನಾಗದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೧) ; ನೆಟ್ಟನಾತನೆ ಮುಂ ತಾಪಸಿಸಿತೊಂದವಸ್ಥೆಗೊಳಗಾಗಲ್ ಕಾಮನಂ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ನಗಾರ್ ಬಂಧುಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೬) ; ರಾಜಸೂಯಮಖಮಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಳ್ದ ಬೀರಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಸೀನೆ ಕಂಡಿಱಿಸಲಕ್ಕುಮೆ ಗಾಂಡಿವಿಯಿಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಗದಾಯು. ೨-೩೭). **೫. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ :** ಕಟ್ಟದ ಪಟ್ಟಮೆ ಸರವಿಗೆ ನೆಟ್ಟನೆ ದೊರೆ ಪಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲೆ ದಂಟಂಗೆಣೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೭) ; ಈ ಸನ್ಮೂರ್ತಿಗಾನೆರ್ಟ್ಟನಾಳ್ತನದೊಳ್ ಸಿಲ್ಲದರ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೧೦) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಪೊಡಸಾರವಿದಾ ಸಂಸಾರಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೬) ; ಇನಿತುಮನೋರಂತಿರೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತಾಳ್ದಿದ ನರನ ಸುಖಮನೇ ಪೊಗಟ್ವುದೊ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೩) ; ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಮ್ಮ ಮನ ಮುಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಿ ಭವಗೆಟ್ಟೆ ನಾನು ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೮-೨೪೧) ; ನೆಟ್ಟನೀಶಾಚಾರವಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಬೆಳೆಯಿಪ ಭಾಷೆ (ಬಸವು. ೬-೭). **೬. ಕೂಡಲೆ ; ತಕ್ಷಣ ; ಒಮ್ಮೆಲೆ :** ಮಗನೆ ನೀಂ ಪಗೆಯಂ ತಱಿದೊಟ್ಟು ನೆಟ್ಟನೆನ್ನದೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ತಾಯಿಗರುಳಿಂ ಮಗುಟ್ದುಂ ಪುದುವಾಟ್ಪುದೆಂಬಿರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೦) ; ಅನುವರ ಕಹಿತಂ ಬಂದಿರೆ ಪೆರ್ಗಡೆತನಮುಟ್ಟುವನರಾತಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟೆ ನೆಟ್ಟನೋಡುವ ನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೩) ; ಇನಸುತನಿರವಂ ದುಶ್ಶಾಸನನಿರವಂ ಕಂಡುಮೆನ್ನಸುವಿದು ನೆಟ್ಟನೆ ಪೋದುದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೨೮) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಸೀನೆತ್ತಿಕೊಂಡ ಕಳ್ಳಂ ಬಾಯಂ ಸುಟ್ಟೋಡಿದನೆಂಬಂತಿರೆ ದುಷ್ಟಾ ನೀಂ ವಿಶಾಜಿ ನೆಗಟ್ದಿಯೆನ್ನಾಣೆಯುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೫). **೭. ನಿಜವಾಗಿ ; ದಿಟವಾಗಿ ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ; ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ :** ಉಸಿರದೆ ನಿಲ್ವ ಕಾರಣಮದಾವುದೋ ನೆಟ್ಟನೆ ನಾಳೆ ಕಾಳೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೨) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಚಂದ್ರನೊಳ್ಪಿಸುವು ಪುಟ್ಟದ ಪೋಲ್ ನೃಪರೂಪಚಂದ್ರನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಂತು (ಕಾದಂಉ. ೪೭೯) ; ಕತ್ತೆ ಬತ್ತಲೆ ಇದ್ದಡೆ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿರ್ವಾಣಿಯೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೩-೯೦); ಬೆಟ್ಟದ ಮುಸಿಯಂ ನೆನೆದೊಡೆ ಮುಟ್ಟವು ರಾಕ್ಷಸಪಿಶಾಚವಿಷಮಾಹಿಗಳುಂ ನೆಟ್ಟನೆ (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೭) ; ಕರ್ಣ ನಾವಿಂದಱಿದೆವು ನೀ ನೆಟ್ಟನೋಲೆಯ ಕಾಜಿನೆಂಬುದನು (ಕುಮ್ವ್ಯಾಕ. ೧೧-೨೩). **೮. ನಿಷ್ಪಂದವಾಗಿ ; ಅಲುಗಾಡದೆ :** ಸೈಂಧವನು ಸೈಂಧವಶಿಲೆಯವೊಲಿರೆ ಶಲ್ಯ ಶಲ್ಯದ ತೆಱದಿ ನೆಟ್ಟನಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೬೩). **೯. ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ;ನೇರದಲ್ಲಿ :** ಹಣ ಬಂಗಾರ ವಸ್ತ್ರ ಕಪ್ಪಡ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಬಿದ್ದಿರಲು ಕಂಡು ಕಾತರಿಸಿ ಎತ್ತದ ಭಾಷೆ (ಆದಪ. ೨೧-೫೨). [ನೆಟ್ (<ನಿಡಿದು₁) + -ಅನೆ₁]

ನೆಟ್ಟಲಿಂಗಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಣ್ಣ ಹೆಸ್ಸರೆ, ನೆಟ್ಟಲಿಂಗಮರ (ಮೈಶಗ. ೬೩-೧೨೮೩). [? + ಮರ₁]

ನೆಟ್ಟಿ₁, ನಟ್ಟು₂, ನೆಟ್ಟೆ₁ (ನಾ). (ಬೆರಳುಗಳ) ಕೀಲನ್ನು ಮುಡಿಸಿ ತೆಗೆಯುವ ಲಟಿಕೆ : ಮುಗಿಲ ದನಿಯಂ ಕೇಳ್ದ ಮುದಿಹಂಸೆಯಂತೆಯಾ ಮಗನ ದನಿಯಂ ಕೇಳಿ ಕೈಯ ನೆಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಟಿಕೆ]ಯ ಮುರಿದು ಮಿಗೆ ಬೆದಱುತೇವೆನೆಂದೆನುತ ಪಾಣ್ಬನನೊಂದು ಗೊಂದಿಯೊಳಗಿರಿಸಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೭೪) ; ಕೆಟ್ಟೆವೆನುತ ಕೈಯ ನೆಟ್ಟಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಟ್ಟಿಗೆ, ನೆಟ್ಟೆಯ] ನೆಗ್ಗಿ (ರಾಮವಿ. ೧೬-೮೮) ; ದೃಷ್ಟಿಯ ಮಂತ್ರಿಸುತ ಕಪ್ಪಿಡುತ ನೆಟ್ಟಿಯ ಮುರಿದು ತೂಪಿಱಿದೊಡನೆ ತೊಟ್ಟಲೊಳಿಟ್ಟು ಶಿಶುವನು ತೂಗುತಿಹರು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೮-೩೮). **ನಟ್ಟು₂ :** 'ನಟ್ಟುಮುರಿ' ಪರಾ. **ನೆಟ್ಟೆ₁ :** ನೆಟ್ಟನಾ ಅಯ್ಯಗಳ ಕೈಯಂ ಮುಟ್ಟಿ . . . ನೆಟ್ಟೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ.ನೆಟ್ಟನೇ] ತೆಗೆವುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೮-೫೦) ; ತೊಟ್ಟಿಲ ಮಕ್ಕಳ ಮೊಗವ ನಿಟ್ಟಿಸದತ್ತಿತ್ತ ಪರಿದಾಡಿದರು ಕಯ್ಯ ನೆಟ್ಟೆಯೊತ್ತುತ ಕಾಮುಕಿಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೨೪) ; ಕಟ್ಟದ ಹರಸಿ ಕಾಣಿಕೆ ಕುಲದೈವಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಳು ಘಣೆಗೆ ಭಸಿತವ ಕೆಟ್ಟೆಸಿದೇನು ಕಾರಣವೆಂದು ಕರಗಳ ನೆಟ್ಟೆಯ ಮುರಿದು ಕೇಳಿದಳು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೨-೧೬).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ನೆಟ್ಟ, ನೆಟ್ಟೆ, ನೊಟಿ ; ಮಲ. ನೊಟ, ನೊಟ್ಟ ; ತುಳು. ನೆಟ್ಟಿ]

ನೆಟ್ಟಿ₂ (ನಾ). ಒಳಗಿನ ತಿರುಳು ; ಸಾರ (?) : ಬೀಜದ ನೆಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. **ಟ್ಟಿ**]ಕರಗಿದರಕಟ ಬಳಿಕದು ಹುಟ್ಟಿಲಜಾವುದೆ (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೪೯) ; ನೆಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. **ಟ್ಟಿ**]ಕರಗಿದ ಬೀಜ ಮಣ್ಣೊಳಗಿಟ್ಟಡದು ಮುನ್ನಿನವೊಲಂಕುರ ಹುಟ್ಟಿಲಜಾವುದೆ (ನಿಭಾಗ. ೫-೪-೨೫).
[←ತಮಿ. ನೆಟ್ಟಿ ?]

ನೆಟ್ಟಿಕೆ, ನಟಕು₁, **ನಟಿಕೆ, ನಟಗೆ**₁, **ನಟುಕು, ನೆಟಕೆ, ನೆಟಗೆ, ನೆಟಿಕೆ, ನೆಟಿಗೆ, ನೆಟುಕು, ನೆಟ್ಟಗೆ, ಲಟಕಿ, ಲಟಕು, ಲಟಕ್ಕು, ಲಟಿಕಿ, ಲಟಿಕೆ, ಲಟಿಗೆ, ಲಿಟಿಗೆ** (ನಾ). ೧. = ನೆಟ್ಟಿ₁ : ಇವನ ಮನೆ ಬಟ್ಟ ಬಯಲಾಗ ಈಗಲೆ ಹುಟ್ಟಬೇಕೆ ಈ ಚಂದ್ರನೆಂದು ನೆಟ್ಟಿಕೆಗಳಂ ಮುರಿಯುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೭-೨). **ನಟಕು**₁ : (೬). **ನಟಿಕೆ : ೧.** ಇನ್ನೆನಗೆ ಬನ್ನವಪ್ಪುದೆನುತ್ತೆ ಕೈವೆರಲ ನಟಿಕೆಗಳಂ ಮುರಿದುಕೊಳುತುಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೫-೭೨) ; ಸಗ್ಗವೆಣ್ಣಂಬ ವಾತಿಗೆ ಕಾಯ್ದು ನಟಿಕೆಯಂ ನೆಗ್ಗಿ (ಚೆಬಪು.೧೯-೨೭). **ನಟಗೆ**₁ : (೬). **ನಟುಕು** : (೬). **ನೆಟಕೆ : ೧.** 'ನೆಟಕೆ ಮುರಿ' ಪರಾ. **ನೆಟಗೆ : ೧.** 'ನೆಟಗೆ ತೆಗೆ' ಪರಾ. **ನೆಟಿಕೆ : ೧.** ಇಕ್ಕಿದಳು ನೆಟಿಕೆಯನು ಕಡು ಮುಳಿಸಿಂದ ದ್ರೌಪದಿಯು (ಜಿನಭಾ. ೫೦-೪೨) ; ಕಾಲ ಬೆರಳುಗಳು ನೆಟಿಕೆಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿವೆ (ಅನ್ನಪೂ. ೨೦) ; ತುಳಸಾಬಾಯಿ ನೆಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತ . . . ಹೇಳಿದಳು (ಸುಹಾಗ. ೨೪೮). **ನೆಟಿಗೆ: ೧.** ವಿಟಪುರುಷರನು ನೋಡಿ ನಟಕುಗಳ ತೋರುತಲಿ ನೆಟಿಗೆಯನು ಮುರಿಯುತಲಿ ಚಟುಲೆ ನೋಡುತಿರೆ (ಹಪುಚ. ೨೪೫) ; ಕೈಗಳ ನೆಟಿಗೆಯನು ಮುರಿಮುರಿವ ಕಾರಣ (ಕರಿಕ. ೪೮-೫). **ನೆಟುಕು : ೧.** ಕಂಜಾಕ್ಷಿ ಕಳಸವಕ್ಷಜೆಯರೀ ಪಾಪಿ ಶಶಿಗೇನು ತ್ವರಿತತಳವೆಂದು ಹಳಿವುತಂ ಚಲಿತ ನೆಟುಕುಗಳಿಂದ ಹೊರೆಟರೇಕಾಂತನಗಲಿ (ಜಿನಸು. ೪೯-೨೩). **ನೆಟ್ಟಗೆ : ೧.** ಕಡೆಯಂ ಕಾಣದೆ ಇರುವ ಕಾಡಿನೊಳ್ ಕರುಣವಿಲ್ಲದ ಕಠಿನಚಿತ್ತನಾದ ಕಮಲಸಂಭವನೆ ನೀನು ಯಿಾ ಪರಿ ನಮ್ಮ ನಾಲ್ವರಂ ಪಾಡು ಪಡಿಸಬಹುದೇ ಯಂದು ಕೈಗಳಂ ಸಾಚಿಬೆಟ್ಟುಗಳಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆಗಳಂ ಸಿಟ್ಟಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೨೪-೧೭); ನಂಟರಾದ ಮುದುಕಿಯರು ಬಂದು ಶಿಶುವಂ ತೂಪಿರಿದು ನೆಟ್ಟಗೆಯಂ ಮುರಿದು ಹರಸಿ ಹೋಗಲು (ಕೃಷ್ಣಕ. ೧-೮೬). **ಲಟಕಿ : ೧.** 'ಲಟಕಿ ಮುರಿ' ಪರಾ. **ಲಟಕು : ೧.** 'ಲಟಕು ಮುರಿ' ಪರಾ. **ಲಟಕ್ಕು : ೧.** "ಲಟಕ್ಕು = ಬೆರಳು ಮುರಿಯುವ ಸಪ್ಪಳ" (ಜಾನಕೋ. ೪೨). **ಲಟಿಕಿ : ೨.** ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಿಡಿದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಚಿಟಿಕೆ : 'ಲಟಿಕಿ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಲಟಿಕೆ : ೧.** 'ಲಟಿಕೆ ಮುರಿ' ಪರಾ. **ಲಟಿಗೆ: ೨.** 'ಲಟಗೆ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಲಿಟಿಗೆ : ೧.** ನರಿನರಿಯೆಂದು ಲಿಟಿಗೆಗಳು ಬಂದು (ತತ್ವಾನಿ. ೮೩-೨).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ನಟುಕು ; ತೆಲು. ನೆಟಿಕ, ನೆಟ್ಟಿಕ]

ನೆಟ್ಟಗೆ 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿ, ನಟಿಕೆ ಮುರಿ, ನೆಟಕೆ ಮುರಿ, ನೆಟಿಕೆ ಮುರಿ, ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿ, ಲಟಕಿ ಮುರಿ, ಲಟಕು ಮುರಿ, ಲಟಿಕೆ ಮುರಿ, ಲಟಗೆ ಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆಯಲು) ಕೈ ಬೆರಳುಗಳ ಕೀಲನ್ನು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಡಿಸಿ ಹತ್ತಿಕ್ಕಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; (ದೃಷ್ಟಿ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ) ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಬರಿಸು : ಎಲ್ಲರೂ ಮಗುವನ್ನು ನೋಡಿ ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆದು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿದು ಹೋದರು(ಸಿನೋಸಂ.೧೫೨); ಮಗನಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ತಾಗದಿರಲೆಂದು ಕಿಟ್ಟಿಯ ತಾಯಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮುರಿದರು (ಸಿಳಜೀ. ೬೭). **ನಟಿಕೆಮುರಿ : ೧.** ಕಳಾವಿಳಾಸಿನಿವೆಣ್ಗಳು . . . ಬಳಿ ಸಂದು ಕರದ ಬೆರಳ್ಗಳ ನಟಿಕೆಮುರು ಕೊಳುತ (ನವಮೋ. ೬-೫೫) ; ಹಿರಣ್ಯಧನು ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ತಡಕೊಂಡು ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಟಿಕೆ ಮುರಕೊಳ್ಳುವನು(ಹಪ್ಪಿರ. ೨೦-೭). **೨.** ಶಾಪಹಾಕು; ಕೆಡುಕನ್ನು ಬಯಸು ; "ಚಟಿಕುಮುರಿ ; ಶಪಿಸು"(ಜಾನಕೋ.೬). **ನೆಟಕೆ ಮುರಿ : ೧.** ಸುಂದರಮ್ಮ . . . ಮಗಳ ಕೆನ್ನೆ ಸವರಿ ನೆಟಕೆ ಮುರಿದರು (ದೂಜಿಟ್ಟ. ೨೪). **ನೆಟಿಕೆಮುರಿ : ೧.** ಕೆನ್ನೆ ಸವರಿ ತಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೆಟಿಕೆಮುರಿಯುವಳು (ಪಲ್ಲಿ. ೧೧). **೨.** ಹೆಣ್ಣಲ್ಲ ರಾಕ್ಷಸಿ ಅಂತ ನೆಟಿಕೆಮುರೀತಾರೆ ಹೆಂಗಸರು (ನಜೆದಾ. II, ೧೦೫೭). **ನೆಟಿಗೆಮುರಿ : ೩.** ಬೆರಳುಗಳ ಕೀಲನ್ನು ಮಡಿಸು, —ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಸಿ ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆದು ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮಲಗಿದ 'ಅಕ್ಕ'ದ ಹೆಂಗಸರೆಲ್ಲ ದಡಬಡನೆ ಎದ್ದು ನೀಳವಾಗಿ ಆಕಳಿಸಿ, ಕೈ-ಮೈಗಳ ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿದರು(ಚಿಗುಬ. ೮೩). **ಲಟಕಿ ಮುರಿ : ೧.** ಸ್ಯಾಸಿಯಿಟ್ಟು, ತಮ್ಮನ್ ದೃಷ್ಟಿ ಲಟಕಿ ಮುರೀತಿದ್ ಕೈನಾ ಮುರಿದಿಟ್ಟಿಲ್ಲೋ ಯಪ್ಪಾ ! (ಜಾಗಿನ. ೧೮). **ಲಟಕು ಮುರಿ : ೧.** ನನ್ನ ಗಲ್ಲ ಹಿಡಿದು ಮುದ್ದಾಡಿ ತಲೆಗೆ ಲಟಕು ಮುರಿದಳು (ಮೇದಿಪು. ೪೧) ; ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಭಾಗ್ಯಮ್ಮನವರು ಸಂತೋಷಚಿತ್ತರಾಗಿ 'ನಿನ್ನ ಕೈ ಹಿಡಿಯುವವನು ಭಾಗ್ಯವಂತನೇ ಸರಿ' ಎಂದು ಲಟಕು ಮುರಿದು ಪ್ರೀತಿಯ ಹೊಳೆ ಹರಿಸಿದರು (ರಂಗರೋ.೨೧೧); ಜಾನಕಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವಳು ಪ್ರೀತಿಯ ಲಟಕು ಮುರಿದು ಗದ್ಗದಿತಳಾದಳು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೮). **೨.** ಮಲತಾಯಿ ಮುಂದ ಮರಿಗುದರಿ ಏರಿದರ ಮನದಾಗ ಲಟಕ ಮುರಿದಾಳ (ಜನಗೀ. ೬೩) ; ತಾಯಿಯವ್ವನು ಅವಳಿಗೆ ಶಪಿಸುತ್ತ ಲಟಕು ಮುರಿದಳು (ಕನಕ. ೬೭). **ಲಟಿಕೆ ಮುರಿ : ೧.** ಸುಂದರಮ್ಮ . . . ಮಗುವಿನ ಮುಂಗುರುಳನ್ನೂ ಎರಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ಸೇವರಿಸಿ, ತನ್ನ ತಲೆಯ ಬದಿಗೊಯ್ದು ಲಟಿಕೆ ಮುರಿದು ಸರಕ್ಕನೆ ಅಡಿಗೆಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದಳು (ಬನಶಂ. ೧೧೧). **ಲಟಗೆ ಮುರಿ : ೨.** ಹಾರವನ ಹೆಸರು ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಲಟಗೆ ಮುರಿಯು ವರೇ (ನಾಡಿಗೀ. ೮). [ನೆಟ್ಟಗೆ(< ನೆಟ್ಟಿಕೆ) + ಮುರಿ₁]

ನೆಟ್ಟದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಮೈ ಕೈ ನೋವಾದಾಗ ಕೀಲುಗಳನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯಿಂದುಜ್ಜಿ ನೋವು ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ನೀವು : ಜಟ್ಟಿಗಳೆಯಿದ್ದ ನೋಡಿದರು ನಾವೊಯ್ಯನೆ ನೆಟ್ಟದೆಗೆವೆವೆಂದ ರೊಡನೆ (ಭರಚ. ೪೯-೯೭). [ನೆಟ್ಟಿ₁ + ತೆಗೆ₁]

ನೆಟ್ಟಿ ಮುರಿ, ನಟ್ಟು ಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟ್ಟಗೆಯನ್ನು ಮುರಿ, —ತೆಗೆ ; ಶಪಿಸು : ಅಳುತ ಬಾಯ್ವಾಯ ಬಿಡುತ ನೆಟ್ಟಿ ಮುರಿವುತ ನಿಳಯುವ ಪೊಕ್ಕಡಗಿದರು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೪-೩೨). **ನಟ್ಟು ಮುರಿ : ೨.** ದೃಷ್ಟಿತೆಗೆ : ಪೊರೆಯಲಿ ನಿನ್ನನೀಶ್ವರಂ . . . ಇದೊ ನಟ್ಟು ಮುರಿ ಕೊಳುವೆ (ಹಪ್ಪಿರ. ೨೦-೬). [ನೆಟ್ಟಿ₁ + ಮುರಿ₁]

ನೆಟ್ಟು₁ 'ನಡು₁' ನೋ.

ನೆಟ್ಟು₂ 'ನಡು₁' ಪರಾ.

ನೆಟ್ಟು₃ (ನಾ). (ಹುರಿ, ಹಗ್ಗ, ಕೂದಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಬಲೆ ; ಜಾಲ : ಚೆಂಡು, ಬ್ಯಾಟು, ನೆಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಟಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Net]

ನೆಟ್ಟೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ದೇವಯ್ಯನಳಿಯ ಎಜಾಗಾರಿ ಸತ್ತೊಡೆ ಆತನ ಮಗಂ ಬೀಚಂಗಂ ಕಲ್ಯಜಾನಾಡ ನೆಟ್ಟೂರ ಕಲ್ಲುಟುಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೬೨-೨೧ ; 971).
[ನೆಟ್ಟು ?+ಊರು₃(< ಊರ್)]

ನೆಟ್ಟೆ₁ 'ನೆಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ನೆಟ್ಟೆ₂ 'ನಾಟಿ₁' ನೋ.

ನೆಟ್ಟಿರೆ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿಬೇಡು ; ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಯಾಚಿಸು (?): ನರಸಿಂಹಾಕಾರದಿಂ ದಾನವಪತಿಯುರಮಂ ಸೀಳ್ದನಣ್ಣಣ್ಣ ರುದ್ರಂ ಬೆರಸಾ ಕೈಳಾಸಮಂ ತೂಗಿದನಳವಳತಾರ್ತ್ತಾರ್ತ್ತಿಯಿಂ ಚರ್ಮ್ಮಮಂ ನೆಟ್ಟಿರೆದಿನ್ದ್ರಂಗಿತ್ತಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೪-ಅ ; 1077). [ನೆಟ್ಟ$_2$(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎರೆ$_2$]

ನೆಟ್ಟೆಲು 'ನೆಟ್ಟೆಲುವು' ನೋ.

ನೆಟ್ಟೆಲುವು, ನೆಟ್ಟೆಲು (ನಾ). ನೆಟ್ಟನೆಯ ಎಲುಬು ; ಬೆನ್ನು ಮೂಳೆ ; ಬೆನ್ನೆಲುಬು : ಪಶ್ಚಿಮ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೆಟ್ಟೆಲುವ ಮುರಿದು ತುಟಿ ಮಿಡುಕದೆ ಅಟ್ಟಿಯಾಡಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೮೧೪) ; ಬಲಿಹರಣ ಕಾರಣಕವತರಿಸಿ ಬೆಳೆದವನ ನೆಟ್ಟೆಲುವಿನಂದದಿ ಬೆಳುಗುದುಗೆಯಂ ಬಲದ ಕರದಲಿ ಪಿಡಿದು ತಿರುಪುತ್ತ (ಬಸವು. ೨೯-೪) ; ಈಡಾಡುವೆಂ ಕುಲಗಿರಿವ್ರಜವ . . . ನಿಂದಕರ ತಱಿದೊಟ್ಟಿ ನೆಟ್ಟೆಲುವ ಮುಱಿವೆ (ಲಶಿಚಿಂ. ೧೮-೨೨) ; ಆ ಮತ್ಸ್ಯಮಂ ಕೊಂದು ನೆಟ್ಟೆಲುವನುಱಿ ತಾ ಪಿಡಿಯೆ (ಚೆಬವು. ೫೨-೨೫). **ನೆಟ್ಟೆಲು :** ನೆಟ್ಟೆಲುಗಳಂ ಮುಱಿದು ಮೆಟ್ಟಿಯಿಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ತಟ್ಟುಗಳ ಸೀಳ್ದು ಉರುಹಿ ಕೊಲುವಾಗ ಲುಂಡುಟ್ಟ ಸತಿ ಸುತರು ಬಿಡಿಸುವರೊ (ಗುರುಬೋ. ೫೯-೬) ; ನಿಡುನರ ಹಱಿದು ಬೆನ್ನೀರ್ಗಳು ಹರಿದು ಬಿರಿದು ನೆಟ್ಟೆಲು ಮೈಮುಱಿದಾಗ ರಿಪುಬಲ ಹೊರಳಿದುದೇನೆಂಬೆನದನು (ಕಂಕವಿ. ೧೪-೮೭). 'ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು', 'ನಿಟ್ಟೆಲುವು' ಪರಾ. [ನೆಟ್(<ನಿಡಿದು$_1$) + ಎಲುವು$_2$(<ಎಲ್ವು)]

ನೆಡಳೆ (ನಾ). (?) : ಕಾಡಾರಂಬ ನೀರಾರಂಬಕೆ ಸಲುವ ಕೆಱೆ ಕುಂಟಿ ಕೊಣನು ಅಚ ಅಚುಕಟು ದರೆ ನೆಡಳೆ ಸಕಳಾ ಒತ್ತಾಯ ಸಕಳ ನದಾಯ ಪಾಬಕೂಪ ತಟಾಕ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೩೦೪-೧೫ ; 17ನೆಯ ಶತ). [?]

ನೆಡಿಸು 'ನಡಿಸು$_2$' ನೋ.

ನೆಡು 'ನಡು$_1$' ನೋ.

ನೆಡುಗಣ್ಣು 'ನಡುಗಣ್ಣು' ನೋ.

ನೆಡುಗುರಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಗುರಿ : ಕೋಲ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕೊನೆ ನೆಡುಗುರಿಯ ನೋಡುವು ಹುರುಪೆದ್ದು ಕುಣಿಯುವುದು (ನಡೆದಾ. I, ೪೪೧) ; ಆದರೆ ಅವನು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ, ಬೆಳೆದು ಬಾಯ್ದೆರೆದ ನಾಡಾವುದೆಂಬುದರ ನೆಡುಗುರಿ ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೧೫). [ನೆಡು (<ನಡು$_1$) + ಗುರಿ$_1$(<ಕುಱು$_2$)]

ನೆಡುಗೆ 'ನಡಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ನೆಡುತೋಪು (ನಾ). "ನೆಟ್ಟು, ಬೆಳೆಯುವ, ಮರಗಳ ದೊಡ್ಡ ತೋಪು ; ನೆಡುತೋಪು, ಕಾನು" (Plantation. ಇಂಕಸಿ). [ನೆಡು(<ನಡು$_1$) + ತೋಪು$_1$]

ನೆಡುಬಗೆ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಚಂಚಲವಾಗದ ಚಿತ್ತ : ಸೌಂದರ್ಯ ಶೃಂಗಾರರಸ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವ ವಾಙ್ಮಯಾದಿಗಳನ್ನವಗಾಹಿಸುವಲ್ಲಿ ವಾಚಕರು ನೆಡುಬಗೆಯಿಂದಿರಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೩೮೩). [ನೆಡು(<ನಡು$_1$) + ಬಗೆ$_3$]

ನೆಡುಬೊಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ನೆಡುಬೊಱೆಯ ಪಾನಪಭಟಾರನ್ಗೆನ್ನು ಮುಡಿಪ್ಪಿ ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೯-೧ ; ಸು.700). [?]

ನೆಡುಮೊಱಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಮೂಡ ನೋಡಿ ಪರಿದ ಪೇರೊಱ್ಱ್ ನೆಡುಮೊಱಡಿಯುಳ್ಳಾಗಿ ಮೊಱಡಿಯ ಮೇಗಿಟ್ಟು ಪೇರಾಲೆ ಈಶಾನಂಗೆ ಸೀಮೆ ನೆಡುಮೊಱಡಿಯಾ ಪುಣುಸೆ ಪುಗರಿಯಾ ಎಡೆಯೆ ಬೀಟ್ಟನ್ದ ಪಳ್ಳಮೆ (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೧-೪೭ ; 474). [ನೆಡು? + ಮೊಱಡಿ(<ಮೊರಡಿ)]

ನೆಡೆ 'ನಡೆ$_1$' ನೋ.

ನೆಣ (ನಾ). ೧. ಎಲುಬಿನ ಮಧ್ಯದ ಪೊಳ್ಳು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಗುಟು ಪದಾರ್ಥ; ಕೊಬ್ಬು ; ಮೇದಸ್ಸು ; ಚರ್ಬಿ : "ವಪಾ, ಮೇದಃ, ವಸಾ—ಈ ೩ ನೆಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೧೩) ; ನೆಣದ ಪಳ್ಳಂಗಳಂ ಪಾಯ್ದುಂ ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಗಳಂ ಬಂಚಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೩ ವ) ; ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಯುಂ ನೆಣದ ಪಳ್ಳಂಗಳುಂ ಪೆಣದ ಬಣಂಬೆಗಳುಂ ಕೋಟ್ಟುಮುಳ ಕೋಟಿಸಬಮಗುರ್ವುವಡೆಯೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೫೪ವ); ನೆಣದ ಕೊಳ ರಕ್ತದ ಹುತ್ತು . . . ಶುಕ್ಲದ ಕೋಶ ಎಲುವಿನ ಬಲುಹಿಂದಿಪ್ಪುದೀ ಕಾಯ (ಅದವ. ೧೫-೩೪) ; ತಣಿವನ್ನಂ ರುಧಿರಾಂಬುವಂ ಪದಪಿನಿಂದೀಂಟುತ್ತುಮಲ್ಲೊಕ್ಕ ಮೆಲ್ನೆಣನಂ ಗಟ್ಟನೆ ನುಂಗಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೯೩) ; ರಿಪುಭಟನೊಡಲ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ನೆಣನನುಣಲಿಕ್ಕುವೆನು ದೈತ್ಯರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೩) ; ಕಡ್ಡಿ ಕೊರೆದು ಬದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನೆಣ ಬಳಿದ ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚುತ್ತಾನೆ (ಚೀನಬಾ. ೫). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ : ಎಷ್ಟು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮೈ ಘಾಸಿಯಾಗದಿದ್ದ ತಾರುಣ್ಯದ ನೆಣ ಈಗೆಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕು? (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಜಂಬ ; ಸೊಕ್ಕು : ಅವನ ನೆಣವನ್ನು ಕರಗಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾನ್ಯಾಕಿರಬೇಕು ? (ರೂಢಿ). ೪. (?) : ಅಣ್ಣವು ಪುಣ್ಣವು ಪುಣ್ಣದ ನೆಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾವು (ಎಬಕಾ. ೧೩೫-೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನಿಣ = ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ರಕ್ತ ; ಕೊಡ. ನಣ ; ತುಳು. ನಿನ]

ನೆಣಗೊಬ್ಬು (ನಾ). ೧. ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯ; ಅಂಗಸೌಷ್ಠವ: ಕೊಬ್ಬಿದ ಭುಜಯುಗಳದಿ ವೀರರಸದಿಂದುಬ್ಬಿದ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳೆಡೆಯ ಪರ್ಬಿದ ಕಾಂತಿ ತಾಣಗಳೆನೆ ನೆಣಗೊಬ್ಬಿಲಿ ಗರುವನೊಪ್ಪಿದನು (ನೋಹತ. ೩೩-೫೭). ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಹೆಮ್ಮೆ,—ಕೊಬ್ಬು,—ಸೊಕ್ಕು : ಆರೊಡನೆ ಕಾದುವೆನು . . . ಎಂದು ಕುಮಾರ ನೆಣಗೊಬ್ಬಿನಲಿ ನುಡಿದನು ಹೆಂಗಳದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೨೦) ; ಅಬ್ಬರಿಸಿದುದು ವೀರರಸ ರಣದುಬ್ಬರದ ರೌದ್ರಾದ್ಭುತದ ನೆಣಗೊಬ್ಬಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೭). [ನೆಣ + ಕೊಬ್ಬು$_2$(<ಕೊರ್ಬು$_2$)]

ನೆಣವಸೆ (ನಾ). ಮೇದಸ್ಸು ; ಕೊಬ್ಬು : ಕಾಲೊಳ್ತೊಡರ್ದ ತೊರಳೆಗಳ ಮೈನವಿರ್ ಸಾಲೊಳ್ಪೊರೆದ ನೆಣವಸೆಗಳ ಮೇಲುಮೊಗದ ನೆತ್ತರ ದಾಡೆಯೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಜೋಲುವ ಕರುಳ್ದೊಂಗಲೆಸೆದವು (ಸೂಬಸೋ. ೧೨-೧೦) ; ದುಱುದುಱು ತಲೆಮಿದುಳ ದಂಡೆಯ ಹಱುಗರುಳ ನೆಣವಸೆಯ ಮೂಳೆಯ ಮುಱುಕುಗಳ ಕಡಿಖಂಡಮಯವಾಯ್ತು ಖಳ ಚತುರಂಗ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩೩) ; ನೆತ್ತರಿನ ನೆಣವಸೆಯ ಮಾಂಸದ ಕುತ್ತುರಿನ ಕ್ರಿಮಿ ಕೀವು ಕಿಸುಕುಳದೊತ್ತುಯಲು ಮಲ ಮೂತ್ರದುದುಭವಜನ್ಮಭೂಮಿಯಿದು (ಸಿಭಾಗ. ೭-೧೪-೧೨) ; ಮಾಂಸ ಬಲಿವುದು ನೆಣವಸೆಗಳು ಬಲಿವುವು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೬-೬). [ನೆಣ + ಬಸೆ$_3$]

ನೆಣವಸೆಗೆಸಱು (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿನ ರಾಡಿ ; ಮೇದಸ್ಸಿನ ಕೆಸರು : ಕಡಿವಡೆದ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಜೇಂಟೆಯ ತಡಿಗಳಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಮೊಣಕಾಲ್ಗಡಿಯ ಗಾಢವ್ರಣದ ನೆಣವಸೆಗೆಸಱ ಬಳಿಬಳಿದು . . . ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯನಿಡುತ ಪೈಸರವೋಗಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೩). [ನೆಣವಸೆ + ಕೆಸಱು (<ಕೆಸಱ್)]

ನೆಣವುಲಿ (ನಾ). (?) : ಕಿಱುನೆಲ್ಲಿಯುಪ್ಪು ನೆಣವುಲಿ ತೊಱೆನಾಯ್ ಸತ್ತೆಡೆಯ ಮಣ್ ಶುಕಾಸ್ಯಂ ಮದ್ಯಂ ಮುಱಿದೊಂಡೆಯೆಂಬಿವಂ ಪೆಸರ ಱಾಯದ ಬಾಹುಗಳೊಳೊರಸೆ ಪೊಱಸಿ(ಸು)ಗೆ ಪೋಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೨). [?]

ನೆತರುಕೊಡಗೆ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು(?): ತಪ್ಪಿದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಂ ಪಶುಗಳ್ಗಂ ತಪ್ಪಿದ ಪಾತಕವಕ್ಕುಂ ನೆತಸೆ ಕಲ್ನಾಟು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೨೩ ; 991). [?]

ನೆತ್ತ$_1$, ಲತ್ತ, ಲೆತ್ತ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸಂಗಿ ; ದಾಳ : ಅರಸ ಕೇಳೀ ವಿಪ್ರನತಿಭಾಸುರಸುತೇಜದೊಳೆಸೆವ ನೆತ್ತವನೆರಡ ಕಾಣಿಕೆಗೊಟ್ಟನು (ನಳಚ. ೪-೨೬) ; ವಿರಾಟರಾಯನು . . . ಕೋಪಿಸಿ ಕೊಂಡು . . . ನೆತ್ತದಿಂದ ಅತನ ಬಲಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬಡಿದು (ಕೃಪಾವಿ. ೧೧೭). ೨. ಪಗಡೆಕಾಯಿ : ನಾನು ಆಡುವ ನೆತ್ತದ ಸಾಲೆ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋದುದು. ನೆತ್ತ ಮನೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಇದೆ (ಬತ್ತೀಸ. ೭೯). ೩. ಪಗಡೆಯಾಟ; ಅಕ್ಷಕ್ರೀಡೆ : ಸೆಱೆಯು ಮೇಱುಂ ನೆತ್ತಮಾಡುವರೊಳ್ (ಎಕ. XIII, ೩೩೨-೪೪ ; 929) ; ನೆತ್ತಮನಾಡಿ ಭಾನುಮತಿ ಸೋಲ್ತೊಡೆ ಸೋಲಮನೀವುದೆಂದು ಕಾಡು ತ್ತಿರೆ ಲಂಬಣಂ ಪಱಿಯೆ ಮುತ್ತಿನ ಕೇಡನೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಬಳ್ಕುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೯); ಕನ್ಯಕೆಯರೊಡನೆ ನೆತ್ತದೊಳಂ ವೀಣಾವಾದ್ಯದೊಳಂ ಸ್ವರಸಂದೋಹವಿವಾದದೊಳಂ... ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೯೪); ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಟುಱಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪದೆದಿರಿಸುಗೆ (ಮದಕಿ. ೧೦-೩೦) ; ನೆತ್ತದಲಿ ಭಕ್ತಂಗೆ ಹಿರಿದಹ ವಿತ್ತಮಂ ಸೋಲ್ತು (ಬಸವು. ೪೪-೬೧) ; ನೀವು ಚಿತ್ತವಿಸಿದೊಡೆ ನೆತ್ತದೊಳಾವು ಸೋಲಿಸಿ ಕೊಡುವೆವವರನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೬೦). ೪. ಪಗಡೆ ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಗರ : ನೆತ್ತಗಳು ನಳನಿಗೆ ವಿರೋಧ ವಾಗಿಯೇ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ದಮಯಂತಿಯು ಹೆದರಿ (ವಚಭಾ. ೧೩೨). **ಲತ್ತ :** ೧. ಇದರಸ್ತಿ ಲತ್ತ ಪಗಡೆಯು ಚರ್ಮ ಹಾಸಂಗಿಯು ಮಾಡಿ (ತುರಂಗ. ೧೨-೪೯). ೩. ಇಂದುಮುಖಿ ಸತ್ಯ ಭಾಮೆಯು ಕೂಡೆ ಲತ್ತವಂ ಚಂದದಿಂದಾಡುತ್ತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೨೪-೪೦). ೪. ನೆನೆದುದೆ ಲತ್ತ ಬೀಳಬೇಕೆಂದಿವರ ಬೇಡಿದನು ವರಗಳಂ (ತುರಂಗ. ೧೨-೫೦). **ಲೆತ್ತ :** ೧. ನೀನು ಲೆತ್ತಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಆಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸು (ಮಭಾರ. ೪೯) ; ನಾನು ಲೆತ್ತಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತೇನೆ (ನಲದ. ೬೫) ; ಲೆತ್ತ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಬೋಕಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ). ೩. ಲೆತ್ತ ದೊಳ್ ಪಿರಿದಾಂ ಸೋಲ್ತೆನೊ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೨೪) ; ಉಭಯರಾಯರು ಸೇರಿ ಮುಂದದಿ ಲೆತ್ತವನಾಡಿ ಸಭೆಯೊಳು ಧರ್ಮಜ ಸತಿಯ ಸೋಲೆ (ಪುರಂದ.೧-೧೭೨-೧) ; ಆಡುವ ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚದುರಂಗಂಗಳಂ ಬಿಸುಟ್ಟು (ಚೆಬಪು. ೧೯-೨೮) ; ದಾಯಿಗನ ಪುನರಪಿ ಲೆತ್ತದಲಿ ಗೆಲಿದೊಡನೆ ರಾಜ್ಯಂಗೈದನೊಲವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮ ಸೂಚನೆ).

ನೆತ್ತದ ಚಾರಿ, ನೆತ್ತದ ಸಾರಿ = ನೆತ್ತಸಾರಿ : ಅಗಲೊರ್ವಳ್ ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು (ಬಂಹರಿ. ೩-೭೦ ವ); ನೆತ್ತದ ಸಾರಿ ಯಂತೆ ಮೊಲೆ ಮೂಡಲೊಡಂ ಗುಣವೇಱ ಲಜ್ಜೆ ನಾಣ್ ಪತ್ತುವು ಗಾಳು ಗಣ್ಬರಿದುವಾಸೆಯು ಪಾಸಗೆಯಂತೆ (ಅನಂಪು. ೮-೧೫). **ನೆತ್ತದ ಹಲಗೆ, ಲೆತ್ತದ ಹಲಗೆ = ನೆತ್ತವಲಗೆ :** ತರುಣಿಯ ಮಿಳಿತ ಕೋಮಳ ನೀಲಕಚಭರವೊಪ್ಪಿ ಪಸರಿಸುಗು ನಳಿನಮುಖಿಗಂಗಜನ ನೆತ್ತದ ಹಲಗೆಯಿಂದಂ ಬಾಗುವೆತ್ತುದು ಚೆಲುವು ಮಿಗೆ ಬಲದೇವಪುತ್ರಿಯ ಬೆನ್ನಿನುನ್ನತಿಗೆ (ಬಸವು. ೪-೨೯) ; ಹಿಟ್ಟು ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಡಿದು ಲೆತ್ತದ ಹಲಗೆಯ ಹಿಡಿದು ಹೆತ್ತವ್ವ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವೆನು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೨೪). **ನೆತ್ತದ ಹಾಸಂಗಿ = ನೆತ್ತಸಾರಿ :** "ದ್ಯೂತ ನೆ[ಪಾಶಾಂ. ಲೆ]ತ್ತದ ಹಾಸಂಗಿ ಪಲಂಕೆ ಶಾರಿ ವರವೈಶೀಕಂಗಳಾಕರ್ಷಕಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೩೫) ; ನೆತ್ತದ ಹಾಸಂಗಿ ಎತ್ತ ಬಿದ್ದರು ದಾಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦೭).

ನೆತ್ತದಾಟ = ಪಗಡೆಯ ಆಟ : ನೆತ್ತದಾಟವನುಡುಗಿ ನಿನಗನಿಮಿತ್ತ ಹಾಸ್ಯವದೇಕೆ ಸಂಭವಿಸಿತ್ತು ಸಂಶಯವಾದುದೆನಗೆ ಮದೀಶ ಜಗದೀಶ (ಬಸವು. ೪೩-೧೨) ; ಅರಿನೃಪರ ಪಡಲ್ವಡಿಸುವ ಪರಿಯುಕ್ಕುವೊ ನೆತ್ತದಾಟ ಮಕ್ಕುಮೊ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೧೮೬) ; ದುರ್ಯೋಧನನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರಲು ಶಕುನಿ ನೆತ್ತದಾಟಕ್ಕೆ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಕರಸುವ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಡುವನು (ತವನಿ. ೬೪) . **ನೆತ್ತವಾಡು, ಲೆತ್ತವಾಡು = ಪಗಡೆಯಾಟ ವಾಡು :** ಧರ್ಮರಾಯನನ್ನು ನೆತ್ತವಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವನ ದೇಶಕೋಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಕೊಡುವೆನೆಂದು . . . ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸಿದನು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೧೩) ; ಉದ್ಭಟನಂದು ಕರಂ ಲೆತ್ತ ವಾಡುತುಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೧); ಕೊಲ್ಲಿಂಬ ನುಡಿ ಲೆತ್ತ ವಾಡುವೆಡೆಯೊಳ್ . . . ಅಳಿಯಾಸೆ ಎಣಿಸಲ್ಕೆ ಕುಸುಮಶರಗೊಳಲ್ಲ ದಿಲ್ಲವಾ ಜನಪದದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೬-೪೩) ; ವರುಣನು ದೇವರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಲೆತ್ತವಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ದೇಪಅ. ೧). **ಲೆತ್ತದ ಪಾಸಿ = ಲೆತ್ತದ ಗರ :** ಇಂದು ಲೆತ್ತದ ಪಾಸಿಯೇ ತಿರುವು ಮುರುವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು ; ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸಂಪರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೬೧). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ನೆತ್ತ]

ನೆತ್ತ$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ ; ನಯನ : ನೇತ್ರ-ನೆತ್ತ; ನಿದ್ರಾ-ನಿದ್ದೆ (ಶಮುದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ನೇತ್ರ]

ನೆತ್ತಕ (ನಾ). ನೆತ್ತವಾಡುವವನು : ಕುಳ್ಳಿರ್ದರಂದೋಳಿಗಳಿಂ ದಂಡಾಧಿಪರ್ ಮಾಂಡಳಿಕರ್ . . . ನೆತ್ತಕರ್ ವಾಸಕಾಱರ್ ನಗೆಕಾಱರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬). [ನೆತ್ತ$_1$+-ಕ$_3$]

ನೆತ್ತಕಾರ 'ನೆತ್ತಗಾಱ' ನೋ.

ನೆತ್ತಕಾಱ 'ನೆತ್ತಗಾಱ' ನೋ.

ನೆತ್ತಗಾರ 'ನೆತ್ತಗಾಱ' ನೋ.

ನೆತ್ತಗಾಱ, ನೆತ್ತಕಾರ, ನೆತ್ತಕಾಱ, ನೆತ್ತಗಾರ (ನಾ). ಲೆತ್ತವಾಡುವವನು : ನೆತ್ತಗಾಱರ ಚದುರಂಗಕಾಱರೊರೆಗಾಱರ ಬಾಜಿಪ ಬೀಣೆ ಗಾಱರಾಗರಮೆನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪೨) ; ಸಾರಿಯಂ ಕೆಡಱುವ ನೆತ್ತಗಾಱರ ವಿನೋದಮನೀಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ದಂ (ದಶಕು. ೮-೪೯). **ನೆತ್ತಕಾರ :** ಅಕ್ಷದ್ಯೂತದ ಸಾಧನೋಪ ಕರಣಗಳನ್ನು ಆಸ್ಥಾನದ ನೆತ್ತಕಾರರು ಸುವಿಧಾನದಿಂದ ಪಾಳಿಗೊಳಿಸು ತಿದ್ದು ಪೆರೆಸಾರುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೬೩-೫). **ನೆತ್ತಕಾಱ :** ಭಂಗ ವಿಲ್ಲದ ನೆತ್ತಕಾಱನೊಯ್ದುತ್ತ ಹಾಸಂಗಿಯೊಳ್ಸರಿವ ಕಾಯಂತೆ ಅಂಗವರಿದು ತೆಗೆದಂತೆ ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ ತುರಂಗ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಹಾಱಿದುದು (ಭರಚ. ೩೦-೬೩). **ನೆತ್ತಗಾರ :** ತಂತಮ್ಮ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ನಿರತರಾಗಿರುವ ನೆತ್ತಗಾರರೂ ಇತರ ದ್ಯೂತಾಜೀವರೂ ಐಹಿಕವನ್ನೇ ಮರೆತು ಕಳೆದಿರು ವರು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೮೨-೯). [ನೆತ್ತ$_1$+-ಕಾಱ]

ನೆತ್ತಗೆ (ನಾ). = ನೆತ್ತಕ (?) : ಅವರು ಸಮಯದ್ರೋಹರು ರಾಜ ದ್ರೋಹರು ಬಣಂಜಿಗ ಪಗೆಯರು ನೆತ್ತಗೆಯರು ಕೊಲೆ ಕವತ್ತೆಗೊಡೆ ಯರು (ಎಕ. II, ೩೩೩-೨೪ ; 1206 ?). [?]

ನೆತ್ತಗೊಡಗೆ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತ್ತಪಡಿ 'ನೆತ್ತರ್ಪಡಿ' ನೋ.

ನೆತ್ತರ್, ನೆತ್ತರ, ನೆತ್ತರು (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನರನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ, ತ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೆಂಪು ದ್ರವ ; ರಕ್ತ ; ಕೆನ್ನೀರು : "ನೆತ್ತರಾಕ್ಷತಜಮಸೃಕ್ ಲೋಹಿತಂ ರುಧಿರವಸ್ರಮೆನೆ ರಕ್ತಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬-೩) ; ತನ್ನ ಕಾಲಂ ದರ್ಭಾಂಕುರಂ ನೆತ್ತರ್ವರೆ ಕೊಂಡೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೮೪-೧) ;

ಭೋಂಕೆನೋಗೆತರ್ಪ ಮಹೋರಗನೆಯ್ದೆ ಪಲ್ಗಳದೊರ್ಡೆ ಕಿಡಿವೀೞಿ ನೆತ್ತರೊೞ್ಕೆ ದುರ್ಜಗೆ ಕೊಂಡುದು ತತ್ತಪಸ್ವಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೦) ; ಪೆರ್ಬಂದಿಗಳ್ ನೆತ್ತರುಂ ಬಸಿವುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೭) ; ಕುರುನಂದನರಂ ಕೊಂದೆಂ ಕುರುಶಾಬಾನುಜನ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿದೆಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೯); ನೆತ್ತರನೆ ಕಾಱು ಕೆಡೆದರ್ ನೆಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೩) ; ನೆತ್ತರಿಂ ನೆಣದಿನೆಳ್ಗರುಳಿಂದಮೆ ಭೂತಕೋಟಿಯಂ ತಣಿಪ ನೆಗೞ್ತೆಯಂ ಪಡೆದ × × × (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೨೧ ; 1631). **ನೆತ್ತರ :** "ನೆತ್ತರದಲ್ಲಿಯುಂ, ನೀರಲ್ಲಿಯುಂ, ಕೀಲಾಲಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು.೧೩೮-೪೧); ಹರೆಯದ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿ ಕಾದ ನೆತ್ತರದ ಹರಿದಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನೆ ಮರೆಯುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೧). **ನೆತ್ತರು :** "ಕ್ಷತಜಂ, ಲೋಹಿತಂ . . . ರಕ್ತಂ—ಈ ೭ ನೆತ್ತರು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೧೦) ; ಅರಿದ ಹಾರುವನೊಬ್ಬನು ಅರಿದ ತಲೆಯ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಕಾರದ ನೆತ್ತರ ಕುಡಿದನು ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೯-೩೩) ; ನೂಕಿ ಕೊಯ್ಗೊರಳುಗಳ ಮುಂಡದ ಮೂಕಿನಲಿ ನೆಗೆದೋಗುವ ನೆತ್ತರು ನಾಕವನು ನಾದಿದುದೆನಲು ಸವಱಿದನು ಪರಬಲವ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೋ.೬-೪೪); ದೈತ್ಯಗೆ ಪೆಟ್ಟನಿಕ್ಕಿದ ಮೂಗಿನೊಳ್ ನೆತ್ತರು ಸುರಿಯೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೬೧) ; ಎಲ್ಲರೂ ಜಿಗಣೆಗಳೆ ನನ್ನ ನೆತ್ತರಿಗೆ ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೧೫-೪).

ನೆತ್ತರ ಕರಣೆ=ಉಂಡೆಯಾದ ರಕ್ತ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ರಕ್ತ ; ರಕ್ತದ ಗರಣೆ : ನೆತ್ತರ ಕರಣೆ ನೀರೊಳು ಬಿದ್ದುದನು ಕಂಡತ್ತರು ದಿಗ್ವನಿತೆಯರು (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೯). **ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ**=ನೆತ್ತರು ಗೊಡಗೆ : ದಳವಾಯಿ ಸೊಂಣಯಗೌಡರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೬೫-೮ ; 1630). **ನೆತ್ತರ ಗೂಳು**=ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ,—ಆಹಾರ : ನೆತ್ತರಗೂಳನುಂಬವೊಲಖಿಳರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಸೊಗಸುವ ಸಿರಿಯನೊಲ್ಲೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೩-೪೨). **ನೆತ್ತರ ತೃಷೆ**= ರಕ್ತದ ದಾಹ : ಇವರ ನೆತ್ತರ ತೃಷೆಗೆ ನಿರ್ದೋಷಿ ಈತನನ್ನೀಯುವುದೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೮-೨೧೨). **ನೆತ್ತರು ಮಾಡು**=ರಕ್ತವನ್ನು ಚೆಲ್ಲು ; ರಕ್ತಸಿಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಮೂಡುವನು ರವಿ ಮೂಡುವನು ಕತ್ತಲೊಡನೆ ಜಗಳಾಡುವನು ; ಮೂಡಣರಂಗಸ್ಥಳದಲಿ ನೆತ್ತರು ಮಾಡುವನು ಕುಣಿದಾಡುವವು (ಕಎಪು. ೫-೧).

[**ದೇ.**॥ **ತಮಿ.** ನೆಯ್‌ತ್ತೋರ್ ; **ತುಳು.** ನೆತ್ತೆರ್ ; **ಕೊಡ.** ನೆತ್ತೆರು ; **ತೆಲು.** ನೆತ್ತುರು, ನೆತ್ರು ; **ಕೋಲಾ.** ನೆತುರ್ ; **ನಾಯ್ಕಿ.** ನೆತ್ತುರ್ ; **ಪರ್ಜಿ.** ನೆತಿರ್ ; ನೆತ್ರೊ ; **ಗಡಬ.** ನೆತ್ತೂರ್ ; **ಗೊಂಡಿ.** ನತ್ತುರ್, ನೆತುರ್, ನೆತ್ತುರ್ ; **ಕುವಿ.** ನೆತೊರಿ ; **ಕೋತ.** ನೆತ್ರ್]

ನೆತ್ತರ 'ನೆತ್ತರ್' ನೋ.

ನೆತ್ತರು 'ನೆತ್ತರ್' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಕಾರು 'ನೆತ್ತರುಕಾಱು' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಕಾಱು, ನೆತ್ತರುಕಾರು (ಕ್ರಿ).ರಕ್ತವನು ಕಕ್ಕು,—ಕಾರು : ಕೆರಳಿ ಕಪಿ ಮೇಲೆಱಗೆ ನೆತ್ತರು ಕಾಱಿ ಖಳ ಬಿದ್ದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೨೯). **ನೆತ್ತರುಕಾರು :** ಬೀಳಲಿ ಮೈ ನೆತ್ತರು ಕಾರಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೩೩-೧).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಕಾಱು$_1$(<ಕಾೞ್)]

ನೆತ್ತರುಕುರು (ನಾ). ಊದಿ ರಕ್ತ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರು ; ರಕ್ತಕುರು : ನೆತ್ತರುಕುರುವಿನ ನೋವು ಸಲ್ಲ, ಮಂತ್ರ ಮಾಡುವವರ ಸೋಗು ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಕುರು$_1$]

ನೆತ್ತರುಕೊಡಗೆ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಕೊಡಿಗೆ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಕೊಡೆಗೆ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಗಯ್ಯ್ 'ನೆತ್ತರುಗೆಯ್ಯ್' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಗುಡಿಹಿ, ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು ; ನೆತ್ತರನ್ನು ಹೀರುವವನು ; ರಾಕ್ಷಸ : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮಾನಿಸರ ಸೊಗಡವಗಡಿಸುತಿದೆ ಬರಹೇಳು ನೆತ್ತರುಗುಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ಡು]ಹಿಗ್ಯೆನೆಯರೆಲ್ಲಿ ಶಾಕಿನಿಡಾಕಿನೀನಿಕರ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧-೨೬). **ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಕುಡಿಹಿ]

ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿ 'ನೆತ್ತರುಗುಡಿಹಿ' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿತನ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕ್ರೌರ್ಯ : ಛಡ ವಿಕಾರವೆ ನೋಡು ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿತನವೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ . . . ಕುಡಿದ ರಕುತದ ಜಿಗುಳೆ ನೀ ನಿನ್ನೊಡಲ ನಿಗುಚುವೆ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨೦-೪). [ನೆತ್ತರುಗುಡುಹಿ(<ನೆತ್ತರುಗುಡಿಹಿ) + -ತನ]

ನೆತ್ತರುಗೆಇ 'ನೆತ್ತರುಗೆಯ್ಯ್' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಗೆಯ್ಯ್, ನೆತ್ತರುಗಯ್ಯ್, ನೆತ್ತರುಗೆಇ (ನಾ).=ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ : ದಾಮನಾಯಕನ ಬೀರಗಲ್ಲಿ× × ×ನೆತ್ತರುಗೆಯ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೨-೯ ; 1287). **ನೆತ್ತರುಗಯ್ಯ್ :** ನೆತ್ತರುಗಯ್ಯ ಬಣಜಿಗಗೊಟ್ಟದಕ್ಕೆ ನನ್ನಿಕಂಬದ ಮುಂದೆ ಹಸುಂಬೆಯ ನಿಕ್ಕಿದಡಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೫-೪೫ ; 1218): **ನೆತ್ತರುಗೆಇ :** ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಯ ಹಿಂದೆ ಗಜ್ಜನ ಗಳೆಯಲು ಕಂಬ ೧೫ಸು ನೆತ್ತರುಗೆಇಯಾಗಿ ಕಲ್ಲ ನಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೫೫-೮; 1279).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಕೆಯ್ಯ್$_4$]

ನೆತ್ತರುಗೊಡಗಿ 'ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ, ನೆಂತರುಗೊಡಗಿ, ನೆತರುಕೊಡಗೆ, ನೆತ್ತಗೊಡಗೆ, ನೆತ್ತರುಕೊಡಗೆ, ನೆತ್ತರುಕೊಡಿಗೆ, ನೆತ್ತರುಕೊಡೆಗೆ, ನೆತ್ತರುಗೊಡಗಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾದಿ ಮಡಿದವನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ ; ರಕ್ತಕೊಡಿಗೆ : ಹಿರಿಯ ಹೊಲದಲಿ ಸಮುದಿಕವಾಗಿ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ೫೦೦ (ಎಕ. III(R), ನಂಜನ. ೨೬೫-೧೮ ; 1180) ; ಮಾಳಬೋವನ ತಮ್ಮ ಮಲ್ಲಯನಾಯಕ ಬಿದ್ದಲಿ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧೧-೫ ; 1185). **ನೆಂತರುಗೊಡಗಿ :** ಮುಂಮಡಿ ಚಿಕಪಗೌಡರಯ್ಯನವರು ಕೋಗಗೌಡಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನೆನ್ತರುಗೊಡಗಿ ಮಾನ್ಯದ ಹೊಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೯-೪ ; 1553 ?). **ನೆತರುಕೊಡಗೆ :** ಬಯಿಂಚಪಗಉಡನು ತಿಂಮಣಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನೆತರುಕೊಡಗೆ (ಎಕ. X(S), ಕೋಲಾರ. ೩೦೮-೪; ಸು. 16ನೆಯ ಶತ). **ನೆತ್ತಗೊಡಗೆ :** ಅಶೇಷಮಹಾಜನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೆತ್ತಗೊಡಗೆಯೆಂದಾತನ ಮಗಂ ಮಾಕೆಯನಾಯಕಜ್ಙ ಹಾದ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಹತ್ತು ಕೆಯ್ಯ ಮನೆಯುಮಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಲಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೫೧-೧೬ ; 1177). **ನೆತ್ತರುಕೊಡಗೆ :** ಅರೆವತ್ತಱು ಗದ್ದೆಯಂ ನೆತ್ತರುಕೊಡಗೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೬೬-೨೧ ; 1194) ; ಆ ಊರ ನಾವಿದ ಮಂಚಿ ಕಾದಿ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಳಕುಪ್ಪೆಹಳ್ಳಿ ನೆತ್ತರುಕೊಡಗೆ ಕಂಬ ೧೦೦ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೨೫೨-೧೦ ; 1380). **ನೆತ್ತರುಕೊಡಿಗೆ :** ಈ ಕಾನನು ನೆತ್ತರುಕೊಡಿಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೩, ೮೮-೪ ; ?). **ನೆತ್ತರುಕೊಡೆಗೆ :** ಕೋಲ್ಲುಮ್ಮಸೆಯ ಬಯಲೊಳಗೆ ನೆತ್ತರುಕೊಡೆಗೆಯಯಾತನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೯೮-೧೦ ; 1196). **ನೆತ್ತರುಗೊಡಗಿ :** ಕರಡಿಕೆಱೆಯ ಪೆರುಮಗಉಡನ ಮಗ ನಾಗೆಯ

ನಾಯ್ಕಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗಿಯ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೧೬-೬ ; 1205).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಕೊಡಗೆ(<ಕೊಡಂಗೆಯ್$_2$)]

ನೆತ್ತರುಣಿಗ (ನಾ). =ನೆತ್ತರುಗುಡಿಹಿ : ಕಾಮಗ ವಿಮಾನಂ . . . ಸಮರಶೂರರೆನಿಪ ನೆತ್ತರುಣಿಗರ ವೀರಭಟರನದು ಪಲಬರಂ ಪೊತ್ತು ಬಿಡದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ಗಗನಮಾರ್ಗದೊಳೆನಿತ್ತು ದೂರಕ್ಕಾದೊಡಂ ಜವದೊಳ್ಕೈದುವುದು (ಶೀಷರಾ. ೧೪-೨೦). [ನೆತ್ತರ್ + -ಉಣಿಗ]

ನೆತ್ತರುನಂಜು (ನಾ). "(ಕೀವು ಕಟ್ಟಿ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಬೆರೆಯುವುದರಿಂದಾಗುವ) ನೆತ್ತರು ನಂಜು" (Pyaemia. ಇಂಕಶಿ).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ನಂಜು$_2$]

ನೆತ್ತರುಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ : (೬).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಮಾನ್ಯ]

ನೆತ್ತರುವಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ನೆತ್ತರುವಱಿಯ ಪೊಲವದದೊನ್ತಲವರನ್ನಿದ್ದೊನಟಿದೊನ್ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೧೨-೮ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ವಱಿ$_0$(<ವರಿ$_1$)]

ನೆತ್ತರೂರು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ತ ಸುರಿ,—ಜಿನುಗು : ಅಹಹ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತವೊ ! ಕಣ್ಣಿನಲಿ ನೆತ್ತರೂರದೀ ನಿರ್ದಯವೊ ! ಕುರಿಗೆ ತೋಳನ ಮುತ್ತೋ ! ಅಹಹ ಕೇದಗೆ ನಗೆಯೊ ! (ಹಬ್ಬರ. ೩೨-೧೩೮).

[ನೆತ್ತರ್ + ಊರು$_2$(<ಊಱು$_2$)]

ನೆತ್ತರೊಗೊಡೆ (ನಾ). =ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ : [ಗೊ]ಣ್ಡಿಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪಡಮಾ[ನೆ]ಲ್ಲಕ[ಜ್ಞ]× ×ನಮಸ್ಯ ನೆತ್ತರೊಗೊಡೆ[ಬಾ]ಟಿ ಮಱುವಕ್ಕ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦-೯ ; 864). [<ನೆತ್ತರ್ + ಕೊಡೆ$_3$]

ನೆತ್ತರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ರಕ್ತ ಚಿಮ್ಮು : ನೆತ್ತರೊಡೆದುದು ಹುಲಿಯ ಕೂರುಗುರ್ಗಿೀರಿದುವು (ಕಾಲೂರ. ೯೬-೧೯೦).

[ನೆತ್ತರು(<ನೆತ್ತರ್) + ಒಡೆ$_1$]

ನೆತ್ತರೊಸರು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ತ ಸೋರು : ನೋಡಿಲ್ಲಿ ನೆತ್ತರೊಸರುವ ಗಾಯ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೯-೧೬).

[ನೆತ್ತರು (<ನೆತ್ತರ್)+ಒಸರು$_1$(<ಒಸರ್$_1$)]

ನೆತ್ತರ್ಗಾಯ (ನಾ). ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವ ಗಾಯ; ನೆತ್ತರನ್ನು ಹರಿಸುವ ಪೆಟ್ಟು : ನಮ್ಮ ಅಸಮಾಧಾನ ಕೋಪ ನಿರಾಶೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಸಂಕಟದಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಮಣ್ಡಲದ ನೆತ್ತರ್ಗಾಯಂಗಳನ್ನು ಮುಳುಕಿಸಿ ಗುಣಮಾಗಿಸಿಕೊಂಡು—ನರಕಕ್ಕೆ ದುಧುಮ್ಮನೆ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ ಬಿಡೋಣ (ಬಿಟ್ಟಅ. ೯೭-೧೮). [ನೆತ್ತರ್ + ಗಾಯ]

ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪು (ನಾ). ರಕ್ತದಂತಹ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ; ರಕ್ತವರ್ಣ : ದಿಗಂತದಲಿ ಚೈತ್ರರವಿ ಮುಗಿಲ ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪಿನಲಿ ಮುಳುಗುವೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೯೯) ; ಕಾಳೆಗದ ದಿನದ ಸಂಜೆಗೀ ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪು ಸಹಜವಲ್ತೆ ? (ಚಂದ್ರಸ. ೪೮-೧೨). [ನೆತ್ತರ್ + ಕೆಂಪು$_1$]

ನೆತ್ತರ್ಪಟ್ಟಿ (ನಾ). =ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ : ಪಾರ್ವ್ವರೊದೊಳ್ ಸತ್ತಾನ್ ಪೆರಾಣ್ಡೋವನ್ ಕಣ್ಡುಕದಾವೆದೆ ಕಟಿನಿ ನೆತ್ತರ್ಪ್ಪಟ್ಟಿ (ಎಕ. X (S), ಶ್ರೀನಿವಾ. ೧೧೬-೭ ; ಸು. 700). [ನೆತ್ತರ್ + ಪಟ್ಟಿ$_3$]

ನೆತ್ತರ್ಪಡಿ, ನೆತ್ತಪಡಿ (ನಾ). =ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ : ಅಗವೆಸಲ್ಪಟ್ಟದು ನೆತ್ತರ್ಪ್ಪಡಿ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೧೬-೭ ; ?). **ನೆತ್ತಪಡಿ :** ಮುಂದು ಪೂರಾ ತೊಱುಕೊಳ್ವಲ್ಲಿ ವಿಟಿಯ್ದೋರ್ ಪೆರಾಣ್ಡೋವರ್ ಅವಂಗೆ ಪಡಿತೂಪು ಕಟಿನಿ ನೆತ್ತಪಡಿ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೨೦-೮ ; ಸು. 750).

[ನೆತ್ತರ್ + ಪಡಿ$_1$]

ನೆತ್ತವಲಗೆ (ನಾ). ಪಗಡೆ ಆಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಲಗೆ,—ಹಾಸು : ಆಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರ್ ನೆತ್ತವಲಗೆಯಂ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೪-೫೨ ಪ) ; ಪಾಸಂಗಿಗಳನಾ ಬಿಸಜಲೋಚನೆ ನೆತ್ತವಲಗೆಯ ಮೇಲೆಯಂತಿರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೩-೧೧) ; ತೊತ್ತೆ ಬಾ . . . ನೆತ್ತವಲಗೆಯ ವೈಸಿಕದ ಮುದ್ದುಗಳ ಭರಣಿಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳೇಳು. . .ಎಂಬೊತ್ತುವಲ್ಲಿನ ಸಬುದವೆಸೆದುದು ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೭) ; ಮಡದಿಯ ಮಮತೆಯಾಳಿಯರು ಕಡುವೇಗದಿಂ ನೆತ್ತವಲಗೆಯನೀರ್ವರ ನಡುವೆ ತಂದು ಮಡಗಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೭೭) ; ಆಯ್ಕೆಗೊಂಡ ಶಾರಿಕೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ನೆತ್ತವಲಗೆಯ ಮೇಗಿರಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೬೩-೧೯).

[ನೆತ್ತ$_1$ + ಪಲಗೆ./ತಮಿ. ನೆತ್ತಪ್ಪಲಕೈ]

ನೆತ್ತಸಾರಿ (ನಾ). ನೆತ್ತದಾಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಯಿ ; ಪಗಡೆಯಾಟದ ಕಾಯಿ ; ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ಹಲವು ಮಾತಿನಲೇನು ಭೂಪತಿ ಕೆಲಕೆ ಸಿಲುಕಿದನವದಿರೊಡ್ಡಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಂದನು ನೆತ್ತಸಾರಿಯ ಗುಱಿಯ ಗದ್ದುಗೆಗೆ (ಕುಪ್ವಾಸ. ೧೩-೪೫). [ನೆತ್ತ$_1$ + ಸಾರಿ$_4$]

ನೆತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ನಡುದಲೆ : ಕೀಱು ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಬಾಳಂ ನಿರ್ನೆರಮೂಱಿ ಚಲದಿನೆಱಿಗಿಸಲಿರೆ ಭರತಂಗೆಱಿಗುವೆಱಕ ಮಂಜಮೆಯಲ್ತೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೫) ; ನೆತ್ತಿಯೊಡೆದು ಸುರಿವ ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ವ್ಧಾರೆಯುಮಂ ಕಂಡದಿಂಡೆಯುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೭೨-೧೪); ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಲಗ ತಿರುಹುವಂತಪ್ಪ ವೇದನೆಯಹುದೆನಗೆ (ಬಸವ. ೩೦೩) ; ಮುತ್ತಿನ ತೋರಣಂ ಗಜದ ನೆತ್ತಿಯ ಮುತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಪಲ್ಲಳೊಳ್ ಪತ್ತಿದ ಪೋಲ್ವೆಯಂ ಪಡೆವ ಗೋಪುರ ಪಂಚಕಮಾಸ್ಯಮಾಗೆ ಮೈವೆತ್ತಿರೆ(ಅರ್ಥನೇ. ೧-೩೭) ; ಈ ಶಿಶುವಂ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿರಿಸಲ್ ನಿಮ್ಮಾರ್ವರ್ಗಂ ಪಚ್ಚಿಕೊಡುವೆನೆಂದುಂ ನಂಜನೆಂಜಲಿಪ ಸುರಗಿಯಂ ಕಿತ್ತು ಕೂಸಿನ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಡ್ಡವಿಡುವುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೩೭ ಪ) ; ಇದು ಎನ್ನ ಮಸ್ತಕದ ನೆತ್ತಿಯಾದೊಡೆ ಕರ್ಕಶಂ ಮಾಡುತ್ತಿಹುದೆ ಜಂಗಮದ ಕೈಗೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೩೫) ; ನಿಲುಕಿ ನೆತ್ತಿಯನೊಡೆದು ನಿಡುಪಚ್ಚಳಕೆ ಹಾಯ್ದವು ಬಾಣ (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೩-೭೪); ನೆತ್ತಿಯ ಕೊಱೆದು ನಾಲಿಗೆಯ ಹಱಿವಾಗ ಚಿತ್ತಜನಯ್ಯನ ನೆನೆಗೊಡದಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೨-೩) ; ಗಾಣಗಿತ್ತಿ ಆಯ್ಯೋ ಅಂದರೆ ನೆತ್ತಿ ತಣ್ಣಗಾದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ತಲೆ; ಮಸ್ತಕ: "ಉತ್ತಮಾಂಗಂ ಶಿರಂ ಕಂ ಮೌಳಿ ಮಸ್ತಕಂ ನೆತ್ತಿ" (ಮಂಗರಾ.೯೩-೧); ಗಂಡರ ನೆತ್ತಿಯೊಳೊತ್ತಿ ಬಾಳನಿನ್ನೂಱುಗುಮೆಂದೊಡೇಂ ಪಿರಿದೊ ತೇಜದಬಳ್ಳುರಿ ಪಾಂಡುರಾಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೯) ; ನಿನಗಾಯೆಂಬೆಯೊಡೆಯುಳೆಂಬುದಂ ಪೇಟ್ವುದುಮದಂ ಕೇಳ್ದು ತೊಟ್ಟನೆ ನೆತ್ತಿಯಂ ಸಿಡಿಲ್ವೊಡೆದಂತಾಗೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೪೧) ; ಎತ್ತಿ ಜಿನಶಿಶುವನಾಗಳ್ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಅಜಿಪು. ೪-೧೪) ; ವಿಡಾಱಿ ಮದಾಜ್ಞೆಯಂ ಗಿರಿಯನೇಱುದ ನಿನ್ನಯ ನೆತ್ತಿಗೀಗಳಿಂತೇಱಿಸಿ ಜೀವಮಂ ಜವನ ಲೆಕ್ಕದೊಳೇಱಿಸಿ ಮತ್ತೆ ನಿನ್ನನಾನೇಟಿಪೆನೆನ್ನ ತೋಳ್ಗೆ ಬಟಿಯಂ ನೆಱೆ ಗೆಲ್ಲಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೪) ; ಕಣ್ಣೊಂದಱೆೊಳಿಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಗವಡಿಕೆ ಕಣ್ಣಂ ಮೆಳ್ಳಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯ ಚೆಂಡಿಕೆ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೨-೨೨). ೩. ಹಣೆ; ನೊಸಲು ; ಲಲಾಟ : ಸುಭದ್ರೆಯಪ್ಪ ವ್ಯಂತರದೇವತೆ . . . ಪರ್ದಿನ ರೂಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬಂದು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಗಿರ್ದ ಕಣ್ಗಳಂ ತೋಡಿ ತಿನೆ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೬೮-೫) ; ಈಗಳೀ ತಪಕ್ಕಮ್ಮ ಮನಂದರಲ್ ನಿಮಗೆ ಸಲ್ಲದೊಡಂಬಡಿಮೆಂದು ಕಾಲ್ಗಳಂ ತಮ್ಮಯ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ ಮಾಕೆರ್ೞಳೆ (ಆದಿಪು. ೪-೬೮) ; ವನರುಹವಿಷ್ಟರಂ ರುಚಿರರೇಚಕಪೂರಕಕುಂಭಕ ಕ್ರಿಯಾಮನಮಿರೆ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ದರನಿಮೀಲಿತದೃಷ್ಟಿನಿವಿಷ್ಟಮಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೬-೧೫) ; ತಿಗುಳಗೆ ತುತ್ತಿಗೆ ತತ್ವಾರವಾದರೂ ನೆತ್ತಿ ತುಂಬಾ ನಾಮಕ್ಕೆ

ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೪. ಮೇಲುಭಾಗ ; ಮೇಲ್ಭಾಗ : ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಪಾಱುವ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಪಚ್ಚೆಯ ಸತ್ತಿಗೆಯಂತೆ ಮಂಡಲಿಸೆ (ಮೋಹತ. ೨-೪೫) ; ಪಗಲ್ ನೆತ್ತಿಯೊಳಿರ್ಪುದಿನ್ನುಂ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೬೪೮-೧೫೬) ; ಗ್ಯಾಸ್ ಫೈರಿನ ನೆತ್ತಿಗೆ, ಮರದ ಹಲಗೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಸೌಂದರ್ಯವರ್ಧಕ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸಾಲು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭೦). ೫. ತುದಿ; ಶಿಖರ: ನೆತ್ತಿಯಗ್ರದ ತೋರಗುಂಡುರುಳುತ್ತಲಿರ್ದವು ಜಲಧಿಯಡಿಮುಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱುದು ಗುಡಿಯಿಱುದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪) ; ನೆಗೆಕುದುರೆವೋಲ್ ಮಲೆಯ ನೆತ್ತಿಮೇಲ್ ಬಳೆದಳ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೪೪-೯೦೯) ; ಸಾಲೆಯ ಗುಡ್ಡದ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಆ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಯ ಮರೆಗೆ ಕುಳಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೬).

ನೆತ್ತಿಕಣ್ಣಾಗು=ಸೊಕ್ಕಿಗೇಳು; ಗರ್ವ ಬರು: ಸತ್ಯದ ಬಿತ್ತು ಹುರಿದುದು ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದುದಾ ಕೃತಘ್ನತೆಗೆ ನೆತ್ತಿಕಣ್ಣಾಯ್ತು ಧಮತೆಗೆ(ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೬೯). **ನೆತ್ತಿಗೇಱು, ನೆತ್ತಿಗೇರು**=೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು,-ನೆಡು : ಕಿವಿಗಳಿಳ(ಟ)ಲ್ದು ತೂಱುವೊಡೆ ಮೆಯ್‌ಬಿಗಿದಪ್ಪೊಡೆ ದಿಟ್ಟಿ ನೆತ್ತಿಗೇಱುವೊಡೆ . . . ಎಚ್ಚುಗೆ ಪಟ್ಟಸೂ [ತ್ರಭಸ್ಮ]ವನೆರೆದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೯). ೨. ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ತಿವಿದು ಹೊರಬರು : ಶಿವನ ನಿಳಯದೊಳಗೆ ಮೂತ್ರ ಮಲವನೆಸಪ ಪಾಪಿಗಲ್ಲಿ . . . ಕೂರ್ಪುವೆತ್ತ ಧಾರೆತೋರ ಹಾರೆಗಾಸಿ ಗುದದೊಳಿಟ್ಟು ತನುಗಳೆಲುಗಳೊಡೆದು ನೆತ್ತಿಗೇಱ ಮೂಡೆ ಕುಟ್ಟಿ ಹೆಟ್ಟಿ ಮರ್ಮದಲ್ಲಿ ಲೋಹಜಾದಿ ರಸವನೆಱೆದು ಸುಡುವರೆಯ್ದೆ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೪ ರಗಳೆ). ೩. ತುತ್ತು, ಗುಟುಕು ಮುಂತಾದುವು ನೆತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು : ತೊರೆದ ಸುಣ್ಣೋಲೆಯನೀಂಟುತೆ ಪೆಸರ್ಗಾಯದ ಬೆರಲೊಳು ಮೊಲೆದೊಟ್ಟೆ ಪಿಡಿದು ಮರುಳ್ದಿಣಿ ನೆತ್ತಿಗೇಱಲಿಕುಸಿರೂದುತೆ ತರಳಾಕ್ಷಿ ಬೆಚ್ಚುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೬). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು ; ಮಿತಿಮೀರು : ಇವನ ಗ್ರಹಂ ಸೋಂಕಿತೋ ಭೂತಚೇಷ್ಟೆಯೋ ಯಿವನ ಶೈವವೆ ನೆತ್ತಿಗೇಱಿತೆನೆ ತಿಳಿವವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲತಿಚಂ. ೩೩-೧೧); ಇದುವೆ ಶಾನ್ ಬಂದವನ್‌ಕಳ್ ನೆತ್ತಿಗೇಱಿದೊನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೭-೧೧೯) ; ನೆತ್ತಿಗೇರಿದ ಮದ ಇಳಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ.೧೪೮) ; ನನಗಂತೂ ಪಿತ್ತ ನೆತ್ತಿಗೇರಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಸುಪಸಂ. ೧೪). **ನೆತ್ತಿ ಬೀಳು**=(ಮಕ್ಕಳ) ನೆತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ನೆತ್ತಿ ಬಿದ್ದಿಹಿತೆಂದಿರುಳು ಹಗಲೆತ್ತಲಂಜುತ್ತುರದೊಳುದರದೊಳೊತ್ತಿ ಕೊಂಬಳು (ಬಸಪು. ೧೫-೧೨). **ನೆತ್ತಿಯ ಬತ್ತಿ**= ದೇವರಿಗೆ ಬಲಿಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿ ಇಡುವ (ದೀಪದ)ಬತ್ತಿ:ಉದ್ಧತರ ನೆತ್ತಿಯ ಬತ್ತಿವೊಲಾಯ್ತು ತೀಬ್ರರುಗ್ಮಂಡಳಮಂ ದಿಟಂ ಮಿಗುವ ತೇಜದ ದಳ್ಳುರಿ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೨೭-೨೫ ; 1185). **ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣು**=ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣು ; ಮೆದುಳಲ್ಲಿ ಕಾಣು : ಅದನ್ನು ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬುದನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಅರುಹುವೆವು (ಪರಪ. ೨೧೦). **ನೆತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ**=ನೆತ್ತಿಗೇಱು ೪ : ಕಡು ಪರಾಕ್ರಮಪಿತ್ತ ನೆತ್ತಿಯ ಹಿಡಿದು ನೀ ಗಳಹಿದರೆ ನಿನ್ನೀ . . . ಛತ್ರಧಾರಿಗಳು ಒಡೆಯ ನೀನೆಂದಂಜಿ ನಿರುತವ ನುಡಿಯಲಮ್ಮರು (ಕುವ್ಯಾಕ.೯-೧೧). **ನೆತ್ತಿಯ ಹೆಱೆಯವ**=ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ನೀನು ನೆತ್ತಿಯ ಹೆಱೆಯವನೊ ಮೇಣ್ ಬೊಮ್ಮನೋ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೬). **ನೆತ್ತಿಯೊಳಾನ್**=೧. ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ನಲಿವು ಹಿಂಗಿದ ತಾಯ ಕಂಗಳ ಜಲವ ಸೆಱಗಿನೊಳೊರಸಿದನು ಪದತಳವ ನೆತ್ತಿಯೊಳಾಂತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ.೨೭೮). ೨. ಗೌರವಿಸು ; ಶಿರಸಾ ವಹಿಸು ; ಪಾಲಿಸು : ತಾಮುಮಾಮುಮೊಡನಿರ್ಪಂ ಬರ್ಪುದೆಂಬೀ ಶಾಸನಮಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳಾಂತು ಬನ್ನಿಮೆಱಗಿಂ ಚಕ್ರೇಶಪಾದಾಬ್ಜದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೧). **ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ತಳೆ**=ನೆತ್ತಿಯೊಳಾನ್ ೧ : ಮುಳಿಸಿಂದೀಕ್ಷಿಸೆ ಸಾದರ್ಪವೆಮ್ಮ ಧನಮುಂ ದೇಶಂಗಳುಂ ನಿನ್ನನಗ್ಗಳವಿನ್ನೆಮ್ಮಯ ಜೀವಮೆಂದಸಿಲತೋದ್ಯತ್ಪತ್ರಮಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್‌ತಳೆದಾವೈರಿಗಳಂಬುದಿವ್ಯಮನೆ ಪೊಕ್ಕಂದುದ್ಧಕಾಕ್ಷೇಯಕೋಜ್ವಳಧಾರಾಜಳದಲ್ಲಿ ಮಟ್ಟುವುದು ನಿಚ್ಚಂ ತದ್ಧರಾಧೀಶನಾ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೬). **ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ಪೊಱು, ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರು**=ಶಿರಸಾವಹಿಸು ; ಪಾಲಿಸು : ಗುರ್ವಾಜ್ಞೆಯಂ ವಿಾಱದತ್ಯಾದರದಿಂದಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊತ್ತು (ರಕ್ಷಾಶ.೭೫) ; ನಿಮ್ಮಯಾಜ್ಞೆಯಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ಪೊತ್ತಾಚರಿಸುವ ಭೃತ್ಯನನೆನ್ನನಾರಯ್ಯುತಿರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೭) ; ಅವನು 'ಹಸಾದ'ವೆಂದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡ (ಜಾಹುತ್ತ. ೪೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೆಱ್ಱಿ ; ಮಲ. ನೆತ್ತಿ, ನೆಱು ; ಕೋತ. ನೆಚ್ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ಕೋಲಾ.ನಾಯ್ಕಿ. ನೆತ್ತಿ ; ಗೊಂಡಿ. ನೇಚ್ ; ಮಲ್ತೊ. ನೆಪೆ]

ನೆತ್ತಿಗ (ನಾ). ಜೂಜುಕೋರ : (ಕಿ).

ನೆತ್ತಿಗರ ಪಿಸ, ನೆತ್ತಿಗರ ಹಿಸ=ಜೂಜಿನ ಮನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವಾತ : "ದ್ಯೂತಕಾರಕ" (ನಾಚಿರಾ. ಕಿ). [ನೆತ್ತ$_1$+-ಇಗ]

ನೆತ್ತಿಗಣ್ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಣ್ಣು : 'ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣ' ಪರಾ.

ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣವ=ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣ : 'ಮೂಜಗಕೆ ಕೇಡಂ ಮಾಡುವಾ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣವನೊಳ್ ಕಾದುವ ಬಲ್ಪು ಮೊಗ್ಗೆಗರನಿಂದಾರಯ್ದುಮೇಲೆತ್ತುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೮). [ನೆತ್ತಿ+ಕಣ್]

ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : "ಎಲುಗೈಯ ಬೂದಿಮಯ್ಯಂ ಬೆಳರ್ಪಣ್ಣಂ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣನೆನುತುಂ ಜತ್ತುಗದಲೆಯನೆನೆ ಸತ್ಯವೀಂದ್ರರ್ ಸಲೆ ಪೇಟ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತಂ" ಕವಿಕಂ. ೧೮). [ನೆತ್ತಿಗಣ್+-ಅ$_7$]

ನೆತ್ತಿಗನ್ನಡಿ (ನಾ). "ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಕನ್ನಡಿ"(ಕಣ್ಣರ. ಕೋಶ) : ಮೊಗದೊಳೊಪ್ಪುವ ವಿಭೂತಿಯು ತುಂಬಿ ನೊಸಲೆಸೆಯೆ ನೆಗಹಿ ಕಟ್ಟಿದ ನೆತ್ತಿಗನ್ನಡಿ ಕರಂ ಹೊಳೆಯೆ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೨೭-೧೪).
[ನೆತ್ತಿ+ಕನ್ನಡಿ$_1$]

ನೆತ್ತಿಗೂದಲು (ನಾ). ಮುಂಗೂದಲು : ನೀವೇನೊತ್ತಿನೊಳೆ ಬೇಡುವರೆ ಕುರುಳನು ಬಾಯ[ಚಿ]ಕೊಳ್ಳೆಂದು ನೆತ್ತಿಗೂದಲನರಿದವರ ಕೈಗಿತ್ತು ಕಳುಹಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೪೯).
[ನೆತ್ತಿ+ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ನೆತ್ತಿಗೋಡು (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಂಬು : ನೆತ್ತಿಗೋಡೆರಡುಳ್ಳವರನೊಂದು ಕೋಡವರ ಕತ್ತೆ ಮೊಗ ಕುದುರೆಮೊಗದವರ ದೇಶಂಗಳಂ ಕಂಡನಾ ಕಲಿ ಪಾರ್ಥನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೦). [ನೆತ್ತಿ+ಕೋಡು$_5$]

ನೆತ್ತಿಬಾಯಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಗುವಿನ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವ ಮೂಳೆ ; ನೆತ್ತಿಮೂಳೆ : ಮಗುವಿನ ನೆತ್ತಿಬಾಯಿ ಕೂಡಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನೆತ್ತಿ+ಬಾಯಿ$_1$(<ಬಾಯ್)]

ನೆತ್ತಿಮುತ್ತು (ನಾ). (ಆನೆಯ) ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮುತ್ತು : ನೆತ್ತಿಮುತ್ತೊಡಗೂಡಿರೆ ಸುಗಿದಗಿದು ಬಿಳ್ದದಾ ಗಜಮಿಳಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೮). [ನೆತ್ತಿ+ಮುತ್ತು$_5$]

ನೆತ್ತಿಮುಸುಕು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು : ನೆತ್ತಿಮುಸುಕಿನ ಕೈಯ ಗಲ್ಲದ ಕುತ್ತದಲೆ ನೆಟ್ಟಾಲಿಗಳ ಚಲಚಿತ್ತರಿದ್ದುದು ಸಕಲನಾಯಕವಾಡಿ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪).
[ನೆತ್ತಿ+ಮುಸುಕು$_2$ (<ಮುಸುಂಕು$_2$)]

ನೆತ್ತಿಮಾಳೆ (ನಾ). (ಮಗುವಿನ) ಎಳೆಯ ನೆತ್ತಿ ; ಅಳ್ನೆತ್ತಿ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೂರುವರ್ಷವಾದರೂ ನೆತ್ತಿಮಾಳೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೩೦). [ನೆತ್ತಿ+ಮಾಳೆ]

ನೆತ್ತಿಮೋಡ (ನಾ). ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದ ಮುಗಿಲು,—ಮೋಡ : ನೆತ್ತಿಮೋಡವನೆತ್ತಿ ನಿಮಿರಿದಡವಿಯು ಮಲೆಯ ತಾಯುನಿತ್ತು ಬೆಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಕಟ್ಟ ಜೋಗುಳದ ತೊಟ್ಟಿಲನು ತೂಗಿದತ್ತು ! (ಅನಿಕೇ. ೫೩-೩). [ನೆತ್ತಿ + ಮೋಡ$_1$]

ನೆತ್ತಿಯೆಡೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಪ್ರದೇಶ ; ಶಿರೋಭಾಗ : ಕೋಲ್ಗಾರೊಳ್ ಸುರಿವಾಲಿವರಲ್ಗಳವೊಲ್ ನೆತ್ತಿಯೆಡೆಯು ಮುತ್ತುಗಳೆತ್ತಂ ಗಲ್ಗಲನೆ ಸುರಿಯೆ ಜೋದರ್ ಬಲ್ಗಣೆಯಿಂದೆಚ್ಚರದಟನಿಂದಾನೆಗಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೨). [ನೆತ್ತಿ+ಎಡೆ$_3$]

ನೆತ್ತಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಬಾಧೆಯಾಗು; ತಲೆನೋವುಂಟಾಗು: ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ನೆಱೆ ಪೊತ್ತ ಭಾರದಿ ನೆತ್ತಿಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವೊ]ತ್ತಿದಡಳುಕಿನೀ ಬೇಸತ್ತೆಡೆಯೊಳ್ (ಬಸವು. ೧೮-೫೧). [ನೆತ್ತಿ+ಒತ್ತು$_1$]

ನೆತ್ತಿವಂದ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಪಟ್ಟ,—ಭೂಷಣ ; ಶಿರೋಬಂಧ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಬಂದುಗೆಯಲರಿನಂದಂಬೆತ್ತದಿಮೂರ್ಚತ್ತೆಯ ನೆತ್ತಿವಂದಂಗಳುಮಂ .... ನಿಜನಿಜಾಂಗರುಚಿಗೊಡಂಬಡುವ ಪೂದೊಡವಂ ತಾನುಮಗ್ರಜನುಮೆಸೆಯೆ ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೬-೧೬ ವ). [ನೆತ್ತಿ + ಬಂದ$_1$]

ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ,— ಅಂಚು,—ಧಾರೆ : "ಚಕ್ರಧಾರಾ, ಪ್ರಧೀಃ, ನೇಮಿಃ—ಈ ೩ ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩). [ನೆತ್ತಿ + ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ನೆತ್ತಿವಣಿ (ನಾ). (ಹಾವಿನ) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ,—ರತ್ನ : ಜಳಕೇಳಿಗೈವ ಪನ್ನಗವಿಳಾಸಿನೀಜನದ ನೆತ್ತಿವಣಿಗಳವೆತ್ತಂ ತೊಳಗಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೪-೭೦). [ನೆತ್ತಿ+ಮಣಿ$_3$]

ನೆತ್ತಿವತ್ತು, ನೆತ್ತಿಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೇರು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ತಪದುಬ್ಬೆಗದುದ್ಭ್ರಮೆ ನೆತ್ತಿವತ್ತೆ ಸೈತಿರದೆ ಮರುಳ್ತನಂದಳೆದಿದಿರ್ಚಿದ ನೆನ್ನವೊಲಜ್ಞನಾವನೋ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೧). **ನೆತ್ತಿಹತ್ತು : ೨.** ತುತ್ತು, ಗುಟುಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಶ್ವಾಸನಾಳದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗಿ, ಉಸಿರಾಟ ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಕೆಮ್ಮು ಬರು : ಊಟ ಮಾಡುವಾಗ ತುಂಬಾ ನಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ನೆತ್ತಿ ಹತ್ತಿತು (ರೂಢಿ). [ನೆತ್ತಿ+ಪತ್ತು$_1$]

ನೆತ್ತಿವರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರಾಣಿ : ನೆತ್ತಿವರಿಗೆಯುಲಡರುವರು[ರ]ವರ ಮೇಲೆತ್ತುಗಲ್ಗಳ ಹಾಕಿ ತಲೆಗಳನೆತ್ತದಂಡದಿ ಲೋಹರಸಗಳನೆರೆವರೆಡೆವಿಡದೆ (ನಾಗಷ. ೧೭-೩೬). 'ತಲೆವರಿಗೆ' ಪರಾ. [ನೆತ್ತಿ + ಪರಿಗೆ]

ನೆತ್ತಿಹತ್ತು 'ನೆತ್ತಿವತ್ತು' ನೋ.

ನೆತ್ತಿಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ : ಶತ್ರು ತಾ ಸುತ್ತಮುತ್ತಿ ಬರೆ ಕತ್ತಿಯಿಂ ನೆತ್ತಿಹೊಯ್ಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೧೮). [ನೆತ್ತಿ+ಹೊಯ್$_1$ (<ಪೊಯ್$_1$)]

ನೆದರಿಡು 'ನದರಿಡು' ನೋ.

ನೆದರು 'ನಜರು' ನೋ.

ನೆದರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ದೃಷ್ಟಿತಾಗು ; ದೃಷ್ಟಿಯಾಗು ; ಕಣ್ಣೆಂಜಲಾಗು : ಬಿತ್ತುಗೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ನೆದರೊಡೆಯುವಂತಹ ಬೆಳೆ ಬಂತು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೦). [ನೆದರು(<ನಜರು)+ಒಡೆ$_1$]

ನೆನ (ನಾ). ಸತ್ಯ ; ನನಸು : ನೆನದೊಳಂ ಕನದೊಳಂ ಮನನಿಸುವೆ ನೀನಲ್ಲಡಿನಿತು ತಿಳಿಸೆಳೆಯೊ ನಿನ್ನಯ ಗಾನಕೆ ? (೧೪ವಿಂ.೮-೧೦೦). 'ನೆನಸು$_3$' ಪರಾ. [?]

ನೆನಕೆ, ನೆನಿಕೆ, ನೆನೆಕೆ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ಒಂದಾನೊಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆ ನೆನಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಲ್ಪನೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹಬ್ಬುತ್ತ . . . ಕಾದಂಬರಿಯಾಯಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩ ಮುಮ್ಮಾತು). ೨. ಯೋಚನೆ ; ಚಿಂತನೆ : "ಇನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಸಫಲವಾಗಬೇಕು" ಎಂಬ ನೆನಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸಮನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಷ್ಟು ಮಾರ್ಪಾಟಾಗಲಿಲ್ಲ(ಆಪನಾ. ೨೩೬). ೩. ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ಮರಣೆ ; ಗೌರವಸೂಚನೆ : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಅಂತಃಕರಣಪೂರ್ವಕ ನೆನಕೆಗಳು (ದ್ರಾವಿವಿ. xii, ಮೊದಲ ಮಾತು); ಅವರಿಗೆ ನಾನು ನೆನಕೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪಾಸಮಾ. iv, ಅರಿಕೆ). **ನೆನಿಕೆ : ೩.** ಬಾಳ ಭಾಂಡಾರದಲಿ ಮೂರು ರತ್ನಗಳುಂಟು. 'ನೆನಿಕೆ, ನಯ, ನಂಬಿಕೆ'ಗಳೆಂದು ಉಸಿರು (ಕಲ್ಲೊಲ. ೭-೮). **ನೆನೆಕೆ : ೧.** ಪ್ರವಹಿಸಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೈತ್ರ್ಯಗಳ ನೆನೆಕೆಯಿಂ ನೆನೆದೆನ್ನ ಮನವಾ ಕರುಣೆ ತವರಿನೆಡೆಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೨೧-೭). [ನೆನೆ$_1$+-ಕೆ]

ನೆನಗಡಲೆ 'ನೆನೆಗಡಲೆ' ನೋ.

ನೆನದಕ್ಕರಡ್ಡಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಕ್ಕಿಹೆಡೆ ; ದುಗ್ಧಿಕೆ : "ಕ್ಷೀರಾವೀ, ದುಗ್ಧಿಕಾ—೨ ಅಕ್ಕಿಹೆಡೆಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು . . . ನೆನದಕ್ಕರಡ್ಡಿಗಿಡ, ಹಾಲುಘಂಟಾಮಣಿಗಿಡವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). [? +ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ನೆನಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ನೆನೆ; ಗಮನದಲ್ಲಿಡು : ಈಗ ತಾವು ಹೇಳಿದ್ದು ಒಳ್ಳೆ ನೆನಪಿಡ ತಕ್ಕ ಮಾತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೧). [ನೆನಪು+ಇಡು$_1$]

ನೆನಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆನಪು ಮಾಡು ; ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರು ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರು : ಬಾಧ್ಯೋಗ ಋಷಿಗಳು . . . ನಚಿಕೇತನನ್ನು ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಬೇಕಾದ ಮಾತನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನೆನಪಿಸಿದರು (ಬಿತಂಬಾ. ೧೦೮); ನೀವು ನೆನಪಿಸದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನೆನಪು+-ಇಸು$_3$]

ನೆನಪು, ನೆಂಪು, ನೆನಹು, ನೆಪ್ಪು$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆನಕೆ ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ನೆನಪದೊ[ಪಿನೊ]ಳಂ ಕನಸಿನೊಳಂ ಮನಸಿನೊಳಮಾದಮೆಸನ್ನಿದಮೂದ ವಲ್ಲಭಾಗಮನದೊಳ್ ಬಳೆದ ರತಿಕಲಹನಿರ್ಭರಮನೆ ದಿಟಂ ಮಾಡಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೧ ವ) ; ದೇವಿ ನಿನ್ನ ನೆನಪಂ ಕಾತ್ಯಾಯನೀದೇವಿ ಮಾಟ್ಪುದನೇಂ ಮಾಣ್ಬಳೇ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೬೫) ; ನೆನೆದ ನೆನಪು ತವೆ ಕೂಡಿದಂತಾದುದು ವರದಯೆನ್ನಿದ್ದ ವೇಷಕೆ ತಕ್ಕಶನವಾಯ್ತು (ಬಸವು. ೪೩-೭೨) ; ದಿವಿಜರೊಳಾರ ನೆನಪುಂಟವರ ನೆನೆ ಸಾಕು (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೪-೨೮) ; ನೆನಪಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ ಹಣಕಿದರೆ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). **ನೆಂಪು : ೨.** ಗುರುತು : ಕೆಂಪು ಮೂಗಿನ ಪಕ್ಷಿ ತಂಪಿನೊಳಿರುವುದು ನೆಂಪು ಬಲ್ಲವರು ಪೇಳಿ (ಕನಕ. ೨೨೮ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಕೆಂಪು ಮನಚಳಚಿತ್ತಮದನನ ಗುಂಪು ಮಂದಿರ ಗುಣದಿ ಮಧ್ಯಮೆ ನೆಂಪು ತಿಳಿಯ್ಕೆ ಸತಿಯು ಪೈತ್ಯಪ್ರಕೃತಿ ನೋಡೆಂದ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೭-೫೬). **ನೆನಹು : ೧.** ಮನಕ್ಕೆ ನೆನಹಾಗಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಮಾಯೆ ನೆನಹಿಂಗೆ ಅಱುವಾಗಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೭-೨೬) ; ಮೇನೆಯುಂ ಗಿರಿರಾಜನುಂ ಕಣ್ ತೀವಿ ನೋಡಿ ಮೆಯ್ತ್ರೀವಿರಯಪ್ಪಿ ಮನಂ ತೀವಿ ನೆನ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಹಿನೊಳಿಟ್ಟು ಶಶಿಕಲೆಯಂ ಸಲಹುವಂತೆ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೧೯ ವ) ; ಮತ್ತೆಯುಂ ನೆನೆವ ತಾನು ತನ್ನಯ ನೆಸಹು

ಚಿತ್ತದೊಳೀನ ನೆನೆಯಲು ತೋಱುವರ್ಥವು ತಾನದಲ್ಲಿಯೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರಲು (ಬಸವು. ೩೫-೨೦) ; ಮನದ ಮುದದಕ್ಕಱಿನ ವಿಷಯದ ನೆನಹು ನೆಗ್ಗಿತು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೪). **೩.** ಧ್ಯಾನ ; ಚಿಂತನೆ : ನಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮಾಮೃತ ತುಂಬಿ ಮನದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ನೆನಹು ತುಂಬಿ (ಬಸವ. ೪೯೧) ; ನೆನಹು ನಿಲುಕದ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿಯಂ ಸವಿದನೀಶನ ಕುಮಾರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭) ; ಪಾವನಶಿವನ ನೆನಹನುಳ್ಳುದಕ್ಕೆಂದು ಸದ್‌ಭಾವದಿಂದೊಲ್ದು ಶಿವಸಂಕಲ್ಪನಾಮದಿಂದೋವೊ ರಂಜಿಸುವುಪನಿಷತ್ತು ಸಾಱುತಿದೆ ಸಾಂಬನೇ ಸರ್ವಜನಕನೆಂದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೯೯) ; ನೆನಹಿಂ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದನುದಿವಸಂ ಸಮರ್ಚಿಸುವುದತ್ಯಧಿಕಂ (ಶತಕ. ೩೯) ; ಚಿತ್ತ ಸಂಚಲವಾಗಿ ನೆನಹಿನ ನೇಮ ನೆಲೆಗೆಡಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೧೫) ; ಎನ್ನ ನೆನಹಿನೊಳು ಶಿವರೂಪು ಹೊಳೆವುತಿದೆ (ಚಬಪು. ೪-೬). **೪.** ಚಿತ್ತ ; ಮನಸ್ಸು : ಆವಳೋ ನೆನಹಿನಲಿ ಸುಳಿದಳು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೯-೨೪) ; ರಾಜ್ಯದೊಳಿರ್ದು ಯುಕ್ತಿ ಸಂಧಾನದೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ನೆನಹು (ಭರಚ. ೨-೪೨) ; ನೆನಹಿಂಗೆ ಮುಂಚುವ ಪದನ್ಯಾಸಮಂ ಕಲಿತು ನಡೆವ ಜಾರೆಯರ ಚದುರೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೧೦) ; ಲಿಂಗದೊಳು ನೆನಹನಿರಿಸಿ ಸತ್ಯದಿ ನಿಲಲು ಲಿಂಗ ನೀನಪ್ಪೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೧). **೫.** ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ : ಮನಸಿಜನೆಂಬ ವನವು ಬಳಸಿಹುದಾ ದನುಜೇಶ್ವರನ ಪುರಗಳ ನೆನಹಿಗೆ ನಿಲುಕದ ಕರ್ಮಭೂರುಹವಾ ವನದೊಳು ಬಳಸಿರುತಿಹವು [ಪಾಠಾಂ. ಹವಣಿಸಬಾರದನಂತಾನುಬಂಧಿಯೆಂಬವು ವನದ ಕಮಲಷಂಡಗಳು] (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೪-೩೮) ; ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಮಹೇಶ್ವರನೆನಿಪನೀತನ ನೆನಹನೀತನ ನಿಜವನಱಿವ ಮಹಾತ್ಮನಾರೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೯-೩) ; ಲೋಕದಲಿ ದುಷ್ಟರ ನೆನಹದೊಂದಾಗಿಹುದವರ ಮಾತಿನಲಿ ಬೇಱೊಂದವರು ಮಾಡುವ ಕೃತ್ಯ ತಾನೊಂದು (ಜೀಸಂಚ. ೪-೫೩) ; ಮನಕೆ ಬಂದುದು ತನ್ನ ಚಿತ್ತದ ನೆನಹಿನನುಬಂಧತೆಗೆ ಮಾತದು ಕೊನೆವೆರಳನುಪ್ಪರಿಸಿ ಕೊಂಡಾಡಿದನು ವಾಲಿಜನ (ತೊಠರಾ. ೪-೧೨-೧೧). **೬.** ಸ್ಮೃತಿ ; ಎಚ್ಚರ ; ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನ : ‘ನೆನಹಳಿ’ ಪರಾ.

ನೆಪ್ಪು$_1$: **೧.** ವಸ್ತುವಿಪ್ಪ ಭೇದವ ಬಲ್ಲೆನೆಂದರೆ ಪರ್ಣದೊಳಗಿಪ್ಪ ಪಚ್ಚೆಯಂತೆ . . . ಅದು ನೆಪ್ಪಿಗೆ ಬಾರದು (ಮೋಳಿಗ್ಗೆ. ೬-೧೦) ; ಒಪ್ಪಿಡಿಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪ ಹೊಱಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ನೆಪ್ಪಿನಂತಿಹ ನಡುವಿನ ನೀಱೆಯರು ಮುಂದೊಪ್ಪಿಹರಾ ನರಪತಿಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೭೯) ; ಅಪ್ಪುವ ನಳಿತೋಳ್ಗಳೆಲ್ಲಿ . . . ಬೆಳ್ಪುವಡೆದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳ ತೋಱಿಂದು ನೆಪ್ಪಿನೊಳ್ ಬೆದಕಿ ನೋಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೮-೧೪) ; ನೆಪ್ಪಿರಲಿ ನಿಮ್ಮಂಘ್ರಿಗೆ ತಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿದವಂ (ಪರಶು. ೩೬-೨೮) ; ಬರುವುದೇನೆ ನೆಪ್ಪಿಗೆ ನಾವು ಬಿದ್ದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಗಂಗಾತ. ೨೫-೧) ; ನಮ್ಮ ನೆಪ್ಪ ಹ್ಯಾಂಗ ಉಳಿದೀತ ತಂಗಿ (ಕೆರೆಹಾ. ೫). **೨.** ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಬಲ್ಲಡೆ ಬಾಯ ನೆಪ್ಪ ಕಾಣೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೫-೯೧೫) ; ಸರ್ಪನಾ ದಾರೀಲಿ ಸಂಜೀನು ನಾ ಬಳಸಿ ನೆಪ್ಪಿಲ್ದ ಮಲೆಗೆ ಬರಬಹುದೆ ಏಳುಮಲೆ ನೆಪ್ಪು ತೋರ್ಯರ್ವಾವು ಹುಲಿ ಕರಡಿ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೧೬). **೭.** ಲಕ್ಷ್ಯ ; ಗಮನ : ಒಪ್ಪಿರುವರು ಐದುಮಂದಿ ಪ್ರಥಾಸಿಗಳು ನೆಪ್ಪಿನಿಂದ ನೋಡೆಲಾ (ಗುರುಬ. ೫೨-೮).

ನೆನಪಾಗಿ = ಕ್ರಮ ತಪ್ಪದೆ ; ಕ್ರಮವಾಗಿ : ಯಾ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಯಿದೇ ಕ್ರಯ ನೆನಪಾಗಿ ಸಲುಉದು (ವ್ಯೆಆ೨. ೧೯೩೫, ೩೨-೩೨ ; 15ನೆಯ ಶತ). **ನೆನಪಾಗು, ನೆನಹಾಗು, ನೆಪ್ಪಾಗು** = ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರು; ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗು : ಇಲಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕಾರಣಗಳು ನೆನಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ದೇಕನ್ಯ. ೪೪) ; ಕಡಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಾಕ್ಷಣವೇ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದು ಅವನಿಗೆ ನೆನಪಾಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೦) ; ಯಾಕೆ ಬಾಯಿಸಾಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಲಗೂನ ಮನೀ ನೆನಪಾತು (ದಾಸಹು. ೪೭); ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮ ನೆನಹಾದಾಗಲೇ ಉದಯ (ಬಸವ. ೪೯೯) ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ನೆನ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಹಾಯ್ತು ಧಿಕಶೋಕೋದ್ರೇಕ ಪಲ್ಲವಿಸೆ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೫೪) ; ಆಟದಾಗಿನ ಪದಾ ನೆಪ್ಪಾದವೇನು ಆ ಮನಿ ಕತಿ ಕೇಳಿದರ ? (ಅಮನಿ. ೪). **ನೆನಪಿನ ಪತ್ರ** = ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಪತ್ರ ; ಜ್ಞಾಪನಪತ್ರ : ಸರ್ಕಾರದ ಇಲಾಖಾ ಮುಖ್ಯರಿಂದ ಕಚೇರಿಗೆ ಬಂದ ನೆನಪಿನ ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಜರೂರಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು** = ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಿಸು : ಅವರ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನ ಮನೆಯವಳು ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೯೩). **ನೆನಹಿನೊಸಗೆ** = ನೆನವೊಸಗೆ : ಆ ನೆನಹಿನೊಸಗೆಗಳ ನಿಧಿಗೊಳುತ್ತ, ಗುಡಿಯೆ, ನಿಂತೆ ನನ್ನ ಮಾನಸ ನಿನ್ನ ಶ್ಯಾಮಸುಂದರಗರ್ಭದೊಳಗವನು ತಡತಡಕಿ ತೀರದಂತೆ (ಮಲೆದೇ. ೧೦-೯). **ನೆನಹುಗೊಡು** = ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ ನೀಡು : ಪಟ್ಟಣವನು ವಿಚಿತ್ರದಿ ರಚಿಸಿ ಕೊಡುವಡೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ನೆನಹುಗೊಡಲಮರಾದ್ರಿಗುತ್ತರವೆನಿಸುವಲಕಾಪುರವ ಕಾವಿಸಿ ಧನದನಿಗೆ ಪಾಲಿಸಲು ವೈಭವದಿಂದಲಿರುತಿರ್ದ (ಅನಂರಾ. ೧-೭-೨೮). **ನೆಪ್ಪು ಹಾರು** = ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಾಗು ; ಮರೆತು ಹೋಗು : ನನಗೂ ನೆಪ್ಪು ಹಾರ್ತು ನೋಡ್ರಿ ! (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೩೫).

[ನೆನೆ$_1$+-ಪು$_2$./ತಮಿ. ನಿನ್ವೆಪ್ಪು ; ತುಳು. ನೆನೆಪು; ತೊದ. ನೆನ್ಪ್]

ನೆನಪುಗ (ನಾ). ಜ್ಞಾಪಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಸ್ಮರಿಸುವವನು: “ಚನಃ, ಚನಕಃ, ಚನ್- ಈ ೩ ನೆನಪುಗಂ” (ಶಾಶಕ್ಯ. ೧೪೧).

[ನೆನಪು+-ಗ$_2$]

ನೆನವರಿಕೆ, ನನವರಿಕೆ (ನಾ). **೧.** ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ; ನೆನಪುಂಟಾಗುವುದು ; ಸ್ಮರಣೆ : ಏಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೆನೋ ನೆನವರಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಕೋಹಿನೂ. ೪೦) ; ಅದೇ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉಡುಪಿಯ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ನೆನವರಿಕೆಯೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೬೬). **ನನವರಿಕೆ :** **೨.** ಉತ್ಕಟವಾದ ಧ್ಯಾನ,—ಹಂಬಲು : ಹುಡುಗ—ಪ್ರಾಯದ ಹುಚ್ಚು ಕನವರಿಕೆ ನನವರಿಕೆಗಳ ಕಂಡೆನು (ಸಖೀಗೀ. ೪೨-೮೫೪). ‘ಕನವರಿಕೆ’ ಪರಾ. [ನೆನವರಿಸು+-ಕೆ]

ನೆನವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆನೆ ; ಸ್ಮರಿಸು : ಆತನು ತನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದುದನ್ನೂ ನೆನವರಿಸಿ ಪಿಲಾತನಿಗೆ ಎದೆ ಕುಸಿದು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. viii, ಮುನ್ನುಡಿ). [ನೆನವು+ಬರಿಸು$_1$(<ವರಿಸು$_1$)]

ನೆನವಿ (ನಾ). ನೆನಪು ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ಸಾವಿರವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಆಹಾರವೆ[ದ] ನೆನವಿಯುಕ್ಕುಂ (ತಸೂವ್ಯ. ೧೮೬) ; ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಂಗಳ ನೆನವಿಯಂ ತೋಱುವುದುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೦) ; ಅಂತು ಪಲಕಾಲಮೇನಾನುಮಂ ಮಾಡಿ ಮಱೆದವಂಗೆ ನೆನವಿ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಭವಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನಪ್ರಭಾವದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೫ ಪ).

[ನೆನೆ$_1$+-ವಿ$_1$]

ನೆನವೀ (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾಪಿಸು ; ನೆನಪಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎನಗವಳಂ ನೀಂ ನೆನವಿತ್ತೇಂ ಮಗುಳ್ದು, ಚಿತ್ರಗತೆಯಂ ಗೈದೈ (ಶಾಕುಂತ. ೯೧-೧೫೨). [ನೆನವು+ಈ$_2$]

ನೆನವು, ನೆನೆವು (ನಾ). **೧.** ನೆನಪು ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ಲೀಲೆಯೋಯಿದು ಮೇಣು ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಕೇಳಿಯ ನೆನವೋ [ಪಾಠಾಂ. ನೆನಹೊ] ಬೊಮ್ಮದ ಕೌಳಿಕದ ಕಣುಮಾಯೆಯೋ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೦-೭) ; ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತನಾದ ನಾಯಕನನ್ನು ನಾವು ನೆನವಿನಿಂದ ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು

ತಾನೆ ಹೇಗೆ? (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೧೮) ; ಒತ್ತಡವೆ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಹುಟ್ಟೂರು ನೆನವಿಗೆ ಬಂತು (ಕಪಾಕುಂ. ೨೬). **೨. ಧ್ಯಾನ ; ಭಾವನೆ :** ಎನಗೆ ಸುತ ಸುಜನವತ್ಸಲ ನೆನವಿಗೆ ಗೋಚರನೆಯಾಗಿ ಪೋಗದೆ ಮತ್ತೆಂದಿನ ತೆಱದೆ ನಯನಗೋಚರನೆನಿಪ್ಪುದಂ ಪೆಱ ಪುಣ್ಯತರವಾಸರಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೬). **ನೆನೆವು : ೧.** ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ಇಲ್ಲ ; ಆದರೆ ನೆನೆವು ಮಾತಾಳಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೧೪೨) ; ಕವಿ ಕವಿ ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆವುದೇಕೆ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೆನೆವು ಬೇಕೆ (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೬).

[ನೆನೆ$_1$ + -ವು./ತಮಿ. ನಿನೈವು ; ಮಲ. ನಿನವು]

ನೆನವೊಸಗೆ (ನಾ). ನೆನಪಿನ ಆನಂದ,—ಉಲ್ಲಾಸ : ಒಂದು ನಗೆ ಒಂದು ನುಡಿ ಒಂದು ಚಲನದಿ ಹೊಳೆದು ಆವುದೋ ನೆನವೊಸಗೆ ಮರಳುವುದು ಮರೆಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೧೦-೮). [ನೆನವು + ಒಸಗೆ]

ನೆನಸು$_1$ 'ನೆನೆಯಿಸು' ನೋ.

ನೆನಸು$_2$ 'ನನೆಸು' ನೋ.

ನೆನಸು$_3$ 'ನನಸು' ನೋ.

ನೆನಹ (ನಾ). **೧.** ಜ್ಞಾಪಕ ; ನೆನಪು ; ಸ್ಮರಣೆ : ನಿಮ್ಮ ನೆನಹವಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯನಾದೆ ಎನಗೆ ನೀ ಕರುಣಿಸಾ (ಬಸವ. ೨೫೭) ; ಭವನ ನೆನಹಲ್ಲದೆಯು ಬೇಱೆ ನೆನಹವು[ಪಾಠಾಂ.ನೆನೆವುದು]ವಿಲ್ಲ(ಮೆಱೆರ. ದೇ.೭೦-೧೦). **೨.** (ಸಂಸಾರದ) ಚಿಂತೆ ; ಯೋಚನೆ : ನೆನಹವೆಲ್ಲವ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನೋಳ್ಪಾಗ ಜಿನನಾಥ ತೋಱುವನೊಳಗೆ (ಭರಚ. ೨-೬೯).

[ನೆನೆ$_1$ + -ಹ$_2$ (< -ಪ$_2$)]

ನೆನಹಳಿ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರ ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಮೈಮರೆ : ಒಡಲು ಜೊಂಪಿಸಿ ಶಿರಂ ಭಾರೈಸಿ ನೆನಹಳಿದು ನುಡಿವ ನುಡಿಗಳು ಮೆಲ್ಲನಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮನದೊಳಡಗಲು (ಸೋಮಚ. ೧-೮೦).

[ನೆನಹು (< ನೆನಪು) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅೞಿ$_1$)]

ನೆನಹು 'ನೆನಪು' ನೋ.

ನೆನಹುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಇಹದ ಅಥವಾ ಹೊರಗಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾಗು : ಪ್ರಾಣ ಲಿಂಗವಾಗಿ ನವನಾಳದ ಸುಳುಹನಱಿಯದು ಮನ ಲಿಂಗವಾಗಿ ನೆನಹುಗೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೨೩೯-೧೦೮೫).

[ನೆನಹು (< ನೆನಪು) + ಕೆಡು$_1$]

ನೆನಹುಡುಗು (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಕುಂಠಿತವಾಗು ; ಸ್ಮರಣೆ ಇಲ್ಲದಾಗು : ಮನಂಬಿರ್ದು ನೆನಹುಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಗಿ ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಕಂಪಿಸಿ ನಸುಬೆಮರ್ತು (ನಂಜರ. ೧೨-೫೨).

[ನೆನಹು (< ನೆನಪು) + ಉಡುಗು$_1$]

ನೆನೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆನೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಿಸು : "ನೆನೆ-ಸ್ಮರಣೇ" (ಶಮುಧಾ) ; ಪೂಣ್ದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ನೆನೆವೆಯೊ ನೆನೆಯೆಯೊ ಎನೆ (ಪಡ್ನಾರಾ. ೧೨೫-೭) ; ನೆನೆಯದಿರಣ್ಣ ಭಾರತದೊಳಿಂ ಪೆಱರಾರು ಮನೊಂದೆ ಚಿತ್ತದಿಂ ನೆನೆವೊಡೆ ಕರ್ಣನಂ ನೆನೆಯ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೭); ಹಿಂಡನಗಲಿ ಹಿಡಿವಟ್ಟಿದ ಕುಂಜರ ತನ್ನ ವಿಂಧ್ಯವ ನೆನೆವಂತೆ ನೆನೆವೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೮-೩೧೩) ; ನೆನೆದರು ಮನೆಯ ರಾಣಿಯರ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೮-೬೧). **೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು ; ವಿಚಾರಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು ; ಚಿಂತಿಸು :** ಅದಾನಱವೋರೂ ಅಱವಲ್ಪಱ್ಚಿದೋರ್ ×× ಮನದೆ ನೆನೆವೋರುಂ . . . ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕ ಸಂಯುಕ್ತರಪ್ಪೊರ್ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೮-೯ ; ಸು. 675 ?) ; ಪುನರುಕ್ತಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನೆನೆಯದೆ ಪೂರ್ವೋದಿತಾರ್ಥಪದಪದ್ಧತಿಗೊಂದಿನಿಸುಂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೪) ; ಚೇಟಿಕಿಯರ್ನೆರೆದಿರ್ದರೆಂಬಿದಂ ನೆನೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೬) ; ನೆನೆದೊಡಾಶ್ಚರ್ಯಮಲ್ತೆ ಸಂಸೃತಿಚಕ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೯); ನನೆಯುಂಬಂ ಬಗೆಯೊಳ್ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೮೭) ; ಗಣನೆಗೇರಲಿಕೆಂತು ಜನ ತಪಿಸಿ ತೊಳಲುವುದು ನೆನೆಯದಾತ್ಮದ ಸುಖವ (ಮಂಕುಕ. ೯೫೩). **೩. ಧ್ಯಾನಮಾಡು ; ಧ್ಯಾನಿಸು ; ಚಿಂತನೆ ಮಾಡು :** ಉೞಿದುದಂ ಬಿಸುಟ್ಟೊಂದನೆ ನೆನೆವುದು (ಅಜಿಪು.೮-೨೮ ವ); ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ . . . ಎನಗೆ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ನೆನೆವುದೆ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ.೩೬೪) ; ಕರುಣಿ ಕರುಣಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸೆಲೆ ದೇವ. . . ನಿಮ್ಮುಮಂ ನೆನೆಯಲಱಿಯದತಿ ಕಷ್ಟನಂ (ಪಾಗೀರ. ದೇ. ೨೭೨-೧೮) ; ಮಲುಹಣನು . . . ಪರಶಿವನಂ ನೆನೆವ ಯೋಗೀಂದ್ರನಂದದಿ ತನ್ನನಂಗನೆ ಮುನ್ನೊಲಿಸಿ ನೋಳ್ಪೊಲುಮೆಯಂ ನೆನೆವ (ಬಸವು. ೪೨-೨೦) ; ಶಿವಮಂತ್ರಮಂ ನೆನೆವುತವನ ನೆತ್ತಿಗೆ ಕರವನಿಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೦) ; ಪಾಂಡವರು . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲನಂಘ್ರಿಯ ನೆನೆವುತಿದ್ದರು ವೀರನರಯಣನ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೨೧-೭೧). **೪. ತಿಳಿ ; ಗ್ರಹಿಸು ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು :** ನೆನೆದು ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಮನತುಳೋಪಾಯಕೋವಿದಂ ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತಂ ವನಜಾಕ್ಷಂ . . . ಶಕ್ರನೊಡನಿಂತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೮೦). **೫. ಉದ್ದೇಶಿಸು; ಸಂಕಲ್ಪಿಸು :** "ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರೆ ನೆನೆವುದಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪) ; ವೈರವ ಬೆಳಸಿ ಬಂದರು ಧರೆಯ ಭಾಗವ ಬೇಡಿ ಕದನವ ನೆನೆದರೆಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ.೧-೧೯) ; ಇಷ್ಟು ನೀ ಕೀರ್ತಿಸಲಾತನ ಮೇಲೊಂದು ಕಷ್ಟವ ನೆನೆದು ಪೂಸರಳವೃಷ್ಟಿಯ ತೋಱುವೆ (ಮೋಹತ. ೬-೧೧). **೬. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ; ಗಮನಿಸು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು :** ನೀನ್ನಿನ್ನ ಸಾವನದನೆನಸುನ್ನೆನೆಯದೆ ನೆರೆವೆನೆಂಬ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬಂದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೧) ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂದನಂ ಮುನ್ನಗೆಯ್ದ ಧರ್ಮಮಂ ನೆನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬಗೆ]ಯದೆ ಕುಲಕ್ರಮಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ನಿರ್ಮಲ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮಮನೆ ಬಗೆದು ಧರ್ಮನಂದನನಿಂತೆಂದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೮ ವ) ; ಎನಿತು ಜನರು ಬಂದರೇನು ಎನಿತು ಜನರು ಹೋದರೇನು ನೆನೆದರಿಲ್ಲ ಕುರುಡನಿರವ ಮನದ ರಂಗದಿ (ಕವಿಸೋ. ೪೦-೧೫). **೭. ಕಲ್ಪಿಸು ; ಭಾವಿಸು ; ಊಹಿಸು :** ನೆಲನ ಸವೆಸಿತು ನೇಸಱನ ಕಂಗಳನು ಕದುಕಿತು ನೆನೆಯಬಾರದು ನಳಿನಭವ ಹರನಾದನೆನಲುಚ್ಚಳಿಸೆ ಪದಧೂಳಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೮) . **೮. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು :** ಎನಿತುಂ ಕಾಯ್ದುಂ ಬೆನ್ನೀರ್ ಮನೆ ಸುಡದೆಂಬಂತೆ ನಿನಗವರ್ ನಿಲೆ ಕಾಯ್ದುಂ ಮನದೊಳ್ ಪೊಲ್ಲದನೆಂತುಂ ನೆನೆಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೫) ; ನಾನೊಂದು ನೆನೆದೊಡೆ ತಾನೊಂದು ನೆನೆವುದು ನಾನಿತ್ತಲೆಳೆದೊಡೆ ತಾನತ್ತಲೆಳೆವುದು . . . ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೧೪) ; ನೆನೆದಂತೆ ಕಾರ್ಯಮದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಗಳಿಸುವುದು ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯದ ಪಾಂಗೆಂದೆನುತಮೊಡರಿಸಿದನಾಗಳ್ ತನಯನ ಪರಿಣಯನಮಂ ತ್ರಿಪಿಷ್ಟನೃಪಾಳಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೧). **೯.** "ಮರುಗು, ಮಿಡುಕು, ನೆನೆ" (ಕಂನುಹು. ೮೯).

ನೆನೆನೆನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೆನೆನೆನೆದು ಪೆಱರ ಮಾತುಗಳನೆ ನೆಗಟ್ದ್ದರೆ ಕೃತಿಯೊಳಿಡುವವಂ ನಗೆದ ಗುಹಾಧ್ವನಿಯವೊಲನರ್ಥವಚನಂ ತನಗಾಗಿಸಲಱಿಯನುಚಿತವಾಕ್ಚತುರತೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪) ; ಗದ್ಗದಕಂಠಿಯರ್ . . . ಪೋದ ನಿಜವಲ್ಲಭನಂ ನೆನೆನೆನೆದು (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೨ ವ) ; ಕಣ್ಗಳನರೆದೆಱೆವುದು ನೆನೆನೆನೆದು ಕಾಂತೆಯಂ ಕಳಹಂಸಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೮) ; ಆ ವನಜನಯನೆಯ ರತಿಕಳಾಭಾವಭವಸೌಖ್ಯಂಗಳಂ ತಾನಾವಗಂ ನೆನೆನೆನೆದು ವಿರಹದೊಳಿರಲು (ಬಸವು. ೪೨-೨೭) ; ಅನಿಲಜನ ಘಾತಕ್ಕುಪಾಯವ ನೆನೆನೆನೆದು ಮನಗುಂದಿ ಕೌರವಜನಪ ಕಂಡನು ಮತ್ತೆ ವಿಷಗಳನಿಕ್ಕಬೇಕೆನುತ (ಸಂಭಪ. ೧೭-೫೨) ; ನೆನೆನೆನೆದು ಗಹನವನು . . . ಮಣಿಮಣಿದು ಕೈಮುಗಿಯೊ (ಮಂಕುಕ. ೯೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿನೈ ; ಮಲ. ನಿನ, ನಿನೆ ; ಕೊಡ. ನೆನ]

ನೆನೆ$_2$ 'ನನೆ$_1$' ನೋ.

ನೆನೆಕೆ 'ನೆನಕೆ' ನೋ.

ನೆನೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ವಿಚಾರಸರಣಿ ; ಆಲೋಚನೆ ; ತರ್ಕ : ಈಗ ನಮ್ಮ ಜನ ಈ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನೆನೆಗಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಗಿ ನುಡಿಕಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೧೪). [ನೆನೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ನೆನೆಗಡಲೆ, ನೆನಗಡಲೆ (ನಾ). ನೆನೆ ಹಾಕಿದ ಕಡಲೆ : ಪರಿಪರಿಯ ಫಲವಸ್ತು ತರಿಸುತ ಸುರಿದು ನೆನೆಗಡಲೆಗಳ ರಾಶಿಯ (ಸಂಭಪ. ೨೦-೨೧).
ನೆನಗಡಲೆ : ನೆನಗಡಲೆ ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟು . . . ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩-೧೯) ; ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟು ಕಬ್ಬು ನೆನಗಡಲೆ ಬೆಲ್ಲದಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೨೦-೧೬) ; ನೆನಗಡಲೆ ಒಲ್ಲೆನೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೊರಟನು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೪೧) ; ಹೆಬ್ಬಾಕಲಲ್ಲಿರುವೊ ಕಬ್ಬಲ್ಲ ಬೆನವಗೆ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ ನೆನಗಡಲೆ ಸಲಿಸುವೆ (ನಾಪದ. ೮). [ನೆನೆ$_1$ + ಕಡಲೆ]

ನೆನೆಗುದಿ 'ನನೆಗುದಿ' ನೋ.

ನೆನೆಯಕ್ಕಿ$_1$ 'ನನೆಯಕ್ಕಿ' ನೋ.

ನೆನೆಯಕ್ಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ : ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ಬೇರನರೆದು, ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡೆ ಸೂತಕವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀ ಸೂತಕವಾಗುವಳು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೩) ; ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ಸಮೂಲಗಿಡವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗುಳು ಚೂರ್ಣ ಗ॥ ತೂಕ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಸೇವಿಸಲು ರಕ್ತಮೂಲ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೬೬). [?]

ನೆನೆಯಿಕ್ಕು 'ನನೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ನೆನೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). = ನೆನೆಹಾಕು : ಮುಲ್ಲಂಗಿಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸಣ್ಣಗೆ ಪಚ್ಚಡಿಯಂತೆ ಹೋಳು ಮಾಡಿ . . . ಆ ಪಾಕದಲ್ಲೇ ನೆನೆಯಿಟ್ಟಿದ್ದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೯೬). [ನೆನೆ$_2$ (< ನನೆ$_1$) + ಇಡು$_1$]

ನೆನೆಯಿಸು, ನೆನಸು$_1$, ನೆನೆಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರು ; ಸ್ಮರಣೆ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜ್ಞಾಪಿಸು : ಜಿನಸವನಾಂಬುವಿನೊಳ್ ಭೋಂಕೆನೆ ಚಂದ್ರಂ ತೇಂಕಿ ವೃದ್ಧಹಂಸನನಿನಿಸಂ ನೆನೆಯಿಸಿ. . . ಸಿತವನರುಹಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಮನಿನಿಸು ತನಗೊಳಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೭-೯೯) ; ಕನಕಾಚಲಮೆಂಬ ಕನತ್ಕನಕಾಬ್ಜದ ಕರ್ಣಿಕಾಗ್ರದೊಳ್ ಪಾಯ್ವಳಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುವುದಿಂದ್ರನೀಲಮಣಿರುಚಿಯಿನೆಸೆವ ಚೂಳಿಕೆ ನಭದೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೨೬); ಮದನಕುಂಭಿಕುಂಭಸ್ಥಳಮಂ ನೆನೆಯಿಸುವುದಸಿಯಳ ಲಘುನಿತಂಬಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೧) ; ಕೆಂದಾವರೆಯಂ ನೆನೆಯಿಸಿದುದು . . . ನಿಡಿಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಯವಳಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೪) ; ಸತಿಯತಿಕಾರ್ಶ್ಯಂದಳೆದೊಪ್ಪಿದಳು . . . ಸಿತಪಕ್ಷಂ ತೀರಿದ ನಿರ್ಮಲ ಶಶಿಬಿಂಬದ ಭಂಗಿಯುಮಂ ನೆನೆಯಿಸುತ (ಜಯಕಾ. ೪-೩೨). ೨. ತಿಳಿಸಿಕೊಡು ; ವಿವರಿಸು ; ವಿಶದಪಡಿಸು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು : ಅನುಚಿತಕಾರ್ಯಮನವನೊಡರಿಸೆ ಕಂಡು ನಿನಗಿದು ನೀತವಲ್ಲೆಂದು ನೆನೆಯಿಪೆನಲ್ಲದೆ ನೇಮಿಪುದಿಲ್ಲೆಂದು ವಿನಯವೆರಸಿ ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹವಿಬ. ೩-೨೯).
ನೆನಸು$_1$: ೧. ವಿಧಿಬದ್ಧ ಸರ್ಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಗತವೈಭವವನ್ನು ನೆನಸಿತು (ಭಾರದ. ೩೬೩). ೩. ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : ನೆನಸಿಕೋ ನೀಲಕಂಠನ ವಧೂಟಿಯ ಮಾತ (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೫) ; ನಾವು ಅವರ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನೆನಸಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೦). ೪. ಧ್ಯಾನಿಸು ; ಚಿಂತನೆಮಾಡು : ಹರಿ ನೆನಸಿದೊಡೆ ಬಾರನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೫) ; ಓರ್ವ ಮುನಿಪುಂಗವನು ಮನದೊಳಪೂರ್ವಮಹಿಮನ ಚರಣಕಮಲವ ನೆನಸುತಿರಲು (ಅಚಾವಿ. ೩೧-೨). ೫. ಊಹಿಸು ; ಕಲ್ಪಿಸು ; ಭಾವಿಸು : ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಮನುಷ್ಯರು ಕಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಾದರೂ ನೆನಸುವನೋ ? (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೯). ೬. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು ; ಕೋರು : ನೀ ನೆನಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೀನೆಳಸಿ]ದಿಷ್ಟಾರ್ಥಫಲ ಸಿದ್ಧಿಸಿದುದಿನ್ನೇನು (ನಳಚ. ೨-೪೫). **ನೆನೆಸು$_1$:** ೩. ಅಮ್ಮ, ಅಪ್ಪ ನನ್ನ ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ತಾಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೆ ? (ರಂಗನಾ. ೭೩) ; ತನ್ನ ನೆನೆವನೇ ತಾನೆ ನೆನೆಸಿ ಒಳವೊಳಗೆ ನಿದ್ರಿಸಿರಲು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೭೪-೧೦).

ನೆನೆಸಿ ಕೊಡು, ನೆನಸಿ ಕೊಡು = ನೆನಪು ಮಾಡು ; ಜ್ಞಾಪಿಸು : ನೆನೆಸಿ ಕೊಡುವನು ಹಗೆಗೆ ಮರ್ಮವನನುಜನೀತನ ಕೊಲುವೆನೆನುತವೆ ತನಗೆ ಮಯನಿತ್ತುಗ್ರ ಶಕ್ತಿಯ ಕೊಂಡು ತಿರುವಿಟ್ಟ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೩೪) ; ನಿಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ಪತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೧೬) ; ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂಭುಜನ ಮನೆಗೀಗಳಿಂತು ನೀ ಹೋಗಿ ಕೌಶಿಕನು ನೆಟ್ಟನೆ ನಿನ್ನನಂತಿಂತು ಕೆಡಿಸಿದಪನೀನಾವ ಪರಿಯಲೆಚ್ಚತ್ತಿರೆಂದು ನೆನಸಿ ಕೊಡು ಹೋಗು (ಹಚಕಾ.೨-೨೯).
ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳು = ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : ಅದೆಲ್ಲ ನೆನಸಿಕೊಂಡರೆ, ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? (ರಾಯಕ. ೬೫) ; ಬೋಳಿ ತುರುಬ ನೆನಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ಹಿಂದಿನದೆಲ್ಲ ನೆನಸಿಕೊಂಡು ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿ ಅತ್ತರಂತೆ (ಗಾದೆ). [ನೆನೆ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೆನೆವು 'ನೆನವು' ನೋ.

ನೆನೆಸು$_1$ 'ನೆನೆಯಿಸು' ನೋ.

ನೆನೆಸು$_2$ 'ನನೆಸು$_1$' ನೋ.

ನೆನೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ನೆನೆಸಿಡು : ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ದಾಳಿಂಬೀಹಣ್ಣಿನ ರಸವಂ ಹಿಂಡಿ ಏಳು ದಿನ ಆ ಕೆಂಪುರತ್ನವಂ ನೆನೆಹಾಕಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬೭-೨೪) ; ಸಾಮಾನು ನೆನೆಹಾಕಿದ್ದೂ ಹಾಕಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೭) ; ಭತ್ತವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ, ಅನಂತರ ಬೇಯಿಸಿ ಒಣಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅಡುಸಾ. ೭೪) ; ಅರೆಕಲ್ಲು ನೆನೆಹಾಕಿದಂತೆ (ಗಾದೆ).
[ನೆನೆ$_2$(< ನನೆ$_1$) + ಹಾಕು(< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ನೆನ್ನೆ 'ನಿನ್ನೆ' ನೋ.

ನೆಪ 'ನೆವ' ನೋ.

ನೆಪಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆವ ಹೂಡು: ಕಪಿರಾಜನು ದ್ಯೋಗ ಶಾಖಾಮೃಗಂಗಳುಂ ವಿಪುಳಭೂಮಿಯ ಚದುರಿಸಿದುರುವೇಗ ಸಾಗರಮ[ವ] ನೆಪಗೆಯ್ಯದಾಂ ದಾಂಟಿಬಂದು ನಗರಿಯ ಪೊಕ್ಕು ತೊಳಲ್ದ ಮುಖ್ಯಶ್ರಮಗಳು ವಿಫಲವಾದುವು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೫-೯). [ನೆಪ(< ನೆವ) + ಕೆಯ್$_1$]

ನೆಪತೆಗೆ 'ನೆವತೆಗೆ' ನೋ.

ನೆಪವೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ತೋರಿಕೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ಕೊಡು ; ನೆವ ಹೇಳು : ತಾನು ಕೂಡಲೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನೆಪವೊಡ್ಡಿ, ಅವನು ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳಲನುವಾದನು (ಪುನರು. ೧೨೬). [ನೆಪ(< ನೆವ) + ಒಡ್ಡು$_1$]

ನೆಪಹೇಳು 'ನೆವಹೇಳು' ನೋ.

ನೆಪ್ತಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾಪಕ ; ನೆನಪು ; ಸ್ಮರಣೆ : ಆ ಪದಗೋಳು ನೆಪ್ತೀಗೆ ಬಂದು ಹಿಂಗೇ ಹಾರೋಗಲಾ ಅಂತದೇ ಜೀವ (ಕೂಲಿ. ೮). 'ಗೆಪ್ತಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜ್ಞಪ್ತಿ]

ನೆಪ್ಪು$_1$ 'ನೆನಪು' ನೋ.

ನೆಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ ; ತಾಣ : ತೊಪ್ಪತೊಪ್ಪನೆ ಪಿರಿಯ ಕಲ್ಗೊಳು ತಪ್ಪಲಿಡುತಂ ಸೋಹುತಂ ಪರಿತಪ್ಪ ಕೆಲವಾಡುಗಳನಾ ಬೊಬ್ಬುಲಿಯ

ಮರನಿಪ್ಪ ನೆಪ್ಪಿಗಾತನು ಹೊಡೆದದಱ ಕಾಯ್ಸೊಪ್ಪುವಂ ತಱುವುತ (ಬಸವು. ೨೦-೧೪) ; ಉಪ್ಪುನೀರಂ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಪಾಕತನದಿಂದ ತಪ್ಪದೇ ಹೀರಿದಾ ತಲೆಬಿಗುಡು ಗಗನದೊಳಗೊಪ್ಪದಿಂ ಪರಿವ ದೇವಾಪಗೆಯ ಮಧುರತರ ವಾರಿಯ ಹೀರಿ ಹೀರಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದಲ್ಲದೇ ಹೋಗದೆಂದೆನುತುಮಾ ನೆಪ್ಪಿಂಗೆ ತದ್ವನಧಿಯಿಂದ ವಡಬಾಗ್ನಿಯೇ ಉಪ್ಪರಿಸಿ ನೆಗೆವಂತೆ ಉಷ್ಣಕಿರಣಂ ಮೂಡಿ ನೆಗೆದುದಂಬರತಳಕ್ಕೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೨-೯).

[←ತೆಲು. ನೆಪ್ಪು]

ನೆಪ್ಪು$_3$ 'ನೇರ್ಪು$_1$' ನೋ.

ನೆಪ್ಪು$_4$ 'ನೇರ್ಪು$_2$' ನೋ.

ನೆಪ್ಪು$_5$ (ನಾ). ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು : 'ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್$_2$' ಪರಾ.

[←ತಮಿ. ನೆರುಪ್ಪು]

ನೆಪ್ಪು$_6$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ (?) : ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಪ್ಪ ನೋಡುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಮುಂದೆವೊಂದು ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದುದ ಕಂಡೆ (ಮಾರಿವ. ೨೧೫-೬) ; ಕುಲಚರಿಯನೆಂಬ ಭಕ್ತನ ಕಂಗಳಱತಿರಲು ಪೊಳೆಯು ತೀರದಿ ಲಿಂಗವಿರಿಸಿ ಗಂಟಂ ಬಲಿದು ನುಲಿಯ ಜಲದೆಡೆಗೆ ನೆಪ್ಪಂ ಕಟ್ಟಿ[ಟ್ಟ] ಯಗ್ಗಣಿಯ ತಂದು ಮಜ್ಜನಕೆಱೆಯಲು (ಗುರುಚಾ. ೫-೬೪). [?]

ನೆಪ್ಪುಗ (ನಾ). ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು : "ವನಃ, ವನಕಃ, ವನನ್, ಈ ೩ ನೆಪ್ಪುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೪೧).

[ನೆಪ್ಪು$_1$(<ನೆನಪು)+-ಗ$_2$]

ನೆಪ್ಪುಗಾತಿ (ನಾ). ಅಂದಗಾತಿ ; ಒನಪುಗಾತಿ ; ಬೆಡಗುಗಾತಿ : ಅಪ್ಪಿದರಪ್ಪುವಳುಗುರಿಟ್ಟರುಗುರಿಕ್ಕಿ ಉಪ್ಪರಿಸುವಳೊದಱುವಳು ನೆಪ್ಪುಗಾತಿಯು ನೇಮಗಾಱನು ಹೊಕ್ಕರು ಮುಪ್ಪಿಡೆ ಸಾದನೆಗಂದು (ಭರಚ. ೧೧-೮೯). [ನೆಪ್ಪು$_4$ (<ನೇರ್ಪು$_2$)+-ಕಾತಿ$_5$]

ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್$_1$ 'ನೇರ್ಪುಗೊಳ್$_1$' ನೋ.

ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳು ; ಕೋಪಿಸು : ತೆಪ್ಪಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪೆ ದೋಷವಿಲ್ಲೆಂದರೆ ಒಪ್ಪದೆ ನಿಂದಿರ್ದರವರು ಅಪ್ಪಾಜಿಯಾಣೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಯೆಂದ ಕುವರನ ನೆಪ್ಪುಗೊಂಡವರು ನೋಡಿದರು (ಭರಚ. ೨೭-೬೯).

[ನೆಪ್ಪು$_5$+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಪ್ಪುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ತೋರು ; ಚೆಲುವಾಗಿ ಕಾಣು : ತುಪ್ಪುಳುವಿಾಸೆ ರೇಖೆಗೆ ಬಂದುದಿಲ್ಲ ಮೈದಪ್ಪ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯ್ತಿಲ್ಲ ನೆಪ್ಪುದೋಱಿತು ಪ್ರಾಯ ನೆರೆವರಿನ್ನಿವರೆನುತಿಪ್ಪನಿತಱೊಳಿಂತುಟಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೭೧-೨೭).

[ನೆಪ್ಪು$_4$(<ನೇರ್ಪು$_2$)+ತೋಱು]

ನೆಪ್ಪುವಡೆ 'ನೇರ್ಪುವಡೆ' ನೋ.

ನೆಬ್ಬ (ನಾ). (?) : ಉಬ್ಬಸಗೈವರನ್ನುಬ್ಬಸರೊಳಗಿಂದ ತೆಗೆದು ಊರ್ಭಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಪಾಲಿಪನಂತೆ ನೆಬ್ಬವು ತೆರದಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕಾಣೆ ನೀನು ಗಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟು ಪೋಗದಿರು (ವಿಸಾಸು. ೮೮-೧). [?]

ನೆಮರು 'ನಮಲು$_2$' ನೋ.

ನೆಮಲ(?) (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಪೆರಮೆಣ್ಣ ಮಗಂ ಮೊದಯರ್ಸ್ನ ನೆಮಲದ ತೊರೆಗೊಳ್ಳುಳ್ಳಿಱಿದು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೧೯-೨ ; ಸು. 1000). [?]

ನೆಮಟಿ್ (?). (?) : ಮುಗುಟಿ್, ನೆಮಟಿ್, ತೆಮಟಿ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). [?]

ನೆಮ್ಮದಿ (ನಾ). ಸಮಾಧಾನ; ಶಾಂತಿ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆ : ಆಯೆಡೆ ನೆಮ್ಮದಿಯೊಳುರುಳಾಡುವುದದ ನೀನೆಮ್ಮೊಡನರುಹು (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೫೦); ನಾವು ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ಹೋಗಬಹುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೭೩); ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ! (ಪ್ರತಾಪ. ೬೪) ; ನೆಮ್ಮದಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಹುಡುಗಿ ಗಂಡನ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತಾಳೆ ಹೇಳಿ ? (ಪದ್ಮಸ. ೨೨೨) ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಿದ್ದೆಗೆ ಜಗಳವಾಗುವುದುಂಟೆ ಆದರೆ ನೆಮ್ಮದಿಯುಂಟೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೪-೫೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಮ್ಮತಿ ; ತೆಲು. ನೆಮ್ಮದಿ]

ನೆಮ್ಮದಿಗ (ನಾ). "ನೆಮ್ಮದಿವಂತ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ; ಬಲ್ಲಿದ" (ಜಾನಕೋ. ೧೨). [ನೆಮ್ಮದಿ+-ಗ$_2$]

ನೆಮ್ಮದಿಪರ (ನಾ). ಬದುಕಿಗೆ ಬವಣೆ ಪಡಬೇಕಾಗಿರದವನು ; ಹೊಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಗೆ ಸಾಕಾಗಿ ಹಣ ಮಿಗುವಂತಿರುವವನು ; ಸುಖಿ ; ಸ್ಥಿತಿವಂತ ; ಶ್ರೀಮಂತ : ಒಂದೂರಿಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ನೆಮ್ಮದಿಪರರು, ಕಡಿಮೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ಬಡವರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೧).

[ನೆಮ್ಮದಿ+ಪರ$_2$]

ನೆಮ್ಮದಿವಂತ (ನಾ). =ನೆಮ್ಮದಿಪರ : ತರುವಾಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ನೆಮ್ಮದಿವಂತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಕರೆಕಳುಹಿಸಿ ನಯಭಯಗಳಿಂದ ಅವರಿಂದ ನಜರಾಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದನು (ಒಡೆಕ. ೭೨). [ನೆಮ್ಮದಿ+-ವಂತ]

ನೆಮ್ಮದಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು ; ನಿರಾಳವಾಗು : ನೆಂಟರಿಷ್ಟರ ಕಂಡು ನೆಮ್ಮದಿವಡೆದರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬-೭೦).

[ನೆಮ್ಮದಿ+ಪಡೆ$_1$]

ನೆಮ್ಮದಿವೆರು (ಕ್ರಿ). =ನೆಮ್ಮದಿವಡೆ : ನೆಮ್ಮದಿವೆತ್ತು ವಿಶ್ರಮಂದಳೆಗೆ ಮದೀಯ ಚಾಪಮಿದುವುಂ ಶಿಥಿಲೀಕೃತರಜ್ಜುಬಂಧನಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೩-೪೧). [ನೆಮ್ಮದಿ+ಪೆರು$_1$(<ಪೆಱು$_1$)]

ನೆಮಿ, ನೇಹಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತುಪಟ್ಟೆ,—ಅಂಚುಪಟ್ಟೆ : "ನೆಮಿ—ನೇಮಿ=ಹಳಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹುಲಿಗಿಲಮರ; ಹೊಂಗೆಮರ : "ತಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ, ನೇಮಿಃ, ರಥದ್ರುಃ, ಅತಿಮುಕ್ತಕಃ, ವಂಜುಳಃ, ಚಿತ್ರಕೃತ್–೭ ಹುಲಿಗೇ ಮರದ ಪೆಸರುಗಳು. ಹುಲಿಗಲಿ ನೆಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭).

ನೇಹಿ : ೨. "ನೇಹಿ (ನೆಮಿ)— ನೇಮಿ = ಒಂದು ಮರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩) ; ಕಲ್‌ಮುತ್ತುಗ, ಕಲ್‌ಹೊನ್ನೆ, ಕರಿಹೊನ್ನೆ, ನೇಹಿ (ಮೈಡಿಗಿ. ೫೯-೧೧೭೫). [<ಸಂ. ನೇಮಿ]

ನೆಮಿಗೆ 'ನೆಮರ್ಗೆ' ನೋ.

ನೆಮಿಸು 'ನೆಮರ್ಿಸು' ನೋ.

ನೆಮು$_1$ 'ನೆಮರ್$_1$' ನೋ.

ನೆಮು$_2$ 'ನೆಮರ್$_2$' ನೋ.

ನೆಮುಗೆ 'ನೆಮರ್ಗೆ' ನೋ.

ನೆಮುಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶಾಂತಿ ಹೊಂದು ; ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪಡೆ ; ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳ್ಳು : ಮನಂ ನೆಮುಗೆಗೊಂಡು ನೆಲೆನಿಲ್ವಿನಂ ತೀರ್ಥಾಟನಂಬೋಗಲೆಣಿಪೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೧೦).

[ನೆಮುಗೆ(<ನೆಮರ್ಗೆ)+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಮುಗೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನಂಬಿಕೆಯಿಡು ; ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು ; ನಂಬು ; ನೆಚ್ಚು : ಇದು ಕಾರಣ ನೆಮುಗೆವಿಡಿದು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಂಗೆ ಇದೆ ಮಾಟವಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೨-೨೨) ; ನೆಮುಗೆವಿಡಿದು ನಿಮ್ಮ ಬಸವಣ್ಣನ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡಿತ್ತು (ಮಡಿಮಾ. ೬೫-೯೫).

[ನೆಮುಗೆ(<ನೆಮರ್ಗೆ)+ಪಿಡಿ$_1$]

ನೆಯ್$_1$, ನೆಯಿ$_1$, ನೆಯ್ಯು, ನೇ, ನೇಯ್, ನೇಯು (ಕ್ರಿ). ನೆಯಿದ, ನೆಯ್ದ, ನೇತ (ಭೂತಕೃ). ನೆಯ್ದು, ನೇದು

(ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ನೂಲನ್ನು ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸು : "ನೆಯ್—ವಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ, ಘೃತೇ ಚ"(ಶಮಧಾ); ಎಳದೆನಿಸಿರ್ದ ಪಾವಸೆಯ ತಣ್ಣೆಲೆಯಿಂದಮೆ ನೆಯ್ದ ಸೀರೆ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೯) ; ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೆರಡು ಹಳವಿಗೆಯುಂ ನೆಯ್ವ ಮನೆಯೊಂದು ಹೇಱೆನಲು ಎಲೆ ೧೦೦ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೨೧-೩೭ ; 1087) ; ಈ ಸೀರೆಯ ನೆಯ್ದವ ನಾನೋ ನೀನೋ (ದೇದಾವ. ೭೦-೧೪೭) ; ಇಂಗದಿರಿಂದೆ ನೆಯ್ದುದೆನಲಪ್ಪ ದುಕೂಲದ ಕಮ್ಮನಪ್ಪ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆನಲ್ಕೆ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಕಾಂತಿ ಮುಸುಂಕೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೪೯) ; ಅಂಬರದ ನಡುವೆ ಬಹುತರದಿಂ ನೆಯ್ದಂಬರದೊಳ್ ಕೆಯ್ಗೊಳಿಸಿದ ಚುಂಬಿತರತ್ನಂಗಳಂತೆ ತಾರಗೆ ಮೆಱೆಗುಂ (೧೧ಕ. ೪-೯೧); ಈರಾಜರ್ವತ್ಸರಂಗಳು ಜಾಣ್ಮೆಯಲಿ ನೆಯ್ದು ಮಡಗಿದುತ್ತಮವಸ್ತ್ರಮಂ ಪ್ರಿಯವಡರಿ ಬೇಡಿದಡೊಬ್ಬ ತಪಸಿಗೆ ಕೊಡನೆ ಜೇಡರ ದಾಸಂ (ಬಸಪು. ೧೧-೩೬). ೨. ಹೆಣೆ ; ಜೋಡಿಸು : ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ನೆಯ್ದೋರಂತೋಱೆಯರ್ ತೊಡೆದಂಗಾನು ಲೇಪನದ ಸೌರಭ್ಯಮಂ ತೆರಳ್ಚಿ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೨೯ ಪ). ೩. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ಬೈದರಿಂದ್ರನನಿಂದುಮೌಳಿಗೆ ನೆಯ್ದ ರಥ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ನಾಳವ ಕೊಯ್ದರೋ ಹುಗ್ಗಿಗರೆನುತೊಱಲಿದುದು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೭-೨೫) ; ನಾನು ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನೆಯ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಪಾರಾಗಲರಿಯದೆ ಒದ್ದಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಸುಖ ಶಾಂತಿ ಎಂದಿರುವ ಮನ (ಮೋಲಿಪೂ. ೧೨೨ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೪. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳು ; ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆರೆ,— ಕೂಡು : ಕಿಱುಬಿದಿರುಗಳ ಕಂಟಕಿಗಳು ನೆಯ್ದುಕೊಂಡಿಱುಹೆಗೆ ದಾರಿಯ ಕೊಡದೆ . . . ಮುಸುಕಿಹವು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೪೫). **ನೆಯಿ$_1$:** ೧. ನಾರು ನೂಲು ಕ್ರಿಮಿಜ ರೋಮಂಗಳಿಂದೆ ನೆಯಿದ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಯ್ದಾ, ನೈದಾ] ಆ ಸೀರೆ ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಕ್ಕು (ಪುಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೭). **ನೆಯ್ಯು :** ೧. ನೆಯ್ಯುವವನಿಗೆ ಲಾಳಿ ನಗಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ (ಗಾದೆ). **ನೇ :** ೧. ಒಂದೇ ಮಗ್ಗದಲಿ ನೇತ ಕವಿತೆ ಶಬಲಾಂಶುಕವನುಡುತ ಕವಿಗತಿಸುಖವ ನೀಡು (೧೪ವಿಂ. ೨೩-೬೯). ೪. ವೇದಪುರುಷನ ವಿಗ್ರಹದಲಿ ವಿಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಬಿಸಜಸಂಭವನಾದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತದೇವರು ನೆಲೆವನೆಗಳಾಗಿ ನೇದುಕೊಂಡಿಹರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೬೪) . ೫. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಮೆರೆವ ಹೊಂಬಿಸಿಲ್ಕೆಸಿಲಿಂ ತೊಡವುಗಳ ಸಮರೆ ತೆರೆದ ಹೊಲಮಂ ನೇದು ಮನೆಯೊಸಗೆಯಂತೆ ನರುಗಂಪು ತುಂಬಿತೆನೆ ಬಾಗೆ ಬಂದಂ ದೊಡ್ಡ ಮರಿಯಾನೆ ಬೆಳ್ಳಿಹೊರೆ ತರುವುದೆಂಬಂತೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೨-೧೩೦). **ನೇಯ್ :** ೧. ವಪತೇ = ನೇಯ್ದಪಂ (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೬೦); ಸಂತೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮೂರು ಮೊಳ ನೇಯ್ದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ನೇಯು :** ೧. ಮುಂಬಯಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ವರ್ತಕರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಿಂದ ನೂಲುವ, ನೇಯುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಕಾರಖಾನೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೯) ; ಹಬ್ಬಿರುವ ಹಳೆಮಾಟ ಹೊಸ ಹೊಸೆಯ ನೇಯುವುದು ಇಬ್ಬೆಳಕಿನಿಂ ತೊಳಗಿ ಪಡೆದುಡೆಯ ಗೆಲುವಂ (ಕಾಲೂರ. ೭೦-೧೨೫) ; ಅವಸರಕ್ಕೆ ಮೂರು ಮೊಳ ನೇಯಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೩. ಒಡಲ ನೂಲಿನಿಂದ ನೇಯುವಂತೆ ಜೇಡ ಜಾಲಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪-೯); ಈ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ನೇಯುವಾಗ . . . ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅವು ಕೂಡುವುವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೋಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಚಂಡಿಮ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಪದಗಳನ್ನು ಗೀತರೂಪವಾಗಿ ನೇಯುವುದು, ಅವುಗಳ ಓಟವೇ ನೃತ್ಯದ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇವು ಮುಖ್ಯ (ಭಾವಗೀ. ೪೯); ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿ, ತನಿಖಿಸಿ ನಾನು ನನ್ನ ಜಾಡನ್ನು ನಿವಾಂತವಾಗಿ ನೇಯತೊಡಗಿದೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ನೆಯ್ ; ತುಳು. ನೆಯ್, ನೆಯಿ; ತೆಲು. ನೇಯು ; ಕುವಿ. ನೆಹ್ನಾಯ್]

ನೆಯ್$_2$, ನೆಯಿ$_2$, ನೈ$_2$ (ನಾ)· ೧. ತುಪ್ಪ ; ಆಜ್ಯ : "ನೆಯ್—ವಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ, ಘೃತೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); "ನೆಯ್ಯೆಂದಾಜ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೭-೧೩೭); ನಾಯ್ಗೆ ನೆಯ್ಯಕ್ಕುಗುಮೇ (ಸಮಪ. ೪-೩೯); ಗರಗರನಾದುದು ಕೂಱ್ ನೆಯ್ ಸುರಯಿಯ ಕಂಪಾಯ್ತು ಸಟ್ಟುಗಕ್ಕಂ ಮೊಸರ್ಗಂ ಪಿರಿದುಂ ಪೋಕರ್ಣಿಯಾದುದು ಕರಮುನಿದಾಯ್ತುಱಕೆ ಹೊದಕನಲ್ಲದೆ ಹೊರಕಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೯೦); ಪಿರಿದುರಿದ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ನೆಯ್ಯನೆಱೆವಂದದಿಂ ಪರಿಪರಿಯ ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತುಗಳ ನುಡಿವ (ಚಾನ್ನಚಂ. ೧-೯೬) ; ಕಿಚ್ಚು ನೀರಿಂದ ನಂದುವುದದು ನೆಯ್ಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚುವುದು (ಭರತ. ೬೫-೪೦) ; ಘಟ್ಟಿಗೊಂಡ ತಿಳಿನೆಯ್ಯಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೮೫). ೨. ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಪುದಿದಡವಿಯ ಕಟ್ಟಿಲೆ ಸೂಲಧೊಳಿಕ್ಕಿದೊಡಿಬಿದು ಸೋರ್ವ ತಿಂಗಳ ಪೆಣದಂದದಿನಿರ್ದುದುರ್ವಿ ಕೆಱಗುರ್ಕಿದ ನೆಯ್ಯಿಂ ಜೇನ ಪುಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಮರಗಾಡೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬) ; ಜೇನ್‌ಹುಟ್ಟಿಯಿನೊಯ್ಯನೆ ನೆಯ್ಸೊಸರುವವೊಲ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೯). ೩. ಎಣ್ಣೆ ; ತೈಲ : ಸೌಂದರಿಗೆ ಸಮಂತು ನೆಯ್ಯನೊಸೆದೆಱೆಸಿದರ್ ಕುಲಕಾಮಿನೀಜನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೨೦) ; 'ನೆಯ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ತೈಲ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿತ್ತು (ಸಂಶೋಧ. ೮೮). **ನೆಯಿ$_2$:** ೪. ಜಿಡ್ಡು : ನೆಯಿ ಹತ್ತದ ನಾಲಿಗೆಯಂತೆ ಹುಡಿಹತ್ತದ ಗಾಳಿಯಂತೆ . . . ಇರ್ದನಯ್ಯಾ (ವಚಸಂ. ೪೭೮-೧೮೬). **ನೈ$_2$:** ೧. ಕೈ ಮುಟ್ಟದ ಗತಿಯಂತೆ ನೈ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಯಿ] ಮುಟ್ಟದ ನಾಲಿಗೆಯಂತೆ ಪವನ ಮುಟ್ಟದ ಪರ್ಣದಂತೆ ಭಾವಭ್ರಮೆಯೊಳಗಿದ್ದೂ ಇಲ್ಲದ ಶರಣನ ಇರವು ಸದಾಶಿವಮೂರ್ತಿಲಿಂಗದ ಅಂಗವು ತಾನೆ (ಅಱೆಮಾ. ಕ. ೧೫೯-೬೧೧ ; ಗಣಭಾ. ೧೨೧-೪ ನೋ).

ನೆಯ್ಯನಿಳುಹು = ನೆಯ್ಯಿಳಿಸು : ಮಂಗಲವಾಗು ನೀನಜಿತಸೇನಂಗೆನು ತಂಗನೆಯರು ನೆಯ್ಯನಿಳುಹಿ ಉಂಗುರುಡುಕೆಗಳ ಮಾಡಿದರಭಿನವಮಂಗಲ ದೇವಿಗೆ ಮುದದಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೧೮೦). **ನೆಯ್ಯನೇಱಿಸು = ನೆಯ್ಯೇಱಿಸು :** ಲಗ್ನಸುಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಲಲನೆಯರ್ ಗಿರಿಜೆಗಕ್ಷತೆಯಿಟ್ಟು ಶೋಭಾನದುಲುಹಿನಿಂ ನೆಯ್ಯನೇಱಿಸಲಿತ್ತ ಪರಶಿವಂ ಚಲಿಸಲನುವಾದನು (ಲಕಚಂ. ೧೫-೧೯) ; ಲಲನೆ ನಿನ್ನೆರ್ದವಾಗಿದಲರೆಂಬಿವೆಂದಂಘ್ರಿಗಳಿಗೆಱಗಿಸಿ ಸಂತಗೆಯ್ವಂತೆ ಎಳೆಯಳಡಿಗೆ ನೆಯ್ಯನೇಱಿಸಿದರು ಚೆಲ್ವಕೆಳದಿಯರು . . . ಇನಿಯನ ಮನಕನುರಾಗವನೀವ ವನಿತೆಯ ದೋಮೂರ್ಲಗಳೆಂದು ಘನಕುಚೆಯರು ಸರದಿಂ ಮುಟ್ಟಿ ತೋರ್ಪಂತೆ ವಿನಯದೆ ನೆಯ್ಯನೇಱಿಸಿದರು ಮುದದೆ ಮಸ್ತಕದೊಳು ನೆಯ್ಯನೇಱಿಸಿದರಬ್ಜವದನೆಗೆ ಕೆಳದಿಯರು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೨-೩೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ. ನೆಯ್ ; ತುಳು. ನೆಯಿ ; ತೆಲು. ನೆಯಿ, ನೆಯ್ಯಿ, ನೇಯಿ ; ಗಡಬ. ನೆಯ್, ನೆಯ್ಯು ; ಗೊಂಡಿ. ನೀ ; ಕುಇ. ನೀಜು ; ಕುವಿ. ನೀಯು ; ಕುರುಖ್. ನೇತ ; ಕೋತ. ನಯ್ ; ತೊದ. ನಿಯ್]

ನೆಯಕಾರ 'ನೆಯ್ಕಾರ' ನೋ.

ನೆಯಕಿ 'ನೆಯ್ಗೆ' ನೋ.

ನೆಯಿ$_1$ 'ನೆಯ್$_1$' ನೋ.

ನೆಯಿ$_2$ 'ನೆಯ್$_2$' ನೋ.

ನೆಯಿಕಾರ 'ನೆಯ್ಕಾರ' ನೋ.

ನೆಯಿಗೆ 'ನೆಯ್ಗೆ' ನೋ.

ನೆಯಿದ 'ನೆಯ್$_1$' ಪರಾ.

ನೆಯಿದಲೆ 'ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ನೆಯಿದಿಲು 'ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ನೆಯಿದೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚು; ತೈಲವನ್ನು ಲೇಪಿಸು : ನೆರೆದು ಬಂದಾ ಗೋಪಿಯರು ತಾಂ ಸ್ಮರನ ತಂದೆಯನೆತ್ತಿಕೊಳುವತಿಹರುಷದಲಿ ನೆಯಿದೊಡೆವ ಮೈದೊಳೆದ್ಯೆದೆ ತೂಪಿಜುವ ಮುದ್ದಿಪ ಪಾಡಿ ತೂಗಿಪ ನಲಿವಿನಿಂದಿಹರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೨೬). [ನೆಯ್$_2$(<ನೆಯ್$_2$)+ತೊಡೆ$_1$]

ನೆಯ್ಕಾರ, ನೆಇಗಾರ, ನೆಯಕಾರ, ನೆಯಿಕಾರ, ನೇಕಾರ, ನೇಗಾರ (ನಾ). ನೇಯ್ಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ನೇಯುವವನು : 'ನೆಯ್ಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ. **ನೆಇಗಾರ :** ಸುಗುಟೂರ ××× ಂಕ ನಾಡಿನ ಹವಳದ ನೆಇಗಾರ ಸೆಟಿಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿಸ್ತ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೨೭೮-೪ ; 1573). **ನೆಯಕಾರ :** ಅವರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ನೆಯಕಾರರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೧೧). **ನೆಯಿಕಾರ :** "ಕುವಿಂದ—ಜೇಡ, ನೆಯಿಕಾರ" (ಗಂಗಾಪು. ೯೧). **ನೇಕಾರ :** "ಜಾಡ, ನೇಕಾರ, ಪಟಗಾರ, ದೇವಾಂಗ" (ಕಂನುಹು. ೮೪) ; ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದ ನೇಕಾರರು . . . ಪರಿಶ್ರಮ ಪಡೆದಿದ್ದರು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೯೪) ; ಬಾಳುವೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಕುಂಬಾರ, ಹಡಪಿಗ, ಮಡಿವಾಳ, ನೇಕಾರ ಮೊದಲಾದವರೂ ಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೪). **ನೇಗಾರ :** ನೇಗಾರ, ಚಮ್ಮಾರ, ಬಡಗಿ, ನಾಯಿಂದ ಇವರುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಸುಬು ಗಳಿಂದಲೇ ಜೀವನಾಧಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ದವಸಧಾನ್ಯ ಪಡೆಯು ತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹು. ೯೩). [ನೆಯ್$_1$ + -ಕಾರ(<-ಕಾಱ)]

ನೆಯ್ಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ನೇಯುವ ಕೆಲಸ ; ನೆಯ್ಗೆ : ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ಕಾರಿಕೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಪೈಠಣ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೭೫). [ನೆಯ್ಕಾರ+ -ಇಕೆ]

ನೆಯ್ಕೂಳು (ನಾ). ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದ ಅನ್ನ ; ತುಪ್ಪದ ಅನ್ನ : ನೆಯ್ಕೂಳು, ಕಡುಂಬುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಪಾಯಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ನಡೆದಾ. II, ೧೧೩೨) ; ಕಡುಂಬುಟ್ಟು ಕೋಳಿಕರಿ ನೆಯ್ಕೂಳುಗಳ ಬಿರ್ದೂಟದಿಂದ ಅವನು ಬಾಯ ಸವಿಯನ್ನು ತಣಿಸಿಕೊಂಡ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೪೬). [ನೆಯ್$_2$ + ಕೂಳು$_2$(<ಕೂೞ್$_1$)]

ನೆಯ್ಗಡಲೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆಯಿರುವ ಕಡಲೆ ; ನೆಲಗಡಲೆ ; ಕಡಲೆ ಕಾಯಿ; ಸೇಂಗಾ: ನೆಯ್ಗಡಲೆಯುಂ ಮೆಲುತುಂ (ಕುಸುಮಾ.೧೧-೧೫೯). [ನೆಯ್$_2$ + ಕಡಲೆ]

ನೆಯ್ಗೆ, ನೆಯಕಿ, ನೆಯಿಗೆ, ನೇಗೆ, ನೇಯಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವುದು; ನೇಕಾರನ ಕೆಲಸ: "ನೆಯ್ಗೆಗೆ ಮಧ್ಯನಾರಿಯೊಳಗೂಕೆ ಶಬ್ದಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೯) ; ಊತ, ಸ್ಯೂತ=ಇವು ನೂಲ ನೆಯ್ಗೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಲಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ತಿಸುಗು (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಹೊಟೆ; ಸಂಚು ; ತಂತ್ರ : ದೈವದೂರರು ಧರ್ಮಹೀನರು ನೆಯ್ವ ನೆಯ್ಗೆಗಳೆನುತ ವಿಂಗೆ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುತಿರ್ದರು ಕರ್ಣ ಕೃಪ ಗುರುನಂದನಾದಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೪-೪೬). ೩. ಎಣಿಕೆ ; ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ : ಬಿಡಿಸಿದಧರದ್ವಯ ವಿಷಾದದ ತಡಿಯ ಚಿತ್ತದ ನೆಯ್ಗೆ ಬೇಱಿೞೊಂದೆಡೆ ಯಲಿದ್ದುದು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೨೧-೧೩). **ನೆಯಕಿ :** ೧. ವಸ್ತ್ರವು . . . ಇಂಥಾ ತರದ ದಪ್ಪ ನೆಯಕಿ ಉಳ್ಳದ್ದಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಮ್ಮಾ. ೪೦). **ನೆಯಿಗೆ :** (೬). **ನೇಗೆ :** ೧. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ನೇಗೆಯ ಕಲೆಯ ವಿಷಯ ವಾಗಿ ಬಹು ಸೊಗಸಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಬಾವಿಶಾ.೧೦). **ನೇಯಿಗೆ :** ೧. ನೇಯಿಗೇ ಕೆಲಸವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೯) ; ನೇಯಿಗೆಯಾದರೂ ನಯವಿದ್ದರೆ ನಾಣ್ಯ ಸಿಕ್ಕೀತು (ಗಾದೆ).

ನೆಯಿಗೆಯವ, **ನೇಯಿಗೆಯವ**=ನೇಯುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವನು ; ನೇಕಾರ : ಇನ್ನೊಂದು ಸಣ್ಣ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ನೆಯಿಗೆಯವರ ಮಗ್ಗ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿತ್ತು (ಸಾಹೇಬ್. ೫) ; "ತಂತುವಾಯಃ, ಕುವಿಂದಃ—೨ ನೇಯಿಗೆಯವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೦) ; ನೇಯಿಗೆಯವನಿಗೆ ಯಾಕೆ ಕೋತೀಮರಿ ? (ಗಾದೆ). **ನೆಯಿಗೆ ಹುಳ**=ಜೇಡರ ಹುಳು; ಊರ್ಣನಾಭ : "ಊತಾ, ತಂತುವಾಯಃ, ಊರ್ಣನಾಭಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ, ಜಾಡಹುಳು, ಸಾಲೇಹುಳ . . . ನೆಯಿಗೇಹುಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೫೭). [ನೆಯ್$_1$ + -ಗೆ]

ನೆಯ್ಗೆಕಾಱ (ನಾ). = ನೆಯ್ಕಾರ : ತುಹಿನಕರಂ ಮಿಥುನದೊಳಿರೆ ಮಹಿಜಾದಿಗಳೀಕ್ಷಿಪಂದು ಲೋಹಾಜೀವ್ಯಂ ಮಹಿನಾಥಂ ವಿಬುಧಂ [ಭಯ]ರಹಿತಮನಂ ನೆಯ್ಗೆಕಾಱನಧನನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೩). [ನೆಯ್ಗೆ + -ಕಾಱ]

ನೆಯ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳು : ಗುಲ್ಮಮುಲಪಮಾ ವೀರುಧಂ ಸ್ತಂಬಮೆನೆ ನೆಯ್ಗೊಂಡಿರ್ದ ಹೊದಱಿನಿಸಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೬). [ನೆಯ್ಗೆ+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಯ್ದ 'ನೆಯ್$_1$' ಪರಾ.

ನೆಯ್ದಿಲ್, ನೆಯಿದಲೆ, ನೆಯಿದಿಲು, ನೆಯ್ದಿಲು, ನೆಯ್ದಿಲೆ, ನೈದಿಲ್, ನೈದಿಲು, ನೈದಿಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಕುಮುದ; ಉತ್ಪಲ : "ಇಂದೀವರಂ, ಉತ್ಪಲಂ. ಈ ೨ ನೆಯ್ದಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೯); ನೆಯ್ದಿಲ ಕಾವಂ ತುದಿಗೆಯ್ದೆ ಸೀಳ್ವ ತೆಱದಿಂ ಸೀಳ್ದಂ ಜರಾಸಂಧನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೭); ನೆಯ್ದಲೊಳ್ಳು ಗುಳಿನ ಮಾಲೆಯೆಂದಸಿಯನಪ್ಪುವ . . . ಎಗ್ಗನಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೭) ; ದಿಟ್ಟ ನೆಯ್ದಿಲ ಪೊಸವಾಸಿಗದೊಳೆಡೆಯೆನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೪) ; ತಿಳಿಗೊಳಂ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಯಿಂ ಬೆಂಚೆ ನೆಯ್ದಿಲ ಪೂವಿಂ . . . ಒಪ್ಪೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೫) ; ಗಿರಿಜೆ ಶಶಿವದನೆ ಕೊಳನಂ ಭರದಿಂ ಪುಗೆ ನೆಯ್ದಿಲೆಯ್ದೆ ದುವು ವಿಕಸನಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೨೧). **ನೆಯಿದಲೆ :** ಪದುಮ ಪಂಜಳ (ಪಜ್ಜಳ)ವರ್ಣ ನೆಯಿದಲೆ (ನೈದಿಲೆ)ಯಾಗಿರ್ದಳವ್ವೆ (ಸರ್ವಪ.೬೯-೩೭೪). **ನೆಯಿದಿಲು :** ತೊಳಪ ಕಂಬೆಳಗಿನಿಂದ ನೆಯಿದಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ನೈದಿಲ] ಬಳಗ ವನು ಸಾಲಿಡುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೧೬). **ನೆಯ್ದಿಲು :** "ಇಂದೀವರಂ— ನೆಯ್ದಿಲು, ಶುಂಠಿ, ಕರಿಯ ಕೋಷ್ಠ" (ಓಷಧಿ.೧೪); "ಚಂದ್ರಿಕಾಂಬುಜಂ— ನೆಯ್ದಿಲು, ಬಿಳಿಯ ನೆಯ್ದಿಲು" (ಓಷಧಿ. ೫೫). **ನೆಯ್ದಿಲೆ :** "ಉತ್ಪಲಂ ಇಂದೀವರಾಖ್ಯಮೆನೆ ನೆಯ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ನೈದಿ]ಲೆಗೆ ನಾಮ ಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೬) ; ಪೋಗಲಾಱದೆ ನೆಯ್ದಿಲೆ ಮುಂದೆ ಮುಚ್ಚಿತು ಮೂಗಾಯ್ತು ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗಳು (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೦೭) ; ತಳಿರಡಿಗೆ . . . ನೆಯ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ನೈದಿ]ಲೆ ಕಣ್ಗೆ ಬಾಳೆ ತೊಡೆಗೆ . . . ಗಿಳಿಗಳಿಂಚರಕೆ ಸೋಲ್ದವಯವಂಗಳೊಳ್ಳೆಲಸಿದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೪) ; ನೆಯ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೈದಿ]ಲೆ ಪಗಲ್ಮುಗಿಯದು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹಿಮಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೯). **ನೈದಿಲ್ :** "ಉತ್ಪಲಃ—ಕೋಷ್ಠ, ಲಾಮಂಚ, ನೈದಿಲ್, ಸುಗಂಧಿ, ಮಾಗಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫) ; ಕಣ್ಗಲೋ ದೊರೆವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ನೈದಿಲೋ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೩೯) ; ನೈದಿಲ ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಮಂಡೆಯೊಳಿಟ್ಟೆನಂಜುಳಿಯ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೫-೨೮) ; ಪದ್ಮಮಂ ನಿಂಗೆ ತೊಱಿದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಲೆ ನೈದಿಲೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪). **ನೈದಿಲು :** "ಜಾತ್ಯುತ್ಪಲಂ – ನೈದಿಲು" (ಓಷಧಿ. ೬೨) ; ನಳಿನದಳದೊಳಗಡಗಿದವು ನೈದಿಲುಗಳಲಿ ತನಿಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯ ಕಳರವಕೆ ಬೆಚ್ಚಿದುವು. . . ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಗಳು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೫) ; ಸೀದವಾ ಮಗ್ಗುಲಿನ ಮೈಯಲಿ ನೈದಿಲಿನ ತಾವರೆಯ ಕದಳಿಯ ನಾದಿಕೆಯ ನಾಳಂಗಳುರಿನೊರೆಗುದಿಯ

ಸಬುದದಲಿ (ತೊರಂಾ. ೩-೧೧-೪೭) ; ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು ನೈದಿಲು ಹೊಂದಾವರೆ ಪೊಂಗಿದ ಸರಸಿಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಮಯವೆನಿಪುದ್ಯಾನ ಕಣ್ಗೆ ಬೆಡಂಗಾಗಿ ರಾಜಿಸುತಿಹುದು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೯). **ನೈದಿಲೆ:** ಬಲು ಬಿಸಿಲೊಳುಱೆ ನೊಂದ ನೈದಿಲೆಗಳಿಗೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಭವಗೋಟಲೆಯು ಜೀವಿಗೆ ಸುಪ್ರಬೋಧದ ಸುಳುವಿನಂತಿರೆ ಪಾರ್ಥ ಮೈದೋಱಿದನು ನಿಜಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೬).

ನೆಯ್ದಿಲ ಗಡ್ಡೆ, ನೈದಿಲ ಗೆಡ್ಡೆ = ನೈದಿಲೆ ಬೇರಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಡ್ಡೆ : "ಶಾಲೂಕ–ನೆಯ್ದಿಲ ಗಡ್ಡೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; "ಸೋತ್ಪಲ = ನೈದಿಲ ಗೆಡ್ಡೆ" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೨-೬೦ ಪ). **ನೆಯ್ದಿಲಗಣ್ಣೆಯ್ಯ (?)** = ಕೃಷ್ಣ : ಉಱೆ ಮೆಱೆವ ಪೆಣ್ಮಣಿಕಗಡಣವನಿತ್ತ ನೆಯ್ದಿಲಗಣ್ಣೆಯ್ಯ ರತಿಮನೋಧವಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೨೧). **ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕ** = ನೈದಿಲೆ ಹೂವಿನ ಗೆಳೆಯ,—ಪ್ರಿಯ ; ಚಂದ್ರ : ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಸಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೧೧-೫೯). **ನೆಯ್ದಿಲ ನನೆಗಾಱ** = ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕ : ಶರಧಿಯ ಬೆಳೆಗಾಱ ನೆಯ್ದಿಲ ನನೆಗಾಱ ವಿರಹದುಬ್ಬಟೆಗಾಱ . . . ಚಂದಿರನುದಿಸಿದ (ಪರ್ಧಚ. ೮-೭). **ನೆಯ್ದಿಲ ನಲ್ಲ** = ನೆಯ್ದಿಲತಕ್ಕ : "ನೆಯ್ದಿಲ ನಲ್ಲಂ . . . ಇರುಳೆಱೆಯನಪ್ಪಂ" (ಚತುನಿ. ೨೧೧). 'ನೆಯ್ದಿಲ್ನಲ್ಲ' ಪರಾ. **ನೆಯ್ದಿಲ ಬಣ್ಣ** = ನೈದಿಲೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ ; ಕಪ್ಪು : "ಶ್ಯೇನಿಯೆಂಬುದು ನೆಯ್ದಿಲ ಬಣ್ಣಂ [ಪಾಠಾಂ. ನೈದಲ ವರ್ಣ]" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೩). **ನೆಯ್ದಿಲ ಮಯ್ದುನ** = ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕ : (೬). **ನೈದಿಲರಸ** = ನೈದಿಲೆಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ಕರಯುಗಳತಳದಲಿ ಪಾದದಲಿ ಪದ್ಮಂಗಳೆಡದಲಿ ಮತ್ತೆ ನೊಸಲಿನಲಿ ನೈದಿಲರಸನ ಚಿಹ್ನವಿವು ತಾನೈದಿಹವು (ತೊರಂಾ. ೫-೩-೯೦). **ನೈದಿಲ ಸಖ** = ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕ : ವಿರಹಿಗಳಯ್ಯ ನೈದಿಲ ಸಖನುಡುರಾಜ ಸರಸಿಜರಿಪು ಮೃಗಧರನೆ ತರುಣಿ ರೋಹಿಣಿಯ ಚಂದ್ರನೆ ನಲ್ಲ ಬಾ ಎಂದು ಕರೆದು ಚಕೋರನುಲಿದವು (ನಿಜಸಾಂ. ೩-೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೆಯ್ತಲ್ ; ತುಳು. ನೈದಲ್]

ನೆಯ್ದಿಲು 'ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ನೆಯ್ದಿಲೆ 'ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ನೆಯ್ದಿಲೆಗೋಲ್, ನೈದಿಲೆಗೋಲ್ (ನಾ). ನೈದಿಲೆಯ ಹೂವಿನ ಬಾಣ ; ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ : ಗಂಡಲರ್ವಕ್ಕಿ ತಿಱಿವಾಂತ ಕುಸುಮ ಕೋದಂಡವನೆಡಗೆಯ್ಯೊಳಾಂತು ಚಂಡವಿಕ್ರಮ ನೆಯ್ದಿಲೆಗೋಲ ತಿರುಹುತ ಕಂಡನು ಕುಳಿತಿರ್ದ ಶಿವನ (ಮೋಹತ. ೭-೫೨). **ನೈದಿಲೆಗೋಲ್ :** ಗೊಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಚಾಪ ಸರೋಜ ನೈದಿಲೆಗೋಲ್ಗಳ ಕುಸುಕಿಱಿದು (ಮೋಹತ. ೭-೨೩). [ನೆಯ್ದಿಲೆ (<ನೆಯ್ದಿಲ್)+ಕೋಲ್$_1$]

ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಳೆಯ (ನಾ). ನೈದಿಲೆ ಹೂವಿನ ಗೆಳೆಯ ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ, ಸವಿಗಡಲಣುಗಂ . . . ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಳೆಯಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೨೩) ; "ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಳೆಯಂ ವಿಧು ಬೆಳ್ಗದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೯) ; "ಎರಳೆಗುಱಿಪಂ ಚಂದ ನೆಯ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ.ನೈದಿ]ಲ್ಗೆಳೆಯಂ . . . ಬಿದುವೆನಲ್ ಚಂದ್ರನಾಮವು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೭). [ನೆಯ್ದಿಲ್+ಕೆಳೆಯ]

ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ತೆಜ್ಜಿಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಱೆಯಾ ಏಱಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೩ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ).

[ನೆಯ್ದಿಲ್+ಕೆಱೆ]

ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ, ನೈದಿಲ್ಗೊಳ (ನಾ). ನೈದಿಲೆ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ ; ಕುಮುದಸರೋವರ : "ಕುಮುದ್ವತೀ, ಕುಮುದಿನೀ, ಕೈರವಣೀ—ಈ ೩ ನೆಯ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ.ಯ್ದ]ಲ್ಗೊಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೧) ; ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳನಲರ್ದತ್ತೆನೆ ಕಣ್ಗಳ ಬಳಗಮಾಗಳಿಂದ್ರಂ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೮) ; ವಿರಹವಿಹ್ವಲತೆಯಿಂ . . . ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂಗಳೊಳೋಲಾಡಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೪) ; ಶೀತಾಂಶು ತೀವಿದ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನೆ ಬನಂ ಚಿತ್ತೋತ್ಸವಾಲಂಬನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೭) ; ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ ಕಾಯ್ದೋವದೆ ಪೋರ್ವ ಪಲವು ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂದೆಯ್ದಣ್ಮುವ ಸೀರ್ಪನಿಯೊಳ್ ತೊಯ್ದೊಯ್ಯನೆ ಗಾಳಿ ಕೂಡೆ ತೀಡುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೪). **ನೈದಿಲ್ಗೊಳ :** "ಕೈರವಣಿ ಕುಮುದಿನಿಯೆನಲ್ಕೆ ನೈದಿಲ್ಗೊಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೭).

[ನೆಯ್ದಿಲ್+ಕೊಳ$_2$]

ನೆಯ್ದಿಲ್ನಲ್ಲ (ನಾ). "ಚಂದ್ರ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೧೦೭).

[ನೆಯ್ದಿಲ್+ನಲ್ಲ$_1$]

ನೆಯ್ದಿಲ್ಪಗೆಯ 'ನೆಯ್ದಿಲ್ವಗೆಯ' ನೋ.

ನೆಯ್ದಿಲ್ವಗೆಯ, ನೆಯ್ದಿಲ್ಪಗೆಯ (ನಾ). ನೈದಿಲೆ ಹೂವಿನ ಶತ್ರು ; "ಸೂರ್ಯ, ರವಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೆಯ್ದಿಲ್ಪಗೆಯ :** "ನೆಯ್ದಿಲ್ಪಗೆಯಂ ರವಿ ಕೆಂಗದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೯).

[ನೆಯ್ದಿಲ್+ಪಗೆ$_2$+–ಅ$_7$]

ನೆಯ್ದು 'ನೆಯ್$_1$' ಪರಾ.

ನೆಯ್ಯಿಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮದುವೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಹಾಲು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ಅಂಬಿನ ಕೋಲನ್ನು ಮದುಮಗಳಿಗೆ ತಲೆಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಾಲಿನ ವರೆಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ (ಸಂಪ್ರದಾಯದ) ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡು : ಒಂದಿಬ್ಬರು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಬೇಗನೆ ಬನ್ನಿ. ನೆಯ್ಯಿಳಿಸೋ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮುಗಿಸೋಣ (ರೂಢಿ). 'ನೆಯ್ಯೇಱಿಸು' ಪರಾ.

[ನೆಯ್$_2$+ಇಳಿಸು(<ಇೞಿಸು)]

ನೆಯ್ಯು 'ನೆಯ್$_1$' ನೋ.

ನೆಯ್ಯೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸುರಿ,—ಎರೆ ; ಆಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಯ್ಯು : ಉರಿಗಿಚ್ಚಿಗೆ ನೆಯ್ಯೆಱೆಯೆ ಕೆದರ್ವಂತೆ ಕೋಪಂ ಕೆದಱಿ (ಅದ್ಭುತ. ೧೫-೫). [ನೆಯ್$_2$+ಎಱೆ$_1$]

ನೆಯ್ಯೇಱಿಸು, ನೈಯೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮದುವೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಹಾಲು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ಅಂಬಿನ ಕೋಲನ್ನು ಮದುಮಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯ ವರೆಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ (ಸಂಪ್ರದಾಯದ) ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡು : ಅಲರಂಬಿಂ ತಲೆಯೊಳ್ ಕೆಯ್ಯಿಡುವಂತೆವೊಲಲರಂಬಿಂದಬ್ಜಮುಖಿಗೆ ನೆಯ್ಯೇಱಿಸಿದರ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೫೧) ; ಸುಮನಃಶರವಿವು ಕನ್ಯಾಭಿಮಾನದಾಜ್ಞೆಗೆ ಪಳಂಚಲಣ್ಮದೆ ಸುತ್ತುಂ ಭ್ರಮಿಯಿಸಿದವುವೆನೆ ಸತಿಯರ್ ಕುಮಾರಿಗರ್ಚಿಸಿದ ಶರದ ನೆಯ್ಯೇಱಿಸಿದರ್ (ಪರ್ಧಪು. ೭-೫) ; ಚಂದನರಸಂ ತೀವಿರ್ದ ನಳಿನಪತ್ರದ ಘಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ಮುಂದಿರ್ದ ವಸಂತನಂ ನೋಡುತುಂ ನನೆಯಂಬಿಂ ನೆಯ್ಯೇ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಯಿಯೇ, ನೆಯ್ಯೇ, ನೇ] ಱಿಸುವ ರತಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾನುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೬೯) ; ಕನ್ನೆಯಂ ಪೆರ್ಮಂಡಿರ್ಬಂದು ನೆಯ್ಯೇಱಿಸಿ ಸೇಸೆಯಿಟ್ಟು ಮಿಸಿಸಿ ದುಕೂಲವನ್ನುಡಿಸಿ ಕಯ್ಗೆಯ್ದಿನ್ಸದಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ.೧೧-೧೩ ಪ); ಪಾಡಿ ಪರಸುತ್ತ ನೆಯ್ಯೇಱಿಸಿ ಪತಿವ್ರತಾಪಟ್ಟಗಟ್ಟುತ್ತ ಮದುವಳಿಗೆ ಪೆಸರಿಡುತಿರಲ್ಕೆ (ಸಂಗಿರಾ. ೬-೩೪). **ನೈಯೇಱಿಸು :** ಚೆನ್ನೆಯರೊಲಿದು ನೈಯೇಱಿಸಿದರು ರಾಜಕನ್ನೆಗೆ ನನೆಯಂಬಿನಿಂದ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೭೬) ; ಸಡಗರದಿಂದಡಿ ತೊಡೆ ಮೊಲೆ ಮುಂಗಯ್ ಮುಡುಹು ಮಡಗಳೆಡೆಗಳೊಳು ಬಿಡದೆ ನೈಯೇಱಿಸಿದರು ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲಿಗೆ ಒಡನಲರಂಬೇಱಿಪಂತೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೭೭).

'ನೆಯ್ಯಿಳಿಸು' ಪರಾ. ☞ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮದುಮಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾದರೆ, ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಂದರದ ಕಂಬಕ್ಕೂ, ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ : "ತುಪ್ಪದ ಕೊಡಕ ಇಪ್ಪತು ಕೀಲಿ ಕರುಪಿ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಹಿಡಿವ ಸರಳಂಬ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂಧು ಬಳಗೆಲ್ಲ ನಯನೇರೂನು ಬನ್ನಿರೆ, ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲದಾಗ ಮಿಂಚೆಣ್ಣೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕೆಂಚೆರೈವರು ಕೈ ವಿಡಿದು ಹಂದರದ ಹಾಲುಗಂಬಕ ನಯನೇರೂನು ಬನ್ನಿರೆ, ಬೆಳ್ಳಿ ಬಟ್ಟಲದಾಗ ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ನಲ್ಲೇರೈವರು ಕೈವಿಡಿದು ಮಂಟಪದ ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಯನೇರೂನು ಬನ್ನಿರೆ" (ಲೋಕಗೀ. ೪೨).

[ನೆಯ್$_2$ + ಇೞಿಸು]

ನೆಯ್ಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ). = ನೆಯ್ಯೆಱೆ : ನೆಗೆದುರಿವ ತಲೆಯ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳೊಗು ಮಿಗೆ ನೆಯ್ಪೊಯ್ದು ತೆಱದೆ ಪೊಣ್ಮಿದ ಮುನಿಸಿಂ ಭುಗಿಲಸುರಿದೆಬ್ಬಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೧). [ನೆಯ್$_2$ + ಪೊಯ್$_2$]

ನೆಯ್ಸು, ನೇಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೇಯುವಂತೆ ಮಾಡು : (ಶಿ). **ನೇಯಿಸು :** ಮನೆ ಮನೆಯಲ್ಲೂ ರಾಟೆಗಳಿಂದ ನೂಲು ತೆಗೆದು ಮಗ್ಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ನೇಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಳಹು. ೯೩).

[ನೆಯ್$_1$ + -ಸು$_1$]

ನೆರ$_1$ 'ನೆಱ$_1$' ನೋ.

ನೆರ$_2$, ನೆರವು$_1$, ನೆಱವು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಹಾಯ; ಬೆಂಬಲ; ಒತ್ತಾಸೆ: ನೆರಮುಕ್ಕಾ ಪರಮ ಕವೀಶ್ವರರೆಮಗೀ ಕೃತಿಯೊಳಕೃತಕಾಚಾರಪರರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೪); ವಿರಹಿಗಳಂ ತೆರಳ್ಚಿ ತುಱುವಲ್ಲಿಗೆ ನೀಂ ನೆರಮಯ್ಯೊಳಕ್ಕೆ ನೀಂ ಬರೆ ಭುವನಂಗಳೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುದೀ ಮಧುಮಾಸಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೦ ಅಡಿಪದ್ಯ) ; ಇಱಿವೊಡೆ ನೆರವೊಳೆಮಿನಿಬರುಮಿಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೩) ; ಇಂತಾರುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ನೆರಮಂ ಪಾರದೆ ಪೋಗಿ ಪರಮಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಹರನಾಲಯದೊಳ್ ಗಿರಿಜಾತೆಯಿರ್ಪುದುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೧ ಪ). ೨. ಆಸರೆ ; ಆಧಾರ : ಅರಿಗನ ಬಟ್ಟನಂಬುಗಳ ಬಲ್ಸರಿ ಸೋಂಕುಗು ಮೇಱಿಮೆನ್ನ ತೋಳ್ನೆರಮೆನಗೆನ್ನ ಬಿಲ್ಲೆ ನೆರಮೆಂದು ವರೂಥತುರಂಗಮಂಗಳಂ ತುರಿಪದೆ ತಾನೆ ಚೋದಿಸುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೬); ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯ ನೆರಮೊ ಪೊಱನೋಟಮೋವುದೆಂದು ಮುರಿದು ನೋಟ್ಟನೆನೆ ತುಱುಗೆಮೆಯುರೆದೆಱೆದ ಕಣ್ಣೊಚ್ಚತಮಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೦). ೩. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಜಾಣ್ಮೆ (?) : ಗದೆಯಿಂದಂ ಪೊಯ್ಯುಗಳಂ ಬಿಂಬಿಪ ನೆರ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ವೆಸೆಯಲ್ (ಜಗವಿ. ೭-೯೩). **ನೆರವು$_1$:** ೧. ದೇವ ಬೆಂಬಲಂ ಮನಸಿಜನೀಗಳಾಱು ಋತುವುಂ ನೆರವೆಂದೊಡೆ ಸೋಲದಿರ್ಪರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೧); ನೆರವಾರೆನಗಿರ್ದಪರೆತ್ತ ವೋಪೆನೊರ್ಬರುಮೆನಗಾಸೆಯಿಲ್ಲ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೨) ; ನೆರವೆನಗಕ್ಕುಮಿಾ ಸತಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಬಾಳಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೮೯) ; ಶರಭಮಿದಿರ್ಚೆ ಸಾರ್ಚೆ ಗೆಲಲುಂ ಕೊಲಲುಂ ನೆರವಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ಹರಿ . . . ಇರದಿದಿರಾಗಿ ಸತ್ತು ಜಸಮಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೮) ; ಬಂದು ಸಮಸಪ್ತಕರ ದೂತರು . . . ನಂದಗೋಪನ ಮಗನ ಬಿಡು ನೆರವಿಂಗೆ ಕರೆ ಹರನ ಎಂದವಗಡಿಸಿ ಹಿಡಿದರು ಫಲುಗುಣನ ಸೆಱಗ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೪-೨೩) ; ಬೆಳೆಯಿಸಬಹುದು ನೀನೀ ನೀರ ನೆರವೊಳು ನಲುಮೆಯ ಗಿಡಬಳ್ಳಿಗಳನು (ಇಂಚಾಪ. ೮೪-೮೭). ೨. ನೆರವಿಲ್ಲದಿರೆ ನಿಲುತ ಕೂಡಿದೊಡಾಗ ನಡೆಯುತ್ತ ಮೆಲ್ಲನೀತಂ ಬರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೩) ; ಗುರುವೆಂದು ವಿನಯಗೂಡಿರ್ಪುದಿನಿಯನೊಳು ನೆರವೆಂದು ನೆಱೆ ನಂಬುವುದು (ಹಏಬ. ೩-೪೦). ೪. ಹಾಲು ಹೆಪ್ಪಾಗಲು ಸಹಾಯವಾಗುವ ವಸ್ತು. 'ನೆರವು ಹಾಕು' ಪರಾ. △ **ನೆಱವು$_2$:** ೧. ಧರೆಗೆಲ್ಲಂ ತನ್ನ ಬಾಹಾಬಳದ ನೆಱವು. . . ತನ್ನೂರ್ಜ್ಜಿತಖ್ಯಾತಿಯೊಳ್ಪಚ್ಚರಿಯಾಗುತ್ತಿರ್ಪನಂ ರಂಜಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೪-೧೬ ; 1077).

ನೆರಮಾಗು, ನೆರವಾಗು = ಸಹಾಯವಾಗು ; ಬೆಂಬಲ ನೀಡು : ಭೂಭುಜನ ದೋರ್ದಂಡಕ್ಕೆ ಪುಣ್ಯೋದಯಂ ನೆರಮಕ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨೫); ಆಂ ನೆರಮಪ್ಪೆನುಗ್ರ ಕಿನ್ನರಸುರದನುಜೋರಗರ ಕದನಮೇಂ ನಿನಗರಿದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೪) ; ಒಡನೆ ನಡೆಪಿದ ನಾಲ್ವರ್ ನೆರಮಾಗಿ ಪೋದರಂತಕಪುರಕ್ಕೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೪) ; ಎನಗೆ ನೆರಮಾದುದಿದೆಂದಾಗಳೆರ್ದೆಗೊಂಡನಾ ಶರದಾಗಮಮುಮಂ ಪ್ರಭುಗುಣಾಬ್ಧಿ ನೀ ಕಳಹಂಸಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧); ಆಳ್ ಕುಡಿಗೆ ನೆರಮಾದೆ ನಾನ್ ; ನನಗೆ ನಾನ್ ನೆರಮಾಗದಾದೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೬-೩೧೩) ; ಇನ್ನಿರೆನೆನ್ದು ಸಿಙ್ಗದನ್ತಿರೆ ಹರಿ ಬೀರಲಕ್ಷ್ಮಿ ನೆರವಾಗಿರೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧-೧೮ ; 950) ; ಭಲವಂತರ್ ನೆರವಾಗಲ್ . . . ತಾಂ ಬಲುಭಾಗ್ಯಂ ದೊರೆಗಪ್ಪುದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೫೬) ; ತೊಡಗಿದೆನೀ ಮಹಾಕೃತಿಯನೆನಗೆ ನೆರವಾಗಿ ನಡೆಸುಗೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೧೪) ; ತನಗೆ ಭರ್ಗನು ಪಡಿಯನಿಕ್ಕುವ ಧನಕೆ ನೆರವಾಗು (ಬಸಪು. ೨೯-೩೦) ; ಕಾಡುವರೆ ನಮ್ಮುತ್ಸವಕೆ ನೆರವಾದವರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೦-೭) ; ತೆರೆ ನಿಂತಾ ಮೇಲೇನೈ ಕಡಲಲಿ ನೆರವಾಗುವುದೇ ಮಿಾಯಲಿಕೆ ? (ಕಏಪು. ೪೯).

ನೆರ$_3$ 'ನೆರಂ' ನೋ.

ನೆರಂ, ನೆರ$_3$ (ಅ). ೧. ಜೊತೆಗೆ ; (ನಂಜಿಕೊಳ್ಳಲು) ಸಹಾಯಕವಾಗಿ : ಎಮ್ಮ ಮಾವಂ ಬೈಕಂದಿರಿದು ತಂದ ಕೂಟಿಗೆ ನೆರ[ಪಾಠಾಂ. ನೀರ, ನೆರೆ]ಮೆಣ್ಣೆಯನಕ್ಕುಪ್ಪನಕ್ಕೆ ಕಱಿಯನಕ್ಕೆಂದಪ್ಪೊಡಮಿಕ್ಕಿಯುಮೆಱೆಯಿಸಿಯುಮಱಿಯಂ (ಪಙ್ಗಾರಾ. ೪-೧೪). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಪಡೆದುದಯಿಸಲೆಂದುಂ ಕಾಲದೊಳಲ್ಲದುದಾರತೇಜನರ್ಕನುಮಲ್ಲಂ ಸದುದಿತಗುಣನದಱಿಂ ನಯವಿದನಪ್ಪಂ ಕಾಲಮಂ ನೆರಂ ತೋರ್ಕೆ ನೃಪಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೬). **ನೆರ$_3$:** ೨. ಅರಿಊಪ್ಪರ್ನಿವ್ವರು ಕೂಡಲೂರು ಇನೆತ್ತು ಮೂರ್ ನೆರ ಸಾಸನಮಾಗೆ ಕುದಿಯ್ಯ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೮-೬ ; 750). [<ನೆರ$_2$]

ನೆರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯ ಮಾಡು; ಬೆಂಬಲ ನೀಡು : ಅಂಗದ ತನಿಸೊಬಗಿಂಗೆ ನೆರಂಗೆಯೆ ಪೊಸವಸದನಂಗಳಾವಗಮೊಪ್ಪಿಂ ಸಿಂಗರವಡೆ ಪೆಣ್ಮಣಿಯೆ ಪದಂಗೊಳಿಸೊಳ್ಗೊಂಡರೆರ್ದೆಯ ಪೊಸ ಪೊಸ ಸೊಗಸಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೮೩) ; ಸಿಂಗರಕಿನಿಯನ ದಿಟ್ಟಿ ನೆರಂಗೆಯೆ ತಾಂ ಪೊಣ್ಮಿ ಪೂಣ್ದು ಪೊಂಗಿತ್ತಾಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೫೧). [ನೆರ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ನೆರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಹಾಯವಾಗಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಮಿರ್ವ ಕಾಡಿಗೆಗುಡಿಗಳ . . . ವಿಜಯಕಟಕಸಮದಗಜಸಾಮಜಂಗಳ ಕರ್ಪುಗಳೆಲ್ಲಮುಂ ನೆರಂಬಡೆದು ಬಳೆದ ತಮೋಮದೇಭದ ಘಟೆಯೊಡ್ಡು (ಆದಿಪು. ೧೨-೪ ಪ) ; ಆನುಂ ಬಂದಪ್ಪೆನೆಂದೊಡಾ ಪಾರ್ಥಂ ನೆರಂಬಡೆದೆನೆಂದು ಕರಮೊಳ್ಕೆತ್ತೆಂದು ಬನ್ನಿಮೆಂದು (ಪಂಚತಂ. ೨೨೮-೨೦) ; ಬಲ ನಾರಾಯಣರಂ ನೆರಂಬಡೆದು ನಿಮ್ಮೊಳ್ ಕಾದುವುದ್ಯೋಗದಿಂ ಪಲವುಂ ದ್ವೀಪದ ಖೇಚರರ್ ನೆರೆದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೪೯). ೨. ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಒಪ್ಪು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಸೂರ್ಯಜನುಂ ಋಕ್ಷಜನುಂ ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂ ನೆರಂಬಡೆದು ಪಾತಾಳಲಂಕೆಯಿಂದೆತ್ತಿ ಪೋಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೦ ಪ).

[ನೆರ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ನೆರಂಬರ್, ನೆರವರ್, ನೆರವು ಬರು (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರು ; ನೆರವು ನೀಡು : ಕಱ್ಪೊಲದೊಳ್ ಸುಱಿವ ಕಾಲಾಯಸ ಕಾಲಪುರುಷನಂ

ಕಾಳೆಗಕ್ಕೆ ಜವಂ ನೆರಂಬಂದಪ್ಪನೆಂದುಂ . . . ಉತ್ಪಾತಂಗಳ ನೇನುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕೋಪಮನೆ ಬಗೆದು (ಪಂರಾಪೂ. ೧೪–೧೨೮ ಪ) ; ಇಂತವರೆಲ್ಲರುಂ ನೆರಂಬರೆ ನಿನಗಾಂತು ನಿಲ್ ನಿನಗೆ ತೋಱುವೆನೆನ್ನ ಭುಜ ಪ್ರತಾಪಮುಮಂ (ಜಗವಿ. ೭–೨೬) ; ಅಲಂಘ್ಯಲಜ್ಜಾ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ನೆರಂಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದೊರ್ವ ಪಡಿಯಱಂ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಪರ್ಶಪು. ೪–೮೭ಪ). **ನೆರವರ್ :** ಆಗಳ್ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನವಿತಾನವಿನಿದಂ ಕಱಿಯೆ . . . ಪಲವುಂ ಬಗೆಯ ರಾಗಂಗಳೊಳ್ ಬಾಜಿಪ ಬಾಣಿಯ ಬೀಣೆಯಿಂಚರಕೆ ನೆರವರ್ಪೊಂದು ಭಂಗಿಯಿಂ ಬಾಲಕರಿಂ ರಾಮಾಯಣಮನೊಪ್ಪಿಸಿದಂ (ರಾಪೂಶ್ವ. ೧೬೨–೩೦). **ನೆರವು ಬರು :** ಮನದಂಥತೆಗೆ ಕತ್ತಲೆ ನೆರವು ಬರೆಯಾಲೋಚನೆಗೆ ಬೇಹವರ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಬರಿಸಿ ನೃಪನಿರುಳೋಲಗವ ನಿತ್ತು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦–೩೮–೨). [ನೆರ$_2$ + ಬರ್(<ಪರ್)]

ನೆರಂಬಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವನ್ನು ಬಯಸು ; ನೆರವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಸಾರಥಿಯಪ್ಪೊಡಪ್ಪನೆನಗೀತನೆ ಪೋ ಪೆಱರೇವರಿಂ ನೆರಂಬಾರೆನುತ್ತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮–೯೪) ; ಭುಜಾದಂಡಂ ಗದಾದಂಡಮೆಂಬೆರಡುಂ ಸಂಜಯ ಮಜ್ಜ ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಿಂ ಮತ್ತಾರ್ನೆರಂಬಾರ್ಪನೇ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂದವಿರಲ್ ಮತ್ತನ್ಯರಂ ಪಾರ್ವೆನೇ] (ಗದಾಯು. ೩–೪೭); ವಿಭವಾರ್ಥಂ ಸೈನ್ಯಮಂ ಪಾಲಿಸುವುದು ಸಮರಕ್ಕೇಂ ನೆರಂಬಾರ್ವುದೇ ವೀರಭಟಂ (ಜಗವಿ. ೧೩–೭೮). [ನೆರ$_2$+ಪಾರ್$_1$]

ನೆರಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯಿಸು ; ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿ ; ಅವಲಂಬಿಸು : ದೋಷಾದಿಗಳಂ ನೆರಂಬಿಡಿದವಂ ಮತ್ತೇಕೆ ಕೈವಾರ್ದಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨–೩೩). [ನೆರ$_2$+ಪಿಡಿ$_1$]

ನೆರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ನೆರವನ್ನು ಹೊಂದು : ಇನಿಸಂ ಪೋಲೆ ಸಮಸ್ತಜಾತಿಗಳ ರೂಪಂ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಾಂಡವ್ಯನ ಚೀರಘಟ್ಟೆಯುಳವಲ್ಲೆಂದಟ್ಟಿಱಿಂ ಚಿನ್ನಪೂವಿನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಯೂಖಲೇಖೆಗಳನಂತಾ ಚಿತ್ರನಿರ್ವಾಹರೇಖೆ ನೆರಂಬೆತ್ತಿರೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿತ್ತಂಗನಾಸಂಕುಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭–೧೧೭).

[ನೆರ$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ನೆರಂಬೇೞ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸು ; ಬೆಂಬಲಿಸುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು : ರಥಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕಬಲಮಂ ನೆರಂಬೇೞ್ದು ಕಳಿಪಿದನಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೯೨ ಪ) ; ವಾರಿಷೇಣನೆಂಬ ಮಗನಂ ಕುಮಾರಂಗೆ ನೆರಂಬೇ[ಪಾಠಾಂ. ಪೇ]ೞ್ದೀತನಂ ಬಂಧುಗಳನೆಯ್ದಿಸೆಂದು ಕಳಿಪೆ (ಚಾವುಂಪು. ೭೬) ; ನಡೆಗಟ್ಟಿಗಳನಿರ್ಬುಗರ್ಮೇಱಲ್ ಕೊಟ್ಟು ಪಿರಿದಾಳಂ ನೆರಂಬೇೞ್ದು ಕಿಱುದಂತರಂ ಕಳಿಪುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಸುಕುಪಾ. ೨–೫೯ ಪ). [ನೆರ$_2$+ಪೇೞ್]

ನೆರಕು ‘ನರಕು’ ನೋ.

ನೆರಕೆ$_1$, ನೆರಿಕೆ, ನೆರೆಕೆ (ನಾ). ೧. (ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, ಜೋಳದ ದಂಟು, ಬಿದಿರುಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ) ಮರೆ; ತಟ್ಟಿ; ತಡಿಕೆ : ತೊಳೆದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಅಂಗದವನಲ್ಲ ಹೊದಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಮುಂಡೆಯವನಲ್ಲ ಮಾತಾಡಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಬಾಯವನಲ್ಲ ಇವರು ಮೂವರು ನೆರಕೆಯೊಳಗಾಗಿದ್ದಡೆ ನೆರಕೆಯ ಹೊಱಗಿದ್ದು ಬಱಿಕಾಯನಾಗಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೋಳಿಪಾ. ೧೬೧–೬೦೨) ; ತಳಿರ ನೆರಕೆಗಳ ಮುಱಿದೋಡುತಂ (ಸಾಪೂಪ. ೭೯–೧೯) ; ಲಾಮಚದ ನೆರಕೆ ಗಱಿವೂವುಗಳ ಹೊದಕೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೮) ; ಬರಕೆ ಬುತ್ತಿಯು ಹೊಲ್ಲ ನೆರಕೆಯು ಮನೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೫೮) ; ಅರಕಲಗೂಡು ಪೇಟೆಯವಳೆ ನೆರಕೆಯ ಮನೆಯವಳೆ ಸರಕೆಂದರೆ ಕದವ ತೆರೆಯುವಳೆ (ಜೈಸರ್ವೆ. ೧೩೨). ೨. ತೆರೆ : ಪರದೆ : ಉಟ್ಟುಡಿಗೆ ಬಳಸಿದ ನೆರಕೆ ತೊಡೆಯೆ ಕಂಬವಳವಟ್ಟು ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲ್ದು ಮೆಱೆವ ಮುಗಿ ಮೇಲ್ವೊದಕೆ ಬಟ್ಟೆವೊಲೆ ಕಲಶಂಗಳಾ ಕಾಂತಿರಸವೆ ತಿಳಿಸೀರಾಗಲು . . . ಅತನುವಱವಟ್ಟಿಗೆಯೊಯೆಂಬವೊಲ್ ಪ್ರಪಾಕಾಂತಾಜನಂ (ಪದ್ಮರಾ.೮–೧೧). ೩. ಬೀಡು; ನಿವಾಸ: ನರಕ ಬೇಱಿನ್ನೇಕೆ ತನುವೇ ನರಕವಿದೆಲಾ ಯೆಲುವು ತೊಗಲಿನ ನೆರಕೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦–೮೭–೩೭) ; ಕಾಳಿಜದೇಳ್ಗೆ ಪೊಲಸಿನ ಶೇಷ ನರವಿನ ನೆರಕೆ . . . ಪುಳುಗಳ ಪುತ್ತು ದಿನದಿನ ನಾಶಮಪ್ಪ ಆಕಾರಕಾಯ (ಶಂಕದಾ. ೩–೩೬). ೪. “ತಟ್ಟಿಯ ಗುಡಿಸಲು” (ಜಾನಕೋ. ೧೨) : ಆ ತಂಟೆ ಮಾರಿ ಬಡ್ಡೀಮಗನ ಜಗ್ಲೀ ಮೇಲೆ ನೆರಕೆ ಯಾಕೆ ಕಟ್ಕೊಂಡಿದ್ದ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೪೩): ೫. ಊರೆ ; ಆಸರೆ; ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ : ಬಡತನ ಹಸಿವೆಯ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕುಡಿವರಿಯುವ ಬಳ್ಳಿಗೆ ನೆರಕೆಯಾಗಿದ್ದಳು (ಕಕೆಂಡ. ೭೯). **ನೆರಿಕೆ :** ೧. ಹರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ದಾನ ನೆರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಯು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೫). ೨. ತಟ್ಟಿ, ತೆರೆ, ನೆರಿಕೆ; ಪರದೆ; ಜವನಿಕೆ (Screen. ಇಂಕನಿ). ೪. ನೆರಿಕೆಯ ಸೂರಿನೊಳಗಿಂದ ಬೆಳಗಿನ ತಂಗಾಳಿ ಬಂದು ತಗುಲಿತು (ಅಶೋಕ. ೧೯೫). ೫. ಕರಿಕಾಲಚೋಳರಸ ಹರುಸ ಬಿತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದಿದ್ದ ಶಿವಭಕ್ತ ನಾಡೊಳಗೆ ನೆರಿಕೆ ತನಗೆಂದು ಚೆನ್ನಯ್ಯ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೧೪). **ನೆರೆಕೆ :** ೧. ನೆರೆಕೆಯುಂದದಿ ಇಡಿಗಡಿದು ಸುರಂಗವ ಕೊರೆದರು ಸುತ್ತ ನೂರಾರ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೨–೬೧).

[←ತಮಿ. ನಿರೈಚ್ಚಲ್]

ನೆರಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ (?) : ನೆಱೆದು ನಿರ್ವಾಯಂ ನರುವಾಯಂ ಮುಮ್ಮೊನೆ ನೆರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಕೆ ನಾರಾಚಂ ತಗರ್ತಲೆಯುಂ ನೆಱನರಿ[ವ] ಕ[ಣೆ] ಗೆಲೆಯಂಬು ಕಕ್ಕಂಬು ಕೆಲ್ಲಂಬು ಮೊನೆಯಂಬು [ತೀವೆ ಕಣ್ಣಂ] (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೩೯). [?]

ನೆರಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ದೆಸೆಯೊಳು ನೆರಕೆಗಟ್ಟಿದಂತೆವೊಲು ಮೇಲಾಗಸದೊಳು ಪಂದಲಿಟ್ಟಂತೆ ಮುಸುಕಲು ಶರವಲ್ಲಿ ನೋಡುವರಿಗುಬ್ಬಸವ ಮಾಡಿದುದಾ ಸಮರ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೭–೪೦).

[ನೆರಕೆ$_1$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೆರಡಿ ‘ನರಡು$_2$’ ನೋ.

ನೆರಡು (ನಾ). (?) : ಎರಡೆಂಬನ್ನಕ್ಕರ ನೆ(ವೆ?)ರಡಾಯಿತ್ತು ಕರಡಿ ತೊಡರಿದೆ ನೋಡಾ ಎರಡನೊಂದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ನೆರಡು ಮಾಯಿತ್ತು ಕರಡಿ ಬಿಟ್ಟೋಡಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಸ. ೧೦೬–೩೩೧). [?]

ನೆರತೆ ‘ನೆಱತೆ’ ನೋ.

ನೆರಪು, ನೆರಹು$_1$, ನೆರೆಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಎಂಟನೆಯ ದಿವಸದ[ನ್ದು] ಪ್ರಜಾಪರಿವಾರಮಂ ನೆರಪಿ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೬೪–೨೫ ; 1028) ; ಪರಿವಾರವಧೂಜನವಳಕಜಾಳದಿನಳಿಮಾಳೆಯಂ ನೆರಪುವಂತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೭೨ ಪ) ; ಉದಾರತಾರಾಸಮೂಹಮಂ ಚಂದ್ರನೊಳ್ ನೆರಪುವಂತೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨–೧೦೬ ಪ) ; ಸರಸಮೃದುಮಧುರೋಪಮೆಗಳಂಕುರಿಸೆ ವಸ್ತುಕ ವರ್ಣಕಂಗಳ ನೆರಪಿ . . . ರಚಿಸುವೆಂ ಕೃತಿಯ (ಒಸಪು. ೧–೧೧) ; ನೆಲೆಗೆಡಿಸುತ ನೆಲದುರ್ಗವ ನೆರಪುತ ಜಲದೊಳು ಜಲದುರ್ಗವನು ಸಲೆ ಗೋಳಿಡಿಸುತ ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳನಾ ಲಲನೆ ನಡೆದಳು ಬಲ್ಮೆಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧–೭೪). ೨. (ವಿವಾಹಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಕೂಡಿಸು ; ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಜೊತೆ ಸೇರಿಸು : ಈ ನಿಜತನೂಜೆಯುನುತ್ಸವಮುಂಗಳಾನಕಧ್ವನಿ ದೆಸೆಯಂ ಪಳಂಚಲೆವಿನಂ ನೆರಪೀಗಳೆ ವಜ್ರಜಂಘನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪–೨೬) ; ಕುಮಾರನಂ ತಂದು ನಿನ್ನೊಳ್ನೆರಪುವೆನೆಂದು ಸಂತೈಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೭೫). ೩. ಸಂಗ್ರಹಿಸು ; ಶೇಖರಿಸು ; ಕಲೆಹಾಕು : “ನೆರೆಪು (ನೆರಪು)—ಸಂಗ್ರಹೇ” (ಶಮಧಾ) ; ಧನಮುಂ ನೆರಪದೆ ವಿದ್ಯಾಧನಮುಂ ಮಾಡದೆ ತಗುಳ್ದು ನೆಗೞದೆ ತಪದೊಳ್

ಮನುಜತ್ವಮಫಲಮಾಯ್ತು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೨); ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ ನಿಂದೆಮಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂಗೆಯ್ವುದಾವು ನಿಜಾಸಿ ಪಾಪಿಗಟ್ಟಿ ಪುಣ್ಯಮಂ ನೆರಪಿ ಕೊಳ್ವೆಮೆಂದೊಡೆ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೭೯-೧೯); ಸೌಂದರಿಯರ ಗಾಡಿಗಳೊಳ ಗೊಂದೊಂದನೆ ನೆರಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆದು]ಮಾಡಿದಂ ಬಿದಿಯೆನೆ . . . ಸೌಂದರಿ ಸೌಂದರಿಯೆ ಪೆಸರೊಳಂ ರೂಪಿನೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೬); ಪಲವು ಭವಂಗಳೊಳ್ನೆರಪಿದೆನ್ನಯ ಪಾಪಮೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೧); ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಯೋಗ್ಯಂಗಳಪ್ಪ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ನೆರಪಿ ಕೌಶಿಕವಿಹಂಗಮಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಲಿರ್ದವಸರದೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೪-೮); ಚಿಂತಾಸಮುತ್ಸೇಕದಿಂದಪ್ಪುದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಮುನ್ನಂ ನೆರಪಿದ ಸುಕೃತಂ ಪಕ್ವಮಾದಲ್ಲದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೧). ೪. ಗಳಿಸು ; ಸಂಪಾದಿಸು : ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನುದಾತ್ತಯಶೋನಿಧಿ ಪುನ್ನಮಯ್ಯನುಂ ತಾಮುಪಕಾರಮಂ ನೆರಪಿದರ್ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನಚಂದ್ರದೇವರಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೧). ೫. ಹೊಂದಿಸು ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮಾಡು : ಸ್ಯೂಸ ನಿಷ್ಪಕ್ಕೆ ಎನ್ನಿಷ್ಪಮನ್ ನೆರಪುವುದೆ ಎನಿತೊ ಒಳ್ಪಿತ್ತಾಗಿ ನೇರ್ಪಾಗಿ ಕಂಡತ್ತು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೩-೨೬೦). ೬. ರಾಶಿ ಹಾಕು : ಕನಕವ ಸೇವಿಸಿ ದವ ಮಣ್ಣುಮಸಿಯನು ಕನಕವೆನುತ ನೆರಪಿದೊಡೆ . . . ಜನರದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರೆ (ನಾಗಕು.೧-೬೫). ೭. ಸಂದಣಿಸು ; ಗುಂಪುಗೂಡು; ನೆರೆ : ಗಜಾರೋಹಕರ್ ಪಸದನಂಬಡೆದೇಜಾ ವಿಜಾಜಾ ನೆರಪಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ.೧೩-೬೫ ಪ). ೮. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು : ಅರುಣಾಂಶು ಗಳಿಂ ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಕೂಟಮನರ್ಕಪೂರ್ವಪಲ್ಲವಚಯದಿಂ ನೆರಪಿಪಡು ನೇಸಜಿಸೆದುದು ಶರನಿಧಿನಾಥಂಗೆ ಪಿಡಿದ ಮಾಣಿಕಗೊಡೆಪೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧೧); ಅಜಿನಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವಜಾವಂ ನೆರಪುವ . . . ನಿಮ್ಮಯ ದರ್ಶನಕಜಾದೆಂ ಕಾರಣಮನೆನ್ನ ಪುಣ್ಯಮೆ ಪಜತೇಂ (ಚಂದ್ರಪು.೩-೭೩); ನೆರೆದುದು ವಿರಹಿಮನಸ್ತೃಣ ಶರಣದೊಳಂಗೋದ್ಭವಾಗ್ನಿಯಂ ನೆರಪುತ್ತುಂ ನೆರೆದಭ್ರಂ ಕೊರ್ವಿದುದಚ್ಚರಿಯಂ ಚಾದಗೆಯ ಗರ್ಭಮಂ ಕೊರ್ಬಿಸುತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೨); ಮಂದಹಾಸದ ಕಾಂತಿ ವಜ್ರರುಚಿಯಂ ನೆರಪೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೪ ರಗಳೆ). **ನೆರಹು₁ :** ೧. ಊರ ಮಹಾಜನವೆಲ್ಲ ಮನೋರಂತಿರೆ ನೆರಹಿ ತಂದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೩೪-೬; 11ನೆಯ ಶತ); ಮಹಾಪ್ರಮಥಗಣಂಗಳಂ ತಂದು ನೆರಹಿದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಸೀಲವ. ೬-೯); ಮಜುದಿನವಾಳುಕುದುರೆಯ ನೆರಹಿ ಧರಣೀಪಾಲ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಹೊಯ್ಸಿದನಂದು ಹೊಜಗುಡಿಯ(ಕುಮ್ಯಾಭೀ.೧-೪೩); ವೇದವ್ಯಾಸನಖಿಳನಿರ್ಜರರು ಮನುಮುನಿಗಳಂ ನೆರಹಿ (ಸೌಂದಪು. ೬-೩); ಅರಸನಂಘ್ರಿಸರೋಜಸೇವೆಗೆ ನೆರಹಿದೆನು ಶರನಿಧಿಪರೀತ ಸಮಸ್ತಕಪಿಬಲವ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೭). ೨. ನೇಹವೆಂಬ ಕುಂಟಣಿ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನೆರಹದಿರ್ದಡೆ ನಾನೇವೆ ಸಖಿಯೆ (ಮಹಾದೇ.ಬ ೧೪೦-೩೧೪). ೩. ನಿಧನವಲ್ಲದೆ ಧನವ ನೆರಹುವ ಹದನ ಏನೇ ಕಾಂಬೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೨೩); ಭೂತಳದ ಮೇಲಾ ವಿರಂಚಿಯು ತಾತ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾಡಿ ನೆರಹಿದ ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂದ (ಸಂಭಸ. ೨೬-೪). ೪. ಹೊರೆಯ ಲಜಾಯೆನು . . . ಅದಜಿಸೊಳಗೊಬ್ಬನುದರಕೆ ನೆರಹಲಾಜಿಸೆನು ಕೂಳ ನೆಂದಳು ಕುಂತಿ ನಸುನಗುತ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೧೫). ೬. ಕಂಚುಗಾಜಿನ ಬಿಡಾರದಂದದಿ ಕಂಚು ಹಿತ್ತಾಳೆ ಪ್ರತಿಮೆಯ ನೆರಹಿ (ಪುರಂದ. ೨-೨೫--೨); ತರಹೇಳು ಹೆಡಗೆ ಹೆಡಗೆಯೊಳು ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಇರಲಯ್ಯ ಸಿನ್ನ ಮೇಲೆಂದು ನೆರಹಿ ಬೇಕಾದರೆ ತರಿಸಿಕೊಂಬೆವು ಎಂದು ಹರರೂಪ ಪೊಜಮಟ್ಟನಾಗ (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೫೧). ೭. ಹರಸಿ ಮಾಡುವುದು ಹರಕೆಯ ದಂಡ ನೆರಹಿ ಮಾಡುವುದು ಡಂಭಿನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೨೨೪); "ಜನರನ್ನು ಕೂಡಿಸು" (ಬಸವ. ಕೋಶ); ಶಿವಭಕ್ತ ವೀಧಿಗಳು ನಿಂದು . . . ನೆರಹಿತ್ತು ತೆಜಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಪುರದೊಳಗೆ (ಅಸೀರ. ದೇ. ೮೪-೮). ೯. ಕೂಡು ; ಮದುವೆಯಾಗು ; ವಿವಾಹವಾಗು : ಮಡದಿಯರ ನೆರಹಿದರೇನು ಒಡವೆಯ ಗಳಿಸಿದರೇನು ಶಿವನೇ ನಿಮ್ಮನಜಾಯದ ಮನುಜನ ಒಡಲೆಂಬುದು ಹೊಲೆಜೋಗಿಯ ಕೈಯ ಒಡೆದ ಸೋರೆಯಂತೆ ಕಾಣಾ (ವಚಸಂ. ೩೧೮-೯೨). ೧೦. ಬೆರಸು : ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಮಣ್ಣಿನಲಿ ನೆರಹಿ ಉಣ್ಣದೆ ಹೋಗದಿರಾ (ಬಸವ. ೨೦೧). ೧೧. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು (?) : ಕುರಪ ನೀನೇ ಕಳುಹದಿರ್ದೊಡೆ ಪರಮಮುನಿ ದೂರ್ವಾಸರಲಿ ನೀ ನೆರಹಿದಂದವ ಮಾಡುವೆನು (ಸಂಭಸ. ೨೦-೫೯).

ನೆರಪು : ೧. ಕಂಪಿನ ಕಣಿ ತುಂಬಿಯಂ ನೆರೆಪುತಿರ್ದುದು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಚೈತ್ರಮಾಸದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೩೩). ೨. ಅತಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯರನೆಗನೆ ಯರೊಳ್ ನೆರೆಪುತಂ (ಚಿಬಪು. ೩೫-೧೬). ೩. "ನೆರಪು (ನೆರವು) ಸಂಗ್ರಹೇ" (ಶಸುಧಾ); ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಪುಣ್ಯಮನಾನ್ನೆರೆ [ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಪಿದೆನದಜಿ ಫಲಮನುಂಡಪೆನದಜಾಂದಿನ್ನಪ್ಪ ಭವಕೆ ನೆರವು ವೆನೆನ್ನದ ನರಪತಿಗೆ ನರಕಪತನಂ ಪಿರಿದೇ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೬); ತರದ ಬೊಮ್ಮಾಂಡವಂ ನೆರೆ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಪುವಲ್ಲಿಯ ಪುಣ್ಯ ಉರುಪುವಲ್ಲಿಯ ಪಾಪವೆಲ್ಲಿ ತೋಜಿಸೈ (ಸಾನಂಚ.೨-೨೪). ೬. ವನದೇವತೆಯರಮೃತಸಾರ ವಾರಿಯಂ ಪಚ್ಚಿವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೆಂಬೆಲರ ಪೊಯ್ಲಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆರೆಪಿದಂತಿರ್ದ ನೀರ್ಗಾಯ ತುಜುಗಲಿಂದೆಜಗಿದ ನಾಳಿಕೇರಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ಪ). ೮. ದೇವಿ ನಿಜಪದ ನಖೇಂದುಕರಾವಳಿಯಿಂ ತೀವಿ ವನಸರೋವರಮಂ ರಾಜೀವಕ್ಕಿತ್ತು ವಿಕಾಸ ಮನಾವಗಮಿಂ ನೆರಪು ಪಗೆಯನೀ ನಗೆಮೊಗದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೩). [ನೆರೆ₁+-ಪು₁]

ನೆರವನೆ 'ನೆರೆವನೆ' ನೋ.

ನೆರವಂಬಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಆದಿರಾಜ, ಹೊಳೆ ತುಂಬೆ, ನೆರ್ವಾಳ, ಮವಲಂಗಮರ, ಹೊಳೆಸೆಕ್ಕಿ, ನೆರವಂಬಳೆ, ತುಡಿ ಮದಿರಂಗಿ, ಹೊಡ್ಡೆಲೆನಗೆ (ವೈಶಿಗಿ. ೨೫-೪೬೬). 'ನೆರ್ವಾಳ' ಪರಾ. [?]

ನೆರವಣಿಗೆ₁ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : ಸುಭಟರ ನೆರವಣಿಗೆ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಮುಸುಕಿತು ಧನಂಜಯನ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೨-೫೫). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸೇರುವೆ; ಕೂಟ : ಹಿರಿಯ ನೀ ಧರ್ಮಜಗೆ ನೀನೆಲೆ ನಿರುತ ಕಾರಣ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರ ನೆರವಣಿಗೆ ಹರಿಸಿರಿಯನಿಬ್ಬರನುಳಿದು ಭೂಗಣಕೆ ಮರುತನಾತ್ಮಜ ನಿನಗೆ ಸರಿಯಿಾ ಧರೆಯ ಜೀವರೊಳಾರು (ಸಂಭಸ. ೨೨-೨೯). ೩. ಗಳಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ : ಅಜಾದಯವರಿಗೆ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನಜಾಪುವದಜಾಂದಧಿಕಪುಣ್ಯದ ನೆರವಣಿಗೆ ಬೇಜಾವುದು (ಸಿಭಾಗ.. ೭-೧-೨). [ನೆರೆ₁+-ವಣಿಗೆ].

ನೆರವಣಿಗೆ₂ 'ನೆಜವಣಿಗೆ' ನೋ.

ನೆರವಣಿಗೆ₃ (ನಾ). ಸಹಾಯ ; ಬೆಂಬಲ : ನೆರವು : ಉಪ್ಪಕ್ಕೆ ಶೈತ್ಯ ನೆರವಣಿಗೆಯಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦-೯೫). [ನೆರ₂+-ವಣಿಗೆ]

ನೆರವಣಿಗೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು; ಮುಗಿಸು : ಸ್ನಾನಾದಿ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ತಿರುವಾರಾಧನಂಗಳಂ ನೆರವಣಿಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಚಿಕಪಂ. ೬೩-೪). [ನೆರವಣಿಗೆ₂(<ನೆಜವಣಿಗೆ)+ಕೊಳ್₁+-ಇಸು₃]

ನೆರವರ್ 'ನೆರಂಬರ್' ನೋ.

ನೆರವಲ್₃, ನಿರವಲ್, ನೆರವಲ₂, ನೆರವಲು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ರಾಗ ಭಾವ ಪೂರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಗೀತ ವಿಸ್ತರಣೆಯೇ ನಿಜವಾಗಿ 'ವಿನ್ಯಾಸ' ಅಥವಾ 'ನೆರವಲ್' ಎನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ" (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೩) : ಕೆಲವು ಪಲ್ಲವಿಗಳಿಗೆ ಸಂಗತಿಗಳೂ

ಇರುವುದುಂಟು. ಅವನ್ನು ನೆರವಲ್‌ಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಹಾಡಬೇಕು (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೩). **ನಿರವಲ್ :** ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಐದು ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಆಲಾಪನೆ, ತಾನ, ಪಲ್ಲವಿ, ನಿರವಲ್ ಮತ್ತು ಸ್ವರ (ಸಂಗೀತ. ೧). **ನೆರವಲ$_2$:** ಸತತ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪಲುಕುಗಳು, ನೆರವಲಗಳು ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ನಟಸಾ. ೫೯). **ನೆರವಲು :** ಅವರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಚ್ಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ 'ನೆರವಲು' ಮಾಡಿ, ನಾಲಕ್ಕಾವರ್ತಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಹಾಡಿ ಹಾಡಿಸಿ ನೋಡಬಾರದೆ ? (ಗಾನಕ. ೧೦೮) ; ರಾಗಾಲಾಪನೆ, ನೆರವಲು, ಸ್ವರಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ತಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡುದು ಆಧುನಿಕ ಕರ್ಣಾಟಕಸಂಗೀತವೆನ್ನಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೭೮೭). [?]

ನೆರವಲ$_1$ (ನಾ). ಸಹಾಯಕಸೈನ್ಯ,—ದಳ : ಪಾರದೆ ಕೈದುವ ಬಲಮಂ ಪಾರದೆ ನೆರವಲಮನೊಂದೆ ತೋಳ್ವಲದಿಂ ಸಂಹಾರಿಸಿದಂ ಮಾರ್ಬಲಮಂ ವಾರಿಜನಾಭಂಗೆ ಸಂಗರಕ್ಕಿದಿರುಂಟೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೬೫). [ನೆರ$_2$+ಬಲ$_3$]

ನೆರವಲ$_2$ 'ನೆರವಲ್' ನೋ.

ನೆರವಲು "ನೆರವಲ್" ನೋ.

ನೆರವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡು : ಆತಂಗೆ ನೆರವಾಂತ ನಾಲ್ಕುಮುಪಾಯದಂತೆ ನಾಲ್ಕುಂ ಪುರುಷಾರ್ಥದಂತೆ ಮೈಗೊಂಡು ಪುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ವರ್ ಕುವರರೊಳ್ ಪಿರಿಯ ರಾಮಂಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೧೨). [ನೆರವು$_2$(<ನೆರ$_2$)+ಆನ್$_1$]

ನೆರವಾನಿಸ (ನಾ). "ಸಹಾಯಕ ಪುರುಷ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ನರಗಟ್ಟು, ನೆರವಾನಿಸಂ, ಬರವಟ್ಟೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೨ ಪ್ರಯೋ).
[ನೆರ$_2$+ಮಾನಿಸ$_1$(<ಮಾನುಸ)]

ನೆರವಿ, ನೆರಹಿ, ನೆರೆವಿ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಸಮುದಾಯ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್, ವಂಗಡಂ . . . ನೆರವಿ, ಬಳಗಂ . . . ಗೊಂದಣಿ(ಉಂದಲ್)—ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೨೨); ಇತ್ತ ಇರುಳಿನೋಲಗದೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ನೆರವಿಯೊಳ್ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೮೨-೪); ಭೀಮಸೇನನಾ ನೆರೆದ ನೆರವಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೦ಪ); ನೆರೆದ ನೆರವಿಯೆಲ್ಲಂ ತಮ್ಮೊಳಿಂತೆಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೨೪); ರಸಪೂರಮತಿಗಭೀರಂ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸರಱಿವಂತೇನಿದು ತಾರೆಲೆಯೇ ಬೀದಿವಾಡೆ ನೆರವಿಯ ತುಮುಳೇ (ಗಿರಿಕ.೧-೩೦) ; ವಿಹಗವಿತತಿಯ ನೆರವಿಗಳಲೊಪ್ಪುವ ಮಹಾಕಾನನವ ಪ್ರಭು ಕಂಡ(ಪ್ರಭುಲೀ.೨೦-೧೭); ಗರುಡರ ಸಮುದಾಯಮುಮಂ ಮಯೂರರ ನೆರವಿ . . . ರಾಗದಿಂದೀಶನೋಲಗಕೆ ಬರುತಿರ್ದುದು (ಚೆಬಪು.೨-೧೭) ; ನದಿಗಳೊಳ್ ಸುರಗಂಗೆ ತಾರೆಗಳೊಳಂ ರೋಹಿಣಿಯು ತೀರ್ಥನೆರವಿಯೊಳ್ ಮಣಿಕರ್ಣಿಕೆಯವೊಲಾ ಸತಿಯರೊಳ್ಸರ್ವಾಣಿ ಶೋಭಿಸಿದಳು (ನಂದಿಮಾ. ೭-೯). ೨. ರಾಶಿ; ಮೊತ್ತ : ನರವಿನ ನೆರವಿಯೊಳೊತ್ತಿಬಿಲ್ಲು ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ) ; ಮುರಿಮುರಿದು ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಹೊದಱಿನ ಹೊರಳಿ ಹರೆದುದು ಸೂಸುಗಿಡಿಗಳ ನೆರವಿ ನಸಿದುದು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೫೦) ; ಪರುಷವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ಮುತ್ತಿನ ನೆರವಿಯಿಲ್ಲದ ಮಣಲು ಹೊಂದಾವರೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಿಳಿಗೊಳಂಗಳವಿಲ್ಲ ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೫೮) ; ಶರಧಿಮಥನದೊಳ್ ನೊರೆಗಳ ನೆರವಿಯ ನಿರದಾಂತು ಪರಿವ ತೆರೆಗಳ ಸಿರಿಯಂ ಧರಿಸಿ ಪರಿದುದು ತುರಂಗೋತ್ಕರ ಮಾನನಫೇನಖಂಡಪಂಡದಿನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೫೯) ; ಪೊಳೆಯುತಿಹ ಬಿದಿರುಗಳ ನೆರವಿಯೆಂಬ ಕೊಳಲಿಂದೆ ಮಾರುತನು . . . ತುತಿಸುತಿರಲು (ಕವಿಕಾ. ೧-೮). ೩. ದಟ್ಟಣೆ ; ದಟ್ಟೈಸುವಿಕೆ: ಸುರನದೀ ತೀರದಲು ರಾತ್ರಿಯ ನೆರವಿಯಲು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪಾಂಡವರರಸಗಱುಹಿದನಂದು ಕಥೆಯ ಸಹಸ್ರಬಾಹುವಿನ (ಸಂಭಪ. ೨೫-೬೪). ೪. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯತೆ : ವಿನಯಸಂಪನ್ನತಾವಿನಯದ ನೆರವಿಯುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೫). ೫. ಬೀಗರೂಟ : ಬೀಗರು ಮಾಡಿದ ನೆರವಿ ಭರ್ಜರಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ನೆರಹಿ :** ೧. ಸಂತೆಯ ನೆರಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದ ಮಾತ ಮಾಱಬಹುದೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೧೧-೭೯) ; ಅರಸ ಕೇಳ್ಳೆ ಬೇಂಟೆಗಾಱರು ಕರೆಯ ಬಂದರು ಮೃಗನಿಕಾಯದ ನೆರಹಿ[ಪಾಠಾಂ.ವಿ]ಗಳ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಪಾಂಡುನೃಪಾಲ ನೋಲಗಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೧೧). **ನೆರವಿ :** ೧. ತರುಣ ಹರಿಣಾಕ್ಷಿ ಬಿಂಕಂಬೆರಸೊರ್ವಳ್ಕ್ರೀಡಗಳಿಗೆಗೋರಡಿಯಂ ವಿಸ್ತರದಿಂದಿಡುತುಂ ಬಂದಳ್ ನೆರವಿಯ ನೋಟಕರ ಮನಮನಲ್ಲಾಡಿಸುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೮೮).
[ನೆರೆ$_1$+-ವಿ$_1$]

ನೆರವಿಗ$_1$ (ನಾ). ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು ; ಸಹಾಯಕ : "ಸಹಾಯಕ ; ನೆರವಿಗ ; ಸಹಕಾರಿ" (Accessary. ಇಂಕನಿ); ಅರಸಂ ನೇಹಿಗನೊಲ್ಮೆಗಂ ನೆರವಿಗಂ ಕಾವಂ ಹಿತಂ ತೆತ್ತಿಗಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೪-೮೩); ನೆರವಿಗನು ಮೇಣ್ ರಕ್ಷಕನು ನೀನೊರ್ವನೆಯೆ (ಮೂರುನಾ. ೧೦೮) ; ಅವರಿಗೆ ನೆರವಿಗನಾಗಿ ನಾನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಕಂನಾಸಾ. ೧೩೦) ; ತೋಳ್ನಿಗಹಿ ನೆರವಿಗರ ಕರೆಯುತಳುತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೩೯-೩೦೧).
[ನೆರವು$_2$(<ನೆರ$_2$)+-ಇಗ]

ನೆರವಿಗ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವನು : ಇಕ್ಕೆಲದ ನೆರವಿಗರು ಕೆಲಬಲಕೊಕ್ಕು ಸರಿದರು (ತೊರರಾ. ೨-೩-೧೦) ; ಏನಿದಚ್ಚರಿಯೆಂದು ನೆರವಿಗರ್ಬೆಳಿಕ ಸುಮ್ಮಾನದೆ ಮೇಗನಿಟ್ಟಿಸುತ ಮಾನಿಸಿಯಾಸ್ಯೇಂದುಮಂಡಲವನು ಕಂಡಾನಂದವಿಡಿದು ನುಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೯-೮೯) ; ಆ ನೆರವಿಗರ ಸಂತೆಯನ್ನು ಚೆದುರಿಸಲು ಸೈನ್ಯವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದುದು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಿಲ್ಲ (ವಿಗಡ. ೮-೧೧).
[ನೆರವಿ+-ಗ$_2$]

ನೆರವಿದೊಳಸು (ನಾ). ತುಮುಲ ; ಗೊಂದಲ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ತುರಗ ಗಜಘಟೆ ಬೀದಿವರಿದವು ನೆರವಿದೊಳಸಿನ ಮನ್ನೆಯರ ಸೆಣಸಿದರು ಶೂಲಧರಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೭).
[ನೆರವಿ+ತೊಳಸು$_4$(<ತೊಟಸು$_2$)]

ನೆರವಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಮೂಹಕ್ಕೆಲ್ಲ ತಿಳಿ ; ಸರ್ವಶ್ರುತವಾಗು ; ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು : ಮೂಱುಲೋಕಮುಂ ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಯುದ್ಧಮಂ ನೋಡಲ್ ನೆರೆದಲ್ಲಿ ನೆರವಿವಡೆದೆನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ನೆಱಪಲಿಂದವಸರಂಬಡೆದೆನೆಂದು . . . ಪವನತನಯಂ ಬದ್ಧವಪುವಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನಾನುಜರಂ ಪೆಸರ್ವೆಸರೊಳೆ ಕರೆದು ಮೊದಲಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೪ ಪ). [ನೆರವಿ+ಪಡೆ$_1$]

ನೆರವೀ, ನೆರವೀಯು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಬಲ ನೀಡು ; ಸಹಾಯಮಾಡು: ಪರಮನಾ ರೂಪದಲಿ ನೆರವೀಯಲಱಿಯದೆ ನರನಾಗಿ ಬಂದು ವರವೀವ ಗುರುವಿಂಗೆ ಸರಿಯಾರ ಕಾಣೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೯) ; ಬೆಂಗೊಂಡು ಬಾಳ್ವೆಯೊಳ್ ಹೊರಲಾರದಿಹ ಹೊರೆಗೆ ತಂಗಿ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ನೀ ನೆರವಿತ್ತೆಯೆನಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೪೦೨) ; ಆ ಪರ ಊರೊಳು ತಂದೆಯ ಗೆಳೆಯರು . . . ಓದಿಗೆ ನೆರವಿತ್ತರವರು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦-೮೮). **ನೆರವೀಯು :** ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಪೇಟೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನೆರವೀಯುವ ಬುದ್ಧಿ ಇದೆ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥ (ಹಣಪ್ರ. ೧೮೬). [ನೆರವು$_1$(<ನೆರ$_2$)+ಈ$_2$]

ನೆರವೀಯು 'ನೆರವೀ' ನೋ.

ನೆರವು$_1$ 'ನೆರ$_2$' ನೋ.

ನೆರವು$_2$ 'ನೆಱವು$_1$' ನೋ.

ನೆರವುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವೊದಗು ; ಬೆಂಬಲವುಂಟಾಗು : ಪುಟ್ಟಿದನಾಕೆಗೆ ಮಗನೊಡವುಟ್ಟಿ ಮಹಾಭಾಗಧೇಯಲಕ್ಷಣನಿಕರಂ ಪುಟ್ಟಿ ಧರಾಭಾರಕೆ ನೆರರ್ಕೆ[ವು]ಟ್ಟಿದುದೆಮಗೆಂಬ ನಲವು ದಿಗ್ದಂತಿಗಳೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೩). [ನೆರ್$_2$ + ಪುಟ್ಟು$_1$]

ನೆರವುತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯ ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಆಸರೆ ಇಲ್ಲವಾಗು: ಕೂಳ ಭಣಗಿಗೆ ನೆರವುತಪ್ಪಿದುದೆಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯಾಯಿತು (ಬಸವು. ೫೭-೧೩). [ನೆರವು$_1$ (<ನೆರ್$_2$) + ತಪ್ಪು$_1$]

ನೆರವುನೀಡು (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವಮಾಡು ; ಬೆಂಬಲಕೊಡು : ಹೀಗೆ ಭಕ್ತರು ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನೆರವುನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೫೧). [ನೆರವು$_1$(<ನೆರ್$_2$) + ನೀಡು$_1$]

ನೆರವುಬರು 'ನೆರಂಬರ್' ನೋ.

ನೆರವುಸಂಬಳ (ನಾ). ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ಬುತ್ತಿ,-ಪಾಥೇಯ,- ಊಟದ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಹರಿಗುಣಶ್ರವಣಾನುಕೀರ್ತನ ಚರಣಸೇವೆಗಳೆಂಬ ನಂಬಿದ ನೆರವುಸಂಬಳದಿಂದ ದುಸ್ತರವಮಾರ್ಗವನು ಕಳೆದು (ಶಿಭಾಗ. ೪-೧೫-೯) ; ಹರಿಪರಾಯಣರೆಂದೊಡವರನು ನೆರವುಸಂಬಳ ಸಹಿತ ಮನ್ನಿಸಿ ಪರತರಾತ್ಮಾನಂದಪದವೆಂಬೂರ ಹೊಗಿಸುವಳು (ಶಿಭಾಗ. ೫-೪-೨೫). [ನೆರವು$_1$(<ನೆರ್$_2$)+ಸಂಬಳ$_2$(=ಸಂಬಲ)]

ನೆರವುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪುಹಾಕು : ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಿರುವುದು ರಹಸ್ಯ. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಮೊತ್ತಮೊದಲು ತಿಳಿದುದು 'ಸಂಶೋಧನ'. ಆ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು (ನೆರವು ಹಾಕಿ ಮೊಸರು ಮಾಡಿ ಕಡೆಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡೆದುದು)ಸಂಶೋಧನ ಕಾರ್ಯ (ಸಂಶೋಧ. ೧೪೫). [ನೆರವು$_1$(<ನೆರ್$_2$)+ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಚು$_1$)]

ನೆರವೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಈಡೇರಿಸು ; ಪೂರ್ಣಮಾಡು : ನೀನೂ ಭೂಷಣನ ಮದುವೆಗೊಪ್ಪಿ ಶುಭಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಿಸಬಾರದೇ ? (ಕಂಕಕೂ. ೪೧) ; ಹಿರಿಯ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ತಿರುಮಲದೇವರಿಗಿನ್ನೂ ಆರು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ರಾಯನು ಆತನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವ ವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕೃದೇಸ. ೧೪). ೨. ಪಾಲಿಸು ; ಶಿರಸಾ ವಹಿಸು : ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಇಬ್ಬರು ಸಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೧೯೪). [ನೆರವೇರು + -ಇಸು$_3$]

ನೆರವೇರು (ಕ್ರಿ). (ಕೆಲಸ, ಯೋಚನೆ ಮುಂತಾದುವು) ಈಡೇರು; ಪೂರ್ಣವಾಗು : ಕೃತಿಯು ನೆರವೇರಲೋಸುಗ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿ ರಾಜನುತಿ ಗೈಯ್ಯೆ ವೆಂಕಟರಮಣಶರ್ಮಂ (ಸೌಪಲ. ೧-೩) ; ಸದುದ್ದೇಶವು ನೆರ ವೇರಲು ಇದೊಂದೇ ಮಾರ್ಗ (ಪ್ರಪಹ. ೧೪೪) ; ಇದು ನೆರವೇರದ ಯೋಚನೆ (ಪ್ಯಾಸಬಿ. ೧೪೩) ; ಎಲ್ಲರ ಆಸೆಗಳೂ ನೆರವೇರಲು ಅವಕಾಶ ವಾಗುತ್ತದೆ (ಹಣಪ್ರ. ೧೧). [ನೆರವು$_2$(<ನೆಱವು$_1$)+ಏರು$_1$(<ಏಱ್$_1$)]

ನೆರಸು 'ನೆರೆಯಿಸು' ನೋ.

ನೆರಹಿ 'ನೆರವಿ' ನೋ.

ನೆರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಮಾಡು : ಹೊಳಲ ಪರಿವಾರಕೆ ಸಾಱಿಸು ಕೆಲಬಲದ ರಾಯರಿಗೆ ದೂತರ ಕಳುಹಿ ನೆರಹಿಸು ಕಾದಿಸೆಂದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುಪ್ವಾಭೀ. ೧-೮). [ನೆರಹು$_1$(<ನೆರಪು)+-ಇಸು$_3$]

ನೆರಹು$_1$ 'ನೆರಪು' ನೋ.

ನೆರಹು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಸಮುದಾಯ : 'ನೆರಹು ಗೂಡು' ಪರಾ. [<ನೆರಪು]

ನೆರಹುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರು ; ಜನಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಬೆರೆ : ನೆರಹುಗೂ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಡದೆ ಏಕಾಂತದೊಳಗಿರಬೇಕು ನೆರಹ ಬೇಕಮಲಗುಣ ಪರವಸ್ತುಗಳನು (ಶಿಪನೀ. ೧೪೩-೭೩೧ ; ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೫-೨೨೨ ನೋ). [ನೆರಹು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ನೆರಳ್$_1$ 'ನರಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆರಳ್$_2$ 'ನೆಟಿಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆರಳು$_1$ 'ನರಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆರಳು$_2$ 'ನೆಟಿಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆರಳು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಛರ್ಧಿಘ್ನ—ನೆರಳು (ನೇಜಿಂಲ್ ?)" (ಔಷಧಿ. ೫೮). [?]

ನೆರಳುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯ ಕೊಡು ; ಆಸರೆ ನೀಡು : ನೆತ್ತರಿಲ್ ದರೂ ಏನಾತು, ನೆರಳು ಕೊಟ್ಟವರ ಮನಿ ನಡಸಾಕ ಬ್ಯಾಡ?(ಹೊಸಂಸಾ. ೧೪೮). [ನೆರಳು$_2$(<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ಕೊಡು$_1$]

ನೆರಳುನಾಟಕ (ನಾ). ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ ನೆರಳುಗಳು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ನಟರು ಪರದೆಯ ಹಿಂದೆ ನಡೆಸುವ ಆಟ ; ಛಾಯಾ ನಾಟಕ ; ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗ : ಈ ಎರಡು ಮಹಾ ಕಾವ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲಿಯ ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ, ನೆರಳುನಾಟಕ ಮತ್ತು ಬೊಂಬೆ ಯಾಟಗಳಿಗೆ ಕಥಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿವೆ (ಕಪಪು. ೬-೮೪). [ನೆರಳು$_2$(<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ನಾಟಕ]

ನೆರಳುನೀಡು (ಕ್ರಿ). ನೆರಳು ಕೊಡು ; ಆಶ್ರಯ ನೀಡು : ಕಾಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಬೆಳೆದು ಮಹಾವಟವೃಕ್ಷವಾಗಿ ನೆರಳು ನೀಡಿ ನಿಂತಿರುವ ಕಥೆ ಈ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೩೨). [ನೆರಳು$_2$(<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ನೀಡು$_1$]

ನೆರಳುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ನೆರಳು ಬೀಳಿಸು : ಉಲ್ಕಾಪಾತದ ಜ್ವಾಲೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಆದರ ಹೊಳಪಿಗೆ ಮರಗಳೆಲ್ಲ ನೆರಳು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದವಂತೆ (ಯೋಧಪು. ೫೫). [ನೆರಳು$_2$(<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಚು$_1$)]

ನೆರಿ 'ನಿಱಿ$_2$' ನೋ.

ನೆರಿಕೆ 'ನೆರಕೆ$_1$' ನೋ.

ನೆರಿಕೆಮನೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮನೆ : ಅರಕ ಲ್ಲೂಡ್ಪೇಟ್ಯವಳೆ ನೆರಿಕೇಮನೆಯುವ್ವೇ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೫೬). [ನೆರಿಕೆ(<ನೆರಕೆ$_1$) + ಮನೆ]

ನೆರಿಗಂಟು (ನಾ). ನಿರಿಗೆಯ ಗಂಟು : ಉಟ್ಟಿರುವ ಸೀರೆಯ ನೆರಿಗಂಟು ಮಲಯಮಾರುತ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಸಡಿಲಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು (ಕೃಪಾಳ. ೧೫೬). [ನೆರಿ(<ನಿಱಿ$_2$) + ಗಂಟು]

ನೆರಿಗುರುಳು 'ನಿಱಿಗುರುಳ್' ನೋ.

ನೆರಿಗೆ 'ನಿಱಿಗೆ' ನೋ.

ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟು 'ನಿರಿಗೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ನೆರಿಗೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ನಿರಿಗೆಬೀಳು ; ನಿರಿಗೆಗಟ್ಟು : ನಿನ್ನ ಮುಖವೆಲ್ಲಾ ನೆರಿಗೆಬಿದ್ದು ಹೋಯಿತು (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೦೮) ; ಅವನ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಮೋರೆ ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿತ್ತು, ಆದರೆ ನೆರಿಗೆಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೫). [ನೆರಿಗೆ(<ನಿಱಿಗೆ) + ಬೀಳು$_1$(<ಬೀೞ್$_1$)]

ನೆರಿಪಿಡಿ 'ನಿಱಿವಿಡಿ' ನೋ.

ನೆರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಕಟವಾಯ್ಗೆ ಕೈಯನಿಟ್ಟರ ದೆರಳ್ ಸೀಳಾಗಿ ನಿಟಿ ನೆರಿಲ್ ನಿಟಿಲೆನಲ್ ನಿಟ್ಟೆಲುವನುಱೆ ಮುಱಿದು (ಚಬಪು. ೨೧-೬).

ನೆರಿಹಿಡಿ 'ನಿಱಿವಿಡಿ' ನೋ.

ನೆರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೆರೂನ್ನಾರ್ಮಾಗ್ರಾಮ ಸ್ಸಭೋಗಸ್ಸರ್ವ್ವಬಾಧ(ಧಾ)ಪರಿಹಾರೋದತ್ತಃ (ಇಆ. IX, ೧೨೮-೩೪ ; 700). [? + ಊರ್]

ನೆರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು; ಜೊತೆಗೂಡು: "ನೆರೆ—ಸಂಯೋಗೇ (ಸೇರು), ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಅರಣ್ಯದೊಳ್ ತಿರಿತರುತಿರ್ದ ಕಣ್ಬಡಿಗರಿಂ ಮಗುಟ್ದುಂ ಬಿಱುತೋಡಿ ಬೇಡರೊಳ್ ನೆರೆದಿರಲಲ್ಲದೊಡ್ಡಯಿಸಿ ರಾಜ್ಯದೊಳೇಂ ನೆರೆಯಲ್ಕೆ ತೀರ್ಗುಮೋ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೫) ; ತ್ರಿಭುವನ ತಿಲಕನ ಮನಮಂ ದಿವಿಜೆಯರೆ ನೆರೆದು ಗೆಂಟಾಗಿಸಿದರ್ (ಅಜಿಪು.೬-೧೦೨); ಸಕಲವಸ್ತುಗಳುಂ ತೆರಳ್ದು ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರಂ ಬಿಟ್ಟು ಪುಣ್ಯಾಧಿಕರೊಳ್ ನೆರೆಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೨೮) ; ಹರನೀವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಿರಿಯು ಬೆನ್ನಲ್ಲಿ ಬರ್ಕು . . . ನೆರೆಯದ ವಸ್ತು ನೆರೆವುದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ.೧೬೯) ; ಸದ್ಗುಣಸ್ತೋಮವೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆನಿಸುವ ಮಹಾಮಹಿಮ ಹಂಪೆಯ ಹರೀಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿ ನೆಲಸಿರ್ಕೆನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳಗೆ (ಹಚಶಾ. ೧-೧೨). ೨. ಕೂಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು : "ಪಾರ್ಶ್ವ ಸಮ್ಮೇಳನ ಸುರತಗಳೊಳ್ ನೆರೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೩) ; ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸುರಾಂಗನೆಯರೊಳ್ನೆರೆದೂ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೮-೫ ; ಸು. 810 ?) ; ನೃಪನಂದನನಾ ನೃಪವಧುವರ್ನೆರೆದು ಸುಖದೊಳಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೧) ; ಆವುಪಾಯದೊಳಾದೊಡಂ ನೆರೆದಲ್ಲದಿನ್ನಿರೆನೀಕೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೩) ; ಋತುಕಾಲಪ್ರಾಪ್ತೆಯಾಗಿರ್ದ ಸರ್ವದೈತೆಯೊಳ್ ನೆರೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೮೦) ; ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೊಳ್ನೆರೆವ ಪುಣ್ಯಮೆನಗಿಲ್ಲ (ಕಾದಂಬ. ೪೪೮) ; ಕೂಸುಳ್ಳ ಸೂಳೆ ಧನದಾಸೆಗೆ ಒತ್ತೆಯ ಕೊಂಡರೆ ಕೂಸಿಂಗಲ್ಲ ಬೊಜಗಂಗಲ್ಲ ಕೂಸನೊಮ್ಮೆ ಸಂತಯ್ಸುವಳು ಬೊಜಗನನೊಮ್ಮೆ ನೆರೆವಳು ಧನದಾಸೆ ಬಿಡದು (ಬಸವ. ೧೦೧) ; ಮೈಮಱೆದು ಗುರುಸತಿಯನು ನೆರೆದೊಡೆ (ಹಚಶಾ. ಪರಿ. ೨೧೧). ೩. ಗುಂಪು ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : ಮಹಾರಜರಾ ಸಮತ್ತವಲಮುಂ ನೆರೆದುವನ್ದು (ಎಕ. X (S), ಚಿಂತಾಮ. ೧೬೯-೪ ; ಸು. 800) ; ಮತ್ತಿತ್ತ ಇರುಳಿನೋಲಗದೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ನೆರವಿಯೊಳರಸನುಂ ಮಹಾದೇವಿಯುಂ ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ ತಪಮುಂ ಗುಣಮುಮಂ ಪೊಗಟುತ್ತೆ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೮೨-೪) ; ವರದತ್ತಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಧರಣೀಶರವರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸುರಲೋಕಂ ಸುವಿಧಿಯೊಡನಾದುದಂತುಟೆ ನೆರೆದರನಿತೀ ಸುರಲೋಕಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೩) ; ನೆರೆದಿರ್ದರ್ಸಭೆದೊಳ್ ಕುತೂಹಲಯುತನೊರ್ಡಲ್ ಗದಾಯುದ್ಧಮಂ (ಗದಾಯು. ೭-೬೭) ; ಗೌರಿಯ ನೋನುವ ಬನ್ನಿರೇ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ನೆರೆದು (ಬಸವ. ೮೨) ; ನವಾಂಭೋಜದಿಱುಂಬಿನೊಳ್ ನೆರೆದುದೋರಂತಾ ರಥಾಂಗವ್ರಜಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೭೪) ; ಸುರಪರಿವಾರ ನೆರೆದುದನೆಣಿಸಲಳವೇ ಕೋಟಿಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೧). ೪. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಕರೆದು ನೆರೆಯಯ್ ಬೆದರ್ದು ಕೆದರ್ದಮ್ಮ ಪಡೆಯಾಳ್ಗಳಂ (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೧-೩೧೧). ೫. ಸೇರಿಹೋಗು ; ಬೆರೆತು ಹೋಗು; ಐಕ್ಯವಾಗು : ಬಲವೆಲ್ಲ ನೀರಲಿ ನೆರೆದುದೋ ಮಾರ್ಬಲದ ವೀರರು ಹರೆದುದೋ ಹವಣಿಲ್ಲ ದಂತಿಯ ಸಮರಸೌರಂಭ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೩-೧೭) ; ಸಂಸಾರಕಾಗಳೆ ಬೆಚ್ಚಿ ವೈರಾಗ್ಯದಲಿ ನೆರೆದನು ಮೇಘರಥನೃಪತಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೭೬). ೬. ಉಂಟಾಗು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ನೆರೆಯದ ನರಕಾಯುಷ್ಯಮಂ ನೆರವುವನೆಂಬಂತೆ ಮುಳಿದು ಘೂರ್ಣಮಾನಲೋಹಿತ ಲೋಚನಂ ದಶನನಿಪೀಡಿತ ದಶನವಸನನಸಿಧೇನುವಂ ಕಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ಪ) ; ನೆರೆವತಿತೃಷ್ಣೆಯಿಂ ಹೃದಯಮುಮಂ . . . ಕರಸರೋರುಹದೊಳ್ ಕದಪಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ಪಱಿದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದುವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೩೩) ; ಹರಿದುದು ಚಿಂತೆ ಸಂತಸವಾಯ್ತು ರೋಮಾಂಚ ನೆರೆದುದಾಗಳೆ ದೇಹ ತುಂಬಿ (ಭರಚ. ೩-೫೬) ; ನುಡಿ ಬೇಸಱಿಂ ಬೆರೆಯೆ, ನಡೆಗಲಸು ನೆರೆಯೆ . . . ಸೀತೆ ಬಸಿಱಿಯಾದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೧-೯). ೭. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ನಂಬಿರುವ ಸುಚರಿತರ ತೊರೆಯೆಯೆಂಬಾ ಕೀರ್ತಿ ಎಂದಿನಂತೆಯೆ ನೆರೆದು ಪೂಜ್ಯವಾಗುವುದು (ವಿಜಗೀ. ೨೩-೧೨). ೮. ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವರ್ತಿಸು : ಮಂತ್ರಿಯುಂ ನೃಪತಿಯುಂ ಬಗೆಗೊಂಡನುಕೂಲವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿರೆ ಕೂಡುಗುಂ ನಿಖಿಳರಾಜ್ಯವಿಭೂತಿಗಳಾವ ಕಾಲಮುಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೩-೨೨). ೯. (?) : ಪಾರ್ವತಿಯನೂನಮಾಗೆ ತೊಟ್ಟ ನವರತ್ನಖಚಿತದಿವ್ಯಾಭರಣಮಂ ನೆರೆವಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮೆಱೆಯೆ] ನಿಱಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಪಶಾಖೆಯುಂ ತುಱುಂಬಿ ಮಿಱುಪ ಪರಿಮಳಮನುಗುಟ್ವ ಮಂದಾರಕುಸುಮದಾಮಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೬೮ ಪ).

ನೆರೆನೆರೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪೊಡೆಯೆ ನೆರೆನೆರೆಯೆಂದು ನೆರೆದುದಾತನ ಕುಲಂ ಕಡುಶೋಕದಿಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಸಂಕುಳಂ (ಇಱಿರ.ದೇ.೧೦೮-೧೮); ಜನಕದಂಬವಾ ಪೂಮಳೆಗೆ ಜನನಕ್ಕೆ ಶಿಶುಗೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟರಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ ಹರಿಹರಿದು ನೆರೆನೆರೆದು ನುಡಿನುಡಿದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮) ; ಗಜಾರೋಹಣ ಧುರೀಣರಾದಾ ಧೋರಣರ್ನೆರೆನೆರೆದು ಪರಿಪರಿದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ).

ನೆರೆವೊಡೆ ಗಂಡ, ನೆರವೊಡೆ ಗಂಡ, ನೆರೆಯೊಡೆ ಗಂಡ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಬಂದಾಗ ಹೆದರದೆ ಹೋರಾಡುವ ಶೂರ,— ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಬುಧಜನವನಜವನಪೂತ್ತರ್ಣ್ಣ ನೆರೆವೊಡೆ ಗಣ್ಡ ನವರ್ಮ್ಮದಾನದುಃಖಭಯತಟರಾಜಹಂಸ (ಕಇ. IV, ೭೬-೯ ; 1060) ; [ಸಂಗ್ರಾ]ಮರಾಮಂ ಭುಜಬಳಭೀಮಂ ನೆರವೊಡೆ [ಗಣ್ಡಂ]ವೈರಿಭೇರುಣ್ಡಂ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೮-೧೩ ; 1070) ; ಪರಬಳ ಸಾಧಕಂ ನೆರೆಯೊಡೆ ಗಂಡ ಇಮ್ಮ × × × ಕಟಕದ [ಸೋ]ವಣ ದಣ್ಡನಾಯಕರ ಮಹಿಮೆಯೆನ್ತೆಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೩೧೭-೧೨; 1223).

ನೆರೆವೊಡೆ ಬಂಟ = ನೆರೆವೊಡೆ ಗಂಡ : ಸಮಧಿಗತಪಞ್ಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ . . . ನೆರೆವೊಡೆ ಬಣ್ಟಂ ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಭಯಂಕರಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೪೭-೭ ; 995).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿರೈ, ನಿರ, ನೆರುಙ್ಕು ; ತುಳು. ನೆರೆ, ನೆರಿ]

ನೆರೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗು ; ಚಲಿಸು: (ಕ). ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : (ಕ). ೩. ಆತುರ ಪಡು ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೊಂದು : (ಕ). [?]

ನೆರೆ$_3$ 'ನೆಱೆ$_1$' ನೋ.

ನೆರೆ$_4$ 'ನರೆ$_1$' ನೋ.

ನೆರೆ$_5$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕ ; ಪಾರ್ಶ್ವ ; ಮಗ್ಗುಲು : "ನೆರೆ— ಸಂಯೋಗೇ (ಸೇರು) ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಆರೆಭಕ್ತರಾದವರ ನೆರೆ ಬೇಡ ಹೊರೆ ಬೇಡ (ಬಸವ. ೧೩೩) ; ನೆರೆಯ ಹೊರೆಯ ದುರ್ಗಂಗಳನಿಳಿಸಿ ತನ್ನಂ ಮಱೆವುದು (ಎಇ. XIV, ೨೭೧-೨೦ ; 1173) ; ಕೇರಿಯೊಳಾದೊಡಂ ನೆರೆಯೆಂಬುದಂ . . . ಸೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೮) ; ಪಾರಿಜಾತಂ ನೆರೆಯೊಳಿರುತಿರೆ ಭೂರುಹಂಗಳ ನೆಳಲನರ್ಥಿಸಿ ಸಾರಿದನವೊಲು (ಬಸವು. ೬೦-೪೬) ; ಎಲೆ ಖಳ ಮಾರಮಥನನ ನೆರೆಯ ಹೊಕ್ಕರು ಬಿಡುವೆನೇ ನಿನ್ನ (ಕೌತಿರಾ. ೩೬-೭೧) ; ನೆರೆಯ ಕಟ್ಟಾಳೊಬ್ಬನೊಲ್ಮೆಯಿಂ ಬಳಿವಿಡಿಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೫-೧೬೨). ೨. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ಅಂಗಲಾಚುತ್ತವನ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ್ ನೆರೆಯ ಸಂಗಡಿಗ ಬಂಧುಬಳಗಂಗಳಳುತಿರೆ (ಚಬಪು. ೬-೩೦) ; ಹುಡುಕುವ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಕಣ್ಣಿನ ನೆರೆಗೆ ಖಣಿಲನೆದ್ದೊಲಾದುದು ಗೆಲವು ! (ಹಬ್ಬಿರ. ೨೦-೯೪).

೩. ನೆರೆಹೊರೆ ; ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರು : ಮನ್ನೆಯಂಗಾಜಿದೆ ತಳಾಜಿಂಗೆ ನೆರೆಗಾಜಿದೆ ಮಗಂಗೆ ಮುನಿವರೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೧೯) ; ನೆರೆಯಲ್ಲದು ಪೊರೆಯಲ್ಲದು ಗೊರವನನೆಲೆ ಮಗವು ಪೋಲ್ತುದೆಂಬೀ ನುಡಿಯಂತಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೧). ೪. ಸಹವಾಸ ; ಸಂಬಂಧ : ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರ ಚೋರರ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೮-೯೩) ; ಇಬ್ಬರಿಗೂ ನೆರೆ ತಪ್ಪುವಂತಿತ್ತು (ಕಪ್ಪುಹು. ೨೧). ೫. ಜೊತೆಗಾರ ; ಸಹಾಯಕ: ಹೊರೆ ಭಾರವಾಗಿದೆಯೆ ? ನೆರೆಯ ಕರೆದವನ ಕೈಗಡನು ನೀಡು (ಪಾಂಚಜ. ೪೨-೧೫). ೬. ಆಧಾರ ; ಅವಲಂಬನೆ ; ಸಹಾಯ : ಆತನನು ನೀವಾವ ಪರಿಯಲಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲಗುರುವ ನೀತಿಯಲಿ ನೆರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಬುವುದು (ಸಂಭಪ. ೨೭-೪) ; ತಾನೇ ರನ್ನ ಪಂಪರನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ, ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಕಿಟ್ಟೆಲಿನ ನೆರೆ, ನೋಟಗಳಿಲ್ಲದೆ ದಾರಿಗಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುಗಿಯು. ೧೩೬). ೭. ಸುರುಳಿ ; ಕಟ್ಟು : ಎರಡು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಡಿಸಿ, ನಾರಿನಿಂದ ನೂರಾರು ಸುರುಳಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸುರುಳಿಗಳಿಗೆ ನೆರೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು . . . ಮನೆಯ ಕಂಬಗಳಿಗೆ, ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ, ಕಣಜಗಳಿಗೆ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಚುಚ್ಚಿದ ನೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೪-೭೪).

ನೆರೆಕರೆ, ನೆರೆಕೆರೆ = ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಜನ ; ನೆರೆಹೊರೆ : ನೆರೆಕರೆಯ ಶಬರರೊಡನೆಮಗೆ ಜಗಳಗಳಿಲ್ಲ (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೧೭-೨) ; ಈರ ನೆರೆಕರೆಯವರ ಹಾಡು ಕೇಳಿ ತಟ್ಟನೆದ್ದ (ಮುಂಗಾಮು. ೭೪) ; ದಯಾವಿದನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ನೆರೆಕರೆಯ ದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಣಿಸ.೯೩); ರಾಮಣ್ಣಯ್ಯ ಖುದ್ದು ಹಾಲು ತರಲು ನೆರೆಕೆರೆಗೆ ಓಡಿದ (ಸರಸ. ೨೯). **ನೆರೆಕೂಟ** = ರತಿಕ್ರೀಡೆ ; ಸಂಭೋಗ : ಮೇಳವಿಲ್ಲದ ಊಟ ಬಾಲೆಯರ ನೆರೆಕೂಟ ಕಾಳಮ್ಮ ಹಸುರ ತೊಟ್ಟಿದು ತಾ ಕೀಳಿನ ಕೂಳ ಮೆದ್ದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೨). **ನೆರೆನೆಲನ್** = ಪಕ್ಕದ ಊರಿನವನು ; ನೆರೆ ನಾಡಿನವನು : ನೆರೆನೆಲನ್, ಅರೇಸ್‌ದೇವನಲ್ಲಿ ತಾನ್ ಕಂಡನ್, ಫೀನೆಯಸ್ ಮಕ್ಕಳಿರ್ವರ ಕಣ್ಣ ಕುರುಡನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೪೩-೮೯೬). **ನೆರೆಯರ್, ನೆರೆಯವರು** (ಬಹುವ) : ನೆರೆಯರ್ಗೆ ತೊಟ್ಟಪ್ಪೊರ್ ಕೊರ್ಬಿ ನಡೆಯಲ್ಕೆ ಸರ್ರಿಯಲ್ತು (ಅಂತಿಗೊ. ೨೨-೪೬೦) ; ನಮಗಾಗಲಿ, ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಲಿ, ನೆರೆಯವರಿಗಾಗಲಿ . . . ಕೆಲಸದ ಫಲವಾಗಿ ಹಣ ಬಂದರೆ ಆಯಿತು (ಹಣಪ್ರ. ೧೧). **ನೆರೆಯವ** = ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು : ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಸೀಮವಳಿದು ನೆರೆಯವನಿತ್ತ ಕುಣಿಗಿಲ ಸೀಮೆಗೈದಿದನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಠವಿ. ೧೧-೬೨) ; ಮೆಚ್ಚಿದಂ ನೆರೆಯವಂ ಗುರಿವೆತ್ತುದಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೧೬೯). **ನೆರೆವೆಂಡಿರ್** = ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಹೆಂಗಸರು ; "ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಯರು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ನೆರೆವೆಂಡಿರ ಸುಖಗೋಷ್ಠಿಗಳ್ ನಾರಿಯರೊಳ್ ಮೊದಲಿಕ್ಕುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೨೮). **ನೆರೆ ಹೊರಡು** = ನೆರೆಯವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆದುಕೊಂಡು ವಧುವಿನ ಮನೆಗೆ ದಿಬ್ಬಣ ಹೊರಡು,- ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಡು : ದೇವರ ಪೂಜೆಗೂ ಗಂಡು ನೆರೆ ಹೊರಟಾಗ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡಿಗೆ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಧಾರೆಯ ವೇಳೆ ಸಮನ್‌ಮಾಲೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಇವೇ ಹೂವು ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳವಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೨). [<ನೆರೆ$_1$]

ನೆರೆ$_6$ 'ನೆಱೆ$^3_2$' ನೋ.

ನೆರೆ$_7$ 'ನೆಱೆ$^3_3$' ನೋ.

ನೆರೆ$_8$ 'ನರೆ$_2$' ನೋ.

ನೆರೆ$_9$ 'ನಿಱಾ$_2$' ನೋ.

ನೆರೆಕಾಲುವೆ (ನಾ). ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ಪ್ರವಾಹದ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ನದಿಯ ದಡಗಳಲ್ಲಿ ತೋಡಿದ ಕಾಲುವೆ : ನೆರೆಕಾಲುವೆಗಳು (Inundation Canals).—ಸಿಂಧುಪ್ರಾಂತ ಇತರ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯ ದಡಗಳಿಂದ ಕಾಲುವೆ ತೆಗೆಯುವುದುಂಟು. ಪ್ರವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನದಿಯ ನೀರು ಹೆಚ್ಚಿ ಈ ಕಾಲುವೆಗಳಿಗೆ ಉರುಳುತ್ತದೆ . . . ಈ ನೆರೆಕಾಲುವೆಗಳು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಗಳಲ್ಲ (ಭೂವಿಪ. ೨೮೪). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$^3_2$) + ಕಾಲುವೆ(<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ನೆರೆಕೆ 'ನೆರಕ್ಕೆ$_I$' ನೋ.

ನೆರೆಕೋಲು (ನಾ). "ಕಣದಲ್ಲಿ ಬತ್ತ ಮುಂತಾದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಿಹಾಕಲು ಅಥವಾ ರೇಕೆ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾದ, ಕೊಕ್ಕೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದಾಳುದ್ದದ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು" (ನನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಕೂರಿಗೆ, ಹಲುಬೆ, ನೆರೆಕೋಲು, ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ . . . ಕತ್ತಿ — ಇವುಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೬). 'ಮೆರೆಕೋಲು' ಪಠಾ. [ನೆರೆ? + ಕೋಲು$_1$(<ಕೋಲ್$_1$)]

ನೆರೆಗೆಂಪು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಅಧಿಕವಾದ ಅರುಣವರ್ಣ : ಹರೆಯ ಚಿಗುರಡಗಿ ನೆತ್ತರದ ನೆರೆಗೆಂಪು ಹಳಸುತಿದೆ ಭರದಲ್ಲೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೨-೪). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$^3_2$) + ಕೆಂಪು$_1$]

ನೆರೆಗೆಯ್ (ನಾ). ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ಹೊಲ ; ಪಕ್ಕದ ಗದ್ದೆ : ನೆರೆಮನೆಯುವರಂ ಪಾವಂ ಪಿಡಿಯಿಮೆಂಬಂತೆ ನೆರೆಗೆಯ್ಯವರಂ ಬಿತ್ತಿಕೊಡಿಮೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭). [ನೆರೆ$_5$ + ಕೆಯ್$_4$]

ನೆರೆಗೊಂಚಲ್ (ನಾ). ತುಂಬಿದ ಹೂಗೊಂಚಲು : ಬಿಡುವೂಗಳು, ಕಮ್ಮಲರ ನೆರೆಗೊಂಚಲ್ಗಳು, ಮನೋಹರಪುಷ್ಪಗಳ ಎಳ್ಕಸರ . . . ಮೊದಲಾದ ಪೂದೊಡವುಗಳು (ಚಿಟ್ಟಅ. ೮೨-೧೦). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$^3_2$) + ಗೊಂಚಲ್]

ನೆರೆಗೊಳು 'ನೆಱೆಗೊಳು' ನೋ.

ನೆರೆತ (ನಾ). ತುಂಬಿರುವಿಕೆ ; ಪೂರ್ಣತೆ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸುಖಸತ್ತ್ವ ಸಾಗರದ ತೆರೆಗಳ್ . . . ತೆರೆಯು ನೆರೆತದ ಕುರುಹೊ (ಮಂಕುಕ.೨೧೯). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$^3_2$) + -ತ$_2$]

ನೆರೆತರ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು : ಉನ್ನತಮಸ್ತಕಸ್ಥಳದೊಳಂಬುಗಳಟ್ಟುಡಿದಿರ್ದೊಡತ್ತಮಿತ್ತನ್ನೆರೆ ತಂದು ಬಲ್ಲಿದಿಗರಿಟ್ಟುಟಿನೊಳ್ ಕಿಟಿಕಿ ನೊಂದೆನೆನ್ನದೆ(ಪಂಪಭಾ.೧೧-೩); ಭಾವನಭೌಮ ಜ್ಯೋತಿಷವೈಮಾನಿಕಾಮರರ್ನೆರೆತಂದರ್ (ಸುಕುಸೂ. ೮-೬೪) ; ಪುರದಂಗನೆಯರ್ ನೆರೆತಂದು ಬಾಹುವಲ್ಲರಿ ಕುಡೆ ದೇಸೆಯಂ ತ್ರಿಭುವನಪ್ರಭುಗಿಕ್ಕಿದರೊಲ್ದು ಸೇಸೆಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೬೯) ; ರ್‍ಉಳಕವನುಲೇಪನ ವಿಭೂಷಣ ವಿಳಸದಮೃತಾಹಾರ ಮೊದಲಹ ಹಲವು ಸೇವೆಗೆ ಯೋಜಿಸಲು ನೆರೆತಂದುದೋ ರಂತೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೧೫). [ನೆರೆ$_1$ + ತರ್]

ನೆರೆದಲೆ 'ನರೆದಲೆ' ನೋ.

ನೆರೆನಂಬು 'ನೆಱೆನಂಬು' ನೋ.

ನೆರೆನಾಡು (ನಾ). ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಂತ : ಕ್ರೈಸ್ತಶಕ ಕೃತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಿಲೋನಿನ ನೆರೆನಾಡುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಮಲೆ' ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೆಣಸು ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೨೦). [ನೆರೆ$_5$ + ನಾಡು]

ನೆರೆನೀರು (ನಾ). ಮಹಾಪೂರದ ನೀರು : ಮದುವೆಯ ಚಪ್ಪರ, ನೆರೆನೀರು ತುಂಬಿದ ಗದ್ದೆಯಂತಾಯಿತು (ಮರಮ. ೨೬೩). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$^3_2$) + ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)]

ನೆರೆಪಳ್ಳಿ, ನೆರೆಹಳ್ಳಿ (ನಾ). ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ ; ಪಕ್ಕದ ಹಳ್ಳಿ : ಈ ಕೇರಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟು ಸೂಳೆಯರೆಲ್ಲಂ ನೆರೆಪಳ್ಳಿವೋದರಿವಳೀ ಮಾಧುರ್ಯಮಿನ್ನೆಂತುಟೋ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೮೦). **ನೆರೆಹಳ್ಳಿ :** ನಮ್ಮೂರಿನ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ನೆರೆಹಳ್ಳಿ ಜನರೆಲ್ಲಾ ಬಂದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ನೆರೆ$_5$+ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ನೆರೆಪು 'ನೆರಪು' ನೋ.

ನೆರೆಪೊನಲ್ 'ನೆರೆವೊನಲ್' ನೋ.

ನೆರೆಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ : ಹಗಲೆಲ್ಲ ಏಡಿ ಮೀನುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಕುಳ್ಳಿರುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ನೆರೆಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಮಾತ್ರವೆ ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದವು (ಮಲೆಮ. ೭೫೨). [ನೆರೆ$_0$+ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ(<ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ)]

ನೆರೆಮನೆ 'ನೆರೆವನೆ' ನೋ.

ನೆರೆಮಾತು 'ನೆರೆವಾತು' ನೋ.

ನೆರೆಯಂಗಡಿ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಅಂಗಡಿ ; ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗಡಿ : ಕಳಕಳವಿದೇನೆಂದು ನೆರೆಯಂಗಡಿಯ ಮುಂದಣಂಗಡಿಯ ಪರದರಂ ಕಂಡು ಬೆಸಗೊಳ್ವ ಬಚ್ಚಬಜಾಯೆಗ್ಗರುಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪ ಪ). [ನೆರೆ$_5$+ಅಂಗಡಿ(<ಅಂಗಾಡಿ)]

ನೆರೆಯಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಬಲವಾಗಿರು; ಆಧಾರವಾಗಿರು; ಸಹಾಯಕವಾಗಿರು : ಜೀಯ ! ಮಾಜಗಮಂ ಕಾವ ನೀಂ ನೆರೆಯಿರ್ದು ತಿರೆಯಂ ಪೊರೆವಂದು ಲೋಗರ್ಗೆ ಸೊಗಕ್ಕೆ ಕುಂದೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨೯). [ನೆರೆ$_5$+ಇರ್$_1$]

ನೆರೆಯಿಸು, ನೆರಸು, ನೆರೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಒಟ್ಟಾಗಿಸು : ಹೃತ್ಕುಹರದೊಳಗವಿತ ಸದ್ಭಾವಪುಂಜಗಳ ಜಾಗರದಿ ನೆರೆಯಿಸುವ ಸೂಕ್ತಿಯೊಸಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೩೮-೪) ; ಬಳಿಕ ಕಂಪಿಲನು ಓಲಗವನ್ನು ನೆರೆಯಿಸಿ . . . ಆತನ ಊರಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೪೩). **೨.** ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸು : ಇನಿಯರನೆಂದುಂ ನೆರೆಯಿಪ ಬಿನದಮೆ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯಸಾಗೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೦). **೩.** ಸಂಗ್ರಹಿಸು ; ಶೇಖರಿಸು : ನಾಲ್ಕಾವುದದಳತೆಯೊಳ್ ಯಾಗಶಾಲೆಯಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ ಕುಂಬೆಯುಂ ಬಲಿದು . . . ವೇದಿಯಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ತಗುವೆಡೆಯೊಳ್ ಕೊಂಡಮಂ ಪಣ್ಣಿ ಯಾಗಂಗಳಂ ನೆರೆಯಿಸುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬-೬). **೪.** ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು : ಮನಕ್ಕೆ ಕೋಪಮಂ ನೆರೆಯಿಸಬೇಡ ಪೋಗೆನುತವಳ್ ನಗೆಯಿಂ ಕೊಜಚಾಡಿ ಕಾಡಿದಳ್ (ರಸರ. ೩-೧೪೯). **ನೆರಸು :** ೧. ಮೋಹರವ ಮೇಳೈಸಿದನು ನಿರ್ವಾಹವನು ನಿಶ್ಚೈಸಿದನು . . . ನೆರಸಿದನು ಬಹಳಾಕ್ಷೋಹಿಣೀಬಲವ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೪-೨೬) ; ಹಿರಿವುದೆಂದೀ ಸಂತೆ ಬಲ್ಲರಾರು ನೆರಸಿದನಲ್ಲದೆ ? (೧೪ವಿಂ. ೫೪-೪). **ನೆರೆಸು :** ೨. ಅಬ್ಜಾನನೆಯರ್ ಕೇಳೊಲ್ಲದ ವಿಟರಂ ಕಡುಲೀಲೆಯಿನವರೊಡನೆ ನೆರೆಸುವಂ ದೂತಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೨-೪೦). [ನೆರೆ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೆರೆಯೂರ್, ನೆರೆಯೂರು (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಊರು ; ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ : ಆಂ ನೆರೆಯೂರ್ಗೆ ಪೋಗಿ ಬಂದಪೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೪-೭) ; ಆ ಶಿವದೇವನೊಂದುದಿನಂ ದೇವಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಗೃಹಿಣಿವೆರಸಿ ನೆರೆಯೂರ್ಗೆ ತೆರಳಲುಜ್ಜುಗಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೯-೬೯ ಪ) ; ಹುಡುಕಿ ನೆರೆಯೂರ್ಗಳಂ ದೊರೆಯದಾಯಿತ್ತಾವೊರೆಗೆ ಬಾಳ್,ಬಳಿಯೊಳಿಲ್ಲ (ಕಾಲೂರ. ೩೫-೩೬). **ನೆರೆಯೂರು :** ದೇವಕಾರ್ಯಕೆ ನೆರೆದು ನೆರೆಯೂರಿಂಗೆ ಪೋಪಂತೆ (ಬಸಪು. ೪೪-೭೨) ; ಆರೊಡನೆ ಕಾದುವೆನು ಕೆಲಬರು ಹಾರುವರು ಕೆಲರಂತಕನ ನೆರೆಯೂರವರು (ಕುಮ್ಯಾವಿ.೫-೨೦). [ನೆರೆ$_5$+ಊರ್]

ನೆರೆಯೂರು 'ನೆರೆಯೂರ್' ನೋ.

ನೆರೆರಾಜ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ದೇಶದ ಅರಸ,— ದೊರೆ : ಮಧ್ಯಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ನೆರೆರಾಜರಾಗಿದ್ದ ವಾಕಾಟಕರು ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೫). [ನೆರೆ$_5$+ರಾಜ]

ನೆರೆರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ರಾಜ್ಯ,—ದೇಶ : ಈತನು ಗಂಗರ ಮೇಲಲ್ಲದೆ, ತನ್ನ ನೆರೆರಾಜ್ಯದವರಾದ ಚೋಳರ ಮೇಲೆಯೂ ಸಹ ದಂಡಯಾತ್ರೆ ನಡೆಸಿದನು (ನೊಳಂಬ. ೫೧). [ನೆರೆ$_5$+ರಾಜ್ಯ]

ನೆರೆವನೆ, ನೆರಮನೆ, ನೆರೆಮನೆ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ; ಮಗ್ಗುಲ ಮನೆ : ನೆರೆವನೆಯಾತನೆನ್ನೊಡನುದಾರಗುಣಕ್ಕೆ ಜಸಕ್ಕೆ ನಾಡೆ ಮಚ್ಚರಿಸುತುಮಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೧೨). **ನೆರಮನೆ :** ವೃಥಾ ನೆರಮನೆಗಳ್ತು ಕಣ್ಗಿಡುವರೇಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡರೊ (ಪಂಪಾಶ. ೭೩) ; ಇರಲಿರಲು ಮಾಸಾಂತರದಲಾ ನೆರ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಮನೆಯ ಶೋಕಾರ್ತರವದಬ್ಬರವ ಕೇಳಿದು . . . ಏನು ದುಃಖೋತ್ಕರುಷವಾಕಸ್ಮಿಕವದೆಂದಳು ಕುಂತಿ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೮) ; ಗೃಹಕೃತ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ನೆರ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಮನೆ ತವರ್ಮನೆಯೊಳಿಹಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೭) ; ನೆರಮನೆ ಹೋಳಿಗೆಗೆ ತುಪ್ಪ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ನೆರೆಮನೆ :** ಅದಭ್ಯುದಯ ಸುಖನಿಳಯಮದು ಮೋಕ್ಷದ ನೆರೆಮನೆ (ಆದಿಪು. ೬-೩೬) ; ನೆರೆಮನೆಯ ನಾವಿದನ ಪೆಂಡತಿಯಪ್ಪ ದೂದವಿ . . . ಪರಿತಂದು (ಪಂಚತಂ. ೭೫-೨) ; ನೆರೆಮನೆಯವರಂ ಪಾವಂ ಪಿಡಿಯಿಮೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೯೭) ; ನೆರೆಮನೆಯ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಳುವವರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೨೪) ; ವೃದ್ಧವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ ತನ್ನ ನೆರೆಮನೆಯ ಬಾಲಮುಗ್ಧೆಯ ಸೊಬಗಂ ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಗೊಂಡು ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (೧೦ಕ. ೪-೧೫೫ ಪ) ; ನೆರೆಮನೆಗಳ ಭಾಗ್ಯವ ನೋಡಿ ತರಹರಿಸುತ ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ವಿಮುಖನಾದೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೨೫-೨). [ನೆರೆ$_5$+ಮನೆ]

ನೆರೆವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನೆರೆವರಿ ವರಾಡ ಕಡ ಮಸವರಿ . . . ಹಸ್ತಾಂತರ ಸಂಜಾಯಿತ ನಿಲಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯುಂ ನಿಲಿಸಿ ಸೀಮೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕೆಳನೃ. ೭-೪೯). [ನೆರೆ?+ವರಿ$_1$]

ನೆರೆವಾತು, ನೆರೆಮಾತು (ನಾ). ೧. ಶೃಂಗಾರದ ಮಾತು ; ಪ್ರಣಯದ ನುಡಿ (?) : ಗರತಿಯರೆದೆವಾತು, ನೆರೆವಾತುಗಳ ಬೆರೆತು ಲಾವಣಿಯಲಂಕಾರದಲಿ ಹೊಂದಿದೆ (ಸಖೀಗೀ. ೪೫-೯೨೧). **ನೆರೆಮಾತು : ೨.** ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದವರ ಮಾತು ; ಚಾಡಿಮಾತು : ಕುರುಡನ ಕೋಲು ಕಳ ಹೊಲ್ಲ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ನೆರೆಮಾತು ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೪). [ನೆರೆ$_5$+ಮಾತು$_1$]

ನೆರೆವಾಟ್ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಳು,—ಬದುಕು : ಹಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಪ್ಪಮಂ ಕೊಟ್ಟು ನೆರೆವಾಟ್ವುದು ಕರವೊಳ್ಳಿತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ ೧೪೨-೧೮). [ನೆರೆ$_5$+ಬಾಟ್$_1$]

ನೆರೆವಿ 'ನೆರವಿ' ನೋ.

ನೆರೆವೀಡು (ನಾ). = ನೆರೆವನೆ : ಪಡಿಮೊಗದ ನೆರೆವೀಡ ನಡುಜವ್ವನದ ಕೆಳದಿಯೊರ್ವಳಂ ಸನ್ನೆಯಿಂ . . . ಎಂದುಂ ನಿನ್ನ ತೋಳೆಡೆಯೊಳೊಪ್ಪುವಂಗದಂ ತೋರ್ಕುಮಿಲ್ಲಮಿಂದೇನೆನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೬). [ನೆರೆ$_5$+ಬೀಡು$_2$]

ನೆರೆವೀದಿ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ರಸ್ತೆ ; ಮಗ್ಗುಲು ಬೀದಿ : ಕಬ್ಬಿಗರ ಬಲ್ಲಹಂ ಮುಂದ್ದಣನರಮನೆಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನೆರೆವೀದಿವಿಡಿದು ಪೊರೆವೀಡಿಂಗೈತರ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೭). [ನೆರೆ$_5$+ಬೀದಿ]

ನೆರೆವೆರೆ 'ನೆಱೆವೆಱೆ' ನೋ.

ನೆರೆವೊನಲ್, ನೆರೆಪೊನಲ್ (ನಾ). ಪ್ರವಾಹ ಬಂದ ಹೊಳೆ; ಮಹಾಪೂರದ ಹೊಳೆ : ನೆರೆವೊನಲ್ಗಾಂಕೆಗೊಂಡದರ ಬೇಗಕೆ ಕುಸಿದು ಹಿಸಿದು ಬೀಳುತ್ತೊಯ್ಯಸಿಯೆ ಹಿಂದುಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿವ ಪುಸಿಯೆರೆವಣ್ಣ ನೊರ್ವೊಳೆಯ ದಡದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೭–೩೪೯). **ನೆರೆಪೊನಲ್ :** ನೆರೆಪೊನಲ ಸೆಳೆತಕ್ಕೆ ತಲೆವಾಗಿ ಬಳ್ಕುವ ಮರಂಗಳ್(ಅಂತಿಗೊ. ೫೩–೬೬೦). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$_2$)+ಪೊನಲ್]

ನೆರೆಸು 'ನೆರೆಯಿಸು' ನೋ.

ನೆರೆಹ (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ ; ಕೂಡುವಿಕೆ (?) : ಸಾಧಕನವನೊಬ್ಬ ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಧಾರಿಯುನಱಸುತ್ತ ಬಂದನಯ್ಯಾ ಕರೆಯಿರ್ರೈ ಕರೆದು ತೋಱಿಸಿರ್ರೈ ತಱಹಕ್ಕೆ ನೆರೆಹಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದನು (ಸರ್ವಪ. ೨೮–೧೩೩). [ನೆರೆ$_1$+–ಹ$_2$(<–ಪ$_2$)]

ನೆರೆಹಳ್ಳಿ 'ನೆರೆಪಳ್ಳಿ' ನೋ.

ನೆರೆಹಾವಳಿ (ನಾ). ಮಹಾಪೂರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವ : ಇನ್ನು ನೆರೆಹಾವಳಿ . . . ಇಡಿಯ ಅಸ್ಸಾಮು ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋದೀತೋ ಏನೋ ಎನ್ನುವ ಭಯದ ಸೂಚನೆ ಇತ್ತು (ತೇವೋಡ.೭೧). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$_2$)+ಹಾವಳಿ]

ನೆರೆಹೊರಕೆ (ನಾ). ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಜನ; ನೆರೆಹೊರೆ : ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆಹೊರಕೆ ಚನ್ನಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮನೆ ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ನೆರೆಹೊರೆ+–ಕೆ]

ನೆರೆಹೊರೆ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ ; ಸಮೀಪ : ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ನಿಮ್ಮ ನೆರೆಹೊರೆ ಸರಿಸಮೀಪ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರಲು (ವಚಸಂ. ೩೧೫–೭೯ ಅಂಬಿಪ) ; ನೆರೆಹೊ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊ]ರೆಯ ಸಿರಿವಂತರ ಮನೆಗೆ ಪರಿಯಿಡಲ್ಕಡಹಡಿಸಿ ಮಿಡುಕುತಿರ್ಪ ಮಿಂಡರ ತಂಡಂಗಳುಮಂ (ವರ್ಧಪು.೯–೫೬ ಪ) ; ನೆಱೆದು ನೆರೆಹೊರೆಯ ಕೆಲದ ಕೇರಿಯ ಸಕ್ಕಜದ ಮಕ್ಕಳೊಡನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ನಲಿನಲಿದು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೨–೧೩) ; ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಸಂಗದಲ್ಲಿರ್ದವರಿಗೆ ಅನಂತಕಾಲ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯವು ಕೆಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಪಾಪವು ಬೆಂಬತ್ತಿ ಕಾಡುವುದಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೮–೯೨). ೨. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಜನ: ನೆರೆಹೊರೆ ನೋಡಿ ನಗುವರಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧–೧೮೨–೫) ; ನೆರೆಹೊರೆಯಱಿಯದಂತೆ ಪತಿಯಂ ಮಱಸಿ ಮನೆಯವರನೆಲ್ಲರಂ ಟೊಣೆದು ಮದನಕೇಳಿಗೆ ಸಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫–೫೯) ; ರಕ್ಕಸನು ಮನೆಯವರ ಕಂಡರೆ ಕರ್ಕಶನು ನೆರೆಹೊರೆಗೆ (ಅಮೃತ.೨–೫೨) ; ಅವರವರ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ನೆರೆಹೊರೆಯು ಬದುಕಿದರೆ ನೀನೇಕೆ ವ್ಯಸನಪಡುವೆ ? (ಬತ್ತೀಸ. ೧೨೪).

ನೆರೆಹೊರೆಯವರು = ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು : ದಲ್ಲಾಳಿತನದಿಂ ಲಂಡಪುಂಡರೊಳ್ ಮುಂದೆ ನೋಡದೆಯಾಡಿ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡವರು ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ನಗುವ ತೆಱದಿ (ಸಮ್ಯಕ್. ೧೦–೩) ; ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದ ಹತ್ತಿರ ಪಿಠಾಪುರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಳಿಂಗರೂ ಅವರ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ನೆರೆಹೊರೆಯವರಾಗಿ ಕೋಸಲರೂ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದರು(ಕರ್ಣಾಅ.೪೪). [ನೆರೆ$_5$+ಹೊರೆ$_4$(<ಪೊರೆ$_4$)]

ನೆರೆಹೊಳೆ (ನಾ). = ನೆರೆವೊನಲ್ : ಹಲವು ಕೆರೆಯಂತೆ, ತೊರೆಯಂತೆ ನೆರೆಹೊಳೆಯಂತೆ ಮಲಿನವನು ಲಲಿತವನು ತೋರಿ ಮೆರೆದು (ಕಏಪು. ೩೧–೪). [ನೆರೆ$_6$(<ನೆಱೆ$_2$)+ಹೊಳೆ$_3$(<ಪೊೞೆ)]

ನೆರ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಪೂಡಿ ಪರಿವ ಪದದೊಳ್ ಪೊಚ್ಚಪೊಸತೆನಿಪಚ್ಚುಗಳ್ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ನೆರ್ಕೆ[ರ್ಕ]. [ಪಾಠಾಂ. ನೇರ್ಕ] ನುಡಿಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೮–೪೦ ಪ).

ನೆರ್ಕನೆರ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಱ ಕೆಂಬಲ್ಮೊಳೆಯಂ ನೆರ್ಕನೆರ್ಕನೆ ಬೇರ್ಕೆಯಿದ್ದು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೪೫–೨೭ ; 1196). [ನೆರ್ಕು+–ಅನೆ$_1$]

ನೆರ್ಕಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ನೆರ್ಕಳ (ಭೇದಸ)—ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು, ಸರುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವದು. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಇಮಾರತಿಗೂ ಗಳೆಯ ಸಾಮಾನಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೨). [?]

ನೆರ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಣಿಲೆಂಬ ಖಟಿಲೆಂಬ ನಿಳಿಲೆಂಬ ನೆರ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧–೨೧).

ನೆರ್ಕೊರೆ 'ನೆಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ನೆರ್ಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ತೇರ್ಗಳ ಗೊಂದಣಂ ಮುಱಿದು ಮೆಟ್ಟಿದ ಕೊಂಬುಡಿದಂತೆ ಬೇಗದಿಂ ನೆರ್ಗನೆ ಬಿೞ್ದು ನುಚ್ಚುನುಱಿಯಾಗೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೮). [ನೆರ್ಗು$_0$+–ಅನೆ$_1$]

ನೆರ್ಗಿಲ್, ನೆಕ್ಕಿಲು, ನೆಗಿಲು, ನೆಗ್ಗಲಿ, ನೆಗ್ಗಲು, ನೆಗ್ಗಲೆ, ನೆಗ್ಗಿಲ್, ನೆಗ್ಗಿಲು (ನಾ). (ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಳ್ಳು : ಬದಣೆಗುಪ್ಪೆಯ ಮುಟ್ಟಗಿಯ ಕೊಳೆಯನೂರ ಧಾಸನೂರ ತ್ರಿಸನ್ಧಿಯ ನೆರ್ಗಿಲ ಗುಂಬೆ ನಿಡುವೆಳುಱ (ಎಕ. I, ೧–೨೮ ; 466). **ನೆಕ್ಕಿಲು :** ನೆಕ್ಕಿಲು, ತುಳಸಿ. ದೊಡ್ಡಪತ್ರಿ, ಪಚ್ಚೇತೆನೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ನೆಗಿಲು :** ಭೂತಾಣೆ, ನೆಗಿಲು, ಕೊಮರಕ(ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ನೆಗ್ಗಲಿ:** 'ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು' ಪರಾ. **ನೆಗ್ಗಲು:** 'ಆನೆನೆಗ್ಗಲು', 'ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು' ಪರಾ. **ನೆಗ್ಗಲೆ :** ಮುಳ್ಳಿನ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸಿದಂತೆ ನೆಗ್ಗಲೆ ಬಳ್ಳಿಗಳು ಹಬ್ಬಿದ್ದವು (ಮೇದಿಮ. ೧೧೮). **ನೆಗ್ಗಿಲ್ :** "ತ್ರಿಕಂಟಕಂ ಗೋಕ್ಷುರಕಂ ದಂಷ್ಟ್ರಿಯೆನೆ ನೆಗ್ಗಿಲಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭–೨೮) ; ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಯೆಲೆಯಂ ಮೇಣ್ ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರ ನರೆದು ಪಾಲೊಳ್ ಸಲೆ ಕುಡಿವಂ ಸಂಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಗುಂ ಕ್ಷಯಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೩೮)) ; ತುಱುವೆಯ ನೆಗ್ಗಿಲ ಪೂಗಳ ತುಱುಪಟ್ಟೆಯ ಪೊಱಗೆ ತುಱುಗಿ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೯೯) ; ನೆಗ್ಗಿಲ್ ತಗಚೆ ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ ತಗ್ಗಿಯಪಾಮಾರ್ಗದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದುದಂ ತಾಂ . ಕೊಗ್ಗಿ ಕುಮಾರಿಗಳಂ ಕುಡಿಸೊಗ್ಗಿಸಿದಂಬಿಲಟೆ ಬೇದುಗಟ್ಟು ವಿಷಘ್ನಂ (ಖಮದ. ೧೬–೭೪) ; ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರ ತಂದು ಕರಿಆಡಿನ ಹ್ಯಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ . . . ೧೨ ದಿವಸ ಕುಡಿದರೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ (ಕಾಮಶಾ. ೧೦–೨೫೪). **ನೆಗ್ಗಿಲು:** "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟಃ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ—ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಹಲಾಯು. ೩೩–೪೮) ; ಕೊಡೆಸಿಗದತಿಗುಡಿನೊಡನಾಸಡಿ ನೆಗ್ಗಿಲು ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಪರ್ಪಟಕಂಗಳ್ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೫–೯) ; ಆಲವಂಬಟೆ ತಗ್ಗಿ ನೆಗ್ಗಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ತುಗ್ಗಿಲು, ತುಂಬುರ, ತೂಬರ, ತದಿಗಿಲು]ಬೇಲ ಬೊಬ್ಬುಲಿ . . . ಇವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ.೩–೧–೨೮) ; ನೆಲಬೇವು . . . ನೆಗ್ಗಿಲು, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೫).
[ದೇ.‖ ತಮಿ. ನೆರುಞ್ಜಿ, ನೆರುಞ್ಜಿಲ್ ; ಮಲ. ನೆರುನ್ನಿಲ್; ತುಳು. ನೇಗಿಲ್]

ನೆರ್ಗು 'ನಱುಂಕು' ನೋ.

ನೆರ್ಗೊತ್ತು, ನೆಗ್ಗೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡು ; ಚೂರು ಮಾಡು ; ಒಡೆ : ಆ ಕನ್ನೆ ಪಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂ ನೆರ್ಗೊತ್ತಿದಳ ದನೇನೆಂಬೆಂ (ಜಯಕಾ. ೧೪–೭೦). **ನೆಗ್ಗೊತ್ತು :** ೧. ವಿಭೂತಿಯ ಗಟಿಗೆಯನು ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ಧೂಳಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೭–೧೧) ; ಉಲಿವ ಬಳೆಗಳೊಳೆರಡೆರಡ ತಾನುಳುಹಿ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದಳು ಮಿಕ್ಕವ

(ನಿಭಾಗ.೧೧-೧೬-೧೩). ೨. ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಒತ್ತು,- ಹಿಸುಕು: ಬಳಿಯ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದನು ಕೌರವಬಲದ ಗಂಟಲ ಬಳಿಯ ಮುಱಿವವೋಲ್ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೪೯) ; ಖಳಕಂಸ ಬಂದು ಕೂಸನು ನೋಡಿ ಯೀಕೆಯ ತಂದವನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಾಧೆಯು ಬಂದಪುದು ತನಗೆಂದಳಿಕಿ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದನು ಮೂಗ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೩೦); ಹೇರಾನೆಯ ತಲೆಯಡಗ ಭಕ್ಷಿಸುವ ಕಂಠೀರವನೊಡಲ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಘೋರಾಕೃತಿವೆತ್ತು ಹಿರಿತಿಂಬ ಶರಭ ಹೂಂಕಾರದಿಂದಿದಿರ್ವಂದುದಾಗ (ಮೋಹತ. ೧೯-೩೪) ; ಪಸುಗಳ ಜೀವಮಂ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಮೂಗಂ ಕೊರೆದು (ಭಾರಶಾಂ. ೨೫). ೩. ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು ; ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗು : ಪೆರ್ಗಡೆಯು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಹುತ್ತವ ಹೊಕ್ಕರೆ ಬಿಡೆನೆಂದು ತಲೆ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಲಪ್ಪಳಿಸುತಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೬೧). ೪. ನಾಶ ಮಾಡು ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಉರವಣಿಸುವಿಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಘ್ರದೆಸುಜನ ಮದವನಿರದೆ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿಯಜ್ಞಾನಾಂಧಕಾಸುರನ ಉರವ ತೊತ್ತಳದುಳಿದು ಗೆಲುವ ನವನಾಟ್ಯಾಭಿರಂಗ ನಿನಗಾನು ಸರಿಯೆ (ಲಕಿಚಿಂ. ೨೯-೩೪); ಸುಷೇಣ ಗೌತಮರುರುರವಣೆಯ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಹಾಯ್ದನು ಮತ್ತೆ ಸೈವರಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨೭) ; ಕೌರವ ಬಕ ಹಿಡಿಂಬ ಕೀಚಕರೆಂಬ ದುರುಳಸಂತತಿ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಘೋರಪಾತಕಿ ದುಶ್ಶಾಸನನ ರಕುತವ ಹೀರಿ ಮುದದಿ ಮುರವೈರಿಯ ಭಜಿಸಿದ ಗುರು (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೭-೨) ; ಈತನ ಗರ್ವವ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಭಸ್ಮೀಭೂತನ ಶಿವನೆಸಗಿದನು (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೨).

[ನೆಗರ್(<ನಜುಂಕು)+ಒತ್ತು$_{1}$]

ನೆರ್ಪು (ನಾ). (?) : ಇರ್ಪುಂ ತೋರ್ಪುಂ ಕೆರ್ಪುಂ ನೆರ್ಪುಂ . . . ಮೆಯ್ಗರ್ಪುಂ ಮೊದಲಾಗಿ ರೇಫಸಂಯೋಗಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೯).

ನೆರ್ಪುನೆರ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಾಯಾನುರೂಪಮಳವಿಯೊಳಾಯತಮುದು ತೆಳ್ಪಿತೆನೆ ಬಹಿರ್ಮುಖಮುಚಿತಂ ಬಾಯೊಳಗೆ ನೆರ್ಪುನೆರ್ಪಂ ತೋಯಜಸುರಭಿಗಂಧಮುಳ್ಳೊಡೆ ಪೂಜ್ಯಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧-೧೯). [?]

ನೆರ್ಮ (ನಾ). ಆಸರೆ ; ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ : ಧರ್ಮಮಮರೇಂದ್ರಗತಿಯಧರ್ಮಮಧೋಗತಿಯನೆಸಗುಮೆಸಕದೊಳೀಗುಂ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳೆ ನೆರ್ಮಂ ಜೀವಕ್ಕೆ ಮನುಜಗತಿಯೊಳ್ ಮಾಟ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೮); ಇನಿತುಂ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೆರ್ಮವಾಗಿ ನೆಗರ್ದ್ದಾ ಸೋಮದಂಡಾಧಿನಾಥಂ (ಎಇ. XIII, ೩೦೬-೬೪ ; 1125).

[<ನೆರ್ಮು$_{2}$]

ನೆರ್ಮಿಸು, ನೆಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರಗಿಸು; ಆನಿಸು : ಕುಂಕುಮದ ಬಿಂಕಂ ಬೆಳ್ಪಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ತೋಳ ಮೊದಲೊಳ್ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ರ್ಮಿಸಿದ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲಿನ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ವ). **ನೆಮ್ಮಿಸು :** ೧. ದೆಸೆಗೆಟ್ಟುದ್ಬಾಷ್ಪದಿಂದಂ ತರಳೆ ಪಿಡಿದೆಂತಾನು ವಾತ್ಮಾಂಗವಂ ನೆಮ್ಮಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೫೪೨); ತನ್ನಂ ನೆಮ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿರ್ದ ದಯಿತ ಸಾಮಂತನೊಳಿಂತೆಂದಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೩ ವ) ; ನಿನ್ನಯ ಸುದ್ದಿ ಹೊಱಗೆ ಹೊಮ್ಮಿದೊಡಿತರಾದಿಗಳೇಳಪರೆಂದು ನೆಮ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಳಂಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೭). ೨. ಸಿಲುಕಿಸು ; ತೊಡಗಿಸು : ಏಕೆ ವಿಧಿ ತನ್ನನು ವಿಕರ್ಮವಿಪಾಕದಲಿ ನೆಮ್ಮಿಸಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೫೯). ೩. ಒಪ್ಪಿಸು ; ವಹಿಸಿಕೊಡು : ನಮ್ಮ ಭರಭಾರವನು ಹಿಂದಾಪ್ ನೆಮ್ಮಿಸಿದೆವೀತನಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೫). [ನೆರ್ಮು$_{1}$+-ಇಸು$_{3}$]

ನೆರ್ಮು$_{1}$, ನೆಮ್ಮು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರಗು ; ಆತುಕೊಳ್ಳು : ಕಣ್ಗೆಸೆದೊಪ್ಪಿದಳೋರ್ವಳೋಪನಂ ನೆರ್ಮಿದ ಬಾಳೆ ಕತ್ತುರಿಯ ನೀರ್ದಳಿದುತ್ಪಳ ಮಾಳಿಯಂದಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೪) ; ಮೇಳದವಳಂ ಸತಿ ನಿರ್ಭರ ಗರ್ಭಭಾರದಿಂ ನೆರ್ಮಿ ನಿಮಿರ್ಚುವಳ್ ಪುರುಳಿಯೊಳ್ಪರಿಹಾಸವಚೋವಿಳಾಸಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೧೦) ; ತಾನಾದಿದಿಕ್ಕುಂಜರ ನಿಬಿಡ ದೃಢಸ್ಕಂಧಮಂ ನೆರ್ಮಿ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೨೯-೧೧ ; 1218); ಮನದನ್ನನಂ ಸಮ್ಮದಂ ಮಿಗೆ ನೆರ್ಮಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಶಶಿಕಾಂತದೊಡ್ಡಂಗಲ್ಲೊಳ್ ತನ್ನ ಪಡಿನೆಳಲಂ ಕಂಡು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). ೨. ಆಶ್ರಯಿಸು; ಅವಲಂಬಿಸು: ಶಚಿ ಪೂತಚೂತಮಂ ನೆರ್ಮಿದಶೋಕವಲ್ಲರಿಯ ಪಲ್ಲವಮೊಂದನೆ ಕೊಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೨) ; ಕಲಿಕಾಲಧರ್ಮತನಯಂ . . . ಎಂದು ಪಲರುಂ ನೆರ್ಮುವರಾಯುಗನಿದೇಂ ಕೃತಾರ್ಥನೋ ಜಗದೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೫-೩೧ ; 1028); ಪೆರ್ಮರನನಡರ್ದ ವನಲತೆ . . . ವಿಂಧ್ಯಾಚಲಮಂ ನೆರ್ಮಿದ ನರ್ಮದೆಯೆನಿಸಿದಳೊರ್ಮೆಯೆ ವನಚರನನಪ್ಪಿ ವನಚರಿಯೊರ್ವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೧೭) ; ಆ ಕುಱುಹು ಉಭಯವ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಂದುದು ಭಕ್ತಸ್ಥಲ ಆ ಭಕ್ತ ತ್ರಿವಿಧವ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಂದುದು ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ (ಮೋಳಮಾ. ೧೪೧-೫೪೦); ಬಿಡಾಲವ್ರತದ ಬಾಡಬರ್ಕಳ್ ದುರದ್ವೈತಮಂ ನೆರ್ಮಿ ಸರಿಮಾಡುವರ್ ಶಂಭುಗುಳಿದವರತ್ಯಜ್ಞರೆಂಗುಮಾ ಸೂತಿಗೀತಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೯). ೩. ನಟ್ಟು ನಿಲ್ಲು ; ನಾಟಿರು ; ನಟ್ಟಿರು : ನಯದಿಂದಂ ಬರೆದಂತೆಯುಂ ಕಡೆದು ತಂದಿಟ್ಟಂತೆಯುಂ . . . ಉತ್ಪಾದಿಸಿದಂತೆಯುಂ ನಿಱಿಸಿ ಕಾಲ್ಗೋದಂತೆಯುಂ ನೆರ್ಮಿದಂತೆಯುಮಿರ್ಕುಂ ಜಿನಬಾಲರೂಪಮೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮುಂ ಕಂಡಗಲ್ದಿರ್ದರಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೫). ೪. ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಕವಿ ; ಮುಸುಕು : ಕರ್ಮಜಮೆಂದು ರೋಗಜಮುಮೆಂದೆರಡುಂ ತೆಱದಿಂ ಶರೀರಿಯಂ ನೆರ್ಮಿದ ಕುತ್ತಮೊತ್ತಿದೊಡೆ (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೮೨೮). **ನೆಮ್ಮು$_{1}$:** ೧. “ನೆಮ್ಮ—ಪೃಷ್ಠಸ್ಥಾಪನೇ (ಒರಗು)” (ಶಮಧಾ); ಪುಳಿನದ ಲೋಹಾಸನಂಗಳೊಳ್ ನೆಮ್ಮಿರ್ದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕುಳ್ಳಿರ್ದುಂ]ಚಳದಳಕೆಯರರೆಬರದೇಂ ಕಳೆದರೋ ಶರದಾತಪಪ್ರಭೂತಶ್ರಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೪) ; ಚಾರುಚಾಮೀಕರಮೃಗೇಂದ್ರಾಸನದ ಕೆಲದ ಮತ್ತವಾರಣಮಂ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಶ್ಚೀತನನಪರಾಜಿತಮಹಾಮಹೀಶನಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೩ ವ) ; ಪೊಳೆಯುತ್ತಿರ್ಪ ಮಹಾವರಾಹವದನೋದ್ಯದ್ದಂಷ್ಟ್ರಮಂ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಂದಳೋ ಭೂಕಾಂತೆಯೆನಲ್ಕೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೧೩) ; ಪೊಡರ್ವುತ್ತುಂಗಸ್ತನಂ . . . ಕಂಪಿಸುವ ತನು ರತಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಬೆಡಂಗಂ ಕುಡೆ ನೆಮ್ಮಿರ್ದೋಪನಂ ಮೆಯ್ಬ್ಬಮರ ನೆವದೊಳಂದಾಱುತ್ತಿರ್ದಳೋರ್ವಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೨೪) ; ಆರ್ಪಿಂ ಭಿತ್ತಿಗಳಂ ನೆಮ್ಮಿರ್ಪಳ್ ನಿಂದಗಡೆ ಬಾಲ್ಯಮಂ ನಟಿಯಿಸುತಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೩). ೨. ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವಡೆದು . . . ನೆಮ್ಮುವರು ವಿಷ್ಣುವನು (ಬಸವ. ೩೮೩) ; ತಮ್ಮ ಸಂಕಟಕಿವರು ವಿನಯವ ನೆಮ್ಮಿ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡುತಿರ್ದೊಡೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೧೨) ; ಅನೀತಿಯಿಂ ಪರಮತವ ನೆಮ್ಮಿ ನರಕಕ್ಕಿಳಿವ ಪಾತಕರನಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯು ಕಾಣೆ ಶಿವಭಕ್ತರುಗಳ ಪರಿಭಾವಿಸಿದೊಡೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧-೫೧) ; ಭವತ್ಪದಮಂ ನೆಮ್ಮಿದೆವೆಮ್ಮನೊಡನೆ ರಕ್ಷಿಸು ವರದಾ (ಹಸ್ತಿಮಾ. ೭-೨೮) ; ನಿರ್ಮಮದ ಸದ್ವಿವೇಕದ ದೀಪಕಿಂತ ನೀಂ ನೆಮ್ಮಲಿನ್ನೇನಿಹುದೋ ? (ಮಂಕುಕ. ೫೫೫). ೩. ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಬಾಣವಹಿತನ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಮ್ಮಿದವು . . . ನೆಲೆಗೆಡಿಸಿದವು ನಿಮಿಷದಲಿ ನಿರ್ಜರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೫-೧೦) ; ಕಾಮ್ಯಫಲಾಭಿಲಾಷರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲಿ ಮನ ನೆಮ್ಮದು (ಅಮೃತ. ೧-೪೪) ; ಸ್ತ್ರೀಯರೊಳು ಮನ ನೆಮ್ಮಿಹುದು ಸುಖವಲ್ಲೆನುತ ಮನ ನಿಮ್ಮಳದಿ ಹೇಳಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೫೯); ಚಿತ್ತವಂ ನೆಮ್ಮಿದಾತಂಕದಿಂ ಚರನೊರ್ವನಂ ಕರೆದು . . . ಬಸವನಂ ಕರೆದು ತಾರೆನಲು (ಚೆಬಪು. ೭-೨೫). ೪. ನೀವಿಂದುಗ್ರ ಪಾತಿವ್ರತೆಯರೊಳಗಗ್ಗಳರು ನಿಮ್ಮನು ನೆಮ್ಮದಪಕೀರ್ತಿ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೪೪) ; ತಮ್ಮ ಬಾ ಶತ್ರುಘ್ನ ನಮ್ಮನು ನೆಮ್ಮಿತಧಿಕ ವಿಪತ್ತು . . . ಎಂದು ರೋಷಾವೇಶಮನನಾಥ

(ತೊರರಾ.೪-೯-೧೩). **೫.** ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅನುಸರಿಸು : ಫಲುಗುಣಂ ಬರುವ ಗಡ ವಾಜಿಯನ್ನೆಮ್ಮಿ ದೇಶಂಗಳಂ ಚರಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೮೨-೧೩). **೬.** ಹಿಡಿದಿರು ; ಹೊತ್ತಿರು : ಕಂಕುಳಲಿ ಕೊಡವೊಂದ ನೆಮ್ಮಿ . . . ಕುಡಿವ ನೀರನು ತರುವಂದು (ನನ್ನಪ. ೧೯-೨). **೭.** ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭದಿಪರ್ಯಂತಂ ನೆಮ್ಮಿರ್ಪುದು ತಾನದು ಮತ್ತವಾರಣಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭-೧೫). **೮.** ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು : ಕಮ್ಮೆಯನ ಚೇಳಿನ ಹೊಮ್ಮೆರಡು ಒಂದಯ್ಯ ನೆಮ್ಮಿದರೆ ಚೇಳು ಹೊಡೆದಿಹುದು ಕಮ್ಮೆ ತಾ ನೆಮ್ಮದೆ ಹೊಡೆವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೦೯). [<ನೆರ$_2$?]

ನೆಮ್ಮರ್ಗ$_2$, ನೆಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). **೧.** ಅವಲಂಬನ ; ಆಸರೆ ; ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ : ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೆಂಬಿವು ಧರ್ಮಾರ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ನೆಱೆದ ನೆಮ್ಮಂತವಱೊಳ್ ಧರ್ಮಂ ಪ್ರಧಾನಂ(ಆದಿಪು. ೧೦-೫೦) ; ಕುಳ್ಳಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಡಸಿ ನೆಮ್ಮಗುತುಂ . . . ಅಂದವನೀಶಂಗಾಸೆಯಾದಂ ಪ್ರಿಯಸಚಿವಸುತಂ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೪೨) ; ದಿಗಧೀಶರ್ ಪರಿವಾರವಾಹನವಧೂನದ್ಧಾಯುಧರ್ ವಂದು ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಮ್ಮಗೆ (ಅನಂಪು. ೫-೧೨) ; ಎವಗಾವಾವ ಭವಂಗಳೊಳ್ ಬಿಡದೆ ನೆಮ್ಮಗಿರ್ಕೆ . . . ಜಿನಧರ್ಮನಲ್ಪಕಲ್ಪಾಂಘ್ರಿಪಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧-೯). **೨.** (?) **:** ಧರ್ಮ್ಮನು ರಾಗದೊಳ್ ಧರ್ಮ್ಮಸುತನೆನಿಸಿದಂ ನೆಮ್ಮಂ ಬುಧಂಗಹಿಮಕರನಂತಿ [ರ್]ನಿಸಿದಂ ಗುರುಸೇವೆಗಿಡದುದಱನಮರಪತಿಯೆನಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೭-೩೦ ; ಸು. 1055). **ನೆಮ್ಮು$_2$: ೧.** ನೀರೊಳಗೊಂದು ನೆಳಲು ಸುಳಿಯಿತ್ತಲ್ಲಾ ನೆಳಲೊಳಗೊಂದು ಹೊಳೆವ ಶಬ್ದವು ಅದು ನೆಮ್ಮಲ್ಲ ಸೊಮ್ಮಲ್ಲ ಅಮ್ಮಿದರಾಯಿತ್ತು ನೆಮ್ಮಿದರಳಿಯಿತ್ತು (ಸರ್ವವ.೨೬-೧೧೪) ; ಬಾಲಕರ ಮರಣವನು ಕೇಳುತ ಕ ಳುಡೆಯ ನೆಮ್ಮಿನಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದನುಗುರಲಶ್ರುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಮೇಲುಮಲಗಿನಲಶ್ರುಜಲವನು ಮಿಡಿದನುಗುರಿನಲಿ, ಕವುಳುಡೆಯ ನೆಮ್ಮಿಥನು ಮಿಗಿದನು ಬೆರಳಲಶ್ರುಗಳ, ಕೇಳುತಲ್ಲಿ ನೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದನುಗುರಲಶ್ರುಗಳ] (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೩) ; ಎನಿತೊಂದು ನಾಡುಗಳನಾಳಿದುದು ಸೂಸ . . . ಆತನಾಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ನೆಮ್ಮಾಗಿ, ಬಾಳಿದೆವು ಮೈತ್ರಿಯಲಿ ಬೆಸೆದು ಹೆಮ್ಮಿಗಿಲಾಗಿ (ಪಾರಸಿ. ೩೩-೭೫೮). **೩.** "ದಿಂಬು, ಒರಗು'' (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [<ನೆಮ್ಮರ್ಗ$_1$]

ನೆಮ್ಮರ್ಗಗಂಭ (ನಾ). ಒರಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಭ : ಬರೆದು ನಿಜ ನಾಮಮಂ ನೃಪವರನಾ ಲಿಖಿತಪ್ರಯುಕ್ತಬಾಣದಿನಿಸೆ ಚಚ್ಚರಮೆಯ್ದಿ ನಟ್ಟುದಣಮುಚ್ಚರಿವಡೆ ಮಾಗಧನ ನೆಮ್ಮಗಂಭಮನಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ ೧೫-೧೧೫). [ನೆಮ್ಮರ್ಗ$_1$ + ಕಂಭ]

ನೆಮ್ಮರ್ಗಗೆ, ನೆಮ್ಮಿಗೆ, ನೆಮ್ಮುಗೆ (ನಾ). **೧.** ನಂಬಿಕೆ ; ನೆಚ್ಚು ; ಭರವಸೆ : ಆ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರವವು ವಿಶ್ವಾಸವು ನೆಮ್ಮಗೆಯುಡರ್ಪು ಬಳೆದಂತೆಲ್ಲ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೪-೧೨). **ನೆಮ್ಮಿಗೆ: ೨.** ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ ; ಆಸರೆ : ವಿಶ್ವಾಳಿಗೇ ನೆಮ್ಮಿಗೆಯುದಾದನಂ ನೂತನಾಧಾರನಂ . . . ನಮಿಸುವೆಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೩೨) ; ಕರ್ಮವಿರಹಿತನೆ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಪಾದವ ನೆಮ್ಮಿಗೆಯನು ನೆಱೆ ನಂಬಿ ಉಮ್ಮಳದಲಿ ಕೃತಿ ವರ್ಣಿಪೆ (ಕರಚಾ. ೫-೩). **ನೆಮ್ಮುಗೆ: ೧.** "ನೆಮ್ಮುಗೆ ನಂಬಿಕೆ" (ಕಶರ. ೫೬) ; ಅಱುವಲ್ಲಿಯೆ ನೆಮ್ಮುಗೆ ಒಡಗೂಡಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೨೬೯-೧೨೩೪) ; ಧರ್ಮಮಯವಹ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪನ ನೆಮ್ಮುಗೆಯನುಳ್ಳವನ ನೆನೆದರೆ . . . ಆಹುದು ನೂರ್ಮಡಿಯೆಂಬ ಘನವುಹಿಮೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೭-೧೪) ; ಸೊಮ್ಮುಗಳ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪದ ನೆಮ್ಮುಗೆಯು ವೈಶ್ರವಣ ಶಿವನಿಗೆ ಸಮ್ಮತದ ಸಖನೆನಿಪ ಸುತನಹನೆನುತಲಜತಳವ (ಉತ್ತಕ.೪-೧೦); ಬಾಳು ಬಲ್ಸೊಗಸಮ್ಮ ನೆಮ್ಮುಗೆಯು ನಾಡಿನೊಳಗೆ (ಇಂಗೀತ. ೮೯-೮) ; ಪ್ರಜಾವಳಿಯ ಮಹಾಸಮ್ಮತದ ನೆಮ್ಮುಗೆಯು ರಕ್ಷೆಗೆ ಸಲ್ವಂತೆ . . . ಈ ಮಹಾಸಭೆಯು ಆಚರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೩-೮). **೨.** "ಅಂಕೆಯುಮುಡರ್ಪೆಂದು ನೆಮ್ಮುಗೆಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೩) ; ಅಂಗದ ಕುಱುಹಿನ ನೆಮ್ಮುಗೆಯುಪ್ಪ ಲಿಂಗವು . . . ಭವಪಾಶವ ಗೆಲ್ಲುವುದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೭-೨೩೬) ; ಚರ್ಮದಂಡದ ನೆಮ್ಮುಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ದನಿದೋಱುವನುಮಾನಂ ಪೊರ್ದದೆ ಮಡಸನ್ನೆ ಮನದೊಳಂಕುರಿಸುವಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನಂ ಪರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ಪ) ; ಜಿನಧರ್ಮವಂ ನೆಮ್ಮುಗೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೬) ; ಮೇಣಾವ ಶಶಿವಂಶಾವಳಿಯ ನೆಮ್ಮುಗೆಯು ನೆಗಳಿದೆ ತತ್ತ ಕಾಳೆಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಘೀ. ೩-೩೪) , ನೆಯ್ದಿಲೆಗೆ ನೇಸಱಿನ ನೆಮ್ಮುಗೆಯಾದ ತೆಱನಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೭೧) ; ಹರಿಯ ನೆಮ್ಮುಗೆ ಕಮಲಜನ [ಪಾಠಾಂ. ಹರಿ ಹಿರಿಯನೆನಗೆ ಕಮಲಜ] ಸಹಾಯಂ ದಿಶಾವರರೊತ್ತು (ಚೆಬಪು. ೩೦-೩೩) ; ಯುವತಿಯ ಸರಸಕಟಾಕ್ಷದ ನೆಮ್ಮುಗೆಗಳು ಇಲ್ಲ (ಬಿದುರೆ. ೮೮). **೧,೨ :** ನೇಮಿಯ ನೆಮ್ಮುಗೆಯಿಲ್ಲದೊಡೀ ಮುತ್ತಿನ ಕವಿಮನೋರಥಂ ನಡೆದಪುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೩೯). **೩.** ನೆಮ್ಮದಿ ; ಸಮಾಧಾನ ; ಶಾಂತಿ: 'ನೆಮ್ಮುಗೆಗೊಳ್' ಪರಾ. **೪.** ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಆಧಾರ ; ತತ್ವಾಧಾರ (?) **:** ಬಿಜ್ಜಳೋರ್ವೀತಳೇಂದ್ರ ಕೇಳ್ ನಿಮ್ಮ ಬಂಟಂಗಾದೊಡೇಳಬೇಡವೆ ಬಸವ ತಾನೇಳ ನೀವೇಳಲು ನೆಮ್ಮುಗೆಯುದಾವ ಬಲುಹಾಡಿಸಾಡದೊಡೆ ತಾನೆಮ್ಮ ಪಾದಕ್ಕೆ ನಮಿಸಲಿ (ಲಶಚಂ. ೩೩-೧೨). [ನೆಮ್ಮರ್ಗ$_1$ + -ಗೆ]

ನೆಮ್ಮಾಳ 'ನೇಪಾಲ$_1$' ನೋ.

ನೆಲ್, ನೆಲ್ಲು (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಬತ್ತ :"ಶಾ . . . ಸ್ತಂಬಕರಿಃ—ಈ ೨ ನೆಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೫-೪೨೫) ; ಪನ್ನಿ . . . ವೆದೆ ನೆಲ್ಮಣ್ಣೆನ್ದೆನ್ದು ಪಾಱನ್ದೆನ್ದು ಅತಿವುರ ಪಡೆದನು (. . . ೧೩೭-೮ ; 454) ; ಇಲ್ಲಿಗಿದು ತಕ್ಕುದಿಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಂದಱದು ಸಮಱಬಲ್ಲಂತೆಲ್ಲಂ ನೆಲ್ಲುಂ ಮೊಸರುಂಗುಡಿದಂತಲ್ಲದೆ ತಲ್ಲಣಿಸದಲಸದಿಡು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪) ; ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಬೀದ ನೆಲ್ಗಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದಿನಗಿಕ್ಕುವನಟ್ಟುಱಂದೆ ತಾಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೬) ; ಕೆಸಱೊಳ್ ನೆಲ್ ಬೆಳೆಗುಮಲ್ಲದೆ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಯಲರಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೯೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಬಿಳಿದಪ್ಪ ನೆಲ್ ಬರಲುಮಾಧೀಶಂಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದೋಗರದ ನೆಲ್ಲೆಲ್ಲವೀಶಂಗೆ (ಅರಿರ.ದೇ. ೧೬೨-೧೩) ; ನೆಲ್ಲುಂ ಕೌಂಗುಂ ಮಾವುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಬೆಳೆವುವಲ್ಲಿ ಕರ್ವಿನ ರಸದಿಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೫೧). **೨.** ಎಂಟು ಎಳ್ಳಿನಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ : ಕರಿತಿಲದ ಕಾಟಿಗಂದು ನೆಲ್ (ವ್ಯವಹಾ. I, ೭-೩ ಅನುಬಂಧ) ; ಕರಿಸಾಸಿವೆಯಾಗಲೊಂದು ನೆಲ್ಲೆನಿಸಿಕುರ್ಗ೦ (ವ್ಯವಹಾ. I, ೮-೧೨ಅನುಬಂಧ). **ನೆಲ್ಲು: ೧.**"ಶಾಲಿ ವ್ರೀಹಿ ಸ್ತಂಬಕರಿಯೆನಲು ನೆಲ್ಲು"(ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೪); ಪುಣಸೂಪ್ಪೊರ್ಗಲ ನೆಲ್ಲು ಪಾಣ್ಡಿಯುವಳಿವದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೩೬-೮ ; ಸು. 800) ; ದೇವಗ್ಗೆರ್ಗ . . . ನೆಲ್ಲುವುಪ್ಪ ಯೆಳ್ಳು ಕಡಲೆ ತೊಗರಿಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಲುವುದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೨೮-೬೧ ; 1159) ; ತಿರುನಾಳ್ಗೆ ನೆಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪರವೆ ಮುನಿದಪಳಯ್ಯ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೪೫) ; ಮೇಲುಪಾಯವದಿಲ್ಲದಿರೆ ಕುಡುಗೋಲನೊಂದುವನಳವಡಿಸಿ ಕೈಕೂಲಿಯಂ ರಾಜನದ ನೆಲ್ಲಿಂಗೆಂದೊಡಂಬಡಿಸಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮಾಡುತ್ತ ಹಿಡಿದ ಸುಶೀಲವಂ ನಡೆಸಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೨೭-೧೬) ; ನೆಲ್ಲು ಮೊಸರು ಕಲಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

ನೆಲ್ಲ ಕುಟಿ = (?) : ಶ್ರೀಮತ್ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ್ತ್ರಿಭುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ ತೊಮ್ಬತ್ತೇೞು ಸಸಬ್ಬದ್ಧಿಸಿವರೆಮ್ಮೊಟ್ಡಕ್ಕೆ ನೆಲ್ಲ ಕುಟಣಲಾಗ್ಯೆದೆನ್ದು ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. XIV, ಮಳವ. ೬೮-೮ ; ಸು. 860). **ನೆಲ್ಲ ಗರ್ದೆ, ನೆಲ್ಲ ಗದ್ದೆ** = ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆ : ಪಲವು ಪರಿಯಿಂ ನೆಲ್ಲ ಗರ್ದೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೨) ; ಪಸುರೇಱ ಪಾಲ್ವಿಡಿದು ಎಸಳದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ

ಬೆಳೆದಿರ್ದವಾ ನೆಲ್ಲ ಗರ್ದೆಯಾ ದೇಶದೊಳಗೆ (ಸಿದ್ದೇಪು. ೨-೪) ; "ನೆಲ್ಲ ಗದ್ದೆ ಪೈರ್ಹೇಯವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೭). **ನೆಲ್ಲನಿತು** = ಬತ್ತದ ಕಾಳಿನಷ್ಟು : ತಿರುಪೊಳೆ ಕೋಲನಿಟ್ಟು ತೆಗೆಯಲ್ಕದು ನೆಲ್ಲನಿತೆಯ್ದೆ ಜಾಜಲಾ ಹರಿಣನನೆಚ್ಚೊಡರ್ಚಿ ನೆಲದೊಳ್ ಮೊನೆದೋರ್ಪುದು ಚೋದ್ಯವು (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩-೨೧೯). **ನೆಲ್ಲ ಪುಲ್, ನೆಲ್ಲ ಹುಲ್ಲು** = ಬತ್ತದ ಹುಲ್ಲು : ಸಾರತರಮಪ್ಪ ಪನಸೋರ್ವೀರುಹಮಂ ಕೂಡೆ ನೆಲ್ಲ ಪುಲ್ಲಿಂದ ಮಲಂಕಾರಮನೆ ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟುಗೆ ಬೇರಿಂ ಕಾಯ್ದುಂ(ಲೋಕೋಪ.೬-೩೧); "ಬಿಳಿಯ ಹುಲ್ಲು" (ಲೋಕೋಪ. ೬-೩೧ ಅಡಿಟ); ದನಗಳು ನೆಲ್ಲ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ನೆಲ್ಲ ಮಡಿ** = ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆಯ ಒಂದು ಚೌಕವಾದ ಭಾಗ ; **ನೆಲ್ಲುಪಾತಿ** : ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ನೆಲ್ಲ ಮಡಿ ಎರಡು ಕೆಱೆಗೆ ಮಡಿ ಎರಡು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೦-೧೫ ; 931) ; ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಣುಗಳು ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಬಂದು ನೋಡುತಿಹರು ನೆಲ್ಲ ಮಡಿಗಳಿಗಿಳಿವ ಗಿಳಿಗಳ (ಕುರಾಪಾಂ. ೨-೩೬). **ನೆಲ್ಲ ಮಣ್** = ಬತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಜಮೀನು (?) : ಆತನ ಬೆಳವಡಿಚ ಅಲ್ಲಿಗಂ ಕೀಟ್ಟುಣ್ಕೆ ಯಾಗಿ ಸ××××ಪ್ಪನಾದ ಆತಂಗಂ ನಡಮಣ್ಣಿ ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ್ನೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣಿ ಖ××××ವಕ ಸೂಳೆವಳ್ಳ××ಱು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯೧-೮; 930). **ನೆಲ್ಲ ಹೆಡಿಗೆ** = ೧. ಬತ್ತದ ಗೂಡೆ,—ಬುಟ್ಟಿ. ೨. (?) : ತಲೆ ಹುಱುತ ನಾಯ ಸುಡು ಗಾವಿಲ ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ ಬೆಳ್ಳತ್ತೆಯ ನಾಣಿಲಿ ನೆಲ್ಲ ಹೆಡಿಗೆ ಸಡಿ ಫಡ ಚಿಲುವಱಾಯದ ಕುಡದ ಕಾಮದೇವನದೇವಂ ? (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋತ. ನೆಲ್; ಕೊಡ. ನೆಲ್ಲಿ ; ತೊದ. ನೆಸ್]

ನೆಲ (ನಾ). ೧. ಭೂಪ್ರದೇಶ ; ಭೂಮಿ ; ಭೂತಳ : "ಸ್ಥಿರೆ ಧಾರಿಣಿ ಧಾತ್ರಿ ಮೇದಿನಿ . . . ಭೂಮಿ ಭೂ ಗೋತ್ರೆ ನೆಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೧) ; ನೆಲನುಂ ವೆಳಗೆ ಪಾರ್ವ್ವರುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ತಣಿಗೆ (ಇಆ. XIX, ೧೪೫-೧೮ ; 680) ; ಪಚ್ಚು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಬೆನ್ನಂ ಮುಚ್ಚಿರೆ ಮುಡಿ ಕಳ್ಪಬೆಳ್ಪಿವಟ್ಟಲ್ ಬಾಯೊಳ್ ಬೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಸತಿ ಶಶಿಯಂ ಕಚ್ಚಿ ನೆಲಕ್ಕಿೞಿದ ರಾಹುವಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ.೯೬೬ ಶೂದ್ರಕ); ತಿರಿವುದದೊಂದು ಚಕ್ರದೊಳೆ ನಿಂದು ದಿವಾಕರನೆ ಮತ್ತ[ರಿ]ದು ಕಳೆವೊಡಂತದನಾವೆಡೆಯಿಂ ದರಮೆಯಾಗಿ ನೆಲಸಿ ಕೆಲಕಾಲದಿಂ ಪೊರೆದಿರದಱಿದ ಬಱಿಕ ತಾ ನೆಲದೊಳ್ (ಕವಿಶಾ. ೨-೧೪೬) ; ಸಮದಗಜಘಟಾಟೋಪಂ ಬೆರಸು ನೆಲನದಿರೆವಂದು ತಾಗಿದ ಕಕ್ಕಲನ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ಬಪ್ಪುವನಂಕಕಾಱನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ವ); ನೆಲದ ಮಱೆಯ ನಿಧಾನದಂತೆ . . . ಭಾವದ ಮಱೆಯ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿಪ್ಪ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನಿಲವನಾರೂ ಅಱಿಯಬಾರದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯-೨) ; ಮರುದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದಾಗ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕಾಲು ತಾಗಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಶಾನಭಾಗರು ! (ಮೂರುದಾ. ೧೦೨). ೨. ಮಣ್ಣು : ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬಣ್ಣ ವನುಡಿಸಿ . . . ಆಡಿಸುವ ಯಂತ್ರವಾಹಕನಾರೋ (ಅವಚಂ. ೫-೧೬). ೩. ಕೃಷಿಯ ಭೂಮಿ ; ಜಮೀನು : ಶಾಳಿಗಳಂ ಬೆಳೆವ ನೆಲನೆ ಪೊಲನಾ ನೆಲದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೪) : ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ನೆಲಂ ಬಿಸಿಲೊಳಾರಲ್ ತೇದು ತನ್ನುಡೆಯ ಬೆನ್ನೊಡಲ ತೊಳೆವವನ ಗೇದು (ಕಾಲೂರ. ೨೯-೨೧). ೪. ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ ; ಪ್ರದೇಶ : ನೊಕ್ಕಜ ಒಡೆ ಆಗ್ಗದೀಕಡ×××ಕೊಟ್ಟ ನೆಲ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೨೫-೨ ಹಿಂಭಾಗ: ಸು. 750) ; ಮಂದರಾಚಲದಧೋಭಾಗದ ಚಿತ್ತೆಯೆಂಬ ನೆಲದಿಂ ಕೆಟಗೆ . . . ನಾಗಾದಿ ನವವಿಧ ಭವನವಾಸಿಕನಿವಾಸಮಿರ್ದಪುದು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ವ) ; ಧರೆಗೊಡೆಯ ಚಕ್ರೇಶಂ ತಿರಿವನೆ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿ ಮೂಱಡಿ ನೆಲನಂ (ಸುಮಪ. ೮-೧೪೪) ; ನಾಱುವರೆ ಮೊಱೆಯಿಲ್ಲ ತೊಲಗುವರೆ ನೆಲನಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೯೧೨) ; ಮಹಾರಥರಾಜಿ ಕದನದ ನೆಲನ ಬಿಡೆ ಖತಿಗೊಂಡು . . . ರಿಪುವನು ತಱುಬಿದನು ಕರ್ಣ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೫-೨೭) ; ಬಳಿಕ ನೆಲ ಶೋಧಿಸಿತು ಸವನಸ್ಥಳಕೆ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ . . . ನಿಳಯಂಗಳು ನಿರ್ವಿಸಿದವು (ತೊರರಾ.೧-೭-೧೧) ; ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ವರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ನೆಲವೂ ವಾಸಿಸುವ ಮನೆಯೂ ಸಾಹುಕಾರನ ವಶವಾದವು (ರಂಗರೋ. ೧೦೧). ೫. (ಕಟ್ಟಡಗಳ) ಸಮ ಮಾಡಿದ ನೆಲ ; **ನೆಲಗಟ್ಟು** : ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ನೆಲನ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಪದ[ಕ್ಕ]ಲಿಗಂ ಒನ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೫-೮ ; 933) ; ನೆಲ ಒರಸಲು ಬೇರೆಯೇ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೪೭). ೬. ನಾಡು ; ರಾಜ್ಯ ; ದೇಶ : "ನೆಲನೆನೆ ರಾಜ್ಯಂ" (ಚತುನಿ. ೬೬) ; ನೆಲನಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸಿ ಧರ್ಮಸೂನು ಸುಖಮಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦) : ಕೇಯೂರವಮಂ ತಳೆವಂದದಿಂ ಪೃಥುಳಭುಜದಿಂ ಪೃಥ್ವೀಶಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ನೆಲನೆಲ್ಲಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭) ; ನೆಲಕಿಱುವೆನೆಂದು ಬಗೆದಿರೆ ಚಲಕಿಱುವೆಂ ಪಾಂಡುಸುತರೋಳೀ ನೆಲನಿದು ಪಾಟೆನ್ನೊಲನೆನಗೆ (ಗದಾಯು. ೫-೪೭) ; ದೇವವಪಾತ್ರಕವೆಸರೆನ್ನದಾ ನೆಲದ ಕೆಯ್ಯೊಲನಂ ಪೆಱತೇನನೆಂಬುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೬); ಪಾಳೆಯಕೆ ಮರಳಿಚು ರಥವನಿನ್ನೆಲ್ಲಿಯದು ನೆಲ ನೆಱೆ ಕುದಿವ ಕುರುಡನ ಮಕ್ಕಳೀ ಕೊಳಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೪-೫) ; ವಂಚಕರ ಸಂಚನಿಂದೆ ಭರತಂಗೀ ನೆಲಂ ಪಳುವಾಯ್ತೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೧-೨೦೧). ೭. ಲೋಕದ ಜನ; ಪ್ರಪಂಚ : ದಿಟದಿಂ ಮಾನಸರಜಱಯರೆ ಬಾಸುಗಿ ತಾನಱಿಯನೆ ಮತ್ತಮಱಯದೇ ನೆಲನನಿತುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೭). ೮. "ಕುಂಬಾರರು ತಿಗರಿಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೊಯ್ದಿಟ್ಟು ತಟ್ಟಿ ಸಮ ಮಾಡದೆ ಇರುವ ಪಾತ್ರೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೯. ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಭೂಭಾಗ ; ಸಣ್ಣ ಭೂಪ್ರದೇಶ ; "ಅಲ್ಪ ವಸುಧೆ" (ಭಾರನಿ. ೪೮. ತಿ).

ನೆಲಕಿಕ್ಕು, ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕು = ೧. ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೆಡಹು ; ನೆಲಸಮ ಮಾಡು ; ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸು : ಜಾಂಬವನಂ ಪಿಂಬಗಲಾದಿತ್ಯನಂತೆ ತೇಜಂಗಿಡಿಸಿ ಹನುಮಂನನುಮಾನಂ ಮಾಡದೆ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫) ; ನೆಲಕಿಕ್ಕುಗುವಮಾತಂ ದೋರ್ವಲದೃಪ್ತನಮೋಘಮುಜಿದೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನುಮಂ ಚಲದಿಂ ನಿನ್ನೆಱಿಯನುಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೮) ; ತೊಟ್ಟಲಂತೆಸೆದಿರ್ದ ಶಕಟನ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿದ ಪಾದವೆಚ್ಚಱಿಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೨೦). ೨. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಇಡು; ನೆಲಕ್ಕೆ ಇಳಿಸು : ಬಾಹುಬಲಿ ಭರತನಂ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ ಜಳಯುದ್ಧದೊಳು ಗೆಲ್ದು . . . ಭರತನಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕುವುದುಂ ಭರತಂ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಚಕ್ರರತ್ನಮಂ ಬೆಸಸಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೯). ೩. ನಾಶಮಾಡು : ಮುನ್ನಾರಾರ ಬಲ್ಪಂ ನೆಲೆಗಿಡಿಸವಿವಾರಾರ ತಕ್ಕಂ ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೩). **ನೆಲಕಿಡು** = **ನೆಲಕಿಕ್ಕು ೨** : ಕರಿಯ ಭತ್ತಮನುಗುರಿಂ ಚಿವುಂಟಿ ನೆಲಕಿಡೆ (ದಿವ್ಯಚ. ೩-೩೦ ವ). **ನೆಲಗಣ್ಣ** = "ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು ; ರವಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೆಲದ ಪಡೆ** = ಭೂಸೈನ್ಯ : ನೆಲದ ಪಡೆ, ನೀರ ಪಡೆ, ಗಾಳಿಪಡೆಗಳ್— ಕೋಟಿ ಕೋಟಿಗಳ್—ಸಿದ್ಧವಾಗಿಹವಿಂದು ಯುದ್ಧಲೀಲಾವಿಲಯಕಲೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೭-೧೫೧). **ನೆಲದಮರ್ದುಣಿಸು** = **ನೆಲನಮರ್ದುಣಿ** : "ನೆಲದಮರ್ದುಣಿಸುಗಳೆಂದುಂ, ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಗಳೆಂದುಂ ವಿಪ್ರರ್ಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೩೩). **ನೆಲದರಸ** = ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ಭೂಪತಿ ; ಅರಸ ; ದೊರೆ : ನೆಲದರಸರಿರ್ವರ ಸಿರಿಗಳೊಂದುಗೂಡಿ ದೊಡೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧-೬೩೯) ; ಶಿವಶರಣರನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ದಿನದ ನೆಲದರಸನನ್ನು ಭಜಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಲೆ ? (ತುಂಗಭ. ೬). **ನೆಲದವ್ವ** = ಭೂಮಿತಾಯಿ : ನಾವು

ನೆಲದವ್ವನ ಮಕ್ಕಳು (ಹಾಕುತ್ತ. ೭೮). **ನೆಲದ ಹಾದರಿ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದರಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: "ಕುಂಭಿ-ದಂತಿ, ಕರಿಯ ಸಿವನ್ನಿ, ಕಿಱಿಯ ಗುಳ್ಳ, ನೆಲದ ಹಾದರಿ . . . ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ" (ಓಷಧಿ. ೩೪). **ನೆಲದಱಿಕೆ, ನೆಲದರಿಕೆ** = ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿದ ಖ್ಯಾತಿ,—ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತಿ : ನೆಲದಱಿಕೆಯ ಬಿದಿಯಂ ಪೊಡೆಯಲರನಸಿಂಡಿರನನದಟರಂ ತವಸಿಗಳಂ ನೆಲೆ ನಟ್ಟು ನೋಯಿಸಿದುದಿನ್ನಲರಂಬಿನ ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ವನೇ ಬಡಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೭) ; ಕೃಷ್ಣದೇವನ ಕುಲದ ನೆಲದರಿಕೆಯಾಳಿಕೆಯ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದಾಳು (ಹೊಂಗಳು. ೧೩-೭). **ನೆಲದಾಣ್ಮ** = ನೆಲದರಸ : ಬಱಿದೆ ಕಾಳಗಕೆ ಬಲಸಹಿತ ಬಂದೆ ನೀನಿನಿತುಱುಬೆಗೆಱಗುವರೆ ನೆಲದಾಣ್ಮರಕಟ ನಿನಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಂದೆಮ್ಮೊಡನೆ ಕೆಣಕಿ ರಣದೊಳಗೆ ಕುದುರೆಯಂ ಬೇಡಲೇಕೆ] (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೩೯) ; ನಿಮ್ಮ ವಂಶದ ನೆಲದಾಣ್ಮರು . . . ಬಲ್ಬಲಯುತರಾಗಿ ರಂಜಿಪರು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೧೨೫). **ನೆಲದುಬ್ಬು** = ಭೂಮಿಯ ಎತ್ತರದ ಭಾಗ ; ಪರ್ವತ ; ಬೆಟ್ಟ : ನೆಲದುಬ್ಬಿನೀ ಮಲೆಯ ತಲೆಯ ಗುಡಿಮೊನೆಯಿಂದ – ನೆಲವ ಕವಿವೀ ಬಾನ ಸೀಲಿಮೆಯ ತಲದಿ (ಮಲೆದೇ. ೫೨-೩). **ನೆಲದೆಱೆಯ, ನೆಲದೆರೆಯ** = ನೆಲದರಸ : ಒಲವಿಂದೋಲಗಿಸುವೆನೀ ನೆಲದೆಱೆಯನನೆಂದು ಬರ್ಪವೋಲ್ ಬಗ್ಗಿಪ ಕೋಗಿಲೆಯ ತೊದಳ್ನುಡಿ ಬಿರಯಿಯನಲೆಯುತ್ತಿರೆ ಬಿಡದೆ ಬಂದುದಂದು ವಸಂತಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೨) ; ನೆಲದೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಱೆಯನ ಮೆಯ್ಯುರಿಯಂ . . . ಕೆಲಬರ್ ಮಂತ್ರಂಗಳಿಂದೆ ಮಾಣಿಪೆವೆಂದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೩೫) ; ಹುಯುಮಂ ಬಿಟ್ಟು ನೆಲದೆಱೆಯ ಧರ್ಮಸುತನಂ ಕಂಡು ಬದುಕುವುದು ಲೇಸೆಂದು ನರನೆಚ್ಚನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೯) ; ನೆಲದೆರೆಯ ಪುತ್ರಾನಪಾದನಾತ್ಮಜ ಭರ್ತಗೊಲಿದಿತ್ತ ಭೂಮಿಯುಪರಿಂದ ಭರತಾಖ್ಯಖಂಡ ಮೆನಿಸುತ್ತಲಿಹುದು (ನವಮೋ.೨-೧೮); ನೆಲದೆರೆಯ ಜನಕರಾಜನ ಹೃದಯದಿಂಗಿತಕೆ ಮನವೊಪ್ಪಿ ಸೌಮಿತ್ರಿಯುರ್ವಿಳೆಯನೊಪ್ಪಿದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧-೯೨೮). **ನೆಲದೊಡಲು** = ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗ : ಬೇರು ನೆಲದೊಡಲಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ನೆಲಮು. VII, ನಾಲ್ಕು ಮಾತು). **ನೆಲದೊಡೆಯ, ನೆಲನೊಡೆಯ** = ೧. ಭೂದೇವಿಯ ಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : "ನೆಲದೊಡೆಯನೆಂದೆನಲ್ ನಾರಾಯಣಂ" (ಕಶರ. ೫೬) ; ತೀರಣಿಗೆ ನೆಲದೊಡೆಯನಾಯ್ದು ಹೂವೆನೆ ಬೆಳ್ಳಿ ಸಾರಿದಳ್ ಪೆರ್ವೊಗರ ಕಡಲೊಡಲ ಪೊರ್ದಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೪೦೩) ; ಜಗದೊಡೆಯಂ ನೆಲನೊಡೆಯಂ (ಶಸುದ. ೨೦೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. = ನೆಲದರಸ : ಒಡನೆ ಕಳುಹುತ ಬಂದನಾ ನೆಲದೊಡೆಯನನುಜರು ಸಹಿತ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೪-೫೩) ; ನೆಲನೊಡೆಯನಾಪ್ತಗರು ಬಗೆದರು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆಯ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೦-೭). **ನೆಲನಂ ಬರೆ, ನೆಲನ ಬರೆ** = (ಭಯ, ನಾಚಿಕೆ, ಸೋಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ) ಕಾಲ ಬೆರಳಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಗೀರು : ಅವರ್ಗಳ್ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ಮಱುಮಾತುಗುಡದೆ ಕಣ್ಣ ನೀರಂ ತೀವಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತಿರೆ (ಪಡ್ನಾರಾ. ೨-೨೨) ; ಕೆಳದಿಯ ನುಡಿಗೆ ಪೆಱತೇನುಮನೆನಲಱಿಯದೆ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೪ ಪ) ; ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತಿರ್ದ ದವನಕನ ಕೃತಕವೇಷಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೯೨-೨) ; ಗೋತ್ರನಾಮವ ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ತಲೆಯ ಕುತ್ತಿ ನೆಲನ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಿದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೪೪) ; ಮುಂದನಱಿಯದ ಮತಿಗೆಟ್ಟ ಮರುಳುಮನವೇ ಕಾಲ ಕಾಮರ ಗೆಲುವ ಉಪಾಯವಾವುದೆಂದು ತಲೆಯೂಱಿ ನೆಲನ ಬರೆವುತಿಪ್ಪೆ (ಘಸವ. ೧೫-೧೩). **ನೆಲನ ಜೇನ್ಗೂಡ** = ಎರೆಭೂಮಿಯ ಬಿಡಿನೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಜೇನುಹುಟ್ಟು: ಹೆಗ್ಗರಡಿಗಳು ಕಿತ್ತೊದರಿದ ನೆಲನ ಜೇನ್ಗೂಡನು ನೋಡೆಂದುದು ಕಿರಾತಚಯ (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೧೩). **ನೆಲನಡಿ** = ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಭಾಗ ; ಪಾತಾಳ : ಆಟಿಕ್ಕೆ, ನೆಲನಡಿಯ ಆಟಿಕ್ಕೆ, ಬಿತ್ತರದ ಅಡಿನೆಲದ ಆಟಿಕ್ಕೆ ಎನ್ನನ್ ... ತೂಳ್ದು ಎಸೆದಿರ್ದೊಡೋವೋ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೦-೧೯೧). **ನೆಲನನುಗ್ಘಡಿಸು, ನೆಲನುಗ್ಗಡಿಸು** = ಗೌರವಸ್ಥರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ದಾರಿ ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಡು,—ದಾರಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗು,— ಪಾದಾವಧಾನವನ್ನು ಹೇಳು :ದುಕೂಲಂಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನೆಲನನುಗ್ಘಡಿಪ ಕೇಯೂರಕನು ಮೊಡವರೆ (ಕಾದಂಬ. ೧೦೫) ; ನೆಲನನುಗ್ಘಡಿಸೆ ಉಘೇ ಚಾಂಗುಭಲಾ ಎಂದು (ಬಸವ. ೫೯೫) ; ನೆಲನುಗ್ಗಡಿಪ ಪಡಿಯಱತಿಯರಂ ನಿವಾರಿಸಿ ದಪ್ಪಳಿಸಿಯುಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೬). **ನೆಲನನೊಡಂಬಡು** = ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದು : ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳೆನಿಪ ರಕ್ಕಸರೊಟ್ಟಜೆಗೆಟ್ಟಬಲೆ ಸಗ್ಗಿಗರ್ ನೆಲನನೊಡಂಬಟ್ಟರೆ ಕಾಳೆಗದೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೩೦೮). **ನೆಲನ ಮಗಳ್** = ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು; "ಅವನಿಜೆ, ಸೀತೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೆಲನಮರ್ದುಣಿ** = ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಭೂಸುರ : "ನೆಲದಮರ್ದುಣಿಸುಗಳೆಂದುಂ, ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಗಳೆಂದುಂ ವಿಪ್ರರ್ಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೩೩) ; "ತಳೆದಿರ್ಪರಾ ದ್ವಿಜರ್ ನೆಲನಮರ್ದುಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲದಮರ್ದುಣಿ. ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಸಿ]ವೆಸರಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೩). **ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಸಿ** = ನೆಲನಮರ್ದುಣಿ : "ತಳೆದಿರ್ಪರಾ ದ್ವಿಜರ್ ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲದಮರ್ದುಣಿ, ನೆಲನಮರ್ದುಣಿ]ವೆಸರಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೩) ; "ನೆಲನಮರ್ದುಣಿಸಿಗಳೆನ್ನಲ್ ಸಲೆ ವಿಪ್ರರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೦). **ನೆಲನಾಳ್ದ** = ನೆಲದರಸ : ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಮೊಲನ ತಂದರೆ ಸಲುವ ಹಾಗಕ್ಕೆ ಬಿಲಿವರಯ್ಯಾ ನೆಲನಾಳ್ದನ ಹೆಣನೆಂದರೆ ಒಂದಡಕೆಗೆ ಕೊಂಬವರಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೫೮). **ನೆಲನುಂ ನೇಸಱುಂ ಕಾಣದಂತೆ** = "ಅತಿರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಅತಿಸುಖವಾಗಿ ಉಪಹತಿಯಿಲ್ಲದೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ನೆಲನುಂ ನೇಸಱುಂ ಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಣದಂತು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಬಳೆಯುತ್ತುಮಿರ್ದಿಭ್ಯಕೇತುಕುಮಾರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೯೪ ಪ). **ನೆಲನುಗ್ಘಡಣೆಕಾಱ** = ಪಾದಾವಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವವನು : ಬಿಡದೆ ಕೈವಾರಿಸುವ ನೆಲನುಗ್ಘಡಣೆಕಾಱರ [ಪಾಠಾಂ. ವಾದ್ಯದ ಭರಕೆ ನೆಲ ಘೀಳಿಡಲು ರಾಯರ] ಮೊತ್ತಗಳು ಮುಂಗುಡಿಯ ಲೊಪ್ಪಿರೆ ನಡೆದನಿದಿರನು ಬಸವದಂಡೇಶ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೧೭). **ನೆಲಮಕ್ಕಳ್** = ಒಕ್ಕಲ ಮಕ್ಕಳು; ರೈತರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಪೆಮ್ಮಡಿಯ ಬೆಸದೊಳ್ಮಹಾದೇವಿಯ ತಮೂನಿನ್ದರ ಪರಿವರಿತರೆ ನೆಲಮಕ್ಕಳ್ನೆಲದ ಸನ್ದು × ತಲೆಯಸನ್ದುವ ಮೆಟ್ಟಲಗದೆನ್ದು (ಎಕ. XVI, ಮದ್ದಗಿ. ೧೩೩-೭ ; ?). **ನೆಲವ ಗೀರು** = ನೆಲನಂ ಬರೆ : ಮೇಣರ್ಜುನಂ ತಲೆವಾಗಿ ನೆಲವ ಗೀರುತ ನಿರುತ್ತರನಾದ (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೧೦-೭). **ನೆಲವನ್ನು ಕೆರೆ** = ನೆಲನಂ ಬರೆ : ದುರ್ಯೋಧನನು ಆನೆಯ ಸೊಂಡಲಂತಿದ್ದ ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಮುಗುಳುನಗುತ್ತ ತನ್ನ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಕೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೧೧೫). **ನೆಲಸಮಾನ ಮಾಡಿಸು** = ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿನ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಗುಡಿಗಳನ್ನೂ ಕೆಡವಿಸಿ, ನೆಲಸಮಾನ ಮಾಡಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನಿಲ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ನೆಲ ; ಪರ್ಜಿ. ನೆನ್ದಿಲ್, ನೇದಿಲ್ ; ಕೋತ. ನೆಲ್.]

ನೆಲಅಣಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕೊಡೆ : ಈಶ್ವರಿ ನೆಲ ಅಣಬೆ ಚಿತ್ರಮೂಲ . . . ಇವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು (ಪಾತಾಚಿ. ೧೩-೧).

[ನೆಲ + ಅಣಬೆ(<ಆಳಂಬೆ)]

ನೆಲಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ನೆಲಕಂಚಿ, ನೆಲಹೆಂಳೆ, ನೆಲನಾರಂಗಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೯೫). [ನೆಲ + ಕಂಚಿ$_1$./ತುಳು. ನೆಲಕಂಚಿ]

ನೆಲಕಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು: ಹೊಳೆಗೆ ಬಿದ್ದ ಅವನ ಹೆಣ ನೆಲ ಕಚ್ಚಿದೆ. ಮೇಲೆ ಬರಲು ಎರಡು ದಿನ ವಾದರೂ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೆಲ+ಕಚ್ಚು$_1$(<ಕರ್ಚು$_1$)]

ನೆಲಕಟ್ಟು 'ನೆಲಗಟ್ಟು' ನೋ.

ನೆಲಕಡಲೆ 'ನೆಲಗಡಲೆ' ನೋ.

ನೆಲಕರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ ; ಭೂಕಂದಾಯ: ಆ ಊರುಗಳ ನೆಲಕರ ಮರವಳಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದು ಹಾಗಿರಲಿ, ಬೆಳಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮಂದಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ತುಂಬಿಕೊಡ ಬೇಕಾಯಿತು (ಸಪತಿ. ೬೩). [ನೆಲ + ಕರ$_3$]

ನೆಲಕಲ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ ; ಕೃಪಣ : "ನೆಲಕಲಂ ಲೋಭಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೨) ; ನೆಲಕಲನೆಂದು ಲೋಭಿ (ಶಮದ. ೧೬ ಪ್ರಯೋ) ; ನೆಲದಾಳಿಗಳ ರಾಯಕುವರಿಗೊಲಿದು ನೆಲಕಲನೆನಿಸದೆ ನೆಲದೊಲವಿತ್ತು (ಕೈವಲ್ಯ. ೧-೨೬-೧) ; ಶಿಲೆಯೊಳು ಮೃದುನೆಲಕಲನೊಳು ತ್ಯಾಗ . . . ಪರಮಾರ್ಥದಜೀವು ಗಾಂಪನೊಳುಂಟೆ (ಮೋಳಿಪ. ೫-೧೨೨) ; ತಾನು ಮುಣದ ಪೆಜಿವರ್ಗವಿಾಯದ ನೆಲಕಲನ ಮಣಿಯ ಮುಚ್ಚಿನ ಭಂಡಾರದೊಳಗಣೊಂದು ಪಾಟಿಗೀಡಿಂ ಪುರುಳ್ ಕುಂದುವಂತಿರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೫). [?]

ನೆಲಕುಳಿ (ನಾ). ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ರುಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ (ನೆಲದಲ್ಲಿ) ಮಾಡಿರುವ ಗುಳಿ ; ಒರಳು : ಮೂವರು ಮೂರು ಒನಕೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ನೆಲಕುಳಿಗೆ (ಒರಲಿಗೆ) ಗುರಿ ತಪ್ಪದೆ ಕುಟ್ಟುವಾಗ (ಸಂಶೋಧ. ೧೪೬).

[ನೆಲ + ಕುಳಿ$_1$(<ಕುಟಿ$_1$)./ತುಳು. ನೆಲಕ್ಕುಳಿ, ನೆಲಕ್ಕುರಿ]

ನೆಲಕೊಳವಳಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ : ತಾವರೆ ಎಲೆ, ನೆಲಕೊಳವಳಿಕೆ, ಅಶ್ವಗಂಧಿಗೆಡ್ಡೆ . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಛಳಿ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೭೫). [ನೆಲ + ಕೊಳವಳಿಕೆ(<ಕೊಳಗುಳಿಕೆ)]

ನೆಲಕೋಟೆ 'ನೆಲಗೋಂಟೆ' ನೋ.

ನೆಲಗಂದಾಯ (ನಾ). = ನೆಲಕರ : ನೆಲಗಂದಾಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ಒಡೆಕ. ೪೩).

[ನೆಲ + ಕಂದಾಯ]

ನೆಲಗಂಪು (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ವಾಸನೆ: ಮಣ್ ತೋಯ್ದು, ಕಮ್ಮನೆ ಸೊಗಸಿ ತೀಡಿದುದು ನೆಲಗಂಪು ನಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೧-೩೫).

[ನೆಲ+ಕಂಪು]

ನೆಲಗಚ್ಚು (ನಾ). = ನೆಲಗಟ್ಟು ೧ : ಕಾಜಿನ ಕಂಬ ನೆಲಗಚ್ಚ ಮನಿಯಾಗ . . . ಮಸಿಗ್ಯಾನ (ಲೋಕಗೀ. ೧೭೬). [ನೆಲ + ಗಚ್ಚು$_2$]

ನೆಲಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಗಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡು, —ರಚಿಸು : ಗಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿ ಚೆಂಬೊನ್ನ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳೊಳ್ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಪಟಿಯಿಗೆಗಳನಳವಟ್ಟಿರೆ ಬಿಯಮಲ್ಲಿ ಮೊಟಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪಟಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೬) ; ನವರುಧಿರಜಳಚಳ[ತ್ಸೇಚನ]ದೊಳ್ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿದಂತಿರ್ದ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳೆರಡುಂ ಪಡೆಯ ನಾಯಕರ್ ಬಿಲ್ಗಾಳೆಗಂಗಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ) ; "ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿದಂತಿರ್ದ = ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸಿದಂತಿದ್ದ" (ಪಂಪಪೀ. ೩೬೪).

[ನೆಲಗಟ್ಟು + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲಗಟ್ಟು, ನೆಲಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. (ಕಟ್ಟಡಗಳ) ಸಮ ಮಾಡಿದ ನೆಲ. ೨. ಪಚ್ಚೆ, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಂದಣಿಸಿದ ನೆಲ, —ಕುಟ್ಟಿಮ : "ಕುಟ್ಟಿಮಂ, ಬದ್ಧಭೂಮಿಕಂ–ಈ ೨ ನೆಲಗಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೯) ; ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟನೊಳಂ ರಾಜಾವರ್ತದ ಕಂಬದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಪನಿವುಲ್ ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿಯ ತೆಜಿನಂ ಮನದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೨) ; ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟು ಕನಕದ ತೋರಣ ವಜ್ರದ ಕಂಭ ಪವಳದ ಚಪ್ಪರವಿಕ್ಕಿ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೫-೭೬) ; ನೆಲಗಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕನಕ ನವನವರತ್ನಮಯ ಶಿವಭವನವಂ ರಚಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೩-೨೯) ; ಧೂಳಿಪಟವಾಯಿತು ಹಿರಣ್ಯಪುರಾಲಯದ ನೆಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಗಟ್ಟು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೩-೪೮) ; ಅವನು ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದ ನೆಲಗಟ್ಟನ್ನು ನೀರೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ತಾನು ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡನು (ಪಚಭಾ. ೮೯). ೨. ತಳಹದಿ ; ಅಸ್ತಿವಾರ ; ಬುನಾದಿ : ಶೌರ್ಯ್ಯಮಾರ್ತ್ತಂಡದೇವರ ದೇಗುಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ನೈರುತ್ಯದ ಮೂಡಲ್ಸೇತುಕೋಟವರಂ ಮೇರೆಯಾಗೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೪೨ ; 1631) ; ಕೋಪವೆಂಬುದು ತಾನು ಪಾಪದ ನೆಲಗಟ್ಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ४೭೯) ; ಮಾನವನ ದೇಹರಚನೆಯಲ್ಲೇ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಭದ್ರವಾದ ನೆಲಗಟ್ಟು ದೊರೆತಿದೆ (ನಂಟರು. ೪೦); ಭೂಲೋಕದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನಳೆಯುವ ವಾಮನಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರೀಕರಿಗೆ ಅಪಾರ ಗೌರವವಿತ್ತು (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೬). ೩. ಭೂಮಿಯ ಗುಣ : ನಮ್ಮೂರ ತಿಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿ ತೋಟದ್ದು ನೆಲಗಟ್ಟು ಯೆಂದು ಕಾಣುತ್ತೆ. ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಬದನೆ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟು ರುಚಿ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೧) ; ಆ ಅನ್ನ ಊಟ ಮಾಡುವಾಗ್ಯೆ ಹಾಲಿನ ರುಚಿಯೂ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೧). **ನೆಲಕಟ್ಟು** : ೧. ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ಝುಲ್ಲಿಗಳು ನೆಲಕಟ್ಟಿನ ನೀಲರತ್ನದೊಳು ಮಾರ್ಫೊಳೆಯೆ (ಭರಚ. ೧೨-೧೬) ; ಕಿಟಕಿಯ ನೆಲಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಚಾಕುವಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಕಾಗದದ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಸಂತಮಾರುತ . . . ಇವೆಲ್ಲ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಲದೋವ್‌ನಿಗೆ ನೆನಪಾದುವು (ಪುನರು. ೨೭೪). [ನೆಲ+ಕಟ್ಟು$_2$]

ನೆಲಗಡಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಅನಂತಾಃ— ನರುವಲು, ಕಜುಕೆ, ಗೋರಟಿ, ನೆಲಗಡಚ . . . ಸುಗಂಧಿ" (ಔಷಧಿ. ४).

[?]

ನೆಲಗಡಲೆ, ನೆಲಕಡಲೆ (ನಾ). ಕಡಲೆಕಾಯಿ ; ಶೇಂಗಾ : ರೈತರು ನೆಲಗಡಲೆ, ಗೆಣಸು, ಈರುಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಕೀಳುಪೈರನ್ನು ಹಾಕಿ ಭರತನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು . . . ಎಂದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೨); ನೆಲಗಡಲೆ ಅಥವಾ ಕಡಲೆಕಾಯಿ—ಈಚೀಚೆಗೆ ಇದರ ವ್ಯವಸಾಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ (ವ್ಯವಸು. ೪೨); ನಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವಷ್ಟು ನೆಲಗಡಲೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಇನ್ನಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೩೧). **ನೆಲಕಡಲೆ** : "ಕಲಾಯಃ, ಸತೀನಕಃ, ಹರೇಣುಃ, ಖಂಡಿಕಃ–೪ ಬಟ್ಟಗಡಲೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಲಕಡಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೮).

ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ = ನೆಲಗಡಲೆ : ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ, ಕಡಲೆಕಾಯಿ (ಮೈಸಗಿ. ೮-೧೩೨). [ನೆಲ + ಕಡಲೆ. /ತುಳು. ನೆಲಕಡಲೆ]

ನೆಲಗಡವ, ನೆಲಗಡವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಭೃಂಗಪ್ರಿಯಃ — ನೆಲಗಡವ" (ಔಷಧಿ. ೧೧೩). **ನೆಲಗಡವು** : ಕುಲಹಲಃ – ಜೋಟಿತಜ . . . ನೆಲಗಡವು" (ಔಷಧಿ. ೩೬).

[ನೆಲ + ಕಡವ$_1$(<ಕಡಂಬ)]

ನೆಲಗಡವು 'ನೆಲಗಡವ' ನೋ.

ನೆಲಗತ (ನಾ). ೧. ಬಿದ್ದುಹೋದುದು ; ಭೂಗತವಾದುದು : ಅಂಕನಾಥದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಉ ನೆಲಗತವಾಗಿಯಿರಲಾಗಿ ಜೀರ್ಣ್ನಉದ್ಧಾರವಾಗಿ ಗರ್ಬ್ಬಗ್ರುಹ ಸುಖನಾಸಿ ರಂಗಮಂಟಪ ಸಿಖರ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಟಿಸಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆಯು ಮಾಡ್ಸಿ (ಎಕ. IX(S), ಚನ್ನಪ. ೨೯೯–೩೨ ; 1387). ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು : ನೇಮ ನೆಲಗತವಾಯಿತ್ತು ಸೀಮೆ ನಿಸ್ಸೀಮೆಯಾಯಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೨೯೯) ; ನೆಗ್ಗಿ ನೆಲಗತವಾಯ್ತು ವನನಿಚಯ (ತೊರರಾ. ೪–೯–೯). 'ಭೂಗತ' ಪರಾ. [ನೆಲ+ಗತ್ತ$_2$]

ನೆಲಗನ್ನ (ನಾ). ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಕನ್ನ,—ತೋಡಿದ ಚೋರಗಂಡಿ : ನೆಲಗನ್ನವಂ ಬಲುಗೋಡೆಗನ್ನವನು ತೋಡಿ ಮನೆಯೊಳ ಪೊಕ್ಕು (ಬಸವು. ೩೧–೫) ; ನೆಲಗನ್ನ ಗೋಡೆಗನ್ನ ಅಗುಳಿಗನ್ನವನಗಿದು ಮನೆಯು ಪೊಕ್ಕು ನೋಡುವಲ್ಲಿ (ಭೈರಸೂ. ೩೫೦) ; ನೆಲಗನ್ನಂ ಗೋಡೆಗನ್ನಂ ಮಿಸುಗುವ ಗುಳಿಗನ್ನಂ ದೃಢದ್ವಾರಬಂಧಸ್ಥಲದೊಳ್ಗನ್ನಂ ದಲಿಂತೆಂಬವಜಿ಼ೂಳದಕೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಕನ್ನಮಂ ತೋಡಿ (ವೃಷವಿ. ೨೦–೮). [ನೆಲ+ಕನ್ನ$_1$]

ನೆಲಗಪ್ಪು (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ತೋಡಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟ ಹಳ್ಳ,—ಕುಳಿ : ಬಲೆ ಕಾಲ್ಕಣ್ಣಿ . . . ನೆಲಗಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮೃಗಗಳ ಹರಣವ ತೊಲಗಿಸುವರು ಬೇಡರಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೧೫–೬೪). [ನೆಲ+ಕಪ್ಪು$_3$]

ನೆಲಗರ್ನಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ : ಬಿರುಸು, ಗರ್ನಾಲು, ನೆಲಗರ್ನಾಲುಗಳೆಂದು ಸಮರಸೂಚನೆಯೇ ಆಯಿತು . . . ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದುಗಳಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲವೂ ಧ್ವಂಸವಾದುವು (ಮರಮ. ೨೬೫). [ನೆಲ+ಗರ್ನಾಲು]

ನೆಲಗವಿ (ನಾ). ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಗೆದ ಗುಹೆ,—ಗವಿ : "ಗರ್ತಂ=ನೆಲಗವಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೧೬). [ನೆಲ+ಗವಿ$_1$]

ನೆಲಗಾಡು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿರುವ ಮೈದಾನಪ್ರದೇಶ : ಕುಲಶಿಖರಿಯ ತುತ್ತತುದಿಯೊಳುದಯಿಸಿ ನೆಲಗಾಡಂ ಪತ್ತಿ ಪರಿವರಕ್ತೋದವೆಸರ ನದಿಯುಂದಮನನುಕರಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೭–೨೨) ; ಆ ತೆಲುಂಗರಾಯನು . . . ಬೀಡಿಕೆಯಿಂದ ಬಹು ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ನಿರ್ಜನವಾಗಿರುವ ನೆಲಗಾಡಿನಲ್ಲಿ, ಮಂತಣಗೊಳ್ಳುವುದು ಬಳಕೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೪೨–೨೬). [ನೆಲ+ಕಾಡು$_2$]

ನೆಲಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ದಾರಿ ಕಾಣು ; ಮಾರ್ಗ ಕಂಡುಬರು (?) : ಕಂಗೆಟ್ಟ ದೊಡ್ಡನೆಲ್ಲಿಯೊ ಹೊಳಲ ಸುತ್ತಾಡಿ . . . ಬಂದಿರಲ್ ತಾಯ್ವಿರ್ಗೆ ಮುಂಗಡೆಯ ಬಾಳ್ವೊರೆಗೆ ನೆಲಗಾಣುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೮೭–೪೨೬). [ನೆಲ+ಕಾಣು(<ಕಾಣ್)]

ನೆಲಗಾಳಿ (ನಾ). "ನೆಲದ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ" (Land - breeze. ಇಂಕನಿ) : ನೇಣುಗಳ ನೆಲಗಾಳಿ ಕುಲುಕಿತ್ತು, ಹಡಗು ತಲೆಕೆಳಕಾಯಿತು (ಇಂಗೀತ. ೨೪–೯). [ನೆಲ+ಗಾಳಿ$_1$]

ನೆಲಗಿರುಬ (ನಾ) (ವಿಷವುಳ್ಳ)ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ ; ಪಡ್ಬಿಂದು : ಪಡ್ಬಿಂದು ಎಂಬ ಹುಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕುಸುವುದು. ಪಡ್ಬಿಂದು ಎಂದರೆ ನೆಲಗಿರುಬ ಎಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೧೩). [ನೆಲ+ಕಿರುಬ(<ಕಿಱುಬ$_1$)]

ನೆಲಗುಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ : "ವಿದಾರೀ— ನೆಲಗುಂಬಳ, ಬಳ್ಳಿಸುಂಡೆ, ಮೂಱೆಲೆಹೊನ್ನೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೫೩) ; ನೆಗ್ಗಿಲು ನೆಲಗುಂಬಳ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೧) ; ಗರಿಕೆಯ ರಸ, ನೆಲಗುಂಬಳದ ರಸ, ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು, ಆಷಾಡಿಗೆಡ್ಡೆರಸ ಇವಿಷ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ಬಳ್ಳ . . . ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶರೀರಬಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರೆ ಅರಿತು ಕೊಡಲು ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೪೦) ; ನೆಲಗುಂಬಳವು ವಾತಪಿತ್ತನಾಶಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೬–೮೫). 'ಬೂದುಗುಂಬಳ' ಪರಾ. [ನೆಲ+ಕುಂಬಳ./ತುಳು. ನೆಲಕುಂಬುಡ]

ನೆಲಗುಡುಗು (ನಾ). ಭೂಮಿಯೊಳಗಿಂದ ಬಂದ ಮೊಳಗು : ಗಂಡನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ, ಸಿಡುಕುಮೋರೆಯ ಮಾಡಿ, ನೆಲಗುಡುಗಿನಂತಾಡಿದಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೫–೯೯). [ನೆಲ+ಗುಡುಗು$_2$]

ನೆಲಗುಡ್ಡಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : ಭೂಮಿಚಕ್ರಗಡ್ಡೆ, ಭುಜಗುಂಬಳ, ನೆಲಗುಡ್ಡಗೆಣಸು (ಮೈಔಗಿ. ೪೬–೯೧೨). [ನೆಲ+ಗುಡ್ಡಗೆಣಸು]

ನೆಲಗುಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಗುಣ,—ಸತ್ವ : ಒಂದೇ ಶಿವಗಂಗಾಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿ ನೆಲಗುಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ (ತುಂಗಭ. ೧೨೫). [ನೆಲ+ಗುಣ]

ನೆಲಗುಮ್ಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆಲದೊಳಗೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಕಾಲ್ಪನಿಕ) ಭೂತ : ನೆಲಗುಮ್ಮ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಒದರಿದಂತೆ ಒಳಗಿನಿಂದ ಅಪಸ್ವರಾಲಾಪ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೨೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : (ಕ). [ನೆಲ+ಗುಮ್ಮ$_1$]

ನೆಲಗುಮ್ಮ$_2$, ನೆಲಗುಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ : ನೆಲಕೆ ಬಾಗಿಸಿದ ಪಲವರಿಯ ಡೆಂಕಣಿ . . . ಕಾಸುವಂಬಲಿ ಸಾರಮಾರಿ ನೆಲಗುಮ್ಮ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮–೨೮) ; ಅಗಳಾಳ್ವೇರಿ ಕೋಟೆಕೊತ್ತಳ ನೆಲದಿಡ್ಡಿ ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆ ನೆಲಗುಮ್ಮ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭–೫೧) ; ನಡೆಚಪ್ಪರ ವೇಣಿ ಭದ್ರಿಕೆ ನೆಲಗುಮ್ಮ ಬೆಡಗಿನ ಮಕರಬಿಬ್ಬಿಗಳು (ನಾಗಕು. ೧೭–೨೧) ; ಡಗ್ಗೆ ನೆಲಗುಮ್ಮಗಳ ತರಹೇಳು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೫–೪೧). ೨. "ನೆಲವನ್ನು ತಟ್ಟುವ ಮಣೆ ಮುಂತಾದವು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ನೆಲಗುಮ್ಮೆ** : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ : ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಗರ್ಜಿಸುವ 'ನೆಲಗುಮ್ಮೆ' ಹೆಡೆ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾವಿನ ಮರಿಯಂತಹ ತಾಳೆಮಡಲಿನ 'ಧಡಲ್ಬಾಜೀ' (ಮೂರುದಾ. ೨೧೬). [ನೆಲ+ಗುಮ್ಮ$_2$]

ನೆಲಗುಮ್ಮೆ 'ನೆಲಗುಮ್ಮ$_2$' ನೋ.

ನೆಲಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಗುಳ್ಳದ ಬದನೆಕಾಯಿ : "ನಿಧಿಗ್ಧಿಕಾ, ಕಂಟಕಾರಿಕಾ, ವ್ಯಾಘ್ರೀ— ಈ ೩ ನೆಲಗುಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧–೪೬೫) ; ನೆಲಗುಳ್ಳಂ ಬಿಳಿಯ ಗಣಂ . . . ಶುಂಠಿಗಳಾವಗಂ ಕ್ಷಯಕ್ಕಿವು ಪಥ್ಯಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೬–೩) ; ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರು, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಭತ್ತದ ಅರಳು ಈ ಮೂಱನು . . . ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೧). [ನೆಲ+ಗುಳ್ಳ]

ನೆಲಗೂಡು (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೋನು : ಬ್ಯಾಟೆಗನುಕೂಲವಾದ ಹೆಬ್ಬಲೆ ಕಿರುಬಲೆ ಬಿರಸು ಬಾಣ ಬೋನು ಶಿಡಿಭಂಡಿ ನೆಲಗೂಡು ಮದ್ದು ಗುಂಡು ನೂಲೇಣಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦–೧೮). [ನೆಲ+ಗೂಡು]

ನೆಲಗೂಲಿ (ನಾ). ಶವವನ್ನು ಸುಡುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ ; ಮಸಣದೆರೆ : ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು . . . ಇಲ್ಲಿ ಶವವನ್ನು ಸುಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಒಂದು ಹಣ ನೆಲಗೂಲಿಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. XI, ೨೯). 'ನೆಲದೆಱೆ' ಪರಾ. [ನೆಲ+ಕೂಲಿ$_1$]

ನೆಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಾಗು ; ನೆಲೆಗೆಡು : ವಿಶಾಖನಂದನುಂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ ದಾಯಿಗರೆಱೆದುಕೊಳೆ ನೆಲಗೆಟ್ಟು ಪೆಜಿರ ಬೆಸದೊಳೋಲೆಯನಡುಕುತ್ತುಮಾ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೬೦). [ನೆಲ+ಕೆಡು$_1$]

ನೆಲಗೆದರು (ಕ್ರಿ). (ಉಗುರುಗಳಿಂದ) ನೆಲವನ್ನು ಕೆದಕು, —ಕೆರೆ: ಭಲ್ಲುಕಂಗಳು ಪೋಗಿ ನೆಲಗೆದಱಿ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳ ತಂದಪವು (ನಪವೊ. ೬-೧೧). [ನೆಲ+ಕೆದರು(<ಕೆದಱ್$_1$)]

ನೆಲಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಗೊಟ್ಟ[ಟ್ಟೆ]ಯೆನಿಪ್ಪವಂ ಮೊಲಗಿವಿಕ್ಷ್ವಾರಣ್ಯಕಂ ಜೀರಕಂ ವಿಲಸನ್ಮೂಲಮುನಿಂತಿವೆಲ್ಲಮು ಸಮಂ ಕೂಡಿಟ್ಟು ತದ್ಯೋಗಮಂ (ಖಮುಡ. ೧೬-೫೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಲಕ್ಕೊಟ್ಟೈ]

ನೆಲಗೋಂಟೆ, ನೆಲಕೋಟೆ, ನೆಲಗೋಟೆ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ತಳ, —ಕೆಳಭಾಗ : ಮಿಂಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೋಂಟೆಗೆ ಸವೆಯೆ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಂಗಳನೆರಡಂ ಬಗೆದೆರಡಱ ಮಧ್ಯದೊಳೊಂದಗೆದೊಳಪೊಕ್ಕಿಳಿದು ತಱಿದು ಕೆಡಪಿದರೆಂದರ್ (ಹವಿಶ್ಮರ. ೩-೨೭). **ನೆಲಕೋಟೆ :** ಬೆಳಗಾಂವಿ, ಧಾರವಾಡ, ಬೆಂಗಳೂರು, ತೊರಗಲ್ಲು, ವಿಜಯನಗರ ಇವೆಲ್ಲ ಪಳುಗೋಂಟೆಗಳೆ ; ಆದರೆ ಇದ್ದ ಪಳುವೆಲ್ಲ ಹಾಳಾಗಿಹೋದುದರಿಂದ, ಅವು ಬಯಲುಗೋಟೆಗಳಾಗಿ ಬರಿಯೆ 'ನೆಲಕೋಟೆ' ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ(ಕರ್ನಾಜ.೪). **ನೆಲಗೋಟೆ:** ಸಾಹಸಭೀಮ [ನೆಲ]ಗೋಟೆಮಲ್ಲಂ ಕೊಣ್ಡೆಯ ತಳಪ್ರಹಾರಿಯಿಡುವರಾದಿತ್ಯ[ಂ] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೦-೧೨ ; 1024). [ನೆಲ+ಕೋಂಟೆ]

ನೆಲಗೋಟೆ 'ನೆಲಗೋಂಟೆ' ನೋ.

ನೆಲಗೋಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಣೆಸೊಪ್ಪು : ನೆಲಗೋಣೆ [ಪಾಠಾಂ.ಗೊನ್ನಿ, ಗೊಳ್ಳಿ] ಪು(ಹು)ಣಿಸೆ ಪಾಪಟೆ . . . ಎಂಬಿವಱಿಲೆಯಂ ಕಱಿಯೊಳುಱೆ ಕಾಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ ತೊಲಗುಗುಮೊಡಱಿಸುವ ಮುಳ್ಳ ವಿಷ ಮೆನಿತನಿತುಂ (ಖಮುದ. ೨-೨೧೧). [ನೆಲ+ಗೋಣೆ$_1$(<ಗೋಳೆ$_1$)]

ನೆಲಗೋರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ಫಟಿಕದ ಗಿಡ : "ಭೂಮಿಕುರುವಕಂ—ನೆಲಗೋರಟೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೩).

[ನೆಲ+ಗೋರಟೆ(<ಕೋರಂಟೆ)]

ನೆಲಚಳುಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಚಳುಸೊಪ್ಪು, ಸಣ್ಣಗುಂಡುಹುಲ್ಲು (ಮೈಔಗಿ. ೭-೧೧೨).

[ನೆಲ+ಚಳು? + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ನೆಲತಗಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಗಚೆಗಿಡ : (ಮೈಔಗಿ. ೧೯-೩೩೭). [ನೆಲ+ತಗಸಿ(<ತಗಚೆ)]

ನೆಲತರ (ನಾ). ನಿರಂತರ (?) : ಅಷ್ಟಾಹ್ನಿಕದ ಧರ್ಮ್ಮವನು ಶ್ರೀ ಸಿತಾಳಮಳಿಗೆಯ ಸಮಸ್ತರು ನೆಲತರವಾಗಿ ನಡಸಿ ಕೊಡಲುಳ್ಳವರುಯೆಂದು ಬರಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೮೧-೯ ; 1666).

[?]

ನೆಲತಾಟೆ 'ನೆಲದಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲತಾಯ್ 'ನೆಲದಾಯ್' ನೋ.

ನೆಲತಾಯಿ 'ನೆಲದಾಯ್' ನೋ.

ನೆಲತಾವರೆ 'ನೆಲದಾವರೆ' ನೋ.

ನೆಲತಾಳಿ 'ನೆಲದಾಳಿ' ನೋ.

ನೆಲತಾಳೆ 'ನೆಲದಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲತೆಂಗು 'ನೆಲದೆಂಗು' ನೋ.

ನೆಲತೆರ 'ನೆಲದೆಱೆ' ನೋ.

ನೆಲದಳ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಭಾಗ; ಭೂಮಿಯ ತಳ ; ಪಾತಾಳ : ನೆಲದಳಕೀಳದಹಿರಾಜನ ತಲೆವಣಿಯುಂ . . . ಕಣ್ಬೊಲನಾಗರ ಸುರಮಣಿಯುಂ ಸಲೆ ಪಳಿಕ್ಕೆದೆಸೆಗುಮಲ್ಲಿ ಗುಣಮಣಿವಸರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೮೨). **ನೆಲದಳದರು** = ಪಾತಾಳಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವರು ; ನಾಗರು : ದೆಸೆಯಾಣ್ಮರು ಸಗ್ಗದರು ನೆಲದಳದರು ಸಪಿನೇಸಱಿರಸುಗಳ್ ಜತಿಗಳು ಮುಸುಕಿಹುದಾಗಳೆನ್ನಯ ಮಣಿವಾಗಿಲ ಜಸಗಂಪ ಸಮಯಂಗಾಣದೆ ಕೇಳ (ಸೊಬಸೋ. ೧೨-೩೩). [ನೆಲ+ತಳ(=ತಲ)]

ನೆಲದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಳೆ, —ಧರಿಸು.

ನೆಲದಳೆದ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವಂಥದು ; ಪರ್ವತ. **ನೆಲದಳೆದನಣುಗಿಯಾಣ್ಮ** = ಪರ್ವತರಾಜಪುತ್ರಿಯ ಪತಿ ; ಗಿರಿಜಾವಲ್ಲಭ ; ಈಶ್ವರ : ನೆಲದಳೆದನಣುಗಿಯಾಣ್ಮಂ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ಬಿಡದೆಮ್ಮನು (ರಾಘಚ. ೧-೪) ; ಶ್ರೀನೆಲದಳೆದನಣುಗಿಯಾಣ್ಮನು ನೋಡಿ ಸಂತಸದಿ ಪೊಲಿದು ಮನ್ನಿಸಿ (ನಪವೊ. ೨೦-೨೩). **ನೆಲದಳೆದವಿಲ್ಲ** = (ಮೇರು) ಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಈಶ್ವರ : ನೆಲದಳೆದವಿಲ್ಲ ಪುಷ್ಪಂಬನೊಡಲುರಿಕ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮನು (ನಪವೊ. ೩೨-೧). [ನೆಲ+ತಳೆ$_1$]

ನೆಲದಾಯ್, ನೆಲತಾಯ್, ನೆಲತಾಯಿ, ನೆಲದಾಯಿ (ನಾ). ಭೂಮಿತಾಯಿ ; ಭೂಮಾತೆ : ತಾನೋರ್ವಳಾದೊಡಂ ಪಲಪೆಸರನುಳ್ಳವಳ್ ಅದಱಿಂದೆ ನೆಲದಾಯೆಂದೊಡಂ ಎನ್ನಿಂ(ಬದ್ಧಪ್ರ.೧೩-೨೫೫). **ನೆಲತಾಯ್ :** ನೆಲತಾಯ ಹೂಹಣ್ಣ ತಳಿರ ತಟ್ಟೆಯಿದಲ್ತೆ (ಕಾಲೂರ. ೩೪-೩೩). **ನೆಲತಾಯಿ :** ನನ್ನನ್ನು ಸಾಕಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಕೋಟೆಹಾಳಿನ ನೆಲತಾಯಿಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಬೇಕು (ಬೆಳುಮ. ೧೫೮) ; ಮೂಡು ಪಡುಕಡಲುಗಳ ದಡಗಳ ವರೆಗೆ ಈ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯು ನೀಡಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೆಲತಾಯ ಅಲಂಕಾರವೋ ಎಂಬಂತೆ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವುದು (ನಾಗಕಾ. ೩). **ನೆಲದಾಯಿ :** ತುಂಬಿತು ತಾಯಿಯ ಒಲವು, ನೆಲದಾಯಿಯ ಹಿರಿಚೆಲುವು (ಚಿಂತನ. ೨೫-೧೬) ; ತಾಯಿ ಇದ್ದಷ್ಟೇ ಆತ್ಮೀಯಳು ನೆಲದಾಯಿ (ವಿಚಾಮಂ. ೯೩) ; ಅದೇ ನೆಲದಾಯಿಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೨೫೩).

[ನೆಲ+ತಾಯ್]

ನೆಲದಾಯಿ 'ನೆಲದಾಯ್' ನೋ.

ನೆಲದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಾರುದಾಲುಃ—ಆಲ, ನೆಲದಾರು" (ಒಷಧಿ. ೫೬). [ನೆಲ+ದಾರು$_2$]

ನೆಲದಾವಣೆ(ನಾ). (?) : ಮಣಿಮಕುಟದಿಳೆಗೊಯ್ಲ ನೆಲದಾವಣಿಯೊ ಗಗನಾರ್ಣವದ ವಾಡಬಗಣವೊ ಕೌತುಕವೆನಿಸಲೆಚ್ಚಾಡಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೬). [ನೆಲ+ದಾವಣಿ?]

ನೆಲದಾವರೆ, ನೆಲತಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸ್ಥಳಪದ್ಮಿನಿ: "ನೆಲದಾವರೆ—ಅವ್ಯಥೆ, ಅತಿಚರೆ, ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ" (ನಾಚಿರಾ.೬); "ಗಂಧಮೂಲಿ—ನೆಲದಾವರೆ, ಖಚೋರ, ಪ್ರಿಯಂಗು" (ಒಷಧಿ. ೪೬). **ನೆಲತಾವರೆ :** (ಮೈಔಗಿ. ೪೨-೮೨೩).

[ನೆಲ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ). ತಮಿ. ನಿಲತ್ತಾಮರೈ ; ತೆಲು. ನೆಲತಾಮರ]

ನೆಲದಾಳ, ನೆಳದಾಳ (ನಾ). = ನೆಲದಾೞ್ : ನೆಲದಾಳಗೆಡ್ಡೆ ಗಿಣಿಮೂಗಿ . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೯೯) ; ಬಾಳೆ ನೆಲದಾಳ ಕದ್ದಾಳ ಪುಷ್ಪವಿವು ಯೋಗ್ಯ ಶಿವಗೆ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧೬); ಕೇದಿಗೆಬೀಳಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ನೆಲದಾಳವನ್ನರೆದು ಕುಡಿಯೆ ದಾಹಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು(ಸಕವೈ.೭೭). **ನೆಳದಾಳ :** ನೆಳದಾಳ:– ನೆಲದಾಳಕಲ್ಪಮಂ ಪೇಳ್ವೆ (ವಿವೈವಿ. ೫). [ನೆಲ+ತಾಳ$_2$(=ತಾಲ)]

ನೆಲದಾಳಿ, ನೆಲತಾಳಿ (ನಾ). = ನೆಲದಾೞ್ : "ಕಾಂತ–ಹರೇಣುಕ, ದೊಡ್ಡಯಾಲಕ್ಕಿ, ನೆಲದಾಳಿ . . . ಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೮) ; ನೆಲದಾಳಿ

ಯೂಷಾಧಿಯುಜಮೋದ ನೆಗ್ಗಿಲು ನೆಲಗುಂಬಳ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೧) ; ನೆಲದಾಳೆ ಕಿರುಗೋರಟೆಗೆ ಬೀಜಮೆಣಸು ಇವನ್ನು ಸಮಾನಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ . . . ಲೇಪನಂಗೈಯೆ ಶುಕ್ಲಸ್ತಂಭ (ಕಾಮಶಾ. ೧೬-೨೭೧). **ನೆಲತಾಳೆ :** "ನೆಲತಾಳೆ=ನೆಲದಾಳೆಗಡ್ಡೆ, ಮುಸಲಿ, ತಾಲಮೂಲಿಕೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ನೆಲ+ತಾಳೆ$_2$(=ತಾಲಿ$_3$)]

ನೆಲದಾಳು 'ನೆಲದಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲದಾಳೆ 'ನೆಲದಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲದಾೞ್, ನೆಲತಾಟೆ, ನೆಲತಾಳೆ, ನೆಲದಾಳು, ನೆಲದಾಳೆ (ನಾ). (ತಾಳೆಯ ವರ್ಗದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ತಾಲಮೂಲಿಕೆ : "ನೆಲದಾೞ್ — ತಾಲಮೂಲಿಕೆ, ಮುಸಲಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೬.), ನೆಲದಾೞನರೆದು ಪಾಲೊಳ್ ಕಲಸಿ . . . ಧಾನ್ಯದೊಳ್ ಕರ್ಣಲೇಪನಂಗೆಯ್ಯೆ ಕರ್ಣವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೬೭). **ನೆಲತಾಟೆ :** "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ-೨ ನೆಲತಾಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಟೆ, ತಾಟೆ]ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೯). **ನೆಲತಾಳೆ :** "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ-೨ ನೆಲತಾಟೆ ಹೆಸರು. ನೆಲತಾಳೆಗೆಡ್ಡೆಯೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೯) ; ನೆಲತೆಂಗು, ನೆಲತಾಳೆ (ಮೈಡಿಗಿ. ೨೬-೪೯೫). **ನೆಲದಾಳು :** "ಮುಸಲೀ, ತಾಳಮೂಲಿಕಾ ಈ ೨ ನೆಲದಾಳು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೦) ; "ಭೂತಾಳಿ-ನೆಲದಾಳು, ನೆಲಹಾದರಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೨); ನೆಲದಾಳುಗೆಡ್ಡೆಯನಾದರೂ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯನಾದರೂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ಸಕಲ ಸ್ಥಾವರ ವಿಷಗಳು ಪರಿಹರವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೪). **ನೆಲದಾಳೆ :** "ಗೋದಾಪದೀ—ಹಂಸಪದಿ, ನೆಲದಾಳೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೧) ; ನೆಲದಾಳೆಗೆಡ್ಡೆಯಂ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಪಾನ, ನಸ್ಯ, ಲೇಪನಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಹಂದಿಯ ವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೧೬) ; ನೆಲದಾಳೆಯ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೪).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ನೆಲತಾಡಿ]

ನೆಲದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಿ ; ತಗ್ಗಿಸಿದ ನೋಟ : ಅಶ್ರುಮಲಿನಾಸ್ಯನಾತನುಂ ನೆಲದಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ . . . ಎನಲ್ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೩೧೪-೩೪೬). [ನೆಲ+ದಿಟ್ಟಿ]

ನೆಲದಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿರುವ (ರಹಸ್ಯವಾದ) ಸುರಂಗಮಾರ್ಗ : ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಕೊಱೆದ ನೆಲದಿಡ್ಡಿಯಂ ತೆಗೆತೆಗೆಯೆನುತ್ತ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೩೬) ; ಅಗಳಾಳ್ವರಿ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ನೆಲದಿಡ್ಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಡಿ] . . . ಪಲ ಪುಲಿಮೊಗಗಳನನುಮಾಡಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೧). [ನೆಲ+ದಿಡ್ಡಿ]

ನೆಲದುರುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಾಠಾ-ನೆಲದುರುವೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೩) ; ನೆಲದುರುವೆ ಸೊಪ್ಪನು ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಉರಿಮೂತ್ರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೯೪).
[ನೆಲ+ತುರುವೆ$_2$(<ತುಱುವೆ)]

ನೆಲದುರ್ಗ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಟೆ : ನೆಲೆಗೆಡಿಸುತ ನೆಲದುರ್ಗವ ನೆರಪುತ ಜಲದೊಳು ಜಲದುರ್ಗವನು . . . ನಡೆದಳು ಬಲ್ಮೆಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೭೪) ; ನಗರವೇ ನೆಲದುರ್ಗ ಬಳಸಿಯು ಸೊಗಪ ನದಿ ಜಲದುರ್ಗಂ (ನಾಗಷ. ೨-೩೦).
[ನೆಲ+ದುರ್ಗ]

ನೆಲದೆಂಗು, ನೆಲತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಿದ್ಧಿವಾರದ ದಿನ ನೆಲದೆಂಗ ತಂದು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ . . . ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೧). **ನೆಲತೆಂಗು :** ಸಿದ್ಧಿವಾರದ ದಿವಸ ನೆಲತೆಂಗ ತಂದು . . . ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೫೦) ; ನೆಲತೆಂಗು, ನೆಲತಾಳೆ (ಮೈಡಿಗಿ. ೨೬-೧೯೬).
[ನೆಲ+ತೆಂಗು$_3$]

ನೆಲದೆಱೆ, ನೆಲತೆರ (ನಾ). ೧. ಶವವನ್ನು ಸುಡುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ ; ಶ್ಮಶಾನದ ಸುಂಕ : ಸುಡುಗಾಡಿನಧಿಕಾರ ಮುದ್ರೆ ಕಟ್ಟಾಣೆ ಚಾವಡಿ ಹೆಣನ ತಲೆಯಕ್ಕಿ ನೆಲದೆಱೆಯ ಹಾಗ ಶವದುಡಿಗೆಯೆನಗಾಯ್ತು (ಹಚಶಾ. ೧೧-೩೮). **ನೆಲತೆರ :** ೨. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ ; ಭೂಕಂದಾಯ : ಕಮ್ಮಡಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವರ್ಷ ೧ಕ್ಕೆ ೭೯॥೩ ನೆಲತೆರವನ್ನೂ ೮೦ ವರಹ ಕೈಸಂಬಳವನ್ನೂ . . . ತಂದುಕೊಡುವದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಮಹಾಪಂ. I, ೫೮). [ನೆಲ+ತೆಱೆ$_3$]

ನೆಲದೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ದಿವ್ಯತುಂಬೀ—ನೆಲದೊಂಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೭೫). [ನೆಲ+ತೊಂಡೆ$_1$]

ನೆಲದೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಮಾವುಂ ನೆಲದೊಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟೆ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲವು ಸಮಂ ಕೂಡಿಟ್ಟು ತದ್ಯೋಗವಂ (ಖಪುದ. ೧೬-೫೯). [ನೆಲ+ತೊಟ್ಟೆ$_4$]

ನೆಲಧಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ನೆಲಧಾರೆ (ಘದಗುಸ)— ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳಿಯುವದು, ಬಹುಶೋಭಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಇಮಾರತಿಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಯು (ಕಭಾಗೆ. ೪೩). [?]

ನೆಲಧೊರೆ (ನಾ). ಅರಸ ; ಭೂಪತಿ : ಪ್ರೇಮದಿಂ ನೆಲಧೊರೆಗಳಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸುತ್ರಾಮವಂದಿತಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತೆಱಗಿ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂದಿರಲು (ತುರಂಗ. ೭೫-೨೮). [ನೆಲ+ಧೊರೆ(<ದೊರೆ$_3$)]

ನೆಲನಡುಗು (ನಾ). ನೆಲದ ಅದುರುವಿಕೆ ; ಭೂಕಂಪ : ನೆಲನಡುಗೊ ? ಬಾನ್ನುಡುಗೊ ? ಕೇಳದೊ ಮಹಾಸ್ವನಂ ಮೊಳಗುತಿದೆ, ದೂರದ ಸಮುದ್ರಘೋಷಮೆನಲ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಪೂ. ೧೫೭-೩೪).
[ನೆಲ+ನಡುಗು$_2$]

ನೆಲನಳ್ಳಿ (ನಾ). "ಕಡಲಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಜೀವಿಸುವ ನಳ್ಳಿ" (Land-crab. ಇಂಕನಿ). [ನೆಲ+ನಳ್ಳಿ$_1$]

ನೆಲನಾರಂಗಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಳೆ : ನೆಲಹೆಂಳಿ, ನೆಲನಾರಂಗಿ (ಮೈಡಿಗಿ. ೫೬-೧೧೨೧). [ನೆಲ+ನಾರಂಗಿ]

ನೆಲನೆಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಡಿಗಿ. ೫೭-೧೧೫೩).
[ನೆಲ+ನೆಕ್ಕರೆ./ತುಳು. ನೆಲನೆಕ್ಕರೆ]

ನೆಲನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ : (ಮೈಡಿಗಿ. ೬೧-೧೨೩೮) ; "ಅಜ್ಝಟಿ=ನೆಲನೆಲ್ಲಿಯ ಗಿಡ" (ಗಂಗಾಪು. ೫).
[ನೆಲ+ನೆಲ್ಲಿ. / ತಮಿ. ನಿಲನೆಲ್ಲಿ ; ತುಳು. ನೆಲನೆಲ್ಲಿ]

ನೆಲನೇರಳೆ 'ನೆಲನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೆಲನೇಱಿಲ್, ನೆಲನೇರಳೆ, ನೆಲನೇಱಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಿಳೆ ; ನಾಯಿನೇರಳೆ ; ಭೂಮಿಜಂಬುಕೆ : "ಪಿಕಭಕ್ಷ್ಯಾ—ನೆಲನೇಱಿಲ್" (ಒಷಧಿ. ೯೮). **ನೆಲನೇರಳೆ :** "ನಾದೇಯಿಾ, ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ-೨ ನೆಲನೇರಳೇ ಹೆಸರುಗಳು. ನಾಯಿನೇರಳೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩೩). **ನೆಲನೇಱಿಲು :** "ಕಾಷ್ಠಜಂಬು-ನೆಲನೇಱಿಲು" (ಒಷಧಿ. ೬೦). [ನೆಲ+ನೇಱಿಲ್]

ನೆಲನೇಱಿಲು 'ನೆಲನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೆಲಪಡು (ಕ್ರಿ). (ಸೋತು) ನೆಲ ಹಿಡಿ : ನೆಲಕ್ಕೆ ಮುಖ ಕೊಟ್ಟು ಮಲಗಿ, ನೆಲಪಟ್ಟನಂತೆ ಬಲವಾಗಿ ನೆಲವನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಕಚ್ಚಿಹಿಡಿದ (ಭೀಮುಕಾ. ೭೦) ; ಈ ಕಾಳಿನ ಹಿಟ್ಟಲೇ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟೀ ತುಣುಕು

ತಿಂದು ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದಕ ಮುಂದಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೆಲಪಟ್ಟೆ ಬಿದ್ದಾವ೦ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೪೮). [ನೆಲ+ಪಡು$_1$]

ನೆಲಪತಿ (ನಾ). =ನೆಲಧೊರೆ : ನೆಲಪತಿ ಬಳಿಯೊಳು ನೀನಿರು ಜಲಫಲಗಳ ತಂದು ಕೊಡುವೆ ನಿನಗೆಲೆ ಪುತ್ರ (ಹಮಚ. ೬೦). [ನೆಲ+ಪತಿ$_2$]

ನೆಲಪು, ನೆಲಹು, ನೆಲುಹು (ನಾ). ಪಾತ್ರೆ, ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಗ್ಗ, ತಂತಿ, ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದು, ನೇತುಬಿಡುವ ಸಾಧನ ; **ನೆಲು :** ಆಲದ ಕೊಂಬಿನೊಳ್ ನೂಱಿಂದು ಕಾಲ ನೆಲಪಂ ಕಟ್ಟಿ ನೆಲಪಿನ ಕೆಟಿಗೆ ಸುರಗಿ ಮೊದಲಾಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡಾಯುಧಮಂ ಮಹೋತ್ಸವಂಬೆರಸಿನಿತುಂ ನಿಲಿಪಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೬) ; ಮನವಿಕ್ಕಿ ಹೆಪ್ಪನಿಟ್ಟು ನೆಲಪಿನೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಪೆಪ್ಪನೆಱಿದು, ಹೆಪ್ಪನಿಟ್ಟು ನಿಲವಿನೊಳ್]ಬಯ್ತಿಟ್ಟು (ಜೀವಸಂ. ೨೧೮-೧೧). **ನೆಲಹು :** "ಕಾಚಂ, ಶಿಕ್ಯಂ–ಈ ೨ ನೆಲಹು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೬೩) ; ನೆಲಹಿನ ಮೊಸರಂತೆ ಬೆನ್ನೇಱಿದ ಮಗುವಿನಂತೆ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೪೬ ಅಡಿಪದ್ಯ) ; ಹಾಲ ಹರವಿಯ ಬಿಗಿದು ನೆಯ್ದಿಲಂ ಬಿಸಿಮಾಡು ನೆಲಹಿನಲಿ ಸಂತವಿಡಿಸು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೯); ಕರಿದಂತಕ್ಕಂತ್ರವುಂ ಮೋಳಿಸಿ ನೆಲಹುಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ತಂದೊಡ್ಡಿ ಮಾಂಸೋತ್ಕರಮಂ ಪೊತ್ತು . . . ನಡೆದರಾ ಕಾಡೊಳ್ ಬೇಡರಾ[ಗಳ್] (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫೨) ; ಎಲೆ ಗೋಪಿ ನಿನ್ನ ಮಗನ ದೆಸೆಯಿಂದ . . . ನೆಲಹಿನ ಬೆಣ್ಣೆಯುಳಿಯದು (ನೇಮಿಷ್ಣಂ. ೧೫-೯೩). **ನೆಲುಹು :** ಮನಕೆ ಬಂದಡೆ ತುಪ್ಪವದೆ ನೆಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಹಿನ ಗಡಿಗೆಯುಲಿ ಮಡಗಿ ಬೇಕಾದನಿತನಾದಡೆ ತಂದಪೆಂ (ಬಸವು. ೧೪-೧೧) ; ನೆಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಹುಗಳಲಿರಿಸಿದರೆ ಕೈಗಳು ನಿಲುಕದಿರ್ದರೆ . . . ಕೆಳೆಯರ ಹೆಗಲನೇಱಿ ದುರಂತವಿಕ್ರಮರು ಕಳೆದು ಕೊಂಬರು ಹಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮-೨೬) ; ಬಿಸಿಯ ಹಾಲನು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಹವೀಂಟಿದನು ನೆಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಹುಗಳ ಮೊಸರನುಂಡನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೪೯). 'ನೆಲುವು' ಪರಾ. [ನೆಲು+-ಪು$_2$]

ನೆಲಬದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಲಘುಬದರೀ–ನೆಲಬದರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ನೆಲ+ಬದರಿ]

ನೆಲಬರೆ (ಕ್ರಿ). (ಭಯ, ನಾಚಿಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ) ಕಾಲ ಬೆರಳಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಗೀರು : ಮಿಹಿರ ತಲೆವಾಗಿ ನೆಲಬರೆಯುತ್ತಾ ಜಹಾಂಗೀರನೆದುರು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿದು ನಿಂತಳು (ನೂರಜ. ೨೫). [ನೆಲ+ಬರೆ$_1$]

ನೆಲಬಲ 'ನೆಲವಲ' ನೋ.

ನೆಲಬಲಿಕೆ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯದ) ಹಿರಿಮೆ,—ಮೇಲ್ಮೆ : ಜಲಧಿ ಬಳಸಿದಗಳಾಗೆ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವ ಬಳಸಿ ವಜ್ರಪರಿಖೆ ನೆಲಸಿರಲಾ ಪಟ್ಟಣದ ನೆಲಬಲಿಕೆಯನೊಲಿದು ಪೇಳುವ ಕವಿ ಯಾರು (ರಾಮವಿ. ೧೧-೨೬). [ನೆಲ+ಬಲಿಕೆ(<ಬಲ್ಕೆ)]

ನೆಲಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಬಾಗೆಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕೋಳಿಕುಟುಮನ ಗೆಡ್ಡೆ ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಲು ತ್ವಗ್ಗತವಾದ ಕುಷ್ಠ, ವಿಸ್ಫೋಟಕಗಳು ಪರಿಹರವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೩೯೩). [ನೆಲ+ಬಾಗೆ$_1$]

ನೆಲಬಾದಾಮಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಪಗ. ೨೮-೫೩೧). [ನೆಲ+ಬಾದಾಮಿ$_2$+ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೆಲಬಾವಿ (ನಾ). (ಕಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲದ) ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿರುವ ಬಾವಿ; ನೆಲದ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿರುವ ಬಾವಿ : ಮಳೆ ಬಂದು ನೆಲವೆಲ್ಲ ಒದ್ದೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ನೆಲಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೇದಲು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ನೆಲ+ಬಾವಿ]

ನೆಲಬಾಳ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಬದುಕು,—ಜೀವನ : ತಲೆಯೊಂಡೆ ಬೇರ್ಪಡಿಸೆವೀ ಸಾವು ಬಿಡ್ಪೊರೆಯು ನೆಲಬಾಳನಚ್ಚರಿವ ಕಟ್ಟಲೆತ್ತ ನೋಡೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೧-೪೦೯). [ನೆಲ+ಬಾಳ್$_2$(<ಬಾೞ್$_2$)]

ನೆಲಬಿದರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಪಗ. ೯-೧೫೮). [<ನೆಲಬಿದರು$_0$+ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೆಲಬುರುಕಿ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ತೆವಳುವಂತಹುದು : ನೆಲಬುರುಕಿ ಮಹಾಶಯನಿಗೆ ನಿದ್ದೆ ನಮಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದರೂ ಅವನು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಲಗುವುದರಿಂದ ಮುನ್ನವೆ ಎದ್ದು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿಪ.೧೬೦). [ನೆಲ+-ಪುರುಕಿ]

ನೆಲಬೇವು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ ; ಚಿರಾಯಿತ : "ಕಿರಾತತಿಕ್ತಃ, ಭೂನಿಂಬಃ, ಅನಾರ್ಯತಿಕ್ತಃ, ಈ ೩ ನೆಲಬೇವು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೧) ; "ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫) ; ನೆಲಬೇವು ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲಿ ನಾಗರಮೆಂಬಿವಿನಿತುವುಂ ಕುದಿಯಿಸು ತಜ್ಜಲಮಂ ಬಿಸಿಬಿಸಿಯೆನೆ ಕುಡಿಯಲೊಡಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ ಶಮನಮದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೯) ; ಬಳ್ಳಿದುಱುಚಿ ನೆಲಬೇವು ಮುಸ್ತೆ ಪರ್ಪಾಟಕದಿಂ ಕುದಿದಿಳುಪಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯದಱಿೊಳಗಿರೆ ಕೆಡಿಕುಮಲ್ತೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರಮಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೩೨) ; ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, . . . ಬೇವು, ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ—ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೊನ್ನೆಗನ್ನೆ : "ಸ್ತನಪಯೋಗಂಧಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). [ನೆಲ+ಬೇವು$_1$. / ತಮಿ. ನಿಲವೇಮ್ಬು ; ಮಲ. ನಿಲವೇಪ್ಪ ; ತುಳು. ನೆಲಬೇವು ; ತೆಲು. ನೆಲವೇಮು]

ನೆಲಬೈರಿಗೆ (ನಾ). ನೆಲವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಬೈರಿಗೆ : ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿ ಕೊರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ದ ಬೆಳಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ: ನೆಲಬೈರಿಗೆ (Auger. ಇಂಕನ). [ನೆಲ+ಬೈರಿಗೆ]

ನೆಲಮಗಳ್, ನೆಲಮಗಳು (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು ; ಸೀತೆ : ಮುನಿಯ ಸತಿ ನೆಲಮಗಳನುಪಚರಿಸಿದಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೬-೩೧೬). **ನೆಲಮಗಳು :** ನೆಲಮಗಳ ರೂಪಿನ ಕಲಿ ಮನೋಭವ ಬಂದ (ಕಾಶಿಂರ. ೨-೧೩). [ನೆಲ+ಮಗಳ್]

ನೆಲಮಗಳು 'ನೆಲಮಗಳ್' ನೋ.

ನೆಲಮನೆ 'ನೆಲವನೆ' ನೋ.

ನೆಲಮರೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುದು ; ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅವಿತಿಟ್ಟುದು : ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ನೆಲಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬೪). [ನೆಲ+ಮರೆ$_2$(<ಮಱೆ$_2$)]

ನೆಲಮುಹಡಿ (ನಾ). ನೆಲಮಾಳಿಗೆ ; ನೆಲಮನೆ : ನಾನೀಗ ಮಲಗಿರುವ ಹಾಸಿಗೆಯ ಕೆಳಗೊಂದು ಹಲಿಗೆಯಿದೆ . . . ಅದರ ಕೆಳಗೊಂದು ನೆಲಮುಹಡಿಯಿದೆ (ದೇವೀಚಾ. ೩೫). [ನೆಲ+ಮುಹಡಿ]

ನೆಲಮಾಗಳಿ, ನೆಲಮಾಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವೀಳಯದ ಎಲೆ . . . ನೆಲಮಾಗಳಿಯ ಸೊಪ್ಪು . . . ಈ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಸಗಳನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆಚ್ಚಲು ಹೊಸತಾದ ಕಣ್ಣು ಬೇನೆ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೬೮) ; **ನೆಲಮಾಗುಳಿ:** ನೆಲಮಾಗುಳಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕ ಒಂದು ಬಳ್ಳ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೬೩) ;

ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ . . . ನೆಲಮಾಗುಳಿ, ಕಬ್ಬು . . . ಕೆಂಪಿನ ನೆಗ್ಗಿಲು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೩ ಹಲವಂ ತುಳಿದು (ಸಕವೈ. ೩೬೨). [ನೆಲ+ಮಾಗಳಿ₁]

ನೆಲಮಾಗಳಿಚೋರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳೀ ಹೂಲಿ, ಕೊರೆ, ಸಣ್ಣ ಹೂಲಿ, ನೆಲಮಾಗಳಿಚೋರ (ಮೈಔಗಿ. ೩೭–೭೪೫). [ನೆಲಮಾಗಳಿ+ಚೋರ ?]

ನೆಲಮಾಗಳಿಬೇರು (ನಾ). = ನೆಲಮಾಗಳಿ : ಮಾಗಳಿಗೆಣಸು, ನೆಲ ಮಾಗಳಿಬೇರು, ಅರಿಸಿನ . . . ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವ ಸೇವಿಸಲು (ವೈದ್ಯಸಾ.II, ೫೩). [ನೆಲಮಾಗಳಿ + ಬೇರು(<ಬೇರ್)]

ನೆಲಮಾಗುಳಿ 'ನೆಲಮಾಗಳಿ' ನೋ.

ನೆಲಮಾಟ (ನಾ). ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಮಾಡುವ ಮಾಟ,—ಮಂತ್ರ : ಸೇರಿದ ಕೆಲವು ಹಿರಿಯರು ಇದು ನೆಲಮಾಟವೆಂದರೆ . . . ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಇದು ಪಿಶಾಚಿಯ ಬಾಧೆ ಯೆಂದೂ ಹೇಳತೊಡಗಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೪ ಕಥಾಸಾರ). [ನೆಲ+ಮಾಟ₁]

ನೆಲಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ದಾರಿ ; ರಸ್ತೆ. ೨. ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿರುವ ರಹಸ್ಯ ದಾರಿ ; ಸುರಂಗ ಮಾರ್ಗ: ಕೋಟೆಯೆಂದೊಡನೆ ಇಂದಿನ ಬಹು ಜನರ ಕಣ್ಣೆದುರು ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವುದೇದರೆ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ . . . ಬಹಳವಾದರೆ ನೆಲಮಾರ್ಗ (ಕರ್ನಾಜ. ೪). [ನೆಲ + ಮಾರ್ಗ]

ನೆಲಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಮಾವು ನೆಲ ದೊಟ್ಟಿ ತೊಟ್ಟಿ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲಮು ಸಮಂ ಕೂಡಿಟ್ಟು (ಖಸುದ. ೧೬–೫೯). [ನೆಲ+ಮಾವು]

ನೆಲಮಾಳಿಗೆ 'ನೆಲವಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ನೆಲಮಿಂಡ (ನಾ). (?) : ಎಳಮೆಯೊಳೆನ್ನ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಿನೊಳ್ಕೊಗ ದೋಜೆಯಿನೋರೆನೋಟದೊಳ್ವೊಳಪಿನೆಳಲ್ದು ಬಟ್ಟೆ ನೆಲಮಿಂಡರೊಳಾ ಬಟಿಕೊರ್ವ ಗಂಡನಂ ತಳೆದು (ಚಕವಿ. ೬–೨೮೩). [?]

ನೆಲಮುಂಗುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಔಗಿ. ೪೬–೯೨೧). [ನೆಲ + ಮುಂಗು₂ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೆಲಮುಕ್ಕ, ನೆಲಮುಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಬರಸಿಡಿಲ ಬಳಗದಂತೆ . . . ನೆಲಮುಕ್ಕನ ತೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಮಿತ್ತುವಿನ ಮೊತ್ತದಂತಿರ್ದಸಂಖ್ಯಾತ ದೈತ್ಯನಾಯಕರ ಮಾಯಾಪ್ರಯೋಗಮಂ ಪ್ರತಿಹತಂ ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ವುದು (ಜಗವಿ. ೧೫–೧೫ ವ) ; ಅಲ್ಲಿ ನೆಲಮುಕ್ಕನೆನಿಸುವ ಪಾವು ನೋಡಮ್ಮ (ಸಾನಂಚ. ೪–೧೩೪ ರಗಳೆ). 'ಮಣ್ಮುಕ್ಕ' ಪರಾ. ೨. ಪಿಶಾಚಿ ; ದೆವ್ವ : ಗಾಳಿಗರುಂ ನೆಲಮುಕ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯುಂ ಬರ್ಮನುಮೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ದೊಡೆ ಕುತ್ತದ ದುಃಖದಿಂದೆ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ ದುಃಖಮಂ ಪಡೆವ ನಾರಕದುಃಖಮನೆಯ್ದುದಿರ್ಪರೇ (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೮೨೮ ; ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೪–೩ ನೋ). **ನೆಲಮುಕ್ಕು : ೨.** ಅಂತು ಬೆಸನಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಬೀಟಿಕ್ಕೊಂಡು ನೆಲಮುಕ್ಕನಂತೆ ನಭಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು (ಪಂಜಾಪು. ೯–೧೨೩ ವ) ; ಇರೆಯಿರೆ ಪಾವೆ ಕಾಲಗತಿಯಿಂ ನೆಲಮುಕ್ಕೆನಿಪಂದದಿಂ ಹಿಮಂ ಬರೆಬರೆ ಬೆರ್ಚಿನಿಂ ಶಿಶಿರಮಾಗಿ ನಿಮಿರ್ಚಿದುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬–೪೮) ; ಬಿನುಗೊಂಡು ನೆಲಮುಕ್ಕು ಕಾಡುತಿಹುದೆನುತಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೪–೩೯). 'ನೆಲಗುಮ್ಮ₁' ಪರಾ. [ನೆಲ + ಮುಕ್ಕ₁]

ನೆಲಮುಕ್ಕು 'ನೆಲಮುಕ್ಕ' ನೋ.

ನೆಲಮುಚ್ಚಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಮುಚ್ಚಳ, ನಾರುಂಬೇಳೆಸೊಪ್ಪು (ಮೈಔಗಿ. ೪೧–೮೧೯). [ನೆಲ + ಮುಚ್ಚಳ ?]

ನೆಲಮುಚ್ಚಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಲ ಮುಚ್ಚಿಲು, ಹಸ್ತಿಪಾದ, ಹಕ್ಕರಿಕೆ, ಆನೆಕಾಲುಗಿಡ, ನಾಯಿನಾಲಗೆ ಗಿಡ (ಮೈಔಗಿ. ೩೩–೬೪೧). [ನೆಲ+ಮುಚ್ಚಿಲು./ತುಳು. ನೆಲಮುಚ್ಚಿಲ್]

ನೆಲಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೋಕು ; ನೆಲವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಕಣೆ ಪಂಜರದೊಳ್ ಎಜಗಿ ಭೀಷ್ಮನ್ ವಿಟ್ಟಂತೆ ನೆಲ ಮುಟ್ಟದೆ ಬಿಟಿಕ್ದಾಣಾನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೦–೮ ; ಸು. 800); ತಿಂತಿಣಿಯಾಗೆ ನಟ್ಟ ಕಣೆಯೊಳ್ ನೆಲಮುಟ್ಟದೆ ಮೆಯ್ಯೊಳತ್ತಮಿತ್ತಂ ತೆಜದಿರ್ದ ಪುಣ್ಣಲೆಸೆವಕ್ಕರದಂತಿರೆ ನೋಡಿ ಕಲ್ಲಿನೆಂಬಂತೆವೊಲಿರ್ದನಟ್ಟ ವಣೆ ಕೋಲ್ಗಳ ಮೇಲೆಸೆದಿರ್ದ ವೀರಸಿದ್ಧಾಂತದ ಶಾಸನಂ ಬರೆದ ಪೊತ್ತಗೆ ಯಂತಮರಾಪಗಾತ್ಮಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧–೯೬) ; ಧೈರ್ಯನಿಧಿ ಕೊಂಡ ಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಣಂಗಳೊಳೆದು ನೆಲಮುಟ್ಟದ ತಾತ್ಪರ್ಯಮನ ಱದಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೧–೧೪) ; ಕಯ್ಯೊಂಬೆಯಂ ತೂಗೆ ನೆಲಮುಟ್ಟ ಕುಂಬಿಟ್ಟು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦–೨೫೧) ; ಇಬ್ಬರೂ ನೆಲಮುಟ್ಟ ಅಡ್ಡ ಬಿದ್ದರು (ನಡೆದಾ. I, ೪೩೭). [ನೆಲ+ಮುಟ್ಟು₁]

ನೆಲಮುಟ್ಟುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಆಗ್ನೇಯ ದೆಸೆ ಪುಲ್ಲಾಯಟಿ ದಕ್ಷಿಣದೆಸೆ ತಳ ಅಣ್ಣಾಯ್ ನೈರಿತ್ತೆದೆಸೆ ನೆಲಮುಟ್ಟು ಗೂರ್ (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೩೨೮–೫೧ ; ಸು. 650). [ನೆಲ + ಮುಟ್ಟುಗ ? + ಊರ್]

ನೆಲಮುಳ್ಳಿಹಣ್ಣು (ನಾ). "ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಳದಿ ಬೀಜಗಳು ತುಂಬಿರುವ, ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿರುಳು ಹಣ್ಣು (ಬಿಡುವ, ಬಳ್ಳಿಗವಲುಗಳುಳ್ಳ, ಬಹು ವರ್ಷ ಇರುವ ಸಸ್ಯ) : ನೆಲಮುಳ್ಳಿ ಹಣ್ಣು" (Straw berry. ಇಂಕಕ). [ನೆಲ + ಮುಳ್ಳಿ ? + ಹಣ್ಣು₃ (<ಪಣ್₃)]

ನೆಲಮುಟ್ಟುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೆಲ ಮುಟ್ಟುಗೂರ್ ಪ್ರತೀಚೀ ದೆಸೆ ಪೆದ್ದಾಣಯೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೭, ೯–೫೧ ; ?). 'ನೆಲಮುಟ್ಟುಗೂರ್' ಪರಾ. [ನೆಲ + ಮುಟ್ಟುಗ+ಊರ್]

ನೆಲಮೂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಿಷಾಣೀ – ಔಷಧಿ, ಚೇಳುವಾಲಿ, ನೆಲಮೂಗಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೫). [ನೆಲ+ಮೂಗಿ ?]

ನೆಲಮೆಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ತುಳಿ,—ಮೆಟ್ಟು : ಹಲವು ಸಮತಲದೆ ವಹಿಸುತಲೆ ಪ್ರಪಾತದಲೆ ಇಳಿದು ನೆಲಮೆಟ್ಟಿ ಭೈರವನ ತೆರ ಮೊರೆದು (ಕವಿಪು. ೩೧–೨). [ನೆಲ + ಮೆಟ್ಟು₁]

ನೆಲಮೆಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ (?) : ನೆಲಮೆಟ್ಟಿನ ಭಾಯಿಯ ನಾಯಕನಿಂ ದೇವಗ್ರಾಮ ಸ್ಥಳದ ನಾಲ್ಕುಂ ಕುದುರೆಯ ನೆಲಮೆಟ್ಟಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XV, ೩೨೨–೬೭ ; 1172) ; ಬಡಗಣಿಂ ಬಂದ ಕುದುರೆಗೆ ನೆಲಮೆಟ್ಟು ಹಾಗವೊಂದು (ಎಇ. XIII, ೨೧–೫೧ ; 1204). [ನೆಲ+ಮೆಟ್ಟು ?]

ನೆಲಯಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಪ್ಪೆ : "ಭೂಪೀಲುಃ – ನೆಲ ಯಿಪ್ಪೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೨). [ನೆಲ+ಇಪ್ಪೆ₁ (<ಇರ್ಪೆ)]

ನೆಲರುದ್ರಾಕ್ಷಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಹೂವು : ಕೆಂಪುಗೊಂಡೆ, ನೆಲರುದ್ರಾಕ್ಷಿಹೂ (ಮೈಔಗಿ. ೪೦–೭೮೬). [ನೆಲ+ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ+ ಹೂ₂ (<ಪೂ₂)]

ನೆಲವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಮುದ್ರಸೋಗೆಬೀಜ ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ ನೆಲವದ ಹಗಿನು . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಭಂಗಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದ ಲೇಸಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ಕಾಮಶಾ. ೧–೨೬೫). 'ಎಲವ' ಪರಾ. [?]

ನೆಲವಕ್ಕೆ 'ನೆಲವಟ್ಕೆ' ನೋ.

ನೆಲವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೆಲದ ಮಟ್ಟ,–ಪಾತಳಿ: ಘಟಸ್ಥಾವರದೊಳಗನೊಡೆದು ಕೆಚ್ಚನ ಹೊಱೆಯ ಕಡೆಗಾಣಿಸಿ ಮಕ್ಕಾದ ಹೊಱಗಣ ಹೊಱೆಯ ತಿಗುಡಂ ಕೆತ್ತಿ ಕಂಬವ ಶುದ್ಧೈಸಿ ನೆಲವಟ್ಟಕ್ಕೆ ಚದುರಸವನಿಂಬುಗೊಳಿಸಿ . . . ಕಂಬ ಎರವಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದ ಮತ್ತೆ (ಸರ್ಪಪ. ೧೧೯–೬೧೭). [ನೆಲ+ಮಟ್ಟ$_1$]

ನೆಲವಣ್ಣ (ನಾ). ನೆಲಸಮ; ನಾಶ: ಹತ್ತು ತಲೆಯ ರಾವಣನ ಒಂದೆ ಅಂಬಿನಲಿ ಮಡುಹಿದ ಛಲದಿಂದ ಲಂಕಾದ್ವೀಪವ ನೆಲ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲೆ]ವಣ್ಣ ಮಾಡಿದ (ಬಸವ. ೬೨೪); ಹೊಲೆಯ ಹೋಗೆಲೊ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೇ ವಂಶ ನೆಲವಣ್ಣವಾಗುವದು ಕಡೆಗೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯನರಿಯದೆ ಬಿಡರು (ಪಾಂಡಚ. ೨೮–೩). [ನೆಲ+ಬಣ್ಣ]

ನೆಲವತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ: ನೆಲವತ್ತಿ ಕದಳಿಯ ರಸದಿಂದ ಸೇವಿಸೆ ಬಹುಮೂತ್ರ ಕಿಡುಗುಂ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೨೧).

[ನೆಲ+ಪತ್ತಿ$_1$ (<ಪಱ್ತು)]

ನೆಲವತ್ತಿ$_2$ 'ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ' ನೋ.

ನೆಲವತ್ತಿಗ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿದಾರ: ಬಾಹುಬಲವಿಲ್ಲದ ರಾಜಪುತ್ರನಂತೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ನೆಲಬಲವಿಲ್ಲದ ನೆಲವತ್ತಿಗನಂತೆ ಕಟ್ಟು ಕಟಿಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ). [ನೆಲ+ಪತ್ತಿಗ$_2$]

ನೆಲವನೆ, ನೆಲಮನೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಮನೆ; ನೆಲದ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿರುವ ಮನೆಯ ಭಾಗ: ಆ ಗ್ರೀಯವರ ನೆಲವನೆಯಪ್ಪ ಸಿಸ್ತನೆಯ ಗಾರ್ಗಸಿಯ ಬಯಲ್ಗಳನ್ ಸೇರ್ವಿನಂ . . . ನಡೆದು ಪೋಗು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೨–೯೧೧). **ನೆಲಮನೆ:** ೧. ಅನಿಬರುಮಂ ನೆಲಮನೆಯೊಳಿಕ್ಕಿ ಮಲ್ಲಲ್ ಪುಗುವಸಿತು ಬಾಗಿಲಂ ಮಾಡಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೮೨–೯); ಶರೀರದ ನೆಲಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನೆರೆವಸ್ತುವನಱಿವುದಕ್ಕೆ ಕುಱುವಾವುದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೩–೨೨೦); ನೆಲಮನೆಯೊಳೋಪಳೊಡನಯ್ಕಾಲ ದೆವಸಂ ಸುಖದಿನಿರ್ಪೆಯಂಗಜ ತಪದಿಂದೊಲೆದೊರ್ವೆಯೆ ಬಯಲೆಡೆಗಳೊಳಲಸದೆ ನೀಂಬೇಟ್ದ ವಾಸದೊಳ್ ಸೈರಿಸುವಾ (ಬಂಹರಿ. ೧೪–೧೪); ಮುಕ್ತಾದೇವಿಯ ಕೈಹಿಡಿದು . . . ಅವಳನ್ನು ನೆಲಮನೆಯಲ್ಲಿಳಿಸಿದ ಕಾಪಾಲಿ (ಅಶ್ರಮ. ೫೩). ೨. "(ಮು. ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿದ, ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ) ಸಮಾಧಿ ಗುಹೆ; ಗೋರಿ; ಹೆಣ ಹೂಳುವ ಗುಹೆ, ನೆಲಮನೆ" (Sepulchre. ಇಂಕಕ). ೩. ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯ ಬಂದಿಖಾನೆ: (ಕ). [ನೆಲ+ಮನೆ]

ನೆಲವರ$_1$ 'ನಿಲವರ' ನೋ.

ನೆಲವರ$_2$ (ನಾ). ಮರಣ ಸ್ಥಳ; ಮರಣ ಭೂಮಿ: ಅಗಳಗುರ್ವು ಮದ್ಭುತಮುಮಾಗೆ ನೆಲೆಯಿಂ ತಳರ್ದು ನೆಲವರದೆಡೆಗೆ ಕಾಲೊಯ್ವುದೆಂಬ ಮಾತಂ ನನ್ನಿಮಾಟ್ಪಂತೆ ಪೌದನಪುರಕ್ಕಾಸನ್ನಮಾಗೆ ಬಂದು (ವರ್ಧಮಾ. ೪–೩ ವ); ಉದಯನವಾಂಶಕಪತಿ ಯಾವುದೊಂದು ಮಂದಿರದೊಳಿರ್ದನಾ ಗೃಹಸಂಬಂಧದ ಭೂಮಿಯೊಳಾತಂ ಸಾಯದಿರಂ ಮಿಗುವನ್ನರೊಳರೆ ನೆಲವರದೆಡೆಯಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩–೨೨); "ಗೊತ್ತಾದ ಭೂಮಿ; ಸಾಯುವ ನೆಲ" (ಜಾತತಿ. ಕಪಿೀಶ). [?]

ನೆಲವರ್ತಿ 'ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ' ನೋ.

ನೆಲವಲ, ನೆಲಬಲ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ; ಮಹಾಬಲ (?): ನೆಲವಲನೆನೆನ್ನದಲ್ಲದಿದು ಪೆರ್ಬಲವೆಂದೆ ದೋಃಪ್ರತಾಪದಿಂ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸುವನಾಹವದೊಳ್ ಕಲಿ ಬಿಟ್ಟಿದೇವನ್ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೩–೧೭; 1171); ನೆಲವಲ; ಪೆರ್ವಲ; ಭುಜಬಲ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). **ನೆಲಬಲ:** ೨. (?): ಬಾಹುಬಲವಿಲ್ಲದ ರಾಜಪುತ್ರನಂತೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ನೆಲಬಲವಿಲ್ಲದ ನೆಲವತ್ತಿಗನಂತೆ ಕಟ್ಟು ಕಟಿಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ). [ನೆಲ+ಬಲ$_3$]

ನೆಲವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ,—ಸುಂಕ; ಭೂಕಂದಾಯ: ಭಂಡಿಯ ಬತ್ತದ ಸುಂಕ ಉಪ್ಪರ ನೆಲವಳಿ ಅನುಪು ಆಳು ಆರ [ಕಾ]ಣಿಕೆ ಕಡಾಯಲು . . . ಇಂತಿಷ್ಟಲು . . . ಬರದು ಕೊಟೆಲು (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೩೮–೧೫; 1417). [ನೆಲ+ಬಳಿ$_7$ (=ಬಲಿ$_2$)]

ನೆಲವಟ್ಕೆ, ನೆಲವಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವುದು; ಭೂಶಯನ: ಪಂಚಶಯ್ಯೆಯೊಳಗೊಱಗುವೆಂಬದುವೆತ್ತ ಹಾ ಪರಲ ಮೊನೆಯೊತ್ತೆ ನೆಲವಟ್ಕೆ(ಕ್ಕೆ)ಯಿರವೆತ್ತ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೦–೧೪). **ನೆಲವಕ್ಕೆ:** ೨. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಮೂಲಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವುದು; ☞ "ಗುಣ–೨೮: ಪಂಚಾಣುವ್ರತಗಳು, ಪಂಚಸಮಿತಿ, ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸಂಯಮ, ಷಡಾವಶ್ಯಕಗಳು, ಸ್ನಾನಾಭಾವ, ಭೂಮಿಶಯನ, ನಗ್ನತ್ವ, ಕೇಶೋತ್ಪಾಟನ, ಏಕಾಶನ, ದಂತಧಾವನಾಭಾವ, ಸ್ಥಿತಾಶನ" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೧೫೧): ಲೋಚುಂ ಪುಡದುದಂ ಮೀಯದುದಂ ನೆಲವಕ್ಕೆಯುಂ ಹಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯದುದಂ . . . ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಮೂಲಗುಣಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೬೨–೧); ನೆಲವಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲಗುಣಗಳು ಪೆಗ್ಗಳಿಸಿದುತ್ತರಗುಣನಿಚಯ ಹಲವಿವು ಧ್ಯಾನಕೆ ಹೊಱಸಹಕಾರಿಗಳೆಲೆ ಭವ್ಯರಿರ ಕೇಳಿರೆಂದ (ಭರಚ. ೬೦–೮೭).

[ನೆಲ+ಪಟ್ಕೆ]

ನೆಲವಾಸು 'ನೆಲೆವಾಸು' ನೋ.

ನೆಲವಾಳ್ 'ನೆಲೆವಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲವಾಳಿಗೆ, ನೆಲಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. =ನೆಲಮನೆ: ಎಸಟ ಪಸೆಗಳೊಳಂ ಪಳುಕಿನ ನೆಲವಾಳಿಗೆಗಳೊಳಂ ಧಾರಾಗೃಹಂಗಳೊಳಂ ಜಲಮಂಟಪಂಗಳೂಳಮೆಂತುಮಾ ಸಂತಾಪಮಂ ಸಂತಯಿಸಲಾಱದೆ(ಕಾದಂಬ. ೬೬೩); ತನ್ನ ನೆಲವಾಳಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲಮನೆ]ಯೊಳಿರ್ದ ಪೊನ್ನೆಟ್ಟಂ ತೋಱದೊಡವರ್ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಗಿರ್ದಿಂತೆಂದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೪೯–೩೧ ವ); ರಾತ್ರಿಯೊಳಾಂ ಕನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಪೋಗುತಿರ್ಪಲ್ಲಿ ವಿಳಾಸದೆ ಕಂಡೆನೊಂದು ನೆಲವಾಳಿಗೆಯಂ (ದಶಕು. ೯–೧೧೯); ಈ ಅರಮನೆಗೇ ನೆಲವಾಳಿಗೆಗಳ್ಗೆ ಏರಿಬಂದಿರುವ ಮಧುಮದ್ಯಭಾಂಡಗಳೂ . . . ಉಬ್ಬಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ (ಬಿಟ್ಟಆ. ೨೧–೧೦). **ನೆಲಮಾಳಿಗೆ:** ೧. ಎಱ್ತನ ರೂಪನಱಿಯಲಾಱದಿರ್ಕುಮೆಂದು ಪಿರಿದಪ್ಪ ಪೊನ್ನೆಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯೊಳ್ ಬಯ್ತಿಟ್ಟು (ಜೀವಸಂ. ೧೪೮–೩೦ ವ); ಕೊಲಿಸು ರಾಮನನೆಂದು ಬಲಿದು ಮಂತ್ರಿಗೆ ಪೇಳಲವನು ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟವನ ಕೊಲಿಸಿದೆನೆಂದು ನೆಲೆಮಾಡಲಾ ಸುದ್ದಿಯನು ಕೇಳಿ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧–೮೮); ಹಲರಱಿಯದ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯೊಳಗೊಬ್ಬ ಬೆಳಗಿದ ದೀವಿಗೆಯಂತೆ ಕಲಿಲಾರಿ ಬಲ್ಲ ತಾ ಬಲ್ಲನನ್ಯರು ಕಾಣರೊಳಗಿದ್ದು ದಾತ್ಮ ಪ್ರಕಾಶ (ಭರಚ. ೬೨–೪೧); ಮಂದಾರಮಾಲೆಯಿರುವ ಬಳಿಯು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಯಾವ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಯಿರುವನೊ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೫೨–೧); ಹಣತೆಯ ಕುಡಿ ಬೆಳಗುವುದಲ್ಲೆ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗದ ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೮–೮೦). ೨. ಕಣಜ; ಹಗೇವು: "ಗರ್ತಃ . . . ನೆಲಮಾಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಹಗೇವಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೧).

[ನೆಲ+ಮಾಳಿಗೆ. / ತಮಿ. ನಿಲಮಾಳಿಕೈ]

ನೆಲವಾಳು 'ನೆಲೆವಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲವಿಡಿ, ನೆಲಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೂಮಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು,—ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರು: ನೆಲವಿಡಿದು ಹಮ್ಮದಂಬೋದವನ ಕಡಲಳಿಯೆ

ನೊಲವಿಂದ ಕಾಯಲೆಂದಾರಯ್ದು ರೊದಗಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೯–೧೯೭) ; ತಲೆ ಹೆಗಲ ಕೈಗಳಂ ತಿಕ್ಕಿ ಸುಯಿಲೆಳೆದು ನೆಲವಿಡಿದು ಕುಳಿತೊಡನೆ ನಾಡೆ ಬಂದಿತು ನೋಡೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೨–೨೦೬). **ನೆಲಹಿಡಿ : ೨.** ತಳ ಸೇರು ; ನಾಶವಾಗು : ಮನುಷ್ಯನು ಆಶೆಯೆಂಬ ಪ್ರವಾಹದೊಳಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಹೋದರೆ ಅವನು ಎಲ್ಲಿ ಹೂದರೂ ಸುಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿದು ನೆಲಾ ಹಿಡಿಯುವುದೇ ಸರಿ (ಸೀಗಟ್ಟು. ೧೧೭). **೩.** ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿ : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜ್ವರವು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು—ಕಡೆಗೆ ನೆಲ ಹಿಡಿದು ಮಲಗಿದಳು (ದೇವೀಚಾ. ೨೭) ; ತುಳಸಿ ಗಾಯ ಹೊಂದಿ ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ನೆಲ ಹಿಡಿಯದಿದ್ದರೆ ಆತನು ಲಾರಿ ಯವರಿಗೆ ಏನಾದರೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅವನು ನೆಲ ಹಿಡಿದ (ಜವಿಾನ್ದಾ. ೪೫). **೪.** (ಅಲಂ) ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣ ವಾಗು : ಸಾಲದ ಹೊರೆಯಿಂದ ನೆಲ ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಶ್ರೀಮೂಶ್ರ. ೨೪೪) ; ಅಪೀಲು ಮಾಡಲು ಹಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನೆಲಹಿಡಿದರೂ ತಾವೇ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿ ಅಪೀಲು ಮಾಡಿದರು (ಮನೆಜ. ೯). [ನೆಲ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನೆಲವೀಡು 'ನೆಲೆವೀಡು' ನೋ.

ನೆಲವು 'ನೆಲುವು' ನೋ.

ನೆಲವುಟ್ಟು (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಜನನವಾದುದು : ಇನ್ನೊರ್ವನನ್ ನೋಡಿರ್ದಪೆನ್ . . . ಆ ಬಿತ್ತರದ ಸ್ಯೆಲೀಷಿಯದ ಗವಿಗಳಾ ನೆಲವುಟ್ಟು ನೆಲಸಿಗನನುಗ್ರನನ್, ಘೋರ ಶತಶಿರದ ಟೈಫೊನನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೦–೪೦೪). [ನೆಲ + ಪುಟ್ಟು$_2$]

ನೆಲವುತ್ತು (ನಾ). ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಹುತ್ತ : ನೆಲವುತ್ತಿನೊಳ್ ಪೊನಲು ಪುಗೆ ಪಾವು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪಡೆಗಳಂ ಕೊಡೆಗಳಂತೆತ್ತಿದುವು ಕಡೆಸಟ್ಟು (ಅನಂಪು. ೯–೧೬ ರಗಳೆ). [ನೆಲ + ಪುತ್ತು$_1$]

ನೆಲವುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದಿರು : ಅಡಕಿಲ ಮಡಕೆಗಳೆಂಟುಂ ಬೆಡಂಗು ನಿಲೆ ನೆಲವುವಿಡಿದು ನಿಲ್ವಂತೆಂಟುಂ ಪೊಡವಿ ಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುವೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨–೫೧). [ನೆಲವು (<ನೆಲುವು) + ಪಿಡಿ$_1$]

ನೆಲವೆಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿರಟು, ಪಾದರು, ನೆಲವೆಂಬು, ಗಂಟುಕಾಲು, ಕೆರೇಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೪). 'ನೆಲಬೇವು' ಪರಾ. [←ತಮಿ. ನಿಲವೇಮ್ಬು]

ನೆಲವೆಣ್, ನೆಲವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಭೂದೇವಿ ; ಭೂಮಿ : ತಳೆದಳೊ ಪತಿಯಂ ನೆಲವೆಣ್ ಬಳೆದನುರಾಗದೊಳೆ ಹೃದಯದಿಂದೆಂಬಿನೆಗಂ ಥಳ ಥಳಿಪ ರತ್ನಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳ್ ಪೊಳೆದತ್ತು ರೂಪು ಭೂಪೋತ್ತಮನಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೩) ; ಅಳಿಮಾಳೆ ಬಳಸಿದೀ ಪೂವಲಿಯೊಲರ್ಗಳ್ಗುರುಳ ಚಿನ್ನ ಪೂವಿನ ಚೆಲ್ವಂ ನೆಲವೆಣ್ಗೆ ಪಡೆದಿದೇಂ ಕಣ್ಮಲರನಲರ್ಚಿದುವೊ ಮಣಿ ಮಯಾಂಗಣತಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೫–೫) ; ನೆಲವೆಣ್ಣಂ ಚತುರಂಬುರಾಶಿ ರಶನಾಳಂಕಾರೆಯಂ ವಿಕ್ರಮಾತುಲಸೌಂದರ್ಯದಿನಿಂತು ಕೂರಿಸಿ ನಿಜ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿಟ್ಟಂ ಸತತಂ ಸಮಗ್ರವಿಭವಂ ವಿಶ್ವಂ ಭರೋರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩–೩) ; ನೆಲವೆಣ್ಣ ಗಿರಿನಿತಂಬಸ್ಥಲಮದು (ರಾಜಶೇ. ೬–೨೪). **ನೆಲವೆಣ್ಣು :** ರತ್ನಾಕರ ನೆಲವೆಣ್ಣಿನುಡೆಯ ಮೇಖಲೆಯಂದದೆ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದುದನೇಕಸಂಭ್ರಮವನೇನೆಂಬೆ (ಮೋಹತ. ೨–೪) ; ನಲ್ಮೆಯಿಂ ನೆಲವೆಣ್ಣು ನೀಡುವಳ್ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಲದಾ ಕೈವುರುಳ್, ಹೊಳಲ ಬಾಯಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೨೭–೧೭). 'ನೆಲವೆಣ್ಮಗಳ್' ಪರಾ. [ನೆಲ + ಪೆಣ್]

ನೆಲವೆಣ್ಣು 'ನೆಲವೆಣ್' ನೋ.

ನೆಲವೆಣ್ಣುಮಗಳ್ 'ನೆಲವೆಣ್ಮಗಳ್' ನೋ.

ನೆಲವೆಣ್ಮಗಳ್, ನೆಲವೆಣ್ಣುಮಗಳ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು; ಅವನಿಜೆ ; ಸೀತೆ : ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಗ್ರಜನವಂ ನೆಲವೆಣ್ಮಗಳಿಗಿನಿಯನಯ್ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೨–೨೩೩). **ನೆಲವೆಣ್ಣುಮಗಳ್ :** ನೆಲವೆಣ್ಣು [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಮಗಳಿರುತಿರ್ದ ರಾಜಮಂದಿರಕ್ಕೈದಿ ಕಣ್ಬೊಳೀಕ್ಷಿಸದೆ ತಲೆ ವಾಗಿ ದೂರದೊಳೆ ನಿಂದಾ ಸೀತೆಗಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪–೬೦). [ನೆಲವೆಣ್ + ಮಗಳ್]

ನೆಲವೊಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು : ಭೈಮರಥೀನದೀ ಪಶ್ಚಿಮೇ ತೀರೇ ನೆಲವೊಡಿಗೆ ನಾಮಗ್ರಾಮಮನ್ (ಮೈಅಂ. ೧೯೦೯, ೨–೧೪ ; 749). [ನೆಲ + ?]

ನೆಲವೊರೆಗ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಭೂಮಿ ಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ರಾಜ : ಪಲಗಣ್ಣಂ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಗೈಯಂ ನೆಲವೊರೆಗಂ ಬೆಂತರಬಲ್ಲಹನುಜ್ಜಳಿಸುವ ಜೋಯಿಸರಾಣ್ಮಂ ಮಿಗದರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಶತೇಂದ್ರರ್ . . . ಜಿನಪನ ಗಂಧಕುಟಿಯೊಳೆಡೆಗಿಱಿದಿಹುದು (ಜಯಕಾ. ೧೬–೩೯). [ನೆಲ + ಪೊರೆ$_3$ + -ಗ$_2$]

ನೆಲವೊಱೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಹೊರೆ; ಭೂಭಾರ : ನೆಲವೊ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊ]ಱೆಯಂ ತಾಂ ತಳೆದಿದೆಮ್ಮುಲಸತೆಯುಂ ಕಳೆದು ಪೋಱೆ ದುದೀ ಗಿರಿಯೆಂದಾ ನೆಲದಳದ ಕರಿಗಳೀಳ್ತಂದಲಸದೆ ಸೇವಿಪವೊಲದೞೊಳಾನೆ ಗಳೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೬೪). [ನೆಲ + ಪೊಱೆ]

ನೆಲಸಂಪಗೆ, ನೆಲಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ನೆಲಸಂಪಗೆಪೂ ವಿಲಸಿತಮಾಯ್ತು ಮನು ಪುಷ್ಪವಾಟಿಯೊಳಾಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೪–೯೦). **ನೆಲಸಂಪಿಗೆ :** ಮರಸಂಪಿಗೆಯನು ನೋಡಿಹ ಜನಗಳು ನೆಲಸಂಪಿಗೆಯನು ಕಂಡಿಹರೇ ? (ದುಂಜಿನಾ. ೪೪–೨) ; ಸುಗಂಧರಾಜ, ನೆಲಸಂಪಿಗೆ, ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ (ಮೈಔಗಿ. ೬೩–೧೨೪೨). [ನೆಲ + ಸಂಪಗೆ. / ತಮಿ. ನಿಲಚ್ಚಮ್ಪಙ್ಗಾ ; ತುಳು. ನೆಲಸಂಪಯಿ ; ತೆಲು. ನೆಲಸಂಪಗ]

ನೆಲಸಂಪಿಗೆ 'ನೆಲಸಂಪಗೆ' ನೋ.

ನೆಲಸಕ್ಕೆಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : (ಮೈಔಗಿ. ೫೨–೧೦೩೫). [ನೆಲ + ಸಕ್ಕೆ (<ಸಕ್ಕರೆ) + ಗಡ್ಡೆ]

ನೆಲಸಣ (ನಾ). ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಶನ : ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮರದಲೊಂದಡಕೆ ಎಲೆಯ ಸುಂಕ ಮನೆಯ ನೆಲಸಣಂ ಮೂಱಡಣ ಪೆರ್ಬಾಗಿಲಿಂ ಪೋಱಗು ತೆಂಕ ಸೇತುವಿನ ಬಡಗಣ ಕೋಡಿಂ ಮೂಡ ದೇವಾಲಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೦–೧೬; 1032) ; ಅಱುನೂಱು ಬಳ್ಳಿಯ ತೋಂಟ ಪನ್ನೆರಡು ಮನೆಯ ನೆಲಸಣವೆತ್ತುಗಾಣ ೧ ಕೈಗಾಣ ೧ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೦೭–೧೫; 1050); ಮಾರಸಿಂಗಗಾವುಣ್ಡಂ ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲಸಣ (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೧೪೯–೩೫ ; 1100) ; ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ತೋಂಟ ಕಂಮ್ಮ ೧೨ ಮನೆಯ ನೆಲಸಣಂ ೧೨ ಆ ನಲ್ಲಿಗನ ಗಾಣ ೧ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೭–೬೯ ; 1115). [ನೆಲ + ?]

ನೆಲಸಮ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟ ; ನೆಲದ ಸಮತಳ : ನೆಲಸಮ ಕೆಡವಿಸಬೇಕಂತೆ ! ಎಷ್ಟು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಮನೆ ! (ಯೋಧಪು. ೨೭).

ನೆಲಸಮ ಮಾಡು = ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟ ಮಾಡು ; ನಾಶ ಗೊಳಿಸು : ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿರಿ ಕತ್ತಲೆಗೂಡನು ಜಗಳವ ಬೆಳಸುವ ಭೇದದ ಬೀಡನು (ಕವಿಸೋ. ೧೪–೧೩) ; ಈ ಬಾರಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ವನ್ನು ನೆಲಸಮ ಮಾಡದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ದೌಲತ್. ೩೭೩). [ನೆಲ + ಸಮ$_3$]

ನೆಲಸರಿ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟ. ೨. (ಅಲಂ) ನಾಶ; ನಿರ್ನಾಮ: ಬಲಮಿಂದೆ ಬಂದುದದ್ರಿ ಪುಡಿಯಪ್ಪಿ ನಮಗ್ಗ ದರಣ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂ ನೆಲಸರಿಯಪ್ಪಿನಂ ಘನತರಂಗಿಣಿ ಪಂಕಿಳಮಾಗುತಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ.೬-೩೪). [ನೆಲ+ಸರಿ$_5$]

ನೆಲಸರಿಸ (ನಾ). = ನೆಲಸರಿ ೨: ಬಸದಿಗಳ ನೆಲಸರಿಸವಪ್ಪಂತೆ ಕಿತ್ತು ಪಾಳ್ಮಾಡಿ (ಪಾಸೋಪು. ೪-೧೧೭). [ನೆಲ+ಸರಿಸ$_1$]

ನೆಲಸಿಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ನೆಲ ಸಿಂಧ[ದ], ಸಿಹಿಹಾಲೆಯ ಬೇರು, ಕಿಱುಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಚಟ್ಟಾಮುಟ್ಟ, ಇಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತುಹಲಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಜಜ್ಜಿ ಗುಟ್ಟಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೧೫). [ನೆಲ+ಸಿಂದ$_0$]

ನೆಲಸಿಗ (ನಾ). ನೆಲಸಿದವನು; ನೆಲೆ ನಿಂತವನು: ಇನ್ನೊರ್ವನನ್ ನೋಡಿರ್ದಪೆನ್ . . . ಆ ಬಿತ್ತರದ ಸ್ಫೈಲೀಷಿಯದ ಗವಿಗಳಾ ನೆಲವುಟ್ಟು ನೆಲಸಿಗನನುಗ್ರನನ್, ಘೋರ ಶತಶಿರದ ಟೈಫೊನನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ.೨೦-೪೦೮). [ನೆಲಸು$_1$+-ಇಗ]

ನೆಲಸಿವಚೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಭೂಚುಕ್ರಃ—ನೆಲಸಿವಚೆಳ್ಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೨). [ನೆಲ+ಸಿವಚೆಳ್ಳಿ]

ನೆಲಸು$_1$, ನೆಲೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲು; ನೆಲೆಯೂರು; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು: ನೆಲಸಿದ ಕಾವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಂ ಸತತಮೆಂದೆ ಪಲಗನ್ನಡಮಂ ಪೊಲಗೆಡಿಸಿ ನುಡಿವರಾಗಮಬಲಹೀನರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೮); ತುಂಗಭದ್ರನೆಂಬೊಂ . . . ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯ ಗರ್ಭದೊಳ್ ನೆಲಸಿದಂ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೧೫೭-೧೨); ನಿನ್ನ ಲೀಲಾಲಸದೃಷ್ಟಿಪಾತಮೆರ್ದೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದುವು (ಆದಿಪು. ೩-೨೩); ಪವನಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ರಾಘವನನುಗಾಳ್ ತ್ರಿಣಯನಾಂಶಮೆನಿಪಣುವಂ ಪಾಂಡವಕೇತುದಂಡದೊಳ್ನೆಲಸುವುದಾವಗ್ಗಳಿಕೆ ಕಪಿಗೆ ಚಪಲತೆ ಸಹಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೧); ಶ್ರೀ ನೆಲಸೆ ವಕ್ಷದೊಳ್ ವಾಕ್‌ಶ್ರೀ ನೆಲಸೆ ನಿಜಪ್ರಸನ್ನಮುಖದೊಳ್ ವಿಜಯಶ್ರೀ ನೆಲಸೆ ಭುಜದೊಳೊಪ್ಪಿದನಾ ನರಪಂ ಸರಸಚತುರಕವಿಕುಲತಿಳಕಂ (ಬಾಹುಪು. ೨-೧). ೨. (ಕಾಯಂ ಆಗಿ) ವಾಸಿಸು; ವಾಸ ಮಾಡು: ಪೆಸರೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆನಿಸ್ಸೆಗಂ ನೆಲಸಿ ತಾಂ ದುರ್ಯೋಧನೋರಸ್ಸ್ಥಳಾವಸಥಂ ದ್ರೋಣನದೀಜ ಕರ್ಣಭುಜವೀರ್ಯಾವೇಷ್ಟಿತಂ ಮಾಡೆ ಸಂತಸದಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೩-೧೦೦); ರ[ಟ್ಟ ತಿಳ]ಕಂ ಶ್ರೀಮಾನ್ಯಖೇಟದೊಳ್ನೆಲಸಿರ್ದ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೧-೬; 969); ಮಲೆದ ಮೂತ್ರಕುಲದ ನಡುವೆ ಕಲಸಿ ನೆಲಸಿ ತೊಲಗದಿರ್ದು ಕೆಲಬಲಂಗಳಱಿಯದಧಮಕೂಪದಲ್ಲಿ ತಾಪಿಸಿರ್ದು (ಹಂಪಿರ. ಹ. ೫೧೧-೨೩); ಈ ಕೋಲರು ಕೇವಲ ಭಾರತದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೆಲಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿಪಿ. ೩೧). ೩. ತಂಗು; ಬಿಡಾರ ಹೂಡು; ಬೀಡು ಬಿಡು: ಜಿನೇಂದ್ರದತ್ತಸೆಟ್ಟಿ . . . ಜಿನಕಥಾಳಾಪದೊಳಂ ನೇಸರ್ಪಟ್ಟು ನೇಸರ್ಮೂಡುವಿನ ಮಲ್ಲಿಯೆ ನೆಲಸಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೯); ನೆಲಸಿರ್ದ ಪಕ್ಕಿವಿಂಡುಗಳುಲಿದೆಬ್ಬಿ ವಿಭಾತಸಮಯದೊಳ್ ಪೋಗಲೊಡಂ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೨). ೪. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು: ಜಲದದ ನೆಟಿಲುಂ ಪರಮಂ ವಿಲಾಸಮುಂ ಬೆಳಗುವುದಿತವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯುಂ ನೆಲಸವು ಚಲಂಗಳಾದಂ ವಿಲಾಸಿನೀಜನದ ನಲ್ಮೆಯುಂ ಸಂಗಮುಮುಂ (ಕವಿರಾ.೩-೯೭); ಅಹಿತರಂ ಗೆಲ್ದು ಜಯಶ್ರೀಗೆ ಭುಜಶಿಖರಮಂ ನೆಲೆಯಾಗಿಸಿ ನೀಂ ನೆಲಸು ನೇಸಱಿಬ್ಬಿನಮುಂಗಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧); ನಾಕಲೋಕಸುಖಮಂ ಕೈಕೊಂಡಲೋ ದೈವವೀ ರಮಣೀರತ್ನದ ಮೇಲೆ ಮೇಣ್ ನೆಲಸಿತೋ . . . ಎನುತ್ತೆ ಪದಪಿಂದಾನಾಕೆಯಂ ನೋಡಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೪). ೫. ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು: ಪಟ್ಟೇಯ ಸೀರೆ ನೆರಿಯೋಳೆ, ಗಂಟಲಿಗೆ ಅಕ್ಷರವ ನೆಲಸವ್ವ, ನಾಲಿಗೆಗೆ ಅಕ್ಷರವ ನೆಲಸವ್ವ, ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ಮತಿಯ ನೆಲಸವ್ವ (ಹಳ್ಳಿಜಾ. ೧೦). ೬. ಮೂಡು; ಕಂಡುಬರು; ಕಾಣಿಸು: ಬಾಳದಿನೇಶಬಿಂಬದ ನೆಟಿಲ್ ಜಲದೊಳ್ ನೆಲಸಿತ್ತೊ ಮೇಣ್ ಫಣೀಂದ್ರಾಳಯದಿಂದಮುರ್ಚಿದ ಫಣಾಮಣಿ ಮಂಗಳರಶ್ಮಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೬). **ನೆಲೆಸು**: ೧. ಬಳಿಕಲಾ ಗ್ರಾಮದೊಳು ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ಲ]ಸಿರ್ದ ಶಿವಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ (ಸೌಂದಪು. ೫-೫೨); ಆಗೊಂದು ಈಗೊಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಲೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಡದೆ ಚಕ್ಕಳದ ಹಾಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ರಿ. ೨೬೧); ರೋಗದ ಗತಿ, ರೋಗವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ ಘಟ್ಟ . . . ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯ ಭವಿಷ್ಯ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತದೆ (ಕೆಲರೋ. ೨೩). ೩. ಹಯಮುಂ ಹಿಡಿದೊತ್ತಿ ತಂದು ಮುಳ್ಳುಂದದ ಬೀಡನೊ × × × ಮುತ್ತವದಿಂ ನೆಲೆಸಿರ್ದ್ದ ಸೊಭನ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೦-೯; 1005). ೬. ದಿನಕೃನ್ಮಂಡಲಮುರ್ವಿಯೊಳ್ ನೆಲೆಸಿತೋ ಮೇಣ್ದೇವಸಂದೋಹವಿಮಾನನಿಯಂ ಪೊಂಗಳಿಸೊಲ್ದು ಪೂಜಿಸಿದರೋ . . . ಪೇಟಿಕೆಂಬತಿಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ತೊಳತೊಳಗುವ ಬಾಲಾರ್ಕನಂತಪ್ಪ ಶಿಶುವಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೦೪).

ನೆಲಸಿ ನಿಲ್ = ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು: ಕ್ಷತ್ರಂ ತೇಜೋಗುಣಮಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನಿಂದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೧); ಪಲವು ಕಾಲದಿಂ ಮೇಲೆ ಸಂಸಾರಸುಖಕ್ಕಲಸಿ ತಪೋವನದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನಿಲುತ್ತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೦-೯); ಅಭಿನವಶ್ರೀಶೈಲವನೆ ಮಾಡಿ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೇ ನೆಲಸಿ ನಿಂದು (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೯; 1265). [ನೆಲೆ+-ಸು$_1$]

ನೆಲಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೀಡು; ಬಿಡಾರ: ಶಾತವಾಹನ ಪ್ರಭುಗಳ ಕಡೆಗಾಲದ ವೇಳೆಗೆ ಭಾರತೀಯರ ದೂರದ ನೆಲಸುಗಳು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೀತಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿದ್ದವು (ಭಾಇಪ್ರ. ೧೯೩); ಜೇನುಹುಳುಗಳು ತಮ್ಮ ನೆಲಸಿನ ಹುಳುಗಳನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಲು ಮತ್ತು ಗೂಡನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಗುರ್ತಿನ ವಾಸನೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೪೩). ೨. ನೆಲೆ: ಹಣಕಾಸು . . . ಬ್ಯಾಂಕು ವ್ಯವಹಾರ ಮುಂತಾದವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆ ವಿಚಾರಗಳು ದಿನಬೆಳಗೆದ್ದರೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷಯದ ನೆಲಸು ಯಾವುದು? (ಹಣಪ್ರ. XII, ೮೦೪). [<ನೆಲಸು$_1$]

ನೆಲಸುಗೆ (ನಾ). ಇರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿತಿ: "ಸ್ಥಿತಿ—ನೆಲಸುಗೆಯುಂ" (ತಸೂವ್ಯ. ೯). [ನೆಲಸು$_1$+-ಗೆ]

ನೆಲಸುನಾಡು (ನಾ). ವಲಸೆ ಹೊರಟವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ನಾಡು,—ಬೀಡು ದಾಣ: ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪರಾಧಿಗಳ ನೆಲಸುನಾಡಾದಾಗಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಭೂವ್ಯವಸಾಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಕವಿಕೋ. I, ೭೩); ಬ್ರಿಟನ್ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ನೆಲಸುನಾಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂಥಾ . . . ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದದ್ದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೨೧). [ನೆಲಸು$_1$+ನಾಡು]

ನೆಲಸುಹಕ್ಕು (ನಾ). ವಾಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಾಮ್ಯ; ನೆಲಸುವ ಅಧಿಕಾರ: ಯುದ್ಧದ ಬಂದಿಗಳನ್ನೂ ನೆಲಸುಹಕ್ಕಿಲ್ಲದ ವಿದೇಶೀಯರನ್ನೂ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವ ಪಾಳೆಯ (Internment camp. ಇಂಕನಿ). [ನೆಲಸು$_1$+ಹಕ್ಕು$_2$]

ನೆಲಸೆಣಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೆಣಬು: ಎಳ್ಳು ನೆಲಸೆಣಬು ಬಿಳಿಗಾರ ಮಣಿಶಿಲಾ ಜಾಜಿಯೆಲೆ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಟ ಇವೆಲ್ಲವಂ ಅರೆದು

ಲಿಂಗಲೇಪನ ಏಳುದಿನ ಪರ್ಯಂತ ಮಾಡಲು ಲಿಂಗ ಉತ್ಥಾಪಿಸುವದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೭೪). [ನೆಲ+ಸೆಣಬು(<ಸಣಂಬು)]

ನೆಲಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು : ಹಲಸು ಚಿಟ್ಟಲಸು ರುದ್ರಾಕ್ಷಹಲಸು ನೆಲಹಲಸು ಬಕ್ಕೆವಲಸು ನೇರಿಳೆ . . . ಮೊದಲಾದ ರಸ್ಯಸುಖಾರ್ಹ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). [ನೆಲ+ಹಲಸು(<ಪಲಸು)]

ನೆಲಹಾಗ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತೆರಬೇಕಾದ ಹಾಗ ; ಶ್ಮಶಾನದ ಸುಂಕ : ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆನ್ನೊಡೆಯನು ವೀರಬಾಹುಕನೆಂದು ಹುಟ್ಟಿದ ನೆಲಹಾಗ ಸೆರಗ ಎಂದು ಕೂಗುತ (ಹರಿಸಾಂ. ४-೧४) ; ಚಂದ್ರಮತಿ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಜಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹೆಣನಂ ಕಂಡು ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ತರಲು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ನೆಲಹಾಗವಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಲನ ಹಾಗವ] ತಾರೆನಲು (ಭೈರಸೂ. ೭೧) ; ನೆಲ ಹಾಗ ಪಣೆಯಕ್ಕಿಯಿಲ್ಲದಿರೆ ಸುಡಲೀಸೆ (ತುರಂಗ. ೩೨-೩೧).

[ನೆಲ+ಹಾಗ(<ಪಾಗ$_{1}$)]

ನೆಲಹಾದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದರಿಗಿಡ : "ಭೂ ಪಾದರಿ—ನೆಲಹಾದರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೩); "ರಕ್ತಪುಷ್ಪಿಕಾ—ನೆಲಹಾದರಿ, ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೫). [ನೆಲ+ಹಾದರಿ(<ಪಾದರಿ$_{2}$)]

ನೆಲಹಾದಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ದಾರಿ ; ಭೂಮಾರ್ಗ : (ಮುಂಬಯಿ. ಕಿ. ४-೧೬೦). [ನೆಲ+ಹಾದಿ(<ಪಾದಿ$_{1}$)]

ನೆಲಹಾಸು (ನಾ). (ನೀರಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ತಳವು ಕೊಚ್ಚಿಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು) ಕಲ್ಲು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ರಚಿಸುವ ದಿಬ್ಬ,—ಜಗಲಿ : ಕೋಡಿಯ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿದ ನೀರು ಕೋಡಿಹಳ್ಳದ ತಳವನ್ನು ಕೊರೆಯದ ಹಾಗೆ ನೆಲಹಾಸುಗಳಿಂದ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು. ಈ ನೆಲಹಾಸನ್ನು ಕಾಡುಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಟ್ಟವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಇಳಿಜಾರಾಗಿ ಕಟ್ಟಬಹುದು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೭४) ; ಮರಳಿನ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ೧. ಅಣೆಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲಿನಿಂದ ನೀರು ನೇರವಾಗಿ ಮಟ್ಟವಾದ ಕಲ್ಲುಗಾರೆಯ ನೆಲಹಾಸಿನ ಮೇಲೆ ದುಮುಕುವುದು . . . ೩. ನೆಲಹಾಸು (ಏಪ್ರಾನ್) ಇಳಿಜಾರಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೨४೦). [ನೆಲ+ಹಾಸು$_{3}$(<ಪಾಸು$_{2}$)]

ನೆಲಹಿಡಿ 'ನೆಲವಿಡಿ' ನೋ.

ನೆಲಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಪ್ಪಲಿ : ಕೆರೆಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಲಹಿಪ್ಪಲಿ (ವೈದ್ಯನಿಗಿ. ೫೧-೧೦೧೩). [ನೆಲ+ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ನೆಲಹು 'ನೆಲಪು' ನೋ.

ನೆಲಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊನ್ನೆ : ಉರಿಮುವೇಳ್ಳ, ಚಿತ್ರಮೂಲ . . . ನೆಲಹೊನ್ನೆ, ಶುಂಠಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ದೋಷಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೬).

[ನೆಲ+ಹೊನ್ನೆ(<ಪೊನ್ನೆ)]

ನೆಲಾವರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆವರಿಕೆ ಗಿಡ : ಒಂದು ಮಾನ ನೀರು ಒಂದು ಮಾನ ಹಾಲು ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ನೆಲಾವರಿಕೆ ಎಲೆಯನ್ನು ಅರೆದು ಕದಡಿ . . . ಸೇವಿಸಿದರೆ ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೮); ಆವರಿಕೆ (ತಂಗಡಿ) ಜಾತಿಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಲಾವರಿಕೆ ; ಸೋನಾಮುಖಿ. (ವಿರೇಚಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಇದರ ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳು (Senna. ಇಂಕನಿ). [ನೆಲ+ಆವರಿಕೆ]

ನೆಲಾವರೆ(ನಾ). = ನೆಲಾವರಿಕೆ: "ತಾಪಸಾಹಾರಃ—ನೀವಾರ, ನೆಲಾವರೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೭) ; ತರ್ದುಗಳಟಿಗುಂ ಬಜಿಟಿಯೊಳುರ್ದಿ ನೆಲಾವರೆಯ ಬೇರನಾಮಳಕಮುಮಂ ಬರ್ದಿಲಿವಿಂಚಿಯ ರಸದೊಳ್ . . . ಪೂಸೆ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಗರ್ದುಗು ನೆಲಾವರೆ ತುಂಬೆಯೊಳೊದವಿದ ಪತ್ರಂಗಳಂ ಗಡಂ ದೊರಕಿದುದಂ ಪದೆಪಿಂ ನಸ್ಯದೊಳಂದೀವುದು ಮರಿಚಂಗೂಡಿ ನಿರ್ವಿಷಾಖ್ಯಮದಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭-೮೭) ; ಮಕ್ಕಳ ಕೋವೆಗೆ . . . ನೆಲಾವರೆಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೦೮). [ನೆಲ+ಆವರೆ./ತಮಿ. ನಿಲಾವಿರೈ]

ನೆಲಿಂಗಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಂಗುದಿ ಗಿಡ : ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ . . . ನೆಲಿಂಗಳ, ಬಜೆ, ಬಾಳದ ಬೇರು ಮೊದಲಾದ ಔಷಧಗಳೂ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ (ಗೃಹವೈ. ೫೦). [ನೆಲ+ಇಂಗಳ$_{2}$]

ನೆಲು (ನಾ). = ನೆಲಪು : ನೆಲು ಹರಿದು ಬೆಕ್ಕಿನ ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [<ನೇಲ್ ?]

ನೆಲುವು, ನಿಲುವು$_{3}$, ನೆಲವು (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕೆ ತೊಲೆಯಿಂದ ಇಳಿಬಿಡುವ ಹಗ್ಗದ ಜಾಳಿಗೆ; ನೆಲಹು: ಮೊಸರಕಡೆದು ಬೆಣ್ಣೆಯ ನೆಲುವಿನ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಶಿಶುವಿಗೆ ನಾ ಮೊಲೆಯ ಕೊಡುತಿರಲು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೭-೨೮೭) ; ಮಾವಿನ ಮರದ ಕೊನೆ ಕೊಳದ ಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನೆಲುವು ಕಟ್ಟಿ ಇರುವುದು (ಬತ್ತೀಸ. ೩೨) ; ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ನೆಲುವೀವೆ ಮಕ್ಕಳಾಡೋರೆ ಗಿಲಿಕೀವೆ (ಕಂದಕೊ. ೨೦೦). **ನಿಲುವು$_{3}$:** ೧. ಶಾಮ . . . ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ನಿಲುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದ (ಶಿವರಾ. ೬೩). **ನೆಲವು :** ೧. ನೆಲವಿಗೆ ನಿಲುಕಲಜಿಯದವ ಭಾನುಬಿಂಬವನುಗಿವಗಡ (ತೊರರಾ. ೬-೧४-೩೩) ; ನೆಲವಿನೊಳಿಹ ಬೆಣ್ಣೆಯನು ತುಡುಕುತ ತಮ್ಮ ಕೆಳೆಯರಿಗಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧೨-೫) ; ನೆಲವಿನ ಹಾಲ ಹರವಿಯ ಬೊಗ್ಗಿಸಿದೆ (ಚಿದಾಪ. ೭೮-೧४). ೨. "ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತೂಗ ಕಟ್ಟಲು ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಉಂಗುರ, ಬಳೆ, ಮೊ. ; ತೂಗುಂಗುರ ; ತೂಗುಬಳೆ" (Hanger. ಇಂಕನಿ).

[ನೆಲು+-ವು]

ನೆಲುಹು 'ನೆಲಪು' ನೋ.

ನೆಲೆ$_{1}$, ನಿಲೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ ; ಆಧಾರ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ . . . ಆಗರಂ—ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೦) ; ಸುಖಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯೆನಿಸಿರ್ಪಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೦) ; ನೆಲೆಯೌವನಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೆಲೆ ಚಿತ್ತಭವಂಗೆ ನೃಪನ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಂ ನೆಲೆ ತಾರಹಾರಶೋಭೆಗೆ ನೆಲೆಯೆನೆ ನೆಲೆಮೊಲೆಗಳೆನಿಕುಮಬಲೆಯ ಮೊಲೆಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೩೨) ; ಪರಮಸುಖಕ್ಕೆ ತಾನೆ ನೆಲೆಯಂ ಬಿಡದಾತ್ಮವಿಭೂತಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರೆ (ಸಮಪ. ೩-೯೯) ; ತಳಿರ ತಾಣಂ ಕುಸುಮಕುಲದ ನೆಲೆ . . . ನವಿಲ ನಂದನವೆನಿಪ್ಪ ಕೇಳೀವನಕ್ಕೆಯ್ತಂದನು (ಹಚಕಾ. ೩-೨೬) ; ಆಲದ ನೆಲೆಯೊಳಿದ್ದೆನ್ನಿರವಳಿದು ನಿಃಫಲವೆನಿಸಿತಲ್ಲಾ ಪ್ರಳಾಪಿಸದೆಂತು ಸೈರಿಸುವೆ (ಜಸಪು. ೫೭-೧೫) ; ಮುದದ ನೆಲೆ ಶುಭದಿಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಿನ ಸದನ . . . ಮನೋರಥದುದಯಗಿರಿ ಹಿಂದೀಸುದಿನವಮರಾವತೀನಗರ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧೨-४). ೨. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ವಾಸಸ್ಥಳ ; ನಿವಾಸ ; ಆವಾಸ : ಕುಸುಮದಳಸುಕುಮಾರರ್ ತಳರ್ದು ನೆಲೆಯಿಂದಮಾಗಳ್ ಕೊಳದಿಂ ಪೊಜಿಮಟ್ಟೆ ಹಂಸಗಳ್ಗೆಣೆಯಾದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೭) ; ಶ್ರೀರಮಣಿಗೆ ನೆಲೆ ತನ್ನಯ ಪೇರುರಮಂ ಮಾಟಿಪ್ಪೆನೆಂಬ ಬಗೆ ಮಿಗೆ ಸಮರ ಪ್ರಾರಂಭದೆ ಪೂಣ್ದಿರ್ದಂ ಕೌರವಕುಲವಿಲಯಕೇತು ಸಾಹಸಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧) ; ನೆಲೆಗೆ ಪೋಗಿ ಮಕ್ಕಳೊಳಂ ಪೆಂಡಿರೊಳಮೊಡಗೂಡಿ ಸುಖದಿಂ ಚರಿಯಿಸುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೧) ; ನೆಲೆಯೊಳ್ ಸೇರಲು ಪೋರುಗೈದು ಸತಿ ತಾಂ ಪೋಗಟ್ಟುವಳ್ . . . ತೊಲಗಿರಲ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀ

ಕಟಾಕ್ಷೇಕ್ಷಣಂ (ಸೋಮೇಶ. ೫೧); ಖಗವಿತಾನಂ ಕೋಟರಂಗಳ ನೆಲೆಗೆ ಸೇರಿದವು (ಬಸವು. ೧೧-೪೭). **೩.** ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಒಳಮನೆ; ಕಕ್ಷಾಂತರ: "ಕಕ್ಷ್ಯಾಂತರಂ, ಪ್ರಕೋಷ್ಠಂ—ಈ ೨ ನೆಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೫.೧-೧೪೯). **೪.** ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಅಂತಸ್ತು; ಮಹಡಿ: ಚಂಡವೇಗಂ ಕರುಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯೊಳಿರ್ದು ನೋಂಟಕ್ಕೆ ಗೆಂಟುವೋಗೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೧-೭); ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ . . . ತನ್ನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯ ವ); ಏಳು ನೆಲೆಯ ಕರುಮಾಡದುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳಗೆ . . . ಮೇಲಿಪ್ಪ ಕಳಸವ ಕಂಡವರಾರನು ಕಾಣೆ (ಆದಪ. ೨೭-೬೬); ಅಡಕಿಲ್ಗೊಂಡೊಪ್ಪುವೇೞುಂ ನೆಲೆಗಳ ಮಣಿಮಾಡಂಗಳಿಂದಂ ವಿಚಿತ್ರಂಬಡೆದಿರ್ದು . . . ಕೌತುಕಕ್ಕಂದೆಡೆಯಾಯ್ತ್ತಿಯುದ್ಧ್ಯ ರಾಜಾಲಯಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೫೪); ಹಲವು ನೆಲೆ ಚೆಲುವಿಕೆಗೆ ಸಲೆ ಹೊಂಗಲಶ ಲೋಕಕೆ ವಿಲಸ ಹೇಮದ ಕೆಲಸ ಗತಿಯಲಿ ಚೆಲುವೆನಿಸಿದುಪ್ಪರಿಗೆ ನೋಳ್ಪರಿಗೆ ಹೊಳಹಿನಲಿ ಥಳಥಳಿಸುತಿಹುದು (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೭-೩೨). **೫.** ಜಾಗ; ಸ್ಥಳ; ಸ್ಥಾನ: "ನೆಲೆ ತಾಣ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೫); ಕಡುಗೋಟಲೆಯಿಂ ಮೆಯ್ತ್ ಪೊಱಮಡೆ ಕಟಿಯೊಳ್ ಕರ್ಚಿ ಕರಿಯ ಕಾಕೆಯ ರಸಮಂ ತೊಡೆದೊತ್ತು ಗಲ್ಲದೊಡಮುತ್ತರಣೆಯ ರಸದಿಂದೆ ತನ್ನ ನೆಲೆಗದು ಪೋಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೯೪); ಹುಟ್ಟಿದ ನೆಲೆಯ ತೃಷ್ಣೆ ಬಿಡದವರಿಗೆ ಲಿಂಗಾನುಭಾವದ ಮಾತೇಕೋ (ಅಪಚಂ. ೫೪-೨೩೦); ಅವುದು ನೆಲೆ ನಿನ್ನಯ ಪೆಸರಾವುದು ನೀಂ ಬಂದ ಕಜ್ಜವೇನೆಂದು ತದುರ್ವೀವರನಂ ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೫೧); ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದನಿಯುಕ್ತ ಲಕಾರದ ನೆಲೆಗೆ ನಿಂದು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಲ್ವುದಂ ಕ್ಷಳನೆಂಬರ್ (ಶಮದ. ೧೬); ವೀರರಿದ್ದೇಗುವರು ದೈವದ ಕೂರುಮೆಯ ನೆಲೆ ಬೇಱೆ ನಮಗೊಲಿದಾರು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೪). **೬.** ಭೂಮಿ; ಲೋಕ: "ಕ್ಷೋಣಿಃ = ನೆಲೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೫); ನೆಲೆಗೆ ಪಂಚಮಶ್ರುತಿಯನೊರೆವೆನು ಕೃಷ್ಣ ಮೆಚ್ಚಲಿಕೆ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧-೧೩). **೭.** ಸಂಸಾರ: ನೆಲೆಗಂಜಿ ತೊಱೆದವರೊಳೆಲ್ಲಂ ಕೊಲೆಗಂಜಿ ಕೊಲ್ಲಮೆಯನ್ ನೆನೆವನ್ ತಲೆ (ಕುಱಳ್. ೧-೩೩-೫). **೮.** ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಶೀಲ ಶೀಲ ಎಂತೆಂಬಿರಯ್ಯ ಶೀಲದ ನೆಲೆಯ ಬಲ್ಲಡೆ ಹೇಳಿರೋ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೭-೧೧೦); ಮಗನೆ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ಮಾನಸದಳಲ್ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದ ನೆಲೆಯನಱಿದಲ್ಲದಳಿಯದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೨೯); ಶುಕ್ರ ನಿಲಿಸಿ ತನ್ನಯ ಮನೆಯಲವರಿಗೆ ಕಲಿಸಿದನು ಸಂಜೀವನೌಷಧ ನೆಲೆಯಂ (ಸಂಭಪ. ೫-೭೯); ಸಲಹಿದನು ಜನಕಕ್ಷಿತೀಶನು ನೆಲದೊಳುದಿಸಿದ ಮಗಳನೆಂದೇ ಹಲಬರಾಡುವರದಱಿನಿಂ ನಿಜತನಯಳಲ್ಲೆಂದು ಉಲುಕುವುದು ಚಿತ್ತದಲಿ ಜನನದ ನೆಲೆಯನಱುಹಿದಡೊಪ್ಪುಗೊಂಬುದಕಲಸಿಕೆಯದೇನಿದ್ದುದೆಂದನು ಮುನಿ ವಿದೇಹಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೨೬); ಆತುಮನ ಬಣ್ಣವನು ಮಾತಿನಾಗಾಧವನು ಜಾತಿಯ ನೆಲೆಯನಱಿದು ತಾ ಪರಮನಾದಾತನೇ ಯೋಗಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫೪). **೯.** ಆಳ; ಮರ್ಮ: ಪಱಿಗೋಲ್ಗಳನಿಕ್ಕಿ ಪಾಯಿಸಲ್ ನೆಲೆಯೆಂದು ನೋಡಲೊಳಪೊಕ್ಕು ಧುಡುಮ್ಮೆಱೆದಾಡಲೀಸಲಗ್ಗಲಿಸದಲಂಪಿನಿಂ ಬಗೆದುದಂದು ಜನಂ ಘನಚಂದ್ರಿಕಾಂಬುವಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೪೫); ಅನುಭಾವ ನೆಲೆಗೊಂಡಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನದ ನೆಲೆಯ ಕಾಣಬಾರದು (ವಚಸಂ. ೪-೬); ಕಳವಿನಲಿ ಕುದಿವಂಗೆ ದೈವದ ನೆಲೆಯನಱಿಯದವಂಗೆ ದಿಟವಿದು ತಿಳಿಯಬಾರದು ನಿದ್ರೆ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೩); ಅವಳು ಕೊಟ್ಟ . . . ಉಪಮೆಯಿಂದ ಅವಳ ನಿಲುವು, ಒಲವು, ನೆಲೆ ಹೊಳೆಯಲು ಅವಕಾಶ ಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೧೭೭); ಹೆಂಗಸಿನ ನೆಲೆ ತಿಳಿಯದು ಎನಿಸಿತವನಿಗೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೦೩). **೧೦.** ತಳ; ಬುಡ: ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಯಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರವಿಳಿದಂತೆ ಬಾವಿಯೊಳು ಸಿಲುಕಿ ಸಿಲುಕಿ ಭ್ರಮಿತನಾದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೯-೧). 'ನೆಲೆಗಳೆ' ಪರಾ. **೧೧.** ನಿಜ; ಸತ್ಯ; ದಿಟ: ಜಲದೊಳಗಿದ್ದ ಕಿಚ್ಚು ಜಲವ ಸುಡದೆ ಜಲವು ತಾನಾಗಿದ್ದಿತ್ತು ನೋಡಾ ನೆಲೆಯನಱಿದು ನೋಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಜಲವು ತಾನಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೧-೩); ನೆಲೆಯನಱಿಯದವ ಕೊಲಿಸು ರಾಮನನೆಂದು ಬಲಿದು ಮಂತ್ರಿಗೆ ಹೇಳಲು (ಕುರಾಸಾಂ.೧-೮೮); ಕುಲವರ್ಧನೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ನೆಲೆಯೆ? (ಪಚಕಾ.೬). **೧೨.** ಅಚಲತೆ; ದೃಢತೆ; ಸ್ಥಿರತೆ: ನೆಲೆ ಸೋಮಸೂರ್ಯವೀಥಿಗಳಿಲ್ಲವಾ ಪುರಕೆ (ತಿರುರ.ದೇ. ೩-೨); ಅಕ್ಕಟಾಯಿದೇನಂ ನೆಗಳ್ದನೋ ಉಲಿಯಲೆರ್ದೆ ನಡುಗುತಿದೆಯೆಂಬರ್ ಕೆಲಂಬರಿದೆ ನೆಲೆಗೆ ನಿಲ್ವುದೆ ಎಂಬುವರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೭೦); ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಮಣೆ ನೆಲೆಗೆ ನಿಂದಂತೆ ಆದೆನಯ್ಯ (ಘನಪ. ೫೩-೪೫); ಮುಂದೆ ಭೂಲೋಕದೊಳ್ ವೀರಶೈವಂ ನೆಲೆಗೆ ನಿಂದಪುದು (ಚೆಬಪು. ೩-೨೭). **೧೩.** ನಿಶ್ಚಯ; ನಿರ್ಧಾರ; ನಿಃಸಂಶಯ: ವರದನಾಗೆಮ್ಮೆಡೆಗೆ ಸೋಮೇಶ್ವರನವಶ್ಯಂ ಬಪ್ಪುದದು ನೆಲೆ ಪರಿಕಿಸುವಡೆಂತೆನಲು ನಂಬಿಸ ಬಂದನೇ (ಬಸವು. ೫೩-೧೯); ನೆಲೆ ಇಲ್ಲದವರ ಮಾತು ಹೊಲೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). **೧೪.** ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನಿತ್ಯತ್ವ: ಅನೇಕ ಮುಖದಿನೊಗೆದು ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಳಿವ ಕಾಲವೆ ದೈವವೆಂಬನುಜ್ವಲಕಾಲವಾದಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೯೮); ನೆಲೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾಯ ಎಲುವಿನ ಹಂದರ . . . ಹೊಲಸು ತೊಗಲ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೆಡಬೇಡಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೧೦-೨); ಪರಪುರುಷಾರ್ಥಕೆಳಸುವಂ ನೆಲದ ಮೇಲಣ ಬಾಳ್ಕೆಯಂ ನಿಜಶರೀರಮಂ ನೆಲೆಯೆಂದು ನೋಡುವನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೪೧). **೧೫.** ಎತ್ತರ; ಔನ್ನತ್ಯ: ಪಂಚಧನುಶ್ಶತಂ ಪವಣ್ ನೆಲೆ ನರರ್ಗೆಂದೊಡಿನ್ನಿವರೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾನಱಿಯೆಂ ವಿದೇಹಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೨); ಕರಮೆಸೆದಪುವಿದಱ ನೆಲೆಯ ಚೈತ್ಯಗೃಹಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೩೨). **೧೬.** ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿ,—ವಿನ್ಯಾಸ: ಕೊನೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳ್ ಕುಡಿ ತೋಳ್ ನಯಂ ನಯಂ ನೆಲೆನೆಲೆ ಭಂಗಿ ಭಂಗಿ ಪದವಣ್ ಬೆಳರ್ವಾಯ್ ಪೆಱತಲ್ಲಿದೆಂತೊ ಕೋಮಲಲತೆ ಪೇೞಿಮೆನ್ನಿ ನಿಯಳಂ ಮಱೆಗೊಂಡುದೊ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೨). **೧೭.** ಸ್ಥಿತಿ; ಗತಿ: ನೆಲೆಯುಂ ಗಾಡಿಯುಮಳವಡೆ ಲಲನೆ ಪೆಱಳ್ ದಿವ್ಯಮಾಲೆಯಂ ಮುಡಿಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೨೭); ಆ ಪರಾಪರವಸ್ತುವಿನ ನಿಜರೂಪು ನಾಮದ ಗಾಢತರ ಮಹಿಮಾಪಯೋಧಿಯ ನೆಲೆಯನಱಿವವರಾರು ಲೋಕದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೮). **೧೮.** ಮಟ್ಟ; ದರ್ಜೆ: ಪದ್ಮನಿಧಿಯಿಂ ತಂದ ಸೂತ್ರದೊಳವರವರ ನೆಲೆಗಳನಱಿವಂತೇಕಸೂತ್ರಮಾದಿಯಾಗೇಕಾದಶಸೂತ್ರಮಂತಮಪ್ಪ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಮನವರ್ಗೆ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೫೨); ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಂತಮ್ಮ ನೆಲೆ ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಬೇಕು (ಕುರುಕಾ. ೧೧೯). **೧೯.** ಧೋರಣೆ; ನಿಲುವು: ಧರೆಯುಲಧರ್ಮಶೀಲರ ತಲೆಯ ಚೆಂಡಾಡುವೆವು ಧರ್ಮವನೊಲಿದು ಕೊಂಡಾಡುವೆವು ಶಿಕ್ಷಾರಕ್ಷಣವ್ಯಸನ ನೆಲೆ ನಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೩). **೨೦.** ಅವಸ್ಥೆ; ಹಂತ: ಕಾಲ್ಗಾಪು ಕಾಲ್ಗಾಪಿನೊಳ್ ಜೋದರ್ ಜೋದರೊಳಾನೆಯಾನೆಯೊಳಗುರ್ವಪ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಾದೆ ಕಣ್ಗಾದಂ ಚೆಲ್ವೆಸೆದತ್ತು ಮೂಱುನೆಲೆಯಿಂ ಮಾದ್ಯದ್ವಜೇಂದ್ರಾಹವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೩); ಶಲ್ಯತ್ರಯವಿರಹಿತನೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯುಮಂ ತಾಂ ವ್ರತಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೭); ಮೂಱುನೆಲೆಯಲಿ ನಿಂದು ನಾಲ್ಕನು ಬಳಸಿ . . . ಮಾಯಾಗುಪ್ತನಾಗಿ ಮುಕುಂದ ತೋಱುವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೨೧). **೨೧.** ಕಾರಣ; ನಿಮಿತ್ತ: ಎಲೆ ತರಳ! ನಿನ್ನ ಬಿಂಕದ ನೆಲೆಯೇಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೬-೧೬). **೨೨.** ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ:

ಹಲವು ಕಾಲ ಧಾವತಿಗೊಂಡು ಒಟ್ಟದ ಹಿದಿರೆಯುಂ ಒಂದು ಮಿಡುಕುಜಿಲ್ಲಿ ಬೇವಂತೆ ಸಲೆ ನೆಲೆ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರ್ಪ ಶರಣನ ಭಕ್ತಿ ಒಂದನಾಯತದಿಂದೆ ಕೆಡುವುದು (ಬಸವ. ೨೧೩); ಲಜ್ಜೆಗೆ ನೆಲೆಯ ಮಾಡಿದೆ ಹೂಡಿದ್ಯೆ ದುರಿಯಶವನೆನಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೬-೩೯). **೨೩. ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ,—ಕ್ರಮ**: ಕಳುಹು ಲಲನಾಜನವನಾ ಮುನಿಕುಲಲಲಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಸತಿಯರ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕದರಾರು ತ್ರ್ಯಮೂರುತಿಗಳೊಳಗಾಗಿ ನೆಲೆಯಿದೀಗ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೨೫). **೨೪. ನಿಧಿ**: ಜಾಲಗಾಜಿನ ಜೋಣಿಯಂತೆ ಬಳಸುವ ಹುಟ್ಟನಂತೆ ಬೈಚಿಟ್ಟ ನೆಲೆಯಂತೆ ಇದ್ದಡೇನು ಭೋಗಿಸಲರಿಯವಾಗಿ (ಮೋಳಮಾ. ೩೦-೧೨೪). (ಗು). **೨೫. ಅಪ್ಪಟವಾದ. ೨೬. ಪೂರ್ಣವಾದ; ಅಧಿಕವಾದ**: 'ನೆಲೆಜವ್ವನ' ಪರಾ.

ನಿಲೆ₁ : ೧೨. 'ಕಲ್ಲಿಲೆ' ಪರಾ. ೧೬. 'ಶಿವನಿಲೆ' ಪರಾ.

ನೆಲೆನೆಲೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮರಕತದ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಹಿಮಕಿರಣಕಾಂತದ ನೆಲೆನೆಲೆಯ ಬಂಧುರದ ಘನಸೋಪಾನಗಳ . . . ಕೃತಕಾದ್ರಿಗಳಲೊಪ್ಪಿದುದಾ ಪುರೋದ್ಯಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೪); ನೆಲೆನೆಲೆಯೊಳು ಮಣಿಮಂಚದಿಂದೊಪ್ಪುವ ನೆಲೆವಾಡದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೬೩); ಕಳೆಗಧಿನಾಥಚಂದ್ರನ ನೋಡ ಪೋಪಂತೆ ನೆಲೆನೆಲೆಗಡರ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೦); ವಿಯಚ್ಚರಾಂಗಣಕಡರ್ದ ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯಮಾಣಿಕ್ಯದೊಳ್ ನೆಲೆನೆಲೆಗಳ ಅಚ್ಚಮುತ್ತಿನ ಗುದಿಗಳಿಂ (ಚಬಪು. ೫-೩); ಅವಳಂಗಚ್ಛವಿಯು ನೆಲೆನೆಲೆಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸೆ (ಸವಮೋ. ೨೪-೨೪); ಬಯಲಾಟವು ನೆರೆದಲ್ಲಿ—ನೆಲೆನೆಲೆ ಏರುವ ಹೊಳಲು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೬-೧೨). **ನೆಲೆ ಮಾಡು**=ತಂಗುವ ಜಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಆಶ್ರಯಿಸು: ಆ ಮಹೀಪಾಲನ ಲೋಲಲೋಚನಂಗಳಾಕೆಯ . . . ನೆಲೆಮೊಲೆಯಂ ನೆಲೆ ಮಾಡಿಯುಂ ಬಾಯ್ದೆರೆಗೆ ತೆರೆದೆಂತುಂ . . . ಮನದೊಳುತ್ಸುಕತೆಯಿಂ ತನುಲತೆಯೊಳ್ಪುಳಕಾಂಕುರಮನೊದವಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೮೭ ಪ); ಮರಳಿ ಕಾಮ್ಯಕವನದ ದಳಮಂದಿರವನೇ ನೆಲೆಮಾಡಿದೆವು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೪-೧೩). **೨. ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು; ದೃಢಪಡಿಸು; ಗಟ್ಟಿಮಾಡು**: ನೆಲಮಾಳಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟವನ ಕೊಲಿಸಿದೆನೆಂದು ನೆಲೆ ಮಾಡಲಾ ಸುದ್ದಿಯನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೮೮). **೩. ಅವಕಾಶ ಮಾಡು**: ಆತನ ಪಡೆಗೆ ನಡೆಯಲೆಡೆಮಾಡಿದಂತೆ ಬಳ್ಳಳಾದ ದೆಸೆಗಳುಮಾತನ ವಿಜಯಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ತಡೆಯದೆ ಪಾಯಲ್ಕೆವೇಟ್ಕುಮೆಂಬಂತೆ ನೆಲೆ ಮಾಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಲೆಯಾದ] ಮಹಾನದೀನದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫ ಪ). **ನೆಲೆಯ ಮಾಡ**=ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸೌಧ; ನೆಲೆಮಾಡ; **ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆ**: ಪಿರಿದೊಂದು ಪೊಬಲುಂ ಧವಳಾರಂಗಳುಂ ನೆಲೆಯ ಮಾಡಂಗಳುಂ . . . ಮಾನಸರ ಬರುವುಮಂ ಪೋಗುಮಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೯-೨೦). **ನೆಲೆಯ ಹೊನ್**=(ಶಾಶ್ವತವಾದ) ಹಣದ ಕೊಡುಗೆ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಸರು ಕೊಟ್ಟ ನೆಲೆಯ ಹೊಂನಿಂಗೆ ಆಚಳಪ್ರಕಾಶಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರದನರಸಿಂಹದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಹಿರಿಯೂರ ಹಳ್ಳಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಂಡು ಕೊಟ್ಟ ಯೆರಡು ವೃತ್ತಿಯ ಸ್ಥಳವನು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೩-೩೦; 1215). **ನೆಲೆಯಾಗಿಸು**=ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಆಧಾರವಾಗಿಸು: ಅಹಿತರಂ ಗೆಲ್ವ ಜಯಶ್ರೀಗೆ ಭುಜಶಿಖರಮಂ ನೆಲೆಯಾಗಿಸಿ ನೀಂ ನೆಲಸು ನೇಸಱುಳ್ಳನ್ನಮರಿಗಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧). **ನೆಲೆಯಾಗು**=**೧. ಆಧಾರವಾಗು; ಆಶ್ರಯವಾಗು**: ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗು ಪೋಗೆನೆ ನೃಪಂ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಮನೋನುರಾಗದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೨); ತದ್ವಿರೋಧಿಗಳನವುಂಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೆಱೆಯಿಟ್ಟವಲೇಪಮೊ ಪೇಟಿಮೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ನೆಲೆಯಾದುದಂಬರಚರೇಶ್ವರನಿರ್ದ ಮೃಗೇಂದ್ರವಿಷ್ಟರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೧); ಜಸಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯೂದಂ ನಾಚಿದಣ್ಣಾಧಿಪಂ(ಎಇ.XXVIII, ೩೪-೨೬; 1082); ಎನ್ನಂತೆ ರತ್ನವಿತತಿಗೆ ತಾನ್ನೆಲೆಯಾಯ್ತೆಂಬ ಸಮುಗುಣಪ್ರಣಯದಿನಾ ಮುನ್ನೀರ್ ಬಂದಪ್ಪಿದುದೆನೆ ತನ್ನಗರಮನಮಲಪರಿಖೆ ಬಳಸಿದುದೆತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೫). **೨. ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗು; ನಿವಾಸವಾಗು**: ಸಿರಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಮುಗುಳ್ಕೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನಲರ್ದಪುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೩೩). **೩. ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲು; ನೆಲಸು**: ಆರ್ಯೆಯರುಮಲ್ಲಿಗೆ ವರ್ಪುದುಂ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿರ್ಪ ಕುಬೇರಕಾಂತನ ಭಾರ್ಯೆ ಪ್ರಿಯದತ್ತೆ ಬಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೬೬); ನಿಖಿಲಜಕ್ಕಂಗಳಿಂ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂದಘಳಯುಂ ಪರೆಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೨೫); ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಿಂ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗೆ ಮುಂದದು ಶರಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮುದದಿಂದಿರಲು (ತುರಂಗ. ೧೧-೧೧). **೪. ಶಾಶ್ವತವಾಗು; ಸ್ಥಿರವಾಗು**: ಮುರಮಥನ ಬಿನ್ನಹವು ರವಿ ತಾನಿರದೆ ಪಡುವಲು ಸಾರ್ದ ಸೈಂಧವನಿರವು ನೆಲೆಯಾಗ[ದು]ದು ಮಹಾದೇವೆನುತ ರಥವಿಳಿದು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ಪರಿ. ೨೯೫); ಪಲರಾಯಭಾರದಿರವಂ ಪಲವಗಲಿಂ ಕಂಡು ಕೇಳ್ದು ತಿರ್ದಿ ಪೊಡಟ್ಟು ಪಲರುಂ ನಿರ್ಣಯಮಿಟ್ಟುದೆ ನೆಲೆಯಾದೊಡಮಾನುಮೊಂದು ಬಿನ್ನತಿಗೆಯ್ವೆಂ (ಚಕವಿ. ೫-೬೩); ಶ್ರೀಗೋಪಾಳದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ದೀಪೋತ್ಸವ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ ಒಳಗಾದ ಪಂಚಪರ್ಬಕೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಎಂದೆಂದೂ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವರು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೧-೨೪; ?). **೫. ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡು; ವಹಿಸಲ್ಪಡು**: ನಿಯತ ದಧಿ ಘೃತ ದುಗ್ಧ ಗುಡ ಸಂಚಯಕೆ ಸಂಬಾರಾದಿ ರಸನಿರ್ಣಯಕೆ ಕಟ್ಟಧಿಕಾರ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂಗೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೨೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಲೈ; ಮಲ. ನಿಲ; ತುಳು. ನೆಲೆ, ನಿಲೆ; ಕೊಡ. ನಲೆ]

ನೆಲೆ₂ (ಅ). ಚೆನ್ನಾಗಿ: ನೆಲೆ ಕಾಲ್ಕೊಳ್ಳವಘಾತಿಸಂಕುಲರಥಾಂಗಂ ಪೋಯ್ತು ಮುಂ ಘಾತಿಗಟ್ಟಲೆ (ಅನಂಪು. ೧೪-೪೯). [<ನೆಲೆ₁]

ನೆಲೆಕಟ್ಟು 'ನೆಲೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ನೆಲೆಕೋಳ್ 'ನೆಲೆಗೋಳ್' ನೋ.

ನೆಲೆಗಂಡು (ನಾ). ಬಹಳ ಪೌರುಷವುಳ್ಳವನು,—ಗಂಡಸುತನವುಳ್ಳವನು,—ಪುರುಷತ್ವವುಳ್ಳವನು: ಕಲಸಲೊಡಮೊಲ್ದು ನಲವಿಂ ನಲಿನಲಿಯಿಸಿ ನಜ್ಜುನಜ್ಜುಗೆಯ್ದಾ ಸೊಗದೊಳ್ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣನಮನೆ ಬಿಡಿಸುವ ನೆಲೆಗಂಡನೆ ನೆಗಟಿದ್ದಾಡವನೆ ಗಡ ಕಂದರ್ಪಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೩೨).

[ನೆಲೆ₁+ಗಂಡು]

ನೆಲೆಗಟ್ಟು, ನೆಲೆಕಟ್ಟು (ನಾ). **೧. ಸಮಮಾಡಿದ ನೆಲ; ಕುಟ್ಟಿಮ**: ಶರಣಂಗೆ ಕಳಸದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಗಟ್ಟೆಂಬುದೇನೊ (ಅವಚಂ. ೧೩೧-೫೯೮); ಪಳುಕಿಂದ ನಯವಡೆದ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಶಶಿಕಾಂತದಳವಟ್ಟ ಭಿತ್ತಿ (ಹಚಕಾ. ೪-೬); ಮಣಿಮಯದ ನೆಲೆಗಟ್ಟುಗಳ ರಚನೆಗಳ . . . ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯದೊಳೆಸೆದುದಾ ಪುರವು (ಜೀವಂಚ. ೭-೨೨); ನೀಲರತ್ನಂಗಳಿಂ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಪಳಿಕುಗಳ ಸಾಲೆಸೆವ ಭಿತ್ತಿಗಳ್ ವಜ್ರದೊಳ್ಗಂಬಂಗಳ್ (ಚಬಪು. ೫-೪೮). **೨. ತಳಹದಿ; ಬುನಾದಿ; ಅಡಿಪಾಯ**: ಕೋಪವೆಂಬುದು ಪಾಪದ ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗಟ್ಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೯); ಪಸರಿಸಿಹ ಪಂಚತತ್ವಂಗಳುಂ ನೆಲೆಗಟ್ಟು (ಏಕೋಪು. ೨-೨೫); ಯಾವ ದೇಶ ಕಾಲ ಮತಗಳಿಗೂ ನೀತಿಯೇ ನೆಲೆಗಟ್ಟು (ಜಗದಾ. ೭೦); ಜಾತಿ ವರ್ಣ ನೆಲೆಗಟ್ಟನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ, ಜಾತ್ಯತೀತವಾದ ಮತಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೯೪). **ನೆಲೆಕಟ್ಟು: ೧.** ಸಾದಿನ ಸಾರಣೆಯ ನೆಲೆಕಟ್ಟುಗಳ ಕರ್ಪೂರಧೂಳಿಯ . . . ಪರಿಮಳ ಭಾರದಲಿ ಬಿಜುಗಾಳಿ ಕುಸಿದುದು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೨-೧೦); ಪಳಿಕಿನ ಪಟ್ಟಿಗೆ ನೀಲದ ನೆಲೆಕ[ಪಾಠಾಂ. ...

. . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸಲೆಸೆದುದಾ ನಿಳೆಯು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೯೩); ಪಳುಕುಗಳ ನೆಲೆಕಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ ಲಗಟ್ಟು] ಮರಕತಂಗಳ ಜಗಲಿ ಪೊಳೆವ ನೀಲದ ಭಿತ್ತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೩); ನೆಲೆಕಟ್ಟುಗಳೊಳ್ ನಿಲಿಸಿದ ಪಚ್ಚೆಯ ಕಂಭಸಾಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪-೪). [ನೆಲೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ನೆಲೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬುಡಸಮೇತ ತೆಗೆದುಹಾಕು,—ನಿವಾರಿಸು; ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡು : ಅನುಪಮಲಿಂಗವೆ ನೆನಹಿಂಗೇಕೆ ಬಾರೆ ತನು ಮನ ಶುದ್ಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆನುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲೆಯಾ ಎನ್ನ ಪಾತಕದ ಪುಂಜವ ನೆಲೆಗಳೆಯಯ್ಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪-೫೨); ಅಱುಸ್ಥಲವನಱುತು ಮೂಱುಸ್ಥಲವ ಮುಟ್ಟಿ . . . ನೂಱಿಂದಱಲ್ಲಿ ಸಂಗವ ಮಾಡಿ ಬೇಱೆ ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ನತಿ, ನೆತ್ತಿ, ನೇತಿ]ಗಳೆದು ನಿಂದಲ್ಲಿ ಕಾಯ ಜೀವದ ಬಂಧ ಅದೇತಱಿಂದ ನಿಂದಿತ್ತೆಂದಱು ನಿನ್ನ ನೀನೆ (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೧). [ನೆಲೆ$_1$ + ಕಳೆ$_1$]

ನೆಲೆಗಾಣ್, ನೆಲೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಳವನ್ನು ಕಾಣು; ಬುಡವನ್ನು ಕಾಣು : ಅಗಾಧ=ನೆಲೆಗಾಣಬಾರದುದು (ನಾಚಿರಾ. ೩). ೨. ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ; ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು; ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು : ನೆಲೆಗಾಂಬನ್ನಕ್ಕಂ ತೊಱೆಯ ಅಂಜಿಕೆಯ್ಯೆಸೆ ನೆಲೆಗಂಡ ಬಳಿಕ ತೊಱೆ ಬಱಿದೊಱೆಯಲ್ಲದೆ ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ಕ. ೪೬೨-೧೨೫೧); ಪಿರಿಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಭಜನೆಯ ಮಾಳ್ಪರು ಬಕುತಿಯಿಂದಲಿ ಚತುರ್ಭುಜ ನಿನ್ನ ನೆಲೆಗಂಡುದಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೩-೬೦); ನೆಲೆಗಾಣದ ನಿನ್ನೀ ಮೈಮೆಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾವಂ ಸಾಲ್ವನೆಂದು ಗುಣಸ್ತವನಂಗೆಯ್ದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧-೫). ೩. ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ಮಾತಿರ್ದೊಡಂ ಮೂಕರಪ್ಪರು ಕಾಲಿರ್ದೊಡೆ ಕುಂಟರಪ್ಪರಿಡೆ ಕಾಲಂ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯಂಗಳಿಂ ಸಿರಿವಂತರ್ ನೆಲೆಗಾಣರ್ (ಸೋಮೇಶ.೫೩). ೪. (?): ಎನ್ನ ಮುನಿಸಿಂಗಾಂ ಕಾದುವೆಂ ಪೇಸಿದೆಂ ನೆಲೆಗಂಡಂತೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ದೊಡ ಮದಂ ಚೀ ಮತ್ತಮಾನಾಳ್ವನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೭); "ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿ" (ಪಂಪದೀ. ೫೧೫); ಜ್ವಲನಜಟಿ ಮುಕ್ತಿಲಲನಾಭಿಲಾಷದಿಂ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡುದಂ ಕೇಳ್ದು ವಿನಿಶ್ಚಳಮಾನಸಂ ಪ್ರಜಾಪತಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ನೆಲೆಗಂಡನಂತೆ ಬೀಸಿ ಬಿಸುಟ್ಟಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೧೦೨). **ನೆಲೆಗಾಣು :** ೨.ಈ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಘಾತ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಮನೆಯಿಂದ ನೆಲೆಗಾಣದ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿದಂತೆ ತೋರಹತ್ತಿದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೨). 'ನೆಲೆಯಱಿ' ಪರಾ. [ನೆಲೆ$_1$ + ಕಾಣ್]

ನೆಲೆಗಾಣಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತೋರಿಸು: ನೆಲೆಗಾಣಿಸದೆ ಶಂಬರದೈತ್ಯ ಕರ್ಗತ್ತಲೆಯಾಗಿ ಕುವರನ ತುಡುಕೆ ಸಲೆ ಭಾಸ್ಕರರೂಪ ತಾಳ್ದಿ ಮನ್ಮಥ ಮೆಟ್ಟಿ ತಲೆಯ ಕಡಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೨-೮೨). ೨. ಅಂತರ್ಯವನ್ನು ತೋರು,—ಕಾಣಿಸು : ದಿವ್ಯಸಿದ್ಧಿಯ ನೆಲೆಗಾಣಿಪ ದೇವನ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿಯ ಪಾಡಿದರು (ಭರಚ. ೧-೯೭). ೩. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸು : ಕುಲಸತಿಯರ ಧರ್ಮ ಕೊನರಿಡೆ ನೇಹವ ನೆಲೆಗಾಣಿಸಿ ನೆಗಳುವುದು (ಹರಿಬ. ೩-೧೦). [ನೆಲೆಗಾಣ್ + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆಗಾಣು 'ನೆಲೆಗಾಣ್' ನೋ.

ನೆಲೆಗಿಡಿಸು 'ನೆಲೆಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ನೆಲೆಗಿಡು 'ನೆಲೆಗೆಡು' ನೋ.

ನೆಲೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಆಶ್ರಯಹೀನವಾಗು : ಪೋದುದಸೂಯೆ. . .ಸಲೆ ಕೆಟ್ಟುದಪವ್ಯತ್ಯು ಜ್ವಲಿಸಿದುದು ಭಯಬಿತ್ತು ನೆಲೆಗುಂದಿದಳ್ ಮಾರಿ ತೊಲಗಿತಘಚಯ (ಚಿಬಪು. ೪-೩೫). [ನೆಲೆ$_1$ + ಕುಂದು$_1$]

ನೆಲೆಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಬೂತರಸ ತೊಱೆಕಾರಟ್ಟಿಯ ಪದಿಯಳೆಯು ನೆಲೆಗೂರು ಪೊಗಪೆ ಅಳಿಯುಮ ಬಿಟ್ಟೆ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೯೪-೫; ಸು. 890). [? + ಊರ್]

ನೆಲೆಗೆಡಿಸು, ನೆಲೆಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿತಿ ಕೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೆಲೆಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ತದುದ್ಯಾನಂ . . . ಉನ್ಮಾದವಿಷಯಮಂ ವಿಮೋಹವಿಷಯಮುಮಾಗಿ ನಿಜಮಾನಸಾಂತರಾಳಮಂ ಘೋಂಕೆನೆ ಕಲಂಕಿ ನೆಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡಿಸೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೨೩ ಪ); ಇಂದ್ರನನು ನೆಲೆಗೆಡಿಸಿಯೈರಾವತವ ಧರೆಗಿಳುಹಿ ನೋಣಿಸದಿರ್ದನಾದೊಡೆ ಇಳೆಯ ವಲ್ಲಭ ಧರ್ಮರಾಯನ ಪಾದದಾಣೆ (ಸಂಭಪ. ೨೦-೪೭); ಹರಿಯ ನೆಲೆಗೆಡಿಸಿದನು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭಿಕ್ಷವನೆತ್ತಿಸಿದ ಸರಸಿರುಹಭವ ತಾ ಶಿರವ ಹೋಗಾಡಿದನು ಪೂರ್ವದಲಿ (ನಳಚ. ೯-೯); ರಿಪುಸೈನ್ಯಕಾನನವನು ನೆಗ್ಗಿ ದರ್ಲೆಲೆಗೆಡಿಸಿ ಬಿಱುಗಾಳಿಯಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೨); ಬೀಗಿ ಸುಗ್ಗಿಯ ಬಿಸಿಲ್ ನೆಲೆಗೆಡಿಸೆ ನೆಳಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೩೬-೨೯೨). **ನೆಲೆಗಿಡಿಸು :** ಗೋಮೂತ್ರ ಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೩ ಪ); ವಿರೋಧಿವಂಶಾವಳಿಯಂ ನೆಲೆಗಿಡಿಸಿ ನಿನ್ನ ತೇಜೋಜ್ವಲನಂ ತಳ್ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಗೆ ವಿಕ್ರಮತುಂಗಾ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೭೭೫); ಇವು ಮುನ್ನಾರಾರ ಬಲ್ಪಂ ನೆಲೆಗಿಡಿಸವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೬). [ನೆಲೆಗೆಡು + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆಗೆಡು, ನೆಲೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ).೧. ನೆಲೆತಪ್ಪು; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಾಗು; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಗು; ನಿರಾಶ್ರಿತವಾಗು : ವಿಶಾಖನಂದನುಂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ ದಾಯಿಗರೆಱೆದುಕೊಳೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು ಪೆಜರ ಬೆಸದೊಳೋಲೆಯು ನಡುಕುತ್ತುಮಾ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೧); ಗೋಮಹಿಷೀ ಕರೇಣುತುರಗೋಷ್ಟ್ರಕುಲಕ್ಕವಳಾಗೆ ಪೊಂದುಗುಂ ತಾನುಱುದಿಂಗಳಿಂಗೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುಟಗುಂ (ಲೋಕೋಪ.೪-೬೭); ಸಕಲರಾಜ್ಯಮಂ ಹೋಗಾಡಿ ಕಡೆಗಧಿಕಱುಣಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು . . . ಜಗಕೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಾದ ಪಾತಕ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನವನನೇನೆಂದು ನೆನೆದಪೆ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೪೩); ಶಿವತತ್ತ್ವಮದು ಬೇರ್ವರೆಯಲಜ್ಞಾನಕೂಪ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದೆನೆ ನಾಭಿ ನಿಮ್ನವನುಳಿದುದು (ಚಿಬಪು. ೪-೧೩). ೨. ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅಸ್ಥಿರವಾಗು; ಚಂಚಲವಾಗು : ಪೊಲೆಬೂತಿನಂತೆ ಕಿಡೆ ನುಡಿಯದೆ ಪಾದರಸದಂತೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು ಪರಿಯದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೩೭). ೩. ನೆಲೆಯನ್ನು ಮೀರು; ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸು; ಅತೀತವಾಗು : ಕುಲದೊಳಗಿದ್ದು ಕುಲವ ಬೆರಸದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು ನಿಂದುದನಾರು ಬಲ್ಲರು (ಅವಚಂ. ೧-೩). ೪. ಮೇರೆ ಮೀರು; ಹತೋಟಿ ಮೀರು : ಮಿಕ್ಕು ಮಸುವ ಬೆಳಗು ಕೆಂಪಡರ್ದ ಮುಗಿಲು ತಲೆಯಿಕ್ಕುವಬುಜಂ ನಗುವ ಕುಮುದ ನೆಲೆಗೆಡುವಬುಧಿ ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದಗಲ್ವ ಚಕ್ರಂ (ಸೋಮಚ. ೨-೧೦). **ನೆಲೆಗಿಡು :** ೧. ಆತಂಗೆ ಸರಸೆಯೆಂಬಳ್ ಪಾತಕಿ ಕುಲವನಿತೆಯೆನಿಸಿ ಕಯನೆಂಬ ಮಹಾಪಾತಕನೊಳ್ ಪುದುವಾಟ್ದಳ್ ಜಾತಿಯ ನೀತಿಯ ನೆಗಟೆತ್ತಿ ನೆಲೆಗಿಡುವಿನೆಗಂ (ಪಂರಾಪು. ೬-೩೩); "ಅಸ್ಥಿರವಾಗು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ನೆಲೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ನೆಲೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು; ಖಚಿತಗೊಳಿಸು : ನಿಡುಪಯಣಂ ಇರ್ಕೆ ರಾಘವಂ ಪೇಟ್ವಂ ಅಲ್ಲದೊಡೆ ತಾಂ ತಮಗೆ ನೆಲೆಗೆಯ್ವರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೩೦). [ನೆಲೆ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ನೆಲೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡು: ತಿಳಿಯೆ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪಂಗಳಿಗೆ ರಸ ಗಂಧಂಗಳಿಗೆ ತಾ ಬಳಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕತದಿನಿಂದ್ರಿಯಸಮುಕ ಹೊದ್ದದದೆ ನೆಲೆಗೊಡದು ಪರತತ್ವ

ಸತ್ಯೋಜ್ವಲವನಂತಜ್ಞಾನವೆಂದಿಂತಲಘುವುಹಿಮೆಯುನುಳ್ಳ ಅಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಜು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೬-೫). [ನೆಲೆ$_1$+ಕೊಡು$_1$]

ನೆಲೆಗೊಳ್, ನೆಲೆಕೊಳ್, ನೆಲೆಗೊಳು, ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲು; ನೆಲಸು : ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ.೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ) ; ಚಿರಂದೇವಿ ಸರಸ್ವತಿ ಹಂಸೀಭಾವದೆ ನೆಲೆಗೊಳ್ಗೆ ಕೊರ್ತು ಮನ್ಮಾನಸದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩) ; ಅರಿನರಪಾಲವೌಳಿಮಣಿಯೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡುದು ಶಂಖಚಕ್ರಚಾಮರಹಳಚಿಹ್ನಚಿಹ್ನಿತ ಪದಾಕೃತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯) ; ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವೆ ಶಿವನಾದ ಕಾರಣ ಆ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶವೆ ನೇತ್ರಂಗಳೊಳಗೆ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಸಕಲಪದಾರ್ಥಂಗಳ ಕಾಣಿಸಿ ತೋರ್ಪ ದೆಸೆಯಿಂ ನೇತ್ರಕ್ಕೆ ಶಿವಲಿಂಗವಾಗಬೇಕಾಯಿತ್ತು (ಆದಪ. ೮-೧೩) ; ಶಿವಭಕ್ತಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ವ ಸಮಸುಖಸಹಾಯಮಂ ನೆನೆದು ತನ್ನೊಳಗೊಳಗೆ ತಿಳಿದಂ ಶಿವಧ್ಯಾನಿ (ಬಸರ. ೫-೮). ೨. ಸ್ಥಾಪಿತಗೊಳ್ಳು ; ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗು : ಜಳನಿಧಿಯನೊಳಪೊಕ್ಕು ನೆಲೆಗೊಂಡುದಲ್ಲಿ ರಥಮವಿಚಳದಿಂ ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ವವೊಲ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೧೧೪) ; ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರನು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದನಲ್ಲಾ ಪೀಠಮಧ್ಯದಲಿ (ಬಸಪು.೫೪-೭೬); ನೆಲೆಗೊಂಡನಲ್ತೆ ಮಲಿನಾಪಹಾರಿ ನಿಶ್ಚಲ ಸತ್ಯಪಂ . . . ನಿಲಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ.೩-೨-೨೯). ೩. ತಳವೂರು; ಬೇರು ಬಿಡು : ನಾಟುವಂಟುಗಳು ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿವಸದಲ್ಲೆ ನೆಲೆಗೊಂಬುವವು (ಗಾದೆ). ೪. ಸ್ಥಿರವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು : ಭಾವಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವಂಗೆ ಭಕ್ತಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು (ಬಸವ. ೬೫೮) ; ಅನುಭಾವ ನೆಲೆಗೊಂಡಲ್ಲದೆ ಅಂಗಲಿಂಗದ ಹೊಲಬನಱಿಯಬಾರದು (ವಚಸಂ. ೪-೬) ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು ಚಿತ್ತ ಮಗನೆ ನೀನಿದಿರ್ವಂದು ತಲೆದೋಱಿಸು (ಮೋಹತ. ೪-೮೧). ೫. ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು ; ರೂಪುದಾಳು ; ಮೈದಾಳು : ಯುಗ ಜುಗ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದ ಹದಿನಾಲ್ಕುಭುವನ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಂದು ನಿಜವನಱಿದಿಹೆನೆಂಬ ತ್ರಿಜಗಾಧಿಪತಿಗಳಿಲ್ಲದಂದು ತೋಱುವ ಬೀಱುವ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಭರಿತ ಅಗಮ್ಯ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವು (ಅಪಚಂ.೨-೭) ; ಜಾಂಬವನ ರೂಪಿಂದ ತೋಱಿದನಬುಜಭವನು ಪುರಂದರನು ನೆಲೆಗೊಂಡನಂಗದನಂಗಶೋಭೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೭). ೬. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ದಾಹಂ ನೆಲೆಗೊಂಡರೋಚಕಮುಮಿರೆ ನಿಲಲಾಱದೊಡಾಮಜನಿತಮೆಂದಾ ಜ್ವರಮಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೧೪) ; ಇಂತು ತೀವಿದ ಗರ್ಭದಿಂ ಭಾವಭರಿತ ಪರಮಹರ್ಷಂ ನೆಲೆಗೊಂಡು ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೩-೩೯ ಪ) ; ಅರಸುತನ ರಾಮಂಗೆ ನೆಲೆಗೊಳಲರಸಿ ಕೇಳೌ ನಿನ್ನ ಮಗನೇನರಸನೋ ಮೇಣ್ಪರಸನೋ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸೌಂದರಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೨೬) ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ಬಲು ರಸಿಕರು ಭಾವಿಸರಾಕೆಗೆಳಜಸ ನೆಲೆಗೊಂಬುದಲೆ ಚಿತ್ತೈಸು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೫೮). **ನೆಲೆಕೊಳ್ :** ೧. ಶ್ರೀಸ್ವಸ್ತಿ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾನಱಿದೆ ಪೆತ್ರ್ವಾಣವಂಶದೊನ್ . . . ಸುರ××ಗ ಗತಿಯುಳ್ನೆಲೆಕೊಣ್ಡನ್ (ಎಕ. II, ೯೯-೪ ; ಸು. 700). **ನೆಲೆಗೊಳು :** ೨. ತನುವಿನ ಕೊಱತೆಗೆ ಸುಳಿಸುಳಿದು . . . ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗ ಮನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳ]ದಾಗಿ (ಅಪಚಂ. ೧೧೬-೫೨೬). **ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು:** ೧. ಇದರಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಶಾಂತಿ ತಲೆದೋರಿ ಅಥರ್ವ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೯೧) ; ಆ ಬೋಧೆ . . . ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದೆಣಿಕೆಯನ್ನಲುಗಿಸಿತು (ಸಾಹೋಜ. ೩೬೮). ೩. ಗೌತಮಮಹಾಮುನಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ . . . ಈಗ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಭಾರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೩). ೪. ಮುಂದಣ ಹಜ್ಜೆಯಳಿದಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಪಾದ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು (ಅಪಚಂ. ೧೦೫-೪೭೫). ೬. ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರನುಭಾವ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು (ಬಸವ. ೮೫೮) ; ಕಷ್ಟ ದುಃಖ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತೆಂದು ತನ್ನಿಷ್ಟಲಿಂಗಪೂಜೆಯನಗಲಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಬಹುದೇನಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೩೧೪-೭೭) ; ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧ ಸಂಪತ್ತು ನೆಲೆಗೊಂಡ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ನಮೋನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೮೬-೮೭). ೭. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೊತೆಯಾಗು : ತನ್ನವರೊಡನೆ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಮಹಮ್ಮದನನ್ನು ತೊಂದರೆಪಡಿಸತೊಡಗಿದನು (ಪೈಮಹ.೬೮). [ನೆಲೆ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಂತಾ ಗರ್ಭೇಶ್ವರಿಯರಾ ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರನ ಮನಸ್ಸರೋವರದೊಳ್ ತಮ್ಮ ಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಂ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೪ ವ); ಆಚಾರವೇ ಲಿಂಗವೆಂದಱುಹಿದನಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣನು ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಱಿವ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಱುಹ ತೋಱಿದನಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣನು](ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೧-೧೫೧) ; ಮದೀಯ ಪದಪಂಕರುಹಮುಂ ತನ್ನಾತ್ಮದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಬಸಪು.೨-೧೧); ಮಾತೃ ಪಿತೃಗಳು ಶತ್ರುಭಾವವನಾಂತು ನಿಜಸಂತಾನದಲಿ ಸಂಪ್ರೀತಿಯನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲಿ ಖ್ಯಾತರನು ಮಾಡದಡೆ . . . ಯೋಗ್ಯರಹರೇ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೨೦) ; ಸತಿ ಸುತರ ಪಿತೃ ಮಾತೃಗಳ ಸಂಗತರ ಸದ್ವಂಶಾಭಿಮಾನವನತಿಗಳಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗಮಿಸಿ] ಮಕರಧ್ವಜನ ಮಾಯೆಯಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ. . . ಚಪಳೆಯರು ಮೋಹಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೨೮). ೨. ಇರಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಕೊಳುಗುಳವನಾರೈದು ಬಾಯೆನೆ ನಿಲುವುದನು ಚಿತವರ್ಜುನನ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಬಹೆನೆಂದಾಯುಧವ ಕೊಂಡಡರಿದನು ರಥವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೩) ; ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ ಭೀತಸ್ಥನಾಗಿ ಕುಟಿಲವರ್ಜಿತನಿಡುಜಡೆಯೊಳಗಾಕಾಶತಟನಿಯ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೭). ೩. ಅಳವಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ನೆಲೆವಾಡದೊಳು ನೀನೆನ್ನ ನೆಲೆಮೊಲೆಗಳಿಗೆ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರವ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಂಗಜರೂಪ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೭೩) ; ತಲೆವಳಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ಕನಕದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ . . . ವಿಳಾಸಮಳವಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ನೆಲೆಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆಗೊಳು 'ನೆಲೆಗೊಳ್' ನೋ.

ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು 'ನೆಲೆಗೊಳ್' ನೋ.

ನೆಲೆಗೋಟೆ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಕೋಟೆ,—ದುರ್ಗ : ಅಗ್ಗಿ ತಗ್ಗದ ನೆಲೆಗೋಟೆ ಧೂಳಿಪಟವಾಗದ ದುರ್ಗ್ಗಕುಲಮ್ (ಎಇ. V, ೧೬-೧೧ ; 1142). [ನೆಲೆ$_1$+ಕೋಟೆ$_1$(<ಕೋಂಟೆ)]

ನೆಲೆಜವ್ವನ (ನಾ). ತುಂಬುಜವ್ವನ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ: ಎಲೆಲೆ ಕಲಾವತಿಗೀ ಪರಿ ನೆಲೆಜವ್ವನಮೊದವಿತಮಮ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೧೧). [ನೆಲೆ$_1$ + ಜವ್ವನ]

ನೆಲೆತಪ್ಪು 'ನೆಲೆದಪ್ಪು' ನೋ.

ನೆಲೆದಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿಸು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ತನ್ನ ಆಳದ ಒಳನೋವಿನ ನವಿರುಗೂಡಿದ ನುಡಿಯ ಬರೆಹಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೀಗೆ ನೆಲೆದಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಅಮಲನು ಮನಮನದೊಳಗೆ ಚಾರುಲತೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೪೧). ೨. ಗುರಿ ತಪ್ಪಿಸು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು: ಇಂತಿದು ಕಟಾ! ಸೋದರರಂ ಸೊಮ್ಮುಗಿಡಿಸಿದುದು, ಅಗಸ್ತ್ಯನಂ ನೆಲೆದಪ್ಪಿಸಿದುದು ; ಸಾಜಮಲ್ತೇ ಪತಿಪತ್ನಿಗಳೊಳ್ ವಿಯೋಗ ದುಃಖಂ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೬-೧೯). [ನೆಲೆದಪ್ಪು + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆದಪ್ಪು, ನೆಲೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟವಾಗು ; ನಿರಾಧಾರವಾಗು : ವಿಪತ್ತು ಬಂದಡಸಿದಾಗಳೆ ತಗ್ಗಿಸವೇೞ್ಕುಮೆಂದು ನೆಟ್ಟಗೆ ನೆಲೆದಪ್ಪಿರಲ್ ಬಿಡದೆ ಮುತ್ತಿದ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಸುವಿಂಫುಗಂಪನಮರ್ದಪ್ಪಿ ಮನಂಗೊಳಪಚ್ಚ ಪೊಚ್ಚ ಸಂಪಗೆಯರಲಂ ತುಱುಂಬಿದ ತುಱುಂಬೆಸೆದಿರ್ದುದು ತದ್ವಧೂಟಿಯಾ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೭೪) ; ಮೇಲುಜಗವೇಳೋಡಿದವು ಧ್ರುವನಾಲಯಕೆ. ನೆಲೆದಪ್ಪಿದುದು ಗ್ರಹಮಾಲೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೯). ೨. ಮೇರೆ ಮೀರು ; ಉಕ್ಕೇರು : ಹಗೆಗೆ ಕಾಲ್ಚೊಳೆಯಾದ ವೀರರಸಾಬ್ಧಿ ನೆಲೆದಪ್ಪಿತ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೧-೨೫). ೩. ಸ್ಥಿತಿ ಕೆಡು: ತುಸು ಗಾಳಿ ತಾಕುತ್ತಲೇ ಅವನು ಸೀತು ಕೆಮ್ಮಿ ನೆಲೆದಪ್ಪಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಇಪ್ಪಕ. ४೧३). ೪. ಹಾಳಾಗು ; ದುರ್ದೆಶೆಗೆ ಬರು : ನೆಲೆದಪ್ಪಿದೆಡೆಗೆ ಮತಿ ಸಂಚಲಿಸಿರ್ದೆಡೆಗನ್ಯದೇಶಮಾದೆಡೆಗೆ ೞಳರ್ ಮುಳಿದೆಡೆಗೆ ಬುದ್ಧಿ ವೇೞಲ್ ಕುಲವಧುವೇ ಕಾರಣಂ (ದಶಕು.೧೨-೧೬೧).
ನೆಲೆತಪ್ಪು : ೧. ಶಕುಂತಲೆ ತನ್ನಿಂದ ಧಿಕ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ . . . ನೆಲೆತಪ್ಪಿ ನಿಂತಾಗ, ಅವಳು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬೀರಿದ ಬಾಷ್ಪಾಕುಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ಈಗ ವಿಷದ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಅವನನ್ನು ದಹಿಸತೊಡಗಿತು (ಕಾವ್ಯಸ. ೫೦). [ನೆಲೆ$_1$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ನೆಲೆದಾಣ (ನಾ). ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಆಕರ : ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳಾಡುಂಬೊಲ ಬೆಸವೆಣ್ಗಳ ನೆಲೆದಾಣ ಬಿಡುವೆಣ್ಣುಗಳ ನಿಳಯವೆನಿಸಿ ಮೆಱೆದಿಹುದಾ ದುರ್ಗದ ಕಲಕಲರವ ರಾಜವೀಥಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೧೧೬) ; ಕಾಣುತೀಶನ ಮೂರ್ತಿಯಂ ಮಹಾಸತಿಯರಿರ್ದದಾಣಮಲರ್ಗಣೆಗೆ ನೆಲೆದಾಣಮಾದುವು (ಚಿಬಪು. ೨೦-೧೯). [ನೆಲೆ$_1$ + ತಾಣ]

ನೆಲೆದೀಪ (ನಾ). (ಪೂಜೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ) ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉರಿಯುವಂತೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪ; ನಂದಾದೀಪ: (ಕ). [ನೆಲೆ$_1$ + ದೀಪ$_2$]

ನೆಲೆದೀವಿಗೆ (ನಾ). = ನೆಲೆದೀಪ : (ಕ). [ನೆಲೆ$_1$ + ದೀವಿಗೆ]

ನೆಲೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಡು ; ಜಾಗ ಬಿಟ್ಟು ಕದಲು : ನೆಲೆದೆಗೆದು ನಮ್ಮವರ ನೃಪನರನೆಲೆಗೆ ಸೇರದೆ ಸರಿಯೆ ಕಂಡನು ನಳಿನಮಿತ್ರನ ಮೊಮ್ಮ ತಡೆದನು ಭೀಮನುರವಣೆಯ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೯-೧೦೦). [ನೆಲೆ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ನೆಲೆದೇಗುಲ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಲಯ : ಪಲರಂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಮತ್ತಂ ಪಲವಂ ನಡೆದೇಗುಲಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ ನೆಲನೆಲ್ಲಮುಱಿಯೆ ಚಟ್ಟಂ ನೆಲೆದೇಗುಲಮುಮನಿದೊಂದನೊಲ್ದೆತ್ತಿಸಿದಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೯೪ ; 1160). [ನೆಲೆ$_1$ + ದೇಗುಲ]

ನೆಲೆದೊಡಿಗೆ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ : ಪುಲಿದೊವಲುಡುಗೆಯ ಹಾವಿನ ನೆಲೆದೊಡಿಗೆಯ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ಖಟ್ವಾಂಗದ ಪಂದಲೆಗಳ ಮಾಲೆಯ ಶೂಲದ ಕಲಿಗಂಜದೆ ಮನವನೆಂತು ಮಾಡಿದೆ ಮುಗ್ಧೇ (೧೦ಕ. ೯-೧೧೪). [ನೆಲೆ$_1$ + ತೊಡಿಗೆ(<ತೊಡುಗೆ)]

ನೆಲೆದೊಳ್ತು(ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಸೇವಕ; ಜೀತದಾಳು. **ನೆಲೆದೊಳ್ತರ್** (ಬಹುವ): ನಲಿನಲಿದು ಬಂದು ಗಿರಿಪತಿಯೊಲವಿಂದಂ ಗಿರಿಜೆ ಸಹಿತವುಂ ನಾವೆಲ್ಲವುಂ ನೆಲೆದೊಳ್ತರ್ ಬಳಿದೊಳ್ತರ್ ಸಲೆದೊಳ್ತರ್ ಧಿಮುಗೆನುತ್ತೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದಂ (೧೦ಕ. ೧೦-೯೫). [ನೆಲೆ$_1$ + ತೊಳ್ತು (<ತೊೞ್ತು)]

ನೆಲೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಳವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಮುಕ್ತಿಗಿದು ನೆಲೆದೋಱುವುದು ಹರಿಭಕ್ತರಿದನಾಲಿಪುದು (ಹರಿಸಾ. ೧೮). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆದೋರು : ಇಂತು ನಿಟ್ಟಿಸಿದರಸಂಗೆ ಅಲುಗದ ತುಱುಗೆವೆ ನಟ್ಟಿಡೆದೊಲಗದ ಕಡುನೇಹ ದಿಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟಾಡುವ ನೀರ್ ತಳೆಯೇಱುವ ಸಂತಸದಿಂ ನೆಲೆದೋಱುದುವಂದು ನಂದನಾಲೋಕನದೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೬೭). [ನೆಲೆ$_1$ + ತೋಱು]

ನೆಲೆನಿಲ್, ನೆಲೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು : ಒಲಿದಿನಿಯನ ನಲ್ಪಗೆಯ ನೆನಹಿನೊಳು ನೆಲೆನಿಂದು ನೇಮಗೊಳುವಳು (ಹದಿಬ. ೭-೮) ; ಮನಂ ನೆಮ್ಮುಗೆಗೊಂಡು ನೆಲೆನಿಲ್ವನಂ ತೀರ್ಥಾಟನಂಬೋಗಲೆಣಿಪಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೧೦). **ನೆಲೆನಿಲ್ಲು** : ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರಂದು ನೆಲೆನಿಂದರ್ಕೈತಂದು ಆ ದೇವರರ್ಚಕರಾಗಿ (ಇಂಚಾಪ.೫-೧೨) ; ರಾಜಾಜಿಗೆ ಮದರಾಸು ಬೊಂಬಾಯಿ ಕಲಕತ್ತಗಳಂತಹ ವಿಶಾಲ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಲ್ಲುವ ಆತುರವಾಯಿತು (ರಾಜಪ. ೬೭). [ನೆಲೆ$_1$ + ನಿಲ್]

ನೆಲೆನಿಲ್ಲು 'ನೆಲೆನಿಲ್' ನೋ.

ನೆಲೆನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳವನ್ನು ನೋಡು : ಬಿಗಿ ಪುಗು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡು ಜಡಿ ಬಗ್ಗಿಸು ಪೊಯ್ನೆಲೆನೋಡು ಸಾಯೆ ಸಾರ್ದುಗಿ ಕೊಳೆನೂಂಕು ಸಾರ್ಚು . . . ತೆಗೆ ತೊಂಗಲನಿಂಬೆನೆ ನೂಂಕು ಯುದ್ಧಮಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ४೦೬). [ನೆಲೆ$_1$ + ನೋಡು]

ನೆಲೆಬಾೞ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬದುಕು : ನೆಲೆಬಾೞ್ಗೆ, ನೆಲೆಬಾೞ್ಗಳ್, ನೆಲೆಬಾೞ್ದಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ದಪಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ವಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ಗುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೪ ಪ್ರಯೋ). [ನೆಲೆ$_2$ + ಬಾೞ್$_1$]

ನೆಲೆಬಾೞ್$_2$ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಜೀವನ,—ಬದುಕು : ನೆಲೆಬಾೞ್ಗೆ, ನೆಲೆಬಾೞ್ಗಳ್, ನೆಲೆಬಾೞ್ದಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ದಪಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ವಂ, ನೆಲೆಬಾೞ್ಗುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೪ ಪ್ರಯೋ). [ನೆಲೆ$_1$ + ಬಾೞ್$_2$]

ನೆಲೆಬಿಂಬ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬಿಂಬ (?) : ಹೊಳೆಯ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹುಲ್ಲು ಬಳಸುವದಲ್ಲದೆ ಅಳಿವುದಿಲ್ಲ ಮುಳುಗುವದಿಲ್ಲ ಭವಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿತ್ತು ತೆಱಪಿಂಗೊಡಲಿಲ್ಲ ಜಲಪಾಷಾಣದಂತೆ ನೆಲೆಬಿಂಬದಂತೆ ಈ ಸುಲಲಿತ ಬಲುಗೈಯ್ಯರಿಲ್ಲದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯವು ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಮಾ. ೧೩೧-೫೦೭). [ನೆಲೆ$_1$ + ಬಿಂಬ]

ನೆಲೆಬೀಡು 'ನೆಲೆವೀಡು' ನೋ.

ನೆಲೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ರಚ್ಚೆಹಿಡಿ ; ಚಂಡಿಹಿಡಿ: ಹುಡುಗ ಅತ್ತು — ಅತ್ತು — ಅತ್ತು ನೆಲೆ ಬಿದ್ದ. ಅತ್ತೆ ಅವನಿಗೆ ಅಂಗಾರ ಹಚ್ಚಿದಳು ; ಧೂಪ ಹಾಕಿದಳು. ಆದರೂ ಅವನ ಅಳು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೦೬). [ನೆಲೆ ? + ಬೀಳು$_1$(<ಬೀೞ್$_1$)]

ನೆಲೆಬೆಲೆ 'ನೆಲೆವೆಲೆ' ನೋ.

ನೆಲೆಮನೆ 'ನೆಲೆವನೆ' ನೋ.

ನೆಲೆಮಾಡ 'ನೆಲೆವಾಡ' ನೋ.

ನೆಲೆಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯ ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಆಧಾರವಿಲ್ಲವಾಗು : ಬಿಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಮೆಟ್ಟಲೇರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ, ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಬಂದು ನೆಲೆಮುರಿಯಿತು. ಭಾಗೀರಥಿ ಕೆರೆಗೆ ಆಹುತಿಯಾದಳು (ಕಪಪು. ೭-೨४). [ನೆಲೆ$_1$ + ಮುರಿ$_2$(<ಮುಱಿ$_1$)]

ನೆಲೆಮೂಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು ; ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗು ; ಭದ್ರವಾಗು : ತಾಯಿಯ ಮನೋಭಾವ ಸಹೃದಯತೆ ಇವು ಮಗನಲ್ಲಿಯೂ ಮಗನ ಗುಣಗಳು ತಾಯಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಮೂಡಿ ಅವರ ಸಂಸಾರ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿದಂತಿತ್ತು (ಕೊನೆಭೇ. ೨೦) [ನೆಲೆ$_1$ + ಮೂಡು$_1$]

ನೆಲೆಮೊಲೆ (ನಾ). ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ತನ; ಬಲ್ಮೊಲೆ : ಅಲಘುನಿತಂಬದ ಪೊಯ್ಲೊಳ್ ನೆಲೆಮೊಲೆಯುಳ್ಳೇಱಿನೊಳ್ ತರಂಗಂಗಳ್ ತೂಳ್ದಲಱುಗುಮುವಱಿಳ್ಳೇಱಿನೊಳಲಱುಗುಮೆರ್ದೆ ತೆರೆಗಳಳಱು ತೂಳ್ವುದು

ಪಿರಿದೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೨) ; ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿಱದ ಪುಳಿಂದರಾಜ ಸುಂದರಿಯರ ನೆಲೆಮೊಲೆಯ ಸಿರಿಕಂಡದಣ್ಣಿನಿಂ ಪೊರೆದು ಬೆಳರ್ಪನಾಂತ ಕೆರೆಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) ; ನೆಲೆಮೊಲೆ ಹಾರಮಂ ಕೆಲಕೆ ನೂಂಕಿದುದು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೩೦) ; ವಕ್ಷಃಶ್ರೀ ನೆಲೆಮೊಲೆಗೆ ತಿಲಕವಿಕ್ಕೆ ಮುಖಂ ಲಾವಣ್ಯದ ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ಯೆ . . . ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳು ಸುಪುತ್ರನುದ್ಭವಿಸೆ (ಬಸರ. ೧೦-೧೦೦). [ನೆಲೆ$_1$+ಮೊಲೆ$_1$]

ನೆಲೆಯರಿ 'ನೆಲೆಯಱಿ' ನೋ.

ನೆಲೆಯಱಿ, ನೆಲೆಯರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ ; ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಒಳಗನ್ನು ತಿಳಿ : ಬಲಮುಱಿಯದಾತನ ಕಾಳೆಗಮುಂ ನೆಲೆಯಱಿಯದೆ ತೊಱೆಯಂ ಪಾಯ್ವನುಂ . . . ತುದಿಯೊಳ್ ಮಹಾದುಃಖಮನೆಯ್ದುವರಲ್ಲದೆ ಸುಖಮನೆಯ್ದುವರಲ್ಲರಿಂತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೪೨ ಅಡಿಟ) ; ಭರತವನೋದುತುಂ ಮತ್ತುಳಿದ ಕಲಾಳಿಗಳ ನೆಲೆಯಱಿದುಸುರುತುಂ (ಪದ್ಮರಾ.೯-೩೪) ; ತತ್ತ್ವದ ನೆಲೆಯಱಿತಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದತ್ತಲಿತ್ತಲ್ ಪೋಳೆದತ್ತಂ ಪೋಗದಂತಿರ್ಕುಳಿಸುತೆ ಬುಧರಂ ತರ್ಕಿಕುಂ ಚಿಕ್ಕದೇವಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೦೦). **ನೆಲೆಯರಿ :** ೨. ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು : ಪೊದರ್ಪೊಕ್ಕು ಪುಲಿವುದುಗಿ ಕುಳಿತು . . . ಕೆಂಡ್ಗಣ್ಗಳಂ ಬಿಡುತ್ತಿರೆ ಶಬರರುಂ ನೆಲೆಯರಿದು ಮುತ್ತಿ ಬಾಲಂಗಳಿಂದೊತ್ತಲು (ನಪಮೋ.೧೬-೨೮). [ನೆಲೆ$_1$+ಅಱಿ]

ನೆಲೆಯಾಂದೆ (ನಾ). ಕದಲದೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವ ಗೂಬೆ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಎಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೂಗೆ : ಎಲೆ ದೇವರೆ ಪುತ್ತ್ರಂ ಬತ್ತಲೆಯುಂ ಬಱಿದಿಲ್ಲರೆಂಬರದು ಕಾರಣದಿಂ ನೆಲೆಯಾಂದೆಯು ನಟ್ಟಿದ ಪೋಲೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಲೆಯಾಂದೆಗನಟ್ಟಿಯ ಪೋಲೆಲೆ, ನೆಲೆಯಾಂದೆಯುಮ ನರ್ಚಿಸಿದೆಲೆ] ಮಿಡುಕದೆ ನೆನೆಯುತಿರ್ದಿರೇನಂ ಮನದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೧೫). [ನೆಲೆ$_1$+ಆಂದೆ]

ನೆಲೆಯಾಸೆ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಬಯಕೆ : ಮೋಡ ಮುತ್ತುವ ಜಡೆಗೆ ಜಾಹ್ನವಿಯೆ ಜಾರಿ ಬರೆ ಪಕ್ಕಳೆವರೆ ಸೆಕ್ಕಿ ಕಣ್ ಸವಿಯ ಕೊಳುತ ಮೆರೆವಿದರ ದರ್ಶನವೆ ದುಡುಕಿಸುವುದೆನ್ನೆದೆಯ ನಡೆಯ ಮನುಜಗಿದು ನೆಲೆಯಾಸೆಯೋ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ? (ಮಲೆದೇ. ೧೨-೧೦). [ನೆಲೆ$_1$+ಆಸೆ$_1$]

ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನೆ ; ಮಹಡಿ ಮನೆ ; ಕರುಮಾಡ : ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯು ಕಳಕಳರವಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಜಾಧಪು. ೨-೬೮ ಪ) ; ದ್ರೋಣನಿದಿರಾಗಿ ಧರಣಿಪನ ಸತ್ಕರಿಸಿ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಗೊಯ್ದನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೫೬) ; ನಿಡಿಯ ಬಾಲವ ಬೀಸಿ ಬೀದಿಗಳೆಡಬಲದ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಗಳನಡಿಮುಗುಚು ತೈತಂದನನಿಲಜನಂಜಲಖಿಳಜನ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೪) ; ಮತಿಗೆಡಿಸ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳೊಪ್ಪುವ ರತುನಗಳ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆ ತರತರದಿ ಮೆಱೆದಿಹುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೦). [ನೆಲೆ$_1$+ಉಪ್ಪರಿಗೆ]

ನೆಲೆಯೂರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು : ಆಗ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ತಾವು ಅನುಸರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗವೇ ಯೋಗ್ಯ . . . ಎಂದು ಕೂಗಾಡಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಹಿರಿ-ಕಿರಿಯರಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಯಂತ. ೧೧). [ನೆಲೆ$_2$+ಊರು$_1$(<ಊಱು$_1$)]

ನೆಲೆಯೂರು$_2$ (ನಾ). ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : ತಂಮ ನೆಲೆಯೂರು ಸಿಂದಂಗೆಱೆಯ ಬಸದಿಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಹಡೆದು ಬಿಟ್ಟ ಸವಗೋನಹಳ್ಳಿಯ ಸೀಮಾಸಮ್ಬಂಧಂ ಎಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೩೧ ; 1137) ; ಆ ಸೋಮಯಾಜಿಯ ನೆಲೆಯೂರು 'ವೆಂಗಿಪಟು' (ನಾಡೋಜ. ೬೪). [ನೆಲೆ$_1$+ಊರು$_3$(<ಊರ್)]

ನೆಲೆವಂತ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆಯುಳ್ಳವನು ; ಆಧಾರವಿರುವವನು : "ಸೂದಃ = ನೆಲೆವಂತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೭೫). ೨. ಆಧಾರ ನೀಡುವವನು ; ಆಶ್ರಯದಾತ : ಎಲೆ ಕುವರಿ ನಿನ್ನ . . . ಚತುರತೆಗೆ ಬೇಟಕ್ಕೆ ಕೂಟಕ್ಕೆ ನೆಲೆವಂತ ಕಲೆವಂತನು . . . ಸುಳಿದಪನು ಸ್ವಪ್ನದೊಳು (ನಪಮೋ. ೨೪-೯೩). [ನೆಲೆ$_1$+-ವಂತ]

ನೆಲೆವಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮೂಲಸ್ಥಾನ ; ಸ್ವಂತ ಊರು : ಅಂದು ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ರೆ, ಲ]ವಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬರೆ ನಡುವಿರುಳು ನಡೆತಂದು ಊರ ಹೊಱಗಣ ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೭-೫೪). [ನೆಲೆ$_1$+ಪಟ್ಟಣ]

ನೆಲೆವಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ ; ಭೂಚರ : ನೆಲದೊಳಗಾ ನೆಲ ಹೇಸುವಂದದಿನಾ ನೆಲೆವಟ್ಟಿಗರು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತಲೆ ಮುಂಡ ಕರುಳು ನೆತ್ತರು ಜೋರೆಯೇಳ್ವಂತಲೆಸೆದೆ ಕಾದಿ ಮಡಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೧-೧೨). [ನೆಲೆ$_1$+ಬಟ್ಟಿಗ]

ನೆಲೆವಡಲಗೆ, ನೆಲೆವಡಲಿಗೆ (ನಾ). (ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ) ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಹರಿವಾಣ, — ಪಡಲಿಗೆ: ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳಿಸೆಯೆ ರತ್ನದ ಕೇಗ್ರ್ಗಳ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿವಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧) ; ನೆಲೆವಡಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗೆಗಳ ಜಾಗಂ ಪಲವಾಗಿರೆ ತನ್ನ ನೆಗೆವ ಪಸುರ್ಗದಿರಿಂದಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಿದುದವರರ ಕಣ್ಮಲರಂ ಜಿನಸವನಭವನಹರಿತಸ್ತಂಭಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೦೭). **ನೆಲೆವಡಲಿಗೆ :** ನೆಲೆವಡಲಿಗೆಗಳ ಜಾಗದ ಕೆಲದೊಳ್ ಮೊಸರಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿ ಸಂಗಡಮೆಸೆಗುಂ ಫಲಮಕ್ಷತ ಕಮಲಾಕ್ಷತ ಮಲರಚ್ಚಂಗಱಕೆ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೪-೪೦); ಆಗೆ ಮೂಡುವಂದದಿಂ ತೆರ್ಕೆಗೊಂಡು ಕಿಱುಮೊನೆಯು ಸೆಲೆಗಳಡಿಕಿಱಿದಿರೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಪಾಪದಗೆಯು ನೆಲೆವಡಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗೆಗಳೆನಿಸುವುವು ನರಕಬಿಲ ಪಟಲಂಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩). [ನೆಲೆ$_1$+ಪಡಲಗೆ]

ನೆಲೆವಡಲಿಗೆ 'ನೆಲೆವಡಲಗೆ' ನೋ.

ನೆಲೆವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸು: ಆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾವ್ಯವೇ ಆತ್ಮಸಮತಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹರಡಿಸಿ ನೆಲೆವಡಿಸಿತು (ನಾಡೋಜ. ೨). ೨. ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡು : ಮಾಮರದ ತಣ್ಣೆಳಲೆಡೆಯೊಳು ಕಡುವಹಿಲದಿಂದ ಶೀತಾಳ ಚಪ್ಪರವ ನೆಲೆವಡಿಸಿ ಪುಡಿಗಪ್ಪುರದ ತೆಳುಮಳಲ ಹರಹಿ ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ಸುಳಿವಾಳೆಯೆಲೆಗಳನವಱ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿ ಹಿಮಾಂಬುವ ತಳಿದರು (ಸೌಂದಪು. ೮-೨೨). [ನೆಲೆವಡೆ+-ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಧಾರ ಪಡೆ ; ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದು : ಪಂಚಮುಖದ ಪವಿ ಫಣಿ ಪರಶು ಪಾಶಾಂಕುಶಂ ಖಡ್ಗ ಶೂಲವಭಯಾಹುತವಹಂ ಘಂಟೆ ನೆಲೆವಡೆದ ದಶಭುಜದ ಸನ್ನುತಮೂರ್ತಿ ಸಲಹುಗೆಮ್ಮನು (ಸೌಂದಪು. ೧-೨) ; ತನ್ನನಱಿಸಿ ತೊಳಲ್ವ ಕಾದಲನಂ ಕಾದಲ್ಮೆಯಿಂ ಕಾಡಲೆಳಸಿ ಘಳಿಲನೆ ಬೀೞಲ್ವಿಡಿದಡರ್ದು ನಿಡುಗೊಂಬಿನೆಲೆ ದುಱುಗಲ ಪೊದಱ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದಿರ್ದ ಗಂಧರ್ವಸೌಂದರಿ ನೆಲೆವಡೆದಕ್ಷೀಣರೂಪಯಕ್ಷಿಣಿಯಂತೆಸೆಯೆ ಮಿಸುಪ ವಟವಿಟಪಿಯಿಂ(ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ಪ). ೨. ನೆಲಸು ; ನೆಲೆನಿಲ್ಲು : ಗಂಗೆಯೇ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆವಡೆದಿದ್ದಂತೆ ಕೆರೆ ಜಲಸಮೃದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ನೊಳಂಬ. ೮೮). ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬರು; ರೂಢವಾಗು : ಸಲೆ ಯಜುರಂಗದಿಂದಭಿನಯಂಗಳ ನುನ್ನತ ಋಙ್ಮುಕಾಯದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದಿರ್ಪ ಶಬ್ದತತಿಯಂ . . . ಕೂಡಿ ಮಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬಿದಿ ನಾಟ್ಯವೇದಮಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೮) ; ಹೊಸ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ರೀತಿ-ರಸಾದಿಗಳಿಂದ ಬೆರೆದು ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ

ಕಾವ್ಯವು, ಆದಿಕವಿ ಎನ್ನಿಸಿದ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಿಂದ ತಲೆದೋರಿ ನೆಲೆವಡೆದುದು (ನಾಡೋಜ. ೩೫೬); ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃಕವು ಸತಿಸಪ್ತಮಿಯೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಸಂದುಗೂಡಿ ನೆಲೆವಡೆಯಬೇಕು (ಕನ್ನ ಇ. ೧೭೪). [ನೆಲೆ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ನೆಲೆವತ್ತು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸಮವಾಗು; ನೆಲಹತ್ತು: ಬತ್ತೆ ತೊಱೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ನೆಲೆವತ್ತೆ . . . ನಡೆದತ್ತಾಗಳ್ ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಟಕಂ (ಅಜಪು. ೯-೧೬). [ನೆಲೆ$_1$+ಪತ್ತು$_1$]

ನೆಲೆವನೆ, ನೆಲೆಮನೆ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮನೆ; ಮಹಡಿಮನೆ; ಕರುಮಾಡ: "ಕರುಮಾಡಂ ನೆಲೆವನೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯುಮೆನೆ ಸೌಧ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೪); ತೊಳಗುವ ಕರುಮಾಡಂ ನೊರೆ ಬಳಸಿದ ಪೊಂಗೋಂಟೆ ಮೇರೆ ನೆಲೆವನೆ ಪೊಗಯಿಪ್ಪೊಳಗಣ ಬೆಟ್ಟುಗಳೆನೆ ಬಗೆಗೊಳಿಪುದು ಮುನ್ನೀರ ತೆಱದಿನಾ ಪೊಟಲೆಂದುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮); ನೆಲೆವನೆಯ ಮಾಡದಲಿ . . . ಪವಡಿಸುವೀಕೆಯಿಂದೀಗ ಹಳುವದಲಿ ಘೋರಾಂಧಕಾರದ ಮಳೆಯೊಳೊಬ್ಬಳೆ ನಡೆದು ನೆನೆದೀ ಕಲುನೆಲದೊಳೊಱಗಿದಳೆನುತ ಮಱುಗಿದನು ಧರಣೀಶ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೩೦); ಸೀತೆಯೊರ್ವೆ ಕನ್ನೆವಾಡದ ನೆಲೆವನೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ ತೂಗುಂಮಂಚಮನೇಱಿ ಚೆಲ್ಲದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೨೯). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆವೀಡು: ಅನುಭಾವವೇ ಭಕ್ತಿಗೆ ನೆಲೆವನೆ (ದೇದಾವ. ೨೩-೪೦); ನಿಷ್ಕಾಮಿ ನೀಂ ಕಾಮದ ನೆಲೆವನೆಯಾಂ ತಂದೆ ನೀಂ ಪುತ್ರ ನಾಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪೬); ಸರ್ವತೀರ್ಥಂಗಳ ನಿವಾಸಂ ಸರ್ವದೇವರ್ಷಿಗಳ ನೆಲೆವನೆ . . . ಶ್ರೀಪರ್ವತೇಂದ್ರಂ (ಬಸಪು. ೧೯-೨೫); ವೇದಪುರುಷನ ವಿಗ್ರಹದಲಿ ವಿಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಬಿಸಜಸಂಭವನಾದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತದೇವರು ನೆಲೆವನೆಗಳಾಗಿ ನೇದುಕೊಂಡಿಹರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೬೪); ಸೌಗಂಧಮಂದಾನಿಲನ ನೆಲೆವನೆಯೊ ಕುಸುಮಬಾಣನ ಬೀಡೊ ಸುರವನವೆಸೆವ ಜನ್ಮನಿವಾಸವೆನೆ ವನವೆಸೆದುದು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೧೫). **ನೆಲೆಮನೆ:** ೧. "ಕರುಮಾಡಮೆಂದುಂ ನೆಲೆಮನೆಯೆಂದುಂ ಉಪ್ಪರಿಗೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೩೦೪); ಧೂಪಧೂಮದ ಪರಿಮಳಮಯಮಪ್ಪ ನೆಲೆಮನೆಯ ಮೇಗೇಕಾಗ್ರಮನಃಪರಿಗ್ರಹೆಯಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೯ ಪ). ೨. ಅತುಳ ಭಕ್ತಿಗೆ . . . ಗಾಢವ್ರತಕೆ ನೆಲೆಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ನೆಯಾಗೆಸೆವ ಮೋಳಿಗೆಯ ಮಾರಂಗೆ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳೆಣೆಯಹ ಭಕ್ತರಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೨); ಇನ್ನವರ ಬಾಳಿಕೆಗಡವಿಯೇ ನೆಲೆಮನೆಯದಲ್ಲದೆ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಿಗೆ ಪೊಡವಿಯೊಡೆತನ ಸಲ್ಲದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೨೩); ಅಂತೂ ಇಂತೂ ಸಮಾಜದ ಮಹಾಜನವೇ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೪೨). [ನೆಲೆ$_1$ + ಮನೆ]

ನೆಲೆವರು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯಾಗು; ಆಧಾರವಾಗು: ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣವೆರಸು ಕೊಟ್ಟೆ ಸೋತ ನೃಪರ ವಸ್ತುಗಳ ಖ್ಯಾತಿಗೆ ನೆಲೆವಂದು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನವರ ಸಂಗೀತಸುಧಾಬ್ಧಿಚಂದ್ರಮನು (ನಾಗಕು. ೯-೧೩೭). [ನೆಲೆ$_1$+ಬರು$_1$(<ವರ್)]

ನೆಲೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದು; ಹಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದು: ಎಸೆವಲತಗೆಯಿಂ ಪೊರೆದ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ನಡೆಯ ಬೆಡಂಗಿನೊಂದು ಭಾವದಿಂ ನೆಲೆವಟ್ಟೆಯ ಕಲ್ಗಳ್ಗೆ ರಾಗಮನೊಡರ್ಚೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೯). [ನೆಲೆ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ನೆಲೆವಾಗಿಲ್ (ನಾ). ಅಗಸೆಬಾಗಿಲು; ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು: ಚಲವಿಡಿದು ಪಗೆವೊಱಿಲ್ಗಳ ನೆಲೆವಾಗಿಲನುಡಿಯದುಱಿಯುನಿವನೆಂಬಳ್ಕಿಂ ತೊಲಗಿ ಕದಂಗಳಿನಾ ಬಲ್ಪೊಲವಿಂದೀ ಕುವರನೆರ್ದೆಯ ನೆವ್ಮಿದುದು ದಿಟಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೫೯). [ನೆಲೆ$_1$ + ಬಾಗಿಲ್]

ನೆಲೆವಾಡ, ನೆಲೆಮಾಡ (ನಾ). ೧. = ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆ: "ನೆಲೆವಾಡಂ ಕರುಮಾಡಮುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳ್" (ಕಣಾಸಿ. ೯೪); ಎಳೆವೆಂಡಿರ್ನೆಲೆವಾಡದೊಳೆಳಸಿರೆ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೪); ಪಾದರಿಯ ನೆಲೆವಾಡಂಗಳೊಳಂ ದವನದ ದಾವಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಸೊಂಪುವಡೆದ ಕಂಪಿನ ಪೊಟಲೆಂಬ ಬೀಡು ಬಗೆಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೧೮); ಇಂದುಕಾಂತದ ಪುತ್ತಳಿಗಳಿಂದ ಸಮೆದ ಕಂಭಗಳಿಂ ಕುಂದಣದಿಂ ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಳಸಗಳಿಂದೆಸೆದವು ನೆಲೆವಾಡ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧-೪೨); ನೋಡುತಿರ್ದರು ಪುರಜನರು ನೆಲೆವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ಡದುಪ್ಪರಿಗೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೯-೬೧). ೨. ವಾಸಸ್ಥಳ; ನಿವಾಸ: ಸಪ್ತಮಣಿಕಳಶಂಗಳಂ ತಳೆದ ಗೋಪುರದ ಶಿಖರದಿಂದೊಪ್ಪುತಾ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೆಲೆವಾಡದಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವಾ ದೇವತಾನಿಲಯಮಂ ಕಂಡು (ಶೇಷರಾ. ೭-೧೮). ೩. ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಖಾನೆಗಳಿರುವ ಕಪಾಟು; ಅಲಮಾರು: ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನೆಲೆವಾಡ (ಕಪಾಟು)ದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬೇಗಬೇಗನೆ ತಾಯಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಳು (ಸಂಚಿತ್ರ. ೪೩). **ನೆಲೆಮಾಡ:** ೧. ನೆಲೆಮಾಡಂಗಳೊಳೋಳಿವಟ್ಟೆ ಗುಡಿಗಳ್ ಗಂಧಾಂಬುವಿಂದಾದ ಪೂವಲಿಯಿಂ ಚೆಲ್ವೆಸೆದಿರ್ದ ಬೀದಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೩); ನೆಲೆಮಾಡಂಗಳನೇಱುವ ನೀಱೆಯರಲಕ್ತಕರಾಗರಂಜಿತಪದಪಲ್ಲವಂಗಳಿನವನಿತಳವೆಲ್ಲಂ ಪಲ್ಲವಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೮); ರಾಜಕೀರವಿಲ್ಲದ ನೆಲೆಮಾಡವಿಲ್ಲದ . . . ಸೂಳೆವನೆಯಿಲ್ಲದವಿಲ್ಲವು ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೭); ಇಟ್ಟಣಿಸಿದಲರ್ಗಳೆಸೆದಿರೆ ಕಟ್ಟುದ್ದಮನಾಂತು ಮಿಸುಪ ಕೊಸಗಿನ ಚೆಲ್ವಿಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದುದೊ ಪೊಸಸಿರಿಗೆಱವೆಟ್ಟನೆ ಪೂಗಣೆಯನಿರ್ಪ ನೆಲೆಮಾಡದವೋಲ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೦೭); ನೆಲೆಮಾಡಂಗಳ ಚೂಳಿಕಾಗ್ರಮನಡರ್ದೇಱಿರ್ದ ಕಾಂತಾಸ್ಯಮಂಡಳಮಂ ನೋಡಿ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೫೯). ೨. ಕಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಪುಷ್ಪಕವ ಕಂಡ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನ ನೆಲೆಮಾಡ ಕರುಮಾಡವಾಯಿತ್ತು (ಶೀಲವ. ೧೯-೫೬); ವಿಚಕಿಲಕುರುವಕವಕುಳಪ್ರಚಯದೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಚಂಪೆಯಂ ನೆಲೆಮಾಡಂ ರಚಿಯಿಸೆ ನೆಲಸಿದರಿವರಾರುಚಕಾದ್ರಿಯ ಮೂಡಣೆಂಟು ಶಿಖರದ ವನದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೭೫). [ನೆಲೆ$_1$ + ಮಾಡ$_2$]

ನೆಲೆವಾತು (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಮಾತು; ಖಾತರಿಯಾದ ನುಡಿ; ದೃಢವಾದ ಮಾತು: ಬಳಿಕ ಬರಿಸಿ ಕುದುರೆಯ ಸಾದಗಾಱನ ಬೆಲೆಯೇನೀ ವಾಜಿಗೆನಲು ಬಲುಮೆಯನುಳಿದು ಪುಸಿಯನೀಕೆಯಿದ್ದಂತು ನೆಲೆವಾತ ನುಡಿದ ಸಚಿವಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೧೦೭). [ನೆಲೆ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ನೆಲೆವಾಸು, ನೆಲವಾಸು (ನಾ). ಉನ್ನತವಾದ ಹಾಸು: ಪುದಿದು ಪಳಚ್ಚನಪ್ಪ ಬೆಳರ್ದಿಂಗಳೊಳಂಗಣದಲ್ಲಿ ತೀವಿ ಪಾಸಿದ ನೆಲೆವಾಸಿನೊಳ್ ಮಲಗಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೨೩೪-೫ ಕಲಾವಿಲಾಸವರ್ಣನೆ). **ನೆಲವಾಸು:** ನೆಲವಾಸಿಂ ನೆಲದತ್ತ ಬೀೞ್ವಳವಿಗಂ ಕೂಸಂಜುಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೦೧-೧೮); ನೆಲವಾಸು ತಂಬುಲಂ . . . ಸುಪ್ಪತಿಗೆ ಧವಳಾರಂ ಕೆಲದ ಸಿಗಳಿಗೆಯಿಂ ನಿಂಬಿಂ ಸಲೆ ಸವಿಪೊಡೆ ಮಾಗಿ ಗೀಗಿಯೇಗೆಯ್ದಪುದೋ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೫೯); ಬಾಸಿಗದ ನೊಸಲಿನಲಿ ಮೆಱೆವ ಮಹೀಶರೈವರು ಮಂಟಪದ ನೆಲವಾಸಿನಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರನುಪಮ ರಾಜತೇಜದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೨೯); ಝಡಿತೆಯಲಿ ನೆಲವಾಸಿನಲಿ ಸೈಗೆಡೆದು ಸುಯ್ಯುತ ಶೂನ್ಯಹರುಷದ ತೊಡಕಿನಲಿ ತಾಂಬೂಲವನು ತೊಱೆದಿರ್ದಳಾ ಕೈಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೪೧); ಕುಳ್ಳಿರಿಮೆಂದು ನೆಲವಾಸಿನೊಳೆಲ್ಲರುಂ ಮಂಡಿಸುವುದುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೮೬ ಪ). [ನೆಲೆ$_1$ + ಪಾಸು$_2$]

ನೆಲೆವಾಳ್ 'ನೆಲೆವಾೞ್' ನೋ.

ನೆಲೆವಾಳಿಗ (ನಾ). ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಜಮೀನುದಾರ : ಎಲೆ ದೇವನೆ ನೀನು ಪೂರ್ವದ ಭವದಲ್ಲಿ ವಿಲಸಿತ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮದೊಳು ನೆಲೆವಾಳಿಗನಾಗಿ ಶಿವಶರ್ಮನೆಸರಾಂತು ಬಲುವಿಪ್ರನಾಗಿರುತಿರಲು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೭-೧೦). [ನೆಲೆವಾಳ್ (<ನೆಲೆವಾಟ್)+-ಇಗ]

ನೆಲೆವಾಳ್ತಿ 'ನೆಲೆವಾಟ್ತಿ' ನೋ.

ನೆಲೆವಾಟ್, ನೆಲೆವಾಳ್, ನೆಲವಾಳು, ನೆಲವಾಳ್ (ನಾ). (ಜಮೀನು ಮುಂತಾದ) ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು ; ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ : ಮಗನಂ ಕೊಂದು ಗಂಡುದೋಱುವ ನೆಲೆವಾಟಂ ಮಾಱಿ ಸೂಳೆಗೆಯ್ವ . . . ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೨) ; ನೆಲೆವಾಟುೞಿವ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲವೊೞ್ೞಿವ, ನೆಲೆವಾಳ್ೞಿವ] ಧನಂ ಸುವರ್ಣನಿಕರಂ ರತ್ನವ್ರಜಂ ಧಾನ್ಯಸಂಕುಲಂ . . . ಪಲವುಂ ಬಂಧಪರಿಗ್ರಹಾಗ್ರಹವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಂಗೆ ಚಾರಿತ್ರದೋರ್ವಲಯುಕ್ತಂಗೆ ದುರಷ್ಟಕರ್ಮರಿಪುಗಳ್ ತೂಳ್ದೋಡದೇಂ ನಿಲ್ಬುವೇ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೩-೨೧). **ನೆಲವಾಳ್:** ತಲೆವೋಪಡವೆತ್ತಾನುಂ ನೆಲವಾಳ್ವೋಪಡವವೋಪುವೀ ಧರ್ಮ್ಮ××× ಲೊಂ ××× ಯನೊಡೆದಡಕೆಯಂ ಬೇಡಲಾಗದು (ಕೊಲ್ಹಾ.ಶಾ. ೩-೪೫ ; 1079 ; ಎಇ.XV,೨೯-೪೫ ; 1110 ನೋ). **ನೆಲವಾಳು :** ಊರನೆನ್ನದೆನ್ದುಮೂಱುವರಿಷದುಣ್ಬಳಿಯ ಪೋಗ ತೊಟ್ದುಱುತವಿರ್ಪುದಂ ಕಣ್ದು ನೆಲವಾಳು ಪಾಕಂಬೋಪಲ್ಲಿ ಮೂವರಲೋರ್ವ್ವರ್ ಸತ್ತಡಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿ ನಿಲ್ಲದೆನ್ದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೨೩-೧೮ ; 1059). **ನೆಲೆವಾಳ್ :** 'ನೆಲೆವಾಳಿಗ' ಪರಾ.

ನೆಲವಾಟಿ ಸಾಮ್ಯ = ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಹಕ್ಕು,—ಅಧಿಕಾರ : ಲೋಕಾಯ್ತವೊಟಿಕೊಳದ ನೆಲವಾಟಿ ಸಾಮ್ಯಮುಮನವರ್ . . . ಸರ್ಬ್ಬಬಾದಪರಿಹಾರಮಾ ದೇವಭೋಗಮಾ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೩-೪೧ ; 968). [ನೆಲೆ$_1$+ಬಾಟು$_2$]

ನೆಲೆವಾಟ್ತಿ, ನೆಲೆವಾಳ್ತಿ (ನಾ). ೧. = ನೆಲೆವಾಟ್ : ತನ್ನೊಳಿರ್ಪ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರ ನೆಲೆವಾಟ್ತಿಯೊಳಟ್ಯತ್ತವಡುತ್ತುಂ . . . ರೂಪಟಿದಿರ್ಪ ಬದ್ಧಾತ್ಮವರ್ಗದ ದುರ್ಗತಿಯಂ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಸರ್ಗಂಗೆಯ್ಯಲೆಳಸಿ (ಚಿಕವಿ. ೧-೬೦). ೨. ಶಾಶ್ವತವಾದ ನಿವಾಸ,—ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಈ ಜಗಮನಿತುಮನಿವಳ್ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವ ಬಿನದದಾಟದ ಪುರುಳೆನಿಸಿಯುಂ ಪರಮಪದಮನಿವಳ ನೆಲೆವಾಟ್ತಿಯರಮನೆಯೆನಿಸಿಯುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೧೫-೧೦). **ನೆಲೆವಾಳ್ತಿ :** ೨. ನಮಗೆಂದಾಯ್ದು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿರುವ ನೆಲೆವಾಳ್ತಿಯ ಭವನವನ್ನು . . . ತಿದ್ದಿ ಒಪ್ಪಿ ಮುದ್ರಿಸಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಳಿಯಟ್ಟ, ಎಷ್ಟು ವಿನಾಡಿಗಳಾಗಿರಬಹುದು, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಮಹಾಶಯ ? (ಮಂತ್ರಶ. ೧೬೨-೧೧). [ನೆಲೆವಾಟ್+-ತಿ$_3$]

ನೆಲೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು ; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಮನೋಭವಾಗ್ನಿ ವಿಧುವಿಂ ಮಧುವಿಂ ವಧುವಿಂಗೆ ಪೆರ್ಚಿ ತಣ್ಣಲೆವ ಕೊಳಕ್ಕೆ ವಂದಮುಳಿನಂ ಪುಳಿನಂ ನಳಿನಂ ನಿಜಾರ್ತಿಯಂ ನೆಲೆವಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆಲೆಪಡೆ]ಯಲ್ ಬಟುಕ್ಕವಳಟಲ್ದು ಬಟಲ್ದು ತೊಟಲ್ದು ಜಾನಿಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೨೩) ; ಛಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಚಾಂವರಿಯದೆ ನೆಲೆವಿಡಿದೊಂದಱೊಳಿರದೆ ನೆಲೆನಿಂದ ನೀರ ತೆಪ್ಪದವೋಲು ತೆಗೆದೆಡೆಗೆಲೆಗೊಳದನುಸರಿಸುವುದು (ಹವಿಬ. ೩-೩೭). ೨. ಆಶ್ರಯಿಸು ; ಅವಲಂಬಿಸು (?) : ಪಲಬಗೆಯ ಯೋಗಂಗಳಲಿ ತಾಂ ನೆಲೆವಿಡಿದ ಮಾತಂಗಶೈಲದೊಳೊಲುಮೆಯಿಂ ಜನಿಸಿದಳು ದಾಕ್ಷಾಯಿಣಿ ಗಿರೀಂದ್ರನಿಗೆ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೩). [ನೆಲೆ$_1$ + ಹಿಡಿ$_1$]

ನೆಲೆವೀಡು, ನೆಲವೀಡು, ನೆಲೆಬೀಡು (ನಾ). ೧. ವಾಸಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆಮನೆ: ನೆಲೆವೀಡಂ ಬೀಡು ಮಾಡಲ್ ಪಲವು ದಿವಸಮುಂ ಬೇಟ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೦) ; ನೆಲೆವೀಡು ರತಿಗೆ . . . ವಿಯೋಗಿಗೆ ಸಂಕಲೆವೀಡು ವಸಂತದಂತಿಗುಪವನಗರವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೩) ; ಭಾರತಿಯ ನೆಲೆವೀಡು ಮಂಗಳಂಗಳ ನಿಜಾಗಾರ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯೆನಲೊಪ್ಪುವುದು ಚಾರುತರ ಲಾಳದೇಶಂ (ಹಚಕಾ. ೧-೩೪) ; ಯೋಗಿಗಳ ನೆಲೆವೀಡು ಬೊಮ್ಮದ ಸಾಗರವು . . . ಮೂಲೋಕದರ್ಶನವಾಗಿ ದುಗ್ಧೋದಧಿಯೊಳೆಸೆವದು ಶ್ರೀಗಧೀಶನ ನಗರ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೭-೫೨) ; ಸೊಬಗಿನ ಶೃಂಗಾರ ಸಾರದ ನೆಲೆವೀಡುಗಳು ಇವು (ಶಾಂತಲಾ.೧೩೩). 'ನೆಲೆವೀಡುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨.(ರಾಜನ) ಹಂಗಾಮಿಯಾದ ಬೀಡು,—ಬಿಡಾರ ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ರಾಜಧಾನಿ : ಚಾಲುಕ್ಯಾಭರಣ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವರ್ ಮೊಟಿಗನೂರ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿಟ್ದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೬೫-೪ ; 1024 ?) ; ರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ . . . ಬಸದಿಗೆ ಪೂಜಾನಿಮಿತ್ತದಿಂ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗಟಿದ್ದ ಮತ್ತರಯ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೦-೧೨ ; 1048) ; ಪ್ರತಾಪಹೊಯ್ಸಳವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು . . . ದೋರಸಮುದ್ರದ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೧೫-೭; 1200). ೩. ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ; ರಾಜಧಾನಿ : ಪೂಗಣೆಯಂಗೆ ಸಾಪವನಿತ್ತುದಂ ಬಸಂತನಿಂ ನೆಲೆವೀಡಿನೋಳ್ದಿರ್ಚ್ಚಿಗಾರ್ತಿ ಕೇಳ್ದು ಮುಚ್ಚಿವೋಗಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೨) ; ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು 'ನೆಲೆವೀಡು'ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೩.೨೫). **ನೆಲವೀಡು :** ೨. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಶ್ರೀನಾರಸಿಂಹದೇವರು ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನಂ ಮಾಡಿ ದೋರಸಮುದ್ರದ ನೆಲವೀಡಿನೊಳು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೯-೮ ; 1151) ; ಹೊಯ್ಸಳವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು . . . ದೋರಸಮುದ್ರದ ನೆಲವೀಡಿನೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೭-೬ ; 1196) ; ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವಂ . . . ಅಂತು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ದೋರಸಮುದ್ರದ ನೆಲವೀಡಿನೊಳು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫-೧೧ ; 1218). **ನೆಲೆಬೀಡು :** ೧. ಸ್ಥಳಿಕಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ . . .ಪರಂಪರೆಗಳ ಪ್ರತೀಕಗಳಾಗಿ, ನೆಲೆಬೀಡುಗಳಾಗಿ, ಉಳಿದು ಬೆಳೆಯಲು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶಗಳು ಒದಗಿ ಬಂದವು (ನೊಳಂಬ. ೭೦).

ನೆಲೆವೀಡಾಗು = ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗು ; ನಿವಾಸವಾಗು : ಊರೂರ ಕಾಲ್ವಳ್ಳಿಗಳ್ ನೆಲೆಮಾಡಂಗಳನೊಪ್ಪೆ ಬೇಱೆ ನೆಲೆವೀಡಾಯ್ತಂಗಜಂಗಾ ನೆಲಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೫) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಬನಂ . . . ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡ ತಾವರೆಗೊಳಂಗಳೊಳಂ ಬಸಂತಂಗೆ ನೆಲೆವೀಡಾಗಿರ್ದುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦). [ನೆಲೆ$_1$ + ಬೀಡು$_2$]

ನೆಲೆವೀಡುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿ ಮಾಡು : ಈ ಶೈಲಕೆರಡುಗಾವುದ ತೆಂಕಣರಮ್ಯದೇಶವ ನೆಲೆವೀಡುಗೊಳಿಸಿ ಈ ಶೂರರು ನೆಲಸಿದರದಱಿಂದೆ ಮಹೀಶೂರಪುರವೆನಿಸಿದುದು (ಹದಿಬ. ೧-೭). [ನೆಲೆವೀಡು + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ನೆಲೆವೆಣ್ (ನಾ). (?) : ನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದೊಂದು ಪುಷ್ಪದ ಫಲಕೆಯಿಂನಿತಾಯ್ತು ಹಲವು ಪುಷ್ಪವ ತಂದು ಷೋಡಶುಪಚಾರದಿಂದೊಲಿದು ಶಿವಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿದರೆಯೆನ್ನಂತೆ ಕೋಟರಂಭೆಯರು ನಿನಗೆ ನೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಲ]ವೆಂಡಿರಾಗರೇ (ಗುಭಚ. ೨-೧೩). [?]

ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಕ್ಕೇರಿಸು ; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು : ಅಂತು ಕಾಮಮ್ಯಾಗರಸಸಾಗರಮಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸುವ ಶರಚ್ಛರದಾತ್ರಪದೊಳ್ . . . ನಾಗರಿಕರಮಣರಮಣೀಜನಂಗಳ್ ಕೌಮುದೀಮಹೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕರಾಗಿ ನೆರೆದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧ವ) ; ಕೆಲದೊಳೆ ಕಿಟ್ಟು ಸಾರ್ಚದ ಕೃಪಾಣದ

ಕರ್ಪು ನಿಜಾಂಗನಾಂಗದಗ್ಗಲಿಪ ಬೆಳರ್ಪು ಬಾಲಕನ ಕೋಮಲದೇಹದ ಕೆಂಪು ನಾಡೆಯುಂ ನಲವನಿಳಾಧಿಪಂಗೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸಿದತ್ತು ಗೃಹಾಧಿದೇವತಾವಿಲಸದಪಾಂಗದೊಳ್ ನೆರೆದು ಮೂಡಿದಿದೊಪ್ಪುವ ಬಣ್ಣದಂದದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೧೦೨) ; ಅಂತಃಖಿಳ ಕಾಮುಕನಿಕಾಯಮವಿರಳಸುಖಾವಗಾಹದೊಳ್ ನಾಡೆ ತೇಂಕಾಡಿ ತಣಿವಿನಮನಂಗಜಳನಿಧಿಯಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸಿ ನಿರತಿಶಯುಕೌಮುದೀಪೂರಮನದಳಂ ಬಳೆದು ಬೆಳಗುತಿರ್ಪಿನಂ (ವರ್ಧಪು. ೬–೫೨ ವ). ೨. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಉಬ್ಬಿಸು : ಪೂಗೊಳನಂ ತಿಳಿಯಿಟ್ಟು ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸುತ್ತುಂ ರವಿಕಿರಣಂಗಳಂ ಪುಟವಿಟ್ಟು ರಥಾಂಗಮಂ ನಲವೇಱಿಸುತ್ತುಂ (ನಿಂಕ. ೭–೪೨ ವ).

[ನೆಲೆವೆರ್ಚು₁ + –ಇಸು₃]

ನೆಲೆವೆರ್ಚು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ವರ್ಧಿಸು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಪೆರ್ಚುಗೆ ಭರತಕುಲಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡಮೊದವಿದ ನಣ್ಪಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೬೭) ; ಲಲನೆಯ ನುಡಿಯಿಂ ಹರ್ಷಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆಯೆಳವೆಳಗಿಂದಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುವ ಪಾಲ್ಗಡಲಂ ಗೆಲೆವಂದು ನೃಪಗುಣಾಶ್ರಯಂ ವೈಶ್ರವಣಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೮೪) ; ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಾರ್ಥಂ ನೃಪತಿಸಭಾರತ್ನಾಕರಮನಾಂ ಕಲಂಕಿದೆನದಱಿಂ ವೈರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗುಮರಿವೀರರೊಳಂ ಸ್ತ್ರೀಜವೈರಮೇಂ ಕೇವಲಮೇ (ಜಗವಿ. ೯–೨೧) ; ನವಾಂಬುಕೇಳಿಯುಂ ವಿರಚಿಸುವಂತೆ ಡೊಕ್ಕರಿಗಳಿಂ ಮೊಗೆದೊರ್ಬುರೊಳೊರ್ಬರಾಗಳಚ್ಚರಿ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಪೊಯ್ದುರೊಲವಿಂ ವಿಜಯಾವತಿಯುಂ ನರೇಂದ್ರನುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫–೧೩೩) ; ಗಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕುನೀರ ಪೊನಲಿಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಕಡಲ್ ತುಳುಂಕೆ . . . ಬಂದುವು ಬಿಂಕದಿನಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೩). ೨. ಉಬ್ಬು ; ಉಕ್ಕು : ಉದಯಿಸೆ ಚಂದ್ರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಪಂತೆ ಘೋರೆಂದೋರಂದದೆ ಭುವನಮ್ಮೆದೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದದೆತ್ತಂ ರಾಜಪುತ್ರಜನನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೧) ; ತೆರೆಗೈಯಿಂ ತುಡುಕುತ್ತುಮೊಲ್ದೊಡೆಯಂ . . . ವಕ್ಷೋಜಮಂ ನಿಟ್ಟು ನೇವರಿಸುತ್ತುಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಕಾಮುಕನವೊಲ್ ನೀರೇಱುತಿರ್ದತ್ತು ತತ್ತರುಣೀಸಂಕುಳಮೆಲ್ಲಮಾಗಳೊಳಗಾಯ್ತೆಂಬಂತೆ ಪದ್ಮಾಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೧೨೬) ; ಇಂದುರುಚಿ ಸೋಂಕಿದಿಂಗಡಲಂದದೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದತ್ತು ಪರಿಜನವತುಳಾನಂದದಿನಿಳೇಶಮದನಂ ಬಂದಂ ತಾನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯಿಂದಾ ಪದದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫–೯೯). ೩. ಉತ್ಸಾಹಿಸು; ಸಂತೋಷ ಪಡು : ನೆಲೆವೆರ್ಚುವ ಪೆಣ್ಗಳ ಕರತಲದಿಂ ಕರತಲಕೆ ಬರ್ಪ ಬಾಲಕನಾಗಳ್ಗೆಲೆವಂದಂ ಕೆಂದಾವರೆಯಲರಿಂದಲರ್ಗೆಯ್ದು ತಳರ್ಪ ಹಂಸಾರ್ಭಕನಂ (ರಾಜಶೇ. ೪–೬೯). [ನೆಲೆ₁ + ಪೆರ್ಚು₁]

ನೆಲೆವೆರ್ಚು₂ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಮೃದುಪದಬಂಧಮಂ ಬಗೆಯ ಭಾವದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ರಸಪ್ರವಾಹದ ನೆಲೆವೆರ್ಚನಿಂಬಱಿದು ಭಾವಿಸಿ ಭಾವಿಸಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಪೊಣ್ಮಿದ ಪುಲಕಂಗಳಿಂ ಅನುರಾಗಮಂ ಪಡೆವ ಸಜ್ಜನಸಂಸ್ತವಮೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಪಂಡಾಮಾ. ೧–೨೯) ; ಮದನವಿರೋಧಿ ಬಾರ ದುರಿತಾಂತಕ ಬಾರ . . . ಪುಣ್ಯದ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಬಾರ (ಪಂಪಾಶ. ೧೭). [<ನೆಲೆವೆರ್ಚು₁]

ನೆಲೆವೆಲೆ, ನೆಲೆಬೆಲೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಬೆಲೆ ; ಖಚಿತವಾದ ಮೌಲ್ಯ : ನೆಲೆವೆಲೆವೇಱಿಸಾ ಪೊಂಬರಣಗಳೆರಡರ್ಕಂ (ಚಿಕವಿ. ೬–೫೦). **ನೆಲೆಬೆಲೆ** : ಅಂತೂ ಎಲ್ಲರು ಆನಂದದಾಯಕ ಶಕ್ತಿಯ ಉತ್ಕರ್ಷಾಪಕರ್ಷಕ ಗುಣಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಾವ್ಯದ ರಸದ ನೆಲೆಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವರು ಎಂದಂತಾಯಿತು (ಸಾಹಿವಿ. ೧೨) ; ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಈ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿ ಇಂದು ಅದರ ನೆಲೆಬೆಲೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ತವಸಿ. ೨೭). [ನೆಲೆ₁ + ಬೆಲೆ₂]

ನೆಲೆವೆಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಸರಿಯಾದ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು : ಮಣಿಯುಂ ಗಾಜುಮನೆಣೆಗೊಂಡೆಣಿಸುಗೆ ಕಾಲುರಿಕರದಱಿನೇನೂಣಯಮೇ ಗುಣಮುಂ ದೋಷಮನಱಿತು ವಿಪಣಿಯೊಳದೇನೊರ್ವನಿರನೆ ನೆಲೆವೆಲೆಗೊಳಿಪಂ ? (ಚಿಕವಿ. ೧–೪೫). [ನೆಲೆವೆಲೆ + ಕೊಳ್₁ + –ಇಸು₃]

ನೆಲೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗು ; ನೆಲೆಯೂರು ; ನೆಲೆನಿಲ್ಲು; ನೆಲಸು : ಆ ಮಾತುಗಳ್ ನೆಲೆವೆತ್ತಾ ಯತಿಪಂಗೆ ಚಿತ್ತದೊಳಿರಲ್ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು ಕೋಪಾನಳಂ (ನೇಮಿಪು. ೫–೧೦೪) ; ಎಲೆ ತಮ್ಮ ಗಿಳಿಯ ಚಪಳತೆ ನೆಲೆವೆತ್ತುದು ನಿನ್ನೊಳಿನ್ನೆಗಂ ನಿನಗಿನಿತುಂ ಕಲಿಸಿದ ಕೋವಿದನಾವೊಂ ಜಲಕ್ಕನಱಿಪು (ವರ್ಧಪು. ೧೬–೧೧). ೨. ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ನೆಲೆವೆತ್ತ ಮುತ್ತರಿಂ ಮಿಂಗೆ ನೆಲೆವತ್ತಂ ಚಾಮರಾಜನೆಳಗಟಲೆಯವೋಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೨–೬೩). ೩. ಎಡೆಬಿಡದಿರು ; ಸತತವಾಗು ; ನಿರಂತರವಾಗು : ಜಲಮಯಮಿಳೆಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾಮಯಂ ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ ಜಲದಮಯಮಭ್ರಮೆಲ್ಲಂ ನೆಲೆವೆತ್ತಿರೆ ಬಿಡದೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಱಿದುವು ಮುಗಿಲಳ್ (ವೃಷವಿ. ೧೪–೨೭).

[ನೆಲೆ₁ + ಪೆಱು₁]

ನೆಲೆವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮನೆಗೆ ಹೋಗು ; ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರು, —ತಲುಪು : ನೆಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ಯೊ]ಕ್ಕನಂತಾತನತ್ತಲಿತ್ತಂ ಸಿದ್ಧತಿಲಕನುಜಿ . . . ಒಡನಾಡಿಗಳುವೆರಸಿ ನಡೆಯಲು ಮುಂದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨–೧೫).

[ನೆಲೆ₁ + ಪೊಗು₁]

ನೆಲೆವೊಟ್ಟು (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ತಿಲಕ : ಪುರ್ಬಿಂಬ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಿಂ ಬರ್ದುಂಕಿದ ಮದನನಲರಂಬೆಂಬಿನಮಿಂಬಾಗಿರ್ದ ನೆಲೆವೊಟ್ಟಿಂ ನೆಲೆವೊಟ್ಟೆಸೊಳೊಟ್ಟೈಸಿ ಪಳಂಚಲೆವ ಕುರುಳೋಳಿಯುಂ . . . ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಡಿಯುಮೆಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪–೪೧ ವ) ; "ಎತ್ತರವಾದ ರಾಶಿ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ). [ನೆಲೆ₁ + ಬೊಟ್ಟು₁]

ನೆಲೆಸಿಕಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿದ ಶಿಖೆ (?) : ಬಲಗಡೆಗಾಗಿ ಬಾಗಿ ಬಿಗಿವಟ್ಟಿಱಿಬಟ್ಟಿತೆಂಬಿನಂ ಮಲರ ಸರಂಗಳೊತ್ತರಿಸೆ ಸುತ್ತಿರೆ ಪತ್ತಿದಂದದಿಂ ನೆಲೆಸಿಕಿಯಚ್ಚ ಪೊಂದುಗುಲದಿಂ ಪೊಗರೇಱಿ ಮತ್ತದೇಂ ಬೆಲೆವಡೆದತ್ತೊ ಚಿತ್ತಭವನಂಪದ ಬಂದಿಗಾಜಿನಾ (ಚಿಕವಿ. ೫–೭). [ನೆಲೆ₁ + ಸಿಕಿ₂(<ಸಿಖೆ₁)]

ನೆಲೆಸು 'ನೆಲಸು₁' ನೋ.

ನೆಲೆಸೊಗೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುಖ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ ; ತನಿಸುಖ: ನೆಲೆಸೊಗವಾಂಪರಿಂದು ಚಿಕದೇವನ ವೀಣೆಯ ನುಣ್ಚರಂಗಳಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೪–೧೧೯). [ನೆಲೆ₁ + ಸೊಗ]

ನೆಲೆಸೊಡರ್ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ದೀಪ : ಇಡಿದಡರೆ ಕೊಂಡ ಕುಸುಕಟಿ ಕಡುಗಟ್ಟಿಲೆ ತಲೆಯನೆತ್ತದೊತ್ತರಿಸದಣಂ ಸೊಡರದೆಲೆ ಮಿಡುಕದಿರೆ ನೆಲೆಸೊಡರ್ಗಳನಾ ಜ್ಯೋತಿರಂಗತರು ಕುಡುತಿರ್ಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೧೧೮). [ನೆಲೆ₁ + ಸೊಡರ್]

ನೆಲೆಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲಸಿದ ಸ್ಥಳ ಗೊತ್ತಾಗು,—ಪತ್ತೆಯಾಗು: ನೀನು ಏನಾದೆಯೋ ಎಂದು ಎಷ್ಟೆಲ್ಲ ಸಂಕಟ ಪಟ್ಟೆ, ಊರೆಲ್ಲಾ ಹುಡುಕಿದೆ, ನೆಲೆ ಹತ್ತದೆ ಸುಮ್ಮನಾದೆ (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೪೧). ೨. ಆಳ ಗೊತ್ತಾಗು ; ಮರ್ಮ ತಿಳಿದು ಬರು : ತನ್ನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವೇದಮಂತ್ರದಂತೆ ಮನ್ನಿಸುತ್ತ ಬಂದ ಮಗನ ಈ ವೃತ್ತಿಯು ತಿಳಿಯದಾಯಿತು. ಎಷ್ಟು ವಿಚಾರಿಸಿದರೂ ನೆಲೆ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೪).

[ನೆಲೆ₁ + ಹತ್ತು₁(<ಪತ್ತು₁)]

ನೆಲೆಹೊಲ (ನಾ). ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ವಾಸಿಸುವ ಜಾಗ : ಹಲವು ಗಿರಿಗಳ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಮಲೆಯ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿ ಬಳಸಿ ಮೇದು ಮತ್ತೆ

[illegible]

ನೆಲ್ಲಜವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ರವಿಚನ್ದ್ರಯ್ಯ ನೆಲ್ಲಜವಳ್ಳಿಯೊಳ್ಕಸವದಿತ್ಕರ್ಕ್ಕಳಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯ್ದು ಮ್ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೭-೯ ; 929). [?+ಪಳ್ಳಿ₁]

ನೆಲ್ಲಡಕು (ಕ್ರಿ). ಬತ್ತವನ್ನು ಪೇರಿಸು : ಪೊಂಗುನಿ ತಿರುನಾಳ್ಗಂ ನೆಲ್ಲಡ[ಪಾಠಾಂ.ಡು]ಕುವ ಹಿಂಗದೆ ಪೊನ್ನಾಂಬಲಕಂದೆಯ್ದುವ ಹರನಲ್ಲಿಗೆ ನೆಡಿಕೆ ಬಿಟ್ಟಿಗಳಾದವು ತಿರುನಾಳ್‌ಪೋವರ ತುಪ್ಪಿಗಳಾದವು (ತಿರುನಾ.ದೇ. ೨೧೭-೨೧). [ನೆಲ್+ಅಡಕು₁(<ಅಡುಕು)]

ನೆಲ್ಲರಳು (ನಾ). ಬತ್ತದ ಅರಳು ; ಲಾಜೆ : ಆಲಸಂದೆಯ ಗುಗ್ಗುರಿ ನೆಲ್ಲರಳು ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಜೇನುತುಪ್ಪ . . . ಅಪ್ಪವಿಧಾರ್ಚನೆವೆರಸು ಆ ಮನೆಗೆ ಮೂಡಲಾಗಿ ಮೂಱುಸಂಜೆ ಸಂಜೆಯೊಳು ತಾಂಬೂಲ ವಸ್ತ್ರ ಕಾಣಿಕೆಯಿಂ ಮಂತ್ರಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಮೂಱುದಿನ ಬಲಿಯಂ ಕೊಡಲು (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೨-೨) ; ಅಸನ ವದನಂ ಫಣಿಯ ನಿವಾಸದ ನೆಲ್ಲರಳ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ದರಿಪ್ಪ ಭಾಸದ ಮಧುವಿನ ಪಲಸಿನ ನಾಸದ ನಿಶ್ವಾಸಮೆನೆ ಹಯಂಗಳುಂ ಶುಭದಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೩-೧೯) ; ಬಾಯಿ ತಿಳಗಳಲ್ಲಿ ಹುತ್ತದ ಮಣ್ಣಿನ ನೆಲ್ಲರಳಿನ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಹಣ್ಣಿನ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಪರಿಮಳಗಳಸುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯುನಾಳೆ ಮಹಾವುತ್ತಮ (ಅಶ್ವವೈ. ೩-೧೯ ಟೀಕು). [ನೆಲ್+ಅರಳು₃(<ಅರಳ್₃)]

ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ₁, ನೆಲವತ್ತಿ₂, ನೆಲವರ್ತಿ, ನೇಲವತ್ತಿ, ನೇಲುವತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊನ್ನಾಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನ್ಯಾಮತಿ: ತನಗೆ ಪರಹಿತಮೆ ಹಿತಮೆಂದನು ಮಾನಿಸಿ ನೊಕ್ಕನೊಲ್ದು ಮಾಡಿಸೆ ವಿಶ್ವಾವನಿಯೊಳಗೆ ನೆಲ್ಲವತ್ತಿಯ ಜಿನ ಭವನಂ ರತುವಿಮಾನಮಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ಕುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೪೮; 1085?). **ನೆಲವತ್ತಿ₂** : ೧. ದಿವ್ಯಾಹಾರಮನಾಕಂಠಪ್ರಮಾಣಂಬರೆಗಂ ತಣಿಯುಂಡು ಬಱಿಕ್ಕೆ ಕರ್ಪೂರಸಮ್ಮಿಶ್ರಮಪ್ಪ ನೆಲವತ್ತಿಯಡಕೆಯ ಪೋಟ್ಗಳುಮಂ ಕೈಕೇವಿಡೆಲೆಯುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೭೮-೨೩) ; ಶ್ರೀಮದಗ್ರಹಾರಂ ನೆಲವತ್ತಿಯ ತುಱುವಂ ಬೆಳಗವತ್ತಿಯ ದೇಸೆಯಂ ಕೊಂಡು ಪೋದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾ. ೬೫-೨ ; 1125). **ನೆಲವರ್ತಿ** : ೨. ನೆಲ್ಲವತ್ತಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅಡಕೆ (?) : ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಸಿರ್ವರ್ಮಹಾಜನಂಗಳ್ ಐ(ಐ)ಕಮತ್ಯವಾಗಿದ್ದು ನೆಲವರ್ತಿಗೆ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಪನ್ನೊಂದ ಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೨-೩೩ ; 1224). **ನೇಲವತ್ತಿ** : ೧. ಅಡಸಿದ ಪಾರಿಜಾತಕದ ಕಪ್ಪುರವಳ್ಳಿಯ ನೇಲವತ್ತಿಯಾಯ್ದಡಕೆಯ ಭೀಮಸೇನಿಕದ ತಂಬುಲದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೫). **ನೇಲುವತ್ತಿ** : ೧. ಕಾಮವಿಕಾರೋತ್ಕರ್ಷಸಮಾಕರ್ಷಣ ನಿಮಿತ್ತಂ ಮಾಡಿದೌಷಧದ ಘುಟಿಕಾಪೇಟಿಕಂಗಳಿಂಬಂತಿರ್ದ ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದಿಂ ಪೊೞಲಿಸಿದ ನೇ[ಪಾಠಾಂ. ಮೇ]ಲುವತ್ತಿಯಾದಡಕೆಯ ಭಾಗಂ ಗಳಿಂದಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೧೧೮ ವ).

[?./ತೆಲು. ನೆಲವತ್ತಿ, ನೆಲವತಿ = ಅಡಕೆಯ ಹೋಳು]

ನೆಲ್ಲವರೆ (ನಾ). ಅವರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬದನೆ ಪಡವಲ . . . ನೆಲ್ಲವರೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೮) ; ನೆಲ್ಲವರೆ, ಗಿಣ್ಣು ನೆಲ್ಲವರೆ (ಮೈಟಿಗಿ. ೧೦-೧೭೮). [ನೆಲ್+ಅವರೆ₁]

ನೆಲ್ಲಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಟಿಗಿ. ೫೭-೧೧೨೪).
[ನೆಲ್+ಆನೆ?]

ನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯಾದ ಕಾಯಿ ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಆಮಲಕ : "ಧಾತ್ರೀ, ಆಮಳಕೀ, ಶಿವಾ—ಈ ೩ ನೆಲ್ಲಿ" (ಶಬ್ದಮ.೧೧೧-೪೭೪); ಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ನೆಲ್ಲಿಯುಮಂ

ದಂತಿಯುಮಂ ರಜನಿಯುಮನರೆದು ಪೂಸಿದೊಡೆ . . . ಭಗಂಧರಂ ಪ್ರಶಮಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೫೯) ; ಅರನೇಱಲ್ ತಾಱಿ ತುಂಬುರ್ ತದುಕಳಿಲೆಲವಂ ನೆಲ್ಲಿ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱಿಕೆ ತಱಿಯು ದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗರಿಕ. ೧-೬೨) ; ನಾರಿಕೇಳವೆ ಕೇಳು ನಾರಿಯು ಸಾರಬೋಧೆಯುನಾದರಿಸದವಿಚಾರಿಯಾದೆನು ನೆಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಯದು ಬದುಕು (ಬಸವು. ೪೫-೩೯) ; ನೆಲ್ಲಿ ನೇಱಲು ನಗರೆ ಕಡಸಿಗೆ ಕಲ್ಲರಳಿ ಕರ್ಪೂರ ಕದಳಿಗಳಿಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೯). **೨.** ಕೆಲವು ಅಂಕಿತನಾಮಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಬರುವ ಶಬ್ದ : ಆ ಗಣಪಂಣಗಳು ಆ ಪಾದಮೂಲಿ ವಿಷ್ಣುನೆಲ್ಲಿ ನಾರಣನೆಲ್ಲಿ ಕೇಶವನೆಲ್ಲಿ ಯಿವರುಗಳ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಪರಿಚ್ಛೇದವಾಗಿ ಮೂಳಿಯ ಹಣ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಮೂಲಪರಿಚ್ಛೇದವಾಗಿ ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಂಡ ಕ್ಷೇತ್ರದ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೬-೧೧ ; 1402).

ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್, ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿ = ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್ : "ವೃತ್ತಫಲಾ-ಬದನೆ, ವಿಸಾಸಿಕೆ, ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್" (ಓಷಧಿ. ೧೫೬) ; ತೋರ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಂ ಪಿರಿಯವಪ್ಪ ಮುತ್ತಿನ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮನೆಟಲಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೮ ವ) ; ನಾಲ್ವತ್ತೊಂಬತ್ತು ದಿನಕ್ಕೆ ಯವ್ವನಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ ಪ್ರಮಾಣದಿನಾಂತರಿತಾಹಾರಮಂ ಉಱದು ದೆಲ್ಲಂ ಪಿಂದಣ ಪರಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೬ ವ) ; ಕಡು ಸಣ್ಣನಂ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ . . . ತುಪ್ಪದೊಳು ಹುರಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೧೪) ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿ ಸಮುದ್ರದೊಳಗಣ ಉಪ್ಪು ಎತ್ತಣಿಂದೆತ್ತ ಸಂಬಂಧವಯ್ಯ (ಅಪಚಂ. ೧೫-೫೯) ; ಆ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯೆಂದರೆ ಆಶೆ (ಕಸರಿ. ೨೯). **ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರ** = ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯ ಮರ : "ತಿಷ್ಯಫಲಾ, ಆಮಲಕೀ, ಅಮೃತಾ, ವಯಸ್ಥಾ-ಈ ೪ ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮) ; ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರಂಗಳೋಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರಂ ತೋರ್ಪ ತೋರಗಾಯ್ಗಳ ಮೊತ್ತಂ . . . ಕಣ್ಗೆವುತಿರ್ಪುದತಿಶಯಸುಖಮಂ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೮೫) ; ಅಲ್ಲಿಂ ತೆಂಕಲು ಹೊಳೆಯ ದಡದ ಮೇಲಣ ಆಸಿಯ ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರನ ಒತ್ತಿನಲಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯೦-೩೨ ; 1407). **ನೆಲ್ಲಿಯ ಸೆಟ್ಟು** = ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು : ಅಣಲೆಯ ಕಾಯ್, ತಾಱಿಯ ಕಾಯ್, ನೆಲ್ಲಿಯ ಸೆಟ್ಟು ಈ ಮೂಱುಮನರೆದು ಕುಡಿವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೩೬ ಟೀಕೆ). **ನೆಲ್ಲಿಹಿಂಡಿ** = ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಟ್ಟಣಿ :(ಶಿ).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು.** ನೆಲ್ಲಿ ; **ಕೊಡ.** ನೆಲ್ಲಿಕೆ ; **ಪರ್ಜಿ.** ನೆಲ್ಲ ; **ಗೊಂಡಿ.** ನೆಲ್ಲಿ, ನಲ್ಲೀ ; **ಕುಇ.** ನೆಡಿ ; **ಕುವಿ.** ಲೆಲ್ಲಿ]

ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ನಾ). ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಫಲ : ಗಟ್ಟಿದುಪ್ಪು ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್ಗೆ ಸುಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಸುಗುಣಾನಿರುದ್ಧಗೆ ಕಪ್ಪುರಗಂಧಿ ಸೇರಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೫). **ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ** : "ಧಾತ್ರೀಫಲಂ-ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೧) ; ಪಚ್ಚೆತುತ್ಥ, ತಾರೆಕಾಯ ಬೀಜದ ತಿರುಳು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ ಬೀಜದ ತಿರುಳು, ಇವಿಷ್ಟನು . . . ಕಣ್ಣಿಗೆಚ್ಚಲು ಅತ್ಯಂತ ನೋವು ಸಹಿತವಾಗಿದ್ದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿವುದು ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೬೯) ; ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ 'ಸಿ' ಜೀವಾತು ಬಹಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು (ಅಡುಸಾ. ೬೪).

ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ತಾಟ = ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚಟ್ಟು : ಕಹಿಪಡುವಲು, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ತಾಟ, ನೆಲ್ಲೀಕಾಯಿ ತಾಟ . . . ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಗುಗ್ಗಳ ೧ ಚವಲಿಯ ತೂಕ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು (ಗೃಹವೈ. ೬೨). [ನೆಲ್ಲಿ + ಕಾಯ್$_4$]

ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ 'ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್' ನೋ.

ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಸರ (ನಾ). (ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ) ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರ : ಕಂಠಭೂಷಣಗಳು . . . ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಸರ, ಗೋದಿ ಸರ, ಜೋಳದ ಸರ, ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಸರ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಮಾಲೆ ಪದಕ ಇತ್ಯಾದಿ (ಕವಿಕೋ. I, ೮೨೧).

[ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ(<ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್) + ಸರ$_3$]

ನೆಲ್ಲಿಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಪರಮೇಸ್ವರ ಪಲ್ಲವಾಧಿರಾಜಂ . . . ಗಂಗಪೂರ ಮೂವತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಗುಣ್ಡಿ ಪನ್ನೆರಡುಮನಾಳುತ್ತು ×× (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೪-೧೪ ; ಸು.815).

[?]

ನೆಲ್ಲಿಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಣ್ಣಂದ ನೊಟಿಮ್ಬನ್ ಗಙ್ಗಱುಸಸಿರಮು ಆಳೆ ನೆಲ್ಲಿಗೆಱೆಯ ತುಱುಗೊಣ್ಡಲ್ಲಿ ತುಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿರೊಸಗರಲಯನ್ ಪೊಸಮೆಣ್ಡೆ ಸಗಮೇಱಿದನ್ (ಎಕ. IX (S), ಹೊಸಕೋ. ೯-೭ ; 875) ; ತಮ್ಮಣ್ಣನ ಕಲ್ಲ ನೆಲ್ಲಿಗೆಱೆಯಲಿ ಕಲ ನಿಗ್ರ್ನನ್ದಸೆಟ್ಟಿ ನಿಱಿಸಿದನ್ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೧೮-೧೨ ; 1010) ; ನೆಲ್ಲಿಗೆಱೆಯ ಕೆಱೆಗಂ ಕೊಟ್ಟ ಪೊಂ ಅಯ್ವತ್ತು ಏಟು ಗದ್ಯಾಣಂ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೦-೧೦ ; 1023).

[ನೆಲ್ಲಿ + ಕೆಱೆ]

ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು (ನಾ). ಬೀಜ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿ : ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು :– ಇದಂ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಹರಿಯುವುದು ನಿಲ್ಲುವುದು (ವೈವಿ. ೫) ; ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ತಾರೇಕಾಯಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ ಬೇರು . . . ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ಸಕಲವಾದ ರುಗ್ಭಾಹಸನ್ನಿಪಾತ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೬೦) ; ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸಿಗೆ ಬೇರು . . . ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಬೇವಿನ ಕಡ್ಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮದಿಂ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೫). **ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು** : ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ . . . ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು, ಕರ್ಪೂರದರಿಸಿನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲೋಧ್ರ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೭೮).

[ನೆಲ್ಲಿ + ಚಟ್ಟು$_1$(<ಚಟ್ಟ$_1$). / **ತಮಿ.** ನೆಲ್ಲಿಚ್ಚಾನ್ತು ; **ತುಳು.** ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟ್]

ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು 'ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು' ನೋ.

ನೆಲ್ಲಿಸರ (ನಾ). = ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಸರ : ಹರಳು ಕೆಚ್ಚಿದ ಪಟ್ಟೆ ಸರಗಿ ಪುತ್ಥಳಿ ನೆಲ್ಲಿಸರ ಚಿಂತಾಕ ಕಿರಿಪಿಲ್ಲಿ ಸುರಳಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪರಿಪರಿ ವಸ್ತುವ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು (ಜನಗೀ. ೪೪). [ನೆಲ್ಲಿ + ಸರ$_3$]

ನೆಲ್ಲು 'ನೆಲ್' ನೋ.

ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ ; ನೆಲ್ಲು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ : "ವಪ್ರಂ, ಕೇದಾರ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ—೩ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರು, ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬). [ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್) + ಗದ್ದೆ(<ಗಱೆ)]

ನೆಲ್ಲುಗೆಯ್ (ನಾ). = ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆ : ಶ್ರೀಮತ್(ದ್)ಬಾಪ್ಪವರಸ (ಸರ್) . . . ನನ್ದಿಕೇಸ(ಶ್ವ)ರಮು(ಮೂ) ನೆಲ್ಲುಗೆಯುವಂ ಕೊಟ್ಟ[ರು] (ಇಅ. X, ೧೦೪-೧೦ ; 934). [ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್) + ಕೆಯ್$_4$]

ನೆಲ್ಲುಮುಡಿ (ನಾ). = ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆ : ಪಾಮರಿಯರೂ . . . ನಡೆ ತಡಬಡಿಸುತ ನೆಲ್ಲು ಮುಡಿಗಳಿಗೆ ಇಳಿವ ಗಿಳಿಗಳನ್ನು ಸೋವುವ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಣುಗಳೂ ಪಾಂಥರ ಬಗೆಯನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ನಂಜುಂಡ.೧೨೫).

[ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್) + ಮುಡಿ$_5$]

ನೆಲ್ಲುಸುಲಿ (ಕ್ರಿ). ನೆಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆ ; ಬತ್ತ ಒಡೆದು ಅಕ್ಕಿ ಮಾಡು : ನೆಲ್ಲು ಸುಲಿಯುಲು . . . ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು (ನನ್ನಜೊ. ೩೯).

[ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್) + ಸುಲಿ$_1$]

ನೆಲ್ಲುಹೊಟ್ಟು (ನಾ). ಬತ್ತದ ಹೊಟ್ಟು : ನೆಲ್ಲುಹೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಲಿಂಗವು ಮಾರಣಕರವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯೨-೩೨).

[ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್)+ಹೊಟ್ಟು$_2$ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ನೆಲ್ಲೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೆಲ್ಲೂರ ಮಲೆಯರ ಕೞಿಯಮನ ಮಗ ಅಮ್ಮಣಗಾವುಣ್ಡನುಂ . . . ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಸಾಸನಮಂನ್ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೧-೯ ; 1012).

[ನೆಲ್ ?+ಊರು$_3$(<ಊರ್)]

ನೆಲ್ಲೆ 'ನೆಲ್ಲ' ನೋ.

ನೆಲ್ಲೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಬತ್ತ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು,—ಹುಟ್ಟು : ಬಿದಿರು ಸದ್ವಂಶವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರುವತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಬತ್ತವಾಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾಉದಯವೂ ಕೂಡ ಸುವಂಶದ ಪ್ರತಿಭಾ ಪರಿಪಾಕದ ಪರಮಾವಧಿಯೆನ್ನಬಹುದು. ಅದರಿಂದಲೇ ನೆಲ್ಲೊಗೆದ ಮೇಲೆ ಆ ಬಿದಿರ ಕಟ್ಟೆಯೇ ಹೋಗುವಂತೆ, ಆ ಮಹಾಕವಿಗಳ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಂಶವು ನಿಸ್ಸಂತತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಇ. ೬೫). [ನೆಲ್+ಒಗೆ$_1$]

ನೆಲ್ಲೋಗರ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಅನ್ನ : ನೆಲ್ಲೋಗರ ಕೆನೆವೊಸರ್ಪುಳಿಯಲ್ಲವನಲ್ಲವೆ ಸವಿಸವಿದಾನಂದಿಸು (ಪದೇಪು. ೨೭-೧೧); ಬೆಲ್ಲ ಗೆಣಸುಗಳುಂಟು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೀರುಂಟು ನೆಲ್ಲೋಗರುಂಟು ನೆಳಲುಂಟು ಕೞಿಕುಂಟೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲು ಉಂಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೨೫). [ನೆಲ್+ಓಗರ]

ನೆವ, ನೆಪ (ನಾ). **೧.** ಕಾರಣ ; ಹೇತು ; ನಿಮಿತ್ತ : ಪೞಗೆ ಮೇಣ್ ಪೊಗೞ್ಗೆ ಮೇಣ್ ನೆವಮಿಲ್ಲದೊಡಿಂತು ಕೈಗೞಿಯೆ ಬಗ್ಗಿಸುಗೆ ಮೇಣವರೆಲ್ಲರುಮಂತುಮಾನುಱಿವೆನಲ್ಲೆ ನೆಸಿತಾದೊಡಮೆಂಬುದು ಚಲ್ವ ಪಾಂಗಱಿಯ[ದ]ಂತಿದನಿಂತಿರೆ ಪೇೞ್ಗೆ ವಿಕಲ್ಪಮಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೬) ; ಆಕೆಯ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಪಾಪಕರ್ಮಜೀವಂ ನೆಲಸಿದೊಡೇನುಂ ನೆವಮಿಲ್ಲದೆ ಕಸವರಮೆಲ್ಲಂ ಕೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೧೦) ; ನೆಗೞ್ತೆ ಮಾಸೆ ನಣ್ಪಿನ ನೆವದಿಂದೆ ಪಾಂಡವರನೊಳವೊಕ್ಕೊಡೆ ನೀಮೆ ಪೇಸಿರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೮) ; ಒಳಗಣುಪತಾಪೋಪಶಮನಕೆ ಮಲಯರುಹ ಕರ್ಪುರದ ಶೀತಳ ಸಲಿಲದಿಂ ನನೆದಿದೞ ನೆವವಿರುಳಿನಿತು ಕಣ್ಮುಚ್ಚೆ (ಬಸವು. ೩-೧೮) ; ಆಸೆ ಬುರುಕಿಗೊಂದು ಕೂಸಿನ ನೆವ (ಗಾದೆ). 'ಪಿಳ್ಳೆನೆವ' ಪರಾ. **೨.** ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ ನಟನೆ,—ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆಯ ಕಾರಣ—,ಸಬೂಬು : ಬೇಂಟೆಯ ನೆವದಿಂ ಬಂದು ದ್ವೈತವನದ ಕೆಲದ ನಂದನವನದೊಳ್ ಪಾಂಡವರ್ಗೆ ಸಮೀಪಮಾಗೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೨ ಪ) ; ಚೀ ಜಪಮೆಣಿಸುವ ನೆವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ದಿಂದಂ ನೃಪ ತದ್ಗುಣಗಣಮನೀಗಳೆಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೬) ; ಅನುಜೆಯನಿತ್ತು ನರಂಗೆ . . . ತಾನಾತನ ರಥಮನೆಸಗಿ ಧರ್ಮಜನನುಜನ ನೆವದಿಂದಮರಸುಗೆಯ್ವಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೨) ; ಹೋಮದ ನೆವ [ಪಾಠಾಂ. ನೇಮ]ದಲ್ಲಿ ಹೋತನ ತಿಂಬ ಅನಾಮಿಕರೊಡನಾಡಿ ಗೆಲುವುದೇನು (ಬಸವ. ೫೭೮) ; ರಾಯ ಕುರುಪತಿ . . . ವಿಪಿನಕೆ ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯ ನೆವದಲೈತಂದ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೬ ಸೂಚನೆ). **೩.** ಕಪಟ ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: "ಕೈತವಂ, ಕಪಟಂ ... ವ್ಯಪದೇಶಃ—ಈ ೧೦ ನೆವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೨೪) ; ಹಿಂದೆ ಜಂಗಮವೇಷಮಂ ನೆವದಿಂದೆ ಧರಿಸಿದ್ದುದ ನಱಿದು ಸಿಗ್ಗೊಂದಿ (ಬಸವು. ೩೯-೧೯) ; ನೆವದ ನೆಲೆವೀಡು ಕುಹಕದ ಕೊಟಾರಂ ಪೊಸಬಗೆಯ ಚದುರ ಚಾವಡಿ . . . ಎನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಮನೋವಿಸ್ಮಯಂ ಸ್ಮರಪ್ರಿಯಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಚೆಬವು. ೧೦-೯) ; ಎನ್ನೊಳು ನೆವಮಿನಿತಿಲ್ಲದೆಱಕಗೂಡಿ ಮನ್ನಿಸಿ ನುಡಿದಳಿಂತೆಂದು (ತುದಿಬ. ೧-೨೮). **೪.** ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ ; ಹಂಚಿಕೆ : ಈ ನೆವದಿಂದಂ ನಮ್ಮಂ ತಾನಾರಯ್ಯಲ್ಕೆ ಬಗೆವನಲ್ಲದೊಡೊಳಪೊಕ್ಕಾ ನೃಪನ ಮಂತ್ರಿ ಮಂತ್ರ ವಿಧಾನದಿನುಯ್ಯಲ್ಕೆ ನಮ್ಮನೊಡರಿಪನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು.೨-೩೪); ಎನಗಂ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲದಿದಿರ್ದೊಡಂ . . . ಏನಾನುಮೊಂದು ನೆವಂ ಮಾಡಿ ಮಹೋತ್ಕಟಿತ್ವದೆ ದಿಟಂ ಬಂದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೬೨) ; ಅಲ್ಲಿ ಪಲವು ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಿರ್ಪುದುಮೊಂದು ಬಕಂ ಕಂಡು ತಾನೊಂದು ನೆವದಿಂದಾ ಮೀನ್ಗಳಂ ತಿಂದು ಕಾಲಮಂ ಕಳೆವೆನೆಂದು ತಪೋರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೫೩-೬) ; ತರಳನಿವನದ್ವೈತಕಲೆಯಲಿ ಪರಿಣತನು ತಾನಲ್ಲ ನೆವದಿಂ ನರನ ಬೋಧಿಸಬೇಕೆನುತ ನುಡಿಸಿದನು ಫಲುಗುಣನ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೨). **೫.** ದೋಷಾರೋಪಣೆ; (ಸುಳ್ಳಾಗಿ) ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು : ಅಂತು ಲಬ್ಧೋಪಾಯೆಯಪ್ಪ ವಣಿಗೀಶಜಾಯೆ ಚಂದನೆಯನೇನಾನುಮೊಂದು ಪೊಲ್ಲಮೆಯನಿಲ್ಲದುದನುದ್ಭವಿಸಿ ನೆವದಿಂ ಶೃಂಖಳಾಬಂಧನೆಯಂ ಮಾಡಿ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೫೪ ಪ). **೬.** ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾಮ್ಯ : ದರಹಾಸವಿಭಾಸಿತವಕ್ತ್ರಶೋಭೆಯ ನೆವದಿಂದೆ ಚಂದ್ರವಳಯಂ ತಳೆದತ್ತನಿಶಂ ದ್ವಿರೂಪಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೫). **೭.** ವಿಧ ; ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : ಅಸುಹೃತ್ಕರಿಯಂ ಹಲಿ ದಳಿಯಿಸುವಂದುಚ್ಚಳಿಸಿ ಪುದಿದ ನೆತ್ತರ ಕೆಂಪಾಗಸದೊಳ್ ತೋಱುವುದಿನ್ನುಂ ಕಿಸುಸಂಜೆಯ ನೆವದೆ ದಿನದ ರಾತ್ರಿಯ ಪುಗಿಲೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೮-೪೪) ; ಸಟೆಗಳಿಂ ದಿಟಗಳಿಂದಾವನೊಳಗಾದೊಡಂ ಅಟಮಟದೊಳಾವ ನೆವದಿಂದಲಾರಾದೊಡಂ ಆವ ಪರಿಯಲಿ ಭಜಿಸಲೀವನಮಳತ್ವಮಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೧-೨೪); ತಿರುಗಿ ಜಂಗಮವತ್ತ ಹೋದನು ಮರಳಿ ಕಾಣೆವು ನಾವವರನೀ ಪರಿಯ ನೆವವಂತಾಗಲಾಪುದಲಾ ಅದೆಂತೆನಲು (ಬಸವು. ೩೫-೪೮) ; ನಾವೀಯವನಿಯೊಡೆತನವುಳಿದು ರಾಜಋಷಿತ್ವಮಂ ವಹಿಸೀ ನೆವದಿ ಚರಿಸುವೆವಿಲ್ಲಿ (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೯). **೮.** ವ್ಯಾಜ; ರೂಪಾಂತರ; ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸ: ನಗೆಯೆಂಬ ನೆವದೆ ಬೆಳಗೀ ಮೊಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ತಿಂಗಳೊಳಗೆಸೆದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಯುಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಮೆನೆ ತದ್ವ್ಯಾಜಂ (ಕವಿರಾ.೩-೨೬); ತೊಳಗುವ ಪಾರಿಜಾತದಲಗೊಂಚಲಿನೊಪ್ಪುವ ಕರ್ಣಪೂರಮಂ ಕಳೆದೊಡಮಲ್ಲಿ ಸಂಗಮಿಸಿ ಪೋಗದ ಕಂಪನುಣಲ್ಕೆ ಕರ್ಣದತ್ತೆಳಸಿ ಜಿನುಂಗುತಿರ್ಪ ನೆವದಿಂ ಸ್ಮರಮಂತ್ರಮನೋದುವಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪಳಿಸಂಕುಳಂ ನೆನೆಯಿಸಿತ್ತು ಸಿತೋತ್ಪಳಕರ್ಣಪೂರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೩೩); ಜಳದಾಧ್ವಂ ಸ್ವರ್ಧುನೀಫೇನದ ನೆವದೆ ಪೆಱುತ್ತಿರ್ದುದೋ ತಾನದಭ್ರಾಮಳಶುಭ್ರಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೫೨) ; ಒಂದು ವಸ್ತುರೂಪಮನಪಲಪಿಸುವುದೆನೆ ವ್ಯಾಜ್ಯಂ ನೆವಂ ಎಂಬಿವು ಮುಂತಾದ ಪದಂಗಳಿಂ ಪೇೞ್ಯದು ಕೈತವಾಪಹ್ನುತಿಯೆನಿಪುದು (ಅಪ್ರತಿ.೪೯-೩೪). **ನೆಪ : ೧.** ನಿನ್ನ ನೆಪದಿ ಮನದಲೊಂದು ಕಿಚ್ಚು ಉರಿಯುತಿರುವುದು (ಕವಿಸೋ.೨೯-೫). **೨.** ಮೋದಕ ನೇವೇದ್ಯವನಣೆಗೈಯೆ ನೆಪವೇನಂ ಪೇಳಲಿ ನಾನರಿಯೆ (ಗಣೇಶ. ೩-೫೬); ಅದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ನೆಪ. ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕೇಳಿಸದ ಹಾಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೇಳಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಶಾಲಿಮ. ೧೯). **೮.** ಸುದತಿಯರ ಮೃದುಪದಾಲಕ್ತಕರಸವಿಸರಮಂ ತಳಿರ ಬೆಳಗೆಂಬ ನೆಪ[ಪಾಠಾಂ.ವ]ದಿಂ ಮಗುಱುಗುಟ್ವಂತೆ ಕೆಂಕಮಾದ ಕಂಕೆಲ್ಲೀವಲ್ಲರಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ಪ).

ನೆವನೆವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇಡಿದಡರೆ ಕಾಯ್ತು ಚೂತಮನಡಸಿ ಸಿಡಿಲ್ಪೊಯ್ದುದೆನಿಸೆ ನೆವನೆವದಿಂದೆನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿದರುಂ ತಂದೆಯುಮಡಗಿರ್ದರ್ ಖಳಕೃತಾಂತದಂತಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪) ; ತವಿಸುತಿರೆ ತಪದೊಳೊಡಲಂ ನೆವನೆವದಿಂ ಶಾಂತಿ ಮಾಡೆ ಬೇತಾಳಂ ಮೂಡುವ ತೆಱದಿನಂತರಾಯಂ ಸಮನಿಸುಗುಂ ಪುಣ್ಯಹೀನನಪ್ಪಂಗೆಂತುಂ (ಸಮಪ. ೪-೪೧) ಧರ್ಮಮನೇಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಕರ್ಮದಿ ನೆವನೆವದಿನಡಸುಗುಂ ಕಡುದುಃಖಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೬). **ನೆಪ ಮಾತ್ರ** = ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ; ನಿಮಿತ್ತ

ಮಾತ್ರ: ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಉಳಿದಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನೀವರಿಯಿರಾ ? (ಶ್ರೀರಾಯ. ೬೬). **ನೆವ ಮಾಡು, ನೆಪ ಮಾಡು** = ೧. ನಿಮಿತ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿಸು : ಆ ಕೃಷ್ಣನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ನೆವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಒಾಧರಾದ ಸುಯೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸುವನು (ಕೃಪಾಳು. ೧೧೮). **೨. ನೆಪ ತೆಗೆ; ನೆವ ಹೂಡು** : ಪ್ರತಿಸಲ ಬಂದಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದೂ ಆ ಕರೆಯನ್ನು ಏನಾದರೊಂದು ನೆಪ ಮಾಡಿ ನಾನು ತಪ್ಪಿಸುವುದೂ ಅಷ್ಟೇ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಚಂದಕೋ. ೧೧). **ನೆವ ಹೂಡು, ನೆಪ ಹೂಡು** = ತೋರಿಕೆಯ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಹೂಡು ; ನೆಪವೊಡ್ಡು : ಈಗಂತೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಸ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ನೆವ ಹೂಡು. ಮುಂದೆ ನೋಡಿದರಾಯಿತು (ಕೊತಲಾ. ೪೪) ; ತನ್ನ ಕೋಣೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವುದೋ ನೆಪ ಹೂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೩೦) ; ಆ ಬಂದರಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು ಗಾಳಿಯು ಹೊಡೆತದಿಂದ ಹಡಗು ತಪ್ಪುಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ನೆಪ ಹೂಡಿ ಹಡಗನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಸ. II, ೧೪೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಪ, ನೀಪ ; ತೆಲು. ನೆವ, ನೆಪ./ಸಂ. ನಿಭ./ಪ್ರಾ. ಣಿಹ]

ನೆವಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾರಣವಾಗು ; ನಿಮಿತ್ತವಾಗು : ಎಯ್ದೆ ಬೇರ್ವರಿದ ಪಗೆಯುಂ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟನ್ನ ಪುಯ್ಯಿನ ಬನ್ನಮುಂ ಪಿರಿದದೆ ನೆವಂಗೊಂಡಾನಿಂದಿಲ್ಲಿ ನೀಗದೆ ಮಾಣ್ಬೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೯). **೨. ನೆಪವೊಡ್ಡು ; ನೆಪ ತೆಗೆ** : ಮನೋರಮಣಿಪರ್ವ ಮಣಿಭವನಮಂ ಸಾರ್ವಲ್ಲಿ ನೆವಂಗೊಂಡು ಕೆಳದಿಯರ್ಕೊಲಂಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೪ ವ).

[ನೆವ+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ನೆವಂಗೊಳ್ ೨ : ಮುಬಡ ಕಾಮಕಾರ್ಪಣ್ಯಮುಮಂ ದೃಷ್ಟಿಯ ದೈನ್ಯಮುಮನಱಿದು ಏನಾನುಮೊಂದು ನೆವಂಬಡೆದೆದ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ನೆವದಿಂದೋಲಗದಿಂದೆದ್ದು, ನೆವಂಬಿಡಿದು ಓಲಗದಿಂದೆದ್ದು] ಪುತ್ರವಿವಾಹಚಿಂತಾಸಕ್ತನಾಗಿ . . . ಇಂತೆಂದಂ (ನಂಜರ. ೪-೧೩).   [ನೆವ+ಪಡೆ$_1$]

ನೆವಣೆ 'ನೇವಣೆ' ನೋ.

ನೆವಳೆ 'ನೇವಳೆ' ನೋ.

ನೆವತೆಗೆ, ನೆಪತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಪ ಹೇಳು ; ಸಬೂಬು ಹೇಳು : ಸುಮ್ಮನೆ ನೆವತೆಗೆಯಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ನೆಪತೆಗೆ** : ೨. ಕಾರಣವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು ; ನೆಪವೊಡ್ಡು : ಬೇಕೆಂದು ನೆಪತೆಗೆದು ಜಗಳವಾಡಿ . . . ಗೋಳುಹುಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹು. ೧೦).   [ನೆವ+ತೆಗೆ$_1$]

ನೆವನ, ನೆವನು (ನಾ). ೧. ಕಾರಣ ; ಹೇತು ; ನಿಮಿತ್ತ : ಮುಂದೆ ಮಿಗಗೊಂದಣವ ತೋಱಿ ಕಚ್ಚೀತು ಪುಲಿಯೆಂದು ಪದಱಿಸಲಾಯು ಕೀರಿ ಬರಲಾ ನೆವನದಿಂದ ಧರಣಿಗೆ ಬಿದ್ದು ನುಡಿಯಲ್ಕೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨೧-೨೨) ; ಏನಾನು ನೆವದಿಂದ ತಾನೆ ಬಪ್ಪುದು ಸಿರಿಯು . . . ಏನಾನು ನೆವನದಲಿ ತಾನೆ ಪೋಪುದು ಸಿರಿಯು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮೮); **೨.** ಉದ್ದೇಶ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ವೇದಾಂತಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ನೆವನದಿಂದ ಅತ್ತ ನೋಡಿದರು (ಕನಕ. ೪೦). **೩.** ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ ಕಾರಣ ; ಸಬೂಬು : ಕೆಲವರು ಕುಡಿತದಿಂದಾಗಿ . . . ಏನಾದರೂ ನೆವನ ಹಿಡಿದು ಜಗಳವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಕ್ತರೂ. ೩೪) ; ಏನೇನೋ ನೆವನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಬರಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬರೆದಳು(ಗಾರಕ. ೧೦). **ನೆವನು** : ೧. "ವ್ಯವಧಾನಮುಪವಾರಣಂ ತಿರೋಧಾನಮೆನೆ ನೆವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೩) ; ಇದು ಮಹೀಮಂಡಲದ ಭಾರವನೊದೆಯಲಾದ ವಿಲಾಸ

[illegible]

ಗೋಮುಖಿಯು ನೋಂಪಿಯೆನಿಪ್ಪ ನೆವವಿಟ್ಟು . . . ನಂದನನಾ ವಹಿಲದಲಿ ಕರೆಸಿ ಬಂದೆಜಿಗಿದನು ಹರುಷದಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೩). **೩.** ಸಂಚು ಹೂಡು ; ಉಪಾಯ ಮಾಡು : ನಾನಾದೇಶಿಗಳುಮಪ್ಪ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳುಮಂ ನೆವವಿಟ್ಟು ಕವರ್ದುಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವಾಹನಂಗಳಂ ತನ್ನೊಡನಾಡಿಗಳಪ್ಪ ಭಂಡಮಂಡಲಿಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೨೮-೧೩). **ನೆವಮಿಡು : ೪.** ಹೊಂಚು ಹಾಕು : ಜಗದ ಮೃಗಮೆಲ್ಲಮಂ ಜವನೆ ನೆವಮಿಟ್ಟು ನುಂಗಲುಂ ನೊಣೆಯಲುಂ ಪುಟ್ಟಿದಂತಪ್ಪ ಮಹಾದ್ಭುತಮನಭೂತಪೂರ್ವಮಂ ರುದ್ರನ ಭದ್ರವೃಷಭನನಿನಿಸನುಕರಿಸುವುದುಮಂ ಕಂಡೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೪೬-೧೧). **೫.** ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು; ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸು : ಭದ್ರಂಗೆ ಕುಡಲ್ವೇಡಿರ್ದ ಕೂಸನೆನಗೆ ಮದುವೆಯಾಗೆಂಬುದುಂ ಭದ್ರನುಂ ನಂದಂಗೆಂದು ಬಳೆದ ಕೂಸನೆಗೆ ಮೊಱೆಯಲ್ಲಳೆಂದಿರ್ದರುಮೋರೋರ್ವರ ಮೇಲೆ ನೆವಮಿಟ್ಟು ಮಾಣ್ಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೨ ವ). [ನೆವ + ಇಡು$_1$]

ನೆವಹೇಳು, ನೆಪಹೇಳು (ಕ್ರಿ). ತೋರಿಕೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳು ; ಸಬೂಬು ಕೊಡು : ಇಂದಿವನು ನೆವಹೇಳಿ ಹೋದೊಡಾನುಳಿದಿರೆನು ನೊಂದು ಬಳಲಿದೆನೆನಿತೊ ಸೈಸೆನಿನ್ನು (ವಿಜಗೀ. ೨೭-೧೯) ; 'ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬೇಕಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ಪತ್ರಿಕೆಗಳೂ ಸಿಗುವವಲ್ಲ !' ಎಂದು ನೆವಹೇಳುವನು (ದಾಸಹು. ೭೩). **ನೆಪಹೇಳು :** ರಮೇಶ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತಾಡಿ ಬರುವೆನೆಂದು ನೆಪಹೇಳಿ ಹೊರಟ (ನಡೆದಾ. II,೯೬೭).
[ನೆವ + ಹೇಳು(<ಪೇೞ್)]

ನೆವೇಸಣ 'ನಿವೇಶಣ' ನೋ.

ನೆಶ್ಯ 'ನಶ್ಯ$_1$' ನೋ.

ನೆಸ ? (ನಾ). (?) : ಆಯಾಮಂ ಪದಿನೆಂಟು ಬಟ್ಟು ನೆಸವುಂ ತಾನಿರ್ಪಿನಂ ತೋರಮುಂ ಬೀಯುಂದಟ್ಟಿದ ರೋಮವಿಲ್ಲದ ನರಂ ಕಾಣಲ್ಕಿನಿತಿಲ್ಲದಾ [ಸ್ತ್ರೀ]ಯಂ ಕೈವಿಡಿವಂಗೆ ಮಾಳ್ಪೆರ್ದವರಂ ಗೂಢಾಸ್ಥಿಪರ್ವಂಗಳಾ ಗೇಯಂಗಳ್ ಸೆರೆಯುಂ ನವಿರ್ ನೆಗೆಯದಾ ತೋಳ್ಗಳ್ ಸುಖಂಗಳ್ ವಲಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೩-೨೩) ; "ಕಾಂತಿ" (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ಕೋಶ). [?]

ನೆಸಣ 'ನಿವೇಶಣ' ನೋ.

ನೆಸರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಿಚುಮಂದ ನೆಸರೆ ಬಲುಕುಣಿಕೆ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆ ಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [?]

ನೆಸಲು (ನಾ). ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ : ನೆಸಲು ಕೊಟ್ಟ ನಾಯಿ ನೊಸಲು ನೆಕ್ಕಿದಂತೆ (ಗಾದೆ). [ನೆಸೆ$_2$(<ನಸೆ$_1$) + -ಅಲು (<-ಅಲ್$_2$)]

ನೆಸೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಏಳು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಇಱುಂಪೆ ಊಱಲು ನೋಡುತಿರ್ದವ್ವ ಗಂಡೆ ನೆಸೆದುದೊ ನೊಂದು ಚುಳ್ಳನುರಿದುದೊ ತಂದೆ ಬೆಂದೆ ನಾಂ ಬೆಂದೆ ನಾನಿಲ್ಲೀಗಳೆಲೆ ತಂದೆ ವೆನುತೆ (ರುದ್ರರ. ದೇ.೨೦೪-೩). **೨.** ಎತ್ತು ; ಎತ್ತರಿಸು ; ಎಬ್ಬಿಸು : ಕಟ್ಟದಿರೊಳೊಂದು ಚಟಕೆ ನೀಡದೊಳಿರ್ದುಂ ಕಿಱುಮಱಿಯಂ . . . ಕೊಕ್ಕಿಂ ಮೆಲ್ಲ ವ್ವುಟಿ ನೊಸೆದು ನೆಸೆದುಂ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ವುದಂ ನಟ್ಟಾಲಿಯೊಳಭೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಬಯಕೆಯಿಂ ಜಾನಕಿ ಸಖಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೩). **೩.** ನೀಡು ; ಚಾಚು : ಮಲಹರನ ನಡುವೊಂದೆಸೆಗೆ ಒಲಿದೊಲಿದು ಕೊಂಡಿದೆ ಕೈಗಳುಂ ಕೆಲಕೆಲಕೆ ನೆಸೆದುಱುಗಿದವು . . . ಕೊರಳುಂ ನುಲಿದು ಬಿಗಿಯಿತ್ತು (ಬಸವು. ೧೭-೨). **೪.** ನಿಗುರು ; ನಿಮಿರು ; ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು : ಕುಡಿವಾಲಂ ನೆಸೆದಿರೆ . . . ಮೃಗತತಿಯಂ ಬೆಂಬಿಡದೆಱಗುತೆ ಪೊಯ್ದು ಕೆಡಪಿದವು ಜಾಯಿಲಗಳ್ (ಯಾದಚಂ. ೪-೫೪) ; ಮೇಂಗೊರಲ ನವಿರೋಳಿ ನೆಸೆಯೆ . . .ಛೀಕರಂಗಳಾಗಿರ್ಪ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳ ಗಡಣಂಗಳೊಳಂ (ಮಂರಾಚ. ೮-೨೪ ವ). **೫.** ಜಿಗಿ ; ಹಾರು ; ಚಿಮ್ಮು : (ಕ). **೬.** ಉಬ್ಬು ; ಮೆರೆ (?) : ಮದದಿಂ ನೆಸೆದು ನಾನಾ ಭವಭಯಂಗಳ ನುಸುಳಿ ಬರುತಿಪ್ಪವನು ತಾನೇ ಸ್ವಪ್ನಕಲ್ಪಿತನು (ಸದ್ಗುರು. ೪-೧೦). **೭.** ಕುಪ್ಪರಿಸು ; ಕೆಳಗೆ ಬೀಳು (?) : ಉಸುರ ಹಿಡಿದುಬ್ಬರಿಸುತುಬ್ಬಿಸಿ ಕುಸಿದು ನೆಸೆಯಲ್ಕದಱ ದೆಸೆಯಿಂ ಮಸುಳಿಸುವುದೇ ಮಾಯೆ (ಸದ್ಗುರು. ೧-೧೬) ; ಹಸಿಯದೆ ಹುಸಿಯದೆ ಕುಸಿಯದೆ ನೆಸೆಯದೆ ಹಸಗೆಡವಖಿಳರೊಳಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಮಸುಳಿದುದ್ರೇಕಿಸದೆ . . . ಮನಸ್ಸಂಸಾರದ ಬೆಸುಗೆಯುಳಿದು ಸುಳಿಯುತ್ತಿಹನಿಳೆಯೊಳು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೬-೨೦) .

ನೆಸನೆಸೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಟಕ್ಕನೆ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಗರಿಸಿದಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹಳು ಮುರಿಯುವಂತೆ ನೆಸೆನೆಸೆದು ಬಂದು . . . ಅವನ ಬಾಯನ್ನೆ ನೆಕ್ಕಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ! (ಮಲೆಮ. ೧೪೮). **ನೆಸ್ತಾಟ** = (ಕೋಪದಿಂದ) ಹಾರಾಡುವುದು ; ಎಗರಾಡುವುದು : ನೆಸ್ತಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಸ್ತಾಟ ಹೆಚ್ಚಿತು(ಗಾದೆ). **ನೆಸ್ತಾಡು** = ಹಾರಾಡು; ಎಗರಾಡು:(ಕ). 'ನೆಗೆ$_1$' ಪರಾ. [?]

ನೆಸೆ$_2$ 'ನಸೆ$_1$' ನೋ.

ನೆಳದಾಳ 'ನೆಲದಾಳ' ನೋ.

ನೆಳಲ್ 'ನೆಟಿಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆಳಲಂಚೆ 'ನೆಟಿಲಂಚೆ' ನೋ.

ನೆಳಲಂಚೆಕಾಱ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬೊಂಬೆಯ) ನೆರಳಿನ ಆಟವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು : "ಶೋ[ಶಾ]ಭಿಕಃ = ಶೋಭಿಕ ನೆಂಬೊಂ, ನೆಳಲಂಚೆಕಾಱಂ" (ಶೋ[ಶಾ]ಭಿಕಃ ಕ್ಷಪಾಯಾಂ ಕಾಂಡಪಟಾವರಣೇನ ನಾನಾ ರೂಪದರ್ಶೀ) (ಶೀತಿವಾ. ೧೩-೧೮).
[ನೆಳಲ್ (<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ಅಂಚೆ$_4$ + -ಕಾಱ]

ನೆಳಲಪಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ . . . ನೆಳಲಪಾಣೆಯ ಬಣ್ಣದ ಕಣದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪ ವ). [?]

ನೆಳಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆರಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ತಡೆಯರಿಯದೆ ಹರಿಯುವ ಗಗನತಲಂ ನಿನ್ನೊಡೆತನದ ಪತಾಕೆಯೊಲು ವಲಂ ನೆಳಲಿಸಿ ಹೊದಿವುದು ವಸುಮತಿಯಗಲಂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನು (೧೪ವಿಂ. ೨೫-೫).
[ನೆಳಲ್ (<ನೆಟಿಲ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ನೆಳಲು$_1$ 'ನೆಟಿಲ್$_1$' ನೋ.

ನೆಳಲು$_2$ 'ನೇಟಿಲ್' ನೋ.

ನೆಳಲುಗತ್ತರಿ (ನಾ). (?) : ಘನ ನೆಳಲುಗತ್ತರಿಯ ಪಾಪಿಯ ಕೂಸಿನ ಕುದಿವ ಕೂಪದ ಕಮ್ಮರಿಯ . . . ತಾಣಂಗಳಂ ತೋಱಿದಂ ಭೈರವಂ ಸಿದ್ಧಪತಿಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೧) ; ಸುತ್ತಣ ಬಿಲದ್ವಾರಮಂ ಪುಗುತ ಘನ ನೆಳಲುಗತ್ತರಿಯನೆಡಪುತ್ತ ವಜ್ರಲೇಪವನು ತುಡುಕುತ್ತ ನಡೆದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೮) ; ನೆಳಲುಗತ್ತರಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಟ ಹೊಳ್ವಾಡುತಿಹ ಲಲನೆಯರ ನಂಬಿ ಶಿವಸುಖವನಱಿಯದಿಹ ಮಲದೇಹಿಗೆತ್ತಣದು ನಿತ್ಯ (ಗುರುಬೋ. ೧-೧೨೦). 'ಕತ್ತರಿಪಾಣೆ' ಪರಾ. [?]

ನೆಳಲುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ನೆರಳನ್ನು ಕಾಣು ; ಛಾಯೆಯನ್ನು ಕಾಣು : ನೆಳಲುಗಂಡವ್ವಳಿಸುವುದು ಸುಂಡಿಲನು ತೂಗಾಡುವುದು . . . ನೆಲಕೆ ಕಿವಿಯನು ಜೋಲುಬಿಡುವುದು ಬಲುಕಣೆಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೭).
[ನೆಳಲು$_1$(<ನೆಟಿಲ್$_1$) + ಕಾಣು(<ಕಾಣ್)]

ನೆಳಲುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಛಾಯೆ ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನೆರಳಿಲ್ಲವಾಗು : ಒಲವು ಮಿಗೆ ಲಲಿತಾರ್ಘಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯನರ್ಪಿಸಿ ನಾಯ ಕಾಲಂ ತೊಳೆದ ತೆಱದಿಂ ಭಿನ್ನಕುಂಭದೊಳೆಱೆದುದಕದಂತೆ ನೆಳಲುಗೆಟ್ಟ ಮಹೀಜದಂತು ಜ್ವಳಿಪ ಲಿಂಗಪರಾಙ್ಮುಖರನಾಗಳು ಭಜಿಸಿ ಭವಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗ ದೆಂತಿಹನು (ಬಸವು. ೬೦-೫೧). [ನೆಳಲು$_1$ (<ನೆೞಲ್$_1$)+ಕೆಡು$_1$]

ನೆಳಲುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆರಳನ್ನು ಸೇರು : ತೆಗೆದುದಗ್ಗದ ತಂಪು ನದಿ ಸರಸಿಗಳ ತಡಿಯಲಿ ಹಜ್ಜೆಯಾದುದು ಹಗಲು ಹಂಸೆಯು ನೆಳಲು ಗೊಂಡದು ಬಯಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಗಲು ಹಾವಸೆ ಹರಿದು ಹೊಕ್ಕರಿಸಿದುದು] ಹಿಮಜಲವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೫-೫). [ನೆಳಲು$_1$(<ನೆೞಲ್$_1$)+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಳಲುಮರ 'ನೆಳಲುವರ' ನೋ.

ನೆಳಲುವರ, ನೆಳಲುಮರ (ನಾ). ನೆರಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮರ : ತಳಿರುಗಳ ತೋರಣದ ಗುಡಿಗಳ ನೆಳಲುವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ರಗಳ ತಿಂಥಿಣಿಯ ಶೀತಳ ತರುಚ್ಛಾಯೆಯಲಿ ಮೆಱೆವಾ ಪುರವರವ ಕಂಡ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೩೬-೩೦). **ನೆಳಲುಮರ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನೆಳಲು$_1$ (<ನೆೞಲ್$_1$)+ಮರ$_1$]

ನೆಳಲ್ಕವಿ (ಕ್ರಿ). ನೆರಳು ಪಸರಿಸು,—ಮುಸುಕು ; ಛಾಯೆ ಹರಡಿ ಕೊಳ್ಳು : ತಳಿರ್ದುಱುಗಿದೆಳಮಾವುಗಳ ನೆಳಲ್ಕವಿದ ನಿರ್ಮಲ ಪುಳಿನ ತಳದಿಂ . . . ನಳಿನೋತ್ಪಲಪ್ರಕರಶೋಭಿತಸರೋವರಂಗಳ ರಮ್ಯ ಸೋಪಾನದಿಂದೆ ತದ್ರಾಜಕೇಳೀವನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೪೫). [ನೆಳಲ್ (<ನೆೞಲ್$_1$)+ಕವಿ$_1$]

ನೆಳವು (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ(?) : ನೆಳವರಿಯದಜ್ಞಾನಮುಂ ನಳಿವಳಿಪ ಸಂಶಯುಮುಂ ಸ್ವಭಾವವ ತಿಳಿಯದಿಹ ವಿಪರೀತ ಭಾವನ ಸಹಿತ ಮೂವಿಧವೂ ಬೆಳವಿಗೆಯು ವಿಘ್ನತ್ರಯಂಗಳಿನೊಳವರಿದು ಶೃತದೃಷ್ಟದಿಂದವೆ ಕಳಚಿ ನಿಂದ ವಿವೇಕಿಗಳೆ ಸಚ್ಛಿಷ್ಯರವರೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೪). ೨. ಪರಿಚಯ : ತಾನು ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮ ನಲ್ಲೆಂಬಾ ನೆಳವದಜ್ಞಾನವೆನಿಪುದು ಮೇಣಹುದೊ ತಾನಲ್ಲವೊಯೆಂಬಳವೆ ಸಂಶಯುವೂ ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮಮದಹುದು ಮುನ್ನಿನ ಹೀನಗುಣ ಬಿಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬನುಮಾನವೇ ವಿಪರೀತಭಾವನವೆನಿಸುತಿಹದೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೫). ೩. ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿಯತಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ : ಹಲ್ಲೂ, ಕೂದಲೂ, ಉಗುರೂ, ಮನುಷ್ಯರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನೆಳವುಗಳು ತಪ್ಪಿದರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದೇ ಹೋಗುವರು. ಕಾಗಿ, ಕುತ್ಸಿತ, ಪುರುಷ ಸಮೂಹ, ಮೃಗ ಮುಂತಾದವುಗಳು ತಮ್ಮ ನೆಳವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಲಾರದೆ . . . ಅಲ್ಲೆ ತೀರಿಹೋಗುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೩೬). [←**ತೆಲು.** ನೆಳವು]

ನೆಳಿಲ್ 'ನೆೞಲ್' ನೋ.

ನೆಳ್ಕನೆ 'ನೆಟ್ಕನೆ' ನೋ.

ನೆಳ್ಕು 'ನೆಟ್ಕು' ನೋ.

ನೆಳ್ಗು 'ನಱುಂಕು' ನೋ.

ನೆಳ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಗಜೆಯ ಮೋಟೆಯ ನೆಳ್ಪಿಸಿ ಶಕ್ರನ ಬಗೆಯಿಂದ ಮೈಯನಿದೋಱೆ ನಗೆವ ಮಾಲಿಯದ ಸಭವವೆನೆ ತೋಱು ಪಗಲಜಸಿರ ದುದ್ಧಾರಿಸುತ ಸಕಳ ಪ್ರಿಂಚಿಗಳ ಕಳಂಕವದೋಱುತ್ತ ವಿಕಳಶಕ್ತಿಯ ರೂಪುದೋಱೆ (ದೇಪಾಂಪು. ೭-೭೫). [? + –ಇಸು$_3$]

ನೆಱ$_1$, ನೆರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನ ; ಆಯಕಟ್ಟು : "ಜೀವಸ್ಥಾನಂ, ಮರ್ಮ—ಈ ೨ ನೆಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೨೭೫) ; ಅಂಬುಜೋದರಂ . . . ತೊಡೆಯಂ ಪೊಯ್ದಾರ್ವುದುಂ ದುರ್ಯೋಧನನ ನೆಱನದೆಂದಱಿದು ನೆಱನೀತಂಗೂರುಯುಗ್ಮಂ ನೆಱನನಱಿ ಯದಾಸಿನ್ನೆಗಂ ಮಾಣ್ದಿನಿಂ ಪೋ ತೆಱಪಂ ಪಾರ್ದಿರ್ಪನೆಂದೊಯ್ಯನೆ ಗದೆಯುನಣಂ ಪಾಡುಗೆಯ್ದಿರ್ದು ಘೋರೆಂದೆಱಪುಗ್ರಾರಾತಿಯೂರುದ್ವಯು ಮನಿಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೬) ; ತೊಡೆಯಂ ಪೊಯ್ದಾರ್ದ ನೆವದೆ ನೆಱ ನೀತಂಗೀಯೆಡೆಯೆಂದು ತೋಱು ಕುಡೆ (ಗದಾಯು. ೮-೩೫) ; ಆವೆಡೆಯಂ ನಟ್ಟವು ಬಾಣಾವಳಿ ನಟ್ಟದೆಯೆ ತಮಗೆ ನೆಱನೆನೆ ಕೆಡೆದರ್ ಭೂವಳಯಕ್ಕೆ ವಿಯಚ್ಚರರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೬೭). 'ಕಡುನೆಱ' ಪರಾ. ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಅಂತು ಪುಟ್ಟಿದ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಗತನರಕ ಲೋಕವೃತ್ತಾಂತರಾದಿಂಬಱಿಯುಮೋರೊರ್ವರ ನೆಱಂಗಳು ಮನನ್ಯೋನ್ಯ ವೈರಕಾರಣಂಗಳುಮನುಗ್ಘಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ); ಓರೊರ್ವರ ನೆಱಂಗಳುಮನನ್ಯೋನ್ಯಬದ್ಧ ವೈರಕಾರಣಂಗಳುಮಂ ಮೂದಲಿಸುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೨ವ). ೩. ಅಂತರಾಳ ; ಮರ್ಮ : ಕಥಾ ಕಥನವಿನೋದದಿನಿರ್ದವರ ಮನಮನಱಿದು ನುಡಿವ ನುಡಿಗಂ . . . ಇಂಬಱಿದು ಸೇವಿಸುವ ಸೇವೆಗಂ ನೆಱನಱಿದು ಪಾಡುವ ಪಾಟಕ್ಕಂ ಪೊಟ್ಟಿಱಿದು ಸಾರ್ವ ಸಾರ್ಕೆಗಂ ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆ ಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ವ). ೪. ಮರ್ಮಾಘಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೋವು ; ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವೇದನೆ : ಭೀಮಸೇನಂ ಕೌರವನಿದಿರ್ಗೆವಂದು . . . ನೆಱನನುಂಟುಮಾಡಿ ಮೂದಲಿಸಿ ನುಡಿಯೆ ದುರ್ಯೋಧನನತಿ ಕ್ರೋಧಾನಲನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೭-೩೧ವ). **ನೆರ$_1$** : ೧. ಎತ್ತ ತಿರುಗಲುಮಿಲ್ಲದೆಮ್ಮೋರ್ ಬೀರು ಗಲ್ಗಳ್, ಬಿಲ್ಲ ತಿರುವಿಂದ ಜೀವವಮನುಣಲ್ ಬರ್ಪ ಕೋಲ್ಗಳ್, ನೆರ ಸಿರಿಯೆ, ತೊಪ್ಪತೊಪ್ಪನೆ ಕುಪ್ಪೆಯೊಟ್ಟದರ್ (ವಾರಸಿ. ೧೮-೪೦೨).

ನೆಱನೆತ್ತು=ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನ ಮಾಡು : ನೆಱನೆತ್ತಿ ಬೈವ ಪುರುಡಿಪ ಜಱುಚುವ ಪಿರಿದಲಸೆ ಕೂಡ ಲಟಲಟಿಸುವ ಮೇಲ್ವರಿಯದೆ ಸೋಂಕುವ ಕೂರದೊಡೆಱಗುವ ವಿಟನೆಗ್ಗನಲ್ತೆ (ಮದತಿ. ೧೦-೪೮) ; ನೊಂದು ನುಡಿದ ತಾಯ ನುಡಿಯೆ ತಮ್ಮ ಪರಾಭವಮನಱಿಯೆ ತೆಱೆಯೆ ನೆಱನೆತ್ತಿ ಮೂದಲಿಸಿದಂತಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೬ ವ) ; ಪಲತೆಱದಿ ನೆಱನೆತ್ತಿ ನುಡಿಯೆ ದಶಮುಖಂ ಮುಳಿದು ಪಲವಂ ಗಟಪಲೀಯದೀತನಂ . . . ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆಯಿಮೆನೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೦ವ).

[ದೇ.॥ **ತಮಿ.** ನಿಱ ; **ತುಳು.** ನೆರವು ; ನಿರವು ; **ತೆಲು.** ನೆಱನು ; **ಗೊಂಡಿ.** ನರವ್]

ನೆಱ$_2$ 'ನೆಱೆ$_2$' ನೋ.

△ **ನೆಱಂತೆ** 'ನೆಱತೆ' ನೋ.

ನೆಱಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸು : ಶಿತಾಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ದ್ವಿಜನ್ಮನ ನೊಸಲಂ ನೆಱಗೊಳ್ವನಮೆಚ್ಚೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೪). ೨. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಸೂರೆಗೊಳ್ಳು ; ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಹೊಗು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಗೀತಾರಾವದಿಂಪಿನ್ನೆಱೆಯೆ ನೆಱಗೊಳಲ್ ರಕ್ತಕಂಠೀಜನಂ ಬಂದಿರೆ ವಂದಿವ್ರಾತಮೆತ್ತಂ ಬಗೆಗೊಳಲಿರೆ ಚೆಲ್ವಾದುದಾಸ್ಥಾನರಂಗಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩). . ೧, ೨ : ಸ್ಮರಶರಮುಂ ತದೀಯ ಮೃದುಗೇಯ ಮುಮುರ್ಚಿದ ಪುಣ್ಣನೊಕ್ಕ ನೆತ್ತರನಱಸಲ್ಕೆವೇಡ ನೆಱಗೊಂಡುದನುಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ನೀರಿನಂಕುರಿಸಿದ ಮೆಯ್ಯ ರೋಮದೊದವಿಂದುಪಲಕ್ಷಿಸೆ ಬರ್ಪುದಿಲ್ಲ ಬರ್ಬರೆಯು ಕಿರಾತೆಯೊಟ್ಟಜೆಗೆ ಕಿನ್ನರರೊಟ್ಟಜೆಯುಂ ತೆರಱ್ಕೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೨). [ನೆಱ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಱತೆ, ನೆರತೆ, ನೆಱಂತೆ (ನಾ). ೧. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಕೊಱತೆ ನೆಱತೆ ಕಂದು ಕಲೆ ಸಸಿಯೊಳು . . . ಅಲ್ಲದೆ ಅಱಸಲಾ ನೆಲದೆಱೆಯ ನೊಳಿಲ್ಲ (ಸೊಬಸೋ. ೧-೬೧). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಕರುಣಸಾಗರ ಜಿನಮುನಿಗಳು ಶೋಧಿಸಿ ನೆಱತೆ ಮಾಡಿತಿದ್ದಿ ಕೊಳ್ಳಿ (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೨-೩೧) ; ಬಗೆಗೆ ಸರಿಯಾದರೆಯುಂ ತವಗೀ ಮಗನ ಹೆಸರಲಿ ಕೊಱತೆ

ನೆಱತೆಯುದೇನು(ನಿಭಾಗ. ೯-೧೮-೨೨). ೩. ಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಮಗ್ರತೆ : ಭಕ್ತರ್ಗೆ ನೆಱತೆಯಿಂ ಕರುಣಮಂ ಕಱಿದು ಮಿಱುಪ ಮಱುವಾವುಗಳ ತುಱುಗಲಿಂದೊಪ್ಪುತಿಹ ಕರಿಗೊರಲ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸಲಹೆಮ್ಮನು (ಚೆಬಪು. ೨೪-೧). ೪. ಪೂರೈಸುವುದು ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು ; ಪೂರೈಕೆ : ಕರ್ಣನ ವೀರಪಟ್ಟದಲಿ ನೆಱವಣಿಗೆಯುಂಟಾದಡೊಂದೇ ಕೊಱತೆಯಿದು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕಡೆಯಲಿ ನೆಱತೆಯಹುದಿನ್ನುತ್ತರೋತ್ತರಸಿದ್ಧಿ ಬಳಿಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೧೬) ; ಇದಱ ಕೊಱತೆಯ ನೆಱತೆ ತನ್ನದು ವಿದಿತ ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕಕೆ ಜಗವದುಹದಂತಿರೆ ಚಿತ್ತಗೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೨೭). **ನೆರತೆ :** ೩. "ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ; ಸಾಂಗತೆ; ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸಮಗ್ರ,—ಮಾಡುವುದು; ಪೂರ್ಣ ವಿಕಸನ ; ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆ ; ಅನ್ಯೂನತೆ;ನೆರತೆ; ತುಂಬಿಕೆ" (Perfection. ಇಂಕನಿ). △ **ನೆಱಂತೆ:** ೨. ಕೊಱಂತೆಯಿಲ್ಲದ ನೆಱಂತೆಯ ನಿವಾಸಂ ನಾನಾ ವಸ್ತುವಿನ ಕೋಶಂ . . . ಸಿಂಗರದ ಸಿರಿಯ ಪಿರಿಯರಮನೆಯೊಳ್ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಚೂಡಾಮಣಿ ರಾಜಂ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪದಾಗ್ರವಾಟೋಪ ಪ್ರತಾಪದಿಂದೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ದನಂತರದೊಳ್ (ಹವಿಮ್ಮರ. ೧-೬೬ ವ).

[<ನೆಱ₁+-ತೆ₂]

ನೆಱತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗು; ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಸೌಂದರಪುರಾಣದೀ ಕೃತಿಯುನವನಿಯೊಳಂದಚಂದಮಂ ಪಡೆವಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಚಿಸೆಂದು . . . ಬೆಸಸಲು ಪೊಂದೇಗುಲಕ್ಕನರ್ಘ್ಯದ ರತ್ನಕಳಶಮಂ ತಂದು ಸೇರಿಸುವಂತೆ ನೆಱತೆವಡೆದೊಪ್ಪೆ ಪೇಳ್ದಂ (ಸೌಂದಪು. ೧೯-೩೬) ; ಪುದಿದು ಕಂದಿನೊಳೊಂದಿ . . . ಮುನ್ನಾಡೆ ನಾಣ್ಚದೆ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ]ಱತೆವಡೆದಮುರ್ದಗಯ್ಯನಂ ಪೊಂದಾವರೆಯನಮಳಮಣಿಮುಕುರಮಂ ಪದಪಿನಿಂದೇಳಿಪ್ಪ ಟಾಳಿಪ್ಪ ಜಾಳಿಪೊಂದದಟನಿಂದೇಳಿಸಿತು ಸುದತಿಯಾ ಮಿಱುಮಿನುಪ ವದನ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೫) [ನೆಱತೆ+ಪಡೆ₁]

ನೆಱಪು, ನೆರಪು₂, ನೆರೆಪು₂, ನೆಱಹು, ನೆಱಿಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಪೂರ್ಣಮಾಡು ; ಪೂರೈಸು : ಆನರಸಿಯ ಬಯಕೆಯಂ ನೆಱಪುವೆಂ (ಷಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೬-೧೨) ; ಆಗಳ್ ವೃಕೋದರಂ ತನ್ನ ತಳೋದರಿಯ ಮುಖಮಂ ನೋಡಿ ನಿನ್ನೆನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ನೆಱಪುವಂ ಬಾಯೆಂದು ಕೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೨ ವ) ; ನೆಱಪಲ್ ಪೂಣ್ಕೆಯನ ಮರರೊಳಿಱುದುದದೇಗಣಿದಮುಮರಹಿತನಚ್ಯುತ ನೀನಿಱುದುದನುಚಿತವದರ್ಕಾನಱುಪುವೆನೊಂದಮರಹಿತಮನೆನ್ನಭಿಮತಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೨). ೨. ಕೊನೆಗೊಳಿಸು ; ಮುಗಿಸು : ಪಗೆ ಸಾಱುವುದಂ ಕೊಲ್ಲೆಂ ಪಗೆ ಸಾಱಿದ ನಿನ್ನನಾರ ಮಱೆಯುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ಪಗೆಯಂ ನೆಱಪೆನೆ ನೆಱಪುವ ಬಗೆಯೊಳೆ ಪೊಕ್ಕಂ ಕಡಂಗಿ ಕರ್ಣನ ದೊಣೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೦). ೩. ತುಂಬಿಸು; ಭರ್ತಿ ಮಾಡು : ಅಟವೀವ್ರಾತಮಂ ಚೂರ್ಣಿಸುತ್ತಂ ನೆಱಪುತ್ತಂ ನಿಮ್ನಮಂ ನಿಮ್ನಮ ತೆಮರನೊಡರ್ಚುತ್ತ ಮಾತ್ಮೀಯ ಸೈನ್ಯೋತ್ಕರದಿಂದಂ ರಾಜವರ್ಗಂ ಬೆರಸಿರೆ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ಮಹೀಭೃನ್ಮಹೇಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೧೨) ; ಕರ್ಣಂಗಳಿಗಮಂಗಲಧ್ವನಿಗಳಂ ನೆಱಪುವ ಬಲೆಯರ . . . ಆರಯ್ಯುತ್ತ ಹೊಕ್ಕನಾ ಸುಡುಗಾಡನವನೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೧) ; ಅಱಿಯೆಯಾ ಸ್ಯೂಸ್‌ದೇವನೆಂತೊಯ್ದು ಪೌಸಿನಾ ಪಾಪಮನ್ ಬಿಡದೆ, ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ನೆಱಪಿದಪನಿನ್ನುಱಿದಿರ್ಪ ನಮ್ಮಿರ್ವರಾ ಬಾಟಿಱೊಳ್ ? (ಅಂತಿಗೊ. ೧-೩). ೪. ತಿಳಿಸು ; ಹೇಳು : ಬಂದು ತುಂಬುರನಿದಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣಂಗಱುಪೆ ಎಂದ ಮಾತಂ ಸೌಂದರನ ಕರ್ಣದೊಳ್ ನೆಱಪೆ (ನಂಬಿರ. ೧೩-೬೨). ೫. ಈಡೇರಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು; ಸಲ್ಲಿಸು : ಸಂಗರದೊಳ್ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಯಂ ನೆಱಪಿದಂ ಗಂಡಂ ಪೆಱಂ ಗಂಡನೇ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೪೩) ೬. ತೋರಿಸು ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು : ಅಱುವೆಸದೊಳ್ನಂಟನೆಡಱೊಳೂರಟುವಿನೊಳಂ ತಱಸಂದು ಗಂಡು ತನ ಮನೆ ನೆಱಪದವಂ ಗಂಡನಲ್ಲನೆಂತುಂ ಷಂಡಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೪) ; ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಭಂ ತಾನವರ್ ನೆಱೆ ಪುಟ್ಟಿದರ್ದನುರ್ವಿಯೊಳ್ ನೆಱಪಲೆಂದಾ ಕಾರವಿದ್ಧಂಗಳಂ ಮಿಱುಗಲ್ ಚಿತ್ರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ವನಭೂಜಸ್ಕಂಧದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೦೯). ೭. (ಸೇಡನ್ನು) ತೀರಿಸು : ನಿನ್ನನೆ ನಚ್ಚಿ ನಿನ್ನರಲ ಬಾಣಮುನರ್ಚಿಪ ಪುಷ್ಪಬಾಣನಂ ತನ್ನ ವಿಲಾಸದಿಂ ಪರಿಭವಕ್ಕೆಡೆಮಾಡಿದನೆನ್ನ ನಲ್ಲನಾ ಬನ್ನಮನಾತನೊಳ್ನೆಱಪಲಾಱದನಾಥೆಯೆನೆಂದಟಿಲ್ದು ನೀನೆನ್ನ ಮನಕ್ಕೆ ಮಾಡುವುದೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತೀವ್ರತಾಪಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೭). **ನೆರಪು₂ :** ೫. ಅರಸಂಚೆಯ ನುಡಿ ಕಿವಿಯೊಳ್ಸುರಿದಂತೆವೊಲಾಗಲಮೃತವೃಷ್ಟಿಯ ಬಗೆಯೊಳ್ ಹರುಸಂ ಮಿಗೆ ನುಡಿದನಿದಂ ನೆರಪಿದೊಡೆನಗಲ್ತೆ ನೀಂ ಪ್ರಿಯಂಕರನೆನುತಂ (ದಪುಸ್ವ. ೧-೧೩೧). **ನೆಱಹು :** ೩. ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ನೆಱಹುವಂತಿರೆ ಶೈವಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯನುಪದೇಶಿಸಿ ವಿನೂತನ ಹರುಷದಲಿ ಹರಿಸಿದನು ನಿರ್ಮಳ ಮತ್ತೆ ನಿಜಸುತೆಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೯-೪). ೪. ಅಂದು ಬಳಿಕಾ ಹದನನಾಗಳ್ ತಂದು ನೆಱಹಲು ಕೆಲರಱ ಭರವಸದಿಂದ ಮೋಹಿನಿದೇವಿ ತನ್ನಯ ಮಗಳ ಮಂದಿರಕೆ ಬಂದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೫೫). **ನೆಱಿಪು :** ೫. ಸ್ವಸ್ತಿ ರಕ್ಕಸನೊಟಿಮ್ಬಂ ಪಲ್ಲವಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಪಾಳಿಗಱ್ಗೆ ಪೂಣ್ದು ನೆಱಿಪಿ ಸತ್ತಂ ವೇಳೆವಡಿಯ ಅರಸಿಗನ ಮಯ್ದುನ (ಮೈಆರ. ೧೯೩೯, ೪೮-೨ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ನೆಱ₁+-ಪು₁./ತೆಲು. ನೆಱಪು, ನೆರಪು]

ನೆಱಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬಲಹೀನವಾಗಿ) ಜೋಲು ; ನೇಲು : "ನೆಱಲ್—ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಾವಲಂಬನೇ (ದೊಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಧಾರ)" (ಶಮಧಾ) ; "ನೆಱಲೆಂದುಂ, ಎಱಲೆಂದುಂ ನೇಲ್ವುದು" (ಕಶಸಾ. ೭೨-೬೩೯) ; ಎಱಂಕೆ ನೆಱಲ್ದಿರೆ ಕಂಠನಾಳಮಂ ನೀಡಿ ಮಿಯತ್ತಲಕ್ಕೊಗೆದು ಕಾರಮುಗಿಲ್ವನಿಯಂ ಮನಂ ಕುಳಿರ್ಕೊಳ್ಡುವಿನಂ ಕರ್ದುಂಕಿ ನಲಿವಾಱುದುವಾಱುದುವಂದು ಚಾತಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪೭) ; ನಡೆಕೋಲ್ವರಮಂದಂಬುರದೆಡೆಯಂ ಪುಣ್ಯಾಗ್ರ ತುರ್ಕಾಳವಟ್ಟದ ಕೊಪ್ಪಂ ಪಿಡಿದು ನೆಱಲ್ದರ್ಕಸುತಂ ಗಿಡಿಗಂ ಪೊಯೆ ನೊಂದ ಭುಜಗನಿರ್ಪಂತಿರ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೮). ೨. ಒರಗು ; ನೆಮ್ಮು : ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಕೀಲಿಸೆ ಕಾವನಂಬವಱ ಬಿಣ್ಪಿನೊಳೊಯ್ಯನೆ ಜೋಲ್ದವೋಲೆ ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಱಲ್ದಿರೆ ಬಾಲಲೀಲೆಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೩) ; ಅಂಗಜಶರಾಹತಿ ಪೊರ್ದದ ದೇಶಮುಳ್ಳೊಡಂತಲ್ಲಿಯೆ ಮಾಟ್ಕೆ ಮಜ್ಜನಮಂ ಬಿದಿಯೆಂದು ರಥಾಂಗಕಾಂತೆ ಹೃದ್ವಲ್ಲಭವಿಪ್ರಯುಕ್ತೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ನೆಱಲ್ದುದು ಪದ್ಮಪತ್ರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೮-೭) ; ನಳಿನದಳಂಗಳೊಳ್ ನೆಱಲ್ದು ಬಿರಯಿಸುವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳಮದನಾನಲಜ್ವಾಲೆಗೆ ಜೌವನಮನೊಡರಿಸಿಯುಂ . . . ಸಾಯಂತನಸಮಯಸಮೀರಣಂ ತೀಡುತ್ತುಮಿರ್ಪಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೨೯ ವ) ; ಪುಳಿಂದಸೌಂದರಿಯರ ಗೀತನಾದಮುಮನಾಲಿಸಿ ಸೋಲ್ತು ನೆಱಲ್ದೊಱಲ್ದು ಸುಂದರಗಿರಿಕಂದರೋದರದೊಳಿರ್ದುದದೊಂದು ಮದಾಂಧ ಸಿಂಧುರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೫೨). ೩. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತವಾಗು ; ಸ್ತಂಭಿತವಾಗು: ಇಡಿದಿರೆ ರೋಮಕೂಪದೊಳಗುರ್ಚಿದ[ಸಾಲ ಸರಲ್ಗಳುಂ ತೆಱಂಬಿಡಿದಿರೆ ಬೆಟ್ಟುವೋ]ಗುರ್ಡಿಸಿದಂತೆ ನೆಱಲ್ದಿರೆ . . . ಬಿಟ್ಟುದೇನೆಸೆದನೋ ಶರಶಯ್ಯೆಯೊಳಂದು ಸಿಂಧುಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೨) ; ನೆಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಡಗಿಂಡೆಯಾಗೆ ನೆಱನಂ ನಟ್ಟುರ್ಚಿದುಗ್ರಾಯುಧಾವಲಿಯಿಂದುರ್ವಿಸುವಿಂದ್ರಜಾಲಿಗನವೋಲ್ ಜೋಲ್ದುಂ ನೆಱಲ್ದುಂ ಸಮಾಕುಲಿತರ್ ಮೋಹಿಸಿ ಮುಚ್ಚೆವೋಗೆ ಪರಿತಂದುತ್ತಪ್ತಲೋಹದ್ರವಂ ಜಲಮೆಂದಲ್ಲಿಯ ನಾರಕರ್ ತಳಿವುದುಂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕರ್ ನಾರಕರ್

(ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೯). ೪. ತದೇಕಚಿತ್ತದಿಂದಿರು; ತನ್ಮಯವಾಗಿರು : ಸಗ್ಗದ ಪೊಸದೇಸಿಯೋಳಿಗಳನೊರ್ವಳೊಱಲ್ದು ನೆಱಲ್ದು ಪಾಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೦).

ನೆಱವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ನಾಗವಟ್ಟೆ ಮಾಣಿಕವಟ್ಟೆ . . . ನೆಱವಟ್ಟೆ . . . ಎಳೆಹೂವಂ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಕುಡುವ ಪದ್ಮನಿಧಿಯುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೯-೭).

[ನೆಱ ? + ಪಟ್ಟೆ$_3$./ತೆಲು. ನೆಱಿಪಟ್ಟು]

ನೆಱವಣಿಗೆ, ನೆರವಣಿಗೆ$_2$, ನೆಱವಳಿಗೆ, ನೆಱೆವಣಿಗೆ, ನೆಱೆವಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ : ಆಚಾರದ ಓದಿನ ನೆಱವಣಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಮೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೩); ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರಂಗಳ ನೆಱವಣಿಗೆಯಂ ಪಡೆದ ನಂತರ ಚತುಷ್ಟಯಸ್ವರೂಪದಿಂ ಪರಿಣಮಿಸಲ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಪ್ಪ ಜೀವಂಗಳು ಭವ್ಯರು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೨೨-೩); ಅವನು ದಿನದಿನದೊಳಣುವಣುಮಾತ್ರವನು ಬೆಳೆದು ಧರೆಯ ತುಂಬಲು ತನ್ನ ಸತ್ವದ ನೆಱವಣಿಗೆಗೈದಿಸದೆ ನಾನಾ ತೆಱದೊಳಾಯಸಗೊಳ್ಳನೇ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೨೨); ಪರಮಮಂಗಳಕೆ ಪಾರ್ವತಿ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ನೆಱವಣಿಗೆಗೆ ಸಿರಿದೇವಿ ವರವಿದ್ಯಾಕಲಾಪ್ರೌಢಿಗೆ ಶಾರದೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ ರಾಜಿಪರು (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೪). ೨. ಶಕ್ತಿ; ಬಲ; ತ್ರಾಣ : "ನೆಱವಣಿಗೆಯದಾಳ್ತನ" (ಚತುಸಿ. ೧೭೨); ಹಱಿಯ ದರ್ಜುನನಿಂದ ಭೀಮನ ನೆಱವಣಿಗೆ ನೋಯಿಸದು . . . ಇಱಿವಡಾ ಮಾದ್ರೇಶನನು ನೆಱೆ ಮುಱಿವಡೆಯು ನಿನಗಹುದು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೩೧); ತೆಱನಱಿದು ನುಡಿಗೆ ನುಡಿಯನೀವ ಬಿನ್ನಣ ಬಿಱುಬಿನವನನೊಲಿಸುವೋಜೆ ಹಱಿಯುದುದನೆ ಹಸನುಗೆಯ್ವ ನೆಱವಣಿಗೆಯವಳೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಕೇಳ ಮಧ್ಯಮೆ (ಜನವ. ೫-೧೦); ಅದ್ಭುತದ ರಣ ನೆಱವಣಿಗೆಯುಳ್ಳವರೊ ರಾವಣ ರಾಘವಾನುಜರು (ತೊರರಾ. ೬-೪೪-೩೧). ೩. ತುಂಬುವಿಕೆ; ನಿರ್ಭರತೆ : ಸಱಿಯನಿಟ್ಟೆಳವಳಿಕೆ ರೇಖೆಯ ನಿಱಿಗೆ ಬಣ್ಣದ ಜಾತಿ ಭಾವದ ನೆಱವಣಿಗೆಯಿಂ ಬಲಿದ ನಿಪುಣತೆ ಕಣ್ಗೆ ಸೊಗಯಿಸಲು (ಕುಮುರಾ. ೩-೫೧). ೪. ಪೂರ್ಣವಾದ ಸಿದ್ಧತೆ : ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ತಯಾರಿ : ನೆಱ[ಪಾಠಾಂ. ಱೆ]ವಣಿಗೆಯೊಳು ನಿಂದು ತೊಟ್ಟನು ನರ ಮಹಾಶರವ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೫೯); ಮಱೆದನಾ ಹರಿ ಚರಣಚಿಂತೆಯ ತೆಱನ ತತ್ಪೂಜಾವಿಧಾನದ ನೆಱವಣಿಗೆ ನೆಱೆ ಬೀಳುಕೊಂಡುದು ನೃಪತಿಗಾಕ್ಷಣಕೆ (ಶಿಭಾಗ. ೫-೫-೨೫). ೫. ಕೌಶಲ; ಚಾತುರ್ಯ : ಮೆಱೆವವೇ ರಘುನಾಥನಿದಿರಿನಲಿಱಿತಕಾಱನ ಚಾಪ ವಿದ್ಯೆಯ ನೆಱವಣಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೪೭-೨೬). ೬. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು; ಮುಕ್ತಾಯ : ಸ್ನಾನಾದಿ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ತಿರುವಾರಾಧನಂಗಳಂ ನೆಱವಣಿಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಚಿಕವಂ. ೭೩-೪). ೭. ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಘಾಯದ ನೆಱ[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ವಣಿಗೆಯಲಿ ನೆಗ್ಗಿ ಮುಗ್ಗಿದ ಕುದುರೆ ಕಾಲಾಳ ಅಱಿಯೆನಭಿವರ್ಣಿಸಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೨೫); ತೊಱೆದು ನಿಜಪಿತೃಮಾತೃಬಾಂಧವರಱಿಕೆಯನು ಸತಿಸುತರ ಹಿತವರ ನೆಱವಣಿಗೆಯಾಸೆಯನು ಮೋಣಿಹಪರದ ಸೌಖ್ಯವನು (ಶಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೧೧); ಪಡವಣ್ಣಜ . . . ಗೋವೆ ನೆಱವಣಿಗೆ ಗೆದಿದು ಗೋವೆನಲಂಬೆವೆನುತ್ತ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೨೯, ಬಾದಾಮಿ. ೧೪೯-೧೯; ?). **ನೆರವಣಿಗೆ$_2$:** ೧. ಕಾಲೂರ ಕೇಡುಗಳ್ ಬಿಗಿದೊಂದನಿನ್ನೊಂದು ಮೇಲಾಟದಿಂದಹುದು ಹೊಳಲ ನೆರವಣಿಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೧-೨೦೪). ೪. ಬಾಳ್ಕೆಯುಂ ಬಿಡದಳೆದು ಸರಿಯುಗಂ ಮರೆತೂಗು ಪೋಳ್ವ ಪಗಲಾಣ್ಮಂಗೆ ಅಣಿಯೆ ನೆರವಣಿಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೬-೧೧೫). ೮. ಉಪಾಯ; ಸಂಚು; ಹಂಚಿಕೆ : ಕರದ ಚಕ್ರಕೆ ಗಯನನೊಪ್ಪಿಸಿ ಹರಣಮಂ ಬಳಿಕುಳುಹಿಕೊಂಬೀ ನೆರವಣಿಗೆ ಲೇಸೆನುತ ನುಡಿದನು ಮುಳಿದು ಮುರವೈರಿ (ಕೋಗಯ. ೨೭-೧೭). **ನೆಱವಳಿಗೆ :** ೭. ಪ್ರವಿದಿತನಿದಂಗಾಪ್ರಮಾದದೋಷದಿ ಬಂದ ನೆವವನೇ ನೆಱವಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಮುಂಗೋಪದಿಂ ವಿವಿಧೋಪಸರ್ಗಮಂ ಮಾಡಿಸಿದ ದುಷ್ಕರ್ಮ ನಾನಲಾ (ಸಮ್ಯಕಾ. ೧೧-೭೯). **ನೆಱೆವಣಿಗೆ :** ೧. "ಆಭೋಗಃ, ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ – ಈ ೨ ನೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ವಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೭೦); ಸಂಸ್ಕೃತಮಂ ಮಱೆಗೊಳ್ಳದೆ ನೆಱೆವಣಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಱೆವಣಿ]ಯಿಂದಚ್ಚಗನ್ನಡಮಂ ಪೇೞ್ವರ್ಗೀಯಪಭ್ರಂಶಪದಮುಂ ಇದಱ ಸಮಾಸಮುಂ ತತ್ಸಮದ ಸಮಾಸಮುಂ ಕಯ್ವೊಕ್ಕ ನಿಧಾನಮಿದಱೊಡನೆ ಕನ್ನಡದ ದೇಶೀಯ ಪದಮುಂ ಸಮಾಸಿಸಲಪ್ಪುದು (ಶಮದ. ೨೯೯ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಬಳಿಕೀತನಾತನ ನೆಱೆವಣಿಗೆ ಲೇಸೆನುತ ತುಳುಕಿದನಂಬಿನಂಬುಧಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೨). ೭. ಮಱೆಯಲಱಿವೆನೆ ನಿಮ್ಮ ನೇಹದ ನೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ವಣಿಗೆಯನು ಕೋಟಿ ಕಲ್ಪಾಂತರಕೆ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೪೪-೨೭); ಧೈರ್ಯದ ನೆಱೆವಣಿಗೆಯಿಂ . . . ಚಾರುದತ್ತನು ನಡೆದನೊಲವಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೩೯). ೮. ಕಪಟದ ನೆಱೆವಣಿಗೆಗಳನಱಿಯರಿಂದ್ರ ದ್ರೋಣ ಶಂಕರರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪೧-೧೨); **ನೆಱೆವಳಿಗೆ :** ೯. ಔಚಿತ್ಯ; ಸರಿಯಾದ ರೀತಿ : ಪುತ್ತ್ರೀಱಿ ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟವರ ಕಾಯದ ತುಳಿಲಾಳ್ಗದು ನೆಱೆವಳಿಗೆಯೆ ಲೋಕವಱಿಯೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೬೮).

[ನೆಱೆ$_2$+ – ವಣಿಗೆ./ತೆಲು. ನೆಱವಣಿ, ನೆಱವಡಿ]

ನೆಱವಣಿಗೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ಬಲಹೀನವಾಗು : ನೆಱವಣಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಱೆವಣಿಗೆ]ಗುಂದಿತ್ತು ಬಲ ಕೈಮಱೆದರದಟರು ಬಿರುದ ಭಟರಿಗೆ ಬೆಱಗು ಬಲಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೭).

[ನೆಱವಣಿಗೆ + ಕುಂದು$_1$]

ನೆಱವಳಿಗೆ 'ನೆಱವಣಿಗೆ' ನೋ.

ನೆಱವಿ (ನಾ). ೧. ಮುಕ್ತಾಯ; ಮುಗಿಯುವಿಕೆ : ಮತ್ತಂ [ನೋಂಪಿಯ] ಪ್ರಾರಂಭದೊಳಂ ನೆಱವಿಯೊಳಂ ಮಂದರದಂತೆ ಧೈರ್ಯಂಬೆರಸು . . . ನೋಂಪುದೆಂದು ಪೇೞ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೫); ಭವಪರ್ಯಾಯಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಕಡೆಯೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಾಯುಷ್ಯಮನೆಯ್ದೆ ನೆಱೆಯಿಸುವ ನೆಱವಿ ಭವಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ). ೨. ಸಮಗ್ರತೆ : ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಿನಾಮಂ ತಂತಮ್ಮ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ನೆಱವಿಯನಾಗಲೀಯದು (ಪಸಾರ. ೧೭). [ನೆಱೆ$_1$ + – ವಿ]

ನೆಱವು$_1$, ನೆರವು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಪೂರ್ಣತ್ವ; ಸಮಗ್ರತೆ : ಮುಱುಕದ ಮುಂಗುಡಿ ಸೊಬಗಿನ ನೆಱವು . . . ತಲೆದೋಱುದುದು ಜಗಮೆಱಗುವಿನಮವಳ್ಗೆ ಮದನನಾಳ್ಕೆಯ ಹರೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೨೭); ಈ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಱವಿನೊಳೆಯ್ದೆ ಕಂಡು ನಯಮಂ ಜಯಮಂ ಪ್ರಿಯಮಂ ಪ್ರಧಾನರಾರಱಿವುವರಿಂತಧೀಶಹಿತಮಂ ಮಿತಮಂ ಮತಮಂ ಮಹಾಮತೀ (ಜಗವಿ. ೧೫-೬೨); ಸೊಬಗಿನ ನೆಱವುಂ ರೂಪಿನ ಬೆಡಂಗುಮಾ ಸತಿಗಧಿಕಂ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೪೩-೧೪; 1210). ೨. ಸನ್ನದ್ಧತೆ; ಸಜ್ಜು; ಸಿದ್ಧತೆ; ಅಣಿ : ವೀರವಿದ್ಯಾಧರನಾಯಕರಂ ಬರಿಸಿ ನಾಳೆ ಕಾಳಗಂ ಚಮರಚಂಪಾಪುರಿಗೆ ಪೋಱಮಡುವ ನೆಱವಂ ನಿಮಿರ್ಚುವುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೨೦೪ ವ). ೩. ತಣಿವು; ತೃಪ್ತಿ : ಅಱಿವುಂ ನೆಱವುಂ ತನ್ನೊಳ್ ನೆಱೆದಂದಱದಱೊಳೆಸಪುದಲ್ಲದೆ ಬಱಿಯುಂ ಗುಱಿ ನೆಱದೆಡೆಯೊಳ್ ಮಮ್ಮಲಮಱುಗಿದೊಡಾ ನೆಱವುಮಱಿವುಮೇಂ ಕೂಡುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೩-೬೭). **ನೆರವು$_2$:** 'ನೆರವೇರು' ಪರಾ.

[ನೆಱೆ₁ + –ವು. / ತಮಿ. ನಿಱವು, ನಿಱೈವು ; ಮಲ. ನಿಱವು ; ತೆಲು. ನೆಱವು, ನೆರವು]

ನೆಱವು₂ 'ನೆರ₂' ನೋ.

ನೆಱಹು 'ನೆಱಪು' ನೋ.

ನೆಱು₁ (ಕ್ರಿ). ನೇತು ಬಿಡು : ಶಕುಂತಪಾಳಿಕೆಯುರ್ ಪೊಱಗೆ ವಾಸಯಷ್ಟಿಗಳೊಳ್ ನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಱು]ಱುದ ಪೊನ್ನ ಪಂಜರದ ಪುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಜಾಳಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ದೀಪದ ಚಕೋರಿಕೆಗಳಟ್ಟಱಿಂ ಮುಕ್ಕುಱಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ ಕರ್ದುಂಕು ಪೊದೆವ ಚೆಲ್ಲಕೆ ಮೈಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪೩ ವ). 'ನೆಱಲ್' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ನಾಱು ; ಮಲ. ನೇಱು ; ಕೊಡ. ನೆರ್]

ನೆಱು₂ 'ನಿಱು₂' ನೋ.

ನೆಱುಗೆ 'ನಿಱುಗೆ' ನೋ.

ನೆಱುತ್ತೊಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪಶ್ಚಿಮಸ್ಯಾನ್ ದಿಶಿ ನೆಱುತ್ತೊಱೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೪, ೮೦-೯೮ ; 799). [? + ತೊಱೆ₂]

ನೆಱುಲ್ಗಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಹೆಸರು (?) : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತರಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾನ್ದಿಶಿ ತುಱುದ್ಲಾಗಲೆ . . . ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ನೆಱುಲ್ಗಾಲೆ ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಕೊಣ್ಣದ್ದಗಾಲೆ . . . ತೊಱೆಯುಳ್ ಕೂಡಿತ್ತು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೫೩-೨೫ ; ಸು. 550).

[ನೆಱುಲ್₀ + ಕಾಲ್₂]

ನೆಱುವಿಡಿ 'ನಿಱುವಿಡಿ' ನೋ.

ನೆಱೆ₁, ನೆರೆ₃ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಪೂರ್ಣವಾಗು; ಪೂರ್ತಿಯಾಗು : "ನೆಱೆ –ಸಮಗ್ರತ್ವೇ" (ಶಮಧಾ) ; ವನಿತಾಹೇತುವೆ ಕೇತುವಾಯ್ತು ನಿಮಗಂ ಗಾಂಧರ್ವರಿಂದಿಂದು ನಿಮ್ಮ ನಿಷೇಕಂ ನೆಱೆದತ್ತು ಸತ್ತಿರೆನುತುಂ . . . ನೀಚಕೀಚಕನಿಕಾಯಧ್ವಂಸನಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೦) ; ನೂಱು ನಾಲ್ವತ್ತುದಿವಸದಿಂ ನೆಱೆವ ಕರ್ಮಕ್ಷಪಣಮೆಂಬ ನೋಂಪಿಯುಂ ನೋಂತು (ಚಾವುಂಪು. ೨೦) ; ಮಱೆಯದೆ ಮನೆಯೊಳಗಿರ್ದುದೆಲ್ಲವ ಜಗದೆಱೆಯನ ಪೌತ್ರಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ನೆಱೆಯದ ಕಡಮೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕಣ್ಮನವ ಕೈಸೆಱೆಗೊಟ್ಟರಿಡಪ್ಪಿವೆಣ್ಣುಗಳು (ಮೋಹತ. ೧೯-೭೮). **೨.** ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ವಿಕಾಸಹೊಂದು : ಅಂತು ಭುವನಭವನಕ್ಕೆಲ್ಲಮಾಯುಮುಮಳವುಮಱಿವುಮುಣ್ಮಂ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿ ನವಯೌವನಂ ನೆಱೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೭ ವ) ; ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮಣಿಮಾಳೆಗಳ್ನೆಱೆದು ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿರೆ ಬೇಗವೇಗಮಾಕ್ಷಣದೊಳೆ ಜವ್ವನಂ ನೆಱೆಯೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೮) ; ಆ ಕುಮಾರರಂತೆ ಬಳೆದಶೇಷ ಕಳಾಕುಶಲತೆಯಿಂ ನವಯೌವನದೊಳಂ ನೆಱೆದು (ನೇಮಿಪು. ೩-೩೦ ವ). ಚಂದ್ರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಱೆದು ಬಿಂಬದಿಂ ಪೂರ್ಣನಾಗೆ ರಾಕಾಖ್ಯೆ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯುದಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬-೯). **೩.** ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆ; ಪುಷ್ಟವಾಗು ; ಬಲಿತುಕೊಳ್ಳು : ಆ ಪಾವು ಪಾಲಂ ಕುಡಿದು ಕೊರ್ಬಿ ನೆಱೆದಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೮-೧೯) ; ನೃಪನಾ ವಚನಮುಮಂ ನಂಬಿ ನೆಱೆದ ಪೊಲೆಯರ ಪೋತಂ ತರಿಸಿ . . . ಇರಿಸಿದೊಡೆ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೯); ಉರಿವ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚಿನೊಳು ಸಿಲ್ಕಿದ ಗಱು ನೆಱೆಯದಂಚೆಯ ವೊಲಾದರು ಮಱುಗೆಡಸಿದೆಳೆವುಲ್ಲೆಯಂತಕಟಕಟ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು (ಸಾನಂಚ. ೭-೪೨). **೪.** ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು ; ಋತುಮತಿಯಾಗು : ವರ್ಯಾ, ಪತಿಂವರಾ–ಈ ೨ ಕುಡಲ್ ನೆಱೆದ ಕೂಸು (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೨೯) ; ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯಸರಸಿರುಹೋದರದೊಳಗೊಗೆದಾತನ ಸಿರಿಮೊಗದೊಳು ಗರುವಿಕೆದಾಳಿ ನೆಱೆದು ಕೈವಲ್ಯಸತಿಗೆ ಸಹಚರಿಯಾಗಿ ಭರದಿಂ ಭವ್ಯಭುಜಂಗರೆನವಳೊಳ್ ನೆಱಪುವ ಕೋವಿದೆ . . . ಮನ್ಮಥಿಗೀವುದು ಮಾಂಗಲ್ಯವನು (ಜಯಕಾ. ೧-೭). **೫.** ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾಗು ; ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬರು : ನಿನ್ನುದಯಸಮಯದೊಳೆಮ್ಮ ಗುರುರೂಪ ವಿಶ್ವಪತಿಯತಿವೇಷದಿಂ ಬಂದು . . . ನೀಂ ನೆಱೆಯೆ ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಬರ್ಪುದೆಂದೆಂದು ನಿರವಿಸಿದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೧೦) ; ಮಕ್ಕಳ ಮಾಣಿಕ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ [ನೆಱೆ]ದರೆ ಕಕ್ಕಸವಹುದೆಂದೆನುತ ರಕ್ಕಸರುಗಳು ಮಾಯದೊಳುಯ್ದರು (ಮೋಹತ. ೪-೯೧) ; ಕಿಱಿಯುಮ್ಮ ದೀಕ್ಷೆಗೆಯ್ದುವೆನೆನೆ ಭರತೇಶನಱುಗೋಲನಾತ್ಮಜರಿನ್ನು ನೆಱೆವನ್ನ ದೀಕ್ಷೆಗೆಳಸಲಾಗದೆಂದು ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನಾ ಚಕ್ರಿ (ಭರಚ. ೫೩-೨). **೬.** ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೇರಳವಾಗು ; ಸಮೃದ್ಧವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ನೆಱೆದಾದ ವ್ರತಶೀಲನೋಂಪಿಗುಣದಿಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸಮ್ಪತ್ತಿನಿಮ್ ಕಱೆಇಲ್ಲಲ್ಲಪಧರ್ಮ್ಮದಾ ಸಸಿಮತಿಶ್ರೀಗನ್ತಿಯರ್ . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೭೬-೧ ; 700) ; ನೆಱೆದಾತನ ಪುಣ್ಯಮೆ ಕಣ್ದೆಱೆದಂತಿರೆ ತೆಱೆದುವಾ ವಿಮಾನದ ಪಡಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೨). ನೆಱೆಯೆ = ಪೆರ್ಚುಗೆಯಾಗೆ (ಶಮದ. ೩ ಟೀಕು). **೭.** ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಭರ್ತಿಯಾಗು ; ತೀವು : ಉಜ್ವಲಪಂಚರತ್ನಭಾಸ್ವದಸದನಂಗಳಿಂ ನೆಱೆದುದಂ ಸಮೆದಂ ಪುರಮಂ ಪುರಂದರಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮೯) ; ತೀವಿದ ಪೊಕ್ಕರಣೆಗಳ ನೆಱೆದ ಕೆಱೆಗಳ ಸರೋವರಂಗಳ ಬೆಡಂಗಗುಂದಲೆಪುರದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೧). **೮.** (ಕಾಲ) ತೀರು ; ಮುಗಿ ; ಪೂರೈಸು : ನೆಱೆದುವು ಪನ್ನೆರಟ್ಬರಿಸಮುಗ್ರವಿರೋಧಿಜನಕ್ಕೆ ಮಿಟ್ಟುಗಳ್ ನೆಱೆವವೊಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೯) ; ನವಮಾಸಂ ನೆಱೆವುದುಮೆನ್ನ ಪೆಂಡತಿ ಗಂಡುಮಗನಂ ಪೆಱಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೭-೫); ನೆಱೆವುದಾರಾಯುಷ್ಯವಾರಿಂದಱಿತುಕೋ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯ ಮಾಯೆಯ ಮಱೆಯ ಜವನಿಕೆಯೇಕೆ ನೀನಿದಕಳುಕಬೇಡ (ತೊರಾ. ೨-೫-೧೬). **೯.** ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ತಯಾರಾಗು ; ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು : ಕೊಂಕಿ ಪಱಯುತ್ತಿರವಿಂದೆ ಕೊಲಲ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ನೆಱೆದುದಱಿಂದೆ ಸಪ್ತಮುಖದಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಫಣೀಂದ್ರರಾಜನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೪೭ ಶೂದ್ರಕ) ; ಅಱುವಗೆಯುಂ ಪಱುಪಡಿಸಲ್ಕೆ ಹಲಾಯುಧ ನೆಱೆದಿರ್ದಪೆನೆನಗೆ ತೋಱು ಬಿಡು ಕೌರವನಂ (ಗದಾಯು. ೭-೬೧); ಮರೆ ಹುಲಿ . . . ಎಯ್ಯಮೃಗಂ ಕಡುಕೊರ್ಬಿ ಕಾನನಾಂತರದ ಕುಟೀರವಂ ಬೆಳೆದ ಕೆಯ್ಗಳನಂತಿರಲೀಯವಂತವಂ ಸಿರಸನವೈದಿಸಲ್ ನೆಱೆವ ಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಲಮಿದು (ನಳಚಂ. ೬೫). **೧೦.** ಈಡೇರು ; ನೇರವೇರು ; ಸಿದ್ಧಿಸು : ಚಂದ್ರನಂ ನುಂಗೆಂದು ತೋಱುದೊಡಾಕೆಯುಂ ಕಂಡು ರಾಗಿಸಿಯಾಸೀರಂ ಕುಡಿದು ಬಯಕೆ ನೆಱೆದತ್ತು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೮೬-೨೧) ; ನೆಱೆದ ತ್ತೆತ್ತಾನುಮೀ ದಂಪತಿಯ ಬಯಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣಮಾಯ್ತುತ್ಸವಂ (ಆದಿಪು. ೪-೪೮). **೧೧.** ಸಾಕಾಗು ; ಸಾಲು : ಇದೆನ್ನ ಭುಜಾಸಿಗೆ ಶೇಷಪೊಸಲುಂ ನೆಱೆಯದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೧೧ ಶೂದ್ರಕ) ; ಪರಮನ ನಿರತಿಶಯಾಂಗಸ್ವರೂಪಮಂ ನೆಱೆಯ ನೋಡಲಾವೆಡೆಗಂ ತನ್ನೆರಡುಂ ಕಣ್ಗಳ್ ನೆಱೆಯದೆ ಸುರೇಂದ್ರನುಂ ಗಡ ಸಹಸ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೭); ಸಿವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ನೆಱೆಯದೆನ್ದು ಮತ್ತ ಕಿಱಿದು ಭೂಮಿಯ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೩-೮ ; ಸು. 995 ?); ಎನ್ನೊರ್ವನೆರ್ದೆ ಮರ್ದಿಂಗೆ ನೆಱೆಗುಂ ನೆಱೆಯದಿರ್ಕುಮದನಱಿಯಲ್ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೧-೪). **೧೨.** ತೃಪ್ತಿಪಡು ; ಸಂತೃಪ್ತಿಹೊಂದು : ಕನ್ನೆ ನಿಜಜೀವಿತಮುಮಂ ತನ್ನುಮನಿರದಿತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ತನಮಂ ತಾಂ ಕೊಂಡುಂ ನೆಱೆಯಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೧೪) ; ಭಜಿಸಿ ನೆಱೆಯರು ನಾರದಾದ್ಯರು ನಿಜವನೀತನನೀತ ನಿನಗಾತ್ಮಜನೆ ಹೋಗೆಲೆ

ಮರುಳೆ ನೀನಾರೀತನಾರೆಂದ (ತೊರಂ. ೧-೮-೩೬). **೧೩.** ತೃಪ್ತಿಕೊಡು ; ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡು : ಆವಾಸ ನೆಱೆಯದು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೨೮). **೧೪.** ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ತವಾಗು ; ಸಮರ್ಥವಾಗು : ಕಿಱುದಱೊಳೆ ಪಿರಿದುಮರ್ಥಮನಱಿಪಲ್ ನೆಱೆವಾತನಾತನಿಂದಂ ನಿಪುಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೫), ಮೃಗಪ್ರಜದೊಡ್ಡೀಂ ಮೃಗರಾಜನಂ ನೆಱೆವುದೇ ತಾಂಗಲ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭); ಇಱುವ ಬೆಡಂಗನೊಳಱಿಯಲ್ ನೆಱೆಯ್ವೆ ನಿನಗಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೩); ವಿಶ್ವಾವಸಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ತಾಳ್ದಲ್ ನೆಱೆವ ತನಯನಂ ಗರ್ಭದೊಳ್ತಾಳ್ದಿದೈ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೨). **೧೫.** ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಉಚಿತವಾಗು ; ಅರ್ಹವಾಗು: ಸೋಲ್ತು ಕಪ್ಪಮನಿತ್ತೊಡೆ ಕೈಕೊಳ್ವುದುಂ, ಕಾವಲರ್ಗೆ ನೆಱೆಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫-೧೭). **೧೬.** ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಾಣು ; ತೋರು : ಅಂದೊಮ್ಮೆ ವರಹಾವತಾರದಿ ನೆಱೆದ ಗೋವಿಂದ ತನ್ನಯ ಪೀತಾಂಬರವ ಕುಂದದೆ ಭೂಮಿಗೆ ಪೊದಿಸಿದೊಲಿರುವುದು ಗಂಧಶಾಲಿಯು ವನ ಕಳಿತು (ಮೋಹತ. ೨-೫೨). **ನೆರೆ₃ : ೪.** ಕಾಡ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಸಮೂಲ ಹಿರಿಮದ್ದಿನ ಬೇರು ಸಹಾ ಒರಳಲ್ಲಿ ತಿರುಹಿ ರಸವ ಹಿಂಡಿಕೊಂಡು . . . ದಿನ ವಿಹಾರಿ ನೆರೆಯದ ಕನ್ನೆಯರು ಸೇವಿಸೆ ಋತುವಹರು (ಸಕವೈ. ೧೨೫) ; ಮೈಸೂರುಶೀಮೆಯ ಜೈನರು ತಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನೆರಿದ ಬಳಿಕ ಅವರ ಲಗ್ನ ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೯೯). **೫.** ನೆರೆದ ಮಗ = ಹರೇಕ ಬಂದ ಮಗ (ಜಾನಕೋ. ೧೨). **೭.** ದಣಿಯು ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯೂ ನೆರೆಯಿತು (ಕಾವ್ಯಸ. ೯೬). **೧೭.** ಪೂರ್ಣ ಮಾಡು ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಸು : ಒಪ್ಪಿನಿಂ ಕುಣಿವ ಪರಿಜಂ ನೆರೆದು ಜೋಲ್ನವಿರ ಕಪ್ಪು ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪೊಂಬೊಗರ ನೇವರಿಸಿ ಬಪ್ಪನೇಂ ಬೋಳನೆನೆ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯವು ಬರುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೯೪-೧೮೬); ಮುಂದಪ್ಪುದಂ ನೆರೆಯಲಣೆಯೆನಲ್ ನಿಂದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೩೭-೨೯೫).

ನೆರದ ಹಣ = (ಅಗಸರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ) ಹುಡುಗಿ ಮೈನೆರೆದಾಗ ನಡೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಕೆಯ ಗಂಡ ಅಥವಾ ಮದುವೆಯಾಗಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೊಡುವ ಹಣ : (ಎಸಮ್ಮೈ. IV, ೧೦). **ನೆಱೆದ ಪೆಣ್, ನೆರೆದ ಪೆಣ್, ನೆರೆದ ಹೆಣ್ಣು** = ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹೆಣ್ಣು ; ಋತುಮತಿಯಾದವಳು : "ತುಱುಮಿಂಡಿಯೆನೆ ನೆಱೆದ ಪೆಣ್ಣಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೪); ಪೆರನಾರೊ ಬಂದಿರಲ್ ಕಣ್ಮುರಿದು ಗೆಳತಿಯಂ ನೆರೆದ ಪೆಣ್—ನಿನಗೆಂದು ಚುಚ್ಚಿ ನುಡಿಯುವಳು (ಕಾಲೂರ. ೬೧-೧೦೨) ; ನೆರೆದ ಹೆಣ್ಣು = ಹರೇಕ ಬಂದ ಹೆಣ್ಣು (ಜಾನಕೋ. ೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿಱೈ ; ಮಲ. ನಿಱಯು ; ತುಳು. ನೆರಿಯು, ನೆರೆವು ; ಕೊಡ. ನೆರೆ, ನೆರ ; ತೆಲು. ನೆಱಯು, ನೆರಯು ; ಕೋಲಾ. ನಿಂದ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ನಿಂದ್, ನಿಪ್ಪ್ ; ಗೊಂಡಿ. ನಿಂದಾನಾ ; ಕುಇ. ನೆಂಜ, ನೆಂಬ, ನೆಪ್ಪ, ನೆಸ್ಪ, ನೆಹ್ಪ, ಕುವಿ. ನೆಂಜಲಿ ; ಕುರುಖ್. ನೀಂದ್‌ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ನಿಂದೆ]

ನೆಱೆ₂, ನೆರೆ₆, ನೆಱ₂ (ನಾ). **೧.** ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಮಗ್ರತೆ : "ನೆಱೆ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥಾಹ್ವಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೦) ; "ಸಮಗ್ರತೆ ಬಹಳದೊಳ್ ನೆಱೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೭). **೨.** ಅತಿಶಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : "ಉಬ್ಬರಂ, ಉಬ್ಬಟೆ . . . ನೆಱೆ, ನೂಳದು, ಮಿಾಂಟು, ಒಟ್ಟಜೆ, ಪೆರ್ಚುಗೆ—ಈ ೧೯ ಅತಿಶಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೩೪). **೩.** ಸಮರ್ಥನಾದವನು : ಪೆಱ[ನಾ]ವಂ ಧರಾಚಕ್ರಕ್ಕೆಱೆಯಂ ಕೆಳೆಯಪ್ಪವಂ ನೆಱೆ ಯಾರೆಣೆಯೆಂಬನ್ನಂ ಕುಱುತಬ್ಧಿಗೆ ಬನ್ನವಂ (ಕವಿರಾ. ೧೨-೭). **೪.** ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ನೀರು ; ತುಂಬುಪ್ರವಾಹ ; ಮಹಾಪೂರ : ನೆಱೆಯ ಕಾಲದ ವೃಷ್ಟಿ ಸುರಿಯಲು . . . ಹೊಳ್ಳನು ದೈತ್ಯನಂದನೆಯು ಸಿರುತಮಂದಿರದೊಳಗೆ (ಸಂಭಪ. ಪರಿ. ೨-೬೦) ; ಬಗೆಗಚ್ಚರಿಯೆನಿಸಿ ನೆಱೆ ಬಂದು ಮಿಗೆ ಭೋರ್ಗರೆಯುತಿರ್ದುದು ಮುಂದೆ ಯಮುನಾನದಿಯು ಗುರುವಾಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೧೬) ; ಇದು ನಾಡಿದು ಕಾಡಿದು ನೆಱೆಯಿದು ಕೆಱೆಯಿದು ನೆಲನಿದು ಪೊಲನಿದು . . . ಎಂದು ಬಗೆಯಲ್ಬಾರದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೨೬). **೫.** ಸೇವೆ (?) : ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಮತ್ತಲ್ ಗಱ್ದೆ ಇನ್ನೂರ ನಯೆಳ್ಕೊಣ್ಡು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನೆಱೆಗಂ ಬಿಟ್ಟ ಕೆಱೆಗಾಲನೂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೪-೧೫ ; 935). (ಗು). **೬.** ಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರವಾದ : 'ನೆಱೆಗೆಲ್ಲ' ಪರಾ. **೭.** ಅಧಿಕವಾದ : 'ನೆಱೆಜಾಣ' ಪರಾ. **ನೆರೆ₆ : ೨.** "ನೆರೆಯೆನಲ್ ಪೆರ್ಚಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಶಟ. ೫೭). **೪.** ಕರೆ ಬಂದಿತಣ್ಣ, ತೆರೆ ಬಂದಿತಣ್ಣ ನೆರೆ ಬಂದಿತಣ್ಣ ಬಳಿಗೆ (ಹೃದಸ. ೧-೫) ; ಮೊರೆವ ಮಳೆ ಪಗಲಿರುಳ್ ಕಲ್ಮಣ್ಣು ಕೆಸರಾಗೆ ನೆರೆಯಿಂದ ಮುಗಿಯದಿದೆ ಕಡಲಿತ್ತ ಸಾಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೫-೬೨); ನದಿಗೆ ನೆರೆ ಬಂದಾಗ ಖೋರಾಸಾನುಪ್ರಾಂತ ಇಡೀ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುತ್ತಿತ್ತು (ದಕ್ಷಿನ. ೪೧). **೮.** (ಆಲಂ) ಉದ್ವೇಗ; ಉಬ್ಬರ: ಮತ್ತೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆರೆ ಬಂತು, ನಾನು ವಿಠೋಬನ ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾಸುಗಟ್ಟಲೆ ಅಳುತ್ತ ಕೂಡತೊಡಗಿದೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೦೭). **ನೆಱ₂ : ೯.** ಮುಕ್ತಾಯ ; ಕೊನೆ : ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಸಾವುತ್ತು ಮೆರಡುಂ ಕಾಲಮುಮನೀ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಸಮಯೋತ್ತರವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಮಾಗೆ ನೆಱಮೆಯ್ದಿಸುವುದು ಕಾಲಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ಪ). **೧೦.** ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಇನ್ನೆಮಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲ್ ನೆಱವಿಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಲ್ಲ]. . . ಕೂಟ ನೀರ ದೆಸೆಯಿಲ್ಲದೊಡಲ್ಗಳನೆಂತು ತಾಳ್ದುವಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯).

ನೆಱೆಯಾಗು = ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು : ಒಪ್ಪುವ ಭೃಂಗಸಂಗವಿಲ್ಲದ ನವಪದ್ಮಿನೀಮುಕುಳದಿಕ್ಕೆಗಮೆನೆ ನೆಱೆಯಾಗಿ ಶೋಭಿವೆತ್ತುದೊಪರಿಶೋಭೆವೆತ್ತಿರೆ ವಿಲಾಸದ ವಿಭ್ರಮದೇಱೆ ಕನ್ನೆಯಾ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೦); ಅಂತರಿತಮುಹರಾದಿಲೋಕದಲಂತರವು ನೆಱೆಯಾಯ್ತು ಯೋಜನವಂತು ನೂಱಱಮೇಲದಿಪ್ಪತ್ತೆರಡುಕೋಟಿಗಳು (ಸಂಭಪ. ೧೧-೧೬).

[<ನೆಱೆ₁./ತಮಿ. ನಿಱೈ ; ಮಲ. ನಿಱ ; ತೆಲು. ನೆಱ, ನೆರ]

ನೆಱೆ₃, ನೆರೆ₇, ನೆಱೆಯೆ (ಅ). **೧.** ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ಪಚ್ಚು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಬೆನ್ನಂ ಮುಚ್ಚಿರೆ ಮುಡಿ ಕಳ್ಳಬೆಳ್ಳವಟ್ಟಲ್ ಬಾಯೊಳ್ ಬೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಸತಿ ಶಶಿಯಂ ಕಚ್ಚಿ ನೆಲಕ್ಕಿೞಿದ ರಾಹುವಂ ನೆಱೆಪೋಲ್ತಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೬ ಶೂದ್ರಕ) ; ಭದ್ರಬಾಹು ತಪಂಬಟ್ಟು . . . ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಾವಾರಗನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವೋದುಗಳುಮಂ ನೆಱೆಯೋದಿ ಕಲ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೪) ; ಕಾರ್ಯವಶದಿಂ ಕೂರ್ಪಂತೆವೋಲ್ ನಿನ್ನ ನಾಂ ನೆಱೆ ಕೊಂದೆಂ ಮುಳಿಸಿಂದಮಂಗನೃಪತಿ ಕೌಂತೇಯರೇಂ ಕೊಂದರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫) ; ತೆಱೆಯದೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದುವು ನೆಱೆ ಮೋಕ್ಷಗೃಹದ ಸೌಖ್ಯದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದವೆನೆ ದಿವದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದುವದೇನರಿದೆ ಜೈನಪದಸೇವನೆಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೯); ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ನೆಱೆ ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨). **೨.** ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಕಸವರಮೆಂಬುದು ನೆಱೆ ಸೈರಿಸಲಾರ್ಪೊಡೆ ಪರವಿಚಾರಮುಂ ಧರ್ಮಮುಮಂ ಕಸವೇಂ ಕಸವರಮೇನುಬ್ಬಸಮಂ ಬಸಮಲ್ಲದಿರ್ದು ಮಾಡುವರೆಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೬) ; ದಿವದೊಳ್ ಮೇಲಪ್ಪ ರತ್ನಂಗಳೆಂತನಿತಂ . . . ಈತನುವಿಾಗಳ್ ನೆಱೆ ತೊಟ್ಟು ಬಂದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೮) ; ಕೋಣನೊಂದು ಕುದುರೆಯ ನುಂಗಿತ್ತು ಕಟ್ಟಿದ ಪಕ್ಷಿ ನೆಱೆ ಪಾಱಿತ್ತು (ಆದಪ. ೩೭-೧೦೨); ಎಲೆ ತೀಡುವ ತೆಂಗಾಳಿಯೆ . . . ಕಾದಲನಂ ತಂದೊಡೆ ನಱುಸುಯ್ಯೆಲರಿಂದಂ ನಿನ್ನ

ನಾಗಳುಂ ನೆಱೆ ಪೊರೆವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೧). **೩.** ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಅಧಿಕವಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ: ಮದನಹತಕನಿಂದಂ ನೆಱೆ ಮುನ್ನುಱೆಪೋದಕ್ಕಂ ತಾಂ ಪೇೞಱಿಯಳೆ ಮುನ್ನಮೆ ಮದೀಯ ಧೈರ್ಯಚ್ಯುತಿಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭); ನೆಱೆ ಸಂತೋಷದಿಂ ಕೈನೀರೆಱೆಯಲ್ಕೆಂದಿರ್ಪ ಪದದೊಳತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ ನೆಱೆದಿರೆ ಮದಾಳಿಗಯಸಂ ಪಱಿಪಡೆ ಬರ್ಪಂದದಿಂದೆ ನಂದಂ ಬಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೨); ಸಂಪಗೆವೊಲ್ಲೆ ಕೇದಗೆ ಸಂದ ಪಾದರಿಯ ಪೂಗಳನಾವಗಂ ನೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೪); ಪೊಱಮಟ್ಟನಚ್ಚ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚಕಂ ನೋಡೆ ನೆಱೆ ತೀವಿ ಪೂರದೊಳಗೆ ಧೂಪಧೂಮಂ ಕೂಡೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೬-೬). **೪.** ಅಪ್ಪಟವಾಗಿ; ಪಕ್ಕಾ: ಕೋಱಚಾಡೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ರಚ್ಚೆಗೆಟೆಯುತ್ತಂ ಕಿತ್ತು ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲವಂ ಹಱಿತಿಂದುಳ್ಳ ಸುವಸ್ತುವಂ ಕಡೆಯೊಳೊರ್ವಂಗಿತ್ತು ತಾಂ ಭಾಷೆಯಂ ಬಱಗಂಟಿಕ್ಕುವನೆಂದು ತಾಯ ಹೊಸೆಬಿಟ್ಟಿಬ್ಬಟ್ಟ ಕೊಂಡಾಡುತಂತಿರುವಳ್ ತಾಂ ನೆಱೆ ಸೂಳೆಯ್ಯೆ (ಸೋಮೇಶ. ೭೩).. **ನೆರೆ$_7$: ೧.** ನೆರೆ ತೆರೆಯುಲುಂಟು ಸೌಂದರ್ಯ ಸತ್ಯ ಸಜ್ಜನಿಕೆ ಇರುವ ನೆಲೆಯು, ಸಿರಿಮನದ ವೈಭವದಿ ಮುಗಿಯಲಿಲ್ಲ ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಲೆಯು (ಹೃದಸ. ೧೦-೭); ನರುಗಂಪಿದು ಹಾಳೆ, ನೀನೆ ನೆರೆ ತಾಳೆ (ಜಾಸಿಗ. ೮-೨೨). **ನೆಱೆಯೆ: ೧.** ದೋಷಮುಮನಂತೆ ಗುಣಮುಮಂ ಕಿಱಿದಱೊಳ್ ನೆಱೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಅಱಿಯೆ]ಪೇೞ್ದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೭); ರೌದ್ರತರರೂಪಮನೊರ್ವರ್ಯೆ ವಿಶ್ವರೂಪಮಂ ತೋಱಿದನಿರ್ದರಂ ನೆಱೆಯೆ ಮೋಹಿಸಿ ವೈಷ್ಣವದಿಂ ಮುರಾಂತಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೦); ತನ್ನ ಬಂದ ವೃತ್ತಾಂತಮನೆಲ್ಲಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೇೞ್ದು ಮತ್ತಮಾ ದಿವ್ಯಕಾಂತೆಯನಿಂತೆಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೫); ಒಂದು ಬಕಂ . . . ತಪೋರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕಿಱುವಿರಾಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನೆಱೆಯೆ ತಿಂದು (ಪಂಚತಂ. ೮೩-೮). **೨.** ಪೊನ್ನ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಬೋನಮನೊಡ್ಡಿ ನೆಱೆಯೆ ತೊಟ್ಟುಟ್ಟು ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರೀ ಬಂದು ನಿಱಿಸಿದೊಡೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೪೯-೧೩); ಇದಿರ್ಚುವ ಗಣ್ಡರ ನಾಮ್ಪೈವೆನ್ದು ಪೊಟ್ಟೆಳಿಸುವ ಬೀರರಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಾಣೆಮೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧-೧೬; 950); ನೆಱೆಯಱಿವ ನೆಱೆಯೆ ಕಾಣ್ಬೇ ತೆಱದಿಂ ಸಮಸಂದು ಸಂದತೀಂದ್ರಿಯಸುಖದತ್ತೆಱಗಿದೆನಿಂ ವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೆಱಗೆಂ ಪೞಿಕೆಯ್ದ ತೊಟ್ಟನುೞಿವಂತುೞಿವೆಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೨); ವಿಪುಲಾಚಲದೊಳ್ ವೀರಜಿನಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಗೌತಮಂ ಗಣಾಗ್ರಣಿ ಮಗಧಾಧಿಪನಱಿಯೆ ನೆಱೆಯೆ ಪೇೞ್ದುದನಪೂರ್ವಮೆನೆ ರಾಮಕಥೆಯನಭಿವರ್ಣಿಸುವೆಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೪೦). **೩.** ನೆಱೆಯೆ ಬಸಮೞಿದು ಚಿಂತಿಸಿ ಮಱುಗಿ ಯಶೋಭದ್ರೆ . . . ಕಡುಗಂದಿ ಕುಂದಿ ತೆರಮರದಿರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೭). [<ನೆಱೆ$_1$]

ನೆಱೆಕೊಳ್ 'ನೆಱೆಗೊಳ್' ನೋ.

ನೆಱೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು,—ತುಂಡುಮಾಡು: ಪಾರ್ಥನನಿಬರ ವಿಶಿಖವನು ನೆಱೆಗಡಿದು ಕೆತ್ತುವನನಿಬರೊಡಲುಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ಭೀ. ೮-೪೩). [ನೆಱೆ$_3$ + ಕಡಿ$_2$]

ನೆಱೆಗಡಿತ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದು,—ಕಡಿಯುವುದು: ತೂಳಿ ತುಳಿದವು ನೂಱುಗಜ ಭೂಪಾಲಕನ ನೆಱೆಗಡಿತದಡವಿಗೆ ಬಾಳೆ ಹೆಮ್ಮರನಾಯ್ತು ಗಡ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ಗ. ೨-೩೭). [ನೆಱೆ$_3$+ಕಡಿತ$_2$]

ನೆಱೆಗಲಿ (ನಾ). ಮಹಾಶೂರ; ಕಡುಗಲಿ: ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳ ನೆಱೆಗಲಿಗಳನೆಲ್ಲರನು ಮೊಱೆಯಿಡಲೊಯ್ದು ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಗರ್ಭವ ಬಲು ಸೆಱೆಮನೆಯೊಳಗಿರಿಸುಪನು (ತ್ರಿಪುರದ. ೯೪); ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿ ಯಜ್ಞಮಂ ಕಡುಹಿನಿಂ ಜಯಸಿರಿಯ ಪಡೆದ ನೆಱೆಗಲಿ ವೀರಭದ್ರೇಶನೊಲವಿಂದೆ ಕುಡುಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನದೆಸಕವನೀ ಮಹಾಕೃತಿಗೆ (ಸೌಂದಪು. ೧-೭); ನೆಱೆಗಲಿ ಜೋದರುವೆರಸು ಉಱುಬಿದನಾ ಗಜಪತಿ ರಾಮನಾಥನ ಮುಱಿದು ಮೋದುವ ತವಕದಲಿ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೬-೪೬). [ನೆಱೆ$_2$ + ಕಲಿ$_2$]

ನೆಱೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಗಾಣು; ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನು ಕಾಣು: ನೆಱೆಗೊಂಡುದು ನಾರಾಚಂ ನೆಱೆಗಾಣಲ್ಕಾತುರ್ದಿಲ್ಲ ಬೀರಕೆ ಬೀಯಕ್ಕೆಱುವ ಬೆಡಂಗನೊಳಾರ್ದೊರೆ ನೆಱೆ ತೋರ್ಕುಮೆ ಶತ್ರುಜನಕಮರ್ಥಿಜನಕ್ಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೮). [ನೆಱೆ$_2$+ಕಾಣ್]

ನೆಱೆಗಿವುಡ (ನಾ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವನು: ಅಪಸ್ಮಾರಗ್ರಹಗೃಹೀತರಂತೆ ವಕ್ರಗ್ರೀವರಾಗಿಯುಂ ನೆಱೆಗಿವುಡರಂತೆ ಕಿವುಂಡುಗೇಳ್ದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೧). [ನೆಱೆ$_3$ + ಕಿವುಡ(<ಕಿವುಂಡ)]

ನೆಱೆಗೆಲ್ಲ (ನಾ). ಪೂರ್ಣವಾದ ಜಯ; ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಗೆಲುವು: ವಿರಾಱಿ ಮದಾಜ್ಞೆಯಂ ಗಿರಿಯನೇಱಿದ ನಿನ್ನಯ ನೆತ್ತಿಗೀಗಳಿಂತೇಱಿಸಿ ಜೀವಮಂ ಜವನ ಲೆಕ್ಕದೊಳೇಱಿಸಿ ಮತ್ತೆ ನಿನ್ನನಾನೇಱಿಪೆನೆನ್ನ ತೋಳ್ಗೆ ಬೞಿಯಂ ನೆಱೆಗೆಲ್ಲಮನಲ್ಲದಂದು ಬಲ್ಪೇಱಿದೆನುತ್ತವಂ ತಿರಿಪಿದಂ ನಿಜನಿಷ್ಠುರಕಾಷ್ಠದಂಡಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೪). [ನೆಱೆ$_2$+ಗೆಲ್ಲ]

ನೆಱೆಗೊಳ್, ನೆರೆಗೊಳು, ನೆಱೆಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸು,—ಸೆಳೆ: ನೆಱೆಗೊಳೆ ಗಾಡಿ ನೋೞ್ಪ ಬಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೬). **೨.** ತುಂಬಿ ಬರು; ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಇದು ಲೀಲಾಂದೋಳವಿಂದೋಳದ ದನಿ ನೆಱೆಗೊಳ್ವನ್ನೆಗಂ ಪಾಡಲೆಂದೇಱಿದಳಂ ತೂಗುತ್ತುಮಿರ್ದನ್ನಯ ಪರಿಜು (ಆದಿಪು. ೪-೯). **೩.** ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳು; ಪೂರ್ತಿಯಾಗು: ನೆಱೆಗೊಂಡುದು ನಾರಾಚಂ ನೆಱೆಗಾಣಲ್ಕಾತುರ್ದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೧-೧೮); ನೆಱೆಗೊಂಡು ತಾನ್ ಮುಗಿದ ಮುನ್ನಮೇ ಬಾೞ್ ಕೊಯ್ದು ಬರ್ಪನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೪೧-೮೪೪). **೪.** ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಡು,—ನಾಟು: ತೆಱಪುವೆತ್ತು ಪಾಪೇಭಕಂಠೀರವನೆಚ್ಚೊಂದಪೂರ್ವಸಾಯಕಂ ಚಿತ್ರಾನೀಕನಂ ನೆಱೆಗೊಳ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೩ ಪ); ಮುಂದಱಿಯದೆ ಸೀತೆಯಂ ಮದನನಾಕೆಯ ದೂಸಱನೆನ್ನ ನೆಚ್ಚಪಂ ನೆಱೆಗೊಳೆ ಪೂವಿನಂಬಲಗಿನಂಬುಗಳೆಂಬಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬೦); ನೆಱೆಗೊಂಡು ತೊನೆವ ಸರಲಿಂ ನೆಱಲ್ದು ರಥದೊಳಗೆ ಬಿೞ್ದು ಚಕ್ರಧರಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಗುಹಾಂತರದೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮಱಸುಂದಿದ ಪುಲಿಯ ನಾಗಳಿನಿಸಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೪೪೮); ನೆಱೆ[ಪಾಠಾ.ಱ]ಗೊಂಡಿರೆ ಪೂಗಣೆಯ್ಯೆದುಮೊರ್ವಳ್ . . . ಪಲುಂಬಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೪). **ನೆರೆಗೊಳು: ೫.** ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು; ಭರ್ತಿಯಾಗು; ತುಂಬು: ನಗೆದೊಡನೆ ನೆರೆಗೊಳುವ ನೇತ್ರಾಂಬುತೀರ್ಥಗಳ ಹೊಗೆವೊಳಗನೇರೆ ಬಹ ದಿವ್ಯಭಾಗಗಳ (ಮಲೆದೇ. ೩೪-೫). **ನೆಱೆಕೊಳ್: ೧.** "ನೆಱೆಕೊಳ್—ಸರ್ವಸ್ವಹರಣೇ, ಮರ್ಮಭೇದೇ ಚ (ವರ್ಮಭೇದೇ ಚ)(ಚುಚ್ಚು)" (ಶಮಧಾ); ಎಮ್ಮುಳ್ಳುದಂ ನೆಱೆಕೊಂಡೆಮ್ಮಯ ಬಾೞ್ವೆಯೊಳ್ ನಿಱಿಸುವಂ ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦). [ನೆಱೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ನೆಱೆಜವ್ವನ (ನಾ). ತುಂಬುಯೌವನ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ: ನೆಱೆಜವ್ವನವ್ಯೆಸೆ ನಿಂದ ಜವ್ವನವಲ್ಲ ಕುಱುಹಱಿಯಳು ರತಿಸುಖದ ಹೊಱಗೆಗಾಣಿಸಿ ನೇಮವಲುಗುತಿದ್ದಳು ಮರ್ಚು ತಱುಮಿಂಡಿಯಾದರಿನ್ನೆಂತೊ (ಭರಚ. ೯-೧೦೫); ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಮೊಳೆಜವ್ವನಂ ಸುರಯಿಗೆ ನೆಱೆಜವ್ವನಂ . . . ತಾವರೆಗೆ ಏಱುಂಜವ್ವನಮೊದವಿತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೪-೧೯). [ನೆಱೆ$_2$+ಜವ್ವನ]

ನೆಱೆಜಾಣ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಜಾಣತನವುಳ್ಳವನು; ಬಹುಜಾಣ: ಅಧಿಕ ಸುಜಾಣರ ಜ್ಞಾನಲೋಚನಕೆ ಕಾಣ ಬರ್ಪಂತೆ ಕನ್ನಡ

ವಾಕ್ಯದೆ ನೆಱೆಜಾಣ ಸತ್ಕೃತಿಯು ವಿಸ್ತರಿಸು (ಮೋಹತ. ೩-೧); ನುಡಿಜಾಣ ನಡೆಜಾಣ ನೆಱೆಜಾಣ . . . ಜಗಕೆ ಸುಜಾಣ (ಭರಚ. ೭-೭೬). [ನೆಱೆ$_2$+ಜಾಣ]

ನೆಱೆಜಾಣೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತೆ; ಅಧಿಕವಾದ ಜಾಣ್ಮೆಯುಳ್ಳವಳು : ನೆಱೆಜಾಣೆ ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತನೆಗೆಯ್ವೊಡಹಿಲೋಕದೆಱೆಯಂಗೆ ಮತಿ ಮಂದವಹುದು (ಮೋಹತ. ೨೬-೨೭). [ನೆಱೆ$_2$+ಜಾಣೆ]

ನೆಱೆದಾತ (ನಾ). ಬಹಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು; ನೆಱೆದಾತ ಬಸವಣ್ಣ ತಂದೆ ಪಟ್ಟೇಶ್ವರದೊಳಿರುತ ತನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳ ಶಿರವನರಿದು ಭಾಸುರ ವೀರಭದ್ರೇಶಗಾರತಿಯನೆತ್ತಿ . . . ಮೆಱೆದಂ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೪೪). [ನೆಱೆ$_3$+ದಾತ$_2$]

ನೆಱೆದಿಂಗಳ್, ನೆಱೆದಿಂಗಳು (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿದ ಚಂದ್ರ; ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ : ಫುಲ್ಲಶರಂ ಬಸಂತದ ಪುಗಿಲ್ ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಬಸಿಲ್ . . . ತುಂಬಿಯ ಗೇಯಮೆಂಬಿನಂ ಬಲ್ಲವರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಂ ಕೃತಿ ಸತ್ಕೃತಿ ನಾಗಚಂದ್ರನಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೪೪); ಎತ್ತಿದ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯೆ ನೆಱೆದಿಂಗಳ್ಗೆಯುಂ ಬಳಸಿ ಪೊಳೆವ ದುಗುಲದ ಕಾಂಡಪಟಮೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಪಟಳಮಾಗೆಯುಂ (ಪರ್ಗಪು. ೭-೨ ವ); ನೆಱೆದಿಂಗಳಂ ಪೋಲ್ವ ತರುಣಿಯರ ಚೆಲ್ವ ನಗೆಮೊಗದ ಮುಂದೀಗ ತಾವರೆಯಾದುವೆಂಬಂತೆ ಪೆಣ್ಗಳಾಸ್ಯಕೆ ಸೋಲ್ದುವಾ ಕೊಳದ ಕಮಲಂಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೯). ೨. ಪೂರ್ಣಮಾಸ; ಪೂರ್ತಿ ತಿಂಗಳು : ಕರಕರೆಯೇಕೆ ಸಾಕು ಚಿಕದೇವನೃಪಾಲಕನೊಲ್ಮೆವೆತ್ತನಿನ್ನರೆ ನೆಱೆದಿಂಗಳೊಳ್ ಮದುವೆಗೆಯ್ದಪೆಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೨೩-೫). **ನೆಱೆದಿಂಗಳು** : ೧. ಹೊಗರೊಗುವ ನೆಱೆದಿಂಗಳೊಲು ಮೊಗ ಹೊನ್ನ ಸೆಳೆನಡು ತುಂಗಕಟ ಪೊಂಬಾಳೆದೊಡೆ . . . ಲತಾಂಗರುಚಿ ಕಣ್ಮನವ ಸೋಲಿಸಿದವು ಮನೋಭವನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೮-೨೬); ಅಮೃತವಾರ್ಧಿಯು ಪೊರೆಯೊಳಿರ್ಪ ನೆಱೆದಿಂಗಳಂತೆ . . . ತೋರ್ಪ ಶಿಶುವಂ ಕಂಡು (ಚೆಬಪು. ೫-೨೩). [ನೆಱೆ$_2$+ತಿಂಗಳ್]

ನೆಱೆದಿಂಗಳು 'ನೆಱೆದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ನೆಱೆದೊಱೆ (?) (?). (?) : ನೆಱೆದೊಱೆ ಕಾದಿದಂ ಕಡುಗಲಿಯಂ ಪೋಲ್ತುಗವಱೆ × × ತಿಳಕಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೨೩-೪; 977). [?]

ನೆಱೆನಂಬು, ನೆರೆನಂಬು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಂಬು, — ನೆಚ್ಚು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು : ನೆಱೆನಂಬೊ ನೆಱೆ ನಂಬೊ ದಾಸದುಗ್ಗಳೆಯಂತೆ (ಬಸವ. ೧೪೯); ಗುರುವನು ನೆಱೆ ನಂಬಿದಡಾತನೆ ಪರಮಸುಖಿ (ಶಿವಗೀ. ೪೬೫); ಗುರುವೆಂದು ವಿನಯಗೂಡಿರ್ಪುದಿನಿಯನೊಳು ನೆರವೆಂದು ನೆಱೆ ನಂಬುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೪೦). **ನೆರೆನಂಬು** : ತೆಲುಗು—ತಮಿಳಿನ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಹೇಳುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನೆರೆನಂಬಿ ಅವುಗಳ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು ನಡೆದುದರಿಂದ ಇವರ ನಿರುಕ್ತವು ಕೂಡ, ಅಭಿಮಾನಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೯೧). [ನೆಱೆ$_3$+ನಂಬು]

ನೆಱೆನಗೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ನಗು; ಗಹಗಹಿಕೆ : ನೆಱೆನಗೆಯ ನಯನಾಂಬುಗಳ ಖಳನೆಱಗಲತಿಸುಮಾನವೇನೆಂದಸುರ ಬೆಸಗೊಂಡ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೪). [ನೆಱೆ$_2$+ನಗೆ]

ನೆಱೆನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, —ತಿಳಿಸು : ಅಱಿದಿಹುದು ನೀನೆಂದು ರಾಯಂಗಱುಹಿ ಭೀಮಾದಿಗಳಿಗುಚಿತವ ನೆಱೆನುಡಿದು ಮರುಪದಿಯ ಮನ್ನಿಸಿ ಮರಳಿದನು ಪುರಕೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೫-೩೦). [ನೆಱೆ$_3$+ನುಡಿ$_1$]

ನೆಱೆನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತು; ಅರ್ಥದಿಂದ ತುಂಬಿದ ನುಡಿ : ನೆಱೆನುಡಿಯ ಮಾನಿಸರ ಪೆರ್ಮೆಯನ್ ನೆಲದೊಳ್ ಮಱೆನುಡಿ ತೋಱಱು ಬಿಡುಗುಂ (ಕಃಜಳ್. ೧-೩-೮). [ನೆಱೆ$_2$+ನುಡಿ$_2$]

ನೆಱೆನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಯಿಾಯೂರ ಮೂಲಿಗ ಕೆಱೆಯ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಲುಗಣ್ಣ ನೆಱೆನೂರಱವಿನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೧೬-೮; 903). [?+ಊರ್]

ನೆಱೆನೋಟ (ನಾ). ತುಂಬುನೋಟ; ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಕಿಱುನೋಟ ವಿಟನಿಂಗೆ ಅರೆನೋಟ ವಿದೂಷಕಗೆ ನೆಱೆನೋಟ ನಾಗರಿಕಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೨). [ನೆಱೆ$_2$+ನೋಟ]

ನೆಱೆಪು 'ನೆಱಪು' ನೋ.

ನೆಱೆಮಲವತ್ತಿ (ನಾ). (?) : ಹೊಱವಾಱೆಳವಾಱು ಮಗ್ಗದೆಱೆ ಕಾಳಬೋವನ ಹಳ್ಳಿಯ × × × ಯಿನಿತಱ ಮತ್ತಂತು ಮನೆಸುಂಕ ನೆಱೆಮಲವತ್ತಿಯ ಸುಂಕವಿನಿತಂ . . . ಬಲ್ಲಯಂ ಮನಮೊಸದು ಭೋಗವಸದಿಯೊಳು ಜಿನಪೂಜೆಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಿದಾ × × × (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೨೯-೪; 1173). [?]

ನೆಱೆಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಕಾದುವೆಮೆನ್ದು ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನಡವಾಗಳ್ದ ಬಟ್ಟದೆಱೆ ನೆಱೆಮ್ಮ ಕಲಿಗಳ್ನೆಂಬೋ . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೧-೭; 893). [?]

ನೆಱೆಯಗಲ್ತೆ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸುವುದು; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು : ನಿಶ್ಶೇಷ ವಿಶ್ಲೇಷತಶ್ಚ–ನೆಱೆಯಗಲ್ತೆಯತ್ತಣಿಂದಮುಂ (ಜೀಪಸಂ. ೧೬೬-೨೩). [ನೆಱೆ$_3$+ಅಗಲ್ತೆ]

ನೆಱೆಯಱಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ನೆಱೆಯಱಿದೆನಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರಭೌಮವ್ಯಾಜನಾಂಗಚಿಹ್ನ ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಧುರ ಲಕ್ಷಣಮೆಂದೇ ಬಿತ್ತರಿಪಷ್ಟಾಂಗದ ನಿಮಿತ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರಾವಳಿಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೫೪); ಅಱಿವನಱಿಯದ ಗುರುವು ಪರವನಱಿಯದ ಶಿಷ್ಯ ನೆಱೆಯಱಿಯದೋದು ಇವು ಮೂಱು ಅಂಧಕನು ತಿರುಗಾಡಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೫). [ನೆಱೆ$_3$+ಅಱಿ]

ನೆಱೆಯಱಿವು (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ, — ವಿವೇಕ : ನೆಱೆಯಱಿವ ನೆಱೆಯೆ ಕಾಣ್ಬೇ ತೆಱದಿಂ ಸಮಸಂದು ಸಂದತೀಂದ್ರಿಯ ಸುಖದತ್ತೆಱಗಿದೆನಿಂ ವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೆಱಗೆಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೨). [ನೆಱೆ$_2$+ಅಱಿವು]

ನೆಱೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಗಿಸು; ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು; ಪೂರ್ತಿಮಾಡು : ಅನೇಕಭವಪರ್ಯಾಯಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಕಡೆಯೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಾಯುಷ್ಯಮನೆಯ್ದಿ ನೆಱೆಯಿಸುವ ನೆಱವಿ ಭವಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ); ಒಡನೆ ತದ್ಭಾಷೆಯ ಕೊಱತೆ ನೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ಯಿಸುವನೀಗಳ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೩೬-೧೩). [ನೆಱೆ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೆಱೆಯೆ 'ನೆಱೆ$_3$' ನೋ.

ನೆಱೆವಣಿಗೆ 'ನೆಱವಣಿಗೆ' ನೋ.

ನೆಱೆವಳಿಗೆ 'ನೆಱವಣಿಗೆ' ನೋ.

ನೆಱೆವೆಱೆ, ನೆರೆವೆರೆ (ನಾ). ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರ; ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ : "ನೆಱೆವೆಱೆಯೆಂದು ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಂ" (ಶಶಸಾ. ೪೮-೨೭); ನೆಱೆವೆಱೆಯನು ನುಂಗಿತು ಕತ್ತಲೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೪-೪೯); ನೆಱೆವೆಱೆಯಂ ನಿಜವದನಂ ಜಱೆಯೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯ ಕಾಂತಿ ತಿಳಿಜೊನ್ನದೊಳೀಡಿಱೆಯೆ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೩-೧೨೯). **ನೆರೆವೆರೆ** : ನೆರೆವೆರೆಯ ಸಾನ್ದ್ರಚನ್ದ್ರಿಕೆಯ ಲಲಿತಾವರಣವನ್ನು ಸಂತಸದಲಂಪಿನ ಕ್ಷೀರಸಾಗರದ ರಂಗತ್ತರಂಗಗಳ ಕಳತ ಕಳಕಳವು ಡಂಗುರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಾಡಿ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆ ? (ಮಂತ್ರಶ. ೩೨-೨೫).

ನೆಱೆವೆಱೆಯಿರುಳ್ = ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿರುವ ರಾತ್ರಿ ; ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ರಾತ್ರಿ : ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ನೆಱೆವೆಱೆಯಿರುಳೊಳ್ ತಾಂ ತಮಗಿಱಿತಂದು ಬಿನದದಿಂ ವಿಹರಿಪಚ್ಚರಿಯರ ನೆಲೆಯ ಸಿಂಗರದ ಮಾಟದ ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟುಗಳ ತಪ್ಪಲ್ಗಳೆಂಬಂತಿರೆ . . . ತೋರ್ಪ ಸೌಧಂಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೭). [ನೆಱೆ$_2$ + ಪೆಱೆ]

ನೆಱೆವೆಱೆವೊಗ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖ ; ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ನೆಱೆವೆಱೆವೊಗದಬಳೆಯ ನುಣ್ಗೊರಲತಿ ರಂಜನೆವಡೆಯಿತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೮-೫೧) ; ನೆಱೆವೆಱೆವೊಗದ ಬಾಲೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗೆಯ್ದು ಕಱಿಗೊರಲನ ರಾಣಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಱೆಯದೆ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣ ಪರಿಮಳದುಡುಗೊಱೆಯಿತ್ತು ಕುಸ್ತರಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೫-೩೨). [ನೆಱೆವೆಱೆ + ವೊಗ]

ನೆಱೆವೈರಿ (ನಾ). ಪ್ರಬಲ ಶತ್ರು ; ಕಡುವೈರಿ : ಕುರುಪತಿಯ ನೆಱೆವೈರಿ ಭೀಮನ ಸೀಳಲೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨೯). [ನೆಱೆ$_2$ + ವೈರಿ]

ನೆಱೆಸಿಂಹ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಂಹ ; ಪ್ರಾಯದ ಸಿಂಹ : ಮಱಿಸಿಂಹನೆಂಬರು ನೆಱೆಸಿಂಹನೆಂಬರು ಮಱಿ ತಾನೆ ನೆಱೆ ಸಿಂಹವಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೬೯-೪೭). [ನೆಱೆ$_2$ + ಸಿಂಹ]

ನೆಱೆಸು 'ನಿಱಿಸು$_1$' ನೋ.

ನೆೞಲ್$_1$, ನೆರಳ್$_2$, ನೆರಳು$_2$, ನೆಳಲ್, ನೆಳಲು$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮನುಷ್ಯ, ಮರ, ಗಿಡ, ಕೊಡೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಛಾಯೆ : "ನೆೞಲ್ = ಆತಪತ್ರಾದಿ ಛಾಯೆ ; ಜಳದರ್ಪಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ; ಒಂದು ಷುರಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; ಜಲದದ ನೆೞಲುಂ ಪರವುಂ ವಿಲಾಸಮುಂ ಬೆಳಗುವುದಿತವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯುಂ ನೆಲಸವು ಚಲಂಗಳಾದಂ ವಿಲಾಸಿನೀಜನದ ನಲ್ಮೆಯುಂ ಸಂಗಮಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೭); ಸುರಕುಜದ ನೆೞಲೊಳಂಗಣ ದೊಳೇನುಮಲಪಿಲ್ಲದೆ ಕಟ್ಟಿರೆ ಕಾಮಧೇನು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦) ; ಬಿಸಿಲೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ನೆೞಲತ್ತ ಸಾರಿಮೆಂದೆಂದುಮಱಿವನಲ್ಲಂ ನಮ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೫) ; ಕಾಯಕ್ಲೇಶಮದೆನ್ನೊಳಾಗೆ ಜಗದೊಳ್ ಮರ್ಬುರ್ಬಿ ಮೈವೆರ್ಚಿದನ್ಯಾಯುಂ ಕೈವಿಗಲೆನ್ನ ಕಾಂತನನಲಂಪಿಂ ಕೂಡಿದಳ್ ಪಶ್ಚಿಮಾಶಾಯೋಷಿತ್ಕುಟಲಾತ್ಮೆಯೆಂದು ದಿವಸಶ್ರೀ ಬೈದು ಬೆಂಬತ್ತಿದಳ್ ಛಾಯಾಸಂಕುಳದಿಂದೆನಲ್ಕೆ ಪಡುವಲ್ ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ ನೆೞಲ್ (ದಶಕು. ೪-೧೪). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪ್ರತಿರೂಪ : ಬಾಳ ದಿನೇಶಬಿಂಬದ ನೆೞಲ್ ಜಲದೊಳ್ ನೆಲಸಿತ್ತೊ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೬) ; ತೊಲಗಿಪಳೊ ರಹಸ್ಯಶ್ರವಣಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತನ್ನ ಪೊಳೆವ ನೆೞಲುಮನೆನೆ ನಿರ್ಮಲಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಂ ಕೋಮಲೆ ಚರಣಾಂಗುಷ್ಠದಿಂದೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೪೯) ; ತಿಳಿದಿರ್ದ ಕೊಳದ ಜಲದೊಳ್ ಪಳಚ್ಚನೆಸೆದಿರ್ದ ತನ್ನ ನೆೞಲಂ ತನ್ನೋಪಳೆಗೆತ್ತು ಮುಟ್ಟಿಗಿ ಕಾಣದೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿರ್ದುವಿರುಳ ವಿರಹವಿಹಂಗಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೨) ; ನೀರೊಳಗಿರ್ದ ನಲ್ಲಳ ನೆೞಲಂ ಕಂಡು ನಲ್ಲಳೆಂದು ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಪಾಯ್ದು ಸಾವ ಸಾಧು ವಿಟನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೫೪). **ನೆರಳ್$_2$** : ೧. ತರುಗಳ ನೆರಳ್ಗಳಂ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಳಲ್ಗಳಂ] ಸೇರತೊಡಗಿತು ಜನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೩); ಕಾಡ ಹೂವಿನ ನೆರಳ್ ನೆಲದ ಪುರುಳಿನ ಪುರುಳ್ ಪಡೆದ ಬೀಯದ ತಿರುಳ್ (ಕಾಲೂರ. ೬೧-೧೦೩). **ನೆರಳು$_2$** : ೧. ನೆರಳಿಲ್ಲದೆ ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಬೇರಿಲ್ಲದೆ ಸಸಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹೂವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಯಿಲ್ಲದೆ ಫಲ ತಂದಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೩೭-೧) ; ಒಂದು ಠಾವಿನೊಳೇಕವೃಕ್ಷದ ನೆರಳ. [ಪಾಠಾಂ. ಳಲಿ]ನಲಿ ನವಕುಸುಮ ದಿಕ್ಕೆಯಲಿ ಆ ಕಮಲಜನ ತುರಗ ನಿದ್ರಾವ್ಯಾಕುಲದಿ ಮಲಗಿರಲು (ನಳಚ. ೨-೧೫) ; ತಪ್ಪ ಸಾಧಿಪ ನೃಪನೊಳಿಪ್ಪವನೆ ಕಡುಹೆಡ್ಡ ಸರ್ಪ ನುಱಿಹಡೆಯ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಳಲೆಂದು ಸಾರಿದ] ಕಪ್ಪೆಯಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೭೭) ; ಆಲಕ್ಕೆ ಹೂವಿಲ್ಲ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ ಜಾಲಿಯ ಮರವು ನೆರಳಲ್ಲ (ಜಗೀತೆ. ೮೮). ೨. ಒಂದು ನಾಯಿ ಮಾಂಸದ ಕರಣೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು, ಹಳ್ಳಾ ದಾಟುವಾಗ ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನ ನೆರಳು ಕಂಡಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪) ; ನೆರಳು ನೋಡಿ ನಿಜಾಮರೆತ (ಗಾದೆ). ೩. (ಆಲಂ) ಆಶ್ರಯ ; ರಕ್ಷಣೆ ; ಆಸರೆ : ನೀರರು ಪರಸ್ಪರರ ತಿರುಳು ನೆರಳು, ಪಾಡುಪಟ್ಟಿತು ಕರುಳು, ರಾಗರಂಜಿತ ಕೊರಳು, ತಂತಿಯುಲಿ ಮೂಡಿಸಿತು ಒಲೆದ ಬೆರಳು (ಅರಳು. ೪೦೧-೨) ; ಅವನ ಜೀವನವೇ ಅವರಿಂದ ನೆರಳು ಕಂಡಿತ್ತು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೬೫). ೪. ಅನುಯಾಯಿ; ಹಿಂಬಾಲಕ: ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಜೆ; ನಿಮ್ಮ ನೆರಳು (ಹಾಪುತ್ತ. ೧೧೦). ೫. ಬಳಿ ; ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ಕೆಟ್ಟ ಹುಡುಗರ ನೆರಳಿಗೆ ಸಹ ಹೋಗಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧) ; ಚಂದ್ರಭಾಗಕ್ಕನ ಕೈಹಿಡಿಯುವುದುಳಿಯಲಿ, ಅವಳ ನೆರಳಿಗೆ ಬರುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಾದರೂ ಇತ್ತೆ . . . ಇವನಿಗೆ ? (ಮೂರುದಾ. ೬೪). **ನೆಳಲ್** : ೧. ಮರದ ನೆಳಲಲಿದ್ದು ತನ್ನ ನೆಳಲನಱಿಸಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೩೩೩) ; ಮುಗಿಲ ನೆಳಲು ವಿಂದ್ರಚಾಪವಚಿರವೆಂದು ಕಂಡುದಿಲ್ಲ ನಿತ್ಯವೆಂದು ನಿರುತವೆಂದು ಹತ್ತಿಸಾರುತಿರ್ದೆನಯ್ಯ (ಹಂಪಿರ.ಹ. ೫೧೧-೮) ; ಪಾರಿಜಾತಂ ನೆರೆಯೊಳಿರುತಿರೆ ಭೂರುಹಂಗಳ ನೆಳಲನರ್ಥಿಸಿ ಸಾರಿದನವೊಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೪೭) ; ಬಂದು ವಟಕುಜದಡಿಯಲಿನಿಬರು ನಿಂದು ದುರುಪದಿ ಸಹಿತ ನೆಳಲೊಳಗಂದು [ಪಾಠಾಂ. ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ] ವಿಶ್ರಮಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೨). ೨. ವಾರಿಧಿ ಬತ್ತುಗುಂ ವಸುಧೆ ಪೊತ್ತುಗು ದಿಗ್ಗಜಮುಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕುಗುಂ ಮೇರುನಗಾದ್ರಿ ನೀರ ನೆಳಲಂತತಿಸಂಚಳಮಾಗಿ ತೋರ್ಕುರ್ಗಮೇ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೩-೨೭ ; 1089) ; ತಿಲದೊಳಿಹ ತೈಲದವೊಲ್ . . . ಕನ್ನಡಿಯೊಳಿಹ ನೆಳಲವೊಲ್ (ಬಸಪು. ೪೯-೩೨) ; ಹೊಳೆವ ಕನ್ನಡಿ ಕೈಯೊಳಿರ್ದು ನೋಡದೆ ನೀರ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಮೊಗವ ನೋಳ್ಪಂತೆ (ಭರಚ. ೧-೧೦೩); ಪೂದೊಡಂಬೆಯ ನೆಳಲ್ ತಾಗೆ ತೊರೆಯೊಳ್, ತೀಡಿ ಮೋದುವಂತಿರೆ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆಲ್ವು ಕಣ್ಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೯-೨೪೮). ೩. ಮನೆ ನೆಳಲಂ ನೆನೆಯದೆ ಅರ್ಥಮಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ . . . ಹರಭಕ್ತಿಯೊಳಾತುರದಿಂ ಬಾಗೆವಾಡಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಬಸರ. ೨-೪೪). **ನೆಳಲು$_1$** : ೧. ಕಾಯವೆಂಬ ಕಂಥೆಯ ಧರಿಸಿ ನಿಂದಲ್ಲಿ ನೆಳಲಿಲ್ಲದೆ ಸುಳಿದರೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಳಿವ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುರಾಯನ ಜಂಗಮಸ್ಥಲದ ನಿಲುಕಡೆ ಎಂತಿರ್ದುದೆಂದೊಡೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೦-೧೨) ; ಕೀಸೆ ನೆಳಲು ಹೋರೆಬಿಡುವುದೇ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪) ; ಗಳಹನನಿಲಜ ಗಾಢಗರ್ವದ ಹುಳುಕನರ್ಜುನನವರ ದೇಹದ ನೆಳಲು ಮಾದ್ರೀಸುತರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೧೩) ; ಕಳಿದರಧ್ವಶ್ರಮವನಾ . . . ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರದ ನೆಳಲಲಿ ಮೂವರವರು (ತೊರರಾ. ೨-೪-೨೨). ೨. ಬೇರಿಲ್ಲದ ಮರ ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಳಲೊಳಗೆ ತೋಱಿದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವ ನಾನೇನೆಂಬೆ (ಅಪಚಂ. ೭-೨೪) ; ನೆಳಲು ಜಲದಲಿ ನಡುಗಲಿನ ಮಂಡಲಕೆ ಕಂಪವೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೧೪) ; ಮಾರುತನ ವೇಗಮಂ ಮುಂಕೊಂಡು . . . ಮಾರುತಿಯು ಪೋಗುತಿರೆ ನೆಳಲು ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸಲಾ ನೀರಧಿಯೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೫೪). ೩. ಕೃಷ್ಣನ ನೆಳಲು[ಪಾಠಾಂ. ಒಲುಮೆ, ಬಲುಹು]ದಿಟವುಂಟಾದೊಡೊಳಗಾಗರು ವಿರೋಧಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೨) ; ರಾಮಚಂದ್ರನ ನೆಳಲು ನಿರ್ಜರಕುಜದ ನೆಳಲಾಯಿತ್ತಿಳೆಯ ಜನ ಪುರವರಜನಂಗಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೭) ; ತಾಯಿಯ ನೆಳಲೂ ಹೊಂಗೆಯ ನೆಳಲೂ ಒಂದೇ ಅಂತೆ, ನನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ತಾಯಿಯ ನೆಳಲು ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿಯ ನೆಳಲು (ಸುಮಸಂ. ೨೫). ೪. ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ಪರಶಕ್ತಿಯವನ ನೆಳಲೆನಿಸುತಿಹಳು (ಗಗತಾ. ೧೨-೭೯).

೬. ಸುಳಿವು ; ಸೂಚನೆ : ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯ ನೆಳಲೂ ಇಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೮೦). ೭. ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ : ನೆಳಲು ಸುತ್ತಲು ಸುಳಿದುದಿನಮಂಡಳಕೆ ಕಾಳಿಕೆಯಾಯ್ತು ಫಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೭೨). ೮. ಆಕಾರ ; ಛಾಯಾಶರೀರ : ಹಿಂದೆ ರಾಯನ ಪಟ್ಟದರಸಿಯ ತಂದು ಭಾರಿಯ ಭಂಗಬಡಿಸಿದೆ . . . ಕದನದಲಿ ನೀನೊಂದು ನೆಳಲುಳಿಯಲು ಸಹೋದರವೃಂದ ತನುಜಜ್ಞಾತಿಬಾಂಧವರಳಿದರದಱಿಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೨೭).

ನೆರಳ ದಾರಿ = (ಮರಗಿಡಗಳ) ಛಾಯೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮಾರ್ಗ : ನೆರಳ ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋದರೆ, ಒಂದು ಕಡೆ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಗುಂಡಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರಿತ್ತು (ಸಿಬಂಫ. II, ೧೪೭). **ನೆಳಲನೂಡು** = ನೆರಳನ್ನು ನೀಡು : ಎಲೆಗಳಾ ನಡುಹಗಲಿನಲಿ ಕಡುಬಳಲಿ ತೂಕಡಿಸುತ್ತಿರೆ, ನೆಲದ ತಾಪವನಿರದೆ ತಣಿಸುವ ನೆಳಲನೂಡುತ ಕಾಯುವೆ (ಕಎವು. ೨೯-೩). **ನೆಟಿಲ ಗುಡಿಸು** = ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ ಮಾಡು ; ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡು : ಮರೂರು ಕುನ್ನಾಡಿಯ ನೆಟಿಲ ಗುಡಿಸಿದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವೀರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಇರ್ಪಣ್ಣುಗ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೦-೯ ; ಸು. 820). **ನೆಟಿಲಾಗು, ನೆರಳಾಗು, ನೆಳಲಾಗು** = ೧. ಬಿಸಿಲು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆಯಾಗು ; ಛಾಯೆಯಾಗು : ನೆಟಿಲಾಗಿರ್ದ ಸರೋರುಹದಳಮಡು ಕಡುಬಿಸಿಲ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಕೊರಗಿದೊಡಾಗಳೆ ತನ್ನೆಱಂಕೆಗೊಡೆಯಿಂ ಕಳವಳಿಸುವ ಸತಿಗೆ ಪಿಡಿದುದೊಂದು ರಥಾಂಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೨೩); (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೩೦ ನೋ.). ೨. ಅನುವರ್ತಿಯಾಗು ; ಅನುಸರಿಸು : ತಾಯವ್ವ ಪತಿಯ ನೆರಳಾಗಿ ನಡೆವಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧-೮೮) ; ನೀನು ನಗುತ ಕೈಪಿಡಿದವನ ನೆರಳಾಗಿ ಬಪ್ಪುದಂ ಮೊಗೆದು ನೋಡುವ ಬಯಕೆ ಕನಸಾದುದೇನು ? (ಕಾಲೂರ. ೧೭೬-೩೯೭) ; ಗಂಡಸಿನ ನೆಳಲಾಗಿ ಇರಲು ಮನಸು ಒಪ್ಪದು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೫೭). ೩. ನೆರಳು ಬೀಳು : ಅಳವಾಂತು ಗರುಡ ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಂಡು ತೆರಳಲ್ಕೆ ವಳಯದ ಪುಣ್ಯಮೂರುತಿಯ ನೆಳಲಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನದ ಬಿದ್ದ ಮಾರ್ಗದ ಪೊಳಲವರ್ ಪುಣ್ಯವೆಯ್ದಿದರು (ಮೋಹತ. ೪೨-೧೦). **ನೆಟಿಲೊಳ್ಬರ್** = ಅಧೀನವಾಗು ; ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರು ; ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬರು ; ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡು (?) : ದಮಿತಾರಿಗೆ ಉಟ್ಟಸುಟ್ಟುಂಬೆಯ ನೆಟಿಲೊಳ್ಬಂದುಮುಗುಟಿನೊಳ್ ಪೂಟ್ದುಂ ಭ್ರೂಲತಾಪ್ರತಾನದೊಳ್ ಕಟ್ಟುಂ ಕೆಟ್ಟಟ್ಟುಮಿರ್ಪುದುಚಿತಮಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೨ ಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಿೞಲ್, ನೀೞಲ್ ; ಮಲ. ನಿೞಲ್ ; ತುಳು. ನೆರಳ್, ಜರಲ್ ; ಕೊಡ. ನೆಳ ; ತೆಲು. ನೀಡ ; ಕೋಲಾ. ಸಿಂದ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸೀಂಡ ; ಪರ್ಜಿ. ನೀರ ; ಗಡಬ. ನಿಕಿರ್ ; ಗೊಂಡಿ. ನೀರಾ]

ನೆಟಿಲ್$_2$ 'ನೇಟಿಲ್' ನೋ.

ನೆಟಿಲಂಚೆ, ನೆಳಲಂಚೆ (ನಾ). (ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೊಂಬೆಯಾಟದಲ್ಲಿ) ತೆರೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಆಟ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ, —ತೆರೆ (?) : ಅಂತು ಸೋಪಾನಪಙ್ಕ್ತಿಯನೇಱಿ ಪಂಚರತ್ನಧೂಳೀಶಾಳದಿಂ ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ . . . ಚಕ್ರವಾಳಭೂಮಿಯ ಚಿತ್ರದಂಚೆಯೊಡನೆ ನೆಟಿಲಂಚೆಯಾಡಿಯುಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೧೦). **ನೆಳಲಂಚೆ :** ಅಳವುಳ್ಳ ರಾವುತರೇಱಲು ಮನವುಳ್ಳ ಬಲುಗುದುರೆಗಳ ಬೇಗದೊಳು ನೆಳಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲನಂ]ಚೆಯ ಕುದುರೆಗಳಂತವು ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದವಾ ಮೋಹರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೯೧) ; ಇಕ್ಕಿದ ನೆಳಲಂಚೆಯ ತೆರೆಯೊಳಗೆ ಕಾಲಿಕ್ಕುವ ಚಿತ್ರಾಶ್ವಗಳ ಮಿಕ್ಕು ಹೊಳೆದವು ಪಕ್ಕರಿಕೆಯ ಮಱಿಯೊಳು ಮಿಕ್ಕ ಮನದ ಕುದುರೆಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೯೨). [ನೆಟಿಲ್$_1$ + ಅಂಚೆ$_4$]

ನೆಟಿಲ್ದಾಣ (ನಾ). ನೆರಳಿರುವ ಸ್ಥಳ, —ಪ್ರದೇಶ : ಮನಂಗೊಂಡೊಪ್ಪಿದಂ ಮುತ್ತಿನ ಕೊಡೆಯ ನೆಟಿಲ್ದಾಣದೊಳ್ ಕೃಷ್ಣನಾಗಳ್ (ಪರ್ಧಪು. ೮-೪) ; ವರರಾಜ್ಯಶ್ರೀನಿಜಚ್ಛತ್ರದ ಕುಳಿರ್ವ ನೆಟಿಲ್ದಾಣದೊಳ್ ಲೀಲೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿರೆ ತಾನೆಂದುಂ . . . ತದ್ಭೂಕಾಂತನೋರಂತರಸುತನ ಮನಾ ರೂಢಿಯಿಂ ಮಾಡುತಿರ್ಪಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೨೩).

[ನೆಟಿಲ್$_1$ + ತಾಣ]

ನೆಟಿಲ್ಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ನೆಳಲುಬೊಂಬೆಯಾಟದ ತೆರೆ ; ನೆರಳಿನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸುವ ತೆರೆ: ಬನದಿಂದಂ ಬನದಾನೆಗಳ್ ಪಿಡಿಗಳಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಪೋಪಂತೆ ಕಾಮಿನಿಯರ್ಕಳ್ವೆರಸಾರ್ಯರಾತ್ಮತನುಗಳ್ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ ಮಾಯಮಾಗೆ ನೆಟಿಲ್ಪಚ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳಟ್ಪಚ್ಚೆ]ಯ ರೂಪಿನಂತೆ ತಳರ್ದರ್ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಭಾವನೆ ಜೈನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಗೆ ದುರ್ಗತಿಗಮಾ ಜೀವಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨).

[ನೆಟಿಲ್$_1$ + ಪಚ್ಚೆ$_1$(P←ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಛಯ = ಬಟ್ಟೆ)]

ನೆಟಿಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೆರಳನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಹೇಮಸರೋಜದೊಳ್ತಳೆದು ಮಾಣಿಕಮುಂ ಶರದಭ್ರಶುಭ್ರಮುಂ ತಾಮರಸಪ್ರಸೂನಮನದಕ್ಕೆ ನೆಟಿಲ್ವಿಡಿದೊರ್ವಳುತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಳೆ ಮಂಗಳಾಭರಣಭೂಷಿತೆ ತಂದದನೀವುದಂ ಲತಾಕೋಮಳೆ ಕಂಡಳ್(ಪುಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೬). [ನೆಟಿಲ್$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ನೆಟಿಲ್ವೀಱು (ಕ್ರಿ). ನೆರಳನ್ನು ಬೀರು ; ಛಾಯೆಯನ್ನು ಪಸರಿಸು, —ಹರಡು : ರವಿಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ ನೆಟಿಲ್ವೀಱುವ ಬಾಂಗಡರ್ದೇಱುವ ತರುಗಳಾ ತಪೋವನತರುಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೩೮). [ನೆಟಿಲ್$_1$ + ಬೀಱು$_1$]

ನೆಟಿೞಲ್, ನೆಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : "ನೆಟಿೞಲ್ಲೆನೆ (ನೆಟಿೞಲೆನೆ), ನೆಟ್ಟನೆಯೆ ಮುಱಿದುದು—ಇವು ಅನುಕರಣಂಗಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ.೧). **ನೆಳಿಲ್ :** ತರ್ಕೈಸಿ ಸುರಿವ ತೆಱದಿಂದುರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ನೆಳಿಲ್ ನೆಕ್ಕು ಚಳಿಲ್ ಚಕ್ಕು ದೊಗಲ್ದೊಕ್ಕೆನೆ ನಾಂಟದು ಪರಾತಿಭಟರಮಯವಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೧).

ನೆಳಿಲ್ನೆಳಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕರಮಂ ತೂಂತಿ ತದಾಸ್ಯದೊಳ್ ಬಳೆಯಿಸಲ್ ತದ್ವರ್ಧನೋದ್ರೇಕದಿಂ ಸೆರೆಗಳ್ ಬೀಗಿ ನೆಳಿಲ್ನೆಳಿಲ್ಲೆರೆಯೆ ನೆತ್ತರ್ ಮೂಗಿನೊಳ್ ತೀವಿ ಪಾಯ್ತರೆ ಸಿಟ್ಟಿಲ್ತು ಛಟಚ್ಛಟೆಂದೊಡೆಯೆ ತದ್ದೈತ್ಯಾಧಮಂ ನೀಳದಿಂ ಬಿರಿದಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೬) ; ಬೆರಸಿ ಪದಾತಿ ನೆಕ್ಕುನೆರಿಲೆಂಬ ನೆಳಿಲ್ನೆಳಿಲೆಂಬ . . . ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮).

ನೆಟಿೞಲ್ದಾಳಿ (?). (?) : ದೇವನ್ ಆಜ್ಞೆ ಸತ್ತ ಆತನಗಿಪ × × × ರರ್ ಕೊಟ್ಟೊದು ನೆಟಿೞಲ್ದಾಳಿ ಅಯ್ಗೊಳಂ ಕಟಿಸಿ ಇದನಳಿವೋನ್ × × × ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೪೧-೩ ; ?). [?]

ನೆಟ್ಕನೆ, ನೆಳ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : "ನೆಟಿೞಲ್ಲೆನೆ (ನೆಟಿೞಲೆನೆ), ನೆಟ್ಕನೆಯೆ ಮುಱಿದುದು—ಇವು ಅನುಕರಣಂಗಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). **ನೆಳ್ಕನೆ :** ಮುನ್ನಂ ಶರಯಂತ್ರಮನತ್ಯುನ್ನತಿಯಿಂ ಶಬರರೊಲ್ದು ಕಪಿಲಾಸವದೊಳ್ ಚೆನ್ನೆಸೆಯೆ ಮಾಡಿರಲ್ ಯಂತ್ರಂ ನೆಳ್ಕನೆ ಪುಲಿಯ ಗೋಣನರಿಯಿತ್ತಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೨-೧೩೫).

[ನೆಟ್ಕು + —ಅನೆ$_1$]

ನೆಟ್ಕು, ನೆಳ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒದೆದೆಡದ ಬರಿಯ ಪಲಗೆಯನಿಡಿಯೆಲ್ಗಳ್ ನೆಟ್ಕು ನೆಟಿಲೆನಲ್ ಕರಿ ತಟ್ಟುಂಗೆಡೆಯೆ ಭಗದತ್ತನಿಟ್ಟಂ ಕಡುಪಿಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ನಿಶಿತವಜ್ರಾಂಕುಶದಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೧೩೯). **ನೆಳ್ಕು :** ಕೆಡೆವ ಕರಿ ನೆಳ್ಕು ನೆಳಿಲೆನಲುಡಿವ ವಿಷಾಣಂಗಳೊಂದೆವೊಯ್ಲಿಂ ಪಱಿದಿಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ಪಿಂದಣಂಗೊಂಡೊಡಲಜಗರದಂದಮಾದ ಶುಂಡಾದಂಡಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೫೩).

ನೆಟ್ಕುನೆಟ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಡಲೇಱುಂ ಕದಡಲ್ ಕುಲಾದ್ರಿಕುಲ ಮಱುಮ್ಕಡಲ್ ಮಹೀಮಂಡಲಂ ನಡುಗಲ್ ತೀವ್ರಕರಾರದಾವಯವಮೆಲ್ಲಂ ನೆಟ್ಕುನೆಟ್ಕೆಂದೆನಲ್ . . . ಆ ಭೀಕರದಾಕರಂ ಘನರವಂ ಪರ್ವಿತ್ತು ಮೂಲೋಕಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೩-೬೫).

△**ನೆಟ್ಟು** 'ನಱುಂಕು' ನೋ.

ನೇ 'ನೆಯ್₁' ನೋ.

ನೇಕನಿಯತ್ತು, ನೇಕುನಿಯತ್ತು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಕಲ್ಪ ; ಸದುದ್ದೇಶ : ಆ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ತಾವು ನೇಕನಿಯತ್ತಿನಿಂದ ಬಹಳ ದಿವಸ ದಾರಭ್ಯ ಹಮೇಷ ದೋಸ್ತಿಯಿಂದಾ ನಮ್ಮ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಖೈರುಕಾಯಿ ಮಾಡಿರುವಂಥಾದ್ದು ನಾವು ದರಿಯಾಫ್ತ್ ಮಾಡಿ . . . ಬರದು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨೮). **ನೇಕುನಿಯತ್ತು :** ಇಂಗ್ರೇಜ್ ಬಹಾದ್ದರರ ಜಯಪ್ರದವಾದ ಸರಕಾರದ ಯಾವತ್ತು ಜನರ ನೇಕುನಿಯತ್ತಿನಿಂದಾ ಆಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮೫). [←**ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ.** ನೇಕ್‌ನೀಯತ್]

ನೇಕರಿಸು 'ನೀಕರಿಸು' ನೋ.

ನೇಕಾರ 'ನೆಯ್ಕಾರ' ನೋ.

ನೇಕಾರಗೊತ್ತಳಿ (ನಾ). ನೇಯ್ಗೆಕಾರರ ಸಂಘ : ಅಲ್ಲಿನ ನೇಕಾರ ಗೊತ್ತಳಿ, ಸಿಪ್ಪಿಗಗೊತ್ತಳಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪ ನೆರವಾಗಿವೆ (ಸಸತಿ. ೨೧).

[ನೇಕಾರ(<ನೆಯ್ಕಾರ)+ಕೊತ್ತಳಿ(<ಕೊತ್ತಱು)]

ನೇಕಾರಿತಿ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವಳು ; ನೇಯುವವಳು : ನನ್ನ ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಜೊನ್ನ ಮಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಮತ್ತೆನ್ನೆಡೆಯ ಕಸಿಗೆ ಕಸೆಯನುಗೊಳಿಸಿ ನನ್ನಿ ನೇಕಾರಿತಿಯು ಮುಗಿಯದಿಹ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನನವರತ ನೇಯುತಿಹಳು (ಗರಿ. ೮-೧೨).

[ನೇಕಾರ(<ನೆಯ್ಕಾರ)+-ಇತಿ₁(<-ಇತ್ರಿ)]

ನೇಕುನಿಯತ್ತು 'ನೇಕನಿಯತ್ತು' ನೋ.

ನೇಕ್ಚಾಲ್ (ಗು). ಸಭ್ಯರೀತಿಯ ; ಉತ್ತಮ ನಡವಳಿಕೆಯ ; ಸದ್ವರ್ತನೆಯ : ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಅನುಮಾನಾಸ್ಪದವಾದ ನೇಕ್‌ಚಾಲ್ ಜನಗಳು ಬಂದು ಇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು . . . ಪೋಲಿಸಿಗೂ ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೬). [←**ಪಾರ. ಹಿಂ.** ನೇಕ್‌ಚಾಲ್]

ನೇಗಲ್ 'ನೇಗಿಲ್' ನೋ.

ನೇಗಲಿ 'ನೇಗಿಲ್' ನೋ.

ನೇಗಲಿಹೊಡೆ 'ನೇಗಿಲುಹೊಡೆ' ನೋ.

ನೇಗಲು 'ನೇಗಿಲ್' ನೋ.

ನೇಗಲುಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೇಗಲುಕನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು, ಗೊಲಗಂಡಿ (ವೈಔಗಿ. ೨೬-೫೦೫).

[ನೇಗಲು? + ಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು]

ನೇಗಾರ 'ನೆಯ್ಕಾರ' ನೋ.

ನೇಗಿಲ್, ನೇಗಲ್, ನೇಗಲಿ, ನೇಗಲು, ನೇಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸಾಧನ ; ರೆಂಟೆ ; ಹಲ : "ಹಲಂ, ಲಾಂಗಲಂ, ಸೀರಃ—ಈ ೩ ನೇಗಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೧) ; ನೇಗಿಲುಮೆಟ್ಟಿಂ ಸಂಧಿಸಿ ಪೋಗದೆ ನಿಲೆ ನಟ್ಟ ಮನೆಯ ಮುಟ್ಟುಗಳೊಳ್ ಮೇಣಾಗೆ ವಿಕಾರಂ ನರಿ ಮೇಣೋಗಡಿಸದೆ ಕರೆಯೆ ಕೆಯ್ದುವಿಂ ಭಯಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೦) ; ಮೂಗಿನೊಳುಱು ವಾತಂಗೆ ನೇಗಿಲಂ ಕೊಟ್ಟರೆಂಬಂತೆ . . . ಲೋಕದೊಳೀತಂ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯಪ್ಪಂಜನಘುಟಿಕೆಯಿಂ ಜನರ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕಳ್ವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೪೯) ; ನೇಗಿಲುಱಿಲೊಳ್ಳಿತದು ಪಿಡಿದಾಗಳುಮೊಕ್ಕಲಿಗನಂತೆ ಕಪ್ಪಡಮುಟ್ಟಾಳಾಗಿರ್ದಮ್ಮರಸನ ಪೊಱವಾಗಿಲನೋಲಗಿಪುದೊಳ್ಳಿತವಱಿಂದಿರಿವೋ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೬೨). **ನೇಗಲ್ : ೧.** "ನೇಗಿಲ್ (ಲ,ನೇಗಲ್) —ಲಾಂಗಲ" (ತದ್ಭಕೋ.೨೩). **ನೇಗಲಿ : ೧.** ಪೋತ್ರ . . . ನೇಗಲಿಯ ತುದಿ (ಗಂಗಾಮ. ೨೧೮) ; ಭೂಮಿಯ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ . . . ನೇಗಲಿ ಮಡಿಕೆ ರೆಂಟೆ ಕುಂಟೆ ಕೂರಿಗಿಯಡಿಯ ಕುಂಟೆ ಈಸು ನೊಗಗಳು ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಂತೆ ಅನುವಾಗಿಯೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦) ; ನೇಗಿ ಹೂಡಿದ ಜೇಡ, ನೇಗಲಿಯ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಹಾಗಿನಲಿ ಹಾಡಿ ಹುಲುಸಾಗಿ ಭೂಲೋಕ ತೂಗಿ ತೊನೆಯುವದು ಬೆಳೆ ತುಂಬಿ (ಕನ್ನಜಾ.೧೩೭). **ನೇಗಲು : ೧.** "ಲಾಂಗಲಂ, ಹಲಂ, ಗೋದಾರಣಂ, ಸೀರಃ—ನೇಗಲ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೭೮); ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಗಿ ಇದ್ದದ್ದು ನೇಗಲಾಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೮) ; ನೇಗಲು ಉತ್ತರೆ ಹೊಲ, ಹಾಲು ಇದ್ದರೆ ಗೋವು (ಗಾದೆ). **೨.** ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಲಕರಣೆ ; ನೇಗಿಲಿನಾಕಾರದ ಆಯುಧ : ಒಂದು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾರಥಿಕರು ನೊಗೆಯನ್ನು ನೊಗೆಯಿಂದಲೂ ನೇಗಲನ್ನು ನೇಗಲಿಂದಲೂ . . . ತಾಕಿಸಿ . . . ಹೋರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಪಾಭೀ. ೭೪) ; ವಿದಳಿತವಾದ ನೇಗಲುಗಳೂ. . . ಹಲ್ಲಣಗಳೂ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದವು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದವು (ಕೃಪಾಕ. ೧೦೧). **ನೇಗಿಲು : ೧.** ಹೊನ್ನ ನೇಗಿಲಲುತ್ತು ಎಕ್ಕೆಯ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತುವರೆ (ಬಸವ. ೫೯೫) ; ಪೊನ್ನ ನೇಗಿಲಲುತ್ತು ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜವಂ ನೆಱೆ ಬಿತ್ತುವಂದದಿ (ಬಸವು. ೬೦-೫೦); ಕುಲಿಶಪರಿಯಂತೇಕೆ ನೇಗಿಲ ಬಳಿಯ ಹುಲುವೆಟ್ಟಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಳಿಬಲಕೆ ಕಲಿಕರ್ಣ ನೀಪರಿಯಂತ ಸಂಗರವೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೮) ; ನೇಗಿಲ ಹಿಡಿದಾ ಹೊಲದೊಳು ಹಾಡುತ ಉಳುವಾ ಯೋಗಿಯ ನೋಡಲ್ಲಿ (ಕೊಳಲು. ೨೮-೧). **೨.** ಬೀಸುನೇಣಿನ ಸೆಳೆವ ನೇಗಿಲ ಸೂಸುಗಣೆಗಳ ಕಡಿವ ಕೊಡಲಿಯ ಕೈಸುರಗಿ ಸೂನಗೆಯ ನಾನಾಯುಧದ ಗಡಣೆಗಳ . . . ವೈರಿಬಲವನು ಘಾಸಿಮಾಡಿದರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಹವಿಣ್ಯಾರ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨) ; ಗುಟ್ಟಳಿದುದು ವಜ್ರಮಯರಥ ನೇಗಿಲ ಪೆಟ್ಟು ಸಂಧಿಸಲು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ಬಿಟ್ಟುದು ಬಾಯ ರಕ್ಕಸರಾಯಸೈನ್ಯ ಕಂಗೆಟ್ಟುದು (ಮೋಹತ.೪೦-೫೯). **೩.** [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಇದೇ ಪುಂಜಕ್ಕೆ 'ಸಪ್ತರ್ಷಭ' . . . ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು 'ನೇಗಿಲು' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೫).

[**ದೇ.**॥**ತಮಿ.** ಞಾಞ್ಚಿಲ್, ನಾಞ್ಚಿಲ್; **ಮಲ.** ಞೇಞ್ಞೋಲ್; **ತುಳು.** ನಾಯೆರ್; **ತೆಲು.** ನಾಂಗಲಿ, ನಾಂಗೆಲು, ನಾಂಗೇಲು ; **ಗಡಬ.** ನಾಂಗಲ್ ; **ಕುಇ.** ನಾಂಗೆಲಿ./**ಸಂ.** ಲಾಂಗಲ]

ನೇಗಿಲು 'ನೇಗಿಲ್' ನೋ.

ನೇಗಿಲುಹೊಡೆ, ನೇಗಲಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ನೇಗಿಲಿಂದ ಉಳು,—ಉಳುಮೆ ಮಾಡು : ಉಳು = ಹರಗು, ನೇಗಿಲುಹೊಡೆ (ಗಂಗಾಮ. ೪೭). **ನೇಗಲಿ ಹೊಡೆ :** ಸೀತೆ=ಹೊಲದೊಳಗೆ ನೇಗಲಿ ಹೊಡೆದ ಗೆರೆ (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೯).

[ನೇಗಿಲು(<ನೇಗಿಲ್)+ಹೊಡೆ₁(<ಪೊಡೆ₁)]

ನೇಗಿಲ್ಬಾಯ್ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ,—ಮುಂಭಾಗ: ಕುಟಂ (ಗುಟಂ)=ನೇಗಿಲ್ವಾಯ ಕರ್ಬುನಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧).

[ನೇಗಿಲ್ + ಬಾಯ್]

ನೇಗೆ 'ನೆಯ್ಗೆ' ನೋ.

ನೇಜ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ನೇಜಯ, ನೇಜ, ನೇಜೆ, ನೇಜೆಯ, ನೇಜ್ಯೆ, ನೇರ್ಝುಯ, ಲೇಜಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ; ಭರ್ಜಿ; ಭಲ್ಲೆ : ಕರದ ಖಂಡೆಯದಿಂದ ರಿಪುಗಳ ಶಿರವನು ತಱಿದು ನೇಜಯದಿಂದಲಿಱಿದು ತುರಗಗಳನು ಬೀಳಗೆಡಹಿ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮ ದುರಗಲಿ ಮೆಟ್ಟಿದ ಸಾಹಸವ (ಕಂನವಿ. ೩-೮೦) ; ರಾಜಬೀದಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಮಾಱುತಿಹ ವಡೆಯನುಂ ನೇಜಯದ ಮೊನೆಯಿಂದಲಿಱಿದು ಕೊಳ್ಳಲೆ ಬಸವ ರಾಜನೆ ಪ್ರಸಾದಮುಮನೆನಲು (ರಾಘಚ. ೧೨-೬೦) ; ನೇಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ, ಜೆ]ಯದಿಂದಿಱಿದೆತ್ತಿ ನಿಜೌಜಮನೆ ಬಿಡೆ ಜಸರ್ಗೆ ತೋರ್ಪಂತ ಸುಹೃದ್ರಾಜಿಯನೆ ವಾಜಿವಾಹಕರಾಜಿ ಮಹಾಜಿಯೊಳೆ ತಳರ್ದುದದ್ಭುತ ಮೊಗೆಯಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೬೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ, — ಪತಾಕೆ : ಗೂಳಿಗಳ ಠಕ್ಕೆಯದ ವ್ಯಾಸನ ತೋಳ ಕೇತನಗಳ ಕಲಶಗಳ ಮೇಳವಿಸಿ ಮುಂಗಡೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಶುಭ್ರ ನೇಜಯದ . . . ಗಡಣದೊಳು ತೆರಳಿದ ಹರಿಶರಣಭರಣ (ಶಂಕದಾ. ೬-೩೭). **ನೇಜ :** ೧. ತಾವರೆಯೆಲೆಯ ಪೇಡೆಯ ಪೊನ್ನ ಕದಳಿಯ ಸುಳಿಯ ನೇಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಗಳಾ ಲಲಿತಹಸ್ತದೊಳಾಂತು . . . ನೋಡಿದನಮಿತ ಸೈನಿಕವ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೨) ; ವರಪಾತುಶಾಹಸೈನ್ಯೋತ್ಕರವನೆರಳ್ಕಯ್ಯೊಳಾಂತ ನೇಜಗಳಿಂ ಕೋಡಿರಿದು ಕಾಲ್ದೆಗೆಸಿ ವೆಂಕಟನರಪತಿ ದ್ವೋನೇಜನೆಂಬ ಬಿರುದಂ ಮೆರೆದಂ (ಕೆಳನೃ. ೫-೨೫) ; ವಾಜಿಯನು ಏರುತಲಿ ಕರದಲಿ ನೇಜವನು ಪಿಡಿಯುತಲಿ ಜಗದಲಿ ಸೋಜಿಗವ ತೋರುತಲಿ ಮ್ಲೇಂಛರನೆಲ್ಲ ಮಥಿಸುತಲಿ (ಸುದಾಮ. ೩-೨೪). ೨. ಮೆಱೆವ ನೇಜಗಳನು ಮೇಲಕೆ ಹಾಱಿಸಿ ದೊರೆಮಗನಿಗೆ ಕೈಯ ಮುಗಿದು (ಜ್ಞಾನಚ. ೪-೪೬). **ನೇಜೆ :** ೧. ರಾವುರಾವುತರು ಅತಿ ತವಕದಿಂದ ನೇಜೆ ನೇಜೆಗಳಿಂದಲಿಱಿದಾಡಿ ನೆತ್ತರವು ಹೂಜೆಯಿಂ ಬೀಳ್ವ ಕೆಂಜಲದಂತೆ ಸುರಿವುತ್ತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೪-೩೫) ; ತುರಗವನಡರಿ ನೇಜೆಯನಾಂತು ಕರದೊಳು ಹರಿಸಾಡುತ ಕುದುರೆಗಳ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೨-೩). **ನೇಜೆಯ :** ೧. ನೇಜೆಯದಿಱಿತಕೆ ಚಿಗಿದು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಮೂಜದೆ ಬೀಳ್ವ ರಾವುತರ ವಾಜಿಯ ಪಿಡಿದು ಮೂಗರಿದವರನು ಯಮರಾಜನಾಲಯ ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಂನವಿ. ೩-೬೯) ; ಎರಕದಿಂ ನೇಜೆಯವನು ಕರದೊಳಗಾಂತು (ಜ್ಞಾನಚ. ೪-೬೬). ೨. ನೆಗಳ ನೇಜೆಯ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪತಾಕೆಗಳ್ಮುಗಿಲ ನಲಿವುತ ಮುಂದೆಯ್ದೆ ಪೊಗಳುತ ವಂದಿಗಳೆಯ್ತರೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೮೨) ; ಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟುವ ವೈಜಯಂತಿಗಳಿಂ ನವದುಗುಲದ ನೇಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ, ರ್ಝು]ಯದಿಂದ ಸೊಗಯಿಪ ಸಿಂದಂಗಳಿಂದ ಸ್ವಯಂವರ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸಿದುದು (ರಾಮವಿ. ೭-೩೨). **ನೇಜ್ಯೆ :** ೧. ಅನೇಕವಾದ ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಬೇಟೆಯಾಡುತ . . . ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೃಗಗಳನು ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಜ್ಯೆಗಳಿಂದ ತಿವಿಯುತ (ಕೃವಾಅ. ೧೫೧). **ನೇರ್ಝುಯ :** ೧. ಸಿಂಗಾಡಿ ತರಕಸ ಪೇಡೆಯ ನೇರ್ಝು[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಯ ಕಂಗಲು ಬಲು ಜೋಡುಗಳನು ಅಂಗವ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನು ಕಾಟಣ್ಣನಭಂಗವಿಕ್ರಮರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೮೨). **ಲೇಜಯ :** ೧. ನರಪತಿಯು ನಗುತಲಂಗಡಿಯೊಳಿಹ ಗಾರಿಗೆಯ ಸರಿಸದಿಂ ಲೇಜಯದ ಮೊನೆಯೊಳಾನುತೆ ಬಸವ ಕೊಳ್ಳೆನಲು ಹುಳು ಬಿಸುಡೆನೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೫೪).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನೇಜಾ]

ನೇಜಯಂಬೊಱು (ಕ್ರಿ). ಈಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : 'ನೆಗೆದಡರಿ ನೇಜಯಂಬೊತ್ತೇಱಿ ತಿವಿದೊಡನೆ ಚಿಗದೆತ್ತಿ ಬಿಸುಡುತ್ತೆ ರಾವ್ತಗುದುರೆಗಳ ನುಗಿಬಗಿಮಾಡಿ ಕಾದುತ್ತಲಿರ್ದರಿರ್ಬಲದ ಘೋಟಾರೂಢರಾಹವದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೪೮-೫೧). [ನೇಜಯಂ+ಪೊಱು]

ನೇಜಿ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಬತ್ತ, ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಳೆಯ ಸಸಿ: ಸ್ವತಃ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ದನವೇ ಬೇಕಾದರೆ ಗದ್ದೆಗಳ ನೇಜಿ ತಿಂದರೆ "ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಲಿಯೇ ತಿನ್ನಲಿ!" ಎಂದು ಶಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೈಮೂಂಸ. ೪) ; ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ನೇಜಿ ಇದ್ದರೂ ಕೋಣಗಳಿಂದ ತುಳಿಸಿ ಅವುಗಳ ಪೈರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಳು ಮಾಡಿಸಿದರೆ ಅವರು 'ಸಲಾಂ' ಹೊಡೆದು ಗದ್ದೆ ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಪರಾಪ. ೩೪) ; ನೇಜಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ಕೆಸರು — ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಬತ್ತದ ಬೀಜ ಚೆಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನೊಣಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೦೩) ; ದೂಜಸೋಜರಿಗೆ ಸದ್ಯ ಗಿರಿಯಪ್ಪರ ನೇಜಿ ತೆಗೆಸಲು ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಸುವ ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು (ರಕ್ತರೂ. ೫೨). ೨. ಅಗೆ ಹಾಕಿ ಒಗ್ಗಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಸಸಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವಿಕೆ; ನಾಟಿ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಅಂದು ಗಿರಿಯಪ್ಪರೇ ಸ್ವತಃ ನೇಜಿಯ ಕೆಲಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಕ್ತರೂ. ೫೨).

ನೇಜಿ ಹಾಕು = ಒಗ್ಗಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಸಸಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೆಡು ; ನಾಟಿ ಹಾಕು : ತರಕಾರಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ನೇಜಿ ಹಾಕಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಷ್ಟು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭ್ರಾಂತಿಸು. ೩). [←ತುಳು. ನೇಜಿ]

ನೇಜಿ ಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಒಗ್ಗಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಸಸಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿ ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೀಳು, —ತೆಗೆ : ಗದ್ದೆಯ ಒಂದಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಜನ ನೇಜಿ ಕೀಳುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು (ಚಿಗುಬ. ೭).

[ನೇಜಿ + ಕೀಳು$_1$(<ಕೀೞ್$_1$)]

ನೇಜಿ ನಡು, ನೇಜಿ ನೆಡು (ಕ್ರಿ). ನೇಜಿಹಾಕು ; ನಾಟಿ ಹಾಕು : ಹಲವರೊಟ್ಟು ಸೇರಿ . . . ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಪಾಡ್ದನ ಹಾಡುತ್ತಾ ಮಿಂಚಿನ ವೇಗದಿಂದ ನೇಜಿ ನಡುತ್ತಾ ಸಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ನಾವೂ ಹೋಗಿ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲೆತುಬಿಡುವ ಎಂದು ಮನಕ್ಕನ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕುರುಕಾ. ೨೯). **ನೇಜಿ ನೆಡು :** ಬೈಲುಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೇಜಿ ನೆಡುವರು (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೦೨) ; ಒಂದು ದಿನ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ನೇಜಿ ನೆಡಲೆಂದು ಅವಳು ಹೋದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೬೫) ; ಮಳೆ ಬಂದೊಡನೆ ಎಣಿಯ ಬೆಳೆಯ ಸಾಮುಗ್ರಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ನೇಜಿ ನೆಟ್ಟು ಪುನಃ ಗಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮರಳುವ (ರಕ್ತರೂ. ೧೧). [ನೇಜಿ + ನಡು$_1$]

ನೇಜಿ ನೆಡು 'ನೇಜಿನಡು' ನೋ.

ನೇಜಿಸೂಡಿ (ನಾ). (ನಾಟಿಗಾಗಿ ಕಿತ್ತ) ಸಸಿಗಳ ಸಣ್ಣ ಸಿವುಡು,- ಕಂತೆ : ನೇಜಿಸೂಡಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವರು. ಹಾರೆ ಹಿಡಿದು ಎತ್ತರ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಸರಿ ಪಡಿಸುವರು (ಕುರುಕಾ. ೨೯).

[ನೇಜಿ + ಸೂಡಿ$_2$(<ಸೂಡು$_2$)]

ನೇಜೆ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ನೇಜೆಯ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ನೇಜ್ಯೆ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ನೇರ್ಝುಯ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ನೇಟಾಲ್‌ಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವೈಶಾಗಿ. ೬೬-೧೩೫೧). [ನೇಟಾಲ್ ? + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೇಟು (ನಾ). ೧. ನೇರ ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಆಕಳುಗಳ ಕೋಡುಗಳು ನೇಟಾಗಿ ಅಥವಾ ಬಾಗಿ ಇರುವವು(ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೮); ನೇರವಾದ, ನೇಟಾದ ಸಮಾಚಾರ(First hand information. ಇಂಕನಿ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು ; ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು : ಕಪಟ ನಾಟಕ ಶ್ರೀ ಲಕುಮಿಾಶ ಆಹ ನೇಟಾಗಿ ನಖಲಲಾಟ ಪರಿಯಂತ

ನೋಟದಿಂದಲೆ ಈಶಕೋಟ ಸಹಿತನಾಗಿ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತರಿದು (ವಿವಾಕ್ಯ. ೫೩-೨೨) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಖ್ಯಕವಿ . . . ನೇಟಾದ ರಂಗ ನಗರಕ್ಕೈದಿ ನಿಜಸತಿಗೆ ತೋರಿಸಿದನದರ ಚಲುವಾ (ಅಚಾವಿ. ೧-೧) ; ಅವನೂ ನೇಟ ಕುಳವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮೇಳದ ಒಡತಿಯು ನಕಾರ ಬರದಿದ್ದರೆ . . . ಖೇಲ್ – ಖಲಾಸಾದ ಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವಾಗಿ ಜಮಾಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೯೧). ೩. ನಿಜ ; ಸತ್ಯ : 'ನೇಟುಸುದ್ದಿ' ಪರಾ. ೪. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ನೇಟ (ಶಕ್ತಿ), —ಹುಡುಗನ ಮೈಯಾಗ ನೇಟ ಇಲ್ಲ (ಹುಡುಗನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ) (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೬). 'ನಿಡಿದು$_1$', 'ನೀಟು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೆಟ್ಟು, ನಟ್ಟ ; ತೆಲು. ನೇಟು./ಮರಾ. ನೇಟ್]

ನೇಟುಸುದ್ದಿ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸಮಾಚಾರ,—ಸುದ್ದಿ : (೬).

[ನೇಟು + ಸುದ್ದಿ]

ನೇಣ್$_1$, ನೇಣು (ನಾ). ೧. ಹಗ್ಗ ; ಹುರಿ : "ಶುಲ್ಬಾ, ರಜ್ಜುಃ, ವಟಾರಃ, ವಟಃ, ತಂತ್ರೀಗುಣಃ--ಈ ೫ ನೇಣ್"(ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೩); ಕೆಯ್ಯಂ ನೇಣುಮನಳವಿಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ನಡೆಯಲ್ವೇಟ್ಟು ಬೇಂಟೆವಸದನಂಗೊಂಡು [ಕಂ]ಡಿಯ ಬಾಗಿಲೊಳುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನುಂ ನಾರಾಯಣನುಮಿರ್ದರ್ . . . ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಮೆಯಂ ಮೆಚಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಕರ್ಮಮುಳ್ಳಂಗೆ ನೇಣಂ ಪಿಡಿದೊಡಂ ಪಾವಾಗಿ ತಿಂಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೮೪). **ನೇಣು :** ೧. ಪಾತಾಳದಗ್ಗವಣಿಯ ನೇಣಿಲ್ಲದೆ ತೆಗೆಯಬಹುದೇ ಸೋಪಾನದ ಬಲದಿಂದಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನಪ. ೮. ೩೩೦-೬೮೭) ; ವಾಣಿ ನುಡಿಸುವ ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯದು ದೊಡ್ಡ ನೇಣೆಂದು ನಗುವ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ವೀಣೆಯ ನುಡಿಸುತ ಪಾಡಿದರರುಹನ ವೀಣಾಲಾಪೆಯರೊಲ್ದು (ಭರತ. ೫-೭೧) ; ಕೋಪವೆಂಬುದು ಕೇಳಿ ಪಾಪದ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಕೂಪದೊಳು ನೇಣು ಹರಿದಂತೆ ನರಕದೊಳು ಕೋಪಿ ತಾನಿಳಿವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೯). ೨. ಅಪರಾಧಿಗಳ ಕೊರಳನ್ನು ಬಿಗಿದು ಕೊಲ್ಲುವ ಕುಣಿಕೆ,—ಉರುಲು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಕೊಲ್ಲುವ ಶಿಕ್ಷೆ : ನಿಮ್ಮನಜುಯದ ಕಾರಣ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ನಿಮಗೆಜಿಗದ ಕಾರಣ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೇಣು (ಬಸವ. ೫೮೯) ; ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನರಳಿದೆನಯ್ಯಾ ಆ ಭಯಂಕರ ರೋಗದಿಂದ . . . ಏನಾದರೂ ವಾಸಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೇನು ನೇಣೊಂದೆ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಸ. ೪೫-೨೪) ; ಅವನಿಗೆ ನೇಣಾಯ್ತು (ರೂಢಿ). ೩. ದಾರ ; ನೂಲು ; ಸೂತ್ರ : ನೇಣ ತುದಿಯ ಬೊಂಬೆಯಂತಂತೆ ಆಡಿದೆನಯ್ಯ ನೀನಾಡಿಸಿದಂತೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೬-೨೦); ಮುತ್ತಾವಳಿಯ ದಾರದಲಂಬಿಗನು ಪೋಣಿಸುತಲಿರುತಿರಲು ಮನದೊಳಗೆ ಆ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಜ್ಞನು ನಿಧಾನಿಸಿಕೊಂಡು . . . ನೇಣನು ತುಡುಕಿ ತಾ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡೊಂದಿನಿತು ಚಲಿಸದೆ ನಿಂದುದಾಕ್ಷಣ (ತಿಮ್ಮಶಾ. ೩-೭೧). ೪. (ಅಲಂ) ಜನಿವಾರ : ಬಡ ಹಾರುವನೇಸು ಭಕ್ತನಾದರೆಯೂ ನೇಣಿನ ಹಂಗ ಬಿಡ ಮಾಲೆಗಾಜನೇಸು ಭಕ್ತನಾದರೆಯೂ ಬಾವಿಯ ಬೊಮ್ಮನ ಹಂಗ ಬಿಡ (ಬಸವ. ೪೫೦).

ನೇಣ ಜಂತ್ರ = "ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆ" (ಪರ್ಧಪು. ಕೋಶ) : ನೇಣ ಜಂತ್ರದವೊಲಮರ್ಕೆಗೆಟ್ಟಬಲೆ ಲಾಂಗಲಿ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದು (ಪರ್ಧಪು. ೯-೫೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಞಾಂಗಣ್, ನಾಣ್, ನಾಣ ; ಮಲ. ಞಾಂಗಣ್ ; ತುಳು. ನೇಣ, ನೇಣು, ನೇನು; ಗೊಂಡಿ. ನೋನೆ ; ಕುಇ. ನೋಣು]

ನೇಣ್$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನೇಣೆನೆ[ವಾರಾಂ, ನೇಣೆಯೆನೆ]ಬೋನ ಗಾರೆ ಮಂಗಾರೆ ಮಗ್ಗಾರೆಯುಕಲ್ಕ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೭).

ನೇಣಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸು : ಮಾಣಿಯುವನೆಂದು ಕೊರಳೊಳು ನೇಣಿಕ್ಕಿದ ಕತದೆ ಪಾರ್ವನಾದಂ (ಸಮಪ. I ಅನು. ೩೭೧-೪೦). [ನೇಣ್$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ನೇಣಿಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಪೊಡೆಯದಲ್ಲದೆ ಮಾಣೆವೆಂದು ಗುರು ಕಿಂಕರಘುರ್ಘುಡಿಘುಡಿಸಿ ರೌದ್ರಾಕೃತಿಯು ತೋಜಲಾಕ್ಷಣಂ ಪಡಲಿಟ್ಟು ನೇಣಿಗರ ಪಡೆ ಕೆಟ್ಟೆವೆಂದು ದಡದಡಿಸಿ ಬೀಳುತ್ತೋಡುತೆ . . . ಮೊಜಿಯಿಡಲು (ಕೊಟ್ಟೂ ಬ. ೩-೧೩). [ನೇಣ್$_1$ + –ಇಗ]

ನೇಣು 'ನೇಣ್$_1$' ನೋ.

ನೇಣುಕಾಜ 'ನೇಣುಗಾಜ' ನೋ.

ನೇಣುಗ (ನಾ). ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಮಾರುವವನು : ಉಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ನಾರುಗಂ . . . ನೇಣುಗಂ, ಹಣ್ಣುಗಂ, ಮಣ್ಣುಗಂ (ಶಮದ. ೨೦೪ ಪ್ರಯೋ). [ನೇಣ್$_1$ + –ಉಗ]

ನೇಣುಗಂಬ (ನಾ). ನೇಣು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಗಲ್ಲುಗಂಬ : ಇಂದು ಯಾರೂ ನೇಣುಗಂಬವನ್ನು ಏರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ತೃಪ್ತಿ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು (ಆತ್ಮಾಪ. ೧೩).

[ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$)+ಕಂಬ$_1$(<ಕಂಭ)]

ನೇಣುಗಾಜ, ನೇಣುಕಾಜ (ನಾ). ೧. = ನೇಣಿಗ : ಹೆಜರ ಗೋಣ ಕೊಯ್ದೆನೆಂದು ಮಂತ್ರವನೋದುವ ನೇಣುಗಾಜರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೫೮೦). **ನೇಣುಕಾಜ :** ೨. = ನೇಣುಗ : ನೇಣುಕಾಜರ್ ವೀಸಂ ಕಾಗಿಣಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೬೬-೭೪ ; 1162). [ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$) + –ಕಾಜ]

ನೇಣುಗೊಲೆ (ನಾ). ನೇಣು ಹಾಕಿ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸುವಿಕೆ: ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಪುರುಷರೊಡನೆ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಅತ್ಯಾಚಾರ, ಜೊತೆಗೆ ಗುಂಡುಗೊಲೆ ನೇಣುಗೊಲೆಗಳು—ಇಂಥ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವೇ ಹೊಣೆ (ಪುನರು. ೫೫೧). [ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$) + ಕೊಲೆ$_2$]

ನೇಣುರುಳು (ನಾ). = ನೇಣುಹಗ್ಗ : ಹೂಮಾಲೆ ಸೂಡುವೆವು ಕೊರಳಿಂಗೆ ಎಂದೆನುತೆ ನೇಣುರುಳನೆಳೆದಯ್ಯೋ ಕೊಲ್ಲಬೇಡಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೧-೨೦). [ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$) + ಉರುಳು$_3$(<ಉರಿಲ್)]

ನೇಣುಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸುವ ದಂಡನೆ: ಅಪರಾಧಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯದವರು ನೇಣುಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$) + ಶಿಕ್ಷೆ]

ನೇಣುಹಗ್ಗ (ನಾ). ನೇಣು ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಹಗ್ಗ ; ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸುವ ಮಿಣಿ : ಆ ಜನರು ಬಂದೂಕು, ಚೂರಿ, ಬಿಲ್ಲು–ಬಾಣ, ನೇಣುಹಗ್ಗಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಾಂತಕ ಆಯುಧಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಬಂಗಾಹೆ. ೨, ಮುನ್ನುಡಿ); ರಾಜಕೀಯವೆಂಬುದು ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಮಂದಿಯ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳ, ಹಿತಾಹಿತಗಳ ಸಂಘಾತ. ಅದರಲ್ಲಿ...ಒಬ್ಬನಿಗಾದ ಹೂಮಾಲೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನೇಣುಹಗ್ಗ (ಸಾಹಿಶ. ೧೪).

[ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$) + ಹಗ್ಗ(<ಪಗ್ಗ)]

ನೇಣುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕೊರಳಿಗೆ ಉರುಲು ಹಾಕು ; ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸು : ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆಯೆ ? ನಿಮ್ಮನ್ನೂ ನೇಣು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೧). ಕೊರಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೇಣುಹಾಕುವಳು (ಕವಿಕ. ೪೮).

ನೇಣು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ೧. (ಸಾಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಉರುಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ನೇಣು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವವನ ಹತ್ತಿರ ಕೋಣ

ಕೇಳಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ಅಪ್ಪ ನೆಟ್ಟ ಆಲದ ಮರಕ್ಕೆ ನೇಣು ಹಾಕಿಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು : ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ದಿನಾ ಬಂದು ನೇಣುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ನೇಣು(<ನೇಣ್$_1$)+ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ನೇಣ್ಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಸಾವುಂಟುಮಾಡುವವಳು : ಮೃಗಮುಂ ಪತಿಯಿಂದಂ ಗೋಲಿಗೆ ಪತ್ತಿಸಿ ಕೊಲಿಪ ಶಬರಿ ಪಥಿಕರನೊಳ್ಕಾತುಗಳಿಂ ಸಿಲ್ಕಿಸಿ ಪತಿಯಿಂದುಗಿಯಿಪ ನೇಣ್ಕಾರ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ.ಎಡೆಗಾರ್ತಿ]ಯಂದಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿದಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೭). [ನೇಣ್$_1$+-ಕಾಱ+-ತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ನೇಣ್ಗಯ್ಯ 'ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯ, ನೇಣ್ಗಯ್ಯ, ನೇಣ್ಗೈಯ (ನಾ). ಪಾಶವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ವರುಣ : "ನೇಣ್ಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಗ]ಯ್ಯ ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯು ಕರಮೆಸೆವ ನೆಗಟ್ದೀರ ಪಡುವದೆಸೆಗೊಡೆಯನೆನೆ ವರುಣನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೪). **ನೇಣ್ಗಯ್ಯ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ನೇಣ್ಗೈಯ :** ಕರ್ಮದಿನೆ ಇಂದಿರಂ ದೇವರ್ಕಳೊಡೆಯನಾದಂ . . . ತಗರ್ದೇರಂ ನೇಣ್ಗೈಯಂ ಮುಂತಪ್ಪರ್ ದೆಸೆವಳರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೦-೩).

ನೇಣ್ಗಯ್ಯವ=ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯ : "ಸಲೆ ವರುಣನಕ್ಕು ನೇಣ್ಗಯ್ಯವಂ" (ಕಶರ. ೫೭). [ನೇಣ್$_1$+ಕೆಯ್$_2$+-ಅ$_7$]

ನೇಣ್ಗೈಯ 'ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ನೇಣ್ಗೋಣ (ನಾ). ಕೊರಳಿಗೆ ನೇಣು ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಮುನ್ನಮೇ, ಮದಿಸಿ ನೀವ್ ನಡಸಿದತ್ಯಾಚಾರಮಿದನೆಲ್ಲ ಜನಕೆ, ಬರ್ದುಕಿರ್ದೆ ನೇಣ್‌ಗೋಣರಾಗಿ, ನೀವ್ ತೋಱಪ್ಪುರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೫-೨೪೭). [ನೇಣ್$_1$+ಗೋಣ್+-ಅ$_7$]

ನೇಣ್ಬಲೆ 'ನೇಣ್ವಲೆ' ನೋ.

ನೇಣ್ವಲೆ, ನೇಣ್ಬಲೆ (ನಾ). (ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ ; ಉರುಳು ಹಾಕುವ ಬಲೆ : ಕರಿಯ ಜವಿವಲೆ ಮುಸುಕುವಲೆ ಬಿತ್ತರದ ನೇಣ್ವಲೆ ಮೊಕರವಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯). **ನೇಣ್ಬಲೆ :** ಅಂತು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದು ಕಿಱಿದು ಬೇಗಕ್ಕೆಂತಾನುಮೆಚ್ಚತ್ತು ನೇಣ್ಬಲೆಯೊಳ್ ಸಿಲುಕಿರ್ದೆನ್ನಂ ಕಂಡಿದೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದೆಂದು ನೋೞ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಾದಂಊ. ೭೩೬) ; ಓರೊರ್ಮೆ ಧಾರಾಗೃಹಾಂತರದೊಳಂತುಮಿಂತುಮುಣ್ಮುವ ಹಿಮಾಂಬುಧಾರೆಗಳ್ ಬಳಸೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ನೇಣ್ಬಲೆಯ ತೊಡರೊಳ್ ತೊಡಂಕಿ ನಡುಗುವ ಕುರಂಗಿಯೊಳ್ ದೊರೆಯಪ್ಪಳೆ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೪-೫೪ ಪ). [ನೇಣ್$_1$+ಬಲೆ$_2$]

ನೇಣ್ವಿಲ್ಲು (ನಾ.) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಯಾತನ ಕೂಡೆ ತಟ್ಟೆಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳನಾ . . . ನೇಣ್ವಿಲ್ಲುಗಳ ಪದವಿಲ್ಲುಗಳನೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ಸೀವಳಿಬಿಲ್ಲುಗಳ ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದುದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೩). [ನೇಣ್$_1$+ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ನೇತ 'ನೆಯ್$_1$' ಪರಾ.

ನೇತಾಡು 'ನೇಲ್' ಪರಾ.

ನೇತಾರ (ನಾ). ಮುಖಂಡ ; ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ಆರಾದೇಶಕ್ಕೆ–ಸವಿತಾರ, ಕರ್ತಾರ, ನೇತಾರ (ಶಮದ. ೮೪ ಪ್ರಯೋ); ಸುತ್ತಲು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಾಹಾಕಾರ ದಿಕ್ಕನ್ನೇ ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಲೋಕನೀತಿಯ ನೇತಾರ ತಾನೆಂದು ತಿಳಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ಕಿವುಡನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೩೧) ; ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೇಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂಥ ಹತ್ತಾರು ಮಂದಿ – ವೀರ, ಧೀರ ನೇತಾರರೆನಿಸಿದರು (ಗೊಂಡಾರ. ೪) ; ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದ ಆಶೆ-ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದೂಮಹಾಸಭೆಯ ಕೆಲವು ನೇತಾರರು ಜಗತ್ತಿನ ಎದುರು ಚೆನ್ನಾಗಿ, ತರ್ಕಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದೇನೊ ನಿಜ(ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೮೫). [ಸಂ. ನೇತೃ]

ನೇತಿ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಅಲ್ಲದುದು ; ಇಲ್ಲದುದು ; ಶೂನ್ಯ : ಹಕ್ಕಿ ನೈರಾಶ್ಯದ ತಳದಲಿ ಸ್ವರ ಮರೆಸಿದ ರೀತಿ ಸುಮ್ಮನಿಹವು ಗಿಳಿ ಗೊರವಕ ನವಿಲು ; ಮೌನ ಮುದ್ರಿಸಿತು ನೇತಿ (ಸುಕೀತ. ೪೨-೧೦) ; ಅರಿಸ್ಟಾಟಲ್‌ನೆಂಬ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯತತ್ವಜ್ಞನು ತನ್ನ ನೈತಿಕಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸದ್ಗುಣವು ಅತಿ ಮತ್ತು ನೇತಿ ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಮಿತಿಮಾರ್ಗವು, ಅದೇ ನಿಜವಾದ ಸದ್ಗುಣವು ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೧೨೫). 'ನೇತಿಗಳೆ' ಪರಾ.

ನೇತಿ ಮಾಡು=ನೇತಿಗಳೆ ೧ : ಶರಣನು ಸಾಕಾರವಾಗಿ ದೃಶ್ಯನಪ್ಪ ಜೀವನಲ್ಲ ನಿರಾಕಾರನಾಗಿ ಸಾಕಾರವ ನೇತಿ ಮಾಡಿ ತೋರದಿಪ್ಪವನಲ್ಲ (ವಚಸಂ. ೫೩೫-೧೪ ಟೀಕು). [ℙ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ, ನ ಮತ್ತು ಇತಿ]

ನೇತಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿವಾರಿಸು ; ತೆಗೆದು ಹಾಕು : ತ್ರಿವಿಧಮಲವ ನೇತಿಗಳೆದು ಮತ್ತಾ ಅಱಿವ ಮಱೆದು ಮಲತ್ರಯವನೊಡಗೂಡಿದಲ್ಲಿ ಬಂಧನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೬-೪೨೧) ; ದೇಹಾದ್ಯನಾತ್ಮವರ್ಗಮಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂ ನೇತಿಗಳೆದುಳಿದಾತ್ಮನ ನಿಜವನಱಿಹಿಪುದೇ ಅತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣಮೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೨) ; ಇನಿತು ವಿಧವಾಗಿರ್ದ ಪ್ರಾಣಗಳನಿತನಾತ್ಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿದವ ಘನವಿವೇಕದಿ ನೇತಿಗಳೆದದಱಿಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯನು ನೆನೆಯದದಱ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆನಿಪ ನಿಜಚೈತನ್ಯವಸ್ತುವನನಘ ನಿನ್ನೊಳು ಕಂಡು ನೀನೆಂದದನು ಚಿಂತಿಪುದು(ಅಮೃತ. ೩-೪೫). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆ; ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸು : ಭೂತಳಾಧಿಪನಿಂತು . . . ಮೃಗಸಂಪ್ರೀತಿಪರವಶನಾಗಿ ದಿನವನು ನೇತಿಗಳೆವುತ್ತಿರ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೫-೫-೪೦). [ನೇತಿ+ಕಳೆ$_1$]

ನೇತು 'ನೇಲ್' ಪರಾ.

ನೇತೃ (ನಾ). ೧. ಮುಖಂಡ ; ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ಈ ಸಂಜೀವಕನನಾಪ್ತನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಅದು ಕಾರಣದಿಂ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾತನೇ ನೇತೃ [ಪಾಠಾಂ. ಧೂಮಕೇತು] ವಾದನೆಂದು ನುಡಿದ ದಮನಕನ ನಿಷ್ಠುರಾಲಾಪಂಗಳ್ಗೆ ಪಿಂಗಳಕಂ ಕರಂ ಮುಳಿದಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೯-೨) ; ಉಗ್ರಪಕ್ಷದ ನೇತೃಗಳಾದ ಬಾಲಗಂಗಾಧರತಿಲಕರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರು ಕೆಲಸ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಕಪಪು. ೭-೮೩) ; ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿಯವರು . . . ಈ ಆಯೋಗದ ನೇತೃಗಳಾದ ರೋಹಿಣೀಕುಮಾರರವರೆಗೆ . . . ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೫). ೨. ಒಡೆಯ ; ಯಜಮಾನ ; ಅಧಿಪತಿ : "ನೇತೃವೆನಲೊಡೆಯಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೬). [ಸಂ.]

ನೇತೃತ್ವ (ನಾ). ಮುಖಂಡತನ ; ನಾಯಕತ್ವ : ಪ್ರಧಾನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಭಟರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೨) ; ರಾಜೇಸಾಹೇಬರ ಖಾಸ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾಂತ ಪೈಲವಾನರ ಕುಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೧). [ಸಂ.]

ನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣು ; ನಯನ : "ದೃಕ್, ದೃಷ್ಟಿಃ, ನೇತ್ರಂ . . . ಅಕ್ಷಿ –ಈ ೯ ಕಣ್" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೬೫) ; ಸುಮನೋಭೂಷಣದಿಂ ಜಂಗಮಲತೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಲಲನೆಯರ್ ನೃಪನೇತ್ರಭ್ರಮರಮನಾ ವನಲತೆಯಿಂ

ತಮಗಭಿಮುಖಮಾಗೆ ಮಾಡಿದರ್ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೮೪) ; ನೇತ್ರ ನಾಸಿಕ ಪಾದ ಪಾಣಿ ಶ್ರೋತ್ರವೆಂಬಿವು ತಮ್ಮೊಳೊಂದೇ ಸೂತ್ರದಲಿ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮಾನಬುದ್ಧಿಯಲಿ ಗಾತ್ರವಿಡಿದಿಹವೋಲು ವಿಶ್ವದ ಮೈತ್ರಿಯಲಿ ಮನಸಂದು ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರವೆನ್ನದೆ ಬೆರಸಿ ಬದುಕುವುದಧಿಕ ಗುಣವೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೭) ; ರಮಣೀಯ್ಯದೊಳಗಧಿಕ ರಮಣೀಯ್ಯವಾಗಿರ್ಪ ರಮಣಿಯ ಮುಖಾಂಭೋಜದಲ್ಲಿ ಸುಳಿವುತ್ತಿರ್ಪ ರಮಣನೆನಿಸುವ ಶಿವನ ನೇತ್ರಭೃಂಗಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೭-೩೪). **೨.** ಕಡೆಗೋಲಿನ ಹಗ್ಗ ; ಕಡೆಯುವ ಹಗ್ಗ. **೩.** ಮರದ ಬೇರು, –ಮೂಲ : "ಬೇರಲ್ಲಿಯುಂ ನೇತ್ರಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೩); "ಬೇರಲ್ಲಿ ನೇತ್ರವೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೮). **೪.** ಮರದ ಬೀಳಲ್ಕು. **೫.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ,— ವಸ್ತ್ರ : "ಸೀರೆಯೊಳು ಗುಣದೊಳಕ್ಷಿಯೊಳು ನೇತ್ರವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೨) ; ಪಸಿಯ ನೇ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ]ತ್ರಮಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದಂತೆ ಪಸುರ್ಪುವಡೆದ ನೆಲದೊಳ್ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪರಲ್ಗಳಂ ಬಲಿಗೆದಱಿದಂತೆ ಉಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದಳಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೫ವ) ; ಜಗಪೊಗಳೆ ಪುಲ್ಲಿಯ ಕಥಾಯಿ ಕಡೆಗಟ್ಟಿಂದ ಸೊಗಯಿಸಿದ ನೇತ್ರಸೂತ್ರಾವಳಿಗಳಿಂ ವಿವಾಹಗೃಹವೆಸೆಯಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೩) ; ಆ ಪುರದೊಳಗುಣ್ಮಿಪೊಣ್ಮೆ ಕೃತಮಂಗಳತೂರ್ಯನಿನಾದವೆತ್ತಲುಂ ಸುರುಚಿರ ತೋರಣಂ ತುಱುಗೆ ತಳ್ತಿರೆ ನೇತ್ರವಿಚಿತ್ರಕೇತನಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೮-೫೦). **೬.** ಅಡಕೆಯ ಮರ ; ಪೂಗ : "ಕುಭೃತ್ಕುಜಾತ ಜಟಿಮೂಲಂ ಚೇಲಪೂಗಾಂಬಕಂ ಖ್ಯಾತಂ ಸದ್ಗುಣ ನೇತ್ರಮುಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೬೭). **೭.** [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಕರ ನೇತ್ರಮೆನಲೆರಡು" (ಮಂಗರಾ.೧೦೩-೮); ಯಮ ನಯನ ಕರ್ಣ ಕರ ಯಮಳಾಂಘ್ರಿದ್ವಿಯಕ್ಷಿ ಪಕ್ಷ ನೇತ್ರಂ ಸೂತ್ರಂ ಕ್ರಮ ಚರಣಂ . . . ಕಿವಿಗಳೆರಡಱನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ.೯-೨). [ಸಂ.]

ನೇತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂಥದು ; ದೃಗ್ಗೋಚರವಾದುದು : ಕೇಶಿರಾಜನು . . . ಅಕ್ಷರಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು 'ಧವಳವರ್ಣಮಕ್ಷರರೂಪಂ' (ಸೂತ್ರ ೩೪) ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಧವಳವರ್ಣವು ನೇತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ, ಭಾವಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ರೂಪವನ್ನೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿದುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. (ಸಂಶೋಧ. ೨). [ನೇತ್ರ + ಗ್ರಾಹ್ಯ]

ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕ (ನಾ). = ನೇತ್ರವೈದ್ಯ : ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿನಾಶ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಮೀರಿದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಫಲ : ಉಳಿದ ಜೀವನವನ್ನು ಕುರುಡಾಗಿ ಕಳೆಯುವುದು . . . ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕನನ್ನು ಹಳಿಯುವುದೆ ? ಇಲ್ಲವೆ ಅವರ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹಳಿಯುವುದೆ ? (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೪೮).
[ನೇತ್ರ + ಚಿಕಿತ್ಸಕ]

ನೇತ್ರಚ್ಛದ (ನಾ). ಕಣ್ಣವೆ ; ರೆಪ್ಪೆ. [ಸಂ.]

ನೇತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾದವನು,— ತಜ್ಞನಾದವನು : ಯಾವ ನೇತ್ರಜ್ಞನೂ ಅರೆಕ್ಷಣ ಎರಚುವ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಕಣ್ಣಿನ ಎಳಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಣ್ಪರೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಲಾರ (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ನೇತ್ರತ್ರಯ (ನಾ). ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ; ಶಿವ. [ಸಂ.]

ನೇತ್ರಪಟ್ಟ (ನಾ). "ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ" (ಮಹಾನೇ. ಕೋಶ) : ಚೀನದ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ದೇವಾಂಗದ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದುದಯರಾಗದ ನೇತ್ರಪಟ್ಟದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಗೆಯ ಜವಳಿಗಳಂ . . . ಪ್ರಮೋದದಿಂ ಕುಡುವುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೪-೧೨೧ ವ). 'ನೇತ್ರವಟ್ಟೆ' ಪರಾ.
[ನೇತ್ರ + ಪಟ್ಟ$_3$. / ತೆಲು. ನೇತ್ರಪಟ್ಟು]

ನೇತ್ರಪಲ್ಲವ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆರು ಮಂತ್ರಾಂಗ ಪಲ್ಲವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಂತ್ರಷಟ್ಪಲ್ಲವಂಗಳಲ್ಲಿ . . . ಮೋಹನ ಉದ್ದೀಪನ ಪುಷ್ಟಿ ವಿಜಯ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಂಪಾದನಗಳಿಗೆ ನೇತ್ರಪಲ್ಲವಮಂ . . . ಮಂತ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೮೨). [ನೇತ್ರ + ಪಲ್ಲವ ?]

ನೇತ್ರಪಲ್ಲವಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ ; ಕಣ್ಸನ್ನೆ : ನೇತ್ರಪಲ್ಲವಿಯಿಂದ ಸೂತ್ರಗೊಂಬೀ ಹಾಂಗ ಪಾತ್ರ ಕುಣಿಸ್ಯಾನ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೫-೧) ; ಬಾನ ಬರಸಿಡಿಲಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮಿಂಚು ಹೊಮ್ಮಿಂಚು ಅಬ್ಬ ! ವಜ್ರದ ಮಿಂಚು, ನೇತ್ರಪಲ್ಲವಿಯ ಈ ತಂತ್ರ ಬಲ್ಲವರಾರು ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೧೧೧-೨). [←ಮರಾ. ನೇತ್ರಪಲ್ಲವೀ, ನೇತ್ರಪಾಲವೀ]

ನೇತ್ರಪಟಿ, ನೇತ್ರವಳಿ, ನೇತ್ರಾವಳಿ, ನೇತ್ರಾವಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ : ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲವುಂ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಯೊಳ್ ಪಾಸಿದ ನೇತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ನೇತ್ರದ]ಪಟಿಯಮೇಗೆ ನಡೆದ ಮೃದು ಲಲಿತಮಪ್ಪ ಚರಣದ್ವಯದೊಳ್ ಮುನ್ನಿಂದವುಂ ನೆಲನಂ ಕಿಟ್ಟಿಯಱಿಯದೊಂ ಕಠಿನಭೂಮಿಯೊಳ್ ನಡೆದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೯-೮). **ನೇತ್ರವಳಿ :** ಸೂತ್ರವಳಿಯ ಚಿನ್ನಧಾರೆ ನೇತ್ರವಳಿಯು ಸುಲಿಪಲ್ಲು ಗಂಗಾಪುರ . . . ಕಂದವಾರದ ಸೀರೆ ಕೈಬರಹದ ಬಣ್ಣದಂದವನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೮). **ನೇತ್ರಾವಳಿ :** ಪಳಿಯು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ನೇತ್ರಾವಳಿಯು . . . ಇವು ಮೊದಲು ಥರಥರದೊಳಂದೆಮ್ಮವರುಗಳು ಪಡೆದೊದವಿಸಿದ ಯಿಾ ವಿವಿಧ ಪಟ್ಟಾವಳಿಗಳುಂಟು (ಬಸವು. ೧೧-೨೫) ; ಪೊಪ್ಪಳಿಯು . . . ಮಿರುಪ ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ ಚಿನ್ನದೆಳೆಮೊಗ್ಗ ಕಂಚುಕವ ಬೇಹನಿತ ತಗದು (ನಪಮೋ. ೧೭-೬೦). **ನೇತ್ರಾವಟಿ :** ಎರಡು ತೊಡೆಯುಂ ತೋಱೆ ತೆಮಳ್ದು ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ನೇತ್ರಾವಟಿಯ ಚಲ್ಲಣಮುಂ . . . ಸೊರ್ಕಾನೆಯ ಕಯ್ಯ ಕರಿಯ ಪಿರಿಯ ಪಿಲ್ಲಣಿಗಯುಮಗುರ್ವುಮದ್ಭುತಮಾಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೬೭ ವ). [ನೇತ್ರ + ಪಟಿ$_6$]

ನೇತ್ರಪಾಟವ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ,—ಪಟುತ್ವ : ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ, ಮರಣಾಸನ್ನನಾಗಿ, ನೇತ್ರಪಾಟವ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇದ್ದ ಅರಸ ಅವು ಕೃಷ್ಣನ ಕಣ್ಣಳೆಂದೇ ನಂಬಿದ (ಆಳಾಕ. ೧೪) ; ಹೇಮಾದ್ರಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ನೇತ್ರಪಾಟವ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತೆ ! (ಶಾಂತಲಾ. ೪೩).
[ನೇತ್ರ + ಪಾಟವ]

ನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಗೊಂಬೆ,–ಗುಡ್ಡೆ : ಪುಟ್ಟಿದಳ್ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆ ಮಗಳಾಕೆ ಪಾರ್ಶ್ವಚರಭೂಚರಖೇಚರನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕಾನಿಭೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೭) ; ನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕಾಪ್ರಸಾಧನಸದನಮುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೀಲಾ ಲಾಸ್ಯಮಾಂಗಲ್ಯರಂಗಮುಮೆನಿಪ ಪುರ ಬಹಿಃಪುರದಿಂದೊಳಗೆ . . . ಪೊನ್ನಕೋಂಟೆಯುಂ ಬಳಸಿರ್ಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೨ ವ) ; ನಾಗರಖಂಡಪತ್ರಪರಿವೇಷ್ಟನದಿಂ ಜನನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕಾರಾಗಮನಿತ್ತು ಮಾಣ್ದುದೆ ಮನಸ್ಸುಖದಂ ಬನವಾಸೆಮಂಡಲಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೮೬-೮ ; 1168). [ನೇತ್ರ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ನೇತ್ರಬಂಧ (ನಾ). **೧.** ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು : "ನೇತ್ರಬಂಧಂ ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೫). **೨.** ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟ.
[ನೇತ್ರ + ಬಂಧ]

ನೇತ್ರಮೂಲಿ (ನಾ). (ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೂವು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ : "ನೇತ್ರಮೂಲಿ ಜಯಂತಿಯೋ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬). [?]

ನೇತ್ರರುಜೆ (ನಾ). = ನೇತ್ರರೋಗ : (ಶ). [ನೇತ್ರ + ರುಜೆ]

ನೇತ್ರರೋಗ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಬೇನೆ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಧಿ : ಕೆಂಪಿನ ಅಗಸೆ :—ಈ ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಒತ್ತಿ ನೀರನೆಱೆದರೆ ಮೂರ್ಧವ್ಯಾಧಿ, ನೇತ್ರರೋಗ ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೪); ಕ್ಷೀರಧಾರಾ (ನೊರೆಹಾಲು) ಗುಣ— ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸಲು . . . ನೇತ್ರರೋಗ, ವಿಷರೋಗ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೮).
[ನೇತ್ರ + ರೋಗ]

ನೇತ್ರಲಾಂಛನ (ನಾ). (ವ್ಯೈತುಂಬ) ಕಣ್ಣುಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ : ಇಂಚರದಮರಿಯುರೊಡನಾಡುವ ನೇತ್ರಲಾಂಛನಗುಱಿ ಮೇಘವೆಣ್ಣು ಸಂಚಲದ್ಯಗುಸನ್ನೆಯುವಮಾಡಿದಂದದಿ ಮಿಂಚಡರಿತು ನಭಸ್ಥಲದಿ (ಮೋಹತ. ೪-೩೩). [ನೇತ್ರ + ಲಾಂಛನ]

ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆ (ನಾ). = ನೇತ್ರಪಟ಼ : ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಗೆಗಳ ನೊಟ್ಟೆ ಬಿಟ್ಟಾಗಿ ಪುಂಜಿಸಿ . . . ಮೆಱೆದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ವ).
[ನೇತ್ರ + ಪಟ್ಟಣಿಗೆ$_1$(<ಪಟ್ಟಳಿಗೆ$_1$)]

ನೇತ್ರವಟ್ಟೆ (ನಾ). = ನೇತ್ರಪಟ಼: ವಿರಾಜಿಸುವ ಪೂಜಾಗ್ರಹದಿಂದಖಿಲ ಪೂಜಾರ್ಥಿಗಳನಿತ್ತ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಕೈಸನ್ನೆಗೆಯ್ವಂತೆ ಮಿಳಿರ್ವ ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯ ಜಾಗದ ಪಟಿಯಿಂಗೆಯ ತುಱುಗಲಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪); ಸಾಧಕನವನೊಬ್ಬ ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಧಾರಿಯನಱಸುತ್ತ ಬಂದನಯ್ಯಾ (ಸರ್ವಪ. ೨೮-೧೩೩); ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕವಟಿಯಿಂಗೆಯ ನೇತ್ರವಟಿ[ಟ್ಟೆ]ಯ ಮುದವಿಯ ಮಂಜಿಷ್ಠಿಯ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದುದಯರಾಗದ ಸೀಸಕ ಬಾಹರಿಕ್ಕೆ ಜೋಡು ಸವಗಮೊಚ್ಚಯಂಗಳ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೧ ವ); ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ಕಂಚುಕ, ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯ ಪೊಸ ಚಲ್ಲಣ, ಮುತ್ತಿನ ದಂಡೆ ಉಟ್ಟು ತೊಟ್ಟು ಮೂರೆಡೆ ಬಳುಕಿದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ತ್ರಿಭಂಗಿಯ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ನರ್ತಕಿ, ಲೀಲಾವತಿ! (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೮).
[ನೇತ್ರ + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ನೇತ್ರವಳಿ 'ನೇತ್ರಪಟ಼' ನೋ.

ನೇತ್ರವಾಯು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ಬೇನೆ: ಹೊನಗೊನ್ನೆಯ ರಸ, ಗರುಗದ ರಸ . . . ಕಸ್ತೂರಿ ಅರಸಿನ, ಇದಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ತೈಲ ಹದದಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ಈ ತೈಲ ಒತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ನೇತ್ರವಾಯು ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೫). [ನೇತ್ರ + ವಾಯು]

ನೇತ್ರವೈದ್ಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ವೈದ್ಯ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಏನಾದರೂ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾದರೆ ತಕ್ಷಣ ನೇತ್ರವೈದ್ಯರಿಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೇತ್ರ + ವೈದ್ಯ]

ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ನೇತ್ರರೋಗ : ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ಹುಳಿ . . . ಗರುಗದ ರಸ, ಎಣ್ಣೆಯ ಸಮಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ ಅಟ್ಟು ತಲೆಗೆ ಒತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು . . . ಏಳುದಿನಕ್ಕೆ ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿ ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೫).
[ನೇತ್ರ + ವ್ಯಾಧಿ]

ನೇತ್ರಶ್ರವಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣೇ ಕಿವಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಹಾವು : ನೇತ್ರಶ್ರವಣನು ಕುಂಡಲಾಕೃತಿಯಗೊಂಡಂತೆ ಪಳುಕಿನ ಸುಕೋಂಟೆಯೆಸೆಗು (ನಪಮೋ. ೨-೨೪). [ನೇತ್ರ + ಶ್ರವಣ$_2$]

ನೇತ್ರಸೌಖ್ಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುಖಕರವಾದುದು; ನೋಡಲು ಸುಂದರವಾದುದು : ನೇತ್ರಸೌಖ್ಯಮನೊಂದುದಿನವಾ ಪಾತ್ರಚೂಡಾಮಣಿಯೆನಿಪ ನಿಜಪುತ್ರಿ ಮಗಧಸವುಂದರಿಯ ಸೊಬಗಾದ ನೃತ್ಯವನು . . . ತೋಱಿಸೆ ಕಂಡನಿಭಕೇತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬-೧೨).
[ನೇತ್ರ + ಸೌಖ್ಯ]

ನೇತ್ರಾಂಚಲ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿ; ಕಡೆಗಣ್ಣು; ಕಟಾಕ್ಷ : ಅವಳ ಧವಳನೇತ್ರಾಂಚಲಾಲೋಕಮಾತ್ರಂ ನೆರವಾದತ್ತಂಗಜಂಗೀ ತ್ರಿಜಗಮುಮಿದಿರಿಲ್ಲೆಂಬಿನಂ . . . ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಾಲೆಯಿರ್ಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೬). [ಸಂ.]

ನೇತ್ರಾಂಬರ (ನಾ). = ನೇತ್ರಪಟ಼ : ಸುರರಾಜಪುರಶ್ರೀಗಾ ಪುರಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಸೆಣಸಿ ಕಿಸುಗಣ್ಚಿದ ಕೇಕರಕಾಂತಿಯಂತೆ ನೇತ್ರಾಂಬರಕೇತನಮಾಳೆ ತುಱುಗಿದುವು ಮನೆಮನೆಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೯).
[ನೇತ್ರ + ಅಂಬರ]

ನೇತ್ರಾಂಬು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ನೀರು; ಕಣ್ಣೀರು : "ಅಶ್ರು, ನೇತ್ರಾಂಬು, ರೋದನಂ, ಅಸ್ರಂ, ಅಸ್ರು—ಆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ನೀರು" (ಶಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೬). [ನೇತ್ರ + ಅಂಬು$_3$]

ನೇತ್ರಾಂಶುಕ (ನಾ). = ನೇತ್ರಪಟ಼ : ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೇತ್ರಾಂಶುಕವೆನೆ ನೇತ್ರಕ್ಕೆಸೆದು ಮಿಸುಗಿ ಪಸುರ್ವಡೆದುವು ನಂದನದ ಕೆಲಂಬಿಡಿದಾರ್ದ್ರಕವನ ಜೀರಕವನ ಹರಿದ್ರವನ ಸಂತತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೭).
[ನೇತ್ರ + ಅಂಶುಕ]

ನೇತ್ರಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು : ವಧೂಟೀಜನನೇತ್ರಾಕರ್ಷಣಾಲೇಪನಕಪಜಯುಮಂ ಮಾನಿನೀಚಿತ್ತಸಂಮೋಹನರೂಪಕ್ಕೆಗ್ಗನುತ್ಪಾದಿಸುವುದು ನೃಪರೂಪಂ ಜನಾಶ್ಚರ್ಯರೂಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೧). [ನೇತ್ರ + ಆಕರ್ಷಣ]

ನೇತ್ರಾತುರ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಬೇನೆಯುಳ್ಳವನು; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ರೋಗವುಳ್ಳವನು : ಉಱುವ ಪೂಗಣೆ ನಾಟ ರಾಘವ ಬರವ ಹಾರುತ್ತಿರಲು ಜಾನಕಿ ಬರಲು ಮನವೊಳಸರಿದುದು . . . ಕರುಣೆ ಕಡಲಾಱಿತ್ತು ನೇತ್ರಾತುರನು ದೀಪವ ಕಾಂಬ ಪರಿಯಲಿ ಕಂಡ ದೇವಿಯನು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೧೬).
[ನೇತ್ರ + ಆತುರ]

ನೇತ್ರಾಧ್ವ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಮಾರ್ಗ,—ದೃಷ್ಟಿ : ನಿಜ ನೇತ್ರಾಧ್ವದೊಳಾಗಳಾಗಳದಟಂ . . . ದೊರೆಕೊಂಡಂ ದ್ರೋಹನೆಂದೇಱಿದಂ ತ್ರಿಜಗದ್ಭೂಷಣದಂತಿಯಂ ರಿಪುಚಮೂವಿದ್ರಾವಣಂ ರಾವಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೦೯). [ನೇತ್ರ + ಅಧ್ವ]

ನೇತ್ರಾನಂದ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ನೋಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೃಪ್ತಿ,—ಸಂತೋಷ : ನೇತ್ರಾನಂದಮನೀಯೆ ಸಾಂದ್ರಶಶಿಬಿಂಬಾಡಂಬರಂ ಶ್ರೀಮುಖಂ . . . ಧಾತ್ರೀಧಾರ್ಮಿಕಸತ್ವಸಂತತಿಗೆನಲ್ (ಮಹಾನೇ. ೧-೨೧); ನೀನೀ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಆವಾವುದನ್ನು ಮಾಡಿಸಬಲ್ಲೆಯೋ ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿಸು. ನೇತ್ರಾನಂದವಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿ ಬಿಡುವೆನು (ಕವಿಕ. ೧೮). [ನೇತ್ರ + ಆನಂದ]

ನೇತ್ರಾಭ್ಯಂಗನ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಪಾದಾಭ್ಯಂಗನದಿಂದ ನೇತ್ರರೋಗವೂ ನೇತ್ರಾಭ್ಯಂಗನದಿಂದ ಶಿರೋರೋಗವೂ ಶಿರೋಭ್ಯಂಜನದಿಂದ ಸರ್ವರೋಗವೂ ಹರವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೧). [ನೇತ್ರ + ಅಭ್ಯಂಗನ]

ನೇತ್ರಾವಳಿ 'ನೇತ್ರಪಟ಼' ನೋ.

ನೇತ್ರಾವಟಿ 'ನೇತ್ರಪಟ಼' ನೋ.

ನೇತ್ರಾಳಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳ ಸಮೂಹ : ತನ್ನೇತ್ರಾಳಿಗಳಿನೆಸೆದನೀಶನಮುಲಪ್ರಕಾಶಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೭-೩೪). [ನೇತ್ರ + ಅಳಿ$_4$(= ಅಲಿ$_4$)]

ನೇತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ಹೊಳೆ; ನದಿ : "ನೇತ್ರಿ = ಹೊಳೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೧).
[ಸಂ. ನೇತ್ರೀ]

ನೇತ್ರಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಚವ್ಯ : "ಕೃಕವಾಕುಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ಯವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮). [?]

ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ(ನಾ). ಕಣ್ಣು; ನಯನ: ಕೀಟಗಳ ಇಂದ್ರಿಯಾಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು . . . ಬೆಳಕು, ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯಗಳು (Visual organs) (ಕೀಟಬಿ. ೫೦).

[ನೇತ್ರ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ನೇತ್ರೋನ್ಮೀಲನ (ನಾ). ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆಯುವಿಕೆ: ಜಯೆಯ ನೇತ್ರೋನ್ಮೀಲನಂಗೆಯ್ದು ಸಚ್ಚರಿತರ್ ಸಾಧುಗಳೆಮ್ಮನುದ್ಧರಿಸುಗೀ ಸಂಸಾರವಾರಾಶಿಯಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೫); ಮೂಲಬೇರದ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ನೇತ್ರೋನ್ಮೀಲನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಜಾಗೃತವಾಗುವುದು (ಹೊಯ್ಸಪಾ.೧೯).

[ನೇತ್ರ + ಉನ್ಮೀಲನ]

ನೇದಿಷ್ಠ (ನಾ). ತೀರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು: "ನೇದಿಷ್ಠಂ, ಅಂತಿಕತಮಂ—೨ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರವಾದದ್ದು, ಕೇವಲ ಸಮೀಪವಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೧); ಶಕ್ರಯೋಷಿನ್ನೇದಿಷ್ಠ ಪದ್ಮರಾಗೋಜ್ವಳಮುಕುರವಿದೆಂಬಂತುವಿಂಬಾಗೆ ಚೆಲ್ವಿಂದಾದಂ ಕಣ್ಗೊಂಡು ತೋಜಾತ್ತು ದಯಗಿರಿಶಿರೋಭಾಗದಿಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೭೬೨). [ಸಂ.]

ನೇದು 'ನೆಯ್$_1$' ಪರಾ.

ನೇಪತ್ರಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು; ಕಳಲೆ: ನೇಪತ್ರಿ (ಕಳಲೆ)ಯು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಮಾಡುವುದು (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೫-೮೦). [?]

ನೇಪಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಭರಣ; ಅಲಂಕಾರ; ತೊಡುಗೆ: "ಭೂಷಣಃ, ಅಳಂಕಾರಃ, ನೇಪಥ್ಯಂ, ಆಭರಣಂ—ಈ ೪ ತುಡುಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೩೮೫); ಅನತೋರ್ವೀಶರ ದಂತಿದಂತವಳಯಾಳಂಕಾರದಿಂ ವೀರವೈರಿನೃಪಾಲದ್ವಿಪಮೌಕ್ತಿಕಾವಳಿಗಳಿಂ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ವುಗುಂ ನಿನ್ನ ನಂದನೆಯಂ ಪೇೞ್ ಪೆಱರಂತೆ ಮಿಕ್ಕ ಬಳೆಯಿಂದಂ ಮಿಕ್ಕ ಮುತ್ತಿಂದವಂಗನೆಯಗ್ರಾಹವ ಧೀರನಾ ನೃಪವರಂ ನೇಪಥ್ಯಮಂ ಮಾಡ್ಪನೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೪೮). ೨. ನಾಟ್ಯಗೃಹದಲ್ಲಿ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿಂಭಾಗ; ಪಾತ್ರಗಳು ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ: ಇದಕ್ಕೆ 'ರಂಗಶೀರ್ಷ' ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನೇಪಥ್ಯದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಬಾಗಿಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಸಂನಾಟ. ೨೩). [ಸಂ.]

ನೇಪಥ್ಯಗೀತ (ನಾ). (ನಾಟಕ, ಚಲನಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಗೀತೆ; ತೆರೆಮರೆಯ ಗೀತೆ: ನಾಟಕದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಮೆರೆಯಿಸಲು ಬೆಳಕಿನ ಯೋಜನೆ, ನೇಪಥ್ಯಗೀತ (Back-ground Music), ತಿರುಗುವ ರಂಗಭೂಮಿ(Revolving Stage) ಗಳಂಥ ಹಲವು ನವೀನ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಕಾಲಿರಿಸಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ.III, ೧೨೮೩).

[ನೇಪಥ್ಯ + ಗೀತ]

ನೇಪಥ್ಯಗೃಹ (ನಾ). (ನಟ, ನಟಿಯರ ಸಿದ್ಧತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ) ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೃಹ,—ಕೋಣೆ: ನರ್ತನಾಲಂಕರಣದಿನಲಂಕರಿಸಿ ನರ್ತಕಿ ನೇಪಥ್ಯಗೃಹದಿಂ ವಿವಿಧರತ್ನರಚಿತಮೆನಿಸಿದ ಜವನಿಕೆಗವತರಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೩೫); ಇದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ೧೬×೩೨ ಹಸ್ತ, ನೇಪಥ್ಯಗೃಹ; ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಟರು ವೇಷಭೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಂನಾಟ. ೨೩).

[ನೇಪಥ್ಯ + ಗೃಹ]

ನೇಪಾಲ$_1$, ನೆರ್ವಾಳ, ನೇಪಾಳ$_1$, ಲೇಪಾಳ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ವಿರೇಚಕ ಗುಣವುಳ್ಳ ಅದರ ಕಾಯಿ:(ಚಿ). **ನೆರ್ವಾಳ**: ಆದಿರಾಜ, ಹೊಳೆತುಂಬೆ, ನೆರ್ವಾಳ, ಮವಲಂಗಮರ . . . ಹೊಡ್ಡೆಲೆನಗೆ (ಮೈಔಗಿ. ೨೫-೪೭೭). **ನೇಪಾಳ$_1$**: "ನೇತ್ರನಿರ್ಮಲಕಾರೀ-ಖಪ್ಪಲಿ, ನೇಪಾಳ, ಜೇಪಾಳ, ತುತ್ತ, ತಾಮ್ರ, ನೇಪಾಳಿ, ಕೆಂಜಾಜಿ" (ಒಷಧಿ. ೯೦); ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ ನೇಪಾಳ ೧೦ ವರಹ ತೂಕ . . . ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಕಡುಹಂ ಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ತಿಲಪ್ರಮಾಣವಂ ಕಣ್ಣಿಗೆಚ್ಚಲು ಸನ್ನಿಪಾತಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೮೦). 'ಜಾಪಾಳ' ಪರಾ. **ಲೇಪಾಳ$_1$**: "ಮಾಳೀ-ಲೇಪಾಳ ಬೀಜ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೇಪಾಳ, ನೇರ್ವಾಳ; ಮಲ. ನೀರ್ವಾಳ; ತೆಲು. ನೇಪಾಳ]

ನೇಪಾಲ$_2$, **ನೇಪಾಳ$_2$** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ; ತಾಮ್ರ. ೨. ಭಾರತದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; P ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಐವತ್ತಾರುದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. **ನೇಪಾಳ$_2$**: ೨. ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಮಾಳವ ಚೋಳ ನೇಪಾಳ . . . ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ . . . ಇಂತು ನವರಸಂಗಳಿಂದಭಿನವರಸಂಗಳಾಗಿ ನೆಗಟಿುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯.ವ); ನೇಪಾಳ ಕುಂತಳ ಕುಕುರ ಬರ್ಬರ . . . ಕೇರಳ ಮುಖಾಪಾರದೇಶಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಜಂಗಮವು ಭಕ್ತಾಳಿ (ಬಸವು. ೭-೧೮); ಲಾಳ ಚೋಳ ವರಾಳ . . . ಕುರು ನೇಪಾಳ ನಿಷಧ ವಿದರ್ಭ ಧರಣೀಪಾಲತತಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಸಾಕೇತನಗರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೮); ನೇಪಾಳದೇಶದ ಭೂಪಾಲನಾದರೆ ಗೋಪಾಳದವನಿಗೆ ಏನು? (ಗಾದೆ). ೩. ನೇಪಾಳ ದೇಶದ ದೊರೆ: ಪಾಂಡ್ಯನ ಕಾಳಿಜಕ್ಕೆ ನೇಪಾಳನ ಬೆಂನ ಸೊಂಟಗೆಗೆ ಚೋಳನ ಕಾರಡಗಿಂಗೆ . . . ಕಾಯ್ದು ಖಳ್ಗ ಮಾಕಾಳಿಯಿಡುತ್ತುರ್ತ ನಿಳ್ಕುವಳು ನಾಲಗೆಯಿಂ ನರಸಿಂಗಭೂಪನ (ಎಕ. IV (R), ಹುಣಸೂ. ೨೪-೧೭; 1182). [ಸಂ.]

ನೇಪಾಳ$_1$ 'ನೇಪಾಲ$_1$' ನೋ.

ನೇಪಾಳ$_2$ 'ನೇಪಾಲ$_2$' ನೋ.

ನೇಪಾಳಕಂಬಳಿ (ನಾ). ನೇಪಾಳದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಂಬಳಿ: ನೇಪಾಳಕಂಬಳಿ ಗುಣ . . . ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರವಾಗಿಯೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೬).

[ನೇಪಾಳ$_2$(=ನೇಪಾಲ$_2$) + ಕಂಬಳಿ]

ನೇಪಾಳಗುದುರೆ (ನಾ). ನೇಪಾಳದೇಶದ ಕುದುರೆ: ಸೀಳಿ ಹರಹಿತು ಕರಿಗಳನು ನೇಪಾಳಗುದುರೆಯ ಥಟ್ಟುಗಳ ಹಿಂಗಾಲಲಣೆದುದು . . . ಸುಪ್ರತೀಕಗಜ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೧೫).

[ನೇಪಾಳ$_2$(=ನೇಪಾಲ$_2$) + ಕುದುರೆ]

ನೇಪಾಳಬೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇವು: "ನಾಡೀತಿಕ್ತಕಃ—ನೇಪಾಳಬೇವು" (ಒಷಧಿ. ೮೫). [ನೇಪಾಳ? + ಬೇವು$_1$]

ನೇಪಾಳಿ (ಗು). ನೇಪಾಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಮಂಡಲಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನೇಪಾಳಿ ಕಲಾವಿದರು ತೋರಿರುವ ಮಾದರಿಗಳ ಅರಿವು, ಪ್ರಮಾಣ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೨). [ಸಂ. ನೇಪಾಲೀ]

ನೇಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಪಡಿಸು; ಓರಣಗೊಳಿಸು; ಜೋಡಿಸು(?): ನೇಪಿಸಿದ ಪತ್ತಿಗೆಯೊಳನುಪಮರೂಪ ಚೀನಾಂಬರಗಳನು ಸದ್ವ್ಯಾಪಿಸಿಹ ರಂಗಡಿಯೊಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾಲು ಸಾಲುಗಳ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೬-೪೧); ಅಪಾದ ಸೋಂಕುತಿಹ ಕೇಶಗಳನೆಣೆಗಂಟೆ ನೇಪಿಸುವ ಸಮಯ (ಜಿನಮು. ೪೨-೩೯). [<ನೇರ್ಪು$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ನೇಮ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮನಸ್ಸಿನ) ನಿಯಂತ್ರಣ; ಸಂಯಮ; ಪ್ರತಿಬಂಧ: 'ನೇಮಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಹೀಗೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ) ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ; ವಿಧಿ: ನಾನಾವ್ರತನೇಮಭೇದಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಜಿವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವ್ರತ ಐವತ್ತಾಱು ಶೀಲ ಮೂವತ್ತೆರಡು

ನೇಮ ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕವಧಿಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಪ. ೧೮೮-೮೬೪) ; ಮುಗುದೆಯರೀ ಕೃತಿಗೇಳೆ ನಿಗಮದೊಳೊಗೆದ ನೇಮಂಗಳ ತಿಳಿದೀ ಜಗಕೆ ಪಾವನೆಯರೆನಿಪರು (ಹದಿಬ. ೧-೫೬) ; ದಿನಾಲು ನೇಮದಿಂದ ಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು . . . ಕಲಿಯಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧) ; ಹೋಳಿಯ ಆಟವು ಇದೇ ತರದ್ದಿರಬೇಕೆಂಬ ನೇಮ ನಿತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೨) ; ನಾಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸನಿಗೆ ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಧಾನಿ (ಗಾದೆ). **೩.** ಆಜ್ಞೆ ; ಅಪ್ಪಣೆ ; ಅನುಜ್ಞೆ : ವಿಜಯವಿಗ್ರಹವೀರನಾ ಧರ್ಮಜನ ನೇಮದಲಂದು ವೈರಿವ್ರಜವ ತೊತ್ತಳದುಳಿದ ಸಾತ್ಯಕಿ ಕಂಡನರ್ಜುನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧ ಸೂಚನೆ) ; ಬಿಡದಿಂದು ಮೊದಲು ನಿಮ್ಮಂದಳದ ಮುಂಬಿನೊಳು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕುಣಿವುತ್ತ ಬಪ್ಪಂತೆ ನೇಮವಂ ಕೊಡಿಯೆನಗೆ (ಸೌಂದಪು. ೫-೫೧) ; ಮಡದಿಯರು ಮೂವರಿಗೆ ಮುನಿಕುಲ ಮೃಡ ವಸಿಷ್ಠನ ನೇಮದಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು ನೃಪತಿ ಪರಮೋದನವನುಚಿತದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೫೬). **೪.** ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಯೋಜಿಸುವಿಕೆ : 'ನೇಮಿಸು' ಪರಾ. **೫.** ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ : "ನೇಮ-ನಿಯಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩) ; ಬಂದುದ ಕೈಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರೆ ನೇಮ ಇದ್ದುದ ವಂಚನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅದು ನೇಮ ನಡೆದು ತಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನೇಮ ನುಡಿದು ಹುಸಿಯದಿದ್ದರೆ ನೇಮ (ಬಸವ. ೨೩೧) ; ವ್ರತ ಉಪವಾಸಂ ನೇಮಗಳಿಂದಂ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಯಮವೆಂಬುವಱಿಂ]ಗತವೆನಿಸುವವು ಪ್ರಸಾದಗಳವಱಿಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೯೩-೧). **೬.** ದೇವರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸ, ಧ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಆಚರಣೆ ; ವ್ರತ ; ನೋಂಪಿ : ಹಾಲ ನೇಮ ಹಾಲ ಕೆನೆಯ ನೇಮ ಕೆನೆ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ಕಿಚ್ಚಡಿಯ ನೇಮ ಬೆಣ್ಣೆಯ ನೇಮ ಬೆಲ್ಲದ ನೇಮ ಅಂಬಲಿಯ ನೇಮದವರನಾರನೂ ಕಾಣೆ (ಬಸವ. ೨೩೨). **೭.** ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ; ನಿಯತವಾದುದು: 'ನೇಮಸೀಮೆ' ಪರಾ. **೮.** (ಕರಾ) ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಸುವ ದೆವ್ವದ ಪೂಜೆ : ಕೋಲನೇಮಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹೂ ಕಿಸ್ಕಾರ ಮುತ್ತುಗದ ಹೂ ಯಾವ ಮಣ್ಣಿಗೂ ಬೇಡದ್ದು (ಮುಗಿಯು. ೧೬). **೯.** (ಉಕ) ಚೊಚ್ಚಲು ಗಂಡುಮಗುವಿನ ತಾಯಿ, ಅವನ ಮದುವೆಯವರೆಗೂ ಪಾಲಿಸುವ ನಿಯಮ,—ವ್ರತ ; ☞ ಹಸಿರು ಸೀರೆ, ಹಸಿರು ಬಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸದಿರುವುದು, ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನದಿರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ: 'ನೇಮ ಬಿಡಿಸು' ಪರಾ. **೧೦.** [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕಲಾಸ್ಥಾನ : ಬಾಯ್ಗಮರ್ದುದೇಯಧರಮಾಗಿ ನೇಮವೆ ತಮ್ಮ ಕಯ್ಗಮರ್ದುದಾಗಿ ಮನಕಮರ್ದುದೇ ಮನೆಯಾಗಿ . . . ಅಱಿಕೆಗೂಡಿದ ಪರವಶಂ ಜಾರರೊಳ್ ಮೆಱೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೯-೧೫). 'ನಿಯಮಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಯಮ]

ನೇಮ$_2$ (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಭಾಗ ; ಅರ್ಧ : "ಖಂಡಃ, ಅರ್ಧಃ (ರ್ಧಂ), ನೇಮಃ, ಶಕಲಂ, ಭಿನ್ನಂ, ಸಾಮಿ—ಈ ೬ ಅರ್ಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೮) ; ಶ್ರೀಮಾನಿನೀರಮಣ ಪ್ರೇಮಾಮರಾನತಾಸಾಮಾಮಲಶ್ರುತಿಗ್ರಾಮಾಮಿತಾಭವಕ್ಷ್ಮಾಮ ಮದೇಭೇಂದ್ರಹೋಮಾಮಯಾಹಿತಕಲಾಮಾಲಿನೇಮವಾಹ . . . ಕಾಮಾಂತಕ (ಉದ್ಭಡೇ. ೩-೩೬). **೨.** ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ. **೩.** [ಸಂಗೀತ] (?) : ಅಚ್ಚು ವೈಶಿಕ ನೇಮ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬೊಟ್ಟು ಮೋಹರ ಅರಿದೆಂಬಿವಂ ತದಿರಾ ಎಂಬ ಕೂಱು ತಪ್ಪದೆ ಶುದ್ಧಭಾರಿ ಕವಣೆಯೆಂಬ ಮದ್ದಳೆಗಳಂ ಬಾಜಿಸುವ ಮದ್ದಳೆಕಾಱರಿಂ . . . ಗೀತ ಶಬ್ದ ನೇಮ ಉರುಪು ಪದ ಪಟ್ಟೆ ದರುಗಳಂ ತೋಱಿಸುವ . . . ಪಾತ್ರಂಗಳಿಂ (ದಶಾಪ. ೨-೧೦ ಪ). [ಸಂ.]

ನೇಮಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ತಾನುಂ ಸಹ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ರಕ್ಕಸರ ಮಾಱಿಯೊಡ್ಡಂ ತಾಗುವುದುಂ ಅಮರೇಂದ್ರನಿಂ ದಶರಥಂ ನೇಮಂಬಡೆದು (ದಶಾಪ. ೮-೨೮ ಪ). [ನೇಮ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ನೇಮಂಬೆರಸು (ಕ್ರಿ). = ನೇಮಂಬಡೆ : ಈಗಳಿವಂ ಗಿರಿಶನಂ ಗೆಲಲೆಳಸಿ ನೇಮಂಬೆರಸಿದ ಮನಸಿಜನಕ್ಕುಮಲ್ಲದೊಡೀ ಸೌಂದರ್ಯಮೆತ್ತಣದು (ಚಿಕಪಂ. ೮೧-೧೪). [ನೇಮ$_1$ + ಬೆರಸು$_1$ (<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ನೇಮಂಬೊಱು (ಕ್ರಿ). ನಿಯಮವನ್ನು ಹೊಂದು ; ವ್ರತವನ್ನು ಹೊಂದು : ಸತ್ತ ಕಱುವಿನ ಮಾಂಸವಂ ಮುದವೆತ್ತಿಯಾರೋಗಿಸುವ ನೇಮಂಬೊತ್ತು ಬಂದೆನು (ಬಸಪು. ೫೬-೩೪). [ನೇಮ$_1$ + ಪೊಱು]

ನೇಮಕ (ನಾ). **೧.** ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. **೨.** ನಿಯಮ ; ನಿಬಂಧನೆ : (ಕ). **೩.** ನಿಯಮಿಸುವಿಕೆ ; ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವಿಕೆ : 'ನೇಮಕಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ.

ನೇಮಕ ಮಾಡು = ನಿಯೋಜಿಸು ; ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು : ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರು... ಹೀಗೆಂದು ನಾವು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇಮಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಪಚಭಾ. ೨೬೯) ; ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದನಾಗಬಲ್ಲವನನ್ನು ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯಬಲ್ಲವನನ್ನು ಕಲ್ಲಿದ್ದಲುಗಣಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ನೇಮಕ ಮಾಡುವುದು ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ನಷ್ಟ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೯೫).

ನೇಮಕವಾಗು = ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡು ; ನಿಯೋಜಿತವಾಗು : ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರದ ವಾರ್ತಾಶಾಖೆಯ ಮಂತ್ರಿಯವರಾದ . . . ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದ ಸಮಿತಿಯವರು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಸಮ್ಮತಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾಧಾನ. ಪೀಠಿಕೆ) ; ಮರಳಿ ನೇಮಕವಾಗಿ ಗಂಗೋತ್ರಿಗೈದಿದೆ ಬಂದೆನು ತಿರುಗಿ ಈ ನೆಲೆಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೫೪-೫೬). [<ಸಂ. ನಿಯಾಮಕ]

ನೇಮಕಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡು ; ನಿಯೋಜಿತವಾಗು ; ಗೊತ್ತಾಗು : ವೃದ್ಧಶ್ರೀಮಂತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪಾಲಕನಾಗಿ ಅವನು ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೧೨) ; ಲಾಹೋರಿನ ಸರ್ಕಾರಿಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕನೆಂದೂ, ನಂತರ ಪಂಜಾಬ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಚ್ಚ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕನೆಂದೂ ನೇಮಕಗೊಂಡನು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೧೫).

[ನೇಮಕ+ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ನೇಮಕಪತ್ರ (ನಾ). ನೌಕರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿತವಾದ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲಸಗಾರನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಅಧಿಕೃತವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಪತ್ರ : ಹೊಸಮನಿಯ ಪ್ರಯತ್ನವೆಲ್ಲ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಅನಿಲನಿಗೆ ಒಂದು ಔಪಚಾರಿಕ 'ನೇಮಕಪತ್ರ' ಬಂದಿತು (ಅಪನಾ. ೨೪೦). [ನೇಮಕ+ಪತ್ರ]

ನೇಮಕಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ನೇಮಕವಾಗು ; ನಿಯೋಜಿತವಾಗು : ಅವರ ಖಾತೆಯಿಂದ ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಚೀಫ್‌ಆಫೀಸರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಕಹೊಂದಿದ್ದವರಿಗೆ ನಾನು ಹೋಗಿ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಲು ತಿಳಿಸಿ . . . ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಹೇಮಂತ. ೧೬೬).

[ನೇಮಕ + ಹೊಂದು$_1$ (<ಪೊರ್ದು)]

ನೇಮಕಾತಿ (ನಾ). (ಕೆಲಸ, ಅಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ) ನಿಯೋಜಿಸುವುದು,—ನೇಮಕ ಮಾಡುವುದು: ಈ ನೌಕರಿಯ ನೇಮಕಾತಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಮುಖ್ಯ ಸದಸ್ಯರ ಸಮಿತಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ).

[<ನೇಮಕ]

ನೇಮಕ್ರಿ (ನಾ). ತನ್ನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಿಯಮಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ : ತನ್ನನುವಿಂಗೆ ಅನುವಾದುದನಱಿದು ಸಮ್ಮಂದಿಸಿಯಿಪ್ಪುದು ನೇಮಕ್ರಿ (ಏಲೀಶ್ವ. ೧). [ನೇಮು$_1$+ಕ್ರಿ]

ನೇಮಗಲೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ನಿಯಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕಲೆ ; ರತಿಕಲಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಚಾತುರ್ಯ : ಬಳಿಕಾ ಸುಧನ್ವಂ ಮನದೊಳು ಭೀತಿಯಂ ತೊಱೆದು ಕಾಂತೆಯ ಕೂಡೆ ರಮಿಸಿದಂ . . . ಲಲ್ಲೆವಾತು ಗಳರವ ನೇಮಗಲೆ ತಾಡನಪ್ರೌಢಿ ಬಂಧ ಸಮ್ಮೋಹನದೊಳು (ಜೈವಿಭಾ. ೧೧-೨೧). [ನೇಮು$_1$+ಕಲೆ$_3$]

ನೇಮಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ನಿಯಮವನ್ನು ಅರಿ ; ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿ : ಕಾಮನ ಸಖರು ದಕ್ಷಿಣನಾಗರಾದಿಗಳಾ ಮಾತಿಗೆಲ್ಲರೊಗ್ಗಾಗಿ ನೇಮಂಗಂಡಾಡಿದ ಪ್ರಣಯಚಂದ್ರಮಮಂತ್ರಿ ಸ್ವಾಮಿ ಮೆಚ್ಚುವನೆಂದರಿದಕೆ (ಭರಚ. ೪೮-೬೩). [ನೇಮು$_1$+ಕಾಣು(<ಕಾಣ್)]

ನೇಮಗಾರ 'ನೇಮಗಾಱ' ನೋ.

ನೇಮಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ನಿಯಮಿಸುವಿಕೆ ; ಗೊತ್ತುಮಾಡುವಿಕೆ : ಈ ಇಂದಿನ ಮಹಾರಾಜನು . . . ತನ್ನ ಆ ನೇಮಗಾರಿಕೆಯ ನವೋನವೀನಲೀಲೆಗಳ ವಿಕಾರ ವಿಪರೀತಗಳನಿತಕ್ಕೂ ಮಹಾರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೭-೨೩). [ನೇಮಗಾರ(<ನೇಮಗಾಱ)+-ಇಕೆ]

ನೇಮಗಾಱ, ನೇಮಗಾರ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಆಚಾರವಂತ : ಗಿರಿಜೆ ಶಂಕರನಂ ಸಿರಿಯರಸಿ ನಾರಾಯಣನಂ ಸಾರ್ದಂತೆ ಸಾರ್ದ ಅಮೃತಾಂಬೆಯೆಂಬರಸಿ . . . ಕ್ಷಮೆ ಜಿತಾತ್ಮನಂ ದಯೆ ಧಾರ್ಮಿಕನಂ ನೀತಿ ನೇಮಗಾಱನಂ ಬಱಸಲ್ವಂತೆ ಬಱಸಂದಿರ್ಪಳ್ (ಚಕಪಂ. ೬೪-೧). ೨. ಶೃಂಗಾರಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ರಸಿಕ : ಅಪ್ಪಿದರಪ್ಪುವಳುಗುರಿಟ್ಟರುಗುರಿಕ್ಕಿ ಉಪ್ಪರಿಸುವಳೊದಱುವಳು ನೆಪ್ಪುಗಾತಿಯು ನೇಮಗಾಱನು ಹೊಕ್ಕರು ಮುಪ್ಪಿಡೆ ಸಾಧನೆಗಂದು (ಭರಚ. ೧೧-೪೯). **ನೇಮಗಾರ :** ೩. ನಿಯಮಿಸುವವನು ; ನೇಮಕ ಮಾಡುವವನು : 'ನೇಮಗಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ನೇಮು$_1$+-ಕಾಱ]

ನೇಮಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ನಿಯಮವಾಗಿ ಹೊಂದು ; ವ್ರತವಾಗಿ ಪಡೆ: ಆತನ ಚಿತ್ತ ನೋಯದಂತೆ ಮತ್ತಾವ ಬಂಧನದ ಕಟ್ಟನಿಕ್ಕದೆ ಕೃತ್ಯವ ನೇಮಗೊಂಡು ಮಾಡೆಂದು ನೇಮವ ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಆತ ತನ್ನ ತಾನಱಿತು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದು ತನಗೆ ಮುನ್ನಿನ ಸೋಂಕೆಂಬುದನಱಿತು ಮುಟ್ಟದೆ ಆ ಪ್ರಸನ್ನವಪ್ಪ ವಸ್ತು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ತಾನಾದ ಶರಣ (ವಚಸಂ. ೧೯೧-೩೪). [ನೇಮು$_1$+ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$)]

ನೇಮಣುಕಿ 'ನೇಮಣೂಕು' ನೋ.

ನೇಮಣೂಕ 'ನೇಮಣೂಕು' ನೋ.

ನೇಮಣೂಕಿ 'ನೇಮಣೂಕು' ನೋ.

ನೇಮಣೂಕು, ನೇಮಣುಕಿ, ನೇಮಣೂಕ, ನೇಮಣೂಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. (ನೌಕರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ನೇಮಕ ಮಾಡುವಿಕೆ,—ನಿಯಮಿಸುವಿಕೆ : ಪೋಲೀಸರ ನೇಮಣೂಕು ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಜೀವಿತಕ್ಕೂ ಆಸ್ತಿಗೂ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಹಾಗಾಯಿತು (ಕಭಾಗೆ. ೩೬೨) ; ಈ ದಿನ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಲಿಲಾವಿನ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ನನ್ನ ನೇಮಣೂಕಾಗಿದೆ (ಕಳ್ಳಕಾ. ೨೫). ೨. ಮಾಸಾಶನ, ಜೀವನಾಂಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಏರ್ಪಾಟು : ಹೈದರನು . . . ಚಾಮರಾಜನ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ಕಸುಕೊಂಡು, ಅವನನ್ನು ಕೆಲವು ನೇಮಣೂಕು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಶರೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು ತಾನು ಹೈದರಅಲ್ಲೀಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆಳ ಹತ್ತಿದ್ದನು (ಕಭಾಗೆ. ೩೫೭). ೩. ಸಹಾಯಧನ ; ಅನುದಾನ : ಈ ಜಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಸರಕಾರದಿಂದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೩೦೦ ರೂಪಾಯಿ ನೇಮಣೂಕು ಬುನಾದಿಯಿಂದ ನಡಿಯುತ್ತ ಬಂದದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೫೩೫) ; ಆ ನಾಡಿನ ಅರಸು . . . ಆ ದೇವರಿಗೆ ಒಂದು ನಂದಾದೀಪದ ನೇಮಣೂಕು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೭೫) ; ಮಧುಕೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ೪೦೦೭ ರೂಪಾಯಿಯ ನೇಮಣೂಕು ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕಾರವ. ೬೩). **ನೇಮಣುಕಿ :** ೧. ನೌಕರಿ ಬಿಟ್ಟ ಜನರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಾಯಂ ನೇಮಣುಕಿ ಆಗಿಲ್ಲ (ಕರವೀ. ೭೨). **ನೇಮಣೂಕ :** (೩). **ನೇಮಣೂಕಿ :** ೧. ನಿನಗೆ ನೇಮಣೂಕಿ ಆರ್ಡರ ಇನ್ನೂ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲವೆ ? (ಜೆನ್ನುಹಿಂ. ೧೨) ; ಸಾಹೇಬರ ಸುಕುಮಾರ, ಕುಮಾರ ಚಿರಂಜೀವ ಶಕೂನಿಗೆ ನಾವು ಪಾಠ-ಪ್ರವಚನರತರಾಗಬೇಕೆಂಬ ನೇಮಣೂಕಿಯ ಫರ್ಮಾನು ಹೊರಟಿತು (ದೀಪಹ. II, ೧೯). ೨. ಆತ ಬನಾರಸದೊಳಗಿನ ಹಿಂದೂಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷರ ನೇಮಣೂಕಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ಹಂಸಾ. ೧೪೨). [←**ಮರಾ.** ನೇಮಣೂಕ]

ನೇಮದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮರ್ಮವನ್ನು ಮುಟ್ಟು ; ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗು : ವರ್ಣಕ ವಸ್ತುಕವೆಂಬ ಕವಿತ್ವದ ನಿರ್ಣಯದೊಳು ನೇಮದಟ್ಟ ಕರ್ಣರಸಾಮೃತವನೆ ಕಱೆವುತ ಕವಿತಾರ್ಣವರೆಸೆದರರ್ತಿಯೊಳು (ಭರಚ. ೬೪-೬೧). [ನೇಮು$_1$+ತಟ್ಟು$_1$]

ನೇಮದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮೇಂದ್ರ . . . ಘೇಲನೆ ಕೋಟೆಯ ನೃಪನ ಸಂಧಿಸಿ ನೇಮದಳೆದು ಶೀಘ್ರದೆ ತಿರುಗಿದನು (ಕಂನವಿ. ೩-೫೪). [ನೇಮು$_1$+ತಳೆ$_1$]

ನೇಮದಾಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕಲಾಸ್ಥಾನ : ನೇಮದಾಣವ ಬಲ್ಲ ನೀಱೆ ಸೀಱನ ಕೂಟ ಕಾಮನ ರತಿಯಾಟದಂತೆ ಕಾಮಾತುರ ಮಾತ್ರದವರಾಟ ಸೊಗಸಲ್ಲ ಪಾಮರಜನದಾಟದಂತೆ (ಭರಚ. ೭-೧೬). [ನೇಮು$_1$+ತಾಣ]

ನೇಮಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ಚೊಚ್ಚಲುಮಗನ ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಾಯಿಯಾದವಳು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸು,—ತೊರೆಯಿಸು : ಚೊಚ್ಚಲ ಮಗನ ತಾಯಿಗಾ ನೇಮಾ ಬಿಡಿಸಬೇಕು, ಚೌಕಲಾಣಿ ಹಾಕಬೇಕು (ಅಮಿನ. ೫೪). [ನೇಮು$_1$+ಬಿಡಿಸು]

ನೇಮವಂತ (ನಾ). ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : ನೆಲ ಬಲವಂತನಿಗೆ, ಕುಲ ನೇಮವಂತನಿಗೆ (ಗಾದೆ). [ನೇಮು$_1$+-ವಂತ]

ನೇಮವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ತಪ್ಪು,—ಬಿಡು : ಗೌಡ ರಾಮಗಿರಿಯ ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನೇಮವಳಿದು ನೆರೆಯವನಿತ್ತ ಕುಣಿಗಿಲಸೀಮೆಗೈದಿಹನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨). [ನೇಮು$_1$+ಅಳಿ$_1$ (<ಅಱು$_1$)]

ನೇಮವೀ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಆಜ್ಞೆಮಾಡು ; ಅಣತಿ ನೀಡು : ಆ ಸತಿಯೊಳೊಂದಿ ನೀನೀ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯಂ ಬೇಸಱದೆ ಮಾಡೆಂದು ನೇಮವಿತ್ತಂಭೋರುಹಾಸನನನಳ್ಕಱಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಯಂತರ್ಧಾನದಿಂ ಪೋದಳು (ಚಬಪು. ೧೩-೧೭). [ನೇಮು$_1$+ಈ$_2$]

ನೇಮವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡು : ಭಾಸ್ಕರ ಕೆಡೆದ ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರದೊಳು ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಪಯಣಕೆ ನೇಮವೇಳೆನೆ ಮಡದಿ ಮನ್ನಿಸಿದಳಾಕೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೦-೪೧). [ನೇಮು$_1$+ಪೇಳು(<ಪೇೞ್)]

ನೇಮಸೀಮೆ (ನಾ). ನಿಯತವಾದ ಎಲ್ಲೆ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಗಡಿ : ತಲ್ಲಿಂಗಾಭಿಷೇಕವಾರಿಯು . . . ಗೋಮತಿಯ ನದಿಯ ಕಲೆಯಲುವುಭಯ

ದಡಸೂಸಿ ನೇಮಸೀಮೆಯ ವಿಾರಿ . . . ಪರಿದುದು (ನನಮೋ.೨೧-೨೬). [ನೇಮ$_1$ + ಸೀಮೆ]

ನೇಮಸುತ್ತು (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ,-ಪಂಚೆ : ಯಾವಾಗಲೂ ತೆಳ್ಳಗಿನ 'ನೇಮಸುತ್ತು' ಉಟ್ಟು ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಳ್ಳಗಿನ ಮಕಮಲ್ಲು ಅಂಗಿ (ಹಹಸ. ೧೦). [←ತುಳು. ನೇಮಸುತ್ತು]

ನೇಮಸ್ತ (ನಾ). ವ್ರತಾಚರಣೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ; ನೇಮವಂತ : ನೇಮಸ್ತನಜಿಾವು ಪ್ರಪಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತ್ತು ಭಕ್ತನಜಿಾವು ಸಮಾಧಾನದಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೭೧-೩೧೪); ಭವಿಮಿಶ್ರದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೇಮಸ್ತರುಗಳು ಹೊಕ್ಕು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದಡೆ ಅನ್ನ ಪಾಕಾದಿಗಳ ಕೊಂಡಡೆ ನಾಯಡಿಗನರಮಾಂಸವು ತಪ್ಪದಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ೨೩-೯).[ನೇಮ$_1$+-ಸ್ತ]

ನೇಮಸ್ಥ (ನಾ). =ನೇಮಸ್ತ : ಗುರು ಅನಾಚಾರಿ ಲಿಂಗವು ನೇಮಸ್ಥ ಜಂಗಮ ದುರಾಚಾರಿ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧ ಭೇದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ (ಮೋಳಮಾ. ೨೭೬-೨೮). [ನೇಮ$_1$+-ಸ್ಥ]

ನೇಮಿ$_1$ (ನಾ). ನಿಯಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ನೇಮವಂತ: ನೇಮಿಯ ನೇಮ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಕೆಡಿಸಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಸಕವ. II, ೬೧೬-೯೬ ಸಮಾವ). [ನೇಮ$_1$+-ಇ$_2$]

ನೇಮಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಅಂಚು,—ಪಟ್ಟಿ : "ಚಕ್ರಧಾರಾ, ಪ್ರಧೀಃ, ನೇಮಿಃ—ಈ ೩ ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೯೩) ; ಎರಡುಂ ತೇರೊಂದನೊಂದೆಯ್ತರೆ ನಡುಗೆ ನೆಲಂ ನೇಮಿ ಸಂಘಟ್ಟದಿಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೧೦೨); ಸಾರಥಿ ನಡೆಯಿಪ ರಥಿಕರೇಱಿದ ಬಲ್ದೇರಗಾಲಿಗಳ ನೇಮಿಗಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೧೫-೮೫); ಓಡಿದನು ಮಾರೀಚ ನಟ್ಟದನು ದಾಶರಥಿ ; ಮುಟ್ಟದರು ನೀರದಾಕೃತಿವೆತ್ತ ಪುಷ್ಪಕಜಮಂ ಛಾಯಾವಲಯ ನೇಮಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೭-೨೫೦). 'ಚಕ್ರನೇಮಿ' ಪರಾ. ೨. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ರಾಟೆ : "ಅಂಧುಃ, ಕೂಪಃ—ಈ ೨ ಬಾವಿ. ಪ್ರಧೀಃ, ನೇಮಿಃ (ಅದಱ ಱ್ಯಾಟೆ)" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೨) ; "ನೇಮಿಃ, ತ್ರಿಕಾ, ೨-ಅಸ್ಯ ಈ ಭಾವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಂಡಿ, ತಿರಗಣಿ, ರಾಟೆ, ಕಪಿಲೆ, ಯಾತ ಮುಂತಾದ ನೀರೆತ್ತುವ ಯಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೫). ೩. ಅಂಚು ; ದಡ ; ಎಲ್ಲೆ : "ಸಾರಿಹ ದಡಂ ಪ್ರಧಿ ನೇಮಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೮) ; ದುಮುಕುಶಿದೆ ಆ ತಪೋವನದ ನೇಮಿಯೊಳೊಂದು ನಿರ್ಝರಿಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೨-೨೦೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹುಲಿಗಿಲ ಮರ :"ತಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ, ನೇಮಿಃ, ರಥದ್ರುಃ . . . ಅತಿಚಿತ್ರಕೃತ್-೭ ಹುಲಿಗೇಮರದ ಪೆಸರುಗಳು. ಹುಲಿಗಿಲಿ, ನೆವ್ಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೧೭). ೫. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರು : ವೃಷಭ, ಅಜಿತ . . . ನೇಮಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಧಮಾನ ರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಂಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨) ; ನೇಮಿ ಲೋಕಸ್ವಾಮಿ . . . ನಿಸ್ಸೀಮ ದೀಕ್ಷಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳು ಮದವಳಿಗ ತಾನಾದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫೯ ಪದ). ೬. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಲೀಲಾವತಿ ಪ್ರಬಂಧ' ಮತ್ತು 'ನೇಮಿನಾಥಪುರಾಣ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ; ನೇಮಿಚಂದ್ರ : ರಸಮೋ ರಸಾಯನಮೋ ಶ್ರುತಿವಸಂತಮೋ ಕಿವಿಗಳಮೃತಮೋ ನೇಮಿಯ ವಾಕ್ಪ್ರಸರಮದಱಿಸಕದಿಂ ನಿಪ್ಪೊಸತಾದುದು ಜಗಕೆ ನೇಮಿಪುರಾಣಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೨೮) ; ಸರ್ವರ ಸಮ್ಮತಮೆನಗಿದು ಗರ್ವದ ಮಾತಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಲೌಕಿಕಕಳೆಯೊಳ್ ಬೇರ್ಮರಿದ ನೇಮಿ ಜನ್ನಿಗರಿರ್ವರೆ ಕರ್ಣಾಟಕೃತಿಗೆ ಸೀಮಾಪುರುಷರ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೪೧).[ಸಂ.]

ನೇಮಿಕೆ (ನಾ).(ನೌಕರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ನಿಯಮಿಸುವಿಕೆ,—ನಿಯೋಜಿಸುವಿಕೆ,—ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಒಂದು ವಾರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ನೇಮಿಕೆಯ ಪತ್ರವು ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೧). [ನೇಮಿಸು+-ಕೆ]

ನೇಮಿತ (ಗು).೧. ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದ ; ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದ ; ಸಂಯಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ : (*). (ನಾ). ೨. ಮಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದುದು : ಅವರ ಸೇನೆಯು ನೇಮಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದುದಾದರೆ . . . ಅವರ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದೆಂದು ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೬೨). [<ಸಂ. ನಿಯಮಿತ]

ನೇಮಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಿನಿಶ : ಪಾದರಿ, ಹಾದರಿ, ನೇಮಿಮರ (ಮೈಔಗಿ. ೫೪-೧೦೮೩). [ನೇಮಿ$_2$ + ಮರ$_1$]

ನೇಮಿವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಹೊರವಲಯದ ಪಟ್ಟಿ : ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಗಾಲಿ ಒಂಭತ್ತುಸಾವಿರದ ಯೋಜನಗಲಂ ನೇಮ[ಮಿ]ವತ್ತಿಗೆಯೆ ಸಾವಿರದ ಯೋಜನ ವಿಶಾಲಕದಕ್ಕೈದು ಮೊಳೆಯಾ ಗಾಲಿ ಸಾವಿರದ ಯೋಜನುದ್ದಂ (ತುರಂಗ. ೨೯-೫೦). 'ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ' ಪರಾ. [ನೇಮಿ$_2$+ಪತ್ತಿಗೆ$_1$(<ಪತ್ತುಗೆ)]

ನೇಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸು,—ನಿರೋಧಿಸು ; ಸಂಯಮದಿಂದಿರು : (*). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ವಿಧಿಸು : ಭೀಮಲಿಂಗವು ರಾಮಪೀಠಕೆ ರಾಮಲಿಂಗವು ಭೀಮಪೀಠಕೆ ನೇಮಿಸಿದವೋಲಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ನಿಲಲು (ಬಸಪು. ೫೭-೫೪) ; ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ನಡೆತಂದು . . . ಆ ಸಮರವೃತ್ತಾಂತ ನಿನಗೆ ಸಮಾಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರಲಿ ಭೂಮಿಾಶತಿಲಕಂಗಱುಹುವುದು ನೀನೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೫೫) ; ಎನಗೆ ನೇಮಿಸಿ ಕಳುಹಿ ನಿಮ್ಮಯ ಮನದ ಬಯಕೆಯ ಸಲಿಸುವೆನು (ನಳಚ. ೪-೬) ; ನಮ್ಮ ಬಲ ಸರ್ವ ಸನ್ನಾಹವೈದಿ ಬಂದಿಧಲೆಂದಾಗ ಮೇದಿನೀಶ್ವರ ದಳಪತಿಗೆ ನೇಮಿಸುತನು ವಾದನಾಹವಕಾ ಕ್ಷಣದೆ(ಕಂಸವಿ.೧೫-೧೧). ೩.(ಅಧಿಕಾರ, ಉದ್ಯೋಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು,— ನಿಯಮಿಸು : ಅಂತರಂಗದಲಿ ಆ ಮಹಾ ಶಿವಲಿಂಗಸಂಗಪ್ರೇಮಿಯಾಗಿ ಶಿವೈಕ್ಯಪದವನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ ಮಹದೇವಿಯಕ್ಕಗೆ ಶರಣು ಶರಣಾರ್ಥಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧-೫) ; ಅವನನ್ನೇ ತನ್ನ ಪ್ರಧಾನನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೦) ; ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರು . . . ತಮಗೆ ವಿಧೇಯರಾದಂತಹ ದಳವಾಯಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡರು (ಸಂಸಕ. ೧೧೪). [ನೇಮ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೇಯ್ 'ನೆಯ್$_1$' ನೋ.

ನೇಯ$_1$ 'ನಾಯ' ನೋ.

ನೇಯ$_2$ (ಗು). ೧. ಅನ್ವಯಿಸುವ ; ಊಹಿಸುವ ; ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾದ : 'ನೇಯಾರ್ಥ' ಪರಾ.(ನಾ). ೨. ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥದು; ಅಳವಡುವಂಥದು : ಬಹುಸಂಘಿಗಳಾರ್ತಗೇಯಕರ್ ಕುಂದದೆ ಬೇಱಿಬೇಱಿಸಗಿ ನೇಯಮನಾ ಪ್ರಭುಗೆಯ್ದೆ ಕೇಳಿಸಲ್ ಕುಂದವನಾ ಕವಿತ್ವದೊಳೆ ಕಾಣದೆ ಸಂಶಯಕಲ್ಪನಾರ್ಥಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೪-೧೯) ; "ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ" (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ಕೋಶ) ; ಕಾಯ ನಿರ್ಣೇಯವದರೊಳು ಮನವನಿರ್ಣೇಯ ಸ್ನಾಯು ಸಂಖ್ಯೇಯ ಜೀವಳಮಸಂಖ್ಯೇಯ ಮೇಯವಾ ಪ್ರಮೇಯ ಮಿಶ್ರಣವಿಂತು ನರಜಂತು ನೇಯವದು ವಿಶ್ವಕಂ (ಮಂಕುಕ. ೧೦೨). ೩. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು : ತಾವು ಅಶ್ರದ್ಧಧಾನನಂತೆ, ನೇಯನಂತೆ,

[illegible] ವಂತೆ ಪರಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದರಿ (ಶಬಶಾ.೨೩.೨). ೨. = ಪ್ರೇಯಾರ್ಥದೋಷ : ನೇಯಂ ತನಗೆ ನವಚಾಂಬೇಯುಂ [illegible] ಯುಂವತಿಗೆ [illegible] (ಲೀಲಾವ. ೭-೭೬) ; [illegible] ನೇಯುಂ [illegible] (ಕಮಟ. ೧೫೫ ಪ್ರಯೋ); ನೇಯುಕ್ಕೆ ಅವನು [illegible] ಲಕ್ಷ್ಯಪದ್ಯವನ್ನೆ [illegible] (ಕಪಾ. ೧-೧೦೨ ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[illegible] = ನೇಯಾರ್ಥದೋಷ : [illegible] ನೇಯದ ದೋಷಂ . . . ತಾಂ ಮಾಡಿದ [illegible] ನೇಯದ [illegible] (ಕಮಟ. ೧೫೫) ; [illegible] ನೇಯದ ದೋಷವಿಲ್ಲ [illegible] (ಕಮಟ.೧೫೫ ವೃತ್ತಿ) ; [illegible] ನೇಯದ ದೋಷವು ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು [illegible] (ಕಪಾ. ೧-೧೦೨ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ.]

ನೇಯಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯವಿಮ] "ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥ [illegible] ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗದೆ, ಅರ್ಥ [illegible] ಬೇರೊಂದು ಪದವನ್ನು (ಅಧ್ಯಾ[illegible]) ಇಟ್ಟು ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಹೇಳಿದರೆ [illegible] ನೇಯಾರ್ಥ" (ಕಪಾ. ೧-೧೦೧ ಟಿಪ್ಪಣಿ): [illegible] ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥ [illegible] ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕಪಾ. ೧-೧೦೧). ೨. = ನೇಯಾರ್ಥದೋಷ : [illegible] ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕಪಾ. ೧-೬೯); [illegible] ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕಮಟ. ೧೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; [illegible] ಅರ್ಥದೋಷ [illegible] ವಿಸಂಧಿ ನೇಯಾರ್ಥವೆಂದಿಂತು [illegible] (ಬವೀಕ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ನೇಯಾರ್ಥದೋಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದ ದೋಷ; ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗದಿದ್ದಾಗ, ಅಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಹಲವು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ [illegible] ನೇಯಾರ್ಥದೋಷಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯ: "[illegible] (ರಾಗ) [illegible] ಪ್ರಸಾರದಿಂದ [illegible] ಇತ್ಯ" (ಕಪಾ. ೧-೧೦೨ ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ನೇಯಾರ್ಥ+ದೋಷ]

[illegible] 'ನೇಯ್ನ' ನೋ.

[illegible] 'ನೇಯ್ಸು' ನೋ.

[illegible] 'ನೆಯ್$_1$' ನೋ.

ನೇರ್$_1$, ನೇರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕಡಿ; ತುಂಡುಮಾಡು : "[illegible] (ಕತ್ತರಿಸು)" (ಶಮಧಾ); ವಜ್ರವಜ್ರಕವಚಕ್ಕೆ [illegible] . . . [illegible] (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೨); ಎಚ್ಚ ಶರಂಗಳಂ ಮುಳಿದು ಕಡಿದುಂ ಸೀಳ್ದುಂ ನೇರ್ದುಂ ನಿಜಾಸ್ತ್ರದಿನೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದನೊ ಸೀರಾಸ್ತ್ರಂ ನೋಟ್ಪಂದ್ರರುಂದ್ರ ಸಭಾಳಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೪) ; ಚೀರ್ಗಟಿಯೆ ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಂ ಭೋರ್ಗಜಿದು ವರೂಥಯೂಥವಿಂಸಲನ್ಯೋನ್ಯಂ ಕೂರ್ಗಣೆ ನಟ್ಟು ವು ನೇರ್ದುವು ನೀರ್ಗೋ ಲ್ಪಡುವುವು ಪಳಂಚಿದುವು ದಿಕ್ತಟಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೩) ; ಶ್ರೀರಮಣಾ ಜ್ಞಾನೋದಿತಂ ನೇರ್ದುದು ಖಗಪಶಿರಃಕಂಠಮಂ ಚಕ್ರರತ್ನಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೬೧). ೨. ಒಪ್ಪು ; ಸಮ್ಮತಿಸು ; ಒಡಂಬಡು: (ಕ). ನೇರು$_1$: ೧. ತಿರುಹುವ ಮುರುಹುವೆಳೆವ ನೇರುವ ತೆಗೆವ ತೀವ ಕಾಸುವ . . . ನೆಱೆ ಸುಲಿವ ಖಳರ ಕಳಕಳದ ಕೋಳಾಹಳದೊಳಾ ರೌರವಂ ಭಯಂಕರ ನಾದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೯). ೩. ಮುಂಚಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ನೀಡಿ ಕೊಳ್ಳು ; ನೇರವಾಗು : ಭೋರೆನೆ ಕಿಚ್ಚಿನ|ನಾಲಿಗೆನೇರಿದಪಾಗಳುಱೆ ಸೋವಿನೊಳ್ ಸ್ಥೈರಣೆಗೆಟ್ಟೋ ೀರಂತೆ ಮಱುಗಿ ಕುದಿಯದೆ ಧೀರಂ ಜಿನಪಾದ ಪದ್ಮಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೩). ೪. ಸಮಗ್ರ ವಾಗು ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗು ; ಪೂರ್ಣವಾಗು : ಸಾರತರೋಕ್ತಿಗೆ ನಲ್ಲಂ ವೋರಂಗೋದಂತೆ ನೇರಿ ಕಲ್ಪಾಪ್ತರವರ್ಗೋೀರೆ ನಿಬಂಧನ ಟೀಕಾ ಕಾರಂಗಲ್ಲದೆ ಪೆಱಂಗೆ ಕೋಟಿಕ್ಕೋದವುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೨) ; ಗೋತ್ರಭೂಭೃತ್ಕುಲಮಂ ಬೇರಿಂದೆ ಕಿತ್ತಿತ್ತಲುಮಖಿಳ ದಿಶಾಚಕ್ರಮಂ ನೇ[ರಿ] ತೀಲ್ಸೈಸಲುಂ . . . ಒಡರ್ದಂ ದುರ್ಧರಂ ಖೇಚರೇಂದ್ರಂ(ವರ್ಧಮಾ. ೪-೯೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೇರ್; ಮಲ. ನೇರು]

ನೇರ್$_2$, ನೇರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ : (ಕ). ೨. ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸರಳವಾಗಿರು ವಿಕೆ : ಮರ್ಕಟಯೂಥಂ . . . ನೇರಿರ್ದ ತಿದಿಗಳಂ ಸೀಳ್ದಂ ಇದ್ದಿಲ ರಾಸಿಯಂ ಸೂಸಿಯುಂ ನಿಸರ್ಗಚಪಳಸ್ವಭಾವದಿಂದಾಡುತಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦-೨). ೩. ಸರಿಯಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : 'ನೇರ್ನುಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೆ ; ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : 'ನೇರ್ಪಡೆ', 'ನೇರ್ವಡು' ಪರಾ. (ಗು). ೫. ನೆಟ್ಟನೆಯ; ಸುತ್ತು ಬಳಸಿಲ್ಲದ ; ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ : 'ನೇರ್ಗಿಱಿದು' ಪರಾ. ೬. ಒಳ್ಳೆಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ : 'ನೇರಂದ' ಪರಾ. ನೇರು$_2$: ೭.[ನಾಟ್ಯ]ಒಂದು ನೃತ್ಯ ವಿಶೇಷ (?) : ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಳಿಕೊರ್ವಳೆ ಯ್ತಂದು ಕೊಂಡು ಮುಖಜಾಲಿಯಂ ನೇರು ಬಿತ್ತರ ಲವಣಿ . . . ಎನಿಸುವಡಹುಗಳನು . . . ಲೇಸುವಡೆಯೆ ತಾಂಡವಮನಾಡು ತಿರ್ದಳು (ರೇವಣ. ೩-೪೮) ; ಪದತಳದೊಳ್ ತಾಳಮಂ ಬೀಸರಂಬೋಗ ಲೀಯದೆ ಸೆಱೆವಿಡಿದು ರೂಪು ನೇರು ಲಾಗು ಲವಣಿಯುಡವು ತಿರುಪು ಕೈಮಱೆ ಕಳಾಸ ಕೂಟಮಾನಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿ . . . ಶುದ್ಧದೇಶೀಯ ಕ್ರಮದಿಂ ಚತುರ್ವಿಧನರ್ತನಮಂ ಚತುರಜನಂ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ತೋರ್ಪ ನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ); ಕರುಣದಿಂದ ನರ್ತಿಸುವಾಗ ನಟನ ತಾಂಡವನೃತ್ಯದುತ್ಕಟ ತಿರುಪು ನೇರು[ಪಾಠಾಂ. ನೇರುವು, ನೇರುಹು] ಗುಂಡಾಳವ ನಟಿಸಿ ಪಾತ್ರವಾಡಿದನು (ಭೈರಸೂ. ೨೫೬) ; ಮೂಡೆ ನೇರು ರುಪು ಚೌಕಂ ಮಡುವುವರು ಕುಳಕೆ ನಾಡೆ ಚೊಕ್ಕಳಮಾಗೆ ತಭ್ರುತಿ ವಿಲಾಸದಿಂ ಪಾಡ ಕಿನ್ನರ ನುಡಿಸುತಿರ್ದನವ ಕಿನ್ನರಿಯ ಗಾಡಿ ಮಿಗೆ ಬಹಳ ಸುಖದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೧೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೇರ್]

ನೇರ್$_3$ (ಸಪೂರೂ) 'ನೇರಿತ್ತು' ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ನೇರೇಳ್', 'ನೇರ್ಗುತ್ತು', 'ನೇರ್ಗೈ' ಪರಾ. [<ನೇರಿತ್ತು$_2$]

ನೇರ್ಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ ; ವಕ್ರತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಉರಗಕುಮಾರನ ನಡೆಯೊಲ್ಲ ಡೊಂಕಳದರಿರವಿ

ನೊಳುಂಟೆ ನೇರಗಳು (ನಾಗಕು. ೯-೧೨೦). ೨. ಸರಿಯಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ಹತ್ತಾರು ದಾರಿಯೊಳಲೆಯುವು ದೇತಕೆ ನೇರವಾದೊಂದರೊಳೋಡು (ಇಂಚಾಪ. ೯೨-೪೭) ; ಅವನು ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಬಹಳ ನೇರವಾದುದು (ರೂಢಿ). ೩. ಸುತ್ತುಬಳಸು ಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸೀದಾತನ : ಅವನು ತುಂಬ ನೇರವಾಗಿ ಮಾತ ನಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಋಜುಮಾರ್ಗ ; ಸತ್ಪಥ : ನಾರಾಯಣನ ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳಿ ತ್ರಿದಶೋಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಮರ ತನ್ನನೆಚ್ಚು ಬಾರದ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಳಿವಿಡಿದನ ಬಿಟ್ಟು ನೇರದಿ ಬಾಳೆಂದು ನುಡಿದ (ಮೋಹತ. ೮-೩೪) ; ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನು . . . ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿ ನೇರ [ಪಾಠಾಂ. ನೆನವು]ವುಳ್ಳವನಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿ ಚಂದವುಳ್ಳವನಾಗಿ . . . ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇಹನು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೮). ೫. ದಿಕ್ಕು ; ಹಾದಿ ; ನಿಟ್ಟು : ಗಾಳಿ ತೀಡುವಾ ನೇರದೊಳ್, ದೂರದೊಳೆ, ಮೇಡ ಕೋಡಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಿಮ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೯-೩೯೯) ; ಸೂರ್ಯನ ನೇರಕೆ ಹೋಗುವಿಯಾದರೆ ತಪ್ಪೀತು ಒಳಹಾದಿ ನಿನಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೧೧-೪೪). ೬. ಮನೋಹರತೆ ; ರಮಣೀಯತೆ ; ಸೊಗಸು : ಶಾರದೆ ವಿನಾಯಕಂ ನೇರದೆ ವಿಲಾಸಮಂ ತೀರದೆ ಕುಶಬ್ದಮಂ ತಾರದೆ . . . ಅರದೆಯೊಲಿದು ಬಾಲಶಾರದೆಯೆನಿಪ್ಪ ಮಂಗನ ಕೃತಿಯನಿಂತುಟುದ್ಧರಿಸಿ ತಿರ್ದುಗೆ ಕೃಪೆಯೊಳು(ಮಂಗರಾ. ೧-೨) ; ಶಾರದೆ ಜಡರತ್ತ ಸಾರದೆ ಪೆಜರ ಕೈಸಾರದೆ ಬಂದೆಮ್ಮುವನು ಸೇರಿದೆಯಿನ್ನು ನೀ ಜಾಜಿದೆ ಹೋರದೆ ನೇರದಿ ಮಾಡೀ ಕೃತಿಯ (ನಾಗಕು. ೧-೧೯) ; ತರುಣ ಪಲ್ಲವದ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ನೇರದಿಂ ಸರಗೈವರ ಕಲಪಿಕೋಚ್ಚಾರದಿಂ ಸಾರದಿಂ . . . ಕರಮೆಸೆಯು ತಿರ್ಪ ಸಹಕಾರದಿಂ ತೀರದಿಂಪೆಲ್ಲಿಯುಂ ನಂದನದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೮) ; ಬಿಸಿಲ್ ತಣಿಯೆ, ತಂಗಾಳಿ ಮೈದೋಱಿ, ವಿಹಗಂಗಳ್ ನೇರದಿಂ ಪಾಡೆ, ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗೆ, ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರುತ್ತರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್(ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೩). ೭. ನಿಜ ; ಸತ್ಯ ; ದಿಟ : ನೇರವೋ ಈ ಬೇಂಟೆ ? . . . ನೇರಂ. ಆತನದೆ ಈ ಕೆಲಸವುಮ್; ಒಳಗಿರ್ಪನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨-೨೨). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ (?) : ಗಿರಿಯೊಳಾಡುವನೊಮ್ಮೆ ಮುಗಿಲೊಳಾಡುವನೊಮ್ಮೆ ಸರಿತದೋಱುವನು ಡೊಂಕಹನು ಉರುಪ ನೇರಗಳ ಚಕ್ಕಡಿ ಚಿಂತು ಮೊದಲಾದ ಪರಿಪರಿ ನಾಟ್ಯದೋಱಿದನು (ಭರಚ. ೭೪-೯೧). 'ನೇರ್$_2$' ಪರಾ. (ಗು). ೯. ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದ: 'ನೇರಬೊಟ್ಟು' ಪರಾ.

ನೇರಮಾಗು, ನೇರವಾಗು = ೧. ಸರಿಯಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗು; ಸಮಂಜಸವಾಗು : ನೆರೆಹೊರೆಯವರಱಿದೊಡೆ ನೇರಮಾಗದು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೩೨) ; ಕಡಿತಲೆಯ ಸುರಗಿಯ ಕೊಂತದ ಸೂಳದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಬಿಲ್ಲಣೆಯ ಮೂಡಿಗೆಯ ಭಟರ ದೆಖ್ಖಾಳಂ ನೇರಮಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೮) ; ಕರ್ಣಾಟಕವೆಂಬ ನಾರಿಯ ನೊಸಲೊಳು ಮೆಱೆವ ಚಾರುರನ್ನದ ಬೊಟ್ಟನಂತಿಹುದದ ಕೊಳೆ ನೇರವಹುದು ರಾಜಕಾರ್ಯ (ಕಂನವಿ.೧೧-೬೭) ; ಯೌವನದಲ್ಲೇ ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದ ಸ್ವಭಾವ ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೭೬). ೨. ನೆಟ್ಟಗಾಗು ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಾಗು : ನಾಯಿಬಾಲ ನೇರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ತಕ್ಕಷ್ಟಾಗು ; ಸಾಕಾಗು : ಎಷ್ಟು ಸಂಬಳ ತಂದರೂ ಎರಡು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೇ ನೇರವಾಗೋಲ್ಲ (ಅನ್ನಾಪ. ೧೫). **ನೇರ ಮಾಡು** = ೧. ಕೊಂಕಿದುದನ್ನು ನೇರಗೊಳಿಸು ; ಡೊಂಕಾದುದನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು : ಮಂತ್ರೀಶ ಬಳಿಯಟ್ಟೆ ಬಂದರಾಗಳೆ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರವಾದಿಗಳು ಲಗ್ಗೆಯೊಳು ಮಂತ್ರಿಸಿ ನೇರ ಮಾಡುವೆವಿದ ನೋಡೆಮ್ಮ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯನೆಂದರವರು (ಭರಚ. ೪೯-೯೫). ೨. ಸಾಕಷ್ಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಾಕಾಗುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸು : ಇರುವ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ನೇರ ಮಾಡು (ರೂಢಿ). **ನೇರವಾಗಿ** = ೧. ನೆಟ್ಟಗೆ ; ಅಂಕುಡೊಂಕಿಲ್ಲದೆ : ತಾಳೆಗರಿ ಅಥವಾ ಓಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವಾಗ ಅಕ್ಷರ ನೇರವಾಗೂ, ಚೌಕವಾಗೂ ಇದ್ದರೆ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವೇಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೫೯). ೨. ಅಡೆತಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ; ಸೀದಾ : ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾಸುಲಿಯು ಕೇಳ ಬಂದಿತು . . . ನಕುಲನು ಅದಾವುದನ್ನೂ ಕಿವಿಯದೆ ನೇರವಾಗಿ ನೀರು ಮೊಗೆಯಹೋದನು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೨) ; ಫ್ರಿಟ್ಸ್ . . . ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದರೂ, ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ವಿಧಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೮೩) ; ದೂತನನ್ನೇ ನೇರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಅವನಿಂದ ನಿಮಗೆ ತತ್ತ್ವಬೋಧೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪೈಮಹ. ೨೭). **ನೇರವಾಗಿರು** = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ರಾಯನೆನಗೆ ನೇರವಾಗಿಹನಂಜದಿರೆಂದು ರಾಮನ ಭೀರುತೆಯನು ಬಿಡಿಸುವೆನು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೨೬-೧೪೬). **ನೇರಾಗಿಸು** = ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು ; ನೇರಗೊಳಿಸು ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ನೊಂದ ಬೆನ್ನನ್ನು ನೇರಾಗಿಸಲೆಂದು ನಿಂತ ಭಟನೊಬ್ಬನ ಕೈಯಿಂದ ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ಕಸಿದು . . . ಮಣ್ಣು ಹೆಂಟೆಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ಕೊಳ್ಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹುಲಿಹಾ. ೩೩೯). [<ನೇರಿತು]

ನೇರ$_2$ (ನಾ). ಕಾಲ ; ಸಮಯ ; ಹೊತ್ತು : ನೇರವು ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗುತ್ತ ಬಂದಿತು ; ಉಪವನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ರಾಜನಂದಿನಿಯು ಇನ್ನೂ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಅಮಾಸಂ. ೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೇರ]

ನೇರಂ (ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ; ಸುತ್ತುಬಳಸಿಲ್ಲದೆ : ಉದ್ಯಾನದಿಂ ನೇರಮರಮನೆಗೆಯ್ದಿ, ಪುತ್ರಾಭಿವಾಂಛೆಯತಿಚಿಂತೆಯಿಂ ಬರಿಸಿದನ್, ನುಡಿಸಿದನ್ ಗುರುಗಳಂ ವಾಮದೇವ ವಸಿಷ್ಠರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮-೨೦೭) ; ನೇರಮೊರೆವೊಡೆ ಎನ್ನ ಉಪಕೃತಿಗಳನ್ ಇಂತು ದುಷ್ಕೃತಿಗಳಿನ್ ಮುಯ್ಯ್ ಮಾಡಿದೆಲ್ಲ ದೇವರ್ಕಳುಂ ಎನಗೆ ಪಗೆಗಳೆಂದೇ ಎಣಿಸಿದಪ್ಪೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೧-೧೧೨೩). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ : ನುಡಿ ಬೇಸಱಂ ಬೆರೆಯೆ, ನಡೆಗಲಸು ನೆರೆಯೆ, ನಿಡುಬಾಸೆ ನೇರಂ ಮೆಱೆಯೆ, ನೋಟದ ಗಾಡಿ ತಟ್ಗೆ, ಮನಕೆ ಪುದುವಯಕೆ ಪುದುಂಗೊಳೆ, ಸೀತೆ ಬಸಿಱಿಯಾದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೧-೯). [<ನೇರ$_1$]

ನೇರಂದ (ನಾ). ೧. ನೇರವಾದ ರೂಪ ; ನೆಟ್ಟಗಿನ ಆಕೃತಿ : ಚಂದನವಿತ್ತ ಮೂಹೊಱಿಡೆಯ ತನುವ ನೇರಂದವ ಮಾಡಿ ತೋಱಿಸಿದ ವೃಂದಾವನತಾತ್ಪರ್ಯನ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದೆ ಮೇಲ್ಗತೆಯ ವಿಸ್ತರಿಸು (ಮೋಹತ. ೪೦-೧). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ರೂಪ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ : 'ನೇರಂದವಡೆ' ಪರಾ. ೩. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ನಡತೆ ; ಸದಾಚರಣೆ : ನೇರಂದವಾಗಿರ್ದ ಮುನಿಪತ್ನಿಗೆ ಸತ್ಕುಮಾರನ ಕೊಟ್ಟ ಸಾತ್ವಿಕನು ಚೋರರ ಕೊಲಬಂದ ನೋಡೆಂದು ನೆಯ್ದಿಲೆ ನೀರೊಳು ನಸುನಕ್ಕುವಾಗ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೧).

[ನೇರ್$_2$ + ಅಂದ]

ನೇರಂದವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾದ ಚೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಹೊಂದಗಡಿನ ಹೊದಕೆಯ ಮನೆ ಬಹಳ ನೇರಂದವಡೆದ ಪಟ್ಟಶಾಲೆ ಮುಂದೆಸೆಯಲಿ ತುಳಸಿಯ ಮಂಟಪದಿ ಗೋವಿಂದನ ಕೀರ್ತಿಸುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೪).

[ನೇರಂದ + ಪಡೆ$_1$]

ನೇರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಗೊಳಿಸು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉತ್ತಮಪಡಿಸು : ದಿನದಿನವೂ ಜನರ ಚಿತ್ತವನ್ನು ನಯ ಭಯಗಳಿಂದ ತಿದ್ದಿ ನೇರಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೇ ಅಲ್ಲವೆ ಅವರಿಗೆ ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಮೊದಲಾದ ಉದಾತ್ತಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಉತ್ಸಾಹ ಇವು ಸವೆಯದೆ ಇರುವುವು ? (ಸಾಹಿಜೀ. ೬೮). [ನೇರ$_1$+ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)+-ಇಸು$_3$]

ನೇರಣಿಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ವೀರಭಟರ ವಿದ್ವಾಂಸರಕ್ಕರಿಗರ ನೇರಣಿಗರ ನಚ್ಚಣಿಗರ ವಾರವನಿತೆಯರ ವೈದ್ಯರ ಬಚ್ಚರ ಕೇರಿಯಿಂದೆಸೆಯಿತಾ ನಗರ (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೭೯). 'ಏರಣಿಗ' ಪಠಾ. [<ನೇರಾಣಿ+-ಗ$_2$]

ನೇರನೀರು (ನಾ). ನೇರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರು : ನೆಟ್ಟಾನೆ ಬಾಳ್ವೆಯಲಿ ನೆಟ್ಟಾನೆ ನಡಿ, ನೇರನೀರಲಿ ಜಿಗುಳಿಯಂತೆ ಕೊಂಕುವರಿಯದಿರಣ್ಣ ! (ಹೃಬ್ಬರ. ೪-೪೭). [ನೇರ$_1$+ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್)]

ನೇರಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೈತಲೆಯ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವ ಆಭರಣ,–ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು : "ತಿಂಗಳಿಗೆ ಜೂಳೆಯಮೆನಲ್ ನೇರ[ಪಾಠಾಂ. ಮೆಚ್ಚಿವ]ಬೊಟ್ಟು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೩) ; "ಜೂಳಯ ತಿಂಗಳಿಗೆಯೆನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಕೈ. ೨೬). [ನೇರ$_1$+ಬೊಟ್ಟು$_1$]

ನೇರಲು 'ನೇಱಲ್' ನೋ.

ನೇರಲುತಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಸ್ಸಿ, ಕರುವಾಡಿ, ನೇರಲುತಾರೆ (ವೈಡಿಗಿ. ೫-೮೨). [?]

ನೇರಲೆ 'ನೇಱಲ್' ನೋ.

ನೇರಶಿಷ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಿಷ್ಯ; ಖುದ್ದು ಶಿಷ್ಯ; ಖಾಸಾ ಶಿಷ್ಯ : ತ್ಯಾಗರಾಜರ ನೇರಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರಾದ ಮನಂಬುಚಾವಡಿವೆಂಕಟ ಸುಬ್ಬಯ್ಯರ್ ಇವರಿಗೆ ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದ ಗುರುಗಳು (ಸಂಗೀತ. ೨). [ನೇರ$_1$+ಶಿಷ್ಯ]

ನೇರಸಂಧಾನ (ನಾ). ೧. ಮಧ್ಯಸ್ಥರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ. ೨. ಅಡೆತಡೆಗಳಿಲ್ಲದ ಸಂಪರ್ಕ : ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ತಥ್ಯ ಬೇರೊಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮತರ ತಥ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಂಜಿಸುತ್ತಾ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮದೊಡನೆ ನೇರಸಂಧಾನವನ್ನು ನಡೆಸುವ ನೆಲೆಯನ್ನು ತಲುಪಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ (ಶ್ರೀಷ್ಮಪ್ರ. ೬೩). [ನೇರ$_1$+ಸಂಧಾನ]

ನೇರಳೆ 'ನೇಱಲ್' ನೋ.

ನೇರಳೆಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ದೇವಗರಿಗೆ, ಹಿರೇ ಕಣಗಲು, ನೇರಳೆಮಾವು, ದೀವರಿಗೆ, ಚಿಕ್ಕ ಕಮರಾಕ್ ಮರ, ಕಾಡುಜೀರಿಗೆ (ವೈಡಿಗಿ. ೩೮-೭೫೯). [ನೇರಳೆ (<ನೇಱಲ್)+ಮಾವು]

ನೇರಾಣಿ, ನೇರಾಳಿ (ನಾ). ಶುದ್ಧ ಬಂಗಾರ ; ಅಪ್ಪಟ ಚಿನ್ನ ; ಅಪರಂಜಿ : ಪಾಲ್ಗಡಲ ನೀರ ಪರಿವ ಪೊನಲ್ಗಳ್ ಸುರಗಿರಿಯ ಪಿರಿಯ ನೇರಾಣಿಯ ತಾಱಲ್ಗಳ್ವಿಡಿದ[ಟು](ದಂ)ದೇಱಲ್ಗೆ ಜಗಿದುವಾ ಜಿನೇಂದ್ರ ಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೧) ; ಮಾಣದೆ ತಪದಿಂ ಮುನಿ ಗೀರ್ವಾಣನ ತನು ತಪ್ತಮಾಗಿಯುಂ ಕಂದದೆ ನೇರಾಣಿಯ ಪೊಳೆಪಂ ತಳೆದುದು ಮಾಣಿಕಮಂ ಬೆಳಗಿದಂತೆ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೧೦೮); ಚಿನ್ನದ ಬೊಂಬೆಗಳೆನೆ ನೇರಾಣಿಯ ಕನ್ನೆಯರೆನೆ . . . ಸನ್ನುತ ಸೌಭಾಗ್ಯಂಬಡೆದಬಲೆಯರೊಪ್ಪುವಡೆದರಾಗ (ಜಯಕಾ.೧೪-೨೫); ತೋರ ಮಾಣಿಕ ಪಚ್ಚೆ ವಜ್ರ ವೈಡೂರಿಯ ನೇರಾಣಿ ಮೌಕ್ತಿಕ ನೀಲ ರಾರಾಜಿಪ ರತ್ನಭೂಷಣಂಗೆಯ್ವ ಸೊನ್ನಾರರಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೨೫). 'ನೇರಾಣಿಗೆಲಸ' ಪಠಾ. **ನೇರಾಳಿ :** 'ನೇರಾಳಿಗೆಲಸ' ಪಠಾ.

ನೇರಾಣಿಯ ಪೊನ್, ನೇರಾಣಿಯ ಹೊನ್ = ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನ ; ಅಪ್ಪಟ ಬಂಗಾರ : ಜೈನಾಗಮಮಾದ್ಯಂತಂ ನೇರಾಣಿಯ ಪೊನ್ನಂತುಟಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥವೃತ್ತಿಯಿಂ ನೋಟ್ಪಾಗಳ್ (ಸಮಪ. ೩-೨೫). ೨. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಾಣಿಕದನ್ನರಪ್ಪ ಪೊಸ ಚಿನ್ನರಸೀಗಳೆ ತರ್ಪನೆನ್ನ ನೇರಾಣಿಯ ಹೊನ್ನೆ ಬೇಡವನ ನಣ್ಪಿದನಾಂ ಸೆಜಿಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೨). [<ಸಂ. ಹೈರಣ್ಯ ?]

ನೇರಾಣಿಗೆಲಸ, ನೇರಾಳಿಗೆಲಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ; ಹೊಂಗೆಲಸ: ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಸುಮುತದಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದು ನೇರಾಣಿಗೆಲಸದೆರಡನೆ ದ್ವಾರದಿಂದೊಳಪೊಕ್ಕು(ಜ್ಞಾನಚ. ೬-೨೯). **ನೇರಾಳಿಗೆಲಸ :** ಮೂಱನೆ ಕೋಂಟೆಯ ನಟ್ಟನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇರಾಳಿಗೆಲಸದಿ ಮೆಱೆವ . . .ಮಲಗುವ ಮನೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧-೧೫೭). [ನೇರಾಣಿ+ಕೆಲಸ]

ನೇರಾಳಿ 'ನೇರಾಣಿ' ನೋ.

ನೇರಾಳಿಗೆಲಸ 'ನೇರಾಣಿಗೆಲಸ' ನೋ.

ನೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ ಅದರ ಕಾಯಿ : ನಳನಳಿಸುವ ಮೆಣಸಿನ ಕರೆ ಹುಳಿಯಲ್ಲಂ ಬಿದಿರ ಕಟಲೆಯೇಲಕ್ಕಿಯ ಕಾಯ್ ಮೊಟಗಿನ ಕಾಯ್ ನೇರಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲ್ಲಿ]ಯ ಕಾಯರ್ ಕಟವೆಯ ಕಾಯ್ ಬೇಱಿವೇಱಿ ಸವಿವಡೆದಿರವೇ (ನಳಚಂ. ೪೬೩ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೮೮ ನೋ). [?]

ನೇರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡು ; ಸಾಲಾಗಿ ಇಡು : ಅಂಗಜಂ ತೋಳ ನೀಳದ ಪತ್ರಂ ಬರೆದೀಯೆ ಕೊಂಡು ಮಧುಚೌತಂ ಪೂಸಿ ನೇರಿಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದೆ ಕಂಕೆಲ್ಲದ ಶೋಣಪಲ್ಲವಚಯಂ ಚೆಲ್ವಾದುವುದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೮೨). ೨. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒದಗು ; ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಉಂಟಾಗು: ಅಂತು ಬಂದಾ ಕನ್ನೆವೆಣ್ ತವಸಿಯುಂ ಎಮ್ಮ ಜಾತ್ರೆಮಯಣಿಗಗೆ ನೇರಿಟ್ಟಾಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪೊರೆಯೆ ಎಂದು ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೮-೧೯) ; ಹಗಲಿನಾಚೆಯಿರುಳ ಕರೆ ನೇರಿಟ್ಟತು ನೇಹಿಗರೆ ಆಸೆಯಂತೆ ಬಾಳಾಗೆ ತೋಪವೊಂದೆ ಮೇಲಾಗೆ ಬನ್ನಿ ಬನ್ನಿ (ಗೋಕುಸಿ. ೩-೧೮).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತ್ತು$_2$)+ಇಡು$_1$]

ನೇರಿತು, ನೇರಿತ್ತು$_1$, ನೇರಿಗು (ನಾ). ೧. ನೇರವಾದುದು ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು ; ವಕ್ರತೆ ಇಲ್ಲದುದು : ಪೇಸಂತೆ ಪತ್ತುವಿಡದು ಬಣಗಿನಂತೆ ನೇರಿತಲ್ಲದು (ಧರ್ಮಾಪ್ಪು. ೪-೧೬೫) ; ಗುಂಡು ತೀವಿದ ಡಂಗದವೋಲ್ ನೇರಿತಲ್ಲದ ಹುಂಡಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮುಮಂ ಯಥಾ ಕ್ರಮದಿಂ ಮಾಟ್ಟುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯೬) ; ಭಾರವಿಳಿದುದು ಬಳಿಕ ವಸುಧಾನಾರಿಗೊಱಗಿದ ಗೋಣುಸಾಸಿರ ನೇರಿತಾದವು ಫಣಿಪತಿಯ . . . ದಶಶಿರನ ಮರಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೨೨). ೨. ಸರಳವಾದುದು ; ವಕ್ರತೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಋಜುವಾದುದು. ೩. ಸರಿಯಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು; ತಕ್ಕುದು : ನೆಱಿದಿರ್ದೀರಿಯ ನೇರಿತಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳ್ ನೇರ್ಪಟ್ಟು ಶೋಭಾವಹಕ್ಕೆಱೆವಟ್ಟುಜ್ಜ್ವಲಮಪ್ಪ ದೇವಕುಳದಿಂ . . . ಎತ್ತಮಾ ಕೆಱೆ ರಯ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪-೧೩) ; ಸಂಚಿತ ಪೂರ್ವಕರ್ಮದುಷ್ಪ್ರೇರಣೆ ನೇರಿತಂ ನಡೆಯಲೀಗುಮೆ (ಪಂಪಾಪಾ. ೧೧-೧೬೬) ; ನೇರಿತಂ ಪೇಳ್ದ ನುಡಿಯುಂ ಬೇರೊಂದು ತೆರ ನೆಣ್ಣದಿರ್ ಒರಂಟನುಮೊರಟನ್ನಂ ಒಳಂ ಮಡಿಯ ಸಜ್ಜನಂ (ಸೌನಂದ. ೧೧-೧೫). ೪. ಅಂದವಾದುದು ; ಚೆಲುವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು : ಚಲ್ಲಗಣ್ಣಳೊರ್ಕುಡಿತೆಗೆ ತಿಣ್ಣಮಾದುವವಳೀ ಪರಿಜೇಂ ಕಡುನೇರಿತಾದುದೋ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೭-೭೪) ; ಹೊರಸು ನೇರಿತಾಗಿಯುಂ ಹಾಸಲ್ಲದಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಿಸಲ್ ಚೆಲ್ವಾಗಿಯುಂ ಮಾಳಿಗೆಯುಲ್ಲದಂತೆ]

. . . ದೂರಭವ್ಯರುಮಭವ್ಯರುಂ ಶ್ರಾವಕರಾಗಿಯುಂ ಋಷಿಯು ರಾಗಿಯುಂ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗಳಲ್ಲರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೮೬); ನೇರಿತ ನಿಪ್ಪ ಜನ್ಮವರದಿಂ ಕರಯುಗ್ಮದೊಳಾಂತ ದರ್ಭೆಯಿಂ . . . ವಾಮನ ರೂಪುವೆತ್ತ ಗಂಭೀರನುದಾತ್ತನಾ ಬಲಿಯ ಬೇಟ್ವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೨೧). ೫. ನವುರು ; ನಯ ; ನುಣುಪು : ಕಡುಬಿಬ್ಬಂ ಬೊಯ್ದು ಬಣ್ಣಂಬಡೆದು ಮೊನೆಗಳುಂ ನೇರಿತಾಗಿರ್ದು ಮತ್ತಿಮ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವಂ ಬೀಱುತುಂ ರಂಜಿಪ ಬಿಳಿಯೆಲೆಗಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೨೮); ಮೃಗ ಮದಕಾಂತಿಯಂ ಪರಮರತ್ನ ಮೃದುತ್ವಮನುದ್ಯ ಕರ್ಣಿಕಾರಗತಮೆನಿಪ್ಪ ಸೌರಭಮುಮಂ ಹರಿಚಂದನದೊಂದು ನೇರಿತಂ ಮಿಗೆ ಬಿದಿ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೀಕೆಯನಲ್ಲದೊಡೆಂತು ಬಂದುದೀ ಸೊಗಯಿಪ ಕಾಂತಿಯುಂ ಮೃದುತೆಯುಂ ಸುರಭಿತ್ವಮುಮೆಯ್ದೆ ನೇರಿತಂ (ಬಾಧಪು. ೩-೩). (ಗು). ೬. ನುಣುಪಾದ ; ನಯವಾದ ; ನವುರಾದ : ನೇರಿತೆಳ ವಾಟಿಗಂಬಮನೋರಂತಿರೆ ನುಣ್ಪುವೆತ್ತು ಸೋಲಿಪ ಚೆಲ್ವಿಂ ಬಾರಿಸಿ ಸೊಬಗಿಂಗೆತ್ತಿದ ತೋರಣಗಂಬಂಬೊಲಿರ್ದುವಾಳೆಯ ತೊಡೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೫). ನೇರಿತ್ತು$_1$: ೧. "ಉಬ್ಬನಂ, ಉಬ್ಬನೀಯಂ, ಈ ೨ ನೇರಿತ್ತು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೧೭). ೨. ಸುಜನರ ಮನದಂತೆ ನೇರಿತ್ತಾಗಿ ನಲಂಬೆತ್ತಿರ್ದೆಳಲತೆಗಳುಮಂ . . . ಮನೋವಲ್ಲಭೆಗೆ ತೋರುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೨೬); ತುಕಾರಾಂತಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ದ್ವಿತ್ವಮುಂಟು . . . ತೋರಿತ್ತು, ನೇರಿತ್ತು, ಕೂರಿತ್ತು (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). ೫. ದೂರದ ಬೆಟ್ಟದ ತೆಱದಿಂ ನೇರಿತ್ತಾಗಿಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ನೇರಿದವಾಗಿರ್ಕು] ಮಲ್ಲದೊಳಗಂ ನೋಡಲ್ ಸಾರತರಮಲ್ತು ಪೊಕ್ಕು ವಿಚಾರಿಸುವಡೆ ಜೈನನಲ್ಲದವನ ಚರಿತ್ರಂ (ಸಸುಪ. ೬-೮೪). ನೇರಿಡು : ೧. ನೇರಿದಪ್ಪ ಬಾಸೆಯ ನುಣ್ಪುವಡೆದೂರುದ್ವಯದ ಮೃದುತಳದ . . . ವಿದ್ಯಾಧರ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೯೬). (ನಾ). ೭. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾದ ನಿಷ್ಠೆ,—ಶ್ರದ್ಧೆ ; "ಭಕ್ತಿ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೭೫).

ನೇರಿತವಾಗು, ನೇರಿದವಾಗು = ೧. ಒಳ್ಳೆಯತನದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಒಳ್ಳೆಯದಾಗು : ಆ ಶರಣನ ಕುಮನವಳಿದ ನೇರಿತವಾದ ಮನಸ್ಸೆಂಬು ದೀಗ ಸರಂಗದ ಸುಮನದವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಅಱಿಮಾ. ೧೬-೫೫). ೨. ಸುಂದರವಾಗು ; ಅಂದವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಸಾರಮೆನಲ್ ತರಂತರದಿನೊಪ್ಪುವ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳಿಂ . . . ನೇರಿದವಾದ ಗರ್ಭಗೃಹದಿಂ ಜಿನರಾಜಗೃಹಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೮). ನೇರಿತ್ತಂ ಮಾಡು = ಸರಿಯಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ತಕ್ಕುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ತಿದ್ದು : ತಿರ್ದುವುದು = ನೇರಿತ್ತಂ (ಸರಿ)ಮಾಡುವುದು (ಶಮದ. ೪೬೪). ನೇರಿದಂ = ನಿರುದ್ವಿಗ್ನನಾದವನು ; ಶಾಂತ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಒಪ್ಪಿಸಿ ಮನಮಂ ಮಾನಿನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ ತನುವಂ ತಪಕ್ಕೆ ಮುನಿ ಮನಸಿಜನಿಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಿರ್ಪೊರ್ಚವಡಿಯ ಕುಪ್ಪಸಮಂ ಪೋಲ್ತು ಪೊಱಗೆ ನೇರಿದನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೩); ಮನದೊಳ್ ಬೆದಱಿ ದಿಟಂ ಬೆದಱಿದಂತೆ ಖೇಚರಪತಿ ನೇರಿದನಾಗಿ ಪೊಱಗೆ ತಾಂ ಬರಿಸಿದನಾ ಶತಬಿಂದುವೆಂಬ ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೪೫). ನೇರಿದರ್, ನೇರಿದರು (ಬಹುವ) = ೧. ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರು ; ಋಜುಸ್ವಭಾವದವರು : ಪಂದೆಯ ಯುದ್ಧದಂತೆ ಸದ್ಧರ್ಮಕ್ಕಂಜಿದರಿವರೆನಿಸದೆ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದೊಳಿಂತಿವರಿರ್ಪರಂತೆ ನೇರಿದರೊಳರೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೯); ಆ ಪುರದ ವೀರ ಬಣಿಂಜಿಗರುಗ್ರತೇಜಮಂ ನೇರಿದರಲ್ಲದುದ್ಧತರನೀಗಳೆ ಶಿಕ್ಷಿಪೆಮೆಂದು ನಿಂದಾ ರಘುಪ್ರಭಾವಮನದೇವೆಸಗೊಂಡಪೆಯಣ್ಣ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೭-೩೧; 1177). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು; ದ್ವಿಜರು : "ದಿವ್ಯದರುಮೆನಲ್ ಸ್ಯೆದರನೆ ಗಸೆಡರೆನೆ ನೇರಿದರ್ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇನಲ್ಯೆರು] ಸಾಸೆದೆನೆ ಬಿರಿದರೆನೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೩); ಬೆಳ್ಪಸಂಬಟ್ಟು ಕೆಳ್ಕಸಡ ಜವನಾಳ್ಗಳ್ ಪ್ಪಸ್ಥವರಂ ನಿವಾರಿಸ್ತೊಂದು ಬಲಿ ಯೊಳ್—ತಿ ! ಓರಿಯುರಿದೇಶಜ ಗೆಂಟ್ಟೆಯೊ ! ನೇರಿದರ್ಗಿನಿತೊಂದುಗಾ ರಿಸೊ ! . . . ಎಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೧-೮); ಬೆಗೆಗೇಸೊ ಕುದಿದ್ದೊಡಲ್ ತಾನಿನಿತು ತಗ್ಗಿ ಬೆನೆ ತೊಡಗಿದರ್ ನಾಡುನೆರೆಯಂ ಕೆಡೆದಾಡಿದು ಬಗೆಗೆ ಒಡನೆದ್ದು ಕಾಳು ಬೋಳನ ನಿಱದೆಯಂ ಮಱೆ ಪಡೆದು ನೆರಮಂ ಸೋದ ನೇರಿದರ ಮನೆಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೩-೬೦೧). ೩. ಪರಿಣತರಾದವರು ; ನಿಪುಣರು ; ಕುಶಲರು : ಸುರಸಿಂಧು ಸ್ರೋತ ಗುರು ಚರ್ಣ ಕೃತ ಪ್ರಮುಖರ್ಕಳಿಂತು ನೇರಿದರೆ ದುಱಿನಾಗಿತು ದೊಳೆಂಬಿನಮುಂಬರೆಬೊಳ್ ಸುರರ್ಕಳಿಂ ಪ್ರದಿಟಸೊ ಬಾಣಬಾಲದೆ ಗುರು ಪ್ರಿಯನಂದನನಂ ಸುಯೋಧನರ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೭). ೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವರು ; ಧರ್ಮನಿರತರಾದವರು : ಸುಧರ್ಮಾದಿಗಳ್ ನೇರಿದರಪ್ಪುದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಧೀರರೆನಿಪ್ಪುದುಂ] ಪಂದಲೆ ಪೆಂಡಿರ್ಗಳೆ ಜಡರಂ ದುರಾತ್ಮರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೦). ನೇರಿದಳ್ = ನಿರುದ್ವಿಗ್ನ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ಅವಳ್, ಇವಳ್ . . . ನೇರಿದಳ್, ಸಿರಿದಳ್, ಕಿಱಿಯಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೮೪ ಪ್ರಯೋ). ನೇರಿದುದು = ೧. ನೇರವಾಗಿರುವುದು ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು ; ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ನೇರಿದುವುಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮುಮಪ್ಪ ರೋಮಾವಳಿಯಿಂ ತೋಱುವುದು ಮೃದು ಪಂಚ ಕ್ಷೀರನಿಭಧವಳಮುಂ ನೇತ್ರಾಂತರಮುಮೆಂಬನಂಗಳಿಂ ಶಾಸನದಿಯಿಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧-೨೦). ೨. ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಕೂರಿದುವುಂ ನೇರಿದುವು ಮಪ್ಪಯುದ್ಧಶೋಭಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಬಾಣಧಿಯಿಂ ತುಱುಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೆ ಪೊಳೆ ಸಮಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರ್ಪಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೫ ವ); ನೇರಿದುವೆನಿಪಿದುಂ ಕವಿತಾರಸವಿರಾ ಸವಣನೊರ್ವನೊಳ್ ನೆಲಸಿದುವಿನ್ನಾರಿದ ಕವಿತ್ವಮುಮನುವಿಚಾರಿತ ರಮಣೀಯಮಲ್ಲಿ ಪುರುಳಱಿಸುವುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೯); ಪೊಱಸ್ಟ ಪೊಸತೆನಿಪಚ್ಚುಗಳ್ ನಿರ್ಮಿಸಿತ್ತಂ ನೆರ್ಕನುದಿಯ ರೆಲವ್ವೆ ಕೆಡೆದುರುಳ್ವ ತೇರ ನೇರಿದುವಪ್ಪ ರಥಾಂಗಂಗಳ್ ನಿವೇಶ್ಯದ ಪಲ್ಲಸೋಲ್ಲಸಿಪ ರಥಾಂಗವಿಘಟನಮಂ ಸೂಚಿಸೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೧ವ). ೩. ನಯವಾದುವು ; ನುಣುಪಾದುವು ; ನವುರಾದುವು : ಖೀರಿಂ ಕೊಟ್ಟು ತುದಿಗೊಂಬುವರನೋರಂತೆ ನೇರಿದುವಾಗಿರ್ಪೆಲೆಯಿಂ ಕುಱುಗಿ ಫಲವಾದ ವನಸಿಪ ಸುರಂಗಳುಮಂ . . . ಬೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ನೋಡುತಿರ್ಪ ರಾಜಕುಮಾರನಂ ಅಲ್ಲಿರ್ದುದೊಂದು ರಾಜಕೀರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭-೧೮). ೪. (?) : ಪಾರಿವದ ನಿವಾಸ ನಡುನಾಳಾದ ಸ್ಫೋಟಂಬಡೆ ಪೊಡಬ್ಡು ನೀಳ್ದಸಿವೆಸಗಳ್ ನೇರಿದುವಾಗಿರೆ ರದನಗಳತನಾ ? ಮುಘುಪಿಂಗಳೋಚನಂಗಳ್ ಶುಭದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೇರ್ತಿ, ನೇಱು ; ಮಲ. ನೇಱು]

ನೇರಿತ್ತು$_1$ 'ನೇರಿತು' ನೋ.

ನೇರಿತ್ತು$_2$(ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ; ನೆಟ್ಟಗೆ : 'ನೇರ್ಗರ್ಪತ್ತು' ಪರಾ. ೨. ಕ್ರಮವಾಗಿ ; ಸಾಲಾಗಿ : 'ನೇರಿಡು' ಪರಾ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ : ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯುಂ ಸಮಸ್ತಸುರ ಲೋಕಮುಮಂ ನೇರಿತ್ತು ಬೆಳಗಿ ಪೋಪುದನಾ ರಾತ್ರಿಯೊಳಿಂಪನಂದ ನೀಱರ್ಗಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೬); ಸಾರಂ ದುಂದುಭಿರಾಗಿಬೋ ಬ್ರಾರಿಯೊಳಂತಕನ ಬಾಧೆ ಭೂಭುಜರಱಿವರ್ ನೇರಿಸ್ತು ಬೆಳೆಯುದಿಂತು ಧರಾನರಯುಕಣಾರಿ ನೇಟ್ಟನೊಳ್ಪಿನ ಬಿಟ್ಟಿಂ (ಜಿಟ್ಟನು. ೧-೨೧).

[<ನೇರಿತು]

ನೇರಿಪ್ಪು 'ನೇರಿಪು' ನೋ.

ನೇರಿಳು 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱಿಲೆ 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱಿಳೆ 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱು$_1$ 'ನೇರ್$_1$' ನೋ.

ನೇಱು$_2$ 'ನೇರ್$_2$' ನೋ.

ನೇರೆ$_1$, ನ್ಯಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ (?) : ಗಂಗೆ ಬಬಲ್ದಪೋಲ್ನೆಲಕೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳ್ಳಿವೆಳ್ಪು ಬೆಳ್ಳಂಗೆಡೆದೊಪ್ಪೆ ತಟ್ಟಿಲ ಫಲಾರುಣಪರ್ಧಿತಟಾಕಸಂಕುಳಂ ತಿಂಗಳ ತೋಂಟದಂತೆ ಬೆಳೆದೊಪ್ಪುವ ನೇರೆಯ ಕೆಯ್ಗಳಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಕೆಯ್ಗಳಂತೆ ನಡೆ ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಕರಂ ಮನೋಹರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೦). **ನ್ಯಾರೆ$_1$** : 'ನ್ಯಾರೇಭತ್ತ' ಪರಾ.

[?]

ನೇರೆ$_2$, ನ್ಯಾರಿ, ನ್ಯಾರೆ$_2$, ನ್ಯಾಹರಿ, ನ್ಯಾಹರೆ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಉಪಾಹಾರ; ತಿಂಡಿ; ನಾಷ್ಟ: ಒಮ್ಮೆ ಕೃಷ್ಣನು ಬೆಳಗಿನ ನೇರೆಯನ್ನು (ಅಲ್ಪಾಹಾರ) ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ತಾನು ನಸಿಕಿನಲ್ಲಿ ಕರುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅಡವಿಗೆ ಹೊರಟು, ಉಳಿದವರು ಬೇಗನೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಕೊಳಲೂದಿದನು (ಭಾಮೃತ.೩೧೩); ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಮರಿಗಳಿಗೆ ಬೆಳಗಿನ ನೇರೆಗೆ ರೊಟ್ಟಿಗಳು ದೊರೆಯುವುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೭೭); ಬೆಳಗಿನ ನೇರೆಗೂ ಸಂಜೆಯ ಊಟಕ್ಕೂ ರೊಟ್ಟಿ, ಕಾರದ ಬೇಳೆ, ಉಳ್ಳೀಗಡ್ಡಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಾರ ಇಷ್ಟಿದ್ದರೆ ಸಾಕು(ಕಭಾಗ.೨೯೨). **ನ್ಯಾರಿ** : ವಿಷ್ಣು 'ನ್ಯಾರಿ'ಯ ವೇಳೆಯಾಗುವ ತನಕ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹಡಗದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಾಡಿದ (ಸಮುಜೀ. ೫೭೮) ; ಬಂದವನೆ ನಿತ್ಯದಂತೆ ನ್ಯಾರಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದೆನು (ಮೊಪಾಸಾ. ೮೫); ಪಾಪ, ಹುಡುಗರ ನ್ಯಾರಿಯೇ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೯೬). **ನ್ಯಾರೆ$_2$** : ಪಿಚ್ಚು ತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಜೊಲ್ಲು ಸೋರಿದ ಬಾಯಿಯನ್ನೂ ತೊಳೆಯದೇ ಹಾಗೇ 'ನ್ಯಾರೆ'ಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು ಹುಡುಗರು (ಪಾತರ. ೮೬). **ನ್ಯಾಹರಿ** : ಬೆಳಗೆದ್ದು ನ್ಯಾಹರಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊದಲು ಸಿಕ್ಕುವ 'ಮೋಟರಬಸ್'ನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೫). **ನ್ಯಾಹರೆ** : ಸಾಕು ಏಳಪಾ ಹಸಿವಾಗಿಲ್ಲೇನು ? ನ್ಯಾಹರೆ ತರಿಸಿದ್ದೀನಿ ಏಳು (ಮಾಡಿಮ. ೧೮೧).

[←ಪಾರ. ನಹಾರ್, ನಹಾರೀ ; ಹಿಂ. ನಹಾರೀ; ಮರಾ. ನ್ಯಾಹರೀ]

ನೇರೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಏಳು ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಏಳು : ಮೊಗಗೆಂಪಾಗಿ ನೇರೆದ್ದು ನಿಂತು, ರಾಗಾಂಬಕಗಳಿಂದೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಮೆಲ್ಲನೆ ತಿಳಿವಟ್ಟು ನಸುನಕ್ಕು, ಸುತ್ತ ವೀಕ್ಷಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೪೯-೧೧).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತು$_2$)+ಏಳ್$_1$(<ಏೞ್$_1$)]

ನೇರ್ಗಿಱಿದು (ನಾ). (ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕಿಂತ) ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕದು,—ನಸುವೇ ಕಿರಿಯದು : ಇಂತಾದ ಪೆಂಪಿಂದಮುರ್ವಿದ ಗುಣ್ಪಿಂದಮಿದಬ್ಧಿಗಗ್ಗಳಮೆನಲ್ ಕುಂದೆಂದು ಕಣ್ಕೆತ್ತಿದಂತದಕಂ ನೇರ್ಗಿಱಿದೆಂದೊಡಾವ ತೊಱೆಯುಂ ಸೀತೋದೆಯಂ ಪೋಲ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೫೫); ನಿಖಿಲಾಮರಕಲ್ಪಂಗಳ ಸುಖಮುಹಮಿಂದ್ರರ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗದಣಂ ಸುಖಮಯಮೆನಿಸುವ ಸಿದ್ಧರ ಸುಖಕ್ಕೆ ನೇರ್ಗಿಱಿದೆನಿಕ್ಕು ಮಹಮಿಂದ್ರಸುಖಂ(ಅಜಿಪು. ೧೧-೩೧) ; ಆದರದೆ ರಕ್ತೆಯಿಂ ಗಂಗೋದೆವರೆಗಮುಗೞನಗೆದುಮಾಗಧವಿಭು ಸೀತೋದೆಗೆ **ನೇರ್ಗಿಱಿದೆನೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ** ಪೋಲೆಸೆದುದಾ ನದೀಜಲಪೂರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦-೮೭).

ನೇರ್ಗಿಱಿಯ = ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕವನು ; ನಸುವೇ ಕಿರಿಯವನು : ಮತ್ತಮಾ ಕುಮಾರನಿಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯನಾಗಿ . . . ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಹಮಿಂದ್ರಂ ಬಂದು ವೃಷಭಸೇನನೆಂಬೊಂ ತನಯನಾದೊಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೪ ವ) ; ವಿಮಲಶ್ರುತಂ ಬಹುಕೈವಲ್ಯವೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವಿನಿತೆ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಂ ವಿಶ್ವಮನಱಿವ ಮಹಿಮೆಯಿಂ ವರ್ಧಮಾನಜಿನಪತಿಗೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನೀಂದ್ರಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೧೫) ; ಪೆಱರಳವೆ ರಾಮನೊಳ್ ತಳ್ತಿಱಿಯಲಿವಂ ರಾವಣಂಗೆ ಶೌರ್ಯದೊಳಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯನೆನೆ ಕುಂಭಕರ್ಣಂ ಮೆಱೆದಂ ಕೋದಂಡ ಬಾಹುದಂಡದ ನೆರವಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೨೨) ; ಆ ನಾಗರುದ್ರಮಯ್ಯನಿಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಂ ಶ್ರೀ ರಮಣೀಪತಿ ಸುಗುಣೋದಾರಂ . . . ಮದ್ದಿಮಯ್ಯಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ, ೭೧-೭೧ ; 1173 ?). **ನೇರ್ಗಿಱಿಯರ್** = ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕವರು ; ನಸು ಕಿರಿಯರು : ದಿಗ್ಭದ್ರಗಜಂಗಳ್ಪೆದೆ ದಶಭೂಭುಜರಾದರೆನಿಪ್ಪ ತತ್ತತಾಪದ್ರವಿಣರ್ಗೆ ನೇರ್ಗಿಱಿಯರಾಗಿ ನೆಗೞ್ತೆಗೆ ನೋಂತ ಕೊಂತಿಯುಂ ಮಾದ್ರಿಯುಮದ್ರಿರಾಜಸುತೆಗಂ ಸತಿಗಂ ಸರಿವಂದರೇಱೆಗೆಯೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೭೪). **ನೇರ್ಗಿಱಿಯವು** = ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕವು ; ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಿರಿಯವು : ಬೇರ್ಗೊಂಡು ಪಣ್ತ ಪಲಸೆಳನೀರ್ಗಾಯಂ ತಳೆದ ತೆಂಗು ತನಿರಸಮೊಸರ್ವಾ ನೇರ್ಗೊನೆಯನಾಂತ ಮಾವಿವು ನೇರ್ಗಿಱಿಯವು ಕಲ್ಪತರುಗೆ ಸಿರಿಯಿಂದೆನಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೨೬) ; ಅದಱಿಂದಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆ] ನಿಸಿದುವೆರಡುಂ ದೆಸೆಯೊಳಭವಸವನೋತ್ಸವಮಂ ತ್ರಿದಶಾಧಿಪರಿರ್ದೆಸಗುವ ಸದಮಳಮಣಿವಿಷ್ಟರಂಗಳೆರಡೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೬೫). **ನೇರ್ಗಿಱಿಯಳ್** = ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕವಳು ; ನಸುವೇ ಚಿಕ್ಕವಳು : ಮುನ್ನಂ ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ ವಜ್ರಜಂಘನಾದ ಭವದೊಳಾ ಮಹಾತ್ಮಂಗೆ ತಂಗೆಯಾದ ಸುಂದರಿಯೆ ಕತಿಪಯಭವಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರನಿಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಳಾಗಿ . . . ಸುನಂದೆಗಂದು ನಂದನೆಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೫೩ ವ) ; ಸುಭದ್ರಂಗಂ ಸರ್ವಯಶೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಯಶೋಭದ್ರಕುಮಾರನಿಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಳ್ . . . ಯಶೋಭದ್ರೆ ಮನಮನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೮೫ ವ) ; ಬಳಿಕ ಸುಲೋಚನೆಯಿಂ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಳ್ ನಳಿನವಿಲೋಚನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಯುಂ . . . ಕೈದಾರೆಯನೆಱೆದು (ಜಯಕಾ. ೯-೧); ದುರ್ಗಂಧವೊಡಲ ಮೂಳರಿಗೆ ಮೂಳರ ತಂದು ವರ್ಗಿಸಿ ಸರಿಮಾಡಬಹುದು ನೇರ್ಗಿಱಿಯಳೆ ಮಲಮೂತ್ರವಳಿದ ದೇಹವರ್ಗಗಾರೆಣೆಯೆನಬಹುದು (ಭರಚ. ೯-೯೩). [ನೇರ್$_2$+ಕಿಱಿದು]

ನೇರ್ಗುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಚುಚ್ಚು,—ತಿವಿ ; ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೊಡೆ : ಸಾರ್ದಿದಿರಾದ ಮಹಾರಥನಿಚಯಮ ಸಾರ್ದದಟಿಂದೆ ನೇರ್ಗುತ್ತೆ ಪರ್ದಿಗೆ ಕಾಕ ಜಂಬುಕ ಭೂತನಿಚಯಕೆ ಬಿರ್ದಿಕ್ಕಿದರೀ ರಿಪುದಳವನು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೮-೨೭). [ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತು$_2$)+ಕುತ್ತು$_1$]

ನೇರ್ಗುಱುಪು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಕುರುಹು,—ಚಿಹ್ನೆ : ಬರ್ಪ ಕಾರ್ಗಾಲದಾ ನೇರ್ಗುಱುಪನಱಿತರಲ್ಲರ್ ಪೂಬಿಡುವ ವಸಂತದಾ, ಪಣ್ ಬಿಡುವ ಗ್ರೀಷ್ಮದಾ, ಮುನ್ನಱಿವು ಇರ್ದುದಿಲ್ಲಂ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೪-೫೧೬).

[ನೇರ್$_2$+ಕುಱುಪು(<ಕುಱಪು)]

ನೇರ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಗೊಳಿಸು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ನೇರ್ಗೆಯ್ದು ರಾಜ್ಯವನು ನೆಮ್ಮದಿಯ ನೆಲೆ ನಿಲಿಸು (ಮೂರುನಾ. ೯೯-೫೭).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತು$_2$)+ಕೈ$_1$(<ಕೆಯ್$_1$)]

ನೇರ್ಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ನೇರ್ಗೆಯ್: ಹಿಂದಿಲ್ಲ! ಮುಂದಿಲ್ಲ! ನಡೆದುದೊಂದೇ ಹಾದಿ! ಸೊಗದಾಸೆಯೊಂದೆ ನೇರ್ಗೊಳಿಸುವಂಕುಶವು! (ಕವಿಕಾ. ೬೯-೧೮). [ನೇರ್$_2$+ಕೊಳ್$_1$+-ಇಸು$_3$]

ನೇರ್ಗೋಲ್ (ನಾ). ನೇರವಾಗಿ ಬಂದ ಬಾಣ(?) : ಏರ್ಗಳಿಂದೊಗರ್ಡಿಸಿ ಸಾರಥಿ ಬಿಳಲ್ಕೆ ಕೆನ್ನೀರ್ಗಾಱ ದೀರ್ಘಶಯನಂಗೆಯ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳ್ನೇರ್ಗೋಲ ಪೋರ್ಗಳಾ ನೃಪನಂಗದೊಳ್ಕಾಣಿಸಿದುವು ಜಾಳಂದ್ರದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೫). [ನೇರ್$_2$+ಕೋಲ್$_1$]

ನೇರ್ಗೋಲ್ಪರಿ 'ನೇರ್ಗೋಲ್ವರಿ' ನೋ.

ನೇರ್ಗೋಲ್ವರಿ, ನೇರ್ಗೋಲ್ಪರಿ (ಕ್ರಿ). ಬಾಣ, ಕೋಲುಗಳಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಸಾಗು,—ನೆಟ್ಟಗೆ ನುಗ್ಗು : ಅರಿವ ನಡುವುಡಿವ ನೇರ್ಗೋಲ್ವರಿದುಂಱ್ಪವ ನಟ್ಟು ತೊನೆವ ಕಣೆಗಳ್ಗೆ ಮೊಗಂದಿರಿಯದಿದಿರಿದಿರನದಿರದೆ [ಸು]ರಿಗಿಱಿವಂತೆಚ್ಚರಂಬನಂಬಟ್ಟುವಿನಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೭೪). **ನೇರ್ಗೋಲ್ಪರಿ :** ಜೀರ್ಗರೆಯೆ ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಂ ಘೋರ್ಗರೆದು ವರೂಥಯೂಥವಿಸಲನ್ಯೋನ್ಯಂ ಕೂರ್ಗಣೆ ನಟ್ಟುವು ನೇರ್ದುವು ನೇ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ರ್ಗೋಲ್ಪರಿದುವು ಪಳಂಚಿದುವು ದಿಕ್ತಟಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೩).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತ್ತು$_2$)+ಕೋಲ್$_1$+ಪರಿ$_2$]

ನೇರ್ಗೋಲ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). =ನೇರ್ಗೋಲ್ವರಿ : ಇಡಿವಾಟ್ಟುಱ್ಪವ ನೇರ್ವ ಸೀಳ್ವರಿವ ನೇರ್ಗೋಲ್ವೋಪ ಪೋಟ್ಕಿಲ್ವಿನೊಳ್ ನಡುವುದ್ಧಂ ಬಿರಿವಂಬಿನೊಳ್ ಕಿಡೆ . . . ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಮಗುರ್ವರ್ವೇಟ್ಟುನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೫).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತ್ತು$_2$)+ಕೋಲ್$_1$+ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ)

ನೇರ್ನಡೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡೆಯುವಿಕೆ : ನಡೆವಳಿಯಲ್ಲಿ ನೀನೆ ನೆಱೆ ಜಾಣನಾದೊಡಂ, ನಿನ್ನ ನೇರ್ನಡೆಗೆಂದು ನಿನಗಿನಿತ ನಾನ್ ತಿಳಿಯುವೇಟ್ಟಿನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೮-೩೬೦).

[ನೇರ್$_2$+ನಡೆ$_2$]

ನೇರ್ನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾದುದನ್ನು ಹೇಳು ; ತಕ್ಕುದನ್ನು ಹೇಳು ; ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳು : ನಲ್ನುಡಿದೆ ! ನೇರ್ನುಡಿದೆ ! (ಹೆಬ್ಬೆರ. ೧೪-೧೧೧) ; ನೇರ್ನುಡಿವೊಡಿಂದಿನೀ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಕಲ್ಪಿಗೇನುಂ ಪಟುವು ಪೊರ್ದದೆಂಬೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩-೫೫). [ನೇರ್$_2$+ನುಡಿ$_1$]

ನೇರ್ನುಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ನುಗ್ಗು ; ಸೀದಾ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ವೈರಿಗಳ ನಡುವೆ ನೇರ್ನುಗ್ಗಿ, ಒರ್ಮೆಯ್ಕೆ ಮೂದಲಿಸಿ, ಸುತ್ತಣಿನ್ ಬಂದು ನಡುವಂಬಿನ್ ಬಿಟ್ಟಪೆನೆ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧೯-೩೯೪).

[ನೇರ್$_3$(<ನೇರಿತ್ತು$_2$)+ನುಗ್ಗು$_1$]

ನೇರ್ಪಡಿಸು 'ನೇರ್ವಡಿಸು' ನೋ.

ನೇರ್ಪಡು$_1$ 'ನೇರ್ವಡು' ನೋ.

ನೇರ್ಪಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಮರಸ್ಯ ; ಹೊಂದಿಕೆ : 'ನೇರ್ಪಡುಗಿಡು' ಪರಾ. ೨. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮ ; ಯೋಗ್ಯದಾರಿ ; ಋಜುಮಾರ್ಗ : 'ನೇರ್ಪಡುಗಿಡು' ಪರಾ. [<ನೇರ್ಪಡು$_1$]

ನೇರ್ಪಡುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಮ್ಮಗನೆನಾಗೆ ಧರ್ಮಜನೇಮ್ಮಗನಲ್ಲನೆ ಬಱಿಕ್ಕೆ ನೀಮುಂ ತಾಮುಂ ನಿಮ್ಮೊಳ್ನೇರ್ಪಡುಗಿಡದೆ ಸುಖಮುನ್ನಿನ ತೆಱದೆ ಬಾಟ್ಟುದಾಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯಂ (ಗದಾಯು. ೪-೧೨). ೨. ಋಜುಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೊರೆ ; ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡು : ನುಡಿ ಕಿತ್ತಡವೆನಿಸದೆ ನೇರ್ಪಡುಗಿಡದೆ ನರೇಂದ್ರನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿರ್ಪುದಿದಂ ಕಡೆಗಣಿಸೆ ಬಱಿಕ್ಕಣ್ಣನ ತುಡುವ ಶಿಲೀಮುಖದೊಳುಂಟೆ ಮುಖದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೭-೮೧) ; ಕೀರ್ತಿ ಬಾರ್ತೆಗಿಡೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ ನೇರ್ಪಡುಗಿಡೆ (ಪಂರಾಪೂ. ೯-೮೫). ೩. ಹದವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹದಗೆಡು ; ಅಂದಗೆಡು : ಲೋಕಾಧಿಪತಿ ದಶಾನನನೇಕಾಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆದನೆಂಬಪವಾದಂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪರ್ವಿ ನಿಜಬಾಹಾಕೌಕ್ಷೇಯಂಕದ ಕೂರ್ಪು ನೇರ್ಪಡುಗಿಡುಗುಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೧-೧೩೧). [ನೇರ್ಪಡು$_2$+ಕಿಡು (<ಕೆಡು$_1$)]

ನೇರ್ಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಜಡೆಯಿಂದೊಪ್ಪುವ ಪುಜ್ಜಚಾಪಸಿತಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳಿತಾಙ್ಗಕ್ಕೆ ನೇರ್ಪಡೆದಿರ್ದ್ದಙ್ಗಜಮಿತ್ರ ಚಾರುತರ ಕಾಶಾ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛಾದಿತಕ್ಕಡೆಗೊಟ್ಟಪ್ಪ ಶಶಾಂಕನೆಂಬ ನುಡಿಯಂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸ್ಪದಂ ಗಡ ತಾನೆಂದೊಡದೇವೊಗಳ್ದಪುದೊ ಪೇಳ್ಸರ್ವ್ವೇಶ ಯೋಗೀಂದ್ರನಾ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೫-೨೪ ; 1231) ; ಎಡಗಾಲ ತೊಡರ ಬಾವುಲಿ ನಡೆಗೆಸೆವ ವಿಡಾಯಿ ಜಗಮನಂಗೆಯ್ಯೊಳ್ ನೋಟೆಱ್ಪಡೆ ತೋರ್ಪನೆಂಬ ನುಡಿ ನೇರ್ಪಡೆದೊಪ್ಪಿರಲಿಂದ್ರಜಾಲಿಗಂ ವಿಂಗೆ ಬಂದಂ(ದಶಕು. ೬-೧೧೧).

[ನೇರ್$_2$+ಪಡೆ$_1$]

ನೇರ್ಪು$_1$, ನೆಪ್ಪು$_3$ (ನಾ). (ಕೊಲೆಯ) ಸೇಡು,—ಮುಯ್ಯಿ : ವೈರಶುದ್ಧಿ : ಇನತನಯನ ನೇರ್ಪಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಪ್ಪಿಂ]ಧರ್ಮನನಂ ಮುಂ ಕೊಲ್ವೆನೆನ್ನ ತಮ್ಮನ ನೇರ್ಪಿಂ[ಪಾಠಾಂ.ನೆಪ್ಪಿಂ]ಗನಿಲಜನಂ ಕೊಲ್ವೆಂ ಕಮಲನಾಭ ನೇರ್ಪಿಂಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಪ್ಪಿಂಗೆ] ನೇರ್ಪುಗೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೭). 'ನೇರ್ಪುಗೊಳ್$_1$' ಪರಾ. **ನೆಪ್ಪು$_3$:** ನೆಪ್ಪಿಂಗೆ ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣೆನೆಂಬಂತೆ ಬಕಾಸುರನ ಮಗನಳಂಭೂಷನರ್ಜುನನ ಮಗನಿಳಾವಂತನನಂತಕಲೋಕಮನೆಯ್ದಿಸುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭ ವ) ; ಎನ್ನವರೆಣ್ಬರ ತಪ್ಪಿಂಗೆಲವೋ . . . ಆಜಿಕರ್ಣಜುಗುಡು ಇನ್ನಿರ್ವರ ಸರಿ ನೆಪ್ಪಿನ ನೆಪ್ಪಂ ನಿನ್ನ ಭವಿಷ್ಯಜ್ಜನ್ಮಕೆ ತೀರ್ವೆನುತುನ್ನತಿಕೆಯ ಮುನಿಸಿಂದೆಚ್ಚಂ ಜಯನೃಪತಿಯನಿನಕೀರ್ತಿ (ಜಯಕಾ. ೭-೭).

[ನೇರ್$_1$+-ಪು$_2$]

ನೇರ್ಪು$_2$, ನೆಪ್ಪು$_4$ (ನಾ). ೧. ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಋಜುತ್ವ; ಒಳ್ಳೆಯತನ : "ಸ್ಯೆತೆನೆ ನೇರ್ಪು" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೬) ; ಜಾಣಿನ ಬೆಡಂಗು ವಿಬುಧಪ್ರೀಣನಕರಮೆನಿಸಿ ನೇರ್ಪು ನೇರ್ಪೊಡೆ ಪೇಟ್ದಂ ಪ್ರಾಣಹಿತಾರ್ಥದಿನಜಿತಪುರಾಣಮನಳವಟ್ಟ ಕವಿತೆಯಿಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೯). ೨. ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಯುಕ್ತತೆ ; ಔಚಿತ್ಯ : ಇಪ್ಪ ನೆಲೆಗೈದಸುರಶರಧಿಯಂ ವರುಣನು ಪಸರ್ಪಣಂಗೈದ ಪವಮಾನ ಧನದಾದಿಗಳ್ ನೇರ್ಪಿಂದ[ಪಾಠಾಂ. ನೇರ್ಪಿದರ್] ಹಿಮಶೈಲತಪ್ಪಲಂ ಸಾರಿರ್ದರಾ ಕಪರ್ದಿಯನು ಕೂಡಿ (ವೆಂಕಾರಾ.೩-೬-೬) ; ಎನ್ನ ತಾಯನ್ ನೆರೆ ನೆವಿಸ್ಯೂಸನಿಪ್ಪಕ್ಕೆ ಎನ್ನಿಷ್ಟಮನ್ ನೆರೆವುವುದೆ ಎನಿತೊ ಒಳ್ಳಿತ್ತಾಗಿ ನೇರ್ಪಾಗಿ ಕಂಡತ್ತು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೩-೨೬೧). ೩. ನೇರವಾದ ಗುರಿ : ಬರ್ಪಸರಳ್ಗಳಿಯ ಬಿರುಘಾಳಿ ಮುರಿದಟ್ಟುವೊಲು ದರ್ಪಕನ ಪುತ್ರನವನತ್ತಣಿಂದತ್ತಲೇ ನೇರ್ಪಿನಿಂದುತ್ತರಿಸಿ ಪುಟನೆಗೆವುತಿರಲು (ನಪಮೋ. ೨೯-೧೨). ೪. ಸರಿಯಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಮನುಜಂಗೆ ಸ್ನೇಹಮೆಂಬುದು ಪುಸಿಯ ನಚ್ಚು—ಈಗಳೆನಗೆಲ್ಲಮುಂ ನೇರ್ಪಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೭-೫೩೯). ೫. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ನಸುಮುಗಿದಕ್ಷಿ ನಾಸಿಕದೊಳೊಂದಿರೆ ನಿಶ್ಚಲ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನೀಳ್ದ ಸಿತಜಟಾಳಿ ನುಗಿದ ಬಹಿರ್ವಿಪಯಸ್ಥಿತಿ ನೂತ್ನಮೂರ್ತಿ ನೇರ್ಪಸೆದಿರೆ . . . ತನ್ಮುನಿಗೆ ವಂದಿಸಿದಂ ಮಗಧಕ್ಷಿತೀಶ್ವರಂ (ದಶಕು. ೨-೬೩) ; ಸಿಂಧುವಂ ಪೊಕ್ಕನಿನನನ್ಯೋನ್ಯದಾ ನೇರ್ಪಿನೊಲ್ಮೆಯಿಂದ (ಭಾಪಚಂ. ೭-೧೩). ೬. ಅಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಮೊಗದಿಂದಂ ನೇರ್ಪನಾಳ್ದಂತುರದಿನಗಲಿತಾದಂತೆ . . . ಮುಂಗಾಲ್ಗಳಿಂದಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಪ್ಪುದೆಂಬಂತತಿಜವಮಿದಿರೊಳ್ ಬಂದುದಿಂದ್ರಾಯುಧಾಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೬) ; ತೊಳಗುವ ದರ್ಪಣದ ನೇರ್ಪು ನೆಲಸಿತ್ತದಱೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೩೯) ; ವಿಧಿಯದ ಕೊಟೆ ಮಣ್ಣಂದಱಯದವರ್ ಚೆಚ್ಚರಮುವಜ್ಞೆಯಿಂ ನೋಡದೆ ಮಾಡಿದ ರೂಪಿನಂತೆ ನೇರ್ಪಿಲ್ಲದ ವಿಕಟಾಕೃತಿಯ ಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳ್ (ಧರ್ಮಪು.೧೧-೩೭); ನೀಳನೀರಜಾಕಳಿತ ತಟಾಕಮಂಗಳದ ಕರ್ಪಿನ ನೇರ್ಪುಮರ್ದಂಗಜಂಗೆ ಮಂಡಳಕರವರ್ಣಪೂರ ಪರಿಮಂಡಳಮಾಯ್ತು ಸುರಮ್ಯಮಂಡಳಂ (ಅನಂಪು.೧೧-೬).

೭. ಮಾರ್ಗ ; ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ : (೩). ೮. ನ್ಯಾಯ ; ಸಮದೃಷ್ಟಿ : ಆರೊಳ್ಪು ತಪ್ಪುಗಳ ನೇರ್ಪಿನಿಂ ನೋಳ್ಪೆನ್ನ ಪೊರೆಯಿ ಮೊರೆಯಿಡುವೆನೆಂದೊರೆದ ತನ್ನಿರವಂ (ಶಾಲಿಭದ್ರ.೧೩೪-೨೮೮). **ನೆಪ್ಪು$_4$** : ೧. ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯಲದೊಂದು ಸಮಯದಿ ನೆಪ್ಪ ಗ್ರಹಿಸುವನಲ್ಲದಲೆ ದ್ವಿಜನಪ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಿ ಕೆಡುವನೆ (ಜಜ್ಜ.ಪು. ೭೬-೪) ; ಆಧುನಿಕ ಶೋಧನೆಗಳು ನಡೆದು ಹಿಂದಿನ ತಪ್ಪು ನೆಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ವರೆಗೆ ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣಗ್ರಂಥಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೧೦೬). ೬. ಬಪ್ಪುದು ಬಾರದೆ ಬಿಡದು ಬಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಾಯ್ದೆನ್ನ ನುಳುಹುವ ಒಪ್ಪ ರಂಗನದೆಂಬ ವೊಯ್ಯಾರಗಾತಿಯು ನೆಪ್ಪಿನಿಂದೆಂದು ನೆರೆವೆನೊ (ಶತಸಾಂ. ೩೬-೯೦) ; ಉಪ್ಪರಿಕೆಯೊಳು ಸಂಚರಿಸುವ ನಾರಿಯ ರೊಪ್ಪದಿ ಬರುವ ಚಂದಿರನ ನೆಪ್ಪಿನಿಂ ಪಿಡಿದು ಗುಂಡಾದ ಕನ್ನಡಿಯೆಂದು ತಪ್ಪದೆ ನೋಳ್ಪರು ಮುಖವ (ಸೌಗಂಪ. ೧-೧೦). ೭. ಲೆಪ್ಪದ ಪುತ್ತಳಿ ವೊಲು ಕುಳಿತತ್ತಿತ್ತಲೊಪ್ಪಚ್ಚಿ ದೇಹ ಕಂಪಿಸದೆ ನೆಪ್ಪಜೀವಾತ್ಮನ ನೋಡಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದೊಳಿಪ್ಪ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸಿದರು (ಭರತೇ. ೩-೧೦೨) ; ಒಪ್ಪಿಸಿ ದೇಹಮಂ ತಪದ ತಾಪಕೆ ತನ್ನ ನಭಸ್ಸ್ವರೂಪಮಂ ನೆಪ್ಪಜೀವದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನಿಲೆ (ಅಪಶ. ೯೩) ; ಒಪ್ಪಾದ ನುಡಿಯೇಕೆ ಪುಷ್ಪ ಪೇಜೀಸಲೇಕೆ ಅರ್ಪಿತದ ಗೊಡವೆ ತನಗೇಕೆ ಲಿಂಗದ ನೆಪ್ಪನರಿಯದಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೮೪).

ನೇರ್ಪು ಮಾಡು = ಅಣಿಗೊಳಿಸು; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಕೊರತೆಯೇನೊ ಕಂದ ನಿನಗೆ ? ಹುರಿಯನೇಕೆ ತುಯ್ಯುತಿರುವೆ ? ಮರೆಯದುಣಲು ಮಲಗಲೆಲ್ಲ ನೇರ್ಪು ಮಾಡಿ ಇರುವೆನಲ್ಲ! (ಇಂಗೀತ.೮-೨೨). [ನೇರ್$_2$+-ಪು$_2$]

ನೇರ್ಪುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡಿಸು ; ಹಸಗೆಡಿಸು ; ಹಾಳು ಮಾಡು : ಸೂಳೆಬಿನ್ನಣದಿಂದ ಸುಲಿವ ಬುದ್ಧಿಗಳ ನೀ ಪೇಳಿ ನೇಹವ ನೇರ್ಪುಗೆಡಿಪುದುಚಿತವೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೧-೪). [ನೇರ್ಪು$_2$+ಕೆಡಿಸು$_1$]

ನೇರ್ಪುಗೊಳ್$_1$, ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಕೊಲೆಯ) ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರತಿಹಿಂಸೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡು : ಇನತನಯನ ನೇರ್ಪಿಂಗರ್ಜುನನಂ ಮುಂ ಕೊಲ್ವೆನೆನ್ನ ತಮ್ಮನ ನೇರ್ಪಿಂಗೆ ನಿಲಜನಂ ಕೊಲ್ವೆಂ ಕಮಲನಾಭ ನೇರ್ಪಿಂಗೆ ನೇರ್ಪುಗೊಳ್ಳದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಳಿಸದೆ] ಮಾಣೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೭). **ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್$_1$** : ನೆಪ್ಪಿಂಗೆ ನೆಪ್ಪುಗೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣೆನೆಂಬಂತೆ ಬಕಾಸುರನ ಮಗನಳಂಭೂಷನರ್ಜುನನ ಮಗನಿಳಾವಂತನನಂತಕಲೋಕಮನೆಯ್ದಿಸುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೫). [ನೇರ್ಪು$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ನೇರ್ಪುಗೊಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ; ಅಳವಡು : 'ನೇರ್ಪುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ತಿದ್ದುಪಡಿ ಹೊಂದು ; ಸರಿಯಾಗು : ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಚದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತಪ್ಪು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ನೇರ್ಪುಗೊಂಡವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೦ ಹಿನ್ನೆಲೆ). [ನೇರ್ಪು$_2$+ಕೊಳ್$_1$]

ನೇರ್ಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ತಾವು ಆಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ಅಭಿನಯರೂಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಂತೆ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನೇರ್ಪುಗೊಳಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ತಮಗೇನೂ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗಲಾರದು (ಶಾಕುಂತ. ೧-೧೫). [ನೇರ್ಪುಗೊಳ್$_2$+-ಇಸು$_3$]

ನೇರ್ಪುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಎರಲೆದಿಟ್ಟ ಗುಡಿಯಲರ್ವಿಲ್ಲನಂಬಿನ್ನೆವಡಿ ನೇರ್ಪುವಟ್ಟ ನಿಡಿವಾಸೆಯುಳ್ಳೆರ್ದೆಗರೆಯಿಪಾಸೆ ಕಟ್ಟನಿವಾತು ವಿಟರ್ಗೆ ಕೇತು (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೧೮). [ನೇರ್ಪು$_2$+ಪಡು$_1$]

ನೇರ್ಪುವಡೆ, ನೆಪ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ನೇರ್ಪುವಡು : ಅಗಳ್ ಮೇಘರಥ ಮುನಿನಾಥಂ ದೃಢರಥಯತಿಸಮನ್ವಿತಂ . . . ನಭಸ್ತಿಳಕನಗಾಗ್ರಮನಾಗಳೇಜು ನೇರ್ಪುವಡೆದ ವಿಶಾಲಮಣಿಶಿಲಾಪಟ್ಟದರುಣಕಿರಣಂ ನಿಜಚರಣಪಲ್ಲವಪ್ಪುಣೆಗಣದಿಂ ಪಲ್ಲವಿತಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೧೧೧೫). **ನೆಪ್ಪುವಡೆ** : ಕಣ್ಣನುನಯವಾಗಿ ನೆಪ್ಪುವಡೆದುಜ್ಜ್ವಲಕಾಂತಿಯಿನೊಳ್ಪುವೆತ್ತ ತದ್ವನಿತೆಯ ಜಂಗೆಗಳ್ ವಿಟರ ಚಿತ್ತದ ಶಂಕುಗಳಲ್ತೆ ಸಂತತಂ (ನಳಚಂ. ೩೩೭) ; ನೆಲೆವನೆಯೊಳ್ ನೆಪ್ಪುವಡೆದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಸಡಗರದ ಶಕುನಿಯ ಮಂಚದಲ್ಲಿ ತೂಳ್ಪಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಂದಿರುಳೊಳ್ ನಲಿದು ಕವರ್ತೆಗೊಂಬ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಯಂತೆ (ವಿರೂಪಾ. ೭೨). [ನೇರ್ಪು$_2$+ಪಡೆ$_1$]

ನೇರ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರು ; ತಕ್ಕುದಾಗಿರು : ರಸಂಬಡೆದು ಪಂಡಿತಮಂಡಲಿ ಮೆಚ್ಚೆ ನೇರ್ಪುವೆತ್ತಿರಲವಿರೋಧಮಾಗೆ ಕೃತಿವೇಟಿಪ್ಪೊಡೆ ಸತ್ಕವಿ ನಾಗಚಂದ್ರನಂತಿರೆ ಪೆಜರಾರ್ ಸರಸ್ವತಿ ಕುಡಲ್ ಪಡೆದರ್ ವರಮಂ ಕವೀಶ್ವರರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೯೭) ; ನೇರ್ಪುವೆತ್ತ ಕೈದೋಂಟಿಯನೊಪ್ಪಿ ಕುಟ್ಟುವ ಕರಂ ಪವನಾಗಿರೆ ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯಂ ತಾಂಟಿಸಿ ನೋಟ್ಪಿ ಬೇವಸದೊಳಿರ್ದುದು ಪಳ್ಳಿಯ ಭಿಲ್ಲಸಂಕುಳಂ (ದಶಕು. ೨-೧೨೧). ೨. ಅಂದವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಕನ್ನಡಿದೋಱುವಚ್ಛಮಂದಾರಲತಾಂತಮಂ ತಳಿವ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕುವ ನೇರ್ಪುವೆತ್ತ, ವೃಂದಾರಕವಾರನಾರಿಯರನೊಯ್ಯನೆ ವೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ಸುರೋತ್ತಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೫೮). [ನೇರ್ಪು$_2$+ಪೆಱು$_1$]

ನೇರ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಋಜುತ್ವ; ನೇರ್ಪು : ಸೊಟ್ಟೊಂಕದಿಲ್ಲದುದು ನೇರ್ಮೆ ಒರ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮನಕೊಂಕಿ ನಿಲ್ಮೆಯನ್ ಪಡೆಯೆ (ಕುಬೆಳ್. ೧-೧೨-೯). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಸರಿಯಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : ನೇರ್ಮೆಯನ್ ನೆನೆದು, ನಿಜಾಯಮನ್, ಆಜಮುಮನ್ ಪಿಡಿದು ಎತೆಯೊಕ್ಲೀಸ್ . . . ಮನ್ನಿಸಿದನೆಂಬರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೨-೧೯). [ನೇರ್$_2$+-ಮೆ$_1$]

ನೇರ್ವಡಿಸು, ನೇರ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಗೀರ್ವಾಣ ಧನುರ್ಲೇಖೆಯ ನಿಜಾಮುಗಿಲೊಳು ನೇರ್ವಡಿಸಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಉರ್ವೀದೂರವ ಬಳಸಿದ ನಿಜಾಗಿಕ್ಕಿದಳೊರ್ವಸಿ ಮಣಿಮೇಖಲೆಯ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೨-೪೩). ೨. ಅಂದಗೊಳಿಸು ; ಚೆಲುವಾಗಿಸು : ನೇರ್ವಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೀರ್ವಡಿಸಿ, ನೀರ್ವಡಿಸಿ] ಪಿಡಿದ ಕರಿಯಳಿ ನೀರ್ವೂವಂ ಚುಂಬಿಸುತ್ತೆ ನಾರಿಯ ನಾಣಿಂ ಸಾರ್ವ ಮೊಗಂ ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ಪೀರ್ವಮ್ಮ ತಕರಂಬೊಲೋಪನಂ ನುಡಿಯಲೊಡಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೧೫). **ನೇರ್ಪಡಿಸು** : ೧. ಈಮಟ್ಟಿಯದಾಗಳುಂ ನಿನಗೆ ದಲ್ ಪದ್ಮಾಸನಂ ತಾನೆ ನೇರ್ಪಡಿಸಲ್ ಕೂಡಿದನಿರ್ಪುದಲ್ತು ನಯಮಿನ್ನೀ ಪೊಟ್ಟಿ ಪೊಟ್ಟಾಗೆ ನೀನೊಡಗೊಂಡಯ್ಯುದು ಕನ್ನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೦) ; ಬಟುಕ್ಕೆ ನೇರ್ಪಡಿಸಿದನಂಗದೊಳ್ ವಚನದೊಳ್ ಮನದೊಳ್ ಪರಪೀಡೆ ಪೊರ್ದದೊಳ್ಪದರ್ಪಿನೆಗಂ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಗಳುಮಂ ಜಿನಶಾಸನರತ್ನದೀಪಕಂ (ಅನಂಪು.೪-೧೨); ಒಪ್ಪಲ ನೂಲನೊರ್ಮೊಟನ ಕಪ್ಪಡಮಂ ಜಿನಸಂಖ್ಯೆಹಸ್ತದಿಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿರ್ದ ದಂಡಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಪತಾಕೆಯ ನೆಯ್ದೆ ಕಟ್ಟಿ (ಜಟ್ಟಮ.೪-೧); ಇಂತೋರೊಂದು ಪೂಗಳೊಳೋರೊಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಮಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿದ ಗಾಂಪನಾವಂ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೩೦). ೩. ಕ್ರಮಗೊಳಿಸು ; ತಿದ್ದು ; ತೀಡು : ಕುಟಿಲಾಳಕಾವಳಿಗಳಂ ಸ್ವೈತೊತ್ತಿ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ನೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತುಂ . . . ತನ್ವಂಗಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೫೯) ; ಕುಂಚಿತ ಕುಂತಳಾಳಿಗಳನೊಯ್ಯನೆ ನೇರ್ಪಡಿಪೊಂದು ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿದರ್ಪಂಚಶರಂಗಳಂತೆ ನವಯೌವನೆಯರ್ ಗಣಿಕಾನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೭೮) ; ಮದಾಳಿಮಾಲೆಯೆಂಬಳಕಮನೊತ್ತಿ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ ತತ್ಸರಸೀರಮೆಯಂಬುಜಾಸ್ಯಮಂಡಳಮನೊಜಿಲ್ದು

ಚುಂಬಿಸಿ ಭುಜಂಗನವೋಲ್ಬುಳಿಗುಂ ಸಮೀರಣಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೦); ಆಧುನಿಕರೀತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಕಪ್ಪುಕೂದಲನ್ನು ನಿರಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಿರಿಗೆ ಕೂರುವಂತೆ ನೇರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೪೨೦). ೪. ಹಸನುಮಾಡು ; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಪಸಿವಿಂ ನಿಲಲಾಱದೆ ಕೂಡೆ ನೋಡಿ ಕಂಡತಿಶಯುಮಾಗೆ ನೇರ್ಪಡಿಸಿದಕ್ಕಿಯಿರಲ್ ನೆಱೆ ಬಾಯೆ ಬೇಗ ಲಾರ್ತತೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ತೀವಿಕೊಳಲ್ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೨೫). ೫. ದುರಸ್ತು ಮಾಡು : "ನೇರ್ಪಡಿಸು ; ದುರುಸ್ತು ಮಾಡು; ರಿಪೇರಿಮಾಡು" (Repair. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೯). ೬. ತಿದ್ದು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ಹಿಂದೆ ಆಗಿಹೋದುದನ್ನು ಈಗ ನೇರ್ಪಡಿಸುವಂತಿಲ್ಲ (ಹುಲಿಹಾ. ೩೪೯) ; ಅರಸನು . . . ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ನೇರ್ಪಡಿಸಲು ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳು ಬೇಕಾದುವು (ಹಾಹುತ್ತ. ೧೦೭) ; ನಿನ್ನ ತಪ್ಪು ನಿನಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲ, ತಪ್ಪನ್ನು ನೇರ್ಪಡಿಸಿಕೊ (ಮಹಾಗ. ೮೭) ; ನಡೆನುಡಿಯ ತಪ್ಪುಗಳ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ ಕಣ್ಬುಗೆಯ ಕಡೆಗೆಂತೊ ಕಾಳು ಬಿಗಿದಳಲಿಂದ ಬಂದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೯-೨೨೪). ೭. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು ; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : ಚೆಂದವ್ವೆ . . . ರೋದಿಸುತ್ತಲೇ ಹೋಗಿ ಮಹಾರಾಣಿಯರನ್ನು ನೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಮಾಡ.೨೩-೧೪). [ನೇರ್ವಡು + -ಇಸು$_3$]

ನೇರ್ವಡು, ನೇರ್ಪಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಅಳವಡು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ನೆಟ್ಟನೆ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರದೊಳಳವಟ್ಟಂ ಲೌಕಿಕದೊಳೆಸೆವ ವೈದಿಕದೊಳ್ ನೇರ್ವಟ್ಟಂ ಶ್ರೀಸೋಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನಾತ್ಮವಂಶ ಪವಿತ್ರಂ (ಎಇ. XV, ೩೫೨-೩೧ ; 1098) ; ಬೇರ್ವೆರಸು ಕಿಟ್ಟು ಪಲವುಂ ನೀರ್ವೂಗಳನೊಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರ್ಪ ಗಜೇಂದ್ರಂ ಸೋರ್ವ ಮದಧಾರೆ ಕಟದೊಳ್ ನೇರ್ವಟ್ಟಿರೆ ಸುರಕರೀಂದ್ರಮೆನಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೧) ; ನೇರ್ವಟ್ಟಾ ನರನಾಥನ ಕೂರ್ವಾಳೊಳಳಂಕೆಗೊಂಡ ಧಾರಾಜಲದೊಳ್ ಬೇರ್ವರಿದಿರೆ ಮನದೆಱಕಂ ನೀರ್ವಾನಸೆಯಂತೆ ವಿಜಯವಧು ನೆಲಸಿರ್ಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೦). ೨. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ಲೀಲಾಲಸಿಕೆ ಮನದೊಳಾದಂ ಪುಟ್ಟಿ ನೇರ್ವಟ್ಟಿ ಕೊರ್ವಿಂ ಬಸಿಱಸೆಯೆ ಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪೇಱೆ . . . ಪೆರ್ಚಿತ್ತು ಗರ್ಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೫). ೩. ಚೆಲುವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು ; ಶೋಭಿಸು : ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮ ಖಂಡದರಸರೊಳ್ಕೆಲಬರಪೂರ್ವವಸ್ತುವ ತಂದರಲ್ಲಿ ನೇರ್ವಟ್ಟ ಪೆಂಗಳ ಕೆಲಬರು ತಂದಿರ್ದರುರ್ವರಾಧೀಶ ಕೇಳ್ಳನಗೆ (ಭರತ. ೩೭-೬). **ನೇರ್ಪಡು$_1$:** ೧. "ನೇರ್ಪಡು (ನೇರ್ + ಪಡು)—ಸಂಶ್ಲೇಷೇ (ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮದಾ) ; ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಣಿಗಣಂಗಳೊಳ್ ಸಮತೆ . . . ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೆಡೆಯೊಳ್ ಸಂನ್ಯಾಸಮಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಂಬಿವು ನೇರ್ಪಟ್ಟಿಸೆವನ್ನೆಗಂ ನೆಗಳ್ದುವಂ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಂ ನಾಲ್ಕುಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೬-೯) ; ಕುಮಾರಲೋಧ್ರ ಸಮರಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ಬಲ್ಕೆ ನೇರ್ಪಡೆ ಭೂವಲ್ಲಭನಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಶೌರ್ಯೋರ್ಜಿತಂ ಮಲ್ಲಪಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೩೦) ; ಬಯಲೊಳವುಂಕಿ ನೂಂಕಿದುದು . . . ಸೆಲ್ಲದ ಮುಷ್ಟಿ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿದರ್ಚಿಸಿದ ಕೂರಸಿ ನೇರ್ಪಡೆ ಸಾದಿಸಂಕುಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೭) ; ಥಳಥಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಧವಳಚಾಮರಂಗಳ ಚಳಾಚಳವಿಳಸನದಿಂ ನೇರ್ಪಟ್ಟ ಲೀಲೆಯಿಂದೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ದ (ಬಾಧಪು. ೨-೩೭ ವ). ೨. ಪದಿನಾಱಿಲ್ಲವಲಂಕ್ರಿಯಾರಚನೆ ಮೂವತ್ತಾಱು ನೇರ್ಪಟ್ಟುವೊಂದಿದ ಶೃಂಗಾರಮದಲ್ಲವೊಂದೆ ರಸಂ ಒಂಬತ್ತು (ಗದಾಯು. ೧-೭) ; ಸಿತಾಬ್ಜಮಂ ಪಿಡಿದು ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ಮುಡಿದುದ್ಧ ಶೋಭೆ ನೇರ್ಪಟ್ಟಿರೆ ದೇವಿ ಭೂಷಣಗೃಹಾಂತರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಳಟ್ಟಿಯಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೨೫) ; ಕಾಟ್ಯಗಂಗಳೊಳೊಡಂಬಾಟಿನ್ದೊಂದು ಬವಣೆ ನೇರ್ಪಟ್ಟುದೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೮-೧೦). ೩. ಬರ್ಪ ಬಸಂತನಲಂಪಿಂಗೊಳ್ಪಿಂ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಲ್ದು ಮುತ್ತಿನ ಕಡೆಯಂ ನೇರ್ಪಡಲಿಕ್ಕಿದವೋಲ್ ಸೊಗಸಿರ್ಪುದು ಕುಸುಮಿತ ಸುಮಲ್ಲಿಕಾಲತಿಕೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೦).; ಅಲರಂಬಂ ಶಶಿಬಿಂಬದೊಳ್ ಮಸೆದವೋಲ್ . . . ಪೊಸಮುತ್ತನಾಯ್ದುಮರ್ದಿನೊಳ್ತೊಯ್ದಂತೆ ನೇರ್ಪ[ಪಾಠಾಂ.ರ್ವ]ಟ್ಟ ನಿರ್ಮಲದಂತಚ್ಛವಿ ಬೇಡಿದರ್ಗೆ ವರವೀವಂತಿರ್ಪವಾ ಕಾಂತೆಯಾ (ಅನಂಪು. ೨-೧೪). ೪. ಸರಿಯಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಉಚಿತವಾಗು : ಪಡೆ ಪಡೆಮೆಚ್ಚೆಗಂಡನೆನೆ ಸಂದರಿಕೇಸರಿಯೆಂಬಗುರ್ವು ನೇರ್ಪಡೆ ನೆಗಟ್ದಾನಣಂ ಸೆಡೆದು ಮಾಣ್ಬನೆ ನಾಳೆ ದಿನೇಶನಸ್ತದತ್ತುಡುಗದ ಮುನ್ನ ಸೈಂಧವನಗುರ್ವಿಸೆ ಕೊಲ್ಲದೊಡೇನೊ ಗಾಂಡಿವಂಬಿಡಿದೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೨೨). ೫. ಸೊಗಸಾಗು ; ಹಿತವಾಗು : ನಳಿನೀತೀರಲತಾಗೃಹಂಗಳ ನೆಟಿಲ್ ನೇರ್ಪಟ್ಟಿರಲ್ ಪಟ್ಟು ಕಾಲ್ಗಳನಿಂಬಿಂ ಪರಿಕಾಲೊಳಿಟ್ಟತಿಮುದಂ ಕೈಸಾರೆ . . . ಪಥಾರ್ತರಿರ್ಪರಳಿಕೀರಧ್ವಾನದುದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೮೮) ; ಪದಂಗಳೆರಡಱಂತರಾಳರೇಫೆಗಳಂ ಕೂಡಿದಂತೆ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಮಾಗೆ ಸಂಧಿಯಂ ಮಾಡಲಾಗದು; ಕರಡೆಯ ಗಿರ್ಗಟಿದ ಧ್ವನಿಯಂತಿರವು ನೇರ್ಪಡವು (ಶಮದ. ೬೩ ವೃತ್ತಿ). ೬. ನೆಲಸು ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು : ವಚನಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನೇರ್ಪಟ್ಟುದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೆ (ಮಹಾಸಾ. ೧೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೭. ಈಡೇರು ; ನೆರವೇರು : ತಾವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂಬ ವಿಚಾರ ಬಹುಕರ್ತೃಗಳೆನೊಂದುಂ ಕಾರಿಯ ನೇರ್ಪಡದು ಪರಶಿವನೊರ್ವನೇ ಕರ್ತಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಸು. ೨-೪). ೮. ಒಪ್ಪು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : (ಕಿ).

ನೇರ್ವಡೆ,ನೇರ್ಪಡೆ = ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ; ಮನೋಹರವಾಗಿ: ಕವಿತ್ವದ ತತ್ತ್ವದೊಳ್ಪುದಿದು ನೇರ್ವಡೆ ಪೇಟಲುರ್ವಿಗಪೂರ್ವಮಾಗಿರೆ ಬಲ್ಲೋನಪ್ಪುದಱನೋರ್ವನೆ ವಾಗ್ವಧೂವರವಲ್ಲಭಂ ಜಿನವಲ್ಲಭಂ (ಪ್ರಕಣಾ. ೫೦-೩-೪೦ ; ಜಿನವಲ್ಲಭನ ಗಂಗಾಧರದ ಶಿಲಾಶಾಸನ. ಸಾಲು. ೭ ; 950) ; ಸಲೆ ಪೂಣ್ದು ಪೂಣ್ಕೆ ನೇರ್ಪಡೆ ನಡೆವನ್ನೆಗಂ ನಡೆದನಳ್ಕದೆ ಬಳ್ಕದೆ ತನ್ನೊಡಲ್ ಪಡಲ್ವಡುವಿನಮಣ್ಮುಗುಂದನೆ ದಲೇನಭಿಮಾನಧನಂ ಸುಯೋಧನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೭) ; ಶ್ರವಣಕ್ಕಮರ್ದಿನ ಸರಿ ಸುರಿವವೊಲಾಗೆ ವಚೋವಿಲಾಸವಾ ಸಭೆಗತ್ಯುತ್ಸವಮಂ ಕುಡೆ ನೇರ್ಪಡೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನಾವರಿಸೆ ದಂತರುಚಿ ತತ್ಸಭೆಯಂ (ಪಂರಾಪು. ೧೦-೬೭) ; ಆ ಚಾರುದತ್ತಮತ್ತಮಿತ್ತಂ ನೋಟ್ಪನ್ನೆಗಂ ನೇರ್ಪಡೆ ರತ್ನರಂಜಿತಮಾದ ಹಟತ್ಪೇಟಿಮಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಕಂಡು (ನೇಮಿಪು. ೪-೩೧ ವ). ೨. ಕ್ರಮವಾಗಿ ; ಸರಿಯಾಗಿ : ಉಡೆವೞದಂದಿಂ ಬೞಿಕೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಜಿನಮುನಿಗಳಿಂ ಜಿನಾಗಮಮಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಕೇಳ್ದೋದುವ ಜಿನಮುನಿಗಡಣದೊಳೆ ವಿವೇಕಿಯಾಗಿ ಪೊಟ್ತಂ ಕಳೆವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫). ೩. ಅಂದವಾಗಿ ; ಒಪ್ಪುವಂತೆ : ಕೇಯೂರಾದಿಯಂ ಭೂಷಣೋತ್ಕರಮಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಿದರಾ ದೋರ್ದಂಡಮಂ ಭೀಮನಾ (ಗದಾಯು. ೮-೬೫) ; ಎಡೆವಱಿಯದಂತ ಪುರದೊಳ್ ಕಡೆಯಿಕ್ಕುವ ತೋರಮುತ್ತು ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿ ನೇರ್ಪಡೆ ಚೆಲ್ವೆತ್ತುವ ತೋರಣವಡಿಗಡಿಗುತ್ಸವದೆ ತಳಿವ ಪಟವಾಸಚಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೮). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ತಡೆಯದೆ ಸೇದೆಯ ನೇಣಂ ಪಿಡಿದಿರೆ ಪುಲಿ ತೋಯಮೆಂದು ತದ್ವಿಪ್ರಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಪೆರ್ಚೆ ತೆಗೆಯೆ ಪುಲಿ ಬಂದೊಡೆ ಭಯದಿಂ ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೭೨).

[ನೇರ್$_2$ + ಪಡು$_1$]

ನೇರ್ವಣ (ನಾ). ಮುಗಿಯುವುದು ; ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದು ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಇನ್ತೀ ದೇವರ ಭೂಮಿಯಲು ಪುಟ್ಟಿದತ್ಥದೊಳಗೆ . . . ಅಲ್ಲಿಂ ಮೇಲಾದ ಅತ್ಥ ದೇವರ ಕಲ್ವೆಸಕ್ಕೆ ನಡೆವುದು ಕಲ್ವೆಸಂ ನೇರ್ವ್ವಣಮಾದ ತದನಂತರಂ ದೇವರ ಗ್ರಾಸನದಲು ಅಪೂರ್ವ್ವಿಗ

ಪ್ರಾಹಮ್ಮರು ಷಸ್ನಿರ್ವ್ಯರ್ಗ್ಯ ಸತ್ರಂ ನಡೆವುದು (ಕಇಅ. ೬೯-೧೩-೯೨; ಸು. 1088). [<ನೇರ್$_1$]

ನೇರ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ದ್ರೋಣ್ಯೆ ಕಲಮ್ಯರ ಸಮಾಗಮಂ ನೇರ್ವರಿಯೆದೊಂದಲ್ಲ ಒಂದಪಾಯಂ ವೀರ ಬಾಲನಿಗೆ ತಟ್ಟದಿರದು (ಹಬ್ಬರ. ೨೨-೧೧೯). [ನೇರ್$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ನೇಲ್, ನೇಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೇತು, ನೇಲ್ದು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಜೋಲು ; ಜೋತಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಮರದಡ್ಡಬಿರ್ದ ಕೊಂಬಂ ಕಂಡರಸಂ ಪಿಡಿದು ನೇ [ಪಾಠಾಂ. ೩]ಲ್ದಿರ್ದೊಡಾನೆಯುಂ ಪೆಜತೊಂದು ದೆಸೆಗೆವೋಯ್ತು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೧೦-೧೪); ತಿಸುಳದೊಳುಚ್ಚಳಿಪ್ಪ ಪೊಸ ನೆತ್ತರೆ ಕೆಂದಳಿರಾಗೆ ಕಣ್ಣಗುರ್ವಿಸುವಿನಮೊಕ್ಕು ನೇಲ್ವ ಕರುಳೋಳಿಯೆ ಬಾಳಮ್ಮಣಾಳಮಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬); ನಿನಗೆ ಬಮ್ಮೇತಿಯಾಗೆ ಸಾವೆ ನೆಂದು ಅವರ ಕಾಣ್ಬಲ್ಲಿಯೊಂದು ಮರದೊಳ್ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಲೊಳ್ ಸುತ್ತಿ ನೇಲ್ದು ಸತ್ತಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೮೦-೧೨); ಬಲ್ವೆಜೆಮೊಗದಬಲೆ ಯರ್ . . . ನೇಲ್ವ ಮುಡಿಯನೋವದೆ ಬಳಿಕಾ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಕಾಪಿ ನವರ್ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲೆನೆ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದರ್ ನವಮನಸಿಜನಿಭನ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೪೮); ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಮೇಲ್ಕೈಗಳೊಳ್ ಸಾಲ್ಗೊಂಡು ನೇಲ್ವ ಮಾಲೆದೊಡಂಬೆಯುಂ ತೂಗಿ . . . ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ ಮೈದೋಱಲೊಡಂ ಪೊಲ್ಲೆ ಮುಗುಳ್ತುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೨೪). ೨. ತೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜೋಲಿಸು ; ಜೋತಾಡಿಸು : "ನೇಲ್–ಅಲಂಬನೇ (ತೂಗ ಬಿಡು)" (ಶಮಧಾ); ಅದು ಸುರಭೂಜವಲ್ಕವಸನದ್ವಯಮಂತದು ದಂಡಮಲ್ಲಿ ನೇಲಿದುದದು ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ . . . ಎಂದು ನೋಡಿದನತಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬೆರಸುತದ್ದುಹೆಯಂ ನೃಪರೂಪಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ.೬೧೨).

ನೇಲು$_1$: ೧. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ನೇಲುವ [ಪಾಠಾಂ. ನೇಲುತ, ನಿಲುತ] ಮರಗೊಂಬಿನೊಳ್ಬಲುತಪಗೆಯ್ವ ತಾಪಸರ ಒಲಿಸಿ ತಾರೆಂದೊಡೆ ತಂದುಕೊಡುವಳಿಗೆ ಬಲುಹೆ ರಾಮನ ತಹುದೆನಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ.೨೪-೪೫); ಜತನದಪ್ಪದೆ ಕೊನೆವಿಡಿದು ನೇಲುವ ಚರ್ಮಾಯತನವಕ್ಕಿಯ ಕಂಡು ನಗುತೆ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದಲರ್ದೋಟವ ಪೊಕ್ಕು ಕೊಯ್ದರಾಯತನೇತ್ರೆಯರು ಪುಷ್ಪಚಯವ (ಮೋಹತ. ೨೪-೬೨); ಭೂವಿಜಂಗಳ್ ಬಾಡಿ ಸೋಲು ತಿರ್ದುವು ಲತಾಸ್ತೋಮಂಗಳೊಣಗಿ ಮಿಗೆ ನೇಲುತಿರ್ದುವು ಕೂಡೆ ತಾವು ರಸವಾದಿಗಳ್ ಕೊರಗುತಿರ್ದುವು ಮುಃಖಮೆಂತಪ್ಪರಂ ಕೆಡಿಸದೆ (ಚೆಬಪು. ೩೫-೩೦); ಇಂದುಮತಿ ಭೂಪನೊಳೊಮ್ಮೆ ಸುಗೋಷ್ಠಿಯಿಂದಿರಲ್ ನಾರದ ಪೊತ್ತ ವೀಣೆಯೊಳು ನೇಲುವ ಪೂಸರ ಬೀಳಲಾಕ್ಷಣಂ ತೀರಳೆ (ಶಜಿಕೆಂ. ೩೮). 'ನೇಱು' ಪರಾ.

ನೇತಾಡು=ತೂಗಾಡು ; ಜೋತಾಡು ; ಜೋತುಬೀಳು : ಹರಿಣಾಂಬಿಕೆ . . . ಪಾತಕರುಗಳ ಕಂಧರ ಚರ್ಮಪಾಶದಿ ನೇತಾಡೆ ಮುಂಬಿಗರಲೆದು ಚೇತನಗಿಡಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುತೆ ಕೊಂಡುಪೋಪೆಮದೂತರ ನೋಡುತ್ತಿದಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೪); ಸಿಂಹವಿಕ್ರಮನು ಹಡಗಿನಿಂದ ಗಿರಿಶಿಖರದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ . . . ಒಂದು ಛುರಿಕೆಯು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದೆ (ಆರ್ಯಾಕ. ೧); ಬಾಂಬೇ ಸ್ಟೈಕಲ್ ಸ್ಟೋರ್ಸ್ ಎಂಬ ತೂಗುಹಲಗೆ ಅದರ ಮುಂದೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಸುತ. ೧); ಎರಡು ಮಕ್ಕಳ ವಿನಹ ಉಳಿದವೆಲ್ಲ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ೧೦ ಸೆಕಂಡುಗಳು ಡೊಂಬರವನು ನೇತಾಡುವಂತೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೮); ನೂಲು ಹಿಡಿದು ಜೋಲುವವನ ಕಾಲುಹಿಡಿದು ನೇತಾಡಿದ (ಗಾದೆ). **ನೇತು ಬೀಳು**=ನೇತಾಡು : ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನವು ೧೨ ಮಕ್ಕಳು ಅರ್ಧನಿಮಿಷ ಮಾತ್ರ ನೇತುಬಿದ್ದಿದ್ದವಂತೆ. ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳು ೧ ನಿಮಿಷ ನೇತುಬಿದ್ದವು (ಜೀವಾತ್ಮ.೧೭೮); ವಸಂತ . . . ಏರುಗಚ್ಚೆಹಾಕಿ ಒಂದು ಕಿಡಿಕಿಗೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿ ಅದರ ಕಂಬಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಸರಿಯುತ್ತ ಕಿಡಿಕೆಯ ಕಮಾನಿನ ಮಧ್ಯಶಿಲೆಗೆ ನೇತುಬಿದ್ದನು (ಗಂಪಾಯಿ. ೬೯). **ನೇತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು**= ೧. ತೂಗುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಎರೋಪ್ಲನು, ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದವನು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಡುಕೋಳಿಗಳನ್ನು ನೇತುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲಿನಾ. ೬೧). ೨. ನೇಣುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಉರುಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಅಪ್ಪ ನೆಟ್ಟ ಆಲದ ಮರಾಂತ ನೇತು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ದುಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಬಂದು ನೇತು ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ನೇತು ಹಾಕು**=ನೇತಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೇಲಿಸು ; ತೂಗುಹಾಕು : ಮೊದಲು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಂಜರದ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ತಂದು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಸೂರಿಗೆ ನೇತುಹಾಕಿದರು (ಶಾಲಿಪು. ೧೨೪); ರಂಗಣ್ಣ . . . ಗೋಡೆಗೆ ನೇತು ಹಾಕಿದ್ದ ನಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ . . . ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡನು (ರಂಗಶ. ೨೧).

[ದೇ. II ತಮಿ. ನಾಲ್, ಞಾಲ್ ; ಮಲ. ಞಾಲು ; ತುಳು. ನೇಲ್, ನೇಲು]

ನೇಲವತ್ತಿ 'ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ' ನೋ.

ನೇಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇತುಹಾಕು ; ತೂಗುಹಾಕು : ಆಕೆ ಬರೆದ ಪಟಮಂ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಬರೆಯುದ ವಿಜ್ಞಾನಂಗಳಂ ಬೆಸಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ನಗರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತ ಮಹಾಪೂತ ಜಿನಾಲಯದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮುಂದೆ ನೇಲಿಸಿ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ ಪಾರುತಿರ್ದಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೯); ೨. ಸಿಕ್ಕಿಸು; ನಾನು ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕೀಲಿಕೈ ಗೊಂಚಲನ್ನು ನೇಲಿಸುತ್ತ ಇದ್ದ—ಬಿದ್ದ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೩೩). ೩. ಜೋಡಿಸು, ಕೂಡಿಸು (?): ಪ್ರವಿದಿತ ಸಾಹಸೋರ್ಜಿತ ಮಹಾ ಪುರುಷೋದ್ಧತರಾ ರಸಂಗಳಂ ಸವಿಗಿಡೆ ಸೊಪ್ಪುವಟ್ಟ ಬಗೆಯಿಂದಲಾ ಗನ್ನಡಗಬ್ಬದೊಳ್ಸಗುಳ್ಳುವ ಬೆಸನೇಕೆ ಮುಟ್ಟ ಮುರಲಾಗದೆ ಮತ್ತೆ ನಿರರ್ಥಯಾದೊಡಂ ತವರದ [ನಂದದಿಂದೊ]ರೆಯೆ ನೇಲಿಸಲುತ್ತಮ ಪದ್ಮ ರಾಗದೊಳ್ (ಬಂಹಾ. ೧-೧೨). [ನೇಲ್+-ಇಸು$_3$]

ನೇಲು$_1$ 'ನೇಲ್' ನೋ.

ನೇಲು$_2$ (ನಾ). ತೂಗುಹಾಕಲು ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಸಾಧನ : ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೇಲಿನ ಮೇಲೆ ತೂಗುಹಾಕಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ). [<ನೇಲ್]

ನೇಲುವತ್ತಿ 'ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ' ನೋ.

ನೇಲೆ$_1$ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟು ತೂಗುಹಾಕುವ, ಹಗ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ; ನೆಲುವು: ಹಣ್ಣು ಸೌತೇಕಾಯಿ . . . ಮನೆಯ ಕಂಬಕ್ಕೂ ಅದು ತೂಗಿಕೊಂಡಿದೆ, ನೇಲೆಗೂ ತೂಗಿದೆ, ಜಂತಿಗೂ ಅದೇ ತೂಗಿ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿದೆ (ಮರಮ.೧೦). 'ನೆಲು' ಪರಾ. [←ತುಳು. ನೇಲೆ, ನೇಲ]

ನೇಲೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ನೇಲೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲಮಂ] ಹಿಡಿವ ಕಪ್ಪಡ ಮುಡುವ ನೀದಿರಲು ಸಾಲದಳವಳಿವ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಸಂಕಟವಿಲ್ಲ . . . ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಮಂ ನಿಗುಚುವ ಬಾಲೆಯರ ಹಂಗಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ನಾಣ್ಗೆಡುವ ನಿಘ್ರಾಲಂಬವಿಲ್ಲ ಮಧ್ಯಮರಾತ್ರಿ ಮೆಯ್ದೆಗೆದ ಕಾಲ ಶಯನಸ್ಥಳದೊ ಳೆಂದಿನಂದದಿ ನಿದ್ರೆಗಟವಟಸುತಿರ್ಪಾಗಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೫).

[ಇದು 'ಸೇಲೆ (=ವಸ್ತ್ರ)' ಎಂದಿರಬಹುದೇ ?]

ನೇಲ್ಕೆ (ನಾ). ನೇಲುವಿಕೆ ; ತೂಗಾಡುವಿಕೆ ; ಜೋತಾಡುವಿಕೆ : "ಲಂಬಿಃ, ಲಂಬನಂ, ಲಂಬನೀಯಂ ಈ ೩ ನೇಲ್ಕೆ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೧೦೪). [ನೇಲ್+-ಕೆ]

ನೇಲ್ಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನೇಲುವಂತೆ ಕಟ್ಟು; ತೂಗುಹಾಕು; ನೇತುಹಾಕು : ತಮ್ಮ ದಿವ್ಯಾಯುಧಂಗಳನೆಲ್ಲಮನಾ ಪುರೋಪವನದ ಪಿತೃವನದ ಕೆಲದ ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಪುರುಷಾಕೃತಿಯಾಗಿ ನೇ[ಲ್ಗ] [ಪಾಠಾಂ. ಲಗ]ಟ್ಟಿ . . . ಪೊಟಲಂ ಪೊಕ್ಕು (ಸಂಪಭಾ. ೮–೫೨ ಪ).
[ನೇಲ್ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೇಲ್ದು 'ನೇಲ್' ಪರಾ.

ನೇವಚ್ಚ (ನಾ). ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆ; ವೇಷಭೂಷಣ; ಅಲಂಕಾರ : ಎಲೆ ಅರಸಿ . . . ನಿನ್ನ ನೇವಚ್ಚದಿಂ ನೀನೆಂದೇ ತಿಳಿದು ಇಂತು ಮೋಸವೋಗಿ ಆನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೪೯–೧೫).
[<ಪ್ರಾ. ಣೇವಚ್ಛ./ಸಂ. ನೇಪಥ್ಯ]

ನೇವಣ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನೇವಣಿ 'ನೇವಣೆ' ನೋ.

ನೇವಣೆ, ನೆವಣಿ, ನೆವಣೆ, ನೇವಣಿ (ನಾ). ೧. ನೈಪುಣ್ಯ; ಕೌಶಲ; ಚಾತುರ್ಯ; ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ : ಪಣೆಯಷ್ಟಮಿಯ ಚಂದ್ರಗೆಣೆ ಪದಿರ್ನುಡಿಯ ನೇವಣೆ ಮದನನೆಸುಗೆಯುರವಣೆ . . . ಎನಿಪ ಜವ್ವನದ ಗಣಿಕೆಯರು ಬಂದರು (ಸೌಂದಪು. ೭–೩೮). ೨. ಒಯ್ಯಾರ; ಬೆಡಗು; ಬಿನ್ನಾಣ : ನೆಳಲ ರೂಪಿನ ನೇವಣೆಯ ಸುರಸ್ತ್ರೀಯರೆಳಲತೆಯಸುವಡೆದಂತೆ ನಳನಳಿಸುವ ಮೆಯ್ಯ ಸುರತಾಳಸುತೆಯ ಮುಂದೆಳಸಬಲ್ಲರೆ ನವಮದನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೪–೩೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] (?) : ಭಣಿತೆ ಬೆಡಂಗು ಕಾಕು ಖಚರಂ ಗಮಕಂ ತಿರುಪಿಂಪು ನುಣ್ಪು ನೇವಣೆ . . . ಗೀತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ ನಯಂ ಬಹುಲಾಯಿ ದೇಸೆ ಪಲ್ಲಟೆ ಕಳೆಯೆಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸಮಂ (ಜಗವಿ. ೫–೩); ತಂತ್ರಿಯಂ ಸುತಂತ್ರಿಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಕರಂಗಳ ಬಹುರೇಖೆಯ ಚಾರಣೆಯ ಥಿಕ್ಕವಣೆಯ ನೇವಣೆ ಬೊಲ್ಲವಣೆಯ ಬೆಡಂಗು ಬಿತ್ತರಿಕೆಯಂ ಬೀಱೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭–೯೩ ಪ); ತರಂಗಿಸುವ ತಾನಮಾನಂಗಳ ಸುಗೀತಂಗಳಾ ರಂಗು ನೇವಣೆ ಬಜಾವಣೆ ಭಣಿತೆ ಬೆಡಗು ಗಮಕಂಗಳಿಂದಶ್ವತರ ಕಂಬಳರು ಪಾಡುತಿರೆ ಭೃಂಗಿ ನಾಟ್ಯವನಾಡೆ ರಂಜಿಸಿತು ತೂರ್ಯತ್ರಯಂಗಳಿಂ ಶಿವನೋಲಗ (ಸೌಂದಪು. ೧–೪೦); ತುಂಬುರಾದಿಗಳ ಬೆಡಗು ನೇವಣೆ ಬಜಾವಣೆಯ ವೀಣಾಧ್ವನಿಯನುಡುಗದಾಕರ್ಣಿಸುತೆ ನಿರುಪಮಸುಖಾರ್ಣವದೊಳೊಪ್ಪಿದನಪರ್ಣೇಶನು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧–೬೩); ಲಳಿತೆ ಧನ್ಯಾಸಿಗಳಿಂದಾ ನಲಿದು ನೇವಣೆಯಿಂಪು ಕಾರಾಳಿಯಿಂದವೆ ಇಳೆಗೀಸನ ಪಾಡಿದರು (ತರ್ಕಕಾ. ೪–೭೬). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ (?) : ಮುರುಹು ತಿರುಹು ಚಾರಿ ಕೈಲಾಗು ನೇವಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಕರಣ ಭ್ರಮರಿಗಳನಱಿದು ತರುಣಿ ರಂಗಸ್ಥಲದಿ ನರ್ತಿಸಿದಳು ಧರಣೀಶರು ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ (ಜೀಸಂಸಾಂ. ೯–೯೪); ಕರಣೆ ನೇವಣೆ ಭ್ರಮರಿ ನೆಲೆ ಸಲೆ ತಿರುಪು ಚಿತ್ರದ ಲಾಗು ಲಳಿ ಮಿಗೆ ಮುರಜಗಟ್ಟಳೆ ತಾಳ ಸಂಗೀತಗಳ ಪವಣಿನಲಿ ಭರತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮವ ತಿಳಿಪುವ ಪರಿಯೊಲಾ ಸತಿ ರಂಭೆಯೂರ್ವಶಿಯರಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂದೆನಿಪ ರಚನೆಯ ತೋಱಿ ನಟಿಸಿದಳು (ಸನತ್ಕು. ೪–೨೦). **ನೆವಣಿ** : ೩. ವಿಪ್ಪನ್ನಗಾನರುಱೆರಂಗು ನೆವಣಿ ಭಜಾವಣೆಗಳಿಂ ಪಾಡಿ ಮುದದೆ (ಏಕೋಪು. ೧–೨೯); ಮುಖ್ಯಸುರರುಪಜೀವಿಯರು ರಂಗು ನೆವಣಿ ಭಜಾವಣೆಯಿ ಗೀತಂ ವಾದ್ಯದ (ಏಕೋಪು. ೨–೫೬). **ನೆವಣೆ** : ೧. ನುಡಿವ ಚದುರು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವ ಬಗೆ ನೆವವಿಡುವ ನೆವಣೆ ಕಣ್ಬನಿಯ ಬಿಡುವ ಬೆಡಗು ಬಯಲಕ್ಕೆ ಮೆಱೆಯಲಾ ಮಡದಿ ನುಡಿದಳು ಪುಸಿಗಳ (ಕುಪಾಸಾಂ. ೩೪–೧೧೦). **ನೇವಣಿ** : ೩. ಗತಿ ಗಹಗಹಿಸಲ್ ಕಳಸೋನ್ನತಿ ಗಮಕಂ ವಹಣಿ ಕೊಂಕುಬಾಯ್ ನುಣ್ಪುನುಜಾಯ್ ಜತಿ ನೇವಣಿ ಮಿಗೆ ಸೊಂಪಾಹತ ಕಂಪಿತಮುಣ್ಮೆ ಪಾಡಿದಂ ಮುನಿಮುಪಭಂ (ವೀರವಿ. ೭–೯೦); ರಂಗು ನೇವಣಿ ಭಜಾವಣೆ ಸಂಗೀತದಿಂಗಿತವನಱಿದು ಪಾಡುವ ರಸಿಕಗಾನರಿಂ (ಏಕೋಪು. ೫–
"ಮದ್ದಳೆ ಬಾರಿಸುವ ಕೌಶಲ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).
[<ಪ್ರಾ. ಣೇಉಣ್ಣ./ಸಂ. ನೈಪುಣ್ಯ]

ನೇವಣೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರು; ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ನಗೆದೋಱಿ ಬಗೆದೋಱಿ ನಟಣೆ ನೇವಣೆದೋಱಿ ಹೊಗರು ಬಜಾವಣೆದೋಱಿ ಒಗೆದುಂಚದಿಂದಿಪ್ಪು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಿಂದ್ರನ ತೆಗೆವಂತೆ ಸೊಗಸಿ ಹಾಡಿದರು (ಭರಚ. ೧೩–೩೩).
[ನೇವಣೆ + ತೋಱು]

ನೇವರಿಕೆ (ನಾ). ನೇವರಿಸುವಿಕೆ; ಮೃದುವಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ಸವರುವಿಕೆ : ನೇವರಿಕೆಯ ಬಯಸುತ್ತಿರುವಂತಿಹುದೀ ಹರಿಣ ಅಗೊ ನೋಡ ಎಂಥ ಹರಿಣ (ಹಂಸದ. ೭೨–೨೨); ನಿಸ್ತಬ್ಧನೆನ್ನೆಡೆಗೆ ಬಹ ಭೀರುಭಾಗಳ ಕೆಳೆಯ ನೋನೋಡೆಂದು ಸರಸ ಕೌತುಕದಿ ನುಡಿಬೆರಳ ನೇವರಿಕೆಗವಡುವ ಹಲಕೆಲವನಾದರಿಸಿ ತೋರುತಿಹೆ ವೃತ್ತವೃತ್ತದೊಳು (ಪಳಿದೇ. ೪೫–೫). [<ನೇವರಿಸು + -ಇಕೆ]

ನೇವರಿಸು, ನ್ಯಾವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪ್ರೀತಿ, ಕರುಣೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಕೈಯಿಂದ) ಮೃದುವಾಗಿ ಸವರು,—ನೀವು : ವಕ್ಷೋಜಮಂ ನಿಬ್ಬ ನೇವರಿಸುತ್ತುಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಕಾಮುಕನವೊಲ್ ನೀರೇಱುತಿರ್ದತ್ತು ತತ್ತರುಣೀಸಂಕುಳಮೆಲ್ಲವಿವಾಗಳೊಳಗಾಯ್ತೆಂಬಂತೆ ಪದ್ಮಾಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೧೨೬); ಪರಸಿ ಕುಮಾರನಂ ಪರಮಹರ್ಷದೊಳಾಗಳೆ ಕೌಶಿಕಪ್ರತೀಶ್ವರಂ . . . ಕರಾಗ್ರದಿಂ ಕದಪನೊಯ್ಯನೆ ನೇವರಿಸುತ್ತು ಮಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭–೯೨); ನಿಟಿಲಮಂ ನೇವರಿಸುತಂಗುಲಿಯ ತುದಿಯಿಂದೆನೋಡುತ್ತೆ ತುಟವಿಡಿದು ನೋಡುತ್ತೆ . . . ಕುಟಿಲಕುಂತಳದ ಜಾರೆಯರ್ಕೈದಿ ಬರುತಿರ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬–೧೨); ಆ ಗಜವು ಹೆಣ್ಣಾನೆಗಳಂ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ನೇವರಿಸುತ್ತಿರಲು (ಸಾಗಂಫ. ೨೪೫–೨೧); ತಂಗಿಯ ತಲೆ ನೇವರಿಸಿ ಮೇಲೆ ನಡೆದ ರಾಜಣ್ಣ (ಪುರಳಿ. ೧೦೨). ೨. (ನಯವಾಗಿ) ತಿದ್ದು; ತೀಡು; ಸರಿಪಡಿಸು : ಕುರುಳ ನೇವರಿಸಿದನು ಗಲ್ಲವನೊರಸಿ ಮುಂಡಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩–೬೭); ಕೋಕನಯನಂಗೆಱಗಿ ನೊಸಲಲಿ ಕೋಕನದ ಕರ್ಣಿಕೆಯನಿಟ್ಟು ಸರಾಕುಳದಿ ನೋಡಿದಳು ನೆಳಲನು ನೇವರಿಸಿ ನವಿರ (ತೊರರಾ. ೩–೮–೨೩); ಅಳಕವಮಂ ನೇವರಿಸಿ ಮೆಯ್ಯ ರಜಮಂ ತೊಡೆದು . . . ಬರುತಿರ್ದರಾತ್ಮಮುಂದಿಕಂದು ಬಂಧಕಿಯರು (ಚೆಬಪು. ೯–೧೬); ನಿಟಿಲತಟದೊಳುಯ್ಯಲಾಡುವ ಮುಂಗುರುಳನುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂ ತಿರ್ದಿಯುಂ, ಕೆಲಕ್ಕೊಂದಿದೆಕ್ಕಸರಮಂ ಸೈತು ನೇವರಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೦–೧೭); ರಾಣಿ ಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿದಳು; ಕೂದಲನ್ನು ನೇವರಿಸಿದಳು (ಪಾಹುತ್ತ. ೧೧೦). ೩. ತಗುಲಿಸು; ಸೇರಿಸು; ಅಂಟಿಸು; ಸಂಪರ್ಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ತಾನೇ ಕರ್ಮಕರ್ತನು ಭೋಗಿ ತಾನೇ ದುಃಖಿ ಸುಖಿಯೆಂದು ನಿರ್ಮಳಾತ್ಮನೊಳೀಯಹಂಕೃತಿಧರ್ಮವನೆ ನೇವರಿಸಿ ಮಱುಗುವ ದುರ್ಮತಿಗಳನು ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಜೀದವೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬–೨೬). ೪. ತೊಡೆ; ಲೇಪಿಸು; ಬಳಿ : ಕೋವಣಮುಂ ಗುಂಡಿಗೆಯುಂ ನೇವರಿಸಿದ ಬೂದಿಯುಂ ಜಲಕ್ಕನೆ ಚೆಲ್ವಿಂ ತೀವಿರೆ ಬಿಸುಗಣ್ಗೊರವಂ ಕಾವನ ತೋಳ್ವಲಮನಱಿವೆನೆಂದೇಟ್ಟಿದಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೯೦); ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರು ಪೂರಿತ ಪರಿಮಳದ ತೈಲವನು ಮೊಗದು ಮನೋಭವನಂ ಪಿತನ ಅರಸಿಯಾಗೆಂದೊ ಸಗೆವಱಿಗಳಸರಭಸದ ಸೌರಂಭದಲಿ ನೇವರಿಸಿದರು ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಲಿ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ತೊರರಾ. ೧–೧೪–೧೩); ಡಾಕ್ಟರರೂ . . . ಕಾಫಿಯ ರುಚಿಯ ಸಿಹಿಲೇಪನವನ್ನು ನಾಲಿಗೆಗೆ ನೇವರಿಸುತ್ತ ಕಾಫಿ

ಕುಡಿದರು (ಬಾಬಲ. ೬೬). ೫. (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು) ಏರಿಸು,— ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಮತ್ತೆ ಧರ್ಮಜ ಬಿಲುದಿರುವ ನೇವರಿಸಿ ನಿಂದನು ಸಮರ ಕನುವಾಗಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ.೪–೩೮) ; ಧನುವ ನೇವರಿಸಿದನು ಕೊಪ್ಪಿನ ಕೊನೆಯ ನಾರೈದು ಭಯದಲಿ ಸಿಂಜಿನಿಯ ದನಿದೋರಿಸಿದನು . . . ರಘುಜ (ತೊರರಾ. ೩–೬–೭); ಕಂಡ ಮಾತ್ರದಿ ಖಳರಾಯ ನೇವರಿಸಿ ಕೋದಂಡವ ತೀವಿ ಜೇವೊಡೆಯೆ ಸೊಂಡಿಲ ನೆಗಹಿ ಭೂವಿಯ ಹೊತ್ತ ಸತ್ವವೇತಂಡಗ ಳೊಜಿಲಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೧೨–೫೨). ೬. ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳಿಸು ; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : ಕಣ್ಣಿನಲಿ ಒಸರಿದ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ತಡೆದು, ಮೃದುವಾದ ನೇವರಿಸುವ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು (ಹಂಗೀತೆ. ೧೬೯). ೭. ಬೆರಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಭರವಸದ ಸುತನಿಂಗೆಂದನಾ ಮುನಿ ನಸುನಗೆಯ ನೇವರಿಸಿ ನುಡಿದನು ದೈವಗತಿಯಿಂದ (ಕೃಷ್ಣಾರಾ. ೯–೪೬) ; ಸೆಳೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪುತ್ತ ಪೇಳಿದನಿಳೆ ಗಧಿಕ ಕೌತುಕವ ಕೇಳೆಂದಳೆನಗೆಯ ನೇವರಿಸಿ ನುಡಿದನು ಪೂರ್ವಪದ್ಧತಿಯ (ಕೃಷ್ಣಾರಾ. ೧೨–೮). ನ್ಯಾವರಿಸು : ೧. ಎದೆಯ ನ್ಯಾವರಿಸುತ್ತ ಪುರಹರ ಕದಲಿದಂ ಹಿನ್ನೆಲೆಗೆ ಹರಿಯನು ಬೆದಕಿದಂ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮–೪೧) ೫. ಸ್ಮರನ ಕರದಿಂದ ನ್ಯಾವರಿಸಿದ ಚಾಪಮೆನೆ ಎರಡು ಪುರ್ಬುಬ್ಬುಗಳು. ತಿರುಹುತಿಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೧೭). [ನೇವರಿಜೆ$_0$ + –ಇಸು$_3$]

ನೇವಲೆ (ನಾ). (?) : ಕಡಿತಲೆ ಕೆಯ್ಯ ನೇವಲೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿಕ್ಕಸಿಥೇನು . . . ನಸುಗೆಂಪಡರ್ದವಿಪ ಬಿಟ್ಟೆ ದಿಟ್ಟೆ ನೂರ್ಮಡಿಸೆ ಪೊಡರ್ಪಿನಿಂತು ನಡೆದರ್ನಲವಿಂ ಪತಿಗಂಗರಕ್ಷಕರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫–೮೮). [?]

ನೇವಸ (ನಾ). (ಕರಾ) ದಮ್ಮು; ಉಬ್ಬಸ : ಮೊದಲೇ ನೇವಸದ ಆಳು. ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಗುಡುಗುಡಿ ಸೇದುವಾಗಲೆಲ್ಲ ಮೈ ನಡುಗು ತ್ತದೆ, ಕೆಮ್ಮು ಬರುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೦೪). [←ತುಳು. ನೇವಸೊ]

ನೇವಳ, ನೇವಣ, ನೇವಳೆ, ನೇವಾಳ, ನೇವುಳು, ನ್ಯಾವಣ, ನ್ಯಾವಳ, ನ್ಯಾವಳಿ, ಲೇವಣ, ಲೇವಳ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಾರ,—ಸರ : "ನೇ[ಪಾಠಾಂ.ಲೇ]ವಳಂ ಪದಕ ಸರಪಳಿ ಪಟ್ಟೆಕಾದಿಗಳ್ ಗ್ರೈವೇಯಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦–೨೫) ; ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೈಯ್ಯನಿಕ್ಕಿ ಸರ್ಪನ ತೆಗೆವಾಗ ಸರ್ಪನ ಒಪ್ಪ ತಪ್ಪಿ ಮತ್ತೆ ವಸ್ತುವಿನ ನೇವಳ ಆಭರಣವಾಹಲ್ಲಿ ಅದಾರ ದೃಷ್ಟ (ಮೋಳಿಮಾ.೫೮–೨೪೨); ತೋಳ ಬಂದಿಯು ಬಾಲಿಕೆ ಹುಲಿಯುಗುರ ಸುಲಲಿತೆ ನೇವಳದ ನಾಯಿಕೆ . . . ಪೆಣ್ಗಳ ಪುಣ್ಯಾಕಾರೆಯುಂ ಮೆನಿಸಿ ಮನಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಉದ್ಭಟ. ೫–೫೩ವ); ಕಾವನನು ಕೊಲಬಗೆಯೆ ನೇವಳ ಹಾವಿನಂದದಿ ಹರಿ ವುದು (ಶೌರಿಂರಾ. ೩೬–೬೦) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆಗಳನ್ನು ನೆಯ್ದು ಮಾಡಿರುವ ದಪ್ಪದ ದಾರವೇ ನೇವಳ (ಸಂಶೋಧ. ೧೭೯). ೨. ನಡುಪಟ್ಟಿ; ಕಟಿಸೂತ್ರ; ಉಡಿನೂಲು: ಎರಡು ಬೆಟ್ಟವ ಮುಟ್ಟೆ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ಶೇಖರಿಸಿ ಮೂಡಿದುದೋಯೆಂಬಂತೆ ಬೆರಕೆವರಲ ಹೊನ್ನ ನೇವಳ ಹೊಳೆದುದಾ ತರುಣಿಯ ಕಟಿತಟಾಗ್ರದೊಳು (ಭರತ. ೪೦–೫೮) ; ನೇವಳದೊಳ್ ನೇಲ್ವ ಪೊಂಗಿಜಂಗಂಟೆ ಉಲಿಯದಂತೊರ್ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಪಿಡಿದು . . . ಬಂದ ನಂದವಧು ಕಂದಲೊಡೆದುದಂ ಕಂಡು (ಚಿಕಪಂ. ೬೬–೧೬) ; ಅಕ್ಕಿ ಸಣ್ಣರಳಿಗೆ ಮುತ್ತು ಸಣಕೊರಳಿಗೆ ನೇವಳ ಸಣ್ಣ ನಡುವಿಗೆ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೧೦೪). ೩. (ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ)ಉಡಿ ದಾರ : ರುಕ್ಮಾಂಗದಂ ಬಾಸಿಗಮಂ ತೋಳ ಬಂದಿಯಂ ಕೊರಲ ಪದ ಗಮಂ ನೇವಳಮುಮನೆತ್ತಿಟ್ಟು . . . ಕೆಳದಿಯರೊಡಗೂಡಿ ನೀರೊ ಳಾಟಂಬೊಕ್ಕಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩–೨೧) ; ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನೇವಳ ಉಡಿ ದಾರದಂತೆ, ಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಂಚೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೧೩೭). **ನೇವಣ** : ೧. ವಾರಮುಂ ಉಜಚೆಲ್ಲಿಯುಂ ನೇವಣಮುಂ ಲೀಲೆವಡೆಯೆ . . . ಮುಕುಂದಂ ನಗಯಜ್ಞೋಪಯೋಗ್ಯ ದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ತಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ನಂದಗೋಪಪುರೋಗಮರನನು ರಾಗದಿಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೪–೮೦ವ) ; ತೋಳಬಂದಿಯ ಬಾಲಕಿಗೆ ಪುಲಿ ಯುಗುರ ಸುಲಲಿತೆಗೆ ನೇವಣ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ದ ನಾಯಕಿಗೆ . . . ರುದ್ರಾಣಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಯಾಮಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೆ . . . ಷೋಡಶಸಹಸ್ರ ವಿಳಾಸಿನಿ ಯರ್ವೆರಸು ನಡೆತಂದು (ಗಿರಿಕ. ೩–೯೧ವ) ; ನೇವುರದ ನುಣ್ದನಿಯ ಕಾಂಚಿಯ ಕೇವಣದ ಕಿಂಕಿಣಿಯ ರಭಸದ ನೇವಣಗಳುಲುಹುಗಳ . . . ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿಯರಾ ವಿಬುಧಪತಿಯೋಲಗವ ಹೊಕ್ಕರು ನವಾಯಿಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೭–೯೦). **ನೇವಳೆ** : ೩. ಅಜ್ಜನ...ಸೊಂಟದ ನೇವಳೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಯ ಒಂಟಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಡವಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದವು (ನಾಚಿಕೆ.೪). **ನೇವಾಳ** : ೧. ನೇ[ಪಾಠಾಂ. ಲೇ]ವಾಳಮೆಂದು ಕೆಲಬರ್ ಪಾವಂ ಪಿಡಿವಂತೆ ದೇವ ನೀನಲ್ಲದರಂ ದೇವರಿವರೆಂದು ಪಿಡಿದಿನ್ನೇವಿಧಿವಟ್ಟೆಪರೋ ಮೋಹಮೂರ್ಛೆ ಯಿನರುಹಾ (ಪಂಪಾಮಾ. ೭–೪೧) ; ಅಭೀಳಕಾಳೋರಗನಂ ನೇವಾಳ ವೆಂದೆತ್ತುವ (ಚಂದ್ರನಾ. ೬) ; ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಸಾವುಂ ನೇವಾಳವಾಗೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೫). ೨. ಭೂರಮೆಯ ನೇವಾಳಮೆಂಬಿನಂ ಪೊನಲ್ವರಿವ ಪಯೋಷ್ಣೀನದಿಯ ಕೂಲದೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪–೧). ೩. ನೇವಾಳ ಕೊಟ್ಟೆದ್ದು ಸುಶೀಲಳಿಗಲ್ಲವಲ್ಲ (ಅಬೋಲೀ. ೬೯). **ನೇವುಳು** : ೧. ಉರಗ ನೇವುಳಾಯಿತೆನಲು ಉರಗ ನೇವುಳಾಯಿತೆಂಬೆ ಗರಳ ಮಧುರ ವಪ್ಪುದೆನಲು ಅಪ್ಪುದೆಂಬೆನು (ಸುಸಾರ. ೧೯–೨). **ನ್ಯಾವಣ** : ೩. ರಾಜಿಸುವ ಚಿನ್ನದೀ ನ್ಯಾವಣವ ನೋಡು ಕಾಂತೆ (ಅರ್ಜಾವಿ.೨೪–೨೨). **ನ್ಯಾವಳ** : ೧. ತುಲಸೀದಾಮಾಹಾರ ಸರಿಗೆ ನ್ಯಾವಳ ವನಮಾಲೆ ವೈಜಯಂತಿ . . . ಧರಿಸಿದವನ ಕಂಡೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೨೧). **ನ್ಯಾವಳಿ** : ೧. ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೊರಳೊಳು ತ್ರಿವಳಿ ನ್ಯಾವಳಿ ತಾಯಿತು (ವಿದಾಕ್ಷ ೭೧–೨). **ಲೇವಣ** : ೧. ಮುತ್ತಿನಸಮುಹಾರಾವಳಿಯನುಜ್ವಲಿಪ ಲೇವಣಮನುಸುರಲೇಂ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಂ ಕಂಠಾಭರಣಮನಳವಡಲಮರ್ಚಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩–೪೬) ; ಹಾವಿನುದಯಾಸ್ತವಾ ಲೇವಣಕ್ಕಿಲ್ಲವಾ ಲೇವಣ ದೊಳಾದ ತೆಜಿನಂತೆ ಲೋಕಂ ಚಿದಾವಲಂಬನದೊಳಿಹುದೈಸೆ (ಅನುಸಾ. ೧–೬–೫) ; ಹುತ್ತದೊಳಗಣ ಹಾವ ಚಿಕ್ಕಸಂಗ್ಯೆಯ್ಯ ತೆಗೆವುತ್ತೀಯೆ ಲೇವಣವ ಮಾಡಿ ಸೇವೆಯನೆಸಗೆ ಮತ್ತೆ ನೃಪ ಕರೆಸಿ ಕೇಳಲ್ಕದೇ ಹಾವಾಗಿ ಹೊಡೆಯೆ ಬಸವಗೆ ನವಿಸಿದಂ (ವೀಶ್ವೈಪು. ೮–೪–೧೯). **ಲೇವಳ** : ೧. ಹಾವೆಂದಜಿಯದೆ ಲೇವಳವೆಂದಜಿಯದೆ ಕ್ಷಣ ನಾಗಭೂಷಣೆಯಾದ ಳವ್ವೆ(ಸರ್ವಪ.೬೮–೩೬೬); ಅಂಗನಾಮಣಿಗಂಗನೆಯರು ಸುರಂಗ ಮೌಕ್ತಿಕ ಹಾರ ಮಣಿಪದಕಂಗಳಂ ಲೇ[ಪಾಠಾಂ.ನೇ]ವಳವನನುಸಂಧಿಸಿದರನುವಾಗಿ (ಬಸವು. ೫–೩೭) ; ಬಸವನಂ ಕರೆಸಿ ತಾ ಪದಕವಂ ತೋರಿಮೆನೆ ವಿಷದ ಕಾಳೋರಗಂ ಮುದ್ರೆಯಿಂ ಪೊಜಮಡಲು ವಸುಧೇಶ ಬೆದಜಿ ಮುತ್ತದುವೆ ಲೇವಳ[ಪಾಠಾಂ. ನೇವಣ]ವಾಗಿ ಬೆಜಗಾದನಾ ಬಿಜ್ಜಳ (ಲಶಿಚಂ.೩೨–೮೩). [ದೇ.‖ ತುಳು. ನೇವಳ, ನೇವಳೊ, ನೆವಲ ; ತೆಲು. ನೇವಳ, ನೇವಡ]

ನೇವಳೆ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನೇವಾಳ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನೇವುರ (ನಾ). ಕಾಲಂದುಗೆ; ಕಾಲುಕಡಗ; ನೂಪುರ: "ಕಟ ಲೆಂದುಂ ನೇವುರಮೆಂದುಂ ನೂಪುರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೩–೪೧೩) ; ಅರಸಂಚೆ ಗಳೊಡವರೆ ನೇವುರದಿಂಚರಕೊಲ್ದು ಪೋಗಲಾಂ ಕಿಜಿದೆಡೆಯಂ ಸರಸಿಗೆ ವಿಹಾಯಲ್ಕೆಂದೈತರುತಿರ್ದಂ ಮುಂದೆ ಮುನಿಕುಮಾರಕನೊರ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೨೫) ; ನೇವುರದ ಕನ್ನವುರದೆಕ್ಕಾವಳಿಯ . . . ಘನಸ್ತನೆ ಯರ್ ಭಾವಜಗಜಘಟೆಯಂಸಿಳಿಸಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೧೨–೧೧) ; ಕನ್ನೆಯ ಚರಣದ ಸೊಬಗಿಂತೆನ್ನರ ಮಕುಟಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವುದೆಂದುಲಿವಂತ

ತುಕ್ಕನ್ನತಪದದೊಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ ರನ್ನದ ನೇವುರದ ದನಿ ಸರೋಜಾನನೆಯಾ (ದಶಕು.೬-೫೬); ಭೂರಿ ಭೇರೀವಾದ್ಯರವ ಕೈವಾರಿಗಳ ಕಳಕಳದೊಳಡಗಿತು ನಾರಿಯರ ನೇವುರದ ಮೊಳಗಿನೊಳದ್ದುದಾ ರಭಸ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೧೦೧).
[<ಪ್ರಾ. ಣೇಉರ./ಸಂ. ನೂಪುರ]

ನೇವುವುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸೀಮಂತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು (?) : ಉರಗ ರಸಾಂತ್ಯವಲ್ಲದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಱೆ ಕೂಡೆ ಶುಭ ಗ್ರಹಂಗಳ್ . . . ಚಂದ್ರನೊಳ್ಪನಾಳ್ದಿರೆ ಶುಭವಾಸರಂ ನೆಗೞೆ ನೇವುವುಗಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಉಟ್ಟಗೆಗೆಟ್ಟು, ನೇಉಉಉಗಟ್ಟು]ವುದೆಂಟುತಿಂಗಳೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೨-೨೫). [<ನೇವುವುಗೆ+ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೇವುವುಗೆ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮಾಡುವ ಸೀಮಂತಕರ್ಮ(?): ಸೀಮಂತಕರ್ಮಂ ಮಾಡುವೊಡೆ . . . ಆ ಕರ್ಮಮಂ ಮಾಡುವ ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನುದಯುವಾಗಲ್ ಲೇಸ ಬಯಸುವವಂ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನೇವುವುಗೆಯಂ ಮಾಡುವುದು [ಪಾಠಾಂ. ತಿಂಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭವಾದೊಡೆ, ತಿಂಗಳಿಗೆ ಉಟಗೆಯ ಕಟ್ಟು] (ಲೋಕೋಪ. ೨-೨೫ ಟೀಕೆ). 'ನೇವುವುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ನೇವುಳು 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನೇವೇದ್ಯ (ನಾ). =ನೈವೇದ್ಯ ೨ : ಮೋದಕನೇವೇದ್ಯವನಣಿಗೈಯೆ ನೆಪವೇನಂ ಪೇಳಲಿ ನಾನರಿಯೆ (ಗಣೇಶ. ೩-೫೫).
[<ಪ್ರಾ. ಣೇವಜ್ಜ./ಸಂ. ನೈವೇದ್ಯ]

ನೇಶ್ವತಂತ್ರ (ನಾ). (?) : ಅಶ್ವತಂತ್ರ ಪದಾರ್ಥರಾಜಿಯುಂ ನೇಶ್ವತಂತ್ರ ಪದಾರ್ಥರಾಜಿಯುನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಸಮಸ್ವಭಾವಮೆನ್ನುವರ ವರಮಾತಿಂಗೆಳಿಯ ಮಧ್ಯದಲಿ ವಿಶ್ವಾಸಿಸಬಾರದು ಪಯಣದೊನಶ್ವ ಶಬ್ದಮರಾದವೀವುದು ಸುಸ್ವಸಿತಮಂ ಶಕುನದರಿಂತಿದು ಸಿಕ್ಕಿಪ್ಪವಲಾ (ವಿವೇಭ. ೮-೪೭). [?]

ನೇಷ್ಟಾರ (ನಾ). ಋತ್ವಿಜ ; ಪುರೋಹಿತ : ಕರ್ತೃ-ಕರ್ತಾರನು ; ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಕ್ತಾರನು ; ನೇಷ್ಟೃ-ನೇಷ್ಟಾರನು (ಹೊಸುಗ. ೧೦೬).
[<ಸಂ. ನೇಷ್ಟೃ]

ನೇಸಣ 'ನಿವೇಶಣ' ನೋ.

ನೇಸನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಸ್ನೇಹ ; ಪ್ರೀತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸ(?) : ಬೇಸಱದಾಸಱನೆ ವನಾವಾಸಂಗಳೊಳುನ್ನತಿಕ್ಕೆ ನಿಲೆ ನಮೆದವರೊಳ್ ನೇಸನ್ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೀಸನ್ನಿ, ನೀಶಂ]ಕೆಯಿಂ ಕುರುಪತಿ ಬೀಸರವಂ ನುಡಿಯದೊಳ್ಪಿತಂ ನುಡಿದಪನೇ (ಶಾಪ್ಯಾವ. ೩೪೭).
[ನೇಸನ್ನ$_0$ (ⅡP←ಮಲ. ನೇಶನ್)+-ಇಕೆ]

ನೇಸರ್ 'ನೇಸಱ್' ನೋ.

ನೇಸರ 'ನೇಸಱ್' ನೋ.

ನೇಸರಣುಗ 'ನೇಸಱಣುಗ' ನೋ.

ನೇಸರು 'ನೇಸಱ್' ನೋ.

ನೇಸರ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ,—ರಶ್ಮಿ : ಪಸದಿಂ ನೇಸರ್ಗದಿರ್ಗಳ ಸಸಿಜೊನ್ನಂಗಳ ಪೊದಟ್ಟ ಮಲರ್ಗಂಪುಗಳೊಂದೆಸಕಮನೆಣೆಗೊಂಡೆಡೆವಿಡದೆಸೆದರ್ ದೊಡದೇವಭೂಭೃದಪ್ಯತಾಂಬಿಕೆಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೩-೨೫). [ನೇಸಱ್+ಕದಿರ್$_2$]

ನೇಸರ್ಗಲ್ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ : "ನೇಸರ್ಗಲ್, ಬಿಸುಗಲ್-ಈ ೨ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೫೪) ; "ನೇಸರ್ಗಲ್ತಾರ್ಗಂಡೋಪಲಾಖ್ಯಂ" (ಚತುನಿ. ೮೫). [ನೇಸಱ್+ಕಲ್$_3$]

ನೇಸರ್ಗುವರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಯಮ : "ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರ ಕಾರ್ಮಡುವಿನಣ್ಣಂ ಜವಂ ನೇಸರ್ಗುವರನೞಿಂ ತಾನೆಂದು ಯಮನಾಮುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೪) ; "ತವೆ ನೇಸರ್ಗುವರನೞಿಂ ಜವ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರನೆನೆ ಯಮುನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೬). [ನೇಸಱ್+ಕುವರ$_2$]

ನೇಸರ್ದಾಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಸ್ಥಳ,—ಜಾಗ : ನೇಸರ್ವೊರ್ೞಿಲ್, ಬಾಸುಟರ್ವೊೞಿಲ್, ನೇಸರ್ದಾಣಂ, ಬಾಸುಟರ್ಗಂಟು (ಶಬ್ದಾನು. ೭೩ ಪ್ರಯೋ). [ನೇಸಱ್+ತಾಣ]

ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು, ನೇಸಱಬಟ್ಟು, ನೇಸಱವಟ್ಟು (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ; ರವಿಬಿಂಬ : ನೇಸಱು+ಬಟ್ಟು, ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು (ಶಬ್ದಾನು. ೮೨ ಪ್ರಯೋ). **ನೇಸಱಬಟ್ಟು** : ಇಳೆ ಘೂರ್ಮಿಸಿತೊ ನೇಸಱಬಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಱುಬಟ್ಟೆ, ಱಬಟ್ಟೆ] ಕೆಡೆದುದೊ ಜಲಧಿ ಮೇರೆಯ ಮಿಱಿದುದೊ . . . ಎನಲುಱೆ ಮೊಳಗಿದವಂದು ವಾದ್ಯಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೪೯). **ನೇಸಱವಟ್ಟು** : ಪರಿಭಾವಿಸೆ ನಿನಗಾತಂಗೇನಂತರವೆನ್ನೆರ್ದೆದಾವರೆಯನಹರ್ನಿಶಮರಲಿಪ ನೇಸಱವಟ್ಟೇ ಕಟ್ಟಾಣ್ಮಾ ಮುಟ್ಟಮಿರೆನಲು (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೬೮). [ನೇಸಱ್+ಬಟ್ಟು$_1$]

ನೇಸರ್ಬಳಿ 'ನೇಸರ್ಬೞಿ' ನೋ.

ನೇಸರ್ಬೞಿ, ನೇಸರ್ಬಳಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ವಂಶ ; ಇನಕುಲ ; ರವಿಕುಲ : ಪುನ್ನಮಿಪಾ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ ತ್ರಿಶಂಕುವೆಂಬೊರ್ವಂ ನೇಸರ್ಬೞಿಯ ರಾಯಂ ಪಲವುಂ ಪಗಲರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೩-೨೪). **ನೇಸರ್ಬಳಿ** : ಬಾಳ್ವೆಯ ಸೊಡರ್ ತಾನಾರ್ದ ಮುನ್ನಮಿನ್ನೊಂದು ಬತ್ತಿಯ ಕುಡಿಗೆ ದೀಪಾಂಕುರಂಗೈದು ಪೊತ್ತಿಸದೆ ಪೋದೊಡಾಂ ನೆಲದರಿಕೆ ನೇಸರ್ಬಳಿಗೆ ಕಳ್ತಲೆಯನಡಕಿ ಪೋದಂತುಟಲ್ತೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮-೨೧೫). [ನೇಸಱ್+ಬೞಿ$_3$]

ನೇಸರ್ಮಯಣ (ನಾ). ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು ; ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ : ರೇಫಕ್ಕೆ-ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ನೇಸರ್ಮಯಣ (ಶಮದ. ೧೮೩ ಪ್ರಯೋ).
[ನೇಸಱ್+ಮಯಣ]

ನೇಸಲ್, ನೇಸಲು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ರೇಖೆ,—ಆಕೃತಿ : ಮೌನಿಯಾದಳ್ ಸೀತೆ; ಅನಿಲಜನ ಕರಪುಟದಿ ಮಿರುಗುತಿರ್ದವತಂಸಮಂ ಬಿಚ್ಚುಗಣ್ಣಿಂ ನೋಡುತಿರ್ದರ್ದಂತೆ, ನಗೆಯ ನೇಸಲ್ ಸುಳಿಯೆ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿದಳ್ ಸ್ಮರಸುಖಸ್ಮರಣಸುಖಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೨೩-೬೧೬). **ನೇಸಲು** : ಹೊರಗೆ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೂ ಕೆಳಗೆ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆ ಬರಬರುತ್ತಾ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ವಸ್ತುಗಳ ನೇಸಲು ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೨೮೧). [?]

ನೇಸಲು 'ನೇಸಲ್' ನೋ.

ನೇಸಱ್, ನೇಸರ್, ನೇಸರ, ನೇಸರು, ನೇಸಱ, ನೇಸಱು (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ ; ಭಾನು : "ನೇಸಱ್ ದಿನೇಶಾಹ್ವಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೧) ; ಇಂತಾಱುದಿವಸಂ ಪೋದ ಬೞಿಕ್ಕೇೞನೆಯ ದಿವಸದಂದು ನೇಸಱ್ ಮೂಡಿದೊಡೆ ಭಟ್ಟಾರರಲ್ಲಿಗೆ ನಂದಿಮಿತ್ರಂ ವಂದು ಬಂದಿಸಿ ಇಂತೆಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೧೯) ; ನೇಸಱ್ ಮೂಡಿದುದು ಬಕಂಗೆ ಮಿಟ್ತು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೭); ಧನಮಂ ಬಂಚಿಸಿಕೊಂಡೆನ್ನ ಮನೆಗುಯ್ವೆನೆಂಬನ್ನೆಗಂ ನೇಸರ್ಮೂಡಿದೊಡುಯ್ಯಲಿಂಬಿಲ್ಲದೆ ಮರದ ಪೊಟಲೊಳಗಿಟ್ಟು ಬಂದು ಮಱುದಿವಸಂ . . . ಕೊಳಲಂಜಿ ಪೋದೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೭-೧೩) ; ಕುಮುದಂಗಳ ನಗೆ ಬತ್ತಿದುವು ಪಾಯ್ತು ನೇಸಱುನಾಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಮುನ್ನೇಸಱುನೊಳ್] (ಲೀಲಾವ. ೩-೫) ; ಕಡಲೊಳ್ ನೇಸಱನಟ್ಟಿಲುಂ ಪೊಡವಿಯುಂ ನುರ್ಗೊತ್ತಲುಂ . . . ಪೊತ್ತು ಬಾನೆಡೆಯುಂ ಬೇಗದಿನೆತ್ತಲುಂ ಬಗೆದನಾಗಳ್ ದಪ್ಪದಿಂ ದಪ್ಪಗಂ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೧೫೨). ೨. ಸೂರ್ಯನಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ; ಹಗಲಿನ ಸಮಯ : ನೇಸಱುಂದೊಳಗಾಂ ದಿನಕರಸುತನನಿಕ್ಕಿ ಬಂದಲ್ಲದೆ ಕಾಣೆಂ

ದಲ್ ಭವತ್ಪದಾಬ್ಜಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೪) ; ಇಂದಿನ ನೇಸಱಿಂದೊಳಗರಾತಿಯನಿಕ್ಕದೆ ಮಾ[ಣ್ದೆ]ಮಪ್ಪೊಡಿನ್ನೆಂದುಮಸಾಧ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೫). **ನೇಸರ್ :** **೧.** ಆ ಸಮಯದೊಳ್ ನೇಸರಪರಾಬ್ಧಿಗಿೞಿಯಲ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೨-೨೮) ; ನೇಸರ್ಪೆರೆಗಳಿಂ ಸೊಡರ ಬೆಳಗಿ ತೀವಿರಲ್ ನರುಗಂಪು ತುಳಿಲ್ಗೆಯ್ಯುತೆದೆತುಂಬಿ ಕಾವನಂ ಬಗೆದೆತ್ತು ಬರೆಯುತಿದೆ ಸುಗ್ಗಿ (ಕಾಲೂರ.೧೨೦-೨೫೨). **ನೇಸರ: ೧.** ನೆಲ ಬಾನ ತಳ್ಕೆಯಲಿ ನೇಸರನು ಬಿಡುಗಣ್ಣನಾಗುತಿರಲು (ಭಾಪಜೀ. ೧-೬) ; ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುತ್ತಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನೇಸರ ನಡುನೆತ್ತಿಗೆ ಬರುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ (ಹಿರೀಕ್ಷೆ.೧೪೯); ಅವಗಂ ತಿರುತಿರುಗುತಾಗಸದೆ ದೇವಿ ! ನಿನ್ನೀ ವನಜಮುಖಕೆ ನೀರಾಜನವನು . . . ತಂಗದಿರ ನೇಸರರ್ ತಾವು ಕಡುಹರುಷದಿಂದೆಸಗುತಿರಲು (ಕವಿಕಾ. ೨-೧). **ನೇಸರು : ೧.** "ನೇಸರೆನೆ ಜಲಜಬಾಂಧವನಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೭) ; ವಾಸುದೇವನ ಪಾದಪುಂಡರೀಕಧ್ಯಾನ ನೇಸರಿನ ಬೆಳಗಿನೋಳ್ಪಥವಿಡಿದು ಬಂದು (ತುರಂಗ. ೯೧-೩) ; ಎಳೆಯ ನೇಸರು ಹತ್ತುಕೋಟಿಯ ಕಳೆಯೊಳೆಸೆದಿಹ ಆತ್ಮನೊಳು ಹೊಳೆಹೊಳೆವುತಿರ್ದುದು (ಮುಲ್ಲಾಶಾ. ೨-೧೧) ; ಮೂಡಣದಲ್ಲಿ ನೇಸರುದಿಸಿ ತನ್ನ ಹೊಂಗಿರಣಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಿದ್ದ (ಹಾಹುತ್ತ.೫೮). **ನೇಸಱ : ೧.** ನೇಸಱ ಉಳ್ಳನೆಗ ಬಿಟ್ಟ ಇದು ಬಲ್ಲಹನ ದತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೫೪-೬ ; 9ನೆಯ ಶತ) ; ಬೆಱಗುವಡೆದಿರೆ ನೆಯ್ದಿಲೆಗೆ ನೇಸಱಿನ ನೆಮ್ಮುಗೆಯಾದ ತೆಱನಱಿ ಮುಱುವಡೆದ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮುಖಭಂಗವನೆ ಕಂಡು ಮಱುಗುತಿರ್ದರು ಕೂಡೆ ಕೆಳದಿಯರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೭೧). **ನೇಸಱು : ೧.** "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ, ಬೆಂಗದಿರಂ, ನೇಸಱು . . . ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ—ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೨೮) ; ಜಲಧಿಗಳ ಕುಡಿದುದು ನಭೋಮಂಡಲವ ಸೆಳೆದುದು . . . ನೇಸಱಿನ ಕಂಗಳನು ಕದುಕಿತು ನೆನೆಯಬಾರದು ನಳಿನಭವ ಹರನಾದನೆನಲುಚ್ಚಳಿಸೆ ಪದಧೂಳಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೮) ; ಆ ಸಮಾಧಿಯ ಭಾವದಲಿ ನವಮಾಸ ಪೂರಿತವಾಗಿ ನೆನಹಿನ ನೇಸಱಿನ ಬಲುಬಿಸಿಲು ಬೆಳಗಿದುದಂತರಂಗದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೨೦) ; ಪೊಂಗುವ ಪೊಸ ನೇಸಱನಾಂತು ಮೂಡದೆಸೆ ಮಸಗುವವೋಲ್ . . . ಆಮೃತಮೂಱಿ ಪೆಂಪಿಡಿದೆಸೆದಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೫).

ನೇಸಱ ಕುಲಜ=ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ನೆಱೆ ನಿನ್ನ ನಂಬಿ ನಚ್ಚಿರ್ದ ಪರಿವಾರಮಂ ಮಱೆದೆಯೋ ತೊಱೆದೆಯೋ ಮಾಱಿದೆಯೊ ಪೇಳು ನೇಸಱ ಕುಲಜ [ಪಾಠಾಂ. ನೇಸಱುಗುಲಜ] ಎಂದೆಂದು ನುಡಿನುಡಿದು ಮಿಡುಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕಿತ್ತು ಪೌರಜನವು (ಹಚಕಾ. ೯-೫).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ಞಾಯಿಱು, ನಾಯಿಱು ; **ಮಲ.** ಞಾಯಿಱು, ಞಾಯಿಱು, ಞಾಱು ; **ತುಳು.** ನೆಸುರು=ಬೆಳಗ್ಗೆ ; **ಮಲ್ತೊ.** ನೀಱು=ಬಿಸಿಲು, ಶಾಖ./**ಪ್ರಾ.** ಣೇಸರ]

ನೇಸಱ 'ನೇಸಱ್' ನೋ.

ನೇಸಱಣುಂಗ, ನೇಸರಣುಗ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಯಮ : "ಜವನಱಿಂ ದಮ್ಮನು ಧಡಿಗನ್ಯು ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರನ್ನೆದೆ ಕಾರ್ಮುಡು ವಿನಣ್ಣಂ ನೇಸಱಣುಗನೆನಲಂತಕನೊಳೆಡೆವಿಡದ ನಾಮ" (ಶಬ್ದಮಂ.೧೩) ; **ನೇಸರಣುಗ** : "ನೇಸರಣುಗನೆನಲಂತಕಂ" (ಕಶರ. ೫೭); ನಿರುತಿ ಪೆರಸಾ ನೇಸರಣುಗ ನೀಂ ಸಂತಪ್ಪಿರು (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧-೭೩).

[ನೇಸಱ್+ಅಣುಗ(<ಅಣುಂಗ)]

ನೇಸಱಬಟ್ಟು 'ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು' ನೋ.

ನೇಸಱವಟ್ಟು 'ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು' ನೋ.

ನೇಸಱು 'ನೇಸಱ್' ನೋ.

ನೇಸಱುಪಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳದ ಹೆಸರು : ಅಸ್ಯ ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ಸೀಮಾವ್ಯವಸ್ಥಾ . . . ಪೂರ್ವಭಾಗ ಇಗ್ಗರೆ ನದೀಂಗತ್ವಾ ಸೈವನದ್ಯೇವ ದಕ್ಷಿಣಸೀಮಾವೆಳ್ಳೆಱೆ ನಾಮ್ನ್ಯೈವ ಪಶ್ಚಿಮಸೀಮ್ನ್ಯೈವ ಗತ್ವಾ ಬೆಮ್ಬಪ್ಪಾಟ್ಸಹಿತಂ ಪೆರಾಲ್ಗೊಲ್ಲಿಂ ಗತ್ವಾ ಉತ್ತರತಃನೇಸಱುಪಳ್ಳಂ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೧೩-೫೯ ; 713). [ನೇಸಱು$_0$+ಪಳ್ಳ]

ನೇಹ (ನಾ). **೧.** ಗೆಳೆತನ ; ಸ್ನೇಹ ; ಮೈತ್ರಿ : "ಸ್ನೇಹದೊಳ್ ನೇಹಮಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೧) ; ಚಪಲಕಪಿ ತನಗದುವೆ ವಿನೋದವಾಗೆ ಮತ್ತಂ ಅತ್ತಿಯ ಪಣ್ಗಳನೀಡಾಡುತಿರ್ದುವಾ ಪಣ್ಗಳಂ ಕ್ರಕಚನೆಂಬುದೊಂದು ಮೊಸಳೆ ಪ್ರತಿದಿನಮೊಲ್ದು ಮೆಲ್ದು ಕೆಲವಾನುಂ ದಿನಕ್ಕವೆರಡರ್ಗಂ ನೇಹಮಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೭-೨೨). **೨.** ಪ್ರೀತಿ ; ಒಲುಮೆ ; ಅನುರಾಗ : "ನೇಹಮೆನೆ ಪ್ರೀತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೫೭) ; ಇನಿಸೊಗೆತರ್ಪ ಕಣ್ಪನಿಗಳಿಂದಮೆ ನೇಹಮನುಂಟುಮಾಡುವಂಗನೆಯರೊಳೇನಪಾರಭವಭೋಗವುನಿಂತಿರೆ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು . . . ಶರೀರಮಂ ಕಱುತ್ತಿ ನಿವಿರದೊಂದು ಘೋರ ತಪಗೊಡ್ಡಿದೆ ನಿನ್ನ ಪೋಲಾರ್ ಕೃತಜ್ಞೆಯರ್(ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೦); ಒಲವಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ ನೇ[ಪಾಠಾಂ.ಸ್ನೇ]ಹವಿಲ್ಲದ ಮಾಟ ಆ ಪೂಜೆಯು ಆ ಮಾಟವು ಚಿತ್ರದ ರೂಹು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ. ೧೨೬) ; ಒಲವಿಂದ ನಡೆತಂದು ಶಿವನಿಳಯುವಂ ಪೊಕ್ಕು ನಲಿನಲಿದು ನೇಹವಂಕುರಿಸುತಿರೆ ಕೈಮಿಕ್ಕು (ಬಸರ. ೩-೪೦) ; ಮಿಗೆ ನುಡಿಗಳಿಂದೊಲಿಸಿ ನೇಹಂ ನಿಗುರ್ದು ಕೂಟದ ಮನವನಿತ್ತಾವಗವೊಲು ಮೆಯ್ಯಂ ತೋಱು (ಬಸವು. ೪೨-೧೫). **೩.** ಎಣ್ಣೆ ; ತೈಲ : ಅವಚಱಿಸಿ ಪೊಯ್ದ ನೇಹಂ ತವೆಯಲೊಡಂ ಗುಣಮನುರುಪಿ ಪಿರಿದಾಗಿರೆ ಪೆರ್ಚುವ ಸೊಡರ್ಗಳ ಪೆರ್ಚಂ ನಗುವವೋಲು ಜ್ವಳಿಸಿದುವು ವಿಮಳಮಣಿದೀಪಿಕೆಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦) ; ನೇಹವಿಲ್ಲದ ಸೊಡರ ತೆರದಿ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೪-೧೨). [<ಪ್ರಾ. ಣೇಹ./ಸಂ.ಸ್ನೇಹ]

ನೇಹಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಪಡೆ ; ಒಲವನ್ನು ಹೊಂದು : ಮನೋಜವಾರಣಸೌಮ್ಯಗಮನೆ ನೇಹಂದಳೆದು ಮೇಲ್ವರಿದು ಬರೆ . . . ಕಿಱುನಗೆ ಮೊಗದೊಳೆಸೆಯೆ ನುಡಿದಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೭). [ನೇಹ+ತಳೆ$_1$]

ನೇಹಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಒಲವನ್ನು ತಾಳು : ಅಲಘುಭುಜಂ ವಿಜಯ ಜಯಂತಾವರಜರೊಳಿನಿಸುಂ ಬಿಡದೆ ಸಲೆ ನೇಹಂಬಡೆದೆಸಕಂಬಡೆದಂ ಲಲನಾಜನಸುಮನಶ್ಚಾಪಂ (ಜಯಕಾ. ೨-೭೨).

[ನೇಹ+ಪಡೆ$_1$]

ನೇಹಕಟ್ಟು (ನಾ). ಸ್ನೇಹದ ಕಟ್ಟು ; ಗೆಳೆತನದ ಬಂಧ : ಬಾಲಪ್ರೇಮಿಗಳ ನೇಹಕಟ್ಟು ಕಡಿದುಹೋಗುವದರ ಬದಲು ಇನ್ನಿಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಯಾಗತೊಡಗಿತು (ಭೂಮಿತಾ. ೫೧). [ನೇಹ+ಕಟ್ಟು$_2$]

ನೇಹಗಲಹ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಕಲಹ ; ಪ್ರಣಯಕಲಹ : ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರೊಳು ನೇಹಗಲಹವಾಂತು ಮುಳಿದರೆ ಸ್ಮರ ತಮ್ಮದಿಸಲು ಬಳಿಯ ಕಬ್ಬುಗಳು ಬಿಲ್ಲಹವೆಂದು ಮಸೆದ ಕಂದುಳಿಯಿಂದ ಕಡಿದ ಜೂದಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೩); ಹೊರೆಗಾಣದಿಹ ನೇಹಗಲಹದೆ ಮೊಗಂಗೊಡದ ಗಿರಿಸುತೆಯ ಬೆಂಗಡೆಗೆ ಸೊಪ್ಪುಳಾಗದ ತೆಱದೋರದೆ ಬಳಸಂದು ತನ್ನಯನಾಬ್ಜಮಂ ನಿಜಾಂಜಲಿಯಿಂದೆ ಬಾಸಣಿಸಲು (ಚಿಬಪು. ೩೮-೧); ನಲ್ಲನಲ್ಲರ ನೇಹಗಲಹದೊಳ್ಮನಿದು ರತಿಗೊಲ್ಲದೊಲ್ಲದ ಕಾಂತೆಯರ ಮನಂ ತರಹರಿಸಿ ನಿಲ್ಲನಿಲ್ಲದವೊಲಂಗಜನುಱುಬತೊಡಗಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೫).

[ನೇಹ+ಕಲಹ]

ನೇಹಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಮಾಡು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಪರೀತಾಪಮಂ ಚಿತ್ತ ನೀನೇಕೆ ಸಾರ್ಪಯ್ ತೆರಳ್ಗಂ ನಿಶೀಥಂ ಮಹೀನಾಥನೆತ್ತಂ ನರೇಶ್ಯಕ್ತ ಸತ್ಯರ್ಬಹುಸ್ತ್ರೀವಿಲೋಲರ್ಕರುತ್ತೀತನೊಳ್ನೇಹಗೆಯ್ವಾನೆ ಗಾಂಪಳ್ (ನರಚ. ೯೪-೨೫೧). [ನೇಹ+ಕೆಯ್$_1$]

ನೇಹದೋಟಿ(ನಾ). = ನೇಹಗಲಹ : ಪರವೆ . . . ಉರವಣಿಸಿ ಕಡಸಿ ನೊಳಗಶ್ರುಧಾರೆಗಳು ಸ್ವೈರಿಯೆ ಮುನಿಸಂ ಮಸೆದು ನೇಹದೋಟಿಯುನು ಸೌಂದರನೊಡನೆ ರಚಿಸಿ ನಸುನಗೆಯನುಣ್ಮಿಸಿದಳಾತನ ಮೊಗದೊಳಾ ಪದ ದೊಳು (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೩೧). [ನೇಹ+ಕೋಟಿ$_1$]

ನೇಹನೋಟ (ನಾ). ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೋಟ; ಪ್ರೀತಿ ಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ : ಪೇಕೆಡೆಯಿಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯನಭೀಕ್ಷಿಸುವಾಕೆಯ ನೇಹನೋಟವುಂ . . . ಸಾರದಿರೆಂದು ತನ್ನ ಸಖಿಗುತ್ತರವಂ ಮುನಿ ದಾಕೆಯಿತ್ತುದಂ ಕೋರಿದುದನ್ನದಾಗಹಹ ಕಾಮುಕನೀಕ್ಷಿಪನಲ್ತೆ ನೈಜಮುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೦-೩೬). [ನೇಹ+ನೋಟ]

ನೇಹಮಿ$_1$, ನೇಹಮಿಾ (ನಾ). ವಾಡಿಕೆ ; ನಿತ್ಯರೂಢಿ ; ಕಾಯಂ ಪದ್ಧತಿ : ಬಸವಂತಿ ತನ್ನ ನೇಹಮಿಯ ಮುಂಗುಳುನಗೆಯರಳಿಸಿ . . . ಆಹಾರ-ಪಾನೀಯ, ಶರೀರ-ಸಂಗೋಪನದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಭಾಷ್ಯ ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೬೬). **ನೇಹಮಿಾ :** ರಾವಜೀಕಾಕಾ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನಿಗೆ ವಾಡೆಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನೇಹಮಿಾಯಂತೆ ಸಾಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಫರ್ಮಾಯಿಸಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II, ೮). [<ನೇಹಮಿ$_2$]

ನೇಹಮಿ$_2$ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ ; ಸತತವಾಗಿ: ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಬೊಬ್ಬಾಟಗಳು ಪತ್ರದ್ವಾರದಿಂದ ನೇಹಮಿ ನಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ನೇಹಮಿಾ]

ನೇಹಮಿಾ 'ನೇಹಮಿ$_1$' ನೋ.

ನೇಹಾಸ್ಪದ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು; ಸ್ನೇಹಯೋಗ್ಯ: ನಂಟನತಿನೇಹಾಸ್ಪದನು ನಿಷ್ಕಂಟಕದ ರಮಣನು ವಿಚಾರವಿದುಂಟೆ ಮನದಲಿ ಹರಿ ನಿಜಾತುಮನೆಂಬ ಕಥನದಲಿ (ತಿಭಾಗ. ೧೧-೧೫-೧೬). [ನೇಹ+ಆಸ್ಪದ]

ನೇಹಿ 'ನೆವ್ಹಿ' ನೋ.

ನೇಹಿಗ (ನಾ). ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ ; ಮಿತ್ರ : ಪ್ರಾಣಾನುಕೂಲ ನೇಹಿಗರೊಂದುಗೂಡಿ ಚಿತ್ತಜನಾತ್ಮಸಂಭವ ಬರ್ಪ ವೀಧಿಯೊಳುತ್ತಮ ಜಾರನಾರಿಯರು . . . ಸುಳಿದಾಡುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೨೧) ; ಅರಸಂ ನೇಹಿಗನೊಲ್ಗೆಂ ನೆರವಿಗಂ ಕಾವಂ ಹಿತಂ . . . ಬಿರುದಂತೆಂಬರ ಗಂಡನಪ್ರತಿಮವೀರಂ ಬಲ್ಲರೊಳ್ಪಲ್ಲಹಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೪-೨೩) ; ಪಗೆವರ್ ನೇಹಿಗರೆನ್ನದೆ ಸುಗುಣರ್ ಗುಣಹೀನರೆನ್ನದಾರಾರೇನಂ ನಿಗದಿಸೆಯುಂ ಕೇಳ್ದದಜಿಲ್ಲಿ ಗುಣಗ್ರಹಣಮನೆಸಪ್ಪದೇ ಅಱುವೆನಿಕುಂ (ನೀತಿಮಂ. II ೩೦೩) ; ನಂಟರೆಲ್ಲರುಂ ನೇಹಿಗರ್, ನಾಡಿಗರ್ ನುಡಿಯೊಳ್ ನಡೆವರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೯) ; ಅದೊ ಅವನ ನೇಹಿಗನ ನಗೆನುಡಿ–ಅಗಲಿದರು— ಬಹನಿತ್ತಿಡೆ ! (ಗಣೇಶ. ೪೯-೧). [ನೇಹ+–ಇಗ]

ನೇಹಿತ (ನಾ). = ನೇಹಿಗ : ಸುರನಾಥಸಖನ ತಾತನಡಿದಾವರೆಗೆ ಮಣಿದು ವಂದಿಸಿದೆ ಸಹಜಾತಹರ್ಷದೊಳೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಯೋಧ್ಯಾಧಿ ನಾಥ ಭರತಂಗೆಮ್ಮ ಕೌಶಲವ ವಿಸ್ತರಿಸು ಮತ್ತಖಿಲನೇಹಿತರಿಗೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೨-೨೩). [<ಸಂ. ಸ್ನೇಹಿತ]

ನೇಳಲ್$_1$ 'ನೇಬಿಲ್' ನೋ.

ನೇಳಲ್$_2$ (?) (?). (?) : ಕಟುದುದು ಮೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗುಳ್ತುದು . . . ನೇಳಲಂಗೊಟುಯದೆ ಮಾವು ಬಂದುದದಱಿಂ ಶಿಶಿರಾಥಮನಂ ಜಡಾತ್ಮನೆಂದುಟುದು ಬಸಂತನಂ ಕರೆದಳಳ್ಕುಮೆ ಭೂವಧು ವೇಶ್ಯೆ ಯಂದದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೯). [?]

ನೇಜಿಳು 'ನೇಜುಲ್' ನೋ.

ನೇಜಿಳೆ 'ನೇಜುಲ್' ನೋ.

ನೇಜುಡು (ಕ್ರಿ). ತೂಗುಹಾಕು ; ನೇತುಹಾಕು ; ಜೋತುಬಿಡು : ನಾಗಶರ್ಮನೆಂಬ ಪಾರ್ವಂ . . . ಒಂದು ಕೊಡಂ ತೀವಿದ ಸತ್ತುಗದ ಪುಡಿಯಂ ಪಡೆದು ಆ ಕೊಡನಂ ತನ್ನ ಪಟ್ಟಪೆಡೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ನೇಜುಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ನೇಲ್ದಿಟ್ಟು] . . . ತನ್ನೊಡನೆಯ ಬಡಪಾರ್ವಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೫-೨೩). [ನೇಜು+ಇಡು$_1$]

ನೇಜುಲ್, ನೀರಲ, ನೀಜಲು, ನೇರಲು, ನೇರಲೆ, ನೇರಳೆ, ನೇರಿಲು, ನೇರಿಲೆ, ನೇರಿಳೆ, ನೇಜಿಳು, ನೇಜಿಳೆ, ನೇಜುಲು, ನೇಜುಲೆ$_1$, ನೇಜುಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಜಂಬು : "ಜಂಬೂನಾಮಂ ನೇಜಿಲ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೧೦) ; ಪುಟ್ಟುಂಗುರುಡಿ . . . ಒಂದು ದಿವಸಮುದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ನೇಜುಲ ಪಣ್ಗಳಂ ತಡವರಿಸಿಯರ್ಯುದ್ಧಾಯ್ದು ತಿನ್ನುತ್ತಿರ್ಪಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೮) ; ಎತ್ತಿದಶೋಕಪಲ್ಲವಪತಾಕೆಯೊಳಂ ನೇಜುಲ ರಕ್ತಚಾಮರಂಗಳೊಳಂ ಬಿಗಿದ ನಾರಂಗದ ಮೇಳ್ಕಟ್ಟನೊಳಂ . . . ಕಾಮದೇವನನತಿಪ್ರೀತಿ ಯಿಂದರ್ಚಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೧) ; ಹುಲಿಗಿಲ ಬೇಳೆಗಳಂ ನೇಜುಲ ಬೀಜಂ ಕಡಸಿಗೆಯನ ಬೇರಂ ಸುಣ್ಣಂ ಜಲವಿಮಿಶ್ರಂ ತೆಗೆಯಲ್ ವಿಷ ಮಟುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೩) ; ಬಾಟೆಯ ಪಣ್ಣದೊಂದು ರುಚಿ ನೇಜುಲ ಪಣ್ಣೊಳಗುಂಟೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೨೭). 'ಅರನೇಜುಲ್' ಪರಾ. **ನೀರಲ :** ನೀರಲದ ಹಣ್ಣು ಬಲು ಕಪ್ಪು ಇದ್ದರು ತಿಂದು ನೋಡಿದರೆ ರುಚಿ ಭಾಳ (ಗರತಿ. ೧೨೮) ; ನೀರಲ ಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಲು ಬಲು ರುಚಿ (ರೂಢಿ). **ನೀಜಲು :** ನೀಜಲ ಫಲ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಇರುವರು ಮರ್ತ್ಯರು ಹಲಸು ತೆಂಗು ದಾಳಿಂಬರದಂತೆ ಇರುವರು ಸ್ವರ್ಗ ದವರು (ವಚಸಂ. ೪೮೬-೨೧೯). **ನೇರಲು :** 'ಪನ್ನೇರಲು' ಪರಾ. **ನೇರಲೆ :** (ಕ). **ನೇರಳೆ :** ಜಂಬುನೇರಳೆ, ನೇರಳೆ (ಮೈಔಗಿ. ೭೩-೧೪೧೪) ; ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಶರಬತ್ತು ಉರಿಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಔಷಧಿ (ರೂಢಿ). 'ಜಂಬುನೇರಳೆ' ಪರಾ. **ನೇರಿಲು :** ಅದರ ಎಲೆಗಳು . . . ನೇರಿಲ ಎಲೆಯ ಹಾಗೆ ಇದ್ದು ದೇಂಟಿನ ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯ ತನಕ ಎರಡೆರಡರಂತೆ ಸಾಲುಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೪). **ನೇರಿಲೆ :** ಹಲಸು ಮಾವು ನೇರಿಲೆ ಹುಣಿಸೆ ಬಾಳೆ ಬದಣ ಮುಂತಾದ ಏನುಳ್ಳ ಕೀಳುಪಚ್ಚೆ ತೃಣಕಾಷ್ಠ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೭೧-೨೮ ; 1431). **ನೇರಿಳೆ :** "ಅಪರಾಜಿತಾ— ಗಿರಿಕರ್ಣಿ ; ನೇರಿಳೆಹಣ್ಣು" (ಔಷಧಿ. ೭). **ನೇಜಿಳು :** ರಕ್ತಾತಿಸಾರ ದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಹಿದ ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಣಸೆಬೇರ ನಾದರೂ ನೇಜಿಳ[ಪಾಠಾಂ. ಬೇಲದ] ಚಿಗುರನಾದರೂ . . . ಅರೆದು ಕುಡಿಯಿಸಲು ಹಿತವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೨೧). **ನೇಜಿಳೆ :** ಮಾವಿನ ಬೀಜ, ನೇಜಿಳೆಬೀಜ, ಪದ್ಮಕ, ಲೋಧ್ರ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಕಾಯ ತಿರುಳು, ಇದೊಂದು ಪ್ರಯೋಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೦೯). **ನೇಜುಲು :** "ಜಂಬು ವೆನೆ ನೇಜುಲು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩) ; ಬಸಿಬಿ ಬಾಳುವೆಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಸಿಯು ಹೂಸಿ ನೇಜುಲ ಹಣ್ಣ ಮಾಜುವಂತೆ ಕಾಲ ಸಾಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಕ್ಕಂಜಿ ನಿಮ್ಮ ಮಱಹೊಕ್ಕೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೯೩) ; ನೆಲ್ಲಿ ನೇಜುಲು ನಗರೆ ಕಡಸಿಗೆ ಕಲ್ಲರಳಿ ಕರ್ಪೂರ ಕದಳಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೯) ; ನವರಸ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತಂ ನೇಜುಲ ಪೊಸದೋರೆಯುನಿಮ್ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣಂ ತರಿಸಿ ಕುಡುಕುಗೊಡಲು (ಜಯಕಾ. ೨-೨೩) ; ಹುಲ್ಲೆಹಳ್ಳಿಯ ಸೀಮೆಯ ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರದ ಮೂಡ ಹಾಸನದ ಗದ್ದೆಯ ನೇಜುಲ ಸೊಸಿಯಿಂದಂ ಛಳಿಯ ಹಳ್ಳದಿಂದಂ ತೆಂಕಯಿಂತೀ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩-೧೩ ; 1516). **ನೇಜುಲೆ$_1$:** 'ಜಂಬುನೇಜುಲೆ' ಪರಾ. **ನೇಜುಳೆ :** ವನದೊಳ್

ನೇಱಿಳೆವಣ್ಣನಗ್ಗಿಜೆ ಬಹು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಿಂ ಪತ್ತಿಸಲ್ ದನುಜಾರಾತಿ ಸ್ಯಮಂತರತ್ನವ ನೃಪಂಗೀಯಲ್ಕೆ ದೂಱ್ ಪೋದುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೮೩); ಮೆಲುವಡೆ ಬೆಳಲ ತನಿವಣ್ಣು ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ನೇಱಿಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಹಣ್ಣು . . . ಇಪ್ಪೆಯ ಹಣ್ಣದಱ ಹೂ ಮಧುರ ಮಧುವುಂಟು (ಬಸವು. ೧೮-೧೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನಾವಲ್ ; ಮಲ. ಞೇಱಲ್, ಞಾಱಲ್ ; ತುಳು. ನೇರೊಲು, ನೇರೊಳು ; ಕೊಡ. ನೇರು ; ತೆಲು. ನೇರೆಡು, ನೇರೇಡು]

ನೇಱಿಲ ಕೆಱೆ 'ನೇಱಿಲ್ಗೆಱೆ' ನೋ.

ನೇಱಿಲಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕಾಳೆಗದೊಳಣ್ಣವಯ್ಯ . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ ಅತನ ಮಗಂ ಬೂತುಗಱ್ಗೆ ನೇಱಿಲಗೆಯ ಕಲ್ನಾಡು ಕೊಟ್ಟ ಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ್ಕ ತಾರಂಬರಂ (ಎಕ.XV, ಅರಸೀ. ೨೩೭-೮ ; 971). 'ನೇಱಿಲೆ₂', 'ನೇಱಿಲ್ಗೆಱೆ' ಪರಾ. [?]

ನೇಱಿಲು 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱಿಲುಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ℙ ಈಗಿನ ಹೊನ್ನಾಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ 'ನೆರಳುಗುಂಡಿ' ಗ್ರಾಮ : ಸಕವರಿಸ ೯೮೬ ಜಯಸಂವಚರದ ×× ಹೆಯ ನೇಱಿಲುಗುಣ್ಡಿಯ ಪೂರೊಡೆಯ ಹಿಟ್ಟಮಯ್ಯ . . . ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಗೊ××ಸಸನ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧-೯೨೬ ; 1054 ?). [?]

ನೇಱಿಲೆ₁ 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱಿಲೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಬಡಗ ಆಲದ ಮರಂ ಪಡುವ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ ಕಲ್ಕುಪ್ಪೆಯಿಂ ಬಡಗ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ ಪಳ್ಳದ ಮೂಡನೇಱಿಲೆಬಱಿಯಿಂ ಬಡಗ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ ಕಡೆಕೊಳಂ ಮರಿಯಿಸೆ ಎರಡೂರ ಇಕ್ಕೂರ್ಗಡು (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೪, ೩೮-೧೨ ; 10ನೆಯ ಶತ); ಶ್ರೀಮತ್ ಜೀಮೂತವಾಹನ ಸೇನವಾರಂ ಚಿತ್ತವಳ್ಳಿಯೊಳ್ ದೇಗುಲವಂ ಮಾಡಿ ಜೀವಿತೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ನೇಱಿಲೆಯುಂ ಕಿಱಿಯ ಒರಲ್ಗೋಡುವಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೫-೯ ; ಸು. 1025). 'ನೇಱಿಲಗೆ', 'ನೇಱಿಲ್ಗೆಱೆ' ಪರಾ. [?]

ನೇಱಿಲ್ಗೆಱೆ, ನೇಱಿಲ ಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಸೀಮಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರದಿಗ್ಭಾಗೇ ಸಿರಿಗಾಳುಗ್ರಾಮ . . . ತತಃ ಪ್ರಾಗ್ಗತ್ವಾ ನೇಱಿಲ್ಗೆಱೆ ತತಃ ಕುರುಪಕೆಱೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೬೬-೩೩ ; 694). **ನೇಱಿಲ ಕೆಱೆ :** ಮನೆಯ ನೆಲಸಣಂ ಮೂಡಣ ಪೆರ್ಬಾಗಲಿಂ ಪೊಱಗು ತೆಂಕ ಸೇತುವಿನ ಬಡಗಣ ಕೋಡಿಂ ಮೂಡ ದೇವಾಲಯಂ ಬಡಗ ನೇಱಿಲ ಕೆಱೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ಗಾಣಂ ಮ ೬ಱು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦-೧೭ ; 1032). [ನೇಱಿಲ್? + ಕೆಱೆ]

ನೇಱಿಲ್ಮರ (ನಾ). ನೇರಳೆಯ ಮರ ; ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ : ಕಳಿದುಗು ವಲರ್ವುಡಿ ತಳೆದ ಭಸಿತದ ಸೊಗಸನುಗಿಸೆ ತುಂಬಿಗಳ ಸವಿ ಮೊಳೆವ ಝುಂಕೃತಿ ಕಿವಿದೊಡವುವಾವುಗಳ ಪಾಡಿನಳವಡಿಕೆ ದುಡುಕೆ ಶಿವಚಿಹ್ನವಾಂತಂತೆ ನೇಱಿಲ್ಮರಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೧).

[ನೇಱಿಲ್+ಮರ₁]

ನೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೇತುಬಿಡು ; ತೂಗುಹಾಕು : ಶ್ರೀಮತಿಯಂ ಪಂಡಿತೆ ಬಂದು ಕಂಡು ನಿನ್ನ ಬರೆದ ಪಟಮಂ ಮಹಾಪೂತ ಜಿನಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನೇಱಿಸಿದೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ನೇಲಿದೆಂ] . . . ಎಂಬುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩); ವಾನಪ್ರಸ್ಥಜನಂಗಳ ಧೌತವಸ್ತ್ರ ಪವಿತ್ರಾಕ್ಷಸೂತ್ರಂಗಳಂ ತಮ್ಮ ಕವಲ್ಗೊಂಬುಗಳೊಳ್ ನೇಱಿಸಿಕೊಂಡಿಂಬಿನೊಳವರೊಡನೆ ನಡೆವ ಸಾರಂಗಸಮೂಹಮುಮಂ (ಪಂಚತಂ.೧೧೯-೩).

[ನೇಱು + -ಇಸು₃]

ನೇಱಿಳೆ 'ನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ನೇಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇತುಹಾಕು ; ತೂಗುಹಾಕು ; ಜೋತುಬಿಡು : "ಎಱಲ್ದುದು ನೇಱಿದುದೆಂದುಂ ಬಱಿಕಂ ತಾಂ ನೇಲ್ದುದೆನ್ನಲದು ನೇತುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೬); ಪಂಡಿತೆ . . . ಬಂದನೇಕಧೂರ್ತಜನಮನಸ್ಸಮ್ಮೋಹನತಮಃಪಟಮಂ ಚಿತ್ರಪಟಮನಾ ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ಕೆಲದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮುಂತೆ ನೇಱು ನಿಜಾಭಿಲಷಿತಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನೆ ಪಾರುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೪೫ ವ) ; ಅದು ಸುರಭೂಜವಲ್ಮವಸನದ್ವಯಮಂತದು ದಂಡಮಲ್ಲಿ ನೇಱು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ದುದದು ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೨); ಸೂಳೆಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಏಳುನೂಱಿಪ್ಪತ್ತಾನೆ ನೇಱುತ್ತ ಕಂಡೆ (ಅಪಚಂ. ೧೦-೩೮) ; ವಜ್ರಲೇಪದ ಕುಮಾರಧಾರೆಗಳ ನೇಱಿದ ನೆಲಹಿನಾಯುಧದ ಕುಳಿಯ . . . ತಾಣಂಗಳಂ ತೋಱಿದಂ ಭೈರವಂ ಸಿದ್ಧಪತಿಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೧). ೨. ತೂಗುಬೀಳು; ಜೋತುಬೀಳು; ನೇತುಬೀಳು : ಗಿರಿ ಹರಿಯ ಪವಿಯ ಹತಿಗೆಂದಿರಿಸಿದ ಶಾಣಾಂತರಕ್ಕೆನೇಱಿರ್ದ ಪಲವುಂ ಹರಿಗೆಗಳೆನಲ್ಕೆ ನಭದೋವರಿಯೊಳ್ ಪೆಜ್ಜೇನು ಹುಟ್ಟಿ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೩-೩೧) ; ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ನಿರ್ಮಳಫಳಕಂ ನೇಱು ದೆರ್ಪಡಂತದಂ ತೆಗೆದದಱೊಳ್ ಬಳಪದಿನಾಗಳ್ ಬರೆದಂ ಲಳನೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆನ್ನಱವನಿತಂ (ದಶಕು. ೮-೩೦೦). ೩. ನೀಡು ; ಚಾಚು : ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಕೊಲ್ಲದಿರೆನೆಂದು ಭಾರತಮಲ್ಲಂ ಗಾಂಡಿವಕೆ ನೇಱಿದಂ ಕರತಳಮಂ (ಗದಾಯು. ೮-೨೭). 'ನೇಲ್' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಞಾಱ್ಱು, ನಾಱ್ಱು ; ಮಲ. ಞೇಱ್ಱು]

ನೇೞಲ್, ನೆಳಲು₂, ನೆೞಲ್₂, ನೇಳಲ್₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪ್ರಿಯಂಗು : "ಪ್ರಿಯಂಗು ಶ್ಯಾಮೆ ಫಲಿನಿ ನೇೞ[ಪಾಠಾಂ. ಕೇಳ, ಸೆಳ]ಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯) ; ಪೊನ್ನೆಯ ಕಮ್ಮರದಾರ ಕೇರ ನೇೞ[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಲ ಸಿರಿತಾಳೆಯಿಂಗುಳದ ನೆಲ್ಲಿಯ . . . ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳಂಬರಂಬರಂ ಪುದಿದು . . . ಕಱಂಗಿ ಕಟ್ಟಿಲಿಸುತಿರ್ದುದು ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋೞ್ಪಡಂ (ಲೀಲಾವ.೬-೨೧). **ನೆಳಲು₂ :** ನೇಱಿಲ ತೊಕ್ಕು, ಮಾವಿನ ಬಿತ್ತಣ, ಹೆಮ್ಮರದ ತೊಕ್ಕು, ನೆಳಲ ತೊಕ್ಕು . . . ಬಲವಱಿತು ಸೇವಿಸಲು ರಕ್ತಪಿತ್ತ . . . ಗ್ರಹಣಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪರಿಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ.I,೨೨೨). **ನೆೞಲ್₂ :** "ನೆೞಲ್ = ಆತಪತ್ರಾದಿ ಛಾಯೆ; ಜಳದರ್ಪಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ; ಒಂದು ಮರಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೧); "ನೆೞಲ ಮರ – ಶ್ಯಾಮೆ, ಮಹಿಳೆ, ಲತೆ, ಗೋವಂದನಿ, ಗುಂದ್ರೆ, ಪ್ರಿಯಂಗು . . . ಪ್ರಿಯಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); "ಉಂಬೞ ಕೊಡಗೆ ನೆೞಲೆನಲ್ಕೊಂದು ವೃಕ್ಷಂ" (ಸಂಜೀವ. ೫). **ನೇಳಲ್₁ :** ಪಲಸು ಪಡ್ಡಳೆಯರನೇಱಿಲ್ ನೇಳಲ್ ನೆಲ್ಲಿ . . . ಸಿರಿಸ ದಾಳಿಂಬದ ಸಾಲ್ಗಳ್ ಸಲೆ ಸೊಗಸಿದುವಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೪೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಞಾೞಲ್, ನಾೞಲ್ ; ಮಲ. ಞಾೞಲ್]

ನೈ 'ನೆಯ್ₒ' ನೋ.

ನೈಋತ, ನೈರುತ (ನಾ). ೧. ಅಸುರ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ರಕ್ಷಃ ಕೋಣಪ ನೈಋತ ರಾಕ್ಷಸ . . . ಕ್ಷಣದಾಚರರೆಂದು ಸದೃಕ್ಷಾರ್ಥಂಗಳ್ ನಿಶಾಟಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ.೮-೪೨). ೨. ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಪಾಲಕ; ನಿಋತಿ: ಇಂದ್ರಃ, ಅನಲಃ, ಯಮಃ, ನೈಋತಃ, ವರುಣಃ, ಮರುತ್, ಧನದಃ, ರುದ್ರಃ—ಈ ೮ ಮೂಡಲ್ ಮೊದಲಾದೆಂಟು ದೆಸೆಗಂ ಕ್ರಮದಿಂದೊಡೆಯರ್ (ಹಲಾಯು.೧೭-೧೦೦). **ನೈರುತ :** 'ನೈರುತಾಗಮ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನೈರ್ಋತ]

ನೈಋತಿ, ನೈರಿತಿ, ನೈರಿತ್ತಿ, ನೈರುತಿ (ನಾ). ೧. ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ವಿದಿಕ್ಕು,—ಉಪದಿಕ್ಕು; ನೈಋತ್ಯ :

ನೋಡಿ ಹಯ ನೈಋತಿಯಂ ಸೀಡುಂ ಕೀಱಿಬಂತು ವಿಘ್ನೋಡಪರಾಹ್ನದೊಳಂ ಮಾಡುಗುಮಪಾರ ಭಯಮಂ ಮಾಡುಗುಮಧಿಪತಿಗೆ ತುರಗಮಭಿನವಚಂದ್ರಾ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೫೨). ೨. = ನೈಋತ ೨ : "ಯಾತು, ಯಾತುಧಾನಃ . . . ನೈಋತಃ, ಕೋಣಪಕಃ, ಕೈಕಸೇಯಃ—ಈ ೯ ನೈಋತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೬೩). **ನೈರಿತಿ** : ೧. ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲು ಸೀವಟ್ಟದ ಸನ್ನಿನೊಳು ನೈರಿತಿಯ ಗುಡ್ಡೆ ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸೀವಟ್ಟದ ತದ್ದರ ಪೊಲದ ಸಂದಿನಲು ವಾಯವ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೩೯; 980); ತೆಂಕ ಪಾಲ್ವಳ್ಳಂ ನೈರಿತಿಯೊಳ್ವರವುಲಿಗೆಱೆಯ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಯಿಂ ಬಡಗಲ್ಪರಿಯೆರದ ಕೊಳನುಂ . . . ಮೇರೆಯಾಗೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೫೩; 1007). **ನೈರಿತ್ತೆ** : ೧. ಅಗ್ನೇಯದೆಸೆ ಪುಲ್ಲಾಯಟಿ ದಕ್ಷಿಣದೆಸೆ ತಳ(?) ಅಣ್ಣಾಯರ್ ನೈರಿತ್ತೆದೆಸೆ ನೆಲುಮುಟ್ಟುಗೂರ್ ಪ್ರತಿಟದೆಸೆ ಪೆದ್ದಾಣ (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೩೨೮-೫೧; ಸು. 650). **ನೈರುತಿ** : ೧. "ನೈರುತಿ-ನೈಋತಿ = ಒಂದು ದಿಕ್ಕು" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩). ೨. ಶತಮುಖ ಹುತವಹ ಯಮ ನೈರುತಿ ವರುಣ ಮರುತ್ಕುಬೇರ ಶೂಲಧರರ್ ದಿಕ್ಪತಿಗಳ್ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯-೪೮). ಸುರಪತಿಯ ಭೋಗ ವಹ್ನಿಯ ತೇಜವಂಥಕಾಸುರನದಟು ನೈರುತಿಯ ಕಾಯ್ಪು . . . ಚಂದ್ರನ ಶಾಂತಿವೆರಸಿ ರೂಪಾದುದೆನಿಸುವ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಭೂವರನಾ ಪುರಕ್ಕೊಡೆಯನು (ಹಶಕಾ. ೧-೪೦). [<ಸಂ. ನೈಋತೀ]

ನೈಋತ್ಯ, ನೈರುತ್ಯ (ನಾ). = ನೈಋತಿ ೧ : ಆ ರಾಜಗೃಹಂಗಳಂ ಕಟ್ಟುವೊಡೆ . . . ತೆಂಕಲ್ ಪವಡಿಸುವ ಮನೆ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಂಗಳನಿರಿಸುವ ಮನೆ . . . ಕಟ್ಟಿಸುವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೩-೧೮ ಟೀಕೆ); ನಿರುತಂ ಕುಮುದಶೋಭಿ ನೈಋತ್ಯದಂತೆ ವಾನರಸೈನ್ಯದಂತೆ . . . ಹರಿಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋಕುಲದಂತೆ ವನದಂತೆ ತತ್ಪುರಂ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೧). **ನೈರುತ್ಯ** : ಶ್ರೀಗಿರಿಯ ನೈರು[ಪಾಠಾಂ. ಋ]ತ್ಯ ದಿಗುಭೂಭಾಗದೊಳೆಸೆವ ಗಣ್ಯಪುಣ್ಯವಿಭಾಗವಾ ಕ್ಷೇತ್ರಂ . . . ನಂದಿಮಂಡಲವೆಂಬ ಪೆಸರಾಯ್ತು (ಬಸವ. ೨-೨೮); ತೊಲಗಿತಾ ೬ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ದಿನಂ . . . ಶಕುನಿವಾಣಿಯೆ ಶಕುನಮಲ್ತೆ ನಡೆದರೊ ನೆಮ್ಮಿ ನೈರುತ್ಯಮಂ (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೩-೫).

[<ಸಂ. ನೈಋತ್ಯ]

ನೈಕ (ಗು). ಏಕವಲ್ಲದ; ಅನೇಕ; ಬಹಳ; ಹೆಚ್ಚಾದ : ನೈಕ ಶತಮಾನದಿಂ ಭೀಷ್ಮಪವಮಾನಹತಿಯಂ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಮಲೆತು ನಿವಿರಿರ್ದಗರುವ ತರುವರಕುಲಂ ಮೂಲಮಂ ತಿರಿಪಿ ಮಿಾಂಟಿದವೋಲ್ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿದುವು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೮-೧೩೧). [ಸಂ.]

ನೈಕುಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) : ನಲಿವ ಕೆಂದಹಸ ಭೂತಾಳಿ ಧುಂದುರ ಹಿತದಿ ಕಿಲುಬದರಿ ಬಿದುರು ಬೆತ್ತರ ಬಿಲ್ಲ ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಬಿಲುವರ ಕಪಿತ್ಥ ನೈಕುಣಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೈಕುಣಿ](ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೨). [?]

ನೈಗಮ (ಗು). ೧. ನಿಗಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೀದಿ; ದಾರಿ; ರಸ್ತೆ. ೩. ಪಟ್ಟಣಿಗ; ನಾಗರಿಕ; ಪೌರ. ೪. ವರ್ತಕ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : "ಪಣ್ಯಾಜೀವಃ . . . ನೈಗಮಃ, ವೈದೇಹಃ—ಈ ೫ ಹರದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೬); "ಬಣಂಜಿಸುವವಂ ವಿಪಣಿಕಂ ನೈಗಮಂ ವಣಿಜನಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೧). ೫. [ಜೈನ] ನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನೈಗಮ, ಸಂಗ್ರಹ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಕನಯದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸದೆ ಗೌಣ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಅಥವಾ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಥವಾ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನ : ನೈಗಮ ಸಂಗ್ರಹ ವ್ಯವಹಾರ ಋಜುಸೂತ್ರ ಶಬ್ದ ಸಮಭಿರೂಢೈವಂಭೂತಾದಿ ನಯವಿಭೇದದಿಂ ನಾಮ ಸ್ಥಾಪನಾದ್ರವ್ಯಭಾವದಿಂ . . . ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಮಂ ಕೈಕೊಂಡು(ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ); ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸದೆ ಯಾವುದೊಂದು ಬಾಹ್ಯವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು ನೈಗಮವು (ಜೈನಧ. IX, ಉಪೋದ್ಘಾತ). [ಸಂ.]

ನೈಗಮನಯ (ನಾ). = ನೈಗಮ ೫ : ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೈಗಮ ನಯ ೧ನೆಯದು . . . ಕಟ್ಟಿಗೆ, ನೀರು, ಅಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ 'ನೀನು ಏನು ಮಾಡುವಿ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, 'ಅನ್ನ ಮಾಡುವೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಈ ಹೇಳಿಕೆಯು ನೈಗಮನಯಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಇದೆ (ಜೈನಪ. ೨೨೪). [ನೈಗಮ + ನಯ$_2$]

ನೈಗೆ 'ನೇಯ್ಗೆ' ನೋ.

ನೈಚಿಕಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು,—ಹಸು : "ಶ್ರೇಷ್ಠಾ: ನೈಚಿಕೀ—ಈ ೨ ತಲೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೬); "ನೈಚಿಕಿ ಶ್ರೇಷ್ಠೆಯೆನೆ ತಲೆಯಾವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). ೨. ಎತ್ತಿನ ಹಣೆ,—ತಲೆ : "ಹಣೆ ನೈಚಿಕಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨).

[ಸಂ. ನೈಚಿಕೀ]

ನೈಚಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು; ಉತ್ತಮವಾದ ಗೋವು: "ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆ ಭದ್ರಾಖ್ಯಾನಂ ನೈಚಿಕೆಯೆನಿಕುಂ ತಾನು[ತ್ರ]ಮಮದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೬); ಅಲಘುಕಾಂಚನರಾಶಿಗಳನುಜ್ವಲವೆನಿಪ ಮಣಿಭೂಷಣಾಳಿಯ ಲಲಿತಪಟ್ಟಾಂಶುಕಸಮೂಹವನಗ್ರಹಾರಗಳ ಸಲೆ ಘಟೋಧ್ನಿಗಳಾದ ನೈಚಿ[ಚಿ]ಕೆಗಳನು ದಣಿವಂದದಲಿ ವಿಪ್ರಾವಳಿಗೆ ಪಿರಿದೆನಲಂಬಿಕಾಸುತನಿತ್ತನೊಲವಿನಲಿ (ತಿಮ್ಮಕ್ರ. ೨-೨೬). ೨. ಎತ್ತಿನ ಹಣೆ,—ತಲೆ : (ಶ). [<ಸಂ. ನೈಚಿಕೀ]

ನೈಚ್ಯ (ನಾ). ಸಣ್ಣತನ; ನೀಚತನ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕತೆ : ನೈಚ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಡಸರ ಹೆಸರಿಗೆ ಇಗ, ಹೆಂಗಸರ ಹೆಸರಿಗೆ ಇ ತುಣುಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದುಂಟು (ನಮ್ಮನು. ೨೧೬); ಹೊಗಳಲೆ ನಾಡಿನ ನೈಚ್ಯವನಳಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವ ಹೊಗಳಲೆ ನರಪಶು ಮಾನವನೆನಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವ (ಅಮತಂ. ೫೪-೧೪); ಪಾಳಯಗಾರರು . . . ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಷ್ಟು ನೈಚ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ (ಪಾಳಗಾ. ೩). [ಸಂ.]

ನೈಚ್ಯಭಾವ (ನಾ). ತಾನು ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವ : ಇಂದು ಸುಶಿಕ್ಷಿತರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಂಗ್ಲವಿದ್ಯಾವಂತರಲ್ಲಿ ಕೀಳುತನದ ಭಾವ ಅಥವಾ ನೈಚ್ಯಭಾವ (Inferiority complex) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದಷ್ಟೆ (ಮನೋರೋ. ೩೪). 'ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ' ಪರಾ. [ನೈಚ್ಯ + ಭಾವ$_2$]

ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ (ನಾ). ಕೀಳ್ತನದ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಾನು ಸಣ್ಣವನು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : "ದಾಸರ ದಾಸನು ನಾನು ದೋಷಿಗಳಗ್ರೇಸರ ನಾನು" ಎಂದು ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಭವಿ. I, ೧೫೪); ಹರಿಸಿಂಗನೂ ಆತನ ಕಡೆಯವರೂ . . . ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನದಿಂದಲೇ ದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗೇರಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ, ಸಮಯ ಬಂದಂತೆ ಹೈದರನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ದೇವರಾಜಯ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡಕ. ೬೮); ಕಲಾಧರಾ. . . ನೀನು ಆಕೆಯು ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಹೀಗೆ ನೀನು ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ ; ತೆಗೆದುಕೋ ವಾದ್ಯವನ್ನು (ಕಲಾಧ. ೨೪). [ನೈಚ್ಯ + ಅನುಸಂಧಾನ]

ನೈಜ (ಗು). ೧. ಸ್ವಂತದ; ತನ್ನದೇ ಆದ; ಸ್ವಕೀಯ : ರೇಣುಕೆಯುಂ ಜಾನಕಿಯುಂ . . . ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳಧಮಚರಿತ್ರದ ಜಾಣೆಯರಂ ಜಱಿದು ನೈಜ ನೀತಿಯೊಳೆಸೆದಳ್(ಹವಿಮ್ಮ.ರ.೨-೩೬); ಸಕಲಾಗಮಾರ್ಥವನೀವ ಷಟ್ಸ್ಥಲದ ಗುರುವೆ ನೈಜಾಂಘ್ರಿಶರಣಾಗತರನುರೆ ಪೊರೆವ (ಗುಪೂಪು. ೧-೨೬). ೨. ನಿಜವಾದ; ಸಹಜವಾದ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ; ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲದ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಹುಚ್ಚಾಟವಿರದೆ ನೈಜಭಾವದ ನಾವೀನ್ಯವು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೪). ೩. ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧವಾದ; ಆಗಂತುಕವಲ್ಲದ : ಶ್ರೀತರುಣಿವಲ್ಲಭನ ಪರಮವಿಭೂತಿರೂಪವ ಕಂಡಕಂಡಲ್ಲೀ ತೆಱದಿ ಚಿಂತಿಸುತ ಮನದಲಿ ನೋಡು ಸಂಭ್ರಮದಿ ನೀತ ಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ಸಜಾತಿ ನೈಜಾಹಿತವು ಸಹಜ ವಿಜಾತಿ ಖಂಡಾಖಂಡ ಬಗೆಗಳನಱಿತು ಬುಧರಿಂದ (ಹಸಾರ. ೫-೧); ಕನ್ನಡದ ಒಂದೆರಡು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ನೈಜಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರದೆ ಕೇವಲ ವೈಯಾಕರಣರು ಸಂಸ್ಕೃತಾನುಕರಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕೃತಕವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೧೨). (ನಾ). ೪. ನಿಜ; ಸತ್ಯ; ದಿಟ: "ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ನೈಜಂ ನನ್ನಿಯೆಂದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೪೬); ಮೂಜಗಕೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಿತ ರಕ್ಷಾಜಟಾವಳಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಿಗೆ ನೈಜವಪ್ಪನುಸಾರಿವೇಷವು ಭವನಿವಾರಣವು (ಬಸಪು. ೩-೬೮); ಅಸ್ವಭಾವಕಮಲ್ಲ ನೈಜಮಿದು ತನಗೆನೆ ತಪಸ್ವಿಗಳ ಮೌಳಿಮಣಿ ನಾರದಂ ಪೋಗಿ ವೈವಸ್ವತಂಗಱಿಪಿ . . . ವೀರವರ್ಮನಂ ಕಂಡು ಸತ್ಯತನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೨೦). ೫. ಸಹಜವಾದುದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಭೇದಕರ್ ಬಹುವಿಧದೆ ಪರಿಕಿಸಲೊಳಗುಗಾಣದಂತೆ ಛಿದ್ರಿಸಿ ತೆಗೆವ ಜಾಣ್ಕೆ ಕಡುನೈಜವಾಗೆ ಪರಮಲಂಚವೆ ತಮಗೆ ಜೀವನಮದೆನಿಸಿ ಚಚ್ಚರದಿಂದಲೈಶ್ವರ್ಯಮಂ ಪಡೆದು ನೆಱೆ ಬಾಳ್ವ ಕರಣಿಕಶಿರೋಮಣಿಗಳೊಪ್ಪಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೬-೬); ಮರದಿನನೆ ನೈಜದಿಂದರಳೆ ಸೊಗವೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಸೆರೆಮನೆಯ ನೇಮವೇಂ? (ಮಂಕುಕ. ೮೪೫). [ಸಂ.]

ನೈಜಗುಣ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಗುಣ; ನಿಜಸ್ವಭಾವ : ಬಾಹ್ಯತರದ ಬೆಡಗನೊಂದೆ ಬಗೆದು ಬೆಲೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂದೆ ತೋರುತಿರುವ ನೈಜಗುಣವನರಿಯದಿದ್ದನು (ಕವಿಶಾ. ೪೫-೧೫). [ನೈಜ + ಗುಣ]

ನೈಜಚಿತ್ರ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಚಿತ್ರ; ವಾಸ್ತವ ಚಿತ್ರ : ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ನೈಜಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಈ ಹಾಡುಗಳು ರೈತನಿಗೆ ಆನಂದವಾದಾಗಾಗಲಿ, ಇಲ್ಲವೆ ದಿನದ ದುಡಿಮೆಯ ದಣಿವನ್ನಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದವುಗಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮೦). [ನೈಜ+ಚಿತ್ರ]

ನೈಜರೂಪ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿ ರೂಪ; ಮೂಲ ರೂಪ : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಉಳಿದ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದದ ನೈಜರೂಪವೇ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ—ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೧೨). [ನೈಜ+ರೂಪ]

ನೈಜಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಸೃಜನಶೀಲವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ : ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅನುಭವ ಎಲ್ಲ ನೈಜಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಡಿಗಲ್ಲು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೧೦). [ನೈಜ+ಸಾಹಿತ್ಯ]

ನೈಜಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಿತಿ; ವಾಸ್ತವ ಸ್ಥಿತಿ : ಮಕ್ಕಳು . . . ನೈಜಸ್ಥಿತಿಗೂ ಕಲ್ಪನಾಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೧೦). [ನೈಜ+ಸ್ಥಿತಿ]

ನೈಜಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಸ್ವರೂಪ; ವಾಸ್ತವ ಸ್ವರೂಪ : ಕೇಶಿರಾಜ . . . ಬಣ್ಣದ ಕನ್ನಡಕ ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಬರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಕನ್ನಡನುಡಿಯ ಸೌಷ್ಠವವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದ್ದರೆ ಕನ್ನಡದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬೆಡಗುಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲೂ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡದ ನೈಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೯೨). [ನೈಜ+ಸ್ವರೂಪ]

ನೈತಿಕ (ಗು). ನೀತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ; ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾದ : ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ . . . ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ); ಅಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ . . . ಹೇಳುವುದು ಅನುಚಿತವಾಗಲಾರದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ನೀತಿನಿಷ್ಠವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ತತ್ತ್ವನಿಷ್ಠವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಅಪರಾಧಿಯ ಗುಣಸ್ವಭಾವಗಳ ಮತ್ತು ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಮೊಕದ್ದಮೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ (ಪುನರು. ೨೦೩); ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಕೇಶವನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದದ್ದು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೫). [ನೈತಿಕ+ದೃಷ್ಟಿ]

ನೈತಿಕಧೈರ್ಯ (ನಾ). ನೀತಿಯಲ್ಲಿನ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಬರುವ ಧೈರ್ಯ; ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಬಲ,—ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಅವರೆದುರು ನಿಲ್ಲುವ ನೈತಿಕಧೈರ್ಯ ಆ ಕಳ್ಳ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಇದ್ದರಲ್ಲವೆ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫). [ನೈತಿಕ + ಧೈರ್ಯ]

ನೈತಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ನೀತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅರಿವು : ತನ್ನ ನಾಗರಿಕತೆಯ ದುರ್ಬಲತೆಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ನೈತಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವನಲ್ಲಿವೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೫). [ನೈತಿಕ + ಪ್ರಜ್ಞೆ]

ನೈತಿಕಬಲ (ನಾ). ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಶಕ್ತಿ; ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾದ ಬಲ,—ಸ್ಥೈರ್ಯ : ನೈತಿಕಬಲವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಲಾರನು (ರೂಢಿ). [ನೈತಿಕ + ಬಲ$_3$]

ನೈತಿಕಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). ನೀತಿಯ ಮಟ್ಟ,—ಅಂತಸ್ತು : ಜನಸಾಮಾನ್ಯದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮೀರಿ, ಅವರಿಗೆಟುಕದ ನೈತಿಕಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಗುಂಪಿನ ಜನರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೧೩). [ನೈತಿಕ + ಭೂಮಿಕೆ]

ನೈತಿಕಮಟ್ಟ (ನಾ). ನೀತಿಯ ಸ್ಥಾನಮಾನ : ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ನೈತಿಕಮಟ್ಟವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನೈತಿಕ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ನೈತಿಕಮಾರ್ಗ (ನಾ). ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗ; ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ; ನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ದಾರಿ : ತಮ್ಮ ಸಂಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ನೀತಿಯುತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನೈತಿಕಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೂ ಈ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೪೨ ಪೀಠಿಕೆ). [ನೈತಿಕ+ಮಾರ್ಗ]

ನೈತಿಕಾಂಶ (ನಾ). ನೀತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಅಂಶ; ನೀತಿಯ ವಿಚಾರ : ಮೂಲಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಧಾರ್ಮಿಕಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವೆನಿಸುವ ನೈತಿಕಾಂಶಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದನ್ನು ಅದು ಒಪ್ಪುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೧೯). [ನೈತಿಕ + ಅಂಶ]

ನೈದಿಧ್ಯಾಸ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದು; ಪದೇ ಪದೇ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು,—ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು : ಈ ಸೊಬಗಿನಿಂ ಮೆರವ ನೈದಿಧ್ಯಾಸ ಮನನ ಶ್ರವಣಮಲ್ಲದೆ ವಾಸುದೇವನ ನೆಲೆಯನೈದಲಸಾಧ್ಯಮನ್ಯದಲೀ(ಗಗತಾ.೧೬-೫೯). 'ನಿದಿಧ್ಯಾಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೈದಿಲ್ 'ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ನೈದಿಲು ‘ನೆಯ್ದಿಲ್’ ನೋ.

ನೈದಿಲೆ ‘ನೆಯ್ದಿಲ್’ ನೋ.

ನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ನೆಯ್ದಿಲೆಯ ಗಡ್ಡೆ : ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ . . . ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪರ್ಪಾಟಕ ಸಹ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು(ಸಕವೈ. ೭೯).
[ನೈದಿಲೆ(<ನೆಯ್ದಿಲ್)+ಗೆಡ್ಡೆ(<ಗಡ್ಡೆ)]

ನೈದಿಲೆಗೋಲ್ ‘ನೆಯ್ದಿಲ್‌ಗೋಲ್’ ನೋ.

ನೈದಿಲ್ಗೊಳ ‘ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ’ ನೋ.

ನೈಪಥ್ಯ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಆಭರಣ, ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ, ವೇಷಭೂಷಣ, ಲೇಪನ ಇತ್ಯಾದಿ : ಕುಡುಮಿಂಚಂ ಪಲವಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿದನಿಂದ್ರಂ ಪುಷ್ಪಬಾಣಂಗಳಿಂ ಪಡೆದಂ ಪೆಣ್ಬಡೆಯುಂ ಮನೋಜನನೆ ನೈಪಥ್ಯಂ ಬೆಡಂಗಪ್ಪಿನಂ ನಡೆಗೊಂಡತ್ತು . . . ನಾನಾ ನರ್ತಕೀಸೈನಿಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨–೬೬) ; ಸತ್ಯ ಶೌಚಾಚಾರ ಕುಲವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಸುವಿಪ್ರರಿಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರಕೆ ನೈಪಥ್ಯವಸ್ತ್ರಾದಿ ಪೂಜೆಗಳಿಂದೆ ಸತ್ಕರಿಸಿ . . . ಸಾಲಂಕಾರಗೋಸಹಸ್ರವನೊಂದು ಭಾರ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡುವುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨–೨೬) ; ನಿಜಾ ಕರಂ ಜಾಜಿ ನೈ[ಪಾಠಾಂ. ನೇ]ಪಥ್ಯವಂ ತಾಂ ತೊಡೆದಿರ್ದಿರ್ದಂತೆ ಬಂದಂದವನಿಪತಿಯನಬ್ಜಾಕ್ಷಿ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭–೮). ‘ನೈಪಥ್ಯಗೃಹ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೈಪಥ್ಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸು : ಸಮಯ ಸಮುಚಿತ ನೈಪಥ್ಯಂಗೆಯ್ದು ರ್ಝಂಗರ್ಝಂಗಿಪ ಜವನಿಕೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್‌ಕಂದರ್ಪವಿವಾಹದೊಳಂದಂಬಡೆದ ಪೊಂದೆರೆಯಂ ಮಱೆಗೊಂಡು ನಿಂದ ರತಿಯಂ ಪೋಲ್ತು ನಿಂದಿರ್ಪುದುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೧೯ ವ). [ನೈಪಥ್ಯ+ಕೆಯ್$_{1}$]

ನೈಪಥ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). = ನೈಪಥ್ಯಂಗೆಯ್ : ರಾಜಶೇಖರರಾಜೇಂದ್ರ ನೋಡೆಯಿಂದಾಜಿಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಯಥೋಚಿತ ನೈಪಥ್ಯಂಧಳೆದಮಾತ್ಯ ಸಮೇತಂ ಪಣ್ಣಿ ಬಂದಿಭೇಂದ್ರಮನೇಱಿ . . . ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ನಡೆತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೧೧ ವ). [ನೈಪಥ್ಯ+ತಳೆ$_{1}$]

ನೈಪಥ್ಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ನೈಪಥ್ಯಂಗೆಯ್ : ಘೋಳಾಯಿಲರ್ ನೆರೆದು . . . ಸಮರಸಮಯಸಮುಚಿತ ನೈ[ಪಾಠಾಂ.ನೇ]ಪಥ್ಯಂಬಡೆದಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬೆಗೊಟ್ಟೇಱಿ ಸರಭಸಂ ಪರಿಯಿಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೧೧ ವ).
[ನೈಪಥ್ಯ+ಪಡೆ$_{1}$]

ನೈಪಥ್ಯಗೃಹ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಮಂದಿರ ; ವೇಷಭೂಷಣ ಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಪ್ರಸಾಧನ ಗೃಹ : ಮಜ್ಜನಂಬೊಕ್ಕು ನೈಪಥ್ಯಗೃಹಕ್ಕೆ ವಂದು ಕೈಗೆಯ್ಯಲೊಡಂ ಆ ರಾಜಶೇಖರಂಗೇಂ ರಾರಾಜಿಸಿದುದೊ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಗಣರಚನೋದಾರಂ ಶೇಖರಮುಜ್ವಳಮೇರು ಶಿಖರಿ ಶಿಖರರತ್ನದೊಳ್ ಸರಿವರುತುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬–೫೫ ವ).
[ನೈಪಥ್ಯ+ಗೃಹ]

ನೈಪಥ್ಯನಿಳಯ (ನಾ). = ನೈಪಥ್ಯಗೃಹ : ಅನಂತರಂ ನೈಪಥ್ಯ ನಿಳಯಕ್ಕೆ ವಂದು . . . ನೆನೆಯಿಸಿದಂ ಮುಕುಂದನಮೃತಾಬ್ಧಿಯೊಳಿರ್ಪ ನಿಜಾದಿಮೂರ್ತಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೦–೧೦೦ ವ).
[ನೈಪಥ್ಯ+ನಿಳಯ(=ನಿಲಯ)]

ನೈಪಥ್ಯವರ್ಗ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು,— ಸಮೂಹ : ಕಳಿಪುವನಿಂದ್ರ ನೈಪಥ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ನೈವದ್ಯ]ವರ್ಗವನವ ತಳೆದು ಲೀಲೆಯೊಳು ವಾಸರವ ಕಳಿಪಲು ಜವ್ವನ ಮೊಳೆತುದು ಸುರಕುಜ ದೊಳು ಮೂಡುವಂತೆ ಪುದ್ಗಾಳಿ (ಪರ್ಧಚ. ೧೨–೨೯).
[ನೈಪಥ್ಯ+ವರ್ಗ]

ನೈಪಾಲಿ, ನೈಪಾಳಿ (ನಾ). ೧. ನೇಪಾಳ ದೇಶದವನು ; ನೇಪಾಳಿ. ೨. ಮಣಿಶಿಲೆ. **ನೈಪಾಳಿ** : ೨. “ನೈಪಾಳೀ, ಕುನಟೀ, ಗೋಳಾ –೩ ನೇಪಾಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಣಿಶಿಲೆ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೬).
[ಸಂ. ನೈಪಾಲೀ]

ನೈಪಾಳಿ ‘ನೈಪಾಲಿ’ ನೋ.

ನೈಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ನಿಪುಣತೆ ; ಕೌಶಲ : ಪಾಪೀಥ ಕಂಠೀರವಂ . . . ಎಯ್ತರ್ಪರಂ ಶಾತಭಲ್ಲಸಹಸ್ರಂಗಳಿನಂಬರಕ್ಕೆ ತಲೆ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೊಡಲ್ ಬಿಟ್ಟು ಪೊಂಗೆ ಸುರರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಬಿರ್ದಮೆಚ್ಚು ಮೆಱೆದಂ ಕೋದಂಡನೈಪುಣ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೯) ; ಪಿರಿದುಂ ಗೌರವಮುಂ ಬೆಡಂಗಿಡಿದು ತೋರ್ಪೊಂದಂದದಿಂ ನಾಡೆ ಬಂಧುರಮಾಯ್ತಾ ನೃಪಕಾಂತೆಯೊಳ್ ಬಹುಕಲಾನೈಪುಣ್ಯಮುಂ ಪುಣ್ಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩–೨೬) ; ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ದುಡಿದು ದುಡಿದೂ ತರಬೇತಾಗಿ ನಾನು ಇಷ್ಟೊಂದು ನೈಪುಣ್ಯ ಗಳಿಸಿದ್ದೇನಲ್ಲ (ದೇಕನ್. ೩೨). [ಸಂ.]

ನೈಮಿತ್ತ (ಗು). ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಉಂಟಾದ : ‘ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾರಣದಿಂದ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ : ಈ ನಿಮಿತ್ತದೊಳ್ ದನೆಸಗುವುದೆಂಬುದು ತಾನ್ನೈಸೆ ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮ ಆ ನಿಮಿತ್ತದೊಳಾಚರಿಸುವುದೆಲ್ಲರುಮಾ ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮವನು (ಹರಿಬ. ೯–೧೨) ; ಇಂತು ಮುಕ್ತಿಯನೆಳಸುವರು ಕಾಮ್ಯವನುಳಿದಂತರಂಗದ ಶುದ್ಧಿಯೊಳು ಚಿಂತೆಗೊಳದೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮವ ಸಂತಸದೊಡನೆಸಗುವುದು (ಹರಿಬ. ೯–೧೩).
[ನೈಮಿತ್ತ+ಕರ್ಮ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ‘ನೈಮಿತ್ತಿಕಪೂಜೆ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೨. = ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮ : ಉತ್ತಮ ನಿಮಿತ್ತಮಂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಮುಂ ಪೋಲ್ಕುಮೆನಿಸಿ ಸೋದರಿಂ ಸೋದರಂ ಪೊತ್ತಿಸಿ ತಂದುಪಮೆಯೊಳಚ್ಚೊತ್ತಿದುವವಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೧೨೨) ; ಬನ್ದತಿಥಿಸತ್ಕಾರಂ ಜಗನ್ನುತವಿಶ್ರುತನೈಮಿತ್ತಿಕಮೆಂದು ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಷ್ಠಾನವುಂ ಮಾಡಲಾಕೃತಕೃತ್ಯಾತ್ಮಕನೀ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಪವಿತ್ರಂ ತದ್ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಂ (ಕಇಅ. ೩–೨–೪೮ ; 1058) ; ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಕಾಮ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೪). ೩. ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವವನು ; ಶಕುನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು ; ಭವಿಷ್ಯಜ್ಞ ; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ನೈಮಿತ್ತಿಕನನರಸಂ ಬೆಸಗೊಂಡ ನೆನ್ನ ಮಕ್ಕಳೊಳಗೆ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹರಾರೆಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೪–೨೦) ; ನೈಮಿತ್ತಿಕನಿರೂಪಿತ ಶುಭದಿನಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ . . . ಇಂದ್ರಾಕೃತಿ ಸೀರಪಾಣಿ ಮಹಿಮಾವಷ್ಟಂಭದಿಂ ಸಿಂಹಪೀಠಮಂದೇಱಿದನುತ್ಸವೋದಯಕರಂ ಸಾಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೯೫ ವ) ; ಪಗಲುಳ್ಕಂ ಬೀೞ್ವುದಂ ಧಾರಿಣಿ ನಡುಗುವುದಂ . . . ಮಾಡದ ಮಣಿಕಲಶಂ ಬೀೞ್ವುದಂ ಕಂಡು ತಮ್ಮೊಳ್ ಬಗೆದರ್ ನೈಮಿತ್ತಿಕರ್ ನಾಳಿನ ಕದನದೊಳಕ್ಕುಂ ದಶಾಸ್ಯಂಗಪಾಯಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪–೧೨೨). [ಸಂ.]

ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮ (ನಾ). = ನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮ : ಗೃಹಸ್ಥನಿಂದನುಷ್ಠಿಸಲ್ತಕ್ಕ ಕರ್ಮವಾದೊಡೆ–ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕಾಮ್ಯ ನಿರ್ಮಲವೆಂದು ಪಂಚವಿಧವಾಗಿಹುದದಱಲ್ಲಿ . . . ಶುಭಕಾಲದೇಶಾಧಿಕದಲ್ಲಿ ಮಾಳ್ಪ ವಿಧಿವಿಶೇಷವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೬) ; ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ . . . ವಿಷ್ಣುಪಂಚಕ ಮೊದಲಾದವು ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮ (ಹಸಾರ. ೯–೧೬) ;

ವಯೋವೃದ್ಧ, ತಪೋವೃದ್ಧ, ಆಚಾರವೃದ್ಧ, ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ, ದೇವತೆಗಳಿತ್ಯಾದಿಕರಾಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನ, ಪೂಜನ, ಮಹೋತ್ಸವಾದಿಗಳಂ ಮಾಡುವುದೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವು (ನಿಗಮ. ೧-೪-೧) ; ಗ್ರಹಣಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ನಾನ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೨೮೪).
[ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ಕರ್ಮ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕಪೂಜೆ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ,—ವ್ರತ : ರಾಜರೂ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದವರೂ, ಧನಿಕರೂ ದೇವಾಲಯಂಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅವುಗಳ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಪೂಜೆಪುನಸ್ಕಾರಗಳಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಂಬಳಿಯಾಗಿ ಬಿಡುವುದು ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೧). [ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ಪೂಜೆ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕಪ್ರಲಯ (ನಾ). ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ, ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಲಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕಪ್ರಲಯ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕಪ್ರಲಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪ್ರಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೈಮಿತ್ತಿಕಪ್ರಲಯವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಲೋಕತ್ರಯಪ್ರಲಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೮). [ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ಪ್ರಲಯ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕಲಯ (ನಾ). = ನೈಮಿತ್ತಿಕಪ್ರಲಯ : ಕಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಲ ತಿರುಗಿದರೆ ಒಂದು ದಿನ ಮುಗಿಯುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕಲಯ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೧೪). [ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ಲಯ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕವಚನ (ನಾ). ಭವಿಷ್ಯಜ್ಞನ ವಚನ ; ಜ್ಯೋತಿಷಿಯ ಹೇಳಿಕೆ,—ಆದೇಶ : ನೈಮಿತ್ತಿಕವಚನದಿಂ ಶುಭತಿಥಿಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಂ ಚತುರಂಗಬಲಸಹಿತಂ ಮಿಥಿಳೆಗೆ ಕಳುಪೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೯) ; ರಾಮನಸಹಾಯನಾಗಿ ಬನದೊಳೊರ್ವನೆ ತೊಳಲುತ್ತಮಿರ್ದನೆಂದಱಪೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕವಚನದಿಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆನ್ನ ನಟ್ಟಿದೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೫).
[ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ವಚನ]

ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದೇಶ (ನಾ). ಭವಿಷ್ಯಜ್ಞನ ಆದೇಶ ; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕನ ನುಡಿ ; ಭವಿಷ್ಯ ವಚನ : ಸೀತೆಯಿಂ ಪತಿವಿಯೋಗಕ್ಕೆ ತಾನು ಸುಡಲ್ಕೆ ಬೆಂದಪೆಂ ಎನೆ ವಿಭೀಷಣಂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದೇಶವಮಂ ನೆನೆದು ಭಯಚಕಿತಚಿತ್ತನಾಗಿ . . . ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಪಂಪಾಪು. ೯-೧೯೧ ವ).
[ನೈಮಿತ್ತಿಕ+ಆದೇಶ]

ನೈಮಿಶವನ (ನಾ). = ನೈಮಿಷ ೨ : ಬಳಿಕ ಭೃಗು ನಿಜಬಂಧುಮಿತ್ರಾವಳಿಗಱುಹಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ತೀರ್ಥಂಗಳನನೇಕವ ಕಳೆದು ನೈಮಿಶವನದೊಳ್ಪೊಕ್ಕಂದು (ತಿಮ್ಮಕಾಂ. ೧೦-೪೨). [ಸಂ.]

ನೈಮಿಷ (ಗು). ೧. ನಿಮಿಷಕಾಲದ ; ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಅರಣ್ಯದ ಹೆಸರು : ಸಂಸಾರಚಕ್ರದಂತೆ ಭರಿತಪಾತಕಬಂಧಮಯವಾಗಿ . . . ವಿಸ್ತರದ ನೈಮಿಷದಂತೆ ಪ್ರಾವೃತ ವಿರಕ್ತಮಯವಾಗಿ ರಣಮೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೨). [ಸಂ.]

ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯ (ನಾ). = ನೈಮಿಷ ೨ : ಆಗ ಆತನು ಮಗನಿಗೆ ಅಗ್ರಹದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನು (ತುಳಸೀ. ೪೨).
[ನೈಮಿಷ+ಅರಣ್ಯ]

ನೈಮೇಯ (ನಾ). ಅದಲು ಬದಲು ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಿನಿಮಯ ವ್ಯಾಪಾರ : "ಪರಿದಾನಂ, ಪರಿವರ್ತಃ, ನೈಮೇಯಃ, ನಿಮಯಃ-ಆ ಒಂದು ಬಗೇ ಜಿನುಸು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೇ ಜಿನುಸು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ನೈಯಗ್ರೋಧ (ನಾ). ನ್ಯಗ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಆಲದ ಮರದ ಫಲ : "ಆಶ್ವತ್ಥಂ, ವೈಣವಂ, ಪ್ಲಾಕ್ಷಂ, ನೈಯಗ್ರೋಧಂ, ಐಂಗುದಂ, ಬಾರ್ಹತಂ-ಈ ಆರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಶ್ವತ್ಥಾದಿ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ನೈಯಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : 'ನೈಯಾಯಿಕ ಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಷಡಭಿಜ್ಞಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಜಡಾತ್ಮನೆನಿಪಂ ನೈಯಾಯಿಕಂ . . . ನೋಟಿಪ್ಪೊಡೆಂದೊಲ್ಲದೊಳ್ಪಡರ್ವನ್ನಂ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವನೊಳೆ ನಿಂದಳ್ ವಾಣಿಯೀಂ ಜಾಣೆಯೋ (ಚಂದ್ರಪ. ೧-೨೫); ನೈಯಾಯಿಕರಿಗೆ ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವ ಅನುಮಾನಗಮ್ಯವಾಯಿತೆ ವಿನಾ ಅನುಭವವಿಷಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೦೦ ಪೀಠಿಕೆ) ; ನೈಯಾಯಿಕರು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನ ಬಂದಾಗ ವಸ್ತುವು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೯೮).
[ಸಂ.]

ನೈಯಾಯಿಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ತರ್ಕಬುದ್ಧಿ ; ವೈಚಾರಿಕ ಬುದ್ಧಿ : 'ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದೇ ಉತ್ತಮ' ಎಂದು ಅವಳ ನೈಯಾಯಿಕ ಬುದ್ಧಿ, ಸಲಹೆ ನೀಡಿತು (ಬೆಂದಜೀ. ೬೨). [ನೈಯಾಯಿಕ+ಬುದ್ಧಿ]

ನೈಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಅಂಬಿನ ಕೋಲಿನಿಂದ ಹಚ್ಚುವ ಎಣ್ಣೆ : ಗುರುವೀಗೆ ನೆನೆಯೂತ ಹರನೀಗೆ ನುತಿಸೂತ ಪರಮಪಾವನಗೆ ನೈಯೆಣ್ಣೆ ಎರೆಯೂತ ಕರುಣೆಯ ಕೋರಿದರು ಸತಿಪತಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧-೬೯) ; ಶ್ರೀಗುರುದೇವನಿಗೆ ಶ್ರೀಗಿರಿಜಾವಲ್ಲಭಗೆ ಶ್ರೀ ಗಣಪತಿಯ ತಂದೆಗೆ— ನೈಯೆಣ್ಣೆ ಸುಗುಣೆಯರೇ ನೀವು ಹಚ್ಚಿರಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೯೯ ನೈಯೆಣ್ಣೆ ಪದ); "ಎಣ್ಣೆ, ಅರಿಷಿಣ ಹಚ್ಚಿ ಎರೆಯುವುದು" (ಸಿದ್ಧಪು. ಕೋಶ). 'ಎಣ್ಣೆಶಾಸ್ತ್ರ', 'ನೈಯೆಣ್ಣೆ ಪದ' ಪರಾ.
[ನೈ(<ನೆಯ್$_2$)+ಎಣ್ಣೆ]

ನೈಯೆಣ್ಣೆಪದ (ನಾ). (ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ) ನೆಯ್ಯೆರೆಯುವಾಗ ಹೇಳುವ ಪದ,—ಹಾಡು : ನೈಯೆಣ್ಣೆ ಪದ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೯೯).
[ನೈಯೆಣ್ಣೆ+ಪದ$_2$]

ನೈಯೇಱಿಸು 'ನೆಯ್ಯೇಱಿಸು' ನೋ.

ನೈರಂತರ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಿರಂತರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಬರುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ವಿರೋಧ ಕಾಣುವಂತಹ ರಸವಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಅವೆರಡರ ನಡುವೆ ಮತ್ತೊಂದು ರಸವು ಬಂದು ಅವುಗಳ ನೈರಂತರ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೮೨). ೨. ತಣಿವು; ತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಸಮುದಿತ ನವವಿಧಪುಣ್ಯಂ ಕ್ರಮಸಪ್ತಗುಣಾಬ್ಧಿ ಭವ್ಯಜನಕುಲಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣಂ ತಣಿಪೆ ಸಹಸ್ರಂ ಸಮುದಾಯಕ್ಕಾದುದೆಯ್ದೆ ನೈರಂತರ್ಯಂ (ಅನಂಪು. ೯-೨೮). [ಸಂ.]

ನೈರಸ್ಯ (ನಾ). ನೀರಸತೆ ; ಅರುಚಿ ; ಅನಾಸಕ್ತಿ : ಸರ್ವಸುಖಭೋಗಂಗಳೊಳುಂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲಮಾದೊಡಂ ಬಹುಕಾಲಕೆ ಸಂತಾನಂ ತಲೆದೋರ್ದುದಿಲ್ಲಮೆಂಬ ಕುಂದೊಂದೆಯೆ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಂಗಳೊಳುಂ ನೈರಸ್ಯಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದುದು (ಅದ್ಭುತ. ೪-೫). [ಸಂ.]

ನೈರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಅರಾಜಕತೆ ; ರಾಜನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : 'ನೈರಾಜ್ಯ ಪಂಥಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೈರಾಜ್ಯಪಂಥಿ (ನಾ). ಅರಾಜಕತೆಯ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು ; ರಾಜ ಅಥವಾ ಸರ್ಕಾರದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುದು : ಪ್ರಕೃತಿಯು ಶಾಸನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನೈರಾಜ್ಯಪಂಥಿ (Anarchist)(ಸಿಬಂಧ.I,೩೮೬). [ಸಂ. ನೈರಾಜ್ಯಪಂಥಿನ್]

ನೈರಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ).೧.[ಬೌದ್ಧ] ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಿಜಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ,—ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಶೂನ್ಯ. ೨. =ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದ: ಸಾರ್ವಾತ್ಮ್ಯ, ನೈರಾತ್ಮ್ಯ, ಏಕದೇಶ ಎಂದು ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳು ಸಾಮರಸ್ಯೋಪಾಯಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೬). [ಸಂ.]

ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಾದ; ಶೂನ್ಯವಾದ : ಕೆಲವರು ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ, ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವಗಳೂ ಪರಮಾರ್ಥಗಳಲ್ಲ, ವಸ್ತುವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದವೆಂದೂ, ಶೂನ್ಯವಾದವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೬). [ನೈರಾತ್ಮ್ಯ+ವಾದ₂]

ನೈರಾಶ್ಯ (ನಾ). ಹತಾಶೆ ; ನಿರಾಶಾಭಾವ : ಇದು ನಿರ್ಜನತೆಯಲ್ತು: ನೈರಾಶ್ಯದಾಕಳಿಕೆ ! ಇದು ಮೌನಮಲ್ತಲ್ತು ! ರವಶವಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೩-೧೦) ; ಅವ್ವ ಏಕೆ ಸಾಯಬೇಕು ? ತಾನೇ ಏಕೆ ಸತ್ತುಹೋಗಬಾರದು ? ಎನ್ನುವಷ್ಟು ನೈರಾಶ್ಯ, ದುಃಖ (ಮಹಾಗ. ೧೬೫). [ಸಂ.]

ನೈರಾಶ್ಯನಿರತ (ನಾ). ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ನಿರಾಶಾವಾದಿ : ನೈರಾಶ್ಯನಿರತಂಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದೇನು ? ವೈರಾಗ್ಯಪಥಿಕಂಗೆ ನಷ್ಟ ಭಯವೇನು ? (ಮಂಕುಕ. ೭೯೦). [ನೈರಾಶ್ಯ+ನಿರತ]

ನೈರಿತಿ 'ನೈಋತಿ' ನೋ.

ನೈರಿತ್ತಿ 'ನೈಋತಿ' ನೋ.

ನೈರುತ 'ನೈಋತ' ನೋ.

ನೈರುತಾಗಮ (ನಾ). ಕಿರಣಾಗಮದ ಒಂಬತ್ತು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗರುಡಾಗಮ ನೈರುತಾಗಮ ನೀಲತಂತ್ರ ರೂಕ್ಷಾಗಮ . . . ಕಾಲತಂತ್ರವೆಂದು ಕಿರಣಾಗಮದ ನವಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೬). [ನೈರುತ(<ನೈಋತ)+ಆಗಮ]

ನೈರುತಿ 'ನೈಋತಿ' ನೋ.

ನೈರುತ್ಯ 'ನೈಋತ್ಯ' ನೋ.

ನೈಋತ (ಗು). ೧. ನಿಋತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವಿನ ; ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ. (ನಾ). ೨. ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ; ನೈಋತ್ಯದಿಕ್ಪಾಲಕ: "ಇಂದ್ರಃ, ವಹ್ನಿಃ, ಪಿತೃಪತಿಃ, ನೈರ್ಋತಃ, ವರುಣಃ, ಮರುತ್, ಕುಬೇರಃ, ಈಶಃ—ಆ . . . ವಿದಿಕ್ಕುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಮೂಡಲು ಮುಂತಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗಧಿಪತಿಗಳು, ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೭). [ಸಂ.]

ನೈಋತಿ (ನಾ). ೧. ನೈಋತ್ಯದಿಕ್ಕು. ೨. ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಪಾಲಕ: ಭೋರೆನೆ ತೂರ್ಯವಂಚೆಯಂನಜಂ ಗಜಮಂ ಬಳವೈರಿ ಮೇಷಮಂ ಮಾರುತಬಂಧು ಸೈರಿಭಮನಂಬುಜಮಿತ್ರಸುತಂ ನೃವಾಹಮಂ ನೈರ್ಋತಿ [ಪಾಠಾಂ.ರುತಿ, ರೃತಿ]ಯಬ್ಧಿಪಂ ಮಕರಮಂ ಮೃಗಮಂ ಪವನಂ ವಿಮಾನಮಂ ಮಾರಹರಪ್ರಿಯಂ ವೃಷಭನಂ ಹರನೇಱಿ ನಭಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩೬). ೩. ರಾಕ್ಷಸ ; ಅಸುರ. [ಸಂ. ನೈರ್ಋತೀ]

ನೈಋತ್ಯ (ನಾ). ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮಗಳ ನಡುವಿನ ವಿದಿಕ್ಕು ; ನೈಋತ್ಯ. [ಸಂ.]

ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸ : ಬಗೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಂಬಡೆಯೆ ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯಂ ಪೊದಟ್ಟಿತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫). [ಸಂ.]

ನೈರ್ಘೃಣ್ಯ(ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರ್ದಯತೆ ; ನಿಷ್ಕರುಣೆ : ಪರಮಾತ್ಮನು . . . ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖ, ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಒಂದು ನಿಮಿತ್ತ ಬೇಕು ; ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ಮತ್ತು ನೈರ್ಘೃಣ್ಯ ಬರುವುವು ಎಂಬೀ ಮುಂತಾದ ವಾದಗಳು ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಗತವಲ್ಲ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೪೯೨); ಧರ್ಮವು ಯಾವ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಪಾದದಿಂದ ತಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವದೋ ಅಂಥ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕವಿಯು ಎದೆ ಕರಗಿಸಿ, ರಸಮಯವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಮಾಡುವನು (ಸಾಹಿವಿ. ೩೯). [ಸಂ.]

ನೈರ್ಮಲ್ಯ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ : ಕುಂಡಲೀಶಾದಿ ದುರ್ಜನ ಹಸ್ತಕಹಿತ ಚಿತ್ಪಿಂಡಶಿವನೆನಿಪ ಮೇಲಣ ಗವಿಯ ಶಾಂತನಂಜುಂಡದೇಶಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಯವಿಗತಾ ನೈರ್ಮಲ್ಯಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿ (ವೀಶ್ವೈಪು. ೭-೬-೨) ; ಧರ್ಮ ಸುಕೃತಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ನೈರ್ಮಲ್ಯ ಚಲ್ವಾವಾಸಂಗಳು ಪುಣ್ಯಮಕ್ಕ್ಯ (ನಾನಾರ. ೬೯) ; ಅನಂತಾನಂತವಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಭವ್ಯಭವಿಷ್ಯವುಳ್ಳ ಬಾಳನ್ನೂ, ಆ ಬಾಳಿನ ನಾವೀನ್ಯ ನೈರ್ಮಲ್ಯಗಳನ್ನವನು ಮತ್ತೆ ಅನುಭವಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ನೈರ್ಮಲ್ಯಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸ್ವರೂಪ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರೂಪ : ಅವಿರತಾನಂದಸ್ವರೂಪನನಾವನಱಿವವನು ನಿತ್ಯ ತಾನೆಲ್ಲರು ಅನಿತ್ಯರು ಸತ್ಯವೀ ಜನವಱಿಯಲೆನುತಂ ನಿತ್ಯ ನೈರ್ಮಲ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ವಿನಿಶ್ಚಿತಂ ದೃಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯವಲಾ (ಬಸಪು. ೫೪-೫೯). [ನೈರ್ಮಲ್ಯ+ಸ್ವರೂಪ]

ನೈರ್ವಿಣ್ಯ (ನಾ). ದುಃಖ ; ಖೇದ ; ಖಿನ್ನತೆ ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ : ತಾರುಣ್ಯದಿಂ ನಿನ್ನನುದ್ಧರಿಸಲೆಂದಚ್ಯುತಂ ಕೊಟ್ಟ ತನ್ನವತಾರದ ಪುಣ್ಯದಿಂ ಮಡಿದು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದನಿದಕೆ ನೈರ್ವಿಣ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿಣ್ಣ, ನಿರ್ವಿಣ್ಯ] ವೆಮಗಿಲ್ಲ ನಾವಿನ್ನು ಹಯಮಂ ಬಿಡಲರಣ್ಯವಾಸಿಗಳಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೦). [ಸಂ.]

ನೈಲ (ಗು). ೧. ನೀಲಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಭೋಂಕನೆಯೆ ಗೋಚರಿಸಿತಾ ಮಹೇಂದ್ರಾದ್ರಿ, ದಕ್ಷಿಣದಿಶಾನೈಶನೈರಾಶ್ಯ ಯಮದೇಹ ಗೋಪುರಮೆನಲ್ ಗ್ರಂಥಿತ ಕಳೇಬರದ ನೈಲ ವೈಶಾಲ್ಯದಿಂ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ದಿಗಂತಮನೊಡರ್ಚ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೬-೧೨೦). (ನಾ). ೨. ನೀಲವರ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣ. [ಸಂ.]

ನೈಲಂಗಲ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : "ನೈಲಂಗಲಮೆನೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆ" (ರನ್ನಕಂ. ೧೧). [?]

ನೈಲಾನ್ (ನಾ). ೧. ಕೃತಕವಾಗಿ ನೀರು, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲುಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ನೂಲು : ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಕರಗಿದ ದ್ರಾವಕವನ್ನು ಲೋಮನಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸಿ ಹೊರಗಿಡುವ ಎಳೆಯೇ ನೈಲಾನ್ (ಗೃಹವಿ. ೬೧). ೨. =ನೈಲಾನ್ ಬಟ್ಟೆ : ನೈಲಾನ್ ಉಟ್ಟ ನಾಜೂಕ ನಾರಿಯಂತೆ ಬಳುಕುತ್ತ ಹೋಗುವ ಇದರ ಒಯ್ಯಾರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ನಲಿಯಲು ಬಲು ಮಂದಿ ನೆರೆಯರೆಂಬುದು ಪಟಿಥಾರಿಗೆ ವಿಷಾದದ ವಿಷಯ (ಗಾಳಿಪ. ೬). [<—ಇಂ. Nylon]

ನೈಲಾನ್‌ಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೈಲಾನ್ ಎಂಬ ಕೃತಕ ನೂಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ: ನೈಲಾನ್‌ಬಟ್ಟೆಗಳು—ಇವು ಬಹಳ ನವುರಾಗಿ, ನುಯವಾಗಿ,ನುಣುಪಾಗಿರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೭೧). [ನೈಲಾನ್ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ನೈಲ್ಯ (ನಾ). ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ; ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ. [ಸಂ.]

ನೈವಾಳಿ 'ನಿವಾಳಿ' ನೋ.

ನೈವೇದ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಪೂಜಾವಿಧಿಯಲ್ಲಿ) ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ, ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳ ಸಮರ್ಪಣೆ: ಪರಿಣಾಮಿಗಳಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ನೈವೇದ್ಯವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ.ಬ.೧೨–೯), ಏಳೇಳ್, ಮಹಾಯೋಗಿ, ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥಕಾರಣಕೆ ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಿಯನಿಲ್ಲಿ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ನೀಡಿ, ಪಡೆ ಪರಮಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೮–೯೭೪). ೨. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ, ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯ : ದೇವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ನೈವೇದ್ಯ ! ಮಾರಿಗೆ ಕೋಣ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XIX ಪೀಠಿಕೆ). ೩. (ಆಲಂ) ಊಟ ; ಭೋಜನ : ನೈವೇದ್ಯಂತೂ ಪಂತವಾಮಾ ಅವರಲ್ಲೆ ಆಗತದ. ಇನ್ನ ಆರಿವಿ ಅಂಚಡಿಗೂ ಅನ್ನದಾತಾನ ದಾತಾ(ದೀಪಹ.II,೧೧). ೪. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಶೂನ್ಯ ; ಸೊನ್ನೆ : ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ನೈವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡು = (ದೇವರಿಗೆ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸು ; ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡು : ನಿತ್ಯವೂ ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡಿ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಪದ್ಧತಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನೈವೇದ್ಯಭಾಗಿ (ನಾ). ಅರ್ಪಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ಜೀವನವದೊಂದು ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ ಬೊಮ್ಮನದು ಸೇವೆಯದನೂರ್ಜಿತಂಗೊಳಿಸುವೆಲ್ಲ ಸಕಳ ಈವರಾರ್ ಕೊಳುವರಾರೆಲ್ಲರೊಂದಾಗಿರಲು ? ನೈವೇದ್ಯಭಾಗಿ ನೀಂ (ಮಂಕುಕ. ೨೫೦). [ನೈವೇದ್ಯ + ಭಾಗಿ]

ನೈವೇದ್ಯವೇಳೆ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸಮಯ,—ಕಾಲ : ಅಮಳಲಿಂಗಾರ್ಚನ ಸಮಯದಲಿ ಸಮುಚಿತದ ನೈವೇದ್ಯವೇಳೆಯೊಳಮರ್ದು ಮೆಜವಣೆಯಲಿ ಸುರಗಿಯಂ ಕಿತ್ತು ಹರಣಕ್ಕೆ ಅಮಮವೊರೆಯಂ ಕೊಯ್ವವೋಲುತ್ತಮನದಂ ಕೆಲದಲಿ ಮಡಗಿ ಜಂಗಮದ ಲಿಂಗಾವಸರಮಂ ಮಾಡಿಸುವವೊಲು (ಬಸವು. ೩೩–೧೦). [ನೈವೇದ್ಯ + ವೇಳೆ (= ವೇಲೆ)]

ನೈಶಾಟ (ನಾ). ೧. ನಿಶಾಟರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಬಂಧವಾದುದು. ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ನಡೆ ಸುಮಿತ್ರಾಸೂನು . . . ತೊಡೆವೆನೀ ತೋರ್ಪೀ ನಿಶಾಚರಪಡೆಯ ಭಾಗ್ಯದ ಭಾಳಲಿಪಿಯನು ನೆಡಿಸುವೆನು ನೈಶಾಟವಿಜಯಸ್ತಂಬಡಂಬರವ (ತೊರರಾ. ೩–೬–೪). [ಸಂ.]

ನೈಶ್ರೇಯಸ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು : ಅದಱೊಳಗೆ ನೈಶ್ರೇಯಸವೆನಿಪ್ಪುದು ಮಹಾವನವಖಿಳಕಾಮಪ್ರದವೆನಿಪ ವರಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂಗಳಲಿ . . . ಕಮಲಾಕರದ ಶೋಭೆಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೩–೪–೪೩). [ಸಂ.]

ನೈಷಂಗ (ನಾ). ಬತ್ತಳಿಕೆ ; ತೂಣೀರ : ಮಾರ್ಗಣಾಡಂಬರದಿಂ ನೈಷಂಗಮಂ ಸತ್ಕವಿಕಳಿತಕಳಾರಂಭದಿಂ ಶುಂಭದಬ್ಜಾಕರಮಂ ಪೋಲ್ವಂ ಮಹೀಭಾಸುರಗುಣನಿಳಯಂ ಶಾಂತನುತ್ಕೀರ್ತಿಕಾಂತಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೧–೮೨). [ಸಂ.]

ನೈಷಧ (ನಾ). ೧. ನಿಷಧದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೨. ನಿಷಧದೇಶದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜ ; ನಳ : ಸ್ಮರನ ರೂಪಿನ ನೈಷಧನ ಕಂಡರು ಮನೋರಾಗದಲಿ (ನಳಚ. ೩–೧೫). ೩. ಶ್ರೀಹರ್ಷನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯ ; ℙ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೨–೭ ಟೀಕೆ) : ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಬೇರೆ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೮). [ಸಂ.]

ನೈಷ್ಕಿಕ (ನಾ). ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ : "ರೂಪ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ—ಟಂಕಸಾಲೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ನೈಷ್ಕಿಕನೆನ್ನಲ್ಪಡುವನು" (ಗುರುಬಾ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ನೈಷ್ಠಿಕಮಠ (ನಾ). ಅಖಂಡಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ಇರುವ ಮಠ : ಮಠಮಿದು ನೈಷ್ಠಿಕಮಠಂ ಈ ಮಠದೊಡೆಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವಿಲ್ಲದೊಡಂದೀ ಮಠದಿಂ ಪೊಱಮಡಿಸುವುದು (ಎಕ. VII, ತೀಕಾರಿ. ೨೭೬ : 1143). [ನೈಷ್ಠಿಕ$_0$ + ಮಠ]

ನೈಷ್ಟಿಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನ : ನೂಱುಬಳ್ಳಿಯ ತೋಟಂ ಪತ್ತುಂ ಮನೆಯುಂ × × × ವರ್ಗ್ಗಕ್ಕಾಲಂ ಕೞ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟದವರೀ ನೈಷ್ಟಿಕಸ್ಥಾನಮಂ (ಸೌಇಇ.XX,೨೪–೩೮ ; 1034). [<ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನ]

ನೈಷ್ಠಿಕ (ಗು). ೧. ಕೊನೆಯದಾದ ; ಅಂತಿಮವಾದ. ೨. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ. ೩. ಸ್ಥಿರವಾದ ; ದೃಢವಾದ ; ಅಚಲವಾದ. ೪. ಸಮಗ್ರವಾದ ; ಅಖಂಡವಾದ. ೫. ನುರಿತ ; ಪಳಗಿದ ; ನಿಷ್ಣಾತ. ೬. ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದ. ೭. ಅಖಂಡಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ತೊಟ್ಟ ; ಆಜೀವಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡ. ೮. ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ನೈಷ್ಠಿಕತನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೯. = ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ೧. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ತನಗೆ ದೇವೇಂದ್ರನಿತ್ತ ಐಂದ್ರವೆಂಬ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ ನೈಷ್ಠಿಕಮೆಂಬ ಮುಷ್ಟಿಯುಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮–೩೬ವ). ೧೧. = ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ೨: ಉಪನಯಾವಲಂಬಾದೀಕ್ಷಾಗೂಢನೈಷ್ಠಿಕಭೇದದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ್ ಐದು ತೆಱಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೮೭). ೧೨. = ನೈಷ್ಠಿಕಶ್ರಾವಕ : ಶ್ರಾವಕರಲ್ಲಿ ಪಾಕ್ಷಿಕನೈಷ್ಠಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಧಕರೆಂದು ಮೂರು ಗುಂಪುಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೪೬೪). [ಸಂ.]

ನೈಷ್ಠಿಕತನ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಠಾವಂತಿಕೆ: (೬). [ನೈಷ್ಠಿಕ + -ತನ]

ನೈಷ್ಠಿಕತಪೋಧನ (ನಾ). ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ತಪಸ್ವಿ : ನೈಷ್ಟಿ(ಷ್ಠಿ)ಕತಪೋಧನಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಮ್ ಅವಿಶೇಷದಾನಮುಮ್ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮಪಕ್ಷಮ್ (ಎಇ. XVI, ೪–೨೪ ; 978) ; ಇನ್ತೆನಿಸಿದ ಕಾಳಾಮುಖ ನೈಷ್ಠಿಕತಪೋಧನರ್ಗ್ಗವಲ್ಲಿಯ ಚ್ಛಾತ್ರರ್ಗ್ಗವಲ್ಲಿಯ ಪಾವುಳಕ್ಕಂ . . . ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭುಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯–೫೯ ; ಸು. 1076). [ನೈಷ್ಠಿಕ + ತಪೋಧನ]

ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಾ). ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ (ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು) ಪಾಲಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ; ಅಖಂಡವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ : ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಅಥವಾ ಆಜೀವಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಎಂಬ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಒಂದು ಆಶ್ರಮವಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೨೮೩) ; ಭೀಷ್ಮನು . . . ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಕಡೆಯಿಂದ

ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಹೋರಾಡಬಹುದಾದ ಸಂತತಿಯುಂಟಾಗದಂತೆ ತಾನು ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವೆನೆಂದೂ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟು . . . ಬೇಡರ ದೊರೆಯ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯೆಂಬಾಕೆಯನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಮದುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಸೀಗಟ್ಟು. ೩೨).
[ನೈಷ್ಠಿಕ+ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ]

ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ (ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಅಖಂಡಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಸಾಧಕನು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆಯೇ ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಅಧ್ಯಾಪನದಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವನವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎನಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೧೫೯) ; ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಭಾರತಿಯವರು ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ(ಸಂಗೀತ.೧೨೨). ೨. [ಜೈನ] ಉಪನಯನಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಅವಲಂಬನಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಅದೀಕ್ಷಾಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೂಢಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಮತ್ತು ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ☞ ಐದು ಬಗೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿರುವರೆಂದು ಜೈನಮತವು ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ೧. ಉಪನಯನಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇವನು ಗಣಧರಸೂತ್ರ ಅಥವಾ ಜನಿವಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪರಮಾಗಮವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ೨. ಅವಲಂಬನ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇವನು ಕೌಪೀನ, ಖಂಡವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಆಗಮಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ೩. ಅದೀಕ್ಷಾಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇವನು ವೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾಗಮದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ೪. ಗೂಢಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇವನು ಕೌಮಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುನಿಯಾಗಿ,ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಇತರರ ಬಲವಂತಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರೀಷಹಗಳನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ೫. ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇವನು ಜುಟ್ಟು, ಜನಿವಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯುಟ್ಟು ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಜಿನಾರ್ಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ, ಆಜೀವಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುತ್ತಾನೆ : ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೆಂಬೊಂ ಶಿಖಾಧರನುಂ ಧವಳರಕ್ತವಸ್ತ್ರಖಂಡಕೌಪೀನಧರಕಟಲಿಂಗನುಂ ಸ್ನಾತಕನುಂ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಲಕ್ಷಿತವಕ್ಷಸ್ಥಳನುಂ ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿನಿರತನುಂ ದೇವತಾರ್ಚನಾಪರನುಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೮). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ]

ನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆರುವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿ : ಭಕ್ತಿ ಆರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ, ನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿ . . . ಸಮರಸಭಕ್ತಿ, ಭಗವತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಭಕ್ತಿಯ ಅಂತಿಮ ಗಮ್ಯ (ಭಾರದ. ೧೧೯). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಭಕ್ತಿ]

ನೈಷ್ಠಿಕಭಾವ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಠತೆ : ಬಹಿರಂಗದ ಮೇಲಿದ್ದ ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೈಷ್ಠಿಕಭಾವವಿಂಬುಗೊಂಡು ಅನಿಮಿಷದೃಷ್ಟಿ ಅಚಲಿತವಾಗಿ ಬಲಿದಿರಲು . . . ಷಡ್ವಿಧಲಿಂಗವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಬುದು (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೪-೪). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಭಾವ$_2$]

ನೈಷ್ಠಿಕಮುನೀಶ್ವರ (ನಾ). = ನೈಷ್ಠಿಕತಪೋಧನ : ಜಳನಿಧಿಪರೀತವಸುಧಾತಳದೊಳು ನೈಷ್ಠಿಕಮುನಿ(ನೀ)ಶ್ವರಾರಾಧ್ಯರ್ ಶ್ರೀಕಳಶೇಶದೇವಪ[ಪಾ]ದಕಮಳಭೃಂಗ ಸೋಮೇಶ್ವರಬ್ರತೀಶರ್ ಸ್ತುತ್ಯರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೮-೨೩; 1107). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಮುನೀಶ್ವರ]

ನೈಷ್ಠಿಕಶ್ರಾವಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಾಕ್ಷಿಕ, ನೈಷ್ಠಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಧಕರೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ (ತರಗತಿಯ) ಶ್ರಾವಕ(ಗೃಹಸ್ಥ)ರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಅತಿಚಾರರಹಿತವಾದ ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ☞ನೈಷ್ಠಿಕಶ್ರಾವಕರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ತರಗತಿಗಳುಂಟು. ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ತನ್ನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ೧. ದಾರ್ಶನಿಕ. ೨. ವ್ರತಿಕ (ಏಳು ಶೀಲವ್ರತಗಳನ್ನೂ ಉಳ್ಳವನು). ೩. ಸಾಮಾಯಿಕಿ. ೪. ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸಿ. ೫. ಸಚಿತ್ತವಿರತ. ೬. ದಿವಾಮೈಥುನವಿರತ. ೭. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ೮. ಆರಂಭವಿರತ. ೯. ಪರಿಗ್ರಹವಿರತ. ೧೦. ಅನುಮತಿವಿರತ. ೧೧. ಉದ್ದಿಷ್ಟವಿರತ. ಈ ಹನ್ನೊಂದು ತರಗತಿಗಳಿಗೆ ಜೈನ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರತಿಮೆ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವರು : ಅತಿಚಾರರಹಿತ ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ನೈಷ್ಠಿಕಶ್ರಾವಕನು (ಜೈನಪ. ೪೬೪).
[ನೈಷ್ಠಿಕ+ಶ್ರಾವಕ]

ನೈಷ್ಠಿಕಸಂಯಮಿ (ನಾ). = ನೈಷ್ಠಿಕತಪೋಧನ : ಅಂಭೋನಿಧಿಪರಿವ್ರಿತ ವಿಶ್ವಂಭರೆಯೊಳ್ ನೆಗ[ರ್ದ]ರ್ದ್ದ ಲಿಂಗಮಂ ಪೊಗಟ್ದರ್ . . . ಅದು ನೈಷ್ಠಿಕಸಂಯಮಿಯಲ್ಲದಗ್ಗೆ ಪೂಜಿಸುವುದರಿದು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೪೬ ; 1076 ?). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಸಂಯಮಿ]

ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ನೆಲೆ ; ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ನಿವಾಸ : ಶ್ರೀಮತ್ಸೋಮೇಶ್ವರಪಣ್ಡಿತದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಶ್ರೀಮದರಿಕೇಸರಿದೇವರು ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕದಿಂ ಪ್ರಧಾನರು ಮಿಟ್ಟು ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನಂ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವ್ವಭುಕ್ತಿಯೊಳು . . . ಸರ್ವ್ವ ನಮಸ್ಯಮಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಕಇ. I, ೧೭-೩೩ ; 1055) ; ಶೈವಗುರುಗಳು ಅಖಂಡಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಾನವೇ'ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನ' . . . ರಾಜನೂ ಅವನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಸೇರಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು 'ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನ'ಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕೆಲವು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಕಶಾಅ. ೧೪೦). [ನೈಷ್ಠಿಕ+ಸ್ಥಾನ]

ನೈಷ್ಠಿಕೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಶಿವಧರ್ಮವಾಭೂತಿಕಂ ನೈಷ್ಟಿ[ಷ್ಠಿ]ಕೆಯುಮೆನುತ್ತವು ಯುಗ್ಮವಲ್ಲಿ ಭೂತಿಕವೆ ಸುವ್ರತ ಮೋಕ್ಷವಿವು ಯುಗಳಯುಕ್ತವಾ ವ್ರತವದಂಗವನುಳ್ಳ ತನಕ ನಡವುದೆ ನೈಷ್ಟಿ[ಷ್ಠಿ]ಕೆ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೬೨), [ಸಂ. ನೈಷ್ಠಿಕ]

ನೈಷ್ಠೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ತನುವಿನ ಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಸುಟ್ಟುರುಹಿ . . . ಸದ್ಭಕ್ತಿಯ ನಿಜನಿಷ್ಠೆಯ ತಿಳಿದು ಸತಿ ಸುತಂಗೆ ಸದಾಚಾರ ಸನ್ಮಾರ್ಗವ ತೋಱಿ ನಿರ್ವಂಚಕದಿಂದ ಆಱದಾಚರಿಸಬಲ್ಲಾತನೇ ಅಚ್ಚಶರಣ ನೋಡಾ (ವಚಸಂ. ೪೫೬-೯೭) ; ಭಕ್ತಂಗೆ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಹೇಶ್ವರಂಗೆ ನೈಷ್ಠೆ . . . ಐಕ್ಯಂಗೆ ಕುಱುಹುಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ನಿರಾಳ (ಪದಗೋ. ೪-೧೧೮). 'ನಿಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ನಿಷ್ಠಾ]

ನೈಸರ್ಗಿಕ (ಗು). ೧. ಸಹಜವಾದ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ; ನೈಜವಾದ : 'ನೈಸರ್ಗಿಕಕಾರಣ' ಪರಾ. ೨. ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ : ನೈಸರ್ಗಿಕ ನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಕಂಡು ಆನಂದಿಸುವ ಭಾವುಕತೆ, ಆತ್ಮಾನುಭವಗಳು ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೧ ಪೀಠಿಕೆ). (ನಾ). ೩. ಸಹಜವಾದುದು ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಮಾಂತ್ರಿಕ ದೈವಿಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಯೌಕ್ತಿಕ ವಾಸ್ತವಿಕಗಳೆಂಬ ಪಂಚಭೇದಸಾಧನಂಗಳಿಂದಲುಂ ಪರಭಯಂಕರವೇಷಭಾಷಾಕಾರಂಗಳುಳ್ಳ ಘನದೇವರ್ಕಳಿರ್ಕುಂ(ವಿವೇಕ. ೨೮೧); ಖರ್ಜೂರದಲ್ಲಿ

ಬಹಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಸಕ್ಕರೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ದೊಡ್ಡವರಿಗೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಹಾರ (ಅಡುಸಾ. ೭೯). [ಸಂ.]

ನೈಸರ್ಗಿಕಕಾರಣ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಕಾರಣ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕಾರಣ : ಭಾಷೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ . . . ಮಾನವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸೌಲಭ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಘ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ಭೇದವೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಂತರಿಕ ಅಥವಾ ನೈಸರ್ಗಿಕಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೯೫). [ನೈಸರ್ಗಿಕ+ಕಾರಣ$_1$]

ನೈಸರ್ಗಿಕಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಮರ್ಶೆ, ಉಪದೇಶಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪದ ಮೇಲೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಡುವುದೇ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಎನಿಸುವುದು. ಇದೊಂದು ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಿಷ್ಠೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಜೀವಿಗಳು ನೈಸರ್ಗಿಕಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವುಳ್ಳವರು (ಜೈನಸ. ೩೦೦). [ನೈಸರ್ಗಿಕ+ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ]

ನೈಸರ್ಗಿಕಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ ; ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯ : ಆಲಿಕಾದರನು . . . ಆ ವನದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕಳೆದನು (ಮಣಿಸ. ೩೫). [ನೈಸರ್ಗಿಕ+ಸೌಂದರ್ಯ]

ನೈಸರ್ಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಯ್ಯೆ, ಆಸನ, ಭವನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ನಿಧಿ : ಅನುಕ್ರಮದಿಂದಂ ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ಪಾಂಡುಕ ಪಿಂಗಳ ನೈಸರ್ಪ ಪದ್ಮ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನ ನವನಿಧಿಪರಿಪೂರ್ಣಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦ ವ) ; ಸಮುಚಿತೋಪಭೋಗದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕುಡುವ ಕಾಳನಿಧಿಯುಂ ನಾನಾಪ್ರಸಾದಭೋಜನೋಪಕರಣಂಗಳನೀವ ಮಹಾಕಾಳಮುಂ ದಿವ್ಯಶಯ್ಯಾಸನಪ್ರಭೇದಂಗಳಂ ಪಡೆವ ನೈಸರ್ಪಮುಂ . . . ಕನಕಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ನಾನಾವಸ್ತುವಂ ಕುಡುವ ಭಾರೋಪನಿಚಿತಮಪ್ಪ ಸರ್ವರತ್ನಮುಮೆಂ[ಬೊಂಬ]ತ್ತುಂ ಮಹಾನಿಧಿಗಳುಂ(ವರ್ಧಮಾ.೧೦-೩ವ); ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ಪದ್ಮ ಪಾಂಡುಕ ನೈಸರ್ಪ ಮಾಣವಕ ಪಿಂಗಳಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಗಳೆಂಬೊಂಬತ್ತುನಿಧಿಗಳುಮನನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ .(ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೧ ವ). [ಸಂ.]

ನೈಸೇಸ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ನಿಶೆಯ ಈಶ ; ಚಂದ್ರ : ನೇಸರ್ಬೀಸಿದ ಕೈಗಳಿಂದುರಿವುವಂ ಲೋಕಂಗಳಂ ಚಿತ್ತಮಂ ನೈಸೇಸಂ ಸೆಳೆವಂ ಮುಟುಂಗೆ ಸತತಂ ನೀರೊಟ್ಟು ಮೇಱೊಂದುಗುಂ ಏಸೋ ಸಾಂತಿಯನೆಯ್ದಿಹಂ ಮದನನುಂ ರಯ್ಯಂ ಮಿಗಿಲ್ಸಂಜೆಯುಂ ಬಾಸಿಪ್ಪಾಯುರಿವೇಗೆಯುಂದೆ ಯುವಕರ್ಚಂಡಾಟಕೊಲ್ಲಾಡುವರ್ (ಮೈಸೂಮ. ೩-೪೯). [<ಸಂ. ನೈಶೀಶ]

ನೈಸ್ತ್ರಿಂಶಿಕ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಖಡ್ಗಧಾರಿ : "ನೈಸ್ತ್ರಿಂಶಿಕಃ—೧ ಅಸಿಹೇತಿಃ—ಕತ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಅಡ್ಡಾಯುಧದವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ನೈಸ್ಪೃಹ್ಯ (ನಾ). ನಿಸ್ಪೃಹತೆ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ; ಸತ್ಯವಂತಿಕೆ: ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ್ದು ಆ ದೊರೆಯ ಧಾರಾಳವೋ ಆ ಶೂರರ ನೈಸ್ಪೃಹ್ಯವೋ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೯೫). [ಸಂ.]

ನೈಹಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೊಸೆ ನೈಹಂಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೈವಂಜಿ] ಕಣಗಿಲೆ ನಾಲೆ ಗರುಗ . . . ಎಸೆದಿಹವಾ ವಿಪಿನದೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೪). [?]

ನೊಂದ 'ನೋ' ಪರಾ.

ನೊಂದಣಿ 'ನೋಂದಣಿ' ನೋ.

ನೊಂದಾಯಿಸು 'ನೋಂದಾಯಿಸು' ನೋ.

ನೊಂದಿಸು 'ನಂದಿಸು$_1$' ನೋ.

ನೊಂದು$_1$ 'ನಂದು' ನೋ.

ನೊಂದು$_2$ 'ನೋ' ಪರಾ.

ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) :ಕಿಟ್ಟರ್ಕೆಱೆ ಗುಡಗತಾಣಮುಮ್ ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು ಮಣಲಿ ಮಕ್ಕಿಯಸ್ಕ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೦೪; ೧೦ ; 700). [?]

ನೊಕ್ಕು (ನಾ). ಚೂರು ; ಚಕ್ಕೆ ; ತುಂಡು (?) : ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆ ಅವನೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದುದು ಅದು, ಆದರೆ ಬಣ್ಣ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆ ಎದ್ದು ಹೋಗಿತ್ತು. ನೊಕ್ಕು ನೊಕ್ಕುಗಳಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದವು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ.೨೧೩). 'ನುಱುಗು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಕ್ಕು ; ಮಲ. ನೊಕ್ಕು = ಪುಡಿಮಾಡು]

ನೊಗ, ನೊಗನು, ನೊಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಂಡಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ನೇಗಿಲನ್ನಾಗಲಿ ಎಳೆಯಲು ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ಉದ್ದವಾದ ಮರದ ದಿಂಡು ; ಯುಗ ; ಧುರ : "ನೊಗನೆಂಬುದು ಯುಗನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೭-೨೯) ; ಉಡಿದಿರ್ದಚ್ಚುಱುದೀಸು ತಟ್ಟಿದ ನೊಗಂ ಜೀಱಿಟ್ಟ ಚಕ್ರಂ ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡೆದಂತೊರ್ಮೆಯೆ ಸೂಸಿ ಪಾಱುದ ಮಡಂ . . . ಕಣ್ಗೊಂಡು ದುಗ್ರಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೧) ; ತೆಗೆನೆಱದೆಚ್ಚ ಕೂರ್ಗಣೆಗಳಿಂ ರಥದಚ್ಚುಡಿದು . . . ನೊಗಂ ನೆಱ ನುರ್ಗಿ ಪಡಲ್ವಡಲ್ಕೆ ಕಾಳೆಗಮತಿರೌದ್ರಮಾಯ್ತು (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೪೩) ; ತೇಜಿಗಳಂ ತೇರ ನೊಗಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆಗೆ ಕುಱುಹಿನ ಸಂಜೋಗಗಳಂ ಸೇರಿಸುತುಂ . . . ನಾಲ್ದೆಱದತಿಬಲರೆಸಗಿದರು (ಜಯಕಾ. ೬-೧೫). ೨. ಒಂದು ನೊಗದ ಅಳತೆ ; ಒಂದೂವರೆ ಮಾರು ; ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತ : ಸಂಯಮೋಪಕರಣಕ್ಕೆಡಗೈ ಬಲಗೈ ಪೆಗಲ್ಗೆ ನೇರ್ಪಡೆ ನೊಗದಂತರಂ ನಡೆಯೆ ಕಣ್ಗೆಸಱಂ ಕಱುವಿಟ್ಟ ಜಂತ್ರಮಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ ವರ್ತಿಪನರಣ್ಯದೊಳೇಕವಿಹಾರಿ ತಾಪಸಂ (ಅನಂಪು. ೪-೨೪) ; ನೊಗದಂತರದ ಭೂಮಿಯ ಮುಂದೆ ನೋಡುತ (ಜ್ಞಾನಚ. ೨-೮೨). ೩. ಆಕಾಶಭಾಗ : ಎಲಾ ಪೂಜ್ಯಳೆ, ಸೂರ್ಯನಾದರೆ ನೊಗದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದನು, ಬೇಗ ನಡೆ (ಶಾಕುಂತ. ೫೮-೩). ೪. ದಾಸ್ಯ ; ಬಂಧನ : ಮೇಣದುವೆ ನೆವಗೆಯ್ದವರು ನಮ್ಮ ನೊಗದಿಂ ತಮ್ಮ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಹೆಣಗಾಡೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೮-೧೯೯). ೫. ಭಾರ; ಹೊರೆ: ಮೈಮನದ ಸೊಗವನ್ನು, ಕೊರಳೊಳಿಹ ನೊಗವನ್ನು ಪುಣ್ಯವನು ಪಾಪವನು, ತಾಪ-ಸಂತಾಪವನು (ನವ್ಯಧ್ವ. ೨-೧೩). **ನೊಗನು** : ೧. ಗಾಲಿಯ ಗಜಱು ಘೀಳಿಡೆ ನೊಗನ ಹೆಗಲಲಿ ಕುಣಿದವಶ್ವಚಯ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಶ. ೨-೪); ಮಿಳಿ ನೊಗನು ಕೀಲಚ್ಚು ಕೂಬರ ಬಳೆಮೊಳೆಯುನಾರ್ಬೈದು ಹೆಱೆಯನು ಬಳಿದು ಹೂಡಿದರಿದ್ದೆಸೆಯಲೆಂಭತ್ತು ಸಾವಿರವ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೫) ; ಭಾನು ಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲಂಗಳೇ ಗಾಲಿ ನೊಗನಾ ನಿಸಿ ದಿವಸ . . . ಶಾಸ್ತ್ರಮೇ ಕೀಲಾದುವು (ಚಬಪು.೪೧-೪೧). **ನೊಗೆ$_1$**: ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಒಂದು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾರಥಿಕರು ನೊಗೆಯನ್ನು ನೊಗೆಯಿಂದಲೂ ನೇಗಲನ್ನು ನೇಗಲಿಂದಲೂ . . . ತಾಕಿಸಿ . . . ಹೋರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃವಾಭೀ. ೭೪). 'ಜುಗ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಯುಗ]

ನೊಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೊಗಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಡು,—ಹೂಡಲ್ಪಡು : ನೀನೊ, ಪೊಸತೆ ನೊಗಗೊಂಡ ಕುದುರೆಮಱಿ ತನತು ಕಡಿವಾಣಮನ್

ಕಟಿಕಟನೆ ಕಡಿವುತ್ತುಮೇಯಿರ್ಪಂತೆ ಅಳವಿಗಱದುದ್ಧತನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೪-೧೧೬೭). [ನೊಗ+ಕೊಳ್$_1$]

ನೊಗನು 'ನೊಗ' ನೋ.

ನೊಗಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ನೊಗಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಎತ್ತಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ,—ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ ; ಅಗಡುಕಣ್ಣಿ ; ಜೊತ್ತಗೆ : (ಕ). [ನೊಗ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ನೊಗಭಾರ (ನಾ). ನೊಗದ ಹೊರೆ; ನೊಗದ ಭಾರ : ಹೊತ್ತಿಗ್ಯಾಗ ಬರಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಾಧಾರ ಕುತ್ತಿಗಿ ವ್ಯಾಲ್ಯೆತಿ ನೊಗಭಾರ . . . ನಂಬಗೀನ ಸೋರಿದದ ಬಲ ಇಲ್ಲಾ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೪೫-೧೬). [ನೊಗ+ಭಾರ]

ನೊಗವರಿ (ಕ್ರಿ). ನೊಗವನ್ನು ಇಳಿಸು ; ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮುಗಿಸು: ಭಾಸ್ಕರಂ ನೊಗವರಿದನಾದೊಡಂ ಬಾಂದಳದ ಬಿಸುಮುಗಿಲ ಮುಸುಕಿನ್ನು ತೆಗೆದಿಲ್ಲ (ಹಬ್ಬೆರ. ೨೨-೧೨೫). [ನೊಗ+ಪರಿ$_1$(<ಪಱ$_1$)]

ನೊಗವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ನೊಗಕ್ಕೆ ಹೂಡು ; ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಆರು ಕಟ್ಟು : ಸೋಮಶೇಖರನೆತ್ತ ತರೆದಾ ಭೂವಿಯುಲಿ ನೊಗವಿಕ್ಕಿಯುಳುವರು ತಾಮಸರು ಬೇಸಱಸುತಿರ್ಪರು ಮೂಱುಲೋಕವನು (ಸಂಭಪ. ೭-೧೭). [ನೊಗ + ಇಕ್ಕು]

ನೊಗವೊರು 'ನೊಗವೊಱು' ನೋ.

ನೊಗವೊಱು, ನೊಗವೊರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂಡಿಯ ಅಥವಾ ನೇಗಿಲಿನ ನೊಗವನ್ನು ಹೊರು,—ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಪರಮ ದೂರ್ವಾಸನಂ ವರರಥದೊಳಿರಿಸಿ ನಿಜಕೊರಲ್ಗಳೊಳು ನೊಗವೊತ್ತು ಪುರದೊಳೆಲ್ಲಂ ಹರಿರುಕುಮಿಣಿಗಳುವಾದರಿಸಿ ಮೆಱೆಯಿಸಿತನಾ[ದಾ] ಹರನ ಶ್ರೀಸ್ಕಂದಾದಿ ಪೌರಾಣದಿಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಸಾಸಂಚ. ೨-೧೧೧). **ನೊಗವೊರು :** ೨. (ಆಲಂ) ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರು ; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ತನ್ನಿಷ್ಟದೇವತೆಯ ಸೇವೆಯಂ ನೊಗವೊತ್ತ ಪೆಗಲೊಳೆಯೆ ಸತ್ತರಾ ಸಾವುಮುತ್ತಮಗತಿಯೆ, ನಾಸ್ತಿಕನಲ್ಲದಾತ್ಮನಿಷ್ಠಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೫-೩೫೧). [ನೊಗ+ಪೊಱು]

ನೊಗಹಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ನೊಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ: ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟರು ಇ ಎಱದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಳಂಗಳಿಂಗೆ ತೆಱು ಮುಡಗಡಿ ದೇವರ ಧರ್ಮ್ಮ ಅರುಗಡಿ [ಮ]ನೆಹಣ ನೊಗಹಣ ವೊಕ್ಕಲುಗುತ್ತಗೆ ಕಾಣಿಕೆ (ಕಇ. I, ೫೩-೨೭ ; 1433) ; ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ತೆರುವಣಗಳು :—ತೆರು, ಮುಡಗಡಿ, ಅರುಗಡಿ, ದೇವರ ಧರ್ಮ, ಮನೆಹಣ, ನೊಗಹಣ, ಒಕ್ಕಲಗುತ್ತಿಗೆ (ತುಳುನಾ. ೨೭೧). [ನೊಗ + ಹಣ(<ಪಣವು$_1$)]

ನೊಗೆ$_1$ 'ನೊಗ' ನೋ.

ನೊಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಕೆಂಪುಗಂಧಗಿರಿ, ನಂದಿವೃಕ್ಷ, ಟೊನಮರ, ನೊಗೆ, ನಂದುರಿ, ಬೆಳಂದಿ, ಗಂಧಗರಿಗೆ (ಮೈಔಗಿ. ೧೯-೩೪೮); ಸಂಕೀರ್ಣ . . . ನಂಜಿನ ಗಿಡ, ಕಾಡುಮೆಣಸು, ಅಂಗಾರಕ, ಇಂಗಳೀಕ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ನೊಗೆ, ಹುರಗಲು, ಕಂಗೊಂದಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ನೊಗೆಕೂಲಿ (ನಾ). ನೊಗದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; (ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ) ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು : ಬಳಲಿದ ಒಬ್ಬ ನೊಗೆಕೂಲಿಯು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿದಿರನ್ನು ಕಡಿದು ತುಂಬಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಕಿರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಗಾಡಿಯನ್ನು . . . ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದು ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತಿನ ನೊಗವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಮಲೆನಾ. ೨೫). [ನೊಗೆ$_1$(<ನೊಗ)+ಕೂಲಿ$_1$]

ನೊಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ : ತರುಣಿಯರಿಗಾ ಸತಿಯ ರೂಪನು ಧರಿಸಿ ಬಳಲದು ಚಿತ್ತ ಬೇಹದಿ ಚರಿಸಿ ನೊಗ್ಗದು ನೋಟ (ಜೀವಂಚ. ೮-೧೦). 'ನಗ್ಗು$_1$' ಪರಾ. [?]

ನೊಚ್ಚಗೆ (ಅ). ಹಿತವಾಗಿ; ಹಾಯಾಗಿ : ಮಂಜುಗಡ್ಡೆಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾದ ನರಸಮ್ಮನ ಹೃದಯ ಕರಗಿ . . . ಮಂಗಳೆ ಮಾತೇ ಅವಳ ಕಿವೀಗೆ ನೊಚ್ಚಗೆ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಳು (ಸರ್ಪಮಂ.೩೩೯); ನುಚ್ಚಿಗೆ ಬೆಚ್ಚುವವ ನೊಚ್ಚಗೆ ಮಾತಾಡಿದರೂ ನಚ್ಚಿಗೆ ಸಾಲದು (ಗಾದೆ).

ನೊಚ್ಚಗಾಗು = ೧. ಹಿತವಾಗು ; ಇಷ್ಟವಾಗು : ಕಾತ್ಯೂಷಾ . . . "ತುರುಚೆಯ ಕಡಿತ ನೊಚ್ಚಗಾಯಿತೆ?" ಎಂದಳು (ಪುನರು. ೫೬) ; ಅವನಿಗೆ ಮೈಗೆ ಬೆಚ್ಚಗಾದದ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೊಚ್ಚಗಾಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸವಿನಿದ್ದೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ.೨೫೭). ೨. ಹಿತವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಾಯಾಗು : ಮೆಚ್ಚಿದಿನಿಯಳೊಂದು ಹುಚ್ಚ ನುಡಿದರೆದೆ ನೊಚ್ಚಗಾಗಿಹುದು ನಲ್ಲರಿಗೆ ಅಚ್ಚಗಾನವನಾಕೆ ಪಾಡುತಿರಲು ಕೇಳ್ದು ಮೆಚ್ಚದಿಹನೆ ಚಕ್ರಧರನು (ಭರಚ. ೧೧-೩೯).[<ನೊಚ್ಚಿತು + -ಅಗೆ$_3$]

ನೊಚ್ಚನಡೆ (ನಾ). ಹಗುರವಾದ ನಡಗೆ ; ಮೃದುವಾದ ನಡಗೆ : ಅಚ್ಚರಿಯ ನಡೆಯಂಚೆನಡೆ ಮನಮೆಚ್ಚಿಸುವ ನಡೆಯಳಿನಡೆ ಕಿರುನೊಚ್ಚನಡೆ ಮೃದುಗತಿಯ ನಡೆಯಂದೆಳೆಯ ನಡೆಯಂದು (ಜಿರಾಮಾ. ೧೭-೬೬). [<ನೊಚ್ಚಿತು+ನಡೆ$_2$]

ನೊಚ್ಚನೆ (ಅ). = ನೊಚ್ಚಗೆ : ಕಲಾಧರಂ ಚೆಚ್ಚರಮಿಱತಂದು ಪಚ್ಚೆಗಪ್ಪುರಂ ತೀವಿದ ಕೆಂದಳಿರ್ವೆರಲಿಂ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಗಳಂ ತಡವಿ ಪೋಪುದುಂ ಬೆಚ್ಚಿವೆಗಳ್ ನೊಚ್ಚನೆ ತಪ್ಪೇಱೆ ತನ್ನಿಂ ಮುಂಚುವ ರೋಮಾಂಚಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೦೫ ಪ).

ನೊಚ್ಚನಾಗು = ೧. ಹಗುರವಾಗು ; ಲಘುವಾಗು : ಇದಱ ಜವಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತು ಗರುಡಂ ಗಱಯಿಂ ಕಡುನೊಚ್ಚನಾದನೇಱದನಿದಱೊಳ್ ಕಡಂಗಿ ಪರಿದಾಱನೆ ಕಾಲ್ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಗಾಳಿ ಮಾಳದ ಮಱವುಲ್ಲೆವೋರಿಯನೆನಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೮). ೨. ಹಿತವಾಗು; ಇಷ್ಟವಾಗು : ಆದಂ ಕಂಡು ವಿದೂಷಕನಿವಳರ್ಚನೆಯಾಡೆ ಪೀಠಮರ್ದನಂಗೆ ನೊಚ್ಚನಾದುದೆಂದು ನಗಿಸುತ್ತಂ ಪೋಗೆ (ಅನಂಪು.೮-೩೦ ಪ). ೩. ಹಿತವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಾಯಾಗು : ತೋಱ ಬಯಲಾದುದೆಂದು ಚಕ್ರೇಶಗೆಲ್ಲವ ತೀರಲೊರೆದಾ ನೊಚ್ಚನಾಯ್ತೆದೆ ಸಾಕು ಕುಳಿತು ಮುಂದಾದುದನುಚ್ಚರಿಸೆನಲು (ಭರಚ. ೫೭-೯೬). [<ನೊಚ್ಚಿತು + -ಅನೆ$_1$]

ನೊಚ್ಚಿತು, ನೊಚ್ಚಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಹಗುರಾದುದು; ಲಘುವಾದುದು. ೨. ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು ; ಕೀಳಾದುದು : ಎಮ್ಮ ಪಿತಾಮಹನಪ್ಪ ಮಾಲಿಯಂ ಮುಂ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕೊಂದೆಱದು ಕೊಂಡನನಿಕ್ಕಿ[ಕ್ಕೆ]ದೊಡೆನ್ನ ಬಾಹುವೀರ್ಯಂ ಕಡುನೊಚ್ಚಿತಕ್ಕುಮೆನುತುಂ ಮನದುಮ್ಮಳದಿಂ ಕನಲ್ದು ವೀತಾಂಕುಶನೆತ್ತಿದಂ ಮುಳಿದು ಲಂಕೆಗನೂನ ಬಲಂ ದಶಾನನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೫೩) ; ವಿಷಂ ದುಷ್ಟನಾಶಯುದಿಂದುಗ್ರಮೆ ಬೇಡಿ ಬಾಟ್ವಿ ನರನಿಂ ಪುಲ್ ನೊಚ್ಚಿತೇ ಮಾನುಷಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಪ್ಪ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಮದುವೀ ಸಂಸಾರದಿಂ ಚೋದ್ಯಮೊ (ಜೀವಸಂ. ೮೪-೨೦). ೩. ನಯವಾದುದು ; ಮೃದುವಾದುದು : 'ನೊಚ್ಚನಡೆ' ಪರಾ. ೪. ಹಿತವಾದುದು. ೫. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (?) : ನಿಚ್ಚಟದ ರೂಹಿಂದೆ ಹೊಗೆ ಬಲು ನೊಚ್ಚಿತವು ಹೊಗಬಾರದೆನಲತಿ ಚರ್ಚೆಯಿಂದಿರುತಿಹುದು ಘನಪಾತಾಳದೊಳು ಲಂಕೆ (ಮೈರಾಕಾ. ೩-೫೮). **ನೊಚ್ಚಿತ್ತು :** ೧. ಅಗುರುಲಘು—ಬಿಣ್ಪಿತ್ತುಂ ನೊಚ್ಚಿತ್ತುಮಲ್ಲದ ಶರೀರಮಂ ಮಾಟ್ಪ ಅಗುರುಲಘು

ನಾಮವುಂ (ತಸೂಪ್ಪ. ೭೫೮) ; ಅಗುರುಲಘುಕನಾಮಕರ್ಮಂ ತಂತಮ್ಮುದಯದೊಳು ಬಿಣ್ಣಿತ್ತುಂ ನೊಚ್ಚಿತ್ತುಮಲ್ಲದ ಶರೀರಮುಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಪಸಾರ. ೧೬).

ನೊಚ್ಚಿತಾಗು = ೧. ಹಗುರವಾಗು ; ಲಘುವಾಗು. ೨. ಕೀಳಾಗು ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾಗು : ಸುರರಾಜಂ ಬಯಸಲ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಿರಿಯುಂ ಪುಲ್ಲಿಂ ಗಡಂ ನೊಚ್ಚಿತಾಗಿರೆ ಕಂಡಂ (ಪಲ್ಲಪು. ೧೦-೪೩) ; ಆ ನೃಪಾಳೋತ್ತಮನಿಂತು . . . ಪುಲ್ಲಿಂದಂ ಕಡು ನೊಚ್ಚಿತಾಗಿ ಬಗೆದಂ ಭೂಭಾರಮುಂ (ಬಾಧಪು. ೫-೭೩). ೩. ಹಿತವಾಗು ; ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗು : ಪರಮಗುಣಾಂಬುರಾಶಿ ಖಳನಿಕ್ಕಿದ ಮರ್ದನ ತೀವ್ರಮಪ್ಪ ನಿಷ್ಠುರವಿಷದುಕ್ಕು ಪೋಗೆ ತನು ಘರ್ಮನಲೊರ್ಮೆಯೆ ನೊಚ್ಚಿತಾಗೆ ತದ್ಗಿರಿಯೊಳ್ ನಿಂದನೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂ ಮುಱಿದೊಯ್ಯನೆ ಮೆಯ್ಯನಾದರಂ ಬೆರಸು ನಿಮಿರ್ಚೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೨೮). ೪. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು ; ನಿಚ್ಚಳವಾಗು : ಅಚ್ಚ ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪನೊಡನೆ ಕರ್ಮ ಮುಚ್ಚಿ ಮಾಸುವ ಕೂಡೆ ಹೊಳೆವ ನೊಚ್ಚ[ಚ್ಚಿ]ತಾಗಿರೆ ತೋರ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿ ತೋರ್ಪನು ಹುಲ್ಲ ಕಿಚ್ಚಿನಂತಾಗ ಧ್ಯಾನದೊಳು (ಭರಚ. ೭೨-೪೫). **ನೊಚ್ಚಿದನ್** = ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಿರಿಯ ತವಿಲಿಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಕೈವಿಕ್ಕು ಪೇಟ್ದುದು ಗೆಯ್ಯದಿರ್ಪರವನವನೀದೇವಾಮ್ನಾಯಕ್ಕೆ ನೊಚ್ಚಿದನಾಗಿ ಮೆಯ್ಗರೆವೆಸಕದಿಂ ನಿಚ್ಚಂ ಬೆಂಬಿದ್ದು ಚಿಂತಿಸಿ ದುಃಖದೊಳ್ ಪಿರಿದುಮವರಿಂ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಂ ಭಟ್ಟಂ ನಿಕೃಷ್ಟರ ದೂಸಱಿಂ (ಸುಕುಪೂ. ೨-೯) ; 'ತಱಗೆಲೆಯಂತೆ ನೊಚ್ಚ[ಚ್ಚಿ]ದನಾಗದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಟೀಯ ಸೀರೆಯಂತೆ ಗುಣದೊಳ್ ನೂನವಾಗದೆ] ಕಾಗೆಯಂತೆ ಪೆಱರ್ಗೆ ಪೀಡೆಯಂ ಮಾಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ಪರಾಂಗನಾಲಿಂಗನಸಂಗಕೃತರತಿಯುಪ್ಪಂ ವೈರಾನುಬಂಧಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂ ಲಿಂಗಚ್ಛೇದನ ವಧ ಬಂಧನ ಸರ್ವಸ್ವಹರಣಾದಿಗಳಂ ಇಲ್ಲಿಯೆ ಪಡೆಗುಂ ಮಱುಭವದೊಳ್ ದುರ್ಗತಿಗೆ ಸಲ್ಗುಂ ಪುಲ್ಲಿಂ ನೊಚ್ಚಿದನುಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೨). **ನೊಚ್ಚಿದರ್** (ಬಹುವ) : ತಾಯ ಮೊಗಮನಾವ ಮೊಗದೊಳ್ ನೋಡುವಮೆಂದು ನಾಣ್ಚಿ ಚಿಂತಿಸುವ ಚಿಂತೆಯೊಳತಿಬಳನೃಪಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ ಪುಲ್ಲಿಂ ನೊಚ್ಚಿದರಾದೆವೆಂಬೇವದೊಳಂ ತಮ್ಮನುಱಿಸೆಟಿಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಪೂ. ೨-೩೨ ಪ) ; ಗಱಿಯಿಂ ನೊಚ್ಚಿದರೆನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೋರ್ಚಿದರೆನೆ, ಸೋರ್ಚಿದುದೆನೆ] ಕೆಂಗಱಿಯುಂ ಬೆಬ್ಬಟ್ಟೆ ರಾಜಸುತಸಂದೋಹಂ ಗಱಿಸೋಂಕದೆ ಬೆಳ್ಳೆರಲೆಗೆ ಗಱಿ ಮೂಡಿದ ತೆಱದಿನೋಡಿಪೋದತ್ತಾಗಳ್ (ಪಂಪಾಪೂ. ೩-೫೬) ; ವಸುದೇವಕುಮಾರನ ರೂಪುಗಂಡು ಸೋಲ್ತಿನ್ನಿರುವನ್ನರೆನ್ನದೆ ಪುರಾಂಗನೆಯರ್ ನೆಱೆ ಕಾಮಶಸ್ತ್ರಸಂಘನ್ನತೆವೆತ್ತು ಕೂಡಿ ಗಱಿಯಿಂ ಕಡುನೊಚ್ಚಿದರಾದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೩೫). **ನೊಚ್ಚಿದಳ್** = ಲಘುವಾದವಳು ; ಕೀಳಾದವಳು : ಭೋಗಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಮದುವೆಗೆ ಮನಂದಂದಂದಬಲಾಬಾಲಗೋಪಾಲಜನಂ ಮೊದಲಾಗೆನ್ನಂ ಪುಲ್ಲಿಂದಂ ನೊಚ್ಚಿದಳಂ ಕಲ್ಲಿಂದಂ ಬೆಟ್ಟಿದಳುಮಾಗಿ ಬಗೆವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೯ ಪ). **ನೊಚ್ಚಿದುವು** = ೧. ಹಗುರಾದುವು ; ಲಘುವಾದುವು : ತುಂಗನಿತಂಬದಿಂ ಕುಚದ ಬಿಣ್ಪಿಱಿಯಿಂ ಪೊಡರಲ್ಕಮಾಱದಿರ್ಪಂಗನೆಯರ್ ಸರೋಜಲದೊಳಂದವು ನೊಚ್ಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪಿ]ದುವಾಗೆ ರಾಗದಿಂ ಪೊಂಗಿ ಪೊದಟ್ದು ಪಾಱಿ ಪೊಳೆದಾಡಿದರ್ (ಲೀಲಾಪ. ೧೩-೧೨೪ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೨-೬೪ ನೋ). ೨. ಹಿತವಾದವು : ಪೊನ್ನ ಸಿಪ್ಪಿನ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಬೆಲೆಗೆ ಬಿಣ್ಣದುವುಂ ಮೆಯ್ಗೆ ನೊಚ್ಚಿದುವುಮಪ್ಪ ದೇವಾಂಗ ಮನುಡಿಸಿ ಮಾಣಿಕದೊಡಿಗೆಯುಂ ತೊಡಿಸಿಯುಮ್ಪು ತಾನ್ನಮನೂಡಿ . . . ಉಣಲುಮಿತ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೧ ಪ).

ನೊಚ್ಚಿತ್ತು 'ನೊಚ್ಚಿತು' ನೋ.

ನೊಜೆ 'ನೊದೆ' ನೋ.

ನೊಜೆಹುಲ್ಲು 'ನೊದೆಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ನೊಟಿಗೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ (?) : ಹದಿಕೆ ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ ನೊಟಿಗೂಲಿ ಮಾದಾಱಿಕೆವಟ್ಟ ಕಟ್ಟಗೆ ದಂಣಾಯರ ಸಾಂಮ್ಯ ಹೊದಕೆ ಹದಿನೆಂಟು . . . ಉಂಬಳಿಯ ಕಳೆದು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯೬-೩೦ ; 1404). [?]

ನೊಟನಪಾರಿವಾಳ 'ಲೊಟನ್ಪಾರಿವಾಳ' ನೋ.

ನೊಣ 'ನೊಳವು' ನೋ.

ನೊಣಂಬ 'ನೊಟಂಬ' ನೋ.

ನೊಣಂಬವಾಡಿ 'ನೊಟಂಬವಾಡಿ' ನೋ.

ನೊಣಕಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ).
[ನೊಣ (<ನೊಳವು)+ಕಸ]

ನೊಣಗೇಡಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಕ್ಷುದ್ರ : ಸತಿಯ ಲೋರ್ವರ ಸಲಹದ ನೊಣಗೇಡಿಗಳ್ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಿನ್ನುಂಟೆಯಿಂಥವರು (ಜೈವಿಪ. ೨೧). [ನೊಣ (<ನೊಳವು) + ಕೇಡಿ$_1$]

ನೊಣಗೇಡಿತನ (ನಾ). ನೀಚತನ ; ಅಲ್ಪತನ ; ಹೀನಸ್ವಭಾವ : ಸಿಕ್ಕೆವು ನಾವಿಂಥಾ ನೊಣಗೇಡಿತನಕೆ ನೀ ದುಃಖಿಸಬೇಡವಿಲ್ಲಿ(ಜೈವಿಪ.೨೧).
[ನೊಣಗೇಡಿ + -ತನ]

ನೊಣಚಿ (ನಾ). ದನಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ, — ಹುಳು ; ತೊಣಚಿ : ಆದರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಸೂಚನೆ ನೊಣಚಿಯಂತೆ ಅವರನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಕಾಡಿತು. ಏನೇ ನಾಶವಾಗಲಿ, ಪುತ್ರನಾಶ ಬೇಕಾದರೂ ಆಗಲಿ, ತನ್ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಅವನು ತಯ್ಯಾರಿಲ್ಲ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೩೧). 'ತೊನಸೆ' ಪರಾ. [<ತೊಣಚಿ ?]

ನೊಣಬ 'ನೊಟಂಬ' ನೋ.

ನೊಣಬುಲಿ (ನಾ). ನೊಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ನೊಣದ ಹುಲಿ : ನೊಣಬುಲಿಯ ಲಂಘನೆಗೆ ಮೃಗಗಣ ಜುಣುಗುವವೆ ಮರ್ಝು ನಿನ್ನ ಹುಲುಪರೆ ಕಣೆಗೆ ಖಳನಾಯಕರು ಮುರಿವೆವೆ ಬಣಗ ಹೋಗೆನುತ ಕಣುಗಳಲಿ ಕಿಡಿಸೂಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೭-೧೦). [ನೊಣ (<ನೊಳವು) + ಪುಲಿ]

ನೊಣರೋಗ (ನಾ). ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ನೊಣಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅನೇಕ ತೆರದ ನೊಣಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಸಸ್ಯವ್ಯಾಧಿಗಳು : ನೊಣರೋಗ (Fly·ಇಂಕನಿ). [ನೊಣ (<ನೊಳವು) + ರೋಗ]

ನೊಣವು 'ನೊಳವು' ನೋ.

ನೊಣಸುತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಪಂಡಿತ. ೧೮೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ನೊಣಸುತ್ತು]

ನೊಣಸುತ್ತಕ (ನಾ)· = ನೊಣಸುತ್ತ : ನೊಣಸುತ್ತಕವೆಂಬ ವನಸ್ಪತಿಯ ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಂಟನಿಂದ ಜಿಗಟುಪದಾರ್ಥವೂ ಸುಂಕವೂ ಇರುವದುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೭೫). [<ನೊಣಸುತ್ತ]

ನೊಣೆ, ನೊನೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : "ನೊಣೆ—ಗಿಲನೇ (ನುಂಗು)" (ಶಮಧಾ) ; ಅನಿಲಸುತಂ ಸವಿಸವಿದು ಬಿಕ್ಕಬಿಕ್ಕನೆ ಸವಿನೋಡೆನ್ನಾಣೆಯೆಂದು ರಕ್ಕಸಿಗಮುದಂ ಸವಿದೋಱಿ ನೆತ್ತರೆಲ್ಲಂ ತವೆ ಮುಳಿಸಿಂದವನ ಕರುಳ ಪಿಣಿಲಂ ನೊಣೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮) ; ವಿಸಾತ್ರ್ಯ ವಿಸಾಱಿದರನಡುತ್ತ್ರ್ಯ ಹೊಯ್ವ ಸಿಡಿಲುದ್ಧತರಂ ನೊಣೆವುಗ್ರರಾಹುವೆಂಬುದನೆನೆ ಮತ್ತನನ್ತನೊಳನನ್ತಪರಾಕ್ರಮನೊಳ್ . . . ಕಾದುವ ಮೆಯ್ಗಲಿಯಾದ್ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್(ಸೌಇಇ.XX, ೭೪-೨೪; 1112);

ಗಾಳಿ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಂಕಿ ತನ್ನ ರಕ್ತನಾಲಗೆಗಳನ್ನು ಮರದ ರೆಂಬೆರೆಂಬೆಗೆ ಚಾಚಿ ನೊಣೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸರ್ಪಮಂ.೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳು ಮಾಡು: ಮಕ್ಕಳ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳ ರಥಮೆಕ್ಕೆಯುನೆಡೆಗೊಂಡೊಡವರನೋವದೆ ರಣದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳನಾಂ ಕೊಂದೊಡೆ ತನ್ನಿಕ್ಕಿದ ತತ್ತಿಯನೆ ಪಾವು ನೊಣೆವಂತಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೩); ಕರಿಯಂ ನುಂಗಿ ಕಳಿಂಗನಂ ನೊಣೆದ ದರ್ಪಕ್ಕೊಂದುಗೊಳ್ . . . ಎಂದು ಮಚ್ಚರದಿಂದೋವದೆ ಪೊಯ್ದು ನೆತ್ತಿಗದೆಯಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಭೀಮನಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧೮); ಇಱಿದು ನೊಣೆದು ತಣಿಯದೆ ಮತ್ತಂ ದ್ರೋಹರನಱಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಎಕ.VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೧೮; 1631); ಇಂತು ನೀನವರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ನೆಱೆ ಮಱಪಿಟ್ಟು ಕಂತುಹರನೇ ಬಸವನಂ ನೊಣದೆಯುಲ್ಲದೊಡೆ ಮುಂತುಗೊಂಡಾ ಶರಣರೀವರೇ ಬಸವಣ್ಣನಂ (ಅರಾಚ.೪-೧೦-೩೪). ನೊನೆ: ೨. ತನಗೆ ವೈರಿಗಳ ಹರೆಯುವರನು ನೊನೆದು ಕಳೆಯಲು ಬೇಕು (ತಿಪ್ಪ.ಅ. ೧೦-೩೩). ೩. (?): ತನಗೆ ಸಿಚ್ಛೈಸಿದಮ್ಮದು ಕಾರಣಂ ಶಾಪ ಜನಿಸಿದುದವನ್ನರಿದು ನೊನೆಯಂರದಕಂ ತಾನು ಚಿನುಮಯಂ ಪರಿಹರಿಸದಿರ್ದಧಿಕಸಂತೋಷಮಂ ತಾಳ್ದು ತನ್ನನದೊಳು (ತುರಂಗ. ೮೬-೧೩).

ನೊಣೆದು ನುಂಗು = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನುಂಗು: ಕಣ್ಣ ನೀರೊಡನೊಡನುರ್ಚೆ ಪಾಯೆ ಮುಳಿಸಿಂದದನೊಯ್ಯನೆ ತಾಳ್ದಿ ಕಾಯ್ಪಿನೊಳ್ ಕಡಗಿ ಜಗಂಗಳಂ ನೊಣೆದು ನುಂಗಲುಮಾಟಿಸಿದಂ ಸುಯೋಧನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೦); ವಿಕ್ಕವರಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಏಕೆ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಶನಿಯಾಗಿ ನೊಣೆದು ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ? (ಬಂಕಿಮ. ೧೦೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೊಳ್; ಮಲ. ನುಣ; ಕುರುಖ್. ನುಲ್ಪಾ]

ನೊಣೆನೆಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು, — ಹಾಳು ಮಾಡು: ಬಿರುಗಾಳಿ ತರಗೆಲೆಗಳಂ ಬೀಸುತೆಳ್ಪಟ್ಟುಪೋಲ್, ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ಕರಡಬೆಣಮಂ ನೊಣೆನೆಕ್ಕಿ ಕರಿಕುವಂಪೋಲ್ ಕಲ್ತ ಮಾಯಾಸಮಸ್ತವಿದ್ಯೆಯನವರ ಮೇಲ್ ವ್ಯಯಿಸುವೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೬೧-೫೨೨).

[ನೊಣೆ + ನೆಕ್ಕು$_1$(<ನಕ್ಕು$_1$)]

ನೊಣೆಪ (ನಾ). ನುಂಗುವಿಕೆ; ಕಬಳಿಸುವಿಕೆ: ತಡೆಪಂ, ಅಣೆಪಂ, ನೊಣೆಪಂ, ಪೊರೆಪಂ . . . ಒರೆಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೧ ಪ್ರಯೋ).

[ನೊಣೆ + -ಪ$_2$]

ನೊತೆ 'ನೊದೆ' ನೋ.

ನೊತೆಹುಲ್ಲು 'ನೊದೆಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ನೊದೆ, ನೊಜೆ, ನೊತೆ, ನೊಸೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಜೊಂಡು; ಮುಂಜಾಹುಲ್ಲು: "ದೃಢಮೂಲಃ — ನೊ (ಮೊ?)ದೆ, ವಡವರ" (ಓಷಧಿ. ೭೯); ನೊ(ಮೊ)ದೆ ಗೆಂಕು ಬೆಳೆಯೆ ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಾಗಳವಱಡಿಯೊಳ್ ತೋಡಿದೊಡೆ ಜಲವೊಂದೆ ಪುರುಷದೊಳುದಯಿಕ್ಕುಂ (ಜಟ್ಟಸ. ೧೧-೨೫); ಲಾಮಜ್ಜಕ, ಲಾಮಂಚ, ಮುಂಜ, ನೊದೆ, ವಲ್ಲಭ, ಬಲ್ಲಹ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ); ಮುಂಜ — ನೊದೆ, ವಲ್ಲಭ-ಬಲ್ಲಹ (ಹೊಸುಗ.೧೧೮). **ನೊಜೆ:** 'ನೊಜೆಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. **ನೊತೆ:** 'ನೊತೆಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. **ನೊಸೆ$_2$:** ನೊಸೆನೈಹಂಚಿ ಕಣಿಗಿಲೆ . . . ಕವಲ್ಗೊಟ್ಟ ಮರದಾರಕ್ಕೆವುಲ್ಲೆಯೆಸೆದಿಹವಾ ವಿಪಿನದೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೪); ಗಂಗ್ಯಾಡೀ ಬಸವೈನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ತೆಂಗಂಗ್ಯಾಯಲ್ಲೆವತ್ತು ಮರಳ ಹೊಲದರೆ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಪ ನೊಸೆಬಳಿಯ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಬಳಿ ಬಡಗಮುಖನೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೪೮೪; 1748); ಹಂಚಿ, ಗರಿಕೆ, ನೊಸೆ, ಜಂಡು, ಬಿದಿರು (ನಮ್ಮಸು. ೨೩೮). 'ಮೊದೆ' ಪರಾ.

ನೊದೆಹುಲ್ಲು, ನೊಜೆಹುಲ್ಲು, ನೊತೆಹುಲ್ಲು, ನೊಸೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). = ನೊದೆ: ಆ ಮುಂಗುಸಿಗೆ ಹರಿತ ಎಂದು ಹೆಸರು . . . ಅದರ ಮೈತುಂಬ ನೊದೆಹುಲ್ಲಿನಂತಹ ಕೂದಲು (ನಾಳೀಜಂ.೪೪). **ನೊಜೆಹುಲ್ಲು:** ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿಯ ಮೂಲಕ ಹೋಗಿ, ಬೆಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ್ದ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ನೊಜೆಹುಲ್ಲಿನ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತೆವು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೬). **ನೊತೆಹುಲ್ಲು:** ನೊಸೆಹುಲ್ಲು, ನೊತೆಹುಲ್ಲು (ಮೈಠಗ.೬೦-೧೨೦೯). **ನೊಸೆಹುಲ್ಲು:** ಕೊಡಿಮರಹುಲ್ಲು, ಗೊಡುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು, ನೊಸೆಹುಲ್ಲು (ಮೈಠಗ. ೩೪-೬೫೪).

[ನೊದೆ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ನೊನೆ 'ನೊಣೆ' ನೋ.

ನೊಪ್ಪ (ನಾ). (?): ಪರಿಹರಮಂ ಕಟಾಕ್ಷದಲರುಹಬೇಕೆನಲಾರ್ಯನಸುನಗುತ ಶಂಕಿಪಲು ಬರಿವಾರ್ತೆ ನೊಪ್ಪದ ಬಿಂಕವೇ ಶ್ರುತಿವಚನಸಮ್ಮತಿ ಝೇಂಕರಿಸಲಯುಮಾತುಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಮಹಾವಾಕ್ಯ (ಗಗತಾ. ೧೩-೪೬). [?]

ನೊಪ್ಪನೆ (ಅ). ೧. ಹಗುರವಾಗಿ; ಲಘುವಾಗಿ. ೨. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ; ತಟ್ಟನೆ: ಅರ್ಥಮುಳ್ಳನಂ ಪೊರ್ದಿ ಮಾಡುತುಂ ಪಱಿಯೆತಿಂದು ನೊಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ನೆ ನೆಗೆವರ್ (ಸಮಸ, ೧೨-೪೦).

ನೊಪ್ಪನೊಪ್ಪನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಕೀಳಾಗಿ; ಹೀನವಾಗಿ: ಮೋಹನವನಪ್ಪಿದ ಘನರೂಪಿನಿದಿರೊಳಂಗಜರೂಪು ನೊಪ್ಪನೊಪ್ಪನೆ ಗಭೀರತೆಯಿಂದಿರೊಳಂಬುನಿಧಿ ತೆಳ್ಳತೆಳ್ಳನೆ ಶಾಂತಿಯಿದಿರ ಶಶಿ ಬೆಚ್ಚಬೆಚ್ಚನೆಯೆನೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೆಸೆದಿರ್ದನು (ಹಚಕಾ.೧-೪೧). ೨. ವೇಗವಾಗಿ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: ತೊಪ್ಪತೊಪ್ಪನೆ, ತೆಪ್ಪತೆಪ್ಪನೆ ಪುರುಳ್, ನೊಪ್ಪನೊಪ್ಪನೆ ಪೇಟಿಂದು (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). [<ನೊಪ್ಪಿತು + -ಅನೆ$_1$]

ನೊಪ್ಪಿತು (ನಾ). ಹಗುರ; ಲಘು: ಕಂಡು ಮಾಗಧ ಕರೆದನೀಧನು ಚಂಡಿಯಿದು ನಮಗಲ್ಲ ನಾವ್ ಮುಂಕೊಂಡು ತಪ್ಪಿತು ನೊಪ್ಪಿತಾದುದು ಭಾರಿಯಗ್ಗಳಿಕೆ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೪-೧೬).

ನೊಪ್ಪಿತಾಗು = ಬಲಹೀನವಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ತಪ್ಪಿ ರಥವನು ತಾಗಿದಡೆ ನೆಲ ನೊಪ್ಪುಗೊಂಡುದು ರಥಹಯುವು ಸಹಿತೊಪ್ಪವನಾಧ್ವಜಸಹಿತ ಸಮರಚ್ಛತ್ರಧಾರಿಗಳ ನೊಪ್ಪಿತಾದುದು ಜೀವ ನೃಪನೊಡಲೊಪ್ಪವಳಿದುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪೯-೪೯). ನೊಪ್ಪಿದುವು = ಹಗುರವಾದವು; ಲಘುವಾದವು: ತುಂಗನಿತಂಬದಿಂ ಕುಚದ ಬಿಣ್ಪೆಱೆ ಥಿಂ ಪೊಡರಲ್ಕಮಾಱಿದಿರ್ಪಂಗನೆಯರ್ ಸರೋಜಲದೊಳಾದವು ನೊಪ್ಪಿ[ಪಾಠಾಂ.ಚ್ಚಿ]ದುವಾಗೆ (ಲೀಲಾಪ. ೧೩-೧೨೪). [?]

ನೊಪ್ಪು 'ನೋವು' ನೋ.

ನೊಪ್ಪುನೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಲಘುವಾಗಿ ಹಾರು; ಹಗುರಾಗಿ ಕುಪ್ಪಳಿಸು (?): ಪಂದಿಯ ಬಳಿಯೊಳ್ ನೊಪ್ಪುನೆಗೆದುರ್ಚಿ ಪಾಯ್ದುಂತೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತುಗಿದು ಬಗಿದು ತೆಗೆದುವು ನಾಯ್ಗಳ್ (೧೨ಕ. ೧-೧೦೩).

[<ನೊಪ್ಪಿತು + ನೆಗೆ$_1$]

ನೊಯ್ಪಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು; ನೋಯು: ನೀವಿಂತು ನೊಯ್ಪಟ್ಟುಮೆನ್ನವೊಲು ನಿಮ್ಮೊಳಾರೊರ್ವನುಂ ಪಟ್ಟರನ್ (ಪುರುನಾ. ೯೯-೬೮).

[ನೊಯ್$_0$(<ನೋವು) + ಪಡು$_1$]

ನೊಯ್ಯವಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?): ಇದುವೆ ಸೂದೂಱು ನೊಯ್ಯವಾಲರಯ್ಯಮ್ಮನ್ಗೆ ಧರ್ಮ್ಮತೂಂಬುಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೩-೧೧; ಸು. 800). [?]

ನೊರಂಜು, ನೊರಜು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಳ್ಳೆ ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಕೀಟ; ದೋಮೆ: ವಿಕಲ್ಪದಿಂದುಗೆ . . . ನೊರಂಜು, ನೊರಜು;

ಜಿನುಂಗು, ಜಿನುಗು (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ); ಬಣಂಜು, ಬಣಜು, ನೊರಂಜು, ನೊರಜು (ಶಬ್ದಾನು.೮೮ ಪ್ರಯೋ). **ನೊರಜು$_1$:೧.**"ಅವಿ ಚಿಕ್ಕಾಡು ರಹಿ ತೊನಸೆ ತುಪಮೆನೆ ನೊರಜು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೧೧) ; ಬೆಳೆದ ಭಾರದ ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆಯನೆಳಲುವ ತುಟಿಯ ಬೆಳುಗಣ್ಣ ಜೋಲ್ವ ಕಿವಿಯುಸುರು ಮಸಗಿದ ಬಾಯ ಒಳಗೆ ಸುಳಿವ ನೊರಜಂ ನೂಂಕಿ (ಸೋಮಡ. ೪-೮೨) ; ಕುಕವಿಗಳಾರ್ ಗಣಿಸಿದಪರ್ ಮುಸುಱು ಪರೆವ ನೊರಜಂ ನೊಳಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೫) ; ಎಲೆ ಮರುಳೆ ಭೂಪಾಲ ನೊರಜಿನ ಕಳಕಳಕೆ ಕರಿ ಬೆಚ್ಚುವುದೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೪೬) ; ಅವರು ಕೊಡಗಿನ ದೊರೆ ಎಂಬ ನೊರಜನ್ನು ಒರಸಿ ಹಾಕಿ, ತಮಗೆ ಗೆಲುವಿನ ಮಂಗಳದ ಒಸಗೆಯನ್ನು ತರುವರು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೩೫). **೨.** (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪವಾದುದು ; ಕ್ಷುದ್ರ : ರಾಮನ ಪಡೆಯಂನೆಣಿಪರೆ ಕಟ್ಟಕಡೆಯಣ ನೊರಜು ತಾನೆಂದ (ತೊರವೆರಾ. ೧೧-೫೨) ; ಹರಿಗಿರಿಯಜಗಿಜ ಸುರಗಿರ ಪದವಿಯ ನೊರಜೆಂದು ಜಱೆದು ಶಿವನೊಳು ಬೆರಸಿ ತಮ್ಮಿಂ ತಾವೆ ರಾಜಿಪ ಶರಣರ ಪುರವ ಕಂಡನು ಧರಣೀಶ (ಮೋಳಿಪು. ೫-೫೭) ; ನೊರಜು ನಾಂ (ವೆಂಕಟಾರಾ. ೬-೯-೧೨). (ಗು). **೩.** ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಕೀಳಾದ ; ಕಳಪೆಯಾದ: ಧುರದೊಳು ಹಿರಣ್ಯನ ಕರುಳನುಗಿಯಲೆಂದರವಿಂದನಾಭನು ಪಡೆದಾ ನರಹರಿರೂಪಮಲ್ಲದೆ ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳ ನೊರಜುಸಿಂಗದ ಪರಿಯಲ್ಲ (ಅಂಜಜ. ೧೦-೧೭) ; ಕರಣಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಜಯಿಸಿದ ಜಗಜ್ಜೀವ ನೊರಜು ದಾನವರ ಗೆದ್ದದ್ದು ಮಹಾಸೊಬಗೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೧೩-೨).

ನೊರಕಾಟೆ (ನಾ). ಸಂಕಟ ; ನೋವು ; ವೇದನೆ: ಸ್ಮರನ ಕಲೆ ಸವಿಯೂಟ ಸೊಂಪಡಗೆ ನೊರಕಾಟೆ ತಿರುಗಿ ಬೀಳುಗುಮಾಟ ತಿಪ್ಪೆಯೊಳ ಗಣ ಕಾಟ (ತುರಂಗ. ೩೫-೨೫). [ನೊರಕು + ಆಟ]

ನೊರಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯಿಸು ; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು ; ಬಾಧೆಪಡಿಸು : ಮರುತಜನ ಬಿಲ್ಗೊಪ್ಪಿನಿಂದಿರಿದ ನೃಪತಿಯಂ ನೊರಕಿಸಿದನಡಿಗಡಿಗೆ ಕಡೆ ಗರೆದು (ತುರಂಗ. ೭೦-೩೦) ; ಅರಸ ಕೇಳ್ಕುರುನಂದನಂ ತಡದು ಭೀಮನಂ ನೊರಕಿಸಿದನೆಂಟಂಬಿನಿಂದೆಚ್ಚು (ತುರಂಗ. ೭೨-೧೯). [ನೊರಕು + -ಇಸು$_3$]

ನೊರಕು (ಕ್ರಿ). ನರಳು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಬಾಧೆಪಡು : ಕುರು ನೃಪತಿ . . . ಗಂಧರ್ವರೋಳ್ಸಿಕ್ಕಿ ನೊರಕುತಿರಲರ್ಜುನಂ ಬಿಡಿಸೆ ಮಾನಂ ಪೋಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಿಗೆ ಬಂದಂ (ತುರಂಗ. ೩೪ ಸೂಚನೆ); ಶಕುನಿ ಸೈಂಧವಂ ಗುರುಸೂನು ಮುಂತಾಗಿ ಘಾಯದಿಂದ ನೊರಕುತಿರಲಿತ್ತ ತುರುವಿಂಡುಗಳನರ್ಜುನಂ ಪುರಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ತುರಂಗ. ೩೭-೩೪). [< ನರಳು]

ನೊರಕೆ (ನಾ). ಬಾಧೆ ; ನೋವು ; ವೇದನೆ: ರಣಹಂಬಲಂ ಮರದ ಮಾದ್ರೇಶ್ವರಂ ದುಶ್ಶಾಸನೆಂಬವಂ ಸಾವನುಳಿವನೊ ಕಾಣೆ ನೊರಕೆಯಿಂ ಮಲಗಿದನು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ (ತುರಂಗ. ೫೧-೩೭). [< ನೊರಕು]

ನೊರಜು$_1$ 'ನೊರಂಜು' ನೋ.

ನೊರಜು$_2$ 'ನುರುಜು' ನೋ.

ನೊರಜುಗಣ್ಣು (ನಾ). ನೊರಜು ಮುತ್ತುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಪಿಸುರುಗಣ್ಣು (?) : ನೊರಜುಗಣ್ಣಿನ ನಳಿದ ಮೂಗಿನೆಳಲುವ ತುಟಿಯ ಕುರುಟುವಲ್ಲಿನ ಕರಿಯ ಕಬ್ಬಾಯ ಪೊಳಸರಿದ ಹಜಾರದಲೆಯ . . . ನಾಜುವ ಬಾಯ ನೊರೆ ಸೂಸುತಿರ್ದಳು (ಹಜಕಾ. ೪-೨೮). [ನೊರಜು$_1$(< ನೊರಂಜು)+ಕಣ್ಣು(< ಕಣ್)]

ನೊರಜುಗಲ್ಲು 'ನುರುಜುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ನೊರಜುವುಟು (ನಾ). = ನೊರಂಜು ೧ : ಮಜಿಕಿದು ಬಾಯ್ದೆರೆದ ಬಗ್ಗದ ಬಾಯೊಳ್ ಬೀಟಲ್ ಬರ್ಪ ನೊರಜುವುಟುಗಳಂತೆ ಬಂದರಲಾ (ಅದ್ಭುತ. ೪೩-೭). [ನೊರಜು$_1$(< ನೊರಂಜು)+ಪುಟು]

ನೊರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬುರುಗು ಏಳು ; ನೊರೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಕರ ತಾವರೆ ಕರುಳ್ವಳ್ಳಿ ತೋಳ್ದರೆ ಪಯೋಧರ ಮೀನು ಗಜತುಂಡು ಮೊಸಳೆ ನೊರೆತ ರೋಹಿತ ಫೇನ ಕಡಿದಲೆ ಕಮಠ ಸಂಗರವಿದ್ದುದಂಬುಧಿಯಂತೆ (ಮೋಹತ. ೩೫-೨೩) ; ಹೊರಳಿ ನಿದ್ದೆವೊಲಿರಲಿ, ಮೊರೆಯದೆಯೆ, ನೊರೆಯದೆಯೆ, ತುಂಬುದೆರೆಯುಬ್ಬುಹೊನಲು, ಕರೆಯುಬ್ಬಿದಾಳದಿಂದೆದ್ದು ಹೊರಬಿದ್ದುದದು ಮರಳಿ ಮನೆಗೆಯ್ದುವಾಗ ! (ಇಂಗೀತ. ೧೮-೫) ; ಜಲ, ಆಹುದೊ ಆಹುದೋ, ಎಂದು ಮೊರೆಯುತಲಿತ್ತು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಹೊರಳಿ. ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಹೊರಳುತ್ತ ಮೊರೆದು ನೊರೆಯುತ್ತ ಹೊರಳಿ ಬಹ ಹೊತ್ತ ಕಾದಿದೆ ಊರ ಮಿತ್ತು (ನವಂ. IV, ೨೯-೧೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುರೈ ; ಮಲ. ನುರೆ]

ನೊರೆ$_2$ (ನಾ). ೧.ಬುರುಗು; ಫೇನ: "ಫೇನಃ, ಡಿಂಡೀರಃ–ಈ ೨ ನೊರೆ" (ಹಲಾಯು.೧೧೦-೪೬) ; ಪನಿಪುಲ್ಲ ಮುಗಿಲ ಸಂಜೆಯ ಕನಸಿನ ಸುರಧನುವ ನೆಗೆದ ನೊರೆಗಳ ನೆಱಿನಂತನಿತುಂ ನಿಲ್ಲವು ಬಗೆವೊಡೆ ಮನುಜರ ಯೌವನಮುಮರ್ಥಮುಂ ಬಾಱಿಕೆಗಳುಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೧೩-೧೧) ; ಪಾಲ್ಗಡಲ ತೆರೆಯ ನೊರೆಯ ದೊರೆಯ ದುಕೂಲಾಂಬರದೊಳಿಂಬಾಗಿ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯಂ ತಲೆಯೊಳ್ ತೀವೆ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೧೦೮ ವ) ; ಹಾಲ ತೊಱೆಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಕೆಸಱು ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಳಲು ತವರಾಜದ ನೊರೆತೆರೆಯಂತೆ ಆದ್ಯರ ವಚನವಿರಲು ಬೇಱೆ ಬಾವಿಯ ತೋಡಿ ಉಪ್ಪುನೀರನುಂಡವನ ವಿಧಿಯಂತೆ ಆಯಿತ್ತೆನ್ನ ಮತಿ (ಬಸವ. ೨೯೦) ; ತಿರುಗಿ ನೋಡಲೊಬ್ಬೆಯಾಚೆ, ಒಬ್ಬಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ನೊರೆಯ ಬಿಳುಪು ಕುರಿಯ ಮರಿಯ ತಲೆಯ ತಡವುತಿದ್ದಳು (ಇಂಗೀತ. ೮-೪). **೨.** ಎಳೆಯದು ; ಹೊಸದಾದುದು ; ತಾಜಾ : 'ನೊರೆಮೀಸೆ', 'ನೊರೆಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. **೩.** ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದ ಹುಲ್ಲು ; ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಚಿಗುರುಹುಲ್ಲು : ಬಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೊರೆಯೇ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [< ನೊರೆ$_1$./ತಮಿ. ನುರೈ ; ಮಲ. ನುರ, ನುರಿ ; ತುಳು. ನುರೆ ; ತೆಲು. ನುರುಗು, ನುರುವು ; ಕೊಡ. ನೆರೆ]

ನೊರೆಕಾಯಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಉಜ್ಜಿದಾಗ ನೊರೆ ಬರುವ (ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ ; ಅಂಟುವಾಳದ ಕಾಯಿ : ಕೂಗಟಮರ, ಅಂಟುವಾಳ, ನೊರೆಕಾಯಿ (ವೈಜಿಗಿ. ೬೮-೧೩೮೩) ; ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಅಂಗಿ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೊರೆಕಾಯಿ ಹಾಕಿ ಬಂಡೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಗೆದಾಯಿತು(ರಕ್ತರೂ.೪೭). [ನೊರೆ$_2$+ಕಾಯಿ$_4$(< ಕಾಯ್$_4$)]

ನೊರೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನೊರೆಯುಂಟಾಗು : ಸಖೀಜನಂ ಕೆಯ್ಗೊಟ್ಟೆಯ್ತಂದು ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತನುಮುಟ್ಟೆ ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ ಭುಗಿಲನೊಗೆದು ಕಾದ ನೀರ್ ಕಾಯಮಂ ಸುಡೆ (ಗಿರಿಜಾಕ. ೪-೧೧೮ ವ) ; ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳು–ಮೂತ್ರವು ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿದಾಗಿಯೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ನೊರೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡೂ ಪಿತ್ತರೋಗದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ದ್ವಂದ್ವರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೪) ; ಅಂಟುವಾಳದ ಕಾಯಿ : ಈ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದಾಗ ನೀರು ನೊರೆಗಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೮೬). [ನೊರೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ನೊರೆಗಡಿಯಣ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಿಯ) ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಡಿವಾಣ ; ಬುರುಗು ಸಮೇತವಾದ ಕಡಿವಾಣ : ಪಚ್ಚಳದುಪ್ಪರದ ಮುಖದ ದೃಢಗತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಕೋಪದಿ ಸಿಡಿವ ಕಿವಿಗಳ ನಿಟ್ಟುಸುರ ನೊರೆಗಡಿಯಣದ ಹಯವಂಚಿಸಿತು ಹರಿಹಯ ತುರಂಗಮವ (ತೊರವೆರಾ. ೬-೩೦-೧೦). [ನೊರೆ$_2$ + ಕಡಿಯಣ(< ಕಡಿವಾಣ)]

ನೊರೆನೆತ್ತರ್, ನೊರೆನೆತ್ತರು (ನಾ). ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಕ್ತ; ಬುರುಗು ತುಂಬಿದ ರಕ್ತ : ಮುನ್ನಂ ಪರಶುರಾಮನೀ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳರಸುವಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮನಿರ್ಪತ್ತೊಂದು ಸೂಳ್ವರೆಗಂ ಪಿಳ್ಳೆ ಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತು ಕೊಂದವಂದಿರ ನೊರೆನೆತ್ತರೊಳ್ ತೀವಿ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ); ಬಿಸುನೆತ್ತರುಣ್ಕೆ ನೊರೆನೆತ್ತರ್ ಸೂಸೆ ಕರ್ನೆತ್ತರಂ ಬಿರಿವಿಟ್ಟರ್ವಿಸೆ ಕೂಡೆ ಬಿಲ್ವಡೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟಿತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ (ಪಂರಾಪೂ.೧೩-೪೭); ಕಡುಮುಳಿದು ನೆನೆಯದೆಯೆನ್ನ ತನೂಭವನೆಂಬುದನನಿತಂ ಮಾಡಿದ ದೇಸಿಗರೀರ್ವರ ಮನುಜರ ನೊರೆನೆತ್ತರ ಕುಡಿದೀಗಳೆ ಬಪ್ಪೆ ನಾನೆಂದನೆ ದನುಜಂ (ಕುಸುರಾ. ೯-೧೯); ಕರುಳು ಕರುಳಲಿ ತೊಡಕಿ ನೊರೆನೆತ್ತರಲಿ ನೆತ್ತರು ಕೂಡಿ ಕಡಿಯಲಿ ಬೆರಸಿ ಕಡಿ ಪಲ್ಲಟಿಸೆ ಕಾದುವೆನಿಂದು ಹಗೆಯೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೮). **ನೊರೆನೆತ್ತರು :** ಉರಿವ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಲಿ ಕರ್ಣನ ಶಿರದ ಭಾಂಡದಲಿವನ ನೊರೆನೆತ್ತರಿನಲಿವನಗ್ರಜನ ಕೊಬ್ಬಿದ ನೆಣನ ಕೊಯ್ಕೊಯ್ದು ಮಹೋಗ್ರಭೂತದ ನೆರವಿಗುಣಲಿಕ್ಕುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೪); ನರಕದಲಿ ಪಶುನಿಕರ ಕೊಲುವವು ಪರಿಪರಿಯ ವಧಗಳಲಿ ನೊರೆನೆತ್ತರನು ಕುಡಿವವು ಕೇಳು ರಕ್ಷೋಗಣಗಳುಱೆ ಕಡಿದು (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೧-೩೭). [ನೊರೆ$_2$+ನೆತ್ತರ್]

ನೊರೆನೆತ್ತರು 'ನೊರೆನೆತ್ತರ್' ನೋ.

ನೊರೆಪಾಲು 'ನೊರೆವಾಲ್' ನೋ.

ನೊರೆಬಾಯಿ 'ನೊರೆವಾಯ್' ನೋ.

ನೊರೆಮಾಲೆ(ನಾ). ಬುರುಗಿನ ಸಾಲು ; ನೊರೆಯ ಮಾಲೆ : ಪಕ್ಕಜಲ್ಲಿಗಳಿಂ ಪರಿಶೋಭೆವಡೆದು ಪರಿವ ತುರಂಗಸಂಘದಿಂ ನೊರೆಮಾಲೆ ವೆರಸಿ ತರಂಗೊಂಡು ತರಂಗಸಂಘಾತಂ ಬಳಜಳಧಿಯೊಳ್ನೆಗೆದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ಪ): [ನೊರೆ$_2$+ಮಾಲೆ]

ನೊರೆಮೀಸೆ (ನಾ). ಚಿಗುರುಮೀಸೆ ; ಎಳೆಮೀಸೆ ; ತುಪ್ಪುಳು ಮೀಸೆ : ನಿತ್ಯ ಚಿಂತೆಯ ಕಂತೆಯಲ್ಲಿ (೧೮ ವರ್ಷದ ಬಾಲಕರು ಮೀಸೆ ಮೂಡುವ ಮೊದಲೇ ನೊರೆಮೀಸೆ ತಾಳುವ ಈ ದಿನದಲ್ಲಿ) ನಮ್ಮ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಎರಡು ತಾಸಿನ ಅವಧಿಯ ತನಕ ನಗುವಿನಿಂದ ಮರೆಯಿಸುವವರು ಬೇಕು (ಕನ್ನಸು. I, ೧೩೩). [ನೊರೆ$_2$+ಮೀಸೆ]

ನೊರೆಯಡಕೆ (ನಾ). ಎಳೆಯದಾದ (ಬೇಯಿಸದ) ಅಡಕೆ ; ಹಾಲಡಕೆ : ಕೈರಗುಳಿಗೆ ನೊರೆಯಡಕೆ ಮುತ್ತಿನ ಸುಣ್ಣ ನೇರದ ಚವರಿ ಮುಂತಾದ ಭೂರಿಯೊಳೆನಗಿದು ತನಗಿದೆಂದೆಲ್ಲರು ಕೋಱೆಟ್ಟು ವ್ರತವ ಮಾಡಿದರು (ಭರತ. ೨೧-೩೧). [ನೊರೆ$_2$+ಅಡಕೆ$_1$]

ನೊರೆಯಾಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೊರೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗು,—ಅಡಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಬಿಸುಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಕುಗ್ಗು : ಹಾಱಿತಾಯುಧವೆಂದು ಭೀತಿಗೆ ಮಾಱುಹೋದನೆ ವೀರರಸ ನೊರೆಯಾಱಿತೇ ನಿಜಬಾಹುಶಕ್ತಿಯೊಳುಂಟೆ ಖಯಖೋಡಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೫). [ನೊರೆ$_2$+ಆಱು$_1$]

ನೊರೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೊರೆಬಿಡು ; ಬುರುಗಾಗು : ಮೇಳಿಸಿ ಪೊರ್ದಿದಾಳಿಯರ ಮೈ ಬಿಸುಪೇಱಿ ಬೆಮರ್ತುವಂಗದೊಳ್ ಬಾಳಮೃಣಾಳಿಕಾ ಸಮಿತಿ ಚುಯ್ಯೆನುತುಂ ನೊರೆಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಟ್ಟುದಶ್ರುಧಾರಾಳಿ ಕಪೋಲದೊಳ್ ಕುದಿದು ಬತ್ತಿದುದೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸುತಿರ್ಪ ಪೊಂಬಾಳೆಯ ಚಾಮರಂಗಳರೆಸೀದುವು ತನ್ವಿಯ ದೇಹದಾಹದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೨೧; ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೮೯ ನೋ). [ನೊರೆ$_2$+ಇಡು$_1$]

ನೊರೆರಕುತ (ನಾ). =ನೊರೆನೆತ್ತರ್ : ಮಂಡಿಸಿತು ನೊರೆರಕುತ ಕರುಳಿನ ಜೊಂಡು ಮುಸಗಿತು ಕಡಿದ ಖಂಡದ ದಿಂಡು ತಳಿತುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೩); ನೊರೆರಕುತ ಸುಳಿ ಮುಸಗಿ . . . ಕರುಳ ಬಂಬಲು ಖಂಡದಿಂಡೆಯ ತುಱುಗಿದೆಲುವಿನ ತಳಿತ ಚರ್ಮದ ಶಿರದ ತಡಿಗಳಲಡಸಿ ಹರಿದುದು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೨-೫೭). [ನೊರೆ$_2$+ರಕುತ]

ನೊರೆವನಿ(ನಾ). ನೊರೆಯ ಹನಿ,—ತುಂತುರು; ಬುರುಗಿನ ಕಣ: ಅತುಳ ಕರಧೂತ್ಕೃತಾನಿಲಹತಿಯಿಂ ನೆಱೆ ಸೂಸೆ ಪತ್ತಿದಿನ[ವಾಹ]ಮುಖೋದ್ಗತದ ನೊರೆವನಿಗಳೆನೆ ಮಾರುತಪಥದೊಳ್ ತುಱುಗಿ ಮಿಱುಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ಕುಸುಪೂ. ೧೧-೧೩೦); ಬಂದುದೀ ಮೃಗಪೋತ . . . ಕೊಳಗುದಾಗಿದ ಕಲ್ಲ ರತುನಾವಳಿಯ ಮಾಡುತ ನೊರೆವನಿಯಲು ಜ್ವಲಸುಮುಕ್ತಾಫಲವ ಕೆದಱುತ . . . ಐದಿತು ನಿತಂಬಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೨೯). [ನೊರೆ$_2$+ಪನಿ$_2$]

ನೊರೆವಳಿ (ನಾ). ನೊರೆಯು ಬಿದ್ದಿರುವ ಜಾಗ,—ಸ್ಥಳ : ತೊಳಗು ವಜ್ಜೆಯನುದಿರ್ದ ತುಪ್ಪಳ ಬಳಿಯ ಮಲಗಿದು ಮೆಲುಕಿಱಿದ ನೊರೆವಳಿಯ ನೊಣವಿಱಿದಾಡಿದೊಗುನೆತ್ತರಿನ ಬೆಂಬಳಿಯ ನೆಲನನಿಕ್ಕೆಯ ಹಕ್ಕೆಯಾಡುಂಬೊಲನ ಘುರಗಾಡುಗಳೊಳಗೆ . . . ಹೊಕ್ಕುದಗಲಕೆ ಶಬರ ಸಂದೋಹ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೧). [ನೊರೆ$_2$+ಬಳಿ$_3$(<ಬಟ್$_3$)]

ನೊರೆವಾಯ್, ನೊರೆಬಾಯಿ (ನಾ). ೧. ನೊರೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಬಾಯಿ ; ಬುರುಗು ಆವರಿಸಿರುವ ಬಾಯಿ : ನರಿಗೊರಳ ನೊರೆವಾಯ ಹಾವಸೆವರಿದ ಪಲ್ಗಳ . . . ಕಾರೊಡಲ ಕುಱುಬನು (ಬಸಪು. ೨೦-೧೧); ನೊರೆವಾಯ್ಚೆಲ್ದುಟಿ ಪೆಮ್ರ್ಮಗರಲ್ದಕೆವಿಮ್ಮಸೆ ಕೆದರ್ದ ಪಱಿಗಡ್ಡಂ ಕರ್ಬುರರುಚಿಯನುಗುಳ್ವ ಕಾರೊಡಲಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೬೧). **ನೊರೆಬಾಯಿ :** ೨. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಬಾಯಿ ; ನೀರೂರುವ ಬಾಯಿ ; ಜೊಲ್ಲುಬಾಯಿ.

ನೊರೆಬಾಯ ಏಳಿಸು=ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿಸು ; ಆಸೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು : ಮೇಲೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಲಕ್ಷದ ಸಾಲ ಹರಿವಾಣದಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲಗರ್ಪಿಸಿದನ್ನ ಬಡಿಸಿತು ಸುರರ ನೊರೆಬಾಯ ಏಳಿಸುವ ದಿವ್ಯಾನ್ನ ದೆಡೆಗಳಿಗಾಳುಸಹಿತೈತಂದು ನೃಪಜನದೋಳಿಯಲಿ ಭೋಜನವ ಮಾಡಿದನು (ಸಂಭಪ. ೨೪-೬೨). [ನೊರೆ$_2$+ಬಾಯ್]

ನೊರೆವಾಲ್, ನೊರೆಪಾಲು, ನೊರೆವಾಲು, ನೊರೆಹಾಲು (ನಾ). ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾಲು ; ಆಗ ತಾನೇ ಹಿಂಡಿದ ಹಾಲು ; ತಾಜಾಹಾಲು : ಬೇವಿನ ಗಿಡುವಂ ತಂದಿಟ್ಟಾವಿನ ನೊರೆವಾಲನೆಱೆದು ನಡಪಿದೊಡಂ ಕೇಳ್ ಬೇವಿಂಗೆ ಕೈಪೆ ಪಿಂಗದು ಭೂವಳಯದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೬); ನೊರೆವಾಲ ಮೊಸರ ತುಪ್ಪದ ಪರಿವೊನಲಾಗಿರಿಯ ಪಿರಿಯ ಸಾನುಗಳೊಳ್ ನಿರ್ಝರಮೆಂಬ ನೆವದಿನಿನ್ನುಂ ಪರಿದಪುವೇಂ ಪಿರಿದೊ ಜಿನನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೨). **ನೊರೆಪಾಲು :** ದನದ ಕಣ್ಣಿಗೆ :—ದನಗಳಿಗೆ ನೊರೆಪಾಲು, ಕೊಂಡಿಯ ರಸ, ಜಾಜಿ, ಉತ್ತ(ರಣಿರ)ಸ, ಇಷ್ಟನ್ನು ಅರೆದು ಹಚ್ಚಲು ಕಣ್ಣುಹೂವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೯). **ನೊರೆವಾಲು :** ಉಣ್ಣ ಕೆಚ್ಚಲು ಹತ್ತಿ ಉಂಬುದೇ ನೊರೆವಾಲ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಉಣ್ಣದವನು ಆ ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕರಕಷ್ಟ (ದೇದಾವ. ೪೧-೭೯); ಎಣ್ಣೆಯ ತಲೆಗೂಡಿದುದಿಲ್ಲ ನೊರೆವಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಯ ಮೆಲಿಸಿದುದಿಲ್ಲ ಕಣ್ಣವೆ ಹಳಚಿ ನೋಡಿದುದಿಲ್ಲ ಮಗನ ಲಾವಣ್ಯವನೆಂದಳಲಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪-೮೦); ಜ್ವರ ಬಂದ ಮನುಜಂಗೆ ನೊರೆವಾಲು ಕಹಿಯಕ್ಕು ನರಕದಲಿ ಬೀಳ್ವ ಅಧಮಂಗೆ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಹಿರಿದು ಕಹಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೦); 'ಅಂಬೆ' 'ಅಂಬೆ' ಎಂದೊರಲಿ ಬರುವವೋ ಇಲ್ಲಿ ನೂರು ಕರುವು. ನಂಬಿದವಗೆ ತಂಬಿಗೆಯ ತುಂಬ ನೊರೆವಾಲು ಕರುಣೆ ಕುರುಹು (ನೆಲಮು. ೩೮-೨). **ನೊರೆಹಾಲು :** ಹಿಡಕೋ ಬಿಡಬೇಡ ರಂಗನ ಪಾದ . . . ಮಕ್ಕಳೊಳಗೆ ಪುಂಡ ಮನೆಮನೆಗಳ ಹೊಕ್ಕು ಸಕ್ಕರೆ ನೊರೆಹಾಲು ಸವಿಸವಿದು . . . ತಾ ಮೆದ್ದು

ಸಿಕ್ಕದೆ ಜಿಗಿದೋಡಿ ಪೋಗುವ ಕಳ್ಳನ (ಪುರಂದ. ೨-೭೬-೪). [ನೊರೆ$_2$ + ಪಾಲ್$_1$]

ನೊರೆವಾಲು 'ನೊರೆವಾಲ್' ನೋ.

ನೊರೆವಿಂಡು (ನಾ). ಬುರುಗಿನ ರಾಶಿ; ನೊರೆಯ ಸಮೂಹ; ಫೇನರಾಶಿ : ನೊರೆವಿಂಡುಟ್ಟ ದುಕೂಲವಾಗೆ ಸಲಿಲಂ ಮೆಯ್ಯಾಗೆ ಹಂಸಾವಳೀವಿರುತಂ ನೂಪುರನಾದಮಾಗೆ ತೆರೆಗಳ್ ತೋಳಾಗೆ ಒರ್ವಳ್ ಮನೋಜಾಂಬುಜಾಕರದಂತಾ ನೃಪನಂದನಂಗೆ ಪಡೆದಳ್ ಬೇಱೊಂದತಿಪ್ರೀತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೬); ಗಗನಪಯೋನಿಧಿಯೊಳು ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಿಪ ನೊರೆವಿಂಡಿದೆನಿಪ ಪಾಂಡುರವರ್ಣಂ ಮುಗಿಲೊಗೆದು . . . ಪಡೆದುದತಿಕೌತುಕಮಂ (ಪದ್ಮಪು. ೧೩-೫); ತುಂಗತರಂಗಂ ಸುೞಿವ ತುರಂಗಂ ನೊರೆವಿಂಡು ನೃಪರ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯಾಗಲ್ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಮೆನಿಪುದು ಸಂಗತಜನಕಳಕಳಂ ಪ್ರತೋಳೀವಳಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೮). [ನೊರೆ$_2$ + ಪಿಂಡು$_2$]

ನೊರೆವುಲ್, ನೊರೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಮೃದುವಾದ ಹುಲ್ಲು : ನೊರೆವುಲ್ಲಂ ಮೇದೆರಳ್ಮಣಿಱ್ ತುಮುಱಿ ಕುಡಿದು ಪೂರಾಂಬುವಂ . . . ಮಾಹಿಷೀಸಂತತಿ ವಿಪಿನಭವಂ ಕಣ್ಗುವರ್ಗಾಯ್ತು ಕಾರೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೮). **ನೊರೆಹುಲ್ಲು** : ಬದುಗಳ ಮೇಲೆ ತೇವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೊರೆಹುಲ್ಲು ಇರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ನೊರೆ$_2$ + ಪುಲ್]

ನೊರೆವೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಬುರುಗಿನಿಂದ ಕೂಡು; ನೊರೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಿರಿದೆನಿಪ ಲಯಸಮುದ್ರದ ತೆರೆಗಳ್ ನೊರೆವೆರೆದು ನೆರೆದು ನೆಗೆದಪುವೆಂಬಂತಿರೆ ಫೇನಪುಂಜಧವಳಿತ ತುರಂಗಸಂದೋಹಸೈನ್ಯಮೆಸೆದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬೭). [ನೊರೆ$_2$ + ಬೆರೆ$_1$]

ನೊರೆವೇೞು (ಕ್ರಿ). ನೊರೆಯು ರಾಶಿಯಾಗು; ಬುರುಗು ಒಟ್ಟಲಾಗು : ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ದನಿದೋಱಿ ಗೊಡಲೆಯೊಳ್ನೊರೆವೇಱಿ ನಿೞಿನಿೞಿದು ತೆರೆಯಿೞಿದು ಕಿಱುಮಟಲ ದಿಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಪರಿವ ಬರಿವೊನಲೆಸೆದು ಪೋರೊಂದುತಾಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ). [ನೊರೆ$_2$ + ಪೇೞು$_1$]

ನೊರೆಸಂಡಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿಸಂಡಿಗೆ : ನೊರೆಸಂಡಗೆಯನು ಹುರಿಸಂಡಗೆಯ ಬಾಳಕವನು ತಪ್ಪದೆಲ್ಲಾ ಸಾಧನವನು ಸಂವರಿಸಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದಡೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೨). [ನೊರೆ$_2$ + ಸಂಡಗೆ]

ನೊರೆಹಪ್ಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ ಹಪ್ಪಳ : (ಶ). [ನೊರೆ$_2$ + ಹಪ್ಪಳ(<ಪಪ್ಪಡ)]

ನೊರೆಹಾಲು 'ನೊರೆವಾಲ್' ನೋ.

ನೊರೆಹುಲ್ಲು 'ನೊರೆವುಲ್' ನೋ.

ನೊಲಿ 'ನೊಲ್ಲಿ' ನೋ.

ನೊಲೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು; ನವಿಲೆನಾಡು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀನೊಲೆನಾಡ ಕುಡಲುರ ನಿಗಳಙ್ಕಮಲ್ಲ ಚಂಗಾಳ್ವ ಪರಿವುಪದ್ದುನ್ದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೪-೫; 1037). [<ನವಿಲೆನಾಡು]

ನೊಲ್ಲಿ, ನೊಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಗೋದಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಸದಿ ನೊಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಕಸಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೊಳೆತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಲು ಹರಗಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೩). **ನೊಲಿ** : ಪೊನ್ನಳ್ಳಿನಾಮಗ್ರಾಮಸ್ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರೋಽಪೇತೋದತ್ತಃ ತಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತ ಠಾಣೆ ಪೂರ್ವ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ನೊಲಿ ಬೆಳೆದಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಕೊಱಡಿ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೧; 776). [?]

ನೊಸಗೊನ್ನೆ 'ನಸುಗುನ್ನಿ' ನೋ.

ನೊಸಲ್, ನೊಸಲು, ನೊಸಳು (ನಾ). ಹಣೆ; ಲಲಾಟ. "ಲಲಾಟಂ, ಅಳಿಕಂ—ಈ ೨ ನೊಸಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೧); ನೊಸಲಂ ತೊಂಗಲ್ಗುರುಳ್ ಮೇಲುದನೊಗೆವ ಕುಚಂ ಬೆನ್ನನಾ ನೀಳಕೇಶಪ್ರಸರಂ . . . ಉರಮಂ ಸಂಚಳತ್ತಾರಹಾರಂ ಪಸರಂಬೆತ್ತಿತ್ತ ಮೋರಂತಲೆಯೆ ಭರತನಂ ನೋಡಲೈತಂದಳೊರ್ವಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೬); ಅಸುಹೃತ್ಸೇನೆಗೆ ಸಾಲ್ವನೊರ್ವನೆ ಗಡಂ ರುದ್ರಾವತಾರಂ ಗಡಂ ನೊಸಲೊಳ್ಕಣ್ಗಡಮೆಂದು ನಚ್ಚಿ ಪೊರೆದೆಂ . . . ಜೋಳದ ಪಾೞಿಯಂ ಬಗೆದರಿಲ್ಲಾ ದ್ರೌಣಿಯುಂ ದ್ರೋಣನುಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೧); ಅನತಾರಾತಿ ಮಯೂರ ತಾರಕಹ ××× ನಂಗೆ ಮಾಱಾಂತು ಕಾಯಿವರೊಳಾಟಂದಿದಿರಾಂಪವಂಗೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಕಣ್ಣುಱ್ ನೀಳಕಂಠಂ ಗಜಾಜಿನಮುವರ್ಸೇಂಧು ಜಟಾಗ್ರಮುಗ್ರಫಣಿಹಾರಂ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮ್ಮಂ ತ್ರಿಶೂಳ ×× ಗ್ರಾಯುಧಮೆಂಬಿಮೇನೊಳವೆ ಪೇಳ್ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೨೦; 1042); ಕೊಂಡಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ಮಜ್ಜನ ಕ್ಕೆಱೆವುತಂ ಮುಂಡಾಡಿ ಮುಂಡಾಡಿ ನೊಸಲೊಳಚ್ಚೊತ್ತುತಂ (ಬಸವ. ೩-೫೨). **ನೊಸಲು :** "ಲಲಾಟಂ ಅಳಿಕಂ ಗೋಧಿಃ—ಈ ಮೂಱು ನೊಸಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೨); ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರಿಗೆ ನೊಸಲ ವಿಭೂತಿಯೇ ಶೃಂಗಾರ (ಬಸವ. ೭೪); ಪೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ನುಡಿವಹಿತರ ನಿಟ್ಟೋಡುವರದೆಂದು ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೊಸಲೊಳು ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟಂದದೊಸ ಮಾರನಗುರನ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳು ನಿಲುವ ಗಣ್ಡನಾವಂ ಧುರದೊಳು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧೦೬-೩; 1245); ಕರವ ನೆಗಹಿದನಕಟ ಹೋ ಹೋ ಬಿರುದ ರಂಜದಿರಂಜದಿರಿ ನಿಮ್ಮರಿಭಟಗೆ ನಾಲ್ಕಿಲ್ಲ ಕೈ ಕಣ್ಣಿಲ್ಲ ನೊಸಲಿನಲಿ . . . ವೃಥಾ ಭಯವೇಕೆನುತ ಕುರುರಾಯನನುವಾದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೬); ಮುಟ್ಟಿ ಶ್ರೀಗಂಧವನು ಇಟ್ಟು ತಾ ನೊಸಲೊಳಗೆ ನೆಟ್ಟನೆಯೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪಡೆವಡೆ ಸಾಣೆಕಲ್ ಕೆಟ್ಟ ಕೇಡೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೪); ನೊಸಲು ನೊಸಲಿ ನಲಿರಿಸಿ ಸುಷಿಲಾಡುವವು ಹೂವು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯-೧). **ನೊಸಳು :** ಆವಳ ನೊಸಳೊಳಗಿನ ಗೋರೋಚನದ ಬೊಟ್ಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೦).

ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ದೇವ = ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಸಂಬಂಧದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ—ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ದೇವಂ, ತೋಳ ಬಾಳ ಕಾಂತಿ, ಪರಿಯ ಪೊಕ್ಕುಟ ತಾವರೆ (ಶಮುದ. ೧೩೨ ಪ್ರಯೋ). **ನೊಸಲ ಕಣ್ಣವರು** = ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವರು : ತಮುತಮಗೆಲ್ಲ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣವರು ತಮತಮಗೆಲ್ಲ ನಂದಿವಾಹನರು ತಮತಮಗೆಲ್ಲಾ ಖಟ್ವಾಂಗ ಕಪಾಲ ತ್ರಿಶೂಲಧರರು ದೇವರಾರು ಭಕ್ತರಾರು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೧೪). **ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಾತ** = ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ದೇವ : ಇದು ಕೈಲಾಸಂ ಭವಾನೀಧವನ ನೆಲೆ ಮನೋಜಾತನಂ ಬೂದಿಮಾಡಿ[ತ್ತಿ]ದಱಿೊಳ್ ದಕ್ಷಾಧ್ವರಧ್ವಂಸಕನ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಾತ[ನೊಳ್]ತನ್ನ ದೋರ್ಗರ್ವದಗುರ್ವಂ [ಪ್ರಾ]ಕಟಂ ಮಾಡುವ ಬಗೆಯೊಳಿದಂ ಪತ್ತಿ [ಕಿೞ್ತೊ]ತ್ತಿ ಪೊ[ತ್ತೆ]ತ್ತಿ ದೊಡಿತ್ತಂ [ಮೆಚ್ಚಿ ಲಂಕಾಧಿಪತಿಗೆ ಬರವಂ ರಾಗದಿಂ] ನೀಳಕಂಠಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೪). **ನೊಸಲ ಕಣ್ಪಾಯ್ದವ** = (ಶಿವನ) ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ವೀರಭದ್ರ : ಪೊಗಣೆಯನೆತ್ತಿಬಂದುದ ನಾಗಳೆ ಸಿವನಱಿದು ನೊಸಲ ಕಣ್ಪಾಯ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ಗಣ್ಪಾಯ್ದ]ವನಂ ಬೇಗದೆ ನಡೆದವನೊಳ್ ನೀಂ ತಾನೆನೆ (ಕಬ್ಬಿರಾ. ೨೩೯). **ನೊಸಲಗಣ್ಣವ, ನೊಸಲ ಕಣ್ಣವ** = ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ದೇವ : ನೊಸಲಗಣ್ಣವನ ಸುತನೆಂಬುದಂ ಧರೆಗೆ ಸೂಚಿಸುವೊಲುಜ್ವಲಿಸುವರಳೆಲೆಯೊಪ್ಪೆ . . . ಬಾಲಕಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದನು (ಚಿಬಪು. ೫-೩೭); ನೊಸಲೊಳೀಂ ನಿಮುಗುಂಟಿ ಕಂಗಳು ನೊಸಲ ಕಣ್ಣವ ಕಂಸರಾಯನ ವಸನಗಳನೆಳೆದುಡುವಡಾಱದೆ ತೊಗಲನುಟ್ಟನೆನೆ . . . ಕೃಷ್ಣನು ನಸುನಗುತಲಾ ವಸನಗಳನೆಳೆದಿತ್ತ ಗೋವರಿಗೆ

(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೧). **ನೊಸಲಗಣ್ಣು, ನೊಸಲ ಕಣ್, ನೊಸಲ ಕಣ್ಣು** = ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಹಣೆಗಣ್ಣು ; ಫಾಲನೇತ್ರ : ಹರನು ನೆಟ್ಟನೆ ಮುನಿದು ತ್ರಿಪುರವನುರುಹುವಂದಿನ ನೊಸಲಗಣ್ಣಿಂದುರ ವಣೆಸಲಲ್ಲಿಂದ ಸಡಲಿದ ಕಿಡಿಗಳೆಲ್ಲವನು ಪರಿಗಣಿಸೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬೦೫. ೧೫-೪೯ ಆದಿಪದ್ಯ) ; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಂ . . . ಆಗಳುರಿಯುರುಳಿಯುಂತಪ್ಪ ತನ್ನ. ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಂ ತೋಱಿ ತನ್ನ ಸಾಹಸಮಂ ತೋಱಲೆಂದು ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರಮಂ ತೊಟ್ಟಿಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೩೧ ವ); ತ್ರಿಪುರದ ಕೋಟಿ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂದರೆ ನೊಸಲ ಕಂಗಳಲುರುಹಿದನಪ್ಪ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೧-೬) ; ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಭವನೊಬ್ಬನೆ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೫೬೫) ; ವಿಷವಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವವೆಂಬುದು . . . ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ಮಹೇಶ್ವರಗೆ ಸೈರಿಸದು ಮಿಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಜೀರ್ಣಿಸುವುದೇ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೮೩-೪೫). **ನೊಸಲ ನಯನ** = ೧. ಹಣೆಗಣ್ಣು : ಬವರಭೈರವನಾತನತಿಬಲ ಶಿವನ ನೊಸಲ ನಯನದೊಳಿವನು [ಪಾಠಾಂ. ನೊಸಲಂದದಲಿ] ಮೆಱೆವವನಿವನು ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮನಶ್ವತ್ಥಾಮ ನೋಡೆಂದ (ಕುಮಾವಿ. ೬-೫೫) ; ನೊಸಲ ನಯನದಂತೊಪ್ಪುವ ಕುಂಕುಮರಸದ ಲಲಾಮದಿ ನಿಡುಮುಡಿಯೊಳು ರಂಜಿಸುವ ಹಸುಳೆವೆಱೆ ಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಪ ಬೆಳರ್ಗೇದಗೆಯೆಸಳಿಂ . . . ವಸುಧಾಧಿಪಸತಿಯಂದಿನ ದುರ್ಗಾಂಬಿಕೆಯಂತೊಪ್ಪಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೧). **೨.** ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಹಣೆಗಣ್ಣ ; ಶಿವ : ತ್ರಿಶೂಲ ಡಮರುಗಧರಾ ನೊಸಲ ನಯನ ವಿಕಸಿತಾಂಬುಜಮುಖ ಶಶಿಧರಾ (ವಿಪಕೀ. ೩೯-೧). **ನೊಸಲ ಪಟ್ಟ, ನೊಸಲಪಟ್ಟಿ** = ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟ; ಲಲಾಟ ಪಟ್ಟ : (ಕ); ಧಾನ್ಯಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಆಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಿ ನೊಸಲ ಪಟ್ಟಿಯಂ ಕಟ್ಟಿರುವ ಆ ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ . . . ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದನು (ಮಹಾವಂ. I, ೩೫). **ನೊಸಲ ಬರೆಹ, ನೊಸಲಿನ ಬರಹ** = ನೊಸಲಕ್ಕರ : ಜಗದೇವಂಗೆ ಬೆಸನಿತ್ತು ತನ್ನ ರೇಂದ್ರನ ನೊಸಲ ಬರೆ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಹವ ಮುನ್ನೊರೆಸಿ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯೋನ್ನತಿಯನೀಶನ ಕವಳಿಗೆಯೊಳಂತು ತೊಡೆಯಿಸುತ (ಬಸವು. ೬೧-೭) ; ನೊಸಲ ಬರೆಹಮಿದೆಂದು ತಡೆತಡೆದು ನಡೆದುದಂ ಉಸುರಿದಳ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೩೨-೨೮೩) ; ನೊಸಲಿನ ಬರಹ ಬಸಲೆಯಿಂದ ಒರಸಬಹುದೇ ? (ಗಾದೆ). **ನೊಸಲ ಬೊಟ್ಟು** = ಹಣೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಬೊಟ್ಟು,—ತಿಲಕ : ಗೋರೋಚನ ಸುಗಂಧದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ನೊಸಲ ಬೊಟ್ಟು (ರಾಘಚ. ೧೭-೬೫). **ನೊಸಲುರಿಗಣ್** = ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಉರಿಗಣ್ಣು : ಕೊರಲ ಕಱೆ ಶಿರದ ಪೆಱೆ ನೊಸಲುರಿಗಣ್ ಧೃತಚಾಪ ಹಸ್ತ ಶಾಕ್ವರಚಿಹ್ನಂ ವಿರಚಿಸೆ ಕೃಪಕೃತವರ್ಮರ್ಬೆರಸಾಗಳ್ ಮುಳಿದು ಬಂದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨) ; ನೊಸಲಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಶರಮಂ ಮಿಸುಗದೆ ನಾಂ ಕೀಳೆ ರಕ್ತಪ್ರಸರಂ ಮಸಗಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ತೋಱಲ್ ನೊಸಲುರಿಗಣ್ಣೆಗೆದ ಶಿವನವೊಲ್ ಭಟನಿರ್ದಂ (ಬಾಧಪು. ೧೩-೮೨). **ನೊಸಲೊಳ್ ಬರೆದಕ್ಕರ** = ನೊಸಲಕ್ಕರ : ನೋವೞಿದಂಜುವುದೇಕೆ ನಿಂದರೇಂ ತಪ್ಪುದೊ ಪೇೞಿಮಯ್ಯ ನೊಸಲೊಳ್ ಬರೆದಕ್ಕರಮಾ ವಿಧಾತ್ರನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನುತಲ್ ; ತುಳು. ನೆಸಲು, ನಸುಡಿ ; ತೆಲು. ನೊಸಲು, ನುದುರು]

ನೊಸಲಕ್ಕರ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಬರಹ ; ವಿಧಿಲಿಖಿತ : ಉರವಣಿಸಿ ತಮ್ಮನೞಿಗುಂ ಧುರದೊಳಿದೆಂದಂಜಿ ಹೊಗರ ನೆವದಿಂ ರಿಪುಭೂಪರ ನೊಸಲಕ್ಕರಮಿರ್ಪುವು ನೆರೆದು ಶರಣ್ಬೊಕ್ಕಿಳಾಧಿಪನ ಕೂರಸಿಯೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೭-೩೦) ; ಬಿಡು ಮಹಾಹವವೆನಗೆ ನೂಕದು ತೊಡೆಯದಿರು ನೊಸಲಕ್ಕರವ ನೀನೊಡೆಯ ಕಿಂಕರರಾಗಿಹೆವು ನಾವಿಂದು ಮೊದಲಾಗಿ (ಕುಮಾವಿ. ೬೦೫. ೭-೩೩); ಬಿದಿ ಬರೆದ ನೊಸಲಕ್ಕರವ ತೊಡೆವಘಟನಾವನೊ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೮-೩೩); ಇಂತಹ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರಯ್ಯೂರ್ವರ ನೊಸಲಕ್ಕರದ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಪ್ರಳಯಾಧಿಕಾರವನ್ನಾಳುವ ದೇಶದಕ್ಷರು ನಾವು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೦-೧೮). [ನೊಸಲ್ + ಅಕ್ಕರ$_2$]

ನೊಸಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). [ವೀಶೈ] ಹಣೆಗೆ ವಿಭೂತಿಯಿಟ್ಟು ಶುದ್ಧೀಕರಣದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು : ಒಡೇರಮ್ಮನು ಬಂದು ಶವಕ್ಕೆ ನೊಸಲಿಕ್ಕಿದರು (ರೂಢಿ). [ನೊಸಲು (<ನೊಸಲ್) + ಇಕ್ಕು]

ನೊಸಲು 'ನೊಸಲ್' ನೋ.

ನೊಸಲೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು : ಮೂಡಲು ಹೂವಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ತೆಂಕಲು ನೆಟ್ಟ ಸಾಲುಗಲ್ಲವೊಳಗಣ ನೊಸಲೆಗಲ್ಲು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೩-೬೯ ; 1406). 'ನೊಸೆಕಲ್' ಪರಾ.

[ನೊಸಲೆ? + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ನೊಸಲ್ಗಣ್ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಹಣೆಗಣ್ಣು : 'ನೊಸಲ್ಗಣ್ಣ' ಪರಾ. [ನೊಸಲ್ + ಕಣ್]

ನೊಸಲ್ಗಣ್ಣ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಗೋಮುಯಹಾವುದೆಂಬುದನು ಬೆಸಸಿಳೆಯೊಳೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ನಂಬಿಯಣ್ಣನು ನೊಸಲ್ಗಣ್ಣನೊಡನೆ(ಸೌಂದಪು. ೫-೬೪). [ನೊಸಲ್ಗಣ್ + -ಅ$_7$]

ನೊಸಲ್ಚಾರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಹಣೆಯನ್ನು ಚಾಚು ; ವಂದಿಸು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಅಲರ್ಗೋಲನತಿತವಕದಿಂದೆದ್ದು ಯಡಿಗಡಿಗೆ ಬಲುಭಕ್ತಿರಸ ತುಳುಂಕುತ್ತೆ ಪೊದಮುಡುತೆದ್ದು ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದಂಘ್ರಿಪಲ್ಲವಗಳ್ಗೆ ನೊಸಲ್ಚಾರ್ಚಿ ತತ್ಪಾದರೇಣುಮುಮನೂ ವುತ್ತಮಾಂಗದಿ ತಳೆದು (ನವನೋ. ೫-೫). [ನೊಸಲ್ + ಸಾರ್ಚು]

ನೊಸಳು 'ನೊಸಲ್' ನೋ.

ನೊಸೆ 'ನೊದೆ' ನೋ.

ನೊಸೆಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು : ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆಯ ನೊಸೆಕಲ್ಲೆಂಬ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು (ಮೈಆರ. ೧೯೨೧, ೧೦-೧೭೯; 962). 'ನೊಸಲೆಗಲ್ಲು' ಪರಾ. [ನೊಸೆ ? + ಕಲ್$_3$]

ನೊಸೆಪಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳದ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಲು ನೊಸೆಪಳ್ಳ ಆಗ್ನೇಯಾಂದಿಶಿ ಗದಿಗನ ಮಲೆಯ ಪಡುವಣ ಭಾಗೆ ನಾಲೆ ಗೋಡಲಮ್ ನಡಣ ಭಾಗೆ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೭೦-೯ ; ಸು. 965 ?).

[ನೊಸೆ? + ಪಳ್ಳ]

ನೊಸೆಮಾಳ (ನಾ). ನೊದೆಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ,—ಜಾಗ: ಇದರ ಪಸಬವತ್ತಿ ಗಂಗ್ವಾಯರಗಂ ೨ ಯಲ್ಲೇ ಬಳೀ ನೊಸೆಮಾಳ ಬಸವ್ವನ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಪ ಗಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೪೮೬; 1748).

[ನೊಸೆ + ಮೊಳ$_3$ (=ಮಾಲ$_2$)]

ನೊಸೆಯಱೆ (ನಾ). = ನೊಸೆಕಲ್ : ಗ್ರಾಮುಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತರವರ್ಪುರ್ವಸ್ಯಾದಿಶಿ ನೊಸೆಯಱೆ ಎ ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಬೆಱಯ ಎಱೆಗಲ್ಲೆ ಆಗ್ನೇಯಾ ದಿಶಿ (ಮೈಆರ. ೧೯೨೦, ೯-೨೧ ; 267?). [ನೊಸೆ ? + ಅಱೆ$_4$]

ನೊಸೆಹುಲ್ಲು 'ನೊದೆಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ನೊಳ 'ನೊಳವು' ನೋ.

ನೊಳಂಬ 'ನೊಣಂಬ' ನೋ.

ನೊಳಂಬರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಞ್ಚ ಮಹಾಶಬ್ದ ಶ್ರೀಪಲ್ಲವ××× ನೊಳಮ್ಬರಸರು ಊರಜನಲುಂ ಮಡುವ ಬರಸಗೆ××× ಪಾರ್ವಗ್ಗೆರ್ಳುಮ್ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು (ಮೈಆರ. ೧೯೨೯, ೩೩-೩ ; ?). [ನೊಳಂಬ(<ನೊಣಂಬ) + ಅರಸ$_1$]

ನೊಳಂಬವಾಡಿ 'ನೊಟಂಬವಾಡಿ' ನೋ.

ನೊಳಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳಿಗೆ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ; ಗೊಟ್ಟ : ನೊಳಗ (ನಾಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಳಲೆ)ದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಕರುವಿಗೆ ಕುಡಿಸಲಿಕ್ಕಿಸಿದ (ಸಂನ್ಯಾಕ. ೧೦೨). [<ಸಂ. ನಾಲಕ]

ನೊಳಗಾಡು (ನಾ). ನೊಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ (?) : ತಟಪೊನ್, ಬಡನಡು, ನೊಳಗಾಡು, ಎಟ್ಟಿರದಿಟ್ಟ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೨ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ನೊಳ(<ನೊಳವು)+ಕಾಡು$_2$]

ನೊಳಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : 'ನಾಯ್ನೊಳಲೆ' ಪರಾ. [?]

ನೊಳವು, ನೊಣ, ನೊಣವು, ನೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರುವ ಕೀಟ ; ಮಕ್ಷಿಕ : "ನೊಳವು ಮಚ್ಚಿಂದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ.೮೪); ತಾಂ ತೊನ್ನನಾಗಿ ಮುರುಂಟಿದ ಕೈಯುಂ ಕಾಲುಂ ಬೆರಸು ಮೂಗೊಳಗರ್ದು ರಸಿಗೆ ಸುರಿಯೆ ನೊಳವುಗಳ್ ಮುಸುಱಿಕೊಂಡು ತಿನೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೨-೨೩); ಸುಯೋಧನಂ . . . ಮನದೊಳಾದೇವದಿಂ ದೇವಕೀನಂದನನ ಮೇಲೆವಾಯ್ವುದುಂ ನಂಜಿನ ಮೇಲೆವಾಯ್ವ ನೊಳವಿನಂತುರುಳ್ತರೆ ಪಾಯ್ವು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೯ ವ) ; ನರವುಂ ನೆರವುಂ ದೇವರ ಬರವುಂ ತೆರವುಂ ನೆಗಟ್ತೆಯಿಟ್ತರವುಂ ಸಂಚರಿಸುವ ನೊಳವುಂ ತಾಮರೆಬರ ಮತದಿಂದಂತ್ಯವರ್ಣಲೋಪಮನಾಳ್ಗುಂ (ಶಮದ. ೪೬). **ನೊಣ :** ಕಳೆದುಂಬುದು ಕೊಟಿಕೊಳಗಣ ನೊಣ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ವಂ (ಸಮಪ. ೬-೧೦) ; ವಿಷದ ಹುಟ್ಟಿಯೊಳಿಱಿಗಿ ನೊಣ ಜೀವಿಸುವುದೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೬-೪೦) ; ಬೆಲ್ಲವೆ ನೀ ಮುದ್ದು ವೆಂಗಳ ಮೃದುವಾಯ ಬೆಲ್ಲವಾಗಿರದೆ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲೆಹ ನೊಣನ ಮುತ್ತಿಸಿಕೊಳಬೇಡೆಂದು ಬೆಲ್ಲವನೊಡೆಯೆ ಗುದ್ದಿದನು (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೪) ; ಗಂಧವನು ತೇವಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೊಣವನು ಕಾಣೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೧೮) ; ನೊಣವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಹುಳು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೮). **ನೊಣವು :** ಪಶುವಿನೊಳಲ್ಲಿರಲೇಂ ತಾನೆಂತೊ ತೊನಸೆಯೋ ನೊಣವುಗಳೋ (ಸಮಪ. ೯-೬೧) ; ಹೋಮಮಂ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನೊಣವು ಬೆನ್ನನೂಱಿದೊಡೆ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಬೆನ್ನಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೫೩) ; ಇನಿತು ಲಿಂಗಸದರ್ಥನಾಗಿಯುಂ ಘನದರಿದ್ರತೆಯಾದುದಯ್ಯೋ ಮನೆಯೊಳಗೆ ನೋಡಲು ತವುಡು ನೊಣವಿಂಗೆಱಗಲಿಲ್ಲ (ಬಸವು. ೨೩-೬). **ನೊಳ :** "ಮಚ್ಚಿನೆ ನೊಳಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೫) ; ಜೇನ ನೊಳಂಗಳ್ ತುಪ್ಪವನಿರಿಸಿದೊಡೆ ಲೋಗರ್ ಕೊಂಡು ಪೋಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೨-೮) ; ಸದಗುಪ್ಪೆಯನುಪ್ಪಂ ತುಪ್ಪದೊಳಂ ಮೇಣ್ ಮೆಣಸು ನಾಗರಂ ನಂದ್ಯಾವರ್ತದ ಕುಸುಮಮೆಂಬಿವಂ ಪೂಸಿದಂದು ನೊಳ(ಣ)ನಿಱಿದ ನೋವನಿರದುಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೩೦) ; ವಿಬುಧಸಭೆಯೊಳ್ ತಾಮೇಂ ಗಣನೀಯರೆ ಕುಕವಿಗಳಾರ್ ಗಣಿಸಿದಪರ್ ಮುಸುಱಿ ಪರೆವ ನೊರಜಂ ನೊಳವುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೫).

ನೊಣಪ್ರತಿ = ಮೂಲದ ತದ್ವತ್ತಾದ ನಕಲು ; ಮಕ್ಕೀಕಾವುಕ್ಕೀ. **ನೊಣವಿನ ಚೂರ್ಣ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ನೊಣವಿನ ಚೂರ್ಣವಂ ಕರಿಯಗಸೆವೆಳನಾರಿನ ರಸದಿಂ ಕಲಸಿ ತನ್ನ ಬಿಂದ್ರಿಯ ಸಹಿತ ಸುಣ್ಣದೊಳಗಿಕ್ಕೆ ವಶ್ಯಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನುಳಮ್ಪು, ನುಳ್ಳಲ್, ನೊಳ್ಳಲ್ ; ಮಲ. ನುಟಮ್ಪು ; ಕೋಲಾ. ನುಲ್ಲೆ]

ನೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶಾಸನ, ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸೊನ್ನೆಗಿಂತ ದಪ್ಪವಾದ ಸೊನ್ನೆ. [?]

ನೊಟಂಬ, ನೊಣಂಬ, ನೊಳಂಬ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು : ಪೋಳಲ್ಚೋರನೆಮ್ಬ ನೊಟಮ್ಬಮಹಾಸಾಮನ್ತನ್ ಈನಾ ×××ನಾಡಾಳುತ್ತ×××ಟೂರ ಮೇಗೆ ಎಟ್ದು ಕೋಟೆಯ ಕೊಳ್ವನ್ದು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೭-೭ ; ಸು. 880). ೨. ನೊಳಂಬದೇಶದವನು : ಅಜವರ್ಮ್ಮ ಗಙ್ಗರ ಬೆಸದೆ . . . ನೊಟಮ್ಬಕೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತೊಡೆ . . . ಅಜವರ್ಮ್ಮನ ಕಲ್ಲ ನೊಟಂಬರ್ ಸುಟ್ಟೊಡೆ ಇವ್ರ್ಗೆ ಈ ಕಲ್ಲು ನಟ್ಟುದು (ಎಕ. XI, ಜಗಳೂ. ೧೯-೫ ; 907) ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆಹವಮಲ್ಲ ನೊಟಂಬನ ದನ್ತಿಯ ಮುನ್ತ ××× ಬ್ಯೂಹಮುಗುಬ್ರ್ಸಲ್ಕೆ (ಎಕ. XII, ತಿರಾ. ೨೬-೧ ; ಸು. 980 ?). **ನೊಣಂಬ :** ೩. ನೊಣಂಬನಾಳಿಮ್ ಮುನಿಱುವ ಬಮ್ಮದೇವ ಚೋಳಮಹಾರಾಜರು ಗೋವಿಂದವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತವಿರೆ (ಎಕ. XII, ತಿರಾ. ೩೭-೧೩ ; ಸು.1040). **ನೊಳಂಬ :** ೩. ಮುಳಿದಪನೆನುತಂ ಕೊಂಕಣಮ್ ಸಂಕೆಯಿಂ ಗೂಡುಗೊಳ್ವುತ್ತಿರ್ದ್ದಪುದೇಮ್ ಬಲ್ಲಿದನೋ ಚಕಿತವಿದ್ವಿಷ್ಟನೆಂಬೀ ನೊಳಂಬಂ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೬೫-೩೫ ; 1081).

ನೊಳಂಬವಟ್ಟ = ನೊಳಂಬರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತಿ,—ಅಧಿಕಾರ (?) : ಒಸೆದು ಶಿವಲಿಂಗವುಂ ಪೂಜಿಸುವ ಶಿವಬ್ರತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಜಗಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಶಿವಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸುವಂಗೆ ನೊಳಂಬವಟ್ಟಮೆಂಬುದು ಬರಿದೇ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೬೭ ; 1076). **ನೊಟಂಬಕುಳಾಂತಕ, ನೊಣಂಬ ಕುಳಾಂತಕ** = ನೊಳಂಬವಂಶಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯುಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮನ್ನೊಟಂಬಕುಳಾನ್ತಕದೇವಂ ಪಲವೆಡೆಗಳೊಳಂ ಬಸದಿಗಳುಂ ಮಾನಸ್ತಂಭಙ್ಗಳುವಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೭ ; 974) ; ಗಂಗಕುಳಾಚಳಶಿಖರಶೇಖರರುಂ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿಯುಂ ಜಗದೇಕವೀರರುಂ ಧರ್ಮಾನುರಾಗನುಮೆನಿಸಿದ ನೊಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳೊಂ]ಬಕುಲಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾಂ]ತಕದೇವನೆ ತನಗೆ ಪರಮಸ್ವಾಮಿಯಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪). **ನೊಟಂಬದೊಡ್ಡ** = ನೊಳಂಬರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀವೀರ ನೊ(ಟ)ಮ್ಬಾಧಿರಾಜರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ಬೆದ್ದುಗೊನ್ದ್ದಿಯ ಕೆಱೆಯ ಕಟ್ಟಿಪ್ಪನ್ದು ಅಜ್ಜಪರ್ವರಭದಿಯೆಱೆಯರ ನೊಟಮ್ಬದೊಡ್ಡನೆನ್ದು ಕಡಗಮಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ.IX-i, ೧೭-೯; 9ನೆಯ ಶತ). **ನೊಟಂಬಿದಡಿಗ** = ನೊಳಂಬರಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾರಾಜರುಂ ಬಾಣರಸರುಂ ಸೋರೆಮಟಿ ಕೋಟ್ಟೆಯಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ನೊಟಂಬಿದಡಿಗ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮುಯಿನ್ನಡಿಗುಂಡಿಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತಬಲಂ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಎಇ. XXIV, ೨೬-೬ ; ಸು. 885). [?]

ನೊಟಂಬಗಾಮುಂಡ, ನೊಟಂಬಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತ್ರಿಭುವನಕರ್ತ್ತರ ಭಟಾರರ್ ಆ ವನ್ಯದ ಸ್ಥಾನಮನಾಳುತ್ತಿರೆ ಮಸೆಕಲಿ×××ಪ್ಪದೇವರ×××ಜಿಗನ ಮಗಂ ನೊಟಂಬಗಾಮುಣ್ಡ ಬಲ್ಲದ ಊರೆಟುವಿನೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೯೧-೬ ; 1007). **ನೊಟಂಬಗಾವುಂಡ :** ಪಂಞ್ಜುಱುವಿನ ನೊಟಮ್ಬಗಾವುಣ್ಡನುಂ ಕಲಿ ನೊಟಮ್ಬಗಾವುಣ್ಡನುಂ ಸೀಯವುರದ ಮಾಗಿಗಾವುಣ್ಡನುಂ . . . ಇನ್ತಿವರ್ನಡದರ್ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರ ಪಡೆದರ್ ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರರ್ (ಎಕ. XII, ತಿರಾ. ೨೮-೪೭ ; 943) ; ಕಿತ್ತಿರ್ಗಾ[ಮು]ಣ್ಡನ ಮಗಂಗೆ ಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಿ ಪುಲಿನಾಟ್ಟಕೆಱೆಯ ಬೆಳಗಟೂರಂ ನೊಟಂಬಗಾವುಣ್ಡಗೆ ಕೊಡಗೆಯ ಗೆಯ್ದುಮ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯-೧೩ ; ?). [ನೊಟಂಬ+ಗಾಮುಂಡ]

ನೊಟಂಬಗಾವುಂಡ 'ನೊಟಂಬಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ನೊಟಂಬವಾಡಿ, ನೊಣಂಬವಾಡಿ, ನೊಳಂಬವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು; ☞ ಈಗಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ, ತುಮಕೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ: ಶ್ರೀಮನ್ನುದಯಾದಿತ್ಯದೇವ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರ ವೀರನೊಟಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ನೊಟಂಬವಾಡಿಮೂವತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮಂ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಲನಂಗೆಯ್ಯು (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೯೯-೬; 1072). **ನೊಣಂಬವಾಡಿ :** ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ತಲೆಕಾಡು ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ನೊಣಂಬವಾಡಿ ಬನವಸೆ ಹಾನುಂಗಲ್ಲುಗೊಂಡ ಭುಜಬಳವೀರಗಂಗಪ್ರತಾಪಹೊಯ್ಸಳ ಬಿಟ್ಟಿದೇವರು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೫೮-೩೦ ; ಸು. 1120). **ನೊಳಂಬವಾಡಿ :** ಶ್ರೀಮಜ್ಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವರ ಪಾದಪ[ದ್ಮೋಪ]ಜೀವಿಗಳಪ್ಪ ಘಟಿಯಂಕಕಾಜ ನೊಳಂಬ(ಭ)ರಸ ನೊಳಂಬವಾಡಿ[ಯುಂ] ಕರಿವಿರಿಮೂವತ್ತ ನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೬೧-೪೭ ; ಸು. 1024); ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವರ್ದ್ಧನಮಹಾರಾಜ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯದೇವರ್ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಮೂವತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೧-೧೩ ; 1066).

ನೊಣಂಬವಾಡಿಗೊಂಡ = ನೊಳಂಬವಾಡಿಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಂಗವಾಡಿ ನೊಣಂಬವಾಡಿಗೊಂಡ . . . ನಿಶ್ಶಂಕಪ್ರತಾಪ ವೀರಬಲಾಳದೇವರು ದೋರಸಮುದ್ರದ ವೀಡಿನೊಳು ನಿಲೆ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೧೫೬-೨ ; 1198).

[ನೊಟಂಬ+ಪಾಡಿ$_2$]

ನೊಟಂಬಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ನನ್ನಿನೊಟಂಬಂ×××ಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ ಸಕಪಾದಿಗೆಟಿವ ಪೊಗಟ್ಕಲ್ಲೆನಂಬೇ ಮಗಂ ನೊಟಂಬಸೆಟ್ಟಿ ಉತ್ತನೂರ ಮಹಾಜನಂ ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ನೂಱುಗದ್ಯಾಣಂ ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೨೨-೭ ; 969); ಅನ್ನಾದಿಯರ ನೊಟಂಬಸೆಟ್ಟಿಯಮಗಂ ನಿರುಗುನ್ದಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಮಣಿಯಬ್ಬೆಯುಂ ಇವರಿಬ್ಬರು ಕಾರಪಕರಾಗಿಗೆಯ್ದಿದರ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೦-೧೭ ; 1023).

[ನೊಟಂಬ+ಸೆಟ್ಟಿ]

ನೊಟಂಬಳ್ಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಪ್ರಿಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪಲ್ಲವದಿಯರನ್ನೊಟಂಬಳ್ಗೆ ಸಾಸಿರಮುನ್ನಿಗ್ರ್ಗನ್ದನಾಡು ಮೂನೂಱುಮನಾಳೆ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೩೭ ; ಸು. 815). ‘ನೊಟಂಬೆ’ ಪರಾ. [<ನೊಟಂಬ]

ನೊಟಂಬಾಧಿರಾಜ (ನಾ). ನೊಳಂಬರ ದೊರೆ : ಎಱೆಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗನ ಬೆಸದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿನ್ದವೊಟಲ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ನೊಟಂಬಾಧಿರಾಜ ರಾಜರೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೨೬-೧೩; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮದಾಹವಮಲ್ಲ ನೊಟಂಬಾಧಿರಾಜ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XII, ತಿಂ. ೨೯-೨ ; ಸು. 980 ?). [ನೊಟಂಬ+ಅಧಿರಾಜ]

ನೊಟಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಿಱುವುಸೂರ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆಯರ ಬಿಜಯಿತಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗಂ ಅಮ್ಮಡಿಗಾವುಣ್ಡಂ ನೊಟಂಬೆಯ ಗ್ರಾಮರ್ಮಣ್ಡನ ಭಾಗದ ದಸ್ಸಿವಭಾಗಂಗೊಣ್ಡು ಕೆಱೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಮೈತಿ೦. ೧೯೩೧, ೪೩-೭ ; 993). ‘ನೊಟಂಬಳ್ಗೆ’ ಪರಾ.

[<ನೊಟಂಬ]

ನೊಟಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆ ವರಿಪ××× ರಿಳ್ಯಗರ ಕೋಟಿಯೊಳ್ ನೊಟಮ್ಮನೊಳ್ ಕಾದಿ ರಾಚೆಯ ಗಣ್ಣ ಸತ್ತೊಡೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೯-೩ : 915 ?). [<ನೊಟಂಬ+ಅಮ್ಮ$_1$]

ನೋ, ನೋಯು (ಕ್ರಿ). ನೊಂದ (ಭೂತಕೃ), ನೊಂದು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಬಾಧೆಪಡು ; ದುಃಖಪಡು ; ಯಾತನೆಪಡು : “ನೋ—ವ್ಯಥನೇ” (ಶಮಧಾ) ; ಮಿನ್ಗಳಂತೆ ಗಾಳದೊಳ್ ತೊಡರ್ದಿರ್ದ ಪಾದರಿಗರಿಂ ಮಹಿಷಾಸುರನಂತೆ ಸೂಲದೊಳ್ ನೊಂದು ನರಳ್ವ ಕಳ್ಳರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ.೫೨೯ ಶೂದ್ರಕ) ; ಯುದ್ಧದಾಳ್ಗೆ ರೋದನಮೆನಗಾವುದಯ್ಯನೆನಗೇಕೆಯೊ ಶೋಕಿಪನೆಂದು ಧರ್ಮನಂದನ ನರನಂದನಂ ನಿನಗೆ ಸಗ್ಗದೊಳೇನಭಿಮನ್ಯು ನೋಯನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೭) ; ಅಲ್ಲಿಯೆ ನೊಂದು ಬಸವೞಿದಿರ್ದ ಬಲಿಭುಗ್ಬಲಪ್ರಧಾನರಂ ಕಂಡು ಬೆಱಗಾಗಿರ್ದ ವಾಯಸಾಧೀಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ಕೆಲವು ವಾಯಸಂಗಳ್ ಬಿಱುತೋಡಿ . . . ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಪಂಚತಂ.೨೦೩-೧೫); ಏಕೆ ಧರ್ಮಜ ನೋವೆ ನೀನವಿವೇಕಿಯೆ ಬೇಡಿನ್ನು ಚಿತ್ತವ್ಯಾಕುಲವ ಬಿಡು ಕೇಳು ನಿನಗೀ ಕೃಷ್ಣನೊಲಿದಿಹನು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧-೪೦). ೨. ಗಾಯಗೊಳ್ಳು ; ಘಾಸಿಹೊಂದು : ಎಂದುಂ ಪೋಗೆಂದನೆ ಮಾಣೆಂದನೆ ಪೆಱತೊಂದನೀವೆನೆಂದನೆ ನೊಂದಃ ಎಂದನೆ ಸೆರಗಿಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿಯೆಂದನಿದೇಂ ಕಲಿಯೊ ಚಾಗಿಯೋ ರವಿತನಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೨) ; ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ ಮೂದಲಿಪ ವೀರನಂ ತೌದಲೆಗಾಣಿಪ ಮಾಯದ ವೀರನಂ ನೋಯಲಿಱಿದು ಕೆಡಪುವ . . . ಪಲಬಿರುದುಗಳ್ಗೆಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). ೩. ಕಷ್ಟಪಡು ; ಶ್ರಮಪಡು ; ದಣಿ : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಱರನುಪಾಯದೆ ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ದೇವಕಾರ್ಯದೊಳೆನಿಸುಂ ನೋಯದೆ ಸುಖಿಯಿಪ ಸವಣರುಪಾಯಮನಿಂ ನಿನ್ನೊಳಣ್ಣ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೧೨). **ನೋಯು :** ೧. ಚಂದನವ ಕಡಿದು ಕೊಱೆದು ತೇದೊಡೆ ನೊಂದೆನೆಂದು ಕಂಪಬಿಟ್ಟಿತ್ತೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೮-೫೮). ೨. ಎಡದ ಕೈಯಲಿ ನಿಗಳವನಿಕ್ಕಿ ಬಲದ ಕೈಯ ಕಡಿದುಕೊಂಡಡೆ ನೋಯದಿಪ್ಪುದೆ (ಬಸವ. ೪೦೫) ; ನೋಯಲೊಱಲುವ ಶರಭ ಸಿಂಹ ಲುಲಾಯ ವೃಕ ಶಾರ್ದೂಲ ಶಶ ಗೋಮಾಯು ಮೊದಲಾದಖಿಳಮೃಗರವ ತುಂಬಿತಂಬರವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೮) ; ಬೋಳನ ಆಲೋಚನೆಯ ಆಕಾಶದ ಬಣ್ಣವು ಬದಲುತ್ತಾ ಇದ್ದಂತೆ ನೋಯುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ನಡೆದನು (ಕಾಲೂರ. ೧೨ ಕಥಾಸಾರ).

ನೊಂದ ಹಾವು = ಕೆಣಕಿದ ಹಾವು ; ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದ ಹಾವು : ಕರಿಯ ಸೊಗಡಿನ ಮೃಗಪತಿಗೆ ಮೈಹಱಿದ ಹಂದಿಗೆ ನೊಂದ ಹಾವಿಂಗರಸ ಮೈಚಾಚಿದೆಯಲಾ ನೀನೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೬-೪). **ನೊಂದುಕೊಳ್ಳು** = ದುಃಖಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು : ನನ್ನ ದುಡ್ಡಿನ ದರ್ಪ ನನ್ನ ದವಡೆಯನ್ನೇ ಮುರಿಯಿತು ಎಂದು ಬಹುವಾಗಿ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೪) ; ವಿಚಾರಪರರು . . . ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕಾಣದೆ ಬಹುವಾಗಿ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರು (ಜಗದಾ. ೪೫). **ನೋಯೆ ನುಡಿ** = ನೋವಾಗುವಂತೆ ಮಾತನಾಡು ; ಮರ್ಮಭೇದಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು : ಆಮ್ನಾತಱಿಯದೆ ಮುಳಿದುಂ ನಿಮ್ಮಡಿಯಂ ನೋಯೆ ನುಡಿದೆನುಱದೇಳಿಸಲೇನೆಮ್ಮಳವೆ ಮಱೆವುದಾ ಮನದುಮ್ಮಚ್ಚರಮಜ್ಜ ನಿಮ್ಮನೆರೆಯಲೆ ಬಂದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೪) ; ತನ್ನ ನೋಯೆ ನುಡಿದ ನಿಜಾಗ್ರಜನ ನುಡಿಗೆ ಮನದೊಳೇನುಂ ಮುಳಿಸಿಯುಮೇವೈಸಲೆ ವಿನಯಮನೆ ಮುಂದಿಟ್ಟು ವಿನಯವಿಭೂಷಣನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೦ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ನೋ, ನೋಯ್ ; ಮಲ. ನೋ, ನೋವು, ನೋವಿ ; ತುಳು. ನೋವು, ನೋಪಿ, ನೋಯಿಪಿ; ಕೊಡ. ನೊ ; ತೆಲು. ನೋಯು]

△ **ನೋಂಟಿ** 'ನೋಟ' ನೋ.

ನೋಂತ 'ನೋನ್' ಪರಾ.

ನೋಂತು 'ನೋನ್' ಪರಾ.

ನೋಂದ, ನೋಂದು (ನಾ). ಅಧಿಕೃತವಾದ ದಾಖಲು ; ರಿಜಿಸ್ಟರು : ೬೦೦ಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಕರಾರುಪತ್ರ ನೋಂದ ಕೂಡಾ ಆಗಿದೆ (ದಾಸಹು. ೬೫) ; ರಶೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬರಿದ ತಪಶೀಲದ ಪ್ರಕಾರ ಬಿಲ್ಲ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ನೋಂದ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೯೧). **ನೋಂದು :** 'ನೋಂದಿಸು' ಪರಾ.

ನೋಂದಾಗು=ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ದಾಖಲಾಗು ; ರಿಜಿಸ್ಟರು ಆಗು : ಅವನ ಹೆಸರಿಲೆ ಈ ಗುತ್ತ ನೋಂದಾದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕಣ್ಣಾಟ್ಟ ನೋಡಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (ಬ್ರಂಗಾಹೆ. ೪೮). [←ಮರಾ. ನೋಂದ]

ನೋಂದಣಿ, ನೊಂದಣಿ (ನಾ). ದಾಖಲು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡುವಿಕೆ : ಪತ್ರಗಳ ನೋಂದಣಿಯ (ರಿಜಿಸ್ಟ್ರೇಷನ್) ಬಗ್ಗೆಯೂ ಒಂದು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ನಿಯಮವೇರ್ಪಟ್ಟಿತು (ಕವಿಕೋ. I, ೬೪). **ನೊಂದಣಿ :** ೧೧ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೊಬ್ಬೊಬ್ಬ ಸಬರಜಿಷ್ಟ್ರಾರನೆಂಬ ನೊಂದಣೀಕಾರಕೂನನಿರುತ್ತಾನೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೮೦) ; ಸರಕಾರದವರು ಛಾಪಿಕಾಗದ ನೊಂದಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಯದೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೧) ; ಇದರಂತೆ ನಾನು ಕರಾರಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ನೊಂದಣಿ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಮೋಹಿಸೀ. ೮೫).

ನೋಂದಣಿ ಮಾಡು=ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ದಾಖಲು ಮಾಡು ; ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡು : "ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡು ; ನೋಂದಣಿ ಮಾಡು" (Register. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೨); ಕಾಗದ ನೋಂದಣಿ ಮಾಡುವದನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕೇ ಬೇಕು.(ಅಕೋಕ. ೩೬).

[←ಮರಾ. ನೋಂದಣೀ]

ನೋಂದಣಿಕಚೇರಿ (ನಾ). ದಾಖಲು ಮಾಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ ; ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡಿಸುವ ಕಚೇರಿ ; ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರು ಕಚೇರಿ : ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟರ ಅಥವಾ ನೋಂದಣಿಕಚೇರಿ (ಲಂಚಪ್ರ. ೧೧) ; ನೋಂದಣೀಕಚೇರಿ ಆಗತದಂತಲ್ಲೋ ಸಾವಕಾರ ಈ ಊರಿಗೆ (ಜೆಳಭಾ. ೯೭). [ನೋಂದಣಿ+ಕಚೇರಿ]

ನೋಂದಣಿವಿವಾಹ (ನಾ). ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರು ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ದಾಖಲೆ ಮಾಡಿ ಆಗುವ ಮದುವೆ ; ದಾಖಲೆ ಮದುವೆ ; ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಮದುವೆ : ನೀವೊಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿರಿ, ನೋಂದಣಿವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ ಮೊದಲು, ಆಮೇಲೆ ನಾನು ಬಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮದುವೆ ಸಾಂಗ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಎರಸಿ. ೭೫).

[ನೋಂದಣಿ+ವಿವಾಹ]

ನೋಂದಾಯಿಸು, ನೊಂದಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ದಾಖಲು ಮಾಡು ; ನೋಂದಣಿ ಮಾಡು : ನೋಂದಾಯಿಸಲಾದ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲಸದಸ್ಯರ ಸಮಿತಿಯು ಈ ಗೊತ್ತುವಳಿಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿತು (ರೂಢಿ). **ನೊಂದಾಯಿಸು :** ತಮ್ಮ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಇವರೇ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರೆಂದೂ, ಮುಂದೆ ಇವರಿಗೇ ಮಾಡತಕ್ಕದೆಂದೂ ವಿಲ್ಲು ದಸ್ತವೇಜನ್ನು ಬರೆದು ನೊಂದಾಯಿಸಿ . . . ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯ ಹೊಂದಿದರು (ಗುರುವ. ೪೬) ; ಗ್ರಂಥಪರಿಗ್ರಹಣ ರಜಿಸ್ಟರಿನಲ್ಲಿ (Accession Register) ನೊಂದಾಯಿಸಿ ಆ ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಗ್ರಹಣ ಸಮಂಕವನ್ನು . . . ಬರೆಯಲಾಗುವದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೫); ಈ ಗುತ್ತ ಫಪ್ ಬ್ರೇಬರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನೊಂದಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಬಂಗಾಹೆ. ೪೭).

[ನೋಂದಾವಣೆ$_0$+–ಇಸು$_3$]

ನೋಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). = ನೋಂದಾಯಿಸು : ಮರುದಿನ ಪ್ರೇಮಶಂಕರರಿಗೆ ಒಂದು ನೋಂದಿಸಿದ ಪಾಕೀಟು ಬಂದಿತು (ಶ್ರೀಸೂಶ್ರ. ೧೧೫).

[ನೋಂದು(<ನೋಂದ)+–ಇಸು$_3$]

ನೋಂದು 'ನೋಂದ' ನೋ.

ನೋಂಪ 'ನೋನ್' ಪರಾ.

ನೋಂಪಿ, ನೋಹಿ (ನಾ). ವ್ರತ ; ನಿಯಮ : ನೆಱೆದಾದ ವ್ರತಶೀಲ ನೋನ್ಪಿಗುಣದಿಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸಮ್ಪತ್ತಿನಿವರ್ ಕಱೆಇಲ್ಲಲ್ಲಪ ಧರ್ಮ್ಮದಾಸಸಿಮತಿಶ್ರೀಗನ್ತಿಯರ್ವ್ವನ್ದು (ಎಕ. II, ೭೬-೧ ; ಸು. 700) ; ಕ್ಷೀರ ಕುಮಾರನೆಂಬೊನಾತಂ . . . ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ್ಯಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಬ್ರತಂಗಳಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ಆಚಾಮ್ಲವರ್ಧನಮೆಂಬ ನೋಂಪಿಯಂ ಪನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಂಬರಂ ನೋಂತು ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂದಂ ಮುಡಿಪೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೧೭) ; ಒರ್ವನಗಲ್ದ ತನ್ನ ಮನೋವಲ್ಲಭೆಯಂ ನೆನೆದು . . . ಇನಿಯಳಂ ಪತ್ತಿರ್ಪ ಸ್ವಪೇಕೆ ಸಂಗಳಿಕುಂ ಮೌನದೆ ಮುನ್ನ ಮಾನವರ ನೋಂತಾ ನೋಂಪಿಯುಂ ನೋಂತೆನೇ ಎಂದು ಪಂಬಲಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೯) ; ಧಿಗಿಲನೆದ್ದಳು ಕುಸುಮಾಜಿ ಕೈಮುಗಿದಿಂದು ಹಗಲೊಂದು ನೋಂಪಿಯುಂಟೆನಗೆ ಸುಗತನಿವಾಸಕೆ ಪೋಪೆನೆಂದಳು (ಭರಚ. ೬-೧೧) ; ಅಕ್ಕನವರು . . . ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ, 'ಮಾಚಿ, ನಿನ್ನ ಎಷ್ಟು ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವೇ ಇದು ! ಯಾವ ನೋಂಪಿಯ ಫಲವೆ ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೮). **ನೋಹಿ :** ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧಚತುರ್ದಶಿ ಅನಂತನ ನೋಹಿ ಕಲಶಪ್ರಭಾವನೆ ಮಹಾಆರಾಧನೆ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ಚತುಸ್ಸೀಮೆ ವಿವರ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧-೨೦ ; 1154) ; ಈ ವಿಧಿಯೆ ಪಾಂಡವರಿಗಕಟಾ ಸಾವು ಸೇರದು ತನಗೆ ತಾ ಮುನ್ನಾವ ನೋಹಿಯನಳಿದೆನೋ ಭವಭವಸಹಸ್ರದಲಿ . . . ಎನುತ ಮಿಗೆ ಮಱುಗಿದನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೭-೬) ; ನೋಹಿಯಾತನದು–ತನ್ನರಮನೆಯ ಹಸಗೆಯ್ದು ಬೆಳಗಿದಂತೆಯೆ, ಬೆಳಗಿ ಊರ, ನಾಡ, ಹಸಗೆಯ್ವ, ಹೊಸಗೆಯ್ವನೆಂಬೊಲುಮೆ (ಹೊಂಗಳು.೬-೧೦). 'ನೋಂಪು' ಪರಾ.

[ನೋನ್+–ಪಿ]

ನೋಂಪು (ನಾ). = ನೋಂಪಿ : ಯದುಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಕಚೂಡಾಮಣಿ ನಾರಸಿಙ್ಗನೆನಲೇನ್ನೋಂಪುಳ್ಳನೋ ಹುಳ್ಳಪಂ (ಎಕ. II, ೬೪-೧೦೭, 1163) ; ತೀರ್ಥವಂದನೆ ನೋಂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಪಿ]ಜಪ ದೇವತಾವಂದನಾರ್ಥವೆಲ್ಲವು ಪುಣ್ಯಯೋಗ (ಭರಚ. ೬೮-೯೭). 'ನೋಂಪಿ' ಪರಾ.

[ನೋನ್+–ಪು$_2$./ತಮಿ. ಮಲ. ನೋನ್ಪು, ನೋಮ್ಪು ; ತುಳು. ನೋಂಪು ; ತೆಲು. ನೋಮು]

ನೋಕನೀಯ (ನಾ). ಕನಿಷ್ಠನಲ್ಲದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ನೋಕನೀಯನ್ನ ಮಹಲೀಲೆ ಕೊಂಡಾಡುವಂಥ ಏಕಮನವ ಕೊಡು ಶೀಲೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೬-೨). [ಸಂ.]

ನೋಕರ 'ನೌಕರ' ನೋ.

ನೋಕರಿ 'ನೌಕರಿ' ನೋ.

ನೋಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇಹ, ವಚನ, ದ್ರವ್ಯ, ಮನಸ್ಸುಗಳ ರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಾಣು : ನೋಕರ್ಮ ವಿದೂರೋಹಂ ಸಪ್ತಧಾತು ಕಲಿತೌದಾರಿಕಾದಿ ನೋಕರ್ಮ ವಿದೂರನೆ ನಾಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೬) ; ಕೂರುಗೊಂಡೆಂಟುಕರ್ಮವೆ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮವೀ ಮೂಱುಕರ್ಮವೆ ಭಾವಕರ್ಮ ತೋಱುವ ದೇಹ ನೋಕರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂತು ಮೂಱುಕಾಂಡಗಳಹುವೊಮ್ಮೆ ನೋಕರ್ಮಗಾಣದಂತಾ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮವಾಲೋಕಿಸೆ ಹಿಂಡಿಯಂತಿಹುವು ಹೋಕಿನ ಭಾವಕರ್ಮಗಳೆಣ್ಣೆಯಂತೊಳಗಾಕಾಶದಂತಾತ್ಮನಿಹನು (ಭರಚ. ೭೭-೧೧೧).

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರನಾಮಕರ್ಮದ ಉದಯವಾಗುವುದು. ಆದರಿಂದ ದೇಹ, ವಚನ, ದ್ರವ್ಯ, ಮನಸ್ಸುಗಳ ರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ 'ನೋಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಕರ್ಮಾಣುಗಳು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುವು (ಜೈನಪ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ನೋಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ; ಕಿಂಚಿತ್ ಕಷಾಯ: ಮತ್ತಮಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿನಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ರೋಧಮಾನಮಾಯಾಲೋಭಂಗಳಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಱಿಯಂ ಸಂಜ್ವಲನಕಷಾಯಚತುಷ್ಕನೋಕಷಾಯ ನವಕನಾಮ ತ್ರಯೋದಶಪ್ರಕೃತಿಗಳನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು.೧೧-೧೧೧೭); ಚಾರಿತ್ರ್ಯಮೋಹನೀಯದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ನೋಕಷಾಯ ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದಗಳು . . . ನೋಕಷಾಯ ಎಂದರೆ ಕಿಂಚಿತ್‌ಕಷಾಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ, ರತಿ, ಅರತಿ, ಶೋಕ, ಭಯ, ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಸ್ತ್ರೀವೇದ, ಪುಂವೇದ, ನಪುಂಸಕವೇದ ಗಳೆಂದು ಒಂಬತ್ತು ಭೇದಗಳಿವೆ (ಜೈನಪ. ೩೩೭). [ಸಂ.]

ನೋಕಷಾಯವೇದನೀಯ (ನಾ). = ನೋಕಷಾಯ: ಕಷಾಯವೇದನೀಯಮುಂ ನೋಕಷಾಯವೇದನೀಯಮುಂ ಎಂದು ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಂ ದ್ವಿವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೭೯).
[ನೋಕಷಾಯ+ವೇದನೀಯ]

ನೋಗು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (?): ಕಳಪಿಕಪಂಚಮಾಂಚಿತ ಮೃದುಧ್ವನಿಯಂ ಗೆಲೆವಂದು ಸುಸ್ವರಂ ಲಳಿ ಲುಳಿ ಧಾತು ರೀತಿ ಗತಿಯೋಜೆ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯ ಸುಟ್ಟೆ ಕೋಮಳ ವಳಿ ಲಾಗು ನೋಗು ಪಸರಂ ಪರಿಪಾಂಗು ಬೆಡಂಗು ಭಂಗಿ ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂಠೆ ಪಾಡಿ ಪುದಿದಳ್ ಮುದಮಂ ನರನಾಥಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೭). [?]

ನೋಚ್ಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನೀರ್ಗುಂಡಿ, ನೋಚ್ಚಿ, ನೀರ್ಲಕ್ಕಿ (ವೈಘನಿ. ೭೮-೧೩೦೧). [?]

ನೋಟ, ನೋಂಟ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ; ಅವಲೋಕನ; ಕಾಣುವಿಕೆ; ದರ್ಶನ: "ನಿಭಾಳನಂ, ನಿಶಮನಂ, ನಿಧ್ಯಾನಂ, ಅವಲೋಕನಂ, ಲಕ್ಷಣಂ, ದರ್ಶನಂ, ದೃಷ್ಟಿ, ದ್ಯೋತನಂ—ಈ ಆ ನೋಟಂ" (ಹಲಾಯುಧ ೯೩-೪೧೨); ನುಡಿಯಂ ತಗುಳ್ದು ನೋಟಂ ನುಡಿ ಪರಿಚಯಮಂ ತಗುಳ್ದು ಪರಿಚಯಮುಳಿಪಂ ತಡೆಯದೆ ತಗುಳ್ದು ಮನದಳಿಪೊಡಗೂ[ಡಿದು]ದಂ ತಗುಳ್ವುಗುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೩); ನೋಟದೊಳ್ಬ್ಯಜಂಬಡೆದು ಮೆಲ್ನುಡಿಯೊಳ್ ಬಗೆವೊಕ್ಕು ಜಾಣೊಳಕ್ಕಾಟಮನೆಲ್ಲಮಂ ಕಿಡಿಸಿ . . . ಕೂಟಸುಖಂಗಳಂ ಪಡೆದನೇಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದೆದಲ್ಲಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨); ಚಂಗವುಲ್ಲದ ಮಾಟ ಕಂಗಳಿಲ್ಲದ ನೋಟ ಹಿಂಗಿತ್ತು (ಬಸವ. ೪೨೭); ನೋಟವಿದು ಲೇಸಲ್ಲ ದೈತ್ಯರ ಕೋಟೆಗದು ಗಂಟಲನು ಕೊಯ್ಯಲಿಕಾಟವಿದು ಪರಸತಿಯ ನೋಟವು ಸಲ್ಲದಿಹಪರಕೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೧೨೫); ನೋಟದೊಳಾವುದೊ ವೇದನೆ ತೋರಿತು ನಾನದ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿಯೆ (ಇಂಚಾಪ. ೪೩-೫); ನೋಟ ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದರೆ ಕಾಟವೇಕೆ ಬಂದೀತು? (ಗಾದೆ). ೨. ನೋಡುವ ಅಂಗ; ಕಣ್ಣು; ನೇತ್ರ: ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಂಬಿಯ ಕೂಟಮೆ ನೋಟಮಾಗ ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಣ್ದೆಸೆದು ತನ್ನನೆ ನೋಡಿಸಿದಳ್ ತದಾರ್ಯರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦); ದೂರದಿಂ ತವೆ ನೋಳ್ಪ ನೋಟವು ದೂರದಲಿ ಸಲೆ ಕೇಳ್ವ ಕರ್ಣಂ ದೂರದಿಂದಱಿವಱಿವು ಮೊದಲಾದಖಿಳಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಬಸವು. ೧೨-೫೫); ಹೊಕ್ಕುಳಲಿ ಮಗವುಂಟೆ ಹಣೆಯಲಿ ನೋಟವೇ ಹಗೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೧೦). ೩. ದೃಶ್ಯ: ಆ ಸಂಜೆಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ಸುಂದರವಾದ ನೋಟವೇ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು! (ಕಳಕು. ೩); ಆ ನೋಟ ನೋಡಲು ತುಂಬ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ದೃಷ್ಟಿಕೋನ: ಆರ್ಥಿಕ ಉದ್ಯಮಗಳನ್ನು ಹಣದ ಕಡೆಯಿಂದ ನೋಡುವ ನೋಟ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲದು (ಹಣಪ್ರ. XI, ಆ೦೪). ೫. (ನಾಣ್ಯ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಪರೀಕ್ಷೆ; ವಿಮರ್ಶೆ: ಸಾಧಾರಣಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಸು ೧ ಆರಲೆಹದರೆಂಮರ್ಸರ ಮಗ ನೋಟದ ಪಡರಿದೇವನು (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೯, ೩೩-೪; ಸು. 1371); ಗಡುಪಣ ತಳವಾಱಿಕೆಯ ಹಣ ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ನೋಟದ ಹಣ ಕೆರೆಯ ಭಣ್ಣಿಯ ಹಣಯಿವು ಮುನ್ನಾದ ಸಮಸ್ತಸುಙ್ಕಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ಪಾಲಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫-೧೭; 1535); ನಾಣ್ಯದ ನೋಟ ಬಲ್ಲವನೇ ಸೆಟ್ಟಿ (ಗಾದೆ). ೬. ಚಿತ್ರ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ: ಆ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಹಳ ಜನ ಇಂದು ನೋಟ ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೭. ರೂಪ; ಆಕೃತಿ: ಅಂಗದ ನೋಟವು ಸಿಂಗದ ಗಾತ್ರವು ಹಿರಿಗದು ಮನದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಕಾರವು (ಬಸವ. ೪೨). ೮. ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ದೃಶ್ಯ; ಅಂಕದಲ್ಲಿಯ ಭಾಗ: ನೋಟ ೨: ೧ನೆಯ ನೋಟದ ೭-೮ ದಿನಗಳ ಬಳಿಕ (ಹಚ್ಚಿರ. ೮); ನೋಟ ೩: ೨ನೆಯ ನೋಟದ ಸುಮಾರು ೧-೨ ವರ್ಷಗಳ ಬಳಿಕ ೧ನೆಯ ನೋಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭಿಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ . . . ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಚ್ಚಿರ. ೧೫). △**ನೋಂಟ**: ೧. ಚಂಡವೇಗಂ ಕರುಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯೊಳಿರ್ದು ನೋಂಟಕ್ಕೆ ಗೆಂಟುಪೋಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿನೋದದಿಂ ಗೆಂಟಱಿಕೊಳು] ಚಕ್ರಮುನಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨೧-೭).

ನೋಟದಳತೆ = ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಎಟುಕುವಷ್ಟು ದೂರ; ಕಣ್ಣಳವು: ಇಂತು ರಥಂ ಪೋಗೆವೋಗೆ ನೋಟದಳತೆಯೊಳ್ . . . ತ್ರಿಪಥಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೧೦).
[<ನೋಡು./ ತಮಿ. ಮಲ. ನೋಟ್ಟ; ತುಳು. ನೋಟ]

ನೋಟಂದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆ; ಕಣ್ಣು ಬಿಡು: ಬಗೆಗುಂದಿ ಚಕ್ರವಿಘುನಂ ವಿಗೆ ನೊಂದೊಂದೊಂದನಗಲಲಾಱದೆ ನೋಟಂದೆಗೆ ಯುತ್ತಲುಂತೊಬಿಲುತ್ತಗಲ್ದುವು ಉಱೆ ಪಗಲನಱಿ ತಿರುಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೬೯). [ನೋಟ+ತೆಗೆ$_1$]

ನೋಟಿಕ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವವನು; ವೀಕ್ಷಿಸುವವನು; ಪ್ರೇಕ್ಷಕ: ಸಂಗೆಯೊಳ್ ಸಮದಕ್ಷಮಾಲಿಕೆ ಪೊನ್ನ ಮುಂಚಿ . . . ದುಕೂಲದ ಕೋವಣಂ ಕರಮೊಡಂಬಡೆ ನೋಟಕರ್ಕಳನಾ ತಪಸ್ವಿ ಮರುಳ್ವೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮); ತೊಟ್ಟಿಯ ಸುತ್ತುವೆತ್ತ ಪಸುರ್ವಂದಲ ಮುತ್ತಿನ ಪಂಟಪಂಗಳೊಳ್ . . . ನೆರ್ಪಟ್ಟುದು ನೋಟಕರ್ಗೊಸಗೆಯುಬ್ಬಣಮಪ್ಪಿನಮಾ ವಿವಾಹದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೨೨); ಕಱೆಗೊರಳಭವನಾ ಶರಣನಂ ಮೆಱೆಯಿಸಲು ಬಗೆದೊಂದುದಿನದಲಿ ಕಿಱುಕುಲನವೊಲು ಸತ್ತ ಕಱುವಂ ಹೊತ್ತು ನೋಟಕರು ಹೊಱಗೆ ನೋಡಲು ರುದ್ರಮುದ್ರೆಯ ಕುಱುಹಿಸಲಿ ನಡೆತರಲು (ಬಸವು. ೫೭-೩೨); ದ್ಯುಮಣಿ ಪರಿಯಂಕಕೇಕೆ ರಶ್ಮಿಗೆ ತಿಮಿರವಿದಿರೇ ನೀವು ನೋಟಕರೆಮಗೆ ರಣದೆಚ್ಚಾಳ ವೆಂದನು ಕರ್ಣ ಗುರುಸುತಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೧). ೨. ನಾಟಕಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವವನು; ಪ್ರೇಕ್ಷಕ: ಗಗನಂ ನಾಟ್ಯನಿಕೇತನಂ ದಿವಿಜರೆಲ್ಲರ್ ನೋಟಕರ್ ದೇವ ನೀನೆ ಗಡಂ ನಟ್ಟುವನಾಗೆ . . . ನಿನ್ನ ಗದಾನರ್ತಕಿ ನರ್ತಿಸಲ್ ಪದೆದಪಳ್ ರಕ್ತಶ್ಚಿರೋರಂಗದೊಳ್ (ಜಗಿವಿ. ೧೧-೭೭); ನಾಟಕವ ನೋಡು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರಂಗಸ್ಥಲದಿ ಕೋಟಿನಟರಾಂತಿಹರು ಚಿತ್ರಪಾತ್ರಗಳ ಆಟಕ್ಕೆ ಕಥೆಯಿಲ್ಲ ಮೊದಲಿಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ ನೋಟಕರು ಮಾಟಕರೆ (ಮಂಕುತ. ೨೫೪).

ನೋಟಕಜನ = ನೋಡುವವರು; ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು: ಸಪಮಳಾತ್ಮನು ಕಿನ್ನರಯ್ಯನು ಮದನಮರ್ದನನಂ ನುಡಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಡಂ ತಾನೆನುತ ನೋಟಕಜನರು ಕೀರ್ತಿಸಲು (ಬಸವು. ೨೮-೫೧); ಉಲಿವ ವಾದ್ಯದಲೆಡ

ಬಲದ ಹೆಕ್ಕಳದ ನೋಟಕಜನದಲಾ ನೃಪಕುಲಶಿರೋಮಣಿ ಹೊಕ್ಕನ ನುಪಮ ರಾಜಮಂದಿರವ (ತೊರಲಾ. ೧-೧೭-೨೨). [ನೋಟ+-ಕ$_3$]

ನೋಟಕಾತಿ 'ನೋಟಗಾತಿ' ನೋ.

ನೋಟಕೂಟ(ನಾ). ೧. ದೃಷ್ಟಿ ಬೆರೆಯುವಿಕೆ,—ಒಂದಾಗುವಿಕೆ. ೨. ದರ್ಶನದಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಐಕ್ಯ,-ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಮಾಟಕೂಟ ಬಸವಣ್ಣಂಗಾಯಿತ್ತು ನೋಟಕೂಟ ಪ್ರಭುದೇವರಿಂಗಾಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೭೭-೧೯೩). [ನೋಟ+ಕೂಟ$_1$]

ನೋಟಗ (ನಾ). = ನೋಟಗಾರ ೨ : ಸಲ್ಲದಾ ಹೊನ್ನುಗಳಿಗೆ ಬಂದರು ಮೂಜು ನೋಟಗರು ಇಬ್ಬರು ಕುರುಡರು ಒಬ್ಬಗೆ ಕಣ್ಣೆ ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೫). [ನೋಟ+-ಗ$_2$]

ನೋಟಗಾತಿ, ನೋಟಕಾತಿ (ನಾ). (ರೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಭೂತಪ್ರೇತಾದಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ, ನೈವೇದ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ) ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಂತ್ರಗಾತಿ(?): ಲೋಕದ ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ ಮನುಜರೆಲ್ಲರು ಶುದ್ಧಚಿತ್ತ ಜಂಗಮಲಿಂಗದ ಮಾತ ಕೇಳದೆ ಅದ್ದನ ಜೋಳ ಅರೆಮಾನ ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಂಡು ನೋಟಗಾ[ಪಾಠಾಂ.ಕಾ]ತಿಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರು ಹೇಳಿದ ತಾತು ಭೂತದ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವಕ್ಕೆ ಊಟವನಿಕ್ಕಿ ಮಿಕ್ಕ ಕೂಳ ತಮ್ಮ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ತೋಋುವ ಲಿಂಗದ್ರೋಹಿಯ ಮಾತ ಕೇಳಲಾಗದು (ಮಡಿಮಾ. ೨೪-೩೪; ವಚಸಂ. ೩೭೯-೪೩ ನೋ). **ನೋಟಕಾತಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ನೋಟ+-ಕಾತಿ$_5$]

ನೋಟಗಾರ (ನಾ). ೧ = ನೋಟಕ ೧ : ಕೆಲಂಬರು ನೋಟಗಾರರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೨-೯) ; ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿನ ತ್ರಿಭಂಗಭಂಗಿಯಲ್ಲಿನ ದೇವಿಯರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು, ತಮ್ಮ ನಿಲುವಿನಿಂದ ಮನಮೋಹಕವಾಗಿರುವುವಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಸರಳ ನಡೆಯಿಂದ ನೋಟಗಾರನ "ನೇತ್ರಕೌಮುದಿ"ಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೧೯). ೨. ನಾಣ್ಯ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪರೀಕ್ಷಕ ; ಸರಾಫ : ಕಂದಾಚಾರದ ಶ್ಯಾನುಭಾಗರ ಜನ ೩ಕೆ . . . ನೋಟಗಾರನ ಜನ ೧ಕೆ (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೩,೩೧-೩೨ ; 1737) ; ಕತ್ತೆ ಚಿತ್ರಗಾರನ ಮಿಂಡ, ಹಣ ನೋಟಗಾರನ ಮಿಂಡ, ಟವಣೆ ಶಾನಭೋಗನ ಮಿಂಡ (ಗಾದೆ). [ನೋಟ+-ಕಾರ(<-ಕಾಱ)]

ನೋಟಬೇಟ (ನಾ). ನೋಡಿದೊಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಹ ; ಕಣ್ಬೇಟ ; ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ : ಯುವತಿಯಲಿ ನೋಟಬೇಟದ ಕೂಟವನು ಪಡೆದು ಕಾಯುವವಳಿಗಧೀನವಾಗಿರೆ ಗಾಯವಡೆದಂಗಜನ ಬಾಣಕೆ ಬಾಯ ಕಿಸಿದಾಯಾಸಗೊಂಬುದೆ ಮಾಯೆ ಕೇಳೆಂದ (ಅಮೃತ. ೨-೭೮) ; ನೋಟಬೇಟವು ತನಗೆ ನಾಟಿಸಿದ ಬಳಿಕೆಲ್ಲಿ ನಾಟಿಯೆ ಕಾಮನೆಸುಗೆಗೆ ಒಲುಮೆಗೆ ನೋಟವೇ ಮುಖ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೯೩). [ನೋಟ+ಬೇಟ$_1$(<ಬೇಂಟ)]

ನೋಟವಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೃಷ್ಟಿಪಥ ; ಕಣ್ಗೊಲ : ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೆರೆ ರಂಗಯೆಂಬಂಗನೆಯ ನೋಟವಟ್ಟೆಗಾನೆಂದು ಸಂದಿಪೆನೊ (ಶತಸಾಂ. ೩೨-೬೭). [ನೋಟ+ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ನೋಟವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ನಾಣ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ತೆರುವ ಹಣ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪಸಾಯಿತರುಮಪ್ಪ ತಮ್ಮ ಕುಳವ ಸಾಯಣ್ಣನವರಿಗೆ ಆ ಶ್ರೀ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಸರು ಆ ಸ್ಥಳದ ಖಾಣ ಪ ೩ಖ ಕಿಱುಕುಳ ತೂಕ ನೋಟವಣ ಅಭ್ಯಾಗತ ಪಳವಿಂಳಿ ತುಪ್ಪ ನೂಲು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ಬ್ಬಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೪೦ ; 1291) ; ನಾಡು ತಳವಾರಿಕೆ ಹಣ ಸಟ್ಟವಣ ನೋಟವಣ ತಳವಾರಿಕೆ ಹಣ . . . ಇಷ್ಟನು ಬಿಟ್ಟೆವು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೫೮-೧೦ ; 1542). [ನೋಟ+ಪಣ$_3$]

ನೋಟಸನ್ನೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೂಚನೆ ; ಕಣ್ಸನ್ನೆ : ನೆಟ್ಟನಾಳೆಯ ನೋಟಸನ್ನೆಯ ದಿಟ್ಟಗವದಿರು ಮರುಳುಗೊಂಡರು ಕೆಟ್ಟ ಕೇಡಿಂಗೇನ ಹೇಳುವೆ ದೈತ್ಯಕೋಟಿಗಳ (ಸಂಭಪ. ೫-೧೨೦). [ನೋಟ+ಸನ್ನೆ$_2$]

ನೋಟಸಲಿಕೆ (ನಾ). (?) : ದೊರೆಗಳವರು ರಾಮಾಯಣ ಪಾರಾಯಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆದು ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರಹ ಬಂದ ಬಳಿಕ, ಪರಾಂಬರಿಸಿ ನೋಟಸಲಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ . . . ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೨೩). [?]

ನೋಟೀಸು (ನಾ). ೧. ಸೂಚನಾಪತ್ರ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಪತ್ರ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಪತ್ರ : "ಸದಾನಂದನನ್ನು ಕೆಲಸದಿಂದ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿರುವರು", "ಕಾರಣವೇನಂತೆ ? ನೋಟೀಸೇನೂ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲವೇ ?" "ನೋಟೀಸೂ ಇಲ್ಲ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ" (ದೀಪದ. ೬೮) ; ಏನೋ ನೋಟೀಸು ಅದೆ (ಅಶೋಕ. ೨೪೪) ; ಎಲ್ಲಾ ಸಮನುಗಳು, ನೋಟೀಸುಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಾದರ್ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಸೂಕ. ೧೮). ೨. ಪ್ರಕಟಣೆ ; ಜಾಹೀರಾತು : ಹಳೆಯ ನೋಟೀಸುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಗೋಡೆಗೆ ಅಂಟಿಸಿದ ಕುರುಹುಗಳು ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕುಕ್ಕುವುವು (ಗಾಳಿಗು. ೧). [←ಇಂ. Notice]

ನೋಟು (ನಾ). ೧. ಟಿಪ್ಪಣಿ ; ಗುರುತು ; ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಪಟ್ಟಿ : ಅವರು ಭಾಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ನೋಟು ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಗದ; ಕಾಗದದ ಹಣ : ನೋಟವನೆಸೆದನು ನೋಟು ತೋರಿಸಿದನು ನುಡಿದನು ಚತುರ ಚಾಟುವನು ಆದರು ಆ ಸೇರೆಗಾರನಿಗೊಲಿಯದೆ ಈಕೆ ನಿಂತಳು ಶೀಲಗೆಡದೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೨೪-೯೫) ; ನೋಟುಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೋ. ೯೭) ; ನೋಟನ್ನು ಚಲಾವಣೆಗೆ ತರುವ ಅಧಿಕಾರ ಎಲ್ಲ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಹಣಪ್ರ. ೩೦). ೩. ಕರಾರುಪತ್ರ; ಲಿಖಿತ ಒಪ್ಪಂದ : "ಹಣದ ಇಮ್ಮಡಿಯ ನೋಟು ಬರೆದುಕೊಡಬೇಕು ನಮಗೆ" ಎಂದು ಒಬ್ಬ ಸಾವುಕಾರನ ಆಶೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು . . . ನೋಟುಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಭುವಿನ ಒಪ್ಪಿತ ಹಾಕಿದನು (ಜಿಟ್ಟಹು. ೬೧).

ನೋಟು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = (ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ) ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗುರುತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಆತ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ರೂಢಿ). **ನೋಟ್ಸು** = ೧. ಟಿಪ್ಪಣಿ : ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಪಠ್ಯವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನೋಟ್ಸು ಬರೆಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪುಸ್ತಕ : ನಿನ್ನ ನೋಟ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಬರೆದುಕೊಂಡು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Note]

ನೋಟುಪುಸ್ತಕ (ನಾ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪುಸ್ತಕ : ಅವರ ನೋಟುಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೭) ; ನನಗೆ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ನೋಟುಪುಸ್ತಕ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ನೋಟು+ಪುಸ್ತಕ]

ನೋಟುಬುಕ್ಕು (ನಾ). = ನೋಟುಪುಸ್ತಕ : ಅವನು ನೋಟುಬುಕ್ಕಿನ ತುಂಬ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ನೋಟು+ಬುಕ್ಕು$_2$]

ನೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡು: "ನೋಡಿಸು-ಲೋಚನಕ್ರಿಯಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ); ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಕಾಡೊಳ್ ಬೇಡರಂತೆ ತೊೞಲ್ವ ದಾಯಿಗರ ಕಂದಿ ಕುಂದಿದ ಮೊಗಂಗಳಂ ನೋಡುವುದುಮೆನ್ನನವರಿಂ ನೋಡಿಸುವುದುಮಿಾಯೆರಡೆ ಸಂಸಾರಫಲಮೆಂದು . . . ನಂದನವನದೊಳ್ ಪಾಂಡವರ್ಗೆ ಸಮಿಾಪಮಾಗೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೨ ವ) ; ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದು ತನ್ನನೆ ನೋಡಿಸಿದಳ್ ತದಾರ್ಯರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦); ನಾನು ದೀಪಾರತಿಯ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಆರತಿಯ ನೋಡಿಸುವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೯-೨೧೫). ೨. ಹುಡುಕಿಸು ; ಶೋಧನೆ ಮಾಡಿಸು : ಆಯುಧಂಗಳಂ ಪೂೞ್ದರ್ದರಪ್ಪುದಱಿಂ ಕೂರ್ಪರನಟ್ಟಿ ಅವರೋಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರದೆ ಬಳಸಿಯುಂ ನೋಡಿಸುವುದೆಂದು ಪೇೞ್ದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೬-೨೨). ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಲು ಹೇಳು ; ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡಲು ಹೇಳು : ಬೆಸಗೊಳ್ವಳ್ ಋಷಿಸಂಘಮಂ ನಯದೆ ಸಿದ್ಧಾದೇಶಮಾದಂತೆ ಮನ್ನಿಸುವಳ್ ತಾನೊಲವಿಂ ಸಮಸ್ತಶಕುನಜ್ಞಾನೀಕಮಂ ಕೂಡೆ ನೋಡಿಸುವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೮); ಗಣಿತಜ್ಞರಂ ಕರೆಸಿ ನೋಡಿಸಿದನಾಗಳನುಗುಣಮಾದ ರಾಶಿಕೂಟವನಮಲಲಗ್ನಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೩); ಹುಡುಗಿಯ ಜಾತಕ ನೋಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ನೋಡು + -ಇಸು$_3$]

ನೋಡು (ಕ್ರಿ). ನೋರ್ಪ, ನೋಳ್ಪ, ನೋೞ್ಪ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಈಕ್ಷಿಸು; ಕಾಣು; ದೃಷ್ಟಿಸು : "ನೋಡು—ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಕೊಳದೊಳಗೇನಂ ನೋೞ್ಪೆಗ ವಿಳಾಸಿನೀ ನಿನ್ನವೋಲದೇನತಿಶಯಮೋ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೮); ಅನಿಬರುಂ . . . ಒಂದು ಕೆಲದಿಂದೊಂದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಮಗುಟದೆ ಕುಳ್ಳಿರದೆ ನಿಂದಿರದೆ ನುಡಿಯದೆ ಕೆಲಂಗಳಂ ನೋಡದಿಂತು ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನಂಗೆಯ್ದು ಪದಿನಯ್ದು ದಿವಸಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತೊಱೆದಿರ್ದೊರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೧-೧೩) ; ನೋೞ್ಪರ ಕಣ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೧-೨೮ ; 929) ; ಪಡೆ ನೋಡಲ್ ಬಂದವರಂ ಗುಡಿವೊಱಿಸಿದರೆಂಬುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನೆನ್ನೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೫) ; ನೆಱೆದ ನಿಜಸೇನಾಧಿಪರ ಸಂವರಣೆಗಳ ನೋಡಿದನು ನೀಡಿದನರಿಬಿರುದಮಂಡಳಿಕರಿಗೆ ಕಾಳಗದ ವೀಳೆಯವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೫) ; ಮರಗಳ ಎಲೆ ಟೊಂಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವುದನ್ನು ನಾವು ದಿನಾಲು ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೮). ೨. ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಪರಾಮರ್ಶಿಸು : ನಕುಳ ಸಹದೇವರ್ವರುಂ ಬಂದಾಂತೊಡಿವರನೇಗೆಯ್ವುದೆಂದು ಕರುಣಿಸಿ ಶಲ್ಯನ ಮನಮಂ ನೋಡಲೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೬ ವ) ; ಒಳಪೊಕ್ಕು ನೋಡೆ ಭಾರತದೊಳಗಣ ಕಥೆಯೆಲ್ಲಮಿಾ ಗದಾಯುದ್ಧದೊಳಂತೊಳಕೊಂಡತ್ತೆನೆ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಕ್ರಮದಿನಱಿಪಿದಂ ಕವಿ ರನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೫) ; ಜೀವಂ ಕರ್ತೃ ಭೋಕ್ತೃವೆಂಬೀ ಸೂಕ್ತಂ ಜಿನವಚನದೊಳಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಿನ ಕುಮತದೊಳುಂಟೆ ನೋೞ್ಪಡೆಲ್ಲಂದದೊಳಂ (ಸಮಸ. ೩-೨೦) ; ಆ ದಿವಿಜ ಕ್ಷಿತಿಜಕ್ಕೆ ನೋರ್ಪ್ಪಡಾ ವನಧಿಯ ಗುಣ್ಪು ಮೇರುವಿನ ಪೆಂಪು . . . ಧರಾತಳದೊಳಾರ್ದ್ದೊರೆ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕಾಳಿಮಯ್ಯನೊಳ್ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೩-೪೨ ; 1170) ; ಶಂಕರಂಗಿಂತೀಗ ಮಸ್ತಕವಂ ಕಡಿದು ಕೊಟ್ಟೀಗ . . . ಬಳಿಕ ಶಿರವಂ ಪಡೆದಪೆಂ ಭೂತಳದ ಜನವಱಿಯಲ್ಕೆ ಹೇಳದೆನೆಲವೊ ನೋಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳಡೆ ನೋಡಿ ಭೋ ಮುಂದೆ (ಬಸವು. ೫೨-೩೬) ; ಅರಿದನಿದ ನಾವ್ ನೋಡಬೇಕೆಂದರಸನುತ್ತಮವಾಜಿ ಹೂಡಲಿ ವರವರೂಥಕ್ಕೆನಲು ತಂದನು ಸೂತನುರುಹಯವ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೯) ; ಕತ್ತಲೆಯ ಪಾಳೆಯಮೆತ್ತಲೋಡಿದುದೊ ನೋಡಿದಪಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೬೫). ೩. ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರ ಮಾಡು : ಶ್ರುತದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ನೋೞ್ಪೊಡೆ ಸತತಂ ಕವಿವೃಷಭರಾ ಪ್ರಯೋಗಂಗಳೊಳಂ ಕೃತಪರಿಚಯಬಲನಪ್ಪನನತಿಶಯಧವಳನ ಸಭಾಸದರ್ ಮನ್ನಿಸುವರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫) ; ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳೀ ಭರತಾವನಿಯೊಳಗೆ ನೋೞ್ಪೊಡಿವರೇದಿಂತೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಸೆ ನೆಗೞ್ದರ್ಕವಿಪರಮೇಷ್ಠಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ್ ಸಮಸ್ತಾವನಿಯೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೮) ; ಕೆಲವಂ ಸುಜ್ಞಾನದಿಂ ನೋಡುತಂ ಕೆಲವಂ ಸಜ್ಜನಸಂಗದಿಂದಲಱಿಯಲ್ ಸರ್ವಜ್ಞನಪ್ಪಂ ನರಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧) ; ಕುಲವ ನೋಡಿದಡಿಲ್ಲ ತನ್ನಯ ಬಲುಹ ನೋಡಿದಡಿಲ್ಲ ಕದನದೊಳುಳಿವ ನೋಡಿದರಿಲ್ಲಲಾ ಪತಿಯೆಂಬ ಪಾತಕಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೮೧); ಶ್ರುತಮಂ ನೋಳ್ಪ ತದರ್ಥಮಂ ತಿಳಿವ ತನ್ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳ್ಪೋಪ ಸುವ್ರತಮಂ ಪಾಲಿಪ . . . ಜೀವಹಿತಮಂ ಪೇಳ್ವಾತನೇ ಮದ್ಗುರು (ರತ್ನಾಶ. ೧೦೬). ೪. ಭೇಟಿ ಮಾಡು ; ಸಂಧಿಸು : ನೋಡುವೆನಾ ಮಹೀಪತಿಯನರ್ಥಿಗಳಾರ್ಥಿತ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನಂ ಬೇಡುವೆನರ್ಥಸಂಚಯಮನೆಂಬುದಿದುತ್ತರಮಾರ್ಗವಾಚಕಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೨) ; ಇವರ ಕಂಡೆನಗೀ ಸುಖಂ ಪುಟ್ಟಿಲೇಕಿವರು ಶಿವನ ಸಮ್ಮುಖರಾಗದಿರರು ನೋಡುವೆನೆಂದು ಕವಿಕುಲಲಲಾಮಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಾ ಮುನೀಶ್ವರನೆಡೆಗೆ ಬರುತಿರ್ದನು (ಹಚಕಾ. ೫-೫೯). ೫. ಎದುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರು; ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬರ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಪಿರಿಯಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ನೋೞ್ಪ ಮಾತನೊಡ್ಡಱಿಯದ ಗಂಡವಾತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೬) ; ಕಲುಷ ಜೈನರ ನಿಚಯದಗ್ಗದ ಬಲುಹನೀಗಳೆ ನೋಡುವೆನು (ಬಸವು. ೫೦-೨೫) ; ಸಾರಿರ್ಮ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಕೈ ಮನವಾರೆ ಕಾದುವ ಬಳಿಕ ಮೊದಲೊಳುದಾರ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ನೋಡುವೆನೆನುತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೪). ೬. ತಿಳಿ ; ಅರಿ : ಎನ್ನ ನಡೆಯೊಂದು ಪರಿ ಎನ್ನ ನುಡಿಯೊಂದು ಪರಿ ಎನ್ನೊಳಗೇನೂ ಶುದ್ಧವಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೦) ; ಮರಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ಬೇರೆಂದು ತಳಕ್ಕೆ ನೀರನೆಱೆದಡೆ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೪೨೦). ೭. ಹುಡುಕು ; ಅರಸು : ಸಗರರಂದು ಮಹಾಧ್ವರಾಶ್ವವ ಜಗವೆರಡಱಲಿ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೬). ೮. ಆರೈಕೆ ಮಾಡು ; ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಂದಿದೆನಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ನೋಡುವರಿಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೪೩೧) ; ಕೂಡಲೊಬ್ಬಳು ಸತಿಯು ನೋಡಲೊಬ್ಬನು ನೆಂಟ ಬೇಡಿದನು ಕೊಡುವ ನೃಪತಿಯು ಭಕ್ತಿಯ ಮಾಡಿದರಿಗುಂಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೩). ೯. ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಗಮನಿಸು ; ಎಣಿಸು : ಕ್ರಮಮಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂದೆ ತಾಳ್ದ ಮಗಂ ಗಾಂಗೇಯನಿರ್ದಂತೆ ನೋಡ ಮರುಳ್ ಶಂತನು ತನ್ನದೊಂದು ಸವಿಗಂ ಸೋಲಕ್ಕಮಿತ್ತಂ ನಿಜಕ್ರಮಮಂ ತನ್ನಯ ಬೇಟದಾಕೆಯ ಮಗಂಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೧); ನೋಡಿರೆ ಪೇೞ್ವ ಮೂಱುಮರೆ ಭಾಷೆಗಳಂ ಪೆಱರರ್ಥಮಂ ಪೆಱರ್ ಮಾಡಿದ ದೇಸೆಯಂ . . . ಕಡಂ ಮಾಡುವ ಕಳ್ವ ಕೊಳ್ವ ಖಳರಿರ್ಕೆಮ ಕಬ್ಬಿಗಗಳ್ಳರೆಂದು ಕೂಸಾಡಿಸ ಬಾರದಕ್ಕರದ ರಾಜ್ಯದೊಳೀ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೬) ; ಪ್ರಜಾಕ್ಷೋಭಂಗಳಂ ನೋಡದೆಲ್ಲರು ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳೆಂದು ನಂಬಿ ಬಹುದಂ ಪೋದಪ್ಪುದಂ ಕಾಣದಾತುರದಿಂದುಂಡತಿನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದು ಮದನಂಗಾಳಾಗಿಹಂ ಲೋಕದೊಳ್ ದೊರೆಯೋ ಸೊಕ್ಕಿದ ಕೋಣನೈ (ಸೋಮೇಶ. ೫೫) ; ಹೀಹಾಳಿಗೆಡಿಸಿದೆನೆಂದು ಸಭೆಯಲಿ ಖೂಳನವಗುಣಶತವ ನೋಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಮೆಱೆಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೨೬) ; ಕೃತಿಯ ಪೇಳ್ವಾತ ಸಾಮಾನ್ಯನಹುದು ಕಾವ್ಯಪತಿ ಚಕ್ರಿ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ ಕೃತಿಗಾದಿನಾಥನ ಕೂರ್ತು ಕೇಳ್ವುದು ಕಾವ್ಯಕೃತನ ದೋಷವ ನೋಡಬೇಡ (ಭರಚ. ೧-೧೬). ೧೦. ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿ,—ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು : ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ನೋಡು, ಮನೆ ಕಟ್ಟಿ ನೋಡು (ಗಾದೆ).

ನೋಡಿ = ಗುಂಟೆ ; ಅನುಸರಿಸಿ : ಪಡುವಲ್ ಅಳಿವದಿಯ್ಕೊಬ್ಬಳ್ಳಗಾಯ್ನೋಡಿ ನಡದುದು ಬೆಟ್ಟು ಪೋಟ್‌ಗ ಮೂಡಾಯ್ ನೋಡಿ ನಡದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೪-೯ ; ಸು. 750). **ನೋಡಿಕೊಳ್, ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು** = **೧.** ಕಾಣು ; ಈಕ್ಷಿಸು : ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳು ತನ್ನ ಲಲಿತಗೇಹದ ಭದ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ನಿಂದು ಸುಣ್ಣೋಲೆಯ ಮೇಲಿಹ ಸೆಜಗ ಪಿಡಿದು ನೋಡಿದಳು ರತಿಗೋಲೆಯ ನೋಡಿಕೊಂಬಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೭). **೨.** ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಇದು ರತ್ನಭಂಡಾರವಿದು ಹೇಮಭಂಡಾರ . . . ಇದು ಪದಾತಿವ್ರಾತವಿದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೋಯೆ]ನುತ್ತೊಪ್ಪಿಸಿದನಾ ಮುನಿಗೆ ಭೂನಾಥಕಂದರ್ಪನು (ಹಚಕಾ. ೯-೩) ; ಮುನ್ನಂ ತಾಂ ಬರೆಸಿ ಕಳುಹಿದ ಪತ್ರಮಂ ತರಿಸಿ ನೋಡಿಕೊಂಡದಱೊಳಿರ್ದ ಭಿನ್ನಿಸಿದ ಭಾವಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು . . .ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಬೆಱಗಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೩೫). **೩.** ಮಾಡು ; ಆಚರಿಸು : ಆತನಂ ಕರೆವುದಕ್ಕೇನುಪಾಯಂ ನಾವು ನೋತೆವೆನೆ ಬಂದಪಂ ಬಂದು ಪುಟವೆದ್ದು ಹರುಷಾತುರದಿ ಕದದೆಱೆದಪಂ ತೆಱೆದ ಬಳಿಕದಕೆ ತಕ್ಕುದಂ ನೋಡಿಕೊಂಬಂ (ಸೋಸುಚ. ೪-೬೦). **೪.** ಹುಡುಕು ; ಅರಸು : ಸ್ತನ ಜಘನವ ಪೊತ್ತ ಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ ಲೋಚನತಪ್ತಜಲವ ಸಿಂಪಿಸುತ ಘನ ಪರಿತಾಪದೆ ರತಿದೇವಿ ಬಂದಳು ಮನದೆಱೆಯನ ನೋಡಿಕೊಳುತ (ಮೋಹತ. ೯-೩೭). **೫.** ಆರೈಕೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಆದರೋಪಚಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾಡು : ಮಡದಿಯನಾರೈವೆ ಮಕ್ಕಳಿಗುಣಿಸೀವೆ ಬಂದವರನು ನೋಡಿಕೊಳುವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೫೯-೮೨). **೬.** ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರು ; ಪ್ರತ್ಯುಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರು : ನನ್ನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ, ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). **೭.** ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸು ; ಉಸ್ತುವಾರಿ ಮಾಡು ; ಗಮನಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅವನು ನಮ್ಮ ತೋಟ, ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ನೋಡುತ್ತೆ ಗೆಲ್ವ** = ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಗೆಲ್ಲುವವನು; ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಅರ್ಜುನನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಎಂತಪ್ಪ ಮಾರ್ಬಲಂಗಳುಮಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಗೆಲ್ವುದಱಿಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಗೆಲ್ವನುಂ . . . ಅರಿಕೇಸರಿಯುಮಾಗಿ . . . ಭೋಗಿಸಿದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೭ ಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೋಕ್ಕು ; ಕೊಡ. ಕೋತ. ನೊಟ್]

ನೋಡುಗ(ನಾ). ನೋಡುವವನು; ವೀಕ್ಷಕ : ಶಿಸ್ತು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೋಡುಗರಿಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಅಚ್ಚರಿಯಾಗುವಂತಿತ್ತು (ಗಳಗ. ೨೯) ; ಮೈಯ ಬಣ್ಣ ತೀರ ಕಪ್ಪು. ಮುಖವು ದುಂಡಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೊಳೆವ ಕಣ್ಣುಗಳು ನೋಡುಗರನ್ನು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧). [ನೋಡು+-ಗ$_2$]

ನೋಡುಗಂಡಿ (ನಾ). ಈಕ್ಷಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ರಂಧ್ರ,—ತೂತು : "ನೋಡುಗಂಡಿ ; ಇಣಿಕುಗಂಡಿ" (Eye-hole. ಇಂಕನಿ). [ನೋಡು + ಕಂಡಿ,]

ನೋಡುಗಬೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ನೋಡುಗಬೇರನ್ನು ಮೇಕೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಕಲ್ಲು ಬೀಳುವುದು (ಸಕವೈ ಪರಿ ೪೯೬). [?+ಬೇರು(<ಬೇರ್)]

ನೋಡುಗುದುರೆ (ನಾ). (ಕೇವಲ) ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ : ನೋಡುಗುದುರೆಯಲ್ಲದದು ಸಂಗರಭೂಮಿಗೀಡಹ ಕುದುರೆಯಲ್ಲ ಗಡ ಕೇಡಹುದದಱಿಂದ ನಿನಗೆ ನೀನದಱ ಮಾತಾಡಬೇಡ (ಕುಠಾಪಸಾಂ. ೯-೬೪). [ನೋಡು + ಕುದುರೆ]

ನೋತು 'ನೋನ್' ಪರಾ.

ನೋದನ (ನಾ). **೧.** ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವುದು ; ಪ್ರೇರಣೆ ; **೨.** ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು,—ನೂಕುವುದು. **೩.** ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. **೪.** [ನ್ಯಾಯ] ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಶಬ್ದವಿರದ ಸಂಯೋಗ : ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಯೋಗವು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು ; ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಇಲ್ಲ. ಶಬ್ದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದಾಗ ಇದು ಅಭಿಘಾತ ಎನಿಸುವುದು ; ಇತರ ವೇಳೆ ನೋದನ ಎನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ನೋದುಃಖ (ನಾ). ದುಃಖವಿಲ್ಲದುದು : ಆರ್ಯರಾರ್ಯಚರಿತರ್ ನೋಕರ್ಮ ನೋದುಃಖ ಭೀಷಣಮೆಂದುಂ ಸುರನಿರ್ವಿಶೇಷ ಸುಖಸರ್ವಸ್ವಂ ಕುರೂರ್ವೀತಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೨). [ಸಂ.]

ನೋನ್, ನೋನು (ಕ್ರಿ). ನೋಂತ (ಭೂತಕೃ), ನೋಂತು, ನೋತು (ಭೂತನ್ಯೂ), ನೋಂಪ (ಭವಿಕೃ). **೧.** ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿ: "ನೋನ್—ವ್ರತಾಚರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಸಸಿಮತಿಶ್ರೀಗನ್ತಿಯರ್. . . ಕಟ್ವಪ್ಪಿನೊಳ್ ತೊಱೆದಾರಾಧನೆ ನೋನ್ತು ತೀರ್ತ್ಥಗಿರಿ ಮೇಲ್ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೭೬-೪ ; ಸು. 700) ; ಶ್ರೀಸರ್ವ್ವನನ್ದಿಭಟಾರರ್ . . . ಪಲಕಾಲನ್ತಪಂಗೆಯ್ದು ಸನ್ಯಾಸನ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪಿದರ್ (ಕಇಳ. ೭೧-೩-೪ ;881); ದಂಡಕರಿಸಿಯರ್ . . . ನೋಂಪಿಯಂ ನೋಂತು ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಂ ಪೋಗಿ ನರ್ಮದೆಯ ತಡಿಯೊಳ್ ಮಾಮರದ ಕೆಳಗೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಂ ಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೨-೧೩) ; ನೋನದೆ ಗುಣಾರ್ಣವನ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ತೀರ್ಗುಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೬) ; ನೆರಪಲ್ಬಾರದ ವಿತ್ತಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದು . . . ಮೆಚ್ಚಿದಂದದಿಂ ಭೋಗಿಸುವೆಂ ಎಂದು ಮನದೊಳ್ ಪಾಲ್ಗುಡಿದು ನೋಂಪಿಯಂ ನೋಂಪ ಕ್ರಮಮಂ ಪೇೞ್ಮೆನೆ ವೈಶ್ಯವಂಶಲಲಾಮನಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೨) ; ಕೋಮಲಲತಾಂಗಿ . . . ದೃಢದಿಂದೆ ಹೈಮವತಿಯುಂ ಕುಱಿತು ಚಿರತಪವನೆಸಗುತ್ತ ಗ`ರಿ ನೋಂಪಿಯ ನೋನಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೦-೫೫). **೨.** ಪುಣ್ಯಮಾಡು ; ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸು : ಎರೆದಿಂತಟ್ಟಲೆವೇಟ್ಟ ಕನ್ನೆ ಬೞಿಯಂ ಬಂದಳ್ ಮರುಳ್ದಂಬುಜೋದರನಿಂತಟ್ಟದನಿಂತು ನೋಂತರೊಳರೇ ಸೈಪಿಂಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೪); ಜಿನನಾಥರುಮೆಂದುಂ ಚಕ್ರನಾಥರುಂ ಕುಂದರೆನೆ ತದುರ್ವರೆಯುವೊಲಾವ ನೆಲಂ ನೋಂತುದೊ ನಿರುಪಮಮೆನಿಪ ಪವಿತ್ರತೆಗಮನಿತು ನಕ್ಷತ್ರತೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೭೭); ಅನುಗುಣಕೆ ಪಡಿಯೆನಿಸಿ ತನ್ನಂ ತನಯನಾಗಲು ನೋಂತಳಬುಜಾನನೆಯ ಸುಕೃತವನೇನನೆಂಬೆನು (ಬಸಪು. ೨-೫೭) ; ಎಳವರೆಯದೊಳೆಳೆಯರ್ಕಳನೆಳಸುತೆ ನಳಿದೋಳ್ಗಳಿಂದೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮನಂಗೊಳೆ ತಳ್ತು ನೋಡಿ ಮುದ್ದಿಪ ವಿಳಾಸಮೊಂದಕ್ಕೆ ನೋಂತುದಿಲ್ಲಾಂ ಕೆಳದೀ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೬) ; ವಿಷ್ಣುದೂತರಾ ತುಂಬುರನಂ ಕೆಯ್ವಿಡಿದು ಕರೆದುಯ್ಯೆ, ಪಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳೇಂ ನೋಂತನೋ ! (ಅದ್ಭುತ. ೨೦-೧೨). **ನೋನು : ೧.** ಸರ್ವಾಧ್ವರಕೆ ನೋತವನದಾರು (ತುರಂಗ. ೩-೧). **೨.** ಜನನದಂತಸ್ಥವೞಿಯುದವರೀ ವೃದ್ಧರಿಗೆ ಈತನೆಂತು ಮಗನಾದನೆಂದೆಲ್ಲರುಂ ನಗಲು ನೋಂತೆನೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೦) ; ಸುರನರೋರಗರೊಳಗೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಿಗೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲಬಲೆಯೊಬ್ಬಳ ಹರಿಬದಲಿ ಹಂಗಾದಿರೆಂಬಪದೆಸೆಗೆ ನೋನುವರೆ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೬-೨೪) ; ಪೀತಾಂಬರತಲ್ಪದೊಳುರುಳ್ವೆಯನನೆತ್ತುವ ಭಾಗ್ಯಂ ಮುನ್ನಂ ನೋನದರ್ಗುಂಟೇ (ಜಯಕಾ. ೨-೩೬). **೩.** ಆರಾಧನೆ ಮಾಡು ; ಪೂಜಿಸು ; ಅರ್ಚಿಸು : ಗೌರಿಯ ನೋನುವ ಬನ್ನಿರೇ (ಬಸಪ. ೮೨) ; ಅತಿಮುಗುದೆಯಪ್ಪೆನ್ನ ಮಗಳ ಕಾಮಜ್ವರೋರ್ಜಿತತಾಪವಾಱುದಡೆ ಕಾಮನಂ ನೋನುವೆಂ ರತಿಯನರ್ಚಿಸುವೆ (ಹಚಕಾ. ೪-೨೬) ; ಸೂನು ಬದುಕಿದಡಿಂದು ನಿನ್ನಂ ನೋನುವೆವು

ಗುಡ್ಡವ್ವೆ (ಬಸಪು. ೪೮-೧೯); ಲಲನೆಯ ಸ್ಮರತಾಪವಿಳಿದಿರೆ ಚಂದ್ರನ ಬಲಗೊಂಡು ರತಿಯ ನೋನುವೆನು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೨-೬೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ನೋಲ್; ತೆಲು. ನೋಚು]

ನೋನಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿಸು : ಈಗಳ್ ನೀನಿರ್ದು ನೋನಿಸೆ ನೋಂತು ಮಹಾಬಲಂ ಲಲಿತಾಂಗಂ . . . ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಭರತದೊಳನ್ನಾದಿದೇವನಪ್ಪೊಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೪); ಮನುಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸೆಂದಾಕೆಯನಯ್ದು ದಿವಸಪರಿಯಂತರಂ ನೋನಿಸಲದಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಸೆ ಅದಂ] ಕಂಡು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ದೇವರ್ಕಳ್ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೦೫ ಪ); ಇಂದ್ರನೈರಾವತವ ಧರಣಿಗೆ ತಂದು ನಿಜಮಾತೆಯನು ನೋನಿಸಲೆಂದು ಫಲುಗುಣ ಕೀರ್ತಿವಡೆದನು ಮೂಱುಲೋಕದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೦ ಸೂಚನೆ). [ನೋನ್+-ಇಸು$_3$]

ನೋನು 'ನೋನ್' ನೋ.

ನೋಯಿಸು, ನೋವಿಸು, ನೋಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು; ಬಾಧೆಪಡಿಸು : ಓವದೆ ಕಾಯದ ಕೂರಕವರ್ದಿಂ ಸೋನೆ ಸುರಿವನ್ನೆಗಂ ಪಱಿದು ನೋಯಿಸಿ ಕಾಡಿದೆವಿನ್ನದೊಂದುಮಂ ನೆನೆಯದೆ ನೀನುಮಾವುಮೊಡನಿರ್ದಿರವಂ ನೆನೆ ಬಾಳಚೂತಮೇ (ಆದಿಪು.೧೧-೧೨೮); ಅಲರಂ ನೋಯಿಸದೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಳಿಗಳ್ ಬಂದುಣ್ಬುವು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೧); ತನುವ ನೋಯಿಸಿ ಮನವ ಬಳಲಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಪಾದವಿಡಿದವರೊಳರೆ (ಬಸವ. ೪೦೬); ಆವ ಗಿಡುವಂ ನೋಯಿಸಿದಡಂ ಭಾವಿಸುವಡಿದು ಹಿಂಸೆಯೆನುತಂತೋವಿ ಹೂಗಿಡುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಸುತ್ತುವರೆ ಸಾರಿಸುತ (ಬಸಪು. ೩೭-೧೦); ಮಾಯೆ ಎನ್ನ ಕಾಯವನ್ನುಪಾಯದಿಂದ ನೋಯಿಸಿ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುತಾಳೆ ಕಾಯೊ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಸನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೬-೧). ೨. ಗಾಯಗೊಳಿಸು; ಘಾಸಿ ಮಾಡು : ತಾಯ ಮಾತನು ಮೀಱಿ ನಿನ್ನನು ನೋಯಿಸಿದೆನದೆ ಸಾಕು ಜೀವವ ಕಾಯಿದೆನು ಬಿಟ್ಟೆನು ವೃಕೋದರ ಹೋಗು ಹೋಗು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೪); ಕಾಕುತ್ಸ್ಥಂ ಕೆರಳ್ದು ಕುಶಲವರ ಮೇಲೆ ಎಚ್ಚೊಡಾ ಕೋಲ್ಗಳಂ ಬಾಲಕರ್ ಮಧ್ಯದೊಳೊಚ್ಚಿ ರಾವಣರಿಪುವಿನಂಗಮಂ ನೋಯಿಸಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೩೪). ೩. ದುಃಖಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಾಯಕ್ಲೇಶದಿನಡವಿಯ ಕಾಯಂ ಪಣ್ಣುಮನುದಿರ್ಪ ತಿಂದಗಲದೆ ನಿಂದೀ ಯಮಳರಾವ ತೆಱದಿಂ ನೋಯಿಸರಯ್ ನಿನ್ನ ನನ್ನಿಕಾಱನ ಮನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೮); ದೇವಿ ನಿನ್ನ ಯುವರಾಜಂ ನಿನ್ನ ಕುಸುಮಸುಕುಮಾರಮಪ್ಪ ಮನವನೇತಱಿಂ ನೋಯಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೦೩); ಅಂತಿರ್ದೊಡದನೆ ದೋಷಂಗೆಯ್ದು ರೋಷಗ್ರಹಾವೇಶನಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ನೋಯಿಸಿದೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೭-೧೦); ಮೃಡನನೊಂದವಸರಕೆ ಬಗೆಯದ ಕಡುಹುಕಾಱರು ನಿನ್ನವರು ಕೆಡೆನುಡಿದು ನೋಯಿಸಲೇತಕೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೬); ನೋಯಿಸಿ ನುಡಿಸದೆ ನೋಡದುಚಿತಗಳ ಬೀಯವೆಸಗಿ ಬೇಸಱಿಸದೆ ಆಯವಱಿತು ತರಲಱಿಯದ ಪತಿಯೊಳಸೂಯೆಗೊಳದೆ ಸುಖಿಸುವುದು (ಹವಿಬ. ೩-೨೬). ೪. (ದೇಹವನ್ನು) ದಂಡಿಸು; ಶಿಕ್ಷಿಸು : ತನ್ನ ತಪದಿಂ ನೋಯಿಸದುನ್ನತಿಯ ದಿವ್ಯಭೋಗವಮಂ ಬಯಸುವ ಗಾಂಪಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ಯುಂ ಸಾಲಿಸದಿನ್ನಳಿಪಿಂ ಬಡ್ಡಿವೇಡಿ ಮಱುಗುವ ಮರುಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೫೬). **ನೋವಿಸು** : ೩. ನೀವು ಮಾಡಿದ ಪಾಪ ನಿಮ್ಮನು ನೋವಿಸುವುದೈ . . . ಸರ್ವಜ್ಞರಾದೊಡೆ ನೋವಿಸದೆ ಕಾಯೆಂದು ವಾಣೀದೇವಿಯರು ಕಳುಹಿದರು ಕಮಲಜನಾಜ್ಞೆಗೊಂಡವರ (ಸಂಭಪ. ೩೩-೪). **ನೋಹಿಸು** : ೧. ಸಲೆ ಜಗತ್ರಯಂಗಳಂ ಮೋಹಿಸಿತು ನೋಹಿಸಿತು ಯತಿಗಳಂ ಮನಸಿಜನ ಬಾಣ ಸೌಭಾಗ್ಯವು ವಸಂತದೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೮೧-೧೩).

[ನೋ+-ಇಸು$_3$]

ನೋಯು 'ನೋ' ನೋ.

ನೋರೆ (ನಾ). (?) : ಪಿಡಿನಡುವಿನ ಪೆರ್ಮೊಲೆವೆಣ್ಗಳು ಹೋ ಹಿಡಿ ನೋರೆಗಳೊ [ಪಾಠಾಂ. ನೊರೆಗಳಲ್ಲೊ]ಗ್ಗಯ್ಕ ಪಿಡಿದರನೇಕ ಸತ್ಪರಿಕರಗಳ ತಂದು ಬಡಿಸಿದರತಿವೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೪-೧೦). [?]

ನೋರ್ಪು, ನೊಪ್ಪು (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಪೈಪೋಟಿ (?) : ಪುಸಿ ನಸು ವಂಚನೆ ನೋರ್ಪನುವಸಿದಗಲಿತು ತಕ್ಕುದಕ್ಕು ಪಗೆ ಕೆಯ್ಪುಗೆ ಕೆಯ್ಯುಸುರಿ ನುಸುಳೆಂಬ ಕೇಣದ ಕುಸುರಿಯನಱಿದಱಿದು ಮೆಱೆದು ನೆಱೆದುಱಿದರೆ ಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೧); ಕಿಱಿಪುವ ಗೇಣ ಕೇಣವಿಪರಿಂ ನವಯೌವನಯೋಗ್ಯಮಾಯ್ತು ಕಣ್ದೆಱೆದುದು ರೂಪುಗೊಂಡುದೆನೆ ಚಾರು ಪುಗಿಲ್ ನೆಲೆ ನೋರ್ಪು ದಂಡೆ ಸೂಱ್ . . . ಎಂಬಿವಂ ಮೆಱೆವೊವಜರ್ಕಳಿಂ ಕಲಿಸುತಿರ್ಪರೊ ಚಟ್ಟರನಟ್ಟಿವಟ್ಟರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೧). **ನೊಪ್ಪು** : ಬೊಬ್ಬಿಱುವ ಖೇಚರರ ಕಳಕಳಿಸುವ ಖೇಚರಿಯರ ತುಮುಳರವದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ಪರಿವಂತೆ ಮನದೊಳ್ಮಚ್ಚರಿಸಿ ಪಾಱುವಂತೆ ನುಸುಳಂ ನೊಪ್ಪು ಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೬ ಪ). [?]

ನೋವಿ (ನಾ). = ನೋಂಪಿ : ಆವದಾವದರ ಹರಿಫಲವನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೀವಾನು ಅವರವರ ನೋವಿಯ ನೂತಂತೆ ಜೀವಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಾದಿ ದೇವ ವಿಜಯವಿಠಲನ್ನ ಭಾವದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು ಭಾಗವತರ ಕೇಳು (ವಿದಾಸು. ೪೦-೭). [<ನೋಂಪಿ]

ನೋವಿಸು 'ನೋಯಿಸು' ನೋ.

ನೋವು (ನಾ). ೧. ಬೇನೆ; ಶೂಲೆ; ಬಾಧೆ : "ಕ್ಲಮಥು ಗ್ಲಾನಿಯೆಂದೆನಲು ನೋವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೧); ನಡೆ ನಾರಾಚದ ನೋವಿನ ನಡುಕಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೭೧); ಕೂರಂಬೊಂದು ಬಂದು ನಡೆ ನೋವಿಂ ಬಿದ್ದಂ ಸಾವ ಪೊತ್ತನಾವಂ ಬಲ್ಲಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೯); ಶಿವಭಕ್ತರ ನೋವೆ ಅದು ಲಿಂಗದ ನೋವು (ಬಸವ. ೪೦೬); ಆನಿರೆ ಮಹಾದೇವ ನಿನಗೆ ನೋವಪ್ಪುದೇ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೪೭-೧೮); ಅಹಹ ಮುರಹರ ಪಾರ್ಥನಿಸುವ ಬಾಣಕೆ ನಿನ್ನ ಬಹಳಸುಕೃತವನಿತ್ತ ಲೇಸಾದುದಿದನಱಿಯಬಹುದೆ ನೋವಿಲ್ಲಲಾ ನಿನಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೮). ೨. ದುಃಖ; ವ್ಯಥೆ; ಅಳಲು : "ತರ್ಜ-ವ್ಯಥನೇ, ನೋವಿನೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೩); ಕೆಳೆಯುಂ ಗುಱಿಯುಂ ಗೊಟ್ಟೆಯುಮುಳವಿಗೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ತನಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೊಳ್ ಮುಳಿಸುಂ ನೋವುಂ ಕಲುಷಮುಮುಳುಂಬಮೆನೆ ತನಗರಾತಿಕಾಳಾನಳನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೮); ಯಶೋಭದ್ರೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ನೋವಿಂ ಪಱಿದು ಬಿಸುಟ್ಟೆಳಲತೆವೋಲ್ ಕಱಂಗಿ ಕಡುಗಂದಿ ಕುಂದಿ ತೆಱಮಱದಿರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೭); ನೋವಂ ಮಾಣದಿರಾರ್ಗಮೊಳ್ಪನೊಳಕೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೦-೧೫); ಇಳೆಯೊಳಿಂತಹ ಕರುಣವುಳ್ಳವರೊಳರೆ ಚರಜೀವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಂ ಬಳಿಕ ಸಾವುಂ ನೋವು ಸಂಯೆಂದುಲಿವುತಿರ್ದಪನು (ಬಸಪು. ೨೭-೧೫); ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯ ಬೆಳಸು ಫಲವಾಯ್ತೇಕೆ ನೋವಿನ್ನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೪); ನೋವು ಮಾಯ್ವುದು; ಸಂದೆಯಮಣಮಿಲ್ಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೧೬); ನೋವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹುಡುಗರ ಈ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಳಹು. ೯೦).

[ನೋ+-ವು$_2$./ತಮಿ. ನೋವು, ನೊವ್ವು; ಮಲ. ತುಳು. ನೋವು; ತೆಲು. ನೊವ್ವಿ, ನೊಪ್ಪಿ, ನೋವಿ, ನೋವು; ಕುಇ. ನೋವ; ಕುವಿ. ನೋಹಿ; ಮಲ್ತೊ. ನುಂಜೆ; ಕೋತ. ನೊವ್, ತೊದ. ನು]

ನೋವುಗಂಟು (ನಾ). ಬಾಧೆಯಿಂದಾಗುವ ಗಂಟು ; ನೋವಿನಿಂದಾಗುವ ಗಂಟು : ಲೇಹ್ಯವನ್ನು ನೋವು ಆದ ಠಾವಿಗೆ ಉಜ್ಜುವುದು. ಶೂಲೆ, ನೋವುಗಂಟು, ಮುಡುಬು ಇವು ಗುಣ (ವಿವೈವಿ.೧೮೧). [ನೋವು+ಗಂಟು]

ನೋವುಣ್ಣು (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಹೆರರು ನೋವುಂಡರು ಬಂದವು ನಾವೆಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹೋಹೆವು ನೊಂದು ನಾವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೧-೪೫). [ನೋವು+ಉಣ್ಣು(<ಉಣ್)]

ನೋಸಂಸಾರ (ನಾ). ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲದುದು : ಚತುರ್ಗತಿಭ್ರಮಣಮುಂ ಸಂಸಾರಾವಸಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂ ಇಲ್ಲಪ್ಪುದರಿಂ ಸಯೋಗಕೇವಲಿಜಿನಾವಸ್ಥಾನಂ ನೋಸಂಸಾರಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೨೭). [ಸಂ.]

ನೋಹಿ 'ನೋಂಪಿ' ನೋ.

ನೋಹಿಸು 'ನೋಯಿಸು' ನೋ.

ನೋಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೋಳ್ದು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗು ; ಮುಂದುವರಿ : 'ನೋಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮುಂದಾಳಾಗು ; ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ವಹಿಸು ; ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗು : "ನೋಳ್—ಅಗ್ರಗಮನೇ (ಮುಂದರಿ)" (ಶಮಧಾ) ; ನೋಳ್ದನೆನೆ ಮುಂದೆ ಪೋದಂ (ಸಂಜೀವ. ೨೫) ; ಜನ್ನಗುದುರೆ . . . ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ನೇರಿಲ ನೆಟಲಿಂ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ಪಟುವೊಳೊಂದು ತಪ್ಪಲಂ ನುರ್ಗಿ ನೋಳ್ದು ಪೊದರಿಂ ಪಾಯ್ದು . . . ಮಜೀಯಜೀಯೊಳ್ ತಾಂಟಿದತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೫-೨೩). [?]

ನೋಳಿಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೆಲದಡಿಯಲ್ಲೇ ಗಿಡಗಳ ಬುಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು. [?]

ನೋಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿಸು ; ವೇಗವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಾರ ಕರ್ಮುಗಿಲೊಡ್ಡನಲ್ಕೆಡ್ಡ ಮೆಸೆವ ಪೇರಾನೆಗಳ ಘಟೆಯುಂ ನೋಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ನೊಳ್ಗಿ]ಸುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೨). [ನೋಳ್+-ಇಸು$_3$]

ನೋಳ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. = ನೋಳ್ ೧ : ಕೆಳರೆ ವಿರಹಿವೃಂದಂ ಪುಷ್ಪಿತಾಶೋಕದಿಂದಂ ತಳರೆ ಕುಸುಮಜಾಳಂ ಬಾಳಚೂತಪ್ರವಾಳಂ ಪೊಳೆಯೆ ಪುಟಾಲ ತಣ್ಪಂ ನೋಳ್ದು ತಟ್ಕೈಸಿ ಬಿಣ್ಪಂ ಬಳೆಯೆ ಮದನದಾಹಂ ಬೀಸುಗುಂ ಗಂಧವಾಹಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೮) ; ನೋಳ್ದದನೆಂದಿದಿರ್ಚಿ ನಡೆದಂ (ಶಮದ.ಪರಿ.೧). ೨. ಬಳಿಸಾರು; ಸಮೀಪಿಸು: ನೋಳ್ದು ಕೊಂಡು ಬೆನ್ನೊಳ್ನಿಲ್ತಂ ಗಾಂಡೀವಿ (ಶಮದ. ೨೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ನೋಳ್]

ನೋಳ್ದು$_2$ 'ನೋಳ್' ಪರಾ.

ನೋಳ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಎದುರಿಸಿ ನಡೆ ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ನಡೆ : "ನೋಳ್ಪುದಂ = ಇದಿರ್ಚಿ ನಡೆದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [ನೋಳ್+-ಪು$_1$]

ನೌ (ನಾ). ೧. ಹಡಗು; ದೋಣಿ: "ನೌ ತರಣಿ ಯಾನಪಾತ್ರಂ ಪೋತಂ ಪ್ರವಹಣಮೆನಿಪ್ಪುದರ್ಕೆ ವಹಿತ್ರಂ" (ನಮ್ತುಕೋ.೨೩-೧೦) ; ಟೀಕಾರಕ್ಕೆ — ನೌವನೇರ್ದುದಂ ; ಗ್ಲಾವಂ ನೋಡಿದಂ (ಶಮದ. ೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ತರಳಕರಾಳನಿಸ್ತುಳತರಂಗತುರಂಗನಗೋತ್ಕರೇಭವಿಸ್ತರಬಹುವಾರಿಜಂತುಭಟನೌರಥವೃಂದಸಮನ್ವಿತಾಬ್ಧಿಭೂವರನುರಿಳೋರು ಘೋಷನವಭೇರಿಯ ರಾವದೆ ಬಂದು ನಿಂದಿರಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೪-೩೩). ೨. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ : 'ನೌಭವ', 'ನೌಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನೌಕರ, ನವುಕರ, ನೋಕರ (ನಾ). ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆದು ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಚಾಕರ ; ಕರ್ಮಚಾರಿ : ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮನೌಕರರು ೮ ವಿಧಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧) ; ಹಾಗಾದರೆ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ನೌಕರರ ಗತಿ ? (ಮಗಮಾಂ. ೬೧). **ನವುಕರ :** ಗ್ರಾಮಮುನಸಿಫನ ಹುಕುಂ ಮೇರೆಗೆ ನಡೆಯುವುದು ಸಹ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಗ್ರಾಮನವುಕರನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೯). **ನೋಕರ :** ನಿಮ್ಮ ಮುತ್ತಜ್ಜನು ಸರಕಾರೀ ನೋಕರನಿದ್ದನೇನು ? (ಉದವ್ಯೆ. ೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ನೌಕರ್ ; ಮರಾ. ನೌಕರ್, ನೋಕರ್]

ನೌಕರವರ್ಗ (ನಾ). ಸೇವಕವರ್ಗ ; ಸಿಬ್ಬಂದಿ : "ನೌಕರವರ್ಗ, ಸಿಬ್ಬಂದಿ" (Staff. ಪತ್ರಿನಿ. ೭೭). [ನೌಕರ+ವರ್ಗ]

ನೌಕರಶಾಹಿ, ನೌಕರಷಾಹಿ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರೀ ಹುದ್ದೇದಾರರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿರುವ ಆಡಳಿತ ; ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಡಳಿತ : 'ನೌಕರಶಾಹೀಸರಕಾರ' ಪರಾ. **ನೌಕರಷಾಹಿ :** ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಕುಂಠಿತಸ್ವಾಮ್ಯ ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ನೌಕರಷಾಹಿಯ . . . ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಕಟಗಳೂ ದಾರುಣವಾದ ವೇದನೆಯೂ ತಲೆದೋರಿದವು (ಭಾರದ. ೩೭೩). [←ಪಾರ.ಹಿಂ. ನೌಕರಶಾಹೀ;ಮರಾ. ನೌಕರಶಾಹೀ, ನೋಕರಶಾಹೀ]

ನೌಕರಶಾಹೀಸರಕಾರ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರೀ ಹುದ್ದೇದಾರರಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರವು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿರುವ ಸರಕಾರ ; ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಸರಕಾರ : ಆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ . . . ನೌಕರಶಾಹೀಸರಕಾರವು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಡ್ಡಿ ತಡೆಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಲಿಲ್ಲ (ರಾಜನ. ೪೬). [ನೌಕರಶಾಹಿ+ಸರಕಾರ(<ಸರ್ಕಾರ)]

ನೌಕರಷಾಹಿ 'ನೌಕರಶಾಹಿ' ನೋ.

ನೌಕರಿ, ನವಕರಿ, ನವುಕರಿ, ನೋಕರಿ (ನಾ). ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದ ಸೇವಾವೃತ್ತಿ,—ಉದ್ಯೋಗ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರು . . . ಆಯಾ ನೌಕರಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ನೇಮಿಸುತ್ತ ಬಂದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೩೮) ; ಅವನಿಗೆ ನೌಕರಿಯ ಮೇಲೆ ಆಸ್ಥೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗರೊ. ೬೦); ಆರಂಬ ಬುಡ ಕಷ್ಟ, ವ್ಯಾಪಾರ ತುದಿ ಕಷ್ಟ, ನೌಕರಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಷ್ಟ (ಗಾದೆ). **ನವಕರಿ :** ಕಾಲೇಜದ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಇಳಿಯುವದೊಂದೇ ತಡ ನವಕರಿಯು ಸಿಕ್ಕಿತು (ವಾಸನಾ. ೯) ; ಇಂಥ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಬಣ್ಣ ನವಕರಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಮರಳಿದ್ದ (ಅಶೋಕ. ೧೬೭). **ನವುಕರಿ :** ನನ್ನ ಭಾವ-ಮೈದುನರಿಗೆ . . . ಒಂದು ನವುಕರಿ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೩೫) ; ಸೋದರಮಾವ ಕೊಡಿಸಿದ ನವುಕರಿ, ರಾಜಾಮಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಫೋರ್‌ಮನ್ ಕೆಲಸ (ಬೆಂಗಬ. ೧೬). **ನೋಕರಿ:** ನೋಕರಿಗಾಗಿ ಕೋರಾಣ್ಯ ಮಾಡಿದರೂ ಜೋಳಿಗೆಯಲ್ಲೇನೂ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಮಾವಿತೋ. ೮) ; ನಿನಗೇನು ನೋಕರಿ ಬ್ಯಾಡಾಗ್ಯದೇನು ? (ಸೀನಮು. ೨೧೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ನೌಕರೀ ; ಮರಾ. ನವಕರೀ]

ನೌಕಾಂಗಣ (ನಾ). ಹಡಗನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಹಾಗೂ ದುರಸ್ತು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : "ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ, ನೌಕಾಂಗಣ" (Ship yard. ಪತ್ರಿನಿ. ೭೫). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಗಾರ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ದುರಸ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ನೀರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ತಕ್ಕ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಏರ್ಪಾಟುಳ್ಳ ಹೊಂಡದಂಥ ಕಟ್ಟೆ; ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ : (Dock. ಇಂಆಕ). [ಸಂ.]

ನೌಕಾದಂಡ (ನಾ). ಹರಿಗೋಲು, ದೋಣಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಗಳೆ; ಹುಟ್ಟು: "ನೌಕಾದಂಡಃ, ಕ್ಷೇಪಣೀ-೨ ಹಡಗು ನಡಿಸುವ ಗಡೇ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಹಡಗು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಯು ವಂತೆ ಕೆಳಗಡೇ ನೀರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ ಮರಮುಟ್ಟು ಸಾಮಾನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಧಿಕರಣ (ನಾ). ನೌಕಾಪಡೆಯ ನ್ಯಾಯಪೀಠ : ಈ ಸೂಚಿ ಯಲ್ಲಿನ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು . . . ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಗಳ ಅಧಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳು ; ನೌಕಾಧಿಕರಣದ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಭಾಧಾನ. ೨೮೬). [ಸಂ.]

ನೌಕಾನಯನ (ನಾ). ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ನೌಕಾಪಡೆ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಮೂಲಕ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸೇನೆ; ನೌಕಾದಳ : ಅವರ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಈ ದೀರ್ಘಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ನೌಕಾಪಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆರುನೂರುಜನರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಜನ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ . . . ಸತ್ತು ಹೋದರು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೯). [ಸಂ. ನೌಕಾ+ಪಡೆ$_2$. / ℙ ಈಚೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಕೈಗಾರಿಕಾ ಇಲಾಖೆ', 'ನೌಕಾಪಡೆ', 'ಸಲಹಾ ಸಮಿತಿ'-ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ನಿರ್ಮಾಣ ವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಇವು ವ್ಯಾಕರಣವಿರೋಧವಾದರೂ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ]

ನೌಕಾಪರಿವಹಣ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳ ಚಲನವಲನ; ನೌಕಾ ಸಂಚಾರ: ಯಂತ್ರದಿಂದ ನಡೆಯಿಸುವ ಜಲಯಾನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸತ್ತಿನಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜಲಪಥಗಳೆಂದು ಘೋಷಿತವಾದ ಒಳನಾಡಿನ ಜಲಪಥಗಳ ಮೇಲೆ ನೌಕಾವಹನ ಮತ್ತು ನೌಕಾಪರಿವಹಣ ; ಅಂಥ ಜಲ ಪಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಥನಿಯಮ (ಭಾಧಾನ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಬಲ (ನಾ). = ನೌಕಾಪಡೆ : "ನೌಕಾಬಲ, ಹಡಗುಪಡೆ" (Navy. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಯಾನ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಪ್ರಯಾಣ; ಜಲಯಾನ : (Navigation. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ನೌಕಾರೋಹಿ (ನಾ). ನಾವಿಕ : ನೌಕಾರೋಹಿಗಳ ಗದ್ದಲವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಯುವಕನು ಅವರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳಿಸಿ, ನೌಕೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು . . . ಹೇಳಿ ದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೪). [ಸಂ. ನೌಕಾರೋಹಿನ್]

ನೌಕಾವಹನ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳ ಸಂಚಾರ : ಒಳನಾಡಿನ ಜಲಪಥ ಗಳ ಮೇಲೆ ನೌಕಾವಹನ ಮತ್ತು ನೌಕಾಪರಿವಹಣ; ಅಂಥ ಜಲಪಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಥನಿಯಮ (ಭಾಧಾನ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ; ಬಂದರು : ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯದ ಸಿಡ್ನಿ ನೌಕಾಶ್ರಯ (Harbour)ದಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿಯ ಭಾರಿ ಎರಡು ಸೇತುವೆ ಗಳಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೮೮). [ಸಂ.]

ನೌಕಾಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ಹಡಗಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ನೀರಿನೊಳಗಡೆ ಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದೊಡನೆ ಸಿಡಿಯುವ, ಸಮುದ್ರದ ತಳದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ, ಚಟ್ಟದ ಆಕಾರದ ಸ್ವಯಂಚಾಲಿತ ಅಸ್ತ್ರ : "ಕಡಲ ತಳದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ನೌಕಾಸ್ಫೋಟ ; ಹಡಗುಕೊರೆ" (Ground-Torpedo. ಇಂಕನಿ). [<ಸಂ. ನೌಕಾಸ್ಫೋಟ]

ನೌಕೆ (ನಾ). **೧.** ಹಡಗು; ನಾವೆ; ದೋಣಿ: ಪ್ರೇಮ ತುಂಬಿದ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನವೇ ನೌಕೆಯಾಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೯) ; ನಾನು ಮುಳುಗುವ ನೌಕೆ ನಾವಿಕ ಆಡಿಯ ಕಡಲಿದೊ ಭೀಕರ (ಮಾನಸ. ೪೧-೧). **೨.** ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ : ಇದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿರುವ ಗಣವೇ 'ನೌಕಾ' (Argo) ಎಂಬ ಪುಂಜ (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೪೮). [ಸಂ. ನೌಕಾ]

ನೌಕ್ಕಗೆಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತತಃ ನೌಕ್ಕಗೆಜಿ ದಕ್ಷಿಣನ್ತ ಭಾಗತತಃ ತೇನನ್ಬಾಕಗೆಜಿ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ತ ಭಾಗತತಃ (ವ್ಯೆಆರ್: ೧೯೪೨, ೬೫-೧೧೬ ; 819). [?]

ನೌತಾರ್ಯ (ನಾ). ನೌಕಾಯಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದುದು ; ಹಡಗು ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : "ನೌತಾರ್ಯಂ ನಾವ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೦-೬೨). [ಸಂ.]

ನೌದಂಡ (ನಾ). = ನೌಕಾದಂಡ. [ಸಂ.]

ನೌಪತ್ತು 'ನೌಬತ್ತು' ನೋ.

ನೌಪೂರಿ 'ನಪಿರಿ' ನೋ.

ನೌಬತ್ 'ನೌಬತ್ತು' ನೋ.

ನೌಬತು 'ನೌಬತ್ತು' ನೋ.

ನೌಬತುಖಾನೆ (ನಾ). ನೌಬತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನೌಬತುಖಾನೆಯೊಳಗೆ ನೌಬತು ಬಾರಿಸಹತ್ತಿತು. ಕೊಂಬು, ತುತೂರಿಗಳು ಊದಹತ್ತಿದವು (ಛತ್ರಪ. ೧೩೬). 'ನವಪತ್ತುಖಾನೆ' ಪರಾ. [ನೌಬತು(<ನೌಬತ್ತು) + ಖಾನೆ]

ನೌಬತ್ತು, ನಪತ್ತು, ನವಪತ್, ನವಪತ್ತು, ನವಬತ್ತು, ನವು ಬತ್ತು, ನೌಪತ್ತು, ನೌಬತ್, ನೌಬತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾ ದುವುಗಳ ಮುಂದೆ ನಿಗದಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ : ಆ ನಳರಾಜನ ಮುಂದಿ ಮಾರ್ಬಲ ನಗಾರಿ ನೌಬತ್ತು ವ್ಯಾಳ ತಾಳದಿಂದ ಬರುವ ವಿಸ್ತಾರಮಂ ಪೇಳ್ವೆನು (ಯನಳ. ೩೮) ; ನಗಾರಿ, ನೌಬತ್ತು, ಚೌಗಡಗಳು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗೊಡಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೯) ; ನಗಾರಿ ನೌಬತ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಇವರು ಕಳುಹಿಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ನೀರಾಜಿ ಖಿಲ್ಲತ್ತು ನವರತ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನೂ . . . ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೪೪). **ನಪತ್ತು :** ಆನೆ ಕುದುರೆ ಕೈವಾಡದ ಜನರು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ೪ ವೇಳೆ ನಪತ್ತು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಜನಗಳ ಜೀವನ (ಚಾಮುಸಂ. ೨೮೨). **ನವಪತ್ :** ರಾಜಬಿರುದುಗಳು ನವಪತ್, ಮೋರ್ಚಾಲೆ, ಸೂರ್ಯಪಾನ . . . ಆಪ್ತಾಗಿರಿ (ಗುರುದ.೧೦). **ನವಪತ್ತು :** ಪಟಹ ಡಿಂಡಿಮ ಢಕ್ಕ ಕಹಳೆ ನವಪತ್ತುಗಳ್ . . . ಚಟುಲಮಾದೋಲಗಗಳುಂ ಕೂಡಿ ಸಕಲದಿಕ್ತಟಗಳೋಳ್ಮೊಳಗುತಿವೆ (ಅಚಾವಿ. ೨೪-೩೧) ; ನಾಗಾರಿ ನುಡಿದಾವು ನವಪತ್ತು ನುಡಿದಾವು ಬೇಗ ತಿರಗೀ ಬೇಗ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೪). **ನವಬತ್ತು :** ಎಡೆವಿಡದೆ ಪಗಲಿರುಳ್ ಮೂರುದಿನಂಬರಂ ನವಬತ್ತುಗಳ ನಿನಾದಮಂ ಪೂರ್ಣಂ ಗೆಯ್ದು (ಕೆಳನೃ. ೧೦-೬೧). **ನವುಬತ್ತು :** "ನವುಬತ್ತು—ನಗಾರಿಯಂಥ ವಾದ್ಯ" (ಜಾನಕೋ. ೯). **ನೌಪತ್ತು :** ಈ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕುವೇಳೆ ನೌಪತ್ತು ನಡೆವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೧೪೬) ; ರಾಯಭಾರಿಯು . . . ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ನಗಾರಿ ನೌಪತ್ತುಗಳ ಸಮೇತ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೪೦೫) ; ನಗಾರಿ ನೌಪತ್ತುಗಳ 'ಬಾಜಾಬಜಂತ್ರಿ'ಯೊಂದಿಗೆ ದುರ್ಗಾ ಪೂಜೆ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಬೆಳುಸು. ೧೧೧). **ನೌಬತ್ :** ಜಯಜಯವೆನ್ನುತ ಬಿರುದುಗ್ಗಡಿಸಲು ವಂದಿಗಳೊಲವಿಂದ ನೆಲ ನಡುಗಿಸಿದವು ನಗಾರಿ ನೌಬತ್ ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯಿಂದ (ನಾಪದ. ೧೬೧). **ನೌಬತು :** 'ನೌಬತುಖಾನೆ' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ನೌಬತ್]

ನೌಬಲ (ನಾ). = ನೌಕಾಪಡೆ : ನೌಬಲಾಧಿಪತಿ ; ನೌಬಲದ ಪ್ರಧಾನಾ ಧಿಕಾರಿ (Admiral. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ನೌಬಲಾಧಿಪತಿ (ನಾ). ನೌಕಾದಳದ ಅಧಿಪತಿ; ಹಡಗಿನ ಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : "(ರಾಜ್ಯದ) ನೌಬಲಾಧಿಪತಿ ; ನೌಬಲದ ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕಾರಿ ; ನೌಗಣದ ಅಧಿಪತಿ" (Admiral. ಇಂಕನಿ). [ನೌಬಲ+ಅಧಿಪತಿ]

ನೌಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ನೌಗಣ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ವಿತತಯಶೋರ್ಥಿ ನೌ[ಪಾಠಾಂ. ನೋ]ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ನೌವಿ 'ನಾವಿ₁' ನೋ.

ನೌಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹವಿರುವ ಯೋಗ : ನೌಯೋಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೂ ಸಾಲಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯಚಕ್ರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೮ ಅಡಿಟ); ನೌಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ನೌರಸ (?). (?) : ಹಾಲು ಬೇಕೇನೊ ನಿನಗೆ ಸೆಜಗ ಬಿಡೊ ಕರವ ಪಿಡಿ ವರೆನ್ನ ನೌರಸ ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳು ಹಿರಿದಾವು ಮುಟ್ಟದಿರೊ ರಂಗ (ಪುರಂದ. ೩-೬೪-೧). [?]

ನೌರು 'ನವಿರು₃' ನೋ.

ನೌಲಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಡಿಗಿ. ೭೮-೧೬೦೦). [?]

ನೌವಾಹ್ಯ (ನಾ). = ನೌತಾರ್ಯ : ಯಾವ ನದಿ ಆಳವಾದ್ದೊ ಆ ನದಿಯೇ ನೌವಾಹ್ಯ (Navigable). ಅದರಗಭೀರತೆಯೇ ಅದನ್ನು ದಾಟಲು ಅನುಕೂಲವನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೮೭). [ಸಂ.]

ನೌಸಾಧನ (ನಾ). ನೌಕೆಗಳ ಬಲ : ನೌಸಾಧನೋದ್ಧತರನಂತಾ ಸೇನಾನಿ ತ್ರಿವಂಶರಂ ಕಿಟ್ಟುತ್ತ ಗತಾಯಾಸಂ ನಟ್ಟಂ ನೃಪಜಯಶಾಸನಮಂ ಗಂಗೆಯಿರಡುತಡಿಯೊಳಮೊಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೬೦). [ಸಂ.]

ನೌಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಹಗ್ಗವನ್ನು ಎಳೆದು ಕಟ್ಟುವ ಹಡಗಿನ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದ ಕಂಬ ; ಕೂವೆಕಂಬ : ನೌಸ್ತಂಭದ ಕಾಕನೊಲಂತಮುರ್ಖ ದಿಂ ಪರವಶವಿಹ ಮನದೇಕಾಗ್ರತೆಯಿ ವಿಲಾಯಿಸಿಯು (ಕೈಕವ. ೫-೧೮-೪). [ಸಂ.]

ನೌಳಿಕ (ನಾ). [ಯೋಗ] ದೇಹವನ್ನು ಶುಚಿಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಧಾರಾಕುಂಚನದಿಂದಾದಂ ಪೊಡೆಪೊಕ್ಕ ನೀರನೆ ಕುಲಕಿಯನುವಿಂ ಶ್ರೀದಂ ನೌಳಿಕದಿಂದಂ ಬಾಧೆವಡೆಯದಂತೊಡರಿಪನಾ ಬಸ್ತಿಕಮಂ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೧೪೩). [?./ಮರಾ. ನೌಲಿ]

ನ್ಯಂಕು (ನಾ). ಎರಳೆ ; ಜಿಂಕೆ ; ಚಿಗರೆ : "ನ್ಯಂಕುಃ, ರಂಕುಃ— ಈ ೨ ಮರೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೭೭) ; "ಆ ರಂಕು ನ್ಯಂಕುವೆನೆ ಮರೆಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಕುರಮೆನಲ್ ಮರೆಗೆ, ರಂಕು ರುಂಕುವೆನೆ ಮರೆಗೆ, ನಂಕು ವೆನೆ ಮರೆಯ]ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೧). [ಸಂ.]

ನ್ಯಂಚಿತ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆದುದು. ೨. ಬಗ್ಗಿದುದು ; ಬಾಗಿದುದು. ೩. ನೆಗ್ಗಿದುದು; ತಗ್ಗಿಹೋದುದು : "ನ್ಯಂಚಿತಂ, ಅಧಃಕ್ಷಿಪ್ತಂ – ಈ ೨ ನೆಗ್ಗಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೮೩). [ಸಂ.]

ನ್ಯಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು : ಮಗಧನಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಸಗರನಂ ನ್ಯಕ್ಕರಿಸಿ ಪಾಂಡ್ಯನಂ ಪರಿಹರಿಸಿ . . . ಭೂವಿನುತರೂಪನಂ ಭಾವಿಸುತ್ತೋ ಪನಂ . . . ನೋಡುತ್ತೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೮ ರಗಳೆ). 'ನಿಃಕರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ. ನ್ಯಕ್ಕರಣ+-ಇಸು₃]

ನ್ಯಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದ ; ನಿಕೃಷ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಇಡಿಯಾದುದು ; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : "ನಿಶ್ಶೇಷಂ, ನ್ಯಕ್ಷಂ – ಈ ೨ ಉಳಿಯದುದು"(ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೫); "ನಿಶ್ಶೇಷಂ ನ್ಯಕ್ಷಮೆನಲುಳಿಯದಿಹುದಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೧). ೩. ಕೋಣ. ೪. ಪರಶುರಾಮ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ನ್ಯಗ್ಭೂತ (ಗು). ಕೀಳಾದ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದ : ನ್ಯಗ್ಭೂತಸುರಪುರಂ ಸುವಣಿಗ್ವ್ಯಾಪಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣಂ ಸಮ್ಯಗ್ವನರುಚಿರಮುತ್ತರ ದಿಗ್ಭಾಗದೊಳುಂಟು ಮಧುರೆಯೆಂಬುದು ನಗರಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೯-೨೩). [ಸಂ.]

ನ್ಯಗ್ರೋಧ (ನಾ). ೧. ಆಲದ ಮರ ; ವಟವೃಕ್ಷ : "ನ್ಯಗ್ರೋಧಃ, ವಟಃ—ಈ ೨ ಆಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೩) ; ನ್ಯಗ್ರೋಧಶಮ್ಯಪಾ ಮಾರ್ಗ ಖದಿರಾದಿ ಪುಷ್ಪಸವಿುತ್ತುಗಳುಮಂ . . . ಕೊಂಡು ಧೇನುಗಳಂ ಮುಂಕೊಂಡು ಬರ್ಪ ಶಿಷ್ಯಸಮೂಹಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೬-೨೧); ಉಡುರಾಜಂ ಕಳೆಗುಂದಿ ಪೆರ್ಚದಿಹನೇ ನ್ಯಗ್ರೋಧಬೀಜಂ ಕೆಲಂ ಸಿಡಿದುಂ ಪೆರ್ಮರನಾಗದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೩೫), ನ್ಯಗ್ರೋಧಬೀಜೋದರಗತಮನಿಪಾ ವೃಕ್ಷದಂತೊಂದಿ ನಿನ್ನೊಳ್ ಹರಿಯಾಕಲ್ಪಾಂತವಲ್ಲಿರ್ದೊಡನೆ ಪಸರಿಕುಂ ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ಸ್ವಾಮಿ ನಿನ್ನಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೩-೧೨೪) ; ಮುಂದೆ ಗೋಚರಿಪುದೊಂದು ನ್ಯಗ್ರೋಧಭೂರುಹಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೩-೪೬೩). ೨. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ ; ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. ೩. ಒಂದು ಮಾರು ಅಳತೆ. ೪. ಬನ್ನಿಮರ ;ಶಮೀವೃಕ್ಷ. ೫. ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ. ೬. ದಾರಿ ; ಹಾದಿ. ೭. ಚಂದ್ರ. ೮. ದಿಕ್ಕು. ೯. ಛಲ ; ಹಟ. ೧೦. ಕಾಡು ; ಅಡವಿ : "ಶಶಿ ಮಾರ್ಗಂ ದಿಕ್ ಪಲಾಶಂ ಛಲ ವಟ ವನಮಿಂತೈದೆ ನ್ಯಗ್ರೋಧಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೪೩). [ಸಂ.]

ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲ (ನಾ). ದೇಹದ ಸುತ್ತಳತೆಯೂ ಆರು ಅಡಿಯಷ್ಟಾಗುವ ಗಾತ್ರ : ಚತುರಸ್ರಮುಂ ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲ ಮುಂ ಸ್ವಾತಿಯುಂ ವಾಮನಮುಂ ಕುಬ್ಜಮುಂ ಪುಂಡಮುಮೆಂದು ಸಂಸ್ಥಾನನಾಮಂ ಷಡ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೩ ಪ) ; ತಮ್ಮ ಬಾರು ಅಳತೆಯೂ ಎತ್ತರವೂ ಸರಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿ ಮಂಡಲವೆನ್ನುವರು (ಹಸಾರ. ೧-೩ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ). [ಸಂ.]

ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲೆ (ನಾ). ಮನೋಹರಳಾದವಳು ; ಚೆಲುವೆ ; P ಕಠಿನಕುಚಗಳೂ ವಿಶಾಲನಿತಂಬಗಳೂ ತೆಳುವಾದ ನಡುವೂ ಕರುಕೆಯ ಬೇಟೆನಂತೆ ವರ್ಣವೂ ಇರುವ ಸುಂದರಿ : ಈಕೆ [ನ್ಯಗ್ರೋಧ] ಪರಿಮಂಡಲೆಯುಮವಧೀರಿತ ಮಹೀಪಾಲಕುಮಾರ ಮಂಡಲೆಯುಮಪ್ಪುದಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೮ ವ).
[ಸಂ. ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲಾ (ನ್ಯಗ್ರೋಧ+ಪರಿಮಂಡಲ+-)]

ನ್ಯಗ್ರೋಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಇಲಿಯಾಲ ;"ಆಖು ಕರ್ಣೀ,ಮೂಷಿಕ ಕರ್ಣೀ"(ಪಂಡಿತ. ೨೭೫). [ಸಂ. ನ್ಯಗ್ರೋಧೀ]

ನ್ಯರ್ಬುದ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಕೋಟಿ ; ನಿರ್ಬುದ : ಎಕ್ಕಂ ದಾಹಂ ಶತಂ ಸಾವಿರ . . . ಅರ್ಬುದ ನ್ಯರ್ಬುದ ಖರ್ವ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ನ್ಯವಹಾ. ೮-೨೩) ; ಎಕ್ಕಂ ದಹಂ ಶತಂ ಸಾವಿರ ದಹಸಾವಿರ ಲಕ್ಷ ದಹಂಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ ದಹಂಕೋಟಿ ಶತಂಕೋಟಿ ಅರ್ಬುದ ನ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ರ್ಬುದ ಖರ್ವ . . . ಮಹಾಕ್ರತುವೆಂಬಿವೇ ಉಗ್ಗಡಣೆ ಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬); ಅಂಕೆಗಳ ಶ್ರೇಣಿ ಹದಿನೆಂಟರವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಏಕಂ, ದಶಂ . . . ಕೋಟಿ, ನ್ಯರ್ಬುದ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೩೫೭). [ಸಂ.]

ನ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಇರಿಸುವಿಕೆ ; ಇಡುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಾಪನೆ : ಪ್ರತಿ ವಸ್ತೂಪಮೆಸಾಮ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಂ ಸಮಾನವಸ್ತುನ್ಯಸನಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು

ವುದಭೇದಾತ್ಮತೆಯಿಂದುಪಮೆಯನದಲ್ತೆ ರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೫). ೨. ಎಸೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ವಹಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಾಗ. [ಸಂ.]

ನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ಇಟ್ಟ : ತನ್ನಿವಾಸಿಗಳಪ್ಪ ಯಕ್ಷಕಿನ್ನರಾದಿಗಳ್ ಮಸ್ತಕದೊಳ್ ನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತರ್ಕಳಾಗಿ . . . ಕುಮಾರನಂ ಪೂಜಿಸಿದರ್ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೫೭-೨) ; ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರದ್ವಿಜಂ . . . ಸುಧರ್ಮಮುನಿಮುಖ್ಯರಂ ಕಂಡು ಮೂಱುಸೂಟ್‌ ಬಲಗೊಂಡು ಭಕ್ತಿಭರವಿನಮಿತಮಸ್ತಕನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತಪುಟನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೩ ವ); ಸತತಂ ಪಾಪಿ ಮದೇಭದಿಂ ಸಕಲಭೂಭೃನ್ನ್ಯಸ್ತಕನ್ಯಸ್ತಪಾದತಳಂ ಕೇಸರಿಯಿಂ . . . ಸತ್ಕಲಾಚತುರಂ ಚಂದ್ರನಿನಾದಪಂ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೩-೯೧) ; ಚತುರರ ಚಾತುರಂಗಾನ್ವಿತಂ ಮಂಜುಳಖಡ್ಗನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತಂ ತರ್ಜನಹಿತಸೇನಾಬ್ಧಿ ನೀಕುಂಜರೇಂದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೨) ; ಶತ್ರುಘ್ನ ! ಇಂತು ಜಾಬಾಲಿಯೊಂದುಪದೇಶಮಂ ಗುರೂಪದೇಶಮೆಂದೇ ಬಗೆದು ಋತಂಭರಂ ದೈವನ್ಯಸ್ತನಿಜಭಕ್ತಿಭರಂ ಸುಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತವಾದ ಅವನಾಗಳುಂ ಸೇವಿಸುತುಮಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೭-೨೬). (ನಾ). ೨. ಇರಿಸಿದುದು ; ಇಟ್ಟುದು : "ಆಹಿತಂ, ನಿಹಿತಂ, ನ್ಯಸ್ತಂ, ಆರೋಪಿತಂ—ಈ ೪ ಏಱಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೨) ; ಚಿತ್ರಕಾಶಚಿತ್ರಲಾಲಿಂಗವನು ಯೆನ್ನ ಅತ್ಮಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ತಂದು ನ್ಯಸ್ತವ ಮಾಡಿದನಯ್ಯಾ (ಪದಗೋ. ೬-೨೫೦) ; ಜನಚಿತ್ತಾಹ್ಲಾದಪಾದಂ ಸಕಲಧರಣಿಭೃನ್ನ್ಯಸ್ತಕನ್ಯಸ್ತಮಾರ್ಗಿರ್ಪನಂ . . . ಒಳ್ಪಂ ಪೆತ್ತುದಾತ್ತಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗಮಂ ಗೋಪಮಾರ್ತಂಡದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪). ೩. ರವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ತಲಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. [ಸಂ.]

ನ್ಯಸ್ತಭರ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟವನು ; ತನ್ನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು: ಮನವ ನಿನ್ನಲಿಟ್ಟು ತನುವ ನಿನಗೆ ತೆತ್ತು ಧನಧಾನ್ಯಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ನಿನಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ನ್ಯಸ್ತಭರನು ಆಗಿಪ್ಪನುವ ಪಾಲಿಸು ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೧೦-೫೭). [ಸಂ.]

ನ್ಯಸ್ತಾವಶೇಷ (ನಾ). ಹುದುಗಿದ ಪಳೆಯುಳಿಕೆ ; ಅಡಗಿರುವ ಅವಶೇಷ : ಭೂಗರ್ಭದೊಳಗೆ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ನ್ಯಸ್ತಾವಶೇಷಗಳಿರುತ್ತವೆಂತಲೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆಂತಲೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೪೧). [ನ್ಯಸ್ತ + ಅವಶೇಷ]

ನ್ಯಾದ (ನಾ). ಆಹಾರ ; ಊಟ : "ಜಗ್ಧಿಃ, ಭೋಜನಂ . . . ನ್ಯಾದಃ—೭ ಭೋಜನದ ಹೆಸರುಗಳು. ಊಟ, ಆರೋಗಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾನಿ (ನಾ). ತಿಳಿದವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ದಾನಿಗಳಿಂ ಮಾನಿಗಳಿಂ ನ್ಯಾನಿಗಳಿಂ (ಬಿಎಂಕಶಾ. ೧೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ, ೨೧-೧೪ ; 1069). [<ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ನ್ಯಾಪ್‌ಕಿನ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಆಕಾರದ ಟವೆಲು ; ಸಣ್ಣ ಚೌಕ : ತಾಯಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆ, ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳು . . . ಮಗುವಿಗೆ ನ್ಯಾಪ್‌ಕಿನ್, ಹತ್ತಿ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೨). [←ಇಂ. Knapkin]

ನ್ಯಾಪ್‌ಚಾಕ್, ನಾಕಚಾಪು, ನಾಕ್ಚಾಪ್ (ನಾ). (ಸಿಪಾಯಿಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಯಾಣಿಕನ) ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ, ರಟ್ಟುಬಟ್ಟೆಯ ಅಥವಾ ತೊಗಲಿನ, ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಲ ; ಬೆನ್ನುಚೀಲ : "ನ್ಯಾಪ್‌ಚಾಕ್" (Knapsack) ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕಳದ ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹಳೇಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದೆ (ಪಾಳಗಾ. ೪೯). **ನಾಕಚಾಪು** : ಸಾಕಚಾಪು – ಚಿಲ್ಲರೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಲ. ನ್ಯಾಪ್‌ಸ್ಯಾಕ್ ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಶಬ್ದ ಕೆಟ್ಟು ಈ ಶಬ್ದ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ಅನುಬಂಧ ೨). **ನಾಕ್ಚಾಪ್** : ಈ ಭಟರು . . . ಮೂರುದಿನದ ರೊಟ್ಟಿಬುತ್ತಿಯನ್ನು "ನಾಕ್‌ಚಾಪ್" ಚೀಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಹೊರಟರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೭). [←ಇಂ. Knapsack]

ನ್ಯಾಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಅಜಗಂಧಿಕೆ ; ನಾರುಂಬೇಳೆ : "ಅಜಗಂಧಿಕೆ = ನ್ಯಾಬಳ್ಳಿ" (ಗಂಗಾಪು. ೫). [? + ಬಳ್ಳಿ]

ನ್ಯಾಮಕ (ನಾ). ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು; ನಿಯಾಮಕ : ಹಲಬರರಿಯದಂತೆ ಉಳ್ಳ ನೃಪನ ತೆರದಿ ಬಲು ಬಲ್ಲಿದ ಗ್ರಹಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ನ್ಯಾಮಕನಾಗಿ (ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ) . . . ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ ನೀನೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಗ್ರಹದಿಂದ ಕೊಲಿಸಲು ನಾನಂಜೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೭-೩). [<ಸಂ. ನಿಯಾಮಕ]

ನ್ಯಾಮತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕುಂಕುಮದ ಮರ, ಕಪಿಲಾರಂಗು, ಹುಲೀಚಂಡು, ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು, ಊರಬತ್ತಿ, ನ್ಯಾಮತಿ (ಮೈಡಿಗ. ೫೨-೧೦೩೯). [?]

ನ್ಯಾಮದಡಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ,—ಬಗೆ : ದಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಾಳ ಸೀರಿ ಎಚ್ಚದಡಿಯ ನ್ಯಾಮದಡಿಯ ಜರತಾರ ಸೀರಿ ಚಾಯಿಯ ಕುಪ್ಪಸ ಜಾಣಿ ನಿನ್ನ ಕರಿಯ ಬಂದೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೯). 'ಎಚ್ಚದಡಿ' ಪರಾ. [ನ್ಯಾಮ$_0$ + ದಡಿ$_2$ (<ತಡಿ$_2$)]

ನ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವರು ಒಡಂಬಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು,—ಒಪ್ಪತಕ್ಕುದು. ೨. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ : ಗ್ರಾಮೇಕರಾತ್ರಂ ನಗರೇ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಅಟವ್ಯಾಂ ದಶರಾತ್ರಮೆಂಬೀ ನ್ಯಾಯದಿಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತುಂ . . . ಇರ್ದರ್ ಮುನೀಂದ್ರರೊರ್ವರ್ ಸುಧರ್ಮನಾಮಾಚಾರ್ಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೭ ವ). ೩. ಸರಿಯಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : "ನ್ಯಾಯವುಚಿತಂ ಯುಕ್ತಮೆನೆ ಪ್ರಾಪ್ತಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೮) ; ನ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ನೋ]ಯದೆ ಪಡೆದೊಡಮೆಯನನ್ಯಾಯದೆ ಕೊಳಲಿರ್ಪರೆಲ್ಲರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೩-೨೪) ; ನ್ಯಾಯಂ ಮಂತ್ರಿಗಳುಕ್ತಿ ಬಪ್ಪನ ಮತಂ ಕಾಲೋಚಿತಂ ನಿಮ್ಮಧಿಪ್ರಾಯಂ ನೆಟ್ಟನಲಂಘ್ಯಮಿಂತಿನಿತನೀಗಳ್ಕೇಱಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೬೧) ; ನ್ಯಾಯವ ಬಿಟ್ಟನ್ಯಾಯವ ಪೇಳುವ ನಾಯಿಗೆ ನರಕವು ತಪ್ಪೀತೆ (ಕನಕ. ೨೫-೪) ; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಧರ್ಮ, ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಕ್ರಮವಿರಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೪). ೪. ನೀತಿ ; ಧರ್ಮ : ನ್ಯಾಯದಿನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಿಸು ಸಮಸ್ತಧರಾತಳಮಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೨೯) ; ನ್ಯಾಯವು ಧರ್ಮವೆಂಬುದರ ಒಂದು ರೂಪ. ಅನ್ಯೋನ್ಯವ್ಯವಹಾರದ ಧರ್ಮವೇ ನ್ಯಾಯ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೫೬). ೫. (ನ್ಯಾಯಾಲಯದ) ನಿರ್ಣಯ; ತೀರ್ಪು; ತೀರ್ಮಾನ : ನ್ಯಾಯ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೇ ಆಯಿತು (ರೂಢಿ). ೬. ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗೌತಮರಿಂದ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ : ವೇದ ವೇದಾಂತಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿ ತರ್ಕವಿವಾದದಿಂ ಸಂವಾದಿಸುತ್ತಾ ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕಮುಖಾನೇಕವಾದವಾಗ್ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿನೊಡಬಡಿಸುತಂ ಮೇಲಾದ ವಸ್ತುಸಮಸ್ತಕಧಿಕಂ ರಾಮನಾಥನಲಾ (ಬಸವು. ೫೧-೧೨); ವೈಶೇಷಿಕ, ನ್ಯಾಯ, ವೇದಾಂತ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ವೇದ ಎಂದು ಆರು ದರ್ಶನಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೯). ೭. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ :

ನ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಒರೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಂಗಾರವೆನಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿ ಬಂಗಾರವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ರೀತಿ (ಭಾರದ. ೧೨೩); ನ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೧). ೮. ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ವಾದ; ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ. ೯. ಕಾನೂನು; ಕಾಯಿದೆ: 'ನ್ಯಾಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. ೧೦. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ: ಆಗಮಸಮಯನ್ಯಾಯವಿಭಾಗಕಳಾಕಾಲಲೋಕದೇಶವಿರುದ್ಧಂ ಭೋಗಿವಿಷಂಬೋಲ್ತಾಣತ್ಯಾಗಮನಾಗಿಸುಗುಮುಮುಳಕ್ಕೃತಿವಧುಗಿನಿತುಂ(ಕವಿರಾ.೧-೭೦). ೧೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ರೀತಿ: 'ಕಾಕತಾಲೀಯ ನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆ ಎರಡು ವ್ರಿತ್ತಿಗೆ ಹಳಿ ಹಿರಿ ಊರೊಳಗಣ ಕೊಡಗಿದೆಱೆ ಬಿನಂಗುದೆಱೆ ಖಾಣ ಅಭ್ಯಾಗತೆ ಸೇಸೆ ಸಿಧಾಯ ಅಳಿಉ ನ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾಗಿ ಏನು ಬಂ[ದ] ಆ ಬೊಂಮಂಣ ಮಾದಂಣಂಗಳು ತಾವೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಬರು (ಎಕ. VI (R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೮೬-೧೧; 1179); ಯಿಂನೆಯ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲಿಂಗೆ ನ್ಯಾಯ ಅಂನ್ಯಾಯ ಅವ ತೆಱುಗೆಯಿಲ್ಲೆಂದು ವೀರಣ್ಣಂ[ಗ]ಳಿಗೆ ಆ ಮಹಾಜನಗಳು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ . . . ಬರಸಿದ ಶಾಸನ (ಎಕ. IV (R), ಪಿರಿಯಾ. ೪೫-೮; ಸು. 14ನೆಯ ಶತ). 'ಅನಾಯ', 'ಸನಾಯ' ಪರಾ. ೧೩.(ಆಲಂ) ಜಗಳ; ತಂಟೆ; ತಕರಾರು; ವ್ಯಾಜ್ಯ: ಹಾಗೆ ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಹೊರಟು ಅವನಿಗೂ ನನಗೂ ಭಾರಿ ನ್ಯಾಯವಾಯಿತು (ಕಾಲಚ. ೫೩).

ನ್ಯಾಯ ತೀರಿಸು = ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸು; ವ್ಯಾಜ್ಯ ಮುಗಿಸು: ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ತೀರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಪಟೇಲರದು (ರೂಢಿ). ನ್ಯಾಯ ತೆಗೆ = ನ್ಯಾಯ ಹೂಡು: ನನ್ನ ನಾಸೇಂದ್ರಿಯವು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ನ್ಯಾಯ ತೆಗೆದು ಸಂಪು ಹೂಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ದೇಕನ್ಯ. ೯). ನ್ಯಾಯ ಹೂಡು = ತಕರಾರು ಹೂಡು; ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆ: ಅವನು ಜಮೀನಿನ ಬಗ್ಗೆ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ಹೂಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯಕಾರ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು: "ನೈಯಾಯಿಕಃ = ನ್ಯಾಯಕಾರಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೬೫). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯಖಾತೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ನೀಡುವ ವಿಭಾಗ: ಶ್ರೀಯುತರು ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ನ್ಯಾಯ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನಿವೃತ್ತರಾದವರು (ರೂಢಿ). [ನ್ಯಾಯ + ಖಾತೆ$_2$]

ನ್ಯಾಯಗಂಟೆ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟ: ಅವನು ನ್ಯಾಯಗಂಟನಿದ್ದಂತೆ ಎಡೆಗಾರನೂ ಇದ್ದ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೧೮). [ನ್ಯಾಯ + -ಗಂಟ$_2$]

ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯ ೬: ಗೌತಮನ ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ, ಕಣಾದನ ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನ, ಕಪಿಲನ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ, ಪತಂಜಲಿಯ ಯೋಗದರ್ಶನ, ಜೈಮಿನಿಯ ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನ, ಬಾದರಾಯಣನ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನ—ಇವೇ ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳು (ಭಾರದ. ೧೨೧); ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹ ಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). [ನ್ಯಾಯ + ದರ್ಶನ]

ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದ ಸದಸ್ಯ: ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳ ಕೊಟಡಿಗೆ ಹೋದನು (ಪುನರು. ೨೩). [ಸಂ. ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿನ್]

ನ್ಯಾಯದಾತ (ನಾ). ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ನೀಡುವವನು; ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ: ಓ! ನ್ಯಾಯದಾತಾ! ನೀನೇ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು (ಕವಿಕ. ೧೮). [<ಸಂ. ನ್ಯಾಯದಾತೃ]

ನ್ಯಾಯದೂರ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು; ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡುವವನು: ಕಾಯಿ ಕಾಯ್ಯಂಗಾಣದಜ್ಞಾನಾಯತರನಪಗತಮತಿಗಳನು . . . ನ್ಯಾಯದೂರರನಪಜಯರನನ್ಯಾಯಕಾರರನಧಿಕಕಪಟೋಪಾಯರಂ (ಬಸವು. ೨೮-೬೩). [ನ್ಯಾಯ + ದೂರ]

ನ್ಯಾಯನಿಯುಕ್ತ (ನಾ). ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದುದು: ಉಕ್ತವಿಚಾರಂ ನ್ಯಾಯನಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಯುಕ್ತಂ ಕ್ರಮವಿನ್ನದಕ್ಕೆ ಬಾರದುವೆಲ್ಲಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತ ಮಹಾದೋಷಮಂತು ಪೇಟಲ್ಕೆಂತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೬). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಲಯದ) ವ್ಯಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿರ್ಧಾರ, —ತೀರ್ಮಾನ, —ತೀರ್ಪು: ಬಿಸನಪುರದ ಠಾಣೇದಾರ ಹಮೀದಖಾನ . . . ದುಡ್ಡು ನೋಡಿ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೧೮). [ನ್ಯಾಯ + ನಿರ್ಣಯ]

ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ (ನಾ). ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವವನು; ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ: "ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕಃ, ಅಕ್ಷದರ್ಶಕಃ—೨ ವ್ಯವಹಾರಾಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟರಿ—ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕನ ಹೆಸರುಗಳು. ಜಡ್ಜಿ, ಮುನಸೀಫ್, ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೬). [ನ್ಯಾಯ + ನಿರ್ಣಾಯಕ]

ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠನಾಗಿರುವವನು; ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು: ಅವನು ತುಂಬ ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠನಾಗಿ ಬಾಳಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯನಾಗಿರುವವನು: 'ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರತೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದಿರುವಿಕೆ: ಒಲವು ಮಿಗಿಲಾದುದು ಗೆಲವು ಮಿಗಿಲಾದುದು . . . ನೋಳ್ಪಡೆ ಮತ್ತಿನದೆಲ್ಲಕೆ ಜಗದೊಳು ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರತೆಯೆ ಮಿಗಿಲು (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೨-೪೯). [ಸಂ. ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರತಾ]

ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಿ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರ: ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಿ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರನು ನಾನಲ್ಲ ಲೋಕವಿರೋಧಿ ಶರಣನಾರಿಗಂಜುವನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೫೩). [<ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರ]

ನ್ಯಾಯಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ೧. ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಕೈಪಿಡಿ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಪುಸ್ತಕ; ನೀತಿಪುಸ್ತಕ: (ಕಿ). [ನ್ಯಾಯ + ಪದ್ಧತಿ]

ನ್ಯಾಯಪರತೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ನ್ಯಾಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಮನವಚನಕಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ನ್ಯಾಯಪರತೆ—ಇವು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಶಿವಾನುಗ್ರಹ ದೊರೆಯದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೭೪). [ಸಂ. ನ್ಯಾಯಪರತಾ]

ನ್ಯಾಯಪಾಲಿಕೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ; ನ್ಯಾಯದ ಇಲಾಖೆ; ನ್ಯಾಯಾಂಗ: ರಾಜ್ಯದ ಲೋಕಸೇವಾವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಪಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯಪಾಲಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲು ರಾಜ್ಯವು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೫). [ಸಂ. ನ್ಯಾಯಪಾಲಿಕಾ]

ನ್ಯಾಯಪೀಠ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯ ಸ್ಥಾನ, —ಗದ್ದುಗೆ: (Judgement Seat. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೯). [ನ್ಯಾಯ + ಪೀಠ]

ನ್ಯಾಯಪುರುಷ (ನಾ). ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವವನು,—ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವವನು : ದೇವರ ಗುಂಡು ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಂಡು ಪೊಗಟಿ³ ನ್ಯಾಯಪುರುಷಸಂತಾನ ಮಾನಸಸ್ಥಾನಂ ಬಿಲ್ಪುಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಂ ಬಗೆ ಬಾಗವಸಮೆಂ ಬಿವನಱಿದು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯೇ ರೂಪುಗೊಂಡಂತಿರ್ಪರುಂ ಕಾದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೪೫ ಪ). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಕಾನೂನಿಗೆ ಬದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ : ನ್ಯಾಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆ (ಪ್ರೊಸೀಜರ್) ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಪರಾಧವೆಂತಲೇ ಎಣಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೫೬). [ನ್ಯಾಯ + ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ]

ನ್ಯಾಯಬಾಹಿರ (ಗು). ಕ್ರಮವಲ್ಲದ; ಕಾನೂನಿಗೆ ಹೊರತಾದ : "ಶಾಸನಬಾಹಿರ ; ನ್ಯಾಯಬಾಹಿರ ; ಅಕ್ರಮ" (Unlawful. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೬). [ನ್ಯಾಯ + ಬಾಹಿರ]

ನ್ಯಾಯಬೆಲೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೆಲೆ ; ಉಚಿತವಾದ ಬೆಲೆ : ಸಕ್ಕರೆ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುವ ಹಾಗು ಉತ್ಪನ್ನರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ನ್ಯಾಯಬೆಲೆ ದೊರಕಿಸುವಂತಹ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸ್ಥಿಮಿತಗೊಳಿಸುವುದು (ಅಂತಸಂ. ೧೯೪).

ನ್ಯಾಯಬೆಲೆ ಅಂಗಡಿ = ನಿಗದಿಯಾದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಲುಪ್ತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ದಿನಸಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಸರ್ಕಾರವು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಅಂಗಡಿ : ಜನರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರವು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ನ್ಯಾಯಬೆಲೆ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ತೆರೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ನ್ಯಾಯ + ಬೆಲೆ$_2$]

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹಾದಿ ; ಋಜುಮಾರ್ಗ : ಧೀರರಾದವರು ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಚಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಿಂ. XI, ೪). [ನ್ಯಾಯ + ಮಾರ್ಗ]

ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ : "ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ" (Justice. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೯). [ನ್ಯಾಯ + ಮೂರ್ತಿ]

ನ್ಯಾಯರಕ್ತ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಸಿರಿಯೊಡೆಯನಾಗಿಯುಂ ದರ್ಪರಹಿತನೋದೊಡೆಯನಾಗಿಯುಂ ವಿಗಳಿತ ಮತ್ಸರನಧಿಕನಾಗಿಯುಂ ನ್ಯಾಯರಕ್ತನೇಂ ಪಿರಿಯನೊ ಖಗೇಂದ್ರಾಧೀಶಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೮೬). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯವಂತ (ನಾ). ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ಉಭಯಕುಲವಿಶುದ್ಧರ್ ನ್ಯಾಯವಂತರ್ ಜಿತಾತ್ಮರ್ ಪ್ರಭುಗಳಧಿಕಪುಣ್ಯರ್ ಮುನ್ನೆ ನಿಮ್ಮಜ್ಜಪಜ್ಜರ್ . . . ಆದಱಿಂದೀ ದುರ್ಯಶಕ್ಕೆಂತು ನೋಂತೈ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೭೬). [ನ್ಯಾಯ + -ವಂತ]

ನ್ಯಾಯವರ್ತಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವನು; ಸದ್ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. ನ್ಯಾಯವರ್ತಿನ್]

ನ್ಯಾಯವಾಕ್ಯ (ನಾ). ವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯ ; ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಮಾತು : ಈ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ವಾದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಎಂದರೆ, ಅವರವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೨). [ನ್ಯಾಯ + ವಾಕ್ಯ]

ನ್ಯಾಯವಾದಿ (ನಾ). ೧. (ನ್ಯಾಯಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ) ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ; "ನ್ಯಾಯವೃತ್ತಿಯವನು ; ನ್ಯಾಯವಾದಿ; ವಕೀಲ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಪಂಡಿತ" (Lawyer. ಇಂಕನಿ) : ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸ ತಕ್ಕ ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿವಕ್ತರುಗಳಿಗೂ ವಕೀಲರುಗಳಿಗೂ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಫೀಜುಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸಹ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು (ಬಾಧಾನ. ೧೨೪). ೨. ನ್ಯಾಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿ ; ನ್ಯಾಯವಂತ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ಪ್ರಾಯ ಬಂದ ಹುಡುಗಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿದ್ದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಮಾಜ ಅದನ್ನು ನಂಬುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೩೭). [ಸಂ. ನ್ಯಾಯವಾದಿನ್]

ನ್ಯಾಯವಿದ (ನಾ). ೧. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅರಿತವನು ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : "ಅರ್ಥದೃಕ್ ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕಂ ನ್ಯಾಯವಿದನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೯–೭). ೨. ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ; ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ. [ಸಂ. ನ್ಯಾಯವಿದ್]

ನ್ಯಾಯವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯ ೭ : ನ್ಯಾಯವಿದ್ಯೆಯೂ ಆತ್ಮಾನಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದೆನಿಸಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). [ನ್ಯಾಯ + ವಿದ್ಯೆ]

ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕ (ಗು). ಶಾಸನ ರಚನೆಯ ; ಕಾನೂನು ರಚನೆಯ : 'ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕ ಸಭೆ' ಪರಾ. [ನ್ಯಾಯ + ವಿಧಾಯಕ]

ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕಸಭೆ (ನಾ). ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಸಭೆ ; ಶಾಸನಸಭೆ. [ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕ+ಸಭೆ]

ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧ (ಗು). ೧. ಕಾನೂನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ; ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವ : "ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ; ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧ ; ಕಾನೂನಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ; ನಿರ್‌ನ್ಯಾಯ" (Illegal. ಇಂಕನಿ); "ಕಾನೂನು ವಿರುದ್ಧ, ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧ, ಬೇಕಾಯಿದೇಶೀರ್"(Illegal. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೩). (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದುದು ; ನೀತಿಯುಕ್ತವಲ್ಲದುದು : ಉಕ್ತವಿಚಾರಂ ನ್ಯಾಯನಿಯುಕ್ತಂ ಕ್ರಮವಿನ್ನದಕ್ಕೆ ಬಾರದುವೆಲ್ಲಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಹಾದೋಷಮಂತು ಪೇಟಲ್ಕೆಂತುಂ (ಕವಿರಾ.೧–೧೦೬). [ನ್ಯಾಯ + ವಿರುದ್ಧ]

ನ್ಯಾಯಶಾಲೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ನ್ಯಾಯಾಲಯ : ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸ್ಥಾನವು ನ್ಯಾಯಶಾಲೆ ಎನ್ನಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೫೪). [ನ್ಯಾಯ+ಶಾಲೆ$_3$]

ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. = ನ್ಯಾಯ ೭ : ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆ ಅನ್ವೀಕ್ಷಕೀ ತ್ರಯೀ ವಾರ್ತಾ ದಂಡನೀತಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು . . . ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). ೨. ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : "ಒಂದು ಸಮಾಜವು ಅನುಸರಿಸಲು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಶಾಸನಸಭಾರಚಿತವಾದ ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರದಾಯರೂಢವಾದ ವಿಧಿಗಳು, ಕಟ್ಟಳೆಗಳು; ವ್ಯವಹಾರ ನಿಬಂಧನೆ ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ" (Law. ಇಂಕನಿ). [ನ್ಯಾಯ+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತ (ನಾ). ಉಚಿತವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ನ್ಯಾಯವಾದುದು : ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಲ್ಲದಂತಹ ಹೊಗಳಿಕೆ ಲೇಸಲ್ಲವೆಂದಿಗು ತಗದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವೆನ್ನುವಂತಹ ತೆಗಳಿಕೆಯದಕಿಂತ ಲೇಸೆನ್ನಿಸುವುದು (ಇಂಚಾಪ. ೭೭–೭೩) ; ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಉಚಿತವಾಗಿ ತನಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ್ದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೩೪). [ನ್ಯಾಯ+ಸಮ್ಮತ]

ನ್ಯಾಯಸ್ಥ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯವಂತ : ಪ್ರಾಯಸ್ಥನಾದವ ನ್ಯಾಯಸ್ಥನಾಗಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾಗಿ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಳ; ನ್ಯಾಯಾಲಯ; ಕೋರ್ಟು: ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಅವನ ಸಹೋದರನಿಂದ ಒಂದು ತೋಟ ಹೊಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ಮುತ್ತಿನಾ. ೧೦೨). [ನ್ಯಾಯ+ಸ್ಥಾನ]

ನ್ಯಾಯಾಂಗ (ನಾ). ಶಾಸನಾಂಗ, ಕಾರ್ಯಾಂಗ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಾಂಗವೆಂಬ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಮೂರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವ್ಯಾಜ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾದ ಶಾಸನಗಳ ಮೇರೆಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಅಂಗ: "(ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ) ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಗಳು; (ಪಾರಿ) ನ್ಯಾಯಾಂಗ" (Judiciary. ಪತ್ರಿಸ. ೪೯). [ನ್ಯಾಯ+ಅಂಗ$_2$]

ನ್ಯಾಯಾಧಿಕರಣ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ: ದೋಷಾರೋಪದ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿ . . . ನಾಮೋದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ನ್ಯಾಯಾಲಯವು ನ್ಯಾಯಾಧಿಕರಣವು ಅಥವಾ ನಿಕಾಯವು ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಪುನರ್ವಿಲೋಕನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೧೪). [ನ್ಯಾಯ+ಅಧಿಕರಣ]

ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ: "೧. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ತೀರ್ಪುಗಾರ. ೨. ಪರೀಕ್ಷಕ" (Judge. ಪತ್ರಿಸ. ೪೮). [ನ್ಯಾಯ+ಅಧಿಪತಿ]

ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ: "೧. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ತೀರ್ಪುಗಾರ. ೨. ಪರೀಕ್ಷಕ" (Judge. ಪತ್ರಿಸ. ೪೮). [ನ್ಯಾಯ+ಅಧೀಶ]

ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ: "ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕಃ, ಅರ್ಥದೃಕ್, ಸ್ಥೇಯಃ, ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ—ಈ ೪ ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೬೫). [ನ್ಯಾಯ+ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ನ್ಯಾಯಾನಪೇತ (ನಾ). ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನ್ಯಾಯಾನ್ವಿತವಾದುದು: "ಸಾರಮುದುತ್ಕೃಷ್ಟಬಲಂ ಸಾರಂ ನ್ಯಾಯಾನಪೇತಮುಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೬-೫೨). [ನ್ಯಾಯ+ಅನಪೇತ]

ನ್ಯಾಯಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನ್ಯಾಯಾನ್ವಿತತತ್ತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಪಸರಿಪುದು ಭಾಷೆ ಸಾಧುಜನಶ್ರದ್ಧೇಯಂ ಪರಪ್ರಮಾಣಾಜೇಯಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಮಾಗವಿಸಾಯಂ ಶ್ರೇಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೩೭). (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ನೀತಿವಂತ: ಕುಲಮಂ ನಾಭಿತನೂಭವಂ ಮಹಿಮೆಯಂ ಸತ್ಪಾತ್ರದಾನಂ ನಿರಾಕುಲಮಂ ಜೀವದಯಾರಸಂ ವಿಭವಮಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಂ ಚತುರ್ಬಲಮಂ ಪ್ರಾಭವಮೆಯ್ದೆ ಮಾಡೆ ಪಡೆದಂ ನ್ಯಾಯಾನ್ವಿತಂ ತೊಟ್ಟನಾ ಬಲೆಯೊರ್ವಂ ತೆಗೆದಂತೆ ಬಂದುದು ವಯೋವಿಭ್ರಾಜಕಂ ರಾಜಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೫). [ನ್ಯಾಯ+ಅನ್ವಿತ]

ನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತ (ಗು). ನೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ; ಉಚಿತಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದ: ನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತವಿತ್ತಂ ಧರ್ಮಾಯತ್ತಮೆನಿಪ್ಪ ರಾಜವೃತ್ತಂ ತನಗೇಕಾಯತ್ತಮಾಗೆ ಧರೆಯಂ ಜೀಯೆನಿಸಿದನಿಂತುದಾತ್ತ ಚರಿತರುಮೊಳರೇ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೨-೭೦). [ನ್ಯಾಯ+ಅರ್ಜಿತ]

ನ್ಯಾಯಾಲಯ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ: "ನ್ಯಾಯಾಲಯ, ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ" (Judicature. ಪತ್ರಿಸ. ೪೯).

ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಅವಮಾನ = ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಆದೇಶ ಅಥವಾ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವಿಕೆ: ಉಪಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಯಾವುದೊಂದು ಕೂಡ, ಅಪಮಾನಲೇಖ, ಅಪಮಾನವಚನ, ಮಾನಹಾನಿ, ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಅವಮಾನ, ಇವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕೆ . . . ಭಂಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ . . . ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಧಿಯ ಅಮಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೦).

ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನಿಂದನೆ = ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಅವಮಾನ: "ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಗೌರವ (ತೋರುವುದು); ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನಿಂದನೆ" (Contempt of Court. ಪತ್ರಿಸ. ೨೩). [ನ್ಯಾಯ+ಆಲಯ]

ನ್ಯಾಯಾಸನ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಪೀಠ. [ನ್ಯಾಯ+ಆಸನ]

ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ. [ನ್ಯಾಯ+ಆಸ್ಥಾನ]

ನ್ಯಾಯಿಕ (ಗು). ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ಕಾನೂನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: "ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ, ನ್ಯಾಯಿಕ" (Judicial. ಪತ್ರಿಸ. ೪೯). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯಿಕಪದ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರ ಅಥವಾ ಪದವಿ: ವಿವರಣೆ ೨–ಈ ಖಂಡದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ, ಯಾರೊಬ್ಬರೇ ಆಗಲಿ . . . ಅವರು ಅಧಿವಕ್ತರಾದ ಮೇಲೆ ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶಪದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ ನ್ಯಾಯಿಕಪದವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದ ಅವಧಿಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೬೭). [ನ್ಯಾಯಿಕ+ಪದ$_2$]

ನ್ಯಾಯಿಕಸೇವೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೇವೆ: "ನ್ಯಾಯಿಕಸೇವೆ" ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ, ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದ ವ್ಯವಹಾರ ನ್ಯಾಯಿಕಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರತಕ್ಕ ಜನಗಳನ್ನೇ ಕೇವಲ ಒಳಗೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಸೇವೆ ಎಂದರ್ಥ (ಭಾಧಾನ. ೧೨೯). [ನ್ಯಾಯಿಕ+ಸೇವೆ$_1$]

ನ್ಯಾಯಿಗ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು: ಇದು ಹಿರಿದೊಂದು ತಪ್ಪೆಂದು ನ್ಯಾಯಿಗರು ಎಣಿಸಿದರು (ನಪಂಾ. IV, ೫೯-೨೧). [ನ್ಯಾಯ+-ಇಗ]

ನ್ಯಾಯೋಪಾರ್ಜಿತ (ಗು). = ನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತ: ಅಂತಾತನತಿಪ್ರಬುದ್ಧಂ ಧನಕನಕಸಮೃದ್ಧಿಯೊಳ್ ನೆಱೆದಿಷ್ಟವಿಷಯಕಾಮಭೋಗಂಗಳನನುಭವಿಸುತ್ತುಂ ನ್ಯಾಯೋಪಾರ್ಜಿತವಿತ್ತನುಂ ಧರ್ಮಾಪಾದಿತಚಿತ್ತನುಮಾಗಿ ಕೆಲವುಕಾಲಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿನಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೨೨-೭). [ನ್ಯಾಯ+ಉಪಾರ್ಜಿತ]

ನ್ಯಾಯೋಲ್ಲಂಘನೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮೀರುವಿಕೆ; ಕಾನೂನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ: ಇಂಥ ತೀರ್ಪಿಗೆ ನ್ಯಾಯೋಲ್ಲಂಘನೆಯೆ ಮತ್ತು ಕಾನೂನಿನ ದೋಷಗಳೆ ಪೂರ್ಣಕಾರಣವೆಂಬುದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟ (ಪುನರು. ೨೦೩). [ನ್ಯಾಯ+ಉಲ್ಲಂಘನೆ]

ನ್ಯಾಯ್ಯ (ನಾ). ೧. = ನ್ಯಾಯ ೧: "ಯುಕ್ತಂ, ಔಪಯಿಕಂ, ಲಭ್ಯಂ, ಭಜಮಾನಂ, ಅಭಿನೀತಂ, ನ್ಯಾಯ್ಯಂ—೬ ತ್ರಿನ್ಯಾಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರು ಮಡಂಬಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೨). ೨. ಕ್ರಮವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಅರ್ಹವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು: "ಯುಕ್ತಂ, ಉಚಿತಂ, ನ್ಯಾಯ್ಯಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಔಪಯಿಕಂ—ಈ ೫ ಉಚಿತಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೧). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಯ್ಯಯುಕ್ತ (ನಾ). ಉಚಿತವೂ ನ್ಯಾಯವೂ ಆದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಸುಮಂತ್ರನು . . . ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ನ್ಯಾಯ್ಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದ (ಕವಿಕ. ೨೭). [ನ್ಯಾಯ್ಯ+ಯುಕ್ತ]

ನ್ಯಾರಿ 'ನೇರ್ಲೆ$_2$' ನೋ.

ನ್ಯಾರಿ$_1$ 'ನೇರಿ$_1$' ನೋ.

ನ್ಯಾರಿ$_2$ 'ನೇರಿ$_2$' ನೋ.

ನ್ಯಾರೀಭತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ ; ನೀವಾರ : ನೀವಾರ (ನ್ಯಾರೀಭತ್ತ). . .ಕಫ ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುವು(ಅಷ್ಟಾಂಗ.೧೧೪). [ನ್ಯಾರಿ$_1$(<ನೇರಿ$_1$)+ಭತ್ತ$_1$(<ಬತ್ತ$_1$)]

ನ್ಯಾವಣ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನ್ಯಾವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಬೆಡಗು, ಒಯ್ಯಾರಗಳಿಂದ) ನಿಧಾನಿಸು ; ತಡಮಾಡು : ಅವಳು ಮದುವೆಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬರಲು ತುಂಬ ನ್ಯಾವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ನ್ಯಾವಣಿ$_0$(<ನೇವಣಿ)+-ಇಸು$_3$]

ನ್ಯಾವರಿಸು 'ನೇವರಿಸು' ನೋ.

ನ್ಯಾವಳ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನ್ಯಾವಳಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ನ್ಯಾವಳಸರ ಕಂಠಮಾಲೆ ಪದಕ ಕಂಬುಗ್ರೀವ ಸರಿಗೆ ದಿವ್ಯಚಂದನ ಲೇಪಿಸಿ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೧೧-೨). [ನ್ಯಾವಳ(<ನೇವಳ)+ಸರ$_3$]

ನ್ಯಾವಳಿ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಇಡುವಿಕೆ : ಇರಿಸುವಿಕೆ. ೨.ಕೇಳಿದಾಗ ಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿ, ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ವಸ್ತು : ಪೆತ್ತರೊಳ್ ಪೆಣ್ಣೊಡಮೆಯಿದು ನ್ಯಾಸಮಲ್ತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೮-೯) ; ಭರತನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಾಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೪೧೪); ಒಡವೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟವರು ಬಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಹಿಂತೆಗೆಯುವುದು ... ಸಾಧುವಲ್ಲ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೬೨). ೩. ಹೊಂದುವ ಉಪಾಯ ; ಪಡೆಯುವ ಉಪಾಯ : ಅಧಿಗಮೋಪಾಯಮಂ ನ್ಯಾಸಮೆಂಬುದು (ತಸ್ಯೂಪ.೩೦); ಪ್ರಮಾಣಮಂ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು, ಅಧಿಗಮೋಪಾಯಮಂ ನ್ಯಾಸಮೆಂಬುದು, ಅಱಿವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ನಯಮೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೬). ೪. ಜಪ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ,— ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮೇಲಾ ಮಂತ್ರದಿಂ ಕರನ್ಯಾಸಂಗೈವಲ್ಲಿ . . . ಆದಿಮಧ್ಯಾಂತರಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬಿಂದುಯುಕ್ತಮಾದ ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಮಕಾರಂಗಳಂ ನ್ಯಾಸಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕಾ ಬಿಂದುಯುಕ್ತ ಪ್ರಣವವನಾ ಸರ್ವಾಂಗುಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯಾಸಂಗೈದು(ವಿವೇಕ. ೮೯) ; ಶತಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಜಪಿಸಿ ಲಿಂಗಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳಿಂ ನ್ಯಾಸಮಂ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವದೋಷವನಳಿಯುತಂ (ಮಹಾವಿ. ೯-೨೦) ; ಆಸನದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಒಂದು ನ್ಯಾಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ದವ ಮತ್ತು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಆಸನಸಿದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೫೬). 'ಅಂಗನ್ಯಾಸ', 'ಕರನ್ಯಾಸ' ಪರಾ. ೫. ವಿಧಾನ ; ರಚನೆ ; ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ನ್ಯಾಸವೊಳ್ಪಿತು ಗುರುವಿನಭಿವಿನ್ಯಾಸಮೆಂತುಟೊ ಶಿವಶಿವಾ ಕಾಳಾಸ ತಪ್ಪದ ಕಳವಿನೆಸುಗೆಯ ಚಿತ್ರ ಲೇಸೆಂದ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೫) ; ಕಲ್ ಬಂಡೆ, ರೂಪಾಂತರಂಬೆತ್ತು ಹೊಂಚಿರ್ಪ ಭದ್ರನೆಯ ಕಾಪಿನೋಲಂತೆ, ನಾನಾನ್ಯಾಸಮಂ ರಚಿಸಿ ಚಿತ್ರಮಾದುವು ಕಣ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೨-೧೯೩); ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಕಠಿನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಇವರ ಮನಸ್ಸು . . . ಕೊನೆಗೆ ಅಪರಂಜಿಯಾಯಿತು. ಅದು ಹೀಗಾದ ವಿಚಿತ್ರನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಾನು ಹೇಗೆ ವಿವರಿಸಬಹುದು ? (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೨). ೬. ಇಡುಗಂಟು ; ಠೇವಣಿ : 'ನ್ಯಾಸಕಾರಿ' ಪರಾ. ೭. ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಮಂಡಲಿ; ವಿಶ್ವಸ್ತಸಮಿತಿ : ಮೇಲಿನ (೧) ನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಯಾವುದೊಂದೂ, ಒಂದು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯ ಆಡಳಿತವು ರಾಜ್ಯದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳ ಯಾವುದಾದರೂ ಧರ್ಮಸ್ವಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾಸ. ೧೬). ೮. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ; ಭಾಷ್ಯ ; ಟೀಕೆ ; ಪಂಚಿಕೆ : 'ನ್ಯಾಸಕಾರ' ಪರಾ. ೯. ಕಾದಂಬರಿ : ಇಂದು ಹಲಸಂಗಿಯ ಧೂಲಾಸಾಹೇಬರು ಇದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಕತೆ, ನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ(ಕನ್ನನು.I,೩೯). ೧೦. 'ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ' ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರಬುದ್ಧಿಯು ಬರೆದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ,—ಭಾಷ್ಯ : ತದುಪಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು ೩ ಭಟ್ಟದರ್ಶನ ನ್ಯಾ[ಸ] ಪ್ರಭಾಕರವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ್ಗೂಮಗ್ಗರ್ಂ . . . ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದಗಟ್ಟಿಂ ಬಡ[ಗ]ಮತ್ತರು ೧೦೦೦ . . . ಭಾಟ್ಟದರ್ಶನವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗೆ ಮತ್ತರು ೩೫ ನ್ಯಾಸವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗೆ ಮತ್ತರು ೩೦ ಪ್ರಭಾಕರವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗೆ ಮತ್ತರು ೪೫ (ಕಇಅ.೬-೨-೧೯೩; 1058) ; ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ನ್ಯಾಸದೆರೆ ಮತ್ತರು ೧೫ ಹರಳ್ಕತ್ತರು ೧೦ ಪ್ರಭಾಕರದೆರೆ ಮತ್ತ ೨೦ ಪರಳ್ಕತ್ತ ೧೦ ವೇದಾಂತದೆರೆ ಮತ್ತ ೧೫ ಹರಳ್ಕತ್ತರು ೧೦ (ಸೌಇಇ. XX,೩೦೦-೧೩ ; ಸು. 17ನೆಯ ಶತ). ೧೧. [ಸಂಗೀತ] ಗ್ರಹಸ್ವರ, ಹಂಸಸ್ವರ, ನ್ಯಾಸಸ್ವರವೆಂಬ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗ್ರಹ, ಅಂಶ, ಮಂದ್ರ, ತಾರ ಹಾಗೆಯೇ ನ್ಯಾಸ, ಅಪನ್ಯಾಸ ನಂತರ ಸನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸಗಳು, ಬಹುತ್ವ ಹಾಗೆಯೇ ಅಲ್ಪತ್ವ ರಾಗಗಳ ಈ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು (ಚತುಪ್ರ.೫೪) ; ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ (ಗ್ರಹ), ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಸ್ವರ (ಅಂಶ), ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಎರಡೆರಡರಷ್ಟು ಧ್ವನಿ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚುವ ಸ್ವರಸಪ್ತಕದ ಶ್ರೇಣಿ (ಮಂದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ತಾರ), ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಉಪಯುಕ್ತ ಸ್ವರಗಳು (ನ್ಯಾಸ, ಅಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ), ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಗಳು ರಚಿತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಅರಿಯಲು ಪ್ರಸ್ತಾರ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಭಾರದ. ೫೪೧) ; ನ್ಯಾಸ-ಅಂಶಸ್ವರದ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ರಾಗವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವರ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೩). 'ನ್ಯಾಸಸ್ವರ' ಪರಾ. ೧೨. [ಗಣಿತ] ಅಗಲದ ಅಳತೆ : ನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಅಡ್ಡಗಲವೆನಿಸುವದು (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೫೬-೬). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಸಕಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ; ವಿವರಣೆಕಾರ; ಭಾಷ್ಯಕಾರ: ಈ ನುಡಿ ನಿನಗಲ್ಲದೆ ದಿವಿಜಾನೀಕಕ್ಕಮರದವರ ವಚನಂ ಜಡಸಂಸ್ಥಾನಮ ವಿಜ್ಞೇಯಮುದರ್ಕೇನಾನುಂ ನ್ಯಾಸಕಾರರಂ ತರವೇಟ್ಟುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೮೦). [ಸಂ.]

ನ್ಯಾಸಕಾರಿ (ನಾ). ಠೇವಣಿ ಇಡುವವನು : "(ಹಣ,ಆಸ್ತಿ,ವೊ.ನ್ನು) ನ್ಯಾಸವಿಡುವವನು; ನ್ಯಾಸಕಾರಿ; ಠೇವಣಿಗ; ಠೇವಣಿದಾರ" (Depositor. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ನ್ಯಾಸಕಾರಿನ್]

ನ್ಯಾಸಧಾರಿ (ನಾ). ತನಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸುವವನು ; ವಿಶ್ವಸ್ತ : "ಯಾವನಿಗೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ವಹಿಸಿದೆಯೊ ಅವನು : ನ್ಯಾಸಧಾರಿ" (Depository. ಇಂಕನಿ); ನೆಕ್ಲುದೋವನನ್ನು ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾದ ನ್ಯಾಸಧಾರಿಗೆ ವಶಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಗೊಜಿನ್‌ಸ್ಕಿ ತೀವ್ರಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸಿದನು (ಪುನರು. ೪೧೯). [ಸಂ. ನ್ಯಾಸಧಾರಿನ್]

ನ್ಯಾಸನಿರ್ವಾಹಕ (ನಾ). = ನ್ಯಾಸಧಾರಿ : ಈಗ ನಾನೊಬ್ಬ ನ್ಯಾಸನಿರ್ವಾಹಕ . . . ನಾನೆ ಅವನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೩೧೧). [ನ್ಯಾಸ+ನಿರ್ವಾಹಕ]

ನ್ಯಾಸಪೂರಿತ (ನಾ). ಜಪ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷ: ಸಂತತಂ ಸಕಲಮಂತ್ರಗಳೆಗೆ ಮಾತೆಯಪ್ಪಂತ ಪ್ರಣವೋಕ್ತ ಪಂಚಾಕ್ಷರದ ನ್ಯಾಸಪೂರಿತವಾಗಿ (ನವಮೋ.೧೮-೨೭). [ನ್ಯಾಸ+ಪೂರಿತ]

ನ್ಯಾಸವಸ್ತು (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಯ್ದಿಡಲು ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತು: ನಿಜವಾಗಿ ಅದೊಂದು ನ್ಯಾಸವಸ್ತು. ಗೌರವದಿಂದ ಬೆಳೆಸ ಬಹುದು . . . ಕಡೆಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಬೇಕು (ಜಯಂತ. ೨೯೩). [ನ್ಯಾಸ+ವಸ್ತು]

ನ್ಯಾಸವಿದ್ಯೆ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ; ಶರಣಾಗತಿ ವಿದ್ಯೆ: ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ನ್ಯಾಸವಿದ್ಯೆಯು ಶರಣಾಗತಿವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೨೬೪); ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನ್ಯಾಸವಿದ್ಯಾ, ಶರಣಾಗತಿ, ಪ್ರಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸುಲಭವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪಾಂಚರಾತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಭಗವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೦). [ನ್ಯಾಸ+ವಿದ್ಯೆ]

ನ್ಯಾಸಸ್ವರ (ನಾ). = ನ್ಯಾಸ ೧೧: ರಾಗಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ವರಗಳುಂಟು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು (೧) ಗ್ರಹಸ್ವರ, (೨) ಅಂಶಸ್ವರ, (೩) ನ್ಯಾಸಸ್ವರ . . . ರಾಗವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವರವೇ ನ್ಯಾಸಸ್ವರ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೨). [ನ್ಯಾಸ+ಸ್ವರ$_2$]

ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಯ್ದಿಡಲು ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡದೆ ವಂಚಿಸುವಿಕೆ,—ಅಪಹರಿಸುವಿಕೆ: ನಾನಾಮಿಥ್ಯೋಪದೇಶಂ ಪುದಿದೊದವಿದ ಸಾಕಾರಮಂತ್ರಂ ರಹೋವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಕ್ರಮಮನುಗತಿಯಿಂ ಕೂಟಲೇಖಕ್ರಿಯಾವಿಜ್ಞಾನಂ ಸತ್ಯವ್ರತಕ್ಕಿಂತಿವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಯ್ದತೀಚಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೪); ಬಯ್ಕೆಗೊಟ್ಟಾತಂ ಮಱೆದು ಕಿಱಿದಂ ಪೇಳ್ದೊಡಿತನೆ ಕೊಟ್ಟುದುಂ ವಂಚಿಸುವುದು ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೨೬-೨). [ನ್ಯಾಸ+ಅಪಹಾರ]

ನ್ಯಾಸಾರ್ಪಣ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಯ್ದಿಡಲು ಕೊಟ್ಟುದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಿಕೆ,–ಮರಳಿ ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ: (ಕ). [ನ್ಯಾಸ+ಅರ್ಪಣ]

ನ್ಯಾಸಿ (ನಾ). = ನ್ಯಾಸಧಾರಿ: ೧೦. ನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಸಿಗಳು. ೧೧. ಮಹಾಪ್ರಶಾಸಕರು ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ನ್ಯಾಸಿಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೨೯೪). [ಸಂ. ನ್ಯಾಸಿನ್]

ನ್ಯಾಸ್ತಾ (ನಾ). ಸ್ನೇಹ; ಗೆಳೆತನ: ಇವರ ನ್ಯಾಸ್ತಾ ಬಾಳಾ ಬೆಳೀತಿದೆ (ಚಂದತೋ. ೧೬೩). [?]

ನ್ಯಾಹರಿ 'ನೇರೆ$_2$' ನೋ.

ನ್ಯಾಹರೆ 'ನೇರೆ$_2$' ನೋ.

ನ್ಯುಬ್ಜ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಾಗಿದುದು,—ಬಗ್ಗಿದುದು; ಅಧೋಮುಖವಾದುದು. ೨. ತಲೆಬಾಗಿದವನು; ಅಧೋವದನನಾದವನು: "ನ್ಯುಬ್ಜಃ, ಅಧೋಮುಖಃ—ಈ ೨ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿರ್ಪವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೩೦). ೩. ಕುಳ್ಳ; ಕುಬ್ಜ; ಗಿಡ್ಡ. ೪. ಬೆನ್ನು ಬಾಗಿದವನು; ಗೂನ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ. ೬. ಆಲದ ಮರ; ನ್ಯಗ್ರೋಧ. ೭. ರೋಗದಿಂದ ಕುಗ್ಗಿದವನು,—ಕಂದಿದವನು: "ನ್ಯುಬ್ಜಃ-ರುಜಾಭುಗ್ನೇ–ರೋಗದಿಂದ ದುರ್ಬಲನಾಗಿ ಬೊಗ್ಗಿಹೋದವನ ಹೆಸರುಗಳು, ರೋಗದಿಂದ ಕಂದಿದವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೮೬). [ಸಂ.]

ನ್ಯುಮೋನಿಯ, ನಿಮೋನಿಯ (ನಾ). ಶ್ವಾಸಕೋಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ಉರಿಯೂತ: ಆ ಮಗು ನ್ಯುಮೋನಿಯಾದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ನಿಮೋನಿಯ:** ಮಗುವು ಜ್ವರದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಿಮೋನಿಯಾದಿಂದ ಏದುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುದುಕರು, ಮಗುವಿಗೆ ಇಂಜೆಕ್ಷನ್ನನ್ನಾಗಲೀ, ಔಷಧವನ್ನಾಗಲೀ ಕೊಡಲು ಅವಕಾಶವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕಲರೋ. ೧). [←ಇಂ. Pneumonia]

ನ್ಯೂನ (ಗು). ೧. ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ; ಕಡಮೆಯ; ಸಮಗ್ರವಲ್ಲದ. ೨. ಕೀಳಾದ; ತುಚ್ಛವಾದ. (ನಾ). ೩. ಕೊರತೆ; ದೋಷ: ಇಲ್ಲಿ 'ಅಪೂರ್ವವಿರಿಂಚ'ನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಚತುರ್ವದನತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ನ್ಯೂನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೬೪).

ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕ = ಕಡಮೆ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು; ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ; ಏರುಪೇರು: ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ** = ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕ: ಇದರಿಂದ ಹವೆಯ ಸ್ಥಿರತ್ವದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯವಾದಂತೆ, ಸಮುದ್ರದ ಸ್ಥಿರತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೦೦). [ಸಂ.]

ನ್ಯೂನಗಂಡ (ನಾ). ಉಳಿದವರಿಗಿಂತ ತಾನು ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವನೆ; ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ: ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ, ಅಜ್ಞಾನ, ದಾಸ್ಯ . . . ನ್ಯೂನಗಂಡ, ಮೂಢಭಾವನೆ . . . ಇವನ್ನೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದೂ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ, ಅನುಭವಿಸಿ ಬದುಕಿ ಬಂದ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ . . . ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದ ಎಂದೂ ಸಲ್ಲದ ಮಹತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ (ವಿಚಾಪಾ. ೮೮). [ನ್ಯೂನ+ಗಂಡ?]

ನ್ಯೂನತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಆರೋಪ ಮಾಡುವ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಆರೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ತೋರುವ ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ: ಇಂತು ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಮುಂ ಅನುಭಯತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಮೆಂದುಂ ನ್ಯೂನತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಮೆಂದುಂ ಅಧಿಕತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಮೆಂದುಂ ಮೂಱುಂ ತೆಱಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೪೨-೯); ವದನಚತುಷ್ಕಮಿಲ್ಲದ ರಜೋಗುಣಮಿಲ್ಲದ ಪದ್ಮಪೀಠವಿಲ್ಲದ ಕಳಹಂಸವಿಲ್ಲದ ಕಮಂಡಲುವಿಲ್ಲದ ಪಾಶರಜ್ಜುವಿಲ್ಲದ ವಿಮಳಾಕ್ಷಮಾಲಿಕೆಯುಮಿಲ್ಲದಪೂರ್ವವಿರಿಂಚಧರ್ಮಕೋವಿದ ನಯಯುಕ್ತದಾನಪತಿ ಪೇೞ್ದಪೆನಾಂ ನಿನಗೊಂದು ಕಾರ್ಯಮಂ—ಇಲ್ಲಿ 'ಅಪೂರ್ವವಿರಿಂಚ'ನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಚತುರ್ವದನತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವದು ನ್ಯೂನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ನ್ಯೂನತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ನ್ಯೂನತೆ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ಅಪೂರ್ಣತೆ; ಲೋಪ: ಮೆದುಳಿನ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಶೇಷಾಂಶ ನಷ್ಟವಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮೆದುಳಿನ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಜೀಪಾತ್ಮ. ೫೮); ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯ ನ್ಯೂನತೆ: ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ದಿಗಂಶ ಕೋನೋನ್ನತಿಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವೀಕ್ಷಣಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೬); ಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಮಬ್ಬು ಮಬ್ಬಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದೂ ಒಂದು ನ್ಯೂನತೆಯೇ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೪). [ಸಂ. ನ್ಯೂನತಾ]

ನ್ಯೂನಪದ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೮).
[ನ್ಯೂನ + ಪದ$_2$]

ನ್ಯೂನಪೂರ್ತಿ (ನಾ). ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ತುಂಬಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಕೊರತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವಿಕೆ: ಇದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರವಲ್ಲದೆ, ನ್ಯೂನಪೂರ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳು ದ್ರವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು (ಪಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೦). [ನ್ಯೂನ + ಪೂರ್ತಿ$_1$]

ನ್ಯೂನಪೋಷಣೆ (ನಾ). (ತಕ್ಕಷ್ಟು ಆಹಾರ)ಪೋಷಣೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: "ತಕ್ಕಷ್ಟು, ಸರಿಯಾದ, ಆಹಾರಪೋಷಣೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು: ನ್ಯೂನಪೋಷಣೆ" (Malnutrition. ಇಂಕನಿ). [ನ್ಯೂನ + ಪೋಷಣೆ]

ನ್ಯೂನಭ್ರೂಣ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ ಭ್ರೂಣ; ಅಪೂರ್ಣಭ್ರೂಣ: ಅಂಡ ಒಂದು ಶಬಲಚಿತ್ರದಂತಾಗಿ (Mosaic) ಜೀವಕಣಗಳು ಆಯಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮುನ್ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಭಾಗ ಕೆಟ್ಟರೆ ನ್ಯೂನಭ್ರೂಣ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೧೦೫).
[ನ್ಯೂನ + ಭ್ರೂಣ]

ನ್ಯೂನಶ್ರುತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಪ್ರಮಾಣ, ನ್ಯೂನ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ಣವೆಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಮೂರು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಹಂತ, 'ಪ್ರಮಾಣಶ್ರುತಿ', ಎರಡನೆಯದು 'ನ್ಯೂನಶ್ರುತಿ' ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯದು 'ಪೂರ್ಣಶ್ರುತಿ'—ಹೀಗಿದೆ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿನ ಕ್ರಮವಾದ ಹಂತಗಳ ವಿಭಜನೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೮).
[ನ್ಯೂನ + ಶ್ರುತಿ]

ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಕಡಮೆಯಾದ ಪದ ಅಥವಾ ಪಾದ: ಮೊದಲ ಪದಂ ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರಮದಱಿಂದೆ ಬಱಿಕ್ಕಮರ್ಥಮಧಿಕಾಕ್ಷರಮಿಂತಿದಱಿಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ ಪದನಱಿದದ ನಿಂತು ಸಮೆಱಿ ಪೇೞ್ದೊಡೆ ಚೆಲ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೨); ಪದ್ಯಪಾದದ ಕಡೆಯ ಗಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಸಾಲದಿರುವ: ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರ (Catalectic. ಇಂಕನಿ). 'ಅಧಿಕಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ನ್ಯೂನ + ಅಕ್ಷರ]

ನ್ಯೂನಾಭಿವೃದ್ಧ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯದ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕುಂಠಿತವಾದ: "ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕೊರೆಯಾದ; ನ್ಯೂನಾಭಿವೃದ್ಧ" (Under-developed. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೬). [ಸಂ.]

ನ್ಯೂನಾಭಿವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಏಳಿಗೆಯಲ್ಲಿನ ಕೊರತೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಾವವಿರುವಿಕೆ: "ಅಲ್ಪಾಭಿವೃದ್ಧಿ; ನ್ಯೂನಾಭಿವೃದ್ಧಿ" (Under-development. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೬). [ನ್ಯೂನ + ಅಭಿವೃದ್ಧಿ]

ನ್ರಿತ್ಯಮಂಟಪ (ನಾ). ನರ್ತನಶಾಲೆ: ಗ್ರಿಹ××× ದಿಂ ಬ[ಳ]ಸಿದ ಪರಿಸೂತ್ರ ನ್ರಿತ್ಯಮಂಟಪದಿಂದಂ ಜಳರುಹನಾಭನ ಭವನದ ವಿಳಿವ್ಯ××× ಳೊಳೆಸೆಗುವತಿಶಯದಿಂದ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೧-೪೨; 1140).
[<ಸಂ. ನೃತ್ಯಮಂಡಪ]

ನ್ರಿಪತಿ (ನಾ). ರಾಜ; ದೊರೆ: 'ಪರನ್ರಿಪತಿ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ನೃಪತಿ]

ಪ₁ (ನಾ). **೧.** ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಪಕಾರ: ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ೪೭ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಕೇಶಿರಾಜನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಅಕ್ಷರಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ . . . (ii) ವ್ಯಂಜನಗಳು :— ವರ್ಗೀಯ : ಕ ಖ . . . ಪ ಫ ಬ ಭ ಮ (ಕೈಪಿಡಿ. ೩). **೨.** ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಪಣ' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ : ದಾಸಯ ಶಣಂಗಿಯರ ಬಿದ್ದಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟ ಗ ೧ ಪ ೫ (ಶೌಇಇ. XI–ii, ೧೮೯–೫; 1106). **೩.** [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ನಿರುತದಿಂ ಕಟಪ[ಯ]ಮೆನಲ್ಕೊಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪–೧೦). **೪.** [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಂಚಮಸ್ವರ : "ಷಡ್ಜಮಾ ಋಷಭಮಾ ಗಾಂಧಾರಮಾ ಮಧ್ಯಮಂ ವಿರಾಜಿಪ್ಪ ಪಂಚಮಂ ಧೈವತಂ ಸುನಿಷಾದಮೋರಂತೆ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳಕ್ಕ ವಱಲ್ಲಿ ತೋಱುವಕ್ಷರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಪುಟ್ಟಿದುವು ಸರಿಗಮಪಧನಿಸ ಯೆಂಬಿವು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩–೩) ; ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಏರಿಕೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮಿಸುವುದು ಆರೋಹಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ :— ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ಧ ನಿ ಸ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬).

ಪ₂, –ಹ₂ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಕುದಿಪ, ಕುದಿಪಂಗಳ್ ; ಮಿದಿಪ, ಮಿದಿಪಂಗಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೨ ವೃತ್ತಿ); ಭಾವಾರ್ಥದ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದೆ . . . ಪ—ಬರೆ–ಬರೆಪ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೬). **–ಹ₂** : 'ಅಪ್ಪಿಕೊಳುಹ', 'ಪಿಡಿಹ', 'ಪಿಸುಣಾಡುಹ' ಪರಾ.

ಪ₃ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ ; ᑭ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯ 'ಧರಣಿಪ', 'ಭೂಮಿಪ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅನುಕರಣದಿಂದ 'ಪೊಡವಿಪ', 'ಮಲೆಪ' ಮೊದಲಾದ ದೇಶ್ಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪಉಜುದಾರ 'ಫೌಜುದಾರ' ನೋ.

ಪಉಳಿ 'ಪೌಳಿ₁' ನೋ.

ಪಂ 'ಪನ್₂' ನೋ.

ಪಂಕ₁ (ನಾ). **೧.** ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ ; ಕರ್ದಮ : "ಪಂಕಃ, ಸಾದಃ, ನಿಷದ್ವರಃ, ಜಂಬಾಳಃ, ಕರ್ದಮಃ, ಅವಕಿಲಃ—ಈ ೬ ಕೆಸಱು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨–೫೬) ; ಬಡಪಸು ಪಂಕದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದೊಡೆ ಕಾಲ ಬಡಿವುದಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ಗತಿಯುಂಟೆ (ಬಸವ. ೫೩) ; ಕಪಿಲೇಶಲಿಂಗದಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಭಕುತಿಯಿಂದೋರ್ವ ಪನ್ನೊಂದು ಸಾಸಿರಕುಂಭಕ್ಷೀರವನು ಎಱೆಯಲಾಗ ವಸುಧೆಯೊಳು ಪರಿದು ಪಂಕಮದಾಗೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೨೧–೪) ; ಓ ಭಾವ ಗಂಗಾವೇಣಿ . . . ಮುಟ್ಟಿದರೆ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ್, ರಾಮಾಂಘ್ರಿ ಸೋಂಕಿದೊಡನೆಯೆ ಕಲ್ಲು ಕಡುಚೆಲ್ವ ಪೆಣ್ಣಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದೋಲ್ ಪಂಕದಿಂ ಕಲಾಪಂಕಜಂ ಕಂಗೊಳಿಪುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಪು. ೫–೧೩೨). **೨.** (ಗಂಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಂದವಾದ) ವಿಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯ; ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಲ್ಕ: ಚಂದನಪಂಕಾರ್ದ್ರಂಗಳಪ್ಪ ಕರಕಮಲಂಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೫); ಮಾಸರಮೊಕ್ಕ ಕತ್ತುರಿಯ ಪಂಕಮನಲ್ಲದೆ ಪಂಕಮಂ . . . ಅಱಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦–೧೦೬) ; ಗಿರಿಜಾ ಸುಸ್ತನವಿಲೇಪ ನವಕಸ್ತೂರಿ ಪಂಕಾಂಕ ಹಸ್ತಪಲ್ಲವಯುಗ . . . ನಮಸ್ತೇ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (ಚೆಬಪು. ೩೬–೧). **೩.** ಕೊಳೆ ; ಹೊಲಸು ; ಮಲ : ಪೊಡೆಯೊಳ್ ತುಂಬಿರೆ ಪಂಕ ಮೇಲೆ ತೊಳೆಯಲ್ ತಾಂ ಶುದ್ಧನೇನಪ್ಪನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೯೬). **೪.** ಪಾಪ ; ಪಾತಕ : "ಪಂಕಂ, ಪಾಪಂ . . . ದುಷ್ಕೃತಂ–೧೨ ಪಾಪದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨) ; ಮುಟ್ಟಿ ಸೇವಿಪರ ಪಂಕಮನೊರ್ಮೊದಲೊಳ್ ಪಾಱಂಗಡಿಸುತುಂ . . . . ವಿಶ್ವರೂಪಿಣಿಯೆನೆ ಮೆಱೆವ ನೆಲೆಗಾಣದ ನಿನ್ನೀ ಮೈಮೆಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾವಂ ಸಾಲ್ವಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧–೩). **೫.** (ಅಲಂ) ಕ್ಲೇಶ, ಬಾಧೆ : ಜನರಿವರು ಬಡತನದ ಪಂಕದಲಿ ಮಿಳಮಿಳನೆ ಪುಳುಗಳಂತುದಿಸುವರು ಸಾಯುವರು (ನಾಗರಿ. ೪೧–೧೯) ; ನೀವು ಹೀಗೆಯೇ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದ ಪಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿರಕಾಲ ಕೊಳೆಯುಹತ್ತಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಮುರಿಯುವಷ್ಟು ನಾಸ್ತಿಕರು ನೀವಾಗಬೇಕಾದೀತು (ಧಾರ್ಮಿತೇ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಪಂಕ₂ 'ಪಂಖ' ನೋ.

ಪಂಕಜ (ನಾ). **೧.** ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ: "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ . . . ಅರವಿಂದಂ, ಪದ್ಮಂ, ಪಂಕಜಂ—ಈ ೧೬ ತಾವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨–೫೬) ; ಪಂಕಜಮುಂ ಸುಹೃದ್ವದನಪಂಕಜಮುಂ ಮುಗಿವನ್ನಮುಗ್ರತೇಜಂ ಕಿಡುತಿರ್ಪಿನಂ . . . ಕುರುಕುಲಾರ್ಕನುಮರ್ಕನುಮಸ್ತಮೆಯ್ದಿದರ್ (ಗದಾಯು. ೯–೩೪) ; ಚಿಪ್ಪಿನೊಳ್ ಮುತ್ತು ಕಾಸಾರದೊಳ್ ಪಂಕಜಂ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಶಿವನ ಶಿಶುವಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೧–೧೨೫). **೨.** [ಛಂದ] ಸಂಕೃತಿ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳ ನ, ಜ, ಭ, ಜ, ಜ, ಜ, ರ, ಸ ಗಣಗಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಅಮರಗಣಾರ್ಕ ಶೀತಕರ ಭಾನುಗಣತ್ರಿತಯಾಂತ್ಯಪಾವಕಂ ಪವನಂ ಸಮುದಿತವಿಶ್ರಮಂ ನೆಲಸಿ ದಿಕ್ಕರಿಯೊಳ್ ಕರಮೊಪ್ಪೆ ರಾಗದಿಂದ ವನೀ ಸಮದೊಳೆ ನಾಗವರ್ಮನ ಮತಂ ಪರೆದತ್ತು ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಗೆಲ್ಲ ಮಿದಂ ಕ್ರಮದೊಳಗಾದುದಿಂತಿದನೆ ಪೇಟ್ದನೆ ಸತ್ಯವಿವರ್ಯ ಕೇಳ ಪಂಕಜಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨–೧೪೨). [ಸಂ.]

ಪಂಕಜಗರ್ಭ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ಅಬ್ಜಯೋನಿ. [ಪಂಕಜ+ಗರ್ಭ]

ಪಂಕಜನಂದನ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ : ಪಂಕಜನಂದನ ದಾನವಾರಿ ರುದ್ರರ್ ಪೊಂಕದ ಬೋಳೆಯರಾದಿಕಾರಣಾಂಗರ್ ಬಿಂಕದ ಮೂವರಿವರ್ಗೆ ಬೀಜನಿರಾಶಂ ಸಂಕಥಿತರ್ ಶ್ರುತಿರಾಜಿಯೊಳ್ಸತತ್ತ್ವರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೧೬–೨೬). [ಪಂಕಜ+ನಂದನ]

ಪಂಕಜನಾಭ (ನಾ). ಕಮಲವು ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿರುವವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಪಂಕಜನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಅಂಬುಜನೇತ್ರೆ : ಪಂಕಜನೇತ್ರೆ ಹಂಸಗಮನಾನ್ವಿತೆ . . . ಪೇೞ್ ಭ್ರಮರಜಾಳಮನೇೞಿಸಿ ಪೊಗಲೀಗುಮೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦–೫೧). [ಸಂ. ಪಂಕಜನೇತ್ರಾ]

ಪಂಕಜಪಾಣಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕೈಯುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಮಲವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳವಳು : ಇಂತೊಪ್ಪುವ ಸುಕುಮಾರಂಗೆ . . . ಶೋಣಪಂಕಜಪಾಣಿ ಶಿವಮಂತ್ರವಾಣಿ ಕಾಂತಾಶಿರೋಮಣಿ ಕಾಂಭೋಜ ರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ಕಾಂತ ಗೌರೀದೇವಿಯೆಂಬ ತರುಣಿಯಂ ಮದುವೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಹವಿಾ್ರ. ೨-೩೨ ಪ). [ಪಂಕಜ + ಪಾಣಿ$_2$]

ಪಂಕಜಬಾಣ (ನಾ). ಕಮಲವೇ ಬಾಣವಾಗಿರುವವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಕಂಬಿಕಾತಿಯರುಗಳ ಸಡಗರವನಾರು ಪೇಳುವರೆ ಪಂಕಜ ಬಾಣನಂಕದಾನೆಯ ಪೋಲ್ವೆಳ್ (ನಪಮೋ. ೪-೩೮).
[ಪಂಕಜ + ಬಾಣ]

ಪಂಕಜಬೀಜ (ನಾ). ತಾವರೆಬೀಜ : ಬಜೆ ಕೋಷ್ಠಂ ಶಂಖಂ ಪಂಕಜಬೀಜಂ ಲೋಹಮೆಂಬಿವಂ ಕೊರಲೊಳ್ ಕಟ್ಟೆ ಜಗರಮುಂ ಗ್ರಹ ಗಣಮುಂ ದ್ವಿಜಗಣಮುಂ ಪೊರ್ದಲಣ್ಮವಾ ಬಾಲಕನಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೮೪). [ಪಂಕಜ+ಬೀಜ]

ಪಂಕಜಭವ (ನಾ). = ಪಂಕಜಗರ್ಭ : ಪಂಕಜಭವ ಅಹಿಕಂಕಣನುತ ಪದಪಂಕಜ ತೋರೋ ವಿಾನಾಂಕನ ಜನಕ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೫೯ ಅನುಪಲ್ಲವಿ).
[ಪಂಕಜ + ಭವ]

ಪಂಕಜಮುಖಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ; ಕಮಲಮುಖಿ : ಪಂಕಜಮುಖಿ ಬಾ ಎನೆ ತಾಯಂ ಕಾಮಿನಿ ಜಡಿಯೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೧೩೮) ; ಪಂಕಜಮುಖಿಯರೆಲ್ಲರು ಬಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವೇಂಕಟರಮಣಗಾರತಿಯೆತ್ತಿರೆ (ಪುರಂದ. ೪-೨೦೩ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಕೊಂಕು ಗುರುಳಿನ ರಂಭೆ ಕಂಕಣವು ಕಟಿಸೂತ್ರ ಪಂಕಜಮುಖಿಯು[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಕಜಾ ಗಂಧಿಯು]ಎನಬೇಡ ತಾನೊಲಿದ ಮಂಕೆ ಮಾಣಿಕವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೧೦). [ಸಂ. ಪಂಕಜಮುಖೀ]

ಪಂಕಜವಿಷ್ಟರ(ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಪೀಠ,—ಆಸನ. ೨. ತಾವರೆಯನ್ನೇ ಆಸನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಕಮಲಾಸನ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರದಿಂ ಪಂಕಜವಿಷ್ಟರಂ ನತವಿನೇಯವ್ರಾತ ಚೇತಸ್ತ ಮೋಹರನಾಗಿರ್ದುದಱಿಂ ಹರಂ ಭವಹರಂ ಮಾಣಿಕ್ಯದೇವಂ ವಸುಂಧರೆಗಿಂತೊರ್ವನೆ ದೇವನಾಗಿರೆ ಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೬). [ಪಂಕಜ + ವಿಷ್ಟರ]

ಪಂಕಜವೈರಿ (ನಾ). ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾಗಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರ. [ಪಂಕಜ + ವೈರಿ]

ಪಂಕಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಪಂಕಜಗರ್ಭ : ಪಂಕಜಸಂಭವಂ ನಿನಗೆ ಪಾಸಟಿಯಲ್ಲದ ರಾಘವಂಗೆ ನಿನ್ನಂ ಕುಡೆ ಕಂಡು ಸ್ಯೆರಿಸದೆ ಚಿತ್ತಭವಂ ದಶ ಕಂಧರಂಗೆ ಕೊಟ್ಟಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೭೪). [ಪಂಕಜ + ಸಂಭವ]

ಪಂಕಜಾಕರ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು ; ತಾವರೆಗೊಳ; ಕಮಲಾಕರ : ಅಂಚೆಗಳಿಲ್ಲದಂಬುರುಹವಂಬುಜಮಿಲ್ಲದ ಪಂಕಜಾಕರಂ ಮಿಂಚುವ ಪಂಕಜಾಕರಮದಿಲ್ಲದ ನಲ್ವನಂ . . . ಸಮತುಂಚ ಪೊಟಿಲ್ಗಳಿಲ್ಲದ ಮಹೀತಳಮಿಲ್ಲ ತದೀಯರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೬) ; ಶರನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತತಿಯಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪಥದಲ್ಲಿ ಪಂಕಜಾಕರದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತಳ್ತ ತಿಳಿಜೊನ್ನಮನಂಚೆಗಳುನ್ಮದಾಳಿಗಳ್ ಸುರಮುನಿಗಳ್ಗ ಜಂಗಳೊಸೆದೀಂಟಲುಮಾರ್ದಜಗಲ್ಮುಳುಂಗಲಾತುರಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದಿಂದುಡಿಯಲಾಟಿಪುವು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೩). [ಪಂಕಜ + ಆಕರ$_3$]

ಪಂಕಜಾಕ್ಷ(ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ ; ವಿಷ್ಣು : ವೇಣುವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತುಂ ತುಱುಗಾದಂ ಗೋಪವೇಷೋಚಿತ ವನಕುಸುಮಾಲಂಕೃತಂ ಪಂಕಜಾಕ್ಷಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೮).
[ಸಂ. (ಪಂಕಜ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಪಂಕಜಾತ (ನಾ). = ಪಂಕಜ ೧ : ಖರಖುರಘಾತಜಾತ ಧರಣೀತಳರೇಣುವಜಾಂಡ ಪಂಕಜಾತವಿದೆಂಬಿನಂ ನೆಗೆದು ತೀವಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೦). [ಪಂಕ + ಜಾತ]

ಪಂಕಜಾನನೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ಪಂಕಜಾನನೆ ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗಳಂ ಕಳುಹಿ ಕಳೆ ನೀನೆನಲು (ಬಸಪು. ೫೧-೭). [ಸಂ. ಪಂಕಜಾನನಾ]

ಪಂಕಜಾಪ್ತ (ನಾ). ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ.
[ಪಂಕಜ + ಆಪ್ತ]

ಪಂಕಜಾರಿ (ನಾ). = ಪಂಕಜವೈರಿ. [ಪಂಕಜ + ಅರಿ$_6$]

ಪಂಕಜಾಸನ (ನಾ). = ಪಂಕಜವಿಷ್ಟರ ೨ : ಜನಪ ನಿನಗೆಚ್ಚಱುಪೆನಾದಿಯೊಳ್ ಪಂಕಜಾಸನನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದನಂಗಿರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೨೭); ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣ ಪಂಕಜಾಸನ ಪಾಕಶಾಸನ ಮುಖ್ಯರಾ ಬಿಂಕಮಂ ತೃಣಮಿಟ್ಟು ಯಕ್ಷನ ರೂಪಿನಿಂ ಮುಱಿದಂ ಮಹೇಶಂ (ವೃಷವಿ. ೩೭-೧೦೭).
[ಪಂಕಜ + ಆಸನ]

ಪಂಕಜಿನಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿ ; ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿ ; ಕಮಲಿನಿ : "ಅಬ್ಜಿನೀ, ಕಮಲಿನೀ, ಸರೋಜಿನೀ, ಪಂಕಜಿನೀ, ಪುಷ್ಕರಿಣೀ, ಅಂಭೋಜಿನೀ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ತಾವರೇಬಳ್ಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೯) ; ರಕ್ತಪಂಕರುಹಮನಾಂತ ಪಂಕಜಿನಿಯಂತೆ ನವೋದಿತ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ಧರಿಯಿಸಿದಿಂದ್ರದಿಗ್ವನಿತೆಯಂತೆಸೆದಳ್ ಮಧುಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೨). [ಸಂ. ಪಂಕಜಿನೀ]

ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣ (ನಾ) = ಪಂಕಜಾಕ್ಷ : ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣ ಪಂಕಜಾಸನ ಪಾಕಶಾಸನ ಮುಖ್ಯರಾ ಬಿಂಕಮಂ ತೃಣಮಿಟ್ಟು ಯಕ್ಷನ ರೂಪಿನಿಂ ಮುಱಿದಂ ಮಹೇಶಂ (ವೃಷವಿ. ೩೭-೧೦೭). [ಪಂಕಜ + ಈಕ್ಷಣ]

ಪಂಕಜೋದರ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಪಂಕಜ + ಉದರ]

ಪಂಕಜೋದ್ಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಮುದದೊಳೀನುವನಜಾಯ ದವರು ತಮ್ಮೊಳು ತಾವೆ ಮೊದಲೊಳೊಗೆದುದು ಹರಿಗೆ ಪಂಕಜೋದ್ಭವಗೆಯಂತದಱ ತಱುವಾಯ ಬಳಿಕೆನಗೆ ನಿನಗೆಂದು ಭಾಗೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಥಿಸೆ (ಲತಿಚಂ.೧೨-೭). [ಪಂಕಜ + ಉದ್ಭವ]

ಪಂಕಪ್ರಭೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; P ರತ್ನಪ್ರಭೆ, ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭೆ, ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆ, ಪಂಕಪ್ರಭೆ, ಧೂಮಪ್ರಭೆ, ತಮಃಪ್ರಭೆ, ಮಹಾತಮಃಪ್ರಭೆ ಎಂಬ ಏಳು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ದಶಾಬ್ಧ್ಯುಪಮೆಯಿಂ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಬೆಂದು ಮತ್ತವನಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಮುನ್ನ ಧನಮಂ ಬಯ್ತಿರ್ದಗಾರಣ್ಯದೊಳ್ ಪುಲಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೫-೪) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಸತ್ತು ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧೬). [ಪಂಕ$_1$ + ಪ್ರಭೆ]

ಪಂಕಭಾಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ನರಕಭೂಮಿಯ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎಂಬತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಯೋಜನಪ್ರಮಾಣವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಪೃಥ್ವಿಯಿರ್ಕುಮಾ ಪೃಥ್ವಿ ವಜ್ರಖರ ಪಂಕಜಲಬಹುಳಭಾಗದಿಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಮಲ್ಲಿ . . . ಪಂಕಭಾಗಮೆಣ್ಬತ್ತನಾಲ್ಕುಸಾಸಿರ ಯೋಜನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ಪ). [ಪಂಕ$_1$ + ಭಾಗ]

ಪಂಕಭೂಮಿ (ನಾ). ಕೆಸರುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ; ಹಸಿಯಾದ ನೆಲ : ಅಂಕುರಬೀಜದೊಳಿರುತದೆ ಭೂಮಿಯ ಸೋಂಕದಿರ್ದರೆ ವೃಕ್ಷವಹುದೆ ಪಂಕಭೂಮಿಯ ಸೋಂಕಲಾ ಬೀಜದಿಂದೊಡೆದಂಕುರಿಪುದು ವೃಕ್ಷವಹುದು (ಭರತೇ. ೬೯-೧೧೮). [ಪಂಕ$_1$ + ಭೂಮಿ]

ಪಂಕರುಹ (ನಾ). = ಪಂಕಜ ೧ : ತನ್ನ ಸದ್ಭಾವದಿನೆನ್ನನಾಳ್ದನ ಮಗಳ್ ಪದಪಿಂದಮೆ ತಂದಳಿಂತಿದಂ ದೇವರ ಪಾದಪಂಕರುಹದಲ್ಲಿಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭) ; ಪರಹಿತರೆಂದುದಾತ್ತಯಶರೆಂದು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೆಂದು ಯೋಗಪಂಕರುಹ ದಿನೇಶರೆಂದು. . .ದೇವಸಿಂಗಿಜೀಯರ ಪದಯುಗ್ಮಮಂ ಪಡೆದು ಕಟ್ಟಿದರರ್ತ್ಥಿಯೆ ಪುಣ್ಯಮೂರ್ತ್ತಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯–೫೭ ; ಸು. 1076 ?). [ಸಂ.]

ಪಂಕರುಹಗರ್ಭ (ನಾ). = ಪಂಕಜಗರ್ಭ : ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಕರ್ಮ ವನಗಳ್ಚಿ ಮರಳಿ ತೊಡೆಯಲು ಕಾಯಲುಂ ಪಂಕರುಹಗರ್ಭಂಗಾಗದು (ಬಸಪು. ೪೭–೧೩). [ಪಂಕರುಹ+ಗರ್ಭ]

ಪಂಕರುಹನಾಭ (ನಾ). = ಪಂಕಜನಾಭ : ತರುಣಿಯರು ಕೆಂದಳಿರ ಕಲಶದ ಕರತಳದ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಪಂಕರುಹನಾಭನಿದಿರುಗೊಂಡರು (ಕುಪ್ರಾಉ. ೭–೨೦). [ಸಂ.]

ಪಂಕರುಹಪತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಲೆ; ಕಮಲದ ಎಲೆ : ನರೇಂದ್ರನರ್ಥಮಂ ಪೊರೆದಿರವಲ್ಲಿ ಪಂಕರುಹಪತ್ರದ ನೀರವೊಲಪ್ಪುದು . . . ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಾದಗೆವೊಲಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದ ಮಾತ್ಯಲಕ್ಷಣಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೨). [ಪಂಕರುಹ+ಪತ್ರ]

ಪಂಕರುಹಮುಖಿ (ನಾ). = ಪಂಕಜಮುಖಿ : ಕೃಷ್ಣನ ವರ ಸುಧಾಮಯವಚನವನು ಪಂಕರುಹಮುಖಿ ಕೇಳುತ್ತ ನನೆದಳು ನಯನ ವಾರಿಯಲಿ (ಕುಪ್ರಾಉ. ೮–೨೪). [ಸಂ. ಪಂಕರುಹಮುಖೀ]

ಪಂಕರುಹಾರಾತಿ (ನಾ). = ಪಂಕಜವೈರಿ : 'ಪಂಕರುಹಾರಾತಿ ಸುತ' ಪರಾ. [ಪಂಕರುಹ+ಅರಾತಿ]

ಪಂಕರುಹಾರಾತಿಸುತ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಪಂಕರುಹಾರಾತಿಸುತಾಂಶದೊಳ್ ಕಪಟಿ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರೆ ಶುಕ್ರಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೨–೩). [ಪಂಕರುಹಾರಾತಿ+ಸುತ]

ಪಂಕರುಹವದನೆ (ನಾ). = ಪಂಕಜಮುಖಿ : ಪಂಕರುಹವದನೆ ಮನದಾಶಂಕೆಯಿದೇಂ ಸ್ನೇಹವೆಂಬುದೆರಡಿಲ್ಲೆನ್ನೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೨–೯೮) ; ಪಂಕರುಹವದನೆಗೆಸೆದುವು ಕುಂಕುಮದಿಂ ತೊಯ್ದ ಚಮರಿಯಂ ಮೋದಿದವೋಲ್ ಕೊಂಕಿ ನಖರೇಖೆ ಕೊರಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪–೨೯). [ಸಂ. ಪಂಕರುಹವದನಾ]

ಪಂಕಿಲ, ಪಂಕಿಳ (ಗು). ೧. ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ; ಕೆಸರಾದ : ವಿಧಿಯ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಧಿಕ ಪಂಕಿಲ ಪಲ್ವಲಸ್ಥಾಂಬು ಧೃತಿಯಲಿ ಸೊಗಸುವುದೆ ಭೀಕಗಳಿಂದ ಸಂಸೇವ್ಯಂ (ವಿನೀಭ. ೮–೨೭). (ನಾ). ೨. ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಕೆಸರುಳ್ಳುದು : ಪಂಕಿಲಮಾಗಿ ಗೋಕುಲದ ಗೋಮಯದಿಂ ನಡೆಗೊಳ್ಳ ಘಾತದಿಂದಂ ಕದಡಾಗಿ . . . ಕೆಳಗೆ ಸಾಯ್ವ ಪಶುವ್ರಜವಿಶಾಸಿ ಬರ್ಪುದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೮೪) ; ಬಲಮಿದೆ ಬಂದುದದ್ರಿ ಪುಡಿಯುಪ್ಪಿನಮುಗ್ಗದರಣ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂ ನೆಲಸರಿಯಪ್ಪಿನಂ ಘನತರಂಗಿಣಿ ಪಂಕಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮಾಗುತಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೬–೩೪) ; ತೀವ್ರಮುಂ ಪಂಕಿಲಮುಂ ಪುರಾಣಮೆಸಿಪ್ಪೀ ತ್ರಿತಯಂ ಜರಠಾಭಿಧಾನಂ (ನಾನಾರ. ೧೪೭). ೩. ಕೆಸರು ; ಪಂಕ : "ಪಂಕಿಲಃ, ಜಂಬಾಲೇ—ಕೆಸರಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೫) ; ಇಳೆ ದಣಿವುತೋಂಕರಿಸಿತೆನೆ ಪಂಕಿಲಗಳುಬ್ಬಿದವಖಿಳ ಜೀವರ ತೊಳಲಲೀಯದೆ ನಡುಗಿಸಿತು ಪರ್ಜನ್ಯನಾಟೋಪ (ಅನಂರಾ. ४–೨–೯). **ಪಂಕಿಳ :** ೨. ರಾಜವಿದ್ಯಾಧರಂ . . . ದಕ್ಷಿಣಪಾಣಿಶೋಣಿಮದಿಂ ಕುಂಕುಮ ಪಂಕಿಳಂ ಮಾಟ್ಪಂತೆ ಕಂಧರಮನಪ್ಪಳಿಸುತ್ತುಂ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೯–೫೦) ; ತಳರಲ್ಕೆಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಜಾಱಿ ಜವದಿಂ ಕೈಯೂಱಿ ಬಿಳ್ದೆಳ್ದು ಪಂಕಿಳ ಮಾದಂಶುಕಮಂ ಪೊನಲ್ವರಿವ ನೀರೊಳ್ಕರ್ಚಿ . . . ಕೋಲ್ಗಳನಾಂತೈದುವ ಪಾಂಥರಂ ನಗುವರಾ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರದಬ್ಜಾಕ್ಷಿಯರ್ (ರಾಜಶೇ. ೮–೧೨೪). ೩. 'ಪಂಕಿಳಿಸು' ಪರಾ. ೪. (ಅಲಂ) ದೋಷಯುಕ್ತನಾದವನು : ಆರ್ಪ್ಪಿನೊಳು . . . ಬಲದೊಳು ಮಾಧವಭಟ್ಟನೇಂ ದನುಜನೊಳು ದಾನಕ್ಕೆ ಕೋಡಿಟ್ಟನಂ ಕಲಿಕಾಲೇಯ ಕಳಂಕಪಂಕಿಳರನೆನ್ನುಂ ಪೋಲಿಸಲು ಬಲ್ಲರೇ (ಸೌಇಇ. XV, ೫–೫ ; 1105). [ಸಂ.]

ಪಂಕಿಲತೆ (ನಾ). ಕೊಳಕು ; ಮಲಿನತೆ : ತೊಱೆದು ಕಳಂಕಪಂಕಿಲತೆಯಂ ಮಱೆಗಾಲದ ಸೊಂಪನೇಳಿಸಲ್ ನೆಱೆದನುಬಂಧಮಂ ಮೆಱೆದ ನಚ್ಚರಿ ಲಾಂಗಲಪಾಣಿ ಸೀತೆಯೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೧೩೪). [ಸಂ. ಪಂಕಿಲತಾ]

ಪಂಕಿಳ 'ಪಂಕಿಲ' ನೋ.

ಪಂಕಿಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಸರುಮಾಡು ; ರಾಡಿಯಾಗಿಸು : ಬಂದು ಗೊಂದಳದಿಂ ಕಿನ್ನರ ಖೇಚರ ಪ್ರಮದೆಯರ್ಪೊಕ್ಕಾಡೆ ಪೀನಸ್ತನಂಗಳ ಮೇಲೊಟ್ಟಿದ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಪಂಕಂ ನೂಂಕಿ ತೀಂಕಾಡಿ ಪಂಕ[ಕಿ]ಳಿಸು [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಕಳಿಸು]ತ್ತಿರ್ಪುದು ನಿಸ್ತರಂಗತಟ ಧೂಳೀಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೧೦–೨೮). [ಪಂಕಿಳ(=ಪಂಕಿಲ)+-ಇಸು$_3$]

ಪಂಕೇಜ (ನಾ). = ಪಂಕಜ ೧ : ಪಂಕೇಜದಿಂ ಶ್ರೀವಧೂಧವನಾ ವಾರಿಧಿಯಿಂದಪಾರಮಹಿಮಂ . . . ಪುಟ್ಟುಗುಂ ನಂದನಂ (ಜಗವಿ. ೨–೮೩) ; ಇದು ಸಕಲಭಕ್ತಪದಪಂಕೇಜರೇಣುಮಸ್ತದ ಮಲ್ಲಕಾರ್ಯನಾಚೇರಮಾಂಕಂಗೆ ಬೆಸಸಿದ ಭಕ್ತಸತ್ಯೇಂದ್ರಚೋಳಕೃತಿ ಭಾವಚಿಂತಾರತ್ನವು (ಭಾವಚಿಂ. ೯–೬೫). [ಸಂ.]

ಪಂಕೇಜವಕ್ತ್ರೆ (ನಾ). = ಪಂಕಜಮುಖಿ : ಆ ನೀಚನಾ ದ್ರೋಹನಾ ಚಂಡಾಲನಾ ಪಾತಕನಿರವನಿದಂ ನೋಡು ಪಂಕೇಜವಕ್ತ್ರೇ (ಗದಾಯು. ೮–೪೫). [ಸಂ. ಪಂಕೇಜವಕ್ತ್ರಾ]

ಪಂಕೇಜಸಖ (ನಾ). = ಪಂಕಜಾಪ್ತ : ಪಂಕೇಜಸಖಕುಲದ ಪೀಳಿಗೆಯ ರಾಯರ್ಗೆ ವೀರಸಿರಿ ಸಲೆ ನಲಿದು ಕೈಗೈದು (ಹಚಕಾ. ೧–೩೫). [ಪಂಕೇಜ+ಸಖ]

ಪಂಕೇಜಾತ (ನಾ). = ಪಂಕಜ ೧ : ಶಿವಕವಿನಿಕರಪಾದಪಂಕೇಜಾತ ಭೃಂಗ . . . ವಿರುಪೆಯ ಲಿಂಗ ಪೇಟೆನಲ್ ಬಲ್ಲರಿದನಾಂ ಪೇಟ್ದೆನು (ಕಬ್ಬಕೈ. ೨) ; ವಿಷಯಂಗಳಂ ಗೆದ್ದ ನಿರ್ಮಲತಪಸ್ವಿಗಳ ನಿಶ್ಚಲ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪಂಕೇಜಾತದ ಗದ್ದುಗೆಯೊಳೆಸೆವ ಚಿದ್ರೂಪನಂ . . . ಕಂಡನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫–೯). [ಸಂ.]

ಪಂಕೇರುಹ (ನಾ). = ಪಂಕಜ ೧ : "ಪದ್ಮಂ, ನಳಿನಂ ... ಪಂಕೇರುಹಂ, ತಾಮರಸಂ . . . ಅಂಭೋರುಹಂ—೧೭ ತಾವರೆ ಹುವ್ವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೦) ; ನಾರದಾದಿ ಮುನಿಪಾವನತ ಪಾದಪಂಕೇರುಹದ್ವಂದ್ವಂ . . . ದೇವಗಂಗಾಧರಂ ಬಿಡದೆ ಸಲಹುಗೆ ನಮ್ಮನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧–೨). [ಸಂ.]

ಪಂಕೇರುಹಜಾತ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪಂಕೇರುಹಜಾತ ಪಾಪಿಷ್ಠ ಮನೆಗೊರ್ವ ಮಂಕತೊಡರ್ಚಿದ ತನ್ನಸೋಂಕ ಲೊಪ್ಪುವ ಕಾಂತನ ವೈವಾಹಕೆ ಕಂಕಣಗಟ್ಟಿಂದರಳುತ (ಮೋಹತ. ೧೪–೨೪). [ಸಂ.]

ಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ : "ಆಳೀ(ಃ), ಶ್ರೇಣೀ(ಃ), ಆವಳಿಃ, ಪಂಕ್ತಿಃ, ವೀಥೀ, ರಾಜೀ—ಈ ೬ ಪಂತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೯೯–೩೭); ಈ ಮಹಾಕ್ರತುವರವ ನೀ ಮಾಡಾ ಮಹೇಶ್ವರ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಮಯನು ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಿಹನು ಸತೇಜದಲಿ ಬಳಿಕ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೧–೯೨); ಅಳಿಯನು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದವನಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಂತಹವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅನರ್ಥವಾದೀತೆಂದು ಭಯ (ತುರಾಯ. ೬೯);

ಬಭ್ರುವಾಹನ ಸೇನೆಯೊಂದು ಕಡೆ ; ಸಮ್ಮುಖದಿ ಫಲ್ಗುಣವರೂಥಿನಿಯ ಪಂಕ್ತಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ.೮೧-೨೩೪). ೨. ಹಿಂಡು; ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಸರಯೂ ತರಂಗಿಣಿಗೆ ಹಿಮಗಿರಿಯು ದೂರದಿಂದೈತಂದು ನೆಡೆಬಿಡದೆ ಕ್ರೌಂಚ ಸಾರಸ ಪಂಕ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೫-೩೯೮). ೩. ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಜನರ ಸಾಲು : ಬಂದಳೆ ದೇವಿ ಪಂಕ್ತಿಗೆಡೆಮಾಡಿಸಿದಪ್ಪಳೆ ಚಂಡ ಶಾಸನಂ ಬಂದನೆಯೆಂದು ಮಂದಿರ ಮಹತ್ತರರಂ ಬೆಸಗೊಳ್ವೆನಂ(ಅನಂಪು. ೧೧-೬೪) ; ಹರಗಣ ಪಂಕ್ತಿಯ ನಡುವೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನಾನು ಒಡೆಯತನದ ಸಾಯ ತೇಜವ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮಡದಿಯೆನ್ನಗಲೊಳಗೆ ಸಕಲದೇವಾನ್ನವ ಒಡೆಯರಿಂದಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿಕ್ಕಲು ತೆಗೆದಿರಿಸಿದೆನು (ಬಸವ, ೪೩೯); ನಾವು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನ ಮಾಡಿದೆವು (ಪ್ರತಾಪ. ೨೦) ; ಪಂಕ್ತೀ ಊಟವಾದರೂ ಸಂಗ್ತೀ ಗುಣ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೪. ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಾಲು. ೫. ಕೀರ್ತಿ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ೬. ಐದ್ಯೆದರ ಗುಂಪು,—ಸಾಲು. ೭. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೮. ಹತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: 'ಪಂಕ್ತಿರಥ' ಪರಾ. ೯. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹೆಸರು; ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಮವೃತ್ತಗಳ ವರ್ಗ; ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದು: ವಿತತೋಕ್ತ ಮತ್ಯುಕ್ತ ಮಧ್ಯಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ . . . ಪಂಕ್ತಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಜಗತಿ ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ.೧೦೬-೧೮); ಅಲ್ಲಿ ಸಮಂ ಅರ್ಧಸಮಂ ವಿಷಮಮೆಂದು ವೃತ್ತಂ ಮೂಱುಂ ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೆ ಅತ್ಯುಕ್ತೆ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಬೃಹತಿ ಪಂಕ್ತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೪೬ ವ); ೧೦ನೆಯ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ :— (೧) ವೀರವಿಲಸಿತಂ ಭಸಜಗಂ (ಕೃಪಿಡಿ. ೭೯). ೧೦. ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಐದು ಪಾದಗಳ ವೈದಿಕ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು.

ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್ ಪರಪಂಚಮುಂಮಾಡು, ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಪಂಚ ಮಾಡು=ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡು,— ತಾರತಮ್ಯ ತೋರಿಸು : ಗರಳಮಂ . . . ಅವಳ್ಕೊಂಡು ಬಂದು ಗರುವೆಯ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್ ಪರಪಂಚಮಂ ಮಾಡೆ ಹೋಷ ಮೆಂದೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಡಿಸಲವರುಂಡು ಕೈದೊಳೆವ ಸಮಯದೊಳು ಮೈಮಱಿದುರುಳ್ದರು (ಸಮ್ಯಕ್. ೯-೪೩) ; ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಪಂಚ ಮಾಡಿದವನು ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪಂಕ್ತಿಕೆ (ನಾ). ಸಾಲು. [ಸಂ. ಪಂಕ್ತಿಕಾ]

ಪಂಕ್ತಿಗ್ರೀವ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿ ಹತ್ತುತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ; ರಾವಣ; ದಶಗ್ರೀವ. [ಪಂಕ್ತಿ+ಗ್ರೀವ]

ಪಂಕ್ತಿಭೇದ (ನಾ). ೧. ಊಟ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತಾರ ತಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು,—ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡುವುದು : ಅನುವನಱಿಯದೆ ಪಂಕ್ತಿಭೇದವನಿನಿತ ಮಾಡಿದನೇ (ಬಸಪು. ೪೫-೧೮) ; ಪಂಕ್ತಿಭೇದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು . . . ವೇದವನ್ನು ಕ್ರಯವಮಾಡುವ ವನು, ಇವರೈವರೂ ಬ್ರಹ್ಮಘಾತಕರು (ಸೀತಿಚಿಂ. X, ೧೮ ಅಡಿಟ). ೨. ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಾಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗಿರು ವುದು ; ಸಾಲುಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ೧, ೨ : ವಕ್ರಚಾರಂ ಸರ್ಪಂಗ ಳೊಳ್ ಪಂಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗ ಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಪಂಕ್ತಿ+ಭೇದ]

ಪಂಕ್ತಿಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಊಟ ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಭೋಜನ : ರಥೋತ್ಸವ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಪಂಕ್ತಿಭೋಜನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಬ್ಬರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಊಟ : ಕೆಳೆಯನ ಪಂಕ್ತಿಭೋಜನ ದೊಳೊರ್ಮೆ ವಿಳಾಸದೆ ಬಡ್ಡಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪಳೆಯಳ ತೋಳ ಮೂಲದ ಪೊಗರ್ . . . ಕಣ್ಗೆ ಕುಡೆ ಕೌತುಕಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೨೮). [ಪಂಕ್ತಿ+ಭೋಜನ]

ಪಂಕ್ತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಅನರ್ಹನಾದವನು ; ಯಾವುದಾದರೂ ದೋಷದಿಂದ ಶಿಷ್ಟರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಅಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ದೇವಲಕನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡು . . . ದೇವರ ಭಂಡಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನಾಗಿ ಕೀಳುಮಟ್ಟದವನಾಗಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಕ್ತಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು (ತುಳುನಾ. ೨೩೩). [ಪಂಕ್ತಿ+ಭ್ರಷ್ಟ]

ಪಂಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮರೊಂದಿಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಅರ್ಹ ನಾದವನು ; ಸಾಲಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಊಟ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಅರ್ಹ ; ಶಿಷ್ಟ : ಆಂಗ್ಲ ಹುಡುಗಿ ಯನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಪಂಕ್ತಿಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಪಂಕ್ತಿ+ಯೋಗ್ಯ]

ಪಂಕ್ತಿರಥ (ನಾ). ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು ; ದಶರಥ : ರಾಮನಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತ ಲೊಂದು ದಿನ ಪಂಕ್ತಿರಥನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೩-೮). [ಪಂಕ್ತಿ+ರಥ]

ಪಂಕ್ತಿವಿಭೇದ (ನಾ). ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಬರೆದ ಕಾವ್ಯದಿ ಹಸ್ತದೋಷವು ಇರಲು ತಿದ್ದುವುದಲ್ಲಿ ಬುಧತತಿ ಮಱೆದು ಪಂಕ್ತಿವಿಭೇದವಾಗಿರೆ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು (ಕವಿಚ. III, ೧೮೪). [ಪಂಕ್ತಿ+ವಿಭೇದ]

ಪಂಕ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಕಾಮದೆಸೆಗಳು : (i) ಅಭಿ ಲಾಷಾ, ಚಿಂತಾ, ಅನುಸ್ಮೃತಿ, ಗುಣಕೀರ್ತನ, ಉದ್ವೇಗ, ವಿಲಾಪ, ಉನ್ಮಾದ, ವ್ಯಾಧಿ, ಜಡತಾ, ಮರಣ. ಅಥವಾ (ii) ಅಭಿಲಾಷೆ, ಚಿಂತೆ, ಸಂಸ್ಮೃತಿ, ವಿಜುಗುಣಸ್ಮೃತಿ (ಕೀರ್ತನ), ಸಂತಾಪನ, ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ, ವಿಕಲತೆ, ಮೌನ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮರಣ ಎಂದು ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳು : ಪಂಕ್ತ್ಯ ವಸ್ಥೆಗಳ್ಗೆ ಹೇತು ಪಂಚಪುಷ್ಪಲತಿಕಾಸ್ತ್ರಮೆಂದು ಕೋವಿದಾಳಿ ಪೇಟ್ಗು ಮಂಗನೇ (ಅನುಮು. ೨೯). 'ದಶಾವಸ್ಥೆ' ಪರಾ. [ಪಂಕ್ತಿ+ಅವಸ್ಥೆ]

ಪಂಖ, ಪಂಕ$_2$, ಪಂಖಾ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ಸಾಧನ; ಬೀಸಣಿಗೆ : ರೈಲು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಪಂಖ ಗಳು ಗಿರಿಗಿರಿ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬೆವರು ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬದುಜ. ೯) ; ಧನಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೇಲಿನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಬಂಗಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಪಂಖಗಳಿಂದ ಬೀಸಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತಾಪ್ಯಾರಿ. ೧೨೯). **ಪಂಕ**$_2$:೧."ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಸಿರಿಗೆಯು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನ ಳವಡಿಸಿ ತೂಗ ಹಾಕಿರು ವುದನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಎಳೆದು ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ದೊಡ್ಡ ಬೀಸಣಿಗೆ ; ಪಂಕ" (Punka. ಇಂಕಸಿ) ; ಅನಾದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೈಲುಬಂಡಿಗೆ ತೊಡಿಸಿದ್ದ ಇಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಪಂಕಗಳು ನಾವು ಬಂಡಿ ಏರಿದ ಗಳಿಗೆಯಿಂದ ತಿರುಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು (ಅಬೂಬ. ೧) ; ಬಂಡಿಯ ಮುಚ್ಚಿಗೆಗೆ ತೂಗಿದ ಪಂಕಗಳಂತು ತಿರುಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು (ಅಳಿಸಿ. ೫೭) ; ಹಂದರವಮ್ಯಾಲಲ್ಲಿ ಜೋಡೆದ್ದು ಗಿಣಿ ಕೂತು ಫಂಕನಲ್ಲಾಡಿ ನಗತಾವ ಅವು ಮಾತಾಡ್ಯಾವ ಅಕ್ಕ ಭಾವಗ ವರನಂದ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೮೦). **ಪಂಖಾ** : ೧. ನೀವು ಮಾತ್ರ ಆಫೀಸಿಗೆ

ಹೋಗಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಬಿಡಿ, ಪಂಖಾದ ಬುಡದಲ್ಲಿ (ಹಸ್ತೊಂದ.೫೬). [<ಪ್ರಾ. ಪಂಖ./ಸಂ. ಪಕ್ಷ./ಹಿಂ. ಪಂಖ, ಪಂಖಾ ; ಮರಾ. ಪಂಖ, ಪಂಖಾ, ಪಖ]

ಪಂಖಾ 'ಪಂಖ' ನೋ.

ಪಂಗ$_1$, ಪಂಗು$_1$, ಪಾಂಗ, ಹಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಕರದ ಭಾಗ; ರಾಜಾದಾಯ : ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಸಮಯೇನ ಅಭಟಪ್ರವೇಶಮನ್ತಷ್ಕರವಿಷ್ಠಿ ಕಮ್ಪರಿಹೃತ ಪಙ್ಗ್ಯೋತ್ಕೊಟಿಮ್ ದತ್ತವಾನ್ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೮-೧೮ ; ಸು. 450 ?) ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪವುರ್ಣ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮುದಕಪೂರ್ವ್ವಕವನ್ ಸರ್ವ್ವಪಂಗ ಪರಿಹೃತೋ ದತ್ತೋ (ಎಇ. XXXI, ೨೩೭-೧೨; 6ನೆಯ ಶತ ?); ಪಂಗಮು ಸರ್ವ್ವಮಾನ[ೄ]ಂಖ ೧ ತೋಂಟಕು ಪಂಗಂ ಸರ್ವ್ವಮಾನ[ೄ]ಮು(ಸೌಇಇ. X, ೪೪೯-೧೨; 1280); ಪಂಗವಿದ್ದಲಿದ್ದಕ್ಕಂದಿರುವರು ತುಂಗಮಾತ್ರವ್ರಾತಮುದಿದೆಂದಿಂಗಿತಮದೇನುಂಟೆ ನಡವುದು ವಿಜನಪದಕೃತ್ಯಂ (ವಿವೇಭ. ೧೦-೧೩) ; ನೆನೆನೆನೆಯಿಸಿ ಪಂಗಂ ಕಿತ್ತಡಂ ಕಯ್ಪೆ ದುಃಖಂ ಕನಲಿಸೆ ಪಗೆದೂಳ್ವೋ ! ಕಬ್ಬಿಗಂ ಕೇಳ್ ಕೃತಜ್ಞಂ (ಸಂಪಪ.೧೧-೨೭). **ಪಂಗು$_1$:** ೧. ಪಙ್ಗುವುಂ ಪೊನ್ ಕೊಡು ದಣ್ಣಾಯ××× ತ್ತೋವನ್ × (ಎಕ. VI (R), ಪಾಂಡವ. ೨೨೬-೧೩ ; 1273). **ಪಾಂಗ :** ೧. ತದ್ ಗ್ರಾಮಾತ್ ಸೋನ್ನಾರ[ಜ್ವ]ವೀ ಚಿಣ್ಣುಖಣ್ಡೀತಿ ಪಾಲಣವುಂ ಶತಾತ್ ಕ್ರೀತ್ವಾದದವು ಸರ್ವ್ವಮೇತತ್ ಪಾಂಗಾದಿ ವರ್ಜ್ಜಿತವುಂ (ಎಇ. XXX, ೭೭-೨೭ ; 1107). **ಹಂಗ$_1$:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ××× ಕೆಡೆಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಂಗದ ಮತ್ತರು ೨ ವೂರೊಳಗಣ ಗಾಣ . . . ೧೫ ಲೆಕ್ಕದೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಳಿಗೆ ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೮-೫೨ ; 1192). 'ಪನ್ನಾಯ', 'ಪಾಗ' ಪರಾ. [ದೇ.‖ ತಮಿ. ಪಙ್ಕು; ಮಲ. ಪಙ್ಙು ; ತುಳು. ಪಾಂಗಳ; ತೆಲು. ಪಂಗ]

ಪಂಗ$_2$ (ನಾ). ಕವಲು ; ಟಿಸಿಲು : 'ಪಂಗನಾಮ' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಪಂಗ, ಪ್ರಂಗ, ಪ್ರಗ್ಗ]

ಪಂಗ$_3$ (ನಾ). ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು; ಹೆಳವ ; ಕುಂಟ : ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಗಿತಿ ಕುಳಿತು ಭಂಗವ (ಭಂಗಿಯ) ಮಾಡುತಿಪ್ಪಳು ನೋಡಾ ಆಕೆಗೆ ಹರಿಗೆಯ ಪಂಗನೆಂಬವ ಗಂಡನಾಗಿಪ್ಪನು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಸ. ೧೧೦-೩೪೨). [<ಸಂ. ಪಂಗು]

△ **ಪಂಗ$_4$** 'ಹಂಗ$_2$' ನೋ.

ಪಂಗಡ 'ವಂಗಡ' ನೋ.

ಪಂಗಣಿಗಪ್ಪು (ನಾ)· ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೋಡಿರುವ ಕುಳಿ,—ಹಳ್ಳ ; ಖೆಡ್ಡಾ : ಪಿಡಿವರ್ಪಂಗಣಿಗಪ್ಪುಗಳೆಡೆಯೊಳ್ಕಿಲರಾನೆವಿಂಡನೀಯಪ್ರತಿಮಂ ಪಿಡಿದಂ ಪೆರ್ಬಲೆವಳಸಿನೊಳಡವಾಯ್ದು ಕೇರಿಯವರ ಪೇರಾನೆಗಳಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೮೧-೯೨). ℙ ಇದು' ಪಂಗಣಿ' ಹಾಗೂ 'ಕಪ್ಪು' ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಕೂಡುನುಡಿ. [ಪಂಗಣಿ$_0$ (ℙ ←ತೆಲು. ಪಂಗಿಡಿ, ಪಂಗೆನ) + ಕಪ್ಪು$_3$]

ಪಂಗತಪ್ಪು (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜಪಾಲು ತಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ತಪ್ಪಿನ ದಂಡ. [ಪಂಗ$_1$ + ತಪ್ಪು$_2$]

ಪಂಗತಿ 'ಪಂತಿ' ನೋ.

ಪಂಗನಾಮ, ಪೆಂಗ್ನಾಮ, ಪೆಂಗಿನಾಮ (ನಾ). ೧. ಹಣೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕವಲುಗಳುಳ್ಳ ಲಾಂಛನ; ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು ಧರಿಸುವ ತಿರುನಾಮ : ಒಮ್ಮೆ ಆದವಾನಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಗನಾಮದ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನವರ (ವೇಣುಗೋಪಾಲವಿಠಲ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಜಯದಾಸರ ಸಂದರ್ಶನವಾಯಿತು (ಜಗದಾ. ೧೩೭). 'ಗೂಟನಾಮ' ಪರಾ. ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಪದ್ದೂಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಪಂಗನಾಮ (ನಡೆವಾ. I, ೫೨೧); ಆತನನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಮೂಲಧನಕ್ಕೇ ಪಂಗನಾಮವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). **ಪೆಂಗ್ನಾಮ :** ೨. ನಿಮುಗೆಲ್ಲ ಕೂಲಿನಾಲೀ ಬವುನೀಸ್ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪೆಂಗ್ನಾಮ (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೪೬). **ಪೆಂಗಿನಾಮ :** ೧. "ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ನಾನೇ ದಾಸ, ಬೆಕ್ಕಿಗಿಡೋ ಪೆಂಗಿನಾಮ" ಎಂಬ ಸೂಳೆಯರ ಗಾದೆಯಂತೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೦೨).

ಪಂಗನಾಮ ಹಾಕು = ಮೋಸ ಮಾಡು ; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ತೋಟೀ ಇನಾಂತೀಗೆ ಪಂಗನಾಮ ಹಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತೆ ಇನ್ನು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೯). [ಪಂಗ$_2$ + ನಾಮ./ತೆಲು. ಪಂಗನಾಮು]

ಪಂಗರ (ನಾ). (?) : ಪೊಂಗೈಸಾಸಿರ ಅಡಕೆಯ ಅಂಗೈ ಅಂಗಡಿಯೊಳು ವಂದು ಮಾಜಲಾಲಕ್ಕುಂ ಪಂಗರದೊಳುಟ್ಟು ಮಾಜಲು ಪಿಂಗದೆ ಲಕ್ಕಕೆಯೇನು ಪೊಂಗಳು ಬಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೪-೨). [?]

ಪಂಗರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಉಪ್ಪಲಿಕಾಶತ ತ್ರಯಾನ್ತರ್ಗ್ಗತವವ್ವಲತಲ್ಲ ದ್ವಾದಶಮಧ್ಯೇ ಪಂಗರಿಕಾ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಇಆ. XII, ೨೬೬-೫೨ ; 972). [?]

ಪಂಗಲು (ನಾ). ಕವಲು; ಟಿಸಿಲು : ಈ ಮರ ತುಂಬಾ ಪಂಗಲು ಪಂಗಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಂಗ$_2$ + -ಅಲು(<-ಅಲ್$_2$)]

△ **ಪಂಗಾಗೆ** 'ಹಂಗಾಗೆ' ನೋ.

ಪಂಗಾಯ್ (ನಾ). ಹಸುರುಕಾಯಿ ; ಎಳಗಾಯಿ ; ಹೀಚು : ಕೆಚ್ಚನೆ ತೆಂಗು, ಕೆಂದೆಂಗು. ಏವಂ ಕೆಂದಳಿರ್, ಕೆಂಬೊನ್; ಪಂದಲೆ ಪಂದೊವಲ್, ಪಂಗಾಯ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೧ ಪ್ರಯೋ). [ಪಂ (<ಪಸಿ$_3$) + ಕಾಯ್$_4$]

ಪಂಗಾವಣ (ನಾ). ಹಸುರುವಾಣಿ ಚಪ್ಪರ : ಆ ನಗರಲಕ್ಷ್ಮಿ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯಿಂ ತಮಗೆ ಶೀತೋಪಚಾರಮನೆಸಗಲ್ಕೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳೋರಣದಿಂ ಪರುಠವಿಸಿದ ಪಂಗಾವಣಂಗಳೆಂಬಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಪ ಸಾಲಮರಂಗಳಿಂ (ಮರಾಚ. ೧೧-೧೩ ವ). [ಪಂ (<ಪಸಿ$_3$) + ಕಾವಣ$_1$]

ಪಂಗಿಗ, ಹಂಗಿಗ (ನಾ). ೧. ಹಂಗಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದವನು; ಋಣಿ. ೨. ಅಧೀನನಾದವನು; ವಶವರ್ತಿ; ಪರಾಧೀನ : ಅಜಿಸಿ ಕೊಲುತಿರ್ಪ ಜವನೆಂಬಜೀಕೆಯ ಪಗೆವಂಗದಂತು ಪಂಗಿಗನಪ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೭). **ಹಂಗಿಗ :** ೧. ಗುರುವೆಂಬೆನೆ ಕಂಡ ಕಂಡವರಿಗೆ ಲಿಂಗವ ಕೊಟ್ಟು ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಹಂಗಿಗನಾದ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೮-೫೯೪) ; ನಿನ್ನ ಹಂಗಿಗನು ಸಿರಿಯಾಳಸೆಟ್ಟಿಯ ಹಾಂಗೆ ಎನ್ನಂ ನೋಡದಾ ಮತಿ ಹಿಂಗಿದವಳೀ ನಿಂಬಿ ಶರಣರ ಸಿಂಬಿ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವು. ೨೪-೬೪) ; ನಿನಗೆ ಹಂಗಿಗನಾದೆ ನಾನು (ಅಕ್ರೂಚ. ೮-೫೪) ; ನಾಮ ರೂಪಿಗನಲ್ಲ ಸೀಮೆ ಹಂಗಿಗನಲ್ಲ . . . ಸ್ವಾಮಿ ಚರಮೂರ್ತಿ ಜಂಗಮ ದೇವನು (ಮೈಲಾರ. ೧೩೧-೧). ೨. ನಾನದಾವುದು ಧರ್ಮತತ್ವನಿಧಾನವೆಂದಜೀಯದೆ ಕೃತಾಂತಂಗಾನು ಹಂಗಿಗನಾದೆನೆಂದೊಜಲಿದನು ಯಮಸೂನು (ಕುಮಾವ್ಯಭೀ. ೧೦-೨೦) ; ಕಂಗಳೀಕ್ಷಿಸಲಮೃತಕರನುತ್ತುಂಗಬಿಂಬವನದಜ ನಡುವೆ ಕುರಂಗವದೆ ಕುಜುಹೀ ಜಗತ್ರಯಕರಸ ಚಿತ್ತೈಸು ಹಂಗಿಗನೆ ಹುಸಿಯೆ[ಗೆ]ನಲು (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೫೨); ಈ ನಳಿನಲೋಚನ ನಾಜುಮುಡಿ ಹಂಗಿಗನು ಭಕ್ತರಿಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೭-೧-೩೯). [ಪಂಗು$_2$ + -ಇಗ]

ಪಂಗು$_1$ 'ಪಂಗ$_1$' ನೋ.

ಪಂಗು$_2$, ಹಂಗು (ನಾ). ೧. ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ; ಆಭಾರ; ಋಣ : ಮುಗಿಲ್ಗಳ ಪಂಗಿನಿತುಂಟೆ ಕೇಕಿಯಾಹ್ಲಾದದೆ ಕಂಡು ನರ್ತಿಪುದಿದಲ್ತೆ ಸಮಾನವಯಃಪ್ರವರ್ತನಂ (ರಾಜಶೇ.೮-೧೨೨); ಶಿವೆಯರಸ ನಿನ್ನ ಪಂಗಿನೊಳೆಯ್ದೆ ಬಿಡದೆ ತಾನವಿರತಂ ಬಾಳ್ವ ಬಡಸಿರಿಯಾಳ್ವನಂತೆನ್ನನೇಕೆ ನೋಡುವೆ

ಮಹೇಶ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೫-೧೨೩). ೨. ಅಗತ್ಯ ; ಆವಶ್ಯಕತೆ : ಸುರಭಿ ಶರಂಗಳಂ ಮುಗುಳದೇಕೆ ಪೊತ್ತನೊ ತಾಳ್ದಿರಲ್ಕೆ ಮುಂಬರಿಸಿದನಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕುಧನುವಂ ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಂಗದೇಕೆ ಚಪ್ಪರಿಕೆಯೊಳಪ್ಪುದೇಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೭೫). **ಹಂಗು :** ೧. ಒಲ್ಲೆನೊಲ್ಲೆ ಮರ್ತ್ಯದ ಹಂಗ (ಅಪಚಂ. ೨೭೮-೧೨೭೬) ; ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಹಂಗಿನ ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಂ ನಗುವಂತಿರ್ದ ಸ್ವಭಾವ ರಸಾಂಗಿಯ ಲಜ್ಜೆಯ ಲಂಚಗುಳಿಯ ನೋಟದ . . . ಪನವಂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೪೫) ; ಕರುಣಾಸಮುದ್ರನು ನೀನಿರಲು ಕಮಲಾಸನನ ಹಂಗೇಕೆ (ಹರಿಸಾ. ೬೩) ; ಹಂಗಿನರಮನೆಯಿಂದ ವಿಂಗಡದ ಗುಡಿ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೩೪) ; ಕತ್ತಲೆಯ ಮಂದಿರದಿ ಕೆಡಹಿದ ವಿತ್ತಮಂ ಕಾಣಲ್ಕೆ ಬೆಳಗಿನ ವರ್ತಿ ತಾ ಪಿಡಿದರಸಿ ಕೆಡದಾ ವಸ್ತು ದೊರದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಬೆಳಗಿನ ಹಂಗದೇತಕೆ (ಗಗತಾ. ೧೬-೪೯) . ೨. ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ ವಳಯುಮಂ ಸೋಂಕದಂಕಣಿಯ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ಭೋಂಕನೇಜು . . . ನಿಂದ ತಾರಕಾಸುರನ ಚಾತುರಂಗಬಲವೆಂತಿರ್ದುದೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ಪ); ಗೂಡಾರ ಗುಡಿಗಳ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆಲ್ಲರು ಬೀಡಾರಗಳ ಹೊಕ್ಕರೊಸೆದು (ಭರಚ.೨೨-೭೫) ; ಒಲ್ಲೆನಯ್ಯ ಜಗದ ಹಂಗಿನ ಭೋಗೋಪಭೋಗವನು (ಅಮಿಂಡೇ. ೧೪೪-೧೩೧) ; ದೇವರ ಹಂಗು ನಮಗೇನು ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರನ್ನೂ ಗೀತೆಯು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಗೀತಾಸಂ. ೧೭) ; ಹಂಗು ಹರಿದ ಮೇಲೆ ತೊಂಗೇನು, ತೊಡರೇನು ? (ಗಾದೆ). ೩. ಸಹಾಯ; ಉಪಕಾರ : ಮಂಗಳಾತ್ಮಕ ಕೇಳು ನಿನ್ನಯ ಹಂಗ ನೊಲ್ಲೆನು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೪) ; ಸಾಕಿದೇತಕೆ ಹಂಗು ಹೋರಲದೇಕೆ ಹೊರೆಯೊಳು ನಿಧಿಯಿರಲು ತಿರಿದೇಕೆ ಬಳಲುವೆನೆನುತ ಬಹಳಾಟೋಪದಲಿ ಜಡಿದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೧-೪೨) ; ನಿನ್ನಂಥ ಅಣ್ಣ ಇರುವಾಗ ನನಗೆ ಹಂಗಿನ ಹೆದರಿಕೆಯಿದೆಯೆ ? (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೯೩) ; ಲಿಂಗ ಹರಿದ ಮೇಲೆ ಜಂಗಮನ ಹಂಗೇನು ? (ಗಾದೆ). ೪. ಆಶೆ ; ಬಯಕೆ ; ಇಚ್ಛೆ : ಅರ್ಹಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಹಂಗೇಕೆ ಯೋ ಭಾವಸ್ನೋ ಭವಮೆಂಬ ವಾಕ್ಯಮೆ ವಲಂ ಮೂಢಪ್ರಬೋಧಾವಹಂ (ಅನಂಪು. ೧-೬೧) ; ಧಾತ್ರಿಯ ಹಂಗೆ ಹೂವಿನ ಹಂಗೆ ಚಿನ್ಮಯಗಾತ್ರಗೆ ಹಂಗಳಿದವಗೆ (ಭರಚ. ೧-೯೧) ; ಉದಂಕನೆ ನಿನ್ನ ಸಚ್ಚರಿತ್ರವೇ ನನಗೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆ. ನನಗೆ ಬೇರೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯ ಹಂಗೇಕೆ (ಮಣಿಸ.೬೪) ; ಎರಡು ಸೇನೆಗಳೂ ಜೀವದ ಹಂಗನ್ನು ತೊರೆದು ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪಕ್ರಮಿಸಿದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೫೧). ೫. ಆಶ್ರಯ ; ಅವಲಂಬನ : ಕ್ರೈಸ್ತಮತ ವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ಮತಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿ ಯೇಸುಕ್ರಿಸ್ತನ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಚೋದನೆ ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು ಉಂಟೆಂದು ಮಾರ್ಟಿನ್‌ಲ್ಯೂಥರ್ . . . ಸಾರಿದ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೬೮). ೬. ಸಂಬಂಧ ; ನಂಟು : ಪಕ್ಷ ಮಾಸಾಬ್ದತತಿಗಳ ಹಂಗು ಹೊದ್ದದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೧) ; ಹಳತರ ಹಂಗನ್ನು ಹರಿದೊಗೆದು ಹೊಸ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ಸ್ಥಾಪಿಸ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ನವನಡೆಯ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೋಡು (ಕತ್ತಪಿ. ೧೫).

ಪಂಗಾಗು, ಹಂಗಾಗು = ಅಧೀನವಾಗು ; ವಶವಾಗು : ಜೋಲ್ವ ಕಚಭರಮನುರದೆಗೊಂಡು ನೆಗಪಲ್ ಪೋಪ ನಲ್ಲರಳಿಪಂ ತೋಜು ತುಡುಕಿ ತೆಗೆದಪಾಂಗಕ್ಕೆ ಪಂಗಾಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಕ್ಕಾಗಿಸಿ](ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦ ಪ) ; ಅಬಲೆಯೊಬ್ಬಳ ಹರಿಬದಲಿ ಹಂಗಾದಿರೆಂಬಪದೆಸೆಗೆ ನೋನುವರೇ(ಕುಪ್ಯಾಉ. ೬-೨೪). **ಹಂಗ ತಿದ್ದು** = ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸು; ಋಣ ತಿದ್ದು : ಅಂಗವ ತುಚಿಸಲ್ಕೆ ತುಚಿಸುವ ಕೈಗಳ್ಗೆ ಹಂಗ ತಿದ್ದುವ ಶಾಸ್ತ್ರವುಂಟೆ (ಮೋಪತ. ೩೦-೪೦). **ಹಂಗ ಮಗುಚು** = ಋಣ ತೀರಿಸು : ಹಂಗ ಮಗುಚುವೆನೆಂದು ಭೂಮಿ ಕೈನೀಡಿ ಮೇಘಂಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವಮೃತಕಲಶ ಸಂಕುಳವೊ . . . ಎನಿಸಿ ಫಲಿತ ಚೆಂದೆಂಗೆಸೆದುವು (ಹಚಶಾ. ೩-೨೮) ; **ಹಂಗಿನ ಕೂಳು** = ಋಣದ ಅನ್ನ, —ಆಹಾರ : ಅವರಿವರ ಮನೆ ಹಿಟ್ಟೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಹಂಗಿನ ಕೂಳು ತಿಂದುಕೊಂಡು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಅಗ್ತದೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೬). **ಹಂಗಿನವನು** = ಋಣದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಋಣಿ : ಬಡಹಾರುವನೇಸು ಭಕ್ತನಾದಡೆಯೂ ನೇಣಿನ ಹಂಗ ಬಿಡ . . . ನಾನಾವ ಹಂಗಿನವನಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಹಂಗಿನವನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೫೦). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಹಂಗ್]

ಪಂಗು$_3$ (ಗು). ೧. ಅಸಮರ್ಪಕವಾದ ; ಕುಂಠಿತವಾದ : ಕವಿಯ ವರ್ಣನೆಗಳವೆ ಚಿತ್ರಿಸಲತೀಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಮಂ ಮನುಜಕಲ್ಪಿತ ಮರ್ತ್ಯ ಭಾಷೆಯು ಪಂಗುಲಿಪಿಯಲ್ಲ ?(ಶ್ರೀರಾಮಾ.೭೧೭-೨೧೨). (ನಾ).೨.ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು ; ಹೆಳವ;ಕುಂಟ : "ಖಂಜಃ, ಪಂಗುಃ, ಶ್ರೋಣಿಃ-ಈ ೩ ಪೆಸರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೫೬) ; ಕುಲಹೀನಂ ದೀನಮಾನಂ . . . ಜಡಮತಿ ಕಿವುಡಂ ಪಂಗು ಮೂಕಂ . . . ನಿತ್ಯರೋಗಾಕುಳನೆಂಬೀ ನಾಮನಾಮಾವಳಿಗೆ ನಿಳಯನಕ್ಕುಂ ವ್ರತವ್ರಾತಹೀನಂ (ಪಶ್ವಾರಾ. ೧೦-೩೦) ; ಮನುಜಜನ್ಮದೊಳುದ್ಭವಿಸಿರ್ದು ಮೂಗನಾಗದೆ ಸಲೆಯಂಥನಾಗದಿರೆ ಪಂಗುವುಮಾ[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಗುಳನಾ]ಗದೆ . . . ಮೆಚಿ್ಚವಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸು ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆಲೆ ಹಂಪೆಯಾಳ್ದನಂ (ಪಂಪಾಶ. ೭೫) ; ಮೂಕಾಂಧ ಬಧಿರ ಪಂಗು ಕುಬ್ಜ ವೃದ್ಧ ಸರೋಗ ದಾರಿದ್ರ್ಯಾಭಿಭೂತ ಕ್ಷುತ್ತೃಡ್ವಧ ಬಂಧನಾದಿ ವಿಪತ್ಪೀಡಾಕ್ರಾಂತ ನಾಸ್ತಿಕಜೀವಂಗಳೊಳು ದಯಾರಹಿತತೆಯುಂ . . . ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟವರ್ತನೆಯೊಳು ವರ್ತಿಸುವ ಜೀವನ ಪರಿಣತಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂದಱುವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೩) ; ಕುರುಡನಾ ಕೈಕಾಲು ಮುದುಡಿ ರಮಿಸಲು ಪಂಗು ತರುಣನಪ್ಪಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೨೧-೩೦) ; ಮಹಾತ್ಮರಾದ ನಿಮ್ಮ ದಯೆಯು ಪಂಗುವಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗೆ ಬಂದು ಬಿದ್ದಂತೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೬೫). ೩. ಶನಿಗ್ರಹ : "ಅಸಿತಃ, ಕ್ರೋಡಃ, ಪಂಗುಃ, ಛಾಯಾತನಯಃ, ಶನೈಶ್ಚರಃ, ಶೌರಿಃ-ಈ ೬ ಶನಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೮) ; ಅಂಗಾರಕ ಬುಧ ಗುರು ಭೃಗು ಪಂಗುಗಳಿಂದುವನೆ ಭೇದಿಸಲ್ ಜಗದೀಶರ್ ಸಂಗರದೊಳಿಱಿದು ಮಡಿವರ್ (ಜಟ್ಟಸ. ೭-೧೧೩). ೪. (ಆಲಂ) ಪ್ರಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಅವರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ. ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನಿನ್ನ ಉದ್ಯೋಗ ಪಂಗು ಆಗಿಬಿಟ್ಟೀತು (ಶ್ರೀಶಾಂತ. ೨೪೩). ೫. ಮುಂದುವರಿಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ಕುಂಠಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದದವನು : ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಆವನನ್ನು ಕೃತ್ರಿಮ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಮೂಢನನ್ನಾಗಿ ಪಂಗುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಟ್ಟಂತಾಗದೆ ? (ನಿಬಂಧ. I, ೨೨೮) ; ಮಾಧವರಾಯ ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದುದು ಪಂಗುಗಳಾಗಿದ್ದ ಕಿರಿಯ ವಕೀಲರಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಾಯಿತು (ಗೃಹಃ. ೨೬೮).

ಪಂಗ್ವಂಧರ ನೀತಿ = ಕುಂಟ, ಕುರುಡರ ನ್ಯಾಯ; ಹೆಳವನಿಗೆ ಕಣ್ಣಿದೆ, ನಡೆಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕುರುಡನಿಗೆ ನಡೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ, ದಾರಿಯನ್ನು ಕಾಣಲು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲ. ಕುರುಡನು ಹೆಳವನನ್ನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುವ ನ್ಯಾಯ ; ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉಭಯರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯೂ ಆಗುವುದು : ನಮಗೊಪ್ಪಿತು ಪಂಗ್ವಂಧರ ನೀತಿ ಒಯ್ಯೆನ್ನನು ನಿನಗೊಪ್ಪುವ ರೀತಿ (ಅಹಲ್ಯೆ. IV ಅಪಗೆ). [ಸಂ.]

ಪಂಗುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಹೆಳವವು; ಕುಂಟು. ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಗತಿಹೀನತೆ ; ಮುಂದುವರಿಯಲು ಆಗದಿರುವಿಕೆ ; ಕುಂಠಿತತನ :

ತಾಯಿಗೆ . . . ಈ ಎಲ್ಲ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳ ಪಂಗುತ್ವವನ್ನೂ ತಥ್ಯಶೂನ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಬೈದಿದ್ದಾರೆ (ಇಷ್ಪಕ. ೪೭೪). [ಸಂ.]

ಪಂಗುನಿ (ನಾ). ಸೌರಮಾನದ ಕೊನೆಯ ತಿಂಗಳು; ಮೀನಮಾಸ; ತಮಿಳು ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸ: ಮೊದಲ ಪಂಗುನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯ ತಿರುನಾಳ್ ಬರಲು ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಮುದದಿಂದ ಪಟ್ಟಣಂ ಕೈಗೆಯ್ಯ ಲೊಲ್ಮೆಯಿಂ . . . ಇಂತೆಂದಳಾ ಪೂರ್ಣಶಶಿಮುಖಿಗೆ (ನಂಚಿರ. ೧೧-೧೧); ಒಂದು ಪಂಗುನಿಮಾಸ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿಬೀದಿಯಜಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು(ಪುಂಪವಿ.೧೪೪). [←ತಮಿ. ಪಙ್ಗುನಿ ; ಮಲ. ಪಙ್ಙನಿ./ಪ್ರಾ. ಫಗ್ಗುಣೀ, ಫಾಲ್ಗುಣೀ]

ಪಂಗುಳ (ನಾ). ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು ; ಹೆಳವ : ಅನಿಲನ ಕುಂದಿಂದೆ ಪಂಗುಳಾಂಧ ಕೃಶಂ ವಾಮನ ಕುಬ್ಜ ಬಧಿರ ಮೂಕರುಮನೇಕವಿಧದಂಗ ಹೀನರುಂ ಜನಿಯಿಸುವರ್ (ಮದತಿ. ೧-೨೫); ನಿಮ್ಮ ವೇಷಧಾರಿಯ ಮನೆಯ ಪಂಗುಳ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೪೧); ತನುವಿಕಾರಿಯನಂಗಹೀನನ ಪಂಗುಳಾಂಧಕನ ಘನರುಜಾಂಗನ . . . ಉಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳನಿಬರನು ಕಾಣ್ಬುದು ಮಹೀಶರಿಗಂಗವಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೭); ತಿಪ್ಪೆಯೊಳಗಿರ್ಪ ಪಂಗುಳನು ಮಿಱುಗುವ ರನ್ನದುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳ್ ನಿಂದು ರಾಜಿಪ ಕುಮಾರಿಯ ಬಿಗಿಯಪ್ಪುವೆನುಮೆಂದು ಕೈನೀಡಿದರೆ ಬರ್ಪಳೆ (ಏಕೋಪ. ೧೪-೮೯). [ಸಂ. ಪಂಗುಲ]

ಪಂಗುಳಿ 'ಪಂಗೋಳಿ' ನೋ.

ಪಂಗೂಳಿ 'ಪಂಗೋಳಿ' ನೋ.

ಪಂಗೋಳಿ, ಪಂಗುಳಿ, ಪಂಗೂಳಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛ ; ನಿಂದ್ಯ ; ಅಯೋಗ್ಯ : ಯಾವನೋ ಪಂಗೋಳಿ ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಹಾಗೆ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ನಟಸಾ. ೫೭೦); ಒಳ್ಳೆ ಪಂಗೋಳಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದೆ ಬಿಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೧೦೫). **ಪಂಗುಳಿ :** ಆ ಪಂಗುಳಿ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಪಂಗೂಳಿ :** ಆ ಪಂಗೂಳಿ ಮನುಷ್ಯನ ಜೊತೆ ಸೇರಬೇಡ (ರೂಢಿ). [?]

ಪಂಚ$_1$ (ನಾ). ಅಪೂರ್ವವಾದುದು ; ಅಪರೂಪವಾದುದು ; ಸಿಕ್ಕಲಾರದುದು : "ಪಂಚಮಪೂರ್ವಂ" (ಚತುನಿ. ೬೭); ಪಿರಿದುಮೀ ಪುರದೊಳಾನೊರ್ವಳಲ್ಲದೆ ನಿನಗೆ ವರಯುವತಿಯರ್ಪಂಚಮೆಯೆಲವೊ ಗುರುಭಕ್ತ (ಅರಾಚ. ೨-೫-೩೩); ಎಚ್ಚಂತೆ ಮುಂ ಧೂರ್ಜಟಿಪುತ್ರಂ ಕ್ರೌಂಚಮಂ ಪಂಚಮೆನೆ ರಿಪುಮಹಾಕಲ್ಪಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೯); ಮಾಂಸಲದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಗೆ ಬೀಗಿ ಪರಿಪುಷ್ಪಮಾದೆನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಕೆ ಬಿಸುಡೆ ಬಿಮ್ಮನೆ ಬಿಳ್ದದಾಳಾಳಿಗಂ ಪಂಚಮಿದು ದಿಟ್ಟಿಗೀಗಳೇನುಂಟೆ ? (ಸಂಸಪ. ೩೫-೨೨೮). 'ಪಂಚೆ$_2$' ಪರಾ.

ಪಂಚ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಐದು : ಪಂಚಪ್ರಕಾರದುಃಖಮೆ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಮಾಗೆ ಪುಟ್ಟಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ. ೧೬-೧೧); ಪುರಹರವಕ್ತ್ರಂ, ಪಂಚಂ . . . ಪಾಂಡವ ಪುರವೈರಿಮುಖಂಗಳೈದಱ ನಾಮಂ (ಸ್ಯಪಹಾ. ೯-೫); ಪಂಚನಳರೆಲ್ಲರಿಂದಂ ಮುಂಚುವೆವೆಂದು ಸ್ವಯಂವರಾಲಯದ ಲಸತ್ಕಾಂಚನಸಿಂಹಾಸನದೊಳ್ ಸಂಚಲಿಸದೆ ನೆಲಸಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೩೧೧); ಶಿವಶರಣರಿಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರವಿತ್ತವ ಪಂಚಸುರಕುಜಕೆ ಧವನೆನಿಪ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗೆ ದ್ರವ್ಯವನೊಲಿದು ಕೊಟ್ಟು (ಶಂಕದಾ. ೯-೭೪). ೨. ಪಂಚಾಯಿತಿಯ ಸದಸ್ಯ : ಅಇಬಗೆ ಕಿಕೇರಿ ಒಳುದಯ ಇಂ ಧರ್ಮ್ಮದ ನಿಂಮ್ಮ ಹೊಬುಹಂಗಳ್ ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮೇಸ್ವರದ ಮಾರ್ಕ್ಕೆ ಒಳು ಪಂಚರ್ಗ್ದೆಮಲ್ಲಿ ಬಳಾಲ ಆ ವಿಳಾಸಂಗಳಿಂ (ಎಕ. VI(R),ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩೭-೧೭ ; 1095); ಅಷಾಢಪೌರ್ಣಮಿಯು ಜಾತ್ರೆಯ ದಿನವೆಂದು ಪಂಚರು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ್ದರು (ಸಂಜೀವಿ. ೧೩೦); ಪಂಚರು ಯಾರ ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಅಲ್ಲ, ಯಾರ ವೈರಿಗಳೂ ಅಲ್ಲ (ಗೃಹದಾ. ೩೧); ಜಗಳ ತೀರಿಸಲೆಂದು ಬಂದು ನೆರೆದ ಪಂಚರ ಪರಿವಾರ . . . ತುಂಟರ ನೆರವಿ ಇವೆಲ್ಲ ಕಾಣುವುವು ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ (ಗಾಳಿಗು. ೩); ಜನ ಅವನನ್ನು ಊರಿನ ಪಂಚನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೬೦). 'ಪಂಚಾಯಿತಿ' ಪರಾ. ೩. ಗುಡಿ, ಶಾಲೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯ : ನೀವು ಸಾಲೆಯ ಪಂಚರೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಬೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ ಗೌಡರೆ (ಹಬ್ಬಬ. ೨೭೬).

ಪಂಚಕನ್ಯೆಯರು=ಅಹಲ್ಯೆ, ದ್ರೌಪದಿ, ಸೀತೆ, ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮಂಡೋದರಿ ಅಥವಾ ಅಹಲ್ಯೆ, ದ್ರೌಪದಿ, ತಾರೆ, ತಾರೆ, ಮಂಡೋದರಿ ಎಂಬ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಐವರು ಮಹಿಳೆಯರು ; ☞ ಇವರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಪಾಪಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ನನ್ನ ತಂಗಿ ತಾರಾ (ಅಹಹ ! ಪಂಚಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳೇನೋ !) ಸ್ವತಃ ನೋಡಿದ್ದು (ಮೂರುದಾ. ೧೬೩). **ಪಂಚಯ್ವರು, ಪಂಚೈವರು** = ಐದು ಜನ : ಎನ್ನ ಪಂಚಯ್ವರ ಭಕ್ತರ ಮಾಡು (ಬಸವ. ೪೬); ಪಿನಾಕಿ ಅಲ್ಲಟೆ ಪಲ್ಲಟದಿಂದ ಪಂಚೈವರ ಪ್ರಾಣಂಗಳು ಸಂಚಗೆಡವೆ (ಸಕವ. II, ೬೦೭-೭೦); ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಪಂಚೈವರ ಕಾವಲು ನೋಡಾ (ಚನ್ನವ. ೭೫-೧೩); ಎನ್ನ ಮನ ಒಪ್ಪಿ ಪಂಚೈವರು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯುತಿಪ್ಪೆನಯ್ಯ (ಘನವ.೯-೬).
[ಸಂ. ಪಂಚನ್]

ಪಂಚ$_3$ (ಗು). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ವಿಶಾಲವಾದ ; ಅಗಲವಾದ : 'ಪಂಚಪಾತ್ರೆ$_2$', 'ಪಂಚಾನನ$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಂಚಉಷಃಕಾಲ (ನಾ). "ದಿವಸದ ೫೫ನೆಯ ಗಳಿಗೆ, ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಐದು ಗಳಿಗೆಯ ಹಿಂದಿನ ಹೊತ್ತು" (ತ್ರೀವತ್ಸ. ೨೪೩). [ಪಂಚ$_2$+ಉಷಃಕಾಲ]

ಪಂಚಕ (ನಾ). ೧. ಐದರ ಗುಂಪು; ಐದು ವಸ್ತುಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಮರಗಣಾರ್ಕ ಶೀತಕರ ಭಾನು ಪಾವಕೋತ್ತಮ ಗಣಪಂಚಕಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಚಯಂ] ನೆರೆಯೆ . . . ಸುಕೇಸರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೬); ಸೌಮಿತ್ರಿ ಕೇಳ್ದು ಕಡುಮುಳಿದು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳವಿವೇಕಿಗಳಂತರ್ಘನಾಶಾದಿ ವಚನಪಂಚಕಂಗಳಂ ನುಡಿಯಲಾಗದದನಿಂತೇಕೆ ನುಡಿವಿರೆಂದು ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೬೮ ವ); ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರ ೨೫ ಪರ್ಯ್ಯಂತರವು ಬಂದಂತಹ ವುಂಡಿಗೆಯನು ಹಂನೆರಡು ಪಂಚಕದವರೊಳಗೆ ಆರುಂ ಅ ಅಳಿಹಲಾಗ(ದು) (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೩೩-೭ ; 1247 ?); ಪ್ರಕಟಿತರ ವ್ಯಂಜನ ಸಂಜ್ಞೆ ಕಕಾರದಿನಾ ಳಕಾರಪರ್ಯಂತಂ ಪಂಚಕಪಂಚಕಂಗಳಿಂ ಪಂಚಕಮುಕ್ಕ್ಯಂ ವರ್ಗಮಂತ್ಯವರ್ಣಮವರ್ಗಂ (ಶಮದ. ೧೩); ನಾಗಭೂಷಣನ ಪರಮಯೋಗಚಲನಗ ಭರದಿ ಭೂಗೋಲ ಪಂಚಕಂಗಳ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು (ನವಮೋ. ೪-೨೧). ೨. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಐದರಿಂದ ಮಾಡಿದುದು. ೩. ರಣರಂಗ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಏನ ಹೇಳುವೆ ಗಜಘಟಾಪ್ರತಿಮಾನದಲಿ ಕೋದಂಬುಗಳು ಹಿಂಡಾನೆಗಳ ನೇಳಿಂಟನೊದೆದೋಡಿದವು ಪಂಚಕಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೩-೧೫). ೪. ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳುಳ್ಳ ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರ : ಗಣೇಶಪಂಚಕ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೫. ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಟ್ಟು,—ಗಂಟು. ೬. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ : ೧ ಖಂಡುಗ= ೪ ಪಂಚಕ, ೧ ಪಂಚಕ=೫ ಕೊಳಗ (ವ್ಯವಹಾ. ೮ ಮುನ್ನುಡಿ); ಹೊನ್ನಿಗೆ ಪಂಚಕವೆರಡುಂ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ಪಣವು×××(ಪಂ)ಚಕ ಶಶಿಗಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ ೧). ೭. ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿ,—ಪ್ರದೇಶ :

ನಮಗೆ ತೆರಕಣಾಂಬೆಯ ಸೀಮೆಯಪಡುಗು ನಾಡಸ್ಥಳದ ಹುಲ್ಲಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಾಮವಾದ ಕಾಮಲಾಪುರದ ಅಗ್ರಾರದಲೂ ನಮಗೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಾಸ[ನ]ಸ್ಥವಾಗಿ ನಡದ ಬಹ ಪಂಡಿತರ ಪಂಚಕರ ಯಲ್ಲಿಯು ತೋಟದ ವ್ರಿತ್ತಿ ೧ ಗೋಪಣಗಳ ಪಂಚಕದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಧಾರಾಸಹಿತವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಹ ಅತ್ತಿ ತಾಳ ತೋಟವ್ರಿತ್ತಿ ಕರ್ಗ (ಎಕ.III(R), ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೧೩೭-೧ ; 1535) ; ಯಿಾ ಯೆರಡು ವ್ರಿತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲು[ವ] ಸ್ಥಳಗಳ ವಿವರ ಕಾಲುವೆ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟಗೆಯವರ ಪಂಚಕದ ಸ್ಥಳ ೧ಕ್ಕೆ ಬೀಜವರಿ . . . ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆಉ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೪೫-೧೩ ; 1541). **೬.** [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. **೯.** [ಜ್ಯೋತಿ] ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ; ᴾ ಮೃಗಶಿರ, ಆರ್ದ್ರಾ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಆಶ್ಲೇಷಾ ಎಂಬ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಮಘಾ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ, ಹಸ್ತ, ಚಿತ್ರಾ ಎಂಬ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಆರಂಭವಾಗುವ ಮಳೆಗಳು ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಬಹಳ ಯೋಗ್ಯವೆಂದೂ ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಎಂಬ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕವೆಂದೂ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಮನೆ ಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ: ಪಂಚಕದಲ್ಲಿ ಮರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನೆ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಮೃಗಪಂಚಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಂಚಕಂಚುಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಕವಚವು ಶರೀರವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಜೀವವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಕಾಲ, ನಿಯತಿ, ಕಲಾ, ವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ರಾಗ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪಂಚಕಂಚುಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಭೌತತ್ತ್ವ. ೬೬೫) ; ಶಿವನ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ, ಆನಂದಶಕ್ತಿ, ಇಚ್ಛಾ ಜ್ಞಾನ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಗಳು . . . ಈ ಶಕ್ತಿ ಸಂಕೋಚಗಳೇ ಪಂಚಕಂಚುಕಗಳಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಮಲಗಳಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಮಿಸಿದವು (ಭಾರದ. ೨೧೩). [ಪಂಚ₂+ಕಂಚುಕ]

ಪಂಚಕಚೇರಿ (ನಾ). ಪಂಚಾಯಿತಿಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯ,—ಕಚೇರಿ : (ಮುಂಬಯಿ. ಕ. ೪-೧೪೭). [ಪಂಚ₂+ಕಚೇರಿ]

ಪಂಚಕಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ಕಡೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಚ್ಚೆ ಉಡುವ ವಿಧಾನ : ನೆರೆ ಹಿಡಿದುಟ್ಟಿಹ ಪಂಚಕಚ್ಚೆಯ ಧೋತ್ರ ನಾಮ ವಿಭೂತಿಯ ಬೆಳಕು (ಚಿದಾವ. ೭೨-೬). [ಪಂಚ₂+ಕಚ್ಚೆ]

ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯ 'ಪಂಚಗಜ್ಜಾಯ' ನೋ.

ಪಂಚಕಠಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಪಂಚರಾಯುಧ (ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯ ಆಯುಧಾಗಾರದಲ್ಲಿ 'ಪಂಚಕಠಾರಿ'ಯೆಂಬ ಆಯುಧವಿದೆ) (ಕಠಾಅ. ೨೭೭). [ಪಂಚ₂+ಕಠಾರಿ]

ಪಂಚಕರಣ (ನಾ). **೧.** ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ ಎಂಬ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು:ಪಂಚಭೂತಂಗಳ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯವಳಿದು ಪಂಚ[ಪ್ರಾಣಂ. ಚೀ]ಕರಣಂಗಳ ಹಂಚುಹರಿ ಮಾಡಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೩-೧೪) ; ಸುಖದ ವಿಷವು ದುಃಖ ವಿಷವು ಹಿಗ್ಗಿ ಪ್ರಾಣ ಪೂರಣಾ ಪಂಚಕರಣಗಳೀ ಗಡಣಕಟ್ಟಿತು ಗುಡಿತೋರಣಾ (ಗಂ. ೧೧೩-೧೦) ; ಇನ್ನೈದುಗಳೆಗೆಯುಲಿ ಇದರ ಹರಣ ಗಾಳಿಮಳೆಗೂಡುವವು ಪಂಚಕರಣ (ಪಿಪಾಸ. ೪೩-೪). **೨.** ವಾಕ್ಕು, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ ಎಂಬ ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. **೩.** ಚಿತ್ತ, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಐದು ಅಂತಃಕರಣಗಳು : ಪಂಚಕರಣಂಗಳು : ಚಿತ್ತ, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನ, ಜ್ಞಾನ (ಮಹಾಸಾ. ಅನುಬಂಧ. ೨). [ಪಂಚ₂+ಕರಣ]

ಪಂಚಕರ್ಣ (ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ಐದುಭುಜಗಳ ಸರಳರೇಖಾಕೃತಿ ; ಪಂಚಕೋಣ : ಎರಡು ತ್ರಿಕೋಣ ಅಥವಾ "ಪಂಚಕರ್ಣ" (Pentagon) ಕ್ಷೇತ್ರಫಲಗಳ ಮೊತ್ತವುಳ್ಳಂತೆ ಚಚ್ಚೌಕವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ (ಗಣಿಚ. ೧೪೪). [ಪಂಚ₂+ಕರ್ಣ₂]

ಪಂಚಕರ್ಮ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿನ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ವೇದನ, ವಮನ, ವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ನಸ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ : ಈ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳು ಸಕಲರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು (ಸಕವೈ. ೨೪) ; ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ, ಪಂಚಕರ್ಮ, ಲೋಹಾದಿಗಳ ಭಸ್ಮಪ್ರಯೋಗಗಳು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೮೫೦). [ಪಂಚ₂+ಕರ್ಮ]

ಪಂಚಕಲಶ, ಪಂಚಕಳಶ (ನಾ). **೧.** ವ್ರತ ಮತ್ತು ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಐದು ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳು : ಮುಂದೆ ಮಗುವಿಗೆ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕುಂಡ, ಮಂಡಪ, ಪಂಚಕಲಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ . . . ಲಿಂಗವನ್ನು ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೨೪೯). **೨.** [ವೀಶೈ] ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಐದು ಕಲಶಗಳು. **೩.** ಶಿವನ ಪಂಚಮುಖಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಇರಿಸುವ ಐದು ಕಲಶಗಳು : ದೀಕ್ಷೆ, ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಕಲಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದುಂಟಷ್ಟೇ. ಆಗ ಅವು ಪರಶಿವನ ಪಂಚಮುಖಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (ಶಿವಾಕೋ. ೨೧೫). **ಪಂಚಕಳಶ : ೧.** ಪಂಚಕಳಶ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಬೇಕು(ರೂಢಿ). [ಪಂಚ₂+ಕಲಶ]

ಪಂಚಕಲೆ (ನಾ). ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ನಿವೃತ್ತಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ವಿದ್ಯೆ, ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಶಾಂತ್ಯತೀತ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಕಲೆಗಳು : ಆ ಪಂಚಮುಖದಿಂದವೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯಿಂದವೇ ಪಂಚಕಲೆಗಳುತ್ಪತ್ತಿ ಆ ಪಂಚಕಲೆಗಳಿಂದಲೇ ಪಂಚಶಕ್ತಿಗಳುತ್ಪತ್ತಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೨-೨೩೫). [ಪಂಚ₂+ಕಲೆ₃]

ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). **೧.** ಮುಖವೂ ಕಾಲುಗಳೂ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ವದನದೊಳಂ ನಾಲ್ಕುಂ ಪಾದದೊಳಂ ಬೆಳ್ಪಾಗೆ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೪). **೨.** ಶುಭಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆನೆ : ಸುರಕರೀಂದ್ರಮನೆ ಕಟ್ಟಲ್ ನಟ್ಟ ಪಾರಿಜಾತದ ಮುಂಡಗಂಭಂಗಳಂ ಪೋಲ್ತೊಪ್ಪಿ ಸಾಹಣೌಘದೊಳ್ ನಿಟ್ಟ ಮೋಲಗಿಸುವ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಂಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ ಪೊಗಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೯ ಪ). **೩.** [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಡೆಸುವ ಗರ್ಭಾವತರಣ, ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ, ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ, ಕೇವಲಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಾಲಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಮಾರಂಭಗಳು ಮತ್ತು ಅಂದು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ನಡೆಸುವ ಉತ್ಸವ : ಜಿನಕ್ಷೇತ್ರ ಪೂಜಾವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ತದ್ಧಾಪಪೂತಚೂರ್ಣಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಭಾಗಿಗಳಪ್ಪೆವೆಂದು . . . ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣದೊಳಾನಂದನೃತ್ಯಮನಾಡಿ ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೪) ; ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕತಿಶಯ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ತೀವಿದ ಹಲವತಿಶಯದ ದೇವಜನರ ನಾಟಕವನೇಳನೆಯಾ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವರು (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೧-೬೪೩) ; ಸಲ್ಲಲಿತ ಶ್ರೀಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಲ್ಲ ಪೂಜಾವೈಭವಂಗಳ . . . ನಡಸಿದರಧಿಕಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಬಜ್ಜ್ರಪು. ೧೧೪-೧೦೩). [ಪಂಚ₂+ಕಲ್ಯಾಣ]

ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ೩ : ಸಮನಿಸಿತು ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಮಹೋತ್ಸವ ವರ್ಣನಂಗಳಂ ಕೇಳ್ವಿಷ್ಟಂ ರಮಣಿಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯೨). ೨. ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣದ ಸ್ಮೃತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ : ಭಗವಾನ್ ಶಾಂತಿನಾಥಸ್ವಾಮಿಯವರ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಮಹೋತ್ಸವವು ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವದಿಂದ ನೆರವೇರಿತು (ಶಿಟ್ಟೂಶಾಂ. III, ೮೦೪). [ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ + ಮಹೋತ್ಸವ]

ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಿ (ನಾ). = ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ೧ : ತವೆ ಮುಖದೊಳ್ ಚರಣದೊಳಂ ಧವಳತೆಯಿರಲದುವೆ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಿಯಲ್ಲೈ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೭೭). [ಪಂಚ$_2$ + ಕಲ್ಯಾಣಿ$_1$]

ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವ (ನಾ). = ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ೩ : ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವಕ್ಕಮಚ್ಯುತೇಂದ್ರನೊಡನೆ ನಿಜಪೂಜಾವಿಳಾಸಮಂ ಮೆಱೆಯಲೆಂದು ಪೋಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೭೭ಪ). [ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ + ಉತ್ಸವ]

ಪಂಚಕಸೆ (ನಾ). = ಪಂಚಕಚ್ಚೆ : ರಾಜನು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಸತುವಿನ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂತು ಸವಾರಿ ಹೊರಟನು. ಆಗ ಖಾಸಾಹಜರತ್ತು ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಸುತ್ತು ಪಂಚಕಸೆ ಯಡಭರ್ಜಿ ಬಲಭರ್ಜಿಯವರೂ . . . ಹೊರಟರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೯೭). [ಪಂಚ$_2$ + ಕಸೆ$_2$]

ಪಂಚಕಳಶ 'ಪಂಚಕಲಶ' ನೋ.

ಪಂಚಕಳಸ (ನಾ). = ಪಂಚಕಲಶ ೩ : ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪಂಚಮುಖವನೆ ಪಂಚಕಳಸವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಆ ಗಣಂಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಕರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವ ಕೊಟ್ಟು ಈ ಲಿಂಗವೆ ಗಂಡ ನೀನೆ ಹೆಂಡತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ . . . ಪಾದೋದಕ ಪ್ರಸಾದವನಿತ್ತು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಸತಿಪತಿಭಾವ ತಪ್ಪದಿರಲಿ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೬೨-೧೮೦).

[ಪಂಚ$_2$ + ಕಳಸ$_1$(<ಕಲಸ)]

ಪಂಚಕಾರುಕ (ನಾ). ೧. (ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಐದು ವರ್ಗದ ಕೆಲಸಗಾರರು ; ಬಡಗಿ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಕಮ್ಮಾರ, ಕಲ್ಲುಕುಟಿಕ ಹಾಗೂ ಕಂಚುಗಾರ ಅಥವಾ ಬಡಗಿ, ನೆಯ್ಗೆಕಾರ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ಅಗಸ ಹಾಗೂ ಚಮ್ಮಾರ. ೨. ಕಾರುಕರು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಉದ್ಯೋಗ ತೆರಿಗೆ : ಹೆಗ್ಗಡೆ ಜಂನಯನುಂ ಆ ದೇವರ ಪುರದ ಸಾಧಬಣ್ಣಿಗೆ ಮಗ್ಗ ಪಂಚಕಾರುಕ ರಾಣದೆಱೆಯಂ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಗುರು ಲೋಕಾಭರಣ ಗುರುದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೨೩-೫ ; 1197) ; ಮಗ್ಗತೆಱೆ ಹೊಗೆದೆಱೆ ಲವಣ ಪಂಚಕಾರುಕ ಕಾಳು ಕೈಬಣ್ಣ ನೂಲು . . . ಮುಖ್ಯವಾದ ಸರ್ವ್ವಆಯವನು ಆ ಚೂಡನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಸರ್ಬ್ಬಮಾನ್ಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೬-೧೪ ; 1288) ; ಸುಂಕಕಾರುಕ ಗ್ರಾಮಗದ್ಯಾಣ ಪಂಚಕಾರುಕ ಗಾಣದೆಱೆ . . . ಮುಂತಾದ ಏನುಳ್ಳ ಸುಂಕ (ಎಕ. VII, ತೀವೊ. ೭೧-೩೦ ; 1431).

ಪಂಚಕಾರುಕರ ಮನೆ = ಬಡಗಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಕರ್ಮಶಾಲೆ ; ಕಮ್ಮಟ : "ಆ ಪಂಚಕಾರುಕರ ಮನೆ ಕರ್ಮಶಾಲೆಯಕ್ಕು" (ಪಂಗಂಶಾ. ೫೮-೧೦).

[ಪಂಚ$_2$ + ಕಾರುಕ$_2$]

ಪಂಚಕೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಐದು ಕಾರ್ಯಗಳು ; ಪರಮಾತ್ಮ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸ ಬಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ತಿರೋಭಾವ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಕರಣವೆಂಬ ಐದು ಕಾರ್ಯಗಳು : ಇವರು ನಿನ್ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಂಚಕೃತ್ಯಂಗಳಿಗೊಳಗಾದರು (ಶಿಪಗೀ. ೧೬೨-೮೦೨ಪ) ; ಜಯ ಪಂಚಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ತುತ್ಯಯೆಂದಂ ಚೋಳರಾಯ ನೈರ್ಮಲ್ಯಕಾಯ (ಭಾಪಚಿಂ. ೯-೫೨). ೨. ಅಸಿ, ಮಸಿ ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ದೇವನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಕೃತ್ಯಗಳು : ಅಸಿ ಮಸಿ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ದೇವನಿರ್ಮಾಣಮೆಂಬ ಪಂಚಕೃತ್ಯನಿಯಾಮಕರಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೫). ೩. ನಲವತ್ತೈದು ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸೂಚಕಮಾರ ಮಾತೃಕಾಚಕ್ರ . . . ಪಂಚಪಾದ ಪಂಚಕೃತ್ಯ ಪಂಚರ ಮಾಲಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ ತಂತ್ರಬಲಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦).

[ಪಂಚ$_2$ + ಕೃತ್ಯ$_2$]

ಪಂಚಕೋಣ (ನಾ). ೧. ಐದು ಮೂಲೆಗಳು. ೨. [ರೇಖಾಗ] ಐದು ಭುಜವುಳ್ಳ ಒಂದು ಆಕೃತಿ. ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಮತ್ತಂ ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಪಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಜೊತೆಗೊಂಡು ಪಂಚಕೋಣವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ಪಂಚ$_2$ + ಕೋಣ$_2$]

ಪಂಚಕೋಲ (ನಾ). ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಂದಿಗೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ ಚವ್ಯಂ ಪಿಪ್ಪಲಿ ದಹನಂ ಮಹೌಷಧಂ ಸಮಭಾಗಂ ತಪ್ಪದೆ ಕೂಡಿದೊಡಯ್ದು ಮಿವಪ್ಪುವು ಮುಂಪೇಳ್ದ ಪಂಚಕೋಲದ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೦); ಪಂಚಕೋಲವೆಂದರೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೦೩) ; ಎಸಗದ ಬೇರ್ಗು, ಕತ್ತರಿಬೇರು . . . ಬಜೆ, ಪಂಚಕೋಲ ಇವಂ ಸಮಾನ ಕಷಾಯಂ ಕಾಸಿ ಕುಡಿಯಲು ಅಭಿನ್ಯಾಸಸನ್ನಿ ಪರಿಹರಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೧೬೮). [ಪಂಚ$_2$ + ಕೋಲ$_2$]

ಪಂಚಕೋಶ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಶರೀರಾಂತರ್ಗತನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಐದು ಪದರಗಳು; ಜೀವನಿಗಿರುವ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಮಯವೆಂಬ ಐದು ಆವರಣಗಳು : ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯಂ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯಂ, ಆನಂದಮಯಂಗಳೆಂಬಿವೆ ಪಂಚಕೋಶಂಗಳೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮನೋವಿ. ೫-೩೮ ಟೀಕು); ಕೇಳು ಶುಕ ದೃಗ್ದೃಶ್ಯ ಭೇದವ ಪೇಳುವೆನು . . . ವಿವೇಕವ ಪಂಚಕೋಶಗಳ (ಅಸ್ಮೃತ. ೩-೧೮) ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವೂ ಸ್ಥೂಲಶರೀರವೂ ಸೇರಿ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಕೋಶವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೬).

[ಪಂಚ$_2$ + ಕೋಶ$_2$]

ಪಂಚಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಕ್ಲೇಶಗಳು; ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಸ್ಮಿತೆ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಅಭಿನಿವೇಶಗಳೆಂಬ ಐದು ಕಷ್ಟಗಳು : ಇಂತೀ ಪಂಚಕ್ಲೇಶವೆ ಸರ್ವಜೀವರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳೆದು ಪಲ್ಲವಿಸಿ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿಹುದು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ಪರಿ. ೬೮೧) ; ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಸ್ಮಿತೆ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಅಭಿನಿವೇಶಂಗಳೆಂಬಿವೆ ಪಂಚಕ್ಲೇಶಂಗಳೆನಿಸುಗುಂ (ಮನೋವಿ. ೫-೩೭ ಟೀಕು) ; ಪಂಚಕೋಶ ಪಂಚಕ್ಲೇಶಂಗಳ ಪರಿಹರಿಸಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೩-೧೩) ; ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳಿ ಗಂಜದೆ . . . ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೆಡೆಗೊಡದೆ (ಗಗತಾ. ೧೫-೧).

[ಪಂಚ$_2$ + ಕ್ಲೇಶ]

ಪಂಚಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶ್ರೀಶೈಲ, ಕಾಶಿ, ಕೇದಾರ, ಕಾಳಹಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಿಸ ಎಂಬ ಐದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು : ಪಡೆದು ಮುತ್ತಿನ ಪಂಚತಾವಡವ ಸತ್ತಿರ್ದ ಘಟಿಸರ್ಗಗಸುವಿತ್ತು ಪೊಳಲ್ಗೊಂದದಾ ಶಕ್ತಿಗೊಡನೆ ಕೃಪೆಯಾದ ಪಂಚಕ್ಷೇತ್ರದವಸರವನೊರೆದೊಂದು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೮೮). [ಪಂಚ$_2$ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಪಂಚಗಜ್ಜಾಯ, ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯ (ನಾ). ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರಿಸುವ ಅವಲಕ್ಕಿ (ಅಥವಾ ನೆಲಗಡಲೆ), ಬೆಲ್ಲ, ಕೊಬ್ಬರಿ, ಕಡಲೆ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳು–ಈ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ವೆಂಕಟಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮ ಪಂಚಗಜ್ಜಾಯ ಹಂಚುತ್ತಾ ಹೇಳಿದರು (ಬಾಳಿವ್ಯ. ೨೦೩). **ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯ :** ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯವ ಪರಿಪರಿವಣ್ಣ ಪಳಂಚಲರ್ಚನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಪಂಚವರ್ಣದ ಮುಗಿಲದ್ರಿಗೆ ಕವಿದಂತದೇಂ ಚೊಕ್ಕನಾದುದೊ ಪೂಜೆ (ಭರಚ. ೭೩–೫೨) ; ಶಿವದೇವಾಲಯದ ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿ ಬೇಗ ಮುಗಿದಿತ್ತು . . . ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯದ ವಿನಿಯೋಗ ಆಗುವಾಗಲೇ ರಾತ್ರಿ ನಾಲ್ಕು ಗಳಿಗೆ ಕಳೆದು ಹೋಗಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೯) ; ಅಂತರಂಗದ ಶುದ್ಧಿಯಾಗಲೆಂದು ಆಂಡ್ರೂಸರ ಆಲ್ಕಲೈನ್‌ಪುಡಿಯನ್ನು ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯದಂತೆ ಪೂರೈಸಿದನು (ತುಂಬಿಕೊ. ೬೬). [ಪಂಚ$_2$ + ಕಜ್ಜಾಯ]

ಪಂಚಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಯಿತಿ ಕಟ್ಟೆ ; ಚಾವಡಿ : ಏನ ಇರೂದು ಇನ್ನ ಮುಂದ ಪಂಚಗಟ್ಟೆ ಕೈಯಾಗ ಬರೂ ಹಾದೀನ ನೋಡತಿದ್ದೆ (ನಡೆದಾ. 1, ೨೭೭). [ಪಂಚ$_2$+ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಪಂಚಗವ್ಯ (ನಾ). ಹಸುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಗಂಜಲ ಮತ್ತು ಸಗಣಿ ಎಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು : ಪೊಟಿಲ ಬೀದಿಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಗಂಧೋದಕ ಪಂಚಗವ್ಯಂಗಳಂ ತಳಿಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೫ ವ) ; ಪಂಚಗವ್ಯವಾವುದೆಂದೊಡೆ . . . ಕಪಿಲೆಯಾವಿನ ಸಗಣ ಗೋಮೂತ್ರಂ ಘೃತ (ಆ ತುಪ್ಪ) ಕ್ಷೀರ (ಆ ಹಾಲು) ದಧಿ (ಆ ಮೊಸರು) ಇವು ಪಂಚಗವ್ಯಂಗಳು (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೭–೧೦) ; ವಿದಿತವಹ ಪಂಚಗವ್ಯಂ ಸುಧೆಗಳ್ಳಿದುಮಂತೊದಗಿದಾ ಹವ್ಯಕವ್ಯವನು ಕಾಯಂ ಮುಟ್ಟೆ ಮುಂದಗೆಡುಗುಮೆಲ್ಲಾ ಮಶುದ್ಧ ಮೆಂದಱವುವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಂಚಿಂ. ೩೯–೪೭) ; ಪಂಚಗವ್ಯವ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸೆ ಸಕಲವಿದ್ಯೆಯು ಬಹುದು (ಗಗತಾ. ೪–೨೦) ; ನೀನು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಪಂಚಗವ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು (ಝೂಾಣಿ. ೫೨). ℙ ಪಂಚಗವ್ಯಪ್ರಾಶನದಿಂದ ಸಕಲಪಾಪ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ.

[ಪಂಚ$_2$+ಗವ್ಯ]

ಪಂಚಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪಂಚಕಾರುಕವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನ ಹೆಂಡತಿ. ೨. ಪಂಚಕಾರುಕವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಂಗಸು : ಮಾಲೆಗಾಱನೆಂಬುದಱ ಱಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಮಾಡುದಾಗಿ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ ; ಕಂಚಗಾರ್ತಿ, ಪಂಚಗಾರ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ).

[ಪಂಚಗಾಱ+–ತಿ$_1$(<–ಇತ್ತಿ)]

ಪಂಚಗಾಲು (ನಾ). = ಪಂಚರಂಗಿ ೨ : ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಿನಲ್ಲೂ ಗೊರಸಿನ ಹತ್ತಿರ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವಿದ್ದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಪಟ್ಟೆಯಿದ್ದಿತು. ಅಂಥ ಕುದುರೆಗೆ ಪಂಚರಂಗಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ. ಅದನ್ನು ಪಂಚಗಾಲು ಕುದುರೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿಂಗಾಳ್ವ. ೨೫). [< ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಿ?]

ಪಂಚಗಾಱ (ನಾ). ಪಂಚಕಾರುಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : 'ಪಂಚಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. ℙ ಇದು 'ಪಂಚಕಾರುಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದೆ ?· [ಪಂಚ$_2$+–ಕಾಱ]

ಪಂಚಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅತಿದಿಟ್ಟತನ; ಬಹಳ ಧೈರ್ಯ : ಪಂಚಬಾಣನ ಕುಮಾರಕನಾದ ಕಾರಣ ಪಂಚಸಾಯಕವ ತೋಱಸಿದೆ ಪಂಚಗುಂಡಿಗೆಯಿಂದ ಕಾದುಕೋ ಎನುತಲಿ ಪಂಚಸಾಯಕದೊಳಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪–೧೫). 'ಎಂಟೆರ್ದೆ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಗುಂಡಿಗೆ$_1$]

ಪಂಚಗುಪ್ತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆಯನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿ ; ಆಮೆ. ೨. ಚಾರ್ವಾಕರ ಭೌತವಾದದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ಚಾರ್ವಾಕಮತ. [ಪಂಚ$_2$+ಗುಪ್ತ]

ಪಂಚಗುರು (ನಾ). [ಜೈನ] ಅರ್ಹಂತ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ವಸಾಧು ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧ ಎಂಬ ಐವರು ಗುರುಗಳು; ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು : ಆಗಳಾ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಂ ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಪಂಚಗುರುಸಮಕ್ಷದೊಳ್ . . . ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಶರೀರ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨–೫೧ ವ) ; ಈ ಪಂಚಗುರು ನಾಮಪದದುಚ್ಚರಣೆಯನಾ ಪೊತ್ತು ನೆನೆವ ಮನುಜರ ಆಪತ್ತು ಸಂಸಾರ ಭ್ರಮಣರೂಪಮಪ್ಪ ಪಾಪ ಕೆಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು(ದ್ವಾದಶಾ.೧–೬) ; ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಶ್ರೀ ಪಂಚಗುರುಗಳವ್ಯಕ್ತದಿಂದಲಿ ಭಜಿಸಿ (ಬಜ್ಜಪು. ೨–೮).

[ಪಂಚ$_2$ + ಗುರು$_2$]

ಪಂಚಗುಲ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮರೋಗ ; ಜಠರವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವ ರೋಗ: ಶಂಖಭಸ್ಮ :—ಹುಣಸೆ ಸುಟ್ಟ ಬೂದಿಯೊಳಗೆ . . . ಗಂಧಕ, ವತ್ಸನಾಭಿ ಇವೆಲ್ಲವಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಅಲ್ಲದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ಪಶೂಲೆ, ಪಂಚಗುಲ್ಮ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೫೦); ಈ ಲೋಹಸಿಂಧೂರದ ಹತ್ತು ತೂಕಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಅಡಿಕೆಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯವೂ ಸೇವಿಸೆ . . . ಪಂಚಗುಲ್ಮ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ . . . ವಾತರೋಗಗಳು ಸಹ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೯೫).

[ಪಂಚ$_3$+ಗುಲ್ಮ]

ಪಂಚಗೌಡ (ನಾ). ೧. ಸಾರಸ್ವತ, ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ, ಗೌಡ, ಉತ್ಕಲ ಮತ್ತು ಮೈಥಿಲ ಎಂಬ ಐದು ಪ್ರದೇಶಗಳು. ೨. ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದುವೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಗಳು : ಅವರು ಪಂಚಗೌಡಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಖೆಯವರು. ಈ ಪಂಚಗೌಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೊದಲಿಗರು ಸಾರಸ್ವತರು (ತುಳುನಾ.೧೬೦). ೩. ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಭಾಷೆಗಳು : ಪಂಚಗೌಡ ಮೊದಲಾದ ಆ ದೇಶಭಾಷೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಾಪಭ್ರಂಶವಾಗಿವೆ (ಹೊಸುಗ. ೧೨೦). [ಪಂಚ$_2$+ಗೌಡ$_2$]

ಪಂಚಗೌಳ (ನಾ). = ಪಂಚಗೌಡ ೧ : ಧಾಳಿ ಹರಿದುದು ಪಂಚಗೌಳವರಾಳ ಪೊಡ್ಡಿಯರಾಂಧ್ರ ಜಾಳಾಂದ್ರಾಳಿಗಳನಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೂಡಿಸಿದನು ಮಹಾಧನಪ (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೪–೧೧). [ಪಂಚ$_2$+ಗೌಳ$_1$]

ಪಂಚಘಂಟೆ (ನಾ). ಆನೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಹೊನ್ನ ಮಿಳಿ ಸಹಿತ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ವಿಕ್ಕಲದಲಂದಱುವತ್ತು ಸಾವಿರ ಪಂಚಘಂಟೆಯ ಮತ್ತಗಜ ಶೃಂಗರಿಸಿತು (ಸಂಭಪ. ೨೦–೯೨) ; ತಳಸಂಕಲೆ ಪಂಚಘಂಟೆ ತೊಡರು ಬೆನ್ನ ಮಿಳಿ ಕೈಪಟ್ಟೆಯವೆಸೆಯೆ ತಳುವದಾನೆಗಳ ನೂಕಿದರಾರ್ದು ಜೋದರು ಕಲಿ ರಾಮನಾಥನ ಮೇಲೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೬–೪೭). [ಪಂಚ$_3$+ಘಂಟೆ]

ಪಂಚಚಕ್ರ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ ಮತ್ತು ವಿಶುದ್ಧ ಎಂಬ, ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರಗಳು : ಇವರು ನಿನ್ನೊಳಗಿಪ್ಪರಮ್ಮ ಪಂಚಭೂತಂಗಳಿಗೊಡೆಯರಮ್ಮ ಪಂಚಚಕ್ರಗಳಿಗಧಿಕಾರಿಗಳಮ್ಮ (ಶಾಗೀ. ೧೬೩–೮೦೨ ವ).

[ಪಂಚ$_2$ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಪಂಚಚಾಮರ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯದಾದ 'ಅಷ್ಟಿ'ಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಜ ರ ಜ ರ ಜ ಗಣಗಳು, ಗುರು ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಬರುವ ವೃತ್ತ:

ಪಂಚಚಾಮರಂ—ಜರಜರಜಗಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೩ ಅಡಿಟಿ); ಜರಂ ಜರಂಜಗಂ ಬರಲ್ ನೆಗಟ್ದ ಪಂಚಚಾಮರಂ (ಕೈಪಿಡಿ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಪಂಚಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂಸಾರಕಾರಣಗಳನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ ಸಾಮಾಯಿಕ, ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನೆ, ಪರಿಹಾರ ವಿಶುದ್ಧಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಾಂಪರಾಯ ಮತ್ತು ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ಐದು ನಡವಳಿಕೆಗಳು : ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಗಳು, ಪಂಚಸಮಿತಿಗಳು . . . ಪಂಚಚಾರಿತ್ರಗಳು, ದ್ವಾದಶತಪಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂವರವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಜೈನಧ. ೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಚಾರಿತ್ರ]

ಪಂಚಛಲ್ಲಿ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಮರಗಳ ತೊಗಟೆ,—ಸಿಪ್ಪೆ : ಸರ್ವೌಷಧಿ ಗೋರೋಚನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪಂಚಪಲ್ಲವ ಪಂಚಛಲ್ಲಿ ಪಂಚಗವ್ಯ ವೇಲಾದಿ ಚಂದನಾದಿ ಮರಗಳ ದ್ರವ್ಯಂಗಳನಿಕಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೫-೬೫ ; 1158). [ಪಂಚ$_2$ + ಛಲ್ಲಿ$_2$]

ಪಂಚಜಡೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಡೆ (?) : ತೊಡರ್ದಮರ್ದ ಬಾಳವಣ್ಣದ ತುಡುಗೆ ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಚಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿಪಜುಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪). [ಪಂಚ$_2$+ಜಡೆ$_1$]

ಪಂಚಜನ (ನಾ). ೧. ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಗಂಧರ್ವ, ನಾಗ ಮತ್ತು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಐದು ವರ್ಗದ ಜೀವಿಗಳು. ೨. ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : "ಮನುಷ್ಯಃ . . . ಪಂಚಜನಃ, ನಾ, ಪುರುಷಃ, ಪೂರುಷಃ, ವಿಟ್—ಈ ೧೨ ಮಾನಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೭೩). ೩. ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ, ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಶಂಖವನ್ನು ಉದರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಸಾಂದೀಪನಿತನಯನನೆನ್ನೊಳಿರ್ಪ ಪಂಚಜನನೆಂಬ ನಕ್ತಂಚರಂ ನುಂಗಿದಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೮ ಪ). [ಸಂ.]

ಪಂಚಜನಭಂಜನ (ನಾ). ಪಂಚಜನನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಪಂಚಜನಭಂಜನ ವಿರಿಂಚಿಮುಖನಿರ್ಜರಸಮುಂಚಿತ ಪದಾಂಬುಜ . . . ಪೊರೆ ಪಂಚಮುಖ ಮಂತ್ರರಸನಾಂಚಲವೃಷೇಂದ್ರಾ (ವೃಷವಿ. ೫-೧೦೧). [ಪಂಚಜನ + ಭಂಜನ]

ಪಂಚಜನೀನ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ರಥಕಾರ ಕುಲಗಳಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ೨. ಗಾಯಕ, ವಾದಕ, ನರ್ತಕ, ವೇಶ್ಯೆ ಮತ್ತು ವಿದೂಷಕ—ಈ ಐದುಜನರೊಡನೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು ; ನಟ : "ಆಡಿಗನಂ ಪಂಚಜನೀನನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೧೩). [ಸಂ.]

ಪಂಚಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನ : ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಅಪರಜ್ಞಾನ ಇಂತೀ ಪಂಚಜ್ಞಾನವ ದಹ್ಯಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತವ ತೊಡೆವಂತೆ ಧರಿಸುವದೆ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರ (ಮೋಳಿಪು. ೧೫೪-೫೮೧). ೨. ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು; ಬುದ್ಧ. ೩. [ವೀಶೈ] ಶಿವಜ್ಞಾನ, ಸ್ವಯಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಪರಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು. ೪. ಪಾಶುಪತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು,—ತಿಳಿದವನು. ೫. [ಜೈನ] ಮತಿ, ಶ್ರುತ, ಅವಧಿ, ಮನಃಪರ್ಯಯ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಅಲ್ಲಿ ಪಂಚಜ್ಞಾನೈಕತ್ವಂ ಉಪಾದೇಯಮೆಂಬುದಧಿಪ್ರಾಯಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಜ್ಞಾನ]

ಪಂಚಜ್ಞಾನಾವರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾವರಣಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಾವರಣಗಳು : ಪಂಚಜ್ಞಾನಾವರಣಂಗಳುಂ ದ್ವಿವೇದನೀಯಂಗಳುಂ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿಮೋಹನೀಯಂಗಳುಂ. . . ಸರ್ವಜ್ಞರಿಂದಂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೬-೮). [ಪಂಚ$_2$ + ಜ್ಞಾನಾವರಣ]

ಪಂಚತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. [ರಾಜನೀ] ಮಿತ್ರಲಾಭ, ಮಿತ್ರಭೇದ, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ, ಲಬ್ಧನಾಶ ಮತ್ತು ಅಸಂಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಕಾರಿತ್ವಗಳೆಂಬ ರಾಜನೀತಿಯ ಐದು ಉಪಾಯಗಳು : ಅತೀಂದ್ರಿಯಗುಣಮುಮಸಿತುಮಂ ಗೆಲಲಾರ್ಕುಂ ಮನಮುಂ ಗೆಲ್ವೊಡೆ ನಾಯಕನನೆಗೆಲ್ವೊಡೆ ಪಂಚತಂತ್ರಮುಂ ಗೆಲಲರಿದೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೮). ೨. ರಾಜನೀತಿಕೋಶವೆನಿಸಿದ, ದುರ್ಗಸಿಂಹನ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು : ಪೊಸತಾಗಿರೆ ವಿರಚಿಸುವೆಂ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ಪಂಚತಂತ್ರಮಂ ಕನ್ನಡದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩-೮). [ಪಂಚ$_2$ + ತಂತ್ರ]

ಪಂಚತತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಭೂತ. ೨. [ಶೈವ] ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಸೃಷ್ಟಿ ಶುದ್ಧ, ಅಶುದ್ಧವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಹಾಮಾಯೆಯೆಂಬ ಶಿವತತ್ತ್ವ, ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವ, ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ, ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವ, ವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಪಂಚತತ್ತ್ವಗಳಾಗುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೬). [ಪಂಚ$_2$ + ತತ್ತ್ವ]

ಪಂಚತತ್ವ (ನಾ). = ಪಂಚಭೂತ : ಪಂಚತತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಪರತತ್ವವನರಿಯಬೇಕು (ಅಜಾಪು. ೧೪೩-೧೪೬); ಪಂಚತತ್ವಂಗಳ ಮೇಲಿಪ್ಪ ಆಚಾರಲಿಂಗದ ನಿಷ್ಠೆಯ ಬಲದಿಂದ . . . ತ್ಯಾಗಾಂಗಿಯಾದೆ (ಘನವ. ೩೮-೩೨). [ಪಂಚ$_2$ + ತತ್ವ$_1$]

ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಹಾಗೂ) ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಶಬ್ದ, ರಸ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳೆಂಬ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಪುರುಷನ . . . ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮಹತ್, ಅಹಂಕಾರ, ಏಕಾದಶೇಂದ್ರಿಯ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಪಂಚಭೂತಂಗಳ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೦೬); ಈ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ತತ್ತ್ವಗಳು . . . ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಪಂಚಭೂತಗಳು (ಭಾರದ. ೨೧೪). [ಪಂಚ$_2$+ತನ್ಮಾತ್ರ]

ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರ : ಶಬ್ದ ಸ್ಪರುಶ ರೂಪು ರಸ ಗಂಧವು ಪ್ರೇಮದಿಂದುದಿಸಿದವು ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು (ಲಾಚಿಂ. ೨೬-೫); ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪದಿಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ಮಹದಹಂಕಾರಂಗಳಂ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಂ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಂಗಳನುಂಟು ಮಾಡಿ (ಚಕಬ. ೯). [ಪಂಚ$_2$ + ತನ್ಮಾತ್ರೆ]

ಪಂಚತರು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಮಂದಾರ, ಪಾರಿಜಾತ, ಸಂತಾನ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಹರಿಚಂದನ ಎಂಬ ಐದು ಮರಗಳು. [ಪಂಚ$_2$+ತರು$_2$]

ಪಂಚತಾರೆ (ನಾ). = ಪಂಚಕ$_6$: ಪಂಚತಾರೆಯು ಮೃಗದ ಲಾಂಛನವು ಸಹ ತಾರೆ ಕಂಚಿಯಿಂದತ್ತ ಮಳೆಯಿಲ್ಲ ಭತ್ತವನು ಸಂಚಯಿಪುದೊಳಿತು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೯೪). [ಪಂಚ$_2$ + ತಾರೆ$_2$]

ಪಂಚತಾವಡ (ನಾ). ಐದು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ ; ಚೀಗದಿಂದೆನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಪಂಚತಾವಡವನೀಗಳಾತಂಗೆ ಭಸಿತವನಿತ್ತು

ಕೊಡುವುದೆನಲು (ಸಿದ್ದೇಶ್ವ. ೩-೮); ಬಡಗದೇಶದ ಮಾಬಳೇಶಲಿಂಗದ ಶಿರದೊಳಡಿಯಿಟ್ಟು ಜಲವ ಬರಿಸಿದನು ದ್ರಾವಿಡದೊಳಣ್ಣಾಮಲೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದಿ ಪಡೆದು ಮುಕ್ತಿನ ಪಂಚತಾವಡವ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೮೮). [ಪಂಚ$_2$ + ತಾವಡ]

ಪಂಚತಿಕ್ತ (ನಾ). ಬೇವು, ನೆಲ್ಲಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಪಟೋಲ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ ಎಂಬ ಐದು ಕಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು: "ಪಂಚತಿಕ್ತ–ನಿಂಬಾ; ೨ ಅಮೃತ; ೩ ವೃಷ; ೪ ಪಟೋಲ; ೫ ನಿದಿಗ್ಧಿಕ" (ನಾನಾಶ. ೨೪೮). [ಪಂಚ$_2$ + ತಿಕ್ತ]

ಪಂಚತೀರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನವಾಪಿ, ನಂದಿಕೇಶ, ತಾರಕೇಶ, ಮಹಾಕಾಲೇಶ್ವರ, ದಂಡಪಾಣಿ ಎಂಬ ಐದು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಗಳು. ೨. ಗಂಗಾದ್ವಾರ, ಕುಶಾವರ್ತ, ಬಿಲ್ವಕ, ನೀಲಪರ್ವತ ಮತ್ತು ಕನಖಲ ಎಂಬ ಐದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ℙ ಆಯಾ ದೇಶದ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬದಲಾಗುತ್ತವೆ. ೩. ದೇವ, ಪಿತೃ, ಋಷಿ, ಭೂತ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧಾನದಿಂದ ಕೊಡುವ ತರ್ಪಣ: ಈ ಪಂಚತೀರ್ಥಗಳ ತಿಳಿದು ಅಪರದ್ವಾರಾ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ ಅಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಅಧ್ಯಾಮಾ. ೨೫). [ಪಂಚ$_2$ + ತೀರ್ಥ]

ಪಂಚತೆ (ನಾ). ೧. ಐದರ ಮೊತ್ತ. ೨. ಐದು ಮಡಿ; ಐದು ಪಟ್ಟು. ೩. = ಪಂಚಭೂತ. ೪. ಸಾವು; ಮರಣ: "ಪಂಚತಾ, ಕಾಲಧರ್ಮಃ . . . ಮರಣಂ, ನಿಧನಃ—೧೦ ಸಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಸಾವು, ಮರಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨); ಅಂತದು ಕಡುಪಿಂ ಪಂಚತೆಯಾಗದೆ ಮಾಣ್ಬುಮೆ ವಶಗತಂಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೭); ಸಹಜಂ ಶಾರೀರಜಂ ಮಾನಸೋದ್ಭವಾಗಂತುಕಮುಗ್ರರಾಕ್ಷಸಕೃತಂ ತಾನೆಂಬ ದುಃಖಾಗ್ನಿ ಪಂಚವಿಧಂ ಪಂಚತೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಂಚುಪಟಾ ಮಾಟ್ಟುಂ ನಾರಕಾನೀಕಮುಂ (ಅನಂಪು. ೯-೧೧); ಉತ್ತುಂಗ ಹೋಳ ಕ್ಷಿತೀಶ್ವರನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಂಚತೆಯನೆಯ್ದಲ್ಕೆ ಸಂಸ್ಮರಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೫೪). [ಸಂ. ಪಂಚತಾ]

ಪಂಚತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚತೆ ೧: ಪಂಚತ್ವಮನಾನದೆಯುಂ ಪಂಚತ್ವಮನಾಂತು ಪರಮಪಂಚಾಕ್ಷರಮಂ ಪಂಚಮೆನೆ ಜಪಿಪ ತಲೆಗಳ್ ಪಂಚಮುಖಧ್ಯಾನಿ ಚೋಳನನ್ನಪನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ರಾಜಶೇ.೧೪-೭೭). ೨. = ಪಂಚತೆ ೪: "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ, ಮರಣಂ, ಪಂಚತ್ವಂ . . . ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ–ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬); ಖಳಂ ಪಂಚತ್ವಮನೈದಿ ಮರ್ಚುಚ್ಚಂಚಲಮನನೀಗಳಲ್ತೆ ವಾನರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೮); ಅಂತು ಪಂಚಾಸ್ಯನಂ ಪಂಚತ್ವಮೆಯ್ದಿಸಿ . . . ಬರುತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೪೫ ವ); ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಫಲದಿಂ ಪಂಚತ್ವಮುಂ ಪೊರ್ದಿದ ಮನುಷ್ಯರಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧ ವ); ಇವಜುನೈದಜುಂ ರಕ್ಕಸಂ ಪಂಚತ್ವಮನೈದಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೪-೭); ಪೊರ್ದಿದುದು ಪಂಚತ್ವಮಂ, ಅಹಂಕೃತಿಲಯದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಪ್ರಪಂಚಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೬೯೬-೫೦೭). ೧, ೨: ದುರ್ಯೋಧನಾನುಜ ದುಶ್ಶಾಸನ ಭೀಮ ಭೀಮಗದೆಯಿಂ ಪಂಚತ್ವಮಂ ಪೊರ್ದಿದ್ದೈ (ಗದಾಯು. ೫-೫). [ಸಂ.]

ಪಂಚದಶ (ಗು). ೧. ಹದಿನೈದನೆಯ: ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಪ್ರಯಾಣವರ್ಣನಂ ಪಂಚದಶಾಶ್ವಾಸಂ(ಜಗವಿ. ೧೫-೮೦ ವ); ಶ್ರೀಮದ್ ಬಸವರಾಜವಿಜಯ ಮಹಾಪುರಾಣದೊಳ್ ಹಲಾಯುಧವೃತ್ತಾಂತವರ್ಣನಂ ಪಂಚದಶಾಶ್ವಾಸಂ ಸಮಾಪ್ತಂ (ವೃಷವಿ. ೧೫-೪೫ ವ). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹದಿನೈದು: "ಆ ಘಟಿಗೆ ಷಷ್ಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಗೆಯುಹೋರಾತ್ರಮಕ್ಕುವು ಪಂಚದಶಮಾಗೆ ಪಕ್ಷಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೯-೫). [ಪಂಚ$_2$ + ದಶ]

ಪಂಚದಶಪ್ರಮಾದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನೈದು ಪ್ರಮಾದಗಳು; ℙ ಧರ್ಮಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾದರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಷಾಯಗಳು; ಸ್ತ್ರೀಕಥೆ, ಭೋಜನಕಥೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಕಥೆ ಮತ್ತು ರಾಜಕಥೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಕಥೆಗಳು; ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ, ರಸನೇಂದ್ರಿಯ, ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ, ಮತ್ತು ಕರ್ಣೇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು; ನಿದ್ರೆ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹ ಸೇರಿ ಆಗುವ ಹದಿನೈದು ಪ್ರಮಾದಗಳು: ಅಷ್ಟಾದಶಸಹಸ್ರಶೀಲರತ್ನಾಕರನುಮಾಗಿ ಪಂಚದಶಪ್ರಮಾದಂಗಳಂ ಬಂಚಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೬-೫೯ ವ); ಪಂಚದಶಪ್ರಮಾದವರ್ಜಿತನುಮಾಗಿ ದರುಶನವಿಶುದ್ಧಿ ಪ್ರಭೃತಿ ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಂ ತೀರ್ಥಕರಪುಣ್ಯಕಾರಣಂಗಳಂ ಭಾವಿಸುತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೫೩ ವ). [ಪಂಚದಶ + ಪ್ರಮಾದ]

ಪಂಚದಶಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನ; ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: "ಪಕ್ಷಾಂತೌ, ಪಂಚದಶೌ—ಈ ೨ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬). [ಸಂ. ಪಂಚದಶೀ]

ಪಂಚದಶೀತೋಪು (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಪು,—ಫಿರಂಗಿ: ಹಣ ಫವುಜು ಸಹಾ ಜಾಸ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ತಿರಚನಾಪಲ್ಲಿಯಿಂದಾ ಕಾರೀಗಾರರ ಕರಸಿ ಹೊಸ್ತಾಗಿ ಪಂಚದಶೀ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾಯಿದ್ದರು (ಹೈದರ. ೩೫). [? + ತೋಪು$_3$]

ಪಂಚದಾರ 'ಪಂಚಧಾರೆ$_1$' ನೋ.

ಪಂಚದೀಪಾರತಿ (ನಾ). = ಪಂಚಾರತಿ: ಪರಮತೇಜೋಮಯದ ಪಂಚದೀಪಾರತಿಯ ಹರುಷದಿಂ ಬೆಳಗಿ (ನವಮೋ. ೨೪-೮೭). [ಪಂಚ$_2$ + ದೀಪಾರತಿ]

ಪಂಚದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಐದು ದೀವಟಿಗೆಗಳು: ಅನು [ಪ]ಮತೇಜೋನಿಧಿಯೆಂದೆನಿಸಿದ ವರಪಂಚದೀವಟಿಗೆ ಸಿನಗಿರಲೆಂದನಿತರೊಳ್ ತರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರ್ ಘನಮಹಿಮಾಸ್ಪದಗೆ ಘಂಟೆನೃಪವರಗಾಗಳ್ (ಬೀಳನಂ. ೧-೧೦೪). [ಪಂಚ$_2$ + ದೀವಟಿಗೆ]

ಪಂಚದೇವತೆ (ನಾ). ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಸ್ಕಂದ, ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಭಾಸ್ಕರ ಎಂಬ ಐದು ದೇವತೆಗಳು: ಅವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಸ್ಕಂದ, ಗಣಪತಿ, ಭಾಸ್ಕರ ಪಂಚದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಯು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆಯಿತೆಂದೂ ಮೇಲೆ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ (ತುಳುನಾ. ೮೪). [ಪಂಚ$_2$ + ದೇವತೆ]

ಪಂಚದ್ರಾವಿಡ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ, ತಮಿಳು, ಮಲಯಾಳ, ತುಳು ಮತ್ತು ತೆಲುಗು ಎಂಬ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗದ ಐದು ಮುಖ್ಯಭಾಷೆಗಳು: ಕನ್ನಡಭಾಷೆ ಪಂಚದ್ರಾವಿಡವೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಮಲೆಯಾಳ, ತುಳು ಇವೂ ಸೇರಿವೆ (ಕವಿಚ. I, ಆವತರಣಿಕೆ); ಕೇರಳ ತೌಳವ ಕರ್ಣಾಟಕಾಂಧ್ರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಷೆಗಳಾದವು; ಇವು ದ್ರವಿಡಾಭಾಸಗಳಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಭಾಷೆಗಳೂ ದ್ರವಿಡವೂ ಸೇರಿ ಪಂಚದ್ರಾವಿಡವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವು (ಹೊಸಗ. iii ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ, ಗುಜರಾಥಿ, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ಮರಾಠಿ ಎಂಬ ಐದು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಭಾಷೆಗಳು. ೩. ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಐದು ವರ್ಗಗಳಾದ ದ್ರಾವಿಡ, ಕರ್ಣಾಟ, ಗುರ್ಜರ, ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ. [ಪಂಚ$_2$ + ದ್ರಾವಿಡ]

ಪಂಚದ್ವಯ (ನಾ). ಐದರ ಎರಡು ; ಎರಡೈದು ; ಹತ್ತು : ಪಂಚದ್ವಯಭುಜದಿಂದೆಸೆದು ಸಂಚರಿಸುತಿಹನಾ ಶಿವನ ತತ್ವವ ಮಿಂಚಿನಿಂದಾವರಿಪುದೊಂದರ್ಬುದವಧಿಕವೆನಿಸಿ (ಗಗತಾ. ೭-೪೭). [ಪಂಚ$_2$+ದ್ವಯ]

ಪಂಚದ್ವಾರ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಾಗಿಲುಗಳು. ೨. (ಅಲಂ)ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಐದು ರಂಧ್ರಗಳು : ಪಂಚದ್ವಾರಂಗಳಿಂ ಬರುವ ಪಂಚಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳೊಳೊಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಗುಣತ್ರಯಂಗಳಿಂ ಮೂಱು ತೆಱನಾದವು (ಪಂಚೀಕ. ೨೫). [ಪಂಚ$_2$+ದ್ವಾರ]

ಪಂಚಧಾರೆ$_1$, ಪಂಚದಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : ಬಿಸಿನೀರನೆಱೆದು ಕಿವಿಚಿದ ಪುಲ್ಲ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ರಸದೊಳಗೆ ಅರೆದಕ್ಕಿಯಂ ಸಮಂಗೂಡಿ ಸೋದಿಸಿಕೊಂಡು ಪಂಚಧಾರೆಯ ಸಕ್ಕರೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೩೬); ಮುದ್ದುನಾಲುಕುಮೂಲೆಯಾದಂತೆ ತನಿಬೆಲ್ಲದುದ್ದುಕ ವರ ಪಂಚಧಾರೆ ಬಿದ್ದಿಹುದಾಲೆಯ ಮನೆಮನೆಗಳ ಮುಂದೆ ಹೆದ್ದೊಱೆ ಮಳಲೊಟ್ಟಿಲಂತೆ (ನೋಹತ. ೨-೫೧). **ಪಂಚದಾರ :** "ಶರ್ಕರಾ, ಸಿತಾ—೨ ತವರಾಜನೆಂಬ ಸಕ್ಕರೆ, ರಾಯಿಪುಡೀಸಕ್ಕರೆ, ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚದಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೮೬). 'ಅಯಿದಾರೆ', 'ಪಂಚಸಾರ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಞ್ಚತಾರೈ ; ಮಲ. ಪಞ್ಚತಾರ ; ತೆಲು. ಪಂಚದಾರ]

ಪಂಚಧಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆಗಳು ; ☞ ಆಸ್ಕಂದಿತ (ಎಳೆನಡಿಗೆ), ಧೌರಿತಕ (ಬಿರುನಡಿಗೆ), ರೇಚಿತ (ಲಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಬಿಗುನಡಿಗೆ), ವಲ್ಗಿತ (ಕಾಲನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾ ನಡೆಯುವುದು), ಪ್ಲುತ (ಕುಣಿಯುವಂತೆ ನಡೆಯುವುದು)ಎಂಬುವು : ಅತಿವೇಗವೆಂದೆಂಬ ಪಂಚಧಾರೆಯದೊಂದು ಮತವಱಿದೇಱಿದನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೧೧) ; ಅಂಚಿತದ ಹಲ್ಲಣದ ಗಮಕದಿಂ ಹೊಳೆಕಿದುವು ಪಂಚಧಾರಾಪ್ರೌಢವಾಜಿಗಳ್ (ಹಬಪು. ೨೬-೧೩) ; ಪರಿಯಿಪ ನೆಟ್ಟೆ ನಟ್ಟುವಿದಿರೇಱಿಪ . . . ಪಂಚಧಾರೆಯೊಳ್ ಪರಿಣತಿದೋರ್ಪ ವಾಹಳಿತನಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಮಂತ್ರಿಪುತ್ರನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೮೨). 'ಧಾರಾಪಂಚಕ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಧಾರೆ]

ಪಂಚನಖ (ನಾ). ೧. ಐದು ಉಗುರು. ೨. ಐದು ಉಗುರುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ ; ಆನೆ, ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ, ಆಮೆ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಮೊಲ ಮೊದಲಾದುವು. [ಪಂಚ$_2$+ನಖ]

ಪಂಚನಖಯೋಗ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ನಖಕ್ಷತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉಱಿಸುವಂದದೆ ರೇಖೆ ಮಿಱುಗುವಂದದೆ ಮೊಲೆಯನುಱೆ ನಾಲ್ಕುಬೆರಳೊಳುಂಗುಟದೊಳೊತ್ತಿ ತಱತಱಿಸಿ ಸುರತದೊಳ್ ನೆಱೆವಾಗಲೆಳೆಯಲದು ನೆಱೆ ಪಂಚನಖಯೋಗಮೆನಿಪುದು (ಜನವ. ೭-೩೭) ; ಪಂಚನಖಯೋಗ . . . ಉತ್ಪಲವೆಂಬ ಸಪ್ತವಿಧನಖೋಪಕ್ಷತವಿಹಿತರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [ಪಂಚನಖ+ಯೋಗ]

ಪಂಚನಖಾಗ್ರಸಂಯೋಗ (ನಾ). =ಪಂಚನಖಯೋಗ : ತರ್ಜನ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕುಬೆರಳುಗುರೊಡನೆ ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗುರಂ ತಾಟಿಸುವುದು ಪಂಚನಖಾಗ್ರಸಂಯೋಗಮೆಂಬುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೨೬). [ಪಂಚನಖ+ಅಗ್ರ$_1$+ಸಂಯೋಗ]

ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ಕೈ, ಎರಡು ಮೊಳಕಾಲು, ತಲೆ, ಎದೆ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ (ಸಾಷ್ಟಾಂಗ) ನಮಸ್ಕಾರ. ೨. [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಐದು ಮಂತ್ರ : ಕಿತ್ತಯ್ಯಾ ನಿಮಗೀಗಳ್ ಪ್ರಾಣಂ ಪೋಗಲ್ ಬಗೆದಪ್ಪುದು ದೇವರಂ ಜಾನಿಸುವುದು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮನೋದುತ್ತ ಮುಚ್ಚಾರಿಸುವುದಂ ಕೇಳುತ್ತ ಮಿರಿಮೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಭಟ್ಟಾರರ್ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಪಿರಿದು ಬೇಗಂ ಪೇಱೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೧೨) ; ಮುಕುಳೀಕೃತಕರಕಮಳನಾಗಿ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮನುಚ್ಚರಿಸುತ್ತಮದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಬಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೭) ; ತರಂಗತಮನೆಂಬ ವಿದ್ಯಾಧರಂ ಕಂಡು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಪೇೞ್ದುದುಮುಪಶಮಚಿತ್ತದಿಂ ಸತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೩೯ ವ) ; ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರವನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನೆನೆಯುವವರಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೧೦೧). [ಪಂಚ$_2$+ನಮಸ್ಕಾರ]

ಪಂಚನಮಸ್ಕೃತಿ (ನಾ). =ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರ ೨ : ಮುನಿಪ್ಪಂದೋಚ್ಚಾರಿತಪಂಚನಮಸ್ಕೃತಿಗಾಂತು ಕಿವಿಯನರ್ಹತ್ಪದಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತಂ . . . ಸೇಸೆಗೊಳ್ ಖಚರಪತೀ (ಆದಿಪು. ೨-೫೭) ; ಅಂತು ನಿಬಿಡ ನಿಬದ್ಧಪಲ್ಯಂಕಾಸನನಾಗಿ . . . ಮೇಣ್ಮುನಿಜನಂಗಳೋದುವ ಪಂಚನಮಸ್ಕೃತಿಗಳಂ ಕೇಳ್ವುದು (ಪಸಾರ. ೩೬೯); ಸಾವಾತಂಗೆ ಪಂಚನಮಸ್ಕೃತಿಯ ಪೇಳೆ ತ್ರಿದಶಪದವಿಗೆ ಪೋದಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೬೭). [ಪಂಚ$_2$+ನಮಸ್ಕೃತಿ]

ಪಂಚನಾಮೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಯಿತರು ತೀರ್ಪು ಬರೆದಿರುವ ವರದಿ ಅಥವಾ ಪಂಚಾಯಿತರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತನಿಖೆ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ವರದಿ; ಮಹಜರು : ಯಾರಾದರೂ ಕದ್ದು ತಂದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ ಪಂಚನಾಮೆ ಮಾಡಿ, ಜಪ್ತ ಮಾಡಲು ಗುಪ್ತವೇಷದ ಒಂದು ಸಿಬ್ಬಂದಿಯನ್ನು ಇಡಬೇಕಾದೀತು (ಗಾಳಿಪ. ೩೮) ; ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಶವವನ್ನು ಹೊರಗಡೆ ತಂದು, ನಡೆಯಬೇಕಾದ 'ಪಂಚನಾಮೆ' ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯಿತು (ಸ್ವರ್ಗಬಾ. ೨೦೫). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಂಚನಾಮಾ]

ಪಂಚನಾರೀತುರಗ (ನಾ). ಮುಖ, ಕಾಲು, ಬಾಲ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆಕೃತಿ ಕಾಣುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ವಿಗ್ರಹ : ಪಂಚನಾರೀತುರಗದಂದದಿ ಪಂಚರೂಪಾತ್ಮಕನು ತಾ . . . ರಮಿಸುವನು (ಹಸಾರ. ೬-೮). [ಸಂ.]

ಪಂಚನಿವಾರಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಪರಿಹಾರದ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಲೋಚನೆಗಳು,—ಚಿಂತನೆಗಳು : ಅಭಿಧ್ಯೆ, ವ್ಯಾಪಾದಪ್ರದೋಷ, ಸ್ತ್ಯಾನಮಿದ್ಧ, ಔದ್ಧತ್ಯಕೌಕೃತ್ಯ, ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ—ಎಂಬ . . . ಪಂಚನಿವಾರಣಗಳು ಹೋದ ಮೇಲೆ, ತಾನು . . . ಕ್ಷೇಮಾಂತಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೯೩). [ಪಂಚ$_2$+ನಿವಾರಣ]

ಪಂಚನಿಶಾನಿ (ನಾ). ರಾಜರು, ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಮೊದಲಾದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಛತ್ರಿ, ಪಂಜು, ಭೇರಿ, ಕಹಳೆ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ಲಾಂಛನಗಳು : (ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು). . . ಕತ್ತಿ ವಗ್ಯೆರೆ ೫೦, ಮಾಯಾಮರತಾಪು, ಪಂಚನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ (ಗುರುದ. ೧೧). [ಪಂಚ$_2$+ನಿಶಾನಿ]

ಪಂಚಪಕ್ವಾನ್ನ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಗಳು ; ☞ ಅಮೃತಾನ್ನ, ಭೋಜ್ಯಾನ್ನ, ದೇವಾನ್ನ, ದಿವ್ಯಾನ್ನ ಮತ್ತು ಅಮೃತರಸಾಯನ ಎಂದೂ ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ದಧ್ಯನ್ನ, ಶರ್ಕರಾನ್ನ, ಮಾಷೋದನ (ಉದ್ದಿನ ಹುಡಿಅನ್ನ), ತಿಲೋದನ (ಎಳ್ಳುಹುಡಿ ಅನ್ನ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ : ಹೊಸಹೊನ್ನ ಪರಿಯಾಣಮನಳವಡಿಸಿ ಪಂಚಪಕ್ವಾನ್ನಮನಮಳದೇವಾನ್ನ ದಿವ್ಯಾನ್ನಂಗಳಂ ಬಡಿಸಿ (ಬಸವು.೮-೧೪); ಪಂಚಪಕ್ವಾನ್ನವನು ಬಿಕ್ಕೆಯಲಿ ಕಂಡಾಗ ಅಮೃತಾನ್ನ ಉಂಡಿರುವೆಯಾ ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೬೮-೫). [ಪಂಚ$_2$+ಪಕ್ವಾನ್ನ]

ಪಂಚಪಕ್ಷಿಸ್ವನ(ನಾ).೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿಧ್ವನಿ.೨.[ಕಾಮಶಾ] ರತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಮ್ಮುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸ್ವರದಂತಹ ಶಬ್ದ : ಪಂಚಾಂಗುಲೀಹತಂ ಪಂಚಪಕ್ಷಿಸ್ವನಂ ಪಂಚವಿಧ ತಾಡನಂ . . . ಚದುರರಿವನದು ವುದು (ಜನವ. ೮-೫೧). [ಪಂಚ$_2$+ಪಕ್ಷಿ+ಸ್ವನ]

ಪಂಚಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮಾವು, ಬಿಲ್ವ, ನೆಲ್ಲಿ, ದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಣೆ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪತ್ರೆಗಳು.೨.(ಪತ್ರವನ್ನು) ಬರೆಯುವವನು, ಬರೆದುಕೊಡುವವನು, ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಇಬ್ಬರು ಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಐದು ಜನ ಸೇರಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರ: "ಪಂಚಪತ್ರ-ಬರಕೊಡುವವ, ಬರಕೊಂಬವ, ಎರಡುಸಾಕ್ಷಿ , ಬರವವ" (ನಾನಾಶ. ೨೮ [ಪಂಚ$_2$+ಪತ್ರ]

ಪಂಚಪತ್ರೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಎಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ದೇವಪತ್ರಂ ಪಂಚಪತ್ರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦). [ಪಂಚ$_3$+ಪತ್ರೆ]

ಪಂಚಪದ (ನಾ).=ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರ ೨: ಮಂಗಳಕಾರಣಪಂಚಪದಂಗಳನಪವರ್ಗಮಾರ್ಗವಿರಚಿತಸೋಪಾನಂಗಳಂ . . . ಓದುವುದು (ಆದಿಪು. ೨-೫೪); ತಪಸ್ವಿನಿ ಸಮಾಧಿ ಸಮನಿಸೆ ಮನದೊಳ್ ಪಿಂಗದೆ ನೆಲಸಿರೆ ಪಂಚಪದಂಗಳ್ ನಾಲಿಗೆಯೊಳಬುವೆ ಮೆಯ್ಯಾಗಿರ್ದಳ್(ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೫೬); ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ಬೀಳಲು ಶ್ವಾನನ ಕಂಡು ನಾಗಶ್ರೀ ಪಂಚಪದಗಳ ಆಗ ಪೇಳಲು ಲಾಲಿಸಿ ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೇಗ ಪೋದುದ ಕೇಳ್ದಬಿಯ (ದ್ವಾದಶಾ. ೪-೯). [ಪಂಚ$_2$+ಪದ$_2$]

ಪಂಚಪದಾರ್ಥ (ನಾ). ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು: ಪಂಚಭೂತವಂಗವಾಗಿಪ್ಪ ಆತ್ಮಂಗೆ . . . ಪಂಚವಿಷಯವು ಪೂಜೆ ಪಂಚಪದಾರ್ಥವೇ ಭೋಗ (ಉರಿಪ. ೮. ೨೦೧-೨೬೬). [ಪಂಚ$_2$+ಪದಾರ್ಥ]

ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿ (ನಾ).=ಪಂಚಗುರು: ಮಂದರದಂತಚಲಿತ ಧೈರ್ಯರಾಗಿರ್ದು ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧವಿದ್ಯರ್ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಂ ಪೂಜಿಸಿದಂ ಬಳಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪೬ ವ); ಶ್ರೀಮನ್ನಿತ್ಯ ಪೂಜಾನಿಮಿತ್ತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಪಞ್ಚಪರಮೇಷ್ಠಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮಾನದುತಙ್ಙ ನಗರ್ಮ ಪೆರುಮಾಳ ಶ್ರಾವಕರಾಲ ಶೇವಿತ್ತ ಉಭಯಂ (ಎಕ. II (R), ೪೮೮-೮; 1858); ಜೈನರು ಅರಹಂತರು, ಸಿದ್ಧರು, ಆಚಾರ್ಯರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಸರ್ವಸಾಧುಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೬೯). [ಪಂಚ$_2$+ಪರಮೇಷ್ಠಿ]

ಪಂಚಪರುಷ(ನಾ).ಮುಟ್ಟಿದುದನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್ಕು, ಹಸ್ತ, ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಭಾವ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಶಗಳಿಂದಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿ : ಬಸವರಾಜನ ಕರೆದು ನೀಂ ಭಕ್ತಿಲೀಲೆಯನು ಧರಣಿಯೊಳು ನಟಿಸಪೋಗೆಂದು ನೀಲಗಳ ಪಂಚಪರುಷವನಿತ್ತು ಪ್ರಮಥಗಣವೆರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನಾಗ (ಪ್ರಾಥಂರಾ. ೨-೩); ಇವರಿಗಾದರೂ ಮನಪರುಷ, ವಾಕ್ಪರುಷ, ಹಸ್ತಪರುಷ,ದೃಷ್ಟಿಪರುಷ, ಭಾವಪರುಷಂಗಳು ಎಂಬ ಪಂಚಪರುಷಂಗಳನ್ನು ಜಗದೀಶ್ವರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನಾಗಿ ಈ ಶಿವಭಕ್ತರ ಅಂಗಣವೇ ಕೈಲಾಸ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೬೫). [ಪಂಚ$_2$+ಪರುಷ$_1$]

ಪಂಚಪರ್ಬ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಪರ್ವ. ೨. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ದವನ, ವಸಂತ, ಪವಿತ್ರಾರೋಪಣ, ದೀಪೋತ್ಸವ, ನವಾನ್ನವೆಂಬ ಸಮಾರಂಭಗಳು,—ಉತ್ಸವಗಳು : ಅ ಮಹಾಜನಗಳು ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಪ್ರಭುಗಳ ವೃಂದಾವನದ ಶ್ರೀಗೋಪಾಳ ದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ದೀಪೋತ್ಸವ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ ಒಳಗಾದ ಪಂಚಪರ್ಬಕೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಎಂದೆಂದೂ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವರು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೧-೨೪; ?). [ಪಂಚ$_2$+ಪರ್ಬ]

ಪಂಚಪರ್ವ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ದಶಿ, ಅಷ್ಟಮಿ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಪೌರ್ಣಮಿ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬ ಐದು ಪರ್ವಕಾಲಗಳು: 'ಪಂಚಪರ್ವತಿಥಿ' ಪರಾ. ೨.=ಪಂಚಪರ್ಬ ೨ : ಶ್ರೀನಂದೀಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ . . . ನಿತ್ಯಕಟ್ಲೆ ಅಮೃತಪಡಿ ನಂದಾದೀಪ ವಿಶೇಷಕಟ್ಲೆ ಪಂಚಪರ್ವ ಸಂಬಳಗಾರಜನಕ್ಕೆ ಸಹ ಅಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿಯಿರುವ ಕಂಠೀರಾಯಿ ೧೨೨೧ (ಎಕ. I, ೧೧-೨೦; 1816). ೩. [ವೇದಾಂತ] ಐದು ಬಗೆಯ ಅಜ್ಞಾನಗಳು : ಯಿಾ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಯರಡು ಆಚ್ಛಾದನಗಳು ಅವೆ (ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿತ, ಪರಮಾಚ್ಛಾದಿತ) ಯಲ್ಲಿ ಮೋಹ ಮಹಾಮೋಹ ತಮೋಮೋಹತಾಮಿಶ್ರ ಅಂಧತಾಮಿಶ್ರಯಿಾ ಪಂಚಪರ್ವಗಳು ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಅವೆ (ಅಧ್ಯಾಪಾ. ೧೨). [ಪಂಚ$_2$+ಪರ್ವ]

ಪಂಚಪರ್ವತಿಥಿ (ನಾ). = ಪಂಚಪರ್ವ ೧ : ಇದು ಕಾರಣನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪಂಚಪರ್ವತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಆವ ದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೆಂದೂ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆ ಷೋಡಶೋಪಚಾರವೇ ಕರ್ತವ್ಯ ನೋಡಾ (ಉರಿಪ. ೮. ೨೪-೪೬). [ಪಂಚಪರ್ವ+ತಿಥಿ]

ಪಂಚಪಲ್ಲವ (ನಾ). ಕಲಶಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಲ, ಅರಳಿ, ಬಸರಿ, ನೇರಳೆ, ಮಾವು ಅಥವಾ ನೇರಳೆ, ಮಾವು, ಬೇಲ, ಮಾದಲ, ಬಿಲ್ವ ಅಥವಾ ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಗೋಣಿ, ಬಸರಿ ಮರಗಳ ಚಿಗುರು : ಸರ್ವೌಷಧಿ ಗೋರೋಚನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪಂಚಪಲ್ಲವ ಪಂಚಛಲ್ಲಿ ಪಂಚಗವ್ಯ ಮೇಲಾದಿ ಚಂದನಾದಿ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳನಿಕಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೬೫; 1158); ಪಂಚಾಮೃತಂಗಳ ತರಿಸಿ ಪರಿಮಿಶ್ರಮಂ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯಮೂರ್ಧ್ನಿಯೊಳು ತದ್ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಚಪಲ್ಲವಗಳಿಂ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು ಶಿಷ್ಯನ ಶಿರಕ್ಕೆ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧೨-೧೦); ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ . . . ಪಂಚಪಲ್ಲವಗಳು, ನೆಲ್ಲೀಕಾಯಿ, ಆಲದ ಬಿಳಲು ಇವನ್ನು ಕಷಾಯುವಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಛರ್ಧಿ, ಸಕಲಛರ್ದಿ ಸಹ ನಿಲ್ಲುವವು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೫೬).

ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ಕುದುರೆ=ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ೧ : ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ಕುದುರೆಗಳು (ಸುಗುಗಂ. ೧೪-೯). ☞ ಇದು 'ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಿ' ಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಐದು ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬಹುದೆ?ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ವಾಜಿ=ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ಕುದುರೆ: "ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ವಾಜಿಗಳ್=ರಾಜವಾಹನಂಗಳ್" (ಶಮದ.ಪರಿ. ೨); "ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ವಾಜಿಗಳೆನಲ್ ರಾಜವಾಹನಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೬೬).

[ಪಂಚ$_2$+ಪಲ್ಲವ]

ಪಂಚಪಾಂಡವ (ನಾ).೧.ಪಾಂಡುರಾಜನ ಐದು ಜನ ಮಕ್ಕಳು; (ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥಾನಾಯಕರಾದ) ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಭೀಮ, ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ ಮತ್ತು ಸಹದೇವ: ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಕಿಂಚಿತು ಭಕುತಿಯಿಂದಲೆ ಮಾಡಲು ಚಂಚಲಮನವ ಮಾಡಗೊಡಲು ಬೇಡ ಪಂಚಪಾಂಡವಪ್ರಿಯ ವಿರಿಂಚಾಧೀಶನೆ (ಪುರಂದ. ೩-೮೩-೧); ಪಂಚಪಾಂಡವರು ಇರ್ದಂತೆ ದ್ರೌಪತಿಯು . . . ಕರ್ಣಂಗೆ ಮನ ಸೋಲಳೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೪೩); ಪಂಚಪಾಂಡವರೆಂದರೆ ಮಂಚದ ಕಾಲಿನಂತೆ ಮೂರುಜನ ಅಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨.ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯ, ಸುತಸೋಮ, ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ, ಶತಾನೀಕ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಸೇನ ಎಂಬ ಐವರು ಉಪಪಾಂಡವರು: ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಂ . . . ಶ್ರುತ ಸೋಮಕ ಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಪಂಚಪಾಂಡವರಂ ಪಾಂಡವರೆ ಗೆತ್ತು ಕೊಂದು ತದುತ್ತಮಾಂಗಂಗಳಂ ಕೊಂಡು . . . ಕೊಳ್ ನಿನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳನೆಂದು ಮುಂದಿಕ್ಕಿದಾಗಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನೋಡಿ

(ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೦೬ ಪ) ; ಪಾಂಡವರ ಶಂಕೆಯಿಂ ಶ್ರುತ ಸೋಮಕ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಪ್ಪ ಪಂಚಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳಂ ಕೊಂಡು . . . ದುರ್ಯೋಧನನ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ಪ). [ಪಂಚ$_2$+ಪಾಂಡವ]

ಪಂಚಪಾಣಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಧ್ರುವ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಪಂಚಪಾಣಿ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಪಂಚಪಾತಕ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ ೧ : ಹುಸಿದು ಮಾಡುವ ಮಹಾಯಜ್ಞಶತವೆಯ್ದೆ ಪಂಚಪಾತಕ ಸತ್ಯವೆರಸಿದ ನ್ಯಾಯವದು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ (ಹಚಕಾ.೧೪-೧೦) ; ದುರಿತಕೋಟಿಗಳೊಡನೆ ಪಂಚಪಾತಕ ಮುಖ್ಯದೊರೆಗಳಟ್ಟಿಣಿಸಲಗಣಿತರೋಗಸಂಕುಲಂವೆರಸಿ ಮಿಗೆ ರಾಜಕ್ಷಯಾದಿ ನಿಖಿಳವ್ಯಾಧಿನಾಯಕರ್ಬಳಿಸಂದರು (ಜೈಮಿಭಾ.೨೬-೨೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಪಾತಕ]

ಪಂಚಪಾತ್ರೆ$_1$ (ನಾ). ಐದು ಭರಣಿಗಳು ಕೂಡಿರುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಪಂಚವಾಳ: ಪಂಚಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಬಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸುಲಭ (ರೂಢಿ). [ಪಂಚ$_2$ + ಪಾತ್ರೆ]

ಪಂಚಪಾತ್ರೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಹಿತ್ತಾಳೆ, ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಪಾತ್ರೆ ; ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ : ಹಿಡಿಗೆ ಜಲ್ಲಡಿ ಪಂಚಪಾತ್ರೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೩-೪೪). ೨. ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ (ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆಯಾಕಾರದ) ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ: ಬಸವ . . . ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಪಂಚಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನೀರನ್ನು ತಂದನು (ಚಿಕಂಾ. ೧೬೬). [ಪಂಚ$_3$ + ಪಾತ್ರೆ]

ಪಂಚಪಾದ (ನಾ). ನಲವತ್ತೈದು ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮೇಲೆ ಷಡಾಮ್ನಾಯಮೂಲ . . . ಪಂಚಪಾದ ಪಂಚಕೃತ್ಯ ಪಂಜರ ಮಾಲಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ ತಂತ್ರ ಬಲಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦). [?]

ಪಂಚಪಾಶ (ನಾ). ಮಲ, ಮಾಯಾ, ಕರ್ಮ, ತಿರೋಧಾನ ಮತ್ತು ಬಿಂದು ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪಾಶಗಳು: “ಮಲ (ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಹಾಕುವದು), ಮಾಯಾ (ಪ್ರಪಂಚದ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವದು), ಕರ್ಮ (ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು), ತಿರೋಧಾಯಿಕ (ಭೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು), ಬಿಂದು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವ—ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವದು ಈಶ್ವರನಧೀನವೆಂಬುದೂ ಒಂದು ಪಾಶವೆ) ಇವು ಪಂಚಪಾಶಗಳೆಂದು . . . ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು (ಅಮೃತ. ೩-೧೫೦ ಅಡಿಟ). [ಪಂಚ$_2$ + ಪಾಶ]

ಪಂಚಪಾಳೆ, ಪಂಚವಾಳ (ನಾ). (ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಅರಿಶಿನ, ಕುಂಕುಮ, ಚಂದ್ರ, ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಐದು ಬಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಉಪಕರಣ; ಪಂಚವಣಿಗೆ ಬಟ್ಟಲು : ಆಕೆ ಎಡದ ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ಅರಿಸಿಣ ಕುಂಕುಮ ಅಕ್ಕೀಕಾಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಂಚಪಾಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಳು (ಗಂಗಾಸಾ. ೬). **ಪಂಚವಾಳ:** ಹೂವು, ಹಣ್ಣು, ಪಂಚವಾಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಟ್ಟೆ ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೫೬) ; ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಡಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗೌರೀ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಅರಿಶಿನ ಕುಂಕುಮದ ಪಂಚವಾಳ(ಇಬದು.೧). [←ಮರಾ.ಪಂಚಪಾಳೀ]

ಪಂಚಪಿತೃ (ನಾ). ತಂದೆಯೆಂಬ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಐವರು ಪಿತೃಗಳು ; ತಂದೆ ಹಾಗೂ ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನರಾದ ನಾಲ್ವರು ; ℙ ೧. ಜನಕ, ೨. ಉಪನಯನ ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯ, ೩. ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದ ಗುರು, ೪. ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದವನು, ೫. ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು ಎಂದೂ ೧. ಜನಕ, ೨. ಉಪನಯನ ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯ, ೩. ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದವನು, ೪. ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದವನು, ೫. ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ “ ಪಂಚಪಿತೃ ಜನಕಃ ೨ ಉಪನೀತ ; ೩ ಕನ್ಯಾದಾತಾ ; ೪ ಅನ್ನದಾತ ; ೫ ಭಯತ್ರಾತಾ” (ನಾನಾಶ. ೨೮೮) [ಪಂಚ$_2$ + ಪಿತೃ]

ಪಂಚಪೀಠ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಕಾಶಿ, ಕೇದಾರ, ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ಶ್ರೀಶೈಲ, ರಂಭಾಪುರಿ (ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ವೀರಶೈವ ಪೀಠಗಳು. [ಪಂಚ$_2$ + ಪೀಠ]

ಪಂಚಪೀರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳೆಂದು ಮಹಮದೀಯರು ಭಾವಿಸಿರುವ ಐವರು ಮಹಾತ್ಮರು : ನಾವೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವವರು ಒಮ್ಮೊಂದೊಮ್ಮೆ ಸಮುದ್ರದ ಪಂಚಪೀರರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೀರ್ತನೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೪). ℙ “ಪೀರ್ ಅಂದರೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಹೆಸರು. ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಂಬಿಗರು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಐದು ಮಂದಿ ಮಹಾತ್ಮರಿದ್ದಾರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದು ಕಷ್ಟ ಬಂದಾಗ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ” (ಕಪಾಕುಂ. ೪ ಅಡಿಟ). [ಪಂಚ$_2$ + ಪೀರ (ℙ←ಹಿಂ.ಪೀರ್)]

ಪಂಚಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). (?) : ಅಷ್ಟಾದಶಪಟ್ಟಣಾಧಿಷ್ಠಿತ ಪಂಚಪುಟ್ಟಿಗಾದಿ ಬಾವನ್ನವೀರಂ . . . ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಯ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೮೨ ; 1045). [?]

ಪಂಚಪುರುಷಾರ್ಥ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರಾಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಚರಿತದಿಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಂಗಳಿಂ ಪಿರಿದೆನಿಪ ಪರಮಸುಖಲಕ್ಷಣ ಪರಾಭಕ್ತಿ ದೊರೆವಡೆದ ಪಂಚಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದೊರೆದವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಿಚಂ. ೫೪-೪೮). [ಪಂಚ$_2$+ಪುರುಷಾರ್ಥ]

ಪಂಚಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (?): ಪಂಚಪ್ರಪಂಚಮದಿಂಬಾಗಿರೆ ತೇನತೇನಮೊದಲ್ವಾನಂ ಲಯಂ ಮುಂಚೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ ಬಜಾವಣೆಯಿನಂದಂಬೆತ್ತ ವಳ್ವೀಣೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೨). [ಪಂಚ ?+ಪ್ರಪಂಚ]

ಪಂಚಪ್ರಮೆ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ ಎಂಬ ಐದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜನಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು. ೨. ಪಿಪೀಲಿಕಾಜ್ಞಾನ, ವಿಹಂಗಮಜ್ಞಾನ, ಮರ್ಕಟಜ್ಞಾನ, ಗಜಜ್ಞಾನ, ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮಾಜ್ಞಾನಗಳು : ಪಂಚಪ್ರಮಾಮಂಜರೀ . . . ಪಂಚಾಕ್ಷರೀಪಾತುವಃ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೦೩). [ಪಂಚ$_2$+ಪ್ರಮೆ]

ಪಂಚಪ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನವೆಂಬ ಐದು ವಾಯುಗಳು : ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ವ್ಯಾನೋದಾನ ಸಮಾನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು(ಹಿಂದಸಾ.೧೯೬). ೨. (ಆಲಂ)ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ಇಷ್ಟವೋ ಅಷ್ಟೇ ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ; ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿರುವುದು : ಅವ್ವನಿಗೆ ಜನರೆಂದರೆ ಪಂಚಪ್ರಾಣ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೬) ; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗಂತೂ ಹೂ

ಗಳೆಂದರೆ ಪಂಚಪ್ರಾಣ (ಕಪವು. ೬-೧೦೮) ; ಮಗಳಿಗೆ ಕಥೆ ಎಂದರೆ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ ಎನ್ನುವುದು ತಾಯಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ಕಥಕ. ೪೭).[ಪಂಚ$_2$+ಪ್ರಾಣ]

ಪಂಚಫಕೀರ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ತುಂಟ : "ಪಂಚಫಕೀರ=ಉಡಾಳ, ತುಂಟ" (ಜಾನಕೋ. ೧೩). [ಪಂಚ$_3$ + ಫಕೀರ(<ಪಕೀರ)]

ಪಂಚಬಲ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಶ್ರದ್ಧಾಬಲ, ವೀರ್ಯಬಲ, ಸ್ಮೃತಿ ಬಲ, ಸಮಾಧಿಬಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾಬಲ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬಲಗಳು : ಇವು ನಾಲ್ಕು ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಧಾನಗಳು, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಋದ್ಧಿ ಪಾದಗಳು, ಇವು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಇವು ಪಂಚಬಲಗಳು . . . ಎಂದು ಕುಶಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅಕುಶಲವಾದವುಗಳನ್ನೂ . . . ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೪೯). [ಪಂಚ$_2$+ಬಲ$_3$]

ಪಂಚಬಲಿ (ನಾ). ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೋಣ, ಕುರಿ, ಆಡು, ಕಬ್ಬು ಮತ್ತು ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಎಂಬುವು : **ಕಾಲೀಪೂಜೆಯ** ದಿನ ಪಂಚಬಲಿ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ವಂಶಲೋಚನರು ಇನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಕೋಣ, ಕುರಿ, ಆಡು, ಕಬ್ಬು, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಈ ಐದನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಸಾಂಗವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಎರಸ. ೧). [ಪಂಚ$_2$ + ಬಲಿ$_3$]

ಪಂಚಬಾಣ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಾಣಗಳು : ಪಂಚಬಾಣಂಗಳು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಕರ್ಣ ನಾಸಿಕ ದೃಗು ಜಿಹ್ವೆ ತ್ವಚಂಗಳು (ಮದಕಿ. ೧-೬೭) ; ಅಂಗ ಮನ ಪ್ರಾಣ ನೇತ್ರ ಚಿತ್ತಂಗಳೊಳು ಪಂಚಮುಖವೆಂಬ ಪಂಚಬಾಣಂಗಳು ನೆಟ್ಟವಯ್ಯಾ (ಘನವ. ೨-೧). ೨. ತಾವರೆ, ಅಶೋಕ, ಮಾವು, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಎಂಬ ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು: ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರಂ ಪಂಚಬಾಣಕ್ಕೆ ಮಾಣದೆ ಕಣ್ಗಾದಿರಿಸಿಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮನೋಜಂ ಸ್ವಚ್ಛ ವಾಃಕೇಳಿಸಮ್ಮದಕೆಂದೋವಿದ ಪದ್ಮ ಪಂಡಮೆಸೆಗುಂ ತನ್ನಂದನೋಪಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೪) ; ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ . . . ಪಂಚಬಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕುಸುಮಶರವಂ ಬೆಸಲೆಯಾಗದ ಮಲ್ಲೀವಲ್ಲರಿಗಳಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧ ಪ). ೩. ಸಮ್ಮೋಹನ, ಸಂತಾಪನ, ಸಂದೀಪನ, ಸಂಶೋಷಣ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಣ ಎಂಬ ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು : ಘನಸಮ್ಮೋಹನ ಸಂತಾಪನ ಸಂದೀಪನವಶೀವ ಸಂಶೋಷಣ ಸಂಜನಿತ ದ್ರಾವಣಮೆನೆ ಕಾಮನ ಸಮ್ಯಙ್ಮಂತ್ರ ಪಂಚ ಬಾಣಾಖ್ಯಂಗಳ್ (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೭). ೪. ಐದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : ಪಂಚಬಾಣನೆ ಪರಮಾತ್ಮನು (ಮದಕಿ. ೧-೬೭) ; ಮನಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಗುಣಂಗಳಿಂ ತುಟಿಽದು ಪಂಚಾಚಾರದಿಂ ಪಂಚಬಾಣನ ಬಾಹಾಬಲಮಂ . . . ದಯೆಗೆಯ್ವರಕ್ಕೆ . . . ಮಹಾಮಹಿಮೆವೆತ್ತಾಚಾರ್ಯರಾಚಾರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩) ; ಪಂಚ ಬಾಣನ ಕುಮಾರಕನಾದ ಕಾರಣ ಪಂಚಸಾಯಕವ ತೋಱುಸಿದೆ (ಮೋಹತ.೩೪-೧೫) ; ಪಂಚಬಾಣನೆ ನೀನು ? ರತಿರಮಣನಲ್ಲದಿರೆ ನನ್ನೆದೆ ಆದೇಕಿಂತು . . . ನಡುಗುತಿದೆ ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೬-೭೨೨).
[ಪಂಚ$_2$ + ಬಾಣ]

ಪಂಚಬಾಣಾಹವ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡೆ ; ಸುರತ ; ಸಂಭೋಗ : ಪಂಚಾಂಗುಲೀಹತಂ . . . ಪಂಚಬಾಣಾಹವ[ಪಾಠಾಂ. ಗಮ]ದೊಳಂ ಚೆಚ್ಚರಂ ಸಲ್ವುವಂಚೆನಡೆಯಳೆ ಚದುರರಿವನಱುವುದು (ಜನವ. ೮-೫೧).
[ಪಂಚಬಾಣ+ಆಹವ]

ಪಂಚಬಾಬು (ನಾ). ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕೊಡುವ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಸಾರಾಯಿ, ಮಾದಕಪಾನೀಯ, ಅಫೀಮು, ಗಾಂಜಾ ಮತ್ತು ಸುಂಕ ಎಂಬ ಐದು ಬಾಬುಗಳು : (ಕ).
[ಪಂಚ$_2$ + ಬಾಬು$_1$]

ಪಂಚಬಾಬುಕಚೇರಿ (ನಾ). ಐದು ಬಾಬುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ : (ಕ).
[ಪಂಚಬಾಬು + ಕಚೇರಿ]

ಪಂಚಬಿಲ್ವ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ (ಮರದ) ಪತ್ರೆಗಳು ; ☞ ಬೆಳಲು, ಕರಮರ್ದ, ಶಂಖಿನಿ, ಸಿಂಧುವಾರ ಮತ್ತು ಗಿರಿಚೂತ ಅಥವಾ ತುಳಸಿ, ಬಿಲ್ವ, ನಿರ್ಗುಂಡಿ ನಿಂಬೆ, ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಐದು ಪತ್ರೆಗಳು : ಬೆಳಲು ಕರಮರ್ದ ಶಂಖಿನಿ ಸಿಂಧುವಾರ ಗಿರಿಚೂತಂಗಳೂ ನುಡಿಸಿಕೊಂಬವು ಪಂಚಬಿಲ್ವವೆಂದಾರು ಶಿವನಡಿಯು ನಿವಱಿಂ ಭಜಿಸೆ ಬೆಲ್ಲಪತ್ರೆಯ ಫಲವ ಕೊಡುವವೈ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೦-೩೭).
[ಪಂಚ$_2$ + ಬಿಲ್ವ]

ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಸದಾಶಿವ, ಶಿವ, ರುದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ಸ್ವರೂಪಗಳು : ಪಂಚಭೂತಂಗಳಲಿ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮನನಿರಿಸಿದಿರಾಗಿ ಭೂತಶುದ್ಧಿಯಾಯಿತ್ತೆನಗೆ (ಚನ್ನಪ. ೨೪-೫೫) ; ಮುಖಚತುಷ್ಟಯ ಭುಜಚತುಷ್ಟಯದ ವಾರಿಜಾಸನ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರಾಧಾರನೀಶ್ವರ ಪಂಚವಕ್ತ್ರಾಕಾರದಲಿ ಶಿವ ಮೆಱೆದ ಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೩-೭೪). ೨. ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಶಿವ : ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮನ ಕೆಡಿಸಿತ್ತು ಪ್ರಣವಮಂತ್ರವ ನೀಡಾಡಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೭೪೮) ; ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಂಗಮ್ಮೆದಲ್ಕರಿದೆನಿಪ ಭವತ್ಪಾದಮಂ . . . ಬಲ್ಲವೊಲುಱೆ ಪೊಗಟ್ದಿಂ ತಾಯೆ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೪೯) ; ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗಂಗಳಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮದ ಮೂಲವನಱುದು (ಅಖಂಡೇ. ೮೭-೯೦). ೩. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ, ಈಶಾನ ಎಂಬ ಐದು ಮುಖಗಳು : ಇದು ಗುಣತ್ರಯವನತಿಗಳೆದಿರ್ಪ ಪರಶಿವನ ಮೊದಲಲಿಹ ಓಂಕಾರದಕ್ಷರೇಶಾನಾದಿ ವಚನವಿಂತಿದುವೆ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಕ್ಷರ (ಲಶಿಟಿ. ೪೦-೪). ೪. ಬಿಂದುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮೂರ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ಪಿಂಡಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಜ್ಞಾನಬ್ರಹ್ಮ, ಕಲಾಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಆನಂದಬ್ರಹ್ಮಗಳೆಂಬ ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ : ಎಸೆವ ಲಕ್ಷಣ ವೈದಯಸಗೊಂಡು ಬಿಂದು ರಾಜಿಸಿತವಱೊಳುದಯ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮವು (ಮನೋವಿ. ೨-೩೯). ೫. ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀರುದ್ರ . . . ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿನೇಕ. ೫). [ಪಂಚ$_2$+ಬ್ರಹ್ಮ]

ಪಂಚಭಕ್ಷ (ನಾ). = ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯ ೨ : ಸನ್ನುತೋಜ್ವಳ ಮಂಗಳಾರತಿಯಂ ನಿವಾಳಿಸಿ ಪಂಚಭಕ್ಷ ರಸಾನ್ನಯುತ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಿತ್ತು (ಬಸವು. ೪೩-೨೦). [ಪಂಚ$_2$ + ಭಕ್ಷ]

ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯ, ಲೇಹ್ಯ, ಚೋಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾನೀಯವೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಹಾರ. ೨. ಅತಿರಸ, ಹೋಳಿಗೆ, ಲಡ್ಡು, ಜಿಲೇಬಿ ಮತ್ತು ಅಪೂಪ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು : ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯವನು ಪರಮಾನ್ನಾಯ ರಸರಸಾಯನಂ ಚದುರಿನಿಂದೆ ಪರಿಪಾಕಮುಂಗೈದು (ನವಮೋ. ೯-೫); ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಜನರಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಬಡಿಸಿ ಬಂದಿದ್ದವು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೩).
[ಪಂಚ$_2$+ಭಕ್ಷ್ಯ]

ಪಂಚಭಾವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಔಪಶಮಿಕ, ಕ್ಷಾಯಿಕ, ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮಿಕ, ಔದಯಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಿಣಾಮಿಕ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜೀವಪರಿಣಾಮ: ಪಂಚಭಾವದ ಭೇದಮೆಂತೆನೆ ಔಪಶಮಿಕ ಕ್ಷಾಯಿಕ ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮಿಕ ಔದಯಿಕ ಪಾರಿಣಾಮಿಕಮೆಂದಯ್ದು ಭೇದಂ (ಪಸಾರ. ೧೧೪). [ಪಂಚ$_2$+ಭಾವ$_2$]

ಪಂಚಭುಜ(ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ಐದು ಕೋನಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳುದು: 'ಪಂಚಭುಜಾಕೃತಿ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಭುಜ]

ಪಂಚಭುಜಾಕೃತಿ (ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ಐದು ಕೋನವುಳ್ಳ ಒಂದು ಆಕೃತಿ: ಸಹದೇವರಾಶಿಯುಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಿಯನ್ನುಳಿದು ಇತರ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒಂದು ಪಂಚಭುಜಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೯). [ಪಂಚಭುಜ+ಆಕೃತಿ]

ಪಂಚಭುಜಿ (ನಾ). = ಪಂಚಭುಜಾಕೃತಿ : ನೌಕಾಪೃಷ್ಠದ ಪ್ರಧಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನೌಕಾಪಟ ತೃತೀಯದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪಂಚಭುಜಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ನೌಕಾಪೃಷ್ಠವು ಪಂಚಭುಜಿಯ ಮೇಲೆ (ಉತ್ತರಕ್ಕೆ) ಏಕಶೃಂಗಿಯವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೫). [<ಪಂಚಭುಜ]

ಪಂಚಭೂತ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೂಲವಸ್ತುಗಳೆನಿಸಿದ ಪೃಥ್ವಿ (ಭೂಮಿ), ಅಪ್ಪು (ನೀರು), ತೇಜಸ್ಸು (ಪ್ರಕಾಶ), ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು: ಪರಮಾನಂದಪರಂಪರೆ ದೊರೆಕೊಂಡಂತಿತ್ತು ಪಂಚಭೂತಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩೭); ಪಂಚಭೂತಮಯಮಾಗಿಯುವಿಾ ತನುವಿಂದುಕಾಂತಿಯಂತಿರೆ ಪೊಳೆಯುತ್ತಮಿರ್ದಪುದಿದೇಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೮); ಸುರಕುಲಂ ಮುನಿಕುಲಂ ಪಂಚಭೂತಂಗಳಿಂ ಖರಕರಂ ಹಿಮಕರಂ ಯಜಮಾನವೆರಸಿ ಶಂಬರಹರನನುರುಪಿದೆಡೆಯಂ ತೋಱು (ಹಚಕಾ. ೫-೭೭); ಪಂಚಭೂತಂಗಳೊಳಸಂಚಲವನಱಿಯದಲೆ ಹಂಚನೆ ಹಿಡಿದು ತಿರಿದುಂಬ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಹಂಚುಹಱಿಯುಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೪೮). [ಪಂಚ$_2$+ಭೂತ]

ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತ ಸ್ವರೂಪವಾದುದು ; ಪಂಚಭೂತರೂಪವಾಗಿರುವುದು: ಆತ್ಮವದು ತಾ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವದೆಂದೆನಿಸಿ . . . ಶಿವನಲ್ಲ ಹೋಗಲಿ ಸಲ್ಲದೀ ಮಾತು (ಬಸವು. ೫೧-೩೦); ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗವು . . . ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನೆಲಸಿ . . . ಜೀವರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುವು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಪಂಚಭೇದ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಭೇದ: ಪಂಚಭೇದಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಕೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೇದಗಳ ವಿವರ :– ಜೀವನಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದ, ಜೀವನಿಗೂ ಜೀವನಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ, ಜೀವನಿಗೂ ಜಡಕ್ಕೂ ಭೇದ, ಜಡಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದ, ಜಡ ಜಡಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ಹೀಗೆ ಐದು ಭೇದಗಳು (ಹಸಾರ. ೧-೯ ತಾತ್ಪರ್ಯ); ಮಿಕ್ಕ ದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪಂಚಭೇದ . . . ಮುಂತಾದ ಮಾಧ್ವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಚರ್ಚಿಸುವ ಇಲ್ಲವೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಗೊಡವೆಗೆ ಹೋದಂತಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಜ. ೬೭). [ಪಂಚ$_2$+ಭೇದ]

ಪಂಚಮ (ಗು). **೧.** ಐದನೆಯ : ಷೋಡಶತೀರ್ಥನಾಥ ಮದನತ್ವದ ಪಂಚಮಚಕ್ರವರ್ತಿ . . . ಶಾಂತಿನಾಥಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನದೇಂ ಕೃತಾರ್ಥನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೮); ಕಮಲಗರ್ಭಂ ಗರ್ವಿಸಿದಡಂ ಪ್ರಮಥನಾಥನು ಮುನ್ನವರ ಪಂಚಮಶಿರವನಾಗ್ರಹಿಸುತಾಗಳೆ ಚಿವುಟಿ ಬಿಸುಟನಲಾ (ಬಸವು. ೫೪-೪೮). **೨.** ಮಂಗಳವಾದ: 'ಪಂಚಮ ಮಾಂಗಲ್ಯ' ಪರಾ. (ನಾ). **೩.** ಐದನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದು; ಐದರ ಪೂರಣ; ಐದನೆಯದು. **೪.** ಶೂದ್ರ: "ತುರುಷ್ಕಂದಂ =ವೀರಂ ; ಪಂಚಮಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ನೆಱೆ ಪಂಚಮಂ ಪದ್ಮನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೬). **೫.** ಸುಂದರವಾದುದು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು. **೬.** ನಿಪುಣ; ಜಾಣ; ಕುಶಲ. **೭.** ಸಂಭೋಗ ; ಮೈಥುನ. **೮.** ಅಂತ್ಯಜ ; ಚಂಡಾಲ : ಒಕ್ಕಲಿಗನಕ್ಕೆ ಪಂಚಮನಕ್ಕೆಮ ಸದ್ವಿಷ್ಟಿಯಾಗೆ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಲ್ತಕ್ಕುದು ಜೈನಂಗೆ (ಸಸುಪ. ೫-೧೪೧) ; ಇಲ್ಲಿ ಈ ಭೂಮಿಯಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಬಲ ದರ್ಪ ಐಶ್ವರ್ಯವಿನಿತಿರದ ಪಂಚಮನ ಗುಡಿಸಿಲಲಿ ಬೆಂಕಿಯು ವಿಧೇಯತೆಯೊಳುರಿವಂತೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೧೨-೨೨) **೯.** [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಅನುನಾಸಿಕ. **೧೦.** [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜ, ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ಧೈವತ ಮತ್ತು ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಏಳು ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಷಡ್ಜ ವೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ . . . ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪೇಶ್ವರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೦ ಪ) ; ಷಡ್ಜಮಾ ಋಷಭಮಾ ಗಾಂಧಾರಮಾ ಮಧ್ಯಮಂ ಮಿಱುಪ್ಪ ಪಂಚಮಂ ಧೈವತಂ ಸುನಿಷಾದಮೋರಂತೆ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೩) ; ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಂತರವಿರುವ 'ಖರಹರಪ್ರಿಯ' ರಾಗದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನಾರಂಭಿಸುವುದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಷ್ಟ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೪). **೧೧.** ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಠಕ್ಕೆ ಸೈಂಧವಿ, ರಾಗದ ಪಂಚಮ ಷಾಡವ ದೇವಗುಪ್ತ ಗಾಂಧಾರ ಗುಪ್ತ ಕೌಶಿಕಗುಪ್ತ ಉಪಾಂಗವೆಂಬೆಂಟು ಷಟ್ಸ್ವರ ಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೭).

ಪಂಚಮದ ಶನಿ = ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಶನಿಗ್ರಹ; ಈ ಇವನು ಕೆಟ್ಟಫಲಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ: ಪಂಚಮದ ಶನಿ ಹಂಚಿನಲ್ಲಿ ಉಣಿಸ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಪಂಚಮಂಡಲ (ನಾ). (?) : ತನ್ನ ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನೊಳಂ ನಾಲ್ಕು(ವಿ)ದಿಕ್ಕುಗಳೊಳಂ ಒಪ್ಪುತಿಪ್ಪಹಂಕಾರಂ . . . ಪಂಚಮಂಡಲ ಲಕ್ಷಣಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧೦-೫೫); ಪಂಚಮಂಡಲತ್ರೈಗುಣಂಗಳ ಹಂಚಿ ಕೂಡಲಿಕಷ್ಟದಳಗಳ ಸಂಚು ನೋಡಿದು ಧ್ಯಾನರೂಪಕೆ ಕಾರಣವಿದಹುದು (ಗಗತಾ. ೨೦-೬೭). [ಪಂಚ? + ಮಂಡಲ]

ಪಂಚಮಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಪಂಚಮಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪುರವನಿತಾಜನಂ ರುಚಿರಹರ್ಮ್ಯಗೃಹಾಗ್ರತಳಂಗಳಲ್ಲಿಗಾವರಿಸುವ ಪಂಚಮಂಬೊರೆದ ನುಣ್ಚರಮಂ ನಸುಗೇಳ್ದು ಸೋಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೪). [ಪಂಚಮ + ಪೊರೆ$_2$]

ಪಂಚಮಕಾರ (ನಾ). ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾಂಸ, ಮದ್ಯ, ಮುದ್ರೆ ಮತ್ತುಮೈಥುನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ತಾಂತ್ರಿಕ ಆಚರಣೆಗಳು: ಪಂಚ ಮಕಾರಗಳು (ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾಂಸ, ಮದ್ಯ, ಮುದ್ರೆ, ಮೈಥುನ) ಈ ತಾಂತ್ರಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಬೀಭತ್ಸ ಕರ್ಮಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು (ಕಶಾಅ. ೧೨೦); ಪಂಚ ಮಕಾರ (ತಾಂತ್ರಿಕ)— ಮದ್ಯ ; ೨. ಮಾಂಸ ; ೩. ಮತ್ಸ್ಯ ; ೪. ಮುದ್ರಾ ; ೫. ಮೈಥುನ (ನಾನಾಶ. ೨೮೮). [ಪಂಚ$_2$ + ಮಕಾರ]

ಪಂಚಮಕಾಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಷಮಸುಷಮ, ಸುಷಮ, ಸುಷಮದುಷ್ಷಮ, ದುಷ್ಷಮಸುಷಮ, ದುಷ್ಷಮ, ಅತಿದುಷ್ಷಮ ಎಂಬ ಕಾಲಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು : ಧರಣೀಪಾಲಕಮುನಿಪರ್ ಪಂಚಮಕಾಲದೊಳಣಮಾಗರಲ್ತೆ ಋದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೧). [ಪಂಚಮ + ಕಾಲ]

ಪಂಚಮಗತಿ (ನಾ). ಐದನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ದೇವ, ಮಾನುಷ, ತಿರ್ಯಂಚ ಮತ್ತು ನಾರಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಅವಸ್ಥೆ ; ಮೋಕ್ಷ : ಈ ನಾರಕ ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿಗೀ ನರಸುರಗತಿಗೆ ಪೇಸಿದೆಂ ದರ್ಶನದಿಂ ಜ್ಞಾನದಿನೊಪ್ಪುವ ಪರಮಸ್ಥಾನಮನಾಂ ಪಡೆವನಕ್ಕೆ

ಪಂಚಮಗತಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೩) ; ಅಮಳಜ್ಞಾನಂಗಿದು ಪಂಚಮಗತಿ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೯) ; ಅಂತು ಪಂಚಶರಪ್ರಮಾದ ವಿಜಯಿ ಪಂಚಮಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂಚಕರಮಂ ಕೊಳ್ವಂತೆ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಯ್ಕೊಳಲೊಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೩ ವ). [ಪಂಚಮ+ಗತಿ]

ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನರ್ತಕಿ . . . ಪಂಚಮಭ್ರಮಾಳ ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರ ರೂಪಸಾಧಾರಣ ವೆಂಬೇಳು ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೬). [ಪಂಚಮ + ಗಾಂಧಾರ]

ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾಂಧಾರಿ ರಕ್ತಗಾಂಧಾರಿ. . .ಮಧ್ಯಮಗಾಂಧಾರಿ, ದಿವ್ಯಾವತಿ, ಮಧ್ಯಮ ದಿವ್ಯಾವತಿ, ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರಿ . . . ಕೌಶಿಕೆ ಎಂಬ ಹತ್ತೀ ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೬). [ಪಂಚಮ + ಗಾಂಧಾರಿ]

ಪಂಚಮಜಲಧಿ, ಪಂಚಮಜಳಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲವಣೋದ, ಕಾಲೋದ, ಪುಷ್ಕರೋದ, ವಾರುಣೋದ, ಕ್ಷೀರೋದ, ಘೃತೋದ ಮತ್ತು ಕ್ಷೋಧೋದ ಎಂಬ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸಮುದ್ರ; ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ: ನೀರೊಳ್ ಪಂಚಮಜಲಧಿಯ ನೀರೆ ಪವಿತ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೮); ಪಂಚಮಜಲಧಿಯ ಪಾಲ್ಕೊಗೆದಂಚಿರ ಮಾದೊಡೆ ಬಟುಕ್ಕೆ ತೀರ್ಥಜಲಂಗಳ್ ಪಿಂಚಿದರ್ಗಿಲ್ಲೆಂಬಂತಿರೆ (ಅಸಂಪು. ೫-೬೫). **ಪಂಚಮಜಳಧಿ :** ಅಮಳಜ್ಞಾನಂಗಿದು ಪಂಚಮಗತಿ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಮಿಂತಿಲ್ಲಿಗೆ ಪಂಚಮಜಳಧಿ ಜಳಮೆ ಯೋಗ್ಯಂ ಸುಮಜ್ಜನ ಕ್ಕೆಂದು ಬೆಸಸಿದಂ ಸೌಧರ್ಮಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೯). [ಪಂಚಮ+ಜಲಧಿ]

ಪಂಚಮಜಲನಿಧಿ (ನಾ). = ಪಂಚಮಜಲಧಿ : ಪಂಚಮಜಲನಿಧಿ ಯಲ್ಲದೆ ಪಂಚಮಗತಿಪತಿಯ ಸವನಕೆಯ್ದುಸವು ಪಯಃಸಂಚಯಮನುಟಿದ ತೋಜಿ ಕೆಜಿ ಬೆಂಚೆ ಕೊಳಂ ಕೂಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬). [ಪಂಚಮ + ಜಲನಿಧಿ]

ಪಂಚಮಜಳಧಿ 'ಪಂಚಮಜಲಧಿ' ನೋ.

ಪಂಚಮಠ (ನಾ). ಊರಿನ ಹಿರಿಯ ಮಠ : ಸಮಸ್ತನಗರವೂ ಸೇರಿ ಆ ಊರಿನ ಪಂಚಮಠ, ಹಿರಿಯ ಮಠ, ಭೇರುಂಡೇಶ್ವರದಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಿಗ ಮಧುಕೇಶ್ವರಪಂಡಿತದೇವರು ಮುಂತಾದ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳ ಮುಂದೆ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು 'ತಮ್ಮ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಕೊಂಡು' . . . ಅದಕ್ಕೆ ಗವರೇಶ್ವರದೇವರೆಂದು ಹೆಸರಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೧೬೮). [ಪಂಚ$_3$+ಮಠ]

ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಪಂಚಮಠ : ರಾಜಗಾವುಣ್ಡನುಂ ××× ವಗಾವುಣ್ಡಗಳುಂ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೇವರು ನಿವೇದ್ಯ ××× ವಳ್ಳದಿಂ . . . ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಕಂಮ್ಮ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೪೧; 1058); ಇಂತಿನಿತುಮಂ ನಗರಮಹಾಜನ ಪಂಚ ಮಠಸ್ಥಾ[ನಮಾಚಂ]ದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾಯಿವರಂ ನಡೆಯಿಸುವರು (ಕಇಅ. ೯೨-೧-೫೯ ; 1082) ; ಆ ಮಹಾರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಪಂಚ ಮಠಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಪಿರಿಯ ಮಠದಾಚಾರ್ಯ್ಯ ಶಾನ್ತಶಿವಪಣ್ಡಿತರುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೯೯-೪೨ ; 1113). [ಪಂಚಮಠ+ಸ್ಥಾನ]

ಪಂಚಮತಂತಿ (ನಾ). ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಸ್ವರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ತಂತಿ : ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು . . . ಪಂಚಮತಂತಿಯ ನ್ನೊಮ್ಮೆ ಸಾರಣಿಯ ತಂತಿಯನ್ನೊಮ್ಮೆ ಮಿಾಟುತ್ತಾ ನುಡಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೬೯). [ಪಂಚಮ + ತಂತಿ]

ಪಂಚಮದಳ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರರ ತಂಡ,—ಸೈನ್ಯ : ಆ ಮರು ದಿನ ಪ್ರತಾಪಚಂದ್ರ ಬ್ರಿಟಿಷರ 'ಪಂಚಮದಳ'ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂಬ ಆರೋಪವೂ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು (ಗೊಂಡಾರ. ೫). [ಪಂಚಮ + ದಳ$_2$(= ದಲ)]

ಪಂಚಮಭ್ರಮಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನರ್ತಕಿ . . . ಪಂಚಮಭ್ರಮಾಳ ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರ ರೂಪಸಾಧಾರಣ ವೆಂಬೇಳು ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೬). [ಪಂಚಮ+ಭ್ರಮಾಳ]

ಪಂಚಮಮಾಂಗಲ್ಯ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ಉತ್ಸವ; ಮಂಗ ಳೋತ್ಸವ : ಪಂಚಮಮಾಂಗಲ್ಯದೊಳಿಂದ್ರಗಾಯಕರದೇನಿಂಬಿಂ ನಯಂ ಬೆತ್ತರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೫). [ಪಂಚಮ+ಮಾಂಗಲ್ಯ]

ಪಂಚಮಲ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ—ಇವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ದೇಹದ ಐದು ಬಗೆಯ ಮಲಗಳು: ಏರಂಡಮೂಲಮಂ ಹ್ರೂಂ ರೂಂ ಎನುತ್ತೆ ರವಿವಾರದೊಳ್ ತಂದಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಮಲಮಂ ಸೇರಿಸುತ್ತು ದಯದೊಳ್ ನಾರಿಗಿಕ್ಕಲು ವಶ್ಯಂ(ಜನಪ.೧೩-೪೬); ರುದ್ರಜಟೆಯಂ ಕೃತಾಂಜಲಿ ಎಂದು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುರುಟುವನು ತುಪ್ಪದಿಂ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ದೇಹದ ಪಂಚಮಲವಂ ಕೂಡಿ ತಿಲಕವನಿಡಲು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವಶಮಪ್ಪುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೨). ೨. [ವೀಶೈ]ರೋಧಮಲ, ಬಿಂದುಮಲ, ಕರ್ಮಮಲ, ಮಾಯಾ ಮಲ ಮತ್ತು ಆಣವಮಲಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಮಲಗಳು : ಅಷ್ಟಭೋಗಂಗಳ ಶಕ್ತಿ ಕೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ರೋಧಮಲ ನಷ್ಟ . . . ಪದವಸ್ತುವಿನ ಕಳೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿದಲ್ಲಿ ಆಣವಮಲ ನಷ್ಟ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಲಂಗಳು ನಷ್ಟ ವಾದಲ್ಲಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ಸಮ್ಯಕ್‌ದೃಷ್ಟ (ಆದಪ. ೧೧೬-೧೯೫). [ಪಂಚ$_2$ + ಮಲ$_3$]

ಪಂಚಮವೇದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಂತೆಯೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪುರಾಣಗಳು : ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಇಂಥವರೇ ರಚಿಸಿದ ರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ . . . ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಂಚಮ ವೇದವೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು (ಭಾರದ. ೧೪೬). ೨. ಮಹಾಭಾರತ : ಪಂಚಮವೇದವೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮ ವ್ಯಾಧೋಪಾಖ್ಯಾನವೊಂದೇ ಸಾಕು ಜಾತಿಗಳ ಗೊಂದಲದಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನವು ಹಾಳಾಯಿತೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ (ಭಾರದ. ೩೮೯) ; ಉತ್ತಮಸಂದೇಶವನ್ನು ನೀಡುವ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಮಹಾಭಾರತ ಪಂಚಮವೇದವೆನಿಸಿ ಕೊಂಡಿತು (ಬಕ್ಸಾರ. ೧೦೩ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. ನಾಟಕ : ಭರತನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಟಕವನ್ನು ಸಾರ್ವವರ್ಣಿಕ, ಪಂಚಮವೇದ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೬೦). [ಪಂಚಮ+ವೇದ]

ಪಂಚಮಶ್ರುತಿ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಮವೇದ ೨: ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವೆಂ ಕೃತ ಪಂಚಮಶ್ರುತಿಪುರಾಣವ್ಯಾಸನಂ ವ್ಯಾಸನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೮) ; ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವೆ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನು ಇಳೆಯ ಜಾಣರು ಮೆಚ್ಚುವಂತಿರೆ ನೆಲೆಗೆ ಪಂಚಮಶ್ರುತಿಯನೊರೆವೆನು ಕೃಷ್ಣ ಮೆಚ್ಚಲಿಕೆ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧-೧೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ನಾದ ವಿಶೇಷ,—ಶ್ರುತಿ : ಪಂಚಮಶ್ರುತಿ ತಂಬೂರಿ (ಸಂಗೀತ. ೧೧೦). [ಪಂಚಮ + ಶ್ರುತಿ]

ಪಂಚಮಸಮುದ್ರ (ನಾ). = ಪಂಚಮಜಲಧಿ : ಪಂಚಮಸಮುದ್ರ ದೊಳ್ ಕೂಡಿ ಮುನೀಂದ್ರನನಭಿವಂದಿಸಿ ಬಲಗೊಂಡು ನಾಕಪತಿಗಳ್ ದಿವಕ್ಕೆ ತಳರ್ದುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೬). [ಪಂಚಮ+ಸಮುದ್ರ$_1$]

ಪಂಚಮಸಾಧಾರಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ . . . ಪಂಚಮಸಾಧಾರಣ . . . ಮಾಳವ ಕೌಶಿಕಿ ಯೆಂಬಾಱು ಶುದ್ಧಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩).
[ಪಂಚಮ + ಸಾಧಾರಣ]

ಪಂಚಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಪಂಚಮಗತಿ : ಪಂಚಮಸ್ಥಾನಗಳ ಪಡೆದರ . . . ತೀರ್ಥಕರೊಲಿದು ಭಜಿಸುವೆ ಚಂಚಲವನಳಿದು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧-೩). [ಪಂಚಮ + ಸ್ಥಾನ]

ಪಂಚಮಸ್ವನ (ನಾ). = ಪಂಚಮಶ್ರುತಿ ೨ : ಸತ್ತಿಗೆ ಗಗ್ಗರಂ ಕರುಳ ಬಕ್ಕಳೆ . . . ನೆತ್ತರ ತಳ್ತ ಬಲ್ದಲೆಯ ಬಿಂದಿಗೆ ಪಾವುಗೆ ಪಂಚಮಸ್ವನಂ ಬೆತ್ತದ ಕೋಲಿವೊಂದಿ ನಿಲೆ ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೩). [ಪಂಚಮ+ಸ್ವನ]

ಪಂಚಮಸ್ವರ (ನಾ) ೧. = ಪಂಚಮ ೧೦. : ವರಾಲೀ ಮಧ್ಯಮ ವೊಂದೇ ಪಂಚಮ (ಸ್ವರ)ದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೨೧). ೨. = ಪಂಚಮಶ್ರುತಿ ೨ : ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕಾಗೆ ಇಟ್ಟರೆ ಪಂಚಮಸ್ವರ ಕೊಟ್ಟೀತೆ ? (ಸೀತಿಚಂ. X, ೮). [ಪಂಚಮ + ಸ್ವರ$_2$]

ಪಂಚಮಹಪಾತಕ (ನಾ) ೧. = ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ ೧: ಆ ತರುಣಿಗಂ ಕೆಲವು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಹಪಾತಕಂಗಳೆ ಕೂಡಿ ಪುಟ್ಟುವಂದ ದೊಳೊಗೆದರ್ಪೈ ತನುಜರ್ಪೈವರು (ವೀಶೈಪು. ೨-೬-೧೭). ೨. = ಪಂಚ ಮಹಾಪಾತಕ ೩ : ವಂಚಕರ ನಿಜವೇದಬಾಹಿರ ಹಂಚುಗಳ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ವಿಲ್ಲದ ಪಂಚಮಹಪಾತಕರ ಜೈನರ ಹಿಂಡು ನೆರೆದು (ಬಸವು. ೫೧-೫೪).
[<ಸಂ. ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ]

ಪಂಚಮಹವಾದ್ಯ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ : ಮೂಡಲರು ಚೋದಯವದತ್ತಲಿತ್ತಂ ಹರಿದು ತೀಡಿತ್ತು ತಂಬೆಲರು ಪಂಚಮಹ ವಾದ್ಯಗಳು ನಾಡೆ ಮೊಳಗಿದವು (ಹಚಕಾ. ೪-೫೫); ಮುಂಗಡೆಯೊಳುಲಿವ ಪಂಚಮಹವಾದ್ಯದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಚಮವಾದ್ಯದಿಂ]ನವರಸಂಗಳಭಿನಯಿಸು ವೆಡೆಯೊಳು (ಭಾಪಚಿಂ. ೧-೩೬). [<ಸಂ. ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ]

ಪಂಚಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). = ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ ೩ : ಉಪೋಷಿತ ವ್ರತಮಂ ಕೈಕೊಂಡು . . . ಪಂಚಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಂಗಳುಮಂ ನಾಮೋ ದ್ದೇಶಂಗೆಯ್ದು ಪಾರಣೆಯ ದಿವಸಮಲ್ಲದಱುವತ್ತುವಱುದಿವಸದುಪ ವಾಸದಿಂ ಸಮೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ ವ); ದೇವೇಂದ್ರರಿಂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೀರ್ತಿಯನುಳ್ಳ ಪಂಚಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಂ ಗಣಮಹಾಪೂಜೆಗಳನೆಯ್ದಿದ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೮-೧೧). [ಪಂಚ$_2$+ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ]

ಪಂಚಮಹಾನಕ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ : ಮಹಾಪತಾಕೆ ಗಳುಮೊಪ್ಪುವ ಪಂಚಮಹಾನಕಂಗಳುಂ ಸುರುಚಿರಚಾಮರಪ್ರಕರಮುಂ ಧವಲಾತಪವಾರಣಂಗಳುಂ (ಜೀನಸಂ. ೧-೩೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಮಹಾನಕ]

ಪಂಚಮಹಾನಿನದ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿ : ಕೋಂಟೆಯೊಳಾಳ್ವರಿಯ ಮೇಲೆ ಸೇನೆಯಂ ನೆರೆಯಿಸಿ ಬಳಸುತಸಮಾನ ವಿಕ್ರಮದಿಂದೆ ಪಂಚಮಹಾನಿನದವಾಕ್ರಮಿಸುತಿರೆ ಬಲುದುರ್ಗಮಂ ಬಲಿದು (ಬಸವು. ೧೬-೧೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಮಹಾನಿನದ]

ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು), ಸುರಾಪಾನ (ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವುದು), ಸ್ವರ್ಣ ಸ್ತೇಯ (ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕದಿಯುವುದು), ಗುರುಪತ್ನೀಗಮನ (ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕೂಡುವುದು) ಮತ್ತು ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರ ಸಂಸರ್ಗ — ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಐದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಪಗಳು : ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕವಂಜುವುದು ಕೂಡಲಸಂಗನ ನಾಮುಕ್ಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ.೭೫); ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂಗಳ ಮಾಡಿದವನಾದಡಾ ಗಲಿ. . . ಒಬ್ಬ ಶಿವಭಕ್ತನ ದರ್ಶನವಾದಲ್ಲಿ ಆ ಪಾತಕಂಗಳು ಬೆಂದು ಭಸ್ಮ ವಾಗಿಹೋಗುವವು ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ.೫೭-೫). ೨. ಪರಧನ, ಪರಸತಿ, ಪರದೈವ, ಪರನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಪರಹಿಂಸೆ ಎಂಬ ಐದು ಪಾಪಗಳು: ಪರಧನ ಪರಸತಿ ಪರದೈವ ಪರನಿಂದೆ ಪರಹಿಂಸೆ ಎಂಬ ಪಂಚಮಹಾ ಪಾತಕಂಗಳೊಡನೆ ಚರಿಸುವಂತಹದ್ದೇ ವರ್ತನಿ ಎಂಬ ಮದವು (ವಚಶಾ. II, ೧೨೧). ೩. ಮೇಲ್ಕಂಡ ಐದು ಮಹಾಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಧರ್ಮಮಾನ್ನಿರಕ್ಷಿಚ್ಚಿದೋನ್ನಡಿ ಎನ್ನಂಡೆಲೊ ಈ ಧರ್ಮ ಮಾನ್ನಟಿಬಿವೋನ್ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೬-೧೧; 753) ; ನಿಮ್ಮಡಿ ನಿಮ್ಮನಾ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನ ಮನೆಗೊಡ ಗೊಂಡುಯ್ದನೇಕಾಪವಾದೋಪಸರ್ಗಂಗಳಂ ಮಾಡಿದೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೩೮ ವ) ; ಅಂಗದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಒಳಗೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವುಂಟೆಂಬ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರ ನುಡಿಯ ಕೇಳಲಾಗದು (ಚನ್ನಪ.ಕ. ೧೯೫-೪೩೪) ; ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಗುಣವನಱಸಿದಡೆ ಒಂದನೆಯ ಪಾತಕ . . . ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನಱಸಿದಡೆ ಐದನೆಯ ಪಾತಕ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರ ಎನಗೊಮ್ಮೆಯೂ ತೋಱದಿರಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೭೫-೫೦). ೪. [ಜೈನ] ಬಾಲವಧೆ, ಸ್ತ್ರೀವಧೆ, ಗೋವಧೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಧೆ ಮತ್ತು ಋಷಿವಧೆ ಎಂಬ ಐದು ಮಹಾಪಾಪ ಗಳು : ಮಧು ಮದ್ಯ ಮಾಂಸಂಗಳಂ ಸೇವಿಸುವರುಂ ಬಾಲವಧೆ ಸ್ತ್ರೀವಧೆ ಗೋವಧೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಧೆಯೆಂದೀ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂಗಳಂ ಗೆಯ್ದವರುಂ . . . ದುಃಖಂಗಳನನುಭವಿಸುವರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ.೯೬-೨೩).
[ಪಂಚ$_2$+ಮಹಾಪಾತಕ]

ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಿ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ ೩ : ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳದ ಶ್ರೀಲಾಂಛನಮಂ ಕಂಡು ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದು ನೀಡಱಿಂದೆಚ್ಚೆತ್ತು ಹಾ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಿಯೆನೆನ್ನ ಮಗನಂ ಪೋಟ್ದು ತಿಂದೆನೆಂದು ತನ್ನಂ ತಾಂ ನಿಂದಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ.೪೮-೨೮) ; ಪಂಚ ಮಹಾಪಾತಕಿಯಂ ವಂಚಕನಂ ನುಡಿದು ಪುಸಿವನಂ ಸಂಗರದೊಳ್ ಹಿಂಚುವನಂ ಪುಱಿಗೊಂಡದ ಸಂಚದೊಳಿರ್ಕ್ಕುವ ಕಾಲಮೇಬದ ತೆಱದಿಂ (ದಶಕು. ೩-೧೮) ; ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಿಗೆ ಎಂತು ಬುದ್ಧಿಯ ಪೇಳೆ ತನ್ನ ವಂಚನೆಯಿಂದಲಿ ತನಗೆ ತಾನೆ ಕೆಟ್ಟುಹೋಹನು (ಪುರಂದ. ೫-೫೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಿನ್]

ಪಂಚಮಹಾಪಾಪ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ ೧ : ಪ್ರಪಂಚ ಬಿಡುತ್ತೇನೆಂದು ಪಂಚಮಹಾಪಾಪ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ).
[ಪಂಚ$_2$+ಮಹಾಪಾಪ]

ಪಂಚಮಹಾಭೂತ (ನಾ). = ಪಂಚಭೂತ : ಅದರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು . . . ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತತ್ವಗಳೂ ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದರು (ಹಸಾರ. ೩-೧ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ) ; ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ, ಪೃಥ್ವಿ ಎಂಬ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೬) ; ಪುರುಷ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು . . . ಸೇರಿದರೆ ತತ್ವ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೩೪೦). [ಪಂಚ$_2$+ಮಹಾಭೂತ]

ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನು ನಡೆಸಬೇಕಾದ ದೇವಯಜ್ಞ (ಹೋಮ), ಪಿತೃ ಯಜ್ಞ (ತರ್ಪಣ), ಭೂತಯಜ್ಞ (ಬಲಿ), ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ (ಅತಿಥಿ ಪೂಜನ) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (ಅಧ್ಯಾಪನ) ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕಕೃತ್ಯಗಳು : ಪ್ರತಿದಿನ ಕ್ರಿಯಮಾಣ

ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ ಪವಿತ್ರೀಕೃ . . . ದಿವಾಕರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಗ್ಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ತೋಂಟಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೫-೩; 1101); ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ವಿಧಿವಿಹಿತ (ಮುಕ್ಸಾರ. ೯೦ ಪೀಠಿಕೆ); ಸಕಲಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು . . . ವೇದೋಕ್ತ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರವು ಅಪಾರವಾಗಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ.೧೬೨). ೨. [ವೀಶೈ] ಭಕ್ತನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಶಿವವ್ರತ, ಶಿವಧ್ಯಾನ, ಶಿವಜ್ಞಾನ, ಶಿವಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಿವಾರ್ಚನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪತಿಧರ್ಮಗಳು: ಶ್ರೀ ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯರು . . . ಈ ಐದು ಪತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೨೪೧).
[ಪಂಚ$_2$ + ಮಹಾಯಜ್ಞ]

ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ (ನಾ). ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಶೃಂಗವಾದ್ಯ(ಕೊಂಬು), ತಮ್ಮಟೆ (ಹಲಗೆ), ಶಂಖ (ಧವಳ), ಭೇರಿ(ಬಾಜಾ), ಜಯಘಂಟೆ (ಜಾಗಟೆ) ಅಥವಾ ಭೇರಿ, ಶಂಖ, ಕಹಳೆ, ಗಂಟೆ ಮತ್ತು ವೀಣೆ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು: ಹೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಭಕ್ತನಾದರೆ ಆತನ ಮನೆಯ ಸೊಣಗಂಗೆ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯದಲಿ ಸನ್ಮಾನವ ಮಾಡೆನೆ (ಬಸವ. ೫೯೩); ಗುರುಮಠಂ ದೇವತಾಭವನಂಗಳಗಣಿತಂ ಮೊಱೆವ ಶಂಖಂ ಭೇರಿ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯದಿಂದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಮಹಾಭರಿತ ದರ್ಶನೆಗಳಿಂ . . . ಮೆಱೆವುದು (ಲಚಿಚಂ. ೩೦-೧೧); ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ ನೃತ್ಯಗೀತಂಗಳಿಂದತಿಶೋಭನವಾಗೆ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ (ಹವಿಸ್ಮ್ಯರ. ೨-೫೫ ವ). [ಪಂಚ$_2$ + ಮಹಾವಾದ್ಯ]

ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಧುಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವ್ರತಗಳು: ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ ಪಂಚಸಮಿತಿ ಮಿಳಿತ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತಂ ಮುನಿಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೧); ಗುಪ್ತಿಗಳಂ ಪಾಲಿಸಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಲೀಲೆಯಿನೆಸೆದಂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲೆನೆ ಮುನಿಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೧೧-೧೩); ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ ಯತಿ ನಿಲೆ ಸಂಚಿತಪುಣ್ಯಾಗಮಕ್ಕೆ ಮುನ್ನಮೆ ದಿವದಿಂ ಸಂಚಕರಂ ಬರ್ಪಂತಿರೆ ಪಂಚವಿಧಂ ರತ್ನರಾಶಿ ಸುರಿದ ತ್ತಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ.೧೩-೨೯); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ಮದಗಜವಿಜಯರು ಪಂಚಬಾಣನ ಭಂಜನರು ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ ಸಮಿತಿ ಸಮೇತರು ಪಂಚಸೂನು ವರ್ಜಿತರು (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೬೭-೩೩೦). 'ಅಣುವ್ರತ', 'ಮಹಾವ್ರತ' ನೋಡಿ. [ಪಂಚ$_2$ + ಮಹಾವ್ರತ]

ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿ; ಕೊಂಬು, ತಮಟೆ, ಶಂಖ, ಭೇರಿ, ಜಯಘಂಟೆ ಅಥವಾ ಭೇರಿ, ಶಂಖ, ಕಹಳೆ, ಗಂಟೆ ಮತ್ತು ವೀಣೆಗಳ ಶಬ್ದ,-ಮಂಗಳಧ್ವನಿ; P ಇದೊಂದು ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ: ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಞ್ಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮನ್ತಾಧಿಪತಿ ಪ್ರಭೂತ ವರಿಷ ಶ್ರೀಮಾನ್ಗೋಯಿನ್ದರಸರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೪೭-೩; ಸು. 790); ಸಮನೆನಿಸುವ[ರ್] ಪ್ರಶಸ್ತಿಕ್ರಮದೊಳ್ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚ[ಮಹಾ]ಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತರೆನಲ್ ಸಮನೆನಿಪರೆ ಗುಣದೊಳರಿಗನೊಳ್ ಸಾಮಂತರ್ (ಪಂಪಭಾ.೧-೪೯); ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡ ದಣ್ಡನಾಯಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೩೨; 1072); ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದಂ ದಿಕ್ಸಂಚಯಮಂ ತೀವೆ ಯಮಜನಾಜ್ಞೆಯಿನಿತ್ತಂ ಕಾಂಚನಭಾಜನದಿಂ ನಕ್ತಂಚರರಿಪುಗಗ್ರಪೂಜೆಯಂ ಸಹದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೧); ತತ್ಸಮಯದೊಳಮರಪತಿ ಜಗತ್ಪತಿಯ ಮಧುಕರಸೀಳಕುಂತಳಪ್ರಪಂಚಮಂ ಪಂಚಪಯೋರಾಶಿಯೊಳ್ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದದೊಡನೆ ಪಸರಿಸಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೧೧೪ ವ). ೨. ಮಂಗಳಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು: ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದಂಗಳುಂ ಬದ್ದವಣದ ಪಱೆಗಳುಂ ಬಾಜಿಸೆ ಅರಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೧-೨೧); ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದವಿಜೃಂಭಿತಧ್ವನಿ ಲಸದ್ಗಾಂಧಾರನಾದಂ . . .ಆಯ್ತೆತ್ತಂ ತ್ರಿಯಾಮಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೮); ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದದ ನಡುವಿಂಚರದಿಂದೆಸೆವ ಕನಕಕಾಹಳೆಜಯಘಂಟಾಂಚಿತಮಂಗಳಪಟುಪಟಹಂ ಚಕ್ರಿಯ ಮುಂದೆ ವರ್ಧಮಾನಸನಿನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೧); ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದವ ಬಾಜಿಸಿದರೇನೋ ಕಿವುಡಂಗೆ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನ ಪಥವಿನ್ನಾವುದೆಂದಱಿಯದವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೩೩).
[ಪಂಚ$_2$+ಮಹಾಶಬ್ದ]

ಪಂಚಮಹಾಸಬ್ದ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ೧: ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಸಬ್ದಂ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ (ಎಕ. II, ೫೬-೧; 1100). [<ಸಂ. ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ]

ಪಂಚಮಾಂಚಿತ (ಗು). ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದ ರಮಣೀಯವಾದ,—ಮನೋಹರವಾದ: ಅದೊರ್ಮೆ ಮೃದುಪಂಚಮಾಂಚಿತ ವಿಪಂಚಿಕಾನಾದದಿಂದದೊರ್ಮೆ ರಸಭಾವಕಂಚುಕಿತ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಗಳಿಂ. . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ತಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧). [ಪಂಚಮ + ಅಂಚಿತ$_1$]

ಪಂಚಮಾಬ್ಧಿ (ನಾ). = ಪಂಚಮಜಲಧಿ: ಅಂತಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ . . . ಕುಂತಳಂಗಳನುತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣೇಂದ್ರರ್ ಪಂಚರತ್ನದ ಪಡಲಿಗೆಗಳೊಳಾಂತು ಪಂಚಮಾಬ್ಧಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೩ ವ).
[ಪಂಚಮ+ಅಬ್ಧಿ]

ಪಂಚಮಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಕೊಂಕಣೀ ಕುಣಬಿಗಳಿಗೆ ಕಾಳೆ ಕುಣಬೀಯೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು . . . ಬಿರಾಮಣಿ, ಪಂಚಮಾಯಾ, ಸಾತೆರಿಯೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಡಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ.೧೭೯).
[ಪಂಚ ? + ಮಾಯಿ]

ಪಂಚಮಾಶಬ್ದ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ೧: ಪಂಚಮಾಶಬ್ದದಿಂದಂ ಬೀಗಮೆಚ್ಚತ್ತು ಮಂಚದಿನೆರ್ದು ಬೆಳಗಾಗಿ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು ಕಾಂಚನಕುಂಭಕುಚೆ ಕಂಡಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೯-೧೦೪).
[ಪಂಚ$_2$ + ಮ್ಹಾ$_3$+ಶಬ್ದ]

ಪಂಚಮಿ (ನಾ). ೧.ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಐದನೆಯ ದಿನ: ಸಿತಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿ ದಿನಪತಿವಾರಂ ಶುಭದ ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರದೊಳನ್ವಿತಮಾಗೆ ನೆಗಟ್ದುದೀ ಮತ್ಕೃತಿ (ಆದಿಪು.೧೬-೭೭);ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಭೇದದಿಂದಿತ್ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದಾ ಪಕ್ಷಂಗಳು ಮಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಪಾಡ್ಯ. . . ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿಹ ಪಂಚಮಿ . . . ಚಂದ್ರನಧಿದೇವತೆಯಾದ ಪೌರ್ಣಿಮೆ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೨. ನಾಗರ ಪಂಚಮಿ: ನಾಳೆ ಪಂಚಮಿಯಾದ್ದರಿಂದ ನಾಗನಿಗೆ ತನಿ ಎರೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಚದುರಂಗದ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಹಾಸುಬಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಹಲಗೆ. ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಏಳು ಬಗೆಯ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು; ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ: ಅತ್ತನೆಮೆಂದನುಸಂಧಿಸಿಯೊತ್ತಂಬರದಿಂ ತಗುಳ್ಚುವರ್ ಪಂಚಮಿಯೊಳ್ (ಶಾವ್ಯಾಮ.೧೧೭); ಪಿಂತೆ ಪೇಟ್ದ ನಾನಾ ತೆಱದ ಲಿಂಗಂಗಳ್ಗೆ ಪರವಾಗಿ ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಗಳ್ . . . ಪ್ರಥಮೆಗಂ, ದ್ವಿತೀಯೆಗಂ, ತೃತೀಯೆಗಂ, ಚತುರ್ಥಿಗಂ, ಪಂಚಮಿಗಂ, ಷಷ್ಠಿಗಂ, ಸಪ್ತಮಿಗಂ-ಏೞಾಗಿ ಕಾರಕವಶದಿಂ ಪತ್ತುಗುಂ (ಶಮದ. ೯೩ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ. ಪಂಚಮೀ]

ಪಂಚಮಿಗ (ನಾ). ಅಂತ್ಯಜ : 'ಪಂಚಮಿಗಿತಿ' ಪರಾ.
[ಪಂಚಮ + -ಇಗ]

ಪಂಚಮಿಗಿತಿ (ನಾ). ಪಂಚಮನ ಹೆಂಡತಿ : ಇತಿಗೆ—ಚಾಮರಿಗಿತಿ . . . ಪಂಚಮಿಗಿತಿ, ವೇರಡಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ).
[ಪಂಚಮಿಗ+-ಇತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಂಚಮಿಸೆ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೈದು : ನೋಡಿದರೇನ್ರಿ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ನೋರೇ . . . ಇದಕ್ಕಿನ್ನೂ ಪೈಲೆ ಪಂಚಮಿಸೆ, ಆಗಲೇ ಹತ್ತಿದರೊಂದು; ಇಳಿದರೊಂದು (ಮಲ್ಲಿ. ೨೫೫).
[←ಮರಾ. ಪಂಚವಿಶೀ./ಸಂ. ಪಂಚವಿಂಶತಿ]

ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). = ಪಂಚಮಿ ೪ : ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ :- ಇದು ಅಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ ಭಯ, ಆಧಿಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಯೋಗವಾದಾಗಲೂ ಬರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೫) ; 'ಹೊಳೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ' ಎನ್ನುವುದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ರೂಪವೆಂದೂ, '-ದೆಸೆಯಿಂದ' ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಮಧ್ಯಮ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಪಂಚಮುಖ$_1$ (ನಾ). ೧. ಐದು ಮುಖಗಳು. ೨. ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಈಶಾನ ಎಂಬ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗಿರುವ ಐದು ಮುಖಗಳು : ಆ ಪಂಚಲಿಂಗಪ್ರಕಾಶವೇ ಪಂಚಮುಖವೆನಿಸಿತ್ತು ಆ ಪಂಚಮುಖದಿಂದವೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೨-೨೩೫). ೩. ಐದು ಪಕ್ಕ,-ಮಗ್ಗುಲು : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಪಂಚವಕ್ತ್ರಗಳೇ ಪಂಚಮುಖದ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳಾದುವಾಗಿ . . . ಎನ್ನ ಮುಕ್ತಿಪಥಕ್ಕೆ ಈ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಾಧನವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ಕ. ೧೦೨೫). ೪. ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತುವ ಐದು ಕುಡಿಗಳುಳ್ಳ ಆರತಿ; ಪಂಚಾರತಿ: ಪಂಚಮುಖದ ಜ್ಯೋತಿ ಬೆಳಗಲು (ಪುರಂದ. ೨-೪೨-೩). ೫. ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಪಂಚಾಕ್ಷರಗಳೊಳಗೆ ಸಂದರಾ ಘರಮೆಯರು ಪಂಚಮುಖ ನಿರ್ಜಡೆಗೆ ಘೋದರಾ ಪರಮೆಯರು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೨೬) ; ಮುಂಚೆ ಕಿನ್ನರ ಶರಣನಸುವಂ ಹಿಂಚೆ ಬಸವರಸನ ಹರಣವಂ ಪಂಚಮುಖನಲಿ ಪಡೆದು ಮೆಚಿದನು ಮಾಚಿದೇವಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೩೬ ಸೂಚನೆ) ; ಪಂಚಮುಖ ದಶಪಂಚನೇತ್ರ ದಶಭುಜ ಎಸೆವ ಕೆಂಜೆಡೆಗಳ ಶಶಿಮೌಳಿ . . . ಬಂದಿರಯ್ಯ ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೧-೧೬).
[ಪಂಚ$_2$+ಮುಖ]

ಪಂಚಮುಖ$_2$ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳದು ; ಸಿಂಹ : ಯಮುನಾವಾರಿಯಂ . . . ಪೀರ್ದಂ ಗಜಾರಾತಿ . ಪಂಚಮುಖಂ ತೀಕ್ಷ್ಣನಖಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೮-೧೨) ; ಸಾರ ಹೇಳೋ ರಾಯಕುವರ ಮುರಾರಿ ದುಶ್ಶಾಸನ ಕಣಾ ಘಡ ವೈರಿಭೀಮದ್ವಿರದಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಪಂಚಮುಖ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೯-೮). [ಪಂಚ$_3$+ಮುಖ]

ಪಂಚಮುಖವಾದ್ಯ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಐದು ಮುಖಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಐದು ಮದ್ದಳೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : 'ಸರ್ವವಾದ್ಯಸೇವೆ', 'ಪಂಚಮುಖವಾದ್ಯ' (೫ ದೊಡ್ಡ ಮದ್ದಳೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂದು ಬಾಜಿಸುವ) ಸೇವೆಗಳು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಅನೇಕ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೯೩) ; ಮದ್ರಾಸಿನ ಸರ್ಕಾರಿ ಮ್ಯೂಜಿಯಮ್ಮಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಪಂಚಮುಖವಾದ್ಯ'ವೆಂಬುದು, ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ, ಐದು ಬಾಯಿಗಳಿರುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋತ. ೨೪೬).
[ಪಂಚಮುಖ$_1$ + ವಾದ್ಯ]

ಪಂಚಮುಖಿ (ನಾ). ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳದು : ತೀರ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಪಂಚಮುಖಿಯ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹವೊಂದು ದೊರಕಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. ಪಂಚಮುಖೀ]

ಪಂಚಮುಖೀಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರ, ಜಪ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರವಿನ್ಯಾಸ : ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆ ಪಂಚಮುಖೀಮುದ್ರೆ ಸುರಭಿಮುದ್ರೆ . . . ಎಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲ ಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). [ಸಂ. ಪಂಚಮುಖೀಮುದ್ರಾ]

ಪಂಚಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಪಂಚಮುದ್ರೆ ೨ : ಶಿವನಿರೂಪದಿ ಕುಮಾರೇಶನತಿಪ್ರೇಮದಿಂ . . . ನೆರೆ ಪಂಚಮುದ್ರಿ[ಕೆಗಳನಾಂತು]ಷಟ್ಸ್ಥಳಂಗಳ ನರಿದನು (ಕುಮಾಪು. ೨ ಸೂಚನೆ). [ಪಂಚ$_2$ + ಮುದ್ರಿಕೆ]

ಪಂಚಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಆವಾಹನೀ, ಸ್ಥಾಪನೀ, ಸನ್ನಿಧಾಪನೀ, ಸಂಬೋಧನೀ, ಸಂಮುಖೀಕರಣೀ ಎಂಬ ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಅಂಗುಳೀವಿನ್ಯಾಸಗಳು ; ℙ (i) ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಅಂಜಲಿಯು ಆವಾಹನೀಮುದ್ರೆ, (ii) ಕೆಳಮುಖವಾದ ಅಂಜಲಿಯು ಸ್ಥಾಪನೀಮುದ್ರೆ, (iii) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು ಸನ್ನಿಧಾಪನೀ ಮುದ್ರೆ, (IV) ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು ಸಂಬೋಧನೀಮುದ್ರೆ , (v) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಜೋಡಣೆಯು ಸಂಮುಖೀಕರಣ ಮುದ್ರೆ— ಇವು ಪೂಜಾಕಾಲದ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳು. ೨. [ವೀಶೈ]ವೀರಶೈವ ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಅಂಗವಾದ ಭಸ್ಮಘುಟಿಕೆ, ಕಂಥೆ, ದಂಡ, ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲು ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬಾಹ್ಯಚಿಹ್ನೆಗಳು : ಶೈವರಂದದಿ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳೊಪ್ಪುವೊಪ್ಪುತವಿಪ್ಪರಂ . . . ಕಳುಹಲು (ಬಸಪು.೨೬-೩೪); ಕಂಥೆ ದಂಡ ಕಮಂಡಲು ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ಭಸ್ಮಘುಟಿಕೆಯೆಂಬ ಬಾಹ್ಯಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳಂ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧರಿಸಿ (ವಿವೇಕ.೧೨೬) ; ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಂಥೆ ಕರ್ಪರ ದಂಡ ಕಮಂಡಲು ಭಸ್ಮದ ಗುಂಡಿಗೆ ಎಂಬ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳ ಧರಿಸಿಧರೆಯ ಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಚರಿಸುವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೨೯೯-೬೪). ೩. ಲಿಂಗ, ಜಡೆ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಭಸ್ಮ ಮತ್ತು ಉಪವೀತಗಳೆಂಬ ಐದು ಚಿಹ್ನೆಗಳು : ಲಿಂಗ ಜಡೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಭಸಿತಂ ಕಂಗೊಳಿಸುವುಪವೀತವೆಂಬ ಶಿವಾಂಗವಹ ಶ್ರೀಪಂಚಮುದ್ರೆಯ ಗುರುಮುಖದಿ ಮಗನೆ ಅಂಗದೊಳು ಧರಿಸಿದರೆ ಮಾಯಾಸಂಗ ಬಿಡುವುದು (ಶಂಕದಾ.೩-೩೨). ೪. [ದ್ವೈತ] ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗೋಪೀಚಂದನದಿಂದ ಧರಿಸುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಐದು ಮುದ್ರೆಗಳು : ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡುವಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಹಸಾರ. ೨-೨೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ) ; ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು'ಘನವಟ್ಟೆನಾಮತಿರುಚೂರ್ಣ'ಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು'ಗೋಪೀಚಂದನ-ಪಂಚಮುದ್ರೆ'ಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆಯ ಕೆಲವರು 'ಭಸಿತ-ಗಂಧಾಕ್ಷತೆ' ಗಳನ್ನೂ 'ಭಾಳಲಾಂಛನ'ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕರ್ನಾಜ. ೯೭).
[ಪಂಚ$_2$+ಮುದ್ರೆ]

ಪಂಚಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಐದು ಹಿಡಿ. ೨. [ಜೈನ] ಕೇಶಲುಂಛನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಐದು ಹಿಡಿ ; ℙ ಎರಡು ಮುಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎರಡು ಮುಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲಿನ ಮೀಸೆಯ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇನ್ನೊಂದು ಮುಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ

ಗದ್ದದ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಪಂಚಮುಷ್ಟಿಲೋಚವಾಗಿದೆ : ಆ ಜಗತ್ಪತಿ . . . ಆತ್ಮಕೇಶಕಳಾಪಂ ಬರೆ ಪಂಚಮುಷ್ಟಿಗೆ ಜಿನಶ್ರೀದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೩). ೩. ದೇಹದ ಐದು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ: ಅಂತರ್ಚಿಸಿ ಗುರುಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ ಪಂಚಮುಷ್ಟಿಯಿಂ ವಂದಿಸುವುದುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫ ಪ) ; ಪಂಚಮುಷ್ಟಿ ಪರಿನಿಷ್ಠಿತಾಂಗಯಷ್ಟಿಯಾಗಿ ವಂದನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ನೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಬಾಧಪು. ೩-೪೮ ವ).
[ಪಂಚ$_2$ + ಮುಷ್ಟಿ$_2$]

ಪಂಚಮೂರ್ತಿ (ನಾ). [ಶೈವ] ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ, ಮಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಸದಾಶಿವ ಎಂಬ ಐವರು ದೇವರು : ಆ ಪಂಚಶಕ್ತಿಯರಿಗೆ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಯರ ಕೈಗೊಳಿಸಿದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಶೀಲವ. ೨೫-೧) ; ಪರಮೇಶ್ವರನು . . . ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ, ಮಹೇಶ್ವರ, ಸದಾಶಿವರೆಂಬ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶೈವಾಗಮದ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೭೫).
[ಪಂಚ$_2$ + ಮೂರ್ತಿ]

ಪಂಚಮೂಲ(ನಾ).[ವೈದ್ಯ]ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಎರಡೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಳ ಐದು ಬಗೆಯ ಬೇರುಗಳು ; ▷ ಪಂಚಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಲಘುಪಂಚಮೂಲ, ಬೃಹತ್ ಪಂಚಮೂಲ, ಶತಾವರ್ಯಾದಿ ಪಂಚಮೂಲ, ತೃಣಪಂಚಮೂಲ, ಜೀವಿಕಾದಿ ಪಂಚಮೂಲ, ಪುನರ್ನವಾದಿ ಪಂಚಮೂಲ, ಗೋಕ್ಷುರಾದಿ ಪಂಚಮೂಲ, ವಲ್ಲೀಪಂಚಮೂಲ ಎಂದು ಎಂಟು ಭೇದಗಳಿವೆ : ಗುಳ್ಳ ನೆಲಗುಳ್ಳ ಎರಡೆಲೆಹೊನ್ನೆ ಮೂಜಿಲೆಹೊನ್ನೆ ನೆಗ್ಗಿಲು ಇವು ಲಘುಪಂಚಮೂಲವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೬೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಮೂಲ]

ಪಂಚಮೇಂದ್ರಿಯನಂದಿನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾಂಧಾರಿ . . . ಪಂಚಮೇಂದ್ರಿಯನಂದಿನಿ . . . ಕೌಶಿಕಿಯೆಂಬ ಹತ್ತು ರಾಗಂಗಳು ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು(ವಿವೇಕ.೨೩೩).
[ಸಂ. ಪಂಚಮೇಂದ್ರಿಯನಂದಿನೀ]

ಪಂಚಯಜ್ಞ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ ೧ : ಷಟ್ಕರ್ಮಸಹಿತನಾದ ವಿಪ್ರನು ಕೃಷಿಕರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು . . . ಅವನು ತಾನೇ ನೆಲವನ್ನು ಉತ್ತು ಹದಮಾಡಿ ತಾನೇ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು (ಭಾರದ. ೫೫) ; ಉತ್ತರಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಾಟಾಳಿಯು ದಾಸಿಪುತ್ರನಾದುದು. . . ಪಂಚಯಜ್ಞತರ್ಪಣ . . . ಕಾಮುವ್ರತಾದಿಗಳ ಆಚರಣೆ–ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದವನಾದುದು, ನೀಚಮಾರ್ಗಾವಲಂಬಿಯಾದುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದಾಗಿದೆ (ತುಳುನಾ. ೧೦೯).
[ಪಂಚ$_2$+ಯಜ್ಞ]

ಪಂಚಯೋಗ (ನಾ). ೧.ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಯೋಗ. ೨.ಐದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳು ; ▷ ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಕರ್ಮಯೋಗ, ರಾಜಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಮತ್ತು ಹಠಯೋಗ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಯೋಗ, ಲಯಯೋಗ, ಹಠಯೋಗ, ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು ಶಿವಯೋಗ ಎಂದು ಬೇರೆಬೇರೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ : ಗಗನಹುಚ್ಚನೆ ಪಂಚಯೋಗಗಳು (ಗಗತಾ. ೧-೯) ; ಕೇಳು ಬಳಿಕ ಪಂಚಯೋಗವಿದನು ಮಾಡಲಾಳಲಹುದು ಮುಕ್ತಿಪದವನು (ಸುಜ್ಞಾಚಂ. ೧೨೭ ಪಲ್ಲವಿ). [ಪಂಚ$_2$ + ಯೋಗ]

ಪಂಚರಂಗ (ನಾ). ಬಿಳುಪು, ಕಪ್ಪು, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಹಸುರು ಎಂಬ ಐದುಬಣ್ಣಗಳು: ೪ ತಳಿಗೆಯುಲು ಪಂಚರಂಗದಕ್ಕಿಯಿಂ ದೊಪ್ಪಂಮಾಡಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಸೊಡರ್ಧದಧಿದೂರ್ವೆವೆರಸಾರತಿ ನಿವಾಳಿಸುವಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೫-೭೯ ; 1158) ; ಬಿಡಲುಪಟ್ಟ ಬೇಂಟೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ಪಂಚರಂಗದ ವಸ್ತ್ರ ನಾಣೆಯ ಶಿಲೆ ಲೆಪ್ಪ ಕಾಷ್ಠ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಂಗಳ ಭೇದ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಾಗಾಧ. ೩೪) ; ಪಂಚರಂಗದ ಚೂಣಿಕೆ . . . ಮುಂಟಿಪ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (೧೧ನ. ೧೨೩).
[ಪಂಚ$_2$+ರಂಗ]

ಪಂಚರಂಗಿ (ನಾ). ೧.ಐದು ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳದು. ೨. ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಐದು ಕಡೆ ಬಿಳಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ; ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಿ : ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಿನಲ್ಲೂ ಗೊರಸಿನ ಹತ್ತಿರ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವಿದ್ದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಪಟ್ಟೆಯಿದ್ದಿತು. ಅಂಥ ಕುದುರೆಗೆ ಪಂಚರಂಗಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೫). ೩. ಉತ್ತಮ ನಡತೆಯ ಖೈದಿ : ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾವಧಿ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದವರು, ಜೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮನಡತೆಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡವರು 'ಪಂಚರಂಗಿ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸಲು ಪಂಚರಂಗಿಗಳ ಪಾತ್ರವು ಮುಖ್ಯ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೭). [ಸಂ. ಪಂಚರಂಗಿನ್]

ಪಂಚರತ್ನ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ರತ್ನಗಳು ; ▷ ನೀಲ, ವಜ್ರ, ಪದ್ಮರಾಗ, ಮುತ್ತು, ಹವಳ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಮುತ್ತು, ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಹವಳ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನ, ವಜ್ರ, ನೀಲ, ಪದ್ಮರಾಗ, ಮುತ್ತು ಹೀಗೆ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿವೆ: ಪಂಚರತ್ನಂಗಳುಮಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳೊಳ್ದಿರ್ದ ಪುಣ್ಯತೋಯಂಗಳೊಳಟ್ಟಿಟಂ ಮಿಸಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದನಾ ವಿಭು ವೀರಪಟ್ಟಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೫) ; ಪಸರಿಸಿದ ಪಂಚರತ್ನದ ಪಸರದ ಪೃಥು ರಾಶಿ ಗಗನಮಂ ತಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೮) ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಂಗಳೊಳ್ ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯ ಕೋಡುಂ ಕೊಳಗುಮಂ ಪಂಚರತ್ನದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೩೮ ; 1112); ಧೃತ ಪಂಚರತ್ನಮಂ ರಾಗಿತೆಯೊಳ್ ಭೂಷಣಮನಾಂಪ ತೇಜದಿಂದೆ . . . ಆಂತನಾ ವಿಭು ತಪಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨) ; ಮುತ್ತು ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಂ ವಜ್ರ ಸುನೀಲಂ ತರಂತರದಿಂ ಸಾಲಿಡೆ ಪಂಚರತ್ನಮಯ ಧಾರಾಸಾರಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೪). ೨. ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಗುಂಪು, —ಪುಂಜ : ಇಂತೆಂದಾ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜಂ ಸುಲಲಿತತರ ಸತ್ಪಂಚರತ್ನಂಗಳಿಂದಂ ಕಾಂತೋದ್ಯದ್ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ನುತಿಸೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೪೦) ; ಅವಳು ಗಣೇಶ ಪಂಚರತ್ನವನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾಳೆ(ರೂಢಿ).

ಪಂಚರತ್ನ ಕೃತಿ=ನಾಟಿ, ಗೌಳ, ವರಾಳಿ, ಆರಭಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಗ ಎಂಬ ಐದು ಘನರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಐದು ಕೃತಿಗಳು : ಅಲ್ಲಿನ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರ ಪರ ತ್ಯಾಗರಾಜರು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಆ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು :–೧. ತಿರುವಟ್ಟಿಯೂರು ಪಂಚರತ್ನ ಕೃತಿಗಳು. ೨. ಚೆನ್ನಪಟ್ಟಣ (ಮದ್ರಾಸ್) ಕೃತಿಗಳು. ೩. ಕೋವೂರು ಪಂಚರತ್ನ ಕೃತಿಗಳು . . . ೧೦. ಷೋಲಿಂಗರ್ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕೃತಿಗಳು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೩೪).
[ಪಂಚ$_2$ + ರತ್ನ]

ಪಂಚರಸ (ನಾ). ೧. ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ,— ಮತ್ತು ಮದ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳು. ೨. [ವೈದ್ಯ] ಕಹಿ, ಹುಳಿ, ಕಾರ, ಸಿಹಿ ಮತ್ತು ಒಗಚು ಎಂಬ

ಐದು ಬಗೆಯ ರಸಗಳು ; ☞ "ರಸ—೫ : (ಅ) ಘೃತ, ಕ್ಷೀರ ಮಧು, ತೈಲ, ಮದ್ಯ (ಕಿ). (ಆ) ಲಾಲಾರಸ,ಮಧುರರಸ, ಜಠರರಸ, ಪೈತ್ಯರಸ, ಆಂತ್ರರಸ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೬೮). (ಇ) ಯಶಸ್ಸು, ತೇಜ, ಇಂದ್ರಿಯ, ವೀರ್ಯ, ಅನ್ನಾದ್ಯ (ಛಾಂದೋಗ್ಯ. ೩-೧-೩). (ಈ) ಮಧುರ, ಆಮ್ಲ, ಕಟು, ಕಷಾಯ, ತಿಕ್ತ—ಈ ರಸಗುಣಗಳಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಚರಕ. I,೧-೨೮,೩೫).(ಉ) ತಿಕ್ತ, ಆಮ್ಲ,;ಕಟುಕ,ಮಧುರ, ಕಷಾಯ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫-೨೪೨)." (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೩೬೯). [ಪಂಚ$_2$ + ರಸ]

ಪಂಚರಸಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಕಬ್ಬಿಣ, ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತವರ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಲೋಹಗಳು : ಪರಾಭವ ಸಂ ಭಾದ್ರಪದ ಶು ೧೪ ಲು ಸುಬಾಚಾರಿ ಮಡಿದ ರುಪಾಯಿ ಮಡವ ಪಂಚರಸಿಯ ಸಳಾಕೆ ಮ ೨೪ ನೆ॥ ೯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೬೨-೧ ; 1726).

[←ಮರಾ. ಪಂಚರಸೀ]

ಪಂಚರಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳು. ೨. ವಾಶಿಷ್ಠ, ನಾರದೀಯ, ಕಾಪಿಲ, ಗೌತಮೀಯಕ, ಸನತ್ಕುಮಾರೀಯ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಒಂದು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ : ಪಂಚರಾತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭಗವಂತನು ವ್ಯೂಹ ವಾಸು ದೇವಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವನು . . . ಈ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಪರಸ್ಪರ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ತತ್ತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಉಪ ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿರುವುದು ಪಂಚರಾತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೩). ೩. ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳು : "ಪಂಚರಾತ್ರಗಳು ಎಂದರೆ ಪಂಚವಿಧ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ನೈರ್ಗುಣ್ಯ, ರಾಜಸಿಕ, ತಾಮಸ (ಶಕದ್ರು.IV, ೧೩)." (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೩೬೬). [ಸಂ.]

ಪಂಚರಾಯುಧ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ(?): ತೊಳಗುವ ಬಾಳ್ ತಟಿತ್ತಟಿಪ ಕಕ್ಕಡೆ ಬುಂಭುಕದೊಳ್ ತಗುಳ್ದು ಪಜ್ಜಳಿ ಸುವ ಪಂಚರಾಯುಧಂ . . . ಭಯಂಗೊಳಿಸೆ ಕಡಂಗಿ ತಾಗಿದುದಸುಂ ಗೊಳೆ ತುಂಗತುರಂಗಸಾಧನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೬) ; ಪಂಚರಾಯುಧಂ ಬೆರಸೆಸೆವಟ್ಟೆ . . . ಪೊರೆದಿರೆ ಬಿನ್ನಣಂ ನೆಗಟಿ ತಳ್ತಿಟಿದರ್ ಕೆಲರಾಜಿರಂಗ ದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೪). [?]

ಪಂಚರಾಶಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೆಕ್ಕ; ಐದು ಹಂತಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಲೆಕ್ಕ; ದ್ವಿಗುಣಿತ ತ್ರೈರಾಶಿ : ಪಂಚರಾಶಿ . . . ಮಿಗೆ ಪಂಚಸಪ್ತ ನವರಾಶಿ ಗಳೊಳ್ ಪಡುವುಟಿಯ ಬೇಱೆ ವೇಱೆ ಕ್ಕೆಲದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುರ್ದ ರಾಶಿ ತನ್ಮೊಳ್ ಮಿಗೆ ಗುಣಿಯಿಸಲೊಡ್ಡಿದಲ್ತೆ ರಾಜಾದಿತ್ಯಾ ? (ವ್ಯವಹಾ. ೩೩-೨). [ಪಂಚ$_2$ + ರಾಶಿ]

ಪಂಚರಾಶಿಕ (ನಾ). = ಪಂಚರಾಶಿ : ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ರಾಜಾದಿತ್ಯದ ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ತ್ರಯಿರಾಶಿಕ ಬೆಸ್ತ್ರಯಿರಾಶಿಕ ಪಂಚರಾಶಿಕ ಬೆಸ್ತ ಪಂಚ ರಾಶಿಕ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I,೧೧-೧೦) ; ಮಿಗೆ ಪಂಚರಾಶಿಕದೊಳಗೆ ಮಿಗೆ ಮಧ್ಯದ ರಾಶಿಯನೆ ತಂದು (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I, ೩೪-೨).

[ಸಂ.]

ಪಂಚರೂಪ(ನಾ)೧. ಐದು ಆಕಾರಗಳು : ಮಾತರಿಶ್ವನು ಪಂಚರೂಪದಿ ಪಾತಕಗಳೆಂಬರಿಗಳನು ಸಂಹರಿಪ ತಳವಾರ (ಹಸಾರ. ೫-೨೦). ೨. [ದ್ವೈತ] ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ರೂಪಗಳು : ಪಂಚರೂಪಗಳು -ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವ, ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ರೂಪಗಳು (ಹಸಾರ. ೧-೯ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

[ಪಂಚ$_2$+ರೂಪ]

ಪಂಚಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಪುರಾಣಗಳ ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ ಮತ್ತು ವಂಶಾನುಚರಿತ ಎಂಬ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳು : ಮತ್ತಮಾ ಪುರಾಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಗ ಪ್ರತಿಸರ್ಗ ವಂಶ ಮನ್ವಂತರ ವಂಶಾನು ಚರಿತೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಂಗಳುಂ . . . ವಿದಿತಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೯) ; "ಪುರಾಣಂ, ಪಂಚಲಕ್ಷಣಂ . . . ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸ್ಕಾಂದಾದಿ ಪುರಾಣಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೦). ೨. ಪುರಾಣ: ಪುರಾಣವೆಂದರೆ . . . ವ್ಯಾಸರೇ ಮೊದಲಾದ ಮುನಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಿತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದೂ ಪುರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೩೪). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಗಿರುವ ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ನಿತ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ ಎಂಬ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳು,—ಧರ್ಮಗಳು : ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ನಿತ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವಮೆಂಬ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಾಂಚಿತಮಾಗಿ ಬಿಂದುವೊಪ್ಪಿತ್ತು (ಮನೋವಿ. ೨-೩೯ ಟೀಕು). [ಪಂಚ$_2$ + ಲಕ್ಷಣ]

ಪಂಚಲಪನ$_1$ (ನಾ). ಪಂಚಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಪಂಚಲಪನನ ಪಂಚಮುಖಯುವಂಗಳಿಗೆ ಗುರಿ ಸಂಚು ತಪ್ಪದ ತೆರದಿ ಲಕ್ಷಿಸಿಯೆ ತನ್ನಯ ಪಂಚವಿಶಿಖಂಗಳನು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಯೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿರಿಯಲು (ಸವಮೋ. ೬-೪೯). [ಪಂಚ$_2$+ಲಪನ]

ಪಂಚಲಪನ$_2$ (ನಾ). = ಪಂಚಮುಖ$_2$: ಸದಾಭ್ರಾಂತ ಬೌದ್ಧಾದಿಮತ ಕುಂಭವಿದಳನ ಪಂಚಲಪನನನುಪಮವೀರನು (ಆರಾಚ. ೨-೨-೩೩).

[ಪಂಚ$_3$ + ಲಪನ]

ಪಂಚಲಬ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ಷಯೋಪಶಮ, ವಿಶುದ್ಧಿ, ದೇಶನೆ, ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಕರಣ ಎಂಬ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಐದು ಲಬ್ಧಿಗಳು ; ☞ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗೊಳಗಾಗಿ ರುವುದು ಅಥವಾ ಪಾಪದ ಉದಯವನ್ನು ನಶಿಸುವಂಥದು ಕ್ಷಯೋಪಶಮ, ಅಶುಭವನ್ನುಳಿದು ಶುಭದ ಕಡೆ ಚಲಿಸುವಂಥದು ವಿಶುದ್ಧಿ, ಜಿನವಾಣಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಮನನ ಮಾಡುವ ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿಯೇ ದೇಶನಾ, ವಿಶೇಷವಾದ ಮನನದಿಂದ ಕರ್ಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯ, ಅಧಃ, ಅಪೂರ್ವ, ಅನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಕರಣ ಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಅಂದರೆ ಅನಂತಗುಣವಿಶುದ್ಧಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಕರಣ: ಕ್ಷಯೋಪಶಮ ವಿಶೋಧಿ ದೇಶನಾ ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯ ಕರಣಾಭಿಧಾನ ಪಂಚ ಲಬ್ಧಿಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೦) ; ಕ್ಷಯೋಪಶಮ ಲಬ್ಧಿ . . . ಕರಣ ಲಬ್ಧಿಗಳೆಂದು ಪಂಚಲಬ್ಧಿಗಳಂ ಪಡೆದಂ (ಪಸಾರ. ೩೪). [ಪಂಚ$_2$+ಲಬ್ಧಿ]

ಪಂಚಲವಣ (ನಾ). ಕಾಚಕ, ಸೈಂಧವ, ಸಾಮುದ್ರ, ಬಿಡ ಮತ್ತು ಸೌವರ್ಚಲ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪುಗಳು: ಇಂಗು ಬಜೆ ಪಂಚಲವಣಂ ಶೃಂಗಿಯ ಬೇರುಂ . . . ಪಿಂಗಿಸುಗುಂ ಶೂಲವೇನೆಯಂ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೧೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಲವಣ]

ಪಂಚಲಾಂಗಲದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಐದು ಜೊತೆ ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಐದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೇಗಿಲುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಷ್ಟು ಭೂಮಿಯೊಂದಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದು : ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕ ಲ್ಪಿಸಿ, ಆಯಾ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮೂರರ ಮೇರೆಗೆ ರಂಗ ನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (೧) ತುಲಾಪುರುಷ ದಾನ . . . (೧೦) ಪಂಚಲಾಂಗಲದಾನ . . . ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ

ನ್ಯೂನತೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಮಹಾಪಂ.I,೧೦೧). [ಪಂಚ$_2$+ಲಾಂಗಲ+ದಾನ]

ಪಂಚಲಿಂಗ(ನಾ). ೧. ಗಜಾರಣ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಲಿಂಗಗಳು; ಅರ್ಕೇಶ್ವರ, ಪಾತಾಳೇಶ್ವರ, ಮರಳೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳು: ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗದರ್ಶನವೆಂಬ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐದುಲಿಂಗಗಳು; ಪಂಚಭೂತಲಿಂಗಗಳು. ℙ "ಪೃಥ್ವೀಲಿಂಗ (ಕಾಂಚೀವರಂ), ಅಪ್ಪೋಲಿಂಗ (ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ), ತೇಜೋಲಿಂಗ (ಅರುಣಾಚಲಂ), ವಾಯುಲಿಂಗ (ಕಾಳಹಸ್ತಿ), ಆಕಾಶಲಿಂಗ (ಚಿದಂಬರ)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೩೮೪). ೩. [ವೀಶೈ] ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸುವ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಆಚಾರಲಿಂಗ ಎಂಬ ಐದು ಲಿಂಗಗಳು: ಶ್ರೋತ್ರ ತ್ವಕ್ಕು ಚಕ್ಷು ಜಿಹ್ವೆ ಘ್ರಾಣವೆಂಬ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ಶಿವಲಿಂಗ ಗುರುಲಿಂಗ ಆಚಾರಲಿಂಗವೆಂಬ ಪಂಚಲಿಂಗಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮುಖದೊಳು ನಿಂದು . . . ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಲಿಂಗವಶವಾಗಿಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಆದಯ.ವು. ೨೦೪-೩೫೮); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಲಿಂಗಂಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ . . . ಮೂಲೋಕದೊಡೆಯನಲ್ಲಿ ಮನವಡಗಿರ್ಪ ಮಹಾಶರಣರ ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ ನಮೋ ನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೮೭-೯೦). [ಪಂಚ$_2$+ಲಿಂಗ]

ಪಂಚಲೋಭಿ (ನಾ). ಬಹಳ ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳವನು; ಕಡುಲೋಭಿ: "ದೀನಂ ಕದರ್ಯಂ ಪಂಚಲೋಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲೋಭಿ]ಕೀನಾಶನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೭). [ಪಂಚ$_3$+ಲೋಭಿ]

ಪಂಚಲೋಹ(ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ತವರ, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಲೋಹಗಳು: "ಇಳೆಯಾದಿ ಭೂತಂಗಳಲಿ ಪಂಚಲೋಹದಲಿ . . . ಧಾತುವೆಂಬಭಿಧಾನವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೬-೩೪). ೨. ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಐದು ಲೋಹಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮಿಶ್ರಲೋಹ: ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಪಂಚಲೋಹದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೩). [ಪಂಚ$_2$+ಲೋಹ]

ಪಂಚವಕ್ತ್ರ$_1$ (ನಾ). = ಪಂಚಲಪನ$_1$: ಉಮಾಧಿನಾಥರು ಕೋಟಿ ಪಂಚವಕ್ತ್ರರು ಕೋಟಿ ನಂದಿವಾಹನರೊಂದು ಕೋಟಿ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೨೦); ಮುಂತೆ ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಜಗವೆಲ್ಲಋಿೂಳು ತೊಳತೊಳಗೆ ದಶಭುಜಂ ಪಂಚವಕ್ತ್ರಂ ತ್ರಿಣೇತ್ರದಿನೊಪ್ಪೆ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೨೫). [ಪಂಚ$_2$+ವಕ್ತ್ರ]

ಪಂಚವಕ್ತ್ರ$_2$ (ನಾ). = ಪಂಚಮುಖ$_2$: "ಹರಿ ಮೃಗೇಂದ್ರಂ ಪಂಚವಕ್ತ್ರಂ ನಖಾಯುಧಂ . . . ಕೇಸರಿಯೆನಲ್ ಸಿಂಹಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೭). [ಪಂಚ$_3$+ವಕ್ತ್ರ]

ಪಂಚವಕ್ತ್ರರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಪಂಚವಕ್ತ್ರರಸ:— ಇದನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ – ೧ ತೂಕ, ಗಂಧಕ ೧, ಬಿಳಿಯ ಮೆಣಸು ೧, ಶುದ್ಧ ಬಿಳುಗಾರದ ಹಳುಕು ೧, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧, ಇಷ್ಟನ್ನು ಸಮಗೊಂಡು ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಹಸಿ ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೩೬). [ಪಂಚವಕ್ತ್ರ?+ರಸ]

ಪಂಚವಟಿ$_1$ (ನಾ). "ಕೂದಲಿನಿಂದ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾರವು" (ಪುರಾವಿ. ಅಡಿಟಿ): ಆಗ ಮಹಾವ್ರತಿ ಆ ಯುವತಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕಂಡು "ಇದು ನಮ್ಮ ಪಂಚವಟಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದು" ಎಂದನು (ಪುರಾವಿ. ೯೩). [<ಸಂ. ಪಂಚಪಟ=ಯಜ್ಞೋಪವೀತ]

ಪಂಚವಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶ್ವತ್ಥ, ಬಿಲ್ವ, ವಟ, ಧಾತ್ರೀ ಮತ್ತು ಅಶೋಕ ಎಂಬ ಐದು ಮರಗಳು. ೨. ಶ್ರೀರಾಮನು ವಾಸ ಮಾಡಿದ ಗೋದಾವರೀನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚವಟವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ; ℙ ಈಗಿನ ನಾಸಿಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ: ಸುದತಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯನು ನೋಡಾ ಇದುವೆ ಬಾಲಿಯ ಸದನ ಮುಂದಿಹುದದುವೆ ಪಂಚವಟಿಯು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೪೯); ತರಣಿವಂಶಜರತ್ರಿಮುನಿಯುಪಚರಣೆಯನು ಕೈಗೊಂಡು ರಜನೀಚರ ವಿರಾಧನ ಮುರಿದು ಸಾರ್ದರು ಪಂಚವಟಿವನವ (ತೊರರಾ. ೩-೧ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ. ಪಂಚವಟೀ]

ಪಂಚವಣ್ಣ (ನಾ). = ಪಂಚವರ್ಣ ೧: "ಪಂಚವಣ್ಣ–ಪಂಚವರ್ಣ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩); ಪಂಚವಣ್ಣದ ಪಟ್ಟೆಯ ಬಿರುದಿನ ಬೀರಗಚ್ಚೆಗಟ್ಟಿರ್ದ ಪಿರಿಯ ನೇಜೆಯುಮನೋಜೆಯಿಂದೆತ್ತಿ ಪಿಡಿದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ). [<ಸಂ. ಪಂಚವರ್ಣ]

ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳು; ಪಂಚವರ್ಣ: ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪುಲ್ಲಿಯ ಚಲ್ಲಣದಿಂ ಕಟೀತಟಂ ನಸುನಗೆ ಸಿಂಹಬಂಹಿಮಕಟೀತಟಿಮಂ ಭುಜದಂಗದಂಗಳಾಗಿಸೆ ಪುರದೊಳ್ ಪುರಂದರಶರಾಸನಮಂ ನಿಜರತ್ನರಶ್ಮಿಯಿಂ (ಮಹಾನೇ.೬-೭೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಐದು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ವರ್ಣರಚನೆ,— ಚಿತ್ರರಚನೆ: ಕಟ್ಟಿದ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ತೊಂಗಲೊಳಿಂದ್ರಚಾಪಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ . . . ಲೋಹಿತವೃಷ್ಟಿಯ ನಾಸವಾರಿಗಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೯); ತೆಗೆದು ತರಂಗೋಳಿಸಿದ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಮಕರತೋರಣದ ಸಂಗಳಿಸಿದ ನನೆಯ ಸೂಸಕಂಗಳ . . . ಗಾಡಿವಡೆದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರೆದವಿಬುಧರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ಪ). ೩. ಮಂಗಳಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಐದು ಬಣ್ಣಗಳ ಹಿಟ್ಟು, ರಂಗೋಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಂಡಲ: ನಾರಿಯರು ಬಂದು ಅಂಗಳ ಬಳಿದು ಗಂಧದ ಸಾರಣೆಯದಳೆದು ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಾಲೆ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದಲಿ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಬಿಟ್ಟು (ವಿದಾಗ್ಯ. ೯೨-೩); ಗಂಗೋದಕವ ತಳಿದು ರಂಗವನಿಕ್ಕಿ ನವ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ನೆಲೆನೆಲೆಯೊಳುಂ ರಚಿಸಿ (ಪರಶು. ೩೩-೨). ೪. ಒಂದು ಮಠದ ಹೆಸರು: ಪರತರ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯಾರ್ಯ ನಂಜೇಶ ಸಲಹುಗೆಮ್ಮ (ರಾಘಚ. ೧-೩). [<ಸಂ. ಪಂಚವರ್ಣಿಕಾ]

ಪಂಚವತ್ಸರ (ನಾ). ೧. ಐದು ವರ್ಷಗಳು. ೨. ಐದು ವರ್ಷದವನು; ಬಾಲಕ: ಪಂಚವತ್ಸರನಾದ ಪುತ್ರನನಂದು ಗೌಡಿಯರಾತ್ಮಜರ್ ವಂಚಿಸುತ್ತೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳುಂ ಬಗಲ್ಗಳವಟ್ಟಿರಲ್ ಸಂಚಯಗೊಳುತೋಡಿದರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೮). [ಪಂಚ$_2$+ವತ್ಸರ]

ಪಂಚವದನ$_1$ (ನಾ). ೧. ಐದು ಮುಖಗಳು: ಪೃಥೆ ಅಪ್ಪು ತೇಜ ವಾಯುವಾಕಾಶವೆಂಬ ಪಂಚತ್ವವೇ ಪಂಚವದನವಾಗಿ ಆ ಪಂಚವದನವೇ ಪಂಚೀಕೃತವನೆಯ್ದಿ ಜಗದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನನುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾದ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಸೀಲಪ. ೨೫-೧); ಪಂಚವದನಂಗಳಿಂದೆಸೆದು ತ್ರ್ಯಪಂಚನಯನಂಗಳಿಂ ವಿರಾಜಿಪ ಪಂಚವರ್ಣಂಗಳಿಂದೆಸೆದು ಬಲ್ಮಿಂಚಿನಂದದಲಿ (ಗಗತಾ. ೭-೮೬). ೨. ಐದು ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಪಂಚವದನನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನಿರ್ವಂಚಕದೊಳರ್ಥಂಗಳೆಲ್ಲವನಂಚಿತಪ್ರಿಯದಿಂದ

ವಾರಾಧಿಸಿ ಸವೆಯಲೊಡನೆ (ಬಸವು. ೨೮-೫); ಪಂಚವದನನ ಪರಮ ಯೋಗಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದು ಕರಣಂಗಳೆಲ್ಲ ಕದಡಿ (ನವಮೋ. ೪-೧೬). [ಪಂಚ$_2$ + ವದನ]

ಪಂಚವದನ$_3$(ನಾ). = ಪಂಚಮುಖ$_2$: ಪರಮಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಸೀವು ಮಱಿಯದಿರಟ್ಟೆಯಿಂ ಪಱಿದು ತಲೆ ಬೀಳುವಾ ವೇಳೆಯವಧಾನವೇ ಬೇಹುದದು ದೋಷಕರಿಪಂಚವದನವೆನಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೨೩); ವೀರೇಶ್ವರಂ ಸಿಂಹವಾಗುತ್ತಲಂತದಱ ಮಸ್ತಕವನಿಬ್ಬಗೆಯಾಗಿ ಸೀಳಲುರಗಂ ಬಳಿಕ್ಕುಗ್ರಪಂಚವದನನಾಗಲ ಶರಭನಾಗಿ ರುದ್ರಂ ಸೀಳಲು (ವೀಶೈಪು. ೩-೮-೧೪). [ಪಂಚ$_3$ + ವಧನ]

ಪಂಚವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಐದರ ಗುಂಪು. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಕಕಾರದಿಂದ ಮಕಾರದವರೆಗಿರುವ ಐದು ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಐದು ಗುಂಪು; ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ. ೩. [ರಾಜನೀ] ಕಾಪಟಿಕ, ಉದಾಸ್ಥಿತ, ಗೃಹಪತಿಕ, ವೈದೇಹಕ ಮತ್ತು ತಾಪಸ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಗೂಢಚಾರರ ಗುಂಪು: ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು, ಅಷ್ಟವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪಂಚ ವರ್ಗಗಳು ಮತ್ತು ತೀರ್ಥಗಳು—ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ರಾಜನೀತಿಯ ಅರಿವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೩೬೯). [ಪಂಚ$_2$ + ವರ್ಗ]

ಪಂಚವರ್ಣ(ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪು, ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸುರು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳು: ತದೀಯ ಶಿರಂ ವರಪಂಚವರ್ಣ ಪಂಜರಮೆನೆ ಪಂಚವರ್ಣಶುಕವೊಪ್ಪಿದುದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೭೯). ೨. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳು. ೩. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರ; ಶಿವಪಂಚಾಕ್ಷರಮಂತ್ರ : ಭೂಪನಾನಂದದಿಂದಂ . . . ಶ್ರೀಪಂಚವರ್ಣಮಂ ಜಿಹ್ವೆಯೊಳ್ ಜಪಿಸುತ್ತಿರಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೪-೩೧); ಚಿದ್ಘನಲಿಂಗಕ್ಕಿದು ಪೆಸರೆಂದೆನೆ ಬಣ್ಣಿಪರಾರೊ ಪಂಚವರ್ಣದ ಘನಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೯೪). [ಪಂಚ$_2$ + ವರ್ಣ]

ಪಂಚವರ್ಣಗಿಳಿ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಗರಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಗಿಳಿ : ಮಂಡಕಿ ಚಕ್ರವಾಳ ಬಕದಾರ ಮರಾಳನು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಿಂ ತೊಂಡಿಗ ಪಂಚವರ್ಣಗಿಳಿ ಕೋಕಿಲ . . . ಒಪ್ಪುತಿಹುದಲ್ಲಿಯ ರೌದ್ರದ ರಣ್ಯಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಪುಲ್ಲಕಾ. ೩-೧೪೧). [ಪಂಚವರ್ಣ + ಗಿಳಿ]

ಪಂಚವರ್ಣೆ (ನಾ). ಐದು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವಳು : ಚಂಚನ್ನಿಜಪಂಚವರ್ಣೆ ಪಡೆಗುಂ ಚಿತ್ರಾಂಗನಾಶಂಕೆಯಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೪). [ಸಂ. ಪಂಚವರ್ಣಾ]

ಪಂಚವರ್ನ (ನಾ). = ಪಂಚವರ್ಣ ೩ : ವರಧರ್ಮಸಂಗುಣ ದಾಸೋಹದೊಳು ಸಂಪನ್ನರುರುಪಂಚವರ್ನಷಡ್ವರ್ನ ಮೂಲಪ್ರಣಮ ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸದ್ರೂಪರು (ವೀಶೈಪು.೧-೧-೨೪); ಪಂಚವರ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ ಯನ್ನ ಹೃತ್ಸರಸಿಯೊಳಗೆ ನೆಲಸಿರ್ಕಳ್ಕರಿಂ (ನವಮೋ. ೧-೭). [ಪಂಚ$_2$ + ವರ್ನ]

ಪಂಚವಲ್ಕಲ (ನಾ). ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಗೋಣಿ ಮತ್ತು ಬಸರಿ ಎಂಬ ಐದು ಮರದ ತೊಗಟೆಗಳು; P ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಬಸರಿ ಮತ್ತು ಪಿಪ್ಪಲ ಎಂದೂ ಭೇದಗಳುಂಟು : ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ. . . ಪಂಚವಲ್ಕಲಗಳು, ಪಂಚಪಲ್ಲವಗಳು, ನೆಲ್ಲೀಕಾಯಿ, ಆಲದ ಬಿಳಲು ಇವನ್ನು ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಛರ್ಧಿ, ಸಕಲ ಛರ್ಧಿ ಸಹ ನಿಲ್ಲುವುವು (ಸಕವೈ. ೪೫೭). [ಪಂಚ$_2$+ವಲ್ಕಲ]

ಪಂಚವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಇತ್ತಡೆ ನಿನ್ನನಾಂ ನಡಪಿದೆಂ ಮೊಲೆಯಾಗದುದೆಲ್ಲಿವಂದುದೋ ಚಿತ್ತಜ ನಿನ್ನನೊಲ್ದು ಮೊಱಿ ಯಿಟ್ಟಪೆ ನೀನೆನಗಕ್ಕಟೆಂಬುದಾಪತ್ತಿನೊಳಪ್ಪಡಂ ಫಲಮನುಣ್ಣದೆ ಸಾವರೆ ಪಂಚವಳ್ಳಿಯುಂ ಪಿತ್ತಿಲೊಳಿಟ್ಟರುಂ ಮರನನಿಟ್ಟರುಮೇಂ ಫಲಮುಂಬ ರಲ್ಲರೋ (ಬಂಹರಿ. ೮-೬೧). [ಸಂ. ಪಂಚವಲ್ಲೀ]

ಪಂಚವಾದ್ಯ (ನಾ). = ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ : ಜವಳಿಮದ್ದಳೆಯು, ಕಾಳೆಯು, ಪಂಚವಾದ್ಯದ, ಬಿರುದಿನ ಬಾವುಲಿಯ ಸಡಗರದಿಂ ಬಂದು ಶತ್ರುಘ್ನಂ ಮುಂತಪ್ಪಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೮-೨೯). [ಪಂಚ$_2$ + ವಾದ್ಯ]

ಪಂಚವಾಯು (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾಯು ಗಳು; P ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ಸಮಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ವಾಯುಗಳಲ್ಲದೆ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ ವಾದ ಬೇರೆ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳಿವೆ. ಅವೇ ನಾಗ, ಕೂರ್ಮ, ಕೃಕರ, ದೇವದತ್ತ ಮತ್ತು ಧನಂಜಯ ವಾಯುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗವು ತೇಗನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕೂರ್ಮವು ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ, ಕೃಕರವು ಸೀನು ಬರಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ, ದೇವದತ್ತವು ಆಕಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಧನಂಜಯವು ಶರೀರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ—ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಹೋದರೂ ಧನಂಜಯವು ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಇರುತ್ತದೆ : ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮಥನದಿಂದ ನಾಗ ಕೂರ್ಮ ಕೃಕರ ದೇವದತ್ತ ಧನಂಜಯ ಎಂಬ ಪಂಚ ವಾಯುಗಳ ನಿಲಿಸಿ (ಚನ್ನವ. ಪರಿ.ಕ. ೧-೬೯೦); ನಾಗ ಕೂರ್ಮ ಕೃಕರ ದೇವದತ್ತ ಧನಂಜಯಂಗಳುಯೆಂಬ ಪಂಚವಾಯುಗಳುಂಟು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೧೫-೩೨). [ಪಂಚ$_2$ + ವಾಯು]

ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ (ಗು). ಐದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ಪಂಚ ವಾರ್ಷಿಕಯೋಜನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕಯೋಜನೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮಾಡ ಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ರೂಪರೇಷೆಯ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಐದು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಮೊದಲ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕಯೋಜನೆ ಮುಗಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೊರಗಿನವರು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಂಟು ನೆರವು ಸುಮಾರು ೩೦೦ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಷ್ಟು (ಹಣಪ್ರ. ೩೭೬). [ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ + ಯೋಜನೆ]

ಪಂಚವಾಳ 'ಪಂಚಪಾಳೆ' ನೋ.

ಪಂಚವಿಂಶ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೈದು : ಶಂಖಿಕಾರ್ಯೆಯುಂ ಸೌಧರ್ಮ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಪಂಚವಿಂಶ ಪಲ್ಯೋಪಮಾಯುಷ್ಯದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೪ ವ). [ಪಂಚ$_2$+ವಿಂಶ]

ಪಂಚವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೈದು : ತೆಂಕಮೊಗದೆ ಬಂದು ವೃಷಭಾ ಚಲಮಂ ಕಂಡನದು . . . ಪಂಚವಿಂಶತಿಶತಯೋಜನಾವಗಾಹಮು ಮಾಗಿ ನಂದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೯ ವ); ನವಯೌವನಮಾದಂತುನ್ನತ್ತ ಪಂಚವಿಂಶತಿಪ್ರಾಯಮಾಗಿ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೫). [ಪಂಚ$_2$ + ವಿಂಶತಿ]

ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನರು ತಮ್ಮ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು; P "ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು—೧ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ದೇವ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಪೂಜೆ) ೨ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ಅನ್ಯದೇವ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಪೂಜೆ) ೩ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಿಯೆ (ಗಮನಾಗಮನ) ೪ ಸಮಾದಾನ (ವಿರತನು ಅವಿರತನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖ ನಾಗುವುದು) ೫ ಈರ್ಯಾಪಥ (ಗಮನ) ೬ ಪ್ರಾದೋಷಿಕ (ಕ್ರೋಧಾವೇಶದಲ್ಲಾಗುವ ಪ್ರಮಾದ) ೭ ಕಾಯಿಕಿ (ಕುಕರ್ಮೋ

ದ್ಯೋಗ) ೮ ಆಧಿಕರಣಿಕಿ (ಶಸ್ತ್ರಧಾರಣ) ೯ ಪರಿತಾಪಿಕಿ (ಪರದುಃಖೋತ್ಪಾದನ) ೧೦ ಪ್ರಾಣಾತಿಪಾತ (ಆಯುಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಣ ಇವುಗಳ ವಿಯೋಗಕ್ರಿಯೆ) ೧೧ ದರ್ಶನ (ರಮಣೀಯಸ್ವರೂಪಾವಲೋಕನ) ೧೨ ಸ್ಪರ್ಶನ ೧೩ ಪ್ರಾತ್ಯಯಿಕಿ (ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹ) ೧೪ ಸಮಂತಾನುಪಾತ (ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಲಮೂತ್ರತ್ಯಾಗ) ೧೫ ಅನಾಭೋಗ (ಪಿಂಛಾದಿಯಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಡುಗದೆ ಕುಳ್ಳಿರುವುದು, ಮುಂ) ೧೬ ಸ್ವಹಸ್ತಕ್ರಿಯೆ (ಪರರು ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದನ್ನು ತಾನು ಮಾಡುವುದು) ೧೭ ನಿಸರ್ಗ (ಪಾಪೋತ್ಪಾದಕ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಾನು ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿವುದೂ ಪರರಿಗೆ ಮಾಡಲಪ್ಪಣೆಯೀವುದೂ) ೧೮ ವಿದಾರಣ (ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅನ್ಯರ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು) ೧೯ ಅಜ್ಞಾವ್ಯಾಪಾದಿಕಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಅನ್ಯವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು) ೨೦ ಅನಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ಅರ್ಹಂತರು ವರ್ಣಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾದರ) ೨೧ ಪ್ರಾರಂಭ (ಸ್ವಕೃತ—ಪರಕೃತ ಛೇದನ ಭೇದನಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ) ೨೨ ಪಾರಿಗ್ರಾಹಿಕಿ (ಪರಿಗ್ರಹರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವುದು) ೨೩ ಮಾಯೆ (ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಪಟೋಪಾಯ) ೨೪ ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ (ಪರರ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನ) ೨೫ ಅಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಸಂಯಮದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗದಿರುವುದು" (ಜೈನಧ. ೬೩). [ಪಂಚವಿಂಶತಿ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಪಂಚವಿಂಶತಿಗುಗ್ಗುಳಚೂರ್ಣ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಗುಗ್ಗುಳವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಚೂರ್ಣ: ಪಂಚವಿಂಶತಿಗುಗ್ಗುಳಚೂರ್ಣ–ತ್ರಿಕಟುಕ, ತ್ರಿಫಲ . . . ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಮ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ ಗುಗ್ಗುಳು ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು . . . ಎಂಬತ್ತು ವಿಧ ವಾತಗಳೂ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ.ಪರಿ. ೪೩೭). [ಪಂಚವಿಂಶತಿ + ಗುಗ್ಗುಳ(= ಗುಗ್ಗುಲ) + ಚೂರ್ಣ$_{2}$]

ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವ (ನಾ). = ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ವ : ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಂಗಳ ವಂಚನೆಯನಳಿದು ಹತ್ತುನಾಡಿಗಳ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೩-೧೪). [ಪಂಚವಿಂಶತಿ + ತತ್ತ್ವ]

ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ವ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಾಂಖ್ಯರ ಮೇರೆಗೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಗಳು ; ಅಷ್ಟಪ್ರಕೃತಿಗಳು, ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮನಸ್ಸು, ಪಂಚವಿಷಯ, ಪುರುಷ ಎಂಬುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆದ ತತ್ವ : ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ವರೂಪದ ಸಂಚವಜೀಯದೆ ನೀತಿಮುಖದಲಿ ರಂಜಿಗಾಣದೆ ಸಗುಣಮಯ ನೀಹಾರದಲಿ ಮುಳುಗಿ . . . ಆತುಮವಂಚಕರು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಖೇದವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೭) ; ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ವಂಗಳೆಂಬ ಮಾಯಾಸುಭಟರ ಸುಡಕೊಂದು (ಘನಪ. ೩೮-೩೧). [ಪಂಚವಿಂಶತಿ + ತತ್ವ$_{1}$]

ಪಂಚವಿಂಶತಿಮಳ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದೋಷಗಳು ; ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನವೇ ಮೊದಲಾದುವು : ಒಳಕೊಂಡ ಪಂಚವಿಂಶತಿಮಳದಿಂದಂ ಪಿಂಗಿ . . . ಬೆಳಗುಗುಮಿಾ ತೆಜದೆ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನರತ್ನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೬); ☞"ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಿತ್ರ, ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು, ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಿತ್ರವಂತನು (ಈ ಆರು ಅನಾಯತನಗಳು); ದೇವಮೂಢ, ಗುರುಮೂಢ, ಸಮಯಮೂಢ (ಈ ಮೂರು ಮೂಢಗಳು) ; ಜ್ಞಾನ, ಕುಲ, ಬಲ, ಪೂಜೆ, ಜಾತಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ತಪ, ಶರೀರ (ಈ ಎಂಟು ಮದಗಳು) ; ಶಂಕೆ, ಕಾಂಕ್ಷೆ, ಅನ್ಯದೃಷ್ಟಿಪ್ರಶಂಸೆ, ಸಂಸ್ತವ, ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಈ ಎಂಟು ಶಂಕಾದಿಕ ದೋಷಗಳು) (ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾರ. ೧-೩೮-೫೦)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೨೧೩). [ಪಂಚವಿಂಶತಿ + ಮಳ$_{4}$(= ಮಲ$_{3}$)]

ಪಂಚವಿಧಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನ, ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಈ ಪಂಚವಿಧಜ್ಞಾನಮುಂ ತದ್ಭೇದಾದಿಗಳುಂ ಮುಂತೆ ಪೇಟ³ಪಡೆಗುಂ(ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೩). [ಪಂಚ + ವಿಧ + ಜ್ಞಾನ]

ಪಂಚವಿಧಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಗ್ರಹ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರು : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರಿಂ ಪರಿವಾರಿತಂಗಳಪ್ಪ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೪-೧೬) . [ಪಂಚ + ವಿಧ + ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ$_{1}$]

ಪಂಚವಿರುತಿ (ನಾ). = ಪಂಚಪಕ್ಷಿಸ್ವನ ೨ : ಪಂಚವಿರುತಿಯಿಂ ತಾಳಗತಿಗುರವಣಿಸಲಿರ್ಪರದು ಸುರತಾಧಿಕಂ (ಜನಪ.೧೦-೨೮); ಪಂಚವಿರುತಿಗಳ ಸಂಚ ಶಕುನಿಮಂಚದಿಂಚರಸ್ತನಿತ ಸೀತ್ಕಾರ ಮುಂಚುವ . . . ಸುಸಿಲೇಳ್ವೆ (ಭೈರಸೂ. ೨೯೭). [ಪಂಚ$_{2}$ + ವಿರುತಿ]

ಪಂಚವಿಶಿಖ(ನಾ). = ಪಂಚಬಾಣ ೧ : 'ಪಂಚವಿಶಿಖಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_{2}$ + ವಿಶಿಖ]

ಪಂಚವಿಶಿಖಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಐದು ಬಾಣಗಳೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಪಂಚವಿಶಿಖಾಸ್ತ್ರನೆಡೆಗಖಿಳಪಕ್ಷಿಯು ನಾಯಕರನು ಕರೆತಂದೊಪ್ಪಿಸಿ (ನಪಮೋ. ೫-೪೧). [ಪಂಚವಿಶಿಖ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಪಂಚವಿಷಯ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಾದ ಶ್ರೋತ್ರ (ಕಿವಿ), ತ್ವಕ್ಕು (ಚರ್ಮ), ಚಕ್ಷು (ಕಣ್ಣು), ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಗೆ), ಘ್ರಾಣ (ಮೂಗು)ವೆಂಬ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳು : ಪಂಚಭೂತವಂಗವಾಗಿಪ್ಪ ಆತ್ಮಂಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೇ ಮುಖಗಳು ಕರಣಂಗಳೇ ಕೈಗಳು ಪಂಚವಿಷಯವು ಪೂಜೆ (ಉರಿಪ. ಕ. ೨೦೧-೨೭೭) ; ರೂಪಾದಿ ಪಂಚವಿಷಯಪ್ರಾಪಣದಿಂದಲ್ಲದಾಗದಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಸೌಖ್ಯೋಪಚಯಂ (ಚಂದ್ರಪ. ೧೧-೩೭). [ಪಂಚ$_{2}$ + ವಿಷಯ]

ಪಂಚವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಪ್ರಾಣವಾಯು : ಇನ್ನು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪಂಚವೃತ್ತಿಯ (ವಾಯುವಿಕಾರದಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದಿರಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೆ(ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ)ದಂತೆಯೇ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೯೮). [ಪಂಚ$_{2}$ + ವೃತ್ತಿ]

ಪಂಚವೆ (ನಾ). = ಪಂಚಮಿ : ಇತ್ವಕ್ಕೆತ್ವಂ . . : ಪಂಚಮಿ—ಪಂಚವೆ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ—ಹೊಕ್ಕರಣೆ (ಶಬ್ದ. ೨೬೯ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಪಂಚಮೀ]

ಪಂಚವ್ಯೂಹ (ನಾ). [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವ ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ವಿಭವ ಮತ್ತು ಅರ್ಚಾ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವ್ಯೂಹಗಳು : ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಂಚವ್ಯೂಹರೂಪದಿಂದ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೂ ವಿಶ್ವಾತೀತನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ವಿಭವ, ಅರ್ಚಾ ಎಂಬುವುಗಳೇ ಪಂಚವ್ಯೂಹಗಳು (ಭಾರದ. ೨೬೨). [ಪಂಚ$_{2}$ + ವ್ಯೂಹ]

ಪಂಚಶಕ್ತಿ (ನಾ).೧.[ವೀಶೈ] ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ, ಆದಿಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪರಾಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಶಕ್ತಿಗಳು : ಆ ಪಂಚಕಲೆಗಳಿಂದವೇ ಪಂಚಶಕ್ತಿಗಳುತ್ಪತ್ತಿ. ಆ ಪಂಚಶಕ್ತಿಗಳಿಂದವೇ ಜ್ಞಾನ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರಂಗಳ ಜನನ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦೨-೨೩೫); ಪರಶಿವ ಸದಾಶಿವ ಮಹಾಮಹಿಮ ಪಂಚಶಕ್ತ್ಯಾಧಾರ ನೆನಿಪ ಮಾಹೇಶಲೀಲಾವಿಗ್ರಹ (ವೀಶೈಪು.೧-೧-೧); ಆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮುಖವ ಕಂಡು ಸೃಜಿಸಲು ಪುಟ್ಟಿದರು ಪಂಚಶಕ್ತಿಯರು, ಆ ಪಂಚಶಕ್ತಿಯರಿಗೆ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಯರ ಕೈಗೊಳಿಸಿದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಸೀಲಪ. ೨೫-೧). ೨. ಈ ಐದು ಶಕ್ತಿಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು [ಪಂಚ$_2$ + ಶಕ್ತಿ]

ಪಂಚಶತ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಐದುನೂರು : ಅಪಾರವೀರ್ಯನುಂ ಪಂಚಶತ ಚಾಪೋತ್ಸೇಧನುಂ . . . ಅಪ್ರತಿಹತಶಾಸನನುಮಾಗಿ (ಆವಿಪು. ೧೫-೩೪); ಇತ್ತಲ್ ಬಟುಕ್ಕ ಪಂಚಶತೋತ್ತಮ ಯತಿಸಮಿತಿವೆರಸು ಗಮನ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತನಿಮಿತ್ತಂ ಬಂದು ಸುದತ್ತಾಚಾರ್ಯರ್ ಪುರೋಪವನಮಂ ಸಾರ್ದರ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೪೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಶತ]

ಪಂಚಶಯನ (ನಾ). = ಪಂಚಶಯ್ಯೆ ೨ : ಪಂಚಶಯನ–[ಐದು ಬಗೆಯ ಹಾಸುಗೆ] ಎಂದರೆ ಅಂದ, ಶೈತ್ಯ, ಮಾರ್ದವ, ಪರಿಮಳ, ಶುಭ್ರತೆ—ಈ ಐದು ಗುಣವುಳ್ಳ . . . ಹಾಸುಗೆ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ತಮಿಳರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದೆ (ಜೀಸಸಂ. ೮- ಮುನ್ನುಡಿ). [ಪಂಚ$_2$+ಶಯನ]

ಪಂಚಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಡಜ, ಪಿಂಡಜ, ವಾಳಜ, ವಲ್ಕಜ ಮತ್ತು ರೋಮಜ ಎಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹಾಸುಗೆ. ೨. ಅಂದ, ಶೈತ್ಯ, ಮಾರ್ದವ, ಪರಿಮಳ ಮತ್ತು ಶುಭ್ರತೆ ಎಂಬ ಐದು ಗುಣವುಳ್ಳ ಹಾಸುಗೆ : ಪಂಚಶಯ್ಯೆಯೊಳಗೊ ಜಿಗುಪಿಂಬದುವೆತ್ತ ಹಾ ಪರಲ ಮೊನೆಯೊತ್ತೆ ನೆಲವಟ್ಟೆ(ಕ್ಕೆ)ಯಿರವೆತ್ತ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೦-೧೪ ರಗಳೆ). [ಪಂಚ$_2$+ಶಯ್ಯೆ]

ಪಂಚಶರ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ, ಅಶೋಕ, ಮಾವು, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತು ನೈದಿಲೆಗಳೆಂಬ ಐದು ಹೂಬಾಣ. ೨. ಇಂಥ ಬಾಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : “ಮದನಃ, ಮನ್ಮಥಃ, ಮಾರಃ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ, ಮೀನಕೇತನಃ, ಕಂದರ್ಪಃ, ದರ್ಪಕಃ, ಅನಂಗಃ, ಕಾಮಃ, ಪಂಚಶರಃ . . . ವಿಶ್ವಕೇತುಃ—೨೧ ಮನ್ಮಥನ ಹೆಸರುಗಳು” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬); ಪಂಚಶರಂಗೆ ಮಾರ್ಸರಲದಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುವೆಮ್ಮ ಕಣ್ಣಂಚಿನಕಾಂತಿಗೊಂದಿನಿತು ಸಾಮ್ಯವ ನೋಡಿ(ಉದ್ಭಟ.೧-೬೩); ಅವನಿಪ ರೂಪ ಪಂಚಶರನೋಲಗದಿಂ ನಡೆತಂದಳ್ತಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೦). [ಪಂಚ$_2$+ಶರ]

ಪಂಚಶಾಖ (ನಾ). ಬೆರಳುಗಳೆಂಬ ಐದು ಟಿಸಿಲುಗಳುಳ್ಳದು ; ಕೈ ; ಹಸ್ತ : “ಪಾಣಿಶಯಃ, ಪಂಚಶಾಖಃ, ಕರಃ, ಹಸ್ತಃ—ಈ ೪ ಕೆಯ್ಯ”(ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೬); “ಪಂಚಶಾಖಃ, ಶಯಃ, ಪಾಣಿಃ—೩ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಬೆರಳುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಸ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ಪಂಚಶಾಖೆ (ನಾ). = ಪಂಚಶಾಖ : “ಪಾಣಿಹಸ್ತಂ ಪಂಚಶಾಖೆ ಕರ ಮೆನಲು ಕೈ” (ಮಂಗರಾ. ೯೫-೮). [ಸಂ. ಪಂಚಶಾಖಾ]

ಪಂಚಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಅಹಿಂಸೆ (ಹಿಂಸಿಸದಿರುವುದು), ಅಚೌರ್ಯ (ಕದಿಯದಿರುವುದು), ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಸತ್ಯ(ದಿಟವನ್ನೇ ನುಡಿಯುವುದು) ಮತ್ತು ಮಧುಮದ್ಯತ್ಯಾಗ(ಜೇನು ಮತ್ತು ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯದಿರುವುದು) ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚರಣೆ: ಯಾವ ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ಪಂಚಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಕಸಾಪ. I, ೩೧೦). [ಪಂಚ$_2$+ಶಿಕ್ಷೆ]

ಪಂಚಶಿಖ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಆತನ ತನೂಜನುಪಮಾತೀತಂ ನೆಗಬ್ದಂ ಹಾರಿತನಾತಂಗೆ ಜಗನ್ನೂತ ಪಾದಾಬ್ಜಂ ತ್ರಿಜಗಖ್ಯಾತಂ ಹಾರೀತಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಪಂಚಶಿಖಂ (ಕಇಆ. ೧-೨-೧೧ ; 1058). [ಸಂ.]

ಪಂಚಶಿಖಿ (ನಾ). ೧. ಐದು ತುದಿಗಳು : ಪರಮೇಶ್ವರನುಂ ಕಾರ್ತಸ್ವರದ ಚತುಷ್ಕೋಣಕಲಶಮುಂ ಪೋಲ್ತುವೆ ಮಂದರಶಿಖರಪಂಚಶಿಖಿಯಂ ಪರಿಮಳಮಿಳಿತಾಳಿಪಟಳರುಚಿ ಜಟಿಳತೆಯಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬೦). ೨.[ತತ್ತ್ವಶಾ] ಷಡಧ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭುವನಾಧ್ವದ ಇನ್ನೂರು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವರಪಂಚಶಿಖಿಯಾ ಪ್ರಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣನುರುತರ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೪-೨೧). [ಪಂಚ$_2$+ಶಿಖಿ]

ಪಂಚಶಿಖೆ (ನಾ). ಆಚಾರವಂತರು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಐದು ಜುಟ್ಟು : (ಅ). [ಪಂಚ$_2$ + ಶಿಖೆ]

ಪಂಚಶಿಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಕೈಗೆಲಸಗಳು ; ⊫ ಬಡಗಿ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಕಮ್ಮಾರ, ಕಂಚುಗಾರ, ಕಲ್ಲುಕುಟಿಕ ಅಥವಾ ಬಡಗಿ, ನೇಕಾರ, ನಾಯಿಂದ, ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ ಇವರುಗಳ ಕೈಗೆಲಸ : ಪಂಚಶಿಲ್ಪಗಳಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವ ತಿಳುಹಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೧-೪೫). [ಪಂಚ$_2$ + ಶಿಲ್ಪ]

ಪಂಚಶೀಲ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಶಿಕ್ಷೆ. ೨. [ಜೈನ] ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳು ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ (ಕದಿಯದಿರುವುದು), ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹ (ಸಂಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವ್ರತಗಳು : ಜೈನ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಹಿಂಸೆ . . . ಅಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಪಂಚಶೀಲಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೪೨). ೩. [ರಾಜನೀ] ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದು, ಅನಾಕ್ರಮಣ, ಪರಸ್ಪರ ಆಂತರಿಕ ಕಾರ್ಯಭಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಮಾಡದಿರುವುದು, ಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ; ಶಾಂತಿಯುತ ಸಹಜೀವನ : ಕೆಡುಕಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಬಂತು, ಅಧಿಕಜೀವಜಾತದಿ ಪಂಚಶೀಲಪಾಂಚಾಲಿಯ ವಸ್ತ್ರಹರಣ ನಡೆದಿದೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೫೬-೫) ; ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧಿಯವರ ಉಪದೇಶದ ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಭಾರತೀಯರು ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರಾಗಿ ಇತರ ದೇಶದವರೊಡನೆ ಪಂಚಶೀಲನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೩೩೬). [ಪಂಚ$_2$ + ಶೀಲ]

ಪಂಚಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಶುದ್ಧಿಗಳು : ಪಂಚಶುದ್ಧ್ಯನ್ವಿತಾ = ಮನಃಶುದ್ಧಿ, ವಚನಶುದ್ಧಿ, ಶರೀರಶುದ್ಧಿ, ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ, ಕ್ರಿಯಾಶುದ್ಧಿಗಳೆಂಬಯ್ದುಂ ಶುದ್ಧಿಗಳಿಂ ಕೂಡಿದ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧-೧೬). ೨. ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ, ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ, ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ, ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿ, ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಶುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಶುದ್ಧಿ : ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಶುದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶುದ್ಧಿಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವದಜಿಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಶುದ್ಧಿ]

ಪಂಚಶೂಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ—ಈ ೫ ಜ ಕಷಾಯವಂ ಕಾಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಪಂಚಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೧). [ಪಂಚ$_2$ + ಶೂಲೆ$_1$]

ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ತಪ, ಪುಂಡ್ರ, ನಾಮ, ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಯಾಗ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚಾರಗಳು ;

⊮ ೧. ತಪ: ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಯುಧಗಳಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರಗಳ ಲಾಂಛನವನ್ನು ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದು. ೨. ಪುಂಡ್ರ: ನಾಮುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ನಾಮ: ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಪುರುಷನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಾಸನೆಂತಲೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಾಸಿಯೆಂತಲೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ೪. ಮಂತ್ರ: ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂರು ವಿಧದ ಮಂತ್ರಗಳು. ೫. ಯಾಗ: ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೂಜೆ: ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರಗಳನು ಪಡೆದೊಡನರ್ಘಪಂಚಕತತ್ವಮನಱಿತು . . . ನಿಶ್ಚಂಚಲಚಿತ್ತದೊಳಿಹುದು (ಹರಿಬ.೯-೪೭); ಅವರ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವನಾದ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತನು ಗೆದ್ದನು. ಸರಿ, ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಈತನು ಆತನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದನು (ಸಾಹಿಜೀ. ೯೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಪಂಚಸಮಿತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಈರ್ಯಾಸಮಿತಿ, ಭಾಷಾಸಮಿತಿ, ಏಷಣಾಸಮಿತಿ, ಆದಾನನಿಕ್ಷೇಪಣಸಮಿತಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸರ್ಗಸಮಿತಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು,—ಪ್ರಾಣಿಪೀಡಾಪರಿಹಾರೋಪಾಯಗಳು: ಕಸವರಮಂ ಕಸಮಂ ಪೂಜಿಸುವನುಮೇಳಿಸುವನುಂ ಸಮಾನಂ ಪ್ರತಿಭಾಷಿಸೆ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ ಪಂಚಸಮಿತಿಮಿಳಿತ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತಂ ಮುನಿಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೧): ಇ ನಿಕಷಾಯದರ್ಪದಳನನುಂ ಪಂಚಸಮಿತಿನಿಯತನುಂ . . . ಷೋಡಶ ತೀರ್ಥಕರಭಾವನೆಯುಮಂ ಭಾವಿಸಲ್ ಬಗೆದು (ಅಜಿಪು.೩-೧ ವ). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಮಿತಿ]

ಪಂಚಸರ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಶರ ೨: "ಅಯ್ಯಂಬಂ ಪಂಚಸ[ಸಾಲಾಂ.ಶ]ರಂ" (ಚತುಸಿ. ೫೧); ಮೊದಲ ಪದನಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಪರಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ . . . ಪಂಚಶರ-ಪಂಚಸರ (ಶಮದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ). ೨.ಐದು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ: ತರಳೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಮೊಲೆಯ ಮುಸುಕಿದಳೊರ್ವ ತರುಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಪಂಚಸರದಿಂದೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೨-೫೧); ಹಾರ ತಿಸರ ಪಂಚಸರ ಕಂಠಮಾಲೆಯು . . . ರಾಯಸಿತ್ತ ನಂದನೆಗೆ (ರಾಮವಿ. ೮-೪೬); ನವರತ್ನದ ಪುಸ್ತಿ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಖಿವಖಿವಿಸುವ ಪಂಚಸರದ . . . ಕುವಲಯನೇತ್ರೆಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೯-೭೨). [ಪಂಚ$_2$+ಸರ$_3$]

ಪಂಚಸಾದಾಖ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವ, ಅಮೂರ್ತಿ, ಮೂರ್ತಿ, ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಾದಾಖ್ಯಗಳು: ಆ ಮಹಾಲಿಂಗವೇ ಪಂಚಸಾದಾಖ್ಯವೆನಿಸಿತ್ತು ಆ ಪಂಚ ಸಾದಾಖ್ಯವೇ ಪಂಚಲಿಂಗಪ್ರಕಾಶವೆನಿಸಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೨-೨೩೫); ' ಪಂಚಸಾದಾಖ್ಯಂಗಳನೊಳಗೊಂಡು ಸಾಕಾರವಾಗಿ ಬಂದ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವೇ [ಆ] ಶಿವನು (ಘನವ. ೩೦-೨೪); ಕಡೆಯ ನಾದದ ಸಹಸ್ರಾಂಶದೊಳು ಕೂರ್ಪಿನಿಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಪಂಚಸಾದಾಖ್ಯಂಗಳೊಂದೊಂದಱೊಡನೆ ಸಾವಿರ ಭಾಗೆ ಭಾಗೆಯಿಂದೊಗೆದು . . . ಮಹೇಶ್ವರನುದಿಸಿ ಸೃಜಿಸತೊಡಗಿದನಖಿಳವಂ (ವೀಶೈಪು. ೧-೭-೪೦). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಾದಾಖ್ಯ]

ಪಂಚಸಾಮ(ನಾ).ಉದ್ಗೀಥ, ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಹಿಂಕಾರ, ಪ್ರತಿಹಾರ ಮತ್ತು ನಿಧನಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಾಮಗಳು; ⊮ಸಾಮ—೫ ವಿಧ: ಗುಣಸಂಕೀರ್ತನ (ಗುಣಕೀರ್ತನ ಮಾಡುವುದು), ಸಂಬಂಧೋಪಾಖ್ಯಾನ (ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು), ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರ ಸಂದರ್ಶನ (ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರವನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸುವುದು), ಆಯತಿಪ್ರದರ್ಶನ (ಒಳ್ಳೆಯತನವನ್ನೆಸಗುವುದು), ಆತ್ಮೋಪನಿಧಾನ (ನಾನು ನಿನ್ನವನೆಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದು) (ಅರ್ಥಶಾ.೭೪-೨-೧೦)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೮೩): ಗೋವುಗಳೊಳುದ್ಗೀಥನಿಹ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಹಿಂಕಾರೆರಡು ರೂಪದಲಾವಿಯುಜಗಳೊಳಗಿಹನು ಪ್ರತಿಹಾರಂ ಹಯಗಳೊಳು ಜೀವನಪ್ರದ ನಿಧನ ಮನುಜರೊಳೀ ವಿಧದಲಿಹ ಪಂಚಸಾಮವ ಜ್ಞಾಂವಜ್ಞಾಂವಕೆ ನೆನವರಿಗೆಯ್ದಿಸನು ಜನುಮಂಗಳ (ಹಸಾಗ. ೬-೧೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಾಮ$_3$]

ಪಂಚಸಾಯಕ (ನಾ).೧. = ಪಂಚಬಾಣ ೧: ಧನುವನೇರಿಸಿ ಪುಷ್ಪಶರಗಳ ಕೊನೆಯ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಪಂಚಸಾಯಕವನು ಸೆಳದು ಕರ್ಣಾಂತ ಮುಷ್ಟಿಯಲಾಗ ಮನಸಿಜನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೩-೧೪೮). ೨. = ಪಂಚಬಾಣ ೫: ನೀನುಂ ನನೆಗೋಲ್ಗಳಂ ಸಿಡಿಲ್ಗೆ ಸಾಟಿಯನಾಗಿಪೆ ಪಂಚಸಾಯಕಾ (ಶಾಕುಂತ. ೩೨-೫೬). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಾಯಕ]

ಪಂಚಸಾರ (ನಾ.). ೧. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಪಿಪ್ಪಲಿ (ಹಿಪ್ಪಲಿ), ಸರ್ಪಿ (ತುಪ್ಪ), ಸಿತ (ಸಕ್ಕರೆ), ಕ್ಷೌದ್ರ (ಜೇನು) ಮತ್ತು ಪಯಸ್ಸು (ಹಾಲು) ಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಾರಗಳು. ೨. ಪಂಚಸಾರಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಾದ ಔಷಧ: ಪಂಚಸಾರಕ್ಕೆ:— ಹಾಲು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಇಟ್ಟು ಲೇಹ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವುದು (ವೈವಿ. ೧೪೪). ೩. [ವೀಶೈ] (?): ನವಸಾರ ಅಷ್ಟಸಾರ ದಶಸಾರ ಪಂಚಸಾರ ಚತುಸ್ಸಾರಮೇಕಸಾರಯಿಂತಿವನತಿಗಳೆದ ಮಹಾಮಹಿಮನ ನಿಲವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ (ಪದಗೋ. ೧೩-೧೭೩). [ಪಂಚ$_2$+ಸಾರ$_2$]

ಪಂಚಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಷಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ರೋಮಕ, ಪೈತಾಮಹ, ವಾಸಿಷ್ಠ, ಪೌಲಿಶ ಮತ್ತು ಸೌರಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು: ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ . . . ಅತಿವಿಸ್ತರವಿರುವುದಾದರೂ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದು ಆದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿಲ್ಲ(ಹಿಂದಸಾ.೯೧). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಆಧ್ಯಾತ್ಮವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿರುವ ವೇದ, ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪತಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು: ವೇದಂಗಳುಂ ಶ್ರೀ ಪಾಂಚರಾತ್ರಮುಂ ಸಾಂಖ್ಯಮುಂ, ಯೋಗಮುಂ,ಪಾಶುಪತಮೆಂಬೀ ಪಂಚಸಿದ್ಧಾಂತಂಗಳುಂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಮಾದ ತತ್ತ್ವದ ನೆಲೆಗಳಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುವೋ? (ಚಿಕಬಿ. ೨೧). [ಪಂಚ$_2$ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ಪಂಚಸುಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೇವಲಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು: ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಿಗಾಶ್ರಯ ಪಂಚಸುಜ್ಞಾನಗಳ ಸಲೆ ನೆಲೆ ಪಂಚಮಸ್ಥಾನಗಳ ಪಡೆದರ . . . ತೀರ್ಥಕರೊಲಿದು ಭಜಿಸುವೆ (ಬಜ್ಜಪು. ೧-೩). 'ಪಂಚವಿಧಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಸುಜ್ಞಾನ]

ಪಂಚಸೂತಕ (ನಾ). ಜನನಸೂತಕ, ಮರಣಸೂತಕ, ರಜಸ್ಸೂತಕ,ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಸೂತಕ ಮತ್ತು ಜಾತಿಸೂತಕಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸೂತಕಗಳು; ⊮ಈ ಐದು ಸೂತಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ: "ಸೂತಕ—೫: (ಅ) ಜಾತ, ಮೃತ, ರಜಃ, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಜಾತಿ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೫೩). (ಆ) ಮಧುಪಾನ, ಅನೃತ, ದೇವಲಕಸ್ಪರ್ಶ, ಯೂಪಸ್ತಂಭಸ್ಪರ್ಶ, ಶವದರ್ಶನ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೫೩). (ಇ) ಜಾತಿ, ಜನನ, ಮರಣ, ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ (ಸಂಜ್ಞಾ. ೮೩). (ಈ) ಜಾತಿ, ಜನನ, ಪ್ರೇತ, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಪ್ರಜಾ (ವಿಚಿಂ. ೨-೧೮೩)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೯೧): ಜಾತಿಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ

ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಎಂಜಲ ಸೂತಕ ರಜಸ್ಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕವುಳ್ಳ ಮಹಾನುಭಾವಿಗಳು . . . ಭವವಿಶ್ರವ ಕಳೆದೆವೆಂತೆನ್ನ ಬಹುದೆ (ಚನ್ನವ. ೨೨-೨) ; ಜಾತಿಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಸೂತಕ ರಜಸ್ಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಂಗಳಂ ಕಳೆದು (ಅಖಂಡೇ. ೮೭-೯೦) ; ವೀರಶೈವ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ . . . ಲಿಂಗಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಬಲವಿಧಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಲಿಂಗಧಾರಣ, ಲಿಂಗ ಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಸೂತಕ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೫೧).

[ಪಂಚ$_2$ + ಸೂತಕ]

ಪಂಚಸೂತ್ರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಲಿಂಗಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸುವ ಲಿಂಗೋಚ್ಚತೆ, ಲಿಂಗವಿಸ್ತಾರ, ಲಿಂಗಸ್ಥೌಲ್ಯ, ಪೀಠವಿಸ್ತಾರ, ಪ್ರನಾಲಿಕಾಮಾನಗಳೆಂಬ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳು ; ☞ ಈ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ : "ಸೂತ್ರ— ೫ : (ಅ) ಲಿಂಗೋಚ್ಚತೆ, ಲಿಂಗವಿಸ್ತಾರ, ಲಿಂಗಸ್ಥೌಲ್ಯ, ಪೀಠವಿಸ್ತಾರ, ಪ್ರನಾಲಿಕಾಮಾನ (ಧರ್ಮಸಿಂ. ೩ ಪೂ—೫೫೭). (ಆ) ಪಡ್ವಿಡಿ, ವೃಷ್ಟಿ, ಮುಕ್ತಾಗುಚ್ಛ, ಲಂಬನ, ಪಂಚವರ್ಣ (ವೀಸಾಇ. I-೮೭). (ಇ) ಸಂಕಲ್ಪ, ಮಾರ್ಜನ, ವರುಣ ಸೂಕ್ತ, ಅಘಮರ್ಷಣ, ಸ್ನಾನಾಂಗತರ್ಪಣ (ವಿದ್ಯಾಕ.೫೩)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೯೨) : ಎಲೇ ಹಿರಿಯರುಗಳಿರಾ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದು ಪಂಚಸೂತ್ರಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಟದು ತಿದ್ದಿ ತೀರ್ಚಿ ಒಪ್ಪವಿಟ್ಟುದು ಲಿಂಗವೆಂದಲ್ಲಿ ಅಹುದೆಂಬರು (ಸೋಲಿಮಾ. ೧೮೫-೬೧೪ ಟೀಕು) ; ಸ್ವಶಾಖೀಯ ಗುರುಗಳು . . . ಪಂಚಸೂತ್ರಘಟಿತವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಗರ್ಭಿಣಿಯರ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡುವರು (ಭಾರದ. ೨೪೯).

[ಪಂಚ$_2$ + ಸೂತ್ರ]

ಪಂಚಸೂನ (ನಾ). "ಕುಟ್ಟುವುದು, ಕೇರುವುದು, ಬೀಸುವುದು, ಒಲೆ ಹೊತ್ತಿಸುವುದು, ನೀರು ತುಂಬುವುದು—ಈ ಐದು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪಂಚಸೂನವೆಂದು ಹೆಸರು" (ದ್ವಾದಶಾ. ಕೋಶ) ; ☞ "ಸೂನಾ—೫ : ಗೃಹಸ್ಥನು ತಾನು ಮಾಡದೆಯೇ (ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆಯ ದೋಷವನ್ನು) ಹೊಂದುವ, ಐದು ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು : ಚುಲ್ಲೀ (ಒಲೆ), ಪೇಷಣೀ (ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು), ಉಪಸ್ಕರಃ (ಪೊರಕೆ), ಕಂಡನೀ (ಒರಳು ಮತ್ತು ಒನಕೆ), ಉದಕುಂಭ (ನೀರಿನ ಕೊಡ) (ಮನು. ೩-೬೮ ; ಧರ್ಮಸಿಂ. ೩ ಪೂ—೨೪೭). ಉದ್ವಾಹನೀ, ದೃಷದುಪಲಾತ್ಮಿಕಾ, ಗೃಹೋಪಕರಣ ಕುಂಡಸಂಮಾರ್ಜನ್ಯಾದಿ, ಉಲೂಖಲ ಮುಸಲ, ಜಲಾಧಾರ ಕಲಶ (ಮನು. ೩-೬೮ ವ್ಯಾ). ಕಂಡನೀ, ಪೇಷಣೀ, ಚುಲ್ಲೀ, ಉದಕುಂಭ, ಮಾರ್ಜನೀ (ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿ. ೨-೧೧)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೯೩) : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ಮದಗಜವಿಜಯರು ಪಂಚಬಾಣನ ಭಂಜನರು ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಸಮಿತಿಸಮೇತರು ಪಂಚಸೂನು[ನ]ವರ್ಜಿತರು (ದ್ವಾದಶಾ. ೧-೩೩೦). 'ಪಂಚಸೂನಾದೋಷ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಪಂಚಸೂನಾ]

ಪಂಚಸೂನಾದೋಷ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆಗೆ ಆಸ್ಪದವಾದರೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಐದು ದೋಷಗಳು,—ಪಾಪಗಳು ; ☞ ಚುಲ್ಲೀ(ಒಲೆ), ಪೇಷಣೀ (ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು), ಉಪಸ್ಕರ (ಪೊರಕೆ), ಕಂಡನೀ (ಒರಳು ಮತ್ತು ಒನಕೆ), ಉದಕುಂಭ (ನೀರಿನ ಕೊಡ)—ಈ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನು ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ. ಇವುಗಳಿಂದಾದ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸಾಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ, ವೈಶ್ವದೇವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಯಿದೆ. ೨. (ಬತ್ತವನ್ನು) ಕೊಯ್ಯುವುದು, ತುಳಿಯುವುದು, ಕುಟ್ಟುವುದು, ಪೋಟುಹಾಕುವುದು, ಬೇಯಿಸುವುದು ಎಂಬ ಐದು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷ,—ಪಾಪ : ನೆಲ್ಲನ್ನು (ಭತ್ತವನ್ನು) ಕೊಯ್ಯುವುದು ೧. ತುಳಿಸುವದು ೨. ಕುಟ್ಟುವದು ೩. ಪೋಟುಹಾಕುವದು ೪. ಬೇಯಿಸುವುದೆಂಬ ಪಂಚಸೂನಾದೋಷವು ಬರುವುದು (ಪಸಾರ. ೨೨-೨೯ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಪಂಚಸೂಳ್ಗವಣೆ (ನಾ). ಐದು ಸಲ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ : ಎನ್ನ ಕೋಮಲಶರೀರ ಶಿವನಕ್ಷಿಗಾಹುತಿಯಾದೊಡಾಗಲಿ ಮತ್ತೂ ಉರಪಂಚಸೂಳ್ಗಣೆಗಳಿಚ್ಛ ಭವನತ್ಕುಗ್ರತಪೋಭ್ರಷ್ಟನಂ ಮಾಡುವೆ(ಸಮೋ. ೫-೩೫).

[ಪಂಚ$_2$+ಸೂಳ್$_2$(<ಸೂಟ್ಟ್) + ಕಣೆ$_1$]

ಪಂಚಸೌಗಂಧ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಗಳು; ☞"ಸುಗಂಧ ೫ : (ಅ) ಕರ್ಪೂರ, ಕಕ್ಕೋಲ, ಲವಂಗಪುಷ್ಪ, ಗುವಾಕ, ಜಾತೀಫಲ (ರಾಜನಿ.—ಶಕದ್ರು. IV-೧೫). (ಆ) ಲವಂಗ ಕುಸುಮ, ಕಕ್ಕೋಲ, ಕಾಂಡ, ಜಾತೀಫಲ, ಕರ್ಪೂರ (ಶಬ್ದ ಚಂದ್ರಿಕಾ,—ಶಕದ್ರು. (IV-೧೫). (ಇ) ಶ್ರೀಗಂಧ,ತಕ್ಕೋಲ, ಜಾಯಿಫಲ, ಪದ್ಮಕೇಸರ, ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ (ಓಕೋ. ೯೩). (ಈ) ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು, ಅಗರು, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಚಂದನ (ವಸ್ತುಪ್ರ. ೭೦೪)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೯೦) : ದೇವರ್ಗೆ . . . ಮಂಗಳಾಭಿಷೇಕಮಂ ಮಾಡಿ ಪಂಚಸೌಗಂಧಗಂಧಂಗಳಿಂ ಪೂಸಿ ವಸ್ತ್ರಾಳಂಕಾರಮುಂ ಪವಿತ ಮಧುಪರ್ಕ್ಕವಾಚಮನೀಯ ಪುಷ್ಪಪೂಜೆ ಪುಷ್ಪ ಫಳ ಪಕ್ವಾಂನ ಮಂಟಪ ಧೂಪ ಘೃತ ದೀಪಾರತಿಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೫-೭೮ ; 1158). [ಪಂಚ$_2$+ಸೌಗಂಧ]

ಪಂಚಸೌಜ್ಞೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗಿರುವ ಪರ, ಗೂಢ, ಶರೀರಸ್ಥ, ಲಿಂಗಕ್ಷೇತ್ರ, ಅನಾದಿಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು : ಆ ಶಿವನೇ ಮಹಾಲಿಂಗವು ತವೆ ಮಹತ್ಸೌಜ್ಞೆಯಂ ಪಂಚಸೌಜ್ಞೆಯ ನುಳ್ಳುದು (ವೀಶೈಪ. ೧-೮-೧೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಸೌಜ್ಞೆ]

ಪಂಚಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ಐದು ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮಸ್ಥಾನಗಳು ; ☞ ಸ್ಥಾನ—೫ : ಆಲೀಢ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ, ಸಮಪಾದ, ವೈಷ್ಣವ, ಮಂಡಲಾಗ್ರ (ಗದಾಯು. ೮-೧೭). ಆಲೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ, ಸಮಪಾದ, ವಿಶಾಖ, ಮಂಡಲ (ಶಬ್ದರ.೧೧೧೭)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೫೦೦). ೨. [ಯೋಗ] ತಾರಕ, ದಂಡಕ, ಕುಂಡಲಿ, ಪ್ರಣವ ಮತ್ತು ಬಿಂದುಗಳೆಂಬ ಐದು ಸ್ಥಾನಗಳು : ಇರುವ ಪಂಚಸ್ಥಾನಮರ್ಮವ ಕರತಳಾಮಳಕದೊಲು ಕೃಪೆಯಿಂದರುಹಿಸಲಹುದೆನಲು (ಗಗತಾ. ೨೦-೩೯). ೩. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಶರೀರದ ಐದುಭಾಗಗಳು ; ತಲೆ, ಕರ್ಣ, ಉರ (ಎದೆ), ಅಮಲೋಕ್ಯ (ಬಾಯಿ) ಮತ್ತು ಕಕ್ಷ (ಕಂಕುಳು) : ಪಂಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಪ್ಪ ಲಿಂಗವ ಕರಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗಿ (ಮದೇವ.೨೮೭-೬೬). [ಪಂಚ$_2$+ಸ್ಥಾನ]

ಪಂಚಸ್ಥಾವರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲ ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪೃಥ್ವಿಕಾಯ,ಅಪ್ಕಾಯ,ತೇಜಃಕಾಯ, ವಾಯುಕಾಯ ಮತ್ತು ವನಸ್ಪತಿಕಾಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಚೈತನ್ಯವಸ್ತುಗಳು : ಕಾಯಾನುವಾದದಿಂ ಪಂಚಸ್ಥಾವರಂಗಳ್ಗೆ ಗುಣಸ್ಥಾನ ಭೇದಾಭಾವದಿಂ ಅಲ್ಪಬಹುತ್ವಾಭಾವಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೪೯).

[ಪಂಚ$_2$ + ಸ್ಥಾವರ]

ಪಂಚಸ್ವರ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಳಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಪೃಥ್ವೀಸ್ವರ, ಅಪ್ಪುಸ್ವರ, ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವರ, ವಾಯುವಿನ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಸ್ವರಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ವರಗಳು : ಒಂದೊಂದು ನಾಳದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀಸ್ವರ ಅಪ್ಪುಸ್ವರ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವರ ವಾಯುವಿನ ಸ್ವರ ಆಕಾಶಸ್ವರ ಇಂತೀ ಪಂಚಸ್ವರಸಂಜ್ಞೆಯಂ ತಾಳಿ (ವಿವೇಕ. ೧೯೭). [ಪಂಚ$_2$+ಸ್ವರ$_2$]

ಪಂಚಳ 'ಪಂಚಾಲ' ನೋ.

ಪಂಚಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : 'ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರ' ಪರಾ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಯೋಗ, ಕರಣಗಳೆಂಬ ಐದು ಅಂಶಗಳು : "ನಾಡಿಯ ಋವತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಥಿಯಕ್ಕು . . . ಭವಾದಿಗಳು ಕರಣವಕ್ಕಿವು ಕ್ರಮದಿ ಕೂಡೆ ನವಗ್ರಹದ ಸಂಚಾರಕೆಡೆಯಪ್ಪ ಪಂಚಾಂಗಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೧-೯). ೩. ಪ್ರತಿದಿನದ ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಯೋಗ, ಕರಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ,-ಕೈಪಿಡಿ : ಇವನದೇಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂ ಪೇಟಿಕೆ ಮಾವಿನ ಪಣ್ ಬೀಟ್ಟುದೇ ಕೊಲ್ಲಿಮೆಂಬನಿತ ಬಿಳ್ಳ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೭-೫೭); ಇಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ ಈ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಹೂರ್ತವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪಂಚಾಂಗ ನೋಡಿ ಹೇಳಿದರು (ಪರಿಣೀ. ೫೫); ನಾವು ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ತೆಗೆದು ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರತಿ ದಿನಾಂಕದಲ್ಲಿಯೂ ವಾರದ – ದಿವಸದ ಹೆಸರು, ತಿಥಿ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ವಿವರ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ. ೮೩); ಪಂಚಾಂಗ ಹೋದರೆ ನಕ್ಷತ್ರ ಹೋದೀತೇ ? (ಗಾದೆ) ೪. ದಿನಾಂಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಪಂಚಾಂಗ (Calendar. ಇಂಕೆ೩); ಈಜಿಪ್ಟ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗ (Calendar) ವೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಯಿತು (ಗಣಿತ. ೮). ೫. (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುಮಾತು ; ಬುರುಡೆಮಾತು ; ಹರಟೆ : ನಿನ್ನ ಪಂಚಾಂಗ ಸಾಕು. ನಾನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಊಟುಕುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೮); ಆಮೇಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪಂಚಾಗವನ್ನೇ ಬಿಚ್ಚಿದರು (ಕಮನೆ. ೮). ೬. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಮರದ ತೊಗಟೆ, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಬೇರು, ಹಣ್ಣು ಅಥವಾ ಕಾಯಿ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಶಗಳು : ಕರಿಬೇವಿನ ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಗಂಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲರೆದು ಕದಡಿ ಕೊಡುವುದು(ವಿವೈವಿ.೧೫೪). ೭. [ವಾಸ್ತು] ಗೃಹಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಂಚಶಿಲಾಸ್ಥಾಪನೆ,—ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ ; ತಳಹದಿ : "ಪಂಚಾಂಗ-ತಳಹದಿ, ಪಾಯ" (ಶಿರಿಕೋ. ೩೨೮); ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಪಂಚಾಂಗದಿಂದ ಏರಿ ಏರಿ ಚೂಪಾಗುವ ಶಿಖರಗಳಂತೆ ಈ ಮಂದಿರಗಳು ಕಾಣುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೭೭).

ಪಂಚಾಂಗ ಕೇಳು = ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಂದೆಯವರು ಪಂಚಾಂಗ ಕೇಳಿ ಬರಲು ಜೋಯಿಸರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಪಂಚಾಂಗದವನು** = ೧. ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಜೋಯಿಸ : ಇವರ ವಕಾಲತ್ತು ವಹಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವೆಯಾ ಪಂಚಾಂಗದವನೇ (ರಂಗರೋ. ೫) ; ಪಾಂಚಾಲದೇಶದ ಪಾಲಕನಾದರೆ ಪಂಚಾಂಗದವನಿಗೇನು ? (ಗಾದೆ). ೨. ಬಡಪಾಯಿ : (ಕ). **ಪಂಚಾಂಗ ಹೇಳು** = ೧. ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು,—ವಿವರಿಸು. ೨. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಹೇಳು ; ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಹೇಳು : (ಕ). [ಪಂಚ$_2$+ಅಂಗ$_2$]

ಪಂಚಾಂಗಕರ್ತ (ನಾ). ಪಂಚಾಂಗದ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವವನು,—ತಯಾರಿಸುವವನು : ನೇಯ್ಗಾರರೂ, ಪಂಚಾಂಗಕರ್ತರೂ, ವರ್ಣಗಾರರೂ (ತುಳುನಾ. ೧೭೩). [ಪಂಚಾಂಗ + ಕರ್ತ]

ಪಂಚಾಂಗಚೂರ್ಣ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಮರದ ತೊಗಟೆ, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಬೇರು ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ಪುಡಿ: ಇದನ್ನು ಒಂದು ತೂಕ ತಂಗಡಿ ಪಂಚಾಂಗಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೫೦೦). [ಪಂಚಾಂಗ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಪಂಚಾಂಗಪ್ರಣಾಮ (ನಾ). ಎರಡು ಕೈ, ಎರಡು ಮಂಡಿ, ತಲೆ, ಮಾತು ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಿಗಳೆಂಬ ಐದರಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ : ರಾಜಮಾತೆ . . . ದೇವಿಗೆ ಪಂಚಾಂಗಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಸಂತೋಷಚಿತ್ತರಾಗಿ ಅರಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು(ಶಾಂತಲಾ. ೨೮). [ಪಂಚಾಂಗ+ಪ್ರಣಾಮ]

ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಜನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಾರಂಭೋಪಾಯ, ಪುರುಷದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತು, ದೇಶಕಾಲ ವಿಭಾಗ, ವಿನಿಪಾತಪ್ರತೀಕಾರ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ರಾಜನೀತಿಗಳು ; ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ಅಂಗಗಳ ವಿಚಾರ : ನಾಲ್ಕುಂ ನೃಪವಿದ್ಯೆಯೊಂದು ಬಲದಿಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಂ ಮನಂಬುಗೆ ಬೇಟಿಗೊಂದೆಡೆಗಾಣದುದ್ಧತ ರಿಪುಶ್ರೀಕಾಂತೆ ತನ್ನಂ ಶರಣ್ಬುಗೆ ಪೊಕ್ಕಂ ಯುತಮಂತ್ರಿವಂತ್ರಗ್ಯ ಹಮಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೮); ಸಮುಮಂ ಮಾಡೆ ಸುಮಂತ್ರಿ ವರ್ಗಮರಿಷಡ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಮೆ ಸಪ್ತಾಂಗಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಕುಡೆ . . . ಶೌರ್ಯಮಾದಮೆ ತನ್ನೊಳ್ ದಳವೇಱುದತ್ತೆ ನಿಸಿದಂ ಶಕ್ತಿತ್ರಯಾಧೀಶ್ವರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭); ವರ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಂ ಸಪ್ತಾಂಗ ರಾಜ್ಯಮೊದವಂ ತ್ರಿಶಕ್ತಿ ಚತುರಂಗಬಲಂ ನಿರುತಮುಪಾಯಚತುಷ್ಕಂ ಧರಣಿಪ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಮಿರ್ಪುದು ನಿನ್ನೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೨೪೩). [ಪಂಚಾಂಗ + ಮಂತ್ರ]

ಪಂಚಾಂಗರಾಯ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಐದು ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯ ತೋರಣ : ಮಿಱುಗುವ ಪಂಚಾಂಗರಾಯ ಪಟ್ಟಾಳಿಯ ಸರ ಗೊಂಡೆಯ ಝಲ್ಲಿಗಳು ಮೆಱೆದವು ರಥದಂತರಾಂತರ ದೊಳಗಿಹ ಸುರುಚಿರ ಲೋವೆಗಳೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೬೮). [?]

ಪಂಚಾಂಗಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಯೋಗ, ಕರಣಗಳು ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ; ಪಂಚಾಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು,—ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು : ಪಂಚಾಂಗಶುದ್ಧಿ ನೋಡಿ ಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಗಿಡಮರಗಳ ತೊಗಟೆ, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಬೇರು ಮತ್ತು ಫಲಗಳು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಅ ಪಂಡಿತಂ ಕನ್ನಗಳ್ಳನಂತೆ ಬಳಪಮಂ ತೆಗೆದು ಕಬ್ಬಿಗನಂತೆ ಗೋಮೂತ್ರಕವೃತ್ತಾಳಂಕೃತನಾಗಿ ಭಂಡಾರಿಗನಂತಾಯಮುಮಂ ಪಿಡಿದು . . . ವೈದ್ಯನಂತೆ ಪಂಚಾಂಗ ಶುದ್ಧಿಯಂ ನೋಡಿ ಮಂತ್ರವಾದಿಯಂತೆ ಗ್ರಹಗತಿಯಂ ಕಂಡು(ಸುಕುಮಾ. ೩-೭೨). [ಪಂಚಾಂಗ + ಶುದ್ಧಿ]

ಪಂಚಾಂಗಶ್ರವಣ (ನಾ). ಹೊಸವರ್ಷವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಯುಗಾದಿಯ ದಿವಸ ಆ ವರ್ಷದ ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮತ್ತು ಕೇಳುವ ಒಂದು ವಿಧಿ,—ಸಂಪ್ರದಾಯ : ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗಶ್ರವಣ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಂಚಾಂಗ + ಶ್ರವಣ$_3$]

ಪಂಚಾಂಗಸನ್ಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರ. ೨. ಐದು ವರ್ಣಗಳೆಂಬ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಂತ್ರ ; ಪಂಚಾಕ್ಷರ ಮಂತ್ರ. ೧, ೨ : ಅರಿವರ್ಗಧ್ವಂಸಮಂ ಪೂಣ್ದಸಗಿ ತಳೆದು ಪಂಚಾಂಗ

ಸನ್ಮಂತ್ರಮಂ . . . ತಾಳ್ದಮೋಘಂ ಪ್ರಭುತ್ವಂ ದೊರೆಕೊಂಡೆಮ್ಮಾಳ್ದನಾದಲ್ಲಮವಿಭು ವಿರತಿಶ್ರೀಯುಮಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಮ್ಮೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩). [ಪಂಚಾಂಗ+ಸನ್ಮಂತ್ರ]

ಪಂಚಾಂಗಿ (ನಾ). ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಜೋಯಿಸ: ಕರಸಿದಂ ಪಂಚಾಂಗಿಗಳಂ (ಪರಶು. ೯-೧೭). [ಸಂ. ಪಂಚಾಂಗಿನ್]

ಪಂಚಾಂಗುಲ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬೆರಳುಗಳು. ೨. ಹರಳುಗಿಡ ; ಔಡಲಗಿಡ : "ವ್ಯಾಘ್ರಪುಚ್ಛಃ . . . ಪಂಚಾಂಗುಲಃ, ಮಂಡಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ವ್ಯಡಂಬಕಃ—೧೧ ಹರಳುಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮). [ಪಂಚ$_2$ + ಅಂಗುಲ]

ಪಂಚಾಂಡಕ (ನಾ). (?) : ಮನಸಿಜನ ವಿಲೋಕನಾಕರ್ಷಣಸ್ಥಾನದಂತೆ ಪಂಚಾಂಡಕಪರಿಣತಿಯಿಂ ದೃಷ್ಟಶ್ರುತಾತ್ಮವಿದ್ಧದೊಳ್ಮೆಱೆವ ರಸಚಿತ್ರದೊಳಂ ಷಡ್ಜಾತೀಯ ಪಂಚವಿಧಪತ್ರಗತಿಯೊಳಮತಿಶಯಮಾದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪). [?]

ಪಂಚಾಂಡಿ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ; ಬಾನಿ: ಗಣಪಯ್ಯ . . . ಎಮ್ಮ ನೀರು ಕುಡಿದು ಖಾಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಂಚಾಂಡಿಯನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ತಂದ ಕೊಡವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮನೆಯ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೭). [?]

ಪಂಚಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳು. ೨. 'ನಮಃಶಿವಾಯ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳು : ಪಂಚಾಕ್ಷರಗಳೊಳಗೆ ಸಂದರಾ ಪರಮೆಯರು ಪಂಚಮುಖನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ಪೋದರಾ ಪರಮೆಯರು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೨೫) ; ಶ್ವೇತ ನೀನೀ ದೇವನ ಮಂದಿರವ ಬೋಹಂಸೆನುತ್ತಲಾ ರಂಭೆಯಾನಂದದಿಂ ನುಡಿದು ತದ್ಭಸಿತ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆಗಳ ಸೌಂದರ್ಯ ಪಂಚಾಕ್ಷರಂಗಳಗ್ಗಳವ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಳು ನಲವಿಂದ (ವೀಶೈಪು. ೨-೬-೨೦). ೩. = ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ : ಪಂಚಾಕ್ಷರಾಮೋದವಿಸ್ಫುರಿತಸ್ವಾಂತಪಯೋರುಹಂ . . . ರಾಜಶೇಖರಮಹೀಶಂ . . . ಒಪ್ಪಿರ್ದಂ ತದಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೭೧). [ಪಂಚ$_2$ + ಅಕ್ಷರ]

ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ (ನಾ). ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾಮಂತ್ರ ; 'ನಮಃ ಶಿವಾಯ' ಎಂಬ ಶಿವಪಂಚಾಕ್ಷರಮಂತ್ರ : ಇಂತೀ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮೂಲಮಂತ್ರ (ದಲ್ಲಿ ?) ಸಂಬಂಧವಾಗಲಾಗಿ ಅದು ಪ್ರಣವದ ಬೀಜ (ಸರ್ವಪ. ೧೩೩-೬೬೬) ; ಎಸೆವ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯೆ ಪರಮನರಮನೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೩-೪) ; ಶಿವನೆಯಿತಂದು . . . ಅಱುಹಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯನಭಯಕರವ ಶಿರದೊಳಿಟ್ಟು (ಬಸವು. ೧೮-೩); ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯೆಂದಡೆ ಪರತತ್ತ್ವವು (ಅಖಂಡೇ. ೪೯-೧).

ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮಣಿಮಾಲೆ = ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಸರ (?) : ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮಣಿಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವೆಂಬ ದಾರ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಮಣಿಯ ತಿರುಗಾಡಿಸುತ್ತದೆ (ಅಱುಮಾ. ಕ. ೧೩೪-೫೧೧). [ಸಂ. ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ]

ಪಂಚಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಐದು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿ ; ₱ "ಅಗ್ನಿ—೫ : (ಅ) ಪವನ (ಆವಸಥ್ಯ), ಪಾವನ (ಸಭ್ಯ), ತ್ರೇತಾ (ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಆಹವನೀಯ) (ಗೋಭಿಲ. ೧-೬-೧೧ವ್ಯಾ ; ಆಪ್ಟೆ ವಾಯುಪು. ೮೩-೫ ; ಮತ್ಸ್ಯಪು. ೧೬-೭). (ಆ) ಜಾಠರ ಕಾಲಾಗ್ನಿ, ಬಾಡಬಾಗ್ನಿ, ಭೌಮಾಗ್ನಿ, ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿ (ವಿಚಿಂ. ೨-೨೪೧). (ಇ) ಕಾಲಾಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಸೂರ್ಯಕಾಂತ—, ದಾವ—, ಉದರ— (ವಿಚಿಂ. ೨-೨೪೧). (ಈ) ಗಾಯತ್ರಿಯ ಪಂಚಮುಖಗಳು : ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿ, ಜಠರ—, ವೈದಿಕ—, ಲೌಕಿಕ—, ಜ್ಞಾನ—(ವಿಚಿಂ. ೨-೨೨೧). (ಉ) ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಕ್ರವ್ಯಾದಾಗ್ನಿ (ಸಂಜ್ಞಾ. ೨೨). (ಊ) ವಡವಾಗ್ನಿ, ಮಂದ—, ಜಠರ—, ಶೋಕ—, ಕಾಮ—, (ಕಗೀ. ೨-೩೩). (ಋ) ಪಾಚಕಾಗ್ನಿ (ಜಠರ), ರಂಜಕ — (ರಕ್ತಾಂತರ), ಸಾಧಕ— (ಹೃತ್), ಆಲೋಕನ-(ದೃಕ್), ಭ್ರಾಜಕ-(ತ್ವಕ್) (ಸಂಜ್ಞಾ. ೨೧). (ೠ) ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿ (ಆತ್ಮ), ಕಾಲ-(ಪಾದಗಳು), ಕ್ಷುಧಾ—(ನಾಭಿ), ಶೀತ-(ಹೃದಯ), ಕೋಪ—(ನೇತ್ರಗಳು) (ವಿದ್ಯಾಕ. ೫೪)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೭). ೨. ಋಷಿಗಳು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವಾಗ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಸೂರ್ಯ : ಪಂಚಾಗ್ನಿತಾಪತಪ್ತಮಾನಸರಪ್ಪ ತಪೋಧನಜನಕ್ಕೆ ತಪನತಾಪಮನಾಗಲೀಯದೆ ತಳಿರ್ದುಱುಗಲಂ ಪೊತ್ತು ನಭದೊಳ್ ನಲಿದಾಡುವ ಸೋಗೆನವಿಲ್ಗಳ ಪಿಂಡುಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೮೯-೧೭) ; ಮಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ದವಾಗ್ನಿ . . . ಬೇಸಗೆಯುಗ್ನಿಯೆಂದೆನಿಸಿ ತೋಱುತ್ತಿರ್ಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಮಧ್ಯಗತಾಂಘ್ರಿಪ್ರಭೆ ನಿಂದಳುಗ್ರತಪದೊಳ್ ಶರ್ವಾಣಿ (೧೦ಕ. ೯-೧೦) ; ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಲಿ ಕುಳಿತು ವಂಚಿಸಿದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಉರಿನರಕವನನುಭವಿಸಿದಾ ಮೇಲೆ ಸಂಚಿಸಿದ ಫಲವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೭೬). ೩. ಪಂಚಾಗ್ನಿಯ ನಡುವೆ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು ; ₱ "ಆತಪ — ೫ : ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞೋಚಿತವಾದ ದಾರುವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಏಕಹಸ್ತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿ, ಗಾಢವಸ್ತ್ರಾಚ್ಛಾದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಡುವೆ ಕುಳಿತು, ವೈಶ್ವಾನರೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ಐದನೆಯ (ಅಗ್ನಿಯಾದ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುತ್ತ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಯಾವಿಶೇಷ (ಕಾಲಿಕಾಪುರಾಣ. ಅ. ೪೨-ಶಕದ್ರು.೧೬)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೪೯): ಪಂಚಾಗ್ನಿಯೇ ಮುಂತಾದ ತಪಸ್ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಿ ಬಾರದು. ಇದೊಂದು ಹೊಸ ತಪಸ್ಸೇ ಆಗಿರಬೇಕು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೪೧ ಅಡಿಟ). ೪. ಗೃಹಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ ಐವರು; ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಗುರು, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ : ಪಿತನು ಗುರು ಶಿಖಿಯಾತ್ಮ ತಾಯೆಂಬತುಳಪಂಚಾಗ್ನಿಯನು ಕ್ರಮದಿಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪರಿಚರಿಯ ಮಾಳ್ಪುದು ಲೇಸ ಬಯಸುವರೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೩೭). ೫. [ದ್ವೈತ] ನಾರಾಯಣನ ಮೂವತ್ತು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ, ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು ; ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಭೂಮಿ, ಮೇಘ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ : ಜನನಿ ಪಿತ ಭೂವಾರಿದಾಂಬರವೆನಿಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಲಿ ನಾರಾಯಣನ ತ್ರಿಂಶತಿಮೂರ್ತಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ನೆನೆದು (ಹಸಾರ. ೬-೧). ೬. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಗಳು : ಮಂಜಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ, ತನ್ನಿಲೆ ಹುಲುಗನ ಗೆಡ್ಡೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸೂರಣ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ . . . (ಪಂಚಾಗ್ನಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ಔಷಧಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೀಪನವಂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು) (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೨೩).

ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆ = ಛಾಂದೋಗ್ಯವೆಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ : ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಕ್ರಿಯೆಯು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೫೬ ಅಡಿಟ) ; ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು . . . ಇದರಲ್ಲಿ ಉದ್ಗೀಥೋಪಾಸನೆ, ಸತ್ಯಕಾಮ ಜಾಬಾಲಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ, ಉಪಕೋಸಲವಿದ್ಯೆ, ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೮). **ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧಕ** = ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಲು ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು: ದೇವರ್ . . . ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧಕನಪ್ಪ ತಪೋಧನನಂ ಕಂಡಾನುಮಿಂತೆ ತಪಂಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ಪಂಚಾಗ್ನಿತಾಪತಪ್ತನಾಗಿ . . . ಸಿಂಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಿರ್ (ಪಂಚತಂ. ೬೦–೧೧); ತಮಗೆ ರವಿಯಗ್ನಿಯು ತೇಜವದಾವರಿದೆನಿಸಿ ಮುನಿಪ್ರವರರ್ ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧಕರ್ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬–೬೫). **ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧನಿ** = ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧಕ: ಧೂಮ್ರಪಾನಿಗಳೂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಸಾಧನಿಗಳೂ ಆದ ನೈಷ್ಠಿಕತಾಪಸಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಕಾಮತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ವಸಂತರಾಜನು ತನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣವೈಭವದಿಂದ ಈ ಉಪವನದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಮಂಜುಕ. ೧೧).

[ಪಂಚ$_2$+ಅಗ್ನಿ]

ಪಂಚಾಗ್ನಿಯೋಗ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಉದ್ದೀಪಕಗಳಾದ ಐದು ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಪಂಚಾಗ್ನಿಯೋಗ:–ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ಸವಣೀಗಡ್ಡೆ ಎಂಬರು. ಗೋಳುಹಿಮ್ಮೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸೂರಣದ ಗೆಣಸು, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ ಎಂಬಿವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಲು . . . ಅಪಾನದ್ವಾರರೋಗಮಂ ಕೆಡಿಸುಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೩೬). [ಪಂಚಾಗ್ನಿ+ಯೋಗ]

ಪಂಚಾಚಾರ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ದರ್ಶನಾಚಾರ, ಜ್ಞಾನಾಚಾರ, ಚಾರಿತ್ರಾಚಾರ, ತಪಾಚಾರ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಾಚಾರಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚರಣೆಗಳು: ಮನಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಗುಣಂಗಳಿಂ ತುಱುದು ಪಂಚಾಚಾರದಿಂ ಪಂಚಬಾಣನ ಬಾಹಾಬಲಮಂ . . . ಅನವದ್ಯರ್ ದಯೆಗೆಯ್ವರಕ್ಕೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧–೩); ವರಪಂಚಾಚಾರಮಾಚಾರವನೊದವಿಸೆ . . . ಲೋಕೋತ್ತರರಾದಾಚಾರ್ಯರೆಮ್ಮಂ ನಿಯಮಿಸುಗೆ ನಿಜಾನುಗ್ರಹಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೧–೩); ಅಡಿಗೆಱಗುವೆನು ಪಂಚಾಚಾರವೆಂದೆಂಬ ಪಡಗೇಱಿ ಭವಸಾಗರವ ತಡೆಯದೆ ದಾಂಟಿ ದಾಂಟುವರಿಗಾ ಮಾರ್ಗವ ಬಿಡದೆ ತೋರ್ಪಾಚಾರ್ಯಕರ (ನಾಗಕು.೧–೩). ೨.[ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಾಚಾರ, ಸದಾಚಾರ, ಶಿವಾಚಾರ, ಗಣಾಚಾರ ಮತ್ತು ಭೃತ್ಯಾಚಾರಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚಾರಗಳು; ℙ "ಶ್ರುತ್ಯಾಚಾರ, ಸ್ಮೃತ್ಯಾಚಾರ, ಪೌರಾಣಿಕಾಚಾರ, ಆಗಮಾಚಾರ, ತಂತ್ರಾಚಾರ— ಇವನ್ನು ಪಂಚಾಚಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು (ರಾಜಶೇ. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು. ೮೪೩): ಗುರುವನಱಿದು ಲಿಂಗವನಱಿವವರುಂಟು ಲಿಂಗವನಱಿದು ಪಂಚಾಚಾರವನಱಿವವರುಂಟು (ಮದೇವ.೨೭೭–೨೯); ಸದಾಚಾರ ಲಿಂಗಾಚಾರ ಶಿವಾಚಾರ ಗಣಾಚಾರ ಭೃತ್ಯಾಚಾರವೆಂಬ ಪಂಚಾಚಾರಂಗಳಳವಟ್ಟು . . . ಮಹಾಶರಣರ ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ ನಮೋನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೮೭–೯೦); ಅಷ್ಟಾವರಣ, ಪಂಚಾಚಾರ, ಷಟ್ಸ್ಥಲಮಾರ್ಗಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಶಿವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬುದೇ ಈ ಮತದ ಗುರಿ (ಭಾರದ. ೨೧೭).

[ಪಂಚ$_2$+ಆಚಾರ]

ಪಂಚಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪಂಚಪೀಠಗಳ ಐವರು ಮೂಲ ಗುರುಗಳು: "ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರು— ರೇಣುಕ, ದಾರುಕ, ಏಕೋರಾಮ, ಮರುಳಸಿದ್ಧ, ವಿಶ್ವಾರಾಧ್ಯರು" (ಶರಸಾ. ೨೪–೭). ℙ ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರು: i) ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ: ಏಕಾಕ್ಷರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ದ್ವ್ಯಕ್ಷರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ತ್ರ್ಯಕ್ಷರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಚತುರಕ್ಷರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಪಂಚಾಕ್ಷರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ. ii) ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ: ಏಕವಕ್ತ್ರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ದ್ವಿವಕ್ತ್ರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ತ್ರಿವಕ್ತ್ರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಪಂಚವಕ್ತ್ರ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ. iii) ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ: ರೇಣುಕ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ದಾರುಕ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಶಂಖುಕರ್ಣ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ಧೇನುಕರ್ಣ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ, ವಿಶ್ವಕರ್ಣ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ. iv) ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ: ರೇವಣಾರಾಧ್ಯ, ಮರುಳಾರಾಧ್ಯ, ಏಕೋರಾಮಾರಾಧ್ಯ, ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯ, ವಿಶ್ವಾರಾಧ್ಯ" (ರಾಜಶೇ. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು. ೮೪೪). [ಪಂಚ$_2$+ಆಚಾರ್ಯ]

ಪಂಚಾಟ (ನಾ). ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವಿಕೆ; ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ; ಪಂಚಾಯತಿ ತೀರ್ಮಾನ; ಐತೀರ್ಪು: ಯಾವುದಾದರೂ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕರಣದ ಯಾವುದಾದರೂ ನಿರ್ಣಯ, ಆಜ್ಞಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಪಂಚಾಟ ಇವುಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಪಾವತಿಯಾಗಬೇಕಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಮೊಬಲಗುಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೫೯). [<ಪಂಚಾಯಿತಿ]

ಪಂಚಾಣುವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗೃಹಸ್ಥರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಅಹಿಂಸೆ (ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದು), ಸತ್ಯ (ಸುಳ್ಳು ಹೇಳದಿರುವುದು), ಅಸ್ತೇಯ (ಕದಿಯದೆ ಇರುವುದು), ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹ (ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರುವುದು) ಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವ್ರತಗಳು: ಪಂಚಾಣುವ್ರತಾದಿ ಪ್ರವರ್ತನಸ್ವಭಾವಸಂಯಮಮುಮನಶನವ್ರತ್ಯಾದಿತಪೋನುಷ್ಠಾನಮುಮಂ ಬೆರಸಾರ್ಯಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳಂ ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೫–೧೩ ಪ); ಸಂಯಮಮೆಂಬುದು ಪಂಚಾಣುವ್ರತಪ್ರವರ್ತನಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨–೧ ಪ); ವರಪಂಚಾಣುವ್ರತಮಂ ನಿರತಿಕ್ರಮಮಾಗೆ ತಾಳ್ದಿ . . . ಶಲ್ಯತ್ರಯವಿರಹಿತನೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯುಮಂ ತಾಂ ವ್ರತಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬–೨೭). 'ಅಣುವ್ರತ' ಪರಾ.

[ಪಂಚ$_2$+ಅಣುವ್ರತ]

ಪಂಚಾಣುತ್ತರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕಾಕಾಶದ ತುದಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಐದು ವಿಮಾನಗಳು,— ಪುಣ್ಯವಂತರ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳು: ಪಂಚಾಣುತ್ತರಭಾಗಿನೋ ಜಿನಗೃಹಾಃ ಪಂಚೈವ ತಾನರ್ಚಯೇ (ಆದಿಪು. ೧೬–೬೬); ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂ ಶರೀರಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು ಪಂಚಾಣುತ್ತರೆಗಳೊಳಗಣ ವಿಜಯದೊಳಹಮಿಂದ್ರನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಅಜಿಪು. ೩–೨ ಪ); ಅಂತಾ ಸ್ವರ್ಗಸಂಭವರೆಲ್ಲಂ . . . ನವಾಣುತ್ತರೆ ಪಂಚಾಣುತ್ತರೆಗಳೊಳಂ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲದೆ ಪುಟ್ಟುವರಲ್ಲರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೭೧ ಪ); ಪದ್ಮನಾಭಚರನಹಮಿಂದ್ರಂ ತ್ರಯತ್ರಿಂಶದಾಯುರಬ್ಧಿಗಳನುತ್ತರಿಸಿ ಪಂಚಾಣುತ್ತರೆಗಳೊಳಗಣ ವೈಜಯಂತವಿಮಾನದಿಂ ಜ್ಞಾನತ್ರಯಮುಮಂ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨–೨೧ ಪ). [ಪಂಚ$_2$+ಅಣುತ್ತರೆ]

ಪಂಚಾತಿಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ದಾರಿತಪ್ಪುವಿಕೆ,— ಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ℙ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಶಂಕೆ, ಕಾಂಕ್ಷೆ, ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಅನ್ಯದೃಷ್ಟಿಪ್ರಶಂಸೆ ಮತ್ತು ಅನ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಸಂಸ್ತವನ ಎಂಬುವೇ ಐದು ಅತಿಚಾರಗಳು: ದೇವರೊಳಾದ ಶಂಕೆಯುಂ . . . ಸದೋಷಿಯಪ್ಪಾತನಂ ಪೊಗೞ್ವಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದೃಷ್ಟಿಸಂಸ್ತವನಮುಮೆಂಬ ಪಂಚಾತಿಚಾರದೊಳಂ ಕೂಡದುದುಂ ಒಂದನೆಯ ದಾರ್ಶನಿಕನೆಂಬ ಶ್ರಾವಕಂಗಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫–೧೨೫); ಯತಿಪಂ ಪಂಚಾತಿಚಾರಪ್ರಕೃತನಿಯಮದಿಂ . . . ಅರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಿದನಮಯುಮದಿಂದೀಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಳೆನ್ನಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೨–೮೨). 'ಅತಿಚಾರ' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಅತಿಚಾರ]

ಪಂಚಾನ 'ಪಂಚಾಲ' ನೋ.

ಪಂಚಾನನ₁ (ನಾ). ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಈಶಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಪಂಚಾನನಂ ಸೋಮನಾಥನ ಜಠರದೊಳಗೆ ಸುಜ್ಞಾನಕಲೆ ತಾನೆ ಸಂಭವಿಸಿ ರೇವಣಸಿದ್ಧನಾಮಂಬಡೆದ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೫). [ಪಂಚ₂+ಆನನ]

ಪಂಚಾನನ₂ (ನಾ). ೧. ವಿಶಾಲವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳುದು; ಸಿಂಹ; ಪಂಚಾಸ್ಯ : "ಹರಿಃ, ಮೃಗಪತಿಃ, ಪಂಚಾನನಃ . . . ಕಂಠೀರವಃ —ಈ ೯ ಸಿಂಹದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೧); ಪಂಚಾನನದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ರಥೂರ್ದ್ವಹನೇಜು ವರೂಥಮಂ . . . ಜೇವೊಡೆದಂ ನಿಜ ಚಾಪದಂಡಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೫೦); ಪಂಚಾನನೋಪಸರ್ಗಜಯಂ ಚಿತ್ರಕೃತಿ ವಿಚಿತ್ರಮಂ ಕುಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೭೬); ವಾನರನ ಹಯ ಕುಂಜರನ ಪಂಚಾನನನ ಮೃಗಪೋತಕನ ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲು ಬೇಹುದು (ಕುಪ್ವಾಉ. ೩-೧೦೯); ಕಂಡಳ್ಕೆ ಕಮಲಾಕ್ಷಿ ಖಳವೇತಂಡ ಪಂಚಾನನನ [ಪಾಠಾಂ.ಕಂಠೀರವನ] . . . ಮಾಯಾತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೬-೧೦); ಪೇರಾನೆಯ ಕುಂಬತಳಮಂ ತನ್ನೊಂದೆ ಕೈಯ ಪೊಯ್ಲಿಂ ಸೀಳ್ದು ಪೋಟ್ಟ ಪಂಚಾನನಂಗಮೆನಗಂ ಪೆಜರ ಕೆಲಚಕ್ಕುಮೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧೫). ೨. (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದವನು : ಒಪ್ಪಿದಂ ಶಂಭುಸಂಭವ ತದ್ರೇಣುಕರೂಪ ರೇವಣಮಹಾಯೋಗೀಂದ್ರ ಪಂಚಾನನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೩). [ಪಂಚ₃+ಆನನ]

ಪಂಚಾನನರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ; ರಸ, ಮೆಣಸು, ಹಿರಾವಳಿ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಕಮೂಲರಸ ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : ಪಂಚಾನನರಸ :—ರಸ ಗ ೨ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ಗ ೩ ತೂಕ, ಹಿರಾವಳಿ ಗ ೪ ತೂಕ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಗ ೬ ತೂಕ, ಇಷ್ಟನ್ನು ಅರ್ಕಮೂಲರಸದಲ್ಲಿ ಲೇಸಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ, ಗುಂಜಿತೂಕವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ, ಅಲದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಸರ್ವಜ್ವರಹರ (ವೈದ್ಯವಿ. ೩೬). [ಪಂಚಾನನ+₁ರಸ]

ಪಂಚಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಮೊಸರು ಮತ್ತು ಜೇನು ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಮಧುರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಸುರಿದು ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಅಂಬುಜವದನೆ . . . ಬಳುಕುತ ಬಂದು ಪಂಚವಿಧದಮೃತಪಾತ್ರೆಯನೀಯೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪಂಚಾಭಿಷೇಕವೆರೆದು (ನವಮೋ. ೧೯-೧೮). [ಪಂಚ₂+ಅಭಿಷೇಕ]

ಪಂಚಾಮೃತ (ನಾ). ೧. ದೇವರ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಐದು ಮಧುರಪದಾರ್ಥಗಳು; ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ. ೨. ಈ ಐದು ಮಧುರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : ನಾಯ ಹಾಲು ನಾಯಿಗಲ್ಲದೆ ಪಂಚಾಮೃತಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೨೩); ವಿನುತ ಪಂಚಾಮೃತಂಗಳನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸುತೆ ಸಾಲದೆನುತಂ ಸಹಸ್ರಾಭಿಷೇಕವ ಮಾಡಿ (ರುದ್ರರ.ಜೇ. ೨೦೪-೬); ಲೇಸಿನಿಂ ವೇದೋಕ್ತಕ್ರಮವಿಡಿದು ಪಂಚಾಮೃತವನೆರೆದು . . . ಮಂಗಳಸೂತ್ರ ಲೇಸಿನಲಿ ಕಂಠದಲಿ ಬಂಧಿಸುತ (ನವಮೋ. ೧೩-೫೭); ಚಕ್ರಖಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ . . . ಭಟ್ಟರ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಂದು ಪಂಚಾಮೃತದ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೨೮). ೩. (ಅಲಂ) ಹಿತಕರವಾದುದು; ಆನಂದಜನಕವಾದುದು : ನೀವು ನನ್ನನ್ನು ಅರೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿಸಿದರೆ ನನಗೆ ಅದೇ ಪಂಚಾಮೃತ (ಕಾವೇರಿ. ೧೦೪); ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡೂ ಕೂಸುಕುನ್ನಿ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುದುಕ ಅವರವರ ಪಾಲಿಗಿದೆ ಪಂಚಾಮೃತ (ನೆಲಮು. ೧೯-೨೦); ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಪಂಚಾಮೃತ (ಗಾದ). ೪. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಗೋಮೂತ್ರ, ಗೋಮಯ, ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪಗಳೆಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು. ೫. ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲುಗಳೆಂಬ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು. ೬. ಅಭ್ರಕ, ಮಾಕ್ಷಿಕ, ಲೋಹ, ರಸ, ಗಂಧಕಗಳೆಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು.

ಪಂಚಾಮೃತಘೃತ = ಗೋಮೂತ್ರ, ಗೋಮಯ, ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪಗಳೆಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಪಂಚಾಮೃತಘೃತ . . . ಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ . . . ಸೇವಿಸೆ ಪಿತ್ತಭ್ರಮಹೆ . . . ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೩೯).

ಪಂಚಾಮೃತಯೋಗ = ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು—ಈ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ಪಂಚಾಮೃತಯೋಗ . . . ರೂಕ್ಷಜ್ವರನಿವಾರಣಂ (ವೈದ್ಯವಿ. ೩೭).

ಪಂಚಾಮೃತರಸ = ಅಭ್ರಕ, ಮಾಕ್ಷಿಕ, ಲೋಹ, ರಸ, ಗಂಧಕಗಳೆಂಬ ಐದು ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಔಷಧ: ಪಂಚಾಮೃತ ರಸ . . . ಆಳಲೇಕಾಯಂ ಕರಿಯ ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಡಲು ಅತಿಸಾರ ಹರ (ವೈದ್ಯವಿ. ೩೬). [ಪಂಚ₂+ಅಮೃತ]

ಪಂಚಾಮೃತಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ಪಂಚಾಮೃತದಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಈಕೆಯ ದಾನಧರ್ಮದಿಂದಾಗಿ ದಿನವೂ ಸಹಸ್ರಾರು ಜಿನಬಿಂಬಗಳಿಗೆ ಪಂಚಾಮೃತಾಭಿಷೇಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೩). [ಪಂಚಾಮೃತ+ಅಭಿಷೇಕ]

ಪಂಚಾಮ್ಲ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಅಂಬಿಲ, ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮಾದಳಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಮ್ಲ,—ಹುಳಿ; ☞ "ಆಮ್ಲ—೫ : (ಅ) ಅಮ್ಲವೇತಸ, ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲ, ಬೃಹಜ್ಜಂಬೀರ, ನಿಂಬುಕ, ಬೀಜಪೂರ (ಭಾವಪ್ರಕಾಶ—ಶಕದ್ರು. ೪೨೦). (ಆ) ಕೋಲ, ದಾಡಿಮ, ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲ, ಅಮ್ಲವೇತಸ, ಮಾತುಲಂಗ (ಶಬ್ದಚಿಂ—ಶಕದ್ರು. ೧೬)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೫೪) : ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಅಂಬಿಲ, ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು ಇವು ಪಂಚಾಮ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೬೨); ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಅಂಬಿಲ, ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು ಈ ೫ ಪಂಚಾಮ್ಲ ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ಸಕವೈ. ೨೮೨). [ಪಂಚ₂+ಅಮ್ಲ]

ಪಂಚಾಯತ 'ಪಂಚಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಪಂಚಾಯತದಾರ (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯ : ಕುಸ್ತಿಯ ಪಂಚಾಯತದಾರರು ಇಬ್ಬರ ಬೆನ್ನನ್ನೂ ತಟ್ಟಿದರು (ಭೀಮಕಾ. ೩). [ಪಂಚಾಯತ(<ಪಂಚಾಯಿತಿ)+-ದಾರ₄]

ಪಂಚಾಯತನ (ನಾ). ೧. ಸ್ಮಾರ್ತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಿಂದುಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜಿಸುವ ಐವರು ದೇವರು; ಶಿವ, ಅಂಬಿಕೆ, ವಿಷ್ಣು, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದೇವರುಗಳು; ಐದು ದೇವರೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುವ ಪಂಚಶಿಲೆಗಳು : ರಾಮಹುಚ್ಚನೆ ಪಂಚಾಯತನ ದೇವತಾದಿಯು (ಗಗತಾ. ೧-೮); ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಸ್ಕಾರವಾದವನಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂಥಾ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಿಶಕ್ತಿ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಆದಿತ್ಯ, ಗಣಪತಿ, ಮಹಾದೇವ . . . ಎಂಬ ಪಂಚಾಯತನಗಳೇ ಸಾಕು (ಆಯುಧ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಪಂಚಾಯತಶಾಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಯು ನಡೆಸುವ ಪಾಠಶಾಲೆ : ಕೇವಲ ಒಂದು ಪಂಚಾಯತಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ತರಗತಿ ವರೆಗೆ ಓದಿದ್ದಳು ಅಷ್ಟೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೬೫). [ಪಂಚಾಯತ(<ಪಂಚಾಯಿತಿ)+ಶಾಲೆ₃]

ಪಂಚಾಯತಿ 'ಪಂಚಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಪಂಚಾಯತಿಕೆ 'ಪಂಚಾಯಿತಿಕೆ' ನೋ.

ಪಂಚಾಯಿತ, ಪಂಚಾಯ್ತ (ನಾ). = ಪಂಚಾಯತದಾರ : ಪಂಚಾಯಿತರ ತೀರ್ಮಾನಗಳು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿದ್ದವು (ಕಳಹು. ೯೪); ಪಂಚಾಯಿತರ ಊಟೋಪಚಾರದಲ್ಲಿ ದುಗ್ಗಮ್ಮನಿದ್ದಳು (ಗಂಗಾಳ.೩೦). **ಪಂಚಾಯ್ತ :** ಇಲ್ಲೇ ಪಂಚಾಯ್ತರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು (ನನ್ನೂರು. ೧೦). [ಪಂಚಾಯಿತಿ+-ಅ$_{7}$]

ಪಂಚಾಯಿತಿ, ಪಂಚಾಯತ, ಪಂಚಾಯತಿ, ಪಂಚಾಯ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಕೂಟದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆ : ನಾನು ನಿನ್ನೆ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಓಟಿನ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಕುರಿತು ನಾನು ಯೋಚಿಸಿದರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೯೦); ಆ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳನ್ನು ರದ್ದು ಮಾಡಲು ಯಾವ ರಾಜನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಝಾರಾಣಿ. ೮೪); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಕ, ಲೇಖಕ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಪಾಲ ಎಂಬ ಮೂವರನ್ನು ನೇಮಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೫೯). ೨. ಬೇಸರ ತರುವ ಪ್ರಸಂಗ ; ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು : ಲೋ ಸುಮ್ಮನೆ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಮಾಡಬೇಡ ಕಾಣೋ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೮೫); ಆ ಹಾಳು ಲೆಖ್ಖದ್ದೇ ಒಂದು ಪಂಚಾಯಿತಿ (ಶಾಲಿಮ. ೧). **ಪಂಚಾಯತ :** ೩. ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ : ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಉದುರುವುದೆ ಮಾಂಗಾಯಿ ? ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯು ದೈವ ಪಂಚಾಯತ (ನೆಲಮು. ೧೯-೨೨). **ಪಂಚಾಯತಿ :** ೩. ಈ ಪಂಚಾಯತಿಯನ್ನು ಧನಿಗಳು ತೋಟಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮೊದಲೇ ನಾವು ಬಗೆಹರಿಸದೆ ಹೋದರೆ, ನಾಳೆ ತುಕ್ರನ ಮಿಾಸೆಯೇ ಮೇಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೨೪); ಯಾರು ಯಾವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ಪಂಚಾಯತಿ ಯಾಕೆ ಸ್ವಾಮಿ ? (ಮರಳ. ೯). ೪. ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಸಮಿತಿ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಸಮಿತಿ : ಮಿತಸಂಸ್ಥೆ, ಪಂಚಾಯತಿಗಳು (Trusts) ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು (ತಕ್ಕಡಿ. ೬೫). ೫. ಗೊಡವೆ ; ಉಸಾಬರಿ : ಉಳಿದ ಪಂಚಾಯತಿ ನಮಗೇತಕ್ಕೆ ? (ಪರಿಲ. ೫). ೬. ಜಗಳ : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರ ಪಂಚಾಯತಿ ಕೊನೆಯಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೭. ಸಿಕ್ಕು ; ಗೋಜು ; ಗೊಂದಲ: ಈ ಪಂಚಾಯತಿಯ ತಳ ಬುಡ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೮. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ತಿನ್ನಲು ಅನ್ನ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಹೋಗಲಿ ; ಕುಡಿಯಲು ನೀರಿಗೂ ಪಂಚಾಯತಿಯಾಗ ತೊಡಗಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೩). ೯. ಪರಿವೆ ; ಲಕ್ಷ್ಯ ; ಗಮನ : ಗಂಡ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ, ತಾನು ಅತ್ತೆ ಮಾವಂದಿರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಪಂಚಾಯತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಈಕೆಗೆ ! (ಮಸಕೂ. ೩೭). **ಪಂಚಾಯ್ತಿ :** ೧. 'ಪಂಚಾಯ್ತಿಮನೆ' ಪರಾ. ೧೦. ಊರಿನ ಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲು ಅಥವಾ ಜನರ ಪರಸ್ಪರ ವಿವಾದಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ತೀರ್ಪು ಕೊಡಲು ಸೇರುವ ಗ್ರಾಮಮುಖಂಡರ ಸಭೆ : ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಾವಡಿ. ನನ್ನೂರಿನ ನ್ಯಾಯ ಪಂಚಾಯ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ನಡೆಯುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೦).

ಪಂಚಾಯಿತಿ ತೀರ್ಮಾನ = ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆದ ನಿರ್ಣಯ : ಪಂಚಾಯಿತಿ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಕಟ್ಟೆ** = ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವ ಜಗಲಿ,— ವೇದಿಕೆ : ಅವನು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಕಟ್ಟೆಗೂ ಬಾರದೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). **ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಮಾಡು** = ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡು,— ನಡೆಸು ; ಚರ್ಚಿಸಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸು : ಊರುಮುಖಂಡರು ಬಂದು ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಮಾಡಿ ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಒಂದು ಮಾಡಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೩೧). [←ಹಿಂ. ಪಂಚಾಇತ್, ಪಂಚಾಯತ್, ಪಂಚಾಯತೀ; ಮರಾ. ಪಂಚಾಈತ್, ಪಂಚಾಯತ್]

ಪಂಚಾಯಿತಿಕೆ, ಪಂಚಾಯತಿಕೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಯಿತಿ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವಿಕೆ : ಚುಚ್ಚುನುಡಿಗಳನ್ನು ಪಂಚಾಯಿತಿಕೆಯಾಗುವಾಗ ನನಗಾಗಿ ಹೇಳಿದ (ಕುರುಕಾ. ೧೫೪). ಕೇಳುವುದೇನು— ಎದ್ದಿತು ಪಂಚಾಯಿತಿಕೆ (ಕಂಬಹು. ೬೮). **ಪಂಚಾಯತಿಕೆ :** ಆ ಜೋಡಿಕೊಲೆಯ ಪಂಚಾಯತಿಕೆ ಇಂದಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಂಚಾಯಿತಿ+-ಇಕೆ]

ಪಂಚಾಯುಧ (ನಾ). = ಪಂಚಶರ ೨ : ಪಿಡಿವಾಗಳೊಂದು ಪಿಡಿಯುಂ ತುಡುವಾಗಳೆರಡು ತೊಟ್ಟನೆ ಸಿಡಿವಾಗಳ್ಮೂಱು ಗುಱಿಯುಂ ಕೆಡೆವಾಗಳ್ ನಾಲ್ಕು ಪಂಚಾಯುಧನ ಪೊಸಮಸೆಯ ವಿಶಿಖಂಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೮-೨೯). [ಪಂಚ$_{2}$ + ಆಯುಧ]

ಪಂಚಾಯ್ತ 'ಪಂಚಾಯಿತ' ನೋ.

ಪಂಚಾಯ್ತಿ 'ಪಂಚಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಪಂಚಾಯ್ತಿಮನೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಯಿತರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕಟ್ಟಡ : ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಮನೆ ಇದೆಯಲ್ಲಾ ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಪಾಳುಮನೆ ಇದೆ (ಚಂದಕೋ. ೩೧). [ಪಂಚಾಯ್ತಿ (<ಪಂಚಾಯಿತಿ)+ಮನೆ]

ಪಂಚಾರ (ನಾ). (ಪ್ರಾಯದ) ಕುದುರೆ : ಹಳೆಯ ಪಂಚಾರವ ತೆಗೆದಡಿಗಡಿಗೆ ಮತ್ತೆಳೆಗುದುರೆಯ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಪಳಿತ ನಾರಿಯರ ಜಾಱಿಸು ತೆಳೆವೆಣ್ಣ ಮಂಗಳವಾಗುತಿರ್ದನಾ ಸೊಬಗ (ಭರಚ. ೭೫-೬೮). [?]

ಪಂಚಾರತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತುವ ಐದು ಕುಡಿಗಳುಳ್ಳ ಆರತಿ : ಪಂಚಾರತಿಯನೀಯ್ಯಲಸುರೇಂದ್ರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬೆಳಗಿದನು (ನವಮೋ. ೧೯-೨೭); ಪಂಚಾರತಿ, ಗೋಪುರಾರತಿ, ಕರ್ಪೂರಾರತಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಆರತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಸಾದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಗಂಪಾಯಿ. ೧); ಯಾವ ವಿಶ್ವಮಾತೆ ನಿನ್ನ ಹೆತ್ತಳವಳ ಸಂತತಿ ಎತ್ತದಿಹುದೆ, ಅವಳಿಗೆಂದು ಪ್ರಾಣದ ಪಂಚಾರತಿ ? (ದ್ಯಾಪಾಪ್ಯ. ೧೭-೬); ತಾವು ಪಂಚಾರತಿ ಬೆಳಗಿಸಿಕೊಂಡ ಮಿಾಸೆ ಹೊತ್ತ ಗಂಡಸರು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೩೦). ೨. ಸಾಲಾದ ಐದು ದೀಪಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಪಂಚಾರತಿ ಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೆಱೆದವು ಕಂಚುಗಾಱರ ಪಸರಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೬-೯೯) [ಪಂಚ$_{2}$+ಆರತಿ$_{1}$]

ಪಂಚಾರಶೀಲ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯಂತೆ). ಕಾಮುಕಸ್ವಭಾವದವನು: ಸ್ತ್ರೀಯ ವೇಶಿಯ ನೆವದಿಂ ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮದಿ ಅಳವಡಿಸುವಂ ಅಲ್ಲ ಕಾಮಚಿಹ್ನಮಂ ಸೂಚಿಸುವನಂ ಪಂಚಾರಶೀಲನೆಂಬುದು (ಕಾಮಶಾ. ೯-೨೦೭). [ಪಂಚಾರ + ಶೀಲ]

ಪಂಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಕುದುರೆ) ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಆ ಕುದುರೆಗೆ ಐದು ಹಲ್ಲುಗಳು ಹುಟ್ಟೆ ಕಾಂತಿಯು ಪರಾಕ್ರಮವು ಉಳ್ಳುದಾದ ಕಾರಣ ಪಂಚಾರಿಸಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೩-೩). [ಪಂಚಾರ + -ಇಸು$_{3}$/ ಮರಾ. ಪಂಚಾರಣೇ, ಪಂಜಾರಣೇ = (ಕುದುರೆಗೆ) ಐದು ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯವಾಗು]

ಪಂಚಾಲ, ಪಂಚಳ, ಪಂಚಾನ, ಪಂಚಾಳ (ನಾ). ೧. = ಪಂಚಕಾರುಕ ೧ : ಅವರು ಪಂಚಾಲವರ್ಗದ ಜನರು (ರೂಢಿ). **ಪಂಚಳ :**

೧. ಕಾಳಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ರಾಜ್ಯವನು ಆಳುತಾಯಿರಲು ವಂದನ ವಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಳಪರಬ್ರಹರದವರ ಕರಶಿ ಕಿರಿಟವನು ಮಡಿಯಂಬುದಗಿ ದೊರೆಯುವರು ಪ್ರಧಾನಿಯವರು ಹೇಳಿದರ್ರಿಂದ ಪಂಚಾಳವರುನು ಕೇಳಿದನು (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩ ; ?). **ಪಂಚಾನ: ೧.** ದ್ಯಾಮ್ಯೆಯ್ಯನ ಕಲ್ಲೆಯ ಪಂಚಾನದವರೂ ಕಂಮಾರ ರಂಗೈಯ್ಯ ಬಡಗಿ ಬಸವ ಆಕಸಾಲೆ ನಾರಣ್ಯೆಯ್ಯ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೦-೩೯ ; 1802). **ಪಂಚಾಳ: ೧.** ಪಂಚಾಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪತ್ತಾರನಿಗೆ ಒಂದು ಸನಗು ಮಾಡಿಕೊಡೆಂದು ಕೊಟ್ಟರೆ (ಪಚಸಂ. ೧೨೬-೧೦೬) ; ಕಂಚಿಯ ಫಲ ಲೇಸು ಮಿಂಚು ಮುಗಿಲಿಗೆ ಲೇಸು . . . ಊರಿಂಗೆ ಪಂಚಾಳ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೩೮) ; ನನ್ನ ತಂದೆಯ ಕೈಕೆಳಗೆ ಥೋಮಸನು ಪಂಚಾಳನ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದನು (ಬೆಂಜನ್. ೧೦). **೨. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ:** ಕನಕವನು ಪಂಚಾಳನಿಗೆ ಕೊಡೆ ತುಣುಕು ತುಣುಕನು ಮಾಡಿ ಕಡಿದೇ ಜಿನಿಸುಜಿನಿಸಿನ ಒಡವೆ ಮಾಡಿದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೬-೮). **೩. ಶಿಲ್ಪಿ:** ಪ್ರತಿಮೆಂತು ಯೋಗ್ಯಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾಡಿಹವು ಪ್ರತಿಮೆಂತು ಯೋಗ್ಯ ಪಂಚಾಳನವು (ಚಿದಾಕೋ. ೭೩-೩). **೪. ಬಡಗಿ:** ಪಂಚಾಳರು ದಂಡಿಗೆ ಹತ್ತಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

ಪಂಚಾಳಮಿಂಡಿಯ ವೆರ್ಗಡೆ=ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮಂನ್ನು ಮಹಾಸಬಳ ಪಂಚಾಳಮಿಂಡಿಯವೆರ್ಗ್ಗಡೆ . . . ಶ್ರೀಮತು ಸೋಯಿದೇವರ್ಸರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೬೪-೫ ; 1265).

[<ಸಂ. ಪಾಂಚಾಲ./ಹಿಂ. ಪಂಚಾಲ ; ಮರಾ. ಪಂಚಾಳ]

ಪಂಚಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಬೊಂಬೆ; ಪುತ್ತಳಿ: ಸಿಂಗರದಿಂಗದಿರೆನೆ ಮಿಗೆ ಪಸದನದಿಂಗಡಲೆನೆ ಕೈಮಾಟವ[ದ]ಮಂಗಲ ಪಂಚಾಪಿ[ಲಿ]ಕೆಯೆನೆ ಸಂಕಿಲೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿದಳತಿಶಯಮಾಗಿ (ತ್ರಿಭುತಿ.೨೨-೬೦). 'ಪಾಂಚಾಲಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪಂಚಾಲಿಕಾ]

ಪಂಚಾವಯವ (ನಾ). ೧. ಮಸ್ತಕ, ಮುಖ, ವಕ್ಷ, ಪೃಷ್ಠ ಮತ್ತು ಹೃದಯಗಳೆಂಬ ದೇಹದ ಐದು ಭಾಗಗಳು,—ಅಂಗಗಳು: ಪಂಚಬಾಣಂಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಸ್ಥಾನಮಾದ ಮಸ್ತಕ ಮುಖ ವಕ್ಷಸ್ಸು ಪೃಷ್ಠ ಹೃದಯವೆಂಬ ಪಂಚಾವಯವಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). ೨. [ವೀಶೈ] ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗಿರುವ ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣಗಳೆಂಬ ಐದು ಧರ್ಮಗಳು : ಇವೆ ಕಣಾ ಪಂಚಾವಯವವೆಂಬುವಾದ್ಯರಿಂದವೆ ಕೇಳ್ದು ಪೇಳ್ದಿವು (ಮನೋವಿ. ೨-೪೪) ; ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ಪಂದೆ, ನಾದ, ಕಳೆ, ರಸ, ಬಿಂದುವೆಂಬ ಪಂಚಾವಯವವಾಗಿರ್ಪುವು (ಮನೋವಿ. ೨-೪೪ ·ಟೀಕು). ೩. [ನ್ಯಾಯ] ಪರಸ್ಪರಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಸಾಧಿಸುವ ನ್ಯಾಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂಬ ಐದು ಚಿಕ್ಕವಾಕ್ಯಗಳು : ತಾರ್ಕಿಕರು ಪಂಚಾವಯವಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನವೆಂದು ಅವಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೨). [ಪಂಚ$_2$+ಅವಯವ]

ಪಂಚಾವರಣ (ನಾ). ೧. ಐದು ಸುತ್ತಿನ ಮರೆ,—ಆಚ್ಛಾದನೆ: ಖರಕಿರಣ ಮುಖ್ಯಗ್ರಹಂಗಳು ಗರುಡಕಿನ್ನರಸಿದ್ಧವಿದ್ಯಾಧರರು ಪಂಚಾವರಣರಾಗಿಯಲರ್ದು ಕೀರ್ತಿಸಲು (ಬಸಪು. ೨೫-೪೬) ; ಹರಿ ಮುಖಾಮರ ಪರಿಚರರು ಪಂಚಾವರಣದಲಿವೆರಸಿ ಭಜಿಸುವ ಪಶುಗಳು (ಬಸಪು. ೫೪-೧೮). ೨. [ವೇದಾಂತ] ಐದು ಬಗೆಯ ಆವರಣಗಳು ; ☞ "ಆವರಣ-೫: ಮಾಯೆ, ಅವಿದ್ಯೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಅಜ್ಞಾನ, ಸಂವೃತಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೩೦)" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೫೬). [ಪಂಚ$_2$+ಆವರಣ]

ಪಂಚಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳು, — ಹಂತಗಳು ; ☞ "ಅವಸ್ಥಾ—೫: (ಅ) ಆತ್ಮನ : ಅವಸ್ಥಾ —೪ (ಅ) + ಉನ್ಮನೀ ಅಥವಾ ತುರ್ಯಾತೀತ (ವಿಚಿಂ. ೧-೫೮). (ಆ) ಕಾಮದ : ಇಷು—೫ (ಆ). (ಇ) ಜೀವಿಗಳ : ಬದ್ಧ, ಕೇವಲ, ಮುಮುಕ್ಷು, ಮುಕ್ತ, ನಿತ್ಯ. (ಈ) ದ್ರವ್ಯದ : ರಸ, ಗುಣ, ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕ, ಪ್ರಭಾವ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೩೮). (ಉ) ಪಂಚಭೂತಗಳ : ನೋ. ಭೂತಗಳು— ೫.(ಊ) ವಯೋಧರ್ಮದ: ಶೈಶವ, ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ, ಪ್ರೌಢತ್ವ, ವಾರ್ಧಕ್ಯ(ಕಿ).(ಋ) ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ : ಆರಂಭ, ಯತ್ನ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶೆ, ನಿಯತಾಪ್ತಿ, ಫಲಾಗಮ (ದಶರೂ. ೧೫). (ೠ) ಸಾಧಕನ : ಶ್ರವಣ, ವರಣ, ಸ್ಮರಣ, ಆಪನ, ಪ್ರಾಪನ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೮೩). (ಎ) ಸ್ತ್ರೀಜೀವನದ : ಕನ್ಯಾ, ಭಗಿನೀ, ಪತ್ನೀ,ಮಾತಾ,ಮಾತಾಮಹಿ (ಪಿತಾಮಹಿ) (ಸಂಜ್ಞಾ.೨೨; ಸಂ.೭೪)."(ಶ್ರೀವತ್ಸ.೪೨): ಮತ್ತಂ ಜಾಗರಣಂ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿ ತೂರ್ಯ ತುರ್ಯಾತೀತಗಳೆಂಬವೇ ಪಂಚಾವಸ್ಥೆಗಳು (ಗಗತಾ. ೧-೪). 'ಪಂಚಾವಸ್ಥೆಗೆದಱು' ಪರಾ. [ಪಂಚ$_2$+ಅವಸ್ಥೆ]

ಪಂಚಾವಸ್ಥೆಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಪಂಚಭೂತಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹರಡು,—ಪ್ರಸರಿಸು ; ಪಂಚತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪಾಂಚಾಳನುಮಂ ಪಂಚಾವಸ್ಥೆಗೆದಱಲುಂ ಕರಂ ಚೆನ್ನಿಯರಾಗಿಯುಂ . . . ಬಲ್ಲವರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೨ ವ). [ಪಂಚಾವಸ್ಥೆ+ಕೆದಱು$_1$(<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಉತ್ತಮಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆಹಾರದಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಸೋಜಿಗಗಳು; ☞ ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗುವುದು, ಹೂವಿನ ಮಳೆ ಕರೆಯುವುದು, ಚಿನ್ನದ ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು, ಕಮ್ಮನೆಯ ಮೆಲುಗಾಳಿ ಬೀಸುವುದು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಐದು ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳು : ಸುರತೂರ್ಯಧ್ವಾನಮೆಯ್ದೆ ಪೂಲರ ಸರಿ ಪೊದಟ್ದರ್ ರೈಧಾರೆ ದೇವೇಂದ್ರರಹೋದಾನಪ್ರಸಿದ್ಧಧ್ವನಿ ಸುರಭಿಸಮೀರಪ್ರಚಾರಂ ಜಗಚ್ಚಿತ್ರ್ರ ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಮೆತ್ತಂ ನೆಗೞ್ (ಆದಿಪು. ೪-೯೮) ; ಪನೆಸೆದುದೊ ರೈವೃಷ್ಟಿ ಹಿಮಾನಿಲನಳಿಮಿಲಿತ ಕುಸುಮವರ್ಷಂ ಸುರಭೇರೀನಿನದಂ ದಿವಿಜರಹೋದಾನಶ್ರುತಿ ನೆಗೞ್ ನೆಗಟ್ದ ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೨) ; ಆ ರಾಜಭವನದೊಳ್ ವಸುಧಾರೆಯು ತಣ್ಣೆಲರ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯ ಸುರಭೇರೀರವದ ಪೊಗಟ್ವ ದೇವರಹೋರಭಸದ ಪುದುವಿನಾಯ್ತು ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೧). [ಪಂಚ$_2$+ಆಶ್ಚರ್ಯ]

ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಬಹುದೇಶವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಜೀವ, ಪುದ್ಗಲ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಜೀವಾಜೀವ . . . ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಂಗಳುಮೆಂಬಿವಜಿತೋಳಾದಮಾನುಮಚಿತಮುಂ . . . ಗುಣಂಗಳುಮನಬೋಧು (ಪಡ್ಮರಾ. ೬-೧೯) ; ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಮೆನಿಕುಮವೆ ಮತ್ತಂ ಕಾಲಮದಿಲ್ಲದಂದು ಪರಮಾಗಮದೊಳ್ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯಮೆನಿಕುಮಮೋಘಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೨೦) ; ಭೂತಹಿತಜಿನರ್ . . . ಅವರ್ ಸದ್ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಮುಂ . . . ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯ ಸಪ್ತತತ್ವ ನವಪದಾರ್ಥಸ ರೂಪಮುಂ ನಿರೂಪಿಸುವುದುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬ ವ). 'ಅಸ್ತಿಕಾಯ' ಪರಾ. ೨. ಕುಂದಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು. [ಪಂಚ$_2$+ಅಸ್ತಿಕಾಯ]

ಪಂಚಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಪಂಚಾಯುಧ; ಮನ್ಮಥ : ಪಂಚಾಸ್ತ್ರಹೃದ್ವೀಕರೀ . . . ಮಹಾಸುಖಕರೀ ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ ಪಾತುವಃ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೦೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಪಂಚಾಸ್ಯ (ನಾ). ಸಿಂಹ; ಪಂಚಾನನ : ವೈರಿಭೂಭೃನ್ಮದವನ್ಮಾತಂಗಕುಂಭಸ್ಥಳದಳನ[ಖ]ರೋಗ್ರಾಸಿ ಪಂಚಾಸ್ಯಧೈರ್ಯಂ . . . ಹರಿಗನಿರೆ ಬಿಗುತರ್ಪಾಂಪನಂತಾವಗಂಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೭); ಸಮಸ್ತರಿಪುನೃಪಕುಂಭಿಕುಂಭದಳನ ಪಞ್ಚಾಸ್ಯ ಸಮುದಿತ ಶ್ರೀಮ×××ಳವಿಮುಕ್ತ ಚೋಳಭೂಪಾಳ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೭೮-೧; 1022); ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಭೂವರನಾಪುರಕ್ಕೊಡೆಯನರಿಶರಧಿವಡಬನಾರಾತಿಗಜಪಂಚಾಸ್ಯನು (ಹಚಕಾ. ೧-೪೦); ಕುರುಕುಲಗಜಕೆ ಪಂಚಾಸ್ಯ ಜೀಯ ಬಿನ್ನಹ . . . ಅಖಿಳಕೌರವ ರಾಯದಳವನು ಗೆಲಿದು ಉತ್ತರ ತುಱುವ ಮರಳಿಚಿದ (ಕುಪ್ರಾವಿ. ೯-೮). [ಪಂಚ$_3$ + ಆಸ್ಯ]

ಪಂಚಾಸ್ಯವಾಹಿನಿ (ನಾ). ಸಿಂಹವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಸಿಂಹವಾಹಿನಿ; ದುರ್ಗೆ; ಚಾಮುಂಡಿ : ಪಂಚಾಸ್ಯವಾಹಿನಿಯು ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವದಿಯುಮರಧುನಿಯುಂಡುಪಮೌಳಿ ಮೃಡನೇ (ನಪಮೋ. ೧-೭). [ಸಂ. ಪಂಚಾಸ್ಯವಾಹಿನೀ]

ಪಂಚಾಸ್ರವ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಆಸ್ರವಗಳು : ಚಾರಿತ್ರವಂತನೆಂಬೊಂ . . . ನಿರುದ್ಧ ಪಂಚಾಸ್ರವನುಂ ಷಟ್ಕಷಾಯ ಸಂಯುತನುಂ . . . ರತ್ನಭೂಷಣನುಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬). ☞ ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರ, ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಆಸ್ರವವು ಮೂರನೆಯದು. ಜೀವನಿಗೆ ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕುವುದೇ ಆಸ್ರವ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು, ವಚನ, ಕಾಯಗಳ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಆಸ್ರವವೆನಿಸುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ, ಕಷಾಯ, ಅವ್ರತ, ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವ ಆಸ್ರವಗಳು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ೫, ಕಷಾಯದಿಂದ ೪, ಅವ್ರತದಿಂದ ೫, ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ೨೫—ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ೩೯ ಭೇದಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೂ 'ಚಾವುಂಪು.' ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಸ್ರವವೆಂದು ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧದ ಐದು ಆಸ್ರವಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. [ಪಂಚ$_2$ + ಆಸ್ರವ]

ಪಂಚಾಹಿಕಜ್ವರ (ನಾ). ಐದು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಬೋಳಂಗಡಲೆ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಪಂಚಾಹಿಕಜ್ವರ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೬). [ಪಂಚ$_2$+ಆಹಿಕ+ಜ್ವರ]

ಪಂಚಾಳ 'ಪಂಚಾಲ' ನೋ.

ಪಂಚಾಳವಳಕೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಳರು ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ : ಮನೆದೆಱೆ ಮಗ್ಗದೆಱೆರ×××ದೆಱೆ ಪಂಚಾಳವಳಕೆ ಕಟುಗೂಳು . . . ಕಾಣಿಕೆ ಕಿರುಕುಳ ಏನು ಹದಿಕೆಗಳನೂ ಮುಂದೆ ಹುಟುವ (ಎಕ. IX(೩), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೬೯-೨; 1329). [ಪಂಚಾಳ (<ಪಂಚಾಲ)+ಬಳಕೆ (<ಬಟಕೆ)]

ಪಂಚಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವವಳು: "ಮಾತುಗಂಟೆ" (ಜಾನಕೋ. ೧೪). [←ತುಳು. ಪಂಚಾಳಿ. / ಮರಾ. ಪಚಾಲ, ಪಚಾಳ]

ಪಂಚಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಕಂಚಿನ ಚೌಡುಕಿ ಮಿಂಚುವ ಜಾಂಗೂಟ ಪಂಚಾಳಿ ಕೋಟಿ ಶಬುದವ ಎಲ್ಲವ್ವ ಕೆಂಚಿ ಜೋಗಾಡ ಬಂದಾಳ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩). [?]

ಪಂಚಿ$_1$, ಹಂಚಿ$_2$ (ನಾ). ಪಗಡೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಐದರ ಗರ : ಬೇಡ ಚೌಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದು . . . ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕೆ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಕೂಡಿ ಪಂಚಿಕ್ಕುವ ತೆಱದೊಳನುಗೂಡಿ ಪಂಚಿಯನಿಕ್ಕಿ ಗುರ್ಜರನಾಡುವನು ತಾಂ ಚೌಕದುಗವಂ ಚೌಕದುಗಕಿಕ್ಕಿ (ಬಸವು. ೪೩-೬); ಪಂಚಿ[ಚಿ]ಯಿಂದ್ದುಗ ಚೌಕ ದುಗ ನಟ್ಟಿ . . . ಈರೈದಿನಿತುಮಂ ಬೇಗದಿಂ ಹಾಯಿಕು (ಕುಮುರಾ. ೧೩-೫೯); ತಡೆಯದೆ ಪಂಚಿಟ್ಟಾಡುವ ಪಂಚಿಯ ಕಡುಪಿಂ ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಣದ ಜೀವದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಶಂಕರನಂ ನಿಲಿಸುತ್ತಾಡುವ ಚೌಹಂಚಿಯನು (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೧೨). **ಹಂಚಿ$_2$** : ವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚುಗು ಹಂಚಿಹಾಯ್ಕುದಡೆನುತ ಚೌಹಂಚಿಯನೊಸೆದು ತಾನನಘನಾಡುವನೀ ಪರಿಯ ನೆತ್ತವನಿಳೆಯೊಳು (ಬಸವು. ೪೩-೮). [<ಪಂಚ$_2$?]

ಪಂಚಿ$_2$ (ನಾ). ಹರಟೆ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು : ಇರ್ಲಿ ಹೋಗು. ಇಲ್ಲದ್ದೆ ಪಂಚಿ ಉಚ್ಚಬೇಡ (ನಡೆದಾ. I, ೨೬೦). [←ಮರಾ. ಪಂಚೀ = ವಿಸ್ತೃತ ಭಾಷಣ]

ಪಂಚಿ$_3$ (ನಾ). ಕರುಳು (?) : ಎಕ್ಕಲಂ ಪುಯ್ದು ಪಂಚಿಯಿಂದೆ ಪುಲಿ ಮಿಗವನಗಿದುಗಿದ ಪಿಶಿತವಿದೆ (ಏಕೋಪು. ೧೦-೩೪). 'ಪಚ್ಚಿ$_1$' ಪರಾ. [<ಪಚ್ಚಿ$_1$?]

ಪಂಚಿಕರಣ (ನಾ). = ಪಂಚೀಕರಣ$_1$ ೨.: ಪಂಚಕರಣವನಿಂತು ವಿವರದಿ . . . ಪೇಳಿದೆನು ತಿಳಿಯೈಯೆಂದ ಸಾಂಬಶಿವ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪-೧೯೯). [<ಸಂ. ಪಂಚೀಕರಣ]

ಪಂಚಿಕೆ (ನಾ). = ಪಂಜಿಕೆ ೨ : ಆಕೃತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆವೇಟ್ಪುದದರ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಂಬೇಟ್ಪುದು ಟೀಕುವೇಟ್ಪುದೆನೆ ಪೇಟ್ದವನುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯); ಮನುಚರಿತಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿ ನೃಪನೀತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆ ಲೌಕಿಕಪ್ರವರ್ತನೆಗಳ ವಾರ್ತಿಕಂ . . . ಎಂದೊಡಾ ಜನಪತಿ ರತ್ನಶೇಖರನ ರಾಜಗುಣಂ ಬುಧಸೇವ್ಯಮೆನ್ನಿರೇ (ಅನಂಪು. ೩-೨೧); ನಿನ್ನ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪಂಚಿಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬೇಕು (ಸಾಹಿವಿ. ೭೦). [ಸಂ. ಪಂಚಿಕಾ]

ಪಂಚೀಕರಣ$_1$ (ನಾ). ೧. ಐದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು; ಐದೈದನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು. ೨. [ವೇದಾಂತ] ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಐದೈದರ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ಸ್ಥೂಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಅಂಶವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥೂಲಭೂತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು : ಆ ಪಂಚಭೂತಂಗಳೇ ಪಂಚೀಕರಣವನೆಯ್ದಿ ಆತ್ಮಂಗೆ ಅಂಗವಾಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೩-೨೩೫); ಮಗನೆ ಪಂಚೀಕರಣ ಭಾಗದ ಬಗೆಯ ನಿರ್ಣೈಸಿದೆನು (ಗಗತಾ. ೭ ಸೂಚನೆ); ಪಂಚೀಕರಣವೆಂದರೆ ಒಂದು ಭೂತದ ಅರ್ಧಭಾಗವೂ ಇತರ ಭೂತಗಳ ಅಂಶಗಳಾದ ಅರ್ಧಭಾಗವೂ ಸೇರಿ, ಶುದ್ಧ ಚಿನ್ನ ತಾಮ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೬). ೩. [ವೀಶೈ] ಮಿಶ್ರಾರ್ಪಣ, ಷಟ್ಸ್ಥಲ, ಅಷ್ಟಾವರಣ, ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಅಂಗ ಸಾಮರಸ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಮೀಕರಣ : ಮಿಶ್ರಾರ್ಪಣ, ಷಟ್‌ಸ್ಥಲ, ಅಷ್ಟಾವರಣ, ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯ ಇವು ಸೇರಿದರೆ ಪಂಚೀಕರಣಗಳು (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). [ಸಂ.]

ಪಂಚೀಕರಣ$_2$ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ದೊಡ್ಡದು ಮಾಡುವಿಕೆ : 'ಪಂಚೀಕರಿಸು$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಂಚೀಕರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). [ವೀಶೈ] ಪಂಚೀಕರಣಮಾಡು: ಸದ್ಯೋಜಾತಾದಿಪಂಚಾನನದೆ ಪಡೆದು ಮಹ್ಯಾದಿಭೂತಂಗಳಂ ತಳ್ತುದ್ಯೋಗಂಬೆತ್ತು ಪಂಚೀಕರಿಸಿ ಬೆರಸುತಯ್ದುಯ್ದು ಭೂತಂಗಳಿಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೩೧);

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಪಂಚಭೂತಂಗಳ ಪಂಚೀಕರಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ ಒಂದೊಂದು ಭೂತವನ್ನು ಯೆರಡೆರಡು ಭಾಗವಂ ಮಾಡಿ ಅರ್ಧಾಂಶದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗೆಯುಂ ಮಾಡಿ (ನಾನಾಗು. ೧೧-೧೬). [ಪಂಚೀಕರಣ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪಂಚೀಕರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ತಾರವಾಗು ; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಮತ್ತಾ ಕಲಲವೈದುದಿನಕ್ಕೆ ಬಬ್ಬುಳಿಕೆಯುಹುದು . . . ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಕ್ಕಲ್ಲಿ ಪಂಚೀಕರಿಸಿ ಮೈದೋರ್ಪುದು[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಚಾಂಕುರಸೀಮೆ ದೋರ್ಪುದು] (ವಿವೇಕ. ೩೧೫). [ಪಂಚೀಕರಣ$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ಪಂಚೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಐದು ಭಾಗವಾದ ; ಪಂಚೀಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಮತ್ತಂ ವಾಯ್ವಂಶಮರ್ಧಮುಂ ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ಕುಂ ಭೂತಂಗಳಷ್ಟಮಾಂಶಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಕೂಡಿ ಪಂಚೀಕೃತವಾಯು ವೆನಿಕ್ಕುಂ (ಚಿಕಬಿ. ೨೬) ; ಈ ಪಂಚೀಕೃತ ಭೂತ ಸಮುದ್ಭವರೋಗಂಗಳಾದರೋ ಲವಲವಿಕೆಯುಂ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಮುಂ ಸರ್ವತ್ರಾನವಸ್ಥಿತಿಯುಂ ಕೊಡುವವು (ಬಾಹಟೀ. ೧-೧ ಪ) ; ಪಂಚೀಕೃತ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೂ ಜರಾಯುಜ, ಅಂಡಜ, ಸ್ವೇದಜ, ಉದ್ಭಿಜಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಸ್ಥೂಲಶರೀರಗಳೂ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಬರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೬). (ನಾ). ೨. ಐದು ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ಪಂಚತತ್ತ್ವವೇ ಪಂಚವದನವಾಗಿ ಆ ಪಂಚವದನವೇ ಪಂಚೀಕೃತವನೆಯ್ದಿ ಜಗದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನನುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾದ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಸೀಲಪ. ಕ. ೫-೯) ; ಪಂಚಭೂತಂಗಳು ಪಂಚೀಕೃತವಾಗಿ ವಂದೊಂದು ಭೂತಕ್ಕೆ ಐದು ಐದರ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಗಳುಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ತತ್ವಚಿಂ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಪಂಚೀಕೃತಿ (ನಾ). = ಪಂಚೀಕರಣ ೧ : ಸಂಚಲವಿಲ್ಲದೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ಪಂಚ ಪಂಚೀಕೃತಿಯ ಪ್ರಪಂಚ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಪಂಚ ನಿರ್ಲೇಪಕನಾದೆನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೩೩-೮೫) ; ಪಂಚಭೂತಗಳ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಪಂಚೀಕೃತಿಯ ಸಂಚಲ ತಿಳಿದು ಉಳಿದಿರ್ದರಿರವು ಪ್ರಪಂಚಿಗಳು ಬಯಸಲಹುದೇನು (ಗುರುಬೋ. ೧-೫೨). [ಸಂ.]

ಪಂಚು$_1$ ‘ಪಸು$_1$’ ನೋ.

△ **ಪಂಚು$_2$** ‘ಹೆಂಚು$_2$’ ನೋ.

ಪಂಚು$_3$ (ನಾ). ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಸಾಧನ : ಈ ಪಿಸ್ಟನ್‌ಗಳು ಪಂಚುಗಳಿರುವ ಪಂಚುಬಾರುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೯೪) ; ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕಡತಗಳಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಇಡುವುದಕ್ಕೆ ಪಂಚುಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಸಹಾಯವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [← ಇಂ. Punch]

ಪಂಚುಗೆ ‘ಪಸುಗೆ’ ನೋ.

ಪಂಚುಗೆಗೊಳ್ ‘ಪಸುಗೆಗೊಳ್’ ನೋ.

ಪಂಚೆ, ಪಂಚ$_1$, ಪಂಜಿ$_1$, ಪಂಜೆ$_1$ (ನಾ). ಗಂಡಸರು ಉಡುವ ಹಾಗೂ ಹೊದೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ: “ಪಂಚೆಯೆಂದಜಾವೆ” (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೩); “ಪಂಚೆಯೆನೆ ವಸ್ತ್ರಮುಕ್ಕುಂ” (ಕಶರ. ೬೦) ; ರಂಗಣ್ಣ ಸರಿಗೆಯ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು . . . ಪೇಟೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ (ರಂಗಕ. ೨) ; ಬಾಳಾಜಿಯು ಒಂದು ಪಂಚೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟು . . . ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ರಂಟಿರ. ೧). **ಪಂಚ$_1$:** ನಿಮ್ಮ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿನ ಪಂಚವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹಾಸಿರಿ . . . ಅತಿಥಿ ತುಟಿ ಬಿಚ್ಚದೆ ಪಂಚವನ್ನು ಹಾಸಿದನು (ಕಂಬಹು. ೫೩). **ಪಂಜಿ$_1$:** ತಲೆಗೆ ಪಂಜೀ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೫) ; ವೆಂಕಟರಮಣ . . . ಉಟ್ಟ ಪಂಜಿಯ ತುದಿಯಿಂದ ಬಾಯಿ ಒರಸಿಕೊಂಡ (ಮೂರುದಾ. ೧೮೩). **ಪಂಜೆ$_1$:** ಗಂಡಸರು ಪಂಜೆ ಉಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೮೩) ; ಉದ್ದವೂ ಅಗಲವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಉರುಟುನೂಲು ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪಂಜೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೦೦) ; ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಮಾತನಾಡದೆ ಪಂಜೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗೋಮತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟರು (ಪ್ರೇಮಸೂತ್ರ. ೧೮೫) ; ಕೆಳಗಿಟ್ಟ ಒದ್ದೆಯಾಗಿದ್ದ ಪಂಜೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮೯).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಪಞ್ಚಿ = ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ, ಪಞ್ಚು = ಬಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ಪಂಚೆ = ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ. / ಮರಾ. ಪಂಚಾ = ತುಂಡು ಧೋತ್ರ]

ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ, ಚರ್ಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳು : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನಾದರೆ ಸಾಲದೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೫೨-೧೨೭) ; ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮಂ ಒಟ್ಟೈಸಿ . . . ತಾಪತ್ರಯಮೆನ್ನೊಳ್ ಪಿಂಗಲಾಂ ದ್ವಂದ್ವಮನುಳಿದೆನಗಾದ್ವೈಕ್ಯದಿಂದೊಂದಿ ನಿಲ್ವೆಂ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩) ; ಕೂಡಿರ್ದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೊಳು ನಾಲ್ಕಧಮವೊಂದಧಿಕವೇ ಎಂದರು (ಹಚಕಾ. ೭-೧೯) ; ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಲಂಪಟರಾದ ಮನುಜರು ಕೆಟ್ಟ ಕೇಡನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೭-೪). ೨. ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಜೀವ : ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಸಮೇತಂಗಳಪ್ಪ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಮೆಂದಿಂತು ತ್ರಸಜೀವಂಗಳ್ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ಪ) ; ಮನುಷ್ಯಂ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಗಂ (ತಸೂಪ್ಪ. ೪೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಪಂಚೇರು (ನಾ). ಐದು ಸೇರಿನ ತೂಕ ; ಐದು ಸೇರು : ಬಸವಶೆಟ್ಟಿ . . . ಹಸುಬೆಯ ಶೋಧನೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಐದು ಪಂಚೇರು ತೂಕವಂ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಒಳಯಿಂಕೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಗಂದಿಗೆ ಮಸಾಲೆದ್ರವ್ಯಗಳಂ ಮಾರುತಿರ್ದಪನು (ಶರಲೀ. ೧೯೧-೩ ಪ) ; ಪಕ್ಕಾ ಸೇರುಗಳಿಗೂ ಕಚ್ಚಾ ಸೇರುಗಳಿಗೂ ಕಚ್ಚಾ ಸೇರು, ಪಂಚೇರು, ಧಡೆಯ, ಮಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ . . . ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಾಮಪಂ. ೧೧೯). [ಪಂಚ$_2$ + ಸೇರು$_2$]

ಪಂಚೇಷು (ನಾ). ೧. ಅರವಿಂದ, ಅಶೋಕ, ಚೂತ, ನವಮಲ್ಲಿಕಾ, ನೀಲೋತ್ಪಲವೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಬಾಣಗಳು : ಪಂಚೇಷುವಿಂದಂತಗೆವುಗಿಲವೊಲಪ್ಪಂತು ಕಂದರ್ಪನೆಚ್ಚೆಚ್ಚೆಂತುಂ . . . ಕೋದಂಡದಿಂ ಪೊಯ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೮೪.. ೨. ಐದು ಬಗೆಯ ಬಾಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಪಂಚಬಾಣ ; ಮನ್ಮಥ : “ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ, ಮಕರಧ್ವಜಃ . . . ಪಂಚೇಷುಃ . . . ಮನೋಭವಃ —ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್” (ಹಲಾಯು. ೭-೩೩) ; ಸೀಂಚರಮದೇಹಧರನೈ ಪಂಚೇಷುವನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮಂ . . . ಪಡೆಯ ಪಂಚಮಗತಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೨) ; ಕಾಮಾತುರವ್ರಾತಮಂ ಮೆಲ್ಲೆಲರಿಂ ಪಂಚೇಷು ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆವಿನಮೆಸೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೩) ; ವಿಜಿತಪಂಚೇಷುವೆನಲ್ . . . ಒರ್ವನುದಂಚಿತರಾಗದೆ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪುರಕ್ಕೆಳ್ತಂದು (ಉದ್ಬದೇ. ೩-೨೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಇಷು]

ಪಂಚೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆದರು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ಹೊರಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಜನಜಾತ್ರೆ ಪಂಚೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಜಯಘೋಷಧ್ವನಿಯೂ ಸಣ್ಣದಾಗುತ್ತಿರಲು ರಾಘವಾಂಕನು . . . ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವನು (ತುಂಗಭ. ೪೧). [ಪಂಚು$_1$(< ಪಸು$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಪಂಚೋಟಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಂಚೋಟಿಮರ, ಹಡಸಾಲೆ, ಹಲುಸಲ್ಲೆ, ಪಲುಚೊಟ್ಟೆ, ನಾಟಗಟ್ಟೆಪರ್ಜ (ಮೈಶಾಗ. ೫೯–೧೧೮೪). [ಪಂಚೋಟಿ$_0$ + ಮರ$_1$]

ಪಂಚೋಪಚಾರ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಗಂಧ, ಪುಷ್ಪ, ಧೂಪ, ದೀಪ ಮತ್ತು ನೈವೇದ್ಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸೇವೆ. ೨. ದೇವತಾರ್ಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನ, ಸ್ಥಾಪನ, ದೇವತಾ ಸನ್ನಿಧಿಕರಣ, ಪುಷ್ಪಾರ್ಚನ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಜನವೆಂಬ ಐದು ಹಂತಗಳು : ಪಂಚೋಪಚಾರವಿಧಿನಾ–ಆಹ್ವಾನ, ಸ್ಥಾಪನ, ಸನ್ನಿಧೀಕರಣ, ಅರ್ಚನೆ, ವಿಸರ್ಜನೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚೋಪಚಾರವಿಧಾನದಿಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ.೧–೩). [ಪಂಚ$_2$ + ಉಪಚಾರ]

ಪಂಚೋಪಚಾರಪೂಜೆ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂಜೆ : ಸುಧಾಕರ್ಮ[ದುಪ]ಭೋಗಕ್ಕಂ ಪಂಚೋಪಚಾರ ಪೂಜೆಗಂ ಪರಮೇಶ್ವರದತ್ತಿಯಾಗಿ (ಕಇಅ. ೧೦೩–೮–೨೨ ; 1076). [ಪಂಚೋಪಚಾರ+ಪೂಜೆ]

ಪಂಚೋಪಸಾಧನ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಉಪರತಿ, ತಿತಿಕ್ಷೆ, ಭಕ್ತಿ, ಸಮಾಧಾನ ಮತ್ತು ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಹಕಾರಿ ಸಾಧನಗಳು : ಸಾಧನವು ಪಂಚೋಪಸಾಧನ ಅವಯುವವು ಅದಕೆ ಸಾಧನಕೆ ಉಪಸಾಧನವನಾಸಾಧಿಸು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೦–೧೯). [ಪಂಚ$_2$ + ಉಪಸಾಧನ$_0$]

ಪಂಚೌದುಂಬರ (ನಾ). ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಆಲ, ಗೋಣಿ ಮತ್ತು ಬಸರಿಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಹಾಲುಮರಗಳು : ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೊಳಂ . . . ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನುಂ ಸಂಸಾರಶರೀರಭೋಗವಿರಕ್ತನುಂ ಪಂಚೌದುಂಬರಸಪ್ತವ್ಯಸನವಿರಕ್ತನುಮಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೨೯೪). [ಪಂಚ$_2$ + ಔದುಂಬರ]

ಪಂಜ$_1$ (ನಾ). = ಪಂಚ$_2$ ೧. : 'ಪಂಜಂಹಿಸ್ಸೆ' ಪರಾ. [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಂಜ./ಸಂ. ಪಂಚನ್]

ಪಂಜ$_2$ 'ಪಂಜಾ' ನೋ.

ಪಂಜಂಹಿಸ್ಸೆ (ನಾ). ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಬಾಬುಗಳ ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಉಳಿದ ಮೊಬಲಗಿನಲ್ಲಿ ಪಂಜಂ ಹಿಸ್ಸೆಯೂ . . . ಸಂದಾಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು (ಮಹಾಪಂ. II, ೯೪). [ಪಂಜ$_1$+ಹಿಸ್ಸೆ]

ಪಂಜಮರೇಶಿಮೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಕೀಳು ದರ್ಜೆಯ ರೇಷ್ಮೆ : ರೇಶಿಮೆ ಪೈಕಿ ಪಂಜಮರೇಶಿಮೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮಾರ್ಕವು ರೇಶಿಮೆಯ ಹೆಸರಿನ ಮೇಲಿಂದ ಆಗಿರುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೨೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ಪಂಜಮರೇಶಮಾ]

ಪಂಜರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಸಾಧನ : ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರದೆೞ್ತಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ ಮತ್ತೊರ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭) ; ಅಂಬರದೊಳಗಾಡುವ ಗಿಳಿ ಪಂಜರದೊಳಗಣ ಬೆಕ್ಕನುಂಗಿ ರಂಭೆಯ ತೋಳಿಂದಗಲಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೧೦–೩೬) ; ಕುಮಾರನಂ . . . ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡು ಬರ್ಪುದುಂ ಪಂಜರ ವಿಮುಕ್ತ ಕುಂಜರಾರಾತಿಯಂತೆ ಮಂಟಪದಿಂ ನೃಪನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪುಪ್ಪ. ೪–೭೦) ; ಗಿಳಿಯ ಪಂಜರ ಪಾರಿವಗಳ ಪೊಂಗೂಡು . . . ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಸಾಲಭವನದ ಮಳಿಗೆಗಳೊಳಗೆ ರಾಜಿಪುವು (ಕಂಸವಿ. ೬–೯೩) ; ಅಂತು ಪಂಜರನೊಳಾನುಂ ಮಂಜರನೊಳಾನುಂ ಸಾವಕ್ಕೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨–೧೨) ; ಗಿಡಗನನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ ಸಲಾಕಿ ಚಿನ್ನವಾದರೇನು ? ಕಬ್ಬಿಣವಾದರೇನು ? ಅದು ಸಲಾಕಿಗಳನ್ನು ಕಡಿಯದೆ ಬಿಟ್ಟೀತೆ ? (ಆರ್ಯಕ. ೪೧) ; ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕಾಗೆ ಇಟ್ಟರೆ ಪಂಚಮಸ್ವರ ಕೊಟ್ಟೀತೆ? (ಗಾದೆ). ೨. ರಾಣಿವಾಸದವರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮೇನೆ ಮೊದಲಾದ ಯಾನಗಳಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ ಮುಸುಕು,—ಗೌಸು : ಪಲ್ಲ ಬೆಳಗು ಪಸರಿಸೆ ಪಂಜರದೊಳು ಪಲ್ಲವಾಧರದ ಕೆಂಪೆಸೆಯೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳು ತೆರಳಿತು ಸಾವಿರ ಸರ್ವವಲ್ಲಭೆಯರು ದಂಡಿನೊಳಗೆ(ಕುರಾಸಾಂ.೪೧–೫೬).'ಪಂಜರಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಎಲುಬು ಗೂಡು; ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ. ೪. ನಲವತ್ತೈದು ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಸೂಚಕವಾದ ಮಾತೃಕಾಚಕ್ರ ಪಂಚಕೃತ್ಯ ಪಂಜರ ಮಾಲಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ ತಂತ್ರಬಲಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: 'ಪಂಜರಾಯತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಂಜರ$_2$ 'ಪಂಜಾ' ನೋ.

ಪಂಜರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪಂಜರವನ್ನು ಕಟ್ಟು,–ನಿರ್ಮಿಸು ; ಪಂಜರದಂತೆ ಸರಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಜೋಡಿಸು : ಅಸ್ತ್ರಜಾಲದಿಂ ತಡೆಯದೆ ಪಂಜರಂಬಡೆದನಂದು ವಿಯತ್ತಳದೊಳ್ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೭೬). [ಪಂಜರ$_1$+ಪಡೆ$_1$]

ಪಂಜರವಳ್ಳಿ 'ಪಂಜುರ್ಲಿ' ನೋ.

ಪಂಜರಾಹೇಟಿ (ನಾ). ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಬುಟ್ಟಿ ; ಕೂಳಿ. [ಸಂ.]

ಪಂಜರಾಯತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ಸಂತತ ಘನರಕ್ತಿ ಪಂತು ಪಂಜರಾಯತ ದೇಶೀಯಾಹತ . . . ತಾರಸ್ವರ ಗರ್ಭಮಧುರ ಸಂಗೀತಶ್ರವಣಲೋಲುಪ ಪರಾಕು (ಯಾದಚಂ.೩–೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಪಂಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುತ್ತು ; ಕವಿ ; ಆವರಿಸು : ಸುಚೀದ ಸೀಕರಾಸಾರದಿಂ ಮಂಜು ಪಂಜರಿಸಿದಂಜನಾಚಲದಂತಿರ್ಪುದು (ಅನಂಪು. ೧೩–೨೧ಪ) ; ಮಂಜು ಮುಸುಕುವ ತೆಱದಿ ದೈತ್ಯರು ಪಂಜರಿಸಿದರು ದೇವವೃಂದವ ಕಂಜನಾಭನು ಕಂಡು ಕೈವೀಸಿದನು ಸುರಜನಕೆ (ಸಂಭಪ. ೬–೨೬). ೨. ಹರಡು ; ಪ್ರಸರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : "ಪಂಜರಿಸಿತೆಂದು ಪಸರಿಸಿದುದು" (ಕಶಸಾ. ೬೭–೫೧೨) ; ಪಾಂಡುಕಶಿಲಾತಳ ಕಾಂತಿ ಕವಲ್ದು ಮೇಲೆ ಪಂಜರಿಸಿದುದು (ಅನಂಪು. ೫–೬೧). ೩. ಗುಂಪಾಗು; ಒಗ್ಗೂಡು ; ಪುಂಜೀಭೂತವಾಗು : ಪಂಜರಿಸಿ ಮೆಯ್ಯುಮ್ಮಿದುಡಿ ನೆಲದಿಂದೆ ಮುಗಿಲೆಳ್ದು ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಯಂಚೆದುಪ್ಪುಳ ದುಗುಲವಾಸಾಗಿ ಧರೆ ಪೀರ್ಗುಮೆನೆ ಕೂಸವಾಗಿ ಪೊಚ್ಚರಿಸಿಯುಂ (ಸಂಸಪ. ೩೩–೧). [ಪಂಜರ$_1$ + – ಇಸು$_3$./ತೆಲು. ಪಂಜಾರಿಂಚು]

ಪಂಜರುಳ್ಳಿ 'ಪಂಜುರ್ಲಿ' ನೋ.

ಪಂಜಲ, ಪಂಜಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ, — ವಿಧಾನ : ಲಂಘಿತ ಕಾಕು ಜಾಯನುಜಾಯಿ ಪಂಜಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಬಜಾವಣೆ ತಾಳ (ವೃಷವಿ. ೧೧–೯). **ಪಂಜಳ :** ಪೊಸ ದೇಸಿ ಪಜ್ಜಳಿಸೆ ಪಂಜಳಂ ಪಲ್ಲಯಿಸೆ . . . ಕಾಂತಿ ಕವಲೇಱು ಸರಿಯೊಳು ಪಂಜಳವನುಗುಳೆ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೨–೫) ; ಗಮಿಪ ಪಂಜಳ ಖಚರ ವಿಷಯಕ್ರಮ ವಿಮೋಕ್ಷಭ ಜವಣಿ ಕವಣಿಗಳುಮಮ ಭರಣ ವಿಠಾಯಿ ನಿಜವಣಿವಳಿಯು ಮುಂಚಿಯುಮಂ (ಬಸಪು. ೧೯–೧೩) ; ಪೊಂದಾಳಮಂ ಪಿಡಿದು ರಾಗಂಗೆಯ್ದು ಪಂಜಳದಲಿ ಅಂದವಡೆದಿಹ ಕಟ್ಟಣೆಯಲಿ ಕಡು

ಜಾಣ್ಕೆಯ ಸರಂದೋಱಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೧–೧೪).

[←ತೆಲು. ಪಂಜಳ./ಸಂ. ಪಂಜರ]

ಪಂಜಳ 'ಪಂಜಲ' ನೋ.

ಪಂಜಾ, ಪಂಜ$_2$, ಪಂಜರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಗುರು ಬೆಳೆಯುವ ಕಾಲಿನ ಉಂಡೆಯಾದ ಭಾಗ,–ಮೆತ್ತೆ : "ಪಂಜಾ" (Pad. ೩೦೪೩). **ಪಂಜ$_2$:** ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಿಂಹದ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ತುಂಬ ಕಷ್ಟ. ಅದರ ಪಂಜಗಳು ಅಷ್ಟು ಉಗ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೪೯); ನಿಡುಸುಯ್ಯುತೀ ಕಡಲು ತನ್ನ ಬಂಧಿಸುವರೆಯ ದಡವನಲೆಪಂಜದಿಂ ಪರಚಿ (ಗಣೇಶ. ೩೫–೩); ಸಿಂಹದ ಪಂಜಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಆನೆಯಂತೆ, ತತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಭಾವಗೀ. ೧೭೬); ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹುಲಿಯು ತನ್ನ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಪಂಜದೊಳಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಸಪ್ಪಳ ಮಾಡದೆ . . . ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಮನೋರಂ. ೧೭೯). ೨. ಮೊಹರಂ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಪೂಜಿಸುವ ಐದು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಹದ ಹಸ್ತ : ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಹುಲಿವೇಷಗಳಿಗೂ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವ ಪಂಜಾಗಳಿಗೂ ಈ ಮುಹರ್ರಂ ದಿನಾಚರಣೆಗೂ ಏನೂ ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ (ರಾಮರಾ. ೯೬). **ಪಂಜರ$_2$:** ೧. ಸಿಂಹವು ಎಚ್ಚೆತ್ತು . . . ಆ ಇಲಿಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ಪಂಜರದಿಂದ ಹಿಡಿಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೮೬); ನಳ್ಳಿಯು ತೆಂಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿರುವ ಕಡೆಯಿಂದ ಸುಲಿಯಲಾರಂಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ತನ್ನ ಬಲವಾದ ಪಂಜರದಿಂದ ರಂಧ್ರ ಬೀಳುವವರೆಗೂ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫); ಮನೆನೊಣದ ಪಂಜರದಲ್ಲಿರುವ ಟೊಳ್ಳು ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಅಂಟು ಸ್ರವಿಸಿ, ನೊಣ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಮತ್ತು ನುಣುಪು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬಲ್ಲದು (ಕೀಟಬಿ. ೧೭).

[←ಪಾರ. ಮರಾ. ಪಂಜಾ]

ಪಂಜಾಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಪಂಜದ ಗುರುತಿನ ಉಂಗುರ ಮೊದಲಾದುವು; ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ; ಸೀಲು; ಮೊಹರು; ಹಸ್ತಮುದ್ರಿಕೆ : ಅವರೊಡನೆ ಇದ್ದ ನಿರ್ಮಲಳೂ ಬಂದಳು. ಆದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಪಂಜಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ . . . ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಬಂಕಿಮ. ೨೨೧). [ಪಂಜಾ + ಮುದ್ರೆ]

ಪಂಜಾಮೊಹರು (ನಾ). = ಪಂಜಾಮುದ್ರೆ : ಔರಂಗಜೇಬನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯಾದ ಯೋಧಪುರಿ ಬೇಗಂ . . . ತನ್ನ ಗುರುತಿನ ಹಸ್ತಮುದ್ರಿಕೆ ಅಥವಾ ಪಂಜಾಮೊಹರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದಳು (ಬಂಕಿಸು. ೨೧೬). [ಪಂಜಾ + ಮೊಹರು]

ಪಂಜಿ$_1$ 'ಪಂಜೆ' ನೋ.

ಪಂಜಿ$_2$ (ನಾ). ನೂಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅರಳೆಯ ಉಂಡೆ; ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂಜಿ ಮಾಡಿದ ಸುರುಳಿ; ನೂಲಲು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹತ್ತಿಯ ಬತ್ತಿ; ಹಂಜಿ : ತನು ಪಂಜಿವೊಲ್ ಬೆಳರ್ಪಿರ್ಪಿನೆಗಂ ಹಿಮಮೆಕ್ಕಿದರಲೆವೊಲ್ ಪುದಿದಿರೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬–೩೩); ಪೇರಾನೆಯನವಯವದಿಂ ಪಂಜಿಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದಂದುಮ್ಮಳದಿಂ ಮತ್ತದ್ವಿಪಂ ನಿಂದಪುದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧–೪೫); ಗುಲಗಂಜೀ ಕೆಂಪು ಗುಲಗಂಜೀ ಬೇಕೇನು ಪಂಜಿ ಬಿಳಿಬಿಳೀ ಪಂಜಿ (ತುಪದ. ೪೪). [ಸಂ. ಪಂಜಿ, ಪಂಜೀ]

ಪಂಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಪಂಜಿ$_2$. ೨. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಮಂಜೀರಕ ಮಂಜುಳ ಮೃದುಸಿಂಜಪರಿಸ್ಫುರಿತಮೆಸೆಯೆ ಭರತದ ಪಲವುಂ ಪಂಜಿಕೆಗಳಂತದೇಂ ಸುರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ವಿಷಮಮುಮಂ ಸಮಂ ಮಾಡಿದರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೩೩). ೩. ದಿನ, ತಿಥಿ, ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೈಪಿಡಿ; ಪಂಚಾಂಗ. ೪. ಜಮಾಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಪುಸ್ತಕ; ದಿನಚರಿ ಪುಸ್ತಕ. ೫. ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ. [ಸಂ. ಪಂಜಿಕಾ]

ಪಂಜಿಗೆಟ್ಟಣಿ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀ ಬಲಿಯ ಪಂಜಿಗೆಟ್ಟಣಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ತಳವ ವಿ[ವರ] (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೭೫–೨೦ ; ?). [?]

ಪಂಜು (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಎಣ್ಣೆ ಸುರಿದು ಉರಿಸುವ ಕೋಲು : ಪಂಜ ಹಿಡಿದವಂಗೆ ಸಂದೇಹವಲ್ಲದೆ ಉರಿವ ಬೆಳಗಿಂಗೆ ಸಂದೇಹವುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೧೨೫–೬೩೯); ಎಡೆಯ ಪಂಜುಗಳ ದುರ್ಗವು ನಾಗನಾಥನ ಹೆಡೆವಣಿಗಳ ದೀಪ್ತಿಯಂತೆ (ಪ್ರೋಹತ. ೧೫–೨೫); ಗಿರಿಜಾತೆಸಹಿತೆ ನಾನಾವೇದಘೋಷದಿಂದೆ ಥಳಥಳಿಪ ಪಂಜುಗಳ ಮೊತ್ತದಿಂ . . . ಕಾಲ್ನಡೆಯೊಳ್ಳೆದಿ ಬರಲುತ್ಸವದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೩೭–೬೦); ಸುಡುವರೆ ಪಂಜಿಹುದು ಬಡಿಯೆ ಭೇರಿಯು ಇಹುದು ಪೊಡವಿಯೊಳು ವರ ಮದುವೆಯ ವೆಚ್ಚಕೊಂಡಡಿಕೆಲೆಯು ಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೪೭); ತಂದೆ ಮದುವೆಗೆ ಪಂಜು ಹಿಡಿಯುವ ಮಗ (ಗಾದೆ). ೨. (?) : ತಡವಡಿಸಿ ಪುಡುಕಿ ಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ಜಿನ ನಡುಬೀದಿಯೊಳಿರ್ದು ಮಱುಗುತಿರೆ ಕಂಡು ಕೆಲರ್ಬಾಡಿದೆಡೆಯೊಳೊಡೆದ ಪುಣ್ಣಿನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ರುಧಿರವೊಱಿತು ಕಱಿಕೆಗಟ್ಟುವಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪–೫೮).

ಪಂಜಿನ ಪಂದ್ಯ = ಪುರಾತನ ಗ್ರೀಕರು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಪಂದ್ಯ : ಅದು ಪ್ರಮಿಥ್ಯೂಸ್ ಬಲಿಪೀಠವೆಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಮಿಥಾತಿಯಾ ಅಥವಾ ಹಿಫೀಸ್ಟಿಯಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ 'ಪಂಜಿನ ಪಂದ್ಯ' ಇವನ ಪೂಜೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಗತಿ (ಬದ್ಧಪ್ರ. I ಪೀಠಿಕೆ). **ಪಂಜಿನ ಮೆರವಣಿಗೆ** = ಪಂಜುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವ ಮೆರವಣಿಗೆ : ಮೈಸೂರು ದಸರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪಂಜಿನ ಮೆರವಣಿಗೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ರೂಢಿ). **ಪಂಜಿನೋಲೆ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಳೆಯುವ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಹರುಷದಿಂ ಪಂಜಿನೋಲೆಯ ನಿಟ್ಟು ಕರ್ಣದಲಿ ಧರಿಸಿದಳು ಕುಚ್ಚೊ ಮುತ್ತಿನ ಬಾವುಲಿಗಳಾ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೫೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪನ್ತ ; ಮಲ. ಪನ್ದ ; ತುಳು. ಪಂಜಿ, ಪಂಜು ; ತೆಲು. ಪಂಜು]

ಪಂಜುಕಳ್ಳ 'ಪಂಜುಗಳ್ಳ' ನೋ.

ಪಂಜುಗಳ್ಳ, ಪಂಜುಕಳ್ಳ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಜು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಬೆದರಿಸಿ ತುಡುಗು ಮಾಡುವವನು; ದರೋಡೆಕೋರ: ಲಿಂಗದ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪಂಜುಗಳ್ಳರು ಬಂದು ಮೋಱಿಯ ಸುಟ್ಟು ಬಾಧಿಸಿದಂತಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ವಚಶಾ. I, ೨೨೧); ಧೂರ್ತದುರ್ಜನರೂ ಪಂಜುಗಳ್ಳರೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ಅರಮನೆಯನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಚಿಟ್ಟಆ. ೧೪೯–೧೦). **ಪಂಜುಕಳ್ಳ :** "ಪಂಜುಕಳ್ಳರು–ದರೋಡೆಕೋರರು" (ಜಾನಕೋ. ೧೩). [ಪಂಜು + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಪಂಜುಬಳೆ (ನಾ). ಪಂಜು ಉರಿದಂತೆಲ್ಲ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ, ಬಳೆಯಂತೆ ದುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಸುರುಳಿ : ಅಲ್ಲಿಯೆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನೆಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಂಜುಬಳೆಗಳನ್ನು ಆ ಪಾತ್ರೆಯೊಡನೆ ರಥದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡರು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೨೦). [ಪಂಜು + ಬಳೆ$_2$]

ಪಂಜುರುಳಿ 'ಪಂಜುರ್ಲಿ' ನೋ.

ಪಂಜುರ್ಲಿ, ಪಂಜರವಳ್ಳಿ, ಪಂಜರುಳ್ಳಿ, ಪಂಜುರುಳಿ, ಪಂಜ್ರೊಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಲೆನಾಡು ಮತ್ತು ಕರಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ

ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂತ,—ದೆವ್ವ,—ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : "ಅದು ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಪಂಜುರ್ಲಿಯ ಉಪದ್ರವ"ವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಚೋಮನದು. ೩೫); ನನ್ನ ಮನೆ ದೆವ್ವ ಪಂಜುರ್ಲಿ. ಏನೇ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ನಾನು ಪಂಜುರ್ಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಬೀಳುತ್ತೇನೆ (ಪದ್ಮಸ. ೭೭); ಪಂಜುರ್ಲಿಗೆ ಕೋಳಿಯ ಬಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮುಂದಿನ ಅಮಾಸೆ ಕುರಿ ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹರಕೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡರೂ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಪ್ಪ ಅವ್ವ . . . ಪ್ರಾಣ ಬಿಟ್ಟವು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೧೨). **ಪಂಜರವಳ್ಳಿ :** ಅಂದಿನ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿ, ಪಂಜರವಳ್ಳಿ, ರಣಮಾರಿ . . . ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಹೆಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಸಂ.೨). **ಪಂಜರುಳ್ಳಿ :** ನಂಬಿದ ದೈವಕ್ಕೂ ಕರುಣೆ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಗುತ್ತೆಮ್ಮನಿಗೆ ಎರಡು ಕುರಿ ಆಯಿತು, ಕಲ್ಕುಡಕನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು. ಪಂಜರುಳ್ಳಿಗೆ ತಂಪು ಆಯಿತು (ನಡೆದಾ.II,೧೨೩೦). **ಪಂಜುರುಳಿ :** ಪಂಜುರುಳಿಗೆ ಸಿಹಿಯವಲಕ್ಕಿ ಅಳುಕಾಳುಗಳಿಗೆ ಸಿಹಿಯೂಟ . . . ಹಂಚುವ ಕೆಲಸ (ಮಲೆಮಂ. ೩೮). **ಪಂಜ್ರೊಳ್ಳಿ :** ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಪಂಜ್ರೊಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರ ಬೆಂತರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಾನೂರು. ೮೫); ನಾಗತ್ತೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಾಗಕ್ಕ 'ಪಂಜ್ರೊಳ್ಳಿ ಕೈಲಿ ಸಿಕ್ಕ ಜಕಣಿ'ಯಂತಾದಳು (ಮಲೆಮ. ೭೧). [←ತುಳು. ಪಂಜುರ್ಲಿ]

ಪಂಜುಸೇವೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇವೆ; ಪಂಜಿನ ಸೇವೆ; ಪಂಜುಗಳಿಂದ ನಿವಾಳಿಸುವುದು : ಕಂಜಾಕ್ಷ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯನಿದಿರೊಳು ಸಂಜೆಯ ಕಾಲದಿ ರಂಜಿಪ ರಜತದ ಪಂಜುಸೇವೆಗೆ ಕರಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಮುಗಿದು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೮೮-೧). [ಪಂಜು + ಸೇವೆ$_1$]

ಪಂಜುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಂಜನ್ನು ಹತ್ತಿಸು,—ಉರಿಸು. **೨.** (ಅಲಂ) ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಹಣವನ್ನು . . . ತಾನು ಬೇಡವೆಂದರೂ ಯಜಮಾನರು ಯಾಕೆ ಕೊಟ್ಟರೋ ಎನ್ನುವುದು ಭಾಗೀರಥಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಜುಹಚ್ಚತೊಡಗಿತು (ಭಾರತಿ. ೪೪). [ಪಂಜು + ಹಚ್ಚು$_1$(<ಪಚ್ಚು$_3$)]

ಪಂಜೆ$_1$ 'ಪಂಚೆ' ನೋ.

ಪಂಜೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ (?) : ಮೊದೆ ಬಾಳಂಕುಸೆ ಗೇರ್ ಪ್ಲವಂ . . . ಕಬ್ಬಾವಾಕು ಪಂಜೆಳ್ಳೆ(ಯಿಪ್ಪೆ)ಯುಂ ದಾತ್ರಾಂಘ್ರಿಪ . . . ಇರಲುಂ(ವುಂ) ಮೂಜಿಬಾಳೊಳಕ್ಕುಂ ಜಲಂ (ಬಿಟ್ಟಪು. ೧೧-೫೬).

[←ತೆಲು. ಪಂಜೆ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ, ಭಾರಂಗ]

ಪಂಜೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷುದ್ರ; ಅಲ್ಪ : ಸುಡು ಪಂಜೆ[ಪಾಠಾಂ.ಟಿ]ಗಳೆಂಜಲ ಹಂಚೆಯೆಂದು ಬಯ್ದು (ಅನಂಪು.೮-೩೧). ೨. (?) : ಹಗಲುದೀವಟಿಯು ಪಂಜೆಯುಂ ಬಗೆಗತಿಶಯಮಾದ ಸಿಂಹಲಕ್ಷ್ಮಪತಾಕಂ . . . ಮುಂಗೈ ಮುರಾರಿಯೆಂಬುದನಿತ್ತಂ (ಬೀಳಪಂ. ೧-೧೦೮); ಕುಲಿಶದ ಶಕಲಗಳಂ ವಿಚಕಿಲಕುಂದದ ಕುಟ್ಮಲಂಗಳಂ ಪಂಜೆಗಳಿಂದಲಸದೆ ಬಿದಿ ರಚಿಸಿದನೆನೆ ಚಲಭೀಮನ ರದನಪಂಕ್ತಿಗಿನ್ನೆಣೆಯುಂಟೇ ? (ಬೀಳಪಂ. ೨-೫೩); ಪರಲೋಕಕ್ಕೈದುವುದು ಭಾಗವತ ಚರಣ ಪಂಜೆಯ ಫಲಂಬಿದು ಕಣಾ ತಿರುವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯ ಮೌನಿವರ್ಯ (ತಿರುಶ. ೮-೪೯). [?]

ಪಂಜೆತನ (ನಾ). ಹೀನಸ್ಥಿತಿ; ಬಡತನ; ಅಲ್ಪತನ : "ಪಂಜೆತನ—ಬಡತನ" (ಕಂನುಹು. ೮೮). [ಪಂಜೆ$_3$ + -ತನ]

ಪಂಜೆಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಬಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಈ ಪಂಜೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರದವನು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೮). [ಪಂಜೆ$_3$+ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಪಂಜೇವಾರ್ (ಗು). ಅಲ್ಪ; ದರಿದ್ರ : ನಾವು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಾಹವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆ ಪಂಜೇವಾರ್ ಮನುಷ್ಯನ ಕೈಲೇನಾದೀತು ? (ಮುಸುಗ. ೧೨೧). [ಪಂಜೆ$_3$ + ?]

ಪಂಜ್ರೊಳ್ಳಿ 'ಪಂಜುರ್ಲಿ' ನೋ.

ಪಂಟಿ (ನಾ). ೧. ಊಟ; ಭೋಜನ : ಭಾರತಿಯೆಂಗುಂ ಅಂತಪ್ಪೊಡೆ ತಳ್ವದೆ ತಱಿದು ಸುಂಟಿಗೆ ಪಂಟಿಗೆ ಸಲ್ವಿನಂ ನಿಮ್ಮನೆ ಬಾಣಸುಗೆಯ್ದು ಪರ್ದಿಂಗೆ ಬಿರ್ದಿಕ್ಕುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೪-೩೦); ಕುಂಠಿ ಪಂಟಿಗೆ ಲೇಸು ದಂಟಿ ಕುರುಡಗೆ ಲೇಸು (ಹಾಸ್ಯಮಂ.೯); ಗಂಟಲ ತಂದಿವರುಗಳಾ ಮಾಂಸ ದೆಂಟು ಬಗೆಯಲೆಸಗುವೆನು ಶಾಕಗಳಾ ಪಂಟಿಗೆ ಹಾಸಿ ಚರ್ಮಗಳಾ ನಮ್ಮ ನೆಂಟರಿಪ್ಪರಿಗಿಕ್ಕುವೆನು ಕಜ್ಜಾಯಗಳಾ (ನಾಲಿಕಾ. ೩-೨). **೨.** (?) : ಪಂಟಿಯ ಮಾಡಿ ಪರಮಸುಂದರಿ ಕಂಬುಕಂಠಿಯ ನವ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಕೆಳದಿಯ ಕರೆತಂದಳು ಕಾಲ ಮುಂಟಿಕೆ ಘಲಿರೆಂಬ ರವದಿ (ನೋಹತ. ೩೧-೪೬); ಪಂಟಿ ಹೊಡೆದು ಕಾದಿರು ನೀನು ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ನಿನಗೆ ನಂಬು (ಥಂಡೋಲು. ೧೬). [?]

ಪಂಟಿಮಾರಿಗ (ನಾ). ದುಷ್ಟ; ಪಟಿಂಗ(?) ಕುಂಟನಾಗಲಿ ಕುರುಡನಾಗಲಿ ಪಂಟಿಮಾರಿಗನಾಗಲೈವತ್ತೆಂಟು ಬೈವವನಾಗಲಿವನು ಬಯಸುವರೆ ಮಗಗೆ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೦-೨೬). [?]

ಪಂಟಿಸು, ಪಂಠಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಚ್ಚು; ಹೊದೆಸು; ಆಚ್ಛಾದಿಸು : ನನೆಯಾಗಿರ್ದಾಂ ಮನೋನಾಥನ ಸಿರಿಮುಡಿಯೊಳ್ ವಕ್ಷದೊಳ್ ಹಾರಮಾಗಿರ್ದು ನಿತಂಬಾಭಾಗದೊಳ್ ಪಂಟಿಸಿದ ದುಗುಲಮಾಗಿರ್ದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೬). **೨.** ಆಕ್ರಮಿಸು; ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು; ಸುತ್ತುವರಿ : ಪಂಟಿಸಿದ ಮದಮುಖರು ಕಲಕಲರುಂಟು ರಿಪುಗಳು ಥಟ್ಟಿಸುತ ಬಲು ಕಂಟಕದಿ ಕಾಡುವರು ಕಾಯ್ವೆ ಕಲುಷಸಂಹಾರ (ಹರಿಸಾ. ೭೧); ಪಂಟಿಸಿದ ಬಲ್ಪಿಂ ಕೆಂಗೆರೆಗೋಂಟಿಯಂನಾ ವೀರಭದ್ರದುರ್ಗದ ನೆರವಿಂ . . . ಲುಂಠಿಸಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೨೯); ಗಂಟಿಕ್ಕಿತಾಗುಭಯವೀರರಿಂಗಾಹವಂ ಪಂಟಿಸುತ್ತಾಗೊಡನೆ ಕೆಂಗರಿಯ ಕೋಲ್ಗಳಿಂ ಜಂಟನಿಂದೈನೂರು ಬಿಲ್ಗಳಿಂ ತೂರಲಂದಾಗ (ಪರಶು. ೧೦-೯). **೩.** ನೆರೆ; ಕೂಡು : ಇರುತೊಂದು ದಿವಸ ಶಿವನಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೈತಂದು ಪಂಟಿಸಿದ ಮುನಿಗಳೊಡನೆ (ಚೋರಬ. ೭-೩೬). **೪.** ಎದುರಿಸು; ಸೆಣಸು; ಹೋರಾಡು : ಅಂಟಿದ ಜಗಳದೊಳಗೆ ಮಾರ್ಬಲವನು ಪಂಟಿಸಿ ಮುಱಿಯಿಱಿದಾಗ ಒಂಟಿಂಗದಲಿ ಮೆಱೆದರ ಕೇರಿಯೆಸೆದುವು (ಕಂಸವಿ. ೬-೬೦); ಅವತಿಶಕುತಿಯಿಂ ಪಂಟಿಸುವವೆಂದುದು ಸೇನೆ ಕ್ರತುಭುಜರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೫೨); ಎನ್ನಳವೆ ಹರಿಯೊಡನೆ ಪಂಟಿಸಿ ನಿನ್ನ ಸಲಹುವುದು (ಕೆಳಗಯ. ೬-೨೪). **೫.** ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪ್ರಳಯ ದಿನದಲಿ ಪಂಟಿಸುವ ಸಿಡಿಲಿಳಿದುದೆನೆ ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಮೊಳಗುಗಳ ತುದಿ ತುಡುಕಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂಡಲವ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೨-೪೧); ಪಂಟಿಸಿಯೆ ಕಹಳೆ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಪುಕ್ಕಡಗಹಳೆ . . . ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ (ನವಮೋ. ೧೧-೩೦). **೬.** ನಾಶಮಾಡು : ರಘುಪತಿ ನಗೆಮೊಗದಲೊಂದಂಬ ಕಳುಹಿದನಸುರನಿದ್ದೆಡೆಗೆ . . . ವಿಸುಪ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಪಂಗ್ತಿಯ ಪಸರಿಕೆಯ ಪಂಟಿಸಿತು(ತೊರರಾ.೬-೯-೧೬). **೭.** ಮುಗ್ಗರಿಸು; ಎಡವು; ತತ್ತರಿಸು : ನುಸುಳ್ವ ಪೆಡಂಮಗುಟ್ಟುವ ಹೆಜಮೆಟ್ಟುವ ತಟ್ಟುವ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ವ ಪಂಟಿ[ಪಾಠಾಂ.ಠಿ]ಸುವ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವ . . . ಅತಿದುಷ್ಟಮಪ್ಪ ಹಯಮಂ ಕುಡಲುಂ ಪಡೆದೀಯೆ ವಾಹಕಂ (ಧರ್ಮಪ. ೮-೧೩); ಕೊಳ್ಳದೀ ಧನುವೀತನುಬ್ಬಿನೊಳಳ್ಳೆಗೊಬ್ಬಿನೊಳೌಕಿ ತೊಡರಿನ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಘನಕುಲಿಯೆ ಪಂಟಿಸಿ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಬಿಡದವನಿಯಲಿ ಬಿದ್ದನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೪-೨೧); ಎಂಟು ಗೇಣು ಶರೀರ ಒಂದು ಗೇಣು ಮಾಡಿ

ಕೊಂಡು ಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಂ]ಟಿಸುತ್ತ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪೋಗಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೪-೨) ; ಚರಣವ ಅಂತರಂತರಕಿಟ್ಟು ದೂಂಟಿಸುತೆ ಪಂಟಿಸುತೆ . . . ಭೃಂಗಿ ನಟಿಸಿದ ನವನಾಟ್ಯವ (ಮದೇಪು. ೧-೩೭). **ಪಂಠಿಸು :** **೨.** ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರನ ಹಳಿಯ ಪೈಕದ ಬಲುವೊಂಟಿಜಾಗಾಜ ನಾಯಕರು ಪಂಠಿಸಿ ರಿಪುಗಳ ಮುಂಟಿಯಲಿಜಾದು ಮನಕಂಟಿಸಿದರು ಭೀತಿಯನು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೦೪). **೪.** ನೂಕಿದರೆ ಹೆಜಿತೆಗೆವ ಹೆಜಿತೆಗೆದೌಕುವೌಕಿದ ಡೊತ್ತು ಪೊತ್ತಿದಡಾಕ್ಷೆಯಲಿ ಪಂಠಿಸುವ ಪಂಠಿಸೆ ಕೂಡೆ ಸಂಧಿಸುವ . . . ಜೋಕೆಯಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮುಬಲರಾಹವಾಗ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೬) ; ಪಂಠಿಸಿ ನಿಮುಗಿದಿರಹರು ದುಷ್ಕೀರ್ತಿಗಳಂಟಿ ನಿರ್ನಾಮರಾಗುವರು (ಕಂನವಿ. ೧೨-೭೨); ಎಲವೊ ಸಾರಥಿ ಲೋಕಪಾಲರ ಗೆಲಿದು ನೆರೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕನೊಳಗೆ ಪಂಠಿಸಿ ಪ್ರಮಥವೀರರ ವಿಸಾರಿ ನಡೆತರಲು (ಅಂಬಿಕಾ.೩೯-೩೯). **೫.** ಕಡುತವಕದಿಂದೆ ಮನ್ಮಥನ ಹೂವಿನ ತೇರಿನೆಡಬಿಲದೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಪರಿದು ಪಂಠಿಸಿ ಹೊಳಕಿ ನಡೆವ ಕಾಲಾಳ ವಂಗಡದ ಸಂದಣಿಯ ಸಂಭ್ರಮವ ನೇವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಚಿಬಪು.೩೫-೧೧) ; "ಲಾಗಹೊಡಿ" (ಚಿಬಪು. ಕೋಶ). **೮.** ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಕನಲಿಕೆಯ ಹೊರಿಗೆಯಲಿ ತಮತಮಗೆ ಪಂಠಿಸಿ ವಿರಸದಿಂದಾಡುತ್ತಲಿರಲಂದರಸ ಗೆಲಿದನು ಸೋತ ಪುಷ್ಕರ ಸಭೆಯ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೭೨). **೯.** ತಟ್ಟು; ಬಡಿ : ಶೂಲವನು ಹಿಡಿದಬ್ಬರಿಸಿ . . . ಬೊಬ್ಬೆಯ ತಾಳಿ ಪುನರಪಿ ಪಿಡಿದು ಮಗುಳೆ ಸುರಾಳಿ ಬೆದಜಲಿಕಿಟ್ಟು ಬಲುಗೈಗಳನು ಪಂಟಿಸಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಚಿಸಿದ, ರೂಢಿಸಿದ, ವಿರಚಿಸಿದ, ಪಸರಿಸಿದ] (ತೊರಂರಾ. ೬-೪೯-೩೮). **೧೦.** ವಿಶ್ರ ಮಾಡು : ನಿಶಿತ ಪರಿಮಳಮೋದದಿಂ ಮೋದಿಸುವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯದಲಿ ಪಂಠಿಸಿದ ಜೀವನ ಜೀವ ತನ್ನಯ ಜೀವನವೆಯೆಂದು . . . ರಾಜನನೋಲಗಿಸುವವನೆ ಪಾನೀಯಧಾರಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೩). [ಪಂಟು? + –ಇಸು$_3$]

ಪಂಟು, ಫಂಟ (ನಾ). **೧.** ಜಂಬದ ಮಾತು ; ಒಣಹೆಮ್ಮೆಯ ಮಾತು : ನಾವು ಇರುವೆವು ಎಂಬ ಪಂಟಿನ ನುಡಿಯು ಸಾಕಾಯ್ತು (ಬಾಸಿಗ. ೪-೩) ; ಸಾಕು ನಿನ್ನ ಪಂಟು ; ಹೇಳುವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ಭೂಮಿತಾ. ೧೬) ; ಹೊತ್ತರಗೊ ಗಂಟು ಬಡಿಯಬೇಡಿ ಪಂಟು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೦-೧೯). **ಫಂಟ : ೨.** ಮೋಸ ; ಕಪಟ : 'ಫಂಟತನ' ಪರಾ. [?]

ಪಂಟುಗಲ್ಲು (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲು ತೀಕುಲೋಡಿನ ಪೊಡ್ಡಿನ ಮುಗುಡ್ಡೆಯ ಹೊಲ ಪಂಟುಗಲ್ಲ ಶಾಸನ ಮೇರೆ ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವಲು ಅಗ್ರಹಾರ (ಸೌಇಇ.IX–ii, ೫೩೫-೩೧ ; 1531). [ಪಂಟು ? + ಕಲ್ಲು(< ಕಲ್$_3$)]

ಪಂಟುನುಡಿ (ನಾ). ಹರಟೆಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ : ಸೀತೆಯನ್ನು . . . ವಶಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅವನಾಡಿದ ಪಂಟುನುಡಿಗಳು ಅಂಥ ಕಲೆಯ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೨೬೬). [ಪಂಟು + ನುಡಿ$_2$]

ಪಂಟುಬಡಿ, ಪಂಟುಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಮ್ಮೆಯ ಮಾತನಾಡು; ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಇರ್ಲಿ ಹೋಗು ಪಂಟುಬಡೀಬ್ಯಾಡ (ತಿಡುಗು. ೧೫); ಇರ್ಲಿ ಹೋಗವ್ವಾ ಯಾಕೆ ಪೀಡಿಸುವಿ ನಮಗ ನಿಮ್ಹಂಗ ಒಳಗ ತಿರುಳಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಒಣ ಪಂಟುಬಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಕ. ೧೫); ಒಣಾ ಪಂಟುಬಡೀಬ್ಯಾಡ (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೩). **ಪಂಟುಬಡೆ :** ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮೇರೆಗೆ ಪಂಟುಬಡೆದಿರಬಹುದು (ಕಸಿಂಹಾ. ೬೫); ಸುಮ್ಮನೆ ಪಂಟುಬಡೆಯಬೇಡ. ನಿನಗೆಲ್ಲವೂ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಹಬ್ಬಬ. ೨೭೫) ; ಇಲ್ಲದ ಪಂಟುಬಡೆದು ನನ್ನ ತಲೆ ಎಬ್ಬಿಸಬೇಡ (ಮಣ್ಣಮ. ೨೩೯). [ಪಂಟು + ಬಡಿ$_1$]

ಪಂಟುಬಡೆ 'ಪಂಟುಬಡಿ' ನೋ.

ಪಂಟುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ಪಂಟುಬಡಿ : ಪಂಟುಹಚ್ಚಬೇಡ ; ಮದುವೆ, ಮರಣ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಬೇಕಾದದ್ದು ಒಪ್ಪಿಕೋ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೬೯). [ಪಂಟು + ಹಚ್ಚು$_1$(< ಪಚ್ಚು$_3$)]

ಪಂಟುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಪಂಟುಬಡಿ : ಪಂಟುಹೊಡೆಯಬೇಡಿರಿ ಮಹಾಶಯರೆ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೧೨) ; ನೀ ಅರೇದವ ಅಂತ ನಿನ್ನ ಮುಂದ ಪಂಟು ಹೊಡಿತಾನ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೬) ; ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಹೀಗೆ ಪಂಟುಹೊಡೆಯುವ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿ . . . ನಾಯಿಯ ಹಾಗೆ ಇರಬಹುದು (ಪ್ರಶ್ನ.೧೩೧). [ಪಂಟು + ಹೊಡೆ$_1$(< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಪಂಟೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ; ರೆಂಬೆ : ಹೆತ್ತ ತಾಯ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹಿತ್ತಲೊಳಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಗಿಡ ತೋಜಾಸಿದ ಪಂಟೆಪಂಟೆಗೆ ಎಂಟು ಎಂಟು ಗೊಂಚು ಗೊಂಚು ಜೋಲುತಿರಲು ಕಡಿದು ಕಡಿದು ರಾಶಿಹಾಕಿದ ಪರಮ ಪುರಂದರವಿಠಲರಾಯ (ಪುರಂದ. ೩-೧೧೬-೩). [?]

ಪಂಠಿಸು 'ಪಂಟಿಸು' ನೋ.

ಪಂಡ$_1$ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ ; ಷಂಡ. [ಸಂ.]

ಪಂಡ$_2$ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತರಭಾರತದ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ) ಪುರೋಹಿತ : ಪಂಡಿತನೆ ಪಂಡ ಅಥವಾ ಪುಂಡ ಪಶು ಕಲಿಯ ಖಂಡದಲಿ ಮೇಧಸ್ಸು (ನಸ್ಕಧ್ವ. ೧೩-೧೧) ; ಅತ್ತ ಶ್ರೀಯು ಒಂದು ಯಾತ್ರಿಕರ ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರಿಸ್ಸಾದ ಶ್ರೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪಂಡನು ಅವಳ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣುಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬಳೇ ಮುಂದುವರಿದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೩). [← ಹಿಂ. ಪಂಡಾ]

ಪಂಡಕ (ನಾ). = ಪಂಡ$_1$: ವನಿತಾಪಶುಪಂಡಕವರ್ಜ್ಯನಿವಾಸೋದ್ದೇಶದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಚರಿಯಿಸುತುಂ ಮುನಿಪತಿ ವಿವಿಕ್ತಶಯ್ಯಾಸನವೆಂಬಯ್ದನೆಯ ತಪದೊಳುಪಗತನಾದೊಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮) ; ಸ್ತ್ರೀಪಶುಪಂಡಕ ವರ್ಜಿತ ಮಾಪತ್ಕರದಂಶಮಶಕ ಶೀತಾದಿಗಳುಂ (ಉಸಾರ. ೨೨-೧೯೫). [ಸಂ.]

ಪಂಡಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಪಣ್ಡಮಯ್ಯ ಆಳಟ್ಟೆಲಿ ಉಳ್ಳನ್ದು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೭೭-೧ ; ಸು. 1000?). [ಪಂಡ? + ಅಮ(< ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪಂಡಾಣೆ (ನಾ). ಹಸಿಯ ಕೋಲು,—ದೊಣ್ಣೆ : ಪೊಂಜೆಳ, ಪಂಡಾಣೆ, ಪೊಂಡವಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ). [ಪಂ(< ಪಸಿ$_3$) + ಡಾಣೆ$_2$(< ಧಾಣೆ$_1$)]

ಪಂಡಾಪೂರ್ವ (ನಾ). **೧.** ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಅದೃಷ್ಟ. **೨.** ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಫಲವನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ (ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ) ಕರ್ಮ : ಫಲವಿಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಏನು ಸುಖವೆಂದರೆ . . . ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿರುವುದು . . . ಇದನ್ನೇ ಪಂಡಾಪೂರ್ವವೆಂದು ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತದವರ ವ್ಯವಹಾರ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಪಂಡಿತ (ನಾ). **೧.** ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾವಂತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : "ಧೀರಃ, ಧೀಮಾನ್ . . . ಪಂಡಿತಃ, ಸನ್, ಮನೀಷೀ, ಜ್ಞಃ, ದೋಷಜ್ಞಃ, ಕೋವಿದಃ . . . ಮತಿಮಾನ್—ಈ ೨೮ ವಿದ್ವಾಂಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೭೭) ; ಶೂರನೀತನೆ ಪಂಡಿತನೀತನೇ . . . ಧ್ರುವಮೆಂಬುದಾಧಾರವಿಂತವಧಾರಣದೊಳ್ ಗುಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೦) ; ಈತನನೆಮಗೊಪ್ಪಿಸಿಮೆಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪಂಡಿತನಂ ಮಾಡಿ ನಿಮಗೊಪ್ಪಿಸುವೊಂ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೭೪-೭) ; ಪಂಡಿತರುಂ ಮೂರ್ಖರುಮೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಪೊಗಟಿ ಪೇಟಿಲ್ ಬಾಜಿಸಲ್ಕುಂ ಸರಸ್ವತಿಯಂ ಸಾಧಿಸೆ ಸಂದ ಸಯ್ಪು ಸವಣಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆಜಂಗಕ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮) ; ಪಂಡಿತನಾಗಲಿ ಮೂರ್ಖನಾಗಲಿ

ಸಂಚಿತಕರ್ಮ ಉಂಡಲ್ಲದೆ ಬಿಡದು (ಬಸವ. ೭೭೩) ; ಪಂಡಿತರಂ ಲಾಸ್ಯ ಕಳಾಮಂಡಿತರಂ . . . ತಣಿಪಿದಂ ವೃಷಭೇಂದ್ರಂ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೮೯). ೨. ದೇಶೀಯವೈದ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು ; ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಮೇಗರವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಲೆಯಾಳದ ಪಂಡಿತರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಕಣ್ಣಾ ಪಂಡಿತರಿಂದ ಔಷಧಿ ತರಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಮಲೆಮ. ೩೮) ; ಅಳಲೇಕಾಯಿಪಂಡಿತನಿಗೂ ಮಳಲೀಕೊಪ್ಪದ ಗ್ರಾಮುಕ್ಕೂ ಜೋಡಿಯಲ್ಲವೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಭಾಷೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ವೇದಾಂತ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಿ ಪರಿಣತನಾಗಿರುವವನು: ಕನ್ನಡ ಪಂಡಿತರು ಇಂದು ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ) ; ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತರು ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪಂಡಿತಂಮನ್ಯ (ನಾ). ತಾನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವಾಂಸನೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು : ರಸಿಕತೆ ಸಾಲದ ಪಂಡಿತಂಮನ್ಯರೊಡನೆ ವಿವಾದ ಅನಗತ್ಯ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೨೮ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಪಂಡಿತತ್ವ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ವಿದ್ವತ್ತೆ : ಈ ವಿಚಿತ್ರ ಕಳಂಬಖಂಡನ ಪಂಡಿತತ್ವವನು ನೀವು ತೋಱುರೆ ಸಾಕು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಪಂಡಿತಪುತ್ರ (ನಾ). ೧.. ಪಂಡಿತನ ಮಗ. ೨. (ಅಲಂ) ದಡ್ಡ : ಕನ್ನಡವಲ್ಲೇ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದ ಪಂಡಿತಪುತ್ರರ ಪಡೆ ನಾವು (ತಲಾಲ. ೧೭-೬). [ಪಂಡಿತ+ಪುತ್ರ]

ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆ ; ಪಂಡಿತರ ಸಮೂಹ: ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಗಂ ಕವಿಮಂಡಳಿಗಂ ತನ್ನ ಮನೆ ತವರ್ಮನೆಯೆನೆ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಪೊಗಟ್ಡುವುದು . . . ಮಲ್ಲಪನಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨೮) ; ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಯಿಂದಮಖಂಡಿತಸಂಯಮಿಗಳಿಂ ಗುಣಪ್ರಣಯಿಗಳಿಂ ಮಂಡಿತಮಾ ಜನಪದಮಾಖಂಡಳನಿಭವಿಭವವಿಭುಗಳಿಂದನವರತಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೫೭). [ಪಂಡಿತ+ಮಂಡಳ(=ಮಂಡಲಿ)]

ಪಂಡಿತಮರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಸಲ್ಲೇಖನದಿಂದ ಸಾವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ಇಂತಾ ಮಹಾನುಭಾವಂ . . . ಪಂಡಿತಮುನಿಜನಸ್ತುತಚಾರುಚರಣಂ ಪಂಡಿತಮರಣದೊಳ್ ವೀರಪ್ರಾಯೋಪಗಮನಸಂನ್ಯಸನಸಮಾಧಿಯಿಂ . . . ನಿಜಾಯುಷ್ಯಾಂತಮೆಯ್ದೆ ವರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೧ ವ) ; ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂ ದಂಡಿತಕರಣನಾಗಿ ಪಂಡಿತಮರಣದಿಂ ಮುಡಿಪಿ ರತ್ನದಂತಿರಾಕಲ್ಪದೊಳುದಯಿಸಿರ್ದನಾ ಮಹಾಬಳಚರೇಂದ್ರನುಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೪೩ ವ) ; ಸಲ್ಲೇಖನವನ್ನು 'ಪಂಡಿತಮರಣ'ವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೯೨). 'ಬಾಲಮರಣ' ಹೋ. [ಪಂಡಿತ+ಮರಣ]

ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವ ಜಾಣ್ಮೆಯುಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಿಣಿ ; ಶುಕ : "ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ ಕೀರನೊಳೆ" (ಕಣಾಶಿ. ೩೩) ; ಗಂಡುಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ ಕೇಳ್ ಕಮಲಾಯತಾಂಬಕೆ . . . ನವೇಕ್ಷುಕೋದಂಡಸನ್ನಿಭನೊರ್ವನೊಪ್ಪಿರಲ್ಕೆದೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೭೧) ; ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಯ ಮಾತನಾಡಿಸುತವೆ ಚಂಡವಿಕ್ರಮನೊಱಗಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೯) ; ತೊಂಡುಗೆಡೆವಗ್ಗದ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ . . . ವಿಯೋಗಿಗೇಂ ಮಾಡದೆ ಪೋಕುಮೇ ಮದನನಂಡಲೆಯಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೨). 'ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ' ಹೋ. [ಪಂಡಿತ+ಪಕ್ಕಿ]

ಪಂಡಿತವರ (ನಾ). ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಉದ್ದಾಮವಿದ್ವಾಂಸ : ಪಂಡಿತವರಂ . . . ರಾಜೇಂದ್ರಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೨೭). [ಪಂಡಿತ+ವರ$_2$]

ಪಂಡಿತವರ್ಯ (ನಾ). = ಪಂಡಿತವರ : ಪಂಡಿತವರ್ಯಭೂಸಿತ ಸುಮಂಡಿತರುದ್ರಾಕ್ಷಭೂಷಿತಾಂಗರ್ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೨೧). [ಪಂಡಿತ+ವರ್ಯ]

ಪಂಡಿತಿಕೆ, ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ವಿದ್ವತ್ತು : ಇದು ಪಂಡಿತಿಕೆಯೆಂಬುದುತ್ತರವಾಕ್ಯಂ (ನೀತಿಪಾ. ೨೬-೫೩). **ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆ :** ಮಗನೆ ನಿನ್ನ ಪೊಟಿಲ್ಗೆ ನೀಂ ಪೋಗಿ ನಿನ್ನ ಕಲ್ತ ವಿದ್ಯೆಯುಂ ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯುಮನಾ ಪೊಟಿಲೊಳ್ ನೆಗಟ್ಚು ನೆಗಟ್ದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದು ಗೆಲ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೧೩) ; ಒಂದೆಡೆಯೊಳೊಂದು ಕಂದದ ಮೊದಲುಮಂ ವೃತ್ತದ ತುದಿಯುಮನೊಂದುಮಾಡಿ ಪದಮಿಕ್ಕಿಯೋದಿ ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೪ ವ). [ಪಂಡಿತ+-ಇಕೆ]

ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆ 'ಪಂಡಿತಿಕೆ' ನೋ.

ಪಂಡಿತೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾವಂತಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ವಿದುಷಿ : ಪಂಡಿತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರನಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ನನ್ನಿ ಮಾಡಿದ ಪಂಡಿತೆಯುಂಬೆರಸು (ಆದಿಪು. ೪-೮೧ ವ) ; ಪಂಡಿತೆ ನಾವೆಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಿದ್ದನ್ನವ ಕೊಂಡರೊಳ್ಳಿತೊ ಭುಕ್ತಿಗೆಮ್ಮ ಪಂಡಿರೊಳೊರ್ವಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಹುದು ಲೇಸೊ ಕಂಡುದನುಸುರು ನೀನು (ಭರತ. ೮-೬೭). [ಸಂ. ಪಂಡಿತಾ]

ಪಂಡಿತೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಪಂಡಿತರ ಮಾತು ; ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಚನ : ಜನಪತಿ ಖನತೀಸರ್ಪಂ ಖನತಿ ಯೆನಲ್ ತಕ್ಕ ಪಂಡಿತೋಕ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುಪ್ಪಿನಮಾಡಲ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೯). [ಪಂಡಿತ+ಉಕ್ತಿ]

ಪಂಡಿಪೊದಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಂಡಿಪೊದಱ ಎಮ್ಮೆ ತುಱುಗೊಳ್ ಅರಾಉರನ್ ಆನೆಕಟ್ಟ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತನ್ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೪, ೪೭-೬ ; 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಂಡ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಬೀಜವರಿಯೊಳಗಣ ಮಾಱ ಸಹಾ ಸಕಲ ಪಂಡ್ರಿಕೆ ಸುವರ್ನಾದಾಯ ಬಿರಾಡ ಜೋಡಿ ಆಯಸ್ವಾಮ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರೊಕ ಧಾನ್ಯ ಸಹವಾಗಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೬೮-೫ ; 1559). [?]

ಪಂತ$_1$, ಪಂಥ$_1$, ಪಂದ, ಪಂದ್ಯ, ಪಣಿದ$_2$, ಹಂತ$_1$, ಹಣಿದ$_2$, ಹೊಂತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪಣ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ : ಪಂತ [ಪಾಠಾಂ. ಥ] ವಱದು ಪಾಡಱದು ಬಂಟರ ಮಿಗೆ ಸಂತೈಪ ಗಡ ಸಮರದೊಳು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೯-೯) ; ಆ ವೇಳೆಯೊಳೊರ್ವ ಬಿರುದಂಕನಾಯಕಂ ಪಂತಮಂ ಪೇಳುತಿರ್ದಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೩೧ ವ) ; ಗಂಡಸುತನವೆತ್ತು ನುಡಿದ ಪಂತದ ಹೆಮ್ಮೆಗಂಡು ವೃಂದಾರಕರುಗಳ ಹಿಂಡು ಬದುಕಿತೆಂದು ಜೀವನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಂಡಡರಿದ ಸುರಪುರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೫-೬೨) ; ಎಂತೀ ಮಗುವನು ಸಲಹುವೆನು ಹುಯ್ಯಲು ಇಡುವಾ ಸಾಧ್ವಿಯ ಮಕ್ಕಳ ಪಂತದಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿ ನಡೆಸುವೆನು (ಕವಿಸೋ. ೫೫-೮). ೨. ಹಟ ; ಛಲ : ತವೆ ಪಂತವೆ ಪಂಕಜಾಕ್ಷಿಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೪೦) ; ಎಂಟು ಕಿನ್ನೂರಿ ನುಡಿದ್ಹಾಂಗ ನನ ಗೆಳತಿ ಪಂತ ನಿನಗ್ಯಾಕ ದನಿಗೋಡ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೨) ; ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಪಂತವಿರಬಾರದು(ಗಾದೆ). ೩. ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಮೇಲಾಟ: "ಪಂತ(ಥ)—ಪಣಿತ=ಸ್ಪರ್ಧೆ"(ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ಪೊರೆಯುಂ ಪಂತಮುಮಿಲ್ಲದಂತೆ ಮನದೊಳ್ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಕಾಯ್ವರಂ ಪರಚಿಂತಾಕರ ಏಹಿ ಎಂಬ ನುಡಿಯಂ ಮುಂ ಕೇಳ್ದೆನಿಲ್ಲಾಗದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೫) ; ಹೊಂತಕಾಱಗಳಾಗ ರಾಯಮೋಹರದಲಿ ಪಂತದೊಳೆಸೆದರುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೨೧) ; ಕಾರ್ವಗಲವ್ವಳಿಪಂತೆ ಪಂತದಿಂದೆಸಗಿತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಿಗೆಯನೊತ್ತರದಿಂ ಮುಗಿಗೊಡ್ಡುವಂದದಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೦೬). ೪. ಜೂಜು ; ಪಂದ್ಯ : "ಶಠ—ಕೈತವೇ ಚ, ಜೂಜಿನೊಳ್, ಪಂತದೊಳಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೨). ೫. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡುವ ವಸ್ತು ; ಪಣ ; ಒತ್ತೆ ; ಬಾಜಿ :

ಮೊದಲು ಧರ್ಮರಾಯನು . . . ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನೂ . . . ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂತವಾಗೊಡ್ಡಿ ಪಗಡೆಯನ್ನಾಡಿ ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಕ್ಲೇಶಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ನೀನು ಕೇಳಿಯಿಲ್ಲವೇ ? (ಕೃಪಾವಿ. ೧೧೭) ; ಪಂಜಮ ಶಾಲೆಯುವರ ಕಂಚು ಪಂತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕೀತೇ ? (ಗಾದೆ). **೬.** ಜಂಬ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : "ಉಕ್ಕೆವಂ . . . ಪಂತ . . . ಅದಟು— ಈ ೭ ಗರ್ವಂ" (ಕಶಸಾ.೫೬–೨೩೧). **ಪಂಥ₁ : ೧.** ಇದು ಕಡಲಂದದೆ ಕಡುಗಡಿದಿದಜೀಕೊಳಗಾನಿವನನಿಕ್ಕಿ ಕೋಪಮನಾಱುಪ್ಪದೆ ಪಂಥಮೆಂದು ಬಂದು ತದಗ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕೋಣಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೪೨) ; ಭಾನುಸನ್ನಿಭ ಮರಳು ಭೂಪನ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಗಳೆಲ್ಲ ನಿನ್ನದು ನೀನು ಪಂಥದ ಜಾಣನಲ್ಲಾ ವಿಜಯನಾಗೆನಲು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧–೩೨) ; ಅಳಿಯನೆಂದೊಡೆ ಅಳಿಯನೇ ಚಲವಳಿಯ ಚಾಗವನಳಿಯ . . . ಪಂಥವನಳಿಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧–೩೧). **೨.** ತರಳರರ್ಜುನ ಸಾತ್ಯಕಿಗಳವದಿರಿಗೆ ಪಂಥವದೇಕೆ ನಿಮ್ಮನು ಗರುಡಿಯಲಿ ವಂದಿಸುವ ವಂದನೆಯುಂಟೆ ಸವರರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೨–೧೫). **೩.** ಪುರುದೇವಂ ದೇವದೇವಂ ಕುಡೆ ಪಡೆದ ನೆಲಕ್ಕಾರೊಳಂ ಪಂಥಮುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೪–೭೭) ; ಇಂತೆಸೆವ ಇಂಗಡಲ ಮಧ್ಯದೊಳು ತಾರಾದ್ರಿ ಪಂಥದಿಂ ಬೆಳೆದು ತನಗಾರು ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ (ಪ್ರೌಢಂ. ೧–೨೮). **೬.** ಸಾರುವುದು ; ಘೋಷಣೆ : ಇನ್ನು ಪೇಳುವೆ ಚನ್ನರಾಮನ ಕೃತಿಯನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿ ಸಜ್ಜನರು ಮುನ್ನಿನ ಪಾಂಡವ ಶೌರ್ಯ ಪಂಥದಿ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು ಧರೆಯೊಳಗೆ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೧). **೮.** ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಆಡುವ ಕ್ರಿಕೆಟ್, ಕಾಲುಚೆಂಡು ಮುಂತಾದ ಆಟ : ಕಾಲುಚಂಡಿನ ಪಂಥ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೨). **ಪಂದ:** **೧.** ಶ್ರೀಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರಸರ್ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್ಬಾಣರಸರಾ ಮಹಾರಾಜರಾನೊಡಗೊಣ್ಡು ನೊಟವಪ್ಪು ರಾಚಮಲ್ಲ ಮಯಿನ್ದಾದಿಯ ದಡಿಗನಾಮೇಗೆ ಪಂದಮುಯ್ದು (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೨೮–೫ ; ಸು. 890 ?) ; ಬೇಡ ಮಗನೆ ಪಂದದ ಮಾತು ಕಲಿಕಾಮ ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲ ಮಾರಾಂತಕ (ತ್ರಿಭುತಿ.೧೭–೪೮). **ಪಂದ್ಯ : ೪.** ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಂದ್ಯವು ಪ್ರಾಣದ್ಯೂತವು (ಗುರುಬಾ. ೩೪೧). **೫.** ಭೇದದಲಿ ಕಲಿಪುರುಷ ಮಾಯೋಪಾಧಿಯಲಿ ಪುಷ್ಕರನ ಜೂಜಿನ ವಾದದಿಂದರೆಗೆಳೆಗೆಯುಲಿ ಗೆಲಿಸಿದನು ಪಂದ್ಯ [ಪಾಠಾಂ. ವಸ್ತು]ಗಳ (ನಳಚ. ೪–೨೮) ; ಉಳಿದವರಿಬ್ಬರೂ . . . ಪಂದ್ಯವನ್ನಿಡುವುದಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಗೆದ್ದವರಿಗೆ ಸೋತವರು ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು (ಕವಿಕ. ೬೨) ; ಪಂದ್ಯಕೊಡ್ಡಿರುವ ಸಿರಿಯ ರಾಶಿಯನು ಚದುರ ಜೂಜಿನವ ಕುಗ್ಗಿಪೊಲು ಮನುಜಜೀವನದ ಪಂದ್ಯಪಿಡಿತಯೊಳಸುತ ದೇವಿಯು ಬರುತಿಹಳು ! (ಭಾವಗೀ.೧೦೩). **೮.** ಎಂ.ಜಿ.ಎಸ್.ಪಂದ್ಯಕ್ಕೆ ನಾನು ಆ ವರ್ಷ ಹೋಗುವುದಂತೂ ಖಂಡಿತವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಆಲಹೂ.೫೩). **ಪಣೆದ₂ : ೫.** ನೆತ್ತದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಂದೋಱುತೆ . . . ಕೊಯ್ಲೆವಿಂಡರಂ ಪಣೆದದಿಂ ಮಣಿಯಿಸುತ್ತೆ ಸುತ್ತೇನೋ ರಸವಕ್ತ್ರ ಹಾಸ್ಯ ಸಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ ವೃತ್ತಿಗಳನೆಸಪ ಸಖಿಬರವಱದು ಮನ್ನಿಸುತೆ ಮತ್ತಶುಕಕೇಕಿ ಹಂಸಾದಿಗಳೊಡನೆ ಬಿನದಿಸುತ್ತೆಸೆದುದಬಲಾಜನಂ (ಪದ್ಮರಾ.೮–೮೮). 'ಪಣೆದಂಬೊಯ್₂' ಪರಾ. **ಹಂತ₁ :೧.** ದಾಳಿ ಬಂದುದೊ ತಲ್ಲಣಿಸದಿರಿ . . . ಶೂಲಿಭಕ್ತನು ಸತ್ತನೋ ಈ ಕೇಳಿಕೆಗಳೇಂ ಹಂತವಂ ಮುಱದಾಳಿನಂತೆ ನಿಗುರ್ದಪಿರಿ ಸಂಕಿಸದೆ ಬಿಂಕದಲಿ (ಬಸವು. ೫೬–೧೬). **ಹಣೆದ₂ : ೩.** ಹಾಡುವರು ಕೆಲರಲ್ಲಿ ಕೈಹೊಯ್ದಾಡುವರು ಕೆಲರಲ್ಲಿ ಹಣೆದವನಾಡುವರು ಕೆಲರಲ್ಲಿ ಜೂಜಾಡುವರು ಕೆಲವರು (ಕೊಲ್ಲಾ ಪ.ರ್.೯೭). **ಹೊಂತ₂ : ೩.** ಹೊಂತಕಾರ₂ ' ಪರಾ.

ಪಂತ ಮಾಡು = ಪಣ ತೊಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು: ಪಂತ ಮಾಡು ತಲವಳು ನೀಡದಿಹ ಹಿರಿಯ ಅಂತರ್ಯಶಾಂತಿಯನು ನೀನು ನೀಡು (ಅರುಣ. ೧೧–೧೭) ; ಜಯಮಲ್ಲನ ತಲೆಯನ್ನು ಬೆಲೆಗೊಳ್ಳದೆ ಬಿಡೆನೆಂದು ಪಂತ ಮಾಡಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದನು (ಆರ್ಯಕೀ. ೩೪).

ಪಂತವಾಸಿ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಅಗಸನ ಮನೆ ಕೊಳ್ಳೆಯಾಯಿತು. ನಾಯಿಯು ಪಂತವಾಸಿ ಗೆದ್ದಿತು (ಕಥಾಮು. IV, ೧೯೨). **ಹಂತವಂ ಮುಱು, ಹಂತವ ಮುಱು** = ಗರ್ವವನ್ನು ಮುರಿ ; ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು : ಸುರಹೊನ್ನೆ ಬಸದಿಯೊಳಗಿಪ್ಪರುಹನ ಹಂತವಂ ಮುಱುದೊಡೆದು ನಿಲಿಸಿದಪೆನು (ಸೋಮಚ. ೩–೬೪) ; ಬೇಡವೋ ಇಲಿಚಯ್ಯಾ ನಿನಗಂಜರು ನಿನ್ನ ಗಣಪತಿಗಂಜರು ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗನ ಶರಣರು ಕಂಡಡೆ ನಿನ್ನ ಹಲ್ಲ ಕಳೆವರು ಹಂತವ ಮುಱುವರು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೩೪–೧೧೬೭) ; ಹಂತವ ಮುಱುಯು ಬಂದಸುರರಿಗಿದಿರ್ವಂದು ನಿಂತಿರೆ ಕಂಡು ಸೈರಿಸದೆ (ಮೋಹತ. ೧೨–೩೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪನ್ತಯ ; ಮಲ. ಪಂದಯ ; ತುಳು. ಪಂತೊ; ತೆಲು. ಪಂತ, ಪಂದಿಯ, ಪಂದೆಯ, ಪನ್ನಿದ. / ಪ್ರಾ. ಪಣಿಅ. / ಸಂ. ಪಣಿತ]

ಪಂತ₂, ಹಂತ₄, ಹೊಂತ₃ (ನಾ). **೧.** ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಪಂಥ= ಪಂತ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೨ ಪ್ರಯೋ.). **೨.** ನಡವಳಿಕೆ ; ಪದ್ಧತಿ ; ಧರ್ಮ : ಪಲಾಯನವಕಟಕಟ ಪಾರ್ಥಿವರ ಪಂತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ವೆ ಮರಳಿ ನಿಂದಿರು ಕೊಲುವುದಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೮–೭೫) ; ರಘುಕುಲ ವಾರ್ಧಿರಾಕಾಶಶಾಂಕಂ ತಾನೆ ಮೈದೋಱುವನ್ನೆಬರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಪಂತಮಂ ಬಿಡದೆ ಬಿಡದೆ ಹಯಮುಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾದುವೆನೆಂದು ನೀಡುಂ ಬಗೆದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೧–೨೫). **೩.** ಪದವಿ ; ಸ್ಥಾನ ; ಅಧಿಕಾರ: ಶ್ರೀಕಲಿಪಿಟ್ಟರಸರ ಬೆಸದೊಳಕೀಶನಾಡೊಡಾತನ ಗಾವುಣ್ಡಿಗರಸನ್ನಾಟುಗಾವುಣ್ಡ ಪಂತಮುನಿತ್ತೊಡೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಟುಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೯–೧೧ ; 918). **ಹಂತ₄ :** **೧.** "ಹಂತ (ಹೊಂತ) — ಪಂಥ = ಮಾರ್ಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮); ಪಂಥ = ಹಂತ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ.). **ಹೊಂತ₃ : ೧.** "ಹಂತ (ಹೊಂತ)—ಪಂಥ = ಮಾರ್ಗ" (ತದ್ಭಕೋ.೪೮); "ಹೊಂತ = ಹಾದಿ" (ಜಾನಕೋ.೬೦). [<ಸಂ. ಪಂಥಾ]

ಪಂತ₃(ನಾ).**೧.** ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ:(ಕ). **೨.** ಉಪಾಧ್ಯಾಯ:(ಕ). **೩.** ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಉಪಪದ : ಪಂತರು ಹೊತ್ತುಂಟಲೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಮುಂಬಯಿ.೧–೩೩). [←ಮರಾ. ಪಂತ./ಸಂ. ಪಂಡಿತ]

ಪಂತಂಗಟ್ಟು, ಪಂತಕಟ್ಟು, ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನೆಂದು ಸಭೆಯಂ ಶ್ರೀಧರ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಭೆಯಂ ಪೋಲಲ್ಕೆ ಮುಂ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಪಂತಂಗಟ್ಟಿಯುಮಾಜಿವಂತೆ ಪೊಸತಂ ಪ್ರಾಚೀನಮೇಂ ಪೋಲ್ಗುಮೇ (ಮೈಸೂಮಿ.೫–೨೯). **ಪಂತಕಟ್ಟು : ೨.** ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆಯನ್ನು ಇಡು; ಪಣವನ್ನು ಒಡ್ಡು. **೩.** ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ಪಣತೊಡು : ಹಂತಿಯದು ಹಾಡೆಂದು ಪಂತಕಟ್ಟಲು ಬೇಡ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೧೫). **ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟು : ೨.** ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ಜೂಜು (ಭಾಥಾನ. ೨೯೦). [ಪಂತ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಪಂತಕಟ್ಟು 'ಪಂತಂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಂತಗಾರ 'ಪಂತಗಾಜಿ' ನೋ.

ಪಂತಗಾಜಿ, ಪಂತಗಾರ, ಪಂಥಗಾರ, ಪಂಥಗಾಜಿ, ಹೊಂತಕಾರ₂ (ನಾ). **೧.** ಹಟಗಾರ; ಛಲಗಾರ: (ಕ). **೨.** ಜೂಜುಗಾರ : (ಕ). **೩.** ಗರ್ವಿ ; ಅಹಂಕಾರಿ : (ಕ). **೪.** ಗ್ರಾಮದ ಆಯಗಾರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸುಂಕ ತಳವಾಜಿ ಅನುಪು ಮಗಮೆ ಚಲವಾದಿ ಸಂಗೆಡಿ ಪಂತ

ಗಾಜಿರಿಗೂ ಇದೇ ಭಾಷೆ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೫೩೨–೨೦; 1530). **ಪಂತಗಾರ :** ೫. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು; ಪಣತೊಡುವವನು : ಪಂತಗಾರರ ಪರಬಲ ಸಂತವಿಡುವನು (ಸೌಂದಕಾ. ೨–೪೫). **ಪಂಥಗಾರ :** ೫. ನಿರ್ದೋಷಕೃತಿಯ ನಿರ್ವಿಸುವೆನೆನ್ನುವ ಪಂಥಗಾರ ! ಹಂಬಲ ವೇನೊ ಹಿರಿದು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೨೫–೧). **ಪಂಥಗಾಱ :** ೨. ಘಲಘಲ ನುಱುವ ಪಲವು ಪಂಥಗಾಱರ ನೆಲೆಗೆಡಿಸುವ . . . ತುರಗವ ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಚ. ೬–೮೯); ಗಾಯವಡೆದ ಕಾಳ್ಪಂದಿಯಂತಜಂ ಪೊಸರಥದೊಳ್ಪೈದಿ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಪಂಥಗಾಱ ನೀನಹುದೆನುತ್ತ (ಚೆಬಪು. ೩೧–೪೯). **ಹೊಂತಕಾರ$_2$:** ೬. ಹುರುಡಿಸುವವನು; ಸ್ಪರ್ಧಾಳು : ಹೊಂತ ಕಾರರೆಲ್ಲ ಓಟದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮೈಗೆ ಒಬ್ಬರು ಅಂಟಿದಂತೆ ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತರು . . . 'ಹೊಂತಕಾರರೆಲ್ಲ ಬಂದಿರಾ ?' ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ ಕೆಸರಗದ್ದೆ ಗಿಳಿದು ಕೇಳಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೩೧). [ಪಂತ$_1$ + –ಕಾಱ]

ಪಂತಡಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಾಸ್ಯ : ಸಾರಿ ಕುಮ್ಮಿ ಪಂತಡಿ ಇವು ಲಾಸ್ಯಗಳು (ಭಾರದ. ೫೫೭). [?]

ಪಂತಪಾಡು, ಪಂಥಪಾಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಪಥದ ಘೋಷಣೆ; ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಉಗ್ಗಡಣೆ : ತಮ್ಮ ಕೇಣದ ಪಂತಪಾಡಿನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮಂತ್ರಶ. ೪೮–೨೪). **ಪಂಥಪಾಡು$_1$:** ೧. ಚೂಣಿಗಾಳೆಗದ ಭಟರೆತ್ತಿದರ್ಪಂಥಪಾಡುಗಳ ನಸಿತಧ್ವಜಂ ನಡೆದನರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯–೧೫); ನರಸರಾಜನ ಈ ಅಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದ ಆಯತವನ್ನು ನೋಡಿ ರಣದುಲ್ಲಾ ಖಾನನ ಪಂಥಪಾಡುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದೆ ಹೋದವು (ಕವೀರ.೧೧೪). ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಸೆಣಸಾಟ; ಹೋರಾಟ : ಮೂಡಿದ ವಿರಕ್ತಿಯಿಂ ನಾಚಿ ಮನದೊಳ್ಪಂತಪಾಡಿವನೊಳಿನ್ನು ಸಲ್ಲದು ತನಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಕೀಡಾದ ಬಳಿಕದೇತಕೆ ಸಮರವೆನುತ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪–೫೦). 'ಪಾಡುಪಂತ' ಪರಾ. [ಪಂತ$_1$ + ಪಾಡು$_2$]

ಪಂತಪೌರುಷ (ನಾ). ಹಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಾಕ್ರಮ; ಛಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶೌರ್ಯ,— ಸಾಹಸ : ಇಂತು ಬಲುಬಗೆಯಿಂದ ತಮ್ಮಯ ಪಂತಪೌರುಷ ಮೆರೆಯೆ . . . ಕಾದಿಹರು ಪಯಪಾಡಿನಲಿ ಸಮವಾಗಿ (ಕೋಗಯ. ೧೦–೫೦). [ಪಂತ$_1$ + ಪೌರುಷ]

ಪಂತಪೌರುಸ (ನಾ). = ಪಂತಪೌರುಷ : ಇಂತೆಂದು ಕಂಠೀರವ ನರ ಸೇಂದ್ರನ ಪಂತಪೌರುಸವ ಪೊಗಳುತ (ಕಂನವಿ. ೧೩–೬೯). [ಪಂತ$_1$ + ಪೌರುಸ]

ಪಂತಮಣೆ (ನಾ). ಅಟ್ಟುಗುಳಿ ಮಣೆ : ಪಂತಮಣೆಗೆ ಹುಣಸೆಬೀಜ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ಪಂತ$_0$ + ಮಣೆ]

ಪಂತಮಾತು (ನಾ). ಪಣತೊಡುವ ಮಾತು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಇಂತು ಮಹಿಶೂರಭಟರೋರಂತುಸಿರ್ದರ್ ಪಂತಮಾತುಗಳ ಪಸುಗೆಗಳೊಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೭೧–೧೫). 'ಪಂತಪಾಡು' ಪರಾ. [ಪಂತ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಪಂತವೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜು ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಣ ವೊಡ್ಡು : ಅವನಿಗೆ ಇಸ್ಪೀಟು ಚಟ ಎಷ್ಟು ಇದೆ ಅಂದರೆ ತನ್ನನ್ನೇ ಬೇಕಾದರೂ ಪಂತವೊಡ್ಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಪಂತ$_1$ + ಒಡ್ಡು$_1$]

ಪಂತಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಪಣತೊಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು : ಪಂತ ಹಾಕಿದವರ ಹತ್ತಿರ ಶಾಂತರಾಗಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ); ಅವರು ಈ ಸಾರಿ ಓಟು ಬರದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಕಾಲಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪಂತಹಾಕಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಪಂತ$_1$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಪಂತಿ, ಪಂಗತಿ, ಪಂಗ್ತಿ, ಬಂತಿ, ಹಂತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುಗಳ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಾಲು,—ಓಳಿ : "ಆಳೀ (ಃ), ಶ್ರೇಣೀ (ಃ), ಆವಳೀಃ, ಪಂಕ್ತಿಃ, ವೀಥೀ, ರಾಜೀ(ಃ)— ಈ ೬ ಪಂತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೮೯–೩೬); ಪಶ್ಚಿಮಮುಖದೆ ಸನ್ದ ಬಹುಮೂಲಿಕ ಪನ್ತಿಯೆ . . . ಉತ್ತರಾಮುಖದೆ ಸಂದ ಬಹುಮೂಲಿಕ ಪನ್ತಿಂಪೆ . . . ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮಾನ್ತರಂ (ಎಕ. I, ೧–೨೪; ಸು. 466); ಮೆಲ್ಲನಾನನವನಜಾತಮುಂ ಕುರುಳಪಂತಿಗಳಂ ಪೊಳೆವಕ್ಷಿಯುಗ್ಮಮುಂ ಕನಕಘಟೋಪಮಸ್ತನಯುಗಂ ಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೬೧); ಬೇಱೆಬೇಱೆಗ್ಗವಣೆ ಬೇಱೆ ಪುಷ್ಪದ ಪಂತಿ ಬೇಱಲ್ಲಿ ಬೇಱೆ ಶಿವಸಿಂಹಾಸನದ ಕಾಂತಿ (ಬಸರ. ೭–೨೩). ೨. ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜನರ ಸರದಿ,— ಪಾಳಿ; ಭೋಜನ ಪಂಕ್ತಿ : ಅಯ್ಯನ್ನವರ್ ಮಕ್ಕಳೊಂದೆ ಪಂತಿಯೊಳ್ ತುಯ್ಯಲಂ ಬಡ್ಡಿಸಿಯಯ್ಯನ್ನಱು ನಾಯನವರ ಮೇಗೆ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೪–೨೨); ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಯದೊಳೆಲ್ಲಾ ಕುಮಾರರಂ ಪಂತಿ[ಪಾಠಾಂ.ಥಿ]ಯೊಳಿರಿಸಿ ಪಾಯಸಮಂ ಪರಿವಾಣಂಗಳನಿಟ್ಟು ಬಡಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩–೮ ವ); ದಳಪತಿ ಸಹ ಬಂಧುಗಳು ಕೂಡಿ ಪಂತಿಯೊಳೊಲಿದು ಭೋಜನವನು ಮಾಡಿ (ಕಂನವಿ. ೮–೯೨). ೩. ಸಹಪಂಕ್ತಿ; ಸಮಪಂಕ್ತಿ : ರವಿತನೂಜನ ಕರಸಿ ಪಂತಿಯಲಿ ಜನಪನಾರೋಗಿಸಿದನು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧–೧೬). **ಪಂಗತಿ :** ೩. ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಹಳ ರೊಕ್ಕ ಗಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವರು ಜಾತಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೂ ಅವರ ಪಂಗತಿಗೆ ಕೂತು ತಿನ್ನುವುದೇ ? (ಆಬೋಲೀ. ೧೪೩). **ಪಂಗ್ತಿ :** ೧. ವಿಸುಪ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಪಂಗ್ತಿಯ ಪಸರಿಕೆಯ ಪಂಟಿಸಿತು ಬೆದಱುದುದಸುರಬಲವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿರುದಿನ ಬಲುಭಟಸ್ತೋಮ (ತೊರಂಾ. ೬–೯–೧೬). ೨. ಇನ್ನೂ ಮೊದಲನೆಯ ಪಂಗ್ತಿಯ ಊಟ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಬಂತಿ :** ೧. "ವೀಧಿಃ, ಆಳಿಃ, ಆವಳಿಃ, ಪಂಕ್ತಿಃ, ಶ್ರೇಣಿಃ— ೫ ಪಂಕ್ತಿ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಬಂತಿ, ಸಾಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦); ಈ ಕೊನೆಯ ಬಂತಿಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ನೆನವರಿಸುತ್ತದೆ (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೭ ಮುನ್ನುಡಿ). **ಹಂತಿ$_1$:** ೧. ಪೊಂಗಳಸವಾಂತ ಕರುಮಾಡಗಳ ಮಣಿವಂಕದಾರಗಳ ಹಂತಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು ಮೋಹನಂ ಸಂಚರಿಪ ದಾರಿಯಾ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೮೫); ಅಡಕಿ ತುಂಬುವ ಹೇಮಘಟದುಗ್ಗಡದ ಹೊಂಮೋಣೆಗಳ ಹಂತಿಯ ಸಡಗರದ ಸೌರಂಭ ವೆಸೆದುದು ಸುತ್ತುವಳಯದಲಿ (ತೊರಂಾ. ೧–೧೩–೧೦); ಅಲ್ಲಿ ಹೊಂಗುಲಾಬಿ ಹಂತಿ; ಇಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಮಾಮಳೆ (ಅಶಿಕೇ. ೨೦–೧೦). ೨. ಗುಣ ಪಸಾಯದ ಕಾಣಿಕೆಯ ಹರಿಯಣದ ಹಂತಿಯ ದಾಯದೂಟಕೆ ಮಣಿಗಳಾದೆವೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೩–೨). ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಹಂತಿ . . . ಗೊಂದಣ (ಉಂದಲ್)— ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬–೨೨೨); ಹಸಿದವ್ವಳಿಪ ಸಿಂಹದ ಹಂತಿ . . . ಮಹಾರಥರಳವಿಗೊಟ್ಟದೆ ನೋಡು ದುರ್ಯೋಧನ ಸಹೋದರರ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೩–೧೬). ೫. ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವುದು; ಪರಂಪರೆ : ಮುಂದೆಯೊದಗಿದ ಕಷ್ಟಗಳ ಹಂತಿಯನು ನೆನಸಿಕೊಂಡೊಡೆ (ನನ್ನಪ. ೨೫–೧೧). ೬. ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಾಲು,—ಪಂಕ್ತಿ : ಆ ಶಿವಾಗಮಲಿಖಿತ ಹಂತಿಯೆನಿಸುವ ಸಾಧನಂಗಳಿಂದ ನೆಲೆಯಱದು (ಭಾಪಚಿಂ. ೩–೨೮). ೭. ಕಣದಲ್ಲಿ ಬತ್ತ, ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕುವಾಗ ತುಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ದನಗಳ ಸಾಲು : ನನ್ನ ತಂದೆಯು ಹಂತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಶಿವಶರಣರ, ಹಾಡುಗಳನ್ನು, ತಾಯಿಯು. . . ಶಿವಸೊಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದರು (ಕನ್ನಜಾ. ii, ಅ೦ಕ); ಹರಗಿ ಬಿತ್ತಿ ಹಂತಿಯಲಿ ತಿರುಗಿ ನೀ ಸ್ವಂತ ರಾಶಿಮಾಡು (ನೆಲಮು. ೩೬–೭); ಕಾಳು ಪೂರಾ ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಖಣವ ಮಾಡಿ ಹಂತಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಳು ತುಳಿಸಿ ತೂರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೧೯೭).

ಪಂತಿಯಾಗು=ವರ್ಧಿಸು ; ಮುಂದುವರಿ : ಕಾಂತೆಯುಂಗದೊಳುದಿಸಿದ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನವು ಪಂತಿಯಾಗಿರುತಿರೆ ಕಂಡು (ಅಂಜಚ. ೯-೧೬). **ಹಂತಿದಪ್ಪು**=ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು ; ಕೆದರಿಹೋಗು : ಹಂತಿದಪ್ಪಿ ತಾಱುಂಬಱಿಯುಂ ತೆರಳ್ದ ಕುರುಳುಣ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೨). **ಹಂತಿಯ ಹಾಡು**=ತೆನೆ ತುಳಿಸುವಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡು : ಮಲ್ಲಪ್ಪನ ಹಂತಿಯ ಹಾಡು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹೊಲದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ನಡುಗೋ. ೩೬) ; ಶಿವಶರಣರ ಹಂತಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಂಕಲಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. III, ೮೦೪). [<ಸಂ. ಪಂಕ್ತಿ]

ಪಂತಿಕಂಠ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿ ಹತ್ತು ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ದಶಕಂಠ; ರಾವಣ : ಅಹಂಕರಿಸಿದಾ ಪಂತಿಕಂಠನ ಶಂಕರಂ ಪಾದಾಂತದಿಂದೊತ್ತಿದಡಧಃಸ್ಥಳಕಿಳಿದು ಹೋದನಲ (ಬಸವು. ೫೪-೫೦). [ಪಂತಿ+ಕಂಠ]

ಪಂತಿಕಾಱ, ಹಂತಿಕಾಱ, ಹಂತಿಗಾಱ (ನಾ). ೧. ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿರುವವರಿಗೆ ಬಡಿಸುವ ಏರ್ಪಾಡಿನ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. ೨. ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿರುವವನು : ಎಡೆವಟ್ಟಲ್ಗಡ್ಡಣಿಗೆಗೆ ಪಡಿಗಕ್ಕೆತಗುಳ್ದ ಪಟಿಯ ಬಿತ್ತರಿಗೆಗೆ ತಕ್ಕೆಡೆಯೞದು ಪಂತಿಕಾಱರನೆಡೆಯೞದು ವಿಲಾಸದಿಂದಮಿರಿಸಿದರಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೬). **ಹಂತಿಕಾಱ :** ೩. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವವನು: ಭ್ರಾಂತಿ ಬಿಗಿದಿದೆ ಚದುರಚಿತ್ತಕೆ ಚಿಂತೆ ಬೇಱಿಕೊಂದಾಯ್ತು ರಾಯನ ಹಂತಿಕಾಱರು ಬರಲಿ ಹಿಡಿಯಲಿ ನಿರಶನವ್ರತವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೩೨). **ಹಂತಿಗಾಱ :** ೨. ಕಿಱುವೊರಡಿ ವಿಸ್ತಾರಪೀಠವು ಹಂತಿಗಾಱರು ಭೂರಿ ಸರ್ಪಾವಳಿಗಳರಮನೆ ಹೊದಱು ಹೊಸ ಮೆಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೮).
[ಪಂತಿ+-ಕಾಱ]

ಪಂತಿಗಟ್ಟು, ಬಂತಿಗಟ್ಟು, ಹಂತಿಕಟ್ಟು, ಹಂತಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಸಾಲಾಗು. ೨. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು : ಪವನಸುತ ಸಹದೇವ ಸಾತ್ಯಕಿ ದಿವಿಜಪತಿಸುತರಾದಿಯಾದವರವಿರಳದ ಶೋಕಾಗ್ನಿತಪ್ತರು ಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹಂ]ತಿಗಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೧೯). ೩. ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಂತಿಗಟ್ಟಿದರಲ್ಲಿ ಮಿಗಗಳಂ, ಕಾಳ್ಪಂದಿ ಕಾಳ್ಕೋಣ ಕುರಿ ಕೋಳಿ ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾಗವಂ ಸುತ್ತುಂಬರಿಸಿ, ಹರಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೬೮-೧೯೭). **ಬಂತಿಗಟ್ಟು :** ೧. ಕಟ್ಟೞವೆ ಬಂತಿಗಟ್ಟಿದರುಂ ತನಗಾಱುತಿಂಗಳೊಳಗನಿಷ್ಟ ತಪ್ಪದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೫). **ಹಂತಿಕಟ್ಟು :** ೪. ತೆನೆಗಳನ್ನು ತುಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದನಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ತೆನೆ ತುಳಿಸು : ಆಳುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಂತಿ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹಿರೇ ಕಮತಿಗನು ಊಟವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು (ಬೆಳಭಾ. ೭೯) ; ಇದುವರೆಗೂ ಯಾರೂ ಈ ರೂಲು ಹೂಡಿ ಹಂತಿಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ರಾಜಾದೇ. ೫೮) ; ಹಂತಿಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೂ ಸುಲಭ (ಅಶೋಕ. ೧೦೯). **ಹಂತಿಗಟ್ಟು :** ೧. ರಣ ಗಜಬಜದ ಗೋಳಾಗೋಳಿ ತಣಿತುದು ಹಂತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಕ್ತಿ]ಗಟ್ಟಿತು ಮತ್ತೆ ನೃಪನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೧).
[ಪಂತಿ+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಂತಿಗುರುಳ್ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ಮುಂಗುರುಳು : ತಟೀಪಾದಪ ವೀಧಿ ಪಂತಿಗುರುಳಂತಿರೆ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ಕೊಂಕುವೆತ್ತ ಸೀತೋದೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೬೧) ; ಹಸುಳೆದುಂಬಿಯ ಪಂತಿಗುರುಳ್ಗಳಿಂ ಗೆಲ್ವಳಾ ಕುಸುಮಶರನ ಮಂತ್ರದೇವಿ (ನಾಗಕು. ೨-೯೦). [ಪಂತಿ+ಕುರುಳ್$_1$]

ಪಂತಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಊಟದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆರಾ ಮುನಿಪಂ ? ಜಂಟಿದೇವರ್ಗೆ ಎಂದು ಸುರರೊಳ್ ಪಂತಿಗೊಟ್ಟನೇಕೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೧೪).
[ಪಂತಿ+ಕೊಡು$_1$]

ಪಂತಿಗೊಳ್, ಹಂತಿಗೊಳ್; ಹಂತಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗಟ್ಟು; ಗುಂಪುಕೂಡು ; ಜೊತೆಗೂಡು : 'ಪಂತಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಹಂತಿಗೊಳ್ :** ಬಿಳಿಯ ಸತ್ತಿಗೆಗಳ್ ನೂರೆವಿಂಡನಾನೆಗಳ್ ಕೆದಱದೆ ಹಂತಿಗೊಂಡ ನೆಗೞಿಂ . . . ನೆಗೞ್ಚಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೭). **ಹಂತಿಗೊಳ್ಳು :** ಪಲರಾಣಿಯರೂಳಿಗದ ಪೆಣ್ಗಳುವಿಂಕ್ಕೆಲದೊಳು ಹಂತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಕ್ತಿ] ಗೊಂಡೆಸೆಯೆ (ಹದಿಬ. ೧-೧೯); ಗಂಪಣನು ಬಂಕೆಯರಸನೊಡನೆ ತಾನೂ ಹಂತಿಗೊಂಡಿದ್ದನು (ವೀರಬಂ. ೭೭). [ಪಂತಿ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಂತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗಟ್ಟಿಸು ; ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು : ಸುಳಿಗುರುಳೆಂಬ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಂ ತನ್ನ ಬೆಳ್ವಿಳಗನುಗುಟ್ಟಿ ಸೆಳ್ಳುಗುರೆಂಬ ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಕುತ್ತುಂಗಱಿಗಳ್ ಪತ್ತೆ ಸಾರ್ಚಿ ಪಂತಿಗೊಳಿಸುವಿನೆಗಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೯ ವ). [ಪಂತಿಗೊಳ್+-ಇಸು$_3$]

ಪಂತಿದೇರ, ಬಂತಿದೇರ (ನಾ). ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಥವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ದಶರಥ : ಸ್ವೈರಿಪುದು ಸ್ವೈರಿಪುದು ಪಂತಿದೇರಂಗೆ ರಾಮವೆಸರಿಂ ಪುಟ್ಟುವನ್ನಮೆಂದು ಸ್ವೈತಿಟ್ಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪-೭); ಮಲೆತುದು ಮುಂದೆ . . . ಮಹದ್ವನಂ, ಪಂತಿದೇರನ ಸೊಸೆಯ ಕಣ್ಗೆದೆಗಳರ್ಕೆಯಂ ಬೀರ್ದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೭-೫೮). **ಬಂತಿದೇರ :** ಜನಕಜಾರಾಮರೆಸೆದರಾ ಬಂತಿದೇರನ ಪಟ್ಟದರಸಿಯೆಡಬಲದೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೫-೨೯); ರಾಘವಂ ಬಂತಿದೇರಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಪರಿಯನಱಿತ್ತೈ (ಅದ್ಭುತ. ೧೬-೧೧).
[ಪಂತಿ+ತೇರ್$_2$+-ಅ$_7$]

ಪಂತಿದೋಳ್ (ನಾ). ಸಾಲಾದ ತೋಳು,—ಭುಜ.

ಪಂತಿದೋಳವ=ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಾಲಾದ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು ; ರಾವಣ : ಸಂಬುಚೋಳಮಂ ನೆಗಪಿದ ಪಂತಿದೋಳವ ×× ನೇಳಿಪಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೮೬ ; 1122).
[ಪಂತಿ+ತೋಳ್]

ಪಂತಿಯುಣಿಸು (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವುದು ; ಸಹ ಭೋಜನ : ಅಂತು ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರದಿಂ ಕಂತುರೂಪನು ಯೋಕಾಸನದಿ ಪಂತಿಯುಣಿಸು ಸಹಕ್ರೀಡೆಯೊಳಿರ್ದುದನಂತಿಂತುಂತೆನಬಹುದೇ (ಅನಂಚ. ೧೬-೮೨). [ಪಂತಿ+ಉಣಿಸು$_2$]

ಪಂತಿಯೂಟ, ಹಂತಿಯೂಟ (ನಾ).=ಪಂತಿಯುಣಿಸು : ನೀಚ ಜಾತಿಯವರೊಡನೆ ಪಂತಿಯೂಟದ ಸವ್ಯವಹಾರವಾಗುವಂತೆ ಎಂತೋ ಏರ್ಪಡಿಸಿ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೪೮-೧೯). **ಹಂತಿಯೂಟ :** ಹಂತಿಯೂಟದ ಚಂದ್ರಮನೆಲ್ಲಿ . . . ಇಂತಾಗಲಪ್ಪುದೆ ನಿನ್ನನೊರ್ವನ ಕಾಲಾಂತಕ ಗೊಪ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೮-೧೯). [ಪಂತಿ+ಊಟ]

ಪಂತಿರಥ (ನಾ).=ಪಂತಿದೇರ : (ಶಿ). [ಪಂತಿ+ರಥ]

ಪಂತಿವಲ್ಲು (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲು; ಓರೆಕೋರೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಾಲಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹಲ್ಲು ; ದಂತಪಂಕ್ತಿ : ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ವಲ್ಲಯೆಳೆರನ್ನವಲ್ಲ ಕುಲಿಶದ ಪಂತಿವಲ್ಲ ಕಂಗೊಳಿಪ ಮೊನೆವಲ್ಲುಗಳ ನಾರಿಯರ್ ಶೃಂಗಾರಧಾರಿಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೩೭-೪೫). [ಪಂತಿ+ಪಲ್ಲು (<ಪಲ್)]

ಪಂತಿವಿಡಿ, ಹಂತಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಹಿಡಿ ; ಓಳಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಪಂತಿವಿಡಿದ ತರುನಿಕರವ ತೋಱುತ ಸಂತಸದಿಂ ಬರುತಿರಲು (ಅನಂಚ. ೯-೧೬) ; ಪೊಂಜಗಲಿಯೊಳ್ ಮಿಸುಪ ಕಂಬಂಗಳಂ ನೆಮ್ಮಿ ಮಂಟಪ ದಿಕ್ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ಪಂತಿವಿಡಿದು . . . ಶಶಿಮುಖಿಯರಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರುವಿಟ್ಟರೆದ

ಹೊಸ ಪೊನ್ನ ಪುತ್ತಳಿಗಳಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದರು (ಚಬಪು. ೫-೧೧). **ಹಂತಿವಿಡಿ :** ಕಟಿದೊಳಗೊಗೆದು ಹಿಂಗದ ಮದಕೆ ಮೊದಲ್ಮಸುಕಿದ ಬಹುಭೃಂಗಂ ಹಂತಿವಿಡಿದು (ಜಯಕಾ. ೩-೩೬) ; ಹಂತಿವಿಡಿದು ಬರುತಿರ ಲರ್ಕಕೀರ್ತಿ ತಾನಿಂತೆಂದು ನುಡಿವುತೆಯ್ದಿದನು (ಭರಚ. ೪೫-೯೨) ; ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಭರತನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗಿ ಹಂತಿವಿಡಿದಿದ್ದರು (ಕಗದ್ಯ. ೧೬೦). [ಪಂತಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಂತಸಂ ತಾಗೆ ಪಂತಿಸೆ ಬಸವುಟಿಽದು ಪಣ್ತ ಕೆಕ್ಕರಿಯಂತೆ ಬಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿ[ದ] ಮೆಯ್ಯುಂ ಬಳಿಯ ಪೇಜಿಂ ನುಗ್ಗಿದಂತೆ ಕಳ್ಳಳಗಬಿಲ್ವಸ್ಥಿಬಂಧಮುಂ ವಿಸಾನಬಸೆಯಂತನಿಸಿನಿಸುಮೊಸರ್ದು ಬಸಿಯು ತ್ತಿರ್ಪ ರಸಿಗೆಯುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೩೫ ವ). [?]

ಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ತಾಳಮೇಳ ರಾಗಂಗಳ ಪಂತು ಒಪ್ಪಿ ಲಾಲಿಸೆಮಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಸಂತು (ವಾದಿಕೀ. ೧೨೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಪಂತುವರಾಲಿ, ಪಂತುವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಪಂತುವರಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಗವು ಸಂಪೂರ್ಣವು, ಪಾಮರರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು. ಗೀತ, ಠಾಯ, ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಬಹು ದೂರವೆಂದು ಸಮ್ಮತಿಸಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೬೪). **ಪಂತುವರಾಳಿ :** ಶೋಕ ವರಾಳಿ . . . ಪಂತುವರಾಳಿ ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳೀಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧ ವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫) ; ಪ್ರಳಯತಾಂಡವ ಪಂತು ವರಾಳಿ (ವಿಸೀಗೀ. ೩-೨). [ಸಂ. ಪಂತುವರಾಲೀ]

ಪಂತುವರಾಳಿ 'ಪಂತುವರಾಲಿ' ನೋ.

ಪಂತೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗಟ್ಟು ; ಪರಿಧಿಯಂತೆ ಮಂಡಲಿಸು : ರಾಮಚಂದ್ರಂ ಪಂತೈಸಿ ನಗರವಂ ಕವಿಯಲಪ್ಪಣೆಯಿತ್ತನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೧೫ ಸೂಚನೆ). [ಪಂತಿ + -ಇಸು$_3$]

ಪಂತೋಜಿ (ನಾ). ಶಾಲೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಪಂಡಿತ : ಮೋತಿ ಚಂದನಂಥ ಪಂತೋಜಿಯು ದೊರಕಿದ ಮೇಲೆ ಕಲಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯ ವೇನು ? (ಮೋಹಿನೀ. ೪೩). [←ಮರಾ. ಪಂತೋಜಿ]

ಪಂಥ$_1$ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಪಂಥ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : 'ಪಂಥಾತಿಚಾರನಿಯಮ' ಪರಾ. ೨. ಉಚಿತವಾದ ಕ್ರಮ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ : ಇದು ಕಡಲಂದದೆ ಕಡುಗಡಿದಿದಜಿತೊಳಗಾನಿವನನಿಕ್ಕಿ ಕೋಪಮನಾಱುವುದೆ ಪಂಥಮೆಂದು ಬಂದಂ ತನಗ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕೋಣಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೨). ೩. ಮತ ; ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಒಂದು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಂಬುವವರ ಶಾಖೆ,—ವರ್ಗ : ಚೈತನ್ಯದೇವನ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು ಸನಾತನ ರೂಪ,ಜೀವಗೋಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು (ಭಾರದ.೨೯೦); ಅಕ್ಕಲಕೋಟೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಮಾಣಿಕಪ್ರಭುಗಳು, ಇತ್ತೀಚಿನ ವಾಸುದೇವಾನಂದ ಸರಸ್ವತಿ ಟೆಂಬೇ ಮಹಾರಾಜರು ಈ ಪಂಥದವರು (ಮಸಾಹಿ. ೨೨).

[ಸಂ. ಪಂಥಾ]

ಪಂಥಗಾರ 'ಪಂತಗಾಱ' ನೋ.

ಪಂಥಗಾಱ 'ಪಂತಗಾಱ' ನೋ.

ಪಂಥತೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹಟಕಟ್ಟು ; ಪಣತೊಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು: ಆಗ ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು ತಮ್ಮ ವಾದನವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸಿಯೇ ತೀರುವುದಾಗಿ ಪಂಥ ತೊಟ್ಟು, ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನೂ ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನೂ ತೆರದೇ ಇರುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೭೧).

[ಪಂಥ$_1$(<ಪಂತ$_1$) + ತೊಡು$_1$]

ಪಂಥಪಾಡು$_1$ 'ಪಂತಪಾಡು' ನೋ.

ಪಂಥಪಾಡು$_2$ (ನಾ). ಉಚಿತವಾದ ರೀತಿ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ : ಘನಯೋಗದಲಿ ಜೀವವ ಬಿಡುವ ಭೂರಿಶ್ರವನ ನೀ ಕಡಿದೆ ಇದು ವಿಚಾರಿಸೆ ರಾಜಧರ್ಮವೆಯಿದು ಸುಭಟರಿಗೆ ಪಂಥಪಾಡೇಯಿದ್ದನು ನೀ ಮಱೆದೆನ್ನ ಜಱೆವರೆ ನೀಚ ಹೋಗೆಂದ (ತಿಮ್ಮಮಾ. ೧-೪೯).

[ಪಂಥ$_2$ + ಪಾಡು$_3$]

ಪಂಥವಾಡು(ಕ್ರಿ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸು ; ಹಟದಿಂದ ಹೋರಾಡು ; ವಿಷಯ ವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸು : ರಾಜಸಭೆ ! ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆ ! ಪಂಥ, ಪಂದ್ಯಗಳು !! ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಟಗರುಗಳುಂಟು, ಕೋಳಿಗಳುಂಟು, ಪಂಥವಾಡಲಿ. ರಾಜಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಪಂಡಿತರೂ ಮೆಯ್ದು ಟಗರುಗಳೆ ? (ತುಂಗಭ. ೭).

[ಪಂಥ$_1$(<ಪಂತ$_1$) + ಆಡು$_1$]

ಪಂಥಾತಿಚಾರನಿಯಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರಮಣರ ಪ್ರಯಾಣ ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳ ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ; ಗಮನಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ : ತಪೋವರರೆಂಬ ರಿಸಿಯರ್ . . . ಬಂದು ಪಂಥಾತಿಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು ಪಗಲ್ ದೇವರಂ ವಂದಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೩೭-೨೭) ; ಉಗ್ರೋಗ್ರತಪಶ್ಚರಣನಿರತರಾಗಿಯುಮತ್ಯಂತ ಶಾಂತರಸಸ್ವರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಪಂಚಾತಿಚಾರನಿಯಮದಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೭ ವ). [ಪಂಥ$_2$ + ಅತಿಚಾರ + ನಿಯಮ]

ಪಂಥಾತಿಚಾರನೇಮ(ನಾ). = ಪಂಥಾತಿಚಾರನಿಯಮ : ಸಾರಸ್ವತ ರೆಂಬಾಚಾರ್ಯರ್ . . . ಶ್ರಾವಂತಿಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮನೋಹರೋ ದ್ಯಾನದೊಳ್ ಲೇಸಪ್ಪ ಶಿಲಾತಳದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪಂಥಾತಿಚಾರ ನೇಮಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೪೯).

[ಪಂಥ$_2$ + ಅತಿಚಾರ + ನೇಮ]

ಪಂಥಾನ (ನಾ). ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಶ್ವನ್, ಪಥಿನ್, ಮಥಿನ್ ಶಬ್ದ ಗಳುಳಿದ ನಕಾರಾಂತಗಳ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ . . . ಶ್ವಾನವು, ಪಂಥಾನವು, ಮಂಥಾನವು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಗ. ೧೦೭) ; ಬೇಗಂ ಗಮನಾತೀತಂ ನೋಡಲ್ಕಮಮ ಮನೋರಥಕಮೆನಿಪುವೀ ಪಂಥಾನಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೬೧). [ಸಂ.]

ಪಂಥಾಭಿಮಾನಿ (ನಾ). ಮತದ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳ ವನು ; ತನ್ನ ಮತವೇ ಹೆಚ್ಚೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು ; ಸಂಪ್ರ ದಾಯನಿಷ್ಠ : ಪಂಥಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪತ್ರವನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ತಲುಪಿಸುವಂತೆ ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಆವನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೭೬). [ಸಂ. ಪಂಥಾಭಿಮಾನಿನ್]

ಪಂಥಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಒಂದು ಸಂಪ್ರ ದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ನರ್ಮದಾತೀರದವರೆಗೂ ಜೈನ ಪಂಥಿಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ಅರಿತವರೆ ಆಗಿರುವ ಶಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೬೮). [ಸಂ. ಪಂಥಿನ್]

ಪಂಥೀಯ(ನಾ). = ಪಂಥಿ : ಅಲ್ಲಿ ನೋಡು . . . ಆ ಈಸಾಯಿಯೂ ಆ ಸಿಖ್ಖ ಪಂಥೀಯನೂ ಕೈಕುಲುಕುತಿರುವರು (ಕೈಲಾಕ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಪಂದ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಪಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪಲರೊಡೆಗಣ್ಡಂ ಪರಬಲ ದಣುವ ದ್ರೋಹರ ಶೂರ ಸಾಮನ್ತಸರ್ವಜ್ಞ ಶ್ರೀಮತ್ ಪನ್ದಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೫೦-೮ ; 968). [ಪಂದ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪಂದರ್, ಪಂದರ, ಪಂದರು, ಪಂದಲ್, ಪಂದಲು, ಹಂದರ್, ಹಂದರ$_1$, ಹಂದರು, ಹಂದಲ, ಹಂದಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪರ ; ಕಾವಣ : "ಕಾವಣಮೆಂದುಂ, ಪಂದರೆಂದುಂ ಚಪ್ಪರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೩-೪೦೬) ; ಆತನುಂ ಪಿರಿಯ ಪಂದರಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಲ್ಲಿ . . . ದೇವತಾ

ಪ್ರತಿಮೆಯಂ ನಿಱಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೨-೧೦); ಬಾಣಸಿನ ಮಜ್ಜನದ ರಾಣಿವಾಸದ ಮನೆಗಳುಮಂ ನನೆಯ ಪಂದರುಮಂ ತಳಿರ ಕಾವಣಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ); ಎಳದಳಿರ್ವಂದರ್ ಪೊದಟ್ಟಿಂಗಶೃಂಗಾರ ರಸಂ ಕೈನೀರ್ ಮುಂದಂ ಪೊಂಗಳಸವೊಲವು ಮೌಹೂರ್ತಮಾಗಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೫೩); ಪಡೆ ನಡೆಗೊಳೆ ಪವನಾಧ್ವಮನಡರ್ದುದು ಕೆಂಧೂಳಿಯಂಬರ ಮುಸುಳ್ವಿನೆಗಂ ಜಡಿದುದು ಜಗತೀವಳಯಂ ನಡವಿಯ ಪಸುರ್ವಿದಿರ ಪಂದರಂದದಿನಾಗಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೩-೪೪); ತಳಿರ್ವಂದರ್ ತೋರಣಂ ವೇದಿಕೆ ವಿವಿಧ ಪತಾಕಾಳಿ . . . ಕಂಗೊಳಿಸಲ್ (ದಶಕು. ೪-೧೧೯). **ಪಂದರ:** "ಕಾವಣ ಪಂದರಮುವೆನಲ್ಕಾವಗ ಚಪ್ಪರ ಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೭); ಅದಲ್ಲದೆಯುಂ ಮತ್ತಮೊರ್ವ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿ ಸಂದಣಿಸಿ ಚೆಂದಂಬಡೆದ ಕೆಂದಳಿರ ಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹಂ]ದರಮಂ ಮೆಯ್ವೆಂಕೆ ಗಂಜಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೦); ಪರಿವಡೆದು ತೋರ್ಪ ಚೆಂದಳಿರ ಪಂದರಂಗಳಿಂ . . . ಪ್ರಪಾಶಾಲೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದುವು (ಪಾಸೋಪು.೨-೬). **ಪಂದರು:** "ಪಂದರುಯೆನಲ್ಕೆ ಚಪ್ಪರಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೬೧); "ಪಂದರು ಚಪ್ಪರ" (ಕಲ್ಪದ್ರು. ೨೨೫). **ಪಂದಲ್:** "ಕಾವಣಮೆಂದೆನೆ ಪಂದಲ್" (ಚತುನಿ. ೭೫); "ಚಪ್ಪರಕೆ ಕಾವಣಮೆಂದು ನೆಱೆ ಪಂದಲೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ರೆಂ]ದು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೫); ಕಣ್ಗೆಸೆದತ್ತೆಳದಳಿರ್ದೋರಣಂಗಳಿಂದಾ ಪಂದಲ್ (ಉದ್ಭಟ.೮-೬); ಪಸೆ ಪಂದಲ್ದಟ್ಟೆ ಜಾಗಂ ಜಗಲಿ . . . ಕನ್ನಡಿ ಜನಳಿಗಳುದ್ವಾಹದೊಳ್ ವರ್ಣನೀಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧). **ಪಂದಲು:** ಉರಿವ ಸೊಡರ ತಿಂಥಿಣಿಯಿಂ ತರಗೊಂಡ ಮರಕತಮಣಿಗಂಬಗಳಿಂ ಪಿರಿದೊಪ್ಪಿತಾ ಪಂದಲು ಚೂತ ಚಂಪಕ ತರುವನವೆಂಬ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೦-೧೫); ಮರಕತಮಣಿಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆಸೆವ ಕೆಂಬರಲ ಪಂದಲ ಚೆಲ್ವಿನಿಂದ ಅರಮನೆ ಮೆಱೆದುದು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೨). **ಹಂದರ್:** ಹಕಾರಕ್ಕೆ—ಪಲಗೆ, ಹಲಗೆ; ಪಂದರ್—ಹಂದರ್ (ಶಮದ. ೧೫೯ ಪ್ರಯೋ). **ಹಂದರ$_1$:** ಹಸೆಹಂದರವನಿಕ್ಕಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಗೆಡೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿಪ್ಪೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೯-೩೧೪); ಧರೆಯೊಳು ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ರಾಯರ ಮಕುಟವೆಂಬುರುತರಮಪ್ಪ ಹಂದರಕೆ ನರನಾಥ ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯೆನಿಪೊಂದು ಲತೆಯನಾ ತ್ವರಿತದಿ ಹಬ್ಬಿಸಿ ಬಹೆನು (ನಾಗಕು. ೧೧-೨೪); ಯಾಗಶಾಲೆಯಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ ಕುಂಬೆಯಂ ಬಲಿದು ಹಂದರವೆತ್ತಿ . . . ಯಾಗಂಗಳಂ ನೆರೆಯಿಸುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬-೪); ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸುಂದರ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ವಧುವಾಗಿರುವಳು ಈ ಮುಗುದೆ (ಭಾವಗೀ. ೭). **ಹಂದರು:** ಅಂದವಿಲ್ಲದ ಮುಸ್ತು ಹಂದರಿಲ್ಲದ ಮದುವೆ ಕಂದನಿಲ್ಲದ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಇವು ಮೂಱು ಕುಂದು ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೬೯೧). 'ಹಂದರುವಣ' ಪರಾ. **ಹಂದಲ:** ಹಂದಲವೊಕ್ಕು ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಕಾನಂದದಿ ಬಂದನಾ ನೃಪತಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೦-೮೪). **ಹಂದಲು:** ಸೊಸೆಗೆ ಬಿಸಿ ಇಲ್ಲ, ಹಂದಲಿಗೆ ಹಸಿ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ.)

ಪಂದರ ಪಣ, ಹಂದರ ಹಣ, ಹಂದಲ ಹಣ=ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಪ್ಪರ ಹಾಕುವಾಗ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ; ಚಪ್ಪರಹಣ: ಎಟ್ಟಿತ್ತೊಕ್ಕಲ ಮದುವೆಯ ಪನ್ದರ ಪಣಮು ಸೂಳೆಯೆರಲ್ಲಿಯ ಕನ್ನಡಿವಣಮುಮಂ ಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೯೫-೨೧; 1074); ಮದುವೆದೆಱೆ—ಮದುವೆಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ. 'ಪಂದರ ಪಣ' ಎಂದರೂ ಇದೇ ಇರಬಹುದು (ಪಂದರ—ಹಂದರ=ಮದುವೆಯ ಚಪ್ಪರ) (ಕಶಾಅ. ೪೦೨); ಮೇಟಗಣ್ಡುಗಮುಮಂ ಹನ್ದರ ಹಣಮುಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. IV, ೩೯-೨೭; 1111); ಘಟ್ಟಿದೇವರಸರು ಮದುವೆಯಾದಲ್ಲಿ ಹಂದರ ಹಣವಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೦೦-೫೦; 1121); ಕೊಡವೀಸ ಹಂದರ ಹಣ ಹರವಿಗೂಳು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೨೧; 1430); ಅರತೆರೆ ಹಂದಲ ಹಣ ಪರಿಹಾರ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೩೩-೧೨; 1115 ?). **ಪಂದರವಿಕ್ಕು**=ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಕಟ್ಟು,—ರಚಿಸು: ಬಾಣಜಾಲದಿಂ ಪಂದರವಿಕ್ಕಿದಂತಿರೆ ನಭಂ . . . ತಾಗಿದುವಂದೆರಡುಂ ಚತುರ್ಬಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೬೦); ಘನಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸರಲ ಸಂತತಿ ಪಂದರವಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಸಂಧಿಸಿ ನಿಲೆ (ಜಗವಿ. ೮-೬೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪನ್ತರ್, ಪನ್ತಲ್; ಮಲ. ಪನ್ತಲ್; ಕೊಡ. ಪಂದ; ತೆಲು. ಪಂದಿರಿ, ಪಂದಿಲಿ; ಕೋಲಾ. ಪನ್ಡ್ರ್]

ಪಂದರ 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಪಂದರಿಕ್ಕು, ಹಂದರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಹಾಕು; ಕಾವಣ ಕಟ್ಟು: ಕೂರ್ಗಣೆಯೊಳ್ ಪಂದರಿಕ್ಕಿದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಳಮೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೨). **ಹಂದರಿಕ್ಕು:** ಶರದೊಳೆ ತಟ್ಟುಗಟ್ಟಿದುದು ದಿಕ್ತಟವಂಬಿನ ಹಂದರಿಕ್ಕಿದಂಬರತಳವೆಂಬಿನಂ ತುಱುಗಿ ಬೀಱೆಯ್ದಡೆಯುಚ್ಚಲಗಂಬು ತಾಗಿ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬). [ಪಂದರ್+ಇಕ್ಕು]

ಪಂದರಿಸು, ಪಂದಲಿಸು, ಹಂಜರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪರವಾಗು; ಕಾವಣದಂತೆ ಹರಡು: ತಾರಾಪಥಮಂ ಮಂಡಲಮಂ ನೆಱೆ ಪಂದರಿಸಿ ಬೆಳೆದ ನವತರುಗಳ ತುಱುಗಿದ ತೂಱಿಲ್ಗೊಂಬಿನ ಕೆಲವು ಕವಲ್ಗೊಂಬೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯುಕಾ. ೧೫-೨೫). **ಪಂದಲಿಸು:** ೧. ಮದವಣಿಗನ ಮುಂದೆಯ್ದುವ ನೃಪತಿಲಕರ ಪಲವು ಕೊಡೆಯಾಗಸವಂ ಪಂದಲಿಸುತ್ತಂ ನಡೆತರೆ (ಜಯುಕಾ. ೮-೨೭). **ಹಂಜರಿಸು$_1$:** ೨. ಹೆಣೆ: ಉರಿಕರಿಯಾದ ಕರಿಕೊಳ್ಳಿಗಳನಱಿಸಿ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ನುಲಿಯ ಒತ್ತಿ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಹಂಜರಿಸಿ ತವಗವನಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೊಂದು ತಲೆಗುಡಿಸಿಲಂ ಕಟ್ಟಿ (ಹಚಕಾ.೧೧-೪೩). [ಪಂದರ್+-ಇಸು$_3$]

ಪಂದರು 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಪಂದಲ್ 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಪಂದಲಿಡು(ಕ್ರಿ).=ಪಂದರಿಸು ೧: ಮೇಲಾಗಸದೊಳು ಪಂದಲಿಟ್ಟಂತೆ ಮುಸುಕಲು ಶರವಲ್ಲಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೭-೪೦). [ಪಂದಲ್(<ಪಂದರ್)+ಇಡು$_1$]

ಪಂದಲಿಸು 'ಪಂದರಿಸು' ನೋ.

ಪಂದಲು 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಪಂದಲೆ, ಪಣ್ಡಲೆ, ಹಂದಲೆ (ನಾ). ಹಸಿತಲೆ; ಆಗ ತಾನೇ ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆ; ರಕ್ತ ಬಸಿಯುತ್ತಿರುವ ತಲೆ: "ಪಂದಲೆಯೆಂದು ಪಸಿಯ ತಲೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೮-೨೭೮); ಮರುಳ್ಗಳಾಟಮಂ ಪಳಪಳನೆಮೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡಿ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುವ ವೀರಭಟರ ಪಂದಲೆಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ); ಓವದೆ ಕೌಂತೇಯರನಿಕ್ಕಿ ಪಂದಲೆಗಳುಂ ತಂದಿಕ್ಕು (ಗದಾಯು. ೯-೨೯); ಪಂದಲೆಗಳ ಮಾಲೆಯ ಶೂಲದ ಕಲಿಗಂಜದೆ ಮನವನೆಂತು ಮಾಡಿದೆ ಮುಗ್ಧೇ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧೪); ಅವರ ಪಂದಲೆಯ ತಿಱಿಕಲ್ಲಾಟದಿಂದ ಮರುಳ್ಪಡೆಗೆ ನಲವೆರ್ಚಿಸುತುಂ ಕಪ್ಪಕಾಣ್ಕೆಗಳನೆಱೆದು ತರ್ಪಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೧೮). **ಪಣ್ಡಲೆ:** ಮಲೆಯದೆ ಮಾಱಿ ಕೀಱಿ ತಲೆದೋಱದೆ ಕಪ್ಪಮನಿತ್ತು ಬಂದು ಬಾಳ್ದಲೆಯನೆ ಕೊಟ್ಟು ಪೊತ್ತುವೆಸಗೆಯ್ವುದದಲ್ಲದೊಡಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಪಣ್ಡಲೆಯನೆ ಕೊಳ್ಗುಂ (ಶಾಸಪ. ೧೫-೧೯; ಸು. 1158); ಪಾಡುವ ಭಟರ್ಕಳ ಪಣ್ಡಲೆಯಿಂದೆ ನೋಡಲಾಸುರಮು[ಮು]ಗುವ್ರ್ವಮಾಯ್ತುಱುದುಗೆಲ್ದೆಡೆ ಬಿಜ್ಜಣದೇವಭೂಪನ (ಕಇ. I, ೨೭-೩೪; 1162); ಪಱಿದ ಪಣ್ಡಲೆಯೋಳಿಗಳಿಲ್ಲ ನೋಳ್ಪಡಂ ಕೀಳ್ಗಳನಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಕೆಡದಿರ್ದ್ದ ತುರಂಗದ ಪೇರ್ವ್ವಣಂಗಳಂದಾಳ್ಗಳ ದೇವ ದೇಸುವಿಱಿ ದಾಹವ[ಅವ]ದ್ದು ತೆಯ್××

ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೪೦–೧೮ ; 1265). **ಹಂದಲೆ:** ಮುಂದಿಳುಹಿದಳು ಹೇಸಿಕೆ ಹೊನಲಿಡುವ ಹಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಂ, ಬಲು, ಹಜಾ]ದಲೆಯುನಿದು ನಿನ್ನನುಜ ವೀರ ಖರಾಸುರನ ತಲೆನೋಡೆನಲು(ತೊರರಾ. ೩–೭–೨೧) ; ಅದಿರದಿದಿರ್ಚಿ ಸಾರ್ಚಿದರ ಹಂದಲೆಯಂ ಹರಿದೆಯ್ದಿ (ಚೆಂಕಶಾ. ೧೯೩೬, ಹಾನುಗ. ೮೪–೮ ; ?). 'ಬಾಟ್ದಲೆ' ಪರಾ. [ಪನ್$_2$(<ಪಸಿ$_3$)+ತಲೆ$_1$]

ಪಂದಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಕತ್ತರಿಸಿ) ರಕ್ತ ಬಸಿಯುತ್ತಿರುವ ಹಸಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು : ಬಲಿದೆಚ್ಚಾ ಕವಲಂಬರೆಬರ ಪಂದಲೆಗೊಂಡದಜಿಕೆಳಗುಚ್ಚಳಿಸುತ್ತಿರೆ (ಜಯುಕಾ. ೬–೪೩). [ಪಂದಲೆ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಂದಲೆದರ್ (ಕ್ರಿ). (ಕತ್ತರಿಸಿ) ರಕ್ತ ಬಸಿಯುತ್ತಿರುವ ಹಸಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು : ರಣಾಡಂಬರದಿಂದಮುಂಜದೊಡೆ ಪಂದಲೆದಂದಪೆನೆಂದು ಪೂಣ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩–೧೩೫). [ಪಂದಲೆ+ತರ್]

ಪಂದಲೆಪಚ್ಚ 'ಪಂದಲೆವಚ್ಚ' ನೋ.

ಪಂದಲೆವಚ್ಚ, ಪಂದಲೆಪಚ್ಚ(ನಾ). ಹಸಿಯ ತಲೆಗಳನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಪರಮೇಶ್ವರ ; ಶಿವ : "ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ . . . ಪಂದಲೆವಚ್ಚಂ . . . ಅಯ್ಯೊಗಂ—ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭–೧) ; "ಪಂದಲೆವಚ್ಚ, ಸಾಂತ, ಬೆಳ್ಳಡಿಯನೆನೆ ಶಿವಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೫) ; ಪಂದಲೆವಚ್ಚನ ಪಸಿದೊಗಲ್ದಳೆದನ . . . . ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿಯ ರಂಗಗೆ ಸಾಟಿಯೆಂಬ ಮಂದಭಾಗ್ಯರ ಮಾತು ನಿಜವೆ (ಶತಸಾಂ. ೮–೪೨) ; ಪಂದಲೆವಚ್ಚಂಗಚ್ಚಸರಮಂ ತುಡಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧–೧೨). **ಪಂದಲೆಪಚ್ಚ** : "ಪಂದಲೆಪಚ್ಚ, ಪಂದಲೆವಚ್ಚ = ಹಸಿ ತಲೆಗಳನ್ನು ಆಭರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡವ, ಶಿವ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೩). [ಪಂದಲೆ+ಪಚ್ಚ$_2$]

ಪಂದಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಸಿಯ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಹೆಣೆದುದು; ಹುಲ್ಲುಚಾಪೆ : ಪಂದಳಿಗೆನೆಲ ಮಿಂಚೆ ಬಿದ್ದಿನನ ಸವಿನುಡಿಯ ನಿಂದು ನೋಡುವುದೆನಲ್ ಹೊಂಚೆ ಬೆಂದಳಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೪–೧೯). [ಪನ್$_2$(<ಪಸಿ$_3$)+ದಳಿಗೆ]

ಪಂದಳಿರ್ (ನಾ). ಹಸುರಾಗಿರುವ ಎಲೆ ; ಹೊಸಚಿಗುರು ; ನವಪಲ್ಲವ : ಕೆಟಿಗಣ ಕೆಂದಳಿರ್ ಪುದಿದ ಮೇಗಣ ಪಂದಳಿರೊಂದಿದೊಂದು ಕೆಯ್ಗಟಿದ ಪಸುರ್ಪುಮಂ ಪೊಳೆವ ಕೆಂಪುಮನಾಳ್ದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೩೨); ಪಂದಳಿರ ತೋರಣಂ . . . ಮಂಗಳಾನಕದೊಂದು ರವಂ ಬಗೆಗೆ ವಂದುದಂದರಮನೆಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೪) ; ಜನ್ನಸಾಲೆಯಂ ಬಳಿಯ ಪಂದಳಿರ ಪಂದರದಿ ಸಮೆದ ಬೀಡಾರಕವರಂ ಪುಗಿಸಿ, ಪರಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦–೩೩೨). [ಪನ್$_2$(<ಪಸಿ$_3$)+ತಳಿರ್$_2$]

ಪಂದಿ, ಹಂದಿ (ನಾ). ೧. (ಕಠಿಣವಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆದು ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ವರಾಹ ; ಸೂಕರ : ಉಪಶ್ರೇಣಿಕಂ ಬೇಂಟೆಯನಾಡಲ್ವೋಗಿಯಡವಿಯೊಳ್ ದುಷ್ಟಾಶ್ವಮನೇಱಿ ಪಂದಿಯ ಬೞಿಯಂ ತಗುಳ್ದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೨–೧೭) ; ಮಿಱನಾವೆ ಪಂದಿಯೆಂದೆನಿತಾನುಂ ತೆಱನಾಗಿ ಡೊಂಬವಿದ್ದೆಯಂನಾಡಲ್ ನೀನಱಿವೆಯ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೫೭) ; ಕೆಟಲೆನಾಡ ಬೆಳತೂರ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯ ಮೊಱಡಿಯೊಳ್ ಪಿರಿಯ ಪನ್ದಿಗೆವಿಟ್ಟೊಡೆ ಪನ್ದಿಯುಂ ನಾಯುಂಮೊಡಸತ್ತುವು (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧–೧೧, 950); ಪಂದಿ ಡುಱುಕೆಂದೊಡೆ ತಾಂ ·ಡುಱುಕೆಂಬುದೇ ಮಹಾವನಕರಿಯಂ ವಿದಾರಿಸುವ ಸಿಂಹಂ (೧೦ಕ. ೧–೨೯). ೨. **ಕಾಡುಹಂದಿ** : ತುಂಗಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ . ತಾಣಬೀಡುಗಳಿಟ್ಟು ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಮ್ಬ ತೀರ್ತ್ಥದಾ ಮೊದಲೊಳ್ ಮೆಪ್ಪಿಕ್ಕಿ ಪೊರದ ಪನ್ದಿಗಳನಿಱಿಯಲ್ ಬನ್ದಲ್ಲೀ(ಲ್ಲಿ) (ಎಇ. XXXIII, ೩೩೧–೧೦ ; 804). **ಹಂದಿ : ೧.** "ಕೋಳಃ, ಕ್ರೋಡಃ, ಸೂಕರಃ, ವರಾಹಃ, ಪೋತ್ರೀ, ದಂಷ್ಟ್ರೀ, ಘೃಷ್ಟಿಃ, ಕಿರಿಃ—ಈ ೮ ಹಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮–೭೩) ; ಅವಂ ಸತ್ತೊಡೆ ಹನ್ದಿ ಸತ್ತುದು ನಾಯಿ ಸತ್ತುದು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೮೭–೧೫ ; 1104) ; ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಡೆಯದಾತಂಗೆ ಗುರುವಿಲ್ಲ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವಿಲ್ಲ . . . ಅವನ ಬಾಳುವೆ ಹಂದಿಯ ಬಾಳುವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೦–೨೧೫) ; ಹಂದಿ . . . ಮಲೆವುತ ಗಜಱಿ ಗರ್ಜಿಸಿತು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೫–೪೫) ; ಹಂದಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಉಣಿಸಲು ಗಜೇಂದ್ರನಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಪುರಂದ. ೧–೧೫೬–೧).

ಹಂದಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಘಳೆ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೋಲು,—ಗಳೆ : ಕಟ್ಟೆದಲಗಿನ ನಾಲ್ವತ್ತುಗೇಣ ಹಂದಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಘಳೆಯ ಮತ್ತರಯ್ವತ್ತುಂಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. V, ೧೮–೪೩;1142). **ಹಂದಿಮುಸುಡಿಹುಣ್ಣು** = ಹಂದಿಯ ಮೂತಿಯಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೀವು ಸೋರುವ ಹುಣ್ಣು,—ವ್ರಣ : ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಂದಿಮುಸುಡಿಹುಣ್ಣಾಗಿ ಕೀವು ಸೋರುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಂದಿಮೂತಿಹುಣ್ಣು** ಹಂದಿಮುಸುಡಿ ಹುಣ್ಣು : ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಂದಿಮೂತಿಹುಣ್ಣಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಂದಿಯ ಸಲಿಕೆ** = ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ (?) : ಮತ್ತರಿಂಗೆ ಪಂದಿಯ ಸಲಿಕೆಯೊಂದಂ ತೆಱುವರ್(ಎಇ. V, ೧೮–೪೬ ; 1142).

[**ದೇ.‖ ತಮಿ.** ಪನ್ಱಿ, ವನ್ಱಿ ; **ಮಲ.** ಪನ್ನಿ ; **ತುಳು.** ಪಂಜಿ : **ಕೊಡ.ತೆಲು.** ಪಂದಿ ; **ತೊದ.** ಪೊಡಿ ; **ಕೋತ.** ಪಜ್ ; **ಪರ್ಜಿ.** ಪೆಂಡ್, ಪೆಂದ್; **ಗಡಬ.** ಪಂಡ್, ಪಂಡು ; **ಗೊಂಡಿ.** ಪದ್ದೀ ; **ಕುಇ.** ಪಜಿ ; **ಕುವಿ.** ಪಜ್ಜಿ, ಪಱ್ಯು]

ಪಂದಿಗ (ನಾ).೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತಂಗೆ ಮಗಂ ಸನ್ದ ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಪನ್ದಿಗನ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪–೧೧ ; 968). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಕೊರವಂ . . . ಮುಡಿಲುಂ ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀಂದೆಗೆದನಾ ಛಕ್ತಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೫೭–೮). 'ಪಂದಿಮೀನ್' ಪರಾ. [ಪಂದಿ+-ಗ$_2$]

ಪಂದಿಗಡ್ಡೆ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ ; ವಾರಾಹಿ : ನಯನಜಲಂಗಳುಣ್ಮುವೊಡೆ . . . ಪಂದಿಗಡ್ಡೆಯ ಪುರುವಳ್ಳಿಯೊಷಜಳಮುಕ್ಕುಪಯೋಗಿಸಿದಂದು ಮಟ್ಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೨೦೫). **ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ** : "ವಿಶ್ವಕ್ಸೇನಾ, ಪ್ರಿಯಾ, ಘೃಷ್ಟಿಃ, ವಾರಾವತಾಂಘ್ರಿ, ಬದರೀ—ಈ ೫ ವಾರಾಹಿ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨) ; "ಅಮೃತ—ಬೋಟಗಡಲೆ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ"(ಒಷಧಿ.೪). **ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ** : ಮುನಿಕುಮಾರರ್ಗೆ ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆಯಂ ದಾಡೆಯಿಂದಗುಟ್ದು ನೀಡುವ ವನವರಾಹಂಗಳಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೦). [ಪಂದಿ+ಗಡ್ಡೆ./**ತೆಲು.** ಪಂದಿಗಡ್ಡ]

ಪಂದಿಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ℙ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಈಗಿನ (ಹಿರೇ)ಹಂದಿಗೋಳ : ಶ್ರೀ[ಕೊ]ನ್ತದ ಪೆಗ್ಗಡೆಯ್ಯಂ ಪನ್ದಿಗೊಳವನಚಳಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿನಾಳ್ದುತ್ತುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೩–೧೫ ; 970). [ಪಂದಿ+ಕೊಳ$_2$]

ಪಂದಿದಲೆ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಹಂದಿಯ ತಲೆಯಾಕಾರದ ಆಯುಧ ; ℙ "ಹಂದಿಯ ತಲೆಯ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅವುಗಳ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳ

ಮೊನೆಯೂ ಅದರಿಂಪ ಏಟು ತಿಂದವರಿಗೇ ಗೊತ್ತು. ಅದೇ ಆಕಾರದ ಅದೇ ಶಕ್ತಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಈ ಆಯುಧಗಳು ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು" (ಕರ್ಣಾಜ. ೫೮) ; ಕತ್ತರಿ ಪಂದಿದಲೆ ಹಾರೆ . . . ಗೊಂದಣದ ಸಂವರಣೆಯಿಂದಾ ಕೋಂಟೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೨೮); ಬಲಿವ ಪೆಟಲ ಬೆಣೆ ಡೆಂಕಣಿಗೈ ಪಂದಿದಲೆ ತಿರುಗುಣಿ ಭೀಮುಗದೆಯ ಬಲಿದು ಕೆತ್ತುವ ಬಡಗಿಗಳಿಂದಾ ದುರ್ಗ ಸಲೆ ಮೆಱೆದುದು ಕಣ್ಗಳಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೬-೫೮) ; ಎಡಬಲದೊಳಿಟ್ಟಣೆಪರಂ ಮುಚ್ಚಿದರ್ ಕಲ್ಗುಂಡುವಳೆಗಳಿಂ ಪಂದಿದಲೆಗಳೊಳಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದರು (ಚೆಬಪು. ೪೨-೩೩) ; ಮೇಲೊಪ್ಪುತಿಹ ಪಂದಿದಲೆ ದಸಿ ಶೂಲಗಳ್ಮೊಲೋಕ ಕತಿಶಯಮಾಯ್ತು (ಕಂನವಿ. ೨-೬೬). [ಪಂದಿ+ತಲೆ$_1$]

ಪಂದಿಪುಟ್ಟು 'ಪಂದಿಪೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಂದಿಪೊಟ್ಟು, ಪಂದಿಪುಟ್ಟು, ಪಂದಿಪೋಟು (ನಾ). **೧.** ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ,—ಸಾಧನ : ಗದೆ ಪಂದಿದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಲೆ ಪಂದಿಪೊಟ್ಟುಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳ ನಿಲಿಸಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೩೬). **೨.** (ಹಂದಿಯನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದು ಪಂದಿಗಳ ಜಾಯಿಲಗಳು ತಡೆದು ನಿಲಿಸಲು ಕಲಿಗಳು ಬಿಡದೆಯ್ತಂದಿಟ್ಟ ಪಂದಿಪೊಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕಡಿಕೆಯ್ದುಱಿದಾಡಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೮೯). **ಪಂದಿಪುಟ್ಟು : ೨.** ತಟ್ಟುಗಿದಂಬುಗಳಿಂದೆ ತಿವಿವ ಪಂದಿಪುಟ್ಟುಗಳಿಂದೆ ಕೊರಲು ಕೊಯ್ವವರಿಂದಸುಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಪೋದಪುದರೆ ಬರನು (ರಾಮವಿ.೧೬-೨೬). **ಪಂದಿಪೋಟು: ೧.** ಸುರಗಿ ಸಬಳ ಪಂದಿಪೋಟಟ್ಟ ಗದೆ ತೊಲೆ ವರಗುಂಡು ಪೆಟಲುಗಳಿಂದ . . . ಲಗ್ಗೆಯನಿಳುಹಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೨೬). 'ಪಂದಿದಲೆ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಪಂದಿಪೋಟು, ಪಂದೀಟ]

ಪಂದಿಪೋಟು 'ಪಂದಿಪೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಂದಿಮೀನ್, ಹಂದಿಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಗಱುಮೀನ್ಸೀಗುಡಿ . . . ಪಂದಿಮೀನ್ಪೆಱೆಮೀನ್ಪಗ್ಗಡೆ ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ದುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). **ಹಂದಿಮೀನು:** ಕೊಡತಿಮೀನು, ಹಂದಿಮೀನುಗಳು ನೋಟಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಿಷ್ಟೂ ಚಂದವಾಗಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೬೧). [ಪಂದಿ+ಮೀನ್$_2$]

ಪಂದಿರಿಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪನ್ದಿರಿಬೋಯ [ಸ್ಯ] ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ಪವ್ವಶರ್ಮ್ಮಣ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೪೨ ; 668). [?+ಬೋಯ]

ಪಂದಿವಿಂಡು (ನಾ). ಹಂದಿಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : ಪಂದಿವಿಂಡುಗಳಗ್ರಗಣ್ಯನೆನಿಪ್ಪ ಮದ್ವಪುವಂ ನೃಪಂ ಬಂದು ಬೀಳಿಪಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೩-೨೫). [ಪಂದಿ+ಪಿಂಡು$_2$]

ಪಂದಿವೇಂಟೆ, ಹಂದಿವೇಂಟೆ (ನಾ). ಹಂದಿಯ ಬೇಟೆ: ಮತ್ತಂ ಪಂದಿವೇಂಟೆಯ ಮಾತಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೫ ವ). **ಹಂದಿವೇಂಟೆ :** ತನತನಗೆ ಹಂದಿವೇಂಟೆಗೆ ವನಚರರೆಯ್ತಂದು ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೧-೯೯). [ಪಂದಿ+ಬೇಂಟೆ]

ಪಂದು (ನಾ). ಹಂಚಿಕೆ ; ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ : ನನ್ನ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸೋರಾದರೂ ಯಾರು ? ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಪಂದು ಮಾಡಿದೆ (ಮಲ್ಲಿ.೧೦) ; ತಾನು ಏನಾದರೂ ಒಂದು ಪಂದು ಮಾಡಬೇಕು. ಅವನನ್ನು ಉರುಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಘಾಟೀಮು.೭೮) ; ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶನೇ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಪಂದು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ (ಷೇಕ್ಸ್ಪಿ.೨೫೧).

[←ತಮಿ. ಪನ್ತು./ಪಾರ. ಮರಾ. ಫಂದ್=ಮೋಸ, ಕುಟಿಲ ; ಹಿಂ. ಪಂದ್, ಫಂದಾ=ಜಾಲ, ಪಾಶ, ಬಲೆ]

ಪಂದೆ, ಹಂದೆ (ನಾ). ಹೇಡಿ ; ಅಂಜುಬುರುಕ ; ಪುಕ್ಕಲ : "ದರಿತಃ . . . ಶಂಕಿತಃ—ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೯) ; ಕೊಂದು ಜಟಾಯುವನಾತಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಾ ಜನಕಸುತೆಯನೊಯ್ದಂ ಮತ್ತಾ ಪಂದೆಯನಂತಕಮುಖದೊಳ್ ತಂದಿಟ್ಟಂದಲ್ಲದುಱಗುಮೇ ರೌದ್ರರಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೪) ; ನಾಣಿಲಿ ಪಾಣ್ಬಂ ಪಂದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦-೩೦) ; ಕಲಿಯಂ ಪೊರೆದೊಡೆ ಕೂರ್ಪಂ ತೋರ್ಪಂತಿರೆ ತೋರ್ಕುಮೆ ಪಂದೆ ಪತಿಗೆ ಸಂಗರದೆಡೆಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೨-೨೩) ; ಪೆಣನಂ ಕಂಡ ಪಂದೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೪) ; ಪಂದೆಯ ಗೆಂತಂತು ನೀಂ ಕುಱು, ಪೆಣ್ಗಂಜುವೆಯಾ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೧-೨೧). **ಹಂದೆ :** "ಭೀರು ಭೀತಂ ಹಂದೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೨) ; ಹಂದೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಯುಧವಿರ್ದ್ದ ಫಲವೇನು (ಬಸವ. ೧೦೮) ; ಶರಣರ ಮನೆಯ ಬಿರುದಿನಂಕಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದಿರೆಲೆ ದೇವ ಎಲೆ ತಂದೆ ಎಲೆಲೆ ಹಂದೆ ಕೂಡಲಸಂಗ ಸ್ವಯವಾಗು (ಬಸರ. ೧೨-೩೦) ; ಹಂದೆ ಹೋಗೆಲೆ ನಾಯೆ ನಿನಗೇಕಮರಮಾನವರ ದಂಡಶೂಕರ ಭುವನದೊಡೆತನ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೫೩) ; ನಿಂದು ಕಲಿಗಳ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡ ಹಂದೆಗಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೯೮). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಂದ]

ಪಂದೆಗಜ್ಜ (ನಾ). ಹೇಡಿಯ ಕೆಲಸ : ಬಗೆದಂದೀ ಪಂದೆಗಜ್ಜಂಗಳ ನಱುಪುವ ನಿನ್ನುಕ್ತಿಯಂತಿರ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೧೩-೫೬). [ಪಂದೆ+ಕಜ್ಜ$_1$]

ಪಂದೆತನ, ಹಂದೆತನ (ನಾ). ಹೇಡಿತನ ; ಅಂಜುಬುರುಕುತನ ; ಪುಕ್ಕಲುತನ : ನಿನಗೆ ಪಂದೆತನಮೆ ತಾನಾದೊಡಿನಿತಾನುಂ ಭಯವಿಲ್ಲದೋರ್ವೆಯೆ ನೆಲಪಿನ ಕಾಲೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಯ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೩೧) ; ಪಂದೆತನವಲಸತನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೊಂದಿ ಹಿಂದಿನಪಮಾನಗಳ ತೊಳೆಯಿರೇಳಿ (ವಿಸೀಗೀ. ೪೩-೫). **ಹಂದೆತನ :** ನಿನ್ನ ಸಿಂಹವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಎನ್ನ ಹಂದೆತನವ ಕಳೆದು ಮುನ್ನ ನಿನ್ನ ವಾಹನವೆನುವಂತೆ ಸಾಗುವೆ (ಜೀವಲ. ೭೬-೮). [ಪಂದೆ+-ತನ]

ಪಂದೆಮು (ನಾ). (?) : ಸಾಲಮಿಲ್ಲಾ ಮೆಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. . . ಕದಂಬೂರಾ ನಾಲ್ಪದಿನ್ಬರು ವಿದತ್ತೂರು ನಾವಿದ ಪಂದೆಮು ಅಱಿಯ ಈರೆ ದೆತ್ತರಾ ಪೊರುಳ×××ಮುನಿಗಿತ್ತು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ .೭-೯; ಸು. 760). [?]

ಪಂದೆಮಾನಿಸ (ನಾ). ಹೇಡಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಂಜುಬುರುಕ : ಪಂದೆಮಾನಿಸರ್ ಲೇಸನೆ ಕಾಣರೆಂಬ ಪಟುನಾಣ್ನುಡಿಯಂ ಪಿಡಿಗಟ್ಟಿನಳ್ಕದಿರ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪೭). [ಪಂದೆ+ಮಾನಿಸ$_1$(<ಮಾನುಸ)]

ಪಂದೊಗಲ್ 'ಪಂದೋಲ್' ನೋ.

ಪಂದೊವಲ್ 'ಪಂದೋಲ್' ನೋ.

ಪಂದೋಲ್, ಪಂದೊಗಲ್, ಪಂದೊವಲ್, ಹಂದೊಗಲ್ (ನಾ). ಹಸಿಯ ತೊಗಲು ; ಹೊಸದಾಗಿ ಸುಲಿದ ಚರ್ಮ : ಪಂದೋಲ್ ನೆತ್ತರ್ಕೆಯ್ಪವಡಗಂದಿನ ತಾಂ ತೊಱೆದ ವಸ್ತು ಸತ್ತ ಕ್ರಿಮಿಗಳ್ ಸಂದಸ್ಥಿಯೆಂಬಿವೇಟುಂ ಕುಂದದೆ ಮುಟ್ಟುಪಡಮುಕ್ಕುಮರ್ಹನ ಮತದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೩) ; ಪಂದೋಲ್, ಪಂದೊವಲ್ (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ). **ಪಂದೊಗಲ್ :** ಪಂದೊಗಲೊಳ್ಪುಟುವೆರಸು ತೀವಿದಾ ನೀರುಮನುಂಡು ಗಡಂ ತಮ್ಮಾಚಾರಕೆ ××× ಮಿಗಿಲಾಮೆ ಪಿರಿಯರೆಂಬರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಸಮಪ. ೬-೧೫). **ಪಂದೊವಲ್ :** ನಾಭಿವರೆಗಂ ಬಸಿಱಿಂ ಪೋೞ್ದು, ಅಲ್ಲಚಮ್ಮಂ—ಪಂದೊವಲಂ ತೆಗೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೦-೫) ; ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ನಿಕೆ ರೋಮಂಬೊರೆದ ಪಂದೊವಲ ಪಂಜರ

ದೊೞಿಕ್ಕಿ . . . ಪಡಿಯಂ ಕೆತ್ತಗುೞಿಯನಿಕ್ಕಿ (ಶಾದಂಉ. ೭೫೦); ಅವರಾಳ್ತನವ ಕಂಡುಱಿದೆ ಕಣ್ಣಟ್ಟಿ ಕಲ್ಲೇಱಿ ಪಂದೊವಲನಾಂತು ದೆಸೆಯುಟ್ಟೆಗೆಯನುಟ್ಟು ಭವಗೆಟ್ಟ ಭರ್ಗ (ಉದ್ಭದೇ. ೫–೨೯); ನರರ ತಲೆಗಳ ಜಪದ ಸರದಿಂದೆ ಪಂದೊವಲ[ಪಾಠಾಂ.ಪಸಿದೊಗಲ]ಧೋತ್ರದಿಂದ . . . ಭಯಂಕರರೂಪನಾದ ಮೋದೋಹೋತನ್ನೈತಂದೊಡೆ(ಜೈಮಿಭಾ.೧೬–೨೪). **ಹಂದೊಗಲ್:** ಹಂದೊಗಲ ಹಾಸಿನೊಳು ಮಂಚಂ ಜಡಿಯೆ ಹೊಲೆಯ ಸೋಲಗವಿತ್ತು (ಹಚಶಾ. ೧೧–೩೧).

[ಪನ್$_2$(<ಪಸಿ$_3$)+ತೊಲ್$_1$]

ಪಂದ್ಯ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟು 'ಪಂತಂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಂದ್ಯಾಟ (ನಾ). = ಪಂದ್ಯ **೧ :** ಇಂದು ಭಾರಿ ಭೋಜನ ; ಆಮೇಲೆ ಪಂದ್ಯಾಟ (ಮಣಿಸ. ೮೩); ಆ ಪುಟ್ಟ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಪಂದ್ಯಾಟದ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಿತು (ರಂಗವ. ೨೧೩) ; ಪಂದ್ಯಾಟದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಹೆಸರು ಕೊಡಬಹುದು (ನೆಲಮು. ೩೩–೨೨). [ಪಂದ್ಯ (<ಪಂತ$_1$)+ಆಟ]

ಪಂಪ$_1$ (ನಾ). ಸಮಭಾಗ : "ಪಂಪಮೆನಲ್ ಸಮಭಾಗಂ" (ಚತುನಿ.೯); "ಪಂಪಮೆ ಸಮಭಾಗಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೪).

[<ಪಸು$_1$?./ತಮಿ. ಪಯಲ್ ; ತೆಲು. ಪಂಪಕ, ಪಂಪು]

ಪಂಪ$_2$, ಹಂಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : 'ಪಂಪಯ್ಯ' ಪರಾ. ೨. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಆದಿಪುರಾಣ', 'ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯ'ಗಳೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೈನಕವಿ : ಮುಂ ಸಮಸ್ತ ಭಾರತಮನಪೂರ್ವಮಾಗೆ ಸಲೆ ಪೇೞ್ದ[ಕವೀಶ್ವರರ]ಲ್ಲ ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಪೇೞ್ದೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಮೆಂದು ಪಂಡಿತರೆ ತಗುಳ್ದು ಬಿಚ್ಚಟಿಸೆ ಪೇೞಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧) ; ನಯದಿಂ ಪಂಪನೊಱಲ್ದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪೊನ್ನಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪೇೞ್ದ ಭಕ್ತಿಯಿನಾ ರತ್ನಕವೀಶ್ವರಂ ಸಮೆದ ತತ್ಕಾವ್ಯತ್ರಯಕ್ಕಂ ಜಗತ್ತ್ರಯಮುಂ ಮುಂ ಬೆಲೆಯಾಗಿ ಪೋಯ್ತೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧–೬೬) ; ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನೆಂದನುವಾದಿಸೆ ವಾದಿಸಿ ವಿರೋಧಿ ವಿಪರೀತತೆಯಿಂದೋದೆ ವಿಲೋಮದೆ ಪೆಸರಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳವನ ಪೆಸರೆ ಪೆಸರ್ವಡೆದೆಸೆಗುಂ(ಧರ್ಮನಾ.೧–೩೬). **ಹಂಪ$_1$: ೨.** ಶ್ರೀವಿಜಯನ ಹೊನ್ನನ ಹಂಪನ ಸುಜನೋತ್ತಂಸನ ಸುಮಾರ್ಗಮಿದಱೊಳೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫) ; ನೇಮಿಚಂದ್ರನ ಹಂಪನ ನಾಗವರ್ಮಾದಿ ಭೂಮಿಗೊಪ್ಪಿದ ಕವಿಗಳನು ಪ್ರೇಮದಿಂ ಬಲಗೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಸೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧–೪). [?]

ಪಂಪಕ, ಪಪ್ಪಕ$_1$, ಪಪ್ಪುಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದುದು ; ಒತ್ತಾಗಿರುವುದು ; ಸಂದಣಿಸಿದುದು : ಸಂದಣಿಸಿದ ಕುಂದಲತೆಯ ಮೇಳೈಸಿದ ಮಾಲತೀಲತೆಯ ಪಂಪಕಮಾದ ಚಂಪಕಾಲತೆಯ ಪಿಣಿಲೇಱಿದ ಕರವೀರಲತೆಯ . . . ರತ್ನರಚಿತ ಕೃತಕಾಚಲಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೦–೨೬ವ). **ಪಪ್ಪಕ$_1$: ೧.** ಪಪ್ಪಕಮಾಗಿರೆ ಪಱಮೆಗಳುಪ್ಪಯಣಂಗೆಯ್ದುವಂದು ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬–೨೧). **ಪಪ್ಪುಕ$_1$: ೨.** ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಕ]ಪ್ಪುಕಮಪ್ಪಂಗನೆಯ ತೊಳಪ್ಪಡಿದಳಿರ್ಗೆಯ್ದೆ ಸೋಲ್ತು ತಳಿರ್ಗಳ್ ಕೆಂಪಂ ಕಪ್ಪಂಗುಡುವವೊಲೂಡಿದಳೊಪ್ಪಿರೆ ಕೆಂದಳದೊಳಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಲತಗೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ.೧೨–೭೪); ಮುಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕಮಡಸಿದ ಕಪ್ಪುರದ ಪಪ್ಪುಕಕ್ಕಂ ಮಱಿದುಂಬಿವಿಂಡು ಮುಂದೆ ಮಂಡಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಬರೆ (ಅನಂಪು. ೨–೨೮ವ). (ಗು). **೩.** ಮನೋಹರವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಅಪ್ಪುವಳಿಕಿನ ಪಪ್ಪುಕ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ವನಱಿನೋದಪ್ರಸಂಗಚತುರ ಪ್ರಸಾದಿತ ಪರಿಜನಪರೀತಂ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ಪಿನಂ (ಅನಂಪು. ೭–೧೧ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಮ್ಮು, ಪಮ್ಮು=ದಟ್ಟವಾಗಿರು, ಒತ್ತಾಗಿರು ; ಪಮ್ಮಲ್ ; ತೆಲು. ಪಂಬು, ಪಮ್ಮು=ಅತಿಶಯವಾಗು, ಅಧಿಕವಾಗು]

ಪಂಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಮ್ಮಚನೂರ ಮಹಾರಾಜಯ್ಯನುಂ ಮೊಳಿಯನೂರ ದೇವಯ್ಯನುಂ ಪಂಪಯ್ಯನುಂ(ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೬–೨೦; 937) ; ಪಂಪಯ್ಯಂ ನಾನೊಂದ್ದಕ್ಷತೆಯನಪ್ಪಂದವಿವಾಯೆನೆನ್ದು ತಱಿಸಲಾ ಮಾ(ಂ)ನ್ಯ ದಿಟ್ಟ ಮಹಾಜನಮು ನಮಸ್ಕಾರಂಗೆಯ್ದು (ಸೌಇಇ. XI–i, ೩೬–೭ ; 942). [ಪಂಪ$_2$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪಂಪಲ 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಪಂಪಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ.

ಪಂಪಱಿಘೋಷಣ = ಕರ್ನಾಟಕದ ಚೋಳವಂಶದ ರಾಜರ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಾಸ್ಯಪಗೋತ್ರಂ ಕಲಿಕಾಲಾನ್ವಯಂ ಕಾವೇರೀವಲ್ಲಭಂ ಪಂಪಱಿಘೋಷಣಂ ಮಯೂರಪಿಂಛಧ್ವಜಂ . . . ಗೊಂದಳಬಡಿವಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೦೭–೧೦ ; ಸು.1124). [ಪಂಪ$_0$ (P←ತಮಿ. ಪಮ್ಪೈ ; ತೆಲು. ಪಂಬ)+ಪಱಿ$_1$]

ಪಂಪಾದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಮಚ್ಚಾಳುಕಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿ ದೇವರು ತತ್ಪುತ್ರಿ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾದೇವಿಯರ ರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯದಂದು (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೫೦–೩ ; 997). [ಸಂ.ಪಂಪಾದೇವೀ]

ಪಂಪು$_1$(ನಾ). **೧.** ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಗಾರುಡಿ:"ಪಂಪು=ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ; ಗ್ರಹ" (ಕಲ್ಪದ್ರು. ೨೨೬). **೨.** ಶಕ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನ ; ವಿಜೃಂಭಣೆ ; ವೈಭವ.

ಪಂಪುಮಾಡು = ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು : ಇಂತು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಾ ಮಾಡುವನಿತರೊಳು ವಿಷ್ಣು ಚಕ್ರವು ಪಂಪುಮಾಡೆ . . . ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಲಿಶಿರವರಿದು (ಯನಳ. ೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಮ್ಪು=ಆಟ, ವಿನೋದ, ಕ್ರೀಡೆ ; ತೆಲು. ಪಂಪು]

ಪಂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿ, ಹೊಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ರೇಚಕಯಂತ್ರ; ಪೂರಕಯಂತ್ರ : ನೀವು ಬಾವೀಗೆ ಪಂಪು ಹಾಕಿಸೋದೂ ಸಾಕು, ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಗಪ್ಪ ಬೀಳೋದೂ ಸಾಕು! (ಕಾಬಝೂ. ೨೬). ೨.ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಡಬ್ಬದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವ ಸಾಧನ : ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪಂಪು ; ಅದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಗಳುವಿನ ಮೇಲೆ ನೇತಾಡುವ ಎಲೆಸರ, ಪಂಚೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ರಾಮಾನಿ.೧೦೧). **೩.** ಬೈಸಿಕಲ್ಲಿನ ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಗಾಳಿ ತುಂಬುವ ಸಾಧನ : ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಪಂಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). **೪.** ಸೊಳ್ಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ದ್ರಾವಕಗಳನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ಬರಿ ದ್ರಾವಕ ತಂದರೆ ಸೊಳ್ಳೆ ಸಾಯುತ್ತದೆಯೆ ? ಪಂಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ, ಹೊಡೆಯೋಣ (ರೂಢಿ). **೫.** ಅನಿಲವನ್ನಾಗಲಿ, ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನಾಗಲಿ ಹೀರಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಸಾಧನ,-ಯಂತ್ರ : ಗಂಟಲ ಕುಹರ ಚುಚ್ಚುವ, ಹೀರುವ, ಒತ್ತಿ ಹೀರುವ . . . ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೀರುವ 'ಪಂಪಾ'ಗಿದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೮).

ಪಂಪು ಮಾಡು = ಪುಸಲಾಯಿಸು : ಅವನನ್ನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಎಷ್ಟು ಪಂಪು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಪಂಪು ಹೊಡೆ** = ಪಂಪುಮಾಡು : ಎಷ್ಟು ಪಂಪು ಹೊಡೆದರೂ ಅವನನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Pump]

ಪಂಪೆ (ನಾ). ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರ ; ಹಂಪೆ : ಆದಿತ್ಯವಾರ ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದಂದು ಪಂಪೆಯ ತೀರ್ತ್ಥದಲು ಶ್ರೀರಾಜಧಾನಿ ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಬ್ರಹ್ಮ

ಪುರಿಯ ನಂದಿಯಣ್ಣ ಷಡಂಗಿ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಪ್ರಮುಖಂ ನಾಲ್ವತ್ತಿರ್ವರು ವಿದ್ವಾಂಸರಪ್ಪ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಕೆ[ಱ] ಒಂದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೮-೬ ; 1053) ; ಸೌಂದರಿವೆರಸಾ ಮೃಡನಂ ಬೀೞ್ಕೊಂಡರಸಂ ಬಿಡದೆ ಮನಂಗೊಳಿಪ ಪಂಪೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೩೨). 'ಹಂಪೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪಂಪಾ]

ಪಂಬಕ್ಕಿ, ಹಂಬಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಎಲ್ಲಿಯ ಮಾರಿ ನೃಪರ ಕೊಂದು ಪೋದುದೆಂದೆಲ್ಲರು ಪಂಬಕ್ಕಿಯಂತೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಬಾಯ್ವಿಡುತಿರೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೪-೧೧೬). **ಹಂಬಕ್ಕಿ :** ಹಂಬಕ್ಕಿಯಂತೆ ನಾ ಬಾಯಂ ಬಿಡುತ್ತೈದೇನೆ ಬಳಲಿದೆಯುಲಾ ಮಗನೇ ಹಂಬಲಿಸದಿರೆಂಬುದು ನಿಮಗಂ ಬಱಿನಾಯಿತೆ ಪ್ರಸನ್ನಶಂಕರಲಿಂಗಾ (ಶಂಕಕಂ. ೫೮).
[ಪನ್$_2$? + ಪಕ್ಕಿ]

ಪಂಬದ (ನಾ). ದೆವ್ವ, ಭೂತಗಳ ಆವೇಶಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಕುಣಿಯುವವನು : ಭೂತಕ್ಕೆ ನರ್ತಿಸುವ ಪಂಬದನಿಗಾದರೂ ಸರಿಯೆ ; ಬಹು ಸಂತೋಷ (ಒಡ್ಡಉ. ೩೦). [←ತುಳು. ಪಂಬದೆ]

ಪಂಬಲ್, ಹಂಬಲ, ಹಂಬಲು (ನಾ). ೧. ತವಕ; ಹೆಬ್ಬಯಕೆ ; ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆ ; ಆಸೆ; ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಎಲ್ಲರುಮೀ ಕುಮಾರನಂ ಪಿಡಿದಿರಿಮೆನ್ನ ಪಂಬಲನಿದಂ ಬಿಸುಡಿಂ ಬಿಡಿಮೆಂದು ಖೇಚರಂ ಬಿಡಿಸಿದನಾಪ್ತರಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫೦) ; ಕದನಕ್ಕೆಳ್ಳಿ ಕೃಷ್ಣವದನನಾ ವನದ ಪಂಬಲಂ ಬಿಸುಟು ತನ್ನ ಯೂಥಮುಮಂ ಮಱೆದು ತಾನನಾಥನಾಗಿ ಪಾರಾವಾರಂಬೋಗಿ (ಪಂಚತಂ.೨೭೭-೧೦) ; ಪಲವುಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮನೋದಿದ ಬಲದಿಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚ ಗರ್ವದಿಂ ಧರ್ಮದ ಪಂಬಲನುೞಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೮೮) ; ನೆಗೞ್ದನಗೆ ತಂದೆ ತಾಯ್ ಸೊಸೆ . . . ಎಂಬೀ ಮೋಹದ ಬಂಬಲ ಪಂಬಲ್ಗೊಳೇಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೮). ೨. ಆಸಕ್ತಿ : ಪಗಲಿರುಳೆಂಬೀ ವಿಭೇದಂಗಳಿಲ್ಲಾಳರಸೆಂಬೀ ಪಂಬಲಿಲ್ಲಾರ್ಜವರೆ ಮನುಜರೆಲ್ಲಂ . . . ಸುಷಮಸುಷಮಕಾಲಸ್ವಭಾವಪ್ರಭಾವಂ (ಪಂರಾಮಾ.೧-೬೦). **ಹಂಬಲ :** ೧. ಧುರದ ಹಂಬಲ ಬಿಡಿಸಿ ಲಂಕಾಪುರ ಭಯಂಕರನೊಡನೆ ಬಲುಸಂಗರವ ಸಂಘಟಿಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೩೭) ; ಮನೆಯ ಹಂಬಲ ಮಱೆದ ಕೆಳೆಯರನಿನಿಸು ನೆನಸನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೭) ; ಡಂಭಕ ಹಿರಣ್ಯಕ ಕುಮಾರ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ್ನ ಹಂಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಧಿಸ ಬರಲು . . . ಪೊರೆದದ್ದು ಎಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ.೧-೯೬-೯). **ಹಂಬಲು :** ೧. ನಿಮಗೆಮ್ಮ ಹಂಬಲು ಬೇಡ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೭-೧೪) ; ಶಂಭುಪದ ಭಕ್ತಿ ನಂಬುಗೆಯ ಹಂಬಲು ಬೇಕು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೬-೨೫೬); ಬಯ್ವ ಹೆಂಡಿರ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೊಯ್ವ ಕೀರ್ತಿಯ ಹಂಬಲಿಲ್ಲದೆ . . . ಬದುಕುವ ದೈವದೂರರು ನಾವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೪) ; ಪರಕಾಮಿನಿಯರ ಹಂಬಲು ಬಿಡಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೪-೨). ೩. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ : ಬೆಂಬಿಡದೆ ಗದೆಯಿಂದ ವಕ್ಷದ ತುಂಬನೆಱಗಲು ಮಱೆವನಿತ್ತಣ ಹಂಬಲನು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನುರುತರ ಗದೆಯ ಘಾಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೧-೩೨).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಹಂಬಲ್]

ಪಂಬಲಿಸು, ಹಂಬಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತವಕಿಸು ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬಯಸು ; ಹಾತೊರೆ ; ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಲಸದೆ ಮಾಡಿ ಬೇಸಱದೆ ಸಾಲ್ಗುಮಿದೆನ್ನದೆ ಮೆಯ್ಯೊಗಕ್ಕೆ ಪಂಬಲಿಸದೆ . . . ನಿಯಮಕ್ರಮಂಗಳಂ ಸಲಿಸಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ.೧-೧೩೭); ಎಲೆ ವೈಶಂಪಾಯನ ತನ್ನೊಲವಿಂದಂ ಬಂದಸೀಗಳಱಸುತ್ತೆ ಕಪಿಂಜಲನಿಲ್ಲಿಗೆ ನಿನ್ನಂ ಪಂಬಲಿಸುತ್ತಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೧೧); ಕೆಮ್ಮನೆ ದೇವಲೋಕಸುಖಮಂ ಮನದೊಳ್ ಪಂಬಲಿಸಿ ಮಱುಗಲೇಂ ಸಮನಿಕುಮೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೪೪). ೨. ವಿಯೋಗ ಹೊಂದಿದವರನ್ನಾಗಲಿ, ಮೃತರನ್ನಾಗಲಿ ಕುರಿತು ಗೋಳಾಡು—ಅಳು,—ಹಲುಬು,— ರೋದಿಸು : ಅತನಿನಗ್ಗಳದ ಮಗನೆ ನಾಂ . . . ಪಡೆಮಾತೇಂ ಪಂಬಲಿಸದೆನ್ನ ಪೇೞ್ದುದು ಗೆಯ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೭); ಅದವಟಲೊದವೆ . . . ಪಟವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೭) ; ಕುಸುಮಕೋದಂಡನ ಸುಧಾಮಯ ಸದ್ಗುಣಂಗಳನೆಣಿಸಿಯೆಣಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೮-೭೩ ವ) ; ಶರಣಜನ ವಿಯೋಗವ್ಯಥೆಗೆ ಬೆಂಬೀಳ್ದು ಬೇಳಾಗಿ ಪಂಬಲಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೧೧) ; ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಪಂಬಲಿಸಿ ಸುತನ ಗುಣಶೀಲಂಗಳಂ ನೆನೆದು ಹಳವಳಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೯). ೩. ಚಿಂತಿಸು ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೆನೆಸು; ಆಲೋಚಿಸು: ಪಂಬಲಿಸಿದಂ ಪಲವಂ ಮನದೊಳ್ ದಶಾನನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೫೪) ; ಮುನ್ನಿನ ಸಿರಿಯಂ ನೆನೆಯದೆ ಮುನ್ನಿನ ಲೀಲೆಗಳನೆಯ್ದೆ ಪಂಬಲಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೦೬) ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಮುನಿ ಪಂಬಲಿಪಂತೆ ಹೃತ್ಸರಸಿಜ ಮಧ್ಯದಿ ತನ್ನ ತರುಣಿಯುನಿಟ್ಟು ಜಾನಿಸುವನು ಜೀವಂಧರನಿಂತು ವಿರಹದೊಳಿರ್ದ (ಜೀವಂಸಾಂ.೧೨-೪೭) ; ಧಾರಿಣೀಪತಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಪಂಬಲಿಸಿ ತೋರದುಃಖದಿ ತನುವ ತೊರೆದಳಲ್ಲದಲಿರಲು ತೋರದಿರ್ದಪಳೆ ತಾಂ ನೋಡಿದಾಗಾರಗಳೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೫-೧೧). ೪. ಮೊರೆಯಿಡು : ಎಲೆ ಗಿರಿಜಾತೆ ಮಾತೆ ಕರುಣಾಕರೆ . . . ನೊಂದೆನಿಂದು ನಿನ್ನಲಘು ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿನಭೀಕ್ಷಿಸಿ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನಂಬಿಕೇ ಎಂದು ಪಂಬಲಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೩೦ ವ). **ಹಂಬಲಿಸು :** ೧. ಕಾರ್ಗಾಲ ಮುಂಬನಿಯ ಸುಖವ ಚಾದಗೆ ಬಯಸುವಂತೆ ಅನು ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಬರವ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಕರುಣಿಸಯ್ಯಾ (ಆದಪ. ೧೬-೩೭) ; ಫಲಿಸಲಱಿಯದ ಕಾರ್ಯದಲಿ ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೆಡುವವನಂತೆ ಕೆಡೆದನು (ತೊರರಾ.೧-೧೫-೨೪) ; ನಂಬಬೇಡಿ ನಾರಿಯರನು ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಿಗ್ಗಿ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬-೧); ಹಂಬಲಿಸಿ ಒಂದು ಭೋಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅದನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸುವ ತ್ರಾಣವೇ ಕುಗ್ಗಿ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ (ನಂಟರು. ೨೦). ೨. ಬಸವಣ್ಣ ಮರವಟ್ಟು ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿ ಘನತಾಪ ಮನಮಂ ನಟ್ಟು (ಬಸರ. ೧೧-೭೮) ; ಸಿಂದಿರುತ ಬೆಱಗಾಗುತ ವನೀನಂದನೆಯುದೇನಾದಳೋ ಹಾಯೆಂದೆನುತ ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬುತ ಹನುಮನೈತಂದ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೧) ; ಮಿಗೆ ಕಾತುರದೆ ಹಂಬಲಿಪಳು ಕಂಬನಿಯೊಗುವಳೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೯೫). ೩. ಹಂಬಲಿಸದಿರು ದೈತ್ಯರೆಂಬರಿಗಿಂಬುಗೊಡದೀ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತದೂರರಿಗೆ(ಸಂಭಪ. ೮-೧೩೨) ; ರಾವಣ ಮನದಲುಮ್ಮಳಿಸಿ ಹಲವ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಲಿರ್ದನು (ಕೌತರಾ. ೧೭-೩೯) ; ಈ ಬಾಲಕಂ ತನ್ನ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳನೊಡಹುಟ್ಟಿದವರ ಹಂಬಲಿಸದೆ ಮುರಾರಿಯಂ ನೆನೆವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫೬). ೪. ಹಂಬಲಿಸುತಿಹ ನಿಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬುಗಾಣದ ಗಾಢದೈವದ ಬೆಂಬಳಿಯಲಿರಲಿನ್ನದಾವುದಸಾಧ್ಯ ನಿಮಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೬-೪೫). ೫. ನೊಂದುಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಥೆಪಡು ; ದುಃಖಿಸು ; ಕಷ್ಟಪಡು : ಅಂಬುಜದ ಸಖಸೂನು ನೋಡೆ ತ್ರಿಯಂಬಕನ ಸಮಜೋಡಿಯಲ್ಲಾ ಬಾಹುವಿಕ್ರಮದಿ ಹಂಬಲಿಸಲವನುರವನೆಚ್ಚನು ಬೆಂಬಿಡದೆ ಕೀಚಕನ ರಥದೊಳು ತುಂಬಿಸಿದ ಬಲುಗೋಲ ಮಳೆಯಲಿ ನಾದಿದನು ಹಯವ (ಸಂಭಪ.೧೯-೪೦). [ಪಂಬಲ್ + -ಇಸು$_3$]

ಪಂಬಸಲೆ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ನೆಲ; ಹಸುರಾದ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಎಳವು ಪಂಬಸಲೆ ಬಳ್ಳಿವನೆ ಕೆರೆಕುಂಟೆ (ಸಂಸಪ. ೨೯-೪). [ಪಂ(<ಪಸಿ$_3$)+ಪಸಲೆ]

ಪಂಬಾಡು (ನಾ). ತೆರೆ ; ಮರೆ : ಕಳುಹಿ ಸರಸಿಯ ಸುತ್ತ ಪಂಬಾಡುಗಳ ಬಿಗಿಸಿ ಲಲನೆ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆ ಗೋಪಿಕಾವಳಿಯ ಪೆಣ್ಗಳ ಕೂಡಿ ಕೊಳನ ತೀರದಿ ನಿಲಲು (ನಪಮೋ.೧೦-೪೩). [←ತೆಲು.ಪಂಬುಕಾಡು]

△ **ಪಂಸೆ** (ನಾ). ಹಂಸಪಕ್ಷಿ: ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಿಸುಪ ಮೆಲ್ಲೊಗ್ಗೆಯುಂ ಮಾಣದೆಂದುಂ ನಿನಗೀವೇಂ ಪಂಸೆ [ಪಾಠಾಂ.ವೇನಂಚೆ] (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೮); ಜಾಣರಿಲ್ಲದ ಜನಪ ಪಂಸೆಯಿಲ್ಲದ ಕೊಳನು (ನಪಮೋ. ೨೩-೪೯); ಕೊಳಗಳಿಲ್ಲದ ಬನವು ಅಳಿಗಳ ಬಳಗವೆರಗದ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಯು . . . ತೊಳಪ ಕಳಕಂಠಗಳು ಪಂಸೆಯು ಮಿಳಿರ್ವ ಝಲ್ಲಿಯು ಮೃಗವು ಕತ್ತುರಿ ಕಲಿತ ಮಿಗಸಂಕುಳಗಳಿಲ್ಲದ ಗಿರಿಗಳಿಲ್ಲ (ನಾಗಪ. ೨-೭). [<ಹಂಸೆ]

ಪಕತ್, ಪಕತ್ತು, ಪಕ್ತ, ಫಕತ, ಫಕ್ತ (ಅ). **೧.** ಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ; ಸಕತ್: ನನ್ನ ಸೋದರ ದೂರ್ವಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಪಕತ್ ಖಾಹಿಲೆಯಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದಾನೇಂತ ಊಟಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೂತಿದ್ದಾಗ ತಿಳಿಯಿತು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೪೩). **ಪಕತ್ತು:** ೧. ಪಕತ್ತು ಮೂರು ಸೇರು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವರು ಇನ್ನೂ ಹಿಗ್ಗಿದರು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೧೬೦). **ಪಕ್ತ:** ೧. ಪಕ್ತ ಬೈಗೋಳು ಬಡದಾಟ (ನಾಧಾರಿ. ೯೩). **ಫಕತ:** ೧. ಸುಕೃತದಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ವ್ಯಯಿಸಿ ಯುಕುತಿಯಿಂದಲಿ ಭಕುತಿಯಿಂದ ಮೂರು ಕೆರೆಯು ಫಕತ ಕಲ್ಲಿಲಿ (ಕಜಾಗೀ. ೨೧೭). ೨. ಬರಿ; ಕೇವಲ: "ಫಕತ–ಬರೆ, ಕೇವಲ" (ಜಾನಕೋ. ೧೮). **ಫಕ್ತ:** ೨. ಅದರಲ್ಲಿ ಫಕ್ತ ಉಪ್ಪಿನ ಕಲಮಿಗೆ ಮಾತ್ರ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೧೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ಪಬ್ಲಿಕ್ ಲೈಫ್ ಎಂಬುದೇ ಬೇಡ ಆ ಪ್ರಾಣಿಗೆ. ಫಕ್ತ ಕಾಸು ಮಾಡುವುದೊಂದೇ (ಜಾರುದಾ. ೨೪೮).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಫಕತ್; ಮರಾ. ಫಕತ್, ಫಕಸ್ತ]

ಪಕತ್ತು 'ಪಕತ್' ನೋ.

ಪಕಪಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಏನು ಹೇಳಿದರೂ ಪಕಪಕ ಅಂತ ಬಾಯಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಪಕಪಕ ನಗು=ಪಕ ಪಕ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ಬರುವಂತೆ ನಗು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗು: ಪಕಪಕ ನಗುವವರನ್ನು ನೋಡಿ ಬಿಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ ಅತ್ತ (ಗಾದೆ).

ಪಕಪಕನೆ (ಅ). ಪಕಪಕ ಎಂದು: ನಿನಗೆ ಪಕಪಕನೆ ನಗುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಕಪಕ+-ಅನೆ$_1$]

ಪಕಳ 'ಪಕಳೆ' ನೋ.

ಪಕಳಿ 'ಪಕಳೆ' ನೋ.

ಪಕಳೆ, ಪಕಳ, ಪಕಳಿ (ನಾ). ಹೂವಿನ ದಳ,—ಎಸಳು,–ರೇಕು: ಎರಡೇ ಎಸಳು ನಾಲ್ಕೇ ಪಕಳೆ ಕಳೇವರದೊಳು ಕಂಡಿತೊಂದು ಕಳೆ (ಗರಿ. ೯೦-೭); ಚೆಂಗುಲಾಬಿಯ ಪಕಳೆ ಅಕಳಂಕವಾಗಿರುವ ಭಾವ ವೀಣೆಗೆ ಬೆರಳನಾಡಿಸಿತ್ತು (ಭಾವಗೀ. ೧೧-೨೦೭); ನೋಡ ನೋಡುತ್ತಲೇ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ ಮಾಸುತ್ತದೆ; ಪಕಳೆಗಳು ನಲುಗಿ, ಸಡಿಲವಾಗಿ ಉದುರಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೫೭); ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಾಕ್ಷಣ ಹೂವಿನ ಪಕಳೆಗಳು ಅತ್ತಿತ್ತ ಹರಿದಾಡಿ ಬಿದ್ದುವು (ಕನಸಿ. ೧). **ಪಕಳ:** ಆ ಪ್ರಸೂನರಾಜಿಗಳ ಪಕಳಗಳಲ್ಲಿ ತುಷಾರಬಿಂದುಗಳು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೮). **ಪಕಳಿ:** ಒಳಗೆ ಹೂವಿನ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪಕಳಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿ ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೬); ಆ ನೋಟ–ಹೂವು ಪಕಳಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣದುಂಬಿ ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವುವೋ? (ದತ್ತಪಾ. ೨೭); ಹೂವಿನ ಪಕಳಿಗಿಂತ ತಿಳಿವು ತಿಳಿವು ಅಂತ? ಹೂವಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾವ ಗಲ್ಲಾ ತಿವಿತಾವ (ಗರಿ. ೯೬-೧).

ಪಕಳೆಪಕಳೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಂಜುಳವಾದ ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸ ಪಕಳೆಪಕಳೆಯಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿ . . . ಕಂಪು ಹೊರಬರಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೨೦೫).

[←ಹಿಂ. ಪಖುಡೀ; ಮರಾ. ಪಾಕಳೀ, ಫಕಡೀ]

ಪಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡಿಗೆ ಮಾಡು; ಬೇಯಿಸು: "ಸಾಹೇಬರು ಇಲ್ಲೀ ಖಾನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ", "ಬಾಳ ಚಲೋದು ಬಾಯಿಜೀ, ಏನು ಪಕಾಯಿಸಲಿ?" (ನಟಸಾ. ೨೩೯).

[ಪಕಾ$_0$ (ℙ← ಹಿಂ. ಪಕಾನಾ)+-ಇಸು$_3$]

ಪಕಾರ (ನಾ). 'ಪ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: ಪಕಾರದ ತೃತೀಯತ್ವಕ್ಕೆ-ಕಣ್ಬನಿ; ತಣ್ಬುಟಿಲ್ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಪಕಾಲಿ 'ಪಕ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಪಕಾಲಿನೀರು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ನೀರು: ಪಕಾಲಿನೀರು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ಪಕ್ಷಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇಕೆ? (ಗಾದೆ).

[ಪಕಾಲಿ (<ಪಕ್ಕಲೆ)+ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)]

ಪಕಾಸಿ 'ಪಕಾಸು' ನೋ.

ಪಕಾಸು, ಪಕಾಸಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೂಲ,—ಜಂತೆ,—ತೀರು: ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಳುಗಳು ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತೆಯೂ, ಮರದ ಜಂತಿ, ಪಕಾಸು, ಕಂಭಗಳು ಮನೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆಯೂ ಇವು ದೇಹವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೯೬); ಮನೆಯ ಸುತ್ತು ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಹನೆಮರಗಳನ್ನು ಸಿಗಿಸಿದರೆ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪಕಾಸಾದಾವು (ಮರಮ. ೧೨೯). **ಪಕಾಸಿ:** ನುಣುಪಾಗಿ ಕೊಯ್ದ ತೊಲೆಗಳು, ಹಲಗೆಗಳು, ರೀಪು ಪಕಾಸಿಗಳು ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿವೆ (ಕಾನೂರು. ೪೭); ಹುಲ್ಲುಮಾಡು . . . ಹಳೆಯ ತೊಲೆ ಪಕಾಸಿಗಳು—ಕಿಚ್ಚು ಬಹು ಬೇಗ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ದೇಪಹೆಂ. ೧೪).

[←ತುಳು. ಪಕಾಸ್, ಪಕ್ಕಸ್]

ಪಕೀರ, ಫಕೀರ್, ಫಕೀರ (ನಾ). **೧.** ಬಡವ; ಗರೀಬ: ಹಾರ ಪದಕ ಚೌಕುಳಿಯನಿಟ್ಟವ ತಮ್ಮ ಕೇರಿಯೊಳಗೆ ಸುಳಿದಾಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡವನೊಡವೆಯ ನಗುತ ಪಕೀರನ ಮಾಡಿ ಬಿಡುವರು (ಕಂನವಿ. ೨-೯೮). **೨.** (ಮಹಮ್ಮದೀಯರಲ್ಲಿ) ಸಂಸಾರವನ್ನು ತೊರೆದವನು; ವಿರಕ್ತ; ಸಾಧು: ಯಿಾ ಗ್ರಾಮವನು ನಿರುಪಾಧಿಕ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಕೀರರ ಧರ್ಮಕ್ಕೊಡಿಸಿಯಿರೂದರಿನ್ದ ನೀನು ಮುನ್ನಾದ ಪಕೀರರು ಯಿಾ ಧರ್ಮವನ್ನು . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಣ್ಡು ಬರುವದು (ಎಕ. IX, ಆನೇಕ. ೯೦-೧೦; 1759); ಅನೇಕ ಜಂಗಮಾತಿಥಿ ಪರಮಹಂಸ ಪಕೀರ . . . ಜನರ್ಗನ್ನದಾನವಸ್ತ್ರದಾನಂಗಳಂ ಮಾಳ್ಪಂತು ಸ್ಥಿರವಾದ ಕಟ್ಟಳೆಯಂ ರಚಿಯಿಸಿ (ಕೆಳನೃ.೧೦-೨೦). **೩.** ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. **ಫಕೀರ್:** ೧. ಆಗಲೇ ಬದುಕಿದರೆ ಬಡೇಸಾಬರು ಕೆಟ್ಟರೆ ಫಕೀರ್‌ಸಾಬರು ಅಂತ ಅವರು ಯಾತಕ್ಕೂ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ (ಚೆಂಗೂಲಿ.೧೫೫). ೨. (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೮). **ಫಕೀರ:** ೨. ಧೀರಂ ವಜೀರನಿಂದು ಫಕೀರಂ ತಾನಪ್ಪಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೧೯); ನೀವು ಮಾಡುವ ಫಕೀರರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೪, ಸೇಲಂ. ೧೫೫-೯; 1759); ಗಂಗಾರಾಮನು ಆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಆದದ್ದಾಗಲೆಂದು ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿ ಫಕೀರನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಲ ಒದ್ದನು(ಬಂಕಿಮ. ೩೦೧).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಫಕೀರ್]

ಪಕುಳ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರ; ಉಡುಪು; ವೇಷ (?): ತನ್ನ ಪೋಲ್ವೆಯ ವಿನುತಮಪ್ಪೊಂದು ಪುತ್ಥಳಿಯ ಅನುಗೆಯ್ದದಕೆ ಪೂರಿಸಿ ಪಕುಳವ ತಾನನುರಾಗದಿಂ ಪವಡಿಸುವ ಮನೆಯನು ಮಾಣಿಕದ ಪಾಸಿನ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಘನತರಮಪ್ಪ ವಸ್ತ್ರವನು ಹೊದಿಸಿ ಅದನು ಮಲಗಿಸಿ ತಾನು ಬೇಜ಼ೊಂದು ಸದನಕಾರಜ಼ಿಯದಂದದೊಳು ಪದಪಿಂ ಪೋಗಿಯಡಗಿ ಕೊಂಡಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೬೦). [?]

ಪಕೋಡ (ನಾ). (ಈರುಳ್ಳಿ, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ) ಕರಿದು ಮಾಡಿದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನ ತಿಂಡಿ ; ಬೋಂಡ : ಭೀಮಾಚಾರಿ ಹೋಟೆಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಪಕೋಡ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ (ಇಬದು. ೪೧); ಚೌಚೌನಲ್ಲಿದ್ದ ಪಕೋಡಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೧೭೯).

[←ಹಿಂ. ಪಕೌಡಾ ; ಮರಾ. ಪಕೋಡಾ]

ಪಕ್ಕ, ಪಕ್ಕು₅, ಪಕ್ಕೆ₃, ಬಂಕ₂, ವಂಕ₂ (ನಾ). **೧.** ಬದಿ;ಮಗ್ಗುಲು; ನೆರೆ ; ಪಾರ್ಶ್ವ: ಎರಡುಂಪಕ್ಕದೊಳೋಲಗಕ್ಕೆ ಪಡಪಿಂ ಬಂದಿರ್ದ ಕಾಂತಾಜನೋತ್ಕರರತ್ನಾಭರಣಪ್ರಭಾಪ್ರಸರವಾದಂ ತಳ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦-೧೧); ಎರಡುಂ ಪಕ್ಕದೆ . . . ಚಾಮರಮಂ ಚೆನ್ನೆಯರಿಕ್ಕೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೧); ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಪ>ಹ ಆಗಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಪದಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಅದರ ಪಕ್ಕದ ಭಾಷೆಯಾದ ಕನ್ನಡದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪದಗಳು (ದ್ರಾವಿ. ೧೪೭). **೨.** ಹತ್ತಿರ ; ಸನಿಹ ; ಸಾಮೀಪ್ಯ ; ಸನ್ನಿಧಾನ : "ಪೊರ್ದುಗೆ, ಪೊರೆ, ಪಕ್ಕಂ, ಸನಿಹಂ, ಕೆಲಂ — ಈ ೫ ಸಮೀಪಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೪-೯೩೪) ; ಗೋವರ್ಧನಭಟ್ಟಾರರ ಪಕ್ಕದೆ ಕುಮಾರಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಭದ್ರಬಾಹು ತಪಂಬಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೧) ; ಅವರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಂ ನಾನೆ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದು ಮಾಡಿಸುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮ವ) ; ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಬೀಡ ನೆಲ್ಲಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ಪ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದೆ ನಗಿಕ್ಕುವನಟ್ಟುಜಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೬) ; ಚಿಕ್ಕನೆ ಬಲ್ಲಿದರಂ ಮಱಿವೊಕ್ಕೊಡದೋಸರಿಸಿ ಪೋಕುಮಲ್ಲದೆ ನೀನಿಂತಕ್ಕಟ ಱುಕ್ಕಟವಿರ್ದೊಡೆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೊಳಗಪ್ಪೆ ಪಸಿದು ಮುಸಗಿದ ಜವನಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೭೪) ; ಶಿವಭಕ್ತಿ ಮುತ್ತತಿರ್ದ ಮುತ್ತಬ್ಬೆಯ ಪಕ್ಕದೊಳು . . . ನಾಲ್ಕೆರಡುವರ್ಷಂ ಸುಖದೋಳಿರೆ (ಬಸರ. ೨-೯). **೩.** ಕಡೆ ; ಪಕ್ಷ ; ಬಣ : ಓಜಂ ಗಡ ಚೀ ಭಾರದ್ವಾಜಂ ಗಡ ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಮೆಯುಂ ಕುಲಮುಂ ನಿರ್ವ್ಯಾಜಂ ಮುಸುಟ್ದುವು ಪಾಂಡುತನೂಜರ ಪಕ್ಕದೊಳೆ ಪಾಟಿಗಿಡೆ ನೆಗಟ್ದುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೪). **೪.** ಗರಿ ; ರೆಕ್ಕೆ : "ಜಟ್ಟಿಯೆಜಿಂಕೆ ತವೆ ಪಕ್ಕಂ" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೬೪) ; ಪಕ್ಷಿಗೆ ಪಕ್ಕ ಬಂದಿತ್ತು ಗಗನಕ್ಕೆ ಹಾಜಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೧೭೧-೭೬೪) ; ಪಳಂಚಲೆದೊಲೆದು ಪಕ್ಕಮಂ ಬಿರ್ಚಿ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದುತ್ತು ಪಾರಿವಂ ಪಾರಿವದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೨) ; ಗಿರಿಗಳ ಪಕ್ಕಮಂ ಕಡಿದು ಗೋತ್ರವಿರೋಧಿಯೆನಿಪ್ಪ ನಾಮಮುಮಂ ಧರಿಸಿದ ದೇವವಲ್ಲಭನ ಪತ್ತನಕೀಗಳೆ ದಾಟಿಯಿಟ್ಟು (ದಶಕು. ೨-೧೦೫) ; ಬೀಸಣಿಗೆಯ ತಂದು ಬೀಸುವೆನೆಂದರೆ ಬೀಸುತಿಹನು ಖಗ ತನ್ನ ಪಕ್ಕದಲಿ (ಪುರಂದ. ೬-೬೭-೪). **೫.** ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ತಿಂಗಳಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ : ಪಕ್ಕಕ್ಕೊಂದುಪವಾಸ ಪುಕ್ಕಟಿ ಶ್ರೀತೊಲಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕ್ಕಿದಲಿ ಹರಿನಾಮ ಭವಭವದಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾಯುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೧೪). **೬.** ರಂಗ ಭೂಮಿಯ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ, ಹೆಚ್ಚು ಅಗಲವಿಲ್ಲದ ಪಟ್ಟಿಕೆ : ರಂಗಭೂಮಿ ಸುಸಜ್ಜಿತವಾಯ್ತು ; ಪರದೆ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು ; ಪಕ್ಕಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಯ್ತು (ಜಟ್ಟಹೊ. ೩೫). **೭.** ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎದೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವ ; ಪಕ್ಕೆ ; ಪಕ್ಕೆಲುಬು ; ಪಕ್ಕಡಿ (ಉಕ) : ಪಕ್ಕಂಗಳ್ ಪೊಡೆಯುಳಿಕಂ ತಕ್ಕ ಪೆಗಲ್ ಮೂಗು ವಕ್ಷಮಾಱುರ್ಬುಗಳಿವು ಮಿಕ್ಕಿರಲಾತಂಗೈಸಿರಿ ಚಕ್ಕನೆ ಬಂದಿರ್ಪುದಿದುವೆ ತಪ್ಪದಮೋಘಂ (ಶಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೨-೩೪). **ಪಕ್ಕು**₅ **: ೮.** ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : 'ಪಕ್ಕುವಿಡಿ' ಪರಾ. **ಪಕ್ಕೆ**₃ **: ೨.** ನಮ್ಮಕ್ಕನಸುವ ಸೂಜಿಕಿಗೊಂಡು ಪಕ್ಕೆಗೆಯ್ದುದೆ ದೂರದೊಳಗಿದ್ದೆ (ಭರಚ.೯-೩೯). 'ಪಕ್ಕೆಮನೆ' ಪರಾ. **೭.** ಪಕ್ಕೆಗೇ ಕೊಂಬು ನೆಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸುಪಸಂ.೪); ತೋಳುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪಕ್ಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಜಾಡಿಸಿದ (ಏಳಜೀ. ೯೪). **ಬಂಕ**₂ **: ೧.** ಬಳಿಕ್ಕದಱ ಬಂಕದೊಳೊಪ್ಪುಗುಮುಜ್ವಳಾಂಗನನ್ವಿತಬಹುಸಂಖ್ಯ ರುದ್ರಗಣಸೇವಿತನಗ್ಗದ ನೀಲಲೋಹಿತಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೬೭). **ವಂಕ**₂ **: ೧.** ಎಡಬಲವಂಕದೊಳ್ ನೆಲನನುಗ್ಗಡಿಪಾಳಿಯರಿಂ ವಿಳಾಸದಿಂದಡಿಯಿಡುವಲ್ಲಿ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೧೪) ; ವೇಲೆಯ ತಿರವನೊಡೆದುಬ್ಬೇಳ್ವ ಘನಸಾಗರದ ಪೊಲು ಪಿಡಿದೊದಱಿ ಕವಿದುದು ಕೂಡೆ ವಂಕದಲಿ ಕರಿ ತುರಂಗ ರಥವಾಜಿ ಕಾಲಾಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೯). 'ಎಡವಂಕ', 'ಬಲವಂಕ' ಪರಾ. **೯.** ದೆಸೆ ; ದಿಕ್ಕು : 'ತೆಂಕವಂಕ' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕಂಗೆದರ್ = ರೆಕ್ಕೆ ಉದುರಿ ಹೋಗು : ಪಕ್ಕಂಗೆದರ್ದನೆಂ, ಮುಕ್ಕಳಿರ; ಮುದುಕನೆಂ. ಬನ್ನಿ ಮೆನ್ನಂ ನೆಗಹಿ ; ಕುಳ್ತ ಬಳಿಕೊರೆದಪೆನ್ ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟಮನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೫-೬೨೬). **ಪಕ್ಕಗೂಡಾಗು** = (ಹಕ್ಕಿಯು) ಮಗ್ಗುಲಿನ ರೆಕ್ಕೆಗೂಡನ್ನು ನೆಮ್ಮಿ ನಿಲ್ಲು,-ಆಧರಿಸಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳು : ಗಱಿ ಪಾಜಲ್ಕಿಲ್ಲ ಕಾಲುಂ ಬಲಿಯವು ನಡೆಯಲ್ ಬಿಟ್ಟಿತೆಂಬಂತೆ ಮೂಗಂ ಮುಱಿವನ್ನಂ ಮುಂದೆ ಮುಗ್ಗುತ್ತೆಡಬಲದೊಳ ಗಾಂ ಬೀಟುತುಂ ಪಕ್ಕಗೂಡಾಗೊಱಗುತ್ತಂ ಪೋಗಿ (ಕಾದಂಪೂ.೧೯೨); ಚಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಗೂಡಾಗೊರಗಿ ಮಾಗಿಯೆಳವಿಸಿಲ ಕಾಯಿಸುತಿರ್ದ ನರೆನವಿರ ಗರಿಮೆಯ್ಯವಂ. . . ನಿಡುನೋಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೫-೬೨೨). **ಪಕ್ಕುಮಾಡು**₂ = ಜೊತೆಮಾಡು; ಒಡಗೂಡಿಸು : ಆಗಳ್ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನೇಱುವೈರಾವತಗಜೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ನಿಜಗಜೇಂದ್ರಂಗಳಂ ಪಕ್ಕುಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೭-೪೯ವ) ; ಆಗಳಾ ಗೀರ್ವಾಣಗಣಾಗ್ರಣಿಯೇಱುವೈರಾವಣಕ್ಕಾತ್ಮೀಯ ಮದಮತಂಗಜಮಂ ಪಕ್ಕುಮಾಡಿ (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೧೪ವ).

[<ಸಂ. ಪಕ್ಷ]

ಪಕ್ಕಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಗ್ಗುಲನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಪಕ್ಕವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು : ಪೊಱಮಟ್ಟು ತೊಱೆಯ ನಡುವಣ ಕುಱುವಂಗಳ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದು ಕಾದುವು ಬಿಸಿಲಂ ಮಱಿಗಳ್ ಪಕ್ಕಂಬಿಡಿದೆಡೆಗಿಱಿದಿರೆ ಕುಂಭೀರಕಮಕರ್ಕಟಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೨) ; ಗದ್ದೆಗಳ ಮಡಿಯ ತಡಿವಿಡಿದು ಪರಿವ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳ ಪಕ್ಕಂಬಿಡಿದು ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದು ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಬಾಟಿವೇಲಿಗಳ ಕೆಲ್ಲೆಯೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿದ ಸುರಹೊನ್ನೆ (ಧರ್ಮನಾ.೨-೨೫ವ).

[ಪಕ್ಕ + ಪಿಡಿ₁]

ಪಕ್ಕಗಂಟೆ (ನಾ). ಆನೆಗಳಿಗೆ ಎರಡೂ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗಂಟೆ : ತಳಸಂಕಲೆಯ ತೊಡರಂಕಣಿಯ ಕೊಂಡೆಯ ಪಕ್ಕಗಂಟೆಗಳ . . . ಜೋಡಿಸಿದರುಬ್ಬರದ ಮದಗಜವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨) ; ಕೊರಳ ಹೊರಜೆ ಕುಂಭಸ್ಥಳ ಕೋಹಾಳೆ ಸರಗಂಟೆ ಪಕ್ಕಗಂಟೆಗಳು . . . ಮದಕರಿಯ ಮೇಲೊಡನೆ ಮೆಱೆದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೧೦೨).

[ಪಕ್ಕ + ಗಂಟೆ₂]

ಪಕ್ಕಗೆ (ಅ). = ಪಕ್ಕನೆ : ಪಕ್ಕನೆ, ಪಕ್ಕಗೆ– ಇತಿ ಗಡಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ). [ಪಕ್$_0$+–ಅಗೆ₃]

ಪಕ್ಕಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರವನ್ನು ಸೇರು ; ಸಮೀಪಿಸು : ಪಕ್ಕಗೊಂಡೆಲ್ಲರೊಪ್ಪಿದರು ಚಕ್ರಿಯ ಮಂತ್ರಿ ದಕ್ಕಿತು ಛಲ ನಿನಗೆಂದ (ಭರಚ. ೩೪-೯೩). [ಪಕ್ಕ + ಕೊಳ್₁]

ಪಕ್ಕಘಂಟೆ (ನಾ). = ಪಕ್ಕಗಂಟೆ : ಪಕ್ಕಘಂಟೆಯ ಝಂಗೆಯ ಮೊಗರಂಬದ ನವಾಯಿಯ ದಂತಿಯ ಹೆಗಲ ಹೊಂಗದ್ದುಗೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನಾ ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೭).

[ಪಕ್ಕ + ಘಂಟೆ]

ಪಕ್ಕಜಲ್ಲಿ (ನಾ). ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡುವ ಕುಚ್ಚು,-ಗೊಂಡೆ : ತಳಿರ್ಗಳಮುಕ್ಕವೆತ್ತ ತಲೆಕಟ್ಟು ಲತಾಂತದ ಮಾಲೆ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆ

ಮರಂದದಣ್ಪು ಪಸುರಂಗಿಗೆ ಪೀಲಿಯ ಪಕ್ಕಜಲ್ಲಿ ಗೇಣಳವಡೆ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೬). [ಪಕ್ಕ+ಜಲ್ಲಿ$_2$]

ಪಕ್ಕಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ಕೀಟಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಉಪಾಂಗ : ನಾಲ್ಕು ಅಖಂಡ ಅನುಬಂಧಗಳು – ಒಂದು ಮಧ್ಯದ ಜೊತೆ ಜಿಹ್ವೆ . . . ಒಂದು ಪಕ್ಕದ ಜೊತೆ ಪಕ್ಕಜಿಹ್ವೆ (ಕೀಟವಿ. ೭೨). [ಪಕ್ಕ+ಜಿಹ್ವೆ]

ಪಕ್ಕಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಪುಟ್ಟಬರಹ ; ಮಗ್ಗುಲುಟಿಪ್ಪಣಿ : ಪಾರ್ಶ್ವಟಿಪ್ಪಣಿ ; ಪಕ್ಕ[illegible] (Apostil. ಇಂಕಶ) ; ಪುಸ್ತಕ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸಲು ಕೆಲವು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ . . . ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಕ್ಕಟಿಪ್ಪಣಿ, ಹೆಗಲುಟಿಪ್ಪಣಿ (ಮುದ್ರಕ. ೪೪). [ಪಕ್ಕ+ಟಿಪ್ಪಣಿ]

ಪಕ್ಕಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಎದೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲು ; ಪಕ್ಕೆ : ಒಡಲೆಲ್ಲ ಹೊಡೆಮರಳಿ ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಕಡಿ ಮುರಿದು ಹೋದೀತೆಂಬ ಖಬರು ಕೂಡ ಅದಕ್ಕಿದ್ದಂತಿಲ್ಲ (ದೇಕನ್ಯೆ. ೧೩೪) ; ಮಗುವು ಆಕೆಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವಾಗಲೇ ಅದರ ಪಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಜ್ವರವನ್ನು ನೋಡಿದನು (ಜನಜೀ. ೪೩) ; ಪಕ್ಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಬೇಕು (ಭಾರಸಂ. ೧೪೩). [<ಪಕ್ಕ]

ಪಕ್ಕಣ (ನಾ). ೧. ಬೇಡರು ವಾಸಿಸುವ ಹಳ್ಳಿ : "ವನಮಧ್ಯಗತಂ ಶಬರೋಪನಿಚಿತಮದು ಪಕ್ಕಣಂ ಪುಳಿಂದಸ್ಥಾನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೫-೩); ಕೆಲವೆಡೆ ಕಿನ್ನರೀವಿಹರಣೋಚಿತ ಸೌಂದರಕಂದರಂಗಳಿಂ . . . ಕೆಲವೆಡೆ ಕೂಡೆ ಕ[ಣ್ಣು]ಜುಗುಗುಂ ಶಬರೋ[ಲ್ಬ]ಣ ಪಕ್ಕಣಂಗಳಿಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೫೩) ; ಬೆಟ್ಟುಗೂಂಟೆಮಂ ಬಸಿವ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳದ ಪೆರ್ಕಣದಿಂದೆಸೆದತ್ತು ಪಕ್ಕಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೪) ; ಸಂತೋಷದಿಂ . . . ಗಮಿಸಿದಂ ಪಕ್ಕಣಕ್ಕಾ ಪುಳಿಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೨೬) ; ಮುತ್ತಕಾಲದೊಳೊರ್ವ ಬೇಂಟೆಯೊಂದು ಬೆಸನದಿಂ ಆ ತೋಪ್ಪ ನೆರೆವೆಟ್ಟನೆಮ್ಮ ಪಕ್ಕಣದಿಂ ತಳರ್ದು (ರಾಪೂಶ್ವ. ೭೬-೨೨). ೨. ಜಾತಿಯಿಂದ ಬೇಡರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣಿವಧೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಚಂಡಾಲ ಮೊದಲಾದ ಕೆಳವರ್ಗದವರು ವಾಸಿಸುವ ಹಳ್ಳಿ : ಅನಂತರಮೆ ತೋಱುತಿಂದ್ರಪುರದಂತಿರಾ ಪಕ್ಕಣಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೫೬). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಕದ್ವಂದ್ವ (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಜೋಡಿ ; ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳು : ಪಕ್ಕದ್ವಂದ್ವಂಗಳಂ ಝಾಡಿಸಿ ಕೆಲಕೆ ನಿಮಿರ್ದೊತ್ತಿ ಮೂಗಿಂದೆ ಗೋಣಂ ಹೆಕ್ಕುತ್ತಂ ಬಂದು . . . ನಗರದೊಳ್ ಕೂಗಿತಾ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೩೦). [ಪಕ್ಕ+ದ್ವಂದ್ವ]

ಪಕ್ಕನುಸುಳು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬರು ; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸಾರು : ಪಕ್ಕನುಸುಳಿದ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಕಾವಲಿರ್ದರಸುಮಕ್ಕಳರನೆಲೆ ಧಾತುಗೆಡಿಸಿ ಸಿಂಹರವದಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿದನು (ತುರಂಗ. ೫೧-೧೦). [ಪಕ್ಕ+ನುಸುಳು$_1$(<ನುಸುಳ್$_1$)]

ಪಕ್ಕನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೆ ; ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ; ಹಠಾತ್ತನೆ; ತಟ್ಟನೆ: ಆ ಸೂಕರಂ ಕಕ್ಕಸದ ಬಾಣದಿಂದೊಕ್ಕುದೊಡಲಂ ನೆಲಕೆ ಪಕ್ಕನಸುವಂ ಬಿಡಲ್ (ಚೆಬಪು. ೫೩-೩೯) ; ಪಕ್ಕನೆ ನಕ್ಕರದಂ ಕಂಡಕ್ಕಜ ಮಿಗೆ ಗೊಳ್ಳನೆಲ್ಲರುಂ ಕೈವೊಯ್ದುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೫-೭೧) ; ಅದನು ಕೇಳುತ ನಕ್ಕು ಪಕ್ಕನೆ ಮುದಿಯುಶೆಟ್ಟಿಯು ಪೇಳ್ದನವರಿಗೆ (ಯಚೋರ. ೫೬). [ಪಕ್$_0$+-ಅನೆ$_1$./ತೆಲು. ಪಕ್ಕುನ]

ಪಕ್ಕರಂಗ (ನಾ). ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮೊದಲು ನಟರು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮಗ್ಗುಲು ಭಾಗ : ದೃಶ್ಯಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ತಂದು ಜಾರಿಸುವ, ನಟರು ರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಂದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ,—ರಂಗಸ್ಥಳದ ಭಾಗ: ಪಕ್ಕರಂಗ (Slip. ಇಂಕಶ). [ಪಕ್ಕ+ರಂಗ]

ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕರಗೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕರಿಕೆ, ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ, ಪಕ್ಕರಗೆ, ಪಕ್ಕರಿಗೆ, ಪಕ್ಕೆರಕ್ಕೆ, ಹಕ್ಕರಕ್ಕೆ, ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_2$, ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ, ಹಕ್ಕರಿಗೆ$_2$, ಹಕ್ಕಲಿಕೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ರಕ್ಷಾಕವಚ,—ಮೈಜೋಡು : ರನ್ನದ ಪಕ್ಕರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ರಕ್ಕೆ]ಯ ಕಟ್ಟಿದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಸೂಟಿಯ ರವದ ಪೊರ್ಕುಳ ಗಂಟೆಯ (೧೦ಕ. ೬-೫೫ ಪ) ; ರಾಜಿಪ ಪಕ್ಕರಿಕೆಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ವಾಜಿಗಳಮಲಭಸಿತದಿಂದೆ ತೇಜವಡೆದ ಸಾಮಜತತಿ (ತ್ರಿಭುತಿ.೨೭-೨೯); ಕಡಿವ ಕಬ್ಬಿಗಳ ಘುರುಘುರು ಧ್ವನಿ ಹೇಷಿತಸ್ವನಂ ಕಟವಾಯ ನೊರೆ ರನ್ನವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ ಬಂದತ್ತು ತುರಗಬಲಂ (ಚೆಬಪು. ೪೭-೩೫); ತವೆ ಸೆಡಕಿನ ಝಲ್ಲಿ ತೆಱೆದ ಪಕ್ಕರಿಕೆಯ ಭುವನೇಶನಶ್ವವೈದಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೯೦). **ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ:** ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆಗಳ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಬಲ್ಲುಲಿ ನೀಳ್ದು ದಿಕ್ಕಿನೊಳ್ ಬಳಸೆ . . . ತೇಜಿಯ ತಟ್ಟು ತೆರಳ್ದುದೆತ್ತಲುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೪) ; ಗಿಳಿಗಳಿಟ್ಟಳವೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ. . .ಆಗಲ್ಕತನುಗೆಳಸಿ ಮಧುಯೋಧನನಲಂಕರಿಸಿ ಪಿಡಿದ ಮದಗಜದಂತೆ ಚೂತಮೆಸೆಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೦). **ಪಕ್ಕರಗೆ :** 'ಪೊಂಬಕ್ಕರಗೆ' ಪರಾ. **ಪಕ್ಕರಿಗೆ :** ನಾಡಾಡಿ ಕುದುರೆಯಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಸಾವಿರ ಜೋಡು ಪಕ್ಕರಿಗೆ ಹಲ್ಲಣದಿ ಪಾಡಾಗಿ ಬಂದು ಕಾಳಗಕೊದಗುವದೊಂದು ಗಾಡಿಯನಾರು ಬಣ್ಣಿಪರು (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೯೩). 'ಪೊಂಬಕ್ಕರಿಗೆ' ಪರಾ. **ಪಕ್ಕೆರಕ್ಕೆ :** ಹಲ್ಲಣದ ಮೊಗರಂಬಗಳ ಪಕ್ಕೆರಕ್ಕೆಗಳ ಕಡಿಯಣದ ವಾಜಿಗಳ್ (ಚೆಬಪು. ೨೩-೩೮). **ಹಕ್ಕರಕ್ಕೆ :** ಇಲ್ಲಿಹ ಹೊನ್ನ ಹಲ್ಲಣವನೊಟ್ಟಲನಾನಿಸು ಹಕ್ಕರಕ್ಕೆಯಂ ಬಲ್ಲೆಯವಂ ಬಯಲ್ಗೆ ತೆಗೆ (ನಳಚಂ. ೬೫೧). **ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_2$:** "ದಂಶನಂ ಹಕ್ಕರಿಕೆ"(ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೧) ; "ಗುಟಿವಾನೆಯ ಹಕ್ಕರಿಕೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೭) ; ಬಾಯಿಂಗೆ ಹಲ್ಲಣ . . . ಹಲ್ಲಿಗೆ ಹಕ್ಕರಿಕೆ (ಸುಂಕಬಂ.೬೬೫-೬೪); ಹಱಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ . . . ನೆಗ್ಗಿದ ಹರಿಗೆಯನು ಮುಕ್ಕಾದ ಕೈದುವ ತರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸು ತಿರ್ದನತಿರಭಸದಲಿ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೧೮); ಹಸ್ತಿಯ ಮೇಗಡೆ ಹಾಕಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳತಿ ರಂಜಿಸಿದುವು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೭-೬೦) ; ಕುದುರೆಗಳ ಜೀನ ಹಲ್ಲಣ ಲೇವೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಂದದ ಹಕ್ಕರಿಕೆ . . . ತುಂಬಿ ಬಂಢಿಗಳಗಣಿತಂ ಬಂದುವು (ಚೆಬಪು. ೪೭-೪೪) ; ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಹರಿಗೆ ಹಕ್ಕರಿಕೆ . . . ಯುಗಾಕ್ಷಂಗಳುರಿಗೊಳೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೮). **ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ :** ರಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಗಳ . . . ವಿಲಾಸದಲಂದಲಂಕರಿಸಿದರು ತೇಜಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೯) ; ಸರಪಳಿ ದರ್ಪಣಂ ಹೊರಜೆ . . . ಘನಸೋಳಹ ಖಂಡದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ ಝಲ್ಲರಿ ತುಡಿಸಿರ್ದ . . . ಗಂಧಸಿಂಧುರ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨೪-೨೯೩). **ಹಕ್ಕರಿಗೆ$_2$:** ಕಡಿದ ಹರಿಗೆ ಸೀಳಾದ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳುಡಿದ ಹಕ್ಕರಿಗೆಯುಂಚೆಗಳ ಬಿಡದೆ ಪಱಿದ ದಟ್ಟದಗಲೆ ಜೋಡುಗಳಿಂದ ಜಡಿದುದು ರಣಭೂಮಿಯಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೬೪). **ಹಕ್ಕಲಿಕೆ :** ಮೇಲೆ ಸುಳಿಯಿಂ ಸಿಲ್ಕಿ ಮದಸುಂಡಾಲವದ್ದವು ಕೆಲವು ಹಯಗಳು ತೇಲಿದವು ಹಕ್ಕಲಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ ಸಹ ಸಮುದ್ರದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೧-೬೩) ; ಹಲ್ಲಣಿಸಿದುದು ತುರಗ ಹೀಲಿಯ ಝಲ್ಲರಿಗಳಿಕ್ಕಿದವು ಚವುಕದ ಪುಲಿವಟ್ಟೆಯ ಹಕ್ಕಲಿಕೆಯಿಕ್ಕಲವ ಪಚ್ಚಳದ (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೩೬೪). [ಪಕ್ಕರೆ$_1$+-ಇಕೆ]

ಪಕ್ಕರಿಗೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಾಕವಚವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ವಾರಿಜಮುಟ್ಟು ಕಿವಿಯೊಳ್

ವಾರುವಮಂ ಪೀಲಿಯಿಂದೆ ಪಕ್ಕರಿ [ಪಾಠಾಂ.ಲಿ]ಸಿ . . . ನೃಪಕುವರಾರ ನೇಱುವನೊಲವಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೪೧) ; ತುರಗವ ಪಕ್ಕರಿಸಲು ಪೇಳು (ವರ್ಧಚ. ೬-೨೪). [ಪಕ್ಕರೆ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪಕ್ಕರೆ$_1$, ಪಾಕರ, ಪಾಗರ$_2$, ಹಕ್ಕರಿ, ಹಕ್ಕರೆ(ನಾ). = ಪಕ್ಕರಿಕೆ : ರನ್ನದ ಪಕ್ಕರೆಯಿಂದಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವ ಕರಿಕಳಭದ ತೆಜದಿನೆಸೆದುದಾ ದಿವ್ಯಾಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೪); ಮೊಟಿಗುವ ರಣಪಟಹಂಗಳೆ ಗುಟಿವದ ಪಕ್ಕರೆಯ ಸದ್ಗುಣಂಗಳ ಪಲವುಂ ಪಟಿಯಿಂಗೆಯ ಪೊಳೆವ ಕೈದುವ ಘಟೀಯದಿನತಿಭಯದಮಾದುದಾ ಪ್ರತಿಭಯದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೪೨) ; ಪಕ್ಕರೆ ತೇಜಿವಾರು ಕಟೀದಿರ್ಕಡಿಯಾಡುವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೦) ; ಪೊಸ ರನ್ನದ ಪಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮೂಡುವ ಬಿಸಿಗದಿರನ ಬಿಂಬವನು ಮಸುಳಿಪ ದಿವ್ಯವಾಜಿಯ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದನಂದಸಹಾಯಶೂರನಾ ರಾಮ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೬೪). **ಪಾಕರ :** ತನ್ಮಹಾಗಜದಂಗೋಪಾಂಗಂಗಳೊಳ್ತೊಡರ್ಚಿದ ಮಿಳಿ ಪೊರಜೆ ಜೊತ್ತಗಂಗಳುಮಂ ನಿಲುನಿಲುಂಕಿ ಪೊಯ್ಪೊಯ್ದು ಕತ್ತರಿಸಿ ರೆಂಚೆಯುಂ ಸಡಲ್ಚಿಸಿ ಪಾಕರಮಂ ಪತನಂಗೈಸಿ ತತ್ಕುಂಜರವನಾತ್ಮವಶಂಗೈವ ನಿತರೊಳ್ (ಕೆಳನೃ. ೨-೩೮). **ಪಾಗರ$_2$:** ಆಗ ಸಡಿಲಿದ ಪಾಗರಗಳೂ ಮುರಿದು ಬೀಳುವ ದಂತಗಳೂ ಸುಂಡಿಲಂಗಳೂ . . . ಉಂಟಾಗಿ ಮದ್ದಾನೆಗಳು . . . ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟವು (ಕೃವಾಭೀ. ೨೪). **ಹಕ್ಕರಿ :** ಕವಿಯ ಕೀಳಿನ ವಾರುವದ ಬಲುವಿಲ್ಲ . . . ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಯ ಹವಣುಗಳಿದ ತುರಂಗಕೋಟಿಗಳವಯವದಿನೊಯ್ಯಾರದಿಂ ತಳರ್ದುವು (ಕುಸುರಾ.೪-೨೯); ಹಕ್ಕರಿಯ[ಪಾಠಾಂ.ಕೆ] ಹಯಂಗಳು ಶಿರ ನಡು ತೊಡೆ ತುಂಡೇಳೆ ತುರಗಕಾರರು ಸೇರಿ ಕಡಿದಾಡುತಿರಲು (ನಾಗಕು.೧೮-೬೩). **ಹಕ್ಕರೆ :** ಲೋಹದ ಸಿಪ್ಪಡಸಿದ ಸನ್ನಾಹಂ ಹಕ್ಕರೆ ಹಯಾಂಗಮಂ ಪೊಯ್ಕಲ್ಕೆ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೩೬).

[<ಪ್ರಾ. ಪಕ್ಖರ./ಸಂ. ಪ್ರಕ್ಖರ, ಪ್ರಕ್ಷರ, ಪ್ರಖರ]

ಪಕ್ಕರೆ$_2$ 'ಪಕ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕು(ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಾಕವಚದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಮೈಜೋಡನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರು : ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಂದುವು ಹಯಂ ಘಟೆ ಪಣ್ಣಿದು ವಾಯುಧಂಗಳಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಬಂದುವು ರಥಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೭) ; ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿದಶ್ವತತಿ ಪಣ್ಣಿದ ದಂತಿಘಟಾಳಿ ಸನ್ನಣಬೊಕ್ಕ ಪದಾತಿ (ಜಗವಿ. ೯-೩೧) ; ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಂದವು ಹಯಂ ಪವಣಿಲ್ಲದೆ ವಾರಣಂಗಳೆಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯೆಸಳೆಯ್ದಿ ಪಣ್ಣಿ ನಡೆತಂದವು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೮೨).

[ಪಕ್ಕರೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಪಕ್ಕಲೆ, ಪಕಾಲಿ, ಪಕ್ಕರೆ$_2$, ಪಕ್ಕಳೆ, ಪಖ್ಖಲೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ : ಕರ್ಪೂರಧೂಳಿಯ ಹೊಳಹುಗಳ ಪನ್ನೀರ ಪಕ್ಕಲೆಯ . . . ಪರಿಮಳಭಾರದಲಿ ಬಿಜುಗಾಳಿ ಕುಸಿದುದು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೦) ; ತೀರ ತೀರಲಿಕೊಟ್ಟು ತಿರ್ದರು ಭಾರಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಣ್ಣ ಬಿಳಿದಿನ ಸೀರೆ ಬುದ್ದಣಿ ಹಾಡ ಪಕ್ಕಲೆ ಕಂಬಿಗಳ ಕೊಡನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೪) ; ಪಕ್ಕಲೆಯ ಸಗ್ಗಲೆಯೊಳಿಕ್ಕಿರ್ದ ವಾರಿಯನು ಚೊಕ್ಕಟವೆಂದು ಕುಡಿಯುತಿರೆ ಹೊಲೆಯರು ಚಿಕ್ಕವರು ಹೇಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೫೫); ಬಳಿಕ ಪಕ್ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತಂದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುರಿದು (ಭಾರವೀ. ೧೧೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಯಗಲದ ಪಾತ್ರೆ ; ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ; ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ : "ಪಕ್ಕಲೆಯೆಂದೊಡೆ ಅದು ತಾನಕ್ಕುಂ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ" (ಭಾರನಿ. ೨೫). ೩. ನೀರಿನ ಒರತೆ; ಚಿಲುಮೆ : "ಪಕ್ಕಲೆಯೆಂದುಂ, ಬಗರಗೆಯೆಂದುಂ, ಒಜಂತೆಯೆಂದುಂ ವಜ್ಜರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೬-೪೯೨) ; ಪಕ್ಕಲೆಯೆನೆ ಕವಿಗಳೊಲಿದು ಬಗರಗೆಯೆಂಬರ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೧). **ಪಕಾಲಿ :** ೧. ಮದ್ಯದ ಪಕಾಲಿ (Wine bag. ಇಂಕನಿ); ದಫ್ತರಖಾನೆಯ ಹಿಂದೆ ಗಂಗಾಜಲದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಕಾಲಿಗಳನ್ನು ಹೇರಿದ ಎತ್ತುಗಳೂ ಒಂಟೆಗಳೂ ಸಾಗಿದ್ದವು (ರಾಣಾರಾ. ೯೦); ರಘುನಾಥಸಿಂಹರು . . . ಬೆನ್ನಿಗೆ ಪಕಾಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು, ಬೇಗನೆ ಪಾನಕವನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿದರು (ರ್ಝಾರಾಣಿ.೪೬೩). **ಪಕ್ಕರೆ$_2$:** ೧. ನಾನಾರತ್ನದಾ ಪೊಱೆಗಳಂ ಪನ್ನೀರವಕ್ಕರೆಗಳಂ ದಿವ್ಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ದೇವಾಂಗ ಧನಕನಕವಂ ಚರರಿಂದ ಪೊಱಿಸಿ ಕಳುಪಿದನು (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೨). **ಪಕ್ಕಳೆ :** ೨. ಹಡಪ ಚಾಮರ ಕುಂಚ ಬೀಸಣಿಗೆಯುಂ ಖಡ್ಗ ಕುಡಿನೀರ ಪಕ್ಕಳೆಯ . . . ಪಿಡಿದಿರುವರಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೫). **ಪಖ್ಖಲೆ :** ೨. ನೂಱಾಱು ಪಖ್ಖಲೆಗಳನೆತ್ತಿ ನೀರಂ ಸುರಿಯೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೬೬-೧೦); ಕಂದ ಪಖ್ಖಲೆಗಳಲಿ ತೀವಿದ ಮಂದರಕುತದ ತೋದ ತಲೆಗಳ ತಿಂದು ಬಿಸುಡುವ . . . ಪೂತನಿವ್ಯಂದವನು ಕಂಡೋಸರಿಸುವನದೊಂದು ದೆಸೆಗಾಗಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೧೧) ; ನಟ್ಟ ಗಾಲಿಯ ಕೀಳುತರೆಗಳ ಕಟ್ಟುತಚ್ಚಿನ ಕಿಚ್ಚಿನುಱುಬೆಯ ದಟ್ಟಣೆಗೆ ಧಾರೆಗಳ ಬಿಡುತೆಣ್ಣೆಗಳ ಪಖ್ಖ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕ]ಲೆಯ ... ಈ ಪರಿ ನಡೆಸಿ ತಂದರು ದೃಢಪರಾಕ್ರಮನ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಖಾಲ್./ತಮಿ. ಪಕ್ಕಾಳಿ ; ತುಳು. ಪಕಾಲಿ ; ತೆಲು. ಪಕಾಲಿ, ಪಕಾಳಿ, ಪಕ್ಕಾಲಿ./ಸಂ. ಪಯಸ್‌ಖಲ್ಲ]

ಪಕ್ಕವಣಿ (ನಾ). ಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಕಮಣಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ ; ಮಧ್ಯಮಣಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ : ಕಲಾಧರಂ ಪಕ್ಕವಣಿಗಳೊಳಂ ತರಳತೆ ತೋರ್ಕುಮೆಂಬುದುಂ ನಾಯಕರತ್ನದ ಪೆರ್ಕಳಮೈಸೆಯೆಂದಿವರ್ ಬಿನದವಾತುಗಳನಾಡುತ್ತಿರೆ (ಚಕವಿ.೬-೧೭೩ ಪ).

[ಪಕ್ಕ + ಮಣಿ$_3$]

ಪಕ್ಕವಾದಕ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನರ್ತನಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರ : ತದನಂತರಂ ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದರ ಪಕ್ಕವಾದಕಪ್ರಕರಂ ಧ್ರುತಮಧ್ಯಲಯವಿಳಂಬಿತಗತಿಗತ ಪ್ರಹರಣಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವುದುಂ (ಮಹಾನೇ.೪-೫೫ ಪ).

[ಪಕ್ಕ + ವಾದಕ]

ಪಕ್ಕವಾದ್ಯ (ನಾ). ಹಾಡು, ನರ್ತನಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ಮೃದಂಗ, ಪಿಟೀಲು, ಘಟ, ತಬಲ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ : ತಿರುಕ್ಕೋಡಿಕೋವಿಲ್ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಅಪ್ಪ ಇವರೇ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಹಾಡಲೊಪ್ಪಿದರು (ಸಂಗೀತ.೧೮) ; ಕೊಳಲು ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ನಾಟ್ಯವು ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೪೯). [ಪಕ್ಕ + ವಾದ್ಯ]

ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನರ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು : ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರರಾಗಿದ್ದ . . . ಇವರೇ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಹಾಡಲೊಪ್ಪಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೮).

[ಪಕ್ಕವಾದ್ಯ + -ಕಾರ$_1$(<-ಕಾಱ)]

ಪಕ್ಕಶೂಲೆ, ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಎದೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಎಡ ಅಥವಾ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; ಪಕ್ಕೆನೋವು ; ಪಕ್ಕಡಿಶೂಲೆ : ಇಂಗು, ಬಜೆ . . . ತಿಗಡೆ ಇವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಮಾದಳದ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯುಷ್ಟು ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಪಕ್ಕಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೨೫) ; ಆತ ಪಕ್ಕಶೂಲೆ ಬಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆ :** ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆಗೆ :— ಕಿರುಗುರುಟಿಗೆಯ ಬೇರು, ಬೇವಿನ ಬಡಗಣ ಬೇರಂ ತಂದು ಈ ಎರಡುಂ

ಕಾಳಾಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿರೆದು ಮೂಱುದಿನಗಳು ಕುಡಿಯೆ ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆ ಹರ (ವಿದ್ಯೆವಿ. ೧೫೨). [ಪಕ್ಕ + ಶೂಲೆ$_1$]

ಪಕ್ಕಸಾರಿ, ಪಕ್ಕಸಾರೆ, ಪಕ್ಕೆಸಾರಿ, ಪಕ್ಕೆಸಾರೆ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬರಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳುದು. ೨. ಪಟ್ಟದಾನೆಯ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬರುವ ಆನೆ: ದಾನವರಾಜನೋಲಗದೊಳಿರ್ದಾರೋಹಕರ್ನಿಮ್ಮ ದಂತಿಗಳೊಳ್ ವೈರಿಭೂಳಪ್ಪನಂ ಕುಳಿಸಿಯುಂ ದೇವರ್ಗೆ ಚೌದಂತನೋಲಗಮೆಂದಂಕುಶಮುತ್ತನಾಗಳದುವಂ ಕೈಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗಾ ಜಗದೇಕಪ್ರಭು ಪಕ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೆ] ಸಾರಿಗಿದುವೇಟ್ಟುಂ ತಕ್ಕುದೆಂದಟ್ಟಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೪೩). **ಪಕ್ಕಸಾರೆ: ೨.** ಪಟ್ಟದ ತನ್ನ ಗಜದ ಪಕ್ಕಸಾರೆಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಲು ಬೇಕೆಂದು ಅಟ್ಟಿದ ತರಲೆಂದೆನ್ನಧಿರಾಜನು ಪಟ್ಟವರ್ಧನ ಕೇಳು ರಾಯ (ಅನಂಚ. ೨೧-೧೦೫). **ಪಕ್ಕೆಸಾರಿ: ೨.** ಮೇಲಿನ 'ಅನಂಪು. ೧೩-೪೩' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪಕ್ಕೆಸಾರೆ: ೨.** ಎರಡುಂ ಕರಿಯ ಗಜಂ ಬಿಳಿಯಾನೆಗೆ ಹರಿನೀಲದ ಪಕ್ಕೆಸಾರೆಯಾಗಿ ಕೈಲದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೫-೩೪). [ಪಕ್ಕ + ಸಾರಿ$_3$]

ಪಕ್ಕಸಾರೆ 'ಪಕ್ಕಸಾರಿ' ನೋ.

ಪಕ್ಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಕಳೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು,—ರೇಕುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ಕಿಕ್ಕಿಂದ ರತ್ನಶೋಭಿತದ ಭಿತ್ತಿಗಳ ಮೇಲ್ಪಕ್ಕಳಿಸಿ ರತ್ನರೇಖೆಗಳ ನಿರ್ಮಿಪೆವೆಂದು ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮುಂ ಕಂಡು ಬೆರಗಾಗಿ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೪೦). ☞ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [ಪಕ್ಕಳೆ$_0$(<ಪಕಳೆ)+-ಇಸು$_3$]

ಪಕ್ಕಳೆ 'ಪಕ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕಾ (ಗು). ೧. ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಶುದ್ಧವಾದ; ಅಪ್ಪಟವಾದ: ಪಕ್ಕಾ ಅಂಗ್ರೇಜಿಲೇ ಹೇಳೋದಾದರೆ ಹಾಗೆ ಇನ್ನು ಸುಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನಂತಹ ಶಿಳಿಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೂಂದ್ರೆ ನೀನಿನ್ನೂ ಜ್ಞಾನದಂತವನ್ನು ಕಡೆದಿಲ್ಲ (ಮಾಮನಿ. ೧೬೬). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ; ಉತ್ತಮವಾದ: ಅಂಗಾಲಿಂದ ಜೀವನದ ಎಳೆತ ಕಡಮೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಪಕ್ಕಾ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೦೨). ೩. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ; ಪೂರ್ತ; ಭಾರಿ; ಪ್ರಚಂಡ: ಅವನು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪಕ್ಕಾ ಘಾಟಿ(ತುಂಬಿಕೊ.೪೧); ಹಾ ನಮ್ಮ ಶಿನ್ನ! ಪಕ್ಕಾವ್ಯಾಪಾರಿ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪); ನೀನು ಪಕ್ಕಾ ಕಳ್ಳಿ ಕಣೇ (ಮರಳ.೧೦೦); ಶ್ರಾದ್ಧದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಪಕ್ಕಾ ಸುರಪುರದ ಆಚಾರ್ಯರಾಗಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಫಲಸಂ.೧೭). (ನಾ). ೪. ಕಳಿತಿರುವುದು; ಪಕ್ವವಾದುದು: ಹಣ್ಣೇನು ಪಕ್ಕಾ ಅಲ್ಲ, ಕಾಯಿ (ರೂಢಿ). ೫. ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದುದು; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು: ಹಾಲೂ ಅಷ್ಟೆ ಪಕ್ಕಾ ಎಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ನೀರು ಬೆರಸಿಯೇ ಕೊಡುವುದು (ರೂಢಿ). ೬. ಖದೀಮ; ಚಾಣಾಕ್ಷ: ನಮ್ಮ ರಾಯರು ಮಹಾ ಪಕ್ಕಾ ಇದ್ದಾರೆ (ಪರಿಲ. ೧೭). ೭. ಸರಿಯಾದುದು; ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದುದು: ಮತ್ತ ಇದು ನೋಡು ಪಕ್ಕಾ ಆಗಬೇಕಾದರ ಅದಕ್ಕ ಇನ್ನೊಂದು ಮಸಲತ್ತೈತಿ (ದಾಸಹು. ೫೭). ೮. ನಿರ್ಧಾರ; ನಿರ್ಣಯ; ನಿಶ್ಚಯ: ಮಾತು ಪಕ್ಕಾ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [<-ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಕ್ಕಾ./ಪ್ರಾ. ಪಕ್ಕ./ಸಂ. ಪಕ್ವ]

ಪಕ್ಕಾಖರಡೆ (ನಾ). ದಿನಚರಿಪುಸ್ತಕದ ಆಧಾರದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಕ್ರಮವಾದ ಖಾತೆ: (೩). [ಪಕ್ಕಾ + ಖರಡೆ]

ಪಕ್ಕಾಗು$_1$ 'ಪಕ್ಕು$_3$' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕಾಗು$_2$ 'ಪಕ್ಕು$_4$' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕಾವಹಿ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಬರೆದಿಡುವ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಹೊಲಿದು ಮಾಡಿರುವ ಖಾಲಿ ಪುಸ್ತಕ; ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ನೀಟಾದ ಪುಸ್ತಕ: ರಂಗನು ಅದನ್ನು ಮತ್ತೆ ತಿದ್ದಿ ಬರೆದು ತನ್ನ ಪಕ್ಕಾವಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೩೪). [ಪಕ್ಕಾ + ವಹಿ]

ಪಕ್ಕಾಶೇರು 'ಪಕ್ಕಾಸೇರು' ನೋ.

ಪಕ್ಕಾಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಯೋಧ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಭಟ,—ದಂಡಾಳು: ಆ ಕೃಷ್ಣಸಿಂಗ್ ಪಕ್ಕಾಸಿಪಾಯಿ (ರೂಢಿ). [ಪಕ್ಕಾ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಪಕ್ಕಾಸೇರು, ಪಕ್ಕಾಶೇರು (ನಾ). ೧. ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದ ಸೇರು; ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ ಸೇರು: ಇಂಥಾ ರಾತಲು ಎರಡಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಸೇರು ಒಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ.೧೩೯); ನಿಂಗೆ . . . ದಿನ್ಕೆ ಐದ್ಪಕ್ಕಾಸೇರು ಕುಚ್ಚಕ್ಕಿ ಬೇಕು (ಪಂಜಪಂ. ೧೨). **ಪಕ್ಕಾಶೇರು: ೨.** (ಉಕ) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ; ೮೦ ತೊಲದ ತೂಕ: ಪ್ರವಾಹಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ೨೦ರು. ತೂಕ ನೀರು ಹಿಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆಗೆ ತುಂಬಿದರೆ ೧ ಶೇರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥಾ ನಾಲ್ಕು ಶೇರುಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಕಾಶೇರು ಎನ್ನುವುದುಂಟು (ಗೃಹವೈ. ೯). [ಪಕ್ಕಾ + ಸೇರು$_2$]

ಪಕ್ಕಿ, ಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿ; ವಿಹಗ: "ಪಕ್ಕಿ ಪಕ್ಷಿಯೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೬೨); ನಿನ್ನ ಭರ್ತಾರಂ ಬಂದು ಪಕ್ಕಿಗಳಂ ಕಾಣದೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆದರಾರೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೧-೭); ಮೆಯ್ಗೊಂಡೊಲವಿಂದಗಲ್ಕೆಗಣಮಾಜಿದೆ ಪಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡವೊಲೂಳ್ದು ಕೂಡೆ ಬೆಸಗೊಂಡು ಬಟಲ್ದುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮); ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಬಿಡದ ನೆಲ್ಲಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದು ನಗಿಕ್ಕುವನಟ್ಟುಱಿಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೭); ಕಲುಕುಟಿಕಾದಿ ತೋಟದ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಕೊರಲುಲುಹಾದುದಾ ತಪೋವನದಿ (ನೋಹತ. ೭-೧೭). **ಹಕ್ಕಿ:** "ಹಕ್ಕಿಯೆನಲ್ವಿಹಗಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೩); "ಪತತ್ . . . ದ್ವಿಜಃ —ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೫); ಕೊಂಬಿನ ಮೇರ(ಗ)ಳ ಹಕ್ಕಿಯ ಆಕಾಶದ ಮೇರ(ಗ)ಳ ಗಿಡುಗ ಹಿಡಿಯಿತ್ತು (ಅಱುಪಾ. ಕ. ೧೩೩-೫೦೮); ಹಕ್ಕಿ ಹರಿಣಿಯ ತಱುದ ಗಡ ಕೈಯಿಕ್ಕಿದರೆ ಕಡುಗುದುರೆಯನು ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೦-೧೪); ಪಿಕ ಚಕೋರಕ ಮಿಾಂಬುಲಿಗ ಹಕ್ಕಿ [ಪಾಠಾಂ.ಪಕ್ಕಿ]ಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨); ತುಂಗವಿಕ್ರಮದಿಂದೆ ಹಕ್ಕಿ ಹಾವಂ ಸದೆದ ಸಾಹಸದೆ ಬೆಟಿಕಿತಿರ್ದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೫೯); ಹಕ್ಕಿಯಿಲ್ಲದ್ದು ತೋಟವಲ್ಲ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ್ದು ಮನೆಯಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

ಪಕ್ಕಿಗಳರಸ = ಹಕ್ಕಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಗರುಡ: "ಗರುಡಂಗೆ ಯೆಲರುಣಿವಗೆಯು ಪರ್ದು ಪಕ್ಕಿಗಳರಸನೆಂದು ತಕ್ಕುದೀ ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಮಂ.೭); "ಪಕ್ಕಿಗಳರಸನೆನಲ್ ಪರ್ದೆನಲ್ ಗರುಡಂಗೆ ತಕ್ಕ ನಾಮಂ" (ಕಶರ. ೬೩). **ಪಕ್ಕಿಗಳಾಣ್ಮ** = ಪಕ್ಕಿಗಳರಸ: "ಪಕ್ಕಿಗಳಾಣ್ಮಂ, ಎಲರುಣಿವಗೆಯಂ, ಪರ್ದು—ಈ ೩ ಗರುತ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭-೧೨); "ಎಲರುಣಿವಗೆಯನೆಂದು ಪರ್ದು ಪಕ್ಕಿಗಳಾಣ್ಮ ಬಳ ಗರುಡಃ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮); **ಹಕ್ಕಿಯ ರೋಗ** = ಮೂಳೆಗಳು ಮೆದುವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ರೋಗ; ಹಕ್ಕಿರೋಗ: ಮೂಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಲ್ಸಿಯಂ ಫಾಸ್ಫೇಟ್ (Calcium phosphate) ಎಂಬ ಲವಣವು ಅಡಗಿದೆ. ಇದು ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಮೂಳೆಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯದೆ ಸಣ್ಣವಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಮುರಿಯುವುವು. ಒಂದು ಮಾದರಿಯ ಹಕ್ಕಿಯ ರೋಗವು (ricket) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೨೦). [<ಪ್ರಾ. ಪಕ್ಖಿ./ಸಂ. ಪಕ್ಷಿನ್]

ಪಕ್ಕಿದೇರ (ನಾ). (ಗರುಡ) ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಪಕ್ಷಿವಾಹನ ; ವಿಷ್ಣು : ಏ ಪಕ್ಕಿದೇರ, ಎನ್ನೊಡೆಯ, ಮೇಲೆಸಗೈ. ಆನಂದಮೂರ್ತಿ ! ನೀನೆ ಅನಂತಂ (ಅದ್ಭುತ. ೬-೨೨).

[ಪಕ್ಕಿ + ತೇರ್$_2$ + -ಅ$_7$]

ಪಕ್ಕಿಯರಸ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ರಾಜ ; ಗರುಡ : ಪಕ್ಕಿಯರಸನ ಕುಕ್ಕಿ, ಗರಿ ಕಿತ್ತು ನಡುಗಿಸಿತು (ಪಾರಿಜ. ೧೦-೨೨೩). [ಪಕ್ಕಿ + ಅರಸ$_1$]

ಪಕ್ಕಿಯೆಱೆಯ (ನಾ). = ಪಕ್ಕಿಯರಸ : ಪಕ್ಕಿಯೆಱೆಯನ ಕೊರಲ ತೆಱದಂದದಿ ಕಕ್ಕಸಬಲವೆರಸಿರ್ದ (ಪರ್ಧಶ. ೬-೬೪). [ಪಕ್ಕಿ+ಎಱೆಯ]

ಪಕ್ಕಿವಡಿಕ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು ; ಬೇಡ : ಅಕ್ಕುವುದೆ ಹಾಲಾಹಲ ಮೃಗವು ಪೋತಕಕ್ಕೆಲೆ ಮರುಳೆ ಭೂರತಿ ಕೂರ್ತು ಇಕ್ಕುವ ತೊಡವೆತ್ತ ನೀನೆತ್ತ ಪೇಳ್ವುಳುವಕ್ಕಿವಡಿಕಯೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಕ್ಕಿಬಡಿಗನೆಂ, ಪಕ್ಕಿಬಡಿಕೆಯೆಂ]ದು ಗಜರ್ದರು (ಸೂಬಸೋ. ೨೦-೫೬). [ಪಕ್ಕಿ + -ಬಡಿಕ$_2$]

ಪಕ್ಕಿವಣೆ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಯ ಗೂಡು : ತತ್ತಮೋಬಳದ ಮುಂದೂಳ ದಾಱಯಾಳ್ಗಳಂತಿರೋಳಿಯೊಳ್ ಕೇಳೀಮಯೂರಂಗಳ್ ಉದ್ದಮೊಗೆದು ಪೊಂಗಡೆಯ ಪಕ್ಕಿವಣೆಗೆ ಪಾಱೆಯುಂ (ಪರ್ಧಪು. ೬-೨೩ಪ).

[ಪಕ್ಕಿ+ಪಣೆ$_2$]

ಪಕ್ಕು$_1$, ಹಕ್ಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೊಳೆ,-ಒಣಮಲ ; ಪಿಚ್ಚು ; ಹೊಕ್ಕು : ಪಡಲಂ ಕವಿದೊಳವುಗೆ ಕಣ್ಗೆಡುವೊಡೆ ನೀರ್ ಸುರಿಯೆ ಪಕ್ಕು ಮೆತ್ತಿರೆ ಮುಷ್ಕಂ ಸಡಿಲಿರೆ ತುರಗಕೆ ಮರಣಂ ತಡೆಯದೆ ಸಮನಿಸುಗುಮೆಂದನಭಿನವಚಂದ್ರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೩೯). **ಹಕ್ಕು$_1$** : ೧. "ಕಿಟ್ಟ, ಮಲ – ಕಣ್ಣ ಹಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಮೆಯ್ಯ ಮಲಂ" (ನಾಚಂ. ೩) ; ನುಂಗದೆ ರಾಹು ಹೇಸಿಯುಗುಟಿದ್ದಿಂಜಲನತ್ರಿಯ ಕಣ್ಣ ಹಕ್ಕನೇಣಂ ಗತಿಗೆಟ್ಟೆ ಪಿರ್ವೊಲನನಾರತವಾಡುವ ಕಾಡನಿಂದುವೆಂದಂಗನೆಯೇಕೆ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ನಳಚಂ. ೨೦೭). ೨. ಗಾಯವು ಮಾಯುವಾಗ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಪದರ,— ಹುರುಪು : (೩). 'ಹಕ್ಕಳೆ' ಪರಾ. ೩. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕರಿಕಾದ ತುದಿ : (೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಪಕ್ಕು ; ತುಳು. ಪುರ್ಕು, ಪುಳ್ಕು]

ಪಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಭೇದ ; ವಿಕಲ್ಪ ; ಭಿನ್ನತೆ : ಮನಕಂ ಪಕ್ಕಲ್ಲದೆ ನೆಲಸಿನಿಸಾನುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಕರ್ಣನಂ ನೋಡಿ ನರಂ ನೆನೆದಂ ತನ್ನೊಳ್ ತಾಗಿದ ಪಿನಾಕಪಾಣಿಯ ಕಿರಾತ ತನುಸೌಷ್ಠವಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ.೭೧೫).

[<ಪಸು$_1$./ತಮಿ. ಪಕ್ಕು]

ಪಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ ; ಈಡು : ಆವಂ ಕುಡುವೊಂ ಕುಡಿಸುವ ನಾವೊಂ . . . ಇರ್ವರುಮೇಕೀಭಾವದಿನಿರೆ ನಿಮ್ಮೊಳಗಿನಿತಾವುದು ಭೇದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕು ಪೆಱತೇಂ ನೃಪತೀ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೯). ೨. ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ. ೩. ಆಸ್ಪದ ; ಅವಕಾಶ ; ಎಡೆ ; ಸಂದರ್ಭ : 'ಪಕ್ಕುಗಾಣ್' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕಾಗಿಸು = ಆಶ್ರಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತತ್ಕಾಲೋಪಜಾತ ಪ್ರಚುರಪುಲಕಮಂ ಭೂಷಣಶ್ರೀಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿಸುವೀ ವ್ಯಾಪಾರಸಾರಂ ಸಮನಿಸುಗೆ ಕಾದಂಬರೀದೇವಿಗಾಗಳ್ (ಕಾದಂಉ.೫೧೬). **ಪಕ್ಕಾಗು$_1$** = ೧. ಗುರಿಯಾಗು ; ಒಳಗಾಗು ; ಈಡಾಗು : ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೂಪುರರವವಿಳಸದ್ವಾಮಪಾದಪ್ರಹಾರಕ್ಕಿದಱೊಳ್ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ ನೆಗಱೆ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ಮೋದುವೆತ್ತೆಂ (ಆದಿಪು.೪-೯); ಅಂತೆನಿಸಿದ ಮನಸಿಜನ ನನೆಯಂಬಿನ ಕೋಲ್ಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಲೊಡನೆ (ಕಾದಂಉ. ೩೧೦) ; ರಾಕ್ಷಸರ ಕಾಲ್ದುಳಿತಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದೆನೇ (ಚೆಬಪು. ೧೧-೨೬) ; ಎಣೆವೆಂಡಿರ ನಗೆಗೆನ್ನಂ ಪಕ್ಕಾಗದಂತು ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಣಂ ಸವತಿಯನಾಗಿಸೈ (ರಾವಣಾಶ್ವ. ೪೯-೧೦). ೨. ವಶವಾಗು ; ಅಧೀನವಾಗು : ಪಗೆಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಸಾವುದಾವ ಕಾರಣಂ ಬರ್ದನೆ ಬಂಟಂ ಎಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೫-೧೨). ೩. ಆಶ್ರಯವಾಗು : ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯ ಜೊಂಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳಿರ್ವ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಡಿಯ ತಣ್ಪುಱಲ ನುಣ್ಮಣಲೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯ಪ). ೪. ಮರೆಹೊಗು ; ಆಶ್ರಯಿಸು : ಮನಮೊಲ್ದಾತನ ಗಾಡಿಯಂ ದರವುರಂಗಂಡಾಕೆಗಳ್ ಪೂವಿನಂಬಿನ ಕೋಲ್ಗಂ . . . ಒಂದೊಂದೆ ತಣ್‌ಬನಿಯೊಳ್ ಕೋಡಿಸುತಿರ್ಪ ಬಿಜ್ಜನಗೆಗಂ ಪಕ್ಕಾಗದೇಂ ಪೋಪರೇ (ಆದಿಪು.೧-೭೫). **ಪಕ್ಕು ಮಾಡು$_1$** = ೧. ಗುರಿಮಾಡು ; ಈಡುಮಾಡು : ಆರೋಪಿತ ಚಾಪನಪ್ಪ ಕುಸುಮಚಾಪಂಗೆ ಪಕ್ಕುಮಾಡಿದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನಪಾಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರತಾರಶಾರೋದರನಯನಂಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೫೧). ೨. ಇಂಬುಗೊಡು ; ಒಡ್ಡು ; ಎಡೆಗೊಡು : ನತಾಸ್ಯಾಂಬುಜೆಯಾಗಿ ಭಕ್ತಿಭರದಿಂ ಶೇಷಪ್ರಸೂನ ಪ್ರಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಪಕ್ಕುಮಾಡಿ ಮುಡಿಯಂ ತತ್ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳ್(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೪-೨೧). ೩. ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕೇಳೀವನಕ್ಕೈತಂದೊಂದು ಮನೋಹರಮಪ್ಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಶಿಲಾತಲದೊಳ್ಸಜನಿತಂಬಮಂ ಪಕ್ಕುಮಾಡಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩-೫೬ ಪ).

ಪಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವುದು ; ಪಕ್ವವಾದುದು : ಆತುರದಿನಡುಗೆ ಪಕ್ಕಹುದೇ ? (ಮುಂಕುಕ. ೭೪೧).

ಪಕ್ಕಾಗು$_2$ = ೧. ಉತ್ತಮವಾಗು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗು : ಪಕ್ಕಾದ ನವೀನತಾನತತಿಯೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡಿದರ್ (ಉದ್ಭಟ.೩-೯೩). ೨. ಪರಿಪಾಕವಾಗು; ಅನುಭವಿಸುವ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬರು : ಮಕ್ಕಳ ಭವಿಷ್ಯಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಲಿತೆಗೊಳಬೇಡ ಪಕ್ಕಾಗುವುದು ಭಾಗ್ಯವೆಂತೆಂತೊ ಜಗದಿ (ಮುಂಕುಕ.೪೨೦). [<ಸಂ. ಪಕ್ವ]

ಪಕ್ಕು$_5$ 'ಪಕ್ಕ' ನೋ.

△ **ಪಕ್ಕು$_6$** 'ಹಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಪಕ್ಕುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಜಿತನ ನಗೆಗಣ್ಗಳ ಚೆಲ್ವನೊಸೆದು ನೋಡಲ್ ಪಡೆಯಲ್ ನಗೆಮೊಗದ ನೀಱೆಯರ್ [ನಗು]ಮೊಗದಿಂದಂ ಪಕ್ಕುಗಾಣದಗಲಗಲಿರ್ಪರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೨).

[ಪಕ್ಕು$_3$ + ಕಾಣ್]

ಪಕ್ಕುಗುಡು 'ಪಕ್ಕುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಕ್ಕುಗೊಡು, ಪಕ್ಕುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಆಶ್ರಯ ಕೊಡು : ಮನಂ ಮಱುಕಕ್ಕೆ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಣೂಱೆದುಗುವಶ್ರುವಾರಿಗೆ ತೊದಳ್ನುಡಿ ಲಲ್ಲೆಗೆ ಪಕ್ಕುಗೊಟ್ಟು ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೨) ; ಒರ್ವ ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಪಕ್ಕಿಯಂ ಪಿಡಿತರೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬೇಡಂಗೆ ಬೆಲೆಗುಡಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದೊಡಾ ಪಕ್ಷಿಯುಪಶಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗೊಟ್ಟು ಸುಖಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಬೇಡವಟ್ಟಗೊಡೆಯನಾದುದು (ಪಂಚಾಮಾ. ೮-೫೪ ಪ). **ಪಕ್ಕುಗುಡು**: ೧.ಕಾಮಾಗಮನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗು[ಪಾಠಾಂ.ಗೊ]ಡುವಂತೆ ಪೊಲಿರ್ದುದು ಸುಯ್ನಿರಂತರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೭) ; ಯುದ್ಧಾಪಜಯಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗುಡುವಂತಿರ್ದಂ ಸಹಸ್ರಾಂಬಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೬೨) ; ಅದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗುಡದಾ ಸತ್ಯೇಂದ್ರಚೋಳೇಂದ್ರಸತ್ಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಮರಂದಮಂ ಪಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೧೩). ೨. ಅರ್ಪಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಜನನಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿತ್ತಮನನೂನಹರುಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗುಡು[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕುದುಡು]ತಿರಲಿರಲಿಂತನುಗತಿಯಿಂದೇಟಿಗ್ಗೆಯ ಚಂದ್ರನ ತೆಱದಿಂ ಕೃಷ್ಣ

ನೆಯ್ದ್ದು ನಿಷ್ಪ್ರಾತತೆಯಂ (ಮಹಾಪೇ. ೬-೮; ಪದ್ಯಸಾ. II, ೧೫೫ ನೋ). [ಪಕ್ಕು₃+ಕೊಡು₁]

ಪಕ್ಕುಮಾಡು₁ 'ಪಕ್ಕು₃' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕುಮಾಡು₂ 'ಪಕ್ಕ' ಪರಾ.

ಪಕ್ಕುವಣಿ, ಪಕ್ಕುವಣೆ, ಪಕ್ಕೊವಣಿ(ನಾ). ೧. ನೆಂಟ ; ಬಂಧು : "ಪಕ್ಕುವಣಿಯೆಂದುಂ, ಪಕ್ಕೊವಣಿಯೆಂದುಂ ಬಂಧು" (ಕಶಸಾ. ೭೩-೭೬೫). **ಪಕ್ಕುವಣೆ :** ೨. ಬಂಧುವರ್ಗ; ಬಳಗ : "ಪಕ್ಕುವಣೆಯುಮನೆ ಬಂಧುವರ್ಗಮುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೫೦). **ಪಕ್ಕೊವಣಿ :** ೧. ಒಲವರದಿಂದ ಓಲಗಿಸುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಏಕಾನ್ತದ ಬಳಿಯ ನೀ ಪಕ್ಕೊವಣಿ—ತುಂಗನು ಕಯ್ವಾರಿಸಿದ ಬಿರುದಾವಳಿಯ ಸಮ್ಮೋಹನಕ್ಕೆ ನೀನೇ ಕರಗಿ (ಜಿಟ್ಟಅ. ೨೧೮-೧೦) ; ತನ್ನ ಪಕ್ಕೊವಣಿಯಿವಂ ದಲೆಂಬುತ್ಸುಕದ ಸಂಭ್ರಮದ ಸಂತಸದ (ಸಂಸಪ. ೨೩-೭). [?]

ಪಕ್ಕುವಣೆ 'ಪಕ್ಕುವಣಿ' ನೋ.

ಪಕ್ಕುವಾರು (ಕ್ರಿ). ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ; ಎದುರುನೋಡು : ಮಾಣ್ದಿರದೆ ಬಳಸಲಿಂ ನಿನ್ನನಾ ಕಾಂತೆಯಂತಾ ನಳಿತೋಳ್ಗಳ್ ಪಕ್ಕುವಾರ್ದಿರ್ದುವು ಪಿರಿದು ತೊಡರ್ಪಾದುದಿನ್ನೆತ್ತ ಪೋಪೈ (ಆದಿಪು. ೪-೨೧). [ಪಕ್ಕು₃+ಪಾರು₁(<ಪಾರ್₁)]

ಪಕ್ಕುವಿಡಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯ ಹೆಣ್ಣಾನೆ; ಒಡನಾಡಿಯಾದ ಕರಿಣಿ: ರಜನಿವಿನೋದನಕ್ಕೆ ಮುಳಿದಿರ್ದ ಲತಾಂಗಿಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ಯು ಸಾಮಜಪತಿ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ಕುವಿಡಿಯಂ ನಡೆಸೋಂಕುವವೋಲ್ . . . ಅಮರ್ದಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೦). [ಪಕ್ಕು₅(<ಪಕ್ಕ)+ಪಿಡಿ₃]

ಪಕ್ಕುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದು,—ಪಡೆ : ವಿಶಾಖನಂದಿ ರಿಪುಭೂಪರ್ ಪಕ್ಕುವೆತ್ತೆತ್ತಿ ತಟ್ಟಿಱಿದೆತ್ತಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದುಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೯). [ಪಕ್ಕು₃+ಪೆಱು₁]

ಪಕ್ಕೊವಣಿ 'ಪಕ್ಕುವಣಿ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೊವಣಿತನ (ನಾ). ನೆಂಟು ; ಬಾಂಧವ್ಯ : ನಮ್ಮವನ ಪಕ್ಕೊವಣಿತನಕ್ಕಾಗಿರುವ ಸೈನ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರವರ ಸೇನಾಗಾರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೆರೆಗಾವಲ್ಗೊಳಕೊಳಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೪-೧೪). [ಪಕ್ಕೊವಣಿ(<ಪಕ್ಕುವಣಿ)+-ತನ]

ಪಕ್ಕೆ₁ 'ಪಟಿಕೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಪಿಚುಲ, ಝಾಬುಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸಣ್ಣ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು (ಗುರುಬಾ. ೧೪೪). [←ತೆಲು. ಪಕ್ಕೆ]

ಪಕ್ಕೆ₃ 'ಪಕ್ಕ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆದಲೆ, ಹಕ್ಕೆದಲೆ(ನಾ). ೧. ಮಲಗುವ ಎಡೆ ; ಶಯನಸ್ಥಾನ : ಬೆಲೆ ತಲೆಯುದ್ದವಿಲ್ಲವಸರಂ ಮನೆವೊಕ್ಕೊಡೆ ಸೂಳೆಬಂಟರಗ್ಗಲಿಸಿದ ಮಾತೆ ಪಕ್ಕೆದಲೆಯೊಳ್ . . . ಇಚ್ಛೆಯಗ್ಗಲಿಸಿದ ಮಾತೆ ಪಕ್ಕೆದಲೆಯೊಳ್ ವಿನುತಂ ರತಿಯಿಲ್ಲ ಮಿಂಡಿಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೯೯). **ಹಕ್ಕೆದಲೆ :** ೨. ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ,—ನೆಲೆ,—ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಇಕ್ಕೆದಾಣ : ಮೇಪುಗಾಡಂ ಹಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕಿ]ದಲೆಗೆ ಹರಿಯಿಡುವ ಹರಿಣೀಗಣದ ಕಡೆವಾಯೊಳಿರೆ ಮೆಲ್ದುಱಿದೆಳೆಗಱುಂಕೆಯೆಸಟ್ಗಿಳಂ ಸೆಳೆದು ತಂದಾ ಬಯಲೊಳ್ ಬಳ್ಳಿವಸಲೆಯಂ ಪೊಸಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ). [ಪಕ್ಕೆ₁(<ಪಟಿಕೆ)+-ದಲೆ]

ಪಕ್ಕೆಮನೆ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ; ನೆರೆಮನೆ : ತಿಮ್ಮನಿಗೊಮ್ಮೆ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತು. ಪಕ್ಕೆಮನೆಯ ರೈಲ್ವೆ ರಂಗರಾಯರು ಪಾಸು ಕೊಟ್ಟರು (ತಿಂಮುತ. ೧೨೪). [ಪಕ್ಕೆ₃ (<ಪಕ್ಕ) + ಮನೆ]

ಪಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ದೇವರ ಉತ್ಸವ, ರಾಜರ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಬೀಸಣಿಗೆಯಂತಹ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಧನ : ಕರಿಯದೂ ಅಲ್ಲದ ಬಿಳಿಯದೂ ಅಲ್ಲದ ಒಂದು ಕೊಡೆ, ಕೈಬಟ್ಟಲಿನ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವ ಎರಡು ಪಕ್ಕೆಯ, ಒಂದು ಅಬ್ದಾಗಿರಿ—ಇಷ್ಟೂ ನಾಯಕರ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಬಳಿ ಇರಲೇಬೇಕು (ಬಿಳುಮ.೧೧೨). [<ಸಂ. ಪಕ್ಷ ?]

ಪಕ್ಕೆರಕ್ಕೆ 'ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆವನೆ 'ಪಟಿಕ್ಕೆವನೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆವಾಡ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ; ಶಯನಗೃಹ: ಪಡುಗಡೆ ಪಗಲಾಣ್ಮನ ಪಕ್ಕೆವಾಡದೊಳೊಡರುವ ಮಣಿವಾಗಿಲೊಳು ತೊಡದ ಮಾಣಿಕತೋರಣದ ಬೆಳಗಿನಂತೆ ಒಡವರಿದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೧೫). [ಪಕ್ಕೆ₁(<ಪಟಿಕೆ)+ವಾಡ₁]

ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟ 'ಪಟಿಕ್ಕೆವೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟು 'ಪಟಿಕ್ಕೆವೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆ 'ಪಕ್ಕಶೂಲೆ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆಸಾರಿ 'ಪಕ್ಕಸಾರಿ' ನೋ.

ಪಕ್ಕೆಸಾರೆ 'ಪಕ್ಕಸಾರಿ' ನೋ.

ಪಕ್ಖಾಳನ (ನಾ). ತೊಳೆಯುವುದು ; ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು : "ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ—ಪಕ್ಖಾಳನ" (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಪ್ರಾ. ಪಕ್ಖಾಳಣ./ಸಂ. ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ]

ಪಕ್ತ 'ಪಕತ್' ನೋ.

ಪಕ್ವ (ಗು). ೧. ಬೇಯಿಸಿದ; ಅಟ್ಟ: ಪೊನ್ನಿಂ ಪೆಣೆದ ಪಡಗೆ ಕುಕ್ಕೆಗಳಡಿಯೆ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಪಕ್ವಪರಿಮಳಪಲಾನ್ನಂಗಳಿಂ, ತಂದಡಕಿದರು ರಾಕ್ಷಸರ್, ರಾಕ್ಷಸನ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭೨-೨೯೦). 'ಪಕ್ವಾನ್ನ' ಪರಾ. ೨. ಕಳಿತ ; ಮಾಗಿದ ; ಹಣ್ಣಾದ : 'ಪಕ್ವಫಲ' ಪರಾ. ೩. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಿಸಿದ. ೪. ನುರಿತ; ಪಳಗಿದ; ಕುಶಲ; ನಿಪುಣ. ೫. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಅನುಭವವುಳ್ಳ. ೬. (ಹಣ್ಣುಗಳು) ಬಿದ್ದುಹೋಗುವಷ್ಟು ಕಳಿತಿರುವ. ೭. (ತಲೆಗೂದಲು) ನರೆತ ; ಬೆಳ್ಳಗಾದ. ೮. (ರೋಗವು) ಪರಿಪೂರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಅಂತಿಮಘಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ; ವಾಸಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ; ರೋಗ ಇಳಿಯಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ : 'ಪಕ್ವಾತಿಸಾರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೯. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವುದು; ಹದವಾದುದು: ಹೆಸರುಕಟ್ಟು, ಬೇವಿನ ಎಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ನಸ್ಯ ಮಾಡಿದರೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಸುರಿಯುವ ರಕ್ತ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಪಶವೈ. ಪರಿ. ೪೩೦); ಸುಟ್ಟ ಕಣಕ ಪಕ್ವವಾಗಿ ರೊಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೮-೪). ೧೦. ಹಣ್ಣು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿರುವುದು,—ಕಳಿತಿರುವುದು. ೧೧. ಬೇಯಿಸಿದ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ; ಹಸಿಯಲ್ಲದ ಖಾದ್ಯ : ವೇದೋಕ್ತ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ದೇಶ ಶಕ್ತಿ ಶುದ್ಧಿ ಅಶುದ್ಧಿ ಸಹಾಯ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರೀ ಭೇದದಿಂದ ದ್ರವ್ಯ ಪದಾರ್ಥ ಆಮ ಪಕ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೨). ೧೨. ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ: "ತುಪ್ಪ ಕರಗೆ ಪಕ್ವಂ ದ್ರುತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೬).

ಪಕ್ವಮಾಗು, ಪಕ್ವವಾಗು=೧. (ಪಾಪ, ಪುಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಫಲ ಕೊಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ಫಲೋನ್ಮುಖತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಪ್ಪುದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಮುನ್ನಂ ನೆರಪಿದ ಸುಕೃತಂ

ಪಕ್ವಮಾದಲ್ಲದಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೧). ೨. (ಮನಸ್ಸು)ಹದವಾಗು; ಸ್ಥಿಮಿತಕ್ಕೆ ಬರು : ಸೊಕ್ಕಿನಲಿ ಬೆರತಿಹರಿಗೆಂದಿಗು ಪಕ್ವಮಪ್ಪುದೆ ಮನವು (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೯). ೩. (ಹಣ್ಣು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗು ; ಕಳಿತಿರು : ಫಲ ಪಕ್ವವಾದಲ್ಲದೆ ಹೊಜಿಗಣ ಸಿಪ್ಪೆ ಒಪ್ಪಗೆಡದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೩-೧೮೩). ೪. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗು : ಮೊದ ಮೊದಲು ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಅನುಕರಿಸದಿರಬಹುದು. ಆದರಂತೆ ಆಚರಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ನಡಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಲಿಯ ಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೨೪). ೫. ಅನುಕೂಲವಾಗು : ಆದರಿಂದ ಸಮಯ ಪಕ್ವವಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು . . . ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಹಣಪ್ರ. ೧೮೮). ೬. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರು ; ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿರು : ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಪಕ್ವವಾದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಗ್ಮಿಯಾಗಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪೫). [ಸಂ.]

ಪಕ್ವಂದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹಣ್ಣಾಗು ; ಮಾಗು : ಪಕ್ವಂದಾಳ್ದ ಮಾದಲ ಪಣ್ಣ . . . ಅಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಧರಚ. ೪೭-೨೦). [ಪಕ್ವ+ತಾಳ್$_1$]

ಪಕ್ವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಪಕ್ವಂದಾಳ್ : ಪಕ್ವಂ[ಪಾಠಾಂ.ಚೆಲ್ವಂ] ಬೆತ್ತಾಲದ ತನಿವಣ್ಣಿಂ ಮಿಗೆವಿಭ್ರಾಜಿಸುವಂದದೊಳು (ಜಯಕಾ.೪-೧೧). [ಪಕ್ವ+ಪೆಱು$_1$]

ಪಕ್ವಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹದವಾಗು : ಜೀವನ ಕೇವಲ ಗ್ರಂಥಪಠನದಿಂದ ಪಕ್ವಗೊಳ್ಳಲಾರದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೩೧). [ಪಕ್ವ+ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಪಕ್ವಚೇತನ (ನಾ). ೧. ಹದವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಮಾಗಿದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಮಾಗಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಪರಿಪಾಕಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಪಕ್ವಚೇತನನಾದಾಗ ದಿವ್ಯಕಾರುಣ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡನೆಂಬುದು ಈಸ್ಕಿಲಸ್‌ನ ಆಶಯ (ಬದ್ಧಪ್ರ.XXXIV,೩೮೭೪). [ಪಕ್ವ+ಚೇತನ]

ಪಕ್ವಜ್ವರ (ನಾ). ಪರಮಾವಧಿ ಮಟ್ಟದ ಜ್ವರ ; ಪೂರ್ಣಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬಂದ ಜ್ವರ : ಜ್ವರವು ಬಹುವೇಗವಾಗಿ, ಅತಿದಾಹ, ಬಹಳ ಪ್ರಲಾಪ, ಶ್ವಾಸ, ಭ್ರಮೆ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ, ವೆಗ್ಗಳವಾದ ಬಳಲಿಕೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುವುದೇ ಪಕ್ವಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೭). [ಪಕ್ವ+ಜ್ವರ]

ಪಕ್ವತೆ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ : ಪಕ್ವತೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೩೦). [ಸಂ. ಪಕ್ವತಾ]

ಪಕ್ವಫಲ (ನಾ). ಮಾಗಿದ ಹಣ್ಣು ; ಕಳಿತ ಹಣ್ಣು : ಪೋಗಿ ತಾಳವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ವಫಲಮಂ ಕಂಡಟ್ಟಿವಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦೪); ಪಕ್ವಫಲಂಗಳಿಂದೆ ರಸನೇಂದ್ರಿಯಮಂ ವರಪುಷ್ಪಗಂಧದಿಂ ಮಿಕ್ಕಿರೆ ನಾಸಿಕೇಂದ್ರಿಯಮಂ . . . ಪ್ರವಾಳಿಸಚ್ಛಕ್ಕಣಶಯ್ಯೆಯಿಂದೆ ವಪುರಿಂದ್ರಿಯಮಂ ತಣಿಪುತ್ತುಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೧೦) ; ಲಲಿತಶುಕಚಯ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ದಳಿತ ಜಂಬೂಪಕ್ವಫಲರಸಲುಳಿತ ನವಮಕರಂದ ಮಧುರೋರ್ಮಿರ್ಝರನಿವಾತದಲಿ . . . ಎಸೆದುದು ಗಜಪುರೋದ್ಯಾನ (ಕುಪ್ಯಾಳು. ೭-೨೭). [ಪಕ್ವ+ಫಲ$_1$]

ಪಕ್ವಬಿಂಬ (ನಾ). ಮಾಗಿರುವ (ಕೆಂಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿರುವ) ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು : ಪಕ್ವಬಿಂಬಚ್ಛವಿಯಂ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವುದಧರವಮಣಿ ಮುನಿವರನಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೩) ; ಪಡೆವನ್ನಂ ಪಕ್ವಬಿಂಬಕ್ಕಧರಮಧರತಾವಾಪ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು.೨-೨೩) ; ಜನಕಾದೇಶದೆ ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ ಕುಮಾರಂ ಪಕ್ವಬಿಂಬಾಧರಂ ತನಿಗೆಂಪಿಂ ಕಿಸುಸಂಜೆಯಂ ಕೆದಱಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦). [ಪಕ್ವ+ಬಿಂಬ]

ಪಕ್ವಮತಿ (ನಾ). ಪರಿಣತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕುಶಲಮತಿ: ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಅಪಕ್ವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮತಿಗಳು ತೋರಿ ತಿದ್ದಬೇಕು (ದ್ರಾವಿವಿ. XII, ಮೊದಲ ಮಾತು). [ಪಕ್ವ+ಮತಿ]

ಪಕ್ವರಕ್ತ (ನಾ). ಕೀವು : "ಕೀವಂ, ಕೀವನಂ, ಕೀವು—ಈ ೩ ಪಕ್ವರಕ್ತಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೫೩). [ಪಕ್ವ+ರಕ್ತ]

ಪಕ್ವಶಾಳಿ (ನಾ). ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ ಬತ್ತದ ಪೈರು ; ಕೊಯ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಬತ್ತ : ಪಕ್ವಶಾಳಿ ಕಣಿಶಾಳೀನನ್ನುಮೊಪ್ಪಿರ್ದದೇಂ ಗೆಲೆವಂದತ್ತೊ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದಿನಿಳಾಶ್ರೀಯುಟ್ಟ ಪೊಂಬಟ್ಟೆವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೫). [ಪಕ್ವ+ಶಾಳಿ(=ಶಾಲಿ$_2$)]

ಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). (ಕಾಯಿಲೆಯ) ಪರಿಪೂರ್ಣಾವಸ್ಥೆ ; ಗರಿಷ್ಠ ಮಟ್ಟ ; ಪರಿಣಾಮಾವಸ್ಥೆ : ಈ ಕಾಯಿಲೆ ಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ೭ ರಿಂದ ೧೪ ದಿವಸಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಕಲರೋ. ೨೮). [ಪಕ್ವ+ಸ್ಥಿತಿ]

ಪಕ್ವಾಜೀರ್ಣ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಅಜೀರ್ಣ (?) : ಸಂವತ್ಸರ ಲವಣ, ಇಂಗು, ಶುಂಠಿ ಸಹ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕುಡಿಯೆ ಪಕ್ವಾಜೀರ್ಣಂ ಮಾಣ್ಗುಂ(ಸಕವೈ. ೩೬೫). [ಪಕ್ವ+ಅಜೀರ್ಣ]

ಪಕ್ವಾತಿಸಾರ (ನಾ). ಪರಿಣಾಮಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಇಳಿಯುವ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಅತಿಯಾದ ಅತಿಸಾರ ; ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಇರುವ ಅತಿಸಾರ,—ಭೇದಿ : ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಲವ ಹಾಕಿ ನೋಡಲು ಮುಳುಗಿದರೆ ಆಮಾತಿಸಾರ, ತೇಲಿದರೆ ಪಕ್ವಾತಿಸಾರ ವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೩೦೭). [ಪಕ್ವ+ಅತಿಸಾರ]

ಪಕ್ವಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಬೇಯಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ಖಾದ್ಯ : ಆಜ್ಯರಸಪ್ರಿಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಚಯಮನುಂಡೆಂ ತಣಿದೆಂ . . . ಎಂದು . . . ಹರಿ ನುಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೩) ; ಆ ದಿವಸ ಲೀಲೆಗೆ ರಾಮುವಿಗಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕುಂಕುಮ. ೬೦) ; ಅದೆ ಅಕ್ಕಿ, ಜೋಳ, ಗೋಧಿಗಳಿಂದ ವಿಧವಿಧದ ಪಕ್ವಾನ್ನ ಗಮಗಮಿಸುವುದು (ನೆಲಮು. ೩೨-೧೬). ೨. ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಲಾಡು, ಚಿರೋಟಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ಭಕ್ಷ್ಯ : ಔತಣ ವೈಭವಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು . . . ಶ್ರೀಖಂಡ-ಪುರಿ ಇಂಥ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಗಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೧೮). [ಪಕ್ವ+ಅನ್ನ$_3$]

ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಫಲ ಕೊಡುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಕಾಲ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ದಶೆ : "ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆ, ಪರಿಪಕ್ವತೆ" (Development. ಪತ್ರಿಸಿ. ೩೧). [ಪಕ್ವ+ಅವಸ್ಥೆ]

ಪಕ್ವಾಶಯ (ನಾ). ೧. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ ; ನಾಭಿಯ ಅಧೋಭಾಗ ; ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ. ೨. ಹೊಟ್ಟೆ ; ಉದರ ; ಜಠರ. [ಪಕ್ವ+ಆಶಯ]

ಪಕ್ವಿ (ನಾ). ಪಕ್ವತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು (?) : ಶಕ್ತಿಗೂಡಿ ಶಿವ ಸಲೆ ತನ್ನ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಕೆಡದೆ ಪಕ್ವಿಯ ಚೆಲ್ವ ತಲೆಯೊಳಿಹ ಪೂವಿನರಮನೆಯೊಳು ಸುವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕಾಶಾಂಗನಾಗಿರ್ಪನು (ಏಕೋಪು. ೮-೩೭). [<ಸಂ. ಪಕ್ವ]

ಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ,—ಗರಿ : "ಪತ್ರ ತನೂರುಹ ವಾಜ ಪತತ್ರಚ್ಛದ ಪಿಂಛ ಪಕ್ಷನಾಮಂ ಗಱಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೦) ; ಚಕಿತೋದ್ವೃತ್ತ ಕ್ಷಿಪ್ತಪಕ್ಷಸ್ವನದೊಳಮರ್ದ ಕೋಳಾಹಲಧ್ವಾನದಿಂ ಕೂರ್ಪಿ . . . ಪೊಣ್ಮಿತ್ತು ವಿಂಧ್ಯಂ ನಡುಗೆ ಘನರವಸ್ಪರ್ಧಿ ಕೈರಾತಘೋಷಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೩) ; ಒದವಿದ ಕೇಗು ನೀಳ್ದ ಕೊರಲೆತ್ತಿದ ಪಕ್ಷ ವೊಜಿಲ್ದು ತಿರ್ಪಿನಂ . . . ಬಿರ್ಚಿ ಬರ್ಹಮಂ ಪದೆದು ನವಿಲ್ಗಳಾಡೆ (ಜಗವಿ. ೪-೩೦) ; ಆ ಜಟಾಯು . . . ಪಕ್ಷಧ್ವನಿಗೆ ಗಿರಿಗಹ್ವರಂ ಗುಡುಗೆ, ಚೀರ್ದನಿಗೆ ಮಾರ್ದನಿಸೆ ಪುಷ್ಪಕಾಭ್ಯಂತರಂ ಹಾರಿದನು

(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೮-೫೪೦). **೨.** ಬಾಣದ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟುವ ಗರಿ,— ಪುಂಖ. **೩.** (ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನ) ಮಗ್ಗುಲು ; ಪಕ್ಕ ; ಬದಿ ; ಪಾರ್ಶ್ವ : ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಭೇದವರಿತು . . . ಬಲ, ಎಡವೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ . . . ಮನ್ಮಥ ಕ್ರೀಡಾಸಮೇತನಾದ ಪುರುಷನು ತಿಳಿದೆಸಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೦). **೪.** ಗುಂಪು ; ಬಣ ; ಪಂಗಡ : "ಬರಿ ಮಾಸಾರ್ಧ ಸಮೀಪ ಭಿತ್ತಿ ಗಱಿಯುಂ ಪಕ್ಷೀಕರಂ ಪಕ್ಷಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೩) ; ಪಕ್ಷವೆರಡೇ ಲೋಕದೊಳ್ ಪಿತೃಪಕ್ಷ ಮೇಣಾ ಮಾತೃಪಕ್ಷ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೮-೧೭) ; ಕೌರವರು ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳವರು, ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಪಡೆಯನ್ನೂ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವವರು (ವಚಭಾ. ೨೪೧); ಪಾರ್ಟಿ, ಪಕ್ಷ, ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರ ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಇವೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬). ೧,೪:ಜಮದಗ್ನಿರಾಮನಂ ಕಂಡು ಬಲಭದ್ರರಾಮನ ಮೊಗಮಂ ಅಚ್ಯುತಂ ನೋಡಿ ಈ ಮಹಾಪುರುಷಂ ಕುಭೃತ್ಪಕ್ಷವಿಚ್ಛೇದನನಾಗಿಯುಂ ವಜ್ರಧರನಲ್ತು . . . ಎಂದು(ಜಗವಿ. ೮-೧೦೪). **೫.** ವಿಶಿಷ್ಟ ಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ತಂಡ,–ಬಣ,–ಪಂಗಡ: ಗೌಡರು ಮೊದಲು ಸ್ವತಂತ್ರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದರು, ಈಗ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢ). **೬.** ಒಂದು ಬಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಪಕ್ಷಾವಲಂಬಿ. **೭.** ಒಲವು ; ಪಕ್ಷಪಾತ : ದಕ್ಷನ ಜನ್ನಮಂ ತೊಡೆದು ಪಕ್ಷದಿನೆಯ್ದಿದ ಬೋಳೆಯರ್ಕಳಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೫) ; ಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವೇನು ? (ಗಾದೆ) ; ಪಕ್ಷ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ, ಊಟ ಕೌರವರಲ್ಲಿ (ಗಾದೆ). **೮.** ಹಾಗೆ, ಹೀಗೆ ಎಂಬೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವೇಳೆ, ಹೀಗಾಗುವುದಾದರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಭೋಗಗಳು ಆತ್ಮನ ಗುಣಗಳು . . . ಇದು ನಿಜವಾಗುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳು ಅಂತರಿಸಿದರೂ ಈ ಶಕ್ತಿಗಳು ಅಂತರಿಸಕೂಡದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೬೭). **೯.** ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ. **೧೦.** ಗೋಡೆ; ಭಿತ್ತಿ. **೧೧.** ಚಾಂದ್ರಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ವರೆಗಿರುವ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳ ಕಾಲಮಾನ: "ಪಾಡಿವಮಿದಾದಿಯೆನೆ ತಿಥಿ ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ ಪದಿನೆಯ್ದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬-೭) ; ಪದಿನೈದು ದಿವಸಮಾದೊಡೆ ಪಕ್ಷಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೫೧) ; ಆ ವಾರ ಹದಿನೈದಾಗಲೊಂದುಪಕ್ಷವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦) ; ಮಾಸಕೆ ಪಕ್ಷವೆರಡು ತಿಥಿ ಮೂವತ್ತುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೫೨-೨). "ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಱಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಸಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಬರಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಸಮೀಪದಲಿ ಪಕ್ಷಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೬-೩೩) ; "ಬರಿ ಮಾಸಾರ್ಧ ಸಮೀಪ ಭಿತ್ತಿ ಗಱಿಯುಂ ಪಕ್ಷೀಕರಂ ಪಕ್ಷಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೩). **೧೨.** ಮನೆ; ಗೃಹ. **೧೩.** ವಿಭಾಗ ; ಪಾಲು : "ಪಕ್ಷ– ವಿಭಾಗೇ, ಪಾಲೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೧೮). **೧೪.** ಅಡ್ಡಮುಡಿ ; ಓರೆದುರುಬು : "ಪಕ್ಷಮೆನಲಡ್ಡಮುಡಿ" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೬). **೧೫.** ಪಿತೃಪಕ್ಷ; ಮಹಾಲಯ ಪಕ್ಷ : ನಾಳೆಯಿಂದ ಪಕ್ಷ ಪ್ರಾರಂಭ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬಹುದು (ರೂಢ). **೧೬.** ಮಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಿತೃಕ್ರಿಯೆ ; ಮಹಾಲಯ ಶ್ರಾದ್ಧ : ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢ). **೧೭.** ವಿಕಲ್ಪ ; ಮತಾಂತರ ; ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ; ಒಂದೊಂದು ಸಲ : ಅವಿಶೇಷದಿನಾ ದೀರ್ಘವ್ಯವಹೃತಿ ಶಬ್ದಾಂತರಾಳದೊಳ್ ಪಕ್ಷದಿನುದ್ಭವಿಕುಂ (ಶಮದ. ೧೧೮). **೧೮.** [ಗಣಿತ]ಹದಿನೈದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಪಕ್ಷ ಹದಿನೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೯); ಮರುದಾಕಾಶದ್ವಯೇಂದ್ರಾನಿಲ ಹುತವಹ ಯುಗ್ಮಾಂಗಜಾರಾತಿಯರ್ಕಳ್ ಬರೆ ಪಕ್ಷಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಲ್ತಿರೆ ವಿರತಿ ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಾನಾಮವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೮೩). **೧೯.** ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಯಮ ನಯನ ಕರ್ಣ ಕರ ಪದ ಯಮಳಾಂಘ್ರಿ ದ್ವಿಯಕ್ಷಿ ಪಕ್ಷ ನೇತ್ರಂ . . . ಎರಡಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨). **೨೦.** [ನ್ಯಾಯ] ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೧); ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು ಪಕ್ಷವೆನ್ನಿಸುವುದು. ಪರ್ವತವು ವಹ್ನಿ ಉಳ್ಳುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಸಾಧ್ಯ ; ಈ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೭೬). **೨೧.** [ಜೈನ] ಮೈತ್ರಿ, ಪ್ರಮೋದ, ಕಾರುಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥಭಾವದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು : ಪಕ್ಷಮೆಂಬುದು ಜೈನಂಗೆ ಸರ್ವಹಿಂಸಾವರ್ಜನಂ (ವಿಸರ್ಜನಂ) ಮೈತ್ರಿ ಪ್ರಮೋದ ಕಾರುಣ್ಯ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥೋಪಬೃಂಹಿತಂ ಸ್ಥಾಪಬ್ರಹತಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೭).

ಪಕ್ಷ ಹಿಡಿ=ಎರಡು ತಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಕೊಡು ; ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು,—ವಹಿಸು,—ಸಮರ್ಥಿಸು: ಹೀಗೆ ಪಕ್ಷ ಹಿಡಿದು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ನ್ಯಾಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢ). **ಪಕ್ಷ ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸು** = (ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಕೀಲನು) ತನ್ನ ಕಕ್ಷಿಗಾರನದೇ ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸು : ಪಕ್ಷ ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಲಾಯರಿರುವುದು (ರೂಢ). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷಂ (ಅ). ಹೀಗಾಗುವುದಾದರೆ; ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ; ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ; ☞ ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಯಮ ಅಥವಾ ಶರತ್ತನ್ನು ಹಾಕುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ: ಸ್ವರವಿದಿರೊಳಿರೆ ವಿಭಕ್ತಿಸ್ವರಕಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ . . . ನಾಮರೂಢಿಯಱಿಯದ ಪಕ್ಷಂ (ಶಮದ. ೫೨). [<ಸಂ. ಪಕ್ಷ]

ಪಕ್ಷಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒಲವು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಡು : ಮಱುದಿವಸಂ ಭಕ್ಷ್ಯದ ದೆಸೆಗೆ ಪಕ್ಷಂಗೆಟ್ಟು ಪಾಲಿಂಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ತುಪ್ಪಕ್ಕಿನಿಸ ಪ್ಪೊಡಂ ಮನಂದರಲಾಱದೆ ತೃಷೆಯೊಳಾದ ಭೀತಿಯಿಂದೊಲ್ಲೆನೆಂಬುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೨). [ಪಕ್ಷ+ಕೆಡು$_1$]

ಪಕ್ಷಂಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು,—ಪಸರಿಸು : ಭೃಂಗಮಿಥುನಮಂಭೋರುಹದೊಳಗೆ ಮಲಂಗಿ ಬಳಿಕ್ಕಾ ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿಯೆ ಪಕ್ಷಂಗೆದಱುವ ಭಂಗಿಯ ಕಡುಚೆಲ್ವಂ ನೆನೆಯಿಸುತೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಕಾ. ೨-೪೩). [ಪಕ್ಷ + ಕೆದಱು$_1$(<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಪಕ್ಷಕ (ನಾ). **೧.** ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು ; ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು ; ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಲ್ಲದ ಖಾಸಗಿ ಬಾಗಿಲು : "ಪಕ್ಷದ್ವಾರಂ, ಪಕ್ಷಕಃ–೨ ದಿಡ್ಡೀಬಾಗಿಲ ಹೆಸರು. ರೆಕ್ಕೆಬಾಗಿಲು, ಬಾಗಿಲ ಕದದೊಳಗಾಗಲೀ ಸಮೀಪದೊಳಗಾಗಲೀ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೨). **೨.** ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷವೆಂಬ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರ. **೩.** ಪಕ್ಷಪಾತಿ. **೨,೩** : ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಡೆದು ದೋಷಾಕರಂ ಮಲಿನನುನ್ಮಾರ್ಗನತಿಜಡಂ ಪಕ್ಷಕಂ ಗರಳಸಹಜನ್ಮನೆನಿಸಿದನಂತೆ ಗಡ ಚಂದ್ರನೆಂ ತನ್ನ ಕೊಂಕಿಂದಂ (ಉದ್ಭದೇ.೨-೨೩). **೪.** ಬೀಸಣಿಗೆ ; ಪಂಖ. [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷಕಾರ (ನಾ). (ವಕೀಲನಿಗೆ) ತನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಾದಿಸಲು ವಕಾಲತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿರುವವನು ; ಕಕ್ಷಿಗಾರ :

ಆದಾರೋ ಒಬ್ಬರು ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತ ಒಳಬಂದರು. ಪಕ್ಷಕಾರರಿರದೆ ಬೇರಿನ್ನಾರಿರಬೇಕು ! (ಮೊಪಾಸಾ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷಕುತ್ಕೀಳ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟ; ಕಿರುಬೆಟ್ಟ,—ಗುಡ್ಡ : ನಗನಿಕರಂ ಪಕ್ಷಕುತ್ಕೀಳಮೆಂಬಂತಿರೆ . . . ಕಱಿದುದು ಬಹಳಾಸಾರಮಂ ನೀರದೌಘಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೧).

[ಪಕ್ಷ+ಕುತ್ಕೀಳ(<ಕುತ್ಕೀಲ)]

ಪಕ್ಷಗಜ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಆನೆ ; ಒಂದು ಗಜದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಗಜ ; ಒತ್ತಿನ ಆನೆ : ಆಗಳ್ ಸೈನ್ಯಾಧಿನಾಥನಧಿನಾಥನ ಕೆಲದೊಳ್ ಪಕ್ಷಗಜಾಧಿರೂಢನಾಗಿ . . . ಅನೇಕದೇಶಾಧೀಶಬಲಂಗಳಂ ಬೇಱಿವೇಱಿ ತೋಱುತ್ತಂ ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ) ; ಸನತ್ಕುಮಾರಮಾಹೇಂದ್ರಪತಿಗಳಿಂದ್ರಾಯುಧೋಪಮಾನರಾಘ್ಯ೯ಮಣಿಮಯೂಖಮಾಳಿಕಾದುರಾಲೋಕನನಕ್ಷತ್ರಮಾಳಾಕಳಾಪ ಕಕ್ಷಂಗಳಪ್ಪ ಪಕ್ಷಗಜಂಗಳನೇಱಿ . . . ಚಾಮರಂಗಳನಿಕ್ಕೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩ ವ). 'ಪಕ್ಕಸಾರಿ' ಪರಾ. [ಪಕ್ಷ+ಗಜ]

ಪಕ್ಷಘಾತ (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಯ ಹೊಡೆತ,—ಬಡಿತ : ಭೃಂಗೀಶ್ವರಂ ಬೇಡೆ ಖಗವಲ್ಲಭಂ ಪತಿನಿರೂಪವನೊಮ್ಮೆಯುಂ ಮೀರ್ವನಲ್ಲೆಂದತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆಯಲಾ ಪಕ್ಷಘಾತದೊಳಾತನಳವಳಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೯).

[ಪಕ್ಷ+ಘಾತ$_2$]

ಪಕ್ಷಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರ ; ಶಶಿ. [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷತಿ(ನಾ). ೧. ರೆಕ್ಕೆಯ ಬುಡ ; ಪಕ್ಷದ ಮೂಲ : "ಪಕ್ಷಮೂಲಂ, ಪಕ್ಷತಿಃ —ಈ ೨ ಎಱಕೆಯ ಮೊದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬) ; ಅಳಿಕುಳಪಕ್ಷತಿಕ್ಷಪಿತಪದ್ಮಪರಾಗಪರಾಗಮುದಕೋಕಿಳಕಳನಾದಬೃಂಹಿತಂ . . . ಕೋಮಳಮಳಯಾನಿಳಾಂಗಜಗಜಂ ಪರಿದತ್ತಿದಿರೊಳ್ ಮಹೀಶನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೫). ೨. ಪಕ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ; ಪಾಡ್ಯ : "ಪಕ್ಷತಿ, ಪ್ರತಿಪಚ್ಛಬ್ದಗಳು ಪಾಡ್ಯಮಿಯ ಹೆಸರು" (ಗುರುಬಾ. I, ೪೬). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷತ್ಯಾಗ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಡುವುದು ; ಕೂಟವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು. ೨. [ರಾಜನೀ] ಯಾವುದಾದರೂ ವೈಮನಸ್ಯದಿಂದ ತಾನು ಸದಸ್ಯನಾಗಿದ್ದ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು,—ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು : "ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಬೀಳದೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲವರು ಆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು: ಪಕ್ಷತ್ಯಾಗ" (Cave. ೩೦೮೫). [ಪಕ್ಷ+ತ್ಯಾಗ]

ಪಕ್ಷದ್ಯೋತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತುನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು;"ಎರಡು ತ್ರಿಪತಾಕಹಸ್ತಗಳ ಬೆರಳುಗಳು ಎದುರಾಗಿರುವಂತೆ ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಬೆರಳುತುದಿಗಳನ್ನು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಬರಿಯೆರಡಕೆ ತ್ರಿಪತಾಕದ ಕರಮವು ಮೇಲ್ಮೊಗಗಳಾಗಿ ಬೆರಲಭಿಮುಖಮಾಗಿರೆ ಮೇಣೂರ್ಧ್ವಾಂಗುಲಿಗಳ್ ಪರಾಙ್ಮುಖಂತಾನದಾಗೆ ಪಕ್ಷದ್ಯೋತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೬೨). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷದ್ವಯ (ನಾ). ೧. ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಜೋಡಿ ; ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳು. ೨. ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು : ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಭೇದವರಿತು . . . ಬಲ ಎಡವೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೃಷ್ಣ ಶುಕ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದ್ವಯಗಳ ನಿರುಗೆಯ ತಾಣ ವಿವರಗಳನ್ನೂ . . . ಪುರುಷನು ತಿಳಿದೆಸಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೦). [ಪಕ್ಷ+ದ್ವಯ]

ಪಕ್ಷದ್ವಾರ (ನಾ).=ಪಕ್ಷಕ ೧: "ಪಕ್ಷದ್ವಾರಂ, ಪಕ್ಷಕಃ ೨—ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲ ಹೆಸರು. ರೆಕ್ಕೆಬಾಗಿಲು. ಬಾಗಿಲ ಕದದೊಳಗಾಗಲೀ ಸಮೀಪದೊಳಗಾಗಲೀ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೨). [ಪಕ್ಷ+ದ್ವಾರ]

ಪಕ್ಷಧರ (ಗು). ೧. ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ : ನೋಡೆನ್ನ ಪಕ್ಷಧರ ಚತುಷ್ಪಾದಿಯಿದು ಬಡಿಯುತೊಡಗಿರ್ದಪುದು ಅಭ್ರಾವಕಾಶಮನ್ ಅಗಲಿತೆಱಕೆಗಳಿಂದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೨-೪೫೩). (ನಾ). ೨. ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷಧರೆ (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವಳು : ಅವರ ತಂಗೆಯರ್ ಮೂವರ್, ಪಕ್ಷಧರೆಯರ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೨-೯೧೬). [ಸಂ. ಪಕ್ಷಧರಾ]

ಪಕ್ಷಪದ್ಧತಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮತಗಳಿಸಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷವು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಆಳುವ ಪದ್ಧತಿ,—ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಇಂದಿನ ಪಕ್ಷಪದ್ಧತಿಯ ಆಳಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಂತೂ "ರಾಜಾಶ್ರಯ"ವು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರದಿದ್ದರೆ, ಅಪಾಯಕಾರಕವೆ ಆಗಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೬೫). [ಪಕ್ಷ+ಪದ್ಧತಿ]

ಪಕ್ಷಪರಿತ್ಯಾಗ (ನಾ). ವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾರದೆ ಅದನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು : ಪ್ರತಿವಾದಿ ನಿರುತ್ತರನಾಗಿ ಪಕ್ಷಪರಿತ್ಯಾಗಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮೆಂಬುದಱಿಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮುನೆಯ್ದಿಯುಮಿರದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೧ ವ). [ಪಕ್ಷ+ಪರಿತ್ಯಾಗ]

ಪಕ್ಷಪಾತ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಉದುರುವಿಕೆ,—ಗರಿಗಳು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. ರೆಕ್ಕೆ ಬಡಿಯುವಿಕೆ. ೩. ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ; ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಒಲವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ; ಒಲವರ: ಎನಿತೊಂದು ಪಕ್ಷಪಾತಮೊ ವನಿತೆಯರಂ ಮಾಡುವೆಡೆಯೊಳಬ್ಜಭವಂಗೆ (ಕಾದಂಬ. ೨೩೯) ; ಇವರದಾವನ ಪಕ್ಷಪಾತವ್ಯವಹರಣೆಯವರಲ್ಲ ಕೇಳಿನ್ನವರ ನುಡಿಗಳನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೧೪) ; ಶಿಷ್ಯರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನರಿದು ಪಕ್ಷಪಾತಗಳಿರದೆ ಬೋಧಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವನುತ್ತಮನು (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೩) ; ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತವಿತ್ತು (ವಚಭಾ. ೨೯೨); ಅವನು ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ– ತಡಮಾಡದೆ, ತೀರ್ಪು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ವೀರಯೋ. ೫೫). ೨, ೩ : ಮತ್ತಂ ದಾನಹೀನತೆ ಕರಿಣಿಗಣಂಗಳೊಳ್ ಪಕ್ಷಪಾತಂ ಶಿಶಿರಸಮಯಶ್ಯಾಮಕಂಠಂಗಳೊಳ್ ದೋಷಾನುಬಂಧಂ ದ್ವಿಜರಾಜನೊಳ್ . . . ಜಡವೃತ್ತಿ ವರ್ಷಕಾಲದೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೧೩೬ ವ).

ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡು = ಒಬ್ಬರಿಗೊಂದು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೊಂದು ಮಾಡು ; ಭೇದಭಾವ ತೋರಿಸು : ತಂದೆಯೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ಮಾಡುವುದು ? (ರೂಢಿ). [ಪಕ್ಷ+ಪಾತ$_1$]

ಪಕ್ಷಪಾತವಿಧಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಸರಕುಗಳನ್ನು ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಹಾಕುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ದೇಶವು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ನಿಯಮ,— ಕಾನೂನು : ಈ ತರಹದ 'ಕಸ್ಟಮ್ಸ್ ಸಂಘ' ಮತ್ತು 'ನಿರಾತಂಕ ವ್ಯಾಪಾರ ಕ್ಷೇತ್ರ' ಏರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಒಪ್ಪಂದದ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಧಿಗಳೊಡನೆ (Discriminatory classes) ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸುವುದು ಅತಿಮುಖ್ಯಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೧೬೪).

[ಪಕ್ಷಪಾತ+ವಿಧಿ]

ಪಕ್ಷಪಾತಿ (ಗು). ೧. ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ; ಒಬ್ಬರಿಗೊಂದು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೊಂದು ಮಾಡುವ ; ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಒಲವನ್ನು ತೋರಿಸುವ,—ಒಲವರ ಮಾಡುವ : ಸ್ಮರಹರನು ಪುರಹರನು . . . ಯಥಾರ್ಥವನೊರೆಯಲೊಲ್ಲನು ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಪುರಾಣ

ಭಟ್ಟನೆಲಾ (ಬಸವು. ೫೭-೨೮). (ನಾ). **೨.** ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಒಲವರ ತೋರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಆದಿಗಳಿಗಾದಿಗಳು ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭಾದೀಷಣತ್ರಯಸಾಧನಂಗಳು ಮಂದಮತಿಗಳು ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳು . . . ಕುತಾಪಿಗಳು (ಬಸವು. ೪೦-೬೫); ಆ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಅನಂದ ಮೋಹಿನಿಯರು ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳು (ಕಮನಿ. ೨); ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದರೂ ಅನೇಕರು ಇದರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೮೫). **೩.** ಅನುಯಾಯಿ. [ಸಂ. ಪಕ್ಷಪಾತಿನ್]

ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ (ನಾ). (ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಾಗ) ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಂಡಿಸುವುದು: 'ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಪಕ್ಷ+ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ]

ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು; ಮತವನ್ನು ಮಂಡಿಸು: ಅನೇಕ ಕುನಯೋಪಪತ್ತಿಗಳಿಂ ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೆಯ್ದು ಕವಳಿಗೆಯು ಭಟ್ಟಿಂ ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೪ ಪ). [ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪಕ್ಷಪ್ರದೋಷ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ತ್ರಯೋದಶಿಯಂದು ಹಗಲು ಉಪವಾಸವಿದ್ದು, ರಾತ್ರಿ ಶಿವಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ಪ್ರತಿ ಸೋಮವಾರವೂ ನಕ್ತಭೋಜನ, ಪಕ್ಷಪ್ರದೋಷ, ಶ್ರಾವಣಮಾಸ ೧ ತಿಂಗಳು, ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ ೧ ತಿಂಗಳು, ಶನಿಪ್ರದೋಷ . . . ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೮). [ಪಕ್ಷ+ಪ್ರದೋಷ]

ಪಕ್ಷಭಾವನೆ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ತಾನು ಸದಸ್ಯನಾಗಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ತಂಡವೇ ಹೆಚ್ಚು, ಅದೇ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಧೋರಣೆ; ಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನ: "ಪಕ್ಷಭಾವನೆ, ಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನ" (Party-spirit. ಪತ್ರಿ.ನಿ.೬೧); ಈಗಿನ ಜನನಾಯಕರು ಪಕ್ಷಭಾವನೆಯನ್ನು ಬೆಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಪಕ್ಷ+ಭಾವನೆ]

ಪಕ್ಷಭೇದ (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಬಣದಲ್ಲಿಯ ಬಿರುಕು,—ಅಂತಃಕಲಹ,—ವೈಷಮ್ಯ. **೨.** ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ,—ತಾರತಮ್ಯ. **೩.** ಪಕ್ಷಪಾತ; ಒಲವರ: ಪಕ್ಷಭೇದ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ತಪ್ಪದು (ಗಾದೆ). [ಪಕ್ಷ+ಭೇದ]

ಪಕ್ಷಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಇವನು ತನ್ನವನು, ಇವನು ಪರ ಎನ್ನುವ ಭ್ರಮೆ; ಪಕ್ಷಪಾತದ ಭಾವನೆ: ಎಮಗೆ ಸರಿಯಿತ್ತಂಡದಲ್ಲಿಯು ಮಮತೆ ಬೇಡಿಕೊಬ್ಬರಲಿ ಪಕ್ಷಭ್ರಮೆಯ ಮಾಡೆವು ಹಿತವ ಬಯಸು ವೆವೆರಡುಸಂತತಿಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೫-೬). [ಪಕ್ಷ+ಭ್ರಮೆ]

ಪಕ್ಷಮುಖ (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ; ಪಾಡ್ಯ: ಗಂಗಾದೇವಿಯರ್ಗೆ . . . ನವಮಾಸ ತೀವಿದ ಪಕ್ಷಮುಖಸಮಯದೊಳು . . . ಸುಪುತ್ರನುದ್ಭವಿಸೆ (ಜಸರ. ೧೦-೧೦೩). [ಪಕ್ಷ+ಮುಖ]

ಪಕ್ಷಮೂಲ (ನಾ). = ಪಕ್ಷತಿ **೧:** "ಪಕ್ಷಮೂಲಂ, ಪಕ್ಷತಿಃ—ಈ ೨ ಎಜಕೆಯ ಮೊದಲ್" (ಹಲಾಯು.೪೦-೮೬); "ಪಕ್ಷತಿಃ, ಪಕ್ಷಮೂಲಂ—೨ ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಬುಡಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೪). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ (ನಾ). = ಪಕ್ಕರಿಕೆ: ಅತಿದೀರ್ಘಘ್ರಾಣಹಸ್ತಂ ನಿಶಿತದಶನ ದಂಷ್ಟ್ರಾಂಕುರಂ ಪಕ್ಷರಕ್ಷಾಯತ ಪಕ್ಷತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂತೊವಗಿಸಿ ತುಳಿಯೆ ತನ್ನಾನೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೩; 1136). [ಪಕ್ಷ+ರಕ್ಷೆ]

ಪಕ್ಷವಂಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತುಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಎರಡು ತ್ರಿಪತಾಕಹಸ್ತಗಳ ಬೆರಳುತುದಿಗಳನ್ನು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಮತ್ತಾತ್ರಿಪತಾಕಂಗಳ್ ಬಿತ್ತರದಿಂ ತುದಿಗಳಿಂದೆ ಕಟಿಗಳನೊಂದಲ್ ವೃತ್ತಸ್ತನದಳೆ ಕೇಳಿದುಮತ್ಕಂತೋನ್ನತದ ಪಕ್ಷವಂಚಿತಮಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೬೧). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷವಧ (ನಾ). ಶರೀರದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚೇತನಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು; ಲಕ್ವ: ಸಾಂತೂರು ದೇಜಪ್ಪಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ 'ಪಕ್ಷವಧ' ಬಡಿಯಿತೆಂಬ ಕೆಡುಸುದ್ದಿ ವೇಣೂರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದೊಡನೆ ಬಾಳಪ್ಪಸೆಟ್ರು ಸಿದ್ದಣ್ಣನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದರು (ಒಡ್ಡಉ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷವಾತ (ನಾ). ವಾತರೋಗ; ಸಂಧಿವಾತ: ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಪಕ್ಷವಾತ ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು (ಈಕಥೆ. ೨೬); ಅವಳ ಮಗಳು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಪಕ್ಷವಾತದಿಂದ ಬಳಲ ತೊಡಗಿದ್ದಳಂತೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೭). [ಪಕ್ಷ+ವಾತ]

ಪಕ್ಷವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೈದು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲು: ಬಳಿಕ ಹದಿನೆಂಟಂಗುಲ . . . ಒಂದಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಪಕ್ಷವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪತಿವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟುತೆರದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನರುಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೧). [ಪಕ್ಷ+ವಾಸ$_1$]

ಪಕ್ಷಶೂಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಪಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನೋವು; ಪಕ್ಕೆಶೂಲೆ: ಪಕ್ಷಶೂಲೆಗೆ:—ವಿಳಂಗ, ತ್ರಿಫಳೆ, ತ್ರಿಕಟುಕ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಚವ್ಯ . . . ಮೆಲ್ಲಿಸೆ ಪಕ್ಷಶೂಲೆ ತೀರ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೮೯). [ಪಕ್ಷ+ಶೂಲೆ$_1$]

ಪಕ್ಷಸಂಪುಟ (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಯ ಒಳಭಾಗ: ಅಂತಶ್ರುತಪೂರ್ವಧ್ವನಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕೇಳ್ದು . . . ಛೀಟಾಡಲ್ಬೊಕ್ಕಿಂ ತಂದೆಯ ಶಿಥಿಲಪಕ್ಷಸಂಪುಟದೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೪). [ಪಕ್ಷ+ಸಂಪುಟ]

ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). (ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು; ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತನ್ನ ವಾದವೇ ಸರಿಯೆಂದು ತೋರಿಸುವುದು: ಈಗಳಿಲ್ಲಿಗೇವಿಧೇಯಂ ಮಾಡ್ಪುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕವಕಾಶಮಪ್ಪಂತು ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು.೨-೩೫ ಪ). [ಪಕ್ಷ+ಸಿದ್ಧಿ]

ಪಕ್ಷಾಂತ (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆಯ ದಿನ; ಪೌರ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: "ಪಕ್ಷಾಂತೌ, ಪಂಚದಶ್ಯೌ—ಈ ೨ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬). [ಪಕ್ಷ+ಅಂತ$_2$]

ಪಕ್ಷಾಂತರ (ನಾ). **೧.** ಬೇರೊಂದು (ರಾಜಕೀಯ) ಪಕ್ಷ. **೨.** ಒಂದು (ರಾಜಕೀಯ) ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರುವಿಕೆ: ಪಾರ್ಟಿ, ಪಕ್ಷ, ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರ ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಇವೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೬). **೩.** ಒಂದು ವೇಳೆ, ಹೀಗಾದರೆ ಎಂಬರ್ಥ; ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥ: ಪಿರಿದುಂ ಪಕ್ಷಾಂತರಮುಂ ನಿರವಿಪಕಾರಂ ನಿಜಾಂತಮಾದೊಡೆ ಶಬ್ದಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಧಾತ್ವಂತ್ಯದೊಳಾವರಿಸಿರ್ಕುಂ ಲಿಂಗವಚನಪುರುಷಾಯತ್ತಂ (ಶಮದ. ೨೫೦).

ಪಕ್ಷಾಂತರಗೊಳ್ಳು = ಒಂದು (ರಾಜಕೀಯ) ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಆಡಳಿತಪಕ್ಷದ ಹದಿನೈದು ಮಂದಿ ಸದಸ್ಯರು ಪಕ್ಷಾಂತರಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಬಹುಮತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). **ಪಕ್ಷಾಂತರ ಮಾಡು** = ಪಕ್ಷಾಂತರಗೊಳ್ಳು: ಅವರು ಪಕ್ಷಾಂತರ ಮಾಡಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ರೂಢಿ). **ಪಕ್ಷಾಂತರ ಹೊಂದು** = ಪಕ್ಷಾಂತರಗೊಳ್ಳು: ಅವರು ನಿರೋಧ

ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಳುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಾಂತರ ಹೊಂದಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷಾರ್ಥ (ನಾ). = ಪಕ್ಷಾಂತರ ೩ : ಒಡೆ—ಪಕ್ಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲಸೂಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಮುಂದೆ ಒಡೆ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ.೫೦).

ಪಕ್ಷಾರ್ಥದ ರೂಪ = ಪಕ್ಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರೂಪ: ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳಿಗೆ ಕಾಲಭೇದ, ಅರ್ಥಭೇದಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ . . . 'ಹೊರಟರೆ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಾರ್ಥದ ರೂಪವೆಂದೂ 'ಹೊರಡಲು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದ ರೂಪವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೭೫). [ಪಕ್ಷ + ಅರ್ಥ]

ಪಕ್ಷಾವೇಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಉದ್ವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು,—ತೀವ್ರವಾದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ನಾವಲೇ ಕೌರವನ ಪಕ್ಷಾವೇಶಿಗಳು ಸಾಕಿನ್ನದಂತಿರಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೬). [ಸಂ. ಪಕ್ಷಾವೇಶಿನ್]

ಪಕ್ಷಾಳ (ನಾ).(?) : ದಿನನಾಥಂ ಮಕರಕ್ಕೆ ಬರ್ಪ ಪದದೊಳ್ ಪಕ್ಷಾ(ಕಲ್ಪಾ)ಳಯೊಳ್ ಸೌಮ್ಯಚಂದ್ರನಿರಲ್ ದ್ವಾದಶದಲ್ಲಿ ಭಾನುಜನಿರಲ್ ಮೇಣಿಂದುವಂ ಮಂತ್ರಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಟ್ಟಪ್ತಕದಲ್ಲಿ ಭಾನು ಶಶಿಗಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡಂ ಮತ್ತೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ ಭಾವಿಪೊಡಕ್ಕುಮಲ್ಪಫಲಮುಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೮-೨೦೨). [?]

ಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ)ಜೀವಿ; ಹಕ್ಕಿ: "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ . . . ಪಕ್ಷೀ . . . ದ್ವಿಜಃ—ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೫) ; ಚಕಿತೋದ್ವೃತ್ತಪಕ್ಷಿಪಕ್ಷಸ್ವನದೊಳಮರ್ದ ಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನದಿಂ ಕೊರ್ವಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೩) ; ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೬) ; ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಭವದುಃಖಕ್ಷಯಕಾರಣ ಮಿದೆಂದು ತನ್ನಯ ಶಿಶುವಂ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದಪುದು (ದಶಕು. ೧-೫೮) ; ಪಕ್ಷಿಗೆ ಆಕಾಶವೇ ಬಲ, ಮತ್ಸ್ಯಕ್ಕೆ ನೀರೇ ಬಲ (ಗಾದೆ) ; ಪಕ್ಷಿಗೆ ಗೂಡು, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾಯಿ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಪಕ್ಷಿನ್]

ಪಕ್ಷಿಗಾವುದ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ (?); ಪಕ್ಷಿ ಹಾರುವಷ್ಟು ದೂರ (?) : ಪಕ್ಷಿಗಾವುದಕೊಂದು ಪಟ್ಟಣ ನಿಂತೀತು ಕೇಳಿರಣ್ಣಾ (ಕಾಲಸಂ. ೧೧೧-೨). 'ಅಕ್ಷಿಗಾವುದ' ಪರಾ. [ಪಕ್ಷಿ+ಗಾವುದ]

ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಹಕ್ಕಿರೋಗ; ℙ ಪಕ್ಷಿರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಜ್ವರ ಇದ್ದು ಓಕರಿಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆ ಹಸುರಾಗುವುದು. ಕೈಕಾಲು, ಮೈ ಎಲ್ಲವೂ ಬತ್ತುತ್ತವೆ : ಚಪ್ಪೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನೂ ಎಣ್ಣೆಯನೂ ಕೂಡಿ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪). [ಪಕ್ಷಿ+ಗ್ರಹ]

ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹದೋಷ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹವೆಂಬ ರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ,—ತೊಂದರೆ : ಬೇವಿನ ಹೂವು . . . ಬಳ್ಳಿಸುಂಡೆ, ಇವಱ ರಸವನೂ ಎಣ್ಣೆಯನೂ ಕೂಡಿ ಅದಱಲ್ಲಿ ಆ ಬೇರುಗಳ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಕಾಸಿ ಅಭ್ಯಂಗವ ಮಾಡಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹದೋಷ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪). [ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ+ದೋಷ]

ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹಶಂಕೆ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹರೋಗದ ಸೂಚನೆ: ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಲಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಇಹುದು. ಕೊರಳು, ಬೆನ್ನು, ನೆತ್ತಿ, ಬಾಯಿ ಕುಳಿ ಬಿದ್ದು ಇಹುದು. ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಇದು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹಶಂಕೆ ಎಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೨). [ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ+ಶಂಕೆ]

ಪಕ್ಷಿಜ್ಯೇಷ್ಠ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯದು; ಹದ್ದು : "ಪಕ್ಷಿಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಗೃಧ್ರಮೆನೆ ಹದ್ದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [ಪಕ್ಷಿ+ಜ್ಯೇಷ್ಠ]

ಪಕ್ಷಿಣಿ (ನಾ). ಎರಡು ಹಗಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ ; ಒಂದೂವರೆ ದಿನ : "ಪಕ್ಷಿಣೀ—ಆಗಾಮಿ ವರ್ತಮಾನಾಹರ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ—ಬರುವ ಹಗಲಿನೊಂದಿಗೂ ಈಗಿನ ಹಗಲಿನೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿದ ನಿಶಿರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದು, ಅಂದರೆ, ಈಗಿನ ಹಗಲು. ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿ, ನಾಳೆ ಹಗಲು, ಅಂತೂ ೯೦ ಘಳಿಗೆಗಳ ೨ ಹಗಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ರಾತ್ರಿಗೆ ಪಕ್ಷಿಣಿಯೆಂದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫). [ಸಂ. ಪಕ್ಷಿಣೀ]

ಪಕ್ಷಿನೋಟ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕಾಣುವ ಭೂದೃಶ್ಯ,—ನೋಟ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ವಿವರಣೆ : ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯ ಪಕ್ಷಿನೋಟದಿಂದ ಮೊದಲು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಈ ನಿಯಮ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ.೨೧೯); ಅವರ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಕಾದಂಬರಿಯ ವಸ್ತುವಿನ ಪಕ್ಷಿನೋಟವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ವಿಹಂಗಮನೋಟ', 'ಹಕ್ಕಿನೋಟ' ಪರಾ. ℙ ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Bird's eye view' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಪಕ್ಷಿ+ನೋಟ]

ಪಕ್ಷಿಯಾನ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ. ೨. ಗರುಡಪಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಕಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ನಪುತ್ತಳಿಯ ಪಳಿಯುವ ಪಕ್ಷಿಯಾನತನುಜಸದೃಶ ಪುತ್ರನೆತ್ತುವೆ (ಕಪಾಕುಂ. ೬೦). [ಪಕ್ಷಿ+ಯಾನ]

ಪಕ್ಷಿರಥ (ನಾ). = ಪಕ್ಕಿದೇರ : ಪಕ್ಷಿರಥ ಪದ್ಮಭವ ಶಕ್ರ ಸುರಮುಖ್ಯರನು ಆ ಕ್ಷಣದಿ ಕರೆದೊಯ್ದು ತನ್ನ ನಿಜಪುರದೊಳಗೆ ದಕ್ಷ ಯಾಗವನೆಸಗೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೧೪); ಘನಪಕ್ಷ ಪಕ್ಷಿರಥ ಕಮಲಾಕ್ಷ ಕಿನ್ನರಯಕ್ಷಸುರ ಮುನಿರಕ್ಷ ಸುಜನಾಪೇಕ್ಷ ನರಹರ್ಯಕ್ಷ ಪಾಲಿಸು ಮೋಕ್ಷಪದದಕ್ಷ (ಉರರಾ. ೨೦-೨೫). [ಪಕ್ಷಿ+ರಥ]

ಪಕ್ಷಿರಾಜ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ದೊರೆ ; ಗರುಡ. [ಪಕ್ಷಿ+ರಾಜ]

ಪಕ್ಷಿವಾಹನ (ನಾ). ಗರುಡಪಕ್ಷಿಯೇ ವಾಹನವಾಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಪಕ್ಷಿವಾಹನನಂ ಗಜಾಸುರರಾಕ್ಷಸರು ನಿರ್ಜಾಡಿಸಿದಪುದನೀ ಕ್ಷಿತಿಯೆ ಬಲ್ಲುದು (ಬಸಪು. ೫೪-೩೭) ; ಪಕ್ಷಿವಾಹನ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡೆನೊ (ಪುರಂದ. ೩-೭-೧) ; ಫಲುಗುಣಂ ಸೇನಾಸಮೂಹಮಂ ಪಿಂದುಳಿಪಿ ರತ್ನನಗರಿಗೆ ಪಕ್ಷಿವಾಹನನ ಕೂಡೆ ನಡೆತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೩). [ಪಕ್ಷಿ+ವಾಹನ]

ಪಕ್ಷಿಶಕುನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳಿಂದ ಭವಿಷ್ಯದ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : (Ornithoscopy. ಇಂಕನ). [ಪಕ್ಷಿ+ಶಕುನ+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಪಕ್ಷೀಂದ್ರ (ನಾ). = ಪಕ್ಷಿರಾಜ : ಪುರಹರಂ ಕೃಪೆಯೊಳವನಂ ಮತ್ತೆ ಸಂತೈಸಿ ಕರೆದು ವೃಷರಾಜಂಗೆ ಬೆಸಸೆ ಬೆಂಬತ್ತಿದಂ ಪಕ್ಷೀಂದ್ರನಂ ನಭದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೨೦). [ಪಕ್ಷಿ+ಇಂದ್ರ]

ಪಕ್ಷೀಕರ (ನಾ). ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದವನು ; ಪಕ್ಷಾವಲಂಬಿ : "ಬರಿ ಮಾಸಾರ್ಥ ಸವಿನಾಪ ಛಿತ್ತಿ ಗಱಯಿಯುಂ ಪಕ್ಷೀಕರಂ ಪಕ್ಷಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೩). 'ಪಕ್ಷೀಕರಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷೀಕರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗು ; ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸು,—ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಕುಲಮಂ ಗೋತ್ರಮನುರ್ವಿಯುಂ ಬಿರುದುಮಂ ಪಕ್ಷೀಕರಂಗೊಂಡು ತಾನೊಲವಿಂ ತನ್ನವೆಸುತ್ತಂ ನಿಂದಿಪಂ ಜೀವನಂಡಲೆದು ಭಕ್ತರ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಭವದೊಳ್ಪಂದಲ್ಲಿ ತಾನಾವುದ ಕೊರ್ಲಿವಂ ನಿಂದಿಪನಾವುದಂ (ರತ್ನಾ.ಶ. ೩೦). [ಪಕ್ಷೀಕರ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಕ್ಷೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಪಕ್ಷ ವಹಿಸು: ಈತನಿನಿತರ್ಥಮಂ ಕೊಂಬುದುಚಿತವೆ ಹೇಳು ತಾತ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸದೆ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೯); ಅಕ್ಷರಭೇದವನಱಿಯದೆನಗೆ ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಗೋಚರವೆ ರಕ್ಷಿಸಿದಾತ ದೋಷವನೀ ಕೃತಿಯೊಳು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದೆ] ಕೇಳುವುದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨-೨೨); ಮಾತೆ ಪಿತ ಸತಿ ಪುತ್ರ ಬಂಧುವರ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸದೆ ಶಿವಧರ್ಮಮಾರ್ಗದೊಳು ಸತ್ಪಥಿಕರಾಗಿ (ಲಚಿಂ. ೩೮-೨೦೮) ; ಪೆಂಪು ದೀಪಿಸುವೋಜೆವೋದುಗಳೆಂಬಿವು ರಂಗ ನೀ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದರ್ಗಕ್ಕು (ಶತಸಾಂ.೫೧-೬೦). ೨. ಸಮಭಾಗಿಯಾಗು; ಪಾಲುದಾರನಾಗು. [ಪಕ್ಷೀಕರಣ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ಪಕ್ಷೀಯ(ಗು). ೧.ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ: 'ದ್ವಿಪಕ್ಷೀಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಸುದ್ದಿಗಾರರು "ಶಿಷ್ಟ"ರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ಥಾನಿಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ವರದಿಗಳು ಅನೇಕ ಸಲ ಪಕ್ಷೀಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷೋಪಚಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲಿನ ಆದರ; ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಸರಿಯೆಂಬ ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸ: ಈ ಪರಿಯಲೆರಡಟ್ಟ ಜಗದಾಳಾಪವನು ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಪಕ್ಷೋಪಚಾರ ಪ್ರಕಟಕಲಹಕಠೋರಕಳಕಳವ . . . ಪಿತಾಮಹನಱಿದು ಸಂತೈಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೧೪). [ಪಕ್ಷ + ಉಪಚಾರ]

ಪಕ್ಷೋಪವಾಸಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳು ಸತತವಾಗಿ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು : ಪಕ್ಷೋಪವಾಸಿಗಳ್ಪಾಪಕ್ಷಯಕರಮೂರ್ತಿಗಳ್ಗುಹಾವಾಸಿಗಳತ್ಯಕ್ಷುಂಣ ಚರಿತರವರಿನ್ದೀ ಕ್ಷಿತಿ ಪೊಗಟ್ಟವುದು ಗೊಹೆಯ ಭಟ್ಟಾರಕರನ್ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೬೭-೨ ; ಸು. 1060 ?). 'ಮಾಸೋಪವಾಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪಕ್ಷೋಪವಾಸಿನ್]

ಪಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ರೆಪ್ಪೆಗೂದಲು ; ಎವೆಗೂದಲು ; ಅಕ್ಷಿರೋಮ: "ನಯನರೋಮಂ ಪಕ್ಷ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೨೨); ನೀಲದೀರ್ಘಬಾಹುಳಾಂಚಿತಪಕ್ಷ್ಮನೇತ್ರನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ ವ) ; ಅಕ್ಷಿಗಳ್ [ಬಹುಳ] ಪಕ್ಷ್ಮಂಗಳ್ ಕುರಂಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಗದಾಯು.೮-೫೫); ರಾಮಚಂದ್ರಾಂಗನೆ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮಲರ್ಗಳಿಂದುಗೆ ಕಣ್ಪನಿಗಳ್ ಮಡಲ್ತ ಪಕ್ಷ್ಮಂಗಳನೊತ್ತಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೦೭); ಆ ಲತಾಂಗಿ ದೃಕ್ಪಕ್ಷ್ಮಸ್ಪಂದಮನೆ ಮಾಡುತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೧೩೬). ೨. ಹೂವಿನ ಕೇಸರ. ೩. ದಾರದ ತುದಿ. ೪. ರೆಕ್ಕೆ ; ಪಕ್ಷ. [ಸಂ. ಪಕ್ಷ್ಮನ್]

ಪಕ್ಷ್ಮಪಾತನ(ನಾ). ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯುವುದು; ಎವೆಯಿಕ್ಕುವುದು: ವಿಸ್ಮೃತಪಕ್ಷ್ಮಪಾತನವಪೂರ್ವಾ[ಪಾಠಾಂ.ಪಾತಮನಪೂರ್ವಾ] ಲೋಕನಾಕೌತುಕಾಕುಲಿತಾಂತಃಕರಣಂ . . . ನೆರೆದತ್ತೆತ್ತಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಆದಿಪು. ४-೬೦). [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷ್ಮಪಾಳಿ (ನಾ). ರೆಪ್ಪೆಕೂದಲಿನ ಸಾಲು,—ಪಂಕ್ತಿ : ಅಗ್ರಾಧರಪಕ್ಷ್ಮಪಾಳಿ ಪೊಳೆವಾಲಿ ವಿನಿರ್ಮಲಪೂರವಾರಿಯಾಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮೨). [ಪಕ್ಷ್ಮ + ಪಾಳಿ$_5$ (= ಪಾಲಿ$_2$)]

ಪಕ್ಷ್ಮಮಾಲೆ (ನಾ). = ಪಕ್ಷ್ಮಪಾಳಿ : ಮರಕತಪರ್ಯಂಕದೊಳವಿರಳಾಶ್ರುಬಿಂದುಸಂದೋಹದಂತುರಿತ ಪಕ್ಷ್ಮಮಾಲಾಲುಳಿತನೇತ್ರೆಯುಂ . . . ಅಗಿರ್ಪಿನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. ಪಕ್ಷ್ಮಮಾಲಾ]

ಪಕ್ಷ್ಮಲ (ಗು). ದಟ್ಟವಾದ ಕೂದಲಿನ ಎವೆಯುಳ್ಳ ; ಸುಂದರವಾದ ರೆಪ್ಪೆಯುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಪಕ್ಷ್ಮಸ್ಪಂದನ (ನಾ). = ಪಕ್ಷ್ಮಪಾತನ: ಅರಮನೆಯುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಳಯಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪಕ್ಷ್ಮಸ್ಪಂದನಮನಾರೊ ಮಱೆಯದರದಱಿಗೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೮೦). [ಪಕ್ಷ್ಮ + ಸ್ಪಂದನ]

ಪಕ್ಷ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ರೆಪ್ಪೆಗೂದಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಅರಸೀ . . . ನಿನ್ನಯ ಪಕ್ಷ್ಮಾಂತರಲಗ್ನಬಾಷ್ಪಬಿಂದುವನೊರಸುತವಿಂದೆನ್ನ ದುಗುಡವಂ ಪರಿಹರಿಪೆಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೦-೧೮೮). [ಪಕ್ಷ್ಮ + ಅಂತರ]

ಪಕ್ಷ್ಮಾಳಿ (ನಾ). = ಪಕ್ಷ್ಮಪಾಳಿ : ತುಹಿನಕ್ಷ್ಮಾಧರಜಾತಾಲೋಲೇಕ್ಷಣವಿಲಸತ್ಪಕ್ಷ್ಮಾಳೀ ಸಸ್ಮಿತಕೃತನುತ ಚತುರಾಭಿಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಾಖಿಲವೃಷಭ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೩). [ಪಕ್ಷ್ಮ + ಆಳಿ$_4$ (= ಆಲಿ$_4$)]

ಪಖ್ಖಲೆ 'ಪಕ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಪಖ್ಖಳ 'ಪಖ್ಖಾಳ' ನೋ.

ಪಖ್ಖಾಳ, ಪಖ್ಖಳ (ನಾ). ತೊಳೆಯುವುದು ; ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದು : ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ — ವಖ್ಖಾಣಂ, ದೆಖ್ಖಾಣಂ (ದೆಖ್ಖಾಳಂ), ಪಖ್ಖಾಳಂ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). **ಪಖ್ಖಳ :** ದ್ವಿತ್ವದ ಖಕಾರಕ್ಕೆ—ಪ್ರಕ್ಷಾಲ-ಪಖ್ಖಾಳ, ಪಖ್ಖಳ (ಶಮದ. ೨೫೨ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ಪಕ್ಖಾಲ./ಸಂ. ಪ್ರಕ್ಷಾಲ]

ಪಗ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಪಗಂಟು 'ಪಗಟು' ನೋ.

ಪಗಂಡಿಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎದ್ದು ಕಾಣು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ನೆಱೆಯೆ ನೆಗೆತ್ತೆಸೆವೆತ್ತುದು ನಿಯೋಗಮುಗುಂದಲೆಯಾಯ್ತು ತೇಜಮಚ್ಚಿಱಿದುದು ಮಿಕ್ಕ ಬಿಚ್ಚತಿಕೆ . . . ದಳಮೇಱಿದುದಕ್ಕರಂ ಪಗಣ್ಡಿಱಿದುದು ಪೌರುಷಂ ಸಫಳಮಾದುದು ಮಾನ್ಯತೆ ಮಾದಿರಾಜನೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೭-೩೭ ; 1099) ; ಬಱಬಱ ಬತ್ತೆ ಬಾಯ್ ಬೆರಲ ಬಾಸುಟ ಪದ್ಧತಿ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಗಂಡಿಱಿದಿರೆ(ಪಂಪರಾಮಾ.೯-೩೦). ೨. ಹಬ್ಬು ; ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅವರಿಸಿರ್ದ ಲತೋತ್ಕರಂ ಪಗಂಡಿಱುವುದು ನಿಂದು ಪಾವನ ತಪೋವನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨೦). [ಪಗಂಡು + ಇಱು$_1$]

ಪಗಂಡು (ನಾ). ೧. ಎದ್ದು ಕಾಣುವಿಕೆ; ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ : 'ಪಗಂಡಿಱು' ಪರಾ. ೨. ಹಬ್ಬುವಿಕೆ; ವ್ಯಾಪನ : 'ಪಗಂಡುಗೊಳ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಗಡ./ಸಂ. ಪ್ರಕಟ]

ಪಗಂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ತೊಡರಿಕೊಂಡು ಹಬ್ಬು : ಒದವಿದ ಕೋಪವಹ್ನಿಯುರಿಯುಂ ಪೊಗೆಯುಂ ನೆಗೆವಂತೆ ಪದ್ಮರಾಗದ ಹರಿನೀಲದುನ್ನುಖವಿಭೂಷಣರಶ್ಮಿ ಪಗಂಡುಗೊಳ್ವಿನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೭೩) ; ಮೇದಿನಿಯಿಂ ಹಂಗಳ ತಳದಿನಗ್ರಂಬರಂ ನಿವಿಡರ್ಪರ್ಪಿ ಪರಕಲಿಸಿ ಪಗಂಡುಗೊಂಡು ದಾಂಗುಡಿವಿಡಿದೇಲಾಮಾಲತೀಮಲ್ಲಿಕಾದಿ ನಾನಾಲತೆಯ ಕಾವಣಂಗಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೬೧ ವ). 'ಪಗಂಡೇಱ್' ಪರಾ. [ಪಗಂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಗಂಡೇಱ್ (ಕ್ರಿ). = ಪಗಂಡುಗೊಳ್ : ಪರಿದುಬ್ಬರಿಸಿ ಪೊಯ್ದೊಡಾಂತ ಕರವಾಳ್ಪೊಳ್ಪಗಂಡೆಟ್ಟು ಗರ್ಗ್ಗರಿಲೆಂದೆತ್ತುವ ಸುತ್ತುವತ್ತಳಿಪು ಸೂಟಿಗೊಳ್ಸೇಳ್ದು ಪೋಟ್ಟುರ್ದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೦). [ಪಗಂಡು + ಏಱ್$_1$]

ಪಗಂಶಿವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಸರು : ಸಾಲತ್ತ ಕಾಡೇಱಿನ ಪೇರೊಟ್ಟಿವಿ ಪಗನ್ತಿವಳ್ಳಿಯು ಗೋಸನ್ತನೆ ಕೊಣ್ಡನ್ದಗೆಱಿವಿ . . . ಪೆಱ್ಖೋಗೆಯು ಮೊದಲುಳ್ ಬಡಗಾಯ್ಪ್ಪಗ್ರೊರ್ಳ್ಳಿಯೆ ಸನ್ದು ಕಾವೇರಿಯುಳ್ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೭೫ ; ಸು. 890). [?+ಪಳ್ಳಿ]

ಪಗಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ನರುವಲದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಪಳಿಕೀರೆಸೊಪ್ಪು, ಪಗಚಿಸೊಪ್ಪು, ಈರುಳ್ಳಿ . . . ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳೆಂದು ಮತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ (ಸಕವೈ. ೧೦೨). [?]

ಪಗಟು, ಪಗಂಟು, **ಪೊಗಟು** (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳುಮಾತು; ಬಣ್ಣದ ಮಾತು ; ತೋರಿಕೆಯ ಮಾತು : ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಕೇಳ್ದು ಬಲ್ಲೆ ಬಲ್ಲೆನಿದೆಲ್ಲವಂ ಕೊಳ್ಳಿ ಕೊಳ್ಳಿನೀ ಪಗಟನೆನಗೆ ಸಂಕಿಲಿ ಬೇಡ ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರವೆ ಸಾಲ್ಗುಂ ಕೊಡುಕೊಡೆಂದು . . . ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು (ನಂಬಿರ. ದೇ. ೪೦೦-೯). **ಪಗಂಟು :** ೨. ಮೋಹ; ಮಾಯೆ ; ವ್ಯಾಮೋಹ: ಸಂಸ್ಕೃತಿವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ ಜೀವಿಪಾಸೆ ಧನಾಸೆಯೆಂಬ ಪಗಂಟು ಪಣ್ಣಿದ ಕಣ್ಣಿಯಿಂ ಜೀವನಂ ಗಡ ಕಟ್ಟಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಕರ್ಮವಟ್ಟುಗುಮೊರ್ಮೆಯುಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೨-೯೪). **ಪೊಗಟು :** ೩. ಜಂಬ; ಗರ್ವ; ಸೊಕ್ಕು : ಯಾಕೆಲೊ ರಂಗ ನಿನಗಿಂತು ನಟನೆಯ ಮಾತು ಮಾಕಾಂತ ಕರೆಸಿದರೆ ಬಾರದಿಹ ಪೊಗಟು(ಕನಕ. ೮೬ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). 'ಪೊಗರ್$_2$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ತಮಿ. ಪಕಟ್ಟು; ತೆಲು. ಪಗಟು]

ಪಗಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ರುಮಾಲು ; ಪಾಗು ; ಮುಂಡಾಸು : ಪರಶುರಾಮದೀಕ್ಷಿತನು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಪಗಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಂಗಿಯನ್ನು ಕಳಚಿಬಿಟ್ಟನು (ವಿಧಿವೈ. ೧೨೩) ; ಒಬ್ಬನು ಪಗಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೧೦) ; ಮುಂದೆ ಕೋಚುಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಓರೆಪಗಡಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಚ್‌ಮ್ಯಾನ್ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೧) ; ಯಾತ ತಲೆ ತೂಗಿದರೆ ಪಾತಾಳದ ನೀರು ಬಂತು, ತಾತ ತಲೆ ತೂಗಿದರೆ ಪಗಡಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ). ೨. ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಪಗಡಿ ಹಾಕಿದ ಗಣಪ್ಪ (ಜೀಪಾಠ.೨೯). ೩. ಗೌರವ ; ಸನ್ಮಾನ; ಮನ್ನಣೆ : ವಿದ್ಯಾಸಾಗರರು ಸಾಹೇಬರಿಂದ 'ಪಗಡಿ' ಸಂಪಾದಿಸಲು ಎಂದೂ ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸಿದವರಲ್ಲ(ನಿಬಂಧ.I,೪೨). 'ಪಗ್ರಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಗಡೀ]

ಪಗಡಿ$_2$, ಪಾಗಡಿ (ನಾ). ಮನೆ, ಮಳಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಕೊಡುವ ವಿಶೇಷರೀತಿಯ ಹಣ: ಕಟ್ಟಡ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಬಾಡಿಗೆ, ಮೇಲೆ 'ಪಗಡಿ'ಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಚಾತಕಗಳಂತೆ ಕಾದಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮರ್ಯಾದೆ. ೨೯೭). **ಪಾಗಡಿ :** ಕಡಿಮೆ ಪಾಗಡಿಯಲ್ಲೊಂದು ಮನೆ ಸಿಗುವ ಸಂದರ್ಭವೊದಗಿತು (ನಡೆದಾ. II, ೧೨೩೯). 'ಪಗುದಿ' ಪರಾ. [?./ ಮರಾ. ಪಾಗುಡೀ]

ಪಗಡೆ$_1$ 'ಪೊಗಡ' ನೋ.

ಪಗಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾಳಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ಅದರ ಗರಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಳದಿ, ಹಸುರು, ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ನಾಲ್ಕು ತೆರದ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿನ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಮನೋವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಪಣವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಜೂಜಿನಂತೆ ಆಡುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷದ ಆಟ : ಸದ್ಭಕ್ತ ದೈವವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸುವ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತತ್ವ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ, ಪಗಡೆ ಪರಿಹಾಸಕತನ ಚಾಟುಲತನ ಗೆಲ್ಲಸೋಲತನ ಇವೆಲ್ಲವ ಬಿಡಬೇಕು (ಬೋಳಮಾ. ೫೫-೨೨೫) ; ತತ್ಪುರದಿನಶಶಿವೀಥಿಗಳುನ್ನತಿಕೆಯೊಳೊಪ್ಪುವಡೆದ ಪಗಡೆಯ ನಾಲ್ಕರದಂತೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಕಾ. ೧-೫೫) ; ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆಯ ನಾಡುವನಮ್ಮ (ಭರಂದ. ೧-೧೪೦-೬). ಬೇಸಜಿ ತವಿಪೊಡೆ ಪಗಡೆಗೆ ಬಂದ ವಿಲಾಸದ ವಿಟನ ಕೈಪಿಡಿದು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೭). ೨. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ದಾಳದ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಗುರುತು : "(ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ದಾಳದ ಮೇಲಿನ ಒಂದನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಗುರುತು; ಪಗಡೆ" (Ace. ೩೦೮೩). ೩. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಾಳ; ನೆತ್ತ : "ಅಕ್ಷಃ—ಲೆತ್ತಿ, ಲೆತ್ತ, ಪಗಡಿ ಮುಂತಾದುವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೧). ೪. ಪಗಡೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಯಿ ; ಪಗಡೆಕಾಯಿ : ಬೇಗ ಬೇಗ ಪಗಡೆ ನಡೆಸು (ರೂಢಿ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಪಗಡೆಕಾಯಿಯಾಕಾರದ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಅಂಚು ಅಥವಾ ಪಗಡೆಹಾಸಿನಂತಹ ಪೊಪ್ಪಳಿಯ ವೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಉಚ್ಚಂಗಿ ಬಣ್ಣದ ಜಾವಳಿ ಹುಲ್ಲೆಳೆ ಮೆಚ್ಚಿನ ರೇವಣಗಾವಿ ರಚ್ಚೆಗ ವೈರಂ ಗೆರಟು ಪಗಡೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ಪಗಡಸಾಲೆಯು] ಪೂವು ಅಚ್ಚರಿಯೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೨೧).

ಪಗಡೆ ನೆತ್ತ, ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ = ಪಗಡೆಯ ಆಟ : ತಗರ ಕಾದಿಸುವ ಮಲ್ಲರ ಹೋರಿಸುತ್ತಿಹ ಪಗಡೆ ನೆತ್ತಗಳಾಡಿ ನಲಿವ . . . ರಾಜಪುತ್ರರು ಸೊಗಸಿದರಾ ಬೀದಿಯೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೨-೭೬) ; ಒತ್ತಿಲಿಹ ನಲ್ಲನಂ ಮಱಿವುತಾಡುವ ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚದುರಂಗಂಗಳಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡುತಿಹ ಚಿತ್ತಜಾಗಮದೋಲೆಗಳನೊದ್ದು ನೂಂಕಿ (ಚೆಬಪು. ೧೯-೨೮) ; ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚತುರಂಗಯಿಂರದೆ ದಂಪತಿಗಳಾಡಿದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೪೬). **ಪಗಡೆಯ ಆಟ** = ಪಗಡೆ$_2$೧ : ಪಗಡೆಯ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಯಿ ಹೋದರೆ ಆಟ ಹೋಯಿತೇ? (ಬಂಕಿಮ. ೧೮೬). **ಪಗಡೆಯ ಕಾಯಿ** = ಪಗಡೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಕಾಯಿ: ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಪಗಡೆಯ ಕಾಯಿಗಳಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ಪಗಡೆಯ ಕೋಟೆ** = ಪಗಡೆ ಹಾಸಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹಣ್ಣಾದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ,—ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಸ್ಥಳ: ಈ ಕಾಯಿ ಪಗಡೆಯ ಕೋಟೆ ಸೇರಿತು (ರೂಢಿ). **ಪಗಡೆಯ ಪಟ್ಟ** = ಪಗಡೆ ಹಾಸು; ಹಾಸಂಗಿ: (ಕ). **ಪಗಡೆಯ ಬೀದಿ** = ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಪಗಡೆ ಹಾಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ ಸಾಲು. **ಪಗಡೆಯ ಮನೆ** = ಪಗಡೆಯ ಹಾಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಭಾಗ : (ಕ). **ಪಗಡೆಯ ಲೆತ್ತ** = ಪಗಡೆಯ ದಾಳ :"ಅಕ್ಷಂ – ಇಂದ್ರಿಯವು,ಪಗಡೆಯ ಲೆತ್ತಕ್ಕೂ,೮೦ ಗುಲಗಂಜೀ ತೂಕಕ್ಕೂ,ಬಂಡೀಕಣ್ಣಿಗೂ, ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ, ತಾರೇಮರಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾದಾಗ ೬" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨೪). **ಪಗಡೆಯ ಸಾಲು** = ಪಗಡೆಯ ಬೀದಿ : (ಕ). **ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು** = ಪಗಡೆಯ ಪಟ್ಟ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾದ ಪಗಡೆಯ ಹಾಸಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಪಗಡೆಯಾಟ** = ಪಗಡೆ$_2$ ೧ : ಒರ್ವ ಜಾಣಂ ಪಗಡೆಯಾಟ ನೆವಮಿಟ್ಟು ಲೋಲೆಯ್ದೆ ಜಱಿದನು (ಚೆಬಪು. ೧೦-೪೭) ; ಜನರು ಆಡಿಗಡಿಗೆ ಪಗಡೆಯಾಟ ಮತ್ತು ಇತರ ಜೂಜಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು (ದಭಾಇ. ೮೧). **ಪಗಡೆಯಾಡು** = ಪಗಡೆಯಾಟವನ್ನು ಆಡು : ಹಾಸಂಗಿಯಂ ಪಚ್ಚಿಯ ವಿದೂಷಕನುರುಳ್ಚಿದಂ ಬಾಲೆಯರ ಮಚ್ಚಿಸುವ ಕಟಕಿವಾತುಗಳ ಜಾಣ್ಮೆಗಳಿಂದೆ ಪಗಡೆಯಾಡುವ ನೆವದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೩೧) ; ರಾಯರು ಪಗಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಯಕ.೨೭); ಪಗಡೆಯಾಡಿ ಪಾಂಡವರು ಕೆಟ್ಟರು (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಕಟ್ಟಿ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಪಗಡ, ಪಗಡೆ; ತುಳು. ಪಗಡೆ. / ಮರಾ. ಪಗಡಾ]

ಪಗಡೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಪಗಡೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಗುರಿಯಾಕಾರದ ಸಾಧನ ; ಅಕ್ಷ: ಕುಲಪರ್ವತಗಳು ಪಗಡೆಕಾಯಿಗಳಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೧-೧೮) ; ಶಕುನಿಯು ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅವರ ಮೂಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಗಡೆ ಕಾಯನ್ನೂ ದಾಳವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡನು(ನೀತಿಚಿಂ. VIII, ೯). [ಪಗಡೆ$_2$+ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಪಗಡೆಚಾರಿ (ನಾ).೧.=ಪಗಡೆಕಾಯಿ. ೨. ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು,— ಹಲಗೆ : ಶಾರಿಫಲಕ ಗಜದಂತ ರಚಿತಮಾಗಿ ಕೃಷ್ಣರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿನೋದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪಗಡೆಚಾರಿಯುಂ ಹಾಸಿ (ಕೃಪಾವಿ. ३) ; ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಪಗಡೆಚಾರಿ ಹಾಸಿತ್ತು. ಒಂದು ಕಡೆ ಚಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕಸಾನಿ ಕೂತಿದ್ದಳು (ಅದೂಟ. ೧೫೩). [ಪಗಡೆ$_2$ + ಚಾರಿ$_1$]

ಪಗಡೆದಾಳ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದ ನೆತ್ತ : ಪಗಡೆದಾಳವು ನನಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಯಶಸ್ವಾರ.೩೦೪). [ಪಗಡೆ$_2$ + ದಾಳ]

ಪಗಡೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಪಗಡೆಮರ, ರಂಜ, ಕೇಸರ (ಮೈಶಿಗಿ. ೫೪-೧೮೧). [ಪಗಡೆ$_1$(<ಪೊಗಡ) + ಮರ$_1$]

ಪಗಡೆವಾಸು, ಪಗಡೆಹಾಸು (ನಾ).ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು ;ಹಾಸಂಗಿ: ಮುಗುಳ್ನಲ್ಲನಾ ರತಿದೇವಿಯುರಾಡುವ ನಗರಜನದ ಸಾರಿಯಿರ್ಪ ಪಗಡೆ ವಾಸೆಂದೆನೆ ರವಿಸೋಮವೀಧಿಗಳ್ ಸೊಗಸಿಹವಾ ನಗರಿಯೊಳು (ತ್ರೀಪಾಲ. ೧-೭೫). **ಪಗಡೆಹಾಸು :** ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಪಗಡೆಹಾಸು ಹರಿದುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಗಡೆ$_2$+ಹಾಸು$_3$(<ಪಾಸು$_2$)]

ಪಗಡೆಹಾಸು 'ಪಗಡೆವಾಸು' ನೋ.

ಪಗದಸ್ತು, ಪೊಗದಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಸಮೃದ್ಧವಾದುದು ; ಸಮಾಚೀನವಾದುದು : ಇರೋ ತನಕ ಪಗದಸ್ತಾಗಿ ಊಟ ಹಾಕಿ ಬಿಡ್ರಿ (ಮಾಮನೆ. ೧೯೧). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಓರಣ ; ಅಣಿ : ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಮನುಷ್ಯನು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಗದಸ್ತಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆಯ ಏರ್ಪಾಡು ಕಷ್ಟಕರ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೭೯). **ಪೊಗದಸ್ತು :** ೧. ಊಟ ತಿಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಷ್ಟೆ, ಸುಂದರರಾಯರ ಪೊಗದಸ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೪೪) ; ಪೊಗದಸ್ತಾಗಿತ್ತು ಕಾಣೊ ಔತಣ (ಹಸುಹೊ. ೩೧೫); ಅವನಿಂದ ಪೊಗದಸ್ತಾಗಿಯೇ ಗಿಟ್ಟಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಜೀವಯಾ. ೮೨). ೨. ಆಗ ಮಾತಿನ "ಪೊಗದಸ್ತಿ"ನ . . . ಜೊತೆಗೆ ಮುಖದ ಕಾಂತಿ . . . ಪರವಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಹಾಗ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟ ; ದೃಢಕಾಯ : ಬಂಡೀಪುರದ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೋಳೀರು ಪೊಗದಸ್ತಾಗಿರುತಾರೆ ಅಂತಾರೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೩೦). ೪. ಚೆನ್ನಾದುದು ; ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು : ರಾವಣನ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಪೊಗದಸ್ತಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಮುದ್ದಣಕವಿ ಆತನ ಮೂಗನ್ನೇಕೆ ಮರೆತನು? (ದೇಕನ್ನ. ೧೯). [←ಮರಾ. ಪಗದಸ್ತ]

ಪಗದಿ 'ಪಗುದಿ' ನೋ.

ಪಗರಣ, ಪಗರಣೆ, ಹಗಣ, ಹಗರಣ$_1$, ಹಗರಣೆ, ಹಗರಣೆ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ, ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಕಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧೀರಶಾಂತನಾಯಕನನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೃಶ್ಯ ಪ್ರಬಂಧ ; ಪ್ರಕರಣ : ಮಿಗೆ ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳಗರ್ಹಿತಪ್ರಾಯಮಕ್ಕುಮಾ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಪಗರಣದೊಳುಬಾದ ಮೂಱುಂ ನಗಿಸುಗುಮಪ್ಪುದಱ ನಲ್ಲಿಗಂತಮದೋಷಂ (ಕವಿರಾ.೧-೬೮). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಸ್ಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದೃಶ್ಯ ; ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ ಮುಂತಾದುವು : ಪಗರಣಮಂ ನೋಡುವರಂತೆ ನಗುತ್ತುಮಿಂತೆಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭) ; ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಪ್ರಕರಣ'ವು ಹಾಸ್ಯರಸಪ್ರಧಾನವಾದ 'ಪಗರಣ'ವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿತೆ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಣೀಯ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೮ ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೩. ನಾಟಕವೇ ಮೊದಲಾದ ದೃಶ್ಯ : ಪಗೆಯೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯುನಾಗುವ ನೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯನೆ ಪಗೆಯುನಾಗುವನದಱಿಂದ ಪಗರಣದಂತಿರ್ದ ಭವದೊಳ್ ನ್ನಾರಾರ ಬಗೆದೆಣಿಸುವೆವೆಂದರವರು (ಭರಜ. ೬೫-೫೩). 'ನಾಟ್ಟಿಗರಣ' ಪರಾ. ೪. ಗಲಾಟೆ ; ಅವಾಂತರ ; ಗೊಂದಲ ; ಗಲಿಬಿಲಿ ; ರಾದ್ಧಾಂತ: ಕವಿ ಲೋಕದಿಂದಪೇಕ್ಷಿಪ ಕೊಳ್ವ ಭೋಗಿಪಲ್ಪವುಮೆ ಲಾಭಂ ಜಸಂ ಪೂಜೆಯಿಾ ಪಗರಣದ ಪವಣ ಪೆರ್ವ್ವಸರ್ಗಳಿಂ ಮೆರೆದಪುದು (ಸಂಸಪ. ೧೧-೬). ೫. ವೇಷ ; ತೋರಿಕೆ ; ನಟನೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ : ಪಗರಣಮಣ್ಮಮೆಚ್ಚುಪನಿಘ್ಪಷ್ಟಿಯೆ ಬೂದಿಯಿ(ಂ) ಬೊಟ್ಟು ಗಣ್ಡವಾತುಗಿಬಗಿ ಕೀರ್ತಿ ಕುಪ್ಪಕುಱು ಮುತ್ತರ ಮೂದಲೆ ಪೆಂಪು ವಿಕ್ರಮಂ ಭಗವತಿಯೇಱು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೩೩ ; 1007). **ಪಗರಣೆ :** ೬. ಠೀವಿ ; ಬೆಡಗು ; ವಿಲಾಸ : ನೊರೆವಿಂಡಿನಂದದಿ ದಿವ್ಯಾಂಬರವನು ದೊರೆ ಪಗರಣೆಯೊಳು ಪೊದೆದು (ಜ್ಞಾನಚ. ३೯-೯೧). **ಹಗಣ :** ೭. ಬಿನ್ನಾಣ; ಒಯ್ಯಾರ : ರಾ. ಕು. ಅವರ ವಾಣಿವಿಲಾಸ ಇಂದಿನ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹೊಸಬೆಡಗು, ಬಿನ್ನಾಣ, ಬಿಬ್ಬೋಕ, ಮುರುಕ, ಹಗಣ, ಹಗುರಗತ್ತಿನಿಂದ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. X, ಮುನ್ನುಡಿ). 'ಹಗಣಗಿತ್ತಿ' ಪರಾ. **ಹಗರಣ$_1$:** ೨. ನಮ್ಮರಸಂ ಪಾಱುವ ಬಹುರೂಪವಿಕೃತಮಂ ಪಲತೆಱದಿಂ ತೋಱುವ ಹಗರಣಮಿವರೊಳ್ ಮಾಱುಾಂತೊಡನೊಡನಾಡೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಕ್ಕುಂ (ವರ್ಧಪು. ೭-೫೭); ಮೋಱೆಯಿಡುವ ಹಗರಣದ ಮರುಳ ಮಂಥಣದಂತೆ ಕುಂಚದ ಕನಿಷ್ಠರುಂ ತಱಟನ ವಿಡಂಗರುಂ . . . ಸುತ್ತು ಮುತ್ತಿರಲು . . . ನಡುವೆ ಮೆಱೆದಂ ಧರ್ಮಸೇನಪಂಡಿತನಲ್ಲಿ (ಪಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೨೦) ; ಮಗನು ಮಾಡಿದ ಮೃಗದ ಮೋಱೆಯಲೊಗೆದುದೀ ರವಿಕೋಟಿತೇಜದಿ ಜಗಕೆ ಸೋಜಿಗವಾಯ್ತು ಬೇಱನ್ನೇಕೆ ಹಗರಣವು (ಸಂಭಪ. ೮-೧೦೧) ; ತೋಱುಸುವೆನರೆಘಳಿಗೆಯಲಿ ನಗೆಗಾಱರಿಗೆ ಹಗರಣವ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಟಕವ] ಸನ್ನೆಯ ಸಾಱುಕೆಯಿಂದೀಗೆಂದು ಸಂತೈಸಿದನು ಸುಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೫೮) ; ಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅದೇನೋ ನಡೆದಿದೆಯಂತಲ್ಲ—ಹಗರಣವೋ ಡೊಂಬರಾಟವೋ (ಮೂರುದಾ. ३೦). ೪. ತ್ರಿಜಗವೆಲ್ಲಾ ನಿಬ್ಬಣ ಹೋಯಿತ್ತು ಗುಹೇಶ್ವರನನಱಿಯದ ಹಗರಣವೊ (ಅಪಚಂ.೧೦೨-೪೧೬); ದುಗುಡ ಬೇಡೊಮ್ಮಿಂಗೆ ನಿಮ್ಮಯ ಮಗನುಳಿದ ನಿಮ್ಮಧಿಕರೋಷದ ಹಗರಣದ ಹಗೆ ಹೋಯಿತೆಂದನು ನಗುತ ಮುರವೈರಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ.೧೧-೪೦) ; ಒಗುವ ಕಿವಿ ಮೂಗುಗಳ ರಕುತದ ಹಗರಣದ ಹೊಸನಾಟಕದ ಹಲುದೆಗೆದ ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳೊದಱುತ ಖರನ ಪಟ್ಟಣಕೆ (ತೊರರಾ. ३-४-३೦); ಪುರದಾ ಜೈನರುಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದವಳ ಪತಿಪುರುಷನಾತಂಗೆ ಹಗರಣವಿದೇನು ನಿನ್ನಂಗನೆಯುಳಿಂದೆಮ್ಮ ಜೈನಕುಲಕಳಿವೆಂದೆನೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೨-೧೬) ; ಸದ್ಯ ಸೊಸೈಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹಗರಣವೂ ಆಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಸಾಕು (ಮರಳಿ. ೧೫೨). ೫. ಹಗರಣದಮ್ಮಾವಿನ ಹಯನು ಸಯವಪ್ಪುದೇ (ಅಪಚಂ. ೯-३೫) ; ಕಬ್ಬನಗಿದ ಗಾಣ ಬಲ್ಲುದೆ ಹಾಲ ಸವಿಯ . . . ಹಗರಣಕ್ಕೆ ಪೂಜಿಸುವರು ಬಲ್ಲರೆ ನಮ್ಮ ಶರಣರ ಸುಳುಹ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೧೭೧-३೭३). ೭. ಹಗರಣದ ನಿಱುಗುರುಳ ಬಾಲೆಯರ ಮುಂದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿಪ್ಪ ಬಱುವಾಯ ಭುಂಜಕರುಗಳು ಬೀಗಿ ಬೆಱೆಯುತ್ತಿಪ್ಪರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೮-೭೦೯). ೮. ಅಚ್ಚರಿ ; ಸೋಜಿಗ : ಜಗವನೊಳಕೊಂಡ ಲಿಂಗವು

ಸೊಗಸಿಂದೆ ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲು ಕಂಡು ಹಗರಣವಾಯಿತ್ತೆನಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೨೯-೮). **೯.** (ದೇವರ) ಆಟ ; ಲೀಲೆ : ಜಗದುದರನಹ ವಿಷ್ಣು ಭೂಪರ ಬಗೆಯನಂಗೀಕರಿಸಿ ನೆಲಸಿದ ಹಗರಣವ ಸುರರೆಲ್ಲ ಕೇಳು ವುದು (ಕೋಗಯ. ೩-೬). **೧೦.** ಕೀಟಲೆ ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ ; ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ : ಜಗದಧಿನಾಥನ ಬಸುಱಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಾಡುಗರ ಮಧ್ಯದೊಳಿಂತು ನಿಂದು ಹಗರಣಕೆಳಸಿದನೆಯೆಂದು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ನೊಂದು ನುಡಿವುತೆಯಿದ್ದನು (ಭರಹ. ೫೧-೫೮). **೧೧.** ಕದನ ; ಯುದ್ಧ : ಶತ್ರುಘ್ನಂ . . . ಲವನಿರದೆ ವಿರಚಿಸಿದ ಹಗರಣವನವರ ಮುಖದಿಂ ತಿಳಿದು ಸುಮತಿಯೊಡನಿಂತೆಂದನು (ಶೇಷರಾ. ೨೮-೧೫) ; ಅಣ್ಣನ ಕರೆಯಲಗಣಿತಪರಾಕ್ರಮದಿ ಹಗರಣಕೊದಗಿ ತಮ್ಮಗೆ ನುಡಿದ ವಾಲೀ (ವಾಲಿಕಾ. ೪೦). **೧೨.** (ಭೀಕರವಾದ) ದೃಶ್ಯ ; ನೋಟ : ಆ ಹಗರಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಹೆಂಗಸಿನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸಾಹಸವನ್ನೂ ಕೊಂಡಾಡಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೯೩). **೧೩.** ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ ; ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ : ನೀ ಸುಗುಣಿಯೆನ್ನಿಸಿಕೊಳಲು ವ್ಯಯಮಾಡಿದೆ ಹಗರಣವ ಪಡಿಸಿದರೆ ಸಾಲಗಾಱನು ಬಂದು ಬಗೆಬಗೆಯೊಳವರ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೪೪-೪) ; ಸಿದ್ಧತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಕೆ ಮುಂದಾಗೆ ಬರಿಯೊಂದು ಹಗರಣವಲ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೮೯-೩೪) ; ಆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗುವುದು ಹಗರಣಕ್ಕೆ ದಾರಿ (ಕ್ರಿಯಾತಿ. ೩೧). **೧೪.** ವಿರೋಧ ; ದ್ವೇಷ : ಮಗನೆ ನಿನ್ನನು ಪಡೆದುದಕೆಯೆನಗೊಗುವಿಗೆಯ ಶೋಕವನು ಮಾಡಿದೆ ಹಗರಣವು ಭೀಮಾದಿಗಳಿಗೆನ್ನಲ್ಲಿ ಬಲಿದುದಲಾ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೧-೮). **ಹಗರಣೆ :** **೫.** 'ಹಗರಣೆಯಾಟ' ಪರಾ. **ಹಗರಣೆ :** **೯.** ಹಗರಣೆಗೆ ನೀಯೆಂಜಲ್ಹಣ್ಣನ್ನು ಮೆದ್ದು ಮೂಜಗದೊಡೆಯನೆನಿಸಿ ಮೆಱೆದೆ ತಿಱಿದೆ (ಪುರಂದ. ೩-೭೩-೨).

ಪಗರಣದರಸ=ನಾಟಕದ ರಾಜ ; ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಟನಿಂದ ಅಭಿನೇಯನಾದ ರಾಜ ; ನಿಜವಾದ ರಾಜತ್ವವಿಲ್ಲದ ರಾಜವೇಷಧಾರಿ : ಬಗೆಗೊಂಡ ಕುಲಧನಂ ಸಮದಗಜಂ ಜಾತ್ಯಶ್ವಮೆಂಬಿವಂ ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಪಗೆವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಃ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಬೆಸೆವವನರಸದೆಂತೊ ಪಗರಣದರಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೮) ; ಅರಸನೆಂಬ ಪೆಸರ್ ಪಗರಣದರಸಂಗಂ ಧಾರಿಣೀಶ್ವರಂಗಂ ಕರಮಾದರದಿಂದಮಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೮೮). **ಪಗರಣದಾಟ, ಹಗರಣದಾಟ**=ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಅಭಿನಯ,—ನಟನೆ ; ಸೋಗು : ಆಗಳಾ ನಗಿಸಿದ ಪಗರಣಿಗಂಗೆ ಪಿರಿದು ಕಸವರಮನಿತ್ತೊನಂದಿಂದಿತ್ತ ಬಾಡುಬ್ಬೆಯ ಪರ್ವಮುಂ ಪಗರಣದಾಟಪಾಟಮುಮಾದುವು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೧೮-೨೨) ; ಹಗರಣದಾಟವನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೬-೭). **ಪಗರಣದಾನೆ**=ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಆನೆ ; ಆನೆಯಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಆಕಾರ : ತಿಪ್ಪೆಯ ನೀರಂತೆ ಬಡವನ ಮಹಿಮೆಯಂತೆ ಪಗರಣದಾನೆಯಂತೆ . . . ಸನ್ಮಾರ್ಗವಂ ಬಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೯೪). **ಹಗರಣದ ಚೋಹ**=ನಾಟಕದ ವೇಷ,—ಸೋಗು : ಎಂಬತ್ತೆಂಟು ಪವಾಡವ ಮೆಱೆದು ಹಗರಣದ ಚೋಹದಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೮೯೧). **ಹಗರಣದ ಮನೆ**=ನಾಟಕದ ಮನೆ ; ನಾಟಕಶಾಲೆ ; ನಾಟ್ಯಗೃಹ : ಹಗರಣದ ಮನೆಯ ಕೊಡಗಿಗೆ ಆಳುಪಿದವರು ಕತ್ತಿಯ × × ಯ ತಿಂಬೋರು ಕಳವೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೮-೧; ?). **ಹಗರಣದ ರಾಜ**=ನಾಟಕದ ರಾಜ : ಹುಯ್ಯಲಂ ಕಂಡು ಬಿಱುತೋಡಿ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಂಗಳಂ ಸಾರ್ದು ಬಾಯ್ದೆಱೆವವಂ ರಾಜನೇ ಹಗರಣದ ರಾಜಂ (ಚೆಬಪು. ೮-೧೨). **ಹಗರಣದಲಂಕಾರ**=ನಾಟಕದ ಅಲಂಕಾರ,—ಶೃಂಗಾರ : ಶಿವಲಿಂಗವಲ್ಲದೀ ಹಗರಣದಲಂಕಾರಮಂ ಬಯಸಿ ತೊಡದಿಹುದು (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೩-೧೮). **ಹಗರಣದ ಸಂಸಾರಸುಖ** = ನಾಟಕದ ಕುಟುಂಬಸೌಖ್ಯ ; ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಸಂಸಾರಸುಖ : ಹಗರಣದ ಸಂಸಾರಸುಖವು ಬೀದಿಯೊಳಿಟ್ಟ ಸೊಡರಂತದೇಂ ಪೇಳ್ವೆನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೧೭). **ಹಗರಣದ ಹಣ್ಣು** = ತೋರಿಕೆಯ ಹಣ್ಣು ; ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಹಣ್ಣು : ಹಗರಣದ ಹಣ್ಣ ಮೆದ್ದು ಹಸಿವು ಹೋಯಿತ್ತೆಂದಡೆ ಆರು ಮೆಚ್ಚುವರು ಹೇಳಾ (ಅವಚಂ. ೧೮೫-೮೩೩). **ಹಗರಣ ಮಾಡು**= **೧.** ಸೋಗು ಹಾಕು ; ನಟನೆಮಾಡು : ನಗೆಯು ಬರುತಿದೆ ಎನಗೆ . . . ಜಗದೊಳಿರುವ ಮನುಜರೆಲ್ಲ ಹಗರಣ ಮಾಡುವುದ ಕಂಡು (ಪುರಂದ. ೧-೨೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). **೨.** ರಾದ್ಧಾಂತ ಮಾಡು ; ಗೊಂದಲ ಎಬ್ಬಿಸು : ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಹಗರಣ ಮಾಡಿ ಕೊನೆಗೂ ನಾನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಇಷ್ಟೇನೆ ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೪) ; ಇಲ್ಲದ ಹಗರಣ ಮಾಡದೇ ಸುಮ್ಮನಿರು (ಭೀಮುಕಾ. ೧೧೫). **ಹಗರಣವಾಗು**= ರಾದ್ಧಾಂತವಾಗು ; ಗೊಂದಲವಾಗು : ಸೊಗಸನಂತಿಂತೆಂದು ನುಡಿದೆನಾದರೆ ಬಲು ಹಗರಣವಹುದು (ಭರಹ. ೧೦-೧೦೦).

[<ಸಂ. ಪ್ರಕರಣ]

ಪಗರಣಿಗ, ಹಗಣಿಗ, ಹಗರಣಿಗ (ನಾ). **೧.** ವಿವಿಧ ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಭಿನಯದಿಂದ ಜನರನ್ನು ನಗಿಸುವವನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಲೋಗರ್ ಪಗರಣಿಗರಾಗಿ ಎನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ರೂಪುಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ಮರಮೊಗಂಗಳನಿಟ್ಟು ಬಂದು ಮುಂದೆ ಆಡಿಯುಂ ಪಾಡಿಯುಂ ನಗಿಸಿಯುಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೧೮-೧೪) ; ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕಮ್ಮಾಟಕೂಟಕ್ಕಂ ತಱಂಬೆಯ ಪೊಲದ ಹಗರಣಿಗನ ಬಾಗಿಂ ಪಡುವಣದೆಸೆಯಲಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರ್ ೧೫ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೫-೪೨ ; 1099) ; ಪೊಲೆಯರ್ಬಡಿವ ಪಱೆಯೋಜೆಗಾಡುವ ಪಗರಣಿಗರಂ ಕಂಡ ವರ್ನಗುವರಲ್ಲದೆಯವರಾಟಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಮಂ ನೋಡರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೩) ; ನಗೆಗೆಡೆಯಾಗಿರೆ ಸಿಂಗದ ಮೊಗಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ ನಿಶಾಟನಂ ನೀಂ ಕೊಂದೈ ಪಗರಣಿಗರಲ್ಲದುಟಾದರ್ ಮೊಗಮಂ ಪೆಱತೊಂದನೆಂತುಮೇಂ ಧರಿಯಿಪರೇ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೭) ; ಪಡೆವಳ್ಳರ ಪಗರಣಿಗರ ರಸಿಕರ . . . ನಿಡುಗೇರಿಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೧೧೧). **ಹಗಣಿಗ :** **೨.** ವೇಷಾಂತರದಿಂದ ಮೋಸಗೊಳಿಸುವವನು ; ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ವೇಷಧಾರಿ : ಹಗಣಿಗರಾಗಿ ಬರಲು ಜಂಗಮಮುಖದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಮಾಡಿದವರಾರು ಹೇಳಾ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೭-೫೮). **ಹಗರಣಿಗ :** **೧.** ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಗರಣಿಗರಂತೆ ಬಹುರೂಪುಗಳಿಂದಾಡುವರನಾಪ್ತರೆಂದಾಪೊತ್ತುಂ ಬಗೆಯದೆ (ಸಮುಪ. ೮-೨೩೮) ; ಹಸಿದು ಬಂದ ಗಂಡನಿಗೆ ಉಣಲಿಕ್ಕದೆ ಬಡವಾದನೆಂದು ಮಱುಗುವ ಸತಿಯ ಸ್ನೇಹದಂತೆ ಬಂದುದನಱಿಯಳು ಇದ್ದುದ ಸವಿಸಳು ದುಃಖವಿಲ್ಲದ ಅಕ್ಕೆ ಹಗರಣಿಗನ ತೆಱನಂತೆ (ಬಸವ. ೨೧೮) ; ಬತ್ತಲೆಯ ಭಂಡರೊ ಮರುಳುಗಳೊ ತಟ್ಟುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸಪು. ೫೧-೫೩) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಹಗರಣಿಗ ನಾನಾದೆನದು ನೋಟಕದ ಜನವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೪೨) ; ನಗೆಯ ಸೂಸುವಡಾವು ಲೋಕದ ಹಗರಣಿಗರೇ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೦). **೨.** ಪರವಾದಿ ಬಿಜ್ಜಳನು ಒರೆದುನೋಡಲೆಂದಟ್ಟದಡೆ ಹಗರಣಿಗರ ಜಂಗಮ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಮಾಡಿದವರಾರು ಹೇಳಾ ನೀವಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೪೭-೫೩೫) ; ಹಗರಣಿಗರು ಕಂಗೊಳಿಪ ಸರ್ವಾಂಗಭಸಿತ ವಾರ್ತಾಕಫಲ ಲಿಂಗಕುರವಱೆಯ ಜೆಡೆಗಳ ಧರಿಸಿ ಬರಲು (ಲಿಚಿಂ. ೩೨-೧) ; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹಿಗ್ಗುತ್ತೆ ಹಗರಣಿಗರುಂ ತಪಸಿಗಳ ಮಾಡಿ ಬಸವ ಕರೆದೊಯ್ಯುದೆನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೪೫) ; ಹಗರಣಿಗರುಂ . . . ಜಂಗಮಾಕಾರಮುಮನು ಬಗೆಗೊಂಡು ತೋಱುತಿರಲು (ರಾಘಹ. ೮-೩೬).

೩. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವವನು; ಪಾತ್ರಧಾರಿ; ನಟ. ೪. ನಾಟಕವನ್ನು ಆಡಿಸುವವನು; ಸೂತ್ರಧಾರ: ಅಗಧರನೆ ಶ್ರೀಕಾಂತ ಲೋಕದ ಪಗರಣಿಗ ನೀನೆಮ್ಮ ಕಾವುದು (ಸಂಥಪ. ೪-೧೮). ೫. ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾದವನು; ನಗೆಗೀಡಾದವನು: ಅಳಿದುದೇಳಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಗಂಧರ್ವಪಡೆ ಲೋಕದೊಳು ಪಗರಣಿಗನಾದೆನು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೩-೪೮). [ಪಗರಣ+-ಇಗ]

ಪಗರಣೆ 'ಪಗರಣ' ನೋ.

ಪಗರಿ (ನಾ). ಕವಣೆಬಿಲ್ಲು; "ಕಲ್ಲೆಸೆವ ಬಿಲ್ಲು, ಒಂದು ಬಗೆ ಕವಣೆ" (ಸಿಂಕೋ. ೩೧೦): ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಕೆಲವು ಹೊಲೆಯರಲ್ಲಿ ಕಂಕಣ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ, ಮೇಲಾಗಿ ಕವಣೆಬಿಲ್ಲು (ಪಗರಿ) ಈ ಮೂರನ್ನು ತಂದು ಹುಡುಗಿಯ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೧೩); ನಿಮ್ಮ ಪಗರಿ, ಬಿಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಲೆಗೆ ಹಾಕಿ! ಇದರ ಮುಂದೇನು (ಕುಡಿಕೊ. ೩೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಕಟು = ಬಾಣ; ತುಳು. ಪಗರಿ = ಬಾಣ, ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ]

ಪಗಲ್, ಪಗಲು, ಹಗಲ್, ಹಗಲು (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮುಳುಗುವವರೆಗಿನ ಕಾಲ: "ದಿವಸಂ ದಿನಂ ದಿವಾಹಂ ದ್ಯುವಾಸರಂ ಘಸ್ರಮೆನೆ ಪಗಲ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೪); ನೆನೆದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ನಿನ್ನನೆ ಪೀನಮೊಜಲ್ದು ಮಱುಗಿ ಕಾತರಿಸುತ್ತುಂ ಮನದೊಳ್ ಸೈರಿಸಲಾಱೆಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೩); ವನಮಂ ಕೋಗಿಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಪಗಲಂ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ ಶ್ಯಾಮಾಂಗಿಯಂ ನಲ್ಲಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೧); ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಪ್ಪ ರಾಜಪುತ್ರರಂ ನಿಯಾಮಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು ಪಗಲುಂ ಕಳೆಯೆ ರಜನೀಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೦೧); ಪಗಲ್ ಬಯ್ಗಿರುಳೆನ್ನದೆ ಸಲೆ ಬೆಸಕೆಯ್ಗುಂ ಮುನಿಗಳ್ಗೆ ನಗದ ಮರ್ಕಟನಿಕರಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೫); ಪಗಲುಮಿರುಳುಂ ಸುರಿವ ಬಲ್ಮೋನೆಯು ಜಿನುಂಗಿನತ್ತಣಿನೆನ್ನ ಬಗೆಯುಂ ಬೇಸತ್ತುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೧೫). 'ನಡುವಗಲ್' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಹಗಲು, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆಯುವಷ್ಟು ಕಾಲ; ಒಂದು ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗೆ ಇರುವ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ; ಒಂದು ದಿವಸ: "ಪಗಲೆನೆ ದಿವಸಮೆಂದಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೬೧); ಮುನ್ನಮಿಾ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ ತ್ರಿಶಂಕುವೆಂಬೊರ್ವಂ ನೇಸರ್ಬಱಿಯ ರಾಯಂ ಪಲವುಂ ಪಗಲರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೩-೨೫); ಒಂದು ಪಗಲೆತ್ತುವುದು, ಒಂದು ಪಗಲುರುಳಿಪುದು ಮಾನುಷಮನೆಲ್ಲಮುನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೬-೧೧೫). **ಪಗಲು**: ೧. ಪಗಲಿರುಳೆನ್ನದೆ ಪಶಿಯಾಣತಿಯೊಳು ಮೊಗದಿರುಹದೆ ಮೊನೆಗೊಳದೆ . . . ಭಕ್ತಿಯೊಳೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೮); ಮುಳಿದಂ ಪದ್ಮಬಂಧುವೆನೆ ಪಗಲಿನೊಳ್ ತೋರದು ಬಿಸಿಲ್ (ಮಹಾವಿ. ೮-೧೫). ೨. ಹರಭಕ್ತಿಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ದಿವ್ಯಹರ್ಷದಿಂದಿರುತೊಂದು ಪಗಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಯ್ಯನಾದ ಮಲ್ಲರಸರ ವಿರತಿಗೇಳ್ದು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೧೨). **ಹಗಲ್**: ೧. 'ಹಗಲ್ದೀವಟಿಗೆ' ಪರಾ. **ಹಗಲು**: ೧. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಮರುಗಳು . . . ಹಗಲಿರುಳು ಉದಯ ಬೈಗುಗಳು ಧರ್ಮವು ಎಂಬಿವು ಮನುಷ್ಯರ ನಡೆವಳಿಯನಱಿವುವು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೨-೯); ಹಗಲು ನಾಲ್ಕು ಜಾವ ನಿಮ್ಮ ಕಳವಳದಲ್ಲಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೭-೭೯); ಹಗಲು ಸವೆದುದು ಪೊಂಬಿಸಿಲು ನೆಱೆ ತೆಗೆದುದತಿವೇಗದಲಿ (ನಳಚ. ೫-೪೩); ನಿಗಿನಿಗಿ ಮುಗಿಲು ನಿಗಿನಿಗಿ ಹಗಲು ಕೆಂಡವ ಕಾರುವದು (ನಾದಲೀ. ೨೧-೨); ಇರುಳು ಕಂಡ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

ಪಗಲ ಕರ = ಸೂರ್ಯ: ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಗಳಾದಿ ಬಗೆಬಗೆ ನವ್ಯವಸ್ತುಗಳಂಗದೊಳು ಸಂಸೇವ್ಯವಾಗಲು ಪಗಲ ಕರನಂತೆಸೆವ ಸಮಯದಲಿ (ಪಕುಭಾ. ೧೩-೭). **ಪಗಲ ಕೈದೀವಿಗೆ** = ಹಗಲಿನ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ, ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ದೀವಟಿಗೆ; ಹಗಲು ದೀವಟಿಗೆ: ಪಳದಿಯ ಸೀಗುರಿಯು ಪಗಲ ಕೈದೀವಿಗೆಯು ವಜ್ರದಂಕುಶದ . . . ಪೊಡರ್ಪು ಪಡಿತಳಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೩). **ಪಗಲ ಬಲ್ಲಹ** = ಸೂರ್ಯ: ಪಗಲ ಬಲ್ಲಹನ ಕೆಂಗದಿರ್ದೊಂಗಲಿನಿಸು ಪುಗದೆ ಗಭೀರವಾಗಿ ಕಳ್ತಲಿಸಿದ ತಮಾಲದ ತರುಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೭); ಮಗುಳ್ದುವು ಮುನ್ನೀರೆಣುಗೆಯ ಸೆಜ್ಜೆಗಳಗಲ್ದುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು ನಗುತಿರ್ದ ವಿಂದೀವರನಸ್ತಮಿಸುವಾ ಪಗಲ ಬಲ್ಲಹನ ಕಾಲದೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೧-೪). **ಪಗಲ ಬೊಜಂಗ** = ಸೂರ್ಯ: "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ—ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೨೮); "ಬೆಂಗದಿರಂ ನೆಱೆ ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ನೇಸಱೆಂದು ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೦). **ಪಗಲ ಬೋನ** = ಹಗಲಿನ ಊಟ,-ಆಹಾರ: ಮೇಣೀ ನಿನ್ನ ಪಾಟಿಒಡಲ ನೆತ್ತರ್ ಪಿರಿತಿನಿವಡೆಗೆ ಪಗಲ ಬೋನದೊಂದು ಕಟ್ಟೆಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೨೦). **ಪಗಲವಕ್ಕಿ** = ಗಂಡು, ಹೆಣ್ಣು ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಗಲುವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಸೇರಿ ನಲಿಯುವುವೆನ್ನಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ; ಚಕ್ರವಾಕ: ಪಗಲವಕ್ಕಿಯ ನೇಳಿಸುವ ಪಯೋಧರೆ ಪಗಲ ಪಂಕೋಧ್ಭವವದನೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೨-೭೮). **ಪಗಲ ಸಿರಿ** = ಹಗಲಿನ ಸಂಪತ್ತು; ಹಗಲಿನ ಬೆಳಕು: ಪರಿವೃತ ಕತಿಪಯಪರಿಜನಂ ವಜ್ರಕರ್ಣಂ ವಜ್ರಕುಂಡಲಮರೀಚಿ ಪಗಲ ಸಿರಿಗೆ ಕಣ್ದೆಱವಿ ಮಾಡೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೬೯ವ). **ಪಗಲಿರುಳ್**, **ಪಗಲಿರುಳು**, **ಹಗಲಿರುಳು** = ೧. ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ; ಅಹೋರಾತ್ರಿ: ಪಗಲಿರುಳೆಂಬ ಭೇದಮನಯಂ ಬಡವರ್ . . . ಅಪಮೃತ್ಯುವೆಂಬಿವಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಱಗು (ಆದಿಪು. ೫-೩೦); ಪಗಲಿರುಳೆಂಬ ಅಡುಗರ್ಬುಗಳಿಂ ಮಾಸ ಋತುಗಳೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗದಿಂ ತೊಳಸುತ್ತುಂ ಭೂತಂಗಳಂ ಜವನಡುತಿರ್ದ ನಿಂತೆಂಬುದೆ ವಾರ್ತೆ (ಪಂಚತಂ. ೬೫-೬); ವಿದ್ರುಮಚ್ಛವಿಯ ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ಪಗಲಿರುಳ್ಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕಾಲಭೇದವನಱಿಯದಾ ಮಹಾಸಭೆ ಸುರಪನೋಲಗದ ಮಂಟಪದ ಸೌಭಾಗ್ಯಕೆಂಟುಮಡಿಯಾಗಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೬); ಹಗಲಿರುಳು ಏಳುದಿನವಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯು ಯಶಶ್ಚೈತ್ರ ಸುರತರುವಂತೆ ಬೆಳೆದುದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೯೦-೨೪೮೭). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ; ಸದಾ: ಮೊರೆವ ಮಳೆ ಪಗಲಿರುಳ್ ಕಲ್ಮಣ್ಣು ಕೆಸರಾಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೪೫-೬೨); ಬೇಟೆ ಕರ್ಣನ ಕೂಡೆ ಹಗಲಿರುಳಾಟ ಕರ್ಣನ ಕೂಡೆ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೬-೪೪); ಹಗಲಿರುಳಿ ನೊತ್ತಂಬರದ ಕಾಳಗದವೊಲು ಖಳಕಪಿಕದಂಬದ ವಿಗಡ ರಣ ರಂಜಿಸಿತು ಘನರೌದ್ರಾಭಿಸಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೧-೯). **ಪಗಲ ಚುಕ್ಕೆ** = ಸೂರ್ಯ: ಕೋಟಿ ಚುಕ್ಕೆ ಬರುವವಣ್ಣ ಇರುಳ ಮೈಯ ನೆಕ್ಕುತ ಹಗಲ ಚುಕ್ಕೆಗೀಡೆ ಅದುವು ಬಹದು ಕಣ್ಣ ಕುಕ್ಕುತ (ಹೃದಸ. ೪೪-೧೧). **ಹಗಲ ಬತ್ತಿ** = ಪಗಲ ಕೈದೀವಿಗೆ: ಲಕ್ಷ ಹಗಲ ಬತ್ತಿಗಾಳು ಹಚ್ಚಿಯಿಹುದಾನೆ ಕಂಡೆ (ಚಿದಾನ. ೧೩೩-೧೨). **ಹಗಲ ಬಾಣ** = ಉತ್ಸವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ, ದಿನದಷ್ಟೆ ಬೆಳಕು ಬೀರುವ, ಮದ್ದಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತು: ವೇಳೆವಾದಾವಂದು ಗ್ಯಾನ ಮಾಡಲಿ ಬ್ಯಾಡ ನಾಕೊತ್ತು ಪಂಜುಗಳು ಹಗಲ ಬಾಣ (ಲೋಕಗೀ. ೨೪). **ಹಗಲಿನ ದೀಪ** = ಸೂರ್ಯ: ಹಗಲ ಮೂರನೆಯ ಜಾಮದೊಳ್ ಹಗಲಿನ ದೀಪವಾರಿತೇನೆಂದು ನೆರೆದವರೆಲ್ಲರೆದೆ ನಡುಗೆ (ಗೊಲ್ಲೊಭಾ. ೧೩-೩೨೩). **ಹಗಲಿನ ಹಾವಸೆ** = ಮಂಜಿನ ಮಳೆ: "ಹಗಲಿನ ಹಾವಸೆಯೆನೆ ಮಂಜಿನ ಸರಿ" (ಭಾಗೀ. ೧೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಕಲ್; ತುಳು. ತೆಲು. ಪಗಲು]

ಪಗಲಾಣ್ಮ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ ; ದಿನಪತಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಬಿರಯಿಂಗಳಂಜಿ ತಾಱೆ ಪಗಲಾಣ್ಮನ ಮೆಯ್ಯ್ ಬಿಸುಪೇಱೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೫೩) ; ಪಗಲಾಣ್ಮರೀರಾಱು ಮಂದಿ . . . ಇರ್ದುದು ಮಹೇಶನೋಲಗದಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮದೊಳು (ಸೌಂದಪು. ೧-೩೪) ; ಪಗಲಾಣ್ಮ ಕೋಟಿ ತೇಜೋಮಯಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕಂಡು (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೮) ; ಪಗಲಾಣ್ಮನೊಡನೊಡನೆಳ್ದು ಗೋದಾವರಿಯ ಮಿಂದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೯-೨೯). [ಪಗಲ್ + ಆಣ್ಮ (< ಆಳ್ಮ)]

ಪಗಲು 'ಪಗಲ್' ನೋ.

ಪಗಲುಗೋಲು (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು, ಹೆಂಚಿನ ಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಗಳಿಂದ ತೂರಿ ಬರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ; ಬಿಸಿಲುಕೋಲು : ಮುಗ್ಧೆಯೊರ್ವಳ ನಗೆಗಣ್ಗೊಗೆದಚ್ಚಗದಿರ ಸೊಗಸುಗೊನರು ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿವಱಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಗಲುಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಲೆಂದೆಸಗುವವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೯-೨೬).

[ಪಗಲು(< ಪಗಲ್) + ಕೋಲು$_1$(< ಕೋಲ್$_1$)]

ಪಗಲುವಗೆಯ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಪಗಲುವಗೆಯ ನೊಡಲೊಳು ಕಪ್ಪನಾಗಿಸಿ ಜಗುನೆಗೆ ಬಿಡಿಸಲೆಂದಜನು ಮಿಂಗೆ ಕಪ್ಪ ಬಿಟ್ಟ ಚಂದಿರನನು ಪಡೆದಂತೆ ನಗೆಮೊಗವೆಸೆವುದಬಲೆಯ (ಪರ್ಣಚ. ೨-೩೪).

[ಪಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಪಗೆ$_2$ + -ಅ$_7$]

ಪಗಲುಳ್ಕ (ನಾ). ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ವಸ್ತು,—ಉಲ್ಕೆ ; P ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚಕವಾದ ಇದು, ಸದ್ಯದಲ್ಲೇ ಒದಗುವ ವಿಪತ್ತನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ನೆಲಂ ಮೊಱಗಿದುದೊಂಭತ್ತುಂ ಗ್ರಹಂಗಳಬ್ಯಾಡುತ್ತಿರ್ದುವು ಬಿದ್ದುವಲ್ಕೆ ಪಗಲುಳ್ಕಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೩); ಪಗಲುಳ್ಕಮುಳ್ಕುವಂದದಿನೊಗೆವ ಗದಾಶುಲ್ಕಮುಳ್ಕೆ . . . ಗದಾಹವಮಗುರ್ವುಮದ್ಭುತಮುಮಾಯ್ತು ಕುರುಪಾಂಡವರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೧೨) ; ಮಿಱುಗಿದುವು ಪಗಲುಳ್ಕಂಗಳ್ ದೆಸೆಯೊಳವಿರಳಪ್ರಸರಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೬). [ಪಗಲ್ + ಉಳ್ಕ (< ಉಲ್ಕ)]

ಪಗಲುಳ್ಕು, ಹಗಲುಳುಕು (ನಾ). = ಪಗಲುಳ್ಕ : ಮಿಡಿಮಿಳ್ಮಿಡಿದು ಪುಳಿಂದಿಯರಿಡೆ ಗಜಮೌಕ್ತಿಕದ ಮಿಾಂಟೆಯಂಬರದೆಡೆಯೊಳ್ ನಡೆದು ಪಗಲುಳ್ಕು ಬೀಳ್ವವೊಲೊಡನೆಸೆದುದು ಮೃಗದ ಕೇಡನಱಿಪಲ್ ಬನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ.೫-೮೦). **ಹಗಲುಳುಕು :** ಸೂಸಿದವು ಹಗಲುಳುಕು ಮೃಗಗಣವಾಸುರದಲೊದಱಿದವು ಕಂದಿತು ವಾಸರಪ್ರಭೆ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪತನಕಾಲದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೮-೪). [ಪಗಲ್ + ಉಳ್ಕು$_4$]

ಪಗಲೂಟ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಊಟ,—ಆಹಾರ.

ಪಗಲೂಟದ ಕೆಯ್ = ಹಗಲಿನ ಊಟದ ಧಾನ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ : ಕೋಡಿವರ ಪಗಲೂಟದ ಕೆಯ್ಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು ಕದಂಬೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗೃಹ (ಕಕುಲ. ೨೦-೮ ; ?). [ಪಗಲ್ + ಊಟ]

ಪಗಲೆರೆಯ 'ಪಗಲೆಱೆಯ' ನೋ.

ಪಗಲೆಱೆಯ, ಪಗಲೆರೆಯ, ಹಗಲೆಱೆಯ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ; ದಿನಪತಿ ; ಸೂರ್ಯ : "ನಿಸಿವಗೆಯ . . . ಪಗಲೆಱೆಯ ಬಿಸುಗದಿರ ಪಲ್ಲಿಲಿ ಜವನ ತಂದೆ ಜಗುನೆಯಯ್ಯನೆನಲ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫) ; ಪಗಲೆಱೆಯನುದಯಮಂ ಬಯಸಿ ಕಡುಪೆರ್ಚುತುಂ ಪೊಗರೊಗುವ ಕಟ್ಟಿಲೆಗೆ ಕಣ್ಗಳಂ ಮುಚ್ಚುತುಂ (ಉದ್ಭಟ.೧೦-೧೨೭) ; ಪಗಲೆಱೆಯನ ಕಂಡ ಕನಸಿನ ಸುಕೃತದಿಂಪಗಲದ ಸುತನುದ್ಭವಿಪನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೨-೭೮). **ಪಗಲೆರೆಯ :** "ಪಗಲೆರೆಯನೆನಲು ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದವನೆನಲು ದಿನನಾಥನಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೬೧). **ಹಗಲೆಱೆಯ :** ನೆಱೆ ತಾಗಿ ತಟ್ಟುವರ್ಚಿತೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯ ಕೈಮಱೆಯದೆ ಕೃಷ್ಣ ಖಂಡಿಸಿದ ಒಱೆಯೊಳಗಿರ್ದ ಚಕ್ರವ ತೆಗೆದನು ಹಗಲೆಱೆಯನ ಪ್ರಭೆಯ ಕೀಳ್ಪಡಿಸೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೭೭). [ಪಗಲ್ + ಎಱೆಯ]

ಪಗಲೊಡೆಯ, ಹಗಲೊಡೆಯ (ನಾ). = ಪಗಲೆಱೆಯ : ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ನಡೆವ ಪಗಲೊಡೆಯನ ಕುದುರೆ ಸೇದೆಯಂ ಪಿಂಗಿಸೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೮೮). **ಹಗಲೊಡೆಯ :** ಹಗಲೊಡೆಯನಸ್ತಮಿಸಲಿನಿಯನ ನಗಲ್ದ ಪದ್ಮಿನಿಯಿರವನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಗುವವೊಲು ನೆಯ್ದಿಲುಗಳೆಯ್ದೆ ವಿಕಾಸವೆಯ್ದಿದವು (ಬಸಪು. ೧೧-೪೭) ; ಹಗಲೊಡೆಯನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಲಕ್ಕೇರುತ್ತಾನೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೨೪). [ಪಗಲ್ + ಒಡೆಯ$_1$]

ಪಗಲ್ಗನಸು, ಹಗಲುಗನಸು (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಕಾಣುವ ಕನಸು ; ಮುಂದೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಕಾಣುವ ಕಲ್ಪನೆ ; ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ಲಹರಿ : ಮರಕುಟಿಗವಕ್ಕಿ ದನಿ, ಕಲ್ಪೊಳೆಯ ಮೊರೆ, ಬೇಸಗೆಯ ಕಾಡ ಬೇಸರಿನ ನಿದ್ದೆಯ ಪಗಲ್ಗನಸ ಕನವರಿಕೆಯಾಗಿರಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೨೩-೬೩೧). **ಹಗಲುಗನಸು :** ೧. ಈ ತೆರನಾದ ಮುನಿಸು ಕಿನಿಸುಗಳು ಹಗಲುಗನಸಿನಂತೆ ಮಾಯವಾದುವು (ದ್ರಾವಿ. ೪೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ಈಡೇರದ ಬಯಕೆ ; ಗಾಳಿಗೋಪುರ ; ನಡೆಯಲಾರದ ಸಂಕಲ್ಪ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಲೋಚನೆ : ನಿನ್ನ ಚೆಂದಕೆ ಸೋತು, ಗಗನಕಮಲವೆ ಕೇಳು, ಹಗಲುಗನಸುಗಳನ್ನು ಹಾರಬಿಟ್ಟಿಹೆನು (ನನ್ನರ. ೨೪) ; ಅವಳು ಹಬ್ಬದ ಹಗಲುಗನಸಿನಲ್ಲಿ ನಲಿಯುತ್ತಾಳೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೬) ; ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಾರೀವರ್ಗವು . . . ಸಮಾಜಬಂಧನಗಳ ತೊಡಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವವರೆಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಜೀವನವೆಂಬುದು ಬರಿಯ ಹಗಲುಗನಸು (ಪ್ರಬಂಧ. ೮೫). [ಪಗಲ್ + ಕನಸು]

ಪಗಲ್ಗಳ್ಳ, ಹಗಲುಗಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು ; ಹಗಲುದರೋಡೆ ಮಾಡುವವನು ; ಎದುರಿನಲ್ಲೇ ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು : ಜಲಕ್ಕೆ ಕನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಉದಕವ ತಂದು ಲಿಂಗಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಱೆವ ಹಗಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗಳ್ಳರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೆ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೭-೧೧೦) ; ಎಲೆಲೆ ಪಗಲ್ಗಳ್ಳ ! ಏತಱೊಂದು ಗೆಯ್ತಂ. ತಾಂ ತಾಂ ಬಟ್ಟೆವಿಡಿದೈದಿ ಪೋಪ ಕುದುರೆಯನಿಂ ನೀಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡುಯ್ವ ಬಲ್ಪೇವುದೊ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೧೩). **ಹಗಲುಗಳ್ಳ :** ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ (?) : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು . . . ಆ ಹಗಲುಗಳ್ಳನನ್ನು ಹಿಂದಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಹೊರಟನು (ಸೀತಿಚಿಂ. VI, ೧೪).

[ಪಗಲ್ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಪಗಲ್ಪಗೆಯ 'ಪಗಲ್ವಗೆಯ' ನೋ.

ಪಗಲ್ಮಣಿ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ರತ್ನದಂತಿರುವವನು ; ದಿನಮಣಿ ; ಸೂರ್ಯ : ತನ್ನಯ ಬರ್ದುಕದೇಕೆಂದು ಜೀವನದಿಯಂ ಬಿರ್ದು ಪೋದನೆಂದೆನೆ ಪಗಲ್ಮಣಿಯಸ್ತಮಯನಾದನು (ಏಕೋಪು. ೬-೧೭).

[ಪಗಲ್ + ಮಣಿ$_3$]

ಪಗಲ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಗಲು ಮಾತ್ರ ರತಿಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೆನ್ನಲಾದ ಹಕ್ಕಿ; ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ : ಗಂಡು ಹೆಣ್ವಗಲ್ವಕ್ಕಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನದೊಳಿಂಬುಗೊಂಡಿರ್ದು . . . ಒಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೭-೩).

[ಪಗಲ್ + ಪಕ್ಕಿ]

ಪಗಲ್ವಗೆಯ, ಪಗಲ್ಪಗೆಯ (ನಾ). ಹಗಲಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ; ಚಂದ್ರ : (ಕ). **ಪಗಲ್ಪಗೆಯ :** (ಕ). [ಪಗಲ್ + ಪಗೆ$_2$ + -ಅ$_7$]

ಪಗವು, ಪಗ, ಪಗವ, ಪಗೆವು$_1$, ಹಗ$_1$, ಹಗವ, ಹಗವು, ಹಗಹ, ಹಗೆ$_3$, ಹಗೆಯ$_2$, ಹಗೆವು, ಹಗೆಹು, ಹಗೇವ, ಹಗೇವು (ನಾ).

ರಾಗಿ, ಜೋಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಗುಳಿ : ಬಿಂಬಾಧರಂಗಳಿಂ ಪವಳದ ಹಗವಂ ತೆಱೆದಂತೆಯುಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆಗಳಿಂ ಬಿಡುವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಭಂಡಾರದಂತೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೧೨ ವ) ; ರುಚೆಯೆಂಬ ತೇಳ್ಗಳಾ ಹಗವಿನೊಳಿರ್ಪವೊಲ್ತುವಿನೊಳ್ಪಿದಿರ್ದಪನಾತ್ಮನೆಂಬುದಂ ಬಗೆಯದ ಕಾರಣಂ ಬರ್ದುಕು ರಂಜಸಿತು (ಉಪಶ. ೪೪). **ಹಗ :** ಅಗರುಧೂಪದ ಪೊಗೆಗಳು ಮುಗುಗಿಸುತ ನೆಗೆದವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೀದಿಯಲಿ ಸೊಗಸಿತೆಂತೆನೆ ದಿವ್ಯಾಮೋದ ತುಂಬಿದ ಹಗದ ಮುಚ್ಚುಳ ತೆಗೆದಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೧೯-೫೯). **ಹಗವ :** ಜೈನ ಪುರಾಣಮನೆಯ್ದೆ ಕಿಳಿದು ಮನುಜಂ ಬಱಿಯಂ ಕುಪಥಕ್ಕೆಱಗನಿರುಳ್ ಬಿರ್ದ ಹಗವ[ಪಾಠಾಂ. ಹಳ್ಳ]ದೊಳು ಹಗಲುಮುಱುವೊಡಂ ಬಿರ್ದಪನೆ (ಸಮಪ. ೩-೯೬) ; ಕೀವಿದ ಕೆಱೆಯಂತೆ ಹಗವಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಗಹಕ್ಕೆ] ಬಂದ ಧಾನ್ಯದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೩). **ಹಗೆವು₁ :** ಹರಿ ಹಾಯಲ್ಕಾಗಿ ದವುದುಗುರಿಂ ಮುತ್ತಿನ ಹಗೆವಂ ತೆಗೆವಂತೆ ಕುಂಭಿಕುಂಭಸ್ಥಳಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೩). **ಹಗೆ₁ :** ಆ ಫಲವ ಬಯಲ ಕಣದಲೊಕ್ಕಿ ಮನದ ಹಗದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಬಾಯಿ ಹಗದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳಗದಲ್ಲಿ ಅಳೆವುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೧-೨೩೧) ; ಬಲ್ಲಿತಾಗಿರ್ದ ಹಗವನು ಪೊಕ್ಕಂತಾಗೆ ನಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಂ ಪೋದಳರಸ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೦-೧೫೩); ಬಡಗುಂವುವೆತ್ತೊಂದು ಹಗದ ಬಾಯ್ದೆಱೆವಾಗ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ಸಿಕೆಯುಂಹದಱಿಯ (ಭರಚ. ೨೮-೭೬) ; ಹಗ ಪೆಟ್ಟಿಕೆಣಜದೊಳಿಹ ಬಹುಧಾನ್ಯವ ಬಗೆಯದೆ ಸೂಱೆಯ ಕೊಟ್ಟು . . . ಜನವಂಜಿ ಜಗುಳಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೮) ; ಆರು ಹಗದಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೮೫). **ಹಗವ :** ಕಿಡಿಯ ಕಡಲಂ ಹೊಗೆಯ ಹ[ಗ]ವ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗುವ, ಹಗ್ಗ, ಹಳ್ಳ]ಮಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ಮಡುಗಳಂ. . . ಹಾಯ್ದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೯); ಭುವನಗರ್ಭಕುಹರಂ ತಾನಾವಗವಿಂಡಿದಡಸಿದ ತುಂತುಱ ಹಗವವಿಂದೆನಿಸಿದುದು ಬಿಡದ ಬಹದ ಕೊರ್ಬಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೦) ; ಶರಣಾಗತರಂ ರಕ್ಷಿಪ ಬಿರುಧುಧರೆ ಪೊಗಳೆ ಹಗವದೊಳ್ ಸೀಯಲ್ ಕಳ್ಳರೆನಿಪ ಮಾತಂಗರನಂದುರಿಯೊಳ್ ತಾಂ ಪೊಕ್ಕು ಕಾಯ್ದನಾ ಗುರುದೇವಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬-೨೧; 1229). **ಹಗವು :** ಬೆಳೆಯದೆ ಹಗವಂ ತೋಡುವೆನೆಂಬ ಪುಟ್ಟದ ಕೂಸಿಂಗೆ ಪೆಸರಿಡುವೆನೆಂಬ . . . ಮರುಳನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪) ; ಜಗವ ತುಂಬುವ ಪ್ರಭೆಯಿಂದೆ ಇದ ಮೈಯೆಂಬ ಹಗವಿನೊಳ್ತುಂಬಿದರಾರು (ಭರಚ. ೬೦-೩೭). **ಹಗಹ :** ಹಗಹದ ಜೋಳದಂತೆ ಕಿತ್ತ ಪಡಿಯಂತೆ . . . ಕಿವಿಯಲಿಕ್ಕಿದೋಲೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೪೭ ಅಡಿಟ) ; ಹಗ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಗ್ರ]ಹದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವರ ಮೇಲೆ ಒರಳ ನೂಂಕುವರೆ (ಬಸವ. ೩೧೬). **ಹಗೆ₃ :** ಹೇರಿ ಹಗೆಗಳ ತುಂಬಿ ಉಳಿದ ಧಾನ್ಯಮನೆಲ್ಲ ಮಾರಿ (ಪಮೋ. ೨-೪೩) ; ಅರಿಷಿಣವನ್ನು ನಾಲ್ಕೈದು ತಿಂಗಳವರೆಗೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಹುಳ ಹತ್ತುವದೆಂದು ಹಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೯); ಬಹುದಿವಸ ಮುಚ್ಚಿದ ಬಾವಿಯೊಳಗೂ ಹಗೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಗ್ಯಾಸವು ಬಹುತರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೮); ಅವನು ಐವತ್ತು ಚೀಲಗಟ್ಟಳೆ ಜೋಳವನ್ನು 'ಹಗೆ'ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುತ್ತಿದ್ದ (ಬರಹಾ. ೪೯). **ಹಗೆಯು₂ :** ಕುರುಡರ ಹಿಡಿದು ಹಾಳ ಹಗೆಯದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ತೆಱನೆನಗಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೧೬೫-೬೧೫) ; ಹೊಗಬಹುದು ಕಾಳಾಹಿ ತುಂಬಿದ ಹಗೆಯವನು ಹಸಿದಿರ್ದ ಹುಲಿಗಳ ಮೊಗವ . . . ಹೊಗುವಡಳವಲ್ಲಿರುಳು ಲಂಕೆಯನಾವ ವೀರರಿಗೆ (ಕೌಶಿಂರಾ. ೧೦-೧೫) ; ಜಗಲಿ ಸೂಳೆಗೆ ಲೇಸು ಹಗೆಯದ ಭತ್ತವುಣ ಲೇಸು ಸತಿಯರಿಗೆ ನಗೆಮೊಗವು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೯೮) ; ತನುವ ನಾನಿನ್ನಿದನು ತಳೆಯಲಾರೆನು ದೇವ . . . ವಂಚನೆಯ ಸೀಮೆ ನಿಷ್ಠುರದ ಚಾವಡಿ ಭೀತಿಯ ಹಗೆಯವು (ಕೈಕವ. ೧-೧೮-೧) ; ಬೇಡಾದ ಬರಡಾದ ಕತ್ತಲೆಯ ಹಗೆಯದಲಿ ಬೇಡಿಗಳ ತೊಡಿಸಿರುವ ತೆರ ನಾವು ನಿಂತಿಹೆವು (ಬಾಸಿಗ. ೬೬-೧೩) ; ಹಗೆಯದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ನಾಯಿ ಹಾಕುವವರನ್ನರಿಯದು ತೆಗೆಯುವವರನ್ನರಿಯದು (ಗಾದೆ). **ಹಗೆವು :** ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕ ಹವಳಗಡಿ ತಿಮಿಂಗಿಲ . . . ಮಕರಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಹಗೆವೆನಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಗೆಯೆನಿಸಿ, ಹಗವೆನಿಸಿ, ಹಗವದೆನಿಸಿ, ಹಡಗವೆಸೆವ] ಮಹಿಮೆಯಿಂ ಮೆಱೆದುದರರೆ ಪಶ್ಚಿಮ ವನನಿಧಿ(ಸೋಮಚ. ೧-೬೦). **ಹಗೆಹು :** ಬಲ್ಲಿದನ ಹಗೆಹ[ಪಾಠಾಂ. ಯು] ತೆಗೆವನ್ನಬರ ಬಡವನ ಹರಣ ಹೋದ ತೆಱನಂತಾಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೧) ; ಕೊಯಿವನಯ್ಯಾ ಕೊಱೆವನಯ್ಯಾ ಒಕ್ಕುವನಯ್ಯಾ ಏಳುವನಯ್ಯಾ ಲೋಕಾದಿಲೋಕಗಳ ಹಗೆಹ[ಪಾಠಾಂ. ಯು, ವು]ನಿಕ್ಕುವನಯ್ಯಾ (ಸರ್ವವ. ೧೬೨-೭೬೯). **ಹಗೇವ :** ಪಾತಕಜೀವಂಗಳ್ ಎಳ್ಳಿನಂತೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು . . . ಧಾನ್ಯದಂತೆ ಹಗೇವಕ್ಕೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೭). **ಹಗೇವು :** ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸುಣ್ಣದ ಹಗೇವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೨೧೯) ; ಹಗೇವಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಗ್ಗಲುರಾಗಿ ತಿಂದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಸತ್ತರು (ಕೆಲಸಿ. ೨೩೯) ; ಒಂದು ಹೊಸ ಹಗೇವು ತೋಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜೋಳ ತುಂಬಿದೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೧೭). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಹಯಮ್ಪು]

ಹಗಾರ (ನಾ). (ಉಕ) ಸರ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆಗಾಗಿ, ಅವರಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಪ್ರತಿಫಲದ್ರವ್ಯ; ಸಂಬಳ ; ವೇತನ : ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಸಿಗುವ ಹಗಾರ ಎಂಭತ್ತು ರೂಪಾಯಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೬೮) ; ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇನ್ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಹಗಾರ ಅವರಿಗೆ ದೊರಕುತಲಿದ್ದಿತು (ಕಾಲಯಾ. ೫) ; ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ಹಗಾರವು ಈ ಮೊದಲೇ ತೀರಿತ್ತು (ಅನ್ನ. ೩೬); ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಧ ಹಗಾರ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ (ಮುತ್ತೈದೆ. ೧೧೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಗಾರ್./ಪೋರ್ಚು Paga]

ಹಗಾರಿ (ಗು). ಸಂಬಳವನ್ನು ಪಡೆಯುವ : ನಾನು ಹಗಾರೀ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಸೇಟಸಾಹೇಬರ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನ ಪೀಠದಲ್ಲೂ ಆಗೀಗ ಮಂಡಿಸತೊಡಗಿದೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೫೩). [< ಹಗಾರ]

ಹಗಿನ್, ಪಗಿನ, ಹಗಿನ, ಹಗಿನು (ನಾ). ೧. ಗೊಬ್ಬುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ತೊಗಟೆಯಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಜಿಗುಟಾದ ದ್ರವ ; ಅಂಟು ; ಗೋಂದು : ಬೇಡಂ ಮಾಣಿಕಮೊಂದಂ ಕಾಡೊಳ್ ಕಂಡೊರ್ಮೆ ಮೆಲ್ದು ಹಗಿನಲ್ಲೆಂದೀಡಾಡಿದನೆಂಬೀ ನಾಣ್ಣುಡಿ ನಾಡೆಯುಮೆಸೆದಪುದು ದುರಿತವಶದಿಂದವನೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೧೫) ; ಪಚ್ಚೆಯ ಹರಲ್ಗಳಂದದ ಹಗಿನಸಿರದುರ್ಚಿ ತಳಿರ ಮೂಡೆಯೊಳೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೧೦ ರಗಳೆ) ; ತದುಕಿನ ಮರದ ಮುಱಿಗಣ್ಣೊಳೊಗೆದ ಹಗಿನೊಳಗ್ಗಿವೆಗಡಿಂ ಕಾಲ್ದೊಡರ್ದು ಮಿಡುಕಿ ಕಳವಳಿಪ ಕಳವಿಂಕಸಂಕುಳಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೫ ವ) ; ತಱಿಯದ ಮತ್ತಿಯ ಮರನೆರಡಱ ಹಗಿನಂ ತ್ರಿಫಲೆ ಹಂಚಮೂಲಮಿವಂ ನೀರೆಱೆಯದೆ ಪುಡಿಗೆಯ್ದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೧೫). **ಹಗಿನ :** ೧. ಕರಿಕರಾಗ್ರದಿಂ ಮುಱಿದ ತಳಿರ ತದುಕಿನ ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಱಿಯದೆಱಗಿ ಮಱಿವೆರಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಹಸಿಯ ಹಗಿನದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಿಗಿಲ್ತು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೫ ವ). ೨. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ: ಹಿಮಕರಸುಧಾಕಿರಣದ ತಿರುಳಂತೆ ರಮಣೀಯಮಾದ ಪರಿಮಳದ ಹಗಿನಮಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ವ). **ಹಗಿನ :** ೧. "ಪಿಲ್, ಪಿಲಃ, ಪೇಲಃ, ಪೇಲುಃ, ಪಿಲಿಃ, ಪೈಲಂ–ಈ ೬ ಹಗಿನಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೪೮); ಆತಸಿ–ಅಗಸೆಯ, ಪಿಚ್ಛಯಾ–ಹಗಿನದಿಂದಲೂ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೨-೨೯ ವ). ೨. ಮರ ತಿಗಡು ಹಗಿನ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಗುರುಲಿಂಗ (ಆದವ. ೫-೧೨). **ಹಗಿಸು :**

೧. ಬೆರಸೆಲವದ ಹಗಿನೆಲಹುರಿಯಿರವಂತಿಗೆಯೆಂಬಿವಂ (ಖಮುದ. ೫-೮೮); ಮಗಧರುಹಂ ಮಧು ಕಕ್ಕೆಯ ಹಗಿನುದಧಿಜ . . . ಇನಿತಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಶಿಶ್ನಗೆ ತೊಡೆದೊಂದಲ್ ಭಗದ್ರವಂ ಪಿರಿದಕ್ಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೮-೨೬); ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗೆ ಹಗಿನೀ ಪಾಪ ಕಡಿದಡೆ ಬೆಳೆವ ವರವೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೬-೯-೫); ಎಲವದ ಹಗಿನು, ಆಷಾಢಗೆಣಸು . . . ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪೈತ್ಯದಿಂದಾದ ಗಂದೆ, ದದ್ದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೩). ೨. "ನಿರ್ಯಾಸಃ — ಹಗಿನು; ದೇವಧೂಪ" (ಓಷಧಿ. ೮೬) ; ಸುಗುಣದುರ್ಗುಣವೆಂಬುಭಯದ ಹಗಿನುವ ತೆಗೆದು ನಿಜಸುಗಂಧದ ಧೂಪವನಿಕ್ಕಿ (ಸರ್ವವ. ೫೪-೨೯೦) ; ಹುಲ್ಲ ಕಿಚ್ಚುವ ಕಲ್ಲ ಬೀಜವ ನೀರ ನೆಳಲುವ ಗಾಳಿಯ ನಾರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಹಗಿನು [ಪಾಠಾಂ. ನ]ವ ಬಿಸಿಲಿನ ರುಚಿಯ ತನ್ನ ಬೆಳಗುವನಾರು ಬಲ್ಲರು ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರಲ್ಲದೆ (ಅವಚಂ.೧೩೫-೬೧೬). 'ಪಗಿಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚ್ಚೈ, ಪಯಿನ್ ; ಮಲ. ಪಚ, ಪಯ, ಪಶ; ತುಳು. ಪಯ]

ಪಗಿನ 'ಪಗಿನ್' ನೋ.

ಪಗಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : "ಪಗಿಲ್-ಸ್ನಿಗ್ಧ ಸಂಶ್ಲೇಷಯೋಃ" (ಶಮುಧಾ. ನ) ; "ಪಗಿಲ್ತುದು ಪತ್ತಿದುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೭೬) ; ಬಿಗಿದೊಗೆದ ನಿನ್ನ ಮೊಲೆಗಳ ಮೃಗಮದದ ಪುಳಿಂಚುಗಳ್ ಪ[ಗಿಲ್ತಿ] [ಪಾಠಾಂ. ನಿತ್ತಿ]ರಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೭) ; ಆ ಮನೋಹರನ ಮಂದೈಸಿ ನಿಂದ ಚಂದನದಣ್ಪಿನಿಂ ಪಗಿಲ್ತು ಪತ್ತಿ ಬೆಳ್ಪಡರ್ಪಿಸಿ ರಂಜಿಸುವ ಕೆಂಜೆಡೆಯ ಮೊದಲಿಂ ಬೆಡಂಗುವಡೆದು ಮಿಱುಪ ಪೆಱನೊಸಲೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೭) ; ಆಗಳಾ ಗಜದ ಪೊರ್ಕುಟಯಿನವಯವದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ . . . ಪಗಿಲ್ತಿರ್ದ ಕಲಿಲಮುದಸಲಿಲಮುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೫೫ವ); ಪಗಿಲ್ತ ಕತ್ತುರಿಯ ಪತ್ರಲತಾಂಕುರದಚ್ಚ ತಳ್ತು . . . ನಿರವಿಸುತಿರ್ದೊಡಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೫೦) ; ನೀಂ ಶ್ರೀಲೋಲಂ ಸಿರಿಯುಂ ಪಗಿಲ್ತ ತೆರದಿಂದಪ್ಪರ್ ಮೇಣ್ವಕ್ಷದೊಳ್ (ಮೈಸೂಮ. ೨-೨೪). ೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳು : ಪೊರೆವೊರೆಗೊಂಡಿರೆ ಮುಗಿಲ್ ಪಗಿಲ್ತುವು ನಭದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೬೫) ; ಕರ್ಪು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಮಿಂಚಿನೆ ಕಣ್ಗದಿರುರ್ವಿ ಮಿಂಚೆ ಸಾರ್ದೆಳಸಿ ಪಗಿಲ್ತ ಕೇಕಿಯೆನೆ ಬಲ್ಮುಡಿ ತೋಱೆ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೫); ಕನಲ್ವ ಜಾಱುವ ಜವಂಗೆಡದೊತ್ತುವ ಪತ್ತುವಣ್ಮನಿಂ ಬಿಗಿವ ತುಡುಂಕುವವ್ವಳಿಪ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಪಗಿಲ್ತು ಕಾದಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೪) ; ಕಡಲಿಂ ಬಾಂಬರಂ ನೆಗೆದ ಕಮುರ್ಗಿಲೊಡ್ಡಿಂ ಪಗಿಲ್ತು ಕೊಳನ ನೀರುಣಲೆಂದು ತೇಂಕಿವರ್ಪ ಕಿಱು ಮುಗಿಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೧-೧೦). ೩. ಹಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಕವಿದು ನಿಳಿಂಪಕೋಟಿ ಮೊಗೆಯುತ್ತಿರೆ ಶಂಖದ ಬಳ್ಳಿ ತಳ್ತುದೋ ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿ ಪರ್ವಿದುದೊ ಪಾವಸೆಬಳ್ಳಿ ಪಗಿಲ್ತುದೋ ಸಮುದ್ರವನೆನೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೧೩).

ಪಗುಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಸ್ಯ ; ಕುಚೋದ್ಯ; ಲೇವಡಿ : ಸರಸಸಮ್ಮೇಳ ಪಗುಡಿ ಪರಿಹಾಸಕ ಚದುರಂಗ ನೆತ್ತ ಪಗಡೆ ಜೂಜು ಶಿವಭಕ್ತಗುಂಟೆ (ಏಲೇಶ್ವ.೭೭). ೨. ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡುವವನು : ವೇದವ ಪಠಿಸುವಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನೋದುವಲ್ಲಿ ಆಗಮಂಗಳ ತಿಳಿವಲ್ಲಿ ಶಿವಜ್ಞಾನ ಅನುಭಾವವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪಗುಡಿ ಪರಿಹಾಸಕರ ಅರ್ತಿಕಾಱರ ಹೊತ್ತು ಹೋಕನಿಗಾಗಿ ಘಟ್ಟುವರ ಕೂಡಲುಂಟೆ (ಅಂಬಿವ.ಕ. ೩೮೯-೧೪೬೧); ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪಗುಡಿ ಪರಿಹಾಸಕರ ವಾಗಾದಿಗಳ ಕೂಡದೆ (ತುಱುಗಾ. ೬-೧೯); ವಿಷಯ ಸೊಕ್ಕಿದಿಲಿಗಳನು ಪಿಡಿವ ಬೆಕ್ಕುಗಳ್ ಪಗುಡಿ ಗುಣತರ್ಕಿಯರ್ ಇಹಪರದೊಳಕ್ಕೆಯರ್ (ಷಠಿಲ. ೨-೭೦). [?]

ಪಗುಡಿತನ (ನಾ). ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಭಕ್ತನು ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಜೂಜುವೇಂಟೆ ಕುತರ್ಕ ಕರ್ಕಸ ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆ ಪಗುಡಿತನ ಪರಿಹಾಸಕ ಇಂತೀ ಸಮೇಳ ಸ್ವಸಂ (ಸಂಚಂ) ಗಳ ಮಾಡುತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೯೭-೫೩೩). [ಪಗುಡಿ+-ತನ]

ಪಗುದಿ, ಪಗದಿ, ಪೊಗದಿ (ನಾ). ಸಾಮಂತರಾಜರು ಸಾರ್ವಭೌಮನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಧನರೂಪವಾದ ಕಾಣಿಕೆ,—ಕಪ್ಪ ; ಆಶ್ರಿತ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಪೋಷಕರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ವಾರ್ಷಿಕ ಕಪ್ಪ, —ತೆರಿಗೆ : ತುರುಕರಿಗೆ ಪಗುದಿ ತೆರುಥಾರೆಯೆಂಬದರಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಅವರಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರುವರಹದ ಗ್ರಾಮವನಿರಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೮-೪೦ ; 1668) ; ಯಿಾಗ ಹೆಚಿದು ಪಗುದಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಮೇಲೆಗ ೧ಕ್ಕೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೦-೧೩ ; 1758) ; ಮತ್ತಂ ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರಂಗಳೊಳಕಾಲಚಕ್ರದೊಳೆತ್ತುವುತ್ತಾರ ಪಗುದಿಯನೆತ್ತದಂತು ನಿಯಾಮಕಮಂ ರಚಿಸಿ (ಕಳನ್ಯ. ೧೦-೨೦) ; ವಸ್ತಿಕೆಗೆ ಬಂದ ಅವನಿಂದ ಪಗುದಿಯ ಹಣವು ಬರುವಂತೆ ಖಣ್ಡಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೪೪-೧೨). **ಪಗದಿ** : ಮುಗಿಲ ನಾಡನಿತಕ್ಕೆ ಮೂಗುಬ್ಬಸಗೆಯ್ದು ಪಗದಿ ಚೌದಾಯಿಯ ಪಟ್ಟಿ ಪಗಲೆ ಕೊಂಡ ವಿಗಡ ಜೇತಜಿ ತನ್ನ ಬಿಂಕದೊಳಯ್ತರೆ (ಚಿಕಸ. ೨೧) ; ಪಗದಿ ಮುಂತಾದನ್ನು ಕ್ಯಾಳದಂತೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೦, ೪೪-೮ ; 1768) ; ಅರಸುಗಳಿರಾ, ನಮಗೆ ಪಗದಿಗಳಂ ಕೊಡುತ್ತ ಎಂದಿನಂತೆ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಇರಿ (ಮುದ್ರಾಮಂ.೧೭೫); ಪಗದಿ ಕೊಡದವನಿಗೆ ನಿಗದಿ ಮಾಡಿ ಏನು ? (ಗಾದೆ). **ಪೊಗದಿ :** ಆ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿಯು ಬಂದು . . . ಮಹೀಶೂರ ಧೊರೆಗಳಿಗೆ ೧೨ ಸಾವಿರ ವರಹಗಳನ್ನು ಪೊಗದಿ ಕೊಡುವಂತೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ . . . ಹೊರಟು ಹೋದನು (ಚಾಮವಂ. ೫೩) ; ರಾಜಒಡೆಯರು . . . ತಾವು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೊಗದಿಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರು (ಸಂಸಕ. ೧೩೦) ; ಗುಮ್ಮನಾಯಕನು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಗೆ ಪೊಗದಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ . . . ಕೌಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಪಾಳಗಾ. ೬). 'ಪಂಗ₁' ಪರಾ.

ಪಗದಿಹಣ, ಪೊಗದಿಹಣ = ಸಾಮಂತರಾಜರು ಸಾರ್ವಭೌಮನಿಗೆ ಕಪ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಧನ: ಆನಂದಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಶುದ್ಧ ೭ ಶುಕ್ರವಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಳಿತವಾದ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಗದೀಹಣ ಬರುವಂತೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ರಾಜ್ಯಗಳು (ಚಾಮವಂ.೧) ; ಪೊಗದಿ ಕೊಡುವ ರಾಜ್ಯದಿಂದ-ಕೊಡುವ ಪೊಗದಿಹಣ ಅಪಹಾರವಾಗುವುದು (ದಾದಾನ. ೧೩೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಕುತಿ ; ಮಲ. ಪಗುದಿ ; ತುಳು. ಪಗದಿ ; ತೆಲು. ಪಗಿದಿ./ಸಂ. ಭಕ್ತಿ]

ಪಗೆ₁, ಹಗೆ₁ (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು ; ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಗೆದು ಮೂಱುಂ ಮೆಯ್ಯುಂ ಸಮೆದು ಮೇಣನ್ನಂ ಕಾಣ್ಬುದು ಪೆಱತೊಂದು ; ಇವಱೊಳಾವುದು ಮನಕ್ಕೇಱುವುದದಂ ಪೇೞಿಮೆನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೫) ; ಪಗೆಗಳನ್ ಪಗೆವುದು ಮರುಳೆನಲ್ ನಾನ್ ಮರುಳನೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ.೫೨-೧೧೨೭). 'ಪಗೆಯ', 'ಪಗೆವ' ಪರಾ. **ಹಗೆ₁** : ಆಡಿ ಕಾಡಿ ಬೇಡಿ ನೀಡಿ, ಒಲಿದೊ ಹಗೆದೊ ಅರಕೆಯೊಳ್ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣತೆಯನೆ ತೋರಿ, ಹೊಂದಿ ಬಾಳ್ವ ಹರಕೆಯೊಳ್ (ಅಹಲ್ಯ. ೮೫-೧೫); ಎಲ್ಲರಲಿ ದಯೆದೋರಿ, ಯಾರನೂ ಹಗೆಯದಿರಿ (ವೈಶಾಖ. ೮೨-೪೯೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಕೈ ; ಮಲ. ಪಗೆ]

ಪಗೆ₂, ಪಗೆವು₂, ಹಗೆ₂ (ನಾ). ೧. ದ್ವೇಷ ; ಶತ್ರುತ್ವ ; ವೈರ : "ವಿದ್ವೇಷಂ ದ್ರೋಹಂ ವೈರಂ ವಿರೋಧಮೆನೆ ಪಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೪) ; ಪಗೆ ನೀಗೆಯುಂ ಮುಳಿಸು ಪೋಗೆಯು

ಮಾಯುತಿ ಪೆರ್ಚೆಯುಂ . . . ನೃಪರಂ ತವೆ ಕೊಲ್ವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೮); ಪಗೆಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಸಾವುದಾವ ಕಾರಣಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೫-೧೨); ಅಂತು ಪಗೆ ಕೆಳೆಯಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಾ ಮೃಗಂಗಳುಂ ಮಿತ್ರತ್ವ ದೊಳಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯೧); ಪಗೆ ಕೆಳೆಯೆಂಬ ಭೇದವಿನಿತಾದೊಡ ವಿಲ್ಲದೆ ಮೋನದಿಂದವಿರ್ದು . . . ವಿರಾಜಿಸಿದನಾ ಮುನಿ ಚಂದನವೃಕ್ಷ ಮೆಂಬಿನಂ (ಬಾಧಪು. ೫-೮೧). ೨. ಶತ್ರು; ವೈರಿ: "ಮಜುವಸಲಂ, ಬೇರಂ, ಪಗೆ-ಈ ೩ ಶತ್ರು" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೮); ಅನಲಾನಿಲ ಸಂಯೋಗಮುರಿಪದಿರ್ಕುಮೆ ಪಗೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೬); ಪಗೆಯಂತೆ ಭಯಮಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೫); ಪಗೆಯಂ ಬಾಲಕನೆಂಬರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧); ಪಗೆಯೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯನಾಗುವ ನೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯನೆ ಪಗೆಯನಾಗುವದಱಿಂದ ಪಗರಣದಂತಿರ್ದ ಭವದೊಳಿ ನ್ನಾರಾರ ಬಗೆದೆಣಿಸುವೆವೆಂದರವರು (ಭರಚ. ೬೫-೫೩); ಅಳಿನಿಕರಕೆ ಪಗೆ ಸರ್ವಜನಕೆ ಸುಖಿಗಳನೀವೆವು ಸೌರಭದಲಿ . . . ಎಂದಲರೊಪ್ಪಿದುವು ಸಂಪಗೆಗಳ (ಕಂಸವಿ. ೫-೯೩). **ಪಗೆವು$_2$:** ೨. ಪಗೆವಿನ ಪೆಸರೊಳ್ ರಾವಣಂ ಬರ್ಕೆ ಬೆನ್ನಿತ್ತಱಿಯಂ . . . ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನಾದೃಕ್‌ಶಫರಸರಸಿ ಮಾರ್ತಣ್ಡನಾಜಿಪ್ರಚಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೮-೭೪; ಸು. 1045).

ಹಗೆ$_2$: ೧. ಹಗೆ ಕೆಳೆಗಳೆಂದಿಲ್ಲ ಪುರವಡವಿಯೆಂದಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೦); ಬೊಮ್ಮಗವು[ಡ]ನ ಮಗ ಬೈಚ[ಗ]ವುಡನ ಹಗೆಗೆ ಕವುತೆಯು ಹದ ಮಾಡೆ ಗವುಡ ಗಿನ ಮಲಗವುಡನ ಕೊಂದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೨೨-೭; 1229); ಮುಱಿದುದೈ ರಿಪುರಾಯದಳ ಹಗೆ ಹಱಿದುದೈ ಕುರುಪತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೭); ಈಹಾಳುಬದುಕಿಗಾಗಿ ಹಗೆಯು ಬೇಡ ನೀ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಚ್ಚಱಿಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೦-೩); ಕುಳಿತರೆ ನಿಂತರೆ ಹುಳುಕನೆ ಬಗೆವೆ, ತುಸು ತಪ್ಪಾದರು ಕಲಹವ ತೆಗೆವೆ; ಒಲವೋ ಹಗೆಯೋ ಯಾವುದಿದು? (ಒಲುಮೆ. ೨೬-೯). ೨. "ಅಭಿಯಾತಿಃ, ಅರಾತಿಃ . . . ದ್ವಿಷನ್ —ಈ ೨೪ ಹಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೧); ಭಂಡಾರಂ ಸವೆದೆಡೆ ಪ್ರಜೆ ಕೆಟ್ಟೆಡೆ ಹಗೆ ಸಮೀಪವಾದೆಡೆಯಲಿರಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೩೯-೨೨); ತನ್ನಾತ್ಮ ತನಗೆ ಹಗೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಬಿನ್ನಾಣವುಂಟೇ (ಬಸವ. ೧೨); ಪರಿಹರಿಸಿ ಮಗುಳೆಚ್ಚನೀತನು ಧರಣಿಪನನವನೀಶನೆಚ್ಚನು ಹಗೆಯ ರಥ ಹಯವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೮); ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು . . . ರಾಜೋಪಾಯ ಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಹಗೆಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಮುರಿದರು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೧೪೮).

ಪಗೆಕೋಳಾಹಳ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಳಮಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನಗುವಳು . . . ಮನದೊಳುಬ್ಬುವಳು ದುಗುಡಕೋಳಾಹಳ ದುರ್ಗಕೋಳಾಹಳ ಪಗೆಕೋಳಾಹಳನ ಮುಂದವಳು (ಭರಚ. ೧೪-೧೧೬). **ಪಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಗಂಡ** = ಶತ್ರುಗಳು ಎದುರಿಸಿದರೆ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೀರ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದಕ್ಷಿಣದೋರ್ದ್ದಣ್ಡಂ ಪಗೆ ಮುಟ್ಟಿಗಂಡಂ . . . ಶ್ರೀಮಚ್ಚಟ್ಟಿಯ್ಯದೇವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೮-೩೭; 1045). **ಪಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗಂಡ** = ಶತ್ರುವೂ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ದೆಪ್ಪಾದೆಪ್ಪಿಯೊಳು ಕಾದಿ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲ್ದು ತುರಗದಳಮಂ ತಂದ ಪಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗಂಡ . . . ರಣರಂಗಸಿಂಗ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೨೨; 1226). **ಹಗೆ ಮಾಡು** = ದ್ವೇಷಿಸು; ವೈರತ್ವ ತಾಳು: ನಿಮಗೆ ಹಗೆ ಮಾಡಿ ತೋಱಿದೆನು ಕೇಳಲೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೭೮-೮೨೯). **ಹಗೆಯಾಗು** = ದ್ವೇಷಿಯಾಗು; ಶತ್ರುವಾಗು: ಜಲವಿಳಿಯಲೀ ವನ ಕಲುಷಕಾನನವಾಯ್ತು ಭಾರಿಯ ಖಳರಿಗಾಶ್ರಯವಾಯ್ತು ನಮ್ಮಾಶ್ರಮಕೆ ಹಗೆಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೩); ಇಂದು ದಾರಿಯೂ ತನಗೆ ಹಗೆಯಾಯಿತೇ (ಕಾಲೂರ. ೧೧ಕಥಾಸಾರ); ಗೆಳೆಯನಾಗಿ ಬಂದವನು ಹಗೆಯಾಗಿ ಮರಳು ವಂತಾಯಿತು(ಹಾಹುತ್ರ. ೨೫). [<ಪಗೆ$_1$./ತಮಿ. ಪಕೈ, ಪಕೈಮೈ; ಮಲ. ತೆಲು. ಪಗ; ತುಳು. ಪಗೆ]

ಪಗೆಕಾಱ 'ಪಗೆಗಾಱ' ನೋ.

ಪಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ವೈರವನ್ನು ತಾಳು: ನೆವದಿಂ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗೊಳಿಸಿ ದಾನವರೊಳ್ ಪಗೆಗಟ್ಟಿ . . . ಕಾದಿ ಬಂಡಣದೊಳನಿಬರಂ ಸೈವಿಂಸಿಗಟ್ಟಿದುದು ಜನಮೆ ಎಂಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪-೧೦). [ಪಗೆ$_2$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಗೆಗಾಱ, ಪಗೆಕಾಱ, ಹಗೆಗಾರ (ನಾ). ಆಗದವನು; ಶತ್ರು; ದ್ವೇಷಿ: ಪುಲ್ಬಂಟನಂ ನಂಬಿ ಬಲ್ಬಂಟನಂ ಬಿಡುವ ಪಗೆಗಾಱನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೧); ಪಗೆಗಾಱರ ಮೊನೆಗಾಱರ ಬೀರ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೧-೩). **ಪಗೆಕಾಱ :** ಪಾಟಕಾಱನೊಳ್ಸುಡಿಕಾಱಂ ಪಗೆಕಾಱನಾಗಿಯುಂ ಕೆಯ್ಮಿಗೆ ತಕ್ಕಂ ಕೆಯ್ದುಕಾಱನೆನಿಸಲ್ಕಾಱಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೨೫); ವ್ಯವಹರಿಪನೆಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಱ ಪ್ರತ್ಯಯಮಕ್ಕುಂ. . . ಪಗೆಕಾಱಂ, ಬಗೆಕಾಱಂ (ಶಮದ. ೧೯೯ ಪ್ರಯೋ). **ಹಗೆಗಾರ :** (ಕ). [ಪಗೆ$_2$+-ಕಾಱ$_1$]

ಪಗೆಗೊಳ್, ಹಗೆಗೊಳ್, ಹಗೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ವೈರವನ್ನು ತಾಳು; ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ: ಪಗೆಗೊಂಡಾಡುವ ಶತ್ರುಭೂಪತಿಗಳಂ (ಎಇ. XIII, ೩೭೯-೩; 929); ಪೆಣನನಿಱಿದು ಪಗೆಗೊಂಡರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೯ವ); ಪಗೆಗೊಂಡ ತುಂಬಿಯಂ . . . ಸೊಗಯಿಸಿ ಕಾಮನ ಪಗೆಯಂ ಬಗೆಯಂ ತೀರ್ಚಿದುವು ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ಸಂಪಗೆಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.೫-೧೯); ಪಾದಾಶ್ರಿತರಾದರ ತಲೆಗಾದುದು ಪಗೆಗೊಂಡ ನೃಪರ ತಲೆಗೊಂಡುದು ಕೌವೋದಕಿ ನೀಮ ದಱಿಂ ಹರಿಪಾದಾಶ್ರಿತರಾಗಿಮಿಲ್ಲದೊಡೆ ಪಗೆಗೊಳ್ಳಿಂ (ಜಗವಿ. ೮-೧೦೫); ಅಕ್ಕಟಾ ಮೆರುಳ್ದುಂಬಿಗಳೇಕೆ ಸಂಪಗೆಗಳೊಳ್ ಪಗೆಗೊಂಡುವೊ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತದಿಂ (ಶಮದ. ೧೧೭ ಪ್ರಯೋ). **ಹಗೆಗೊಳ್ :** ಹರನ ಹಣೆಗಣ್ಣ ನಗ್ನಿಯನು ಹಗೆಗೊಂಬಂದದಿಂ ಇಂದೆನ್ನ ಹಗೆಗೊಂಡೆ (ಹಚರಾ. ೮-೯). **ಹಗೆಗೊಳ್ಳು :** ಈ ನಿಬ್ಬಿತಕೋದಂಡಚಂಡಕೃಶಾನುವಿನ ಹೊಯ್ಲಿನಲಿ ಹಗೆಗೊಂಡಾನುವವರಾರು (ತೊರರಾ. ೪-೬-೧೪); ಹರಿಯ ಹಗೆಗೊಂಡು ಕೆಡುವಾಯಸಂ ತನಗೇಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೨). [ಪಗೆ$_2$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಗೆತನ, ಹಗೆತನ (ನಾ). ದ್ವೇಷ; ವೈರ: ವಿಶ್ವತೋಮುಖನೊಡನೆ ಬಲ್ಪಗೆತನಂ ಬಂದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೮); ಬನಗಳ್ತಲೆಯುಂ ಕಮಳಾಪ್ತನ ಕದಿರುಂ ಕಾದಿ ಮಡಿವುತಳಿಯುಂ ಚಾಂಪೇಯನಿಕಾಯ ಮಾಡುವಲ್ಲದೊಡೆನಸುಂ ತದ್ವಯಕೆ ಪಗೆತನಂ ಸಮನಿಪುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೨-೫೪). **ಹಗೆತನ :** ಹಗೆತನವು ನಿನಗೇನು ಕಾರಣ ಚಿಗುರಿದುದು (ತೊರರಾ. ೪-೨-೨೩); ಹಗೆತನದ ಸಾವೊಮ್ಮೆ ಮುಟ್ಟಿಯೋಡುತಲಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೨೯-೨೨). [ಪಗೆ$_2$+-ತನ]

ಪಗೆಬಲ್ಮೆ (ನಾ). ಶತ್ರುವಿನ ಶಕ್ತಿ, — ಪರಾಕ್ರಮ: ನಾನೇಗಳುಂ ಪಗೆಬಲ್ಮೆಯಂ ಕಿರಿದು ಭಾವಿಸಿದೆನಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೭-೧೪೨). [ಪಗೆ$_2$ + ಬಲ್ಮೆ]

ಪಗೆಯ, ಹಗೆಯ$_1$ (ನಾ). ಶತ್ರು; ಅರಿ; ದ್ವೇಷಿ: ಪಗೆಯೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯನಾಗುವನೊಮ್ಮೆ ಕೆಳೆಯನೆ ಪಗೆಯನಾಗುವನು (ಭರಚ. ೬೫-೫೩). **ಹಗೆಯ$_1$:** ಹಗೆಯರಲಿ ಹತವಾದನೇ ಹಾ ಸುಗುಣನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾರನೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೦); ಹಗೆಯನಾದರೆ ಕುಂದೆ ಗುಣದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೧೯); ಹಗೆಯರಿಗೆ ವರವೀವರಿಬ್ಬರು ತೆಗೆಯಲರಿಯರು ಕೊಟ್ಟ ವರಗಳ (ಹಂಸಾ. ೨೮).

[ಪಗೆ$_1$ +-ಅ$_7$./ತಮಿ. ಪಕೈಞನ್; ಮಲ. ಪಗಯುನ್]

ಪಗೆವ, ಹಗೆವ (ನಾ). = ಪಗೆಯ : ಶ್ರೀಪ್ರಭುಮಾಣಿ ಪರಮಸುಭಗನ್ ಪಗೆವರ ಗನ್ಧಾಸ್ತಿ ಪಾರ್ವ್ವರ ಇಚ್ಚೆ (ಎಕ. XVI, ಮದ್ದಗಿ. ೧೧೮-೨ ; 8ನೆಯ ಶತ) ; ಅಜಾಯಂದವಂ ಮುನಿಗುಂ ಪಗೆವಂಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೯) ; ಪಗೆವರ ಗಂಟಲ ಬಳೆಯನೊಡೆದು ಕಳೆವುದನನುಕರಿಸುವಂತೆ ತೀವಿ ತೊಟ್ಟ ಮುಂಗೆಯ್ಯ ಬಳೆಗಳನೊಡೆದು ಕಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೦ಪ) ; ಅರ್ಕ ನಂದನಂಗವನ್ಹಿತನೂಜ ಸೋಮಸರಸೀಜಸಖರ್ಪಗೆವರ್ ನಿರಂತರಂ (ಜಾತಕಿ.೨-೧೬); ವೀರವಂ ನೋಟಕರ್ ಪೊಗಳೆ ಪಗೆವನ ಸರಳ ಸಾರವಂ ಕಡಿವುತ್ತೆ ವೈರಿಮದಹಸ್ತಿಕಂಠೀರವಂ . . . ದೈತ್ಯನಂ ಘಾತಿಸಿದನು (ಚೆಬಪು. ४೩-४೭). **ಹಗೆವ** : ನಾಳೆ ಹಗೆವನ ಹೊಯ್ವೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-४೩) ; ಕೇಳಿದ್ಯೆ ಸುಗ್ರೀವ ಹಗೆವನ ಮೇಲಣಧಿಕಕ್ರೋಧ ದಿನದಿನ ಕೇಳಿ ದಿಟವಹುದೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿ ನಮ್ಮೊಳಾದುದು (ತೊರರಾ. ४-೭-೫) ; ನನ್ನ ಹಗೆವನನ್ನು ಕೊಂದು ನನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗೆ ಆಹುತಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾಮಣಿ. ೬४).

ಪಗೆವರ ಗಂಡಂ = ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸು ವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅವನನುಜ ××× ರಿಪುಗೆ ಮಾರಿ ಪಗೆವರ ಗಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨४-೨೦; 1034). **ಪಗೆವರಾದಿತ್ಯ** = ಶತ್ರುಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪಗೆವರಾದಿತ್ಯನಾವಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರ[ಶ]ಸ್ತಿ ಸಹಿತ ಶ್ರೀಮನ್ಮ ನ್ನೆಯ ನಾಯಿಮರಸ[ನುಂ] (ಸೌಇಇ. XX, ೨೬-೧೧ ; 1040); ಅಭಿನವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಪಗೆವರಾದಿತ್ಯ ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೯-೨೧; 1064). **ಪಗೆವೊಬ್ಬೆಗಂಡಂ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪಗೆವೊಬ್ಬೆ ಗಂಡಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ಹಾವೇರಿ, ೧೩೫-೨೫ ; 1155).

[<ಪಗೆ$_1$. / ತಮಿ. ಪಕೈವನ್ ; ತೆಲು. ಪಗವಾಡು]

ಪಗೆವಡೆ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ಅರಿಬಲ : ಪಗೆವಡೆಯಿದು ತಾನೆಂತುಂ ಬಗೆವೊಡೆ ಕಿಱಿದಲ್ಲ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧४೮); ಮೆಟ್ಟಿ ಸಡೆದು ಬಹ ಪಗೆವಡೆ ಗಂಡು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟೆಡಬಲಕೆ ತೊಲಗುವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೫೬) ; ಬಿಡದಾಗ ಗಡಿಯ ದುರ್ಗಗಳ ಮುತ್ತಿದ ಪಗೆವಡೆಯ ಸನ್ನಾಹವ ಕೇಳಿ (ಕಂಸವಿ. ೩-४೯). [ಪಗೆ$_2$ + ಪಡೆ$_2$]

ಪಗೆವನೆ (ನಾ). ಶತ್ರುವಿನ ಮನೆ : ಪಗೆವನೆಯೊಳಗೆ ನರ್ತಿಸುತಿಹ ಬಾಲನ ಬಗೆ ಲೇಸಾಯ್ತು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೦). [ಪಗೆ$_2$ + ಮನೆ]

ಪಗೆವಾಡಿ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ಪಾಳೆಯ,—ಬಿಡಾರ : ಗುರುಗಳಂ ಕುಲ ವೃದ್ಧರನಾಜಿಗುಯ್ದು ಕೆಮ್ಮಗೆ ಪಗೆವಾಡಿಯೊಳ್ ನಗಿಸಿಕೊಂಡೊಡೆ ಬಂದಪುದೇಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೬) ; ನಗೆ ಪಗೆವಾಡಿ ಗೋಗ್ರಹಣದೊಳ್ ಪೊಜಮಾಱಿದ ಬನ್ನಮೊಂದು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮನಮಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೧). [ಪಗೆ$_2$ + ಪಾಡಿ$_2$]

ಪಗೆವು$_1$ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಪಗೆವು$_2$ 'ಪಗೆ$_2$' ನೋ.

ಪಗೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ವಿರೋಧ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಧನಹೀನಂ ಧನಮಿತ್ರಂ ಧನಮುಳ್ಳವನಾವನ ಸ್ವರೂಪಂ ಚಿದ್ರೂಪ ನಿವಾಸಿಯೊನದರ್ಕಂದೆನಗಮುವಂಗಂ ವಿದೂಷಕರ್ ಪಗೆವೊಯ್ದರ್ (ದಶಕು. ೮-೭೫). [ಪಗೆ$_2$ + ಪೊಯ್$_2$].

ಪಗೆಸಾಱು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಘೋಷಿಸು ; ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಸಾರು : ಗೂಗೆಗಳ್ಪಗಲಂ ನಾಸ್ತಿಕರ್ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಗಾಂಪ ರೊಳ್ಗಬ್ಬಮನೆಗ್ಗರಕ್ಕರಿಗರಂ ಪಗೆಸಾಱಿ ಪಂಬಲಿಸಿ ಬಸವಟಿವಂತೆ ಪಲ ಕೆಱದಿಂ ಬನ್ನಂಬಡುವರ್ (ಚಿಕವಂ. ೨೫-೧೮). [ಪಗೆ$_2$ + ಸಾಱು$_1$]

ಪಗೆಸುಯ್ (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಾರು ; ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸು : ಕಳ್ ನೆತ್ತಿಗೇಱಿದೊನ್, ಪಗೆಸುಯ್ದು ದ್ವೇಷಮನ್ ಕಾಱುತ್ತುಮುಱಿಬಿದೊನ್ . . . ಇದೊ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಡೆದೊನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೭-೧೨೦). [ಪಗೆ$_2$ + ಸುಯ್$_1$]

ಪಗೋಡ, ಪೆಗೋಡ (ನಾ). ೧. ಬೌದ್ಧ ದೇವಾಲಯ : ಈ ಬೌದ್ಧರ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇಶದಲ್ಲಿ "ಪಗೋಡ"ಗಳೆಂದೆನ್ನು ವರು (ಎಅಗ್ನೇ. ೭೧). ೨. ಗೋಪುರ : "(ಇಂಡಿಯ, ಚೀನ, ಮೊ. ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ) ದೇವಸ್ಥಾನ, ಪವಿತ್ರಭವನ, ಮು. ಚತುರಸ್ರ ಗೋಪುರ ; ಪಗೋಡ" (Pagoda ಇಂಕಸಿ) ; ಒಂದು ಮನುಷ್ಯಜೀವನ ವನ್ನುಳಿಸುವುದೆಂದರೆ ಏಳಂತಸ್ತಿನ ಪಗೋಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದು ಎಂಬುದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊ (ಚಿಕತ್ಸ. ೧೧೦). ೩. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರುರೂಪಾಯಿಗಳ ಮೌಲ್ಯದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : "ದ. ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಪಗೋಡ" (Pagoda. ಇಂಕಸಿ) ; ಸಾವಿರ ಪಗೋಡಾ ಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷೀಸ್ ಕೊಡು (ದೌಲತ್. ೩४೬). **ಪೆಗೋಡ:** ೧. ಅವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ "ಪೆಗೋಡ" ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಹಲವು ಪೆಗೋಡ ಗಳು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೮೧). 'ಡಾಗೋಬ' ಪರಾ.

[←ಇಂ. Pagoda ; ಪೋರ್ಚು. Pagode]

ಪಗ್ಗ, ಹಗ್ಗ (ನಾ). ೧. ನಾರನ್ನು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ದಪ್ಪಹುರಿ; ಪಾಶ ; ರಜ್ಜು : ಪರಿವ ಮನಕ್ಕೆ ಪಗ್ಗವಿಲ್ಲಂ ನೋಡುವ ಕಣ್ಗಳ್ಗೆಡೆ ಗಟ್ಟಿಲ್ಲಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೩೨ ಪ); ತರಕಾಱಂಬೊಲಡರ್ತು ಮುಪ್ಪಡಸಿ ಬೇಗಂ ಬಂದು ಕೊಯ್ಗಾಲ್ಗಳಂ ಸೆರೆಯೆಂಬಗ್ಗದ ಪಗ್ಗದಿಂ ಬಿಗಿದು ನಂಟನೋರ್ವಡನೋಡಲ್ (ಧರ್ಮನಾ.೫-೯೭). **ಹಗ್ಗ** : ೧. "ಯೋಕ್ತ್ರಂ, ರಶ್ಮಿಃ, ಆಬಂಧಃ — ಈ ೩ ಹಗ್ಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯४-४೨೧) ; ಹರಿವ ಮನಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಡಿವ ಹಗ್ಗಂ ಮಾಡಿ (ಇಳರ. ದೇ. ४೮-೧೬); ಹೊಳೆವ ಹಗ್ಗವೆಯೂದ ಮತ್ಸ್ಯನು (ಸಂಭಪ. ४-೮) ; ನುಗ್ಗಾದ ಬಲವ ಕಾಣುತಲಾ ವರುಣನು ಹಗ್ಗದಿಂದಸುರನಾಯಕರಂ ಮುಗ್ಗಿಸಿ (ಅಂಜಚ. ೬-೧೮೮); ಹಮ್ಮುಯೆಂಬೊದೆ ಎಮ್ಮೆ ಗಮ್ಮುಯೆಂಬೋದೆ ಹಗ್ಗ ಹೆಮ್ಮೆ ಎಂಬೊದೆ ಅದಕೆ ಧಮ್ಮಗುದ್ದಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೫-೧) ; ಹನಿಗೂಡಿ ಹಳ್ಳ ನಾರೊಡಗೂಡಿ ಹಗ್ಗ (ಭರಚ. ४೯-೮೨); ಸಗ್ಗ ಸಗ್ಗ ಸಗ್ಗವದೋ ಅದು ಉರುಲಿನ ಹಗ್ಗ (ಅರಳು. ४೧೨-೧೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಭಲ್ಲೆಯೆಂದೂ ಹಗ್ಗವೆಂದೂ ಕ್ಷುರಪ್ರವೆಂದೂ . . . ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳ ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೨-೩೭).

ಹಗ್ಗ ಹಾಕು = ಉರುಲು ಬಿಗಿ ; ಗಾಳಹಾಕು : ಕಾಂತ ರಾಜನು ಮತ್ತೆ ಕಾಮಾಕ್ಷಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಹಗ್ಗ ಹಾಕತೊಡಗಿದನು (ಯದುರಾ. ೮೦). [< ಪ್ರಾ. ಪಗ್ಗಹ./ಸಂ. ಪ್ರಗ್ರಹ]

ಪಗ್ರಿ (ನಾ). ರುಮಾಲು ; ಪಗಡಿ : ಧೋತಿಗಳನ್ನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉತ್ತರೀಯಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಪಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಕೀರ್ತನೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಆಭಾಸ್ಯ.೯೯). [<ಪಗಡಿ$_1$./ಇಂ. Puggree]

ಪಚಂಪಚೆ (ನಾ). ಮರದರಿಸಿನ : "ಮರದರಿಸಿನಂ ಪಚಂಪಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮) ; "ಪೀತದ್ರುಃ . . . ಪಚಂಪಚಾ, ದಾರುಹರಿದ್ರಾ, ಪರ್ಜನೀ —೭ ಮರದರಸಿನ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಪಚಂಪಚಾ]

ಪಚಕ್ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಕೆಸರನ್ನು ಪಚಕ್ ಎಂದು ತುಳಿದ ಮೇಲೆ ಬಟ್ಟೆಯೆಲ್ಲ ಕೆಸರಾಗದೆ ಇರುತ್ತದೆಯೆ ? (ರೂಢಿ).

ಪಚಗಾರಿಸು 'ಪಚಾರಿಸು$_1$' ನೋ.

ಪಚಡಿ 'ಪಚ್ಚಡಿ' ನೋ.

ಪಚನ (ನಾ). ೧. ಬೇಯಿಸುವುದು; ಅಡುವುದು : ಅವಕಾಶ, ವ್ಯೂಹನ, ಪಚನ, ಸಂಗ್ರಹಣ, ಧಾರಣವೆಂದು ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳ ಕೃತ್ಯಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೮) ; ನರಪಶುವನ್ನು . . . ತಾಯಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇರಲು, ತಂದೆಯು ಖಂಡಿಸಿ ಪಚನವನ್ನು ಮಾಡಿಸ ಬೇಕು (ಪುರಾವಿ. ೨೦೦). ೨. ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಅರಗುವುದು; ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು : ಉಪ್ಪು . . . ಅದರಿಂದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟುವುದಲ್ಲದೆ ಪಚನವೂ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮) ; ರಕ್ತದ ಸಕ್ಕರೆ ಹೆಚ್ಚಳಿಕೆ, ಸ್ನಾಯುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ರಕ್ತದ ಹರಿವು, ಪಚನ ಕುಂದು ವುದೇ ಮೊದಲಾದುವು ಈ ಪರಿಣಾಮಗಳು (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೩).

ಪಚನವಾಗು = ಅರಗು ; ಜೀರ್ಣವಾಗು : ಅನ್ನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಮೈ ಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಪಚನವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ರಸವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೨). [ಸಂ.]

ಪಚನಂಗೆಯ್, ಪಚನಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇಯಿಸು; ಅಡು. ೨. (ಅಲಂ) ಅಡಗಿಸು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ಶುಚಿ ತಾನಾಗದೆ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಪುಣಂ ತಾನಾಗದೇ ಕಾಮಮಂ ಪಚನಂಗೆಯ್ಯದೆ . . . ವಚನ ಬ್ರಹ್ಮದೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦೦). **ಪಚನಗೈ** : ೧.ಶುಚಿರುಚಿ ಯಪ್ಪಂತೆ ಸುಯಿಧಾನದೊಳೈದೆ ಪಚನಗೈವುದು ಭಾವೆಯರು (ಹದಿಬ. ೮-೨೬). [ಪಚನ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪಚನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗುವ ಕಾರ್ಯ : ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪಚನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ : ಇದೇ ಅಲ್ಲವೇ ಅನುಭವವನ್ನು ಸ್ವೀಕ ರಿಸುವ ರೀತಿ—ಅದನ್ನು ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ . . . ಅದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಚನಕ್ರಿಯೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೫). [ಪಚನ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಪಚನಗೈ 'ಪಚನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಚನರಸ (ನಾ). ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ದೇಹದೊಳಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವವಿಶೇಷ; ಪಿತ್ತರಸ : ಪಿಷ್ಟವು ಪಚನರಸಗಳಿಂದ ಮಾಲ್ಟೋಸ್ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಗ್ಲೂಕೋಸ್ ಸಕ್ಕರೆಯಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೭). [ಪಚನ + ರಸ]

ಪಚನವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗಿಸುವ, ಕೆಲಸ,—ಕಾರ್ಯ : ಪಿಷ್ಟಗಳು ಪಚನವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಶರ್ಕರೆಯ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಬಳಿಕ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೩). [ಪಚನ + ವ್ಯಾಪಾರ]

ಪಚನಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಪಚನಂಗೆಯ್ ೧ : ತನಿವಾಲ ಶರ್ಕರೆಯ ನಾಡೆ ಪಚನಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೩) ; ಕಣಿಕದ ಬಟು ತೆಗದು ವಣಿಕಸೂಸಲನಿಕ್ಕಿ ಮಣಿದು ಪೈಕವದ ವರ್ತುಳಭಾಷಣಂಗೈದು ಲಣಿತಗವಿಯಿಂ ಪಚನಿಸುತ್ತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೦). [ಪಚನ + – ಇಸು$_3$]

ಪಚನೆ (ನಾ). ಪಕ್ವಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ದೇವರನೆರೆಯದೆ ಕಾವ್ಯದ ರಚನೆಯೆ ನುತಿಯುರಿ ಇಲ್ಲದೆ ಭಾವದ ಪಚನೆಯೆ ? (ಗಣೇಶ. ೧-೨). [ಸಂ. ಪಚನ]

ಪಚಪಚ (ನಾ). ಕೆಸರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ತುಳಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಆ ರಸ್ತೆಗೆ ಟಾರು ಹಾಕಿಲ್ಲ. ಮಳೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಪಚಪಚ ಎಂದು ರಾಡಿಮಣ್ಣನ್ನು ತುಳಿದುಕೊಂಡು ಓಡಾಡ ಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ಪಚರಿ 'ಪಚ್ಚಾರಿ' ನೋ.

ಪಚಾರ$_1$ (ನಾ). ಮೂದಲಿಕೆ; ಅವಹೇಳನ; ನಿಂದೆ : 'ಪಚಾರಿಸು$_1$' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಚಾರ]

ಪಚಾರ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಸಾರ; ಪ್ರಚಾರ: 'ಪಚಾರಿಸು$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪ್ರಚಾರ]

ಪಚಾರಿಸು$_1$, ಪಚಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಮೂದ ಲಿಸು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಓಡುವ ಖಳಪರಿವೃಢನಂ ನೋಡಿ ಮಹೀನಾಥನೆಂದು ಧನುವಂ ಕೈಕೊಂಡೋಡದಿರಿದಿರ್ಚೆನುತ್ತುಂ ಕೂಡೆ ಪಚಾರಿಸುತೆ ಬೆಂಬಿಡಿದನತಿಜವದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೯೯) ; ವನಧಿಪನ ಸೋಲವ ಪಚಾರಿಸಿ ತನಿನಗೆಯನುಬ್ಬಿಸುವ ಹಾಸ್ಯದ ವಿನುತಪರಿಹಾಸಕರಿ ನೆಸೆದುದು ಸಭೆ ದಶಾನನನ (ತೊರಂರಾ. ೬-೧೦-೧೦) ; ಕರ್ಣಜಂಗಗನದಿಂ ಬಿದ್ದಳೆಗೆ ಪೊಡೆಚೆಂಡಿನಂತೆ ಪುಟನೆಗೆದೆದ್ದು ರೋಷದಿಂ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪಾರ್ಥಸುತನಂ ಪಚಾರಿಸಿ ಕನಲ್ದು ತೆಗೆದಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ.೨೩-೧೯) ; ಇವರ ಮನೆದೇವರು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಪಚಾರಿಸಿ–ನನ್ನ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಡ . . . ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿ (ಚತ್ರಪಾ. ೪). ೨. ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು ; ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು : ದಾನವನಾ ಗದೆಯ ಬೆಂಬಿಡದೆ ತೆಗೆದಬ್ಬರಿಸಿ ದೇವನನಿಡಲು ಬಹ ಗದೆಯನು ಪಚಾರಿಸಿ ಹಿಡಿದ ನಸುರಾರಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೩-೪೨). ೩. ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಎದುರಿಸು : ಸಾರಣನ ಮುವ್ವತ್ತು ಬಾಣದಿ ಪಚಾರಿಸುತ ಮಾರೀಚನಂ ಪತ್ತು ಮಾರ್ಗಣದಿ ಝಾಡಿಸುತ (ರಾವಣೋ. ೪೨) ; ಭೂರಿಸರಳ ಸವರುತುರೆ ಪಚಾರಿ ಸುತ್ತಲೆ ಚಾರಿವರಿವುತಂದು ರವಿಕುಮಾರಕನಲಿ ಭೂಪನೆದೆಯ ಬೀರುವಂತೆ ಯಚ್ಚ ಶರದ ಸಾರಗಟಿಸಲು (ಕರ್ಣಾಕಾ. ೧೦). **ಪಚಗಾರಿಸು:** (ಕ). [ಪಚಾರ$_1$ +–ಇಸು$_3$]

ಪಚಾರಿಸು$_2$, ಪಚ್ಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸು : ಮುನ್ನಿನ ಕಲಿವೀರ ಧೀರರು ಕಾದಿದ ರಣಗಳನು ಪರಿಪರಿ ಯಲಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲದೆ ಆ ದಳವಿದಿರಾದಲ್ಲಿ ಬಿರಿದ ಪಚಾರಿಸಿ ಕಾದಿ ತೋಜಲು ಬಾರದು (ಬಸವ. ೬೭೮); ವ್ಯಾಳಂ ಕೇಳ್ದು ನೀಲಗಿರಿಯಂ ಪಣ್ಣಿ ಕಡೆಗಾಲದ ಕೃತಾಂತನಂತೆ ದಂತಿಯಂ ನೂಂಕಿ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ಪಚಾ ರಿಸುತ್ತಂ ದುಷ್ಟವಾಕ್ಯನ ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ವರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೬೨ಪ) : ಕನಲಿ ನುಡಿಗಳಲಾಲಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದನುವರಿತು ಬಿಲ್ಲಾಳು ಸಮರವನೊನರಿ ಸಿತು ಪಯಪಾಡುಪಂಥಗಳಲಿ ಪಚಾರಿಸುತ (ಕೋಗಯ. ೨೧-೪). **ಪಚ್ಚರಿಸು** : ಅನ್ಯದರ್ಶನಮತಂಗಳ ಪುಚ್ಚಳಿಸಿಯೆನ್ನ ಭಕ್ತಿಯಂ ಘನ ತರಂ ಮಾಡಿ ಪಚ್ಚರಿಸಿ ವರ್ಧನಗೆಯ್ವುದು (ಪಾಸೋಪು. ೧-೫೭). [ಪಚಾರ$_2$ +–ಇಸು$_3$]

ಪಚಾಲೆ 'ಪಚ್ಚಾರಿ' ನೋ.

ಪಚಿಪಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗೋಡೆ ಹಾಕುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಮಣ್ಣನ್ನು ಪಚಿಪಚಿ ಎಂದು ತುಳಿಯಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ಪಚಿಯಿಸು, ಪಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡುಗೆ ಮಾಡು ; ಬೇಯಿಸು : ದಹಿಸುವುದಿಂತು ದಾಹಕಮುಂ ಪಚಿಯಿಸುವುದೆಂದಿಂತು ಪಾಚಕಮು ಮೆಂದಿಂತು ವಿಷಯಭೇದದಿಂ ದಾವಾಗ್ನಿದ್ರವ್ಯಂ ದ್ವಿವಿಧಂ (ಪಸಾರ.೩೯೮). **ಪಚಿಸು :** ೧. ಘೃತ ದುಗ್ಧದಲಿ ಪಚಿಸಿದ ಪಲವು ಪರಿಮಳವೆರೆದ ತಾಳದ ಗಳನು ತಂದುಚಿತ ಬಡಿಸಿದರು ಬಾವನ್ನಗಂಧಿಯರು (ಸನತ್ಕು. ೧೪-೭) ; ಪಚನವಂ ಮಾಡುವಂ ಪಚಿಸುವಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩೩ ಪ್ರಯೋ); ಹೊಂಬಟ್ಟ ಲಲ್ಲಿ ನರಮಾಂಸವಂ ತಂದು ನನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಅದಂ ಪಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಾಣಸದ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿ (ಶುಕಸ. ೨೧೪) ; ತನ್ಮೃಗದಂಗಮಂ ಕಡಿದು ಖಂಡಮಂ ತೆಗೆದು . . . ಪೊರಳ್ಚಿ ಸುಂಟಗೆಯಿಂದೆ ಪಚಿಸಿ (ಕುಮಾಪು. ೪-೨೨೫). ೨. ಅರಗು ; ಜೀರ್ಣವಾಗು : ಹಸಿವೆಯಾಗದಿರುವುದು, ಅನ್ನವು ಪಚಿಸದಿರುವುದು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೨). 'ಪಚನಿಸು' ಪರಾ. [<ಪಚನ+–ಇಸು$_3$]

ಪಚಿಸು 'ಪಚಿಯಿಸು' ನೋ.

ಪಚ್ಚ$_1$, ಹಚ್ಚ$_1$ (ಸಪೂರೂ). 'ಪಸುರ್' ಎಂಬ ನಾಮವಾಚಕಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಪಚ್ಚಗಂಬಳಿ', 'ಪಚ್ಚಗಪ್ಪುರ' ಪರಾ. **ಹಚ್ಚ$_1$** : 'ಹಚ್ಚನೆ', 'ಹಚ್ಚಹಸಿ' ಪರಾ.

ಪಚ್ಚ$_2$, ಪಚ್ಚೆ$_2$, ಹಚ್ಚ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೇಪನ ; ಬಳಿಯುವಿಕೆ: ಓರೊರ್ಮೆ ಕುಳಿರ್ವ ಕಪ್ಪುರದ ಪಚ್ಚಮನಮರ್ಚೆ ಮನ್ಮಥಜ್ವಲನಪಾತದಿಂ ಮೆಯ್ಯ್ ಏಗೆ ಪುಗುಟ್ಟುದೆಂಬ ಸಂಕೆಯಿಂ ಕೆಳದಿಯರ್ಗೆ ಬಳಯಿಸುವಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೭ ವ). ೨. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ: "ಪಸದನಂ, ಪಚ್ಚಂ, ತೊಡಂ—೩ ಆಭರಣಂ" (ಕಶಸಾ.೬೬-೪೦೯); ಆಲರ್ವಚ್ಚಂ ಪಚ್ಚಮುಂ ಪೊಚ್ಚಮುಂವೆನಿಸದೆ ಮೆಯ್ವೆತ್ತೊಡಂಬಟ್ಟು ತನ್ನೊಳ್ ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೫) ; ಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚಮಂ ತುಡುವುದಂ ಮಱೆದೊಪ್ಪಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩೬) ; ಅಚ್ಚಪೂಗಳನಱಸಿ ಕೊಯ್ದು ತಂದವರಿಂದೆ ಪಚ್ಚವಂ ಮಾಡಿ ತತ್ತತ್ಸ್ಥಾನಕಳವಡಿಸಿ (ಚಬಪು.೩೪-೩೧); ಚರಿಪ ನಿಳಿಂಪ ಕಾಂತೆಯರ ಪಚ್ಚದ ಪಚ್ಚೆಯ ಕಾಂತಿ ಕಣ್ಗೆ ಮುಂಬರಿಯೆ ಕಱುಂಕೆಗೆತ್ತಳಸಿ (ರಾಜಶೇ.೧-೧೧೯). 'ಪಂದಲೆವಚ್ಚ' ಪರಾ. ೩. ವೇಷ: 'ಪೊಱಪಚ್ಚ' ಪರಾ. ೪. ಸಿಂಗಾರ; ಅಲಂಕಾರ : ಪೊಳೆವ ಪಚ್ಚದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮೃದುತಲ್ಪದೊಳ್ ಲಲಿತಗಂಗಾನದೀಲಹರಿಕಾತಲ್ಪದೊಳ್ . . . ಭಾವಿಜಿನಜನನಿ ಸತಿ ಪವಡಿಸಿ ನಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ). **ಪಚ್ಚೆ$_2$** : ೨. "ಪಚ್ಚೆಯೆನಲಾಭರಣಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೮) ; ಇಂತು ನೆಗಳಲು ದೇಶದೂರೂರ ಪಚ್ಚೆಗಳು ಸಂತತಂ ಬಂದವಾ ನೃಪನ ಮನದಿಚ್ಚೆಗಳು (ನಂಬಿರ. ೧-೧೫) ; ಮಾವಿನ ತಳಿರನುಟ್ಟು ದಂತದ ಬಳೆಯನಿಟ್ಟು ಪೂವಿನ ಪಚ್ಚೆಗಳೊಳಲಂಕರಿಸಿ . . . ಪಾಡುತಿರ್ಪ ವನಚರಿಯರಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೫೩-೨೩). **ಹಚ್ಚ$_2$** : ೨. ಮಱಿದಿಂಗಳ ಹಚ್ಚಂ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಮ್ಮಂಗುಡುಗೆಮಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೭-೩). 'ಕುಳಿರ್ಗಯ್ಯ ಹಚ್ಚ' ಪರಾ. [<ಪಚ್ಚು$_3$]

ಪಚ್ಚ$_3$ 'ಪಸು$_1$' ಪರಾ.

ಪಚ್ಚಕರ್ಪುರ 'ಪಚ್ಚಗಪ್ಪುರ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ (ನಾ). (ಕರ್ಪೂರವೃಕ್ಷದ ರಸದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ನಸುಹಸುರು ಬಣ್ಣದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ : "ಕರ್ಪೂರಃ, ಘನಸಾರಃ . . . ಹಿಮವಾಲುಕಾ–೫ ಕರ್ಪೂರದ ಹೆಸರು, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೦೮); ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ, ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ . . . ಮೊದಲಾದುವು ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೫) ; ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ . . . ಪನ್ನೀರು ಮುಂತಾದ ಸಹಜ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ತೇಲಿದವರು ಆ ಕಾಲದವರು (ಸಾಹಿಜೀ. ೫೨). [ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಕರ್ಪೂರ]

ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ, ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸೀಮಿತಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಹಾರ ಬಿಡುವುದು ಅಥವಾ ದೋಷ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾವಜ್ಜೀವ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು : 'ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣಂಗುಡು' ಪರಾ. **ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣ** : 'ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ]

ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ ವ್ರತಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಆಹಾರನಿವೃತ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸು : ಭಟಾರಾ ಇನಿತು ಕಾಲಮುಂಡುದು ಸಾಲ್ಗುಮೆಮಗೆ ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಬಾಬ್ಬನ್ನೆಗಮುಪವಾಸ ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣಂಗುಡುವುದೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೨೧). [ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ+ಕುಡು$_1$(<ಕೊಡು$_1$)]

ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣ 'ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣವ್ರತವನ್ನು ತೊಡು ; ಆಹಾರನಿವೃತ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡು : ಮತ್ತಂ ತ್ರಿರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ]ಗೊಂಡರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೮-೨೭). [ಪಚ್ಚಖ್ಖಾಣ(<ಪಚ್ಚಕ್ಖಾಣ)+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಚ್ಚಗಂಬಳಿ (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಕಂಬಳಿ : ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಪಚ್ಚಗಂಬಳಿ ! ನಡುನಡುವೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ರತ್ನಗಳಂತೆ ಕಾಡು ಕುಸುಮಗಳ ಸೊಬಗು (ಚೆಲುತಿ. ೧೦೮).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಕಂಬಳಿ]

ಪಚ್ಚಗಪ್ಪುರ, ಪಚ್ಚಕರ್ಪುರ, ಪಚ್ಚಗರ್ಪುರ (ನಾ). =ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ : ಸೊಗಯಿಸುವ ಪಚ್ಚಗಪ್ಪುರದ ಪುಡಿಯಂ ಮೈಗೆ ತಿಗುರಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೨). **ಪಚ್ಚಕರ್ಪುರ** : ಪಚ್ಚಕರ್ಪುರದ ಪನ್ನೀರ ಜಳಕಕೆ ಹಿಡಿಸಿ ನಿಚ್ಚಟದ ಮಜ್ಜನಕೆಱೆದು (ಗುಭಚ. ೨-೪೬). **ಪಚ್ಚಗರ್ಪುರ**: ಬಿಳಿಯೆಲೆಗಳಂ ... ಪಚ್ಚಗರ್ಪುರದ ಪರಿಮಳದ ಹಳುಕಂ ಬೆರೆಸಿ ಮೆಚ್ಚುತ್ತ ಶಿವಗಿತ್ತು (ಅಸೀರ. ದೇ. ೮೪-೩). [ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಕಪ್ಪುರ]

ಪಚ್ಚಗರ್ಪುರ 'ಪಚ್ಚಗಪ್ಪುರ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಗಾಱ, ಪಚ್ಚೆಗಾಱ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು ; ಸಿಂಗರಿಸುವ ಊಳಿಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಪ್ರಸಾಧನಗಾರ : "ಪಚ್ಚಾಯ್ಲಂ =ಪಚ್ಚಗಾಱಂ" (ಶಮದ.ಪರಿ. ೨). ೨. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಟವುಳ್ಳವನು : ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೂಜೆಗನಂ . . . ಪೊಱ್ ಪುಸಿವನಂ ಪೊಸೆದಿಕ್ಕುಗೆ ಪಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚೆ]ಗಾಱನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೭). **ಪಚ್ಚೆಗಾಱ** : ೧. "ಪಚ್ಚಾಯ್ಲಂ ಪಚ್ಚೆಗಾಱ ನೀಱನೊಳಾಳ್ದಂ?" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೪). ೨. ಮೇಲಿನ 'ಲೀಲಾವ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪಚ್ಚ$_2$+-ಕಾಱ]

ಪಚ್ಚಗುಪ್ಪಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ರವಿಕೆ,—ಕುಪ್ಪಸ: ಅಚ್ಚುಹಾಕಿದ ಸೀರೆ ಪಚ್ಚಗುಪ್ಪಸ ತೊಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮುಱುಕ ಮಾಡುವಳು ಕಾಮನು ನೆಚ್ಚಿದ ಬಾಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೮೨೭). ೨. ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಅಂಗಿ,—ಕವಚ : ನಳನಳಿಪ ಪೊಸ ಪಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚೆ]ಗುಪ್ಪಸವಳವಡುತ್ತಿರೆ ಪಚ್ಚೆಟೊಪ್ಪಿಗೆ ತಲೆಯೊಳೆಸೆಯಲು (ಬಸವು. ೩೪-೨೨).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಕುಪ್ಪಸ]

ಪಚ್ಚಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಟೋಪಿ : ನಳನಳಿಪ ಪೊಸ ಪಚ್ಚಗುಪ್ಪಸವಳವಡುತ್ತಿರೆ ಪಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚೆ]ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ತಲೆಯೊಳೆಸೆಯಲು (ಬಸವು. ೩೪-೨೨).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಟೊಪ್ಪಿಗೆ(<ಟೋಪಿ)]

ಪಚ್ಚಡ, ಪಚ್ಚಳ$_1$, ಹಚಡ, ಹಚ್ಚಡ$_1$, ಹಚ್ಚಡಿ (ನಾ). ೧. ಹೊದೆಯಲು ಅಥವಾ ಹಾಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ) ವಸ್ತ್ರ; ದುಪ್ಪಟಿ; ಚಾದರ: ದೂಷಕನ ಪೆಣಂ ಕಾಣಲಾಗದೆಂಬಂತೆ ಭೋಂಕನೆ ಪಚ್ಚಡದಿಂ ಮುಸುಂಕಿಕ್ಕಿ (ಜೊಮ್ಮರ. ಹ. ೩೩೮-೧೨) ; ಅರುಣಮಣಿಕಂಕಣಪ್ರಭೆ ಪರೆದಿರೆ ಪಚ್ಚಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮರಸದೊಳ್ ಪೊರೆದುದು ಪಚ್ಚಡ ಮೆಂದೋಸರಿಸಿದಳ್ ಸಜ್ಜೆವಳ್ತಿತನಮೇಂ ಮುದ್ದೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೮). ೨. ಉತ್ತರೀಯ ; ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ : ಒರ್ವ ಕಳ್ಳ ನೋಡಿ ಬಂದು ಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಱೆಯಂ ಪುಗಲಾ ಪರದಂ ಕೃಪಾಭಾವದಿಂ ಪಚ್ಚಡದಿಂ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರ್ಪನಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೭ ವ) ; ಎದ್ದನು ಜಿನ ಶರಣೆಂದು ಕೆಲದೊಳಿರಿಸಿದ್ದ ಪಚ್ಚಡವ ಮೇಲ್ಕೊಳುತ (ಭರಚ. ೧೦-೫೯) ; ಉಡುವ ಸೀರೆ, ಪೊದೆವ ಪಚ್ಚಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೪೩

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ); ಬಣ್ಣದ ಪಚ್ಚಡವಂ ಬಲ್ಸಣ್ಣಂಬಿಡಿದಿರ್ದ ಜೋತ್ರಮುಂ ತಾಳ್ದು . . . ಎಯ್ದಿದಂ ವೈಶ್ಯನವೊಲ್(ಹಾಲಾಸ್ಯ.೧-೨-೧೪).'ಪಚ್ಚವಡ$_1$' ಪರಾ. **ಪಚ್ಚಳ$_1$: ೧.** 'ಪಚ್ಚಳಿತಿ' ಪರಾ. **ಹಚಡ: ೧.** ಏಳು ವರಹದ ಹಚಡ ಕೊಟೆರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೭-೩೫; 1576 ?). **೩.** ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ಈ ಎಳೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಹರಟೆಯ ಹಚಡವನ್ನು ನೇಯುವ ಇಲ್ಲವೆ ನುಂಗುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದೀತು (ಮುಂಗಾಪು. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). **೪.** ಒರಟಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಮಂತ್ರಿಪದವಿಗಾಗಿ ಮ್ಯಾಂಛೆಸ್ಟರ್ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸಹ ತ್ಯಜಿಸಿ, ಹಚಡವನ್ನುಟ್ಟು ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದ ಜಾಣ (ದಾಕಊಟ. ೧೭). **ಹಚ್ಚಡ : ೧.** "ಹಚ್ಚಡಂ ದುಪ್ಪಟಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೮) ; ಮಡದಿಯ ಹಚ್ಚಡವಂ ಸುಲಿವೆಡೆಯೊಳ್ಳೇಳಣ್ಣ ಕಿವಿಯ ಕೊಪ್ಪಂ ನೀಂ ಕೊಳ್ವೊಡೆ ಸೋಯುದಂತೆ ತೆಗೆಯೆಂದೊಡೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೨೧). **೨.** ಉಡುಗೊಱೆಯ ಹಚ್ಚಡ ೪ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೪೮-೧೨ ; 1295) ; ಅಯ್ಯಂಗಳು ಹೊದೆದ ಹಚ್ಚಡದ ಸೆಱಗಂ ಪಿಡಿದು ಕೈಯಿಂದ ಸೆಳೆಸೆಳೆದು ಜೋಲುತ್ತ ತೆಗೆವಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೭) ; ಕಳೆದು ಬಿಸುಟರು ಮತ್ತೆ ರತ್ನಾವಳಿಯ . . . ಲಲಿತ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವ ಹೊದೆದರು ಹಾಯ್ಕಿ ಹಚ್ಚಡವ(ಕುವ್ಯಾಸ.೧೬-೫೯); ಹೂವಿನ ಹೊಸ ಬಣ್ಣದ ಹಚ್ಚಡವಂ ಹೊದೆದು . . . ಸುಹೃಜ್ಜನ ವಿತತಿ ನಡೆದುದತಿಮುದದಿಂದ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೧೯); ಹತ್ತೆಂಟು ಹೊನ್ನಿನ ಹಚ್ಚಡ ಹೊತ್ತಾರ ಮುತ್ತನಿಟ್ಟಾರ ಕಿವಿಯಾಗ (ಲೋಕಗೀ. ೧೨). **೩.** ಮಾಲಿನಿಯು ಕಸೂತಿ ಅಂಚಿನ ಪಟ್ಟೆಯ ಹಚ್ಚಡವನ್ನು ಉಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಮೈಗೆ ಆಭರಣಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ (ವಿಧಿವೈ. ೪೨). **ಹಚ್ಚಡಿ : ೧.** ಎದುರಿಗೆ ಹಾಸಿದ ಹಚ್ಚಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂಗಾರಿಯ ಮಗು (ಏಳಜೀ.೯).

ಹಚ್ಚಡದರಿವೆ = ಒರಟು ಬಟ್ಟೆ ; ಖಾದಿಯ ವಸ್ತ್ರ : ಹಚ್ಚಡದರಿವೆ (ಖಾದಿ)ಯನ್ನು ಹೊರುವ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯಿಂದ ಉದ್ದೀಪಿತನಾಗಿ (ದಾಸಹು. ೮೪).

[<ಸಂ. ಪ್ರಚ್ಛದ. / ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಛದ, ಪಚ್ಚಯ./ತಮಿ. ಪಚ್ಚಟ ; ತುಳು. ಪಚ್ಚಡೆ, ಹಚ್ಚಡೆ ; ಕೊಡ. ಪಚ್ಚಡ; ತೆಲು. ಪಚ್ಚಡ, ಪಚ್ಚಳ]

ಪಚ್ಚಡಕೆ (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಅಡಕೆ : ಪಚ್ಚಡಕೆ, ಪಚ್ಚೋಲೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೬ ಉದಾ) ; ಸ್ವರಂ ಪರಮಾಗೆ ಪಚ್ಚನೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚೋಲೆ, ಪಚ್ಚಡಕೆ, ಪಚ್ಚಿಲೆಯೆಂದಪ್ಪುದು (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$) + ಅಡಕೆ$_1$]

ಪಚ್ಚಡಿ, ಪಚಡಿ (ನಾ). **೧.** ಚೂರು ; ತುಂಡು : ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಮಾವಿನ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿ, ಪಚ್ಚಡಿ ಮಾಡಿ ತಿಂದು . . . ತೃಪ್ತಿ ತಾಳುತ್ತಾರೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೪೯). **೨.** ಹಸಿಯ ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ : ಪೂರಿತಾಮ್ರ ಪ್ರಮುಖ ಷಡುರಸದೋರಣದ ಶಾಖಗಳು ಪಚ್ಚಡಿ ಭೂರಿಪರಿಕರವಾದ ವಾಕ್ಷಣ ಭೂಪನಾಜ್ಞೆಯಲಿ (ಸನತ್ಕು. ೧೪-೩) ; ಪಚ್ಚಡಿಯ ಮೆಲ್ಬದಱ ರುಚಿಯ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತೆ (ಚಿಬಪು. ೫-೬೧) ; ತಾಳದ ಸೀಕರಣೆ ಕಸರಿ ಪಚ್ಚಡಿಗಳು ಮೇಲಾದ ಷಡುರಸಗಳನು . . . ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೮೫), ಅಚ್ಚ ಸಾಸುವೆಯರೆದು ಮಾಡಿದ ಪಚ್ಚಡಿಯ ಹರಳುಪ್ಪುಗಾಯ್ಗಳ . . . ಯಶೋದೆ ಬಡಿಸಿದಳಚ್ಯುತಗೆ (ಕೋಗಯ. ೪-೧೮). **ಪಚಡಿ : ೨.** ವರಹಸ್ವಾಮಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲು ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಳೆಯಾಗಿ ನಡವ ದಧ್ಯನ್ನದ ಅವಸರತಳಿಗೆವೊಂದಕೆ ಅಮ್ರುತಪಡಿ ಪುಜಿಕೊಳಗದಳುವೊಕ್ಕುಳ ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಪಚಡಿ ಸಹ ವರುಷ ೧ ಕೆ ಸಲುಉದು ಗ ೨೪ ವರಹ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬೦-೬ ; 1551). **೩.** (ಆಲಂ) ಹಾಳು; ನಾಶ ; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜು : ಕೊಡೆ ಹಿಡಿದು ಕಾಯರ್ ಪಲ್ಲೆ ತಂದರೆ, ಪ್ಯಾಂಟು ಕೂಡಲೆ ಪಚಡಿಯು (ನೇಜು. ೧೨-೧೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚ್ಚಟ ; ಕೊಡ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಪಚ್ಚಡಿ./ಮರಾ. ಪಚಡೀ]

ಪಚ್ಚಡಿಕೆ, ಹಚ್ಚಡಿಕೆ(ನಾ). **೧.** = ಪಚ್ಚಡ ೧. : ಸೆಜ್ಜೆಯ ಕಾಪಿನವರ್ ಪರಿತಂದು ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿ ಪಚ್ಚಡಿಕೆಯಂ ಪತ್ತಿರ್ದ ಕೂಱಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ.೧೩೦-೧೪); ತಾನುಣ್ಣದ ಪೆಱರ್ಗಿಕ್ಕದ ಪೇಸಿಯ ಪಚ್ಚಡಿಕೆಯೆನಿಪ ಲೋಭಿಯ ಪೊನ್ನಂ ತಾನೊಂದುಮುಱಿಯದಂತಿರೆ ಹೀನಗುಣಂ ಕವರ್ದುಕೊಂಡು ಚಾಗಂಗೆಯ್ವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೪) ; ಮಿಸುಗುವ ಪಚ್ಚಡಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಪೊದೆದಾಕೆಯ ನಳಿತೋಳ್ವಚ್ಚಡವಂ ಚದುರಿಂ ಪೊದೆದು (ಜಯಕಾ. ೧೬-೧). **ಹಚ್ಚಡಿಕೆ : ೧.** "ನಿಚೋಲ; ಪ್ರಚ್ಛದಪಟ ಎಂದೊಡೆ ಹಚ್ಚಡಿಕೆಯ ಸೀರೆ; ಹಚ್ಚಡವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ.೬);"ಹಚ್ಚಡಿಕೆ-ಪ್ರಚ್ಛಾದಿಕಾ"(ತದ್ಭ ಕೋ.೪೮). **೨.** ಹಾಸುಗೆ; "ತಲ್ಪ, ಶಯನ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಪಚ್ಚಡ+-ಇಕೆ]

ಪಚ್ಚಡಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತುಂಡರಿಸು ; ಸಂಹರಿಸು : ಕೊಚ್ಚಿ ಪಚ್ಚಡಿಗೆಯ್ದು ನಾಸಿರ್ದರಸುರರಂ ಬಹುಜನ್ಮವೆಡೆಗೊಂಬವೆ (ಪರಶು. ೩-೧೭).

[ಪಚ್ಚಡಿ+ಗೆಯ್(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪಚ್ಚಡಿಸು, ಹಚ್ಚಡಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹೊದಿಸು ; ಆಚ್ಛಾದಿಸು : ನನೆಯ ತೊಡವಂ ಮಾಡೀ ಪಂಕೇಜಪತ್ರಮನೊತ್ತು ಮಾವಿನ ತಳಿರುವಂ ಪಾಸೀ ಪೂವಿಂದೆ ಪಚ್ಚಡಿಸುತ್ತುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೧೯). **೨.** ಹಾಸು ; ಹರಡು : ಪೂವಿನ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳು ಪೊಚ್ಚಪೊಸ ಮೃದುವಂ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಸಿ]ದ ಹಂಸತೂಳದ ಹಾಸುಮಂಚವನಾಸೆಗೆಯ್ವುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೭೧) ; ಪೊಳೆವ ತಣ್ಣದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪಸೆಯೊಳೇಳೆಲೆವಾಳೆಯೆಳೆಯೆಲೆಯ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ . . . ಪನಿನೀರ್ದಳಿದು ತನ್ನಿನಿಯನಂ ಕಳವಳಿಪ ಕಾಂತೆಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮೭-೯೨) ; ಸೇವಂತಿಯೆಸಳ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ ಯೊಱಗಿಹನು ಭೂವನಿತೆಯನಪ್ಪುವಂತೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೧೨೯) ; ನಡೆವ ಕಾಂತೆಯರ . . . ಬಿಡದಂಗಕಾಂತಿ ಕನಕದ ಭೂಷಣದ ಹಬೆ ಕೂಡೆ ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಚಲುವ ನಡೆಮಡಿಯ ಪಚ್ಚಡಿಸಿದಂತಾಗೆ (ಚತುಪು. ೨-೬-೫೧). **೩.** ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ಅಣಿಮಾಡು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಸಿರಿಮಂಚಮಂ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸುಯ್ವುತಂ ತಿರುನೀಲಕಂಠಕುಶವರ ಕೆಲದೊಳೊಪ್ಪುತಂ (ತಿರುರ. ದೇ.೭-೧೬). **೪.** ಸಿಂಗರಿಸು; ಅಲಂಕಾರಮಾಡು ; ಪಚ್ಚಡಿಪನೆನೆ ಪಚಾಳ್ಚಯ್ಲ (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೫). **೫.** ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಪಸರಿಸು : ಚಿಂತನೆಯೆನಿಪ್ಪ ಪೊಗೆ ಪಚ್ಚಡಿಸಿರೆ ತಮವೆಂಬ ಶಿಖಿ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಪಲತೆರದೆ ನಂದನಳ್ತುಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೧೨). **ಹಚ್ಚಡಿಸು : ೧.** ನಡುವೆ ಮಣಿಮಂಚದಲಿ ಮೇಲ್ವಾಸಡಕಿಲನು ಹಚ್ಚಡಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೩); ಬಿಳಿಯ ವಸನವ ಬಿಗಿದು ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ಸಂಚಳಿಪ ಪರಿಮಳದ ತುಂಬಿಗಳಿಂಚರದ . . . ತಾಯ್ವನೆಯೆನಿಸಿದುದು ಸಜ್ಜೆವನೆಯಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೬) ; ತಳಿದು ದೃಢ ಪರಿಪರಿಯ ಪುಷ್ಪಾವಳಿಯ ತಲ್ಪದ ಮೇಲೆ ಪತ್ರಾವಳಿಯ ಹಚ್ಚಡಿಸುತ್ತ ಮಿಗೆ ತಂಬೆಲರ ಕೈಕೊಳುತ . . . ನಿಮಿಷಕೆ ತಿಳಿವ ಕಾಲ್ವಿಡಿವಬಲೆಯರ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನಸುರಾರಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೮). **೨.** ಪೊಸ ಮಾದಳಿರ ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ಕುಮಾರಗೆ ಬಿಸಜದೆಲೆಗಳಿಂದ ಬೀಸೆ(ಅಂಜಚ.೫-೮೧); ಒಡನೊಪ್ಪುವ ಹಂಸತೂಳದ ತಲ್ಪವ ಕಡುಚೆಲ್ವ ಮಿಸುನಿಮಂಚದಲಿ ಮಡಿಸಿ ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ರತ್ನದ ಬಟ್ಟುವೊಱಗ ಸಂಗಡಿಸಿದರತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೮-೧೩). **೪.** ಹಚ್ಚಡಿಸುವಾತನಕ್ಕುಂ ಪಚ್ಚಾಯ್ಲಂ (ಕವಿಕಂ. ೧೫೮).

[ಪಚ್ಚಡ+-ಇಸು$_3$]

ಪಚ್ಚಣ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವ್ಯವಹಾರ : ಉಚ್ಚತರಸ್ವರಂ ನೆಗೆಯೆ ತದ್ವಸುದೇವಕುಮಾರಕನೆಂದನೇಪಚ್ಚಣವಣ್ಣ ನೆನ್ನನವಿಚಾರತೆಯಿಂ ಸೆಱೆಯಿಟ್ಟೊ

ಡಾದವುಮ್ಮಚ್ಚದ ಪೆರ್ಚಿನಿಂದುರಿವ ಕಿರ್ಚಿನೊಳಿಕ್ಕಿದೆನೆಂದು ಪೇೞ್ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೬೧). [ಪಚ್ಚು$_{4}$ (< ಪರ್ಚು$_{3}$)+-ಅಣ]

ಪಚ್ಚತಳಕರ್ಪುರ (ನಾ). = ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ : ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಸುಪ್ಪತವು ಪಚ್ಚತಳಕರ್ಪುರವು ಅಚ್ಚಳಿದು ನಿಜದಿ ನಿಂದಂತೆ ಭೇದವನು ಮುಚ್ಚುವನೆ ಶರಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೨).

[ಪಚ್ಚ$_{1}$(<ಪಸುರ್$_{2}$) + ತಳ? + ಕರ್ಪುರ (<ಕಪ್ಪುರ)]

ಪಚ್ಚನೆ$_{1}$ 'ಪಚ್ಚನೆಯ' ನೋ.

ಪಚ್ಚನೆ$_{2}$ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ ; ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದಂತೆ : ಇನ್ನಂ ಪಚ್ಚನೆಲ್ಲಿಂದೆ ಬಂದನಿವಂ ತಾನಿದು ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೬೬).

[<ಪಚ್$_{0}$+-ಅನೆ$_{1}$]

ಪಚ್ಚನೆಯ, ಪಚ್ಚನೆ$_{1}$, ಹಚ್ಚನೆ, ಹಚ್ಚನೆಯ (ಗು). ಹಸುರು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ; ಹಸುರಾದ: ಪಚ್ಚನೆಯ ಬಣ್ಣ–ಪಲಾಶ, ಹರಿತ, ಹರಿತ್ (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಪಚ್ಚನೆ$_{1}$** : ಶುಕಾಳಿಯೆನಂದು ಬೆರ್ಚಿಪುಜ್ಜುಗದೊಳ್ ನೋೞ್ಪ ಪಾಮರಿಯ ಚಾರುಕಟಾಕ್ಷಮರೀಚಿ ನೀಳ್ದು ಶೋಭೆಗೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತು ತತ್ಕಳಮಭೂರಮೆಗೆತ್ತಿದ ಪಚ್ಚನಪ್ಪ ಸತ್ತಿಗೆಗಳವಟ್ಟು ತೋರ್ಪ ಶಶಿಕಾಂತದ ಕಾಂತದ ಕಾವಿದೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೫); ದಿನಕರನಂ ಶಶಿಯುಂ ಪಚ್ಚನೆವಣ್ಣದೆ ಬಳಸಿ ನಿಂದ ಪರಿವೇಷದೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಮಱೆಕೊಳ್ಳುಂ (ಅಟ್ಟಪು. ೫-೧೨); ರಾಜಿಸೆ ನೀರ್ದಾಣದೊತ್ತಿನೊಳ್ ಪಚ್ಚನೆ ಬೆಳೆದ ಹರಿತ ಶಾಡ್ವಲಮುಂ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ನದೀಪ್ರದೇಶಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೧). **ಹಚ್ಚನೆ** : ಹಚ್ಚನೆ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಅವಳು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಹಚ್ಚನೆಯ** : ಹಚ್ಚನೆಯ ವರ್ಣ — ಹರಿಣಿ, ಹರಿತೆ (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಹಚ್ಚನೆಯ ಬಯಲಲಿ ಹರಡಿ ಬಿದ್ದಿಹುದು ಹಿಮಕರನ ಕಿರಣರಾಶಿ (ಕಗದ್ಯ. ೧೩೮); ಹಚ್ಚನೆಯ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಮಡಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದಳು (ಪ್ರಣಸ. ೨); ಹಚ್ಚನೆಯ ಹಸಿರು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸದು (ಹಾಹುತ್ತ. ೯೯).

ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿ = ಪಚ್ಚಪಸಿ ೨ : ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿಯ ಗೋವನ್ನೆಕರಮ[ನ]ಯದೆ ನಿನ್ನಳವಿಗಳವನಱಿಯದೆ ನೆಗೞ್ದ (ಪಂಪಭಾ.೬-೫೨).

[ಪಚ್ಚ$_{1}$ (< ಪಸುರ್$_{2}$) +-ಅನೆಯ$_{2}$]

ಪಚ್ಚಪಸಿ, ಹಚ್ಚಹಸಿ (ಗು). ೧. ಅಚ್ಚ ಹಸುರಾದ : ಕಡೆವಾಯ ಲೋಳೆಯೊಳ್ ಪೊರೆದುಗುತರ್ಪ ಪಚ್ಚಪಸಿಯಚ್ಚಗಱುಂಕೆ ಮರಲ್ದದಿಟ್ಟಿ . . . ಸೂಚಿಸಿದಪ್ಪುದು ಸೋಲ್ತ ಭಾವಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೧). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಮುಗ್ಧವಾದ : ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೆಸೆವ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗರುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೪ ವ); ನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವೆನೆಂಬ ಪಱುಗೋಲಿಲ್ಲದೆ ತೊೞೆಯಂ ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೧-೬೭). ೩. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸದಾದ; ತಾಜಾ : ಬಚ್ಚಬೞಿಯಚ್ಚಸುಖದ ಪಚ್ಚಪಸಿಯ ಪೊಚ್ಚಪೊಸಹರೆಯದ ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯರೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). 'ಪಚ್ಚಪಸಿವರೆಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಅನಾಗರಿಕವಾಗಿರುವುದು ; ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ : ಅಳವಱಿಯದೆಗ್ಗು ಬಳವಳ ಬಳೆವಿನೆಗಂ ಪಚ್ಚಪಸಿಯ ತುಱು ಕಾಱಂಗಗ್ಗಳಿಕೆಯನೆ ಮಾಡಿ ನೀನುಂ ಪಱಿಯಂ ಕಟ್ಟಿದೆಯೊ ಭೂಪರಿನಿಬರ ಕೊರಲೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೭). **ಹಚ್ಚಹಸಿ** (ಗು). ೫. ಹಸಿಯಾದ; ಒಣಗಿಲ್ಲದ : ಪಿರಿದೆನಿಸುವ ಹಚ್ಚಹಸಿಯ ಬಡಿಗೆಗೊಂಡು ಹರದರೀರ್ವರು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಭರದೊಳು ಸತ್ತು (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೯).

[ಪಚ್ಚ$_{1}$ (<ಪಸುರ್$_{2}$)+ ಪಸಿ$_{4}$]

ಪಚ್ಚಪಸಿವರೆಯ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೆ ಆರಂಭವಾಗಿರುವ ಯೌವನ; ನವಯೌವನ : ವಜ್ರಮಾಣಿಕ್ಯದ ಹೋಲುವೆಯ ದಂತಪಂಕ್ತಿಯ ಪಚ್ಚಪಸಿವರೆಯದ . . . ಪೆಣ್ಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಭಾವಚಿಂ.೫-೨೯); ಪಚ್ಚಪಸಿವರೆಯದಲರ್ಗಳ ಪಚ್ಚದ . . . ಸೊಗಯಿಪ್ಪ ಚ್ಚರಸಿಯರಂತೆ ಮೆಱೆವ ತರುಣಿಯರೆಸೆದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೨).

[ಪಚ್ಚಪಸಿ + ಹರೆಯ (< ಪರಯ)]

ಪಚ್ಚಬಾಳೆ (ನಾ). = ಪಚ್ಚೆಬಾಳೆ : ಎರಡು ಪಚ್ಚಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ಉತ್ತರೀಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದರು (ಏಕಾಂಗಿ. ೫೬).

[ಪಚ್ಚ$_{1}$(<ಪಸುರ್$_{2}$)+ಬಾಳೆ$_{1}$(<ಬಾೞೆ)]

ಪಚ್ಚಯಿಲ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಸಿಂಗರಿಸುವವನು : ಇಲ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ಪಚ್ಚಯಿಲಂ, ಪಡೆಯಿಲಂ, ಗಾವಿಲಂ (ಶಮದ. ೨೦೫ ಪ್ರಯೋ); ಗಾವಿಲಂ . . . ಪಚ್ಚಯಿಲಂ, ತಟ್ಟುಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ಪ್ರಯೋ). [ಪಚ್ಚ$_{2}$ +-ಇಲ]

ಪಚ್ಚರಿಸು 'ಪಚಾರಿಸು$_{2}$' ನೋ.

ಪಚ್ಚವಡ$_{1}$, ಹಚ್ಚವಡ, ಹಚ್ಚವಡಿ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : 'ಪಚ್ಚವಡತಿ' ಪರಾ. **ಹಚ್ಚವಡ** : ೨. ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: 'ಹಚ್ಚವಡಿಸು' ಪರಾ. **ಹಚ್ಚವಡಿ** : (೬).

[<ಸಂ. ಪ್ರಚ್ಛದಪಟ./ತಮಿ. ಪಚ್ಚವಟ; ಮಲ. ಪಚ್ಚಪಡ]

ಪಚ್ಚವಡ$_{2}$ (?). (?) : ಕೀರ್ತಿಲಲಿತಾಲತೆ ಪರ್ವೆ ದಿಗಂತರಾಳಮಂ ರೂಢಿಯ ಚಾಮದೇವನಗ್ರತನೂಜರ ವಿಕ್ರಮಕ್ರಮಂ ಪಚ್ಚವಡಂ ಬೆಂಗಾಣದ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ ಮನಹಬಿಟ್ಟದೇವಂ ನೋಡಲ್ ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಮೇಲಿಱಿದಂ ಮಚ್ಚರಿಸುವರೆದೆಯ ಗೂಣ್ಟ ಗೋವಿಯ ಬಣ್ಣಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೯-೧೯; 1149). [?]

ಪಚ್ಚವಡತಿ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವಳು ; ಸೈರಂಧ್ರಿ : "ಪಚ್ಚವಡತಿ—ಹಚ್ಚಡಿಸುವಾಕೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಪಚ್ಚವಡತಿಯೆನೆ ಪಚ್ಚವಡಿಸುವ ಸತಿ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೯೧).

[ಪಚ್ಚವಡ$_{1}$ + -ತಿ$_{1}$ (<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಚ್ಚವಡಿಕೆ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ,—ಹಚ್ಚಡ : ಆಕೆಯನೆತ್ತಿ ಪಾಸಿನ ಪಚ್ಚವಡಿಕೆಯಂ ನೋಡಿದಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೮೨ ವ). [ಪಚ್ಚವಡ$_{1}$+ -ಇಕೆ]

ಪಚ್ಚವಡಿಗೆ, ಹಚ್ಚವಡಿಗೆ(ನಾ) = ಪಚ್ಚವಡಿಕೆ: ಎನಿತಾನುಂ ದುರ್ಜನನುಂ ನಯಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮಿರ್ದನುಂ ಗುಣಿಯೆನಿಕುಂ . . . ಪಾಸಿನ ಪಱಿಪಂ ಪಚ್ಚ [ಪಾಠಾಂ.ಪಾಚ] ವಡಿಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ತೆಱದಿಂ (ಸಮಪ. ೧೫-೩೪). **ಹಚ್ಚವಡಿಗೆ**: "ಪ್ರಚ್ಛದಃ, ಉತ್ತರಚ್ಛದಃ–ಈ ೨ ಹಚ್ಚವಡಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೩). [< ಪಚ್ಚವಡಿಕೆ]

ಪಚ್ಚವಡಿಸು, ಪಚ್ಚೆವಡಿಸು, ಹಚ್ಚವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊದಿಸು; ಮುಚ್ಚು ; ಆಚ್ಛಾದಿಸು : ಪಸಿಯ ನೇತ್ರಮಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದಂತೆ ಪಸುರ್ಪುವಡೆದ ನೆಲದೊಳ್ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪರಲ್ಗಳಂ ಬಲಿಗೆದಱಿದಂತೆ ಉಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದಳಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೫ವ); ಅಂತು ಬಂದ ವಧೂಕಾಂತರಿರ್ವರುಮಂ ವಿವಾಹವೇದಿಕಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ದಳಂಬದಿಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದ ಪಳಿಕಿನ ಪಟ್ಟವಣೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೭೦ ವ). ೨. ಹರಡು ; ಹಾಸು : ಪರಾಂಗಣದೊಳ್ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿರ್ದಮೃತಾರ್ಣವತರಂಗಸ್ಥೂಲಹಂಸತೂಳತಲ್ಪದೊಳ್ ಮಗ್ನಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೫೦ ವ); ನವಮಣಿಮಂಚದಿಂದೆ ಮಿಸುಪಂಚೆಯ ತುಪ್ಪುಳ ತೂಳೆಯಿಂದೆ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದಚ್ಚನುಣ್ದುಗುಲದಿಂದೆ . . . ಎಸೆದಿರ್ದ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೭); ಅದಱಡಿಯೊಳೆಯ್ದೆ ಪಾಲಾಶಪತ್ರಂಗಳಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿ (ವೀರ್ಶೈಪು. ೪-೭-೩೯). ೩. (ಆಲಂ) ಅಲಂಕರಿಸು; ಸಿಂಗರಿಸು :

ಪಚ್ಚ [ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚೆ]ವಡಿಸಿದುಯ್ಯಲ ಮಣಿಯ ಕಡೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಚಿತ್ರ ವಲ್ಲಭನೊತ್ತಿ ಸಾರ್ಚಿ ಮಾಂಗಳಿಕಮನುಗ್ಗಡಿಸೆ ತುಂಗಕುಚಭರಾಲಸಗಮನೆ ನಡೆತಂದು ನಿಂದು ನೋಡಿ (ಅನಂಪು. ೮-೩ ವ) ; ಪಚ್ಚವಡತಿಯೆನೆ ಪಚ್ಚ ವಡಿಸುವ ಸತಿ (ಕಬ್ಬಕ್ಕೈ. ೯೧) . **ಪಚ್ಚೆವಡಿಸು :** **೨.** ಆ ಮಾವಿನಡಿಯೊಳಡಿವಾಸಿ (?) ಪೂವಿನ ಪುಡಿಯ ಪುಟಿಲಂ ಜಗಲಿಗಟ್ಟಿ ಪೊಸದಳಿರ ಪಾಸಂ ಕುಸುಮದೆಸಟಿಂ ಪಚ್ಚೆವಡಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೫೬ ವ). **ಹಚ್ಚವಡಿಸು: ೨.** ದುಕೂಲಚೇಲದಿಂ ತೆರಳದೆ ಕೂಡಿ ಹಚ್ಚವಡಿಸಿರ್ದ ಸಮುಜ್ಜ್ವಳಶಯ್ಯೆಯಿಂದಮೆಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪು.೭-೬೯) ; ಮನದನ್ನನಿಂದು ಬಂದಪನೆಂದು . . . ಸೆಜ್ಜೆಯಂ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಹಾಸುಮಂ ಹಚ್ಚವಡಿಸಿ ವಿನುತ ಪರಿಮಳಪುಷ್ಪತಾಂಬೂಲಮಂ ತರಿಸಿ ಮನಮೊಸೆದು ಕಾದಿರ್ದ ನಿನಿತುವರೆಗಂ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೩೨). [ಪಚ್ಚವಡ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪಚ್ಚವಣ 'ಪುಚ್ಚವಣ' ನೋ.

ಪಚ್ಚವಳ 'ಪಚ್ಚಳ$_2$' ನೋ.

ಪಚ್ಚವಾಗಲ್ (ನಾ). ೧. ಮರಕತದ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ,—ಪ್ರಾಕಾರ : ಸುತ್ತಲುಂ ಬಳಸಿ ಪರ್ವಿದ ಕೇದಗೆ ಪಚ್ಚವಾಗಲೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಲೆಂ, ಕಮೆಂ]ಬೆಸಕಮನಾಳ್ದು ಪೂಗಣೆಯನಿರ್ಪ ಪೊಟಲ್ಗೆಣೆಯಾದುದೀ ಬನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೦೧).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$)+ಪಾಗಲ್$_2$(<ಪಾಗಾರ)]

ಪಚ್ಚಳ$_1$ 'ಪಚ್ಚಡ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಳ$_2$, ಪಚ್ಚವಳ, ಪಛಳ, ಪೆಚ್ಚಳ$_2$, ಹಚ್ಚಳ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಯ) ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ; ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶ ; ಪಿರ್ರೆ : ಸೋಮುರ್ವಡಿ ಸೋರ್ದು ಪಿಂದಲೆಯೆ ಪಚ್ಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚಿಮ]ಮಂ . . . ಒರ್ವಳೋಪನಂ ಪೆರ್ಮೊಲೆ ಬೆನ್ನನುರ್ಚಿದಪುವೆಂಬಿನಮುಪ್ಪಿದಳಾಗಳಾರ್ತದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ.೮೨೩); ಮಿಕ್ಕು ಪಚ್ಚಳಕೆತ್ತಿ ಮೆಯರ್ ನಿಮಿರಿ . . . ಕಾಡೆಮ್ಮೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳು ಕೋಣನಿರೆ (ಹಚಕಾ. ೫-೩೯) ; ಎತ್ತಿ ಬಾಲವನೆರಡು ಪ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಚ್ಚಳದೊತ್ತಿನಲಿ ಮೋಹಿಸಿದ ಸುರಗಿಯ ನೆತ್ತಿಯಲಿ ತೋಟಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೩೯) ; ಪೆಗಲುರ ಪಂಚಕ ಖುರ ಕೋಡು ಕಾಲ್ಕಣ್ಗಳ ಪಣೆ ಪಚ್ಚಳ ಪಿಳಿಲು ಸೊಗಯಿಸೆ ಮೆಱೆದುವಂದಲ್ಲಿ ಉಲಾಯುಗಳಗಲದೆ ಕಾಡೆಮ್ಮೆವಿಂಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೬೧) **ಪಚ್ಚವಳ :** ಎಚ್ಚಡಾಯುಧಮಂ ಕಿಟ್ಟರಿಯೆನೆ ನೂಂಕೆ ತುರಗಮಂ ತುಕ್ಕಿಡಿಗಳ್ ಪಚ್ಚವಳದೆಡೆಗಳಂ ಮುನ್ನೆಚ್ಚ ಸರಲ್ ತಾಗೆ ಪಱಿದವುಱಿ ಚೆಚ್ಚಱದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೯). **ಪಛಳ:** ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಪಾದಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಯೇನ ಯರಡುಹಿಮ್ಮಡುಹಿಮ್ಮಡಗಳಿಂದ ನೀಕಂಬದ್ವಯತ್ತಾದನಂ ಯರಡು ಪಛಳ ತಾಡಿಸುವದು . . . ಉಪ್ಪರದ ಸಾಧನೆ ಯೆಂಬರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೭೦). **ಪೆಚ್ಚಳ$_2$:** ಸಣ್ಣಗಾಲ್ಗಳಂ ನೆಱೆ ಗೊಳಗುರ್ಬುವೆಚ್ಚಳಮುದಂಚಿತವಾಲಧಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೋಮದಿಂ ಮೆಱೆದುವು ವೇಗದಿಂ ಜಱಿದುವಾ ಜಘನವಾಜಿಗಳಿಂದ್ರವಾಹಮಂ (ಚಕವಿ. ೨-೯೫). **ಹಚ್ಚಳ :** ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯ ಹಚ್ಚಳದ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಉಜ್ಜಯಿನಿಪಟ್ಟಣದ ವೃತ್ತಾಂತವ ಕೇಳುತಲೆ ನಡೆದು (ವಚಕಾ. ೮೯).

ಪಚ್ಚಳದ ಮನೆ=ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಶೌಚಾಲಯ ; ಕಕ್ಕಸು : "ಕಿಟ್ಟಾಲಯಂ ಪಚ್ಚಳದ ಮನೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೯).

[<ಸಂ. ಪಶ್ಚಾತ್ತಲ. / ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಛಲ್ಲ./ತುಳು. ಪಚ್ಚಲ]

ಪಚ್ಚಳತೆ (ನಾ). (?) : ದೃಢವಿಡಿದು ಕೆಡಿಸು ಕರಣಂಗಳುಪತಾಪವನು ಮಡಿದು ನೋಡಿ ಪಚ್ಚಳತೆಯ ವಿಷಯವನು ಕೆಡವೊಡೆದು ಮೃಢ ಗುರು ಬಸವನೆ ತಾನೇಕಭಕ್ತನಹನು (ಗುರುಬ. ೬೭-೧೨). [?]

ಪಚ್ಚಳಿತಿ (ನಾ). = ಪಚ್ಚವಡತಿ : "ಪಚ್ಚಡಿಸುವಾಕೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಚ್ಚಳಿತಿಯೆನಲ್ಕೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೫).

[ಪಚ್ಚಳ$_1$ (< ಪಚ್ಚಡ) +-ಇತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಚ್ಚಱ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡು : ಪಱಿಯಂ ಕೇಳ್ದನೊ ಮೇಣ್ಣಡೆವಱಿಯಂ ತಪ್ಪಿದನೊ . . . ಪಚ್ಚಱದನೊ ಪೇಱ್ಯಾಡಿ ನಿನ್ನೊಳಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೧೪). [ಪಚ್ಚು$_5$+ಅಱ$_1$]

ಪಚ್ಚಾಯಿಲ, ಪಚ್ಚಾಯ್ಲ (ನಾ). = ಪಚ್ಚಯಿಲ : "ಪಚ್ಚಾಯಿಲನೆಂದು ಪಚ್ಚಡಿಸುವಾತಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೧-೩೪೧) ; ನನ್ನ ಪುಣ್ಯ, ಅಣ್ಣಯ್ಯನ ಪಚ್ಚಾಯಿಲನು ಇದನ್ನಿಲ್ಲಿಯೇ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಸುಗುಗಂ. ೧೧೧-೮). **ಪಚ್ಚಾಯ್ಲ :** "ಪಚ್ಚಾಯ್ಲಂ=ಪಚ್ಚಗಾಱಂ" (ಶಮದ ಪರಿ. ೨) ; ಅರಮನೆಯೊಳಿರಿಸುವುದು . . . ಅಂಗರಕ್ಷಕರ ಪಚ್ಚಾಯ್ಲರಂ (ಶೀಷರಾ. ೨-೩೨). [ಪಚ್ಚ$_2$ +-ಅಯಿಲ$_2$]

ಪಚ್ಚಾಯ್ಲ ಪಚ್ಚಾಯಿಲ ನೋ.

ಪಚ್ಚಾರಿ, ಪಚರಿ, ಪಚಾಲೆ, ಪಚ್ಚೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮತ್ತಿ ಮಧುಕಂ ಮಂಗಾರೆ ಪಚ್ಚಾರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] . . . ಕಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಬಕುಳಂ ಬೇವೆತ್ತಕಂ ಕಿಂಶುಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೬) ; ಎಲವಂ ಮುತ್ತುಗ . . . ಮಾವಿಂಗಳಂ ಬೇಲ ಬೊಬ್ಬುಲಿ ಪಚ್ಚಾರಿ ಪತಂಗಮೆಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದುರ್ವೀರುಹಂ ರಾಜಿಕುಂ (ಯಾದಚಂ. ೪-೪೫); ಕಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚಾರಿ ಮೇಲಾದ ಬಿದಿರು . . . ಕಿಕ್ಕರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೮-೯). **ಪಚರಿ :** ಮರಗಳು . . . ಬೂರಗ, ಹುರಗಲು, ಸೊಳ್ಳೆ, ಬೀಟಿ, ಪಚರಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). **ಪಚಾಲೆ :** ಪಚ್ಚೇರಿ, ಪಚಾಲೆ, ಪದರು ಪಚಾಲಿ (ಮೈಔಗಿ. ೨೮-೫೪೯). **ಪಚ್ಚೇರಿ :** ಪಚ್ಚೇರಿ, ಪಚಾಲೆ, ಪದರು ಪಚಾಲಿ (ಮೈಔಗಿ. ೨೮-೫೪೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚ್ಚಿಲೈ, ಪಚಿರ ; ಮಲ. ತುಳು. ಪಚ್ಚಿಲ]

ಪಚ್ಚಾಳ್ 'ಪಸು$_1$' ಪರಾ.

ಪಚ್ಚಿ$_1$ (ನಾ). ಪಿತ್ತಕೋಶ ; ಈರಿ : "ಪಚ್ಚಿದಕೆಯೊಲಿ[ರಿ]" (ಮಂಗರಾ.೧೧೭-೫); ಹೊಟ್ಟೆ ಬಗೆದು ಪಚ್ಚೀನೂ ಅಲ್ಲೇ ಹಾಕಿದ್ದಾರಲ್ಲೊ . . . ಅವರ ಪಚ್ಚೀನೂ ಹೀಂಗೆ ತೆಗೀಬೇಕು (ಮಲಿಮ. ೪೫೨).

ಪಚ್ಚಿ$_2$ (ನಾ). ಉಪಹಾಸ ; ಗೇಲಿ : ಸಚ್ಚರಿತೆಯರ ಭಕ್ತಿಯ ಕಂಡು ಮಾಧವ ಮೆಚ್ಚಿದೆ ಕೇಳಿ ನೀವೆನಲು ಬೆಚ್ಚಿ ಬಿನ್ನವಿಸಲೇತಕೆ ಚಿತ್ತವರಿಯದೆ ಪಚ್ಚಿಗಿಕ್ಕದಿರೆಂದರವರು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೩-೧೬) ; ಇವರ ಎಲ್ಲಾರೂ ಕೂಡಿ ಇಲ್ಲದ ಆಂಡ್ರಂಡ್ರಾದ್ನಿ ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಪಚ್ಚಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ರು (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೨೨). [← ಮರಾ. ಪಚ್ಚೀ]

ಪಚ್ಚಿ$_3$ (ನಾ). ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ, ಆಯಾ ಧಾತುವಿನ ತೆಳು ತಗಡುಗಳ ಅಂಚನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಬಾಗಿಸುವುದರಿಂದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : (ಕಿ). [?]

ಪಚ್ಚಿಮ, ಪಚ್ಚಿವ, ಪಶ್ಚಿವ (ನಾ). ೧. ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕು ; ಪಶ್ಚಿಮ : ದೇವರ ಪಚ್ಚಿಮಭಾಗದ ಬೆದಲೆ ಅರವತ್ತರು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೫೫-೨೦ ; 1124) ; ಪಚ್ಚಿಮದ ದೆಶೆಗೊಡೆಯ . . . ನೆಗಱ್ದೇರನೆನೆ ವರುಣನು (ಕಬ್ಬಕ್ಕೈ. ೧೪). **ಪಚ್ಚಿವ :** 'ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆ' ಪರಾ. **ಪಶ್ಚಿವ :** ೨. ಹಿಂಭಾಗ ; ಪೃಷ್ಠ : ವಾಳಮುಂ ವಕ್ಷಮುಂ ಪಶ್ಚಿವಮುಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ. . . ಇಂತಿವು ತನುವೆನಿಪೊಂದಶ್ವಮುರ್ವೀಶಪೂಜ್ಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೭೪). [< ಪ್ರಾ. ಪಚ್ಚಿಮ./ಸಂ. ಪಶ್ಚಿಮ]

ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆ, ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆ (ನಾ). = ಪಚ್ಚಿಮ ೧. **ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆ.** ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆಗೊಡೆಯ, ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆಗೊಡೆಯ = ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ವರುಣ : "ನೆಗಱ್ದೇರಂ, ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆಗೊಡೆಯಂ,

ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾಣ್ಮಂ—ಈ ೩ ವರುಣಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೯-೩೭); "ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆಗೊಡೆಯಂ ತಾಂ ನಿಚ್ಚಂ ನೀರೊಟ್ಟಿಲಾಣ್ಮ ನೆಗಟ್ಟಿರನೆನಲ್ ಚಚ್ಚರದೆ ವರುಣನಪ್ಪಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೭). [ಪಚ್ಚಿಮ + ದೆಸೆ$_2$]

ಪಚ್ಚಿಯ (ನಾ). ಗೂಡೆ ; ಕುಕ್ಕೆ : ಗಣಪತಿ ಪುತ್ತರಿಯು ಪಚ್ಚಿಯದಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಎಲೆ . . . ಅಚ್ಚಿಯ ನಾರುಗಳನ್ನು ತಂದಿರಿಸಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೮೭). [←ಕೊಡ. ಪಚ್ಚಿಯ]

ಪಚ್ಚಿವ 'ಪಚ್ಚಿಮ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಿವದೆಸೆ 'ಪಚ್ಚಿಮದೆಸೆ' ನೋ.

ಪಚ್ಚಿಸು$_1$, ಹಚ್ಚಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೋಳುಮಾಡು ; ಕತ್ತರಿಸು : ಇಂತಪ್ಪ ಮೈವೆಳಗಿನಮಳ ಮಚ್ಚನಯಿದನು ಕೊಯ್ದು ಪಚ್ಚಿಸಿವುಂಡೊಡೆ ಯೇನಹುದು (ನವಮೋ. ೧೨-೬). **ಹಚ್ಚಿಸು$_1$** : ತರಕಾರಿ ಹಚ್ಚಿಸೋದಕ್ಕೆ ಅಡುಗೆ ಆಳುಗಳಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಪಚ್ಚು$_1$ (< ಪಸು$_1$) +-ಇಸು$_3$]

ಪಚ್ಚಿಸು$_2$, ಪರ್ಚಿಸು$_2$, ಹಚ್ಚಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದರಲ್ಲೊಂದನ್ನು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸು ; ಬೆಸೆ : ಕಡುನಿಮಿರ್ದ ತೋರಮೊಲೆಗಳ ನಡುವೆಡೆಯೊಳ್ಪೊಕ್ಕು ಪಚ್ಚಿಸಿದವೊಲ್ತೊಡರ್ದಿರ್ದೊಡ ಮೇನವಂಗೆ ನಡುಕಮನೊಡರಿಸಲಾರ್ತಪುದೆ ನೋಡ ಹಿಮಮುಂ ಗಿಮುಮುಂ (ಬಾಧಪು. ೪-೭೫). ೨. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ವನಜನಾಭನು . . . ಜೀವರನೆ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಲಿಂಗದೇಹದಿಂದ ಘನವಾಗಿ ಜೀವಕ್ಕೆ ಬಿಡದಂತೆ ತೊಯಿದ ವಸನದೋಪಾದಿಯಲಿ ಪಚ್ಚಿಸುವ ತನುವಿನ ನೆಳಲಂತೆ ಹರಿಯಾಡಲು ಜೀವನ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೪೪-೩). ೩. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ : ನರನೊಬ್ಬ ಅಂಜನವ ಮಾಡಿ ತಂದು ತನ್ನ ಕರತಲದಲಿ ಪಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಸರಿಸ ದೂರದಲಿದ್ದ ವಸ್ತು ಕಾಣಿಸುವುದು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೨೩-೩). **ಪರ್ಚಿಸು$_2$** : ೪. (ದೀಪ, ಉರಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಹತ್ತಿಸು ; ಹೊತ್ತಿಸು ; ಜ್ವಲಂತಗೊಳಿಸು : ಸೊಡರಂ ಪರ್ಚಿಸಿದಂತಿರೆ ಬೆಡಂಗುವಡೆದೆಸೆವ ಮುನಿಯ ದೇಹದ್ಯುತಿಯಂ ಕಡುಗವಿಲಮಾಗಿ ಕಾಂಚನದಡವಿಯನನುಕರಿಸಿ ತದ್ವನಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೨೯). **ಹಚ್ಚಿಸು$_2$** : ೪. ಕತ್ತಲಾಯಿತು, ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸು (ರೂಢಿ). ೫. ಬಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮನೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೬. (ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು) ಊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಂಟಿಸು: ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಚ್ಚು$_3$ +-ಇಸು$_3$]

ಪಚ್ಚೀಸು(ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. ೨. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗರವಾಗಿದ್ದು ಲೆತ್ತಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಕವಡೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : (ಶಿ).

[← ಹಿಂ. ಪಚ್ಚೀಸ್, ಪಚೀಸ್. / ಪ್ರಾ. ಪಚೀಸ್]

ಪಚ್ಚು$_1$ 'ಪಸು$_1$' ನೋ.

ಪಚ್ಚು$_2$ 'ಪರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಪಚ್ಚು$_3$, ಪರ್ಚು$_2$, ಹಚ್ಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಗಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು: 'ಪಚ್ಚಿಸು$_2$' ಪರಾ. ೨. ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಚ್ಯುತ ನಿನ್ನಯ ಧ್ಯಾನವಿಲ್ಲದೆ ದ್ವಾದಶನಾಮ ಪಚ್ಚುವೆನು (ಪ್ರಸಕೀ. ೯-೧). △ **ಪರ್ಚು$_2$** : ೩. (ದೀಪವನ್ನು) ಅಂಟಿಸು ; ಹೊತ್ತಿಸು : 'ಪರ್ಚಿಸು$_2$' ಪರಾ. ೪. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರು ; ಬೆಸೆ: ಅವರ ಲಾವಣ್ಯರಸ ಪರಿದೈದಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಧವನ ಕಣ್ಮನದೊಳು ತುಂಬಿ ಯತಿಮೋಹಲತೆ ತವೆ ಬಳ್ಳಿವರಿದವರ ತನುಭುಜಗಳನು ಪರ್ಚಿ (ನವಮೋ. ೧೦-೫೮). **ಹಚ್ಚು$_1$** : ೧. ಮಗನು ನೌಕರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ; ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೨. ತಿಲಕಮಂ ಫಣೆಗೆ ಕಪ್ಪಂ ಕಣ್ಣೆಗುರೆ ಹಚ್ಚದೊಲಪಿನಿಂ ಕನ್ನಡಿಯನೀಕ್ಷಿಸದೆ . . . ಕುಳಿತು (ಪರಶು. ೬-೪). ೩. ಮಿಂಚಬೇಕೆಂದು ಬಲು ಜ್ಯೋತಿಗಳನು ಹಚ್ಚಿ ವಂಚನೆಯಿಂದಲೆ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವುದು (ಪುರಂದ. ೨-೨೫-೨) ; ತುಪ್ಪದ ದೀವಿಗೆ ಹಚ್ಚೂವೆ ಸಂಕಟಕ ನೆಪ್ಪಿರಲೊ ದೇವ (ಕನ್ನಜಾ. ೧). ೫. ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು : ಹಚ್ಚದೆಣ್ಣೆ ಬಚ್ಚಲ ಪಾಲು (ಗಾದೆ). ೬. ಆರಂಭಿಸು; ಮೊದಲುಮಾಡು; ಉಪಕ್ರಮಿಸು : ಈಹೊತ್ತು ನಿಮಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಹಚ್ಚುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧) ; ಮತ್ತೆ ನಿನ್ನ ರಗಳೆ ರಾಮಾಯಣ ಹಚ್ಚಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೭. (ಸಸಿಗಳನ್ನು) ಊರು ; ನೆಡು ; ನಾಟು : ಹಚ್ಚಿದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಳೆ ಈಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೬) ; ಗಾಳಿ ಹಚ್ಚಿದ ಬಳ್ಳಿಗಾರೇನು ನೀರೆರೆವರು ? (ಪಯಣ. ೨೩-೧೦). ೮. ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು; ನೋಂದಾಯಿಸು : ಅವರು ಈ ಸಮಾಜದ ಸದಸ್ಯರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರು (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಹಚ್ಚು ; ಗಡಬ. ಪರ್ಜ್]

ಪಚ್ಚು$_4$ 'ಪರ್ಚು$_3$' ನೋ.

ಪಚ್ಚು$_5$ (ನಾ). ಸೇರುವೆ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಭವಸಂತಾಪವಿಲೋಪಮಂ ನಿಯಮದಿಂದಿಚ್ಚೈಪವಂ ನಿಚ್ಚಮುಚ್ಚವದಿಂ ತ್ವಚ್ಚರಣೋಚ್ಚಭಕ್ತಿರಮೆಯಂ ಪಚ್ಚಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಚಂ]ಚಿರಂ ನಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚಿ ವಲಂ ವರ್ತಿಕೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೮೨). [<ಪಚ್ಚು$_3$]

ಪಚ್ಚು$_6$ (ನಾ). (ಸುಕ್ಕಾಗಿ) ಒಳಸೇರುವಿಕೆ ; ಹಳ್ಳ ಬೀಳುವಿಕೆ: ಅವಳ ಗಲ್ಲಗಳು ಪಚ್ಚುಬಿದ್ದಿವೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೭) ; ಆ ಪಚ್ಚು ಬಡೆದ ಗಲ್ಲ, ಸಪ್ಪಗಾದ ಮೊಗ-ಸಾಕು, ಸಾಕು ! ರಮಾಬಾಯರೇ ಆ ರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು ! (ಸಮಜೀ. ೮). [< ಬಚ್ಚು$_2$]

ಪಚ್ಚುಕುಡು 'ಪಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಕೊಡು 'ಪಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಕೋಲ್ 'ಪಚ್ಚುಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗಂಟು(ನಾ). ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಗಂಟು; ವಿಭಾಗಿಸಿದ ಗಂಟು : ಅಳಿನೀಲೋಜ್ವಳ ಸಹಸ್ರಕುಂತಳಂಗಳ್ ಪರಕಲಿಸಿ ಬಂದು ಪೊಱಮುಯ್ಯುನಲ್ಲಿಱಿಯೆ ಪಚ್ಚುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಗಾಂಡೀವಧನ್ವಂ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೨ ವ).

[ಪಚ್ಚು$_1$ (< ಪಸು$_1$)+ಗಂಟು]

ಪಚ್ಚುಗುಡು 'ಪಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗೂಟ, ಪರ್ಚುಗೂಂಟ (ನಾ). (ಚಿತ್ರವನ್ನು ತೂಗು ಹಾಕುವ) ದಸಿ,—ಗೂಟ : ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಿಂದೆನ್ನಂ ತೆಗಟ್ಟಿ ತನ್ನಂ ಪೊಗಟ್ಟಿ ಚಿತ್ರಿಕೆಯ ಚೇತಶ್ಚಕೋರಮಂ ದರಸ್ಮಿತಚಂದ್ರಿಕೆಯಿನಲರ್ಚಿ ಮತ್ತೀಯೆಡೆಯೊಳಚ್ಚಱಿದಂತಜ್ಜೆಗೆಯ್ದು ಪಚ್ಚುಗೂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಚುಗೂಂಟ]ಮಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೪೭ ವ). **ಪರ್ಚುಗೂಂಟ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಪಚ್ಚು$_3$ + ಗೂಟ(<ಗೂಂಟ)]

ಪಚ್ಚುಗೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ; ಏಕಾಂತದ ಮಾತುಕತೆ ; ಗುಪ್ತ ಸಲ್ಲಾಪ: 'ಪಚ್ಚುಗೆಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ : (ಶಿ).

[ಪಚ್ಚು$_2$(<ಪರ್ಚು$_1$)+-ಗೆ]

ಪಚ್ಚುಗೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಲಹೆ ಮಾಡುವವಳು : "ಪಚ್ಚುಗೆಗಾರ್ತಿ, ಮಂತಣಗಾರ್ತಿ-ಈ ೨ ಏಕಾಂತದವಳ್" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೭೯). [ಪಚ್ಚುಗೆ +-ಕಾಱ+-ತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಚ್ಚುಗೊಡು, ಪಚ್ಚುಕುಡು, ಪಚ್ಚುಕೊಡು, ಪಚ್ಚುಗುಡು, ಪರ್ಚುಗುಡು, ಪರ್ಚುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹಂಚಿ ಕೊಡು; ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ನೀಡು ; ಪಾಲುಮಾಡಿ ಕೊಡು: ರತ್ನಕಂಬಳಂಗಳಂ ಕೊಂಡು . . . ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆವಿರ್ಕಳ್ಗೆ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨೫-೨೮) ; ಮತ್ತಮಾ ವೃಷಭನಾಥನುಱಿದಪತ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆಲ್ಲಮಿಳಾತಳ ವಿಭವಮಂ ಪಚ್ಚುಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ]ಟ್ಟು . . . ಸುದರ್ಶನವೆಂಬ ಶಿಬಿಕೆಯ ನೇಱಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೭೨ ವ) ; ದಾಮೋದರಂ ಸಿಂಹೋದರಂಗಂ ವಜ್ರಕರ್ಣಂಗಂ . . . ನಾಡುಮಂ ಬೀಡುಮಂ ಪಚ್ಚುಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ, ಗು]ಟ್ಟು (ಪಂರಾಮಾ.೭-೮೦ ವ); ಪರಿವಿಡಿಯೊಳೆಡೆಗೊಂಡ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ತೀರ್ಥ ಪ್ರಸಾದಂಗಳನೋರಣದಿಂ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟುಂ ... ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೮). **ಪಚ್ಚುಕುಡು :** ಪರಿಜನಕ್ಕೆಡಱಾದೊಡೆ ಪೊರೆವುದುಂ ಪಡೆದುದಂ ಪಚ್ಚುಕುಡುವುದುಂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಮತ್ತಮುತ್ತಮ ಗುಣಂಗಳೊಳವು (ಪಂಚತಂ. ೨೯೪-೧). **ಪಚ್ಚುಕೊಡು :** ಆನವರ್ಗೆ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ ನೆಲನಂ ಪಚ್ಚುಕೊಡುವಾಗಳಡ್ಡಂ ಬರ್ಪ ಗಂಡರಂ ನೋೞ್ಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭ ವ) ; ಇತ್ತ ಆದಿದೇವಂ ಭರತ ಬಾಹುಬಲಿ ಗಳಂ . . . ಅಧಿರಾಜ ಯುವರಾಜರ್ಮಾಡಿ ನಿಱಿಸಿ ವೃಷಭಸೇನಾದಿಗಳ್ಗೆ ಮಿಳಾತಳಮಂ ಪಚ್ಚುಕೊಟ್ಟು (ಚಾವುಂಪು. ೩೭). **ಪಚ್ಚುಗುಡು :** ತನಗಂ ಮನೆಗಂ ಕೆಳದಿಯಿಂದಮೆ ಪಚ್ಚುಗುಡಲೆವೇೞ್ದು ತನಗೆ ನೀಡುವ ಪೂವಂ ತಂದಣ್ಣಂಗೆ ಕುಡಾಂ ಕೆಯ್ಮಾಸಿದೆನೆಂದಳಂ . . . ತೋಱಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೧ ವ) ; ಸರ್ವಘಾತಿದ್ರವ್ಯಮಂ ದೇಶಘಾತಿಗಂ ಪಚ್ಚುಗುಡುವುದು(ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೧೮); ಹರನುರಿಪಿದೊಡುರಿಪಮನೆಲ್ಲರ ಮೆಯ್ಗಂ ಪಚ್ಚುಗುಡುವವೋಲ್ ಪುಗುತಿರ್ಪಾ ಸ್ಮರನಂ ಪುಗಲಿತ್ತೊಡೆ ಮನಮುರಿ ವುದುಮಂಗಂಗಳುರಿವುದುಂ ವಿಸ್ಮಯಮೇ (ಲೀಲಾವ. ೪-೪೭) ; ರಾಯನುಮತಿ ಹರ್ಷದಿಂದಾ ವೃತ್ತಾಂತಮನಿತುಮನೆಕ್ಕಟಿಯುಸಿರ್ದು ಸಂತಸಮುಂ ಪಚ್ಚುಗುಡುವುದುಂ (ಚಕವಿ. ೩-೧೦೪). **ಪರ್ಚುಗುಡು :** ಮಿಕ್ಕಿರೆಯಿಂ ದಾಸಿಯರ್ಗೆ ಪರ್ಚುಗುಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೮-೧೯) ; ಭೃಂಗಾಯಿವರ್ಣಗಳನ್ನು ತೋಟಿಗನು ತಂದು ಕೊಡಲು, ಕೃಷ್ಣನು ರುಕ್ಮಿಣಿ–ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರಿಗೂ ಮಿಕ್ಕ ರಾಣೀವಾಸದವರಿಗೂ ಪರ್ಚುಗುಡು ವನು (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೦೧). **ಪರ್ಚುಗೊಡು :** ತನ್ನ ಮಾಡಿದ ಪಿಶಿತ ಮನವರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಪರ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚಿ, ಚ್ಚು]ಗೊಟ್ಟುಮಸಿಬರುಮೊಂದಾಗಿ ಪೋಪನ್ನೆಗಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೯-೧೯) ; ತದ್ದೈತ್ಯಾಧಮಂ ನೀಳದಿಂ ಬಿರಿದಂ ಭೂತಗಣಕ್ಕಮಂಡಜಗಣಕ್ಕಂ ಪರ್ಚುಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚುಕೊ]ಟ್ಟಂದದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೬). [ಪಚ್ಚು$_1$(<ಪಸು$_1$)+ಕೊಡು$_1$]

ಪಚ್ಚುಗೊಳ್, ಪಚ್ಚುಕೊಳ್, ಪರ್ಚುಕೊಳ್, ಪರ್ಚುಗೊಳ್, ಹಚ್ಚುಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪ್ರತಿದಿನಕ್ಕೊಂದು ಮಲ್ಲಲ ಕೂಟುಮನೊಂದು ಮೊಗಪೆ ನೀರುಮಂ ನೆಲ ಮನೆಯೊಳಗಣ್ಗೆ ನೀಡಿದೊಡನಿಬರು ಪಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ಗೊಂಡುಣ್ಬರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೮೨-೧೧) ; ಮೃಗನಯನೆಯ ಮನದ ಖೇದಮಂ ಪಚ್ಚುಗೊಳಲ್ ಬಗೆದಂತಾಕುಳಚಿತ್ತಂ ದೃಗಂಬುವಂ ತೊಡೆದು ಮೆಲ್ಲನಿಂತೆಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೩) ; ನಯನ ತ್ರಿಭಾಗವಾಯ್ತಾದಿಯೊಳಚ್ಚರಿಯಿಂ ತ್ರಿವರ್ಗಮವು ಪಚ್ಚುಗೊಳಲ್ ಪ್ರಿಯದಿಂದಲ್ಲದೊಡಬಲೆಯ ನಯನವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ನಳಚಂ. ೩೬೪). **ಪಚ್ಚುಕೊಳ್ :** ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ ಸುರತಮಕರಧ್ವಜನ ಸುಭದ್ರೆಯ ವಿರಹಪರಿತಾಪಮಂ ಪಚ್ಚುಕೊಂಡಸುಂಗೊಂಡಗಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮ ವ) ; ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಪ್ಪ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯಂ ಕರೆದು ಪೊನ್ನಂಪಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ಕೊಳ್ವಮೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೦-೮). **ಪರ್ಚುಕೊಳ್:** ಮೇಲಿನ 'ಪಂಚತಂ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪರ್ಚುಗೊಳ್ :** ಮದನಾತುರೆಯಪ್ಪೆನ್ನೀ ಹೃದಯದ ರಾಗವನೆ ಪರ್ಚುಗೊಂಡಂತಿರೆ ಕೆಂಪೊಧವಿದ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಗೆಯ್ದಿದನರುಣ ರುಚಿಪ್ರಕಾಶನಪ್ಪ ದಿನೇಶಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೮) ; ಸಮಭಾಗಂ ಬರೆ ಹಸ್ತಿ ವಾಜಿ ಸಹಿತಂ ಭಂಡಾರಮಂ ಪರ್ಚುಗೊಂಡು ಮಗಂಗರ್ಧಮನಿತ್ತು (ಅನಂಪು.೧೨-೩೦) ; ಎಂದಿನ ತೆಱನಲ್ಲದಿದೇನಿಂದೀ ವಲ್ಲಭೆಯ ವದನವನಜಂ ಕೊರಗಿತ್ತೆಂದುದನೆ ಪರ್ಚುಗೊಳ್ವಂದಂದದಿನೇನರಸನಾನನಂ ಕೊರಗಿದುದೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೫); ಕಾಂತೆಯ ಚಿಂತೆಯನಾ ವಿಭು ತಾಂ ಪರ್ಚುಗೊಂಡು ತಳೆದಿಂತೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೦). **ಹಚ್ಚುಕೊಳ್ :** ಸಮಾನಭಾಗೆಯಲು ಹಚ್ಚುಕೊಂಡುಂಬರ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀ (ಎಕ.VI, ಕಡೂರು. ೧೫೭-೭೫; 1191). [ಪಚ್ಚು$_1$(<ಪಸು$_1$)+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಚ್ಚುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಂಚಿಹೋಗು ; ಇಬ್ಭಾಗವಾಗು : ಒಡವುಟ್ಟಿದ ತಳದಳಿಸುವ ತುಡುಗೆಯ ದುಗುಲದ ನಮೇರುದಾಮಕದೊಳ್ ಪಚ್ಚುಡಿದುದು ಪರಾರ್ಧ್ಯಕೂಟದ ಬೆಡಂಗೊಡಂಬಟ್ಟುದಿರ್ವರಹಮಿಂದ್ರರೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೩೦). [ಪಚ್ಚು$_1$(<ಪಸು$_1$)+ಉಡಿ$_1$]

ಪಚ್ಚುನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕಿವಿಮಾತನ್ನು ಹೇಳು ; ಪಿಸುಮಾತನ್ನು ಹೇಳು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸು : ಅರಸಾ ನಿನ್ನ ಸುಹೃದ್ಭೂವರಜಯ ತರುಣಿಯುವಗೆ ನಿಡುನಿದ್ದೆಯನೊದವಿಸಿ ಭರದಿಂ ಬರ್ಪನೆನುತುಮೆನ್ನಂ ನಿನ್ನೆಡೆಗಟ್ಟಿದಳೆನುತ ಪಿರಿದುಂ ಪಚ್ಚುನುಡಿವ ತೆಱದಿಂ ಜಯನರಪಾಲಕನಾ ಕರ್ಣಾಂತಂ ತೆಗೆದುರುಕೋದಂಡದ ನಾರಿ ಕರಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡವಡೆದುದಾಗ (ಜಯಕಾ. ೭-೯). [ಪಚ್ಚು$_4$(<ಪರ್ಚು$_2$)+ನುಡಿ$_4$]

ಪಚ್ಚುನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಪಿಸು ಮಾತು ; ಕಿವಿ ಮಾತು ; ಗುಟ್ಟಿನ ಮಾತು : ಬೆಚ್ಚದೆ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದಾ ದಾದಿಯೊಳು ತಾನು ಪಚ್ಚುನುಡಿಯ ನಾಡಿದಳು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೫೭). [ಪಚ್ಚು$_4$(<ಪರ್ಚು$_4$)+ನುಡಿ$_4$]

ಪಚ್ಚುಮಳಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಮರಳು ; ನುಣ್ಮರಳು : ಮೊಳ ಕಾಲುದ್ದದ, ಉಸುಬಿಗಿಂತ ಕೇಡಾಗಿರುವ ಪಚ್ಚುಮಳಲಿನ ಬಯಲಂತೆ, ಅಂತಹ ಮಳಲುನೆಲದಲ್ಲಿ ಆ ಹೇರನ್ನು ಒಂದು ಮಾರುದೂರ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ಎತ್ತಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಕೋಡಣಸು (ಬೆಳುಪು. ೧೭೬). [ಪಚ್ಚು?+ಮಳಲು$_2$(<ಮಣಲ್)]

ಪಚ್ಚುವರೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಹರಡು: ಕೆದಱಿದ ಮುಡಿಕಟ್ಟು ಪಚ್ಚುವರೆದು[ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಚಿ ಪರೆದು]ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಂಕಿ ಭಾಳತಳಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೭೭ ವ). [ಪಚ್ಚು$_1$(<ಪಸು$_1$)+ಪರೆ$_1$]

ಪಚ್ಚೆ$_1$ 'ಪಸು$_3$' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆ$_2$ 'ಪಚ್ಚ$_2$' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆ$_3$ 'ಬಚ್ಚೆ$_1$' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಕದಿರು (ನಾ). =ಪಚ್ಚೆತೆನೆ; "ಒಂದು ಸುಗಂಧ ಸಸ್ಯ" (ಸಂಕೋ). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಕದಿರು$_2$(<ಕದಿರ್$_1$)]

ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪುರ 'ಪಚ್ಚೆಗಪ್ಪುರ' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರ (ನಾ). =ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ : "ತುಷಾರಗೌರಃ—ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರ" (ಓಷಧಿ. ೭೧) ; ಚಾತುರ್ಥಿಕ ಜ್ವರಕ್ಕೆ :–ಪಾಷಾಣ ಹಣ ೧ ತೂಕ, ಕೋಷ್ಠ ಹಣ ೧ ತೂಕ, ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರ ಹಣ ೨ ತೂಕ ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ . . . ಮದಕಣಿಕೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವೈವಿ. ೧೬೨). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಕರ್ಪೂರ]

ಪಚ್ಚೆಕಾಯಿ 'ಪಚ್ಚೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಗಂಬಿ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಹಸಿರಂಚು ; ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕಂಬಿ: ಹಚ್ಚಡವ ಹೊದ್ದವ್ನೆ ಪಚ್ಚೆಗಂಬೀಯಾ ಪಾಗಾನೆ ಸುತ್ತವ್ನೆ (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೪). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಕಂಬಿ$_1$]

ಪಚ್ಚೆಗನ್ನವಚ್ಚ (ನಾ). ಮರಕತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಎಳಗಲ್ಲದೊಳಿಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಜೊಟ್ಟಂ ಕೆಳಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ಪಚ್ಚೆಗನ್ನವಚ್ಚಂ (ಚಕವಿ. ೩-೪೪). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_4$) + ಕನ್ನವಚ್ಚ]

ಪಚ್ಚೆಗಪ್ಪುರ, ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪುರ (ನಾ). = ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ: ಪಚ್ಚೆಗಪ್ಪುರ ಪನ್ನೀರು ಮೃಗನಾಭಿ ಮುಖ್ಯಲೇಪನದಿ ತಿಗುರನಿಕ್ಕಿದರಾಳಿಯರು (ನೇಮಿಹತ. ೨೩-೧೨). **ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪುರ:** ಕಸದ ಕೊಟಿತೆಗೆ ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪುರದ ರಜವನಂಬಿಲದ ಕೊಟಿತೆಗೆ ಸುಧೆಯನು ಹುಸಿಯ ಕೊಟಿತೆಗೆ ಸತ್ಯವನು ಕೊಟ್ಟು ಕೆಡಿಸುವಂತೆ (ಅಸಪು. ೨-೧೩೨) ; ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪುರವಚ್ಚೆಗಳನು ತೊಡರ್ಚಿದಳು ತಂದೋರ್ವ ಸಖಿಯುದು ಕಿಚ್ಚು ಪತ್ತಿದ ತೆಱದುರಿಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬-೨೦). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_1$) + ಕಪ್ಪುರ]

ಪಚ್ಚೆಗಬ್ಬುನ ‘ಪಚ್ಚೆಗಬ್ರ್ಬುನ’ ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಗರ್ಬುನ, ಪಚ್ಚೆಗಬ್ಬುನ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕರಿಸದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಶುದ್ಧವಾಗದ ಕಬ್ಬಿಣ : ತತ್ತರುಣಿಯು ಬೞವೞಯುಂ ಪತ್ತಿ ಹಿತಾಹಿತವಿವೇಕವಿಕಲಂ ಪೞಯಂ ಪೆತ್ತಾ ಮುನಿಪಂ ಭ್ರಾಮಕ ದತ್ತೆಳಸುವ ಪಚ್ಚೆಗರ್ಬು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬು]ನಕ್ಕೆಣೆಯಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೮೩). **ಪಚ್ಚೆಗಬ್ಬುನ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಕರ್ಬುನ(<ಕರ್ಬೊನ್)]

ಪಚ್ಚೆಗಾಯ್, ಪಚ್ಚೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಹಸಿರು ಕಾಯಿ ; ಮಿಡಿಕಾಯಿ : ವೃಕ್ಷಜಾಲಮೆಲ್ಲಂ ತಳಿರ್ತನೆ ಪಚ್ಚೆಗಾಯ್ದೋರೆವಣ್ಗಳಂ ಪಡೆದುವಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೬-೪). **ಪಚ್ಚೆಕಾಯಿ.**

ಪಚ್ಚಕಾಯಿಗಿಡ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಅಡಿಕೆಬಾಳೆ . . . ಪಚ್ಚೇಕಾಯಿ ಗಿಡ, ದೊಡ್ಡಮೆಕ್ಕೆ, ಹಾಲ್ಕೆಕ್ಕೆಬಳ್ಳಿ (ಸಸ್ಯನಿ. ೪೨).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಕಾಯ್$_4$]

ಪಚ್ಚೆಗಾಱ ‘ಪಚ್ಚಗಾಱ’ ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಗುಪ್ಪಸ (ನಾ). = ಪಚ್ಚಗುಪ್ಪಸ ೨ : ಮಿಱುಗುವ ಪೀಲಿಗಟ್ಟು ಪೊಸನಿಗ್ಗವದೊಳ್ಪೆಳೆ ಪಚ್ಚೆಗುಪ್ಪಸಂ ಕಿಱುದಳಿರಾಂತ ಚಲ್ಲಣಮದೇಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದೊ ಕತ್ತರಾತರಾ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೬).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಕುಪ್ಪಸ]

ಪಚ್ಚೆಗೆಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಮಿಶ್ರ ಬಣ್ಣ ; ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು : ಮಿಗೆ ಪಚ್ಚೆಗೆಂಪಲತೆಗೆಯು ಹುರುಡಿಪುದು ತೆಳುಗಲ್ಲವಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗೆ (ವರ್ಧಚ. ೪-೮೦). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಪಚ್ಚೆಗೊಂಡಲ (ನಾ). ಮರಕತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೊಂಡಿಲು(?) : ಅಲರೆಸೆವೆಳದಳಿರೆಲೆಯರಲೆಲೆ ಬಲ್ಮಿಡಿ ಮಿಸುಪ ಪಚ್ಚೆಗೊಂಡಲಮಳಿ ಕಜ್ಜಲ ತಿಲಕಮಾಗೆ ತೋರ್ಪುದು ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಾಲನಂದದಿಂ ಮಾಕಂದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೩೬).

[P ಇದು ‘ಪಚ್ಚೆದೊಂಡಲ’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪಚ್ಚೆಗೊಡೆ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕೊಡೆ : ಪೊದಟ್ದ ಪಚ್ಚೆಗೊಡೆಯೆಂಬಂತೆತ್ತಿ ಪಂಕೇಜಿನೀದಳಮಂ ಬಾಳಕರೇಣುವಂ ಬಯಕೆಯೊಳ್ ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದತ್ತಿಭಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಕೊಡೆ$_2$]

ಪಚ್ಚೆತೆನೆ ‘ಪಚ್ಚೆಯ ತೆನೆ’ ನೋ.

ಪಚ್ಚೆತೈಲ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತೈಲ : ಪಚ್ಚೆತೈಲ ಹಾಕಿ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಕಾಲ ಉಜ್ಜಿದ ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ . . . ಒಂದು ಕಾಲೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂದು (ದೇಪಹಂ. ೨೪೧). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ತೈಲ$_1$]

ಪಚ್ಚೆತೋರಣ ‘ಪಚ್ಚೆದೋರಣ’ ನೋ.

ಪಚ್ಚೆದೇವರು (ನಾ). ಪಚ್ಚೆಯ ಬಣ್ಣದ ಮೈಯುಳ್ಳ ದೇವರು ; ವಿಷ್ಣು : ಹುಚ್ಚನೆಂದರು, ಲುಚ್ಚನೆಂದರು, ಮುಚ್ಚುಮರೆಯುವನೆಂದರು. ಕಚ್ಚಿ ನುಡಿದರು, ಚುಚ್ಚಿ ನುಡಿದರು. ಪಚ್ಚೆದೇವರೆ ಬಲ್ಲನು (ಕಎಪು. ೨೦-೨೯). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)) + ದೇವರು(<ದೇವರ್)]

ಪಚ್ಚೆದೋರಣ, ಪಚ್ಚೆತೋರಣ (ನಾ). ಹಸಿರಾದ ತೋರಣ ; ಹಸಿರುತೋರಣ : ಕಾಂಸ್ಯ ತೋರಣ, ತಳಿರ್ದೋರಣ, ಪಚ್ಚೆದೋರಣ, ಮಕರದೋರಣ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ); ತಳಿರ್ದೋರಣಂ ಪಚ್ಚೆದೋರಣ ಕಾಂಸ್ಯಮಕರತೋರಣ (ಕಬ್ಬಕೈ. ೯೬). **ಪಚ್ಚೆತೋರಣ:** ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಪಚ್ಚೆತೋರಣಗಳು ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಗೂಢ).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ತೋರಣ]

ಪಚ್ಚೆಪಡಿಮೆ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಪ್ರತಿಮೆ : ಯಾವ ಕಾವ್ಯಕೇನು ಕಡಿಮೆ, ರೈತನ ಈ ಹಸುರು ದುಡಿಮೆ, ಶಿಶುಪೈರಿನ ಪಚ್ಚೆಪಡಿಮೆ ? (ಕದಕ. ೬೮-೩). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಪಡಿಮೆ]

ಪಚ್ಚೆಪಯಿರು (ನಾ). ಹಸಿರಾದ ಬೆಳೆ : ಪಚ್ಚೆಪಯಿರಿನ ನಾಡ ಅಚ್ಚು ಅಚ್ಚ ಒತ್ತಿದ ಮೈಯ ಸಿರಿಯೇ (ನಾದಲೀ. ೯-೩).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_4$) + ಪಯಿರು(<ಪಯಿರ್)]

ಪಚ್ಚೆಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ ; ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಬಾಳೆ : ಪಚ್ಚೆಬಾಳೆ, ನಾಡಬಾಳೆ, ಮಧುರಂಗಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಯ ಬನಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದುವು (ಕರ್ಣಾಜ.೧೫೫).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಬಾಳೆ$_1$(<ಬಾೞೆ)]

ಪಚ್ಚೆಮಾಲೆ (ನಾ). ಹಸಿರು ರತ್ನಗಳ ಮಾಲೆ ; ಮರಕತಮಣಿಮಾಲೆ : ಪಚ್ಚೆಮಾಲೆ, ಪೂಮಾಲೆ, ವನಮಾಲೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಮಾಲೆ]

ಪಚ್ಚೆಯ ‘ಫಾಚ್ಯಾ’ ನೋ.

ಪಚ್ಚೆಯತೆನೆ, ಪಚ್ಚೆತೆನೆ, ಪಚ್ಚೇತೆನೆ (ನಾ). (ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕದಿರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ತೆನೆ : ಬಲುಗಂಪು ಸೊಂಪು ಮಾಡಿದವೊಲು ಪಚ್ಚೆಯ ತೆನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು(ಮಲ್ಲಕಾ. ೪-೪೧೬). **ಪಚ್ಚೆತೆನೆ:** ಬೀಳ ದಾಸವಾಳ ಪಚ್ಚೆತೆನೆ ಬನ್ನಿಪತ್ರಿ ಎಳೆಯ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಪತ್ತುರಿ (ಸಿದ್ಧಪು.೧೮-೯೫). **ಪಚ್ಚೇತೆನೆ :** ಮರುಗ ಪಚ್ಚೇತೆನೆ (ಚೆಂಗೂಲಿ. ೫೩). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ತೆನೆ$_1$]

ಪಚ್ಚೆಯಱೆ (ನಾ). ಮರಕತ ಶಿಲೆ : ಮುತ್ತಿನ ಮತ್ತವಾರಣ ಪುಷ್ಯರಾಗದ ಪುತ್ತಳಿ ಪಚ್ಚೆಯಱೆಗಳ ಉತ್ತಮವೇದಿಕೆ ರತ್ನದುಪ್ಪರಿಗೆ ಮೆಯ್ವೆತ್ತಿರೆ ಮೆಱೆದುದಾ ಭವನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೯೪).

[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಅಱೆ$_4$]

ಪಚ್ಚೆಲೆ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಎಲೆ ; ಹಸಿರೆಲೆ : ಕೆಂದಳಿರ ತಳಮಿದೇಕೆಂದು ಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ ಪಚ್ಚೆಲೆಯಂ ಕೊಂಡಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುತ್ತೊರೆದು ಸಿಡಿವಿನಂ ಕಯ್ಪುರಲ್ಪೊಂಗೆ ಮುಂಗೈ ಸುಲಿವನ್ನಂ ಕಾಮನೆಚ್ಚಂ ಪಡಲಿಡುವಿನೆಗಂ ಪೌರನಾರೀನಿಕಾಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೪೫) ; ತಾವರೆಯ ಪಚ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ಲೆಯಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಾಂತು . . .ನೀರ್ವೆಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೩೧೫) ; ಪಚ್ಚೋಲೆ, ಪಚ್ಚಡಕೆ, ಪಚ್ಚೆಲೆ (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಹಾವಿನ ಹೆಡೆವಣಿದೊಡವು ಮುಡಿದ ಕಾಡ ಹೂವ ಮೆಯ್ಗೊಱೆದಾನೆಸೊಕ್ಕು ಮಾವಿನ ಪಚ್ಚೆಲೆ ದುಪ್ಪಟಿಯುಡಿಗೆಯೊಳಾ ವನಚರಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ.೬-೩೬) ; ಪಚ್ಚೆಲೆಯ ತರುವನೊಣಗಿದ ಮರದ ಪೊರೆಯ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ಕೊಂಡುರಿವೊಲಾ ಜ್ವಾಲೆಯ ಮುಳಿಸಿನೊಡನೆ ಪಚ್ಚತಮರಾಪಗೆಯ ಕೋಪಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೨).

[ಪಚ್ಚ$_1$(<ಪಸುರ್$_2$) + ಎಲೆ$_1$]

ಪಚ್ಚೆಲೆದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರಾದ ಎಲೆಗಳ ಗುಚ್ಛ : ಪಿರಿದುಂ ಪಚ್ಚೆಲೆದೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಚ್ಚೆಲೊರ್ದಂ]ಗಲಂ ಪುಡುಕಿ ಸುಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಕುಮೋ ಮುಗ್ಧೆ ಮೃಗರಿದಾರ್ಪಿರ್ದನೆಗೆತ್ತು . . . ಎನುತುಂ ಬಂದಾ ಶುಕಂ ಸೋಂಕಲೊಡನೆ (ಲೀಲಾವ. ೬-೯೬). [ಪಚ್ಚೆಲೆ+ತೊಂಗಲ್]

ಪಚ್ಚೆವ (ನಾ). (?) : ಕೈಮುಗಿಗೊಂಡ ಪೆಟವನಂತೆ ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಸಾರ್ವ ಪಚ್ಚೆವದ ಪಡಪಿನೊಳಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಟ್ಪ ರಾಜರಾಜನ ಕಣ್ಣಳಂಗಣದೊಳ್ ಬೆಡಂಗು ಭಂಗಿವಡೆವಿನಮೇಱಿ ತೋಱಿ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦ ವ). [?]

ಪಚ್ಚೆವಟ್ಟು (ನಾ). ಮರಕತದ ಬಟ್ಟು, — ಉಂಡೆ : ಕಾವಿಕ್ಕಿದಯಸ್ಕಾಂತದ ಪೂಪಂ ಚುಂಬಿಸುವ ಪಚ್ಚೆವಟ್ಟುಗಳವೊಲಿಂದೀವರದ ನಬಲೆಗೊಂಚಲ ಪೂವುಗಳಂ ಪೊಡೆಯೆ ಪತ್ತಿ ಮುತ್ತಿದುವಳಿಗಳ್(ಲೀಲಾವ. ೧೩-೭೫). [ಪಚ್ಚೆ$_1$ (< ಪಸು$_3$)+ಬಟ್ಟು$_2$?]

ಪಚ್ಚೆವಡಿಗ (ನಾ). ಮರಕತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪೀಕದಾನಿ, — ಉಗುಳುಪಾತ್ರೆ : ಅಲರ್ದ ಮೊಗದಿಂದೆ ನಱುದಂಬುಲವುಮುಗುಳ್ದಳ್ಳಿನಿ ಪಚ್ಚೆವಡಿಗದೊಳೆಂಬಂತಲರ್ದಲರಿಂದುಗುತಂ ಕೀಳಳೆಯೊಳ್ಮಧುಮಿಶ್ರ ತದ್ರಜಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೦).
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಪಡಿಗ]

ಪಚ್ಚೆವಡಿಸು 'ಪಚ್ಚವಡಿಸು' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆವಣ್ಣ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ : ಪಚ್ಚೆವಣ್ಣದ ಕಿಱುಗೆಯಂ ನಿಱುಗೆವಿಡಿದುಡಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೧೭-೬). [ಪಚ್ಚೆ$_1$ (< ಪಸು)+ಬಣ್ಣ]

ಪಚ್ಚೆವರಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರುರತ್ನ ; ಮರಕತಮಣಿ : ಅಮೃತಸಾರವಾರಿಯಂ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೆಂಬೆಲರ ಪೊಯ್ಲ್ವಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆಱಿಪಿದಂತಿರ್ದ ನೀರ್ಗಾಯ ತುಱುಗಲಿಂದೆಱಗಿದ ನಾಳಿಕೇರಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ವ) ; ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜಾನುರಾಗದಿಂ ಕೊರಲ್ಗೊಡವಿಂಗೆ ಸಮೆದಿರ್ದ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಪದಕಗಳೆಂಬಂತೆ ಪಸುರ್ಗಾಯ ತುಱುಗಲಿಂ ಮೆಱೆವ ಕ್ರಮುಕವೃಂದಂಗಳಿಂ, (ತ್ರಿಪುವಿ. ೬-೬ ವ) ; ಎಸೆವ ಮಿಡಿಗಳ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಸೂಸಕಗಳಿಂದ . . . ಚರಿಪ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ನೀಲಮಣಿಮಾಲೆಯಿಂದೆಸೆವ ಮಾಮರಂಗಳೆ ವಸಂತಂ ಸ್ಮರನ ಬರವಿಂಗೆ ಕೈಗೈದ ಗೂಡಾರಮೆನಲೆಸೆದುವು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೨೦).
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಪರಲ್]

ಪಚ್ಚೆವರಿಗೆ (ನಾ). ಹಸಿರುರತ್ನದ ಗುರಾಣಿ ; ಮರಕತದ ಗುರಾಣಿ : ಅಸುರಕೋಲಾಹಳನ ದೈತ್ಯಮರ್ದನನ ದಾನವಾರಿಯ ರಕ್ಕಸಜಾಱಿನ ಪಚ್ಚೆವರಿಗೆಯ ಪಸದನದ[ಪಾಠಾಂ. ಪಚ್ಚೆಯ ಪರಿಗೆಯ ಪಸರದ] ಪಾರಿಯದೊಯ್ಯಾರದ ಕೆಂದಟ್ಟಿನ ಪಂತಿಯ . . . ಬಿರುದಿನ ಪರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಯೊಳಂ (೧ಂಕ. ೬-೫೪ ವ).
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಪರಿಗೆ$_3$[

ಪಚ್ಚೆವಲಗೆ (ನಾ). ಮರಕತವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ಹಲಗೆ : ನೀಲಮಣಿ ಛತ್ತಿಗಳ ವಜ್ರದ ಸಾಲುಗಂಬದ ಪಚ್ಚೆವಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಲೋವೆ ಹವಳದ ಕಡೆದ ಬೋದಿಗೆಯ ಸಾಲು ಮಣಿಮಂಟಪದ . . . ನಳನ ಚಿಂತೆಯ ತಾಳಿದಂಗನೆ ಸತಿಯರೊಡನಿರೆ ಕಂಡುದಾ ಪಕ್ಷಿ (ನಳಚ. ೨-೩೦). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$) + ಪಲಗೆ]

ಪಚ್ಚೆವಾಕಲು (ನಾ). ೧. ಬಳ್ಳಿಮನೆ ; ಲತಾಮಂಟಪ. ೨. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ. ೧, ೨ : ಪಚ್ಚೆವಾಕಲುಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ = ತಳಿರಿಂ ಮಾಡಿದ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯುಂ, ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಮದ.ಮ. ೩೧೨). 'ಪಚ್ಚವಾಗಲ್' ಪಠಾ.
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಪಾಕಲು(<ಪಾಗಾರ)]

ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರಾದ ಬಿಲ್ಲು; ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು: 'ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲ' ಪಠಾ.

ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಣ್ಣ = ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲ : ಏನೇನು ಝುಂಝುಣಿಸಿಲ ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಣ್ಣ ನೇನಾದ ಹುಚ್ಚುಗೊಂಡಂತೆಮ್ಮ ಬಿಸುಟುಹೋದನೆ (ಭರಚ. ೫೨-೫೬).
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಬಿಲ್$_2$]

ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಕಾಮ : ಇಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿ ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲರಿಂ ಮುಚ್ಚುವಡೆದಚ್ಚರಿ ಮಿಗೆ ತಳರ್ದೊಚ್ಚೇರೆಗಣ್ಪೆರ್ಚಿನಚ್ಚರಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ) ; ಎಮ್ಮಶ್ವಪತಿಗೆ ಶತಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಸಮಾನ ಪುತ್ರರಾಗಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೩೧-೩೨) ; ನಿಮ್ಮಣುಗೆ ವಾರಿಜಾಕ್ಷಿಯು ವಿದರ್ಭೆಯನೀಗ ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಗೆ ಕೊಡಹೇಳಿರಲದ ಕೇಳಿ ಬೆಚ್ಚಿ ಕೋಪದಿ ಪೇಳ್ದನಿಂತು (ಕಂದಕೊ. ೧೯೩).

ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಾಗಮ = ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಪಚ್ಚೆವಿಲ್ಲಾಗಮದ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಿನಿಸುಳಿಯದಚ್ಚರಿಯ ಬೀರಿಯತುಳಾನಂದಗಳ ತೋರಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೧೬-೭). [ಪಚ್ಚೆವಿಲ್+-ಅ$_7$]

ಪಚ್ಚೆವೇಣ್ 'ಬಚ್ಚೆವೆಣ್' ನೋ.

ಪಚ್ಚೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯೈ ಹಸಿರುಗಟ್ಟು;ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು : ಮುಂಚೆಯಿಂ ಪಚ್ಚೆವೋದ ಕಿಱುದಮ್ಮನಂ ಬಂದಿಗೊಂಡಿರಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೬-೨೮). ೨. (ಅಲಂ) ನಿರಾಶೆಹೊಂದು ; ಪ್ರತಿಫಲ ಪಡೆಯದೆ ಹೋಗು : ಮೆಚ್ಚಂ ನಚ್ಚಿ ಪಚ್ಚೆವೋದೆಂ. ಆಯ್ತು ನೋಟ್ಪೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೮-೨೬). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು)+ಪೋಗು$_1$]

ಪಚ್ಚೆಸಾರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಚ್ಚೆರತ್ನ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮರಕತಮಣಿ : ಓಳಿದೋರಣಮಾಯ್ತು ಹಾರದ ಪಚ್ಚೆಸಾರದ ಮಾಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೫); ಪಂಚಶರ ಸಾರ್ವಭೌಮನ ಪಂಚರತ್ನದ ಸಂಚಯಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚೆಸಾರದ ಕೇರಂ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ನಂದನಕ್ಕೆ ಬಾಟ್ಟೇಲಿಯಿಯಾದ ಕೇದಗೆಯ ಬನದ ಬಳಸಿನೊಳಗೆ (ಅನಂಪು.೧-೯೦ ವ). ೨. (ಮರಕತಮಣಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?) : ಪೊಸ ಮಾವಿನ ಮಿಡಿಯೊಳ್ ಪಚ್ಚೆಸಾರಮುಂ ಮಾಡುವಟ್ಟಿಯುಂ ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ . . . ಮಿಡಿಯುಂ ಕೊಯ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮) ; ಮಾಮಿಡಿಗಳಂ ತೆಗೆದು ಪಚ್ಚೆಸಾರಮನಿಕ್ಕಿ . . . ಕೋರಮಲ್ಲಿಗೆಮುಗುಳ ಮೂಕುತಿಯ ನೊಸೆದಿಕ್ಕಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೧೪ ರಗಳೆ) ; ಕಾಂಚವಾರದ ಕಾಂಚಿಯುಮಂ ಪಸುರ್ಮಿಡಿಯ ಪಚ್ಚೆಸಾರಮುಮಂ ಚಂಪಕದ ಚಂಪಕಮಾಲೆಯುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧೪ ವ). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ಸಾರ?]

ಪಚ್ಚೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಪಚ್ಚೆಹಕ್ಕಿಯು ಪಾರಿವಾಳವು ಹೆಟ್ಟನಾ ಗೌಜೀನ ಹಕ್ಕಿಯು . . . ಮೆರೆದವರಣ್ಣಾದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೧೩).
[ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ ಹಕ್ಕಿ(<ಪಕ್ಕಿ)]

ಪಚ್ಚೇತೆನೆ 'ಪಚ್ಚೆಯ ತೆನೆ' ನೋ.

ಪಚ್ಚೇರಿ 'ಪಚ್ಚಾರಿ' ನೋ.

ಪಚ್ಚೋಂತಿ, ಪಚ್ಚೋತಿ, ಹಚ್ಚೊತ್ತಿ (ನಾ). (ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ) ಗೋಸುಂಬೆ; ಊಸರವಳ್ಳಿ : ಪಗರಣಿಗರಂತೆ ಪಚ್ಚೋಂತಿಯಂತೆ . . . ಜೀವಂಗಳ್ ಬಗೆದ ಬಣ್ಣಿಗೆಯುಕ್ಕುಮೆಂದು ಪೇಟ್ವ ಸಂಸಾರಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೪). **ಪಚ್ಚೋತಿ** : ಪಚ್ಚೋತಿಯಂತೆ ಪಲವುಂ ಬಣ್ಣಮಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೨-೧೦೫); ಪಚ್ಚೋಲೆ, ಪಚ್ಚೋತಿ(ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೮ ಉದಾ). **ಹಚ್ಚೊತ್ತಿ** : "ಕೃಕಲಾಸಃ-ಓತಿ, ಹಚ್ಚೊತ್ತಿ ?" (ಓಷಧಿ. ೩೮). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(<ಪಸು$_3$)+ ಓಂತಿ]

ಪಚ್ಚೋತಿ 'ಪಚ್ಚೋಂತಿ' ನೋ.

ಪಚ್ಚೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಓಲೆಗರಿ. ೨. (ಮುತ್ತೈದೆಯರು) ಕಿವಿಗೆ ಆಭರಣದಂತೆ ಧರಿಸುವ ತಾಳೆಗರಿಯ ಸುರುಳಿ : ಸುಲಿವಲ್ ಸೋರ್ಮುಡಿ ತೆಳ್ವಸಿರ್ ಪೆರ್ಚಿನೊಸಲ್ ಪೊಂಬಾಳೆ ಪಚ್ಚೋಲೆ . . . ಚೆಲ್ವಾಗಿರೆ ನಿಂದ ಬೇಡಿತಿಯರಂ ಕಂಡಂ ಮಹೀವಲ್ಲಭಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೬) ; ಮಾಲೆಯುಂ ನೆಗಪಿ ಕನ್ನಡಿಯುಂ ಪಿಡಿದಚ್ಚ ಪಚ್ಚೋಲೆಯುಂ ತಳೆದು . . . ಮನೋಹರಮಪ್ಪ ನಂ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳೇನೆಸೆದಿರ್ದುವೊ ಸುತ್ತಲುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೬೯); ರಾಜೀವಲೋಚನಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದಂ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೋಲೆಯ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಡೆಯ ಚೆಲ್ವೆಸೆವಿನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೭) ; ತಳಿರ್ಗಳಂ ತಾನುಟ್ಟು ಪಚ್ಚೋಲೆದಾಳ್ದೊಡನಾಂತೊಳ್ಗಱಿಯಂಬುಮಂ ಬಿದಿರ ಬಿಲ್ಲಂ ಬೇಡವೆಣ್ಬೊಂದು ನಿಂದೆಡೆಯೊಳ್ನಿಲ್ವನನಂಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೨). 'ಬಿಚ್ಚೋಲೆ' ಪರಾ. ೩. ಮರಕತದ ಓಲೆ: ಪೊಸಚೀನಮನುಟ್ಟು ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತ ಪಚ್ಚೋಲೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಣ್ಗೆವರೆ ರೂಪು ವಿಳಾಸಮುಳ್ಳಂಬಮಾಗೆ . . . ಬಾಲಿಕೆ ಬಂದಳೊರ್ವಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೭೭). [ಪಚ್ಚೆ$_1$(< ಪಸುರ್$_3$)+ಓಲೆ]

ಪಚ್ಚೋಲೆವಚ್ಚ (ನಾ). = ಪಚ್ಚೋಲೆ ೨ : ಪವಿತ್ರಮನಿಟ್ಟು ಪಚ್ಚೋಲೆವಚ್ಚದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಬಂದು ವಿದಗ್ಧ ಭೂಪಾಲನಂದನನನಂದರು ಣಾಧರೆ ನೋಡಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೧). [ಪಚ್ಚೋಲೆ + ಪಚ್ಚ$_2$]

ಪಚ್ಛನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವೆಳ್ಮಟ್ಟಕವಾಡ ಪಚ್ಛ(? ವ್ವ) ನೂರ್ ಗಜ್ಗವೂರ್ ಪುಲಿಗೆಱೆ ಗಣ್ಡವ ಗ್ರಾಮ (ಮಾ) ಇತಿ ಅಸ್ಯ ಭುಕ್ತಿ (ಕ್ರಿ ೮) (ಇಆ. VIII, ೨೪೩-೧೮ ; 634).

[? + ಊರ್]

ಪಛಳ 'ಪಚ್ಚಳ$_2$' ನೋ.

ಪಛಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕು ; ಮಾರು (?) : ಚೆನ್ನದಂಡೇಶ್ವರನ ಬಿರುದಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ವಜೀರರು ಎನ್ನ ಬಿಡು ತನ್ನ ಬಿಡು ಎಂದೆನುತಾಗ ಹೊಣಕೆಯಲಿ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರು ಚೆನ್ನದಂಡೇಶನ ಪಛಾಡಿಸಿ ಇನ್ನು ಹೊಕ್ಕರದೇನ ಹೇಳುವೆನವರ ಕಾಳಗವ (ಶರಲೀ. ೫೫೧-೫) ; ವೀರ ಮಡಿವಾಳಯ್ಯ . . . ಬಿರುದಾಂಕಮಹಿಮರುದಾರ ಚೆನ್ನಣ್ಣನ ಪಛಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸಿ ಘೋರನೆದ್ದರು ಕ್ರೂರ ಜೈನನ ಸಾರಬಲಕಿದಿರ (ಶರಲೀ. ೫೫೩-೧೨). 'ಪಚಾರಿಸು$_1$' ಪರಾ.

[ಪಛಾಡ್$_0$ (ℙ← ಮರಾ. ಪಛಾಡಣೇ = ಸೋಲಿಸು) +-ಇಸು$_3$]

ಪಜೀತಿ 'ಫಜೀತಿ' ನೋ.

ಪಜ್ಜ, ಪಿಜ್ಜ, ಹಜ್ಜ (ನಾ). ಅಜ್ಜಿಯ ಅಥವಾ ತಾತನ ತಂದೆ ; ಮುತ್ತಜ್ಜ ; ಪ್ರಪಿತಾಮಹ : ನ್ಯಾಯವಂತರ್ ಜಿತಾತ್ಮರ್ ಪ್ರಭುಗಳಧಿಕಪುಣ್ಯರ್ ಮುನ್ನೆ ನಿಮ್ಮಜ್ಜ ಪಜ್ಜರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬) ; ದಿವ್ಯಮಪ್ಪ ಸದ್ಧರ್ಮವೆ ಪಜ್ಜನುತ್ತಮದ ಧರ್ಮಮೆ ಭಾವಿಪೊಡಜ್ಜಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೮೫) ; ಅಜ್ಜ ಪಜ್ಜರ ಪೆಂಪಿಂದಮೆ ಪಾಂಗುತಿರ್ದಪನೆ ತಾನ್(ಕಇ. II, ೧೨-೩೦ ; 1114); ರಣೋರ್ವ್ವರೆಯೊಳಂತನಿತುಂ ತನಗಜ್ಜ ಪಜ್ಜರಿಂ ಪಡೆದ ನೆಲಂ ದಲ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೩೩ ; 1182 ?). **ಪಿಜ್ಜ** : ಊಟಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪಿಜ್ಜನ ಮನೆಯಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳಲ್ಲ ಅಮ್ಮ (ಚಿಗುಕ. ೫೪) ; ನನ್ನ ಅಜ್ಜನೋ, ಪಿಜ್ಜನೋ, ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿಯೋ ಇತ್ತ ಬಂದಿರಬೇಕು . . . ಅಜ್ಜ, ಪಿಜ್ಜ ಬಂದರು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪಿಜ್ಜನ ಪಿಜ್ಜ ಎಂದರೂ ಸಮನೇ (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೨೩). **ಹಜ್ಜ** : 'ಅಜ್ಜ ಹಜ್ಜ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಪಿಜ್ಜೆ]

ಪಜ್ಝತಿ, ಪಡ್ಡಳಿ$_2$, ಪದ್ದಳಿ (ನಾ). ೧. ಪದ್ಧತಿ ; ಕ್ರಮ: ಸೆಜ್ಜೆವಳರ್ ಬಾಣಸಿಗರ್ . . . ಅಂಗರಕ್ಷಕರಾಗಿರ್ಪಜ್ಜುಗಕಮರರ ಗಣಮನೆ ಪಜ್ಝತಿಯಿಂದಿರಿಸಿ ಶತಮುಖಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೩). **ಪಡ್ಡಳಿ$_2$** : ೨. [ಛಂದ] ಅಪಭ್ರಂಶಭಾಷೆಯ 'ಪದ್ಧತಿ' ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಛಂದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ರಗಳೆ; ℙ ಇದು 'ಮಂದಾನಿಲರಗಳೆ'ಗೆ ಮೂಲವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ : (ಪಜ್ಜ[ಡ್ಡ]ಳಿಯೆಂದರೆ ಒಂದು ದಂಡಕದ ಹಾಂಗೆ ಓದುವಣ) ಪಜ್ಜ[ಡ್ಡ]ಳಿ (ಜಟ್ಟಮ. ೮-೧೨). **ಪದ್ದಳಿ** : ೨. (ಪದ್ದಳಿ) [ಪಾಠಾಂ. ಪಡ್ಡಳಿ] (ಪಂಚತಂ. ೧೬೧-೧೭) ; ಪದ್ದಳಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೬).

[< ಸಂ. ಪದ್ಧತಿ].

ಪಜ್ಜಲ (ನಾ). ಪಾದತೀರ್ಥ ; ಪಾದೋದಕ : ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಮುಂಗುಣಮಂತೊಳವೀರ್ಕೈದುಂ ಪಜ್ಜಲದೊಡನೆ ಈರ್ಕೈದೆಂಬೀ ದಾಯಂ ಬೀಳಲ್ಕೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೧೦) ; ಶಿವನ ಪಜ್ಜಲಕೆ ಬಾಯ್ದೆಗೆದಂತೆ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮಜ್ಜನದ ಪಾತ್ರೆಯ ನಿವಹದಿಂ . . . ಶಿವನ ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯ ಬೆಳಸಿನ ಸ್ಥಾನಮೆನಲೊಪ್ಪಿಪ್ಪ ತದ್ಗೃಹದೊಳು (ಷಶಿಲ. ೪-೭೪).

[< ಸಂ. ಪಾದಜಲ]

ಪಜ್ಜಳ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ ; ಪ್ರಜ್ವಲತೆ : "ಪಜ್ಜಳಮೆಂದುಂ ಪ್ರಜ್ವಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೧೫) ; ಮಿಱುಪ ಮಣಿಕುಂಡಲಗಳ ಪಜ್ಜಳಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯುಗಮೊಪ್ಪುತಿರ್ದಾ ಶ್ರೀಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೧೪) ; ನವರತ್ನಖಚಿತದ ಕಜ್ಜದಲುಗುವ ಕರ್ಣದೋಲೆಯ ಪಜ್ಜಳದಿ ಮಮಕಾರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದರಾ ದ್ವಿಜಗೆ (ಕಾವೇಮ. ೩೫-೬೫); ಲೊದ್ದದ ಚೆಲ್ವ ಮುಳ್ಳುಗದ ಬಂದುಗೆ ಪಜ್ಜಳ ದಾಸಿವಾಣದಾ . . . ನವಲೋಹದ ಗುಂಡಿನ ಥಾಳಮಾಗಿ ತೋರ್ಪುದ್ದುದ ಜಾತರಂಗಮದೆ ಲೋಕದೊಳೆಣ್ದಿಱನೆಂದೆನಿಪ್ಪುದೈ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೭೨).

[< ಸಂ. ಪ್ರಜ್ವಲ]

ಪಜ್ಜಳಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ವಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಪ್ರಜ್ವಲವಾಗು : ಸಾತ್ವತಿಯೊಳ್ ಪಜ್ಜಳಂಬೆತ್ತು ಭಾರತಿಯೊಳ್ ಕಾಂತಿ ಕೆಯ್ಗಣ್ಮಿ ಆಸ್ಥಾನಮಂ ಕೌತುಕರಸದೊಳ್ ಕರುವಿಟ್ಟಂತಿರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನೊಳಕೊಂಡು ಕುಳ್ಳಿರ್ಪ ಗಮಕಿಗಳ ತಂಡದೊಳಂ (೧ರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ).

[ಪಜ್ಜಳ + ಪೆಱು$_1$]

ಪಜ್ಜಳಿಕೆ (ನಾ). = ಪಜ್ಜಳ : ಆತನ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯ ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ಪಜ್ಜಳಿಕೆಯೆ ತನ್ನೊಳಪೊಕ್ಕಂತೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಕುಚ್ಚಮಾಗೆ ಪಳಚ್ಚನಪ್ಪ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫ ವ) ; ಕೊಳಪ ತನಿಗರ್ಪು ಕೇಶಾವಳಿಯೊಳೊತ್ತರಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಪಜ್ಜಳಿಕೆ ಸಿಡುಗಣ್ಗಳೊಳ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩೩ ರಗಳೆ) ; ನುಡಿಯ ಬೆಳಗಿನಿಂ ತೊಡವಿನ ಪಜ್ಜಳಿಕೆಯಿಂ ಬಿಜಯಂಗೈದು ಬರ್ಪ ಮನ್ಮಥನ ಪೌಜಿನಂತೆ (ದಶಾವ. ೬-೪೮ ವ).

[ಪಜ್ಜಳ +-ಇಕೆ]

ಪಜ್ಜಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ; ಥಳಥಳಿಸು ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣು ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು : ತೇಜಂ ಪಜ್ಜಳಿಸೆ ತಟತಟಿಸಿ ತೊಳತೊಳತೊಳಗಿದಂ . . . ದಿನಪಸುತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೦) ; ಬೆಳಗುವ ಸೊಡರೊಳ್ಸೊಡರಂ ಬೆಳಗಿ ಪಲಕೊರ್ಂಡು ಪೋಗೆಯುಂ ಕುಂದದೆ ಪಜ್ಜಳಿಸುವವೊಲ್ ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೊಳಲುಂ ತವದಿತ್ತು ಮೆಱೆವನಿಱುವ ಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೦); ತುಪ್ಪೇಱಿದ ದರ್ಪಣದೊಳ್ ಪಜ್ಜಳಿಸಲಾರ್ಪುದೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೬) ; ಆವನ ಪಜ್ಜಳಿಪ್ಪ ಜಸಮೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪುದಾತನೀಗಾವಗಮೆನ್ನ ಜಾಣ್ಣುಡಿಗೆ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ನನೆವಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲಹಂ (ಕಬ್ಬಕಾ.೧); ಕಣ್ಣಾಲಿಯಂ ಪಜ್ಜಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು (ಸೌಂದಪು.೧೪-೨೮). ೨. ಬೆಳಗಿಸು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ತರು : ನಿಜರುಚಿಯಿಂ ಪಜ್ಜಳಿಸಿ ದಿಗಂಬರಕುಲಮಂ

ಬೆಳಗಿದ ಯೋಗೀಂದ್ರ ದೇವಚಂದ್ರನೆ ವಂದ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩೧). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಮಜ್ಜನನಾಸ್ಪದವಾಯುವೆ ತನುವೆನಗುಜ್ಜುಗಿಪ ಬ್ರಹ್ಮವೆ ಲಿಂಗಂ ಕೇಳ್ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಸ್ಪರ್ಶನವೆ ಪದಾರ್ಥಂ ದಾನಾವುಲಕರದಿಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಸು. ೧೮-೧೦೯) ; ಅಂತು ಚೇತೋನಿಕೇತನದೊಳ್ ಲಜ್ಜೆ ಪಜ್ಜಳಿಸೆ (ಪರ್ವಪು. ೨-೫೬ ಪ) ; ವೇದವಿಜ್ಞನರ್ ಪಜ್ಜಳಿಪಚ್ಛಸಂತಸದೊಳೊಂದಿರೆ ಪಂಡಿತರುರ್ಕೆ . . . ಮಾಡಿದನಧ್ವರಮಂ ಮುನೀಶ್ವರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೫೮) ; ಲಜ್ಜೆ ಪಜ್ಜಳಿಸುವನ್ನೆಗಮೊಪ್ಪಿರೆ ಸಾಕಿದೆನ್ನೊಳೀ ಜೋಡೆ ಕನಲ್ದು ಬಂದು ತಪವಂ ತಳೆವಳ್ ಗಡ (ದಶಕು. ೮-೧೫). ೪. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು : ಎಲ್ಲಾ ಸುತೀರ್ಥಂಗಳಿಗಧಿಕತೀರ್ಥಂ . . . ತಿಳಿಯೆ ಕ್ರಿಮಿಕೂಟಸ್ಥಳಂ ನಿರ್ಮಲದೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಾಗೆನಗೆ ಪಜ್ಜಳಿಪುದಗಜಾದೇವಿ ನಿಶ್ಚಯಮಿದನರಿವುದೆಂದ (ಕಾವೇಪು. ೪೫-೧೫) ; ನಿರ್ಜರಾಲಯುದಮೃತದಿಂ ನನಹಿ ಗೋಧಿಯಂ ಪಜ್ಜಳಿಸುತೊಣಗಿಸುತ ಕುಮ್ಮುತೊಡವುತ ಬೇಗ . . . ಮುದ್ದೆಗೈದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೭). [ಪಜ್ಜಳ+-ಇಸು$_3$]

ಪಜ್ಜೆ, ಪೆಜ್ಜೆ, ಹಜ್ಜೆ$_1$, ಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಪಾದವನ್ನು ಊರಿದ ಗುರುತು ; ಕಾಲಿನ ಗುರುತು; ಪಾದಚಿಹ್ನೆ : ಶಂಖಚಕ್ರಹಳಕುಳಿಶ ಲಾಂಛಿತವಾಗಿರ್ದಡಿವಜ್ಜೆಯಂ ನೋಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಜ್ಜೆಯಪ್ಪುದೇನುಂ ತಪ್ಪಲ್ಲೆಂದು ಕಳಕಳನಿನಾದಂಗಳಿಂದಾರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೬ ಪ) ; ಒರ್ವಳ್ ನೋಟ್ಪಾಡಂಬರದಡಿಯಿಟ್ಟ ಗವಾಕ್ಷಂಬರಮಲತೆಗೆಯ ಪಜ್ಜೆಯಂ ಪಸರಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭) ; ಬರೆದರೊ ಪತ್ರಮನೆಂಬಂತಿರೆ ಪಜ್ಜೆಗಳೆಸೆಯೆ ನಾಂದು ನೆತ್ತರೊಳೆತ್ತಂ . . . ತೋಱದಪುದು ಮೃಗಪತಿಮಾರ್ಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೯) ; ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು ಪುಲಿಯ ಪಜ್ಜೆಯುಮಂ ಸೊಪ್ಪಾದ ಬಿಲನುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೩೮-೫) ; ತೊಱೆಯನಿಳಿದು ರೋಧದಲಿ ಗೋವಿನ ಪಜ್ಜೆಯಲಿ ಬೀಳುವ ಮನುಜನಂತೆ (ಸಿಭಾಗ.೧೧-೮-೨೫). ೨. ಜಾಡು ; ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ: ಸಹದೇವನ ಪೋದ ಪಜ್ಜೆಯನೆ ಪೋಗಿ ಕೊಳದ ತಡಿಯೊಳ್ ಬಿಱ್ದಿರ್ದ ತಮ್ಮನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೯ ಪ) ; ಪಾವು ಪಾವಿನ ಪಜ್ಜೆಯನಱಿವಂತೆಮ್ಮಂದಿಗರ್ಗಲ್ಲದಾತನಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ಪೆಱರ್ಗಱಿಯಲ್ ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೪-೧೭) ; ಅಭಿಮಾನದ ಪಜ್ಜೆಯನೇಂ ತಪ್ಪಿ ಮೆಟ್ಟಲಱಿಗುಮೆ ತಕ್ಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೦೧). ೩. ಅಡಿ ; ಪಾದ : "ಪಜ್ಜೆಯೆನೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ.೧೫೨) ; ಪೊಸೆಯದೆ ಪಜ್ಜೆಗಳಂ ನಾಲ್ಟೆಸೆಯೊಳಮೆಂಟೆಂಟುದಿವಸಮಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಮಿಸುಕದೆ ನಿಲೆ ನಿಂದೆಸೆವಂ ಪಸರಿಸಿದರ್ ಲೋಕದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖದೇವರ್ (ಸಮಪ. ೧-೧೬) ; ಎಡಬಲನನಾರ್ಕೈವುತೊಡನೆ ಪಜ್ಜೆಗಳಿಡುತ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೨೩). ೪. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಸುಳಿವು ; ಕುರುಹು : ಸ್ತನದ ನಿತಂಬದ ಬಿಣ್ಪಂ ವನಜಭವಂ ತೂಗಿ ನೋಡೆ ನಡುವಂ ಪಿಡಿದಾತನ ಬೆರಲ ಪಜ್ಜೆ ಪತ್ತಿದುವೆನೆ ವಳಿಗಳ್ ಕಣ್ಗೆವಂದುವಾ ಕೋಮಳೆಯಾ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೩೩) ; ಬಾಯ್ಮುಡಿಯ ಪಜ್ಜೆಯನಾರ್ಕೈವುತಿರ್ದು ತಾಪದೊಳ್ ಪೊರೆದುಱೆ ಸುಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಬಡವಟ್ಟರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೩). **ಪೆಜ್ಜೆ** : ೧. ಉಡುಪವದನೆಯುರುಯಾಯತವಾಗೆ ಮಿತ್ರೆಯಳನೊಡಗೂಡಿ ಮಣಿಮಯದ ಪಾವುಗೆಯ ಪೆಜ್ಜೆಯಿಂ . . . ರಾಜಿಸುತಿರೆ (ನಪಮೋ. ೨೪-೬೦) ; ಕೆಲರ್ಗೆ ಮನದೊಡನೆ ಪೆಜ್ಜೆಯುಂ ಪೆಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟುದು (ಅದ್ಭುತ. ೪೬-೧೩). **ಹಜ್ಜೆ$_1$** : ೧. ನಡೆದ ಹಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲ ಸುಳಿದಡೆ ನೆಳಲಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳಗೆ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತ (ಪದಗೋ. ೯೬) ; ನಡೆದಡೆ ನಡೆದ ಹಜ್ಜೆಯಂ ಸೋಂಕಿ ಹಿಗ್ಗುತ್ತೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೩-೧೩) ; ಸಹಸಿಗನ ಹಾವುಗೆಯ ಹಜ್ಜೆಯಿವೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೫). ೨. ಆಹ ಎನ್ನೊಡೆಯರೊಲವಿಂ ನಡೆದ ಹೊಸ ಹಜ್ಜೆ (ಕಾರಿರ. ದೇ. ೨೯೩-೨೪) ; ಪದ್ಧತಿ- ಪಜ್ಜೆ, ಹಜ್ಜೆ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಹೋದ ಹಜ್ಜೆಯ ಹೊಲಬನಱಿಯರು ಕವಿರ್ಗಳು (ಸಿಭಾಗ. ೪-೮-೧೭). ೩. ತೆಗೆಯದಿರಿ ಕೊಂಡ ಹಜ್ಜೆಯ (ಚೆಬಪು. ೩೯-೫) ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಜ್ಜೆಯ ತೆಗೆದವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೆಂದೆಂದಿಗಿಲ್ಲ (ಕಂಸವಿ. ೧೭-೩೧). ೪. ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಗುರುಕುಚವುಗುರ್ವೊಯ್ಲ್ಗಳ ಹಜ್ಜೆ ಹೊಳೆವ ನಳಿತೋಳ್ . . . ಒಪ್ಪಿತು ರತ್ನಂತದ ಸತಿಗೆ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೮೩). ೫. ನಡಗೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ : ಕರ್ಣನ ತೆರಳಿಚಿದನೈನೂಱು ಹಜ್ಜೆಯಲಿಂದ್ರಸುತಸೂನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೫೧) ; ಹೊಸಕೆರೆವಳಗೆರೆ ಭೂಮಿ ಮಾದಬೋಯನ ಅಡು ೧ಕ್ಕೆ ೩೨ ಹಜ್ಜೆ ಕೋಲಿನಲಿ ಸಲೆ ನಿಜಗೋಲು ೭೯೪ (ಎಕ.III, ತಿರುಮ. ೬೩-೧೩೫೩; 1748). ೬. (ಕಾಲಿನ)ಗತಿ ; ಚಲನೆ: ಸಂದ ಸುಭಟರು ಬನ್ನಿ ಸ್ವರ್ಗದ ಬಂದಿಕಾಱರು ಬನ್ನಿ ಮನದಿಂ ಮುಂದೆ ಹಜ್ಜೆಯ ತವಕಿಗರು ಬಹುದೆನ್ನ ಸಂಗಾತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೮೧). ೭. ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ಇಂದು ಮೊದಲಾಗಿಯುಗಲೆಂ ನಿನ್ನ ಹಜ್ಜೆಯಂ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೩೦-೧೭). ೮. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ,—ಬಗೆ: "ಕಳಾಸ ಚಾಳಿಯ ಮಂಡಿ ಸೀರಣಂ ಹಜ್ಜೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮). **ಹೆಜ್ಜೆ** : ೧. ನೀರ ಮೇಲಣ ಹೆಜ್ಜೆಯನಾರು ಬಲ್ಲವರಿಲ್ಲ (ಪ್ರಭುವ. ೧೫೨) ; ಆತನು ನಿಂದಿರೆ ನೆಳಲಿಲ್ಲ ಸುಳಿದರೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೩-೩೧) ; ಬಂದ ಪಾರ್ಥಿವ ಜನದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಂದುಗೊಂಡೈತಂದು ಕಂಡನು ಮುಂದೆ ರಾಜಮರಾಳ ನಾದಾಂಬುಜಸರೋವರವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೪-೪೯). ೨. ಮೆಲ್ಲನೀತನು ಕವಿವ ಕತ್ತಲೆಯೊಳಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಸವೆಸಲಱಿದಾ ಸಮಯದಲಿ ಹರಿತಂದಳಾ . . . ಘೋರರಕ್ಕಸಯುವತಿ ಲಂಕಿಣಿಯೆಂಬವಳು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭) ; ನೀ ಹೆಜ್ಜೆಯನು ಸಾಧಿಪಡೆ ಸಜ್ಜೆಯಲಿ ಶಿವನ ಧರಿಸಿಪ್ಪ ಶರಣರ ಹೆಜ್ಜೆಯಲಿ ನಡೆಯೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೬) ; ಕಳ್ಳನ ಹೆಜ್ಜೆ ಕಳ್ಳನೇ ಬಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮ . . . ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯನಿಕ್ಕುತ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೧-೧). ೯. ಕಾಲನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ; ಪಾದನ್ಯಾಸ: ಉರವಣಿಸುವುದು ಕೊಂಡ ಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಜ್ಜೆಗೆ ಮುರಿಯಲಾಗದು . . . ಹರಣದಲಿ ಕಕ್ಕುಲಿತೆ ಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೧). ೧೦. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ : ಹಿಂದಣ ಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಜ್ಜೆಯ ನೋಡಿ ಕಂಡಲ್ಲದೆ ನಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆಯನಱಿಯಬಾರದು (ಅಪಚಂ. ೧೦೫-೪೭೫). ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನೃತ್ಯ ಪದ್ಧತಿ : 'ಹೆಜ್ಜೆ'ಯ 'ಮಜಲು' ಎದ್ದಿದೆ (ಗಂಗಾಗಾ. ೧೨೧). 'ಹೆಜ್ಜೆ ಕುಣಿತ' ಪರಾ.

ಹಜ್ಜೆಹಜ್ಜೆ, ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೂಪುರವಲುಗದಂತೆ ಹತ್ತಸಾರುವಳೊಮ್ಮೆ ಸೋಂಕಲೆಂತಹುದೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮುರಿದಪಳೊಮ್ಮೆ ಹಜ್ಜೆ ಹಜ್ಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆ]ಯ ಮೇಲೆ ಸಲ್ವಳಮ್ಮದೆ ನಿಲ್ವಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೩) ; ಇಂತಱಿದು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧರಿಸಿದ ಶಿವಮಹೇಶ್ವರನ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಂಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಫಲ ತಪ್ಪದಯ್ಯ (ಆದವ.೧೮-೪೫); ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರುದೋಱಿದ ತಳಿರ ತಱತಱದಗಲದಲಿ ಪಸರಿಸುತ . . . ಜನಕನ ಮಗಳ ನಡೆಸುತ ತಂದರೊಂದು ಮಹಾಸರೋವರಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೧೯) ; ವೇಮನನ ಹಾಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೈಯದೆ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ . . . ಅವಸ್ಥೆಪಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶಿವ ತೋರಿದಂತಿಹುದೇ ಲೇಸು (ಸಾಹಿಜೀ. ೧೦೩). ಹಜ್ಜೆಯಾಗು = ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು : ನದಿ ಸರಸಿಗಳ . . . ತಡಿಯಲ್ ಹಜ್ಜೆಯಾದುದು ಹಗಲು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೫). **ಹೆಜ್ಜೆಯ ಕುಣಿತ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ ; ಹೆಜ್ಜೆ ಕುಣಿತ : ಗುಡಿಯ **ಪಟಾಂಗಣ**

ಹಳ್ಳಿಯ ಯುವತಿಯರ ತಂಡವು ನೆರೆದು, ಹೆಜ್ಜೆಯ ಕುಣಿತವನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೨೨). [<ಪ್ರಾ. ಪಜ್ಜಾ./ಸಂ. ಪದ್ಯಾ]

ಪಜ್ಜೆಕಾಱ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವವನು,–ಜಾಡು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬೇಹುಗಾರ: ತನ್ನ ಪಜ್ಜೆಯಂ ಪಜ್ಜೆಕಾಱರಱಿಯದಂತು ವಸುದೇವಕುಮಾರಂ ಪಾಯ್ದು ಪೋದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೪೧ ವ). [ಪಜ್ಜೆ + -ಕಾಱ]

ಪಜ್ಜೆಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೆಜ್ಜೆ : ಬಂದಳಾ ವಿಯಚ್ಚರಯೋಷೆ, ಪಜ್ಜೆಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಯ ಬಿಂಕಂ ಬಲೆಯ ಬೀಸೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೫-೩೦೩). [ಪಜ್ಜೆ + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಪಜ್ಜೆಗೆಡು, ಪೆಜ್ಜೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಾರದಿರು ; ಸ್ಥಗಿತಗೊಳ್ಳು : ರಾಘವಾವರಜಂ ತಾಂ ಕೈಸೋಲ್ವುದುಂ, ಪಡೆ ಬಡವಪ್ಪುದುಂ, ವಿಡುಕಿನ ಬೆಂಬಲಂ ಪಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಗುಡುವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೧). **ಪೆಜ್ಜೆಗೆಡು:** ಕೆಲರ್ಗೆ ಮನದೊಡನೆ ಪೆಜ್ಜೆಯುಂ ಪೆಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟುದು (ಅದ್ಭುತ. ೪೬-೧೩). [ಪಜ್ಜೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಪಜ್ಜೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕುರುಹು ತೋರು,—ಮೂಡು: ಕಾಂತನೆಡೆಗೆ ನಸುಲಜ್ಜೆ ಮಂದಸ್ಮಿತಂ ಕಿಱುಬೆಮರ್ಕಾತುರಂ ಪಜ್ಜೆದೋಱಲ್ಕೊಗದೊಳ್ಳಿತಂದು ಸಾರ್ದಳೊಯ್ಯನೆ ಮತ್ತಗಜಗಾಮಿನಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೦). [ಪಜ್ಜೆ + ತೋಱು]

ಪಜ್ಜೆಯಿಡು, ಹಜ್ಜೆಯಿಡು, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು(ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡಿಯಿಡು; ನಡೆ: ಪಜ್ಜೆಯಿಡಲಾ ನಮ್ಮ ಮುಂದಕ್ಕೆ (ಮದೇಪು. ೬-೬೩). ೨. ಪ್ರವರ್ತಿಸು ; ತೊಡಗು ; ಉದ್ಯೋಗಿಸು : ಕಜ್ಜ ಕೈಗೂಡುವನ್ನಬರ. ನಾನಾಪರಿಯುಜ್ಜುಗದೊಳು ಬಲ್ಲವರು ಪಜ್ಜೆಯಿಡುವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೫೪) ; ಮತ್ತಮಾ ನಾರದಂ ನಾರಾಯಣನಾಜ್ಞೆಯಂ ಶಿರದೊಳಾಂತು . . . ಜತನದಿಂ ಬಿಜ್ಜೆಯೊಳ್ ಪಜ್ಜೆಯಿಡುತಿರ್ದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೭-೪). **ಹಜ್ಜೆಯಿಡು :** ೧. ಹೊನ್ನ ಹಾವುಗೆವೆರಸಿ ಜಗದೇಕಪರಮಸೌಂದರಿ ಹಜ್ಜೆಯಿಡಲು ಹೊಮ್ಮಿಗ ಹೋದ ಬಟ್ಟೆಯಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೪-೩೬). ೨. ಆ ಹಿಂದಿನ ಪಾಪವೇ ಇಂದು ಲಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಹಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟಿದೆ (ನಾಡೋಜ. ೧೨). **ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು :** ೧. ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲೆನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಜ್ಜೆಯಿಡೆ . . . ನಾಣ್ಚಿ ಹೊಂಗುತೆ ಬಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೪). ೨. ಇಂಥ ಪಕ್ಷಿವನ್ನು . . . ದುರಭ್ಯಾಸಗಳ ಕಡೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೩೦). [ಪಜ್ಜೆ + ಇಡು$_1$]

ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಜಾಡು ; ಕಾಲುದಾರಿ : ಪೊಡವಿಗೀಳಿದು ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆಯೊಳೆರ್ವರು . . . ತಡವಾಡದನುರಾಗದಿಂದ ನಡೆತಂದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೧೪೭) ; ಅಂತೆಯೆ ಇಳಾತ್ಮಜೆ ಇನಕುಲಾತ್ಮಜನ ಅಡಿಯ ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆಯ ನಡೆಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೪-೩೩೧). [ಪಜ್ಜೆ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆ : ಇದೆ ಮರೆ ಹಿಕ್ಕೆಯಿಕ್ಕಿದೆಡೆ ಪುಲ್ಲೆಯ ಬಾಯ ಕಱುಂಕೆ ಸೂಸಿದತ್ತಿದೆ . . . ಎನುತ್ತೆ ಪೆರ್ಚಿದ ವನದಲ್ಲಿ ಪಜ್ಜೆವಟ್ಟೆಯಿಂ ನಡೆಗೊಂಡುದು ಭಿಲ್ಲಸಂಕುಳಂ (ದಶಕು. ೨-೧೧೦). [ಪಜ್ಜೆ + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ಪಜ್ಜೆವಿಡಿ, ಹಜ್ಜೆವಿಡಿ, ಹೆಜ್ಜೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಜಾಡನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ; ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು ಹಿಡಿದು ಹಿಂಬಾಲಿಸು : ಅಚ್ಛೋದಸರೋವರದ ತೀರದೊಳಿಂದ್ರಾಯುಧದ ಪಜ್ಜೆವಿಡಿದು ಬಂದು ಬಟ್ಟೆರ್ದ ನಿಜಸ್ಕಂಧಾವಾರಮಂ ಕಂಡು (ಕಾದಂಉ. ೧೮೨) ; ಪಜ್ಜೆವಿಡಿದು ನಡೆದು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಂ ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೩೩ ವ) ; ಖಡ್ಗಧೇನುಗಳ ತೊರೆದ ಮೊಲೆಯಿಂದಂ ಬಱಿವಿಡಿದು ಸುರಿವ ಪಾಲ್ಗೆ ಪಜ್ಜೆವಿಡಿದು ಪರಿವರಣ್ಯಮಾರ್ಜಾರಪೋತಕಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ); ಮಿಱುಪಾಱುವ ಪಱಮೆಗಳ ಪಜ್ಜೆವಿಡಿದಱಿ . . . ಮೊರೆವ ಮಧುಕರಪ್ರಕರದಿಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೭೧ ವ) ; ನಡೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆ]ಜ್ಜೆವಿಡಿ ಪೋಗು . . . ಎಂಬ ನುಡಿಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ಕಿವಿಗಿಡಿದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೫). **ಹಜ್ಜೆವಿಡಿ :** ೨. ಸುಳಿವನ್ನು ಕಾಣು : ಕಳವಂ ಕೊಂಡವನೆಯ್ದೆ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆ]ಜ್ಜೆವಿಡಿದಾ ಮರ್ಮಂಗಳಂ ಕಾಣದೇ . . . ಪಱಿವನ್ನಾಯುವ ನೋಡದನ್ನರೊಳೆ ದೂಱಿಟ್ಟಿಲ್ಲರಂ ಬಾಧಿಪಾ ತಳವಾಱಂ ಬೆಳವಾರನ್ನೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೬). **ಹೆಜ್ಜೆವಿಡಿ :** ೧. ಸಂಗ್ರಾಮಧೀರನ ಹೆಜ್ಜೆವಿಡಿದು ಮಹೀಮನೋಹರನಱಿ ಹೊಕ್ಕನು ಘೋರಕಾನನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೬). [ಪಜ್ಜೆ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಜ್ಜೆಹಾಕು, ಹಜ್ಜೆಹಾಕು, ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ ; ಸಾಗು : ಅರಮನೆಯ ಚೋರರುಂ ಪೊಕ್ಕು ಚಾಮಿಕರನವರತ್ನ ಭೂಷಣವ ಕದ್ದು . . . ಅಯಯ್ಯನಿರುವಾಶ್ರಮಕೆ ಪಜ್ಜೆಹಾಕಿ ತಾವುಂ ತಳರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೧೯). **ಹಜ್ಜೆಹಾಕು :** ೧. ಅವಳು ಭಾರವಾದ ಎದೆಯಿಂದ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಹಜ್ಜೆಹಾಕಿದಳು (ಹಾಮಿತ್ರ. ೬೩). **ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು :** ೧. ಮೂರ್ತಿ . . . ಸವಿಾಪದ ಬಸ್‌ಸ್ಟಾಂಡಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೦೭) ; ಅವನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಹೋಗದೆ ರಭಸದಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕತೊಡಗಿದಳು (ಕುಸುಸಂ. ೧೧೦). ೨. (ಅಲಂ) ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಲುಹಾಕು,—ಕುಣಿ. [ಪಜ್ಜೆ + ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಪಜ್ಝಟಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಗಣಬದ್ಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಚರಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ : ಪಜ್ಝಟಿಕೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ಮಾತ್ರಾಬಂಧ . . . ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮಂದಾನಿಲವೆಂದು ಹೆಸರುಗೊಂಡ ರಗಳೆಯೂ ಅದರ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಈ ಅಪಭ್ರಂಶ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ (ಛಂದೋವಿ. ೧೬೬) ; 'ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ'ದಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಕೈಬರೆಹದ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಜ್ಝಟಿಕೆಯಂತಿರುವ ರಗಳೆಯೊಂದಿದೆ (ಶಬ್ದವಿ. ೨೧). 'ಪಜ್ಝತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪಜ್ಝಟಿಕಾ]

ಪಟ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : "ವಾಸಮಾಚ್ಛಾದನಂ ವಸ್ತ್ರಂ ಪಟಂ . . . ಅಂಬರಮೆನಲ್ಕಾ ಸೀರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೭) ; ಪಟವ ಹಱಿದು ತಂತುವ ನೋಡಲದೇಕೆ ಆ ಪಟವೇ ತಂತುವೆಂದಱಿದೊಡೆ ಸಾಲದೇ (ದೇದಾವ. ೬೦-೧೨೫) ; ಹೊದ್ದೆ ಹರಿಯಲಿಬೇಕು ಕರ್ಮಕೇಪದ ಪಟವ (ಮಂಕುಕ. ೬೩೩). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರ. ೩. ತೆರೆ ; ಪರದೆ; ಜವನಿಕೆ. ೪. ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ (ನುಣುಪಾದ ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ)ಬಟ್ಟೆ, ಹಲಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ಸುಕೇಶಿನಿಯುಂ ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಜನ್ಮದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುದೆಲ್ಲಮಂ ಪಟದೊಳ್ ತಾನೆ ಬರೆದು . . . ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೋಡುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೧೨). ೫. ಲೆಕ್ಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚರಿ, ಇದ್ದಿಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಕರಿಯ ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ : ಈ ಲೇಖ್ಯವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಟ, ಪಟಿಕಾ, ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ ಪಟ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದುವಂತೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೪೦); ಇದನ್ನು ಪಟ, ಪಟಿಕಾ, ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ ಪಟ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರಪ. ೧೩). ೬. ಚಿತ್ರ, ನಕ್ಷೆ, ಯೋಜನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಹಾಳೆ : ಆ ಭೂಮಿಯ ವನಯುವನು ಪಟದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೋಡಿ ಆ ಹೇಮದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಕೈಯಲಿಯದ್ದ . . .

ಶಾಸನಂಗಳನು ಪೋದಿ ನೋಡಲಾಗಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೨-೧೫; 1412); ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ ಯೋಜನೆಯು ಪಟವು, ತಮಗೆ ನಾನು ಕೊಡಲಿರುವ ಭಾಷಣಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅರುಹಬಲ್ಲದು (ಪರಪ. ೧೧). **೭.** ಚಿತ್ರ; ವರ್ಣಚಿತ್ರ: ಚಿಂತಿಸದಿರ್ ತಾ ತೋಱು ನಿನ್ನೀ ಬರೆದ ಪಟವುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪); ಬರೆದಟ್ಟಿದಳೀ ಪಟವುಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸೆಂದೀಯೆ (ಮಹಾನೇ. ೯-೧೩೨); ರಾಜಿಯ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ದೇವರ ಕೆಲವು ಹೊಸ ಪಟಗಳಿದ್ದುವು (ಭೀಮಕಾ. ೨೦೫). **೮.** ನೌಕೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಾಯಿ: "ಪಟಂ ಹಾಹೆಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೫); ಏಱು ಬಹಿತ್ರಮುಂ ಪಟವು ನೆತ್ತಿಸೆ . . . ಪಯೋಧಿಯೊಳ್ ಪರಿದುದು (ಮಹಾನೇ. ೯-೧೩೩); ಕಟ್ಟಾಚಾರಮೆ ತರಣಿಯುಱುವೆ ಪಟ . . . ಪುಟ್ಟುಗಡಲ ದಾಂಟಿಪ ನಾವಿಕ ತಾನೆಂಬಂತೊಯ್ಯುತಿರೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೬); ನಾಳೆ ಹಡಗಿನ ಪಟಗಳನ್ನೇರಿಸಿ ತುಷಾರನಗರಕ್ಕೆ ಮರಳುವೆಯಾ? (ಆರ್ಯಕ. ೧೦೮). **೯.** ಗಾಳಿಪಟ: ಆಕಾಶದಲಾಡುವ ಪಟಕ್ಕಾದಡೆಯೂ ಮೂಲಸೂತ್ರವಿರಬೇಕು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೯-೧೩೩); ಈತನಿದ್ದನು ಸವಡಿಗೈಯಲಿ ಸರಿವ ನೇಣಿನ ನಭದ ಪಟದಂತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೧-೧೬); ಹುಡುಗರೂ ದೊಡ್ಡವರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಲಗಳ ಬೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪಟ ಆಡಿಸುವ ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೬೧). **೧೦.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. **೧೧.** ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು; ಉತ್ತಮವಾಗಿ ರಚಿತವಾದುದು. **೧೨.** ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ: ಪಟದ ಸೀರೆಯುಂತಲ್ಲಾಡಿ ಒಲ್ಲದ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ ಸುಯ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮); ಚಾಮರದ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಪಟ ಪಳಹರದ ಪದಪಿನಲೌಕಿ ನಡೆದುದು ಮುಂದೆ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩೩); ಆಲವಟ್ಟವು ಸತ್ತಿಗೆ ಮದಕರಿಗಳ ಸಾಲ ಪಟಗಳಿನಪ್ರಭೆಯು ತೂಳಗೊಡದೆ ಮುಸುಕಲು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೪೪).

ಪಟದ ಕುಣಿತ=ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿದ ಉದ್ದವಾದ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಕುಣಿತ: ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕುಣಿತದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ 'ಪಟದ ಕುಣಿತ' ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆಲವು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ . . . ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಪಟದ ಕುಣಿತ ನಡೆಯುವುದು ಹಬ್ಬಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ (ಕಜಕ. ೧೦೪). **ಪಟದ ಹುಳು**=ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಪತಂಗ, ಜಿರಲೆ, ಗೆದ್ದಲಹುಳು, ಪಟದ ಹುಳು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೪). **ಪಟವಾಡಿಸು** = ಗಾಳಿಪಟದಂತೆ ಆಡಿಸು: ಪಟವಾಡಿಪಳ್ ಜೀವಗಳನಂಬೆ, ಆದ್ಯಾಶಕ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೫-೧೬೯). [ಸಂ.]

ಪಟಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ).(ಅಲಂ) ಮೆರೆ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ವರ ಶಶಿವಿಶದ ಯಶಃಪಟಂಗಳಂ ನನ್ನಿ ಪಟಂಗೊಳ್ವಂತೆ ವಿವಿಧ ಧ್ವಜಪಟಂಗಳಂ ಕೊಂಡು ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು ತಾನುಮುತ್ತರನುಂ ವಿರಾಟಪುರಕ್ಕೆ ಮಗುಟ್ದು ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ.೮-೧೧೯ ವ). [ಪಟ+ಕೊಳ್₁]

ಪಟಕ₁ 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಪಟಕ₂ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ. ೨. ಪಾಳೆಯ; ಠಾಣ್ಯ.[ಸಂ.]

ಪಟಕ₃, ಪಟಕಾ, ಪಟಕೆ, ಪಟಗ₂, ಪಟಗಾ(ನಾ).ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಉದ್ದವಾದ ರುಮಾಲಿನಂಥ ವಸ್ತ್ರ; ಪೇಟಾ: ನಡುವಿಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡ ಅಂಚಿನ ಒಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿದ ತುರಾಯಿಕಟ್ಟಿನ ಪಟಕವಾಗಲಿ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತೀರ ಒಪ್ಪುತ್ತವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೪೧). **ಪಟಕಾ:** ಶೇಖ, ಸೈಯದ್, ಮೊಗಲ್, ಪಠಾಣ, ಈ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗಳ ಜನರು ತಲೆಗೆ ಮುಂಡಾಸ ಹಾಕುವರು, ಇಲ್ಲವೆ ಪಟಕಾ ಸುತ್ತುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೨೬); ಮುಂಡಾಸ, ತುರುಬಿನ ರುಮಾಲು, ಪಟಕಾ, ಪಾಗೋಟಿ ಎಂದು ರುಮಾಲಿನ ವಿಭಾಗಗಳು (ಗೋಯಾತ್ರೆ. ೩೪); ಗುಲಾಬಿ-ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಪಟಕಾ ಸುತ್ತುವನು (ಹೂಬಿಸಿ. ೬೩). **ಪಟಕೆ:** ಪರಮಾನಂದಭರಿತನಾಗಿ ಅವನು ತನ್ನ ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಟಕೆಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಇನಾಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನೆಂತಲೂ . . . ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬೀರಬ.೧೪). **ಪಟಗ₂:** ಶಿವಪುತ್ರ, ಮಾದೇವರಿಗೆ ಹೊಸ ಪರಟು, ಧೋತರ, 'ಪಟಗ', ಕೋಟುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದರು (ಬರಹಾ. ೧೮೬); ಅವನ ಮೈಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳು, ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿದ 'ಪಟಗ' ಒಗೆಯಲಾರದೆ ಎಷ್ಟು ದಿನ ಕಳೆದಿದ್ದವೊ (ಗಂಗಾಗಾ.೬೫). **ಪಟಗಾ:** ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೇಡವಾದರೆ 'ಪಟಗಾ' ಸುತ್ತುವೆವು (ಗಾಳಿಪ. ೧೩೨); ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಪಟಗಾಗಳೆಲ್ಲ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಇವರ ಕೇಕೆಯೊಡನೆ ಹಾರಿದವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಟಕಾ]

ಪಟಕಣ್ಣೆ 'ಪಟಗಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಪಟಕಾ 'ಪಟಕ₃' ನೋ.

ಪಟಕಾರ₁ 'ಪಟಕಾರು' ನೋ.

ಪಟಕಾರ₂ 'ಪಟಕಾರ' ನೋ.

ಪಟಕಾರ₃ (ನಾ). ೧. ನೇಕಾರ; ಜಾಡ: ದೇವಾಂಗರು, ಪಟಕಾರರು, ಸಾಲಿಗರು, ನೆಯ್ಗೆಯವರು, ಶೀಲವಂತರು, ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ ದೇವಾಂಗರು . . . ಛಿನ್ನವಿಚ್ಛಿನ್ನರಾಗಿದ್ದರು (ಶರಚ. ೪೩); ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಟ್ಟವೆನ್ನುವ ಈ ಪಟಕಾರರು—ಹಟಕಾರ(ಜಾಡ)ರು ಆರ್ಯಪೂರ್ವ ಜನಾಂಗವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ಕರ್ನಾಪೂ. ೧೪೫). ೨. ಚಿತ್ರಕಾರ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಪಟಕಾರು, ಪಟಕಾರ₁ (ನಾ). ಚಿಮುಟ; ತಂಡಸ: "ಇಕ್ಕುಳ, ಚಿಮುಟ, ಪಟಕಾರು, ತಂಡಸ" (Tongs. ಇಂಕನಿ); ಬೈರಿಗೆಯ ಅಲಗು; ತೋಬಡದ ಉಳಿಯಲಗು; ಪಟಕಾರು, ಮೊ.ಗಳ ಕೊನೆ ಗತ್ತರಿ (Bit. ಇಂಕನಿ). **ಪಟಕಾರ₁:** "ಯಾವುದಾದರೂ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ; ಶ್ರವಣ; ಚಿಮುಟ; ಪಟಕಾರ" (Pincers. ಇಂಕನಿ).

[←ತೆಲು. ಪಟಕಾರು, ಪಟುಕಾರು]

ಪಟಕಾಸು, ಪಟಕಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಅಮುಕಿ ಹಿಡಿ: ಆಶಿ ಅಗಸಗ ಪಟಕಾಸ್ತು. ಜಾರಿದೆ. ಮನಿ ಮುರೀತು (ರಕ್ತಧ್ವ.೩೨೫). **ಪಟಕಿಸು₁:** ಅದು ಕಾರಸ್ಥಾನ. ನೀನೂ ನನ್ನನ್ನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ಪಟಕಿಸುವವ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೫೬).

[? +-ಇಸು₃./ಮರಾ. ಪಟಕಾವಿಣೇ]

ಪಟಕಿ, ಪಟಕೆ₃ (ನಾ). ಕಾಲರಾ ರೋಗ: ಪಟಕಿಯ ಜುಲಾಬು ಅಕ್ಕೀ ಕಚ್ಚಿನಂತೆ ಬಹಳ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಆಗ ಹತ್ತುತ್ತದೆ. ಕೈಕಾಲಿಗೆ ಒರಟಿ ಬಂದು ಮನುಷ್ಯನು ಗಾಬರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಗೃಹವೈ. ೨೬). 'ಪಟಕಿಬೇನೆ' ಪರಾ. **ಪಟಕೆ₃:** ಪಟಕೆಯ ಉಪದ್ರವವಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಕಪ್ಪುರ ಸುಡುವದರಿಂದ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೬).

[←ಮರಾ. ಪಟಕೀ]

ಪಟಕಿಬೇನೆ (ನಾ).=ಪಟಕಿ: ಬೈಲುಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಪಟಕೀಬೇನೆಯ ಉಪದ್ರವವಿದ್ದಷ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ(ಕಭಾಗ. ೨೧); ಈ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಪಟಕೀಬೇನೆಯ ಭೀತಿಯು ಮಾತ್ರ ಬಹಳ ಇರುತ್ತದೆ (ಬೆಳವ. ೨೦). [ಪಟಕಿ+ಬೇನೆ₁]

ಪಟಕಿಸು. 'ಪಟಕಾಸು' ನೋ.

ಪಟಕಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪಟಪಟನೆ ಹೇಳು : ಏನಿವನು ಪಟಕಿಸುವ ಏಳು ಬೀಳಿನ ಮಂತ್ರ ? (ತಿಲಾಲ. ೬೮-೧೫) ; ನಮ್ಮ ನಾಣಪ್ಪನೋರು ಮಾತು ಮಾತಿಗೂ ಗಾದೆ ಪಟಕಿಸ್ತಾರೆ (ಬೈಸರ್ವ. ೬೨). [? +–ಇಸು$_3$]

ಪಟಕುಟಿ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ರಚಿಸಿದ) ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : "ದೂಷ್ಯಂ, ಸ್ಥೂಳಂ, ಪಟಕುಟೀ, ಗುಣಲಯನೀ, ಕೇಳಿಕಾ— ಈ ೫. ಗುಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೭) ; ದೇವರಮ್ಯಮೆಂಬ ಪಟಕುಟಿಯುಂ . . . ಎಪ್ಪತ್ತೆರ್ಛಾಸಿರದುರ್ಗಾಟವಿಗಳುಂ ಪದಿನೆಣ್ಛಾಸಿರಮ್ಲೇಚ್ಛ ರಾಜರುಮಾತ್ಮೀಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ಅಭ್ರತುಂಗಪಟಕುಟಿಯ ಮಹಾಕನಕದ ಕಂಬಂಬೋಲ್ಮಿಗೆ ಮಿನುಗು ಗುಮುರು ಚಾರುಚಂದ್ರಗಿರಿಗಂಭೀರಂ(ಹಮ್ಮೀರ.೧-೩೪) ; ಸುರಪನ ವಿಭವದಿ ಜಯಿಸಿದ ಚಕ್ರಿಗೆ ಹರಿಸದಿ ಗಿರಿಗಳಂಬುಧಿಯ ಪೊಱಟದಿರ್ವಂದಂತೆ ಪಟಕುಟಿಗಳು ಬಂಧುರಮಾದವು ಬೀಡಿನೊಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೧೦೮) ; ಎತ್ತಿ ತಂದರಾ ರಾಕ್ಷಸಶರೀರಮಂ ಪಡೆವಳಂ ಗಂಧಮಾದನನಿರ್ದ ಪಟಕುಟಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦೩-೭೯). [ಪಟ+ಕುಟಿ$_2$]

ಪಟಕುಟೀರ (ನಾ). = ಪಟಕುಟಿ : ಆ ಸೇನಾಪತಿಯು ಸ್ಥಪತಿರತ್ನದಿಂ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆ ಪಟಕುಟೀರದೊಳ್ ಪಡಂಗಬಲವನ್ನೂ ಆ ಬಳಿಯೊಳೇ ತಳುಗಿಸಿದನು (ಪುರುಚ. ೧೫೪). [ಪಟ+ಕುಟೀರ]

ಪಟಕೆ 'ಪಟಕ$_3$' ನೋ.

ಪಟಕೋಶಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ : "ಚೀಲಃ = ಪಟಕೋಶೀ" (ಕಾಶಕೃ. ೫೦). [ಸಂ. ಪಟಕೋಶೀ]

ಪಟಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಪಟಕ್ಕನೆ ದೀಪ ಆರಿಹೋಯಿತು (ರೂಢ). [ಪಟಕ್$_0$+–ಅನೆ$_1$]

ಪಟಗ$_1$ 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಪಟಗ$_2$ 'ಪಟಕ$_3$' ನೋ.

ಪಟಗಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪಟಗಣಿ, ಸೊನೆಪಟ್ಟಿ, ತಿಗುಡು (ಮೈಡಿಗ. ೫೯–೧೧೬೮). [?]

ಪಟಗಣ್ಣಿ, ಪಟಕಣ್ಣಿ (ನಾ). ಎತ್ತಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ ; ಜೊತ್ತಗೆ ; ಮಿಳಿ : ಒಂದೇ 'ಹ್ಯಾಟು' ಇದ್ದರೂ ಯಾವ ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗಾದರೂ ಹವಣಾಗುವ 'ಪಟಗಣ್ಣಿ'ಯಂತೆ, ಎಲ್ಲ ಸೂಟಿಗೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹದು (ಬೆಳುಮ. ೨೫೩). **ಪಟಕಣ್ಣಿ** : ಪಟಕಣ್ಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢ). [ಪಟ ? + ಕಣ್ಣಿ]

ಪಟಗಾ 'ಪಟಕ$_3$' ನೋ.

ಪಟಗಾರ 'ಪಟಗಾಱ' ನೋ.

ಪಟಗಾಱ, ಪಟಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಪಟವನ್ನು ಹಾರಿಸುವವನು,—ಆಡಿಸುವವನು : ಪಟಗಾಱನುಱಿ ಸೂತ್ರವಿಡಿದಿದ್ದರಾ ಗಾಳಿಪಟ ಗಗನದೊಳಾಡುವಂತೆ ಕುಟಿಲವಲ್ಲಾತ್ಮ ನಿನ್ನಂಗದೊಳಿರ್ದು ಸಂಘಟಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯೊಳದೆ ಬುದ್ಧಿ (ಭರಚ. ೨-೪೩). **ಪಟಗಾರ** : ೨. ನೇಯ್ಗೆಯವನು ; ನೇಕಾರ ; ಪಟಕಾರ : ಪಟಗಾರ ರಾಯಂಣ ನಾಯ್ಕನಿಗೆ ಬಿಳಿಚತ್ರಿ . . . ಶಾಲು ನಾಮೆ ಸಹ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ.೨೯೨-೩೨ ; 1345). [ಪಟ+–ಕಾಱ]

ಪಟಗೃಹ (ನಾ). = ಪಟಕುಟಿ : ಪ್ರಭಾಕಾಂಡವೆಂಬ ಪಟಗೃಹದಲ್ಲಿ ಆ ನಾವೀರ್ವರೂ ಕ್ರೀಡಿಸುವ ರೀತಿಯು ಇದೇ (ಪುರುಚ. ೩೭) ; ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಟಗೃಹವನ್ನು . . . ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ತಳಿರು ತೋರಣಗಳಿಂದಲಂಕರಿಸಿದರು (ಕಭವಿ.೪೩೦) ; ತರತರದ ವರ್ಣಂಗಳಿಂದೆಸೆವ ಪಟಗೃಹದ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ . . . ರಣ ಶಿಬಿರಮೆಸೆದತ್ತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೭-೪೬೪). [ಪಟ+ಗೃಹ]

ಪಟಚ್ಚರ (ನಾ). ೧. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ : "ಪಟಚ್ಚರಮೆಂಬುದು ಹಱಿಯ ಸೀರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦–೩೯೬) ; ನೆಱೆಯೆ ಪಟಚ್ಚರದೊದವಿದ ಸೆಱಂಗಿನೊಳ್ ತಂದು ತೀವಿ ಪವನಂ ಹಿಮಮಂ ಸೆಱೆಯಿಟ್ಟಂತಿರೆ ಮೊಗದೊಳ್ ತುಱುಗಿದ ಕಿಱುಬೆಮರದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೪) ; ವಿವಿಧ ವೈಪಥಪಾಂಸುಗಳಿಂದೆ ನಾಡೆ ಸೀಳಿದ ತಲೆಯುಂ ಕರಂ ಮಲಿನಮಾದ ಪಟಚ್ಚರಮುಂ ನೆಗಟ್ಟಲಂದಿದಿರೊಳೆ ಲೇಖವಾಹನಿವಹಂ ಬರೆ ಕಂಡನಿಳಾಧಿನಾಯಕಂ (ಕಾದಂಉ. ೬೩೬) ; ಜಟಿಳಿತಕೇಶಂ ವೇಷ್ಟಿತ ಪಟಚ್ಛದಂ[ಚ್ಚರಂ] ದೀರ್ಘದೇಹಿ ಜಟ್ಟಿಗನೆಂಬೋಲ್ ಕುಟಿಲಗತಿ ಬರುತು ಮಿರ್ದಂ ಭಟನೊರ್ಬಂ ಪೊತ್ತು ಬೆಮರುತುಂ ತದ್ಧ್ವಜಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೪–೮೧). ೨. ಕಳ್ಳ ; ಚೋರ. [ಸಂ.]

ಪಟಡಿ 'ಪಟ್ಟಡಿ$_1$' ನೋ.

ಪಟತ್ಕಾರ (ನಾ). ಪಟಪಟ ಎಂಬ ಸದ್ದು,—ಶಬ್ದ : ಝಷಕೇತನ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಫ]ಟತ್ಕಾರಂ ತರುಣೀಚರಣಮುದ್ರಿಕಾಕಣತ್ಕಾರಂ ತತ್ಕಟಕ ಮಂಜೀರಝಣತ್ಕಾರಂ . . . ಆಗಸಮಂ ಮುಸುಂಕೆ(ಗಿರಿಕ. ೮–೮ ವ). [ಸಂ.]

ಪಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಜ್ವರ ಕಾಯುತ್ತಿತ್ತು, ನಾಡಿಯು ಪಟಪಟ ಬಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕತ್ತಬಿ. ೭).

ಪಟಪಟನೆ (ಅ). ೧. ಪಟ ಪಟ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ : ಇವರ ಅಂಗುಳ ಮೆಟ್ಟಿ ಪಟಪಟನೆ ಹೊಡಿ ಎಂದಾತ ನಮ್ಮ ದಿಟ್ಟ ಧೀರ ಅಂಬಿಗರ ಚೌಡಯ್ಯ ನಿಜಶರಣನು (ವಚಶಾ. I, ೩೭೦) ; ಚಟುಲಶಿಖಿ ಪಟುದೃಷ್ಟಿಪಾತಕೆ ಕುಟಿಲದೈವಂಗಳು ಛಟಿಲು ಛಟಿಲೆನುತ ಬೇವುತ್ತ ಪಟಪಟನೆ ಸಲೆ ಬಿರಿವುತಂ ಮೇಣ್ ಛಟಛಟನೆ ಕೇಶಿಯಲ್ಕೆ (ಬಸವು. ೨೩-೧೬). ೨. ಸರಸರನೆ; ಬೇಗ ಬೇಗನೆ : ತಟಿತಟಿಯುಹ ಲಾಲಸೆಯನು ಸೂಡಿ ಪಟಪಟನೈದಿ ಪರರ ತಾ ಬೇಡಿ (ಅವಧೂ. ೨೯) ; ಮುಘಮುಘಿಸುವಾ ಮುಗಿದ ಮೊಗ್ಗೀ ಪಟಪಟನೇ ಒಡೆದು (ಗಂ. ೧-೧೧). [ಪಟಪಟ+–ಅನೆ$_1$]

ಪಟಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಟ ಪಟ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು : ಗುಬುಟನ ಬಾವುಟಗಳು ಪಟಪಟಿಸುತಲೊಲೆದವು ನಲವೆರಚಿ (ನಾಪದ. ೧೩೯). [ಪಟಪಟ+–ಇಸು$_3$]

ಪಟಮಂಟಪ (ನಾ). = ಪಟಕುಟಿ : ಲತಾಮಂಟಪ ದರ್ಪಣಮಂಟಪ ಪಟಮಂಟಪ . . . ತರುವಾಟಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲ್ಗಳೊಳಗೆಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೩). [ಪಟ+ಮಂಟಪ]

ಪಟಮಂಡಪ (ನಾ). = ಪಟಕುಟಿ : ಭವದೀಯ ವನಾಯುಜ ಹಯ ನಿವಹಂ ಕೇಳ್ ಮೂರಿವಿಟ್ಟು ನಿಶ್ವಾಸಂ ಸೈಂಧವಮಂ ಮಾಸಿಸೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು ವಿನಿದ್ರಂ ದೇವ ದೀರ್ಘಪಟಮಂಡಪದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೨). [ಪಟ+ಮಂಡಪ]

ಪಟಮಂದಿರ (ನಾ). = ಪಟಕುಟಿ : ಮಾರನು ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಪೊರಟು ಬರುವನೆಂದು ವನದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಕೂಡಿ ಮಾಡಿಸಿರುವ ಪದ್ಮರಾಗ ರತ್ನಮಯವಾದ ಪಟಮಂದಿರಗಳೊಯೆಂಬಂತೆ . . . ತೋರುವ ಚಿಗುರುಗಳ ಕೆಂಪಾದ ಕಾಂತಿಗಳು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೮–೪). [ಪಟ+ಮಂದಿರ$_2$]

ಪಟಲ$_1$ 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಟಲ$_2$, ಪಟಳ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ ; ಛಾವಣಿ; ಮಾಡು. ೨. ಪರದೆ ; ಆವರಣ. ೩. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪೊರೆ ; ಕಾಚಬಿಂದು : ಪಟಲಂ ಕಣ್ಗೊಳ್ ಕವಿದುಂಗುಟಮಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಾಣೆನೆಂದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೩-೧೪) ;

ಪಟಲಮೆಂಬುದು ಕಾಚಮೆಂಬುದು ಪಟುತರದ ದೃಷ್ಟಿಯ ನಿರೋಧಿಸಿ ನೆಟಸದಿಹ ಕಂಚುಕವೆನಿಪುದು ದೃಷ್ಟಿಗತದೋಷಂ (ವಿವೇಭ. ೩-೪೫); ಅರಿಯು, ಪಟಲಂ, ನೀರು ಸುರಿವದು, ಅರ್ಜುನಗಣ್ಣು, ಅದಕ್ಕೆ ಔಷಧಿ (ವಿವೈವಿ. ೧೯೩). **೪.** ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ರಾಶಿ: ನವೀನ ಪ್ರಸೂನ ಮಧುವಿಲೀನಮಧುಕರಪಟಲಕರ್ಬುರಿತ ರತ್ನಪಟಲಿಕೆಗಳಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ); ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ಪ್ರಭಾಪಟಲದ ಪ್ರಭೆಯು ಬೆಳಗಿದೆ ನೋಡಿರೆ (ಬಸವ. ೯೫೫); ಧವಳಾಂಬುದ ಪಟಲಮೆಸೆದುದಂಬರತಳದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೬೧); ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಮ್ಮದೂ ಪಟಲ ಆ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸವತಿ. ೬೦). **೫.** ಗ್ರಂಥಭಾಗ; ಪ್ರಕರಣ: ವಾತೂಳಾಖ್ಯಪರಮಾಗಮದ ಮೊದಲ ತತ್ತ್ವಪಟಲದ ಭಿತ್ತಿಯ ಕಾಂತಿಯ ಕಳಾನಿಳಯವೆನಿಪ ನಾನಾತತ್ತ್ವಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಪ್ರಭಾವದೊಳು ಗತಿವಡೆದ ನಿರ್ಭ್ರಾಂತ ಪದವಿಹಿತವಿಶ್ರಾಂತಿಯಜೀವನರ ವಿಮಲಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಕಚಿಂ. ೧-೨೧); ಅನೇಕ ಅಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇಲ್ಲವೆ ಮಿಶ್ರ ಪಟಲಗಳಿರುತ್ತವೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೪೨೪); ಆ ದೇವಿಯರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಪಟಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಣ. ೮೧). **೬.** ಪ್ರತಿಬಿಂಬದ ಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಯಾಮರಾಗಳಲ್ಲಿ ಇಡುವ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸೆಲ್ಯುಲೈಡ್ ಹಾಳೆ; ಫೋಟೋ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕಾಗದ: ಮಧ್ಯಪಟಲದ ಒಳಮೈಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಯಂಥ ಪಟಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೪೪); ನಾವು ಕ್ಯಾಮರಾವಿನಿಂದ ಫೋಟೋಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ ಒಳಗಿರುವ ಪಟಲದ (Film) ರಾಸಾಯನಿಕಗಳ ಮೇಲೆ ಈ "ಅಲ್ಟ್ರಾವಯಲೆಟ್" ಕಿರಣಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಲ್ಪನಾ. ೧೯೦). **೭.** ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಪತ್ರ,—ಹಾಳೆ: ಪಾಣಿನಿ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ . . . "ಪಟಲ" ಎಂಬುದನ್ನು "ಬರೆವ ಹಾಳೆ" (ಪತ್ರ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಶೋಧ. ೪). **೮.** [ಜೈನ] ನರಕಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯ ಸ್ತರ,—ನೆಲೆ: ಪಟಲಮಧ್ಯದೊಳಿಂದ್ರಕಂಗಳಿರ್ಪುವು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೯-೧೧); ಪದಿಮೂಱುಪಟಲಗಳೆರಡೆರಡ್ತಗ್ಗಲು ಮೊದಲಿಂದ ತುದಿಯೊಳಗೊಂದು ವಿದಿತರತ್ನಪ್ರಭವಾದಿಯ ಗುಣನಾಮ ಪುದಿದುದಾ ಸಪ್ತಪೃಥ್ವಿಯೊಳು (ವರ್ಧಚ. ೮-೭೭); ಪಟಲವೆಂದರೆ ಅಂತಸ್ತು (ನೆಲೆ) ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನರಕಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ನಡುವೆ ಪಟಲಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಜೈನಧ. ೩೫). **ಪಟಳ:** **೧.** "ಪೊದಯಿಸಿದಾಚ್ಛಾದನಮುಂ ಛದಿಯುಂ ಪಟಳಮುಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭-೧೫). **೨.** ಘಟಿಯ ದಟದುಲಿವು ಲಯಘನಘಟಿಗಳ ಮೊಟಗೆನಿಸೆ ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದತ್ತು ರಟತ್ಪಟುಪಟಹಶಂಖಭೇರಿಯ ಚಟುಳಿತದಿಂದಟಳಪಟಳಮಂಬರಪಟಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೭); ಜಳಧರಪಟಳಪಟುರಟನಮಂ ಕೇಳ್ದ ಕಳಹಂಸನಂತೆ ಕ್ಷಿತಿಕಾಂತಂ ಚಕಿತಾಂತರಂಗನತಿವೇಗಂ ಬಂದು (ವರ್ಧಪು. ೨-೫೮ ವ). **೪.** "ಪಟಳಮೆಂಬು(ದದು) ನಿಚಯದೊಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೩); "ನಿಕರಃ, ಪಟಳಂ, ಪೇಟಕಂ . . . ಸ್ತೋಮಃ—ಈ ೩೯ ಸಮೂಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೨). [ಸಂ.]

ಪಟಲಕ, ಪಟಳಕ (ನಾ). ೧. ತೆರೆ; ಪರದೆ; ಜವನಿಕೆ. **೨.** ಸಂಪುಟ; ಭರಣಿ: ಆಕೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ ಬರ್ಪ ತರಳಿಕೆಯ ಕಯ್ಯ ಸಿತಾಂಶುಕಾಚ್ಛಾದಿತ ರತ್ನಮಯ ಪಟಲಕದೊಳ್ . . . ಎಸೆದುದುಜ್ವಳಮೌಕ್ತಿಕಹಾರಮಂಡಲಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೦೫); ಶೃಂಗಾರಸದನಮಂ ಮಕುಟಾಂಗದ ಮಣಿಹಾರಕಟಕಕುಂಡಲನವದೇವಾಂಗವಸನಾತ್ತಪಟಲಕಸಂಗತಮಂ ಬಂದು ಲೀಲೆಯಿಂದೊಳಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨). **೩.** ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: 'ಪಟಲಿಕೆ' ಪರಾ. **ಪಟಳಕ:** **೨.** ಆಗಳ್ ಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿವಿಧಪಟಳಕಂಗಳೊಳ್ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಿಪಿದ ಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನಕುಸುಮವಸನಭೂಷಣಂಗಳಿನರಸಿಯುಂ ತಾನುಂ ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೪೯ ವ); ಸುರೇಂದ್ರನೆರ್ದು ರತ್ನಪಟಳಕದೊಳ್ ಕೇಶಪಾಶಮನಿಟ್ಟು ಪಾಲ ಸಮುದ್ರದೊಳಿಕ್ಕೆಮೆಂದು ದೇವರ್ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟು (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ಪಟಲಕಣ್ಣು 'ಪಟಲಗಣ್ಣು' ನೋ.

ಪಟಲಗಣ್ಣು, ಪಟಲಕಣ್ಣು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪೊರೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕಾಚಬಿಂದು: ಪಟಲಗಣ್ಣಿಗೆ:—ಉತ್ತುತ್ತ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ, ಕಪ್ಪಲಿ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ, ನೀಲಾಂಜನ ನಾ(ಲ್ಕು)ತೂಕ, ಇಷ್ಟನ್ನು ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಆ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಮೊಲೆಯಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ಪಟಲಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೯). **ಪಟಲಕಣ್ಣು:** ಪಟಲಕಣ್ಣಿಗೆ . . . ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ಸಮೂಲ, ಶಂಖ, ಶುಂಠಿ, ಅರಿಸಿನ, ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಚ್ಚೆ ಕೆಟ್ಟಗಣ್ಣು, ಸರ್ವರೋಗಂಗಳೆಲ್ಲ ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೭೯). [ಪಟಲ$_2$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಪಟಲಪ್ರಾಂತ (ನಾ). ಛಾವಣಿಯ ತುದಿ,—ಸೂರು: "ವಲೀಕಂ, ನೀವ್ರಂ, ಪಟಲಪ್ರಾಂತಂ— ೩ ಮಪ್ಪಾರದ ಚೂರು, ಲೋವೆಚೂರು, ಮನೆಯ ಚುಂಚು, ಹೊದಿಕೆಚೂರು . . . ಇದನ್ನು ಸೂರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಪಟಲಾಂ 'ಪಟಾಲಂ' ನೋ.

ಪಟಲಾಂತ (ನಾ). = ಪಟಲಪ್ರಾಂತ: "ನೀವ್ರಂ, ವಳೀಕಂ, ಪಟಲಾಂತಂ — ಈ ೩ ಸೂ(ಱು)ರು" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೪೮). [ಪಟಲ$_2$ + ಅಂತ$_2$]

ಪಟಲಾರ್ಬುದ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಪೊರೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಹುಣ್ಣು; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ: ಅಂಧಕಾರ, ಪಟಲಾರ್ಬುದ ಮೊದಲಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲ ಒಳಗಣ ಕೂಟಂಗಳನೆಲ್ಲವಂ ಕೆಡಿಸುಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೬೦). [ಪಟಲ$_2$ + ಅರ್ಬುದ$_2$]

ಪಟಲಿ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ತುಱುಗಿರ್ದ ನೀಲಮೇಘದ ತುಱುಗಲ್ ನೆಱೆ ಪಿಂಗಿ ಪೋಗೆ ತೆಱಪಾದುದಱಿಂದೆಱಗಿದಳಿಪಟಲಿ ಪೋಗಲ್ ತೆಱಪಾದುತ್ಪಲವನಂಬೊಲಿರ್ದುದು ಗಗನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೫೯). [ಸಂ. ಪಟಲೀ]

ಪಟಲಿಕೆ, ಪಟಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೨. ಬುಟ್ಟಿ; ಗೂಡೆ. ೩. ಕರಂಡಕ; ಸಂಪುಟ: ತದುತ್ಪಾಟಿತ ವಿನೀಳಕುಟಿಲಕುಂತಲಂಗಳನಮರತರುಕುಸುಮ ದಾಮೋದ್ದಾಮರಜೋರಂಜಿತಂಗಳನನರ್ಘ್ಯರತ್ನಮಯಪಟಲಿಕೆಯೊಳಾಂತು (ಆದಿಪು. ೯-೭೯ ವ); ನವೀನಪ್ರಸೂನ ಮಧು ವಿಲೀನಮಧುಕರ ಪಟಲಕರ್ಬುರಿತ ರತ್ನಪಟಲಿಕೆಗಳಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ); ನಳನಳಿಸುವ ಪೂವಿನ ವಿಲಾಸಲುಕಂಪನಳಿಗಳೆಂಜಲಿಸುಗುಮೆಂದು ತಳೆದಳೊರ್ವಳು ಚಂಪಕಗಂಧಿ ಕುಸುಮಾಕಳಿತ ಪಟಲಿಕೆಯನೊಸೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೮೧). 'ಪಟಲಕ' ಪರಾ. **ಪಟಳಿಕೆ:** ೧. ವನದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕನಧಿಪಂ ಘನಪಟಳಿಕೆಯೊಳಗೆ ಪುಗುವ ಚಂದ್ರನ ತೆಱದಿಂ (ಬಾಧಪು. ೩-೩೮). ೨. ಅಕೆ ದೇವಕಿಯಾನಂದವಸನಂಗಳಂ ಪಟಳಿಕೆಯೊಳಿಕ್ಕಿ ತಂದಿತ್ತ ನೋಱ್ಪುದೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟಿ (ನೇಮಿಪು. ೬-೫ ವ). [ಸಂ. ಪಟಲಿಕಾ]

ಪಟವಾಸ (ನಾ). ೧. ಸುಗಂಧದ ಹುಡಿ; ಬುಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟು: "ಪಿಷ್ಟಾತಚೂರ್ಣಮದು ಪಟವಾಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೫); ವಿತತೋದ್ಧೃತಪಟವಾಸವಾಸಿತದಿಶಾಕಾಂತಾಗಣಂ ನಿರ್ಭರೋತ್ಥಿತ ಪಿಷ್ಟಾತಕ

ಪಿಂಜರೀಕೃತ ವಿಯಚ್ಚಕ್ರಂ . . . ಜಗಕ್ಕತಿಚೋದ್ಯಾವಹಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೭-೩೮) ; ಕೆದಱುವ ಪಿಷ್ಟಾತಕಚೂರ್ಣಮುಂ ಪಸರಿಸುವ ಪಟವಾಸಮುಮೆಸೆಯೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೧೮) ; ಎಡೆವಱಿಯದು . . . ಅಡಿಗಡಿಗುತ್ಸವದೆ ತಳಿವ ಪಟವಾಸಚಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೪). ೨. = ಪಟಕುಟಿ. ೩. ಒಳವಸ್ತ್ರ ; ಒಳಪಾವಡೆ. [ಸಂ.]

ಪಟವಾಸಕ (ನಾ). = ಪಟವಾಸ : ೧. "ಪಿಷ್ಟಾತಃ ಪಟವಾಸಕಃ– ೨ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಮಳ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೧) ; ಮಱುದಿವಸವವಭೃತವ ನೆಱೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು ಪನ್ನೀರ ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಕುಂಕುಮದ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಘು]ಟವಾಸಕದ ರಚನೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೧೦-೮೧). [ಸಂ.]

ಪಟವಾಸಕ್ಷೋದ (ನಾ). = ಪಟವಾಸ ೧ : ಖರಾಂಶು ಪೂಟಿ ಪಟವಾಸಕ್ಷೋದದಿಂ ಕೇಕಿಸಂಕುಳಮಾಡಿತ್ತು ನಟೀಕದಂಬದೊಡವಂದ ಭ್ರಾಗಮುಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೭). [ಪಟವಾಸ + ಕ್ಷೋದ]

ಪಟವಾಸಚೂರ್ಣ (ನಾ). = ಪಟವಾಸ ೧ : ದಿಶಾಯುವತೀಕೇಳೀಕೀರ್ಣಪಟವಾಸಚೂರ್ಣಂ . . . ಪೌರಾಂಗನಾವಶೀಕರಣಚೂರ್ಣಮಾದುದು ಬಳೌಘಧೂಳೀಚಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೫); ಪಸರಿಸಿ ಪಟವಾಸಚೂರ್ಣಮೆಸೆದುವು ದೆಸೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು.೧೨-೧೭) ; ಪಱೆದು ಚೆಲ್ಲುವ ಪಟವಾಸಚೂರ್ಣವು ನೃಪಸದನದೊಳೊಪ್ಪಿದವಾಗ(ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೭೧). [ಪಟವಾಸ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಪಟವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಲೇಖನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ,—ಕೌಶಲ ; ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಚಾತುರ್ಯ (?) : ಎತ್ತಿದ ತೋಳ ಮೊತ್ತಮೊದಲಂ ಗಜನಂ[ಪಾಠಾಂ.ಲಂ] ಪಟವಿದ್ದೆಗೆತ್ತಿದಂತೆತ್ತಮಪೂರ್ವಮಾಗೆ . . . ಚಲ್ಲವಾಡಿ ಪೂವೆತ್ತುವ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರನಂದರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೧). [ಪಟ + ವಿದ್ದೆ (< ಬಿಜ್ಜೆ$_2$)]

ಪಟವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಪಟವಿದ್ದೆ : ಪಟವಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಮನ್ಯಭವವಲ್ಲಭನಂ ಪಟವಿದ್ಯೆಯೊತ್ತಲುಂ ಜಟಮಟಕರ್ಕಳಿಂ ತೊಡರೆ ಸುತ್ತಲುಮಪ್ಪ ದಱಿಂ ಸಮಸ್ತ ಭೂಪಟಲಮನಾಂ ತೊಟಲ್ದಱಿಸಿ ನಿನ್ನೊಡಗೂಡಿ ನಿಜೇಶನಂ ಯಶಃಪಟಹನಿನಾದಮುಂ ಪರಪುವೆಂ ದೆಸೆಯಂತುವರಂ (ಆದಿಪು.೩-೪೫). [ಪಟ + ವಿದ್ಯೆ]

ಪಟವಿಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೌಕೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಯಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು : ಕವಿಯ ಮನಸ್ಸು ಪಟವಿಳಿಸಿದ ಓಡಿನಂತೆ . . . ಇರುವಾಗ, ಅವರು ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೭). [ಪಟ + ಇಳಿಸು$_2$ (< ಇೞಿಸು)]

ಪಟವೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ : 'ಪಟವೆಗಾರ' ಪರಾ. [<- ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಟವಾ]

ಪಟವೆಗಾರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೇಯುವವನು ; ಪಟಕಾರ : ಪಟವೇಗಾರರು..–ಈ ಹೆಸರು ಪಟ್ಟೇಗಾರರು, ಅಂದರೆ ರೇಶಿಮೆ ಮಾಡುವವರು ಯೆಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಿರುತ್ತದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಟವೇಗಾರರು ತಾವು ಗುಜರಾಥದಿಂದ ಬಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೧೬೬). 'ಪಟ್ಟೆಗಾಜಿ' ಪರಾ. [<- ಮರಾ. ಪಟವೇಗಾರ್]

ಪಟವೇಂಟೆ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ : ಗೋರಿವೇಂಟೆ ಪಳಹರವೇಂಟೆ ಪಟವೇಂಟೆ . . . ಸೋಹುವೇಂಟೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಹೆಸರಂ ಹೊತ್ತು ಮೆಱೆವುತಿಪ್ಪೆಂಟುತೆಱದುಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೯). [ಪಟ + ಬೇಂಟೆ]

ಪಟವೈಶ್ಯಜ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರ ವಂಶದವನು ; ಜವಳಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನವಚಾರುವಸ್ತ್ರಸಂಕುಳನಿಭೃತಂಗಳಾಗಿ ಪಟವೈಶ್ಯಜರಂಗಡಿಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ತಳೆದವನೂನಸಂಪದಮನಿಂದ್ರನ ಭಾಂಡಗೃಹಂಗಳೆಂಬಿನಂ (ಬಾಹುಪು. ೧-೧೨೬). [ಪಟ + ವೈಶ್ಯಜ]

ಪಟಶಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಪಟಸಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಪಟಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಪಟಗಳ ಆಶ್ರಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಡಗಿನ ಅಡಿಗಟ್ಟಿನಿಂದ ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಕಂಬ; ಕೂವೆಕಂಬ: ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಹಡಗಿಗೆ ಮೂರು ಪಟಸ್ತಂಭಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೭) ; ಗಾಳಿಯ ವೇಗಕ್ಕೆ ನೌಕೆಯೊಳಗಿನ ಪಟಸ್ತಂಭ ಎದುರಿಗೆ ಬಾಗಿ ಮೈಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತಾಯಿತು (ಬಂಕಿಮ. ೧೦೦) ; ಒಂದು ತರಹ ಬಿದಿರು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು . . . ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಹಡಗಿನ ಪಟಸ್ತಂಭದಷ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಾಜ. I, ೨೦). [ಪಟ + ಸ್ತಂಭ]

ಪಟಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: "ಆನಕಃ, ಪಟಹಃ, – ಈ ೨ ಪಡಡಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೭-೯೭) ; ನೆಗಟ್ದುರೆ ಪುಣ್ಯಾಹಸ್ವರಮೊಗೆದಿರೆ ಪಟುಪಟಹಕಾಹಳಾರವನಾಗಳ್ ಪುಗವೇಟ್ದಂ . . . ತನ್ನ ಚಟ್ಟರಂ ಕಳಶಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೯) ; ಭೇರೀ ಮೃದಂಗ ಮರ್ದಳ ಪಟಹಕಹಳಾಶಂಖರವಜನಿತರಭಸಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೨೮) ; ಅಗಿವ ಪಟಹಮೃದಂಗಕಹಳಾದಿಗಳ ಕಳಕಳ . . . ದಶದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಾತಾಡಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೬). [ಸಂ.]

ಪಟಹಡಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಉಭಯಪಕ್ಷದೊಳ್ ಸೂಟಿಸುವ ದುಂದುಭಿಗಳ್ ಪೊಡೆವ ಪಟಹಡಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ.ಪಡಹಢಕ್ಕೆ, ಪಡಢಕ್ಕೆ]ಗಳ ಬೊಬ್ಬಿಱಿವ ಪೇಚರಿಯರ ತುಮುಳರವದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೩ ಪ). [ಪಟಹ + ಡಕ್ಕೆ]

ಪಟಹಾರಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥದು ; ಜಿರಲೆ : "ಪಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಾ]ಹಾರಿ ಜಿಱಲೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೩). [ಸಂ. ಪಟಹಾರಿನ್]

ಪಟಳ 'ಪಟಲ$_2$' ನೋ.

ಪಟಳಕ 'ಪಟಲಕ' ನೋ.

ಪಟಳಿಕೆ 'ಪಟಲಿಕೆ' ನೋ.

ಪಟಾಂಗಣ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬಯಲು,—ಮೈದಾನ; ಪ್ರಾಂಗಣ : ಗುಡಿಯ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಯುವತಿಯರ ತಂಡವು ನೆರೆದು, ಹೆಜ್ಜೆಯ ಕುಣಿತವನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೨೨) ; ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ಮುಂದಿನ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಸಭೆ ಸೇರಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೭). [<- ಮರಾ. ಪಟಾಂಗಣ]

ಪಟಾಕಿ, ಪಟಾಕ್ಷಿ, ಪಠಾಕಿ, ಪಠಾಕ್ಷಿ, ಫಟಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಡಬ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡಿ ಹಾರುವಂತೆ, ಸಿಡಿಮದ್ದು ತುಂಬಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಾಗದದ ಕೊಳವೆ ; ಪಟಾಸು ; ಗರ್ನಾಲು : ನನಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಮತಾಪು, ಪಟಾಕಿ, ಅಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಪಠಾಕ್ಷಿ. ೪) ; ಹುಡುಗರು ಈಗಲೇ ಪಟಾಕಿ ಪಟಾಸು ಸುರುಸುರುಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿದ. ೭೨). **ಪಟಾಕ್ಷಿ**: ಅಲಿಯ ಅಕ್ಷತೆ ಗಿರಿದರಿ ಗಾಯನ ಸಿಡಿಲ ಪಟಾಕ್ಷಿಯು ದಿಶೆಗಳ ನರ್ತನ (ಕರುಶ್ರಾ. ೯೩-೧೨) ; ಟೆಳಕರು . . . ಎಲ್ಲ ಪಟಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಬಾಲಮಿತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಹಾರಿಸಿ ಮುಗಿಸಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೧೯). **ಪಠಾಕಿ** : "ಹೇಗೆ ಬೇಶಾಗಿ ಸಟಾಯಿ ಪಠಾಕಿ ?" ಎಂದು ಗೋಪಾಲಯ್ಯ

ಕೇಳಿದರು (ಚಿಟ್ಟಿಜೀ. ೧೯೯). **ಪಠಾಕ್ಷಿ :** ಪಠಾಕ್ಷಿ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಡೆದು, ಉರಿದು ಸೀದು ಹೋಯಿತು (ಪಠಾಕ್ಷಿ. ೨). **ಫಟಾಕ್ಷಿ :** ಬರಿ ಒಂದು ಫಟಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿದರೂ ಹಾರಿಹೋಗುವ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆ ಹೃದಯ ಸಂಪನ್ನತೆಯಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅಜ್ಞನಾಗುತ್ತಾನೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೩).
[←ಹಿಂ. ಪಟಾಕಾ, ಪಟಾಖಾ, ಫಟಾಕಾ; ಮರಾ. ಫಟಾಕಾ, ಫಟಾಕೀ]

ಪಟಾಕ್ಷಿ ‘ಪಟಾಕಿ’ ನೋ.

ಪಟಾಟೋಪ, ಪಟಾಟೋಪು (ನಾ). ಆಡಂಬರ; ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ : ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದ ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವ ಸಾಹಸವಂತರೂ ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಮೆರಿಕ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಪಟಾಟೋಪ ಬಹಳ (ಜೀಪಾತ್ರ. ೨೫೪); ಬಾದಶಹರು ದೇವರ ಸೇವಕರಂತೆ; ನಮಗೇಕೆ ಈ ಪಟಾಟೋಪ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ತಿಪಥ. ೪೩); ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಕವಿಗಳು ಬಂದು ಸೇರಿದೊಡನೆಯೇ ಕವಿತ್ವದ ಪಟಾಟೋಪವು ಹೆಚ್ಚಿತು (ಉರ್ದುಪಾ. ೧೮). **ಪಟಾಟೋಪು :** ಇವಗೆ ಪುರುಷತ್ವವಿಲ್ಲಾ. ಸುಮ್ಮನೆ ಪಟಾಟೋಪು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೆಂದು ಉಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿ ನಕ್ಕನು (ತಾತ್ಪನಿ. ೯೬-೧). ‘ಅಟಾಟೋಪ’ ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಘಟಾಟೋಪ. / ತಮಿ. ತೆಲು. ಪಟಾಟೋಪ]

ಪಟಾಟೋಪು ‘ಪಟಾಟೋಪ’ ನೋ.

ಪಟಾಣಿ ‘ಪಠಾಣ’ ನೋ.

ಪಟಾಪಟಿ$_1$ ‘ಪಟ್ಟಿ$_2$’ ಪರಾ.

ಪಟಾಪಟಿ$_2$ (ನಾ). ಪಟಪಟ ಎಂದು ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ: ಅವರ ಪಟಾಪಟಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ನನ್ನ ತಂದೆ ಸಹ . . . ನನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದೇ ಬಿಟ್ಟರು! (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೬೨). [← ಹಿಂ. ಪಟಾಪಟ್]

ಪಟಾಯಿತ (ಗು). ೧. ನಿಪುಣನಾದ; ಚತುರನಾದ : ಆತನು ಇಂಥ ಪಟಾಯಿತ ಕಳ್ಳನೆಂಬುದು ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ನಾನು . . . ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗುಲಾಹೊ. ೮೩). (ನಾ). ೨. ಚತುರ; ನಿಷ್ಣಾತ; ನಿಪುಣ : ನಾನೇ ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೆ ಲಂಚ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪಟಾಯಿತನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೆ (ನಾಪೋಲಿ. ೧೧೫); ಅಂತೂ ನೀವು ಪಟಾಯಿತರಪ್ಪ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ (ಜರತಾ. ೩೮); ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಟಾಯಿತ ಎಂಬ ಮಾತು ಅವರಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತವೇನಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೬೬). [←ಮರಾ. ಪಟಾಈತ್, ಪಟ್ಟಾಈತ್]

ಪಟಾಯಿಸು, ಪಟಾಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು; ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು; ಮಾನ್ಯವಾಗು : ಅವ್ವನಿಗೂ ನನ್ನ ಮಾತು ಪಟಾಯಿಸಿತು (ವ್ಯನಿ. ೩೦೨); ನಾ ನಿಮಗ ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳತೀನಿ. ಅದು ಪಟಾಯಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾ ಜಾನಕೀಬಾಯಿ ಅಲ್ಲ! (ಸಮಜೀ. ೩೪೨). **ಪಟಾಸು**$_1$: ಎಲ್ಲಾ ಜನಕ್ಕ ಈ ವಿಚಾರ ಪಟಾಸೂದಿಲ್ಲ (ಅಪನಾ. ೨೦೧); ರಾವಜೀಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ಗಿರಿಜಾನ ಸಲಹೆ ಪಟಾಸಿತು (ದೀಪಹ. II, ೪೬); ನಿಮಗ ಹ್ಯಾಂಗ ಅನಸತದ ಈ ಮಾತು? ಪಟಾಸಿದರ ಹೇಳ್ರಿ (ದೀಪನಿ. ೧೫೫).
[ಪಟಾ$_0$ (ℙ ← ಮರಾ. ಪಟಣೇ = ಮಾನ್ಯವಾಗು) +- ಇಸು$_3$]

ಪಟಾರನೆ (ಅ). ‘ಪಟಾರ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಅವನಿಗೆ ಪಟಾರನೆ ಏಟು ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಪಟಾರ್$_0$+-ಅನೆ$_1$]

ಪಟಾರು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಜನರು ಪಟಾರನ್ನು ಮೈಕೈಗೆಲ್ಲಾ ಹೊದೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೧೬೫).
[←ಹಿಂ. ಪಟೋರ್]

ಪಟಾಲಂ, ಪಟಲಾಂ, ಪಟಾಲಮು, ಪಟಾಲಮ್ಮು (ನಾ). ೧. ಕಾಲ್ದಳದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಭಾಗ; (ಸೈನ್ಯದ) ದಳ; ತುಕಡಿ: ಎರಡು ಪಟಾಲಂ ಪೆರಿಯಾಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಒಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಉಳಿಕೆ ಫೌಜು ಸಮೇತ ಪೆರಿಯಾಪಟ್ಟಣದ ಹಳೇಕೋಟೆ ಸಮಿಾಪದಲ್ಲು ಇಳುಕೊಂಡರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೨); ಪ್ರತಿ ಪಟಾಲಂನಲ್ಲಿಯೂ ೫೦೦ ಮಂದಿ ಯಂತೆ ಒಟ್ಟು ೪೦೦೦ ಬಾರ್ ಶಿಪಾಯಿಗಳಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೫೧). ೨. (ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವ) ಗುಂಪು; (ತುಂಟ ಸ್ವಭಾವದ) ತಂಡ : ಹುಡುಗರು ಇನ್ನೂ ಸ್ಕೂಲು ಬಿಡುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಆಗಲೇ ಅವರು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪಟಾಲಂನ ತಂಡೆಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೭೯); ಅವತ್ತು ರೌಡಿಗಳ ಪಟಾಲಂ ಬಂದು ಕಿಟಕಿಯೆಲ್ಲ ಮುರಿದು ಹಾಕಿದರಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೬೪). **ಪಟಲಾಂ :** ೨. ನಿನ್ನನ್ನು . . . ಸಾಬೀತಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತೋಮುನಿಗೆ ತುಂಬ ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಈ ಪೋಕ್ರಿಗಳ ಪಟಲಾಂನಲ್ಲಿ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೧). **ಪಟಾಲಮು :** ೧. ಫೌಜುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನಗಳ ಆಯುಧಗಳು . . . ಪಟಾಲಮಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೬). ೨. ಆ ಸಾಹೇಬರ ಜೊತೆಗೆ ಪಾಟೀಲ, ಕುಲಕರ್ಣಿ, ನಾಯಕ ಇವರೂ ಮತ್ತೆ ಅವರ ಕೆಲವು ಮಂದಿಯೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪಟಾಲಮೇ ಬಂದಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೫). **ಪಟಾಲಮ್ಮು :** ೨. ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಆ ಯುವಕ ಪಟಾಲಮ್ಮು . . . Parade ಮಾಡೋವಾಗ (ಕಂಕಕೂ. ೧೮); ಒಂದು ದಿನ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ನನ್ನೂರಿಗೆ ಅವರ ಪಟಾಲಮ್ಮೇ ಬಂದಿಳಿಯಿತು (ನನ್ನೂರು. ೨೦೬).
[←ಇಂ. Battalion./ತಮಿ. ಪಟ್ಟಾಳಮ್; ಮಲ. ಪಟಾಲನ್; ತುಳು. ಪಟಾಲಂ, ಪಟಲಾಂ; ತೆಲು. ಪಟಾಲಮು, ಪಟಾಳಮು]

ಪಟಾಲಮು ‘ಪಟಾಲಂ’ ನೋ.

ಪಟಾಲಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಪಟಾಲಮ್ಮನ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರವೇ ಅವರ ಮನೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ‘ಪಟ್ಲಾಯಿ’ ಪರಾ. [?+ಅಮ್ಮ$_2$]

ಪಟಾಲಮ್ಮು ‘ಪಟಾಲಂ’ ನೋ.

//**ಪಟಾವಳಿ** ‘ಪಟ್ಟವಳಿ’ ನೋ.//

ಪಟಾವುಜ, ಪಟ್ಟಾವುಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಿಂಡಿಮ ಆವುಜ ಪಟಾವುಜ ಮೃದಂಗ ಮರುಜ ಭೇರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವನಱವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ (ಆದಪ. ೬ ೧೨); ಕಂದಾವುಜ ಪಟಾವುಜ ನಿಬದ್ಧವಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಡುಪಾವುಜವಡಾವುಜಂಗಳು ಶಬ್ದದುಗ್ರಪಡಣೆಯ ವೃದ್ಧಿವಡಿಯಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೬). **ಪಟ್ಟಾವುಜ :** ಕಂದಾವುಜ ಪಟ್ಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟಾ]ವುಜ ಕುಡುವಾವುಜ ಅಡಾವುಜಮೆಂಬ ನಾಲ್ಕುತೆಱದ ಆವುಜಮನೋಜೆಯಿಂ ಬಾಜಿಸುವಾವುಜಕಾಱರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೧). [<ಪಟಹ+ಆವುಜ]

ಪಟಾಸು$_1$ ‘ಪಟಾಯಿಸು’ ನೋ.

ಪಟಾಸು$_2$ (ನಾ). ‘ಢಂ’ ಎಂದು ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪುಡಿಯನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡಿದ, ಮದ್ದಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಹೊರಗಡೆ ಹುಡುಗರು ಪಟಾಸನ್ನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಗರುದಾ. ೬೦,; ತೊಳದ ಎಲೆಗಳು ಗುಡಿಸಿಲಿನ ಛಾವಣಿ . . . ಒಣಗಿದ ಗಂಡು ಹೂಗುತ್ತಿಗಳು ದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಟಾಸು (ಹಸುಹೊ. ೩೩೮).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟಾಚು, ಪಟ್ಟಾಚು; ಮಲ. ಪಟ್ಟಾಸ್]

ಪಟಿ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕರಂಗದ ತೆರೆ,—ಪರದೆ. ೨. ಚಿತ್ರಲೇಖನಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒರಟಾದ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾದ ಬಟ್ಟೆ. ೩. ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ಪಟಿಂಗ ‘ಫಟಿಂಗ’ ನೋ.

ಪಟಿಂಗತನ ‘ಫಟಿಂಗತನ’ ನೋ.

ಪಟಿಕ, ಪಟಕ$_1$, ಪಟಗ$_1$, ಪಟಿಕೆ$_1$, ಪಟುಕ$_1$, ಪಳಕು$_2$, ಪಳಿಕ, ಪಳಿಕು, ಪಳುಕ, ಪಳುಕು, ಪಳ್ಕು, ಫಟಿಕ, ಹಳಕು, ಹಳುಕು (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛ ಹಾಗೂ ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ನೀರ್ಗಲ್ಲಿನಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಶಿಲೆ ; ಸ್ಫಟಿಕ : ಥಳಥಳಿಪ ಪಟಿಕದ[ಪಾಠಾಂ. ಳುಕಿನ] ಶಿಲೆಯೊಳಿಹ ವಿಳಸಿತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆ . . . ಎಲ್ಲೆಡೆಯೊಳುಂ ತಾನೆಯಾಗಿದ್ದಹನಲಾ ವಿಶ್ವವಲ್ಲಭಂ (ಬಸವು.೫೧-೩೩) ; ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಿಳಿಗಾರ, ಪಟಿಕ, ಪಟ್ಲುಪ್ಪು, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವನ್ನು ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗುವಂತೆ ಅರೆದು ಗಂಡೂಷ ಮಾಡಲು ಛರ್ದಿ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ.ಪರಿ.೪೬೧); ಅಗ್ನಿಪರ್ವತವು ಉಗುಳಿದ ಮಣ್ಣು ಕಲ್ಲು ಲಾವಾಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ಪಟಿಕ, ಬಿಳಿಗಾರ, ಗಂಧಕ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವರು(ಕಪಪು.೫-೧೪೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ಗೊರಟೆ; ಸ್ಫಟಿಕ : ಕುರವಕ, ಪಟಿಕದ ಹೂ, ಸ್ಫಟಿಕದ ಹೂ (ವೈಶಿಗಿ. ೧೧-೧೯೫). **ಪಟಕ$_1$:** ೧. ಪೊಳೆವ ಪಟಕವ ಚರುಚೆ ಕಣ್ಗಳನುಳ್ಕಿಸೆ ಪಿಡಿದು ತಿರುಪುತಿರ್ಪ ಸರಲ್ ಮಾರ್ಪೊಳೆಯೆ ರವಿಕಿರಣದೊಳ್ ಕಂಡಳವಳಿದತ್ತಂಗಭೂಮಿಪತಿಚತುರಂಗಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೧೬); ಈ ತಡಸಲದ ಹತ್ತರ ಅಭ್ರಕವೂ ಪಟಕವೂ ಹೇರಳವಾಗಿ ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬೮) ; ಇದರ ಹೊರ್ತು ಪಟಕಾ, ಪೊಬ್ಬರಿ ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪೀಪಾಯಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೫೮). **ಪಟಗ$_1$:** ೧. ಪಟಗ, ಕೆಂಪದು, ಅರಿಸಿದ್ದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೨). **ಪಟಿಕೆ$_1$:** (೬). **ಪಟುಕ$_1$:** ೧. ಪಟುಕದ ಘಟದಲ್ಲಿ ರಜನೀರ ತುಂಬಿ ಧವಲ ಪರಿಸೂತ್ರವುಂಟೆ (ಮೆಜೆಮಿಂ. ೪೭-೧೧). **ಪಳಕು$_2$:** ೧. ಎಳೆ ಮಿಂಚಿನಂದದ ಬೊಂಬೆಯೊ . . . ಪಳಕಿನ ಪುತ್ತಳಿಯೋಯೆನೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊಳೆವುದೊಳಗೆ ತನ್ನ ರೂಪು (ಭರಚ. ೨-೭೭). **ಪಳಿಕ :** ೧. ಪಳಿಕಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕು],ಫೇಳಿಗೆ . . . ಪುಳಂ–ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ೨೨ ವೃತ್ತಿ). **ಪಳಿಕು :** ೧. "ಸ್ಫಟಿಕಕ್ಕೆ ಪಳಿಕೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಸಂಜೀವ. ೨೯) ; ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸಟುಯೊಂದು ಮಣಿಯೊಳಿರ್ದರಲೆ ಮಹೋಜ್ಜ್ವಳ ತುಹಿನಕಿರಣಮಂಡಲದೊಳಗಣ ಹರಿಣಂಬೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱುತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ.೧೦೫೦.ಶೂದ್ರಕ);ಜಿನಚಂದ್ರಕುಮಾರಂ ಕ್ಷೀರನೀರಪೂರಪ್ಲಾವಾಂತರಸ್ಥಂ ಪೋಲ್ತಂ ಕನಕರುಚಿಯಿಂದಮಾ ಪಳಿಕಿನಕೊಡನೊಳಗಿರ್ದ ನಂದದೀವಿಗೆಯಿರವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೨) ; ಹರಿನೀಲದ ನೆಲೆಗಟ್ಟಬ್ಜ ರಾಗ ದಡಿಗಲ್ಗಳೆಸೆವ ಪಳಿಕಿನ ಕಂಭಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೬೯). **ಪಳುಕ :** ೧. ಪಳುಕದಿಂ ಕೈಗೈದು ಮಿಱುಗುವ ಕಳಶದೊಳು ದೀವಿಗೆಯನಿಟ್ಟು ಜಿ ಬೆಳಗುವಂದದಿ (ಶಂಕದಾ. ೫-೫). **ಪಳುಕು :** ೧. ಪಳುಕಿನ ಪಾಪೆಯ ನಪುರ್ದಿಂ ತೊಳೆದಂತೊರ್ಮೋಟಿದ ದಿವ್ಯವಪು . . . ಏಂ ವಿಳಾಸವಂ ತಾಳ್ದಿದುದೋ (ಆಪಿಪು. ೬-೩೯) ; ಪಳುಕಿನ ಪುತ್ಥಳಿಕೆಯಂತೆ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೬೮) ; ಪಳುಕಿನ ಕೇರ್ಗಳ್ ಪವಳದೆಸೆವ ಕಂಬಂ ಕರ್ಕೇತನದ ತೊಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೧೮) ; ಪಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಿನ ಪಾಂಗಿನಂತಿರೊಳಗುಂ ಪೊಱಗುಂ ಮಿಗೆ ನಿರ್ಮಳತ್ವದಿಂ ತೊಳಗುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೩-೨-೨೬). ೩. ಚೂರು; ತುಣುಕು; ಹರಳು: ಎಳೆವೆಱೆಯ ಮುಱು ಗಳನೇಳಿಪ ಕಪ್ಪುರದ ಪಳುಕುಗಳುಮಂ . . . ಮಲಯಜವಿಲೇಪನಮುಮನರಸಂಗೆ ತೋಱು (ಕಾದಂಉ.೧೮೮). 'ಕಪ್ಪುರವಳುಕು' ಪರಾ. **ಪಳ್ಕು :** ೩. 'ಕಪ್ಪುರವಳ್ಕು' ಪರಾ. **ಫಟಿಕ:** ೧. ರಾಡಿನೀರೊಳಗೆ ಪಟಿಕದ ಪುಡಿ ಚೆಲ್ಲಿದರೆ ರಾಡಿಯು ತಳಕ್ಕೆ ಕೂಡ್ರುತ್ತದೆ ; ಆದರೆ ಫಟಿಕದಿಂದ ನೀರಿನ ರುಚಿ ಕೆಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೦) ; ಫಟಿಕ, ಮುಶಿಯ ಮಣ್ಣು, ಕುಂಬಾರರ ಮಣ್ಣು, ಕಾವಿ, ಪೀವಡಿ ಮುಂತಾದ ಮೃತ್ತಿಕೆಗಳು ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೭). **ಹಳಕು :** ೧. ನಾಲಗೆಯ ತುದಿಯೆ ನೆಲೆಯಾದ ಅಚ್ಚ ಬಿಳಿ ಹಳಕಿನಂಗದವಳ ಸರಸ್ವತಿಯ ಮೈ ಪುರ್ತ ಮಾಣಿಕವು ಅಹುದು ಕೆಂಡ ಹವಳ ! (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೩-೧೧). ೩. ಲೋಳಿಸರದ ಹಳಕುಗಳಿಗೆ ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟರೆ ನೀರು ಬರುವುದು (ಸಕವೈ.ಪರಿ. ೫೦೩); ಉಸಿರ ತೇವ ಕಲ್ಲಾಗಿ ಮೈಯ ಕೂದಲ ಮೇಲೆ, ದವಡೆ, ಮುಸುಡಿ, ಕಣ್ಣೆವೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಳಕು ಹಿಮವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿತ್ತು (ಏಳಜೀ.೯೦); ಕೊರಡು ಅಪ್ಪಳಿಸಿ, ಫಳಾರನೆ ಗಾಜುಗಳನ್ನು ಒಡೆಯಿತು. ಹಳಕುಗಳು ಪಳಪಳ ಉದುರಿದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೩೧). **ಹಳುಕು :** ೧. ತರುಣಕುರಂಗವಿಲೋಚನೆಯೊರ್ವಳ್ ಹರಿಸದಿ ಹೊಸ ಹಳುಕಿನ ಬಟ್ಟಲೊಳಿಟ್ಟರವಂತಿಯ ಪೂವಂ ತೆಗೆದುರು ವೇಣೀಮೂಲದೊಳಿಡಲು (ಜಯಕಾ. ೧೧-೧೭). ೩. ಪಚ್ಚಗರ್ಪೂರದ ಪರಿಮಳದ ಹಳುಕಂ ಬೆರಸಿ (ಆನೀರ. ದೇ. ೮೪-೩) ; ಚಂದದೋಗರದೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಹೊಸ ಹಳುಕಿನಂದದೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಸರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೩) ; ತೊಲಗಿ ನಿಂದರು ಕರ್ಪೂರದ ತನಿಹಳುಕನಣಲೊಳಗಡಸಿ ದಂಡೆಯ ಬಲಿದು ಬಱಸಿಡಿಲೆಱಕವೆನೆ ತಾಗಿದರು ತವಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೨-೧೧೨). ೪. ಬೆಳಕು; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ : "ಕರಂ ಹಳುಕು ಬೆಳ್ಪೊಬ್ಬೆಯೆನಲ್ಕದು ತಾಂ ಪ್ರಕಾಶದೊಳ್" (ಕಣಾರ್ಣ. ೨೨).

ಪಳಿಕಿನ ಕಲ್ಲು = ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ : ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರುಗಳೋತು ಪಳಿಕಿನ ಕಲ್ಲ ತಣ್ಗೊಳದಿ . . . ತುಳುಕಿದರ್ ಗಂಧೋದಕವ (ನೋಹತ. ೧೪-೫೦). [<ಸಂ. ಸ್ಫಟಿಕ]

ಪಟಿಕಾರ, ಪಟಕಾರ$_2$, ಪಟಿಗಾರ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕ ; ಪಟಿಕ : "ಶೀತಶಿವಂ — ಸೈಂಧವ, ಪಟ(ಕಾ)ಖಾರ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೬) ; ಮೂಗಿಗೆ ಪಟಿಕಾರ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಗಾರದ ನೀರನ್ನು ಹಾಕುವುದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧೪೧) ; ಒಂದು ಬಟ್ಟಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಪಟಿಕಾರವನ್ನು ತಂದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟನ್ನೆಲ್ಲ ಕರಗಿಸಿ . . . ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದರೆ, ನೀರು ಆರುತ್ತ ಬಂದಂತೆ, ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು(ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೮೫). **ಪಟಕಾರ$_2$:** (೬). **ಪಟಿಗಾರ :** (೬). [<ಸಂ. ಸ್ಫಟಿಕಾರಿ./ತಮಿ. ಪಟಿಕ್ಕಾರ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಪಟಿಕಾರ]

ಪಟಿಕೆ$_1$ 'ಪಟಿಕ' ನೋ.

ಪಟಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆ. ೨. ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ಕಡಿತದಂತಹ ಬಟ್ಟೆ : "ಪಳಿಗೆ—ಪಟಿಕಾ= ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫) ; ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆಗೆ . . . ಇದ್ದಲ ಪುಡಿಯನ್ನೋ ದೀಪದ ಕಾಡಿಗೆಯನ್ನೋ ಬಳಿದು ಕಡಿತಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು . . . ಈ ಲೇಖ್ಯವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಟ, ಪಟಿಕಾ, ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ ಪಟ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದುವಂತೆ (ಕನ್ನಸಂ.೪೦) ; ಇದನ್ನು ಪಟ, ಪಟಿಕಾ, ಕಾರ್ಪಾಸಿಕಪಟ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರಪ.೧೩). [ಸಂ. ಪಟಿಕಾ]

ಪಟಿಕೆ$_3$ 'ಪಟಿಕಿ' ನೋ.

ಪಟಿಗಾರ 'ಪಟಿಕಾರ' ನೋ.

ಪಟಿಮ (ನಾ). ೧. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ. ೨. ಚುರುಕುತನ. [ಸಂ. ಪಟಿಮನ್]

ಪಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಟಿಲ್ಗಳೊ ರಣರಕ್ಕಸಿಯರ ನಾಸಾಪುಟಗಳೊ ಪೊಗೆಯೊ ನಿಟ್ಟುಸಿರೊ ಪಟಿಲೆಂಬ ದನಿಯೋ ಸಿಡಿಲವೋಯೆನೆ ಭಟರ್ಗಳ ಭಯಗೊಳಿಸಿತ್ತು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೮-೪೮).

ಪಟಿಲು (ನಾ). ಪೊರೆ ; ಪಟಲ : 'ಪಟಿಲುಗಟ್ಟು' ಪರಾ, [<ಸಂ. ಪಟಲ]

ಪಟಲುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪೊರೆ ಬರು,—ಪೊರೆಗಟ್ಟು: ಪಿರಿದು ಕಂಪಿಸುವ ಪಲ್ ಪಟಲುಗಟ್ಟಿದ ದಿಟ್ಟಿ . . . ವಿಸುಪ ವೃದ್ಧ ವನಚರಿಯೊರ್ವಳಾ ಪಣ್ಣಳಂ ಸವಿದು . . . ಏಱುಂಜವ್ವನಂಬಡೆದಳು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೩). [ಪಟಲು + ಕಟ್ಟು₁]

ಪಟಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ; ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. ೨.ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ; ನಿಪುಣತೆಯುಳ್ಳ: ವನಕರಿಕುಂಭಪಾಟನ ಪಟಿಷ್ಠಕಠೋರನಖಪ್ರಹಾರಭೇದನಗಳಿತಾ[ಸ್ರ]ರಕ್ತನವಮೌಕ್ತಿಕಪಙ್ಕ್ತಿ ವಿಳಾಸಭಾಸುರಾನನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧); ಅವನಿಗಧಿಪನಾದಂ ವಿದ್ವಿಷತ್ಕುಂಭಿಕುಂಭಪ್ರವಿದಳನಪಟಿಷ್ಠ ಶ್ರೀಷ್ಪ ವೃತ್ತಪ್ರಕೋಷ್ಠಂ (ಪರ್ಧಮಾ. ೪-೯೯), ಅ ನಿಶಾಚರಾಧಿನಾಥಂ ಸ್ವಕೀಯಸಾಂಪರಾಯಕೇಳೀಪಟಿಷ್ಠ ನಿಷ್ಠುರ ಭುಜಾವಷ್ಟಂಭಸಂಭ್ರಮಸಂಹೃತಾಹಿತಸುಭಟಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ಪಟೀರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಭೀಮಲಿಂಗದ ಬಳಿ ಸಿರ್ದ ಕಟ್ಟು ಪಟೀರೆಂದು ವಡೆಯೆ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳು ಭೀಮಲಿಂಗ ಸೀಳಿತು (ಪೂಜ್ಯಚ. ೩-೧೬೩).

ಪಟೀರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಗಂಧ; ಚಂದನ: ಸಾರಗಾನದೊಳಿಂಪು ಜಾತಿ ಪಟೀರದೊಳು ತಂಪು ತ್ರಿದಶಧರಣೀರುಹದೊಳೊಳುಗಂಪುವಿರ್ಪವೊಲ್ (ಬಸವು. ೧-೭); ಪಟೀರಮನಾಲೇಪಂಗೆಯ್ದು ಸ್ತಂಬೇರಮದಾಲಸ ಗಾಮಿನಿಯೊರ್ವಳ್ . . . ತಡಂಬಡೆದಳ್ ನೀಹಾರಮಹೀಧರಮಂ ಪರ್ವಿದ ಶೃಂಗಾರಮರುಲ್ಲತೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೪೪); ಹಾರಹೀರಪಟೀರಧವಳ ಶರೀರೆ . . . ಶಾರದೆ ಪಾಲಿಸು (ಉತ್ತರಾ. ೧-೪). ೨. ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ. ೩. ಹೊಟ್ಟೆ. ೪. ಜರಡಿ; ಒಂದರಿ. ೫. ಹೊಲ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೬. ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಸರಸಮತಿಯಂ ಪಟೀರವಿಸರಸಮ ತನುಕಾಂತಿ ಕಾಂತೆಯಿಗಾಗೆಮಗನಿಶಂ (ವಿಷ್ಣು ಪು. ೧-೧-೧೪). ೧,೬: ವರುಣನ ಕುಂತದ . . . ಪಟೀರದೇಳ್ಗೆಯ ಕಪೋತದ ಬೊಟ್ಟಿನ ಕೆಂಡದ ಬ್ದಿನೀವರನಭಿಧಾನಮಂ ತಳೆದ ಭೂರುಹಮೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೭). ೭. ಆಟದ ಚೆಂಡು. ೮. ಸಂಧಿವಾತ; ವಾತರೋಗ. ೯. ಎತ್ತರ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೧೦. ಕಾಚು. ೧೧.ಮೂಲಂಗಿ. ೧೨. ನೆಗಡಿ; ಶೀತಬಾಧೆ. [ಸಂ.]

ಪಟೀರದ್ರುಮ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ: ಇಲ್ಲಿಯೆ ಸೆವ ಧರಣೀರುಹಂಗಳ್ ನಾಡೆ ಮಂದಾರಮುಖ್ಯ ತರುನಿಕರಂಗಳು ನಿಸದವಿಲ್ಲಿಯ ಕೋಜಡುಗಳ್ ಪಟೀರದ್ರುಮದ ವಿಸರಂಗಳ್ (ಅರಾಜ. ೫-೧-೨೭); ಪಟೀರದ್ರುಮಪ್ರಕರ . . . ನವಿಲಡಿ ಹೊನ್ನೆಯರುಟಾಳ(ಜೀವಣ. ೪-೧೨). [ಪಟೀರ+ದ್ರುಮ]

ಪಟೀರವ (?) (ನಾ). (?): ಆ ಪಟೀರವದ ಬೆಳಗಿಂದೆಸವ ಕೊತ್ತಳದಿ ರೂಪಿಸುವಪೂರ್ವ ನಗವೆನಲೊಪ್ಪುವಟ್ಟಳೆಯ ಗೋಪುರಾಕೃತಿಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಂ ರಂಜಿಪುದುಮಾಪತಿ ಸುಖನಗರವು (ಲಿಂಗಪು. ೧೯-೨). [?]

ಪಟು (ಗು). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ; ತೀವ್ರವಾದ; ಉಗ್ರವಾದ: ಪಟುಕೋಪಾಟೋಪ ಬದ್ಧಭ್ರುಕುಟಿ . . . ಪದ್ಮರಾಗಾರುಣವಿಕಟ ಕಟಾಕ್ಷಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೯); ಪಟುಗರಳಪಾವಕಪ್ರಸ್ಫುಟಚಲರಸನಾಗ್ರ ಪಾಟಲಸ್ಫುಟಚಟುಲೋತ್ಕಟಭೀಕರಮುಖಫಣಿಯಂ ಕುಟಿಲಾತ್ಮರ್ ಘಟಿದೊಳಿಟ್ಟು ಮುಂದಿಳುಪುತ್ತುಂ (ವೃಷವಿ. ೩೫-೫೭). ೨. ಉಷ್ಣವಾದ; ತಪ್ತವಾದ. ೩.ಪ್ರಚಂಡವಾದ; ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ:'ಪಟುಭಟ' ಪರಾ. ೪. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಚುರುಕುತನವುಳ್ಳ: ಅಸುರಾರಿ ನಲವಿನಲಿ ಪಟುಗತಿಯ ಗಱುವಾಯಿಯಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿ ಹಯವನು ಸುಳಿಸಿದನು ಚೌಪಟದೊಳು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೩-೩). ೫. ಅತಿಶಯವಾದ; ಅಧಿಕವಾದ; ಮಹತ್ತಾದ: ಪಟುತರಜ್ವರರೂಪದಿಂದುತ್ಕಟಿಸಿ ಸುಡಲು (ಬಸವು. ೫೦-೨೬). 'ಪಟುಪ್ರತಾಪ' ಪರಾ. ೬. ಕುಶಲತೆಯುಳ್ಳ; ನಿಪುಣತೆಯುಳ್ಳ; ಚತುರವಾದ: ಪಟುಪುಣ್ಯಪಾಠಕ ಸಮುಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣಮಂಗಳವಚನರಚನಾಸಮುಕ್ಕಪ್ಪಶ್ಲಥಬಾಹುನಿದ್ರಾಲಿಂಗನವಿಮುಖನಾಗಿ ಸಜ್ಜೆಯಿಂದೆಬ್ಬು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೪ ವ); ಪಟು+ಏಕ ವಾಕ್ಯಂ=ಪಟುವೇಕವಾಕ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫೨ ಪ್ರಯೋ.). ೭. ತೀವ್ರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ: ಗಜರ್ವ ಪಟುಕಹಳೆಯುಂ . . . ತಾಳಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯುಖಿಳದೆ ಸೆಯೊ ಳಾ ವ ರಿ ಸ ಲು (ಚಬವು. ೫-೭). ೮.ದೃಢವಾದ; ಬಲಿಷ್ಠವಾದ: ಪಟುತರ ಪ್ರಕೃತಿಯಲಿ ಶುದ್ಧಸ್ಫಟಿಕ ಸನ್ನಿಭರಾಗಿ ನಲಿವುತೆ . . . ಶಿವಪುರಿಗಡರ್ವ (ಶಾವೀಪು. ೭-೩೧). 'ಪಟುಭುಜ' ಪರಾ. ೯.ತಂತ್ರಗಾರನಾದ; ಮಾಯಾವಿಯಾದ; ಕಪಟೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ. ೧೦. ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ; ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಿದನಾದ. ೧೧. ಆರೋಗ್ಯವಂತವಾದ; ನಿರಾಮಯವಾದ. ೧೨. (ಚುಚ್ಚುಮಾತುಗಳಂತೆ) ವೇಧಕವಾದ; ಕ್ರೂರವಾದ. ೧೩. ಅರಳಿದ; ವಿಸ್ತರಿಸಿದ; ಅಗಲವಾದ.(ನಾ).೧೪. ಸಮರ್ಥನಾದವನು: "ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತಂ ಪ್ರಗಲ್ಭಂ ಪಟು"(ಪಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೬); ಪ್ರತಿಮನುಂ ಪ್ರತಾಪಪ್ರಸರ ಪ್ರಕಟಪಟುವಾಗಿ ಪಲವು ಕಾಲಮರಸುಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೫ ವ); ಮದವದ್ವೈರಿನರೇಂದ್ರಸೈನ್ಯವಿಧ್ವಂಸನಪಟುಗಳು ನಾಗವರ್ಮನುಂ ಮಾಧವನುಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೭; 1047); ದಿವಿಜವಧಪಟುಗೆ ನಿನಗಭಿಭವವಿಶಿಶುವಧಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೪). ೧೫. ಕುಶಲನಾದವನು; ಜಾಣ: ಪಟುರ್ದಕ್ಷಃ, ಗಾಳುವಿವಳ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೧ ಉದಾ). ೧೬. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು: "ಪಟುಃ—ಜಡನಲ್ಲದಾತಂ" (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧-೨೪); "ದಕ್ಷಃ, ಚತುರಃ, ಪೇಶಲಃ, ಪಟುಃ . . . ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದವನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೨). ೧೭. ನಿರೋಗಿಯಾದವನು; ಆರೋಗ್ಯವಂತ: "ಅರುಜಂ ವಾರ್ತಂ ಕಲ್ಯಂ ನಿರಾಮಯಂ ಪಟುವೆನಿಪ್ಪ ನಾರೋಗ್ಯಮಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೩). ೧೮. ಸಮರ್ಥವಾದುದು: ಅಜ್ಞಾನ ಘಟಿತತಮಃಪಟಲವಿಘಟನಪಟುವುಂ . . . ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮುಮೆಂಬೀ ಸಂಜ್ಞಾನಪಂಚಕಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪ ವ). ೧೯. ಉದ್ದೀಪನ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಿಕೆ: ಪೊಸ ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲನೊಂದು ಕೀಸಿ ಪೊಸ ಕಿಚ್ಚಂ ಪೊಸೆದು ಪಟುವಂ ಮಾಡಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೧೨೨ ವ). 'ಪಟುಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨೦. ಅಧಿಕವಾದುದು; ಅತಿಶಯವಾದುದು: ಸವೆಯು ದಿಬ್ಬರಿಗಧಟು ಪಟುತರವಾಯ್ತು ಕೋಪಾಗ್ನಿ (ಕೌರಾ. ೩೬-೫೬); ಪಟುತರದ ಭಯದಿಂದ ಕೈಗಳ ನೆಟಿಗೆಯನು ಮುರಿಮುರಿವ ಕಾರಣ ಕಟಕಿಯೆನ್ನೊಳು ಸಟೆಯನಾಡದೆ ದಿಟವನುಸುರೆ (ಶಂಕ. ೪೮-೫). ೨೧. ಬಲ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಶಕ್ತಿ: ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಪಾಂಡಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟುತರದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭೀಮನ ಸರಿ ದಾರು ಇಲ್ಲ (ತಾತ್ಪನಿ. ೧೩-೩). ೨೨. ಪ್ರಖರವಾದ ಕಿರಣ: "ತೀವ್ರಂ, ತಿಗ್ಮಂ . . . ಉಷ್ಣಂ, ಪಟು —ಈ ೭ ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೦). ೨೩. ಪಡವಲಕಾಯಿ; ಪಟೋಲ: "ಕುಲಕಂ, ಪಟೋಲಃ, ತಿಕ್ತಕಃ, ಪಟುಃ—೪ ಪೈಪಡವಲಗಿಡ. ಹುಚ್ಚುಪಡವಲಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೬).

ಪಟು ಮಾಡು=(ಬೆಂಕಿಯನ್ನು) ಉರಿಸು,—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮನಪವನನಡುಗಬ್ಬಸಿಕ್ಕಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪಟು ಮಾಡಬಲ್ಲವರನೊಬ್ಬರನೂ ಕಾಣೆ (ಅವಚಂ. ೨೯೯-೧೧೬೫); ಸದೆಬಡಿದು ಮಾಯೆಯನು ಹೃದಯರಸದೊಳಡಗಿದನಲನಂ ಪಟು ಮಾಡಿ ಪದ ನಾಲ್ಕ ನೋಡಿ ನಗುವರು (ಗುರುಬೋ. ೧-೫೮); ಶರ್ವನನರ್ಚಿಸಿ ಧೂಪದ ಪಾತ್ರದೊಳುರ್ವಿಂ

ಸೆಕ್ಕೆಯು ತೆಕ್ಕೆಯುನಿಕ್ಕೆಯುಗುರ್ವಿಸುವನಲನ ಪಟುಮಾಡುತೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೫೬). **ಪಟುವಾಗು** = ೧. ಕುಶಲನಾಗು ; ಚತುರನಾಗು : ಕವಿಗೆ ಪಟುವಾದ ನಟನೊಬ್ಬನು ದೊರಕಿ, ನಾಟಕ ಒಂದು ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ವೀರಯೋ. vii, ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ಸಮರ್ಥವಾಗು : ಪಟುವಾಗಿ ಬಯಲು ತಾನಹ ಪರಿಯದಾವುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೨-೧೫). ೩. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಸುಟವೆತ್ತು ಮುಗಿಲಗಲದಿ ಪರಿವಾಕಾಶತಟಿಣಿಯ ಬುದ್ಬುದದಂತೆ ಪಟುವಾಗಿ ನಿಖಿಲ ನಕ್ಷತ್ರಸಂದೋಹ ಸಂಘಟಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೫-೫) ; ಪಟುವಾದ ರೂಪಿನಿಂದ . . . ಮೈಯ ಸೊಂಪಿನಿಂದ ಮೆಜಿವ ಕುದುರೆ ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಶ್ವಚೀ. ೪೩-೧೦). ೪. ದೃಢವಾಗು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗು : ವಜ್ರಮಯದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಬಲ್‌ಪಟುವಾಗಿ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದಶ್ವರಥ ಗಾಡಿಗಳ್ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೨೯) ; ಹಿಂಸೆ ಹೆಚ್ಚಿದಷ್ಟೂ ಮಹಮ್ಮದನ ಹೃದಯವು ಹುರಿಗೂಡಿ ಪಟುವಾಯಿತು (ಪೈಗಂಬ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಪಟುಕ₁ 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಪಟುಕ₂ (ನಾ). ಪಡವಲ ; ಪಟೋಲ. [ಸಂ.]

ಪಟುಕರಣ (ನಾ). ಚುರುಕಾದ ಇಂದ್ರಿಯ : ಹಸಿದ ಪಟುಕರಣಗಳ ತಣಿಸಲ್ಕೆ ಬಾರ (ಅಪಲ್ಕೆ. ೭೩-೧೬). [ಪಟು + ಕರಣ]

ಪಟುಕರಣೆ (ನಾ). ಚುರುಕಾದ ಇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳವಳು : ಗರುವೆ ವಿಹಿತಗುಣಜ್ಞೆ ಸರಸೆ ಪಟುಕರಣೆ ಪಂಕರುಹಮುಖಿಯುವಳೆ ಕನ್ನಡತಿ (ಜನವ. ೬-೯). [ಪಟುಕರಣ+-ಎ₂]

ಪಟುಕ್ಕಣ್ಣಸತ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಬಿಸೆಯಸತ್ತಿ ಕುಮಾರ ವಸುನ್ಧಪತಿತನಯ ಪಟುಕ್ಕಣ್ಣಸತ್ತಿಯಾ ಪುತ್ರನತಿಪ್ರಸಿದ್ಧ ಘನ ನಿರ್ಮಲವಮಾಗುತ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೨-೧ ; 754). [ಪಟುಕ್ಕಣ್ಣ₀+ಸತ್ತಿ₂]

ಪಟುಗೆಯ್, ಪಟುಗೈ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸು : ಕಾಲಾರಿ . . . ಚಳಿಯಿಂದಂ ಕಂಪಿಸುತ್ತಾರ್ತಿವೆತ್ತಿರೆ ಕಿರ್ಚಂ ಪಟುಗೆಯ್ದು ತನ್ನ ಗುಡಿಲಂ ಕಿಲ್ತಿಕ್ಕಿ ಪೊತ್ತಿಕ್ಕುತುಂ (ವೃಷವಿ. ೧೬-೬೧). **ಪಟುಗೈ** : ಆ ಸಭೆಯ ಮೂಲಾನಿಲನ ಕೂಡಿ ಪಟುಗೈದು ಭಾಸುರದ ನಾಭಿಕಂದದಲಧೋಮುಖದ ಕುಂಡಲಿಯನೂರ್ಧ್ವಕ್ಕೆ ನೆಗಹಿ (ನವಮೋ. ೬-೨೬). [ಪಟು + ಕೆಯ್₁]

ಪಟುಗೈ 'ಪಟುಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು ; ತ್ವರಿತಗೊಳಿಸು : ಮೆಯ್ಯೊಲೆಪುಗಳ ಸುಟಿಯೊಳಾವರ್ತ ತಿರುಪುಗೊಂಡು ನಾಟ್ಯವ ಪಟುಗೊಳಿಸಿದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೧೧೪). ೨. ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸು ; ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸು : ಭೂಸುರರ್ ಶ್ರುತಿಘೋಷದಿಂದೆ ಹುತಾಶನನ ಪಟುಗೊಳಿಸಿ ಸಮಿಧಾಜ್ಯಾನ್ನಪೂರ್ವಕದೆ (ಕಾವೇಮ. ೫೫-೪೩). [ಪಟು + ಕೊಳ್₁ +-ಇಸು₃]

ಪಟುತನ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರತೆ ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : ಪರಶುರಾಮನ ಪಟುತನಕೆ ಮದ್ದರೆದನೆಂಬೀ ನಿಟಿಲನೇತ್ರನ ಭುಜಬಲಕೆ ಸಮಜೋಳಿ ಗಡ ನೀವು (ಕುಮಾ್ರಭೀ. ೯-೩೨) ; ನಿಟಿಲನಯನನ ನೊಸಲ ವಹ್ನಿಯ ಪಟುತನ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ವ ನಂದಿಸುವ . . . ಸಮರಜಯಸಂಘಟಿರನೈದಬ್ಬುದವ ನಗ್ನಿಕುಮಾರ ತೋಜಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೧೪). ೨. ಚುರುಕುತನ; ಲವಲವಿಕೆ : ಪಟುತನದಿ ಕರಸಿದನು ದಶಮುಖಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳಧಿಕ ಹಾಕಲು ಗುಟಿಕರನು (ಉತ್ತಕ. ೧೨-೧೧). ೩. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕುಶಲತೆ : ಕಟ ಕಚ ಕುಚಗಳ ಭಾರವನ್ನು ಈಕೆ ಹೊತ್ತು ನೆಗೆದ ಈ ಪಟುತನ ತುಂಬಾ ಲೇಸು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೭೫). ೪. ಕಲಿತನ ; ಪರಾಕ್ರಮ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಪಟುತನವು ದೊರಕಿದರೆ ಶುಚಿತನ ಘಟಿಸಲರಿಯದು ಶುಚಿತನವು ಸಂಘಟಿಸಿದರೆ ಪಟುವಾಗದುಭಯಗುಣಂಗಳುಳ್ಳವಗೆ ಘಟಿಸದಧಿಕ ವಿವೇಕ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೨೭); ಬಸೆ ನೆಣನನುಜುಬಿ ಮೂಡಲಿ ಸುವರ್ ನಿಲಿಸುವರ್ ಪಟುತನವನುಭಯಭಟರು (ಜೆಬವು. ೩೪-೩೬). [ಪಟು +-ತನ]

ಪಟುತಪ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು ; ತೀವ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು : ಪಟುತಪದೊಳ್ ತಗುಟ್ದು ಕೃಪೆಯಿಂದಿಳೆಯಂ ಪಟುಯಂತೆ ಪನ್ನಗಸ್ಪಟಿವಳಿವಂದದಿಂದಿಟುಸನಾತ್ಮಸುತಾಯತ ಬಾಹುಪೀಠದೊಳ್ ಸ್ಫುಟಮೆನಲಿಟ್ಟು ಕಪ್ಪುಜನ ಕಾಣ್ಕೆಗೆ ತಾಂ ಕಡೆಯಾಣಿಯಾದನಂತುಟಿ ಪರಿಭಾವಿಸಲ್ ನಿಯಮದಿಂ ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ಧರ್ಮಮೇವುದೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೧೨೪). [ಪಟು + ತಪ₃]

ಪಟುತೆ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕುತನ ; ಲವಲವಿಕೆ : ಫಣಿಯೊಂದು ಘೋರಭೀಷಣವದನಂ . . . ಪಟುತೆಯಿನಂದಣೆಯರಮಿಳಿತಂದುದು ಮೇಗಣ ಸಭಪಳಿವಿಡಿದು (ವೃಷವಿ. ೩೧-೨೩). ೨. ಕುಶಲತೆ ; ದಕ್ಷತೆ : ಪ್ರವಚನಪರಿಪಠನಕ್ಷಮತೆ ವಾಣಿಯಂ ತೀರ್ಥಯಾನದಕ್ಷತೆ ಪದಮಂ ಕಿವಿಯಂ ಜಿನವರಚರಿತಶ್ರವಣಪಟುತೆ ಪಿಂಗದನ್ನಮಾರ್ಜಿಪೆನಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೭) ; ಗುರುಪದಮಂ ತೆಕ್ಕದೆ ಬಿಕ್ಕದೆ ಗುಕ್ಕದೆ ತಕ್ಕಳಿಸದೆ ಪಠಿಪ ಪಟುತೆ ಘಟಿಯಿಸುಗೆನ್ನೊಳ್ (ಉಸಾರ. ೩೦೪). [ಸಂ. ಪಟುತಾ]

ಪಟುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಟುವಟಿಕೆ; ಲವಲವಿಕೆ : ಸತ್ತ್ವವು ಲಘು, ಪ್ರಕಾಶಕ. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಟುತ್ವಕ್ಕೆ ಅದೇ ಕಾರಣ(ತತ್ವಪ್ರಾ.೨೬೨); ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪಟುತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು . . . ಹಲವು ಹುಟ್ಟುಗುಣಗಳನ್ನೂ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನೂ ಉಚಿತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುವುದು—ಇವೇ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯಅಂಶಗಳು (ಶಿಕ್ಷಣ. ೧೮೪). ೨. ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ರಾಜಕಾರಣಪಟುತ್ವಕ್ಕೆ, ವ್ಯವಹಾರದಕ್ಷತೆಗೆ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ (ವಿಚಾಪಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಪಟುದೇಹ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ ದೇಹ : ಪಟುದೇಹಕ್ಕಸುವೆಂತುಟಂತುಟಿ ಕುಜಾನೀಕಕ್ಕೆ ಬೇರೆಂತುಟಂತುಟಿ . . . ದರ್ಶನಂ ಸಕಲಧರ್ಮಕ್ಕಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೩). [ಪಟು + ದೇಹ]

ಪಟುಪಟಹ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಪಟಹ : ಪಟುಪಟಹತುಣವಭಂಭಾಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ . . . ವಂಶ ವೀಣಾ ಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೨೪); ಪಟುಪಟಹಶಂಖರುತಿ ದಿಕ್ತಟಮಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೦) ; ಪಟುಪಟಹಂಗಳುಚ್ಚರವಂ . . . ನಿಮಂಜಗತಕುಂಜರವೈರಿಗೆ ಮಾಡೆ ಕೋಪದುತ್ಕಟತೆಯಂ (ಪರ್ಥಪು. ೩-೪೩) ; ಪಟುಪಟಹರವಮೆ ಧೂಳೀಪಟಮಂ ಮಾಡಿದುದು ರೂಢಿವೆತ್ತವನೀಭೃತಕಟಕಮುಮಂ ರಿಪುಭೂಭೃತ್ಕಟಕಮುಮಂ ತನ್ನಿತಂಬಿನೀಕಟಕಮುಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೭೧). [ಪಟು + ಪಟಹ]

ಪಟುಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಘಂಟಾಮಣಿಸೊಪ್ಪು; ಕಂಕೋಷ್ಠ : "ಪಟುಪರ್ಣೀ, ಹೈಮವತೀ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಹಿಮಾವತೀ—೪ ಕಂಕೋಷ್ಠದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೪) ; "ಪಟುಪರ್ಣೀ—ಕಂಕುಷ್ಠ" (ಓಷಧಿ. ೯೨). [ಸಂ. ಪಟುಪರ್ಣೀ]

ಪಟುಪ್ರತಾಪ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮ. ೨. ಅತಿ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು : ಆ ನೃಪಂ . . . ಪಟುಪ್ರತಾಪನಾಗಿಯುಂ ಪಟುಪ್ರತಾಪಿಯಲ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೯ ವ). [ಪಟು + ಪ್ರತಾಪ₁]

ಪಟುಪ್ರತಾಪಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ಬಾಧಿಸುವವನು : ಆ ನೃಪಂ . . . ಪಟುಪ್ರತಾಪನಾಗಿಯುಂ ಪಟುಪ್ರತಾಪಿಯಲ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೯ ವ). [ಪಟು + ಪ್ರತಾಪಿ]

ಪಟುಪ್ರಧ್ವಾನ (ನಾ.) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಧ್ವನಿ; ತೀವ್ರವಾದ ನಾದ : ಉರ್ವಿ ಪಟುಪ್ರಧ್ವಾನಮಂ ಬೀಱುದುವು ಕಹಳೆಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೧೭). [ಪಟು + ಪ್ರಧ್ವಾನ]

ಪಟುಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಪಟುಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ನೀಮು ತ್ಕಟಮಾಗಿನ್ನಿಂದಿನಿಂದೆ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಂ ಸ್ಫುಟಮಪ್ಪವೊಲೊಡರಿಸಿಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೧೦–೫೪). [ಪಟು+ಭಕ್ತಿ]

ಪಟುಭಟ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಯೋಧ; ವೀರಭಟ : ಎಷ್ಟು ಪಟುಭಟರಾದರೂ ಸ್ಫಟಿಕದ ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಬೇಕು (ವೋಳಮಾ. ೨೧–೮೨); ಪಟುಭಟಪದೋತ್ಥಧೂಳೀಪಟಳಂ ಕವಿದಂಧಕಾರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ದಶಕು. ೩–೧೦); ನಿನಗೀ ನೆರೆದ ಪಟುಭಟರಿದ್ದು ಕಾದುವ ಮನದ ಭರವಿದ್ದು ಹಿರಿದು ಚಿಂತಿಸಲೇಕೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯–೪); ದಿಟಂ ಪಟುಭಟಂ; ನಮಗೆ ಮಲೆಯಲ್ ತಕ್ಕನೀತನದಟಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೨–೩೨೦). [ಪಟು+ಭಟ$_2$]

ಪಟುಭಟತನ (ನಾ). ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮ : ಹುತ್ತವನೇಱ ಹುಲ್ಲಕಚ್ಚಿದಲ್ಲಿ ಪಟುಭಟತನವನಱಸಲಿಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೯೦–೪೯೦). [ಪಟುಭಟ+–ತನ]

ಪಟುಭುಜ (ನಾ). ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು : ಪಟುಭುಜನೊತ್ತಿ ಜೀವೊಡೆದು ಸಿಂಜಿನಿಯಂ ಸೆಳೆದು . . . ಎಚ್ಚೊಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೬–೮೭). [ಪಟು+ಭುಜ]

ಪಟುಮತಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ : ವಟುವೇಷಧಾರಿಯಾ[ದಂ] ಪಟುಮತಿ . . . ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಬಂದಿರ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೨೬); ಸಕಳಕಳಾಪ್ರವೀಣನಪ್ಪ ಪಟುಮತಿಗಮುನ್ಮಾರ್ಗಮನುಪಾದೇಯಮೆಂಬ ಸನ್ಮಾರ್ಗಮಂ . . . ತತ್ತ್ವವಿಚಾರದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸುವುದು (ಪಸಾರ. ೯೦೪–೧೩); ಘಟಿತಕರ್ಮವಸುಟ್ಟರೆಲ್ಲರು ಮುಕ್ತರು ಪಟುಮತಿಯಿಂತಿದ ನಂಬು (ಭರಚ. ೬೪–೨೬).

[ಪಟು+ಮತಿ]

ಪಟುರವ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ : ಆ ವನದ ಪುರದ ನಡುವೆ ಸುಖಾವಹಮತಿವಿಭ್ರಮಂ ವಿಶಾಲಂ ಸರ್ವೋರ್ವೀವರ ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಿಜಾವಾಸಂ ಸುಭಟಷಟುಲಪಟುರವ ಭರಿತಂ (೧೦ಕ. ೨–೬೩); ಪಟುರವದಿಂದೆ ಬೊಬ್ಬೆಗುಡುತಬ್ಬರಿಸುತ್ತೆ . . . ಮಸ್ತಕವನಾರ್ದನರಿದಾಕ್ಷಣಮಾ ಶಿರಂ ಪರಿಸ್ಫುಟರವದಿಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱದು ಕೀರ್ತಿಸುತಿರ್ದುದು ವಾಮಹಸ್ತದೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೩೬–೬೩). [ಪಟು+ರವ]

ಪಟುವೆರು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ವಟಫಲಾಧರೆಯಂರು . . . ಪಟುವೆತ್ತು ಕಾಯ್ದು ಘರ್ಮೋದಕನ ಭರ್ಮ್ಯತಂಬುಗೆಗಳಲಿ ಮೊಗೆದರೆವುತೆ ವಟಪುತ್ರಿಯಳನುಯೆಬ್ಬಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೩–೪೨). [ಪಟು + ಪೆರು$_1$(<ಪೆಱು$_1$)]

ಪಟುಸಂರಂಭ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಸಡಗರ,—ಸಂಭ್ರಮ : ಪಟುಸಂರಂಭದಿನಿಂತುತ್ಕಟರವಮ್ಯತೆವೆತ್ತು ರಂಜಿಪಾ ಪುರದಾಣ್ಮಂ . . . ಉದ್ಭಟದೇವನೆನಿಪ್ಪ ಪೆಸರ ಧರಣೀನಾಥಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧–೮೨). [ಪಟು + ಸಂರಂಭ]

ಪಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ಚತುರೋಕ್ತಿ; ಜಾಣ್ಣುಡಿ : (ಕ).

[ಪಟು+ಉಕ್ತಿ]

ಪಟೆ$_1$ 'ಪಟ್ಟೆ$_2$' ನೋ.

ಪಟೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಕುಳ, ಪಟಿ (ಮೈಶಿಗ. ೫೪–೧೦೮೨). [?]

ಪಟೆಯ 'ಪಟ್ಟೆಯ$_2$' ನೋ.

ಪಟೇಲ 'ಪಟ್ಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಪಟೇಲಿ (ನಾ). = ಪಟೇಲಿಕೆ : ಗೌಡರು ಜೋಗೀಪುರದ ಪಟೇಲರಾದರೂ ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಂದು ದಿನವೂ ಪಟೇಲಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [ಪಟೇಲ (<ಪಟ್ಟಾಯಿಲ)+–ಇ$_3$]

ಪಟೇಲಿಕೆ (ನಾ). ಪಟೇಲನ ಹುದ್ದೆ, —ಪದವಿ; ಗೌಡಿಕೆ : ನಿನಗೇನು ಊರಲ್ಲಿ ಜವಿವಾನುದಾರಿಯೇ ? ಪಟೇಲಿಕೆಯೇ ? (ಮುಗಿಯು. ೨೧); ಗೌಡರ ಪಟೇಲಿಕೆಯ ಊರಾದ ಜೋಗೀಪುರಕ್ಕೆ ಬೇಡವಾದ್ದು ನನ್ನೂರಿಗೂ ಬೇಡ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [<ಪಟೇಲ (ಪಟ್ಟಾಯಿಲ)+–ಇಕೆ]

ಪಟೇಲಿಕೆಲಸ (ನಾ). = ಪಟೇಲಿಕೆ : ಗೌಡರ ಪಟೇಲಿಕೆಲಸವನ್ನು ಶಾನುಭೋಗರೇ . . . ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [ಪಟೇಲಿ+ಕೆಲಸ]

ಪಟೋಡಿ 'ಪಟ್ಟಡಿ$_1$' ನೋ.

ಪಟೋಲ, ಪಟೋಳ (ನಾ). ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಪಟೋಲಃ, ಪಟೋಲೀ–ಈ ಯೆರಡುಂ ಪಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೯೧); ಇಂಗುಳವಮಾಡಸೋಗೆ ಕಟುಕಂ . . . ಚಿತ್ರಕಂ ಪಟೋಲಂಗಳನೊಪ್ಪೆತಕ್ಕ ಲವಣಂಗಳುಮಂ ತುಱದೊಂದುಮಾಡಿ ಸುಸ್ತಂಗಱದಿಕ್ಕೆ ಪೊರ್ದುವುವಣಂ ರುಜೆಗಳ್ ಜಠರಾಗ್ನಿ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೨೨೦). **ಪಟೋಳ** : "ಕೋಶಾತಕಾಖ್ಯಂ ಕುಲಕಂ ಪಟೋಳಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೯–೩೭); "ಪಡಳಂ ಪಟೋಳವದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪–೪೪). [ಸಂ.]

ಪಟೋಲಿ, ಪಟೋಳಿ (ನಾ). = ಪಟೋಲ : "ಪಟೋಲಃ, ಪಟೋಲೀ–ಈ ಯೆರಡುಂ ಪಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೯೧). **ಪಟೋಳಿ** : "ಕೋಶಾತಕೀ, ಪಟೋಳೀ — ಈ ೨ ಹಡಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೪–೪೯). [ಸಂ. ಪಟೋಲೀ]

ಪಟೋಲಿಕೆ, ಪಟೋಳಿಕೆ (ನಾ). = ಪಟೋಲ : "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ, ಪಟೋಲಿಕಾ, ಜಾಲೀ–೩ ಪಡವಲಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೯). **ಪಟೋಳಿಕೆ** : "ಪಟೋಳಿಕೆ = ಪಡವಲಕಾಯಿ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೯೪). [ಸಂ. ಪಟೋಲಿಕಾ]

ಪಟೋಳ 'ಪಟೋಲ' ನೋ.

ಪಟೋಳಿ 'ಪಟೋಲಿ' ನೋ.

ಪಟೋಳಿಕೆ 'ಪಟೋಲಿಕೆ' ನೋ.

ಪಟ್ಟ$_1$ 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟ$_2$ 'ಪಟ್ಟೆಯ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟ$_3$ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ. ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ. ೩. ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ; ರೇಷ್ಮೆ : 'ಪಟ್ಟಗುಚ್ಛ', 'ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗ' ಪರಾ. ೪. ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ; ಹೊರಪಾವುಡೆ. ೫. ಚಿತ್ರಲೇಖನಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ವಸ್ತ್ರದ ಪಟ. ೬. ರಾಜಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಲೋಹದ ಪಟಮತ್ತು ರಾಜಶಾಸನ. ೭. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅರಸನಿಗೂ ಅರಸಿಗೂ ಕಟ್ಟುವ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಿ; ಅಧಿಕಾರ ಸೂಚಕವಾದ ಹಣೆಗಟ್ಟು : ಕಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟಮೆ ಸರವಿಗೆ ನೆಟ್ಟನೆ ದೊರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೧೭); ಒಪ್ಪಿರಲ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟಂ ಬರ್ಪ ಮುಪ್ಪಂ ಮಱೆಯೆನಿಸಿತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೪); ತಳೆದಳ್ ಪಟ್ಟಮನೆಸೆದಿರೆ ಗಂಗನ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯೆನಸು ಸೋನ್ನರುಮೊಳರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೯೭–೧೨; 1113); ಪಿರಿಯಾತಂಗೆ ಪಟ್ಟಂ ಭೀಮಂಗೆ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟಮರ್ಜುನಂಗೆ [ವೀರ]

ಪಟ್ಟವೆಂದು ಕಾಯ್ದು ಕರ್ವೊನ್ನ ಪಟ್ಟಂಗಳಂ ನೊಸಲೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ (ಬಂಹರಿ. ೧೪-೫೫ ಪ) ; ಇವರೆಲ್ಲ ಹಗೆಯ ಮಾಡಿ ಮುರಾಂತಕನ ಕಾಳಗ ದೊಳೆಲ್ಲರನಿಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟವ ಬಿಗಿಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲವೇ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೮-೪೯). ೮. (ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ) ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿಕೆ : ಎನ್ನ ಗಂಡನಂ ಕಣ್ಗಾಣದಂತು ಮಾಡಿದೊಡೆ ನಿನಗೆ ನಾಂ ಪೊನ್ನ ಪಟ್ಟಮುಂ ಬೊಟ್ಟುಮನೀವೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೨-೨೩). ೯. ರೇಖೆ ; ಗೆರೆ : 'ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ' ಪರಾ. ೧೦. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ,—ಮುಂಡಾಸು. ೧೧. ಸಿಂಹಾಸನ ; ಗದ್ದುಗೆ : 'ಪಟ್ಟವೇಱು' ಪರಾ. ೧೨. ಕಿರೀಟ : ನೀನುಳ್ಳೊಡುಂಟು ರಾಜ್ಯಂ ನೀನುಳ್ಳೊಡೆ ಪಟ್ಟಮುಂಟು ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯುಂಟೈ (ಗದಾಯು. ೫-೨೦). ೧೩. ಅಧಿಕಾರ ; ಪದವಿ : ಪ್ರವರವಿಹಂಗಮಕುಲಚಕ್ರವರ್ತಿಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಂ ಮಾಡಿ ಮಹೋತ್ಸವದಿಂ ಮಾಡುವುದಭಿಷೇಕವಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೩-೬) ; ಈತನೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಪದಪಟ್ಟದ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೋನ್ತಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೧೮; ಸು.1082); ಅವನಿಯ ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೇಷ್ಠರಿಗುರುವು ದಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ಸಲ್ಲದು ತತ್ಕನಿಷ್ಠರಿಗೆ(ತೊರರಾ.೨-೩-೪೩).೧೪. ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಪೀಯೂಷಪೂಷಮ್ಯುಗ್ಮಳೂಕ ಸಂಭವಂಗಳುಂ ದೇವಮುನಿಸತ್ವಂಗಳುಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟತರದ ವಾರುವಂಗಳ . . . ಏಱಿ ತೋಱಿ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦ ಪ). 'ಪಟ್ಟಕರು' ಪರಾ. ೧೫. ನಾಡು ; ಪ್ರಾಂತ ; ರಾಜ್ಯ : ಬಪ್ಪವ್ವಂ ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರದ ಪಟ್ಟಮನಾಳೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೮-೫; 964). ೧೬. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ: ಪಟ್ಟಕೆ ಭದ್ರಹಸ್ತಿಗಳ ಒಂದು ತರಿಸಿಯೆ ಭೂಸುರರ ಮತದಿಂದಲಾ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನಂದು ಮಾಡಿಸಿ ಸರ್ವರನು ಕಾಣಿಸಿದನೊಲವಿನಲಿ (ಜೀಪಂಚ. ೧೮-೧೨) ; ಶತ್ರುಘ್ನನಿಲ್ಲಿದೊರ್ಡಾತನುಂ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವೊಡ್ಡುವನೆಂದು ಭರತನೊಡವೆರಸಟ್ಟಿ ಕಳೆದರವ್ವಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೩-೨೫೫). ೧೭. ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ; ಚೌಕ; ಬೀದಿಕೂಟ. ೧೮. ಪಟ್ಟಣ ; ನಗರ. ೧೯. (ವೈದ್ಯಕೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ) ಪಟ್ಟಿ,—ಕಟ್ಟು : ನೊಸಲೊಳಿಕ್ಕುವ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಪಟ್ಟಂಗಳೊಳಂ ಮುಯ್ಪಿನೊಳಮರ್ಚುವ ಮೃಣಾಳದ ಕೋಳ್ಪಲಯಂಗಳೊಳಂ . . . ಎಂತುಮಾ ಸಂತಾಪಮಂ ಸಂತಯಿಸಲಾಱದೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೩). ೨೦. ತಾಮ್ರಪಟ ; ತಾಮ್ರಪತ್ರ : ಬೋಧಿಸವೆ ಪೆಱೆವು ಜಿನಗೃಹಕ್ಕಾಧಿಕ್ಯಮದಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪುದಂ ಸನ್ಯಸನಾರಾಧನೆಯ ಜವದಿ ,ಸನ್ದ ನಿಶೀಧಿಗೆಯಡ್ಡಣಿಗೆ ತಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಮಿವಿ[ನಿ]ತುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೭೯ ; 1007). ೨೧. ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗಿ ಉದ್ದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುಂಡು,—ಪಟ್ಟಿ. ೨೨. ತೆರೆ ; ಜವನಿಕೆ: (ಕಿ). ೨೩. ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಸು: (ಕಿ). ೨೪. ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿ ; ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಕಾಲ (?) : ಹರಿಹರಗೆ ಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಲವನಾಳುವಂ ಹದಿಮೂಱು ಪಟ್ಟ ಪರಿಯಂತರಂ ಪೇಳಲೇಂ ತನ್ನ ಸಂತತಿಗೂಡಿ ನೂಱೈವತ್ತೈದು ಸಂವತ್ಸರವನು (ಚಿಬಷ. ೬೩-೨).

ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು = ಗದ್ದುಗೆಯನ್ನೇರು ; ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ : (ಕಿ). ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂರು = ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜನು ಸನ್ ೧೬೭೨ ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂತನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೦). ಪಟ್ಟದ ಕತ್ತಿ = ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೀಸಲಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) ಖಡ್ಗ : ಪಟ್ಟದ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಪೂಜಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದೊರೆಗಳವರೇ ತಂದಿರಿಸಿ . . . ಪೂಜಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I. ೨೫೯). ಪಟ್ಟದ ಕುದುರೆ = (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೀಸಲಾದ ಕುದುರೆ : ಪಟ್ಟದ ಕುದುರೆಯುಂ . . . ಪಟ್ಟದ ಗದ್ದಿಗೆಯುಂ ನೆಱೆ ಕೊಟ್ಟಂ ಧವಳಾತಪತ್ರಮುಂ ಚಾಮರಮುಂ (ಬಾಧಪು. ೧೨-೧೨೦) ; ದೊರೆಗಳವರು ಆಯುಧವನ್ನೂ ಪಟ್ಟದ ಕುದುರೆ ಆನೆ ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪೋಕ್ತವಿಧಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I. ೨೫೯). ಪಟ್ಟದ ಗಜ = (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೀಸಲಾದ ಆನೆ ; ಪಟ್ಟವರ್ಧನ : "ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮೆನಲ್ ಪಟ್ಟದ ಗಜಂ" (ಕಶರ.೬೨). ಪಟ್ಟದ ಚರ = ಪಟ್ಟದ ದೇವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಜಂಗಮ ; ಚರಂತ : ಪಟ್ಟದ ಚರನುಲ್ಲಾಸಂಬೆತ್ತಂತೆಗೆಯ್ವೆನಿದಾವ ಗಹನಮೆಂದಾಕ್ಷಣಂ ಬಸವನೆಡೆಗೇಳ್ತಂದು (ವೃಷವಿ.೮-೨೫ ಪ). ಪಟ್ಟದ ದಂತಿ = ಪಟ್ಟದ ಗಜ: ಪಟ್ಟದ ದಂತಿ ಪಟ್ಟದಿಂ ಪೋಗದೆ ಬಿಟ್ಟುದಟ್ಟವಿಳೆಯೊಳ್ ನಿಧಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೪); ಬೊಮ್ಮಂ ತಿರ್ದಿ ತೋರ್ಪ ಪಟ್ಟದ ದಂತಿಯೆಂದೆನಲ್ ಕನಕಾಚಲಂ ಮೆಱೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೨-೮). ಪಟ್ಟದ ದೇವರು = (ವೀರಶೈವರಲ್ಲಿ) ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ನೀಡುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಮಠಾಧಿಪತಿ : ವಟುವಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪಟ್ಟದ ದೇವರೇ ದೀಕ್ಷೆ ನೀಡಿದರು (ರೂಢಿ). ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿ = ರಾಜವಂಶದವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಚೈತ್ಯಾಲಯ: ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿಯ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮಾದೇಯರ್ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೆಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೪-೭೦ ; 1122). ಪಟ್ಟದ ಬಿತ್ತರಿ = ರಾಜನ ಪಟ್ಟದ ಸಿಂಹಾಸನ,—ಗದ್ದುಗೆ: ಆ ಪಟ್ಟದ ಬಿತ್ತರಿಯನ್ನು ನೀನು ಆರೋಹಣ ಮಾಡಲೆಬೇಕು! (ಚಿಟ್ಟಅ. ೧೧೦-೧೧). ಪಟ್ಟದ ಬೊಂಬೆ = ನವರಾತ್ರಿ ಉತ್ಸವದ ಅಂಗವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ (ಕರಿಮರದ ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣಿನ) ಬೊಂಬೆಯ ಜೋಡಿ : ಪಟ್ಟದ ಬೊಂಬೆಗೆ ಮಣಿಸರ ಹಾಕಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು (ರೂಢಿ). ಪಟ್ಟದ ಮೊದಲಿಗ = ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಮೊದಲ ಹಕ್ಕುದಾರ : ಪಟ್ಟದ ಮೊದಲಿಗ ರಾಜಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಗರವರೆಂದುಮಾಳ್ವ ಮುನ್ನಿನ ನೆಲನಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಱಿಯಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೦). ಪಟ್ಟದಯ್ಯ = ಪಟ್ಟದ ದೇವರು : (ಕಿ). ಪಟ್ಟದರಸಿ = ಅರಸನ ಜೊತೆಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ರಾಣಿ; ಅಗ್ರಮಹಿಷಿ : "ಕೃತಾಭಿಷೇಕಾ, ಮಹೀಷಿ—ಈ ೨ ಪಟ್ಟದರಸಿಯರ್" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೨೬); ಪಟ್ಟದರಸಿಗೆ ತನೂಜಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೯) ; ಪಟ್ಟದರಸಿಗೆ ಪೊಡವಿಪಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಗುರುಪದಕಭಿನಮಿಸಿ ಪೊಱಮಟ್ಟನಾ ವೈದೇಹಿ ಸಹಿತರಮನೆಯನಾ ರಾಮ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೬). ಪಟ್ಟದರಸು = ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ರಾಜನಾದವನು : ಪಟ್ಟದರಸಾಗಲ್ಕೆ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ ಬಳಿಕ ಪಟ್ಟಣದ ಜನಮುಱಿಯಲೆಂದು . . . ಗಜಮಸ್ತಕದ ಮೇಲೆ ನೃಪಸುತೆ ಸಹಿತ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೦). ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ = ಪಟ್ಟದರಸಿ : ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಗೆ ಹೇಳಿ ಪದವಿ ಕೊಡಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೩-೧) ; ಚಿಕದೇವರಾಜಚಂದ್ರಮನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ಸಕಲಸದ್ಗುಣಸಂಪನ್ನೆ (ಹದಿಬ. ೧-೧೪) ; ಧವಳಶಂಖ, ಉದ್ದಂಡ, ಪುಂಡರೀಕ, ಕನಕದಂಡ, ಚಾಮರಸ್ತೋಮಗಳು ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಕಶಾಅ. ೪೧೮). ಪಟ್ಟದ ವನಿತೆ = ಪಟ್ಟದರಸಿ : ಪಟ್ಟದ ವನಿತೆ ಕುಮಾರರು ಪುಟ್ಟದ ಚಾರಿತ್ರಮುಂ ಮಂತ್ರಿ ಸಮ್ಯಕ್ಜ್ಞಾನಂ (ಭವ್ಯಾಪ್ಯ. ೭೬). ಪಟ್ಟದ ಸತಿ = ಪಟ್ಟದರಸಿ : ಪಲಗಣ್ಣನ ಪಟ್ಟದ ಸತಿ ಸಗ್ಗದ ಲಲನೆಯರೊಳಗೋಲಗಮಿರ್ಪಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೨-೧೯). ಪಟ್ಟದ ಸಿಂಹಾಸನ = ಪಟ್ಟದ ಬಿತ್ತರಿ : ಪಟ್ಟದ ಸಿಂಹಾಸನಮಳ

ವಟ್ಟುದು ಪರಿಪರಿಯ ಮಾಣಿಕದ ಪೊಳೆಪಿಂದಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಡು ಚೋಜಿಗಮುಂ ಪುಟ್ಟಿಸುತುಂ ಬಹಳ ಕಿರಣಜಾಳನಿವಮಗ್ನಂ (ಬಾಧಪು. ೧೨-೧೮೦). **ಪಟ್ಟದಾನೆ, ಪಟ್ಟದ ಆನೆ**=೧. ಪಟ್ಟದ ಗಜ : ಮಗನೆ ಮಗನೆ ನಂಬಿ ನಂಬಿ ಪಟ್ಟದಾನೆಗೆ ಪಡಿಸಣವಾದಾ (ನಂಬಿರ. ೨-೫೪) ; ದುಷ್ಟಮಾವನ ಮನೆಗ್ಹೋಗಲು ಬೇಡ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳಿಂದ ಗಟ್ಯಾಗಿ ಮೇಲ್ತುಳಿಸುವ ನವ (ಪುರಂದ. ೪-೧೫೭-೩) ; ಕಾವರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆಯೆಂದೆನಲಾ ಭಾವಕಿ ಯೌವನಮದವ ತೀವಿದ ವಿಟದುಂಬಿಗೀಯುತ ಸನ್ಮೋಹನಾವಳಿ ಯೊಳಗೊಪ್ಪಿದಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೩೭) ; ಪಟ್ಟದಾನೆ ಕುದುರೆಗಳು ಬಂದು ಅಡ್ಡ ಬಿದ್ದು ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಆರತಿಯನ್ನೆತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಲು (ಮಹಾಪಂ. I, ೨೫೭) ; ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳು ಪಾಡ್ಯದ ದಿವಸ ನಡೆಮುಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದಂತೆ (ಮಹಾಪಂ. I, ೨೫೮). ೨.(ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯ ವೀರ ; ನೆಚ್ಚಿನ ಯೋಧ : ಮರಳಿದರು ನಿನ್ನಯ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳು ಭೀತಿಗೊಂಡನು ದ್ರೋಣ ಸೋಲಕೆ ಕೇತುವಾದನು ಶಲ್ಯನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೩) ; ಫಡಫಡೆತ್ತಲು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರು ಸಿಡಿದರೋ ನಿಜಕುಲದ ಬೇರ್ಗಳ ಕಡಿದರೋ ಕುರುಬಲದ ಕಾಹಿನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨-೧೦). **ಪಟ್ಟದೂರ್**=ರಾಜಧಾನಿ : ಅಯೋಧ್ಯಾ=ಸೀತಾರಾಮನ ಪಟ್ಟದೂರ್ (ಶಾಶಕ್ಯ. ೨೦೨). **ಪಟ್ಟದೊಡೆಯ**=ಪಟ್ಟದರಸು : ಕರಿಯ ಕೈಲಿ ಕುಸುಮಮಾಲೆಯಿತ್ತು ಪುರದೊಳು ಬಿಡಲದಾರ ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ತೊಡರಿಸಲ್ಕೆಯವರ ಪಟ್ಟದೊಡೆಯ ರನ್ನು ಮಾಳ್ಪೆವೆಂದು ಬಿಟ್ಟರಲ್ಲಿಗೆ (ಕನಕ. ೨೧೩-೨). **ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟು, ಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟು, ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟು**=ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡು ; (ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ) ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕೂರಿಸು ; ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನೀಡುವ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಆತ್ಮಜನ್ಮಂಗಧಿಕವಿಭವದಿಂ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ ದೀಕ್ಷಾಭರವಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳಲ್ ಬಗೆದಂ . . . . ವತ್ಸನಾಭಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೧೬) ; ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದು ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದಿಂ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ . . . ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೩೫) ; ಕುಸುಮಾವತಿಯನೆನಗೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿಯೆ ಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಿ ತಾಂ ಕುಸುಮಪುರಿಗೆ ಪೋದಂ (ದಶಕು. ೫-೮೭ ವ) ; ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಲಕ್ಷಣವನಱಸುವರೆ (ಬಸವ. ೧೩೮) ; ರವಿಕುಲವ ಪೀಳಿಗೆಯೊಳೊಗೆದ ರಾಯರ್ಗೆ ಪಟ್ಟವ [ಪಾಠಾಂ. ಪಟ್ಟವನು] ಕಟ್ಟುವಂದಿದಿಲ್ಲದೊಡರಸುತನ ಸಲ್ಲದು (ಹಚಶಾ. ೭-೧೦). **ಪಟ್ಟವಾಗು**=ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ಬರು : ಆತನ ಮಗನಿಗೆ ಪಟ್ಟವಾಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩). **ಪಟ್ಟವೇರು**=ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರು; ರಾಜನಾಗು : (ಶಿ).

[ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಂಗ, ಪಟ್ಟಾಂಗ (ನಾ). ಒಣಹರಟೆ ; ಖಾಲಿ ಮಾತು, ಸಂಕಪ್ಪಯ್ಯ ...ಶಾನುಭೋಗನ ಜೊತೆ ಪಟ್ಟಂಗ ಹೊಡೆಯುವ ಇಷ್ಟವಾಗದೆ ಹೊರಟರು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೩೮); ಚಿನ್ನಮ್ಮನ ಮನಃಸ್ಥಿತಿ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಲಿ ಪಟ್ಟಂಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ(ಮಲೆಮ.೮೪೩). **ಪಟ್ಟಾಂಗ:** ಅವರೊಡನೆ ನಾವು ಪಟ್ಟಾಂಗಕ್ಕೆ ಕುಳಿತರೆ ಮನೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆಲ್ಲ ತೊಂದರೆ (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೨೦) ; ಐತಾಳರೋ . . . ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಪಟ್ಟಾಂಗ ಹೊಡೆಯುವ ಹೆಣ್ಮರುಳರೇ ! (ಮರಮ. ೧೭) ; ಚಂದ್ರಮತಿಯೊಡನೆ ಅಧ್ವರ್ಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಟ್ಟಾಂಗ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ರಾಯಚಾ. ೧೮೦).

[←ತುಳು. ಪಟ್ಟಂಗ, ಪಟಂಗ, ಪಟ್ಟಾಂಗ./ಹಿಂ. ಪಟಾಂಗ್]

ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂರಿಸು : ಪ್ರಿಥಿವಿಸಾಗರನ್ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿಸಿ ಉಡೆಯ ಪುರಮಾನ್ ಪೊಗುತಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಎಇ. IX, ೨೦-೩ ; ಸು. 800). [ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟು+-ಇಸು$_3$]

ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟು, ಪಟ್ಟಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ (ಅಧಿಕಾರ ಸೂಚಕವಾದ) ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟು : ಇರುಗಱ್ಗೆ ನಾಗತ್ತರಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ (ಎಇ. I, ೩೫೦-೫ ; ಸು. 900); ಸಂಪ್ರತಿಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ದು ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ . . . ಕುಣಾಳನುಮನೆಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೨೫) ; ಪಗೆವರ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವಂ ಮುಱಿವೊಡೆನಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೭); ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದೊಡ ಱಸಲ್ಕೆವೇಟ್ಕುಮೋ ಲಕ್ಷಣಮುಂ (ಸಮಪ. ೧-೮೦). ೨. ಪಟ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಧಿಕಾರವು ಬರು : ಶ್ರೀಮತ್‌ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ್ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಅಯ್ದನೆಯ ವರಿಷ ಗೆಟ್ಟಿವಡಿಯ ಅಣ್ಣಮನಾಳುತುಮಿರೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೭-೩ ; 898 ?) ; ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದರಸಿನಂತೆ ಮಹಾಭೂತಿವೆರಸು ಜೀವಿತಂಬಡೆದ ಬಂಟನಂತೆ ರಾಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೧೫). ೩. ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನೀಡು: ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಗಂಗಮಹಾನಾಇಗಗೆ×× ಗಟಿನಿವೆರಸು ಮೂವತ್ತುಗುಳ ಅಯ್ಗುಳ ಪಾಟು ಕೋಟ್ಪೋರ್ ಶ್ರೀಪುರುಷನಾಯಿಂಗಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಿ ಕಟನಿ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೬-೩; ಸು. 720) ; ಪ್ರಮಥೇಂದ್ರಪದವಿಗೆ ಚೆನ್ನ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮಂ ಕುಡಲು (ಬಸಪು. ೨-೨೫). **ಪಟ್ಟಗಟ್ಟು :** ೨. ಸತ್ಯದ ಬಿತ್ತು ಹುರಿದುದು ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದುದಾ ಕೃತಘ್ನತೆಗೆ ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ಣಾಯ್ತು ಧಮತೆಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೧-೬೯). ೩. ಸಲೆ ಘರ್ಮಜಲ ಸೂಸಿ ಸುರತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವಿಲಸಿತ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದಳು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೪೯) ; ಕಾವ್ಯಲೋಕದ ಭವ್ಯಕವಿದೇವಪದವಿಯಲಿ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದತ್ತು!(ಅನಿಕೇ. ೫೩-೧೪). ೪. (ಆಲಂ) ಪ್ರಬಲವಾಗಿರು : ಸೃಷ್ಟಿಯಲಿ ಜಿನಧರ್ಮ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿರುತಿಕ್ಕು ಕೆಟ್ಟರೆ ಕೆಡಗು ಜಗವೆಲ್ಲ ತಲೆ ಹೋದ ಅಟ್ಟೆಯಂತಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೧೨).

ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದಂ=ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದವನು ; ರಾಜ : ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದನೆಂಗುವೋ ಬಡವ ನೀಂ ಪೋ ಬಬ್ದು ಮಾಣೆಂಗುಮೋ . . . ಕೆಮ್ಮನೇಗೆಟ್ಟತ್ತೆಂಬವೊಲಟ್ಟಿ ಕೊಂದಪನಿವಂ ಮಾಯ್ದಂತಕಂ ಪಾತಕಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೦-೧೩). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಟ್ಟಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ ; "ಮಾತುಗಂಟೆ" (ಜಾನಕೋ. ೧೪).

[ಪಟ್ಟಂಗ+-ಇ$_2$]

ಪಟ್ಟಂಗಿ$_2$ (ನಾ).=ಪಟ್ಟಂಗ : ಎದಿ ಮ್ಯಾಲ ಕೆಲಸಾ ಇಟಗೊಂಡು ಹೊರಗ ಪಟ್ಟಂಗಿ ಆಡತಾನ (ಬಾಬಲ. ೯) ; ಜವಿಾನ ಐತೆಂತ ಬಲೀ ಪಟ್ಟಂಗಿ ಬಡೀತೈತಿ (ಬಾಬಲ. ೫೨). [<ಪಟ್ಟಂಗ]

ಪಟ್ಟಂಗಿ$_3$ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಗಿ : ಅಗಳೊರ್ವನುವೀರ್ತಳಾಲಿಂಗಿತಸರ್ವಾಂಗಂ ದೇಸೆವೆತ್ತ ಮೊಗಸುತ್ತುಂ ಪಟೀಯ ಪಟ್ಟಂಗಿಯುಂ ಉಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣಿಗೆಯುಂ ಪೊದೆದ ಪಾಣಿಯವಣ್ಣಮುಮೆಸೆಯೆ . . . ನವರಸೋಚಿತಸ್ತವನಮುಖರಮುಖನಾಗಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೭).

[ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ಅಂಗಿ$_2$]

ಪಟ್ಟಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಪಟ್ಟಂಗೊಳುತಪ್ರತಿಮಂ ಮಟ್ಟಟ್ಟಂ ಮಧುರೆ ಕೆಳದಿ ದೊರೆಗಳ ಬಲ್ಪಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೧-೫). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಟ್ಟಂಪಾಱಿಸು 'ಪಟ್ಟಂಬಾಱಿಸು' ನೋ.

ಪಟ್ಟಂಪಾಱು 'ಪಟ್ಟಂಬಾಱು' ನೋ.

ಪಟ್ಟಂಬಾಱಿಸು, ಪಟ್ಟಂಪಾಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟನೆ ಹಾರಿಸು ; ಧೂಳೀಪಟಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು ; ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : ವಿಾರಿದ ಪಗೆವನ ಪಟ್ಟಂಬಾ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ಱಿಸುವೆನೊ ಮುನ್ನಮ ಮರರುಂಡಮೃತಮನೇಂ ಕಾಱಿಸುವೆನೊ (ಗದಾಯು. ೬-೧೭).

ಪಟ್ಟಂಪಾಜಿಸು : ಮಟ್ಟವಿರದಾಂತ ಪಗೆವರ ಪಟ್ಟಂಪಾಜಿಸದೆ ಮಾಣ್ಬನೇ ವೈರಿದಿಶಾಪಟ್ಟಂ ರಿಪುಗೋಧೂಮಘರಟ್ಟಂ (ಕಇ. I, ೨೫-೫೫ ; 1186). [ಪಟ್ಟಂಬಾಜು + -ಇಸು₃]

ಪಟ್ಟಂಬಾಜು, ಪಟ್ಟಂಪಾಜು (ಕ್ರಿ). ಧೂಳೀಪಟವಾಗು: 'ಪಟ್ಟಂಬಾಜಿಸು' ಪರಾ. **ಪಟ್ಟಂಪಾಜು** : ಇಜುಯಲ್ಪೊಂಗುವ ದೈತ್ಯಹಂಸತತಿ ಪಟ್ಟಂಪಾಜಿ . . . ಕಜಿದಂ ನಿಂದುವಿದಂಬುವಾಹ ಕದವೊಲ್ ಧಾರಾಶರಾಸಾರಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೧೪).

[<ಪಟ್ಟನೆ + ಪಾಜು₁]

ಪಟ್ಟಕ (ನಾ). ೧. ರಾಜಶಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಶಾಸನ,— ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ. ೨. ಪಟ್ಟಿ ; ಪಟ್ಟಿ : ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಒಂದು ರೇಖೆಯಂತಿರದೆ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಬಳಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದು . . . ಒಂದೊಂದು ಪಟ್ಟಿಗೂ ಒಂದು ಪಟ್ಟಕವೆಂದು (Band) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೨೧೫). ೩. ಮೂರು ಮೈಯುಳ್ಳ ಕಾಜು; ಲೋಲಕ: "ಪಟ್ಟಕ ; ತ್ರಿಪಾರ್ಶ್ವ; ಮುಪ್ಪಟಿಗಾಜು ; ಲೋಲಕ" (Prism. ಪಾರಿಸಿ. ೮೭). ೪. ಆಸನ ; ಪೀಠ : ದೆಸೆಗೆ ಭಿತ್ತಿಗಳನಾಗಸಕೆ ಚಪ್ಪರವಿಕ್ಕಲೆಸೆದಂಬುರಥದ ಪಟ್ಟಕದಿ ಅಸಮವೀರರಿಗೆ ರುಧಿರದ ಕೈಧಾರೆಗಳೆಸೆದವು ವೀರಸಿರಿಯೊಳು (ನರ್ಧಜ. ೬-೧೨೩). 'ಪಟ್ಟಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಕತ್ತಿ 'ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಕರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎರಕದ ಬೊಂಬೆ,— ಮೂರ್ತಿ : ಸೃಷ್ಟಿಗತಿಶಯವಾದ ಚೆಲುವಿನ ಪಟ್ಟಕರುವನು ಮಾಡಿ ನಾನಾಪರಿಯ ಬಣ್ಣಗಳನಿಟ್ಟು (ದೇವೀಮ. ೫-೬೯). [ಪಟ್ಟ₃ + ಕರು₂]

ಪಟ್ಟಕರ್ಮ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯನ್ನು ನೇಯುವ ಕೆಲಸ : ಇದು ರತ್ನಭಂಡಾರವಿದು ಹೇಮಭಂಡಾರವಿದು ಸುನಾಣೆಯ ವರ್ಗವಿದು ಪಟ್ಟಕರ್ಮಕುಲ . . . ನೋಡಿಕೋಯೆನುತೊಪ್ಪಿಸಿದನಾ ಮುನಿಗೆ ಭೂನಾಥ ಕಂದರ್ಪನು (ಹಚಕಾ. ೯-೩). [ಪಟ್ಟ₃ + ಕರ್ಮ]

ಪಟ್ಟಕಾರ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಜವಳಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಐವತ್ತಾರುದೇಶದ ಯೆಂಟುಬಗೆ ಪಲರು ಪಟ್ಟಕಾರರು ಕೂಡಿ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಪಟ್ಟಿಯವ ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೧-೧೫ ; 1751). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಕ್ರಮ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ವಿಧಿ : ಪಟ್ಟಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮುನ್ನಂ ಪಟ್ಟದ ನೃಪತನಯನಂತವಂ ಯುವರಾಜಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೪೯).

[ಪಟ್ಟ₃ + ಕ್ರಮ]

ಪಟ್ಟಗಜ (ನಾ). ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ; ಪಟ್ಟವರ್ಧನ : ಬಹಿತ್ರಮನಡರಿ ಬರ್ಪಂತೆ ಪಟ್ಟಗಜವೇರಿ ಹರಿ ಬರುತಿರ್ದನು (ನವನೋ. ೧೦-೩೫).

[ಪಟ್ಟ₃ + ಗಜ]

ಪಟ್ಟಗಟ್ಟು 'ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆ 'ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಗರ್ದುಗೆ, ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಅರಸನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ,—ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಪಟ್ಟಗರ್ದುಗೆ, ಪಟ್ಟಗೊಜಿ, ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ (ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಶ್ರೀರಮಣನ ಪಾಲನತತ್ತ್ವರಾಧನವಿಧಿಗೆ ನೃಪತಿ ನೆರೆವಂತಾಳಲ್ಕಾರಯ್ಕೆಗಂಕುಶತ್ವಕೆ ಹೇರಿಗನಹಿಪತಿಯೆ ಪಟ್ಟಗರ್ದುಗೆ ಪುರುಳಿಂ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೮೨-೪). **ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆ:** ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಮಾರನಂ ಬಿಜಯಂಗೈಸಿ (ಮಳಿರ.ಹ. ೨೨೭-೨೩) ; ದೇವರಮ್ಮೆಮೆಂಬ ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಮಾಪಾಸವರ್ಧಮಾನಾಖ್ಯ ಮೂವತ್ತೆರಡನುಪಮಚಾಮರ ಯಕ್ಷದೇವರಿಕ್ಕುವರು (ಶಾಂತೀಜ. ೮-೫೯) ; ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆಯೊಳು ನೃಪನಾ ಮುಟ್ಟಿ ಕುಳ್ಳಿರುವುದೊಂದಾಗ ಬೇಕೆಂದರು (ಭರಚ. ೩೭-೧೧೪) ; ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆಯನ್ನು ತ್ರಿಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಬಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮಹಾರಾಜವಂಶದ ವೀರವನ್ನನವನೊಪ್ಪಿಸಿ . . . ನಿರುಕಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಚಿಟ್ಟಅ. ೧೧೧-೧೬).

[ಪಟ್ಟ₃ + ಗರ್ದುಗೆ₂]

ಪಟ್ಟಗಲ್ (ನಾ). ಗಡಿಯ ಗುರುತಿನ ಕಲ್ಲು (?) : ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಬೆಂಬನಾಲೆ . . . ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಪಟ್ಟಗಲ್ಲೆ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೩೫೪-೮೩; 906). [ಪಟ್ಟ? + ಕಲ್₃]

ಪಟ್ಟಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಸನು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ,—ಇನಾಮು : ಆ ಚಿಕ್ಕಂಣನಾಯಕನಿಗೆ . . . ಪಟ್ಟಾ ಕಟ್ಟಿದರು. ಈ ಹೊಸದೊರೆಯು ಸಕಲರಿಗೂ ಅರ್ಥಾಯ ಪಟ್ಟಗಾಣಿಕೆ ಎಂದು ಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨೭).

[ಪಟ್ಟ₃ + ಕಾಣಿಕೆ(<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಪಟ್ಟಗಾಜಿ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೇಯುವವನು ; ನೇಕಾರ: ಮೂಜುಜಿಕ್ಕೇರಿಯಾ ಪಟ್ಟಗಾಜಿರ ಸೇಣಿಯನಿತ್ತ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಇ. VI, ೧೬೬-೫ ; 793) ; ಸಮಯ ಪಟ್ಟಗಾಜಿಗೆ ನೆಲಂಗೊಟ್ಟು (ಎಇ. XIII, ೧೮೭-೧ ; ಸು. 900) ; ತೆಂಕಲು ಪಟ್ಟಗಾಜಿರ ಕೆಯ್ಯಿಂ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ. ೨೪೫-೩೬ ; 994) ; ಉದ್ವೃತ್ತನಂ ನಾರಸಿಂಹನ ರೂಪಿಂ ನಖದೊಳ್ ವಿದಾರಿಸಿ ಕುಸುಂಭಾರಕ್ತಮಂ ಪಟ್ಟಗಾಜನೆ ಪಾಸಂ ತವೆ ತೋಡುವಂತೆ ಕರುಳಂ ನೀಂ ತೋಡಿದಯ್ ದೈತ್ಯನಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೫೫) ; ರೇಷ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ನಯವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೇಯುವವರೇ ಪಟ್ಟಗಾಜರು (ಕಶಾಅ. ४೪೧). [ಪಟ್ಟ₃ + -ಕಾಜ]

ಪಟ್ಟಗುಚ್ಚ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ ಎಳೆಯ ಕುಚ್ಚು ; ರೇಷ್ಮೆಗೊಂಡೆ : ಪಟ್ಟಗುಚ್ಚಂಗಳಂ ವೇಣ್ಯಗ್ರದೊಳ್ ತಳೆಯುತೆ ಒಸೆದು ಪೋಪರ್ ಕೆಲರ್ (ಅರಾಜ. ೫-೪-೨೧). [ಪಟ್ಟ₃ + ಗುಚ್ಚ]

ಪಟ್ಟಗೊಜಿ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ : ಪಟ್ಟಗರ್ದುಗೆ, ಪಟ್ಟಗೊಜಿ, ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ (ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ). [ಪಟ್ಟ₃ + ಕೊಜಿ₇(<ಕೂಜಿ)]

ಪಟ್ಟಜಿನಾಲಯ (ನಾ). ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಚೈತ್ಯಾಲಯ ; ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿ : ಅ[ಟ್ಟ]ರ ಪಟ್ಟಜಿನಾಲಯಕಿಟ್ಟಳವಾದಯ್ವತೊಕ್ಕಲನುಮತದಿಂದಂ ಕೊಟ್ಟರ್ಜಿನೇಂದ್ರಪೂಜೆಗೆ ನೆಟ್ಟನೆ ××× (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೨ ; 980). [ಪಟ್ಟ₃ + ಜಿನಾಲಯ]

ಪಟ್ಟಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಘನವಾದ್ಯ : ಮೊಜಿವ ಜಯಘಂಟೆ ಪಟ್ಟಟಿ ಪಟ್ಟಶುಕ್ತಿ ಭಾಸುರ ಕುಡುಕ ಕಮ್ರಾದಿ ಘನಮನಾಪಾಲಿಕೆ ಮುಹುರಿಶೃಂಗವಂಶಕಹಳಾಶಂಖಪಾವಪ್ರಭೃತಿಸುಷಿರವಾದ್ಯಚಯಮಂ . . . ತಳಪಾಟ ಹಸ್ತಪಾಟದ್ವಯದಿನಮರ್ದು (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೩).

[?]

ಪಟ್ಟಡಿ₁, ಪಟಡಿ, ಪಟ್ಟೋಡಿ, ಪಟ್ಟಡೆ, ಪಟ್ಟಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ನೀರಾವರಿಯ ಭೂಮಿ ; ಗದ್ದೆ : ಅರಗದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೀಮೆ ನಾರಣಭಟ್ಟನ ಪಟ್ಟಡಿ ಒಳಗಣ ಬಾವಿಕ್ಕೆಯಿ ದಾಸನ ಗದ್ದೆಯಿಂದ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬೧-೧೭ ; 1688) ; ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಣ ಪಟ್ಟಡಿಯಿಂದ ಅರಗದ ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಗದೆಯಿಂದ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ ಪಾಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೫೯-೧೨ ; 1712). ೨. ನೀರಾವರಿಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ,—ಸುಂಕ : ಬಾಲದೇಜುಗೆ ನಾಮಗಾಣಿಕೆ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿವರ್ತನೆಸುಂಕಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಪಟ್ಟಡಿ ಯೇರುಸುಂಕ ತೆಗೆದ ಬಾಗಿಲ ಹಣ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೦-೧೬ ; 1724). ೩. (ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಅಡಿಗಲ್ಲು ; ಅದ್ದಗಣೆ : 'ಮರಪಟ್ಟಡಿ'

ಪರಾ, ೪. (ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ) ಕಾರ್ಯಾಲಯ ; ಕಾರ್ಖಾನೆ: 'ಪಟ್ಟಡಿಮನೆ' ಪರಾ. **ಪಟಡಿ :** ೧. ಆರಗ ದೇವಸ್ಥಾನಕೆ ಬಂದೆದ ಪಟಡಿಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸ್ವಾಸ್ತಿಯಿಂದಲು ಗ ೬೯ ಶುಧ ಗ ೩೩ ಅಂತು ಸಿರಿಗಾರ ಪಟಡಿಯಿಂದಲು ಸಿಸ್ತು ಗ ೫೮೩ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭-೧೧೭ ; 1665). **ಪಟೋಡಿ :** ೫. ಗುಂಪು ; "ಬಣ" (ಜಾನಕೋ. ೧೩). **ಪಟ್ಟಡೆ :** ೧. ಕೋಳಾಲಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಕೊತನೂರ ಪಟ್ಟಡೆ ಸ್ಥಳದ ಕೆಂದಟ್ಟುಗ್ರಮು ೧ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೩೦೪-೧೨ ; ಸು. 17ನೆಯ ಶತ). **೬.** ವಂಶ ; ಸಂತತಿ : ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪುರುಷನಿಂದ ಆವರ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಇಂತಹವರ ತೆಂಡೆ, ವಟಾರ, ಪಟ್ಟಡೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೮). **ಪಟ್ಟಳಿ₁ :** ೭. ತೊಲೆ ; ದೂಲ : 'ಪಟ್ಟಳಿ ಕಂಭ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟಜ್ಕಿ, ಪಟ್ಟರೈ ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟಡ]

ಪಟ್ಟಡಿ₂, ಪಟ್ಟಳಿ₂ (ನಾ). ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೈಯ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಗಿಯುವ ಪಟ್ಟ,—ಬಾರು; "ತಂಗುಪಟ್ಟಿ, ನಡುಕಟ್ಟು" (ನಾನಾಶ). **ಪಟ್ಟಳಿ₂:** "ಉರಪಾಶಮಾ ಪಟ್ಟಳೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೩). [<ಪ್ರಾ. ಪಟ್ಟಾಡಾ./ತೆಲು. ಪಟ್ಟಡ]

ಪಟ್ಟಡಿಮನೆ(ನಾ).(ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ)ಕಾರ್ಯಾಲಯ; ಕಾರ್ಖಾನೆ: "ಆವೇಶನಂ, ಶಿಲ್ಪಶಾಲಾ—೨ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಪಟ್ಟಡಿಮನೆ; ವಾಜರ ಮನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦). [ಪಟ್ಟಡಿ₁+ಮನೆ]

ಪಟ್ಟಡಿಮರ (ನಾ). "ದೂಲ, ತೀರು, ಮೊ.ಗಳ ಭಾರವನ್ನು ಹಂಚಿ ಹಾಕಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಡ್ಡಮರ ; ಪಟ್ಟಡಿಮರ" (Templet. ಇಂಕನಿ). [ಪಟ್ಟಡಿ₁+ಮರ₁]

ಪಟ್ಟಡೆ 'ಪಟ್ಟಡಿ₁' ನೋ.

ಪಟ್ಟಣ (ನಾ). ೧. ನಗರ; ಪುರ; ಶಹರು: "ಪತ್ತನಂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, ನಿಗಮಃ, ಪುಟಭೇದನಂ . . . ಪುರಂ, ಪುರೀ — ಈ ೧೧ ಪಟ್ಟಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೦) ; ತೊಂಭತ್ತಾಱುಕೋಟಿ ಗ್ರಾಮಂಗಳಿಂದಂ ನಾಲ್ವತ್ತೆಣ್ಸಾಸಿರ ಪಟ್ಟಣಂಗಳಿಂದಂ . . . ನೆಜಿದೈಶ್ವರ್ಯದ ಮೇಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ) ; ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದ ಪಯಣಮುಂ ಪಟ್ಟಣಮಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯಮುಂ . . . ಒಪ್ಪಲಾರ್ಕುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೫) ; ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ ಭಕ್ತ ನಟ್ಟಡವಿಯಲ್ಲಿರ್ದಡೇನು ಅದು ಪಟ್ಟಣವೆಂದೆನ್ನಿಸುವದು ನಿಷ್ಠೆ ಇಲ್ಲದ ಭಕ್ತ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅದು ನಟ್ಟಡವಿ (ದೇದಾವ. ೪೫-೮೮); ಪೆಸರಾದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಲ್ಲಿಯೆ ಪೆಜಿತೊಂದು ಪಟ್ಟಣದೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಪಟ್ಟಣಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೪-೧೦೩); ಸೂಜಿ ಹೋದುದು ನಗರಿ ಖಳರಿಗೆ ಮಾಱುದರು ಪಟ್ಟಣವನಕಟಾ (ಕುಮಾ.ಕ.೧-೮) ; ಕೆಟ್ಟು ಪಟ್ಟಣ ಸೇರು (ಗಾದೆ). **೨.** ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ : ರಾಘವಪುರದಿಂ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದ ದಾರಿಯ . . . ವತೆಯುಲು ಬರದು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೪೦-೬೮ ; 1320) ; ಪಟ್ಟಣ ಮೈಸೂರು ತೆರಕಣಾಂಬಿಯನಾಳ್ವ ಕಟ್ಟುಗ್ರದಘಟ ಮನ್ನೆಯರು ನೆಟ್ಟನೆ ಉಗ್ಗೆಗೇಱಿದ ಖಳರನು ಸದೆಗುಟ್ಟುವ ಪರಿಯನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಠವಿ. ೧೪-೫೭). **೩.** ಪಟ್ಟಣದ ವ್ಯಾಪಾರಿಸಂಘದ ಸದಸ್ಯ : ಅಷ್ಟಾದಸ ಪಟ್ಟಣರುಂ ಯೆಂಟುನಾಡ ಪದಿನೞು×××ಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೩-೩೧ ; 1098). [<ಪ್ರಾ. ಪಟ್ಟಣ./ಸಂ. ಪಟ್ಟನ]

ಪಟ್ಟಣಗಾಜಿ (ನಾ). ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು; ಪಟ್ಟಣಿಗ ; ನಗರವಾಸಿ : ಸೂಜಿಯೋದುದು ನಗರಿ ಪಟ್ಟಣಗಾಜಿರಳಿದರು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೮೨-೩೧). [ಪಟ್ಟಣ+-ಕಾಜಿ]

ಪಟ್ಟಣವಾಸ (ನಾ). ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ನಗರವಾಸ : ಪಟ್ಟಣವಾಸದೋರು ಕಳಿಸೋ ಹಾಗೆ ನಾವು ಕಳಿಸೋಕಾದೀತಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಮಾರ್ಗದ. ೪೫). [ಪಟ್ಟಣ+ವಾಸ₂]

ಪಟ್ಟಣವಾಸಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಣಗಾಜಿ : ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗಳ ಜೀವನ ಬಹುಮಟ್ಟಗೆ ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಟ್ಟಣ+ವಾಸಿ₂]

ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಣಗಾಜಿ : ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗರೂರುಗರೊಡನೊಂದು ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಸಟ್ವಾಟವಾಡುತ ಹೋಹಂತೆ ಮೋಹದ ತಿಟ್ಟನಿಹುದು ಮೋಕ್ಷರತನ (ಭರತೇ. ೫-೧೧೧).
[ಪಟ್ಟಣವಾಸ+-ಇಗ]

ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ 'ಪಟ್ಟಣಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಣಶ್ವಾಮಿ 'ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ, ಪಟ್ಟಣಶ್ವಾಮಿ, ಪಟ್ಟಣಸಾವಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ: ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ ಅಂಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ ಪ೩ ಮಹದೇವಸೆಟ್ಟಿ ಗೋವಿಸೆಟ್ಟಿ ಪ೨ (ಎಕ. II, ೨೩೫-೧೯; ಸು. 1185) ; ಮುದದಿಂ ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ . . . ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿವಿಭುಗಂ ಲೋಕೋತ್ತಮಾಚಾರಸಂಪದೆಗೀ ಮಾಚಿವೆಸೆಟ್ಟಿಕವ್ವೆಗಂ . . . ಪುಟ್ಟಿದ ಚಂದವ್ವೆ (ಎಕ. II, ೩೩೫-೩೮ ; 1195) ; ಚಿಮ್ಮತ್ತನಕಲ್ಲ ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ ಸೋಯಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬-೨೨ ; 1338). **ಪಟ್ಟಣಶ್ವಾಮಿ :** ಪಟ್ಟಣಶ್ವಾಮಿ ನಾಗದೇವ ಹೆಗ್ಗಡೆವುಂ ಕೆಞ್ಜಗೌಡನುಂ (ಎಕ. II, ೪೦೭-೩ ; ಸು. 1250). **ಪಟ್ಟಣಸಾವಿ :** ಶ್ರೀರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗ್ರಾಮೆಯ ಪಟ್ಟಣಸಾವಿ ಮೊದಲಾಗೆ ಸಮಸ್ತನಗರಂ ಪವಿತ್ರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಪಣ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೧-೨೪ ; ಸು. 1080) ; ಪಟ್ಟಣಸಾವಿ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ ಸಮಸ್ತನಗರಂಗಳುಂ ಗಂಮುಂಡಸಾವಿ ಸಂಕರಯ್ಯನುಂ . . . ಇಂತು ಪಟ್ಟಣಮಶೇಷದ ಸಂನ್ನಿಧಾನದಲು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೬-೩೦ ; 1098). [ಪಟ್ಟಣ+ಸಾಮಿ]

ಪಟ್ಟಣಸಾವಿ 'ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಭಗವಂತ, ಫುಲ್ಗರ . . . ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀಕುಲ . . . ಕೊಡಮೂಕನ ಜೋಳ ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳನ್ನು . . . ಹಲಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ಬಿತ್ತುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೭೧). [?]

ಪಟ್ಟಣಸೆಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ವರ್ತಕಶ್ರೇಣಿಯ ಪ್ರಮುಖ; ವರ್ತಕರಿಗೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಪಟ್ಟಣಸೆಟ್ಟಿಯ ಮನೆಯ ಕನ್ನ ಕೊರೆದು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೭). **ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ :** ಗೌಡ ಶಾನಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗೆ ತಳವಾರ, ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ, ಹಳಬರು ಮುಂತಾದ ಕಿರುಕುಳ ಕಾಮದಾರರಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೩೭೬). [ಪಟ್ಟಣ+ಸೆಟ್ಟಿ]

ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ನಗರಾಧಿಪತಿ ; ನಗರದ ಪ್ರಮುಖ : ದೋರಸಮುದ್ರದ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಪೊಯ್ಸಳ ಸೆಟ್ಟಿಯರಾದ ನೊಣಂಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI (R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩-೧೫ ; 1118) ; ನಾಕಿಸೆಟ್ಟಿಯರ ಮಗ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಪಾಯಕಣ್ಣ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪-೫ ; ಸು. 1300) ; ರಾಯಪುರದ ಪೇಂಠೆಯ ಗೌಡಸೇನಬೋವರು ಸೆಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ನಾನಾಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ . . . ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೧೬-೩ ; 1525) ; ಪಟ್ಟಣದ ರಾಜನು ತನಗೆ ವಿವೇಕಿಯೆಂದು ಕಂಡು ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಶಾಅ. ೩೮೪). [ಪಟ್ಟಣ+ಸ್ವಾಮಿ]

ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಕೆ (ನಾ). ನಗರಾಧಿಪತಿಯ ಪದವಿ : ಹರದಿಕೆಯ ಹಂಬಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆಯ ಮೊದಲಿಂಗೆ ಗರುವಿಕೆಯ ಗತಿಗೆ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಕೆಯ

ಪದಕೆ ನೆರೆದು ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ . . . ಪರಿಣತನ ಮಾಡಿದನಯ್ಯನಾದಯ್ಯನ (ಸೋಮಚ. ೧-೯೩). [ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ + -ಇಕೆ]

ಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ : ಸಕಳವಿಷಯಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕಿಸುವೊಳಲ ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಮಹಾದೇವರುಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗೆ ನಮಸ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟ . . . ಕೆಯಿ ಮತ್ತ ೧೨ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨-೧೨ ; 1069) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯೂ ಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೩). [ಪಟ್ಟಣ + ಅಧಿಪತಿ]

ಪಟ್ಟಣಿಗ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಣಗಾಣಿ : ಎಗ್ಗುಗೊಂಡು ಪಟ್ಟಣಿಗರಿದೇಕೆ ಪೋದಪರೊ ಪೇಟೆನುತ್ತಂ ನಡೆತಂದರ್ . . . ಇರ್ವರಗುರ್ವಿನ ಪಾರ್ವರಾವಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೫೫) ; ಕರಹಡಿಗಂ, ಒಳ್ಳೂರಿಗಂ, ಬಾಸಿಗಂ, ಪಟ್ಟಣಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಇಂದೀಗ ಈ 'ಹೊಸಗನ್ನಡ'ವನ್ನು ಪಟ್ಟಣಿಗರು ಕೆಲವರು ಮನೆಮಾತನ್ನಾಗಿ ಬಳಸುವುದುಂಟು (ಸುವರ್ಣ. ೨೮೬). [ಪಟ್ಟಣ + -ಇಗ]

ಪಟ್ಟಣಿಗೆ$_1$ 'ಪಟ್ಟಳಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಣಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಅರಳು ಹುರಿಯುವಾಗ ಕೈಯಾಡಿಸಲು, ತುದಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತಿ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕೋಲು : ಅರಳು ಹುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಣಿಗೆಗೆ ಆದರೂ ಬರುವುದೆಂದು ಹರಕ ಚಿಂದೆಯನ್ನು ಮಂದೀ ಮನೆಯಿಂದ ಕೂಡಹಾಕುವಾಕೆ, ಗಂಟಿಗೆ ಗಂಟೀ ಹೇಗೆ ಬಿಟ್ಟಳೋ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೦೯). [?]

ಪಟ್ಟತ್ತಿಮೂಡಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹುಡುಗಿ,—ಕನ್ಯೆ : ನಾನೇನೂ ಪಟ್ಟತ್ತಿಮೂಡಿಯಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಮಂಗಲವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿ ಕಾಡಿಗೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಹುಲಿಹಾ. ೨೬೮).

[←ಕೊಡ. ಪಟ್ಟತ್ತಿಮೂಡಿ]

ಪಟ್ಟದಳ (ನಾ). (?) : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಕೋಜೋತಗವುಣ್ಡರ ಮಗ ಎಱೆಯಮ್ಮ ವೆಳಚಿಗವುಣ್ಡನ ಪಟ್ಟದಳ ಪೊನ್ನಚರಿ ಮಾಡಿದಂ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೭-೬ ; ಸು. 750). [?]

ಪಟ್ಟದಾಯ (ನಾ). ಬೇಕಾದ ದಾಯ ; ತಕ್ಕ ಗರ ; ಲಾಭದಾಯಕವಾದ ಗರ : ಪಾಪಂ ಪುಣ್ಯವೆಂಬಾ ನಲ್ಲಹಾಸಂಗಿಗಳನೊಯ್ಯನೆ ಹಾಯ್ಕಲದಱಿಂದ ಒಳ್ಪಿತಾಗಲು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸುವ ಫಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಪಟ್ಟದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೆನಿಪ್ಪುದೊಂದೀರ್ಯೆದೊದಗಿತೆನುತ . . . ದಾಯವನಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೩-೪). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ದಾಯ$_1$]

ಪಟ್ಟಧೋತ್ರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಧೋತ್ರ,— ಪಂಚೆ ; ಪೀತಾಂಬರ : ಅಮಳತರಧವಳ ಪಟ್ಟಧೋತ್ರದ ತೊಳಪ ಸುಲಿಪಲ್ಗಳಾ ಮಿಂಚುವೂರ್ಧ್ವಾಂಬಕದ ದಿವ್ಯಶಿವಯೋಗಿತಿಲಕಂ . . . ಅನುದಿನವೀಗೆ ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯಗುರುರಾಯನೆಮಗಿಷ್ಟಫಲವಾ (ಸೌಂದಪು. ೧-೯).

[ಪಟ್ಟ$_3$ + ಧೋತ್ರ]

ಪಟ್ಟನ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣ ; ಪುರ ; ನಗರ. [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟನೂಲ್ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ದಾರ; ಪಟ್ಟಸೂತ್ರ : ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಿನೇಂದ್ರಂ ತ್ವದೀಯ ಗುರುವದಱನಮಳಸೂತ್ರಾಂತಿಕದೊಳ್ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಗಂಟನಿಕ್ಕುವುದದು ಕನಕದ ಪಟ್ಟ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟು]ನೂಲನೂಲಭಿರಚಿತಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೭೨). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ನೂಲ್$_2$]

ಪಟ್ಟನೆ (ಅ). ೧. ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಚಕ್ಕನೆ : ಬಿ[ರ್ದಿ] ಮನೆಯ ಮೇಗೇಱ ಕಳ್ಳರೆಂದು ಪುಯ್ಯಲಿಟ್ಟಾಗಳನಿಬರುಂ ತ್ರಸ್ತಾಭಿಭೂತರಾಗಿ ಪಟ್ಟನೆ ಪಾಱ[ಪಾಠಾಂ. ಪಟ್ಟಂ ಪರಿ]ಯೋಡಿ . . . ಪಗೆಸಾಱರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮-೨೫) ; ವೀರವಟ್ಟಮಂ ತಡೆಯದೆ ಕಟ್ಟಿ ವೈರಿಗಳಪ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಟ್ಟನೆ ಪಾಱಸಿ ಕಾವುದೆನ್ನ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯುಮನೆನ್ನ ಪಟ್ಟಮುಮನೆನ್ನುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೧). ೨. ಪಟ್ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಡನೆ : ಮೇಲ್ಗಟ್ಟನೊಳ್ ಕೀಲಿಸಿದ ಚಂದನದ ಪೊಟ್ಟಣಂಗಳಿಂ ಪಟ್ಟನೆ ಪನಿವ ತಣ್ಬನಿಯು ತಂದಲುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ಪ) ; ತನ್ನ ಕಣ್ಣೊಂದನೊಡೆವೆನೆನುತಂದು ತದ್ರೂಪ ನೆಲದೊಳು ಬರೆದು ನೊಸಲಗಣ್ಣ ಕರದ ಕೋಲಿಂದ ನಿಬ್ಬರದಿ ತಿವಿಯೆ ಪಟ್ಟನೊಡೆಯೆ ಕುರುಡನಾಗುತ ... ಪೇಳಿದನು (ಭೈರವೇ. ೧-೧೪೬) ; ತಪದ ಗರ್ಭಂ ಪಟ್ಟನೊಡೆವುದು (ಷತಿಲ. ೧೩-೧೫) ; ಇರುವೆಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟನೆ ಬಡಿದು (ಮುಂಬಯಿ. ಕ. ೨-೪೩). [ಪಟ್$_0$ + -ಅನೆ$_1$]

ಪಟ್ಟಪಗಲ್, ಪಟ್ಟಪಗಲು (ನಾ). ನಿಚ್ಚಳವಾದ ಹಗಲು ; ಹಾಡುಹಗಲು : ಬಲುವಾವ ಪುಲ್ಸರವೆನಿಸುವನು ಪಟ್ಟಪಗಲೆ ನೇಸಱನು ಮಱಸುವನು (ಗೀತಗೋ. ೧೯-೧). **ಪಟ್ಟಪಗಲು :** ಪುಣ್ಣವೆಯೊಳುದಿಸುವ ಸುರಾಕೇ[ಕೇಂ]ದುಯಿಾರ್ವರೀ ಪಟ್ಟಪಗಲು . . . ಬರುತಿಹರುವರಿಯೆವಿವರಾರೆಂದು (ನವಮೋ. ೨೪-೭೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟಪ್ಪಕಲ್ ; ಮಲ. ಪಟ್ಟಾಪಕಲ್; ತೆಲು. ಪಟ್ಟಪಗಲು]

ಪಟ್ಟಪಗಲು 'ಪಟ್ಟಪಗಲ್' ನೋ.

ಪಟ್ಟಪಸೆ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪ ಹಸಿ : ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಆತನ ಪುರುಷಾರ್ಥಕಾಮದ ಪಟ್ಟಪಸೆಯೂ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಅಧಾರ್ಮಿಕವೆನ್ನಿಸಿದ ಶತ್ರುಕಾಮಕ್ಕೆ ರೆಕ್ಕೆ ಮೂಡಿತು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೬೦). [<ಪಸೆ$_1$]

ಪಟ್ಟಪಱ (ನಾ). ಚೂರುಚೂರು ; ತುಂಡುತುಂಡು ; ಛಿನ್ನವಿಚ್ಛಿನ್ನ : ತ್ರಿಜಗದ್ಭೂಷಣಗಜಂ ಕ್ರೋಧಿಯೆಂಬ ಮದದೊಳ್ ಮತ್ತನಾಗಿ . . . ಲೋಹದ ಶೃಂಖಲೆಗಳಂ ಪಟ್ಟಪಱಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಟ್ಟುಪಱ] ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟುಪಂಜರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬರುತ್ತ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೭ ಪ) ; ಸೆಱಗ ಹಿಡಿದೊಡೆ ಸೆಣಸೆ ಸೀರೆಯು ಪಟ್ಟಪಱಯು ಮಾಡಿದೆಗಡ ನೀನು ಬರಸೆಳೆದಪ್ಪಿ ಬೈದೊಡೆ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯ ಮುಱದಿಟ್ಟೆಗಡ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೩೫-೧೦೧). [<ಪಱ$_3$]

ಪಟ್ಟಪುಣಿಜ (ನಾ). ೧. ಜರಿ. ೨. ಜಿರಲೆ : "ಕರ್ಣಜಲೌಕೆ, ಶತಪದಿ ಎಂದೊಡೆ ಪಟ್ಟಪುಣಿಜ ; ಜಿಱಲೆಯ ಹುಟುವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ.ಕ). [ಪಟ್ಟ? + ಪುಣಿಜ]

ಪಟ್ಟಬಂಧ (ನಾ). ೧. ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಣೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ರಾಜನೆಂದು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವುದು ; ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ : ಮಧುಮನೋಭವರಿರ್ವರುಮಟ್ಟಿವಟ್ಟು ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಬಸಂತದೊಳ್ ಬಯಸಿ ಮಾಡಿದರಲ್ಲರೆ ಪಟ್ಟಬಂಧಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೩); ೧ನೆಯ ಶಿವಕುಮಾರನ ಪಟ್ಟಬಂಧದ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೭೯) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ . . . ಪೊಲವೀರ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮ ಭೂವಿಕ್ರಮರ ಆಳಿಕೆಗಳು ಮುಗಿದಿದ್ದವು (ಕರ್ನಾಅ. ೨೨). ೨. ಕಿರೀಟ : ಇವಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪಟ್ಟಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವ ಸಣ್ಣ ಉಂಗುರವಿದೆ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೩೫). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಬಂಧ]

ಪಟ್ಟಬಂಧನ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಬಂಧ ೧ : ಆದಿವಂಶಾವತಾರಸಂಭವಂ . . . ವೈವಾಹಂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಪಟ್ಟಬಂಧನಂ . . . ಅರ್ಜುನಾಭಿಷೇಕಂ ಪೆಱವುಮುಪಾಖ್ಯಾನಕಥೆಗಳೊಳಮೊಂದುಂ ಕುಂದಲೀಯದೆ ಪೇೞ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೨ ಪ) ; ಕೆಱಯಂ ಪಾರ್ಥಂ ಮಹೀಮೋಹವಿಲ್ಲೆನಗೀತಂ ಕುರುಯುದ್ಧಲಬ್ಧ ಜಯನೀ ಭೀಮಂಗೆ ನೀಂ ಪಟ್ಟಬಂಧನಮಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಗದಾಯು. ೧೦-೬೩). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಬಂಧನ]

ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವ (ನಾ). ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವ ಉತ್ಸವ,—ಸಮಾರಂಭ : ಶ್ರೀಮದಿನ್ದ್ರರಾಜಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವಸ್ಯ . . . ಶ್ರೀನೊಬಿಂಬಕು××× ಕದೇವಸ್ಯ ಶೌರ್ಯ್ಯಶಾಸನಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೩; ಸು. 974) ; ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ ಶ್ರೀಷೇಣಭೂಪತಿ ನಿಜತನೂಜನೊಳ್ ನಿಯೋಜಿಸಿ ಸಮಸ್ತಸಾಮಂತ ಮಂತ್ರಿಸಂದೋಹಮಂ ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಲ್ವೇಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೪ ಪ) ; ಆತ್ಮಪುತ್ರಂಗಧಿಕಮಹಿಮೆಯುಂ ಮಾಡಿದಂ ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವಮಂ ಸುಗ್ರೀವಭೂಪಾಳಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೧೪). [ಪಟ್ಟಬಂಧ+ಉತ್ಸವ]

ಪಟ್ಟಬದ್ಧ, ಪಟ್ಟಬದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಕಿಱುಕುಳ ಪಟ್ಟಬದ್ಧ ಪುತ್ರೋತ್ಸಾಹ ಆನೆಯ ಸೇಸೆ ಕುದುರೆಯ ಸೇಸೆ . . . ಎಲ್ಲಾ ತೆಱಿಯನೂ ಎಲ್ಲಾ ಬಾಧೆಯನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VII (R), ನಾಗಮಂ. ೬೪-೩೬ ; 1271) ; ಪಟ್ಟಬದ್ಧ ಪುತ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಮಳಾರದ ಭಂಡಿ ತುಪ್ಪ ದಳಮಿಳಿ . . . ಕಬ್ಬಿಲವಡಿಕೆ ಇಂನ್ತೀವೊಳಗಾದ ಎಲ್ಲಾ ಹದಿಕೆಯನೂ ಎಲ್ಲಾ ಬಾಧೆಯನೂ ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಪರಿಹರ್ಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VII (R), ನಾಗಮಂ. ೬೩-೪೮ ; 1309). **ಪಟ್ಟಬದ :** ಉತ್ಸಾಹ ಪಟ್ಟಬದ ಪುತ್ರೋತ್ಸಾಹ . . . ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಆ ದೇವಪ್ಪನವರೂ ತೆತ್ತು (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೨೩೮-೪೬; 1290). [?]

ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗ (ನಾ). **೧.** ಪಟ್ಟದ ಬಾಸಿಂಗ ; ರಾಜತ್ವಸೂಚಕವಾದ ಬಾಸಿಂಗ : ಆ ಭರತರಾಜನ ಮಸ್ತಕದೊಳ್ ಪೃಥ್ವೀಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಷೇಕಮಂ ಮಾಡಿ ಲಲಾಟದೋಳ್ ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗಮಂ ಕಟ್ಟಿದನು (ಪುರುಚ. ೮೮). **೨.** ಮದುಮಕ್ಕಳ ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಪಟ್ಟ : 'ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಪಟ್ಟ$_3$+ಬಾಸಿಗ$_1$]

ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮದುವೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಣೆಗೆ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಬಾಸಿಗವನ್ನು ಧರಿಸು : ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗಗಟ್ಟಿ ಮದುವೆಯುಪ್ಪುದದೊಂದು ಪಟ್ಟಗದ್ದುಗೆಯೊಳು ನೃಪನಾ ಮುಟ್ಟಿ ಕುಳ್ಳಿರುವುದೊಂದಾಗಬೇಕೆಂದರು (ಭರಚ. ೩೬-೧೧೪).

[ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗ+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಟ್ಟಭದ್ರ (ಗು). **೧.** ಅಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದುವು ಕೆಲವೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿ ನಿಂತ,—ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಬಾಧ್ಯತೆಯಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದಿರುವ : ಪಟ್ಟಭದ್ರ ಹಿತಗಳು (Vested interests. ಪತ್ರಿಸಿ. ೪೬). (ನಾ). **೨.** ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು : ಮುಖಲರು ಪಟ್ಟಭದ್ರರಾದ ತರುವಾಯ ಅವರು ಕಲೆಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡತೊಡಗಿದರು (ಭಾರದ. ೫೫೧). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಭದ್ರ]

ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ(ನಾ). ಅರಸನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿ ; ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ ; ಹಿರಿಯರಸಿ : "ಭಟ್ಟಿನಿಯರ್ ನೃಪಸತಿಯರ್ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯಗ್ರಮಹಿಷಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೪೯); ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಭುಜಬಳಗಂಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿದೇವರ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಪಮೊ. ೯೬-೧೧; 1113); ಬಿಟ್ಟಿದೇವನ ಹಿರಿಯರಸಿ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ ಶಾನ್ತಲದೇವಿಯ ಸದ್ಗುಣವನ್ತಿಗೆ . . . ಉಳಿದ ಸತಿಯರ್ ದೊರೆಯೇ (ಎಕ. II, ೧೪೦-೧೮೨ ; 1145).

[ಪಟ್ಟ$_3$+ಮಹಾದೇವಿ]

ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ : ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ, ಪಟ್ಟವಣೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ) ; ನೀನು ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯಾಗಿರುವಾಗ ನಿನ್ನ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಿತ್ತು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಜನರು ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹರಟುವರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೩೯) ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ ಆಗುವವಳು ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲ, ಸುಭದ್ರೆ (ಕಸಾಚ. ೯೫). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಮಹಿಷಿ]

ಪಟ್ಟಮಾದೇವಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ : ಮಹಾಸೇನಮಹಾರಾಜಂ . . . ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಕಳಕಳರವಮಂ ಕೇಳ್ದು ಪಟ್ಟಮಾದೇವಿಯೋಲಗಸಾಲೆಗಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಬಾಧಪು. ೨-೬೮ ಪ).

[ಪಟ್ಟ$_3$+ಮಾದೇವಿ]

ಪಟ್ಟಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನಮಾರ್ಗ ; ಮುಖ್ಯಬೀದಿ : ಸಂಚರತ್ಸ್ವೈರನಿತಂಬಿನ್ಯಂದುಕಾರಾಮದಿನತಿಮುಖರಂ ತತ್ಪುರೀಪಟ್ಟಮಾರ್ಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩೧). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಮಾರ್ಗ]

ಪಟ್ಟಮಾರ್ಗಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ರಾಜಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಸುಬಳಧರಾಧೀಶ್ವರಂ . . . ಪಟ್ಟಮಾರ್ಗಂಬಿಡಿದು ಪಾದಮಾರ್ಗದಿಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಮಾರ್ಗಿಗಳನೆಯ್ದೆವಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೮ ಪ). [ಪಟ್ಟಮಾರ್ಗ+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಟ್ಟಮುಡುಹು 'ಪೊಟ್ಟಮುಡುಹ' ನೋ.

ಪಟ್ಟರಾಜ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜ ; ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡ ದೊರೆ : ಯಾವಂ ಪಟ್ಟರಾಜನಂ ರಾಜನೆನ್ನದೆ ತಾನೆ ಅರಸೆನುವನವಗೆ ಮರಣದಿನನ್ಯವಿಧಿಯೆ ? (ಗೊಲ್ಲೊಗಥಾ. ೬-೧೬೦).

[ಪಟ್ಟ$_3$+ರಾಜ]

ಪಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಟ್ಟಲ್‌ನಾಮಗ್ರಾಮಂ . . . ಮಾದ(ಧ)ವಚೌವೇರಗ್ಗಂ (ಇಅ. XVIII, ೩೬೬-೧೬ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ) ; ಕಡೆಕೊಳಂ ಮರಿಯಿಸೆ ಪಟ್ಟಲ್ಮೂಱೂರ ಮುಕ್ಕೊಡು . . . ತೆಂಕ ಪೋಗಿ ಕಡೆಕೊಳಂ ಪಟ್ಟಲ್ವೆಯ್ದ್ದಗೆ ಮುಕ್ಕೊಡು (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೪, ೩೮-೧೫ ; 11ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಟ್ಟಲು 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಲೆ (ನಾ). **೧.** ಜಿಲ್ಲೆ. **೨.** ಪಂಗಡ ; ಜಾತಿ. [ಸಂ. ಪಟ್ಟಲಾ]

ಪಟ್ಟವಣೆ (ನಾ). **೧.** ರಾಜಪೀಠ ; ಗದ್ದುಗೆ; ಸಿಂಹಾಸನ : "ಪಟ್ಟವಣೆಯೆಂದುಂ ಬಿತ್ತರಿಯೆಂದುಂ ಸಿಂಹಾಸನಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೨೩); ಕೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ದಳಿಂಬಂ ಪುಡಿಗೆದಱ ಪರೆದ ಪೂ[ವ] ತುಱುಂಗಲ್ . . . ಬಗೆಗಳುಂಬಮಾಗೆ ತೋಱುದುವು (ಪರ್ಮಪು. ೩-೮೬) ; ಓಲಗಸಾಲೆಯೊಳ್ ಸಿಂಗರದ ಚೆನ್ನನಾಂತ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಚ್ಛೆಗಾರ್ತಿವೆರಸು ನನೆವಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲಹಂ ಕುಳ್ಳಿರಲ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೧) ; ಪಿರಿದುಂ ಪೊಂಪುಱಿಯೇಱ ಪಟ್ಟವಣೆಯಂ ತಾನೇಱದಂ ಸದ್ಗುಣಾಕರನಂದಿವರ್ಮಡಿ ರಾಜರಾಜಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೮೫) ; ಎನ್ನನುಱಿದೆಂತರೆಮೆಯ್ಯೊಳ್ಪರ್ಯಯ್ ! ಎಂತು ಪಟ್ಟವಣೆಯನೇಱುವಯ್ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೬-೨) ; ಪಟ್ಟವಣೆಗೆ ಮುಂದಿನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ನೀನು ಅಪ್ಪಾಜಿ (ಕಪಪು. ೭-೮೯). **೨.** ವಧೂವರರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹಸೆಮಣೆ : ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ಮೇಗಣ ದುಗುಲದ ಪಸೆಯೊಳ್ ಗುಣಾರ್ಣವನನಾ ದ್ರುಪದಜೆಯನೊಡನೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ . . . ಕೆಯ್ನೀರೆಱೆದು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ಪ) ; ಅಂತು ಬಂದ ವಧೂಕಾಂತರಿರ್ವರುಮಂ ವಿವಾಹವೇದಿಕಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ದಳಿಂಬದಿಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದ ಪಳಿಕಿನ ಪಟ್ಟವಣೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೭೦ ಪ); ಅನಂತನಾಥಂ . . . ದುಗುಲದಿಂ ಪಾಸಿದ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ಪಸೆಯನಲಂಕರಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೬-೫೭ಪ). **೩.** ಹಲಗೆ ; ಮಣೆ : ಕಟ್ಟದ ಬೆಳುವಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನೊಳಂ ತೀವಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ದೋಣಿಗಳೊಳಮಳಂಕರಿಸಿದ ಪಳುಕಿನ ಪಟ್ಟವಣೆಗಳೊಳಂ . . . ಎಸೆವ ಮಜ್ಜನಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ . . . ಬಂದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦).

[ಪಟ್ಟ$_3$+ಮಣೆ]

ಪಟ್ಟವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೀಸಲಾದ ಆನೆ; ಪಟ್ಟದ ಆನೆ; ಪೂಜಾಗಜ: "ಪೂಜಾಗಜಂ=ಪಟ್ಟವರ್ಧನಂ" (ಶಸುದ. ಪರಿ. ೨); ಮಂಡನಾಯೋಗಂಗಳೊಳಾಯೋಗಂಗೊಂಡು ಬಂದ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟವರ್ಧನದ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೬ ಪ); ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಪೋಗಿ ಸಮವಸರಣಭೂಮಿಯನೆಯ್ದಿ ಪಟ್ಟವರ್ಧನದಿಂದಮಿಳಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೫ ಪ); ಭದ್ರಗಜಮಂ ಕಂಡು ಮನದೆ ಕೊಂಡೆನಗೆ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮಾಗಲಿದುವೆ ತಕ್ಕುದೆಂದು . . . ಆಶ್ರಮದೊಳೆ ಪಿಡಿದು (ಪಂಚಮಾ. ೧೦-೧೮೯ ಪ). ೨. (ಗುಹ್ಯಭಾಗ, ಮುಖ ಹಾಗೂ ಕಾಲುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ: ಅಭಿಷೇಕಂ ತೋರಣದೊಳ್ ವಿಭೂತಿಯಿಂ ತಂದು ಪಟ್ಟವರ್ಧನಕೆ ಜಗತ್ತ್ರಭುವಂ ಪೊಡಮಡಿಸುವುದಿರುಳಭಿಮುಖನಾಗಿರ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರವೇದ್ಯಂ ವೈದ್ಯಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೨೫). ೩. ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಸೆಟ್ಟಿಯರಲ್ಲ ಮೇಣು ಪಟ್ಟವರ್ಧನರಿವರು ಬಟ್ಟೆತ್ತಾಗಿಯೆ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟಹರು (ಸರ್ವಪ. ೧೬೫-೭೮೩). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ; ಪಟ್ಟಾವಳಿ: ಸಿಂಹಳನೃಪಂ . . . ತನ್ನ ಕುವರಿಯರಿರ್ವರಂ ಮಣಿಗಳ ಪಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟು]ವಸ್ತ್ರಗಳ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಭಾಪಚಿ. ೫-೨೧). [ಪಟ್ಟ$_3$+ವಸ್ತ್ರ]

ಪಟ್ಟವಳಿ 'ಪಟ್ಟವಳಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟವಳಿ, ಪಟ್ಟವಳಿ, ಪಟ್ಟವಾಳಿ, ಪಟ್ಟಳಿ, ಪಟ್ಟಳಿ$_2$, ಪಟ್ಟಾವಳಿ, ಪಟ್ಟಾವಳಿ, ಪಟ್ಟಾವೊಳಿ, ಪಟ್ಟಾಳಿ, ಪಟ್ಟೋಳಿ (ನಾ). ೧. ರೇಷ್ಮೆ; ಕೌಶೇಯ: ಮಿಸುಗುವ ಚೌಕದ ಮುತ್ತಿನ ಪಸೆವಾಸಿನ ಪಟ್ಟವಳಿಯ ದುಗುಲದ ರುಚಿಗಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಪೊಂಜಗಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೧೦-೯೫). **ಪಟ್ಟವಳಿ**: ೨. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ; ಪಟ್ಟೆಮಡಿ; ಪೀತಾಂಬರ: ಪಟ್ಟವಳಿಯಂ ಪೊದಿಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫-೭); ಪಟ್ಟವಳಿಗಳು ಛಿದ್ರವಾದುದ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಳೊರ್ವ ಸತಿ (ಶಂಕದಾ. ೭-೬೪). **ಪಟ್ಟವಾಳಿ**: ೨. ತರಿಸಿ ಸುತ್ತಿದ ಪಟ್ಟವಾಳಿಯನಿರದೆ ಚಿತ್ರಾವಳಿ ಗಜಾವಳಿ ಜರಿಯ ಪುಲ್ಲಿಯ ಸೂಕರಾವಳಿ ಹಲವು ವರ್ಣಗಳ (ಕೌತಂರಾ. ೧೨-೧೦); ಪಟ್ಟವಾಳಿಯನುಟ್ಟು ಬನ್ನಿ ದಟ್ಟಚಂಗ ಬಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿ ಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರಾದಿ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲರಾಯನ ನೋಡುವ ಬನ್ನಿ (ಪುರಂದ.೧-೧೦೭-೭). **ಪಟ್ಟಳಿ**: ೧. ತುಂಬುರ ಸಚಿವನು . . . ಮಡಿವಿಡಿದ ಪಟ್ಟಳಿಯ ತೆರೆಯೊತ್ತಿನಲಿ ನಿಂದನು (ಸೌಂದಪು.೧೩-೪೫); ಮಾರಾರಿಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಳಿಯ ಭಕ್ತಿ ಕರ್ಪೂರಸಮ್ಮಿಶ್ರ ಕಾರ್ಪಾಸಭಕ್ತಿಗಳನಾ ನೂಱಿಸಾಹಸ್ರವೆಸೆವ ಲಸದಾರತಿಯನಾ ನಿರಾಜನವೆನಿಸುವ ಚಾರುತರಧಾರತಿಗಳಂ ಬೆಳಗುವಾತಂಗೆ ಸೂರಾಬ್ಜ ಶಿಖಿನೇತ್ರನೊಲಿದು . . . ಸರ್ವಸುಖಮಂ ಕೊಡುವನು (ಗುರುಚಾ. ೬-೪೪). **ಪಟ್ಟಳಿ$_2$**: ೨. "ಪಟ್ಟಳಿಯೆನಲ್ಕೆ ದುಗುಲಮುದು" (ಚತುನಿ. ೧೨೧). **ಪಟ್ಟಾವಳಿ**: ೨. ಇಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯನುಡಿಸಿದವರಿಂತುಂಟೆ ತಿಳಿವಡೆನ್ನಯ ಪೂಜೆಗಳವಡಿಸಿದವರುಂಟೆ (ಆಸೀರ.ದೇ.೧೦೪-೧); ಪಳಿಯು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಹಂಸಾವಳಿಯು (ಬಸವು. ೧೧-೨೫); ಸುರಂಗಿನ ಪಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳ . . . ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಸತ್ತಿಗೆ ಹೇಮಘಟಿಸಂತತಿಯನೊಟ್ಟದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೭); ರತ್ನಾರತಿವೆಳಗಿ ದಸರಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರವ ನಿವಳಿಸಿದರಚ್ಯುತನಂಘ್ರಿಗಳಲಿ (ಮೋಹತ. ೪೨-೨೭). **ಪಟ್ಟಾವಳಿ**: ೨. ಪಟ್ಟಾವಳಿಯನುಟ್ಟುಕೊಂಡರಸುಮಗನಂ ಪೋಲ್ತು . . . ಇಷ್ಟವಿಷಯ ಕಾಮಭೋಗಂಗಳನನುಭವಿಸುತಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೬-೧೫); ಚೀನದ ಮಹಾಚೀನದ ಪಟಿಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ . . . ಪುಟ್ಟಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟಾಗಿ ಪುಂಜಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ಪ); ತಾಂ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಪರದರಿಗೆ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ . . . ಪೇಱಿಕೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೪೩ ಪ). **ಪಟ್ಟಾವೊಳಿ**: ೨. ಭುವನಕೋಶದ ಸೀರೆ ಶುಭ್ರಪಟ್ಟಾವೊಳಿ ನವರಂಗವು ಕರ್ಕವಾಡ ಚವುಕವಳಿಯು ಸಿಂಹಳಾಂತಕ ಕಂಠಿಯು ಅವುಗಿದೇವನ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಅಮುಸಾಂ.೪-೨೩). **ಪಟ್ಟಾಳಿ**: ೧. ಮಿಱುಗುವ ಪಂಚಾಂಗರಾಯ ಪಟ್ಟಾಳಿಯ ಸರಗೊಂಡೆಯ ಝಲ್ಲಿಗಳು ಮೆಱೆದುವು ರಥದಂತರಾಂತರದೊಳಗಿಹ ಸುರುಚಿರ ಲೋವೆಗಳೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೬೮). **ಪಟ್ಟೋಳಿ**: ೧. ಪಟ್ಟೋಳಿಯ ಸರ ಗೊಂಡೆಯದ ಲೋವೆಯಿಂದ ವರರತ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ ಭೂಪನ ಹಿರಿಯ ಹಜಾರವೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೭-೩೦); ಪಟ್ಟೋಳಿ ಈ ಸೀರೆ ಪಾದ ಮುಚ್ಚುಡುವೂಳು (ಲೋಕಗೀ. ೧೨೩). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಪಟಿ$_6$]

ಪಟ್ಟವಾಲ (ನಾ). (?) : ಲಾಲರು ತೆರುವ ಗ ೧೫ ಪಟ್ಟವಾಲರುಗಳಿಗೆ ಗ ೩ ಆರಿಯರು ತೆರುವ ಗ ೮ ತೀರಬುತ್ತಿಯರು ತೆರುವ ಗ ೧೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೯೮-೬೩; 1279). [?]

ಪಟ್ಟವಾಳಿ 'ಪಟ್ಟವಳಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟವೇದಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕವಾದ ಉಂಗುರ; ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ (?) : ಕುನ್ನಿಗನೊಳ್ಪಡೆದಂ ನಡು[ನಾ][ಡ]ತೀರ್ಥವೀಮಹಿಮೆಗಳಂ ಪಟ್ಟವೇದಿಯಂ ಬೆ×× ಬಟ್ಟನ್ದಂ ××× ಕುನ್ನಿಗಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪-೧೫; 1034). [ಪಟ್ಟ$_3$+ವೇದಿ$_2$]

ಪಟ್ಟವೇರು 'ಪಟ್ಟವೇಱು' ನೋ.

ಪಟ್ಟವೇಱು, ಪಟ್ಟವೇರು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತು,—ಆರೋಹಿಸು; ರಾಜನಾಗು: ಪೊಸತೆ ಪಟ್ಟವೇಱಿದನ ಕಯ್ಯೇಗಳುಂ ಬಿಗಿಯೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨-೪೦). **ಪಟ್ಟವೇರು**: ಮೂರನೆಯ ಗೋವಿಂದನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಅಮೋಘವರ್ಷನೃಪತುಂಗ ಪಟ್ಟವೇರಿದ್ದನು (ನೊಳಂಬ. ೨೭). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಏಱು$_1$(<ಏಱ್$_1$)]

ಪಟ್ಟಶರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆ,—ಕೊಳ: "ಪಟ್ಟಸರ—ಪಟ್ಟಶರ=ದೊಡ್ಡಕೆರೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩); ಪಟ್ಟವರ್ಧನ, ಪಟ್ಟಶರ (ಶಮುದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಶರ]

ಪಟ್ಟಶಾಲಿ 'ಪಡಸಾಲೆ$_2$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಶಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಶಾಳೆ 'ಪಡಸಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). (ಅರಮನೆಯ) ಮುಖ್ಯ ಶಿಲ್ಪಿ; ಪ್ರಧಾನ ಶಿಲ್ಪಿ: ಒಂದನೆ ನರಸಿಂಹನ ಪಟ್ಟಶಿಲ್ಪಿ ಕೇದಾರೋಜನು ೪ ದ್ವಾರಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಜಾಲಂಧ್ರಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದನು (ಭಾರದ. ೫೦೬). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಶಿಲ್ಪಿ$_1$]

ಪಟ್ಟಶಿಷ್ಯ (ನಾ). ಮೆಚ್ಚಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ; ಪ್ರಧಾನಶಿಷ್ಯ: ಅರ್ಜುನನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪಟ್ಟಶಿಷ್ಯನೆನಿಸಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಶಿಷ್ಯ]

ಪಟ್ಟಸ$_1$ 'ಪಟ್ಟಿಸ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಸ$_2$ (ನಾ). ಖಡ್ಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: "ಪಟ್ಟಸ—ಪಟ್ಟಿಶ=ಒಂದಾಯುಧ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩); ಕೃಪಾಣ ಪಟ್ಟಸ ಪರಶು ಪರಿಘ ಗದಾದಿ ಶಸ್ತ್ರದಿನೆಸೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೭); ಸುರಗಿ ಸೂನಗಿ ಶಕ್ತಿ ಕರವಾಳು ಗದೆ ಖಡ್ಗ ಪರಶು ಪಟ್ಟಸ ಕೊಂತ ಲೌಡಿ . . . ಮುದ್ಗರ ಮೊದಲಾದಾಯುಧದೊಳು . . . ಪೊಡದು(ಭೈರವೇ. ೩-೯); ಕುಂತಂಗಳಿಂ ಜಂತೆಗಳಂ ಪ್ರಾಸ ಪಟ್ಟಸಂಗಳಿಂ

ಪ್ರಾಸುವಲಗೆಗಳಂ . . . ಅಳವಡಿಸಿ (ಚಕವಂ. ೫೪-೧೫) ; ರ್‍ಮುಲ್ಲಿಸುವ ಪಟ್ಟಿಸದಲಸಿ ಗದೆಯಲ್ಲಿ ತಾಗಿದ ಗಾಯದಲಿ ಬಲುಬಲ್ಲಿದರು ನೆಲಕುರುಳಿ ಹೊರಳುವರುಭಯಂಕಟಕದಲಿ (ಕೋಗಯು. ೨೧-೨೮).

[<ಸಂ. ಪಟ್ಟಿಸ]

ಪಟ್ಟಿಸರ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಿಶರ : "ಪಟ್ಟಿಸರ—ಪಟ್ಟಿಶರ = ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೨೩); ಶೋಭಿಸುವ ಪಟ್ಟಿಸರಮುಂ ಪಟ್ಟಿವುಹಿಷಿಯುಂ . . . ತೋಱುತಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಕೈ. ೯೮). [ಪಟ್ಟಿ₃+ಸರ₃]

ಪಟ್ಟಿಸಹಣ 'ಪಟ್ಟಸಾಹಣ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸಹಣಿ 'ಪಟ್ಟಸಾಹಣಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸಾಣಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಜವನಿಕೆ,—ತೆರೆ : ಸುತ್ತಲೂ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಪಟ್ಟಿಸಾಣಿ (ಪರದೆ) ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ದಿವ್ಯವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತರಾಗಿ (ಬುದ್ಧಜಾ. ೧೦೮). [ಪಟ್ಟ₃+ಸಾಣಿ?]

ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೇಯುವವನು ; ರೇಷ್ಮೆ ನೇಕಾರ : ವೃದ್ಧ ತಾಪಸನಂ . . . ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲಿಗನಪ್ಪ ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗಂ ಕಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಗೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೬೩-೮) ; ಶಾಸನ ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗ ಸಮುಯಸಮುದಿತ ಲಲಾಟಪಟ್ಟಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಮಾತ್ರ್ಣಣ್ಣಯ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೮-೮೩ ; 1045) ; ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಧಾನಿ ಆವಂಚೆಯ ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಅಂಗಡಿಸೆಟ್ಟಿಗಂ (ಕಇಅ. ೨೮-೪೦-೩೩ ; 1115) ; ಗಂದಿಗ ನೆರವಣಿಗಂ ಸರವಂದಿಗನಾ ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗಂ ಬಾಣಸಿಗಂ ಮಾಂದರಿಗಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ಸಂದಱುಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಗಂ ಸಮಂಜಸನೊಳನೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೨೩) ; ಪಟುಗಜ್ಜಂ ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗರೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೪).

[ಪಟ್ಟ₃+ಸಾಲೆ₁(<ಸೇಲೆ) +-ಇಗ]

ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗಿತಿ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿತಿ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆನೇಕಾರರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು : ಸರವಂದಿಗಿತಿ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಿತಿ, ಗಂದಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿತಿ :** ಪಾರ್ವಂತಿ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿತಿ, ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೨ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿಗ+-ಇತಿ₁(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಟ್ಟಿಸಾಲಿತಿ 'ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಿತಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ₁' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸಾಹಣ, ಪಟ್ಟಸಹಣ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳ ಲಾಯ; ಮುಖ್ಯವಾದ ಲಾಯ : 'ಪಟ್ಟಸಾಹಣಾಧೀಶ' ಪರಾ. **ಪಟ್ಟಿಸಹಣ :** ಪಟ್ಟಸಹಣದ ಹಿರಿಯ ಸಹಣದ ವಿಮಲಸಹಣಿಗಳವರ ಕರೆ (ಕುಪ್ರಾಭೀ. ೪-೪೭). [ಪಟ್ಟ₃+ಸಾಹಣ]

ಪಟ್ಟಿಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ (ನಾ). ಪಟ್ಟಸಾಹಣದ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳ ಲಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿ,—ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಬಾಹತ್ತರನಿಯೋಗಾಧಿಪತಿ ಪಟ್ಟಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ . . . ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣಿಯರುಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೬-೩೯ ; 1189).

[ಪಟ್ಟಸಾಹಣ+ಅಧಿಪತಿ]

ಪಟ್ಟಿಸಾಹಣಾಧೀಶ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ : ಆಯತಕೀರ್ತ್ತಿವಿನೇತಶ್ರೀಯುಕ್ತಂ ಪಟ್ಟಸಾಹಣಾಧೀಶನೆನಲ್ ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣಿ (ಎಇ. XV, ೩೫-೧೬ ; 1189). [ಪಟ್ಟಸಾಹಣ+ಅಧೀಶ]

ಪಟ್ಟಿಸಾಹಣಿ, ಪಟ್ಟಸಹಣಿ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ : ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕಂ ಪಟ್ಟಸಾಹಣಿ ಬಮ್ಮದೇವಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕರ ಪಿರಿಯ ಮಗಂ ರೇಚರಸರು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತ (ಎಕ. VII (s), ಶಿಕಾ. ೩೩೪-೯ ; 1100) ; ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರಂ ಕರಿತುರಂಗ ಪಟ್ಟಸಾಹಣಿ ಮಲ್ಲಿಯಂಣನ ಪ್ರಧಾನ ಕಂಚೀಗೊಂಡ ಪೈರದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ದಂಡನಾಯಕಂ (ಕಇಅ. ೧೮-೯-೬೧ ; 1127); ಬಲ್ಲಾಳದೇವನ ಪಟ್ಟಸಾಹಣಿಕಳುಂ ಅಯಿಬೆಯ ಸಾಹಣಿ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜ್ಜುನದೇವರ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦೨-೩೩ ; 1215). **ಪಟ್ಟಿಸಹಣಿ :** ಸಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಪಟ್ಟಸಹಣಿಯರ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ರಾಜವಾಜಿಗಳಂ . . . ಪಟ್ಟಸಹಣಿಗಳ್ಕೆಲದೊಳ್ವಿಡಿದು ತಡೆಯದೆ ತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೧ ವ). [ಪಟ್ಟ₃+ಸಾಹಣಿ]

ಪಟ್ಟಿಸಾಳಿ 'ಪಡಸಾಲೆ₂' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸು 'ಪಟ್ಟಿಸ₁' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಸೂತ್ರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಎಳೆ,—ನೂಲು,—ದಾರ : ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದೆರಡೆಳೆಯುಮಂ ಗಂಟಿಕ್ಕುವಂತೆ ಪರಂಪರಮುಂ ಪಟಮಱಿವುವಾದ ನಣ್ಪಂ ಪುನರ್ನವಂ ಮಾಳ್ಪ ಬಗೆಯಿಂ ಎನ್ನನಿಂತೆಂದಟ್ಟಿದನೆಮ್ಮರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೨ ವ) ; ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಿಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟಾಗಿ ಪುಂಜಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ವ) ; ಪಟ್ಟಸೂತ್ರಂಗಳೊಳು ಪೃಷ್ಠಾಪೃಷ್ಠಿ ಮುಖಮುಖವಱಿದು ಪೋಣಿಸಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಿಹ ದಿವ್ಯರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ವಿಭೂಷಣವ (ಶಂಕರದಾ. ೫-೪೧). [ಪಟ್ಟ₃+ಸೂತ್ರ]

ಪಟ್ಟಿಸೂತ್ರಬಿಸಿಗೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆನೂಲಿನ ಒಂದು ತೂಕ; ಹತ್ತು ಪಲದ ತೂಕ : ಪಟ್ಟಸೂತ್ರಬಿಸಿಗೆಗೆ ವಿ ೧೦ ಸುಂಕದ ಪೇಱಿಂಗೆ ವಿ ೧೦ ಪತ್ತಿಯ ಮಳವೆಗೆ ವಿ ೨ ॥ . . . ಟಂಕಣಕಾರ ಬಿಸಿಗೆಗೆ ವಿ ೭ ॥ (ಕಇಅ. ೧೦೩-೮೦-೨೮ ; 1076). [ಪಟ್ಟಸೂತ್ರ+ಬಿಸಿಗೆ]

ಪಟ್ಟಿಳಿ 'ಪಟ್ಟವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಳಿಗೆ₁, ಪಟ್ಟಣಿಗೆ₁ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ ; ದುಕೂಲ ; ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸೋರ್ಮುಡಿ ನಿಪ್ಪೊಸತಪ್ಪ ಪವೌಕ್ತಿಕಂಗಳ ತೊಡವುಟ್ಟ ಪಟ್ಟಳಿಗೆ ದಂತಮರೀಚಿಗಳಿಂ ಬೆಳರ್ತ ಬಾಯಲ್ ಪಳಿಕಿನ ಪೆಣ್ಗೆ ಪಾಸಟಿಯೆನಿಪ್ಪ ವಿಲಾಸಮನೀಯೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೬೨); ಸೆಳೆಮಂಚವನೇಱುತ್ತಂ ಸೆಳೆದಂ ಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಪಟ್ಟಳಿಗೆಯುಂ ಮುದದಿಂ (ವೀರವಿ. ೬-೬೮). **ಪಟ್ಟಣಿಗೆ₁ :** "ಹುಟ್ಟಗೆ, ದುಗುಲಂ, ಪಟ್ಟಣಿಗೆ, ಉಳ್ಪುಡಿಗೆ-ಈ ೪ ವಸನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೬೩-೩೯೨); ಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣಿಗೆಯುಂ ಪೊಜಪೊಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ಬಿಳ್ಪುವೋಪರ ಮನದೊಳ್ ತೆಱಂಬೊಳೆವ ಬಾಳೆಗಳಂತಿರೆ . . . ಬಂದುದಂದೊಡನೆ ಸಜ್ಜನವೆಂಡಿರ ತಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೬ ಅಡಿಪದ್ಯ) ; ಯೌವನೋನ್ಮತ್ತೆಯರುಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣಿಗೆಯ ನಿಱಿಯ ಕುಱುಂಗಲಂ ನೆಗಪಿ ಸುಣ್ಣೊಡೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡಲೆಂದು ಸಿಡಿಮಿಡಿವರ್ಪ ಕಾತರ ವಿಟರ ಕಣ್ಗೆ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಂ . . . ಸಾಯಂತನಸಮಯಸವಿಹಾರಣಂ ಸೌಖ್ಯಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮೆನಿಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ). [ಪಟ್ಟ₃+ಪಳಿಗೆ₂]

ಪಟ್ಟಿಳಿಗೆ₂ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಳಿ₁ 'ಪಟ್ಟಡಿ₁' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಳಿ₂ 'ಪಟ್ಟಡಿ₂' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಳಿಕಂಭ (ನಾ). ತೊಲೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಕಂಭ ; ತೊಲೆಗಂಬ : ಪಳಿಕಿನ ಬದ್ಧಭೂಮಿ ಮಣಿವೇದಿಕೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಭಿತ್ತಿ ವಜ್ರದುಜ್ಜಳಿಪ ವಿತಾನಮಾ ಸಿವಿರ್ದ ನೀಲದ ಪಟ್ಟಳಿಕಂಭಮಿಂಬುವೆತ್ತಳವಡೆ . . . ಮಂಡಿತಮಾಯ್ತು ವಿವಾಹಮಂಡಪಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೧೩೧).

[ಪಟ್ಟಳಿ₁(<ಪಟ್ಟಡಿ₁)+ಕಂಭ]

ಪಟ್ಟಿಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿನಾಶವಾಗು; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗು(?). **ಪಟ್ಟಟುಪಾಯ್ವೊಂ** = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಹಾಯುವವನು,—ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು : ಕಾಮುಕೋಡನ್

ತಮ್ಮುತ್ತು ಮೂವರಾ ಪಾಶುಪಾತಂ ನಮ್ಮಾ್ರನೋವದೊರಾ ನಾಲಗೆಯನೆ ಕಿಳ್ವೊನ್ ಪಟ್ಟವೊಡೆಯಂಗೋ ಅ(ವ)ದೊರನ್ ಪಟ್ಟಟಿ ಪಾಯ್ವೊನ್ ಶ್ವೇತವಾಹನನುದಯಪುರಮಾನ್ ಪೊಗುವಲ್ಲಿ ಎಱದು ಶ್ವರ್ಗಲಯ ಕ್ಕೇಱದೋನ್ (ಎಇ. IX, ೧೯-೧೧; 800). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಅಟಿ$_1$]

ಪಟ್ಟೆಟಿ$_2$ 'ಪಟ್ಟವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾ$_1$ 'ಪಟ್ಟೆಯ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾ$_2$ 'ಪಟ್ಟೆಯ$_2$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾಂಗ 'ಪಟ್ಟಂಗ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾಂಬರ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ ; ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಪಟ್ಟಾವಳಿ : ವಸುಧಾತರುಣಿ ನಿಱವಿಡಿದುಟ್ಟ ಪಟ್ಟಾಂಬರವಿದೆನೆ ಲವಣಾಬ್ಧಿ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸುವುದು (ಜೀಪಂಚ. ೨-೧) ; ಸಲ್ಲಲಿತ ಜಂಗಮವಶಂಗತನಾಗಿರೆಂದು ಪಟ್ಟಾಂಬರಾದಿಗಳನಿತ್ತು . . . ನಂಬ್ಯಣ್ಣಂಗೆ ಶಿವನೊಲ್ದು ಕೃಪೆಗೆಯ್ಯಲು (ಆರಾಚ. ೪-೬-೨೩). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಅಂಬರ]

ಪಟ್ಟಾಂಶುಕ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಾಂಬರ : ವರಪಟ್ಟಾಂಶುಕರಾಶಿಯಂ ಸಮದ ಹಸ್ತಿವ್ರಾತಮಂ ಘೋಟಕೋತ್ಕರಮಂ ರತ್ನಸಮೂಹಮಂ ಪತಿಗೆ ದೂತರ್ ತೋಱದರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೪) ; ಉಜ್ಜ್ವಲವೆನಿಪ ಮಣಿ ಭೂಷಣಾಳಿಯ ಲಲಿತಪಟ್ಟಾಂಶುಕಸಮೂಹವನು . . . ದಣಿವಂದದಲಿ ವಿಪ್ರಾವಳಿಗೆ ಪಿರಿದೆನಲಂಬಿಕಾಸುತನಿತ್ತನೊಲವಿನಲಿ (ತಿಮ್ಮಕೃ. ೨-೨೬). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಅಂಶುಕ]

ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿ, ಪಟ್ಟಕತ್ತಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಕತ್ತಿ, ಸಾಣಾಕತ್ತಿ, ಫಿರಂಗಿಕತ್ತಿ, ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ತಂದು (ಕೃಪಾಸ. ೧೧೮) ; ಹುಲ್ಲೀ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿಯೂ ನಕುಲನ ಆಯುಧ (ಕೃಪಾವಿ. ೭೨). **ಪಟ್ಟೆಕತ್ತಿ :** ಅವರು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪಟ್ಟಕತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೧). [ಪಟ್ಟಾ$_1$(<ಪಟ್ಟೆಯ$_1$) + ಕತ್ತಿ]

ಪಟ್ಟಾಟ (ನಾ). ಹಟ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೊಂಡುತನ: ಅವುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪಟ್ಟಾಟದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯೇ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿ. ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲ . . . ಉದಾ : ನೊಣ; ಕೈ ಎಷ್ಟೇ ಸಲ ಬೀಸಿದರೂ ಅವು ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡಲು ಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೪). [ಪಟ್ಟು$_1$+ಆಟ]

ಪಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡು ಹಿಡಿ ; ಹಟ ಮಾಡು ; ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿ: ಕೊಟ್ಟಾ ಭಾಷೆಗೆ ನೀನು ಪಟ್ಟಾಡದೀಗಲೆನ್ನ ಧಿಟ್ಟಾದಿಂ ಮಾರಿ ಹಣವ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹು (ಹಮಚ. ೯೦) ; ನಿನ್ನ ಮನೆ ಉಳಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೂಂತ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದೇವರು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿದ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಾನು ಪಟ್ಟಾಡಬೇಕಾಯಿತಪ್ಪಾ (ತಾಯಿಕ. ೨೪). [ಪಟ್ಟು$_1$+ಆಡು$_1$]

ಪಟ್ಟಾಣಿ 'ಪಠಾಣ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾದಾರ್ (ನಾ). (ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡಲು) ತಕ್ಕ ಶಿಫಾರಸು ಪತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಪಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವವನು : ನಿನ್ನ ಉಸ್ತಾದ್ ಯಾರು ಪಟ್ಟಾದಾರ್ ? (ಭೀಮಸಕಾ. ೫೩). [ಪಟ್ಟಾ$_2$(<ಪಟ್ಟೆಯ$_2$) + <-ದಾರ$_4$]

ಪಟ್ಟಾಧ್ವರ (ನಾ). ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವ ಕಾರ್ಯ ; ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಕಲಾಪ : ಸರ್ವಜನಮನದ ಹರುಷಪೂರದ ವೇದಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಣ ಸಾರದ ನೃಪನ ಪಟ್ಟಾಧ್ವರವೆಸೆಯಲುತ್ಸವವನೆಸಗಿದನಸುರರಿಪು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೩-೫). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಅಧ್ವರ]

ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದೇವೀ, ಕೃತಾಭಿಷೇಕಾಯಾಃ — ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿಯ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೧). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಅಭಿಷಿಕ್ತ]

ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ರಾಜರನ್ನಾಗಲಿ, ಗುರುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ, ಪವಿತ್ರಜಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವಿಕೆ: ಸಮಸ್ತಮುನೀಂದ್ರನಿಕರ ಮಹೀಶನನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕೆ ಮನವನೊಡಬಡಿಸಿ . . . ಶುಭಗ್ರಹೋದಯ ಲೇಸೆನಲು ನೋಡಿದರು ಮಿಗೆ ಗಾರ್ಗ್ಯಾದಿ ಜೋಯಿಸರು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೩-೪) ; ಗುರು ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳು ಮಾಡಿತು ಹರಿಗೆ ನಿಜಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೫೧) ; ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕೋತ್ಕರುಷೆಯಾದುದು ಮೇಲೆ ವಸುಧೆಯ ನರಪತಿಗಳೈತಂದು ಕಂಡರು ರಾಘವೇಶ್ವರನ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೨). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಚನ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ : ರಾವಣಾರಿ ಮೇಲೆ ತಾಳ್ದಂ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ವಾರಿನಿಧಿ ಮೇರೆಯಾದವನಿಯಂ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಚನದ ಕಾಲದೊಳ್ ಕಂಡರು ಸಮಸ್ತಮುನಿಗೀರ್ವಾಣ ವಾನರದನುಜಮನುಜರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೧೧). [ಪಟ್ಟ$_3$ + ಅಭಿಷೇಚನ]

ಪಟ್ಟಾಯಿಲ, ಪಟೇಲ, ಪಾಟೇಲ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು; ಗೌಡ : ವಿಠಲದೇವನಾಯಕರ ನಿರೋಪಿತ ಪಟ್ಟಾಯಿಲಕಂಚಕಾಱ ರೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಪ್ರಭುಮಾನ್ಯಸಮ[ಸ್ತ]ಪ್ರಜೆಗಳು . . . ಚಲವೊಂಗೆ ದತ್ತ ಕೊಳಕೆ ೧೯ ಪ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೫-೮ ; 1304). **ಪಟೇಲ :** ಪಟೇಲನಿಗೆ-ಪಟೇಲ, ಗೌಡ, ನಾಡುಗೌಡ . . . ನಾಯಿಡು ವಗೈರೆ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧) ; ಪಟೇಲರು ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಕಾದರು; ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಕಾದರು. ಮಾಂಸವೂ ಇಲ್ಲ; ಸೊಂಬಯ್ಯನೂ ಇಲ್ಲ (ಮಗಮಾಂ.೨೬). **ಪಾಟೀಲ :** ಮಾಮಲೇದಾರರ ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಗೌಡನು (ಪಾಟೀಲ) ಸಹಾಯ ಮಾಡುವನು (ಕಾರಪ. ೬೬) ; ಆ ಊರ ಪಾಟೀಲರ ಮನೀಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ತಿಡುಗು. ೫೭) ; ಊರ ಪಾಟೀಲರಾದ ಹೇಮಂತಗೌಡರೂ... ಬಾವಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ನಡೆದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೮). [<ಪ್ರಾ. ಪಟ್ಟಇಲ, ಪಟ್ಟಇಲ್ಲ]

ಪಟ್ಟಾವರಸೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿಯ ವರಸೆ ; ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಪಟ್ಟು : ಎರಡೂ ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಸೆಳೆಮಿಂಚಿನ ಹೊಳೆಪಿದೆಂಬಂತೆ ಈಳ್ದುಕೊಂಡು ಪಟ್ಟಾವರಸೆ ತಿರುಗಿಸಲಾರಂಭಿಸಿರುವನು (ಬಿರುಗಂ. ೨೨-೮) ; ಪಟ್ಟಾವರಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಅದ್ವಿತೀಯನೆಂದು . . . ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಕರೆದೆನು (ಆರ್ಯಕ. ೪); ಅತಿಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯು ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಅದು ಏನೆಂದರೆ ಪಟ್ಟಾವರಸೆ (ಚಿಂಗಾಳ್ವ. ೯೩). [ಪಟ್ಟಾ$_1$(<ಪಟ್ಟೆಯ$_1$) + ವರಸೆ(<ವರಿಸೆ)]

ಪಟ್ಟಾವಳಿ 'ಪಟ್ಟವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾವಟಿ 'ಪಟ್ಟವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾವುಜ 'ಪಟಾವುಜ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾವೊಳಿ 'ಪಟ್ಟವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾಳಿ 'ಪಟ್ಟೆವಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿ$_1$, ಹಟ್ಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ದನ, ಕುರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಮನೆ ; ದೊಡ್ಡಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ; ರೊಪ್ಪ : ಮಕ್ಕಳ್ಗ ಕತ್ತು ಮಣಿಮಮ್ಮನೆಯುಮಾಱಮಪ್ಪಟ್ಟಿಯುಮನ್ತರಕ್ಕುಮವ್ ಒಡೆಅನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨. ೩೧-೫೪; ಸು. 610) ; ಬಟ್ಟೆಗಳೊಳ್ ದೇಗುಲದೊಳ್

ಪಟ್ಟಿಗಳೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಠಾಣದೊಳ್] ಬೀದಿಯೆಡೆಯೊಳಜಿವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ನೆಟ್ಟನೆಯಿಂಬುಂಪೆಯೇಟಲ್ ಕೆಟ್ಟಿಪುದೂರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೪೩) ; ಪಿರಿಯ ಪಟ್ಟಿಯೆಲ್ಲಂ ತೀವಿ ಗೋಟ್ಮೇಳೆಂಬ ಮೃಗದ ಪಿಂಡಂನೇಮಿಕುಮಾರಂ ಕಂಡೀ ಮೃಗಸಮೂಹಮಿಲ್ಲಿಯೇಕೆ[ದುರ್ಗದೆಂ]ದು ಬೆಸಗೊಳೆ (ಬಂಹಪು. ೧೩-೨೨ ಪ) ; ಈ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯುವೊಳಗುಳ್ಳ ಬಾಳು ಬೆಟ್ಟುಮನೆ ಹಟ್ಟಿ ಕುಳ ಭಾವಿ . . . ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೦-೨೭ ; 1406) ; ಗೋವಳರು ತುಱುಗಳನು ತಿರುಹಿ ತಂತಮ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಭರವಸದಿಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಜೀವಂಸಾಂ.೮-೬೩). ೨. ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನ ; ಇಕ್ಕೆ ; ಹಕ್ಕೆ : ಕಾಡುಕೋಣಂಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಬುಲಿಗಳ ಗೂಡು ಕರಡಿಯ ಜಂಗುಳಿಯ ಬೀಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮). ೩. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ ; ಬಾಡ: "ಘೋಷಃ, ಆಭೀರಪಲ್ಲೀ–ಈ ೨ ತುಱುಕಾಱರ ಪಟ್ಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೬) ; ಎಮ್ಮ ಕಾಡುಗಳೆಡೆಯ ಪಟ್ಟಿಯುನ್ ಮುಟ್ಟಿ ಎಮ್ಮ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೋಯಿಲನ್ ಕಟ್ಟಿ ಸೇವೆಯುನ್ ಮಾಟ್ಪಂ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೪೯-೯೮೯); ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಖೇಡ–ಪಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಕೂಡ ಎತ್ತರವಾದ ಸುತ್ತುಗೋಡೆಗಳೂ ಒಂದೊ ಎರಡೊ ಅಗಸೆಬಾಗಿಲುಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಕರ್ಣಾಜ. ೨೩) ; ೫೦ ರಿಂದ ೧೦೦ ವರೆಗಿನ ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಗೊಂಡ ಜನರು ಪಟ್ಟಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಕರ್ಣಾಪೂ. ೮೯). ೪. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; ℙ ಈಗಿನ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಗರತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹುಂಚ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಹಳೆಯ ಹೆಸರು: ಪಟ್ಟಿಯೊಡೆಯೊನ್ನೊಯವದೊರನ್ (ಎಇ. IX, ೧೯-೯; ಸು. 800). **ಹಟ್ಟಿ$_1$** : ೧. ಕರೆಸಿದನು ಕೀಲಾರಿಗಳನಾದರಿಸಿ ಹಟ್ಟಿಯ ತುಱುಗಳೆಲ್ಲವ ತರಿಸಿ ನೋಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೩೫) ; ಅಬಲೆಯ ಹಟ್ಟಿಯ ಗೊತ್ತಿನೊಳಗೆಯನವರತಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಱಿವ ಸಗ್ಗದ ಹಸುವಲ್ಲವೆ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೫೧) ; ಅವರ ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳಿದ್ದುವು (ಈಕಥೆ. ೬೦). ೩. ದೇವರಾಜವಡಯರಯ್ಯನವರು . . . ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಟ್ಟಿ (ಎಕ. XIV, ಮಳವ. ೧೪೬-೨೮ ; 1669) ; ಅವನು ತನ್ನ ಹಟ್ಟಿಗೆ ಮುಖಂಡನಾಗಿದ್ದ (ಜಮಾನ್ದಾ. ೧೪). ೫. ಗುಡಿಸಿಲು : ನಾನು ಬದುಕಿ ಬಾಳಿದ್ದ ಹಟ್ಟಿಯೋ ! ಅಲ್ಲಿ ಕಿಟಕಿಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಅನ್ನಪೂ. ೬೦); ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಕಾಡುಮೃಗಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೊಲಗಳ ಸುತ್ತ ಹಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ ಹಗಲಿರುಳೂ ಬೆಂಕಿ ಉರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೬೬೦). ೬. ಮನೆ : ಹಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊಟ್ಟಿ, ಹೂಟ್ಟಿ]ಯೋಳರಿಸಿ ತೂಪಿಱಿದು ಕೌಱಿನ ಹೊಗೆಗೊಟ್ಟೊದವಿದರು ಬಾಲಕನನು (ಶ್ರೀಪಾಲ.೨-೬೬) ; ಹಟ್ಟಿಹಟ್ಟಿ ತಿರುಗುವವಳ ತನ್ನ ಗಟ್ಟಿತನದಲಿ ಮಾಱುವುಲೆತವಳ . . . ಹುಟ್ಟು ಹುಟ್ಟಲಿ ಬಾಯೊಳು ಹೆಟ್ಟಬೇಕವಳ (ಪುರಂದ.೨-೧೪-೩) ; ಅವರೆಲ್ಲರ 'ದೇಖರೇಖಿ'ಯು ಪರಭಾರೆಯಾಗಿ ಅಜ್ಜಿಯ ಆ ರಾಜವಾಡೆಯ ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕಂಬಹು. ೪೫). ೭. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ; ಅಂಗಳ: ಮದುವೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪರದ ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ, ಕಾಲುಂಗುರಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡುವಾಗ . . . ಎಲೆಅಡಿಕೆ ಕೊಡುವುದುಂಟು (ಕವಿಕೋ. I, ೨೧೨). ೮. "ನಾಲ್ಕಾರು ಮನೆಗಳ ಒಂದು ಆವರಣ" (ನಮ್ಮನು. ೨೪೧): ಕುರುಬರ ಹಟ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲರೂ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಂಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

ಹಟ್ಟಿಯ ಪೂಜೆ= (ದೀಪಾವಳಿಯಂದು ಮಾಡುವ) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಪೂಜೆ : ಹಟ್ಟಿಯ ಪೂಜೆ ಶುದ್ಧದ್ರಾವಿಡರದು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೪೯). ಹಟ್ಟಿಯ ಹಬ್ಬ=ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ ; ದೀಪಾವಳಿ ; ದೀವಳಿಗೆ : ದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಒಡೆದು ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಹಟ್ಟಿಯ ಹಬ್ಬ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೪೮) ; ನಾಟಕವನ್ನು ಹಟ್ಟಿಯ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿಯೇ ಆಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದ ಮಾಸ್ತರರು . . . ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಇಚ್ಛೆ ಈಡೇರದ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟು ; ಮಲ. ಪಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಪಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟು ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟು ; ಕೋತ. ಪಟ್ಯ್]

ಪಟ್ಟಿ$_2$, ಪಟೆ$_1$, ಪಟು$_5$, ಪಾಟೆ$_3$, ಹಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ ; ಪಟ್ಟೆ : ಹುಲಿಯ . . . ಮೈಮೇಲೆ ಅರಿಸಿನಬಣ್ಣದ ಕಿರಿಗೂದಲು ಇದ್ದೂ ನಡುನಡುವೆ ಕರೇಪಟ್ಟಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೫). ೨. (ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ) ಉದ್ದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ (ಬಟ್ಟೆ, ಕಾಗದ, ಮರ,ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ತುಂಡು : ಅದಕ್ಕೆ ಜರಿಯ ಕಾಗದದಿಂದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಶಾಲೆಮ. ೨೦೨). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ ; ಡಾಬು : ಪಸ್ರುವರಳೋಲೆ ಪುಸ್ತಿ ಪಟ್ಟಿ ವೀರಮುಂಟಿಗೆ . . . ನವರತ್ನಂಗಳ್ ತೀವಿದ ಪೆಂಡೆಯುಂ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಭರಣಂಗಳನಾ ಶೌಂಡಿಕಂಗೆ ತೋಱಲ್ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೧ ಪ). 'ಗೆಜ್ಜೆ ಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೪. ವೀಳೆಯದ ಬೀಡ ; ವೀಡ : ಕರ್ಪೂರಮಿಶ್ರಚೂರ್ಣಮನೊರೆದು ಅತಿಶಯದಿಯೆಲೆ ಕಾಂಚನೊಳಗೆ ಕಸ್ತುರಿವರೆದ ಗುಳಿಗೆ ಕಾಯ್ಲವಂಗಪತ್ರೆ ಶತಪತ್ರಲಪನೆಯರು ಮಡಿಸಿ ಪಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿ (ನಪಮೋ. ೨೫-೨೯) ; ಖಾದರ್ ಒಂದೆರಡು ಪಟ್ಟೀ ತಗೋ (ದೀಪಹ. II, ೧೩೩). 'ಪಾನಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೫. (ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಫಲತಾಂಬೂಲ ನೀಡುವಾಗ ಕೊಡುವ) ಅಡಕೆ, ವೀಳೆಯದೆಲೆಗಳ ಮಡಿಕೆ : ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡಲು ವೀಳೆಯದೆಲೆ ತಂದು ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೬. ಜಮಾನಿನ ತುಂಡು,— ಸೀಳು : ಬೇಸಾಯದ ಪಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನದೇ (ನನ್ನಜೊ. ೩). ೭. ವಂತಿಗೆ ; ವರ್ಗಣಿ : ಗಣೇಶೋತ್ಸವದ ಪಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಲು ಹತ್ತು ಜನ ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೮. ಸಂಬಳ ; ಪಗಾರ : (ಕಿ). ೯. ವಸ್ತುಗಳು, ವಿಷಯಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಯಾದಿ; ತಖ್ತೆ: ಜನರು ಮಾಡಿದ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ಈ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರು ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ನೀತಿಚಿಂ. VI, ೨೪); ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಬರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ರಾಯರ ಕೈಲಿ ಚೀಲ (ರಾಯಕ. ೬೧). ೧೦. ಗಾಯಗಳಿಗೆ ಸುತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಉದ್ದನೆಯ ತುಂಡು : ನಾನಾವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ಗಾಯವನ್ನು ತೊಳೆದು ಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೧೬). ೧೧. ಕರ ; ಸುಂಕ ; ತೆರಿಗೆ : "ಕರ . . . ಪಟ್ಟಿ, ವಂತಿಗೆ, ದಂಡ" (ಕಂನುಹು. ೮೧); ಸೀಮೆ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ವರಾಡ ಕಡ ವೆಚ್ಚಾ ವಂಚನೆ ಪಟ್ಟಿ ಲಂಚಾ . . . ಮುಂತಾದ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಕೆಳವಂ. ೪೫-೨). 'ಮನೆಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೧೨. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಿವರವಾದ ಚೀಟಿ : ಕಾಸು ತಪ್ಪಿದರೆ ಪಟ್ಟಿ ಬಡ್ಡಿಕಾಸು ಬಿಡದೆ ಗಂಟುಕಟ್ಟಿ ದಾಸನೆಂದರೆ ಬಿಡ ಗಟ್ಟಿ ನಮ್ಮ ಕೇಸಕ್ಕಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪಸೆಟ್ಟಿ (ಪುರಂದ. ೧-೬೭-೯) ; ತಿಂಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿ ಬಂದಾಗ ನಿಮಗೆ ಹಣ ಕೊಡಲು ಕಷ್ಟವಾಗಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೧೨೩). ೧೩. ಚಕ್ರದ ಹೊರಸುತ್ತು; ನೇಮಿ: ಅದಕಾಗ ತರಣಿ ಚಂದ್ರರೆ ಮೊಳೆಗಳಗ್ನಿಯೇ ಪಟ್ಟಿಯಾಯ್ತಾ ಚಕ್ರಮಂ ರುದ್ರನು ಕರದೊಳಗೆ ಪಿಡಿದಾ ಜಲಂಧರನ ಕಂಧರದ ಸರಿಸಕಿಡಲರಿದುದು (ಚೆಬಪು. ೨೬-೪೦). ೧೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಸ್ವರಗತಿಯ ವಿಶೇಷ (?) : ಕಾಳಸಿ ಬೈಸಿಕೆ ಪಟ್ಟಿ ಕಾಂತಿ . . . ಕಳೆಯೆಂಬಿವಂ

ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸಮುಂ (ಜಗವಿ. ೫-೩). **ಪಟ್ಟಿ₁:** **೧೫.** ದಾನ ಕೊಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಬರೆಸಿದ ದಾಖಲೆ; ದಾನಪತ್ರ: ಪೂರ್ವಮರ್ಯಾದೆ ಎಂದು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಶಾಸನ ಪಟಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೩-೧೧; 1470). **ಪಟ್ಟು₃ :** **೧.** ಪಟ್ಟು ಬರಹ ಚೀನಾಂಬರಗಳ ಬೆನ್ನೊಳಿಟ್ಟಾಗ ಗಜ ತುರಗಗಳು ಕಟ್ಟಿಸಕದೊಳಗಣಿತಜಲ ಕೇಳಿಗೆ ತೊಟ್ಟನೈತಂದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ.೨೨-೧೯). **೧೫.** 'ಧರ್ಮ ಪಟ್ಟು' ಪರಾ. **೧೬.** ರೇಷ್ಮೆ; ಕೌಶೇಯ: "ಕೌಶೇಯಂ= ಪಟ್ಟು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೯೩); ಭಕ್ತಸೌಮ್ಯನೆಂಬ ಭಕ್ತನೆಯ್ದೆ ಶೂದ್ರರೊಳ್ ಮೇಳಮಾಗಿ ಕೀಟನಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟು ಪುಟ್ಟದಂತೆ ತಾನೋಳಿಯಿಂದೆ ಜಾತನಾಗಿ ಯೊಪ್ಪುತಿರ್ದನಾಗಳುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ.೩-೬-೨). **೧೭.** ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಪೀತಾಂಬರ: ಪ್ರಭುಗಳು . . . ಎಳೆಯ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಪಟ್ಟನ್ನುಟ್ಟು ಮೇಲೆ ನೀಲಿಯ ಕಟಿವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೩೪). **೧೮.** ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಉದುರಿ ಬೋಳಾಗಿರುವಿಕೆ: ಹಣೆಯ ಮೇಲಿಂದ ತಲೆಗೂದಲು ಉದುರಿ ಪಟ್ಟಾಗಿತ್ತು (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೧೪೧). 'ಪಟ್ಟುದಲೆ' ಪರಾ. **ಪಾಟ್ಟ₃ :** **೧೬.** ನೆಲನ ಸೋಂಕುವ ಪಾಟ ಪಾವಡೆ ರಥದೊಳು ತೊಳಗಿದುವತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೬೩-೬೧). **ಹಟ್ಟಿ : ೧೬.** 'ಹಟ್ಟಿಗಾಱಿ₂' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ, ಪಟಾಪಟಿ₁=**೧.** (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ) ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಪಟ್ಟೆ; ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟೆ: ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಲಮೇಘದಂತಿರ್ಪ ಸರಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿಗಳಿಂ ಬೆರೆದಿರುವ ಕಪ್ಪಾದ ಕಾಂಡಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೮೭-೧೨); ಅವರ ಮನೆಯ ಕಿಟಕಿಗಳಿಗೆ ಪಟಾಪಟಿಯಾಗಿರುವ ಪರದೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **೨.** ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ರಸದಾಳಿ, ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚೇಣಿಕಬ್ಬಲ್ಲದೆ ಈಚೆಗೆ ಅನೇಕ ತಳಿಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮ. ೫೧). **ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿಕಬ್ಬು, ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು**=ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ **೨** : ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿಕಬ್ಬು ಹೆಚ್ಚು ಸಿಹಿಯದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ); ಪಟಾಪಟಿಕಬ್ಬನ್ನು ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಕಬ್ಬು ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ರೂಢಿ). **ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿಸೀರೆ**=ಉದ್ದುದ್ದ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಸೀರೆ: ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ ಸೀರೆಯನ್ನು ನೀಳವಾಗಿರುವವರು ಉಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವವರು ಉಟ್ಟರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡು**=ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರೆದಿಡು; ಯಾದಿ ತಯಾರಿಸು: ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆ ಮಾಡಿ ತರುಣನು ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು (ಗೋಪುರ. ೨೨); ಅವನ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ದೇಕನ್ನ. ೨೯).

[<ಸಂ. ಪಟ್ಟ]

ಪಟ್ಟಿ₃ (ನಾ). **೧.** ಮುಂದಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ. **೨.** ಕೆಂಪುಅರಗಿನ ಮರ: "ಕ್ರಮುಕಃ, ಪಟ್ಟಿಕಾಖ್ಯಃ, ಪಟ್ಟೀ, ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರಸಾದನಃ- ೪ ಕೆಂಪುಅರಗಿನ ಗಿಡ, ಕೆಂಪುಜಾಲಾರೀ ಗಿಡ, ಪದಕದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೧).

[ಸಂ. ಪಟ್ಟೀ]

ಪಟ್ಟಿಕ (ನಾ). ಪೀಠ; ಪಟ್ಟಿಕೆ; ಆಸನ: ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನಂ ಕಂಡಜಾತಶತ್ರು ತನ್ನೇಱುವ ಸ್ಫಟಿಕಶಿಳಾತಳದ ಪಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ]ಕದಿಂ ದಿಟಿಱುದು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೯ ವ).

[ಸಂ. ಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಪಟ್ಟಿಕಾಲೋಧ್ರ (ನಾ). ಕೆಂಪುಅರಗಿನ ಮರ: "ಪಟ್ಟೀ-ಪಟ್ಟಿಕಾಲೋಧ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಿಕಾಱ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸೇವಕ: ಕಮ್ಮಾಱ ಆಳನು ಆ ಸಗರಯನು ಮಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿಯ ಪಟ್ಟಿಕಾಱರುಂ ಆಯ್ಮಣಿ ಮಾಡಿ ಕಲ್ಲುಮಂ××× (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೧-೧೯; 1077). [←ತಮಿ. ಪಟ್ಟಿಕ್ಕಾರ]

ಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). **೧.** ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ. **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ: "ನೇವಳಂ ಪದಕ ಸರಪಳಿ ಪಟ್ಟಿಕಾದಿಗಳ್ ಗ್ರೈವೇಯಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೫). **೩.** ಯಾದಿ; ತಖ್ತೆ; ಪಟ್ಟಿ: ಪೆಸರ ಪಟ್ಟಿಕೆಯೆ ಸಾಲ್ಗುಂ; ಹಗೆಗೆ ಹೊಳ್ಳುಗಳೆವುದು ಹೃದಯಮಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೯-೧೯೫). **೪.** ಗಾಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ: ರಾಜಪುತ್ರನಿಗೂ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೂ ಗಾಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಥ್ಯವಾದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿದನು (ಕಸರಿ. ೧೯೧). **೫.** ಮುಂದಲೆಯ ಆಭರಣ. **೬.** ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. **೭.** ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ. **೮.** ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲು ಬಳಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಲಂಕಾರದ ಸಾಲುಪಟ್ಟಿ; ಫಲಕ: ಅರ್ಧ ಕೆತ್ತಿದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳು, ಕಂಭಗಳು, ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು, ಬೋದಿಗೆಗಳು ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಬಿದ್ದಿದ್ದುವು (ಸಪತಿ. ೭೮). **೯.** ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ, ಮೇಲೂ ಕೆಳಗೂ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. **೧೦.** ಹಲಗೆ; ಮಣೆ; ಪೀಠ: ಪಳಿಕಿನ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಂಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ರತಿಯ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯರೊಡತಿಯ ಕಾಲೆರಡುಮಾಂದಳಿರನು ಜಲದೊಳದ್ದಿದರು (ಮೋಹತ. ೯-೪೧). **೧೧.** ವೇದಿಕೆ; ಜಗಲಿ: ಪಳಿಕಿನ ಪಟ್ಟಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ] ನೀಲದ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಕುಲಿಶದ ಕೂಟ ಪಚ್ಚೆಗಳ ಪಳಯಿಗೆ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಟ್ಟಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಲೆಸೆದುದಾ ನಿಳಯ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೩-೯೩). **೧೨.** ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಾಗದ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಡು: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. ಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಪಟ್ಟಿಗವಣೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ತಳವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕವಣೆ: ತಾವರೆಯ ನೂಲ ನುಲಿಯುಮದಾ ವನರುಹದಳದ ಪಟ್ಟಿಗವಣೆಯೊಳಧಟಂ ತೀವುತೆ ನೈದಿಲ್ಮೊಗ್ಗೆಯನಾ ವನಿತಾತತಿ ಶುಕಾಳಿಯಂ ಬಿಡದಿಡುಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೦). [ಪಟ್ಟಿ₂+ಕವಣೆ₁]

ಪಟ್ಟಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಹೆಟ್ಟೆ ಹಟ್ಟಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆಯುವ ಕಾದಾಟ: ನಾರಕರನನ್ಯಜನ್ಮದ ವೈರಮನೆಚ್ಚಱಿಸಿ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಟ್ಟಿಗಾಳೆಗಮಂ ಕಣ್ಣಾರೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಪ ತೆಱದಿಂದಾರುತ್ತಿರೆಯಿಸುತಮಿಕ್ಷಿಪರ್ ದನುಜರ್ಕಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೬೪); ಪುಟ್ಟಿದ ನೀಱೆಯರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೀ ಪರಿಪುಟ್ಟುವುದೊಡನೆ ರೋಗಗಳು ಪಟ್ಟಿಗಾಳೆಗದವರಂದದಿ ಕಡಿದರ ಮುಟ್ಟಿಮೂದಲಿಸಿ ಕಾದುವರು (ಪರ್ಧಚ. ೮-೧೦೩). [ಪಟ್ಟಿ₁+ಕಾಳೆಗ]

ಪಟ್ಟಿಗೆ, ಹಟ್ಟಿಕೆ, ಹಟ್ಟಿಗೆ₂ (ನಾ). **೧.** ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಜೋಗಿಯ ಕೊರಲೊಳ್ ಕರಮಿಂಬಾಗಿರ್ದುದು ಪೊಳೆವ ಪೊನ್ನ ಪಟ್ಟಿಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೨); ಪುಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ಮಣಿಸರಮುಂ ಪಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ರಕ್ಷೆಯುಂ ಪವಿತ್ರಾದಿಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಲೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸೆ ಕಟ್ಟುಗೆ ಪಟ್ಟವ(ಂ) ಲಲಾಟಪಟ್ಟಾಂತರದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೧೬). **೨.** ಡಾಬು; ನಡುಪಟ್ಟಿ: ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕಟಿಸೂತ್ರಮೆಂಬಿವು ಮನಂಗೊಳೆ ಮನ್ಮಥಚಕ್ರವರ್ತಿಗೀಕೆಗಳೆ ವಿನೋದದಾಕೆಗಳೆನಲ್ ಮೆಱೆದತ್ತು ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨); ಪೊಸ ದೆಂಕುಲಂ ಬೆಡಂಗಮರ್ದ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆ]ಟ್ಟಿಗೆ ಪೊನ್ನೊಱೆ ಸೇತಮಾಲೆ ಎಣ್ಣಸರಮುದಾತ್ತಹಸ್ತಕಟಕಂ . . . ತಮಗೊಪ್ಪೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೮೩); ಮೇರುಮಹೀಧರಂಗೆ ಕಟಿಸೂತ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿರೆ . . . ಎಸೆದಿರ್ಪುವು ಮೇಖಲೆ

ಕೂಡೆ ನಾಲ್ಕುವಿಸ್ತಾರವುನಾಳ್ದುಪತ್ಯಕದಧಿತ್ಯಕದಂತರದಂತರಾಳದಾ (ಅನಂಪು. ೫-೪೫) ; ಮೂಗುತಿ ಸರಿಗೆ ಸಲೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಪಟ್ಟಗೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೊರಳೊಳು ತ್ರಿವಳಿ ನ್ಯಾವಳಿ ತಾಯಿತು . . . ತೂಗಲು (ವಿವಾಕ್ಯ. ೬೧-೨). ೩. ಪರಿಧಿ ; ಸುತ್ತುಗೆರೆ : 'ನೆತ್ತಿವಟ್ಟಗೆ' ಪರಾ. ೪. ಬೇಟೆಗಾರರು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ ; ಗೋಧ ; ಕೈಪೊಡೆ : ತೊಂಗಲಿನಂತೆ ಪಗೆವನ ತಲೆಯಂ ಕೊಂಡು ಪಟ್ಟಗೆಯುನ್ತೆ ಪಗೆವನ ಹಸ್ತವಂ ಕಟ್ಟಿ ಮೆಱೆವರುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೫೩ ; 1054) ; ಪಿಡಿದ ಕರ್ಕಂಬುವಮುರ್ಕೆವೆತ್ತ ಪುಲಿದೋಲ ಪಟ್ಟಗೆಯುಮೊಟ್ಟದ ಚುಚ್ಚುಂ ಕಟ್ಟದ ತೊಂಗಲುಂ ಬೆರಸು . . . ಇದಿರ್ಚಿನಿಂದ ಬಿಲ್ವಡೆಯ ಪೆಜಗೆ ಪಡೆನಾಯಕನಾಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೪೨ ಪ). ೫. = ಪಟ್ಟಿಕೆ೯ : 'ಪಡಿವಟ್ಟಗೆ' ಪರಾ. **ಹಟ್ಟಿಕೆ : ೧.** "ಹಟ್ಟಕೆ —ಪಟ್ಟಕಾ = ಪಟ್ಟಗೆ (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮) ; ಪಟ್ಟಕಾ—ಹಟ್ಟಕೆ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ), **ಹಟ್ಟಿಗೆ$_2$: ೧.** ಕತ್ತುರಿಕಂಪು ಕೈಸುರಿಗೆ ಹೊಂನೊಱೆ[3] ಹಟ್ಟಗೆ ಸಂಣ ಗಗ್ಗರಂ ಮುತ್ತಿನ ದಂಡೆ . . . ಮೆಯಿವೆತ್ತಿರೆ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೮೮-೧ ; 1184) ; ಪಟ್ಟಕೆ, ಹಟ್ಟಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಪಟ್ಟಕಾ]

ಪಟ್ಟನಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀವಮಾಲನೂರ ಪಟ್ಟನಿ ಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ ಉಗ್ರಸೇನ ಗುರವಡಿಗಳ್ ಒನ್ದು ತಿಙ್ಗಳ್ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೨೫-೧ ; ಸು. 700). [?]

ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚ 'ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚಿ, ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚ, ಪಟ್ಟಹೊಂಬುಚ್ಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ℙ ಈಗಿನ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಗರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹುಂಚ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಹಳೆಯ ಹೆಸರು : ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚಪುರವರೇಶ್ವರಂ ಪದ್ಮಾವತೀಲಬ್ಧ ವರಪ್ರಸಾದಂ...ಶ್ರೀಮತ್ ವೀರಸಾನ್ತರದೇವರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೬೪-೯ ; 1053 ?). **ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚ :** ಪಟ್ಟಪೊಂಬುಚ್ಚಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರಂ ವೀರಸಾಂನ್ತರದೇವರ ವಿಜಯರಾಜ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೬-೫ ; 1173). **ಪಟ್ಟಹೊಂಬುಚ್ಚಿ :** ಪಟ್ಟಹೊಂಬುಚ್ಚಿಪುರವರೇಶ್ವರ . . . ಶ್ರೀಮದಣ್ಣಲದೇವ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೩-೫ ; 1027). 'ಪಟ್ಟ$_1$' ಪರಾ. [ಪಟ್ಟ$_1$ + ಪೊಂಬುಚ್ಚಿ]

ಪಟ್ಟಬದ 'ಪಟ್ಟಬದ್ಧ' ನೋ.

ಪಟ್ಟಬಳೆ (ನಾ). ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ತಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವ ಬಳೆ : ಪಟ್ಟಬಳೆ ಧರಿಸುವುದು ಈಚೆಗೆ ಫ್ಯಾಷನ್ನು ಆಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಟ್ಟ$_2$ + ಬಳೆ$_2$]

ಪಟ್ಟರ್ 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟರಿಸು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಳುಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಒಂದು ಬೆಳೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕೊಡುವ ಗದ್ದೆ(?): ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿಂಮ ಬಾಳಿಕೆಯಲು ಪಟ್ಟಲ ಬಿದ ಕಾರು ಬಿತು ಬಳ್ಳ ೩೦ಅದಲು ಮು ೬೧ ಮಕ್ಕಿ ಕಲ್ಲಿ ಮರು ಮು ೬ ಬೆಟ್ಟು ಮು ೫[೩] ಆ[೦]ನ್ತು ಮುಡಿ ತಾದೆ ಮು ೧೨೦ ಅಕ್ಷಾ[ರ]ದಲು ಮೂಡೆ ನೂರಯಿಪ್ಪತನ ನೀಲು ಬಾಳಿ . . . ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದೆ ನಡಸಿ ಬರುಹನೆಂದು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೦-೧೬ ; 1465). [?]

ಪಟ್ಟವೀಳ್ಯ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ವೀಡ,—ಬೀಡ ; ಪಾನ್‌ಪಟ್ಟಿ: ಪಟ್ಟವೀಳ್ಯಕ್ಕೆಂತ ಹೋಗಿ ಕುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ (ಗಾದೆ); ಪಟ್ಟವೀಳ್ಯವಾದರೆ ಭಟ್ಟರಿಗಾಗದೆ ? (ಗಾದೆ). [ಪಟ್ಟ$_2$ + ವೀಳ್ಯ(<ವೀಳೆಯ)]

ಪಟ್ಟಿಶ(ನಾ). ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ ಮೊಳೆಯುಳ್ಳ ಬರ್ಚಿ,—ಈಟಿ : ಬಾಧಿಸುವ ಮುದ್ಗರ ಮುಸುಂಡಿ ಪಟ್ಟಿಶ ಶೂಲ . . . ಪರಶು ಮುಸಲಂಗಳಿಂದಾ ಧರಾನಾಥನಂ ಬಳಸಿ ನಾನಾ ಪರಿಯ ಮಳೆಗರೆವುತಾರ್ಭಟಿಯೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೧೧-೧೧) ; ಥಟ್ಟನೆ ಪಟ್ಟಿಶವ ಕೊಂಡು ಸಚ್ಚರಿತನಾದ ಷಡ್ವದನನಂ ಪೊಯ್ಯಲ್ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಿಶಕ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಿಶ : "ಯಷ್ಟಿಃ, ಪಟ್ಟಿಶಕಃ . . . ಚಕ್ರಂ— ಇವು ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಕೆಯ್ದುಗಳ ಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೩೨೨). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಿಸ$_1$, ಪಟ್ಟಸ$_1$, ಪಟ್ಟಸು (ನಾ). ಮಲ್ಲಗಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಪಟ್ಟಸವೆಂಬ ಬಿನ್ನಣದೆ ಕೃಷ್ಣಂ ಗೆಲ್ದು ಪಿಂಗಾಲ್ಗಣಂ ಪಿಡಿದಾರ್ದೆತ್ತಿ ನಿಶಾಟನಂ ತಿರಿಪೆ (ಜಗವಿ. ೬-೬೯) ; ಡೊಕ್ಕರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟಮುಡುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟ ಪಟ್ಟಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತಂ ಮಾಡಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳ ಗೊಂದಣಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬) ; ಪಟ್ಟಸದಿಂದಂ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನಂ ಕೆಡಹುವೆಂ (ಬಾಧಪು. ೧೬-೧೯) ; ಡೊಕ್ಕರ ಬಾಹುಸೀಸಕ ಪಟ್ಟಸ ಮೊದಲಿಕ್ಕಿ ಬಿನ್ನಣದಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಸೊಬಸೋ. ೭-೪೨); ಹರಿ ಚಾಣೂರನೊಡನಗ್ಗಳಿಸಿ ಕಾದುತೆ ಪಟ್ಟಸದ ಸಂಚಳತೆಯಲಿ ಕಾಲ್ಪಿಡಿದು ಕೆಡಹಿದನಂತರಾಳದಲಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೬೮). **ಪಟ್ಟಸ$_1$:** ಪಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದೊದವಿಬಂದು ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ತು ಪಟ್ಟಸ ನಾಗಬಂಧಾದಿ ಬಂಧಗಳಿಂದ . . . ಪೋರುತಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಕಗವಿ. ೬೯ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ) ; ಪದಿನಾಱುಸಾಸಿರಾಳ್ಗಳ ಕೆಯ್ಯೊಳಿಟ್ಟ ಕುಂತಂಗಳಂ ಜಂತೆಗಳಂ . . . ಪ್ರಾಸ ಪಟ್ಟಸಂಗಳಂ . . . ಪಾಸುವಲಗೆಗಳಂ ಅಳವಡಿಸಿ (ಚಕಸಂ. ೫೪-೧೫). **ಪಟ್ಟಸು :** ಸಂದಕೊಕ್ಕಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆಪಟ್ಟಸು ಚೀಣಪಟ್ಟಸುವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨).

[ದೇ.‖ ತೆಲು. ಪಟ್ಟಸ, ಪಟ್ಟಿಸ]

ಪಟ್ಟಿಸ$_2$ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಿಶ : ಅಸಿ ಪರಶು ಪಟ್ಟಿಸ ಮುಸುಂಡಿ ಪ್ರಸರ ಧಾರಾಪಾತದಲಿ ಮೈ ಬಸಿಯೆ ರಕುತದ ಸಾರ ಸಾಲಿಡೆ ಬಲದೊಳೊಳಹೊಕ್ಕ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೬೩) ; ಇಟ್ಟಿಯಿಂದಿಱಿ ಶೂಲದಿಂದಿಡು ಮೆಟ್ಟಿ ಮುಂದೈತಪ್ಪ ಕಪಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಸದಲಿಡು (ತೊರೆರಾ. ೩೨-೨೨) ; ಆಯುಧಾವಳಿಗಳಿದ್ದವು . . . ಸುರಗಿ ಕರಾಚೂರಿ ಕಡಿತಲೆ ಪಟ್ಟಿಸ ಪರಶು ಕೊಡಲಿ ಶಕ್ತಿ ಡಾಣೆ (ಭರಚ. ೨೦-೧೩೪). [ಸಂ.]

ಪಟ್ಟಿಸಭಂಡಾರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರಗಳ ಭಂಡಾರ : ಎನ್ನ ಮಾಡಮೆನ್ನ ಪೊಟಿಲ್ . . . ಸುವರ್ಣಭಂಡಾರಂ ಪಟ್ಟಸಭಂಡಾರಮೆಂದಿವಱೊಳ್ ಮೋಹಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿಯನೊಡೆಯನಾಗಿಯಾರ್ತಧ್ಯಾನದಿಂ ಸತ್ತು (ಪಡ್ವಾರಾ. ೧೪೦-೨೨) ; ರತ್ನತ್ರಯದ ಬಂಡಾರವಂ ತೆಱೆವಂತೆ ಪಟ್ಟಸಭಂಡಾರ××× ಸಮ್ಯಗ್ವ್ರತಂಗಳುವುಂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ವಂತೆ ವಿಚಿತ್ರ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩ ಪ) ; ಸಾರಂ ಸಮಸ್ತ ವಸುಧಾಧಾರಂ ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರಿಗಕ್ಷಯನಿಧಿಭಂಡಾರದ ಮನೆ ಪಟ್ಟಸ ಭಂಡಾರಮಿದೆನಿಸುವುದು ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಗ್ರಾಮಂ (ಎಇ.XV, ೩೫೫-೬೪; 1098); ವಣಿಗ್ವಂಶಜರ್ಕಳುಂ . . . ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟಸ ಭಂಡಾರಮಂ ಕೊಂಡು ಮಗುಬಿದ್ದ ಬಪ್ಪಾಗಳ್ (ಬಂಹು. ೧೧-೫೦ ಪ).

[ಪಟ್ಟಸ$_0$ (ℙ ← ಸಂ. ಪಟ್ಟವಾಸಸ್) + ಭಂಡಾರ]

ಪಟ್ಟಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡು ; ಯಾದಿ ತಯಾರಿಸು : ಬರಿಯ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೇ ಪಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟವರು ಕೂಡ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುದಂತಾಯಿತು (ಭಾರವಿಶಾ.೯). ೨. ಸಾರ್ವಜನಿಕಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತಲಾ ಇಷ್ಟೆಂದು

ನಿಗದಿ ಮಾಡಿದ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡು ; ವರ್ಗಣಿ ಕೊಡು ; ಚಂದಾ ಕೊಡು : ಜನರು ಪಟ್ಟೀ ಹಾಕಿ ಹಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಹತ್ತಿದರು ಈ ಕುಟುಂಬದ ಚರಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ (ಸೀನಾಹ. ೨).

[ಪಟ್ಟಿ$_{2}$ + ಹಾಕು(< ಪಾಯ್ಸು$_{1}$)]

ಪಟ್ಟೆಹೊಂಬುಟ್ಟಿ 'ಪಟ್ಟೆಪೊಂಬುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಸಿಗಳ ಸಾಲುಗಳ ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಯುವಂತೆ ಕುಂಟೆ ಹೊಡೆ; ಎಡೆಕುಂಟೆ ಹೊಡೆ: ಜೋಳ ಪಟ್ಟೆ ಹೊಡೆಯಲು ಬಂತು (ರೂಢಿ).

[ಪಟ್ಟೆ$_{1}$ + ಹೊಡೆ$_{1}$(< ಪೊಡೆ$_{1}$)]

ಪಟ್ಟು$_{1}$ 'ಪಡು$_{1}$' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಹಿಡಿತ ; ಬಿಗಿತ : ಪಕ್ಷಿಯು ನುಡಿಗೆ ದಮಯಂತಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯವಂಬಟ್ಟು ಪಕ್ಷಿಯ ಮುದ್ದಾಡಿ ತಾನು ಹಿಡಿದಂತಾ ಪಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಯೇನೆನುತಿರ್ದಾಳು (ಯನಳ. ೨೩) ; "ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಹಣವಲ್ಲ ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿರೋದು . . . ಇನ್ನೊಂದಷ್ಟು ಖರ್ಚಿನ ಬಾಬತ್ತಿದೆ"— ಪ್ರಾಣೇಶಾಚಾರ್ಯರು ಅವನ ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಎಂದರು (ಸಂಸ್ಕಾರ.೧೨೫);ಗ್ರೀಕ್‌ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಾದರೋ ಬಾಹ್ಯರೂಪ ಮುಖ್ಯ; ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂತೆ ಅವು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೫೧೮). ೨. ಚಲ ; ನಿರ್ಧಾರ : ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಇಳಿವಿಾಸೆ ಹಿಡಿದ ಪಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡದ ಒರಟುತನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದವು (ರೂಪಸ. ೩). ೩. ಹಠ; ಮೊಂಡುತನ : ಯಾರು ಎಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳಿದರೂ ಅವಳು ತನ್ನ ಪಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ನೋವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಗಾಯ, ಊತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಲೇಪಿಸುವ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಕೆಲವು ಪ್ರತಿವೀರರು . . . ಬಾಣಗಳಿಂದ ಜರ್ಝರಿತಗಾತ್ರರಾಗಿ ಆರ್ತಿಯನ್ನು ಪಟ್ಟು ಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದರು (ಕೃಪಾಭೀ. ೧೫). ೫. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸುಸಂಬದ್ಧತೆ : ನತ್ತಿ ಮಾತಾಡುವವನ ಮಾತು ಸುತ್ತಿ ತೊಳಲಿದರೆ ಪಟ್ಟು ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೬. ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ; ಖಾತ್ರಿ ; ಸ್ಪಷ್ಟ. ೭. ಚರ್ಮ ಮರಗಟ್ಟಿ ದಪ್ಪವಾಗುವಿಕೆ ; ದಡ್ಡುಗಟ್ಟುವಿಕೆ; ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟುವಿಕೆ : 'ಪಟ್ಟುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೮. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧ ಹಾಗೂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯ ವರಸೆ,— ಹಿಡಿತ,— ಪೇಚು : ತಟ್ಟುವ ತಡೆವಣೆ ವಸಿಯಂ ಮುಟ್ಟುವ ಮುಸೆಗೆಯ್ವ . . . ಬಹುವಿಧ ಭಣಿತೆಯ ಪಟ್ಟುಗಳೋರಣೆಸೆ ಪಳಚಿದರ್ ಬಿನ್ನಣದಿಂ (ಕಳನ್ಯ. ೩-೪೦) ; ಈ ಇಷ್ಟು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಗರಡಿಯಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿ ತನ್ನ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತೋರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? (ಸಮಾಲೋ. ೧೭೫) ; ಇಬ್ಬರೂ ಸಮರ್ಥರಾದ ಜಟ್ಟಿಗಳು. ಯಾರೂ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕರು (ರಾಜಸೂ. ೨೩) ; ಜಟ್ಟಿ ಬಿದ್ದರೂ ಅದೊಂದು ಪಟ್ಟು (ಗಾದೆ). ೯. ಬಣ ; ಪಂಗಡ ; ಪಕ್ಷ : ಪಟ್ಟುಶಬ್ದಃ ಪಕ್ಷವಚನಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). 'ಗೌಡಪಟ್ಟು', 'ಪಟ್ಟುಕ' ಪರಾ. ೧೦. ಮೆಚ್ಚು ; ಮೆಚ್ಚಿಕೆ : ಪಟ್ಟಿನಿಂ ತೊಟ್ಟು ತೊಡವಂ ಕಮ್ಮರೆಯನಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟಿನಿಂ ಪೆಣ್ಗಳಣಿಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೫೦-೩೨೮). ೧೧. (ಕರಾ) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ಆಯಾಯ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಲು ಕೊಳಲಿನಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕಾಲುಭಾಗ, ಅರ್ಧಭಾಗ, ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ಅಥವಾ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ (?) : ಮಿಂದು ದಳಿಂಬಮನುಟ್ಟುಂ ಚಂದನಮಂ ಪೂಸಿ ನೆರೆಯೆ ಪಟ್ಟಿನ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟಂದು ನವಕುಸುಮದಾಕ್ಕೃತದಿಂದಂ ಬಾಸಿಂಗಮಂ ಸಮಿರಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬಟುಕಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೯-೨೫).

ಪಟ್ಟಾಗಿ = ೧. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿ : ಇಬ್ಬರೂ ಪಟ್ಟಾಗಿ ಕುಳಿತು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಅಲಹೂ. ೭೭) ; ಆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲೇ ಪಟ್ಟಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಕೆರೆಯ ಮುಂಗಟ್ಟನ್ನು ಅಗೆದಗೆದು (ಕಥಾಮಂ. iv, ೮). ೨. ಎಡೆಬಿಡದೆ ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ : ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಜ್ವರ ಪಟ್ಟಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿತು (ಅಲಹೂ. ೧೫೪). ೩. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಗಡದ್ದಾಗಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಗಿ ಹೊಡೆದರು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೨೧೭) ; ಪಟ್ಟಾಗಿ ಅವಲಕ್ಕಿ ಮೊಸರು ತಿಂದ ವೆಂಕಮ್ಮ . . . ಮಲಗಿದರು (ಪದ್ಮಸ. ೨೩೨). ಪಟ್ಟಾಗು = ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು; ಖಾತ್ರಿಯಾಗು: ಈಗಳ್ ನಿನಗೆ ಸೀತಾರಾಮರ್ಕಳ ಪುಟ್ಟು ಪಟ್ಟಾದುದೇ ? (ಅದ್ಭುತ. ೩೨-೪). ಪಟ್ಟನಾಟ = ಇಸ್ಪೀಟಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಇಸ್ಪೀಟಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಟ ಆಡುವಿರಿ ? ಪರೇಲೋ ? ಪಟ್ಟನಾಟವೋ ? (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಜ್ಜು ; ತುಳು. ಪಟ್ಸ್ ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟು]

ಪಟ್ಟು$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಸಲ ; ಸರದಿ ; ಬಾರಿ : ಈ ವಸಂತಕಂ ಪಲವುಂ ಪಟ್ಟೊರೆದ ಭೈರೂಪದ ಪಳಿಕುವಟ್ಟನಲ್ಲಿಯಮರ್ಚರವೇಟ್ಟುಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೩೫ವ) ; ಕೆಲವರಿಗೆ ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನೀ ಪಟ್ಟಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೮೭). ೨. ಪಾಲು; ಮಡಿ : ಕಾಯಿಲೆಯ ನಷ್ಟಕೊದಗಿದ ಲಾಭ ಮೂರು ಪಟ್ಟು (ನೆಲಮು. ೮೩-೧೪) ; ಬೀಜದ ಹತ್ತು ಪಟ್ಟು ಬೆಳೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೨) ; ಸೂರ್ಯಗೋಲವು ಪೃಥ್ವಿಗಿಂತ ಸುಮಾರು ೧೭ ಲಕ್ಷ ಪಟ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೯). 'ದುಪ್ಪಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಪಟ್ಟು$_{4}$ (ನಾ). ೧. ಊರು ; ಹಳ್ಳಿ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರು ಹರವು ಮುಂತಾದ ಪಟ್ಟುಗಳ ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನು ಕಳನಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಆ 'ಶೃಂಗಾರಹಾರ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು (ಚಿಟ್ಟಅ. ೨೮-೧೧). 'ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ನೆಲೆ ; ಸ್ಥಳ ; ಸ್ಥಾನ : ಕಟ್ಟಿತಿನ್ನೇನಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವು ಹುಟ್ಟತಿನ್ನೀಯಿಳೆಯು ನನಗಿಹ ಪಟ್ಟು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ (ಜಿನಭಾ. ೩೪-೪೬). 'ಪಟ್ಟುಬು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟು]

ಪಟ್ಟು$_{5}$ 'ಪಟ್ಟ$_{2}$' ನೋ.

ಪಟ್ಟುಕ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಲಿಯುವವನು; ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡುವವನು : ಪಟ್ಟುಕ—ಪಟ್ಟುಶಬ್ದಃ ಪಕ್ಷವಚನಃ ತತ್ಕುರ್ವನ್ ಪಕ್ಷಪಾತೀತಿ ಯಾವತ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[ಪಟ್ಟು$_{2}$ + -ಕ$_{3}$]

ಪಟ್ಟುಕಂಥೆ 'ಪಟ್ಟುಗಂಥೆ' ನೋ.

ಪಟ್ಟುಕಾಱ, ಹಟ್ಟೆಗಾಱ$_{2}$ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೇಯುವವನು ; ಪಟ್ಟೆಗಾರ : ಅಸುರದೊಳಿಂದ್ರಜಾಲದ ಕೂಸುಗಳಂ ಕಂಸನೊಗೆದನಱಿಯೊಳ್ಳೆತ್ತರ್ಸೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕೆಂಪಿನ ಪಾಸಂ ಪಿಡಿದೊಗೆವ ಪಟ್ಟುಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟೆಗಾ]ಱನ ತೆಱದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೧). **ಹಟ್ಟೆಗಾಱ$_{2}$** : ಹಟ್ಟೆಗಾಱರ ಅಟ್ಟಿತ್ರಸರ, ಸೂತ್ರಪ್ರವೇಷ್ಟನ (ನಾಚಿರಾ. ಟಿ.).

[ಪಟ್ಟು$_{5}$(< ಪಟ್ಟ$_{2}$) + -ಕಾಱ]

ಪಟ್ಟುಗಂಥೆ, ಪಟ್ಟುಕಂಥೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ: ಒರ್ವಂ ವೀರಮಾಹೇಶ ಚಿನ್ನದಿಂ ಸವೆದ ಕಂಥೆಯ ಧರಿಸಲವರ ಕರವನಜಸಂಭವರು ಚಿನ್ನದ ಕಂಥೆಯಂಶವೆಂಬರು . . . ಪಟ್ಟುಗಂಥೆಯಂ

ಧರಿಸಿದಯ್ಯನ ಶಿಷ್ಯರಾ ಪಟ್ಟುಗಂಥೆ ವರ್ಗಂ (ಗುರುಚಾ. ೩-೨೦). **ಪಟ್ಟುಕಂಥೆ :** ಲಿಂಗಣಾರ್ಯಂಗೆ ಪುರಂಗಳ ಕೊಟ್ಟು ಚೆಲ್ವಿನ ತೊಡಂಗಳ ನೀವುತಂ ಪಟ್ಟುಕಂಥೆಯನಿತ್ತು (ಲಿಂಗಪು. ३೬-೨೩).
[ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ಕಂಥೆ]

ಪಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು ; ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು : (ಶ).
[ಪಟ್ಟು$_2$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಟ್ಟುಡೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ ; ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಗಟ್ಟಮುಗುಬ್ಬುವ ಗಟ್ಟವಳ್ತಿಯರ ಪಟ್ಟುಡೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟುವಡೆದುಂ . . . ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ ಮೈದೋಱಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೨೦). [ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ಉಡೆ$_2$]

ಪಟ್ಟುದಲೆ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿ ಬೋಳಾಗಿರುವ ತಲೆ ; ಬೋಳುದಲೆ : ಆನೆದಂತವ ಸುಟ್ಟು ಕರಿ ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯಿಂದಲಾದರೂ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಲಾದರೂ ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದಲಾದರೂ ಅರೆದು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿಸಲು ಹೇನ ಕೆರೆ, ಪಟ್ಟುದಲೆ ಎಂಬ ರೋಗಂಗಳು ಶಮನವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೬). [ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ತಲೆ$_1$]

ಪಟ್ಟುನೂಲು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ದಾರ : ಕಾಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟುನೂಲ ಸೂತ್ರವ ಹೂಡಿ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಸೂತ್ರಿಕನು ಕುಣಿಸಿದಡೆ ಕುಣಿಯುತಿರ್ಪುದಲ್ಲದೆ ಆ ಅಚೇತನಬೊಂಬೆ ತನ್ನ ತಾನೆ ಕುಣಿವುದೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ३೦೬-೯೧).
[ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ನೂಲು$_2$(<ನೂಲ್$_2$)]

ಪಟ್ಟುವಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಪಟ್ಟುಡೆ : ಸಿಂಹಳನೃಪಂ ಕಟ್ಟರಸರೊಡನೆಮಗೆ ವೈಥಪೇಕೆಂದು . . . ಪಟ್ಟುವಸ್ತ್ರಗಳ ಗಜ ಹಯ ಮುಖ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಕೊಟ್ಟೊಡನೆ . . . ತಿರುಗಿದಂ ಧರ್ಮವತಿಗೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೨೧) ; ವಾರಣಾಸಿ ಹಸ್ತಿನಾವತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಪಟ್ಟುವಸ್ತ್ರ ಪೀತಾಂಬರಗಳೂ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿ ಹೇರಿ ಬಂದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೦) ; 'ಮಸ್ಲಿನ್‌ಗಳು' ಎಂಬ ನವುರಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪಟ್ಟುವಸ್ತ್ರಗಳೂ . . . ಹಿಂದೂದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ತಯಾರಾಗುತ್ತಲಿವೆ (ಭೂಗೋಳ. ३೯). [ಪಟ್ಟು$_5$(<ಪಟ್ಟ$_2$)+ವಸ್ತ್ರ]

ಪಟ್ಟುಹ 'ಪಟ್ಟಯ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಊತ, ನೋವುಗಳಿರುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಔಷಧಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು,—ಬಳಿ,—ಸವರು : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನಿಗೆ ಆಮೇಲೆ ಸೊರೆಹಾಲು ಪಟ್ಟು ಹಾಕಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಹಚ್ಚಿದೆವು (ಆಷಾಭೂ. ೧೪). ೨. (ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಪಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸು,—ವರಸೆಯನ್ನು ಹಾಕು : ನಮ್ಮೂರಿನ ಜಟ್ಟಿಯು ಪಟ್ಟು ಹಾಕಿ ಒಂದೇ ಸಾರಿಗೆ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಳಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).
[ಪಟ್ಟು$_2$+ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಚು$_1$)]

ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಧರಿಸು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡು : "ನಾನಂತು ಸತಿಯಾಗುವುದು ಖಂಡಿತ. ಇದೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೇನಿದ್ದರೂ ಹೇಳು" ಎಂದು ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫೭); ಆ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತು ನಿನ್ನೆಯ ದಿನದ ಲೆಕ್ಕ ಮುಗಿಸಿ ಕ್ಯಾಷ್ ಪ್ರೊಡ್ಯೂಸ್ ಮಾಡು ಅಂದಿದ್ದರೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತೋ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ (ಮರಳಿ. ೧೫೬). ೨. ಹಟ ಹಿಡಿ ; ಮೊಂಡುತನ ಮಾಡು : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷಯ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದರೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಬಂದರೂ ಅವರನ್ನಲುಗಿಸಲಾರ (ಪುನರು. ೨೯೫). ೩. = ಪಟ್ಟುಹಾಕು ೨ : ಬೇರೆಯ ಊರಿನಿಂದ ಬಂದ ಆ ಪೈಲ್ವಾನನು ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ಅವನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).
[ಪಟ್ಟು$_2$+ಹಿಡಿ$_1$(<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಪಟ್ಟುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗು ; ಆಶ್ರಯ ತಪ್ಪು : ಪಟ್ಟುಬಿಡು ಸಂಚರಿಪ ಬಾಳೆಯಂ . . . ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ನೆಱೆವರಾರ್ಪೈ (ಶ್ರೀರಾಮ. ३-೨೬). [ಪಟ್ಟು$_4$+ಉಬಿ$_1$]

ಪಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಅಡಕೆ, ಬಾಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತೊಗಟೆ,—ತಿಗುಡು,— ಸಿಪ್ಪೆ : ಕಾಯಿ ಸುಕ್ಕದಂತೆ ಅದಕೆ ಬಾಳೆಯ ಪಟ್ಟೆಯಂ ತುಂಬಿ ಸಂಭಾರವುದುರದಂದದೊಳು ನಾರ [ಸು]ಪಟ್ಟೆಯಂ ಸುತ್ತಿದುದನು ದಕಬೋನ ನೆಲಹಿನೊಳಿಕ್ಕಿ ಕಟ್ಟೆ ಹಸನಾಗಿ ಒಲೆಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೫). 'ಬಾಳೆಪಟ್ಟೆ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಕೆಯ ಹಾಳೆ : ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ ಅಡಕೆಪಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಪಟ್ಟ]

ಪಟ್ಟೆ$_2$ 'ಪಟ್ಟೆಯ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟೆ$_3$ (ನಾ). ೧. (ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ) ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗಿದ್ದು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆ, ರೇಷ್ಮೆ, ಚರ್ಮ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪಟ್ಟೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟದ ಪುಲ್ಲಿಯ ಪಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಸಿದ ಮೇಘವಣ್ಣಿಗೆಯ ಚೌಕದ ವಿಳಾಸದ ಕಥಾಯಿಯ ಸುಚ್ಛವಿಯನೀವ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಟ್ಟೆಗಳ . . . ಬೆರಕೆವೆಳಗು ಮಂಟಪದೊಳಗಂ ಪೊಱಗಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೮ ವ) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟದ ಚೋಹಗಳಿಂ ನಿಡುಜಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ಪಟ್ಟೆಗಳ ಪಲ್ಲವಕೋಟಿಗಳಿಂದಾ ಗಿರಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶೂಲಗಳು ಮೆಱೆದುವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೧೩) ; ಕೊರಳಿಗೆ ಉಣ್ಣೆಯ ಪಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ, ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪೇಟವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಧರಿಸಿ . . . ಮಹಾಸಭೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತೆ (ನಂಟರು. ३೯). 'ಪಟ್ಟೆಮಂಚ', 'ಬಿರುದುಪಟ್ಟೆ' ಪರಾ. ೨. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ : ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಾಲಗಳಾದ ಶುಭ್ರವರ್ಣಗಳಾದ ಪಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕುದುರೆಯು . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಪಡದಿರುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ३೧೧-೧೮) ; ಹೆದ್ದಾರಿಯೊಳು ಮರವಿದ್ದರೆ ಕಡಿವರು ಸೊಪ್ಪಿಗೆ ಸೌದೆಗೆ ಜನರು ಬೆಳ್ಳನೆ ಕಪ್ಪನೆ ಪಟ್ಟೆಯನೆಳೆವರು ಬಣ್ಣದ ಚೀಟಿ ಹಚ್ಚುವರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧೫-೬३). ೩. ನಾಯಿ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊರಳಿಗೆ ಅಥವಾ ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟೆ; ಕಟ್ಟುಪಟ್ಟೆ : ಕಟ್ಟದ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ತೊಂಗಲೊಳಿಂದ್ರಚಾಪಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ . . . ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಕವಿತಂದುದು ರೌದ್ರರಸಂ ರಣೋರ್ವಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧३-४೯) ; ಮೇಲುತರದ ಪಟ್ಟೆ ವರಸೂಪು ಸಕಲಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದೆ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಲುವೇಗದ ಕುನಿವಿಡಿದ ಕಿರಾತರು ಸಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೦). ೪. ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ; ಡಾಬು. ೫. ಜಮಾನಿನ ಒಂದು ತುಂಡು,—ಸೀಳು. ೬. ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೊರವಲಯ,—ಪರಿಧಿ ; ನೇಮಿ : ಎತ್ತಾನೆ ತರಿಸಯ್ಯ ಪಟ್ಟೇಯ ಬಿಗಿಸಯ್ಯ ತಟ್ಟಾನೆ ನಮ್ಮ ಕಳುಹಯ್ಯ ಕಣ್ಣೀರು ಇಟ್ಟಾಡುತೀದೆ ಮನದಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೧೧೬). ೭. ರೇಷ್ಮೆ ; ಕೌಶೇಯ : ತರತರದ ಶೃಂಗಾರತೋರಣ ಸುರುಚಿ ಪಟ್ಟೆಯ ಮೇಲುಗಟ್ಟನ ವಿರಚಿತಾವಳ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯ ಮದುವೆ ಮಂಟಪದ (ಕಾಶಿರಾ. ೨-೫೮) ; ವಾಣಿಯ ಧವನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಿ ಪಟ್ಟೆಯ ಗೋಣಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ರತ್ನ ಓಣಿಯೊಳ್ ಚೆಲ್ಲಿದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಾಣಿಕ ಮನ್ಮನೋನಾಥ (ಮೋಹತ. ೧-३೪) ; ಒಡನುಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಯ ಚಲ್ಲಣ ಮೋಹನವಡೆದ ಪದಕ ಪೈಠಣಿಯ ಕಡುಸೊಬಗಿನ ಬಲ್ವೇಟದ ಸುಕುಮಾರ ನಡೆದನು ಸಖರ ಮೇಳದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೨೧) ; ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟೆಯ ಕಣವನ್ನು ತರಿಸಿ ... ಕೊಟ್ಟನು (ಕವಿಕ. ೫೫). ೮. ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, ಸೀರೆ ಮುಂತಾದುವು : "ಕ್ಷೌಮಮೆನಲಾ ಸುಪಠಾವಳಿ ದುಕೂಲಮೆನೆ ಪಟ್ಟೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೬) ; ಸಾಹಿಯಾಣದ ಚೀನದ

ಧವಳವಟ್ಟದ ಜೊಂಗದ ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳಪಟ್ಟೆಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟುವೆಡೆಗಳೊಳ್ಳಿಲ್ಲಂ. . . ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಅಪಿಪು. ೪-೩೪ ವ); ಬೋನವಮನೊಡೆದು ಹಲ್ಲೆಯ ಮಾಡುವ ಪಟ್ಟೆಯುಂ ಪಱಿದು ಚೆಂಡಂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟೆಗ್ಗಂತೆ ಶಾಶ್ವತಮಲ್ಲದ ಶರೀರಮುಂ ಪಿಡಿದು ರತ್ನತ್ರಯಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೨); ಪುದಿದುಪ್ಪಚಿತ್ರದಿಂದೊಪ್ಪುವ ಪಟ್ಟೆಯುಂ ಪದೆಪಿನಿಂ ಸೆಱಗಿತ್ತು (ದಶಕು. ೪-೧೦೮); ಕರಿಯ ಪಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟು ಕಣ್ಣೆ ಕಾಡಿಗೆಯಿಟ್ಟು . . . ಬರುವಳೋ ಮಾಯೆಯೆಂಬಂತೆ ಕಳ್ತಲೆಯದೇಂ ಕವಿದುದೋ ಭೂತಳವನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩೧); ಪಟ್ಟೆ ಉಟ್ಟಾರೇನು ಮುತ್ತು ಕೊಟ್ಟಾರೇನು ಹೊಟ್ಟೆಲಿ ಒಂದು ಫಲವಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೧೭). **೯.** ರಾಜಶಾಸನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆ,—ಫಲಕ : ಕಟ್ಟೆಯೋ ಹರಿಸೇನೆ ನಡೆವಾ ಬಟ್ಟೆಯೋ ರಾಘವನ ವೀರದ ಪಟ್ಟೆಯೋ ಎನಲೊಪ್ಪುತಿದ್ದುದು ಜನದ ಕಣು ಮನಕೆ (ತೊರೆರಾ. ೧೬-೨೭). **೧೦.** ಒಂದು ಜಮೀನಿನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಕಂದಾಯ ಮುಂತಾದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸರ್ಕಾರಿ ಪತ್ರ,– ಅಧಿಕೃತ ದಾಖಲು ; ಸನ್ನದು : ಮೂಜಡಿ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಆಱು ಹೊನ್ನ ತೆತ್ತು . . . ಪಟ್ಟೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತೂರಗೂಡಿ ಹದಿರೆಯ ಬೇಡಿದೆಡೆ ನಾ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ನೀ ಕೊಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆ ನಮ್ಮ ನಟ್ಟನಡುಮನೆಯ ಐದುಕಾಲ ನೆಲಹಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆಯದೆ (ಸರ್ವವ. ೧೦೪-೫೬೪); ಕಳಸಾಪುರದ ಸೂರಪ್ಪಗಳ ಪಟ್ಟೆಯ ವೊಳಗೆ ಬೆನಕನ ದಂಡಿಗೆಯುದ ಬೀಜವರಿ ೪ ೭ ದ ವ್ರಿತ್ತಿ ೧ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೩೬-೨೦; 1412); ಗ್ರಾಮದ ಸರ್ವೆನಂಬರು ಒಂದು ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿಗೆ ಪಟ್ಟೆಯಿರುತ್ತಾ ದಾಖಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಒಳಅನುಭವದಾರರು ಅನೇಕಮಂದಿಯಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೂಮಿಅ. ೩೬). **೧೧.** ಕ್ರಯ, ದಾನ, ಗುತ್ತಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ದಾಖಲುಪತ್ರ ; ಪರವಾನಗಿ ಪತ್ರ : ನಂಮ್ಮ ಹೆಸರಲ್ಲೂ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಸೋಮಶೇಖರಪುರದ ಅಗ್ರಾಹಾರದ ಬ್ರಾಂಹ್ಮರಿಗೆ ನೀವು ಬರಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆ ಪ್ರಮಾಣ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೮೧-೩೦; 1668); ನಮ್ಮ ಸಂತಾನ ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಬಾಟ್ದು ಬಹರಿಯೆಂದು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಯಧಾರೆ ಪಟ್ಟೆ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೮೩-೧೩; 1733); ಗುತ್ತಿಗೆ ನೇಮಕಾ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟೆ ಬರದು ಕೊಟ್ಟು ಯಿದ್ದದ್ದರಿಮ್ದಾ ಯಿಾ ಬ್ರಾಂಹ್ಮಣನು . . . ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲೂ ಪಟ್ಟೆ ಮೇರೆಗೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲತಕ್ಕ ಹಣವಂನ್ನು ಸಮ್ದಾಯಿಾಮಾಡಿ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೫೯,೯೪-೧೫;1813). 'ದಾನಪಟ್ಟೆ', 'ನೆತ್ತರ್ಪಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **೧೨.** ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಸಮತಲ. **೧೩.** ಕರ ; ಸುಂಕ ; ತೆರಿಗೆ ; ಕಂದಾಯ : ನನ್ನ ಜಮೀನಿನ ಈ ಸಾಲಿನ ಪಟ್ಟೆಯನ್ನು ನಾನಿನ್ನೂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಪಟ್ಟೆಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. **೧೪.** ತಾಳೆ, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ತೊಲೆ,—ದೂಲ : (ಕ). **೧೫.** ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟೆಯಂತೆ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆದ ಜಾಗ,—ಸ್ಥಳ : (ಕ).

ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟಾವಳಿ = ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ,—ವಸ್ತ್ರ : ಸುರಂಗಿನ ಪಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟೆ] ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳ . . . ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಸತ್ತಿಗೆ ಹೇಮಘಟಸಂತತಿಯನೊಟ್ಟೈದರು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೫-೪೭); ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟಾವಳಿ ಬೇಡಲಿಲ್ಲ ನಾನು ಎನ್ನ ಗುಟ್ಟು ಅಭಿಮಾನಗಳ ಕಾಯೊ ನೀನು (ಪುರಂದ. ೧-೩೬-೨). **ಪಟ್ಟೆಪಾವುಡೆಯ ಊಳಿಗ** = ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವ ಕೆಲಸ: ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುವಂತೆ ಕಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಊಳಿಗಗಳ ವಿವರ . . . ಕುಂಚದ ಊಳಿಗ ಕೈಯಾಲುವಟ್ಟಿಗೆಯ ಊಳಿಗ ಪಟ್ಟೆಪಾವುಡೆಯ ಊಳಿಗ ವಿವರ (ಚಾಮಸಂ. ೪೫). **ಪಟ್ಟೆಯ ದಟ್ಟಿ** = ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ,—ಧೋತ್ರ : ಮಲಯಜದಣ್ಪು ಪೊಂದೊಡಿಗೆ ಪಟ್ಟೆಯ ದಟ್ಟಿ ಪಱಿಯ ಚಲ್ಲಣ . . . ಮೆಱೆಯೆ ಬಂದರಳವುಳ್ಳ ಮೈಗಾವಲವರು (ಕುಂರಾಪಾಂ. ೧೧-೩೭). **ಪಟ್ಟೆಯ ದಾರ** = ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನದ ದಾಖಲುಪತ್ರವುಳ್ಳವನು ; ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ,— ಅಧಿಕಾರಿ : ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕಂ ... ಸೀಮೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ತತ್ತತ್ಪಟ್ಟೆಯದಾರರ್ಕಳಿಂ ಪಣಮಣಿಹಂಗೊಂಡು . . . ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಭಿಪ ಪರಿಸ್ತರಣಂಗಳಂ ರಚನೆಗೈಸಿದನು (ಕೆಳನೃ. ೫-೩೯). **ಪಟ್ಟೆಯ ಶಿಪಾಯಿ** = ನೌಕರಿಯ ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಸೊಂಟದವರೆಗೆ ಅಡ್ಡ ಪಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಸಿಪಾಯಿ ; ಡವಾಲಿ : ಒಬ್ಬ ಪಟ್ಟೆಯ ಶಿಪಾಯಿಯು ಬಂದು, ಗುರುಗಳೆಲ್ಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದನು (ಜಯಂತ. ೨೩). **ಪಟ್ಟೆಯ ಹುಲಿ** = ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ,—ವ್ಯಾಘ್ರ : ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟೆಯ ಹುಲಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವವು (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೧೯೩).

[ಸಂ. ಪಟ್ಟ. / ತಮಿ. ಪಟ್ಟು ; ಮಲ. ಪಟ್ಟ ; ತುಳು. ಪಟ್ಟೆ, ಪಟ ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟು, ಪಟ್ಟ ; ಕೊಡ, ಕೋಲಾ. ಪಟ್ಟ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಕುಇ. ಪಟ ; ಪರ್ಜಿ. ಪೆಟ್ಟ ; ಕುರುಖ್. ಪಟ್ಟಾ]

ಪಟ್ಟೆಕಂಬಳಿ (ನಾ). ಉದ್ದಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ ಕಂಬಳಿ : (ಕ).

[ಪಟ್ಟೆ₃ + ಕಂಬಳಿ]

ಪಟ್ಟೆಕುಪ್ಪುಸ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ರವಿಕೆ : ಪಟ್ಟಶಾಲಿಯನುಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆ ಕುಪ್ಪುಸ ತೊಟ್ಟು ಬಟ್ಟಮುತ್ತಿನ ತಿಲಕಿಟ್ಟ ಮದುವಳಿಗೆದಿಟ್ಟೇರಾರೂತಿ ಬೆಳಗಿರೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩). [ಪಟ್ಟೆ₃ + ಕುಪ್ಪುಸ (<ಕುಪ್ಪಸ)]

ಪಟ್ಟೆಕೌಳುಡೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಮೆತ್ತೆ,—ದಿಂಬು : ಆ ಐಸಿರಿಯಾ ಪಟ್ಟಮಂಚದಾ ಅಂಚೆದುಪ್ಪುಟಿ ನಲ್ವಾಸಿನಾ ಪಟ್ಟೆಕೌಳುಡೆಯಾ ಪುಷ್ಪದಾ ಗಂಧದಾ ಸಿರಿಯ ಸುಖಾನುಭವಮನಿನ್ನೆಂತು ಮಱೆತಿರ್ಪೆನೋ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೨೬). [ಪಟ್ಟೆ₃ + ಕೌಳುಡೆ (<ಕವುಳುಡೆ)]

ಪಟ್ಟೆಗಂಡೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಅಸುರವ್ರಾತವನೆಲ್ಲ ಪಟ್ಟೆಗಂಡೆಯದೊಳುಂ ತಱಿಯಲೋಡಿದರ್ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೯).

[ಪಟ್ಟೆ₂ (<ಪಟ್ಟಿಯ₁) + ಕಂಡೆಯ₁ (<ಖಂಡೆಯ₂)]

ಪಟ್ಟೆಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಈಚಲುಕಂದಾಯ ಬಾಲದೆರಿಗೆ ಹೊರಾದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ಹುಲ್ಲ ಹಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿವೇಶನ ಶೂದ್ರನಿವೇಶನ ಹತ್ತಿ ಪೊಂಮುಂ ಮಾರ್ಗಸುಂಕ ದೇವರಾಯವಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಗಾಣಿಕೆ ಮುದ್ರೆಗಾಣಿಕೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೧೩೬೯ ; 1748); ಮಾರ್ಗಸುಂಕ ದೇವರಾಯವಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಗಾಣಿಕೆ ಚಲುವಾನ ಪೈರು ಮುಂತಾದ ಆ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವು (ಬೆಟ್ಟಅ.ಪರಿ. ೨೪೦).

[ಪಟ್ಟೆ₃ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಪಟ್ಟೆಗಾರ 'ಪಟ್ಟೆಗಾಱ' ನೋ.

ಪಟ್ಟೆಗಾಱ, ಪಟ್ಟೆಗಾರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೇಯುವವನು; ರೇಷ್ಮೆ ನೇಕಾರ : ಶ್ರೇಣಿ=ಸಾಲಿಗ ಪಟ್ಟೆಗಾಱಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಸಮುಯಿಂಗಳುಂ (ಶೇಶಿಪಾ. ೨೧-೧೩) ; ಅಸುರದೊಳಿಂದ್ರಜಾಲದ ಕೂಸುಗಳಂ ಕಂಸನೊಗೆದನಱಿಯೊಳ್ನೆತ್ತರ್ಸೂಸೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕೆಂಪಿನ ಪಾಸಂ ಪಿಡಿದೊಗೆವ ಪಟ್ಟೆಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟುಕಾ]ಱನ ತೆಱದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೧). **ಪಟ್ಟೆಗಾರ :** ಆಟಕರಿ, ಬಣ್ಣಗಾರ, ಬಿಳಿಮಗ್ಗ, ದೇವಾಂಗ, ಜಾಡ, ನಗಲಿಕ, ಪಟ್ಟೆಗಾರ, ಸಾಲೆ, ಸೇಣಿಯ (ತುಳುನಾ. ೧೭೩).

[ಪಟ್ಟೆ₃ + -ಕಾಱ]

ಪಟ್ಟೆಜಲ್ಲಿ, ಪಟ್ಟೆರಝಲ್ಲಿ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಕುಚ್ಚು, — ಗೊಂಡೆ : ಮುತ್ತಿನ ಪವಳದ ಲಂಬಣಗಳ ಬಲುಮೊತ್ತದಿಂ ಪಟ್ಟೆಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ]ಲ್ಲಿಗಳ ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟಿದ ಕುಚ್ಚುಗಳ ಮೋಹರದಿಂದಿತ್ತುದು ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕವ (ರಾಮವಿ. ೭-೨೫). **ಪಟ್ಟೆರ್ಝುಲ್ಲಿ :** ಹಲವು ದೀಪ್ತಿಯ ಪಟ್ಟೆರ್ಝುಲ್ಲಿ ನಾನಾವರ್ಣದಳೆದ ಚಿತ್ರಾಂಬರನಿಚಯ ಸುಲಲಿತದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರದೊಟ್ಟಿಲ ಸಾಲುಮುಳಿಗೆಗಳೆರ್ದುವಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೮). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಜಲ್ಲಿ$_2$]

ಪಟ್ಟೆರ್ಝುಲ್ಲಿ 'ಪಟ್ಟೆಜಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟೆದಟ್ಟಿ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, — ಧೋತ್ರ : ತೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನದ ಕಂಬಿ ಪಟ್ಟೆದಟ್ಟಿಯನು ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳ ತೆರದಿಂದೆ ಮಲ್ಲಗಾಸೆಯ ಬಿಗಿದು . . . ಉಗ್ಗಡಿಪ ಭಟರು (ನಮೋ. ೨೩-೫೫). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ದಟ್ಟಿ$_1$]

ಪಟ್ಟೆದಾರ (ನಾ). ೧. ಜಮೀನಿನ ಒಡೆತನದ ಬಗ್ಗೆ ಸರಕಾರದ ದಾಖಲುಪತ್ರವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ : ಅವರ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟೆದಾರರು–ಎಂಬ ಬಿರುದು ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಂದಿದೆ (ಗೊಂಡಾರ. ೧೮) ; ನಿಮ್ಮನಿಮ್ಮ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಪಟ್ಟೆದಾರನಿಗೆ ಇತರ ಕುಳಗಳು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು (ಭೂಮಿಆ. ೩೭). ೨. ಗೇಣಿದಾರ ; ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ : ಜಮೀನ್ ಹಿಡುವಳಿದಾರರಿಂದಲೂ ಪಟ್ಟೆದಾರರುಗಳಿಂದಲೂ . . . ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬೮). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + –ದಾರ$_4$]

ಪಟ್ಟೆಪೀತಾಂಬರ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ : ಪಟ್ಟೆಪೀತಾಂಬರವ ಸೊಬಗಿಂದುಟ್ಟು ಬೆರಳಿಗೆ ರತುನಮುದ್ರೆಯನಿಟ್ಟು . . . ಖಳ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುವ ತುಷ್ಟಿಬಡುವಂದದಲಿ ವಿಪ್ರರಿಗಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸಿದ (ಕೌಶಿಂಾ. ೩೭-೩) ; ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಹರಿವಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟೆಪೀತಾಂಬರ ಮುತ್ತುರತ್ನ . . . ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲು ಹೊತ್ತು ತರುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೇಮಕೂ. ೧೪). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಪೀತಾಂಬರ]

ಪಟ್ಟೆಪ್ರತಿ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ವಿವರ, ಒಡೆತನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಸರ್ಕಾರಿ ದಾಖಲುಪತ್ರದ ಕರಡು, — ನಕಲು : ಶ್ರೀವೀರವೆಂಕಟಪತಿದೇವಮಹಾರಾಯರೈಯ್ಯನವರು ಹರತೀ ವೀರಹೊಟ್ಟಿಣ್ಣನಾಯಕರಿಗೆ ಪಾಲಿಸಿದಂಥಾ ರಾಯಸದ ನಿರೂಪದ ಪಟ್ಟೇಪ್ರತಿ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೪೬-೪೮ ; 1670). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಪ್ರತಿ]

ಪಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ, — ವಸ್ತ್ರ : ಹೆಂಗುಸರು ತಲೆಬಾಚುವ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ . . . ಪಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟರು (ಕಾಲೂರ. ೧೩ ಕಥಾಸಾರ). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಪಟ್ಟೆಮಂಚ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಮಂಚ : ಕು'ಕ್ಕು'(ಕರ್ಣ)ರಂಗೆ ಪಟ್ಟೆಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅಮೃತಾನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಸಲಹಿದಡೂ ಹಡುವಿಂಗೆ ಚಿತ್ತವನಿಕ್ಕುವುದೇ ದಿಟ (ಸರ್ವವ. ೩೫-೧೭೫); ಗುರು ಭಕ್ತಯ್ಯನಾ ಗುರುಗಳಿಗೆ ನಮಿಸುತ ಪಟ್ಟೆಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸವು. ೩೯-೪೨) ; ಪಟ್ಟೆಮಂಚ ತಿರುವಿಟ್ಟರೆ ಫಣೆಯೊಳು ಮೆಟ್ಟದ ಭ್ರಮಣೆಯಂ ಬಿಟ್ಟೀತೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೨) ; ಆ ಐಸಿರಿಯಾ ಪಟ್ಟೆ ಮಂಚದಾ ಅಂಚೆದುಪ್ಪುಟ ನಲ್ಪಾಸಿನಾ . . . ಸುಖಾನುಭವಮನಿನ್ನೆಂತು ಮಱೆತಿರ್ಪೆನೋ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೨೭). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಮಂಚ]

ಪಟ್ಟೆಮಡಿ (ನಾ). ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಡುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ, — ವಸ್ತ್ರ ; ಮಗುಟ : ಗಂಧವನ್ನು ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಮೈತುಂಬ ಈಗ ಧೂಳು; ಬಹುಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಪಟ್ಟೆಮಡಿಗೆ ಬದಲು, ಈಗ ನಾರುಬಟ್ಟೆ (ವಚಭಾ. ೧೧೭) ; ಉಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಮಡಿಯಲ್ಲೆ ಪ್ರಾಣೇಶಾಚಾರ್ಯರು ಓಡುತ್ತ ಗರುಡಾಚಾರ್ಯನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೫). [ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಮಡಿ$_4$]

ಪಟ್ಟೆಯ$_1$, ಪಟ್ಟ$_2$, ಪಟ್ಟಾ$_1$, ಪಟ್ಟುಹ, ಪಟ್ಟೆ$_2$, ಪಟ್ಟೆಹ (ನಾ). ಖಡ್ಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಕೈಯ ಪಟ್ಟೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ವಿಡಿದು ಗರುಡಿಯ ಕಟ್ಟ ಶ್ರವವ ಮಾಡುವಂತೆ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಶಿವ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸವ. ೬೬೮) ; ಖಂಡೆಯ ಕೋದಂಡ ಪರಶು ಪಟ್ಟೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಭಯಂಕರರ್ ಪರಿತಂದು (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೨೩ ವ) ; ಉಕ್ಕಿನುರುಳಿಯೊಳಿಡುವ ಖಂಡೆಯ ದಿಕ್ಕಡಿಯ ಘಾಯಗಳ ಪಟ್ಟೆಯದಕ್ಕಜದ ಹೊಯಿಲೆಸೆಯೆ ಕಾದಿದವಾನೆ ಯಾನೆಯೊಳು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೭೫) ; ತೊಟ್ಟಲಯ್ಯನ ಪಟ್ಟೆಯದ ಕಡು ಗಾವಲಲ್ಲಿ – ಹಿಂಗಟ್ಟು ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುವಡೆದ ಮೂವರು ಬೆನ್ನೀಲಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೯೯-೨). **ಪಟ್ಟ$_2$** : ಆಗ ದೊರೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಧಕದ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಪಟ್ಟವನ್ನು ತಿರುಹಿ, ತಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು . . . ನಿರ್ಜೀವವಾಗುವಂತೆ ಕೆಡಹಿದರು (ಒಡೆಕ. ೪೦). **ಪಟ್ಟಾ$_1$** : 'ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿ' ಪರಾ. **ಪಟ್ಟುಹ :** ತುರಗಕುಲಮಂ ಬೆನ್ನೆವಾಯ್ದು ಸಿಡಿಲ ಸೆಕ್ಕೆಗಳಂತಿಟ್ಟಣಿಸಿದ ಪಟ್ಟುಹಂಗಳಂ ಪೆಗಲೊಳಿಟ್ಟು ಬಜಿಸಿಡಿಲ ಬಳಗಂ ಪೊಜಮಡುವಂತೆ . . . ನಡೆತಂದು (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೭೫-೨೦). **ಪಟ್ಟೆ$_2$:** ಹಿಟ್ಟುದೋಱುತು ತೇರು ಬಳಿಕವನಿಟ್ಟನಿಟ್ಟಿ ಮುಸುಂಡಿ ಮುದ್ಗರ ಪಟ್ಟೆ ಪರಿಘ ಪರಶ್ವಧಾದಿ ಮಹಾಯುಧಂಗಳಲಿ (ತೊರಂಾ. ೬-೫-೨೬) ; ಕಕ್ಕಡ ಕಡಿತಲೆ ಪಟ್ಟೆ ವಂಕುಡಿವಿಡಿದೊಕ್ಕಯ್ಯ ಪಲಗೆ ಪೆರ್ಬಡಿಗೆ ಎಕ್ಕಟಿಗರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮುವ ಚಮರವ ಲೆಕ್ಕವ ಮಾಡುವರಾರು (ಮೋಹತ. ೪೦-೧೫) ; ಗದೆ ಸಬಳ ಪಟ್ಟಿಸ ಪಟ್ಟೆ ಖಡ್ಗ ಕರವಾಳ . . . ಚಕ್ರ ಬಾಣಾದಿ ರಾಜಿಸುವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಂಗಳಿಂದಿಱಿದು (ಚಜವು. ೫೬-೪೩). **ಪಟ್ಟೆಹ :** ಪಟ್ಟೆಹವನೊಳವೊಗಿಸುತಂ ಕೊರಳ್ಗಳೊಳಲ್ಲಿ ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಕ್ರೂರದಿಂ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಡುತ್ತಲ್ಲಿ (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೭೬-೧೮) ; ಶರ ಮುಸಲ ಜಡಿವ ಪತ್ರದ ಪಟ್ಟೆಹ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಸ]ದ ವೀರಭಟಕೋಟಿ ನಡದು ಧಾಳಿಡಲು (ಲಿಚಂ. ೩೭-೨೦) ; ಕತ್ತಿ ಚೂರಿ ಬಾಕು . . . ಪಟ್ಟೆಹಂಗಳಂ ವಲಂ ಮೊತ್ತದಿಂದೆ ತಾಳ್ದು ಮುದ್ಗರಾದಿ ಶಸ್ತ್ರವೃಂದಮಂ ಚಿತ್ತಜಾರಿಸೇನೆಯೆಯ್ದಿತು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೪-೩೩).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟೆಯ ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟೆಯಂ, ಪಟ್ಟಯ]

ಪಟ್ಟೆಯ$_2$, ಪಟೆಯ, ಪಟ್ಟಾ$_2$, ಪಟ್ಟೆಯ (ನಾ). ಕ್ರಯ, ದಾನ, ಗುತ್ತಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ದಾಖಲುಪತ್ರ ; ಪರವಾನಗಿಪತ್ರ : ಆ ದೇವರ ಪಟ್ಟೆಯಕ್ಕೆ ಕೂಂಡಿಮೂಸಾಸಿರದೊಳಗೇನೇನು ಹೇಱಿಱದಡಂ ಗ್ರಾಸ ಕಾಣಿಕೆಯೆನ್ನದೆ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ನಡೆವಂತು ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೪೯-೭೭ ; 1219). **ಪಟೆಯ :** ಬರಗೆದೇವನಾಯಕವೊಡೆಯರು . . . ಚಿಕಸೋಮಂಣನಾಯಕರಿಗೆ ಕೊಟಪದೆಬೆನಕನವೊರೆ ಗ್ರಾಮಮುದೆ ತುಸಬುಕಚಿಕ್ಕೆರೆಯ ಸ್ತಳ ಸಹವಾಗಿ ಕೊಟ ಪಟೆಯ (ಇಆ. IX, ೯೯-೫ ; ?). **ಪಟ್ಟಾ$_2$:** 'ಪಟ್ಟಾದಾರ್'ಪರಾ. **ಪಟ್ಟೆಯ :** ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಐವತ್ತಾರುದೇಶದ ಯೆಂಟು ಬಗೆ ಪಲರು ಪಟ್ಟೆಕಾರರು ಕೂಡಿ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಪಟ್ಟೆಯವ ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೨೪-೧೫ ; 1751).

ಪಟ್ಟೆಯ ನಾಯಕತನ = ಒಂದು ಅಧಿಕಾರ (?) : ಸನಕರಾಜವಡೆಯವರ ಮಕ್ಕಳು ತಿರುಮಲೆರಾಜವಡೆಯರಿಗೆ ಪಟ್ಟೆಯ ನಾಯಕತನಕ್ಕೆ ಪಾಲಿಸಿದ ವಸುಧಾರೆಯ ಸೀಮೆಯನು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೮೦-೧೦ ; 1539). [< ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಪಟ್ಟೆಯುಡು (ಕ್ರಿ). ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೊಡು, — ಧರಿಸು : ಪಟಂಗ ಪಟ್ಟೆಯುಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಂದಾನೇ ? (ಗಾದೆ).

[ಪಟ್ಟೆ$_3$ + ಉಡು$_1$]

ಪಟ್ಟಿವಣೆ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ ; ಗದ್ದುಗೆ ; ರಾಜಪೀಠ : "ಚಿತ್ರರಿಗೆ ಪಟ್ಟಿವಣೆಯೆಂದುತ್ತಮುವಹ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೯).
[<ಪಟ್ಟವಣೆ]

ಪಟ್ಟಿವಸನ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ : ನವರತ್ನಭೂಷಣದಾಟದಬಲೆ ಲತಾಂಗಿ ಮೆಱೆದಳು ಪಟ್ಟಿವಸನದಲಿ(ಸಿಭಾಗ.೧೧-೧-೨೯). [ಪಟ್ಟ$_3$+ವಸನ]

ಪಟ್ಟಿವಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಪಟ್ಟಿವಸನ : ಪಟ್ಟಿವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ತಂದ ಶೈಲೇಯನೆಂಬ ಅರಸು . . . ಧರ್ಮರಾಯನ ಸಮುಖವನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಕೃಪಾಸ. ೧೧೮) ; ನಂಜಮ್ಮ . . . ಉತ್ತಮವಾದ ಪಟ್ಟಿವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ತೆಗೆದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ४೦). [ಪಟ್ಟ$_3$+ವಸ್ತ್ರ]

ಪಟ್ಟಿವಾಲಾ (ನಾ). ನೌಕರಿಯ ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಸೊಂಟದವರೆಗೆ ಧರಿಸಿರುವ ನೌಕರ ; ಡವಾಲಿ ; ಚಪ್ರಾಸಿ : ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಒಯ್ಯುವ 'ಪಟ್ಟೇವಾಲಾ' ಜನರಿರುವುದಿಲ್ಲ . . . ನಮ್ಮ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ಪಟ್ಟೇವಾಲಾ' ಜನರ ಹಾವಳಿ ಬಹಳ (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೬೩) ; ಕಾಶೀಮ, ತಾನಿದ್ದ ಊರ ಮಾಮಲೇದಾರರ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟೇವಾಲಾ ಆಗಿ ಎಷ್ಟು ವರುಷಗಳಾದು ವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೋ ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕಿ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿಯೇ . . . ಕಾಶೀಮ ನಿವೃತ್ತನಾಗಲು ಬಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ! (ಜೀವರಂ.೧).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಟ್ಟೇವಾಲಾ]

ಪಟ್ಟಿವುಲಿ, ಪಟ್ಟಿಹುಲಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದುದ್ದ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಹುಲಿ : ಉನ್ಮತ್ತರೋಷದಿಂ ಧಾವಿಸಿದನಾ ರಾಕ್ಷಸಾದ್ಭುತನ್ . . . ಪಟ್ಟಿವುಲಿ ಕೋವಿಯಾಳಂ ಸೀಳಲಬ್ಬರಿಸಿ ಕುಪ್ಪಳಿಸುವಂತೆ ಪೋಲ್! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೪-೯೩೩). **ಪಟ್ಟಿಹುಲಿ :** ನಮ್ಮ ಊರಲ್ಲಿ ಮೇಯಲು ಬಿಟ್ಟ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿಯೋ ಪಟ್ಟಿಹುಲಿಯೋ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದದ್ದುಂಟು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೫೧).
[ಪಟ್ಟ$_3$+ಹುಲಿ(<ಪುಲಿ)]

ಪಟ್ಟಿವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಲೋಹವನ್ನು) ಡಾಬಿನಂತೆ ಮಾಡು : ಪಟ್ಟಿಯಂತೆ ಮಾಡು : ಮೇರುನಗವನೆ ಪಟ್ಟಿವೊಯ್ದಾ ವಾರಿರುಹಭವನಾ ಪುರಶ್ರೀ ಚಾರು ತೆರೆ ಸುತ್ತಿಟ್ಟನೆನೆ ಹೊಂಗೋಂಟೆ ರಂಜಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೬). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಪೊಯ್$_2$]

ಪಟ್ಟಿಶಾಲು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಶಾಲು,— ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ : ನಮ್ಮಜ್ಜಿಗೊಂದು ತಾಮ್ರದ ಚಿಕ್ಕ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಬ್ಬಾಜೋಯಿಸರಿಗೆ ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ಪಟ್ಟಿಶಾಲಿನ ಅವಶೇಷಗಳಿದ್ದುವು (ಕುರುಕಾ. ೨೫). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಶಾಲು]

ಪಟ್ಟಿಶಾಲೆ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ಸೀರೆ : ಪಟ್ಟಿಶಾಲೆಯನಾಂತು ಗಟ್ಟಿಮುರವನುಟ್ಟು ಕಣ್ಣಿ ಮುಟ್ಟಾಳಿ ತಲೆಗಿಟ್ಟು ಬಳೆತೊಟ್ಟು ಹೊಂಗದಿರ ಕಳಕೆ ನಡೆತಂದ (ಜಾನಗೀ. ೨೮). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಶಾಲೆ$_1$(<ಸೀಲೆ$_1$)]

ಪಟ್ಟಿಸಾಲೆ (ನಾ). ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : ನಾಲ್ವರು ಸಚಿವರಿಂದೀ ಧಾರುಣೀಶರ ಕೇತನವು ವಿಸ್ತಾರದಿಂದಲಿ ಪಟ್ಟಿಸಾಲೆಗಳಾದಿ ಮೆರದಿಹವು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨೨-೨೯). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಸಾಲೆ$_4$]

ಪಟ್ಟಿಸೀರೆ (ನಾ.). = ಪಟ್ಟಿಶಾಲೆ : ಆದರೆ ಹೋದರೆ, ಹತ್ತಿ ಬೆಳೆದರೆ, ಅಜ್ಜೀ, ನಿನಗೊಂದು ಪಟ್ಟಿಸೀರೆ (ಗಾದೆ). [ಪಟ್ಟ$_3$+ಸೀರೆ$_2$]

ಪಟ್ಟಿಹ 'ಪಟ್ಟಿಯ$_1$' ನೋ.

ಪಟ್ಟಿಹಾವು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ಹಾವು ; ದಾಸರಿ ಹಾವು : (ಕ).
[ಪಟ್ಟ$_3$+ಹಾವು(<ಪಾವು$_1$)]

ಪಟ್ಟಿಹುಲಿ 'ಪಟ್ಟಿವುಲಿ' ನೋ.

ಪಟ್ಟೋತ್ಸವ (ನಾ). ಪಟ್ಟಕಟ್ಟುವ ಸಮಾರಂಭ; ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ : ನಿತ್ಯರಾಮಾಯಣದ ರಾಮುಂಗೆ ನಿಚ್ಚಮುಂ ನಡೆವ ಪಟ್ಟೋತ್ಸವ ಸ್ತೋತ್ರಮಂ, ಆಲಿಸದೊ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೫-೨೦೪).
[ಪಟ್ಟ$_3$+ಉತ್ಸವ]

ಪಟ್ಟೋಳಿ 'ಪಟ್ಟವಟು' ನೋ.

ಪಟ್ಟಾವಳಿ, ಪಟಾವಳಿ, ಪಠಾವಳಿ$_1$, ಪಠ್ಠಾವಳಿ(ನಾ).೧. ರೇಷ್ಮೆ ; ಕೌಶೇಯ : ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಗೊಂಡೆಯ ಝುಗಝುಗಿಸಿದುದು ರವಿಯ ರಥದುರುವಣೆಯ ತೇಜಿಯ ಪೊಲು (ಕೊಲ್ಲಾ.ಚ. ೩೨೯) ; ದಿವ್ಯತರದ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಮುಗುಟಗಳ ಹೇಗರ್ಗಳನು ತಂದು ದೇಶಂಗಳಿಂದ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೬). **ಪಟಾವಳಿ :** ೨. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ ; ಪಟ್ಟೆಮಡಿ ; ಪೀತಾಂಬರ : ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಪಟಾವಳಿಯನ್ನು ಉಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಪಠಾವಳಿ$_1$:** (ಕ). **ಪಠ್ಠಾವಳಿ :** ೨. ಮತ್ತಂ ಆಯುಷ್ಮಾವರು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಮೆಂತೆನೆ ಆನೆ ಮಾಣಿಕ ಪಳಿ ಪಠ್ಠಾವಳಿ ಅಡಕೆ ಮೆಳಸು××× ಆ ಸ್ಥಳದಲು ವಿಕ್ರಯವಾದೊಡ ಹೊಂಗೆ ಕಾಣಿ|| (ಕಇ. V, ೩೩-೫೩ ; 1176) ; ಜಲಧರಬಣ್ಣದ ವರದೇವಾಂಗದ ಪುಲಿವಟ್ಟೆಯ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ಪಠ್ಠಾವಳಿಗಳ . . . ಜವಳಿಯ ತಡಗವ ಬೀಱಿದರು (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೬-೬೩). [<ಪಟ್ಟವಟು]

ಪಟ್ಟೆ (ನಾ).(?): ವಂದು ಆಜಿಕೆ ವಂದು ದುಡ್ಡಿಗೆ ಕಾಸು ಆಱು ಮುಂದೆ ನಾಂ ಪೇಳ್ವೆ ಗಣುಕಾ ವಂದು ಏಳಕೆ ವಂದು ಪಟ್ಟೆಗೇಳು ಹುಂಜ ವಂದು ಯೆಂಟಕ್ಕೆ ವಂದು ಹಣವಿಂಗೆಂಟು ಬೇಳೆ ವಂದಱ ವಂಭತ್ತಱಕೆ ವಂದೆ ಪಾವಿಂಗೆ ಗದ್ಯಾಣ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೬-೭). [?]

ಪಟ್ಟೆಯ 'ಪಟ್ಟಿಯ$_2$' ನೋ.

ಪಟ್ಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಜೊಳ್ಳು ಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ ಬಳ್ಳಿ ಉಡಿಗೆ ಉಡುವ ಉಟ್ಟಿಗೆ ಪಟ್ಲಾಯಿ ಉಳ್ಳಿ ಮೆಲುವ ಹೀನ ಮದ್ಯಪಾನದ ಭಾಂಡ ಕೊಳ್ಳಿ ಪಚ್ಚಿಸಿ ಕೊಂಬ ದೀಪದ ಮಾರಾಯಿ . . . ಎಲ್ಲ ನಾನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು ಪೊಳ್ಳಲ್ಲದೆ ಗತಿ ಇಲ್ಲವೊ ಎಂದಿಗೂ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). 'ಪಟಾಲಮ್ಮ' ಪರಾ. [?+ಆಯಿ$_2$]

ಪಟ್ವಾರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಕುಲಕರಣಿ ; ಶ್ಯಾನುಭೋಗ : ಕಂದಾಯದ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರು. (೧) ಕಾರ್ಕುನ್ . . . (೩) ಪಟ್ವಾರಿ ಅಥವಾ ಮೊಖದ್ದಮ್ : ಇವನೇ ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೭೧).
[←ಹಿಂ. ಪಟವಾರೀ, ಪಟವಾರ್ ; ಮರಾ. ಪಟವಾರೀ]

ಪಠ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರ ; ತಸವೀರು : ಅಲ್ಲಿರುವ ಪಠ ನೋಡಿದೆಯಾ ಭಾವ ? ಅದು ನನ್ನ ಮುಖದ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲವೇ ? (ಶ್ರೀಕಥೆ. ೧೧೨); ಅವರ ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ತುಂಬಾ ದೇವರ ಪಠಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಗಾಳಿಪಟ : ಆ ಹುಡುಗ ಪಠವನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಪಟ]

ಪಠಣ, ಪಠಣೆ (ನಾ). ಓದುವಿಕೆ ; ಪಠಿಸುವಿಕೆ ; ವಾಚನ : ದೇವರು ಕರುಣಿಸಿದ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಹಜರತ್ ಮಹಮ್ಮದರು 'ಪಠಣ' ಮಾಡಿದರು. ಈ ಪಠಣವೇ ಇಂದಿನ ಪವಿತ್ರ ಕುರಾನ್ (ಮನೋಸಂ. ೨೮೮). **ಪಠಣೆ :** ಪಠಣೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಲೆಂದು ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಸುಳಾದಿಯನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿದೆ (ಕಭವಿ. ೧೨೩).
[<ಸಂ. ಪಠನ]

ಪಠಣೆ 'ಪಠಣ' ನೋ.

ಪಠನ (ನಾ). ೧. ಓದುವಿಕೆ ; ವಾಚನ : 'ಪಠನಪದ್ಧತಿ', 'ಪಠನಾಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಕಂಠಪಾಠ. [ಸಂ.]

ಪಠನಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಓದಿ ಹೇಳುವ ಕ್ರಮ : ಬಹುಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವೂ, ಪಾರಂಪರ್ಯವೂ ಆದ ಈ ಪಠನಪದ್ಧತಿಯಿಂದಾಗಿ (Method of oral transmission) ಹಿಂದುಗಳ ಧಾರ್ಮಿಕಸಾಹಿತ್ಯವು ಲೌಕಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಶುದ್ಧವುಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಉಳಿದು ಬಂದಿತು (ಭಾರಸ. ೨೩). [ಪಠನ+ಪದ್ಧತಿ]

ಪಠನಾಗಾರ (ನಾ). ಓದುವ ಸ್ಥಳ ; ಪಾಠಶಾಲೆ : ಉದಯಕಾಲದೊಳು ಪಠನಾಗಾರಕ್ಕೈದಿ ಷಡ್ವದನನಂ ಗದ್ದುಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ . . . ಎನ್ನ ಕೈವಿಡಿ ದರ್ಥಮಂ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ಮೊದಲನ್ವಯಂಗೇಳ್ವ ಮಾತು ಲಘುವೆನಲೆನ್ನ ಗದಜುತ ಕಶಾದಂಡದಿಂ ಹೊಡೆದನಯ್ಯ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೮); ಸೆಟ್ಟಿ ಪಠನಾಗಾರದೊಳೋದುವಣುಗನಂ ತರಲೆಂದು ನಡೆಗೊಳ್ವುದಱಂ ಮುನ್ನ ಮೆತತ್ತಾಪಸಂ ಸೌಮ್ಯವೇಷಂದಳೆದಾ ಚೀಲಾಳನಿರ್ದಲ್ಲಿಗೇಳ್ತಂದು . . . ಇಂತೆಂದಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೩೬ ಪ). [ಪಠನ+ಆಗಾರ]

ಪಠಾಕಿ 'ಪಟಾಕಿ' ನೋ.

ಪಠಾಕ್ಷಿ 'ಪಟಾಕಿ' ನೋ.

ಪಠಾಣ, ಪಟಾಣಿ, ಪಟ್ಟಾಣಿ, ಪಠಾನ್, ಪಠಾನ (ನಾ). ೧. ಭಾರತ ಉಪಖಂಡದ ವಾಯವ್ಯಭಾಗ ಹಾಗೂ ಅಫ್ಘಾನಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, ಮುಸಲ್ಮಾನ ಮತೀಯರಾಗಿರುವ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಕ್ಬರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒರಿಸ್ಸಾದೇಶವು ಪಠಾಣರ ವಶದಲ್ಲಿತ್ತು (ಬಂಕಿಮು. ೧೪೫); ಚೈತನ್ಯನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅನೇಕ ಪಠಾಣರೂ ಆತನ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಅವರಿಗೆ ಪಠಾಣ ವೈಷ್ಣವರೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೯೦) ; ಅರಬರು, ಬೆಲುಚಿಯರು, ಚೀನೀಯರು, ಮೊಗಲರು, ಪಾರ್ಸಿ, ಪಠಾಣರು, ಸೈಯದರು, ಶೈಕರು (ತುಳುನಾ. ೧೭೪). **ಪಟಾಣಿ** ೧. ನೆಜಿ ಗುಜ್ಜರಾತಿ ಕನ್ನೋಜಿ ಖುರೇಸಾನಿ ಬಿರುದಿನ ವರಪಟಾಣಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೯೮). ೨. ಪಠಾಣರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : (ಕ). **ಪಟ್ಟಾಣಿ** : ೧. ಕಟ್ಟದ ಡೋಣಿಯಂಬು ಕೈಯ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಗಟ್ಟಿಯರಿವರಾರೊ ಮಂತ್ರಿ ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರ ಕಂಠೀರವ ಚಿತ್ತೈಸು ಪಟ್ಟಾಣಿಯುತುಳ ರಾವುತರು (ಕಂನವಿ. ೧೨-೬೫). **ಪಠಾನ್** : ೧. ಆವಳು . . . ಪಠಾನ್‌ಕುಲಭೂಷಣಪ್ರಾಯಳಾದ ರೂಪರಾಶಿ ನವಾಬನಂದಿನಿ ಆಯೇಷೆಯಂತೆ ತೋರಿದಳೆನ್ನಲೆ ? (ಪ್ರಣಸ.೧). **ಪಠಾನ** : ೧. ಈಚೆಗೆ, ಧಾಳಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಠಾನರ ತೊಂದರೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಪಠಾನ್ ; ಮರಾ. ಪಠಾಣ್]

ಪಠಾನ್ 'ಪಠಾಣ' ನೋ.

ಪಠಾನ 'ಪಠಾಣ' ನೋ.

ಪಠಾವಳಿ$_1$ 'ಪಟ್ಟಾವಳಿ' ನೋ.

ಪಠಾವಳಿ$_2$ (ನಾ). ದಂಡು ; ಸೈನ್ಯ (?) : ಸಿರಿಗಿರಿನಾಥ ಒಡೆಯರು ಅರಗದ ರಾಜ್ಯವನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾತಳಿಗೆಯ ನಾಡ ಕೊಳವಳಿಗೆ ಪಠಾವಳಿ ಬಂದು ಕಾದಿದಲ್ಲಿ ಆ ಬೊಮ್ಮರಸಹೆಗ್ಗಡೆಯರ ಮಗ ಪುಟ್ಟಗದೆ ದಳವನು ಮುಱಿದು ಆ ರಣದೊಳಗೆ ಕುಮಾರ ರಾಮನಾಥನ ಪ್ರತಾಪವಾಗಿ ಅಂಬುಗೂಡಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗವನು ಸೂಱೆಕೊಂಡ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೩-೫ ; 1432). 'ಪಟಾಲಂ' ಪರಾ. [?]

ಪಠಿತ (ನಾ). ೧. ಓದಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೨. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಅಗ್ನೇನಯ" ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಮಂತ್ರಗಳೂ ಸಂಹಿತೆಯ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ (ಪುರುಷಾ. ೮೩ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಪಠಿಯಿಸು 'ಪಠಿಸು' ನೋ.

ಪಠಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲನೆ, ಛಿಲ್ಲನೆ, ಪಠಿಲನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧ ವೃತ್ತಿ).

ಪಠಿಲ್ಲನೆ (ಅ). 'ಪಠಿಲ್' ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಂದಿಗೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ—ಖಣಿಲ್ಲನೆ . . . ಪಠಿಲ್ಲನೆ, ಥಮ್ಮನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ.). [ಪಠಿಲ್+ -ಅನೆ$_1$]

ಪಠಿಸು, ಪಠಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓದು ; ವಾಚಿಸು : ಧರೆಯೊಳ್ ಕಣ್ಣಪ್ಪದೇವನ ಚರಿತೆಯಂ ಕೊಂಡಾಡಿದಡೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಡೆ ಪಠಿಸಿದಡೆ ಬರೆದಡೆ ಹರನ ಕರುಣದಲಿ . . . ಸ್ಥಿರಮನೋರಥ ಸಿದ್ಧಿ ದೊರಕುಗು ನರರಿಗೆ (ಬಸವು. ೧೫-೧೦೬) ; ಆರಾಧ್ಯರು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೩೨) ; ಪಠಿಸಿದಂಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಈ ಜಾರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲಾ (ಚಿಟ್ಟಅ. ಪಠಿ. ೨೯೧). ೨. ಹೇಳು ; ನುಡಿ ; ಉಚ್ಚರಿಸು : ಮತ್ತಿನ ಗಂಡರ್ವೊಱೆಯಲ್ಲರೆಂದು ಮನದೊಳಗೆ ಬಱನೀಗರ್ಗುಡಿದ ಬದ್ದೆಯರೀ ಭವವಿಂತೆ ಪೋದುದು ಮಱುಭವದೊಳಾದೊಡಮಾತನೊಳ್ ಬೇಟಮಕ್ಕೆಂದು ಪಠಿಸಿ ಪಂಚೈದಿಸಿ ಕಾಮಾಗ್ನಿಯಂ ಪುಗೆಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ಪ) ; ಚೇತನದೊಳು ವಿಷ್ಣುನಾಮಚಿಂತನೆ ಶುಚಿರ್ಭೂತರಾದವನೀಸುರರು ಗೀತಾರ್ಥವ ಪಠಿಸುತ್ತ ಬಂದರು ಪ್ರಖ್ಯಾತಸತ್ರದ ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೩-೪೬) ; ಇಂತಿವೆಲ್ಲಂ ಚೆನ್ನಬಸವಪೌರಾಣದಾದ್ಯಂತ ಸತ್ಕಥೆಯ . . . ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬರೆದೋದಿ ಪಠಿಸಿದರ್ಗೆ ಸಂತತಂ ಸಕಲಸುಖಮಂ ಸಕಲಭೋಗಮುನನಂತ ಸೌಭಾಗ್ಯಮುಂ ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವಂ (ಚಬಪು. ೧-೪೦). ೩. ಪುನರುಚ್ಚರಿಸು ; ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳು ; ಜಪಿಸು : ಸ್ವಾಮಿ ಅಂದು ಆಡಿದ ನುಡಿಯಿದನು ಪ್ರೇಮದಿ ಪಠಿಸುವರಿಂದಿಗು ಇದನು (ನನಲ್ಲ. ೧೦೦-೧೫). **ಪಠಿಯಿಸು** : ೧. ಏಕದಶಾಂಗ ಕನಕಂ ಲೌಕಿಕದಾಗಮನೆಲ್ಲ ಪಠಿಯಿಸಿ ನಿಚ್ಚಂ ಆಕಾರವ ಜಿನನಂತೆ ಕೈಕೊಂಡುಂ ನಿಜವ ನೋಡದವನೆಯಭವ್ಯಂ (ಭವ್ಯಾಮೃ. ೫೨). ೨. ಥಾಂದಸನದೊರ್ಬನು ಭೂಸುರೇಂದ್ರನು ಭಿಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ ರಸಿಕದಿಂ ಶ್ರೀರುದ್ರವಂ ಪಠಿಯಿಸುತ ಮನೆಗೆಯ್ತರಲು (ಬಸವು. ೫೩-೩೯). [ಪಠನ+-ಇಸು$_3$]

ಪಠ್ಠಾವಳಿ 'ಪಟ್ಟಾವಳಿ' ನೋ.

ಪಠ್ಯ (ಗು). ೧. ಓದಬೇಕಾದ ; ಓದಲರ್ಹವಾದ ; ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ: 'ಪಠ್ಯಕ್ರಮ', 'ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಓದುವಿಕೆ ; ವಾಚನ. ೩. ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗ : ಮೇಘಜಾಳವನೊಡನೆ ಯೌಠಾಣಮಾನಿತಂ ನವಠಾಣಮುಂ ಸಂಧಾನಮುಮರಂ ತಾಳಪಠ್ಯಮುನೂನಪತ್ರಂ ಪೊಟ್ಟವಣಿ ಸಾರಣಮಲರ್ದಿರಲು (ಬಸವು. ೧೯-೮). [ಸಂ.]

ಪಠ್ಯಕ್ರಮ (ನಾ). ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗ ; ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ ವಿಷಯ ; ಪಾಠಸೂಚಿಕೆ : ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳ ಪಠ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ(Folklore)ದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೋ ಸ್ಥಾನ ದೊರೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸುವರ್ಣ. ೧೭). [ಪಠ್ಯ+ಕ್ರಮ]

ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಪುಸ್ತಕ ; ಓದಲೇ ಬೇಕಾದ ಪುಸ್ತಕ : ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವೀರಶೈವಧರ್ಮವನ್ನು ಅದರ ಪ್ರತಿಪಾದಕರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬೋಧಿಸುವವರಿಗೆ ಮತ್ತು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿರಬಹುದು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೨೪). ೨. ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಲು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಪುಸ್ತಕ : ಮೊದಮೊದಲು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ರಚನಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು

ಕಲಿಯತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗಮನ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಪಪು. II, iii ಸೂಚನೆ). [ಪಠ್ಯ+ಪುಸ್ತಕ]

ಪಠ್ಯಭಾಗ (ನಾ). ಓದತಕ್ಕ ಭಾಗ: ಈ ಸಲದ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಈ ಪಠ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಪಠ್ಯ+ಭಾಗ]

ಪಠ್ಯವಸ್ತು (ನಾ). ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಸ್ತು; ಓದಬೇಕಾದ ವಿಷಯ: ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದ ಪಠ್ಯವಸ್ತುವೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶವೂ ಶಿಕ್ಷಣತತ್ತ್ವದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೇ ನಿರ್ಧರವಾಗಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬); ಮನೆ, ಶಾಲೆ, ಕ್ರೀಡಾಂಗಣ ಮತ್ತು ಸಮಾಜ – ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ದೃಶ್ಯ, ಪ್ರಸಂಗ, ಕಥೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನಾಗಿ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ (ಕಪಪು. II, iii ಸೂಚನೆ). [ಪಠ್ಯ+ವಸ್ತು]

ಪಠ್ಯವಿಷಯ (ನಾ). = ಪಠ್ಯವಸ್ತು: ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪಠ್ಯವಿಷಯ ಜೀವನದ ಆವಶ್ಯಕತೆ, ದೃಷ್ಟಿಧ್ಯೇಯ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರದ ಪರಿಚಯ–ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ರೂಪುಗೊಂಡಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ.೧೨೭). [ಪಠ್ಯ+ವಿಷಯ]

ಪಡ$_1$ 'ಪಡ್ಡೆ$_3$' ನೋ.

ಪಡ$_2$ 'ಪಡವು$_3$' ನೋ.

ಪಡ$_3$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದೋಣಿ; ನಾವೆ: ಅವರಿಗೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಹಂಗಾರಕಟ್ಟೆ ಬಂದರಿನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು, ಬಂದು ಹೋಗುವ ನಗ, ಮಂಜಿ, ಪತ್ತೆಮಾರಿ, ಮಚ್ವೆಗಳ ಹಾಯಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳುವ ಗುಣ. 'ಓ ಇದು ಕೋಟೆ, ಇದು ಪಡ, ಇದು ಮಂಜಿ' ಎಂದು ಎಷ್ಟು ದೂರದಿಂದಲೇ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮರಮ. ೪೯). 'ಪಡಂಗು' ಪರಾ. [←ತುಳು. ಪಡ]

ಪಡ$_4$ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: 'ಪಡವಳ$_2$', 'ಪಡಸಾಲೆ$_2$' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಡ./ಸಂ. ಪಟ]

ಪಡ$_5$ 'ಫಡ$_1$' ನೋ.

ಪಡಂಗು, ಪಡಗು, ಪಡಹು, ಪಡಾವ, ಪಡಾವು$_1$, ಹಡಗ, ಹಡಗು, ಹಡಹು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೇಲುವ ಸಾಧನ; ದೊಡ್ಡ ನೌಕೆ: ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ—ಬೆಡಂಗು, ಕಡಂಗು . . . ಪಡಂಗು, ಸಿಡುಂಬು(ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ); ಆ ಪೊಟಿಗಳಂ ಸಮುದ್ರಮಂ ದಾಂಟಲ್ ಪಡಂಗು ಪಱಗೋಲಾದಿಯುಸಿ ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳ್ ಮಾಡಿಮೆಂದುಪದೇಶಿಸಿ (ಪೂರ್ವಪು. ೯); ಮನೋವಲ್ಲಭೆಯುಮಾಕೆಯ ದಾದಿಯುಮಾನುಮಿಂತು ಮೂವರುಂ ಪಡಂಗನೇಱಿ ನಡುವಗಲೊಳ್ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೪–೪೫ಪ); ನೀರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಗಿರದೆ ಚರಿಸುವ ಪಡಂಗುಗಳ ಗಡಣಮೊ ನರರ ಪರಿಕರಮೊ ಕಾಲಭೈರವನ ಬಹುರೂಪಮೋಯೆನೆ ಚತುರ್ಬಲ ಮೆಯ್ದಿತು (ಪದ್ಮರಾ. ೬–೨೮); ವನಾಬ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಪಡಂಗು ಮಾಮರಮದಾಗಿರೆ ಕೋಗಿಲೆ ನಟ್ಟಗೊಂಬಿನೊಳ್ ತಳೆದುದು ಕೂವಕಂಬದುದಿವತ್ತಿದ ನಾವಿಕನೊಂದು ಲೀಲೆಯಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೪೪). **ಪಡಗು:** ೧. ಜಡಧಿವೊಲಿರೆ ಸುರಸೈನ್ಯಂ ಪಡಗುವೊಲಿರೆ ದಿವಿಜವಾರಣಂ ಜಿನಶಿಶು ಕೈಪಿಡಿವೊಲಿರೆ ಪುಣ್ಯಪಣ್ಯದ ಪಡಗಿನ ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಶಕ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨–೭೪); ಈತ ಕಾಣಿರೆ ಘನಚರಾಚರಚೇತನತ್ವದಿ ವಿಹಿತ ಬೀಜವ್ರಾತವನು ತುಂಬಿದನು ಪಡಗಿನೊಳೌಕಿ ಬಾಲ್ಯದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೯–೩೮); ಪರಿವ ಮಹಾರಥ ಪಡಗಾಗೆ ಮೆಱೆದುದು ಶರಧಿಯಂದದೊಳಾ ಸೇನೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫–೮೮); ನಿರ್ಗ್ರಂಥರಥಕ್ಕೆ ಸಂದ ಯತಿ ಸೂರ್ಯಂ ಬೋಲ್ ಭವಾಂಭೋಧಿಯಂ ಕಡುವೇಗಂ ಪರಿಲಂಘಿಪಂ ಸುಕೃತ ಕೃದ್ಧಾಗ್ಹರಸ್ಥನುಂ ಧರ್ಮದಾ ಪಡಗಿಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ದಾಂಟದೇ ಇರನಲಾ (ರತ್ನಾಶ. ೪೧). ೨. ನೆಲೆ; ಆವಾಸ; ಇರುವ ಜಾಗ: ಪೇಸು ಪತದ ಪಡಗಾಗಿಯುಮುಧ್ರುವಮುಪ್ಪೊಡಲನಿದಂ ನಚ್ಚುವನಬುಧಂ ವಿಬುಧನೆಂತುಮೇಂ ನಚ್ಚುವನೇ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫–೧೪೨). ೩. ಐಶ್ವರ್ಯದ ನೆಲೆ; ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಸ್ಥಾನ: ಕೊಡುಗೆಯ್ಯ ಸಿರಿವಂತ ಬೋಜಗನ ನೊಲಿಸಿದ ಮಡದಿಯ ಸ್ಯೆಪನೇನೆಂಬೆ ಪಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಗಾಕೆಯ ಮನೆಯದಱಂದ ಬಡವನ ಬಿಡುವುದಱಂದು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು (ಕುರಾಸಾಂ.೨೮–೬೬).

ಪಡಹು: ೧. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ—ಸಿಂಹ–ಸಿಂಗ; ಹಡಹು (ಪಡಹು) —ಪಡಗು (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). **ಪಡಾವ:** ೪. ಚಿಕ್ಕನಾವೆ; ದೋಣಿ: ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕಳುಹಿಸುವದಿದ್ದರೆ . . . ಹಡಗದ ತನಕ ಪಡಾವದಲ್ಲಿ ಮಾಲ ಹಾಕಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೨೪೧).

ಪಡಾವು$_1$: ೧. ಈ ಪಾಡ್ದನದಲ್ಲಿ, ಕಡಲುತೀರದವರಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದ ಪಡಾವು(ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ)ಭೂತ ಬಂದಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಜಾನಗೀ. ೨೨).

ಹಡಗ: ೧. ನಿನ್ನಯ ಭಕ್ತರೀ ಸಮುದ್ರದೊಳು ಹಡಗಂ ಮುಳುಗುತಿರೆ ಭಾಗ್ಯವೀ ಸಮಸ್ತಂ ನಿನಗೆ ಪಾಲೆನಲು ಕೈನೀಡಿ ಹಡಗನೆತ್ತಿದನು (ಗುರುಚಾ. ೩–೨೩); ಹಡಗವೋ ಭವಾಬ್ಧಿಗೆ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯಾ (ವಿಪ್ರಸು. ೧೪–೩); ಗಾಳಿಗೆಷ್ಟು ಹರಿದೀತು ಹಾಹೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದಾಗೆ-ಹಡಗ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೩–೨); ಅವರ ಹಡಗವು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ದಾಟ, ಬೊಲೋನ್ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ತಂಗಿತು (ಮಾನಸಾ. ೩೭); ಕಡ ಸಿಕ್ಕೋದಾದರೆ ಹಡಗ ನನಗಿರಲಿ ಅಂದ (ಗಾದೆ). ೩. ತಂದೆ ಮಾಡಿದ ಮದುವೆಯ ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲ ಸಾಹುಕಾರ ಸಂಕಪ್ಪನ ಹಡಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಬೆಳುಮ.೨); ಅದು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೊ ಸಾಹುಕಾರನ 'ಹಡಗಕ್ಕೆ' ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೊಲ ಮನೆಗಳು (ಬೆಳುಮ. ೧೫೭).

ಹಡಗು: ೧. "ಪೋತಮಾ ಪ್ರವಹಣಂ ಬೈತ್ರಮೆನೆ ಹಡಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦–೪); ಎಡಬಿಡಸಿದಲ್ಲಿ ಶರಣಂ ಕಡೆಗಣಿಸುವೊಡಾರುಮಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರಿಗೆ ತಾಂ ಕಡೆಯಿಲ್ಲದಬ್ಧಿ ಮಧ್ಯದ ಹಡಗಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಪಕ್ಷಿಗೆಂತಂತೆ ವೊಲಂ (ಬಾಧಪು. ೫–೩೭); ಹಡಗು ಜಲಧಿಯೊಳೋಡಿ ಗಿರಿಗಳನೆಡಹಿ ನುಗ್ಗಾದಂತೆ ಸುಭಟರ ಗಡಣ ಗಜವನು ತಾಗಿ ತಾಗಿ ವಿಘಾತಿಯಲಿ ನೊಂದು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩–೨೮); ದುಡುಕು ಮಾಡಿ ಹಾಲುಮಡಕೆಗಳ ಒಡೆದು ಹಡಗನೇಱಿ ಬಂದು ಉಡುಪಿಲಿ ಇದ್ದನೆ ಮಂಗಳರೇಖೆ ಪಾದಂಗಳುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ರಂಗ (ಪುರಂದ.೨–೩೨–೪); ಕಣ್ಣಿನಾ ಹಡಗಲು ಬೆಳಕನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೊರಟಿಹುದು ಹುಡುಕಲು ಯಾವ ನಡುಗಡ್ಡೆಯಲೊ (ಮೂಶಿಕಾ. ೪೦–೪).

ಹಡಹು$_2$: ೧. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ—ಸಿಂಹ–ಸಿಂಗ; ಹಡಹು (ಪಡಹು)–ಪಡಗು (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಟಕು, ಪಟವು; ತುಳು. ಪಡವು, ಹಡಗ, ಅಡ್ಗ್; ತೆಲು. ಪಡವ]

ಪಡಂಪು 'ಪಡವು$_1$' ನೋ.

ಪಡಕಣ (ನಾ). ಕಾವು; ರಕ್ಷಣೆ; ಕಾವಲು: ಕನ್ನಮಂ ತದ್ಧರಾ ಕಾಂತಗೃಹಕಿಕ್ಕೆ ಪಡಕಣದ ಪಹರಿಯ ಸುಭಟರಂತದಂ ಕಂಡು ಹಿಡಗಯ್ಯಟ್ಟಯಾ ಕಾಲದಂಡನಿದ್ದೆಡೆಗೊಯ್ದರು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦–೧೧); ಧೀರನಮಾರುತಿ . . . ತಳ್ವಂಕಗೋಳಿಸಿ ತತ್ಪುರವ ರಾಜಾಲಯಕುಲ್ಲಸದಿಂದೆಯ್ದಿದನು ಅದನು ಕಂಡಾ ಪಡಕಣದಾಳ್ಗಳಾ ರಾಜಸದನದ ರಣಮಂಡಲಕೆ ಒದಗಿ ತುತ್ತುಱುಬಾಗಿ ನಿಂದು ಬಾಗಿಲನಿಕ್ಕಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫–೬೫); ಪಾರಿ ಪಡಕಣದಾಳಿಂದ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ತಿರುಗುವ ವೀರಭಟಾಳಿಯಿಂದೆಸೆದುದಾ ಕುಮ್ಮಟದಾರಭಟಿಯನೇನೆಂಬೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮–೮೭). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಕ್ಖಣ./ಸಂ. ಪ್ರತೀಕ್ಷಣ]

ಪಡಕಾನೆ 'ಪಡಖಾನೆ' ನೋ.

ಪಡಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸವಾರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಕುದುರೆಗೆ ಜೀನು ಏರಿಸು,—ತಡಿಹಾಕು: ಕಡುಗಾಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಂಬಿಂಗೈದುವ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆವ ಮನಕ್ಕಿಮ್ಮಡಿ ಮೂವಡಿ ನಾಲ್ವಡಿ ಯೈವಡಿ ಜವದೊಳು ಬಲನೊಳು ಬೀದಿಯ ಸರಿಸದೊಳನುಪಮನಜಳಂ ಬಳಿಕೆಯೊಳು ತೊಡೆ ಮಡ ಕಿಸಿ[ಕಸೆ]ಕಂಬಿಯ ಸರಸನ್ನೆಗಳಾಟದ ತೊಡಕಂ ಹೊದ್ದದೆಯ್ಯೆದೇಱುದರನುವಾಯ್ತೆನೆ ಪಡಕಿದ ತುರಗಂಗಳು ನೆರೆದುವು ನಿಂದವು (ವೀರೇಶ. ೨-೨೯). [?]

ಪಡಕು$_2$, ಪಡಿಕೆ$_1$, ಪಡುಕು, ಫಡಕು (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲು, ಕಿಟಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕದ,—ರೆಕ್ಕೆ: ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹರಳ ಸ್ನೆತ್ತಿ ಅವಳು ನಿಂತಿದ್ದ ಕಿಡಕಿಯ ಪಡಕಿಗೆ ಒಗೆದ (ಚೀನಬಾ. ೨೪೦); ಬಲವಂತನು . . . ಹೊರಬೀಳುವಾಗ ಅಂಗಡಿಯ ಮಳಿಗೆಯ ಪಡಕು ಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಭದ್ರವಾದ ಕೀಲಿ ಹಾಕಿದನು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೧); ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಪಡಕುಗಳನ್ನು ಸರಿಸುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ನಿಂತು ಕೊಂಡಳು (ಹೇಮಂತ. ೨೪೬). **ಪಡಿಕೆ**$_1$: (೬). **ಪಡುಕು**: ೧. ಬಿಂಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಗುಳುನಗೆ ತುಟಿಯ ಪಡುಕು ತೆರೆದು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಕನಕ. ೧೧೪). ೨. ಬಿರುಕು; ಸಂದು; ಸೀಳು: ಬಾಗಿಲ ಪಡುಕಿನಿಂದ ಒಳಗೆ ಉರಿಯುವ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ವೀನಾದ. ೧೪). **ಫಡಕು**: ೧. ತರುಣಿಯೋರ್ವಳು ಬಾಗಿಲದ ಫಡಕಿನ ಮರೆಗೆ ನಿಂತು . . . ಮಂಜುಲವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದಳು (ತೊಳಮು. ೬೮); ಕಿಡಿಕೆಗಳ ಫಡಕುಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಇಕ್ಕಿದ್ದವು (ಸ್ವಾಭಿಮಾ. ೬); ಪಾವಿತ್ರ್ಯಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗೂಢ ತೆರೆದಿತ್ತು ತನ್ನ ಫಡಕು (ಅರಳು. ೧೮೨-೬). ೩. ಬಾಳೆ ಎಲೆಯ ತುಂಡು,—ಹಾಳೆ,—ಸೀಳು: ಬಸವಂತಿ . . . ಬಾಳೆಯ ಎಲೆಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಫಡಕಿನಲ್ಲಿ, ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿಯ ಹೂ-ತುಳಸಿ ಹರಿದು ತಂದು, ದೇವರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆಂದು ಇರಿಸುತ್ತಾಳೆ (ದೀಪಹ. II, ೧೬೫); ಬಾಳೆಯ ಫಡಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ದೊಡ್ಡ ಕರದಂಟನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವನ ಎದುರಿಗಿಡುತ್ತ ಅಂದಳು (ಬಾಬಲ. ೧೯). [<ಸಂ. ಫಲಕ]

ಪಡಕು$_3$ 'ಪಡಿಕೆ$_3$' ನೋ.

ಪಡಕೆ$_1$ (ನಾ). "ಹಾಸಿಗೆ" (ಶಿಂಕೋ. ೩೧೨).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟುಕ್ಕೈ; ತೆಲು. ಪಡಕ, ಪಡುಕ]

ಪಡಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಕೊನಲ ಗಿಲಿಗಿಲಿಕೆ ಯೆಸವ ನಾದಮಂ ಕೊವಳನೆಳವರೆಯೊಳಾದ ನಾದಮಂ ಮೊಱವ ಪಡಕೆಗಳ ಕಿಱುವಾ ನಾದಮಂ ಪೋಲ್ವೊಡಿಲ್ಲ ಮಱಿಯಿಂದ ಜಟ್ಟಿಗಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೮-೧೨). [←ತಮಿ. ಪಟಕ]

ಪಡಖಾನೆ, ಪಡಕಾನೆ, ಪಡ್ಕಾನೆ (ನಾ). ಹೆಂಡ, ಸಾರಾಯಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ; ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿ; ಗಡಂಗು: ಹೆಂಡಕುಡುಕರು . . . ಪಡಖಾನೆಯ ಬಳಿಗೆ ಓಡೋಡಿ ಹೋಗುವಂತೆ, ಈ ಇಲಿಯೂ ಕೂಡ ಲೋಹದ ಹಲಗೆಯ ಬಳಿಗೆ ಆನಂದಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಓಡೋಡಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಮನೋನಂ. ೩೨೨); ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಪೀಠದಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡೊಯ್ದು ತಮ್ಮ ಪಡಖಾನೆಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡರು (ಝಾಂಾಣಿ. ४೧೬); ಇಂದು ನಮ್ಮಾ ನಾಡು ಜಾತ್ರೆ ಗಜಿಬಿಜಿ ಕಳೆದು ಪಡಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟ ಜನದ ಪಾಡು: ಬುಂಡೆ ತುಂಬಿದೆ ಹೆಂಡ; ಕೆಸರು ತುಂಬಿದೆ ಹೊಂಡ (ನಡಬಂ. ೧೦೦-೨). **ಪಡಕಾನೆ**: ರತ್ನ ಪಡಕಾನೇಗೆ . . . ಒಯ್ದಿದ್ದಂಗೆ ನಿಂತ! (ಕನ್ನನಾ. ೧೨೩). **ಪಡ್ಕಾನೆ**: ಒಂದು ಸಲ ದಾಸನ ಪಡ್ಕಾನೆ ಬಿಡುವುದರೊಳಗೆ ಭಾರೀ ಮಳೆ ಬಂದಿತು (ನನ್ನೂರು. ೧೪೧); ಈಶ್ವರನ ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ ಹೆಂಡ, ಹುಳಿಗಡಿಗೆ ಆಯ್ತಂತೆ. ಹೋಗಿ ಹೊತ್ಕೊಂಡ್ಬಂದ್ಬಿಡಬೇಕು. ಈ ಪಡ್ಕಾನೇಗೆ ಕಾಸು ಕೊಡಕಾಗ್ದು (ಶಿವರಾ. ೬೫).
[ಪಡ$_0$(ಧ←ತಮಿ. ಪಟು=ಮದ್ಯ)+ಖಾನೆ]

ಪಡಗ 'ಪಡಿಗ' ನೋ.

ಪಡಗು 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಪಡಚ 'ಪಡ್ಚ' ನೋ.

ಪಡಜಮಿನು (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡದೆ ಹಾಳು ಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ; ಬೀಳುನೆಲ: ಕರ್ಲಾಭೂಮಿಗಳು, ಪಡಜಮೀನುಗಳು, ಕಾಯಿದೆಯಿಂದ ತೊಡಕಾಗಿ ಹೇಗೂ ಕೈಬಿಡುವ ಜಮೀನುಗಳು, ಇವೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ದಾನದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ (ಮಣ್ಣಿಮ. ೨೧೩).
[<ಪಡು$_2$+ಜಮಿನು]

ಪಡಡಕ್ಕೆ, ಪದಡಕ್ಕೆ, ಪರಡಕ್ಕೆ, ಪರಿಡಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ; ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ: "ಆನಕಃ, ಪಟಹಃ — ಈ ೨ ಪಡಡಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೬-೯೬); ಸತ್ಯಭಾಮೆ ಚಾಮೀಕರಕಳಶ ಧ್ವನಿಚಾಮರ ಧವಳಾತಪತ್ರ ಪಡಡಕ್ಕಾದಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಭವಯುತಂ ಪೌಲೋಮಿಯ ಬರ್ಪಂದದಂತೆ ಪೊಱಲಿಂ ಬಂದಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೬-೬೨). **ಪದಡಕ್ಕೆ**: "ಪದಡಕ್ಕೆ (ಪಡಡಕ್ಕೆ)-ಪಡಡಕ್ಕಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪); ದಱದಱಿಸಿ ಮೊಱಗುವ ಜಯಮಂಗಳಘೋಷಮುಂ ಪೊಯ್ವ ಪದಡಕ್ಕೆಗಳುಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿ (ವರ್ಧಮಾ. ४-४೫ ವ); ಬೊಂಬುಳಿಯ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಡಕ್ಕೆ ಪಟಹಂಗಳಾವುಜ ಕರಡೆಗಳ ತಾಳ ಕಂಸಾಳರವ ದೊಳಗೆ ನಡೆದನಪ್ರತಿಮನಚಳಿತಸಿದ್ಧನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦). **ಪರಡಕ್ಕೆ**: ಪರಡಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಡೌಡೆ . . . ಕಂಸಾಳಗಳ ನಿರವಧಿಧ್ವಾನಂ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮನಾ ಭರದಿಂದಲಾವರಿಸೆ (ಕುಮುರಾ. ೧೯-೮). **ಪರಿಡಕ್ಕೆ**: ಕರಡೆಯ ಡಕ್ಕೆಯ ಪವಳದ ಪರಿಡಕ್ಕೆಯಮರ್ದ ದನಿಗಳುಂ ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೯). [<ಪಟಹ+ಡಕ್ಕೆ]

ಪಡಢಕ್ಕೆ, ಪಡೆಢಕ್ಕೆ, ಪದಢಕ್ಕೆ (ನಾ). =ಪಡಡಕ್ಕೆ: ಶತ್ರುರಾಜರಿಂದ ಗಂಗಾಯಮುನಾ ಪಾಳಿಧ್ವಜ ಪಡಢಕ್ಕಾ ಮಹಾಶಬ್ದಚಿಹ್ನಗಳನ್ನೂ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮತಂಗಜಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕಸಿದುಕೊಂಡನು (ಕರ್ನಾಅ. ೮೬). **ಪಡೆಢಕ್ಕೆ**: [ಪಡೆ]ಢಕ್ಕಾ ಪಾಳಿಮಹಾಧ್ವಜ ನಿತ್ಯಶ್ರೀಯಮೋಘವರ್ಷ [ದೇ]ವಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಮಹಾ[ಸಾಮ]ನ್ತಃ . . . ಶ್ರೀಮ[ತ್ಕುಪ್ಪೆ]ಯರಸ ಪೃರ್ಗಿರಿಗೆಱಿ ನಾಡನಾಳುತಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೨-೮; 867). **ಪದಢಕ್ಕೆ**: ದಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವಂ . . . ಪದಢ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಕ್ಕೆ = ಪಡಢಕ್ಕೆ (ಶಮದ. ನ. ೨೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಪಟಹ+ಢಕ್ಕೆ]

ಪಡಣ, ಹಡಣ (ನಾ). ೧. ಅನಿಷ್ಟ; ಪೀಡೆ; ಕೇಡು; ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ: ಮುನಿದೀಶಂ ತವೆ ಸುಟ್ಟು ಮುಂ ಕರುಣದಿಂದಿತ್ತಂ ಪುನರ್ಜನ್ಮಮಂ ನಿನಗೆಂದಾ [ರ]ತಿ ಪಾಪಮುಂ ಪಡಣಮುಂ ಪೋಪಂತೆ ಕಾಮಂಗೆ ಮಜ್ಜನಕೆಂದೆತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಕಾಂತಘಟದೊಳ್ ತಂದಬ್ಜಾಯಿಂ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಗೆಂದಿಕ್ಕಿದ ನೀಳನೀರರುಹಮಂ ಪೋಲ್ದತ್ತು ಕಟ್ಟಿಂದುವಾ (ಪಂಪಭಾ. ४-೫೧). ೨. ಅನಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಶುಭ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನನಪುನೀತಿಭವನನನವಿವೇಕದೆ ಪೋದ ಪಡಣಮುಂ ತಲೆವಿಡಿವಂತೆವೊಲಱಿಸಿ ಪೋಪುದಿದು ಮಿಟ್ಟುವನಱಿಸಿಯೆ ಪೋಪ ಕೆಱನನಱುವುಗುಮಲ್ತೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ४-४೩). **ಹಡಣ**: ೧. ಹಡಣಂ ಪೋದತ್ತು ಕುತ್ತಂ ಕಱಿದುದು ಶನಿ ಪಿಂಗಿತ್ತು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-४೫೫). ೨. ಈಕೆ ಹುಟ್ಟಿಗೆಟ್ಟಿ ಹುಟ್ಟಿಗೆಯಂತೆ ಹಡಣಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೬ ವ); ಬತ್ತಲೆಯ

ಬಾಳ್ವಣಂಗಳು ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು ಕತ್ತಲಿಪ ಹಾಳೊಡಲ ಹಡಣಗಳು ಕುಳ್ಳಿರಲು . . . ನಡುವೆ ನುಡಿದಂ ಧರ್ಮಸೇನಪಂಡಿತಂ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೫-೨). [?./ಪ್ರಾ. ಪಡಣ./ಸಂ. ಪತನ]

ಪಡಣಿಗೆ, ಹಡಣಿಗೆ(ನಾ). ಅವಲಕ್ಷಣವಾದ ಹೆಂಗಸು; ಅಮಂಗಳೆ: ಬಂಜೆಯಪ್ಪುದುಂ ಬಡತನಮುಪ್ಪುದುಂ ಪಡಣಿಗೆಯೆಂದು ಗಂಡನೊಲ್ಲದೆ ಬಿಸುಟ್ಟುದುಮಶುಚಿಯೆಂದು ಪೆಱಮರ್ಗಟ್ಟದಿರ್ಪುದುಂ . . . ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಯರ್ಗಂ ಸಾಧಾರಣಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೨). **ಹಡಣಿಗೆ :** "ದುರ್ಭಗಾಭರಣಮಿವ—ಹಡಣಿಗೆಯ ತೊಡವಿನಂತೆ" (ನೀತಿಪಾ. ೩೦). [<ಪಡಣ]

ಪಡತರ (ನಾ). ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭಕರವಾದ ಬೆಲೆ,—ಕಿಮ್ಮತ್ತು : ಖರೀದಿಗೆ ಬರದಿರುವ ಮಾಲಿನ ಪಡತರ ಅಂದರೆ ಗಿಟ್ಟುವದು ನೋಡಿ ಯಾವ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಬದಕು ಮಾರಬೇಕು ಇದು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).
[←ಹಿಂ. ಪಡತ, ಪಡತಾಲ್ ; ಮರಾ. ಫಡತಾರ್, ಫಡತಾಳ್]

ಪಡಶೆ (ನಾ). (?) : ಪಡತೆಯನಿಡು ಜೋಡಿಸಿ ಜಾಣ ಕೊಂಡಾಡಿ ಬೆಡಗಿನಂಚೆಯನಿದು ಗೆಲಬಲ್ಲ ಗಡಿದಾರನುಳಿದೊಳ್ಳಿದ ಬಗದರನೆಂದು ಮಡದಿ ಮಾಱುದಳಲ್ಲಿ ಪಱಮೆಯ (ಸೊಬಸೋ. ೧೮-೨೯). [?]

ಪಡದೆ 'ಪರದೆ' ನೋ.

ಪಡನೆಲ (ನಾ). = ಪಡಜಮೀನು : ಹಿಂದುಳಿದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪಡನೆಲ—ಅಡವಿಯ ನೆಲವೇ ಹೆಚ್ಚು (ಮಾವಾದ. ೧೩೮). [<ಪಡು$_2$ + ನೆಲ]

ಪಡಪ (ನಾ). ಎಲೆಅಡಿಕೆಯ ಚೀಲ ; ಸಂಚಿ: 'ಪಡಪವಳ' ಪರಾ. [<ಅಡಪ]

ಪಡಪಡ (ನಾ). ಕೋಪ, ಹೆದರಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎರ್ದೆ ಪಡಪಡ ಪಾರ್ದಪುದೇಕೆ ಕೆಳದಿ ತೋಳುಗಳಂ ಪಿಡಿ ಮೃದುಹಸ್ತತಳದಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೨) ; ಪಡಪಡ ಪಾರ್ವೆರ್ದೆ ತಡಬಡಿಸುವ ನುಡಿ ಕಡುಗಂಪವೆತ್ತಂಗ (ಶಿವಗೀ. ೧೬೧-೮೩೨). 'ಪಡಪಡವಾಯ್', 'ಪಡಪಡಿಸು' ಪರಾ.

ಪಡಪಡಪಾಯ್ 'ಪಡಪಡವಾಯ್' ನೋ.

ಪಡಪಡವಾಯ್, ಪಡಪಡಪಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪಡಪಡ ಎಂದು ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು,— ತುಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪಡಪಡವಾಯ್ದು ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗಳಂ ಕರಯುಗ್ಮದಿನೊತ್ತಿ . . . ಈಶನದೆಲ್ಲಿದನೆತ್ತವೋದನಾವೆಡೆಯನಧೀಶನೆಂದು ಪಲವಾಡಿದುದಂದಜಿತಾಂಗನಾಜನಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೨೧). **ಪಡಪಡಪಾಯ್ :** ಅಂತಾ ಬಾಲೆ . . . ಪುಲ್ಲೆಯಂತಿರೆರ್ದೆ ಪಡಪಡಪಾಯೆ . . . ಜೀವಂ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನನಜಸಲ್ ಪೋದಂತೆಯುಂ ಇಚ್ಚೆಯಱುದು ಮುಚ್ಚೆವೋಗಿರ್ಪುದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೬೧ ವ) ; ಪಡಪಡ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆಪಡೆ]ಪಾಯ್ದು ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗೆ ಘರ್ಮಜಲಂ ಕೊನರ್ವನ್ನನಕ್ಕೆ . . . ಶೀಘ್ರಯಾನಮುದುತಾ ನೆವಮಾದೊಡಮಾಗಳೆಂ ಪಿಸುಣ್ಗೆಡೆದು ತೆರಳ್ದುದಾ ಹರಿಯನೀಕ್ಷಿಪನೀಱೆಯ ಸೋಲ್ತ ಭಾವಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೨೬).
[ಪಡಪಡ + ಪಾಯ್$_1$]

ಪಡಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ಕೆರಳು ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು : ಪಡಪಡಿಪ ನಡುನಯನದ ಮಡುವಿಡುವ ಜಲಧಿಯಂ ಕಡೆವ ಕಡೆಯೊಳ್ಮೂಡಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪಡೆಯ ಪಡಲಿಡೆ ಕೆಡಪುವುದ ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಪೊಸೆದು ಕೊರಳೆಡೆ ತೊಡೆದ ಹಂಪೆಯ ಮೃಡಂ ಬಿಡದೆ ಸಲಹುಗೆಮ್ಮ (ಹಚರಾ. ೧-೨). [ಪಡಪಡ + -ಇಸು$_3$]

ಪಡಪವಳ (ನಾ). ತನ್ನ ಒಡೆಯನ ಎಲೆಯಡಕೆಯ ಚೀಲವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಅಡಪವಳ ; ಸಂಚಿಯವನು: ಅನುಪಮರಾಯಮುರಾರಿಯ ಮನದಂನನೆನಿಪ್ಪ ಸಚಿವನಂ ನೆಗಳ್ದ ಪಸಾಯ್ತನ[ನೊ]ಸೆದು ಪಡಪವಳರೊಡೆಯನನೊಲವಿಂ ಬಂಮ್ಮಿದೇವನಂ ಧರೆ ಪೊಗಳ್ಗುಂ (ಕಉಅ. ೬೫-೧೨-೩೩ ; 1170). 'ಅಡಪವಳ' ಪರಾ. [ಪಡಪ+-ವಳ]

ಪಡಪಾಳಿ$_1$, ಪಡೆಪಾಳಿ, ಹಡಹಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಸುವವನು ; ಸಂಪಾದಿಸುವವನು ; ಗಳಿಸಾಳಿ : ಓದಾಳಿ, ಜೂದಾಳಿ, ಮಾತಾಳಿ, ಸಿಗ್ಗಾಳಿ, ಏಱಾಳಿ, ಪಡಪಾಳಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೮೩ ಉದಾ). ೨. ಜಾರ ; ವಿಟ : ಅಮರೇಜ್ಯಾಂಶದೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರಮನರ್ಕಾದಿಗಳ ವೀಕ್ಷಿಪಂದಧಿಕಬಲಂ ಸಮರಕರಂ ಪ್ರಹಸನಶೀಲ ಮಂತ್ರಿ ಪಡ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಪಾಳಿಯಧಿಕಕಾಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೨೦). ೩. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ ; ಭಾಗ್ಯವಂತ : ಮಾಲಾಳಿಯುಮೋದಾಳಿಯುಮೇಱಾಳಿಯುಮಪ್ಪನಾಗಿ ಪಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಪಾಳಿಯೆ ಕೇಳ್ ನೀಱಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಱಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯೆ ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಿವಳ್ (ಶಮದ. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ ; ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೫೩ ನೋ). **ಪಡೆಪಾಳಿ:** ೧. ಲಾಭಸಂಸ್ಥಾನದೊಳ್ ವಿದಿತಾತ್ಮಂ ಪಡೆಪಾಳಿ ರಿಃಫದೊಳಸತ್ಯಂ ವಾಮನೇತ್ರಾಂಧಕಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೮). ೩. 'ಪಡಪಾಳಿ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಶಮದ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. 'ಪಡೆಪಾಳಿತನ' ಪರಾ. **ಹಡಹಾಳಿ :** ೧. ಹಡಹಾಳಿ ಸತ್ತ ಮನೆಯಂತೆ ಪ್ರಭು ಕೆಟ್ಟ ನಾಡಂತೆ ಸಂಸಾರದ ಶರೀರದ ಭೋಗದ ಮೇಲೆ ಬೇಸಱುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫) ; ಹಡೆದ ಹಲಬರು ಮಕ್ಕಳೊಳಗೊಬ್ಬನೆಂತಕ್ಕೆ ಹಡಹಾಳಿಯಹುದರಿದು (ಸೋಮಚ. ೧-೯೬).
[ಪಡಪು$_1$ + -ಆಳಿ$_3$]

ಪಡಪಾಳಿ$_2$, ಹಡಪಾಳಿ (ನಾ). = ಪಡಪವಳ : "ಅಡಪವಳಂ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಡಪಾಳಿ" (ಚತುನಿ. ೬೦). 'ಅಡಪಾಳಿ' ಪರಾ. **ಹಡಪಾಳಿ :** ಕೇಳಿ ಬಂದಾರ ಜಱಿದಪೆಯೆನಲು ನಿನ್ನ ಹಡಪಾಳಿಯನದೇಕೆನ್ನನಱುಪಱುದನಾಮಿಕಂಗಾಳಾದಪಾಯೆಂದು ನುಡಿದನಿಂತೆನಬಹುದೆ ಕೀಳುಮೇಲಂ ನೋಡದೆ (ಹಚರಾ. ೧೧-೨೦). [ಪಡಪ+-ಆಳಿ$_3$]

ಪಡಪು$_1$, ಪಡಂಪು, ಪಡೆಪು, ಹಡಹು$_1$ (ನಾ). ೧. ಪಡೆದುದು ; ಗಳಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಅನುವಿಪ ತಾಯ ಬಾರಿಸುವ ತಂದೆಯ ಕಾಯ್ಪಿನೊಳಿಕ್ಕೆಗುಟ್ಟುವಕ್ಕನ ಪಡಪೆತ್ತಿ ಬಯ್ವ ಕಿಱುದಂಗೆಯ . . . ತೀನಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೫) ; ಗಂಡರ ಚಿತ್ತಮಂ ಪಡೆದೊಡಲ್ಲದೆ ಕೇಳ್ಪಡಪಿಲ್ಲ ಸೂಳೆಯೊಳ್ ಪೆಂಡಿರೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಸುಖಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೯) ; ಗಱಪರೆಯೋಜರಾಗಿ ಆರೊರ್ವರೇನೊಂದಂ ತಂತಮ್ಮ ಪಡಪು ಕಾರಣಮಾಗಿ . . . ಇವರೆಂತವರೆಂತೆಂದವರಾಡಿದುದನಾಡುವುದುಂ ಇದು ಪುಸಿ ನನ್ನಿ ಗುಣದೋಷಮೆಂಬುದನಱಿಯದುದು (ಪಸಾರ. ೪೫೯) ; ಇತ್ತ ಭಂಗದ ಪಡಪಿನೊಳು ರಿಪುಮೊತ್ತ ತಿರುಗಿತು ಜವಗೆ ಬಾಣಸವಿತ್ತು ಫಲುಗುಣ ಮತ್ಸ್ಯನಾತ್ಮಜಸಹಿತ ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೯-೯೩ ಅಡಿಪದ್ಯ). ೨. ಲಾಭ ; ಪ್ರಯೋಜನ; ಫಲ : ಪಿರಿದಪ್ಪೀ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಸಾರ್ಚೆ ಮೇದಿನಿಕಾಂತಾಪತಿಯಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚುಗೊಳುವೆಂ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಕೊಟ್ಟು ಕೆಮ್ಮನೆ ವಿಪ್ರೋನ್ನತನಲ್ಲಿ ಬರ್ಪ ಪಡಪೇನೆಂದಾ ದುರಾತ್ಮಂ ಮಹೀಶನನಾನಂದದಿನೆಯ್ದಿ ಪೇೞ್ದೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೮೬) ; ಕಂದ ನೀನಿಲ್ಲದೆ ಪೇೞೇನಪ್ಪುದೀ ರಾಜ್ಯದ [ಪಡಪೆ] [ಪಾಠಾಂ. ಪಡಮೆ]ನಗೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೧೪) ; ವಿನಯನಿಧಿ ಮಾಳಿಯಕ್ಕಂ ಅನುಪಮಗುಣವಂತೆ ಬಾವಿಸೆಟ್ಟಿಗಳಂ ತಾಂ ಜಿನಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಪಡೆದಳು ಜಿನಭಕ್ತರ್ಪಡೆವ ಪಡಪು ಪೊಗಳಲಳುಂಬಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೫-೮; ಸು. 1200?) ; ನಿನಗೆ ಪಡಪಿಲ್ಲದೆಯೆ, ಬಱುದೆನ್ನನೇಕಿಂತು ನೋಯಿಪಯ್ ? (ಅಂತಿಗೊ. ೨೫-೫೨೬). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಬಹುಳತೆ : ದಿನಪನುದಯಾಚಲದ ಚಾವಡಿವನೆಗೆ ಬರೆ ಬಲವೆರಡು ಗಳಗರ್ಜನದಿ ಬಂದೊಡ್ಡಿದುವು ಕಳನೊಳು ಖತಿಯ ಪಡಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೮) ;

ನೀನು ಮನ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡೆನಲಾ ನುಡಿಯ ಕೇಳುತ್ತ ಮೂಲಕ ದಾನವನು ತನ್ನೊಳಗೆ ಯೋಚಿಸಿ ಖತಿಯ ಪಡಪಿನಲಿ (ಮೂಲರಾ. ೧-೧೧). 'ಪಡಪುಗುಂದು', 'ಪಡಪುದೋಱು' ಪರಾ. **೪.** ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು; ಧನ: ಅಣಿಲ ಪಡಪು ಬಸುರಿಯ ಪಣ್ಣಿಂಬಂತೆ ಸುದಂತಿಯನೇಗೆಯ್ದುಂ ಬಿಡಲಾಱದೆ ನೀಂ ಬೆಳಬೆಂಜನನಾಗಿ ಭೋಗಿಸುವೆನೆಂದು ಕೊಕ್ಕಱಿಗುದಿವೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೨೯); ಒಡಲೊಳ್ಳಿತೆ ಚಿರಕಾಲವಿರದು ಆಯು ತಡವೊಳ್ಳಿತೆ ಸ್ಥಿರವಿಲ್ಲ ಪಡಪೊಳ್ಳಿತೆ ರಾಜ್ಯವಧಿಕನ ಸೊಮ್ಮದು ಬಿಡದೆಂತು ಜೀವಿಪೆ (ಅನಂಚ. ೪-೩೦). **೫.** ಹಿರಿಮೆ; ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ; ಅಗ್ಗಳಿಕೆ: ಆತಂ . . . ಬಿರುದರ್ಗರಿದೆನಿಸುವ ಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡಿಸುವಂ ವೀರರ ಪಡಪಂ ಪಾಱಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೭); ಚಾಮರದ ಧವಳ ಛತ್ರ ಪಟ ಪಳಹರದ ಪಡಪಿನಲೌಕಿ ನಡೆದುದು ಮುಂದೆ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩೩); ಲೋಕಂಗಳಂ ಪಡೆದೆನೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸಲ್ಲದಾ ಪಡಪನುಳಿದೆಚ್ಚಱಿಕೆಯಿಂ ಕಾದು (ಚೆಬಪು. ೪೯-೨೬). **೬.** ಉತ್ಸಾಹ; ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ: ಮಾರ್ಮುಗಿಲಾಡದಿಪ್ಪುದು ಬೊಜಂಗರ ಸಂದಣಿ ಪಟ್ಟೆತಟ್ಟೆಕಾಕರ್ಮದ ರತ್ನಭೂಷಣದ ಕಾಂತಿ ತಳಿರ್ತಪುದಿಂತು ಮೂಲಸೀ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೋಂತಳೀ ಹರೆಯವಿಾ ಪಡಪೀ ಸೊಬಗೀ ವಿಳಾಸಮೀಂ ಕಾರ್ಮುಱಿಯೊಳ್ ಸಂತಸಿವಳಂಗಳದೊಳ್ನೆಲೆಗೊಂಡುದಕ್ಕುಮೀಂ (ಅನಂಪು. ೮-೧೯); ಮುಳಿಸಿನ ಬೆಳೆಸುವೆಱಗಿನ ವಿಪಂಚಿ ಪಡಪಿನ ಪಂಜರಂ . . . ಕುವರಿಯು ಪರಿಯೆಸಿಪುದಂಗಜನ ಘಾರಾಘಾರಿ ರಾಜಿಸುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೮೬); ಒಡನೆ ತೆರಳಿತು ಭೀಷ್ಮ ಗುರು ಕೃಪ . . . ದುಶ್ಶಾಸನರು ಮೊದಲಾದ ಪಡೆ ಸಹಿತ ಕರಿರಥತುರಂಗದ ಪಡಪಿನತಿಸನ್ನಾಹದಲಿ (ಕೋಗಯ. ೧೭-೪೨). 'ಪಡಪುಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **೭.** ಧೈರ್ಯ; ಧಿಟ್ಟತನ: 'ಪಡಪುಗೆಡು' ಪರಾ. **೮.** ಶೋಭೆ; ಕಾಂತಿ: ಅಡರುವಜ್ಞಾನತಮಮಂ ತೆವರಿ . . . ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುವೆಸಿಪಾ ಪಡಪಿನ ಚಕೋರಿಗಳಿಗೊಳ್ಪುಣಿಸನೀವುತ್ತ ಮೃಡನಪ್ಪ ಶಾಂತಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ಶಾಂತಿ ಮಯವೆಡದಕ್ಷಿಯನ್ನ ಚಿತ್ಕಲೆಯ ಚಂದ್ರಮನಾಗಿ ಬಿಡದಮರ್ದುಗಱಿಯಲನಿಶಂ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೦-೧). **ಪಡಂಪು: ೪.** ಸುರತಕಲೆಗಳ ಹೆಂಪು ಕಂದರ್ಪಕ ಪಡಂಪು ಪುರಿಯೇಱಿ ದಶದಿಶೆಯ ಪೊಂಪು ಜೊನ್ನದ ಹೊಂಪು ಮೆಱೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೧೯-೧೦). **ಪಡೆಪು: ೧.** ಕಡು ತಪದಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಪಡೆಪಾವುದೊ ಗಾವಿಲ ಸಗ್ಗಮಲ್ತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೩); ದರ್ಶನದೊಳಂ ದರ್ಶನದೆಂಟಂಗದೊಳಂ ಹೀನನಾಗಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಪದವಿಯುಮಂ ದೇವೇಂದ್ರಪದವಿಯುಮಂ ಮಹರ್ಧಿಕಪದವಿಯುಮಂ ಪಡೆವ ಪಡೆಪಂ ಕಿಡಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೩); ಈಯಱಿಯೊಡಲಂ ಕಡು ಮೋಹದೆ ಮುಚ್ಚಿರ್ದೊಡೆ ಪಡೆವೈ ನೀಂ ಮುಚ್ಚುವೆತ್ತ ಕಳ್ಳನ ಪಡೆಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಡಪಂ, ಪಡಪುಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೨೫-೭); ಆ ಪಡೆಪುಮಂ ಕಂಡು ಬಿಗುರ್ತರ್ಪಂ ಕೂರ್ತಂತೊಂದೆಡೆಗೊಯ್ದು ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲಾಗ್ರಮನೇಱಿದೊಡಪೂರ್ವಲಾಭಮೆನೆ (ಬಂಹರಿ. ೮-೪೦ ವ); ಅಟಲ್ಕೆಯುಪಮಾನಗಳ್ ನಿನ್ನ ಪಡೆಪು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೫-೫೩೭); ಗನ್ನಗತಕದಿನಾಳಿಯಿಂದೊಡಲ್ಪೊರೆದಿಂತು ಜೀವಿಪುದು ಪಡೆಪಾದುದೆನಗೆ (ಸಂಸಪ. ೨೪-೧೩). **೪.** ಅಡಿಗಡಿಗೆ ನಡೆವ ಪೆರ್ವಡಗುಗಳ ಬೆಡಗುಗಳ . . . ತಡಿತಡಿಗಡರ್ವ ಜಲದೊತ್ತುಗಳ ಮುತ್ತುಗಳ ಪಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಪಿನಿಂ ಕಡಲೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೨-೪). **೬.** ಡಾಳಿಸುವ ವಿವಿಧ ಚಮರಾಳಿಯಿಂ ಪಾಳಿಯಿಂ . . . ಘೀಳಿಡುವ ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯದಿಂ ಚೋದ್ಯದಿಂ ಪಡೆ ಪಡೆಪಿನಿಂ ನಡೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೨೬-೧೦). **೯.** ಭಾಗ್ಯ; ಅದೃಷ್ಟ: 'ಪಡೆಪಾಳಿ' ಪರಾ. **ಹಡಹು$_1$: ೨.** ಮನೆಯನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟವಂಗೆ ಹಿಂದೆಸೆಯ ಹಂಗೇಕೆ . . . ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಮತ್ತೆ ಹಡಹಿಲ್ಲದೆ ಅವರಡಿಯನಱಸಲೇಕೆ (ಸರ್ವವ. ೩೭-೧೮೩). **೪.** ಪಿರಿದೆಮಗೆ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಗತಿಯಾಗಿ ಪೊಬ್ಬುಳ್ಳ ತರುಣ ನಿನ್ನನ್ನಗಲ್ದಿರಲಾಱೆವಾವಗಲದಿರು ಹಡಹು [ಪಾಠಾಂ. ವು] ಬೇಡ (ಸೋಮಚ. ೧-೯೬). **೧೦.** ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬರುವ ಗಳಿಕೆ; ಒತ್ತೆಹಣ: ಒರ್ವಳ್ . . . ಕಾಯ್ದಾಱಿದ ಪಾಲವೊಲ್ಪನಿಯನಿನ್ನುಪಭೋಗಿಸಲಾರ್ಗೆ ಮಾಡಳೋ ಎಂದು ತನ್ನ ಮಗಳ ಮೇಲಪ್ಪ ಹಡಹಿಂಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೦ ವ); ಪಡಿಗಳಂ ಕಣಜದೊಳಳೆಯಬೇಕೆಮ್ಮ ಮಣಿಹವನು ಕೆಡಿಸಿ ಹೋಗಲು ಬಾರದಿಂತೆರಡೆಡೆಯೊಳೋಲಗವೆಂತು ನಿನಗಳವಡುವುದಿದು ಬಾಣತಿಯ ಸೂಳೆಯ ಪಡಪಿಷಂದದಲಿ (ಬಸವು. ೫೩-೧೨); ಆಲಸ್ಯಂ ಗಡ ಹುಸಿ ಗಡ ಹಡಹಿನ ಮೇಲಣ ಚಿತ್ತಂ ಗಡಯೆನುತೊರ್ವಳ್ ಬಾಲಹರಿಣಲೋಚನೆ ನುಡಿದಳ್ (ಜಯಕಾ, ೧೪-೫೩); ಪೆಡವೆಟ್ಟಿ ನಿಂದೆ ತಡೆದು ಬಂದೆ ಪೆಸರ ಪಲ್ಲಡಿಸಿ ಕರೆದೆ ನೀನೆಂದು ಹಡಹಿನಾಸೆಗೆ ತಪ್ಪ ಹೊಱಸಿ ವಿಟರ ಜಡಿನುಡಿದಳವಳು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೮-೭೬).

ಪಡಪಾಗು=**೧.** ಲಾಭವಾಗು; ಪ್ರಯೋಜನವಾಗು: ಜಾಣು ಜಗುಳಿತು ಹೊಯ್ಲು ಮೊನೆ ಮುಂಗಾಣಿಕೆಗೆ ಲಟಕಟಿಸಿದುದು ಬರಿ ರೇಣು ಜನನದ ಜಾಡ್ಯವೇ ಪಡಪಾಯ್ತು ಪಯಗತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೩೦). **೨.** ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗು; ಅಂದವಾಗು: ಸಂದಣಿಪ ಛತ್ರಧ್ವಜಾಳಿಯಿಂ ಧೂಳಿಯಿಂ ಕುಂದದೆಸೆವದ್ಭುತರಸಂಗಳಿಂ ಕಂಗಳಿಂ ನೋಡೆ ಪಡೆ ಪಡಪಾದುದು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೨೩).

[ಪಡೆ$_1$ +-ವು$_2$./ತಮಿ. ಪಟ್ಟೆಪ್ಪು; ಮಲ. ಪಡಪ್ಪು; ತೆಲು. ಪಡವು]

ಪಡಪು$_2$ (ನಾ). ತೋಟ: ಆದರಲ್ಲಿ . . . ಕಬ್ಬಿನ ಹಿತ್ತಿಲುಗಳು ಮತ್ತು ತೆಂಗಿನ ಪಡಪುಗಳು ಸೊಗಸಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಈಕಥೆ.೧).

[←ತಮಿ. ಪಟಪ್ಪು, ಪಟಪ್ಪೈ]

ಪಡಪುಗಾರ್ತಿ, ಪಡೆಪುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು; ಗಳಿಸುವವಳು: "ಪಡಪುಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ಗಱಸಾಳಿವೆಣ್" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೮೦); "ಪಡಪುಗಾರ್ತಿಯೆನೆ ಗಱಸಾಳಿವೆಣ್ಣಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೮). **೨.** ಸಂಭ್ರಮವುಳ್ಳವಳು; ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು: "ಪಡಪುಗಾರ್ತಿಯುಮೆನುತ್ತೆಂದೊಡನೆಯೆ ತಾಂ ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿಯೆನೆ . . . ಸಂರಂಭವತಿಗೆ ನಾಮವಿದೆಂಬರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೯). **೩.** ಠೀವಿಯುಳ್ಳವಳು; ಗತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು: "ಅಧಿಕ ಠೀವಿಯುಳ್ಳಾಕೆಯೊಳ್ ಪಡಪುಗಾರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೫೯). **ಪಡೆಪುಗಾರ್ತಿ: ೧.** "ಗಱಸಾಳಿವೆಣ್ಣೆನಲು ಪಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಪುಗಾರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೫).

[ಪಡಪು$_1$ +-ಗಾಱ(<-ಕಾಱ)+-ತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಡಪುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಆಧಿಕ್ಯವಿಲ್ಲದಾಗು; ಕುಗ್ಗು: ವರತಪದ ಪೆಂಪಿಂಗೆ ಧರಣಿ ಕಂಪಿಸೆ ಜಲಧಿ ಕರಮೆ ಕದಡಲ್ . . . ಸುರುಚಿರ ವಡಬವಹ್ನಿ ನೆಱೆ ಪಡಪುಗುಂದಲ್ (ಆರಾಚ. ೫-೨-೨೨).

[ಪಡಪು$_1$ + ಕುಂದು$_1$]

ಪಡಪುಗೆಡು, ಪಡೆಪುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಳಿಕೆಯು ತಪ್ಪು; ಲಾಭವಿಲ್ಲದಾಗು. **೨.** ಧೈರ್ಯಗೆಡು; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು; ಕಂಗೆಡು: ಪಡೆ ಪಡಪುಗೆಟ್ಟು ದೆಸೆದೆಸೆಗೋಡುತಿರ್ಪುದಂ ಕಡೆಕಡೆದು ಕಡುಗಲಿಗಳಡಗೆಡಹುತಿರ್ಪುದಂ . . . ಫಲುಗುಣಂ ನೋಡಿ ಖತಿಯಿಂದೆ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪೪). **ಪಡೆಪುಗಿಡು: ೧.** ಬಡಿಯೊಳ್ ನಿಜತನಯನ ತಲೆಯೊಡೆವಿನೆಗಂ ಬಡಿದ ಕಾರಣಂ ಕೊಂಡುಯ್ದರ್ ಪಡೆಪುಗಿಡುವಿನೆಗಮೆಂದಾ ಕಡುಲೋಭಂ ತನ್ನ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದುಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೦). [ಪಡಪು$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಪಡಪುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಳವನ್ನು ತೋರು ; ಅತಿಶಯವಾಗಿರು : ರುಂಡಮಾಲೆಗಳಿಂದೆ ಪಡಪುದೋಱುವ ನೀಲಕಂಠಲಿಂಗಂ ಪೊರೆಗೆ ಪೊಡವಿಗಡಣಮುನಣಿಯುರಂ (ಅರಾಚ. ೩-೧೬-೧) ; ನಿಡಿದು ಮುವ್ವತ್ತು ಯೋಜನವನಿತು ಯೋಜನವೆ ಗಡಿ ಹರಹಿಗುಚ್ಛ್ರೇದವೊಂದು ಯೋಜನವಿಂತು ಪಡಪುದೋಱುವ ಶ್ರೀಗಿರಿಯೊಳು . . . ಭ್ರಮರಿಯೊಡನೆ ಮಲ್ಲೇಶನಿರ್ಪಂ (ರಾಘಚ. ೧೭-೪೩). [ಪಡಪು$_1$ + ತೋಱು]

ಪಡಪುಱು (ಕ್ರಿ). ಗಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದಾಗು ; ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನುಡಿ ನುಡಿಯೆಂ ಚಲಂ ಚಲಮೆ ಬೇಟ್ಪುದೆ ಬೇಟ್ಪುದದೇಕದಂತೆ ಚಃ ಪಡಪುಱದೆಲ್ಲರಂ ನಗಿಸಿಕೊಂಡಪೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೪೩).

[ಪಡಪು$_1$ + ಉಱು$_1$]

ಪಡಪೆ (ನಾ). [ಅಶ್ವ] (?) : ಹೀನಧ್ರುವನುಂ ಪ್ರೋಥಸ್ಥಾನ ವಳಿತ್ರಯನುಮಳಿಪನುಂ ಪಡಪೆಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆಪೆಯುಂ, ಪೇಡಿಯುಂ ಮಪ್ಪಾ]ಮತ್ಯಾನತಸಿರನುಂ ಲಂಡಸ್ಥಾನಾವರ್ತನುಮದಾಱುವರ್ಷದೊಳಱುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭). [?]

ಪಡಪೋಶಿ 'ಪಡಪೋಸಿ' ನೋ.

ಪಡಪೋಷಿ 'ಪಡಪೋಸಿ' ನೋ.

ಪಡಪೋಸಿ, ಪಡಪೋಶಿ, ಪಡಪೋಷಿ, ಫಡಪೋಶಿ, ಫಡಪೋಸಿ (ಗು). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ; ನಾಡಾಡಿಯಾದ ; . ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಕೋರಾಪಿಟ್ ಆಗೋದು ಯಾವ ಮಹಾಕಷ್ಟ ಅಂತ . . . ಪಡಪೋಸಿ ಪೆ ಲ್ಯಾನ್ನಿಗಾದ್ರೆ ಅದು ಕಷ್ಟ (ಭೀಮಕಾ.೨೦೭); ತೇಜಪ್ಪನದು 'ಪಡಪೋಸಿ ವೆವಲ್ಲ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದರೆ ಸಂಜೆಯುವರೆಗೂ ದುಡಿಯುವನು (ನಿಸದು. ೨೦). (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ಅಜಾಗರೂಕತೆ : ಕೆಲಸ ಹಣ್ಣು ಮಾಡಬೇಕು ಮುತ್ತಮ್ಮ. ಪಡಪೋಸಿ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗಾಕಿಲ್ಲ (ಶನಿಸಂ. ೧೫೨) ; ಯಾರ ಹತ್ರವೊ ನಿನ್ನ ಈ ಪಡಪೋಸಿ (ಮಲಿಮ. ೩೯೩). **ಪಡಪೋಶಿ :** ೧. ಏನು ನನ್ನನ್ನು ಪಡಪೋಶಿಜನ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆಯೇ ಈ ಹೆಂಗಸರು (ನಡೆದಾ. II, ೧೨೨೮); ನಮ್ಮ ಸಂಕಪ್ಪಗೌಡರು ತೀರ ಪಡಪೋಶಿ ಜನ ಅಲ್ಲವೇ ? (ಮುಗಿಯ. ೧೩). **ಪಡಪೋಷಿ :** ೩. ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಕೀಳು ; ಕಳಪೆ : ಹಾಲಾಡಿಮೇಳದ ಆಟ ಅಷ್ಟೇನೂ ಪಡಪೋಷಿಯಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೪೦). ೪. ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕೀಳು ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಮ್ಮನ್ನು 'ಬನ್ನಿ' ಎನ್ನುವುದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಲೆಯಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಾ ? ಅಷ್ಟು ಪಡಪೋಷಿಯೇ ನಾನು ? (ಜಾರುದಾ. ೨೧೮). **ಫಡಪೋಶಿ :** ೨. 'ಫಡಪೋಶಿತನ' ಪರಾ. **ಫಡಪೋಸಿ :** ೧. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಯ್ಯ ಫಡಪೋಸಿ ಬಾತ್ಮಿದಾರನೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ (ಕೆಲಸಿ. ೧೭೯). ೫. ಬುಟಾಳ; ಸುಳ್ಳ ; ಮಾತುಗಂಟಿ" (ಜಾನಕೋ. ೧೮). [← ತುಳು. ಪಡಪೋಸ್, ಪಡಪೋಸು, ಪಡ್ಪೊಸಿ, ಫಡ್ಪೋಸ್, ಫಡ್ಪೋಸಿ]

ಪಡಬೀಳು 'ಪಡುಬೀಳು' ನೋ.

ಪಡಭೂಮಿ 'ಪಡುಭೂಮಿ' ನೋ.

ಪಡಮು (ನಾ). ೧. ಚೀಲ, ಗುಡಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪವಾದ ಒರಟುಬಟ್ಟೆ: ಆ ಪಟಗಳನ್ನು ಕಾರವಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಪಡಮುದಿಂದಾಗಲಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೩). ೨. ಗೋಣಿ ; ತಟ್ಟು : ಮನುಷ್ಯನು ಪಡಮುದ ಮೇಲೆ ಮಲಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಕಭಾಗೆ. ೫೭).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಡಮು]

ಪಡಮೂಲೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗುವ ಸ್ಥಳ : ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮಗಳೆಂದರೆ ಪಡಮೂಲೆ ಹತ್ತು ಇರುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೦೪) ; ಲಾಡಖಾನಪಟ್ಟಣವು ಕಾಳಿನ ಪಡಮೂಲೆಯ ಸ್ಥಳವು (ಮುಂಬಭೂ. ೬೧). [?]

ಪಡಲ$_1$, ಪಟಲ$_1$, ಪಟ್ಟಲು, ಪಡವಲ, ಪಡಳ, ಪಡುವಲ, ಪಡೋಲ, ಹಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರೀ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಕುದಿಯಿಸುಗೆ ಸುಣ್ಣದಿಂ ಕೈಪೆದೊಂಡೆಯಂ ಕೋಕಿಲಾಕ್ಷಿವೆರಸು ಸಿತೇರಂಡದ ತೊಟ್ಟ ಯೆಲೆಗಳಿಂ ಪಡಲದ ಕಾಯಂ ತೆಗಪುಗವಱ ಕೈಪೆಗಳಱುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೦) ; ಕಿಱುಕುಸಾಲೆ ಬೇವಿನೆಲೆ ಪಡಲಂ ಶರ್ಕರೆ ಪಾಚಿಸರ ಕಷಾಯಂ ಪರಿಹರಿಕುಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಮಂ ತಕ್ಷಣದಿಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೫-೮) ; ಚಾರುತರದುಪದಂಶದೊಳಗೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡವಾ ಪಡಲ ಬದಣೆಗಳೊಳೆಸೆವಾ ಕಾರವಲ್ಲಿಗಳಲಾಬುಗಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬ್ರುಹತಿ . . . ಫಲವಿವು ಸೇವ್ಯ (ವೀಶೈವು. ೭-೧೦-೬೫); ಹೀರೆ ಸೋರೆ ಮುಂತಾದುವಂ ಬಿತ್ತಿದ ಕಾಯ್ದೋಂಟದೊಳ್ಬೆಳೆದ ಪಡಲ ಹಾಗಲಂ ಮೊದಲಾದೊಳ್ಗಾಯ್ಗಳುಮಂ ಕಳೆವುದು (ಚಿಕಪಂ. ೧೧೦-೨). **ಪಟಲ**$_1$ **:** ಕೆಂಡಗಾಯತ್ ಕುಸುರಿ ಬಜ್ಜಿಗಳ ಮಿಗೆ ಸವಿವುತಂ ತೊಂಡೆದಾಳಿದ ಪಟಲದಾಳಿದಮಂ ಸವಿವುತಂ (ಲಿಂಗಪು. ೧೬-೧೬). **ಪಟ್ಟಲು :** ಹರಿವೆಯೊಣಗಿತು ಪಟ್ಟಲಿಟ್ಟಲ್ಲೆ ಪುಳವಾಯ್ತು ಮರಿಸೌತೆ ಮುಸರಾಯ್ತು ಹೀರೆ ನೀರೇರಿದುದು (ಪಲಾಂಡು. ೨೩). **ಪಡವಲ :** "ಪಟೋಲ—ಪಡವಲ"(ಬಾಹಟೀ. ೨-೨-೬೦ಪ); ಬದನೆ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ ಪಡವಲ ಪಲಸು. . . ತೊಂಡೆಯ ಹಲವು ಫಲಕಂದಗಳ ಶಾಖಾವಳಿಯ ಸವಿಯೊಪ್ಪುರಣೆ ಘಮಘಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೯). 'ಕಹಿಪಡವಲ' ಪರಾ. **ಪಡಳ :** "ಪಡಳಂ ಪಟೋಳವದು ಕುಲಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). **ಪಡುವಲ:** "ಪಡವಲ (ಪಡುವಲ)—ಪಟೋಲಿಕಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩); "ಪಟೋಲ, ಪಟೋಲಿಕೆ, ಪಟೋಳ, ಪಟೋಳಿಕೆ—ಪಡುವಲಕಾಯಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೪). **ಪಡೋಲ :** (ಪಂಡಿತ. ೨೮೩). **ಹಡಲ :** "ಕೋಶಾತಕೀ, ಪಟೋಳೀ—ಈ ೨ ಹಡಲಂ" (ಹಲಾಯು.೩೪-೪೯); ಹಾಗಲ ಹಡಲಂ . . . ಬದಣೆಗಳಿಂ ಲೇಸಾಗಿರೆ ಮಾಡಿದ ಸಲೆ ಮೇಲೋಗರಮಂ ತಂದು ಬಡಿಸಿದರ್ ಮಾನಿನಿಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೮) ; ಕತ್ತರಿಗುಳ್ಳ ಹಡ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾದ]ಲ ಹಾಗಲ ಕೂಗರಿ ಬದನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯ್ಗಳ ರಸಂಗಳ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೧).

[< ಪ್ರಾ. ಪಡೋಲ./ಸಂ. ಪಟೋಲ./ತಮಿ. ಪುಟಲ್, ಪುಟಲೈ, ಪುಟೋಲ್ ; ಮಲ. ಪುಟ್ಟಲ್, ಪಿಟ್ಟಲ್ ; ತುಳು. ಪಟ್ಲ ; ತೆಲು. ಪೊಟ್ಲ./ಮರಾ. ಪಡುವಳ್, ಪಡೋಳ್]

ಪಡಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟೆ ; ಹರಿವಾಣ : ಅಲೆದಮೃತದೊಡನೆ ತಾರಾಲಲನೆಯರಡಿದಳಿರನೂಡಲೆಂದು ಪದಂಗೆಯ್ದಲತಗೆಯ ಪಡಲದಂತೆವೊಲಲೆದುದು ಪರಿಪಕ್ವಬಿಂಬಮಂ ವಿಧುಬಿಂಬಂ (ಲೀಲಾಪ.೨-೭). ೨. ಕಣ್ಣು ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿನ ತೆಳುವಾದ ಪದರ,-ಪೊರೆ : ಪಡಲಂ ಕವಿದೊಳಪ್ರಗೆ ಕಣ್ಗಡುವೊಡೆ ನೀರ್ ಸುರಿಯೆ ಪಕ್ಕ ಮೆತ್ತಿರೆ ಮುಷ್ಕಂ ಸಡಿಲಿರೆ ತುರಗಕೆ ಮರಣಂ ತಡೆಯದೆ ಸಮನಿಸುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೩೯).

[< ಪ್ರಾ. ಪಡಲ./ಸಂ. ಪಟಲ]

ಪಡಲಗೆ, ಪಟ್ಟಳಿಗೆ$_2$, ಪಡಲಿಕೆ, ಪಡಲಿಗೆ, ಪಡಲ್ಗೆ, ಪಡಳಿಕೆ, ಪಡ್ಡಲಿಗೆ, ಹಡಲಗೆ, ಹಡಲಿಕೆ, ಹಡಲಿಗೆ, ಹಡಳಿಗೆ, ಹಡ್ಡಲಗೆ, ಹಡ್ಡಲಿಗೆ, ಹೆಡಲಿಗೆ, ಹೆಡಳಗೆ(ನಾ). ೧.(ಬಿದಿರಿನ)ಅಗಲವಾದ ತಟ್ಟೆ ; ಚಿಬ್ಬಲು : ಮುನ್ನಂ ಪೂಜಿಸಿ ಶರವಂ ರನ್ನದ

ಪಡಲಗೆಯೊಳಿಟ್ಟು ನಿಜಪರಿವಾರಂ ತನ್ನುಳ್ಳನಿತುಂಬೆರಸು ಭಯಂನ್ನಡುಕ ಮನೀಯೆ ಬಂದು ಕಂಡಂ ದಿವಿಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧೦) ; ಎಡೆಯೆಡೆಯ ಪೊನ್ನ ರನ್ನದ ಪಡಲಗೆಗಳೊಳೊಗೆದ ಜಾಗದಡಕಿಲುಗಳುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೮೬) ; ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರೆತ್ತಿದ ಬೆಲೆವೂವಿನ ಸರಂಗಳನಲರಂಬಂಗೆ ಪೊದೆಗೆದಱುವಂತೆ ಕೆದಱಿ ಪರಿಮಳಭಂಗಭಯಮನವಳ್ದರೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ಪಡಲಗೆಯುಂ ಮುಗುಟಿ ಪುಗಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ). **ಪಟ್ಟಳಿಗೆ$_2$: ೨.** ಹೂಜಿ ; "ಕರಗ" (ಚತುಸ. ಕ. II, ೮೮); "ಪಟ್ಟಳಿಗೆ–ಪಟಲಕ"(ತದ್ಭಕೋ. ೨೩). **ಪಡಲಿಕೆ : ೧.** ರತ್ನದ ಪಡಲಿಕೆಯೊಳಗಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮ ರತ್ನವರ್ಣನೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನು ರತ್ನದ ಬೆಳಗಿನೊಳೋದಿದರಬಲಾರತ್ನಗಳಾನಂದದಿಂದ (ಭರತೇ. ೧೮-೧೧೬). **ಪಡಲಿಗೆ: ೧.** ಪೊನ್ನ ಪಡಲಿಗೆಗಳೊಳೊಟ್ಟಿದ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮನನೇಕ ವಿಧದ ತುಡುಗೆಗಳುಮನೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಂಗಳುಮನ ರಸಿಯರ್ಗಮರಸುಮಕ್ಕಳ್ಗಮಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೭ ವ) ; ಅರಳ ಪಡಲಿಗೆ ಧಾರೆವಟ್ಟಲು ಭರಣಿ. . . ಹಿರಿಯ ಚಿತ್ರದ ಭಿತ್ತಿಯಿಂ ಪೊಸಪರಿಯೆನಿಸಿ ರಾಜಿಸಿದಪುದು ಗಣಿಕಾನಿಕೇತನವು (ಬಸವು. ೧೧-೧೨) ; ಅತಿಥಿಗಳ ಬರವ ಕಾಣುತಾ ಕಾಂತೆ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯಮಂ ಪಡಲಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲೊಳ್ಬಂದು ನಿಲಲು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೩) ; ಇಳಿದರಗಿಳಿಗಳೆಳಸಿ ಪಾಯೆ ಕಂಕಣದುಲುಪಿಂದ ಕೊಲಗಿಸುತವನು ತಳೆದಳೋರ್ವಳು ಪಕ್ವಫಲಗಳಿಂ ತೀವಿದ ತೆಳುವಳುಕಿನ ಪಡಲಿಗೆಯ (ಕುರಂಸಾಂ. ೭-೮೩). **ಪಡಲ್ಗೆ : ೧.** ಮಿಸುಗುವ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯೊಳಪೊಕ್ಕು ಪಡಲ್ಗೆಯ ಪೂವನೊಕ್ಕು . . . ಪಲ್ಗಿರಿದೋಡಿ ಪಾಯ್ದು ಲಂಘಿಸಿ ತರುವೇಱಿ ತಾಪಸರ ಮಕ್ಕಳ ನೇಡಿಸಿತೊಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೧-೬೧). **ಪಡಳಿಕೆ : ೧.** "ಪಡಳಿಕೆಯೆನಲ್ ಚಿಬ್ಬಲದು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೨೦). **ಪಡ್ಡಲಿಗೆ : ೧.** ತತ್ಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯು . . . ಪಳೆ ಪೊಸ ಭುಜಂಗರ್ಕಳಾರಾರು ಮಾತನಾಡಿಸದಾದರಾಗ ಬಂಡಾರಚೀಲಂ ಪಡ್ಡಲಿಗೆ ಕರದೆ ಬಂದು ತಿರಿದುಂಡಳಲ್ವಾವಧಿಯೊಳು (ಮಹಾಂತೇ. ೩೦-೧೯). **ಹಡಲಗೆ : ೧.** "ಹಡಲಗೆ(ಹಡಲಿಗೆ)—ಪಟಲಕ = ಪಡಲಗೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮); ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ . . . ಪಟಲಕ—ಹಡಲಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ.). **ಹಡಲಿಕೆ : ೩.** (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಹೊರುವ ಬುಟ್ಟಿ : "ಹಡಲಿಕೆ—ಪಡಲಿಗೆ, ಅಂಚುಳ್ಳ ಚಿಬ್ಬಲು, ಹರಿವಾಣ; ರೇಣುಕಾಭಕ್ತರು ಹೊರುವ ಹಡಲಿಗೆ" (ಕಸ್ತೂಕೋ. ೯೨೭). **ಹಡಲಿಗೆ : ೧.** ಕುಸುಮಸರನಪಸುರ್ಗಣೆಯ ಪೊದೆಗೆ ಪುರುಡಿಸುವ ಜಾಗದ ನೆಲೆಯ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಹೆ]ಡಲಿಗೆಗಳೊಳಂ . . . ಸಿರಿಗನ್ನಡಿಯ ತಳಿರ್ಗಳಶದ ವಿಳಾಸದೊಳಮಸದಳಮಾಗಿ (ವರ್ಧಪು. ೭-೩ ವ) ; ನವರತ್ನದ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಡಲಿಗೆಯೊಳಳಕನಿವಹವನಿಟ್ಟು ನಾಲ್ದೆಸೆದ ದಿವಿಜರ ಜಾತ್ರೆಯೆಲ್ಲವು ಮುದದಿಂ ಪೋಗಿ ಸವಿಗಡಲೊಳು ಬಿಟ್ಟುದಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೧೦೧) ; ಬಯಲ್ಗೆ ಬಂದ ಕಿತ್ತಿಲಿಯುನಱಿಯುಟ್ಟುವ ದಿಟ್ಟದ ಗೊತ್ತಿನ ಕೊತ್ತಿಗೆ ತಡೆಯ ಹಡಲಿಗೆಯೇಂ ಬಲ್ವೆಟ್ಟೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೭-೨೯). **೩.** ಎಲ್ಲ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಹಡಲಿಗೆಯ ಹೊತ್ತೀವು ಭಾರತದ ಭಂಡಾರ ಬೆಳೆಯುಲಮ್ಮ (ನೆಲಮು. ೧೯-೧೩). **ಹಡಳಿಗೆ : ೧.** ಶ್ರುತಪೂಜೆ ಗುರುಪೂಜೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ್ಕ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಹಡಳಿಗೆಯೊಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಫಲ (ನೋಂಪಿಕ. ೨೪-೪). **ಹಡ್ಡಲಗೆ : ೩.** ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧನಲ್ಲ ಶಂಖ ಜಂಗಯ್ಯನಲ್ಲ. . . ಶಿವಶಿವನೆ ಹಡ್ಡಲಗೆ ಹೊತ್ತ ಜೋಗ್ಯಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೭೯). **ಹಡ್ಡಲಿಗೆ : ೩.** ಮಹಾತಾಯಿಯ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಡ್ಡಲಿಗೆಯ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಹಾಗೆಯೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗೆ ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ (ಹೂಬಿಸಿ. ೭೦). **ಹೆಡಲಿಗೆ : ೧.** ಹೂವಿನ ಹೆಡಲಿಗೆಗೆ ಮಾಲೆವೊಂದು (ಎಇ. XIX, ೩೪-೩೨; 1135). **ಹೆಡಳಗೆ : ೧.** ಮೇದರೊಕ್ಕಲುಗಳ್ ಹೂವಿನ ಕರಡಗೆ ಹೆಡಳಗೆ ಮಂಕೆವೆ ×× ಕೆರಸಿಯುಮ್ ಸದಾಕಾಲಮ್ ನಡಸುವನ್ತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. V, ೨೦-೭೦ ; 1161).

ಹಡ್ಡಲಿಗೆ ತುಂಬು = ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಿದಿರಿನ ಚಿಬ್ಬಲು, ಹರಿವಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ, ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬು : ನಮ್ಮೂರ ಆಕೆಯ ಒಕ್ಕಲೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಡಗರದಡಿಗೆ ಮಾಡಿ, ದೇವಿಗೆ ಕಾಯಿ—ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮಾಸಲಿಟ್ಟು, ಹಡ್ಡಲಿಗೆ ತುಂಬಿ ಬರುವರು (ಹೂಬಿಸಿ.೭೦). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಲಗ, ಪಡಲಯ, ಪಡಲಿಗ, ಪಡಲಿಯಾ./ಸಂ. ಪಟಲಕ]

ಪಡಲಿಕೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಡಲಿಡಿಸು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಡಲಿಡು$_1$ 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಡಲಿರಿಸು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಡಲ್ಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಡಲ್ವಡಿಸು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಡಲ್ವಡು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಪಡವಂದ (ನಾ). ನೇಯುವಿಕೆ ; ನೇಯ್ಗೆ : 'ಪಡವಂದಿಗ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪಟಬಂಧ]

ಪಡವಂದಿಗ (ನಾ). ನೇಕಾರ : ಶಿಲ್ಪೀ—ಪಟಸಾಲಿಗಂ, ಪಡವಂದಿಗಂ, ಪತ್ತಳಿಗಂ, ತೆಲ್ಲಿಗಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೭೩ ಪ್ರಯೋ.). [ಪಡವಂದ+-ಇಗ]

ಪಡವಲ 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಡವಲು 'ಪಡು$_2$' ಪರಾ.

ಪಡವಳ$_1$ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಪಡವಳ$_2$ (ನಾ). ಉಡುಗೆ, ತೊಡುಗೆಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : "ಪಸಾಯಿತಂ ಪಡವಳಂ" (ಚತುಸ. ೧೦೮). [ಪಡ$_4$+-ವಳ]

ಪಡವಳತಿ, ಪಡವಳಿತಿ, ಪಡವಳ್ತಿ, ಪಡೆವಳ್ತಿ, ಹಡವಳತಿ, ಹಡವಳ್ತಿ, ಹಡೆವಳಿತಿ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತಿಯ ಪತ್ನಿ ; ದಂಡನಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ : ಬಾಚಲದೇವಿಯ ಜನನಿಗೆ ಸರಿ ದೊರೆ ಸಮಾನಮೆನಲ್ಕೆ ಕೇಳವನಿಯೊಳ್ಪಡವಳತಿ ×× ಜನನಿಯ ××× ಜನನಿಯರೆಣೆಯೆ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೯೭-೩೨ ; 1113). **ಪಡವಳಿತಿ :** ಆತನ ತಂಗೆ ಪಡವಳ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಣ್ಣನ ಪಡವಳಿತಿ ಚಟ್ಟಿಕಬ್ಬೆಯುಂ . . ಯೊಡದ ಕೆಱೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಬೀರಗೂಳೆತ್ತಿ ಕಲ್ಲನಿಱಿಸಿದಳು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೮-೭ ; 1112). **ಪಡವಳ್ತಿ :** ಮನಸಿಜಸತಿಗಂ ಮಾವೇಧನಜನ ಸರಸತಿಗೆ ನೆಗಳ್ದರುಂಧ[ತಿ]ಗೆ ಸಮಂತನುಸಾರಿ ಪಾಟಿ ಪಾಸಟಿ ಎನಿಪಡೆ ಪಡವಳ್ತಿ ಜಕ್ಕಣಬ್ಬೆ ಕೃತಾರ್ತ್ಥೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೮೦-೩೨ ; 1096). **ಪಡೆವಳ್ತಿ :** ಮಡಿವಳ್ತಿ, ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ತಿ, ಅಡಪವಳ್ತಿ, ಪಡೆವಳ್ತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ.). **ಹಡವಳತಿ :** ಹಿರಿಯ ಹಡವಳಂ ಚಾವಿಮಯ್ಯನ ಸರ್ವ್ವಾಂಗಲಕ್ಷ್ಮಿ ಹಿರಿಯ ಹಡವಳತಿ . . . ಜಕ್ಕವ್ವೆಯರು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೭-೩೬ ; 1155). **ಹಡವಳ್ತಿ :** ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಸೇನಾಧಿಪತಿ ಹಿರಿಯ ಹಡವಳ ಬೋಕಯನ ಹಡವಳ್ತಿ . . . ದ್ವಿತೀಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮಾನೆಯರಪ್ಪ ಹಿರಿಯ ಹಡವಳ್ತಿ ಕನಕವ್ವೆಯರು ದೋರಸಮುದ್ರದಲು ಕಾಲಂ

ಗೆಯ್ಯಲು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೬-೨; 1089). **ಹಡೆವಳಿತಿ :** ಪಡವಳ ಹೆಂಮಾಡಿ ತಂಮವ್ವೆ ಕಾಳವ್ವೆ ಹಡೆವಳಿತಿಯು ಹೆಸರಿಂ ಕಾಳೇಶ್ವರದೇವರ ದೇವಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೫-೭೨ ; 1167).

[ಪಡವಳ$_1$(<ಪಡೆವಳ)+-ತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಡವಳಿತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಪಡವಳಿಸು 'ಪಡುವಳಿಸು' ನೋ.

ಪಡವಳ್ತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಪಡವಳ್ಳ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಪಡವಿ (ನಾ). ಮಣೆ ; ಪೀಠ(?) : ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯ ಮೃದುತಲ್ಪದೊಳೆಸೆದವಲಂಬಿಪ ಪೊನ್ನ ಪಡವಿಯರುಣಾಭ್ರಂ ಕೊಂಬಿನೊಳಿಟ್ಟ ಕದಂಬಮಣಿಯ ರುಚಿಯಾ ರಚನೆಯನಾಂತು ಇಂಬುವಡೆದ ಸುರಧನು ಮತ್ತಲ್ಲಿ ತೆಜಂಬೊಳೆದೊಪ್ಪುವ ಪೊಸ ಕುಡುಮಿಂಚುಮದೆಂಬಂದದಿನದನೇಱಿ ಕುಮಾರಂ ಕಣ್ಗೆ ವಿರಾಜಿಸಿದಂ (ಜಯಕಾ. ೮-೨೫). [?]

ಪಡವು$_1$ 'ಪಡು$_2$' ನೋ.

ಪಡವು$_2$ (ನಾ). ಗಳಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ : ಉಡೆಯುಂ ನಡೆಯುಂ ನುಡಿಯುಂ ಪಡವಂ ತೊಡವಂ ಬೆಡಂಗನೆಡೆಯುಂಡುಗದೊಡಂ ಬಡು ಮನೊಡನಿಳಿಸಿ ಜಱೆದಿಸಿ ಕಿಡುಕುಮೊಡಂಬಡದವಂಗೆ ತಾಯಿ ಮಗಳೊಲವಂ (ಪುದಶ. ೧೦-೫೯). [<ಪಡೆ$_1$+-ವು]

ಪಡವು$_3$, ಪಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ ; ಮನೆ : ಪಾತಕಕೆ ಪಡವಾಗದಮಳಖ್ಯಾತಿ ನೋಯದೆ ವಿಜಯಸಿರಿ ರಾಗಾತಿಶಯದಲಿ ನಮ್ಮರಮಿಸುವ ದೆಸೆಯ ಬೆಸಸೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೪೫). ೨. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ (?) : ಪಡೆದುಣ್ಬ ಪೆಣ್ಣೊಳಿರ್ದಾಗಡಿನೊಪ್ಪಮೆ ಸಾಲ್ವುದುಱಿದುಮೊಳ್ಪಜಿಸುವನೇಂ ಕಡುಗಾಂಪನೊ ತಣ್ಣಾಟಂ ಪಡವಿನೊಳೆಲೆಗಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಡೆದಜಿಸುವುದೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೫) ; ಪಡವಿನೆಡೆಯೊಳ್ ಕೊರಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪದಪಿನರಳಿಗಳೊಳ್ ಕೊಯ್ದರಲೆ]ಗಳುಂ ನಾಂದುವ ಬೇವಿನ ಸರಳಿಗೆಗಳುಂ . . . ಪುಂಜಿಸುವ ಕಣಿಶಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ . . . ಪಿರಿದುಂ ಕಳವಳಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದ ಪ್ರಸೂತಿಕಾಸದನಕ್ಕೆ ಶೃಂಗಾರಶೇಖರಂ ಬಂದು (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೮ ವ). **ಪಡ**$_2$: ೧. ಪಾರಿವಮಂ ಪಡದಿಂ ಬಿಡೆ ಭೋರೆನೆ ಗಗನಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೪೫).

[<ಪಡು$_1$./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಡಾವ್]

ಪಡಶಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಪಡಸಾದ 'ಪಡಿಸಾದ' ನೋ.

ಪಡಸಾಲೆ$_1$, ಪಟಶಾಲೆ, ಪಟಸಾಲೆ, ಪಟ್ಟಶಾಲೆ, ಪಟ್ಟಶಾಳೆ, ಪಟ್ಟಸಾಲೆ, ಪಡಶಾಲೆ, ಪಡಿಸಾಳ, ಪಡುಸಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗ ; ಮೊಗಸಾಲೆ ; ಹಜಾರ : ಯಿಾ ದೇವಾಲ್ಯದ ಮುಂದಣ ಬಾಗಿಲ ಪಡಸಾಲೆ××× ಮಾಡಿಸಿ ಭೋಗಮಂಟಪವನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೨೯-೨೩ ; 1470) ; ಸುಮಲತೆಯ ಪಸಿರೆಲೆಯೊಳೆಸಗಿದ ವಿತಾನಮುಂ ವಿಮಲತರ ಪಡಸಾಲೆ ಕೋಣೆ ನಡುವಂಗಳಂ . . . ಕಂಗೊಳಿಸೆ (ಭರಭ. ೫-೮೯); ಪಡಸಾಲೆಯ ಗಿಲಾಯಿ ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಅಂದವಾದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚಲಾಗಿತ್ತು (ಜನಜೀ. ೩೪) ; ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಯರು ಮಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೧೨೫). ೨. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ; ಹೊರಚಾವಡಿ ; ಜಗಲಿ : ಅವರು ಒಂದುದಿನ ಪಡಸಾಲೆಯೊಳಗೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೦) ; ನಿರ್ಮಲಬಾಬುಗಳು ಹೊರಗೆ ಬಂದರು ; ಊರಿನವರೆಲ್ಲ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುದನ್ನು ನೋಡಿದರು (ಷೋಡಶಿ. ೧೪೭) ; ಪಡಸಾಲೆ (Verandah) : ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಪಡಸಾಲೆಗಳು ಇರುವುದು ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಕರ (ಗೃಹವಿ. ೧೬೦). ೩. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೋಡೆಗೆ ಒಳಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ, ಯಾತ್ರಿಕರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಚಾವಡಿ : ಪ್ರಾಕಾರದ ಸುತ್ತಲೂ ಪಡಸಾಲೆ. ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ವಸತಿ, ಓದುಗರಿಗೆ ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಏರ್ಪಾಡು, ಇದೆಲ್ಲಾ ಇರಬಹುದು (ಭಾರದ. ४೧೨). **ಪಟಶಾಲೆ :** ೧. ಪಳುಕಿನ ಜಗತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ ಪವಳದ ಪೊಳೆವ ಜವಳಿಪಡಿಯಿಂಪ ಥಳಥಳಿಸುವ ರತ್ನದ ಪಟಶಾಲೆಯಿಂದಿಳೆಗತಿ ಚಲುವಾಗಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೧೦೨). ೨. ಗಂಡಪೆಂಡಿರ ಪಟ್ಟಬಾಸಿಗ ಬೆಂಬಚ್ಚಿ ದಂಡೆ . . . ಹೋಗಲೆಂದವ ಹೊಜಪಟಶಾಲೆಯೊಳು ಕೊಟ್ಟು ರಾಗದಿಂದೊಳಗೈದುವಾಗ ಬೇಗ ಗಂಗಾದೇವಿ ಸಿಂಧುದೇವಿಯರೈದಿ ಬಾಗಿಲ ತಡೆದರರ್ತಿಯೊಳು (ಭರಚ. ४೧-४೦). **ಪಟಸಾಲೆ :** ೧. ಪಳುಕಿನಜಿಯ ಪಟಸಾಲೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ ಪೊಳೆವ ಪೊಂಬಾಗಿಲುವಾಡ ತಳತಳಿಸುವ ಬಹುಚಿತ್ರಗಳಿಂದಾ ನಿಳಯುವೊಪ್ಪಿದುದಾತನಿಗೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨-೬೯) ; ಅರಮನೆಯೊಳಗಾರುವಜಿಯದ ತೆಜನೊಳು ತರುಣಿಯ ಪಟಸಾಲೆಯನು ಧರಣೀಶರು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಂಬಾಗಿಲೊಳಿರ್ದು ವರವಧುವನ್ನು ನೋಳ್ಪಾಗ (ಅಂಜಚ. ೮-೨) ; ಸಾಲುಸಾಲಲಿ ಮೆಜಿದವಗಣಿತ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳುನ್ನತದ ಪಟಸಾಲೆ ತೊಟ್ಟಿಗಳು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ४-४೨). ೨. ಪಟಸಾಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆ ನೆಜಿ ಪುಟಚಂಡನಾಡುವ ಭರಕೆ ನಟಸಲು ನೆಲೆಮೊಲೆಗಳು ನೋಡಿ ನಗುತಾಗ ವಿಟರು ಕೈತಾಳವೊತ್ತುವರು (ಕಂನವಿ. ೨-೯೨). ೩. ಆ ಕಲ್ಲರಸಿಯಮ್ಮನೂ ಯಿಾ ದೇವರಿಗೆ ಸಿಖರ ಪಟಸಾಲೆಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿ . . . ಕೊಟ್ಟಂತಾ ಕೊಡಿಗಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೨೯-೨೮ ; 1470). **ಪಟ್ಟಶಾಲೆ:** ೧. ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ಪಟ್ಟಶಾಲೆಯ ಮುಂದಣ ಪರಿಸೂತ್ರದ ಸುತ್ತಣ ಸರೋವರಂಗಳೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-४೭ ವ) ; ಅಬ್ಬೆ ಜಾತಿಕ[ಯ್ತೆ]ಗಳಿಗೆ ಮರವೆಸದ ಪಟ್ಟಶಾಲೆಯುಮಂ . . . ಬಾವಿಯುಮನಲ್ಲಿಯ ಲೋಕಪಾಳರುಮಂ ತದೀಯ ಶುಭದಿನದೊಳ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ.XI-ii, ೧೬೯-೨೦; 1119); ಮದಿಲೊಳು ಮಣಿವಾಡದೊಳು ಪೊಂಬಾಗಿಲ ತುದಿಯೊಳು ಪಟ್ಟಶಾಲೆಯೊಳು . . . ಪುರಸುದತಿಯರವನ ನೋಡಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೩४) ; ಹೊಂದಗಡಿನ ಹೊದಕೆಯ ಮನೆ ಬಹಳ ನೇರಂದವಡೆದ ಪಟ್ಟಶಾಲೆ (ಮೋಹತ. ೩-೩४). **ಪಟ್ಟಶಾಳೆ :** ೧. ನಿರ್ಮಮರೆನಿಪ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳುತ್ತಮರೊಪ್ಪುವರವಜಿ ಪಟ್ಟಶಾಳಾವಳಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೧-೧೨೩). **ಪಟ್ಟಸಾಲೆ:** ೧. ಆ ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ಕೆಲದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮುಂತೆ ನೇಱಿ ನಿಜಾಭಿಲಷಿತ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನೆ ಪಾರುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-४೫ ವ) ; ಆತನ ಜನನಿ ನಾಗಿಯಕ್ಕನು ಏಚಿಯಕ್ಕನು . . . ಒಮ್ಮಾಳಿಗೆಯ ಹಳಲು ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮಾಡಿಸಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. II, ೧४೧-೭೮ ; 1139) ; ಅವಜಿ ಘನಪಟ್ಟಸಾಲಾನಿವಹದೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟ ಜೈನಮುನಿಗಳ್ ಭರದಿಂದವಗತಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರರ್ ಪ್ರವರಗುಣಾವಾಸರಿರ್ಪರ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೩೮); ಅದಜಿ ಮುಂದಣ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯಲಿ . . . ಸುಗ್ರೀವನೆಂಬವನೊಂದಿ ಪಲಬರು ರಾಜಸುತರಿಗೆ ವೀಣೆಗಲಿಸುತಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-४೫). ℙ ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಪಟಶಾಲಾ = ಗುಡಾರ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ 'ಮೊಗಸಾಲೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾಗಿರುವ ಈ ಟಕಾರಸಹಿತವಾದ ರೂಪಗಳು 'ಪಡಸಾಲೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗಿರಬಹುದು. **ಪಡಶಾಲೆ :** ೧. ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಪಡಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಾಗ . . . ಜಿನೇಂದ್ರವಲ್ಲಭನಿಗೆ ಚಣಕಾಲ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನು ಉಂಡಂತಾಯಿತು (ದಾನಚಿಂ. ೮೮) ; ಗಿರಿಜ ಪಡಶಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲು

ತೆರೆದು ಹೊರಬಂದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೪೦). **ಪಡಿಸಾಳ:** ೩. 'ಪಡಿಸಾಳ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗೆ, ಪಾಂಥಸ್ಥರಿಗಾಗಿ (ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ಕಟ್ಟಿದ್ದ ತಂಗುಮನೆಗಳು ಎಂದರೆ ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಸ್ಥಾನಗಳು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೦೧). **ಪಡುಸಾಲೆ :** ೧. ಗೋವಿಂದರಾಯರು . . . ಪಡುಸಾಲೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲಿನ ಜಂತೆಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕುವರು (ಬಾಳಗಿ. ೨೬) ; ಶ್ರೀಮಂತರೊಬ್ಬರೆ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಪಡುಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಶತಪಥ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ತಿಡುಗು. ೩೧); ಪಡುಸಾಲೆ ಊಟ, ನಡುಸಾಲೆ ನಿದ್ರೆ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಪಟ್ಟಚಾಲೈ; ತುಳು. ಪಡಸಾಲೆ; ತೆಲು. ಪಡಸಾಲ./ ಮರಾ. ಪಡಸಾಲ್, ಪಡಶಾಲಾ]

ಪಡಸಾಲೆ$_2$, ಪಟ್ಟಶಾಲಿ, ಪಟ್ಟಸಾಳಿ, ಪಡಸಾಳಿ (ನಾ). ೧. ರೇಷ್ಮೆಯ ಸೀರೆ ; ಪಟ್ಟಾವಳಿ. ೨. ನೇಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಪ್ರಸಂನ ಆಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಸರ್ಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಸಾಲೆಯವರು ಪಡಸಾಲೆಯವರು ರಂಗಯ್ಯ ಸಂಜೀವಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನಶಾಸನಕ್ರಮ (ಎಕ·IX (s), ಆನೇಕ. ೧೦೭–೪; 1802). **ಪಟ್ಟೆಶಾಲಿ :** ೧. ಪಟ್ಟಶಾಲಿಯನುಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆಕುಪ್ಪುಸ ತೊಟ್ಟು . . . ಮದುವಳಿಗೆ ದಿಟ್ಟೀರಾರೂತಿ ಬೆಳಗಿರೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩). ೨. "ಪಟ್ಟೆಶಾಲಿ–ನೇಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿ (೪)" (ಕಸಾ್ತಕೋ. ೫೭೦). **ಪಟ್ಟೆಸಾಳಿ :** ೨. ಪಡಸಾಳಿಗಳು ರೇಶಿಮೆಯ ವಸ್ತ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು (ಪಟ್ಟಸಾಳಿ) ಬಂದದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೧೬೦). **ಪಡಸಾಳಿ :** ೨. ಮೇಲಿನ 'ಪಟ್ಟಸಾಳಿ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಕಭಾಗೆ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪಡ$_4$+ಸಾಲೆ$_2$(<ಸೇಲೆ$_1$)]

ಪಡಸಾಳಿ 'ಪಡಸಾಲೆ$_2$' ನೋ.

ಪಡಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಿತಕಂ ದೇವತೆಗೇಕೆ ಪೇಟ್ಟರಸಿ ಗಂಡಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡೆನ್ನ ಪೆಂಡತಿಗಿತ್ತೈ ಪುಟಿತೊಂದು ಪೆಣ್ಣನಿದನೊಲ್ಲಳ್ನೀನೆ ಕೊಳ್ಳಾದ ದಾವತಿಯುಕ್ಕುಂ ತುಜುಗಾಜಿರೇಂ ಪಡಸಿಕೊಂಡುಂಡಪ್ಪರೇಯೊಳ್ಳಿತೊಳ್ಳಿತು ಪೆಣ್ಣಾಗಿಸಿದು ಕಾಯಲೋ ಕಟಿಯಲೋ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲೋ ಕಟ್ಟಲೋ (ಅರ್ಥನೇ. ೭–೫೦). [?]

ಪಡಹ (ನಾ). (?) : ದೇವ ಮತ್ತಮಾಂಸಮದುಟಿಯೆ ಪಡಹದ ಪಿಳುಕುಟಿಯೆ ಕೊಳಂಬೆಯ ಕೂಕಂಬದ ಕೋಡಂಬೆಯ ಮುಡಿಗೆಯ ತಾಣಂಗಳೊಳ್ ಮೇದು ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಸೊವಡಿಂಗೆ ಸೋಲ್ತು ಕೂಡದೆ ಕವಲ್ದು ಮೇದು ತಣಿದು ಕೊಣಕಿಟ್ಟಾಡುವ ಮೃಗಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೧–೩೯ ಪ). [?]

ಪಡಹು 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಪಡಳ 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಡಳಿಕೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಡಾವ 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಪಡಾವಳ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಪಡಾವು$_1$ 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಪಡಾವು$_2$ (ನಾ). ೧. ವಶ ; ಅಧೀನ : ಮುಖದುಂಸಾಹೇಬ ಮೂದಿನಸಾಹೇಬ ಪಡಾವು ಶಿಕ್ಕರು ಸ್ವಲ್ಪ ಸರದಾರು ಶಿಪಾಯಿಗಳು ಪಡಾವು ಸಿಕ್ಕಿದರು (ಮದಚ. ೧೭–೧೦) ; ಚಂದಾಸಾಬರ ದಂಡು ಮುಳುಗಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪಡಾವು ಶಿಕ್ಕಿದ ಬಾರುತುಪಾಕಿಗಳನ್ನು ದರ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ ಮ್ಯಾರೆಗೆ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಜವಾನರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾ (ಹೈದರ. ೬೯). ೨. ಲಾಭ ; ಗಳಿಕೆ : ಕಣಹಂದಿ ಗುದ್ದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಅಂತಾ ಕಾಣ್ತದೆ! ಹಾಂಗಾದ್ರೆ ಒಂದು ಒಳ್ಳೇ ಪಡಾವಾಯ್ತು! (ಕಾನೂರು. ೩೯೦).

[←ಮರಾ. ಪಡಾವ್=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಸಿಕ್ಕವನು]

ಪಡಾಳಿ$_1$ 'ಪಡ್ಡಳಿ$_1$' ನೋ.

ಪಡಾಳಿ$_2$, ಫಡಾಳಿ (ನಾ). ೧. "ದೊಡ್ಡ ಅರಿವೆ; ವಸ್ತ್ರ" (ಜಾನಕೋ. ೧೩). **ಫಡಾಳಿ :** ೨. ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು ; ಅರಿವೆಯ ಚೂರು : ಇದು ಯಾರದೊ ಪತ್ತಲದ ಫಡಾಳಿಯಲ್ಲ, ನನ್ನದೇ ಬುಶ್ ಶರ್ಟಿನ (ದೇಕನ್ನೈ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಪಡದಣೀ]

ಪಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯ ಪರಿಮಾಣ; ☞ 'ಪಡಿ'ಯ ಅಳತೆಯು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ: ಒಂದು ಪಡಿಯುದಕದೊಳಗೊಂದು ಪಡಿಸಕ್ಕರೆಯನೊಂದಿಸಿದ ಬಳಿಕ. . . ಒಮ್ಮಾನ ಹಾಲ ಹುಯಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೧–೪೦); ಅಕಾಲ ಚಕ್ರಪಡಿ ಅಡಕೆ ಪಡಿ ಮೆಣಸು (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೭೫–೨೧ ; 1515) ; ಬಿಡದೆ ಒಂಟೆಯ ಮಾಡಿ ನಿಲಿಸ್ಯಾಳೊ ಒಂದು ಪಡಿ ಭತ್ತಕೆ ಬಾಯ ಬಿಡಿಸ್ಯಾಳಣ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧–೧೮೨–೨); ನಿನಗೊಂದು ಪಡಿ ಬಿದಿರ ತಂಡುಲ ಮನಿಕ್ಕಿದ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂ ಪೊಡವೀಶ ನಿನ್ನುದರದೊಳ್ ಬಂದೆ ನಾನು (ಚಬಪು. ೫೨–೫೯) ; ಪ್ರತಿದಿನ ನನಗೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಜಂಬೀರದ ಹಣ್ಣು . . . ಒಂದು ಪಡಿ ಮಹಾಶಾಲಿ ಅಕ್ಕಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೨೩೯). ೨. ಅರ್ಧಸೇರಿನ ಅಳವನ್ನುಳ್ಳ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಕೃತಿಯ ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ: ಪಡಿ. ಅಳೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಆ ಅಳತೆ. ಗೊತ್ತಾದ ಭತ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೩೪) ; ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಅಳತೆ ; ಪರಿಮಾಣ : ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಿವಾಗ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೊಳಗವಾಯಿತ್ತು, ಪಡುವಣ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಗಿರಿಸುವಾಗ ಪಡಿಯ ನೋಡಲಾಗಿ ಐಗಳವಾಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧೭–೭೭೧). ೪. ತೂಕ ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟು ; ತೂಗುವ ಬಟ್ಟು : ಗಡಗಡನೆ ಪೊಡವಿ ನಡುಗಿತು ಪಡಿಯನೊಡಮೆಯುಂ ಸೆಳೆದ ತಕ್ಕಡಿಯಂತೆ (ವೈಶಾಖ. ೮೮–೭೭೯). 'ಪಡಿಕಲ್ಲು' ಪರಾ. ೫. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : (ಕೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೮) ; ೧೬ ಪಡಿಗೆ ೧ ಕೂಡೊ (ಭೂಮಿಅ. ೧). ೬. ದಿನಭತ್ಯವಾಗಿ ನೀಡುವ ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿ: ಮೊಸರು ಬ ೧ ಅಳೆ ಬ ೧ ಅಡಕೆ ೨ ಎಲೆ ೪ ಟಿ ಪಡಿಯಲು ನಡಸುವನ್ತಾಗಿ ವೇದಪಾರಗರಪ್ಪ ಪದಿನಾಜು ಮಾನಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಚ್ಛತ್ರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೪೫–೩೪; 1146) ; ಆ ಬಸವರಸನಾ ಮಂದಿರಕೆ ನೀ ಹೋಗಿ ನಮಗೊಂದೊಂದು ದಿನದಲಿ ಕೊಡುವ ಪಡಿಯಂ ತಂದುಕೊಡು (ಬಸಪು. ೧೧–೨೦); ಎನ್ನ ಚತುರಂಗ ಬಲಕ್ಕೆ ಬೇಡಿದ ಪಡಿ ಕಂದಾಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಎನಗೆ ಎರಡು ನಲವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷದ ಭವಜಾಟಾಳದ ಋಣ ಬಿದ್ದಿತು (ಘನಪ. ೧೧–೮) ; ಎಮ್ಮಂದಿಗರೆಂತಂತು ಪಸುಗೆಗೊಂಡುಂ ಪಡಿಯನೆ ಚರುಚಾರುಗಂಧಮಂ ಕವರ್ವನೆಂಬೊಂದು ಪುರುಡಿಂ ಜನ್ನಗೊಂಡದಬೇಳುರಿ ಚಟಚಟಸಿ ಕಿಡಿಕಿಡಿವೋಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩–೧) ; "ಹವಿರ್ಭಾಗ" (ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ); ಊಟ ಬೇರೆ, ಪಡಿ ಬೇರೆ (ಗಾದೆ). 'ಪಡಿಕೂಳು' ಪರಾ. ೭. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಆಹಾರ; ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಉಣಿಸು: ಗಂಡಸಿಕ್ಕಿದ ಪಡಿಯನುಂಡು ಮನೆಗಡೆಯದಿಪ್ಪವಳು ಪತಿವ್ರತೆಯಲ್ಲದೆ ಗಂಡಸಿಕ್ಕಿದ ಪಡಿಯನೊಲ್ಲದೆ ಬೆಲ್ಲಗೂಳಿಗಾಸೆ ಮಾಡಿ ನೆರೆಮನೆಗೆ ಹೋಗುವ ಬಲ್ಲಾಳಗಿತ್ತಿಗೆ ಪತಿಭಕ್ತಿ ಅಳವಡುವುದೆ ಅಯ್ಯ (ಘನಪ. ೨೦–೧೭). ೮. ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಂಚುವ ದಿನಗೂಲಿ: ಹೊಲೆಯರೆಲ್ಲ . . , ಯಜಮಾನರ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಸಾಯ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು, ದೊರೆತ ಪಡಿಯಿಂದ

ತವ್ಮು ಜೀವನನಿರ್ವಾಹ ಸಾಗಿಸಬೇಕು (ಬೆಂದಯು. ೬೬) ; ಬೈರ ಸಿದ್ಧರಿಬ್ಬರೂ ಆ ದಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಇತರ ಆಳುಗಳೊಡನೆ 'ಪಡಿ' ಇಸುಕೊಳ್ಳಲು ಮನೆಗೆ ಬಂದರು (ಕಾನೂರು. ೨೦೫) ; ಧನಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಉಂಟು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಗೈಮೆಯ ಪಡಿಯೇ ಸೊನ್ನೆಯಾಗಬಹುದು (೪ ೧. ೬). **೯. ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ದಿನದ ಭತ್ಯ :** ನಂಬಿ ೦. . . ಸರಸರನೆ ನಡತಂದು ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗೆಬಿಗದೆ ಕೈಮುಗಿಯ ದೀಙ್ಕರನಿಳಯಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಡಿಯಂ ಬೇಡುತಿರಲಾಗಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೧೪); ಕೆಱೆಯ ಪದ್ಮರಸಂ . . . ಮನಸಿಜಾರಿಯನೊಲಿಸಿ ಪನ್ನೆರಡು ಪೊಂಗಳಂ ದಿನದಿನಕೆ ಪಡಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು ತದ್ದ್ರವ್ಯದೊಳಗೆನಿತು ಬಗುತರ್ ಬಂದೆರದೊಡವರ್ ಬೇಡಿದುದನಿಲ್ಲೆನ್ನದೀವಂ ಗಡ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೭). **೧೦. ನೈವೇದ್ಯ; ಎಡೆ :** ಯಿಂತೀ ನಾಲ್ಕುಗಡಿಯಿಂದ ಒಳಗುಳ್ಳ ಮೂವತ್ತು ಹಾನೆ ಗದ್ದೆಯನೂ ಪಾರ್ಶ್ವದೇವರ ಪಡಿಗೆ ಪಾಯಂಣಂಗಳು ಬಿಡುದೇವಸವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೆದು (ಕಇ. I, ೪೧-೩೧ ; 1417 ?). **೧೧. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿ ; ಭಿಕ್ಷೆ :** ಪಡಿ ಕೊಡೀಂತ ಅವ್ಮಾವರನ್ನು ಬೇಡ್ಕೊೀಬೇಕಲ್ಲಾ ಭಿಕ್ಷುಕಿಯಾಗಿ (ನವಕೀ. ೪೭) ; ಪಡಿಗೆ ಬಂದವನಿಗೆ ಕಡಿ ಅಕ್ಕಿ ಆಗದೇ ? (ಗಾದೆ). **೧೨. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಮಾದರಿ :** ಆತನುವನ್ತೆಗೆಯ್ವೆನೆನ್ದು ಆಣೆ ಪತ್ರಮಂ ಕೊಟ್ಟು ತ್ರಿಪುರಾಂತಕದೇವರ ಬಳಿನೀರಂ ಕುಡಿದೀ ಪಡಿಯಲ್ ಶಾಸನಮಂ ಕುಂದುವನ್ತಾಗಿಯೊಡಂಬಟ್ಟು ಬಂದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೯-೨೬ ; 1104) ; ಒಡವುಟ್ಟಿದ ಬಿಸವಿಂದನಾಂ ಕಡೆನೂಂಕಲದೇಕೆ ಕೂಡಿ ನಡೆವೆನೆನುತ್ತಂದೊಡಲೊಳಗಿಂಬಿಟ್ಟೆಯ್ದುವ ಪಡಿಯೆನಲೊಪ್ಪಿದುದು ಲಾಂಛನಾಂಕಿತ ಚಂದ್ರಂ (೧೦ಕ. ೪-೧೦೨) ; ಅಬುಜಜನ ಮಿಡುಕು ಕಂಠದೊಳಾಯ್ತು ಮುಂಡಿಯ ಪಡಿಯ ಪದಪದ್ಧ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಪದದ ಪದ್ಧ, ಪಡಿಯ ಪಯಪದಹ, ಪಡಿಯ ಪಯಪದ್ಧ, ಸಡಿಯ ಪಯಪದ್ಧ]ತಿಗೆ ಫಣಿಪನ ಹೆಡೆ ನಿಱುಲುನಿಟಲೆಂದುದೇನದ್ಭುತವೊ ರಣರಭಸ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೮) ; ಅಕ್ಷರದ ಪಡಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇದರ ಕಾಲ ಸು. ೧೫-೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನವಾಗಬಹುದು (ಶಾಸಪ. ೪). **೧೩. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೇತುಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳೆ ; ಅಂಕವಣಿ ; ರಿಕಾಪು :** (ಕಿ). **೧೪. ಮೆಟ್ಟಲು ; ಹಂತ ; ಸೋಪಾನ :** ಅವಳೆಸಗಿದಾ ಮಹಡಿಪಡಿ ಸದ್ದನೇ ಕೇಳ್ದು (ಸೌನಂದ. ೬-೭).

ಪಡಿ ಬೇಡು = ಶ್ರಾವಣಶನಿವಾರ ಮುಂತಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡು : ಅವನು ಪ್ರತಿ ಶ್ರಾವಣಶನಿವಾರವೂ ಪಡಿ ಬೇಡುತ್ತಾನೆ (ಗೂಢ). **ಪಡಿಯಕ್ಕಿ** = ೧. ಒಂದು ಪಡಿ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಕಿ : ಆನೆ ಕುದುರೆ ಬಂಡಿ ಭಂಡಾರವಿದ್ದಡೇನೋ ತಾನುಂಬುದು ಪಡಿಯಕ್ಕಿ ಒಂದಾವಿನ ಹಾಲು ಮಲಗುವಡರ್ಧಮಂಚ (ನೋಳಪಾ. ೧೭-೬೪). ೨. ಭತ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅಕ್ಕಿ : ಪಡಿಯಕ್ಕಿಯಂ ತಂದು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯ ಕೈಯ ಕೊಡಲಾತನದನೊಂದು ವೃಷಭಂಗೆ ಮೇಯಲಿತ್ತೊಡನೆ ಬಳಿವಿಡಿದದಱ ಗೋಮಯವನೆತ್ತಿ ತಂದು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೫). **ಪಡಿಯ ಬೀಯ** = ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಯ,— ಖರ್ಚು : ನಡೆವಾಗ ದಾರಿತಪ್ಪಿಸಿ ತಿರುಹಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಪಡಿಯ ಬೀಯ ಕ್ಕಾಣೆಯಿಟ್ಟಂತು ಕೆಲವು ದಿನ ಕೆಡಿಸಿ ನುಡಿದವಧಿಯಾಯ್ತೆಂದು ಧರೆಯ ಱಾಯೆ ನೃಪನಂ ಹುಸಿಕನೆನಿಸು (ಹಚಕಾ. ೯-೧೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಟ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಪಡಿ]

ಪಡಿ$_2$, ಹಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ,—ರೆಕ್ಕೆ ; ಫಡಕು : "ಪಡಿಯೆಂದು ಕವಾಟಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೧೪) ; ತೆಱೆಯದೆ ಮುನ್ನ ಕೆತ್ತ ಪಡಿಗಳ್ ನವಸೌರಭಮುಣ್ಮೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ತೆಱೆದುವು . . . ಆತನ ಪುರಾತನಪುಣ್ಯಫಲಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಆದಿಪು. ೨-೬೩) ; ತೆಱೆಯದೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದುವು ನೆಱೆ ಮೋಕ್ಷಗೃಹದ ಸೌಖ್ಯದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದವೆನೆ ದಿವದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದುವದೇನರಿದೆ ಜೈನಪದಸೇವನೆಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೯); ಮುಗಳಂ ಮಾಱು ಮದುವೆಯಪ್ಪ ಪಡಿಯನೊಡೆದು ಮಣಿಯಂ ಮಾಡುವ . . . ಕಟ್ಟಿಗನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೨) ; ಸೇನೆಯೊಂದಿರವಂ ತಮತಮಗೆ ಸಂತಸದುರ್ಬಿನಿಂ ಕಾಂತೆಯರ್ ನೆಲೆವಾಡಮನೇಱಿಯುಂ . . . ಅರೆದೆಱೆದ ಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಗವಾಕ್ಷದೊಳ್ ನಿಳ್ಕಿಯುಮೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೩). ೨. ಬಾಗಿಲಿನ ನಿಲವು,— ಚೌಕಟ್ಟು ; ದ್ವಾರಬಂಧ : "ಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಕುಡುಬದೊಳ್ ದ್ವಾರಬಂಧದೊಳ್ ಪಡಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೬). ೩. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ : ಹಳೆಯ ಹಸ್ತಪತ್ರಿಕೆ ನನ್ನ ಸ್ಮೃತಿಮಂದಿರದ ಪಡಿ ತೆರೆಯುತ್ತದೆ (ಗಾಳಪ. ೭೧). 'ಪಡಿವಳ' ಪರಾ. **ಹಡಿ$_1$:** ೧. ಹಡಿ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ತುಡುಗುಣಿನಾಯಂತೆ ಮೊಱೆ ಇಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೬೬-೩೧೮) ; ಪಾಡಲಾನತಿನಿಷ್ಠುರವದಾಗಿ ಕೇಳದೀ ಹೂಡಿರ್ದ ಹಡಿಯ ತೆಱದಂ ನಿಮ್ಮ ಸೊಗಸಪ್ಪ ಪಾಡಹತ್ತಂ ಮೋಹದಿಂ ಕೇಳಿ ಮೋಹರಿಸಿ ಕೊಂಡನೀ ಕದವನೀಶಂ (ವೀಶೈಪು. ೪-೯-೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟಲ್, ಪಟಲೈ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಪಡಿ]

ಪಡಿ$_3$, ಪತಿ$_1$, ಪಳಿ$_5$, ಪಱಿ$_6$, ಹಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದುದು; ಎಣೆಯಾದುದು ; ಸಾಟಿಯಾದುದು : "ಸರಿ, ದೊರೆ, ಪಡಿ, ಗೆಡೆ, ಪಾಟಿ, ಪಾಸಟಿ, ಎಣೆ . . . ಸಂಗಡಂ—ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೧); ದುಃಕೀರ್ತಿಯನಾನ್ತ ಮತ್ತಿನ ಶಠದುರ್ಬೋಧರಸ್ಪೃಶ್ಯರೇಂ ಪಡಿಯೇ ಸದ್ಬುಧಸೇವ್ಯನಪ್ಪ ಬುಧಚಂದ್ರಖ್ಯಾತಯೋಗೀಂದ್ರನೊಳು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೬೬ ; 1122) ; ತನಗಿಂದ್ರಾಣಿಯೆ ಸರಿ ಗೋವಿಂನಿಯೆ ಸಮಾನಂ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಪಡಿ (ವರ್ಧಪು. ೧-೮೮) ; ಈ ಕಣ್ಗಾ ಕಣ್ಣ ಕಣ್ಗೀ ಕಣ್ಣೆರಡಕ್ಕವೆರಡೆ ಪಡಿ (೧೦ಕ. ೧೦-೫೦) ; ಶಾರದೆಗೆ ಸಾಟಿಯಿಂದ್ರಾಣಿಗೆಣೆ ಸಿರಿಗೆ ಸರಿಯಾರತಿಗೆ ಪಡಿ . . . ಎನಿಪ್ಪ ಪುರವರ ಮಹಾಸತಿಯರು (ಚಬಪು. ೫-೧೬) ; ಈಶಾನ್ಯಭಾಗದೊಳಂಬರವನು ತುಡುಕುತ ಸರ್ವಸನ್ನಹದೆ ಕಡುಗಲಿ ದಳವಾಯ ಮೇರುವೆಯೊಪ್ಪಿತು ಪಡಿಯಾಗಿ ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ(ಕಂಸವಿ. ೧೮-೬೯). ೨. ಪ್ರತಿಯಾದುದು ; ಬದಲು : ನಿಮ್ಮ ಹಿರಿಯತನಕೆ ಪಡಿಯುಂಟೆಯೆಂದವರನೊಡಗೊಂಡು ಬರುತಮಿರೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೪-೩) ; ಸುಡುವ ನೆಲದೆಱಗೆ ಹಾಗ ಹೆಣದುಡುಗೆಯಂ ತಂದೆನಗೆ ಕೊಡುವುದಾ ತಲೆಯಕ್ಕಿಯಂ ನಿನ್ನ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಪಡಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡುಂಬುದು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೩೬) ; ಎಲ್ಲ ಧಾನ್ಯವನೆಣಿಸೆ ಹದಿನೆಂಟಲ್ಲಿ ಪಡಿಯಿವರಂದದಿಂದವೆಯೆಲ್ಲ ಮೂವತ್ತಾಱೆ ಎನಿಸುಗು ಲೋಕ ಮೆಚ್ಚಲಿಕೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೧೧೩) ; ತನ್ನಯ ಮಾಯವಿದ್ಯದಿಂದಿವನನಾಂ ಬಿಡದೆ ಮರ್ದಿಪೆನೆಂದು ನೆನದು ಕಲ್ಪಿಸಿದಳಾ ಮೃಡನರಸಿಯಿದಿರೊಳ್ಕೈತಂದ ಮಹಿಷಾಸುರನ ಪಡಿಯಲಿಮ್ಮಡಿ ರೂಪನೂ (ನಪಮೋ. ೧೨-೮೩) ; ತಾನುಂ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಪ್ಪುದಱನವನೊಡನೆ ಪಾಡುತಂ, ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಕೆ ಪಡಿಯಾಗಿ ಕೈಯೋಗರವಂ ತಾನೆ ತಂದೀವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೧೬-೨೧). 'ಪಡಿನುಡಿ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಬರಹದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರತಿ ; ಪ್ರತಿಲೇಖನ ; ನಕಲು : ಆ ಬಲ್ಲಾಳದೇವರು ಕಾರುಣ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನದ ಪಡಿಯ ಸಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. IX(s), ಕಾನಕಾ. ೯೨-೩೭ ; ಸು. 1300) ; ಬರಸಿದ ಪಡಿಯುಂ ಬರಸಿತ್ತಂ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೩, ಕಾವೇರಿ. ೬೦-೩೯ ; ?). 'ಪಡಿಪತ್ರ' ಪರಾ. **ಪತಿ$_1$:** ೧. ಪತಿಯ ಸುಖದುಃಖಂಗಳೇ ತನಗೆಂಬ ಪತಿವ್ರತೆಗೆ ಪತಿಯ

ಕಾಣೆನು ತ್ರಿಜಗದೊಳರುಂಧತಿಯಳಲ್ಲದೆ (ಶಂಕದಾ. ೨-೧೨). **ಪಳಿ**$_{5}$: **೨.** ಕಂದ ಶಂಕರನ ಶಿರಕೆನ್ನರಿದ ತಲೆರನ್ನದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕಯ್ಯ ಬೊಪ್ಪಯ್ಯ ನೀಂ ಸಂದೆಗಂ ಮಾಡಲನುಚಿತವೆನ್ನ ಮಸ್ತಕವ ಪೞಿದು ಪಳಿಗೀಯೆಂದನು (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೮) ; ತಿರುಕೊಳನಾಚಿ ಮತ್ಸ್ಯತಂಗರಸನ ಋಗಂ ಸಾಟಿಯಿಾತಂಗೆ ಪಳಿಯೆನುತೆ ತನ್ನ ತಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟಳು (ಚಬಪು. ೫೫-೧೬) ; ಘಳಿಲನೆ ಪಳಿ ಪೊರ್ದದಮಳಚರಿತನಿದಿರ್ಗೆವಂದೆನ್ನ ಶಿರಮಿದಕ್ಕೆ ಪಳಿಯೆಂದು ತೋರ್ಪಂತೆ ಪಣೆವೆಜಿಯೊಳ್ ಕರಾಂಜಲಿಯಿನಮರ್ಚಿನಿಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೪ ಪ). 'ಪಳಿಗೊಡು' ಪರಾ. **ಪೞಿ**$_{6}$: **೧.** "ಸರಿ, ದೊರೆ, ಪಡಿ . . . ಪೞಿ, ಜೋಡು, ಸರಿಸ . . . ಸಂಗಡಂ—ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೧) ; "ಪಡಿ ದೊರೆ . . . ಸಂಗಡಮುಂ ಪೞಿ ಜೋಳಿ ಬುಧರಿನಕ್ಕುಂ ಸಮನುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೬). **೨.** 'ಪೞಿಹತ್ತ' ಪರಾ. **ಹಡಿ**$_{2}$: **೨.** 'ಹಡಿಮುಖ' ಪರಾ.

[<**ಪ್ರಾ.** ಪಡಿ./**ಸಂ.** ಪ್ರತಿ]

ಪಡಿ$_{4}$ 'ಪೞಿ$_{5}$' ನೋೞ.

ಪಡಿ$_{5}$ 'ಪಡೆ$_{3}$' ನೋೞ.

—**ಪಡಿ**$_{6}$ (ಪ್ರ). ಭಾವನಾಮದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಕೃದಂತ ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ತಿದ್ದುಪಡಿ', 'ತೀರ್ಪಡಿ' ಪರಾ.

ಪಡಿಕಟ್ಟು$_{1}$ 'ಪಡಿಗಟ್ಟು$_{1}$' ನೋೞ.

ಪಡಿಕಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ಮಾದರಿ ; ನಮೂನೆ ; ರೀತಿ : ಆ ಲೇಖನದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗವು ಅಮಲನ ಲೇಖನದ ಪಡಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾಡಂಬರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೫೨) ; ಇದೇ ಏನು ನಿನ್ನ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ–ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನಗಳ ಪಡಿಕಟ್ಟು ! (ಕುಮುದಿ. ೮); ಇದು ಹೆಂಡಿರ ಕೃತಘ್ನತೆಯ ಪಡಿಕಟ್ಟಾಯಿತು ; ಇನ್ನು ಅವರ ಉದ್ಧಟತನದ ಪಡಿಕಟ್ಟನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಬೇಕು (ಕುಟುಂಬ. ೩೩). [ಪಡಿ$_{1}$+ಕಟ್ಟು$_{2}$]

ಪಡಿಕಟ್ಟು$_{3}$ 'ಪಡಿಗಟ್ಟು$_{2}$' ನೋೞ.

ಪಡಿಕಮಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು ; ತನ್ನ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು: 'ಪಡಿಕಮಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ.

[<**ಪ್ರಾ.** ಪಡಿಕ್ಕಮಣ./**ಸಂ.** ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣ]

ಪಡಿಕಮಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸು : ಗುರುಗಳ್ಗೆ ತಮ್ಮೆಕ್ಕೆವದಿಂ ತಪಂಬಟ್ಟುದನಾಳೋಚಿಸಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂಗೊಂಡು ಪಡಿಕಮಣಂಗೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಕೇಳ್ದು] ಪರಮಾರ್ಥಯತಿವರರಾಗಿ ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಷಂಬರಂ ಗುರುಗಳನಗಲದೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೨೭). [ಪಡಿಕಮಣ+ಕೆಯ್$_{1}$]

ಪಡಿಕಮಣಂಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಕೇಳು : ಸುಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ . . . ತತ್ಪಾದಮೂಲದೊಳ್ ತಪಂಬಟ್ಟು ಪಂಚಮಹಾಬ್ರತಂಗಳನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ಪಡಿಕಮಣಂಗೇಳ್ದು ತದನಂತರಂ . . . ಸಂನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೮-೨೬).

[ಪಡಿಕಮಣ+ಕೇಳ್]

ಪಡಿಕಮಣಂಪೇೞ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳು : ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಂಗಳನೇಱಿಸಿ ಪಡಿಕಮಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣಂ]ಪೇೞ್ದು ತದನಂತರವಿಂ ಕಲ್ಪಿಸಿವೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೩). [ಪಡಿಕಮಣ+ಪೇೞ್]

ಪಡಿಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ತೋಳುಬಂದಿ: ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು ಬುಗುಡಿಯ ಚಕ್ರ ನವರತ್ನ ಕೆತ್ತಿದ ತೋಳ ಪಡಿಕರವು ಉತ್ತಮ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ತೋಳ ಭಾಪುರಿಗಳ ಬಿತ್ತರದಿಂದಳವಡಿಸಿ(ಶಾಂತೀಚ. ೩-೬೯). [?]

ಪಡಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸಮತೂಕಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕಡಮೆ ತೂಕವಿರುವ ಕಡೆಗೆ ಇಡುವ ಕಲ್ಲು,– ಬಟ್ಟು; ಪೇರುಕಟ್ಟುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ). [ಪಡಿ$_{1}$+ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_{3}$)]

ಪಡಿಕೂಳು (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯಷ್ಟು ಕೂಳು,— ಆಹಾರ : ನಿನ್ನ ಒಡೆಯ ಲಿಂಗಗೆಡೆಮಾಡದೆ ಪಡಿಕೂಳ ತಿಂದು ನೀ ಕುಡಿದೆ ನೀರ (ಲೋಕಗೀ. ೬೭). [ಪಡಿ$_{1}$+ಕೂಳು$_{2}$(<ಕೂೞ್$_{1}$)]

ಪಡಿಕೆ$_{1}$ 'ಪಡಕು$_{2}$' ನೋೞ.

ಪಡಿಕೆ$_{2}$ 'ಪಡುಕೆ' ನೋೞ.

ಪಡಿಕೆ$_{3}$, ಪಡಕು$_{3}$, ಫಡಿಕೆ (ನಾ). **೧.** ತುಂಡುಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ : "ಪಡಿಕೆ–ಹರಕ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದರಿ ; ಸೀರೆಯ ತುಂಡು" (ಜಾನಕೋ. ೧೩) ; ಚಂಡಾತಕ – ಹೆಂಗಸರು ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪಡಿಕೆ (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೬). **ಪಡಕು**$_{3}$: (ಕ). **ಫಡಿಕೆ** : **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ; ಲುಂಗಿ ; ದಟ್ಟಿ : ಖ್ರಿಸ್ತೀ ಜನರ ಉಡಿಗೆಗಳು . . . ಅನುಕೂಲವಿದ್ದವರು ಇಜಾರುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವರು, ಇಲ್ಲವೆ ಫಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಉಡುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೨೪೮). [←**ಮರಾ.** ಫಡಕಾ]

ಪಡಿಕೆನಾಱು 'ಪಡುಕೆನಾಱು' ನೋೞ.

ಪಡಿಗ, ಪಡಗ, ಪಡುಗ (ನಾ). **೧.** ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಪೀಕದಾನಿ : "ಪತದ್ಗ್ರಹಾಖ್ಯಂ ಪಡಿಗಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೬) ; ನಾರಾಯಣನು ಮುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನುಂ . . . ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಪೊನ್ನ ಪಡಿಗಂಗಳೊಳಮಿಕ್ಕಿದ ಪೞಿಯ ಸುಖಾಸನಂಗಳೊಳಂ ಕಟ್ಟಿದ ಚಿನ್ನದ ಬೊಂದರಿಗೆಯೊಳಮೆಸೆದಿರ್ದ ಮಣಿಮಯಪೀಠದೊಳೊಡನೇಱಿ ಕಿಱಿದು ಪೊೞ್ತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೩ ಪ) ; ಪಡಿಯಱವೆಸಗೆಯ್ದು ಪಡಿಗಮಂ ಸಾರ್ಚುವ ಮತ್ತಡಿಗುಟ್ಟುವ ಪಾವುಗೆಯಂ ಪಿಡಿದರ್ಪಿಪ ಬೆಸನೆ ದಿವಿಜಕಾಂತೆಯರ್ಗೆ ಬೆಸಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೩೬) ; ಮಣಿವುಪಕರಣತತಿ ಬಟ್ಟಲು ಪಡಿಗವಡ್ಡಣಿಗೆ. . .ಹಿರಿಯ ಚಿತ್ರದ ಭಿತ್ತಿಯಿಂ ಪೊಸಪರಿಯೆನಿಸಿ ರಾಜಿಸಿದಪುದು ಗಣಿಕಾನಿಕೇತನವು (ಬಸವು. ೧೨-೧೨); ಸುರಪುರದ ಸೂಳೆಯರ ಪಡಿಗವನಿರಿಸುವರು ಗಂಧರ್ವರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೧-೬೭). **೨.** ಪಾತ್ರೆ; ಭಾಂಡ : ನೆಲಕೆಲ್ಲವಿಟ್ಟ ಪಡಿಗಂ ನೆಲಕೆಲ್ಲಂ ಸಮೆದ ಪಚ್ಚವಡಮೆನೆ ಮತ್ತಂ ನೆಲನೆನಿತನಿತಱ ಮಯಿಲಗೆ ಬೆಲವೆಂಡತಿ ಬಗೆವೊಡಿಂತು ಕಿಸುಗುಳ ಮುಂಟೇ (ಪಸಾರ. ೨೯೯). **೩.** ತಟ್ಟೆ ; ತಳಿಗೆ ; ಹರಿವಾಣ : ಎಡೆವಟ್ಟಲ್ಗಡ್ಡಣಿಗೆಗೆ ಪಡಿಗಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪೞಿಯ ಬಿತ್ತರಿಗೆ ತಕ್ಕೆಡೆಯಱಿದು ಪಂತಿಕಾಱರನೆಡೆಯಱಿದು ವಿಲಾಸದಿಂದಮಿರಿಸಿದರಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೬) ; ರಾಯನ ಮಡದಿಯರು ಹೊಂಗಳಸಜಲವನು ಪಡಿಗವನು ಹಿಡಿದಸುರರಿಪುವಿನ ಬರವ ಹಾರಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೩) ; ಹೊಂದಂಬಿಗೆಯುದಕವ ತಂದು ಚರಣಾರವಿಂದವ ಪಡಿಗದೆ ತೊಳೆದು ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿಯಿಂದೆ ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಪಾವುಡೆಯಿಂದೊರಸಿದರು ಸೌಖ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೩). **ಪಡಗ :** **೧.** ಆನು ನಿಮ್ಮ ಬಂಟರ ಬಂಟ ನಾನಯ್ಯಾ . . . ಆನು ನಿಮ್ಮ ತೊತ್ತಿರ ಪಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ,ಡು]ಗವ ತೆಗೆವ ಪಡಿದೊತ್ತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ಕ. ೧೦೫೭). **೨.** ವನಧಿಯೊಳೊಂದು ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಕಂದದ ಮಧ್ಯ ಕನಕಮಯ ಪಡಗದಂದದಿ ಸೊಗಸುವೆತ್ತು . . . ಸಲೆ ರಾಜಿಪುದು ದ್ವಾರಾವತಿಪುರವು (ನವಮೋ. ೧೦-೮). **೪.** ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ ; ಹರವಿ : ನಿನ ತೋೞ್ ಮೊಸರಿಲಿ ಮುಳುಗಿದೆ ಕಳ್ಳ ಎನಲು ನಮ್ಮೊಳೆಗರು ಮುಳುಗಿದೆ ಪಡಗದಿ ದಣಿ ಹುಡುಕಿದೆ ನಾ ತಿನಲಿಲ್ಲೆಂಬ (ಪ್ರಸಭಾ. ೧೭-೨೧) ; ಮೂಗೂತಿ ಮುರಿದಿತ್ತು ಮುಂಜೆರಗು ಹರಿದಿತ್ತು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಡಗ ಒಡದಿತ್ತ (ಲೋಕಗೀ. ೧೨೬). **ಪಡುಗ :** **೧.** ಭಕ್ತರ ಪಡುಗ ಪಾದ ತ್ರಣು (ತೃಣ) ಪಹರೆ ಬಾಗಿಲು ಬೊಕ್ಕಸ ಬಿಯ್ಯಗ ಮುಂತಾದ

ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಪರ್ಶವ. ೧೮೯-೮೮೪) ; ನೀವೆದ್ದ ಉನ್ಮನಿಯ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಮ್ಮ ಪಡುಗ ಪಾದರಕ್ಷೆಯಂ ಪಿಡಿದು ನಿಮ್ಮ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದಿಪ್ಪುದೇ ಎನಗೆ ಭಾಷೆ (ಘನವ. ೫-೨) ; ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು ಉಟ್ಟ ಮೈಲಿಗೆಯು ಬಟ್ಟೆ ಉಗುೞಿದ ತಾಂಬೂಲ ಒಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನೆ ಕರುಣಿಸಿ ಅವರ ಪಡುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡುಗಾವ]ಕಾಯ್ವಂತೆ ಪಾದರಕ್ಷೆಯನೆ ಹಿಡಿವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನ ಮಾಡಿ ಅವರ ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲನೆ ಕಾಯುವಂತೆ ಮಾಡಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಖಂಡೇ. ೮೧-೬೦). **೨.** ಆರು ಮೂರು ಪಡುಗಕೆ ಯಸರಿಕ್ಕಿದೆ ವಲೆಯಾನೆ ನಾವೂದಿದೆ (ಚಿದಾವ. ೬೮-೬) ; ಪಡುಗದೊಳು ಘೃತಮಂ ಸೋದಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೧).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಗ್ಗಹ./ಸಂ. ಪತದ್ಗ್ರಹ]

ಪಡಿಗಚ್ಚು (ನಾ). (?) : ಅಂತಿದಿರಾಂತ ಮಾರ್ಪಡೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಜವನ ಪಡೆಗೆ ಪಡಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಚ್ಚಿಕ್ಕುವಂತಿಕ್ಕಿ ನಿಂದ ನರನಂದನನಂ ಕಂಡು . . . ಲಕ್ಷಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ನೂರ್ವರುಮೊಂದಾಗೆ ಬಂದು ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೪). P "ಪಡಿಗಂಚಿಕ್ಕುವಂತೆ ಎಂಬ ಪಾಠ ಇದ್ದಿರಬಹುದು" (ಪಂಪದೀ. ೪೧೩). [?]

ಪಡಿಗಟ್ಟಳೆ (ನಾ). ಸಮಾನ; ಎಣೆ : ತನ್ನೆಯ ತಿಣ್ಪನೇಳ್ಗೆ ಪಡಿಗಟ್ಟಳೆಯಾದುದು ಮಂದರಕ್ಕೆ ತನ್ನುನ್ನತಿ ಮೇರುವಿಂಗೆ ಮಣಿಚೂಣಿಯಾದುದು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೩-೩೬ ; 1124). [ಪಡಿ$_3$ + ಕಟ್ಟಳೆ$_1$]

ಪಡಿಗಟ್ಟು$_1$, ಪಡಿಕಟ್ಟು$_1$, ಹಡಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹೋಲಿಸು; ತಾಳೆ ನೋಡು : ಸುರವನಿತಾಜನಂಗಳ್ ಸುರೂಪವಿಳಾಸೆಯರೆಂದು ಬೀಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವನಿಂದ್ರನೆಮ್ಮುವನವಂದಿರುಮಂ ಪಡಿಗಟ್ಟಿ ನೋಡುಗೀ ಬರವಿನೊಳಾದ ಚೆಲ್ವು ಮಿಗಿಲಿಲ್ಲಿಯೆ ಕಂಡಪನೆಂದು ತೋರ್ಪವೋಲ್ ನೆರೆದುದು ಪೆಂಡವಾಸದೆಳವೆಂಡಿರ ತಂಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೨೧) ; ಬಡನಡುವಿನ ಬಾವನ್ನಗಂಪಿನ ಹೊಂಪಿಡಿದ ಹೊಂಬಳ್ಳಿಯೊಳೆಸೆವ ಕಡುಬಿಣ್ಪನ ಜಘನದ ಕಾಮಿನಿಗಿಂದು ಪಡಿಗಟ್ಟಿ ಪೇಳುವೆನೇನ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೦-೨೫); ಮಡಿಗಳ ಕಾವ ಪುಳಿಂದಿನಿಯರ ರೂಪ ಪಡಿಗಟ್ಟಿ ಬಲ್ಲವರಾರು (ಮೋಹತ. ೨-೪೨). **೨.** ಸಮಾನವಾಗು ; ಸಾಟಿಯಾಗು : ಕಾದಿದರು ಬಿಡದೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರೊಳೀ ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಸುಭಟರು ಮೇದಿನಿಯೊಳಿದಿರಲ್ಲ ಪಡಿಗಟ್ಟುವರೆ ಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೨-೧೩೪) ; ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲು ಐತರುವ ಮತ್ತಗಜಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ತದ್ವಾಹನಾಲಂಕಾರಯುಕ್ತದಿಂ ಚಿತ್ರೈಸಿ ಕಂಠೀರವನವೋಲ್ ಪಡಿಗಟ್ಟಿ ಗಜಗಳೆಂಬ ಉಚ್ಚರಣೆಗೆ ನಾಣ್ನುಡಿ ಕಾಣಿಪಂತೆ (ಎಕ. I, ೩-೮ ; 1822). **ಪಡಿಕಟ್ಟು$_1$:** **೧.** "ಸ್ಕಂಭತೆ = ಪಡಿಕಟ್ಟದಪುದು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೦೬). **ಹಡಿಕಟ್ಟು :** **೩.** ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಜಕ್ಕೆಯ ನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯಿಟ್ಟಿಗೊಂಡನಾಯಕರ ಮೇಲೆವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮುಱಿವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳೆಚ್ಚು ಗೂಡಂಬಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲು (ಮೈಆರ. ೧೯೪೧, ೪೨-೧ ; 13ನೆಯ ಶತ). [ಪಡಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಡಿಗಟ್ಟು$_2$, ಪಡಿಕಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). **೧.** ಸರಿಸಮಾನವಾದುದು ; ಸರಿದೊರೆಯಾದುದು: ನೆಟ್ಟನಧಿರಾಜೇಂದ್ರಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟುವೆನು ಕಮಲಾಂಬಕನ ಪಡಿಗಟ್ಟನಗ್ಗದ ರಾಮಚಂದ್ರಂಗೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೧೧). **ಪಡಿಕಟ್ಟು$_3$:** **೨.** ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಬಂಧನ : "ಷ್ಟಭಿ, ಸ್ಕಭಿ — ಪ್ರತಿಬಂಧೇ, ಪಡಿಕಟ್ಟನೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೦೬). [ಪಡಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಪಡಿಗಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಅಳೆದುನೋಡು ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಆ ಮೂಗಳವ ನಡುವೊಱದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯೆ ಪಡಿಗಣಿಸುವಾಗ ಒಕ್ಕುಳವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೨೧೬-೬೬೧). [ಪಡಿ$_1$ + ಗಣಿಸು]

ಪಡಿಗದ (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ,—ರೆಕ್ಕೆ : ನಡುಮನೆಯೊಳಿರ್ದವನ ಕೋಣೆಗೊಡಗೊಂಡೊಯ್ದು ಪಡಿಗದವನಿಕ್ಕಿ ಉಮ್ಮಳಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪದಿಯ ನಿಕ್ಕುತ್ತಲುರವಣಿಸಿ]ಸುಟ್ಟನೆ ಸುಯ್ಯುದ್ದ (ಕಲಿರ. ದೇ. ೩೧೧-೨೪).

[ಪಡಿ$_2$ + ಕದ(<ಕದವು$_1$)]

ಪಡಿಗಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾಗಿಸು ; ಸಮಗೊಳಿಸು : ಅದಂ ಕಂಡು ಕಂಸಂ . . . ಘಟಿಶೂರ ಚಾಣೂರವಿಕ್ರಮದಿಂ ಸಮಕರ್ತರಿಯ ನೆನ್ನಯ್ಯಂ ಕೊಂಡನೆಂದು ಪಡಿಗಯಿಸಲೊಡನೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಬೇಗಮಾಗಿ ಮನಂಗೆಯ್ದು (ಅರ್ಜನೇ. ೮-೧೦೬ ಪ).

[ಪಡಿ$_3$ + ಕಯಿಸು(<ಕೆಯ್ಯು$_5$)]

ಪಡಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಕದವಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಕಲ್ಲು : ಕೊಂದು ಖಳನನು ಬಳಿಕ ಬಾಲರ ವೃಂದವನು ಬಿಲಮುಖದಲತಿಕೃಪೆಯಿಂದ ನೆಗಹಿದ ನೆಲ್ಲರನು ಪಡಿಗಲ್ಲನೀಡಾಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೨-೫೦).

[ಪಡಿ$_2$ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಪಡಿಗವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೀಕದಾನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸೇವೆ ಮಾಡು : ನಾನಾಸಮುದ್ರಾಂತಚಕ್ರೇಶ್ವರರ್ ಬಹುಜನ್ಮದಾ ಸುಕೃತವೊದವಲೆಸಗಿದ ಯಜ್ಞಮುಖದೊಳ್ಕೆತಂದಿವರ ಪಡಿಗವಿಡಿವ ದಾಸಿಯರೊಳೊಂದಿವಸಮಿಪ್ಪ ದಘಟಿತವಪ್ಪುದು (ಚಿಬಪು. ೧೯-೪೫). [ಪಡಿಗ + ಹಿಡಿ$_1$]

ಪಡಿಗಾಣ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಣಿಸು ; ಲೆಕ್ಕಮಾಡು : ಹಿಡಿಮಿಂಗವಕ್ಕಿಯ ತುಂಡುತುಂಡುಗಳನು ಸಡಿಲದೆ ಸೊಪ್ಪಿನೊಳ್ಪುದುಗಿ ದಡಿಗಿಕ್ಕಿ ಹೊತ್ತವರನಿತಿನಿತೆಂಬುದ ಪಡಿಗಾಣ್ಬೊಡೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೯-೮೬).

[ಪಡಿ$_1$ + ಕಾಣ್]

ಪಡಿಗಾಣ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾದುದನ್ನು ಕಾಣು : ಕಿಡಿಗಣ್ಣನೊಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ಸುರವೇಣ್ಣ ಳಡಿಕಿಱಿದಿಹುದು ನಿನ್ನೊರೆಗೆ ಪಡಿಗಾಣೆವು (ಮೋಹತ. ೨೬-೧೮); ಇವಳ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪಡಿಗಾಣೆವು (ಚತುಪು. ೩-೩-೫೦).

[ಪಡಿ$_3$ + ಕಾಣ್]

ಪಡಿಗಿಱು, ಹಡಿಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚು ; ಕದವಿಕ್ಕು : ಊರೂರ ದೈವಂಗಳುಂ ಪಡಿಗೆತ್ತೋಡಿದುವೀಕೆಗಂಜಿ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೨); ಇನದೀಪಂ ನಂದಿರೆ ಬಂದು ನಿಶಾರಾಕ್ಷಸಿ ಚರಾಚರೌಘಗ್ರಸನಾರ್ಥಿನಿ ಭುವನಭವನಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಪಡಿಗೆತ್ತಂದವಾದುದಂದು ತಮಂಥಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೧) ; ಕಂಡುಕೆಂದು ತಂದು ಚಂಚೂವಿವರಕ್ಕೆ ಮಾಣಿಕದ ಮುದ್ರಿಕೆಯಂ ಪಡಿಗೆತ್ತು ಭಾರತೀದೇವಿ ನಿರಂತರಂ ಸವಿವಳಾತನ ನವ್ಯವಚೋವಿಳಾಸಮಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೬೩); ತೆಗೆದ ಕಣ್ಗಳ ಬಾಗಿಲಿಂದವನನು ತಂದು ಪುಗಿಸಿ ಮರಳಿ ಪೋಗದಂತೆ ಮಿಗೆ ತುಱುಗೆವೆ ಪಡಿಗೆತ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಗೆಳ್ತ, ವಡಿಗೆಳ್ತ]ಳೆಂಬಂತಾಗ ಮುಗಿದವು ಕಣ್ಗಳವಳಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೨-೧೫). **ಹಡಿಗಿಱು :** ಬೆದೆವೋದ ಸವಣನಡುಹುಳ್ಳ ಕಂತಿಯನವಚಿಕೊಂಡೀಗ ನಾಚಿ ಹಡಿಗೆತ್ತಿರ್ದನೊ (ಸೋಮಚ. ೪-೪೫) ; ಚಂದ್ರನೊಡಲ ನೆಳಲಿನಿತು ಸೋಂಕಿದೊಡೆನ್ನ ಪತಿ ಮುನಿವನೆಂದು ಸಿರಿ . . . ಅಳ್ಕಿ ಮೇಣೆಸಳ ಹಡಿಗೆತ್ತುಕೊಂಡಳೆಂಬಂತಲರ್ದ ತಾವರೆಗಳುಡುಪನುದಯಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ಮುಗಿದವು (ಚೀರಮ. ೬-೩೧); ವೇದಪುರುಷರೆಲ್ಲಾ ನಡೆತಂದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರು ತೆಗೆಯದ ತೆಱದಿ ಹಡಿಗೆತ್ತು ಹೋದ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇಶನಾಲಯದ ಎಡೆಗೆ ಬಂದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೯-೧೧). [ಪಡಿ$_2$ + ಕಿಱು$_1$]

ಪಡಿಗುಂಜಿ (ನಾ). (ತೂಕವನ್ನು) ಸರಿದೂಗಿಸಲು ಇಟ್ಟ ಗುಲಗುಂಜಿ : ವರುಣಗಿರಿ ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಗಳ ಹೆಚ್ಚುಕುಂದಮಂ ಸರಸಿಜಭವಂ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು ತೂಗಲ್ ಸಮಂ ಬರದಿರಲ್ ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಗಿಟ್ಟ ಪಡಿಗುಂಜಿಯೋ . . . ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಚಿಬಪು. ೯-೧೬).

[ಪಡಿ$_1$ + ಗುಂಜಿ]

ಪಡಿಗುಂಡು (ನಾ). ೧. ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು : (ಕ). ೨. ಕಟ್ಟಡದ ತಳಪಾಯಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಕಲ್ಲು; ಅಡಿಗಲ್ಲು : (ಕ).

[ಪಡಿ$_3$+ಗುಂಡು]

ಪಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗು ; ಸದೃಶವಾಗಿರು : ಪೊಣ್ಮ ಪಾಯ್ದು ಪೊಜಿಸೂಸಿ ಪೊದಟ್ದ್ದಿಸೆವೊಳ್ಗದಿರ್ಗಳಂ ಮಣಿಮಯದೊಪ್ಪುವೊಂದು ತೊಡವಂ ಪಡಿಗೊಳ್ವುದು ಕಬ್ಬವೊರ್ಬನಾ (ಚಕವಿ. ೧-೧೦) ; ತಾಳ್ಮೆಯೊಳ್ ತಿರೆಯಂತಿರೆ . . . ಸಿಡಿಲ ಪೊಡರ್ಪು, ಕಡಲ ಗುಣ್ಪು, ಪಡಿಗೊಳೆ ದಶರಥಕುಮಾರಂ ರಾಜ್ಯಮನಾಳುತಿರ್ದಂ(ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೧೮).

[ಪಡಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಡಿಗೋಂಟೆ, ಪಡಿಗೋಟೆ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ಕೋಟೆ ; ಮತ್ತೊಂದು ಕೋಟೆ : ಪಡಿಗೋಂಟೆಗೆಯ್ದು ಕಡುಪಂ ಪಡಿಯಗಟ್ಟ್ಗಯ್ದ್ದಳವನಾರ್ಪು ಕಡುಗೂರ್ಪುಗಳಂ ಪಡಿವಡೆಗೆಯ್ದ್ದಂದವರೊಳ್ ಪಡಿಬರಿಸಿದರವುಮ ವಿಷ್ಣುಜಿಷ್ಣುಗಳನ್ನರ್ (ಚಕವಿ. ೨-೪೫). ೨. (ಯುದ್ಧದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವ)ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಕೋಟೆ,—ದುರ್ಗ: ನಡೆಸಾರಂ ಬದ್ದರಂ ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ಪಸುಪೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಳ್ಕೈಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩) ; 'ಪಡಿಗೋಂಟೆ' ಎಂದರೆ 'ಪ್ರತಿದುರ್ಗ',ಎಂದರೆ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಕೃತ್ರಿಮದುರ್ಗ(ಕರ್ನಾಜ. ೨೮). **ಪಡಿಗೋಟೆ** : ೧. ವಿಘಟಿಸಿಪ ಗಂಧರ್ವರೊಂದೇ ಕೋಟೆಕವಿದುದು ಕುರುಬಲಕೆ ಪಡಿಗೋಟೆಯಾದುದು ನೃಪತಿ ಸಿಲುಕಿದನವರವೇಡೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಭಾ. ೧೯–೫೦) ; ಮಿಸುನಿಯೆರಕದಲೆಸೆವ ಪ್ರಾಕಾರ ಸಪ್ತಕಗಳಸುವೀವ ರನ್ನಗಳ ತೆನೆಗಳಂ ವೈಡೂರ್ಯವಸರಮೆನಲಾಳ್ವೀರಿ ನೀಲದಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚೆಗಳ ಪಡಿಗೋಟೆಯು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೪). ೨. ಅಸದಳದ ಪಡಿಗೋಟೆ ಪಡಿಯಗಳಸಮರಣಜಾಟಾಳಸೂತ್ರಪ್ರಸರದಲಿ ನೆಲಗೋಟೆ ಬಿದಜ್ಸಿತಮರಸಂತತಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೫).

[ಪಡಿ$_3$ + ಕೋಂಟೆ]

ಪಡಿಗೋಟೆ 'ಪಡಿಗೋಂಟೆ' ನೋ.

ಪಡಿಗ್ಗಹ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವವನು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ರಿಪುರಾಯದಂಡುಗೆ ಪಡಿಗ್ಗಹನೆಂಬುರುವೀರದೇಟಿಗ್ಗ ತನ್ನೊಳೆ . . . ನೆಲಸಲ್ಕುದಾತ್ತನೆನೆ ಬಿಜ್ಜಳನಾಯಕನಿರ್ದನುಬ್ಬಿಯೊಳ್ (ಎಇ. XV, ೩೨೧-೪೪ ; 1172).

[<ಪಾಲಿ. ಪಟಿಗ್ಗಹ=ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು./ಸಂ. ಪ್ರತಿಗ್ರಹ]

ಪಡಿಚ 'ಫಡ್ಚ' ನೋ.

ಪಡಿಚಂದ, ಪಡಿಛಂದ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ; ಪ್ರತಿಕೃತಿ : "ಪಡಿಚಂದ-ಪ್ರತಿಚ್ಛಂದ=ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ" (ತದ್ಭಕೋ.೨೩) ; ಅಣ್ಮನ ಪಡೆಮಾತದೊಂದೆ ನೆವಮಾಗಿರೆ ಕೆಯ್ದುವನಿಕ್ಕಿ ಸತ್ತ ಸಾವಿನ ಪಡಿಚಂದಮಾಗಿಯುಮಿದೇಂ ನಿಮಗಬ್ಬಿಯೊ ಗಂಡವಾತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೧) ; ವಿದ್ಯಾಸಂದೋಹದೊಳಣ್ಣನ ಪಡಿಚಂದಂ ಚಕ್ರಾಯುಧಂಗೆ ಗುರು ಪೆಜನೊಳನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೮) ; ಸುರೇಶ್ವರಭವನಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಪಡಿಚಂದಮಿದೆಂಬಿನಮಚ್ಚರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗುರು ಕರುಮಾಡಮೊಪ್ಪುವುದಳಂಕೃತ ಸಪ್ತತಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೨) ; ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ . . . . ಪ್ರತಿಚ್ಛಂದ—ಪಡಿಚಂದ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಸಹಸ್ರಾಯುಧಂ ಜಿನೇಶ್ವರ ರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದಿ ದುಶ್ಚರತಪಶ್ಚರಣಪರಿಣತವಿಹಾರನಾಗಿ ಮುನಿವೃಂದಕ್ಕೆ ಪಡಿಚಂದಮಾಗಿ ನೆಗಟುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೯ ವ) ; ಪೂಣ್ದೀ ಮಾತೆಮಾತಾಗೆ ತಾನಾವಂಗಂ ಪಡಿಚನ್ದಮಾದೆಸಕದೊಳ್ಪಿ ಮರ್ಮ್ಯಡಿಗಂಗೊಪ್ಪರೇ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೫೧-೧೨ ; 972) ; ವಸುಧೆಗೆ ನಿತ್ಯಮಂಡಿತಜಿನಾಲಯಮುಂ ಪಡಿಚಂದಮಾಗೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರೆ ನೂತ್ನರತ್ನಮಯಮಾಗಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೫) ; ಅಳಂಕರಣಮಿತ್ತೀಳ್ಗೆಯ್ಮನೆಯಿಟ್ಟ ಛತ್ರಮುಖ್ವಿಗೆ ಪಡಿಚಂದಮಾದ[ವೆ]ನೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಧರ್ಮ್ಮಾಜನೇಂ ಕ್ರಿತಾರ್ತ್ಥನೋ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೧-೪೭ ; 1092) ; ಅಗಣಿತಮುಪ್ಪಪಾಣ್ಡ್ಯನ ಬಲವರ್ ನೆಜೆ × × × ಧಾತ್ರಿಗೆ ಪಡಿಚನ್ದಮಾಗಿ (ಎಕ.XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೦೪-೨೮ ; 1228). **ಪಡಿಛಂದ** : ೨. ಮಣ್ಡಲಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಪಡಿಛಂದಮಾಗೆ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಂ ಶಾಸನವಾಗೆ ನಟ್ಟಂ (ಎಇ. VI, ೨೧೭-೩೨ ; 1058). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಚ್ಛಂದ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಚ್ಛಂದ]

ಪಡಿಚರ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿ ಸೇವಕ ; ಪಡಿದೊತ್ತು : ಅಡಕಿದರು ಪಡಿಚರರು ಕುಶಸಮಿಧೆಗಳ ಹೊಜೆಗಳನು (ಕೌತರಾ. ೧-೬೦). ೨. ಸೇವಕನ ಕಾರ್ಯ; ಊಳಿಗ : ಮುಂದಣ ರಾಜಕಾರ್ಯವನೆಣ್ಣಿ ಪಡಿಚರದ ಜೋಡಿನವರಟ್ಟಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೭-೩೦). [ಪಡಿ$_3$ + ಚರ]

ಪಡಿಚಾಯೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪಡಿನೆಳಲು: 'ಪಡಿಚಾಯೆಗೊಳ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಚ್ಛಾಯಾ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯಾ]

ಪಡಿಚಾಯೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು ; ಮೂಡು : ಭಾವರಸಂ ಪಡಿಚಾಯೆಗೊಳ್ವನಂ ಪಡೆವುದು ಬಣ್ಣಗಬ್ಬಮದು ನಿರ್ಭರದೀಕಿವಿಗಳ್ಗೆ ಪರ್ಬಮಂ (ಚಕವಿ. ೧-೧೨). [ಪಡಿಚಾಯೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಡಿಚಾರ (ನಾ). = ಪಡಿಚರ ೧ : ಅವನ ಬಾಗಿಲಕಟ್ಟೆಗೆಯ ಪಡಿಚಾರರಿವನೊಡಹುಟ್ಟಿದರು ಸಹಭಂಗ ಬಿಟ್ಟರೆ ನರವೃಕೋದರರ ನಿಟ್ಟಿಸಲು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೦-೩೦). [ಪಡಿ$_3$+ಚಾರ]

ಪಡಿಛಂದ 'ಪಡಿಚಂದ' ನೋ.

ಪಡಿತನ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದ್ವೇಷ : ಸಂಧಿಸಲು ಲಗ್ನೇಶತಾ ರಿಪುಮಂದಿರದಿ ತಸ್ಥಾನನಾಯಕ ಹೊಂದೆ ಲಗ್ನವ ಶತ್ರು ಪಡಿತನವನು ತಿಳಿಯಂದ (ಕೇರಪ್ರ. ೯-೧೪). [ಪಡಿ$_3$ + -ತನ]

ಪಡಿತರ (ನಾ). ೧. (ದೇವಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನಿಗೆ) ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ದೈನಂದಿನ ಭತ್ಯ: ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣದೇವರಿಗೆ ಪಡಿತರಭೂಮಿಯ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು ಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಕೈಂಕರ್ಯವಾಗಿ ನಡಿಸುವುದು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೮೭-೧೯ ; 1360 ?) ; ನಗರೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ಅರ್ಚನಾವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತಾಶಾವೆಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ . . . ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಾಗಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೬-೮ ; 1402 ?) ; ಶ್ರೀನಂಜುಂಡೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯವರ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಅಂತರಂಗವೈಭೋಗ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ . . . ಮಹಾದಿಪೋತ್ಸವಾದಿ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ವರ್ಷವರ್ಷವೂ ಸಲಿಗೆಯೊಪ್ಪಿಸುವ ದೇವದಾಯದ ಕಾಣ್ಕೆ (ಬಿರುಗಂ. ೨೭-೭) ; ವೀರಮಲ್ಲಣ್ಣ ಒಡೆಯನು, ೧ ಸಂಪಿಗೇ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಗುಡಿ . . . ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಇವುಗಳ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆಗೆ ೧ ಮುಸಂಡಿಹಾಳು ೨ ಚಿಕ್ಕಪುರ, ಈ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೩). ೨. ಸರ್ಕಾರದವರು ನಿಗದಿಯಾದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಮಾಣದ ದಿನಸಿ ಮೊದಲಾದುವು : ಹಣದ ಮುಗ್ಗಟ್ಟು ವಿಪರೀತವಾಗಿತ್ತು. ಪೇಟೆಯ ಧಾರಣೆ ಇಳಿದಿದ್ದಾಗ ಸರ್ಕಾರೀ ಡಿಪೋಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಸೈಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಡಿತರ ದಿನಸಿ ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳ ಧಾರಣೆ ಎಂದಿನಂತೆಯೇ ಇತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೭೦). 'ಪಡಿತರಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟತ್ತರ ; ಮಲ. ಪಡಿತ್ತರ ; ತೆಲು. ಪಡಿತರ]

ಪಡಿತರ ಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದವರು ನಿಗದಿಯಾದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದಿನಸಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ,–ಕ್ರಮ: ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆಗೋಳಿಸಿದ ಕೆಲಸ ಪಡಿತರಪದ್ಧತಿ ನಿಲಿಸಿದ ದಿವಸ (ಕುಮಾಕೃ. XIII ಮೊದಲ ಪುಟ). [ಪಡಿತರ+ಪದ್ಧತಿ]

ಪಡಿತಳ (ನಾ). ೧. ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಿಕೆ; ಎದುರುಬೀಳುವಿಕೆ; ಆಕ್ರಮಣ: ಹೊಯ್ದು ರೊಡ್ಡಿದ ರಣದ ಮೊನೆಯುಲಿ ಹಾಯ್ದರೊಳಸುಳಿಯಿಂದ ಕಳೆದರು ಕಾಯ್ದು ಹೆಣಗಿದರುಪ್ಪರಕೆ ಜಾಱಿದರು ಪಡಿತಳಕೆ ಮೈದೆಗೆದರಡಹೊಯ್ಲಿನಲಿ (ಕುಪ್ಸಾಆ. ೭-೩೫); ಮುತ್ತಿತಾ ರಿಪುಸೇನೆ... ತಿತ್ತಿರಿಯ ತಂಬಟೆದ ಲಗ್ಗೆಯ ಮತ್ತವಾರಣ ಹಯದ ರಣರಥಪತ್ತಿಗಳ ಪಡಿತಳದ ಭಾರಿಯ ಘೋರಘೋಷದಲಿ (ತೊರಾ. ೩-೭-೩). ೨. ಇಡಿಕಿರಿದುದು; ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು: ಬರಬರಲು ತತ್ಪುರದ ಮಧ್ಯದ ಪರಿಸರದ ಪಡಿತಳದ ನಾನಾಪರಿಯ ಪಲ್ಲವಗಳ ಪತಾಕಾವಳಿಯ . . . ಹರ್ಮ್ಯವ ಕಂಡನಿದಿರಿನಲಿ (ತೊರಾ. ೫-೩-೨).

ಪಡಿತಳವ ಬೀಸು = ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಸಾರು,— ಘೋಷಿಸು: ಪಡಿತಳವ ಬೀಸಿದರೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಡಿ ನಡುವ ತಾಗಿದರೆ ಮಂಡಲವುಡಿದು ಬಿದ್ದುದು ನಿಲುಕಿನುಪ್ಪರ ಶಿರವ ಮನ್ನಿಸದು (ಕುಪ್ಸಾಭೀ. ೪-೩೭).

[?. / ಸಂ. ಪ್ರತಿಸ್ಥಲ?]

ಪಡಿತಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುನ್ನುಗ್ಗು; ಮೇಲೆ ಬೀಳು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಆನೆವಿಂಡಂ ಕಂಡು ಸಿಂಹಮೆಯ್ವುವ ತೆಱದೆ ಏನೆಂಬೆನಾ ಬಲಕ್ಕೊಬ್ಬನೆಯ್ದಿದನುಱದೆ ಎಯ್ದಲೆಯ್ದಿತ್ತೊಡನೆ ನಂದೀಶಗಣಕುಲಂ ಎಯ್ದುತ್ತು ಪಡಿತಳಿಸಿ ಘುಡುಘುಡಿಸುತಾ ಬಲಂ (ಕಲಿರ. ದೇ. ೩೦೭-೧೦); ಧುರವ ಗೆಲಿದನು ಪಡಿತಳಿಸಿ ಸಾವುರವಣಿಸಲಡಹಾಯ್ದು ನಮ್ಮನು ಹರನ ವರವುಂಟೆಂದು ತಡೆದನು ಸಿಂಧುಭೂಪಾಲ (ಕುಪ್ಸಾದ್ರೋ. ೮-೨೮); ತಱುಬಿ ಪಡಿತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಲಿ]ಸುವ ಭಟಾಳಿಯುನುಱುಬಿ ಬೀದಿಯಲಾನುವಧಟರ ಹಱುಬ ಹಸರಿಸಿ ಹೊಕ್ಕರೀಶನ ರಾಜಮಂದಿರವ (ತೊರಾ. ೪-೯-೩೧); ಇಂತು ಕಡುಗಲಿತನಂ ಕೈಮಿಕ್ಕು ಕಾದುವ ಧನುರ್ಧರರ ಕಡುಪಂ ಕಂಡು . . . ಒಡ್ಡುಗೊಂಡಡ್ಡಣಕಾಱರಾರ್ದು ಸಾರ್ದು ಸಂರಂಭಸಂಭ್ರಮಮಿಂಬುವಡೆಯೆ ತಡೆಯದೆ ಪಡಿತಳಿಸಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೫೧ ವ). ೨. ಕವಿ; ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಅಬ್ಬರಣೆ ಪಡಿತಳಿಸಿದುದು ಪರಬಲವನೀ ಕಪಿಬಲಮಹಾರ್ಣವವ (ತೊರಾ. ೬-೧೩-೨). ೩. ಒಂದುಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಕಲಿಗಳ್ ಕರತಳದಿ ನೊರೆಗೆಲೆದು ಕುರುಳ್ಚುವ ಕೈದುಗಳ ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿಂ ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚುಗಳ್ ಸಂಚಲಿಸಿದಂತೆಯುಂ ಪಡಿತಳಿಸಿ ನಡೆಗೊಳ್ವ ಸಿಂಧುರಾರುಣಿತ ಗಂಧಸಿಂಧುರ ಸಂದೋಹದಿಂ ಸಂಧ್ಯಾರುಣಿತ ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲಂ ಪಲವು ರೂಪಾಂತು ನಡೆಗೊಳ್ವಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ). ೪. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು: ಆ ಪೊಱಂಗೆ ಮೂಡಿವರ್ಪ ಸೆಗಳಿಗದಿರನ ತೇಜಮಂ ಪಡಿತಳಿಸಿ ಕಡೆಗಣ್ಚುವ ಸಿರಿಮೊಗದ ಕಾಂತಿಯಿಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದ ಭೂಸುರಂ . . . ಬರುತು ಮಿರ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೧೮). ೫. (?) : ತನುವಿದಂ ಕೈವಿಡಿಯದಿರು ನೆನಹಿಂದ ಮೆಲ್ಲನನನ್ಯಲಕ್ಷ್ಯವನು ತುಡುಕುತಿಹುದೆಡೆಗೆಟ್ಟು ದೊಡೆ ಮುಱಿದಡರಿ ಹಱದಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ಬೆಂಬಿಡದೆ ಪಡಿತಳಿಸುತ್ತಲಿರುತಿಹುದೆಂದ ದೇಶಿಕನು (ಸದ್ಗುರು. ೨-೬). [ಪಡಿತಳ+-ಇಸು₃./ಮರಾ. ಪಡತಳಣೇ]

ಪಡಿತಾಳ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ; ತಾಳೆ ನೋಡುವಿಕೆ: ಸನ್ ೧೮೭೨ನೇ ವರ್ಷದ ಖಾನೇಸುಮಾರಿಗೂ ೧೮೮೧ನೇ ವರ್ಷದ ಖಾನೇಸುಮಾರಿಗೂ ಪಡಿತಾಳ ನೋಡಲಾಗಿ, ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೪೪೮೧ ಜನ ಸತ್ತರೆಂತಲೂ . . . ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೨೭೮).

[←ಮರಾ. ಪಡತಳ, ಪಡತಾಳಾ]

ಪಡಿತುಳಿಲ್ಗೆಯ್ತು (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿನಮಸ್ಕಾರ: ಕನಕರತ್ನಪ್ರಚುರನಾನಾರಣಾಲಂಕಾರಂಪ್ರಭಯಾಕಾರಮಾವಿಪುಲಮಪ್ಪುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡಿ, ಕುಳ್ಳಿರವೇಳ್ದು, ತಲೆಯೊಲೆತದಿಂ ಪಡಿತುಳಿಲ್ಗೆಯ್ತುಮಂ ಸಲಿಸಿ ತಾನುಂ ಕುಳಿತನಾ ಕುಬೇರಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೧-೧೦೩). [ಪಡಿ₃+ತುಳಿಲ್(<ತುಱುಲ್₁)+ಕೆಯ್ತು₁]

ಪಡಿತೊತ್ತು 'ಪಡಿದೊತ್ತು' ನೋ.

ಪಡಿದಂಡಿ(ನಾ). = ಪಡಿಚರ ೧: ಕೊಡಲೊಡಮೆಯ ಕಾಣದೆ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಯೆಡೆಯೆಡೆಗೈದಿ ಬಂದವನ ತೊಡೆ ಕೈಕಾಲನೊತ್ತಿ ಸಿಕೊಂಡು ನಿನ್ನಯ ಪಡಿದಂಡಿಯ ಮಾಡು ಮಗಳೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೫೮). [ಪಡಿ₃+ದಂಡಿ₅]

ಪಡಿದಂಡಿತನ (ನಾ). ಊಳಿಗ; ಸೇವಾವೃತ್ತಿ: ತಳಕಾಡವಮನ್ನೆಯನವರೊಳು ಗರ್ವಿಸಿ ಸ್ಥಳಕುಳವೆಲ್ಲವ ನೀಗಿ ತೆಲುಗರನೋಲೈಸಿ ಪಡಿದಂಡಿತನದಲಿ ನೆಲಸಿರುವುದ ನೀನಱಿಯ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೩೦).

[ಪಡಿದಂಡಿ+-ತನ]

ಪಡಿದನಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ; ಮಾರ್ದನಿ: "ಪಡಿದನಿ—ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩); ಸಿಂಗಮಿರೆ ತನ್ನ ನೆಲೆಯೊಳ್ ಪೊಂಗುವ ಪಡಿದನಿಗೆ ಬೆದಱಿ ಮದಕರಿನಿಕರಂ ಬಂಗಂಬಡೆದೋಡುವ ಪೋಲ್ ಕೊಂಗಂ ನೀಂ ಬರ್ಪ ಮಾತಿನಿಂದಮೆ ಪರಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೮೫); ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುದ್ದಾಡುವ ಸದ್ದು ಬೆಟ್ಟಗಳೆಡೆ ಸುಳಿದು ಪಡಿದನಿ ಕೇಳಿಸತೊಡಗಿತು (ಭಾಸರ.೧೦); ಮೊದಲಿನ ತೆರದೊಳೆ ಪಡಿದನಿಯಾದುದು ಬೆಚ್ಚಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿ ಬಾಲಿಕೆಯ (ನಲ್ಮೆ. ೧೧-೧೭). [ಪಡಿ₃+ದನಿ₁./ಸಂ. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ]

ಪಡಿದನಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೊಡು; ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು: ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳು ಹಾಡಿದ ಗೀತೆಗಳು ಪಡಿದನಿಗುಟ್ಟಿದುವು (ಹಾಹುತ. ೭೨). [ಪಡಿದನಿ+ಕುಟ್ಟು₁]

ಪಡಿದವಸ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ದೊರಕುವ ದವಸ; ಭತ್ಯದ ಧಾನ್ಯ: ಪಟಿಂಗನ ಸಂಗಡ ಪಟ್ಟಾಂಗಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಪಡಿದವಸ ಕೇಡು (ಗಾದೆ). [ಪಡಿ₁+ದವಸ]

ಪಡಿದಟ (ನಾ).ಅಧಿಕವಾದ ಸೈನ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಿನ ದಳ: ಪಡಿದಟವಾಂತು ಬಂದ ಮಲೆನಾಡಿನ ಸಿಂಗಳರಾಯನಂ ಮೊಗಂಗಿಡಿಸಿ ಜಸಂ ಬೆಸಂಬಡೆಯೆ ಬಲ್ಲಿದನೀ ಪರಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದಂ (ಚಿಕವಿ.೨-೬೮); ತಳಕಾಡವರ ಮಳವಳ್ಳಿಯುಂ ವೇಢೈಸಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತುವೇಲಿಯಂ ಬಲಿದು ತಳಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ ಪಡಿದಟಮಾಗಿ ಬಂದ ಜಗದೇವರಾಯನ ಪಡೆಯ ನೋಡಿಸಿಯುರಾರುಗರ್ಗೆ ಕವಲಂಬುಗೆಯನಿತ್ತು (ಚಿಕವಂ. ೫೩-೧೫). 'ಪಡಿಬಲ' ಪರಾ.

[ಪಡಿ₃+ದಟ]

ಪಡಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆ; ಕದವನ್ನು ತೆರೆ: ತಡೆದಸುಗೀಶಂ ಶಯ್ಯಾಸದನದ ಪಡಿದೆಗೆನನಿತಱಿಸೊಳಡಸಿದ ಮುನಿಸಿಂದುಡುಪಾನನೆ ಮಣಿಮಂಚದಿನೆಳ್ದು . . . ಕಾತರದಿಂ ಕೂಡಿದಳಾಗ (ಜಯಕಾ. ೧೮-೭೫).

[ಪಡಿ₂+ತೆಗೆ₁]

ಪಡಿದೆಱೆ, ಹಡಿದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). = ಪಡಿದೆಗೆ: ಪಡಿದೆಱೆವಂದದಿಂದ ಮೆರ್ದೆಯುಂ ತೆಱೆದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫); ನಿಜೇಶಂ . . . ಬರ್ಪುದಂ ಕಂಡೆರ್ದೆ ಪಡಿದೆಱೆದಂತಾಗೆ ತಾಂ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ಪೋದಳ್ ಕಾಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೭-೩೮); ಹಸುಳೆದುಂಬಿಗಳೆಚ್ಚಱದಂತೆ ತಾವರೆ ಎಸಳ್ವಡಿದೆಱೆದಱಿಳಗೆ ಎಸೆವ ಪರಿಮಳವ ತಂದರಸಗೆ ಮೆಲ್ಲನೊಸೆದಿತ್ತುದುದಯಸಮಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೧೪೨); ಜಾರಚೋರರತ್ತಣಿಂ ಭೀತಿಯಣಂ ನಾಡೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಬಾಗಿಲಂ ಪಡಿದೆಱೆದು ಬೊಂಬಾಳಂಗಳನುರಿಯಿಸಿ ತಾಂ ನಿದ್ದೆಗೋದ ಸಜ್ಜನರ ಸಜ್ಜುಗೊಂಡ ಬೀಡುಗಳ ಸಾಲ್ಗಳಿಂ . . . ಕೇರಿಗಳ್ ಸೊಗಯಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨೦). **ಹಡಿದೆಱೆ** : ಹಡಿದೆಱೆ

ದಂಡವಾದ್ಪುದೆದೆ ಪಾಂಡ್ಯನ ಚೋಳನ ಗಂಡವಾತು ನೂರ್ಮಡಿ ಕುಸಿದತ್ತು (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೩೭-೧೯ ; 1162) ; ಬರಲವನ ಚೇಷ್ಟೆಯುಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆ ಹಡಿದೆಱೆದು[ಪಾಠಾಂ. ಕಂಡು ಕಾಣುತ ಹೆದರ್ದು, ಕಾಣುತೆದೆ ಹಡಿದೆಱದು, ಕಂಡುಯೆರ್ದೆಹಡಿದೆಱದು]ಪರವೆಯೇನಾದಳೆಂತಿರ್ದಳೆನುತುಂ ಮಱೆದು ಕೇಳಲು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೦೯); ಅಡಸಿದರುಹೋದಯದೊಳತ್ತೆ ಮಾವಂದಿರೆದೆ ಹಡಿದೆಱೆಯೆ ಹಡಿದೆಱೆದು ಹಿರಿಯ ಬಸದಿಯ ಜಿನನ ಕಳೆ ಬಳಿಕ ನಿಲಲಮ್ಮದೆ ನಡುಗಿ ಹುಲಿಗೆಱೆಯಿಂದ ಹೊಱವಡಲು (ಸೋಮಚ. ೨-೧೨೧). [ಪಡಿ$_2$ + ತೆಱೆ$_1$]

ಪಡಿದೊಡೆ (ನಾ). ತೊಡೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯ ಒಂದು ಸಾಧನ (?) : ಮಡವ ವಿಱಿವ ಕಚ್ಚೆ ಮಂಡಿಯ ಪಡಿದೊಡೆಯ ತಲೆಮುಟಿಯ ಹರಿಗೆಯ ಕಡಿತಲೆಯ ಕಲಿತುಳುವಪಡೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿತಿಳೆ ಹಿಳಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೭). [ಪಡಿ? + ತೊಡೆ$_2$]

ಪಡಿದೊತ್ತು, ಪಡಿತೊತ್ತು (ನಾ). ತೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತು ; ಆಳಿನ ಆಳು ; ಪ್ರತಿಸೇವಕ : ಈ ತೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತಿನ ಪಡಿದೊತ್ತನೊಪ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನಪ್ಪನೆ (ಬಸವ. ೮೩೦) ; ಏಳುನೂಱಿಪ್ಪತ್ತು ಅಮರಗಣಂಗಳೆನ್ನ ಗತಿಮತಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪಡಿದೊತ್ತಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೭-೪೦); ಬಾಡಿ ಬೇಡುವಡೀಯೆ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ ಹೋಡಿನವ ನಾನಲ್ಲ ಪಡಿದೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತಿನ ದಾಸ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೬೨-೩) ; ಆ ಶಿವನಾಳಿಗೆ ಪರವೆ, ಸಂಕಿಲಿ ಇಬ್ಬರು ಪಡಿದೊತ್ತುಗಳು (ತುಂಗಭ. ೯೧). **ಪಡಿತೊತ್ತು** : ಗಂಡುದೊತ್ತಿಗೆ ಪಡಿತೊತ್ತು ನಾನು (ತುಂಗಭ. ೯೧); ತೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಪಡಿತೊತ್ತು (ಗಾದೆ). [ಪಡಿ$_3$ + ತೊತ್ತು$_1$(<ತೊಱ್ತು)]

ಪಡಿದೊರೆ (ನಾ). ಸರಿಸಾಟಿಯಾದವನು ; ಸಮಾನ : ಕೆಡಿಪುದಘವ ತಾಪವ ದೈನ್ಯವ ಗಂಗೆಯುಂಡುಪತಿ ಸುರತರುವಿರದೆ ಕೆಡಿಪರಾ ಮೂಱವ ಗುಣವ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪಡಿದೊರೆ ಯಾರು ಲೋಕದೊಳು (ರಾಮವಿ. ೧-೬೦). [ಪಡಿ$_3$ + ದೊರೆ$_2$]

ಪಡಿಧರಣಿ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಭೂಮಿ ; ಮತ್ತೊಂದು ನೆಲ : ಗಿರಿಗಳಾದುವು ದಂತಿಯುಲಿ ಪಡಿಧರಣಿಯಾದವು ಛತ್ರ ಚಮರದಲರರೆ ನೂತನಸೃಷ್ಟಿಯಾಯ್ತು ವಿರಿಂಚಸೃಷ್ಟಿಯುಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೯). [ಪಡಿ$_3$ + ಧರಣಿ$_1$]

ಪಡಿನಾಯಕ (ನಾ). ಎದುರುಪಕ್ಷದ ಮುಖಂಡ ; ಪ್ರತಿನಾಯಕ : ರಾಯದಳವುಬ್ಬಿದ್ದುದೋ ಪಡಿನಾಯಕರಪ್ಪಳಿಸುವೆನು ರಿಪುವಾಯುಜನ ಗಾಢಕೆಯ ಗರ್ವಗ್ರಹವ ಕಳಚುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೫). [ಪಡಿ$_3$ + ನಾಯಕ]

ಪಡಿನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು : ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಒಬ್ಬರು ಹೀಗೆ ಪಡಿನುಡಿದರು (ಸಮಜೀ. ೩) ; ಯಾರೂ ಈ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪ್ರಮಾದಪೂರ್ಣ ವ್ಯವಹಾರದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಡಿನುಡಿಯುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬಾಣಅ. ೨೩೨) ; ಪೂವಮ್ಮ ಪಡಿನುಡಿಯದೆ ಗಂಡ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಇರಿಸಿದ ಲಾಂದ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಒಳಗೆ ಹೋದಳು (ನಡೆದ್ದಾ. II, ೧೧೨೬). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ಅದರ ಸದ್ದು . . . ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಗಗನಭೇದಿಯಾಗಿ ಗುಡುಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತ ಪಡಿನುಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ಮಾಘಾದ. ೧೬೦) ; ಜ್ಞಾನಶಂಕರರ ವ್ಯಂಗ್ಯವಚನಗಳು ಜ್ವಾಲಾಸಿಂಹರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಪಡಿನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀಮಾತ್ರ. ೪೮). [ಪಡಿ$_3$ + ನುಡಿ$_1$]

ಪಡಿನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರ ; ಪ್ರತಿಮಾತು ; ಮರುನುಡಿ : ರಾಘವಂ ಪಡಿನುಡಿಯೊಳ್ ಭಕ್ತಿಯಿಂ—ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ತಡೆವುದು ನ್ಯಾಯಮಲ್ಲೆಂದುಂ . . . ಪೇೞೆ (ಅದ್ಭುತ. ೩೨-೨೧) ; ಸಂಗಮಶರಣನು . . . ಮುಗುಳುನಗೆ ಸೂಸುತ್ತ ಜನಜಂಗುಳಿಗೆ ಪಡಿನುಡಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬಾಳಬ. ೨೫). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ ; ಮಾರ್ದನಿ : ಈಗಲೂ ನನ್ನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಅವಳ ಮಾತಿನ ಪಡಿನುಡಿ (ನವನೀ. ೯೩) ; ಶಿವಾಯ ನಮ ಓಂ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಪಡಿನುಡಿಯು ಸಿಡಿಯುತಿತ್ತು (ಹೃದಸ. ೭೩-೩). [ಪಡಿ$_3$ + ನುಡಿ$_2$]

ಪಡಿನುಡಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು : ಎದುರು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳು : ಪತಿಯ ನುಡಿಗೆ ಪಡಿನುಡಿಗುಡದೆ ರಾಜಕಾರ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಪತಿಗೆ ಕೇಳ್ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಣಿಯೆನಿಸಿರು (ಶೇಷರಾ. ೨೫-೩) ; ನಾರದಂ ಪಡಿನುಡಿಗುಡುತೆ ನಾರಾಯಣನ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ತನಗೊದವಿದವಮಾನಮುಮಂ . . . ಪೇೞ್ದು (ಅದ್ಭುತ. ೨೨-೬). [ಪಡಿನುಡಿ$_2$ + ಕುಡು$_1$(<ಕೊಡು$_1$)]

ಪಡಿನೆಳಲ್ 'ಪಡಿನೆಟಿಲ್' ನೋ.

ಪಡಿನೆಳಲು 'ಪಡಿನೆಟಿಲ್' ನೋ.

ಪಡಿನೆಟಿಲ್, ಪಡಿನೆಳಲ್, ಪಡಿನೆಳಲು (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ ; ಪಡಿಬಿಂಬ : "ಮಾರ್ಪೊಳೆಪೆಂದುಂ, ಪಡಿನೆಟಿಲೆಂದುಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೫೮೦) ; ಪಳಿಕಿನೆಡೆಗೋಡೆಯ ಮುಱಿಯೊಳಿರ್ಪ ರಸಂಚೆವಱಿಯುಂ ಪಿಡಿಯಲ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಕೈ ಸೋಂಕದೊಡಂ ಪಡಿನೆಟಿಲಂ ಕಂಡಂಜಿಯುದಿತ್ತಲುಮತ್ತಲುಂ ಪರಿಯುತ್ತಿರೆ (ಚಕವಿ. ೪-೮೯) ; ಪಡಿನೆಟಿಲಂ ಮಾಣಿಕಗನ್ನಡಿ ಪಡೆದವೊಲೊಡನೆ ಪಿಡಿದ ಪದ್ಮಾದಿಗಳಿಂ ಒಡೆಯನೆನೆ ಕುಱುಹುದೋಱುತುಮೆಡೆಗೊಂಡುವು ಗೆಱೆಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾದಿಗಳಾ(ಪಸ್ತಪಂ. ೭೩). **ಪಡಿನೆಳಲ್** : "ಪ್ರತಿಬಿಂಬದೊಳ್ ಪಡಿನೆಳಲೆನಿಕ್ಕು"(ಕಶರ. ೫೯) ; ಆ ಸುದತಿಯ ಪಡಿನೆಳಲೊಪ್ಪಿದುದು ಸುಧಾಸೂತಿಯ ತೊಡೆಯೇಱಿ ವಿರಾಜಿಪ ರೋಹಿಣಿಯೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೫-೨೪) ; ಪಡಿನೆಳಲಂ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದೆಡೆಯೊಳ್ಗಡೆನೋಡಿ ನೋಡಿ ದಾಯೆನುತಂ ಕೈದುಡುಕಲದು ತುಡುಕೆ ನಗೆ ನಗೆ ಕಡುಬಿನದಂಬಡೆವ ಕಂದನೆಂದಾದಪನೋ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೨). **ಪಡಿನೆಳಲು** : ಮಾರುತಿಯು ಪೋಗುತಿರೆ ನೆಳಲು ಪ್ರತಿಫಲಿಸಲಾ ನೀರಧಿಯೊಳಿರ್ದ ಸಿಂಹಿಕೆ ಕಂಡು ಮನದೊಳಗೆ ತೋರ ಸಂತಸಗೊಂಡು ಹಿಗ್ಗಿದಳ್ಪಡಿನೆಳಲ ಕಾಣುತಾಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೫೪) ; ಸಲಿಲದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಾಂ ದರ್ಶಿಸುತೆ ಬೆಚ್ಚಿದಳ್, ಪಡಿನೆಳಲ ಸೊಬಗಿಗಚ್ಚರಿವಟ್ಟು, ಕಯ್ಗಣ್ಮದಾಹ್ಲಾದದಿಂ ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೩-೮೯೨) ; ಸುತ್ತಲಿನ ಶಾಂತತೆ ಅವನ ಜೀವನದ ಏಕಾಂತತೆಯ ಪಡಿನೆಳಲೆಂಬಂತೆ ಹಬ್ಬಿತು (ಕಮನೆ. ೩೫). [ಪಡಿ$_3$ + ನೆಟಿಲ್]

ಪಡಿನೆಟಿಲ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು ; ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ನುಣ್ಚಱೆಗನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಪಡಿನೆಟಿಲ್ಗೊಂಡುದ್ದಂಡನಾಭೀಪುಂಡರೀಕತತ್ಕರ್ಣಿಕೆಗಳಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪೂರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಶ್ರೀಚೂರ್ಣಂಗಳಿಂ (ಚಿಕಪಂ. ೩೩-೧೧). [ಪಡಿನೆಟಿಲ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಡಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡು ; ತಾಳೆನೋಡು : ಪಡಿನೋಡಲ್ ಹಂಸೆಗಂ ಬೆಳ್ಮಗಿಲತಿಧವಳಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೬೩). [ಪಡಿ$_3$ + ನೋಡು]

ಪಡಿಪಚ್ಚ 'ಪಡಿಪುಚ್ಛ' ನೋ.

ಪಡಿಪಚ್ಛ 'ಪಡಿಪುಚ್ಛ' ನೋ.

ಪಡಿಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದರ ಪ್ರತಿಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪತ್ರ ; ನಕಲು : ಹೋಗದೆಲೆ ಮಗನೆ ಇದು ಪಡಿಪತ್ರವೆಂದೆನುತೆ ಆಗಳೇ ಬುದ್ಧಿಗೊಟ್ಟಳು ತಮ್ಮ ಸತಿಯೆನುತೆ ತಮ್ಮರಸಿಯನಲ್ಲಿ ಪೊಗಳುತುಂ ಪಾಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೮೭). [ಪಡಿ$_3$ + ಪತ್ರ]

ಪಡಿಪದಾರ್ಥ₁ (ನಾ). ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿ ; ಭೋಜನ ಪದಾರ್ಥ: ಲಿಂಗದ ಬಾಯಿ ಜಂಗಮವೆಂದು ಪಡಿಪದಾರ್ಥವ ನೀಡಿದರೆ ಮುಂದೆ ಸಕಲಪದಾರ್ಥವನೀವನು (ಬಸವ. ೪೨೦). [ಪಡಿ₁ + ಪದಾರ್ಥ]

ಪಡಿಪದಾರ್ಥ₂(ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತು ; ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ : ನೀನೊಲಿದಡೆ ಕೊಜಡು ಕೊನರುವುದಯ್ಯಾ . . . ನೀನೊಲಿದಡೆ ಸಕಲ ಪಡಿಪದಾರ್ಥ ಇದಿರಲಿರ್ಪುವು (ಬಸವ. ೬೬) ; ಅದು ಬೇಕು ಇದು ಬೇಕು ಎಂದೆಂಬ ಎದೆಗುದಿಹತನ ಬೇಡ ಹದುಳಿಗನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು ಪಡಿಪದಾರ್ಥ ತನ್ನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಬಹುದು (ಸಮಾವ. ೧-೩). [ಪಡಿ₃ + ಪದಾರ್ಥ]

ಪಡಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). = ಪಡಿತರಪದ್ಧತಿ : ಪಡಿಪದ್ಧತಿ ಕಾನೂನಾದೊಡನೆ ಅವನಿಗೆ ಆ ಆಫೀಸಿಗೆ ವರ್ಗವಾಗಿತ್ತು (ಭ್ರಮಾನ. ೧). [ಪಡಿ₁ + ಪದ್ಧತಿ]

ಪಡಿಪಾಟ 'ಪಡಿಪಾಡು' ನೋ.

ಪಡಿಪಾಟಲ 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪಡಿಪಾಟಲು, ಪಡಿಪಾಟಲ, ಪಡಿಪಾಟ್ಲು, ಪಡಿಪಾಟ್ಳು, ಪಡುಪಾಟಲು, ಪಡುಪಾಟ್ಲು (ನಾ). = ಪಡಿಪಾಡು ೧ : ಶಿಶುಗಳ ಶಿಖವನು ಪಶುಗಳ ಬಾಲಕೆ ಹೊಸೆದು ಗಂಟನು ಮಿಸುಳಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ನಸುನಗಿಯಲಿ ನಮಗುಸುರುವ ನಿಮ್ಮಯ ಹಸುಳರ ಪಡಿಪಾಟಲ ನೋಡೆನುವ (ಪ್ರಸಭಾ. ೧೬-೧೯) ; ತಮ್ಮಗಳನ್ನು ಅಗಲಿದ ಗಳಿಗೆಯಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ . . . ಇಲ್ಲದ ಪಡಿಪಾಟಲನ್ನೂ ಪಟ್ಟೆ (ಮುಸುಗ. ೧೮೬) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗುವ ಪಡಿಪಾಟಲಿನ ಪರಿಚಯ ಆಗ ಆತನಿಗಾಯಿತು (ರಾಗಿಣಿ. ೬೩). **ಪಡಿಪಾಟಲ :** ಕೂಸು-ಕುನ್ನಿಗಳ ಪಡಿಪಾಟಲಕ್ಕೆಂತು ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಯಿತು (ಕುಮುದಿ.೧೮). **ಪಡಿಪಾಟ್ಲು :** ಆಕಿ ಗಂಡಂದಿಷ್ಟು ಅಡಾವುಡಿ ಆಗೇದ ಅಂತ ಇಷ್ಟು ಪಡಿಪಾಟ್ಲು ಬಡಬೇಕಾಗೇದ ಪಾಪ ! (ದಾಸಕೂ. ೮೧). **ಪಡಿಪಾಟ್ಳು :** ವೈನಾಗ ಬೇಕಂತಾನೇ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಪಡಿಪಾಟ್ಳು ಬೀಳೋದು (ದಿವಾಬ. ೬೬). **ಪಡುಪಾಟಲು:** ಈ ಬಡ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಡುಪಾಟಲು ನೋಡುವುದೇ ಕಷ್ಟ (ಬೆಂಗಬ. ೭೨) ; ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಗಳು ಮತ್ತು ಜಂಜಾಟಗಳು, ಪಡುಪಾಟಲುಗಳು ಇವೆ(ರೂಢಿ) **ಪಡುಪಾಟ್ಲು (ಕ) :**

[ಪಡಿಪಾಟು(<ಪಡಿಪಾಡು) + -ಅಲು (<-ಅಲ್₂)]

ಪಡಿಪಾಟು 'ಪಡಿಪಾಡು' ನೋ.

ಪಡಿಪಾಟ್ಲು 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪಡಿಪಾಟ್ಳು 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪಡಿಪಾಡು, ಪಡಿಪಾಟ, ಪಡಿಪಾಟು, ಪಡುಪಾಟು, ಪಡುಪಾಡು (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಕಷ್ಟ; ಅತಿಯಾದ ಬವಣೆ,-ತೊಂದರೆ: ಹೇಳಲಾರೆನು ಬೆಳೆದ ರೋಗಗಳೋಳಿಯಿಂದಲಿ ಬಳಲಿದಾ ಪಡಿಪಾಡ ಕಷ್ಟಗಳ (ಆಚಾವಿ. ೮-೨೦). ೨. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : ಝಾಡಿಸಿದ ಬಲುವಿದ್ಯೆಯಲಿ ಪಡಿಪಾಡು ಭಾರ್ಗವಗೆನಲು (ಕೋಗಯು. ೨೦-೧೦). **ಪಡಿಪಾಟ :** ೧. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಡಿಪಾಟ ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಇನ್ನೂ ನೆನಪಿದೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೮). **ಪಡಿಪಾಟು :** ೧. ಮುಪ್ಪಿನ ಗಂಡನ ಒಲ್ಲೆನು ನಾನು ತಪ್ಪದೆ ಪಡಿಪಾಟ ಪಡಲಾರೆನಕ್ಕ (ಪುರಂದ. ೪-೯೩ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) ; ದಮಯಂತಿ ನಳರಾಜರಿಬ್ಬರು ಬಾಳುವ ಪಡಿಪಾಟು ನೋಡು ನೀನೆಂದಾ (ಯನಳ.೬೦). **ಪಡುಪಾಟು:** (ಕ). **ಪಡುಪಾಡು :** ೧. ನೀಲಾ ವೆಂಕಣ್ಣನ ಪಡುಪಾಡು ನೋಡಿ ತಾನು ಕಛೇರಿ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ನಟಸಾ. ೫೨೨).

[ಪಡಿ₃ + ಪಾಡು₃]

ಪಡಿಪಾಸು (ಕ್ರಿ). (ನಡೆಮುಡಿಯಂತೆ) ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಸು : ಮಱಿಯೆ ಸುತಶೋಕಮಂ ಮನೆದೆಱಕದಿನಿದಿರ್ವೋಗಿ ಯೋಗಿಪದತಳಮಿಳೆಯಂ ನೆಱೆ ಮುಟ್ಟಿದ ಮುಂ ದುಗುಲದ ಸೆಱಗಂ ಪಡಿಪಾಸಿ ಮೊಟ್ಟಿಗದಂ ಮುನ್ನಡಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೨೨). [ಪಡಿ₃ + ಪಾಸು₁]

ಪಡಿಪುಚ್ಚ 'ಪಡಿಪುಚ್ಛ' ನೋ.

ಪಡಿಪುಚ್ಛ, ಪಡಿಪಚ್ಚ, ಪಡಿಪಚ್ಛ, ಪಡಿಪುಚ್ಚ (ನಾ). ೧. ಎದುರುನುಡಿ ; ಮರುಮಾತು. ೨. ಸರಿಸಾಟಿಯಾದುದು ; ಎಣೆಯಾದುದು ; ಸದೃಶವಾದುದು : ಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪಡಿಪುಚ್ಛವಿಲ್ಲ (ಬಬ್ಬಬಾ. ೩-೩) ; ನಡೆನುಡಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದ ಶರಣಂಗೆ ಪಡಿಪುಚ್ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ವಿಲ್ಲ ಗುಡಿಯೊಡೆಯ ಗುಮ್ಮಟನಾಥನ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾದ ಶರಣಂಗೆ (ಮನುಗುಂ. ಕ. ೨೬೪-೬೯). ೩. ಸಂಶಯ ; ಅನುಮಾನ ; ಸಂದೇಹ : ಅಚ್ಯುತಂಬಡೆವುದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣಮಿದೇನಚ್ಚರಿಯೆ ನಾನು ತಹುದಕ್ಕೆ ಈ ಪಂಥ ಪಡಿಪುಚ್ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ಮೇ ಕೊಡು ವೀಳಯವನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೪೪). ೪. ಪರಿಹಾರ ; ನಿವಾರಣೆ ; ಉಪಶಮನ : ಅಱಿದು ಮಾಡುವ ದೋಷಕ್ಕೆ ಪಡಿಪುಚ್ಛವಿಲ್ಲ (ಪ್ರಭೋಗ. ೨೩). **ಪಡಿಪಚ್ಚ :** ೧. ಆ ಸುರೇಶ್ವರ . . . ಈ ಹದಕೆ ಪಡಿಪಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಛ]ವಿಲ್ಲವಗಾಹಿಸಲ್ ಖಾಂಡವವ ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೂಹೆಗಳು ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಹಾಯ್ವವೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೩೨). **ಪಡಿಪಚ್ಛ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಕುವ್ಯಾಅ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪಡಿಪುಚ್ಚ :** ೧. ಸರ್ವವ್ಯವಧಾನವ ತಿಳಿದು ತಾ ಹಿಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪಡಿಪುಚ್ಚವಿಲ್ಲದೆ (ಏಲೇಶ್ವ. ೧೬೦) ; ಇದ್ದೂ ಇದಿರಿಂಗೆ ಒಡಲೆಡೆಗೊಡದ ಅಗಮ್ಯಂಗೆ ಪಡಿಪುಚ್ಚವಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಪ.೯೯-೫೪೧). ೩. "ಪಡಿಪುಚ್ಚಮೆನಲು ಸಂಶಯ" (ಚತುಶಿ. ೨೦೨) ; ಕ್ರೀವಂತಂಗೆ ಪಡಿಪುಚ್ಚಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗವೇ ಆಚಾರಕ್ಕೆ ಭಂಗ (ನೋಳಮಾ. ೬೩-೨೫೬) ; ಮುಚ್ಚುಮಱಿಯಿದೇಕೆನಗೀ ವಿರಹದ ಕಿಚ್ಚ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ ಅಚ್ಯುತ್ಪತ್ತಿದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಮೈಯೊಳು ಪಡಿಪುಚ್ಚವೇಕಿದನುಸುರಬಲೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೩೫) ; ನಿನ್ನ ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಪೊಚ್ಚತಂ ನಿನ್ನರಸುತನಕೆ ಕೇಡಹುದು ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಪುಚ್ಚವೇಕಿದಕೆಯುದಱಿಂದ ನೃಪನೀತಿಯಂ ಮಾಱಬೇಡವನಿಪಾಲ (ಸಮ್ಯಕೌ.೧-೪೫). ೫. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಇಂತು ಆಚಾರಕ್ಕೂ ಅಱಿವಿಂಗೂ ಪಡಿಪುಚ್ಚವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಆಚಾರವೆ ಕುಲ ಅನಾಚಾರವೇ ಹೊಲೆ ಇದಕ್ಕೆ ಒಲವರವಿಲ್ಲ (ಏಲೇಶ್ವ. ಕ. ೪೪೩-೬೦) ; ನಾನೊಡೆಯ ಇವನಡಿಗನೆಂದು ಪಡಿಪುಚ್ಚವ ಮಾಡುವನ್ನಕ್ಕ ಅದು ತುಡುಗುಣಿಯ ಸವಿತ (ನೋಳಮಾ. ೧೮-೬೮). ೬. ಪುನಃ ಪರಿಶೀಲಿಸುವಿಕೆ : ಪಡುವಣ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಗಿರಿಸುವಾಗ ಪಡಿಯ ನೋಡಲಾಗಿ ಐಗಳವಾಗಿತ್ತು ಅದು ಬಿಡುಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗೆ ಪಡಿಪುಚ್ಚಕ್ಕೆ ಮೂಗಳವಾಯಿತು (ನೋಳಮಾ. ೨೧೭-೭೭೧). ೭. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ : ನುಡಿವಲ್ಲಿ ಕಿಂಕಲವನಱಿ . . . ಮತ್ತೊಂದನೊಡಗೂಡುವಲ್ಲಿ ಒಡಗೂಡಿ ಬಿಡುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಯಕ್ಕೆ ಪಡಿಪುಚ್ಚವಿಲ್ಲದಿರಬೇಕು (ಸರ್ವಪ. ೫೪-೨೮೯).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಪುಚ್ಛಾ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಪೃಚ್ಛಾ]

ಪಡಿಬಂಧ, ಪಡಿವಂದ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಂಧ ; ಅಡ್ಡಿ ; ಅಡಚಣೆ : ಪಡಿಯೆಡೆಯಾ ಪಡಿಯಱತಿಯರ್ . . . ಮಾಣ್ ಮಾಣೆಮೆಂದು ಗದಱಿಲೊಡಮಾಂಜನೇಯಂ ಕಿನಿಸಿಂ—ಇಂತುಮೊಂದು ಪಡಿಬಂದಮೇಂ ? . . . ಎಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೧೯). **ಪಡಿವಂದ :** ಅಟ್ಟಿದೆಲೆಯ ಮಾತನ್ನೆಟ್ಟನೆ ಕೇಳ್ದಿನ್ನುದಟ್ಟಳ್ಸಿರಗುಂ ಬೆರಗುವಂ ಬಗೆಯದೆ ಕಟ್ಟಳ್ಸಿತ್ತ ನೆಱಿಯಮ್ಮ ನೋಡವೆಳಗೆದಪ್ಪಿ ರೂಢಿಯೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ × × ನೀಂ ಪೊಗಟಿದೆ × × ತೆ ಪಡಿವನ್ದಮ್ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೧-೧೩ ; 966).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಬಂಧ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಬಂಧ]

ಪಡಿಬರಿಸು, ಪಡಿಬಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಎದುರಿಸು; ಎದುರು ಬೀಳು : ನಡೆಯಿಂ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರಂಗಡಿಗೆಜಿಗಿಂ ತಡೆವಳಲ್ತು ಪಡಿಬರಿಸಿ ದೊಡಾನೊಡವರ್ಪೆನೆಂದು ಜೈತಜಿಯೊಡನಾಡಿದಳವನ ಮಡದಿ ಪೊಜಿ ಮಡುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೭೭-೧೪); ಹರನ ಸಾಹಸಕಂಜದೆ ಪಲವಗಲು ಮುಪ್ಪುರ ಪಡಿಬರಿಸಿ ಪೋರಿದುದು ಪುರದೊಳಗಿರ್ಪ ಪುಣ್ಯಾಂಗನೆಯರ ಸಚ್ಚರಿತದ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ್ಯೆಸೆ (ಹದಿಬ. ೨-೪೮); ಪಡಿಗೋಂಟೆಗೆಯ್ದು ಕಡುಪಂ ಪಡಿಯಗಟ್ಟಿಗ್ಗೆಯ್ದುಳವನಾರ್ಪು ಕಡುಗೂರ್ಪಗಳಂ ಪಡಿವಡೆಗೆಯ್ದುಂದವರೊಳ್ ಪಡಿಬರಿಸಿದರವಮು ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣುಗಳನ್ನರ್ (ಚಿಕವಿ. ೨-೪೫); ಪಡಿಬರಿಸಿ ಖೇಚರನ ಬಲವೊಗ್ಗೊಡೆಯದ್ಯೆತಂದಗಣಿತಾಸ್ತ್ರದಿ ಬಿಡದೆಸುತ(ದೇವೀಸು. ೨-೩೫). **ಪಡಿಬಲಿಸು :** ಮುಂರಿವುದಸುರರ ಸೇನೆಯೊರ್ಮೆ ದಿವಿಜರ ದಳಂ ಪೆಜಿದೆಗೆವುದೊರ್ಮೆ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಬಲಿಸಿ ನೂಂಕುವುದೊರ್ಮೆ (ಚಿಬಪು. ೨೬-೧೯); ಪಡಿಬಲಿಸಿ ಸುರಭಟರ್ ಮುತ್ತುವರ್ ಕಡುಗಿ ರಾಕ್ಷಸಭಟರ್ ನೂಂಕುವರ್ ತಾಂಕುವರ್ (ಚಿಬಪು. ೪೨-೩೯). [<ಪ್ರತಿಭಟಿಸು]

ಪಡಿಬಲ, ಪಡಿಬಳ(ನಾ). ೧. ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಬರುವ ದೊಡ್ಡ ಪಡೆ : ಪಡಿಬಲವ ಬರಲೀಯದನಿಲಜನೊಡನೆ ಸೈಂಧವ ಕಾದುತಿರಲಿಮ್ಮಡಿಸಿತಾಹವವಿತ್ತ ಮೋಹರಮಧ್ಯರಂಗದಲಿ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೊ.೯.೫-೬೬); ಬಲಿದುದನಿತಟಿ ಮೇಲೆ ರಣ ಕಡುಗಲಿಗಳಬ್ಬರಿಗೊಡನೆ ಪಡಿಬಲ ನಿಲುಕಿತು (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೩); ಧಾರಣೆಯ ಗಂಡಶೈಲಗಳೆಲ್ಲ ಗಮನದುರು ಮಾರುತನ ಗತಿವಿಡಿದು ಪಡಿಬಲವು ಮುಂಕೊಂಡು ಧಾರಿಣೀಶನ ಸುತ್ತಿಪೋಪಂತದೇಂ ಬೆಡಗ ತೋರುವುದೊ ತತ್ಸಮಯದಿ (ವೆಂಕರಾ.೫-೧-೨೧); ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾಂಗ ಸುಕೇತುಗಳ್ ಮುಂತಪ್ಪ ಸಂದ ಮಹಾರಥರುಮತಿರಥರುಂ ಜೋದರುಂ ನಿಚ್ಚದ ಕಾಹಿನ ಬಂಟರನುಬಿಡದು ಪಡಿಬಲಮಂ ಕೂಡಿ ತೆರಳ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ.೯೪-೨). ೨. ಪ್ರತಿಬಲ; ಎದುರು ಪಡೆ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ಭಾಳಲೋಚನನಾದೊಡಂ ಕಾದಿ ತಂದಪೆವು ಎಂದು ಗದ್ದುಗೆವೊಯಿದು ನೆರೆದುದಾಕೆಯ ಕುಲಂ ಬಂದು ಕೂಡಿತು ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳ ಪಡಿಬಲಂ (ಇಹರ. ದೇ.೩೭-೧೦); ನಾಡ ಕೋಂಟೆಯಿಂ ಬಾಗಿಲ್ಗಟ್ಟಿ ಮುಂಬರಿವ ಪಡಿಬಲದಿರವನಱಿತಾಗಳೆಯಿರ್ದ ರಾಯವೋಹರಂ ಮುಂದೊತ್ತಿ ತಾಗಿ ಕೋಲ್ಮಟಿಗಜಿದು ದೆಸೆಗಿಡುವಿನಂ ಕಾದುವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೭-೨೦). ೩. ಬೆಂಬಲ; ಸಹಾಯ; ನೆರವು : ಮುಗ್ಧೆಯ ಕಪೋಲದ ಕೋಪಂ ಕಣ್ಗಳ ಖಾತಿ ಮೊಗದ ಮುನಿಸು ಸುಯ್ಯ ಕಲಿ[ನ]ಂ ಪುಟ್ಟುವನುರಾಗಕ್ಕೆ ಪಡಿಬಲವಾಗೆ (ನಂಬಿರ. ೧೪-೫೮); ಎಲವೊ ಕರ್ಣಾತ್ಮಜನ ಹೊಯ್ದುಗ್ಗಳಿಕೆಯುಲಿ ಹೊರಿಯೇಱಿದಿರು ಪಡಿಬಲಕೆ ಕರಸಾ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥರ ನಿನ್ನಲೇನಹುದು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೧೦-೪೪); ದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ ಬಿರಲ ತುಟಿಗಳ ದನಿಯಿಂದ ನಡೆವ ಕಾಲಾಳು ಮುಂದುವರಿಯೆ ಮೇಲವರು ಸಂಗಮದೇವ ಬಂದನು ಪಡಿಬಲವಾಗಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೨೪). **ಪಡಿಬಳ : ೨.** "ಪಡಿಬಳ–ಪ್ರತಿಬಲ" (ತಪ್ಪ ಕೋ. ೨೩). [ಪಡಿ₃+ಬಲ₃./ಸಂ. ಪ್ರತಿಬಲ]

ಪಡಿಬಲಿಸು 'ಪಡಿಬರಿಸು' ನೋ.

ಪಡಿಬಳ 'ಪಡಿಬಲ' ನೋ.

ಪಡಿಬಾಹಿರ (ನಾ). ಅನಧಿಕಾರಿ ; ಅಯೋಗ್ಯ ; ತುಚ್ಛ : ನಾವು ಪಡಿಬಾಹಿರರು ಬೀಯದ ಸೇವಕರು ಸಮಹಂತಿಗಾಱಿರಿಗೀವುದೈ ದೃಢ ಮುದ್ರಿತಾಂತರ್ಮಾನಸಾಮ್ಯತವ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೨೧-೪೪).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಬಾಹಿರ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಬಾಹ್ಯ]

ಪಡಿಬಿಂಬ, ಪತಿಬಿಂಬ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪ್ರತಿರೂಪ : ಎಲ್ಲ ನೃಪರಂತಲ್ಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭನ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ]ಬಿಂಬ ನಿನ್ನಲಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲನೆ ಕಲಿಪುರುಷನೆತಿಬೇಗ ತೆರಳಿದನು (ನಳಚ. ೯-೧೦). **ಪತಿಬಿಂಬ :** ಪುರಹರನ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರ]ತಿಬಿಂಬವೆನಿಸಿದ ಶರಣರಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ನಿಂದಿಸಿ ನರಕ ಭಾಜನರಾದಿರೀಶ್ವರದೂಷಕರು ನೀವು (ಬಸವು. ೫೭-೪೦).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಬಿಂಬ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ]

ಪಡಿಬೀಡಾರ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಬಿಡದಿಮನೆ ; ಎಣೆಯಾದ ವಸತಿಗೃಹ : ಪಡಿಬೀಡಾರದಿಂದುಡುಗೊಱೆಯಿಂದ ಮೆಲ್ನುಡಿಯಿಂದ ವನನು ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೭೯) ; ಹಿಮವಂತನು . . . ಅಂತರಂತರವಱಿದು ಬಂದ ನಿಬ್ಬಣಿಗರ್ಗನಂತವಾಗಿರ್ದ ಪಡಿಬೀಡಾರವಂ ತೋಱಿ ಸಂತಸದೊಳೀಶ್ವರಂ ಹರಿಯಜೇಂದ್ರಾದ್ಯರೊಡನೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳೆಸೆದನು (ಚಿಬಪು. ೩೭-೬). [ಪಡಿ₃+ಬೀಡಾರ]

ಪಡಿಬೀಡಾರಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಬಿಡದಿಮನೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಗಮ್ಮನೀತಗೆ ಪಡಿಬೀಡಾರಗೈಸೆಂದು ಕಮ್ಮಗೋಲನು ಮಂತ್ರಿಗೊರೆದ (ಭರಚ. ೪೭-೧೨೩).

[ಪಡಿಬೀಡಾರ+ಕೈಸು(<ಕೆಯ್ಯು)]

ಪಡಿಭತ್ಯ (ನಾ). ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ : ಅನವಶ್ಯವಾಗಿ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಡಿಭತ್ಯವೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇತರರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಅದಂತೆ ಆನಂದದಾಸರ ಮನೆಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಯನವೂ ನಿಂತುಹೋಯಿತು (ಕಭವಿ. II, ೬೧೧). [ಪಡಿ₁+ಭತ್ಯ(<ಬತ್ತಾಯ)]

ಪಡಿಮಟ್ಟೆಯ, ಪಡಿಮಠೆಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೇಶೀತಾಳ : ಅವರವಸರಮಱಿದು ರಚ್ಚೆಯ ಮಟ್ಟೆಯ ಪಡಿಮಟ್ಟೆಯ ಝುಂಪೆಯಮಡ್ಡ ತಾಳ ರೂಪಕಮೆಕ್ಕತಾಳಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತ ತಾಳಂಗಳಂ ನಿವರ್ತನಗೆಯ್ದು (ಬಾಧಪು. ೯-೧೫). **ಪಡಿಮಠೆಯ :** ಬೇಗದಿ ಧ್ರುವಮಠೆಯವು ಪಡಿಮಠೆಯವು ಯೋಗ್ಯೆಯಲಡತಾಳಗಳು(ತರ್ಕಕಾ. ೭-೫೬). [<ಸಂ. ಪ್ರತಿಮಟ್ಠ]

ಪಡಿಮಠೆಯ 'ಪಡಿಮಟ್ಟೆಯ' ನೋ.

ಪಡಿಮದ್ದಳೆ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಮದ್ದಳೆ (?) : ಎಲೆಲೆ ಹಾರುವನೇಕೆ ಹರಿಮೇಖಳೆಯ ಕೇಳಿಕೆಯೇಕೆ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಫಡ, ಬಡಿ] ಮದ್ದಳೆಯ ಬಡಿಕರ ಬಿಂಕ ಮೇಳವವಿಲ್ಲಲಾ ನಿನಗೆ . . . ಎನುತ ಬಾಣಾವಳಿಯ ನಿವಿಷಕೆ ಕಡಿದು ಗುರುಜನನೆಚ್ಚನಾ ಭೀಮ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೩-೨೨).

[ಪಡಿ₃+ಮದ್ದಳೆ₁(<ಮದ್ದಲೆ₁)]

ಪಡಿಮದ್ದು (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾದ ಔಷಧ ; ಬೇರೆ ಮದ್ದು.

ಪಡಿಮದ್ದು ಅರೆ=ಬೇರೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡು : ನಮ್ಮ ಹೊಲದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಅವನ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ಪಡಿಮದ್ದು ಅರೆಯಬೇಕು (ಬೆಳುಮು. ೫೮).

[ಪಡಿ₃+ಮದ್ದು(<ಮರ್ದು)]

ಪಡಿಮಲ್ಲ(ನಾ). ಸರಿಸಮಾನನಾದ ವೀರ,–ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಬನ್ದಿತ್ತರ್ಮುಮ್ಮತ್ತಿಪ್ಪರ್ವರುಪ್ಪೆರಿಯಾತಮ್ಬಿಕ್ಕುಳ್ಳಿ ವಿಗ್ರಹದಣ್ಡವೀರಸಿಂಹಾಸನಿಗ ಪಡಿಮಲ್ಲಂ ನೋಡಿ ಕೊಮರಮ ××× (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೮-೩ ; ಸು. 810 ?). [<ಸಂ. ಪ್ರತಿಮಲ್ಲ]

ಪಡಿಮಾಟ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ : ಒಡಲಂ ದುಃಖಿತಮುಂ ಚಂಚಲಮುಂ ಕೊಂಡುಯ್ವುದರೊಳ್ ಪಡೆಯಂ ಸೌಖ್ಯಮನಿನಿತುಂ ನಿಜದಿಂ ಪಡಿಮಾಟಂ ದುಃಖಿಕ್ಕೊಡ್ಡಿರೆ ದುಃಖಂ ಮುಂದುಡಿಡಿದಿರ್ದೊಡೆ ಸುಖಮೆಂದದನೇ ಕಲ್ಪಿಸುಗುಂ (ಸೌನಂದ. ೯-೪೦). [ಪಡಿ₃+ಮಾಟ₁]

ಪಡಿಮಾತು 'ಪಡಿವಾತು' ನೋ.

ಪಡಿಮಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸು ; ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನವನ್ನು ನೀಡು : ಅದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಂದಂದಿನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಪಡಿಮಿಡಿದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾರೂಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ (ಪರಿಶೀ. ೮೫) ; ಕೆಲವು ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಕಂಡೊಡನೇ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣು ಅರಳುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಡಿಮಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨). [ಪಡಿ$_3$ + ಮಿಡಿ$_1$]

ಪಡಿಮುಖ, ಹಡಿಮುಖ (ನಾ). ೧. ಎದುರು ; ಅಭಿಮುಖ ; ಮುಂಭಾಗ : ಅಂಜುವೆವು ನಿಮಗರಸರೇ ಬಲಪಂಜರದ ಗಿಣಿ ನೀವು ನಿಮಗೀ ಮಂಜರನ ಪಡಿಮುಖಕೆ ನಿಲುವುದು ನೀತಿಯೇ ನಿಮಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೨) ; ಎಲೆಲೆ ರಾಯನ ಪಡಿಮುಖದೊಳಿಟ್ಟೆಳಸಿತೋ ಹಯ ಬದುಕಿನಾಸೆಯ ಬಳಿಯ ಬಿಡಿರೋ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೩೪) ; ರಥವಳಿದು ಕೈದುವ ಬಿಟ್ಟು ಕಾಲಾಳಾಗಿ ಹರಿಯನು ಮುಟ್ಟಿ ಕಾದಲು ಬಂದನಾ ಕಡುಪಾಪಿ ಪಡಿಮುಖಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಡುಮುಳಿದು] (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೫೧-೪೪). ೨. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ; ಎದುರುಪಕ್ಷ; ಶತ್ರುಪಕ್ಷ : ಹತ್ತುಸಾವಿರ ತುರಗ ಸರಿಸದಲೇಱದವು ಪಡಿಮುಖದ ಬಲ ಬೆದಱೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೩) ; ಪಡಿಮುಖದ ಹಳೆಗಲೆಯ ಕರುಳ್ಗಳನಡಸಿ ಬಸುಱಲಿ ಹೊಲಿದ ಹೊಲಿಗೆಯ ದಡಿಗರಕ್ಕಸರಾಯರಿದ್ದುದು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ತೊರಂಾ. ೩-೭-೫). ೩. ಅಭಿಮುಖನಾದವನು ; ಎದುರಾದವನು : ಕೊಡಬೇಡ ಕೊಳಬೇಡ ಸುರವಿಜಯ ವಿಠಲನ್ನ ಅಡಿಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಪಡಿಮುಖನಾಗು ಗತಿಗೆ (ವಿಸಾಸು. ೮೯-೧). ೪. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿದ ಮುಖ ; ವಿಮುಖ : ಭಾರಿಥನುವಿದೆ ಭಾಮಿನಿಯ ಮುಂದೆ ಎವಗೆ ತವಗಿದು ವಶವೆ ಬಾವನ್ನವನು ವೇಷ್ಟಿಸಿ ಭುಜಗವಿದೆಯೆಂದವನಿಪರು ಹೊಱಗುಂದಿದರು ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಯ]ಮುಖದ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೪-೨೫). **ಹಡಿಮುಖ** : ೨. ರಂಗಿಣಿಯ ಕೊಪ್ಪಲ್ಲಿ ತುರಕರ ಕೂಡೆ ಕಾದಿ ದಳವ ಮುಱಿಯಲಿಱಿದು ಹಡಿಮುಖದ ಘಾಯದಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕೆ ದೇಹವನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಚೆನ್ನಯನಾಯಕರು ಶ್ರೀವಯಿಕುಂಠವನು ಎಯಿದಿದರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೪-೬ ; 1295). [ಪಡಿ$_3$ + ಮುಖ]

ಪಡಿಮೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮೂಡಿಸು; ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು : ಪರಮಾಜರ ಮಹಡಿ ರಸಿಕನ ಜೀವನವನ್ನು ಪಡಿಮೂಡಿಸಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೬೮) ; ಅಂತಹ ಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಸಮಾಜದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪದರುಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಡಿಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಸಮಾ. ೧೪). [ಪಡಿಮೂಡು + -ಇಸು$_3$]

ಪಡಿಮೂಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮೂಡು ; ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗು : ತನ್ನ ಆನಂದವು ಅವರ ಮನ ಮೊಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಡಿಮೂಡಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಮನೀಷೆ (ಎರಸ. ೧೦೧) ; ಅಲ್ಲಿ ಕಲೆತಿರುವ ಜನಗಳ ನೆರಳೂ ಪಕ್ಕದ 'ಘಡಿ'ಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಪಡಿಮೂಡಿ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಬನಸಿ. ೨೫). [ಪಡಿ$_3$ + ಮೂಡು$_1$]

ಪಡಿಮೆ, ಪತುಮೆ, ಪ್ರತುಮೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಮೆ ; ಮೂರ್ತಿ ; ವಿಗ್ರಹ: ಹಾಲುಗಲ್ಲಲಿ ಕಡೆದ ಪಡಿಮೆಯನೆ ಕುಳಿತಿಹಳು (ಚಂದ್ರಸ. ೮೩-೧೧). ೨. ಪ್ರತೀಕ ; ಸಂಕೇತ ; ಕುರುಹು : ಆ ಸಂಜೆಯಿಂದಾ ಬಂಡೆ, ಕಲ್ದವಸಿ, ಊರ್ವಿಳೆಗೆ ಮೇಣವಳ ಸಂಯಮಕೆ ಪಡಿಮೆಯಾದುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೬-೧೧೯). **ಪತುಮೆ** : ೧. ಅವನ ಆಯ್ವತ್ತು ಗಂಜನದ ಪತುಮೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತನ್ನುಅಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ರಾಜೇನ್ದ್ರಚೋಳನಾಟ್ಟರೆಯಂ (ಎಕ. IV (R), ಹುಣಸೂ. ೫-೨೦ ; 1020) ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಳಿದೊಡೆ ದೊಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ ಚೊಕ್ಕ ಚಿನ್ನದ ಪತುಮೆಗಳಂತೆ ರನ್ನದ ಮುತ್ತ ಹಾರವನಿಟ್ಟು ಸುಗುಣಸಂಪನ್ನೆಯರಿರ್ದಂಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೬). **ಪ್ರತುಮೆ**: ೧. ಈ ಲೇಖೆಯ ಪ್ರತುಮೆಯ ಕಂಡರಿಸಿದ ಮಾಳವೆಯ ಮಲೆಯ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೬-೧ ; 12ನೆಯ ಶತ) ; ಶ್ರೀ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲೂ ತೊಳಹರ ಬಳಿಯ ಅನಕಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಆದಿಸೆಟ್ಟಿಯಾಯೆರಗಿಸಿದ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತುಮೆಯನುಯಿರಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾದೆನು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೯-೨ ; ಸು. 14ನೆಯ ಶತ) ; ನಸುನಗುತೀಶನಗಜೆಯೊಳ್ ಸರಸವಾಡುತ್ತೆ ಸರ್ವಾಂಗದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳೋದಕವನಿರದೊತ್ತೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಬಳಸಿ ನಿಂದ ನೀಲದ ಪ್ರತುಮೆಯಂದಮಂ ಪೋಲ್ತು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೫೫). [<ಪ್ರಾ. ಪಟಮಾ, ಪಡಿಮಾ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಮಾ. /ತಮಿ. ಪತಿಮೈ, ಪತುಮೈ ; ತೆಲು. ಪತಿಮ]

ಪಡಿಮೆಚ್ಚು (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನವಾಗದುದು ; ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : "ಪಡಿಮೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಚ್ಚೆನಲದು ಸಂಶಯಂ" (ಭಾರತಿ. ೬೦). [P ಇದು 'ಪಡಿಪುಚ್ಚ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ಪಡಿಮೇಲ್ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ : ಅದೊಡೀ ಮೇಲ್ಗೇಂ ಪಡಿಮೇಲೆನ್ನತ್ತಣಿನಪ್ಪುದಿರ್ಪುದು, ಅಂತದಂ ಸಲಿಸುತೆ, ನಿನ್ನೊಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆಯಲ್ತಕ್ಕುದದಱಂ ನಿನ್ನಯ ಬಯಕೆಯಂ ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಬೆಸಸುವುದು (ಅದ್ಭುತ. ೨೫-೧೨). [ಪಡಿ$_3$ + ಮೇಲ್]

ಪಡಿಮೊಗ, ಹಡಿಮೊಖ (ನಾ). ೧. ಅಭಿಮುಖ ; ಎದುರು : "ಪಡಿಮೊಗ—ಪ್ರತಿಮುಖ = ಅಭಿಮುಖ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೩) ; ಹರಿಭೇದಂಗೆಯ್ಯೆ ಬಿರ್ದೋಪನ ಪಡಿಮೊಗದೊಳ್ ತುಂತುಱಂ ತೂಱ ಸುಯ್ಯಿಂ ಕರದಿಂದಾರಯ್ದು . . . ಶೋಕಾತುರೆ ದುಃಖೋದ್ರೇಕದಿಂದಂ ಬಸೆ ಪರವಸೆ ಬೀಸಿತ್ತು ಕರ್ಣಾಗ್ರದಿಂದಂ (ಲೀಲಾಪ. ೮-೨೦); ಪಡಿಮೊಗಮಾಗಲೊಡಂ ಕನ್ನಡಿಯಂ ನೋಡುವರ ತೆಱದೆ ಮೆಯ್ಯಾಂದುವರುಗ್ಗಡದರಸುಮಕ್ಕಳೆನೆ ಬಾಳ್ವಿಡಿದಾರ್ ಬಾಟ್ದಪ್ಪರಾತನಿದಿರೊಳ್ ಪಗೆವರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೯) ; ಎಂದಿಗವನ ಪಡಿಮೊಗದೊಳು ಸಂದಪೆನೆಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಜಾನಿಪಳು (ಹದಿಬ. ೭-೨೯). ೨. ಪ್ರತಿಯಾದ ಮುಖ; ಪ್ರತಿಬಿಂಬ: ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಡಿಮೊಗವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವರ ಮನದೊಳಗೆ 'ಚುರುಚುರು' ಅನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಚಿಗುಬ. ೧). ೩. ಶತ್ರುಪಕ್ಷ; ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷ: ಆ ಕಂಣಯನಾಯಕನ ತಂಮನು ಸ× × × × ಆಸೆಮಾಡುವ ಕುಮಾರರ ಗಂಡ ಹಡಿಮೊಖದ ಘಾಯವಿಲ್ಲದ [ವೀ]ರರ ಗಂಡ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೫-೯ ; 13ನೆಯ ಶತ). 'ಪಡಿಮುಖ' ಪರಾ. [ಪಡಿ$_3$ + ಮೊಗ]

ಪಡಿಯಗಳು 'ಪಡಿಯಗಟ್' ನೋ.

ಪಡಿಯಗಟ್, ಪಡಿಯಗಳು (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಅಗಳು ; ಮತ್ತೊಂದು ಕಂದಕ : ಪಡಿಗೋಂಟಿಗೆಯ್ದು ಕಡುಪಂ ಪಡಿಯಗಟ್ಗೆಯ್ದಳವನಾರ್ಪು ಕಡುಗೂರ್ಪಗಳಂ ಪಡಿವಡೆಗೆಯ್ದಂದವರೊಳ್ ಪಡಿಬರಿಸಿದರಮಮ ವಿಷ್ಣುಜಿಷ್ಣುಗಳನ್ನರ್ (ಚಿಕವಿ. ೨-೪೫). **ಪಡಿಯಗಳು** : ೧. ಕಳನ ಸವೆದರು ಮೂಱುಯೋಜನ ವಳಯದಲಿ ಪಡಿಯಗಳು ಕೋಟಾವಳಯ ಸುಯ್ಧಾನದಲಿ ಹೊಯ್ದರು ರತ್ನಕಾಂಚನವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೧೪). ೨. ಆಳವಾದ ಅಗಳು,— ಕಂದಕ : ಬೀಡಿನ ತೆಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದುದು ಪಾಳೆಯದ ಬಲುಹೊದಕೆ ಹೊಱವಳಯದಲಿ ಕಲುಗೋಟೆ ಮೇಲೆ ಪಡಿಯಗಳಾಶ್ರಯಿಕೆ ಮುಳುವೇಲಿ ದೀಹದ ಸಿಂಹ ಶರಭ ವ್ಯಾಳ ಶಾರ್ದೂಲಾವಳಿಯ ಸುಯಿಧಾನವೊಪ್ಪಿದವು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೧೧-೪೭) ; ಸುತ್ತ ಕತ್ತರಿವಾಣ ಪಡಿಯಗಳುತ್ತರಿಸಲಮರಾಳಿಗರಿದೆನೆ ಕೊತ್ತಳದ ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಹಿನಲೆಸೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೧೬). [ಪಡಿ$_3$ + ಅಗಟ್$_2$(<ಅಗುಟ್$_3$)]

ಪಡಿಯಚ್ಚು (ನಾ). ೧. (ಮೂಲದ ಆಕೃತಿಗೆ) ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಆಕೃತಿ ; ಪ್ರತಿರೂಪ : ತರು ಪಾಷಾಣಾದಿ ಕರ್ಮಾಂತರ ಪರಿಣತಿಯಂ ಪದ್ಮಜಂ ಲೋಕದೊಳ್ಪೆತ್ತರಿಸಲ್ವೇೞ್ಕುಂ ದಲೆಂದಿಂತಿದಱಿಕೊಳ್ ಪಡಿಯಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಟ್ಟನೆಂಬಂತಿರೆ . . . ಮಾಡಿಸಿದನೆಸೆಯೆ ದಣ್ಡಾಧಿಪಂ ಕೇಶಿರಾಜಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೫೨ ; 1179) ; ವೀರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕರ ಪಡಿಯಚ್ಚು ನೀನು ! (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೧೪) ; ಅವರ ಮಕ್ಕಳೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಮುಖವೂ ಸಹ ಅವರ ಪಡಿಯಚ್ಚಿನಂತಿತ್ತು (ಪತಂಗ. ೬). ೨. ಮರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಲೋಹದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊರೆದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಕವನ್ನು ಅಥವಾ ಕರಗಿಸಿದ ದ್ರವವನ್ನು ಹೊಯ್ದು ಆ ಆಕಾರದ ಬಿಂಬವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ : ಈ ಮುದ್ರಣವಸ್ತುವು ಅಚ್ಚುಮೊಳೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಪಡಿಯಚ್ಚು ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅತಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಳಸಲನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಕ. ೨). ೩. ಒರೆಗಲ್ಲು ; ನಿಕಷ : "ಒರೆಗಲ್ಲ ಪೆಸರು ಪಡಿಯಚ್ಚೆಂಬುದಕ್ಕು"(ಕಶರ. ೫೮). [ಪಡಿ$_3$+ಅಚ್ಚು$_3$]

ಪಡಿಯಚ್ಚುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಮಾನವಾದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಕದ್ದೈಸದೆ ನೋಡು ಸ್ಮರನ ಬಾಯೊಳಗುರ್ಚಿ ಬಿದ್ದಂತೆ ಪಡಿಯಚ್ಚುವಡೆದ ಮುಗ್ಧಾಸ್ಪದೆ ಕಮನೀಯರೂಪನನನಿರುದ್ಧನ ನೋಡು (ಮೋಹತ. ೩೦-೩೨). [ಪಡಿಯಚ್ಚು + ಪಡೆ$_1$]

ಪಡಿಯಚ್ಚುವಿಡಿ(ಕ್ರಿ). = ಪಡಿಯಚ್ಚುವಡೆ: ಕ್ಷಣಿಕೈಕಾಂತವಾದಮಂ ಪಡಿಯಚ್ಚುವಿಡಿದು ನುಡಿವ ಬೌದ್ಧನೇಕಾಂತಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮುಂ(ಪಸಾರ.೪). [ಪಡಿಯಚ್ಚು+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಡಿಯಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅಟ್ಟಣೆ : ನಡೆಗೋಂಟೆಗಳ ಮೊಗ್ಗರಂ ನೂಂಕಿದುವು ಪುರದ ಪೊಱಬಳಸಿನೊಳ್ ಪಡಿಯಟ್ಟಣೆಗಳೆದ್ದುವು (ಚೆಬಪು. ೪೨-೨೪). [ಪಡಿ$_3$+ಅಟ್ಟಣೆ$_1$(<ಅಟ್ಟಳೆ)]

ಪಡಿಯದೆ, ಹಡದಿ$_2$, ಹಡದೆ, ಹಡಿಯದೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಗ್ರಾಮಾಸ (?)ರ್ವ ೨೦೦೦ ಮಗಿಲು ಗ್ರಿಹೇ ಹಸ್ತ ೪೦ ಘಾಣಾ ಹಟ್ಟಾ ಮುಲಾ ಪಡಿಯದೆ ಪಾರಿಕ್ಷಾಯ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸಾಮ್ಯ ಸರ್ಬ ಮೂಲಿಕಾ ಭೂಮಿ ೨೦೦೦ . . . ಗ[ಗಾ]ಣ ೧ ಪಡಿಯದೆ ೧ ಹಟ್ಟಾ ೧ ಮಲಾ ೧ (ಇಆ.XIV, ೧೪೧-೨೫; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). **ಹಡದಿ$_2$** : ೨. ಗ್ರಾಮದ ಅಗಸ, ನಾಯಿಂದ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಕೊಡುವ (ಧಾನ್ಯರೂಪದ) ವರ್ಷಾವಧಿ ಸಂಭಾವನೆ,—ಪಡಿ : ಮಾಯಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಡದಿ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ . . . "ನಿನ್ನ ಚೌರಕ್ಕೆ ಹಡದಿ ಬೇರೆ ದಂಡ" –ಈ ರೀತಿ ಹಂಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೩೫). **ಹಡದೆ** : ೧. ಸೂಲಿಗೆ ಗುಡ್ಡೆಯ ಆಯ, ಹಡದೆ, ಲಂಚಪಂಚೆ (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೫೫-೨೩). ೨. ತೋಟಿ ತಳವಾರ ಹೊರತು ಮಿಗಿಲಾದ ಜನಗಳಿಗೆ ಹಡದೆಯನ್ನು ನಿಬಂಧನೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಾಮುಪಂ. ೧೧೮) ; 'ಹಡದೆ'ಯು ಐದು ಬಳ್ಳದಿಂದ ಮೂರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿತು (ಗರುಡಾ. ೧೧೬). ೩. ಪಡಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಈ ಹಡದೇ(ಭತ್ತ ಸಹಿತವಾದ ಹುಲ್ಲು) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುವವನಿಗೆ ಹಡದೇ ಒಕ್ಕಲೆಂದು ಹೆಸರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೬೪). **ಹಡಿಯದೆ** : ೧. ಮದುವೆಯಾಯ ಮಾನೆಂಣ್ಣೆ ಹಡಿಯದೆ ತಿಪ್ಪೆ ಸುಂಕ (ಎಇ. XXiii, ೩೦-೬೧ ; 1265) ; ಶ್ರೀಮತು ಕೂಮಣೇಶ್ವರದ[ಲಚ]ಧ್ಯಾರ ಮನೆಯ ಸಿಲೆಯಣ ಗವುಂಡ ಹಡಿಯದೆ ಇಕ್ಕೊಳ ಜೋಳ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೫೧-೩ ; 13ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಡಿಯರ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಪಡಿಯರತಿ 'ಪಡಿಯಱತಿ' ನೋ.

ಪಡಿಯರವಕ್ಕಿ 'ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಪಡಿಯಲೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ : ಶ್ರೀಮದನಾದಿಯಗ್ರಹಾರಂ ತೊಣ್ಡನೂರ ನಡುವಣ××× ಯಾದ ಪಡಿಯಲೆಯ ವೀಳೆಯಕ್ಕ ಬಿಲ್ಕುಂಬಳಿಯ ತೋಟದಲು ಎಲೆಯಗುಳಿ ಇನೂರು ಗುಳಿಯಂ××× ಯ ಕುಳಿಯಗಾಡವಗದೆ ಮೂವತುಗುಳಿಯುಂ ಅನ್ತು ಇನ್ನೂರ ಎಂಭತು ಗುಳಿಯ ಪನ್ನಾಯವಂ ಸರ್ಬಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಧಾ××ರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೧-೬ ; ಸು. 1175). [ಪಡಿ$_1$ + <ಎಲೆ$_1$]

ಪಡಿಯಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆ : ಊರೊಡೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಮಾನ್ಯದ ಕೆಯ್ಮುತ್ತರಿನ್ನೂಱು ಮನೆಗೆಣ್ಣಯ್ಯಗಲವಿಪ್ಪತ್ತೈಗೈ ನೀಳದ ನಿವೇಶನಂ ಮೂರು ಸಾಶ್ವತ ಸುಂಕಂ ಗಾಣವೆಯಿಲಿಗೆ ಕೊಣ್ಡ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಪಡಿಯಳಿ ಯಜ್ಞದಲೊನ್ದು ಗದ್ಯಾಣಂ××× ಅಯ್ದು ಪಣಂ ಮದುವೆಯುಲೆರಡು ಪಣಂ ಮಾಣಿಯುಲೊನ್ದು ಪಣಂ (ಎಇ. XX,೬-೩೪; 1012). 'ಪಡಿಯದೆ' ಪರಾ. [?]

ಪಡಿಯಱ, ಪಡಿಯರ, ಪಡಿಯಾಱ, ಪಡಿಹಱ, ಪಡಿಹಾಱ, ಪಳಿಯಱ, ಪೞಯಱ, ಹಡಿಯರ, ಹಡಿಯಱ, ಹಡಿಯಾಱ, ಹಡಿಹಾಱ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು; ಪ್ರತೀಹಾರಿ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ : "ದ್ವಾರನಿಯುಕ್ತಂ ತಾಂ ಪ್ರತಿಹಾರಂ ದೌವಾರಪಾಳಕಂ ದ್ವಾಸ್ಥಂ ದೌವಾರಿಕನೆನೆ ಪಡಿಯಱಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೫); ಮುಂದಣ ಮಾನಸರಂ ಪಡಿಯಱರ್ ತೊಲಗಿಸುತ್ತಂ ಬರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮೦-೧೨) ; ಮೂಱನೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಬಂದಿರ್ದನಂತನ ಬರವಂ ಪಡಿಯಱಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೯ ವ) ; ಉಲಿವ ಕೋಕಿಲಪಾಠಕರ . . . ಜಡಿವ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಪಡಿಯಱರ ಅಲರ್ದ ಹೊಂದಾವರೆಯ ನವಪರಿಮಳದ ಸಿಂಹಾಸನದಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಲಲನೆಯೋಲಗಶಾಲೆಯಂತಿರೆ ಮೆಱೆದುದಾ ಸರಸಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೩-೩೮); ಮೈತ್ರಾವರುಣಿ ಶಿಷ್ಯಂಗೂಡಿ ಬರುತಮಿರ್ಪುದಂ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ಕಂಡು ಪಡಿಯಱಂ ಚಚ್ಚರವೆಯ್ದು . . . ಬಿನ್ನಯಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦-೨೪). ೨. ಭಾಗಿಲು ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ; ಕಾವಲು : ಬನದ ಪಡಿಯಱನನಂಗಂ ನಿನಗಿತ್ತೊಡೆ ಪುಗಲಿಮೆಂಬುದೇಂ ದೋಷಮೆ ಚೀ ನೆನೆಯೆವದಂ ನಿನ್ನಿಂಚರಮನೆ ಮನದೊಳ್ ನೆನೆವವಾಗಳುಂ ಪರಭೃತಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೧) ; ಪಡಿಯಱನಿತ್ತಳೇ ನಿನಗೆ ಮತ್ಪ್ರಿಯೆಯಾಂ ಬರೆ ಬಾರಿಸೆಂದು ನೀಂ ಜಡಿದೆಡೆದೋಱುದೈ ಪ್ರಿಯೆಗೆ ಪೇೞ್ವನಿದಂ ಪರಿಭಾವಿಸೇಕೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ವಿರೋಧಮೋಪಳ ಮನಂಬಡೆವೆಂ ನಿನಗಿಂದೆ ಲಂಚಮಂ ಕುಡುವೆನಪಾರಕೋರಕಮನೇಕೆ ಪುಗಿಲ್ಪುಗಿಲೆಂದಪೈ ಪಿಕಾ(ಲೀಲಾವ. ೧೪-೭೬). **ಪಡಿಯರ** : ೧. "ಪಡಿಯರ (ಪಡಿವಳ-ಯಾರ-ಹಾರ)—ಪ್ರತಿಹಾರ (ಪ್ರತೀಹಾರ) = ದ್ವಾರಪಾಲಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ಪಾಡುವರ್ಗ್ಗೆ ಮತ್ತರು ೧೦ ವಂಸಕಾಱಂಗೆ ಮತ್ತರು ೫ ಪಡಿಯರಂಗೆ ಮತ್ತರು ೫ ಮಾಲಗಾರಂಗೆ ಮತ್ತ ೩ ಕುಂಬಾಱಂಗೆ ಮತ್ತರು ೨ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೩೩-೩೧ ; 1068). **ಪಡಿಯಾಱ**: ೧. ಪಡೆವಳ್ಳರ್ ನೃಪಗುಣಮಂ ಬಿಡೆ ನಾಳ್ಗಡಿಗಳೆವ ತೆಱದೆ ನಡೆನಡೆಯೆಂಬರ್ ಜಡಿವರಾ ಸಾಧೂಕ್ತಿಗಳಂ ನುಡಿವವರಂ ಮಾಣಿಪಂದದಿಂ ಪಡಿಯಾಱರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೬) ; ವೀರಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದುಮೋಪಜೀವಿಯಪ್ಪ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಹಿರಿಯ ಪಡಿಯಾರ××× ಮಾರಯ××× ಅನ್ವಯಮೆನ್ತೆಂದೊಡೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೮-೧೯ ; 1203) ; ಪಡಿಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ಱನ ನೋಡಿ ಪೇಳ್ದನಾ ದಂಡೇಶ

(ಲಾಚಿಂ. ೩೭-೩೪). **ಪಡಿಹಱ :** ೧. "ಪ್ರತೀಹಾರಃ, ದ್ವಾರಪಾಲಃ, ದ್ವಾಸ್ಥಃ, ದ್ವಾಸ್ಥಿತಃ, ದರ್ಶಕಃ — ಈ ೫ ಪಡಿಹಱನು" (ನಾಚಿರಾ.೧೩೧) ; ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಪಡಿಹಱ[ಸ್ತ ವರಂ]ಗೆ(ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೦, ಮುದ್ದೆಬಿಹಾಳ್. ೩೬-೩೩ ; 1181). **ಪಡಿಹಾಱ :** ೧. "ದ್ವಾಸ್ಸ್ಥಃ, ದೌವಾರಿಕಃ . . . ದ್ವಾರಪಾಲಃ, ಪ್ರತೀಹಾರಃ— ಈ ೮ ಪಡಿ(ಯ)ಹಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೭೦); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಹಲ್ಲವರಸರ ಪಡಿಹಾಱ ನಾಗದೇವನಾಯ್ಕನ ಮಡವಳಗೆ ಚಾಕಮನು ... ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರು ಒಂದು(ಕಇಅ.೧೨೨-೨೮-೧೪; 1151); ಗರುಡರ ಗಡಣ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸರ ಕಳವಳವ ಜಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪ ಪಡಿಹಾಱರಿಂ . . . ಹರನ ಸಭೆ ಸುಖದ ಸೊಗಸಿನ ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿದು ಮೆಱೆದಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೩) ; ಇರುಳು ಗುಪಿತದಲವನಿಪತಿ . . . ಕರೆದು ಪಡಿಹಾಱಂಗೆ ಬಂದುದನಱುಹಲವದಿರು ಹೊಕ್ಕು ಸಮಯವನಱಿದು ಭೀಷ್ಮಂಗೀಹದನ ಬಿನ್ನಹವ ಮಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೧೪) ; ಪಡಿಹಾಱರೈತಂದು ತಡೆಯದಾ ವೀರಸಂಗಯ್ಯನ ಪದಕೆ ನಮಿಸಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೩-೨೩). **ಪಳಿಯಱ:** ೧. ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟು ಮುನ್ನಿರ್ಗಟ್ಟಿಯ ನಡುವಣ ಇಳಿಯಾಣ್ಮರು ಬೇಗದಿಂದ ತಳರ್ದರೋಲಗಕೆ ಗಾಜಿನ ಬಾಗಿಲ ಬಲು ಪಳಿಯಱರನು ಮತಿಯಿಂದ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೩೦). **ಪಱಿಯಱ : ೧.** "ಪಱಿಯಱಂ[ಪಾಠಾಂ.ಪಡಿಯಱಂ]ಪಡಿಯಱಂ" (ಸಂಜೀವ.೨೧). **ಹಡಿಯರ:** ೧. ಹಲರ ಬೆಸದಿಂದ ಹಡಿಯರ××ರಾಹುತ ಹೋಹಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವೀರತ್ವ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೦-೧ ; ?) **ಹಡಿಯಱ : ೧.** ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನದೇವರ ಹಿರಿಯ ಹಡಿಯಱ ರೇವಿಮಯ್ಯಂಗಳು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೯-೩೬ ; 1143) ; ವೀರಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ಹಿರಿಯ ಹಡಿಯಱ×××ಮಾರಯಂ ತಂನ ತಮ್ಮಂ . . . ಮಹಾಪಸಾಯ್ತ ಬಲ್ಲಾಳದೇವನ ಪಾದಾರಾಧಕನಪ್ಪ ಪಡಿಯಱ ಚಿಕ್ಕತ××× (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೮-೩೩ ; 1203). **ಹಡಿಯಾಱ : ೧.** ಆ ಹಡಿಯಾಱ ರೇವಿಮಯ್ಯನ ಕೆಱೆಯ ಹಿಂದೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತರು ಒಂದು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೯-೪೧; 1143). **ಹಡಿಹಾಱ:** ೧. ಇವರೆಲ್ಲರಂ ಆ ಮಂಚೇಶ್ವರದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕರಾಗಿ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಹಡಿಹಾಱ ಲಲಾಲದೇವನ ತಂಮು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨-೪೭ ; 1285).

[<ಪ್ರಾ. ಪಡಿಹಾರ./ಸಂ. ಪ್ರತೀಹಾರ]

ಪಡಿಯಱಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ದ್ವಾರಪಾಲಕನ (ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ) ಕೋಲು,—ದಂಡ : ಎಡಱಿದರನಟ್ಟಿ ಮೋದುವ ಪಡಿಯಱಗಟ್ಟಿಗೆಗಳ್ (ಶಮದ. ೮ ಪ್ರಯೋ). [ಪಡಿಯಱ + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಪಡಿಯಱತಿ, ಪಡಿಯರತಿ, ಪಡಿಯಱಿತಿ (ನಾ). ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವಳು ; ದ್ವಾರಪಾಲಕಿ : ಚಂಡಾಲಕನ್ನೆಯನೊಡಗೊಂಡು ಬಾಯೆಂದು ಮುಂದಿರ್ದ ಪಡಿಯಱತಿಗೆ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಕಾದಂಉ.೭೭೦); ಕಡುಚೆಲ್ವಿನ ಮಂಡಪಂ ನಡೆನೋಡಲ್ ಬಂದು ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಪುತ್ತಱಿಯಂ ಪಡಿಯಱತಿಯರೆಂದರೆಬರ್ ನುಡಿಯಿಸೆ ನುಡಿಯದೊಡೆ ನಾಣ್ಚಿ ನೆಲನಂ ನೋಟ್ಪರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೪೨) ; ಮಾಣಿಕಗಂಡ ಬಡನಡುವಿನ ಭಾಮಿನಿ ತಳಿರ್ಗೈಯೊಳ್ ಪಿಡಿದಪರಂಜಿಯ ಸೆಳೆಯಲರ್ವಿಲ್ಲನ ಪಡಿಯಱತಿಯ ಕೈಯೊಳಗೊಪ್ಪುವ ಸೆಳೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೪೭) ; ಪಡಿಯೆಡೆಯ ಪಡಿಯಱತಿಯರ್ . . . ಕೆಯ್ಯ ಕಂಬಿಯೊಳ್—ಮಾಣ್ ಮಾಣೆಮೆಂದು ಗದಱಲೊಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೧೭). **ಪಡಿಯರತಿ :** ಪಡಿಯರತಿಯೊಲಿದೆಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಿಂದಿರೆ ಸಿರಿಯು ತನುಮನ ನಡೆಸಲು ಸರಸತಿಯು (ಗಣೇಶ. ೫೬-೧೪) ; ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಪಡಿಯರತಿಯು ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ನೆಯನ್ನು ಪುತ್ರೊಮ್ಮೆ ಕರೆತಂದು ಶೂದ್ರಕರಾಜನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲು (ನಾಗಕಾ. ೮೭) ; ಇಟ್ಟಯ ಪಡಿಯರತಿಯೊಬ್ಬಳು ತಲೆವಾಗಿ ಅಣತಿಯನ್ನು ಬೇಡಿದಳು (ಸವತಿ.೭). **ಪಡಿಯಱಿತಿ :** ಒರ್ವಳ್ ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ರಾಜಕೀರಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಎಂದು ಪಡಿಯಱಿತಿ ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೫) ; ಅಸಿಯ ಸೆಳೆ ತಳದೊಳತಿರಂಜಿಸೆ ಪುರ್ವವ್ವಳಿಸೆ ಪತ್ತೆ ಸಾರ್ವವರಂ ತರ್ಜಿಸಿ ಕಾಮನ ಪಡಿಯಱ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ತಿವೊಲೆಸೆದಳ್ ಪೊಸದೇಸೆಕಾರ್ತಿ ಪೊಸಕಿಟ್ಟಳದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ.೨-೧೩) ; ಅನ್ನೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ಪಡಿಯಱ ಸಾವನ್ತ ಮಾರತಮ್ಮುಲವಧು . . . ಪಡಿಯಱಿತಿ ಚೀತಿಯಕ್ಕಂ ಮೆಱೆವಳ್ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೭,೨೬-೩೨ ; 1196). [ಪಡಿಯಱ + -ತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿ, ಪಡಿಯರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕೋಗಿಲೆ ; ಪಿಕ; ಮಾವಿನ ವನದಲ್ಲಿ ಕೋಗಿಲೆಯು ಪಡಿಯಱನ(=ದ್ವಾರಪಾಲಕನ)ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಕವಿಸಮಯ : "ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ಕೋಕಿಲನಕ್ಕುಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೯) ; "ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿ, ಪೋಕರ್ಪಱಿವಕ್ಕಿ, ಕೆಂಗಣ್ಣರ್ವಕ್ಕಿ, ಸುಗ್ಗಿವಕ್ಕಿ,ಪರಪುಟ್ಟಂ— ಈ ೫ ಪಿಕಂ"(ಕಶಸಾ. ೫೫-೨೦೫) ; ವನಕೇಳಿಗುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದು ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿಯಂ ಕರೆದು ಸಖೀಜನಮುಂ ಸಾಱಿ ಕರೆಯಿಮೆಂಬುದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೫೨ವ) ; ಪೊಡೆಯಲರಣುಗನ ನಾಟಕಗೃಹದೊಳ್ ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿಯುಲುಹಿನುಗ್ಗಡಣೆಗೆ ಗಡಣದೆ ಕುಲಿಶ ಪಿನದ್ಧ ಮುರಜಮಂ ನುಡಿಸುವ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಜಯಕಾ. ೧೧-೭) ; ಬಂದ ಸೀಮಾವಿನಲ್ಲೆಗೊಂಬಿನೊಳಿರ್ದು ಕಣ್ಮುಗಿದು ಕೊನರ ಕನಸೋರ್ನೆಯಂ ಚಂಚೂಪುಟದಿನಡಿಗಡಿಗೆ ಮೇದೊಲ್ದು ಪುಯಲ್ದುವ ಪಡಿಯಱವಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂ . . . ಬನಂ ಮನಂಗೊಂಡುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೧೦). **ಪಡಿಯರವಕ್ಕಿ :** "ಕೋಗಿಲೆ ಪೆಸರು ಪರಪುಟ್ಟವೆಂದು ಪಡಿಯರವಕ್ಕಿಯೆಂದಪ್ಪುದು" (ಕಶರ. ೬೨) ; ಮಾವಿನ ಮರವು ವಸಂತರಾಜನಿಗೆ ತೇರು ಎನಿಸಿತು. ಕೋಗಿಲೆಯು ಆತನಿಗೆ ಪ್ರತಿಹಾರಿಯಾಗಿ 'ಪಡಿಯರವಕ್ಕಿ' ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಕಥಕ. ೨೯).

[ಪಡಿಯಱ+ಪಕ್ಕಿ]

ಪಡಿಯಱವೆಣ್ (ನಾ). =ಪಡಿಯಱತಿ : ಅರಸನುಮರಸಿಯುಮಿಮಾಪರಿ ಸರಸಂ ಮಿಗೆ ಪೋದ ಪೊಟ್ತನಱಿಯದೆ ಕಳೆಯುತ್ತಿರೆ ಪಡಿಯಱವೆಣ್ಗೊರ್ವಳ್ ಭರದಿಂ ಬಂದೊಸಗೆಯೊಸಗೆಯೆಂದು ಸಿರ್ವಿನೆಗಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೬) ; ಪಡಿಯಱವೆಣ್ಗೊರ್ವಳ್ ಸಡಗರದೊಳ್ ಬಂದು ತನ್ನ ಕೆಯ್ಯ ಪೊಂಬೆತ್ತದಿಂ ನೆಲಗಟ್ಟನ ಪಳಿಕಿನಱಿಯನೊಯ್ಯನೆ ಪೊಯ್ದು (ಚಿಕಪಂ. ೧೪೬-೧೦). [ಪಡಿಯಱ + ಪೆಣ್]

ಪಡಿಯಱವೆಸ (ನಾ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ ವೃತ್ತಿ : ನಿಱಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರವೇತ್ರದ ತುಱುಗಲ್ ಪೊಸಲತೆಯ ಬೀಱಲಂ ಪೋಲ್ತಿರೆ ಕಣ್ಣಱಿದು ಮಹಾದೇವಿಗೆ ಪಡಿಯಱವೆಸನಂ ಕೆಲಬರಮುರಿಯರ್ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ಶಾಂತಿಪು ೯-೧೯೨) ; ನಿಯತಂ ಪಡಿಯಱವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆ]ಸನಾದಿಯಾಗೆ ಬೆಸನೆನಿಸಿತನಿತ್ತುಮಂ ಸಲೆ ಸುರಕಾಂತೆಯರೆ ತನಗೆಸಪರೆನೆ ತತ್ತ್ರಿಯಕಾರಿಣಿಯಂತೆ ಕಾಂತೆಯನೊರ್ಲೆಂತವರಾರ್(ವರ್ಧಪು. ೧೩-೫೪); ಬಿರಯಿಗಳ ಮೆಯ್ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆ ಸೋಂಕೆ ಕಱಿಗಂದಿದಂತೆ ಕಪ್ಪುವಿಡಿದಂಗಮೆಸೆಯೆ ಕುಸುಮಶರಸಖನ ಪಡಿಯಱವೆಸಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಪುಗಲ್ ಪುಗಲೆಂದು ಬಂಡಳಿಸಿ ತೊಂಡುಗೆಡೆವ ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಗಳುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯ವ). [ಪಡಿಯಱ + ಬೆಸ$_1$]

ಪಡಿಯಱವೆಸಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಲುಕಾಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ದ್ವಾರಪಾಲಕ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಡೆಸು: ರಮಣಿಗೆ ಪಡಿಯಱವೆಸಗೆಯ್ವುಮುರಿಯರ ವಿಚಿತ್ರವೇತ್ರದಂಡಂಗಳವೇನಮರ್ದುವೋ ಮದನ

ಜಯಶ್ರೀರಮಣಿಯ ಕೆಳದಿಯರ ಕೆಯ್ಯ ಕರ್ಕಡೆಗಳವೋಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೭೦). [ಪಡಿಯಱವೆಸ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪಡಿಯಱಿ (ಕ್ರಿ). ರೀತಿಯನ್ನು ಅರಿ ; ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿ : ಎಡವಕ್ಕದ ಬಲವಕ್ಕದ ಪಡಿಯಱಿದೆಡೆಯಱಿದು ನಡೆಯಿಪಿಂದ್ರನ ಪಲರುಂ ಪಡೆವಳರ ಜಡಿದು ನಡೆಯಿಪ ಪಡಿಯಱರುಲಿ ಗೆಲಿದುದುಲಿವ ಜಲನಿಧಿಯುಲಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೪೦). [ಪಡಿ$_1$ + ಅಱಿ]

ಪಡಿಯಱಿಕೆ, ಪಡಿಹಾಱಿಕೆ (ನಾ). = ಪಡಿಯಱವೆಸ : ಪಡಿಯಱಿಕೆಯ ಸೀಗುರಿವಿಡಿವಡಪದ ಕನ್ನಡಿಯ ಪಡಿಗದಾಕೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಮಿಡುಕಲಱಿಯದಿರ್ದೆಡೆಯೊಳ್ ಬೆಱಗಾಗಿ ಮೂಗರಂದದಿನಿರ್ದರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೨೯) ; ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತುಪ್ಪದ ಚಂಡೆಯ ನಾಯಕಂಗೆ ದೇವಗ್ಗೆ ಬೆಸೆಕೆಯ್ದುಣ್ಬ ಪಡಿಯ[ಱಿ]ಕೆಯ ಕೆಯಿಮತ್ತರು (ಕಇಅ. ೭೭-೧೨-೭೫; 1170) ; ಪಡಿಯಱಿಕೆಯ ಸುರವಧೂಟಿ ಕಟ್ಟಿಗೆವಿಡಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೮೧). **ಪಡಿಹಾಱಿಕೆ :** ವೈರೋಚನಿಯ ಪಡಿಹಾಱಿಕೆ ಕಿರೀಟಿಯ ಮನೆಯ ಬಂಡಿಯ ಬೋವನಾದನು ವೀರನಾರಯಣ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೪೫). [ಪಡಿಯಱ+-ಇಕೆ]

ಪಡಿಯಱಿತಿ 'ಪಡಿಯಱತಿ' ನೋ.

ಪಡಿಯಾಳು$_1$ (ನಾ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಲಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು ಬದುಕುವ ಆಳು ; "ಜೀತದ ಆಳು" (ಜಾನಕೋ. ೧೩).
[ಪಡಿ$_1$+ಆಳು$_3$(<ಆಳ್$_3$)./ತಮಿ. ಪಟಿಯಾಳ್]

ಪಡಿಯಾಳು$_2$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಳು ; ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸೇವಕ : ಕೇಳು ಗಂಡರ ಸೂರ್ಯ ಬಿಜ್ಜಣನಾಳು ಕುದುರೆಯ ಮೋಹರಕೆ ಪಡಿಯಾಳ ನಿನ್ನಲಿ ಬೇಡೆನೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯವನು ನೋಡ (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೨೬.೨). [ಪಡಿ$_3$+ಆಳು$_3$(<ಆಳ್$_3$)]

ಪಡಿಯಾಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಪಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮವಾಗು ; ಸಾಟಿಯಾಗು : ಪಡಿಯಿಡೆ ನಿಮ್ಮನೆಮ್ಮವಯವಂಗಳಿನೇಡಿಸಿ ಕಾಡುತಿರ್ದುದಂ ಕಡುದಿಟಮೆಂದು ನೋಯದೊಡನಾಡಿದ ನಣ್ಪನೆ ನೋಟ್ಪುದೆಂಬಿನಂ ನುಡಿದನುನೈಸಿದರ್ ಕುಸುಮಕೋಮಳೆಯರ್ . . . ಚಂಪಕಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೦). ೨. ಸರಿಸಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರತಿಯಾಗಿಸು : ನುಡಿಯಂ ಕೋಕಿಲರುತಿಯೊಳ್ ಪಡಿಯಿಡಲೊಡನುಯ್ವೆ ತನಯ ಜನಕಾತ್ಮಜೆಯಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೩). ೩. ಹೋಲಿಸು ; ತಾಳೆನೋಡು : ಕಡುಗುಣ್ಪು ಪೆಂಪಿನಿಂದೆಣೆಯಾದಡೇನು ಪಾಲ್ಗಡಲು ದಿವಿಜರ ಕಯ್ಯಿಂದ ಕಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡುದಾನೃಪಗಾನದನೆಂತು ಪಡಿಯಿಡುವೆನು ಗುಣದಿಂದ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೫೨) ; ಅವನೆಡದ ಕಾಯಕಾ ಬಲದ ಕಡೆಯ ಕಾಯಮೆಣೆಯಲ್ಲದಿಂ ಪಡಿಯಿಡುವ ವಸ್ತುವಿನ್ನೀಯಬುಜಭವಕೋಟಿ ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗಿಲ್ಲ (ಚಬಪು. ೧೯-೨೧). ೪. ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಪಡಿಯಿಟ್ಟುದೊಂದುನಿಮಿಷದೊಳು ಗಾಂಧರ್ವದಳ ಮಡಿದುದಂಬರದೊಳು ಹಾಳು ಕಂಡು ನಡುಗಿ ಗಂಧರ್ವನೊಪ್ಪಿಸಿದ (ಪಾಂಡಚ. ೧೮-೧೬). [ಪಡಿ$_3$+ಇಡು$_1$]

ಪಡಿಯುತ್ತರ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ; ಮಾರುತ್ತರ ; ಮರುಜವಾಬು : ಕಪಿ ತಲೆಗುತ್ತಿ ದೇವರಿಗಿನ್ನು ತಾ ಪಡಿಯುತ್ತರಕೆ ಪಾಸಟಿಯೆ ಪತಿಕರಿಸೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೪೯). [ಪಡಿ$_3$ + ಉತ್ತರ]

ಪಡಿಯೊರೆ$_1$ (ನಾ). ಪ್ರತಿಹೇಳಿಕೆ ; ಬದಲುನುಡಿ ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ : ಆಗಳಾಸುರುಳ್ವ ಬಾಂಗಿಟ್ಟಿನೀ ಮೊರೆಯಂ—'ಏ ಸೊಡರನೆತ್ತಿ ವಿಧಿ ಬೞಿವಿಡಿಸಿತರಿಯೆಂ ಕತ್ತಲೆಯೊಳೆಡಹುತಿಹ ತನ್ನ ಹಸುಳೆಗಳಂ ?'–'ಅಂಧಮತಿ' ಎಂದು ಕೇಳಿಸಿತು ಪಡಿಯೊರೆಯಿಂ (ಗಳಿವಿಂ. ೧೨೦-೨೪). [ಪಡಿ$_3$ + ಒರೆ$_4$]

ಪಡಿಯೊರೆ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾದ ಹೋಲಿಕೆ ; ಸರಿಸಮ ; ಸರಿಸಾಟಿ : ಮರುಳಲಾ ಪವಮಾನಸುತ ನಿನ್ನೊರೆಗೆ ಪಡಿಯೊರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಒರೆಸರಿ]ತೂಕ ತೂಕಕೆ ಸರಿಸರಾಮಿರೆ ಕನಕಗಿರಿಪರಿಯಂತ ಮಾತೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೩೭). [ಪಡಿ$_3$+ಒರೆ$_7$]

ಪಡಿರೂಪ (ನಾ). ಪ್ರತಿರೂಪ ; ಪ್ರತಿಕೃತಿ : ಮನಸಿಜನ ಪಡಿರೂಪ ನಿನ್ನಯ ಮನಕೆ ಬಂದ ಚಲುವನ (ಕರಿಕ. ೨೪-೧) ; ರಾಮನ ಮತ್ತು ಅವನ ಪರಿವಾರದವರ ಪಡಿರೂಪಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದವು (ನಂಜುಂಡ. ೪೯).
[ಪಡಿ$_3$ + ರೂಪ]

ಪಡಿರೂಪು (ನಾ). = ಪಡಿರೂಪ : ಭೂಚಕ್ರಾಧೀಶ್ವರನಂದನರೊಳಗೀ ಚಿತ್ರದ ಪಡಿರೂಪಂ ಧರಿಯಿಸಿದಾ ಚೆನ್ನಿಗನಲ್ಲದೆಯುಳಿದವರೆನ್ನಯ ಸೋದರರು (ಜಯಕಾ. ೩-೭೫) ; ಅವರನಾ ಮನೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಮಂತ್ರಿಯೆಡೆಗಾ ದಿವಿಜನೆಯ್ತಂದು ಮತ್ತವರ ಹವಣಿನ ಪಡಿರೂಪ ತೋಱಿಸಲಾ ಮಂತ್ರಿತವೆ ನಲಿದನು ಮನದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೬-೬೧).
[ಪಡಿ$_3$ + ರೂಪು]

ಪಡಿಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊಸಿಗಗೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಕಡೆಗೋಡ ತೋಣ್ಬ ಇನಿತು ಮಣ್ಣ ಬಿಡಿಸಿದ ಪ್ರಭುಗಳಂಕನಾವ ಬೂವಗಾವುಣ್ಡ ಪಡಿಲಯ್ಯ ಪದುದೆಯ್ಯ ತಯ××ನ ಈ ಮಣ್ಣಂ ಅವಗೊಣ್ಡೋನು ಅಱಿದೋನುಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೨೪-೧೬ ; ಸು. 900).
[? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪಡಿಲೇಖಿಸು(ಕ್ರಿ).೧. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಮೆಟ್ಟಿದೊಡಕ್ಕುಂ ತ್ರಸಸಂಘಟ್ಟನಮೆಂದೋವುವಂತೆ ಮೆಲ್ಮೆಲನನಘಂ ದಟ್ಟಡಿಯಿಡೆ ಪದನಖರುಚಿಕುಟ್ಟಿಮದೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದುವೊಡನೆ ಪಡಿಲೇಖಿಪವೋಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೬೭). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು : ಸಂಯಮಜ್ಞಾನೋಪಕರಣಾದಿಗಳಂ ಕೊಳ್ವಲ್ಲಿಯುಂ ಬೈತಿಡುವಲ್ಲಿಯುಂ ನೋಡಿ ಪಡಿಲೇಖಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟುದು ಆದಾನನಿಕ್ಷೇಪಣಸಮಿತಿ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೨೫) ; ನೋಡದೆ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ]ಲೇಖಿಸದೆ ತಂತಮ್ಮ ಪುಟ್ಟಿರ್ಪ ಸಂಸ್ತರಮನಿಕ್ಕುವ ಅಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಿತಾಪ್ರಮಾರ್ಜಿತಸಂಸ್ತರೋಪಕ್ರಮಣಮುಂ . . . ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸದತಿಚಾರಮಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೩೧೬; ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೬೨-೬ ನೋ).
[<ಪ್ರತಿಲೇಖಿಸು]

ಪಡಿವಂದ 'ಪಡಿಬಂದ' ನೋ.

ಪಡಿವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಬಾಗಿಲುವಾಡ; ದ್ವಾರಬಂಧ : ಹೊಸಹಳದಿಯ ಮಾಣಿಕದ ಸರಮುಜ್ಜ್ವಲವಜ್ರದ ಪಡಿವಟ್ಟಿಗೆ ಮರಕತರತ್ನದ ಕೇರ್ ವೈಡೂರ್ಯದ ವರಫಲಕಂ ರಚಿಯಿಸಲೊಪ್ಪಿದುದಲ್ಲಿಯ ಮಂಗಲಸದನಂ (ಜಯಕಾ. ೮-೩). 'ದ್ವಾರಪಟ್ಟ', 'ದ್ವಾರವಾಟಿಕೆ' ಪರಾ. [ಪಡಿ$_2$ + ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ಪಡಿವಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭತ್ತವನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು : ಬಂದಾಸೌಂದರ ತಿರುಪತ್ತೂರನಾಥನ ಮಂದಿರಕಧಿಕಸಂಭ್ರಮದಿಂದೆ ವಂದಿಸಿ ತಾಳವಿಡಿದು ಪಡಿವಡೆದನು ನಂದಿಯುಂಡಿಗೆಯುಳ್ಳ ಪಡಿವೊನ್ನ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೦-೯). ೨. ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : "ಪಡಿವಡೆವುದೆನಲಿಕಂಗೀಕರಿಪುದರ ಪೆಸರ್" (ಕಶರ. ೬೨). [ಪಡಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಪಡಿವಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೈನ್ಯ ; ಅಧಿಕಸೈನ್ಯ : ಪಡಿಗೋಂಟೆಗೆಯ್ದು ಕಡುಪಂ ಪಡಿಯುಗೞ್ಗೆಯ್ದ ಳವನಾರ್ಪು ಕಡುಗೂರ್ಪುಗಳಂ ಪಡಿವಡೆಗೆಯ್ದಂದವರೊಳ್ ಪಡಿಬರಿಸಿದರಮಮ ವಿಷ್ಣುಜಿಷ್ಣುಗಳನ್ನರ್ (ಚಿಕವಿ. ೨-೪೫). ೨. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಸೈನ್ಯ; ಶತ್ರುದಳ : ಅರಿಕೇಸರಿಯೆಂಬಂ ಸುಂದರಾಂಗನತ್ಯಂತವಸ್ತುವಂ ಮದಕರಿಯಂ ಹರಿಯಂ ಪಡಿವಡೆ ಗುರ್ಚಿದ ಕರವಾಳನೆ ತೋಱಿ ನೃಪತಿ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡಂ (ಪಂಪಭಾ.೧-೧೯).
[ಪಡಿ$_3$+ಪಡೆ$_2$]

ಪಡಿವರ್ (ಕ್ರಿ). ಸದೃಶವಾಗು ; ಸರಿಸಮವಾಗು ; ಹೋಲು : ಮಾರಲದೇವಿಯಂ ಮನಮ್ಪುಗೆ ವಿಭು ಬಲ್ಲೆಯಂಗೆ ಸತಿ ಮಾಡಿದ ನೊಪ್ಪೆ ವಿಧಾತ್ರನೆನ್ದೊಡೀ ಜಗದೊಳಗಿಂತು ದಂಪತಿಗಳಾರ್ ಪಡಿವರ್ಪ್ಪರೊ ನೋೞ್ಪ್ಪೊಡಿವರ್ಪ್ಪರೊಳ್ (ಎಕ.XII,ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧೬-೩೪ ; 1194). [ಪಡಿ$_3$ + ಬರ್ (<ವರ್)]

ಪಡಿವರಿಜು (ನಾ). ಪ್ರತಿರೂಪ ; ಪ್ರತಿಕೃತಿ : ಕಂಗೊಳಿಪಚ್ಚೋದ ಸರಸಿಗೆ ಜನನಿವೆರಸು ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಂದು ನಡೆತಂದು ನೋಟ್ಪಲ್ಲಿ ಶಿಖರಿರಾಜನಂದಿನಿ ಪೂಜಿಸಲೆಂದು ತಟಶಿಲಾತಲದೊಳ್ ಬರೆದ ಮೃಡನ ಪಡಿವರಿಜಂ ಕಂಡು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೨೧) ; ಒರ್ವ ತರುಣಿ ವಸಂತೋತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲೋಸುಗಂ ಅಲರಂಬನ ಪಡಿವರಿಜಂ ಬರೆಯಲ್ವೋಗೆಂದು ಸಖಿಗೆ ಪೇಳೆ (ನರಚ. ೫೬-೧೩೪ ವೃತ್ತಿ) ; ತಾಂ ಮೂವರುಂ ಮೈಯಟ್ಟಿಲೊಡಂ ಬಗೆಯಲ್ಪಾರದ ಪಡಿವರಿಜುಗಳೆನೆ ಒಂದಚ್ಚಿನೊಳೆಱಕಂಬೊಯ್ದ ಮೂಱುಂ ಪೊಂಬಾಪೆಯೆನೆ ಮೂವರುಮೊಂದೆ ರೂಪಿನೊಳೊಗೆದು ಮರಲ್ದು ಟಿಜದೆಡೆಗೆಯ್ತಂದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೯). [ಪಡಿ$_3$ + ಪರಿಜು]

ಪಡಿವಳ (ನಾ). ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ ; ಪ್ರತೀಹಾರಿ : "ಪಡಿವಳನೆಂದು ಪ್ರತೀಹಾರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೧-೩೪೭) ; ಕಳುಹಿದಳು ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿಸನ್ನಿಧಿಗೊಲಿದು ವಿಪ್ರೋತ್ತಮನನು. . . ತಿಳಿದು ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷವನು ಪಡಿವಳರು ಹೊಗಿಸಲು ಬಂದು ಕಂಡನು ಲಲಿತಸಿಂಹಾಸನದಲೆಸೆವ ಮುಕುಂದನಂಘ್ರಿಗಳ (ಭಾಗ. ೧೦-೫೮-೨೬) ; ಮಿಂಡೆಟ್ಟಿ ಪಡೆವಳರೆಲ್ಲರುರವಣಿಸಿ ಮುಂಬರಿದೊಡ್ಡಿ ನಿಂದರಾಗೆ ಕಾದಿ ಮೋದಿ ತಾಂ ತಮಗೆ ಜವಹುರದ ಪಡಿವಳರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೨೯). [ಪಡಿ$_2$ + -ವಳ]

ಪಡಿವಳಕಟ್ಟುಗೆ 'ಪಡಿವಳಗಟ್ಟುಗೆ' ನೋ.

ಪಡಿವಳಗಟ್ಟುಗೆ, ಪಡಿವಳಕಟ್ಟುಗೆ (ನಾ). = ಪಡಿಯಱಗಟ್ಟುಗೆ : ಮುಂದೆ ಪರಿವ ಪಡೆವಳಗಟ್ಟ[ಪಡಿವಳಗಟ್ಟುಗೆ]ಯ ಪೀಲಿಯ ಕರಗ ದುಪ್ಪರಗುಡಿಯೊಜ್ಜರದ ರಾಜಸಿಂಧದ ಸಂದಣಿಯುಮೆಸೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೦ ವ) ; ಮುಂದೆ ಪರಿವ ಕೊಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಭಲ್ಲೆಯದ ಪಡ[ಡಿ]ವಳಗಟ್ಟುಗೆಯ ಬಿರುದಿನ ಸಿಂದದ ಸಂದಣಿಯ ಕೋಳಾಹಳದ ರಭಸಮೆಸೆಯೆ (ಬಾಧಪು. ೧೪-೫೨ ವ). **ಪಡಿವಳಕಟ್ಟುಗೆ :** ಕಱೋಲೆ ಬಳೆದ ಪೆರ್ವಿದಿರ ಸುರ್ವು ಪಡೆ[ಡಿ]ವಳಕಟ್ಟುಗೆಯಾಗೆಯುಂ ಕಿಸುಗಣ್ಣೆವಿಡೆ ಜಡಿಯುತ್ತಿಪ್ಪ ಗಂಡಗೋಗಿಲೆಗಳೆ ಮಹಾಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯರಾಗೆಯುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೧ ವ). [ಪಡಿವಳ + ಕಟ್ಟುಗೆ$_1$]

ಪಡಿವಳತನ (ನಾ). ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ ವೃತ್ತಿ : ಹೊಗುತ ಕಂಡನು ಬಾಗಿಲಲಿ . . . ಮಕರಕುಂಡಲದ ಜಗದ ಪತಿ ಪಡಿವಳತನದ ಲೀಲೆಗೆ ಸಮಾಹಿತನಾಗಿ ಕಂಬಿಯ ಹೆಗಲಲಿರಲೋರಂತೆ ಬಲು ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡಿದನು (ಭಾಗ. ೮-೨೦-೩೨). [ಪಡಿವಳ+-ತನ]

ಪಡಿವಾಘೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ,—ಮುಖವಾಡ : ಸೆಳೆದು ಪಡಿವಾಘೆಯಲಿ ತುರಗಾವಳಿಯ ನನುಕೊಳಿಸಿದನು ಹರಿ ಕೈಚಳಕದಲಿ ತುಡುಕಿದನು ಫಲುಗುಣನತುಳ ಗಾಂಡಿವವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೩೦) ; ನೆಲಕಿಳಿದು ಪಡಿವಾಘೆಯಂ ಪಿಡಿದರಸುಮಕ್ಕಳಂ ಬೀಳೆ ಹೊಯ್ದು ತತ್ತುರಗಮಂ ಕೊಂಡು ಚಿಗಿದ ನಾಗಸಕೆ ಸರದತ್ತಣಿಂದಂಚೆ ಬೆಳ್ದಾವರೆಯನಳ್ತಿಯಿಂ ಕಿತ್ತು ನಭಕೇಳ್ವಂತೆ ಮೇಘನಾದಂ ಭೀಮಕರ್ಣಜರ್ಬೆಜಗಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೧೨). [ಪಡಿ$_3$ + ವಾಘೆ]

ಪಡಿವಾತು, ಪಡಿಮಾತು (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಯಾದ ಮಾತು : ಬೇರೆ ಮಾತು ; ವಿರುದ್ಧವಚನ : ದಿಕ್ಪಾಲಕಶ್ರೇಣಿ ಸೀಂ ಸೆರವಾಗೇಂ ಪಡಿವಾತೆಲೇ ರವಿಯಲೇ ಮಾದೇವಲೇ ಬೊಮ್ಮ ಕೇಳ್ದರೆ . . . ಎಂದು ಸಾಱುವವೊಲಾಯ್ತಾ ಪಾಂಚಜನ್ಯಸ್ವನಂ (ಜಗವ. ೧೩-೪೯) : ಬಡತನಮೆಂಬುದು ನಡುವಿನೊಳೆಡೆಗಿಱುವುದು ಬಿಗಿದ ಮೊಲೆಯೊಳತಿಕುಟಿಲತ್ವಂ ಮಡದಿಯರ ಕುರುಳೊಳಲ್ಲದೆ ಪಡಿವಾತೇಂ ಜನರ ದೆಸೆಯೊಳಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೨೦). **ಪಡಿಮಾತು :** ೧. ಆ ಪದಕಂ ಬಂದೊಡೆ ಕೇಳೇಪೊತ್ತುಂ ಕೊಡಲೆವೇಟ್ಟುಮಱದೊಡೆ ನಿನ್ನಂ ಭೂಪತಿ ಕೊಲ್ಗುಂ ಕವರುಗುಮೇ ಪಡಿಮಾತದಱ ಪಂಬಲಂ ಬಿಡು ನಯದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೯) ; ಕುಡುವೆಡೆಯೊಳ್ ಸಂಪದಮಂ ಬಡತನಮಂ ಕುಲಮನಾದಿಯೊಳೆ ತಿಳಿದೊಲವಿಂ ಕುಡುವುದು ಕೊಟ್ಟ ಬಱಕ್ಕಂ ಪಡಿಮಾತಾಡುವುದು ನೀತಿಧರ್ಮವಿರೋಧಂ (ದಶಕು. ೮-೧೧೦) ; ಈತಂ ನರನಕ್ಕುಮೊ ಪಡಿಮಾತೇಂ ಮಗುಳ್ದಾನ್ ಶಬರನಪ್ಪೆನೊ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೭); ಕಾರ್ಯಂ ಗೆಲುಂಬಡಿಯಲ್ಕೆಂದಘನಾಶನೀ ಸರಸಿಯಂ ಮೇಣ್ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶನಂ ಪಡಿಮಾತೇಂ ಭಜಕರ್ಗೆ ಮುಕ್ತಿಪದಮಂ ತೋರಲ್ಕದಂಗೈದಪಂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೨-೧೦ ; 1896). ೨. ಬದಲುಮಾತು ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ : ದಡದಡಿಪಡಿ ಪಡಿಮಾತಂ ಪಡೆಯಲೊಡರ್ಚುವ ಮನಂ ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿ . . . ಇರೆ ನುಡಿದನಾಗಳಾ ಚರಮುಖ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ.೬-೩೩);ಬಾಲೆ ಪತಿಗೃಹಕೆ ಪೋಪುದ ಪೇಳಲ್ ವನವಾಸಬಂಧುವೀ ತರುವೃಂದಂ ಕೇಳುತನುಮತಿಸಿ ಕಲಕಂಠಾಲಾಪದ ನೆವದೆ ನುಡಿವುದಿದೊ ಪಡಿಮಾತಂ (ಶಾಕುಂತ.೫೩-೮೮). [ಪಡಿ$_3$+ಮಾತು$_1$]

ಪಡಿವಾವಿ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ನಂಟು,—ಬಂಧುತ್ವ : ತಂಗಿಯ ಳಿದರ ತಂಗಿ, ಬಂಧುಗಳನು ಮರುಂಗಿ ಶೂನ್ಯಮಾದೆದೆಯ ಪಡಿವಾವಿ ಕವಿತೆಯದೊಂದೆ ! (೧ಳಿವಿಂ. ೨೩-೩). [ಪಡಿ$_2$ + ವಾವಿ$_2$]

ಪಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಅನುಸರಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅನುಸರಣೆ ಮಾಡು : ಸಂಗ್ರಹಿಸಿತೆನ್ನಯ ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂದದನೆ ಪಡಿವಿಡಿದುಮಹಿತ ನಿನ್ನಯ ಚರಣದರ್ಶನವಹುದಿದೆನ್ನಯ ಸುಕೃತಫಲದಿಂದುದಿಸಿದರೆ ಫಲವೇನು ತನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬೨೮. ೭-೧೫) ; ಎಡೆವಿಡದಿನಿಯನಡಿಯ ನೆಳಲನು ಪಡಿವಿಡಿವ ಮಡದಿಯ ಮನ್ನಿಪುದು (ಹಪಿಬ. ೬-೪೫). [ಪಡಿ$_3$+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಡಿವೆದೆ (ನಾ). ಬೇರೆ ಹೆದೆ ; ಮತ್ತೊಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ (?) : ಬಿಲ್ಲಂಬು ಬಿಗಿದ ಕೈಪೊಡೆ ಪಡಿವೆದೆಯುಡಿರ್ಚುಲ್ಲಿ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಕಯ್ಯಂಬು ನಿಲ್ಲದೆಸೆಯೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು ರಾಯನ ಬಿಲ್ಲವರಂದು ಬಿಂಕದೊಳು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೯-೧೯) ; ಉಡಿರ್ಚುಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸುರಗಿ ಕೈಪೊಡೆ ಪೊಂದೊಡಹದಂಬಿನ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಪಿ]ಡಿವೆದೆ ಪಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲೆಸೆಯೆ ಬಿಲ್ಲವರಲ್ಲಿ ಬಿಡದೆ ಮೆಱೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೨೭-೨೭). [ಪಡಿ$_3$ + ಪೆದೆ]

ಪಡಿವೆಸ (ನಾ). ಸೇವೆಯ ಕೆಲಸ ; ಸೇವಾಕಾರ್ಯ ; ಪರಿಚಾರಿಕೆ: ಸುಪ್ರಣೀತೆಯುಂ ಯಶೋಧರೆಯುಂ . . . ಚಿತ್ರೆಯುಮೆಂಬೀ ದೇವರ ನಂಬಿಕೆಯ ಸೀಗುರಿಯ ಸಿರಿಮುಡಿಯ . . . ಅಡಿಯೂಟದ ಪಡಿವೆಸಕ್ಕೆ ಬೆಸಸಿದಂ (ಆನಂಪು. ೪-೭೬ ವ). [ಪಡಿ? + ಬೆಸ$_1$]

ಪಡಿವೇಡು (ಕ್ರಿ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇಡು,—ಯಾಚಿಸು ; ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡು : ಧರಣಿಯೊಳು ಗುಡ್ಡವ್ವೆಯೆಂಬ ವಿಶ್ರುತಭಕ್ತೆ . . . ನಾವಿಟಕಿಯೆಂಬಾ ಪೊಳಲ್ಗೆಯ್ದಿ ಪಡಿವೇಡುತಿರಲು (ಆರಾಚ. ೧-೯-೧೨). [ಪಡಿ$_1$ + ಬೇಡು$_1$]

ಪಡಿವೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸು ; ಎದುರಾಗಿ ಉರಿಸು : ದವಾಗ್ನಿಗಿದಿರಗ್ನಿಯಂ ಪಡಿವೊತ್ತಿಸಲ್ ಮನಂದಂದು ನಡೆ

ವುದು ಪಳ್ಳಿ ಕೈಗೊಳ್ಳಿಗಳನಾಂತು ಕರಡವುಲ್ ಬೆಳೆದೋಣಗಿ ನಿಂದ ತುರು ಮೇವು ವಿಾಸಲ ಸಿರಿಯು ತಪ್ಪಲಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೧೩-೧೧೧).

[ಪಡಿ$_3$+ಪೊತ್ತಿಸು]

ಪಡಿವೊನ್, ಪಡಿಹೊನ್ನು (ನಾ). ದಿನದಿನದ ಭತ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಹೊನ್ನು,—ಹಣ : ನಲವಿಂದೆ ಪಾಡುತುಂ ಪಡಿವೊಂಗಳಂ ಕೊಳುತುಂ ಶಿವನ ಸೆಜ್ಜೆಯಂತಿರ್ದ ತಿರುವಾರೂರ್ಗೆ ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳು (ನಂಬಿರ. ೮-೭೮) ; ಬಂದಾ ಸೌಂದರ ತಿರುಪತ್ತೂರನಾಥನ ಮಂದಿರಕಧಿಕ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದೆ ವಂದಿಸಿ ತಾಳವಿಡಿದು ಪಡಿವಡೆದನು ನಂದಿಯುಂಡಿಗೆಯುಳ್ಳ ಪಡಿವೊನ್ನ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೦-೯). **ಪಡಿಹೊನ್ನು :** ಅದು . . . ರಾಜರನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಪಡಿಹೊನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದ ಕೀಳುಕಥೆ (ತುಂಗಭ. ೪೩). [ಪಡಿ$_1$+ಪೊನ್]

ಪಡಿಸಣ$_1$ (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷೆ; ಪರಿಶೀಲನೆ : "ಪಡಿಸಣಮೆ ಪರೀಕ್ಷೆ" (ಚತುಸಿ. ೧೫೪) ; ಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳಂ ಪಡಿಸಣಮೆ ಅಮೃತಕೆ ಸ್ವಾದು ಸಂಕಲ್ಪಮೆ ಶರ್ವಂಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯೆರವೆ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೬ಪ) ; ಹಡಪದನುಲೇಪನದ ಕುಸುಮಮಾಲೆಗಳ ಕನ್ನಡಿಯ ಸಿರಿವುಂಡಿ ಪಡಿಸಣದ ಹಂತಿಯ ಹಲವು ತೊಡಿಗೆಗಳ . . . ವನಿತೆಯರ ನಡುವೆಸೆವ ನಾಯಕ ಸ್ತ್ರೀಯರಸ್ನೀಕ್ಷಿಸುತ ಭೂಮಿಪಂ ನಡೆತಂದನು (ಹಚಕಾ. ೪-೩೯) ; ನೀ ಮರುಳೆ ವಿದುರ ಭವದ್ವಚೋವಿಸ್ತರಕೆ ಪಡಿಸಣವುಂಟೆ ಶಿವಶಿವ ಯೆಂದನಾ ಭೂಪ (ಕುಮ್ವಾಸ. ೧೨-೯೨) ; ಅಂ ಜವಂ. ಇಂತಿವಜಿಗೊಂದು ಪಡಿಸಣದುಜ್ಜುಗದಿನೆ ಬಂದೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೧-೪). ೨. ರಾಜರು ಮುಂತಾದವರು ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಮೊದಲು ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಆಹಾರವು ವಿಷಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆಯೇಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ: ಎನಗೆ ಪುತ್ರಂ ನೀನೆ ಎನಗೆ ಮಿತ್ರಂ ನೀನೆ ನಿನ್ನ ಪಡಿಸಣವೇ ಪಡಿಸಣ ನೋಡಿತೆಯೆನಗೆ ನಿನ್ನ ಮೊಗದಗ್ಗವಣಿಯೇ ಅಗ್ಗವಣಿಯೆನಗೆ (ಕಣ್ಣ.ರ.ವೇ.೧೪೯-೨೩); ವಿಷದುಷ್ಟದಿಂ ಬೇಗಂ ಪಕ್ವಫಲಮಾಗೆಯುದಂ ವನಪಾಲಕಂ ತಂದು ಅರಸಂಗೀಯೆ ಅದನೊರ್ವ ವೃದ್ಧಂಗೆ ಪಡಿಸಣಮಂ ಕುಡೆ ಮೆಲಿದವನಾಗಳೆ ಸಾಯೆ (ಧರ್ಮಾಪ. ೭-೪ಪ) ; ಗರುಡನಾರೋಗಣೆಯ ಚೋಣಕೆ ಮರಳಿ ಪಡಿಸಣವೇಕೆ ನಾತಿನ ಮುರಿವುಗಳು ಗೆಲ್ಲವರೆ ನೀ ನೆಜಿ ನೋಡು ಕೈಗುಣವ (ಕುಮ್ವಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೩). ೩. ಆಹಾರ ; ಭೋಜನ : ಎನಗೆ ಪುತ್ರಂ ನೀನೆ ಎನಗೆ ಮಿತ್ರಂ ನೀನೆ ನಿನ್ನ ಪಡಿಸಣವೇ ಪಡಿಸಣ ನೋಡಿತೆಯೆನಗೆ ನಿನ್ನ ಮೊಗದಗ್ಗವಣಿಯೇ ಅಗ್ಗವಣಿಯೆನಗೆ(ಕಣ್ಣ.ರ. ವೇ. ೧೪೯-೨೩) ; ಮೊದಲ್ತೋಱದ ಪಡಿಸಣಮಂ ಮಮತೆಯೊಳೀಂಟುವ ಭಂಗಿಯ ಪೊಲ್ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಸವಿದುವು ಚಾರುಚಕೋರಂ ಚಂದ್ರಕರಂಗಳನು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೧೪). 'ಪಡಿಸಣೆ' ಪಠಾ.

ಪಡಿಸಣದಾಳು = ರಾಜನೇ ಮುಂತಾದವರು ಆಹಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮೊದಲು ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು : ಓಗರದ ಪಡಿಸಣದಾಳು ಚೆನ್ನಯ್ಯಂ ಜಗತ್ರಯಪಾಲ ನಿಮ್ಮುವನುಣಬಡಿಸುವಳು ವೀರ ಚೋಳವ್ವೆ (ಬಸಪು. ೯-೪೦). ಪಡಿಸಣವಾಗು = ಆಹಾರವಾಗು ; ಬಲಿಯಾಗು : ಮಗನೆ ನಂಬಿ ನಂಜಿ ಪಟ್ಟದಾನೆಗೆ ಪಡಿಸಣವಾದಾ ಎಂದು ಜೆಡೆಯ ನಾಯನಾರುಂ ಯಸ್ಯಜ್ಞಾನಿವೇಣಿಯರುಂ ಪಳವಿಸಿ ಪಲುಂಬುತುಂ ಪರಿತಂದು (ನಂಬಿರ. ೨-೫೪). [<ಸಂ. ಪ್ರತೀಕ್ಷಣ]

ಪಡಿಸಣ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಯಜಮಾನನು) ಊಟ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೆ ಕುಳಿತು, ಅವನು ಬಿಟ್ಟ ಆಹಾರವನ್ನು ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ : ಪಡಿಸಣಮನಾಚರಿಪಂ ಪಡಿಸಣಿಗಂ . . . ತದುಚ್ಛಿಷ್ಟ ಭೋಜನಂ ಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪನಮುಚ್ಯತೇ ತದೇಪ ಪಡಿಸಣಂ ತದಾಚರನ್ ಪಡಿಸಣಿಗ ಇತಿ ಭುಜಿಷ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೭ ಪ್ರಯೋ). 'ಪಡಿಸಣಿಗ' ಪಠಾ. ೨. ಯಜಮಾನನು ಬಿಟ್ಟ ಊಟವನ್ನು ಭುಜಿಸುವ ಸೇವಕ : "ಪಡಿಸಣ—ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನ = ಬಿಟ್ಟುದನ್ನುಣ್ಣುವ ಆಳು" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪).

[<ಸಂ. ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನ]

ಪಡಿಸಣಂಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವು ವಿಷಮಿಶ್ರಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಮನೋಹರಿಯಂ ಪಡಿಸಣಂಗಳೆಯಲುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಸಣವಂಗೆಯ್ಯಲುಂ] ಮಾಳತಿಯಂ ಬಡ್ಡಿಸಲುಂ ಉತ್ಪಳಿಕೆಯಂ ಕಯ್ಯಟ್ಟ ನೀಡಲುಂ . . . ಇಂತಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಪೆಱವು ವಿಾಸುವೆಸಂಗಳನವರ್ಗವರ್ಗೆ ತಕ್ಕುವಂ ಪೇೞ್ದಾಗಳ್ (ಆಪಿಪು. ೬-೨೧ಪ). [ಪಡಿಸಣ$_1$ + ಕಳೆ$_1$]

ಪಡಿಸಣಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಆಘ್ರಾಣಿಸಿ) ಆಯ್ಕೆಮಾಡು ; ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಆರಿಸು : ಚಾರುಕುಂಕುಮದ ಶೋಧಿಸಿದ ಕಾರಣೆಯ ಕಡವಲಿಗೈದ ಪೊಸಮುತ್ತುಗಳ ಪಡಿಸ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಣಗೈದ ಧೂಪದ ಧೂಮಪವನದಲೆಸೆದುದಾ ನಗರ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೧೬). [ಪಡಿಸಣ$_1$ + ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪಡಿಸಣಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ನೀಡು ; ಆಹಾರದಾನ ಮಾಡು : ಪಡಿಸಣ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆದಣ]ಗೊಡುತುಂಬರಂತೆ ಲೋಕಕೆ ಸುಖಗೊಡುತತಿಸುಖವ ಭೋಗಿಸುವ ಕಡುಸುಖ ನನ್ನೆದೆಯೊಳು ನಿಂದು ಸುಖವ ಸಂಗಡಿಸು ಚಿದಂಬರಪುರುಷಾ (ಭರಚ. ೪೮-೧೨೨).[ಪಡಿಸಣ$_1$+ಕೊಡು$_1$]

ಪಡಿಸಣದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಶೋಧಿಸು ; ಸೋಸು (?) : ಎಳೆಯಲ್ಲಯಿಂಗುಳ್ಳಿ ಕರಿಬೇವು . . . ಕಸ್ತೂರಿಯ[ನು] ಬೆರಸಿ ಪನಿನೀರ ಹೊಯ್ದುಕೊಂಡು ತಿಳಿನೀರ ಸೆಱೆಯಳಗೆಜಿದು ಹಾಳೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಬಳಿಕದಂ ಮುಡಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಕವ ಮಾಡಿ ಯಿಳಿಹಿ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆದ, ವಡಿ]ಸಣದೋಱಲಂತದುವೆ ತಾನೊಂದು ತೆಜದೀರ ಪನಸಪಾಕ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೬೮).

[ಪಡಿಸಣ$_1$ + ತೋಱು]

ಪಡಿಸಣಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆಯವನು ; ಬಾಣಸಿಗ : ಭೂತಳೇಶನ ಮನೆಯೊಳಗಿರುಳತೀತವಾಗಲಿಕಾಗಳಾತನ ಪ್ರೀತಿಕರ ಪಡಿಸಣಿಯ ಕಂಡನು ಮುನಿಪ ಹಸಿದಿರುತ (ಸಂಭಪ. ೨೫-೧೨) ; ಮಲ್ಲ ಗೆದ್ದನು ಈ ಕ್ಷಣದಿ ಗೆಲವಿಲ್ಲ ವಲಲನಿಗಾಯ್ತು ಹೋ ಹೋ ನಿಲ್ಲು ಪಡಿಸಣಿ ಗೆದ್ದನಾಗಲೆ ಗೆದ್ದನಾ ವಲಲ (ಕುಮ್ವಾವಿ. ೬ರಿಇ. ೪-೭೫). [ಪಡಿಸಣ$_1$ +-ಇ$_3$]

ಪಡಿಸಣಿಗ (ನಾ). (ಯಜಮಾನನು) ಊಟ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು, ಅವನು ಬಿಟ್ಟ ಎಂಜಲನ್ನು ಊಟ ಮಾಡುವವನು ; ಪಡಿಸಣವನ್ನಾಚರಿಸುವವನು : ಪಡಿಸಣಿಗಂ, ಸುಂಕಿಗಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೮ ಉದಾ) ; ಪಡಿಸಣಮನಾಚರಿಪಂ, ಪಡಿಸಣಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೭ ಪ್ರಯೋ). [ಪಡಿಸಣ$_1$+-ಇಗ]

ಪಡಿಸಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು,—ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಎಂಟುಸಾವಿರ ಸವಣರುಂ ಕೂಡಿ ಪಾಪಮಂ ಪಡಿಸಣಿಸಿ ನೋಳ್ಪಂತೆ ಆತ್ಮದ್ರೋಹಮನೊಡರ್ಚುವಂತೆ. . . ಪುಷ್ಪಾಂಜುಳಿಯೆಂಬ ನರಕಪರ್ವಮನುಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರೆ (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೭೫-೧೬). [ಪಡಿಸಣ$_1$ +-ಇಸು$_1$]

ಪಡಿಸನ್ನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ,—ಸಂಕೇತ : ಚೆನ್ನೆಯರ ಕುಡಿನೋಟದೊಡನಾಡಿ ಪಾಡುತಲ್ ನಲಿದು ಸನ್ನೆ ಪಡಿಸನ್ನೆಯಿಂ ಮುದದಿ ಕೇಳಿಯಾಡುವುದು (ವಿಜಗೀ. ೨-೬).

[ಪಡಿ$_3$ + ಸನ್ನೆ$_2$]

ಪಡಿಸರಲ್, ಪಡಿಸರಳ್ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಣ; ಮತ್ತೊಂದು ಕಣೆ : ದನುನಂ ಏಡಸಂ ಬಲಸಂ ತಿರುಗಿಯುಂ ಸಾರ್ದುಂ ಪಡಿಸರಲಂ ಜೋಡಿಸಿಯುಂ ರಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪ ಪಗೆಯ ಪೊಸ ಕಣೆಗಳಂ ಖಂಡಿಸಿಯುಂ ವೇಪರ್ಕಳ್ ಪೊಗೞ್ವಿನ್ನಂ ಸನುದಂಡಿಯೊಳ್ಪೋರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೩-೫).

ಪಡಿಸರಳ್ : ಪೊಗರುಗುವ ಕಣೆಗಳ್ ಸಾರ್ತರ್ಪುದಂ ಕಾಣುತೆ ರಾಘವಂ ಪಡಿಸರಳಂ ತುಡುತೆ ಬಿಡದೋರೊಂದು ಪಗೆಗೋಲಂ ನಡುದಾರಿಯೊಳೆ ಇರ್ಕಡಿಗೆಯ್ವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೯-೨೨). [ಪಡಿ$_{3}$+ಸರಲ್$_{1}$]

ಪಡಿಸರಳ್ 'ಪಡಿಸರಲ್' ನೋ.

ಪಡಿಸಲಿಕೆ (ನಾ). ಭತ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ : ಗೌಣ್ಡುಗಳು ಅಱುವತ್ತೊಕ್ಕಲುವಿರ್ದ್ದು ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಡಿಸಲಿಕೆ××××ಸಲಿಸುತ್ತ ವಿಪ್ರರು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೪೧; 1045); ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಹೆಗ್ಗಡೆಗೇತಣ್ಣನು ಸಿದ್ಧೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪಡಿಸಲಿಕೆ ಭೋಗನಿವೇದ್ಯಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಪಮೊ. ೫೧-೧೮ ; 1108 ?). [ಪಡಿ$_{1}$+ಸಲಿಕೆ$_{1}$(<ಸಲ್ಲೆ)]

ಪಡಿಸಲಿಸು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). (ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ) ಭತ್ಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸು ; ಪಡಿಯನ್ನು ನೀಡು : ರಾಜಮಾರಮ್ ಅಯ್ಮತ್ತಲ್ ಕೆಯ್ಯುಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ ಅದ ಮಾರಿದರ ಶಿರಿಪುರುಷಿನ ಮಗ ದೇವಾತಿ ಪಡಿಸಲಿಸಿಯುಣ್ಬೊನ್(ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೫-೯ ; 876) ; ಕೊಟ್ಟ ಈಪ್ಪತ್ತು ಕಣ್ಣುಗದೊ[ಳ್] ಪಡಿಸಲಿಸ[ಮತ್ತ] ಕೊಳಗುರ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕಣ್ಡಪೀಟ ಪಣೆಯುವಟ್ಟವಿನಿತುವಂ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯಿಸಿದ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೩೫-೧೪ ; 933) ; ಚಿಲ್ಲುಕೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗೆ ತುಪ್ಪಿನ ಮೊದಲೊಳಱುಕಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟರ್ ಪಡಿಸಲಿಸಿಯುಣ್ಬೊರ್ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯-೪೬ ; 1072). [ಪಡಿ$_{1}$ + ಸಲಿಸು]

ಪಡಿಸಲಿಸು$_{2}$, ಹಡಿಸಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪೂರ್ವಾಚಾರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ) ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರು : ಧರ್ಮ್ಮವಂ ಪಡಿಸಲಿಸುತ್ತಿರೆ (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಹಾನುಗಲ್. ೩೧೨-೧೪ ; 850) ; ಕೌಣ್ಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರದ ಗಾವುಣ್ಡಸಾಮಿಗಳ ಮಗನ್ನಾಗಮ್ಮಯ್ಯ ಕಲ್ಲ ದೇಗುಲಮುಮ್ಮಾಡಿಸಿ ಪಡಿಸಲಿಸಲೆನ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಒಕ್ಕಣ್ಡುಗ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೧೩-೧೦ ; 895) ; ಜಕ್ಕಗೋಸಿಯಂ ಕರೆದು ನೀನೆನಗೆ ಪುತ್ರನ ಸಮಾನವೆನ್ನ ಮಾಡುವ ಧರ್ಮ್ಮಕೆ ಸಹಾಯನಾಗಿ ಪಡಿಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆನ್ದು ತಲೆಯೊಳ್ ಕಯ್ಯನಿಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ.೧೯೩೦, ೬೬-೪೩; 1080); ಮುನ್ನಂ ದಡಿಗ ಮಾಧವರ್ಮ್ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿಯಂ ತಮ್ಮ ಗಂಗಾನ್ವಯದವಪ್ಪ್ರಡಿಸಲಿಸುತ್ತಂ ಬರಲು (ಎಕ. VII, ಶಿಪಮೊ. ೪-೬೯ ; 1122). ೨. ಮೊದಲಿದ್ದಂತೆ ಮಾಡು; ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡು; ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡು : ಸೋಮಸಿಂಘಭಳಾರರ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚಿಸಿ ಧಾರೆಯನೆಱೆಯಿಸಿ ಕೆಱೆಗೊಡಂಗೆಯ್ದಸವಂಧವಂ ಕೊಣ್ಡ ಕೆಱೆಗಳಂ ಪಡಿಸಲಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೮೦-೨೬ ; 1028); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಯ್ಯಂ ತಮ್ಮ ಮುತ್ತಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿಯಂ ಪಡಿಸಲಿಸಿ ನಾಟಕಶಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಶಿಳಾಸ್ತಂಭಮನಾಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ನಿಲಿಸಿದ (ಸೌಇಇ.XI–i, ೭೮-೮೬; ಸು.1045) ; ಪುಱಿಗೂರ ವೀರ ಜಿನಾಲಯಮುಮಂ ಕುಂದುರಗೆಯ ಜಿನಮಂದಿರಮುಮಂ ಪೊಸತಾಗೆ ಪೊಸತಾಗೆ ಪಡಿ[ಸಲಿಸಿ] (ಸೌಇಇ. XI–i, ೧೦೩-೩೫ ; ?). ೩. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡು ; ಜೊತೆಯಾಗಿ ಸೇರು : ಸತ್ವವೃದ್ಧಿಗಳಾವನೊಬ್ಬನ ತತ್ವವನು ಕಾಣಿಸಲು ನೆರೆಯಲು ಚಿತ್ತವೆಯ್ದುದು ವೇದಮಸ್ತಕದೊಡನೆ ಪಡಿಸಲಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೩-೨೫). **ಹಡಿಸಲಿಸು :** ೨. ಶ್ರೀ ಬಲೇಸ್ವರದೇವರ ದೇಗುಲವಂ ಹಡಿಸಲಿಸಲು ಬಡಗಿ ಮಲೋಜಗೆ ಆ ಕೆಯೊಳಗೆ ಮತ್ತರು ೬ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೬೮-೨೬ ; 1033) ; ಐದು ದೇಗುಲಂಗಳ ಬಡಗಿವೆಸದೊಳ್ ಹಡಿಸಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕ ಮಾಣಿಕಾಚಾರಿ ಹೊಂನೋಜ (ಎಕ.VIII, ಸಾಗರ.೧೦೦-೬೪ ; 1042). [ಪಡಿ$_{3}$+ಸಲಿಸು]

ಪಡಿಸಾದ, ಪಡಸಾಧ (ನಾ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ ; ಪ್ರತಿಶಬ್ದ : ವಿಧಿಯ ಯಾವ ವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯವೊ ಕದಿಯುತಿದೆ ಹೃನ್ಮನದ ಬಿನದವ ; ಅದು ಅದೋ ದಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ನಾದ ಪಡಿಸಾದ (ಅರಳು. ೫೭-೧೮) ; ಏಳೊ ಏಳು ಗೆಳೆಯ, ಕೇಳು ಕರೆವ ತೂರ್ಯನಾದವ ; ಗೋಳಗುಮುಟದಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ಪಡಿಸಾದವ (ಅರಳು. ೪೯೫-೧೦). **ಪಡಸಾದ :** ಅಂತಃಪುರದೊಳು ಕೇಳಿಸುತಿದೆ ನೂಪುರನಾದ. ಏತರ ಒಸಗೆಯು ಇದು ? ಯಾ ಹಿಗ್ಗಿನ ಪಡಸಾದ ? (ಹೃದಸ. ೮-೮). [←ಮರಾ. ಪಡಿಸಾದ್, ಪಡಸಾದ್./ಸಂ. ಪ್ರತಿಶಬ್ದ]

ಪಡಿಸಾರಿಕೆ (ನಾ). ಜೊತೆಗೆ ಬರುವಿಕೆ ; ನೆರವು : ಭಾರಿಯಂಕವು ದಳಪತಿಗೆ ಪಡಿಸಾರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಯ ಭಟರಿಲ್ಲಲಾ ಪರಿವಾರಕಿದು ಪಂಥವೆ ಎನುತ ಕುರುರಾಯ ಮೂದಲಿಸೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೧೦-೪೩). [ಪಡಿ$_{3}$+ಸಾರ್$_{1}$+-ಇಕೆ]

ಪಡಿಸಾಳ 'ಪಡಸಾಲೆ$_{1}$' ನೋ.

ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಲಗಿಸು ; ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಉದರಮೆ ತೊಟ್ಟಲಾಗೆ ಭುವನತ್ರಯಮಂ ನೆಱೆ ತಾಳ್ದಿ ದೇಹಿವರ್ಗದ ಕೃತ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಫಲಮಂ ಸಲೆ ತೂಗುವ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯಂ ಪದುಳದೆ ತೊಟ್ಟಲೊಳ್ ಪಡಿಸಿ ತೂಗಿದರ್ ... ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨೮). ೨. ಬೀಳಿಸು; ಕೆಡಹು : ಕಡಸಿ ಕಾಮಾಟಗರಿಂಗಿಡುತರು ಅತಿಗಳ ಇಡಿಕಿರ್ದ ಗುಂಡುಗಳ ಪಡ[ಡಿ]ಸಿ ಕಲ್ಕುಟಗರಿಂ ಪಾತಾಳಗುಹೆಗಳ ಬಿಡದೆ ಹೂಳಿಸಿ ಸಮಗೊಳಿಸಿ (ಗೊಮ್ಮಚ. ೨-೧೩). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ಈತಿಃ—ಡಿಂಬ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಬಾಧೆ, ಎಳೇ ಮಕ್ಕಳು ಪಡಿಸುವ ವೇಧೆ, ಪರಸ್ಥಳವಾಸ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೧). [ಪಡು$_{1}$+-ಇಸು$_{3}$]

ಪಡಿಸೂಳು (ನಾ). ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವ ಧ್ವನಿ; ಪುನರುಚ್ಚಾರ: ಮೇಳವದ ತನಿವೆಳಗುಗಳ ಮಣಿಮೌಳಿಮಂಡಿತರುಪ್ಪರದ ಪಡಿಸೂಳು ಪಾಯವಧಾರಿನಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ರೆನಲು] ಹೊಕ್ಕರು ಸ್ವಭಾಸ್ಥಳವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧). [ಪಡಿ$_{3}$ + ಸೂಳು$_{1}$(<ಸೂಳ್$_{1}$)]

ಪಡಿಹರಿ 'ಪಡಿಹಾಱೆ' ನೋ.

ಪಡಿಹಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಪಡಿಹಱೆ 'ಪಡಿಹಾಱೆ' ನೋ.

ಪಡಿಹಾರಿ 'ಪಡಿಹಾಱೆ' ನೋ.

ಪಡಿಹಾಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಪಡಿಹಾಱೆ, ಪಡಿಹರಿ, ಪಡಿಹಱೆ, ಪಡಿಹಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು ; ಪ್ರತೀಹಾರಿ ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ : ಏಲೇಶ್ವರದ ಕೇತಯ್ಯ ದ್ವಾರಪಾಲನು ಶಿವ ನಿಮಗೆ ಪಡಿಹಾಱೆ ಬಸವಯ್ಯಂ ಮನೆಯ ಭಂಡಾರಿ ಬಲದೇವಂ ಮಧುವರಸನಾಲವಟ್ಟದವ (ಬಸಪು. ೯-೪೮) ; ಬಸವೇಶನಳ್ಕೆಯಿಂದಿರೆ ಮಾಚಿದೇವಂಗಳೊಸೆದಾಗ್ರಹಿಸಿಯುಸುವ ಬಿಡಲು ಪಡಿಹಾಱೆ ಬಂದುಸಿರೆ ಬಸವನ ಕಿನ್ನರನ ಹರಣಮಂ ಪಡೆದನಭವನಿಂ ಮಾಚಿದೇವಂ (ಪಾಸೋಪು. ೪-೮೮) ; ಈತನೇ ಪಡಿಹಾಱೆಯುತ್ತಣ್ಣನು (ಚೆಬಪು. ೫೭-೫೯). ೨. ಊಳಿಗ ; ಸೇವೆ : ಸಂಪನ್ನ ಮಂತ್ರೀಶ ಪಡಿಹಾಱೆ ವುತ್ತಣ್ಣನಂ ಕಳುಹಿ ಕರೆಸಿದಡೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೨-೬೫). **ಪಡಿಹರಿ :** ೧. "ಪಡಿಹರಿ (ಪಡಿಹಾರಿ)-ಪ್ರತೀಹಾರೀ" (ತದ್ಭಕೋ.೨೪). **ಪಡಿಹಱೆ:** ೧. ಆವ ಪಡಿಹಱೆಗಿಂತದೃಶ್ಯಾಭಾವನತೆ ದೊರಕೊಂಬುದೇ ಜಿತಭಾವಜಂಗಲ್ಲದೆಯೆನುತ ಸಿಚ್ಚೈಸಿ ಮನಸಿನಲಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೨೨). ೨. ಮಡದಿ ಗೌರಿಪುರಾತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಪಡಿಹಱೆಯ ದಾಸವ್ವೆ ದುಗ್ಗಳೆ ಒಡರಿಚುವುದೇಂ ಕೇಳಿಕೆಯನೀ ನರ್ತನೋಚಿತಕೆ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೨).

ಪಡಿಹಾರಿ : ೧. ನಂದಿಬಟ್ಟಲ ಹಿಡಿದು ಬಂದನಾ ಪಡಿಹಾರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೬೯). ೩. ರಾಜನ ಬಳಿ ಇರುವ ವಿದೂಷಕ,—ಹಾಸ್ಯಗಾರ: (*). 'ಪಡಿಯಱ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪ್ರತೀಹಾರೀ]

ಪಡಿಹಾಱಿಕೆ 'ಪಡಿಯಱಿಕೆ' ನೋ.

ಪಡಿಹೊನ್ನು 'ಪಡಿವೊನ್' ನೋ.

ಪಡು₁, ಹಡು₁ (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟು₁ (ಭೂತಕೃ) ; ಪಟ್ಟು₁, ಹಟ್ಟು (ಭೂತನ್ಯೂ) ೧. ಮಲಗು ; ಒರಗು ; ಶಯನಿಸು : "ಪಡು—ಮರಣೇ, ಶಯನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಮರಲ್ದಿಸೆವ ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರನ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವನಂಜನಾಂಕಿತಮನಾನಿನ್ನೆಂದು ಪೇೞ್ ಕಾಣ್ಬೆನೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫೫) ; ಎಮ್ಮಯೆಡೆಗೊಳೆ ತಾನುಂ ಪಟ್ಟು ಮೆಲ್ಕೊತ್ತುತಿರ್ಪ ಜವಹುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕೋಟಿೞ್ಕೋಣ ವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೪) ; ಈ ಇರುಳ್ ನಡೆದುದೊಂದ ದ್ಭುತಂ ಪಟ್ಟ ಪಡೆ ಪಟ್ಟಂತೆ ಪೊಯ್ದುತ್ತು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧-೧೨). ೨. ಬೀಳು; ಕೆಡೆ : ಸುಯೋಧನನ ಮಹಾದೇವಿ ಭಾನುಮತಿ ಬಾಯಟಱದು ಪುಯ್ಯ ಲಿಡುತುಂ ಬಂದು ಧರ್ಮನಂದನನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಕವಿದು ಪಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩ ವ) ; ಕೆಟ್ಟ ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕೆಟ್ಟು ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗ್ಗಮಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯ್ದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೬-೫ ; 1021) ; ನಿಂದೆರಡು ಬಲುಪುರುಷಮೃಗಗಳನೊಂದೆ ಕೋಲಲಿ ತರುವುಳಿದು ಕೆಡ ಪಂದದಿಂ ಪಡಲೆಸುವೆ ವಾಗುರೆ ನೋಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೩೮) ; ಬಟ್ಟೆ ತುದಿಯನು ಹೇಗೆ ಮುಟ್ಟಲಾಪುದೆ ನೋಡು ! ಕಟ್ಟಕಡೆಗಿರಲಿ ಜಯ ! ಪಟ್ಟರಲಿ ಸೋಲು ! (ಕಎಪು. ೨-೨೦). ೩. (ಸೂರ್ಯನು) ಮುಳುಗು ; ಅಸ್ತವಾಗು : ಇತ್ತ ನೇಸಱು ಪಟ್ಟೊಡೆ ಕಿತ್ತಯ್ಯಂ ಗಳ್ಗಾಸನ್ನಕಾಲಮಾದುದೆಂಬುದಂ ಭಟಾರರಱದು (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೮೩-೧೦); ಅಂತಮೋಘಾಸ್ತ್ರ ಧನಂಜಯನೆಚ್ಚ ಶರಸಂಘಾತದಿನೊಗೆದ ರಣಗಟ್ಟಿಲೆಯೆ ಮೊಲಗಟ್ಟಿಲೆಯಂ ಮಾಡೆ ನೇಸಱ್ ಪಟ್ಟತ್ತು ವಿಜಯಂ ಸೋಲ್ತನೆಂದು ಕೌರವಬಲಮಾರ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೮ ವ) ; ಪಗಲೆಲ್ಲಂ ಸಂತಸ ದಿಂದಿರ್ದು ನೇಸರ್ಪಟ್ಟೊಂದು ಜಾವಕ್ಕೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಅಸದಳಮೆನಿಸುವ ತೀವ್ರದ ತೃಷೆ ಮೊಕ್ಕಳಮಾಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೪) ; ಪುಡಿಯಡರೆ ನಿಮಿರ್ದ ಪುತ್ತಿನ ಪುಡಿ ಕೆಡೆದತ್ತಾಲಮೊಲೆದುದದಱಡಿಯೊಳ್ ತೂಂಕಡಿಪ ಮಿಗಂ ಮುಂದಣ್ಗೋಗುರ್ಮಡಿಸಿದುದೋ ಪಡುವ ಪಡುವ ಮೃಗಲಾಂಛನನಾ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೪) ; ಸೂರ್ಯನು ಮೂಡುತ್ತಾನೆ ಪಡುತ್ತಾನೆ—ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಸತ್ಯವಾದರೂ ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಸತ್ಯ (ಸಂಶೋಧ. ೧೯೨). ೪. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : "ಪಡು—ಮರಣೇ, ಶಯನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; "ಮರಣ ಶಯನಗಳೊಳು ಪಡು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೩). ೫. ಸಂಭೋಗಿಸು ; ರಮಿಸು : ನೋಡೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಟ್ಟೆಡೆಯೊಳು ನಖದಂತಹತಿಗಳ ಮಾಡನು ಕಲೆಯಾಗುವಂತೆ (ಭರಚ. ೫-೯೨) ; ಇಂತು ಸತಿಪತಿ ಸಮುಚ್ಚಯದ ದೃಢವ್ರತ ಸಮಾಧಿಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಂಗೆಯ್ಯೆ ಪಡವಳಿಸೆ ಬಾಲವೃದ್ಧಂ ಜತಿಗಳಂ ಕೂಡಿ ತೊಡಗಿದರು ಪಡುಪೆಗ್ಗಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೭). ೬. (ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ಹೊಂದು ; ಪಡೆ ; ಅನುಭವಿಸು : ಈಯವಸರದೊಳ್ ವೈಶಂಪಾಯನನುಂ ಪತ್ರಲೇಖೆಯುಂ ಭೂಪರುಮಾನೀಯಂದದಿನಗಲಲ್ಕೆನಿತಾಯಸಮಂ ಪಡುವರೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೫) ; ನೆಲನಚ್ಚರಿಯಂ ಪಡೆಯಂಡಲೆದಂ ಚಿಕದೇವನಾ ಮರಾಟರ ಪಡೆಯಂ ಛಲದಿಂ ಕಾಣಿಸಿ ಕಡೆಯಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೬-೧೨) ; ಪಟ್ಟ ಪಾಡೆಲ್ಲವು ಹುಟ್ಟು-ಹಾಡಾಗುತ ಹೊಸವಾಗಿ ರಸವಾಗಿ ಹರಿಯುತಿವೆ (ಸಖೀಗೀ. ೧-೭) ; ಅವನು ಸುಖವಾಗಿರಲೆಂದು ತಾನು ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಪಡಬಾರದ ಕಷ್ಟವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಟ್ಟಳು (ಬಂಕಿಸು. ೨೦೧). 'ಓಳಿವಡು', 'ಕಷ್ಟಂಬಡು', 'ಸಂತಸಬಡು' ಪರಾ. **ಹಡು**₁ : ೫. ಪರಧನವನೊಲ್ಲದಿಪ್ಪುದೆ ವ್ರತ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಕೂ]ಡದಿಪ್ಪುದೆ ಶೀಲ (ತಿಪಸಂ. ೧೯೩-೭೪೦) ; ಶುಂಠಿ ಪಂಟಿಗೆ ಲೇಸು ದಂಟೆ ಕುಂಟಿಗೆ ಲೇಸು ಕುಂಟಿಯಾ ಹುಡುಗಿ ಹಡ ಲೇಸು (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೯) ; ಕಡಿ, ಹಡು ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಉಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಡಿಯುವವನು ಕಡುಕನು, ಹಡುವವನು ಹಡುಕನು (ಹೊಸಗ. ೭೪). ℙ ಧಾತುಗಳಿಗೆ 'ಎ' ಅಥವಾ 'ಅಲ್' ಪ್ರತ್ಯಯದ ಮುಂದೆ 'ಪಡು' ಸೇರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಟ್ಟಱ್ = ಪಡುಶಿಲೆ : ಅನ್ತೆ ಬರೆ ಕುಡುಕುಱುಕೆ ಅನ್ತೆ ಬರೆ ಪುಣಿಸೆಬೆಯ ಕಗ್ಗಾಲ ಅನ್ತು ಬರೆ ಪಟ್ಟಱ್ ಇಪ್ಪ್ರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಿಗಡಪು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೧-೨೦ ; 11ನೆಯ ಶತ). **ಪಟ್ಟಿರ್** = ಮಲಗಿರು ; ಒರಗಿರು : ಕುಮಾರನುಂ ಪಸಿವುಂ ನೀರಟ್ಟಯಿಂದ ಮಾದಂ ಬಾಧಿಸೆಪಟ್ಟು ಬಸಮುಱದು ಪಿಡಿದೊಂದಾಲದ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಶಿಲಾತಳದ ಮೇಗೆ ಪಟ್ಟಿರ್ದಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದಂ](ಪಡ್ಮಾರಾ. ೫೬-೧೦); ಸೆಣಸುಳ್ಳುದುವೃತ್ತರಂ ತಳ್ತಱಯದೆ . . . ಒರ್ಮಂ ಗುಣಮುಂಟೆಂದುಂಡು ಪಟ್ಟಿರ್ಪನನಣಮೆ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಂ ಭೂಪನೆಂಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧) ; ಅದೆಲ್ಲಮನಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದ ವೃದ್ಧತಾಪಸಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೭೮-೪). **ಪಟ್ಟಿರಿಸು** = ಮಲಗಿಸು ; ಒರಗಿಸು : ಕಬೊರ್ನ್ನ ಕೀಲ್ಗಳಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಕ್ಷಮಾಂಗನಾಲಿಂಗಿತನಪ್ಪ ಮಹಾಮುನಿಯಂ ಮಲರ್ಚಿ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿಯುರಃಸ್ಥಲಮಂ ನಾಭಿವರೆಗಂ ವಿದಾರಿಸಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೫೧-೨೭) ; ಆ ಕುಮಾರಿಯುಂ ದೇವಕಿಯ ಮುಂದೆ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ಪೋದ ಬಂದ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಪೇೞ್ದು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧ ವ) ; ಪಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ಪಾಲೆಱದೆನ್ನೊಡಗೂಡಿ ಬಾಲಿಕಾಭ್ಯಾಸದಿನೆತ್ತಿ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳ್ ಬಳೆವಂತು ಮಾಡಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೭) ; ವರದುಕೂಲವನುಡಿಸಿ ವಸುಧಾಸ್ತರಣದಲಿ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ಜಾಡ್ಯಸ್ವರುಪನೆಂದೂರೊಳಗೆ ಹರಹಿದರುದಯಕಾಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨) ; ಪುತ್ರಚಿಂತಾಮಣಿಯ . . . ತೊಟ್ಟಿಲೊಳು ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ನಾಮಕರಣಂಗೈಯ್ಯೆ (ನಪಮೋ. ೧೫-೩೮). **ಪಡಲಿಡಿಸು** = ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಚೆದರಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಕಾಳಶಂಬರನಾನೆ ಕುದುರೆ ರಥಾಶ್ವವನು ಪಡಲಿಡಿಸೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೫೨) ; ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರದ ಮಡದಿಯ ಪಿಡಿದಡಕಿ ಪುಷ್ಪಕ ಜಡಿಯಲವರವರಾಪ್ತವರ್ಗವ ಪಡಲಿಡಿಸಿ ನಡೆದನು ದಶಾನನನಭ್ರಮಾರ್ಗದಲಿ (ಉರರಾ. ೭-೬೪). **ಪಡಲಿಡು** =೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಚೆದರಿ ಬೀಳು: "ಪಡಲಿಡು(ಪಡಲ್ + ಇಡು)-ವಿಕೀರ್ಣಪತನೇ(ಚೆದರಿ ಹೋಗು)" (ಶಮಧಾ) ; ನಿಚ್ಚಂ ಧರಾಧೀಶರಂ ಪಡಲಿಟ್ಟಂತಿರೆ ಮಾಟ್ಪಿನೋವದೆ ಪಯಿಂಛಾಸಿರ್ಪರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫) ; ಮಡುವಿಡುವ ಜಲಧಿಯಂ ಕಡೆವ ಕಡೆಯೊಳ್ಮೂಡಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪಡೆಯ ಪಡಲಿಡೆ ಕೆಡಪುವುದ ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಪೊಸೆದು ಕೊರಳೆಡೆ ತೊಡೆದ ಹಂಪೆಯ ಮೃಡಂ ಬಿಡದೆ ಸಲಹುಗೆಮ್ಮ (ಹಚಕಾ. ೧-೨) ; ಪಚ್ಚೆಯ ಪಾಸಱ ಯೊಳ್ ಭಾಸ್ವಚ್ಚಾರುಮರೀಚಿರಾಜಿ ಪಡಲಿಟ್ಟಾಗಳ್ ಬೆಚ್ಚರದಿಂ ಪುಟ ನೆಗೆದವೊಲಚ್ಚಿಗೆ ಸೊಬಗಿತ್ತುದಮರ್ದ ಕೆಂದೆನೆಗೊಂಚಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೧೮) ; ಪಡಲಿಡೆ ತೇರ್ಗಳಂ ಪೊಡೆದು ಸಾರಥಿಯಂ ತಿವಿದು . . . ಇದಿರಾಂತ ತದ್ರಥಿಕರಂ ತಲೆಗೊಂಡನಖಂಡವಿಕ್ರಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೨). ೨. ನಾಶವಾಗು ; ಸಾಯು : ಪವನಜನಿಂದೆ ಕೌರವಕುಲಂ ಪಡಲಿಟ್ಟವೊಲಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೩) ; ತನುಮಧ್ಯೆಯರ್ ಮನೋಜನೊಳದಿ

ರೊಡ್ಡಿ ಕಾದಿ ಪಡಲಿಟ್ಟವೊಲಿರ್ದರನೂನನಿದ್ರೆಯಿಂ (ದಶಕು. ೧೧-೧೧); ಕಡುಗುದುರೆ ಕೂರಾನೆಗಳ ದಳದೊಡನೆ ಕಾಳಯವನು ಜಗಳವನು ಕೊಡಲು ಪಡಲಿಟ್ಟವು ಮುರಾರಿಯ ಕೋಲ ಖುರಪುಟಕೆ (ಸಾಳ್ವಭಕ. ೨೩-೩೯); ಇಂತೀ ಸಪ್ತತಂತುವಿಂ ಪಂಚಪಾತಕಂಗಳುಮೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪಡಲಿಡುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪-೨೮). **ಪಡಲಿರಿಸು** = ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಲಗಿಸು : ನಿಜಸತಿಯೊಡಲನೊಯ್ಯನೆ ತನ್ನ ಕರಯುಗದಿಂದ ತೆಗೆದೆತ್ತಿ ತೊಡೆಯ ಮಂಚದೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಪಡಲಿರಿಸಿದನು (ಅಜಚ. ೩-೪೧). **ಪಡಲ್ಗೆಡೆ** = ಚೆದರಿ ಹೋಗು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬೀಳು : ನಡುತುಂ ಮೊಗಮಂ ಪೇಚಕದೆಡೆಯಿಂದೊಂದೊಂಡೆ ನಾರಚ್ಚಂ ನುಸುಳೆ ಪಡಲ್ಗೆಡೆದುದಿಭಮಾಲೆ ಜೀವಮುಮೊಡಲಿಂ ಬೇರ್ಪಲ್ಲದಂತೊರ್ಮೆಯೆ ಧುರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೨-೨೦). **ಪಡಲ್ದಾಣ** = ಮಲಗುವ ಸ್ಥಳ : ಊರೂರ್ಗಳ್ದಪ್ಪದೆ ಮಾದಾರಂ ಬೆಳೆವತ್ತರಂ ಪಡಲ್ದಾಣಮನಾಹಾರಮ ಸಾರ್ವಡೆಯುಮನೀವಾರಿತಮಾರ್ತೀವರೆಂದುಮಾ ನಾಡವರ್ಗಳ್ (ಧರ್ಮಾ. ೧೧-೮). **ಪಡಲ್ವಡಿಸು, ಪಡಲ್ಪಡಿಸು** = ೧. ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮಲಗಿಸು : ತುಡುಕಿ ತುಱುಂಬ ನೀಟ್ಕಿಲೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದೆಯೆಂದಲರ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೬೨). ೨. ಚೆದರಿಸು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ದಿಕ್ಕುಗೆಡಿಸು; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿಸು: ದೇವರನಡಿಗೆಱಗಿಸಿ ಸಕಳಾವನಿತಳದದಟರಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿದ ಶೌರ್ಯಾರ್ಣವಪ್ರ್ಪಂಭದೊಳಾನಿರೆ ಗೋವಳಿಗಂಗಗ್ರಪೂಜೆಯಂ ನೀನ್ ಕುಡುವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೭); ಹರಿ ಬಾಲಕನಾದೊಡಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸನೆ ಗಂಧಸಿಂಧುರಘಟಾವಳಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೦); ಬಡಿವೆನಿಂದ್ರನ ತಡೆಗಡಿವೆನಗ್ನಿಯ ಪಡಲ್ವಡಿಪೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ವಿಡಿವೆನೆ]ಯಮನ ನೈರುತಿಯ ಕೊಡಹಿ ವರುಣನ ಕಂಗೆಡಿಸಿ ವಾಯುವ್ಯನ ಪಿಡಿದು ತಹೆನುವಹಿಲದಲಿ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ ೧೧-೧೨೬); ಹರಿಮುಖ್ಯಾಮರರಂ ಪಡಲ್ವ[ಪಾಠಾಂ: ಲ್ವಿ]ಡಿಸಿ ಲೋಕಾನೀಕಮಂ ಪರ್ಬಿ. . . ದೇವಸತಿಯರ್ ಸೀಮಂತಸಿಂಧೂರರಾಗರಜಶ್ರೀಯನದೆಂತು ತಾಳ್ದಪರೊ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩೯). ೩. ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು : ಖಳಕರ್ಮಾಷ್ಟಕಮಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಸಂಸಾರಾಬ್ಧಿಯಂ ದಾಂಟಿ ನಿಶ್ಚಳಸೌಖ್ಯಾಸ್ಪದಮಂ ತ್ವದೀಯಜನಕಂ ಕೈಕೊಂಡೊಡೀ ದೇವಸಂಕುಳಮಿಂದ್ರಂಬೆರಸಾಡಿದಪ್ಪುದು (ಆಪಿಪು. ೧೬-೫೫); ತರಳವಿಶಾಲಲೋಚನದ ಬೆಳ್ಪು . . . ಕಣ್ಗೆವಂದಿರೆ ವಿಟರಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಲೆಂದು ಮನೋಜನ ದಾಟಿ ಬರ್ಪವೊಲ್ ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರನೋಲಗಕೆ ಬರ್ಪ ವಿದಗ್ಧೆಯರೊಪ್ಪಿತೋಱಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೮); ಲಯಕಾಲಾಭೀಳಭೈರವಾಕಾರದಿಂ ಪಡೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸುತುಂ ವೀರರಾಕ್ಷಸಾಕಾರದಿಂ ಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸುತ್ತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೧೦೧ ಪ); ಪೊದಳ್ದು ಪೊಯ್ವ್ ಪುಲಿಯನಿಟ್ಟೆಯೊಳಾನೆಯನಿಟ್ಟು ನೀಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸು (ವೆಂಕಮ. ೪-೧೨). ೪. ಕೆಡಹು ; ಬೀಳಿಸು : ಭುಜಬಳಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಬರ್ಮ್ಮದೇವ ಬಳವದ್ವೈರಿಗಳಂ ಪಡಲ್ಪಡಿಸಿ ಗೆಲ್ದು ಗ್ರಾಜಿಯೊಳು ಮಾಣ್ದನೇ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೭-೩೬; 1115); ಅರಿ ಹರಿಣಂಗಳಂ ಗ(ಜ)ಱಿ ಬೆರ್ಚಿಸಿ ವೀರವಿರೋಧಿಗಂಧಸಿಂಧುರಗಣಮಂ ಪಡಲ್ಪಡಿಸಿ . . . ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆಂಬುರುವನ ಸಿಂಹಿಯಂ ಸ್ವಭುಜಪಂಜರದೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದನಾ ನೃಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೭). **ಪಡಲ್ವಡು, ಪಡಲ್ಪಡು** = ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು: ಬಲ್ವರಿಕೆಯೊಳರಿನೃಪರ ಪಡಲ್ವಡೆ ತಳ್ತಿಱಿದು ರಣದೊಳಾ ವಿಕ್ರಮಮಂ ಸೊಲ್ವಿನಮಾರ್ಜಿಸಿದಂ ನಾಲ್ವತ್ತೆರಡಱಿಕೆಗಾಳೆಗಂಗಳೊಳೀತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೫); ತುರಗದಳಂ ಪಡಲ್ವಡೆ ಕಡಂಗಿ ಘಟಾವಳಿ ತಾಗಿ ಮತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಭೀತಿಯಿಂ ಪೆಳಱಿ ಬಾಯಿವಿಡೆ . . . ಸಂಗರರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ಪರಿದುದು ಭಾಪ್ಪು ಭಾಪ್ಪು ಮಝು ಭಾಪ್ಪೆನಲಂಣನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೨೫; 1042); ಕೇರ ಗೊಟ್ಟೆ ಕರಂಜದ ಬೀಜಂ . . . ಪೂಸುಗೆ ಬೆಚ್ಚನೆ ಮಾಡಿ ನೀರ್ ಸೋರುತಿರ್ಪ . . . ಪುಣ್ಗಳ್ ಕ(ಖ)ಜ್ಜಿ ಕಱಂಗಿದ ತದ್ರ್ಗಗಳ್ ನೀರದಂ ಪವನಂಗೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟೋಡುವವೋಲ್ ಪರೆದೋಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೨೨); ಆ ಪೊಱಲಂ ಬಳಸಿ ಬಲ್ಪೊಱ ... ಪಡಲ್ವಡುವ ಪಲವಕ್ಕಿಗಳ ಮೊತ್ತಮಂ ತುತ್ತಲೆಂದು ಸಿಡಿವ ಸೀವಿರ್ಗನ್ಗಳಿಂ . . . ಅತಿಭೀಕರಮೆನಿಸಿಯಲಂಘನೀಯಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಚಿಕಪಂ. ೪-೧). ೨. ಹಾಳಾಗು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳ್ಳು : ಭೀಮನುಮೊತ್ತಿ ಕಿಱ್ತು ಬೇರೊಡನೆ ಮಹೀಜಮೊಂದನಿಡೆಯುಂ ಬಿಡೆ ಪೊಯ್ಯೆಯುಮಾ ಬನಂ ಪಡಲ್ವಡುತಿರೆ ಕಲ್ಲೊಳಂ ಮರದೊಳಂ ಬಡಿದೊಯ್ಯನೆ ಜೋಲ್ದ ದೈತ್ಯನಂ ಪಿಡಿದು . . . ಸೀಳ್ದು ಬೀಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೮); ಕುರುನೃಪಾನೀಕಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟು ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಗೆಣೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಭಟರಿಂ ಬಿಟ್ಟಶ್ವದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ದಂತಿಗಳಿಂದಂ ಜವನುಂಡು ಕಾಱಿದವೊಲಾಯ್ತೆತ್ತಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೩-೨); ನೇರ್ದಿಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಂಗಮಂ ಶರಜಾಲಂ . . . ಕೂಡೆ ಬಿಲ್ವಡೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೪೭); ನೆಟ್ಟನೆ ನಡೆಯುತ್ತೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟರ ಪೇರಟ್ಟೆಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟುಗೆಗೆಯ್ದಾ ತಿಟ್ಟನೊಳಟ್ಟೇಣಿಗಳಂ ಕಟ್ಟುಱದಿಂದಿಟ್ಟರಡರ್ದರಟ್ಟಳೆವರೆಗಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೦೯). ೩. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಬಾಗು : ಕೆಡೆಮೆಟ್ಟೆ ತಜ್ಜನಾರ್ದನನದನೇಱಿ ಪಟ್ಟೆರೆ ಮಹೋರಗನ ಪ್ರ್ಪಸುವುರ್ವಗೆಟ್ಟು ತೊಟ್ಟನೆ ಪೆಡೆಗಳ್ ಪಡಲ್ವಡಲೆ ಪೊಂಗಱಿದಿರ್ಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೮); ತಳ್ತೈಕಿಲ ಭರದೆ ಪಡಲ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ವ]ಟ್ಟುಗೇಣಾಗಿ ಪಾಂಥರ್ತೊಡೆತೋಳ್ಗಳ್ಕೂಡೆ ಜಾನುಪ್ರಹಿತಶಿರರದೇನಿರ್ದರೋ ಶೀತಭೀತರ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೨). ೪. ಸುರಿ ; ಚೆಲ್ಲು ; ಸೋರು : ಮಿನುಪ ತಟದ್ವಿಲೋಚನದ ಶಕ್ರಶರಾಸನಶೃಂಗದಂಬುದಸ್ವನಬಹುಹೂಂಕೃತೋನ್ನತಿಯ ಮೇಘಘಟೋಧ್ನಿಯನಿಂದ್ರಗೋಪನೊಯ್ಯನೆ ಕಱೆಯಲ್ಪಡಲ್ಪಡುವ ಪಾಲ್ಗಡಲ ಧಾರೆಯದೆಂಬ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಘನತರಮಾದ ವೃಷ್ಟಿ ಸುರಿದತ್ತು ಧರಾತಳದೊಳ್ನಿರಂತರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೩೭). **ಪಡೆಪೊಯ್** = ಬೀಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ; ಕೆಡೆಯುವಂತೆ ಏಟು ಕೊಡು: ಮುಳಿದಿದಿರಾದುದಾದೊಡಿದಿರಂ ಮುಳಿಸಿಂಧಮನನ್ತಪಾಳನಾಗಳೆ × × ಕೆಯ್ಯುಗ್ಮಮಾಗಳೆ ಕಡಂಗುಗುಂ . . . ಆಗಳೆ ಪಡೆಪೊಯ್ಯುಗ್ಮಮಾಗಳೆ ಪೊರಳ್ಚುಗುಮೊಗಳೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುಗು (ಕಇ. V, ೧೪-೭; 1099). [ದೇ.॥ತಮಿ. ಪಟು ; ಮಲ. ತೆಲು. ಪಡು; ಕೊಡ. ಕೋಲಾ. ಪಡೆ]

ಪಡು$_2$, ಪಡವು$_1$, ಹಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡದೆ ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ ; ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದ ನೆಲ ; ಬೀಳುನೆಲ: ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಸಿಂಹಪೀಠವು, ಜಗದ್ಗುರುಪೀಠನ, ಕಲ್ನಾಟಿಸಿದ ವೀರರಾಡಿದಾಡುಂಬೊಲವು, ಮಾಸತಿಯ ನಿಸದಿಗೆಯ ಭೂಮಿ, ಪಾಳ್, ಪಡು, ಬರಡು (ಉದ್ಯಾಕೆ. ೬೫-೧೫). 'ಪಡುಬೀಳು' ಪರಾ. ೨. (ಸೂರ್ಯನು) ಮುಳುಗುವ ದಿಕ್ಕು; ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು: ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯನ್ದಿಶಿ ಪಡುವ ನೋಡಿ ಪೋದ ಪೇಱೊಱ್ಪಿಯೆ ಅನ್ತೆ ತುಱ್ದಲ ಪೇಱೊಱ್ಪಿಯೆ ಕೆಂಭರೆಯ ಗುಮಿ ಪುಣಸೆಯೆ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೪೦-೬೮ ; ಸು . 900); ನುಡಿವಳಿಗೆ ನರನ ರಥಮಂ ಪಡುವೆಣ್ಗಾವುದುವರಂ ಸಿಡಿಲ್ವಿನಮೆಚ್ಚಚ್ಚುಡಿಯೆ ಭುಜಬಲದೆ ಹರಿಯುರವೆಡೆಯಂ ಬಿರಿಯೆಚ್ಚು ಮೆಱೆದನಳವಂ ಭೀಷ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨೦) ; ಪಡುವ ಮೊಗಮಾಗಿ ರೋಮಂ ಗಡ ತಲೆಯಂ ಪೆಕ್ಕಲೊಡನೆ ಸಿರಿಯುಂ ಪೋದಂ ತೊಡನಾರು ನುಡಿಪರುಮಿಲ್ಲಡವಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆ ಪೋದನೆಂಬರ್ ಮೂಢರ್ (ಸಮಪ. ಅನುಬಂಧ I, ೩೮೩-೪೬); ಜ್ವರ-ಜಾಪತ್ತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೂಡು ಪಡು ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ (ಪುರಸು. ೬೧). **ಪಡವು$_1$** : ೧. ಹಾಳು ಬೀಳ

ಪಡವು ಬಂಜೆ ಹಕ್ಕಲೊಕ್ಕಲೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಯ್ತು ಹೂವ ಹೂವ ರಾಸಲೀಲೆಗೆಲ್ಲವೂ (ಸಖೀಗೀ. ೮೧-೧೧). **ಹಡು$_2$:** **೧.** ನಿಡಿಲು ಹಕಲು ಹಡು ಸಹವಾಗಿ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೨೩-೨೪; 1364); ಗದ್ದೆ ಮನೆ ಹಕ್ಕಲು ಹಡು ಬೆಟ್ಟುವೆಂದು ಮರ ಫಲ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲ ಪಾಶಾಣ ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿಕೆ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯಯೇನುಳ್ಳಂಥಾದು ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮೂಲವನುಯೆಜಿದು ಕೊಟರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೯-೧೬ ; 1444). **೨.** ಕೂಚಿಗೋಳನ ಹಿರಿಯ ಕೆಜಿಯ ಹಡುವ××× ರೆಯಾಗಿ ಬಡಗಣ ಮೂಡಣ ಕೋಣೆ ಅಂತು (ಸೌಇಇ.IX-i,೨೪೭-೪೪ ; 1147) ; ಹಡುವ ತೆಂಕಲಾಗಿ ಹಡುವ ಗೋಡಿಯೋಳ ನೂಜು ಕಂಭ ಬೆದ್ದಲು ಸಹಿತ . . . ಶ್ರೀಕೇಶವದೇವರ್ಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಹೆಗ್ಗಡೆಲಕುಮಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೬-೪೩ ; ಸು. 1170 ?).

ಪಡುವಣ್ = ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವ ದಿಕ್ಕು; ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು : ಮೇರು ಪಡುವಣ್ಗೆ ಸೀತಾತೀರಂ ತೆಂಕಣ್ಗೆ ನೀಲಗಿರಿ ಬಡಗಣ್ಗೆ . . . ಸೀಮೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ(ಸುಲ್ಲಿ ಪು.೨-೧೨). **ಪಡುವಣ,ಹಡುವಣ** = **೧.** ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ; ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇರುವ : ಹಳಮುಖನೆಂಬ ಪಾರ್ವಂ . . . ಬೆಟ್ಟದ ಪಡುವಣ[ಪಾಠಾಂ. ಪಕ್ಕಣ]ಕೆಯ್ಯನುಚಲ್ ಪೋಗುತ್ತಂ ತನ್ನ ಕೆಯ್ಯ ಸಾರೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೨-೧೬) ; ಅಬುಜಪ್ರತತಿಯುತ್ಸಹವಡಗೆ ಪಡುವಣ ಕಡಲೊಳಿನನಿಳಿದ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೫) ; ಪಡುವಣ ಮನೆಗೆ ಮೂಡಣ ದೀಪ (ಗಾದೆ) ; ಮಾಣಿಕ ಓಜರ ಮೈಲಬೋವಂಗೆ ಕಟ್ಟಿಯ ತೆಂಕಣೇರಿಯಡಿಯ ಕಾಲ ಹಡುವಣ ಕೂಡಲಿಂ ಮೂಡಲಾ ಗಳೆಯ×××ಸರ್ವನಮಸ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೬೬; 1042) ; ಸಾವಿದೇವಿಯ ಕೆಜಿಯ ಬಡಗಣ ಕೋಡಿಯ ಕಲ್ಲಿದೇವರ್ಗೆ ಗೌಡುಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಸ ೫ ಯಾ ಕೆಜಿಯ ಹಡುವಣ ಹಿರಿಯ ಕೆಯಿ ಒಂದು (ಎಕ.XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧೭-೭೫; 1215?). **೨.** ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು : ಕರಣಸಹಿತಮಾಗಿ ಹವಿರಕ್ಷತ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಗಳ್ಗೆ ಕರ್ಮ್ಮಗಳೂರಾ ಪಡುವಣ (ಇಆ. XI, ೬೦-೧೮ ; ಸು. 567) ; ನೀಲಾಚಲಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದು ಬೆಡಂಗೊಡರಿಪ ವಕ್ಷಾರಾದ್ರಿಗೆ ಪಡುವಣದದು ಸುಜನನಿಲಯಮುಪಗತವಿಲಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೬) ; ಪಡುವಣಕೆ ಸಂದ ರವಿ ಮೂಡಣದಿ ಎದ್ದ (ನೆಲಮು. ೫-೧೮). **ಪಡುವಣಂ** = ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನು; ಪಶ್ಚಿಮದವನು : ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯದ ದಿಗ್ವಾಚಕಂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಮಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಅಕಾರಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಗುಂ . . . ಮೂಡಣಂ, ತೆಂಕಣಂ, ಬಡಗಣಂ, ಪಡುವಣಂ (ಶಮದ.೧೧೧ಪ್ರಯೋ); ಮೂಡಲಾದಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಣ್ ಮೂಡಣಂ. ಏವಂ ತೆಂಕಣಂ,ಪಡುವಣಂ. . . ಇತ್ಯಣಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೧ ಪ್ರಯೋ). **ಪಡುವಣ ಗಿರಿ** = ಪಶ್ಚಿಮಬೆಟ್ಟ ; ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ : ತರಣಿಯಿಪ್ಪವ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಮೆದಾಳಿ ಪಡುವಣ ಗಿರಿಯತ್ತ ಸಾರಿದನಂದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨-೬೩). **ಪಡುವಣ ಗೊಂಟು, ಹಡುವಣ ಗೋಟು** = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು ವರುಣಃ = ಪಡುವಣ ಗೊಂಟನಾಳ್ದಂ (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೦೮) ; ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲ್ ತೆಂಕಣ ಹಡುವಣ ಗೋಟಿನ ಮೇರೆ ಬೆದವಟ್ಟಿಯ ಹೊಲವೆರೆಯ . . . ಹೊರೆಯಣ ಕವಿಲೆಯ ಕಲ್ (ಕಇಅ. ೧೨-೬೬-೫೬ ; 1170). **ಪಡುವಣ ಬಡಗಣ ದೇಶ** = ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರದೇಶ ; "ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ದೇಶ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). **ಪಡುವಣಿಗ** = ಪಶ್ಚಿಮದೇಶದವನು ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ; ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ : ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಡುವಣಿಗರಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಕೆಲವು ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಸಮಜೀ. ೧೫ ಪೀಠಿಕೆ).

ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ = ಪಶ್ಚಿಮದ ಸೀಮೆ : ಮನೆದಾಣಮುಂ ಪಲಗೆಗಣ್ಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಕಟಸಿಯುಂ ಪಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರನುಚಿ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ಣಳ್ಳಿಗಾರ ಪಾಚಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೨ ; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ). **ಪಡುವಲ್, ಪಡವಲು, ಪಡುವಲು, ಪಡೂಲು, ಹಡುವಲ್, ಹಡುವಲು** = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು: "ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಪ್ರತೀಚಿಯೆನೆ ಪಡುವಲ್ [ಪಾಠಾಂ. ವಣ]" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೯) ; ಬಡಗಲ್ ಮೂಡಲ್ ತೆಂಕಲ್ ಪಡುವಲ್ ವಿಪ್ರಾದಿ ವರ್ಣಗೃಹದೊಳ್ ಮುನ್ನಂ ನಡುವುದು ಕಂಭಮನೊಂದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೭); ಪಡುವಲ್ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ವೆಳಗೊಡರಿಸು ವರುಣೋದಯಾಂಶು ಮೂಡಲ್ ಕೈಕೊಂಡೆಡೆಯಣ ತನುಮೊಪ್ಪಿದುದಿರುಳುಡುಗಿದ ಕತ್ತಲೆಯ ಬಚಿಯ ಮಜಿಗಳಿವೆನಿಸಲ್ (ಅನಂಪು. ೮-೬೨) ; ಪಡವಲ ಗಡಿಯ ಕಡೆಯ ತರಣಿ ನೋಡಿ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೭೫-೬) ; ಯಿಶಾಂನ್ಯ ಆದಿಹೊಳಲವಾಡಿಯ ಸೀಮೆ ದೇವರಾಯನ ಪುರದ ಚಿಕಯನ ಕೆಜಿಯ ಏರಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಅಂಕವ್ವೆ ದೇವಿಯ ಪಾಲಪರಿಯಂತರ ಹಾಕಿದ ಸೀಮೆಗಲ್ಲಿಂದ ಪಡುವಲು ಸಲುಉದು(ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೧೮-೧೨; 1488) ; ನಾಗರಸರು ಪುರದಿಂ ಪಡುವಲು ತೋಜಿಯ ಕೂಡಿದ ಹಳ್ಳ ನೀರುವರಿ ಎ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಮೇಗೆ ಕಲು ಕಟಿಗಗೆಜಿ ಬಸವಗೋಡಿ ಬಡಗಲು ಮೊಸರಗುತ್ತಿ ಎ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೭ ; 1260) ; ಬಿದ್ದು ದಗಣಿತಸೇನೆ ಪಡುವಲು ಹೊದ್ದಿದನು ರವಿ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೭-೪) ; ಬಪ್ಪಣನು ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಪಡುವಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಆ ಇಬ್ಬರೂ ಆರಮನೆಯಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಬರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದನು (ಸಪತಿ. ೨೦) ; ವಡ್ಡರಹಳ್ಳಿಯೊಳಗಾದ ಚತುಂಸೀಮದೊಳಗೆ ×××ರಿಡ ಪಡೂಲು ಹೊಯಸಣೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗಂ ಬ್ರಂಮೇಸ್ವರದೇವರ್ಗಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೪-೬ ; 1292) ; ಜಯದೇವಗಾವುಣ್ಡನೂರ ಮೂಡಲ್ ಬಿಟ್ಟ ಪುಣುಸೆ ಹಡುವಲಾಲದ ಮರಂ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೮-೧೯ ; 1082); ಹಡುವಲಡ್ಡವಸುಗೆ ಮೇರೆ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೮ ; 1112) ; ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಹಡುವಲು ಸವಣನ ಕೆರೆಯ ತಾಯಿವಳ್ಳಂ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೭-೭೮ ; 1115) ; ಬುಕ್ಕಜನ ಕೆಜಿಯಿಂದ ಹಡುವಲು ಬೆದ್ದಲು ಮತ್ತರು ಮೂಜು ೩ (ಕಇ. IV, ೧೩-೭೩ ; ಸು. 1165). [<ಪಡು$_1$]

ಪಡುಂಕೆ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಪಡುಕಿನಾರೆ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದ ದಂಡೆ,— ತೀರ : ಮೇಲುಬಾಳಿನ ಆಸೆ ಹೊತ್ತು ತನ್ನಿರಿ, ಅಣ್ಣ, ಆಷಾಢದಲಿ ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವದಂದ, ಪಡುಕಿನಾರೆಯ ಮಚ್ಚಿಲಗಳಿಂದ (ನಡೆಬಂ. ೬೩-೩).

[ಪಡು$_2$ + ಕಿನಾರೆ(<ಕಿನಾರ)]

ಪಡುಕು 'ಪಡಕು$_2$' ನೋ.

ಪಡುಕುಳಿ, ಹಡುಕುಳಿ (ನಾ). ಮಲಗುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವುದು ; ಸೋಮಾರಿಯಾದುದು : 'ಪಡುಕುಳಿಯೆತ್ತು' ಪರಾ. **ಹಡುಕುಳಿ** : "ಗಲಿತಃ = ಹಡುಕುಳಿಯಾದ" (ಸೀತಿಪಾ. ೯-೨೧).

[ಪಡು$_1$ + -ಕುಳಿ$_3$]

ಪಡುಕುಳಿಯೆತ್ತು (ನಾ). ಮಲಗುವ ಸ್ವಭಾವದ ಎತ್ತು ; ಸೋಮಾರಿಯಾದ ಗೂಳಿ : ಪಡುಕುಳಿಯೆತ್ತು ಕಂಟಿಸುವ ಬಂಟನದೇನುಮನೇನನೆಂದೊಡಂ ಮಿಡುಕದ ತೊತ್ತು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೨).

[ಪಡುಕುಳಿ+ಎತ್ತು$_2$(<ಎಜು$_1$)]

ಪಡುಕೆ, ಪಡಿಕೆ$_2$, ಪಡುಂಕೆ, ಹಡಕಿ, ಹಡಕು, ಹಡಕೆ, ಹಡಿಂಕೆ, ಹಡಿಕಿ$_1$, ಹಡಿಕು, ಹಡಿಕೆ$_1$, ಹಡುಕು, ಹಡುಕೆ (ನಾ).

೧. ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆ ; ದುರ್ಗಂಧ : ಮೊಡೆನಾರ್ಪ ಕೊೞೆದಗುರ್ವಿನ ಪಡುಕೆಗಳ್ (ಪರ್ಶನಾ. ೫-೩೮) ; ದೆಸೆಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಪಡುಕೆಯಿಸಿಡಿದಿಡಿದು ತೀವಿದಂತಿರ್ದ ನಾರಕರ ಮೆಯ್ಯ ಪೂತಿಗಂಧಂಗಳುಂ (ಪರ್ಶಪು.೧೧-೪೭ವ). ೨. ಅಮೇಧ್ಯ ; ಮಲ : ಎನಿತೊಳವು ಕೊೞೆವ ಪಡುಕೆಗಳನಿತಱ ದುರ್ಗಂಧಮವರ ಮೆಯ್ಯ ನಿಸರ್ಗಾತ್ಯನುಪಮಘಾತಿಯ ಪೞಗೞ್ದ ನಾತಮಂ ಪೋಲವವರದೇಂ ಕಿಸುಗುಳರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೦) ; ಸಮಾಧಿಗುಪ್ತಯತಿಪತಿಗಳಧ್ಯಯನಂ ನಿನಗನಿಷ್ಟಮಾದೊಡದಂ ಮಾಣಿಸ ಲೆಂದು ನಾಯ ಪಡುಕೆಯನಿಕ್ಕಿದೊಡವರ್ಗಿನ್ನ ಪಾಪೋಪಶಯಮನಱದು ಬಗ್ಗಿಸಿದೊಡೆ ನೀಂ ಬೆರ್ಚಿ ಬೇಗಮದನೆೞೆದು ಕಳೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೮). ೩. ಹೊಲಸು ; ಕೊಳಕು ; ಹೇಸಿಗೆ : ಒಡಲೆಲ್ಲ ಒಡೆದಾಗ ಕೀವು ರಕುತಗಳು ಬಿಡದೆ ಸುರಿವವು ದುರ್ಗಂಧ ಕಡುಬೇಗದಿಂ ಮನೆಯೆಲ್ಲವು ತುಂಬಲು ಪಡುಕೆಯ ನಾತಕೆ ಪೇಸಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೭-೨೪). **ಪಡಿಕೆ$_2$:** ೧. ಚಂಡಾಲರ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಬೀೞ್ತು ತೋಲ್‌ಪಂಜರದ ಪಡಿಕೆಯೊಳ್ ನಿಲ್ವ ದುರ್ವಾರದುಃಖೋತ್ಕರಮೆಲ್ಲಂ ನೋಡಲೆನ್ನಿಂದ್ರಿಯನಿವಹದ ದೋಷಂ ದಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೫೨). ೨. ಪ್ರಾಣಮುಮೊಳ್ಗುಣಂಗಳುಮ ಪೊರ್ಮೆಯೆ ಪೋದೊಡೆ ನಾಯ ಬಾಯ್ಗೆ ತಾಂ ಮಾಣದೆ ಬಂದೊಡಲ್ ಪಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಕೆಯೆಂಬರಿದೇಂ ತನು ಕಷ್ಟಮಾದುದೋ (ಜೀವಸಂ. ೧೩೦-೨೪) ; ತೊಡೆಯೊಳೀಡು ಬರುವ ಪಡಿಕೆಗೆ ಕೈಯ ಕಡುಲೋಭ ದಿಂದಿಕ್ಕಿಕ್ಕಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೪-೭೪). ೩. ಒಡಲಪೊಪ್ಪೊಡಶುಚಿ ನಿಲ್ಲದು ಪಡಿಕೆ ಕರಂ ಜಂತಿನಾಗರಂ ಪೆರ್ವೇಲಿರ್ಪೆಡೆ ಕ್ರಿಮಿಯ ರಾಶಿ ಮೂತ್ರದ ಮಡಕೆ ಯುದಂ ನಂಬಿ ಚಪಳರೇಕೆಯೊ ಕಿಡುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೩೯). ೪. ಕಳಪೆಯಾದ ವಸ್ತು ; ತುಚ್ಛವಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ಕಸ : ಪಡುಮಾವೆಂದೆಂದಡವಿಯ ಪಡಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಪಡುಕೆ (ಕಿ)]ಗಳಂ ತಂ(ತಿಂ)ದು ತಿಂದು ಜನ್ನದೊಳಾಡಂ ಕಡಿದಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಸಗ್ಗಂಬಡೆಯಲ್ಕಾಟಿಸುವ ಪಾರ್ವರೇಂ ಗಾವಿಲರೋ (ಚಾವುಂಪು.೨೪೦). **ಪಡುಂಕೆ :** ೧. ಎಜಗವು ಮಕ್ಷಿಕಂ ಕುಸುಮಧೂಪಜವಾದಿ ಸುಗಂಧವಸ್ತುವಿಂಗೆಱಗುವವೋಲ ಮೇಧ್ಯದ ಸುಗಂಧದ ಕೆಟ್ಟ ಪಡುಂಕೆಯತ್ತಲ್ (ಜೀವಸಂ. ಪರಿ. ೨೩೮). **ಹಡಕಿ :** ೧. ಹಡಕಿಯ ಕೊಳಕಿನ ತೊಗಲ ಹೊದಿಕೆಯ ಹೊಱ ಯೊಳಗೆ ಅಱಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂಬ ಕುಱುಕರ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೩-೧೩೯). ೫. ತುಚ್ಛವಾದುದು : ಒಡೆಯ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತದೊಳು ಭಿಕ್ಷವೆನ್ನೆ ನಡೆಯುಯ್ಯ ಮುಂದಕ್ಕೆಂಬುವೆ ಹಡಕಿ ಮನವೆ (ಮೈಲಾರ. ೧೯೭-೪). **ಹಡಕು :** ೨. ಹಡಕಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿಕೆಗೆ] ಮೆಚ್ಚಿದ ಸೊಣಗ ಅಮೃತದ ಸವಿಯ ಬಲ್ಲುದೆ (ಬಸವ.೩೧೩). **ಹಡಕೆ :** ೧. ಸತ್ತ ಹೆಣನ ಮುಟ್ಟಿ ಮನೆಗಳೊಳಗೆ ಹೂೞ ಮತ್ತದರ ಹಡಕೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯದಿ ಕುಡಿದು ಹೇಸದೆ ಕೂಳ ತಿಂಬುದು ಎತ್ತಲಿರ್ಪುದು ಹೊಲಗೇರಿ (ಭಕ್ತಿಬ. ೮೭). **ಹಡಿಂಕೆ :** ೧. ಜವ್ವಾದಿಯಾದಿ ಸುಗಂಧವಸ್ತುಗಳಂ ನೋಡದೆ ಯುವಕ್ಕೆರಗದೆ ಅಮೇಧ್ಯದ ದುರ್ಗಂಧ ಕೆಟ್ಟ ಹಡಿಂಕೆಯತ್ತಲೆರಗುವವಾ ತೆರದಿ (ಧರ್ಮವ್ಯಾ. ೧೦-೧೯೯). **ಹಡಿಕಿ$_1$:** ೧. "ಪೂತಿಃ = ಹಡಿಕಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೪೩). **ಹಡಿಕು :** ೧. 'ಹಡಿಕುನಾರು' ಪರಾ. **ಹಡಿಕೆ$_1$:** ೧. ಅಮೇಧ್ಯದ ಹಡಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಡಕೆ] ಮೂತ್ರದ ಕುಡಿಕೆ ಎಲುವಿನ ತಡಿಕೆ ಕೀವಿನ ಹಡಿಕೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬-೧೦೮) ; ಹಸಿದೊಡಲು ತಱೆದ ತಲೆ ಕೀಣೆವಲ್ಲುಂ ಹಡಿಕೆಯೆಸೆವ ಬಾಯುಟ್ಟ ತಟ್ಟುಂ (ರಾಘಚ. ೧೩-೪೬) ; ಅವನ ಬಾಯಿಂದ ಉಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಾರಾಯಿಯ ವಾಸನೆ ಬೆರೆತ ಉಸಿರಗಬ್ಬು ಹಡಿಕೆಯನ್ನೂ ತುಟಿ ಪಿಟಕ್ಕೆನ್ನದೆ ಸಹಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೨೦೭). ೨. ಪಶುವಿನ ಹಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡು]ಕೆಯ ನಾತಕ್ಕಲಸದೆ ಪರಿದೆಯ್ದಲಾಗಲೊಯ್ಯನೆ ನಡೆದಂಗಸಮಸುಖಾಸ್ಪದ ಮಕ್ಕಂ (ಸಮಪ. ೯-೬೪) ; ಹಂದಿ ಭಕ್ತನಾದರೆ ಹಡಿಕೆಯ ತಿಂಬುದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸಹೆ. ೩೨-೮೬) ; ಹಡಿಕೆಯ ತಾಣಮೆಯ್ದೆ ಕೊೞೆಸೆತ್ತರ ಕೀವಿನ ಭಾಜನಂ . . . ತನುವೆನ್ನದಿದೆಂದು ವಿಮೋಹಿಸಂ ಜಡಂ (ಬಾಘಪು. ೫-೩೦) ; ಬಲುಮೆಯಾಗಿಯೆ ಭ್ರಮೆಯೊಳೊಂದಿದ ಹೊಲೆ ಮನಕೆ ಹೋಲಿಕೆಯ ಪೇಳುವೆ ಕೊಳೆತು ನಾಱುವ ಹಡಿಕೆಗೆಳಸುವ ಹಳೆಯ ನಾಯಂತೆ (ಅಮೃತ. ೨-೮೨) ; ಹಂದಿ ಹಡಿಕೆಯ ನೆನೆಸಿ ಹಾಳಗೇರಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರಪಂಚಿನತ್ತ ಓಡಾಡುತಿರ್ಪವಯ್ಯ ಎನ್ನ ದುರ್ಗುಣಂಗಳು (ಅಖಂಡೇ. ೯೭-೧೭). ೩. ಮನುಜರಾ ಶುಂಭತ್ವದಿಂ ಹಡಿಕೆಯಾದಂಗವಂ ನಾಡೆ ಸಿಂಗರಿಸುತಿರ್ಪರಕಟ (ವೀರ್ಶೈಪು. ೪-೨೧-೫೬). ೬. ಹೊಲಸು ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೊಳಕ ; ಶ್ವಪಚ : ಧಾತುಗಾಣಿಸಿ ಕೊಳದ ಮಱಡು ಗಳೋತು ನೋಡಲ್ಬಹಳಗೊಱಡುಗಳಾತುರದ ಬಾಯ್ಬಡಿತೆಯರು ಹಡಿಕೆ ಯರು ಮೂರ್ತಿಗಳೆ (ದೇವಪು. ೬-೧೭). **ಹಡುಕು :** ೨. ಕೋೞಯ ತಂದು ಹಂಜರವ ಕೂಡಿ ಅಮೃತಾನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಸಲಹಿದಡೆ ಅದು ತಾನೆ ಮತ್ತೆ ತಿಂಬ ಹಡುಕಿಂಗೆ ಚಿತ್ತವನಿಕ್ಕುವದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸಹೆ. ೩೨-೮೬). ೩. 'ಹಡುಕುನಾತ' ಪರಾ. **ಹಡುಕೆ :** ೨. ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ] ಡುಕೆಯಕೆಲದೊಳ್ಗೋಹಳಿಯೆಡೆಯೊಳ್ ಭೋರೆಂದು ಸಕಳವಿಪ್ರಜನಂಗಳ್ ಬಿಡದೋದುವರೆಂತೋ ಶುಚಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತಾ ವೇದಮಪ್ಪಡಂತೋದುವರೇ (ಸಮಪ. ೧೧-೧: ಅಡವಿಯೊಳಾಡು ಮೇವಡೆ ಹಿಡಿದೊಳ್ಪದಪಪ್ಪ ವೆಲ್ಲವುಂ ತಿನ್ನದೆ ತಾಂ ಬಡಮುೞೆಯೊಂದಂ ತಂದಡೆ ಹಡುಕೆಗೆ ನಾಯಿ ಬಪ್ಪ ತೆಱದಿ ದೇವತೆ ಬರ್ಪಳು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೦೬-೧೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಪಡಿಕೆ, ಪಟಕೆ]

ಪಡುಕೆನಾಱು, ಪಡಿಕೆನಾಱು, ಹಡಿಕುನಾರು, ಹಡಿಕೆನಾಱು(ಕ್ರಿ). ದುರ್ಗಂಧವನ್ನು ಬೀರು ; ದುರ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊರಸೂಸು : ಎಲ್ವಿನೊಳ್ ಮಾಡಿದ ಪಸಿಯ ತೊವಲೊಳ್ ಪೊದಯಿಸಿದ ಪಡುಕೆನಾರ್ಪ ಗುಡಿಸಿಲೊಳಿರಿಸಿದೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೬-೩೬ ವ) ; ಯೋನಿಗಳಧೋವಕ್ತ್ರಂ ಗಳಾಗಿರ್ಪಮಾನಗಮತ್ಯಂತಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂ ಪಡುಕೆನಾಱುತ್ತುಂ ಕ್ರಿಮಿ ಶ್ರೇಣಿಯಿಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೭೫) ; ಉಂಬರಕುಪ್ಪಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ . . . ಜಾತು ಕೀತೊಡದೆಲ್ಲಂ [ಪಿಂಬ]ರಿದು ಪಡುಕೆನಾಱುತ್ತಂ ಬೇಗಂ ಪುೞದು ಕೊೞೆದು ನಮೆಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೩೪). **ಪಡಿಕೆನಾಱು :** ಪುಣ್ಗಳ ಬಾಯಿಂ ಪಡಿಕೆನಾರ್ಪ ರಸಿಗೆಗಳೊಸರ್ಗುಂ (ಪರ್ಶಪು. ೧೧-೩೮). **ಹಡಿಕುನಾರು :** ಕುರೂಪಿಯ ಮೂರ್ಖನ ಹಡಿಕುನಾರುವನ ಕೀಳು ಜಾತಿಯವನ ರೋಗದವನ ಇಂತಿರ್ಪನ ಹೆಂಡರು . . . ಆಯಾ ಯತ್ನದಿಂ ಸಾಧ್ಯರಹರು (ಕಾಮಶಾ.೨೫೩). **ಹಡಿಕೆನಾಱು :** ಹರನ ದೇಗುಲದೊಳ ಗೆನಿತು ದಿನವಿರುತಲಿರ್ದೊಡೆ ಹಡಿಕೆನಾಱುತ ನರರಿಗಾರಿಗೆ ಸಾರ್ದು ಮುಟ್ಟಲು ಬಾರದೆಂದೆನುತ(ಬಸವಪು.೩೨-೫೪) ; ಅಡಗುನೆತ್ತರ ಹೂಯಲ್ಲಿಂ ಮಿಡುಕುವಾತ್ತಸಸಿವಹದಿಂ ಹಡಿಕೆನಾಱುವೆ ಮಿಡುಳಿಂದಾ (ಅನುಪ್ರೇ.೪೩); ಪಿಡಿದ ಶೂಲದಿ ಪೆಣ ಹಡಿಕೆನಾಱುವ ತಲೆ ಸುಡುಗಾಡಿನೊಳಗಿಹ ಬೂದಿ ಬಿಡದೆ ಅಂಗದಿ ಧರಿಸಿದ ಶಿವಯೆನ್ನಯ ಒಡೆಯನೆಂಬುದು ನಿನಗೇಕೊ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೪-೨೩). [ಪಡುಕೆ + ನಾಱು$_1$]

ಪಡುಕೋಣೆ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ : ಪಡುಕೋಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಂಜರಿಗೆ ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಯಿತು (ಪದ್ಮಸ. ೧೬೫).

[ಪಡು$_1$ + ಕೋಣೆ$_2$(<ಕೋಣ್)]

ಪಡುಗ 'ಪಡಿಗ' ನೋ.

ಪಡುಗಡಲ್, ಪಡುಗಡಲು (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರ : ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವ ದಿಕ್ಕಿನ ಸಾಗರ : ಇೞದಂ ಕುಂದದೆ ಪಡುಗಡಲೊಳೊಪ್ಪು ಪಂಬುಜಮಿತ್ರಂ (ಉದ್ಭಟ.೫-೧೨) ; ಗಗನದೆ ಬರ್ಪ

ನಾರದನ ಕಾಣುತ ಸೂರ್ಯಭಗವಾನು ತನಗೊಬ್ಬರೊಡನೆ ಜಗಳವ ಗಂಟಿಕ್ಕದೆ ಬಿಡನೆಂದಂಜಿ ಹುಗಲೊಡರ್ಚಿದ ಪಡುಗಡಲ (ವೋಹತ. ೧೧-೧೬) ; ಇಂತೀ ಯಾದವರ್ ಪಡುಗಡಲ ಮಡುವಿನೆಡೆಯೊಳಿಡಿದ ಕಡಲೊಡೆಯನ ಬೀಡಿನ ಪಡಿನೆಟಿಲಂತೆ ಕಡುಬೆಡಂಗುವಡೆದ ದ್ವಾರಾವತೀ ಪುರವಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತುವಿರ್ದು (ಚಿಕವಿ. ೧-೪೯). **ಪಡುಗಡಲು :** ದಿನನಾಯಕನಾಕ್ಷಣ ಪಡುಗಡಲೆಡೆಯು ಸಾರಿದನು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೮) ; ಪಡುಗಡಲಿನ ತೆರೆ ಮುದ್ದಾಡುವ ಕರೆ, ಹೊಳೆಹಾಲಿಳಿಯುವ ಘಟ್ಟದೆಡೆ (ಹೊಂಗಳು. ೧೧-೮). [ಪಡು$_1$ + ಕಡಲ್$_2$]

ಪಡುಗಡಲು 'ಪಡುಗಡಲ್' ನೋ.

ಪಡುಗಡೆ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮ ದೆಸೆ ; ಪಡುವಣ ಭಾಗ : ರವಿಕೀರ್ತಿನೃಪಂ ಪಡುಗಡೆ ಗತತೇಜಂಬಡೆದ ಪಗಲ ಬಲ್ಲಹನಂದದೊಳಿರ್ದಂ (ಜಯಕಾ. ೭-೩೫) ; ಪಡುಗಡೆಯ ಕೋಂಟೆಯಂ ಕೊಂಡರವರೆಂದು ಸುರರುಲಿಯೆ ಖತಿಯಿಂದಲಾಖಂಡಲಂ ಬಿಟ್ಟ ಸೂಟಿಯೊಳೈದಿದಂ ನೆರೆದ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಗಡಣದಿಂದೆ (ಚೆಬಪು. ೨೪-೨೯) ; ಪಡುಗಡೆಗೆಯ್ದಿ ವೋದಿ ಕೊಡಗಂ ಗುಡುಗಾಡಿಸಿ . . . ಬಲ್ಲಿದನೀ ಪರಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೬೮). [ಪಡು$_2$ + ಕಡೆ$_3$]

ಪಡುಗಣೆವಜ್ಜೆ? (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆ(?) : ಧೈರ್ಯವೆಂದೆನಿಪ ಚಮ್ಮಟಿಗೆನಿಡಿದು ಹರುಷದಿಂ ಪಚ್ಚೆಯ ತುರಂಗಮವನಡರಿ ಬಿತ್ತರದ ಪಡುಗಣೆವಜ್ಜೆ ದೂವ್ವಾಳಿ ಪೇರೆಯಂದ ಪರಿಯ ಕಾಣಿಸಿ ನಭೋಮಂಡಲವನೈದಿದನು ಚೀರಮಮಹೀಪಾಲನು(ಸೌಂದಪು.೧೯-೧೮). [?]

ಪಡುಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ನೊಟಿವ್ಬವಾಡಿಯೊಳಯ್ಯಪದೇವ[ನ] ಮಗನಣ್ಣಿಗನ್ . . . ಪಡುಗಲ್ಲ ಕಾದುತಿರೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫೭-೮ ; 922) ; ನೊಟಿಂಬವಾಡಿಯಯ್ಯಪ್ಪದೇವನ ಮಗನಪ್ಪಣ್ಣಿಗನ್ ಪರಿಬನ್ದು ಪಡುಗಲ್ಲ ಮುತ್ತಿದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫೮-೯ ; 922). [ಪಡು$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಪಡುಗಾಳಿ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಪಡುವಣ ಗಾಳಿ : ಪಡುಗಾಳಿ ಹಾಡಿತು ಗಿಡಬಳ್ಳಿ ಆಡಿತು ಹೊಲ-ಹುಲ್ಲು ನೋಡಿತು ಲೀಲೆಯೊಳೆ (ಸಪೀಗೀ. ೨೧-೨೮೨). [ಪಡು$_2$+ಗಾಳಿ$_1$]

ಪಡುಗು (ನಾ). ತೋಪು : ಕುಪ್ಪರಸನುವಿಟ್ಟು ಸತ್ತಿಯೂರ ಮಹಾದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬನದ ಭಳಾರಿಯ ಬಡಗಣ ದೆಸೆಯಲುಂ ಎರಡು ಖಣ್ಡುಗವೆಡೆ ಗಟ್ಟಿಯು ಮಾವಿನ ಪಡುಗಿನ ಬಡಗಣ ದೆಸೆಯಲು ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ್ಬೆದ್ದಲೆಯು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ವಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೯೯-೨೧ ; 1044). [?]

ಪಡುಗೆಂಪು(ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವಾಗ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಸಂಜೆಗೆಂಪು : ಪಜ್ಜಳಿಸೆ ಪಡುಗೆಂಪು ಪಕ್ಕ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರೆ ಜಜ್ಜರಿಯೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಜೋಡು . . . ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಯ ನಡುಮಡುವ ಹೊಕ್ಕನಾ ಪಗಲೊಡೆಯನು(ಸಮ್ಯಕಾ. ೧-೩೭) ; ಪಡುಗೆಂಪು ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಸೀರೆ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಗಡಣ ಕೆಂದಾರೆಗಳಾಗೆ ಮಡದಿಯೊರ್ವಳು ಬಾಗಿಲಲಿ ಸಂಜೆವೆಣ್ಣಿನ ಕಡುಚಲುವಿಕೆಯ ಬೀಱಿದಳು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೦೦) ; ರವಿ ಮುಳುಗಿ, ಮೂಡಣ ದೆಸೆಗೆ ಪಡುಗೆಂಪು ಪಸರಿಸುತ್ತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೨೩-೩೦೭). [ಪಡು$_2$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಪಡುಗೇರಿ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೇರಿ,—ಬೀದಿ : ಇಪ್ಪತ್ತು ಮತ್ತಕ್ಕೆಯ್ಯ[ಂ] ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ಯೆ ಪಡೆದು . . . ಪಡುಗೇರಿಯ ಮನೆಯುಮಂ ಧರ್ಮ್ಮದೊಳೆ ಯೋಜಿಸುವಂ (ಸೌಇಇ.XI-i,೭೩-೩೫ ; ಸು. 1040) ; ಅ ನಟಿಗುನ್ದದೊಳ್ಪಡುಗೇರಿಯ ವಿಪ್ರಸಮೂಹ×××[ನೋ]ದಿಗಳ್ಮನುಚರಿತ್ರರನಂಗಸಮಾನಗಾತ್ರರುವ್ವೀರ್ಸುತ×××(ಕಇ.V, ೧೧-೧೪; 1078). [ಪಡು$_2$ + ಕೇರಿ]

ಪಡುಗೊಲೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕೊಲೆ ; ಕಡುಗೊಲೆ : ಪಡುಗೊಲೆಯನೇನೆಂಬೆವೀ ನೆರವಿ ನೋಡುತಿರೆ ಕೊಡಲಿಯಿಂದೀಯಾಂಡಿ ತಲೆಯನರಿದಂದೇವ (ಇಜಿಸಿರ. ದೇ. ೧೦೮-೨೫) ; ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಕ]ಡುಗೊಲೆಯ ಕಾಲನು ಸಿಲಂ ನುಡಿವರ್ ತೆಂಗಾಳಿಯೆಂದು ಪಾಪಿಗಳಕಟಾಱಿಗಳ್ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪಿರ್ಇ ಮುಡಿಗನೊಳುಂ ಕೆಳದಿ ಲೇಸನಱಿಸಿದರುಂಟೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩-೧೦೮). [ಪಡು? + ಕೊಲೆ$_2$]

ಪಡುಚ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವನು; ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ : ಕೋಪವಿನ್ನೇತಕೆ ಮಗನೆ ನಿನ್ನೊಳು ಕಾದಲಾಪರೆ ಸುರುನರೋರಗರು ಈ ಪಡುಚನ ಕೆಯ್ಯ ಕಾರ್ಯವೇನೆಂಬುದ ನೀ ಪರಿಕಿಸಿ ಕೇಳ್ದಱಿಯ (ವೋಹತ.೧೨-೧೨). [←ತೆಲು. ಪಡುಚು]

ಪಡುತರ್ (ಕ್ರಿ). (ಸೂರ್ಯನು) ಮುಳುಗು ; ಅಸ್ತವಾಗು : ತಡದಿರಬಾರದು ನೇಸಱ್ ಪಡುತಂದುದು ಪೊಟ್ಟು ಪೋಯ್ತು ಪೋದಪೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೬೯). [ಪಡು$_1$ + ತರ್]

ಪಡುದಳೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾದ ಹಗ್ಗ,—ಸಂಕೋಲೆ : ವೌನವೆಂದೆನಿಸುವ ಘುಸ್ತಯಿಂದೆ ಸಹಿತಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಪಡುದಳೆಯ ಬಿಗಿಯಜ್ಞಾ (ಚಿದಾಕೋ. ೫೪-೮). [< ಪಡಿ$_3$ + ತಳೆ$_3$]

ಪಡುದೆಸೆ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು ; ಪಡುವಲು : ಅನಿತಱಿೊಳಳಿಯೆ ಪಗಲ್ ಪಡುದೆಸೆಯೊಳ್ ಮಿನುಗುವ ಕೆಂಪು ಮುಗಿವ ನೂಱಿಸಳ್ಪೊ . . . ಕರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದುದು (ಜಯಕಾ.೧೧-೫೮); ವರುಣನರಮನೆಯ ನವಪದ್ಮರಾಗರತ್ನಮಯದೀಪ್ರಕಲಶಮಿದೆಂಬಂತಿರೆ ಪಡುದೆಸೆಯೊಳ್ಡಿವಸೇಶ್ವರಬಿಂಬಂ ತೋರಿದತ್ತು ಸಂಧ್ಯಾರುಣಿತಂ (ಮರಾಚ. ೮-೫೦) ; ಪಡುದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದ್ವೀಪವಿತ್ತು (ಮಣಿಸ. ೯೭).

ಪಡುದೆಸೆಗೊಡೆಯ = ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ವರುಣ : "ನೇಣ್ಗಯ್ಯ ಮುನ್ನೀರೆಱಿಯ ಕರ ಮೆಸೆವ ನೆಗಟ್ದೀರ ಪಡು[ಪಾಠಾಂ. ಪಡುವ]ದೆಸೆಗೊಡೆಯನೆನೆ ವರುಣ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೪). [ಪಡು$_2$ + ದೆಸೆ]

ಪಡುನೇಸರ್ 'ಪಡುನೇಸಱ್' ನೋ.

ಪಡುನೇಸಱ್, ಪಡುನೇಸರ್(ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವ ಸೂರ್ಯ; ಅಸ್ತನಾಗುವ ಸೂರ್ಯ : "ಪಿಂಬೊಟಿತ್ತಂದು ಪಡುನೇಸಱ್" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೩) ; ಅರುಣಾಂಶುಗಳಿಂ ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಕೂಟಮಸೆರ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಲ್ಲವಚಯದಿಂ ನೆರಪಿ ಪಡುನೇಸಱಿಸೆದುದು ಶರನಿಧಿನಾಥಂಗೆ ಪಿಡಿದ ಮಾಣಿಕಗೊಡೆವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧೧) ; ಮಡುಗಟ್ಟಿ ಸುರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳ್ ತೇಂಕಾಡುತಿರ್ಪ ರಥದೊಳ್ ಗಾಯಂಬಡೆದೆನಸುಂ ಬಟಲು ತಿರ್ದಂ ಪಡುನೇಸಱ ತೆಱದೆ ರಾಜಹಂಸನರೇಂದ್ರಂ (ದಶಕು. ೨-೩೬). ೨. ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಗುವ ಸಮಯ ; ಸಂಜೆ : ಉರಿವರಿವ ಬಿಸಿಲ್ ಸುಡೆ ಸೀಕರಿವೋದುವಿವೆನಿಸಿ ತುಂಬಿಯುಂ ಕೋಗಿಲೆಯುಂ ಮರಗಳೆಲೆವಱಿಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದುವು ಪಡುನೇಸಱಪ್ಪಿನಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್(ಪಂರಾಪಾ. ೭-೪೯) ; ಒಱಿದುಗುವ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿನೆಱಂಕೆಗಳ್ ನಾಂದು ಮಗುಟಿ ವಿರಹಾನಳನಿಂ ನೆಱಿ ಬಱವಾಗಿರೆ ಪಡುನೇಸಱೊಳಿರ್ದುವಗಲ್ದು ಚಕ್ರವಾಕದ್ವಂದ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು.೮-೬). **ಪಡುನೇಸರ್: ೧.** ಪಡುನೇಸರೆಸೆವ ಆ ಪಡುವೆಟ್ಟದಂಚಿನಲಿ ಕಾಣಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸಿದೆ ಶುಭಚಿಹ್ನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೭-೧೬೮). [ಪಡು$_1$ + ನೇಸಱ್]

ಪಡುಪಾಟಲು 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪಡುಪಾಟು 'ಪಡಿಪಾಡು' ನೋ.

ಪಡುಪಾಟ್ಲು 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪಡುಪಾಡು 'ಪಡಿಪಾಡು' ನೋ.

ಪಡುಬೀಳು, ಪಡಬೀಳು, ಹಡುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡದೆ ಪಾಳುಬೀಳು ; ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರು; ಬೀಳಾಗು: ಇಷ್ಟೊಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಭೂಮಿಗಳು ಪಡುಬೀಳಬೇಕೆ ! (ಚಿಗುಕ. ೮೨) ; ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮಳೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬೆಳೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಭೂಮಿಗಳೆಲ್ಲ ಪಡುಬೀಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಣ್ಣಿ ಪು.೯೯). **ಪಡಬೀಳು:** ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಜನರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪಡಬಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಡವಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರುವ ಕಾರಣ ಬೇಡುವವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಹುತರ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗೆ. ೩೯೫) ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರ ಮತ್ತು ಗುಮಾಸ್ತರ ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಬಹಳ ಭೂಮಿ ಪಡಬಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀಮಾಶ್ರ. ೧೨೧) : ಅಪೀಲಿನ ನಿರ್ಣಯ ಹೊರಬೀಳುವವರೆಗೆ ತೋಟವು ಕಬಜೆ ತಕರಾರಿನ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಡಬಿದ್ದಿತು (ಮನೆಬಿ. ೧೦). **ಹಡುಬೀಳು:** ಸಾಗುಮಾಡದೆ ಹಡುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ ಅದು (ದೇಪಹೆಂ. ೫೯). 'ಹಡುಬೀಳಿಸು' ಪರಾ. [ಪಡು$_2$ + ಬೀಳು$_1$(<ಬೀೞ್$_1$)]

ಪಡುಭೂಮಿ, ಪಡಭೂಮಿ, ಹಡುಭೂಮಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ; ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದ ನೆಲ ; ಬೀಳು : ಸರಕಾರದ ಪಡುಭೂಮಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕೈದು ಎಕರೆಗಳ ತುಂಡುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೃಷಿಮಾಡಲು ಬಯಸುವ, ಹೊಸಬರಿಗೆ ಹಂಚುವ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದರು (ಗೊಂಡಾರ.೨೦೮). **ಪಡಭೂಮಿ:** ಇಪ್ಪತ್ತಯ್ದು ಬಿಘೆ ಪಡಭೂಮಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಎರಡು ಎರಡೂವರೆ ಸಾವಿರದಲ್ಲಿ ಬಗೆಹರಿಯುತ್ತದೆ (ಶ್ರೀಮಾಶ್ರ. ೯೩). **ಹಡುಭೂಮಿ :** ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಾದರೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ಹಡುಭೂಮಿಯನ್ನು ದರಖಾಸ್ತು ಪಡೆದು ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವ ತಮ್ಮ ಗುರಿ . . . ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು (ದೇಪಹೆಂ. ೧೨೨) [ಪಡು$_2$ + ಭೂಮಿ]

ಪಡುಮಲೆ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ; ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ ; ಪಡುವೆಟ್ಟ : ಪೊಳ್ತು ತನ್ನ ಪಾದಾಗ್ರಮಂ ಪಡುಮಲೆಯ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಮಡಗಿ ದಿನಮಣಿಯಾಗುತಿರ್ದತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಪು. ೮೨೩-೩೧೭). [ಪಡು$_2$ + ಮಲೆ$_5$]

ಪಡುಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು (?) : ಪಡುಮಾವೆಂದೆಂದಡವಿಯ ಪಡುಕೆ(ಕಿ)ಗಳಂ ತಂ(ತಿಂ)ದು ತಿಂದು ಜನ್ನದೊಳಾಡಂ ಕಡಿದಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಸಗ್ಗಂಬಡೆಯಲ್ಕಾಟಿಸುವ ಪಾರ್ವರೇಂ ಗಾವಿಲರೋ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೦). [ಪಡು? + ಮಾವು]

ಪಡುಮಿಗ (ನಾ). (ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ) ಬೀಳುವ ಪ್ರಾಣಿ. 'ಪಡುಮಿಗಂಗುಡು' ಪರಾ. [ಪಡು$_1$ + ಮಿಗ]

ಪಡುಮಿಗಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಯು ತಾನಾಗಿ ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು : ಒಂದೊಂದೆಡೆಯ ಮುಳ್ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಮೆಯ್ಯನಿರ್ ಪಱಿಗುಮೆಂದು ಮಿಡುಕಲೊಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದು ಬಿಲ್ಲರ್ಗೆ ತಮ್ಮಿಂ ತಾಮೆ ಪಡುಮಿಗಂಗುಡುವ ಚಮರೀಮೃಗಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೫ ವ). [ಪಡುಮಿಗ + ಕುಡು$_1$(<ಕೊಡು$_1$)]

ಪಡುವಣ್ 'ಪಡು$_2$' ಪರಾ.

ಪಡುವಣ 'ಪಡು$_2$' ಪರಾ.

ಪಡುವಣಿಗೆ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದುದು ; ಸದೃಶವಾದುದು ; ಸಾಟಿಯಾದುದು (?) : ಮೊಡೆನಾರ್ಪ ಕೊಱೆದಗುರ್ವಿನ ಪಡುಕೆಗಳೆನೇಳವವನಿತು ಪೂತಂಗಳೆದೊಂದೊಡಲೊಡನಿರ್ದಾ ನಾತದ ಪಡುವಣಿಗೆಗೆ ಬಾರವಿಂತು ಕಿಸುಗುಳರೊಳರೇ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೩೮). "ಆವಾಸಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ (?)" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ). [<ಪಡಿ$_3$? + -ವಣಿಗೆ]

ಪಡುವನೆ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ : ಪಡುವನೆಯೊಳಿರ್ಪವರ್ ಮಲಗಿರ್ಪರೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಡಗರದಿ ಬರೆ ಬಿದ್ದಿನಂ ಕಣ್ಣ ತೆರೆದಂ (ಕಾಲೂರ.೬೮-೧೧೯). [ಪಡು$_1$ + ಮನೆ]

ಪಡುವಯ್ 'ಪಡುವಾಯ್' ನೋ.

ಪಡುವಲ 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಡುವಳಿಸು, ಪಡವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಪಡುವಳಿಸಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಬಾವನ್ನಕರ್ದಮದೊಳಿಡಿ ತಳಿರ ಕಕ್ಕಡಗೆ ಬಡಿ ವನಜಕೋರಕದ ಕಡುಸಬಳವೊನೆಯೊಳಗೆ ಇಱಿಯೆಂಬ ಮೋಹನಾಂಗಿಯುರಿಗಿದಿರಾಂತು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೧೩). **ಪಡವಳಿಸು :** ದಡದಡಿಸಿದರುಮಿಂತು ಸತಿಪತಿಸಮುಚ್ಚಯದ ದೃಢವ್ರತಸಮಾಧಿಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಂಗೆಯ್ಯೆ ಪಡವಳಿಸೆ ಬಾಲವೃದ್ಧಂ ಜತಿಗಳಂ ಕೂಡಿ ತೊಡಗಿದಿರು ಪಡುಪೆಗ್ಗಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೭). [? + -ಇಸು$_3$]

ಪಡುವಾಯ್, ಪಡುವಯ್ (ಗು). ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ; ಪಡುವಣದ : ಶ್ರೀಪುರದಾ ದುಣ್ಡುಗಾಮುಣ್ಡರಾ ತೋಣ್ಟದಾ ಪಡುವಾಯೊನ್ದು ತೋಣ್ಟ ಶ್ರೀಪುರದಾ ಪಯಲುಳ್ಳಮ್ಮಗ್ಗರ್ಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇರ್ಕ್ಕಣ್ಡುಗಂಕಟುನಿ . . . ಬೆದೆ ಆದವು (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೭ ; 776) ; ಪೆರ್ಬಟ್ಟಿಯ ತೆಂಕಾಯೊಟ್ಟೆಎ ಪಡುವಾಯೊಟ್ಟೀಲಿಯೆ ಸನ್ದಪೆಗ್ಗೊರ್ಗಲ್ಲಿಯುಳ್ಳೊಡಿತ್ತು . . . ಸೀಮೆ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೭೫ ; ಸು. 890) ; ಮುತ್ತರಸಮ್ಮರ್ನೆಯಿಂ ಪಡುವಾಯ್ಮನೆಯುಂ ಮುತ್ತರಸರ ಊರುಂ ಇಱ್ದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೧೧೫-೪ ; ಸು. 900). **ಪಡುವಯ್ :** ತಸ್ಯ ಸೀಮೆ ಮೂಡಾಯ್ಪೆರ್ವ್ವಳ್ಳಮೆ ಪೊಟವಾಡಿಯ ಸೀಮೆಯುಳ್ ಕೂಡಿತ್ತು ಪಡುವಯ್ ಆಳರಿವದಿಯ್ಕೆಬ್ಬರ್ಳ್ಳಗಾಯ್ನೋಡಿ ನಡದುದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೪-೭ ; ಸು. 750) ; ತೆಱ್ಕ್ಕಪೆಮ್ಮರ್ದ್ದಿಲ್ ಪೆಟ್ಟಿನನ್ದಿಯ ಕಿಱುನನ್ದಿಯ ಸೊಡಲಿಯದಾ ಮೞುಱುಂ ಕುಡಿದಾ ಒಟ್ಟಿ ಪಡುವಯ್ನಡದು ಪಡಸೆ ಪಡುವಯಂಕೋಲೆ ಎವಡಗ್ಗೆ ನಡದು ಮಾಡದಿ ಮೂಡ್ಯೆಯ್ನೋಕ್ಕಿ ದಿಣ್ಣೆ (ಎಕ.X (S), ಚಿಕ್ಕಬ.೬೬-೧೮ ; ಸು. 850); ಮೂಡ್ಯೆದೆಸೆ ಎಲವೆ ಕಿಱುವಣ್ಣಕ್ಕೆರ್ಱೆ ಎ ತೆಂಕಾ ಅದರುಳ್ನಡುಗಲ್ಲೆ ಮುಚ್ಚನ್ದಿನ್ನಡುಗಲ್ಲೆ ಪಡುವಯಾಲೆ ತಾಯನ್ದೆ ಕೆಱೆಯೆ (ಎಕ. X (S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೧೦೬-೬೪ ; 850). 'ತೆಂಕಾಯ್' ಪರಾ. [ಪಡು$_2$ + -ಆಯ್$_2$]

ಪಡುವೆಟ್ಟ, ಪಡುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದ ಬೆಟ್ಟ ; ಪಡುವಣಗಿರಿ ; ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ ; ಅಸ್ತಾಚಲ : ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಮಾತ ಮನ್ನಿಸುವೊಡೆ ಕಂಜಮಿತ್ರ ತನ್ನಯ ವರರಥವ ಸತ್ರಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ತೆರಳಿದ ವಿಘಳಿಗೆ ಮಾತ್ರದಿ ಪಡುವೆಟ್ಟದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೨೦) ; ಪಡುನೇಸರೆಸೆವ ಆ ಪಡುವೆಟ್ಟದಂಚಿನಲಿ ಕಾಣಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸಿದೆ ಶುಭಚಿಹ್ನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೬-೧೬೮). **ಪಡುವೆಟ್ಟು :** "ಪಡುವೆಟ್ಟೆಂದು ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೪೯-೫೧) ; ಅಱೆಯಟ್ಟ ಖಳರ ಖಂಡಿಸಿ ಬಿಸಿರಕುತ ಕೆಂದೊಱೆಯೊಳು ತೊಳೆದ ಚಕ್ರವನು ಒಱೆಯೊಳು ಕೃಷ್ಣ ಬೈತಿಡುವಂತೆ ಪಡುವೆಟ್ಟ ಮಱೆಗೊಂಡು ರವಿ ಮುಳುಗಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೫-೩) ; ಪಡುವೆಟ್ಟನೆಡೆಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಕಡಲೊಡೆಯನ ಮಡದಿ ತೀಢ ಸಿಂದೂರದ ಕೆಂಪಿಡಿದೆಸೆವ ಸಾಣೆಗೆಯಿಂದೆನೆ ಬೆಡಂಗುವಡೆದಿರ್ದುದಸ್ತ ಭಾಸ್ಕರಬಿಂಬಂ (ರಾಜಶೇ.೧೧-೩). [ಪಡು$_2$ + ಬೆಟ್ಟ]

ಪಡುವೆಟ್ಟು 'ಪಡುವೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಪಡುಶಿಲೆ (ನಾ). ಹಾಸುಗಲ್ಲು ; ಅಗಲವಾದ ಶಿಲೆ,— ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕ : ಈ ಮುತ್ತಿನ ಪಡುಶಿಲೆಯೊಳ್ ದೇವ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದು (ಕಾದಂಬ. ೧೪೭). [ಪಡು$_1$ + ಶಿಲೆ]

ಪಡುಸಾಲೆ 'ಪಡಸಾಲೆ' ನೋ.

ಪಡುಸಿಲೆ (ನಾ). = ಪಡುಶಿಲೆ : ಪಳಿಕಿನ ಪಾಸಱೆಗೆತ್ತು ಪಾಱಿ ಬಂದೆಱಗಿದ ಕಮಳಮನಗೆಯಿಡುವಂತೆ ಕಾಲನಿಟ್ಟಗಿದು ನೆಗೆದು ಕೆಲದ ಮುತ್ತಿನ ಪಡುಸಿಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆಳೆ]ಗಳೊಳ್ ಮುಡಿಯ ಮುಂಗುಳನೀಡಾಡಿಯವತರಿಸುವ ವಿದಗ್ಧವಿದ್ಯಾಧರಿಯರುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೫೨ ವ).
[ಪಡು$_1$+ಸಿಲೆ$_1$]

ಪಡೆ$_1$, ಹಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದು ; ತಾಳು : ಪಡೆದೊಂ ಶ್ರೀಪುರುಷಯ್ಯಲಾಮ್ಮು ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ನಾಡನ್ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೬-೬ ; ಸು. 750) ; ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಮೆಂದು ಪಂಡಿತರೆ ತಗುಳ್ದು ಬಿಚ್ಚಱಿಸೆ ಪೇೞಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧); ಮೋಕ್ಷದ ಕಡೆಯಿಲ್ಲದ ಪರಮಸುಖಮನೀಗಳೆ ಪಡೆವೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೧) ; ನಿಜದಿಂ ವರ್ಣಂಗಳ ಕಾರಾದ್ಯಾಪೂರ್ಣತೆಯಂ ಪಡೆವುವಾ ಳಕಾರಂ ಬರೆಗಂ (ಶಮದ. ೪) ; ಬಳಿಕ ಪರಮಾನಂದವನು ಪಡೆದಾ ಮಹಿಪನರವಿಂದನಾಭನ ಭಜಿಸಿದನು ನಿಜಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೪-೧೩) ; ಹಗೆಗೊಲೆಗೆ ತಾಯಿಯಾಶೀರ್ವಾದಮಂ ಪಡೆಯೆ ಪುರವನದ ನಡುವಿರ್ದ ಪರ್ಣಶಾಲೆಗೆ ಜವದಿರಯಗತಿಯಿನೈತಂದನಾ ಇಂದ್ರಜಿತನೂಜಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೪-೨೦೪೫). ೨. ಗಳಿಸು ; ಸಂಪಾದಿಸು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಪಡೆ–ಉಪಾರ್ಜನೇ, ಬಲೇ ಚ (ಸೈನ್ಯ)" (ಶಮಧಾ) ; ಉದಿತ ಶ್ರೀಕಟ್ವಪ್ಪಿನುಳ್ಳೇರಿಷಿಗಿರಿಶಿಲೆ ಮೇಲ್ನೋನ್ತು ತನ್ದೇಹಮಿಕ್ಕಿ ನಿರವದ್ಯನ್ನೇಱಿ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಶಿವನಿಲೆ ಪಡೆದಾನ್ಸಾಧುಗಳ್ಪೂಜ್ಯಮಾನನ್(ಎಕ. II, ೮೪-೨ ; ಸು.700); ಅರ್ಥರಾಶಿಯಂ ಪಡೆವವರೆಲ್ಲಮೋಗಡಿಸದೀವೊಡಮಾಜಿಯೊಳುರ್ಚಿ ಕೈದುವಂ ಪಿಡಿವವರೆಲ್ಲಮಣ್ಮುವೊಡವಿಾ ಯುಗಮೇಕೆ ಕನಿಷ್ಟಮಪ್ಪುದೋ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೩ ಶೂದ್ರಕ) ; ನಿನಗಮೆನಗಂ ಸಮಭಾಗಂ ಪುಣ್ಯಮೆಂದುಸಿರೆ ನೀಮೇಕೆನಗಿಂದು ಸಮಭಾಗವಿಾಯದಾದಿರೀ ಪುಣ್ಯಮನಾನಿಂದು ನಿಱಿಸಿ ಪಡೆವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಕೊಳ್ವೆಂ] ನೀಂ ನಾಳೆ ನಿಱಿಸೆಂದು ನುಡಿದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೮೦-೬) ; ತೊಡರೆ ನೃಪನಾಪ್ತಪರಿಜನಮೊಡವರೆ ಜಿನಪತಿಗೆ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮಗುಟ್ದುಡಿಗೆಜಗಲೊಡಂ ಪಡೆದಂ ಗಡಮುವಧಿಯುನಧಿಕ ಭಕ್ತರೇನಂ ಪಡೆಯರ್ (ಆದಿಪು. ೩-೨೯) ; ಭಕ್ತರೊಲವ ಪಡೆವೆನೆ ಭಕ್ತಿಯ ಪಥವನಱಿವೆನು (ಬಸವ. ೨೯೧) ; ನಾನೀಗ ಸಿದ್ಧರಸದೊಳು ಲೋಹವನದ್ದಿದಂತಾತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯ ಪಡೆವೆನಿನ್ನೇನು (ಭರಚ. ೧-೨). ೩. (ದಾನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡು : ಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವಗೆ ಮಣ್ಣವರ್ ಕೊಟ್ಟ ಸರ್ವ್ವಟ್ಗಿಲ್ಕ್ನಾಡುಂ ಪಿಟ್ಟಗೆಱೆ ಪನ್ನೆರಡು ಗಾಮುಣ್ಡ ಪ್ರಜೆರ್ಸ್ಕ್ಷಿವೋವಕಾವಾಳಿಗ ಭಟಾರರ್ಪಡೆದೋರ್ಮ್ಮಣ್ಣವರ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೨; ಸು. 500) ; ಮಱುಧರ್ಮ್ಮ ತುಸವನಿನ್ ಪಡೆದೆಪ್ಪಟ್ಪಾದು ಒಂದು ಗಾಣದುಳ್ ಒನ್ದು ಸೊಂಟಿಗೆ ತೇ(ತೈ)ಲವಾಗೆ ಕೊಟ್(ಟ್ಟಾ)ರ(ರ್) (ಇಆ. VIII, ೨೮೫-೪ ; 706) ; ಕುಡವೇೞ್ಪನ ಕುಡುವನ ಕುಡೆ ಪಡೆವನ ಪೆಂಪೇಂ ನೆಗೞ್ತೆವಡೆಗುವೊ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೯) ; ಪಡೆಯೆಡೆಯ ಕಡೆಯ ಬಡವರ್ ಕುಡೆ ಪಡೆದನೊ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೊಳ್ ತೈಲಪನೊಳ್ ಪಡೆದಂ ಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯಂ ಪಡೆದಂ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿವೆಸರಂ ರನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೭). ೪. ದೈವದತ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದು ; ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗಳಿಸು : ಕಡಲೇೞಿಂ ಮಗುೞ್ಟ್ಬೊಡಂ ಕಲಿಯೆ ನಾನಾ ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಂಗಳಂ ಪಡೆದಪ್ಪಲ್ಲದೆ ಬರ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೮) ; ಮೃಡ ತಾಂ ಭಿಕ್ಷವ ಬೇಡನೇ. . . ಸುಡುಗಾಡಿಕ್ಕೆಗೆ ಭಂಟನಾಗನೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂ ನರರ್ ಪೂರ್ವದೊಳ್ ಪಡೆದಪ್ಪುಣ್ಣದೆ ಪೋಪರೆ (ಸೋಮೇಶ. ೩೨) ; ಎನ್ನ ಭಕ್ತರಿತ್ತ ಸೀರೆಯೊಗೆಯಲಾನು ಪಡೆದೆನೆನುತೆ ತನ್ನ ಮನದೊಳುತ್ಸವಂ ಬಡುತ್ತವಿಂತು ಸಂದೆನೆನುತೆ ಒಗೆವುತಿರ್ದನು (ತಿರುತೊಂ. ಪೇ. ೨೩೪-೭); ಪಡೆದು ದುಡಿದವ ಜಾಣ ವ್ಯಸ್ತನಾದವ ಕೋಣ ಆಗಬಾರದು ಹಿಂತೆ–ಮುಂತೆಯಾಗಿ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೯೧-೭). ೫. ಹೆರು ; ಜನ್ಮಕೊಡು : ಪಡೆದರ್ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮೊಡಲಂ ಪ್ರಾಣಮುಮನವರವವು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೧) ; ಈ ಕೊಡಂ ತೀವಿದ ಸತ್ತುಗದ ಪುಡಿಯಂ ಪತ್ತುಪಣವಿಂಗೆ ಮಾಱಿ ಪತ್ತಾಡಂ ಕೊಳ್ವೆಂ ಅವು ವರುಷಕ್ಕಿರ್ಮ್ಮೆ ಮಱಿಯಂ ಪಡೆವುವು (ಪಂಚತಂ. ೧೫೬-೬) ; ಪಡೆವೊಡೆ ಸಿಂಹಿವೊಲ್ಪಡೆವುದಾತ್ಮಜರಂ ಬಱಿದೇಕೆ ಮಕ್ಕಳಂ ಪಡೆದಪೆನೆಂದು ಹಿಗ್ಗುವರೊ (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೩) ; ಗಾಂಧಾರಿ ನೆಱೆ ನೋಂಪಿಯಲಿ ಪಡೆದಳು ಕೌರವೇಶ್ವರನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೦) ; ಕೊಡವಾಲು ಪುಳಿವೆರೆದಳಿವುದಲ್ಲದೆ ಪಾಲ್ಗಡಲು ನಾಶವನೈದುವುದೆ ಬಡವಂಗೆ ಕೃತಿದೋಷವಲ್ಲದೆ ಬೊಮ್ಮನ ಪಡೆದಾತಗೇತಱ ದೋಷ (ಮೋಹತ. ೧-೩೦). ೬. ಸೃಷ್ಟಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು ; ರಚಿಸು : ಪಡೆದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ ಜಗಮಂ ಪಡೆಯಲ್ ತಾನಾರ್ತನಿಲ್ಲ ಪೆಂಪಂ ನಿಮ್ಮಂ ಪಡೆದಲ್ತೆ ಪಡೆದನೆನಿಸಿದ ಕಡುಪೆಂಪಿನ ಮೊಱೆಗೆ ನೀವು ಮೊದಲಿಗರಾದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೨) ; ಕಡಲಂ ಪೀರ್ದನಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಪುರುಡಿಂ ಮತ್ತೊಂದ ನಬ್ಧೋದ್ಭವಂ ಪಡೆದಂ ಪೆರ್ಗಡಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬) ; ಸುಡುವಂ ಜಗಮುಂ ಮತ್ತಂ ಪಡೆವಂ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮನೊಲ್ದು ತೆಱನಪ್ಪಂ ತಾನಡಿಗಡಿಗೆನುತಂ ಸುಖಮಂ ಕುಡುವನುವಿಾಯಂದದಿಂದಮುಕ್ಕುಮೆ ಪೊಗೞಲ್ (ಸಮಸ. ೮-೫೬) ; ಕವಿತರ್ಪರಾತಿಚತುರಂಗಪತಾಕಿನಿಯಂ ಮುಕುಂದ ನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಳಿದೆಚ್ಚನಾ ಪಡೆಗೆ ಮಾರ್ಪಡೆಯಂ ಪಡೆದೈಂದ್ರಬಾಣದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೪೯) ; ಗರುಡನ ಮೂಗು ಕೊಂಕಿದೊಡೆ ತಿರ್ದಿದುದಿಲ್ಲ ಮುರಾರಿ ಚಂದ್ರನೊಳ್ ಪೊರೆದ ಕಲಂಕಮಂ ಕಳೆದುದಿಲ್ಲ ಮಹೇಶ್ವರ ನರ್ಧನಟ್ಟುಱಿಂದರುಣನ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಪಡೆದನಿಲ್ಲಮದೆಂತೆನೆ ಪುಣ್ಯಹೀನನೇ ದೊರೆಗಳನಾಸೆಗೆಯ್ದೊಡಮಗಲ್ವುದೆ ಪೂರ್ವದ ಕರ್ಮಬಂಧನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೭). ೭. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಒದಗಿಸು ; ದೊರಕಿಸು; ನೀಡು : ತಾಯ್ಗಂ. ತಂದೆಗಮೆಲ್ಲಾ ನಂಟರ್ಗೆಯುತ್ಸಾಹಮುಂ ಸುಖಮುಂ ವಿಭವಮುಮಂ ಪಡೆವುದಱಿಂದಮಾ ಕೂಸಿಂಗೆ ಭದ್ರಬಾಹುವೆಂಬ ಪೆಸರನೆಲ್ಲರುಂ ನೆರೆದಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೭೩-೧೮) ; ಕಡೆಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ್ ಸೊಗಯಿಸುವ ಕುವಳಯದಳನಯನೆಯ ನೋಟಂ ತನ್ನ ಮನದೊಳಳ್ಳಾಟಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೧ವ); ಕುಂದದ ನಿಪ್ಪೊಸತಪ್ಪ ಜವ್ವನಂ ತನಗೆ ವಿಲಾಸಮಂ ಪಡೆಯೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಸುರಲೋಕಭೋಗಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೪) ; ಉಡುಪತಿಯುಮನುಡುಗಣಮುಮನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ತೋಱಿ ತೋಱಿ ಕಿಱುಗೂಸುಗಳಂ ನುಡಿಗಲಿಸಿದಂ ತೊದಲ್ನುಡಿ ಪಡೆವಿನೆಗಂ ಪಿತೃಯುಗಕ್ಕೆ ಕರ್ಣಾಮೃತಮಂ (ಪಂಚಮಾ. ೧-೭೯) ; ತಮರೊರ್ಗೆವೋಪ ಕುಲಜಾಂಗನೆಯರ್ ಕಮಲೋದರಂಗೆ ಪಡೆದರ್ ಮುದಮಂ (ಶಮದ. ೬೭ ಪ್ರಯೋ). ೮. ಗೆಲ್ಲು; ಜಯಿಸು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಲಿಸು : ಮದದಿ ಮನೋನಾಥನ ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳಿಯೊಡಗೊಂಡು ಬಂದಳಾಲಯಕೆ ಸಡಗರದಿಂದುಪಚರಿಸುತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಡೆದಳಾ ರತಿಯ ಚಿತ್ತವನು (ಮೋಹತ. ೧೦-೧೯) ; ಜನನುತ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರನನು ಪವಿತ್ರಗುಣಧಾಮನೀ ಭೂವನಿತೆಯನು ಪಡೆದಾಳು ಭೈರವರಾಯನಂದೆಸೆದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೫). ೯. ಸಮರ್ಥವಾಗು ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಾಧ್ಯವಾಗು : ವಸುವೆಂಬರಸಂ... ಒಂದು ದಿವಸಮಿಂದ್ರನೋಲಗಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಋತುಕಾಲಪ್ರಾಪ್ತೆಯಾಗಿರ್ದ ನಲ್ಲಳಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲ್ ಪಡೆಯದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ ವ) ; ಒಡಲಂ ದಂಡಿಸಿ ತಪದೊಳ್ ನಡೆವ ತಪಸ್ವಿಗಳುಮೆಯ್ದೆ ಮನಮಂ ತ[ತೆ]ಗೆಯಲ್

ಪಡೆಯರೆನೆ ಚಪಳರಕ್ಕಟ ಪಡೆದಪರೆ ಗೃಹಸ್ಥರೆಂತೊ ಸರ್ವಾವಸ್ಥರ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೧) ; ದಿಙ್ಮುಖಂ ನಡುವಿರುಳಂತೆ ಕಟ್ಟಲಿಸೆ ಪಟ್ಟಿಪಗಲ್ ರಣಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡೆಯದೆ ದೇವರುಂ ದಿವಿಜಕಾಂತೆಯರುಂ ಬೆಜಗಾಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೪೪) ; ಪುಷ್ಪಶರೋತ್ಕರಮೆಂದು ಮನ್ಮಥಂ ಮತಿಗಿಡುವಂ ಗೆಲಲ್ ಪಡೆಯದಾ ನಯಸೇನ ಮುಮುಮುಕ್ಷುಮುಖ್ಯನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨೬). **ಹಡೆ₁ : ೧.** ಪಾಯಿಸಟ್ಟೆಯರು ಕೊಟ್ಟು ಹಡದ ಮತ್ತರಾಜು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೯೫ ; 1124) ; ಹಡೆವುದರಿದು ನರಜನ್ಮವ ಹಡೆವುದರಿದು ಗುರುಕಾರುಣ್ಯವ ಹಡೆವುದರಿದು ಲಿಂಗಜಂಗಮಸೇವೆಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೬-೧೯೨) ; ಮುಂತೆ ಕಾಣಿಸುವಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಚಿಂತೆಯಲಿ ಚರನಾಗಿ ತನ್ನಯ ಚಿಂತಿತಾರ್ಥವ ಹಡೆಯಬೇಹುದು (ಪ್ರಭುಲೀ.೧೭-೫೦); ಸತತಂ ಸುಖಿಯಿಪ ಪಾರಿವವಕ್ಕಿಗೆ ರತಿವರನುಂ ರತಿಸೇನೆಯುವೆಂಬುನ್ನತಿಕೆಯ ಹೆಸರಂ ಹಡೆದು ಜನಿಸಿ ಬೆಳೆದುವು ನಿಮ್ಮೊತ್ತಿನೊಳು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೬೮). **೨.** ಇನ್ನೀ ದಮ[ಗ]ವಂ ಸದರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಸಹಸ್ರವೇದಪಾರೆಗರಪ್ಪ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಫಲವಂ ಹಡೆವರು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೨೦ ; 1033) ; ಗುರುಕರುಣದಿಂದ ದೀಯುತೆ ಎಂಬ ಸುಜ್ಞಾನವ ಹಡೆದು ಗುರುಪಾದೋದಕದಿಂದ ಕ್ಷೀಯತೆ ಎಂದು ಮಲತ್ರಯವ ಕ್ಷಯ ಮಾಡುವ (ಅದಪ. ೨೫-೬೩) ; ನಮ್ಮೊಡನೆ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬಳಿಕ ಹಡೆಯರೆ ಬಿರುದನೆನುತವೆ ಫಲುಗುಣನು ಕೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಗಂಗಾಕುಮಾರನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೦) ; ಕೂಸು ಕಾಸು ಹಡೆಯದು, ಜೋಗುಳ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಗಾದೆ). **೩.** ಕೋಬೂರ ತಿಲ್ಲೆನಾಯಕರ ಮಗಂ ಶಿವ ಕಲ್ಯಾಣನಂಬಿ ಹಡದ ವೃತ್ತಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೬-೩೨ ; 1169) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಲಕುಮಯ್ಯಂ ಪೊಯ್ಸಳನಾರಸಿಂಹದೇವಂಗೆ ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಪ್ರಸಾದದಾನಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಮಾಗಿ ಹಡದು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೬-೪೦ ; ಸು. 1170 ?) ; ಸಾತೆಯನ ಹಳ್ಳಿಯ ಹರಿಹರೇಶ್ವರದೇವರ ಧರ್ಮ್ಮಪ್ರಸಂಗವಂ ಬಿನಪಂಗೆಯ್ದು ಆ ದೇವರ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹಡೆದ ವೃತ್ತಿ (ಕಇ. IV, ೧-೧೦೦ ; 1204); ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೀಮಾಸಮನ್ವಿತಸಹಿತ ಶಿವಪುರವ ಮಾಡಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಡದು (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೬-೧೩ ; 1252). **೫.** ಹಡೆದಿರ್ದ ಶಿಸುವ ಕೊಡಗೂಸ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಅದಪ. ೩೪-೯೯) ; ಇನ್ನು ನಾನೆತ್ತ ಮಗನಂ ಹಡೆವುದೆತ್ತಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೧) ; ಹಾವು ಹಲವನು ಹಡೆದು ಲೋಕಕೆ ಸಾವ ತಹವೊಲು ನೂಜು ಮಕ್ಕಳನಾವ ಪರಿಯಲಿ ಹಡೆದು ಕೆಡಿಸಿದೆ ಭೂಮಿಭಾರಕರ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೮) ; ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ನೋಹತ. ೨೧-೨೫) ; ಹಡೆಯದ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಬಾಡಿಗೆಯ ಎತ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೩). **೬.** ನೀನು ಮುನ್ನಲಿ ನಿನ್ನ ತಾಮಸಗುಣದ ಮಾಯೆಯನು ಏನು ಕಾರಣ ಕಳುಹಿ ಭಾಷೆಗೆ ಹೀನವನು ನೀ ಹಡೆದೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೧೭). **೭.** ನರ್ತನದಿಂ ನವಶಕ್ತಿಯು ಹೊಮ್ಮಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಚಕ್ರಂ ಚಿಮ್ಮಿ ಜಡಚೇತನರೂಪುಗಳಾಗೋಡಿದು ತೋರ್ಪುದು ಸುಖ ದುಃಖಗಳನು ಹಡೆದು ! (ಪಾಂಚಜ. ೧೯-೧೮). **೯.** ಎಡೆವಿಡದೆ ಬೇಡಿ ಕಾಡುವಿರಾದಡಿನ್ನು ಕೇಳ್ ಕಡೆಗೆನ್ನ ಸರ್ವರಾಜ್ಯವನಾದಡಂ ನಿಮಗೆ ಕೊಡಹಡೆವೆನ್ನೆ ಸಲ್ಲದೀಯೊಂದು ತೇಜಮಂ ಕೊಡೆನು (ಹಚಕಾ. ೮-೩೨) ; ಅಜ ಹರಿಗಳಾದ್ಯಂತಮಂ ಕಾಣ ಹಡೆಯರೀಶ್ವರನ ನಿಜಮಂ ಕಂಡು ಕೈವಲ್ಯಮೊಡೆಯನಾದೆಂ ನಿಮ್ಮ ಕರುಣದಿಂದೆಂದರಸನಾ ಮುನಿಗೆ ಕೈ ಮುಗಿದನು (ಹಚಕಾ. ೧೪-೧೭). **೧೦.** ದೊರಕು; ಲಭಿಸು; ಸಿಗು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು: ಗಾಳಿ ಹಡದಲ್ಲೆ ತೂಜಿಕೊಳ್ಳಿರೇ . . . ಶಿವಶರಣೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿ ಹಡದಲ್ಲಿ ಬೇಗ ತೂಜಿಂದನಂಬಿಗರ ಚೌಡಯ್ಯ (ಲಿಂಗಲೀ. ೧೬೫-೨೨) ; ಮನವೆಯ್ದು ಮೇಲಾದ ತತ್ವದೊಳು ಹಡೆಯಲು ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷವುಳ್ಳದಾಗಿಯಡಗು ತ್ತಿರ್ಪುದು (ವೀಶೈಪು. ೬-೩-೬೬).

ಪಡೆದಪ್ಪ, ಹಡೆದಪ್ಪ = **೧.** (ದೇವರ) ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಪುಣ್ಯವಂತನಾದವನು ; ಭಾಗ್ಯವಂತ : ಎರೆಯುವೆನು ಬಾ ನಿನ್ನ, ನಮ್ಮ ಪಟ್ಟದ ಮರಿಯೆ ಸಕಲ ತೀರ್ಥದ ಕ್ಷೀರ ನೀರ ತಂದು ಬೆರಗಾಗಿ ಬೆರೆತು ಆ ಶಿವನಲ್ಲಿ, ದೇವನಲಿ 'ಪಡೆದಪ್ಪನಾಗು' ಎಂದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೮೭-೪). **೨.** ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟ ತಂದೆ; ಪಿತ; ಜನಕ: ಎಳ್ಳು ಬಿತ್ತಲಿಲ್ಲ ಎಳ್ಳು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ ಎಳ್ಳುಹೂ ಸೀರೆ ಉಡಲಿಲ್ಲ ಹಡೆದಪ್ಪ ಒಳ್ಳೆಮನೆ ನೋಡಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಜಾ. ೬೬) ; ಬಿಡವಲ್ಲ ಪಾದಗಳ ದೃಢದಿಂದ ಹಿಡಿದನು ಅಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಉರುಳಾಡಿ ಎಂದನು ಹಡೆದಪ್ಪ ನೀ ನನಗೆ ಅಗಲದಿರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೯೫). **ಪಡೆವಂ, ಹಡೆವಂ** = **೧.** ಗಳಿಸಿದವನು; ಧನವಂತ: "ವಿಂದನ್, ವಿತ್ತಃ, ವಿತ್ತವಾನ್‌—ಈ ೩ ಪಡೆವಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೧೩). **೨.** ಗಳಿಸುವವನು ; ಸಂಪಾದಿಸುವವನು : ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : "ಲಭಕಃ, ಲಾಭಕಃ, ಲಭಮಾನಃ—ಈ ೩ ಹಡೆವಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ.೧೩೦). **ಹಡೆದ ತಾಯಿ** = ಜನ್ಮಕೊಟ್ಟ ತಾಯಿ; ಮಾತೆ ; ಜನನಿ : ತೊತ್ತುವೇಟಕೆ ಹಡೆದ ತಾಯನು ತೊಜಿಸಿದರೊ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಮಣಿಗಣವ ಕೊಡಹಿ ಬಿಸುಟರೊ ದಾರಕೋಸುಗ . . . ಎನುತ ಮೊಜೆಯಿಟ್ಟಳಾ ತಾರೆ (ತೊರಂರಾ. ೪-೫-೧೧). **ಹಡೆದಬ್ಬೆ** = ಹಡೆದ ತಾಯಿ : ಹಡೆದಬ್ಬೆಗೆ ಬೇಡವಾದ ಮಕ್ಕಳು ನೀವು (ಮೂಕಜ್ಜ. ೧೫೮). **ಹಡೆದವನು** = ಪಡೆದಪ್ಪ **೨** : ಹಡೆದವ್ವನು ಹಡೆದವನಿಗೆ ಹಡೆಕೂಸನ್ನು ಹತ್ತು ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೋ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೋ ತೋರಿಸುವ ವಿಧಾನವು ಬಂದಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೧). **ಹಡೆದವರು** = ಜನ್ಮಕೊಟ್ಟವರು ; ತಂದೆ ತಾಯಿ : ಹಡೆದವರು ಹಡೀಬರಹ ತಿದ್ದುವರೇ ? (ಗಾದೆ); ಹಡೆದವರೇನು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವರೇ ? (ಗಾದೆ). **ಹಡೆದವಳು** = ಹಡೆದ ತಾಯಿ : ರಮಣನಿಲ್ಲದ ನಾರಿ ಪರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾರಿ ಹಡೆದವಳ ಎದೆ ಕೊರಳ ಕೊಯ್ವಂಥ ಚೂರಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಹಡೆದವಳು ತೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ತೊಟ್ಟಿಲಲಿ ಮಗುವನ್ನಿಡುವ ದಿನ ತಂದೆಯೂ ಮಗನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೧). **ಹಡೆದವ್ವ, ಹಡದವ್ವ** = ಹಡೆದ ತಾಯಿ : ಹಡೆದವ್ವನು ಹಡೆದವನಿಗೆ ಹಡೆಕೂಸನ್ನು ಹತ್ತು ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೋ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೋ ತೋರಿಸುವ ವಿಧಾನವು ಬಂದಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೧) ; ಎನಗಿನಿತು ಸಂಪತ್ತು ಸಡಗರಂ ಬಂದುದೀ ಮಲ್ಲಮ್ಮನಿಂದೀಕೆಯೆನಗೆ ಹಡದವ್ವನಿವಳುಪಕಾರವ ಎಂದೆಂದು ಮರೆಯೆನು (ಮಲ್ಲಚ. ೧೫-೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟೆ; ಮಲ. ತುಳು. ಪಡೆ; ತೆಲು. ಪಡಚು, ಪಡಯು]

ಪಡೆ₂, ಹಡೆ₂ (ನಾ). **೧.** ಸೈನ್ಯ ; ಬಲ ; ದಂಡು : "ಪಡೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಕಟಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೧-೪) ; ಪಡೆಯೆಜಯಲಾದೊಡ [ರಿ]ಯುಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮಂತಃಕಳಂಕ ನೃಪಮಂಡಲಮಂ ತಡೆಯದೆ ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವಂ ಕಿಡಿಸುವವೋಲರಿದು ರಾಹು ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ(ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೭) ; ಆಕೆಗಮಿಂತಪ್ಪುದೊಂದು ಬಯಕೆಯಾದಪುದು ಮಟಿಗಾಲದೊಳಾನೆಯನೇಜಿಯೆಲ್ಲಾ ಪಡೆಯೊಡನೆಯುಡವಿಗೆ ಪೋಗಿಯಾಲದ ಮರದ ಪಣ್ಗಳಂ ಕೊಯ್ವಂತಪ್ಪ (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೫೭-೧೪); ಅಂತೆರಡುಂ ಪಡೆಗಳುಂ ಪಣ್ಣ ಪಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣೆ ಕಾಳೆಗಕ್ಕೆ ನಡೆಯಲೊಡರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೦ ವ) ; ಕಾಳರಾತ್ರಿಯ ಕಟಕವೋ ಮೇಣ್ ಕಾಲರುದ್ರನ ಪಡೆಯೊ ದಾನವನಾಳಿನಗ್ಗಳಿಕೆಗಳ ಬಣ್ಣಿಸಬಲ್ಲ ಕವಿ ಯಾರು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೭) ; ಒಡಸಿಕ್ಕೇರಿಯ ಸೆಳೆದಾಗ ತುರುಕರ ಪಡೆ ನಡೆದುದು ಕನ್ನಡಕೆ

(ಕಂನವಿ. ೧೧ ಸೂಚನೆ). ೨. ಗುಂಪು ; ನೆರವಿ ; ಸಮೂಹ : ಸುರರ ಪಡೆ ನೆರೆದಿರಲು ಕರಿಗಳೆನಿತನಿತಜಿಕೋಳೆ ಖರಕರಸವಿಾರಣಪದಾಂತಂ ಪುರಮಥನನಿದೆ[ರೆ] ಬಟುಳ ನೆರೆದು ಯತಿ ದಶಮದೊಳೆ ತರತರದಿನೊಪ್ಪಿ ನಿಲೆ ಸಂತಂ (ಛಂದೋಂಬು.೩-೨೦೫) ; ವಡಬಾನಲನ ಪಡೆಯಂತೆ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯ ಮಾಲೆಯಂತೆ . . . ಭೈರವನ ಬಳಗದಂತೆ ಮುಂತಿರ್ದ ರಕ್ಕಸವಡೆಯ ನಡುವೆ ನಿಂದ ವೀರತಾರಕಾಸುರಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ) ; ಕಡೆಯ ಪೆಂಡೆಯದ ನಟ್ಟುವರು ಮದ್ದಳೆಗರು ಗಡಣೆಯ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ಬಿಡಯವಿಲ್ಲದ ಗೀತವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧಿಕಪಡೆಯಿರ್ದುದೊಡ್ಡೋಲಗದಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೭); ದಿನದಿನವೂ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿಗಳ ಪಡೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು (ಪಂಚಾಮೃ. ೩೦). **ಹಡೆ$_2$:** ೧. ಪೋಲೇಱುವ ಬಗೆ ಮಿಗೆ ತಿವುರಿನ ಹೊಂಬಳೆಗಳ ಭಾಳದ ಚಂದ್ರದ ಚಿತ್ರದ ಮೊಗರಂಬದ ಕೈದಾಳಿನ ಕಾಲಾಳ್ಗಳಿಂ ಹಡೆಯಂ ಹಣ್ಣಿದ ಕರಿಘಟೆ ನೆರೆದುವು ಬಲದೊಳಗೆ (ವೀರೇಚ. ೨-೨೮). ೩. ವಂಶ; ಬಳಗ ; ಮನೆತನ : ಊರವರು "ಶಾನುಭೋಗನ ಹಡೆ ಹಾಳಾಗ, ಇಸ್ಕೂಲು ಮಟೆ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಸಿದ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಗರುಡಾ. ೧೦೬).

ಪಡೆ ನೋಡೆ ಗಂಡಂ = ಸೈನ್ಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು : ಪಡೆ ನೋಡೆ ಗಣ್ಡಂ ಗಣ್ಡರ ಸಿಂಘಂ ಅಸಹಾಯ ಸಾಹಸಂ (ಎಇ. VI, ೨೫೯-೩ ; 975). **ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡಂ** = ಸೈನ್ಯವು ಮೆಚ್ಚುವಂತಹ ಶೂರನಾದವನು ; ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಂಡಗಾಡಿ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲಾದುದಾ ರಥಮನೇಱಲೊಡಂ ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೧) ; ಒಡನುಂಡಂಗೆ[ಡಱಿಂ] ದಡೆ ಕಡುಗಲಿ ಕಡೆಗಣಿಸಲಾಗದೆಂದುತ್ಸವದಿಂ ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚೆಗಂಡನಾಹವದೆಡೆಯೊಳ್ ಸಿತಗರ್ಗ ಗಂಡನೆಸೆದಂ ಮಸಣ (ಕಇ. IV, ೧೬-೧೧ ; 1166) ; **ಪಡೆಯಂಕಕಾಱ** = ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಶೂರನಾದವನು: ಶ್ರೀಮತ್ಪಡೆಯಂಕಕಾಱ ನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜಂ ಪೆರ್ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಾ××× ಸೂರೆಕಾಱ ಕಾದಿಯಣ್ಣಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೦೮-೯ ; 1000). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ಪಡ; ತುಳು. ಪಡೆ ; ತೆಲು. ಪಡವ]

ಪಡೆ$_3$, ಪಡ$_1$, ಪಡಿ$_5$, ಫಡಿ(ನಾ). ೧.(ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ) ಸಂದು,—ಬಿರುಕು : "ಪಡೆಯೆಂದು ಕಲ್ಲ ಮಱಿ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೬೬) ; "ಪಡೆಯೆನೆ ಕಲ್ಲ ಮಱಿಯುಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೪) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಸರಿ ಜರಿ ಹಳ್ಳ ಬರೆಗಳು ಕಲ್ಲ ಪಡೆಗಳು ಗುಹೆಗಳು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೩). ೨. ಕಲ್ಲಿನ ಹಾಸು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಚಪ್ಪಡಿ : ಕಲ್ಲಿನ ಪಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆ ಪಡೆಯು ನೀರಿನ ಘರ್ಷಣದಿಂದಲೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೋಗುವ ಹರಳು ಉಸುಬುಗಳ ಘರ್ಷಣದಿಂದಲೂ ಸವೆದು ನುಣುಪಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ.೬-೧೮೦). **ಪಡ$_1$:** ೩. ಹಳ್ಳ ; ಕುಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಈ ತಾವು ಪಡಾ ಬಿಟ್ಟೇ ಅಲ್ಲಾ . . . ಇಲ್ಲೆ ನೀರು ಹರಿಯೂದುಲ್ಲಾ ? (ಬಾಬಲ. ೧೨). ೪. ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡಿನ ತುದಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಮರದ ತುಂಡಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಲು ತೋಡಿರುವ ಕುಳಿ,—ವೆಜ್ಜ ; ಕೂರು : (ತಿ). **ಪಡಿ$_5$:** ೧. ನಡೆವೆತ್ತ ನೀಲಾಚಲಶಿಖರದ ಕಲ್ಲ ಪಡಿಯೊಳಗಿದ್ದ ಕೆನ್ನೀರು ಒಡೆವಾಯ್ವಂತೆ ರೋಹಿತಧಾರೆ ಸುರಿದು ಕಿಗ್ಗಡಲಲ್ಲಿ ವಾಹಿನಿಯಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೦). **ಫಡಿ :** ೧. ಕಿಡಿಕಿಯ ಹತ್ತಿರವೇ ಕಲ್ಲುಫಡಿಯೊಳಗಿಂದ ಒಂದು ಗಿಡವು ಬೆಳೆದಿತ್ತು (ಮೇವಿಮ. ೧೨೩). ೨. ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ 'ಫಡಿ'ಗಳನ್ನೇರಿ ಅತ ಮೇಲೆ ಬಂದ (ಬನಸಿ. ೨೪); ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಅದನ್ನು 'ಸಾಕ್ಷಿಯ ಫಡಿ (ಕಲ್ಲು)' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು (ಮಾತನಾ. ೨). ೩. ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟೆ ; ಘಟ್ಟ : ತಗ್ಗು, ದಿನ್ನೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಫಡಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವಳಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದವು (ಬಾಬಲ. ೧೧೧) ; ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಜುಳುಜುಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗಸರ ಫಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೩೩) ; ಮಹಾರಾಜರ ದರ್ಶನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಹರಗೋಲ ಫಡಿಯ ಹತ್ತಿರ ಸಮ್ಮಿಲಿತರಾದ ಜನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದರಿಂದ ತೀವ್ರವಾದ ನಿರಾಶೆಯಾಯಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೮೮). [ದೇ.॥ತೆಲು. ಪಡಕು, ಪಡುಕು]

ಪಡೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಎರಿ ಮತ್ತು ಉಸುಕುಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಚಲೋ ಮಂಡು ಪಡೆಯಾದರೂ ಮಸಾರಿಯಾದರೂ ಕುರಿ ತರುಬಿ ವಿಶೇಷ ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕಿದರೆ ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೧). [?]

—**ಪಡೆ$_5$** (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಪ್ರತ್ಯಯ : 'ತಿದ್ದುಪಡೆ' ಪರಾ.

ಪಡೆಕಳಿ (ನಾ). "ಕಾಳೆಗದ ಆಟ ; ಅಣಕುಯುದ್ಧ" (ಹುಲಿಹಾ. ಕೋಶ): ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗೆ ಈಡು ಹೊಡೆಯುವುದನ್ನು, ಪಡೆಕಳಿಯಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ಪೂವಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೩೬). [←ಕೊಡ. ಪಡೆಕಳಿ]

ಪಡೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಸಮೂಹವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ (ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ) ಬಂಡೆ: ಗಿರಿಯ ಪಡೆಗಲ್ಲಿವಕೆ ನಿಜಮಂದಿರವಣಲ್ಗಳೆ ಸಂಬಳವು . . . ಇವರ ಬಲದಲಿ ಧುರವ ಜಯಿಸುವುದರಿದು ದೇವರಿಗೆಂದರಾ ಚರರು (ತೊರಂರಾ. ೬-೬-೩೬). [ಪಡೆ$_2$ + ಕಲ್ಲು(< ಕಲ್$_3$)]

ಪಡೆಗವಿ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಗವಿ,—ಗುಹೆ : ಅಡವಿಯ ತೊಪ್ಪಲ ತಿರಿತಂದು ತಿಂದುಂಡು ಒಡಲ ದಂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪಡೆಗವಿಯೊಳಗೆ ತಪವನ್ನೈದಿಹೆನೆಂದು ಕಡುಹೆಮ್ಮೆಯಲಿ ನುಡಿವ ಅಣ್ಣಗಳು ನೀವು ಕೇಳಿರೊ (ಪಚಸಂ. ೬೧೭-೨೮). [ಪಡೆ$_3$ + ಗವಿ$_2$]

ಪಡೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗು ; ದಾಳಿಯಿಡು : ರಾಚಮಲ್ಲಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿ××× ಸದೊಳ್ ಕಞ್ಚಿಯಾಮೇಗೆ ಪಡೆಗೆಯ್ದು ಕೊಯ್ದಾಳು ಕಾದು××× ಬಲ ಮೇಗೆ ಎಟ್ಟಿನ್ದವು (ಎಕ. X (S), ಬಾಗೆಪ. ೮೬-೫ ; ಸು. 820). [ಪಡೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪಡೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇನಾಸಮೇತವಾಗು : ಮಲ್ಲರಾಯನನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಡಿಯಲು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಪಡೆಗೊಂಡು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ, ಒಂದೇ ದಿನದ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಸಮುದ್ರ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ಅಳಾಕ. ೧೭). [ಪಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$(< ಕೊಳ್$_1$)]

ಪಡೆಢಕ್ಕೆ 'ಪಡಢಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪಡೆದೋರ್ಕೆ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ತೋರಿಕೆ,—ಪ್ರದರ್ಶನ : ವಂಕದಾರದೆರಡುಂ ದೆಸೆಯೊಳಂ ತುರಗಾಸುರನ ಪಡೆದೋರ್ಕೆಯಂತಿರ್ದ ದಿವ್ಯಾಶ್ವಂಗಳ ಕಟ್ಟುವ ದೀರ್ಘಪಟಮಂಡಪಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೪೭ ವ). [ಪಡೆ$_2$ + ತೋರ್ಕೆ]

ಪಡೆನುಡಿ (ನಾ). ಜನಬಳಕೆಯ ಮಾತು ; ನುಡಿಗಟ್ಟು ; ಆಡುನುಡಿ : ಬ್ರಹ್ಮಶಿವನ 'ಸಮಯಪರೀಕ್ಷೆ'ಯಲ್ಲಿ . . . ಲೌಕಿಕವಾದ ಹೋಲಿಕೆ, ಗಾದೆಮಾತು, ಪಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ಸಮುಚಿತವಾಗಿ ಕವಿ ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ (ಕಸಾಚ. ೧೯೮) ; ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಪ್ರಭಾವವು ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ವಾಕ್ಯರಚನಾಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲೂ ಪಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೪); ನವ್ಯಕವಿಯು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅನ್ಯಕವಿಗಳ ಇಂಥ ಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಯಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಪಡೆನುಡಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೭). 'ಪಡೆವಾತು' ಪರಾ. [ಪಡೆ$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ಪಡೆನೆರಪು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ದಂಡನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸು : ಆ ಯವನರನ್ ಮುರಿದು, ಅವರೊರ್ಗಳನ್ ಕೊಳಲ್ ಪಡೆನೆರಪಿ ತಾನತ್ತ ಪೋಗೆ ಮಗನ್, ಎನಗಿತ್ತ ತಪ್ಪದೆಯೆ ಇರುಳಿರುಳ್ ಸುಳಿಯುವುವು ಕನಸುಗಳ್ (ಪಾರಪು. ೯-೧೯೭). [ಪಡೆ₂+ನೆರಪು₁]

ಪಡೆನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡು; ದಂಡನ್ನು ಕಾಣು: ಪಿಡಿದಡಸಿ ತಿನಲ್ ಬಂದಿರ್ದಡೆಯೊಳ್ ನಿನಗಾಗಿ ಮದನನೆನ್ನನೆ ತಿನೆ ಕೇಳ್ ಪಡೆನೋಡಲ್ ಬಂದವರಂ ಗುಡಿವೊಯ್ಸಿದರೆಂಬುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನೆನ್ನೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೫). [ಪಡೆ₂+ನೋಡು]

ಪಡೆಪಾಳಿ 'ಪಡಪಾಳಿ₁' ನೋ.

ಪಡೆಪಾಳಿತನ (ನಾ). ಗಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಕುಂಟಣಿಯೊರ್ವಳ್ ತನ್ನ ಮಗಳ ಸೊಬಗಿನ ಸೊಂಪಿನ ಪಡೆಪಾಳಿತನಮನೆ ನುಡಿವುದುಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೪ ವ). [ಪಡೆಪಾಳಿ(<ಪಡಪಾಳಿ₁)+-ತನ]

ಪಡೆಪು 'ಪಡಪು₁' ನೋ.

ಪಡೆಪುಗಾತಿ (ನಾ). ಗಳಿಸುವವಳು ; ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು : "ಪಡೆಪುಗಾತಿ = ಗಳಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೫). [ಪಡೆಪು(<ಪಡಪು₁)+-ಕಾತಿ₅]

ಪಡೆಪುಗಾರ್ತಿ 'ಪಡಪುಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಪಡೆಪುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು ; ಲಾಭವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು : ತನ್ನ ಮಗಂಗಿಟ್ಟಗೆಗೊಳ್ವ ಬೆಸನಂ ಪೇಟೆಕ್ಕೊಡವನೊಂದುಮಂ ಕೊಳ್ಳದಿರೆ ಮುಳಿದವನ ತಲೆಯನೊಡೆಯೆ ಬಡಿದೆನ್ನ ಪಡೆಪುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡಪು ಗೆ]ಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪೋದುದೆಂದು ತನ್ನ ಕಾಲ ಪಿಡಿವುದುಡಿವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೭). [ಪಡೆಪುಗಿಡು(<ಪಡಪುಗೆಡು)+-ಇಸು₃]

ಪಡೆಪುಗಿಡು 'ಪಡಪುಗೆಡು' ನೋ.

ಪಡೆವಾತು 'ಪಡೆವಾತು' ನೋ.

ಪಡೆವಾತುಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿ ; ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ಸೈಂಧವನವರಂ ಛಿದ್ರಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ಗರೆದು ಬಂದು . . . ತೊಟ್ಟಗೆ ಪಾಂಚಾಳಿಯನೆತ್ತಿ ತನ್ನ ರಥದೊಳ್ ತಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡುಯ್ದು ನನ್ನೆಗಮಂತಾ ಪಡೆವಾತುಗೇಳ್ದತಿಬಳರ್ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ್ . . . ಎಯ್ದಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೧). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೇಳು ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಬಗೆದು ಭಾವಿಸಿ ತೊಡರ್ವರ×ರಲ್ಲೆ ನಿನ್ನ ಕೂರಸಿಯೆಂಬೀ ಪಡೆವಾತುಗೇಳ್ದುದು ಗೋನುಗ ಪುಡುಕೆಯು ಮೊಲದಂತೆ××ಬುತಿರ್ಪರ್ಮರ್ಖಲೆಪರ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೧೯ ; 1082). [ಪಡೆವಾತು(<ಪಡೆವಾತು)+ಕೇಳ್]

ಪಡೆವಾತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸು : ಕಿಡುವೊಡಲ ಕಿಡುವ ರಾಜ್ಯದ ಪಡೆವಾತುಗೊಳಲ್ಕಮೆನ್ನ ಮೆಯ್ಯಗಿದಪುದೀಗಡೆ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಂಡಡಿಗೆಜಗಿಸುವೆಂ ಸಮಸ್ತ ಸುರಸಮುದಯಮುಮಂ (ಆಪಿಪು. ೧೪-೧೨೭). [ಪಡೆವಾತು(<ಪಡೆವಾತು)+ಕೊಳ್₁]

ಪಡೆಯ(ನಾ). ಆದಾಯ; ಗಳಿಕೆ (?) : ಭಟಾರರ ಶ್ರೀನಕ್ಷತ್ರದೊಳ್ಪನ್ನಿರ್ವರ್ ಪಾರ್ವರುಣ್ಬೋಂ ತಿಂಗಳ್ಗೆ ಏಕಭೋಗಂಮಿದಜ್ಞಾ ಪಡೆಯಂ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಪತ್ತುಗದ್ಯಾಣಂ ತೆಜಿತ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೪-೬ ; ಸು. 750) ; ಕೆಸುಗೊಳವೊಡೆಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಪೆರ್ವಟ್ಟೆಯೂರುಂ ಮದ್ದೂರುಮುಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೇಯಂ ಪೊಯ್ದಂ ಅವಜ್ಞಾ ಪಡೆಯಂ ಪೆರ್ವಟ್ಟೆಯೂರುನ್ದು ತೆಜಿತ ಪೆರ್ನ್ನನ್ದಿ ಎರಡು ತೆಜುವುದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೪-೨೧ ; ಸು. 750) ; ಕೊಳಗುಪ್ಪೆ ಪೆಟ್ಟವಸಿ ಅರ್ಧಂ ಕಾನಸೊಪ್ಪಿನರ್ಧಂ ವಾರಲರ್ಧಂ ಕರ್ಸಪಿಣ್ಡಂ ನೂರಿರ್ಪ್ಪತ್ತೆಣ್ಬು ಕೊಂಬೆಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂಮೆಣ್ಬು ಮಲಾಡೆ ಜಮಳಿ ಒನ್ದು ಇದು ಗೋಪಾಲದೇವರಾ ದತ್ತಿ (ಎಇ. XXI, ೧೭೦-೧೫ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ); ಉಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಹವಿಗಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿಕ್ರಮಮಾವುದೆಂದೊಡೆ ಅಮ್ಮೆಳೆಯ ಪತ್ತಣ್ಣ ತೆಜುವ ಆಯ್ಕೂಜು ಭತ್ತ ಪಡೆಯಂ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಮುಗುಳಿ ಚಣ್ಣಯೂರ ಪಲ್ಮಾಡಿ ಅಮ್ಮಾಳಿ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೪೨-೧೮ ; 959). [<ಪಡೆ₁]

ಪಡೆಯಿಲ (ನಾ). ೧. ಸೈನಿಕ ; ಭಟ; ಯೋಧ : ಇಲ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ -ಪಚ್ಚೆಯಿಲಂ, ಪಡೆಯಿಲಂ, ಗಾವಿಲಂ (ಶಸುದ. ೨೦೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಪೋಲೀಸು ; ಪೇದೆ : ಪೆಣ್ಗಳ್ಳಿರಿಯುವೆದೆಯಿಂದ ಪಡೆಯಿಲರ ಬರವಂ ಅಳ್ಕೆಯಂ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಿರವೋಲ್ ಪೇಳಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೮-೩೫೦). [ಪಡೆ₂+-ಇಲ]

ಪಡೆಯಿಸು, ಹಡೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉಂಟು ಮಾಡು : ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧನ ವಿದ್ಯಂ ಸತ್ಯಮುಪ್ಪುದಜೊಳ್ ಸಂದೆಯಮಿಲ್ಲದಜಿಂದೀ ಸಿಂಹಮಂ ಪ್ರಾಣಮಂ ಪಡೆಯಿಸಿ ನೋಟ್ಪ ವಿನೋದಮೆಂತುಂ ಬೇಡೆಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೧-೨೧); ಈಶ್ವರನಿಂ ಮುನ್ನವೆ ಮಣ್ಮಳಿಗೊಂಡ ಮದನಂಗಾಮಜುವುಟ್ಟಂ ಪಡೆಯಿಸಲೊಡವಿದ ಜೀವನವಾಯುವಿದೆನೆ ಕಡುಚದುರರ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸಿದುದಾ ಬನದೊಳು ಸುಳಿವೆಳಗಾಳಿ (ಜಯನೃ. ೧-೫೧). **ಹಡೆಯಿಸು** : ಕಡು ರಂಜಿಪ ಧರ್ಮಚಕ್ರಸಮನ್ವಿತ ನಡೆದು ನೆಲಕೆ ಸುಭಿಕ್ಷವನು ಹಡೆಯಿಸುತಾರ್ಯಾಖಂಡದ ಜನಪದಕದರಿಸಿದನು ಧರ್ಮವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೨-೧೨೪). [ಪಡೆ₁+-ಇಸು₃]

ಪಡೆವಳ, ಪಡವಳ₁, ಪಡವಳ್ಳ, ಪಡಾವಳ, ಪಡೆವಳ್ಳ, ಪಡೆವಾಳ, ಹಡವಳ, ಹಡೆವಳ (ನಾ). ೧. ಸೇನಾಧಿಪತಿ ; ದಂಡನಾಯಕ ; ಸೇನಾನಿ : "ಸೇನಾನಿ ವಾಹಿನೀಪತಿ ತಾನಕ್ಕುಂ ಪಡೆವಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೪); ಅಂತು ವಿರಾಟನಂದನನಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ಸೇನಾನಾಯಕನಂ ಮಾಡೆ ನಾಳೆ ಕಾಳೆಗಮೆಂದು ಪಡೆವಳರ್ ಪೋಗಿ ಸಾಜಿಮೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೪ ವ) ; ಪಡೆವಳರಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕೈವೀಸಲ್ . . . ಆಬಲ್ವಡೆ ಎರಡುಂ ತಾಂಗಿದುವಾರುಬಟೆಯಿನದುಬುತಮುಪ್ಪಂತೆ (ಜಯನೃ. ೬-೨೮); ಹಂತಿಗೊಂಡು ತಿಂತಿಣಿಸಿ ಜುಟುಲ್ಗೆಯ್ವ . . . ಪಡೆವಳರಂ ಪೋಟಿಗಾಯ್ಲರಂ ಝಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಪಸಾಯ್ತರಂ ಪ್ರೇಮದಿಂದವರವರಂತರವ ಜಿತು ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಸಂತಸವಡಿಸುತ್ತ (ಚಕಪಂ. ೭೪-೯); ಮಾರಿಯ ಕೋಟಿವಲ್ಲಂ ಮುಜಿವ, ಭೈರವನ ನಿಡುಜಡೆಯಂ ಪಿಡಿವ, ಕಾಳರಕ್ಕಸಿಯ ಕೂರ್ವಾಳಂ ಸೆಳೆವ ಪಡೆವಳರೊಳರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೭). **ಪಡವಳ₁** : ೧. ಮಣ್ಡಳೀಸ್ವರಂ ಪರಿಕ ನಡೆವರ ಪಡವಳ ಗು[ಗ್ಗ]ಯ್ಯನುಂ (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಹಾನಗಲ್. ೨೫೦-೨೮ ; 993) ; ಆ ಪರಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕ ಶುದ್ಧೇಂದುಕೀರ್ತಿ ಪಿರಿಯ ಮಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ಸಮಗ್ರವಿಜಯಂಶ್ರೀಪತಿಯೆನೆ ಧರೆಗೆ ನೆಗಟ್ದ ಪಡವಳ ತೈಲಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೩೩ ; 1007) ; ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಸ್ವರಂ ಕೀರ್ತಿದೇವರ ಪಿರಿಯ ಪಡವಳ ಕೀರ್ತಿಯಣ್ಣಂ . . . ಕಪ್ಪಮಂ ತರಲು ಪೋದಲ್ಲಿ ಪಡವಳ ಕೀರ್ತಿಯಣ್ಣನ ಮಯ್ದುನ ಬಿಂಜಿಮಯ್ಯನ ಮಗ ಪೇಮಣ್ಣಂ ಬಯಲ ಬವರದಲು ಮಾರ್ಬ್ಬಲಮನೆರದಾಳಿಂ ಮುಂನಿದಿರಿದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೮-೨ ; 1112) ; ಪಡವಳ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ಒಡೆಯರೆ (ಚಕಂ. ೧೬೪). **ಪಡವಳ್ಳ** : ೧. ಅಂತೇಜು ನಡೆಯೆ ಸಂಧಿಸಿ ಪಡವಳ್ಳರ ಸಂತಾನ ಪಡಿಯಜರುಗಳ ತಿಂಥಿಣಿಯಡಪ

ವಳ್ಳರ ಕಬ್ಬಿಗರ ಬಲುಸಂತತಿ ಮುಂದೆಯ್ದಿದುದು (ಅನಂಚ. ೮-೬೨). **ಪಡಾವಳ : ೧.** ಕದಂಬಕಣ್ಣೀರವಂ ಕೀರ್ತಿದೇವನ ಪಡಾವಳ ಗೊರವರ ಕಿತ್ತಿಗನ ಭಂಟಂ ಶಾಮನ್ತ ಕುಪ್ಪ×××ವಾಗದೊಳು ಪುಟ್ಟಿದ ಸೆಣುವಗೆಯಲೂ ಪುಟಿದ ಧೀವರಾ ಪಡಾವಳ ಭಿಲ್ಲ ಭರ್ಮ್ಮನ ಪುತ್ರ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರವರ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೭೧-೩; 1173 ?). **ಪಡೆವಳ್ : ೧.** ಪಡೆವಳ್ಳಂ ಗಡವಾ ಬಲಕ್ಕೆ ದಳೆ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನೆಂಬೊಳ್ಳಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪); ನೆಗಟ್ದತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ತನಯಂ ಪಡೆವಳ್ ತೈಲನಣ್ಣಿಗದೇವಂ ವಿನಯಾರ್ಣವನೂರ್ಜಿತಶೌರ್ಯನಿದಾನಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಸೈನ್ಯಾಧೀಶಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೦); ಪಡೆವಳ್ಳಂ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೯-೫೯); ಬಿಡು ಮಾಗಧನ ಗೆಲ್ವುದಾವ ಗಹನವೆಲೆ ಪಡೆವಳ್ ಕೇಳ್ಮಂತ್ರಿ ಕೇಳು (ಭರಚ. ೨೪-೩); ಆ ವೇಳೆಗೆ ಅಂಬಿಗರ . . . ಕೈದುಗಾಱರ ಪಡೆವೆರಸು ಪಡೆವಳ್ಳರ್ ರಾವುತ್ತರ್ ಸಾದಿಗಳ್ ತೇರಾಳ್ಗಳ್ ದಂಡೆತ್ತಿ ಪೋದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ.೯೩-೨೯). **೨.** ಅಧಿಕಾರಿ; ಹೆಗ್ಗಡೆ: ಮಳೆಯರಾಜನ ಮನೆಯ ಪಡೆವಳ್ಳನೋ ಬಳಿಕ್ಕಿಳೆಯ ದಂಗುಡಿವಾರನಣುಗಾಳೊ . . . ನೀನೆನುತ್ತೆ (ಅರಾಚ. ೨-೧೧-೨೭). **ಪಡೆವಾಳ : ೧.** ಪಡೆವಾಳನಾಡಿದ ಮಾತನು ಕೇಳುತ ಕಡುಬೇಗದೊಳು ಪೋದನೋರ್ವ (ಜಿನರಾ. ೬-೩೩); ಪಡೆವಾಳ ನೀಂ ಮುಳಿಯಲೇಸು ಘನ ಮನುಜರಂ ತಡೆಗಡಿದು ಕುಟುಕುಗೊಂಬೆಸು ನಿಮುಷಮಾತ್ರದೊಳ್ ಕೊಡುಯೆನಗೆ ನೇಮಮಂತದನು (ಘೋರಾಸು. ೮). **ಹಡವಳ : ೧.** ಜಯಕೇಸಿದೇವರಸರುಂ ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಟ್ಟಿಮಯ್ಯನಾಯಕನುಂ ಹಡವಳ ಮಲ್ಲಿಯಣ ತೊಟ್ಟಗವುಂಡ ಎಱಭಟ್ಟನು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೭-೪೨; 1138); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಹಿರಿಯ ಹಡವಳಂ ಚಾವಿಮಯ್ಯನ ನೆಗರ್ತೆಯೆನ್ತೆಂದಡೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೭-೯; 1155); ಜಿಡ್ವಳಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತಱ ಬಳಿಯ ಬಾಡ ಹಿರ್ಯ್ಯ ಸಕುಣವ ಕಾವದೇವನ ನಾಯಕ ಹಡವಳ ಮಾಚೆಯನಿಱಿದು ತುಱುವಂ ಕೊಣ್ಡು ಹೋಹಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೦-೭; 1193); ಬೊಪ್ಪಗೌಡ ಗೋವಿಂದಗೌಡ ಹಡವಳ×××ಕಂ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯದ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪೧-೬೬; 1203 ?). **ಹಡೆವಳ : ೧.** ಅಂತು ಹಡೆವಳನವರು ಹಡದ ಪೂರ್ವ್ವದ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯೂರ್ಗ್ಗಳು ಬಿದಿರೆಯಡವಿಗಾವೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫೫-೭೯; 1167); ಹಡೆವಳ ಗೊಗ್ಗಿ ತಾಂ ನೆಗಳ್ದ ರಕ್ಕಸಗಂಗನ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತರಕ್ಕಡುಗಲಿ ಗಂಡ ರಾಚಣನೂರ್ಜ್ಜಿತಕೀರ್ತ್ತಿವಿಳಾಸಮೂರ್ತ್ತಿಯಂ . . . ಪೊಗಳೆ ಮೂರ್ತ್ತಿಸಿದರಕ್ಕಸದ್ವರ್ತ್ತಿವಲ್ಲಭ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫-೨೧; 1218). [ಪಡೆ$_2$ +-ವಳ./ತೆಲು. ಪಡವಲ, ಪಡವಾಲು, ಪಡಾಲು]

ಪಡೆವಳ್ತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಪಡೆವಳ್ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಪಡೆವಾತು, ಪಡೆಮಾತು, ಹಡೆಮಾತು (ನಾ). ೧. ಜನಜನಿತವಾದ ಮಾತು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ ; ಹೆಸರುವಾಸಿ : ಕಡುಗಲಿತನಮುಂ ಚಾಗದ ಪೊಡರ್ಪುಮೊಳ್ಕುಡಿಯೊಳಾದ ಮಾನಸಿಕೆಯುಮುರ್ಕುಡುಗದ ಶೌಚಮುಮಾಯದ ಪಡೆವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ತುಂ ಪೆರ್ಮೆವಡೆದುವವನಿಂದಿಳೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೪; ಕಾವ್ಯಾಸ. ೩೪೪ ನೋ). **೨.** ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಅನಗತ್ಯವಾದ ನುಡಿ : ನಿನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಶರೀರಮೆ ಮುನ್ನಿನ ಮಾಟಿಯಲ್ತದೇತೆಱ ಪಡೆವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ತ ಪಾಯಮೆನಿಸಿರ್ದವು ನಿನ್ನವೆ ಬೇಱವೆಲ್ಲವೆಂದಱಿದೆಲೆ ಭವ್ಯ ಸಿನ್ನೊಡನೆ ಬಪ್ಪವನಪ್ಪಿಸ ಸುವ್ರತಂಗಳಂ (ಸಮಪ. ೫-೮೯); ಆಂ ಪೋಗಿ ನುಡಿವೆನಪ್ಪೊಡೆ ತಾಂ ಪಿರಿದನುರಾಗಮಾಗಿ ಬಾರದೆ ಮಾಣ್ದಂದೇಂ ಪಡೆವಾತೊ ನಿನಗೀವೆಂ ಪೊನ್ನಂ ಲಕ್ಕಲೆಕ್ಕದಿಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೬-೫೫); ಪಾಪಗ್ರಹಾಂಶಮುದಯಿಸಿ ಪಾಪಗ್ರಹಮುದಯಮಾಗೆಯುಂ ವೀಕ್ಷಿಸೆಯುಂ ವ್ಯಾಪಿಸುತೊಳ್ಮಱ ಕೊಂಡೊಡದೇಂ ಪಡೆವಾತೊಳ್ಳಿತೆಂದನೊಳ್ಪಿನ ಱಟ್ಟಂ (ಱಟ್ಟಮ. ೬-೨); ಪಡೆವಾತೇಂ ತನ್ನಾಣೆಯನಿಡೆ ತೊಟ್ಟನೆ ದುಷ್ಟಭೂಭುಜಂಗರ್ ಭಯದಿಂ ಪಡೆಯುಡುಗುವರಾಕ್ಷಣವೆಂದೊಡದೇಂ ಸನ್ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧನೋ ಭೂಪಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೪೦). **ಪಡೆಮಾತು: ೧.** ಕರ್ಣನ ಪಡೆಮಾತಿನೊಳ್ ಪುದಿದು ಕರ್ಣರಸಾಯನಮಲ್ತೆ ಭಾರತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೭); ಬಡಬಾನಲಂಗೆ ಸೆಡೆದಿಂಗಡಲೆ ಸರಣ್ಬೊಕ್ಕುದಮರಶೈಲಮನೆಂಬೀ ಪಡೆಮಾತಂ ನೀಗಾದಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತುಂ ಪೊನ್ನ ಕೋಂಟೆಯಂ ಬಳಸಿರ್ಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೩); ಒಮ್ಮೆ ಚಂದ್ರನ ಕವಿಯೆ ಧೂಮಕೇತು ಸ್ತಿಮಿತವಾಗಿಹುದವನ ಹಿರಿಯ ಪಡೆಮಾತು! (ಪಯಣ. ೧೬-೧೦). 'ಪಡೆಮಾತುಗೇಳ್' ಪರಾ. **೨.** ಭೇದಿಸಲೆಂದೆದಲ್ ನುಡಿದರೆನ್ನದಿರೊಯ್ಯನೆ ಕೇಳ ಕರ್ಣ ನಿನ್ನಾದಿಯೊಳಬ್ಬೆ ಕೊಂತಿ ನಿನಗಮ್ಮನಹರ್ಪತಿ . . . ಪೆಱತೇಂ ಪಡೆಮಾತೊ ನಿನ್ನದೀ ಮೇದಿನಿ ಪಟ್ಟಮುಂ ನಿನತೆ ನೀನಿರೆ ಮತ್ತೆ ಪೆಱರ್ ನರೇಂದ್ರರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೪); ಕುಡುವುದು ಕಿಚ್ಚಂ ದೇವರ್ ತಡೆಯದೆ ಕತ್ತಿಗೆಯನೆಮಗೆ ಬೆಸಸುವುದಿನ್ನೇಂ ಪಡೆಮಾತೊ ತನಯರಿಲ್ಲದೆ ತಡೆದಿರ್ಪುದು ತಕ್ಕುದಲ್ತು ಭುವನಾಧಿಪತೀ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೦); ಭೂಪತಿಗಳಂದು ಶೌರ್ಯಾಟೋಪದಿನರಿನೃಪಕಳಾಪಮಂ ಲೋಪಿಸಿ ಮತ್ತೇ ಪಡೆಮಾತೋ ತಪದೊಳಮಾ ಪುರುಷರ ತೆಱದಿನೆಸೆವರಾರೆನೆ ನೆಗಟ್ದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೩೬); ಪಡೆ[ಪಾಠಾಂ.ಡಿ]ಮಾತೇನಿದು ಕೃಷ್ಣನಾಜ್ಞೆಯೊಳೆ ವಿದ್ವಿಟ್ಸೇನೆಯಂ ಸುಟ್ಟು ಮಾಣ್ಬೊಡೆ ಮಾಣ್ಗುಂ . . . ತತ್ಸಾಯಕಂ ಕಿಡಿಯುಂ ಕೇಸುರಿ ಸೂಸೆ ಬಂದಳುರ್ದು ಕೊಂದತ್ತಾ ಚತುಸ್ಸೈನ್ಯಮಂ (ಜಗವಿ. ೯-೩೩). **೩.** ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ; ವದಂತಿ: ಅಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಪಡೆಮಾತಾವುದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಸುಯೋಧನರಿರ್ಪಂದಮಾವುದೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೧ ವ); ಸ್ವಾಗತಕುಶಲಸಂಭಾಷಣಾನಂತರಂ ಪಡೆಮಾತು ಮಾತುಗಳ್ ತಗುಳೆ ಮಾತುಮಾತಾಗೆ ನಾರದನಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೧ ವ); ಈ ತೆಱನ ನಾತನೊಳ್ಪಡೆಮಾತಂ ಪೇೞ್ದಿನ್ನ ಸುಖದಿನಿರ್ದಪೆನೆಂದಂ(?)ದಾ ತರುಣಿಯಿಂದೆ ಬೀೞ್ಕೊಂಡಾತುರದಿಂ ಹೊನ್ನ ಹಂಸೆ ಪೋದುದಲಂಪಿಂ (ನಳಚಂ. ೧೭೬); ಸಿವಡುಗಟ್ಟಿ ಜನವು ನಿಂತಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅದೇ ಪಡೆಮಾತೇ (ಕನಕ. ೩೦). **೪.** ಪ್ರಸಂಗ ; ಪ್ರಸ್ತಾಪ ; ವಿಷಯ : ಒಡೆಯರಿವರೆಂಬ ಭಯಮುಮನೊಡವೆಯ ಲೋಭಮುಮನುಱಿದು ನಿಮ್ಮಭಿಮತಮಂ ನುಡಿದುಂ ಭಯಲೋಭಂಗಳ ಪಡೆಮಾತಱವಂಗಮೊಪ್ಪ ಮಲ್ತಿಱವಂಗಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೬); ಪೊಡರ್ಪತ್ಯುದ್ಧತರಾಜವಂಶವನಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಲ್ ಪೋಪೆನೆಂಬೊಡದಂ ಮುನ್ನಮೆ ನಿಮ್ಮ ವಿಕ್ರಮದವಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ತಳ್ತಿರ್ದುದಾ ಪಡೆಮಾತಿರ್ಕೆ . . . ಅನುಗ್ರಹಿಪುದೆನ್ನಂ ದೇವ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩). **೫.** = ಪಡೆನುಡಿ : ಅದರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಪಡೆಮಾತು ಪಡಿನೆಳಲಾಗಿ ತೋರಿದೆ (ತಪನಿ. ೭೧); ಕಂನುಡಿಯೊಳಗಿನ ಕುರುಬರ ಬಗೆಗಿನ ಗಾದೆ, ಪಡೆಮಾತುಗಳಿಂದ ಈ ಜನದ ಬಗೆಗೆ ಮೇಲಣ ಹಂತದವರೆಂಬ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ-ಇರುವ ಮನೋಭಾವವು ಬಯಲಿಗೆ ಬರುವುದು (ಕರ್ನಾಟ. ೩೪೭); ಇಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಪಡೆಮಾತಿನ ಬೆಡಗನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ.೧೯೨). **೬.** ಚೌಕವಾದ ಮಾತು; ವೈಯಾರದ ಮಾತು : ಪಡೆಮಾತಿನ ಬಡಿವಾರದ ಮಿಂಡರ ಮೊದಲಿಗ! ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನ ದೆಸೆಗಾರದ ಬೆಸೆಗಾರ! (ಮಂತ್ರಶ. ೬೧-೪). **ಹಡೆಮಾತು : ೫.** ಬಸರೂರಿನ ಗಂಗೆ ಪ್ರವೀರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಲಿದಿದ್ದರೆ ಅವಳ ಮಗಳು ಪುಟ್ಟಿ ಶಾಮಭಟ್ಟರು ಪ್ರಸಂಗ ಮಾಡುವ ರೀತಿ, ಅವರ ಹಡೆಮಾತಿನ ಚಮತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೋತಿದ್ದಳು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೩೫). [ಪಡೆ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಪಡೆವಾಳ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಪಡೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗು : ಪಡೆವೆರಸಿ ನಡೆವುದು ಅಭಿಷೇಣನಮೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೭). [ಪಡೆ$_2$ + ಬೆರಸು$_1$(<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಪಡೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೋಗು; ದಂಡೆತ್ತಿಹೋಗು: ಕಂಪಿಲ್ಲಿಗೆ ಪಡೆವೋದಲ್ಲಿ ಕೊವಾಲರಾ ಮಗನ್ ಪಾಣ್ಡಪ್ಪನ್ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ಸತ್ತಲ್ಲಿ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೫೫-೭ ; ಸು. 750). [ಪಡೆ$_2$ + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪಡೋಲ 'ಪಡಲ$_1$' ನೋ.

ಪಡೋಸಿ (ನಾ). ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು ; ನೆರೆಮನೆಯಾತ ; ನೆರೆಯವನು : ರಾತ್ರಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ನಮ್ಮ ಪಡೋಸಿ ಮನೆಯ ಗಡಿಯಾರ 'ಡಣ್' ಎಂದಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೩೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಡೋಸೀ]

ಪಡ್ಕಾನೆ 'ಪಡಖಾನೆ' ನೋ.

ಪಡ್ಚ 'ಫಡ್ಚ' ನೋ.

ಪಡ್ಡ (ಗು). ಬಾಗಿದ ; ಡೊಂಕಾದ ; ವಕ್ರವಾದ (?) : ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗೂನು ಬೆನ್ನಿನ ಅಡ್ಡವೋಜಿಯ ಗಂಟುಮೂಗಿನ ಪಡ್ಡ [ಪಾಠಾಂ. ದೊಡ್ಡ, ಮೊಂಡು]ಕೈಕಾಲುಗಳ ಪುದುರಿದ ರೋಮವಿಸಾಗಳ ಜೆಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡರೂಪಿನ ಹಜಾಕುಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪). 'ಅಡ್ಡಪಿಡ್ಡಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಪಡ್ಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಪಡ್ಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ (?) : ಇಡ್ಡಲಿಗೆ ದೋಸೆ ಹೂರಣಗಡುಬು ಸೇವಗೆಗಳೊಡ್ಡಿದ ಗಿನ ಸಣ್ಣ ಚೊಲ್ಲೆವಿಟ್ಟನ ಹುರಿಯ ದೊಡ್ಡ ತಂಬಿಟ್ಟ ಕೈದೊಡಕರಳಿನುಂಡೆಗಳ ಪಡ್ಡವದ ಸಸಿದಪ್ಪೆಯ ಅಡ್ಡಕೊಂಕಣ ಕಡುಬ . . . ಭೋಜನದಿ ಪಡ್ಡಳಿಪ್ರಿಯಗರ್ಪಿಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೦). [?]

ಪಡ್ಡಳಿ$_1$, ಪಡಾಳಿ$_1$, ಪಡ್ಡಳಿ, ಫಡ್ಡಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅದರ ಹೂವು ; ಕಣಿಗಿಲೆ ; ಕರವೀರ : "ಪಡ್ಡಳಿಯೆಂದು ಕಣಿಗಿಲೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೮೪) ; ಬಿಳಿಯ ಕತ್ತುರಿ ತಾನೆನಿಸುವ ಪಡ್ಡಳಿಯರಲಂ ತಿಱಿದಳ್ ಭವಾನಿ ಶಿವಪೂಜಾರ್ಥಂ (೧೦ಕ. ೫-೫೬) ; ಒಂದರಳು ಇರವತಿಗೆ ಪಡ್ಡಳಿವೊಂದರಳು ಸೇವತಿಗೆ ಚಂಪಕ ಒಂದರಳು ಸುರಹೊನ್ನೆ ಬಂದುಗೆ ಒಂದರಳು (ಬಸವು. ೧೯-೬೫) ; ಪಾದರಿಯ ವನಸಂಪಗೆಯ ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಪಡ್ಡಳಿಯ . . . ಬಂದುಗೆಯಾದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತ ಪೂಜೆಯೊಳೆಸೆದನಾ ಶಿವನು (ಶಂಕದಾ. ೨-೫೧) ; ಪಾದರಿಯ ಪಡ್ಡಳಿಯ ಗಿಡುಗಳ ಪಂತಿಗಳ್ ತೋಂಟದೊಳ್ ಪೂವೆಂದುಂ ಮುಡಿಯಲೆಸೆವ . . . ಖುಷ್ಯಾಶ್ರಮೋಪವನಂ ಸೀತೆಗೆ ಕಣ್ಗೆವಂದತ್ತು (ರಾಸಾಶ್ವ. ೪೩-೧೧). **ಪಡಾಳಿ$_1$** : ಮಾವು ಮಾದಲ ನಿಂಬೆ ಕಂಚಿಯು ಬಾವನ್ನವು ಕಾಳಸಂಪಿಗೆ ತೀವಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಪಡಾಳಿಯು ಪಾರಿಜಾತಗಳು (ನಂದಿಲೀ. ೮-೨೬). **ಪಡ್ಡಳಿ** : ಪಡ್ಡಳಿ ದಶಪುಷ್ಪಸಂಕುಳ ನಿಖಿಳವ ಪಡ್ಡಳಿ ಪುಷ್ಪಾರ್ಪಣವು (ದೇವಪು. ೭-೫೯) ; ಕಣಗಿಲು(-ಲೆ), ಕಣಿಗಿನ, ಕಣಿಗಳು, ಗಣಿಗಳು ಕರವೀರ, ಪಡ್ಡಳಿಗಿಡ (ವೃಕ್ಷಾಪ. ೩೨). **ಫಡ್ಡಳಿ** : ಕರವೀರಾದಿ—ಫಡ್ಡಳಿ ಮೊದಲಾದ, ಸುಮನಃ—ಪುಷ್ಪಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೭-೨೪). 'ಪ್ರತೀಹಾಸ' ಪರಾ.

ಪಡ್ಡಳಿ$_2$ 'ಪಜ್ಜತಿ' ನೋ.

ಪಡ್ಡಳಿಗೆ (ನಾ). = ಪಡ್ಡಳಿ$_1$: ಕೆಂಜಾಜಿ ಪಾದರಿ ಪಚ್ಚೆ ಪಡ್ಡಳಿಗೆ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೨೮). [<ಪಡ್ಡಳಿ$_1$]

ಪಡ್ಡಳಿಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕರವೀರಪುಷ್ಪವು ಪ್ರಿಯವಾದವನು ; ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಇಡ್ಡಲಿಗೆ ದೋಸೆ ಹೂರಣಗಡುಬು . . . ತುಪ್ಪಮಂ ಕಲಸಿ ಭೋಜನದಿ ಪಡ್ಡಳಿಪ್ರಿಯಗರ್ಪಿಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೦). [ಪಡ್ಡಳಿ$_1$ + ಪ್ರಿಯ]

ಪಡ್ಡಳಿ 'ಪಡ್ಡಳಿ$_1$' ನೋ.

ಪಡ್ಡಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಡ್ಡಾಗೆ ಕೊಯತೂರು ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ ಭೂವಿಯನ್ ಆಳೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೪, ೧೨-೧೩ ; 810). [?]

ಪಡ್ಡಿಲಾಗ(?) (?). (?) : ಚೆಳಬೆಳೆರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ ಪದ್ಮಪೀಠ ರತ್ನಪಡಿ ಸಹ ತೂಕ ವರಹ ಪಡ್ಡಿಲಾಗ ೧೪೪ ೨ ೧ ತೂಕ ಮೈಸೂರ ರಾಜುವ ಸೇವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೩೮-೩ ; 1614). [?]

ಪಡ್ಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ಪಡ್ಡು ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). 'ಪುಟ್ಟು$_4$' ಪರಾ. [<ಬಟ್ಟು$_1$?]

ಪಡ್ಡೆ, ಹಡ್ಡೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿ : ಈ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸಿ ಪೈರನ್ನು ಕಾಯಲು ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಜನ ಪಡ್ಡೆಯಾದ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಹೊರಟೆವು (ಸುಮಚ. ೩೦೩) ; ನಮ್ಮ ದೂರದ ಸಂಬಂಧದ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಇರಬಹುದು. ನಾನು ಎರಡು ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆ ಮೆಳೆಯಮ್ಮನ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಸುಮಾರಾಗಿ ಪಡ್ಡೆ ಆಗಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೧೩೧). ೨. (?) : ಆ ದುಃಖ ಜೀವಂಗಳು ಉದಧಿಗೆಣೆಯೆನಿಸಿದಾಯುಷ್ಯದ ಕಡೆವರಮೆಯ್ದೆ ಪಡ್ಡೆಗಳಾಗದ ಮಂದಡಿನ ಶುಭಕರ್ಮದಾ ವೇಷದೆ ನೊರ್ವರಿಱಿದು ನಮೆಯುತ್ತಿರ್ಪರು (ಶ್ರಾಪಚಾ. ೨೧-೧೮). (ಗು). ೩. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದ; ಯೌವನಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟ : ಅವರೆಲ್ಲಾ ಪಡ್ಡೆ ಹುಡುಗರು, ಉತ್ಸಾಹಿಗಳು (ಬೈಸರ್ವೆ. ೧೧೭) ; ರಾಮಲೀಲಾ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಮೂರುಜನ ಪಡ್ಡೆ ಹುಡುಗಿಯರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದರು ದೊಡ್ಡಬಾಬು (ಸಾಹೇಬ್. ೧೨೦) ; ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಪಡ್ಡೆ ಹುಲಿಯನ್ನು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಸಿ . . . ಸುಖವಾಗಿದ್ದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೫೩). **ಹಡ್ಡೆ** : ೩. ಕನ್ಯಕೆ ಆಗಲಿ ಹಡ್ಡೆ ಹುಡುಗಿ ಆಗಲಿ ಕೈಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಕಂಡರೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಬರುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೯೨-೧೪). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಡ್ಡ]

ಪಣ್$_1$ 'ಪಣ್ಣು$_1$' ನೋ.

ಪಣ್$_2$, ಹಣ್$_1$, ಹಣು$_1$, ಹಣ್ಣು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪಣ್ತ (ಭೂತಕೃ), ಪಣ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ), ಪಣ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಹಣ್ಣು ಬಿಡು ; ಫಲವನ್ನು ಕೊಡು : ಬೇಟಮೆಂಬೆಳಲತೆ ಕೂಟದೊಳ್ ಪದೆದು ಪಣ್ತೆರ್ದೆಗಿಂಪಿಸಲಂಪನೀಯದೇ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೦) ; ಮತ್ಪುತ್ರನಾದನಖಿಳ ಜಗತ್ಪತಿ ಮರದಾವಗೊಂಬು ಪಣ್ತೊಡಮೇನೆಂದುತ್ಪನ್ನಾನಂದಂ ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಂಗಿಱಿದು ಪೀಠದಿಂ ಪೊಡೆವಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೪) ; ಪುದಿದಿರೆ ಪಣ್ತಿಂದುವ ಬಿಂಬದಾಲದಿಂ ಪಣ್ಗಳುದಿರ್ದುವೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತುದಯದೊಳೊದವಿದ ಕೆಂಪಿಂ ಪುದಿದೊಪ್ಪುವ ತಾರಕೋತ್ಕರಂ ಕೆಲಗೆಲದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨೮) ; ಅಲರ್ಗಳಿಂ ಫಲವನೆಯ್ದುವ ಮರಗಳನಂಡಲೆವುತ ಗಿಳಿನುಡಿಯಿಂದ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ಪಣ್ತ ಬಕ್ಕೆವಲಸುಗಳ ಬಳಗವಾ ಬನದೆಡೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೪೭) ; ಆವ ಮರವಿದು? ... ಸಕಲ ರಿತುವೊಳು ಪೂವ ಪಣ್ವ ಮರವೇನು ? (೧೪ವಿ. ೨೮-೧೪). ೨. ಹಣ್ಣಾಗು ; ಪಕ್ವವಾಗು ; ಮಾಗು : "ಪಣ್ತುದೆಂದು ಪಣ್ಣಾದುದು" (ಕಶಸಾ.

೫೫-೧೯೪) ; ಗೊಲೆಯೊಳ್ ಪಣ್ತುದು ಮೈಂದವಾೞಿ ಪಥಿಕರ್ಕಳ್ಗೆಂದು ಭೃಂಗಂಗಳಿಂದುಲಿವಂತಿರ್ದುದು ಪಣ್ತ ಬಕ್ಕೆ (ಆಪು. ೧೧-೬೬) ; ಭೂಲತಾಂಗಿ ತೆಗೆದೆತ್ತಿಟ್ಟ ರಸಕಳಶವ್ರೋಯೆನಿಸಿ ಪಣ್ತ ಚೆಂದೆಂಗೆಸೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೨-೭೬) ; ರಂಜಿಪ ಚೈತ್ರನ ಕಾಣ್ಕೆಗೆ ಸಂಜನಿತಾಂಕುರದ ಪುಳಕವಾಂತು ವನಶ್ರೀ ತಾಂ ಜವದೆ ತಳೆದ ನೀಲದ ಮಂಜರಿಯೆನೆ ಪಣ್ತ ನೇೞಲೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಉದ ಓ. ೯-೨೩) ; ಸಕ್ಕರೆಯ ಧಾರಾನೀಕ ಸುರಿವಂತೆ ರಸದಾಳಿ ಪಣ್ತೊಡೆದು ಸೋನೆಗಱೆವಂತೆ ಪಾಡಿದರು ಗಾಯಕಿಯರಿಗೆ ನಾಯಕಿಯರೆಂದೆನಿಸುವ ಮಾನಿನಿಯರುಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೮-೪). ೩. (ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಹಣ್ಣಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗು ; ಹಳತಾಗಿ ಬಣ್ಣಗೆಡು : ಕೊನೆಯೊಳ್ಕೊನೆಗೊಂಬಿನ ಸಂದಿನೊಳೆಲೆ ಪಣ್ತುದಿರ್ದು ಪೋದ ನೆಲೆಯೊಳ್ಕೊನರ್ಗಳ್ ಕೊನೆದೋಱೆ ಮದನನಲಗಿನ ಮೊನೆದೋಱದನೊಡನೆ ಬಿರಯಿಗೆಳಮಾವುಗಳೊಳ್ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೫-೧೧). ೪. (ಆಲಂ) ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಮತ್ತಮೊರ್ವಳ್ ಇದು ನಿನ್ನೀಯೆೞೆ ನೆನ್ನೀಕ್ಷಣಕೆ ಸೆಣಸಿ ತಾಂ ಬೆರ್ಚಿ ನೋೞ್ಪೊಂದು ದರ್ಪಕ್ಕಿದು ನಿನ್ನೀಯೂಲವೆನ್ನೀಯಧರದಳದೊಳಾದೀರ್ಷೆಯಿಂ ಪಣ್ತ ಗರ್ವಕ್ಕಿದು ನೀನೆನ್ನಾಸ್ಯದೊಳ್ ಮಚ್ಚರಿಸುವ ಮುಖಕಕ್ಕೆಂದು ಕಾಲ್ಗಾಲೊಳೀವಂದದೆ ಚಂದ್ರಂ ಗುತ್ತ್ಹಾರಂಗಳನೊದೆದೊಲವಿಂದುಯ್ಯಲಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೪೬). ೫. (ಧ್ವನಿಯು) ಮಧುರವಾಗು; ಇಂಪಾಗು ; ಹದವಾಗು : ನಲಿದು ನವಿಲ್ ಜಗುೞ್ದುದು ಪಿಕಧ್ವನಿ ಪಣ್ತುದು ಮಿಂಚು ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಮೊಳೆತುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೦) ; ಮತ್ತಮಾತಂ ಸರಿಯೊಳಾದೊಡಮಂಚೆಯೆಂಬುದಂ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೮). ☞ ಇಲ್ಲಿ 'ಪಣ್$_1$' ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೃಂಗಾರಮಾಡು ; ಸಿಂಗರಿಸು ; ಅಲಂಕರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಶ್ಲೇಷೆಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ೬. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗು : 'ಪಣ್ಗುಡಿ' ಪರಾ. **ಹಣ್$_1$:** ೧. ಕುವೆಂಪು ಅವರ 'ರಾಮಾಯಣದರ್ಶನ' . . . ಮತ್ತಿತರ ಕವಿತಾ ರಚನೆಗಳು–ಇವೆಲ್ಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟು ಹೂತು ಹಣ್ತ ಹೊಸ ಕಾವ್ಯವೃಕ್ಷದ ಈಚಿನ ತನಿವಣ್ಣುಗಳು (ಸುವರ್ಣ. ೧೫೬). **ಹಣು$_1$:** ೩. ಬೆಳೆದ ಕತ್ತಲೆ ಮುತ್ತು ಹಣಿತುದೋ . . . ಚಕೋರಿಗಳ ನಿರ್ಮಳಹರುಷ ಬೆಳೆಯಿತೋಯೆಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹಕೊಳಗಾಗಿ ಚೌಪಟಂಬರಿದು ಪಸರಿಸಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳು (ಹಚಕಾ. ೩-೮೪). **ಹಣ್ಣು$_2$:** ೧. ಬ್ರಿಟಿಶರು ಅಂದು ಬಿತ್ತಿದ ವಿಷಬೀಜವು ಮೊಳೆತು ಮರವಾಗಿ ಹಣ್ಣಲು ೫೦ ವರುಷಗಳು ಬೇಕಾದುವು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೯೮).

ಪಣ್ತೆಲೆ = ಹಣ್ಣಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾದ ಎಲೆ; ಹಳತಾಗಿ ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟ ಎಲೆ : ಮಲಯಾನಿಲನೊಯ್ಯನೆ ಪಣ್ತೆಲೆಯಂ ನೆಲೆಯಿಂ ಕಲ್ಚುಗುಂ ವಿಟಪಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೫೪) ; ಇೞಿದೇೞುಮೊೞಿಂ ಗಂಡರೊಳಳಿಪೆಂಬುದು ತನಗೆ ಮುತ್ತ ಮುದುಗೂಂಟಣಿ ತಾಂ ಕೞಿವಣ್ ಮುತ್ತದ ಪಣ್ತೆಲೆ ಪೞವಱಿಗೋಲ್ ಪಱಿದ ಭೇರಿ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ಕೊಳಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೮೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೞು ; ತುಳು. ಪನ್ದುF, ಪನ್ಜಾರ್ವು ; ತೆಲು. ಪಂಡು ; ಕುರುಖ್. ಪನ್ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ಪನೆ]

ಪಣ್$_3$, ಪಣ್ಣು$_2$, ಹಣ್$_2$, ಹಣು$_2$, ಹಣ್ಣು$_3$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ವವಾದ ಫಲ ; ಮಾಗಿದ ಫಲ : ಮಧುಮದ್ಯಮಾಂಸಂಗಳುಮಯ್ದುಪಾಲ್ಮರದ ಪಣ್ಗಳುಮಾಳುಂಬೆಯುಂ ಸಣಂಬಿನ ಪೂವುಮೆಂದಿವಂ ಸೇವಿಸುವರುಂ . . . ಏೞುಂ ನರಕಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ದುಃಖಂಗಳನೆಯ್ದುವರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೬-೧೭) ; ಚಾಗದೊಳ್ಪಿನಚ್ಚೊತ್ತದೆ ಮಾಣ್ದು ಬಾೞ್ವ ಪುೞುವಾನಸನೆಂಬನಜಾಂಡಮೆಂಬುದೊಂದತ್ತಿಯ ಪಣ್ಣೊಳಿರ್ಪ ಪುೞು ವಲ್ಲದೆ ಮಾನಸನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೫) ; ಧರೆ ಬೀಜಂಗಳ ನುಂಗೆ . . . ತರುವೇ ಪಣ್ಗಳ ಮೆಲ್ಲೆ ಮಾತೆ ವಿಷಮಂ ಪೆತ್ತರ್ಭಕಂಗೂಡಿಸಲ್ ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರ ಕಾಯ್ವನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೯) ; ತುಱುಗಿದ ಕಾಯಿ ಪಣ್ಗಳ ಸಾಲವೃಕ್ಷವ ಮುಱಿದು ದೂಳಿಯ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳುತ ಸುರಿವ ಸೊಂಡಿಲ ಸೀರ್ಗಱೆಯುತ ಬಂದುದು ಬಿಱುಗಾಳಿ ಮದಗಜದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೪-೩೭) ; ಪುಷ್ಪಗರ್ಭಿತ ನವವಸಂತದ ಲಸಲ್ಲತೆಗೆ ಪಣ್ ಬೀತು ಪೋದ ಮಾಗಿಯ ಮರದ ಸಾಮ್ಯಮೇಂ ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೪-೨೦೩೬). **ಪಣ್ಣು$_2$:** ೧. ಶುಕ ಶಂಖಂ . . . ಪೂವಣ್ಣು ವಿಪ್ರದ್ವಯಂ ಮುಕುರಂ ಮಾಂಸವು ಮದ್ಯ ತುಂಬಿದ ಕೊಡಂ ಪೆರ್ಗಿಚ್ಚನಾರ್ ಕಂಡೊಡಂ ಶಕುನಂ ಶೋಭನಕಾಸ್ಪದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೬೭). **ಹಣ್$_2$:** ೧. ಅತ್ತಿಯ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಣ್ಣಂದದಿನೊಳ್ಪೆತ್ತಪ್ಪುದು ಪೊಱಗೆ ನೋೞ್ಪೆನೆಂಪೊಳಗಣದೊಳ್ಪೆತ್ತಲ್ತದನ್ಯಸಮಯದ ಪೊತ್ತಗೆಗಳ್ (ಸಮಪ. ೩-೭೨) ; ಕಾಳೆಗದೊಳು ನಿಸಾತ ಕರವಾಳಹತಕ್ಕೆ ಹತಪ್ರಭರ್ಮ್ಮಹೀಪಾಳ ಕರೋಡಿ ಪೊಕ್ಕು ಗಹನಾನ್ತರದೊಳು ಕ್ಷುಧೆಯೊಳುವೆ ವಂನ್ಯಭೂಜಾಳದೊಳಿರ್ದ್ದ ಹಣ್ಗಳನೆ ಹಣ್ಣೆನಲಮ್ಮದೆ ಕಾಯಿಕಾಯಿ ಬಲ್ಲಾಳನೃಪಾಳಯೆಂಬಿದನೆ ಪಂಬಲಿಸಿದುದು ವೈರಿಸಂಕುಳಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೨೯-೧೮; 1174). **ಹಣು$_2$:** 'ಹಣುಹಂಪಲು' ಪರಾ. **ಹಣ್ಣು$_3$:** ೧. ಹಣ್ಣ ಮೆದ್ದ ಬಳಿಕ ಆ ಮರನ ಆರು ತಱಿದರೇನು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೪೯-೧೧೭) ; ಭೂಪಾಲ ಮುನಿಪನಂಘ್ರಿಯಲೆಱಗಿ ಯಿಾ ಹಣ್ಣನಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹೊಱೆಯ ಲಾಱೆನು ದನುಜಹರನೇ ಶಿವಶಿವಾಯ ನಮಶ್ಶಿವಾಯೆಂದ (ಕುಮಾರ. ಓರಿಇ. ೪-೨೪) ; ಎಳೆಯ ಹೂಮಿಡಿಗಳಂ ಸಱಿದು ಹಣ್ಣಂ ಮಾಡಲಳವೆ (ಚೆಬಪು. ೬-೯) ; ಹಣ್ಣು ಜಾರಿ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮುಪ್ಪು ; ಮುದಿತನ: 'ಹಣ್ಣುಗರಡಿ' ಪರಾ. ೩. ಕೈಗೂಡಿದುದು ; ಸಫಲತೆ ; ಗೆಲವು : ಹೋದ ಕೆಲಸ ಹಣ್ಣೋ ಕಾಯೋ ? (ರೂಢಿ).

ಪಂಪಲ, ಪಣ್ಪಲ, ಪಣ್ಪಳ, ಪಣ್ಬಲ, ಹಂಪಲು = ಹಣ್ಣು ; ಪಕ್ವವಾದ ಫಲ : ಹಾಲು ಅಸಿಲ ಕಂದಮೂಲ ಪರ್ಣಾಂಬು ಪಂಪ(ಪಣ್ ಫ)ಲಾದಿಗಳನೇ ಆಹಾರವ ಕೊಂಡು ಮುಕ್ತರಾದೇವೆಂಬ ಅಣ್ಣಗಳು ನೀವು ಕೇಳಿರೆ (ಸರ್ವಪ. ೨೦೦-೯೧೪) ; ಊರ ಬಿಟ್ಟಡವಿಯಾಶ್ರಯಿಸಿಯುಂ ಸತಿ ಸುತರನಾರೈದುದಂ ಕೆಡದು ಜಪ ತಪ ಸಮಾಧಿಯೊಳು ಪೂರಾಯವಾಗಿರ್ದು ಕಂದಮೂಲಂ ಪಂಪಲಾದಿಗಳ ಬಱ ಹಱಿಯದು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೧೮೬) ; ಆವಡವಿಗಳೊಳ್ ಪಣ್ಪಲಮಾವಗಮೊಳವಲ್ಲಿಗಱಿಸಿ ಪರಿಪರಿದು ಕರಂ ತಾವಡಿಗೊಳ್ವೀ ಭೀಮನ ಬೇವಸಮಿದು ನಿನ್ನ ಮನಮನೊನಲಿಸಿತಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೬) ; ಅನುದಿನಮೊರ್ವಳ್ ಗೀರ್ವಾಣನಾಥವಧು ನಾಕಲೋಕದಿಂ ಬಂದರ್ಜುನನಿಗೆ ನಂದನವನಗತ ವನಲತೆವೋಲ್ ತಂದು ನೀಡುಗುಂ ಪಣ್ಪಲಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೮೧) ; ಹಿರಣ್ಯರೋಮಂ ಬಿಲದಿಂ ಪೊಱಮಡಲೊಡಂ ವಾಯಸಂ ರಾಗರಸಮಯನಾಗಿ ಪಣ್ಪಳಂಗಳಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಪೊಡೆಮಡಲು (ಪಂಚತಂ. ೨೯೭-೧೮) ; ಅಂತು ತೀವಿದ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರದ ಪಣ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಪ]ಲಂಗಳಂ ತಂದು ಕುಡೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೫) ; ಕೈಯೊಳ್ ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಮಱುಗಿ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಪಸಿವಿಂ ತಂತಮ್ಮ ಭೃತ್ಯರ್ಗೆ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಪಣ್ಪಲಂಗಳನಱಿಸಿ ತನ್ನಿಮೆಂದು ಪೇೞ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೫೩) ; ಕೆಂಪು ಹಂಪಲಿನೊಳಗೆ ಕೆಂಪು ಇಟ್ಟೆಯ ಹಣ್ಣು ಕೆಂಪುಂಟು ಒಳಗೆ ವಿಷವುಂಟು ದುರ್ಜನರ ಪೆಂಪು ಇಂತೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೩೨). ☞ ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದಾದ ಕೂಡುನುಡಿ. **ಪಣ್ಕಾಯ್, ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ** = (ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುವ) ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಾಯಿ ; ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ತೆಂಗಿನ

ಕಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಫಲ : ಹೂವೆಲೆಯ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ ಪಣ್ಣಾಯ ಕಾಣ್ಕೆಯಿಂದೋವಿ ನೇಸರ್ಪೆರೆಗಳಿಂ ಸೊಡರ ಬೆಳಗಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦-೨೫೨) ; ತನ್ನ ಮನೆದೇವರಿಗೆ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ, ಪೂಜೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ಒಪ್ಪಿಸುವುದಲ್ಲದೆ . . . ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೬) ; ಇದು ಮಲೆದೈವದ ಕಾಟಪೆಂದೊಬ್ಬನು ಹರಕೆ ಕೊಡಲು ಹಣ್ಣುಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದನು (ಕಾಲೂರ. ೬ ಕಥಾಸಾರ). **ಪಣ್ಣಾಗು, ಹಣ್ಣಾಗು**= ೧. (ಕಾಯಿ ಬಲಿತು) ಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ಮಾಗು ; ಫಲವಾಗು : ಎಳೆಗಜುಂ ಎತ್ತಾಗದೇ ಲೋಕದೊಳ್ ಮಿಡಿ ಪಣ್ಣಾಗದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೩೫) ; ಕಾಯಿಗಳು ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೭). ೨. (ಕಾಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಕೂಡಿಬರು ; ಹದವಾಗು : ಗಣ್ಯಾತೀತರ್ ಶಿವ ಲಾವಣ್ಯದೆ ಸರ್ವಾಂಗಭಸಿತದಿಂ ನರೆಯಿಂ ಕಾರುಣ್ಯದಿನತಿಧವಲಿಮದಿಂ ಪುಣ್ಯಂ ಪಣ್ಣಾದ ತೆಱದೆ ತಾಪಸರಿರ್ಪರ್ (೧೨ಕ. ೧-೬೩) ; ಧರೆಗಧಿಕ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯತೆಯನನುಕರಿಸಲೆಂದು ಧರಿಸಿದನೊ ನುತ ಪುಣ್ಯ ಹಣ್ಣಾಯ್ತೊ ಹೇಳೆನಿಸಿ ವರವೃದ್ಧವೇಷದೀಶ್ವರನಾದಿಮಯ್ಯನಿದ್ದಾಲದ ಮರಕೆ ನಡೆದನು (ಸೋಮಚ. ೩-೭೯) ; ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಲ ಹಣ್ಣಾಗುವುದು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರವೇ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಮರಳಿ. ೮೮). ೩. (ಕಾರ್ಯ, ಬಯಕೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಕೈಗೂಡು ; ಸಫಲವಾಗು : ತಾಯಿ ಬೇರು ಕಾಯಬೇಕು ಹಣ್ಣಾಗಲಿ ಹಂಬಲ (ನೆಲಮು. ೨೫-೧೨) ; ಅವನು ಬಯಕೆ ಹಣ್ಣಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವರಿಗೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದ (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೨೫) ; ಬಾಳ ಗೆಳತಿ ಎಂದು ಅನ್ನಲು ಇನ್ನೂ ವಿಚಾರ ಹಣ್ಣಾಗಿಲ್ಲ (ಕಪ್ಪುಹು. ೪೬). ೪. (ಮನಸ್ಸು) ಪಕ್ವವಾಗು ; ಪರಿಪಾಕಗೊಳ್ಳು ; ಪಳಗು : ನುರಿತ, ಪಳಗಿದ, ಹಣ್ಣಾದ, ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದ, ಪಾಡಾದ (ಕಂನುಹು. ೮೭). ೫. ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ; ತಣಿ ; ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು : ಕಣ್ಣು ತಣಿಯೆ ಚಕ್ರಿ ಮಾಳ್ಪೊಸಗೆಯ ನೋಡಿ ಹಣ್ಣಾದುದತ್ತೆಯ ಚಿತ್ತ (ಭರಚ. ೪೦-೨೬). ೬. ಕಸುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾಗು ; ಬಳಲು : ಅವನು . . . ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದರಂತೆ ದುಃಖಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಹಣ್ಣಾದನು (ಪಾಂಚಾಕ್ಯ. ೯೧); ಲೋಕಜ್ಞಾನ ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನ ಬರುವ ಮೊದಲೇ ಮನೆತನದ ಜವಾಬುದಾರಿಯೆಲ್ಲ ಮೈಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹಣ್ಣಾದವ (ಮೂರುದಾ. ೫೭) ; ಹಾಡಿ ಹಣ್ಣಾದಿ ನೀ ಜಗದ ಕಣ್ಣಾದಿ ನೀ ದುಡಿದು ಸಣ್ಣಾದಿ ನೀ ಗುರುದೇವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೪೭-೧೫) ; ಅವನ ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಗುಡುಗಜ್ಜನು ಹಣ್ಣಾಗಿ ಹೋದನು (ಮಣಿಸ. ೫೮) ; ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬಹು ಮುಂಚೆ ಹೋಗಿದ್ದು ದುಡಿವೆವು ಸಂಜೆಗೆ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಬಹೆವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೨-೧೦೦). ೭. ಕುಗ್ಗು ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು : (ತೀರ ಹಣ್ಣಾಗಿ ನಾಚಿಕೊಂಡು) ಯಜ್ಞಾ, ಅದನ್ನೇನಾಮ್ಡಿತ್ತೀ ಬಿಡು (ಕಮ್ಮಟ. ೭). ೮. (ಕೂದಲು) ನರೆ ; ಬೆಳ್ಳಗಾಗು : ನನಗೀಗ ಎಷ್ಟು ವರುಷ ? ಕೂದಲು ಹಣ್ಣಾಗತೊಡಗಿದವು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೭೨). ೯. (ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಹಳೆಯದಾಗು,— ವಿವರ್ಣವಾಗು : ಹಣ್ಣಾದ ಎಲೆ ಉದುರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೧೦. (ಮನಸ್ಸು) ಮೃದುವಾಗು ; ಕಾಠಿಣ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸೋಲು : ಹೆಣ್ಣು ಬಣ್ಣಿಸಿದರಂತಿಂತು ಲೇಸೆಂದೆದೆ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಕೇಳುವರುಂಟು (ಭರಚ. ೨-೪೭) ; ಜೋನ್ನಳ ಈ ನುಡಿಯಿಂದ ಆ ಪಹರೆಯವನು ಹಣ್ಣಾದನು. ಅವನ ಬಾಯಿಗೆ ನೀರೊಡೆಯಿತು (ಅಂಜಿಕೆ.೧೦೦). ೧೧. ಪಗಡೆ, ಚೌಕಾಬಾರ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿ ಗುಡಿ ಸೇರು : ನನ್ನ ಮೂರು ಕಾಯಿಗಳು ಆಗಲೇ ಹಣ್ಣಾದವು (ರೂಢಿ).

ಹಣುಹಗಿನು= ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲು : ಹಸಿದಳುವ ತನಯಂಗೆ ಹಣುಹಗಿನನಿತ್ತು (ಹಚಕಾ.೯-೩೫); **ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರು**= ೧. (ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಗ್ಗಿಸು,-ಮಣಿಸು : ಮದೋನ್ಮತ್ತ ಗಜರಾಜನನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರುವ ಅಂಕುಶವಾದರೂ ದೊಡ್ಡದಿರುವುದಿಲ್ಲ (ತುಳಸೀ. ೩೮) ; ಜಹಂಗೀರನ ಮಗನಾದ ಖುರಾಮನು ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೪ರಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಗನನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದನು (ಹಿಂದುಇ.೧೮೩); ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಈ ಆದಿಲಶಾಹಿಯನ್ನು ತೀರ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದನು (ವಿವರ್ಣ. ೧೦). ೨. ಪಗಡೆ, ಚೌಕಾಬಾರ ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರು : ಬೇಗ ಬೇಗ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರು (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬರು**= ೧. (ಕಾಯಿಯು) ಹಣ್ಣಾಗತೊಡಗು ; ಹಣ್ಣುಮೆಟ್ಟು : ಬಾಳೇಕಾಯಿ ಬಲಿತು ಗೊನೆಯ ಮೇಲೇ ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಪಗಡೆ, ಚೌಕಾಬಾರ ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯು ಗುಡಿ ಸೇರುವ ಹಂತಕ್ಕೆ ಬರು : ನನ್ನ ನಾಲ್ಕು ಕಾಯಿಗಳೂ ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕು**= ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಗೊಳ್ಳಲು ಅಡೆಹಾಕು ; ಮಾಗಲು ಇಡು : ಬಾಳೆಗೊನೆಯನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಮಾಡಿಸು**= ದೇವರಿಗೆ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗಳ ನೈವೇದ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸು : ಕೋಳಿ ಕೂಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಪಟೇಲನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಏಳಿಸಿ ದೇವರಿಗೆ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಮಾಡಿಸಿ . . . ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೯). **ಹಣ್ಣು ತುಪ್ಪ**= ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ಬಿಲ್ಲೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲದ ಪುಡಿ, ತೆಂಗಿನ ತುರಿ, ಏಲಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಿನಿಸು; ರಸಾಯನ: ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಹಣ್ಣುತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಂಚಿದರು (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣುತುಪ್ಪ ಮಾಡಿಸು**= (ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟ ಬಾಳೆಗೊನೆಯಿಂದ, ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹರಕೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಲು) ಹಣ್ಣು ತುಪ್ಪವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡಿಸು : ಅವರು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಹಣ್ಣುತುಪ್ಪ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣು ಮಾಡು**= ೧. ಕಾಯನ್ನು ಪಕ್ವಗೊಳಿಸು ; ಮಾಗಿಸು : ಕಾಯನ್ನು ಗುದ್ದಿ ಹಣ್ಣು ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಹದಗೊಳಿಸು ; ಪರಿಪಾಕಗೊಳಿಸು ; ಮೆದುವಾಗಿಸು : ಆ ಅನುಭವ ಮನುಷ್ಯನ ಇಡಿಯ ಜೀವಮಾನವನ್ನೇ ಹಣ್ಣುಮಾಡುವ ಅನುಭವ (ರೂಪಸ. ೫). ೩. ಜರ್ಜರಿತಗೊಳಿಸು; ನೋಯಿಸು; ಬಳಲಿಸು: ಶನಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಹಳ ಹಣ್ಣುಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಗಾಳಿಗು. ೧೨) ; ಹೊಡೆದೂ ಬೈದೂ ಸದಾಶಿವನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೮೫) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಪೇಚನ್ನು ಹಾಕಿ, ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಣ್ಣುಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸುವುದು ಅವನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೨). **ಹಣ್ಣುಮೆಟ್ಟು**= ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬರು ೧ : ನಮ್ಮ ಹಿತ್ತಲಗಿಡದ ಬಾಳೇಗೊನೆ ಹಣ್ಣುಮೆಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣುಹಂಪಲ್, ಹಣ್ಣುಹಂಪಲು**= ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವು; ಫಲಪಕ್ವ : ಮಾಱುವ ಹೆಡಗೆಯ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲ್ ಬಾಡುಕಾಯ್ಗೆ ಹಿಡಿಬಾಡು ಹಿಡಿಹಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. V, ೨೦-೬೯; 1161); ಅಡಸಿ ಗಿರಿಗಳ ನುಂಗುವನ ಬಾಯ್ ಹಿಡಿಯದಿಹುದೇ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲ ಬಡವಿರಾಟನನಾರು ಬಲ್ಲರು ದ್ರೋಣನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೪೦) ; ನೆರೆದುದೈ ನೋಟಕರು ನಗೆಗಳ ಹೊರಳಿಗಳ ಲಂಗಡಿಯ ಹಸರದ ಹುರಿಗಡಲೆ ಗುಡ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನು ಹಾಯ್ಕುತಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩೧); ಅವರ ತೋಟತುಡಿಕೆಗಳು ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಲಿ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೬೦). **ಹಣ್ಣುಹಣ್ಣಾಗು**=

ನೋಃಯು ; ಬಳಲು : ಮುದುಕಿಯು ಈ ವಿಪರೀತ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಹಣ್ಣುಹಣ್ಣಾದಳು (ಜಯಂತ. ೨೧೫). **ಹಣ್ಣು ಹಣ್ಣು ಮುದುಕ** = ತೀರ ಮುಪ್ಪಾದವನು ; ಅತಿ ವಯಸ್ಸಾದ ವೃದ್ಧ : ಆ ಹಣ್ಣು ಹಣ್ಣು ಮುದುಕರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣು ಹಣ್ಣು ಮುದುಕಿ** = ತೀರ ವಯಸ್ಸಾದ ಮುದುಕಿ ; ಅತಿ ಮುಪ್ಪಾದ ವೃದ್ಧೆ : ಆ ಹಣ್ಣು ಹಣ್ಣು ಮುದುಕಿಗೆ ತಲೆ ನಡುಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಣ್ಣುಹಾಗಲಕಾಯಿ ಆಗು** = ಹಣ್ಣಾದ ಹಾಗಲಕಾಯಿಯಂತೆ ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿರು ; ಜೀರ್ಣವಾಗು : ಜೀವಾ ಅಂಬೋದು ಹಣ್ಣುಹಾಗಲಕಾಯಿ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ (ತಿಡುಗು. ೨೪).

[**ದೇ.॥** ತಮಿ. **ಮಲ.** ಪಟ ; ತುಳು. ಪರ್ನ್ದು ; **ತೆಲು.** ಪಂಡು; **ಕೋಲಾ.** ಪನ್, ಪಂಡುಡ್; **ನಾಯ್ಕಿ.** ಪಂಡೆ ; **ಪರ್ಜಿ.** ಪಲ್; **ಕುವಿ.** ಪಂಡು ; **ಕುರುಖ್.** ಪಂಜ್ಯಾ./ಸಂ. ಫಲ]

ಪಣ₁ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ: ಪಣ—ಅ ಸಿ ಆ ಉ ಸಾ ಎಂಬಯ್ದಕ್ಕರಮಂ ಚದು—ಅ ಸಿ ಸಾ ಹೂ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕಕ್ಕರಮಂ (ಪಸಾರ. ೫೭೫) ; ಪಣತೀಸಂ ಸೋಳಸವಂ ಪಣ ಚದುದುಗಮೇಗಮೆಂದು ಪೇಳ್ವಾಗಮದಿಂ ಗಣಿಯಿಸುವಡೆ ಸವಿದಂ ಪ್ರಣುತ ಶ್ರೀಪದಮೆನಿಪ್ಪ ತತ್ಪಂಚಪದಂ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೫). [<ಪ್ರಾ. ಪಣ./ಸಂ. ಪಂಚ]

ಪಣ₂ 'ಬಣ್ಣ' ನೋ.

ಪಣ₃ (ನಾ). **೧.** ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಾಜಿಯಾಗಿ ಒಡ್ಡಿ ಆಡುವ ಆಟ,-ಪಂದ್ಯ ; ಜೂಜು : "ದ್ಯೂತಃ, ಅಕ್ಷವತೀ, ಕೈತವಂ, ಪಣಃ— ೪ ಜೂಜಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೯). **೨.** ಜೂಜು, ಪಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡುವ ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತು ; ಒತ್ತೆ : ನಂಬುದುದಂ ನಂಬಿಸಲುಂ ನಂಬಿದುದಂ ಬಿಡಿಸಲುಮೊಳವುಗುವುದರ್ಕೆಡೆಮಾಡಲುಮೆಡೆಯಾಗದ ಮೃಗಮನವುಂಕಿಸಲುಮೊಲ್ದು[ಮೊಲ್ಲ]ದ ನಲ್ಲರಂತೆ ಮಿಡುಕಿಸಲುಂ ಪಣಮುಡಿದರಂತಡ್ಡಂಮಾಡಲುಮೆಸೆದ ದೆಸೆಗಳ್ಗೋಡಿಸಲುಂ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯು ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಕೆಲದೊಳಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೩ ಪ) ; "ಪಣಮುಡಿದರಂತೆ = ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಸೋತವರ ಹಾಗೆ" (ಪಂಪದೀ. ೧೪೫) ; ಪಣವುಂಡೆಂ ಬಂದಿಯೊಳ್ಪಾಲಕನೆ ಪಲಗೆ ಜೂಜಾಡಿದೆಂ ಸೂಳೆಗೆಯ್ದೆಂ ಪಣಿದಂಬೊಯ್ದೆಂ ತೊಟಿಲ್ದೆಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೩೬) ; ಹೇಮಭಾರದ ವಿಮಲರತುನಸ್ತೋಮವಿದೆ ಪಣವೆನಲು ಕೌರವಭೂಮಿಪತಿಯೊಡ್ಡಿದನು ಧರ್ಮಜ ಹೆಸರಿಸಿದ ಧನವ (ಕುವ್ಯಾಸ.೧೩-೪೯) ; ತೀರಿತಿನ್ನೇನವನಿಪತಿ ಭಂಡಾರದೊಡವೆ ಸುವಸ್ತುವೆಲ್ಲವು ಸೇರಿತೆನಗಿಂದಿನಲಿ ಪಣವೇನಿನ್ನು ಪೇಳು (ನಳಚ. ೪-೩೧) ; ರಾಜೋಟಿ ಜೀವಾ ಪಣಕ್ಕ ಒಡ್ಡತಾನ (ದೀಪಹ. II, ೧೩೯) ; ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಪಣಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದ ಶರಣೆ ಕಾಯಕಜೀವಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೪೩) ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವು ಏನಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದರೇ ಚೆನ್ನ (ನಡೆದಾ. II, ೧೪೩೪). 'ಪ್ರಾಣಪಣ' ಪರಾ. **೩.** ಪಂಥ ; ಜಿದ್ದು ; ಪಂದ್ಯ ; ಸ್ಪರ್ಧೆ : ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಂ ಮಾಡಲೇಕಕ್ಕ ನಿನಗೆ ಘನ ಕಣ್ಣುಂಟು ನನಗಿಲ್ಲದಾಯ್ತೆ ನೋಡಲ್ಬರಿದೆ ಬನ್ನಣೆಯ ಮಾತ ಬಿಡು ಹೇಳು ಪಣವೇನಿದಕೆ ನಿನಗೆನಗೆ ಶಪಥಂಗಳುಯೇನೆನಲು (ತುರಂಗ. ೩-೨೧) ; ಪಾಂಚಾಲರಾಜನು ರಾಜಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂಥ ಒಂದು ಪಣವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದನು (ಪಚಭಾ. ೫೭) ; ಅವನು ಒಡ್ಡಿದ ಪಣದಲ್ಲಿ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಗೆದ್ದೆ (ಹಾಹುತ್ತ. ೭೯) ; ತಾನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪಣವೂ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ! (ಮೂರುದಾ. ೧೭). **೪.** ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ : ಗಣಪತಿ ತನ್ನ ಪಣ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇಂದು ಊರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಮೋರೆ ತೋರಿಸಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೨) ; ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ತತ್ತ್ವ-ಸಂದೇಶವನ್ನು ದೇಶದ, ವಿಶ್ವದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸುವ ಪಣವನ್ನು ತೊಟ್ಟ ಧೀರ ನರೇಂದ್ರ (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೭) ; ಯಾರು ನೀನು ದಿಟ್ಟ ? ಏನು ಪಣವ ತೊಟ್ಟೆ (ನಡೆದಾ. I, ೪೨೯) ; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಾಶ್ಯಾಬಾನ ಪಣ ಪೂರೈಸಿದ ಹಾಗಾಗಿ ಅವನು ಮತ್ತೆ ವಿರಾಸೆ ಕಾಯತೊಡಗಿದ (ನಾಪೋಲಿ. ೭೫). **೫.** ಭತ್ಯ ; ವೇತನ ; ಕೂಲಿ : "ಕರ್ಮಣ್ಯಾ, ವಿಧಾ . . . ಮೂಲ್ಯಂ, ನಿರ್ವೇಶಃ, ಪಣಃ—೧೧ ಕೂಲಿಯ ಪೆಸರುಗಳು, ಮಜೂರಿಯ ಕಿಮ್ಮತ್ತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೮). **೬.** ನಾಣ್ಯ ಅಥವಾ ಕವಡೆಗಳಿಂದ ಎಣಿಕೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮೊತ್ತ,—ಮೊಬಲಗು : (+). **೭.** ನಾಲ್ಕು ಹಾಗ ಅಥವಾ ಗದ್ಯಾಣದ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ (ನಾಲ್ಕು ಆಣೆ, ಎಂಟು ಕಾಸು) ಬೆಲೆಯ, ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ ; ಎಂಬತ್ತು ಕವಡೆಯ ಬೆಲೆಯ ನಾಣ್ಯ ; ಹಣ : ಪಣ ಮೂಱು (ಹೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೭-೫೧; 872) ; ಎಂಟು ದಮ್ಮದ ಪುಳ್ಳಿಯಿಂ ತಂದೊಡಮೊಂದು ಪಣ[ಪಾಠಾಂ. ದಮ್ಮ] ಮನಪ್ಪೊಡಂ ಪೆಱದೆ ಬಸಿರ್ಗಾಗ್ಯುಮಂಬಲಿಗಮೊಣ್ಣೆಗಂ ಕಟಾಗಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೋಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨೧) ; ಸಂಶಯದಿಂ ನಾಳೆ ಬಪ್ಪ ಪೊನ್ನಿಂದಮಿಂದು ಬಪ್ಪ ಪಣಮೇ ಲೇಸು (ಮದತಿ. ೧-೫೮ ವ) ; ನಂದಾದೀವಿಗೆಯ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗೆ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಒಂದು ಪಣಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೨೭ ; 1088) ; ಪಾಗಂ ನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಪಣಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೫-೩೧) ; ನಿನ್ನಯ ಕಾಪ್ಪ ಭಾರಮಂ ಕೊಂಡಪೆವದಕ್ಕೆ ಕ್ರಯಮೇನೆನಲ್ ಪಣ ಚತುರ್ಥಾಂಶಮೆನೆ (ಚಿಬಪು. ೫೨-೫೦) ; ಹತ್ತು ಪಣ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿ, ಹೋಗಿ ಆ ಅರ್ಧ ಪಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು (ಕಸಂ. ೨೭). **೮.** ಎರಡು ತೊಲ ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಹಾಗದ ತೂಕ : "ಸಿಕ್ಕಸಲ್ವೇಳೆಯೆರಡುಮನೊಂದು ಪಾಗಮವು ನಾಲ್ಕಾಗೆ ಪಣಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧). **೯.** ಬೆಲೆ ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು ; ಮೌಲ್ಯ ; ಕ್ರಯ. **೧೦.** ಹಣ ; ಧನ ; ದ್ರವ್ಯ : ತದ್ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂ ಗುಣ ಪಣಕ್ಕಾನಾವಗಂ ಮಾಱುವೋದೆನೊ (ಕಾದಂಉ. ೮೧) ; ಪಣವಿಲ್ಲದೆ ಯಟಮಟಿಸುವ ಬಣಗುಗಳಂ ನೆವವನಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಧನಿಕರೊಳ್ ಗುಣಮಂ ನೆಗೞ್ಚಿ ಕೂರ್ಮೆಯಿ[ಯು] ಪಣಮಂ ಸಾಧಿಸುವಳಾವಳವಳೇ ಬೆಲೆವೆಣ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೬೬) ; ಉಣದುಡದೊಡಲ ದಂಡಿಸುವಾಯಸವಿಲ್ಲ ಪಣವ ವೆಚ್ಚಿಸುವ ಪಾಡಿಲ್ಲ ಗುಣವಂತೆಯರೆಸಗುವ ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಣೆಯಹ ತಪವಿನ್ನೊಳವೆ (ಹದಿಬ. ೨-೨೨) ; ಪೆತ್ತ ಕೊಡಗೂಸಂ ಪಣಕೆ ಮಾಱುವಡಿ ಒಡಲಂ ಪೊರೆವಟಾಒಡಲಿಂಗೆ . . . ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಲ್ಬಾರದೊಂದು ಮೈಮೆವೆತ್ತು ನಿಂದಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೩). **೧೧.** ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತು,—ಸರಕು. **೧೨.** ವ್ಯಾಪಾರ ; ವ್ಯವಹಾರ : ವಾಣಿಜ್ಯ ; ಉದ್ಯಮ : ವಿಪುಳಸುಖದಂದದಿಂ ನಿಜವಪುವಿನೊಳಾತ್ಮನೆ ವಲಂ ಸ್ವಸಂವೇದ್ಯಂ ತೋರ್ಪುಪಚಿತ ಪಣಂಗದೊ[ಳೊ]ಳ್ ಬುದ್ಧಪೂರ್ವಚರಿತಂಗಳಿಂ ಸಮಂತನುಮೇಯಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೧೧೮). **೩.** ಮಾರಾಟದ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ : "ಆ ಪಣಂ ವಿಪಣಿ ಪಣ್ಯವಂಗಡಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೮). **೧೪.** ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ,—ಪ್ರಮಾಣ : "ಪಣಮೆನಲ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಂ" (ಕಶರ. ೬೩) ; ಭತ್ತ ನಾಲ್ಕಕೆ ವಂದಂ ಕಾಕಣ್ಯಮೆನಿಪುದದು ಮತ್ತೆ ಪಂಚಕಕೊಂದು ಪಣಮಕ್ಕವು ಪಣ ಮೂವತ್ತೆನಿಸಲದು ನಿಷ್ಕ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೪-೬). **೧೫.** (?) : ಯಿಾದುರ್ಘಟಂಗಳಾದ ಪಣಂಗಳಂ ಕುರಿಯುವಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೭-೨೦); ಸೌಗಂಧಿಕಾದೇವಿಯರು ಕೆಲವು ಪಣಂಗಳಂ ಕುರಿತುಯಿರುವರು(ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೬-೨೦). **೧೬.** (?) : ಕುದುರೆಗೆ ಕಾಪಟ್ಟು ಎಱೆಯಪ್ಪೆನ ಪಣಮೆ

ಕಾದಿ ಸತ್ತ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಕ××ಕೊಟ್ಟ××× ಮತ್ತಮ್ಮ ಅಜವರ್ಮ್ಮ ಗಂಗರ ಬೆಸದೆ×ಣ್ದಾ ಚೇ××× ಗಜನೊಬಿಮ್ಪುಕೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತೊಡೆ (ಎಕ. XI, ಜಗಳೂ. ೧೯-೩ ; 907).

ಪಣಕ್ಕಿಡು=ಪಣವಾಗಿ ಒಡ್ಡು ; ಒತ್ತೆಯಾಗಿ ಇಡು : ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ದಾಸಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಪಣಕ್ಕಿಡಲು ಸಾಹಸ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆ ? (ಬಾಣಅ. ೩.೨೧) ; ಯಾವತ್ತು ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಪಣಕ್ಕಿಟ್ಟು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುವುದನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ನನ್ನ ತೀವ್ರ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೭).

[ಸಂ.]

ಪಣ$_{4}$ 'ಪಣಬು' ನೋ.

ಪಣ$_{5}$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಒಡ್ಡವಣೆ,ಚಡ್ಡಣೆ . . . ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅವುಗಳ 'ಣೆ' ಅಂತ್ಯವೂ ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ 'ಪಣ' ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಸಾಚ. ೨೬೧). 'ಜಾಣಪಣ', 'ತತ್ತ್ವಪಣ' ಪರಾ.

ಪಣಒಡ್ಡು 'ಪಣವೊಡ್ಡು' ನೋ.

ಪಣಂಕು 'ಪಳುಂಕು' ನೋ.

ಪಣಂಗುಳಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಜೂದಾಳಿ : ಲಂಚಮಂ ಕೊಳ್ವಂ, ಲಂಚಂಗುಳಿ ಏಪಂ ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಆಟಂಗುಳಿ, ಪಣಂಗುಳಿ, ಪಣ್ಗುಳಿ, ಕಾಯ್ಗುಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೪ ಪ್ರಯೋ).

[ಪಣ$_{3}$+-ಗುಳಿ$_{2}$(<-ಕುಳಿ$_{3}$)]

ಪಣಂಚು 'ಪಳಂಚು$_{1}$' ನೋ.

△**ಪಣಂಬೆ** 'ಬಣಂಬೆ' ನೋ.

ಪಣಕಟ್ಟು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಡ್ಡು; ಬಾಜಿಕಟ್ಟು : ಪಣ ಕಟ್ಟುವವನ ಹತ್ತಿರ ಹೆಣಗಬಹುದು, ಹಣ ಕೂಡಿಸುವವನ ಹತ್ತಿರ ನಿಲ್ಲಲಾಗದು (ಗಾದೆ). ೨. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು ; ಪಣತೊಡು : ಮಾಡಿ ಮಡಿಯುಲೆಂದು ಪಣ ಕಟ್ಟಿ ದುಡಿದ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ 'ಬದುಕಿ ಉಳಿದವರ' ನೆರವೂ ಅವರಿಗೆ ಇದೆ (ಸಾಸಮಾ. ೧೬೦).

[ಪಣ$_{3}$+ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಪಣಕಟ್ಟು$_{2}$, ಪಣಿಕಟ್ಟು, ಫಣಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಜಾತಿ ಪದ್ಧತಿ,—ಕಟ್ಟಳೆ : (ಕ). ೨. ಗುಂಪು ; ಪಂಗಡ; ವರ್ಗ ; ಪಕ್ಷ : ಇದರ ವಿಚಾರಣೆಗೂ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಬರೆವುದಕ್ಕೂ ಗುರಿಕಾರ, ಶ್ಯಾನಭಾಗ ಮುಂತಾದ ಆಯಾ ಪಣಕಟ್ಟಿನ ಜನಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೨೮) ; ಇವನಂತಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತನೂ ವೀರನೂ ಮನೋಪಾಯನಿಷ್ಣಾತನೂ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಯ ಪಣಕಟ್ಟಿನಲಿ ಬೇರಾರಿದ್ದಾರೆ ? (ಚಿಟ್ಟಅ. ೧೩೯-೭). 'ಬುಡಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಪಣಿಕಟ್ಟು :** ೨. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪಣಿಕಟ್ಟು ಆಯುಗಾರು ಶಾನಬೋಗ ಪುಟರಂಗಪ ತಳವಾರ ವೋಬಾ ಬೇಗಾರ ದಾಸ ತಿಮ್ಮ ಆಯಗಾರ ಸಹ ನಮ್ಮ ಮೊಕ್ತ ನೀನು ಬಂದು ನಮ್ಮ ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ ಅಜುಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೧೫ ; 1533 ?). **ಫಣಕಟ್ಟು :** ೨. ನಾನಾ ಫಣಕಟ್ಟಿನವರು ಬರಶಿ ಕೊಟ ದಾನಶ್ಯಾಸನದ ಪತ್ರಾ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೮೩-೮೫ ; ಸು. 1672) ; ಆನೆಕಲ್ಲುವುಭಯಪೇಟೆಯಲ್ಲಿಯಿರುವಂಥಾ ಸೆಟ್ಟಿವರ್ತಕರು ಮುಂತಾದ ಸಮುಸ್ತ ಫಣಕಟ್ಟು ಜನರಿಗೆ ದೇಶದ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ನಂದಿಕೋಲು ಮೆರವಣಿಗೆ ನಿಮಿತ್ಯವಾಗಿ . . . ಕಲಹ ಬಂದು (ಎಕ.IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೦೫-೯ ; 1693) ; ಮೂಗೂರ ಸೋಮರಾಜ್ಯೆಯ್ಯ ಅರಶಿನವರ ಕುಮಾರರು ದೇವರಾಜ್ಯೆಯ್ಯ ಅರಶಿನವರು ಫಣಕಟ್ಟಿನ ಉದ್ಯೋಗಸ್ತರ ಸುಸಂಮ್ಮತದ ಮೇಲೆ ನೇಮಕಾ ಮಾಡಿಸಿದ ದಾನಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೩೧-೨೯ ; 1737).

[ಪಣ$_{2}$(<ಬಣ್ಣ)+ಕಟ್ಟು$_{2}$]

ಪಣಕಾಂತೆ (ನಾ).ವೇಶ್ಯೆ ; ವಾರಸ್ತ್ರೀ : ಭಾವಂ ತಾಂ ತಳರ್ದು ಬೇಡೆ ಶಿವಗಣಚಿಂತಾಮಣಿ ಬಸವನೀವನಂಬರಮನದಂ ಎನೆ ಕೇಳ್ದಾ ಪಣಕಾಂತೆ ದೂತಿಗೆ ಪಸಾಯಂಗೊಟ್ಟು (ವೃಷವಿ. ೮-೨೫). [ಪಣ$_{3}$+ಕಾಂತೆ]

ಪಣಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಪಕ್ಕನೆ; ಪುಣಕ್ಕನೆ: ಬೆಕ್ಕು, ಬದುಕಿದೆಯಾ ಬಡಜೀವವೇ ಎಂದು, ಬಲೆ ಬಿಚ್ಚಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಪಣಕ್ಕನೆ ನೆಗೆದು, ಆಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಯಿತು (ನಾಳೀಜಂ. ೪೮).

[ಪಣಕ್$_{0}$+-ಅನೆ$_{1}$]

ಪಣಗೈ (ಕ್ರಿ). ಪಣವಾಗಿ ಒಡ್ಡು; ಪಂದ್ಯದ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಮಾಡು: ಮಾನಿನಿಯ ಶೀಲವನು ಪಣಗೈದು, ತಾಳಿ ಬಾಳಿ ಬದುಕಲು ಏಕೆ ರಾಜ್ಯ ವಾಳುವುದೇಕೆ ? (ನಡೆದಾ. I, ೪೨೬). [ಪಣ$_{3}$+ಗೈ(<ಕೆಯ್$_{1}$)]

ಪಣಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತೆ ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಒತ್ತೆಯಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಪಣಗೊಳ್ವಳ್ ಚೆಲ್ಲದಿಂದಂ ಚದುರನ ಚದುರಂ ಸೇಸೆಗೊಳ್ವಳ್ . . . ಇಂತೀ ಗಣಿಕಾಸಂದೋಹದೊಳ್ತೀಪೆಯೆ ಪುರುಷಗುಣಶ್ರೀಗಳಗ್ರಾಹಿಯಲ್ತೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೭). [ಪಣ$_{3}$+ಕೊಳ್$_{1}$]

ಪಣತ, ಪಣಥ, ಪಳಥ, ಬಣತ, ಬಳತ (ನಾ). ೧. ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನುಸಂಗ್ರಹಿಸಲು(ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೆಲಮಟ್ಟದಿಂದ ಮೇಲೆ) ಕಟ್ಟಿದ, ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಕೊಠಡಿ ; ಕಣಜ : ಭತ್ತದ ಪಣತದ ಮೇಳು ಹತ್ತೆಂಟು ಸೂಚನೆ ದಿವ್ಯಸಾಲೆ (ಕಾಲಸಂ. ೭೮-೮) ; ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷದ ಜೀವರುಗಳೆಂದೆಂಬ ಬೀಜವ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ಮುಂಬೆಳಸಿಗೆ ಪಣತವ ಕಟ್ಟಿದಂದದಿ ಪೊಂಬೆಟ್ಟ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨-೧೨) ; ಇಂತರ ಮನೆಯಂ ರಚನೆಗೈಸಿ ತದುಪಯುಕ್ತವಾದ ಬೊಕ್ಕಸ ಭಂಡಾರ ಲಾಯ ಗಜಾಶ್ವಶಾಲೆಯುಗ್ರಾಣ ಪಣತ ಮುಂತಾದ ಮಹಲ್ಗಳಂ ನಿರ್ಮಾಣಂಗೈಸಿ (ಕಳನೃ. ೧-೧೦೫) ; ಅರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಬೊಕ್ಕಸ ಭಂಡಾರ ವುಗ್ರಾಣ ಜಾನಶಾಲೆ ಪಣತ ಮುಂತಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಕಳವಂ. ೩೨-೨) ; ಮನೆಯ ಒಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಲುಮನೆಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಣತದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೂ, ಇದ್ದುವು (ಪಂಜಪಂ. ೧೫೪). **ಪಣಥ :** ೧. ಮನೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಸ್ನಾನದ ಮನೆ(ಬಚ್ಚಲು ಮನೆ), ಸೌದೆಯ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಪಣಥ (ಕಣಜ) ಇವು ಮನೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಇರುವುವು (ಮಲೆಮಂ. ೯). **ಪಳಥ :** ೧. ಕಳುವ ಸಾಯಣ್ಣನವರು ಅಗ್ರಹಾರವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪಳಥ ಬಿಡುಗೊಡೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಗ ೨೧೪ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೪೯-೩೩; 1291). **ಬಣತ :** ೧. ಅಲ್ಲಿ ಬಣತದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ, ನೀನು . . . ಅಂಜಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೪೯). **ಬಳತ :** ೧. ಹಸಿರು ದೊರೆವಾಗ ಅದನ್ನು ಕೊಂಡಾಗಲೀ, ಬೆಳೆದಾಗಲೀ, ಕೆಡದಂತೆ ಮತ್ತು ಒಣಗದಂತೆ, ಬಳತಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ . . . ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೮೯). ೨. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಚಾಪೆಯಿಂದ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸಾಧನ; ತೊಂಬೆ; ಗಳಗೆ. ೩. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಗಳು ; ಬಿದಿರಿನ ಸೀಳು ; ದಬ್ಬೆ : ಯಾಕೋ, ಬಳತದ ಹಾಗೆ ಬಳುಕುತ್ತಿ ? (ರೂಢಿ). [?./ಮರಾ. ಬಳತ, ಬಳದ]

ಪಣತಖಾನೆ (ನಾ). = ಪಣತ ೧ : ಪಣತಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾವು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ದೀಪವಿಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುವುದು ಅಪಾಯಕರ (ರೂಢಿ). [ಪಣತ+ಖಾನೆ]

ಪಣತಿ₁ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ಪಣತಿ ನಿನ್ನನು ಮತ್ಪ್ರರಕೊಯ್ವೊಣಿಕೆಯಿಂದಾ ಬಂದೆನೇತಕೆ ಬಣಗುಮರ್ತ್ಯನ ಭಜಿಪೆ ಮತ್ತಿಯೆಯಾಗು ನೀನು (ಅರಾಪೂ. ೩-೭-೩೬) ; ಶಂಖೆಯಿಲ್ಲಾದೆ ಆಳುವಂಥಾ ಬಿಂಕಾವಾದಾ ಧೊರೆಗಾಳಿವರೂ ಪಂಕಜಾಕ್ಷಿ ಕೇಳೂ ಯನ್ನುತಾ ಆ ನಳಾರಾಜಾ ಪೊಂಕದಿಂದಾ ಪೇಳ್ದಾ ಪಣತೀಗೆ (ಯನಳ. ೪೬). 'ಮಡದಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಣಂತಿ, ಪಡಂತಿ]

ಪಣತಿ₂ 'ಪಣಿತೆ' ನೋ.

ಪಣತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತೈದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ : ಪಣತೀಸ–ಣಮೋ ಅರಹಂತಾಣಂ ಣಮೋ ಸಿದ್ಧಾಣಂ...ಣಮೋ ಳೋಏ ಸವ್ವಸಾಹೂಣಂ ಎಂಬೀ ಪಂಚಪದನ ಮೂವತ್ತಯ್ದಕ್ಕರಮಂ (ಪಸಾರ. ೫೭೫) ; ಪಣತೀಸಂ ಸೊಳಸವಂ ಪಣ ಚದುದುಗಮೇಗಮೆಂದು ಪೇಳ್ವಾಗಮದಿಂ ಗಣಿಯಿಸು ವಡೆ ಸವಿದಂ ಪ್ರಣುತ ಶ್ರೀಪದವೆನಿಪ್ಪ ತತ್ಪಂಚಪದಂ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೫). [<ಪ್ರಾ. ಪಣತೀಸ./ಸಂ. ಪಂಚತ್ರಿಂಶತ್]

ಪಣತೆ 'ಪಣಿತೆ' ನೋ.

ಪಣತೆಸೊಡರ್, ಹಣತಿಸೊಡರು (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ದೀಪದ ಬಟ್ಟಲಿನಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿದ ದೀಪ,— ಜ್ಯೋತಿ : ಮಿಕ್ಕಕ್ಕರೆಗೆ ಪಣತೆಸೊಡರಂ ಪಿಡಿದು ನೋಡಿದಳಯೋನಿಜೆಯ ದೇವವಂದಿತ ರೂಪಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೬-೩೨೦). **ಹಣತಿಸೊಡರು :** ಇರುಳು ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಾಗ ಹಣತಿಸೊಡರು ಹೆದರಿದಂತೆ ತಾನು ತಣ್ಣಗಾದೇನೆಂದು ಚಳಿಚಳಿ ನಡುಗುತಲಿತ್ತ ಶುಭ ನುಡಿಯೆ ಶುಭ ನುಡಿಯೆ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ (ನಾದಲೀ. ೩-೧೧). [ಪಣತೆ(<ಪಣಿತೆ)+ಸೊಡರ್]

ಪಣತೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು : ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡು ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ದಂಪತಿಗಳೆಲ್ಲ ಗ್ರಂಥರಾಶಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಲು ಹಾಗು ಬೆಳೆಸಲು ಪಣತೊಟ್ಟರು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೫) ; ಬೊಪ್ಪಣ . . . ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ತ್ರಿಕರಣ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಪಣತೊಟ್ಟ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೧) : ನಿರ್ದಯೆಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುಡಲು ಪಣತೊಟ್ಟ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಪ್ರಖರತೆಯಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಂತೆಯೇ ಆಯಿತು (ಮಣ್ಣಿಮ. ೩) [ಪಣ₃+ತೊಡು₁]

ಪಣಥ 'ಪಣತ' ನೋ.

ಪಣಬು, ಪಣ₄ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಸೇತುವೆ ; ಸಾರ : [ಹಿ]ರಿಯಕುರ್ವ [ಯೆ]ಕ್ಕೇಕುರ್ವ ಕಲ್ಲೋನಾಯಕಿತ್ತಿಕುರ್ವ . . . ಆನುವು ಕಟಗೆ ಪಣಬಿನ ಹಜಗೋಲವರು ಕೊಡುವ ತೆಜಿಗೆ ಸಹವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೫-೧೧ ; 1513) ; ನಾನು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಇಳಿದು, ಅವರ ಸಂಗಡ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪಣಬಿನ ಕೈಪಿಡಿ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು, ವಿಷಯವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದೆ (ಕಲಸೆ. ೨೧೦). **ಪಣ₄ :** ಅಲ್ಲೊಂದು ನದಿ. ಅದನ್ನು ದಾಟುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹಾಕಿದ್ದ ಪಣವನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಘಾಟೀಮ.೭೫). [?]

ಪಣಭಾಮಿನಿ (ನಾ). = ಪಣಕಾಂತೆ : ಪರಿಮಳಕೊಯ್ಯನಾವರಿಪ ತುಂಬಿ ಮುಗಿಲ್ಗಣಿಕಾವಿಲಾಸಮಂದಿರಚಲದಗ್ರಘಂಟೆಯುಲಿ ಮೇಘರವಂ ಪಣಭಾಮಿನೀವಿಲೋಲರುಚಿರಕರ್ಣಪತ್ರರುಚಿ ಮಿಂಚು ನವೋತ್ಪಲಸಿರ್ಗಮುತ್ತಸೂನರಸಕಣಾಳಿ ವೃಷ್ಟಿಯೆನೆ ಕಾರವೊಲೊಪ್ಪಿದುದಲ್ಲಿ ತಣ್ಣೆಲರ್ (ಯಾದಚಂ. ೩-೭೮). [ಸಂ. ಪಣಭಾಮಿನೀ]

ಪಣಮು 'ಪಣವ₁' ನೋ.

ಪಣರವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಪಣರವಾಡಿಯ ರಟ್ಟಗಡನಣ್ಣಪಯ್ಯನ ಮಗ ಅಸಗಯ್ಯ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೬೭-೧೨ ; 971). [?+ಪಾಡಿ₂]

ಪಣವ₁, ಪಣಮು (ನಾ). ಪ್ರಣವ ; ಓಂಕಾರ : "ಪಣವ–ಪ್ರಣವ = ಓಂಕಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). **ಪಣಮು :** ಸೋಜಾನಕ ನೀ ನಡಿಯೆ ಸೊಬಗಿನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯೆ ಓಮೆಂಬ ಪಣಮು ಒಳಗೆಲ್ಲ ಮುದ್ದುಮುಖದ ಮೋಹನ್ನಿ ದನಿಯ ಕೊಡ ಬಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೦). [<ಸಂ. ಪ್ರಣವ]

ಪಣವ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : "ಡಿಂಡಿಮಃ, ಪಣವಃ—ಈ ೨ ಪಳ(ಬಿ)ಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೭-೯೭) ; ಅನೇಕ ಶಂಖ ಕಾಹಳಭೇರೀಪಣವಝಲ್ಲರೀಮೃದಂಗತೂರ್ಯಂಗಳಂತಕಾಲಾಂತಕವಿಕಟಾಟ್ಟಹಾಸಂಗಳೆಂಬಂತೆ ಮೊಟಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೩ ವ) ; ಒರ್ವ ಪಾಣಿಕನ ಪೆಗಲ ಪಣವಮಂ ತನ್ನ ಪೆಗಲೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿಕೊಂಡು . . . ಬಾಜಿಸುವ ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರನ ವಾದನವೈದಗ್ಧ್ಯಗಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡು (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೩೯ ವ) ; ಭೇರಿ ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಣ ಕಾಹಳೀ ಮುರಜ ಪಣವ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೦-೧೩) ; ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಘಂಟೆಯನ್ನೂ ಪಣವವನ್ನೂ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಚೌಕಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸಲಿ ! (ಪಚಭಾ. ೨೧೯). [ಸಂ.]

ಪಣವಕ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸು ; ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಮ ನ ಯ ಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ : ಭೂನಾಕಾಂತದೊಳಿರೆ ತೋಯೇಶಂ ತಾನೆಂದುಂ ಪಣವಕ ನಾಮಂ ಕೇಳ್ನೀನಿಂತೀ ತೆಜಿನಱಿದೋದೆಂದುಂ ಮೀನಾಕ್ಷೀ ಯತಿ ಗಿರಿಯೊಳ್ನಿಲ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಪಣವಧು (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ ; ಗಣಿಕೆ : "ದಾರಿಕೆ ಲಂಜಿಕೆ ಪಣವಧು ವಾರಾಂಗನೆ ಗಣಿಕೆ ವೇಶ್ಯೆಯೆನೆ ಬೆಲೆವೆಣ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೩-೭) ; ಪುರೂರವಸಂಗೂರ್ವಶಿ ಕೂರ್ತಪಳ್ ಪಣವಧೂಸ್ನೇಹಮ್ಯ ಪೋಹಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೮-೫೪) ; ಹರಿದಿಕ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ದೀಕ್ಷ]ಣವ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಧು ಬರೆ ಹಿಮಕರ ಖರಕರರೊಂದೆ ತೆಜಿದೊಳನುರಕ್ತತೆಯಿಂ ನೆರೆವಳ್ಗಡ ವಸುವಿತ್ತೊಡೆ ಸರಿ ಮೃದುಕಠಿನರ್ಕಳಿರ್ವರುಂ ಗಣಿಕೆಯರೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೨೭). 'ಪಣವಧೂಗೇಹ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪಣವಧೂ]

ಪಣವಧೂಗೇಹ (ನಾ). ಸೂಳೆಯ ಮನೆ ; ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ : ಗುರು ಸೌರಭ್ಯಸಂದೋಹಭಾರಾಕಳಿತಂ ಬಂದೊಯ್ಯನೇನೂದಿಪುದೊ ಪಣವಧೂಗೇಹದಿಂ ಗಂಧವಾಹಂ (ಚಂಪ್ರಪು. ೮-೪೫). [ಸಂ.]

ಪಣವಧೂಟಿ (ನಾ). = ಪಣವಧು : ಪಲ್ಲವ ಜಂಗಮಂ ಪಣವಧೂಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ, ತಿ]ಯ ಗೇಹದೊಳಿರ್ದು ಬೀಯಕಿಂದಿಲ್ಲ ಧನಂಗಳಂ ಬಸಪ ನಿತ್ತಪನೀಗಳೆ ಬೇಡಿ ತರ್ಪುದೆಂದಲ್ಲಿಯ ಚೇಟಿಯಂ ಕಳುಪೆ (ಬ್ಯಸಪು. ೮-೨೦). [ಸಂ. ಪಣವಧೂಟೀ]

ಪಣವಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಇದು ಪಣವಬಂಧಮುಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೦ ವ). [<ಸಂ. ಪ್ರಣವಬಂಧ]

ಪಣವು₁, ಫಣ₁, ಹಣ, ಹಣವು (ನಾ). ೧. ದುಡ್ಡು ; ಧನ ; ದ್ರವ್ಯ : ರಕ್ಕಸಿಯುರಮನೆಯ ಬೆಲ್ಲದಂತೆ ಕಲ್ಲ ಬಿಡವೆಯೊಳಿರ್ದ ಪಣವಿನಂತೆ ಸಿಡಿಲೊಳಗಿರ್ದ ಸಕ್ಕರೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೮೫). **೨.** ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಬೆಲೆಯ ನಾಣ್ಯ ; ಪಣ ; ನಾಲ್ಕು ಹಾಗ : ಧಾನ್ಯಮನರ್ಘಮಾದ ಕಾಲದೊಳೀ ಕೊಡಂ ತೀವಿದ ಸತ್ತುಗದ ಪುಡಿಯಂ ಪತ್ತು ಪಣವಿಂಗೆ ಮಾಜಿ ಪತ್ತಾಡು ಕೊಳ್ವೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೬-೫) ; ಅಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ಸಿದೆಲೆಯ ಪೇಜಿಂಗೆ ತಮ್ಮ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ವೀಸ ೧೦ ಪೊಜಿಗೆ ವೀಸ ೫ ಪ[ಣ]ವಿನೆಲೆಗೆ

ವೀಸ ೧(ಸೌಇಇ.XV,೫-೯; 1106) ; ಪದಿನೆಂಟು ಕೊಳಗದೊಬ್ಬಳಮುದು ಪಣವಿಂಗಾಗೆ ನೂಱ ನಾಲ್ಕಂಡುಗಮುಂ ಪದಿನೆಂಟು ಕೊಳಗದೊಳ್ಮಾಡಿದ ಮೂಱು ಬಳ್ಳವಿರೆ ಪೊಂಗಳವೇಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೧-೮) ; ಆತನ ಬುದ್ಧಿ ಪೌರುಷಮುಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಾವಿಕಾದಶವಂದಂಗೊಟ್ಟೊಡಾ ಪಣವಿಂಗವರ ಪೊಕ್ಕ ದ್ವೀಪದೊಳ್ ಕೊಂಡು ಪೆಜಿತು ದ್ವೀಪದೊಳ್ ಮಾಱಿ (ಬಂಹರಿ. ೪-೧೩ ಪ). **ಫಣ₁ : ೨.** ಪೂಗಿಫಲದ್ವಿಸಹಸ್ರಂ ಪಾಗಂಗೂಡಿದ ಫಣತ್ರಯ ವೀಸಕ್ಕುಂ ತಾನೆಸಿತಾಗಿರೆ ಮೂಱಾರ ಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯಿಾಗಳೆ ತಾವೆಸಿತು ಪೊಂಗಳವು ತಾನೆನಿತಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೩-೭) ; ನಿಮ್ಮರಸಿ ಈಗ ಪೇಳಿ ಯಿರುವ ಎಂಟು ಫಣಮುಂ ತರುವೆ (ಸಾಗಂಪ. ೯-೭೬). **ಹಣ : ೧.** ಹಣ ಬಂಗಾರ ವಸ್ತ್ರ ಕಪ್ಪಡ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಬಿದ್ದಿರಲು ಕಂಡು ಕಾತರಿಸಿ ಕೈಮುಟ್ಟೆ ಎತ್ತದ ಭಾಷೆ (ಆದಸ.೨೧-೫೨) ; ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿ ಕೊಂಡು ದಾತಾರರ ಹಣವ ಸಲೆ ತಿಂದು ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಿರಿಯ ಡೊಳ್ಳಿನ ರಾವುತರ ಕೆಡಹಿದನು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾರ್ರದ್ರೋ. ೧೦-೧೮) ; ಮುದ್ದು ಮಾತಿನಲಿ ಪೋಹವ ಬೀಱಯುವನೊಳಗಿದ್ದ ಹಣವ ತೆಗೆ ಮಗಳೆ(ಕಂಸವಿ. ೬-೧೫೧) ; ಯಾರಿಗೂ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬಾರದು (ಅಮಸಾ. ೧೨೪) ; ಹಣವೆಂದರೆ ಹೆಣವೂ ಬಾಯಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಗಾದೆ). **೨.** ಮೊಳಗಿರನಲ್ಲಿ ಗುಡಿಂ[ಗೆ] ಹೇಱಂಗೆ ಅಡ್ಡ ಸೂರು ಗುಡಿಸ ಹೇಱಂಗೆಹಸಾಬಿಡಿಗವೇಱಗೆ ಹಣ ಒಂದು (ಕಇಆ. ೩೮-೫೧-೧೮ ; 1091); ಕಂಬವೊಂದಕ್ಕೆ ಹಣಂ ಮೂಱಱ ಮರಿಯಾದೆಯಲು . . .ಕಳದು ಕೊಂಡು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೧೨-೩೭; 1233) ; ಆ ಕಾಲುವಳಿ ಗ್ರಾಮ ಅಣಿಯಾರು ಗ್ರಾಮವೊಂದಕೆ ನಾಲು ವತ್ತ ಎರಡು ಹೊಂನು ನಾಲುಕು ಹಣ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೯-೭೪;1521); ಒಂದು ಹಣದ ಉದ್ದು ಒಂದು ಹಣದ ತುಪ್ಪ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೪). **೩.** ಒಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಣ್ಯ ಮತ್ತು ನೋಟು ; ಕರೆನ್ಸಿ : ವಸ್ತುಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಅಳೆದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇಕುಬೇಕಾದಂತೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲ ಧನದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ—ಹಣ (ಹಣಪ್ರ. ೨). **ಹಣವು : ೧.** ಅಯ್ದು ಹಣವಿನ ಅಕ್ಕಿ ತುಪ್ಪನ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೧-೨೦ ; 1058 ?) ; ನಾರಸಿಂಹದೇವ ಸೋವೆಯ್ಯ ಮುಂತಾಗಿ ಹಣವಿನ ಕೆಯ್ಯ ಕಾರುಣ್ಯಗೆಯ್ದರು (ಪ್ರಆಿ. ೧೯೩೨, ೨೯-೧೦ ; 1169) ; ಕೆಟ್ಟ ಜಾತಿಯನಾರನಾದಡೆ ಮುಟ್ಟೆ ಕೊಂಬರು ಹಣವಿನಾಸೆಗೆ ಬಟ್ಟಗುತ್ತೆಯರಿಂತು ವಾರಪುರಂಧ್ರಿಯರು (ಜಸಪು. ೪೦-೫೬) ; ಜಜ್ಝಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರಕೊದಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣನ ನೀಗಿದರು (ಕುಮಾರ್ರಮ್ರೋ. ೧-೫೦). **೨.** ಮೊಸರ ಕೆನೆಯಂ ಹಣವಿನಗಲದೊಳು ಕತ್ತರಿಸಿಯುದಱ ಸರಿಮೊಸರೊಳಗೆ ಕಲಸು ವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೧). [<ಸಂ. ಪಣ]

ಪಣವು₂ (ನಾ). (?) : ಯಿಾ ಪಣವಿನ ಗ್ರಾಮವಂನು ಸಿವಾರ್ಪಿತವಾಗಿ ಬಿಟು ಯಿಾ ಭೂಮಿಗೆ ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆ ಸಿಲಾಸ್ತಪಿತವ ಮಾಡಿಸುವಲಿಗೆ (ಎಕ. VII, ತಿಸಮೊ. ೧೭-೧೦ ; 1696). [?]

ಪಣವೊಡ್ಡು, ಪಣಒಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜು ಅಥವಾ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆಯ ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಪಣಕಟ್ಟು : ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಪಣವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಯಾರಾದರೂ ಜೂಜಾಡುತ್ತಾರೆಯೇ? ರಾಜನು ಜೂಜಿನ ಮದದಿಂದ ಮೈಮರೆತಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಪಣವೊಡ್ಡುವು ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೇ ? (ಪಚಭಾ. ೯೬) ; ಈ ಹಲಗೆಗಳ ಹತ್ತಿರ, ಪಣವೊಡ್ಡುವವರು ನಿಲ್ಲಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಎತ್ತರದ ಪೀಠ(ಸ್ಟೂಲ್) ಗಳಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ.೧೪೧). **ಪಣಒಡ್ಡು :** ನನ್ನದೆನ್ನುವ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯೂ ಇಲ್ಲ—ಜೂಜಾಟದಲ್ಲಿ ಪಣಒಡ್ಡಲು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೩). [ಪಣ₃ + ಒಡ್ಡು₁]

ಪಣಸ (ನಾ). ಬಣ ; ಪಂಗಡ (?) : ಯಿಂದಕೆ ಯರದರು ಅಡ್ಡಿ ಬನ್ದ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಹತ್ಯ ಮಡಿದ ಪಪು ಬನ್ದಿತೂ ಯನ್ನು ಸಿವಯಿತ್ತ ತಮ ಕುಲ ಅದಿನೆಂಟು ಪಣಸದೊಳಿಲ್ಲಯಮ್ಧವರ ಬಯಿರಿ ಕಥೆ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೭ ; ?). [?]

ಪಣಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಪಣವ : ಮೊಳಗಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳ ಕೋಳಾಹಳಿಸಿದವು ಕಹಳೆಗಳು ಪರ್ವತ ಹಿಳಿಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದ ಪಟಹ ಪಣಹ ಮೃದಂಗ ಡಿಂಡಿಮದ ಉಲಿಯ . . . ಕಳಗರ್ಚಾ ಯ್ತು ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾರ್ರಮ್ರೋ. ೯-೨೭) ; ಮುರಜ ತಂಬಟೆ ಪಣಹ ರಣಮೌವರಿಗಳಬ್ಬರಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೪೪) ; ಚಂಬಕ ಪಟಹ ಪಣಹ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಢಕ್ಕೆ . . . ಬೊಂಬುಳಿರವಂಗಳಿಂ ದಂಬುಜಭವಾಂಡವಮದಿರೆ (ಚೆಬವು. ೩೮-೨೮). [<ಸಂ. ಪಣವ]

ಪಣಾಂಗನೆ (ನಾ). = ಪಣವಧು : ಶ್ವೇತನೆನಿಪ್ಪ ಪಾತಕಿ ಪಣಾಂಗನೆ ಗೆಂದರಲಂ ತರುತ್ತೆ ಧಾತ್ರೀತಳದಲ್ಲಿ ಬೀಳೆ ಗಿರಿಶಂಗೆ ಸಮರ್ಪಣಮೆಂದ ಸೈಪು (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೩). [ಸಂ. ಪಣಾಂಗನಾ]

ಪಣಾಚಾರಿಯ (ನಾ). ವರ್ಗದ ಮುಖಂಡ · ಹೊಯ್ಸಣರಾಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಹರಣ ಪ್ರಚಣ್ಡ ದೋರ್ದ್ದಣ್ಡ ಅರಿರಾಯ ಜಗ ಝಮ್ಪಂಪರುಂ ಪಣಾಚಾರಿಯ ಶ್ರೀರಾಯ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರೌಢಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಶ್ರೀವೀರರಾಮಚಂದ್ರರಾಯ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೫೯-೩೪; 1280). [ಪಣ₂(<ಬಣ್ಣ) + ಆಚಾರಿಯ]

ಪಣಾಯಿತ (ನಾ). **೧.** ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಲ್ಪ ಟ್ಟುದು : "ಪಣಾಯಿತಂ ತಾಂ ಪಣಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೨) ; "ಈಡಿತಂ, ಶಸ್ತಂ, ಪಣಾಯಿತಂ . . . ಈಳಿತಂ, ಸ್ತುತಂ—೧೨ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೨). **೨.** ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ; "ಕೊಂಡಾಡಿದವ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೫). [ಸಂ.]

ಪಣಾರ್ಪಣ (ನಾ). **೧.** ಮುಂಗಡ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಅಗಾವು ; ಸಂಚಕಾರ : "ಪಣಾರ್ಪಣಂ ಸಂಚಕರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೪) ; "ಪಣಾರ್ಪಣಂ ಸಂಚಕಾರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೧). **೨.** ಕರಾರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಂದ. [ಸಂ.]

ಪಣಿ₁, ಹಣಿ₁ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಬಾಗು; ನಮಿಸು; ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು: ಪ್ರಣುತಗುಣಿಗಳ . . . ಮೇರುನಂದಿಗಳಾ ಪಣಿ[ಣಿ]ದಣುವ್ರತರಾಗಿಯುಂ ವರಗುಣಧರಪ್ರಾಯರೆ ದಲೆನಿಸುವ ಗುಣಸಮುದ್ರ ಸಮಂತಭದ್ರರ ಚರಣ ಕೆಱಗುವೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೧). **ಹಣಿ₁ : ೧.** ಕೊತ್ತಿ ಮಿಾಸಲ ಹಾಲ ಮತ್ತೆ ತಾ ಬಿಡುವುದೇ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾಗ ಹಣಿವರ ಸಂಗವದು ಕತ್ತೆಗಳಿ ಗೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೪೦). **೨.** ಜಗ್ಗು ; ನಗ್ಗು ; ಬಗ್ಗು ; ಮಣಿ : ತುಬಾಕಿಯ ಗುಂಡಿಗೆ ಸಹ ಹಣಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೮) ; ಹಣಿಯುವುದೇನು ದೇವರೂ ? ಅದರಮ್ಮ ಹಣಿದಾಳು (ತೊಳಮು. ೭೬) ; ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಾಯಿತು. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರಿನ ಪಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಆದರೆ . . . ಯಾವ ಹಂಚಿಕೆಗೂ ಜ್ವರ ಹಣಿಯಲಿಲ್ಲ (ಅಪಮಾ. ೫೫). **೩.** ತೃಪ್ತವಾಗು; ದಣಿ; ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಅನುಲೇಪನ ಮಾಲ್ಯಾಂಬರ ರತ್ನಮಂಡನಗಳನಾಂತು ಕಾಂತಾಳಿಗೆ ಮನ ಹಣಿವಂತಿತ್ತು ಸೌಂದರಗಣನಾಥ ವನಭೋಜನಕುದ್ಯತನಾದ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೫-೫೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಣಿ]

ಪಣಿ₂ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ಸರಿ ಪಣಿ ಕಡಿ ಮಡಿ ತೊಱೆಯೆಱ . . . ಸುಡು ತಾಱುಂಬಱಯೆಂಬಿವು ಪದದ ಮೊದಲೊಳಿರಲಶುಭಕರಂ (ಕವಿಜಿ. ೩-೩೨). **೨.** ತಾಗು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಬೇಱವೇಱ ನಿಲೆ

ಕಾರಕದೊಳ್ ಕ್ರಿಯೆ ತಳ್ತು ಮುಂ ತೋಱಿ ಪೇಳ್ದ ವಗುಣಂ ಗುಣರೂಪದೆ ಪೊರ್ದುಗಂ ಸಾಱುಗಾನೆಯವರೆಲ್ಲರುಮಂ ನೃಪ[ತಾ]ನೆ ಮತ್ತೀಱು[ವಂ] ಪಣಿದೊಡಾನೆಯನೆಂಬು[ದ]ದೂಷಿತಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೪) ; ಬಿಗಿದು ಪುಗ ಲನುವಿಸುವ ಲವಲವಿಕೆಯುಂ ಕೂಡಿ ಕರಗಿಸಲ್ ಕಾಯ್ಚುರ ಕಾಯ್ಪುಂ ಬೆರಸಿ ಬೆಚ್ಚಂತಿರಲ್ ಬಯಸುವ ಬಗೆಯುಂ ಪತ್ತಿ ಪಣಿದಣಿಯಿಸುವಳಿಪುಂ ಅಳವಿಗಱಿಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ). 'ಹಣಿ₂' ಪರಾ.

ಪಣಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಶ್ವತ್ಥ ; ಅರಳಿ : (ಕ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಣೈ]

ಪಣಿ₄ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ ; ಫಣಿ : ಫಣಿ-ಪಣಿ ; ಫಲಕ-ಹಲಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಶಶಿಮೌಳಿ ತ್ರಿಪುರದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಕೀಲ್ತೊಯಿದು ಸಸಿನೆ ಪಣಿ ನಾರಿ ಕೊಡರಿಸಿ ಬಾಗಿಸಲ್ಕೆ ಬಸದಿಂದ ಲಘು ವಾದೆನಿನ್ನಾರಿಗಳ್ಕೆನೆಂದಾಗಳಕೆ ಬೆಳದಿರ್ಪುದು (ನವಮೋ. ೨-೧೩). 'ಪಣಿಗಡಗ' ಪರಾ. ೨. ರಾಹು : ಬೆಸಗೊಳ್ಳವರ್ದೆಡೆಯೊಳಗೆಸೆದಿರ್ದೊಡಮಿಂದ್ರಚಾಪಮರ್ಕೇಂದುಗಳಂ ಮುಸಗಿ(ಯೆ) ಪಣಿ ಕೊಳ್ಳೊಡೆಯುಂ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನ ಚಾಪಮೆಸೆವೊಡೊಳ್ಗಿಱಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೧-೪೨). [<ಸಂ. ಫಣಿನ್]

ಪಣಿ₅ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗದ ಹೆಸರು : ಪಣಿಗಳು ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಟ್ಟು ಅದು ರಹಸ್ಯ ವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೯೮) ; ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಒಂದು ಪಂಗಡವು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರೇ ಪಣಿಗಳು (ತುಳುನಾ. ೧೩). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು ; ವೈಶ್ಯ : ಕುಂಗಳವರು ಕ್ಷುದ್ರಶೂದ್ರರಾಗಿಯೂ ಎತ್ತು, ದನಗಳುಳ್ಳವರು ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಾಡುವ ಪಣಿ-ವಣಿಕ-ಬಣಂಜು-ವೈಶ್ಯರಾಗಿಯೂ ಮನೆಮಾರು ಬದುಕುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತ ಬಂದರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಪಣಿಕಟ್ಟು 'ಪಣಕಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಪಣಿಗಡಗ (ನಾ). ಸರ್ಪದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಡಗ,-ಕಂಕಣ : ಕೀಲಕಡಗ ಹಸ್ತಕಡಗ . . . ಗೌಳಸರದ ಪಣಿಗಡಗದ ಸೊಬಗಿನ ನೀಲಕುಂತಳೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೩೯).
[ಪಣಿ₄ + ಕಡಗ₁]

ಪಣಿಗೆ, ಪಣಿಯೆ, ಹಣಿಗೆ, ಹಣಿಗೆ₂ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚುವ ಸಾಧನ ; ಬಾಚಣಿಗೆ : ಪಸರಿಸಿ ಪಂದಲೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ವೈರಿಯ ಪಲ್ಲ ಪಣಿಗೆಯಿಂ ಬಾರ್ಚಿ ಪೊದಱೊದ್ದಿಸಗೆಯಿನವನ ಕರುಳ್ಗಳೆ ಪೊಸವಾಸಿಗಮಾಗೆ ಕೃಷ್ಣೆಯಂ ಮುಡಿಯಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೫) ; ಗರಗಸದಂತೆ ಮೆಯ್ಯುಂ ಕೊಱೆವರ್ ಪಣಿಗೆಯಂತೆ ತಲೆಯಂ ಪತ್ತಿ ತೆಗೆವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೬೩) ; ಮುಡಿವೂ ತೊಡವುದು ಸೀರೆ ಪಡಿಗ ಪಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪವಣಿ]ಗೆಯವಸರದಾಳಿಯ್ಕೆದಿರೆ ನುಡಿಸಲ್ಕಾಣದೆ ಸಾರಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೩೧). ೨. (ಬಾಳೆಯ) ಚಿಪ್ಪು : ಪಣ್ಣ ಪಣಿಗೆಯ ಬಿಣ್ಪು ತಿಣ್ಣಮಾದಂತೆ ಕೆಲದ ಕುಜಂಗಳೊಳೆಳದೋಳ್ಗಳನಿಱುಪುವ ಪೊಂಬಾಟೆಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೬೦ ವ). **ಪಣಿಯೆ** : ೨. ಒಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಬಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆಲವು ಚೋಕು ಮೈಸೂರು, ಕದಲಿ, ಬೂದುಬಾಳೆಗೊನೆಗಳೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದುವು. ಮೇಲಿನ ಪಣಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕಸುಕಾಯಿ (ಬಾಳಿ೧.೧೪೮). **ಹಣಿಗೆ** : ೧. "ಕಂಕತ(ಂ)ಃ, ಕೇಶಮಾರ್ಜನಂ-ಈ ೨ ಹಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು.೫೨-೧೫೬) ; ಆಡಿನ ಹಂಸೆಯ ಪಸುವಿನನ್ನರುತ್ತಮರ್ ಒಡೆದ ಕೊಡದ ಶುಕದ 'ಕಲ್ಲ ಮಣ್ಣಂದದವರ್ ಮಧ್ಯಮರ್ ಕೋಣನ ನೊಱ(ಣ)ವಿನ ಸಾರಣಿಯನ್ನರ್ ಕನಿಷ್ಠರ್ ಉರಗನ ಬೆಕ್ಕಿನ ಹಣಿಗೆಯ ಜಿಗುಱಿಯನ್ನರ್ ಅಧಿಕಕನಿಷ್ಠರೆಂದು ನಿರೂಪಿಸೆ (ಜೀವಸಂ. ೨೪೦ ಪರಿ. ೧) ; ಮಡಕೆ ದೈವ ಮೊಱ ದೈವ ಬೀದಿಯ ಕಲ್ಲು ದೈವ ಹಣಿಗೆ ದೈವ . . . ದೈವ ದೈವವೆಂದು ಕಾಲಿಡ ಲಿಂಬಿಲ್ಲಾ ದೈವನೊಬ್ಬನೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೫೬೩) ; ತರುಣಿ ದುಶ್ಶಾಸನನ ನೊರೆನೆತ್ತರಲಿ ನಾದುವೆ ನಿನ್ನ ಮಂಡೆಯ ಕುರುಳ ಬಾಚು ವೆನವನ ದಂತದ ಹಣಿಗೆಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೧೬-೪೮) ; ಕೂದಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಣಿಗೆಯನ್ನೂ ಆಡಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಂದುಟ. ೮೬). ೨. ಒಂದೊಂದು ಗೊನೆಯೊಳಗೆ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ಹಣಿಗೆಗಳು ಇರುವುವು ; ಒಂದೊಂದು ಹಣಿಗೆಗೆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಕಾಯಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೭). ೩. ನೇಯ್ಗೆಯ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಮಗ್ಗದ ಅಚ್ಚು : ಜೋಡು ಹಣಿಗೆಯ ಕಾಜೊ, ಜೋಡು ಕಣ್ಣಿನ ನೋಟ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೬). 'ಅಣಿಗೆ', 'ಬಾಚಣಿಗೆ' ಪರಾ. **ಹಣಿಗೆ₂** : ೨. ಒಂದು ವಾಟೆಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಎರಡು ಹಣಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಳಿತು . . . ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೬೩೫).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಪನ್ನಾ; ತುಳು. ಪಣ್ಣೆ, ಪಣ್ಯೇ; ತೆಲು. ಪನ್ನೆ; ಕೊಂಡ. ಪನಿ ; ಪೆಂಗೊ. ಪನಿಯ ; ಕುವಿ. ಪನಿಯ./ಪ್ರಾ. ಫಣಗ, ಫಣಿಹ]

ಪಣಿಜ (ನಾ). ಮುತ್ತಜ್ಜ : ನಿಮ್ಮ ತಂದೆ ಸತ್ತುದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಿ ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯ ತಂದೆ ಸತ್ತುದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿ ನಿಮ್ಮ ಅಜ್ಜ ಪಣಿಜ ಸತ್ತುದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಿ (ವಚಶಾ. I, ೨೪೯-೨೩). [<ಪಜ್ಜ]

ಪಣಿಜಿ (ನಾ). ಮುತ್ತಜ್ಜಿ : ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿ ಸತ್ತುದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಿ ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ತಾಯಿ ಸತ್ತುದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿ ನಿಮ್ಮ ಆಯಿ ಪಣಿಜಿ ಸತ್ತುದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಿ (ವಚಶಾ. I, ೨೪೯-೨೩). [ಪಣಿಜ + -ಇ₂]

ಪಣಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಪಣಾಯಿತಂ ತಾಂ ಪಣಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೨) ; "ಈಡಿತಂ, ಶಸ್ತಂ, ಪಣಾಯಿತಂ, ಪನಾಯಿತಂ, ಪ್ರಣುತಂ, ಪಣಿತಂ . . . ಸ್ತುತಂ-೧೨ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟದು, ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೨). ೨. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ; "ಕೊಂಡಾಡಿದವ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೯೫). ೩. ಪಣ ; ಪಂದ್ಯ ; ಪಂಥ ; ಜೂಜು : (ಕ). ೪. ಪಣದಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡಿದುದು ; ಬಾಜಿ ಕಟ್ಟಿದುದು : (ಕ).
[ಸಂ.]

ಪಣಿತವ್ಯ (ನಾ). ಕೊಂಡು ಮಾರುವ ವಸ್ತು ; ವಿಕ್ರಯದ ವಸ್ತು; ಮಾರಾಟದ ಪದಾರ್ಥ : "ಪಣಿತವ್ಯ = ಮಾರುವ ಒಡವೆ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೯೫) ; "ವಿಕ್ರೇಯಂ, ಪಣಿತವ್ಯಂ, ಪಣ್ಯಂ—೩ ಮಾರತಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ಪಣಿತಿ 'ಪಣಿತೆ' ನೋ.

ಪಣಿತೆ, ಪಣತಿ₂, ಪಣತೆ, ಪಣಿತಿ, ಪ್ರಣತಿ₁, ಪ್ರಣತೆ, ಪ್ರಣಿತೆ, ಪ್ರಣುತೆ₁, ಹಣತಿ, ಹಣತೆ₁, ಹಣಿತೆ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತಿಯ ದೀಪ ವನ್ನು ಹಚ್ಚಲು ಬಳಸುವ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ದೀಪದ ಬಟ್ಟಲು ; ಸೊಡರು : ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಪ್ರ]ಣಿತೆಯೂ ಇದೆ ಬತ್ತಿಯೂ ಇದೆ ಜ್ಯೋತಿಯು ಬೆಳಗುವಡೆ ತೈಲವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಭೆ ತಾನೆಲ್ಲಿಯದೋ (ಅವಚಂ. ೧೯-೭೮) ; ಮೂಗಿನ ಕಪ್ಪು ಪಣಿತೆಯ ಕತ್ತಲೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨-೩೭) ; ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಪಣಿತೆ ಯೊಳೆಲ್ಲಾ ಶಿವಶರಣರೆಂಬ ಭಕ್ತಿಯ ತೈಲಂ ಬಲ್ಲಿದ ಬಸವನೆ ಜ್ಯೋತಿಯುಳ ್ಳಿರದೋಡುವದು ಕರ್ಮ ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬುದು (?) (ಅನುಸಾಂ. ೫-೧೧೨).

ಪಣತಿ₂ : ೧. ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನವೆಣ್ಣೆ ದೀಪಕಿಲ್ಲದೆ ಧೈರ್ಯಂ ಗುಂದದೆ ಪಿರಿದಾಗಿ ಪಣತಿಯೊಳುವಕವೆಱೆದು ಬತ್ತಿಯಂ ಹರಿಸದಿಂದಿಕ್ಕಿ

ಸೊಡರೆತ್ತಲು (ಸಿದ್ದೇಪು. ೩-೨); ಭೂಪಾಲ ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಯಿದ್ದ ಪಣತಿ ಪಾರಯ್ಯ ಜ್ಯೋತಿ (ನೇಳಿಪಾ. ೫೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ಗೂಡು ಗೂಡಲಿ ಪಣತಿಯಿದ್ದುದು ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರವಾಯಿತು(ಚಂದ್ರಪೂ.೨೩-೭); ಪಣತಿಯೊಳಗಿನ ಎಣ್ಣೆಯು ಇದೇ ಶಕ್ತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ—ಬತ್ತಿಯೊಳಗಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಬಂದು ದೀಪಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ.೫-೬೪). **೨.** ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ದೀಪದ ಬಟ್ಟಲಿನಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿದ ದೀಪ,—ಜ್ಯೋತಿ: ಪುಟಪುಟದ ಕಾರಂಜಿ; ಹಳತು ಹೊಸತನು ಹಿಂಜಿ ಹೊಸೆದು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಹಿಡಿದ ಶಾಂತಿಪಣತಿ (ನೆಲಮು. ೫೦-೧೨). **ಪಣತೆ:** **೧.** "ಪಣತೆ (ಪಣಿತೆ)-ಪ್ರಣೀತಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪); ಸೋಮಣ್ಣನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಗಡಿಗೆ, ಹರವಿ . . . ಹೂಜಿ, ಪಣತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಪಪು. ೩-೬೧). 'ಪಣತೆಸೊಡರ್' ಪರಾ. **ಪಣಿತಿ: ೧.** 'ಪೊಂಬಣಿತಿ' ಪರಾ. **ಪ್ರಣತಿ₁: ೧.** ಸಗ್ಗವೇ ಈ ಪ್ರಣತಿಯನು ಎಣ್ಣೆದುಂಬಿ ಜ್ಯೋತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ (ಪ್ರಪಾತೋ.೧೨೨); ಕರದೊಳಿದೆ ಬರಿ ಹಣತಿ, ಎದೆಗಣ್ಣೊಳಿದೆ ಪ್ರಣತಿ, ಆರತಿಯು ಆರದಿದೆ, ತುಂಬು ಭರತಿ (ಅರಳು. ೨೫೫-೩). **೨.** ದೇವಗಿರಿಯ ಯಾದವರು ಹಚ್ಚಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪ್ರಣತಿಗೆ, ಕಂಪಿಲದವರು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆಯ ತೈಲವನ್ನು ಎರೆದಿದ್ದರು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೪೭); ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯುವ ಪ್ರಣತಿಯಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೭). **ಪ್ರಣತೆ: ೧.** ಉಪ್ಪಿನ ಪೊಟ್ಟಣವನುದಕದಲದ್ದುವಂತೆ ಕರ್ಪುರದ ಪ್ರಣತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಯಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಯ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಸೋಮನಾಥ ಲಿಂಗಗ್ರಾಹಿ ಅಗ್ರಾಹಿತಾ (ಸಕವ. III, ೧೨-೨೪; ಶರಚ. ೩೩೪. ನೋ). **ಪ್ರಣಿತೆ: ೧.** ಅನುದಿನಂಗಳೆಂಬವು ಪ್ರಣಿತೆಯಾಗಿ ವರುಷಂಗಳೆಂಬವು ಬತ್ತಿಯಾಗಿ ಜೀವಜಾತಿಯ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗ ಬೆಳಗಿನಲಜಿಸಬೇಕು (ಲಿಂಗಲೀ. ೫೬-೧೩). **ಪ್ರಣುತೆ₁: ೧.** ಕರ್ಪುರದ ಪ್ರಣುತೆಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿಯ ಹಾಕಿ ಉರುಹಬಹುದೇ (ವಚಶಾ. I, ೧೦೫-೧೦). **ಹಣತಿ: ೧.** ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಬಾಳ ಹಣತಿಯೂ ಎಣ್ಣೆ ತುಂಬಿ, ಬೆಳಕು ಕೊಟ್ಟರೆ ತಾನೇ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಪ್ರಕಾಶ (ಕನ್ನನು.೨-೫೯); ಕರದೊಳಿದೆ ಬರಿ ಹಣತಿ, ಎದೆಗಣ್ಣೊಳಿದೆ ಪ್ರಣತಿ, ಆರತಿಯು ಆರದಿದೆ, ತುಂಬು ಭರತಿ (ಅರಳು. ೨೫೫-೩). **೨.** ಆ ಹಿಂದಣ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ ಬಂಗಾರದ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೂಡಿರಿಸಿ ಉರಿಯುವ ಹಣತೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಬಂದು . . . ನೋಡಿದಳು (ಕಾಲೂರ. ೨೦ ಕಥಾಸಾರ); ನಂ ಗುಡಿಸ್ಲು ಬೆಳಗೂವಂಥ ಹಣತೀನ ದೇವ್ರು ಕೊಟ್ಟ (ಹಾಹುತ್ತ. ೬೦). **ಹಣತೆ₁: ೧.** ಪ್ರಣಿತ—ಹಣತೆ (ಶಪದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ); ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಹಣತೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯ ನೀಡಿ, ಬತ್ತಿಯ ಹಾಕಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಮುಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉರಿವುದಲ್ಲದೆ, ಘನಸಾರದ ಹಣತೆಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿಯ ಹಾಕಿ ಉರಿವುದಕ್ಕಾದೀತೇ? (ವಚಶಾ. I, ೧೦೫-೧೦ ಅರ್ಥ); ಇನ್ನೇನು ಕವಿದು ಬಹ ಕತ್ತಲೆಗಾಗಿ ಎದೆಯ ಹಣತೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಗಳನೊಡ್ಡಿಯಿಸಿ ಸೊಡರು ಹೊತ್ತಿಸಿಕೊಳುವ ಹೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲೇನು, ಹೇಳಿ ಮುದುಕಯ್ಯ? (ಕೋಗಿಲೆ. ೭೦-೫); ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನನ ಹಣತೆಯು ಭೂತದಂತೆ ಕೃಷ್ಣನ ಆಸೆ ದೊಡ್ಡದೇಹವನ್ನೂ ಭಯಂಕರರೂಪವನ್ನೂ ತಾಳಿ. . . ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರಾಮಾನೆ. ೫೦); ಯಾರು ಅಹಿತರು ನಿನಗೆ ಈ ಮೂವರೊಳಗೆ? . . . ಬಾಳ ಹಣತೆಯೊಳೆಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಹೆಣ್ಣೊ? (ಕಲ್ಲೋಲ.೨೩-೪). **೨.** ಮಿಸುನಿಯ ಕೋಟೆಕೊತ್ತಳ ದಿವ್ಯರತ್ನ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಹೊಂಗಳಸವೆ ತನಗೆ ಸಸಿನಿಟ್ಟ ಹಣತೆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದಂತೆ ರಂಜಿಸಿತು ರಕ್ಕಸನ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೧೯); ದೇವರ ಮುಂದೆ ಎರಡು ಹಣತೆಗಳನ್ನಿಡು(ರೂಢಿ). **ಹಣಿತೆ: ೧.** "ಹಣಿತೆ (ಹಣತೆ)—ಪ್ರಣೀತಾ = ಪಣತೆ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೮೪); ಹಣಿತೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಬತ್ತಿಯಿಂದೆಣ್ಣೆಯಿಂದಂ ಬೆಂಕಿಯಿಂದಂ ಬೆಳಗಿಂದಂ ಸೊಡರೆಂತೊಪ್ಪುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫); ಹಣಿತೆಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಯ ಹಂಗಗ್ನಿದೀಪಕೆ ಮಣಿದೀಪಕೇತಜ ಹಂಗು (ಭರಚ. ೬೬-೧೨೬).

[<ಸಂ. ಪ್ರಣೀತಾ./ಮರಾ. ಪಣತೀ]

ಪಣಿದ₁, ಹಣಿದ₁ (ನಾ). ೧. (ಕಬ್ಬು, ಬಾಳೆ ಮುಂತಾದ) ಕಟಾವು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಬೆಳೆ,—ಪೈರು: ಜಿನಭಾವನೆಯೆಂಬ ಬಡಬಾಗ್ನಿಯಿಂ ವಿಷಯಸಾಗರಮಂ ಪೀರದೆ ಜಿನಾಭಿಷೇಕಮೆಂಬ ಕೂರಲಗಿಂ ಕರ್ಮವೈರಿಯೆಂಬ ಪಣಿದಮನಿಱಿಯದೆ . . . ಶಾಶ್ವತಸುಖಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭). **೨.** ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ: 'ಪಣಿದಂಬೊಯ್₁' ಪರಾ. **೩.** ಯುದ್ಧ; ಇರಿದಾಟ; ಕಾದಾಟ; ಕಾಳಗ: ಹಯದ ಮನಕ್ಕಮೇಱಿದನ ಬಿನ್ನಣಕಂ ದೊರೆಯಾಗಿಯುಂ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಪಣಿದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕೆಸೆವ ತಕ್ಕಿನ ಬೀರರನಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವಳುಕ್ಕೆಯ ತವಿಗೋಲಮಿಲ್ಲದಿರೆಯುಂ ವಿಭುಗಟ್ಟಿಯ ಸೆಂಡನಾಡಲಾನೆಯ ಪರಿ ನೋಡಲೆಂದೊಲೆದು ಮಾಡಿದ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೪); ಪಿರಿದಪ್ಪ ಶಕ್ತಿ ತನಗುಳ್ಳೊಡಂ ಸುರಗಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪಣಿದ[ದದ]ಗುರ್ವು ಪಟುಯದಂತೆ ದೋಷವಿರಹಿತಮಪ್ಪ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮತಮಂ ಪೊರ್ದಿದೊಡಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಂಗಳುಂ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಗಲರಿಯವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೫೦). **ಹಣಿದ₁: ೨.** ಕಬ್ಬಿನ ಹಣಿದವನಾಡುವರಲ್ಲದೆ ಕಾಯದ ಹಣಿದವನಾಡುವರೆ (ಬಸವ. ೬೭೯); ತೃಣಮುಂ ತೆನೆವೋದ ಬಱುಕ್ಕೊಣಗುವುದದಱಿಂದೆ ನರರ ಬಾಟೀ ಲಘುಕಾಲಂ ಹಣಿದದ ಪೊಯಿಲ್ಗೆ ಮೊದಲ್ನಡು ಕಣಿಯೆನ್ನದಿದೆಳವೆ ಜವ್ವನಂ ಮುಪ್ಪೆನ್ನಂ (ಅನಂಪು. ೩-೭೧); ಕಣೆಮೆಯ್ಯ ಬಾಗಿಲ ಕಟ್ಟ ಕೊಂಡಾಕ್ಷಣ ಗುಣವಿಹೀನನ ಸರ್ವಬಲವ ಹಣಿದವನಾಡಿ ನಂಜೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಮನಾಗ ರಣಭೂತಗಳಿಗಿತ್ತ ಬಲಿಯ (ಕಂಸವಿ. ೧೭-೧೪); ಹೊಣೆ ಬಾರುಗುತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ಹಣಿದಂ ಪಿರಿದೊತ್ತೆಗೊಂಬ ಸೂಳೆಯ ಸಂಗಂ ಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕೊಲ್ಲದೆ ಮನುಜನ ತೃಣದಿಂ ಕಡೆ ಮಾಡದಿಹವೆ (ಸೀತಿಸಾ.೨೮೪). **೩.** ರಣದೊಳಾವುದು ಕೈದು ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವೊ ಪರಿಘವೊ . . . ಹಣಿದಕಾವುದು ಸದರವದಱಲಿ ಕೆಣಕಿ ನೋಡಾ ತನ್ನನೆಂದನು ಭೀಮ ಮಾಗಧನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೯೨); ಖಣಿಖಿಟಿಲು ಪಡದೊಕ್ಕುಗಳ ಬಲುಕಣೆಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಕೋಡುಗಲ್ಗಳ ಹಣಿದ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಗಳ ಹೆಮ್ಮರನ ಕಣೆಗಳ ಕಲಹದುಬ್ಬರದ ರಣರಭಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿತಜಾಂಡದ ಹಣಿಗೆ ಬೇನೆಯನು (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೩೫). **೪.** ಕತ್ತರಿಸಿದ ಭಾಗ; ಖಂಡ; ಛೇದ: ಕುಱಿಯ ಹಣಿದದ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಱಿದಲೆಯ ಮಿಸಲಿನ ರಕುತದ . . . ಹೊಜಗೆ ಬಡಿಸಿದ ಭೂತಬಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿತದೊಡನುಬ್ಬೇಳ್ವ ಲಗ್ಗೆಯ ಹಱಿಗಳಬ್ಬರವಾಯ್ತು ಕರ್ಣನ ಶಸ್ತ್ರಪೂಜೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೮). **೫.** ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿದ್ದ ರಾಶಿ,—ಸಮೂಹ: ಹೆಣನ ಬಗಿದಱಿಸಿದರು ಕರಿಗಳ ಹಣಿದದಲಿ ನೋಡಿದರು . . . ಅರುಣವಾರಿಯ ಕೆಣಕಿ ಕೂಡಱಿಸಿದರು ಚಾರರು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೪೭). **೬.** ಪ್ರತಿಭಟನೆ; ಎದುರಿಸುವಿಕೆ: ರಣಭಯಂಕರನಹಿತಸುಭಟರ ಹಣಿದವನು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಸಾತ್ಯಕಿ ಕೆಣಕಿದನು ಕಲಕಿದನು ಕುರುಸೇನಾಮಹಾರ್ಣವವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩ ಸೂಚನೆ).

ಹಣಿದವಾಡು = ೧. ಕತ್ತರಿಸು; ಮುರಿ; ಒಡೆ: ಕೆಣಕಿದನು ಮೈತ್ರೇಯನನು ನೃಪನಣಕಿಸಲು ಶಪಿಸಿದನು ತೊಡೆಗಳ ಹಣಿದವಾಡಲಿಯೆಂದನದು ತಪ್ಪುವುದೆ ಋಷಿವಚನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೩೩). **೨.** ನಾಶ ಮಾಡು; ಸಂಹರಿಸು: ಸೆಣಸ ಮಾಡಿದ ದೈವದಲಿ ಧಾರುಣಿಯ ಹುದುವಿನ ಸಿರಿಗೆ ಸೇರದೆ ಹಣಿದವಾಡಿದೆ ರಾಜವಂಶದ ಕಲ್ಪತರುವನನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೯); ರಣದೊಳಸುರರ ಕುಲದ ಹೆಸರುಳಿಯದಂತೆ ರಾವಣ

ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ರಕ್ಕಸರನುಜರ್ ಪಣಿದವಾಡಿದನುರವಣಿಸಿ ಧೂಳಿಗೋಟೆಯಂ ಕೊಂಡ ರಘುವೀರನಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೭) ; ಕೆಣಕಿ ಕೆಟ್ಟವರಂದನೇಕ ಕೃಷ್ಣನನವನೊಳಣಕ ಸಲ್ಲದುಯೆನಲ್ ಕುರುರಾಯನೆಂದನವನಣುರೇಣುತೃಣಕಾಷ್ಠದೊಳಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದರಿಯೆನೇಯೆನ್ನಲಿರ್ದು ಹಣಿದವಾಡಿದನು ಸಂಧಿಯನು ಸರ್ವರಲಿರ್ದು ಕುಣಿಸಿ ನಗಿಸುವ ನಾಟಕವ ಬೀರ್ದ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೫-೩-೪೧) ; ಪಾರುತ ನಭಕೆ ತನಗುಳ್ಳನಿತು ಶಕ್ತಿಯನಾಂತು ರಥವನು ಹಣಿದವಾಡುವೆನೆನುತ ರೆಕ್ಕೆಯೊಳೆರಗುತಪ್ಪಳಿಸೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೪-೧೮). **೩.** ಹೋರಾಡು ; ಕಾದಾಡು ; ಯುದ್ಧಮಾಡು ; ಹೊಡೆದಾಡು : ಕ್ಷಣದಿ ನಿನ್ನ ದೇಹಜಡವ ಹಣಿದವಾಡಿ ಓಡಿಸುವೆ (ತಿಪಗೀ. ೧೫೪-೭೯೧) ; ಅರ್ಥಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನ ವಂಚನೆಯುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಭಕ್ತನೇ ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣು ಹಣಿದವಾಡಿದನ್ನಕ್ಕ ಭಕ್ತನೇ (ವಚಶಾ. I, ೧೯೭-೮೩). [<ಪಣಿ$_2$]

ಪಣಿದ$_2$ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಪಣಿದಂಬೊಯ್$_1$, ಹಣಿದಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕು ; ಸಂಹರಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಪಣಿದಂಬೊಯ್ದು ನೃಸೈನ್ಯದ್ವಿಪಹಯಭಟಸಂದೋಹಮಂ ತನ್ನ ತೋಳೊಳ್ ಕುಣಿಯಲ್ಕುತ್ಸಾಹದಿಂದಂ ಜಯಸಿರಿ . . . ಎಡವರಿದೇವಂ ಜಗತ್ಸುತ್ಯನಾದಂ (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೩೯-೪೨ ; 1149) ; ಪಾಯ್ದು ಪೊಯೆ ಪಂದಿ ಬಾಳಿಂ ಪೊಯ್ದಂತಿರೆ ಕಡಿದು ಕೆಡೆಯೆ ಮಿಡಿ ತೊಡೆ ನಡುಗಳ್ ಕಾಯ್ದು ಕೃತಾಂತಂ ಪಣಿದಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಬೇಂಟೆಕಾಱರರೆಬಿರ್ದರ್ದರ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೧) ; ಪಸುವೆಂಬೇವದೆ ಕುದುರೆಯ ಮುಸೆಯಂ ಕಾದೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ಪೊಯ್ದರ್ ಮಾಮುಸಕದೆ ಪಣಿದಂಬೊಯ್ವಂತಸಿಯಿಂ ಪಿಂಗದೆ ತುರಂಗಿಗಳ್ ಸಂಗರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೮೧). **೨.** ಕಲಹವಾಡು ; ಜಗಳವಾಡು ; ಹೊಡೆದಾಡು : ಪಣವುಂಡಂ ಬಂದಿಯೊಳ್ವಾಲಕನೆ ಪಲಗೆಜೂಜಾಡಿದೆಂ ಸೂಳೆಗೆಯ್ದಂ ಪಣಿದಂಬೊಯ್ದಂ ತೊಟಿಲ್ದಂ . . . ಎಂದುರ್ವಶಿರ್ದಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೩೬). **ಹಣಿದಂಬೊಯ್ :** **೧.** ಹಣಿದಂಬೊಯ್ಕಲ್ ಜವಂ ರಾಯರನೆ ಬಯಸಿ ಬರ್ಪಂತೆ ಸೋಮೇಶ್ವರಂ ತೆಂಕಣರಾಯಂ ಬಂದನಾಶಾಜಯಕೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೧-೨೧).

[ಪಣಿದ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ಪಣಿದಂಬೊಯ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪಣವಾಗಿ ಕೊಡು,—ಒಪ್ಪಿಸು : ಕವರುಕತ್ತಿಗೆ ಕಡಿತಂ ಬಂದಂತಾಯ್ತು ಪ್ರದ್ಯೋತನಂಗೆ ಪದ್ಮಿನಿಯಂ ಪಣಿದಂಬೊಯ್ದಂತಾಯ್ತು ಮುಹೂರ್ತಮೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತಮೆಂದು ಮಂಡೋದರಿ ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಟಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತು ಮಿರೆ (ಅರ್ಥನೇ. ೬-೭೧ ಪ).

[ಪಣಿದ$_2$(<ಪಂತ$_1$) + ಪೊಯ್$_1$]

ಪಣಿದಕಾಱ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಕಟಾವು ಮಾಡುವವನು: ಊರುಂ ಮೂಳಿಯಂ ತಿಂಬಗುರು ಪಯುಗಱಿಯ ತನಿಗೊಂಬಂ ಬಳೆಗೊಯ್ಕಲ್ ಪೊಣ್ದು ತುದಿಯೊಳೋಡಿ ಪೋಪ ಭೀರುವಪ್ಪ ಪಣಿದಕಾಱನಂತೆ ವಜ್ರಾಯುಧನ ದಿಕ್ಕರಿಕರಾಕಾರ ಬಾಹುಪರಿಘಯುಗಳಮಂ ತಾಮರೆಯ ನೂಲೊಳಾನೆಗಟ್ಟುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು.೮-೪೯ವ). [ಪಣಿದ$_1$ + -ಕಾಱ]

ಪಣಿದರ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಸರ್ಪಭೂಷಣ; ಶಿವ: ಕಣಿಕಣಿಯನುಗುಬ್ಬಿ ತೆಱದಿಂ ಕಣಿಕಣಿಯಂ ಕಱಿವ ತೆಱದಿನೆಂಟುಂ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಕಣಿಕಣಿಯನೀಂಬ ತೆಱದಿಂ ಪಣಿದರನಗಿದಳರೆ ಕವಿದುವಾಗಳ್ ಕಣಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫). [<ಸಂ. ಫಣಿಧರ]

ಪಣಿಯವಟ್ಟ (ನಾ). ಪಾಣಿವಟ್ಟಲು : ಕೊಳಗುರದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕಣ್ಡಪೀಟ ಪಣಿಯವಟ್ಟವಿನಿತುವಂ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತಿಷ್ಟೆಗೆಯಿಸಿದ(ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೫-೧೫ ; 933). [<ಪಾಣಿವಟ್ಟ]

ಪಣಿಯಾರ, ಪಣಿವಾರ, ಪಣ್ಯಾರ, ಪನಿವಾರ(ನಾ). **೧.** ಭಕ್ಷ್ಯ; ತಿಂಡಿ : ಒಂದುದಿನ ರಾತ್ರಿ ಕೀಚಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪಣಿಯಾರಗಳನ್ನೂ ಮಧುಪಾನಗಳನ್ನೂ ತಯಾರು ಮಾಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟಳು (ವ್ಯಾಸಪ. ೨೨೪). **ಪಣಿವಾರ : ೨.** ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ (ಕೋಸಂಬರಿ, ರಸಾಯನ, ಕೊಬ್ಬರಿಸಕ್ಕರೆ ಮೊದಲಾದ) ಚರಪು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ದೇವರ ನಿವೇದನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಪಣಿವಾರವನ್ನು ಜೋಯಿಸರ ಮನೆಯವರಿಂದ ಮಾಡಿಸಿ ಅಮ್ಮನವರ ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಆ ಊರಲ್ಲಿ ಮನೆಮನೆಗೂ ಗೃಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು (ಮಾಸುರಾ. ೪೮). **ಪಣ್ಯಾರ : ೧.** ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಮಂಗಳೆಯೇ ಅಡುಗೆ ಮನೆಯಿಂದ ಪಾನಕ ಪಣ್ಯಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದಳು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೪೮) ; ರಮಣಿಗಳು ವಿಧವಿಧವಾದ ಪಣ್ಯಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ದೇವೀಚಾ.೭೩). **೨.** ಮನೆಯ ಸಾರಿಸಿ ರಂಗವಲ್ಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ಭೋಂಕನೆ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯವ ಸವಿದು ನನೆಯಕ್ಕಿ ಕಡಲೆ ಪಣ್ಯಾರದಿ ನಿಖಿಲಾರ್ಚನೆಯ ವಸ್ತುಗಳ ಸಾರ್ಚದರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೮೨). **ಪನಿವಾರ : ೧.** ದಾಠಿಗರನ್ನು ಕರೆಕರೆದು ಕೊಡುವ ತನಿವಣ್ಣ, ಎಳನೀರ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸದ, ಪನಿವಾರಗಳ ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೪). **೨.** ಶರಣಜನರೆಲ್ಲರಿಗುಮಾ ಶರತ್ಸಮಯದೋಳ್ ಪರಿಯುತಿಹ ಬೆಲ್ದಂಗಳ್ಹುಗ್ಗಿಯಂ ತಾ ಸವಿದು ನಿರುತದಿಂ ಪನಿವಾರಮಂ ಮಾಡಲು (ಅರ್ಚಾವಿ. ೧-೧೨೪) ; ಅಯ್ಯೋಗ್ಗಳ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪನೇನು ಅಡ್ಡೆ ಊಟ ಉದ್ದು ಮತ್ತೆ ಪನಿವಾರ ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲೆ ಪನಿವಾರ ನಮ್ಮ ಮುದ್ದು ನರಸಿಂಹನ ಗುಡಿಯಾಗೆ (ಗರುಡಾ. ೬೩) ; ಜೋಡು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಪನಿವಾರ ಹಂಚಿದರು (ಮಣ್ಣಿಪ. ೩೫೬).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ಪಣಿಯಾರ ; **ತುಳು.** ಪನಿಯಾರೊ, ಪನಿವಾರೊ ; **ತೆಲು.** ಪಣ್ಯಾರ, ಪಣ್ಣಿರ, ಪಣ್ಣೇರ]

ಪಣಿಯಾಲ, ಫಣಿಯಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಜಡೆಬಸರಿ ಮರ : ಆಲದ ಬೇರು, ಅತ್ತೀಬೇರು, ಅರಳೀಬೇರು, ಬಸುರಿಬೇರು, ಪಣಿಯಾಲದ ಬೇರು, ಈ ಐದು ಬಗೆ ಬೇರುಗಳ ಕೂಡಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೪) ; ಆಲದಿಂ ತಳ್ತ ಕಂಚಾಲದಿಂ ಪುದಿದ ಪಣಿಯಾಲದಿಂ . . . ವಿವಿಧ ಕುಜಜಾಲದಿಂದತಿಶಯವಿಶಾಲದಿಂದಾ ಶಿವಾಲೀಲಾವನಂ ಮೆಱೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೬-೫) ; ಒಂದು ಪಣಿಯಾಲದ ಮರವಿತ್ತು (ಸೀತಿಚಿಂ. VIII, ೧೦). **ಫಣಿಯಾಲ:** "ಗರ್ದಭಾಂಡಃ, ಕಂದರಾಲಃ, ಕಪೀತನಃ, ಸುಪಾರ್ಶ್ವಕಃ, ಪ್ಲಕ್ಷಃ—೫ ಬಸರೀಗಿಡ, ಜಡೇಬಸರೀಮರ, ಇದನ್ನು ಫಣಿಯಾಲವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨) ; ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರು, ಮಾವಿನ ಬೇರು, ಬೊಬ್ಬುಲಿ ಬೇರು, ಫಣಿಯಾಲದ ಬೇರು . . . ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ (ಸಕವೈ. ೩೯೧) ; ಎಲ್ಲಾರ ಹಟ್ಟೀಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಬೇವಿನ ಮರವು ಪಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೆಳೆನ ಫಣಿಯಾಲ ಮರದಡಿಗೆ ನಲ್ಲ ಕೂತವನೆ ಬರಹೇಳಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೫೨). [ಪಣಿ$_3$ + ಆಲ$_1$]

ಪಣಿಯೆ 'ಪಣಿಗೆ' ನೋ.

ಪಣಿವಾರ 'ಪಣಿಯಾರ' ನೋ.

ಪಣಸಿವಡು ? (ಕ್ರಿ). (?) : ಪಣವೆ ದಿಟಕ್ಕೆ ಸೂಳೆಪನೆಗಲ್ಲದದೆತ್ತ ಗುಣಂ ಧನಂಗಳಂ ಗಣಿಯಿಸದಿತ್ತು ಸಾರಸುಖಮುಳ್ಳೊಡೆಯಂತದು ಮಾತೆ ಕೂರ್ತವಂ ಪಣಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ.ರಣಿಸಿ]ವಡುತ್ತೆ ಪತ್ತುವೊಡಮರ್ಥಿಗೆ ಕತ್ತಿಗೆ ಸೂಳೆ ಡಾಳೆ ಕೂಂಟಣಿ ತಣಿಯಂತೆ ಮತ್ತೆ ಮನೆ ತೀನ ತವರ್ಮನೆಯಂತು ಪತ್ತುವರ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೫). [?]

ಪಣುಂಕು, ಪಣುಕು, ಹಣಿಕು$_2$, ಹಣಿಗು$_2$, ಹಣುಂಗು, ಹಣುಗು$_2$, ಹಳುಂಗು, ಹುಣಿಗು, ಹುಣುಗು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ : ತುಮುಂಟಲ್ಕೆರಾವತಂ ದರ್ಪಮನೆರ್ದೆಯೊಡೆ

ಯಲ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪಣುಂಕಲ್ ಕುಮುದಂ ... ಸುರುಳ್ದಂ ಸಮದಿಂದ್ರಂ ವಹ್ನಿಕಾಲಂ ದನುಜನುದಧಿಪಂ ವಾಯುಯಕ್ಷಂ ತ್ರಿಯಕ್ಷಂ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೪). **ಪಣುಕು :** ೧. ಪಾಱಿ ಪಣ್ಕುತ್ತುಮೋರೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಣುಗುತ್ತನೊರ್ಮೆಂ]ದಾಱಲನೋರೊರ್ವರ್ ಬಿದ್ದಮಿಱುಯುತ್ತುಂ ನೀರ್ವೇಱಿದ ಮುಗಿಲೊಂದೊಡ್ಡಂ ಬೀಱುದುದಿಂದ್ರಂಗೆ ಬಿನದಮಂ ನಾಗೇಂದ್ರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೭೯). **ಹಣಿಕು₂ :** ೧. 'ಹಣಿಕಿಸು₂' ಪರಾ. **ಹಣಿಗು₂ :** ೨. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು ; ಮಣಿ : ಮಣಿದು ಕೂಪದ ಜೀವನವ ಕಡೆಗಣಿಸದೇ ಘಟಿಯಂತ್ರ ಮೃಗರಿಪು ಹಣಿಗಿದರೆ ಹರಿಣಂಗೆ ಗೆಲವೇ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೪೦) ; ಸಿಂಗರಿಸುವ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ್ ಬಿನದಕ್ಕಂಗಣಮಂ ಸಾರುವ ಬಿಡುವೆಣ್ಗಳ್ ಪಿಂಗದೆ ಹಣಿಗಿ ನಡೆವ ಬೆಸವೆಣ್ಗಳ್ (ಜಯಕಾ. ೧೨-೧೫). ೩. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ : ಎಸೆವುದಂ ಬಿಟ್ಟು ಹಣಿಗಿದನೆಂಬ ಗಾದೆಮ್ಮ ದೆಸೆಗಾಯ್ತು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೪-೧೬). **ಹಣುಂಗು :** ೪. ಅಡಗಿಕೊಂಡು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ; ಹೊಂಚು ಹಾಕು : ಪೆಱತೊಂದೆಡೆಯೊಳೆಳವುಲ್ಲೆಗಳ ಪಾಱುಗೆಯ್ತಮಂ . . . ಅವಱ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ನೆಲನಂ ಹತ್ತಿ ಹಣುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಣ, ಣೆ, ಣು]ಗಿ ಜುಣುಗಿ ಜೂಜಾಡುವ ಕಿಱುವುಲಿಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು ಕಂಡು (ನಂಬಿರ. ೧೮-೯); ಮೆಳೆಯೊಳಗಿರ್ದು ಮೇವ ಮಿಗಮಂ ಮಿಗೆ ಪೆರ್ಬುಲಿ ಕಂಡು ಕಾಣದಂತಳವಿಗೆ ತರ್ಗಿ ಕುಗುರ್ತುಸಿರಿಕ್ಕದೆ ಬಂದು ಹಣುಂಗಿ ಪಾರ್ವ ತನ್ನಳವನಭೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೯೪). **ಹಣುಗು₂ :** ೧. ಕುಸಿದ ತಲೆ ಹಣುಗಿದೊಡಲರಳ್ವ ಬಾಯಟ್ ಸುಗಿದ ಕಿವಿಯುಸುರಡದ ಮೂಗು (ಹಚಕಾ. ೫-೩೧) ; ಮನ ಹಣುಗಿ ತುಟಿಯೊಣಗಿ ನೋಟದ ಮೊನೆ ಮುಱಿದು ಝೊಂಪಿಸುತ ಮುಂದಣಿಗೊನೆದು ಬಿದ್ದನು ಭೀಮ ಪಾಂಡವ ಸೇನೆ ಕಳವಳಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೬). ೪. ಹುಲಿಯು ಹಾರಯಿಸಿ ತಲೆ ದಡವಿ ತೋಱಿ ಹಾಸವ ತಿವಿದು ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ಹಸರಿಸಿ ಹತ್ತಿ ಹಣುಗಿ ನೆಲಕೋರಂತೆಯುಡಗಿ (ಹಚಕಾ. ೫-೩೦); ಕಳಚಿ ಹಾಸವನುಬ್ಬರಿಸಲವ್ವಳಿಸಿ ಕಂಠೀರವನ ಮೋಱಿಗೆ ನಿಲುಕಿದವು ಕದುಬಿದವು ಹಾಯ್ದವು ಹಣುಗಿ ತುಡುಕಿದವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೬). ೫. (ಭಯದಿಂದ) ಅಡಗು ; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳು : ಹೆಣಗಳನು ಬಗಿಬಗಿದು ಕಪಿಗಳು ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಜ, ಹು]ಣುಗಿದರು ಕೆಲರದ್ರಿಕುಜಸಂದಣಿಗಳೊಳು ಹುದುಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೪೫). ೬. ಹೆದರು ; ಅಂಜು ; ಭಯಪಡು : ಹಣುಗಿ ಮಱೆಗೊಂಡೆಸುವ ಲುಬ್ಧಕರೆಣಿಕೆಯಲಿ ಕೈಮಾಡುವುದು ಭೂಪಣವೆ ಭಟರಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೭) ; ಕುಣಿದು ಕುದಿದವು ಶರಧಿ ತಾರಾಗಣ ಗಳುಡಿದವು ಧರೆಗೆ ದಿವಿಜರು ಹಣುಗಿ ತನು ಕಂಪನದೊಳಿರ್ದುದು ಬೆರದ ಬೆರಗಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೪-೩೪). **ಹಳುಂಗು :** ೧. ಕಂಠೀರವರವಮಂ ಕೇಳಲಾಗೆ ಬೆಳ್ಪಾಗಿ ಬಿಗುರ್ತು ರಾಗಮಳಿದಗಿದು ಸುಗಿದು ಹಳುಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಣುಗಿ] ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿ . . . ತಡಂಗೆಡೆದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗ ದಂಪತಿಗಳಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ವ). **ಹುಣಿಗು :** ೭. (ಭಯದಿಂದ ಮೈಯನ್ನು) ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳು : ಕಲಿಹನುಮನಂ ನೋಡಿದನು ಮೈ ಹುಣಿಗಿ ನಿಂದಿರ್ದನಾಜಿಯೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೬೮-೩೫). **ಹುಣುಗು :** ೭. ವೈರಿ ಕರ್ಣನ ರಭಸಕಂಜಿದಂ ಭೀಮ . . . ರಥದ ಕಪಿವೀರ ಮೈಹುಣುಗಿದಂ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು ಜಪವ ಮಾಡಿದರು ತಾರಕ ಮನು (ತುರಂಗ. ೬೯-೪೫).

ಪಣುಕು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಪಣೆ₁, ಫಣೆ₁, ಹಣೆ₁ (ನಾ). ೧. ನೊಸಲು ; ಫಾಲ ; ಭಾಳ ; ಲಲಾಟ : "ಪಣೆ—ಫಣಾ = ಹಣೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿರೆ ತಾಪಕ್ಕಿಕ್ಕಿದ ಸಿರಿಗಂಪು ಪಣೆಯೊಳೆಸೆದುದು ಕೋಪಂ ಮಿಕ್ಕಿತನು ಬೆಸಸಿದೊಡೆ ನೊಸಲಕ್ಕರಮಂ ತೊಡೆಯುಲೆಂದು ಬಂದಿಂದುವವೋಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೬) ; ಕಸ್ತೂರಿತಿಲಕವೊಪ್ಪದೊಳೆಸೆವೆಱೆಯುನ ಪಣೆ ಗೆಲ್ದುದೆನ್ನ (ಭರಚ. ೬-೪೪) ; ಘನವಾದ ಮಣಿಮಯಪದ್ಮಪೀಠದೊಳಾಗ ಜನನಾಥ ಚೂಡಾರತ್ನ ಮನಹರುಷದಲಿ ಮಂಡಿಸಿ ಕತ್ತುರಿನಾಮವನು ಪಣೆಗಳವಡಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೬೧). ೨. ನೊಸಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗ ; ನೆತ್ತಿ : ಅಡಿ ತೊಡೆ . . . ಕಟಿ ಮುಮ್ಮಡಂ ಪರಡು ಸಂದಿ ನೊಸಲ್ ಪಣೆ ಕಣ್ ಕದಂಪಿವೆಂಬೆಡೆಯನೆ ನಟ್ಟುವುರ್ಚಿದುವು ನೇರ್ದುವು ಸೀಳ್ದುವು ಪಾರ್ಥ ನಂಬುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೬). **ಫಣೆ₁ :** ೧. ಬಸದಿಗಾ ವೈಶ್ಯಕಾಂತೆ ಬಂದು . . . ಯತಿಪತಿಯ ನವನಳಿನೋಪಮಾಂಘ್ರಿದ್ವಯಕ್ಕೆ ಫಣೆಯಂ ಚಾಚಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೭); ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನು ಫಣೆಯೊಳು ಬರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತೆಱನುಳಿದು ಬೇಱುಂಟೆ ತಾನಱಿದುದೆ (ಕನಕ. ೫೪-೧) ; ಪಾದೋದಕ ಪ್ರಸಾದಗಳ ಕೊಳ್ಳಿ ಬೂದಿಯ ಫಣೆಯೊಳು ಧರಿಸಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨-೩೩). **ಹಣೆ₁ :** ೧. "ಭಾಳಮಳಿಕಂ ಲಲಾಟಂ ಹಣೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪) ; ಬರಬರ ಭಕ್ತಿಯುರೆಯಾಯಿತ್ತು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ ಮೊದಲ ದಿನ ಹಣೆ ಮುಟ್ಟಿ ಮಱುದಿನ ಕೈಯ ಮುಟ್ಟಿ ಮೂಱನೆಂಬ ದಿನಕ್ಕೆ ತೂಕಡಿಕೆ ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ. ೨೨೦) ; ರಣದೊಳೊಡ್ಡಿದರಾತಿಗಳನೀ ಹಣೆಯ ಪಟ್ಟದ ವೀರ ಜಯಿಸಲು ಹಣವಿಗಾನೋಲೈಸೆ ಮಾಡುವೆನಡವಿಯಲಿ ತಪವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೮) ; ಹಣೆಯೊಡೆದುಗುವ ರೋಹಿತಧಾರೆ ಕಮ್ಮಲರ್ಗಣೆಯುನ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೨-೮೯) ; ಜನ್ನಗುದುರೆಯ ಹಣೆಯ ಉರವಣೆಯ ಒಕ್ಕಣೆಯ ಪಟ್ಟಲಿಖಿತದ ಕನಕದೋಲೆಯಂ ತಾನೋದಿ . . . ಐತಂದನಾ ಇಂದ್ರಜಿತನೂಜಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೪-೨೦೪೧). ೨. "ನೀಚಿಕೀ, ಶಿರೋದೇಶಃ – ಈ ೨ ಹಣೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೨). 'ಫಣೆ₂' ಪರಾ.

ಪಣೆಗೈಯಾಗು = (ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಹಣೆಯವರೆಗೆ ಕೈಯೆತ್ತು : ದಿಗ್ಗನೆ ನಿಂದು ಪಣೆಗೈಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಣಿದುದು ಬಾಗಿ ಆಸ್ಥಾನ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೩-೩೩೯). **ಹಣೆಗೆ ಗಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. (ದುಃಖ, ಉದ್ವೇಗಗಳಿಂದ) ಹಣೆಗೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅವಳು ಹಣೆಗೆ ಗಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ತಳು (ರೂಢಿ) ೨. (ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಅನುಕೂಲ ಹೊಂದು : ಇಂಥವನು ಈ ಸಾವುಕಾರನ ಬದುಕು ತಕ್ಕೊಂಡು ಏನು ಹಣೆಗೆ ಗಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೆಂಬುದನ್ನು ದಣಿಯರು ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕದಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೦). **ಹಣೆಯ ಬರಹ, ಹಣೆಯ ಬರೆಹ** = ವಿಧಿಲಿಖಿತ ; ಅದೃಷ್ಟ : ಎಣಿಸಿ ಮಾಡುವುದೇನು ತಪ್ಪದು ಹಣೆಯ ಬರಹವು (ಕೌಶಿಂಾ. ೩೭-೪) ; ಸೃಷ್ಟಿಸಮಯದಿ ಬರೆದ ಹಣೆಯ ಬರಹವಿದೆಂಬ ನಷ್ಟಸತ್ತ್ವರ ತತ್ತ್ವ ದೂಡಿಬಿಡಿರೇಳಿ (ವಿಸೀಗೀ. ೪೨-೧೧) ; ಬೆಳ್ಳಿಯು ತನ್ನ ಹಣೆಯ ಬರೆಹವನ್ನೂ ದೂರಿ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿ ಅತ್ತುಬಿಟ್ಟಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೦ ಕಥಾಸಾರ). **ಹಣೆಹಣೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ಹಣೆಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಅವಳು ಹಣೆಹಣೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಹಣೆಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು** = ದುಃಖ, ಉದ್ವೇಗಗಳಿಂದ ಹಣೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಳಾಡು: ಆ ದುರಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆವರು ಹಣೆಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ).

ಪಣೆ₂, ಹಣೆ₄, ಹಣೆ₂ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗ,– ಕವಲೊಡೆಯುವ ಭಾಗ : "ಪ್ರಕಾಂಡಃ, ಸ್ಕಂಧಂ – ಈ ೨ ಮರದ ಪಣೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೮) ; ತೀವಿರ್ದತ್ತು ಮೊದಲ್ ಮೊದಲ್ಗೆ ಪಣೆಯುಂ ಮೂಗಯ್ಯ ಮೂಗಯ್ಯನಿತ್ತಾವಕ್ಕೆಯ್ದೆ ಕವಲ್ ಕವಲ್ತು ಪಲವುಂ

ಕೊಂಬಾದುವೊಳ್ಗೊಂಬುಗಳ್ ಶೀವಿರ್ದತ್ತು ತಳಿರ್ ಮೊದಲ್ ಪಣೆಕವಲ್ಗೊಂಬೆಂಬುವೀ ಕೆಂದಳಿರ ಮಾವಿಂಗಲ್ಲದೆ ಮಾವುಗಳ್ಗೆ ಪೆಱವಕ್ಕುಂತೇಂ ಬೆಡಂಗಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೫) ; ಪಲಕಾಲದೊಳಱತಿರ್ದಾಮಲಕದ ಪಣೆಯುಂ ಕುಠಾರದಿಂ ಸೀಳ್ದ ದೞಿಗೊಳ್ ತಿಲವಂಧುಘೃತಮುಂ ಪೂರಿಸೆ ಫಲಮಾ ಮರದೆಲೆಗಳಿಂದಮವು ಪಿರಿದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೩೯) ; ಕರಿಯು ಭೂಮಿಯೊಡಗೂಡಿ ಮೊದಲಿಂದಂ ಪಣೆ[ಣೆ]ಯಿಂದಂ ಪೆರ್ಗೊಂಬುಗಳಿಂದಂ [ಕಿಱುಗೊಂಬುಗಳಿಂದಂ] ಆಲದ ಮರನೆಂತೊಪ್ಪುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫); ಬನಮೆಂಬ ಮದನನೃಪನರಮನೆಯೊಳ್ ಪೊತ್ತಿಸಿದ ದೀಪಮಾಲೆಯ ಮಾಡಕ್ಕನುರೂಪಮಾಗಿ ಪಣೆಯಿಂ ಕೊನೆವರೆಗಂ ಪೂತುವರರೆ ಚಂಪಕನಿಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೩). ೨. ಕಾಡುಮೃಗಗಳು ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ; ಮೃಗಗಳ ಹಕ್ಕೆ: ಇಂತು ಸಂತತಮೊಪ್ಪುವ ಕಾಂತಾರದಂತರಾಳದೊಳ್ ಬಿಯದರ್ ಬೇಂಟೆಯಾಡಲೆಂದು ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಗೆ ಸರುವಿಡಿದು ಪಣೆಯಿರ್ಪೆಡೆಗೆಯ್ತಂದು ನಿಂದು (ಶಬಶಂ. ೩-೪೪ ಪ). ೩. ಉಳುವ ನೆಲ; ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ; ಕೃಷಿಭೂಮಿ :(೬). ಹಣೆ₄: ೧. ಗುಲ್ಮ-ಹಣೆಯಿಲ್ಲದ ಮೆಳೆ ಬಳ್ಳಿ ಗಿಡುಗಳ್ (ನಾಚಿರಾ. ೬). ಹಣೆ₂ : ೨. "ಹಣೆಯೆಂದು ಮಿಗದಿಕ್ಕೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೧-೮೫) ; "ಹಣೆಯೆನಲ್ ಮಿಗಮಿರ್ಪ ತಾಣ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೨) ; ಇಂತಸದಳಮೆಸೆವಾ ಪೇರಡವಿಯುಂ ಬೇಂಟೆಯಾಡಲೆಂದು ಬಿಯದರ್ಸಂದಣಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಮಿಱು ಸಂಭ್ರಮಿಸಿ ಸರುವಿಡಿದು ಹಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ, ರಿ] ಯಿರ್ಪೆಡೆಗೆಯ್ತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೮೦ ಪ); ಮಾನಿಸರ ಸುೞಿವಂತಿೞಿದೆಯ್ದೆ ಕಾಯ್ದುರವಣಿಸಿ ಹಣೆಯಿಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪೊರಮಟ್ಟುಬ್ಬರಿಸುವ ಪೆರ್ಬುಲಿ ಮೊದಲಪ್ಪ ಕೂರ್ಮಿಗಂಗಳನಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಲೊಡಂ (ಮರಾಚ. ೧೧-೩೧). ೪. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವ ಕಲ್ಲು; ಮಸೆಗಲ್ಲು : ನಿಡುಗಣ್ಣ ನೋಟ ನವರಸಿಕರ ಗೆಲವಿನೋಟ ಕಡುತೆಳ್ಪುವಡೆದ ಹಣೆ ಕಾವನಲರ್ಗಣೆಗೆ ಹಣೆ . . . ಆ ದ್ವಿಜತನೂಜೆಯ ವಿಲಾಸಮನದೇನೆಂಬೆನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೬-೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಣ್ಯ, ಪಣ್ಣೈ ; ಮಲ. ಪಣ]

ಪಣೆ₃ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಬಂಡೆಯಿಂದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಎಬ್ಬಿ ತೆಗೆಯುವಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ತೋಡುಹಳ್ಳ ; ಬಂಡೆನೆಲೆ ; ಕಲ್ಲುಗಣಿ. 'ಕಲ್ಪಣೆ₁' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಮಲ. ಪಣ ; ತುಳು. ಪಣೆ]

ಪಣೆ₄, ಹಣೆ₃ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ಏತ : ಒಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗೆ ನೀರು ಎಳೆಯಲು ಪಣೆ ಹಾಕಿರುವರು (ನಾಚಿಕೆ. ೪೮)

ಹಣೆ₃ : 'ಹಣೆಗುತ್ತಿ' ಪರಾ. [←ತುಳು. ಪಣೆ]

ಪಣೆ₅ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ ; ಫಣಿ. 'ನಾಗರು' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಫಣಾ]

ಪಣೆಕಟ್ಟು 'ಪಣೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಪಣೆಗಂಗಿಡಿ (ನಾ). (ಶಿವನ) ಹಣೆಗಣ್ಣಿನ ಕಿಡಿ ; ಹಣೆಗಣ್ಣುರಿ: ಕುಡಿವೆನೇಳಂಬುಧಿಯು ಸೆಣಸಿದೊಡೊದೆವೆನದ್ರಿಯು ಮೃಡನ ಪಣೆಗಂಗಿಡಿಯು ತಣ್ಣಿಪೆನಜನ ಫಾಲಾಕ್ಷರಕೆ ಮಶಿಯಿಡುವೆ (ಅನಂರಾ. ೧-೫-೩).

[ಪಣೆಗಣ್ + ಕಿಡಿ]

ಪಣೆಗಟ್ಟು, ಪಣೆಕಟ್ಟು, ಫಣೆಕಟ್ಟು, ಹಣೆಕಟ್ಟು (ನಾ). (ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ) ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ ; ಹಣೆಪಟ್ಟಿ : ಪಿಡಿಕೆಯ್ ಶೀವಿದ ಕರ್ಗಣೆ ಮಡಕಾಲ್ಸರಮಲೆವ ಕಚ್ಚೆ ನಿಡಿಯ ಸಿಯೊಱ ಕರ್ಪಿಡಿದ ಪಣೆಗಟ್ಟು ಕೆಯ್ಪೊಡೆ ಬೆಡಂಗನೊಳಕೊಳೆ ಧನುರ್ಧರರ್ ಪೆಣೆದೆಚ್ಚರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೧); ತುಱುಬಿನ ಸುಳಿ ಪಣೆಗಟ್ಟು ಕೆನ್ನೆಯ ಗಱು ಹೆಱ ರವಿ ಮಸ್ತಕಮಣಿಯ ಮಿಱುಗುವ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಜೂಳಯುವ ಮನದೆಱಕದಿಂದಿತ್ತ ನಂದನಗೆ (ರಾಮವಿ. ೮-೪೯); ಪೆಱನೊಸಲುಱ ಪಣೆಗಟ್ಟು ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು ಮಿಱುಪ ವಂಟೆಯು ವಜ್ರದೋಲೆ ತುಱುಬಿನ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಚಿನ್ನಗೇದಗೆಗಱುಗಳಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೭). **ಪಣೆಕಟ್ಟು** : ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಡಂ ಮರವಿಲ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪಣೆಕಟ್ಟು ಬೇಂಟೆವಱ ದೊರೆಯೊಳೊಡಂಬಟ್ಟಸಿಯು ಸುರಗಿ ದಳೆವದ ತೊಟ್ಟಂಗಿಗೆ ತನ್ನೊಳಮರೆ ಬೇಂಟೆಯನೊರ್ವಂ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೭) ; ಉಡೆದೋಲುಂ ಪಣೆಕಟ್ಟುಂ ಮಡಮೋಱುಸಿ ಮೆಟ್ಟಿದೆಕ್ಕವಡಮುಂ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಂಚಮುಂ ತನಗೊಡಂಬಡೆಯೆ ಲೇಖವಾಹಾಕೃತಿಯೊಳ್ (ಪರ್ಧಮಾ. ೨-೪೫) ; ಪಣೆಕಟ್ಟೊಳ್ವೀಲಿಯಿಂದುಟ್ಟುದು ಪೊಸದಳಿರಿಂ . . . ಸ್ಥಾನಕಂ ದಂತಿದಾನೋಕ್ಷಣದಿಂ ಮೆಯ್ವೆತ್ತಿರಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦೧). **ಫಣೆಕಟ್ಟು** : ತಲೆಬೀದಿ ಮುಂದಲೆಗೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ದಾವಳಿಯ ಫಣೆಕಟ್ಟನಮರಿಸಿದರಾ ಕುವರಿಗೆ (ಸಪಮೋ. ೨೩-೩೫). **ಹಣೆಕಟ್ಟು** : "ಹಣೆಕಟ್ಟು = ಎತ್ತಿನ ಹಣೆಯ ಅಲಂಕಾರ" (ಜಾನಕೋ.೫೨); ಎತ್ತಿಗೆ ಹೊಸ ಬಾಸಿಂಗ, ಹಣೆಕಟ್ಟು, 'ಮಗಡ' (ಮಗುಡ), ಸರುಹಗ್ಗಗಳ ಸಂಭ್ರಮವಾಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೭೭). [ಪಣೆ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಪಣೆಗಣ್, ಪಣೆಗಣ್ಣು, ಫಣೆಗಣ್ಣು, ಹಣೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಶಿವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣು ; ಫಾಲನೇತ್ರ: ಪಣೆಗಣ್ ನದಿ ಶಶಿ ಕೆಂಜೆಡೆ ಫಣಿಗಳ್ಮೆಱೆವೈದುಮೊಗದಿ ಶಸ್ತ್ರೌಘದ ಸಂದಣಿಯ ದಶಬಾಹುವಿಂ ವಾರಣಮುಖಪಿತನೋತು ಮೂರ್ತಿಯಿಂ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೮-೭) ; ಬಾಂದೊಱ, ಪಣೆಗಣ್, ಕೊರಲ್ಗಱ . . . ಕಾಲ್ಗೆರೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೦೫ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ) ; ಪಣೆಗಣ್ಮೆಱು ವೆಱ ಸುರನದಿ ಫಣಿಭೂಷಣಮಾಂತು ತಿಸುಳ ಮಿಗಮುನ್ನಿತಭೀಷಣ ವಿಷಮಿಭಚರ್ಮಾಂಬರಮಣಿಯುರಮುಮರ್ದಸೆಯೆ ರೂಪುದೋಱದೆನಾಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೧೦೬). 'ಪಣೆಗಂಗಿಡಿ', 'ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ' ಪರಾ. ೨. ಹಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ ಕಣ್ಣು ; ಮೇಲ್ಗಣ್ಣು : ಪೆಡತಲೆಯ ನರಂ ತೆಗೆದೊಡೆ ಮಿಡುಕದೆ ಸೈತಿರ್ದ ಬಾಲಮುಂ ಕೊರಲುಂ ಮತ್ತೆಡೆವಿಡಿ(ಡ)ದುಡಿರದೆ ಪಣೆಗಣ್ಣಡಸಿ ಕರಂ ಸುಯ್ಯೆ ಬಾಳಲಾಱದು ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೩-೨೫). **ಪಣೆಗಣ್ಣು** : ೧. ಗಿರಿಜೆಯಿಂ ಶೃಂಗಾರ ಭೂತಗಣದಿಂ ಹಾಸ್ಯ ಕರುಣಾರಸಂ ನಿಜಾಪಾಂಗದಿಂ ಪಣೆಗಣ್ಣಿನುರುತರಾದ್ಭುತವು . . . ರುದ್ರಗಣದಿರವಿನಿಂ ವೀರರಸಮೆಸೆಯೆ ನವರಸಭರಿತನಾಗಿ ಶಿವನೊಪ್ಪಿರ್ದನು (ಸೌಂದಪು. ೧-೩೭) ; ಕಂದರ್ಪನ ಸುಟ್ಟ ಪಣೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚದೆಂದಾಡೊಡೆ ಮತ್ತೆ ತೆಱದು ಬೆಂದ ಪಾಪಿಯ ಬೇಯಿಸಬೇಡವೆಂದು ಸುಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯ ಮೆತ್ತಿದನು (ಮೋಹತ. ೨೧-೨೮) ; ವಿಲಯಸ್ಮರಾಂತಕನ ಪಣೆಗಣ್ಣಿಂದೆ ಪೊಱಮಡುವ ದಳ್ಳುರಿಯ ತೆಱದೊಳೆಸೆವ ರಶ್ಮಿಗಳನುಗುಳ್ವಮೋಘದ ಬಾಣಮಂ ಪೂಡುತ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೭) ; ಕಡುಗಲಿ ಕಾಲರುದ್ರನ ಪಣೆಗಣ್ಣಿನ ಕಿಡಿಗಳ ಗಡಣದಂದದಲಿ ಜಡಿವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳ ಸುಭಟರ ಬೆಡಗಿನ ನಿಕರಮೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೨೯). **ಫಣೆಗಣ್ಣು** : ೧. ದೂಷಕದಕ್ಷನು ಯಾಗವ ಮಾಡೆ ಕಂಡೀಶನು ಫಣೆಗಣ್ಣ ತೆಱಯೆ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೯). **ಹಣೆಗಣ್ಣು** : ೧. ಹರನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನ ಮಹಾನಲನುರಿಯ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಸಾಯಲಾಱದೆ ಪುರುಷತನವನು ಬಿಸುಟು ಮಂಡೋದರಿಯ ರೂಪಕವ ಧರಿಸಿದನೊ ಕಂದರ್ಪನೆನೆ ಸಿಂಗರದ ಸಾರೋದಯದ ಸೊಬಗಿನ ಶರನಿಧಿಯ ಮೌಕ್ತಿಕದವೊಲು ಮೆಱದಿರ್ದಳಾ ಕಾಂತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೬) ; ಬಿಡದೆ ಕೇಸರಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಕಡುವಿಗಡದುಷ್ಪ್ರಾಶ್ವರೂಪದಿ ಕಡೆಯ ಕಾಲದ ಸಿಡಿಲ ದನಿಯೆನೆ ನೆಱ ಕೆರಳಿ ಬಂದೂ ಪೊಡೆಯುರಲನೊಡವಾಯೆ ಹಣೆಗಣ್ಣೊಡೆಯೆ ತಿವಿದಡೆ ಕಾಱ ನೆತ್ತರ ಕೆಡೆದು ಬಿದ್ದೆದ್ದೋಡಿದುದು ಹರಿಯಘಟನೇನೆಂಬೆ

(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೪೬) ; ಹಣೆಗಣ್ಣಿನ ದಳ್ಳುರಿಗಳು ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಚಾಚಿ ಚಾಚಿ, ಲೋಕಚಲಿಸುವ ಕಾಮನನ್ನು ಹಾ ! ಅನ್ನುವದರೊಳಗೆ ನುಂಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೭೫). [ಪಣೆ$_1$+ಕಣ್]

ಪಣೆಗಣ್ಣ, ಹಣೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ; ಫಾಲನೇತ್ರ ; ಶಿವ : "ಪಣೆಗಣ್ಣನೆಂದು ಶಂಕರನೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಕಿ. ೯೩) ; "ಪೆಱಿದಲೆಯಂ ಮಾದೇವಂ . . . ಪಣೆಗಣ್ಣಂ ತಱಿಸಂದುಮೆಯಯಾಣ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿ" (ಛತುಸಿ. ೬) ; ಪಣೆಯೊಳು ಮನವ ನಿಟ್ಟಾತ್ಮನ ನೋಡುತ ಕ್ಷಣಕೆ ಕರ್ಮವ ಸುಟ್ಟಿರುಹನಾ ಪಣೆಗಣ್ಣನೆಂಬರು ಬಿಸಿಗಣ್ಣನೆಂಬರು ಗುಣನಾಮಗಳ ನೋಡುವಾಗ (ಭರಚ. ೬೬-೧೬೬) ; ಪಣೆಗಣ್ಣ ಪರಮಗುಣನಿಧಿ ಮಣಿಮಕುಟದ ಮಹಿಮನಮಳಚಿನ್ಮಯನಿರ್ದಂ ಗಣಸಭೆಯೊಳೊರ್ಮೆ ಸುಮನೋಗಣಸನ್ನುತ ಸಿದ್ಧರಾಮನಭಿನವಭೀಮಂ (ವೃಷವಿ. ೭-೧೮). **ಹಣೆಗಣ್ಣ :** ಶಿವನಿಗೆ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿರುವುದರಿಂದ ಹಣೆಗಣ್ಣನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು (ಮಧ್ಯಮು. ೧೪೬). [ಪಣೆಗಣ್+-ಅ$_7$]

ಪಣೆಗಣ್ಣು 'ಪಣೆಗಣ್' ನೋ.

ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ (ನಾ). (ಶಿವನ) ಹಣೆಗಣ್ಣಿನ ಉರಿ,—ಜ್ವಾಲೆ : ಪೊಗೆದುದು ಪತ್ತಿದತ್ತು . . . ಮುಟ್ಟಿತು ಸುಟ್ಟಿತು ತಿಂದು ತೇಗಿದತ್ತಗಿಯದೆ ನಿಂದ ಪೂಗಣೆಯನಂ ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ ಹಂಪೆಯಾಳ್ದನಾ (೧೦ಕ. ೮-೪೭) ; ಭವನ ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿಯ ಬೆಳಗಿನಿಂ ತಮಮಿರದೆ ಜವದಿಂದಲೋಡುತಿರೆ (ಚಿಬವು. ೪೬-೨೩). [ಪಣೆಗಣ್+ಉರಿ$_2$]

ಪಣೆಗಣ್ದೆರೆ (ಕ್ರಿ). (ಶಿವನು) ಹಣೆಯ ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆ,—ಹಣೆಗಣ್ಣನ್ನು ಬಿಡು : ಸ್ಮರನು ಗುರಿಗೊಂಡೆಚ್ಚ ಕಣೆಯೊಂದರಲಿ ಯೋಗವ ನುಳಿದು . . . ಐದರೊಳು ಪಣೆಗಣ್ದೆರದು ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಲಿ ದಹಿಸಿದನ ಭವನಂಗಜನಾ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೬). [ಪಣೆಗಣ್+ತೆರೆ$_1$(<ತೆಱೆ$_1$)]

ಪಣೆಗಿಚ್ಚು, ಹಣೆಗಿಚ್ಚು (ನಾ). = ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ : ಬೆಮರ್ ತೋಱಿದುದು ಪಣೆಗಿಚ್ಚು ಕಾಱಿದುದು ಕಣ್ ನಟಣಮೇಱಿದುದು (ಚಬವು. ೩೧-೪). **ಹಣೆಗಿಚ್ಚು :** ಹರನ ಹಣೆಗಿಚ್ಚೊಡಲುಗೊಂಡಂಕುರಿತ ವಾಯಿತೊ . . . ಎನಲಿರದೆ ಬೆಳೆದರು ದೈತ್ಯವಂಶೋದ್ಧರಣರಿಬ್ಬರು ತೀವ್ರತೇಜರುದಗ್ರಭುಜಬಲರು (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೮). [ಪಣೆ$_1$+ಕಿಚ್ಚು]

ಪಣೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹಣೆಯನ್ನು ಆವರಿಸು ; ಹಣೆಗೆ ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಸುದತಿಯ ಮುಖಾಬ್ಜ ಮದು[ಧು]ಲೋಭದೆ ಪಣೆಗೊಂಡಿರ್ಪ ಪಱಿಮೆವಱಿಗಳಿವೆನೆ ಸುಣ್ಪೊದವಿದಳಕಾಳಿಗಿಕ್ಕಿದಳದೊರ್ವಳಾ ಚಿನ್ನ ಚಿನ್ನ ಪೂಗಳನಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೪೩). [ಪಣೆ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಣೆಮಣಿ (ಕ್ರಿ). (ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹಣೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸು; ತಲೆಬಾಗು : ಮತ್ತೆ ಮೈಥಿಲಿಗೆ ಪಣೆಮಣಿದು ಕೈಮುಗಿದು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ ನಂಜನಾನಂದನಂ ಪ್ರತಿವಂದನಂಗೆಯ್ದಳಂ, ಪೂಜ್ಯೆ ರಘುನಂದನಾನಂದೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೪-೧೯೧). [ಪಣೆ$_1$+ಮಣಿ$_1$]

ಪಣೆಮುಚ್ಚುರ್ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮಡಿಕೆ,—ಸುಕ್ಕು (?) : ಕರಗಳನೂರಿ ಭೂಧರಕೆ ಗಾತ್ರವ ತೂಗುತ ಬಾರಿಬಾರಿಯುಂಬರವ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಪಣೆಮುಚ್ಚುರ್ಗಳಂ ಕುಣಿಸುತ್ತ ವಾಲವಂ ಶಿರದಲಿ ರಿಂಖಣಂಗೊಳಿಸಿ ಕರ್ಣಗಳೆತ್ತಿ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಪರ್ಚಿ ಪಲ್ಗಿರಿದು ಸ್ವಜೀವಮಾರುತನ ಬಂಧಿಸಿ ಲಂಘಿಸಿದಂ ಸುವೇಗದೋಳ್ (ಹನುಮ. ೨೧). [ಪಣೆ$_1$+<ಮುಡಚು$_2$]

ಪಣೆಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಣೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸು; ಹಣೆಯವರೆಗೆ ಬರು. ೨. ಮರದ ಕಾಂಡದ ತುದಿಯವರೆಗೆ ಬರು,— ಉಂಟಾಗು. ೧, ೨ : ನೆಱೆಯೆ ಪಣೆಮುಟ್ಟೆ ಕೈಮಂದೆಱಗಿದುದಿದು ದೇವ ನಿನಗೆ ಹೃದಯಂ ತಾನೆತ್ತಱಿದುದೆನವೇಡ ಧಾರಿಣೆಯೆಱೆಯಂ ಗೆಱಗುವುದು ಚೋದ್ಯಮೇ ಧರಣೀಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೪). [ಪಣೆ$_1$+ಮುಟ್ಟು$_1$; ಪಣೆ$_2$+ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಪಣೆಯಕ್ಕರ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಬರಹ ; ವಿಧಿಲಿಖಿತ ; ಅದೃಷ್ಟ : ಎಱಗಿದರಿಗೆ ಪಣೆಯಕ್ಕರ ನೆಲೆಯಿಹಾತಗೆಱಗದರಿಗೆ ತಲೆಬರಹ ನೆಱೆ ಲೋಪವೆಂದಜ ಬರೆದಂತೆ ಪೊಗರ್ಿಂದ ಮೆಱೆವುದಂತಸಿಪತ್ರವವನ (ವರ್ಧಚ. ೬-೫೮); ಮತ್ತವರಾ ಬರೆದ ಪಣೆಯಕ್ಕರಗಳವೆ ಮಿಗೆ ನೆರೆದು ಪತ್ತಿದುವಕ್ಕುಮಲ್ಲದೊಡಿರದವರ ನೊಸಲಕ್ಕರಂಗಳು ಮಾಯವಾದವುದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೨೩) ; ಫಣಿಕುಲವನಾಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹೆನಾ ಮಹಾಮಣಿಯಹುದೆಂದೊಡಜಹರಿಪಿನಾಕಿಗಳ ಹಣೆಯಕ್ಕರಂಗಳಂ ತೊಡೆವೆ ನೊರಸುವೆನಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲರಾಯುಗಳನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೨೯). [ಪಣೆ$_1$ + ಅಕ್ಕರ$_2$]

ಪಣೆಯಕ್ಕಿ, ಹಣೆಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಶವಸಂಸ್ಕಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶವದ ತಲೆಯ ಬಳಿ ಇಡುವ ಅಕ್ಕಿ : ಸುಡುಗಾಡಿನೋಳ್ಮಾವಲಿಟ್ಟು ಪಣೆಯಕ್ಕಿಯುಂ ಪಡಿಗಳಂ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡನಾ ವೀರಬಾಹುಕನಾ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಂ (ತುರಂಗ. ೩೨-೨೯). **ಹಣೆಯಕ್ಕಿ :** ೧. ಸುಡುವ ನೆಲದೆಱಗೆ ಹಾಗ ಹೆಣದುಡುಗೆಯಂ ತಂದೆನಗೆ ಕೊಡುವುದಾ ಹಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆ]ಯಕ್ಕಿಯುಂ ನಿನ್ನ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಪಡಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡುಂಬುದು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೩೬). ೨. ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ; ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ : ಹಣೆಯಕ್ಕಿ ಒದಗಿ ಬಂದರೆ, ಹಡೆದವರನ್ನೂ ಕೇಳೂದಿಲ್ಲ ಅಂತ ಗಾದಿ (ಮಗಮು. ೧). [ಪಣೆ$_1$ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಪಣೆಯಿಕ್ಕು, ಹಣೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲು ಮಾಡಿ ಪಾರಿವಾಳ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸು : ಅರಮೆಯ ಪೆರ್ಮರದ ನಟ್ಟಗೊಂಬಿನಿರ್ದೆಡೆಗಂ ಮೊಗಸುವ ಪಲತೆಱದ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಕೋಡುಗಱಿಯ ಕಿಱುಗಾಳಿಯುಂ ನಿಱಿಪುಗೆಯ್ದು ದೇವಕುಲದಾದಲೆಯ ನೆಲೆಯ ಕೋಣತಾಣಕ್ಕೆ ಪಾಱುವ ಪಾರಿವಂಗಳಂ ಪಾಱೆ ಪಣೆಯಿಕ್ಕೆಯುಂ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದಿಂ ಪುದಿದ ಪೂಗೊಳದ ತಡಿವಿಡಿದು ಸುಱಿಯುತ್ತಿರ್ಪಂಚೆಯ ತುಪ್ಪುಟಂಚೆಯುಂ ಪಳಂಚಲೆದುಂ . . . ಅಪರ ಸಾಂಧ್ಯಗಂಧವಹನೆಳಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪). **ಹಣೆಯಿಕ್ಕು :** ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಹಾಕು; ನಡುವೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಗೋವರ್ಧನನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ವಿಹ್ವಲತೆಯು ನಡುನಡುವೆ ಈಷತ್ ಆನಂದವು ಹಣೆಯಿಕ್ಕುತ್ತಿತ್ತು (ಎರಸೆ. ೭೬); ತಾರುಣ್ಯಸಹಜವಾದ ಶೃಂಗಾರವು ಎಲ್ಲ ಕತೆಗಳಲ್ಲೂ ಹಣೆಯಿಕ್ಕುವುದು (ಭೂವಿ:ತಾ. IV ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಪುನರುಕ್ತಿ ಶೈಥಿಲ್ಯಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಣೆಯಿಕ್ಕಿವೆ (ಕಸಾಚ. ೨೮೫). [ಪಣೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಪಣೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹಣೆಯನ್ನು ಇಡು,-ಚಾಚು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಇದು ದೇವರ ಗುಡಿ ; ಪಣೆಯಿಡು, ಪೊಡೆವಡು, ಪಾವನವಪ್ಪುದು ನಿನ್ನ ಮುಡಿ (ಅನಿಕೇ. ೫೦-೫). [ಪಣೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಪಣ್ಕಾಯ್$_1$ 'ಪಣ್ಗಾಯ್' ನೋ.

ಪಣ್ಕಾಯ್$_2$ 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಪಣ್ಕೆ (ನಾ). ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ, ಮಾಣ್ಕೆ, ಉಣ್ಕೆ, ಪಣ್ಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫೭ ಪ್ರಯೋ). [ಪಣ್$_1$(<ಪಣ್ಣು$_1$) + -ಕೆ]

ಪಣ್ಗಾಯ್, ಪಣ್ಕಾಯ್$_1$, ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾಯಿ; ಹಣ್ಣು ಮೆಟ್ಟಿರುವ ಕಾಯಿ; ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾಯಿ ; ದೋರೆಗಾಯಿ: ಪಣ್ಗಾಯ ತಳ್ತ ತುಱುಗಲ ಬಿಣ್ಪೊನೆಯಿಂ ತೂಗಿ ತೊನೆವ ಕೌಂಗಂ ತನ್ನತ್ತಣ್ಗೆ ಬರೆತೆಗೆವ ತೆಱದಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದುದೆಳಸಿ ನಾಗಲತೆ ದಾಂಗುಡಿಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೧೮) ; ಪಣ್ಗಾಯ ತೀವಿದ

ಬಾೞೆಯ ಬಿಣ್ಗೊನೆ ನಿಜಭರದಿನಿರದೆ ಬಾೞ್ತೀಲಿಯ ಪಿಂದಣ್ಗಾಗಿ ಜೋಲ್ದು ಪಥಿಕರ ಕಣ್ಗೊಳ್ಪಂ ಮನಕೆ ಬಯಕೆಯುಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೭) ; ತಾಯೊಡನುಂಬ ತಂದೆಯೊಳು ಭುಂಜಿಸುವ ಕಜ್ಜಾಯ ಪಣ್ಗಾಯ್ಗಳ ಮೆಲುವ ಕಾಯಕಾಂತಿಯ ಪಸರಿಸಿ ಬಳೆದನು ಕಂತುರಾಯನ ಸತ್ಕುಮಾರಕನು (ಮೋಹತ.೧೭-೭೩). **ಪಣ್ಕಾಯ್$_1$:** **೧.** ಅಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯವನೊಂದು ಎತ್ತ ಹಿಡಿದುಂಡಿತ್ತು ಒಲ್ಲದಿಹ ಪಣ್ಕಾಯ್ಗೆ ಕಿನಿಸಾಂತುದೆನಲು (ಕಾಲೂರ.೮೦-೧೪೯). **ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ:** **೧.** ಸೀಬೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಹಣ್ಣುಗಾಯಿಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). **೨.** ಹಣ್ಣಾದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ; ಬಲಿತ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ : ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗಲು ಒಂಬತ್ತು ತಿಂಗಳು ಬೇಕು (ರೂಢಿ). **೩.** ಹಣ್ಣಾದ ತರಕಾರಿ : (ಕ).

ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡು = ಹೊಡೆದು ಜರ್ಝರಿತಗೊಳಿಸು,—ತುಂಬ ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು : ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಬಿಡದೆ ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ವಚಭಾ. ೧೬೫) ; ಜೀವವನ್ನು ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡಿ, ಒಮ್ಮೆ ಅದನ್ನು ನೀಗಿ ನಿರಂಬಳವಾಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಮಜಲು ಹೊಡೆದವು (ದೀಪಹ. II, ೧೪೪); ಇನ್ನು ಮಾತಾಡಿದರೆ ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡಿ ಬೀದಿಗೆ ದಬ್ಬಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಆಷಾಭೂ. ೫೭). [ಪಣ್$_2$ + ಕಾಯ್$_4$]

ಪಣ್ಗಡಿ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಕುಡಿ,—ಹೊಳೆಯುವ ತುದಿ,—ಚಿಗುರು : ಅಡಿ ಕೆಂದಳಿರಂ ತನುಲತೆಯಡಕೆಯ ಸಸಿಯುಂ ತಮಾಳದಳದೊಳ್ಪಪ್ಪಂ ಮುಡಿಯಧರಂ ಪವಳಂ[ಳದ] ಪಣ್ಗಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ದಡ್ಗಟಿ, ಪಡ್ಗಟಿ, ಪಣ್ಣುಡಿ, ಪಣ್ಣುಡೆ]ಯುಂ ಗೆಲೆ ಖಚರರಾಜನಂದನೆಯಾಗಳ್ ಜಿನಪೂಜೆಯುಂ ಮಾಡಲ್ ಸಿದ್ಧಕೂಟಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೭೭). [ಪಣ್$_3$ + ಕುಡಿ$_2$]

ಪಣ್ಗುಳಿ (ನಾ). ಹಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಆಟಂಗುಳಿ, ಪಣಂಗುಳಿ, ಪಣ್ಗುಳಿ, ಕಾಯ್ಗುಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಪಣ್$_3$ + -ಕುಳಿ$_3$]

ಪಣ್ಗೆಂಡ, ಹಣ್ಗೆಂಡ(ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕೆಂಡ; ಪೂರ್ತಿ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕೆಂಡ : ಪಣ್ಗೆಂಡದಚ್ಚಿಯುಂ ತಾಳ್ದ ಪಾವಿನ ಕೊರ್ಬು ನುಣ್ಗೊರಲೊಡ್ಡೆದ ಗೋಡೆಯುಡರ್ದ ಪನ್ನೆರಲ್ ಕಣ್ಗಾಸೆ ಪೆತ್ತೆಸವ ತಲೆಸರಂಡಳಿವೆಸೆವ ಹರುಸದಿಂ ಪೊರೆಗೆ ತನ್ನ (ನಂದಿಮಾ. ೨೧-೫೨). **ಹಣ್ಗೆಂಡ :** ಹಣ್ಗೆಂಡದ ಮೇಲೆ ರೊಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟರೆ ತಿನ್ನಲು ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಪಣ್$_2$+ಕೆಂಡ]

ಪಣ್ಗೊಂಚಲ್ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು ; ಫಲಗುಚ್ಛ : ಆ ನಂದನವನಂ . . . ಕಣ್ಗೊಂಡು ಮೆಱೆವ ತೋರಮಪ್ಪ ಪಣ್ಗೊಂಚಲಿಂದಂಚಿರಮಾದ ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಂಡಪಂಗಳಿಂ . . . ಅತ್ಯಂತ ರಮಣೀಯಮಾಗಿರ್ದುದು (ಬಾಧಪು. ೧-೧೯ ವ). [ಪಣ್$_3$+ಗೊಂಚಲ್]

ಪಣ್ಗೊನೆ 'ಪಣ್ಗೊಲೆ' ನೋ.

ಪಣ್ಗೊಲೆ, ಪಣ್ಗೊನೆ, ಹಣ್ಗೊನೆ (ನಾ). = ಪಣ್ಗೊಂಚಲ್ : ಇಂಪಿನೊಳ್ ನೆಱೆದ ರಸಂಗಳಂ ತಳೆದ ಪಣ್ಗೊಲೆಯುಂ (ಎಇ.XIII, ೩೩೧-೨೯ ; 929); ಅಲರ್ದಂಭೋರುಹಷಂಡಮುಳ್ಳಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ ತೂಗಿ ಪಣ್ಗೊಲೆಯಿಂ ಬಳ್ಕುವ ಕೌಂಗು . . . ಎಸೆಗುಂ ವಿದ್ಯಾಧರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೬೭) ; ಅಲರ್ದ ಕಮಲವನಷಂಡಂಗಳಿನುಳ್ಳಲರ್ದ ಕುಮುದವನರಾಜಿಗಳಿಂ ಪಣ್ಗೊ[ಲೆ] [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಯಿಂ ಬಳುಕುವ ಕೌಂಗುಗಳಿಂ . . . ಆ ನಂದನವಮಾನಂದಮನೊದವಿಪುದು (ಕುಮುರಾ. ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿ. ೬೭). **ಪಣ್ಗೊನೆ :** ಫಳಭಾರದಿನುರ್ವಿಗಗುರ್ವು ಪರ್ವೆ ತಳ್ತೆಱಗಿದ ಬಾೞೆಪಣ್ಗೊನೆಗಳಿಂ ಗೊನೆಗೊಂಡ ಕವುಂಗುಕಾಯ್ಗಳಿಂ ತುಱುಗಿದ ತೆಂಗು ಶೋಭಿಪುದನಂಗನ ಮಂಗಳಗೇಹಮೆಂಬಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೭) ; ಪಸುರೇಱಿದ ಕಾಯ್ಗಳವೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಪಣ್ಗೊನೆಗಳವೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೆನೆ ಸೋಲಿಸುಗುಂ ಬಿಡದಾವನಂ ಬನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨) ; ಚೆನ್ನ ಪಣ್ಗೊನೆಯ ಭರದಿಂ ಸನ್ನುತಮಾಗಿರ್ದ ಬಾೞೆಸಸಿಯೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ಗುಂ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಮೊಲೆಯಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಬಾಗಿರ್ದು ಕೊಡುವ ಬಾಲೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೦೬). **ಹಣ್ಗೊನೆ :** ತೆಂಗುಗಳ ಫಲಭರದಲೊಪ್ಪುವ ಹಣ್ಗೊನೆಯ ಕದಳಿಗಳ . . . ಕಂಗೊಳಿಪ ಬಹುಫಲಕುಸುಮಗಂಧಂಗಳಿಗೆ ಬಳಿ ಸಲುವ ಪಾಡುವ ಭೃಂಗನಿಕರದಲೆಸೆವ ಗಿರಿಯನು ಕಂಡುದಮರಗಣ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೧೪). [ಪಣ್$_3$+ಗೊಲೆ$_2$]

ಪಣ್ಗೊಳ್, ಹಣ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). **೧.** (ಆಲಂ) ಸಫಲವಾಗು ; ಫಲಪ್ರದವಾಗು : ಮೊದಲ ಬೇಟದ ಮೊಳಕೆ ಪಣ್ಗೊಂಡ ಕಾನನಂ . . . ಮೊದಲ ಮಿಲನದ ಮತ್ತೆ ವಿರಹದ ಶಿವಾಲಯಂ ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೨-೧೬೯೪). 'ಪಣ್ಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಹಣ್ಗೊಳ್ : ೨.** ಹಣ್ಣಾಗು; ಮಾಗು: 'ಹಣ್ಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. [ಪಣ್$_3$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಣ್ಗೊಳಿಸು, ಹಣ್ಗೊಳಿಸು, ಹಣ್ಣುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಸಫಲಗೊಳಿಸು; ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸು : ನುಣ್ಗದಪಿನೊಳು ಪೊನ್ನೋಲೆ ಡಾಳಿಸೆ ನಿಡುಗಣ್ಗದಗದಿಸಿ ಕಾತರಿಸೆ ಬಿಣ್ಗೊಂಡ ಮೊಲೆ ನಸುಬಿದುರೆ ನೋಟಬ್ಬಿನಿಯಂಗೆ ಪಣ್ಗೊಳಿಸುವುದು ಭಾಗ್ಯವನು (ಚಿಕವಿ. ೬ ಸಾಂಗತ್ಯ ೬೪). **ಹಣ್ಗೊಳಿಸು : ೨.** ಹಣ್ಣುಮಾಡು ; ಪಕ್ವಗೊಳಿಸು ; ಮಾಗಿಸು : ಕಾಡ ಅತ್ತಿ ಹಣ್ಗೊಳಿಸುವಂಥ ತಂಗಾಳಿ ಇದಿರು ಬಂದು ದೇವಗಿರಿಯ ಶ್ಲೀರಿಸುವದಣ್ಣ , 'ಬಿಜಮಾಡಿ ತಾವು' ಎಂದು (ಮೇಘದೂ. ೧೧-೪೨). **ಹಣ್ಣುಗೊಳಿಸು : ೩.** (ಆಲಂ) ನಿಸ್ಸತ್ವಗೊಳಿಸು ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣಗೊಳಿಸು : ರಾಘಪ್ಪನ ದೆವ್ವವು ಬಡೆದುಕೊಂಡೀತೆಂಬ ಭೀತಿ ಕೆಲ ದಿನ ಒಳಗಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಹಣ್ಣುಗೊಳಿಸಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೬). [ಪಣ್ಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ಪಣ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಜೋಡಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಸೀನಾಗಳುಂ ತುಷ್ಟಿಯಿಂ ವಿಶ್ವಮಂ ಪಣ್ಚುವಯ್ . . . ಹೇ ಕವಿ (ಸಂಸಪ. ೧೩-೧೪) ; ಬಗೆಯ ಆನ್ತರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಎಡೆಗಿರಿದು ಪರಿಪೋಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಪಣ್ಚದಿರಲಾರದ, ಆ ಮೂಲತಂತ್ರದಾಳೋಚನವನ್ನು ಕಿರುವರಯುದ ಅಕ್ಷಮತೆಯ ಕಾಯ್ಪು ನಿನ್ನ ನಾಲಗೆಗೆ ಗಳ್ಯನಿಳಿಹಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ತೆರೆಗಿಡಿಸಿ ದ್ರೋಹಿಮಾಡಿ ಕೆಡಹಿಕೊಂಡು ತೊತ್ತಳಗುಣಿಯಿತು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೬೭-೩). [ಪಣ್$_1$(<ಪಣ್ಚು$_1$)+-ಚು$_1$]

ಪಣ್ಣಡಕೆ, ಹಣ್ಣಡಕೆ, ಹಣ್ಣಡಿಕೆ (ನಾ). ಹಣ್ಣಾದ ಅಡಕೆ ; ಬಲಿತ ಕ್ರಮುಕ : ಕೋಕಿಳಧ್ವನಿ ಸರಮಾದ ಪಣ್ಣಡಕೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯಾದೆಳವಳ್ಳಿಯೋಳೆ ನೂತನತನುವಾದ . . . ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದು ತನ್ನನೆ ನೋಡಿಸಿದಳ್ ತದಾರ್ಯರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦) ; ಅಲ್ಲಿನ ಗಡುಗಳು ಪಿಂಗಾರ . . . ಪಣ್ಣಡಕೆ, ಗೋಟಡಕೆ, ಕರಿಗೋಟುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫೬). **ಹಣ್ಣಡಕೆ:** ಕಾರೆಲೆ ಹಣ್ಣಡಕೆ ಬಾಯೊಳಗಿಟ್ಟು ನಾಜೂವ ಮೈಯಿಗೆ ಮಲಿನದ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ತಿನಲವಿಂದ ವಿಟರನು ಸಾರುತಿರ್ದರು ದಾಸಿಯರು(ಜೀಸಂಸಾಂ.೧೯-೧೫). **ಹಣ್ಣಡಿಕೆ:** ಸೂಳೆಸೂತಕನಾಗಿ ಪನ್ನೀರ ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಹಣ್ಣಡಿಕೆಗೊನೆಯನೆ ಹಿಡಕೊಂಡು ಚಾಮುಂಡಿ ಸೇರು ಪಾವಡಕೆ ಬಿಳಿಎಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಭೋಗದ ನಂಜಯ್ಯ ಬರ ಹೇಳಿ (ನಾಪದ. ೧೦೧). [ಪಣ್$_3$ + ಅಡಕೆ$_1$]

ಪಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಭಂಗನೆ; ತಟ್ಟನೆ: ಹೋವುದ ಕುಂಡದಿಂ ಕಡೆಸಿಡಿಲ್ದು ಪೊದಳ್ದಿರೆ ಕಂಡು ಕೆಂಡಮುಂ ಕಾಮಿಸಿ ಗೇರ ಪಣ್ಣೆನುತೆ ಪಣ್ಣನೆ ಪೊರ್ದಿ ತುಡುಂಕೆ ಕೈ ಸುಡಲ್ ಭೂಮಿಗೆ ತರ್ಗಿ ಕುರ್ಗಿ . . . ಮುನಿಪುತ್ರರಂ ನಗಿಸಿ ಹಜ್ಜೆನುತೇಡಿಸಿ ಕೊಂದು ಕೋಡಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೮); ಪಣ್ಣನೆ ನೆಗೆವ ಕುದುರೆಗಳ ಪಣ್ಣಿಸಿ ಘೋಟಿಯ್ತರೇಜು ಮೆಚ್ಚಿಯುವರೊಟ್ಟಿಂ(ಮೈಸೂಮ. ೫-೮೨). ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ; ಮಂದವಾಗಿ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : "ಪಣ್ಣನೆಯೆಂದು [ಪಾಠಾಂ. ಪಣ್ಣಮೆಂದು]ಮೆಲ್ಲನೆ" (ಕಶಸಾ. ೭೦-೫೯೮) ; ಪಣ್ಣನೆ ತೊಟಿಲ್ದು ತೀಡುವ ತಣ್ಣೆಲರೊಳೆಲರ್ಚಿ ವನಚರವ್ರಜಮುದಜಿಯೊಳ್ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಿರೆ ಬನದೊಳ್ ಪಣ್ಣನೆ ತಿನುತಿರ್ಪುವೆಳಸಿ ತರುಚರಕುಳಮುಂ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೨೨೨) ; ತೆಂಕಣ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತಿರೆ ಪಣ್ಣೆಲೆ ಪಣ್ಣನೆ ಬೀಟಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೨೨) ; ಕಪ್ಪುರಗಂಪನೆಣ್ದೆಸೆಗೆ ಸಾರಿಡೆ ಪಣ್ಣನೆ ಸುಯ್ಯಲರ್ . . . ಪಾಡಿದರ್ ನಲಿದು ಗಾಯಿನಿಯರ್ ನವಗೀತಜಾಳಮುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨) ; ಬೀಸಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಳಂ (ಮಹಾಸೇ. ೭-೪೯) ; ಪಣ್ಣನೆ (ಪೊ)ಯ್ದನುವಾಸಿಸಿದೆಣ್ಣೆ ಮಹಾದಿವ್ಯಮಲ್ತೆ ವಾತಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೬೨). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಹಸನಾಗಿ : ಬರ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಪಿರಿಯಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ನೋಟ್ಪಮಾತನೊಡ್ಡಟುಯದ ಗಂಡವಾತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೬) ; ಇಂದಿದೇಂ ಮಗನೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ನು]ಣ್ಣನೆ ನುಣ್ಮೊಗದಲ್ಲಿ ವಿಳಾಸೆಗಳ್ಮೂಡದ ಮುನ್ನ ನಿನ್ನ ಪೆಗಲೊಳ್ ಪೊಸ ಸೂಲವಿದೆಂತು ಮೂಡಿತೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೫). ೪. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಬೇಗನೆ.

ಪಣ್ಣಪಣ್ಣನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ: ಗಿಳಿವೆಣ್ಣ ಕಾಲಂ ಪಿಡಿದು ಪಣ್ಣಪಣ್ಣನೆ ಪೊರ್ದಿ ಪಣ್ಣಂ ಬಾಯ್ವಾಯೊಳ್ ಕುಡುವ ನೆವದಿಂದಂ ಬಿಡಿಸಿ ಚುಂಬಿಸುವ ಕೀರಕಾಮುಕನುಮಂ(ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫೫ ಪ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಹಸನಾಗಿ : ಪಣ್ಣಪಣ್ಣನೆ ತುಪ್ಪದೊಳ್ಪುರಿದಚ್ಚಗಂಪಮರಲ್ . . . ಕ್ಷುಣ್ಣಮಾಂಸನಿಕಾಯಮೊಪ್ಪಿದುದಾಸುಚಕ್ರದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೬೬). ೩. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಅಂತೆರಡುಂ ಪಡೆಗಳುಂ ಪಣ್ಣಪಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣಿ ಕಾಳೆಗಕ್ಕೆ ನಡೆಯಲೊಡರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೦ ಪ). [ಪಣ್$_0$+-ಅನೆ$_1$]

ಪಣ್ಣಿಕ(ನಾ).೧. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಅಣಿಮಾಡುವಿಕೆ: "ಪಣ್ಣಿಕಮೆನಲ್ ಸಂವರಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೃತಂ, ತಿಲಂ]" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೬೨); "ಪಣ್ಣಿಕಮೆನಲ್ ಸಂವರಣೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩). ೨. ಹಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಲಂಕಾರದ ಬೊಟ್ಟು ; ತಿಲಕ : "ಪಣ್ಣಿಕಮೆಂದು ತಿಲಕಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಿಲಂ]" (ಕಶಸಾ. ೭೦-೫೮೮) ; "ಸಲೆ ಪಣ್ಣಿಕ ತಿಲಕಮಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ತಿಲಮದಕ್ಕು] ಸತ್ಯವಿವರರಿಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೯) ; ನಿಟ್ಟಿಸುತ ಕನ್ನಡಿಯ ನೊಸಲ ನೇವರಿಸುತ್ತ ನಟ್ಟನಡುವಿನೊಳೊಂದು ಪಣ್ಣಿಕವನಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟನಿಂ ತೊಟ್ಟು ತೊಡವಂ ಕಮ್ಮರೆಯನಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟನಿಂ ಪೆಣ್ಗಳಣಿಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೫೦-೩೨೮).

[<ಪಣ್ಣು$_1$./ತೆಲು. ಪನ್ನಿಕ]

ಪಣ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು ; ಅಣಿ : ಪಿಣ್ಣಾಕದೇವನಾಗಿರ್ದು ಗಾಣವ ಹೊಡದು ಕಣ್ಣ ಮೂವರಿಗಿತ್ತು ಲಂಕಾಪುರಿಗೆ ನಡದು ಮಣ್ಣ ಪುತ್ಥಳಿಗೆ ಹರಣವ ಕೊಟ್ಟು ವೈವಾಹಪಣ್ಣಿಕೆಯೊಳೆಸೆದು ಜವದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೩). 'ಪಣ್ಕೆ' ಪರಾ. [ಪಣ್ಣು$_1$+-ಇಕೆ]

ಪಣ್ಣಿಗ (ನಾ). ಹಣ್ಣು ಮಾರುವವನು ; ಹಣ್ಣಿನ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ದವಸಿಗಂ, ದೂಸಿಗಂ, ಕಾಯಿಗಂ, ಪಣ್ಣಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೫ ಪ್ರಯೋ).

[ಪಣ್ಣು$_2$(<ಪಣ್$_3$)+-ಇಗ]

ಪಣ್ಣಿಗೆ 'ಪಣ್ಣುಗೆ' ನೋ.

ಪಣ್ಣಿಗೆವಿಡಿ (ನಾ). ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಹೆಣ್ಣಾನೆ ; ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಕರಿಣಿ: ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ಕೆಂದಳಿರ್ವೇಱುದ ನವಮಾಕಂದದಿನೆಳಗೊಂಬು ನೆಲಕೆ ಫಳಭರದಿಂ ಜೋಲ್ವಂದದಿನಿಟುದಳ್ ಕುಚಭರದಿಂದಂ ನಡು ಬಳ್ಕೆ ಪೊನ್ನ ಪಣ್ಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣು]ಗೆವಿಡಿಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೫೫).

[ಪಣ್ಣಿಗೆ(<ಪಣ್ಣುಗೆ)+ಪಿಡಿ$_3$]

ಪಣ್ಣಿಸು$_1$, ಹಣ್ಣಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು; ಸಜ್ಜುಮಾಡು : ಪ್ರಳಯಶಿಖಿಯ ದಳ್ಳುರಿಯ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಮಿಳ್ಳಿಸುವ ಮಸಕದುರಿಯೆಣ್ಣೆಯಂ ಪಣ್ಣಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ಪ) ; ಪಣ್ಣನೆ ನೆಗೆವ ಕುದುರೆಗಳ ಪಣ್ಣಿಸಿ ಘೋಟಿಯ್ತರೇಜು ಮೆಚ್ಚಿಯುವರೊಟ್ಟಿಂ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೮೨). **ಹಣ್ಣಿಸು$_1$** :- ೨. ಒದಗಿಸು ; ದೊರಕಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು ; ಲಭ್ಯಗೊಳಿಸು : ಮೊಲೆಹಾಲಿನೊಡನೆ ಸರ್ವವನು ಹಣ್ಣಿಸಿದಂಥ ದೇವಸ್ವರೂಪ ತಾಯೇ! (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೭-೧೭). ೩. ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು : ಹೆಣ್ಣಿನ ಹೊನ್ನಿನ ಮಣ್ಣಿನ ಬಲೆಯನ್ನು ಹಣ್ಣಿಸಿ ಜಗವನದ ಱೊಳು ಹಿಡಿದ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೮). ೪. ಹೊಂದಿಸು ; ಜೋಡಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಮುನ್ನ ಯೋಗವನಡರಿ ದಿಟ್ಟಿಯ ಹಣ್ಣಿಸುತೆ ನಾಸಾಗ್ರಕಂ ವಿತ್ಪನ್ನೆ ತನ್ಮುನಿಪನ ನಿರೀಕ್ಷಿಸದಲ್ಲಿ ತಪಸಿದಳು (ಕಾವೇಮ. ೧೯-೯). ೫. ಅಲಂಕಾರಗೊಳಿಸು ; ಸಿಂಗರಿಸು (?) : ಬಯಲ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಮುಗಿಲ ಹಣ್ಣಿಸುವ ಈ ಕೊರಡು ಗಾಲಿಯಾಗಲು ಹೊರಟು ಬಂತು ತೇರು (ನೆಲಮು. ೨೨-೭).

[ಪಣ್ಣು$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪಣ್ಣಿಸು$_2$, ಹಣ್ಣಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಣ್ಣಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಕ್ವಫಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಚಿಗುರಿಸಿ ಹೂವಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಪಣ್ಣಿಸಿ ಬಣ್ಣಿಸುವೊಲು ಜೀವವಲ್ಲಕಿಯಾ ಬಲ್ಲವ ಬಲ್ಲನು ಏಕತಾನದ ನಾದ ಜೀವನದುನ್ಮಾದ ಅನುಭವಿಯಾ (ಸಖೀಗೀ.೨೮-೫೧೭). **ಹಣ್ಣಿಸು$_2$**: ೧. ಮಿಡಿಗಾಯನೊತ್ತಿಟ್ಟು ಹಿಸುಕಿ ಹಣ್ಣಿಸಬಹುದೆ ? (ಭಾವಜೀ. ೨೯-೫೬೯). ೨. ಫಲಿಸು; ಸಫಲವಾಗು; ಈಡೇರು : ಆ ತಾಯಿಯ ಕರುಣೆ ಇದ್ದಮಟ್ಟಿಗೆ ಆ ಆಸೆ ಹಣ್ಣಿಸೀತು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೪ ಸ್ಮರಣೆ). ೩. ಮಾಗಿಸು; ಮೃದುವಾಗಿಸು : ಹೆಣ್ಣಿನೊಡನೆ ಇನಿಯನಾಗಿ ನಲ್ಲನಾಗಿ ಗೆಳೆತನದಿಂದ ಬಾಳುವ ಕಲೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಗಂಡಿನ ಒಗರಿನ ಒರಟನ್ನು ಹಣ್ಣಿಸದೆ ಇರದು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೫೭).

[ಪಣ್ಣು$_2$(<ಪಣ್$_3$)+-ಇಸು$_3$]

ಪಣ್ಣು$_1$, ಪಣ್$_1$, ಹಣ್ಣು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಪಣ್ಣಿದ ಜಾತ್ಯಶ್ವ ರಥಾಶ್ವಸಂಕುಳ ಖಲೀನೋದ್ಭೂತ ಲಾಲಾಜಲಂ ಕದಡೆಟ್ಟಿತ್ತಮವುಂಕೆ ಬೇಱೆ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿದಮಾಗಿರ್ದುವು ಕೌರವಧ್ವಜಿನಿಯೊಳ್ ಕಾಳಿಂದಿಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೩೧); ಪಣ್ಣಾನೆಯಂ ಪಲ್ಲಣಿಸು ಕುದುರೆಯಂ ಪೂಡು ತೇರಂ ಭಟರ್ ಕೈದುಗಳಂ ಕೈಕೊಳ್ಳಿಮೆಂಬೀ ಭಟರ ಕಳಕಳಂ ಕೇಳಲಾದತ್ತದೆತ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೬-೭೫); ಕರಿಕುಳಮಂ ಪಣ್ಣುತ್ತಮ ತುರಗಂಗಳನಿರದೆ ನಾಡೆ ಪಲ್ಲಣಿಸನುವಿಂ ವರರಥತತಿಯಂ ಪೂಡಾಸುರದಾಯುಧಹಸ್ತರಾಗಲುಚಿತಂ ಕಲಿಗಳ್ (ಹವಿಶ್ಮಾರ. ೩-೨೯); ವಾಜಿಗಳನಿರದೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದರ್ ಮತ್ತಗಜರಾಜಿಗಂ ಪಂಚಿಕೆಯನಿಕ್ಕಿದರ್ ತೇರ್ಗಳುಮನೋಜೆಯಿಂ ಪಣ್ಣಿದರ್ ಜೋಡುಸೀಸಕವಿಕ್ಕಾಲಾಳ್ಗಳಸುವಾದರು (ಚಿಬಪು.೨೩-೨೫). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು; ಸಂಭವಿಸು : ಐದಿದುಭಯಸೈನ್ಯಕ್ಕಂ ಕೈಗಲಸಿ ತುಮುಲಯುದ್ಧಂ ಪಣ್ಣಲ್ (ಕಳನ್ಯ. ೧-೮೨). ೩. (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಸಜ್ಜಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ಅಂತಾಯಿರುಳಂ ವಿಜಯಂ ವಿಜಯೋ

ದ್ಯೋಗದೊಳ್ ಕಳೆಯೆ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ ಬೀಡುವೀಡುಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ತೊಟಿಲ್ದೇಕಿರ್ಪಿರೇಟಿಱಂ ಪಣ್ಣಿಮೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೪೮ ವ); ಇದಿರಾದರ ಕೊಲುವಂಕದಾನೆಗಳಂದು ಕದನಕೆ ಪಣ್ಣಿ ನಡೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೯); ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಿರ್ವರುಮರಿಚತುರ್ಬಲಂ ಪಣ್ಣಿ ಬರೆ ಕಂಡು ಬಿಲ್ಗೊಂಡೆದ್ದು ಕೋಪದಿಂದಣ್ಣಿ ಕಲ್ಲಾಡಿದರ್ಪಟುಭಟರ ತಲೆಗಳಂ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧–೧೨); ಯಥೋಚಿತ ನೈಪಥ್ಯಂದಳೆದ ಮಾತ್ಯಸಮೇತಂ ಪಣ್ಣಿ ಬಂದಿಭೇಂದ್ರಮನೇಱಿ ಸಮರಸಮುಚಿತ ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಗೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ನಡೆತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ವ). ೪. ಮಾಡು; ನಡೆಸು; ಕೈಗೊಳ್ಳು; ನಿರ್ವಹಿಸು: "ಪಣ್ಣಿನೆ ಮಾಡೆಂಬ ವಾಚಿ" (ರನ್ನಕಂ. ೬); ಪಶುವಂ ಕೊಂದದನಟ್ಟು ಸುಟ್ಟು ಪಲರುಂ ತಿಂದೆಂಜಲಂ ತಿಂದು ಕೂಜಿಸುತಂ ತಾಂ ಪರಿವಂದವೋಂ ಬಹುವಿಧಕ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ತಂದು ಭಕ್ಷಿಸುವೊಂದಂದಮನೆಯ್ದೆ ಪಣ್ಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪೂಣಿ]ಕಡೆಯೊಳ್ಸಾವನ್ನೆಗಂ ಕೂಡೆ ವಿಪ್ರಸಮಾಜಂ ನೆಗಟ್ವನ್ನೆಗಂ ತಗುಳ್ದು ವೇದಂ ಪೇೞ್ದುದೊಳ್ಪಿಲ್ಲದೋ (ಸಮಪ. ಅನುಬಂಧ I, ೩೬೮-೧೯); ಪಿಡಿದೊಯ್ದು ಮೆಟ್ಟುವೆಂ ಪೆರ್ಗಱಿಯೊಳ್ ಎಂದು [ರೌದ್ರಾಟೋಪಮಂ ಪಣ್ಣಿ ನಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ಯಲೆಂದಿರ್ಪುದುಂ ಒಳಗೆ ಪೞಯಂ ಪತ್ತಿದರ್] ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೩೦); ಪರಿಪರಿಯುಳಿಗವ ಪಣ್ಣಿ ತಣಿವಳು ಪರಮಾನಂದವಡುವಳು (ಹದಿಬ. ೭-೪೮). ೫. ರಚನೆ ಮಾಡು; ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು : ಆಗಳಾಱುಂ ಋತುಗಳ ಪೂಗಳನೊಂದುಮಾಡಿ ಪೂವಿನಂಬುಗಳಂ ಪಣ್ಣಲೆಂದು ಕಾಮದೇವಂ ಮಾಡಿದೋಜನ ಸಾಲೆಯಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ಪೂವಿನ ಸಂತೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೮೦ವ) ; ಗುರು ಪಣ್ಣಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹರಚನೆ ಪೆಱರ್ಗರಿದು ಪುಗಲ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೫); ಚೈತ್ರಂ ಪಣ್ಣಿ ತಂದಂಗಜಂಗಿಳೆಯೊಳ್ ಸಾರ್ಚಿದ ತದ್ವರೂಥಮೆನೆ ಚೆಲ್ವಾದತ್ತು ಚೂತೋತ್ಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೩೫); ನಲ್ವಣ್ಣಿಗೆವಾಸಿಗಂಗಳ ಮರಲ್ವುಡಿಯಿಂ ಪಲವಣ್ಣ ಜೋಹಮುಂ ಪಣ್ಣಿ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಿ ನೋಡುತೆ (ಚಿಕವಿ. ೬-೩೪). ೬. ಯೋಜಿಸು; ಏರ್ಪಡಿಸು : ಕೂಸಿಂಗೆ ಸ್ವಯಂಬರಮಂ ಪಣ್ಣುವಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೪೦-೨೭); ಅವನಿಯೊಳಱಸುತ್ತುಂ ಬಂದೀ ನಿನ್ನನ್ವಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಮಿಂತೀ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಂ ಪದೆದಾನೊಂದಿದ ಮನದಿಂದಮಿಂತಿದಂ ಪಣ್ಣಿದೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೮); ಪುಣ್ಯವುಳ್ಳವನಾವ ಕಾರ್ಯವ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಣ್ಣಿದೊಡೆ ಕೈಸಾರಿ ಬಪ್ಪುದು ತಿಣ್ಣವೇ ಕೃತಪುಣ್ಯನಾವೆಂದರಸನಂದವರ ಕಣ್ಣು ದಣಿವಿನ ನೋಡಿ . . . ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೨೪); ಮುಂದೆ ಗಜಪುರದೊಳು ಪಣ್ಣುವಧ್ವರಕೆ ನೀ ಬಂದು ಕನ್ನೈದಿಲೆಯ ಬಣ್ಣದ ಮುರಾರಿಯಂ ಕಂಡು ವಿಷವಧುತನದ ತಿಣ್ಣಮಂ ಕಳೆದೆನ್ನೊಳೊಡಗೂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೧೭). ೭. ಶೃಂಗಾರಮಾಡು; ಸಿಂಗರಿಸು; ಅಲಂಕರಿಸು : ದ್ರುಪದನುಂ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನುಂ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಡನಾಯೋಗಂಗಳೊಳ್ ನೆಱೆಯೆ ಪಣ್ಣಿದ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳನೇಱಿ ಬರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೮ ವ) ; ಎರಡುಂ ಪಕ್ಕದೆ ಪಣ್ಣಿದೋಜೆವಿಡಿಯುಂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಬಂದೇಱಿ ಚಾಮರಮಂ ಕನ್ನೆಯರಿಕ್ಕೆ . . . ಬಂದಂ . . . ವಜ್ರಬಾಹುಮಹಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೧) ; ಸುರಕರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿ ಮುನ್ನಮೆ ಪಣ್ಣಿ ಸಮಂತು ತಂದ ಸಿಂಧುರಪತಿ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮನಾಗಳೆ ಸಾರ್ಚಿದೊಡೇಱಿ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೭) ; ಪೊಂಬಚ್ಚಮುಂ ಪಣ್ಣಿ ಬಣ್ಣಮುಂ ಕೇಳ್ದಯರ್ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೨೪). **ಪಣ್**₁ : ೧. "ಪಣ್-ಸಜ್ಜೀಕರಣೇ (ಸಿದ್ಧಮಾಡು), ಫಲೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಮಾಣ್ಗೆ ನಿಮ್ಮಯ ಭಯಂ ಪೋಪೆವಿದೆ ಕಾಳೆಗಕೆ ಪಣ್ಗಜಾಶ್ವಮನೆನುತೆ ನಡೆದನಾ ಗರುಡವಾಹನ ಮಹಾಸತ್ತ್ವದಿಂದೆ (ಚೆಬಪು. ೩೧-೨೯). ೭. ಆತಂ ಸರಿಯೊಳಾದೊಡಮುಂಚೆಯೆಂಬುದಂ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸ್ವೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೮). ☞ ಇಲ್ಲಿ 'ಪಣ್₂' ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಬರುವ "(ಧ್ವನಿಯು) ಮಧುರವಾಗು; ಹದವಾಗು; ಇಂಪಾಗು" ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಶ್ಲೇಷೆಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಹಣ್ಣು**₁ : ೧. ಸಜ್ಜಿತಃ, ಕಲ್ಪಿತಃ–ಈ ೨ ಹಣ್ಣಿದಾನೆ (ಹಲಾಯು. ೩೭-೬೮); ಹಣ್ಣಿ ಹನ್ನೆರಡಬ್ದವಾಯಿತು [ಪಾಠಾಂ. ಹನ್ನೆರಡುವರುಷಗಳು ಸಂದಲು] ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನವನಕಟಾ ಎನ್ನ ಗುರುವಿನ್ನೆಂದು ಬಿಜಯಂಗೈದು . . . ಮನ್ನಿಸುವನೋ ಎನುತಲಾ ಬಸವಣ್ಣ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩) ; ಅಣ್ಣನ ಮೊಗವನಯ್ಯನ ಮೊಗವನು ನೋಡಿ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಗಳುಗುಳನುಗುತ ಪೊಣ್ಣನೆ ಕಾಲ್ಗೆ ಬಿದ್ದರು ದೀಕ್ಷೆಯೆಂದಿನ್ನು ಹಣ್ಣಿವು ಕ್ಷಮಿಸೆಂದರಂಜಿ (ಭರಚ. ೪೫-೭೫). ೨. ಬಳಿಕ ಸಂತೋಷದಲಿ ತನ್ನಯ ಸಲುಗೆ ಬಿನ್ನಹವೆಂಬ ಬೀಜದ ಬೆಳಗೆ ಹದವಳೆ ಹಣ್ಣಿ ಪಸರಿಸಿತೆನುತೆ ಹರುಷದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೨೨). ೩. ಗಜಘಟೆ ಹಣ್ಣಿವೆಯೋಳಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಳು ಹಲ್ಲಣಿಸಿವೆ] ಮಗನೆ ನಿಜಪರಿವಾರಕೆ ಬೆಸಗೊಡು ಮಗನೆ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦ರಗಳೆ) ; ಆಳು ನೆರೆದುದು ನೆಲ ಕುಸಿಯೆ ರಥಜಾಲ ಜಡಿದುದು ಹಣ್ಣಿದಾನೆಯ ಸಾಲು ಮೆಱೆದುವು ಕುಣಿವುತಿದ್ದುವು ಕೂಡೆ ವಾಜಿಗಳು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೪) ; ಉದಯಮುಖದಲಿ ಲಗ್ಗೆವಱಿ ಮೊಳಗಿದವು ದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಗಜ ಹಣ್ಣಿದವು ಹಯ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದವು ರಥ ಹೂಡಿದವು ರಣಕೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೮-೩). ೪. ಕಾಯುವ ದಂಡಿಸಿ ಆತ್ಮನಿಗ್ರಹವ ಮಾಡಿ ಬಟ್ಟಿಗುತ್ತತನವ ಹಣ್ಣಿ ತಗಹಿನಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಬೇಡಿಕೊಂಬ ತಪ ತಾನೇಕೆ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೩೨೫-೬೮೩) ; ಏನ ಹಣ್ಣಿದೆ ಬಸವಮಂತ್ರಿಯದೇನಿನಿತುಮಂ ತಿಳಿಯ ಪೇಳೆನಲು (ಬಸಪು. ೩೧-೧೭) ; ಹೆಣ್ಣ ಭೋಗಿಸ ಬಂದವನಲ್ಲ ಕದನವ ಹಣ್ಣಲೋಸುಗ ಬಂದವನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೫); ಕಣ್ಣು ಸಣ್ಣದು ಆಗಿ ಹಣ್ಣದಿಹುದೊಂದಿಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಿಹ ಮನವನುರಿಸುವದು ಇದನು ಕೊಂದಣ್ಣಗಳು ಯಾರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೮೧) ; ಮನಸು ಮುರಿದು ಹರಿವರಾರು ಇವರು ಹಣ್ಣಿದಿಚ್ಛೆಯ ? (ಪಲಾನ. ೪೫-೮). ೫. ಸುಣ್ಣಸೊದೆಗಳ ಸಾರಣೆಯ ಕಾರಣೆಯು ಪಂಚವಣ್ಣಭರಿತದ ರಂಗ[ವಲ್ಲಿ]ಗಳ ವೀಧಿಯೊಳು ಹಣ್ಣಿದರ್ ಮಕರತೋರಣ ರತ್ನಕಾಂಸ್ಯತೋರಣವ್ರೋರಣಂಗಳಾಗಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೫) ; ಹೆಂಗುಸಿವಳಿಂತೆಂದು ಬಗೆದಾ ಲಿಂಗ ನಾ ಮರುಳಲ್ಲ ಕೇಳಾವಂಗದಿಂ ಬಹುಕಥೆಗಳಂ ನೀ ಹಣ್ಣದಿರು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೪) ; ಆ ಯುವತಿಯರು ಕಾರ್ಯಗಳ ನೆಱಿ ಬೀಯ ಮಾಳ್ಪರು ಕುಟಿಲವಿದ್ಯದಿ ಮಾಯೆಗಳ ಹಣ್ಣುವರು ಸಿತ್ಯದಿ ಹುಸಿಯನಾಡುವರು (ನಳಚ. ೩-೨೩). ೭. ದಾರಿದೆಗದವು ಮುಂದೆ ಹೂಡಿದ ತೇರುಗಳು ಹಣ್ಣಿದ ಮದಸ್ತಂಬೇರ ಮಾವಳಿ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದ ಹಯಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೧) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ತುರಗ ಸಾರಥಿ ಕೇತನಂಗಳಿಂದೆ ಹಣ್ಣಿದ ವರೂಥಮಂ ತರಿಸಿ ಪೊಱಗಿರಿಸಿ . . . ಆ ಸೀತೆಗಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೬೦). ೮. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಒದಗಿಸು : ಸತಿಯ ಬಿಡದೊಡೆ ರಾಮ ಖಳಕುಲತತಿಗೆ ಕೇಡನು ಹಣ್ಣದುಳಿಯನು (ತೊರರಾ. ೨೬-೧೦) ; ಕಡಲ ತಡಿಯೊಳು ವಿಮಾನವಿಳಿದು ಕಾಲ್ನಡೆಯೊಳು ಮಾಗಧರಾಜ ಒಡೆಯನೊತ್ತಿಗೆ ಬರುತಿರ್ದರಪ್ಪಱೊಳೊಬ್ಬ ಕೆಡುಕ ಹಣ್ಣಿದನೊಂದು ನೋವ (ಭರಚ. ೨೫-೫೧) ; ಯಾದವ ಪಾಂಡವರ ಬಿಂಕದ ಬಣ್ಣಮಂ ಕೆಡಿಸಿ ಕಾಳಗದೊಳುಬ್ಬಸವನುಱಿ ಹಣ್ಣಿಗಲ್ಲದೆ ಮಾಣೆನಹಿತರ್ಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೨೯) ; ಎಣ್ಣಿದಂದದಿ ನುಡಿದು ಕಲಹವ ಹಣ್ಣಿದನು ದಾರುಕನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೫-೫೨). ೯. (ಬಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಒಡ್ಡು ; ಬೀಸು ; ಹರಡು : ವ್ಯಾಧನು ಸೂಸಲ ಚೆಲ್ಲಿ ಜಂತ್ರವ ಹಣ್ಣಿ ಅಡಿಗಲ್ಲನೊಡ್ಡಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಸೂಸಲ ಕಂಪಿಗೆ ಹೆಗ್ಗಣ ಬಂದು ಬಿದ್ದಂತೆ ಬಿದ್ದಿರಲ್ಲಾ ಮಾಯದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ (ಅಪಚಂ. ೧೫೯-೭೨೬) ; ಆ ಬಲೆಯೊಳ್ತವೆ ಸಿಲ್ಕಿದಂ ಸಮಂತಾಖುಗೆ ಪಣ್ಣಿ ಪೋದ

ಸಿಡಿಯೊಳ್ಕಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಿಡಾಲನಂದದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೨೬) ; ಲಲನೆಯಾಲೋಕಂಗಳೋ ವಿಟಕುಲದ ಗಳಪಾಶಂಗಳೋ ಕೋಮಳೆಯ ನೇತ್ರಾಂಶುಗಳೊ ಹಣ್ಣಿದ ಬಲೆಗಳೋ ತಾವು (ಬಸವು. ೪೦-೫) ; ಮಣ್ಣಿನಾನೆಯ ನಿಲಿಸಿ ಹಗ್ಗವ ಹಣ್ಣಿ ಹಸರಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿದರ್ ಕರಿ ಹೆಣ್ಣನಪ್ಪುವೆನೆಂದು ಬಂದಾ ಕಳಿಯ ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೧-೧೪-೨೧). **೧೦.** ಹೂಡು ; ಅಳವಡಿಸು : ಜೀವರಥಕೆ ಪ್ರಾಣದಶ್ವ ತಾವೆ ತಾವು ಹಣ್ಣಿವೆ ಎಲ್ಲ ಬೆಳಕು ಎಲ್ಲ ಬಯಲು ವಣ್ಣ ಕಣಕು ಕಣ್ಣಿವೆ (ಅರಳು. ೪೯೫-೧೬). **೧೧.** ಬಣ್ಣಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು ; ಹೊಗಳು : ತಾಯಿಮಹಿಮೆಯ ನೋಡಿರೆಂದೆಲ್ಲಾ ಬಣ್ಣಿಸಲು ಜಂಗಮರು ಆ ಬಸವಣ್ಣಗೀಕ್ಷೆಚ್ಚೆಂದು ಜಗವೇ ಹಣ್ಣುತಿರಲಿನ್ನಿತ್ತ ಬಸವನು ಬಂದನೋಲಗಕೆ (ಚಜ್ಞಪು. ೮೦-೧೮).

ಪಣ್ಣವೇೞ್=ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಹೇಳು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಹೇಳು: ಬರವೇಟ್ಪುತ್ತಿಯನೆಯ್ದೆ ಪೂಡಿ ತರವೇೞ್ತೀರೆಲ್ಲಮಂ ಪಣ್ಣವೇೞ್ಕರಿಯಂ . . . ಬೀಡುವಿಡುವೆಂ ದೇವಾಚಳಪ್ರಸ್ಥದೊಳ್ (ಅರ್ಥನೇ. ೨-೫೩). **ಪಣ್ಣಿಕೊಳ್, ಹಣ್ಣಿಕೊಳ್ಳು**=**೧.** ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಣಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಮೆಂಬುದನೀ ನಿದಾಘಮಂ ಕಳೆಯಲೆ ಪಣ್ಣಿಕೊಂಡ ನಸುರಾರಿ (ಜಗವಿ. ೧೭-೭೬) ; ಭರದಿ ಕೈಕೆಯ ತಂದೆ ಶುಭಮತಿಯಿರದೆ ರಥಮಂ ಪಣ್ಣಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತದಿಂದೆಯ್ತಂದು ರಘುಪತಿಗೆಂದನಿಂತೆಂದು (ಕುಮುರಾ. ೨-೪೬). **೨.** ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು ; ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪಂಚಮಲಂಗಳೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ನಲ್ವಿನಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ಹಣ್ಣಿಕೊಂಡಿಹುದಿದೇನೆನಲಾಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೧೧). **ಪಣ್ಣಿಡು**=ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಡು ; ತಯಾರಿಸಿಡು : ನಿಡಿಯರ್ ಬಲ್ಲಾಯದ ಬಲ್ದಡಿಗರ್ ವಂದಿರ್ದರಯ್ವರಾಲದ ಕೆಟಗಿಂ ತೊಡರ್ದರ್ ನಮ್ಮಯ ಭಕ್ಷದೊಳಡು ಪಣ್ಣಿಡು ಪೋಗು ನೀನು ಮಾನುಂ ತಿಂಬಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೨). **ಪಣ್ಣಿ ಬರ್**=**೧.** (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಬರು ; ಸಜ್ಜಾಗಿ ಬರು : ಚತುರಂಗಬಳಪ್ರಬಳಭಾರಭಗ್ನಭೋಗೀಂದ್ರಫಣಾಸಹಸ್ರಫೂತ್ಕಾರಮಂ ಕೇಳಲುತ್ಕಂಠನಾಗಿ ಪಡೆಯಂ ಪಣ್ಣಿ ಬರವೇೞ್ದೆಂದು ಬಳಾಧ್ಯಕ್ಷಂಗೆ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೩೦). **೨.** ಶೃಂಗಾರವಾಗಿ ಬರು ; ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಬರು ; ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ನೃಪನಂದನರಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಪಣ್ಣಿ ಬಂದ ಮದದಾನೆಗಳಂತಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಹಯಸಂಕುಳಮಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪ ವಾರವನಿತಾನಿಕರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೧೮) ; ರಾಜಮಂದಿರದ್ವಾರದೊಳ್ ಪಣ್ಣಿ ಬಂದಿರ್ದ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಗಂಧಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧಾರೂಢನಾಗಿ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೧೧); ಪಣ್ಣಿ ಬಂದ ಗಂಧಸಿಂಧುರದ ಪೂರ್ವಾಸನದೊಳ್ಗಂಗಾಂಬಿಕೆವೆರಸಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೫-೬ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಪನ್ನು]

ಪಣ್ಣು₂ ‘ಪಣ್₃’ ನೋ.

ಪಣ್ಣುಗೆ, ಪಣ್ಣಿಗೆ (ನಾ). **೧.** ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಗೆಕಾರಕ್ಕೆ -ಉಡುಗೆ, ಪಣ್ಣುಗೆ, ಪತ್ತುಗೆ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ). **೨.** ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ : ಪೊನ್ನ ಪಣ್ಣುಗೆಯ ಪಿಡಿಯನೇಱಿ . . . ರಾಜರಾಜಂ ಮದ್ರರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೮ ವ) ; ಕರಿಗಳ್ ಪಣ್ಣಿದ ಪೊನ್ನ ಪಣ್ಣುಗೆಯುವಂದೇಳೆಣ್ಬು ನೂಱು . . . ತೆರಳ್ತರೆ (ಎಕ. XV, ಅರಸೀ. ೨೧೬-೧೦ ; ಕ್ರಿ. 1195); ಗಾಂಧರ್ವದತ್ತೆಯುಂ ಪೊನ್ನ ಪಣ್ಣುಗೆಯ ಪಿಡಿಯನೇಱಿಸಿ ಚಾರುದತ್ತಂ ಮುಂದೆಗೊಂಡಾಕೆಯ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವಮನೆ ಪೊಗೞುತ್ತಂ ಬಂದು (ಬಂಹರಿ. ೫-೨ ವ). **ಪಣ್ಣಿಗೆ: ೨.** ಎಸೆದೊಪ್ಪಿದರ್ ವಿಮಾನಮಾಲೆ ಖಚರಾನೀಕಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನಂಗಳಾಗಸದೊಳ್ ಪಣ್ಣಿದ ಪೊನ್ನ ಪಣ್ಣಿಗೆಯಿಭಂಗಳ್ ಚಿಹ್ನಮುರ್ವೀಚರಪ್ರಸರಕ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೮) ; ಪಣ್ಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣು]ಗೆಯ ರತ್ನಚಯದಿಂ ಕಣ್ಣುಳ್ಕೆ ಜಗಂ ತಟಿಲ್ಲತಾಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಪಣ್ಣಿಗೃಹಾಂಗಣತಟದೊಳ್ ಪಣ್ಣಿರ್ದುದು ಪಟ್ಟವರ್ಧನಂ ಭದ್ರಗಜಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೮).

[ಪಣ್ಣು₁+-ಗೆ]

ಪಣ್ಣುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹಣ್ಣು ಬಿಡು ; ಫಲಬಿಡು : “ಪಣ್ಪುದೆನೆ ಪಣ್ಣುದೋಱಿದುದು” (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೩).

[ಪಣ್ಣು₂(<ಪಣ್₃)+ತೋಱು]

ಪಣ್ಣೆ, ಪಣ್ಣೆಯ₁ (ನಾ). **೧.** ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ನೆರವಿ: ಹಲಬರು ಸುಕುಮಾರರವರು ತಮ್ಮೊಳು ತಾವು ಕೆಲಬರೊಂದೊಂದು ಪಣ್ಣೆಯಲಿ ನಲಿದಾಡುತಿಹರು (ಭರಚ. ೬೩-೪). **ಪಣ್ಣೆಯ₁: ೨.** ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ ; ಸಾಗುವಳಿಯ ಜಮೀನು : (ಕ). ‘ಪಣೆ₂’ ಪರಾ.

ಪಣ್ಣೆಪಣ್ಣೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಣ್ಣಿಸಿ ಸುಪಾಕಮಾಡಿದ ಪಿಟ್ಟು ಪಾಯಸಂ ತಣ್ಣನೆಯ ಕಳಲು ಹಸಿಯಲ್ಲಮಂ ಬಡ್ಡಿಸಲ್ಪಣ್ಣೆ ಪಣ್ಣೆಯೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಪಂಕ್ತಿಯ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರ್ದಡಾ ಭೂಸುರಾಳಿ (ಸಮ್ಯಕಾ ೭-೨೪) ; ನುಣ್ಣಿದ ನುಡಿಯ ನೀಱೆಯರಾರತಿಯ ತಂದು ಪಣ್ಣೆಪಣ್ಣೆಯೊಳೆತ್ತಿತವಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೯-೮೧) ; ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳು ಕೊಳದೊಳು ಸುಳಿವಂತೆಳೆವೆಣ್ಣುಗಳಾ ನೆಲದೊಳಗೆ ಪಣ್ಣೆಪಣ್ಣೆಯೊಳು ಸುಳಿದು ಭರತೇಶಗೆ ಕಣ್ಣ ಹಬ್ಬವ ಕಾಣಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೧೩-೧೨೩) ; ಪಣ್ಣೆಪಣ್ಣೆಯೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂದಾಗೆಳವೆಣ್ಣುಗಳಾಡುತಲಿರಲು ಹುಣ್ಣಿಮೆಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯಿಂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಪಣ್ಣಿರೆ ಹಗಲು ಬತ್ತಿಗಳು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೫-೧೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಣ್ಣೈ]

ಪಣ್ಣೆಯ₁ ‘ಪಣ್ಣೆ’ ನೋ.

ಪಣ್ಣೆಯ₂ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ; ವ್ಯವಹಾರ; ವೃತ್ತಿ : ನಿಚ್ಚಂ ಪಣ್ಣೆಯದಾ[ವಾ]ಗೆ ಜೂಜು ತನಗಾ ಜೂಜಾಟದಿಂ ಬಂದ ಭಾಸ್ವಚ್ಚಾಮೀಕರದಿಂದೆ ಜಂಗಮಪದಾಬ್ಜಾರಾಧನಂಗೆಯ್ಯುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೯೨).

[<ಸಂ. ಪಣ್ಯ]

ಪಣ್ಣೆಲೆ, ಹಣ್ಣೆಲೆ (ನಾ). ಹಣ್ಣಾದ ಎಲೆ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಲಿತು ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟ ಎಲೆ; ಮುದಿಯೆಲೆ: ತೆಂಕಣ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತಿರೆ ಪಣ್ಣೆಲೆ ಪಣ್ಣನೆ ಬೀೞ್ಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೪-೨೨); ಒಕರ್ಪಡಿತೆ ನೀರ್ಗೆ ಪಱಿಪಟ್ಟೆಕ್ರ್ಯೆಯ ಪಣ್ಣೆಲೆಯ ಮುಱಿಗೆ ದೇಸಿಗರಂ ದೇವರ್ಕಳ್ಗೊಡೆಯರ್ ಮಾಟ್ಪುರೆ ನೀಟ್ಕರಿಸದೆ ನಿಮ್ಮ ದೊರೆಗೆ ಬೋೞಿಯರೊಳರೇ (ಶಮದ. ೨೪ ಪ್ರಯೋ). **ಹಣ್ಣೆಲೆ:** ಕೆಲಕೆಲವು ಗಿಡಮರಗಳಿಂದ ಹಣ್ಣೆಲೆಗಳು ಉದುರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಾಣಅ. ೬೯) ; ಕೆಲವು ಹಣ್ಣೆಲೆಯಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರುತ್ತವೆ (ರಾಮಾನೆ. ೧೧೫); ಹಣ್ಣೆಲೆ ಉದುರುವಾಗ ಚಿಗುರೆಲೆ ನಗುವುದು (ಗಾದೆ). [ಪಣ್₃+ಎಲೆ₁]

ಪಣ್ತ ‘ಪಣ್₂’ ಪರಾ.

ಪಣ್ತನ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಕಾಠಿಣ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮೆದುವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ದಶಗ್ರೀವನಾತ್ಮಮುಂ, ತನ್ನ ಕಸುಗಾಯ್ತನದೊಗರ್ ಕಳೆದು, ಪಣ್ತನಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತಿರ್ಪೊಂದು ಸೂಚನೆ ತೋರುತಿಹುದೆನಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೬-೨೨೪).

[ಪಣ್₃+-ತನ]

ಪಣ್ಣು ‘ಪಣ್₂’ ಪರಾ.

ಪಣ್ದಲೆ ‘ಪಂದಲೆ’ ನೋ.

ಪಣ್ದೆನೆ, ಹಣ್ದೆನೆ (ನಾ). ಹಣ್ಣಾದ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಡೆ ; ಮಾಗಿದ ಕದಿರು : ಬೆಳಸುಗಳ ಪಣ್ದೆನೆಗಳ ನಿಱಿಪ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹರಿದ್ರಾನುಲೇಪನದ ಮೆಱೆವ ಮೈಸಿರಿಯ ಮಾಂಗಲ್ಯದಿಂ ಭೂದೇವಿ ನೆಱೆ ಶೋಭಿಸುವ ಶರತ್ಕಾಲದೊಳ್ತಿರುಗಿತಧ್ವರಹಯಂ ಧರೆಯ ಮೇಲೆ

(ಜೈವಿಭಾ.೨೫-೫). **ಹಣ್ಣೆನೆ:** ರಾತ್ರಿ ಕಳ್ಳರು ಹಣ್ಣೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಪಣ್$_2$ + ತೆನೆ$_1$]

ಪಣ್ಪರಸು(?) (ನಾ). (?): ಪುರುಳಿ ಕುಳಿರ್ವಂ ನವಿಲ್ಕೇಕೊರೆಸಣಗಂ ಪಣ್ಪರಸ ವಲೂರಲ್ ವಾವಲ್ ದುರಿಸೆ ಗಿಳಿ ಪರ್ದುಂ ಪುರವಂ ಮರ ಕುಟಿಗಂ ಪುಜಿಲೆ ಬುಜಿಗಿ ಹಸುಬಂ ಪುಣಿವುಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೪೬). [?]

ಪಣ್ಪಲ 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಪಣ್ಪಸರ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿನ ಸಮೂಹ; ಫಲಗಳ ರಾಶಿ : ಉತ್ತುತ್ತೆ ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕ್ಕರೆ ಜೆಲ್ಲ ಮೆತ್ತೈಸಿದ ಕಾಯ ಭಾಗ ಒತ್ತದೆ ಕಳಿತ ಸಮಸ್ತ ಪಣ್ಪಸರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಣ್ಗೊನೆ]ಗಳಿತ್ತೆ ಬದಲಿ ಮಾಜುತಿಹವು (ಮೋಹತ. ೩-೨೦). [ಪಣ್$_3$ + ಪಸರ]

ಪಣ್ಪು 'ಪಂಪು$_1$' ನೋ.

ಪಣ್ಬೇಟ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿ,—ವ್ಯಾಮೋಹ: ಒಂದು ದೆವಸಂ ಕಣ್ಬೇಟಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಕರೇಣುಗಳಂತೆ ಪಣ್ಬೇಟವಾದಾಟವೆ ನಿನ್ನಂ ವನಿವಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೬ಪ).

[ಪಣ್$_3$ + ಬೇಟ$_1$(< ಬೇಂಟ)]

ಪಣ್ಮರ (ನಾ). ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಮರ; ಫಲವೃಕ್ಷ: ಪಣ್ಮರಗಳಿ ಪೂಮರಗಳೆ ತಣ್ಮಲೆದಲೆವೆಲರ ಮಿಜುಗಿಪರಳಲರೆ ಪೊದಟ್ದುಣ್ಮುವ [ಕಂ]ಪೆ ಕರಂ ಕೈಗಣ್ಮುವ ದಂಪತಿಯಲಂಪೆ ನಂದನವನದೊಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೧-೨೨); ಕಾಡ ಕಾಯ್ಪಿನ ಬೋಳನಾ ಪಣ್ಗಳಂ ಕಂಡು ನಾಡ ಪಣ್ಮರದಡಿಯು ನರಿಯೆನಲ್ ಬಂದಂ(ಕಾಲೂರ.೧೨೬-೨೬೬).[ಪಣ್$_3$ + ಮರ$_1$]

ಪಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಮಾರಾಟ ಮಾಡತಕ್ಕ; ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕ; ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಮಾರತಕ್ಕ: 'ಪಣ್ಯವಸ್ತು' ಪರಾ.(ನಾ). ೨. ಮಾರಾಟ ; ವಿಕ್ರಯ ; ವ್ಯಾಪಾರ : ಹೊನ್ನೊಂದು ಜಗದಿ ನೀಂ ಕೈಗೆ ಕೊಂಡುದನು ವಿಧಿ ಮಣ್ಣೆನುವನ್ ; ಅವನ ವರ ಮಣ್ಣೆನುವೆ ನೀನು ಭಿನ್ನವಿಂತಿರೆ ವಸ್ತುಮೌಲ್ಯಗಳ ಗಣನೆಯಿಾ ಪಣ್ಯಕ್ಕೆ ಗತಿ ಯೆಂತೊ ? (ಮಂಕುಕ. ೨೧) ; ಮನುಷ್ಯರ ಪಣ್ಯವನ್ನೂ ಬೇಗಾರ ಮತ್ತು ಅದೇ ರೂಪದ ಇತರ ಬಲಾತ್ಕಾರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನೂ ಪ್ರತಿ ಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾಧಾನ. ೧೫). ೩. ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು; ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತು: "ವಿಕ್ರೇಯಂ, ಪಣಿತವ್ಯಂ, ಪಣ್ಯಂ-೩ ಮಾರತಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೮) ; ಅತಿಶಯಮಪ್ಪ ಕಾರ್ತಿಕದ ಪುಣ್ಣಿಮೆಯೊಳ್ . . . ಬಿಲ್ಲನಂಬನಾಯತಗುಣಪಣ್ಯಮಂ ಪಿಡಿದು ಮಾಜಿದೊಡಾಜಿಜ ತಿಂಗಳಿಂಗದುಂ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯಿಂದಮಯ್ವಡಿಯ ಲಾಭಮನೀಗು(ಗೆ) ಜಗಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಜಟ್ಟಸು. ೬-೩೮) ; ಅಲರಂಬಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡುಗೊಂಡೆರ್ದೆಗೆ ಮಾಲ್ಯಂಗೆಯ್ವ . . . ಮೇಣ್ ಜುಮ್ಮೆಂದು ತೆಂಗಾಳಿಯಿಂ ಪುಲಕಂದಾಳ್ದುವ ವಿಶ್ವನಾಟ್ಯಕೊಲೆವಾ ಪುಣ್ಯಂ ದಲೇಂ ಪಣ್ಯಮೋ ? (ಸಂಸಪ. ೧೦-೮). ೪. ಬೆಲೆ ; ಕ್ರಯ : "ಪಣಃ, ಪಣುಃ, ಪಣನಂ, ಪಣನೀಯಂ, ಪಣ್ಯಂ, ಈ ೫ ಬೆಲೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ.೧೦೨). ೫. ವ್ಯವಹಾರ ; ನಡವಳಿಕೆ : ಹರಿಯನುಗ್ರಹ ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯ ವರವು ನಿಜದಲಿ ವೀರನಳಗಿರೆ ತರುಚರೇಶ್ವರರೊಳಗೆ ಮತ್ಸರಪಣ್ಯ ಕೊನೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೬-೮)., ೬. ಹೊಗಳತಕ್ಕುದು ; ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ೭. ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ : "ಪಣ್ಯಂ, ವಿಕ್ರಯಶಾಲಾ, ಅಪಣಃ, ವಿಪಣಿಃ—ಈ ೪ ಅಂಗಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೧೪೧) ; "ಆಪಣಂ ವಿಪಣಿ ಪಣ್ಯವಂಗಡಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೮).

ಪಣ್ಯದ ಅಂಗಡಿ=ಅರಮನೆಯ ಜೀತದವರು ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವ ಅಂಗಡಿ : ಪಣ್ಯದ ಅಂಗಡಿಗೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗನನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಗೊಲ್ಲನನ್ನೂ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೨೭). **ಪಣ್ಯದ ಜನ**=ಅರಮನೆಯ ಜೀತದ ಜನ,—ವರ್ಗ : ಬಾಕಿ ಎತ್ತು , ಆಳು ಯಾವತ್ತು, ಸೀಮೆ ಹೆಣ್ಣುಗಂಡುಜನ, ಅರಮನೆ ಪಣ್ಯದ ಜನ ಎತ್ತು ಸಹಾ, ಜಮಾಯಿಸಿ, ಗಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಕಲ್ಲುಹಾಳೆ ಬಳಿಯ ಇದ್ದಂಥಾ ರಸದನ್ನು ಹೆಗ್ಗಳಕ್ಕೆ ತಂದು ಹಾಕುವಂತೆ ದೊರೆಗಳು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಾಗಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೫). **ಪಣ್ಯದ ತೋಟ**=ಅರಮನೆಯ ಜೀತದವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ತೋಟ : ಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ರುವ ಅರಮನೆಯ ಪಣ್ಯದ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ತೆಂಗು, ಹಲಸು . . . ಮುಂತಾದ ಹಸುರುವಾಣಿ ಜಿನಸುಗಳು ಚಿಕ್ಕ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಪಣ್ಯಂಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತರಾಣಿ ಪೂರ್ವ್ವಸ್ಯಾಂದಿಶಿ ನೊಲಿ ಬೆಳದಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಮೊಱಡಿ ಪೂರ್ವ್ವದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂದಿಶಿ ಪಣ್ಯಂಗೆಱೆ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೧; 776). [?]

ಪಣ್ಯಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಪರ್ಜನಾ-ಪಣ್ಯಂದತೃಣ, ಮರದರಿಸಿನ" (ಓಷಧಿ. ೯೧) ; "ಫಣದ-ಪಣ್ಯಂದ ತೃಣ" (ಓಷಧಿ.೧೦೪).

[<ಸಂ. ಪಣ್ಯಂಧ]

ಪಣ್ಯಕರ್ಮ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಉದ್ಯೋಗ ; ವಾಣಿಜ್ಯದ ಕಸುಬು : ವಣಿಗ್ವಂಶಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ ಕೃಷಿ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಪು]ಣ್ಯ ಕರ್ಮಂಗಳುಮಂ . . . ಯಥಾಯೋಗ್ಯಮುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೪ ವ). [ಪಣ್ಯ+ಕರ್ಮ]

ಪಣ್ಯಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಹಣದ ಆಸೆಗೆ ಬರೆದ ಕಾವ್ಯ : ಮಾನ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಂತೆ ಧನ್ಯ ಶುಕನೊಲು ಹಾಡು, ಪಣ್ಯಕಾವ್ಯವು ಹಾಡೆ ? (ಗರಿ. ೨೭-೧೨). [ಪಣ್ಯ+ಕಾವ್ಯ]

ಪಣ್ಯದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು; ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕ ವಸ್ತು; ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು : ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಪಣ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಲು ತೊಡಗಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೬೨). [ಪಣ್ಯ+ದ್ರವ್ಯ]

ಪಣ್ಯನಾರಿ (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ವಾರಸ್ತ್ರೀ ; ಗಣಿಕೆ : "ವಾರಸತಿ . . . ಪಣ್ಯನಾರಿಯೆನೆ ಗಣಿಕೆಯೆನೆ ಸೂಳೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೫) ; ಅರಣ್ಯದೊಳು ಪಣ್ಯನಾರಿ . . .ಮಾನವ ಮಾರಿ ದಾರಿಗೊಂಡವರ ಸೂರೆ ಗೊಂಬಳು ಗುರುವೆ ಸೇರಿದೆನು ನಿಮ್ಮ (ವೈಲಾರ. ೪೩-೪೬).

[ಪಣ್ಯ+ನಾರಿ$_2$]

ಪಣ್ಯವಧು (ನಾ). =ಪಣ್ಯನಾರಿ : ವಿದಿತಂ ಪಣ್ಯವಧುವೊಂದೆ ತೆಱ ನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೨೧); ಮುನಿಸಾಪತ್ನಸಂತಾನಮಂ ತಕ್ಕು ಗೆಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ವನಾ ಪಣ್ಯವಧುವಾಟಿಯೊಳಗನಂಗಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೧೬). [ಸಂ. ಪಣ್ಯವಧೂ]

ಪಣ್ಯವನಿತೆ (ನಾ). =ಪಣ್ಯನಾರಿ : ಮೃದುಪದಗತಿಯಿಂ ರಸಭಾವದ ಪೆರ್ಚಿಂ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಪು]ಣ್ಯವನಿತೆಯೊಳ್ ಕೃತಿಸೌಂದರ್ಯದ ಕಣಿಯೆನೆ ವಿದಗ್ಧಬುಧಜನದ ಮನಮನಲೆಯಲೆವೇಡಾ (ಆದಿಪು. ೧-೧೭) ; ನಿರ್ವ್ಯಸನ ದೊಳು ಪಾಲನೆಯೊಳು ಧನದೊಳಹಿಕಾಯದೊಳ್ ವ್ಯವಹಾರದೊಳ್ ಪಣ್ಯವನಿತೆಯೊಳು ಪಡೆಯೊಳತಿಸುಖದೊಳಂ ಭೋಗಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೦). [ಪಣ್ಯ + ವನಿತೆ]

ಪಣ್ಯವಸ್ತು (ನಾ). =ಪಣ್ಯದ್ರವ್ಯ: ಚತುರವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾದ ಗಂಗಪ್ಪ ನವರು ಜ್ಞಾನವಾಗಲಿ, ಕವಿತೆಯಾಗಲಿ, ಪಣ್ಯವಸ್ತುವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಸಮಾ. ೧೫೧) ; ಈ ಪಂಚವರ್ಣಗಳ ಸಂಗಮುವೇ ಅಹುದು ನಾಂದಿ ಕುಲದೈಕ್ಯ ಜೀವನಕೆ, ಅತಿನವ್ಯ ಚಿತ್ರಕಲೆಗೆ: ಮಣಿಯ ದಿರು ಪಣ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಬೆಲೆಗೆ (ಚಿಂತನ. ೭೭-೨೨). [ಪಣ್ಯ + ವಸ್ತು]

ಪಣ್ಯವೀಥಿ$_1$, ಪಣ್ಯವೀಧಿ$_1$ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಾಸಿಸುವ ಬೀದಿ ; ಸೂಳೆಗೇರಿ : ಆ ಪಣ್ಯವೀಥಿಯೊಳ್ ಮಾಪಜಕಾಯ್ದಕ್ಷು ಚಾಪ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರವನಾಂತು ಯೇಪೊತ್ತೆಸೆವ ನವ್ಯರೂಪು ಯೌವನ ಸತ್ಕಲಾಪವಿವರ ದೊರೆಗೆಡಿಸಿ (ಭೈರವೇ. ೨-೯೩). **ಪಣ್ಯವೀಧಿ$_1$:** ಅಂಗಸಂಭವನ ಬೀಡುಂದಾಣವೆನಲು ಬೆಡಂಗಾದುದಾ ಪಣ್ಯವೀಧಿ [ಪಾಠಾಂ. ಥಿ] (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೯-೬) ; ಗಿಳಿಗಿನಿದು ನುಡಿಗಳಂ ಬರಿಸುತಂ... ಪಾಡುತಂ ನೋಡುತಂ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳೆಸೆದಿರ್ದರಾ ಪಣ್ಯವೀಧಿಯೊಳು (ಚೆಬಪು. ೧೧-೪೦). [<ಸಂ. ಪಣ್ಯವೀಥೀ]

ಪಣ್ಯವೀಥಿ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಬೀದಿ ; ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : "ವಿಪಣಿ ಪಣ್ಯವೀಥೀ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೭). [ಸಂ. ಪಣ್ಯವೀಥೀ]

ಪಣ್ಯವೀಧಿ$_1$ 'ಪಣ್ಯವೀಥಿ$_1$' ನೋ.

ಪಣ್ಯವೀಧಿ$_2$ (ನಾ). = ಪಣ್ಯವೀಥಿ$_2$: ವನ್ಯಮೃಗಗಳ ನಡುವೆ ಗೋವು ಬಂದೇನಹುದು ಪಣ್ಯವೀಧಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ತ್ವಿಕನಿಗೇನಹುದು ? (ಪುಂಕುಕ. ೩೦೯). [ಪಣ್ಯ+ವೀಧಿ (<ಬೀದಿ)]

ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು ; ವಾರಸ್ತ್ರೀ ಸಮೂಹ : ಮತ್ತಿತ್ತ ಮಿಂಚಂ ತಟ್ಟಿ ಮೆಡಱಿದಂತೆ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕಾಲ್ಗಾಪಿನ ಕಡಿತಲೆಯ ಬಳಸಿದಗಣ್ಯಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನದ ನಡುವೆ ಮಣಿಮಯಪೀಠಂಗಳನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೫ ವ) ; ಭೃಂಗಕುಲನೀಲಾಳಕಂಗಳ ನಭಂಗಳ ಬೆಳಂಗಿಸುವ ಮಧುರವಚನಂಗಳರುಣಪ್ರವಾಳಂಗಳ ನಖಂಗಳ ಲತಾಂಗಿಯರೆನಿಪ್ಪ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನವೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೦) ; ಅಗಣ್ಯಲಾವಣ್ಯಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನದ ಭಾಗ್ಯದ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ನಯದ ಬೀಯದ ಚಾಗದುಪಭೋಗದೆಸಕದೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವೀಥಿ (ನಾ). = ಪಣ್ಯವೀಥಿ$_1$: ಸೊಬಗುವೆತ್ತ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವೀಥಿಗಳೊಳಂದಂಬಡೆದಿರ್ದುಮತಿಮನೋಹರಮನಪ್ಪ ಕೆಯ್ದುರ್ಪುದೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೩ ವ) ; ಹಂತಿ ಹಂತಿಯ ಭವ್ರವನಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತಲಂತರಾಂತರದ ಮಣಿಮಾಡಗಳ ಸಾಲುಸಾಲಿಂ ತೋರ್ಕೆವಡೆದ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವೀಥಿಯೊಳು ಬರುತಿರಲು (ಭಕ್ತಾಚ. ೨-೬). [<ಸಂ. ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವೀಥೀ]

ಪಣ್ಯಾಂಗನೆ (ನಾ). = ಪಣ್ಯನಾರಿ : "ರೂಪಾಜೀವಾ, ವೇಶ್ಯಾ, ಗಣಿಕಾ, ಪಣ್ಯಾಂಗನಾ, ಕ್ಷುದ್ರಾ – ಈ ೫ ಸೂ(ಟಿ)ಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೬), ಪದ್ಮಾವತಿಯೆಂಬಚ್ಚರಸಿಯೆ ತತ್ಪುರದೊಳ್ ವಸಂತಸೇನೆಯೆಂಬ ಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು.೬-೮೬ವ); ಗೀತನೃತ್ಯಪ್ರಸೂತಿಕಾಸುತ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಪಾಪಕರ್ಮದೀನಾನಾಥಜನದಾನಶಾಲಾವಿವಾಹಾದಿ ಮಂಗಳಗೇಹವರ್ಜಿತಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಭೈಕ್ಷ್ಯಾಸಿದ್ಧಿಯೊಳು (ಅಜಿಪು. ೭-೧ ವ) ; ವಿಚಿತ್ರಮಹಿಮಂ ಕೆಲಬರ್ ಗಣೇಶ್ವರರಂ ಕರೆದು ನೀವೆಲ್ಲರುಂ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳು ಮಂಗಳವಾಡದ ಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯರೊಳೊರ್ಬರುಳಿಯದಂತೆ ಎಲ್ಲರ್ಗಂ ಬೇಱೆಬೇಱೊತ್ತೆಗಳನಿತ್ತಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿಪ್ಪುದು ಎಂದು ಬೆಸಸಿ (ಬಸರ. ೧೨-೭೩) ; ಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯತಿಶಯಲಾವಣ್ಯಮನವಳಂಗದಂದಮುಮನಾಕೆಯ ತಾರುಣ್ಯದ ಸೊಬಗಂ ಕಂಡಂ ಫಣ್ಯಧಿಪಾಭರಣ ಚರಣಸರಸಿಜಭೃಂಗಂ (ವೃಷವಿ. ೨೮-೧೭). [ಸಂ. ಪಣ್ಯಾಂಗನಾ]

ಪಣ್ಯಾಕುಲ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರ ಗುಂಪು : ಮುಂತೆ ಮೆಱೆವ ಪಣ್ಯಾಕುಲದ ಕಂತು ಮೋಹನವೀಧಿ ವಿಸ್ತರಿಪಡರಿದು ಜಸದಿಂ, ತೇಜದಿಂ . . . ಶೋಭಿಸೆ ಕುತೂಹಲದೊಳುಂ ತಣಿವ ತಾಣಮೆನಲು (ಲಿಂಗಪು. ೧೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಪಣ್ಯಾಗಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ : ದಿಗವನಿನಭೋಭೋಗಾಭೋಗಂ ಮದನ್ವಯಮಾಗೆ ವಸ್ತುಗಳ ಬಱಿಯಂ ಪಣ್ಯಾಗಾರ ಸ್ವವಾಹನದೇವರೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨೦). [ಪಣ್ಯ + ಅಗಾರ]

ಪಣ್ಯಾಜೀವ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : "ಪಣ್ಯಾಜೀವಃ, ವಣಿಕ್, ಪ್ರಾಪಣಿಕಃ, ನೈಗಮಃ, ವೈದೇಹಃ – ಈ ೫ ಹರದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೭) ; "ವೈದೇಹಕಃ, ಸಾರ್ಥವಾಹಃ, ನೈಗಮಃ, ವಾಣಿಜಃ, ವಣಿಕ್, ಪಣ್ಯಾಜೀವಃ, ಆಪಣಿಕಃ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಿಕಃ – ೮ ವರ್ತಕತನ ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ಪಣ್ಯಾಜೀವಿ (ನಾ). = ಪಣ್ಯಾಜೀವ : ತೀವಿದರು ಹೊಱವಳಯದಲಿ . . . ಪಣ್ಯಾಜೀವಿ ವಾಮನ ಮೂಕ ಬಧಿರಾಂಧಾವಳಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು ಸಕಲದಿಶಾಸಮಾಗತರು (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೨-೨೧). [ಸಂ. ಪಣ್ಯಾಜೀವಿನ್]

ಪಣ್ಯಾರ 'ಪಣಿಯಾರ' ನೋ.

ಪಣ್ಯೆ (ನಾ). ೧. = ಪಣ್ಯನಾರಿ : ಸಕಳಮಹಿಳಾಪ್ರಪಂಚಂ ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಪಣ್ಯೆಯೆಂದಿಂತು . . . ಮೂಱುತೆಱನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೨೦) ; ಪ್ರಕಟತರ ನಾಯಿಕೆಯರಾ ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಪಣ್ಯೆಯೆನೆ ಮೂಱುತೆಱಂ (ರಸರ. ೩-೮೯) ; ತರಳಾಪಾಂಗಪ್ರಕಾಶಂ ಕೆದಱಿ ಮದನಬಾಣಂಗಳಂ . . . ಬಿಂಬಾಧರರಾಗಂ ರಾಗಮಂ ನೋಳ್ಪರೊಳೆ ಪಡೆವುತಂ ಪೋಯ್ತು ಪಣ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಯ]ಪ್ರತಾನಂ (ರಾಜಶೇ.೧೧-೭೮). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗೊಂಗೆ : "ಪಾರಾವತಾಂಘ್ರಿಃ, ಕಟಭೀಃ, ಪಣ್ಯಾ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ, ಲತಾ – ೫ ಕಂಗೊಂಗೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬) ; "ಅಗ್ನಿಬಳ್ಳಿ, ಇರುಂಬಳ್ಳಿ, ಎರುಂಬಳ್ಳಿ, ಚಿಟಿಕಿ ಹಂಬು, ಕಂಗು . . . ಪಣ್ಯೆ, ಮಿಂಚಿನ ಬಳ್ಳಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೨೮). [ಸಂ. ಪಣ್ಯಾ]

ಪಣ್ವ 'ಪಣ್$_2$' ಪರಾ.

ಪತ$_1$ 'ಪತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಪತ$_2$ (ನಾ). ದಾರಿ ; ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಪಥ–ಪತ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಮಾರ್ಗ ಮೂಱಾಗಿರುತಿಹುವು ಸಂಪೂರ್ಣಧನ ಗುರುಪರಿಚರಿಯ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳೆಂಬಿನಿತನತಿಗಳೆದು ತಿರುಗಿ ಬಂದೊಡೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ತ ದೊರಕಲರಿಯದು ಕಳೆಗಳನು ಸಂವರಿಸುವ ನರೋತ್ತಮರುಗಳಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ಓರಿಇ. ೪-೮೮). [<ಸಂ. ಪಥ]

ಪತಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ: "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ, ಪತಗಃ. . . ವಾಜೀ, ದ್ವಿಜಃ – ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪) ; ಕೊಂದು ಕಾಲಾಂತರಕೆ ಭೂಸುರವೃಂದವೈರಿಯ ಪರಶುರಾಮನ ಚಂದವಱಿಯದೆ ಬಂದು ಹಳಚಿದನಾ ಪತಂಗಗಳ (ಸಂಭಪ. ೨೬-೩೫). 'ಪತಂಗಾಧಿಪ' ಪರಾ. **೨.** ಹಾರುವ ಹುಳು ; ಮಿಡತೆ ; ಶಲಭ : "ಶಲಭಂ ಪತಂಗಮೆಂದಱಿಗಿವಱೆಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೨೩) ; "ಶಲಭಮೆಂದೆನೆ ಪತಂಗಕ್ಕೆ ಪೆಸರದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೦) ; ತುಂಬಿ ಪತಂಗ ನೊಣ . . . ತೊನಸೆ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣಮುಮಕ್ಕು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೧೭-೬). **೩.** (ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತವಾಗಿ ದೀಪಕ್ಕೆ ಮುತ್ತುವುದರಿಂದ ರೆಕ್ಕೆ ಉದುರಿ ಹೋಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು ; ದೀಪದ ಹುಳು; ಈಚಲು ಹುಳು : ಅಂತು ತಾಗಿದ ಸಿಂಧುನಂದನನ ಕೋಪಶಿಖಿಶಿಖಾಕಳಾಪಂಗಳೊಳ್ ಪುಡುಪುಡನಱ್ಗಿ ಸಾಯಲೆಂದು ಪಾಯ್ವ ಪತಂಗಂಗಳಂತೆ ಸೋಮಕಶ್ರೀಜಯಪ್ರಮುಖನಾಯಕರೊಂದಕ್ಷೋಹಿಣೀಬಲಂಬೆರಸು ಭರಂಗೆಯ್ದಾಂತೊಡೆ

(ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೯ ಪ) ; ಸರ್ಪನ ಸಂಯೋಗ ಜ್ಯೋತಿಯ ಪತಂಗನ ಬೆಸನದಂತೆ (ಬಸವ. ೮೧೨) ; ಪಣ್ಣೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಪತಂಗ ದೀಪದಿ ಬಿದ್ದು ಕಣ್ಣುಗೆಡುವುದನು ಕಂಡು ಕಂಡಜೀಯ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೯೫-೪) ; ನಿನ್ನಂಗರಮ್ಯತಾದೀಪಶಿಖಿ ಪಾರ್ಥನ ವಿರಾಗದ ಪತಂಗಮುಂ. . . ಸೆಳೆದೆಳೆದು ಸುಟ್ಟುರಿಸಿ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಪ್ಪಂತಿರ್ಪೋಲ್ ನೆಗಳ್ದಪೆಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೯-೮೦೦). ೪. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರುವ ಹುಳು; ಮಿಂಚುಹುಳು ; ಹೊನ್ನೆಯ ಹುಳು ; ಮಿಣುಕುಹುಳು : ದ್ವಿರದಂ ಮತ್ಸ್ಯಕಂ ಪತಂಗಂ ಭ್ರಮರನಹಿಯೆನಿಪ್ಪಿಂತಿವೇಕೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಂ ತಿರುಗುತ್ತಿರ್ದಪ್ಪುವು (ರಕ್ಷಾ.ಶ. ೨೪). ೫. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಾಂಡಂ ಪತಂಗಂ ತಪಿ ತಪನ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೪) ; ಪತಂಗನೊಡವಾಜಿಯ ಕಡೆವಾಯ್ಗಳಿಂದುಗುವ ಫೇನವಿತಾನದೊಳಾದಮೊಂದಿ ಸಂಶಯಮನೆ ಮಾಟ್ಪುವಾತುರದ ತೂಜಿಲಗೊಂಬಿನ ತೂಲರಾಶಿಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೧) ; ತಂಗದಿರನನಿಮಿಷ ತಾರಕೆಗಳು ಮಸಳಿಸೆ ಪತಂಗ ಪರ್ವತವ ಅಡರಿ ಬಂದನು (ಕನಕ. ೧೬೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಜಂಗಮನಿರ್ಗಮನಪ್ರಣವರದ ಪತಂಗಮಹಿತಶಶಿ ವಸುನಯನಾ ಭವಭಂಗ ಮನೋಜ್ಞವಿಹಂಗಗಮನ ಸುತಾಂಗ ಮಹಂತ ಜಯ (ಉದ್ಭಟೀ. ೨-೧). ೬. ದುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ : ಶ್ರೀಮಹಿಳಾನನ ಮಂಜುಳತಾಮರಸಪತಂಗ ವಿಷ್ಣು ಪದಭಕ್ತಿರಸೋದ್ದಾಮ ಪೃಥುವಂಶ ದೇಳ್ಗೆಯನಾ ಮೈತ್ರೇಯಂಗೆ ಶಕ್ತಿಸುತನಿಂತುಸಿರ್ದಂ (ವಿಷ್ಣು ಪು.೧-೪-೧). ೭. "ಒಂದು ತರದ ಭತ್ತ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೬). ೮. ಚಿಟ್ಟೆ ; ಪಾತರಗಿತ್ತಿ : ಪತಂಗಕ್ಕೂ ಹಾತೆಗೂ ವಿಶೇಷ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪತಂಗವು ವಿಶ್ರಮಿಸುವಾಗ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೦೮೪). ೯. ಬಾಣ ; ಅಂಬು ; ಶರ : "ಶಲಭಂ ಬಾಣ ವಿಹಂಗಮುಂ ರವಿ ಪತಂಗಾಖ್ಯಾನ" (ನಾನಾರ. ೬೨). ೧೦. ಕಾಗದದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾಳಿಪಟ : (ಕಿ). ೧೧. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ತ್ರಿಕೂಟ ಕುರುವಿಂದ ಪತಂಗ ರುಚಕ ನಿಷಧವೆಂಬ್ಬೆದು ಗಿರಿಗಳೀ ತೆಂಕಣ ಗಂಧಮಾದನ ಶೈಲದ ಪಡುವಲ ವಿಪುಲಾದ್ರಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದೊಳಗಿಹವು(ವಿವೇಕ.೨೧೪).

ಪತಂಗದ ಹುಳು = ಪತಂಗ ೩ : "ಪತಂಗಃ, ಶಲಭಃ—೨ ಪತಂಗದ ಹುಳುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ಪತಂಗ₂, ಪಾತಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು (ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ) ಅದರ ತೊಗಟೆ : ಬೊಬ್ಬುಲಿ ಪಚ್ಚಾರಿ ಪತಂಗಮೆಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದುರ್ವೀರುಹಂ ರಾಜಿಕುಂ (ಯಾದಚಂ. ೪-೪೫) ; ಪತಂಗ, ಸಪ್ಪಂಗ (ಮೈ.ಔ.ಗಿ. ೧೫-೨೬೩) ; ಮೆಣಸು, ಅಡಿಕೆ, ಪತಂಗ, ಸಿಂಗಾಪುರಿ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೧೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ ಮರ ; ರಕ್ತಚಂದನ : "ಪತಂಗಃ— ಪತಂಗ, ರಕ್ತಚಂದನ" (ಓಷಧಿ. ೯೧) ; ಬೆಳಲಾಲಂ ಮತ್ತಿ . . . ಪತಂಗಂ ಪುಲಿಂಗಿಲ್ ತಮಾಲಂ ಮೊಳಗಾಚಂ ನೆಲ್ಲಿ ನೇಜಿಲ್ ತದುಕು ಪನೆಗಳೊಪ್ಪಿರ್ಕುಮಾ ಕಾಡೊಳೆತ್ತಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೨). 'ಪತಂಗ₁', 'ಪತ್ರಾಂಗ' ಪರಾ. **ಪಾತಂಗ** : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪಾತಂಗ—ಅಲ" (ಓಷಧಿ. ೯೬) ; ಅತ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯನಡಗುವಾರಣ್ಯದ ಜಾತಿವೃಕ್ಷವನೇನೆಂಬೆ ಭೂತಾಳೆ ಬೂರುಡೆ ವಿಟ್ಟುಲಿಯ ದಿಂಡ ಪಾತಂಗ ಮುಗುಳಿಯ ಮರನು (ನಿಜಸಾಂ. ೧-೫೫).

[ದೇ.?./ ತೆಲು. ಪತಂಗಚೆಕ್ಕ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪತಂಗ್]

ಪತಂಗಮಂಡಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ಪತಂಗಮಂಡಲಮುಮಪರ ಗಿರಿತಟಮನೆಯ್ದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೮೪ ಪ). [ಪತಂಗ₁ + ಮಂಡಲ]

ಪತಂಗಮಣಿದೀಪಿಕಾನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ನ್ಯಾಯ] ದೀಪದ ಹುಳುವು ನಿಜವಾದ ದೀಪವೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಮಣಿದೀಪಕ್ಕೆ ಮುತ್ತುವುದರಿಂದ ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯರ್ಥಪ್ರಯತ್ನವಾಗುವುದೆಂಬ ನ್ಯಾಯ : ಅತನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ಪತಂಗಮಣಿದೀಪಿಕಾನ್ಯಾಯವೆಂದೂ ಕರುವಿಯನ್ ಎಂಬ ಆತನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿಬಿಡಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಪತಂಗವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ದೀಪದ ಹುಳುವಿನ ನಡವಳಿಕೆ,— ವ್ಯವಹಾರ. ೨. (ಅಲಂ) ಪೂರ್ವಾಪರವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವುದು : ಮತಿಹೀನರಪ್ಪ ಮನುಜರ್ ಪತಂಗವೃತ್ತಿಯನೆ ಕೊಂಡು ಕೊನೆಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ ಸತತಮಿದೆಂತುಂ ವಿಬುಧಪ್ರತತಿಗನಿಷ್ಟಂ ನಯಾಗಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೭-೨) ; ನಮ್ಮ ಭುಜಬಲದ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತಿಯನೆ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಪತಂಗವೃತ್ತಿಯನೆ ನೆಗಟ್ದುದುಚಿತ ಮಲ್ಲದು ಸಮಯೋಚಿತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನೆಗಟ್ದುದೆ ಮಂತ್ರಂ (ಅನಂತು. ೧೩-೫೯ ಪ). [ಪತಂಗ₁+ವೃತ್ತಿ]

ಪತಂಗಸೂತಜ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನ ಮಗ ; ಜಟಾಯು : ತೀವಿದುತ್ಸವದಿಂದ ವರರಾಜೀವಲೋಚನನೈದಿದನು ಪರಿಭಾವಿಸುದ್ಧಿಯ ಮನದ ತಪದ ಪತಂಗಸೂತಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೯೫). [ಸಂ.]

ಪತಂಗಾಧಿಪ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಪಕ್ಷಿರಾಜ ; ಗರುಡ : "ಪಿಂಗದೆಯೆಲರುಣಿವಗೆಯ ಪತಂಗಾಧಿಪ ಗರುಡನಕ್ಕು ಪಕ್ಕಿಗಳಾಣ್ಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬). [ಪತಂಗ₁ + ಅಧಿಪ]

ಪತಂಗಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತಂಗಿ ಪತ್ರಿ[ತ್ರಿ]ಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೪-೨೪). [ಸಂ. ಪತಂಗಿನ್]

ಪತಂಗಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಪಕ್ಷಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಜೇನುನೊಣ ; "ಬಿಳೀಜೇನುತುಪ್ಪ ಮಾಡುವ ನೊಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೬). ೩. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ. [ಸಂ. ಪತಂಗಿಕಾ]

ಪತಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವಿಯಾಗು ; ಹಬೆಯಾಗು : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ನೀರೇ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪತಂಗಿಸಿ ಹೋಗಿ ಮೋಡವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮಳೆಯಾಗಿ ಬರುವುದು (ನಡೆದಾ. II, ೧೫೫೩). ೨. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸು ; ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ಎರಡು ಸಾರಿ ಪತಂಗಿಸಿ ತೆಗೆದ ಕಟು ಮದ್ಯಸಾರ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೭೯).

[ಪತಂಗ₀ (P←ತವಿ. ಪತಙ್ಕ) + -ಇಸು₃./ತೆಲು. ಪತಂಗಿಂಚು]

ಪತಕರಿಸು 'ಪತಿಕರಿಸು' ನೋ.

ಪತಗ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ, ಪತಗಃ, ಪತತ್ರೀ . . . ದ್ವಿಜಃ—ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪) ; ಪದಪಿನಿಂ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಪತ[ಪಾಠಾಂ.ತಂ]ಗನಿಕರಕ್ಕೆ ಪಶುವಧಿಕ ಪಶುವಿಗೆ ಮನುಜನಧಿಕ (ಪತಿಲ. ೧೪-೪). ೨. (ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಹಾರುವ ಕೀಟ ; ಚಿಟ್ಟೆ : ಅರಣ್ಯಕದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಮೂಸುವವರಾರು ? ಅರಿಹರು ಪತಗದುಡುಪನು ಹುಡುಕಿ ಮೆಚ್ಚಲ್ ? ಬೇರೊಬ್ಬರೆಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿ ತನಗೆಂದೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೆಸಗುವಳೊ ! (ಮಂಕುಕ. ೫೬೬). [ಸಂ.]

ಪತತಿ (ನಾ). (?) : ಪ್ರಿಯ ಚೆಲ್ವ ಚೆಲ್ವ ಸಂಪನ್ನ ಕಲಜನವರ್ಜಿತನ್ ಧರೆಗೀಶಂಗೆ ಓವದೊರ ಪತತಿಯ ಅಱಿದು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಏಱಿದನ್ (ಎಇ. IX, ೨೦-೧೦ ; ಸು. 800). [?]

ಪತತ್ಪ್ರಕರ್ಷ (ನಾ).[ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "(ಅಲಂಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂಧವಾಗಲಿ) ಮೊದಲು

ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಬರಬರುತ್ತ ಕೀಳಾಗುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಪತತ್ರ (ನಾ). ಗರಿ ; ರೆಕ್ಕೆ ; ಪಕ್ಷ : "ತನೂರುಹಂ, ಗರುತ್, ಪತ್ರಂ, ಪತತ್ರಂ . . . ಪಕ್ಷಃ — ಈ ೯ ಎಱ(ಂ)ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬) ; ಎಬಲ್ವ ಪತತ್ರಮೆತ್ತಿ ನಸುನೀಡಿದ ಗೋಣ್ . . . ಒಪ್ಪೆ ನವಾಂಬುದ ಬಿಂದುಪ್ಪಂದಮಂ ಗಳಗಳನೀಂಟುತಿರ್ದುದು ಮನಂ ತಣಿವಂತಿರೆ ಚಾತಕೋತ್ಕರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೪೬) ; ಘನಪಾಠೀನಪತತ್ರಕಂಪಿತಪಯೋಜಾತಂ ಪಯೋಜಾತಗಂಧನಿಕಾಯಾಶ್ರಿತವಾತಸಂಯುತಲಸನ್ಮತ್ತಾಳಿ (ಶ್ರೀಪವಿ. ೧-೫೨). [ಸಂ.]

ಪತತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ರೆಕ್ಕೆಯುಳ್ಳುದು ; ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ, ಪತಗಃ, ಪತತ್ರೀ . . . ದ್ವಿಜಃ—ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪); ಗೃಹೀತಮಾಂಸಖಂಡಮುಳ್ಳ ಪತತ್ರಿ ತದರ್ಥಿಗಳಪ್ಪ ಪತತ್ರಿಗಳಿಂ ಪರಿಭವಮನೆಯ್ದುವವೋಲ್ ಪರಿಗ್ರಹನುಳ್ಳಂ ತದರ್ಥಿಗಳಪ್ಪ ಚೋರಾದಿಗಳಿಂ ಪರಿಭವಮುಮಂ ಸಾವುಮಂ ಎಯ್ದುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೨) ; ಚಾರುದತ್ತಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದ ತಿತ್ತಿಯನೊಯ್ವೇಶಾಕ್ಷಪತತ್ರಿಯಂ ಮಿಕ್ಕಿನ ಭೇರುಂಡಗಳ್ಕಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೭ ಪ) ; ದೇವಿ ನೋಡಿದೆ ಮುಂದೆ ಕನಕಗ್ರಾವದಂತಿದೆ ಖಗವಿದೊಂದು ಮಹಾವಿಚಿತ್ರಪತತ್ರಿ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೪). ೨. ಬಾಣ ; ಅಂಬು ; ಶರ : ಚಕ್ರಿಯ ಚಕ್ರದೊಳಂ ತೊಡರ್ದಾಕ್ರಮಿಸಿದುದೆಚ್ಚ ನಿಜಪತತ್ರಿ ದಲೆನೆ ನಿವಿಷ್ಟ ಕ್ರಮಕಮಲಕ್ಕೆಱಗದೆ ವಕ್ರಿಸಿ ಭೂಚಕ್ರದೊಳಗೆ ಬಾಬ್ವರುಮೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೦) ; ನೆಱೆ ಪತತ್ರಿಗಳಿವೆ ಪತತ್ರಿಯ ಮಱುವೆಸರು ನಿನಗಿವರ ಕೇಣಿಗೆ ತೆಱಹುಗೊಡು ನೀನೆಂದು ಮಾದ್ರೀತನುಜ ಮಗುಳೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೨-೨೮) ; ಆದ್ದನೋ ದಳಪತಿ ಪತತ್ರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪತತ್ರಯ, ಶರವ್ರಜ] ವದ್ದಳದ ವಾರುಧಿಯೊಳೆನುತೊಳಬಿದ್ದು ಹೊಕ್ಕುದು ಹನುಮ ಹರಿಹಯಸುತಸುತಾದಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೫೬). ೧, ೨ : ಅಗಧರನ ಪದಾಬ್ಜಕ್ಕೆಱಗುಗೆ ನೃಪರೆಱಗದೊಡೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಗುಣಮುಕ್ತಪತತ್ರಿಗಳೆಱಗುಗುಮೆಱಗೆ ಪತತ್ರಿಗಳುಂ ನಿಮ್ಮಯ ಕಳೇವರಪ್ರತತಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೮-೧೦೪).

ಪತತ್ರಿ ಮಾಡು = ಪಕ್ಷಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು,— ಪರಿವರ್ತಿಸು : ಪೂರ್ಣಘನಂ ಲಯಸಮಯದ ಘನಾಘನದಂತೆತ್ತಿ ಬಂದಂಬರತಿಲಕಮಂ ಮುತ್ತೆ ಪುತ್ರನಂ ಪುತ್ರಿಯುಮಂ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಪತತ್ರಿ ಮಾಡಿ ಪೊಱಮಡಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೭೭ ಪ). [ಸಂ. ಪತತ್ರಿನ್]

ಪತತ್ರಿಗೋತ್ರ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗುಂಪು ; ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಇತ್ತಲಾದಿತ್ಯನಪರಗಿರಿಯನೆಯ್ದಲೊಡಂ ಪತತ್ರಿಗೋತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪಾಯ್ದು ಬಲೆಯೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೦-೧). [ಪತತ್ರಿ + ಗೋತ್ರ$_1$]

ಪತತ್ರಿಯುಗ್ಮ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಯ ಜೋಡಿ ; ಎರಡು ಹಕ್ಕಿ : ಅತಿಥಿಯ ಸತ್ಕರಿಸಿದರ್ಾ ಪತತ್ರಿಯುಗ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ತ]ಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗವನು ಗೂಡಿರ್ದಾ ಸ್ಥಿತಿಯುಂ ಕಥೆಯುಂ ಕೇಳ್ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೧೯೩). [ಪತತ್ರಿ+ಯುಗ್ಮ]

ಪತದ್ಗ್ರಹ (ನಾ). ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಪೀಕದಾನಿ ; ಪಡಿಗ : "ಪತದ್ಗ್ರಹಾಖ್ಯಂ ಪಡಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಪತನ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಹಾರುವಿಕೆ,-ಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಜೋಲು ಬೀಳುವಿಕೆ. ೩. ಅವನತಿ ; ಕೀಳುದೆಸೆ ; ಅಧೋಗತಿ : ಅತಿಶಯದ ಸುಕೃತವನು ವಿರಚಿಸಿ ಗತಿವಡೆದು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗೋನ್ನತಿಕೆಯನು ಭೋಗಿಸಿದ ಸಮನಂತರದೊಳವನಿಯಲಿ ಪತನ ತಪ್ಪದು (ಕುಪ್ಪ್ಕಉ. ೪-೧೪) ; ಅವುಗಳ ವಶಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ನಾವು ಅತ್ತಿತ್ತ ತೂಗಾಡುತ್ತಾ ಪತನದಾಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದುಬಿಡುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆ (ಅಶ್ರಮ. ೧೦) ; ಪೂರ್ವವು ಪಶ್ಚಿಮದ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವುದು ಎಂದರೆ ಪೌರ್ವಾತ್ಯಪ್ರಪಂಚವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಜಗತ್ತಿನ ಪತನವನ್ನು ನೋಡುವುದು (ಜಗಸಂ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಪತನಕಾರಿ(ನಾ). ಕೀಳುದೆಸೆಗೆ ತರುವಂಥದು; ಅವನತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು : ಕಾನೂನುಸಮ್ಮತವಾದ ಈ ಅಪರಾಧಿಗಳ ಪತನಕಾರಿಯಾದ ಪ್ರಭಾವ ಅಧಿಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳಿಂದ ಬಾಳುತ್ತಿರುವ ಜನರಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (ಪುನರು. ೫೯೨). [ಸಂ. ಪತನಕಾರಿನ್]

ಪತನಕಾಲ (ನಾ). ಅವನತಿಯ ಕಾಲ; ಅವಸಾನಕಾಲ; ವಿನಾಶದ ಸಮಯ : ನಡುಗಿತಿಳೆ ನಿರ್ಘಾತದಲಿ ಬಱಸಿಡಿಲು ಸುಳಿದುದು . . . ಹೆಮ್ಮರ ನಿವಾತದಲುಡಿದು ಬಿದ್ದವು ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪತನಕಾಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೩). [ಪತನ + ಕಾಲ]

ಪತನಗತಿ (ನಾ). = ಪತನಮಾರ್ಗ : ಕುಲಗುರುವೆ, ಕೈಬಿಡದಿರೆನ್ನಂ ಪತನಗತಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೦೪-೧೧೧). [ಪತನ+ಗತಿ]

ಪತನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಅವನತಿಯ ಹಾದಿ ; ವಿನಾಶದ ಮಾರ್ಗ : ಆತ್ಮವು ಪತನಮಾರ್ಗದ ಕಡೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಾಗ ಅದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ (ಅನಾಸ. ೧೯). [ಪತನ+ಮಾರ್ಗ]

ಪತನಹೇತು (ನಾ). ಬೀಳುವಿಕೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ; ಅವನತಿಗೆ ಮೂಲವಾದುದು: ನಿನ್ನೀ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ನಿನ್ನ ಪತನಹೇತುವಲ್ಲವೇ ? (ಹೇಮಕೂ. ೩). [ಪತನ+ಹೇತು$_2$]

ಪತನಾಭಿಮುಖಿ (ನಾ). ಅವನತಿಗೆ ಎದುರಾಗಿರುವವನು ; ಪತನಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದವನು: ಸೋದರ್ಮ ನೆತ್ತರ್‌ವೊನಲ್ ತತ್ತರಿಸುತಿಹೆನ್ ಪತನಾಭಿಮುಖಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭೦-೯೧) ; ತಾನು ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಯೆಂಬುದನ್ನರಿಯದೆಯೆ, ಅವನು ಪತನಾಭಿಮುಖಿಯಾಗಿ ಪ್ರಪಾತಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುತ್ತಿದ್ದನು(ಪುನರು. ೧೩೩). [ಪತನ + ಅಭಿಮುಖಿ]

ಪತನೋನ್ಮುಖ (ನಾ). ಪತನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾದುದು; ಬೀಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು: ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಲೇ ಅವನ ಶರೀರದ ಭಾರದಿಂದ ಪತನೋನ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದಾ ಸ್ತೂಪಶಿಖರವು ಭಗ್ನವಾಗಿ ಅತಿ ಘೋರಶಬ್ದದಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿತು(ಕಪಾಕುಂ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಪತಮ (ನಾ). "೧. ಚಂದ್ರ. ೨. ಹಕ್ಕಿ. ೩. ಮಿಡಿತೆ; ಶಲಭ" (ನಾನಾಶ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಪತಯಾಲು, ಪತಯಾಳು(ನಾ). ೧. ಹಾರುವಿಕೆ. ೨. ಬೀಳುವಿಕೆ; ಪತನ ಹೊಂದುವಿಕೆ. ೩. "ಬೀಳುವವ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೬).

ಪತಯಾಳು: ೩. "ಪತಯಾಳುಃ, ಪಾತುಕಃ-೨ ಬೀಳೋ ಸ್ವಭಾವ ಉಳ್ಳವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ಪತಯಾಳು 'ಪತಯಾಲು' ನೋ.

ಪತರಗುಟ್ಟು 'ಪತರುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಪತರು 'ಪದಱು$_1$' ನೋ.

ಪತರುಗುಟ್ಟು, ಪತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡು ; ಚಡಪಡಿಸು ; ತಳಮಳಿಸು : ನೀನು ಹೇಳೋ ಮಾತು ನಿಜವಾದರೆ, ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಸಹಸ್ರಾರುಜನ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಸಾಧು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸತ್ತು ಪತರುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಪ್ರೇತಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೨೭). **ಪತರಗುಟ್ಟು** : ಒಂಟಿಹಕ್ಕಿ ಪತರಗುಟ್ಟೋ ಹಂಗೆ ಜೀವ ಬಾಳಾ ಒದ್ದಾಡುತ್ತದೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೨೨೯) ; ಒಂದು ಜೀವ ಪಕ್ಷಿಯು ಪತರಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಆಕ್ರಂದನದ

ಧ್ವನಿ, ಎಲ್ಲವೂ ಅರ್ಥವಾಯಿತು (ಘಾಟೀಮು. ೧೨೪).
[ಪತರು(<ಪದಱು$_1$)+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಪತಳ (ನಾ). ವಿರಳವಾದುದು ; ತೆಳುವಾದುದು ; ಸಾಂದ್ರವಲ್ಲದುದು : "ಪತಳ = ತೆಳ್ಳನ ; ತಿಳುವಾದ, ಪ್ರವಾಹಿ" (ಜಾನಕೋ. ೧೪); ಯುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಾಯೆ ದಟ್ಟವೂ ಪತಳವೂ ಬಹುಪತಳವೆಂದು ತಿಳಿ (ಅರಸಾ. ೧-೧೯೪). 'ಪತ್ತಲ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಪತ್ತಲ./ಸಂ. ಪಾತ್ರಟ]

ಪತಳೆ 'ಪತ್ತಳೆ$_1$' ನೋ.

ಪತಾಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಧ್ವಜ ; ಬಾವುಟ ; ನಿಶಾನೆ: "ಕೇತು ಧ್ವಜಂ ಪತಾಕಂ ವೈಜಯಂತಿಯಾ ಕೇತನಂ ಪಟವಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೬) ; ಪರ್ವತಶೃಂಗದ ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ರಕ್ತಬಣ್ಣದ ಪತಾಕವನ್ನು (ಕೋಹಿನೂ.೪೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಭಲ್ಲ ಪತಾಕ ಚಕ್ರ ಚಾಪ ಶಿಲೀಮುಖ ಗಜಾದಾಂಕುಶಾದ್ಯಾಯುಧ ನಿಶಿತಧಾರಾಚೂರ್ಣೀಕೃತ ಮಧುರಾಪುರೀ ಚೊಕ್ಕಲಿಂಗನಾಯಕ ಶಾಂದಮಂಗಲ ರಾಮಚಂದ್ರ ನಾಯಕ ವೇಲಾಪುರ ವೆಂಕಟನಾಯಕ . . . ಪರಾಕು(ಯಾದಚಂ.೩-೧೭).
[ಸಂ. ಪತಾಕಾ]

ಪತಾಕ$_2$ (ನಾ).[ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ತೋರುಬೆರಳಿನ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕೂ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಪತಾಕೆಯಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು : "ಬೆರಳ್ಕೈದು ಬಿಗಿತಗ್ಗೆಯುತ ಕರವಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಚಾಚೆ ಪತಾಕಂ" (ತತ್ತ್ವನಿ. ೪) ; ಅಂಗೈ ಮೇಗಾಗಿ ಪತಾಕಂಗಳ್ ಮೇಣ್ ಹಂಸಪಕ್ಷಮಾಗಿಯೆ ಬೇಗಂ ಪಿಂಗದೆ ಮುಂಗೈ ತಿರುಗಲ್ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ರೇಚಿತಾಖ್ಯಹಸ್ತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೫೩) ; ಪತಾಕ ಅರ್ಧಚಂದ್ರ . . . ಶಿಖರಹಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ನೂರಾರು ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಿವೆ(ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೧೯).[ಸಂ.]

ಪತಾಕಕರ(ನಾ). = ಪತಾಕ$_2$: ಲಲಿತಪತಾಕಕರಂಗಳ್ ಸಲೆ ಭುಜದಗ್ರಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೈಗಳೊಳಂ ನೆಲೆಗೊಂಡ ಮುಡುಹಿನೊತ್ತಿನೊಳಲಪಲ್ಲವದಂತೆ ತಿರುಗಲಾವಿದ್ಧಮುಖಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೫೧). [ಪತಾಕ$_2$ + ಕರ$_3$]

ಪತಾಕಹಸ್ತ (ನಾ). = ಪತಾಕ$_2$: ನಿತ್ಯಂ ಪತಾಕಹಸ್ತಂಗಳಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಕದೆ ಬಿತ್ತರಂಗೆಯ್ದು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೫೦). [ಪತಾಕ$_2$ + ಹಸ್ತ]

ಪತಾಕಾಪಟ (ನಾ). ಬಾವುಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಧ್ವಜದ ವಸ್ತ್ರ : ವ್ಯೋಮಂ ಚಿತ್ರಾತಪತ್ರಂಗಳಿನತುಳಪತಾಕಾಪಟಶ್ರೇಣಿಯಿಂ . . . ದಿಕ್ಸೀಮಾಪ್ರಾಂತಂಬರಂ ತಿಂತಿಣಿಯೆನಿಸಿರೆ ಕಾಕಂದಿಗೆಟ್ಟೆಂದನಿಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೮). [ಸಂ.]

ಪತಾಕಾಭಂಗ (ನಾ). ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವು ಮುರಿಯುವಿಕೆ ; ಬಾವುಟವು ಮುರಿದು ಬೀಳುವಿಕೆ : ಇದೆ ಬಹಳ ಭೂಕಂಪವದುಭುತವಿದೆ ದಿಶಾವಳಿ ಧೂಮಕೇತುಗಳಿದೆ ಪತಾಕಾಭಂಗವಿದೆ ವಿಪರೀತಪರಿವೇಷ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೩). [ಸಂ.]

ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] "ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಬರುವ ವಿಷಯನ್ನು ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಗಳಿಂದ (ಎಂದರೆ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತಾಂತಕಥನದಿಂದ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ವಿಶೇಷಣಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ) ಸೂಚಿಸುವುದು ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನ" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೫ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಪತಾಕಾಹಸ್ತ (ನಾ). = ಪತಾಕ$_2$: ದಯೆಯಿಂ ಕೃಷ್ಣನಂಗುಷ್ಠಮಂ ಮೆಟ್ಟೆ ಪತಾಕಾಹಸ್ತದಿಂದಂ ನೆಗಪೆ ಮುಖಮನಾ ಕುಬ್ಜೆ ಸೌಮ್ಯಾಂಗಿಯಾದಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಪತಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊರುವವನು : "ಪತಾಕೀ, ವೈಜಯಂತಿಕಃ –೨ ನಿಶಾನಿ ಹಿಡಿಯುವವನು, ಪತಾಕ ಉಳ್ಳವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೬). ೨. ಧ್ವಜ ; ಬಾವುಟ. [ಸಂ. ಪತಾಕಿನ್]

ಪತಾಕಿಕೆ (ನಾ). ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ : ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪೋಪುದು ತನುವಿದು ಪಿಂದೆಸೆಗೋಡುವುದು ಬಳಕೆಗೈದದ ಮನವೇನೆಂದಪೆನೊ ಪವನನಿದಿರೊಳ್ ತಂದ ಪತಾಕಿಕೆಯ ಚೀನವಸನವಿದೆಂಬೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೮-೩೪). [ಸಂ. ಪತಾಕಿಕಾ]

ಪತಾಕಿನಿ (ನಾ). ಸೈನ್ಯ ; ಬಲ ; ದಂಡು : "ಪೃತನಾ, ಸೇನಾ, ಧ್ವಜಿನೀ, ಪತಾಕಿನೀ . . . ಅನೀಕಂ— ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೩); ಆಗಳ್ ಪಾಂಡವಪತಾಕಿನಿಯುಮಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ಧಚಂದ್ರವ್ಯೂಹಮನೊಡ್ಡಿ ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೫ ವ) ; ಅಪರಿಮಿತಮೆನಿಪ ಚತುರಂಗಪತಾಕಿನಿ ತಮಗೆ ಕದನಕೇಳಿಗೆ ನೆರಮಲ್ತುಪಕರಣಮೆನಿಪ ಕೋದಂಡಪಾಣಿಗಳ್ ದಂಡಪಾಣಿಗೆಣೆಯೆನೆ ತಳರ್ದರ್(ಪಂರಾಮಾ.೪-೫೧); ಇಳಿದು ಗಜಹಯರಥವ ಸುಭಟಾವಳಿ ಕೃತಾಂಜಲಿ ನೊಸಲೊಳಿರೆ ಕೆಲಬಲಕೆ ಸಾರ್ದರು ನೋಡಿದರು ಪಾಂಡವಪತಾಕಿನಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨). [ಸಂ. ಪತಾಕಿನೀ]

ಪತಾಕಿನೀಪತಿ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ ; ದಳಪತಿ ; ಸೇನಾಪತಿ: ಆಗಳ್ ಪತಾಕಿನೀಪತಿಯು ನಿಯಮದಿಂ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಭಾಗಸ್ಥಿತಮಂ ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡಮನಪ್ರತಿಹತಶಾಸನಾಂಕಿತಮಂ ಮಾಡಿ ಬರೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೧ ವ).
[ಸಂ.]

ಪತಾಕೆ (ನಾ). ೧. ಧ್ವಜ ; ಬಾವುಟ ; ನಿಶಾನೆ : "ವೈಜಯಂತೀ, ಪತಾಕಾ, ಕೇತುಃ, ಕೇತನಂ, ಧ್ವಜಃ — ಈ ೫ ಪಟಿ(ಹಟಿ)ಯಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೪); ಹಿಮಧವಳಾತಪತ್ರಮನೆ ಪೋಲೆ ಮುಖೇಂದುವ ಬೆಳ್ಪು . . . ಪತಾಕೆಯೊಂದು ವಿಭ್ರಮಮನೆ ಪೋಲೆ ಪುರ್ಬಿನ ಪೊಡರ್ಪೊಳಕೊಂಡುದವಳ್ಗೆ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಂ (ಪಂಪಭಾ.೧-೧೨೦); ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟುವ ಪತಾಕೆಯಿಂ ತೋರಣದೋಳಿಗಳಿಂ ರವಿಹಿಮಕರವೀಥಿಗಳಿಂದಂ ಪುರಮದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದುದೋ (ಜಗವಿ. ೨-೨೦) ; ಪತಾಕೆಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಂಪಿನ ನಡುವೆ ಕಾಣಲಾಯ್ತು ಗಜಾಧಿಪತಿ ವಿಶ್ವಪತಿಯ ನಿಳಯದ ಕಳಸ ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೩೬). ೨. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ : ಪುರುಷನ ಪತಾಕೆಯೊಱಗಿರೆ ಮಗುಳ್ದು ಮಲಗಿರ್ದ ಗುರುಕುಚೆಯುತನುಗೈ ಹದೆರಡು ಕಡೆಯೊಳು ಪಿರಿದೊತ್ತಲು (ಜನವ. ೯-೧೯). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಉಪಕಥೆ: ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವೆಂದರೆ, ಮುಖ್ಯಕಥೆಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಧ್ಯೆ ಬರತಕ್ಕ ಕಥೆ . . . ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಪತಾಕಾ' ಎಂದೂ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೆ . . . 'ಪ್ರಕರೀ' ಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೫) ; ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಕಥಾಭಾಗಗಳೆಂದರೆ, 'ಪತಾಕಾ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರಕರೀ' ಎಂಬ ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೬೬ ಅಡಿಟ). [ಸಂ. ಪತಾಕಾ]

ಪತಿ$_1$ 'ಪಡಿ$_3$' ನೋ.

ಪತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯ ; ಯಜಮಾನ ; ಸ್ವಾಮಿ : "ಪ್ರಭು ಪರಿವೃಢನೀಶಂ ಸ್ವಾಮಿ ಭರ್ತೃ ಪತಿ ನಾಥನಧಿಪನೀಶ್ವರನಿಂದ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೯) ; ಪತಿಯ ಜಯಸ್ತಂಭದ ಪರಿಣತಿ ದಲಿದಲ್ಲದೊಡೆ ಜಳಪಥಂ ಸ್ಥಳಪಥದಂತತಿಸುಗಮಮಾದುದೆನೆ ಪರಿದು ತೋಯರಾಶಿಯೊಳದೇಂ ರಥಂ ಸೊಗಯಿಸಿತೋ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೩) ; ಜಟಾಯು... ಪತಿ ಕಾಪುವೇಟ್ಟು ಪೋದಂ ಸತಿಯಂ ಕಳ್ದುಯ್ದಪಂ ಖಳಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡುದ್ಧತನಂ ಮದೀಯತುಂಡಾಹತಿಯಿಂ ಶತಖಂಡಮಾಗೆ ಮಾಟ್ಪೆನೆ

ನುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೩) ; ಪತಿಗಲ್ಲದೆ ಪೆಱರ್ಗೆಡೆಗುಡದ ತೆಱದೆ ನಡೆವಿಡಿದ ಬೆನ್ನ ಸಂಕಡಿ ಚಂಡಾಕೃತಿಯ ತೆಱನಱಿದು ನಿಮ್ಮೊನ್ನತಿವೆತ್ತುದು ಚರಣಕಾಂಡಮಶ್ವಾಗ್ರಣಿಯಾ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೫೩) ; ಕೌರವನ ರುಣ ಹಿಂಗೆ ರಣದಲಿ ಸುಭಟಕೋಟಿಯನು ತೀರಿಸಿಯೆ ಪತಿಯವಸರಕ್ಕೆ ಶರೀರವನು ನೂಕುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೨೦). **೨.** ಆಳುವವನು; ದೊರೆ ; ಪ್ರಭು : ಆವನಲ್ಲಿಗೆ ಪತಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರದೇವನೋ ದುರ್ಯೋಧನನೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೪). **೩.** ಗಂಡ; ವಲ್ಲಭ: "ಕಾಂತಃ, ಕಮಿತಾ, ಪತಿಃ . . . ಅನುಕಃ – ಈ ೧೪ ಗಂಡಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩) ; ಜನಕಜೆಯನ್ತೆ ಪತಿಂಗೆ ನೆಗಟ್ದ ಶೀಲದಿಂ (ಎಕ. XIV, ಎಡತೊ. ೩೧-೩ ; ಸು. 900) ; ಸತಿಯಾನು ಪತಿ ನೀನು (ಬಸವ. ೫೦೬); ಪತಿಯುಳ್ಳಿನಮದ್ಭುತ ದೇವತೆಯಂ ಸತಿ ಪೋಲ್ತು ಕರಮಗುರ್ವಾಗಿರ್ಪಂ ಪತಿಯ ಪರೋಕ್ಷದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸತಿ ತಾಂ ಚೌವಟದ ಪಣ್ತ ಮರದಂತಿರ್ಪಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೨೯) ; ಪತಿಗಳೆನ್ನನು ಮಾಜಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿಯ ಕೊಂಡರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೦೮) ; ಪತಿಗಳೈವರಿದ್ದರೇನು ಸತಿಯ ಭಂಗಕೊದಗಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೧೧೬-೧). **೪.** [ಶೈವ] ಪರಮಾತ್ಮ ; ಶಿವ : ಬಳಿಕ ಸಕಲಾಗಮಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಪತಿ ಕುಂಡಲಿನಿ ಮಾಯೆ ಪಶು ಪಾಶ ಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬ ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಂಗಳುಂ... ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೭೨) ; ಪತಿ-ಪಶು-ಪಾಶಗಳೆಂಬ ತತ್ವತ್ರಯಗಳೇ (ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳೇ) ಶೈವಾಗಮದ ಮೂಲತತ್ವಗಳು. ಜೀವನೇ ಪಶುವು, ಅವನನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಸಂಸಾರಬಂಧನವೇ ಪಾಶ, ಜೀವನ ಸಂಸಾರಪಾಶವನ್ನು ಕಳೆದು ಉದ್ಧರಿಸುವವನೇ ಪತಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ (ಭಾರದ. ೭೩) ; ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪತಿ, ಪಶು, ಪಾಶವೆಂದು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ವಿಷಯವು ಮೂರು ವಿಧ–ಪತಿಯೇ ಪರಮಶಿವನು, ಪರಮಾತ್ಮನು, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೬).

ಪತಿಗೇಕದೋಡಂ = ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಚಲಕೆ ಬಲ್ಗಣ್ಡಂ ಶೌರ್ಯ್ಯಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಂ ಪತಿಗೇಕ[ದೋ]ಡಂ ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡಂ ಮನುಜಮಾನ್ಧಾತಂ ಕೀರ್ತ್ತಿವಿಖ್ಯಾತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೭; 1074). **ಪತಿ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡಂ** = ಒಡೆಯನು ಮೆಚ್ಚುವಂಥ ವೀರ ; ತುಂಬ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇನ್ತು ನನ್ನಿನಾರಾಯಣಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಾಕರಂ ಪತಿ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಣ್ಡನಾಳ್ದನ ಚಕ್ರಂ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಪಡೆವಳ್ ತೈಲಪಯ್ಯಂ ಮಾಸವಾಡಿ ನೂಱನಾಲ್ವತ್ತುಮಂ ಬೀಳವೃತ್ತಿಯಿನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೩೫ ; ಶು. 1007) ; ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ ಪತಿ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡಂ ಶ್ರೀಮದ್ಧಣ್ಣನಾಯಕಂ ಕೇಶವಯ್ಯಂಗಳೆ ಬೆಳ್ವೊಲ ಮೂನೂಱುಂ ಪುಲಿಗೆಱೆ ಮೂನೂಱುಮಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂದಾಳುತ್ತಮಿಱ್ದ (ಎಇ. XX, ೬-೬ ; 1012). [ಸಂ.]

ಪತಿಂವರೆ (ನಾ). **೧.** ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಯುವತಿ; ಸ್ವಯಂವರದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಕನ್ಯೆ : ನಿಜವಿಜಯಶ್ರೀ ಪತಿಂವರಾಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಾಲೋಕನ ಕುತೂಹಲಪ್ರಚಲಿತ ಸಮಸ್ತಸಾಮಂತಚಕ್ರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೧ ವ) ; ವರಮುಕ್ತಿಪ್ರಮದೆ ಪತಿಂವರೆ ಪುರುಷನನಱಸಿಕೊಳ್ವವೋಲ್ ವಿಜಯ ಮುನೀಶ್ವರನಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಳ್ ದೇವರ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಪಱೆಗಳೊಡನೆಸೆವಿನೆಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೩) ; ಬರವೇಟ್ದ ಕೆಡಿರದೆ ಪತಿಂ (?) ವರೆಯುಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಖೇಚರಾಧೀಶ್ವರನಂ ಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಮಂ ನಾಡೆ ರಯ್ಯಮಪ್ಪಂತು ಮಾಡಿಸಿಮಾಮುಂ ತಾಮುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೬೮). **೨.** ವಿವಾಹಯೋಗ್ಯಳಾದ ಕನ್ಯೆ; ವಿವಾಹವಯಸ್ಕಳಾದ ಕನ್ಯೆ; ಉಪವರ ಕನ್ಯೆ: "ಮುನ್ನಂ ಕುಡಲಾದವಳ್ ಪತಿಂವರೆಯೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೩-೧೦) ; ಕೃತಿ ಗಡ ಕೊಳ್ವಂ ಕುಡುವಂ ಕೃತಿ ಗಡ ಭಾವಿಸುವಡಾ ಪತಿಂವರೆಯುಂ ತಾಂ ಕೃತಿ ಗಡೆನಲ್ ಕೊಳ್ಕೊಡೆಯೇನತಿಶಯಮಾದುದೊ ಕೃತಾರ್ಥಮೆನೆ ಭುವನಜನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೬೮).

[ಸಂ. ಪತಿಂವರಾ]

ಪತಿಕರ, ಪಯಿಕರ (ನಾ). **೧.** ಸ್ವೀಕಾರ; ಅಂಗೀಕಾರ ; ಮಾನ್ಯತೆ : ಪತಿಯಾಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಚರಿಪ ಸತಿಗೇಕೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಪತಿಕರದಲ್ಲಿ ಮೋಪದಿರೆ (ಲೋಪವಿರೆ ?) ಯಾತನೆಯಲ್ಲವೆ ಇವಳ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠೆ ಇವಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ನಿಷ್ಠೆ ಪತಿಯಾಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಾ (ಸರ್ವಪ. ೧೯೪-೧೦). **೨.** ಕರುಣೆ ; ಅನುಗ್ರಹ. **೩.** ಒಲವು. **೪.** ಹೊಗಳಿಕೆ; ಪ್ರಶಂಸೆ: 'ಪತಿಕರಿಸು' ಪರಾ. **ಪಯಿಕರ : ೨.** ಅಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ನಂಬಿದೆನೊ . . . ಪಯಿಕರವನು ತೋರೊ ಪತಿತರ ಸುರತರು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೧೪-೧). [←ಮರಾ. ಪತಕರ್, ಪತಕರಾ, ಪತಕಾರ್]

ಪತಿಕರಣೆ (ನಾ). **೧.** ಸ್ವೀಕಾರ; ಅಂಗೀಕಾರ : ನೇಮವಾಯಿತು ಮತ್ತೆ ನೃಪತಿಸೋಮವರ್ಜುನನೊಡನೆ ಕದನೋದ್ದಾಮರುಬ್ಬರಿಸಿದರು ಪತಿಕರಣೆಗೆ ಮಹೀಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೮-೧೦) ; ಪತಿಕರಣೆ ಪಲ್ಲವಿಸೆ ಶರಣಾಗತನ ರಕ್ಷಿಸಿ ರಾಮನಮರಾವತಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು ಬಲಾಸುರರಿಪುಕುಮಾರಕನ (ತೊರರಾ. ೪-೪ ಸೂಚನೆ). **೨.** ಗೌರವಿಸುವಿಕೆ ; ಆದರಣೆ : ಕಂಗಳಲಿ ಕುಡಿಮೇಳ ಹುಬ್ಬಿನ ಹೊಂಗಿನಲಿ ಭಂಜವಣೆ ಭಾವದ ಭಂಗಿಯಲಿ ಪತಿಕರಣೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೫).

[ಪತಿಕರಿಸು + -ಅಣೆ$_4$]

ಪತಿಕರಿಸು, ಪತಕರಿಸು, ಪತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಆಶೆಯ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ನಿರಾಶೆಯ ಪತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ]ಕರಿಸಿದ ವೇಷವ ಕಂಡಡೆ ನೀ ಸರಿಯೆಂಬೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೬೧-೧೨೮) ; ಘೃತ ತೈಲ ಜಲ ಚರ್ಮಪಾತ್ರೆಯೊಳಗಿರಲವಂ ಪತಿಕರಿಸಲಿಲ್ಲ ಶಿವಭಕ್ತನಾಗಿರ್ದವಂ(ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೨೬-೪೭೦); ಇಂದು ನಿನ್ನಯ ಪಟ್ಟದರಸಿಯುಳೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುವೊಡೆ ಬಪ್ಪೆನು ಎಂದೆನಲು ಕಾಮಾತುರನು ತಾನಧಿಕತಾಪದಲಿ ಎಂದುದನು ಪತಿಕರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಸಂಭಪ. ೩-೨೦); ಎಲೆ ತಾಪಸವರ್ಯನೆ ನೀನೊಲವಿಂದೀ ನವ್ಯಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯಂ ಸಲೆ ಪತಿಕರಿಸುವುದು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೪೯). **೨.** ಆದರಿಸು ; ಸತ್ಕರಿಸು; ಉಪಚರಿಸು : ತರಿಸಿ ಸಾದು ಜವಾದಿಯನು ಕರ್ಪೂರದ ವೀಳೆಯವುಡುಗೊಱೆಗಳಲಿ ಹಿರಿದು ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಪರಿವಾರವನು ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೦) ; ಭರತಾದಿಗಳ್ವೆರಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಬಳಿಕ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥನಂ ಕೊಂಡಾಡಿ...ಮುನಿವರನೊಯ್ಯನಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೨) ; ಅತಿಥಿಗಳಭ್ಯಾಗತರೊಡನಧವರ ಯತಿಯಾಚಕರೆಲ್ಲರನು ಪತಿಕರಿಸುವುದು ಬಳಿಕ ಸಂತಸದೊಳು ಸತಿಯರು ಸವಿವುದನ್ನವನು (ಹವಿಬ. ೮-೩೨) ; ಮಾಧವೀಮಂಟಪವು ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ನಿಜವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪತಿಕರಿಸುವಂತಿದೆ (ಶಾಕುಂತ. ೮೪-೧೪). **೩.** ಕೃಪೆ ಮಾಡು; ಕರುಣೆ ತೋರಿಸು ; ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ಹರಪದಾರ್ಚಕರೊಪ್ಪಿಸುವರೇ ಶರಣು ಹೊಗೆ ನರರಾದಡಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕಾವರು ಸಾವು ನೋವುಂ ಜೀವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸರಿಯಲಾ (ಬಸವು. ೨೮-೧೨) ; ಹರ ಪತಿಕರಿಸಿ ನುಡಿದುದೆ ಪರಮಪಾವನ ಧರ್ಮತತ್ವವದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೬-೫೩) ; ಕಪಿ ತಲೆಗುತ್ತಿ ದೇವರಿಗಿನ್ನು ತಾ ಪಡಿಯುತ್ತರಕೆ ಪಾಸಟಿಯೆ ಪತಿಕರಿಸೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೪೯) ; ನೀ ಪತಿಕರಿಸೆ ಬಳಿಕಿನ್ನೇನು ಚಿಂತಿಸಲೇಕೆ ರಕ್ಷಿಸು (ತಂಬಿಸಾ. ೪೦). **೪.** ರಕ್ಷಿಸು ; ಕಾಪಾಡು : ಇಂದು ನಿಮ್ಮಂಘ್ರಿಗಳ ಮಱೆವೊಗ

ಬಂದೆನೆನ್ನಲು ಪತಿಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೌರವನನುಜ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುಪ್ವಾಭೀ. ೨-೩೮); ಶರಣು ಹೊಕ್ಕ ವಿಭೀಷಣನ ಪತಿಕರಿಸಿ ಲಂಕಾವನಿಯ ಜನಪದದರಸುತನವನು ಕೊಟ್ಟು ಮನ್ನಿಸಿದನು ರಘುಪ್ರಭವ (ತೊರರಾ. ೬-೩ ಸೂಚನೆ); ಶಿವಪೂಜೆಯ ಮಾಡೆ ದೀಕ್ಷೆಯೆನಗಿಲ್ಲ ಪಾಪಾತ್ಮನಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕರುಣದಿಂ ಧರ್ಮಪಥಕೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದೆ (ಚಿಬಪು. ೫೧-೨೧). ೫. ಸಮರ್ಥಿಸು ; ಸಾಧಿಸು : ಭಾಷೆಗಳ ಬಲ್ಲಹನು ಭಕ್ತನಿವಾಸಿ ಬಸವೇಶ್ವರನ ಭಾರಂ ಭಾಷೆಗಳನೆಲ್ಲಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಸಿವುಡಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೩೫-೫೩); ರೂಢಿಯೋಲೆಯಕಾಱನರ್ಜುನನಾಡಿ ಪತಿಕರಿಸುವನು (ಕುಪ್ವಾಕ. ೯-೧೫). ೬. ಒಲಿ ; ಒಲವುತೋರು : ಬಳಿಕ ಕೇತಯ್ಯಂಗಳಾ ಗೋಕುಲವನೆಲ್ಲಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕೈಕೊಳುತಿರಲ್ಕದನಱಿದು ಕಱುಗಳು ನಿಂದಱಚುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೩೫); ಕಟ್ಟಿದನು ನಿನ್ನವಗೆ ಲಂಕೆಯ ಪಟ್ಟವನು ಪತಿಕರಿಸಿ ರಘುಪತಿ ತೊಟ್ಟ ಬಾಣಕೆ ಬಂದ ಶರಧಿಯ ಹೂಳಿ ಶೈಲದಲಿ ಕಟ್ಟಿದರು ಸೇತುವನು ಕಪಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೬-೬-೫೫). ೭. ಒಲಿಸು; ಮೆಚ್ಚಿಸು : ವರಮನೋರಥಸಿದ್ಧಿಯನು ಪತಿಕರಿಸಿ ಪಡೆವುದು ಕೇಳೆನುತಲಾದರಿಸಿ ಮಾಯೆಗೆ ಹೇಳುತಿರ್ದಳು ವಿಮಳೆ ವಿನಯದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೩). ೮. ಹೊಗಳು ; ಶ್ಲಾಘಿಸು ; ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡು : ಹಿರಿಯ ಭಕ್ತರ ಮಹಿಮೆಗಳನೊರೆದೊರೆದು ಶಿವನಾಗಯ್ಯನಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಮೆಱೆದನು ಬಸವನಾ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೫೫ ಸೂಚನೆ); ಜಗದೊಳದ್ಭುತವೀರರಿವರೆಂಧಗಧರನು ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಪವನಜನ ಫಲುಗುಣನ (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೧೫-೪). **ಪತಕರಿಸು :** ೧. ಆದರೆ ಈ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪತಕರಿಸುವಾಗ ನೀವು ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೫೪); ನಾನು ಒಂದು ಚೀಟಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಪತಕರಿಸೋಣವಾಗಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೫೨). **ಪತ್ಕರಿಸು :** ೧. ಯೋಗ್ಯ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನರಹರಿಯು ಸೇಟರೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಈಗ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಉಳಿದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು 'ಪತ್ಕರಿಸಿ'ದ್ದರು (ಸಮುಜೀ. ೨೯೮); ನಮಗೆ ಹುಟ್ಟೋ ಮಕ್ಕಳ ಗತಿ ಏನು . . . ಅವರು ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿ ಪತ್ಕರಿಸಬೇಕಾಗತ್ತೆ ತಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೧೮). [ಪತಿಕರ+-ಇಸು₃]

ಪತಿಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನ ಕೆಲಸ,—ಸೇವೆ ; ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ : ವಸುವಂ ದ್ವಿಜನ್ಮದಾನದೆ . . . ನಿನ್ನಸುವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯದೆ ವರ್ಜಿಸಿದೈ (ಗದಾಯು. ೫-೨೨); ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗೀ ಗೋವಿನ್ದನನಿತರ ಚಮೂನಾಥರೆನ್ತುಮೇಂ ಪೋಲ್ತಪರೆ ವಿತರಣದ ಗುಣದ ಸೌರ್ಯದ ಪತಿಕಾರ್ಯ್ಕದ ಚಲದ ಬಲದ ಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೧೯ ; ?). ೨. ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು ; ಒಡೆಯನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು : ಚತುರೋಪಾಯಂಗಳಂ ಬಲ್ಲವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯಂ ವರಮಂತ್ರಿಯೈ (ಸೋಮೇಶ. ೬೧).
[ಪತಿ₂+ಕಾರ್ಯ]

ಪತಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪತಿಕಾ – ಬಂಗಿನಹೊನ್ನೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೧).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪತಿಕ, ಪತಿಯ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅಂತರಗಂಗೆ]

ಪತಿಗೃಹ (ನಾ). ಗಂಡನ ಮನೆ,–ಗೃಹ : ಬಾಲೆ ಪತಿಗೃಹಕೆ ಪೋಪುದ ಪೇಳಲ್ ವನವಾಸಬಂಧುವೀ ತರುವೃಂದಂ ಕೇಳುತನುಮತಿಸಿ ಕಲಕಂಠಾಲಾಪದ ನೆವದೆ ನುಡಿವುದಿದೊ ಪಡಿಮಾತಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೩-೮೮).
[ಪತಿ₂+ಗೃಹ]

ಪತಿಘ್ನಿ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವಳು,—ಕೊಲೆಮಾಡುವವಳು. [ಸಂ. ಪತಿಘ್ನೀ]

ಪತಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ; ಕೆಡೆದ ; ಪತನ ಹೊಂದಿದ. ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋತ ; ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದ : (ಕಿ). ೩. ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ; ಶೀಲಭ್ರಷ್ಟ : ಪತಿತ ದಲಿತವೆಲ್ಲ ಜನದ ನೋವು ನಲಿವು ನನ್ನವು (ಅಮೃತಂ. ೪೭-೧೭). ೪. ನೀಚನಾದ ; ದುಷ್ಟನಾದ. (ನಾ). ೫. ಬಿದ್ದುದು ; ಕೆಡೆದುದು ; ಪತನ ಹೊಂದಿದುದು : "ಪತಿತಂ ಪ್ರಸ್ಕನ್ನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೨-೫) ; "ಪತಿತಮೆನೆ ಪನ್ನಮೆನೆ ಬಿದ್ದುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೬). ೬. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದವನು. ೭. ನೈತಿಕವಾಗಿ ಪತನ ಹೊಂದಿದವನು ; ಶೀಲಭ್ರಷ್ಟನಾದವನು : "ಸ್ಕನ್ನಂ ಗಳಿತಂ ಭ್ರಷ್ಟಂ ಪನ್ನಂ ಪತಿತಂ ಪರಿಚ್ಯುತಂ ವಿಗತಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೪೮) ; ದಿನಪನುದಯಕ್ಕೆ ನಿಲೆ ಪತ್ತನೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಸುಖಸಮನ್ವಿತಂ ರವಿ ಪನ್ನೊಂದನೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಧನಿ ಪನ್ನೆರಡನೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿರಹಿತಂ ಪತಿತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೪) ; ನಾನೂ ಪತಿತ. ಅವಳಂತೆಯೇ ನಾನೂ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಹೆಣ್ಣಿನೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ಸೋತುಗೆ. ೧೫೬). ೮. ನೀಚ ; ದುಷ್ಟ ; ಪಾಪಿ : ಪತಿತನವ ಮದ್ಯ ಮಾಂಸವನೆ ಭುಂಜಿಸಿದವಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೨೬-೪೭೨) ; ಪಾತಕನು ಪತಿತನು ಕೃತಘ್ನನು ಘಾತಕನು . . . ದೈವದ್ರೋಹಿಯೆಂಬುದು ಭೂತಳದೊಳೀ ನರಕ (ಕುಪ್ವಾಉ. ೪-೪೧) ; ಆತನವರಿಗೆ ಕೇಡಿಲ್ಲ ಅವ ಪಾತಕ ಪತಿತಸಂಗವ ಮಾಡ್ವನಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧-೪೭-೩) ; ಪತಿತರ ಪಾವನವೆನಿಸುವ ಬಲ್ಮೆಯೊಳತಿಶಯವಡೆದ ತೀರ್ಥಗಳು ಸತಿಯರ ಪಾದಸಂಸ್ಪರ್ಶದಿಂ ತಮ್ಮ ದುಷ್ಕೃತವ ಕಳೆಯಲೆಳಸುವುವು (ಹದಿಬ. ೨-೬) ; ಸೋದರದ್ರೋಹದಿಂ ರಾಜವಿದ್ರೋಹದಿಂ ಪತಿತನಾಗಿಹ ಪಾಪಿ ಮರಣಮೆ ನಿನಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೨-೧೧೧). ೬, ೮ : ಜಗದೊಳ್ಕುಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕರಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟವಂ ಮಿಗೆ ಪತಿತನಾಗದಿರ್ದಪನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೨೧). ೯. ಹಾರಿದುದು ; ಜಿಗಿದುದು. ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಹುಬ್ಬಿನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹುಬ್ಬನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸುವುದು : ಸಹಜ, ಪತಿತ, ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ . . . ಚತುರ – ಈ ಏಳು ಹುಬ್ಬಿನ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೩ ಪ) ; ನಿಟಿಲದಿಂದಿಳಿದ ಪುರ್ಬುಂ ದಿಟದಿಂ ಕೇಳ್ ಪತಿತಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೪). ೧೧. ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಾರ್ಷ್ಣಿಭೇದ : ಪಿರಿದುತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಪತಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರಮ ಪತಿತಂ] ವಿರಚಿಪುತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ನೆಗಳ್ದ ರಾಜಿಪ ಪತಿತಂ . . . ವಿಯುಕ್ತಾಂಗುಲಿಸಂಗತವಿಮಾಯೆಂಟುಂ ಸಮಂತು ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೯); ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಪತಿತ [ಪಾಠಾಂ. ಅಪತಿತ], ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಪತಿತ, ಅಂತರ್ಗತ, ಬಹಿರ್ಗತ, ಮಿಥೋಯುಕ್ತ, ವಿಯುಕ್ತ, ಅಂಗುಲಿಸಂಗತ – ಈ ಎಂಟು ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೦ ಪ). ೧೨. ಏಳು ಬಗೆಯ ಕೈ ಬೆರಳುಗಳ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿ ಭೇದ: ಸಲೆ ಸಂಯುತ ವಿಯುತಂಗಳ್ ಸುಲಲಿತವಕ್ರಾಖ್ಯವಲಿತ ಪತಿತಾಖ್ಯಂಗಳ್ ಲಲನೇ ಕುಂಚನ್ಮೂಲಂ ಗೆಲೆವಂದ ಪ್ರಸೃತಮೆಂದು ಭರತದೊಳೆಸೆಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೨) ; ಸಂಯುತ, ವಿಯುತ, ವಕ್ರ, ವಲಿತ, ಪತಿತ, ಕುಂಚನ್ಮೂಲ, ಪ್ರಸೃತ – ಈ ಏಳು ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಪತಿತತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟತನ ; ನೀಚತನ. ೨. ಅನೈತಿಕತೆ. [ಸಂ.]

ಪತಿತಪಾವನ (ಗು). ೧. ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವಂಥ ; ನೀಚರನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವಂಥ : ಪತಿತಪಾವನ ಪರ್ವತಾಶ್ರಮದಲಿಪ್ಪೆ ನುನ್ನುತ ಮಲ್ಲಿನಾಥನೆಂದೆನ್ನ ನಾಮಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೮) ;

ಪತಿತಪಾವನಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯೆ ಯತಿಗಳೊಳು ಯತಿಯಾದರಣೆಯಂ ಜತನದಿಂದಾಚರಿಸುತ (ಗಗತಾ. ೨೧-೧) ; ರಘುಪತಿ ರಾಘವ ರಾಜಾರಾಂ, ಪತಿತ ಪಾವನ ಸೀತಾರಾಂ(ನಿರಾತ.೫೧).(ನಾ). ೨. ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವಂಥವನು,—ಮೇಲೆತ್ತುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪತಿತ ಪಾವನನೆಂಬ ನಾಮ ಸಕಲಶ್ರುತಿತತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನಿಲುಕದೀ ನಾಮ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೬೮-೧). [ಪತಿತ + ಪಾವನ]

ಪತಿತಾಗ್ರ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮಾಡುವಾಗ ತೋರುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಅಂಗಾಲಿನ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪದತಳ ಭೇದ: ಪತಿತಾಗ್ರ, ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಗ್ರ, ಭೂಮಿವಿಲಗ್ನ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ಕುಂಚಿಸ್ಥಿತ, ತಿರಶ್ಚೀನ—ಈ ಆಱುಂ ಅಂಗಾಲ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಪತಿತೆ (ನಾ). ನೈತಿಕವಾಗಿ ಪತನ ಹೊಂದಿದವಳು : ಅವಳು ಪತಿತೆ (ಸೋತುಗೆ. ೧೫೬). [ಸಂ. ಪತಿತಾ]

ಪತಿತೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ನೈತಿಕವಾಗಿ ಪತನಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಉದ್ಧಾರ,—ರಕ್ಷಣೆ. [ಪತಿತ + ಉದ್ಧಾರ]

ಪತಿತೋದ್ಧಾರಕ (ಗು). ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವ,—ಮೇಲೆತ್ತುವ : ಸುಂದರ ಶುಭಕರ ಮೃತಸಂಜೀವಕ ಪತಿತೋದ್ಧಾರಕ ಚೇತನಮೇ! ಏಳೇಳ್ಕೈ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತ ಬಾಲಕ ನಮೋ ನಮೋ ನಿನಗೋ ಶಿವಮೇ! (ಅಹಲ್ಯ. ೧೧೦-೨). [ಪತಿತ+ಉದ್ಧಾರಕ]

ಪತಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಡೆತನ; ಪ್ರಭುತ್ವ; ಸ್ವಾಮ್ಯ : "ಎಱೆ—ದ್ರವದ್ರವ್ಯದಾನೇ (ಸುರಿ), ಪತಿತ್ವೇ ಚ (ಒಡೆತನ)" (ಶಮಧಾ); 'ಯತಿಪತಿ' ಯತಿತ್ವಮುಂ ಪಳಿಯುತ್ತೆ, ಪಾರುತೆ ಪತಿತ್ವಮುಂ, ತನ್ನ ನಿಜಮುಂ ನುಡಿದನತಿಕಾತರತೆಯಿಂದೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೫-೯೬೦). ೨. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಾಹಿತ ಸ್ಥಿತಿ : (*). ೩. ಪತಿಯ ಭಾವನೆ ; ಗಂಡನೆಂಬ ಭಾವ : ಪತಿತ್ವಮನಾಳ್ವ ಚಾಟುನಿಸ್ವನಮೆರ್ದೆಗೊಳ್ವ ಚುಂಬನಕೆ ಬೆಂಬಱಿಯಿಂದಿದಿರ್ವಪ್ಪ ತನ್ನ ಚುಂಬನ[ಮೆ]ಣೆಯಾಗೆ ಕಾಂತೆ ಪುರುಷಾಯಿತದೊಳ್ ಕರಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಪತಿದಾನ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುವಿಕೆ,—ಕೊಡುವಿಕೆ : ಆಕೆ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತನಗೊಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ರಾಮಾನಂದನನ್ನು ಬೇಡಿದಳು. ಗುರು ಅವಳಿಗೆ ಪತಿದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದನು (ಭಾರದ. ೨೯೨). [ಪತಿ$_2$ + ದಾನ]

ಪತಿದ್ರೋಹ (ನಾ). ಗಂಡನಿಗೆ ಮಾಡುವ ದ್ರೋಹ,—ವಂಚನೆ; ಪತಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಪರಾಧ: ಅಮೃತಮತಿಯದು ಪತಿದ್ರೋಹವಾದರೆ ಚಂಡಶಾಸನನದು ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ (ಕಾವ್ಯಸ. ೭೭). [ಪತಿ$_2$ + ದ್ರೋಹ]

ಪತಿದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಗಂಡನಿಗೆ ವಂಚನೆ ಮಾಡುವವಳು : ಅವಳು ಪತಿದ್ರೋಹಿ ಎಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲ (ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೨೪). [ಪತಿ$_2$+ದ್ರೋಹಿ]

ಪತಿಧರ್ಮ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಆಚರಿಸುವ ವಿಧಿ,–ನಿಯಮ: ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗವೆಂದರೆ ಪತಿಧರ್ಮ. ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುಧರ್ಮ, ಪತಿಧರ್ಮ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ . . . ಶಿವವ್ರತ, ಶಿವಧ್ಯಾನ, ಶಿವಜ್ಞಾನ, ಶಿವಭಕ್ತಿ, ಶಿವಾರ್ಚನ ಇವು ಐದು ಪತಿಧರ್ಮಗಳು (ಭಾರದ. ೨೪೧). [ಪತಿ$_2$+ಧರ್ಮ]

ಪತಿನಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಗೆ ಗಂಡನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರದ್ಧೆ: ನರ್ಮದೆಯ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿ . . . ಪತಿನಿಷ್ಠೆಗಳು ರೇವತಿಯ ಚಿತ್ತಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ತೇಲಿ ತೇಲಿ ಬರಹತ್ತಿದುವು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೬೮). [ಪತಿ$_2$+ನಿಷ್ಠೆ]

ಪತಿಪರಾಯಣೆ (ನಾ). ಗಂಡನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಹೊಂದಿದವಳು; ಪತಿನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವಳು : ಅವಳಂತಹ ಪತಿಪರಾಯಣೆಯನ್ನು ನಾನು ಈವರೆಗೂ ನೋಡಿಲ್ಲ (ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೨೪). [ಸಂ. ಪತಿಪರಾಯಣಾ]

ಪತಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಚಾರುಲತೆಯ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸದಾ ಸರ್ವದಾ ಅವನು ಪ್ರಯತ್ನಪಡದೆ ಇದ್ದರೆಯೇ ತನ್ನ ಪತಿಪೂಜೆ ಚಾರುಲತೆಗೆ ಸಹಜ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೮೬). [ಪತಿ$_2$ + ಪೂಜೆ]

ಪತಿಪ್ರಾಣತೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುವಿಕೆ ; ಪತಿಯೇ ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಅದರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮುಖಿಯು ಕಮಲಮಣಿಗೆ ತನ್ನ ಪತಿಪ್ರಾಣತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಪತ್ರ ಬರೆದ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಓದಲು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನು(ಬಂಕಿಮು. ೪೮). [ಸಂ. ಪತಿಪ್ರಾಣತಾ]

ಪತಿಬಿಂಬ 'ಪಡಿಬಿಂಬ' ನೋ.

ಪತಿಬ್ರತಾಗುಣ (ನಾ). ಹದಿಬದೆಯ ನಡವಳಿಕೆ,—ಆಚರಣೆ : ಆತನ ಕುಲವಧು ವಿನಯೋಪೇತೆ ಮಹಾಸತಿ ಪತಿಬ್ರತಾಗುಣದೆಡೆಯೊಳ್ ಸೀತೆಯನೆ ಪೋಲ್ತಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೧-೩೬ ; 1129); ಆ ನೆಗಳ್ದ ಮದ್ದಿರಾಜನ ಮಾನಸಕಳಹಂಸೆಯೆನಿಪ ಮಾಕಾಂಬಿಕೆಗಂ ಭೂನುತ ಪತಿಬ್ರತಾಗುಣ ಜಾನಕಿ××× ಜನರ ಪುಣ್ಯದಿಂ ಪಡೆದಳ್ ಸುತರವಾ (ಎಕ.VI, ಕಡೂರು, ೫೧-೩೨ ; 1169). [<ಸಂ.ಪತಿವ್ರತಾಗುಣ]

ಪತಿಬ್ರತಿಕೆ (ನಾ). ಹದಿಬದೆತನ; ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ: ರನ್ನನ ಸತಿ ಸತ್ಯಗುಣ ಸಂಪನ್ನೆ ಪತಿಬ್ರತಿಕೆಯೊಳು ಮಹಾಸತಿಯೆನಿಸುತ್ತ ××× ನೆಱೆ ಮೆದವಿಮುಪ್ಪೂರ್ಣನ್ನತಿಯಂ ಪಡೆದು ಪೆಂಪಿಂನಾಗಮಮಾದಳು (ಕಇಅ. ೧೨-೪-೫೮ ; ಸು. 1093). [ಪತಿಬ್ರತೆ(<ಹದಿಬದೆ)+–ಇಕೆ]

ಪತಿಬ್ರತೆ 'ಹದಿಬದೆ' ನೋ.

ಪತಿಭಕುತಿ (ನಾ). ಗಂಡನಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿ,—ಶ್ರದ್ಧೆ : ಪತಿಭಕುತಿಯುನ್ನತಿಕೆಯುಲಿ ನಿಷ್ಠತೆಯುಲಾ ಸಾವಿತ್ರಿಯಾಕೆಯ ನುತಚರಿತ್ರದವೋಲು ನಿಮ್ಮ ದ್ರೌಪದಾದೇವಿ ಹಿತವನಾಚರಿಪವಳು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೩-೨); ಪತಿಭಕುತಿ ಇಲ್ಲದಿಹ ಸತಿಯ ಸಂಗ ವ್ರತಗೆಟ್ಟು ಸುಖಪಡೆಯಲಿಲ್ಲವೋ ರಂಗ (ಪುರಂದ. ೪-೧೪೪ ಪಲ್ಲವಿ). [ಪತಿ$_2$ + ಭಕುತಿ(<ಬಕುತಿ)]

ಪತಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). = ಪತಿಭಕುತಿ: ನೆಗೞ್ತೆವೆತ್ತ ಪತಿಭಕ್ತಿಯ ಮೈಮೆಯ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆಯುಗ್ಗಲದ ಪೊಗೞ್ತೆ ತನ್ನದೆನೆ ಪೆಂಪು ಮನೋಹರಿಗಲ್ಲದಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೭೨); ಪತಿಭಕ್ತಿ ಭವದ್ವಯಕಂ ಹಿತಮೆಂಬುದನಱಿದು ವಿನಯದಿಂ ವಿಷ್ಣುಮಹೀಪತಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿಸುತೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೬-೨೦; ಸು.1120) ; ಪತಿಭಕ್ತಿಯೊಳರುಂಧತಿಗೆ ಸರಿ . . . ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೃಪನರಸಿ ಚಂದ್ರಮತಿ ಭೂತಳದೊಳ್ (ಹಚಕಾ. ೧-೪೪). [ಪತಿ$_2$+ಭಕ್ತಿ]

ಪತಿಭಕ್ತೆ (ನಾ). ಗಂಡನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಗಂಡನಿಗೆ ವಿಧೇಯಳಾಗಿರುವವಳು : ಮತಿವಂತೆಯು ಧರ್ಮಜ್ಞೆಯು ಪತಿಭಕ್ತೆಯು ಸಂದ ಶೌಚವಂತೆಯು ಸತ್ಯಾನ್ವಿತವಚನೆಯಂ ಕಥೆಯನೆ ಪೇಳ್ಗತಿಶಯದಿಂ ತನ್ನ ವಧುಗೆ (ಸುದತಿ. ೮-೧೮); ಪತಿಭಕ್ತೆಯಾದರೆ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಸರ್ವೋಪಚಾರಂಗಳ ಮಾಡಿ . . . ಆತನುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದನುಂಬುದೇ ಪತಿವ್ರತಾಭಾವ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೭೭-೨೨೬) ; ಪತಿಭಕ್ತೆ ಬಂದಳೆಂಬಾ ಸ್ಥಿತಿಯೆಲ್ಲಿಯು ಪರೆಯಲು (ನನ್ನಚಾ. ೩-೩೦). [ಪತಿ$_2$ + ಭಕ್ತೆ]

ಪತಿಭಾವ (ನಾ). ಗಂಡನೆಂಬ ಭಾವನೆ ; ಪತಿ ಎಂಬ ಭಾವ: ನಿತ್ಯ ಪತಿಭಾವ ಶ್ರೀಲಕುಮಿದೇವಿಗಯ್ಯ ನಿತ್ಯ ಪುತ್ರಭಾವ ಬೊಮ್ಮ ಪ್ರಾಣರಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೫-೫೧ ಉಗಾಭೋಗ). [ಪತಿ$_2$ + ಭಾವ$_2$]

ಪತಿಭಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಬೇಡುವಿಕೆ; ಗಂಡನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಚನೆ: ನಾನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಪತಿಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡುವವಳಾಗಿರುವೆನು (ಚೆನ್ನಬೇ. ೭೦). [ಪತಿ$_2$ + ಭಿಕ್ಷೆ]

ಪತಿರಾಯ(ನಾ). ಗಂಡ; ಪತಿ: ಹನ್ನೆರಡು ಹೆತ್ತರು ಒಲಿದಿಲ್ಲವಲ್ಲರಿ ಪತಿರಾಯರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೮-೭೭); ಕಳೆದು ಹೋದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಪತಿರಾಯನೇ ದೋಚಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುತ್ತೈದೆ. ೧೯೮); ಆಕಳಂಥಾ ಅತ್ತಿ ಗೋಕುಲದಂಥಾ ಮಾವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂಥಾ ಪತಿರಾಯನಿದ್ದರ ಸಾಕಿದಾ ತವರ ಮರತೇನ (ಗರತಿ.೭೧). [ಪತಿ$_2$ + ರಾಯ]

ಪತಿರುಣ (ನಾ). ಒಡೆಯನ ಋಣ ; ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಂಗು : ಕೂಡೆ ವೈರಿಗಳ ಕೆಡಹಿ ಪತಿರುಣವ ನೀಗಾಡಿದರಧಟ ಬಿಲ್ಲವರು (ಕಂನವಿ.೧೯-೬೫). [ಪತಿ$_2$ + ರುಣ]

ಪತಿವಂಚಕಿ (ನಾ). = ಪತಿದ್ರೋಹಿ : ಪಂಚಪತಿಯರೊ ಮೇಣವರು ಪತಿವಂಚಕಿಯರೋ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ ಪಂಚತೆಯೊಳಾಲಿಂಗಿಸಿತು ದಿಗ್ವಧುಗಳೆಂಬುದವ (ಕುಪ್ವಾಆ. ೧೯-೨೦). [ಪತಿ$_2$ + ವಂಚಕಿ]

ಪತಿವಂತೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಸುಮಂಗಲಿ: ತನಗೆ ಕಠೋರ ಶಿಕ್ಷಣ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತಾನು ಪತಿವಂತೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಮರೆತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಂಕಿಸು. ೨೮೯). [ಪತಿ$_2$ + -ವಂತೆ]

ಪತಿವತ್ನಿ (ನಾ). = ಪತಿವಂತೆ : "ಪತಿ(ವತ್ನೀ)ನಾಮೆ ದಲ್ ಭರ್ತೃಸಂಯುತೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೩-೬); "ಪತಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ತ್ನಿಯೆನಲ್ಸೈದೆಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೯-೩). [ಸಂ. ಪತಿವತ್ನೀ]

ಪತಿವ್ರತ (ನಾ). ಸತಿಗೆ ಪತಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಷ್ಠೆ, —ಭಕ್ತಿ; ಹದಿಬದೆತನ; ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ : ಈ ಧರೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ತೆವಡೆದಿರ್ದ ಪತಿವ್ರತದುನ್ನತಿಕ್ಕೆ ತಾಂ ಸಾಧನೆವೋಯ್ತು ಮುಂ ನೆಗಟ್ದರುಂಧತಿಯೊಳ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೨ ; ಸು. 1220). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತತ್ವ (ನಾ). = ಪತಿವ್ರತ: ನಿನ್ನ. . . ನಿರ್ಭಿನ್ನತೆಯು ಪತಿವ್ರತತ್ವವನು ಪರಿಕಿಪೆನೆನುತ ನನ್ನಿಯಿಂ ಬರಿಸಿದೆನು (ನಪಮೋ.೯-೪೫). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಸ್ಥೆ(ನಾ). ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವುಳ್ಳವಳು; ಪತಿವ್ರತೆ; ಸಾಧ್ವಿ: ಎಸೆವ ಪತಿವ್ರತಸ್ಥೆ ದಮಯಂತಿ ಮನಃಪ್ರಿಯನಂ ವಿಚಾರಿಸಲ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಭೂಸುರರ ವೇಷದ ಚಾರರನಟ್ಟಿದಳ್ (ನಳಚಂ. ೬೫೩). [ಸಂ. ಪತಿವ್ರತಸ್ಥಾ]

ಪತಿವ್ರತಾಗುಣ(ನಾ). = ಪತಿಬ್ರತಾಗುಣ : ದಿವ್ಯಮುನಿಪುಂಗವ[ರಂ] ಬಗೆದೀರ್ಪಿನಂ ನಿಜಾತ್ಯಂತಪತಿವ್ರತಾಗುಣದಿನರ್ಚಿಸಿ ಮೆಚ್ಚಿಸು ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮); ಸಂದ ಪತಿವ್ರತಾಗುಣವಿಭೂಷಣದಿಂ ನೆಗಟ್ದಿಬ್ಬಲಬ್ಬೆತಾಯರ್ (ಅಜಿಪು.೧೨-೪೮). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಾಚರಣ (ನಾ). ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಆಚರಣೆ ; ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಡವಳಿಕೆ : ವಧುರೋಹಿಣಿ ಬೆನ್ನೊಳಂತೆ ಬಂದಂದಮನಾತ್ಮವಲ್ಲಭನೊಳಾದನುರಕ್ತತೆಯಂ ಮಹತ್ವಮಂ ಸಂದ ಪತಿವ್ರತಾಚರಣಮಂ ಋಜುವೃತ್ತಿಯನಂದು ಭಾವಿಸುತೊತ್ತಂದುಮನೆಂದಳಿಲ್ಲ ಬಟಿಯಂ ಪಿರಿದುಂ ತನಗಾದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ (ಕಾದಂಉ.೮೧೫). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಾಧರ್ಮ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆಯ ಧರ್ಮ; ಹದಿಬದೆತನ: ಪತಿವ್ರತಾಧರ್ಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು, ನಿಯಮವಜ್ರದೋಳಿಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಬಿಗಿದು-ದೃಢಮನದಿ, ಸೇವಿಪೆ ನಿನ್ನನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೮೮-೨೭೪). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಾಭಾವ (ನಾ). = ಪತಿಬ್ರತಾಗುಣ : ನಿನ್ನ ಚರಿತವೆ ಪುಣ್ಯಚರಿತವು ನಿನ್ನ ನೆನೆದಂಗನೆಗೆ ಬಹುದು ಪತಿವ್ರತಾಭಾವ(ಕುಪ್ವಾಆ.೧೬-೫೨); ಪತಿಭಕ್ತೆಯಾದರೆ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಸರ್ವೋಪಚಾರಂಗಳ ಮಾಡಿ . . . ಆತನುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದನುಂಬುದೇ ಪತಿವ್ರತಾಭಾವ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೭೭-೨೨೬): ಅನಸೂಯಾದೇವಿ ಪತಿವ್ರತೆಯಾಗಿ ಶಿವನ ಕೃಪೆಯ ಪಡೆದಳೆಂಬುದ ಅರುಂಧತಿ ಕೇಳಿ, ತಾನು ಪತಿವ್ರತಾಭಾವದಿಂದ ಶಿವನ ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಹಿಮಾಚಲದಲ್ಲಿರಲು (ಭೈರಸೂ. II, ೬೬). [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಾಲಿಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳ ಯೋಗಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ವಿಧ : ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಂ ಸರಸ್ವತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಪತಿವ್ರತಾಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಕೇಶಪ್ರತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಅರಿಂಜಯಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಚತುರ್ವಿಧಲಿಂಗಮಕ್ಕುಮವಱೊಳ್ . . . ಪತಿವ್ರತಾಲಿಂಗಂ ವಿಕಲ್ಪಯೋಗಸಾಧನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೨). 'ಕೇಶಪ್ರತಿಲಿಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪತಿವ್ರತಿಕೆ, ಪತಿವ್ರತಿಕ್ಕೆ (ನಾ). = ಪತಿವ್ರತ : ಸತಿಯರ್ಪತಿವ್ರತಿಕೆಯಂ ನಂಬಿಯಲಗನಿಕ್ಕಿ ತೊಱೆಯೆಯುಂ ಕುಂಟಣಿಯರ್ ಸೋಲ್ತ ಸವಿಗಂಡು ಬೇಟಕ್ಕೆ ಕಂಟಕರಾದೆವೆಂದು ನೀಕರಿಸೆಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ಪ). **ಪತಿವ್ರತಿಕ್ಕೆ**: ಆಯಂಗೆಟ್ಟು ಪತಿವ್ರತಿಕ್ಕೆಯುಳವಂ ತಾಂ ಸುಟ್ಟು . . . ಕಳಂಕವಾಗೆ ಕುಲಮುಂ ಪೋದಂದದೇನೊಳ್ಳಿತೇ ಶ್ರೀಯುಂ ರೂಪುಮದೇವುದಯ್ಯ ಸಿರಿಗಂ ಶೀಲಕ್ಕಮೋನಂತರಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೮-೩೮). [ಪತಿವ್ರತ + -ಇಕೆ]

ಪತಿವ್ರತಿಕ್ಕೆ 'ಪತಿವ್ರತಿಕೆ' ನೋ.

ಪತಿವ್ರತೆ (ನಾ). ಪತಿಸೇವೆಯೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಗರತಿ; ಸಾಧ್ವಿ : "ಕುಲವಧು ಸಾಧ್ವಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಕುಲಪಾಳಿಕೆ ಸತಿ ಚರಿತ್ರವತಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೨-೪); ಅನಪತ್ಯೆ ಪತಿವ್ರತೆ ಕೈಯನೆತ್ತಿದಳ್ ತೊಡುಗೆಗಳ್ಗೆ ಕರಮರ್ಥಿನಿ ರೂಪಿನ ಕಣಿ ಸೂಚೀಕವರ್ಮಯ್ತೆ ನಿಪುಣೆ ವಿಥುನಾಲಯಾದಿಮುದ್ರೇಕ್ಯಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೭); ಪತಿಯಿಂ ಪಿಂಬಡಿನೊಳ್ ಪತಿವ್ರತೆಗೆ ಬೇಱೊಂದುಂಟೆ ಕೃತ್ಯಂ ವಿರಾಗತೆಯುಂ ಮೇಣ್ ತದನುಪ್ರಯಾಣವಿಧಿಯುಂ ತಾವಲ್ಲದೆ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೬); ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಗೆ ಗಂಡನೊಬ್ಬ (ಬಸವ. ೬೧೫). [ಸಂ. ಪತಿವ್ರತಾ]

ಪತಿವ್ರತೆತನ(ನಾ). ಸಾಧ್ವಿಯ ಗುಣ : ವರಸಂಪದದಿಂ ಸಿರಿಯಂ . . . ಪತಿವ್ರತೆತನದಿಂ ನಿರುತಮರುಂಧತಿಯಂ ಪೋಲ್ದಿರುತಿರ್ಪಳ್ ಕೀರ್ತಿವೆತ್ತು ಚೆಂಗಳೆ ಮುದದಿಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೮). [ಪತಿವ್ರತೆ + -ತನ]

ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆ (ನಾ). ಗಂಡನ ಸೇವೆ,—ಉಪಚಾರ : ಪತಿಪಾದಭಕ್ತೆಯರೆನಿಸಿ [ಬಣ್ಣನೆ]ವೆತ್ತ ಸತಿಯರೊಲಿದು ಸಮನಿಸುವ ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆಯ ಬಗೆಯನಱಿತು ಸಂಗತಿಗೈದದನು ಬಣ್ಣಿಪೆನು(ಹದಿಬ. ೩-೩). [ಪತಿ$_2$ + ಶುಶ್ರೂಷೆ]

ಪತಿಸದನ (ನಾ). ಗಂಡನ ಮನೆ ; ಪತಿಗೃಹ : ಹೊಕ್ಕ ಪತಿಸದನದಲಿ ಸುಖ ಶಾಂತಿ ಇರದೆ, ಸೊಕ್ಕಿ ಕುಳಿತಳು ರೋಗರಕ್ಕಸಿಯು ಶಿರದೆ (ಕವಪು. ೩೪-೨). [ಪತಿ$_2$ + ಸದನ]

ಪತಿಸದ್ಮ (ನಾ). = ಪತಿಸದನ : ಆ ಶಕುಂತಳೆ ಪತಿಸದ್ಮಕ್ಕೈದಿದಪಳಾಕೆಗನುಜ್ಞೆಯನೀವುದೆಲ್ಲರುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೩-೮೭). [ಪತಿ$_2$ + ಸದ್ಮ]

ಪತಿಸನ್ನಿಧಿ (ನಾ). ಗಂಡನ ಸಮೀಪ,—ಹತ್ತಿರ: ಕನ್ನೆ ಪೆರನೊಡವೆಗಡ ಪತಿಸನ್ನಿಧಿಗಿಂದವಳ ಕಳುಹಿ ನಿರ್ಮಲವಾದತ್ತೆನ್ನಯ ಮಾನಸಮಾದಂತನ್ನಯ ಬಳಿಯಿಟ್ಟೊಡವೆಯ ಮಗುಳಿತ್ತನವೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೫೯-೧೦೦). [ಪತಿ$_2$ + ಸನ್ನಿಧಿ]

ಪತಿಸೇವೆ (ನಾ). ಗಂಡನ ಸೇವೆ,—ಉಪಚಾರ: ಪತಿಸೇವೆಯೊಳಂತು ಪಸಿದ ಪಾರ್ವನ ಮಱೆದತಿ ವಿಳಂಬವನಾಚರಿಸೆ ಸತಿಯರ ಧರ್ಮದ ಸಾರವನಱಿಯದೆ ಋತಿಗೊಂಡು ಮುನಿಗಳಪಿದನು (ಹವಿಬ. ೨-೩೯). [ಪತಿ$_2$ + ಸೇವೆ$_1$]

ಪತಿಹಿತ(ನಾ).೧.ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿತ; ಒಡೆಯನ ಒಳಿತು: ಬಸನಂ ಪತಿಹಿತದಲ್ಲಿಯೆ . . . ಬಸನಂ ನೋಂಪಿಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಬಸನಂಗಳು ಶಾನ್ತಿದೇವಿಯೊಳು ಪೆಜಿಮೊಳವೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೧೬-೩೪ ; 1123); ಪತಿಹಿತಂ ಪೌರಜನದುತ್ಸವಂ ದೇಶದುನ್ನತಿ . . . ಪುಣ್ಯಸೀತಿಸಂತತಿಗಳೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆಂಬಂತೆ ಮತಿವಂತ ಸತ್ಯಕೀರ್ತಿಯೆನಿಪ್ಪನೇಕಪ್ರಧಾನನಾ ಭೂಮಿಪತಿಗೆ (ಹಚಕಾ.೧-೪೬). ೨.ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಒಡೆಯನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಪತಿಹಿತನಂಜನಾತನಯನಾ ಪವನಾತ್ಮಜನಿಂ ಖಗೇಶ್ವರಂ ಪತಿಹಿತನಾ ಮರುತ್ತನಯನಿಂ ಖಗರಾಜನಿನರ್ಕನಂದನಂ ಪತಿಹಿತನಾ ಮರುತ್ತನಯನಿಂ ಖಗರಾಜನಿನರ್ಕಜಾತನಿಂ ಪತಿಹಿತನೀತನೆಂದು ಪೊಗಟ್ಟಿಂ ಸಲೆ ದುರ್ಗನನುರ್ವರಾಜನಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೧೨-೧); ನಾನಾಯುಧವಿಶಾರದನ ಭರಿತಧೈರ್ಯನ ಪತಿಹಿತನ. . . ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಾಡುವುದು (ಕುಪ್ಯಾಖು.೪-೮೮).

ಪತಿಹಿತಚರಿತ = ಒಡೆಯನ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು:ಪರಸೈನ್ಯಜಳಧಿ ಸಂಜಾತ ಜಯಶ್ರೀಪತಿ ಪತಿಹಿತಚರಿತಂ ಶ್ರೀಪತಿ ದಣ್ಡಾಧಿನಾಥನೆಸೆದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX; ೭೪-೬ ; 1112). **ಪತಿಹಿತನಿಧಿ** = ಒಡೆಯನ ಹಿತವೇ ನಿಧಿಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಮಗುಣರತ್ನನೆನಿಸಿದ ಸಿರಿಪತಿ ದಣ್ಡಾಧಿನಾಥತಿಳಕನೆ ಸುಜನಾಭರಣನ ಮಯ್ಯುಡನನೆಸೆದಂ ಪ[ತಿ]ಹಿತನಿಧಿ ನೆಗರ್ದ್ದನನ್ತದಣ್ಡಾಧೀಶ (ಸೌಇಇ.XX, ೭೪-೨೧. 1112). **ಪತಿಹಿತವೈನತೇಯ** = ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವುದರಲ್ಲಿ ಗರುಡನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ . . . ಪತಿಹಿತವೈನತೇಯಂ ಶೌಚಾಂಜನೇಯಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೧ ; 1072) ; ಪ್ರತಾಪಸಹಾಯಂ ಪತಿಹಿತವೈನತೇಯಂ ಪಿಸುಣರ ಗಣ್ಡಂ . . . ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಡನಾಯಕಂ ಬರ್ಮ್ಮದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೪-೧೪ ; 1077). [ಪತಿ$_{2}$ + ಹಿತ]

ಪತಿಹಿತವ(ನಾ). ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪತಿಹಿತವರೆನಿಪ ಸಚಿವರ ಸತಿಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ ಮಹೋತ್ಸವಂ ಮಿಗೆ ದೈವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಪುತ್ರರನೆರಡೆರಡು ತಿಂಗಳಿಂ ಹಿಂಚಿ ಪಡೆದರ್ (ದಶಕು. ೨-೭೫). [ಪತಿ$_{2}$ + ಹಿತವ]

ಪತಿಹಿತವೆ (ನಾ). ಪತಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವಳು; ಪತಿವ್ರತೆ; ಸಾಧ್ವಿ: ಗಂಗೆ ಹೆಚ್ಚಿದಳು ನರಕಿಗಳು ತನ್ನೊಳಗೆ ತೊಳೆದ ದೋಷ ತವಿಲಾದುದಿಂದು ಪತಿಹಿತವೆಯಹ ಸುದತಿಯನ್ಯತವನಜಾಯದವನೀಶನುಭಯ ಕುಲಶುದ್ಧನಹ ಕುವರನೀ ಸ್ವಾಮಿಹಿತವನಹ ಮಂತ್ರಿಯ ಸೋಂಕು ತನಗೆ ಕೈಸಾರ್ದುದೆಂದು(ಹಚಕಾ.೧೦-೩೨). [ಪತಿ$_{2}$ + ಹಿತವೆ]

ಪತಿಹಿತಾಚಾರೆ (ನಾ). = ಪತಿಹಿತವೆ : ಜನಕಂ ತಾಂ ದಾಸಿರಾಜಂ ಜನನಿ ಪತಿಹಿತಾಚಾರೆ ದುಗ್ಗಬ್ಬೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೪೪-೨೪ ; 1166). [ಪತಿಹಿತ + ಆಚಾರ + -ಎ$_{2}$]

ಪತಿಹಿತಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವಿಕೆ ; ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿ : ಅಳವಜಿವು ನನ್ನಿ ಪೆಂಪಸ್ಖಳಿತಗುಣಂ ಪತಿಹಿತಿಕ್ಕೆಯೆಂಬಿವು ಕನ್ನೊಳ್ಪಿಳದು ಪುದಿದಿರೆ ಸುಪುತ್ರಃ ಕುಳದೀಪಕನೆನಿಸಿ ಚಾವವೆಗ್ಗಡೆ ನೆಗಬ್ದಂ (ಎಕ. V, ಮಂಜರಾ. ೪೫-೧ ; ಸು. 1030 ?). [ಪತಿಹಿತ + -ಇಕ್ಕೆ$_{2}$(<-ಇಕೆ)]

ಪತಿಹಿತೆ (ನಾ). = ಪತಿಹಿತವೆ : ಪತಿಯ ಕಳಂಕಮನಾತ್ಮದ್ಯುತಿಯಿಂದಪಹರಿಸಳೆನ್ದು ರೋಹಿಣಿಯಂ ಪತಿಹಿತೆ ಶಾನ್ತಲದೇವಿಯಸಿತಕೀರ್ತಿಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ ಸಂತತಂ ನಗುತಿರ್ಕ್ಕು(ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೧೬-೩೫; 1123); ಪತಿಹಿತೆಯರೆನಿಪ ಸತಿಯವರತಿದುರ್ಲಭಮೆಂದುಮಿಂತುಮಲ್ಲದೆ ಕುಲಟಾತತಿ ಸುಲಭಂ ಸುಸ್ಪರ್ಶಮದತಿದುರ್ಲಭಮಂತೆ ಕಾಜದೇಂ ದುರ್ಲಭಮೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೦೯) ; ಪತಿಹಿತೆಯು ರತಿಯೊಳಂ ಪತಿಯೊಳ್ ಪೆಣಗುವಂತೆ (ಷತಿಲ. ೫-೫೭). [ಪತಿಹಿತ + -ಎ$_{2}$]

ಪತಿಹೀನೆ (ನಾ). ಗಂಡನಿಲ್ಲದವಳು ; ಪತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು : "ಮೋಚ = ಪತಿಹೀನೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೯೪). [ಸಂ. ಪತಿಹೀನಾ]

ಪತುಮೆ 'ಪಡಿಮೆ' ನೋ.

ಪತೂರ, ಪತೂರ್ಯ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ : "ಪತೂರಃ, ಪತೂರ್ಯಃ—ಈಯೆರಡು ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೧).

ಪತೂರ್ಯ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಪತ್ತೂರ]

ಪತೂರ್ಯ 'ಪತೂರ' ನೋ.

ಪತ್ಕರಿಸು 'ಪತಿಕರಿಸು' ನೋ.

ಪತ್ತ$_{1}$, ಪತ$_{1}$ (ನಾ). ಪಾತ್ರೆ ; ಭಾಂಡ : ಯಾರ ಕಾಲನೊರಸುವೆ ಯಾರ ಹಾಸ ಹಾಸುವೆ ? ಯಾರ ಪತ್ತ ಚೀವರವೆತ್ತಿ ಹಿಡಿವೆ ? (ವೈಶಾಖ. ೭೭-೩೪೬). **ಪತ$_{1}$** : ಇಲ್ಲೇ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೂಂದಿ, ಪಕೋಡ ಮಾಡಿಸಿ ಗೂಡೇಲಿ ತುಂಬಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬಾರದೇ ! ಅಲ್ಲಿ ಪತಗಳಿದ್ದೇ ಇವೆ. ತುಂಬಿದಾ ಇಟ್ಟ ! (ದಿನಾರಿ. ೮೭). [<ಪ್ರಾ. ಪತ್ತ./ಸಂ.ಪಾತ್ರ]

ಪತ್ತ$_{2}$ 'ಪತ್ತರ$_{1}$' ನೋ.

ಪತ್ತಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಅಮ್ಮಳೆಯ ಪತ್ತಣ್ಡತೆಜುವ ಆಯ್ಮುಜು ಭತ್ತ ಪಡೆಯಂ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಮುಗುಳಿ ಚಣ್ಣಯೂರ ಪಲ್ಮಾಡಿ ಅಮ್ಮಾಳೆ ಕಿರಿಯ ಮುಗುಳಿ ಮುಟಿವಳ್ಳಿ ನಲ್ಲೂರು ಮಾಗುಣ್ಡ ತೇಗುರು ಆರಮಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೪೨-೧೭; 959). [?]

ಪತ್ತಣ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣ ; ನಗರ : ಹರಿಯ ಪತ್ತಣಕೆ ದೂರ್ವಾಸ ಬಂದು ಹರಿಯರಮನೆಗೆ ಬಿತ್ತರದಿ ಪೋಗಿ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವಂ ಯೋಜಿಸಲ್ (ಏಕೋಪು. ೧೧-೬೭). 'ಪಟ್ಟಣ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪತ್ತನ]

ಪತ್ತನ(ನಾ). ನಗರ;ಪುರ ; ℙ"ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ನಾವೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ಪುರ"(ಪಞ್ಚಾರಾ. ಟಿಪ್ಪಣಿ. ೧೯೯) ; "ಪತ್ತನಂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, ನಿಗಮಃ . . . ಪುರಂ, ಪುರೀ— ಈ ೧೧ ಪಟ್ಟಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೦) ; ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪತ್ತನ ದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಂ ಬರ್ಪೊರಾ ವಾರಣಾಸಿಗೆ ವಂದು (ಪಞ್ಚಾರಾ. ೧೦೨-೧೬) ; ಸಗರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪತ್ತನ ದ್ರೋಣಾಮುಖ ಸಂವಾಹನ . . . ಅಷ್ಟಾದಶವಿಷಯಭಾಷಾಸಮನ್ವಿತನಪರಿವೃತ ಷಟ್ಖಂಡಭರಿತಮಪ್ಪ ಭರತಮಂ ಭರತನಂತೇಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾಯ-ಙುಂ ಆಜ್ಞಾವಿಧೇಯಮುಮಂ ಮಾಡಿ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧ ವ) ; ಖೇ -ಟ ಮಟಂಬ ಪತ್ತನ ದ್ರೋಣಾಮುಖ ಸಂವಾಹಸಿಚಯನಿಚಿತಮು . . . ಮನೋಹರಮುಮೆನಿಸಿದ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ) ; ವಿನುತ ಹಂಸಾವಳಿಯ ನದಿಗಳಿಂ . . . ಅಹಿತವಿಧುರಾಹುವೆನಿಪ ಬಿರುದಿನ ಕೇತುಮಯ ಪತ್ತನಂಗಳಿಂ ದೇಶಂ ನವಗ್ರಹಾತ್ಮಕವೆನಿಸಿತು (ಭಾಪಚಿಂ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಪತ್ತನಾಜೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸೌರಮಾನದ ಎರಡನೆಯ ತಿಂಗಳಿನ ಹತ್ತನೆಯ ದಿನ ; ವೃಷಭಮಾಸದ ಹತ್ತನೆಯ ದಿನ : ಈ ವರುಷದ ಜಾತ್ರೆ ಮುಗಿದೊಡನೆ ಪತ್ತನಾಜೆಗೇ ನಮ್ಮ ಹೂವಯ್ಯನಿಂದ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಧೋಮಸನಿಗೆ ಗೇಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವ (ಪರಾಪ. ೩೭). [<-ತುಳು. ಪತ್ತನಾಜಿ, ಪತ್ತನಜೆ, ಪತ್ತನದ್ಯ]

ಪತ್ತುರ₁, ಪತ್ತು₂, ಪತ್ತಿ₂ (ನಾ). ೧. ಓಲೆ ; ಪತ್ರ : ತಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕುಹುಕೊಂಡು (ಒಳ್ಳೆ) ಪತ್ತುರ ಓದೋನೇ . . . ನಮ್ಮೂರ ಗೋವಿನ ಸೆರೆಗಳ ಬಿಡಿಸಯ್ಯಾ (ನಾಪದ. ೧೩೫). **ಪತ್ತು**₂ : ೧. "ಪತ್ತ(ತ್ತಿ)—ಪತ್ರ=ಎಲೆ, ಓಲೆ"(ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೨. ಎಲೆ ; ಪರ್ಣ: ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪತ್ತಿ**₂ : ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಪ್ರಾ. ಪತ್ತ./ಸಂ. ಪತ್ರ]

ಪತ್ತುರ₂ 'ಪತ್ತಿರಿ' ನೋ.

ಪತ್ತುಲ, ಪತ್ತುಲು, ಪಾತಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಳುವಾದ ಸೀರೆ : ಬಿಳಿಯ ಪತ್ತುಲವುಟ್ಟು ಕೆಂಪು ರವಕೆಯ ತೊಟ್ಟು ನೊಸಲಿನಲಿ ತಾರಗೆಯ ತಿಲಕವಿಟ್ಟು (ಕನಸಿ. ೧೬-೧) ; ಯಶೋದ ಬೇರೆ ಮಾತಿಲ್ಲದೆ, ಪತ್ತುಲ ಕೂಡ ಬದಲಿಸದೆ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನನ್ನನುಸರಿಸಿದಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೮) ; ಉಡುವುದು ಬಿಳಿಯ ಹೊಳೆಹೊಳೆಯುವ ರೇಶಿಮೆ ಪತ್ತುಲ (ಸಾಹೇಬ್. ೩೦). **ಪತ್ತುಲು :** ಅಂದು ಗುಲಾಬಿ ಪತ್ತುಲು ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಚಿಂದುಟಿ. ೬೬) ; ಖನ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿದೇವಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಪತ್ತುಲುಡಿಸಿ ಸೋಬಾನ ಪಾಡ್ಯಾರಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಗೆ.೫೬). **ಪಾತಳು:** ಓರಣವಾಗಿ ಗೌರವರ್ಣದ ಮೈಗೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಒರಗಿದ ಒಂದು ಪಾತಳು (ಮುಂಗಾಪು. ೩೦). [<—ಮರಾ. ಪಾತಳ್]

ಪತ್ತುಲು 'ಪತ್ತುಲ' ನೋ.

ಪತ್ತುವಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಿ(ತಿ)ರುಳಿಗೆ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಯಜಬೊಂಡೆ ಪುನರ್ನವಿ ಪತ್ತುವಂದವೀಶ್ವರಿ . . . ಕಾತರಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪಿವಂ ಮಧುಯುತಂ ಘೃತಕರ್ಪಟಿ ಶುಲ್ಬ ನಾಗಲೋಹರಜಮನಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಳೆದಿಕ್ಕುಗುಮಾವಗಮುಷ್ಕವೃದ್ಧಿಯಂ(ಲೋಕೋಪ.೯-೧೨೪);"ಪತಂಗದ ಮರನ ಬದನಿಗೆ" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕೆ). [?]

ಪತ್ತುಳ (ನಾ). (?) : ಘಳವಳಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಸ್ತುರಿ ಛಳೆಯ ಕುಂಕುಮ ನವ್ಯ ಶ್ರೀಖಂಡ ಪತ್ತುಳವ ಮಿಶ್ರಿಸಿದ ಮಂಟಪಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಕೃತ್ತಿವಾಸನ ಚರಕ್ಕೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧೫-೪೮). [?]

ಪತ್ತುಳಕರಣ 'ಪತ್ತುಳಿಕರಣ' ನೋ.

ಪತ್ತುಳಿಕೆ₁, ಬತ್ತಲಿಕೆ, ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬತ್ತಳಿಗೆ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ,—ಚೀಲ ; ತೂಣೀರ : "ಅಂಬಿನ ಪತ್ತುಳಿಕೆ,ಕಲಾಪ, ತೂಣೀರ" (ನಾಚಿರಾ. ೩) ; ಕುಸುಮಶರಂ ತನ್ನ ಪುಷ್ಪಂಗಳೆಂಬ ಬಾಣಂಗಳಿಂ ತುಂಬಿದ ಪತ್ತುಳಿಕೆಗಳನಲ್ಲಿ ತಂದಿರಿಸಿದನೆಂಬಂತೆ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಪೂಗಳ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡಗುರ್ವುವಡೆದುರ್ವಿ ಕೊರ್ವಿ ಪರ್ವಿದ ಮತಲ್ಲಿಕಾವಲ್ಲೀವಲ್ಲರಿಗಳಿಂದತ್ಯಂತರಮಣೀಯಮಾಗಿರ್ದುದು (ಬಾಧಪು. ೧-೧೯೯ ಪ). **ಬತ್ತಲಿಕೆ** : ಭುಗುಭುಗು ಛಟಛಟಲೆಂದು ಲೋಚನದಿಂದೊಗೆದ ದಳ್ಳುರಿ ಸುತ್ತಿ ಸ್ಮರನ ಬಿಗಿದ ಬತ್ತಲಿಕೆ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲು ಸಹಿತೆ ಸುಟ್ಟುಗಿದುದು ಉರಿ ನಭಸ್ತಳಕೆ (ಸೋಹತ. ೭-೩೯). **ಬತ್ತಳಿಕೆ :** ೧. ಮನ್ಮಥಭೂಪನು ತಿಳಿದು ಬಿಲು ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳನಜಿಸಿ ತೊಂಡಗಿಳಿಗಳು ಚಂಚುವಂ ಮಸೆಯೆ ಮೂಡಿತ್ತು ಋತುಸಂಧಿ (ಹಚಕಾ. ೩-೧೪) ; ನೃಪತಿಲಕ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಲಿ ಸೆಳೆದನು ಹೂಡಿದನು ಶರವ (ಕುಪ್ವಾಕ. ೧೧-೪೩) ; ವಿಶಿಖಹತಿಯಲಿ ನೊಂದು ಹಲಜಿಮೊಜಿಗೆ ದಸುರನುಗಿದನು ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದಸವಮನಯನ ಕಳಂಬವನು ಕಳವಳಿಸೆ ಸುರನಿಕರ (ತೊರಠಾ. ೩-೬-೬೭) ; ವಿಮಾನಕೇತನ ಬಾಣದ ಬತ್ತಳಿಕೆಯನೇನುಳಿಯದೆ ತಳೆದಂತೆ ಮಾನಿನಿಯಂನುಪಮಜಾನು ಯುಗಳವಿಪ್ಪವು (ಅಂಜಚ. ೫-೧೨೫). **ಬತ್ತಳಿಗೆ :** ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಹೆದೆ ಬತ್ತಳಿಗೆ ಸೀಸಕ ವಜ್ರ ಕವಚ . . . ಮಯೂರಿ ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರು ಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ.೨೬೨).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬತ್ತಳಿಕ,ಬತ್ತಡಿಕ, ಬತ್ತಳಿ, ಬತ್ತಡಿ]

ಪತ್ತುಳಿಕೆ₂ (ನಾ). ಕಾಗದ ; ಪತ್ರಿಕೆ : "ಪತ್ತುಳಿಕೆಯೆನಲು ಕಾಗದ ಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೫) ; "ಪತ್ತುಳಿಕೆ (ಪತ್ತುಳಿ)—ಪತ್ರಿಕಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). [ಪತ್ತುಳಿ₁ +–ಇಕೆ]

ಪತ್ತುಳಿಗ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ಪಟಸಾಲಿಗಂ, ಪಡವಂದಿಗಂ, ಪತ್ತುಳಿಗಂ, ತೆಲ್ಲಿಗಂ(ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೩ ಪ್ರಯೋ).

[ಪತ್ತುಳಿ₁ +–ಇಗ]

ಪತ್ತುಳಿ₁, ಪತಳೆ, ಪತ್ಥಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ ; ಪತ್ರಾವಳಿ ; ಹಚ್ಚಿದೆಲೆ : ಪರಿಪಾಕವಾದ ಮಾಂಸೋತ್ಕರಮನದಂ ಮುತ್ತದೆಲೆಯ ಪತ್ತುಳಿಯೊಳಗಿಕ್ಕಿರದಾಗಳ್ ಮುಂದಿಟ್ಟಾಪದರದಿಂದೆನ್ನವನೆ ಪಸಿದೆ ಉಣ್ಣೆನುತಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೧೨೪). ೨. ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ : 'ಪತ್ತುಳಿಕೆ₂' ಪರಾ. ೩. ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ ; ಶ್ರೀಮುಖ : ಕಾಮ ದೇವನಿತ್ತಂ ಮಧು ಪತ್ತನೀ ನೆಲನನಿಂತಿದು ಪತ್ತುಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ಪತ್ತೆಳೆ, ಪೆತ್ತುಳಿ, ಪೆತ್ತಿಳಿ]ಯೆಂದು ಸಾಜುವಂದಂ ಮಿಗೆ ಕರ್ಚಿ ಪಾಜಿದುವು ಕೆಂದಳಿರಂ ಗಿಳಿವಿಂಡಿನೋಳಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೧) ; ಉದ್ಯಾನದೇಶಮನಾಳಲೆಂದು ಕಾಮನ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ತೊಳಗಿದ ಪತ್ತುಳಿಯಂ ಕೊಂಡು ಜಾದಂ ತೊಡೆದಂತೆ ತಳಿರ್ತಶೋಕೆಗಳಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೪ ಪ). **ಪತಳೆ** : ೩. ಹಡುವಣ ಮುತ್ತೆರಿಸೀಮೆ ಅತನ ಮ××× ಪಯ್ಯಂತ ಸಲುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ ಪತಳೆ (ಎಕ. II, ೪೦೭-೭ ; ಸು. 1250). **ಪತ್ಥಳಿ**₁ : ೩. ಸಮಸ್ತಪ್ರಧಾನರ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಕುಮಾರಂ ಬಿಜ್ಜಲದೇವರಸರ ಸೌರಸದಿಂ ಪತ್ಥಳಿಸಹಿತಂ ಪಡೆದು ಬರೆದ ಶಾಸನಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೩೯ ; 1147). [<ಪ್ರಾ. ಪತ್ತುಲ./ಸಂ.ಪತ್ರ]

ಪತ್ತುಳಿ₂, ಪತ್ಥಳಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: 'ಪತ್ತುಳಿಕರಣ' ಪರಾ. **ಪತ್ಥಳಿ**₂ : ಪ್ರಧಾನಮಮ್ಮಜಿನೆಯ ಪತ್ಥಳಿಯ ಗೋವಿಪಯ್ಯನಾಯಕನು (ಎಇ. XIII, ೩೨೨-೫೪ ; 1126). 'ಪತ್ಥಳಿಕರಣ'ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಪತ್ತುಲೀ]

ಪತ್ತುಳಿಕರಣ, ಪತ್ತುಳಕರಣ, ಪತ್ಥಳಿಕರಣ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು,—ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಸಾವಾಸಿಗಳಧಿಷ್ಠಾಯಕಂ ಮನೆವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಪತ್ತುಳಿಕರಣಂ ದಣ್ಣನಾಯಕ ಭೀವಣಯ್ಯಂಗಳು (ಎಇ. XVI, ೩೩-೧೩;1102). **ಪತ್ತುಳಕರಣ :** ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಸೇನಾಧಿಪತಿ ಪತ್ತುಳಕರಣಂ ದಂಡಾಯದ ಹೆರ್ಗ್ಗಡೆ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಂಗಳುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೦-೨೩ ; 1138). **ಪತ್ಥಳಿಕರಣ :** ಲೋಕಸಹವಾಸಿಗಳಧಿಷ್ಠಾಯಕಂ ಪತ್ಥಳಿಕರಣಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೧೮ ; 1112). [ಪತ್ತುಳಿ₂ + ಕರಣ]

ಪತ್ತುಳಿಗೂಳು (ನಾ). ಎಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ಆಹಾರ ; ಎಡೆ : ಮನೆದೈವಮಪ್ಪ ಕೃತಾಂತನ ಪರ್ವದ ದಿನದೊಳಗಾ ಮೃತ್ಯುದೇವಿ ಮನಮೊಸೆದಿಟ್ಟ ವಿಸಾಸಲ ಪತ್ತುಳಿಗೂಳನನುಕರಿಸಿದವು ಪಿಂಡಗಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೧೪).

[ಪತ್ತುಳಿ₁ + ಕೂಳು₂(<ಕೂಟ್₁)]

ಪತ್ತುಜುಗಾವುದ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಗಾವುದ : ಸೆಜಿಕೋಲ್ ಸೆಜಿಕೋಲಿಂ ಪತ್ತುಜುಗಾವುದ ಬಲದ ಪವಣನನಿತಿನಿತೆಂದಾನಜಿಯೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೯). [ಪತ್ತು₃ + ಅಜುಗಾವುದ]

ಪತ್ತುಟಿ(ನಾ).ಎಂಜಲು; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ: "ಎವುಟಿಂದುಂ, ತಿನ್ನಮೆಂದುಂ, ಪತ್ತುಟಿಯೆಂದುಂ ಎಂಜಲ್" (ಕಶಸಾ. ೬೭-೫೦೮) ; "ಎವುಟಿಂಜಲುಮೆನ್ನುತ್ತುಂ ತಾವೇನುಂ ಪತ್ತುಟಿನ್ನಲುಚ್ಛಿಷ್ಟಕ್ಕಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೭).

[?]

ಪತ್ರಾನುಪತ್ರು (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಕೈಗೆ ಸಾಗಿಸುವ ರೀತಿ,—ವಿಧ(?): ಬರಿಯ ಕಾಗದವಾದರೆ ಪತ್ರಾನುಪತ್ರು ಆಗಿ ಅವರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸ ಬಹುದಿತ್ತು, ಇದು ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಿ ಹೋಗಿ ದಸ್ಕತು ಪಡೆಯುದ ಇರಲು ನಿರ್ವಾಹ ವುಂಟೇ? (ಪ.ಾಯು. ೨೩). [?]

ಪತ್ತಾಯ, ಪತ್ತಾಯಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬುವ ಸಾಧನ; ಕಣಜ; ಗಳಗೆ: ಆವನು ನೆತ್ತಿಗೆ ಎಲೆವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಪತ್ತಾಯದ ಮೇಲಿರಿಸಿದ್ದ ಬಾಳು ಮತ್ತು ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡ (ನಡೆದಾ. II, ೧೧೨೫). **ಪತ್ತಾಯಿ:** ಪತ್ತಾಯಿಯ ತುಂಬ ಕಾಳುಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಪತ್ತಾಯ; ತುಳು. ಪತಾಯಿ, ಪತ್ತಯ, ಪತ್ತಾಯ, ಪತ್ತಾಯಿ./ಪೋರ್ಚು. ಪತಯಾ]

ಪತ್ತಾಯಿ 'ಪತ್ತಾಯ' ನೋ.

ಪತ್ತಾರ, ಪತ್ತಾರಿ, ಪೊತ್ತಾರ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಲೌಕಿಕದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಳಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪತ್ತಾರನಿಗೆ ಒಂದು ಸನಗು ಮಾಡಿಕೊಡೆಂದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವರು ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಸನಗು ತಮಗೆ ಪರಿಣಾಮವಪ್ಪಿದರೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಬುವರು ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದಾದರೆ ಮರಳಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜಾಣ ಪತ್ತಾರನ ಕೈಯಿಂದ ಮಾಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಬುವರು (ವಚಸಂ. ೧೨೬-೧೦೬); ಆದರೆ ಕಿರೀಟ ಕೆಡಿಸದೆ ಪತ್ತಾರನ ಮೋಸವನ್ನು ಬೈಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮಾರ್ಗವು ಅವನಿಗೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬೬); ನನ್ನ ನತ್ತು ಮುರಿದಿತ್ತು, ಟಳಕರು ಒಬ್ಬ ಪತ್ತಾರನನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಕರೆದು ತಂದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೬). ೨. ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ,—ಅಧಿಕಾರಿ; ನಾಣ್ಯಗಳ ಪರೀಕ್ಷಕ: ಬಳಿಕ ಪತ್ತಾರನು ಆ ಗಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ವೊಂದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ನಟ್ಟನಡುವೆ ಕಡಿದು, ವೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ತುಂಡನ್ನು ಕಡಿದು ಕೊಂಡು . . . ಜಾಲಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನು (ಕಭಾಗೆ. ೨೮೨); ಪತ್ತಾರ-ಈತನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಗೌಡನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವನು (ಮಭಾರ. ೧೬೨). **ಪತ್ತಾರಿ:** ೩. ತೆರಿಗೆ ಹಣದ ಪರೀಕ್ಷಕ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ದವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡು ವವನು: (ಕಿ). **ಪೊತ್ತಾರ:** ೪. ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ವವನು; ಗಾರೆಯುವನು: ಗಣೇಶಚತುರ್ಥಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತಾರರು, ಜೀನಗಾರರು ಮುಂತಾದವರು ಗಣಪತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪತ್ತರ್; ತೆಲು. ಬತ್ತುಂಡು./ಪ್ರಾ.ಪತ್ತರಕ=ಆಭರಣ]

ಪತ್ತಾರಿ 'ಪತ್ತಾರ' ನೋ.

ಪತ್ತಾರುವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಜೊತೆ ಬಟ್ಟೆ; ಜೋಡಿ ವಸ್ತ್ರ: ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ ಆ ಕೂಡಲೇ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳನ್ನೂ ೨೫ ರೂಪಾಯಿಯನ್ನೂ ಒಂದು ಪತ್ತಾರು ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ತಂದು ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು (ನಾಕಲಾ. ೧೯).

[ಪತ್ತಾರು$_0$(P←ತಮಿ. ಪತ್ತಾಱು)+ವಸ್ತ್ರ]

ಪತ್ತಾಸು (ನಾ). ೧.=ಪತ್ತಾಯ: ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ ಹಾಕಿರಿಸಲು ಒಂದು ಪತ್ತಾಸಿಲ್ಲವೇ? ಪತ್ತಾಸಿಲ್ಲದೆ ಚಾವಡಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವೇ ಇಲ್ಲ (ಮರಮ. ೧೨೧). ೨. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ; ಪೆಠಾರಿ: ಇವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪತ್ತಾಸಿನಿಂದ ದಫ್ತರುಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕಿಳಿಸಿದರು (ನಂಬಿನಾ. ೨೩೧); ಆದರೆ ಆ ಸೀರೆಯನಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪತ್ತಾಸೇ ಉರಿದು ಹೋಗಿತ್ತು (ದೇಪಹಂ. ೬೦).

[←ತುಳು. ಪತ್ತಾಸ್]

ಪತ್ತಿ$_1$ 'ಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಪತ್ತಿ$_2$ 'ಪತ್ತರ$_1$' ನೋ.

ಪತ್ತಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಚಲನೆ; ನಡಗೆ: "ಪತ್ತಿಃ—ನಡಿಗೆ, ಕಾಲುನಡೆ ಜನ, ಸೇನಾಭೇದ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೯೨). ೨. ಕಾಲಾಳು; ಪದಾತಿ; ಕಾಲುನಡೆಯ ಸೈನಿಕ: "ಪದಾತಿಃ, ಪತ್ತಿಃ . . . ಪಾದ ಚಾರೀ – ಈ ೮ ಕಾಲಾಳ್" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೯೬); ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚು ಗಳಂತಿರೆ ಕೇತುಗಳ್ ಜಳದವೃಂದದವೋಲಿರೆ ಹಸ್ತಿಗಳ್ ಗಳಿತಧಾರೆ ಗಳಂತಿರೆ ಪತ್ತಿಗಳ್ ಬಳಸಿ ಕಾರ್ಗಣೆಯಾಯ್ತು ಮಹಾಹವಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೪); ಪತ್ತಿಶತಂಗಳ್ ಕದನೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಮಾತೆತ್ತಲೆಂಬಿನಂ ಗಜ ಘಟೆಯುಂ ಪತ್ತಿ ನಡೆತಂದುವೆನೆ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಕುಳಭವನಮೊಂದೆ ದಲ್ ಜಿನಸವನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೬೫); ಗಣನಾತೀತಮದೇನದೇನೆಸೆದುದೋ . . . ವರೂಥಂಗಳುಲ್ಬಣಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಭಸ್ತಿವಿಸ್ತೃತವಿಯದ್ದೀಪ್ತಿಗಳ್ ಪತ್ತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೩). ೩. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಭಾಗ; ಒಂದು ರಥ, ಒಂದು ಆನೆ, ಮೂರು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಗುಂಪು: "ಒಂದು ಸಾಮಜಮೊಂದು ತೇರ್ ಮೂಱಶ್ವಮೆಯ್ದು ಕಾಲಾಳ್ಗಳ್ ಪತ್ತಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೮); ತದ್ಬಲಂಗಳ ಪ್ರಮಾಣಮೆಂತೆನೆ ಪತ್ತಿಯೆಂದುಂ ಸೇನೆಯೆಂದುಂ . . . ಅನೀಕಿನಿಯೆಂದುಮಪ್ಪ ಪ್ರಕಾರಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ಪತ್ತಿ$_4$ (ನಾ). ಹಿಸ್ಸೆ; ಪಾಲು; ಭಾಗ: ಬನೂಮಾಮಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಬಂಗಾರವಿತ್ತು. ಸಾಂಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮಾರಿದ್ದರೆ "ಪತ್ತಿ"ನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. I, ೨೩೬). 'ಪತ್ತಿಗ$_2$', 'ಪತ್ತಿಗಾರ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಪತ್ತೀ; ಮರಾ. ಪಾತೀ]

ಪತ್ತಿ$_5$ (ನಾ). ನಿವೇಶನ (?): ಬಟಿಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿ ಮೂವತ್ತೆರಡುಮನ್ತೆ ಪತ್ತಿಗರವಣಂ ಮೂಱು ಗದ್ಯಾಣಂ ಮುಟ್ಟಿ ಪೊರಿಸಂ ಬಿಟ್ಟ ಮರ್ಯಾದೆ ಎಂಟನೆಯ ಶ್ರಾಹೆಗೆ ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಱು ಧರಣಂ ಮೂಱನೆಯ ಶ್ರಾಹೆಗೆ ತೆಱ ನೆಱದು ಮೂಱು ಗದ್ಯಾಣಮುಂ ಪತ್ತಿಗೆ ತಿಱುವರೆಲ್ಲಾ ಕಾಲಕ್ಕ ವಿಡುವ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೬-೨೩; 992); ಶ್ರೀಪೆರ್ಗ್ಗಡೆಯರ ಮರುಳಿಮಯ್ಯಂ ದೇವರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿ ಶಿ[ವ]ನಾಗಯ್ಯಗೇರಿಯ ಶತದ ತರ್ಕ್ಕಲ್ಗೆಯ್ಯ ಮತ್ತರು ೩ ಮನೆ ಪತ್ತಿ ೩ ಮಂಕಯ್ಯಗೇರಿಯ ಶತದ ಕಿಸುಕಾಡು ತೋಂಟಂ ಮತ್ತ ೧ (ಕಇ. II, ೯-೧೯; 1075).

[?]

ಪತ್ತಿಗ$_1$, ಹತ್ತಿಗ(ನಾ). ೧. ಜೊತೆಯವನು; ಸಂಗಡಿಗ; ಸ್ನೇಹಿತ: ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯ ನಿನ್ನ ಪತ್ತಿಗರಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿನ್ನ ತೆತ್ತಿಗರಿ, ನಿನ್ನಾ ಪತ್ತಿಗಿಱ]ವರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೫೧; ವಚಶಾ. I, ೨೨೦-೪ ನೋ). ೨. ನೆಂಟ; ಬಂಧು: ಪೊರೆವರಾರ್ ಕೌಸಲ್ಯೆ ಸುಮಿತ್ರೆಯರ ಚಿತ್ತದಿರವರಿದು ಪೋಷಿಸುವವನಾರು ಮುದ್ಗವನಸಂಭರಿತ ಹೃತ್ತಾಪದಿಂ ತೊಳಲುತಿಹರುಪಚರಿಪ ದ[ಪ]ತ್ತಿಗರದಾರಿರ್ಪರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೧-೩೩). ೩. "(ನರ್ತನದಲ್ಲಿ) ಕುಣಿತದ ಜೊತೆ; ಪತ್ತಿಗರು" (Couple. ಇಂಕನಿ). **ಹತ್ತಿಗ:** ೪. ಉಂಟುಮಾಡು ವವನು: ಹೆತ್ತ ನಿನ್ನೊಡಲಿಂಗೆ ತಂಪಿನ ತೆತ್ತಿಗನೊ ಮೇಣ್ ಬಹಳ ತಾಪದ ಹತ್ತಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಮುತ್ತಯ]ನೊ ಕುರುರಾಯನೆಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨). [ಪತ್ತು$_2$+-ಇಗ]

ಪತ್ತಿಗ$_2$ (ನಾ).=ಪತ್ತಿಗಾರ: "ಪತ್ತಿಗ—ಕೋರುಕಾರ; ಪಾಲಿಗ; ಪರಿಚಯಸ್ಥ" (ಜಾನಕೋ. ೧೪). [ಪತ್ತಿ$_4$+-ಗ$_2$]

ಪತ್ತಿಗಾರ (ನಾ). ಪಾಲುದಾರ; ಹಿಸ್ಸೇದಾರ: (ಕಿ).

[ಪತ್ತಿ$_4$+-ಗಾರ(<-ಕಾಱ)]

ಪತ್ತಿಗೆ$_1$ 'ಪತ್ತುಗೆ' ನೋ.

ಪತ್ತಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತೆ ; ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಒಡನಾಡಿ : ಅತ್ತಿಗೆಯು ಹುದಕ್ಕನಹುದು ತಾಯಹುದಕ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ ನೀನಹುದು ಪತ್ತಿಗೆ ಪರಮಾನುಕೂಲೆ ಕೇಳೆಂದು ಕೈಯೆತ್ತಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ ಕುಮರ (ಮೋಹತ. ೩೧-೫೭). [ಪತ್ತಿಗ$_1$+-ಎ$_2$]

ಪತ್ತಿಗೆ$_3$, ಹತ್ತಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ ; ಓಲೆ : "ಪತ್ತಿಗೆ —ಪತ್ರಿಕಾ=ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, ಓಲೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೨. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು ; ಧಾರೆ : (ಕ). ೩. ಚಾಕು ; ಚೂರಿ : (ಕ). **ಹತ್ತಿಗೆ$_2$** : ೧. "ಪತ್ರಿಕೆ, ಹತ್ತಿಗೆ" (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೪ ಪ್ರಯೋ); "ಹತ್ತಿಗೆ—ಪತ್ರಿಕಾ =ಪತ್ತಿಗೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮). [<ಸಂ. ಪತ್ರಿಕಾ]

ಪತ್ತಿಗೆ$_4$ (ನಾ). "ಹಿಸ್ಸೆ ; ಪಾಲು" (ಜಾನಕೋ. ೧೪). [<ಪತ್ತು$_4$]

ಪತ್ತಿಗೆಯಾರಂಬ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗ ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಸುಬು : (ಕ).

[ಪತ್ತಿಗೆ$_1$ (<ಪತ್ತುಗೆ)+ಆರಂಬ]

ಪತ್ತಿನು (ನಾ). (?) : ಕುಮಾರಗಾಣಿಕೆ ಪಣ ೮ ವಿಜಯವೀರವಣ ಪಣ ೪ ಕೊಡತಿವಣ ಪಣ ೧ . . . ಎಳ್ಳು ಸಲಗೆ ೩ ಕೊಳಗ ೧೯ ಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ೧ ಪಣ ೩ ಹಾ ಜೋಳಕಾರುಣ್ಯ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡಿ ಗದ್ಯಾಣ ೧ ಪಣ ೯ ಪತ್ತಿನು ಪೊತ್ತರ ಪಣ ೪ ಹಾ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೪-೧೪೪; 1261). 'ಎತ್ತಿಲು' ಪಠಾ. [?]

ಪತ್ತಿಯ ಮತ್ತಉರ 'ಪಟ್ಟಿಯ ಮಟ್ಟಿವುರ' ನೋ.

ಪತ್ತಿರ, ಹತ್ತರ$_1$, ಹತ್ತಿರ$_1$, ಹತ್ತಿರು$_2$, ಹತ್ತಿರೆ$_1$, ಹತ್ತಿಲ, ಹತ್ರ$_1$ (ನಾ). ಸಮೀಪ; ಬಳಿ; ಮಗ್ಗುಲು; ಬದಿ : ಮರಳಿ ಪತ್ತಿರ ಶಿಷ್ಯನ ಶಿರದ ಮೇಲೆಯು ತಮ್ಮದಕ್ಷಿಣಕರವ ಚಾಚುತಲಿ(ಗಗತಾ.೨-೩೦). **ಹತ್ತರ$_1$** : ಕಾರವಾಡದ ಹತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಾಳೀನದಿಯ ಮುಖ . . . ಹೊನ್ನಾವರದ ಹತ್ತರದಲ್ಲಿ ಶರಾವತಿಯ ಮುಖ (ಕಭಾಗ. ೪) ; ಇರುಳಿನೊಳು ಪುಲಿ ಸಿಂಗ ಕರಡಿ ನರಿ ತೋಳಗಳ್ತಿರುಗುವವು ಹತ್ತರದೆ ಜೋಡಿಗೋರ್ವರುವಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಚ.೧೭-೯); ಖರೇದಿ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳವು ದೂರ ಅಥವಾ ಹತ್ತರ ವಿದ್ದಂತೆ ಭಂಡೀಬಾಡಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಹತ್ತುವುದ ರಿಂದ ಖರೇದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿದಷ್ಟು ಖರ್ಚು ಹಿಡಿಯಲಾದೀತು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬). **ಹತ್ತಿರ$_1$** : ಹಸೆಯ ಮೇಲಣ ಮಾತ ಬೆಸಗೊಳಲಟ್ಟಿ ದನೆ ಶಶಿಧರನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದರೆಮ್ಮವರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೫-೪೮) ; ಹತ್ತಿರಕೆ ಪರಿದೆಯ್ದಿಯಲಗಂ ಕಿತ್ತು ತಾಂ ಜಡಿಜಡಿದು ಮೊನೆದೋಱುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೨-೫೮) ; ಗರುವರನು ಮಾನ್ಯರನು ರಣಧೀರರನು ದೂರದಲಿರಿ ಸುವರು ಹತ್ತಿರಕೆ ಕರೆವರು ಬಾಯಿಬಡಿಕರ ಜಗದ ಭಂಡರನು(ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೮) ; ಇತ್ತರೋಲೆಯನವದಿರವದಿರ ಹತ್ತಿರಕೆ ಕರೆದಯ್ಯನಿರವಿಗೆ ಚಿತ್ತದಲಿ ಶಂಕಿಸುತ ಹದನೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳಲು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೩). **ಹತ್ತಿರು** : ಶಿವನಂ ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ಬರುತ್ತ ನೋಡುತ ಹತ್ತಿರಿಗೆ ಬಂದು (ಬಸವು. ೧೮-೬೧) ; ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರಿಗೆಯ್ದಿ ವಂದುಸಿರ್ಽನಂತಿರ್ದು ವೊರ್ವ ಗೋಪಾಂಗನೆಯ ನಿಡುಗಣ್ಗಳು (ಭಕ್ಸಾಚ. ೩-೨೨) ; ಇತ್ತ ಲಣ್ಣಗೆ ಮಾಣ್ಯವಂತನು ಹತ್ತಿರಲಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಆನಂರಾ. ೧-೬-೩೯). **ಹತ್ತಿರೆ$_1$** : ಆಗಳತಿಸಾಕಾರರೂಪವದಾಗಿ ನಡನಡಗುತ್ತ ಹತ್ತಿರೆಗಾಗ ಕೈಸನ್ನೆಯಲಿ ಕರೆವುತ್ತ (ಬಸವು. ೨೬-೨೫) ; ದೊರೆಗೆ ಹತ್ತಿರೆಯಾಯ್ತು ಕಾಳೆಗವರಿದೆನಲು ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಧರಧುರದ ದೆಖ್ಖಾಳದಲಿ ತಲೆ ದೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೪-೧೮). **ಹತ್ತಿಲ** : ಕಡುವೆಡೆಗಾದು ದೆಮ್ಮನಶಲಾದುದೆ ವಿತ್ತಮರಾತಿಯಂ[ಪಡಲ್ವೆಡೆ]ಪೆಡೆಗಾದುದೆಂಬ[ಜಾಃಪ] ಪೊತ್ತಿರಲಾದುದೆ ಕಯ್ದು ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿವೆಡೆಗಾದುದೆಂದುಸಿಯಲಾದುದೆ ನಾಲಗೆಯೆ ಹತ್ತಿಲದಿಂದು ಕೀರ್ತಿ ಪೊಂಗಡಿವಿಡೆ ರೋಚನೆಂಬಿಸಿನ ನಾಪ್ಪಿನೆ ಕೂಪ್ಪಿನ ಸತ್ಯದೇಳ್ಗೆಯಂ (ಕಇಅ. ೨೧-೭-೧೩ ; 1093). **ಹತ್ರ$_1$** : ಸೊಸೆಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿ, ಅತ್ತೆ ಅಗಸನ ಹತ್ರ ಹೋದಂತೆ (ಗಾದೆ).

ಹತ್ತಿರಾಗು=ಸಮೀಪಿಸು ; ಸನಿಹವಾಗು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು : ಇತ್ತ ನಿಜಭಾಷೆಗೆ ಪರಾಭವ ಹತ್ತಿರಾಯಿತು ನರ ನಿಧಾನಿಸೆನುತ್ತ ಮುರ ರಿಪು ರಥವ ಬಿಟ್ಟನು ಕಡೆಯ ಮೋಹರಕೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೨೫). **ಹತ್ತಿರಿಣ**=ಹತ್ತಿರದ ; ಸಮೀಪದ ; ಬಳಿಯ : ಬಡಗಲು ಈಶ್ವರ ಪುರದ ಊರ ಬಳಿಯ ಹತ್ತಿರಿಣ ಹುಣಿಸೆಮರ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೬-೨೫೦ ; 1524). [<ಪತ್ತು$_1$./ತುಳು. ಹತ್ತರ, ಹತ್ರ]

ಪತ್ತಿರೆ, ಪತ್ತರ$_2$, ಹತ್ತರ$_2$, ಹತ್ತಿರ$_2$, ಹತ್ತಿರೆ$_2$, ಹತ್ರ$_2$ (ಅ). ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ; ಸನಿಹದಲ್ಲಿ ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ : ಕರುವನ ಕೇರಿಯಾದಿತ್ಯ ದೇವರ ಕೆಯ್ಯಿಂ ಪತ್ತಿರೆ ಬಡಗ ತೋರಣಗಾವುಂಡಗೆಯಿ ನವಿಲಮತ್ತರು ಹತ್ತು . . . ಮತ್ತರು ಮತ್ತಮೋರ್ವಾಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂ ಪತ್ತಿರೆ ಮೂಡ ಮಣೆಯಗೆಯಿ ನವಿಲ ಮತ್ತರೇಳಱ ಭುಜೆ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೯೭-೪೬ ; 1119) ; ದೇವರಿಂ ಪತ್ತಿರೆ ಬಡಗಲು ರಾಜಬೀದಿಯಿಂ ಪತ್ತಿರೆ ಮೂಡಲು (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೦, ಬಾಗೆವಾಡಿ. ೧೦೩-೪೫ ; 1165) ; ರಾಜವಾಹನಂ ಸೋಮದತ್ತನಂ ತೞ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಪತ್ತಿರೆ ಕುಳ್ಳಿ ರಿಸಿ . . . ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ದಶಕು. ೫-೧೨ ಪ). **ಪತ್ತರ$_2$** : ಪತ್ತರಿದ್ದವ ರೆಲ್ಲ ಚಲ್ಲಿದರ್ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ತುರಂಗ. ೫-೫೭). **ಹತ್ತರ$_2$** : ನನ್ನ ಹತ್ತರ ಒಂದು ಆಣೆ ರೊಕ್ಕ ಅದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೪) ; ಅದರ ಹತ್ತರ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಜ್ಜಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ವೀರಯುವಕನು ನಿಂತಿದ್ದನು (ಮಂದಾಕಿ. ೧). **ಹತ್ತಿರ$_2$** : ಹತ್ತಿರಾತನ ನಿಲಿಸಿ ಬಟ್ಟಲಲಿತ್ತು ವೀಳೆಯವನು ಸುಯೋಧನ ಕೆತ್ತುಕೊಂಡಿರೆ ನುಡಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣನವನಿಪನ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೫) ; ಸಂಶಯದಿಂದೆ ಭೂಪಾಲಕಂ ತನ್ನ ಹತ್ತಿರಿಹ ನಿಜಮಂತ್ರಿ ನಕುಲಕೇತುವ ನೀಕ್ಷಿಸಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೫೮). **ಹತ್ತಿರೆ$_2$** : ಮಾವಿನ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಗುತ್ತೇಶ್ವರದೇವರಗದ್ದೆಯಿಂ ಬಡಗ ಹತ್ತಿರೆ ಒ(ಂ)ಮ್ಮೆರೆಯಲಿ(ಂ) ನ್ನೇಸಱಲು ಗದ್ದೆ ಕಂಮಂ ೧೦೦ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೭೬-೫೦ ; 1183) ; ನಡೆದಿಹಃಪಗೆಯಾಂಡರೂರ ಹತ್ತಿರೆ ಬಂದು ಮೃಡಮೂರ್ತಿಪುರದ ಬಾಗಿ ಲ್ವಾಡದೊಳು ನಿಂದು (ಇಹರ. ದೇ. ೩೨-೫) ; ಲಗ್ನವಿದೆ ಹತ್ತಿರೆ(ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೩-೮) ; ಹತ್ತಿರೆ ಕರೆದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡಳು ಪ್ರಾಣಪತ್ತುಗೆಗಾತಿಯ ಮುದದಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೮). **ಹತ್ರ$_2$** : ಛತ್ರಿ ಚಾಮರ ಧಾಳು ಎತ್ತಿ ಪಿಡಿದಿರುವವರು ಹತ್ರ ಚಿಮ್ಮುವ ಹಾಕು ಪಾವಡಿಗರು . . . ಎಡೆ ಯಾಡುವವರು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ ಸಂದಣಿಯು (ಶರಲೀ. ೨೩೦-೩). [<ಪತ್ತಿರ]

ಪತ್ತಿವರ್ಗ (ನಾ). ಕಾಲಾಳುಗಳ ಗುಂಪು ; ಪದಾತಿ ಸೈನ್ಯ : ಉತ್ತರದೇಶದ ಪತ್ತಿವರ್ಗಂಗಳುಯಿವರು ಪಾಂಡ್ಯದೇಶದ ಪದಾತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೦-೭). [ಪತ್ತಿ$_3$+ವರ್ಗ]

ಪತ್ತಿಸು, ಹತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಂಟಿಸು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಗತ್ತಿಸು : ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕೆತ್ತಿದ ತೞ್ತ ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮುಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ ಮದನೋನ್ಮತ್ತೆಯರವಯವದೆ ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯); ವನದೊಳ್ ನೇಱಿಳಿವಣ್ಣನಗ್ನಿಜೆ ಬಹುಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಿಂ ಪತ್ತಿಸಲ್ . . . ದೂಱಿರ್ ಪೋದುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೮೩) ; ಅದೆ ತನ್ನೇತ್ರಂ ಪದದೊಳ್ ಪತ್ತಿಸಿ ಬಾಳ್ದ ಭಾಪುರೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ಲಲಾಟೇಕ್ಷಣಂ (ಪಂಪಾಶ. ೩೭). ೨. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಗುಂ ಎಂಬುದರ್ಕೆ—ತೆಗಟ್ಟುಂ, ನೆಗಟ್ಟುಂ, ಪೊಗಟ್ಟುಂ, ಎಂಬಂತುಱುದು

ವರ್ಕೆಲ್ಲಂ ಪತ್ತಿಸುವುದು (ಶಮದ. ೪೪ ಪ್ರಯೋ); ಅತ್ತಣಿಮೆಂದು ನಿಮಿರ್ಚುವವರೆತ್ತಮದೆಂದುಸಿರ್ವ ಪಂಚಮಿಯನಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ಪತ್ತಿಸುವರ್ ಮೂಡೆಜನಂ ಪೆತ್ತ ತೃತೀಯೆಯನೆಕಾರಮಂ ಪರಿಹರಿಪರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೭೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೩. ಅಳವಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಸೆವ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೫); ಕಳೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಕೋಮಲಾಂಗುಲಿಗಳಿಂದಾ ತಂತಿಯಂ ಸೀವಿ ನಿರ್ಮಳಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಸುಕಂಠಿ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಜಾಣೆಂ ಲಸದ್ವೀಣೆಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೬); ವನಮಧ್ಯದ ತೆಱಂಬೊಳೆವ ತೆಱಪಿನೊಳಳವಟ್ಟ ಕೊಳವೇರ್ಗಳ ಕೇರ್ಗಳೊಳಗೆ ತಮಾಲದೆಳೆದಳಿರಂ ಕೊಱೆದು ಚಿತ್ರಪತ್ರಮಪ್ಪಂತೆ ಪತ್ತಿಸಿ ನಟ್ಟ ಪೊಂಬಾಳೆಯ ಬಾಳ್ಗಂಬಂಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೧ ವ). ೪. ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಗಳಿತಗರ್ವನಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಲ್ ನಾಣ್ಚಿ ಮದಗಜಪುರಕೆ ಪೋಗಿ ಜೂದಿನೊಳ್ ಗೆಲ್ದ ನೆಲನಂ ನಯಜ್ಞನಾಗಿ ತನ್ನೊಳ್ ಪತ್ತಿಸಿ ದುಶ್ಶಾಸನನಂ ಯುವರಾಜನಂ ಮಾಡಿ ನಿರ್ವ್ಯಾಜಮರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೯ ವ). ೫. (ದೀಪ, ಬೆಂಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪುಟಮಾಡು ; ಹಚ್ಚು ; ಹೊತ್ತಿಸು : ಪತ್ತುಂ ಬೆರಲೊಳ್ ಸೊಡರಂ ಪತ್ತಿಸುವರ್ (ಸಮಪ. ೯-೧೨೩); ಶುದ್ಧಮನಾತ್ಮಪಾತ್ರಗತಮಂ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧಮಂ ಚಿತ್ತವರ್ತಿಕೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ ರಾಗದಿಂ ಬೆಳಗುವೆಂ ಬೋಧಾಮಲಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೧). ೬. ಲೇಪಿಸು; ಬಳಿ; ಸವರು: ತಾವರೆಯ ನೂಲಿಂ ಸುತ್ತಿದ ಸಿರಿಕಂಡದುರುಳಿಯಂ ಪತ್ತಿಸಿದ ಮೃಣಾಳನಾಳವಲಯದಿಂ ಮುದ್ರಿಸಿದ ನಳಿನೀಪತ್ರಪುಟಮಂ ತೆಗೆದು (ಕಾದಂಬ. ೧೮೮); ಕರ್ಣಾವತಂಸದೊಳ್ ಕೀಲಿಸಿದ ನೀಲದುನ್ಮುಖಮಯೂಖಸಂಕುಳಂ ಕೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ತಿಂಬಿತೆಂಬಂತೆ ಕೊಗ್ಗಿಯ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಪತ್ತಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩ ವ). ೭. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತೊಡಗಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ನೆಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಉತ್ತಮವಿದ್ಯೆಗಳ್ಗೆ ಗುಱಿಯಾದ ತನೂಭವರೆಯ್ದೆ ಚಿತ್ತಮಂ ಪತ್ತಿಸೆ ಪತ್ತಿದಂಗನೆಯರೊಳ್ ಬೆಸಕೆಯ್ವಮರೇಂದ್ರರಾಗಸಂಪತ್ತುಮನಂ ಗೊಳುತ್ತುಮಿರೆ (ಆದಿಪು. ೮-೬೧); ವಿನಯದಿನವಳ ಶ್ರಾವಕತನಮಂ ಲೇಸಾಗಿ ಕಿಡಿಸಿ ತಿಳಿಪಿ ಬೞಿಕ್ಕಾ ವನಿತೆಯನೇಗೆಯ್ದುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಯದಿಂದೆನ್ನ ಧರ್ಮದೊಳ್ಪತ್ತಿಸುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೯೪); ಒದವಿಸಿ ನಡೆನುಡಿ ನೋಟದ ಪದದಿಂ ಪೆಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕಲಿಸುವರ್ ವೈಶಿಕಮಂ ಮುಂದುಪೆದಲೀ ಕುಂಟಣಿ ಮೆಯ್ಪುದುಳದ ಗೆಯ್ಮೆಯೊಳಮಿಂತು ಪತ್ತಿಪಳಮುಮಾ (ಚಕವಿ. ೬-೮೬). ೮. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮೇಳದೊಳಪ್ಪುಕೆಯ್ದುಗೊಟ್ಟಯೊಳೊಳಪೊಯ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಸೂಳೆಯರಂದಮನೆಯ್ದೆ ಪೋಲ್ವ . . . ಸೂಳೆಯರ ನೆಗಟ್ಟಿ ನಾಡೆ ತನಗಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೪); ಬೆಸನಕ್ಕಾಗರಮಾದಳೀಕಸೊಬಗಿಂ ಕೂರ್ತಂದದಿಂ ಮತ್ತೆ ಪತ್ತಿಸಲೆಂದಾಟಿಸಿ ಬಂದಪಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೨). ೯. ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೇರು ; ಅಮರಿಸು : ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮವರ್ತಿಯಪ್ಪ ನಿನಗೆ ಯತಿಧರ್ಮಮಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೪-೧೯). ೧೦. ಉಂಟುಮಾಡು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಬಸನಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ತಮ್ಮೊಲ್ದರನೆ ಪಿಡಿದು ಬಲ್ಲಂದದಿಂ ನಲ್ಮೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ತಂಬೆತ್ತು ಮೆಚ್ಚಂ ಸಲಿಸಿ ಸಲುವ ತಾಣಂಗಳೊಳ್ ಜಾಣರಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ (ಸಮಪ. ೫-೫೦). ೧೧. ತೊಡಿಸು ; ಧರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಚಿತ್ತಜನ ಪಿತನುತ್ತಮಾಂಗಕೆ ಪತ್ತಿಸಿದ ಮಕುಟಾಗ್ರಕೆತ್ತಿದ ಮುತ್ತಿನಂದದ ಸತ್ತಿಗೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದನು ಭುಜಗೇಂದ್ರ (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೪೦). ೧೨. (ಏಟು) ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು,— ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮಿಕ್ಕುದು ವಜ್ರಪಾತಮುಮನೆಂಬಿನಮುಬ್ಬಸಮಾದ ತೋರಹತ್ತಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಮಾನಸಗೋಳಮೆನಿಪ್ಪ ಡೊಕ್ಕರಕ್ಕೆಕ್ಕಿದ ವಜ್ರಲೇಪಮೆನೆ ಪತ್ತುವ ಲಗ್ಗೆಗೆ . . . ಬೆರ್ಚದನವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೮೦). ೧೩. ವ್ಯಯಿಸು ; ವೆಚ್ಚಮಾಡು ; ವಿನಿಯೋಗಿಸು : ಜಿನಪೂಜೋತ್ಸವಕೆಲ್ಲಿಯುಂ ಜಿನಕಥಾಳಾಪೋತ್ಸವಕೆಲ್ಲಿಯುಂ . . . ಜಿನಮಹಾದಾನೋತ್ಸವಕೆಲ್ಲಿಯುಂ ಧನಮಂ ಪತ್ತಿಸುತಿರ್ಪ ನೀನೆ ಪಿರಿಯೈ ಶ್ರೀ ದಾನಚಿಂತಾಮಣೀ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೬). **ಹತ್ತಿಸು** : ೧. ಚಂಡವಿಕ್ರಮಭೀಮನದ ಕೈಕೊಂಡು ತಾನವಿವೇಕದಲಿಯುದ್ದಂಡತನದಿಂ ತಂದ ಹತ್ತಿಸಲರಿದು ನಮಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾ. ೩-೧೮); ರತಿರೂಪ ಹರಿದು ಹತ್ತಿಸಿದಂತುಟೆಸೆವ ನಿನ್ನತಿಶಯದ ರೂಪುಗಂಡಿವಳನಾಳುವುದಿಲ್ಲವದಱಿಂದ ಕೊಡುವುದೆನಗೆ ಹಿತವಲ್ಲವೆಂದೆನಲ್ಕೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೧೬). ೨. ಬೆಸಸಿದೂಳಿಗವನಾ ಪಡಿಹಾಱರಿಂದಲೊದಗಿಸಿ ಕಾರ್ಯಭಾಗವಿಡಿದರಸನಿಚ್ಛೆಯನಱಿದು ಬೆಸುಗೆಬಿಡಿದಂತೆ ಹತ್ತಿಸಿ (ಚೆಬಪು. ೭-೬); ಬತ್ತಿ ಹೆತ್ತುಪ್ಪನು ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊ]ತ್ತಿಸಿದ ಫಲವೇನು ಮತ್ತೊಂದು ದೈವಕೆಱಗುವನ ಶಿವಪೂಜೆ ಹತ್ತಿಗೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೨); ಊದುಬತ್ತಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿಟ್ಟದ್ದಾರೆ (ದೌಲತ್. ೯). ೫. ಸತ್ತು ಪೋಗಿಹಯೆನ್ನ ಪುತ್ರಗೆ ಹತ್ತಿಸುವೆ ಅಗ್ನಿಯನುಯೆಂದರೆ ಹತ್ತಿ ಬೇಯ್ವುದುಯೆನಗೆ ಒಡಲುರಿ (ಹರಿಚ. ೧೬೪). ೬. ಕಣ್ಣವೆ ಬಿಳುಪೇಱೆ ಕಪ್ಪ ಹತ್ತಿಸಿ ಮುಖಕೆಣ್ಣೆಯ ಮಿಂಚುಗಳಿಕ್ಕಿ ಹುಣ್ಣುಗಲೆಯ ಸೀರೆಯಲಿ ಮಱಸಿಹ ಮುದಿಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವ. ೬-೧೯೨); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಗಾಂಶಗಳ ಒಳಭಾಗಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹತ್ತಿಸುವ ಅನಿಲೀನ್ ಬಣ್ಣಗಳ ಅನೇಕಾನೇಕ ಬೆರಕೆಗಳಿಂದ ಆಮೇಲೆ ಈ ಕೊಯ್ತಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೫೪). ೯. ಅವನು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ನನಗೆ ಹತ್ತಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). ೧೦. ಅವನು ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಜಗಳವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದನು (ರೂಢಿ), ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥ ಮಗುವಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಹತ್ತಿಸಿತು (ರೂಢಿ). ೧೪. ಏರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಏರಿಸು : ಡೊಂಬರವನು ಹುಡುಗನನ್ನು ಗಳೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). ೧೫. (ಶಾಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಡು ; ಒದಗಿಸು : ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ಪೊಟ್ಟಣಂಗಟ್ಟಿ ಶೂಲಿಯಕ್ಷಿಗೆ ಬಾಯ ಶೇಖವನೋಳಿಯಿಂ ನಸು ಹತ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ಸೇಲೆಯೆಲ್ಲಂ ನನೆಯಲಚ್ಚರಿವಡುವನೊಡನೊಡನೆ (ಬಸವಪು. ೧೮-೬೦). ೧೬. (ಹೆದೆಯನ್ನು) ಬಿಗಿ ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಹತ್ತಿಸಿದ ಚಾಪಮಂ ಜೀಗೈದು ಕೂಡೆ ಮಸೆವೆತ್ತ ಕೂರಂಬುಗಳನಾರ್ದಿಸಲ್ಸೇನೆ ಮುಱಿದತ್ತವನ ಬಾಣಘಾತಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೧).

ಪತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳು,ಹತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಏರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಏರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಏಡಿ ಬರ್ದುಂಕಿದೆನೆಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲೆ ನಿಜಕಂಠತಳಮಂ ಪತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಲಾತಳಮನೆಯ್ದೆ ಮರ್ಬದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೮೫-೩);. ಇವನು ನನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮುಂಬಯಿ ೩-೧೨೭). ೨. ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಬ್ಬರೊಡನೆ ಒಬ್ಬರು ಹುರುಡು ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲ ರಾಜರೂ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಪಚಭಾ. ೫೧); ಬಣ್ಣ ಹತ್ತಿಸಿಕೊಂಡ ಪದಾರ್ಥಗಳ ರಾಸಾಯನಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆ ಬಣ್ಣಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕವಿಕೋ. I, ೫೪). ೩. (ಬೆಂಕಿ, ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವು) ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪುಟಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನು ಕತ್ತಲೆ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಣತೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಓದುವನು (ರೂಢಿ).

[ಪತ್ತು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪತ್ತೀಂದ್ರ (ನಾ). ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸೇನೆಯ ಅಧಿಪತಿ; ಪದಾತಿ ನಾಯಕ : ಗಗನಗಹನದೊಳೆ ಗಮಿಯಿಪ ಖಗಕ್ಕೆ ಪತ್ತೀಂದ್ರಧೀವರಂ ಬೀಸಿದ ರೇಣುಗಣನವಜಾಲಕೊಳಗಾಯ್ತೊ ಗುಮಿಗೆಯಿಂದನಿಮಿಷಪ್ರತಾನಂ ಚಿತ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೩). [ಪತ್ತಿ₃+ಇಂದ್ರ]

ಪತ್ತು₁, ಹತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು : "ಪತ್ತು— ಸಂಶ್ಲೇಷೇ (ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು), ಕಲಹ, ಸಂಖ್ಯಯೋಃ" (ಶಮಧಾ); "ಪಗಿಲ್ತುದು ಪತ್ತಿದಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೨); ಅಲ್ಲಿಯೆ ಕಣ್ ಪೞಂಚೆ ಮನಮಲ್ಲಿಯೆ ಕೀಲಿಸೆ ನೆಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚು ತಳ್ತಲ್ಲಿಯೆ ಸೋಲ್ತು ಪತ್ತೆ (ಆದಿಪು. ೨-೪೨); ನಡಪಾಡುವ ವನದೇವಿಯರಡಿಯುೞಿದಲಕ್ತಕ ದ್ರವಂ ಪತ್ತಿದವೋಲ್ ಕಡುಗೆಂಪನಾಳ್ದುವೊಂದೊಂದೆಡೆ ವನಚರವಿದ್ಧ ಮೃಗಗಣಾರುಣಜಳದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೯). ೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು : ತವೆ ಮಾಱಾಂತ ಬಲಂ ಕಱುತ್ತಿಱಿದು ತನ್ನಾಳ್ದಂ ಕರಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಗೆಲ್ದವನಂ ಶ್ರೀವಧು ಪತ್ತುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೪); ಪೇನಂತೆ ತಲೆಯುಂ ಪತ್ತಿ ಪಲ್ಕಡಿವರ್ ತೇರಣದಂತೆ ತಳವುಂ ಪತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಸುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಪಶ್ಚಾರ್ಥಮಂ ಪೇೞ್ವೆಕಾರಂ ಕಡೆಯಾಗುಳ್ಳೊಡೆ ಶಬ್ದಂ ಲಿಂಗತ್ರಯ ವಚನತ್ರಯ ಪುರುಷತ್ರಯಾನ್ವಿತಮಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಕಡೆಯೊಳ್ ಪತ್ತುಗುಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ವೃತ್ತಿ); ಹೊತ್ತ ದೇಹವ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವ ಪತ್ತದೆ ನಿಲ್ವುದು ಮುಕ್ತಿ (ಭರತೇ. ೧-೧೧೮). ೩. ಬೆಸುಗೆಯಾಗು ; ಬೆಸೆದುಕೊಳ್ಳು : ತೆತ್ತುತನಕ್ಕೆ ತೆತ್ತುತನಮಂ . . . ಆಸೆಗಮಾಸೆಯನಾದಲಂಪಿನಿಂ ಪತ್ತಿದ ಮೆಯ್ಗೆ ಪತ್ತುಗೆಯನುಕ್ಕೆವಕುಕ್ಕೆವಗೆಯ್ತುಮಂ ಪೊಣರ್ಚುತ್ತುಮುಪಾಯದಿಂ ಕಳಿಯೆ ಕೂಡುವನಂ ವಿಭು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿದಂ(ಕಾವ್ಯಾಸಾ.೯೮೫ ಶೂದ್ರಕ);ಕಂಭದೊಳ್ ಪತ್ತಿದ ಪೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿ ತೊಡರ್ಚಿದ ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ४-೭೮). ೪. ಅಳವಡು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಮುತ್ತಿನ ತೋರಣಂ ಗಜದ ನೆತ್ತಿಯ ಮುತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಪಲ್ಗಳೊಳ್ಪತ್ತಿದ ಪೋಲ್ವೆಯುಂ ಪಡೆವ ಗೋಪುರಪಂಚಕಮಾಸ್ಯಮಾಗೆ . . . ಪ್ರತಾಪಮುಂ ಪೊತ್ತುದದೊಂದು ಸಿಂಹಪುರಮೆಂಬ ಪುರಂ ಘನಘೋಷಘರ್ಜಿತಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೧-೬೭); ಕಂಬುನಿಭಕಂಠಿ ತನುಪುಳಕಂಬೂರಿಸೆ ಮಿಸುನಿ ರನ್ನಮಂ ಪತ್ತುವವೋಲ್ ಲಂಬಾಳಕತತಿ ಮುದರೋಲಂಬಾಳಿಯನಿೞಿಸ ಲಪ್ಪಿದಳ್ವಲ್ಲಭನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೦೮). ೫. ಹಿಡಿ; ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಅಂತು ಸತ್ತುಂ ನೆಲನಂ ಪತ್ತುವಿಡೆನೆಂಬಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತಿ ಮೂರ್ಧಾಗತ ನಾಗಿರ್ದ ಕುರುಕುಳಚೂಡಾಮಣಿಯನೇನುಂ ಮಾಣದೆ ಕಿಮ್ಮೀರವೈರಿ ಮುಟ್ಟೆವಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೭ವ); ಉದ್ಯತ್ಕಾಂತಿ ಚಂಚನ್ನಖಗತ ತನುವೆಂತುಂ ಬಿಡಂ ಪತ್ತಿ ಕಾಲಂ ಸತಿ ಬೀೞ್ದುರ್ದಪ್ಪನಿಂತೀತನ ತೆಱನಸಿದಂ ಕಾಣೆ ನೀನುತ್ಪಲಾಕ್ಷೀ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೭); ತತ್ತಱಗುದಿದು ಕಾಯ್ದ ಕಾಯ್ಗೊಂಡದೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ ಬರ್ದಿಸುತ್ತುಮಾಪಾದಮುಸ್ತಕಂಬರಂ ಮೃತ್ತಿಸಿ ಪತ್ತಿ ತಿದಿಯುಗಿಯುತ್ತೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ವ); ತನಿವಣ್ಗಳ ಸಾರಮಂಶುಕಾವಳಿ ಸಲೆ ಪತ್ತಿ ಸೀತ್ಕರಿಸಿ ಕಣ್ಗಳನಿಂತರೆಮುಚ್ಚಿ ಸೀರುತುಂ ವಿಳಸಿತಚುಂಬನಾಭಿನಯಮಂ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪವೊಲಿರ್ದುದಾಮ್ರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೪೯). ೬. ತಾಗು ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಆಗಸದೊಳಗೊಂದು ಮಹೀಭಾಗದೊಳಿನ್ನೊಂದು ದಾಡೆಯಾಗಿರೆ ಮನದಿಂ ಬೇಗಂ ಬರ್ಪಳ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾಗಳೆ ಪತ್ತಿದುವು ಗೆಂಟಱೊಳ್ ಮಾರುತಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೩); ಧರಣಿಯನೆಯ್ದೆ ಪತ್ತದೊಡೆ ನೀಳ್ದ ಮಡಂ . . . ಕೃಶಂ ತೊಡೆಯೆನಿಪ್ಪೊಡೆ ಪಾಪದ ಪುಂಜಮಂತವಳ್ (ಜೋಕೋಪ. ೧೧-೫೨); ಪಣ್ತ ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತಿ ಸೆಱೆಸಿಕ್ಕಿದನಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೮). ೭. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಬರು : ಖಳಸಂತತಿಯಿಂ ಪತ್ತಿದ ಕಳಂಕಪಂಕಮನೆ ಚೆಚ್ಚರಂ ಭವ್ಯಜನಂಗಳ ವಚನಮೆಂಬ ನಿರ್ಮಳ ಜಳದಿಂ ಕರ್ಚುವುದು ಸೌಖ್ಯಮಂ ಬಯಸುವವಂ (ಸಮಪ. ೬-೧೦೮); ಎಸೆವಾ ವ್ರತಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತು ಮಿರ್ದಂಗದೊರ್ಮೆ ಕರ್ಮದ ಬಸದಿಂ ನಸಿಗುತ್ತಂ ಪತ್ತಿ ವಿವರ್ಧಿಸುತಿರ್ದುದು ಬಂಧುಜನದ ಮನ ದುಮ್ಮಳಮಂ (ಪರ್ಥಪು. ೧೬-೫೬). ೮. ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅಱುವುಗೆಡಿಸುತ್ತುಮೆಲ್ಲಾ ತೆಱದಿಂ ದೆಸೆಗೆಡಿಸದಿರದು ವಿಷಯ ಸಮೂಹಕ್ಕೆಱಗಿ ಬಿಡದಂತೆ ಪತ್ತುವ ಮೞುಕಂ ದಿಱೊಹದಂದದಿಂ ಮಾನಿಸರಂ (ಕಾದಂಪೂ.೫೩೮); ನರರಂ ಪತ್ತಿದ ಪಾಪಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಪೊಱಗಾಗಿ ವಚನದಿಂ ಪೋದಪುದೆ (ಸಮಪ. ೧೧-೮೭); ತಪನಂಗೊಗೆದುದು ಪೆರ್ಚಿದ ತಣ್ಪಗ್ನಿಗೆ ಶೀತಂ ಪತ್ತಿತೇನನೆಂಬೆಂ ಹಿಮದೊಳ್ (೧೦ಕ.೯-೭೧). ೯. ಏರು ; ಆರೋಹಣ ಮಾಡು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾದಫಲಕಮನತ್ಯುಗ್ರಗ್ರಾಹನಿವಹಸಂಕ್ಷೋಭಿತದೊಳ್ ಮತ್ತೀ ರತ್ನಾಕರದೊಳ್ ಪುತ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಬಟ್ಟಳಿಂತು ಬಾೞ್ವುದೆ ಚೋದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೬); ತೆಱಪುವಡೆದಂಗಜಂ ಕೆಯ್ಸೆಱೆಗೊಳೆ ನೋಟಕರ ಮನಮನಾಗಳ್ ಕೊಳದಿಂ ಪೊಱಮಡೆ ಜಿಗಿಲ್ತು ಪತ್ತಿದ ಕುಱುವಡಿಗಳೆ ಮೆಱೆದುವವರ ನಾಣ್ಗಳ ತೆಱಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೭); ಮಕ್ಕಳಂತೆ ವಿಮಾನಮಂ ಬಿಡದೆ ಪತ್ತುತುಂ ಮಹಾಮಂತ್ರಿಯಂತೆ ವ್ರತರಕ್ಷಣೋಪಾಯಮಂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೩-೪೬);ಹಣಮುಂ . . . ಪತ್ತುವಂದಣಮುಂ ಕೆಂಪಿನ ಪೂವನೆಣ್ಣೆದಲೆ ನೃತ್ಯಾಗಾರಮುಂ ದೈತ್ಯರಂ ಕನಸೊಳ್ ಕಾಣಲು ಬಾರದೈ (ಸೋಮೇಶ.೭೦). ೧೦. (ದೀಪ, ಬೆಂಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಹೊತ್ತು ; ಉರಿಗೊಳ್ಳು : ಸಂದಣಿಸಿ ಪತ್ತಿದುರಿ ಘುಳಿಲೆಂದುರುಪಿಡೆ ಬೇಗದಿಂದೆ ಉರಿದಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಬೆಂದ ಸುಲಿಯಂತೆ ಮದನಂ ನಿಂದಿರೆ ಕಂಡಭವನೆಯ್ದೆ ಮುಳಿದಂ ತುಳಿದಂ (೧೦ಕ. ೮-೫೨). ೧೧. ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಲೇಪನವಾಗು : ಪಿರಿದಾಗಿ ಪತ್ತೆ ಕೆಂದಳದರಿಸಿನವಿರಿಸಿದಳೊ ಪರಿದು ಪೊದೆಯುಂ ರತಿ ತನ್ನರಸನಲಗುಗಳನೆಂಬಂತಿರೆ ಮುಗಮುಗಿಸುವುವು ಪೊಂಗಿ ಪೊಂಗೇದಗೆಗಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೧೨೪). ೧೨. ಸ್ನೇಹಮಾಡು ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪದನಱಿದು ಪತ್ತುವ ಪತ್ತುಗೆಗಂ ಇಂಬಱಿದು ಸೇವಿಸುವ ಸೇವೆಗಂ ನೆರನಱಿದು ಪಾಡುವ ಪಾಟಕ್ಕಂ ಪೊಟ್ಟಱಿದು ಸಾರ್ವ ಸಾರ್ಕೆಗಂ ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆ ಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು.೩-೫೯ವ); ಮುತ್ತರ ಮುತ್ತರಿಂ ಪಡೆದ ವೃತ್ತಿಯನಿಟ್ಟುಳಿಗೊಳ್ವರೊಳ್ಕರಂ ಪತ್ತುವವೋಲ್ ವಿಚಾರಿ[ರ]ಪರರಲ್ಲದ ಮೂರ್ಖರದೊಂದು ದೆಯ್ವಮಂ ಪತ್ತಿಯುಮಂತದಂ ಪಱಿವರಂ ತಿಳಿಪಲ್ಕಣಮಾಱದಾಗಳಾರ್ದತ್ತಲೆ ಬರ್ಪರಂತದಱೊಳಾರ್ಹತರಲ್ಲದರತ್ತ ನೋಟ್ಪಡಂ (ಸಮಪ. ಅನುಬಂಧ. I, ೩೭೩-೪೭); ಪತ್ತಿದ ಗಂಡರ ಚಿತ್ತವ ಕಿಡಲೀಯದಿತ್ತುದೇ ಕೋಟಿ ತನಗೆಂಬ ಸೂಳೆಯ ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲಿರದೆ ಸುರಭೂಜ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೩೫). ೧೩. (ಬಿಸಿಲು, ಬೆಂಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಪ್ರಖರವಾಗು ; ಪ್ರಕರ್ಷವಾಗು : ಪತ್ತಿತು ಬಿಸಿಲುಱೆ ಕಾಲಂ ಮುತ್ತಿತು ನೋವು (೧೦ಕ. ೨-೧೮). ೧೪. ಒಳಸೇರು ; ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇದಿಕೊಂಡಿರು : ಆಕೆಯ ಪತ್ತಿದ ಕಣ್ಣು ಮನುಱಿಗದ ಮನಮುಮಂ ಜೋಲ್ದ ನಾಣುಮಂ ನೇಲ್ದ ಸರಮುಮನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ४-४೦ವ); ಪತ್ತಿದ ಬಸಿಱ್ ಪೋತಂದ ಕಣ್ . . . ಸರ್ಪಕನದ್ಭೂಷಣಭೀಷಣಂ ಭಯದ ಮಾಯ್ತಾ ರಾಕ್ಷಸೀರೂಪಕಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೮೨೨); ನರೆತ ಮಂಡೆಯು ನೀರೊಗುವ ಕಂಗಳು ಲೋಳೆ ಸುರಿವ ಬಾಯ್ ಸೆರೆಹೊಱಹಾದ ಕೊರಳು ಬೀಳಲು ಪಲ್ಲು ಪತ್ತಿದ ಗಲ್ಲದ ನೆಱೆ ವೃದ್ಧನಡಿಯಿಟ್ಟನೊಲಿದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೬-೩೦). ೧೫. ಬೆನ್ನಟ್ಟು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು : ಅನುವಿಸೆ ಬೇಟಕಾಱ[ನೊಲವಿರ್ಮಡಿಯಪ್ಪುದು . . . ನೂಂಕೆ ಬೇಟಕಾಱನ ಮನವಟ್ಟೆ ಪತ್ತುವುದು

ಬೇಟವಿದೇಂ ವಿಪರೀತವೃತ್ತಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೩); ಪತ್ತಿ ಜವನಂತೆ ರಿಪುಬಲಪತ್ತಿಯನಿಸೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ವಿಯಂಚ್ಚರಸೈನ್ಯಂ ಸತ್ತುದು ಪುಣ್ಪೆತ್ತುದು ಬೆನ್ನಿತ್ತುದು ಪೂಣ್ತಿಱುವುದರಿದು ಗರುಡಧ್ವಜನೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೬೪); ಪತ್ತುತ್ತಂ ಹರಿಯಂ ಕೆಲರೊತ್ತುತ್ತಂ ನೀರೊಳಾಳ್ವಿನಂ ಚಂದನದಿಂ ಮೆತ್ತುತ್ತಂ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯೊಳೊತ್ತುತ್ತಂ ರಾಗದಿಂದಮಾಡಿದರಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ.೧೩-೭); ವಸುಪಾಲನಾನೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಂಭಮುಂ ಕಿತ್ತಿಟ್ಟು . . . ಪಿಂದಂ ಪತ್ತಿ ಬಪ್ಪ ಪಂದಿಯುಂ ಕೊಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೨ ವ). ೧೬. (ದೆವ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಪುಗೆ ನೃಪಸಂಕುಳಂ ಮನಸಿಜಗ್ರಹವಾಗ್ರಹದಿಂದೆ ಪತ್ತಲಂದೊಗೆಯೆ ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟೆ (ನೇಮಿಪು. ೯-೮೯).೧೭. ಅನುಸರಿಸು: ಅಂತಾ ಮಾರ್ಗಮಂ ಪತ್ತಿ ಪತ್ತುವಿಡದೆ ನಡೆದು ಜೀವಿತಾವಧಿಯೊಳ್ದೀವಗತಿವಡೆದು (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೯ ವ) ; ಬಸವೇಶಂ ಮಾಚಿದೇವಂ ಮುಳಿದ ಬಗೆಯನಾಕರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ ಮಹಾಸಾಧ್ವಸದಿಂ ಮುಂಗೆಟ್ಟು ಚಿತ್ತಂ ಕದಡೆ ನಡುಗಿ ತನ್ಮಾರ್ಗಮಂ ಪತ್ತಿ . . . ಕಾರ್ಪಣ್ಯಮಂ ಬೀಱಿತಾಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೧೩-೭). ೧೮. ತೊಡಗು ; ಪ್ರಾರಂಭಿಸು ; ಮೊದಲು ಮಾಡು : ಮನದೆ ನೆನೆದವರ ಕಿಡುಗುಂ ಜಿನಾಧಿಪಾ ನಿನ್ನ ಪಾಪನಿಚಯಂ ಗುಣಮಂ ಮುನಿಗಳುಮದಱಿಂ ತಕ್ಕೇವನೆಯಿಂ ಕಿಡಿಪಲ್ಕೆ ಪತ್ತಿದರ್ ಸಂಸ್ತುತಿಯಂ (ಕವಿಾ. ೧-೯೧). ೧೯. ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಘಟೀಲನೆ ಬರ್ಪನ್ನಂ ಕಂಡಬಲಿರ್ಮುಡಿಯಾಗೆ ಪತ್ತಿಕೆಳೆಯನ ಕೊರಲಂ ಪಳವಿಸಿ ಕಪಿಂಜಳಂ ಬಾಯಬಿಡದಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮೆಂದು ಬಿಡೆ ಪುಯ್ಯಲ್ಚಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೧೪). ೨೦. ಪ್ರಭಾವ ಬೀರು ; ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗು : (೬). ಹತ್ತು₁ : ೧. ಹತ್ತದಿರೆ ಫಲಬಳಿಕಲಾ ದೇವೋತ್ತಮನು ನಸುನಗುತ ನುಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೪-೪೪) ; ಮತ್ತದಕೆ ಹಾಲು ನೀರೆಱೆದು ಸಂಪಳಿಗಲಸಿಯತ್ತರದ ಮೇಲೆ ದೊನ್ನೆಯನಿರಿಸಿ ತುಪ್ಪವಂ ಹತ್ತದಂದದಿ ತೊಡೆದು ಹೊಯ್ದುಕೊಂಡದ ನಿಡ್ಡಲಿಗೆಯಂತೆ ಬೇಯಿಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೭) ; ಹತ್ತಿದ ಮೆಯ್ದೂಳ ಕೊಡಹಿ ಕರವ ಹಿಡಿದೆತ್ತಿದಳಬುಜಾಯತಾಕ್ಷಿ (ಮೋಹತ. ೮-೨೬). ೨. ಹೊತ್ತುವುದು ಸರಿಯಹುದು ನನೆಗುದಿಯಹುದು ತವುಡು ಹ[ಪಾಠಾಂ.ತಡಹು]ತ್ತಿಹುದು . . . ನಸುಗಂಜಿ ಸುತ್ತಿಹುದುವೋಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕೆಂಟು ತೆಱನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧) ; ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷವಾಚಕಸರ್ವನಾಮಗಳೇ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡು ಆಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುರುಷವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳಾಗಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ.೨೫೩) ; ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಹಳ್ಳ, ಹೊಳೆ ಬತ್ತಿ, ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಹತ್ತಿ ನೆಲವೆದ್ದು ಬಡಿಯುವಂತೆ ! (ನೆಲಮು. ೧೪-೨೬). ೭. ಒಡೆಯರ ಬರವಿಂಗೆ ಕುನ್ನಿ ಬಾಲ ಬಡಿಪರೆ ವೆಚ್ಚವೇನು ಹತ್ತುವದು (ಬಸವ. ೨೧೭) ; ಚಳಿ ಹತ್ತಿ ಮಳೆಯೊಳಗೆ ಘಾಸಿಯಾಗುತೆ ಬಂದು ನಡುಗಿ ಹಲು ಹಱಿಗುಟ್ಟಿ ಬಾಗಿಲೊಳು ನಿಂದಿರಲು (ಇಳೆರ. ದೇ. ೫೨-೮) ಕಳವಳಿಸುತಂ ಬಿದ್ದೊಱಲುವರು ತಲೆಗಳಂ ಸೆಕೆ ಹತ್ತಿ ದಹಿಸಲು ಜ್ವಲನನೇತ್ರನ ದೇಗುಲಂಗಳಿಗೆಯ್ದಿ ಬದುಕುವರು (ಬಸಪು.೫೬-೩೪). ೮. ಚಾತುರಂಗಮಂ ಜಾನಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಹೊಗೆ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಸು]ತ್ತಿದ್ದ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ಬಂದನುದ್ಯಾನವನೊಪ್ಪದಿಂ ಕಳಿದು ರಾಜಕುಮಾರನಪಾರಚಿಂತೆಯಿಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೩); ಹರಿಹರಿ ಎಂದೊದಱಿಂ ಹತ್ತಿದ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಬೆದಱಿೂ (ಪುರಂದ.೨-೭೭-೧). ೯. ಮುದನು ತಗತ್ತಿರ್ಕೊಕೆಯ ಹತ್ತಿ ಹೆಂಗಳಿಕರ್ಕ್ಕಡೆ ಹೇಱಾಳವ ಮಾಡುತ್ತವಿರಲು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೧೫-೪ ; 12ನೆಯ ಶತ;?); ಕಾಳೆಗದ ಭಂಡಿಯಂ ಹತ್ತಿ ಹೋಹಂ ರಥಿಕನಾ ಸ್ಯಂದನಾರೋಹನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ (ಪಂಗರಾ. ೭೩-೨೬) ; ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಡಗಲೂ ಹರಿದು ಬಿಟ್ಟರು ಹತ್ತಿದರು ಬೇಸಱದೆ ಕಲುದರಿಗಳಲಿ ಬಹಳ ಶ್ವೇತಪರ್ವತವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೫೭); ಹತ್ತಿದರೊರ್ವರೊಂದೊಂದು ಪಲ್ಲಕಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚುಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ.೨೪-೫). ೧೦."ಹತ್ತು—ಹೊತ್ತು ; ಉರಿಯಾಗು" (ಜಾನಕೋ. ೫೩); ಒಲೆ ಹತ್ತಿಯುರಿದೊಡೆ ನಿಲಬಹುದಲ್ಲದೆ ಧರೆ ಹತ್ತಿಯುರಿದೊಡೆ ನಿಲಬಾರದು (ಬಸವ. ೨೬) ; ಬೇಗೆ ಹತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಗೆ ನಿಮಿತ್ಯ ಕೇಳಬೇಕೇ ? (ಗಾದೆ). ೧೧. ಅವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೧೨. ಧಗಿಲು ಭುಗಿಲನೆ ಎದ್ದು ಹರಿದು ಹತ್ತುವನಲ್ಲ ನಿರವಯಕೆ ಚವುಪದವಿಲ್ಲ ನಾಲ್ಕನೆಂಟಕೆ ತಂದು ಎಂಟ ಹದಿನಾಱ ಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಬಾರದ ಘನಶರಣನು(ಶಿವಗೀ.೧೦೪-೫೦೫). ೧೩. ಬಿಸಿಲು ಹತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಹಪ್ಪಳ ಒಣಗಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೧೫. ಕರೂಪದ ಕೊಬ್ಬಿನವದಿರು ಹಿಂದೆ ಹತ್ತಿದರೆ ಮರಳ ಬಲ್ಲನೆ ಭೀಮನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨) ; ಮತ್ತೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ಜಾತನಂ ಧಾತನಂ ಹತ್ತಿ ಹರಿದುದು ಬಲಮಶೇಷಮುಂ ಘೋಷಮುಂ ಘೋರತರಸಂಗರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೩೬). ೧೭. ತರುಣ ಹರಿಣಿಯುಪದೇಶದಿಂದೆ ಗತಿ ಪಥ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆದು ಬಟ್ಟೆಯ ಹತ್ತನೆ ವಿನಾಶಕ್ತಿರಾಯನು (ಬಸವ. ೬೫೬) ; ಮಕ್ಕಳು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿದರೆ ಪೋಷಕರು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರಬಹುದು (ರೂಢಿ). ೧೮. ಎಂಥಾ ದೊಡ್ಡ ಮಳೆ ಬರಹತ್ತಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೧-೨೧) ; ಉದ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಗಳು ಸುಗಂಧವನ್ನು ಬೀರಹತ್ತಿವೆ (ಮುಂಜುಕ. ೨) ; ಭಟ್ಟರು ಹೊದ್ದ ಧೋತರವನ್ನು ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಸುತ್ತ ಹತ್ತುವರು (ಹೊಸಂಸಾ.೫೩); ಈ ಎಲೀ ಹಚ್ಚೂ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗದ ಮ್ಯಾಲ ಪ್ರಬಂಧ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದೇನು ? (ದೀಪಹ. II, ೪). ೨೦. ಅವನಿಗೆ ಪಟ್ಟಿನ ಚುರುಕು ಹತ್ತಿತು (ರೂಢಿ). ೨೧. ಸುಕ್ಕು ; ಸುರುಟು ; ಬಾಡು : ಬತ್ತಿದ ಗಲ್ಲ ಹತ್ತಿದ ಮೊಲೆ . . . ಹೊತ್ತ ಬೆಳ್ನರೆಕೂದಲಾ ಮುದಿ ಸೂಳೆಯರ ಮೊತ್ತವೊಪ್ಪಿದುದಾಗಲ್ಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೯೦). ೨೨. ಬೇಕಾಗು ; ಅಗತ್ಯವಾಗು : ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹತ್ತುವ ಧನವನೂ ಶ್ರೀಹರಿಹರದೇವರ ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಪ್ರತಿಹಸ್ತವಾಗಿ ಬುಳ್ಳರಸರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯನೆಱದು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೯-೧೭ ; 1424) ; ಅದರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಐದು ವರ್ಷ ಹತ್ತುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೮) ; ಮುಂದೆ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಎಷ್ಟು ವರ್ಷ ಹತ್ತೀತೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೫೩). ೨೩. (ಸುದ್ದಿ ಮೊದಲಾದುವು) ತಲುಪು ; ಮುಟ್ಟು : ಮೊತ್ತದರಸುಗಳು ಕೂಡಿ ಬರ್ಪಾ ವಾರ್ತೆ ಹತ್ತಿತು ಭಂಭಾಪುರಕೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೫೦). ೨೪. (ನೆಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸು : ಎದೆಯುಲಗು ಕೊಂಚಂಕಬಲೆಯುಪನಿಯ ಹತ್ತಿ ಬಸವಳಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ೭-೧೧ ಅಡಿಪದ್ಯ). ೨೫. ಒರಗು; ಬೀಳು : ಬತ್ತಿದ ಹರ್ಷಾಶ್ರುಗಳಿಂದೆ ಧರಣಿಗೆ ಹತ್ತಿದಳಾಕೆ ಬೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೦). ೨೬. ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಿಗು ; ಗಣನೆಗೆ ಬರು : ಹತ್ತುಸಾವಿರದೇಳು ನೂಱಱುವತ್ತು ಗಜ ಹನ್ನೊಂದುಸಾವಿರ ಹತ್ತಿದವು ರಥವೆರಡು ಲಕ್ಕವ ನೆಣಿಸಿದರು ಹಯವ (ಕುವ್ಯಾಶ.೨-೭). ೨೭. (ಹಣ ಮೊದಲಾದುವು) ಉಳಿತಾಯವಾಗು ; ದಕ್ಕು : ಊಟಾ-ಉಡಿಗಿ ಪರಭಾರೆ ಹೋಗಿ ಮ್ಯಾಲ ದಹಾ-ಬಾರಾ ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಹತ್ತತಾವ (ದೀಪಹ. II,೧೩); ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಪೋಲು ಮಾಡಿದರೆ ಹಣ ಕೈಗೆ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨೮. (ರುಚಿ ಮೊದಲಾದುವು) ತೋರು ; ಉಂಟಾಗು ; ಆಗು : ನಮ್ಮ ಹಾಲಿನ ಚಹಾ ಕಹಿ ಹತ್ತದೇನ (ದಾಸಹು. ೪೧). ೨೯. ಎದುರಾಗು ; ಕಾಣು : ಹೋಗಹೋಗುತ್ತ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಭಾ

ಮಂದಿರವು ಹತ್ತಿತು (ಅನ್ನ. ೧೯). **೩೦.** ಸಾಲು ; ಸಾಕಾಗು ; ಪೂರೈಕೆಯಾಗು : ನಿಜಗುಣಿಯು ತನಗೆ ಹತ್ತುವಷ್ಟು ರೊಟ್ಟೀ ಬುತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೨೧) ; ಬರುವ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳ ಖರ್ಚಿಗೇ ಹಣ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೩೧.** (ನೆಲಕ್ಕೆ) ಅಂಟು ; ಬೇರೂರು : ಟೊಂಗೆಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರೆ ಹತ್ತುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೨೨). **೩೨.** (ಔಷಧಿ, ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದುವು) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗು ; ಒಂಟು : ಅವನಿಗೆ ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಆಹಾರ ಮೈಗೆ ಹತ್ತುತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೩೩.** (ಬೆಲೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಅಂದಾಜಿಗೆ ಬರು ; ಎಟುಕು ; ಗಿಟ್ಟು : ಇಂದಿನ ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಕೆಯ ಧಾರಣೆ ಹತ್ತದಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಖರ್ಚೂ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೩೪.** ಸಂಭೋಗಿಸು : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನಱಿದು ಹತ್ತೆವಿಡಿದೋಲಯಿಸು ಚಿತ್ತವನು ಪಡೆದು ಮುದವಾಗೆ ಮೊಲ ನಾಯ ಹತ್ತಿದಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೧).

ಪತ್ತಿಕೊಳ್, ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು = **೧.** ನೆಲೆಯಾಗಿರು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಎಮ್ಮಂತಪ್ಪ ನಿಸ್ಪೃಹರ್ಗೆ ಕೂಟಂಗಾಟಿಸಿ ಮೈಸುಖಮಂ ಪಾಟಿಸಿ ಮನ್ನಣೆಗಾಸೆಗೆಯ್ದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಪತ್ತಿಕೊಂಡಿರಲಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೧). **೨.** ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಒಡಹುಟ್ಟಿದರ ಕಂಡು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಸ್ನೇಹವ ಬಿಡದಿಹ ಸುಜನರಂದದಲಿ ಕಡುತವಕದೆ ಕಂಬುಕಂಠವ ಪತ್ತಿಕೊಂಡೊಡನೊಪ್ಪಿದುವು ಮುಕ್ತಾಳಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೩೩). **೩.** ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಎತ್ತ ಹೋದರು ಮನವ ಹತ್ತಿಕೊಂಡೇ ಬಹುದು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮುನಿದುಕೊಳಲರಿಯ ಜ್ಞಾನದ ಬಿತ್ತು ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೦) ; ಪಚ್ಚಿಯು ತೀರ ನನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು (ಮೇದಿಮ. ೧೪೬). **೪.** ಉಂಟಾಗು ; ಮೊದಲಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ನನ್ನ ಮಗನ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿತು (ವಚಭಾ. ೩೬೦). **೫.** ಆಶ್ರಯಿಸು ; ಅವಲಂಬಿಸು ; ಆಸರೆಗೊಳ್ಳು : ಹೆತ್ತ ತಾಯ್ನುಡಿ ಮಡಿದು ದುಃಖವ ನೆತ್ತಲೇನೆಂದಱಿಯದೆನ್ನನೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿಹುದಧಿಕವಿಶ್ವಾಸದಲಿ ನೆಚಿ ನಂಬಿ (ಶಿಭಾಗ. ೫-೫-೩೪). **ಪತ್ತಿರ್** = **೧.** ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು ; ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರು : ಕದಪಂ ಪತ್ತಿರ್ದ ಶಯ್ಯಾಕಮಲಕುಮುದಕಿಂಜಲ್ಕಮಂ ತಳ್ತ ರೋಮಾಂಚದಿನೀಡಾಡುತ್ತ (ಕಾದಂಉ. ೫೧೬) ; ಅರಿಚರಣಪಾಂಸು ಪತ್ತಿರೆ ಕರಾಗ್ರದಿಂ ತೊಡೆದು ಕಳೆದೆ ವಸ್ತ್ರಾಂಚಲದಿಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨೬); ತೀರಮನಡರ್ದು ನಿಡುಗೇಸಂಗಳೊಳ್ ಸುರಿವ ನೀರನಾಱಿಸಿ ನಾಂದು ಕಾಯಿದೊಳ್ ಪತ್ತಿರ್ದ ಸೀರೆಯಂ ಕಳೆದು ನವವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಕುಸುಮಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಓರಂತೆ ತೊಟ್ಟುಟ್ಟು ಮುಡಿದು ಲೇಪಿಸಿ (ಚಿಬವು. ೪೫-೬೬). **೨.** ಸೇರಿಕೊಂಡಿರು ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು : ಒಡಲೊಳ್ಪತ್ತಿರ್ದಸುವಂ ಬಿಡೆ ಪೊಡೆ ನೋವೆಂತುಟಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮುಮಂ ಬಿಡಿಪಡೆಯೊಳಕ್ಕುಮದಱಿಂ ಬಿಡಲಱಿವನೆ ಲಬ್ಧಹೀನನೆಂತುಂ ಜೀವಂ (ಸಮುಪ. ೮-೨೩೫) ; ಪಲಬರವರೋಧಕಾಂತೆಯರೊಲವಿಂ ಪತ್ತಿರೆಯುಮಾಕೆಯೊಳ್ ನೃಪನನಿಶಂ ನಲಿದೊಂದಿರ್ಪಂ ತಾರಾವಳಿ ತಳ್ತಿರಲಿಂದುಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳೊಂದುವವೋಲ್ (ಪುಷ್ಪವು. ೩-೬೨) ; ವಿಪ್ರರ್ ಎತ್ತಿದ ಸೇರೆಗೈಯೊಳ್ ಸಂಧ್ಯಾಮಂಡಪಮನಲಂಕರಿಸೆಯುಂ . . . ಬಾಲಕರ್ ಆಟ ಪಾಟಂಗಳಂ ಮಱೆದು ತಾಯ್ವಿರೊತ್ತಂ ಪತ್ತಿರೆಯುಂ, ಮುಚ್ಚಂಜೆ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೨೨). **೩.** ಒದಗಿರು ; ಉಂಟಾಗಿರು : ಕೆಯ್ವತ್ತಿ ನಿಂದಿರೆ ಪತ್ತಿತ್ತು ಸಮುಸ್ತಧಾತ್ರಿವಳಯುಕ್ಕೆಂದುಂ ದಿಶಾದಂತಿಗಳ್ವರೆಗಂ ತಂದೆಯ ಕೀರ್ತಿಯೆಲ್ಲಂ ಬಳೆದುದೋ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಧನ್ಯನೋ (ಗದಾಯು. ೧-೧೨) ; ಪತ್ತಿರ್ದನಂತಭವಮುಮನಿತ್ತೆಯ್ದಂ ವಿಷಯುವೈರಿಗಳ್ಗಱಿದೈ ನೀಂ ಮತ್ತಿನ್ನು ಕೇಳ್ ಪರತ್ರೆ ನಿಮಿತ್ತಂ ನಿನಗೊಂದು ಭವಮನೀಯಲ್ಕಾಗಾ (ಜೀಸಂ. ೮೧-೯). **೪.** ನೆಲೆಯಾಗಿರು ; ನೆಲಸು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಮೋಹೋದಯದಿಂದಂ ಪತ್ತಿರ್ಪನೆಂಬನುಂ ಸುಖಮಂ ಪೊಂದೆಂದುಂ ಪಾಟಿಸುತಿರ್ಪನುಮೆಂದುಂ ಸುರಲೋಕಮೆಯ್ದಲಾಱನ ಮೋಘಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೦) ; ಚಿತ್ತಸರೋರುಹದೆಡೆಯೊಳ್ ಚಿತ್ತಜನಿಭನುದ್ಭಟೋರ್ವಿಪನ ಮೂರ್ತಿ ಕರಂ ಪತ್ತಿರಲುನ್ನತವಿರಹದೆ ಪತ್ತಿಯಿನನವಳಿಡೆವಿಡದೆ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩೪). **ಹತ್ತಕೆಡು** = ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಳಾಗು : (ಕಿ). **ಹತ್ತಗೊಡು** = **೧.** ಏರಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು ; ಮೇಲೇರಲು ಅನುವುಗೊಡು : ಆ ತುಂಟಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನು ಹತ್ತಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೨.** ಕೂಡು; ಸೇರು: ನಮ್ಮ ಜಣಿಗೂ ನನಗೂ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತಗೊಟ್ಟರ ಎರಡು ಹೊಡೆತದಾಗ ಅವನ್ನ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟೇನು (ಮೇದಿಮ. ೧೩). **ಹತ್ತ ಬಡಿ** = "ಸದೆಬಡಿ; ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರು"(ಜಾನಕೋ. ೫೨). **ಹತ್ತಿದರೆ ಮುರುಟುಹ** = ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಎಲೆಗಳು ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : "ಹತ್ತಿದರೆ ಮುರುಟುಹಂ ರಕ್ತಪದಿ ಶೀಘ್ರೆಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). **ಹತ್ತಿದವನು** = ಸಮೀಪದವನು ; ಸಂಬಂಧಿಕ ; ನೆಂಟ : ಅವನೇನು ಹತ್ತಿದವನೂ ಅಲ್ಲ, ಹೊಂದಿದವನೂ ಅಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಹತ್ತಿ ಬರು** = **೧.** ಅನುಸರಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು : ಒತ್ತರಿಸಿ ಬಂದರಾಹುತ್ತು ಸೇನೆಯೊಲು, ನಿತ್ತರಿಸಿ ಅಳುಕನುಳಿದಿದಿರಾಗುತವನು, ಹತ್ತಿ ಬಹ ನೆರಳಂತೆ ಮುತ್ತಿ ನಿಮಿಷದೊಳಡಗಿ ಎತ್ತಿ ಹೋಗುವುದದರ ಪಾಡೆಂದು ತಿಳಿದು (ಕಏವು. ೫೨-೧೩). **೨.** ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಬರು; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರು: ನೇಮೋಜನ ಮನೆಯು ಹತ್ತಿ ಬಂದ ಬೀದಿಯೋ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೦-೩೬ ; 1097). **೩.** ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಅಂಥವನ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣಮಾತು ಕೇಳಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂತ ನನ್ನ ಅಳಲು ಹತ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ (ಕುಸುಸಂ. ೧೦೧). **ಹತ್ತಿ ಬೀಳು** = **೧.** ಒತ್ತಾಯಿಸು ; ಬಲವಂತ ಮಾಡು ; ದುಂಬಾಲು ಬೀಳು : ನಾನು ಭಾವನಿಗೆ ಹತ್ತಿ ಬಿದ್ದು ಕೇಳಿದಾಗ ತಾನು ಆ ಗೊಂದಲಿಗನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ನಿಜವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ.೯೬). **೨.** ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಧನ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ. ಧನದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಹತ್ತಿ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೯). **ಹತ್ತಿ ಹಿಡಿ** = ಬಿಗಿಯಾಗು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು : ಸರ್ವಾಂಗ ತೊಯ್ದಿದ್ದ ಅವಳ ಪುಷ್ಟವಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಗೆ ಉಟ್ಟ ಸೀರೆ, ತೊಟ್ಟ ರವಕೆಗಳು ಹತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದವು (ಒಡ್ಡಉ. ೪). **ಹತ್ತಿ ಹೊಂದು** = ಆಪ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರು ; ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿರು : ಇದು ನಿನ್ನ ಹತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ ಮನೆ. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಷ್ಟು ದಿನ ನೀನು ಇದ್ದುಕೊ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೧೫). **ಹತ್ತಿ ಹೋಗು** = **೧.** ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗು ; ಓಡಿ ಹೋಗು : ಎಂದಾದರೂ ಒಂದು ದಿನ ಇವಳೂ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನೊಡನೆ 'ಹತ್ತಿ' ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಕುಸುಸಂ. ೧೯೦). **೨.** ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಳಸೇರು ; ಬತ್ತು : ನಿತ್ರಾಣದಿಂದ ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಹತ್ತಿ ಹೋಗಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಹತ್ತೆಸರು** = ಕುದಿ ಹತ್ತಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಹದಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿರುವ ನೀರು : (ಕಿ). ☞ ಈ ಧಾತು ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿ ಸಂಯುಕ್ತ ಧಾತುವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾ. ಕೈಗೆ ಹತ್ತು, ಮೈಗೆ ಹತ್ತು, ನಿದ್ದೆ ಹತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಱ್ಱು ; ತುಳು. ಪತ್ತು ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟು, ಹತ್ತು ; ಕೊಡ. ಪರ್ಜಿ. ಪತ್ತ್; ಕೋತ. ತೊದ. ಪತ್]

ಪತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : "ಅಡರು ಪೊದರ್ಗೆ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಪತ್ತು"(ಶಬ್ದಮಂ.೯೮). ೨.ಸಂಬಂಧ; ಬೆಸುಗೆ ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಕಣ್ಣೆಮೆಯಿಕ್ಕುವನಿತು ಪೊೞ್ತುಪ್ಪೊಡ ಮುಸಿರ್ ಪತ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪತಿ, ಪನಿತಿ]ಲ್ಲದೆ ದುಃಖಂಗಳನನುಭವಿಸುವರ್ (ಪಷ್ನಾರಾ. ೯೭-೨) ; ಪಂಚಪ್ರಕಾರದುಃಖಂಗಳನನೇಕಪ್ರಕಾರದಿನನುಭವಿಸುತ್ತಮರ್ಧನಿಮಿಷಮಾತ್ರಮುಪ್ಪೊಡಮುಸಿರ್ಪ[ತ್ತಂ] [ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಬಡೆಯದೆ . . . ಅವಂದಿರ ವೈಕ್ರಿಯಕಶರೀರಂಗಳ್ ಪಾದರಸದ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಪತ್ತುತ್ತುಮಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ಪ). 'ಉಸಿರ್ಪತ್ತು' ಪರಾ. ೩. ಸಂಪರ್ಕ ; ಸಹವಾಸ ; ಸಂಗ : ಕೆರಳಿದ ಹರಿ ಸೊಕ್ಕಿದ ಕರಿ ದುರ್ಜನನೆರವಿ ಪತ್ತಿನೊಳಿರಲು (ತರ್ಕಶಾ. ೯-೫೧). ೪. ಆಶ್ರಯ: 'ಪತ್ತುಗುಡು' ಪರಾ. ೫. ಯುದ್ಧ ; ಕಲಹ : "ಪತ್ತು – ಸಂಶ್ಲೇಷೇ (ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು), ಕಲಹ, ಸಂಖ್ಯಯೋಃ" (ಶಮಧಾ). [<ಪತ್ತು$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ಪಱ್ಱು ; ತೆಲು. ಪಟ್ಟು ; ಕೋತ. ಪತ್]

ಪತ್ತು$_3$, ಹತು, ಹತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಒಂಬತ್ತರ ಅನಂತರ ಬರುವ ಸಂಖ್ಯೆ ; ದಶ : "ಪತ್ತು – ಸಂಶ್ಲೇಷೇ (ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು), ಕಲಹ, ಸಂಖ್ಯಯೋಃ" (ಶಮಧಾ) ; ಪತ್ತು ಪಣನಂ (ಎಇ. XIV, ೧೯೧-೧೫ ; 725) ; ಕುದಿಕುದಿದತ್ತಣಿಂ ಕುದುರೆ ನೂಱುಱೊಳಾ ಬಲದಾನೆ ಪತ್ತು ತಾಗಿದುವೆನೆ ದೋಷಮಾ ಪಿರಿದು ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳೇಕಬಹುತ್ವಸಂಗದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೦) ; ಮೊದಲಿಂದಂ ತುದಿಯೆಯ್ದೆ ಸಂದ ನರಕಾಯುಷ್ಯಾಬ್ಧಿ ಕೇಳೊಂದು ಮೂಱುದಱಿಂದಂ ಬೞಿಕೇೞು ಪತ್ತು ಪದಿನೇೞಿಪ್ಪತ್ತೆರಡುಱ್ ಮೂಱು ಪೆರ್ಚಿದ ಮೂವತ್ತೆನೆ . . . ಏಂ ದುಃಖಕ್ಕವನೋರ್ಗೆಂತರೋ (ಆದಿಪು. ೫-೯೩) ; ದೊಣೆಯಿಂದಂ ತೆಗೆವಾಗಳೊಂದು ತುಡುವಾಗಳ್ಪತ್ತು ಬಾಣಂ . . . . ನಡುವಾಗಳ್ಕೋಟಿಸೇನಾಂಗದೊಳ್ ಗಣನಾತೀತಮಿದೆಂದೊಡೇವೊಗೞ್ವುದೋ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆಯಂ ಪಾರ್ಥನಾ (ಗದಾಯು. ೩-೩). 'ಅಯ್ವತ್ತು' ಪರಾ. **ಹತು :** ಸಲಗೆ ಎರಡು ಕೊಳಗ ಹತು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೨-೧೪ ; ಸು. 1110). **ಹತ್ತು$_2$:** ಒಬ್ಬಳೇ ಹೆಂಡತಿ ಮೂವರ್ ಪುತ್ರರ್ ಎರಡಾರ ಬೆವಸಾಯಂ ಹತ್ತು ಹಸು ಕಱಿಹ ಮಧ್ಯದೇಶದೊಳ್ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಮಪ್ಪ ತಾಣದೊಳಿರ್ಪುದೇ ಸೇವ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೫-೧೪) ; ಆ ನಿಃಕಲವಪ್ಪ ಶಿವನ ನಿಃಕಲೆಯಪ್ಪ ಕುಂಡಲಿನಿಯ ಹತ್ತಱೊಳೊಂದಂಶದಲ್ಲಿ ಶಿವಸಾದಾಖ್ಯ ಜನಿಸಿತ್ತು (ಆದಪ. ೩-೧೧) ; ಹತ್ತುಂ ಕರಣಂಗಳು ನೆಱೆ ಹತ್ತುಂ ದೆಸೆಗೋಡಿ ಪೋದುವರಿಗಳವಾಱುಂ ಪೊತ್ತಾನಲಾಱದುಳಿದುವು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೪೦, ೧-೬೦ ; ಸು. 13ನೆಯ ಶತ) ; ಶ್ರೀಮಹಾಕಾಶಿಯೊಳು ತತ್ಪುರಧಾಮವಿಶ್ವೇಶ್ವರನನತಿಶಯನೇಮವಾಗಲು ತನ್ನ ಹತ್ತು ಬೆರಳ್ಗಳಂ ಕಡಿದು ಪ್ರೇಮದಿಂದರ್ಚಿಸಿ ಪಡೆದನಭಿರಾಮವೆನಲು (ಬಸಪು. ೫೩-೫೬) ; ಹತ್ತು ಶರದಲಿ ಧರ್ಮಜನನಿಪ್ಪತ್ತಱಿಂದಭಿಮನ್ಯುವನು . . . ಐವತ್ತು ಶರದಲಿ ಸಕಲ ರಥಿಕರನೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೨).

ಹತ್ತುಹತ್ತು, ಹತ್ತತ್ತು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೋಮೇ[ಶ್ವ]ರಂ ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಲಂದೆಯ ಮುದ್ರಾವಣದ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ತಿಂಗಳ್ದಿಂಗಳ್ಗೆ ಹತ್ತುಹತ್ತು ದ್ರ[ವ್ಯಮಂ] ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೬ ; ಸು. 1082) ; ಉತ್ತುಂಗ ಗವಯ ಶತಬಲಿ ಸುಷೇಣರ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುಹತ್ತಂ ಬೊಡಲ್ಯುಗಲೆಚ್ಚಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೧೯) ; ಅವರು ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಆಳುಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಲಾ ಹತ್ತತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ಪತ್ತನೆಯವತೆ** = ಹತ್ತನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ದಶಮಾವಸ್ಥೆ ; ಸಾವು : ಪತ್ತುದೇರ್ವಸರಾಂತವಗೊಲ್ದು ಪುಟ್ಟಿಯಿರ್ಪತ್ತುತೋಳ್ ಶಿರ ಪತ್ತರವನ ಪತ್ತನೆಯವತೆಗಾನಿಸಿ ಲೋಕವ ಕಾಯ್ದ ಪತ್ತವತಾರ ಶ್ರೀರಂಗ (ಶತಸಾಂ. ೧೪-೭೭). **ಪತ್ತವತಾರ, ಹತ್ತವತಾರ, ಹತ್ತುಅವತಾರ** = ೧. ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ತಾಳಿದವನು; ವಿಷ್ಣು : ಪತ್ತುದೇರ್ವಸರಾಂತವಗೊಲ್ದು ಪುಟ್ಟಿಯಿರ್ಪತ್ತು ತೋಳ್ ಶಿರ ಪತ್ತರವನ ಪತ್ತನೆಯವತೆಗಾನಿಸಿ ಲೋಕವ ಕಾಯ್ದ ಪತ್ತವತಾರ ಶ್ರೀರಂಗ (ಶತಸಾಂ. ೧೪-೭೭). ೨. ವಿಷ್ಣುವು ತಾಳಿದ ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ, ವಾಮನ, ಪರಶುರಾಮ, ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು ಕಲ್ಕಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳು ; ದಶಾವತಾರ : ಹತ್ತವತಾರವನೆತ್ತಿದ ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಮೂರುತಿ ಪುರಂದರವಿಠಲರಾಯನು (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೪-೨೫-೩) ; ದೇವರ ಹತ್ತವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅವಕಾಶವಿದ್ದಲೆಲ್ಲ ಭಕ್ತರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾಕ.೩೫೨) ; ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಹತ್ತು ಅವತಾರವ ಮಾಡಿದ ಕಡುಕಪಟಿಯಲ್ಲದೆ ಭಾರಿಗುಣದವನಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೯೧-೨). **ಪತ್ತುಗೈಯವ** = "ಹತ್ತು ಕೈಗಳುಳ್ಳವ ; ಶಿವ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೯೬). **ಪತ್ತುದಿಶೆ** = ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳು ; ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು : ಪತ್ತುದಿಶೆ ನಾಲ್ಕುವಾರ್ಧಿ ವಿಯತ್ತಳವೊಂದವನಿಯೊಂದೆ ಕುಳನಗವೇೞುಂ ಮತ್ತೆ ಪೆಱವೆಡೆಗಳಿಲ್ಲವಱತ್ತಡಗಿರಲೆನ್ನ ತಳದೊಳಿರ್ದನೆಯಲ್ತೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೬೨). **ಪತ್ತುದೆಸೆ** = ಪತ್ತುದಿಶೆ : ಸಂಖ್ಯೇಯಕ್ಕೆ—ಪತ್ತುದೆಸೆ, ಪತ್ತುದೆಸೆಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೩೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಪತ್ತುದೆಸೆಯಂ ಬೆಳಗಿಸುವೆ ಪನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗೊತ್ತಾಸೆಯಾಗಿರ್ಪ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೨). **ಪತ್ತುಮಡಿ, ಹತ್ತುಮಡಿ** = ಹತ್ತರಷ್ಟು ; ಹತ್ತುಪಟ್ಟು : ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಭುವನಂಗಳಿಂದೆಸೆವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂ ಬಾಹ್ಯದೇಶದೊಳಂ ತೊಂದಱನೊಂದು ಪತ್ತುಮಡಿಯಿಂ ಪೆರ್ಚಿರ್ಪವು (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೧೦೮) ; ಹೊಱಗೆ ರಥಿಕರು ರಾಹುತರು ಜೋಧರು ಪದಾತಿಗಳಿದ್ದುದಂದಿನ ಸಿರಿ ಸುರೇಂದ್ರನ ಪಾಡಿಗೈಮಡಿ ಹತ್ತುಮಡಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೩-೩೨) ; ಬಲವಿರೋಧಿಸಹಾಯಶೌರ್ಯಕಲಿತನರಿನಕುಲದವನಿಪಾಲಕತಿಲಕರವರಿಂದೀ ಮಹೀಪತಿ ಹತ್ತುಮಡಿ (ತೊರರಾ.೧-೩-೨೦). **ಪತ್ತೆಂಟು, ಹತೆಂಟು, ಹತ್ತೆಂಟು** = ಕೆಲವು ; ಹಲವು : ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ವಾರ್ಧಿಭೂತಲನಾಥಂಗನುರಾಗಮಂ ಬಳೆಯಿಸಲ್ಕರ್ಘ್ಯಕ್ರಿಯಜಾತಂಡುಲಂಗಳಿವೆಂದಾದರದಿಂದೆ ಕೊಂಡನವಱೊಳ್ ಪತ್ತೆಂಟು ರತ್ನಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨೦) ; ಇನ್ನಿವಱೊಳ್ ಇರದೆ ಪತ್ತೆಣ್ಬವಳಯಂ ಚಾರಿಸದನ್ನಂ ಭೋಗ ಮಿಕ್ಕವನಲ್ಲನಿನ್ದ್ರರಾಜಂ(ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೦೫ ; 982) ; ವ್ಯಾಳಿ ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವಸಂ ಪೋದಿಂಬೞಿಯಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕನ್ನೆಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೨೫) ; ಬೆಟ್ಟಹಳಿಯೆಂಬ ಗ್ರಾಮಉ ಹಿಂದೆ ಹತೆಂಟುಕಾಲದಿಂದ ನಾಮನಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ನಾಮವಾಯಿತು (ಎಕ. IX (S), ಚನ್ನಪ. ೨೯೯-೧೧ ; 1387) ; ಕರ್ಣಾಟಕಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಲೋಪಕ್ಕೆ . . .. ಉಕಾರಕ್ಕೆ — ಸುತ್ತೋಲೆ, ಹತ್ತೆಂಟು (ಶಮದ. ೫೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಮಡದಿಯಗಲಿದ ಬಳಿಕ ಹತ್ತೆಂಟಡಿಯ ದಾಂಟುವ ಮರಳಿ ನಿಜಸತಿಯೆಡೆಗೆ ತಿರುಗುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾನನೆಯನೀಕ್ಷಿಸುವ (ನಳಚ. ೫-೧೮) ; ತುರಗ ಸಾಸಿರ ನಾಲ್ಕು ಗಜ ಹತ್ತು ಕಾಲಾಳ ನೆರವಿ ಹತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರದ ವರಗಣನೆಯ ಮೋಹರವ ಖಾನನ ಪಿತ ಗರುವ ಪರಾತ ತೋಱಿದನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೮೩). **ಪತ್ತೆರಡು** = ೧. ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಎರಡು ; ಹನ್ನೆರಡು. ೨. ಎರಡು ಹತ್ತುಗಳು ; ಇಪ್ಪತ್ತು : ಪತ್ತೆರಡುಯೋಜನಮನಱಸುತ್ತಲ್ಕಂತಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಕಾಣದೆ ತನಗಿರ್ಪತ್ತುಪವಾಸಮುದಾಗಲ್ ಚಿತ್ತದೊಳಂದಳ್ಕದಱಸುತಿರ್ದಂ ಭಕ್ತಂ (ತ್ರಿಷುವಿ. ೫೨-೧೫). **ಹತ್ತನೆ ಅವಸ್ಥೆ** = ಪತ್ತನೆಯವತೆ: ವರ್ಷೀಯಾನ್, ದಶಮಿಾ, ಜ್ಯಾಯಾನ್ – ೩ ಶತವೃದ್ಧ, ಬಹಳ

ಮುದುಕ, ಹತ್ತನೇ ಅವಸ್ಥೆ ಸವಿಪಾಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೦). **ಹತ್ತರ ಕೂಡ ಹನ್ನೊಂದು, ಹತ್ತರ ಕೂಡೆ ಹನ್ನೊಂದು, ಹತ್ತರಗೂಡ ಹನ್ನೊಂದು** = ಹತ್ತರೊಂದಿಗೆ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು ; ಮಹತ್ವವಲ್ಲದುದು : ಹತ್ತರ ಕೂಡ ಹನ್ನೊಂದು, ಪರಸೇ ಕೂಡ ಗೋವಿಂದ (ಗಾದೆ) ; ಹತ್ತರ ಕೂಡೆ ಹನ್ನೊಂದು ; ಪರಿಸೆ ಕೂಡೆ ಗೋವಿಂದ ! (ಅನಾಥ. ೧೬೩) ; ನಾನು ನನ್ನ 'ಹತ್ತರ ಗೂಡ ಹನ್ನೊಂದು, ಪರಿಶಿಯ ಕೂಡ ಗೋವಿಂದ' ತರಗತಿಯ ಆಯುಷ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳ ವಿಷಯ ಮಾತಾಡಿದೆನು (ದಾಸಹು.೧೦೧). **ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು** = ಹತ್ತರ ಕೂಡ ಹನ್ನೊಂದು : ಅವನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ರೋಷನ್ ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಪಸ. ೧೩೦). **ಹತ್ತಜುವರು** = ಹಲವರು : ಹಿತವರು ಹತ್ತಜುವರು ತಮ್ಮೊಳು ಸನ್ಮತದಿಂ ಸಹಭೋಜನವಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೫-೮). **ಹತ್ತಜಿಓಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದು** = ಹತ್ತರ ಕೂಡ ಹನ್ನೊಂದು : ಹತ್ತಜಿಓಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ನೀರ ತಾವರೆಯಂತಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೯-೩೩೦). **ಹತ್ತಾರು** = ಅನೇಕ ; ಸಾಕಷ್ಟು : ಕನ್ನಡದ ಡಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳು ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಗಳಾಗುವಾಗ ಡ>ಟ ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾರು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೮೩); ಹತ್ತಾರು ಸಲ ನೀನು ಬಟ್ಟೆಯನಳೆದರು ಕತ್ತರಿಸುವುದೊಂದೆ ಸಲವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೬-೨೧). **ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು** = ಹಲವು ; ಕೆಲವು : ನನ್ನಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಹತ್ತುಜನ** = ೧. ಅನೇಕ ಮಂದಿ : ಹತ್ತು ಜನರ ಹಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಒಬ್ಬನ ತಲೆಹೊರೆ (ಗಾದೆ). ೨. = ಹತ್ತುಮಂದಿ ೨ : ಹತ್ತು ಜನ ಎಂಬುವರು ಮುತ್ತಿನ ಸಮಾನ (ಗಾದೆ) ; ಹತ್ತು ಜನರ ಮುಂದೆ ಮಾನ ಕಳೆಯಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ಹತ್ತು ಪಟ್ಟು** = ಪತ್ತುಮಡಿ : ಅವನು ನನಗಿಂತ ಹತ್ತು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಶ್ರೀಮಂತ (ರೂಢಿ). **ಹತ್ತು ಮಂದಿ** = ೧. ಅನೇಕ ಜನ ; ಸಾಕಷ್ಟು ಜನ : ಅಕ್ಕಜಿಂದಲಿ ಹತ್ತು ಮಂದಿಯು ಕೂಡಿ ನಕ್ಕರು ಕೆಲೆದರು ತಮತಮಗೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೬೫-೩೬೩) ; ಮುಂದಿದ್ದ ಕೂಸನ್ನು ಒದ್ದಾಲೊ ಹತ್ತು ಮಂದಿಲಿ ಮಾನವ ಕೆಡಿಸ್ಯಾಳಣ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೨-೩) ; ಹತ್ತು ಮಂದಿಯ ತಾಯಿ ಬೀದೀಲಿ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತಳಂತೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಅನೇಕ ಜನ ಸಭ್ಯರ ಒಕ್ಕೂಟ ; ಸಮಸ್ತರು : ದುಷ್ಟೆ ಕರ್ಕಶಿಸ್ತ್ರೀಯಳ ಹೆಸರು ತೆಗೆಯಬಾರದು ಹತ್ತು ಮಂದಿಗಂಜದವನ ಸ್ನೇಹಿಸಬಾರದು (ಪುರಂದ. ೨-೫೮-೩) ; ಹತ್ತು ಮಂದಿಯ ಮಾತು ಮೀರಬೇಡ, ರಾಯರಿಗೆ, ದೇವರಿಗೆ ಸುಳ್ಳಾಡಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಹತ್ತು ಸಮಸ್ತರು** = ಹತ್ತು ಮಂದಿ ೨ : ಅದು ಧಾರ್ಮಿಕವೇ ಆಗಲಿ, ಲೌಕಿಕವೇ ಆಗಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುದರ್ಶನ ಭಟ್ಟರ ಅವಗಾಹನೆಗೆ ತರದೆ, ಅವರ ಸಲಹೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಊರಿನ ಹತ್ತು ಸಮಸ್ತರು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೬). **ಹತ್ತೈದು** = ಕೆಲವು ; ಹಲವು : ಕುಮಾರಂ ತನ್ನ ಮನದನ್ನರಪ್ಪ ಹತ್ತೈದು ಸಖಿಗಳಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತುಂಬುರನಂ ಕರೆಯಿಸಿ (ಸಂಬಿರ. ೪-೯೩) ; ಗಳಿಗೆ ಜಾವಂ ದಿನಂ ಪಕ್ಷ ಮಾಸಾಬ್ದತತಿಗಳ ಹಂಗು ಹೊದ್ದದೊಂದೆರಡುಸಂವತ್ಸರಂಗಳಲೆ ಹತ್ತೈದು ವರುಷದ ಹರೆಯುವಂ ತಳೆದನನುಪಮಸ್ವಾತಂತ್ರನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೧).

[ದೇ.॥ ತವಿ. ಮಲ. ಪತ್ತು ; ತುಳು. ಪತ್ತ್ ; ತೆಲು. ಪದಿ ; ಕೊಡ. ಪತ್ತ್ಀ; ಕೋತ. ಪತ್ ; ತೊದ. ಪೊತ್ ; ಕೋಲಾ. ಪದಿ, ಪದೀ ; ಗೊಂಡಿ. ಪದ್, ಪದಿ]

ಪತ್ತು4 'ಪೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಪತ್ತು5 (ನಾ). ೧. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇಡುವ) ನಂಬಿಕೆ ; ವಿಶ್ವಾಸ ; ಭರವಸೆ : ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಸಹ ಸಾಲ ಮಾಡುವದುಂಟು. ಆದರೆ ಅವರ ಪತ್ತು ಪೊಳೆತಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಸಾಲದ ಬಡ್ಡಿಯ ದರವು ಹಗುರಾದದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೨೮೬) ; ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೂಜನರ ಪತ್ತು ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ಹಿಂಪುಸ. ೧೩೨) ; ಆತ ಕೇಳಿದಂತೆ ಎರಡುನೂರು ಮುನ್ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳವರೆಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಸಾಲ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಜೀಪಪ್ರ. ೧೦೦). ೨. ಘನತೆ ; ಗೌರವ ; ಹಿರಿಮೆ : ಅಹಿಂಸಾ ವ್ರತಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದರೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತ್ತು ಹಾಳಾಗುವುದು, ಅಪ್ರೀತಿ ಬೆಳೆಯುವದು (ವಿಜಾಪುಂ. ೪೨). [←ಮರಾ. ಪತ್]

ಪತ್ತು6 (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಹೊತ್ತಿಸಿದ ಪಂಜು : ಹತ್ತುತಲೆ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು, ಬೀದಿ ಮೇಲೆ ತಮಟೆ ಹೊಡೆಸಿಕೊಂಡು, ಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಗುಗ್ಗುಳ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದರೆ ಚಂದ ಅಂತ ಕಾಣಿಸಿತು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೦). [?]

ಪತ್ತುಗಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ಒಡವೆ ಮಾಡಿಸಲು ಬಂದವಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದನೆಂದು ಅಪವಾದ ಹೊತ್ತು ಬಂದ, ಪತ್ತುಗಾರ (ಸಶೂರ. ೫೩). [<ಪತ್ತಾರ]

ಪತ್ತುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿಸು ; ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಬ್ಬಿಸು : ಲೋಕದ ಲೋಗರ್ ಕಾಡ ಬೀಜಂ ತಂದು ಊರ ಮರ ನೊತ್ತಿಗಿಡುವರುಂಟು. ನೋಡೆ ನಾಡೆಳವಳ್ಳಿಯಂ ಸಮಂತು ಕಾಡ ಕರ್ಮರನೊಳ್ ಪತ್ತುಗುಡುವರೊಳರೇ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೮-೪).

[ಪತ್ತು2+ಕುಡು1(<ಕೊಡು1)]

ಪತ್ತುಗೆ, ಪತ್ತಿಗೆ1, ಹತ್ತಿಗೆ1, ಹತ್ತುಗೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : ಗೆಕಾರಕ್ಕೆ—ಉಡುಗೆ. . .ಪಣ್ಣುಗೆ, ಪತ್ತುಗೆ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಜರಾಯುಗಳ್ ಭೂಭೃತ್ತತಿಯುಂ ಜ್ಯೋತಿಯೊಡೆವೆರೆದ ಲೋಕಚಯಮಂ ಪತ್ತುಗೆಯಿನಂಡಮಧ್ಯದೊಳೆತ್ತಂ ಸನರಾಮರಾಸುರರ್ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೧೦೬). ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಮುತ್ತ ಬಿಡುಗಣ್ಣವರ್ ನೆಲದ ಪೊಸ ನಲ್ಲರಂ ಪತ್ತುಗೆಯ ನೋಳ್ಪ ಪೋಲರಿಲುಗಳ್ ಮಿನುಗೆ (ಕಾಬೂರ. ೬೫-೧೧೧). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಪೊಗಟಲ್ ದೇಸೆಗೆ ದೇವರಿಂದುಕಳೆಯಂ ನಿಸ್ಸಾರಮಂ ತಮ್ಮ ಪತ್ತುಗೆಯಿಂದಂ ಪದಿನಾಜಿನಲ್ಲಿ ಸವಿವರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೪) ; ಪಣದಾಸೆ ನಂಟುತನದ ಪತ್ತುಗೆ ನೇಹದೆಣಿಕೆಗಳಿಂದೆದೆಗರಗಿ ಗುಣ ಜವ್ವನ ಕುಲ ರೂಪುಗುಂದಿದ ನಡೆವೆಣಕೀಯಲಾಗದು ಪೆಣ್ಣ (ಹದಿಬ.೫-೧೭). ೪. ದೇಹಸಂಬಂಧ ; ಸಮಾಗಮ ; ಸಮ್ಮಿಲನ : ತೆತ್ತುತನಕ್ಕೆ ತೆತ್ತುತನಮಂ . . . ಪತ್ತಿದ ಮೆಯ್ಯೊ ಪತ್ತುಗೆಯಸುಕ್ಕೆವಕುಕ್ಕೆವಗೆಯ್ತುಮಂ ಪೊಣರ್ಚುತ್ತುಮುಪಾಯದಿಂ ಕಳೆಯೆ ಕೂಡುವನಂ ವಿಭು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೮೫ ಶೂದ್ರಕ) ; ಅಮರ್ಕೆಗೆಟ್ಟೊಡಲವೋಡಿದುದೆಂದಗಿವೆನ್ನ ನಿನ್ನ ಪತ್ತುಗೆಯ ತೊಡರ್ಪದಿಂದು ಪಜಿದತ್ತು ಮನಂ ಬಟುಕೆಯ್ದೆ ಸೊರ್ಕಿದಾನೆಗೆ ಪರಿವಂತಿರಿಂದು ಪಜಿದತ್ತೆನಗಂ ನಿನಗಂ ತಳೋದರೀ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೭) ; ಪದನಜಿದು ಪತ್ತುವ ಪತ್ತುಗೆಗಂ ಇಂಬಜಿದು ಸೇವಿಸುವ ಸೇವೆಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ವ). ೫. ಸ್ನೇಹ ; ಒಲವು ; ಗೆಳೆತನ : ಗುರುವುಂ ತಾನುಂ ಮನಂಗೊಂಡರಾ ನಖಮಾಂಸಸ್ಥಿತಿಯಪ್ಪ ಪತ್ತುಗೆಗಳಿಂ ಕ್ಷೇಮಂಕರಾಧೀಶನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨೧) ; ಎಮಗೆ ಪತ್ತುಗೆಯಂ ಮಾಡಿದಿರಪ್ಪೊಡೆ ಸುಖದೊಳ್ ನೆಲಸದೆ ತಿರಿವಿರೆಂದು ಪೇಟ್ವಂತೆ ಸಂಚಳಿಸುವ ಕಣ್ಗಳುಮಂ ನೋಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಪೆರ್ಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೯೦) ; ಸವಿ ತವದನ್ನೆಗಂ

ಮನದ ಪತ್ತುಗೆಗಳ್ ಕಿಡದನ್ನೆಗಂ ಪೞಂಗವೞೆಯಾಗದನ್ನೆಗಂ . . . ತವಿವುದು ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೧) ; ದೊಡ್ಡವರೊಡನೆ ಪತ್ತುಗೆಯನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದುದಕೆ ಇದು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಂಡ (ಇಂದಿರೆ. ೨೮). **೬.** ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಒಧಗುವಿಕೆ ; ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ : ಜಸದೞಿವಂ ಪರಾಭವದ ಪತ್ತುಗೆಯುಂ . . . ಜನತಾಪವಾದಮುಂ ವ್ಯಸನಿಗಳಾರುಮೆತ್ತಲೞಿವರ್ ವಿಷಯಾಸವಮತ್ತಚೇತಸರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೧೮). **೭.** ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಪಡೆಯುವಿಕೆ : ನೆಗೞ್ದಭಯಘೋಷಚಕ್ರಿಯ ಮಗಳ ಮನೋರಮೆಯ ಮದುವೆಗಂ ರಾಜ್ಯದ ಪತ್ತುಗೆಗಂ ಗುರೂಪರೋಧಕ್ಕಗಿದು ಮನಂದಂದನೇಂ ಜಿತಾತ್ಮನೊ ಪುರುಷಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨). **೮.** ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಭಾಗ; ಪಕ್ಕ ; ಸಮೀಪ : ಕುಂದರಾಜನ ತಂಗೆ ಬೀಚಬರಸಿಗೆ ಊರಿಂ ಮೂಡಣ ಭೇರುಣ್ಡೇಶ್ವರದ ತಳವೃತ್ತಿ ಪುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲ ಮೂಡಣ ಪತ್ತುಗೆಯಲೆ ಭೇರುಣ್ಡಗಳೆಯಲ್ಕೊಟ್ಟ ಗೞ್ದೆಯ ಮತ್ತರ್ಪತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೫೧-೮೧ ; 1047) ; ತಿಪ್ಪಗಾವುಂಡನ ಸಾತಿಗಾವುಂಡಂ ಅಗಸಗೆಱೆಯ ತಂನ ವಿಸಂಕಾಣಿಯ ಬಳದೊಳಗೆ ಗೂಗೆಯಬಾಗಿ ಪಡುವಣ ಪತ್ತುಗೆಯೊಳು . . . ಬಿಟ್ಟ ಎರೆಯ ಮತ್ತರೊಂದು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೮೧ ; 1186). **೯** ಆಶ್ರಯ ; ಆಧಾರ : ಸೊಗಯಿಪ ಸುರಭೂಜದ ಪತ್ತುಗೆಯುಂ ನವಕಲ್ಪಲತಿಕೆ ಪಡೆದಂತಿರೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಖಚರಾಧಿಪನೆರ್ದೆವತ್ತುಗೆವಡೆದಳ್ ವಾಯುವೇಗವನಿತಾರತ್ನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೫೬). **೧೦.** ನಿಷ್ಠೆ ; ತತ್ಪರತೆ ; ಏಕಚಿತ್ತ : ಎಡೆವಿಡದೆ ನೀಮವರ ಮಕ್ಕಳನ್ ಬಗೆ ಪೊರಳದೊಂದೆ ಪತ್ತುಗೆಯಿಂದೆ ಸೇವೆಗೆಯ್ದಿರ್ಪುದುವರ್ ಬಲ್ಲೆನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೯-೧೫೬). **೧೧.** ಸ್ಥಿರತೆ ; ಅಚಲತೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮುಗಿಲೊಡ್ಡಿಂದ್ರನ ಧನು ಮಿಂಚುಗಳೀಳೆ ಬೞಿಕ್ಕೆ ವಾರಿವರಲಿಂದಂ ಪೆರ್ಚುಗೆಗೊಂಡ ಕಾಲಮದು ಪತ್ತುಗೆಯುಂ ತಳೆದಿರ್ಪುದೆಯುೞಿದತ್ತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ (ವೀರವಿ. ೬-೧೫). **೧೨.** (ರಥದಲ್ಲಿ) ಸಂಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭಾಗ ; ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ; ಅಚ್ಚು : ಅಡ್ಡವಂದ ನೞಿಗೊಂಬಿನ ಪತ್ತುಗೆ ಜೋಲ್ವ ಬಳ್ಳಿಗೊಂಬಿನ ಬಳೆ . . . ಕಣ್ಗೆ ಚೆಲ್ವನೆ ನಡೆತಂದು ವಂದಸುಗೆಯೆಂಬ ನೆಗೞ್ತೆಯ ತೇರ್ಗಳೆತ್ತಲುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೩).

ಪತ್ತಿಗೆ$_1$: ೧. 'ಪತ್ತಿಗೆಯಾರಂಬ' ಪರಾ. **೧೩.** ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಹಿಡಿತ : (ಕ). **ಹತ್ತಿಗೆ$_1$: ೩.** ಶೋಕದ ಹತ್ತಿಗೆಗೆ ಹೊರೆದೆಗೆದು ಮಱವೆಯ ಚಿತ್ತವನು ಚೇತರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನುಡಿಸಿದನು ಮುನಿಪ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧೦); ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಾವಲಿಂಗಸಂಬಂಧವ ತಿಳಿದುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೩-೨೮೮ ಅರ್ಥ). **೧೨.** ಬೆಚ್ಚಿದವು ರಥವಾಜಿ ಹತ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ.ತ್ತು]ಗೆ ಬಿಚ್ಚಿ ರಥ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ಶೌರ್ಯದ ಕೆಚ್ಚು ಮುಱಿದುದು ಹಿಂಗಿದರು ಪಾಂಡವಕುಮಾರಕರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೩೧); ಮುಱಿದ ಬಲುಗುದುರೆಗಳ...ಹತ್ತಿಗೆ ಹಱಿದ ಗಾಲಿಯ ರಥವ ಚಿನಕಡಿವಡೆದ ಕಾಲಾಳ ಅಱುಹಿದರು ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೬). **೧೪.** ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : ಹತ್ತಿಗೆಯ ಬಿಡಿಸಿ ಕೆದಱಿಸಿ ಬಿದಿರ ಸಟ್ಟುಗವನಿತ್ತಟ್ಟನೊಳು ಬೆಂದುದಂ ಹಿಡಿದು ತೆಗೆದಿರಿಸಿಯುತ್ತಮದ ಸಕ್ಕರೆಯನದ ಪದರೊಳು ತುಂಬಲದು ಬಿಚ್ಚುಪೇಣಿಯಾಯ್ತು (ಸೂಶಾ. ೧-೪೯). **ಹತ್ತುಗೆ :** ೧. ಸುತ್ತುಝಲ್ಲಿಯ ಝಲ್ಲರಿಯ ಬಲುಹತ್ತುಗೆಯ ಬಿಱುಬುಗಳ ತೇರಿನ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಹೊದಱುದೆಗೆದವು ಶಲ್ಯನೆಡಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೨೬) ; ದೇವಿಯಿದ್ದಳು ಬಾಗಿದೊಡಲಿನ ಕೈವೆರಳ ಹತ್ತುಗೆಯ ಕದಪಿನ ಜೀವನವನುದುಗಲಿಪ ನಯನದ ಮಣಿದ ಮಸ್ತಕದ (ತೊರಂರಾ. ೫-೩-೩೩). **೩.** ತಮಿಳು—ಕನ್ನಡಗಳ ಹತ್ತುಗೆಯನ್ನೂ ಕನ್ನಡದೇಸಿಯ ವೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ ಮೂಲಶಕ್ತಿ ಇರುವುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು (ತಪನಿ. ೫೮); ಪಳ್ಳಿ, 'ಪಾಳ್ಯ—ಪಟ್ಟು' ಈ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತುಗೆಯು ವಿಮರ್ಶಾರ್ಹವಾಗಿದೆ (ಕರ್ಣಾಪೂ. ೩೦). **೫.** ಒತ್ತಿಗೈತಂದಾಗಲಭಿನಮಿಸುತ್ತ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು ತಂದೆಯ ಹತ್ತುಗೆಯ ಬುದ್ಧಿಗಳ ತುದಿ ಮೊದಲಾಗಿ ದಶಶಿರನು (ಉತ್ತಕ. ೧೦-೨೨) **೭.** ಆ ಮುನಿವರನು . . . ಉತ್ತಮವು[ದ] ಶ್ರುತಿಯಲಿ[ಲ್ಲಿ] ಭಕ್ತಿಯ ಹತ್ತುಗೆಯು ನಿನಗುಂಟೆಯೆಂದಾ ದ್ವಿಜನ ಕೇಳಿದನು(ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೭-೫೯). **೮.** ನಿಟ್ಟೊರ ಹೊಲದ ಹತ್ತುಗೆಯ ಹೊಲನವರ್ ಹುಲಿಗೆಱೆಯ ಗಡಿಮ್ಬದ ಗಳೆಯ ನೂಱು ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯ್ಯುಮರ್ . . . ಪಾರಮೇಶ್ವರದತ್ತಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು (ಎಇ. XVI, ೪೮-೫೩ ; 1147) ; ಗೂಗೆಯ ಬಾಗಿಂ ಬಡಗಲೆರೆಯ ಮತ್ತರೊಂದು ಮತ್ತಂ ಬಳ್ಳಹಾರದ ಬಡಗಣ ಹತ್ತುಗೆಯೊಳ್ಕತ್ತಗೊಂಡು (ಕಇ. I, ೨೪-೨೧ ; 1148). **೯.** ಎತ್ತಿದವು ಶರಜಾಲ ಫಲುಗುಣನ ರಥ ಹಯ ಸಮಸ್ತಕಂ ಜೇನ ನೊಣದಂತೆ ಕವಿಯಲ್ಕೆ ಶರ ಹತ್ತುಗೆಗೆ ಪೊಗಲೆಡೆಯ ಕಾಣದೆ ಮುರಧ್ವಂಸಿಯುಂ ನೋಡ್ದವಾ ಹಯುಗಳು (ತುರಂಗ. ೬೮-೩೫). **೧೫.** ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ : ತತ್ತ್ವನಲ್ ನಾದವದೞೊತ್ತಿನೊಳ್ ತ್ವಂಪದವೆ ಮತ್ತೆಸೆವ ಬಿಂದುವೆಂದಿಂತೆರಡನು ಹತ್ತುಗೆಯ ಮಾಳ್ಪಸಿಯೆ ಚಿತ್ತಂಬ ಬೆಳಗು (ಮನೋವಿ. ೨-೩೩). **೧೬.** ಹೊಡೆತ ; ಆಘಾತ : ಸತ್ವ ಸವೆಯಂದು . . . ತೆತ್ತ ಕೈ ಕಂಪಿಸದು ಮುಷ್ಟಿಯ ಹತ್ತುಗೆಗೆ ಮನ ಝೋಂಪಿಸದು ಮದವೆತ್ತಿ ಮೆಟ್ಟಿದರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮರ್ಮಘಾತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೧೧) **೧೭.** ನಂಟು ; ಮೊರೆ ; ಬಂಧುತ್ವ : ದೈತ್ಯರ ಮೊತ್ತ ಶಿಶುಪಾಲಾತ್ಮಜರು ಸಹಿತತ್ಯಧಿಕ ರಣಶೂರರೆನಿಸುವರವರಸಂಖ್ಯಾತ ಹತ್ತುಗೆಗೆ ವರದೃಷ್ಟಕೇತು ವರೋತ್ತಮರು ಸಹಿತವರ ಬಲ ಬಲುಮೃತ್ಯುವನು ಕೈಕೊಳ್ಳದವರಕ್ಷೋಣಿಯಿಹುದು (ಕೋಗಯ. ೨೦-೧೯). **೧೮.** ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಮುತ್ತುವಿಕೆ; ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ: ಮುತ್ತಿತಾ ಬಲಜಲಧಿ ವಡಬನ ಮುತ್ತುವಂಬುಧಿಯಂತೆ ಬಳಿಕಾ ಹತ್ತುಗೆಯ ಹವಣಿನಲಿ ಹರಿಸುತನಿರ್ದನು (ತೊರಂರಾ. ೫-೬-೮) ; ಬಿತ್ತರಿಸಲರಿದಾದಿವೀರರ ಹತ್ತುಗೆಯ ಹವಣುಗಳ ಸಂಗರವೆತ್ತ ನೋಡಲು ಕೊಲೆಗೆ ಮೇಲದು ಬಲುಹು (ತೊರಂರಾ. ೬-೧೮-೧೧). [ಪತ್ತು$_1$ +-ಗೆ]

ಪತ್ತುಗೆಗಾಱ (ನಾ). ಸಮನಾದವನು ; ಅನುರೂಪ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತಹವನು : ತೆತ್ತಿಸಿ ನೋಡಲು ಕುವರಿಯ ರೂಹಿಂಗೆ ಪತ್ತುಗೆಗಾಱರಿಲ್ಲೆನುತೆ ಬತ್ತಿದ ಹರ್ಷಾಶ್ರುಗಳಿಂದೆ ಧರಣಿಗೆ ಹತ್ತಿದಳಾಕೆ ಬೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೦). [ಪತ್ತುಗೆ+-ಕಾಱ]

ಪತ್ತುಗೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಬಿಡು : ಪಗಲೆಂದುಂ ತಲೆಯೆತ್ತಲಣ್ಮೆನಸುಂ ಚಂದ್ರಂಗೆ ಕೂರ್ತಂತೆ ಪತ್ತುಗೆಗುಂದಳ್ ನಿಸೆಯುಪ್ಪುದುಂ ಪರಿದು ದುಗ್ಧಾಂಭೋಧಿಯೊಳ್ ಕೂಡುವಳ್ . . . ಕೌಮುದಿ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೨); ಕಡುಗೊರ್ಬಿ ಪರ್ಬಿದ ಮರ್ಬು ಮಿಗವಕ್ಕೆಗನೊಳಾದ ಪಗೆತನಮಂ ಬಗೆಗೊಂಡು ತಜ್ಜನಕ ವನನಿಧಿಯುಂ ಕನಲ್ದು ಸುತ್ತಮೊತ್ತರಿಸಿ ಮೊತ್ತಂಗೊಂಡು ಪತ್ತುಗೆಗುಂದದೊತ್ತಿ ಮುತ್ತಿದುದೆಂಬೊಪ್ಪಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೨ ವ). [ಪತ್ತುಗೆ+ಕುಂದು$_1$]

ಪತ್ತುಗೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪು ; ಜೊತೆ ಕೆಡು : ಪತ್ತುಗೆಗೆಟ್ಟುಮೊಂದುನುಡಿಗೊಂಬತನೆಂದೆರಡೆಂಟನೀಗಳಾನೆತ್ತಱಿವಂದಮೆಂಬ ತೆಱದಿರ್ದಪೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೯). [ಪತ್ತುಗೆ+ಕೆಡು$_1$]

ಪತ್ತುಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಆವಗಂ ಮದಂ ಜಗುಟಿದಿಭಂಗಳಾಂತ ಪೊರೆ ನಿಲ್ಲಳೆ ವಕ್ಷದ

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೂರ್ತು ಪತ್ತುಗೆಗೊಳೆ ತಳ್ತು ತೋಳೊಳೆಸೆದಳ್ ಧರಣೀವಧು ಪದ್ಮಭೂಪನಾ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೪); ಧರೆಯಂ ಗಾಲಿಯನೆತ್ತಿ ಪ[ಪ]ತ್ತುಗೆಗೊಳುತ್ತುಂ ತಾಗಿಸಲ್ ಲೋಕಮಂ ತುರಗಂಗಳ್ ಖುರಘಟ್ಟನೋಚ್ಚಳಿತ ಧೂಳೀಜಾಳದಿಂ ಪೊಟಿಲ್ . . ಭರದಿಂ ಬಂದಿದಿರಾಂತು ನಿಂದುವರ ದಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೨೧); ಜಗದೇಕವೀರ ನರಪತಿ ಜಗದೀಶ್ವರನಂಶ ಮಕ್ಕುಮಲ್ಲದೊಡಿವನೊಳ್ ಪಗೆ ಪತ್ತುಗೆಗೊಂಡವರುಂ ಸೊಗವಾಳ್ವರೆ ದಿವ್ಯಭೋಗಭಾಗ್ಯೋದಯದೊಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೭-೬).

[ಪತ್ತುಗೆ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪತ್ತುಗೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಅತ್ತಿಗೆ ನಾದಿನಿಯರೊಳಂತರಂಗವ ಪತ್ತುಗೆಗೊಳಿಸಿ ಬಾಳುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೨೧); ಆ ತನೂಜಾತರ್ಗೆ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ನೆಗಟ್ಚಿ . . . ಅನ್ವರ್ಥಂಗಳಾದ ನಲ್ವೆಸರ್ಗಳನಿಟ್ಟು ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವೃತ್ತತ್ತಿಯಂ ಪತ್ತುಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಚಕವಿ. ೨-೨೪). ೨. ಅಳವಡಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : ಕತ್ತುರಿಯಿಂದೆ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಗೆಯ್ದು ಪೆರ್ಮುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಮಾಣಿಕವ ಪತ್ತುಗೆಗೊಳಿಸಿರ್ದ ದಯರಂಗವಾಲಿಯ ಬಿತ್ತರಿಸಿದರು ತೀಕ್ಷಣದಿ (ಸೋಹತ. ೨೧-೫).

[ಪತ್ತುಗೆಗೊಳ್+-ಇಸು$_3$]

ಪತ್ತುಗೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬೇರ್ಪಡು; ಭಿನ್ನವಾಗು : ಸಂಪುಟಂ ಪತ್ತುಗೆವಿಟ್ಟೋರಂದದಿಂ ಸಿಂಪುಗಳುಗುಟೆ ಸಿಡಿಲ್ತಂದ ಮುಕ್ತಾಫಲಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಭೋಧಿಯ ಪುಳಿನಚಯಂ ಬೆಳ್ಪನಾಳ್ದಿರ್ದುವಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೨). [ಪತ್ತುಗೆ+ಬಿಡು$_1$]

ಪತ್ತುಗೆವೆರಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಕಟಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಗೆಮೊಗದಿಂದ ಪೊಣ್ಮುವ ಸುಗಂಧದಿಂ ಘ್ರಾಣದಿಚ್ಛೆಯಂ ಸಲಿಸುವ ಪತ್ತುಗೆವೆರಸಿ ಬೆರಸಿಯೊಲಿಸುವ ನೆಗಟಿತ್ತಿಯಿಂ ಮನವನೂನಸುಖಮಂ ಪಡೆಗುಂ (ಪಸಾರ. ೧೮೭). ೨. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸು ; ಆಪ್ತವಾಗು : ಅತ್ತೆ ನಾದಿನಿಯರೊಳಳುಕದೆ ಕಾದುವುನ್ನತ್ತಿಯರೀ ಕೃತಿಗೇಳೆ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳಿಂದೊಳಗುಗ್ಗೆದವರೊಳು ಪತ್ತುಗೆವೆರಸಿ ಬಾಳುವರು (ಹದಿಬ. ೧-೫೮).

[ಪತ್ತುಗೆ+ಬೆರಸು$_1$(<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಪತ್ತುಗೆವೆರಸು$_2$ (ಅ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ; ಹೊಂದಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ತಾಯ ಶಿಶುವಿನಂತೆ ಕಱುವಿನೆಳಗಂದಿಯಂತೆ ಲೋಭಿಯ ಪೊನ್ನಂತೆ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೊಳಪ್ಪ ಪತ್ತುಗೆವೆರಸು . . . ಪ್ರಭುಕೆಟ್ಟ ನಾಡಂತೆ ಸಂಸಾರದ ಶರೀರದ ಭೋಗದ ಮೇಲೆ ಬೇಸಱಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫). [ಪತ್ತುಗೆ+ಬೆರಸು$_3$]

ಪತ್ತುಗೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹದಿಂದಿರು ; ಒಲಿದಿರು : ಆ ಕಾಂತೆಯೊಳಾ ಸಕಲಮಹೀಕಾಂತಂ ವಜ್ರಲೇಪದನುಬಂಧಮನಿತ್ತಾ ಕೃತಿಯಿಂ ಪತ್ತುಗೆವೆತ್ತೋಕುಳಿಯಾಡುವನನಂಗರಾಗಾಮೃತದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೮೭).

[ಪತ್ತುಗೆ+ಪೆಱು$_1$]

ಪತ್ತುಗೇಡು (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

ಪತ್ತುಗೇಡಾಗು = ನಂಬಿಕೆಯು ಹಾಳಾಗು : ಆ ಅಲಂಕಾರಗಳು ದೊರೆಯದಿದ್ದರೆ ಜನರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪತ್ತುಗೇಡಾಗುವುದು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೪೧). ಪತ್ತುಗೇಡು ಮಾಡು = ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು : ನಾನು ಹಲವು ಬಗೆಗಳಿಂದ ಅವನ ಪತ್ತುಗೇಡು ಮಾಡುವೆನು (ಕಮಲ. ೨೦).

[ಪತ್ತು$_5$+ಕೇಡು]

ಪತ್ತುಗೊರಳ (ನಾ). ಹತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದಶಶಿರ ; "ರಾವಣ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೯೬).

[ಪತ್ತು$_3$+ಕೊರಳು(<ಕೊರಲ್)+-ಅ$_7$]

ಪತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡು : ಬಿತ್ತನ್ನದೆ ಬೇರೆನ್ನದ ನಿತ್ತುಂ ಭಾಗಂಗಳಿಂದೆಯುಂ ಕುತ್ತಗಳಂ ತುತ್ತುವ ಗಿಡುವವೊಲಕ್ಕುಂ ಪತ್ತುಗೊಳಲ್ಸಿರಿ ಪರೋಪಕಾರಿಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ನೀತಿಸಂ. II, ೧೭೭). ೨. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಆರೊಂದು ಹಯಮೆಂಬುದನಾರೈದು ಪೋಗದೆ ಪತ್ತುಗೊಳ್ವ ನೀಂ ಕಾಲುರಿಚನಕ್ಕುಂ, ಸಾಜಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೧೫). [ಪತ್ತು$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪತ್ತುದಲೆಯ (ನಾ). = ಪತ್ತುಗೊರಳ : ಪತ್ತುದಲೆಯನು ಕೀಚಕನು ಮನವಿತ್ತು ಪರವಧುವಿಂಗೆ ಬಾಳ್ದರೆ (ನಾಗಪ. ೧೮-೪೯).

[ಪತ್ತು$_3$+ತಲೆ$_1$+-ಅ$_7$]

ಪತ್ತುವರಿಜ (ನಾ). ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಎಲರುಣಿವಟಿಕ್ಕಿಗ ಪಾಱುಂಬಳೆಗೆಯ್ಯುಂ . . . ಹರಿಯೆಂದು ಪತ್ತುವರಿಜನೆನುತ್ತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೫). [ಪತ್ತು$_3$+ಪರಿಜು$_1$+-ಅ$_7$]

ಪತ್ತುವಳಿ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ಹಣವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ,—ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ,—ದಸ್ತುಮಾಡುವಿಕೆ; ಧಪಾವಣೆ: ಇದು ತಿಳಿದು ಪತ್ತುವಳಿ ಬಾಬತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಲವಂತದಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿ ಬೇಗಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಯಿದ್ದಾಗ್ಯು ಸಹ . . . ಮಾಜಿ ಅಮಿಾಲಗೆ ಅವನ ಅಮಲ್‌ನಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಇರುವ ವಿದ್ಯಮಾನಕ್ಕೆ ಮಹಜರು ಬರೆದು ಕೊಡಬೇಕು (ಮಹಾಪಂ. II, ೫೯).

[ಪತ್ತು$_2$+-ವಳಿ$_1$]

ಪತ್ತುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದೃಢವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು: ಗೊರವನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳಮರ್ದ ಹಾಲಾಹಲದ ಕರ್ವೆಳಗುದಱುಗಲ ನಾಟಕ್ಕಿಯಿಂ ಶಂಖಧವಳಕಂಠದೊಳ್ ಪತ್ತುವಿಡಿದೇಕಮುಖೀರುದ್ರಾಕ್ಷಮೊಂದು ತೆಱಂಬೊಳೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೫). [ಪತ್ತು$_2$+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪತ್ತುವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸು ; ಅಗಲಿಸು ; ದೂರ ಮಾಡು : ವನತರುಪತ್ರಂಗಳನೊಯ್ಯನೆ ನೆಲೆಯಿಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಕಳಕೆಗಮುತ್ಪತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಶಿಶಿರಮುಮಿನಿಸಿನಿಸನೆ ತನ್ನ ನೆಱನನಱುಪಿದುದೀಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೯); ಎನಗಾದದೊಂದು ಪರಿಭವಮನಾರ್ಗೆ ದೂಱಿದಪೆನಾರ್ಗೆ ಪೇೞ್ದಪೆನಿದನಾಂ ನಿನಗುಸಿರ್ದನಂತರಂ ಸುಖದಿನೆನ್ನ ತನುವಿಂದೆ ಪತ್ತುವಿಡಿಸುವೆನಸುವಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೯೮); ನಳಕೂಬರನೊಳ್ಕೂಡಿ ಸುಖಮಿರೆಂದಾಕೆಯ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ . . . ಮನ್ನಿಸಿ ಭಯಮಂ ಕಳೆದಿತ್ತಂ ಭೃತ್ಯಪದವಿಯಂ ದಶವದನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೯೫ ಪ); ಈತನ ಧನಮುಂ ಬುದ್ಧಿಯುಂ ವ್ಯಥೆಯಾಗದಂತೆನ್ನ ಬಲ್ಲ ಮಾರ್ಗದಿಂ ತಿಳಿಪಿ ಬಟಿಕ್ಕೀ ಧರ್ಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಮದೀಯ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಪತ್ತಿಸುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೦೯). [ಪತ್ತುವಿಡು+-ಇಸು$_3$]

ಪತ್ತುವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡು,—ತೊರೆ,—ತ್ಯಜಿಸು : ಕುಲಜನುಮಲ್ಲಂ ನಣ್ಪಿನ ಬಲಮುಂ ತನಗಿಲ್ಲ ಕಣ್ಗಮೇಳಿದ ನಾರೊಳ್ ನೆಲಸಿರನೆಲ್ಲಿಯುಮ[ವನ]ಂ ಚಲವೆಂದುಂ ಪತ್ತುವಿಡದದೊಂದುಂಟು ಗುಣಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೨); ಅಂತು ಸತ್ತುಂ ನೆಲನಂ ಪತ್ತುವಿಡೆನೆಂಬಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತಿ ಮೂರ್ಛಾಗತನಾಗಿರ್ದ ಕುರುಕುಳ ಚೂಡಾಮಣಿಯನೇನುಂ ಮಾಣದೆ ಕಿವ್ಮಾರವೈರಿ ಮುಟ್ಟೆವಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೭ ಪ); ಸಿಂಹಶರಭಶಾರ್ದೂಲವ್ಯಾಳಮೃಗಮಿಥುನಂಗಳ್ ಕಾಲಸ್ವಭಾವದಿಂ ಋಜುಸ್ವಭಾವಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ವಿಷಮಸ್ವಭಾವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೭೧ ಪ); ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನವಿಧಿಯಿಂದ ದೇಹವ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಒಂದುಕ್ಷಣದೊಳು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೊಳಹಮಿಂದ್ರರಾಗಿರ್ದರ್ (ಶಾಂತೀಚ. ೫-೧೪೮).

೨. ಬೇರ್ಪಡು ; ಬೇರೆಯಾಗು ; ದೂರವಾಗು ; ಅಗಲು : ಶರಪಂಜರದೊಳೊಱಗಿಯುಂಮೊಡಲಿಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಪೋಪ ಜೀವಮಂ ಪೋಗಲೀಯದೆ ಸ್ವಚ್ಛಂದಮಿಟ್ತುವಪ್ಪುದಱಿಂದುತ್ತರಾಯಣಂ ಬರ್ಪನ್ನ ಮಿಱಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೭ ಪ) ; ಜಾತಿಜರಾಮರಣಾನಿಷ್ಟಸಂಯೋಗ ಮಿಷ್ಟವಿಯೋಗ ಸಹಜಸಮುದ್ಭವಶಾರೀರಮಾನಸಾಗಂತುಕದುಃಖದಿಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟನಂತಚತುಷ್ಟಯಮಂ ಪೊರ್ದಲೆಂದು ತಪಂಬಟ್ಟಿಂ (ಆಜಿಪು. ೧೦-೪ ಪ) ; ಮತ್ತಹಸ್ತಿಗಳ ಮಸ್ತಕದಿಂ ಬಿದಿರಿಂ ಫಣೀಂದ್ರೋತ್ತಮಾಂಗ ದಿನಗುರ್ವಿಪ ಪಂದಿಯ ಕೋೞ್ಕಳಿಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟಗನಿಕುಂಜದೊಳೊಕ್ಕಳ ಮುತ್ತನಾಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಶಬರಪ್ರಿಯಕಾಮಿನಿಯರ್ಕಳಂ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೧೯) ; ಒದೆದದ್ರಿಕ್ಷಿತಿಸಂಧಿ ಪತ್ತುವಿಡೆ ಭೈಭೈಯೆಂಬಿನಂ ಕಿಱಿತ್ತು (ಶಪುದ. ೫೩ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು; ಕಾಣದಾಗು: ಆಗಳ್ ತನ್ನ ರಾಗಮಂ ರಾಗಿಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಪಚ್ಚುಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕೆಂಪು ಪತ್ತುವಿಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೦ ಪ). ೪. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : ತಪದೊಳ್ ನಿಂದುಂ ನಿನ್ನ ನೆಲದೊಳ್ ನಿಂದೆವೆಂಬ ಮಾನಕಷಾಯಮುವರ್ಗಿಸ್ಸುಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟುದಲ್ತದಱಿಂ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರ್ದುದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೩ ಪ) ; ಪಲವು ತೆಱದಿಂ ಸಂಜೀವಕನೊಳಾದ ಭಯಂ ಪತ್ತುವಿಡೆ ಸಂತಸಂಬಡೆ ನುಡಿದೊಡಂಗೊಂಡು ಬಂದು (ಪಂಚತಂ. ೫೭-೩) ; ಬೆಸಸಿಮಿದನೆನ್ನ ಮನದೊಂದು ಸಂಶಯಂ ಪತ್ತುವಿಡುವಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭) ; ಆ ಕನ್ಯಾರತ್ನದ ಕರಸ್ಪರ್ಶನದಿಂ ಪವಿತ್ರಸುರಭಿಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ ಪತ್ತುವಿಡೆ ಮೂರ್ಛೆ (ಪಂರಾಮಾ.೧೪-೭೦); ಕೆಡುವ ಭಂಡದಂತೆ ಮಾಱುವೋಗದು ಪೇನಂತೆ ಪತ್ತುವಿಡದು ಬಣಗಿನಂತೆ ನೇರಿತಲ್ಲದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೫). ೫. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನೀಗಿಕೊಳ್ಳು : ಧೈರ್ಯಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟತಿಪ್ರಲಾಪಂಗೆಯ್ವ ಲಲಿತಾಂಗದೇವನಂ ಸಾಮಾನಿಕದೇವರ್ಕೈದೆವಂದು . . . ಎನೆ (ಆದಿಪು. ೩-೫ ಪ) ; ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಂ ಕಾಡುವಂತುಗಿಬಗಿ ಮಾಡಿ ಕಾಡುವಱುವರ ಕಾಟಕ್ಕಮಲಸದೆಯುಂ ಧೈರ್ಯಮಂ ಪತ್ತುವಿಡದೆಯುಂ ಇರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೬ಪ). ೬. (ಬಾಲ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು) ಮುಗಿ ; ಕಳೆದುಹೋಗು : ನಿಜಜನನೀಜನಕರ್ . . . ಪುತ್ರನಿಂದಗ್ಗಳಮಪ್ಪ ಪರಮಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನಡಪುತ್ತಮಿರೆ ಕೆಲವು ದಿವಸದೊಳವಿದಿತಸ್ನೇಹಶೋಕಾಯಾಸಮಪ್ಪ ಶೈಶವಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧೮). ೭. ಅಗಲಿಸು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸು ; ದೂರಮಾಡು : ತನಯರಿರ್ವರ ವಾರ್ತೆಯನತ್ತ ಕೇಳ್ವುದುಂ ಜೀವಮನಂತೆ ಪತ್ತುವಿಡುಗುಂ ತನುವಿಂದದಱಿಂದಮಿಾಗಳ್ . . . ಸಂತಯಿಸು ಪೋಗಿ ಮನೋರಥಮೆಯಂ (ಕಾದಂಉ. ೬೫೮). ೯. ನಿವಾರಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಚಕ್ರಿ ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿಯಪ್ಪುದಱಿಂದಾ ವನಾಂತರಾಳಕ್ಕೊರ್ವನೆ ಬಂದು ಮಾಧವೀಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಆವರಿರ್ವರ ನಾಣುಮಂ ನಡುಕಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ನುಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೯ ಪ). ೧೦. (ಬಾಲ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಮುಗಿಸು ; ಪೂರೈಸು; ಕಳೆ : ತತ್ಕುಮಾರನಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬಾಲಜನ್ಮೋಚಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ ಜನ್ಮಾನುರೂಪಮಾಗೆ ಪುಂಡರೀಕನೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು ಶೈಶವಮುಂ ಪತ್ತುವಿಡಲೊಡಮಖಿಳವಿದ್ಯಾಕಲಾಪದೊಳ್ ಪರಿಣತನಂ ಮಾಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೫) ; ಪತ್ತುವಿಟ್ಟನಣಂ ಶೈಶವಮುಂ ಸಮುಜ್ವಳನವಿದ್ಯಾಹೃದ್ಯಪೀಯೂಷಸೇವನೆಗೀಗಳ್ ನೆಱೆ ಯೋಗ್ಯಮಾದನೆಸೆವೀ ಕಂದರ್ಪದೇವಂ ದಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೫) ; ಪರ್ವತೈಯ್ಯನೆಂಬ ನಾಮಮುಮಂ ತಳೆದು ಶಯಿಶವಲೀಲೆಯುಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಸಕಲಪ್ರಪಂಚತೆಯಂ ಲಘುತರಂ ಮಾಡಿ ತಾಂ ಗುರುತೆವೆತ್ತುದಱಿಂ (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೧೧೨-೧೪ ; 1282) ; ದಿನದಿನದೊಳ್ ತತ್ತುಮಾರಿಯುಂ ನಡೆಗಲ್ತು ತೊದಳ್ ಪಿಂಗಿ ಶೈಶವಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಬೆಳೆದಿರ್ದಳ್ (ತ್ರಿಷವಿ. ೩೫-೫ ಪ). ೧೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು , ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮಚಿಂತೆಯೊಳೆ ಚಿತ್ತಮನಾಗಳೆ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟನನ್ತಾಸ್ಪದಸೌಖ್ಯಮಂ ಪಡೆವ ಪಚ್ಚಪದಂಗಳನೋದುತರ್ಕ್ಷಯಿಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೪-೧೦ ; 1255). [ಪತ್ತು₂ + ಬಿಡು₁]

ಪತತ್ತೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕೆಂಪುಚಂದನ : "ಪತಂಗಂ-ಪತತ್ತೂರ" (ಒಷಧಿ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಪತ್ತೆ₁, ಹತ್ತೆ₂ (ಅ). ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ; ಬಳಿಗೆ : 'ಪತ್ತೆ ಸಾರ್' ಪರಾ. **ಹತ್ತೆ₂** : ಇತ್ತ ಬಾರಯ್ಯಾ ಇತ್ತ ಬಾರಯ್ಯಾ ಎಂದು ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಕೂರ್ತು ಹತ್ತೆ ಕರೆಯುತಿರೆ (ಬಸವ. ೨೪೫) ; ಹಾಱುವ ಹಂಸನ ಹತ್ತೆ ಕರೆವುದೊಂದು ಚಂದಮಾಮ (ತಿಪಗೀ. ೧೯೪-೯೭೨). 'ಹತ್ತೆಸಾರ್' ಪರಾ. [<ಪತ್ತು₂]

ಪತ್ತೆ₂ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಸುಳಿವು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಮಾಹಿತಿ : ಹದಿನೈದು ದಿನವಾದರೂ ಅವರ ಪತ್ತೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೫೮) ; ಆ ಮಾಸ್ತರರ ತಮ್ಮ ಶ್ರೀಪಾದನ ಪತ್ತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ! (ಕನಕ. ೩೦) ; ಏನೇ ಆಗಲಿ, ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಪತ್ತೇನ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬಾರದು (ವೀರಂಪೋ.೮) ; ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡದಿದ್ದರೆ ಕೋಟನಲ್ಲಿ ಹೊಲಿದ ಪತ್ತೆ ಕಾಣಿಸಲಾರದು (ಭಾರತಿ. ೧೧೮). ೨. ವಿಳಾಸ ; ಅಡ್ರೆಸ್ಸು : ಎಲ್ಲ ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿಸಿ ನೀ ಈವರೆಗೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಪತ್ರ ಬರೆದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನನ್ನ ಪತ್ತೆಗೆ ತಡವಾಗಿ ಆದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟಿದುವು (ಅನ್ನ. ೪೫) ; ನಾನು ಒಬ್ಬರ ಪತ್ತೆ ಕೇಳಲು ಅಲ್ಲಿ ಮನೆಯೊಂದರ ಒಳಗೆ ಹೋದೆ (ಕೊಂದಯಾ. ೫೩).

ಪತ್ತೆ ಕೊಡು = ವಿಳಾಸವನ್ನು ಕೊಡು : ಪ್ರಭುರಾಯರು ಡ್ರಾಯಿವರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡಲು ಹೇಳಿ, ತಮ್ಮ ಪತ್ತೆ ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂತಿರುಗಿ . . . ಹೋದರು (ಕೊಂವಯಾ. ೫೨) ; ಸೆಟ್ಟರೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮೂರ ಸೆಟ್ಟರಲ್ಲ . . . ಎಂದು ತಿಳಿಹೇಳಿ ಅವರ ಪತ್ತೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೩೩). **ಪತ್ತೆ ಮಾಡು** = ಗೊತ್ತು ಹಚ್ಚು ; ಶೋಧಿಸು ; ಕಂಡುಹಿಡಿ; ತಲಾಶು ಮಾಡು : ಇನ್ನು ಯಾರಿಪರೊ ಅವರನಾದರು ಪತ್ತೆಮಾಡಿರಿ ಜವದಿ (ಯಚೋರ. ೮೨) ; ನಾನು ಆತನನ್ನು ಪತ್ತೆ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವೆನು (ಪಿಶಾಪ. ೬) ; ಸದಾಶಿವರಾಯರು ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಪತ್ತೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗಗೋ. ೨೨). **ಪತ್ತೆಯಾಗು** = ಗುರುತು ಸಿಕ್ಕು; ಶೋಧವಾಗು ; ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಡು ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಯಾರಿಗೂ ಪತ್ತೆಯಾಗದಷ್ಟು ದೂರ, ಬಹುದೂರ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವೇ ಆ ಯಾಚನೆಯಲ್ಲಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೩೩) ; ನಿಮ್ಮ ಕಳವಿನ ಮಾಲು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರತಿ.೩೬) ; ಬೇಟೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಊರಿಗೆ ಆಳುಗಳು ಬಂದದ್ದೇ ಪತ್ತೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೧). **ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚು** = (ರಹಸ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು) ಕಂಡುಹಿಡಿ,—ಶೋಧಿಸು : ಆಡುನುಡಿಯನ್ನೂ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ—ಉಚ್ಚಾರಗಳನ್ನೂ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲು ಇರುವ ಆಧಾರಗಳೇನು ? (ದ್ರಾವಿವಿ. ೭೬) ; ಸುಧಾಕರನು ಗುಪ್ತಚಾರನಾಗಿ ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ನಮ್ಮ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲು ಈಗಾಗಲೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವನು (ದೇಶಧು. ೯೪) ; ಒಂದು ದಿನ ಮುನಿಯ . . . ದೈವ ತೋರಿಸಿದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ, ಮಧ್ಯಸ್ತಗಾರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೆನ್ನಿಯನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದೇಬಿಟ್ಟ (ನಡೆದಾ. II, ೧೦೧೪). **ಪತ್ತೆ ಹತ್ತಿಸು** = ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚು : ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಬಂದು ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದರೆ, ಪತ್ತೆ ಹತ್ತಿಸಿ ಹಿಡಿದು, ಅವರನ್ನು ಕಡುದು ಹಾಕುವದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪೫). [←ಹಿಂ. ಪತಾ ; ಮರಾ. ಪತ್ತಾ]

ಪತ್ತೆದಾರ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಕೊಲೆ, ಕಳ್ಳತನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವವನು,—ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವವನು : ದಿವಾ ನಿಶಿಯರು ಇದನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪತ್ತೆದಾರನನ್ನು ಕರೆಸಬೇಕೆಂದು ಸಲಹೆಮಾಡಿದರು (ಬಂಕಿಸು. ೨೬೯) ; ಈ ನಾಯಕನ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅರಿಂದಮನೆಂಬ ಪತ್ತೇದಾರನು ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಿಶಾಪ. ೧), ಹರವಲ್ಲಭರಾಯನು ಇಂದು ಪತ್ತೇದಾರನಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ದೇಖೀಚಾ. ೧೪೨). [ಪತ್ತೆ$_2$+-ದಾರ$_4$]

ಪತ್ತೆದಾರಿ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಕೊಲೆ, ಕಳ್ಳತನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವಿಕೆ,— ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ,—ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವಿಕೆ : ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಾಲ್ಲೂಕು ಪೋಲೀಸಿನ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನಾನೇ ಅನೇಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಪತ್ತೆದಾರಿ ನಡೆಸಿದ್ದೇನೆ (ನಡೆವಾ. II, ೮೫೦) ; ಇಂತಹ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬ ಕಕ್ಷಿಗಾರರು ಇರುವುದಾದರೆ, ನನ್ನ ಪತ್ತೇದಾರಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇಂದೇ ಜಲಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದೀತು (ಪಿಶಾಪ. ೩). [<ಪತ್ತೆದಾರ]

ಪತ್ತೆಪಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಸಮೀಪಿಸು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು : ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೊಳಗಣಿಂ ಪೊಳೆದು ಪಾಯ್ವೆಳಮಿಂಚಿನಂತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಲತಾವೇಷ್ಟಿತದೊಳ್ ಪರಿಣತೆಯಪ್ಪುದಱಿಂ ಪತ್ತೆಪಾಯ್ವಂತೆ ಮುರಿದಡರ್ದು ಪತ್ತಿ . . . ಅಡಸಿ ಪಿಡಿದಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೧೦೫ ವ). [ಪತ್ತೆ$_1$+ಪಾಯ್$_1$]

ಪತ್ತೆಪೊಯ್ 'ಪತ್ತೆವೊಯ್' ನೋ.

ಪತ್ತೆವಿಡಿ, ಹತ್ತೆವಿಡಿ, ಹತ್ತೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ ; ಒತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳ್ . . . ಅರೆಜಾಱಿದ ಮೇಲುದುಮಂ ಸಮಂ ನೇವರಿಸುತುಂ ಪತ್ತೆವಿಡಿದುಡೆನೇಣನೊತ್ತು ಸೇರಿಸುತುಂ . . . ಪೊಂಬಟ್ಟಲನೆತ್ತಿ ಬರುತುಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೨೭). **ಹತ್ತೆವಿಡಿ :** ೨. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರು ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರು ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರು : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನಱಿದು ಹತ್ತೆವಿಡಿದೋಲಯಿಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೧). **ಹತ್ತೆಹಿಡಿ :** ೨. ಏಕಾದಶಾಕ್ಷೋಹಿಣಿಯ ವಲ್ಲಭನ ಹತ್ತೆಹಿಡಿದೋಲಗಿಸುವರು ವರಮತ್ತಕಾಶಿನಿಯರುಗಳೇಗಳು ಸುತ್ತಮುತ್ತಿತು ಘೂಕ ವಾಯಸ ಜಂಬುಕವ್ರಾತ (ಕುಮಾ್ಯಗ. ೧೨-೧೬). [ಪತ್ತೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಪತ್ತೆವೊಯ್, ಪತ್ತೆಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಂದಾಗಿಸು ; ಬೆಸೆ : ಗಳಕಳರವಮಂ ಕೆದಱಿ ಬಲ್ಪಿನಿಂ ಬಾಯಿಂ ಬಾಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ಬಾಯ್ಗೆ ಪಾಯ್ದು ಪತ್ತೆವೊಯ್ದಂತೆ ಪತ್ತಿ ತಟ್ಟಿ ತೋಳ ತೊಡಂಕಂ ತಪ್ಪಿಸಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೫ ವ). **ಪತ್ತೆಪೊಯ್ :** ಅವರ ಮನಮನಱಿದು ನುಡಿವ ನುಡಿಗಂ . . . ಪೊಚ್ಚಱಿದು ಸಾರ್ವ ಸಾರ್ಕೆಗಂ ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯). [ಪತ್ತೆ$_1$ + ಪೊಯ್$_2$]

ಪತ್ತೆಸಾರ್, ಹತ್ತೆಸಾರ್, ಹತ್ತೆಸಾರು (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪಿಸು ; ಸನಿಹಕ್ಕೆ ಸೇರು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು : ಪ್ರಾಣಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪೂಣಿಸಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು ಸುರಿವ ಬಾಷ್ಪಬಿಂದುಗಳಿಂ ಕೋದೆಱಿಂಕೆಯ ಮೊದಲುಗಳುಮಂ ಕಂಠದ ತುಪ್ಪುಟುಮಂ ನಾಂದುತ್ತುಮಿರ್ದ ನವವಿಪಂಚಿಯುಮಂ . . . ಇಂತೆಂದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೧೨೦ ವ) ; ಅಂತಿರ್ದಿರವಂ ಕಂಡು ಕಳಭಾಷಿಣಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು . . . ನುಡಿಸಿದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೭೯ ವ) ; ಆ ಸಮಯದೊಳಾ ಮಹಾಸೇನಮಹಾರಾಜಂ . . . ನಿಜತಾಂಬೂಲಿಕನೊರ್ವಂಗೂಡಿ ಕರುಮಾಡಮಂ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು ನಿಲ್ವುದುಂ (ಬಾಹುಪು. ೨-೬೮ ವ) ; ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಬಱಿಲ್ದು ಬೇವಸಂಗೊಳುತಿರೆ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದ ನರಸಂ ಸರಸಂ ಮಿಗೆಯೆಂದಿನಂದದಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೫). **ಹತ್ತೆಸಾರ್ :** ಗಿರಿಸುತೆ ಬಂದು ಕಂಡು ಬೆಱಗಾಗಿ ಕೃಪಾಕರಚಿತ್ತೆ ಹತ್ತೆಸಾರ್ದು ರತಿಯ ಮೆಯ್ಯುಮಂ ಮೊಗಮುಮಂ ತಡವುತ್ತಿರೆ (೧೨ಕ. ೮-೭೮) ; ಹಲ್ಲಂ ಕಿರಿದರಂ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹುತ್ತವನಡರ್ದರಂ ಹತ್ತೆಸಾರದೆ . . . ಮಾಱಾಂತರಂ ತಾಱುತಟ್ಟಪ್ಪಿನಂ ಮಾಡಿ (ದಶಕು. ೫-೪೪ ವ) ; ನಂದಿನಾಥನ ಹತ್ತೆಸಾರ್ದಿರೆ ಮುಂದೆಯಾತಂ ತನ್ನ ಮನದೊಳಗೊಂದಿದೆಮ್ಮಂ ಕಂಡು ಸಂಭ್ರಮವೆತ್ತಿ . . . ದಂಡಪ್ರಣಾಮವನಿಕ್ಕಿ ವಂದಿಸುತ (ಬಸವು. ೨-೨೧) ; ವಿಪ್ರರೆಲ್ಲರಜಿಸುತ್ತಾ ಮಹಾಂತನೆನಿಸುವ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶನಿರ್ಪ ಮಠನಂ ಕಂಡು ಹತ್ತೆಸಾರ್ದು . . . ಎಱಗಲು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೪-೪೦). **ಹತ್ತೆಸಾರು :** ಹತ್ತೆಸಾರಿದ ಮೃಗವ ತಾನೆಚ್ಚದೆ ನಾರಿ ಹಱಿದು ಬಿಲ್ಲು ಮುಱಿದು ಹುಲ್ಲೆ ಸತ್ತಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೧೪೫-೬೬೨) ; ಎತ್ತಲೀಯದೆ ತಲೆ ಕೈಗಳ ಬಿಲ್ಲವರೊತ್ತೊತ್ತೆಯಿಂದಾರ್ದಿಸುತ ಹತ್ತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ, ತ್ರಿ] ಸಾರಿದರು ಹತ್ತಿದರು ಕೋಟೆಯನು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೦-೩೩) ; ಸುತ್ತ ನೋಡುವಳೊಮ್ಮೆ ನೂಪುರವಲುಗದಂತೆ ಹತ್ತೆ ಸಾರುವಳೊಮ್ಮೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೩). [ಪತ್ತೆ$_1$ + ಸಾರ್]

ಪತ್ತೇಮಾರಿ 'ಫತ್ತೆಮಾರಿ' ನೋ.

ಪತ್ತೊಂದಿ (ನಾ). ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ದಶಮಾಂಶ : ಭಟ್ಟಗ್ಗ್ರೇ ಗಟ್ಟಿ ಒಡ್ಡಲಿ ಆ ಪತ್ತೊನ್ದಿ ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೧೬-೧೬ ; ಸು. 450) ; ಅವಱೊಳಗಯ್ದಱ್ದಗಮ್ಮಣ್ಣುಮ್ಪತ್ತೊನ್ದಿಯುಂಸಿಕ್ಕ ಉಣ್ಬೊ ಉಱಿದ ಮೂವತ್ತುಗಳೊಳಮ್ಪುದುವಿನೊಳೆ ಪತ್ತೊನ್ದಿಯುನಿಕ್ಕಿ ಊಗ್ಗೆ ಅಳವಿಯುನಿಕ್ಕಿ ಉಣ್ಬೊ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೪-೭ ; 907) ; ಕಿಱುಪನ್ನಿರ್ವರ್ಕ್ಕೆ ಮ್ಪುನ್ಪುಲಮೆಲ್ಲ ಪತ್ತೊನ್ದಿ ವಿ× (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೨-೫ ; ?) ; ಪತ್ತೊನ್ದಿ – ಹತ್ತರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗವೆಂಬ ಭಿನ್ನಾಂಶವನ್ನು ಈ ಪದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಸಂಭಾನೆ. ೨೦೬). 'ಅಯ್ದೊಂದಿ', 'ದಶವಂಧ' ಪರಾ. [ಪತ್ತು$_3$ + ಒಂದು$_3$ + -ಇ$_3$]

ಪತ್ತ್ಯಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಆನೆ, ಒಂದು ರಥ, ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳು ಹಾಗೂ ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಒಳ ವಿಭಾಗ : ಏಕೇಭ ಎಂದರೆ ಆನೆ ೧ ಏಕರಥ ಎಂದರೆ ರಥ ೧ ತ್ರ್ಯಶ್ವಯೆಂದರೆ ಕುದಿರೆ ೩ (ಮೂಱು) ಪಂಚಪದಾತಿಗಾ ಎಂದರೆ ಕಾಲಾಳು ೫ ಯಿವು ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಚತುರಂಗಬಲವೂ ಒಂದು ಪತ್ತ್ಯಂಗವೆನಿಸುವುದು (ನೃಪಹಾ. ಅನುಬಂಧ ೧. ೯-೨೬). [ಪತ್ತಿ$_3$ + ಅಂಗ$_2$]

ಪತ್ಥಳೆ$_1$ 'ಪತ್ತಳೆ$_1$' ನೋ.

ಪತ್ಥಳೆ$_2$ 'ಪತ್ತಳೆ$_2$' ನೋ.

ಪತ್ಥಳೀಕರಣ 'ಪತ್ತಳೀಕರಣ' ನೋ.

ಪತ್ನಿ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿ ; ಮಡದಿ ; ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ : "ಸಹಚರಿ ಭಾರ್ಯೆ ಕುಟುಂಬಿನಿ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ ಪತ್ನಿ . . . ಸಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಪೆಸರಿಂತಿನಿಸುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೨-೩) ; ಪ್ರಿಯ ಕೇಳುತ್ಸವವಾರ್ತೆಯಂ ತನಯನಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಗಡಂ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿ ಯಶೋದಾವಧು (ಜಗವಿ. ೩-೨೩) ; ಜಾರತ್ವ ಮಾಡೆ ಪತ್ನಿಯ ಕೂಡಿ ಆಳಬಾರದು (ಪುರಂದ. ೨-೫೮-೨). [ಸಂ. ಪತ್ನೀ]

ಪತ್ನಿಕುಲ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಕುಲ,—ವಂಶ : ಆ ಪತ್ನಿಕುಲ ಸಾವಿರವಾಗಲು ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೫-೨). [ಪತ್ನಿ + ಕುಲ]

ಪತ್ನೀತ್ವ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಒಮ್ಮೆ ತಾಯಿಯಾದವಳು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತಾಯಿಯೇ. ಅವಳು ಪುನಃ ಕನ್ಯೆಯಂತೆ ಪತ್ನೀತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? (ವಂಶವೃ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಪತ್ನೀಭಾಗ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಪಾಲು,—ಅಂಶ : ನೀವು ಊಟ ಮಾಡಿ, ಪತ್ನೀಭಾಗ ಅಂತ ನೀವು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನನಗೆ (ದೂರಸ. ೩೨೨). [ಸಂ.]

ಪತ್ನೀಶಾಲೆ (ನಾ). ರಾಣಿವಾಸ; ಅಂತಃಪುರ : ಮಯನ ಮತದಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ನಯವಿವೇಕದಲಿ . . . ಪತ್ನೀಶಾಲೆ ಜನವೇದಿಯ . . . ಬಹಿರ್ವೇದಿಗಳನಳವಡಿಸಿದರು ವಹಿಲದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೬-೨೪). [ಸಂ. ಪತ್ನೀಶಾಲಾ]

ಪತ್ಮಂಗೆಜಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪತ್ಮಂಗೆಜಿಕೆಯೊಡೆಯ ವಚ್ಛಗೋತ್ರದ ಕಣ್ಣಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ನಿರುಗಮಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೫೬-೬; 925). ☞ಇದು 'ಪದ್ಮಂಗೆಜಿಕೆ' ಎಂದಿರಬಹುದು. [?+ಕೆಜಿಕೆ]

ಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು : ಅಂತಾ ವಿಬುಧವೈರಿ ವಾನರರಿಂಗೆನಿತಾದರುಂ ಶಾವೆನಿಸದತಿಹಿತಂ ನುಡಿ ಪತ್ಯಮೆನ್ನಿಸದು(ಪಂಕಾರಾ. ೬-೧೭-೮). ೨. ಹಿತವಾದುದು; ಪ್ರಿಯವಾದುದು: ದೂಷಣೆ ಪತ್ಯವಾಗಿ ಮನದಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ತಂದಾತ ರೇಕಣ್ಣಪ್ರಿಯ ನಾಗಿನಾಥಾ ಬಸವಣ್ಣನಿಂದ ಬದುಕಿದೆ (ಸರ್ವವ. ೪೫-೨೫೯). [<ಸಂ. ಪಥ್ಯ]

ಪತ್ರ(ನಾ). ೧. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ:"ಬರ್ಹಂ . . . ಪತ್ರಂ, ಪಲಾಶಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ —ಈ ೭ ಮರದ ಎಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೧); ಲಳಿತವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಫಲಪುಷ್ಪಯುಂತಾಟವಿ ಸೊರ್ಕಿದಾನೆಯುಂ ಬೆಳೆವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೪); ವಿದಿತ ವಿಸ್ತೃತ ಸಾರತರಾಗ್ರಹಾರದಿಂ ನಾಗರಖಣ್ಡ ಪತ್ರಪರಿವೇಷ್ಟನದಿಂ ಜನನೇತ್ರಪುತ್ರಿಕಾರಾಗಮನಿತ್ತು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೮೬-೮; 1169); ನಯಮುಮಂ ತೋರ್ಕೆಯುಮಪೂರ್ವಮೋಡಿದ ನಿದಾಘಾಕ್ರಾಂತ ಭೂಜಾಳಿ ಶೌರಿಯ ಸಂಕಲ್ಪದೆ ಪತ್ರಪುಷ್ಪಫಲಭಾರಾಕ್ರಾಂತಮಾಗಿರ್ದು ಪೊರ್ಮೆಯೆ ವೃಂದಾವನಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೩-೬೭). ೨. ದಳ; ಎಸಳು; ಪಕಳೆ : 'ಶತಪತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ಬಿಲ್ವಪತ್ರದ ಎಲೆ; ಪತ್ರೆ : ಪ'ದ'(ರ)ವ ಪತ್ರವೆಂದೆಯಲ್ಲಾ ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಗಣನಾಥನ ತಂದೆಯಲ್ಲಾ (ಸರ್ವವ. ೩೦-೪೧). ೪. ಎಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಎಲೆಯ ಹೊರತುದಿ,—ಅಂಚು : ಪತ್ರ: ಇದರ ಬಣ್ಣ ಹಸಿರು. ಇದು ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಎಲೆಯ ಭಾಗ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೩೪). ೫. ತಾಳೆ ಮರದ ಗರಿ; ಓಲೆಗರಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ : "ಬಾಪ್ಪಕ – ಅಂಬಟಿ, ಇಂಗು, ಪತ್ರ, ಕಂಬರಾಜಗೀರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೮). ೭. ಲವಂಗ : "ತ್ವಕ್, ಪತ್ರಂ . . . ವರಾಂಗಕಂ — ೭ ಲವಂಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೩). ೮. ಬರೆದ ಕಾಗದ; ಓಲೆ; ಲೇಖ್ಯ : "ಓಲೆ ಪತ್ರಮದು ಲೇಖ್ಯಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೫); ಪತ್ರಮನಿದನವನೀಪತಿ ಸೂತ್ರಿಸಿದವೊಲುತ್ತಮಾಂಗದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೭೮); ಪತ್ರ ಬರೆದು ಹಾಕಿ ಎಂದಾಗ ಮಾಸ್ತರರಿಗೆ ಎದೆ ತಿವಿದಂತಾಯ್ತು (ಕಾವೇರಿ. ೧೨). ೯. ಪುಸ್ತಕದ ಹಾಳೆ; ಪಾನು. ೧೦. ದಾಖಲೆ; ದಸ್ತಾವೇಜು : ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರ ಕೈಯ ಪತ್ರವ ನಿಲಿಸಿತ್ತು ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗೈಕ್ಯದ ನಿಲವು (ಅಪಚಂ. ೬೬-೨೮೯); ಇನ್ನಿವರ್ಗಾಳಪ್ಪೆನುಂಟುಂಟು ತಪ್ಪುವುದೆ ಇನ್ನೇನೊ ಇವರ ಪತ್ರಂ ಗೆಲ್ಲದಿರ್ದಪುದೆ ನೋಡುವೆಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೬); ಅರಸಪ್ಪೊಡೆಯರ ಹೆಸರ ಅಡವು ಮೈಸೂರಾಲದ ಪತ್ರಗಳು ನಮ್ಮ ದಾನಿವಾಸದ ಸೀಮೆಯ ನಾಡವರ ಹೆಸರ ಪತ್ರಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿ ಇರಲಾಗಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೫-೯; 1569); ಎಲ್ಲರೂ ಗೋಗರೆದು ಒಂದಕ್ಕೆರಡರಂತೆ ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟು . . . ನಾಯಕನ ಮನೆಯ ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರು (ಹೇಮಕೂ. ೩೪). ೧೧. ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆ : 'ಪತ್ರಕರ್ತ' ಪರಾ. ೧೨. ಲೋಹದ ಫಲಕ; ತಗಡು. ೧೩. ಹಕ್ಕಿ; ಪಕ್ಷಿ. ೧೪. ಹಕ್ಕಿಯ ಗರಿ,—ರೆಕ್ಕೆ : "ತನೂರುಹಂ, ಗರುತ್, ಪತ್ರಂ . . . ಪಕ್ಷಃ – ಈ ೯ ಎಐ(ಂ)ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬); 'ಪತ್ರಿ' ಪರಾ. ೧೫. ಬಾಣದ ಗರಿ; ಪುಂಖ. ೧೬. ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ರಥ, ಗಾಡಿ ಮುಂತಾದ ವಾಹನ : "ಪತ್ರಂ ವಾಹನ ಹೇತಿ ಪತತ್ರಂ" (ನಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩-೯೦); ಪತ್ರಂ ಭುಜಂಗಸಮಿತಿ ಕಳತ್ರಂ ವಳ್ಳುರಿ ವಿಭೂಷಣಾವಳಿ ಭೂಭೃತ್ಪುತ್ರಿ ಗವಾಧಿಪನಜಿನಂ ನೇತ್ರಂ ನಿಮಸನ ಮೆನಿಪ್ಪನೊಸೆಗೆಮಗಭವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೮). ೧, ೧೬ : ನುತಪುಂಡರೀಕ ವಿಲಸಿತಮಾಗಿ ಕೋಳನಲ್ಲಮುತುಳಪತ್ರವಿರಾಜಮಾಗಿ ಮರನಲ್ಲ . . . ಎನಿಸಿ ಪಡೆ ನಡೆಗೊಂಡುದು (ಚಿಬಪು. ೨೬-೯). ೧೭. ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆ : "ವಾಹನಂ, ಧೋರಣಂ, ಯುಗ್ಯಂ, ಯಾನಂ, ಪತ್ರಂ – ಈ ೫ ರಥವ ಹೂಡುವ ಕುದಿರೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೫). ೧೮. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ : "ಅಸಿಪುತ್ರಿಕಾ, ಅಸಿಧೇನುಃ, ಕ್ಷುರಿಕಾ, ಪತ್ರಂ, ಶಸ್ತ್ರಿಕಾ – ಈ ೫ ಸುರಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೩೧೯). ೧೯. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು; ಧಾರೆ. ೨೦. ಗರಗಸ : "ಶಣುಃ–ಪತ್ರಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೪). ೨೧. ಹಗೆ; ಶತ್ರು. ೨೨. ಅಗ್ನಿ. ೨೩. ಪರ್ವತ; ಗಿರಿ : "ಯಾನ ರಿಪು ಖಡ್ಗ ಪರ್ಣ ಕೃಶಾನು ಗಿರಿಯಾಜು ಪತ್ರಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೨೦). ೨೪. = ಪತ್ರಭಂಗ: 'ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ' ಪರಾ. ಪತ್ರದೊಡೆ = ಪತ್ರೊಡೆ : ಮೊಸರೊಡೆ ಪತ್ರದೊಡೆ . . . ಶಾಕ ಪಾಕವಂ ಸತಿಯರಜೀವಂತೊರೆವನು (ಸೂಪಶಾ. ೬ ಸೂಚನೆ). ಪತ್ರ ದ್ವಾರದಿಂದ = ಕಾಗದದ ಮೂಲಕವಾಗಿ,—ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಆಸಾಮಿಯವರಿಗೆ ಏನಾದರೂ ಶಂಕೆಯು ಬಂದಿದ್ದಾದರೆ ನಮಗೆ ಪತ್ರದ್ವಾರದಿಂದ ಕೇಳಬೇಕು (ಮುಂಬಪ್ಯ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ : "ಪರ್ಣಂ–ಪತ್ರಕ" (ಓಷಧಿ. ೯೦). ೨. ವರ್ಣಲೇಪನದ ಆರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನಿಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ ಬಿಂದುಕಂ ಧೂಮ್ರಾವರ್ತಕಮುದ್ವರ್ತನಂ ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತಮೆಂಬಾಜುಂ ತೆಐದಣ್ಕೆಯುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೮೨); ಪುಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ ಬಿಂದುಕಂ ಧೂಮ್ರಾವರ್ತಂ ಉದ್ವರ್ತನಂ ಚಿತ್ರವರ್ತಮೆಂಬಾಜುಮಣ್ಕೆಗಳೊಳಂ . . . ಅಪೂರ್ವಭಿತ್ತಿಯಂ ತಳೆದು(ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೬೫ವ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಪದಾರ್ಥ; ಚಾಳೀಸ ಪತ್ರೆ : "ಪತ್ರಕ, ಪತ್ರಕಾ–ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ" (ಓಷಧಿ.೯೦); ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ . . . ಪತ್ರಕ, ಕುಂಬಳದ ಬೀಜ, ಇಷ್ಟು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಗ೩ ತೂಕವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕೊಡುವುದು(ವಿದ್ಯೆವಿ.೪೪). ೪. = ಪತ್ರ ೧೦: "ಕರಾರು, ಪತ್ರಕ" (Bond. ಪಾರಿಸಿ. ೯). ೫. ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ; ಪಟ್ಟಿಕೆ; ಕಾರ್ಡು : ಗ್ರಂಥಗಳ ಜನಾದರಣೀಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚೀಕಾರನು ಅರಿತು ಆ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ರಕಗಳನ್ನು ಬರೆದರೆ ಸೂಚಿಯು ಉಪಯೋಗ ಹೆಚ್ಚು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಕರ್ತ (ನಾ). ಪತ್ರಿಕೆಯ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿರುವವನು : ಫ್ರಾನ್ಸಿನ ಪತ್ರಕರ್ತನೊಬ್ಬನು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಇಂಥ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ತೊಡಗಿದನು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೬೦). [ಪತ್ರ+ಕರ್ತ]

ಪತ್ರಗುಚ್ಛ (ನಾ). ಎಲೆಗಳ ಗೊಂಚಲು : ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ತಾಲವೃಕ್ಷಗಳು . . . ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚಿನಂತೆ ನಿಬಿಡವಾದ ಪತ್ರಗುಚ್ಛ (ಹಸುಹೂ. ೩೩೪). [ಪತ್ರ+ಗುಚ್ಛ]

ಪತ್ರಚ್ಛದ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಷಟ್ಪಿತ ಪತ್ರಚ್ಛದ . . .

ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ.೨೩೪).
[?]

ಪತ್ರಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು : ಚಿತ್ರಕರ್ಮ ಪತ್ರಚ್ಛೇದ ಗ್ರಹಗಣಿತ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಗಳೊಳಂ . . . ಮುದ್ಗರ ಗದಾದಿ ವಿವಿಧಾಯುಧಂಗಳೊಳಮತಿಪ್ರವೀಣ[ನು]ಮಾರೂಢಸರ್ವಜ್ಞ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಣ (?) [ನು]ಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೪ ವ). "೬೪ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಎಲೆಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ" (ಪಂಪವೀ. ೬೯); ಅಕ್ಷರಗಣಿತಗಾಂಧರ್ವಚಿತ್ರಕರ್ಮ ಪತ್ರಚ್ಛೇದಾದಿ ಸಪ್ತತಿಕಳೆಗಳೊಳಂ . . . ಪರಿಣತನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೦೭). 'ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ' ಪರಾ. [ಪತ್ರ+ಛೇದ]

ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯ (ನಾ). =ಪತ್ರಚ್ಛೇದ : ಹಸ್ತಕೌಶಲಕಲಿತಚಿತ್ರಕಳಾಪ ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯಾದಿ ಸಮನ್ವಿತಮಪ್ಪ ಶಿಲ್ಪಮುಮಂ ಪಡೆದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೪ ವ). [ಪತ್ರ+ಛೇದ್ಯ]

ಪತ್ರಡೆ 'ಪತ್ರೊಡೆ' ನೋ.

ಪತ್ರನಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಎಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾರು,—ಎಳೆ. [ಸಂ. ಪತ್ರನಾಡಿಕಾ]

ಪತ್ರಪಡಿ (ನಾ). ಕಾಗದದ ನಕಲು,—ಪ್ರತಿ; ಪತ್ರ: ಆಚಾರಿ ದೇವಣ್ಣನ ಕಯ್ಯಲು ದೇವರು ಧಾರೆಯನೆಱದು ಸುಖ ಬಾಳುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನದ ಪತ್ರಪಡಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೯-೩೨ ; 1306). [ಪತ್ರ+ಪಡಿ$_3$]

ಪತ್ರಪರಶು (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಯವಾದ ಅರ: "ವ್ರಶ್ಚನಃ, ಪತ್ರಪರಶುಃ—ಚೀರ್ಣದ ಹೆಸರು. ಆಗಸಾಲಿಗನ ಕೊರಮುಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೬). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಪಾಲಿ, ಪತ್ರಪಾಳಿ (ನಾ). ಬಾಣದ ಗರಿ. **ಪತ್ರಪಾಳಿ:** "ಪತ್ರಪಾಳೀ, ವಾಜಃ—ಈ ೨ ಗಱು" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೪) ; "ಗಱು ಪತ್ರಪಾಳಿ ವಾಜಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೪). [ಸಂ. ಪತ್ರಪಾಲೀ]

ಪತ್ರಪಾಳಿ 'ಪತ್ರಪಾಲಿ' ನೋ.

ಪತ್ರಪುಟಿಕೆ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೊನ್ನೆ ; ಎಲೆವಟ್ಟಲು: ವನಮುಹತ್ತರಂ ವಿಚಿತ್ರಪುಷ್ಪಫಲಹಸ್ತಂ ಬಂದು . . . ವಿವಿಧ ಪತ್ರಪುಟಿಕಾನಿಹಿತಂಗಳಂ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು(ಚಂದ್ರಪು.೨-೭೫). [ಪತ್ರ+ಪುಟಿಕೆ]

ಪತ್ರಪುಟ್ಟಿಗೆ(ನಾ). =ಪತ್ರಪುಟಿಕೆ : ಬೀಸುವ ಕರಾಗ್ರದ ಪತ್ರ ಪುಟ್ಟಿಗೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟಿಕೆಗಳ]ಒಡಲ ಡಗೆಯುಲಿ ತೋಱುತಭಿನವಮೃಡನವೊಲು ವಾಲಗಕೆ ಶಿಷ್ಯರ ಗಡಣದಲಿ ನಡೆತಂದು ಕಂಡನು ಮುನಿಪನಚ್ಯುತನ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೪-೪). [ಪತ್ರ+ಪುಟ್ಟಿಗೆ$_1$(<ಪುಟ್ಟಿಕೆ)]

ಪತ್ರಭಂಗ (ನಾ). ಕಸ್ತೂರಿ, ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ, ಚಂದನ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಮುಖ ಹಾಗೂ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಲಂಕಾರ ; ಮಕರಿಕೆ : ಪಟ್ಟದಕುಂತಳೆ ಪತ್ರಭಂಗಪಲ್ಲವಿತ ಕಪೋಲಪತ್ರೆ . . . ನೃಪೇಂದ್ರಕಾಂತೆ ನವಕಲ್ಪಲತಾಕೃತಿಯಿಂದಮೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೦) ; ಹರಿನ್ಮಣಿಭಿತ್ತಿ ಭಾಗದೊಳ್ ಪುರವನಿತಾಜನಂ ಬರೆಯುತಿರ್ಪುದಭಂಗುರಪತ್ರಭಂಗಮಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೧೧೭) ; ಚಿತ್ರಿಸಿದಳ್ ಸುದತಿಯು ಕಪೋಲದೊಳ್ ಸಮ್ಮದದಿಂ ಮೃಗಮದದ ಪತ್ರಭಂಗಮನೊರ್ವಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಭಾಜನ (ನಾ). =ಪತ್ರಪುಟಿಕೆ : ಭಕ್ತ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದ ಪತ್ರಭಾಜನಮಂ ಶ್ವಾನ ಸೂಕರ ಗಾರ್ದಭ ಕುಕ್ಕುಟ ಮಾರ್ಜಾಲಂಗಳು ಮುಟ್ಟಿ[ಟ್ಟೆ]ದೊಡೆ ಅವಱ ಕೂಡೆ ಸಹಭೋಜನವ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಚನ್ನಪ. ೩೫-೨) ; ಘನನವಘೃತವ ತಂದೆಱೆದರು ಪತ್ರಭಾಜನ ತುಂಬಿ ಕಡೆಗೋಡಿವರಿಯೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫೪).[ಪತ್ರ+ಭಾಜನ]

ಪತ್ರರಥ (ನಾ). ಗರಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಚಲಿಸುವುದು ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತತ್ರ್ . . . ಪತ್ರರಥಃ . . . ದ್ವಿಜಃ—ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪). [ಪತ್ರ+ರಥ]

ಪತ್ರರೇಖೆ (ನಾ). =ಪತ್ರಭಂಗ : ಮೃಗಮದಪತ್ರರೇಖೆಗಳನೇಕೆಗೆ ತಾಳ್ದ ರ[ದಾದು]ವೀ ಕದಂಪುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೨). [ಪತ್ರ+ರೇಖೆ]

ಪತ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). =ಪತ್ರಭಂಗ: "ಪತ್ರಾಂಗುಳಿ ಪತ್ರಲೇಖೆ ಚರ್ಚಾನುಲೇಪನಂ ಸ್ಥಾಸಕಂ ಪ್ರಬೋಧನಮುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೬-೯) ; ವದನಾಮೋದಕ್ಕೆಱಗುವ ಮದಭ್ರಂಗದ ಕರ್ಣಪೂರಕ್ಕೆರವದ ನೆಟಿಲ್ ಪುದಿದತ್ತು ಕಪೋಲದೊಳೆನೆ ಸುದತಿಗೆ ಮೃಗಮದದ ಪತ್ರಲೇಖೆಗಳೆಸೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೨೩). [ಪತ್ರ+ಲೇಖೆ]

ಪತ್ರವತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶಂಬಿ ಪತ್ರವತಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮). [ಸಂ. ಪತ್ರವತೀ]

ಪತ್ರವಲ್ಲಿ (ನಾ). =ಪತ್ರಭಂಗ :"ತೋಳ್ ಮೊಲೆ (ಕೆನ್ನೆ) ಕೊರಳ್ಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಲೇಪನದಿಂದಂ ಬರೆದ ರೇಖೆ ಪತ್ರವಲ್ಲೀ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೪). [ಸಂ. ಪತ್ರವಲ್ಲೀ]

ಪತ್ರವಾದ್ಯ (ನಾ). ಎಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಾದ್ಯ ; ಪೀಪಿ : ಮಧುರಸ್ವನಪತ್ರವಾದ್ಯನಿರತರ್ ಮನೋಜ್ಞಗೋಪಾಲವೇಣುವಾದನಸುಭಗರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೭೬). [ಪತ್ರ+ವಾದ್ಯ]

ಪತ್ರವಾಹಕ (ಗು). ೧. ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ,—ಸಾಗಿಸುವ : ಈ ಪತ್ರವಾಹಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಕೆಲಸಗಳು ಆಗಿವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗಿವೆ (ಯೋಧರು. ೧೩೨). (ನಾ). ೨. ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು : ಮೊದಲು ಪತ್ರವಾಹಕ (Errand boy) ನಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ವಾರಕ್ಕೆ ಎರಡೂವರೆ ಷಿಲಿಂಗುಗಳಂತೆ ಸಂಪಾದಿಸತೊಡಗಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೭೭). [ಪತ್ರ+ವಾಹಕ]

ಪತ್ರವಾಹನ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಧಾತ್ರಿಯಲ್ಲಱಿಯೆ ಶನಿತ್ರಯೋದಶಿಯೊಳು ಪತ್ರವಾಹನಪೋಪ ಭಾಳನೇತ್ರನೋಲಗಕೆಯ್ದೆ ಚಿತ್ರವ ತಿಳಿಯೈ (ಭೈರವೇ. ೫-೭೭). ಪತ್ರವಾಹನನೇತ್ರ =ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಿವ : ಪತ್ರವಾಹನನೇತ್ರ ದಶಶತ ಪತ್ರಸಂಚಯ ಮಿತ್ರಮಂಡಲ . . . ಗುರುಸಿದ್ಧೇಶ ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸಪು. ೧೧-೫೯). **ಪತ್ರವಾಹನಪುತ್ರ** = ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಪತ್ರವಾಹನಪುತ್ರವಿಗ್ರಹಗೋತ್ರ ಶತಕೋಟಿ ಪತ್ರವಾಹನ ಪುತ್ರಪುತ್ರಸ್ತೋತ್ರಪಾತ್ರ . . . ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸಪು. ೧೧-೫೬). **ಪತ್ರವಾಹನಪುತ್ರಪುತ್ರ** =ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ; ನಾರದ: ಪತ್ರವಾಹನಪುತ್ರಪುತ್ರ . . . ಗುರುಸಿದ್ಧೇಶ ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸಪು. ೧೧-೫೬). [ಪತ್ರ+ವಾಹನ]

ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ಕಾಗದಗಳ ವಿನಿಮಯ : ಇವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಸರಕಾರವು ಇವನ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅಂಚೆಯ ಕಟ್ಟನ್ನು ಕೂಡಾ ಹಾಕಲಿಲ್ಲ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೧೪) ; ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರದ ಮೂಲಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪತ್ರ+ವ್ಯವಹಾರ]

ಪತ್ರಸಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಶಾಸನ ; ದಾಖಲೆ : ನಾಗಂಣ್ನವೊಡೆಯರು ಆ ಪುರವರ್ಗ್ಗದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೊಟ ಪತ್ರಸಾಸನ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೪-೩೯ ; 1359). [ಪತ್ರ+ಸಾಸನ]

ಪತ್ರಾಂಕುರ (ನಾ). = ಪತ್ರಭಂಗ : ಗುರುಕುಚತಟದೊಳು ಪತ್ರಾಂಕುರಮಂ ಬರೆದಳನಂಗನ ಯಂತ್ರವ ಬರೆದಂತಿರೆ ಮತ್ತೊರ್ವಳು ಸೀತೆಗೆ ಹರಿಕುಲಯುವತಿ ಲಾವಣ್ಯವತಿ (ಕುಮುರಾ. ೪-೮). [ಪತ್ರ + ಅಂಕುರ]

ಪತ್ರಾಂಗ (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಪ್ಪಂಗ. **೨.** ಕೆಂಪು ಶ್ರೀಗಂಧ ; ರಕ್ತಚಂದನ : "ತಿಲಪರ್ಣಿ, ಪತ್ರಾಂಗಂ, ರಂಜನಂ, ರಕ್ತಚಂದನಂ, ಕುಚಂದನಂ—೫ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಚಂದನವೃಕ್ಷದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪). **೩.** ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಪತ್ರಾಂಗುಲಿ, ಪತ್ರಾಂಗುಳಿ (ನಾ). ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಹಣೆ, ಕೊರಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. **ಪತ್ರಾಂಗುಳಿ :** "ಪತ್ರಾಂಗುಳಿ ಪತ್ರಲೇಖೆ ಚರ್ಚಾನುಲೇಪನಂ ಸ್ಥಾಸಕಂ ಪ್ರಬೋಧನಮುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೬-೯). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಾಂಗುಳಿ 'ಪತ್ರಾಂಗುಲಿ' ನೋ.

ಪತ್ರಾಂಜನ (ನಾ). ಕಾಗದ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಸಿ; ಶಾಯಿ. [ಪತ್ರ+ಅಂಜನ]

ಪತ್ರಾಗಾರ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ದಫ್ತರಖಾನೆ : ಇವು ಟಿಬೆಟ್ ಮತ್ತು ಚೀನಾ ದೇಶಗಳ ಪತ್ರಾಗಾರ (archives) ಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಟಿಬೆಟನ ಭಾಷೆಗೋ ಅಥವಾ ಚೈನೀಭಾಷೆಗೋ ಅನುವಾದಿತವಾಗಿವೆ (ಭಾರಪ. ೩೪). [ಪತ್ರ+ಆಗಾರ]

ಪತ್ರಾಢ್ಯ (ನಾ). **೧.** ವಾಹನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. **೨.** ಖಡ್ಗಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ಮದನಕಳಾಗ್ರಂ ಪತ್ರಾಢ್ಯಂ ಕಂಜನಾಮಿ ಭುವನವರೇಣ್ಯಂ (ಜವಿಮ್ಮರ. ೮-೪). [ಪತ್ರ + ಆಢ್ಯ]

ಪತ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). **೧.** ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. **೨.** ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. **೧, ೨ :** ಹರಿಯ ಪರಿಯಂಕಮೆಂಬಂತೆ ಪತ್ರಾನ್ವಿತದಿನೆರೆವುದಯಾಚಲದಂತೆಯರುಣಫಲಭಾರದಿಂ . . . ಪರಮಯೋಗೀಶರಂ ತಿಶಾಂತಿಯಿಂದೊಪ್ಪವೆತ್ತೊಂದು ವಟವೃಕ್ಷವು (ನವಮೋ. ೮-೩೪). **೩.** ವಾಹನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : 'ಪರಮಪತ್ರಾನ್ವಿತ' ಪರಾ. [ಪತ್ರ + ಅನ್ವಿತ]

ಪತ್ರಾಲಂಬನ (ನಾ). ವಾದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಘೋಷಣಪತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ನೀಡುವಿಕೆ; ವಾದಕ್ಕೆ ಕರೆನೀಡುವುದು : ವಿಜಯಜಿಹ್ವನೆಂಬನೊರ್ವ ವಾದಿ . . . ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು ಪತ್ರಾಲಂಬನಂ ಮಾಡಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೪ ವ). [ಪತ್ರ + ಆಲಂಬನ]

ಪತ್ರಾಲಿ (ನಾ). ಎಲೆಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಸರಸೀಮಾಲೆಯೊಳೆಸೆದುವು ನವಪತ್ರಾಲಿಯು ತೆಜಪಿಂದೆ ತೋರ್ಪ ಕಮಲದ ಮುಗುಳ್ಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೬೩). [ಪತ್ರ+ಆಲಿ₄]

ಪತ್ರಾವಳಿ (ನಾ). **೧.** ಎಲೆಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಸಾನುರಾಗದೊಳುಟ್ಟ ಪಸುರುಡಿಗೆಯೆನೆ ಧರಾಮಾನಿನಿಯ ಮೊಗದಾವರೆಯ ಮುಸುಕಿಕೊಂಡಿಹ ನವೀನಪತ್ರಾವಳಿಗಳೆನೆ ನಗರಮಂ ಬಳಸಿದುಪವನಂಗಳ್ಮೆರೆವುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೨) ; ಈ ಕೋಮಲೆ ಕಾಮುಕ್ಲಿಷ್ಟೆ ಚಿತ್ತಕ್ಕಳಲಸೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪಳ್ ನೋಡೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಶೋಷಂಬೆತ್ತ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಟವಾಸಂತಿಯಾವೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೩೫-೬೧). **೨.** ಮುತ್ತುಗ, ಆಲ ಮುಂತಾದ ಬಿಡಿಎಲೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಊಟದೆಲೆ ; ಇಸ್ತ್ರಿಎಲೆ ; ಪತ್ರೋಳಿ : ಆಲದ ಎಲೆಗಳು ಹರವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪತ್ರಾವಳಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೨೯) ; ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಪತ್ರಾವಳಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ . . . ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ಪಲ್ಲೆ ಬಡಿಸಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೪). **೩.** = ಪತ್ರಭಂಗ : ಸೌಂದರಿಯ ಕದಪುಗಳೊಳೊರ್ವಳ್ ಸುರವಧು ಬರೆದಳ್ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಾವಳಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೭೪). [ಪತ್ರ + ಆವಳಿ₁ (= ಆವಲಿ)]

ಪತ್ರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಓಲೆ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರವಸ್ತುಗಳನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ ; ಹಾಲೆ : "ಹಾಲೆ ಪತ್ರಾಶ್ರಯಂ ಲಂಬಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫). [ಪತ್ರ+ಆಶ್ರಯ]

ಪತ್ರಿ (ನಾ). **೧.** ಗರಿಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಪಕ್ಷಿ : "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ, ಪತಗಃ, ಪತತ್ರೀ, ಪತ್ರೀ . . . ದ್ವಿಜಃ – ಈ ೨೬ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೪೪) ; "ಶಕುನಿ ವಿಹಗಂ ವಿಹಂಗಂ ಪತ್ರಿ . . . ಶಕುಂತಿಯೆನೆ ಪಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). **೨.** ಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಮರ, ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು. **೩.** ಗಿಡುಗ ; ಡೇಗೆ : "ಶಶಾದನಃ, ಪತ್ರೀ, ಶ್ಯೇನ – ೩ ಗಿಡಗನ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). **೪.** ಬಾಣ ; ಕಣೆ ; ಅಂಬು : "ಕಂಕಪತ್ರಃ . . . ಪತ್ರೀ, ಖಗಃ, ಶಿಲೀಮುಖಃ, ರೋಪಃ– ಈ ೧೬ ಅಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೨) ; "ಚಿತ್ರಪುಂಖಂ . . . ಪತ್ರಿ . . . ಕಾಂಡಮೆಂದೆನಲ್ಕಂಬೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೪). **೫.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಳೆ : "ತಾಳಧ್ವಜದ್ರುಮಂ ಪತ್ರಿಯೆನೆ ತಾಳು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯). **೬.** ಬೆಟ್ಟ ; ಗಿರಿ. **೭.** ಉಕ್ಕಿನ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ; ಕಂಠ : "ಪತ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ] ನಾರಾಚಮೆನೆ ಕಂಠಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬-೧೫). **೮.** ರಥ. **೯.** ರಥಿಕ. [ಸಂ. ಪತ್ರಿನ್]

ಪತ್ರಿಕ (ನಾ). ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಓಲೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು : "ಓಲೆಗಳ ಮಾಳ್ಪವಂ ಪತ್ರಿಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). [ಪತ್ರ + -ಇಕ]

ಪತ್ರಿಕಾಕರ್ತ (ನಾ). = ಪತ್ರಕರ್ತ : ಸುದ್ದಿಗಾರರು ಜಿಗುಳೆಯಂತಹ ಪ್ರಾಣಿಯೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪತ್ರಿಕಾಕರ್ತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೨). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕಾಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕರೆಸಿ ನಡೆಸುವ ಸಭೆ : ಶ್ರೀಯುತರು ಪತ್ರಿಕಾಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ನಿಲುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಉದ್ದಿಮೆ,—ವೃತ್ತಿ : "ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗ; ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿ" (Journalism: ಪತ್ರಿಸಿ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕಾವ್ಯವಸಾಯ (ನಾ). = ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿ : ಪತ್ರಿಕಾವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸಾಯಿಗಳಿಗೂ ಇಂದಿನ ಹಾಗೆ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಸ್ಥಾನ ಬಂದುದು ೧೬೪೩ ರಲ್ಲಿ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೯). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕಾವ್ಯವಸಾಯಿ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು : ಸಾಹಿತಿಗಳಾಗಲೀ ಪತ್ರಿಕಾವ್ಯವಸಾಯಿಗಳಾಗಲೀ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಿಟ್ಟು ಸುತರಾಂ ಇರಲಾರರು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೫). [ಸಂ. ಪತ್ರಿಕಾವ್ಯವಸಾಯಿನ್]

ಪತ್ರಿಕಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ನಾ). ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಇರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ : ಯಾವ ದೇಶದ ಸರಕಾರವೇ ಆಗಲಿ ಪತ್ರಿಕಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕುಲ (ನಾ). **೧.** ಎಲೆಗಳ ಗುಂಪು. **೨.** ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹ,—ರಾಶಿ. **೧, ೨ :** 'ಪತ್ರಿಕುಲಚರಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಪತ್ರಿ + ಕುಲ]

ಪತ್ರಿಕುಲಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೨. ಬಾಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ೧, ೨ : [ಪರಿಕಲಿತಶಿಲೀಮುಖವಾನರಚಿಹ್ನಂ ಪತ್ರಿಕುಲಚರಿತ್ರಂ] ರಿಪುಭೀಕರಮೆನಿಪಂತಕಕೃತ ನವ ತರುವಿರ್ಪಂತಿರ್ದುದಲ್ಲಿ ಗಾಂಡಿವಿಯ ರಥಂ (ಗದಾಯು. ೪-೩೪). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. ೨. ಓಲೆ ; ಪತ್ರ : ನವಯುವತಿ . . . ಪತ್ರಿಕೆಯನು ತವಕದಿಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುದ್ರೆಯನೋಸರಿಸಿ ತೆಗೆದು . . . ನಿಂದೋದಿಕೊಳುತಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೪). ೩. ವರ್ತಮಾನಪತ್ರ ಮುಂತಾದ ನಿಯತಕಾಲಿಕ : ಇಡೀ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಓದುವಷ್ಟು ಕೂಡ ವಿರಾಮವು ಅನೇಕರಿಗೆ ಇಂದಿನ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೪೭). ೪. ಬರೆದಿರುವ ಲೋಹದ ತಗಡು, ಓಲೆಯ ಹಾಳೆ ಮುಂತಾದುವು ; ಪಟ್ಟೆ : ರಘುನಾಥಂ ತುರಂಗಮಂ ಪೂಜೆಗೈದಿಳೆಯೊಳ್ಬರಿಸಲದಱ ಪಣೆಗೆ ತನ್ನಗ್ಗಳಿಕೆಯಂ ಬರೆದ ಪತ್ರಿಕೆಯನು ಅಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪). ೫. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, —ಧಾರೆ : (೬). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧವಸ್ತು ; ಜಾಯಿಪತ್ರೆ : ಲವಂಗಮುಂ ಜಾತಿಫಲ ಜಾತಿಫಲಮುಂ ಪತ್ರಿಕಾ ತಮಾಳಪತ್ರಮುಂ ಕರ್ಪೂರ ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರಮುಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೭-೧೧).

ಪತ್ರಿಕಾಮುಖ = ಕಾಗದದ ಮೂಲಕ,—ಮುಖಾಂತರ : ನಡಿಸಿದ ಪೌರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪತ್ರಿಕಾಮುಖದಿಂದ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ನಾವು ಹೇಳಿದೆವೆಂದು ಮಂತ್ರಿಗೆ ತಿಳಿಸು(ಶಾಕುಂತ. ೮೩-೧೧). **ಪತ್ರಿಕಾಹೇಳಿಕೆ** = ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಂದೇಶ : ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕಾಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. ಪತ್ರಿಕಾ]

ಪತ್ರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಸಣ್ಣಪುರಳೀಹುಲ್ಲು, ಪತ್ರಿಕೆಹುಲ್ಲು, ಕೋತಿಸುಬುತ್ತಿಹುಲ್ಲು (ಮೈಪ್ರಿಗಿ. ೩೪-೭೭೦).

[ಪತ್ರಿಕೆ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಯ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು : ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತಿರುವ ಇತರ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡ (ಒಂಟದ. ೧೯). [ಸಂ. ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿನ್]

ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). = ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿ : "ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗ ; ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿ" (Journalism. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗಿ (ನಾ). = ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿ : ಆಮಂತ್ರಣಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗಿಗಳ ಭೇಟಿಗಾಗಿ' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ (ಒಂಟದ. ೨). [ಸಂ. ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯೋಗಿನ್]

ಪತ್ರಿಪದ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು.

ಪತ್ರಿಪದಪುತ್ರ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ: ಪತ್ರಿಪದಪುತ್ರತನುಗೋತ್ರಸ್ವರು ಚಿತ್ರಕರ ಪತ್ರಿರಥನೇತ್ರ ಜಯ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಪತ್ರಿರಥ (ನಾ). = ಪತ್ರಿಪದ.

ಪತ್ರಿರಥನೇತ್ರ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಿವ : ಪತ್ರಿರಥನೇತ್ರ ಜಯ . . . ತ್ರಿಪುರಶತ್ರು ಜಯ ಸಿದ್ಧನಂಜ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧). [ಪತ್ರಿ+ರಥ]

ಪತ್ರೀಂದ್ರ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ರಾಜ ; ಗರುಡ.

ಪತ್ರೀಂದ್ರವಾಹನ = ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಪತ್ರೀಂದ್ರವಾಹನಂ ಬಳಿಕೈದೆ ಪಾಂಡವಧರಿತ್ರೀರಮಣರಿದಿರ್ಗೊಂಡರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೭). [ಪತ್ರಿ + ಇಂದ್ರ]

ಪತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ ; ಪರ್ಣ : ಬನ್ನಿಯೆಕ್ಕೆಯುತ್ತರಣೆಯ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಕೊಳಂಚೆಯ ಪತ್ರೆಯನೊಂದನಿತ್ತು ಚೆಚ್ಚರಮುಮರಸ್ಸಮಂ ಪಡೆಯಿಂ (ಸಮುಪ. ೮-೧೨) ; ಕಾಡ ಪತ್ರೆಯ ನಾಡ ಕೀಡೆ ತಿಂದಿರವೆ (ಸಮೂವ. ೪. ೫೯೦-೭). ೨. ಬಿಲ್ವ, ಬನ್ನಿ, ತುಳಸಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎಲೆ,—ದಳ : ಬಳಸಿದ ಪತ್ರೆಯಂ ಬರುತೆ ಕೆಪ್ಪಿನ ಕಾಲೊಳೆ ನೂಂಕಿ (ಸಮುಪ.೧೧-೮೦); ಹೊತ್ತಾರೆ ಎದ್ದು ಅಗ್ಛವಣಿ ಪತ್ರೆ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ ರೆ]ಯ ತಂದು ಹೊತ್ತು ಹೋಗದ ಮುನ್ನ ಪೂಜಿಸು ಲಿಂಗವ (ಬಸವ. ೧೭೨) ; ಪತ್ರೆಯಿಂ ಪುಷ್ಪದಿಂ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡುತಂ ಚಿತ್ತಜಹರಂಗೆ ಧೂಪಾರತಿಯ ನೆತ್ತುತಂ (ಕಣ್ಣ.ರ. ದೇ. ೧೪೧-೧೫) ; ಓಹಿಲನರಣ್ಯಕ್ಕೆಂದಿನಂದದೊಳೆಯ್ದಿ . . . ಪತ್ರೆಯಂ ಕೊಯ್ದು (ಬಸವು. ೪೩-೮೩) ; ಬಟ್ಟೆಯ ಕಲ್ಲಿಂಗೆ ಒಟ್ಟೆ ಪತ್ರೆಯನಿಟ್ಟು . . . ಶರಣೆಂಬ ಭ್ರಷ್ಟರನು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೨) ; ಪತ್ರೆ ಇಲ್ಲದ ಪೂಜೆ, ಪತ್ರವಿಲ್ಲದ ಸಾಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೊಗಟೆ,—ಸಿಪ್ಪೆ : ಈಗ ಮಂಗಗಳು ಇವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಪತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಂದು, ಬರಿ ಕಾಯಿಗಳನ್ನೇ ಚಲ್ಲಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೧೧). ೪. ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ ; ಮಂಚಿಪತ್ರೆ : "ಮಾಚೀ = ಪತ್ರೆಯುಂ, ದೇವಗಣಿಕೆಯುಂ, ಶರೀರವುಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೯೪). ೫. ಗಾಂಜಾ, ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎಲೆ : ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಪತ್ರೆ ಸೇದಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೬. ಲೋಹದ ತಗಡು,—ಹಲಗೆ : ಪತ್ರೆ ಅಂದರೆ ಕಾರೋಗೇಟೆಡ್ ಆಯರ್ನಶೀಟ್ ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಜೂರಿಯ ದರ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೭ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ) ; ಕೆಲವರು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ 'ವೀರಶೈವ ಲಿಂಗಾಯತರ ಚಹಾ-ಕಾಫಿ-ಫರಾಳ ದುಕಾನ'ದ ಪತ್ರೆಗಳ ಕೆಳಗೆ ನಿಂತು ಹಸಿಗಳಿಂದ ಪಾರಾದರೂ ಒಳಗಿನ ಹೊಗೆ ಅವರ ಕಣ್ಣೊಳಗಿಂದ ನೀರು ತರಿಸಿತು (ಮುಗಿಮ. ೪).

ಪತ್ರೆ ಹಾಕು = ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮನೆಮನೆಗೆ ಬಿಲ್ವ ಮುಂತಾದ ದಳಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡು,—ಒದಗಿಸು : ಕಿನ್ನರಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರದವರ ಮನೆಗೆ ಪತ್ರೆ ಹಾಕೋದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೋ (ಬಿಳುಮು.೮೦).

[ಸಂ. ಪತ್ರ]

ಪತ್ರೊಡೆ, ಪತ್ರಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕೆಸುವಿನ ಎಲೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರದ ಕಡುಬು : ವನಜ . . . ಕೆಸವಿನ ಸೊಪ್ಪಿನ ಪತ್ರೊಡೆಯೊಂದಿಗೆ ಕಡಲೆಯ ಪಾಯಸ ಮಾಡಿ ಬಡಿಸಿದ್ದಳು (ದೇವಹಂ. ೧೧೭) ; ನಾಲ್ಕು ಕೆಸುವಿನ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಂದು . . . ಪತ್ರೊಡೆಗಾರಂಭಿಸಿದರು (ಬಾಳಿಗಿ. ೨೩). **ಪತ್ರಡೆ :** ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜ ಮರಕೆಸ ಕಂಡು "ನೋಡಲ್ಲಿ ಪತ್ರಡೆಗೆ ಲಾಯಕ್ಕಾಗಿದೆ" ಎಂದರು (ಪ್ರಕ್ಸಿ. ೯೮). [←ತುಳು. ಪತ್ರೊಡೆ]

ಪತ್ರೋರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ದಿಂಡಲು. ೨. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : "ಪತ್ರೋರ್ಣಂ, ಧೌತಕೌಶೇಯಂ—ತೊಳೆದ ಪಟ್ಟೆಸೀರೆ ಮುಂತಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಪತ್ರೋಳಿ (ನಾ). = ಪತ್ರಾವಳಿ ೨ : ಹತ್ತ ಪತ್ರೋಳಿ ಅನ್ನಾ ಹಾಕತಾರ ಅನ್ನೋ ಭರೋಸ ಅದ ನನಗ (ದೀಪಹ. II, ೫೩) ; "ಹಳೇ ಪತ್ರೋಳಿ", "ಹರಕುಮೊಚ್ಚೆ"ಗಳ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಸಬರಿಗೆಯನ್ನೂ ಗಯ್ಯಾಳಿಯ ಬಾಯಿಯು ಪೋಣಿಸಿದರೆ ಏನಾಯಿತು? (ನಿರಾಭ. ೧೫೪).

[<ಪತ್ರಾವಳಿ]

ಪತ್ವ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ಪ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ಪಕಾರ : ನೆಗಟ್ದುರ್ದರೇಫ ಜಟಿ ನಾಂತ ಗಾಂತ ಸಾಂತೋತ್ವದಿದಿರ ಪತ್ವಂ ಪತ್ವಂ ಪುಗುಗುಂ ದ್ವಿತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ಪಥ (ನಾ). ಹಾದಿ ; ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಥವನಱಿಯದ ಶರಣರು ಶರ್ಪನ ಹೆಡೆಯ

ಮಾಣಿಕದಂತಿಪ್ಪರು ಭೂಷಣರಾಗಿ (ಬಸವ. ೭೪೫); ಪುಳಕದ ಹಾದಿಗೆಂದು ಪಥವಪ್ಪುದು ಕಣ್ಣಳ ಕೋಡಿಗೆಂದು ನೀರ್ಗಳ ಕಡೆಗಾಬ್ಬುದು(ಪಂಪಾಶ.೨); ವಿದುರನಟ್ಟಿದ ಖನಕ ಬಂದನುಯಿಂವರ ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆಯಲತಿಗುಪ್ತದಲಿ ನೆಲದೊಳು ಸವೆಸಿದನು ಪಥವ (ಸಂಭಪ. ೮-೮೬); ವಿಶ್ವಾನುಭವವೆ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನುಭವಕೆ ಪಥ (ಮಂಕುಕ. ೪೦೦). [ಸಂ.]

ಪಥಕ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ತುಕಡಿ,—ದಳ: ಜರ್ಮನಿಯು ತನ್ನ ವಿರಾಟವನ್ನು ಜೋರಿನಿಂದ ಸಾಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪಥಕವನ್ನು ಫ್ರಾನ್ಸದೇಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು (ಮೇದಿಮ. ೧೯೬). ೨. ತಂಡ; ಸಂಘ; ಗುಂಪು: ಮುಂಬರಾದ ಮೇಲೆ ಆವರು ಮಾಡುವ ಯಾವುದೇ ಕನ್ನಡ ಚಟುವಟಿಕೆಗೆ ತ್ರಿಪಷ್ಠಿ ಎಂಬ ಪಥಕದ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು (ಮುಂಗಾಪು. ೬).

[←ಮರಾ. ಪಥಕ, ಪತಕ]

ಪಥಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು. [ಸಂ. ಪಥಕಲ್ಪನಾ]

ಪಥಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಸು; ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಡಿಸು: ಅರ್ಜುನನುಳಿದ ಸತಿಯರಂ ಶೋಕಗಳ ಹತಗೈಸಿ ದ್ವಾರಕಾಪುರಕೆ ದಾರುಕನೊಡನೆ ಪಥಗೊಳಿಸಿಯೆ ಕಳುಹಿ (ತುರಂಗ. ೯೦-೧೮). [ಪಥ+ಕೊಳ್₁+-ಇಸು₃]

ಪಥಪರಿಶ್ರಮ (ನಾ). ಮಾರ್ಗಕ್ರಮಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬಳಲಿಕೆ,—ದಣಿವು: ನಾನಾವಿಧದ ಪದೆಪಿನೊಳ್ ಹರಿಗಾವಗಮಾಚು ದುದು ಪಥಪರಿಶ್ರಮಮೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೮). [ಪಥ+ಪರಿಶ್ರಮ]

ಪಥಪ್ರದರ್ಶಕ (ನಾ). ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ: ತಾವು ಈಗಲೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಆಪ್ತಮಿತ್ರರಾಗಿಯೂ ಪಥಪ್ರದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಪ್ರಜಲ. ೧೮೦).

[ಪಥ+ಪ್ರದರ್ಶಕ]

ಪಥಭೇದ (ನಾ). ೧. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬದಲಿಸುವ ಮಜಲು,—ಹಂತ: "ಪಥಭೇದದೊಳಗಂಚೆಯು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೬). ೨. =ಪಥಸಂಖ್ಯೆ: "ಪಥಭೇದಂ ದಿವ್ಯ ಕ್ರೋಶಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೩).

[ಪಥ+ಭೇದ]

ಪಥಭ್ರಾಂತ (ನಾ). ದಾರಿ ತಿಳಿಯದವನು; ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿದವನು: ಪೂರ್ವಪರಿಚಿತವಿಲ್ಲದ ವನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರು ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ಪಥಭ್ರಾಂತರಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೧೬). [ಪಥ+ಭ್ರಾಂತ]

ಪಥಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ದಾರಿ ತಪ್ಪುವಿಕೆ; ದಿಕ್ಕು ತೋರದಿರುವಿಕೆ: ನವಕುಮಾರನಿಗೆ ಹಾಗೇನೆ ಪಥಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಯಿತು (ಕಪಾಕುಂ.೧೬).

[ಪಥ+ಭ್ರಾಂತಿ]

ಪಥಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ದಾರಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು; ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಸೈನ್ಯದ ಚಲನೆಯು ಸುಗಮವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಪಥಶಿಲ್ಪಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯೊಡನೆ ಹೋಗಿ . . . ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು(ಕಶಾಅ. ೨೫೬).

[ಪಥ+ಶಿಲ್ಪಿ₁]

ಪಥಶ್ರಮ (ನಾ). =ಪಥಪರಿಶ್ರಮ: ವೃದ್ಧತಾಪಸನಂ . . . ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲಿಗನಪ್ಪ ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಂ ಕಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಗೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಪಥಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೧೦); ಮಿಗೆ ಬಾಂಬಟ್ಟೆಗರಿರ್ದು ಪಥಶ್ರಮದಟ್ಟುಳಿಯುಂ ಕಳೆದು ಪೋಪರತಿಮುದದಿಂದಂ (ಹವಿಪ್ಕಾರ. ೧-೬೨). [ಪಥ+ಶ್ರಮ]

ಪಥಶ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಬಳಲಿದ,—ದಣಿದ (ನಾ). ೨. =ಪಥಪರಿಶ್ರಮ: ಆ ನದಿಯ ತೀರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪುಷ್ಕಳೆಯುಂ ಶೌಂಡಿಕನುಂ ಪಥಶ್ರಾಂತಮಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೧ ಪ). ೩. ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಬಳಲಿದವನು: ಪುರಹರನು ಸಿಟ್ಟಿಯು ಪಥಶ್ರಾಂತರ ತೆಜದಿ ವೈಶಿಕದ ನಿದ್ರೆಯೊಳಿರಲು (ಬಸಪು. ೨೪-೫೪); ಶ್ರೀಧರಭಟ್ಟನುಂ ನಾರಸಿಂಹಭಟ್ಟರೆಂಬ ಪಾರ್ವರಿರ್ವರುಂ ಪಥಶ್ರಾಂತರಾಗಿ ಬಂದುಮಾ ಪುಷ್ಕಳೆಯುಂ ಕಂಡು (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೨೧ ಪ). [ಪಥ+ಶ್ರಾಂತ]

ಪಥಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; ಹರದಾರಿ: "ದಿವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಥಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ ಕ್ರೋಶಮುಕ್ಕ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೪-೨೫). [ಪಥ+ಸಂಖ್ಯೆ]

ಪಥಾರ್ತ(ನಾ) =ಪಥಶ್ರಾಂತ ೩: ಬಳೆದಿಮ್ಮಾವಿನ ಬಾಟೆಯಿಾಳೆಗಳ ಪಣ್ಣಂ ಪಣ್ಣನೋರೊರ್ಮೆ ಮೆಲ್ದೆಳನೀರೀಂಟಿ ಪಥಾರ್ತರಿರ್ಪರಳಿಕೀರ ಧ್ವಾನದುದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೮೮). [ಪಥ+ಆರ್ತ₂]

ಪಥಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪಥಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿಯೆಂಭತ್ತಾಲ್ಕಾಸನ ಭೇದಂಗಳ್(ವಿವೇಕ. ೧೫೦). [ಪಥ?+ಆಸನ]

ಪಥಿಕ (ನಾ). ದಾರಿಗ; ಪ್ರಯಾಣಿಕ: "ಪಾಂಥಃ . . . ಪಥಿಕಃ— ಈ ೫ ಬಟ್ಟೆ ನಡೆವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೨); ಮೋಕ್ಷಪುರಪ್ರಸ್ಥಿತ ಭವ್ಯಪಥಿಕಪಾಥೇಯಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಮಂ . . . ಭಗೀರಥ ಮಹೀಪತಿ ಕೆಯ್ಕೊಂಡುಂ (ಅಜಿಪು.೧೨-೧ ಪ); ಪಥಿಕರ್ ಗಳಿಸೋವಬಲಾ ಜನಂಗಳಂ ಕಣ್ಣೆಮೆಯಿಕ್ಕದೀಕ್ಷಿಸೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧-೧೦೬); ಅಸಮ ವೀರರು ಪಥಿಕರಾದರು ಗಗನಮಾರ್ಗದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೫).[ಸಂ.]

ಪಥಿಕಜನ (ನಾ). ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಜನ; ಪಾಂಥಜನ: ಪಥಿಕಜನದ ಕಣ್ಣಂ ಮನಕ್ಕಂ ಪಸರಂಬಡೆದು ನೆಱೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸರಸಸರಸೀರುಹಾಕರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೬ಪ); ಎಲರಲೆಪದಿಂದುರುಳ್ದು ಪರೆದೆಸೆವ ಕುಸುಮರೇಣುಗಳೊಳಂ ಪಥಿಕಜನಂಗಳಿಂ ಪಸರಿಸಿದ ಲವಂಗಪಲ್ಲವದ ಪಾಸುಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬); ಅಮೃತ ಕಿರಣಬಿಂಬಾಯಮಾನಶೀತಳಚ್ಛಾಯಾಪರಿಪೀತಪಥಿಕಜನಶ್ರಮಜನಿತಸ್ವೇದ ಬಿಂದುಸಂದೋಹಮುಮಪ್ಪ ವಟವಿಟಪಿಯೆ ತನಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೨-೧). [ಪಥಿಕ+ಜನ]

ಪಥಿಶ್ರಮ (ನಾ). =ಪಥಪರಿಶ್ರಮ: ಆತನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಮದೆ ಪಥಿಶ್ರಮದಿಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿದಳೇಲಾಲವಂಗಲವಲೀವನದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು.೮-೫೫).

[ಸಂ.]

ಪಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿತವಾಗು; ಒಗ್ಗು; ಹಿಡಿಸು: ಉಳಿದ ಪುಷ್ಪದ ಪರಿಮಳವು ಪಥಿಸಿದರೆ ಸಂಪಗೆಯರಳ ಪರಿಮಳ ಪಥ್ಯವೇ ತುಂಬಿಗಳ ತಿಂತಿಣಿಗೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೩). [<ಪಥ್ಯ+-ಇಸು₃]

ಪಥ್ಯ (ಗು). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಉಚಿತವಾದ. ೨. ಹಿತವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ.(ನಾ). ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು: ಬಿಡು ಕನ್ಯಾರತ್ನಮನೀಗಡೆ ಚಕ್ರಿಪದದ್ವಯಕ್ಕೆ ತಡೆದಿರದೆಱಗೇಪಡೆಮಾತೊ ಬಂದು ಕಾಣ್ ಕಂಡೊಡೆ ಪಥ್ಯಮಪಥ್ಯಮಿಾ ಕನಿಷ್ಠಾಚರಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೮೯); ಎಲೆ ಭೂಮಿಾಶ್ವರ ನಿನಗೆ ಪಥ್ಯಮಾವುದದಂ ಮಾಡು (ಯಶೋಚ. ೧-೬೫); ದುರುಳತನವಾರಿಂಗೆ ಪಥ್ಯವು ದಿಟ ವಿಚಾರಿಸಲು (ಕೌತಿರಾ. ೩೮-೪). ೪. ಹಿತವಾದುದು; ಒಳ್ಳಿತಾದುದು: ಪರಿಣಾಮವೇ ಪಥ್ಯವಾಗಿ ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂದು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲೇಪವಾದುದೇ ಶರಣಸ್ಥಲ (ನೋಳಪಾ. ೧೦೦-೩೯೬); ಸುಜನವಚನಪಥ್ಯಕ್ಕೆ

ತಾಂ ವಕ್ರಿಸುತ್ತುಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೬); ಮರಳಿ ತೊಡುತೊಡು ಬೇಗ ಕೌರವನರಸುತನವುಳಿವುದು ಕಣಾ ಹೇವರಿಸದಿರು ಹೇಳುವುದು ಪಥ್ಯವಿದು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೨೫-೧೬); ನಾನು ನಿನಗೆ ಪಥ್ಯವಾದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕು (ಪಚಭಾ. ೨೯೬). ೫. (ರೋಗಿಯು) ಆಹಾರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮ,—ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಆಕೆಯು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು (ಶೀಗಟ್ಟು. ೧೧); ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಊಟದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೪). ೬. (ರೋಗಿಯು) ನಿಯಮದಂತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ, ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವು; ಅನುಪಾನ: ಪಥ್ಯ ಮಜ್ಜಿಗೆಅನ್ನ . . . ಪಥ್ಯ ಮೊಸರ ಕೋವೆ ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ (ವಿನ್ಯವಿ. ೨); ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ . . . ಔಷಧಿಗಳಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹುರಿಯಕ್ಕಿಗಂಜಿಯುಂ ಪಥ್ಯಮನಿಕ್ಕುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೫೨); ಹತ್ತಿದ ರೋಗ ಹರಿಯಲಿಲ್ಲ, ಪಥ್ಯದ ಮಡಕೆ ಇಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೭. ವ್ರತ (?) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನಱಿದು ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವನಱಿದು ಪಥ್ಯವ ಕೊಂಡು ಜಂಗಮವಾದೆವೆಂಬ ಮಿಥ್ಯತಥ್ಯದ ಅಣ್ಣಗಳು ನೀವು ಕೇಳಿರೋ (ಮೋಳಿಪ್ರಾ. ೧೯-೭೩).

ಪಥ್ಯ ಮಾಡಿಸು = ಅನುಪಾನದ ಮೇರೆಗೆ ಅನ್ನಾಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಾಯಿಲೆ ಬಂದರೆ ಪಥ್ಯ ಮಾಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢ). ಪಥ್ಯ ಮಾಡು = ಪಥ್ಯದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ; ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿರು : ರೋಗಿಯು ವೈದ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಥ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢ). [ಸಂ.]

ಪಥ್ಯಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ರೋಗಿಗೆ ಕಟ್ಟುಪಾಡನ್ನು ವಿಧಿಸು,— ಅನುಪಾನವನ್ನು ನಿಯಮಿಸು : ಅಟ್ಟ ವಾತದ ತೈಲವಂ ತಾಂ ಬೊಟ್ಟಡಿಸಿ ಲೇಪಿಸುತ ಪಥ್ಯಂಗೊಟ್ಟದಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಜೋಪಾಸನವ ನಾಚರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೧೬-೮). ೨. ಪಥ್ಯವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡು: (ಕ). [ಪಥ್ಯ + ಕೊಡು₁]

ಪಥ್ಯಕಾರಿ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಒಳ್ಳೆಯದು : ಪಡವಲದ ಕಾಯಿ . . . ಆಡಿನ ಹಾಲು, ಮುಂತಾದಿವೆಲ್ಲಂ ಖಾಸ ಶ್ವಾಸ ಬಿಕ್ಕುಳು ರೋಗವುಂಟಾದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯಕಾರಿಗಳೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೨೪೬). [ಸಂ. ಪಥ್ಯಕಾರಿನ್]

ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಅನುಪಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ : ಹುರಳಿಕಟ್ಟು . . . ಚಿಲಿಕೀರೆಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕವೈ. ೧೦೨). [ಪಥ್ಯ + ದ್ರವ್ಯ]

ಪಥ್ಯಾಹಾರ(ನಾ). ೧. ವ್ರತನಿಯಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಆಹಾರ,— ಊಟ : ಅಲ್ಲಿರ್ಪ ತಪೋಧನರ ಪಥ್ಯಾಹಾರಮೋಷಧನಿಮಿತ್ತಕಮಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೧-೫೬ ; 1019). ೨. ರೋಗನಿವಾರಣೆಗೆ ತಕ್ಕ ಆಹಾರ : ವೈದ್ಯರು ಪಥ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢ). [ಪಥ್ಯ + ಆಹಾರ]

ಪಥ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಮರ : "ಹರೀತಕೀ, ಅಭಯಾ, ಪಥ್ಯಾ—ಈ ೩ ಅಣಿಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೬೪); ಎರದೆಳಗಾಯ್ಗೆ ಪಥ್ಯೆ ಲವಣಕ್ಕೆ ತೊಳಂಚೆ ವಿಷಾಪಹಾರಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೬). [ಸಂ. ಪಥ್ಯಾ]

ಪದ₁, ಪದನ್, ಪದನ, ಪದನು, ಹದ, ಹದನ್, ಹದನ, ಹದನು (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಹವಣಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಹಾಳತ : (ಕ). ೨. ಅವಸ್ಥೆ ; ನಿಲವು; ಸ್ಥಿತಿ ; ಪಾಡು : ನಿನ್ನನೀ ಪದಕ್ಕೆ ತಂದುದು ಮುನ್ನಿನ ಗೆಯ್ದ ದೋಷಮಿನ್ನಱಿದು ಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಜಲದಿಂ ಕಳೆ ಕರ್ಚಿ ಕಳಂಕಪಂಕಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೦). ೩. (ಸರಿಯಾದ) ಸಮಯ ; ವೇಳೆ; ಕಾಲ : ಕಡುಮುಳಿದು ನಿನ್ನ ತೊಡೆಗಳನುಡಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಭೀಮಸೇನ ನಾನಾ ಪದದೊಳ್ ಪಿಡಿಯಲ್ಕೆಂದಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೯) ; ಅಲರಾಯ್ವ ಪದದೊಳೆರಡನೆಯಲರ್ಗಂ ಕೈ ನೀಡಿ ಸೇದೆವಡುವರ್ ಸತಿಯರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೫); ರಕ್ಕಸನಿದಿರೆದ್ದು ಕೊಲ್ವ ಪದದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೬); ಸುರರ್ ತದನಂತರಂ ಸ್ವಕೀಯಾವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಪದದೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೫-೨೪ ವ). ೪. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ; ಹವಣು ; ಬಗೆ : ಕೆಯ್ಯ ಮರಗಸಂ ಪುಲ್ಲಸಮೆಂಬೆರಡುಮಂ ಕಳೆದು ಪದದೊಳ್ ಚಿತ್ತದೊಡಂ ಮನದೊಳುಳ್ಳ ರಾಗದ್ವೇಷಮೆಂಬೆರಡುಮಂ ಕಳೆದು ಶುದ್ಧಚಾರಿತ್ರದೊಳ್ ಪತ್ತದೊಡಮಾತಂಗೆ ಬೆಳಸುಮಾತಂಗೆ ಸುಗತಿಯುಮೆಂತಕ್ಕುಂ (ಜೀವಸಂ. ೪೭-೧೩ ವ). ೫. (ಆಹಾರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಪಕ್ವಗೊಂಡ ಸ್ಥಿತಿ ; ಪಕ್ವತೆ ; ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಅಕ್ಕಿಯುನಿಂಬಾಗಿ ಮೂಱು ಸೂಟಿ ಕರ್ಚಿ ಪೊಯ್ದೊಡೆ [ಕುದಿವೆ]ಸರೊಳುತ್ತಮಮಕ್ಕುಂ ಪದದೊಪ್ಪಲ್ ಸಮರಸನಾಗಿರ್ಕು ಕಱಿಯನೆಱೆಯಲ್ಕನ್ನಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨). ೬. ಕಳಿತುದು ; ಮಾಗಿದುದು: 'ಪದಗಾಯಿ', ಪದವಣ್' ಪರಾ. ೭. ತೀಕ್ಷ್ಣ ; ಹರಿತ ; ಚೂಪು: 'ಪದಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೮. "ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಬಾಯ ಹರಿತ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಕುಡಿಸುವ ನೀರು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೯. ತೇವ ; ಆರ್ದ್ರತೆ : 'ಪದಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೧೦. ಸುರತದ್ರವ : ರಾಗವಿಲ್ಲದ ಸುಸಿಲಟ್ಕೆಱಿಲ್ಲದ ಪದಂ ನೆವವಿಲ್ಲದ ಕಾಯ್ಪು . . . ಕರಂ ಚದುರರುಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಪುದೇಂ ಕಡುಜಾಣೆಯರೋಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೫); ಶಯನಂ ಘರ್ಮಾಂಬುವಿಂ ನಾನೆ ಮುನ್ನಮೆ ನಾಣೊ[ಟ್ಟ]ಡಿವೋಗಿ ಸೂಸುವ ಪದಂ ಗಂಗಾಂಬುವಂ ಪೋಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೯) ; ಪದಂ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ತರೆ ತಾಮಿಂತು ಸುಖಾಮೃತಾಬ್ಧಿ ವಳಿಯೊಳ್ ತೇಂಕಾಡಿದರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೩೪); ಭಾವೆಯರೊಳ್ . . . ಇಂತೊಡಗೂಡೆ ಪದಂ ತುಳುಂಕುಗುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೧೮). 'ನಾಣ್ಬದ' ಪರಾ. ೧೧. ದಯೆ ; ಅನುಗ್ರಹ : "ಒಲುಮೆ ಪದವಕ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೭೯-೬). **ಪದನ್** : ೧. ಹಳಮುಖನೆಂಬ ಪಾರ್ವಂ ತನ್ನ ಮೂಡಣ ಕೆಯ್ಯನುಟಲೆಂದು ಪೋಗಿ ಕೆಸಱಾದುದಂ ಕಂಡುಟಲ್ ಪದನಲ್ತೆಂದು . . . ಪೋಗುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೨-೧೬). ೩. ಪದನಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ವಲ್ಲಿ ಮಟಿ³ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೫೧). ೪. ತಪ್ಪದೆ ಗುರುವಚನಮುಮಂ ತಪ್ಪಲ್ ಬಸಸಿಗೆ ಮದೀಯ ಕೋಪದ ಪದನೇಂ ತಪ್ಪಿದುದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮); ನೋಡುವ ಮಾತಾಡುವ ಬಾಯ್ಯೂಡುವ ಪದನನ್ಮೃತಮತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಪಾಡಱಿಯುತ್ತಿರೆ (ಯಶೋಚ. ೨-೪೬) ; "ಗಗನಮುಖಂ ದುಷ್ಟವೇಶ್ಯಂ" ಎಂದು ಡಂಗುರವಿಕ್ಕುರ್ವಂ ; ಅದಱಿನೀಗಳೆ ಪೋಪುದು ಪದನಲ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೧೮). ೧೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು : ಪಾರ್ದಿರ್ದಪುವೆನ್ನುದಯಮನಾನಿಂ ತಡೆದಿರ್ಪುದು ಪದನಲ್ತೆಂದು ದಿನಪನುದಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೯೪). **ಪದನ** : ೧. ಕಡುಬಱಿತ ವದನದಿಂ ರದನದಿಂ ಪದನದಿಂಪಳಿದಧರದಮರನಿಕರಂ . . . ಚೀಱಿ ದೂಱಿ ತೋಱಿದ ರದ್ಬುತಾಕಾರನಂ(ಚೆಬಪು. ೩೧-೩೮). **ಪದನು** : ೩. ಈ ಕಂದರ್ಪಂ ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದೊಳೆಂತುಂ ವಿಸ್ತೃತಮತಿಯಾಗಲಿದುವೆ ಪದನೆಂದು ನೃಪಂ ಬಗೆದು(ಕುಸುಮಾ. ೭-೫೬) ; ಆಂ ಸಂಧಿಪೊಡಿಂದಿನೀ ಪದನೆ ಲೇಸೆಂದಬ್ಧಿತನ್ನಾಶ್ರಿತಾದ್ರಿಗಳಂ ಕಾಣಿಸಲಿಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ತರುತ್ತಿರ್ದಪ್ಪುದೆಂಬಂತೆ ಮೇರುಗಿರೀಂದ್ರಾಗತದೇವಕೋಟಿಘಟಿಕೋಟೀಯೂಥಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೧೬). ೪. ಪದನಿನುಱ್ಮ್ವ ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಗಂಪುಗಳ್ ದಳಂಗಳನಧ

ವಾಸಿಸುತ್ತುಮಿರೆ ಘಟ್ಟಿಮಗುಟ್ಟುವುದಂಗನಾಜನಂ (ಚಂದ್ರಪ.೧-೩೦). **ಹದ :** ೧. ಹಾಲ ಹದದಲಿ ಹೆಪ್ಪನೆಜೆಕಿದರೆ ಮೇಲೆ ತುಪ್ಪವನುಂಬರು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೭-೨೧). **೩.** ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಹಲಾಯುಧನು ಮಳೆಯ ಹದದಿ ಭೂಮಿಯ ಬೆದೆಯನಱಿದು . . . ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿ (ವಚಶಾ. II, ೭೭); ಶಿಶುಪಾಲ ಕಂಸನ ಮಾವನಿಂತಿವರ ಕೊಲುವಡಿದು ಹದ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೨-೭). **೪.** ಮಗನು ರಣದಲಿ ಮಡಿದ ಹದ ಬೀಡಿಂಗಳೊಳಾದುದು ವಾರ್ತೆ(ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ.೬.೭-೧); ನೀಲಿಯ ಮಾಡುವ ಹದವು ಬಹು ಸೋಜಿಗವಾದದ್ದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೪-೫೪); ಸರಕಾರದ ಆದಾಯ ವೆಚ್ಚಗಳಿಂದ ಪೇಟಿಯ ಹದ ಕೆಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಹಣಪ್ರ. ೧೬೯). **೫.** ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನೊಳು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಟ್ಟವಾಲೊಳಗಂಬಲಿಯ ತೆಜದಿ ಬೆರಸಿಯೊಲೆಯೊಳಗೆ ಗಾರಿಗೆಯ ಹದದೊಳು ತೊಳಸಿ (ಸೂಪಶಾ.೧-೨೦); ಪುತ್ರಜೀವಿ ತಿರುಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ . . . ಹದವ ನೋಡಿ, ಬಸಿದುಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೭೦). **೭.** ಚಿಗುರುಗಳೆನುವ ಭಲ್ಲಗಳ ಅಲಗುಗಳಂ . . . ವಿರಹಿಗಳ ಹೃದಯವೆಂಬ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಹದಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೩-೨೧); ಆ ಶಿಖಂಡಿಯು ಕತ್ತೀ ಹದವುಳ್ಳ ಅಂಬಿನಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದು (ಕೃಪಾಕ. ೭೭); ಮೊಂಡಪ್ಪನ ಕತ್ತಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಕೊಯ್ಯುವಷ್ಟು ಹದವು (ಗಾದೆ). **೧೩.** ಅಳವು; ಪ್ರಮಾಣ : ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇಗ್ಗೇ ಬಂದರೆ ನಿನ್ನ ಹದದ್ದೇ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೮); ಎಷ್ಟು ಹೂ ಹಾಕಬೇಕು . . . ಯಾವ ಹದದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಬೇಕು (ಹುಹೂ. ೧೫೪). **೧೪.** ಜಾಣ್ಮೆ; ಕೌಶಲ : ಕಂಡ ಒಂದೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಟ್ಟನೆ ಪದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಹದ ಅವರದು (ಪಂಚಿಫ. II, ಮೊದಲ ಮಾತು). **೧೫.** (ಲೋಹದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ತಕ್ಕ ಗಡುಸು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತೆಗಳ ಗುಣ : ಸಾಮಾನ್ಯ ಉಕ್ಕನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿಸಿದರೆ, ಅದರ ಹದವು ನಷ್ಟವಾಗಿ, ಅದು ಬಿರುಸೋ ಮಿದುವೋ ಆಗುವುದು. ಆದರೆ ಈ ಮೆಂಗನೀಸ್ ಮಿಶ್ರವಾದ ಉಕ್ಕಿನ "ಹದ"(Temper)ವು ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೪೫).

ಹದನ್ : ೧೦. ಹದನಂ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ಘ್ರಾಣಿಸಿ ಬೆದೆವಿಡಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೇತಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ದಾಱಿದೆ . . . ಕಾಡೊಳ್ ಮದನವ್ಯಾಸಂಗದಿಂದಿರ್ದುದು ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂಬೊಲಂದೊಂದಿಭೇಂದ್ರಂ (ಲೀಲಾವ.೮-೫). **೧೬.** ಸಂಗತಿ; ವರ್ತಮಾನ; ಸುದ್ದಿ : ಈ ಹದನನೆನಗಲ್ಲಿಯೆ ಪೇಟ್ಕಿದ್ದೆಯಪ್ಪೊಡೆನ್ನೆರ್ದೆಯನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು ಬರ್ಪೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೦-೯); ಗಿಳಿ ಜವದಿಂದೆಬ್ಬು ಮುಂಚೀ ಹದನನಱುಪುವೆನೆಂದು ಪಾಱು ಬಂದಸುಕೆಯ ಪೊಸಬನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಉದ್ಭಟ.೭-೧೨೬ ವ); ಬಿನ್ನವಿಸಲೆಂದಿರ್ದ ಹದನಂ ಮುನ್ನಱಿದು ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಹಿಮುಗುನ್ನಯನದಿಂ ನೋಡುವವಸರದೊಳ್ (ಬಸವ. ೧-೫೫); ಅರಸನಿಂದು ಸಜೀವಿಯೋ ಸುರಪುರನಿವಾಸಿಯೊ ಹದನನೇನೆಂದಱಿಯೆನು (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೪-೩೮). **ಹದನ :** ೩. ರಾಘವನಿಂದ ಬದುಕುವೆನೆನಲಭಾಗ್ಯಂಗಾದುದೀ ಹದನ ಎಂದು ಮನದೊಳಗಳಲಿ ವಿಭೀಷಣ ನೊಂದು (ತೊರಾ. ೨೯-೧೯). **೪.** ಅರಸನಿಂ ಧನಮಿತ್ರಂ ಬೀಟಿಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಾರ್ಯದ ಹದನನೆನ್ನೊಳ್ ಪೇಟಲ್ (ದಶಕು. ೮-೧೫೧ ವ); ಬರುತ ಕಳ್ಳರ ಹೆಜ್ಜೆ ಹದನಮಂ ನೋಳ್ಪಾಗಲರಸು ಮೆಟ್ಟುವ ಪಂಚರತ್ನಮಯಪಾದುಕಂ . . . ಕನ್ನದ ಬಾಯೊಳಿರೆ ಕಂಡು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೨೨); ಈ ಹುಮ್ಮಸದ ಕುದುರೆಯನು ಏರುವ ಹದನವನು ಕಲಿಸಯ್ಯಾ (ಅಂತರಾ. ೫೦). **೭.** ಹದನವಾಗಿಹ ಬಾಣವನ್ನಾ ಚದುರ ಧನ್ವಿಯು ಪೂಡಿ ಹೆದೆಯಲಿ (ರಘುವಂ. ೯೭-೫೭); ಅದರ ಉಗುರು ಬಹಳ ಹದನ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೮); ಹದನವಾದಗಲ ಕತ್ತಿ ಕೈಯೊಳಿದೆ (ನೆಲಮು. ೮೪-೧೧). **ಹದನು :** ೨. ಅವನಿಪತಿ ಪೂರಾಯದುಗುಡದಲಿ ನರನ ಹದನೇನೋ ವೃಕೋದರನಿರವು ತಾನೆಂತೆನುತ ಚಿಂತಾಭರಿತನಿದ್ದನು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೧-೨); ಏನ ಮಾಡುವೆನೇನು ದಿಕ್ಕೆನಗೇನು ಹದನೆಂದಳಲಿ ಬಳಲುವ ಹೀನಹೃದಯನನುಪಚರಿಸಲು ವಸಿಷ್ಠನೈತಂದ (ತೊರಾ. ೧-೪-೪); ಆ ಸಮಯದಿ ಸದ್ಗುರುರಾಯ ನೆನೆದ ಪರಾಶರಮುನಿಗಾದ ಹದನ (ಮೋಹತ. ೫-೨೭); ಜೋಕಿನ ನಾಯಕಿಯರಿರ್ದರಾ ಕೇರಿಯೊಳ್ ಸೋಕಿದವರ ಹದನೇನು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೦೮). **೪.** ಸುಖವನನುಭವಿಸಿ ಅನು ಸುಖದ ಹದನನು ಕಂಡೆ ದುಃಖವನನುಭವಿಸಿ ಅನು ದುಃಖದ ಹದನನು ಕಂಡೆ (ಸಮಾಪ. ೬. ೫೯೭-೩೩); ದೇವ ನಮ್ಮದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವಿದಾವ ಹದನನು ಬೆಸಸಿದಿರಿ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೪-೧೨); ರಜಕನಾಡಿದ ದೂಸಣಿಂ ನೆನೆದು ಕುಲಪತ್ನಿಯಂ ಬಿಡುವ ಹದನಾವುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೩); ಒಳ್ಪೆಂಡಿರೀ ಧರ್ಮದ ಹದನಱುತಾಚರಿಸುವುದು (ಹದಿಬ. ೧-೬೧). **೫.** ಹದನಾದ ಮಾಂಸಮಂ ಮುಂದಿಡುತ್ತ ಭವಂಗೆ ಮುದದಿಂದಮರ್ಪಿಸಿದನಾ ಪುಳಿಂದಂ (ಸುಹಾವಿ. ೭-೪೪). **೧೨.** ಸದೆ ಕೂಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದವ ಹದನಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡ್ಯಾನೇ ? (ಗಾದೆ). **೧೬.** ಪರಮೇಶ್ವರಂಗೀ ಹದನನಱುಹಬೇಕೆಂದು ನಂದೀಶ್ವರನತಿತ್ವರಿತಗಮನದಿಂದೈತಂದು (ಚೆಬಪು. ೩೧-೨); ತಾಳಿಕೊ ಸಖಿ, ಅಂಜಿಕೆಯುಳಿ, ಪೇಳೇನೀ ಹದನು ? (ಅಹಲ್ಯೆ. ೭-೧೫). **೧೭.** ಕಾರಣ : ಎಮ್ಮ ಬರಿಸಿದ ಹದನದೇನು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೪-೯೭); ಮೋಹವಿಂತೇಕಿವರೊಳೆನೆ ಗೆಂಬಾ ಹದನನಱುವೊಡೆ ಬಗೆದು ಜಿತಮೋಹಿಗಳನಾ ಚತುರನೆಳನಗೆ ತೊಳಗಲಿಂತೆಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೫೦). **೧೮.** ಹಂಚಿಕೆ; ಉಪಾಯ : ಇದಕ್ಕೆ ಹದನೇನು ? ಆಲೋಚಿಸಿ ಹೇಳು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೪೭).

ಹದ ಮಾಡು, ಹದ ಮಾಡು, ಹದನು ಮಾಡು = ೧. ಚೂಪು ಮಾಡು ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಹದ ಮಾಡಿ ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಪೊಳೆವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧವಿಡಿದಭ್ಯಾಸಿಗಳ . . . ಕಾದಿಸುವ ಕೋವಿದ ಶಿರೋಮಣಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೮೩); ನಾಲಗೆಯನು ಹದ ಮಾಡು ಜಡವನು ತೊರೆದೇಳು ಜಗ ನಿನಗಡಿಯಾಳು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೩-೫೨). **೨.** ಸರಿಮಾಡು ; ಅನುವುಗೊಳಿಸು : ಗಂಧಕುಂಕುಮರಸಭರಿತಗಂಧವ ಗಂಧೋದಕದಿಂದೆ ಹದಮಾಡಿ ಗಂಧವಟ್ಟಿಲನಿರಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೧-೯); ಈ ದಿವ್ಯ ದರ್ಶನಫಲ ಕೈಸೇರಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧಕನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿ, ಸಂಯಮ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಹದ ಮಾಡಿ . . . ಕರುಣೆಗೆ ಕಾಯಬೇಕು (ಜಗದಾ. ೨೭); ಹದೆದಮ್ಮ ನೀರಾ ಹದ ಮಾಡೀ ಏನಂದಾಳೂ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೭೭); ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹದನು ಮಾಡಿ . . . ತರ್ಕಸಮ್ಮತವಾದ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಾರ್ಯ (ಕವಿಕೋ. I, ೮). **ಹದಕ್ಕೆ ಬರು** = ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ಕುಟ್ಮಲಃ . . . ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿತವಾಗತಕ್ಕಷ್ಟು ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹುವ್ವಿನ ಮೊಗ್ಗು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫); ಮರಮುಟ್ಟುಗಳ ಬೆಲೆ ಹದಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಗೆ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕುವಂಥ ಹುಚ್ಚನಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೨೫). **ಹದದಡಿಕೆ** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತ ಅಡಿಕೆ : (೬). **ಹದನಾಗು, ಹದವಾಗು** = ೧. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಹದನಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ.೧೫೯); ಅಧರರದನದೊಳಗಿಟ್ಟು ತಾ ಹದವಾಗಿಯೊದಗಿ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಕಾಗ ಎದೆಗಳ ಹೂಡಿ ನಿನ್ನಯ ಮುಖಿಸನು ಕಳೆವುದಕೆನ್ನಳವೆ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೬೧); ಕಂಠನಾದ ಹದವಾಗಲೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಹರಸಿಕೊಂಡು ಮುಖವನ್ನು ತಮಟೆಯಂತೆ ಕೆಂಜಗೆ ಕಾಯಿಸಿದೆ (ಸಂಚರು. ೩೮). **೨.** ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು ; ಹರಿತವಾಗು : ಅದರ ಕೊಂಬುಗಳ ತುದಿಗಳು, ಎದುರು

ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ತಿವಿತಕ್ಕೆ ಸೀಳಿಬಿಡುವಷ್ಟು ಹದನಾಗಿದ್ದವು (ಬಂಗಾಹ. ೩೧). **೩.** ನಯವಾಗು ; ನುಣುಪಾಗು : ಕರುಗಳು . . . ಬೇಗನೆ ಮೈಗೂಡುತ್ತವೆ. ಮುಂಡದ ತೂಕ ಹೆಚ್ಚು, ಹದವಾಗುವ ಅಟ್ಟೆ ಭರ್ಜರಿ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೨).

[**ದೇ.**॥ **ತಮಿ. ಮಲ.** ಪತ ; **ತೆಲು.** ಪದನು, ಪದುನು, ಹದನು ; **ಮಲ್ತೊ.** ಪತೊ]

ಪದ$_2$ (ನಾ). **೧.** ಚರಣ ; ಅಡಿ ; ಪಾದ : "ಚರಣಂ ಕ್ರಮಮಂಘ್ರಿ ಪದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೨) ; ಅಲೆದುಂ ನೋಡಿ[ಯೊ]ಜಲ್ದುವಿಟ್ಟ ಪದಮುಂ ನೋಳ್ಪುಂ ಕಳಲ್ದುಂ ಪಳಂಚಲೆದುಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಸೀಯನಪ್ಪ ದನಿಯುಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಮೇವೈಸಿಯುಂ ಪಿರಿದುಂ ಲುಂದುವ ಬೇಟದೊಂದು ಸುಸಿಲಂ ನೋಯಿಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೩) ; ಪದದಿಂ ನಾಭಿವರಂ ವಾತದ ತಾಣಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨) ; ಪದವಂ ಸುಖಾಶ್ರುವಿಂದಂ ತೊಳೆದು (ಶಿರುರ. ಹ. ೮-೨) ; ಅಂಬುಜಾಕ್ಷನ ಪದವ ಮರೆದರೆ ಪಾತಕದ ದುರ್ಗದಲಿ ಕೆಡಹನೆ ನಮ್ಮನು (ಕುಪ್ಯಾಸ.೫-೪೨). **೨.** ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಾಪು : ಉದ್ಗೃಹೀತತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನೀಸ್ಕಂಧವಿನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತನುಮಾಗಿ ಕತಿಪಯಪದಂಗಳಂ ನಡೆದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯). **೩.** ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು ; ಪಾದದ ಜಾಡು : ಪದಮುಮಸಿಂಬುಮನಣಮುಱಿಯದ[ದೇವು]ದು ಬದ್ದೆ ಬೆಳ್ಗಗಂ ಪಜ್ಜೆ ದಲೆಂಬುದನೆರಡುಮನಱಿವಾತನೆ ಚದುರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೫). **೪.** ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ : 'ಪದಂಗೆಡು' ಪರಾ. **೫.** ಕುರುಹು ; ಸಂಕೇತ ; ಚಿಹ್ನೆ. **೬.** ಅಧಿಕಾರ ; ಪದವಿ ; ಹುದ್ದೆ ; ಸ್ಥಾನ : ವಿಪುಳಯಶೋವಿತಾನಗುಣಮಿಲ್ಲದನಂ ಪ್ರಭು ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಭೂಮಿಪರ ಪದಂಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪); ಪದಂ ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೊಂದೆ ಕುಡುತಿರ್ಪ ನೀನಂತದಂ ಪದಾಶ್ರಿತರ್ಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೯೬) ; ಪದದ ದರ್ಪದಲಂಬುಜಾಕ್ಷನ ಪದವ ಮರೆದರೆ ಪಾತಕದ ದುರ್ಗದಲಿ ಕೆಡಹನೆ ನಮ್ಮನು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೫-೪೨) ; ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟಪೆನು ಪುಸಿಯಲ್ಲ ಚತುರ್ವಿಧಪದಂಗಳನು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೫೭); **೭.** ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ : ಉಡೆದೊವಲುಟ್ಟು ಕಾಳಿಕೆಯ ಕುಪ್ಪಸವಿಟ್ಟು ಪದಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳ ಸಾರ್ಚಿಕೊಂಡು . . . ಚರಿಸುತಿರ್ದನದೊರ್ವ ಪುಳಿಂದನಾಯಕಂ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೩-೨೦೨). **೮.** ಸದ್ಗತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ಗುರುಪಾದಕೆಱಗಿದರೆ . . . ಪರಿಣಾಮವಕ್ಕು ಪದವಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೯೯). ಇದೆ ತುಳಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಪೂರ್ವದಲಿ . . . ಒಬ್ಬ ಭೂಸುರ ಪದಕೆ ಪೋದ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೯೮-೧೧). **೯.** ಅವಕಾಶ ; ಆಸ್ಪದ : ಮೊದಲೊಳ್ ತಮ್ಮನೆ ನೋಡಲಿತ್ತ ಪದದೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡವರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೯). 'ಪದಂಬಡೆ' ಪರಾ. **೧೦.** ಮನೆ ; ಆಶ್ರಯ ; ಆವಾಸಸ್ಥಳ. **೧೧.** ವಸ್ತು ; ಪದಾರ್ಥ ; ದ್ರವ್ಯ. **೧೨.** ಕಾರಣ ; ಹೇತು ; ಮೂಲ **೧೩.** ನೆಪ ; ವ್ಯಾಜ. **೧೪.** ವ್ಯವಹಾರ ; ಕಾರ್ಯಭಾರ. **೧೫.** ರಕ್ಷಣೆ ; ಕಾಪು. **೧೬.** ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾಗಿಯೊಕ್ಕಲಿಗನೋರ್ವನಂ ಹಿಡಿದು ಬೋಧಿಸಿಕೊಂಡು . . . ನಖಮುಖಗಳಿಂ ಗಣನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿ ಪದ ಪಾಳಿ ಸುಜಟಾಕ್ರಮಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೭-೨೧);ಉದಾತ್ತ . . . ಪದ ಕ್ರಮ ಜಟಿ ಚರ್ಚೆಯೆಂಬ ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಾಭಿಧಾನಮುಳ್ಳ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ವಚಿಸುವೆಂದಡಾಭಾಸರೂಪಮಾದವು (ದಶಾಪ. ೨-೧೩ ಪ) ; ಅವನು ಕಲಿಯಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವೇದದ ಮಂತ್ರಭಾಗವನ್ನು ಜಟಿ, ಪದ, ಕ್ರಮಗಳ ರೀತಿಯಾಗಿ . . . ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಭಾರದ. ೨೭೧). **೧೭.** ಕಿರಣ ; ಕದಿರು. **೬, ೧೭** : ಪದಮುತ್ಕೃತ್ತುಂಗಗೋತ್ರಾಚಳಶಿಖರದೊಳೊಪ್ಪುತ್ತಿರಲು . . . ಜಗದ್ವಂದ್ಯಮಾದತ್ತು ದಯಾದಿತ್ಯಪ್ರಭಾವಂ ಪ್ರಕಟಿತಭುವನಾಭೋಗ ತೇಜೋವಿಳಾಸಂ(ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು.೧೭-೫೩ ; 1136). **೧೮.** ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; ಮನೆದಾಯ : ಮನೆಯಗಲದಿಂದೆ ಗುಣಿಯಿಸು ನೀಳಮಂ ಪದಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೦); ನಾಲ್ಕು ಪದವು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದೆ, ಆಗ ಆದ್ಯಂತ ಪದಗಳ ಗುಣಾಕಾರವು ಮಧ್ಯ ಪದದ ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿದೆ (ಭೂಮಿಅ. ೫೨). **೧೯.** [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರತ್ಯಯಸಹಿತವಾದ ಶಬ್ದ ; ಮಾತು : "ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳೆರಡುಂ ಕೂಡೆ, ಪದಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ೩೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಪದಮರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನಪ್ರವಣಮರ್ಥಂ. . . ರಸಪ್ರಸ್ಯಂದಿ ಮಾಟ್ಕುಂ ಮನೋಮುದಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೭) ; ಪದಮಂ ಪ್ರಾಸಮುಮಂ ತಪ್ಪದೆ ಬಲ್ಲಂ (ಅನಂಪು. ೧-೪೩); ಪದ ಪದದಕ್ಕರಕ್ಕರದ ವಾಕ್ಯದ ವಾಕ್ಯದ ವಿಶ್ರಮಂ ಲಯಂ ಪುದಿದ ಬೆಡಂಗಿನಿಂ . . . ರಸಂಗಳೋಜೆವಡೆದೋದುವನೀ ಚಿಕದೇವಭೂವರಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೯೬); ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕೂಡಿದರೆ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೫). **೨೦.** [ಸಂಗೀತ] ಗೀತರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಭರತನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಾದ ಈ ಪದಗಳು ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು, ಭಗವಂತನ ಲೀಲಾವಿನೋದಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೭೬) ; ನಿಬದ್ಧಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೀ ರಾಗಲಯಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ . . . ಜಾವಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೨). **೨೧.** ಪದ್ಯ; ಹಾಡು; ಗೀತೆ : ಉದಯಕಾಲದೊಳೆದ್ದೊಲಿದಿಷ್ಟದೈವದ ಪದಗಳ ಪಾಡುವಂದದೊಳು (ಹವಿಬ. ೨-೧೫) ; ಮಗಳೇ, ಸಂಗಣ್ಣಗೆ ನಿನ್ನ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳೋ ಆಸೆ ಆಗಿದೆ . . . ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳವ್ವ (ಹಾಹುತ್ತ. ೭೨) ; ಪದದಂತೆ ತಾಳ, ಮನದಂತೆ ಗರ್ವ (ಗಾದೆ). **೨೨.** ಪದ್ಯದ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿ,—ಸಾಲು. **೨೩.** [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಪದಯುಗಳಂ ಸಮುಭಯಂ ಬಾಹುಕಿವಿಗಳೆರಡೞ ನಾಮುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨).

ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಜ್ಞ = ವ್ಯಾಕರಣ, ತರ್ಕ ಮತ್ತು ಮೀಮಾಂಸೆಗಳೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಪದವಾಕ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಯಾರ್ಥ] ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞನೆಂದೆನ್ನ ಕೋವಿದರು ಕೊಂಡಾಡುವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೭೩). **ಪದವಾಕ್ಯವಿದ** = ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಪದವಾಕ್ಯವಿದರಾಗ ವಾದಗಡಣೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಒದವಿಪರು ದಿಟದರಿವ (ಮಂಕುಕ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಪದಂಗಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಎವಂಙ್ಗಲ್ಲಳೊನ್ದು ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ನೆಲನ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪದ[ಙ್ಗ]ಲಿಗಂ ಒನ್ದು ನರಯಣನ ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೫-೧೦ ; 933). [?]

ಪದಂಗಾಣ್, ಪದಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಹದಗೊಳ್ಳು ; ಪಕ್ವವಾಗು : ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಬಿಂದುವಿಕಲ್ಪಕ್ಕೆ . . . ಪದಂಗಂಡಂ—ಪದಗಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪದಂಗೊಟ್ಟಂ, ಪದಗೊಟ್ಟಂ, ಪದಂಗೊಂಡಂ, ಪದಗೊಂಡಂ] (ಶಮದ.ಮ.೧೭೮ ಪ್ರಯೋ). **ಪದಗಾಣ್** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪದ$_1$+ಕಾಣ್]

ಪದಂಗಾಸು$_1$, ಹದಗಾಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹದವಾಗುವಂತೆ ಕಾಯಿಸು; ಪುಟವಿಕ್ಕು : ಉದಯಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಪದಂಗಾಸಿದ ಪೊನ್ನ ಪುಂಜಿಯ ಪೊಲಿದರ್ಪುದು ಕಣ್ಗೆ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೧). 'ಪಟಿಂಗಾಸು' ಪರಾ. **ಹದಗಾಸು** : **೨.** ಪಕ್ವವಾಗುವಂತೆ ಬೇಯಿಸು ; ಹದಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಅಡು : ನಿಮ್ಮ ವಿಸ್ರಾವೇಶದ ಅಂಗಜಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹದಗಾಸಿ ತನಿಪಾಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸವಿನೋಡಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೯-೧೮). [ಪದ$_1$ + ಕಾಸು$_1$]

ಪದಂಗಾಸು$_2$ (ನಾ). ಪುಟವಿಟ್ಟುದು; ಕಾಸಿ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದುದು: ಅನುವಿಸಿ ಕರೆದಟ್ಟುಗೆ ಸೊರ್ಕಿನ ಸಿಂಧುರವುನಿಲಜವದ ವಾಜಿ ಪದಂಗಾಸಿನ ಪೊಂಗಳಲ್ಲದೀಯದೆ ನಿನಗೆಂತುಂ ಲೋಭಮುಂಟೆ ದಾನವಿನೋದ (ಲೀಲಾವ. ೪-೪೩). [< ಪದಂಗಾಸು$_1$]

ಪದಂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ಪುಷ್ಪಶರವಶೀಕರಣಮಂತ್ರಮಂ ಪದಂಗುಟ್ಟದ ಕೋಗಿಲೆಗಳಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೦೭ ಪ) ; ಚತುರಚತು ರಕೆಯುರೋದಿಸಿದ ಮದನಾಗಮುಂಗಳಂ ಪದಂಗುಟ್ಟಿ ಪರಮಪಂಡಿತಂ ಗಳೆನಿಪ ಪಂಜರದ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೭ ಪ) ; ಕುಸುಮ ಸಾಯಕ ಜನವಶ್ಯಮಂತ್ರಂಗಳನೊಸೆದು ಪದಂಗುಟ್ಟದಿರ್ಪ ಪಸುಳೆಪಾರಿವ ಗಳಾ ಬನದೊಳಗಿಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೨೨). [ಪದ$_2$+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಪದಂಗುಡು 'ಪದಂಗೊಡು' ನೋ.

ಪದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪು ; ಹಾದಿ ತಪ್ಪು : ಕಾಣದವಂ ಗುರ್ವಿದ ಮರ್ವು ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಪದಂಗೆಟ್ಟಂಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೩). [ಪದ$_2$+ಕೆಡು$_1$]

ಪದಂಗೊಡು, ಪದಂಗುಡು, ಪದಗುಡು, ಪದಗೊಡು, ಹದಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹದ ಗೊಳಿಸು : ಕನ್ನಡತ್ವದೊಳ್ ವಿಕಲ್ಪಬಿಂದುವಿಂಗೆ . . . ಪದಂಗೊಟ್ಟಂ, ಪದಗೊಟ್ಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪದಂಗಂಡಂ ಪದಗಂಡಂ, ಪದಂಗೊಂಡಂ, ಪದಗೊಂಡಂ] (ಶಮದ. ೬. ೧೬೭ ಪ್ರಯೋ). **ಪದಂಗುಡು :** (೬). **ಪದಗುಡು :** ೨. "ಅಲಗಿನ ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಕುಡಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಪದಗೊಡು :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಪದಂಗೊಡು' ಉಲ್ಲೇಖದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಹದಗೊಡು :** ೧. ಗಿಳಿ ಹಣ್ಣು ಕಡುಕಿ ನುಡಿ ಹದಗೊಡುವದು (ನೆಲಮು. ೨೩-೪). [ಪದ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಪದಂಗೊಳ್, ಪದಗೊಳ್, ಪದಗೊಳ್ಳು, ಹದಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ಹದವಾಗು : ಕನ್ನಡದ ಅತ್ವದೊಳ್ ವಿಕಲ್ಪಬಿಂದುವಿಂಗೆ . . . ಪದಂಗೊಂಡಂ, ಪದಗೊಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪದಂಗಂಡಂ, ಪದಗಂಡಂ, ಪದಂಗೊಟ್ಟಂ, ಪದಗೊಟ್ಟಂ] (ಶಮದ. ೧೬೭ ಪ್ರಯೋ). **ಪದಗೊಳ್ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪದಗೊಳ್ಳು :** ಎಲೆ ಕಾಂತ ನಿನ್ನ ಸವಿವಚನವರುಷಂ ಗರೆಯೆ ನಲವಿಂದಲೆನ್ನ ಹೃದ್ಧರಣಿಯುತಿಪದಗೊಂಡು (ನಪಮೋ. ೬-೩). **ಹದಗೊಳ್ಳು :** ಕಂಡೆನೆನ್ನ ಮನೋರಥದ ಹದಗೊಂಡ ಹೊಂಬೆಳ ಗೈಯ ಹೊಂಬೆಳಸಿನ ಮಹೋದಯವ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೩-೩೭) ; ಒಸೆದು ಗುಣಿಸಲ್ಕೆ ಕಂಭಮ ಸುಸರದಿ ಹದಗೊಳ್ಳೆ ಸಮದ ಚ ಕಮದಕ್ಕುಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೩೨-೧೯) ; ಕುದಿಯುವದು, ವಿುದಿಯುವದು, ಹೊಂದಿ ಹದ ಗೊಳ್ಳುವದು (ನೆಲಮು. ೩೨-೨೩). [ಪದ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ಪದಂಗೊಳಿಸು ಪದಗೊಳಿಸು, ಹದಗೊಳಿಸು, ಹದನಗೊಳಿಸು, ಹದನುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಅಲರಂಬಿಂಗಣಿಸಂ ಮಣಿಕುಲದಿಂ ಸಮೆದಂಗಜಂ ಪದಂಗೊಳಿಸಿದವೋಲ್ ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ಕುಂ ಲಲನೆಯ ಪೆಂಪೆಸೆವ ಬೆರಳ ಮಣಿಮುದ್ರಿಕೆಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೬೦). ೨. ತೇವಗೊಳಿಸು ; ತೋಯಿಸು : ಇಳಿದಿಳಿಯಂ ಪದಂಗೊಳಿಸೆ ದಾನಜಳಂ ಜಳದಂಗಳಂತೆ ಮಂಜುಳಪೃಥುಕೂಟದಂತಿಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೬). **ಪದಗೊಳಿಸು :** ೨. ಪದಗೊಳಿಸುತ್ತೆ ದಾನ ರಸದಿಂ ರಸೆಯಂ . . . ಬಂದುದದೊಂದು ಸಿಂಧುರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೧). ೩. ಚೂಪು ಮಾಡು ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು ; ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು : ಎಕ್ಕಲಂ ಚಳಿಗದಿರ್ಗಲ್ಲಿನೊಳು ದಾಡೆಯಂ ಮಸೆದು ಪದಗೊಳಿಸುವಣಿಕಕ್ಕೆ ಜಾಯಿಲ ಕಂಡು ಪಾಯಲ್ (ರಾಘಚ. ೧೭-೭೨). **ಹದಗೊಳಿಸು :** ೪. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : ಗವಿುಸುಮಸುವಿನ ಲೋಹಮಂ ಚಿದ್ಧಮನದಿಂ ಹದಗೊಳಿಸುವಾ ಕಮ್ಮಾರನುಂ ತಾನೆ (ಬಸಪು. ೨೧-೨೯) ; ಎದೆಗದಡದಜಗಳನು ಮುನ್ನವೆ ಹದಗೊಳಿಸಿ ಈ ರೀತಿಯಲಿ ನೀವೊದಗಿದೊಡೆ ನೀನೆಂದ ಕಾರ್ಯವದಹುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೭೩) ; ಮಂದರತಿಯಿಂದ ಹದಗೊಳಿಸಿದನು ಹಸ್ತಿನಿಯ (ಭರಚ. ೧೫-೮೪) ; ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಅವರ ಅಣ್ಣಯ್ಯನವರ ಆರೋಗಣೆಗೆ ಹದಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹೋಗಿದ್ದಿರ ಬೇಕು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೬೦). ೫. ಹದಮಾಡು : ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹದಗೊಳಿಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ . . . ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಉಳುಮೆ (ವ್ಯವಮ. ೧೩) ; ಅವರೆಗು ಈ ಹೊಲದ ಬದುಕು ಹದಗೊಳಿಸೋಣ (ನೆಲಮು. ೧೮-೨೦). **ಹದನಗೊಳಿಸು :** ೫. ಇವುಗಳೊಳಗಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಘಟನೆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು . . . ನಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಹದನಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು ವುದಕ್ಕೆ, ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾಗಿರುವುವು (ಪಾರಾಕ್ಯ.೧). **ಹದನುಗೊಳಿಸು :** ೩. ಹದನುಗೊಳಿಸಿದ ಕೋರೆಯಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದಡೆ ಗಗನಾಂಗಣಕೆ ನೆಗೆದುಮ್ಮದವಳಿದು ಬಿದ್ದನು ರಸಾತಳ ವದುರೆ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ (ಅಸಂರಾ. ೧-೪-೨೮). [ಪದಂಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ಪದಂದಪ್ಪು, ಹದತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬರದಿರು : ಅಭೀಷ್ಟವೃಷ್ಟಿ ಕರೆಯುತ್ತಿರ್ಕುಂ ಪದಂದಪ್ಪದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩). **ಹದತಪ್ಪು :** ೨. ಪಕ್ವವಾಗಿಲ್ಲದಿರು ; ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಕವಾಗದಿರು : ಮಹಾಕವಿ ಕೂಡ ಈ ಔಚಿತ್ಯನಿಯಮವನ್ನು ವಿೂರಿದರೆ ಅವನ ಕೃತಿಪಾಕವು ಹದತಪ್ಪಿ ಹೋಗಬಹುದು (ಕಾವ್ಯಸ. ೫). [ಪದ$_1$+ತಪ್ಪು$_1$]

ಪದಂದಿರಿ (ಕ್ರಿ). ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು,—ಹೊರ ಳಿಸು : ಅರ್ಕನ ವಾಜಿಗಳ್ ಪದಂದಿರಿಯೆ ಕಡಲ್ ಕಲಂಕೆ ಧರೆ ಕಂಪಿಸ ಲದ್ಭುತಮಾದುದಾಹವಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೬). [ಪದ$_2$ + ತಿರಿ$_1$]

ಪದಂಪು 'ಪದಪು' ನೋ.

ಪದಂಬಡಿಸು, ಪದವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಣಿಗೊಳಿಸು; ಸಿದ್ಧಮಾಡು: ಆ ಜಿನಾಂಬಿಕೆಯ ಮುಂದೆ ಸಂಗೀತಕಮಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಪದಂಬಡಿಸುವೆಡೆ ಯೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೨೩ ಪ). **ಪದವಡಿಸು :** ೧. ಸುಧಾಶನಾ ಧೀಶ್ವರನಿಯಮಿತ ನಿಳಿಂಪಪಲ್ಲವತತಿ ಪದವಡಿಪ ನವದಿವ್ಯಾನ್ನದೊಳಂ . . . ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಮಾಗಿ ಬಳೆಯೆ ಬಳೆಯೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೧೪ ಪ). ೨. ಹದಮಾಡು : ಅನ್ನದಾನಂ ... ನವವಿಧಮಕ್ಕುಂ ಅದೆಂತೆಂದೊಡೆ ಇದಿರ್ಗೊಂಡುಚ್ಚದೊಳಿರಿಸುವ ಪದಯುಗಮಂ ತೊಳೆವ ಪೂಜಿಪೆಣಪಂಗವ ಚೋಹೃದಯಾನ್ನಶುದ್ಧಿಯಂ ನೆಱೆ ಪದವಡಿಸುವ ಭೇದದಿಂದೆ ಪರಮಾಗಮ ದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೦) ; ಕುಸುಮಕಾರ್ಮುಕನ ಪೊಡೆಗೆ ಪದವಡಿಸಿ ಕಾಸಿ ಕಂದಿಸಿದ ಸೆಲಗಿನಂಬಿನಲಗುಗಳೆವೆನಿಸಿ ಕಡುಗಂದಿ ಸೂಸಿದ ಪಾಸಿದೆಳೆ ದಳಿರ್ಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ಪ) ; ಮಣಿಮಯಭಾಜನಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿದನರ್ಘ್ಯರತ್ನಂಗಳ ಪದವಡಿಸಿದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಕರ್ಪೂರವಾರಿಗಳ (ಮಹಾನೇ. ೯-೪ ಪ). ೩. ಉಪಶಮಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು ; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು : ಅವಳಂಬಿತಕುಲೀನಧೀರತಾಜಲದಿನೊಯ್ಯ ನೊಯ್ಯನೆ ತದುದ್ರೇಕಮಂ ಪದವಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೬ ಪ) ; ಅಂತು ಕಂತುಸಂತಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಕುಕ್ಕುಟಗುದಿದುರ್ಕದೊಳಗೊಳಗೆ ಬೇವ ಹೃದಯಮಂ ಪದವಡಿಸಲಾಱದೆ . . . ಕೆಳೆಯಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೨೯ ಪ) ; ಅಱಿಯೆಯಾ, ನೀನ್, ಪ್ರವಿೂತುಕ್ಕುಸ್ ಪದುಳಂಗೆಟ್ಟ ಮನಮನ್ ಪದವಡಿಪ ಒಳ್ನುಡಿಗಳೊಳವೆಂಬುದನ್ (ಜದ್ದಪ್ರ. ೨೧-೪೩೪). ೪. ನೆರವೇರಿಸು ; ಪೂರೈಸು ; ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು :

ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ನೀರ್ಗುಡಿಸಿ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಪದವಡಿಸಿ ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಧಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೮). **೫.** ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು ; ಹತೋಟಿಗೆ ತರು : ಆತನಂ ಸಾಮದಿಂದಮುಳವಡಿಸಿ ನೋಡುವೆಂ ಸಾಮದೊಳಂ ಪದವಡದೊಡೆ ಬಱಿಕಿರ್ದಪುದಲ್ತೆ ಪದವಡಿಸ ಲೆನ್ನ ಬಯಕೆಯ ದಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೩) ; ಕೌಮುದೀಮಹೋತ್ಸವ ಮಂ ನೋಡುವಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಅಕೃತಕಾರಾಮಸಂವರಣನನುಪಲಕ್ಷಿತ ಭಾಷಾಸಂಕೇತಜನಂಗಳ್ಪಡಿದು ಬರ್ಪೊನಲ್ಲಿ ಫುಲ್ಲಶರನುಮಂ ಚಲ್ಲದೊಳ್ ಪದವಡಿಸಲುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೨ ವ) ; ಆದಱಿಂದೊಡನೆ ಪೋದರ್ ಬಲ್ಪಿಂ ಪದವಡಿಸಿ ವಶಕ್ಕೆದಂದು (ಮಹಾನೇ. ೪-೭೭).

[ಪದ$_1$ + ಪಡಿಸು]

ಪದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದು : ವಿಪಂಚಿಯ ನುಣ್ಚರ ಮೊಂದೆ ಪಾಡಿ ಕೋಮಲಮೆನೆ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆದು ಕೋಱಿ ಪದಂಬಡೆ ದೆಯ್ದೆ ಮೇಳದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ಮಾತನಾಡಿ . . . ಓಲಗಿಸಿತೊತ್ತಲವಿಂ ಸಖೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೦). [ಪದ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಪದಕ (ನಾ). **೧.** ಹಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಬಿಲ್ಲೆ ; ಸರದ ನಡುವಿನ ಬಿಲ್ಲೆ : ಸುರಗಿಯಲರ ಮುಗುಳ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆಯಿಂ . . . ಕುಂಕುಮದ ಕುಟ್ಮಲದ ಪದಕದಿಂ . . . ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೪) ; ಆ ಪರದಂ . . . ಒಂದುದಿನಂ ವ್ಯಂತರದೇವಂ ಕೊಟ್ಟ ಪದಕಮಂ ಸತಿಗಿತ್ತಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧೦-೮೧) ; ತಳಿತ ಚೂತದ ಸಸಿಗಳವನಿಗೆ ಮಲಗುವಂತಿರೆ ರಾಜಪುತ್ರರು ಹೊಳೆವ ಪದಕದ ಕೊರಳ ತಲೆಗಿಂಬಾದ ತೋಳುಗಳ . . . ದಳಿತದಂಷ್ಟ್ರಾನನದಲೆಸೆದರು ಸಾಲಶಯನದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೯) ; ಶೃಂಗಾರವಾಗಿದೆ ಸಿರಿರಂಗನ ಮಂಚ . . . ಶಂಕರನ ಕೊರಳಿಗೆ ಪದಕವಾಗಿಹ ಮಂಚ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೪-೫) ; ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ವಜ್ರದ ಪದಕ ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಹಾಹುತ್ತ. ೭೪). **೨.** ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಅಥವಾ ಬಿರುದಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಿಲ್ಲೆ ; ಮೆಡಲು : ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬಹು ಹಿಂದೆ ಹಾಕಿ . . . ಬಂಗಾರದ ಪದಕಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡನು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೧೫) ; ಶ್ರೀಯುವರಿಂಸಿದ ಚಿನ್ನದ ಪದಕವು ನನ್ನ ನೀಳ್ಗವನಕೆ ಬಂತು (ಇಂಚಾಪ. ೨೯-೩೨). **೩.** ವೇದದ ಪದಪಾಠವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. **೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ. **೫.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೇದಾರಜಂ – ಪದಕ" (ಓಷಧಿ. ೪೦). **೬.** (ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ) ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ; ಸೂಚಿ : (ಕಿ). **೭.** [ಛಂದ] ಛಂದೋವೃತ್ತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದುದು : (ಕಿ). [ಸಂ.]

ಪದಕಟಕ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಕಡಗ ; ಅಂದುಗೆ ; ಕಾಲುಬಳೆ : ಅರುಣಾಂಬುಜನಾಳಮನಾವರಿಸಿದ ನವಫೇನಪಿಂಡಮಾಲೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ಮೆಱೆದುದೇಕಿಲ್ಲರಸಿ ಪದಾಗ್ರದೊಳೆ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಪದಕಟಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೭). [ಪದ$_2$ + ಕಟಕ$_3$]

ಪದಕವಾದ (ನಾ). ಕೇವಲ ಶಾಬ್ದಿಕವಾದ ವಾದ ; ಶಬ್ದಾಡಂಬರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು : ವೇದಾಗಮಂಗಳ ಮೂಲವಲ್ಲದಿದು ಪದಕವಾದಮಿದೆಂದು ನೀನುಸುರದಿರು (ಬಸಪು. ೩-೭೮). [ಪದಕ+ವಾದ$_2$]

ಪದಕವಿ (ನಾ). ಹದ ತಿಳಿದ ಕವಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕವಿ: ಸೊಂಕಿಲ್ಲದೆ ಬಿಜನುಡಿಗಳನಂಕಿಸದೆ ಮನೋನುರಾಗ ಮೃದುಪದತತಿಯಂ . . . ಕೇವಣಿಸಲ್ಕಂ ಕರ ಕವಿರಸಿಕನೆಂಬರಾ ಪದಕವಿಯಂ (ಕವಿಜಿ. ೧-೫) ; ಮದಹಸ್ತಿಗಳ ಕೈಯ ನೂಕಿ ಬಂಧಿಸುವ ಪೆರ್ಗದ ವಜ್ರಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯ ಅದಟನ ದ್ವಾರಾಪ್ಯಕವ ವರ್ಣಿಸುವೊಡೆ ಪದಕವಿಗಳಿಗಗೋಚರವು (ನೋಹತ. ೨೦-೧೩). [ಪದ$_1$ + ಕವಿ$_5$].

ಪದಕವಿತೆ (ನಾ). ಹಾಡುಗಬ್ಬ ; ಸಂಗೀತದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶ್ರವ್ಯವಾಗುವ ಕಾವ್ಯ : ಕೋವಿದರು ಕೊಂಡಾಡುವರೊಸೆದು ಚದುರರು ಪೇಳೆನಲೀ ಪದಕವಿತೆಯ ಮುದದಿಂದಾನುಸುರಿದೆನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೭೩). [ಪದ$_2$+ಕವಿತೆ]

ಪದಕೋಶ (ನಾ). (ಪದಗಳ) ಅರ್ಥಕೋಶ ; ಶಬ್ದಕೋಶ ; ನಿಘಂಟು : ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೆ ಗೋಂಡಿಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಪದಕೋಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಕೃತಿಗಳು ಒಂದೆರಡಾದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೫೦). [ಪದ$_2$+ಕೋಶ]

ಪದಕ್ರಮ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಲಯದ ವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸುರೀತಿ ರಕ್ತಿ ಪದಕ್ರಮಂ ವಳಿ ಸುರಂಗಿತಮಾಯತಂ ಮಣಿಕಂಪಿತಂ . . . ಇಂಪು ಲಯಾಸ್ಪದಂ(ಪ್ರಪವಿ. ೧೧-೯). [ಪದ$_2$+ಕ್ರಮ]

ಪದಗ$_1$ (ನಾ). = ಪದಕ ೧ : "ಪದಗಂ ಪದಕಾಭಿಧಾನದೊಳ್" (ಕಣಾರ್ಣ. ೩೧). [<ಸಂ. ಪದಕ]

ಪದಗ$_2$ (ನಾ). **೧.** ಕಾಲುನಡಗೆ. **೨.** ಪಾದಚಾರಿ. **೩.** ಪದಾತಿ; ಕಾಲಾಳು : "ಪದಾತಿಃ, ಪತ್ತಿಃ, ಪದಗಃ . . . ಪದಿಕಃ – ೭ ಕಾಲುನಡೆಯ ಭಟರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ಪದಗತಪಾತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಪದ್ಯಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಅನುಸ್ವಾರ, ವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನೂ ಲೋಪ ಮಾಡಿರುವುದು : ಶರ ಶೂಲ ಚಾಪ ಚಕ್ರಾಸಿ ರೂಪಮಿಭ ರಥ ತುರಂಗ ಪದಗತಪಾತಂ ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೫೭೯). [ಸಂ.]

ಪದಗತಿ (ನಾ). **೧.** ಕಾಲುನಡಗೆ ; ಕಾಲ್ನಡೆ : ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತ ಕೈಕೊಂಡು ಸದಳವೆಲ್ಲವ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಪದಗತಿಗಳಲಿ ಗಮಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೪-೧). **೨.** ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಭಂಗಿ,—ರೀತಿ : ಪದಗತಿ ಪಾಠದಕ್ಕರಮನುಗ್ಗಡಿಪಂತಿರೆ ತೂಕದೋಲೆ ಗೀತದ ಲಯಮಾನಮಂ ಪವಣಿಪಂತಿರೆ . . . ನರ್ತಿಪರಲ್ಲಿ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಪರ್ಧಪು. ೧-೭೧).

[ಪದ$_2$ + ಗತಿ]

ಪದಗರ್ಭ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯ ಎರಡು ಅಂಗಗಳು. ಈ ಅಂಗಗಳು ಸಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ 'ಪದಗರ್ಭ' ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಪದಗಾಣ್ 'ಪದಂಗಾಣ್' ನೋ.

ಪದಗಾಯಿ, ಹದಗಾಯಿ(ನಾ). ಹಣ್ಣಾಗಲು ಬಂದಿರುವ ಕಾಯಿ; ಬಲಿತ ಕಾಯಿ : ಕಾಯಿ ಪದಗಾಯಿ ದೋರೆವಣ್ಣುಗಳಿಂದೆಯತಿ ಪಕ್ವಮಾಂತ ರಸಮೊಸರ್ವ ಪರಿಪರಿ ಫಳಾವಳಿಗಳಿಂದೆ . . . ಒಪ್ಪಿದರ್ದಾಬನಂ (ನಪಮೋ. ೮-೨೭) ; ಕಗ್ಗಾಯಿ ಬಲಿಬಲಿದು ಮ್ಯಾಲೆ ಮಧುರಷಸ ಬೆರೆದು ಪದಗಾಯಿಯಾದಂತೆ (ನಪಮೋ. ೨೨-೩೪). **ಹದಗಾಯಿ :** ಆ ಮರದಲ್ಲಿ ಹದಗಾಯಿಗಳೇ ತುಂಬಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ಪದ$_1$+ಕಾಯಿ$_4$(<ಕಾಯ್$_4$)]

ಪದಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹಾಡು ಹೇಳುವವಳು ; ಹಾಡುಗಾತಿ : ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪದಗಾರ್ತಿ—"ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡೋವಾಗ ಪದಾ ಹೇಳಾನವ್ವ . . . ಸಾಕು ಸುಮ್ನಿರು" ಎಂದು ಕೆಂಚಿಯ ಬಾಯ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆದಳು (ಸುಪಸಂ. ೫೦).

[ಪದ$_2$+-ಕಾರ$_1$(<-ಕಾಱ)+-ತಿ$_1$(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪದಗುಡು 'ಪದಂಗೊಡು' ನೋ.

ಪದಗೆಂಪು, ಹದಗೆಂಪು (ನಾ). ಹದವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಘಟ್ಟಿಸಿದ ಕೀಟಿ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದ ತಾಳುಗೆಗಳ ರುಧಿರಜಳದೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪದಗೆಂಪನಾಳ್ದ ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಲಾಲಾಜಳದೊಳಂ ನೆಲದೊಳೊಗೆವ ರಜಂ ಮೊದಲೊಳ್ಮಲಂಗಿಡೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೦ ವ). **ಹದಗೆಂಪು :** ನಾಗಸ್ವರಂಗೇಳ್ದ ನಾಗರನ ತೆರನಾಗಿ ಹೆಡೆಮುಚ್ಚಿ ತೊಯ್ಯತೊಯ್ಯನೆ ಮೊಗಳೆ ಹದಗೆಂಪು ಕಾಯ್ಪುತ್ತ ಮುಸಿಸು ಲಕ್ಷ್ಮಣಿ (ಶ್ರೀಅಮೂ. ೮೩-೧೪೫). [ಪದ$_1$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಪದಗೆಡಿಸು, ಹದಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಎಮ್ಮ ಬೊಮ್ಮಬರೆಪಂ ಪದ ಗೆಡಿಸಿತ್ತು (ಅಪ್ರತಿ.೧೨೫-೭); ಪದಿನಾಱುಂ ಸಾಸಿರ್ಮರ ಪದಗೆಡಿಸಿದ ಚದುರಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೭೧). **ಹದಗೆಡಿಸು :** ೨. ರೀತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು; ವಿರೂಪಗೊಳಿಸು : ಆತ್ಮಕಥೆಯನ್ನು ಹದಗೆಡಸದೆ ಬರೆಯುವುದು ಕಠಿನ (ಸಮಾಲೋ. ೫೩); ಕೊಲ್ಲುವವನು ಜೀವಿಯನ್ನು ಹದಗೆಡಿಸಿ ನಾಶಗೊಳಿಸು ತ್ತಾನೆ (ಹಿಂಕಿರು. ೩೬) ; ಹಲವು ಸಮಗಾರರು ಕೂಡಿ, ತೊಗಲು ಹದಗೆಡಿಸಿದರು (ಗಾದೆ). [ಪದ$_1$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಪದಗೆಡು, ಹದಗಿಡು, ಹದಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗು ; ಕ್ರಮಗೆಡು : ಪದಿನೆಂಟು[ಬಣ್ಣನೆ]ಯೆಂದು ಬವಣೆಗೊಂಡು ಪದಗೆಟ್ಟು ಬಯಲ ಬಣ್ಣಸದೆ . . . ಹದಿಬದೆಯ ಧರ್ಮವ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಹದಿಬ. ೧-೪೬). **ಹದಗಿಡು :** ೨. "ಅನುಕೂಲದಪ್ಪು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಹದಗೆಡು :** ೧. ಮದಕರಿಗಳು ಕಟ್ಟಿದ ಮಲ್ಲಗಂಭವನೊಡೆದು ಕೆಡಹಿ ಕೊಂಡಾಗ ಬೆದಱಿ ತವಿಮ್ಮಚ್ಚಿಯೊಳಗೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೈದಿ ಹದಗೆಟ್ಟೋಡಿ ಯಾಡಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೯೨) ; ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತ ಹದಗೆಟ್ಟು ಹೋಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೪೦) ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹದಗೆಟ್ಟಿದ್ದ ರಿಕಾರ್ಡು ಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ಎರಡುದಿನ ಬೇಕಾಯ್ತು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೭). [ಪದ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಪದಗೆಯ್, ಹದಗೆಯ್, ಹದಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡು ; ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹದಮಾಡು : ತನ್ನ ಸಖನಂ ಕರೆದು ಭರದಿನವಳಿಡೆಗೆಯ್ದಿ ಪೊನ್ನಂಟನಿತ್ತು ಪದಗೆಯ್ಯೆಂದು ಕಳುಪಲ್ (ಅರಾಚ.೨-೫-೧೦). **ಹದಗೆಯ್ :** ಹುರಿದ ಹೊಸಭಂಗಿ ಹದಗೆಯ್ದು ಪಿನಿ ಕೂಟದೊಳ್ ಬೆರೆದಮಲ್ ಜಾಯಿಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಭೋಜನದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಡಿದ ಭಂಡಿಗಳ್ಬೆದೆ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಚಿಬಪು. ೪೬-೮೫). **ಹದಗೈ :** ಹದಗೈದುಕೊಂಡೆಯ್ದಿ ಮಱುದಿನ ಕಂಡನು ಮದನನ ನಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೪೮-೨). [ಪದ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪದಗೊಡು 'ಪದಂಗೊಡು' ನೋ.

ಪದಗೊಳ್ 'ಪದಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಪದಗೊಳಿಸು 'ಪದಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಪದಗೊಳ್ಳು 'ಪದಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಪದಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಪದವಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ಯವರು ತಮ್ಮ ಪದಗ್ರಹಣದ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಐದುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಪದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೨೮). [ಪದ$_2$ + ಗ್ರಹಣ]

ಪದಘಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಕಾಲಿನಿಂದ ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಪದಾಘಾತ : ನವಸಹಸ್ರತುರಂಗ ಕಾಲಾಳವಗಡಿಸಿತ್ತೈವತ್ತುಸಾವಿರವವನಿತಳ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ಪದಘಟ್ಟಣೆಯ ಘಲ್ಲಣೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೭). [ಪದ$_2$ + ಘಟ್ಟಣೆ]

ಪದಘಾತ(ನಾ). = ಪದಘಟ್ಟಣೆ : ಪದಘಾತಕ್ಕಗಿದಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿದುದಧೋ ಲೋಕಂ . . . ಭುವನಮಂ ಪರ್ಯಾಕುಲಂ ಮಾಡಲಾರ್ತುದೋ ದುರ್ಯೋಧನ ಭೀಮಸೇನರ ಗದಾಯುದ್ಧಂ ತ್ರಿಧಾಭ್ರಾಂತಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧೦) ; ಪದಘಾತೋದ್ಧೂತಧೂಳೀಪಟಲಮಹಿಮ ರುಗ್ಬಿಂಬಮಂ ನುಂಗಿ ರೋದೋಂತದೊಳಾದಂ ಧ್ವಾಂತಸಂತಾನಮ ನೊದವಿಸೆ . . . ನಡೆದತ್ತಾ ಜಗನ್ನಾಥಸೈನ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೭೭) ; ಇದೆ ರಥದ ಪದಘಾತದಲಿ ಹೆಣಮೆದೆಯ ಪಾಯದಳೌಘ ಭೀಮನ ಕದನಪಥ ವಿದೆಯೆನುತ ನಗುತೈತಂದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೨) ; ಪದಘಾತಕ್ಕೆ ಧರಾತಳಂ ಕುಸಿಯೆ . . . ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದರೀಶಾರ್ಜುನರ್ (ಕಬಕಂ. ೪-೭೮). [ಪದ$_2$ + ಘಾತ$_2$]

ಪದಚತುರೂರ್ಧ್ವ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ಕರಿ. ದಿನಪ ರಾಜ ರಾವಣ ಕರ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷರಂ ಪೊದಟ್ಟಿಸೆಯೆ ಗಣಾಂತರಿತಂ ಪದಚತುರೂರ್ಧ್ವಂ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ ಬಗೆದು ಕೇಳ್ವುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧೫). [ಸಂ.]

ಪದಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯಗಳೆಂಬ ಮೋಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು : ಎಣೆಯಾಗಿ ಪದಚತುಷ್ಟಯವ ಕೂಡಿ (ಮನೋವಿ. ೧-೩೦). [ಪದ$_2$ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಪದಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗತಿ,—ಗಮನ ; ನಡೆ : ಪದಚಾರಿಗೆ ಪದಚಾರಿಯನೊದವಿಸುತುಂ ಗಜಱೆ ಗಜಱುತುಂ . . . ಕೃಷ್ಣ ದಾನವರ್ ಪೊಕ್ಕು ಪೊಯ್ದುರೊರ್ವರನೊರ್ವರ್ (ಜಗವಿ. ೯-೭೨). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನಾಟ್ಯಭೇದ. [ಪದ$_2$ + ಚಾರಿ$_2$]

ಪದಚ್ಛೇದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ]ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿ ಸುವುದು : (ಕಿ). [ಪದ$_2$ + ಛೇದ]

ಪದಚ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಿದ್ದ. (ನಾ). ೨. ಪದವಿ ಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ. [ಪದ$_2$ + ಚ್ಯುತ]

ಪದಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ಪದವಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟತೆ: ಪದಚ್ಯುತಿಯ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಪದದ ರಿಕ್ತತೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುವ ನಿರ್ವಾಚನವನ್ನು . . . ತಡವಾಗದಂತೆ ನಡೆಯಿಸತಕ್ಕದು(ಭಾಧಾನ. ೩೧); ಐವುವುಂ ಎನ್ನಿಂದೆ ಎಂತಾನುಮೊತ್ತಿ ಪೊಱಮಡಿಸಲಾಱದುಯ್, ವಿಧಿ ನಿಯತಮಪ್ಪವನ ಪದಚ್ಯುತಿಯಂನ್ ತಪ್ಪಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೩-೧೧೫೦). [ಪದ$_2$ + ಚ್ಯುತಿ]

ಪದಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಪದವಿಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕಿಳಿಸು : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರನ್ನು . . . ಮಹಾಭಿ ಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಪದಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೮) ; ಮೇಜರ್ ಗೋರ್ಡನ್‌ರು ಅವನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದರು (ಬೆಂಜನ್. ೮೪). [ಪದಚ್ಯುತಿ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪದಜಾತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳು. ೨. ಪದಗಳ ಗುಂಪು ; ಶಬ್ದಸಮೂಹ. [ಪದ$_2$ + ಜಾತ]

ಪದಡಕ್ಕೆ 'ಪಡಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪದಡಿ 'ಪದಡೆ' ನೋ.

ಪದಡೆ, ಪದಡಿ, ಹದಡಿ, ಹದಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ದಾವಣಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹದಡಿ : ಶ್ರೀಮನ್ಮನೆವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಪಲ್ಲವಾಭರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿರಾಜಪ್ಪರ್ಪದಡೆ ಪನ್ನೆರಡುಮನಾಳುತ್ತುಮಿರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೨೬-೧೬ ; 1037). **ಪದಡಿ :** ಸಾಕ್ಷಿ ಪದಡಿಯ ಗಾವುಣ್ಡಂ ನಾಗಿಯಣ್ಣನುಂ (ಎಕ.XI, ದಾವಣ.೧೨೪-೮೯ ; ಸು.1042?). **ಹದಡಿ :** ಹದಡಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಈಗ ಅಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೨೩೫). **ಹದಡೆ :** ಹದಡೆಯ

ಕುಱುಬ ಎಜಿಕಗೌಡ ಬಿನ್ನಲಗೆಱೆಯ ದನವ ಕೊಂಡುಹೋಹಲ್ಲಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೨೫-೨ ; ?). [?]

ಪದಥಕ್ಕೆ 'ಪಡಥಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪದತಲ, ಪದತಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಪಾದಪ್ರದೇಶ : ಪದತಲದೊಳಿದನರ್ಪಿಸುವೆ, ಹೇ ಸದಯ ಗುರುದೇವ (ವಿಸೀಗೀ. ೧-೧) ; ತನ್ನ ತನುರುಚಿರತೆಯ ಪದತಲದಿ ಪೂಜೆಗೈವಾತನನು ಕಾಣುತಂ ಕನಿಕರದಿ ಕರಗಿದಳ್ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮-೧೦೩೦). **ಪದತಳ :** ೨. ಅಂಗಾಲು : ಪದತಳಮುಂ ದಳಮುಂ ನೋಯದೆ ಕಂದದೆ ನಲಿದು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮದ್ರುತ್ಸುದತಿಯರ್ಗಿಂದ್ರನ ಹೃತ್ಪದ್ಮದೊಳಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಲಾಸಿಕೆಯಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೭೦) ; ಚೂತತಳರಂ ಪೋಲ್ವ ಪದತಳಂಗಳು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೯-೫) ; ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟುಗಳು, ಪದತಳಗಳು . . . ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಕಳಾಸ್ಥಾನಗಳೆನಿಸಿ ಕೊಂಬುವು (ಸಕವೈ. ೬೦). [ಪದ$_2$ + ತಲ]

ಪದತಳ 'ಪದತಲ' ನೋ.

ಪದತ್ಯಾಗ (ನಾ). ಪದವಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು ; ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು ; ರಾಜೀನಾಮೆ ನೀಡುವುದು : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು, ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರದೊಡನೆ ಉಪರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಪದತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬಹುದು (ಭಾಥಾನ. ೨೮). [ಪದ$_2$+ತ್ಯಾಗ]

ಪದತ್ಯಾಗಪತ್ರ (ನಾ). ಪದವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಾಗ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರ ; ರಾಜೀನಾಮೆ ಪತ್ರ : ಮೇಲಿನ . . . ಪರಿಸ್ಥಿತಿನ ಖಂಡದ ಮೇರೆಗೆ ಉಪರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರಿಗೆ ಬರೆದ ಪದತ್ಯಾಗಪತ್ರದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು . . . ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೆ ತಿಳಿಸತಕ್ಕದು (ಭಾಥಾನ. ೨೮). [ಪದತ್ಯಾಗ+ಪತ್ರ]

ಪದತ್ರಯ (ನಾ). ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ : ತದಶ್ವಮೇಧದೊಳೀತ ವಾಮನನಾಗಿ ಯಾಚಿಸಿದನು ಪದತ್ರಯವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೪೫). [ಪದ$_2$ + ತ್ರಯ]

ಪದತ್ರಾಣ (ನಾ). ಪಾದರಕ್ಷೆ ; ಜೋಡು ; ಮೆಟ್ಟು : ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ಮಧ್ಯತ್ರಾಣ ಪದತ್ರಾಣ . . . ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮಕ ರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). 'ಪಾದತ್ರಾಣ' ಪರಾ. [ಪದ$_2$ + ತ್ರಾಣ]

ಪದದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು : ಪದದಪ್ಪದೆಯುಂ ಬಗೆ ಬೆದಱದೆಯುಂ ಕತೆ ಕಿಡದೆಯುಂ . . . ಆ ಜಿನಚಿತ್ರಂ ಇಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦). [ಪದ$_2$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಪದದರುಶನ (ನಾ). ಪಾದದರ್ಶನ : ನೆನಹದಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಪದದರುಶನದ ಭಾಗ್ಯವು ತನ್ನೊಳಾದುದು ಘನಮಹಿಮ ನಮೊಯೆನುತ ಕೈಮುಗಿದಿರ್ದಳಾ ಕಾಂತೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೧). [ಪದ$_2$+ದರುಶನ]

ಪದದಲನ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ತುಳಿತ ; ಪಾದಾಘಾತ : ಲೋಕಕ್ರೋಧ ಮದಹಸ್ತಿ ಪದದಲನರೋಷದಾವಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದ ನಿನ್ನಾ ಭಸ್ಮರಾಶಿಯಂ ತೊಳೆವುದಿದೊ ಕಣ್ಣಂಗೆ(ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೧೫-೮೨).[ಪದ$_2$+ದಲನ]

ಪದದಳಿತ (ಗು). ಕಾಲಿನಿಂದ ಬಡಿದ,—ಮೆಟ್ಟಿದ : ವಿತತರಥ ಪದದಳಿತ ವಸುಧೋತ್ಪತಿತ ಧೂಳೀಪಟಲಪರಿಚುಂಬಿತ ದಿಶಾಮುಖನೈದಿದನು ಕುರುರಾಯ ಮೋಹರವ (ಕುವ್ಯಾವಿ.೫-೪೮). [ಪದ$_2$ + ದಳಿತ(=ದಲಿತ)]

ಪದದೋಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಪದಗಳ ರಚನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದೋಷ,—ತಪ್ಪು : ಪದದೋಷವು ಪದದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರಬಹುದು ಅಥವಾ (ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ) ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು(ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೬). [ಪದ$_2$ + ದೋಷ]

ಪದಧಾರಿ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರಿ : ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಸಂಬಂಧದ ಯಾವನಾದರೂ ಪದಧಾರಿಯಾಗಲಿ . . . ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಉಪಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಧಿಯ ಅನುಲಗೂ ಬಾಧಕವಾಗತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಥಾನ. ೯). [ಸಂ. ಪದಧಾರಿನ್]

ಪದಧೂಲಿ, ಪದಧೂಳಿ (ನಾ). ೧. ಪದಾಘಾತದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದ ಧೂಳು : ಪದಧೂಳೀ[ಪಾಠಾಂ. ಳೀ]ಕ್ಷೋಭದಿಂ ದಿಗ್ಯುವತಿ ವದನಮುಂ ಶ್ಯಾಮಳಂ ಮಾಡಿ . . . ಅತ್ಯುಗ್ರಾಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರಪ್ರಕರಕಿರಣ ಸಂಘಾತತೀವ್ರಾತಪೋದ್ಯೋತದಿನರ್ಧಶ್ಯಾಮಳಂ ಮಾಡಿದುದು ದಿನಮುಮಂ ಕೂಡೆ ರಾಜೇಂದ್ರಸೈನ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೮). **ಪದಧೂಳಿ :** ೧. ಪದಧೂಳೀಪೀತಪಾತಃಪ್ರತತಿ ನದಿಗಳಂ ತೀವುತುಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೬೬). ೨. ಪಾದಧೂಳಿ ; ಪಾದರಜ : ಪದಧೂಳಿಯಲಿ ದೂಟದನಹಲ್ಯಾ ಸತಿಯ ದುಷ್ಕೃತವ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೨೦) ; ಪುಣ್ಯವಹುದೆಮ್ಮ ಧರೆ ವಲ್ಲಭನ ಪದಧೂಳಿಯಿಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೦-೧೬೪೨). [ಪದ$_2$+ಧೂಲಿ]

ಪದಧೂಳಿ 'ಪದಧೂಲಿ' ನೋ.

ಪದನ್ 'ಪದ$_1$' ನೋ.

ಪದನ 'ಪದ$_1$' ನೋ.

ಪದನಖ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಉಗುರು : ಪದನಖಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ವದನೇಂದುವನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತುಮಿರೆ ಕೋಮಳೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೨೦) ; ಚರಣದಲಿ ಚಾಚಿದರು ಭೂಮಿಶ್ವರರು ಮಕುಟವನಂತತಾರಾಪರಿವೃತೇಂದುವಿನಂತೆ ಮೆಱೆದುದು ಹರಿಯ ಪದನಖವು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೫). [ಪದ$_2$ + ನಖ]

ಪದನಖರ (ನಾ). =ಪದನಖ : ಪದನಖರಾಳಿ ಬೀರ್ವರಿಯೆ . . . ಕೇಶಚಯಮುಂಗಮನಾಪರಿಸುತ್ತೆ ತೋಱೆ ಪಿಂಗದೆ ಶಿವಲಿಂಗದಂಘ್ರಿಯನೆ ಜಾಸಿಸುತಿರ್ದನತೀವಭಕ್ತಿಯಿಂ (ವೃಷವಿ. ೨೨-೨೨). [ಪದ$_2$ + ನಖರ$_2$]

ಪದನತ (ಗು). ೧. ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ,—ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. ೨. ಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದ. ೧, ೨ : ಮದಜಳಸೀಕಳಕಂಠಕಳಿತಂ ವಿಷಮಾನಳ ಭೀಮಲೋಚನಂ ಪದನತ ದಾನವಾರಿ ಗಿರಿಶಂ ಗಿರಿಜಾತವಿನೂತಕೇಳಿ ಕಣ್ಗೊದವಿದ ಶೋಭೆಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ಪುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೨). [ಪದ$_2$ + ನತ]

ಪದನಱು, ಹದನಱು, ಹದವರಿ, ಹದವಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ಪದನಱಿದು ನುಡಿಯಲುಂ ನುಡಿದುದನಱಿದಾರಯಲುಮಾರ್ಪರಾ ನಾಡವರ್ಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೮). ೨. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿ : ಸ್ತಂಬಕರ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧ ಧಾನ್ಯಂಗಳಂ ಪದನಱಿದುದುಗುವ ಕಳಂಮಾಡುವೊಕ್ಕುಪಡಕುವ . . . ತೆಱನುಮನಱಿಯೆ ಪೇಟ್ದು (ಆದಿಪು. ೬-೬೬ ವ) ; ಮಾಗಿಯೊಳಬ್ದಕಾಲದೊಳ್ ಭೂಮಿಯೊಳಂ ಪದನಱಿತು ನೀರನೆತ್ತುಗೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೮). ೩. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿ : ಕ್ರಮದಿಂ ಪಾಲಂ ಕಾಸಿ ಹೆಪ್ಪನಿಟ್ಟು ಕಡೆದು ಬೆಣ್ಣೆಗೊಂಡು ಪದನಱಿದು ಕಾಸಿದಾಗಳ್ ತುಪ್ಪಮಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೨೦). ೪. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ಪದನಱಿದು ಬಿತ್ತದ ಬೆಳಸುಂ . . . ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡುವ ಮಾಸಿಸರುಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಮಹಾದುಃಖಮನೆಯ್ದುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೮೨). **ಹದನಱು :** ೨. ಸಹಜಾನುಗ್ರಹಸ್ವಾಯತಸಂಬಂಧವ ಮಾಳ್ಪದೀ ಹದನಱಿಯದನನುಗ್ರಹ ಸಲ್ಲ (೩ಪಗೀ. ೫೪-೨೫) ; ಹದನಱಿವ ತುರಗದ ವೈದ್ಯತತಿಯೆಚ್ಚಱಿಕೆಯಲಿ ಸಂತೈಸಿದರು ವಾಜಿಗಳ ವೇದನೆಯ

(ಕುಸ್ಮಾಭೀ. ೫-೩೯). ೪. ಹದನಱಿದು ಹರಗುವ ಬೆದೆಯುನಱಿದು ಬಿತ್ತುವ . . . ಲೋಕಾಧಿಲೋಕಗಳ ಹಗೆಯು(ಹಗೆವು)ನಿಕ್ಕುವನಯ್ಯಾ (ಸರ್ವ. ೧೬೨-೬೬೨). **ಹದವರಿ:** ೨. ಕಚ್ಚಾ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹದವರಿತು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು . . . ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಓವರ್‌ಸಿಯರುಗಳೂ ಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೫). **ಹದವಱಿ:** ೨. ಸುಭಕ್ಷ್ಯ ಸುಪಕ್ವಫಲಗಳ ಮೋಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಹದವ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಱಿದಿಕ್ಕಿದನು (ಭರಚ. ೩-೯೧). [ಪದನ್ (<ಪದ$_1$)+ಅಱಿ]

ಪದನಿಮಿತ್ತ (ಅ). ಸ್ಥಾನದ ಕಾರಣವಾಗಿ; ಅಧಿಕಾರದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ: ಭಾರತದ ಉಪರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ತಮ್ಮ ಪದನಿಮಿತ್ತ ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತಿನ ಸಭಾಪತಿಯವರಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಭಾಧಾನ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಪದನಿಮಿತ್ತ ಸದಸ್ಯ (ನಾ). ಸ್ಥಾನದ ಬಲದಿಂದ ಸದಸ್ಯನಾಗಿರುವವನು: "ಅಧಿಕಾರ ಬಲದ ಸದಸ್ಯ, ಪದನಿಮಿತ್ತ ಸದಸ್ಯ" (Ex-officio member. ಪತ್ರಿಸಿ. ೩೭). [ಪದನಿಮಿತ್ತ+ಸದಸ್ಯ]

ಪದನಿವಾಸ (ನಾ). ಪದವಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ಕಾರವು ಪುಕ್ಕಟೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸತಿ: ಉಚ್ಚತಮ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೂ ಬಾಡಿಗೆ ಕೊಡದೆಯೇ ಪದನಿವಾಸವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಹಕ್ಕು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಭಾಧಾನ. ೨೪೭). [ಪದ$_2$+ನಿವಾಸ]

ಪದನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಆಕರ್ಷಿಸು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತದಾನನಾಂಬುಜದ ತುಂಬಿಗಳಂ ಸುರಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿತಾಂ ಪದನಿಸಲಾರ್ತುದಿಲ್ಲ ನಿಜಗಂಧದಿನೇನದಱಿಕೊಳ್ಪಳುಂಬಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೨೦). [ಪದನ್(<ಪದ$_1$)+-ಇಸು$_3$]

ಪದನು 'ಪದ$_1$' ನೋ.

ಪದನೋಟ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ಪ್ರಿಯವಾದ ನೋಟ: ಮುದದಿ ಮೋಹಿಸಿ ಮುಂದುವರಿವನ್ನೆರ್ದೆಯಿರವಿದ ನೋಡೀ ಪರಿಯೆಂದು ಇದಿರಿಡುವಂತೆವೋಲೆಳನಗೆಗೂಡಿದ ಪದನೋಟವ ಪರ್ಬಿಸುವುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ). [ಪದ$_1$+ನೋಟ]

ಪದನ್ಯಸನ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ; ನಡಗೆ; ಪದವಿನ್ಯಾಸ: ರತಿಯೊಳ್ಪದನ್ಯಸನಮಂ ಕಲ್ತಂತೆ ಶೀತಾಂಶು ತೀವಿದ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನೆ ಬನಂ ಚಿತ್ತೋತ್ಸಪಾಲಂಬನಂ.(ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೭). [ಪದ$_2$+ನ್ಯಸನ]

ಪದನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. = ಪದನ್ಯಸನ: ಸ್ಮರಮಂತ್ರದೇವತೆಯುವೋಲ್ ಬಾಹಾಲತಾಂದೋಳನಂ ಬಗೆಯಂ ಬಲ್‌ಸೆಱೆಗೆಯ್ಯೆ ಬಾಲೆ ಮೆಱೆದಳ್ ಲೀಲಾಪದನ್ಯಾಸಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೨). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು; ಪಾದಚಿಹ್ನೆ: ಸುಹೃತ್ಪದ್ಮದೊಳಿಂಬುವೆತ್ತುದು ಪದನ್ಯಾಸಂ . . . ಶ್ರೀಪೂಜ್ಯಪಾದೇಶನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೪). [ಪದ$_2$+ನ್ಯಾಸ]

ಪದಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು; ಪಾದಚಿಹ್ನೆ: ನಿನ್ನ ಪಡೆದುಜುಂಗಲೊಳಿನ್ನ ಪದಪದ್ಧತಿಗಳಿರ್ದಪುವು ಇವಂ ಕಂಡೊಡೆ ಪನ್ನಗವಿರೋಧಿಯುಂ ಕಾದು ಕಟುಪುಗುಂ ಪೋಗು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೩ ವ). ೨. ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಕ್ರಮ, —ರೀತಿ: ಉಚಿತ ಪುರಾಣ ಮಾರ್ಗ ಪದಪದ್ಧತಿ ಬಂಧುರಬಂಧಮೆಂಬಿನಂ ರಚಿಯಿಸಿ ವಾಚ್ಯವಾಚಕ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಪ್ರಚುರತೆ ಕಾಳಿದಾಸನುಮನೇಱಿಸಿತೀ ಕೃತಿ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೭). [ಪದ$_2$+ಪದ್ಧತಿ]

ಪದಪದ್ಯ (ನಾ). = ಪದಕವಿತೆ: ಗಗನಗಣಾಗ್ರದೊಳಂ ತಾಂ ಯಗಣಮನಿಡಲಶುಭನುಬ್ಬ ಮುಖಿ ಕರ್ತಂಗಂದಗಣಿತಭಯ ಕೇಡಕ್ಕುಂ ಪಗೆವರ್ಗಂ ಪೇಳವೇಡ ಪದಪದ್ಯಗಳೊಳ್ (ಕವಿಜಿ. ೧-೨೭); ಇವನಿಗೆ ವಿನೋದದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಹೋಗುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ . . . ಪದಪದ್ಯಗಳ ನೋದುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಸಂಗಡಲೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡು (ಪಚಕಾ. ೬೨). [ಪದ$_2$+ಪದ್ಯ]

ಪದಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ಪದಗಳ ಸ್ಥಾನ ಬದಲಾಗುವುದು: ಈ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟ, ಪದಪಲ್ಲಟ . . . ಕಂಡು ಬರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೯೩). [ಪದ$_2$+ಪಲ್ಲಟ]

ಪದಪಾಂಸು (ನಾ). = ಪದಧೂಳಿ ೨: ಸಮಂತಭದ್ರಜ್ಯಾತರಪದಪಾಂಸು ಕಿಡಿಸುಗಘಪಾಂಸುಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೧೩). [ಪದ$_2$+ಪಾಂಸು]

ಪದಪಾಕ (ನಾ). ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಡುಗೆ; ತಯಾರಾದ ಅಡುಗೆ: ನಲಿನಲಿದು ಕಾಸಿ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ]ಪಾಕಮಂ ನೋಡುತಂ (ಕಣ್ವರ.ದೇ. ೧೩೫-೨೪); ಪದಪಾಕಕೊಳ್ಳಗಾಗೆ ಬಾಗಿಸಿದ ರಾಜಾನ್ನಾನ್ನದೊಳ್ ಘಾಸಿಯಾಗದುದಂ ಸಜ್ಜು ಕವಾಲ ಘಟ್ಟ ಮೊಸರಂ ತಂದಿಕ್ಕಿ (ಮಹಾನೀ.೧೬-೪೯). [ಪದ$_1$+ಪಾಕ$_1$]

ಪದಪಾಠ (ನಾ). ವೇದಪಠನದ ಒಂದು ಕ್ರಮ; ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪದವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು: ವೇದದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಬಂತು (ಪದಪಾಠ) (ಭಾರದ. ೩೨). [ಪದ$_2$+ಪಾಠ$_2$]

ಪದಪಾತ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. ೨. ಒದೆತ; ಪಾದಾಘಾತ; ತುಳಿತ; ದೋಹದವನ್ನು ತೀರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆ: ದಯೆಗೆಯ್ ಪದಪಾತಮನಸುಗೆಯೊಳಂತದು ತಳಿರ್ಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೪); ವನಿತಾ ಪದಪಾತದಿನಾದನುರಾಗಂ ತನ್ನೊಳೊದವೆ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯಾದನಿತಂ ಸೂಚಿಸುತಿರ್ದುದು ಬನದೊಳ್ ಮಿಸುಪಸುಗೆ ಮಿಸುಪ ಕೆಂದಳಿರ್ಪೊಱೆಯಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೩). [ಪದ$_2$+ಪಾತ$_1$]

ಪದಪೀಠ (ನಾ). ಕಾಲಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪೀಠ; ಕಾಲುಮಣೆ; ಪಾದಪೀಠ: ಪದಪೀಠದ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ಪದೆಪಿಂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬೆಸಗೊಂಡನಾ ನರೇಂದ್ರಮುಕುಂದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೩೨); ದೇವ ಮಾಟ್ಪಿದೆನ್ನಿಷ್ಟಮನೆಂದು ಬೇಟ್ಪಿ ಪದದೊಳ್ ಪದಪೀಠದ ಮಾತುಳುಂಗಮೇಂ ತುಷ್ಟಿಯನಿತ್ತುದೋ ಜಗುಟಿವಂದಿದಿರ್ಗೊಂಡು ಮನಕ್ಕಪೂರ್ವಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೩). [ಪದ$_2$+ಪೀಠ]

ಪದಪು, ಪದಂಪು, ಪದಪ್ಪು, ಪದುಪು, ಪದೆಪು, ಹದಹು (ನಾ). ೧. ಆಸೆ; ಇಷ್ಟ; ಬಯಕೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಇದು ಸರ್ಗಕ್ಕೆಂದು ಪದ್ಮೋದ್ಭವಂ ಸುದತೀರತ್ನಸಮೂಹಮಂ ಪದಪಿನಿಂ ಬೈಚಿಟ್ಟ ಭಂಡಾರ ಮಪ್ಪುದೆನಲ್ ಸಂದಣಿಸಿರ್ದ ಸುಂದರಿಯರಂ ಕಂಡಂ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೯೮); ಕೊಲ್ಲದ . . . ಪರವನಿತೆಯರ್ಗೆ ಪದಪಿಂ ಚಿತ್ತಂ ಸಲ್ಲದ ಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಳಿಪಿಲ್ಲದ ಸುವ್ರತಮಿವೈದುಮಲ್ಲವೆ ರತ್ನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೧); ಅದನೆ ಮಗುಳ್ದೊಂದು ಮತದಿಂ ಪದಪಿಂ ಪೇಳಲ್ಕೆ . . . ಭೇದಕಾತಿಶಯವಚನಂ (ನರಚ. ೩೩-೬೬); ಮದುವೆಗುರಲೊಟ್ಟಿಲಿರಬೇಕೆಂದು ಕೊಳ್ಳಿಗಳ ಪದಪಿನಿಂ ಬೆಳ್ಳಿಯೊಟ್ಟಿರ್ದಳ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೨-೪೧೨). ೨. ಉತ್ಸಾಹ; ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ: "ಪದಪೆಂದೆನೆ ಸಂರಂಭಂ" (ಚತುನಿ. ೪೪); ರೂಪಂ ಪದಪಿಂದಂ ಮಾಡಿಯುಂ ನೋಡಿಯು ಮಸದೃಶದೊಳ್ ಗರ್ಹಿತಸ್ಪರ್ಶಸಂಭೋಗದೊಳಿಂತೀ ದುಷ್ಟಚಂಡಾಲರ ಕುಲದೊಳಗೇಗೈದನೋ ದುರ್ವಿವೇಕಂ(ಕಾದಂಪೂ.೫೦); ಪದಪಿನಿಂ ಪಕ್ಷಿಮಪಯೋಧಿಯೆಂಬಿಂದ್ರನೀಲದ ಪೀಠಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮುಚ್ಚುಂಜೆಯೆಂಬೋಜ

ನುದಿತ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದೆ ನಿಱಿಸಿದುರುತರದ ನವಮಾಣಿಕದ ಲಿಂಗಂಬೊಲು . . . ಸಂಜೆಗೆಂಪೆಸೆಯೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೭) ; ಪೊಡೆವ ತಂಬಟಪಟಹ ಭೇರಿಗಳ ಭೂರಿಗಳ ಪದಪಿಂದೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩೭). **೩.** ಪ್ರೀತಿ ; ಒಲುಮೆ ; ಮೆಚ್ಚುಗೆ : ಪದಪು ಮನಕ್ಕೆ ಸೊರ್ಕೆ ನಯನಕ್ಕೆಸೆಯುತ್ತಿರೆ . . . ಆಡಿಸಿದನಾತನನಂಗಜನೆಂಬ ನಟ್ಟುವಂ (ಆದಿಪು ೪-೧೫) ; ಮುನಿಸಿಂ ಬಯ್ಯದೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಗೆ ಜಱಿಯಲಾರದೆ ಪದಪಿಂ [ಮಗನ ವಿನೋದಮಂ . . . ನೋಡುತುಮಿಂತಿರುತಿರ್ದರಿರ್ವರುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨) ; ಜಡೆಯನ್ನೆನಾರು . . . ಸೌಂದರನಡಿಗಡಿಗೆ ಪದಪಿನಿಂದಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿ . . . ನೋಡಿದರು ಮಗನೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ (ಸೌಂದಪು. ೫-೪೦) ; ಪದಪಲಿ ತಳರ್ದವುಚಿದ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ಹದನಂತೆ ಮೆಱೆದುದರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೬). **೪.** ಸಂತೋಷ ; ಹಿಗ್ಗು ; ನಲಿವು : ತ್ರೈಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಮೆ ಕೈಸಾರ್ದುದಿವಳ್ಗೆನುತ್ತೆ ಪದಪಿಂದಾನಾಕೆಯುಂ ನೋಡಿದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೪) ; ಪದಪಿಂ ವಿಚಿತ್ರರತಕೇಳೀವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ಮಾಡಿ ಮುೞ್ಕಾಡುತ್ತುಂ . . . ಪ್ರಿಯರಿಂತು ಪೊೞ್ತುಗಳೆವರ್ನಿಚ್ಚಂ ಪುರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೮) ; ಪದಪಿನೊಳೇಱುವೆಂ ಸುರಗಜೇಂದ್ರಮಂ . . . ಎಂಬ ಮನಮುಳ್ಳೊಡೆ ಪೊರ್ದು ಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೨); ತನ್ಮಜ್ಜನಾಂಬುವೊಳ್ ಪದಪಿಂ ಮುಳುಂಗಿ ಕುಷ್ಠಂ ನೀಗಿದೊಡಯುಂಗೆಱಗಿ ಕರುಣಂಬಡೆಯನೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೬೦). **೫.** ಆದರ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಪದಪಿಂ ಧರ್ಮಮನೊಪ್ಪಿನಿಂದೆನಗಘಪ್ರಧ್ವಂಸನೋಪಾಯಸಂಪದಮಂ ತನ್ಮುನಿ ಪೇೞ್ದಣುವ್ರತಮನಾನೀಗಳ್ ಬಿಸುೞ್ಪೆಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫೦) ; ಪದಪಿಲ್ಲದ ದಾನಿಯುಂ ಜಿನೇಶ್ವರಪದಸೇವೆಯಿಲ್ಲದವನುಂ ನೆಱೆ ರಂಜಿಸಲಾಱರುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩೬) ; ಪದಪಿಂ ಮಾಡುವ ದಾನಶಕ್ತಿ ಶಿವಧರ್ಮಾಧಾರಕತ್ವಂ (ಕಇ. V, ೩೨-೪೦ ; 1215) ; ನೀನಾವ ತಾಣದೊಳಿರ್ದೊಡಾಯೆಡೆಗೆ ಪದಪಿಂದಲಾನು ಬಿಜಯಂಮಾಡಿ ಸೇವೆಯನು ಕೊಂಬೆ (ಸೌಂದಪು. ೧-೪೬) ; ಪದಪಿನಿಂದಿಪ್ಪ ಲಕ್ಕದ ಮೇಲೆ ತೊಂಬತ್ತಾಱಸಿರ ಸುಜಂಗಮುವನು . . . ಕರೆತಂದು (ಚೆಬಪು. ೬-೧೬). **೬.** ಮನೋಹರತೆ ; ಚೆಲುವು ; ಸೊಗಸು : ಇದು ಶುಕ್ರಚಾಪಲತೆ ಪುಟ್ಟಿದ ತಾಯ್ಮನೆಯೆನೆ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಗಣರುಚಿಗಳ್ ಪುದಿದ ಲಹರೀಸಮಾಜದ ಪದಪಿಂ ರಾಜಿಪುದು ಲವಣಪಾರಾವಾರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೨೩) ; ರನ್ನದ ಘಟಂಗಳ ಕೈಕೈಗೆ ಮಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕೊಂಭೊಂದು ಪದಪು ಕಂದುಕಕೇಳಿಯೆನೆ ತೋಱಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೬೦) ; ತಡಿತಡಿಗಡರ್ವ ಜಲದೊತ್ತುಗಳ ಮುತ್ತುಗಳ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಪಿನಿಂ ಕಡಲೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೨-೪) ; ಬಿದಿಗಿ ಚಂದ್ರನು ಬೆಳೆದು ಹುದಗಿರುವ ಬೆಳಕನ್ನು ಪದಪಿನಲಿ ಸುತ್ತ ಚೆಲ್ವಂತೆ (ನಾಡಪ. ೧೩). **೭.** ಸುಖ ; ಕ್ಷೇಮ : ಅಬಲೆ . . . ಮನನೊಂದೆನಗಿವಸಿಂದ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಪು ಇಂದು ದೊರೆದುದಿಲ್ಲವೆನುತ ವಿಧಿಯ ಬೈಯುತಂದು ತದ್ಗೃಹಕ್ಕೈದಿದಳು (ಮೋಳಪು. ೧-೮೨). **೮.** ಭಕ್ತಿ ; ಶ್ರದ್ಧೆ : ಪದಪು ಜಿನೇಂದ್ರಪಾದಕಮಲಂಗಳೊಳಾವಗಮಾಗೆ . . . ಕುದಿದಪತೃಷ್ಣೆಯಂ ಕುಸಿದು ಮಾಣಿಸುಮಯ್ದುಮಣುವ್ರತಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭) ; ಪದಪಿನಿಂ ಕೇಳ್ವಳ್ ಪುರಾಣಂಗಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೮). **೯.** ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಒಪ್ಪ : ಗುರುಗುಂಜೆ ಪುನರ್ನವಿ ಪದ್ಮಪತ್ರಮೆಂಬಿನಿತುಮನಿಕ್ಕಿ ಸುಣ್ಣದೊಳವಂ ಪದಪಿಂ ತೆಗಪುತ್ತೆ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೧) ; ಉಂಡೆಯೊಂದನೆ ತೆಗೆದು ಬಿದಿರ ನೇತ್ರದ ತೆಱದಿ ಗೇಣಗಲವಂ ಮಾಡಿ ಪದಪಿನಿಂ ಹಂಚಿನೊಳು ತುಪ್ಪವ ತಡಹಿ ಅಡಲು ಮಂಡಗೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೯) ; ನೋಡು ನನ್ನ ಬಾಳ ಪದಪ (ರಾಮನ. ೪೪). **ಪದಂಪು :** **೩.** ಅಡಿಗೆಱಗಿದ ಕೇಯೂರಕನನಿತ್ತ ಬಾಯೆನುತ ಪದಂಪೊದವೆ ಕೆಗೆತೆಗೆದು ತೞ್ಕೈಸಿದನಾಗಳ್ ನೃಪತಿ ನಿಬಿಡನಿಜಭುಜಯುಗದಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೬೦). **೬.** ತಂಗಾಳಿಯ ಪದಂಪು ಗಿಳಿಗಳ ರವದ ಸೊಂಪು . . . ಸಂಗಳಿಸಿತೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ ಚೈತ್ರಾಗಮಂ ಬರಲ್ (ಚೆಬಪು. ೪೫-೧೫) ; ಈ ಪದಂಪು, ಈ ತಂಪು ದೂರದ ದಿವಮಂದಾರದ ಗಂಧದ ಗಣಿಯಿಂದ ಬಂತು (ನಡೆಬಂ. ೭-೨೧). **ಪದಪ್ಪು : ೩.** ಆತನ ನುಡಿಯೊಳ್ಪದಪ್ಪನಪವರ್ತಿಪುದಪ್ಪಿನದೊಂದು ನೇರ್ಪು ಚುಂಬನಮನವಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೨). **ಪದುಪು : ೯.** ದಿವಭುವನವನು ಪದೆದು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಂತೆ ಪದುಪಿಂದಲೊಂದಿಸುತೊಂದೆ ಮಗ್ಗದಲಿ [illegible] ಕವಿತೆ ಶಬಲಾಂಶುಕವನುಡುತ (ಗಿಳವಿಂ. ೨೩-೬೮). **ಪದೆಪು : ೩.** ಉದಾತ್ತರಾಘವನ ಪದೆಪನಾವಂ ಪಡೆವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೮೧) ; ಗೋಪಿಯರ್ ಪದೆಪಿಂ ಚಕ್ಕುಲಿಸೆ ಲಲಿತಾನನಾಂಬುಜಮುಲರ್ದೆಸೆದುದು ಮಂದಹಾಸದಿಂ ಮುರಹರನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೩೩) ; ಸೋಮಪ್ರಭಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ದಂದಾನತರಾದ ಸುಪ್ರಭಮಧುಪ್ರಧ್ವಂಸರಂ ಹರ್ಷಬಾಷ್ಪದೆ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚದಂ . . . ಇಕ್ಕಿದಂ ಪದೆಪಿನಿಂ ಬಾಯ್ತಾಯ್ತ ತಾಂಬೂಲಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೨೪). **೪.** ಕಿವಿಗಿಂಪಂ ಕೆ[ಳ] ಗೀತ. . .ತನಿಸೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ಗೆ ಪದೆಪಂ ತಂದೀಯೆ ದೇವಾಂಗನಾನಿವಹಾಸಂಗದೆ ಸಿಂಹಕೇತು ಪಡೆದಂ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೀತಿಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೫೦) ; ಧನಮಂ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದಾರ್ಜಿಸಿ ವಿಷಯಸುಖಾಸ್ವಾದನಂ ದೋಷನಿಷ್ಪಾದನಮಲ್ತೆಂಬಂತೆ ಚಿತ್ತಕ್ಕೊದವಿಸೆ ಪದೆಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೬೧) ; ಲತಾನಿಕೇತನಾಂತದೊಳಾಗಳ್ ಪದೆಪು ಮಿಗೆ ಖಚರದಂಪತಿ ಮದನಸುಖಾಸ್ಪದಮನಾಂತ ಕುಸುಮದ ಪಸೆಯುಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಕಂಡು ನೋೞ್ಪನ್ನೆಗಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೨೮) ; ಪದೆಪಿಂ ಪೇೞ್ದಪೆಂ ರೀತಿ ಭಾವಂ ಛಂದೋಲಂಕಾರಸಾರಂ ಪುದಿದಿರೆ ಗಿರಿಜೋದ್ವಾಹಮಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೪೨). **೫.** ಇಂದೀವರನಯನೆ . . . ಗುಣನಿಳಯನನಂದಾಗಳ್ ನೋಡಿ ಪೋಗಲಾಱದೆ ಪದೆಪಿಂ ಸಾರೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ ೧೦-೧೬೬) ; ರತ್ನಮಾಲೆಯನಿಂದ್ರಾಣಿಯುಮಿಂದ್ರನುಂ ಪದೆಪಿನಿಂ ಸಂತೈಸಿ (ಅನಂಪು. ೯-೭೯). **೬.** ಸಂತತಮಾ ಸುರಾಪಗೆಯ ಬೆಳ್ವೊನಲಂ ಪದೆಪಿಂದುಗುೞ್ದು ಹೇಮಂತನಗೇಂದ್ರಮಂ ನೆನೆಯಿಸುತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೨೦). **೧೦.** ಅತಿಯಾಸೆ ; ಮೋಹ : ಈ ಪರದನೆ ಸಖನೆನ್ನದೆ ಪಾಪಯುತಂ ಪೊನ್ನೊಳಾದ ಪದೆಪನೆ ಬಗೆದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೭೯). **೧೧.** ಸತ್ಕಾರ ; ಉಪಚಾರ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ : ತೀವಿದ ಮಜ್ಜನದಿಂ ಸದ್ಭಾವದಿನೊಸೆದೆತ್ತಿದೊಂದು ಬೋನದೊಳಂ ನಾನಾ ವಿಧದ ಪದೆಪಿನೊಳ್ ಹರಿಗಾವಗಮಾಱಿದುದು ಪಥಪರಿಶ್ರಮಮೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೮) ; ವರ ಪಂಚಾಚಾರಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಪದೆಪು ಲೇಸಪ್ಪಿನಂ . . . ವರ್ತಿಸುತ್ತುಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೩). **ಹದಹು : ೨.** ಅದನು ಕಂಡಾಧೀವರಂ ನಲಿಯುತೊಂದುದಿನದುದಯದೊಳಗಾ ಹಕ್ಕಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಮೇಂಬೊಲಕೆ ಹದಹು[ಪಾಠಾಂ. ವು] ಮಿಗೆ ಹಾಱಿಹೋದುದನಱಿತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೩೨). [ಪದೆ$_1$ + -ಪು$_2$]

ಪದಪುಂಜ (ನಾ). ೧. ಪದಗಳ ಗುಂಪು,—ಸಮೂಹ : 'ಸತ್ಯಂ ಶಿವಂ ಸುಂದರಂ' ಎಂಬ ಪದಪುಂಜವನ್ನು ಕವಿ ರವೀಂದ್ರರು ತಮ್ಮ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿ ಪ್ರಚುರಕ್ಕೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೧೦) ; ಈ ಪದಪುಂಜಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪೂರ್ವಪದವಾದ 'ಪೂರ್ವ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಬಾರದು (ದ್ರಾವಿವಿ.೬ಹಿನ್ನೆಲೆ). ೨.[ವ್ಯಾಕ] (ಅಪೂರ್ಣವಾದರೂ) ಹೊಂದಿಕೆಯುಳ್ಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳ ಗುಂಪು ; ಸಮನ್ವಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮೂಹ ; ವಾಕ್ಯಾಂಗಭಾಗ ; ಪದಸಮುಚ್ಚಯ. [ಪದ$_2$ + ಪುಂಜ$_3$]

ಪದಪುಗಾರ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾರ; ಒನಪುಗಾರ : ಗದ್ದ ಅಲಗಿಸುತ್ತ ಕೇಳಿದ ಈ ಪದಪುಗಾರ (ಬೆಳುಮ. ೯೨).

[ಪದಪು + -ಕಾರ$_1$(< -ಕಾಱ)]

ಪದಪುಗಾರ್ತಿ, ಪದೆಪುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು:"ಪದಪುಗಾರ್ತಿಯೆಂದುಂ, ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿಯೆಂದುಂ, ಸಂರಂಭವತಿ" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೮೧). **ಪದೆಪುಗಾರ್ತಿ : ೨.** ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವಳು ; ಗಣಿಕೆ: "ಪದೆಪುಗಾರ್ತಿಯುಂ ಮೆನಲ್ಕಂದದು ತಾಂ ಗಟಿಸಾಟಿವೆಣ್ಣಿಗಕ್ಕುಂ ನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ.೧೩೮); ಇವನ್ನು ಅನುಗೆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೋಂತ ಭಾಗ್ಯರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆಳವಡಿಸಿಯೊಪ್ಪಿಸುವ ತವಕಕ್ಕಾಗಿ ಪದೆಪುಗಾರ್ತಿಯರು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವರು(ಬಿಟ್ಟಅ. ೮೩-೬). [ಪದಪು + -ಗಾಱ(< -ಕಾಱ) + -ತಿ$_1$(< -ಇತ್ತಿ)]

ಪದಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಸೊಗಸಾಗು : ಮುಂದ ಕೊಂದೆಸಕಮಂ ಮೊಗದೋಱದೆ ನಿಂದುದೊಲ್ಕೆ ಕೈ ಮಿಱಾಱದ ಮೇಲದೇಂ ಪದಪುಗೊಂಬುವೆ ಪೆಣ್ಗಳ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೦೯) ; ಅವರ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪದಪುಗೊಂಡಿರುವ ಮಂಜುಲಮಾರ್ಗ ಯಾವುದು ? (ತ:ಂಗಭ. ೮೦). [ಪದಪು + ಕೊಳ್$_1$]

ಪದಪೂರಕ (ನಾ). ಪದ್ಯದ ಒಂದು ಸಾಲನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲು ಸೇರಿಸುವ ಪದ ; ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಪದ : ವಿಯತಿ ಪದಪೂರಕಂ . . . ಕ್ರಿಯಾಳಂಕಾರಹೀನವೆನಿಪ್ಪ ಪೊಳ್ಪಂ ತೊಱೆ ಕಳೆದು (ಬಸಪು. ೧-೧೮). [ಪದ + ಪೂರಕ]

ಪದಪೂರಣ (ನಾ). = ಪದಪೂರಕ : ಪದಪೂರಣಮಂ ನಱಂ ಪುಗಿಸದೆ ಕುದಿದು ವೃಥಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಪ್ರಾಸದೊಳಿಕ್ಕದೆ . . . ಪೊಣ್ಕೆಯಿನೋದು ವೇೞ್ದೊಡಾರ್ ಮೆಚ್ಚರಿದಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೧೨). [ಪದ$_2$ + ಪೂರಣ]

ಪದಪ್ಪು 'ಪದಪು' ನೋ.

ಪದಪ್ರಹಾರ (ನಾ). ಒದೆ; ಒದೆತ: ಬಳಿಕ ನೂಱಾನೆಯಲಿ ನಿನ್ನವನಳವಿಗೊಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರಚಪೇಟಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೪-೨೩). [ಪದ$_2$ + ಪ್ರಹಾರ]

ಪದಬಂಧ (ನಾ). **೧.** ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ : ಸದಮಳಯುಕ್ತಿಗೆ ಯತ್ನಂ ಪದಬಂಧದ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಕೃತಿರತಿರತ್ನಂ (ಪವ್ಮಾರ. ೧-೨೦) ; ಮೃದುಪದಬಂಧವನೆಸಗುವ ಸುದತಿಯ ನಿಮಿರ್ದತ್ತಿದೊಂದು ಪುರ್ವಿಂ ಮೆರೆವೀ ವದನಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೧). **೨.** ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಲುಗಳ ರಚನೆ : (ಚತುಸಿ.ಕಿ. II, ೧೨೧). **೩.** ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ : ಅಂಘ್ರಿನಖಕಿರಣಾಚ್ಛಾರುಣಸಂಕಾಶಮೌಕ್ತಿಕಪದಬಂಧಂ ಆ ದೇವಂ ಶ್ರೀದೇವ ನಾಮಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೩ ವ). [ಪದ$_2$ + ಬಂಧ]

ಪದಬಂಧನ (ನಾ). = ಪದಬಂಧ **೧** : ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಪದಬಂಧನ(Morphological Constructions)ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ಭೇದಗಳು (ಸುವರ್ಣ. ೩೩೫). [ಪದ$_2$ + ಬಂಧನ]

ಪದಬರ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀ ಕೇಸ(ಶ)ವೇಶ್ವರದೇವಗ್ಗೆ[F] ದೇವಪೂಜಾನನ್ತರಂ ಪದಬರದೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕದಿನಾಚ[೦]ದ್ರಾರ್ಕತಾರಂ ಬರಂಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVI, ೮೫-೩೫ ; 1067). [?]

ಪದಬಲ (ನಾ). ಕಾಲಾಳುಗಳ ಪಡೆ ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯ : ತರಣಿಕುಲ ರಥ ಘನ ಹರಿ ದ್ವಿರದಾತುಳ ವನಚರಾಗ್ರಪದಬಲದಿಂದಂ ಧರಣೀಶಂ ರಾಮನವೊಲ್ ಸುರಗಣವರವರದ ಶರಧಿಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಪವ್ಮಾರ. ೧-೪೦). [ಪದ$_2$ + ಬಲ$_3$]

ಪದಭಜಕ (ನಾ). ಪಾದವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು, — ಪೂಜಿಸುವವನು; ಪಾದಾರಾಧಕ : ಇದಂವೆ ಚರದುಂದುಭಿಯಲಾ ಎರಡನೀಶ್ವರನ ಪದಭಜಕರಾ ಕಾಲವಱದು ಬಾಱಸಲಾಗಿ ಮದನಾರಿಯಾ ಘೋಷಣಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತವರನಾ ಕೈಲಾಸದಾ ಸದನದೊಳಗಣ ಪದವ ಕೊಡಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೋಗದೊಳಿರ್ಪರು (ವೀಶ್ಯಪು. ೬-೫-೫೩). [ಪದ$_2$ + ಭಜಕ]

ಪದಭಾರ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಭಾರ : ಏಳಬುಧಿ ಕಡೆಯಾದ ಸರ್ವರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯ ಮೇಳದೊಳು ವೀರಸಿರಿಯಂ ವಿಜಯಸಿರಿಗಳಂ ತಾಳಲಾರ್ಪದಟುಳ್ಳ ಭುಜವನಾಮಿಕನ ಪದಭಾರಕ್ಕೆ ಬಸವಳಿವುದೇ (ಹಡಕಾ. ೧೧-೩೨).

[ಪದ$_2$ + ಭಾರ]

ಪದಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಪದಭ್ರಷ್ಟನಾದ (ಶಾಂತಲಾ. ४೦೧).

[ಪದ$_2$ + ಭ್ರಷ್ಟ]

ಪದಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಪದಭ್ರಾಂತಿ : ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಅವುಗಳ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಮರೆಸುವಂತಿದ್ದಾಗ ಒಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯುಂಟು (ಭಾರಪ. ೬೦).

[ಪದ$_2$ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಪದಮಂಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಮಸ್ತರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಪಳ, ಫಳ] ಮಂಜರಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ ಬಳಕೆಯಿಂದಧುನಾತರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರ್ಪುವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). 'ಫಲಮಂಜರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪದಮಧ್ಯಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಧಿ: ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳ ಮಧ್ಯಮುಂ ಪೂರ್ವಪದದ ಕಡೆಯುಂ ಪರಪದದ ಮೊದಲುಂ ಕೂಡೆ ಪದಮಧ್ಯಸಂಧಿ, ಪದಾಂತಸಂಧಿ ಎಂದು, ಸಂಧಿವಿಷಯಮಿರ್ತೆಱಂ (ಶಮದ. ೫೦ ವೃತ್ತಿ).

[ಪದ$_2$ + ಮಧ್ಯ$_1$ + ಸಂಧಿ]

ಪದಮಸ್ತಕ (ನಾ). ಬಾವಲಿ ; ಕಪ್ಪಟ : "ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಮದ] ಮಸ್ತಕಂ ಬಾವಲೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಪದಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪದವನ್ನು ಜೋಡಿಸು ; ಪದವನ್ನು ರಚಿಸು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳೊಂದು ಕಂದದ ಮೊದಲುಮಂ ವೃತ್ತದ ತುದಿಯುಮನೊಂದು ಮಾಡಿ ಪದಮಿಕ್ಕಿಯೋದಿ ಪಂಡಿತಿಕ್ಕೆಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತುಂ . . . ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೆಸೆವ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗರುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೪ ವ).

[ಪದ$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಪದಮಿಡು 'ಪದವಿಡು' ನೋ.

ಪದಮುಖ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ತುದಿ : ಪದಮುಖಕೆ ಮುಂಜೆಱಗೆ ಬಿಟ್ಟನು . . . ಕರ್ಣಾಭರಣ ಚರಣದ ಖಡೆಯದಲಿ ರಂಜಿಸಿದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೮-೧೬). [ಪದ$_2$ + ಮುಖ]

ಪದಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಕುಗ್ಗು : ಪದಮೆಟ್ಟದೆ ಜೌವನದುರ್ಬುಗೊರ್ಬಿನಿಂದೊಡಲೊಡಲೊಂದೆ ಕೋೞಿಸುವೆನೆನ್ನಯ ಪೆಣ್ತನದೊಂದು ಪೆರ್ಮೆಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೫೦).

[ಪದ$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಪದಮೇಳ (ನಾ). (ಸಂಗೀತ ಅಥವಾ ನೃತ್ಯದ) ಹಿತವಾದ ಸರಸವಾದ ಗೋಷ್ಠಿ : ಒದಱುವ ದನಿಗೊಳಗರುಡಿಯ ಪದಮೇಳಮನುಱದು ಬಾಗಿಲೆಡೆಗೇಟ್ತಂದರ್ . . . ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೨೧).

[ಪದ$_1$ + ಮೇಳ(= ಮೇಲ$_2$)]

ಪದಮೈತ್ರಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಪದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಪದಗಳಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾದ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಶಯ್ಯೆ

ಎಂದು ಹೆಸರು . . . ಶಯ್ಯೆಗೇ 'ಪದಾನುಗುಣ್ಯ'ವೆಂದೂ 'ಪದಮೈತ್ರಿ' ಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕ್ಶಪಿಡಿ. ೨೨೪). [ಪದ$_2$ + ಮೈತ್ರಿ]

ಪದಯಿದ (ನಾ). ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಇಷ್ಟನಾದವನು : ಪದಯಿದ ನೆಲ್ಲಿದಂ ಪರಮನೆಲ್ಲಿದಂ . . . ಎಲ್ಲಿದನೋ ಮನಃಪ್ರಿಯಂ (ಅಜಪು. ೬-೧೧೮) ; ನಾಯುಣ್ಣದ ದೋಣಿಯೊಳೂಡಿದೊಂಗೆ ಪದಯಿದನೆ ಕರಂ (ಸುಕುಮಾ.೨-೬೯). [<ಪದೆ+-ದ$_2$. P ಇದು 'ಒಳ್ಳಿದ' 'ಬಲ್ಲಿದ' ಎಂಬುವುಗಳ ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಪದಯಿಲ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರಸ್ಥ : ಗಾವಿಲಂ, ನಾವಿಲಂ . . . ಪದಯಿಲಂ, ಪಚ್ಚಯಿಲಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ಪ್ರಯೋ). [ಪದ$_2$ +-ಇಲ]

ಪದಯಿಸು 'ಪದೆಯಿಸು' ನೋ.

ಪದಯುಗ (ನಾ). ಎರಡು ಪಾದ ; ಪಾದಯುಗ : ಎನಸುಂ ಮಾಣದೆ ಬಾಗಿದಂ ಪದಯುಗಕ್ಕಾರೂಢಸರ್ವಜ್ಞನಾ (ಪಂಪಭಾ.೩-೩೪) ; ಪದಯುಗರಮ್ಯನಪ್ಪ ಹರಿ ಮುನ್ನಳೆಯಲ್ಕೆ ತದಂಘ್ರಿಗಾದಮೆಯ್ದದ ನೆಲನೆಯ್ದಲಪ್ಪುದೆ ಚತುಶ್ಚರಣಾಂಚಿತದೀ ಹರಿಸ್ಫುರತ್ಪದನಿಕರಕ್ಕೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೭೯) ; ಭೂತಳವನಲ್ಲಿಂದ ಬಳಿಕ ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಕಮಲಜಕಟಾಹೋದ್ಭೂತ ಚರಣದೊಳಳೆಯಲಾದುದು ಧರಣಿ ಪದಯುಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೪೫) ; ತಮ್ಮ ಪದಯುಗ ನೆನಹೆ ಸಕಲೇಪ್ಸಿತವನೊದಗಿಸಲೆನಗೆ ಸಾಧನವೇಕೆ ಬೇರೆ (ಗಗತಾ. ೧೭-೬೨). [ಪದ$_2$ + ಯುಗ]

ಪದಯುಗಳ (ನಾ). = ಪದಯುಗ : ಪದಯುಗಳಂಗಳಂ ತೊಳೆದು ಪೂಜಿಸಿ ಬಂದಿಸಿ ಶಾಂತಿ ಕಾಯವಾಕ್‌ಹೃದಯವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂದೆ ನಿರವದ್ಯ ಮನನ್ನಮನೀಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೫೭) ; ನದಿನದವನುತ್ತರಿಸಿ ಹರಿಹರಪದ ಯುಗಳಕಭಿನಮಿಸಿ . . . ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧೯-೧೭). [ಪದ$_2$ + ಯುಗಳ(= ಯುಗಲ)]

ಪದಯುಗ್ಮ (ನಾ). = ಪದಯುಗ : ಮಲಯಾಳತಪೋನಿಧಿ ದೇವ ಸಿಂಗಿಜೀಯರ ಪದಯುಗ್ಮಮಂ ಪಡೆದು ಕಟ್ಟಿದರತ್ಥಿ೯ಯಿ ಪುಣ್ಯಮೂರ್ತಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೫೮ ; 1076) ; ನಾಡೆ ನಿನ್ನ ಪದಯುಗ್ಮಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಿತ್ತ ಬೇಡ ನಗಧರರೀರ್ವರೊಳಗೆಯೂ ಕಣ್ಣಪಂ ಮಾಡಿದೆಂಚಲನೆ ನೀನುಂಬಗ್ಗಳವನಾತಗಿತ್ತೆ (ವೀಶೈಪು. ೫-೬-೧). [ಪದ$_2$ + ಯುಗ್ಮ]

ಪದರ 'ಪದರು$_3$' ನೋ.

ಪದರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ: ತಲೆಗೆ ಪದರಕ್ಷೆಯಂ ನಾಣಿಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡ ತೆಱದೆ ಲೋಕವಿರುದ್ಧಂ(ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೩-೬೪). [ಪದ$_2$ + ರಕ್ಷೆ]

ಪದರಗಲ್ಲು 'ಪದರುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಪದರಚನೆ (ನಾ). ೧. ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವುದು : ಪದರಚನೆ . . . ಮೃದುವೆನೆ ಪೊಸಬಗೆ ರಸಭಾವದೊಳೋಕುಳಿಯಾಡೆ ಪೇಟ್ದನಭಿನವ ಪಂಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೪೨) ; ಪದದ ತರುವಾಯ ಪದರಚನೆ ತಾವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಬಂದವು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೧೦). ೨. ದೇಶೀಯವಾದ ಹಾಡಿನ ನುಡಿ : ಪಂಜಳವೆ ತನಗೆ ರಂಜಿಸುವಧರೋಷ್ಟವಾಗೆ ಪದರಚನೆಯೆ ತನಗೆ ಮೃದುಪವನವಾಗೆ ಅಂಬುವೆ ತನಗೆ ಕಂಬುಗ್ರೀವವಾಗೆ ಪೂರ್ಣರಾಗವೆ ತನಗೆ ಕರ್ಣಾಭರಣವಾಗೆ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧-೨೧ ; ?). [ಪದ$_2$ + ರಚನೆ]

ಪದರಜ (ನಾ). ೧. = ಪದಧೂಳಿ ೧: ಪದರಜದಿಂ ಗಿರಿದುರ್ಗಂ . . . ಪುದಿದುತ್ತುಂಗಧ್ವಜದಂಡದಿನದು ವನದುರ್ಗಮೆನಿಸಿದುದು ನೃಪಸೈನ್ಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೮೩) ; ಅಮಮ ಪದರಜ ರವಿಯ ತಿವಿದುದು ದಿವವನಳಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪ ಸೂಚನೆ). ೨. = ಪದಧೂಳಿ ೨ : ಅವಗೆ ಶಾಪವಿಮೋಚನವು ರಾಘವನ ರಾಣಿಯು ಪದರಜದ ಸೋಂಕವಗೆ ಘಟಸಲಿ ಕೆಂಬುದಿದು ತಾನತ್ರಿವಚನವಲ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೯). [ಪದ$_2$+ರಜ$_1$]

ಪದರಜ್ಜು (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ,—ಸಂಕೋಲೆ : ಪಿರಿದು ವಾರಾಂಗನಾಕೈತವಂಗಳ್ ನಾಡೆ ನಿರುತದಿಂ ಬಲೆದೊಡಕುಗಳ್ . . . ವಿಟರ ಮನಮೆಂಬ ಕರಿಯ ಪದರಜ್ಜುಗಳ್ (ಅರಾಚ. ೨-೫-೪೧). [ಪದ$_2$+ರಜ್ಜು]

ಪದರರೂಪ (ನಾ). ಹಾಳೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಆಕಾರ : ತುದಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ತಟ್ಟೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಪದರರೂಪ (Lamellate) (ಕೀಟಜಿ. ೧೪). [ಪದರ(<ಪದರು$_3$)+ರೂಪ]

ಪದರಾಗ (ನಾ). ಅಂಗಾಲಿನ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಪದರಾಗಂ ಪಲ್ಲವಂ. . . ಮೆಯ್ ಲತೆ ತೊಡೆ ಕದಳೀಸ್ತಂಭಮಾಗಲ್ಕೆ . . . ತತ್ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡ ಮಾದಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೬-೬೨). [ಪದ$_2$ + ರಾಗ]

ಪದರಾಟ (ನಾ). ಗಡಿಬಿಡಿ ; ಆತುರ : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಉದ್ಗಾರ, ಒದರಾಟ, ಪದರಾಟ (ಕಬಸಾ. XXiii, ಪೀಠಿಕೆ). [ಪದರು$_1$(<ಪದಱು$_1$)+ಆಟ]

ಪದರಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಗೆಡು ; ದಿಕ್ಕುಗೆಡು : ಪದರಾಡಿ, ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು, ಮೇಲೆಮೇಲುರುಳ್ವರನ್ ಕೆಳಗೆ ಪಾತಾಳಂ ನುಂಗಿದುದು (ಪಾರಿಜಾ. ೧೯-೨). ೨. ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು : (ಕ). [ಪದರು$_1$(<ಪದಱು$_1$)+ಆಡು$_1$]

ಪದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು ; ಝಂಕಿಸು : ಲೇಸೆನಿಪುದೈ ಸಾವು ಸಾಧು ಸಜ್ಜನರೆಡೆಯೊಳು ಪಾತಕಿಯುದೆಂತಿರುವೆ ಪದರಿಸಲದೇನೊರೆವೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೮-೨೪). [ಪದರು$_1$(<ಪದಱು$_1$)+-ಇಸು$_3$]

ಪದರು$_1$ 'ಪದಱು$_1$' ನೋ.

ಪದರು$_2$ 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಪದರು$_3$, ಪದರ (ನಾ). ೧. (ಮರ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಮಡಿಕೆ ; ಪೊರೆ ; ಹಾಳೆ : ಆ ಹೋಳುಗಳ ನಡುವಳಿಯ ಕತ್ತಿಯೊಳು ಸೀಳಿಕೊಂಡಾ ಪದರಿಗಿಡಿದು . . . ನಾರಿಂದವಂ ಬಿಗಿವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೩) ; ಅಸುಗೆಯ ತಳಿರೊಳ್ಮಲಗಿಸಿ ಪಕ್ಷದ ಪದರೊಳಗಳವಡಿಸಿ . . . ಮಚ್ಚಾರಿಕೆ ಮಱುಗಿದುದು (ಜಯುಶಾ. ೨-೨೯) ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪದರು ಬೆಳಕಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಡಿಕೂ. ೧೬) ; ನಭೋಮಂಡಲದಿಂದ ಕಾರ್ಮೋಡದ ಪದರಿಂದ ಮಿಂಚೊಂದು ಸುಳಿದು ಹೋಯಿತೇನು? (ಮಾಮನಿ. ೧). ೨. ಮಜಲು ; ಹಂತ ; ಸ್ತರ : ತುಳು ನಾಡಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪದರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳನ್ನು . . . ವಿವೇಚಿಸಿದ್ದೇನೆ (ತುಳುನಾ. ೪) ; ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಮಾಜದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪದರುಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಡಿಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಸಮಾ. ೧೪). ೩. ಈರುಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆ : (ಕ). ೪. ಮೀನು, ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೊರಕವಚ ; ಶಲ್ಕ : ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೊರತೊಗಲು ಒಳತೊಗಲು ಎಂಬ ಎರಡು ಪದರುಗಳಿವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೬). ೫. ಸೆರಗು ; ಮಡಿಲು : ಅದರ ಸಂತೋಷದ ಮತ್ತಿನಿಂದಾ ತಮ್ಮ ದೌಲತ್ತಿನ ಪದರನ್ನು ಮಹಾದೇವನು ತುಂಬಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨೫) ; ಭಾಗ್ಯವಿಧಾತನು ಅವನ ಪಾಲಿನ ಪಂಚಾಮೃತವನ್ನು ಅವನ ಪದರಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಮುಂದೆ ನಾನು ಬೇಡೆಂದು ನುಡಿಯಬಹುದೇ ? (ಜಯಂತ. ೯೧). ೬. ತೆರೆ ; ಪಟಲ : ಕೆಳಮುಖ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು ಗಿರಿಜ. ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಪದರು ಬಂದಿತ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೩೪) ; ರಾಜನಿಗೆ ಕಂಬನಿಯ ಪದರು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಯಿತ್ತು (ಕಾವೇರಿ. ೩೨). ೭. ರಕ್ಷಣೆ ; ವಶ ; ಅಧೀನ : ಈ ಮಗುವಿಗೂ ಅವರ ಪತಿಗಳಿಗೂ ಮಾನ ಬಹುಮಾನದಿಂದಾ ಕಾಪಾಡುವಂಥಾದ್ದು ತಮ್ಮ ದವಲತ್ತಿನ ಪದರಿಗೆ ಕೂಡಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೨೧೬);

ಪಂಚಮಕುಲದ ವೇಶ್ಯೆಯಾದ ರಂಗಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಪದರಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ರಂಗನಾಯಕಿಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಲಾಪು. ೬೧); ನಿಮ್ಮ ಪದರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಮಕಿರಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಹೋದರೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಾದರೂ ಸಿಟ್ಟಿನ ಅಂಕುರ ತೋರಲೊಲ್ಲದು (ಜೀಪಪ್ರ. ೩೮).

ಪದರ : ೧. ಆತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮನನರಿಯಬೇಕೆಂಬರು ಇಂತೀ ಆತ್ಮ ಭೇದವನರಿವುದಕ್ಕೆ ಪದರದ ಹೊಟ್ಟೆಯೆ ಅಟ್ಟಣೆಯ ಸಂದೆ (ಆಪರೇ.ಕ. ೨೫-೬೧); ಈ ಬಣ್ಣದ ಉರಿಯ ಪದರಕ್ಕೆ ವರ್ಣಮಂಡಲ (Chromosphere) ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜ್ಯೋತಿರ್ಷ. / ೯೪). ೨. ದಕ್ಷಿಣದ ರಾಗಸ್ವರೂಪವು ಬರೀ ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕಿಂದ ಒಂದು ಪದರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು (ಭಾರದ. ೫೪೩); ಅದರ ಒಂದೊಂದು ಪದರವೂ ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗಬೇಕು (ಕಗದ್ಯ. ೧೫೪).

ಪದರದ ಚೀಲ = ಹಲವು ಮಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೀಲ: (ಕ). **ಪದರಿಗೆ ಬೀಳು** = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಅಧೀನವಾಗು : ಹೀಗೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡುತ್ತ ಇವಳು ಯಾರದಾದರೂ ಪದರಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಾಳೆ (ಸ್ತ್ರೀಚಿ. ೨೮೦); ಅವರ ಪದರಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಳು (ಕಭವಿ. ೪೧೩). **ಪದರಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಮಡಿಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮ ಪದರಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಸುಬ್ಬಣಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೪೪೫).

ಪದರುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಚರ್ಮದಂತೆ) ಮಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಮೊಸಳೆಯ ಬೆನ್ನು ಬಹು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಪದರುಗಟ್ಟಿ ಕಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೮). [ಪದರು$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪದರುಗಲ್ಲು, ಪದರಗಲ್ಲು (ನಾ). ಸ್ತರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಲು ; ಹಾಳೆಹಾಳೆಯಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು : (ಲೋಹ . . . ಪದರುಗಲ್ಲು, ಸಸ್ಯದ ಅಂಗವಸ್ತು, ಮೊ.ಗಳ) ತೆಳುತಗಡು (Lamina. ಇಂಕನಿ). **ಪದರಗಲ್ಲು :** ಗಾಳಿ, ಹರಿವ ನೀರು ಅಥವ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಪದರ ಪದರವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರ್ವತರಾಶಿಗೆ ಪದರಗಲ್ಲಿನ ಪರ್ವತಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿ ೧೩೫). [ಪದರು$_3$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಪದರುಗುಂಡು (ನಾ). = ಪದರುಗಲ್ಲು : ನೆಲದ ಹೊಟ್ಟೆಬಡುಕ ನೋಡು—ಗಟ್ಟಿಗಲ್ಲು ಹಿಟ್ಟುಮಟ್ಟಿ ಪದರುಗುಂಡು ದುಂಡಿಬಂಡೆ (ಮೂಶಿಕಾ. ೧೩-೩). [ಪದರು$_3$ + ಗುಂಡು]

ಪದರುಪಚಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪಚ್ಚೇರಿ, ಪಚಾಲೆ, ಪದರುಪಚಾಲಿ (ಮೈಔಗಿ. ೨೮-೫೪೯). [?]

ಪದರುಬಂಡೆ (ನಾ). = ಪದರುಗಲ್ಲು : ಒಂದು ಪದರಿನ ನಂತರ ಇನ್ನೊಂದು ಪದರು ಬೀಳುತ್ತ ಬರಲು . . . ಮೇಲಿನ ಭಾರದಿಂದ ಈ ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು, ಎಲುಬುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಂಡೆಗಳಾಗುವುವು. ಇಂಥವುಗಳಿಗೆ ಪದರುಬಂಡೆ (Stratified rock) ಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೩೯). [ಪದರು$_3$ + ಬಂಡೆ$_1$]

ಪದರೇಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಕ್ರಮ; ☞ "ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ತೂಗಾಡುವಂತೆ ಕಾಲ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ); ಮಡತುದಿಬೆರಲ್ಗಳ ತುದಿಗಳ್ ಬಿಡದೇ ಪೊಜಪೊಯ್ಯನೊಳಗುಮೆಯ್ಯಾಗಲ್ಕೇಳ್ ಕಡುನೀಳಕಿಂಬರ ಶಿರೋಮ[ಣಿ]ಯೊಡರ್ಚೆ ಪದರೇಚಿತಮುಮೆಂದೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೨೦). [ಪದ$_2$ + ರೇಚಿತ]

ಪದರೇಣು (ನಾ). = ಪದಧೂಳಿ ೨ : ಆನು ಪೇಳಿದ ಕೃತಿಯೊಳು ತಪ್ಪು ಪುದಿದಿಹುದಾಗಿ ಕೋವಿದರು ಹೃದಯದೊಳೀಕೆಯ್ಯದೆ ತಿದ್ದಿ ನಿಮ್ಮಯ ಪದರೇಣುವಾನಾದಪೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨-೨೧). [ಪದ$_2$ + ರೇಣು]

ಪದಲಾಲಿತ್ಯ (ನಾ). ಪದಗಳ ಮೃದುತ್ವ ; ಮೃದುವಾದ ಪದರಚನೆ : ಕಾಲಿದಾಸನ ಉಪಮಾ, ಭಾರವಿಯ ಅರ್ಥಪುಷ್ಟಿ, ದಂಡಿಯ ಪದಲಾಲಿತ್ಯ ಈ ಮೂರುಗುಣಗಳೂ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೫೨). [ಪದ$_2$ + ಲಾಲಿತ್ಯ]

ಪದಲೋಚನ (ನಾ). ಕಾಲಲ್ಲಿ (ವಿಷ್ಣುವಿನ) ಕಣ್ಣನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಪದಲೋಚನ ಭವಮೋಚನ . . . ಪರಿಪಾಲಿಸೆಮ್ಮನು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೫-೧೦). 'ಪಾದಾಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಪದ$_2$ + ಲೋಚನ]

ಪದಲ್ದಾಣ (ನಾ). (?) : ಕೋಸಿಗರಾ ಜಯಮಲ್ಲ ಎಮ್ಮೋನ್ ಗೋಸಾಸಿ ಪುದಾರುಂ ಬೆದೆ ಮತ್ತಲುಂ ಪದಲ್ದಾಣಮುಂ ಕೊಟ್ಟೋನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೯೧-?; ಸು. 910). [?]

ಪದವಡಿಸು 'ಪದಂಬಡಿಸು' ನೋ.

ಪದವಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹದವಾಗಿರು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಅಲರುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಪದದೊಳ್ ಪದವಟ್ಟು ಪೊದಟ್ಟು ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಱುಂಬು ರಾಹು ತವೆ ನುಂಗಿದ ಚಂದ್ರನನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಂದುಗುಟ್ಟುವೊಲೊಪ್ಪಿರಲ್ ಬಲದೊಳುರ್ವಸಿ ದೇಸಿಗೆ ದೇಸಿಯಾಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೬); ಪದವಟ್ಟ ನಾರಿಬಂಕೆಗಳ, ಕಡಲ ಪಯಣದಾ ಕಪ್ಪಲ್ಗಳನ್ ನಾವಿಕರ್ಗೆಂದು ಮಾಡಿದೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೫-೫೩೨). ೨. ಹಿತವಾಗು ; ಅಮರಸಮಿತಿಪೆರಸೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮದೀಯ ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧೈಕದೇಶಮನಳಂಕರಿಸಿ ಪದವಡೆ ಸೋಂಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ರೂಪುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯ ವ). ೩. ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾಗು ; ಹದಗಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಯಥೋಚಿತಮಾಗೆ ದಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟನನಂತಮಪ್ಪ ಫಲಮಂ ಪಡೆಗುಂ ಪದವಟ್ಟು ಬಿತ್ತಿದಂ ಇಟ್ಟಳವಪ್ಪುದೊಂದು ಬೆಳಸಂ ಪಡೆವಂತೆ (ಸಮುಪ. ೬-೬೩). ೪. ವಶವಾಗು ; ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು : ಆತನಂ ಸಾಮದಿಂದಮುಳವಡಿಸಿ ನೋಡುವೆಂ ಸಾಮದೊಳಂ ಪದವಡದೊಡೆ ಬಱಿಕಿರ್ದಪುದಲ್ತೆ ಪದವಡಿಸಲೆನ್ನ ಬಯಕೆಯ ದಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೩). [ಪದ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ಪದವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹದಗೊಳ್ಳು; ಪರಿಪಾಕವಾಗು : ಖಡೆಯ ಪೆಂಡೆಯದೊದವಿನಿಂ ನಿಗ್ಗವದ ಬಡಿಕೋಲ್ವದವಡೆದ ಬಿಲ್ಲಂಬು ಬಲೆವಿಡಿದಿಹರು ಬೀಯಂದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೬). [ಪದ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಪದವಣ್ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಗಿರುವ ಹಣ್ಣು ; ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು : ಕುಡಿ ತೋಳ್ ನಯಂ ನಯಂ ನೆಲೆ ನೆಲೆ ಭಂಗಿ ಭಂಗಿ ಪದವಣ್ ಬೆಳರ್ವಾಯರ್ ಪೆಱತಲ್ಲಿದೆಂತೊ ಕೋಮಲಲತೆ ಪೇಱಿಮೆನ್ನಿನಿಯಳಂ ಮಱಿಗೊಂಡುದೊ ಸೂಱಿಗೊಂಡುದೋ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೨). ಪದವಣ್ಪುದಿದೀಳೆ . . . ಬೇರಿಂ ತುದಿಮುಟ್ಟೆ ಕಾಯ್ತು ಪಲಸೆಂದಿವು ಕುಂದವು ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೫); ಪದವಣ್ ಪೇಱಿರ್ದ ನಾರಂಗದ ತರು ತನಿವಣ್ ಪೇಱಿದಿಮ್ಮಾವು . . . ಪುರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ ಕುಂದವೆಂದುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೩೮). [ಪದ$_1$ + ಪಣ್$_3$]

ಪದವರ (ನಾ). ಪದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಬಲ್ಲವನು ; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ (?) : ಮಂಗಳಪಾಠಕಪ್ರಕರಧ್ವಾನದೊಳಂ ಜಯ ಜೀಯ ಪಾಯವಧಾರೆಂದಡಿಗಡಿಗುಗ್ಘಡಿಪ ಪದವರರ ಕಳಕಳದೊಳ್ಪಂದನೇಕ ರಾಜಲೋಕಂಬೆರಸೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ನೋಳ್ಪನ್ನೆಗಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೧೯-೪೨ ವ); "ವಂದಿ" (ತ್ರಿಷವಿ. ಕೋಶ). [ಸಂ.]

ಪದವರ್ಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಪದವರ್ಣ . . . ಸಾಹಿತ್ಯ ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು (ಸ್ತೋತ್ರರೂಪದ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಉಂಟು) ನಾಟ್ಯಕ್ಕೇ ವಿನ್ಯಾಸಲಾಗಿದೆ . . . ಪದವರ್ಣವನ್ನು ಚೌಕವರ್ಣವೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯುಂಟು (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೨); ಪಟ್ಣಂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಅಯ್ಯರ್ ಅವರು . . . ಪದವರ್ಣಗಳು, ತಿಲ್ಲಾನಗಳು ಮತ್ತು ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೮). [ಪದ$_2$ + ವರ್ಣ]

ಪದವಳೆ 'ಪದವಟಿ' ನೋ.

ಪದವಟಿ, ಪದವಳೆ, ಹದವುಳೆ, ಹದವಳೆ (ನಾ). ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ, ಕೃಷಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಬರುವ ಮಳೆ; ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾದ ಹಾಗೂ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಮಳೆ: ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಟಿಗಳೊಳ್ ಕಳಮುಷಷ್ಟಿಕಾವ್ರೀಹಿ . . . ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯ ಭೇದಂಗಳುಂ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಪರೀಕ್ಷಯದೊಳ್ ಪ್ರಜಾಜೀವನೋಪಾಯಹೇತುಗಳಕ್ಕೃಷ್ಟ ಪಚ್ಯಂಗಳಾಗಿ (ಆಪಿಪು. ೬-೭೨ ವ); ಪದವಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪುದದಳೆ, ಪುದವಳೆ]ಯಿಂ ಧಾರುಣಿ ಬೆಳೆವುದು ಭರದಿಂದಧಿಕವೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಬೆಳೆಯದವೋಲ್ (ಮದತಿ. ೧೦-೮೭); ಪದವಟಿ ಕೊಳ್ಗೆ ಧಾತ್ರಿ ಪಿರಿದುಂ ಬೆಳಗುರ್ವರೆಯುಂ ಧರಾಧಿಪರ್ . . . ಪರಿಪಾಲಿಸುತಿರ್ಕೆ (ಪಂಚತಂ. ೩೧೨-೬); ಕೊಳೆ ಪದವಟಿಗಳ್ ಕರ್ವಿನ ಮಡಲಂತೆ ಕವಲ್ತುರ್ವಿದ ಕೆಯ್ವೊಲಗಳೆಸೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೭); ಪದವಟಿಯಾದುದಿಟ್ಟು ಯನಿತುಂ ಲಯಮಾದುದಕ್ಕೃಷ್ಟ ಪಚ್ಯವಾದುದು (ಅನಂಪು. ೬-೬೭). **ಪದವಳೆ** : ಈತನೆಲ್ಲಿದ್ದನಲ್ಲಿ ಪದವಳೆಯೆಂದುಂ ಕುಂದದಿಪ್ಪಂತು . . . ಮಾಳ್ಪುದು (ಕಇ. I, ೨೫-೩೦; ಸು. 1186). **ಹದವುಳೆ:** ರಾತ್ರಿ ಹದಮುಳೆಯಾಯಿತು(ರೂಢಿ). **ಹದವಳೆ:** ತನ್ನಯ ಸಲುಗೆ ಬಿನ್ನಹವೆಂಬ ಬೀಜದ ಬೆಳೆಗೆ ಹದವಳೆ ಹಣ್ಣಿ ಪಸರಿಸಿತೆನುತೆ ಹರುಷದಲಿ ನಲಿದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೨೨); ಇದಿರಾಗುತಲುದಧಿಯ ಪತಿಸುತನಂದದಟ ನಿಲಿಸಿಸಿ ದಳೆನಿಪ ಹದವಳೆಯನು ಸುರಿಯಲು ಭೂಮಿಪಾಲರು ಹೆದಱಿ ಹಿಂದಕೆ ತೆರಳಿದರು (ಅಂಜಚ. ೧೧-೨೦). [ಪದ$_1$ + ಮಟಿ]

ಪದವಾಸನೆ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ವಾಸನೆ: ಒಡೆಯನಾವೆಡೆ ಸಾರ್ದನೆಂದು ಪದವಾಸನೆಯ ತಡಕಿ ಮೂಸುತ ಶುನಕನಲೆದಾಡುವಂತೆ (ಮುಂಕುಕ. ೨೨೩). [ಪದ$_2$ + ವಾಸನೆ]

ಪದವಿ (ನಾ). ೧. ದಾರಿ; ಮಾರ್ಗ; ಪಥ: "ಅಧ್ವಾ . . . ಪದವೀ, ಮಾರ್ಗಃ, ಪದ್ಯಾ, ನಿಗಮಃ—ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೫). ೨. ಸ್ಥಾನ; ಅಂತಸ್ತು: ಮಾಡಿದವು ಗುರುಸೇವೆಯ ಪರಿಂ ರೂಢಿಯೊಳಗೀ ಪದವಿ ಬಂದುದು (ಗಗತಾ. ೧೯-೩); ದೇಶದ ಹಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಕ್ಕೇ ಮೊದಲನೆಯ ಪದವಿ ಇರುವುದು (ಹಣಪ್ರ. ೨೦). ೩. ಅಧಿಕಾರ; ಹುದ್ದೆ: ಬೇಡಿದ ಪದವಿಯನೀವ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೮೯); ಪದವಿಯ ರೂಪಿನ ಸೊಬಗಿನ ಮದಮುಂ ಮಾಡುವರ ಮೂಗಿನೊಳ್ ಪಾತ್ರಮನಾಡದೆ ಮಾಣನನಂಗಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೬೨); ಬಲ್ಲನೆರಡನೆಯೀಶ್ವರಂ ಫಣಿತಲ್ಪ ನಿನ್ನಯ ಪದವಿಯಂ ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವನೇ (ಬಸಪು. ೨-೧೯); ರಾಜಸೇವೆಯ ಪದವಿ ಪಾತಕಫಲವೆನುತ ನೂಕಿದರು ರಥವನು ಹಳಿವು ದರ್ಪದ ಹೇವಮಾರಿಗಳು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೫). ೪. ಮನ್ನಣೆ; ಮರ್ಯಾದೆ; ಗೌರವ: ತೊತ್ತಿಂಗೆ ಬಲ್ಲಹನೊಲಿದರೆ ಪದವಿಯ ಮಾಡದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಬಸವ. ೪೭೪); ದೇವರಾಜನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಿಂದ ರಾಜನೆಂಬ ಪದವಿಯನ್ನೂ . . . ಸಂಪಾದಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೨); ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಪದವಿಯು ಕೀರ್ತಿಯಲ್ಲ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೩). ೫. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಹದಗಡಕನಿಗೇ ಪದವಿ ಬಂದರೆ ಹಿಡಿಸಿದ ಹಗಲಲಿ ದೀವಟಗೆ (ಜನನಾ. ೯೧); ಪದವಿ ತಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ನಂಟರಿಷ್ಟರೆ ನಮಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಹಗೆ ಕಾಣ ಕೊನೆಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೨-೫೦). ೬. ವಿದ್ಯಾಪೀಠ, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಯಾದಾಗ ಕೊಡುವ ಪ್ರಶಸ್ತಿ; ಡಿಗ್ರಿ: ಪದವಿಯ ಓದಿಗೆ ಕನ್ನಡವನೆ ಆಯ್ದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೫-೧೧). ೭. ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಿರುದು: ನಾವು ಅವರಿಗೆ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು (ರಾಣಿ. ೧೬೨). ೮. ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ: ಹಲವು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೂತ್ರದ ಬಿಲಗಳಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಪದವಿಯ ಫಲವ ಕಾಣದೆ ಹೊಲಬು ತಪ್ಪಿದೆನು (ಹರಿಸಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಪದವಿಡಿ (ನಾ). ಬೆದೆಗೆ ಬಂದ ಹೆಣ್ಣಾನೆ: ಪದವಿಡಿಯನಱಿಸಿ ಪಾರಯ್ಸಿದವುದು ಕರಿ ಪೆಱವನೊಲ್ಲದದು (ಬಂಹರಿ. ೨-೪೩). [ಪದ$_1$ + ಪಿಡಿ$_3$]

ಪದವಿಡು, ಪದವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು; ಸಾಗು; ಮುಂದುವರಿ; ಗಮಿಸು: ಪದವಿಟ್ಟಳ್ನೆಯಿದ್ದಲಿಂ ತಾವರೆಗೆ ಸಿರಿಲತಾಕೋರಕಗ್ರಂಥಿ ನೀರೇಱಿದುವು. . . ಶಿಶಿರದೆಸಕಮಂ ಮಿಕ್ಕುದಕ್ಕುಂ ಬಸಂತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೩); ಹರನನರ್ಚಿಸಿದ ಪರಿಯಂ ನೆನೆದು ಪದವಿಡುತೆ ತಿರುಗಿ ತಮ್ಮರಮನೆಗೆ ಎಂದಿನಂದದಿ ಬರುತೆ (ತಿರುರ. ಜೇ. ೩-೭); ನಡದುದೆ ಮಾರ್ಗಂ ಪದವಿಡಲೊಡರಿಸಿದುದೆ ಭಂಗಿ ಕೇಶವಂಗಿದಿರುಂಟೇ (ಶಮದ. ೨೯೩ ಸಮಾಪ್ತಿ ವಾಕ್ಯಂಗಳ್); ನಳಿನಲೋಚನೆ ಕಂಡು ಪಕ್ಷಿಯ . . . ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದೆನುತ ಗಮಿಸಿದಳು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪದವಿಡುತ [ಪಾಠಾಂ. ಅಡಿಯಿಡುತ] ಕರಪಲ್ಲವವ ಚಾಚಿದಳು (ನಳಚ. ೨-೩೩). ೨. (ಕೃತಿಯಾಗಿ) ಹೇಳು,—ಬರೆ; ಶಬ್ದರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿಸು: ಪದವಿಡುವೆಡೆಯೊಳ್ ಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಪದದೊಳುಭಯಗಣ ಸಮನಾಗಲ್ ಸಲ್ಲಲಿತಕೀರ್ತಿಯಾದಪುದಲ್ಲದೊಡಾ ಕೃತಿಗೆ ಹಾನಿ ತಪ್ಪದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಡಿಟಿ); ವೀರೇಶನ ಲೀಲಾಕಥನವ ಪದವಿಡುವೆನು ಚಿತ್ತೈಸುವುದು (ವೀರೇಚ. ೧-೭); ಹಲಗೆ ಬಳಪವ ಪಿಡಿಯದೊಂದಗ್ಗಳಿಕೆ ಪದವಿಟ್ಟೆಳುಪದೊಂದಗ್ಗಳಿಕೆ . . . ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣನ ಕಿಂಕರಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧-೧೫); ಬರಹವನಱಿಯೆನಾ ಪದವಿಟ್ಟು ಕಡಿತದೊಳ್ ಬರೆದು ಮಾಡಿದ ಕೃತಿಯಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧-೨೧). **ಪದಮಿಡು:** ೧. ಮೊದಲೊಳಿದೊಂದು ಪತ್ತು ತುಡುವಲ್ಲಿ ಶತಂ ಬಿಡುವಲ್ಲಿ ಸಾಸಿರಂ ಪದಮಿಡುವಲ್ಲಿ ವೈರಿಶರಸಂಹತಿಯಂ ತಱಿವಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಮುಗ್ಗದ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ಸಮರಾಂಕಣದೊಳ್ ಗಣನಾವಿಹೀನಮಪ್ಪುದು ರಿಪುವೃಂದಮಂ ತವಿಸಿ ನಿನ್ನೆಡೆಗೆಯ್ದುಗುವಿಪಾ ಮಹಾಶರಂ (ಶಜಶಂ. ೫-೫೧). ೨. ಪದಮಿಡಲಱಿಯಂ ಗಡ . . . ಕುಕವಿ ನವರಸಾನುಭವದೆ ತನ್ನಂ ಪೆಱರನೆಂತೊ ಪೇಟ್ ತಣಿಸಿದಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೬). [ಪದ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಪದವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಮತ್ತಂ ಸ್ವಯಂಭುವಾಭಿಧಾನ ಪದವಿದ್ಯಾಚ್ಛಂದೋವಿಚಿತ್ಯಲಂಕಾರಂಗಳೆಂಬ ಮೂಱಱಿಂ ಪೆಸರ್ವಡೆದ ವಾಙ್ಮಯಮುಮಂ . . . ತನೂಜರ್ಗೆಲ್ಲಮುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದಂ (ಆಪಿಪು. ೮-೬೦ ವ); ಪದವಿದ್ಯಾಮಾರ್ಗದೊಳ್ ವ್ಯಾಕರಣಪರಿಣತಾಲಾಪದೊಳ್ ಮಿಕ್ಕ ಪಟ್ಟಿರ್ಕದೊಳಾರ್ಗಂ ದುರ್ಗಮೆಂಬಂತಿರೆ . . . ಆಶ್ಚರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ನಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೫). [ಪದ$_2$ + ವಿದ್ಯೆ]

ಪದವಿಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ನಿಯಮ: ಬೆರಸಿ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಂಗಳ್ ಬರೆ ಕನ್ನಡದೊಳಗೆ ಸಮತೆಯಿಂದಂ ಸಲ್ಗುಂ ನಿರವದ್ಯಮಾಗಿ ಪದವಿಧಿ ವಿರುದ್ಧಮಕ್ಕುಂ ತದನ್ಯಥಾವೃತ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮೨); ಪದವಿಧಿ ಕನ್ನಡಕಂ ಸಕ್ಕದಕ್ಕ

ಮಿಲ್ಲಾದ್ಯರಿಂದೆ ಸಂದುವನಱಿದಿರ್ಪುದು ಬಿರುದಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೇೞ್ವುದು ಪೞವಱೊಳಾಗದಿದು ವಿರುದ್ಧಸಮಾಸಂ (ಶಮದ. ೧೬೪). [ಪದ$_2$+ವಿಧಿ]

ಪದವಿನತ (ನಾ). ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನು : ಆ ಜಿನ ಮುನಿಗಳೊಡನೆ ವಾದಿಸಿಯುವರು ಸೋಲ್ತು ಪದವಿನತರಾಗಲ್ಕೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೯-೧೬). [ಪದ$_2$+ವಿನತ]

ಪದವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವುದು ; ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವುದು: ಪದವಿನ್ಯಾಸದ ತುಱುಗಲ್ ಪೊದೞೆ ಲಯಂಬೆರಸು ರಂಗಮಂ ಬಳಸಿದನಾ ತ್ರಿದಶಾಧಿನಾಥಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೯) ; ಪದವಿನ್ಯಾಸದಿನೆಯ್ದೆ ಕಂಪಿಸೆ ಮಹೀಚಕ್ರಂ . . . ಆ ಕೂರ್ಮಕಂಪದಿನಂಭೋಧಿ ಕಲಂಕಿದತ್ತೆನಿಸಿ ತೀನುಚ್ಚಂಡಮೋ ತಾಂಡವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೩೬) ; ತಾಳನಿರ್ಣಯ, ವೇಗ, ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಇವು ಕಥಕ್ ಪ್ರದರ್ಶನದ ನಿರ್ಣಯಾಂಶಗಳಾದವು (ಭಾರದ. ೫೫೮). ೨. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವುದು : ಪದವಿನ್ಯಾಸದ ದೇಸೆ ಮಾರ್ಗದ ವಿಲಾಸಂ ರೂಢಿವೆತ್ತಂಗಹಾರದಲಂಕಾರದ ಬಂಧ ಭಾವ ದೆಸಕಂ . . . ಎಸೆದತ್ತು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೧೦). ೧, ೨ : ಪದವಿನ್ಯಾಸ ವಿಶೇಷದೊಳ್ ಪದವಿಲಾಸಂ ಸೊಂಪುವೆತ್ತಿರ್ದ ಕಾವ್ಯದ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಮುದಾಯಶೋಭೆ . . . ಸನ್ನಿಧಿಯಾಗಿರ್ದ ಜಿನೇಂದ್ರವಾಗ್ವನಿತೆ ನಿಲ್ಕಸ್ಮನ್ಮುಖಾಂಭೋಜದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮). [ಪದ$_2$+ವಿನ್ಯಾಸ]

ಪದವಿಭಾಗ (ನಾ). ಪದ್ಯದ ಪದಗಳನ್ನು ಛಂದಸ್ಸು ಅಥವಾ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಿಡಿಸುವುದು : ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳು (ರೂಢಿ). [ಪದ$_2$+ವಿಭಾಗ]

ಪದವಿಲ್, ಹದವಿಲು, ಹದವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಹವಣಾದ ಬಿಲ್ಲು : ಮುನಿದೆರಡಂಬಿನೊಳ್ ರಥಮುಮಂ ಪದವಿಲ್ಲು ಮನೆಯ್ದೆ ಪಾರ್ದು ನೆಕ್ಕನೆ ಕಡಿದಿಂದ್ರನಂದನನಳುರ್ಕೆಯಿನಾರ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೯) ; ಪದವಿಲ್ಲಂ ನನೆಯಂಬಿನ ಪೊದೆಯಂ ಪಿಡಿದಿರದ ಪದದೊಳಾನಿರ್ದೀಡಿದೊಡಂ ಮದನಂಗಂ ಮಾನಿನಿ ದಶವದನಂಗಂ ರೂಪ ಭೇದಮೇನಾದಪುದೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬೬) ; ಬಳಿಯಂಬು ಪೂವಿನಂಬೆನೆ ತೊಳಗುವ ಪದವಿಲ್ಲೆ ನನೆಯ ಬಿಲ್ಲೆನೆ ಬೆನ್ನೊಳ್ ತಳೆದು . . . ಮನೋಜ ನಂತಿರೆ ನಡೆದಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೨೦) ; ಪದವಿಲ್ ಕಟ್ಟಿದ ಗೇಣ್ . . . ಪಾಶದ ವಿಶ್ವಕದ್ರು ದೇಸಿಯನೊದವಿಸಿ ನಡೆದತ್ತು ಬೇಂಟೆಗಾಱರ ತಂಡಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೦೨) ; ಪದವಿಲ್ ಮೊನೆಯಂಬು ಲತಾಂತಮಾಲೆ ಮಂಜುಲ ಗಜದಂತದೊಳ್ವಳಿ ವಿರಾಜಿಸೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದರ್ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೦). **ಹದವಿಲು :** ಬೋಳೆ ಕವಲಂಬುಗಳ ಹದವಿಲು ತಾಳಿಕೆಯ ಕುಪ್ಪಸದ ಬೇಂಟೆಯ ಮೇಳದಲಿ ಭೂಪಾಲ ಹೊಱವಂಟನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೧೨) ; ಉರು ಹತ್ತಳದ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಂಟೆಗಳ ಹದವಿಲು ತದೀಯ ಶರಾಳಿಗಳ ತಂದಿಳುಹಿದರು ಚರರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೬). **ಹದವಿಲ್ಲು :** ಹದವಿಲ್ಲ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ . . . ಶಬರಿಯರು ಪದೆದು ಕುಸಿದಡಸಿ ತೋಹುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿವ ಹುಲ್ಲೆಗಳನೆಸುತಿರ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೭); ಹೊಯ್ದು ತಿರುವನು ಸೆಳೆದು ಕಿವಿವರೆಗೊಯ್ದನಿದು ಹದವಿಲ್ಲಲಾ ಬಿಲು ಹೊಯ್ದುದಕಟಾ ಬಱಿದೆ ಹೆದಱಿತು ಮಾಗಧಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೨೮) ; ಭ್ರೂಲತೆಯ ಹದವಿಲ್ಲುಗಳ ಹೊಳೆವಾಲಿಗಳ . . . ಬೇಟಿಕಾತಿಯರ್ಯೆದಿದರು ವನವ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೯) ; ಮದಗಜವಿಂಡು ಬಂದುದ ಕಂಡು ಸ್ಮರಸುತ ಹದವಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೩೪-೬).

[ಪದ$_1$ + ಬಿಲ್$_2$]

ಪದವಿಸೃತಿ (ನಾ). ಪದ್ಯದ ಪಾದದ ವಿಸ್ತಾರ : ನಿಯತಸ್ಥಾನಂ ಪದವಿಸೃತಿಯೊಳಾದ ವಿರಾಮಮಱಿಗೆ ಯತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೯).

[ಪದ$_2$+ವಿಸೃತಿ]

ಪದವೀದಾನ (ನಾ). (ಘಟಿಕೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವು ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ) ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ : ಕುಲಪತಿಗಳು ಪದವೀದಾನ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವಚನ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪದವೀಧರ (ನಾ). (ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಅವನು . . . ಪದವೀಧರನಾಗಿ ಮೂರುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೭೧) ; ನೀವು ಈ ಪಿಕಾಣುಜೀವಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದವೀಧರರಾಗುವವರೆಗೂ ನಾನು ಕಾದಿದ್ದು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತೇನೆ (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೩). [ಸಂ.]

ಪದವೀಪತ್ರ (ನಾ). (ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವು ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ) ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರ : ಆ ಪದವೀಪತ್ರವನ್ನು ಮೊದಲು ನಿಮ್ಮ ಪಾದಗಳ ಮೇಲಿಟ್ಟು ನಂತರ ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಪಂಶವ್ಯ. ೧೪೨). [ಸಂ.]

ಪದವು (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಮತಲಭೂಮಿ ; ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ : ಮೇಲೆ ಪದವನ್ನು ಏರುವ ಎಂದು ಮುಂದುವರಿದ. ಚಿಕ್ಕಗುಡ್ಡವನ್ನೇರಿದರೆ ಮುಂದೆ ಬರುವುದೇ ಪದವು (ಸರಸ. ೮೦). [←ತುಳು. ಪದವು]

ಪದವೆಂಕೆ (ನಾ). ಹದವಾದ ಉರಿ ; ತೀವ್ರವಾದ ಉಷ್ಣತೆ : ಮೆಯ್ಯ ಸುಯ್ಯ ಪದವೆಂಕೆಗಳಂ ಬಿಗಿಯುಪ್ಪಿದಪ್ಪುಗಳ್ ಕಳೆದುವು ನಾಣುಮಂ . . . ಚುಂಬನಂ ಕಳೆದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೬).

[ಪದ$_1$ + ಬೆಂಕೆ]

ಪದವೆಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಹವಣುಹೊಂದು : ಪದವೆತ್ತಿರ್ದರ ಜೀವಮೊಂದೊಡಲೆ ಬೇಱೆಂಬಂತುಟಂ ಮಾಡಿದಂ ಮದನಂಗಾವುದು ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೫) ; ಪದವೆತ್ತಿರ್ದ ಗಭೀರಭಾವ ಗುಣದಿಂ ಲಾವಣ್ಯಲೀಲಾವಿಲಾಸದಿಂ . . . ತತ್ಕಾವ್ಯಂ ಜಗತ್ಸೇವ್ಯಮಪ್ಪುದು (ಶೃಂಗಾರ.೧-೧೦); ಶುಭಾಂಗಿ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ರತಿಕೋಟಿಯುಂ ಪಳಿದು ರಂಜಿಸಿದಳ್ ಪದವೆತ್ತ ಚೆಲ್ವಿನಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೬).

[ಪದ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಪದವೆಱು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆ; ಎಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ವಿದಿತ ವಿಶೇಷಣಪದಮವು ಪೊದಲ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನಾಂತು ವಾಕ್ಯದ ಮೊದಲೊಳ್ ಪದವೆತ್ತುವಗ್ರಕಾರಕ ಪದದ ವಿಭಕ್ತಿಯನೆ ತಳೆವುವನ್ವಯಮುಖದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧೪೦). ೨. ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ ; ಆಸ್ಪದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪದವೆತ್ತನುರಾಗವಿಭ್ರಮಂ ಜನಿಯಿಸಲಾಗಳಾಕುಲತೆಯುಂ ತಳೆದೆನ್ನನೊಱಲ್ದು ನೋಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೧೪) ; ಒದೆದು ಕಲಂಕಿ ಪಾಯ್ವ ಪದದೊಳ್ ಪದವೆತ್ತು ಪುಡುಂಕುನೀರನರ್ದಿದಳುಱೆ ಮೋದಿ ಮುಂದಲೆಗೆ ಪಾಯ್ದು ಪೊರಳ್ಚಿದಳ್ . . . ಅವಳಾಱದೋವದವನಂ ವನಿತಾಜನಚಿತ್ತಚೋರನಂ(ಲೀಲಾವ. ೧೩-೨೨) ; ತಾಂ ಮೊಗಂಗುಡೆ ಪದವೆತ್ತು ಚುಂಬಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೨). [ಪದ$_2$+ಪೆಱು$_1$]

ಪದಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಪದಕ್ಕೆ ಇರುವ ವಾಚ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಪದಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಗೌಣಗಳಲ್ಲದೆ ಪರಮುಖ್ಯವೆಂದೊಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಕಲಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೬).

[ಪದ$_2$+ಶಕ್ತಿ]

ಪದಶಬ್ದ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಸಪ್ಪಳು ; ಹೆಜ್ಜೆಯ ಧ್ವನಿ : ಪದಶಬ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಅವಳ ಮನಸು ಬಾಗಿಲ ಕಡೆಗೆ ಎಗರೆಗರಿ ಹೋಗತೊಡಗಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೨). [ಪದ$_2$+ಶಬ್ದ]

ಪದಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ಪದಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಪದಬಂಧ : ಸರಸಪದಶಯ್ಯಾದ್ಯ ಥವ್ಯಾಕರಣಯುತಲಾಲಿತ್ಯನಿಯುವಾಕ್ಷರಸಲಕ್ಷಣಭಾವವಾಗಿರೆ ರಚಿಸುವೆಂ ಕೃತಿಯ (ಬಸವು. ೧-೧೯). [ಪದ$_2$+ಶಯ್ಯೆ]

ಪದಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ : ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪದಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ . . . ಪರಿಗಣಿಸುವಂತೆ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (ವಾಕ್ಯ) ಪ್ರಮಾಣಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೮೫). [ಪದ$_2$+ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಪದಶಿಲೆ (ನಾ). ಅಡಿಗಲ್ಲು ; ತಳದ ಕಲ್ಲು : ಪೃಥ್ವಿಕುಳಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ದಶಿಲೆ ಬಿಗಿದು ತಳಕಂಬ ಕಳಶದ ಮೇಲೆ ಕೆಸಜುಗಲ್ಲು (ಅವಚಂ. ೨೬-೧೧೨). [ಪದ$_2$+ಶಿಲೆ]

ಪದಸಂಘಟ್ಟನ (ನಾ). ಕಾಲಿನಿಂದ ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ,—ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಪದಾಘಾತ : ಪದಸಂಘಟ್ಟನದಿಂದವೆಟ್ಟವನಿಯುಂ ಪರ್ವಿರ್ದ ಕೆಂದೂಳಿ ದಿಗ್ರದನಿವ್ರಾತದ ಕುಂಭಮಂ ಪುದಿದು ತತ್ಸಿಂಧೂರದಂತಿರ್ದುದು (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೪೧). [ಪದ$_2$+ಸಂಘಟ್ಟನ]

ಪದಸಂಘಟ್ಟನೆ (ನಾ). = ಪದಸಂಘಟ್ಟನ : ಪದಸಂಘಟ್ಟನೆಯಿಂ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಕುಲಂ ನುರ್ಗಾಗೆ . . . ಮುತ್ತಿದನೊತ್ತಂಬದೆ ರಾಜಹಂಸಪುರಮಂ ಶ್ರೀಮಾಳವಕ್ಷೋಣಿಪಂ (ದಶಕು. ೧-೬೨).

[ಪದ$_2$+ಸಂಘಟ್ಟನೆ]

ಪದಸಂಚಯ (ನಾ). = ಪದಪುಂಜ ೧ : ಉಡುಗಿದುದೀಗಳೀಗಳಿನ ಕಬ್ಬದೊಳೊಟ್ಟಜೆ ಕೆಟ್ಟುದೀಗಡೀಗಡಿನ ಕವಿವ್ರಜಕ್ಕೆ ಪದಸಂಚಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೯). [ಪದ$_2$+ಸಂಚಯ]

ಪದಸಂಚರಣೆ(ನಾ). ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ರೀತಿ,—ಕ್ರಮ: ಪದಸಂಚರಣೆಯುಲಿ ಲಿಪಿ ತಿರುಗಿ ನೋಡದ ಬಿರಿದು ಬೇಜಿ ಕುಮಾರ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವಚೋಲಹರಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೧೦). [ಪದ$_2$+ಸಂಚರಣೆ]

ಪದಸಂಧಾನ (ನಾ). ಪದಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ,—ಜೋಡಣೆ : ಮಾನಿತಪದಮಂ ಪದಸಂಧಾನಮನರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯುಂ ಕವಿಹೃದಯುಸ್ಥಾನಮನಱಿದೋದದೆ ಕಣ್ಬೇನೆಯ ಕರಡಿಯುವೊಲೂಟ್ಟಪಂ ವಾಚಕನೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೦ ಅಡಿಟ). [ಪದ$_2$+ಸಂಧಾನ]

ಪದಸಂಪತ್ತು (ನಾ). ಶಬ್ದಸಂಪತ್ತು : ಅವರು ಈ ಭಾಷೆಯ ಪದಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೬೬).

[ಪದ$_2$+ಸಂಪತ್ತು]

ಪದಸಂಯೋಜನೆ (ನಾ). = ಪದಸಂಧಾನ : ಮಹೋನ್ನತವಾದ ಆಲೋಚನೆ ಸರಳ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪದಸಂಯೋಜನೆಯ ಮೂಲಕವೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳ್ಳಬಲ್ಲದು (ಸೌಂದಸ. ೩೯೦). [ಪದ$_2$+ಸಂಯೋಜನೆ]

ಪದಸೋಂಕು (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಸ್ಪರ್ಶ; ಪಾದಸ್ಪರ್ಶ: ದಳಸಿಳಯುವನು ಸಾರಿದು ಮುಂದೆ ಸಂದಿಪ ಹವಣನಱಿಯದೆ ...ಸಾರುತಿರೆ ಪದಸೋಂಕಿಗಾ ಸತಿ ಕ್ರೂರವಾಯುಸಕಂಜಿ ಪತಿಯ ಶರೀರವನು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ತಾಚರಿಸಿದಳು ಭೀತಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೧೦). [ಪದ$_2$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ಪದಸ್ಖಳನ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ಪದಸ್ಖಳನಮಾದುದಂಚೆಗಿದಿರೊಳ್ಪಿಕಂ ವಕ್ರಮಂ ತೊದಳ್ನುಡಿದುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೩೯).

[ಪದ$_2$+ಸ್ಖಳನ(=ಸ್ಖಲನ)]

ಪದಸ್ತ (ನಾ). ಪದವಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಹುದ್ದೆದಾರ : ಸರಸದ ನಾಡು ವೈಸಿಕದ ಬೀಡು ಪದಸ್ತನ ಸೀಮೆ ಬೇಂಟೆದಾಗರಮುಪಚಾರದಿಕ್ಕೆಯೆನಲೊಪ್ಪುವುದಲ್ಲಿಯ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೬-೩೦) ; ಹಸ್ತಿವಾಹನನಾದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತದೇವನಿಕಾಯದೊಳಗೆ ಪದಸ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರಶಸ್ತ]ನಾವನು ನಿನ್ನವೋಲ್ (ಹಂಸಾ. ೨೬).

[<ಸಂ. ಪದಸ್ಥ]

ಪದಸ್ತತನ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಘನತೆ : ಪೇಡತನವನು ಬಿಡಿಸಿ ಸಲೆ ಕೊಂಡಾಡಿ ಕಾಡಿದನಸುರಜಾತಿಯೊಳೋಡೆ ಪರಿಭವ ತನ್ನದೆಂಬ ಪದಸ್ತತನದಿಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೬೨). [ಪದಸ್ತ+-ತನ]

ಪದಸ್ತೆ (ನಾ). = ಪದಸ್ಥೆ ೨ : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟು ಮಾಡೋವ ಮೊದಲು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಮಾಡಲಿ, ನಾವು ಪದಸ್ತೇರು, ಗರತೀರು ಕೆಟ್ಟುಹೋದೆವೆ? (ಮುಸುಗ. ೬೮). [<ಸಂ. ಪದಸ್ಥಾ]

ಪದಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಮೇಲ್ತರಗತಿಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ನನ್ನಿಯಕೋದಲ್ . . . ಪದಸ್ಥಗಣಿಕಾಕುಲಮೊಲ್ದುಜಿಕೇಳ್ವುದಾವಗಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೮-೫೧೨) ; ಗಾವಿಲ ಬಂದು ಪಟ್ಟಣದ ಪದಸ್ಥವೇಶ್ಯಾವನಿತೆಯರ ಕಂಡಂಜಿ ಭಾವಜಕೇಳಿಗೆ ಮೇಲಿಕ್ಕದಿರಲವನಾವ ಸತ್ಪುರುಷ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೩೪). (ನಾ). ೨. = ಪದಸ್ತ : ಪದಸ್ಥನೆನೆ ಸತ್ಯಶೌರ್ಯಶೌಚಾದಿಗುಣಾಸ್ಪದನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಾಹವಮಲ್ಲದೇವನಂ ಮನದೆಗೊಂಡನಣ್ಣಿಗದೇವಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೩) ; ಘನನಲಾ ಭಗದತ್ತ ಕಾಂಭೋಜನು ಪದಸ್ಥನಲಾ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೪೮). ೩. [ಜೈನ] ಪದಸ್ಥ, ಪಿಂಡಸ್ಥ, ರೂಪಸ್ಥ ಮತ್ತು ರೂಪಾತೀತ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಂಚಪದವೆಂಬ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ಧ್ಯಾನ ; ಧರ್ಮಧ್ಯಾನದ ಭೇದ; ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಚಿಂತನೆ: ತಾರಗೆಯುಂ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯ ವಾರಿಯೊಳಿರದೊರಸಿ ಕರ್ಚಿದಂತೆವೋಲೆಸೆವಾಕಾರದ ಪಂಚಪದಂಗಳನಾರಯ್ದತಿಶುದ್ಧಮನದೊಳಿರಿಸೆ ಪದಸ್ಥಂ (ಪಸಾರ. ೫೬೩).

[ಸಂ.]

ಪದಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). = ಪದಸ್ತತನ : ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದ ಕತದಿಂ ತ್ಯಾಗವಾಸತ್ತು ಬೇಡಿದುದಱಿಂ ದಾನ ಹವಣಿನ ಪದಸ್ಥಿಕೆಯ ಜೋಡಿಯುಂಟೆದ ಱಿರೊಳುಪಕಾರ (ಹಚಕಾ. ೬-೧೨). [ಪದಸ್ಥ+-ಇಕೆ]

ಪದಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು; ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವಳು : ಅಗ್ರಮಹಿಷೀಪದದಲ್ಲಿ ಪದಸ್ಥೆಯಾಗು (ಆದಿಪು. ೪-೫೬). ೨. ಜಾರೆ ; ಸೂಳೆ : ಆತನು ಬಂದಪನೆಂದೊಡನಾರನಾದೊಡಂ ತಡೆಯಿರಿಯೆಂಬ ಗರ್ವದ ಪದಸ್ಥೆಯರಾ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೊಪ್ಪುಗುಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೮-೫೧೩). [ಸಂ. ಪದಸ್ಥಾ]

ಪದಹತ (ಗು). ಪದಾಘಾತಗೊಂಡ : ಪದಹತಧೂಳಿಮಯವಾಕಾಶ ರಥತುರಗಾಳಿಮಯ ದಿಗುಜಾಲವೇನೆಂಬೆನು ಮಹಾದ್ಭುತವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೪). [ಪದ$_2$+ಹತ]

ಪದಹತಿ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಹೊಡೆತ ; ಪದಾಘಾತ : ಪದಹತಿಯಿಂ ನೆಲಂನ್ನಡುಗೆ . . . ವಿರೋಧಿಯಂ ತುಳಿದು ಕೊಲ್ವುದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೩-೧ ; ಸು. 1070) ; ಬಿಜುನಡೆಯ ಪದಹತಿಗಳಿವ ಪಲತೆಱದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ವಿಮೋಕ್ಷಂ ದೊರೆವುದು (ಬಸವು. ೩೪-೩೬) ; ಪದಹತಿಗೆ ಮಾಹೇಂದ್ರಶೈಲ ಭೂಮಿಯ ತಳದಿ ಹುದುಗಿದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೨೯). [ಪದ$_2$ + ಹತಿ]

ಪದಹಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಡನ್ನು ಹೇಳು : ಅಕ್ಕವ್ವ ತನ್ನ ಸವಿಯಾದ ದನಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಸವನ ಮೇಲಿನ ಪದ ಹಾಡುತ್ತಾಳೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೨). ೨.(ಆಲಂ) ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡು; ಮುಗಿಸು: ಅವನು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪದ ಹಾಡಿದ (ರೂಢಿ). ೩. ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಸುಡು ; ಬಿಸಿತಾಗು : ಈ ಉರಿಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಚಪ್ಪಲಿಯೂ ಕಿತ್ತುಹೋಗಿ ಕಾಲು ಪದಹಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ದುಃಖಿಸು ; ಗೋಳಾಡು : ಸದಾ ಕಾಲವೂ ಮಗನಿಗೆ ಕೆಲಸವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಪದಹಾಡುವುದೇ ಆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಪದ$_1$+ಹಾಡು$_1$(<ಪಾಡು$_1$)]

ಪದಹೇಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಡನ್ನು ಹೇಳಿಸು : ಆ ಹೆಣ್ಣು ಅವನನ್ನು ಕರೆದು ತನ್ನ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ ಕೂರಿಸಿ ಪದಹೇಳಿಸಿ ಭಿಕ್ಷ ಹಾಕಿದಳು (ಸಣ್ಣಕ. IV, ೬೬). ೨. ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು ; ಅಳಿಸು : ಉರಿ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಕಾಲು ಚುರುಗುಟ್ಟಿ ಪದಹೇಳಿಸುತ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ).
[ಪದಹೇಳು + -ಇಸು$_3$]

ಪದಹೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಪದಹಾಡು ೧ : ಪದಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವಳು ಇವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಕೊಟ್ಟಳು (ಸಣ್ಣಕ. IV, ೬೫) ; ಪದಹೇಳು ವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬೀಗುತಿಯಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿತಳಾಗಿದ್ದ ಕೆಂಚಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಹಾಡಲು ಸಜ್ಜಾಗಿ ಕುಳಿತಳು (ಸುವಸಂ. ೫೦). ೨. (ಆಲಂ) (ನೋವಿನಿಂದ)ಗೋಳಾಡು; ದುಃಖಿಸು : ಕೊಡದೇ ಪದಹೇಳ್ತಾನು! ನಾ ಬಿಡ್ತೇನೇನು (ತಿಡುಗು. ೬೯). [ಪದ$_2$ + ಹೇಳು(<ಪೇೞ್)]

ಪದಱು$_1$, ಪತರು, ಪದರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಕೆನಿಸು ; ಕೋಪಿಸು ; ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗು : ಪದಱಿ ಸಕಲಪ್ರಜೆಯ ನೋಯಿಸ ಲದು ನೃಪಗೆ ಲೇಸಲ್ಲ . . . ಪದುಳದಲಿ ಭೂಪ್ರಜೆಯು ಕೆಡದಂದದಲಿ ರಕ್ಷಿಪ ಬಗೆಯ ವಿರಚಿಸುವುದೆ ವಿಚಾರಿಸೆ ಧರ್ಮಸಾಧನವೆಂದನಾ ಭೀಷ್ಮ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೨-೮೮) ; ಬಱಿದೊಡಂಬಡಿಕೆಗೊಳಗಾಗದಿರೆಯೆಳ್ದು ಪರಿ ದೆಯ್ದುವನಿತಱೊಳ್ ಪದಱಿವಂದು . . . ಸೆಜ್ಜೆವನೆಗೆಳೆದೊಯ್ವ (ಮಡಿಕ್ಯಾ. VI, ೧೬೩೦). **ಪತರು : ೨.** ಚಡಪಡಿಸು ; ಕಳವಳ ವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಒದ್ದಾಡು : 'ಪತರುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಪದರು$_1$:** ೧. ನೀನು ಅವರನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವನೇ ಸರಿ ; ಪದರಬೇಡ ; ತಾಳಿಕೊ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೧೧). ೩. ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಬಡಬಡಿಸು : ಪರಿಹಾಸ್ಯವನು ಮಾಡಿ ಪದರಲಾಗದು ಅಂತಃಕರಣ ನೀನಿಟ್ಟು ತೆರಳುವುದೆ ಸೌಖ್ಯ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೯) ; ತಾನೇ ನಾದರೂ ಪದರಿಬಿಟ್ಟರೆ ಅವಿವೇಕ. ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಮಾತನ್ನೇನೂ ಆಡದೆ ಸರೋಜಳನ್ನು . . . ಕೂಡಿಸಿದನು (ಮಹಾಗ. ೨೬೦). ೪. ಹೆದರು ; ನಡುಗು : ಸುದತಿಗಾ ನುಡಿ ನಿಶಿತ ಶೂಲಾಗ್ರ ದಲಿ ತಿವಿದಂತಾಗೆ . . . ಚಿಂತೆಯಲಿ ಪದರಿ ಹಮ್ಮನೆ ಹರದು ಕಂಗ ಳೊಳುದುರೆ ಜಲಬಿಂದುಗಳು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೩-೨೧) ; ಕುಧರಂಗಳ್ಕೈತಂದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳ್ ಬರೆ ಕಂಡು ಬೆದರಲನಿಮಿಷನಿಕರಮಾ ಪುರಂ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಪದರದೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆದರದೆ] ನೃಪಾಗ್ರಣಿ ವಿದೇಹನಂದನನಿರ್ದನತಿಮನೋ ಹರ್ಷದಿಂದ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೧೯-೬) ; ಪದರಿ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡು ಪಶುಗಳು ಚೆದರಿ ಓಡಿಹೋದವು (ಗೋಹಾಡು. ೧೧-೫೧) ; ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾತ ಕ್ಕೇನು ಕಡಮೆ ? . . . ಯಾಕೆ ಪದರುತ್ತೀಯೆ ? (ಆದೂಟ. ೩೩). ೫. ಅಲುಗಾಡು ; ಮಿಸುಕು ; ಚಲಿಸು : ಅದ ಕಂಡು ಪಕ್ಷಿಗಳು ಬೆದರಿ ಭೂಮಿಗೆ ಯಿಳಿದು ಪದರಾದೆ ಕುಳಿತಿರಲು ಕಂಡಾ ನಳನಾಗಾ (ಯನಳ.೧೪) ; ಬಿಳಿಯ ಮಂಜಿನ ಮುಸುಕು ಬಳಸಿದ ಮೆಳೆಯ ಪೊದರಲಿ ಪದರುತ . . . ಮಿನುಕುವ ಮಿಂಚುಹುಳವೆಂದೆಣಿಸಲೋ ! (ಇಂಗೀತ. ೧೩-೨). ೬. ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ;ಅಸ್ಥಿರವಾಗು : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾದಂಬರಿಯ ನೀನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಕಂಡು ಪದರಿ ಇದೇನ ತೊಡಗಿದೆ ಎಂದು ಲಜ್ಜೆಯು ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಲಿರುವುದು (ಪಚಕಾ. ೬೨) ; ಯದುಕುಲಾಬ್ಧಿಚಂದ್ರನೆ ಪದರದಲೆ ತಾನಾಡೀದವಧಿಗೆ ಬಂದಾನೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨೩).

ಪದಪದರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಬಳ್ಳಿಗೊಂಚಲಿನಂತೆ ತೀವಿ, ಹಬ್ಬಿದುದು ನಮ್ಮ ತೋಳ್ ಪದಪದರಿ ಬೆದರೆ ಆಥೆನ್ಸ್ ! (ಪಾರಸಿ. ೩೪-೬೬೩).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪತಱು ; ಮಲ. ಪದಱು, ಪದರು ; ತೆಲು. ಪದಱು, ಪದರು, ಪದುರು ; ಮಲ್ತೊ. ಪದ್ರರೆ, ಪದ್ಯರೆ]

ಪದಱು$_2$ (ನಾ). ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ; ಆತುರ : ಪದಱಂದೊಂದಿದ ಭೀತಿಯಿಂ ನಡುಕಮಂ ಪೆರ್ಚಿಕುಮಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಸಿದ ಮದ್ದೃಷ್ಟಿಗಳಂ ಕರಂ ಮಱ ಸುಗುಂ ಹರ್ಷಾಶ್ರುವಿ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೬೧-೯೨). [<ಪದಱು$_1$]

ಪದಾಂತ (ನಾ). ಪದದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ,—ಅಕ್ಷರ : ತಳೆಗುಮ ದಂತ ಪದಾಂತಂಗಳೆತ್ವಮುಮನಿತ್ವ ವೃತ್ತಿಯುಮನುತ್ವಮುಮಂ(ಶಮದ. ೨೬೮) ; ಪದಾಂತವಾದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಪರವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆಣ್ ಆದೇಶ ವಾಗುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೧). [ಪದ$_2$+ಅಂತ$_2$]

ಪದಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ. ೨. ಬೇರೆಯ ಶಬ್ದ ; ಇನ್ನೊಂದು ಪದ : ಮಱಸುಂದು ಸೂಟಿಸುಂದನೆ ಪಿಱಿತಿನಿ ಯೆನೆ ಪೂಱಿಯೆನೆ ಪದಾಂತರದಿಂದಂ ನೆಱೆದು ನಿಲೆ ದುಷ್ಕೃತೀತಿಯ ನಱುವ ಪೆಱಪೆಱವುಮಿನ್ನವೇಗ್ರಾಮ್ಯಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೬); ಇಂತಿದೆ ನೆಲೆನೆಲೆಯೆನಗೆಂದುಪದಾಂತರದಿಂದತನು ತನ್ನ ಪೆಸರನದರ್ಕಂ ಸಂತಸದಿ ನಿಟ್ಟನೆನೆ ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆದ ವಿದೇಹನಾಮುಮಾ ಮಹಿಗೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೭೯). [ಪದ$_2$+ಅಂತರ]

ಪದಾಂತರೀಕರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲು ಮತ್ತೊಂದು ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು : ಪ್ರಣುತ ಪದಾಂತರೀಕರಣಮಂತದೆ ತಾಣದೊಳಾದೊಡಂ ಮಹಾಗುಣಮನೆ ತರ್ಕಮೇಕಬಹುಭೇದವಿಕಲ್ಪ ಮನಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಪದಾಂತಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪದದ ಅಂತ್ಯವರ್ಣವು ಮುಂದಿನ ಪದದ ಆದಿವರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಆಗುವ ಸಂಧಿ : ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳ ಮಧ್ಯಮುಂ, ಪೂರ್ವಪದದ ಕಡೆಯುಂ ಪರಪದದ ಮೊದಲುಂ ಕೂಡೆ ಪದಮಧ್ಯಸಂಧಿ ಪದಾಂತಸಂಧಿ ಎಂದು ಸಂಧಿ ವಿಷಯಮಿರ್ತೆಱಂ (ಶಮದ. ೫೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಪದಾಂತಸಂಧಿಯು ಈಗಿನ ಪದ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು . . . ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಎಪು. ಪೀಠಿಕೆ). [ಪದಾಂತ+ಸಂಧಿ]

ಪದಾಂತ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಪದಾಂತ : ದೀರ್ಘಂ ಪೂರ್ವಪದಾಂತ್ಯ ದೊಳುತ್ತರಪದದ ಮೊದಲೊಳೊದವಿರೆ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೯೩). ೨. ಪದ್ಯದ ಪಾದದ ಅಂತ್ಯ,—ಕೊನೆ : ಬಿಂದು ವಿಸರ್ಗಂ ವ್ಯಂಜನ ಮೊಂದಿದ ದಡ್ಡಕ್ಕರಂ ಪದಾಂತ್ಯಂ ದೀರ್ಘಂ ಬಂದೊಡಱಿ ವನಜಮುಖಿ ಗುರುವೆಂದುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೫). [ಪದ$_2$ + ಅಂತ್ಯ]

ಪದಾಂತ್ಯಸಂಧಿ (ನಾ). = ಪದಾಂತಸಂಧಿ : ಪದಾಂತ್ಯಸಂಧಿಗೆ : ಅವನ+ಆಳ್ತನಂ, ಅವನಾಳ್ತನಂ (ಶಮದ. ಸ. ೬೦ ಪ್ರಯೋ).
[ಪದಾಂತ್ಯ+ಸಂಧಿ]

ಪದಾಕ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. (ಅಧಿಕಾರವು) ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಒಳ ಪಟ್ಟುದು : ಚಲುಕ್ಯರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಪಲ್ಲವರಿಂದ ಪದಾಕ್ರಾಂತವಾದ ಮೇಲೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಹೇಗಾದರೂ ತನ್ನ ವಂಶದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂಬುದೊಂದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ . . . ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು (ಕರ್ನಾಅ. ೭೧). ೨. ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮದನಂ ಮದಿರಾಕ್ಷಿಯರನೀ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದೊಳೆ ತನ್ನ ಪದಾಕ್ರಾಂತರಂ ಮಾಳ್ಪ ಮಿತ್ರನ ಚರಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೩೦ ಪ). [ಪದ$_2$ + ಆಕ್ರಾಂತ]

ಪದಾಗಮಜ್ಞ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಅಸಮರ್ಥಮಪ್ರತೀತಂ . . . ನೀರಸಮೆಂದು ದೋಷಮಿವು ಸಮನಿಸುಗುಂ ಪದದೊಳ್ ಪದಾಗಮಜ್ಞರ ಮತದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೫).
[ಪದ$_2$+ಆಗಮಜ್ಞ]

ಪದಾಘಾತ (ನಾ). ೧. ಒದೆತ ; ಪಾದಾಘಾತ : ಭೀಮಸೇನನ ಗದಾಘಾತದೊಳೂರುಭಂಗಮುಂ ಪದಾಘಾತದೊಳ್ ಮಕುಟಭಂಗ

ಮುವಮಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೯-೧೬ ಪ); ನಿಮ್ಮ ಪದಾಘಾತದಿಂದ ಈ ಕೊಡಗು ನುಚ್ಚುನೂರಾಗಿದೆ (ದೌಲತ್. ೩೩೫). [ಪದ$_2$+ಆಘಾತ]

ಪದಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಾಳು ; ಪದಾತಿ : "ಪದಿಕಂ ಪತ್ತಿ ಪದಾತಂ ಪದಾತಿ ಪದಾತಿಕಂ ಪದಾಜಿಗೆ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೧೦). ೨. ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು ; ಪಾದಚಾರಿ. [ಸಂ.]

ಪದಾತ (ನಾ). = ಪದಾಜಿ ೧ : "ಪದಿಕಂ ಪತ್ತಿ ಪದಾತಂ . . . ಪದಾಜಿಗೆ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಪದಾತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಲುನಡೆಯ ಸೈನಿಕ; ಕಾಲಾಳು: "ಪದಾತಿಃ . . .. ಪದಿಕಃ, ಪಾದಚಾರೀ – ಈ ೮ ಕಾಲಾಳ್" (ಹಲಾಯು.೭೪-೨೯೬); ರಥವ್ರಜಮುಯುಮುಂ ಪದಾತಿಮುಯಮುಂ ನೆಱಿಯಾದುದು ಕಾಡು ಕೋಡುಮಾರ್ ತ್ರಿಜಗದೊಳಾಂಪರೀ ಬಲಮನಿನ್ನೆನಿಸಿತ್ತು ಚತುರ್ಬಲಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೮) ; ನೆರೆದುದು . . . ನಿಜಭುಜಾಲಾಪದ ಪದಾತಿಯೊಡ್ಡುಗಳಲ್ಲಿ (ಇಹರ.ಹ. ೧೩೫-೨೪) ; ಚೂಣಿಯೊಳಿರದು ಬಲದ ಪದಾತಿ ಸವೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೪-೪೬). ೨. ಕಾಲುನಡಗೆಯವನು; ದಾರಿಗ. [ಸಂ.]

ಪದಾತಿಕ (ನಾ). = ಪದಾಜಿ ೧ : 'ಪಾದಾತಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪದಾತಿನಿ (ನಾ). ಕಾಲಾಳಿನ ಸೈನ್ಯ : ವಂಕದರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಱ ವಾಳ್ಗಮಾಂಕೆಯೊಳ್ ಗಡಣಿಸೆ ಕಾದುತಿರ್ದುದು ಮಹೇಂದ್ರಪದಾತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೬). [ಸಂ. ಪದಾತಿನೀ]

ಪದಾತಿಪತನ (ನಾ). ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸೋಲು,—ನಾಶ : ಮಹಾರಥರು ಮೆದೆಗೆಡೆದುದುಳಿದ ಪದಾತಿಪತನವನಱಿಯೆ ನಾನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೩೮). [ಪದಾತಿ+ಪತನ]

ಪದಾದಿ (ನಾ). ೧. ಪದದ ಆರಂಭ. ೨. ಪದಾರಂಭದ ಅಕ್ಷರ : ಪದಾದಿಯ ಬಕಾರಕ್ಕೆ ಐತ್ವಂಬೆರಸಿದ ಭಕಾರವುಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೭೫ ವೃತ್ತಿ). [ಪದ$_2$+ಆದಿ$_2$]

ಪದಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರಸ್ಥ : ಆವೇದನಪತ್ರದ ಮೇಲೆ ಆ ಪದಾಧಿಕಾರಿಯಿಂದ . . . ಅವನ ಹೆಸರು ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (ಭಾಧಾನ. ೫). [ಪದ$_2$+ಅಧಿಕಾರಿ$_1$]

ಪದಾಧ್ವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಹಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಸಾದಾಖ್ಯಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಗಳ ದಾರಿ ; ಮಂತ್ರ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಭುವನ, ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಕಲಾ ಎಂಬ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವರ್ಣಾಧ್ವ, ಪದಾಧ್ವ, ಮಂತ್ರಾಧ್ವ (ಇವು ಮೂರು ಶಬ್ದಾಧ್ವಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೨ ಅಡಿಟ). [ಪದ$_2$+ಅಧ್ವ]

ಪದಾನತ (ನಾ). ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನು —ಬಾಗಿದವನು: ಇಂದ್ರನಂ ಕಂಡು ಪದಾನತನೆಂದಂ ದಶಮುಖನಪ್ರತಿಮಂ ಸಮರದೊಳಿದಿರ್ಚುವವರಾರವನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೩) ; ಜರತ್ತೃಣಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂ ಬಿಸುಟಹೀಂದ್ರಮರ್ತ್ಯೇಂದ್ರನಿರ್ಜರೇಂದ್ರಪದಮಂ ಪದಾನತರ್ಗೆ ಮತ್ತೆ ನೀನೀವುದೇಂ ಕರಂ ಬಗೆಯೆ ಚೋದ್ಯಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೯೩). [ಪದ$_2$+ಆನತ]

ಪದಾನುಗುಣ್ಯ (ನಾ). = ಪದಮೈತ್ರಿ: ಪದಗಳಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾದ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಶಯ್ಯೆ ಎಂದು ಹೆಸರು . . . ಶಯ್ಯೆಗೇ 'ಪದಾನುಗುಣ್ಯ'ವೆಂದೂ 'ಪದಮೈತ್ರಿ'ಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೪). [ಪದ$_2$+ಅನುಗುಣ್ಯ]

ಪದಾಯುಧ (ನಾ). ಕಾಲನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಹುಂಜ : "ಕುಕ್ಕುಟಂ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ ಪದಾಯುಧಂ ಕೃಕವಾಕು ಕೋಟಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಪಿಂಗರಾ. ೫೧-೫) ; ಪದಾಯುಧ ಚಕ್ರವಾಕ ಕಳಿಂಗ . . . ಭರದ್ವಾಜಾದಿ ಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರ ಬಿದ್ದುದು ಬಿಗಿದ ಕೇಸುರಿ ಕಣ್ಣವಲೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೨). 'ಚರಣಾಯುಧ' ಪರಾ. [ಪದ$_2$+ಆಯುಧ]

ಪದಾರ್ತ (ನಾ). ಅರ್ಪಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯ,—ವಸ್ತು : ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತೋಂಟದ ಶ್ವಾಮಿಗೆ ಕಲ್ಲ ಮಟವ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಬಿಟ್ಟಗ ದೇವರಿಗೆ ಪದಾರ್ತಮಂ ನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಮಾಡಲಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಪದಾರ್ತಮಂ ಕೈಕೊಣ್ಡು . . . ಸಜ್ಜನ ಸತ್ಪುರುಸರು ಯಿ ಮಟದಲಿ ಯಿ ಪದಾರ್ತವ ಅನುಭವಿಸುವರು (ಎಕ. XVI, ಕುಣಿಗ.೪೯-೩೦; ಸು. 1480?). [<ಸಂ. ಪದಾರ್ಥ]

ಪದಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಪದದ ಅರ್ಥ,—ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಸುಕಥಾಳಾಪಮನೋತು ಪೇಟ್ವುದು ಪದಾರ್ಥೋಕ್ತಿಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೬) ; ಕಾವ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮಥಿಸಿ ಜನಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು ನೋಡದೆ ಪಿನೂತನಕವಿತೆಯೆಂದು ಕುಂದಿಟ್ಟು ಜಱಿದೊಡೆ ಪೇಳ್ದವ ನೊಳಾವದೂಱೆಯುಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೭). ೨. ವಸ್ತು ; ದ್ರವ್ಯ : ಇನಿವಿರಿದು ಪರಾಕ್ರಮಮುಳ್ಳ ನಿನಗೆ ತೀರದ ಪದಾರ್ಥಮಿಲ್ಲೆಂಬುದನಾಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ಬೇಡೆನಲಱಿದಪೆನಿಲ್ಲ ನಿನ್ನನಿನ್ನುಂ ಬರವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೪) ; ಉಪ್ಪು ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪದಾರ್ಥವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮). ೩. ಸಾರು, ಹುಳಿ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೋಗರ : ಹಸಿಯ ಬಿಸಿಲನೆ ಕೊಯ್ದು ಪದಾರ್ಥವ ಮಾಡಿ ಉಸಿರ ಎಸರಲ್ಲಿ ಬಾಗುತ್ತಿಪ್ಪರಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೫೮-೨೫೦). ೪. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಆಹಾರವಿಶೇಷ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕಕ್ಕಱಿಂ ಪರಿಯಾಣದಲಿ ಪೊಸ ಪೊಸ ಪದಾರ್ಥಶ್ರೇಣಿಯುಂ ಲೇಸಾಗಿ . . . ನೀಡುತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೩-೧೧) ; ಉಣ್ಣುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬದಲು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫). ೫. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ನವ ಪದಾರ್ಥ ರಂಧ್ರ . . . ನಾಟ್ಯಾಂಗ ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವೃಪಹಾ.೧೧). ೬. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಬಂದಿರೆ ಶಶಾಂಕ ದಿವಸೇಶ ಮರುದಿಂದ್ರರ್ . . . ಇಂದುವದನೇ ಯತಿ ಪದಾರ್ಥದೊಳೆ ನಿಂದಂದೆಂದುಮಿದ ಕೇಳ ಪೆಸರಿಂ ವನಮಯೂರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೯). ೭. [ನ್ಯಾಯ] ವಾದದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ವಿಭಾಗ,—ಪ್ರಕರಣ. ೮. = ಪದಾರ್ಥಸಪ್ತಕ : ವೇದೋಕ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ದೇಶ ಶಕ್ತಿ ಶುದ್ಧಿ ಅಶುದ್ಧಿ ಸಹಾಯ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರೀಭೇದದಿಂದ ದ್ರವ್ಯ ಪದಾರ್ಥ ಆಮ ಪಕ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೨). ೯. [ಜೈನ] ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರೆ, ಮೋಕ್ಷ, ಪಾಪ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಗಳೆಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳು : ಸಮವಾಯಮಪ್ಪುದಲ್ತೆಂದು ಮನಂ ಬಸಮಾಡಿ ದೋಷವಿರಹಿತನಾಪ್ತಂ ಕ್ರಮದಾಪ್ತನೆ ಪೇಳ್ದುದದಾಗಮಮಾಗಮದರ್ಥಮಾವುದದುವೆ ಪದಾರ್ಥಂ (ಆದಿಪು.೫-೫೪); ಜೀವಾದಿ ಪದಾರ್ಥಂಗಳೊಳಾವುದು ಸಂದಿಗ್ಧಮಾದೊಡಂ ಬಲಗೊಳೆ ಭವ್ಯಾವಳಿಗೆ ವಿದಳಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು.೫-೭೦). ೧೦. [ವೀಶೈ] ಹೆಣ್ಣು, ಹೊನ್ನು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೂಲದ್ರವ್ಯಗಳು : 'ತ್ರಿವಿಧಪದಾರ್ಥ' ಪರಾ.

ಪದಪದಾರ್ಥ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಒಂದು ಲಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ತೊಂಬತ್ತೊಂದು ಸಾವಿರ ಜಂಗಮಕ್ಕೆಂದಂದು ಮಾಡಿದ ಪದಪದಾರ್ಥಾವಳಿಗಳೆಲ್ಲವನು

ಒಂದು ವಿಘಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಸವೆಯಲು (ಬಸವು. ೮-೧೬) ; ಇನಿದೆನಿಪ ಮೃದುತರರಸರಸಾಯನಪದಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪಾವನದ ಪಾನಾದಿಗಳನೊ ದವಿಸಿ ಕೂಡೆ ಗಡಣಿಸುತ (ಬಸವು. ೩೩-೪). [ಸಂ.]

ಪದಾರ್ಥಪ್ರಸಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಭೋಗಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮಕ್ಕರ್ಪಿಸಿ ಅವರು ಉಳಿಸಿದ ಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರಸಾದರೂಪ ವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಪದಾರ್ಥವ ಸರ್ವಭೋಗಂಗಳ ಭೋಗಿಸಲಿತ್ತು ಶೇಷಪ್ರಸಾದವ ಭೋಗಿಸು ವುದು ಪದಾರ್ಥಪ್ರಸಾದ (ಉರಿಪ.ಕ.೧೧೮-೧೪೭). [ಪದಾರ್ಥ+ಪ್ರಸಾದ]

ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಏಳು ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆ ಯದು : ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ – ಹೊರಗಾಗಲಿ ಒಳಗಾಗಲಿ ಯಾವದೊಂದು ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವೂ ಆಗದಿರುವದು (ಅಮೃತ.೩-೬ ಟೀಕು) ; ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಭೂಮಿಕೆಗಳು ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳು. ಅವುಗಳು "ವಿವಿದಿಷಾ" . . . "ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ" "ತುರ್ಯಗಾ" ಎಂದೇಳು (ಭಾರದ. ೨೨೭).

[ಸಂ. ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ]

ಪದಾರ್ಥಸಪ್ತಕ (ನಾ). [ನ್ಯಾಯ] ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿವಿದಿಷಾ, ವಿಚಾರಣಾ, ತನು ಮಾನಸಾ, ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತಿ, ಅಸಂಸಕ್ತಿ, ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ ಮತ್ತು ತುರ್ಯಗಾ ಎಂಬ ಏಳು ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳು : ಕಾಣಾದವೆಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಶಾಸ್ತ್ರವೇ ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಸಮವಾಯ ಅಭಾವಗಳೆಂಬ ಪದಾರ್ಥಸಪ್ತಕಮಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಪುದಱಿಂ ಪ್ರಪಂಚ ಸ್ವರೂಪಮಂ ವಿವರಿಸಿ ವಿಭಾಗಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೦).

[ಪದಾರ್ಥ+ಸಪ್ತಕ]

ಪದಾರ್ಪಣ (ನಾ). ಕಾಲನ್ನು ಇಡುವುದು ; ಹೆಜ್ಜೆ ಊರುವುದು: ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಭೀತಿಯು ಪದಾರ್ಪಣವಾಗಿತ್ತು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೮).

ಪದಾರ್ಪಣ ಮಾಡು = ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು ; ಕಾಲಿಡು ; ನಡೆ : ಆತನು ಯಾವ ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೂ ಪದಾರ್ಪಣ ಮಾಡಿಲ್ಲ ವೆಂದು ನಾನು ಶಪಥಮಾಡಿ ಹೇಳುವೆನು (ಬಿನ್ನಬೇ. ೭೩) ; ಹಳತಿಂದ ಹೊಸತಿಗೆ ನಾವು ಪದಾರ್ಪಣ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೯೧).

[ಪದ$_2$ + ಅರ್ಪಣ]

ಪದಾವಧಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರದ ಅವಧಿ,—ಕಾಲ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ತಮ್ಮ ಪದಾವಧಿಯು ಸಮಾಪ್ತವಾದ ಮೇಲೂ ತಮ್ಮ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ಯವರು ಪದಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೮). [ಪದ$_2$+ಅವಧಿ]

ಪದಾವನತಿ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಬಾಗುವಿಕೆ,—ಎರಗುವಿಕೆ ; ನಮಸ್ಕಾರ : ವನಜಜ ಬನ್ನಿಮಿತ್ತ ಹರ ಕುಳ್ಳಿರಿಮುನ್ನತಪೀಠದೊಳ್ ಪದಾವನತಿಯಿನೇಟ್ ಮಹೇಂದ್ರ (ಜಗವಿ. ೩-೫೯). [ಪದ$_2$+ಅವನತಿ]

ಪದಾವಾಸ (ನಾ). = ಪದನಿವಾಸ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ಬಾಡಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡದೆ ತಮ್ಮ ಪದಾವಾಸಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕು ಹೊಂದಿರ ತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೯). [ಪದ$_2$+ಆವಾಸ]

ಪದಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪದದ ಪುನರಾವರ್ತನೆ : ಸಮಗೊಂಡರ್ಥ ಪದಾ ವೃತ್ತಿ ಮತ್ತದಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೨).

[ಪದ$_2$ + ಆವೃತ್ತಿ]

ಪದಿ$_1$, ಹದಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಕೂರಿಸು; ಕೆಚ್ಚು ; ಕುಂದಣಿಸು ; ಮೆಟ್ಟು : ಅಮೃತಲೋಕದ ಮಾತೆ, ಅಳಿಯದಲ್, ಬಾನ್‌ಬಾಳ ಪೆರ್ಮೆಗಳ ತಾಯಿ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೊನ್ನ ಮುಡಿ, ಪದಿದರಿಲ ಪೆಂಪು, ಬೆಳ್ದಾವರೆಯ ಪೊಂಗಯರ್ ! (ಹೊಂಗಳು. ೧೭-೧). **ಹದಿ$_1$: ೧.** ಕೊರಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ಗಳಿಗೆ ವಜ್ರಗಳನ್ನು ಹದಿಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೧೩೬) ; ಕೇಳಿ, ಎದೆ ಯಲಿ ಹದಿಯಂರಿ–ಹೊಸ ಆಳ ಬಾಳಲಿ ಹುದಿಯಿರಿ (ಹೊಂಗಳು. ೨-೧೧). **೨.** (ನೆಲಗಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಕಲು) ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಸು : ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲದ ಹಿಂದೆ ಒರಟುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹದ್ದಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೧). **೩.** ಹೂಳು ; ಹುಗಿ : ಕಪ್ಪದಲಿ ನೆರವಾಗಲೆಳಸುತ ಅಳಲಿಸಿನ್ನೂ ಹದಿವೆವು (ಒಲುಮೆ. ೩೨-೨). **೪.** ಅಗೆದು ತೆಗೆ : "ಹದಿ– ಖನನ ವಿವರಣೇ (ಹೂಳಿರುವುದನ್ನು ಅಗೆದು ಕಾಣಿಸು)" (ಶಮುಧಾ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪತಿ ; ಮಲ. ಪದಿ, ಪದಿಯು]

ಪದಿ$_2$, ಹದಿ$_2$ (ನಾ). **೧.** ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಹಕ್ಕೆ : ಕಾಲುವಳಿಯ ಪದಿ ಸಹನಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೩೨-೯ ; 1540). **೨.** ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ : ಪಾದತೀರ್ಥವ ಸಲಿಸಿ ಪಾವನವಾಯಿತ ಜನ್ಮ ರೋಮರೋಮೆಲ್ಲ ರವಿಚನ್ನ ಗುರು ನಿಮ್ಮ ಪಾದದಲಿ ಕಂಡೆ ಪದಿಗೋಳು (ಗರತಿ. ೪೧). **ಹದಿ$_2$: ೧.** ಊರ ಒಡೆಯನ ಹದಿಯಲು ಮನೆಭಾಗದಲು ತೆಱುವ ತೆಱು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೪-೫೨ ; 1401) ; ಪೊಳಮುಟನ ಹಳಿಯ ಹದಿಯ ಹಳ (ಎಕ. XIV, ಮಳವ. ೧೪೫-೨೦ ; ?). **೩.** ಬುನಾದಿ ; ಅಡಿಪಾಯ; ತಳ : ಪದಪಿನಿಂ ಬಸದಿಗಳ ಕಿತ್ತು ಕೋಂಟೆಯ ಹದಿಗೆ ಹಾಯ್ಕಿ (ಸಿದ್ಧೇವು. ೭-೩೩) ; ಮನೆಯ ಹದಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಳ ಪೊಟರೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಿಜೇನು, ದುಂಬಿಗಳು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಜೇನನ್ನು ಶೇಖರಿ ಸಿಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೫೪) ; ಈ ಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಘದ ಕಾರ್ಯಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬೆಳಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಹಣಪ್ರ. ೧೬೪). 'ತಳಹದಿ' ಪರಾ. [<ಪದಿ$_1$./ತಮಿ. ಪತಿ]

ಪದಿ$_3$ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಪದಿಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಿರಿಸಂ ಪದಿಂಬು ಕರ್ಮರ ಬೆರಸು . . . ಅಶನ ಕಡುಗಡವೆಸಲ್ಗಳೆಂದೆಂಬೀ ಮರಂಗಳುಂ (ಜಟ್ಟಮು. ೧೧-೩೪). [?]

ಪದಿಕ (ನಾ). **೧.** ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಿಂದ ಹೋಗುವವನು ; ಪಾದ ಚಾರಿ. **೨.** ಪದಾತಿ ; ಕಾಲಾಳು : "ಪದಿಕಂ ಪತ್ತಿ . . . ಪದಾಜಿಗೆ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೧೦). **೩.** ಒಂದೇ ಒಂದು ವಿಭಾಗ ವನ್ನುಳ್ಳುದು. [ಸಂ.]

ಪದಿಕೆ 'ಪೊದಕೆ$_2$' ನೋ.

ಪದಿಕೊಳ 'ಪದಿರ್ಕೊಳ' ನೋ.

ಪದಿಟಿ, ಪದಿಷ್ಟೆ, ಪ್ರತಿಟ್ಟೆ, ಪ್ರದಿಟಿ, ಹದಿಟಿ (ನಾ). **೧.** ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ; ದೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : 'ಪದಿಟಿ ಗೆಯ್' ಪರಾ. **೨.** ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ : "ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ– ಹದಿಟಿ, ಪದಿಟಿ" (ಶಮುದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). **೩.** ಗೌರವ ; ಘನತೆ ; ಹಿರಿಮೆ : "ಪದಿಟಿ–ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ = ಗೌರವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). **ಪದಿಷ್ಟೆ : ೧.** 'ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್' ಪರಾ. **ಪ್ರತಿಟ್ಟೆ : ೧.** 'ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯ್' ಪರಾ. **೪.** ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವುದು : ಸುಕುಮಾರಪಣ್ಡಿತ ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೪-೩ ; ಸು. 1290). **ಪ್ರದಿಟಿ : ೨.** ಮುಮ್ಮಾಡಿ ಚಿಕಪ ಗಾಡಯನವರ ಪ್ರದಿಟಿ ಹನುಮನ ದೋಣಿ (ಎಕ. XVI, ಮದ್ದಗಿ. ೧೧೬–

೭; ಸು. 1646). **ಹದಿಟೆ:** ೧. ಈಶಕೋಟತ್ರಯದ ಹದಿಟೆಗೆಯ್ದೊಲವಿಂ ವಿಧೀಷಣನ ಪಾಲಿಸಿದ (ರೇವಣ. ೨-೪). **೩.** "ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಹದಿಟೆ" (ಕರ್ಣಾಟ. ೪೯); ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾವ್ಯರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಹದಿಟೆ (ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ)...ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ತದ್ಭವಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ(ತಪನ.೧೯೭). **೫.** (ಧನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳುವುದು: 'ಹದಿಟೆಗೆಯ್' ಪರಾ. **೬.** ಅಹಂಕಾರ; ಸೊಕ್ಕು: ಕವಿತೆಯ ನಾದರಿಸದ ಹದಿಟೆಯ ಮೆರೆವನುಮರಿಯುಮೆಯಿಂ (ಸಂಸಪ. ೩೬-೯).

[<ಸಂ. ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ]

ಪದಿಟೆಗೆಯ್, ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್, ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯ್, ಹದಿಟೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು; ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡು: ಲಿಂಗಮನುರುಭಕ್ತಿಯಿನಾ ಮಂಗಲದೊಳ್ಪದಿಟೆಗೆಯ್ದು ಪೂಜಿಸಿ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೩-೫). **ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್:** ೧. 'ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್ಸು' ಪರಾ. **ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯ್:** ೧. 'ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯಿಸು' ಪರಾ. **ಹದಿಟೆಗೆಯ್:** ೧. ಕೂರ್ಮೇಶ್ವರಾಖ್ಯತ್ವದಿಂ ವೇದಾತೀತ ಮಹೇಶನಂ ಹದಿಟೆಗೆಯ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ಸಾರ್ದಂ (ಹವ್ಯಾರ. ೭-೨೮). **೨.** (ಧನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳು: ಬಗ್ಗಿನೊಂದು ಸಿರಿಯಂ ಹದಿಟೆಗೆಯ್ವಂತು ದೇವಿಯನಿರಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೯-೧೨). [ಪದಿಟೆ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪದಿತೂವು (ನಾ). ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಹತ್ತು ಕೊಳಗ: ಮುಂದುವೂರ ತೊಱುಕೊಳ್ವಲ್ಲಿ ವಿಟ್ಟೋರ್ ಪೆರಾಹ್ಯೋವರ್ ಅವಂಗೆ ಪದಿತೂವು ಕಟಿನಿ ನೆತ್ತಪಡಿ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೨೦-೬; ಸು. 750). 'ಅಯ್ದೊಂಬು' ಪರಾ. [ಪದಿ$_3$(<ಪತ್ತು$_3$)+ತೂವು(<ತೂಂಬು)]

ಪದಿನ್, ಪದಿ$_3$, ಪದಿರ್$_2$, ಪಧಿ, ಪನ್$_1$, ಪಯಿನ್$_2$, ಹದಿ$_3$, ಹದಿನ್, ಹನ್ (ಸಪೂರೂ). ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ಪತ್ತು' ಎಂಬ ನಾಮವಾಚಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ: ಕೈವರದೊಳ್ ಒನ್ದು ಮಾನ್ಯಂ ಮಣಮುಂ ಮೂಗಣ್ಡುಗಂ × ಮ್ಮಣ್ನುಮಿಪ್ಪತ್ತುಗಣ್ಡುಗಮುದುವುಂ ಪದಿನ್ಮಳಂ ಪಾಟಿಂ ಇದಂ ಪಡೆದೋರೀಶ್ವರದಾಸರ್ (ಎಕ.X (s), ಚಿಕ್ಕಬ. ೧೦೬-೭೪; 850). **ಪದಿ$_3$:** ಒಂದೆರಡೆಂಬಿವು ಪದದೊಳ್ ಸಂದಿಸೆ ಪತ್ತರ್ಕೆ ಪನ್ನೆನಿಕ್ಕುಂ ರೂಪಂ ಮುಂದೆ ಪೆಱವೊಂದಿ ನಿಲೆ ಪದಿಯೆಂದಕ್ಕುಂ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೨೭೫); ಪತ್ತರ್ಕೆ ಪನ್ನೆನಿಕ್ಕುಮದುತ್ತರಕೊಂದೆರಡು ನೆಲಸೆ ಪದಿಯೆಂದಕ್ಕುಂ ಮತ್ತೊದವಿ ಮೂಱು ನಾಲ್ಕಿರೆ ಸುತ್ತೇಂ ಸ್ವರಮಿರೆ ನಕಾರವಿಧಿ ಮುಂದೆಲ್ಲಂ (ಶಮದ.೧೯೨). **ಪದಿರ್$_2$:** 'ಪದಿರ್ಕಂಡುಗ', 'ಪದಿರ್ಕೊಳ', 'ಪದಿರ್ಮಡಿ' ಪರಾ. **ಪಧಿ:** ಮೆಲೂರ ಕೆಱೆ ಕೀೞ್ ಪಧಿ ಕಣ್ಡುಗಂ ವ್ರೀಹಿಭೂಮಿ (ಇಆ. V, ೧೩೬-೨೬; 454). **ಪನ್$_1$:** ಮೇಲಿನ 'ಪದಿ$_3$' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪಯಿನ್$_2$:** ಸಾಸಿರಪಿರಿ ಮುಂದೊತ್ತಿ ಸಮಾಸದೊಳಕ್ಕುಂ ಪಯಿನ್ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೨೭೮); ಪತ್ತರ್ಕೆ ಪಯಿನ್ನೆಂದಾದತ್ತಾದೇಶಂ (ಶಮದ. ೧೯೧). **ಹದಿ$_3$:** 'ಹದಿಮೂಱು' ಪರಾ. **ಹದಿನ್:** 'ಹದಿನಯ್ದು' ಪರಾ. **ಹನ್:** 'ಹನ್ನೊಂದು', 'ಹನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರು, ಪಯಿಂಬರ್ = ಹತ್ತುಮಂದಿ,—ಜನ: ಪದಿಂಬರ್ ತರ್ಪ ಪೂಜೆಯನೊರ್ವನೆ ತರ್ಪಂ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೭೭-೩); ಸಂತಾಪನುಂ . . . ದುರಿತಾಸ್ತ್ರನುಮೆಂಬ ಪದಿಂಬರುಮೋರೋರ್ವರಂ ಗಱಸನ್ನೆಗೆಯ್ದು ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂರಾಪೂ.೧೩-೯೭ ವ); ತನಯರ್ ಪದಿಂಬರೆಸೆದರ್ (ಪಧಪು. ೧೫-೪೩); ಚಂಪಕ ಮೋಹಕರ್ ಮುಂತಪ್ಪ ಪದಿಂಬರ್ ಕುವರರ್ವೆರಸು ತಾನುಂ ಬದ್ಧದಿಂ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೧-೨೮); ಪಂಚಾಣುತ್ತರೆಗಳೊಳ್ಪುಟ್ಟುವ ಪತ್ತು ತೆಱದ ಪದಿಂಬರು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೦೬-೯); ಪಯಿಮ್ಮೈ, ಪಯಿಂಬರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೩ ಪ್ರಯೋ). [<ಪತ್ತು$_3$]

ಪದಿನಯ್ಗಣೆ (ನಾ). ಹದಿನೈದು ಬಾಣ: ಪದಿನಯ್ಗಣೆಗಳಿಂ ಬಲನ ಕಾಯಮಂ ಸೀಳೆ (ಚೆಬಪು.೪೯-೧೩). [ಪದಿನ್ (<ಪತ್ತು$_3$)+ಅಯ್ಗಣೆ]

ಪದಿನಯ್ಗುಳ (ನಾ). ಹದಿನೈದು ಕೊಳಗ; ಒಂದು ಅಳತೆ: ಬಸವಸೆಟ್ಟಿ ಪದಿನಯ್ಗುಳ ನೀರ್ಮಣ್ಣು ಅಯ್ಗುಳ ಪೂಂಬೊಲನುಂ ಪೊನ್ನಱ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣಱಂ ಕೊಣ್ಡುವರ್ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೬-೯; 1021). [ಪದಿನ್ (<ಪತ್ತು$_3$)+ಅಯ್ಗುಳ]

ಪದಿನಯ್ದು, ಪದಿನೈದು, ಹದಿನಯ್ದು, ಹದಿನೈದು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಐದು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ; ಪಂಚದಶ: ಪದಿನಯ್ದು ಕನಿಷ್ಪವರ್ (ಎಇ. XIV, ೧೯೦-೧; 725); ಸ್ವಸ್ತಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಪದಿನಯ್ದು ವರಿಶದನ್ದು (ಎಕ. II, ೩೯೪-೫; 884?); ಇಂತು ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನಂಗೆಯ್ದು ಪದಿನಯ್ದು ದಿವಸಂ ಮಿಯ್ಯಂ ತೊಱೆದಿರ್ಪೊರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೧-೧೩); ಪದಿನಯ್ದು ಕೊಳಗ ಬೆದೆ ಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೬-೧೮; 1021). **ಪದಿನೈದು:** ಇಂತು ಬಾಟುತ್ತಂ ಪದಿನೈದು ಪದಿನಾಱು ವರುಷದ ಪ್ರಾಯದಾತನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೨೧); ಪದಿನೈದುದಿವಸಮರಸಂ ಮುದದಿಂ ಮೆಯ್ಯೞಿಯದುದಕ್ಕೆ ಪುರಜನಮೆಲ್ಲಂ ಗದಗದಗಂಪಂಗೊಂಡುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೪). **ಹದಿನಯ್ದು:** ಹಂದಿ ಹದಿನಯ್ದು ಈದರೂ ಒಂದೂ ಹಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಹದಿನೈದು:** ಹದಿನೈದು ಕಂಗಳ ವಿಗಡರುದ್ರನು . . . ಭೀಮಪೆಸರಿನಲ್ಲೈದೆ ಜನಿಸಿದನು (ಕುಪ್ರಾಆ. ೮-೧೨); ಕಾದಿದನು ಸಮಪಾಳಿಯಲಿ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಪರಿಯಂತ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೩೯).

ಪದಿನಯ್ವರ್, ಪದಿನೈವರ್ = ಹದಿನೈದು ಜನ,—ಮಂದಿ: ಪದಿನಯ್ವರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೯೦ ವೃತ್ತಿ); ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೇನಾದಿಗಳಪ್ಪ ಪದಿನೈವರಿಂ ಪಿರಿಯನೆನಿಸಿ ಚಿತ್ರರಥನೆಂಬನೊರ್ವಂ . . . ಉದಯಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೮). **ಪದಿನೈದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ** = ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: ಪುರವನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವೊಡೆ ನೆಱೆ ಮುಖಾಬ್ಜಗಳೊಳು ಪದಿನೈದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಗರಿದು ಮಿಕ್ಕವರ ಪಾಡೇನು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೯).

[ಪದಿನ್(<ಪತ್ತು$_3$)+ಅಯ್ದು$_2$]

ಪದಿನಾಲ್ಕು, ಹದಿನಾಕು, ಹದಿನಾಲ್ಕು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ; ಚತುರ್ದಶ: ಭದ್ರಬಾಹುವೆಂಬ ಮಾಣಿಯೊಂದು ಬಟ್ಟನ ಮೇಗೆ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಬಟ್ಟನೊಂದೊಂದಱ ಮೇಗೋಳಿಯೊಳಿಟ್ಟಾಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೨೩); ಇಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕುಮನತ್ಯಂತಂ ದೃಢಹೃದಯನಾಗಿ ತಾಳ್ದಿರ್ದಂಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೨); ಕೌಸಲೆಯ ಕುವರ ರಾಮಂಗೆ ಪದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಂಬರಂ ವಿಪಿನಯಾತ್ರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫-೩೧೪). **ಹದಿನಾಕು:** ನೂಕಿತೊಂಡೇ ವಾಘೆಯಲಿ ರಥ ನಾಕುಸಾವಿರ ಬಲುಗುದುರೆ ಹದಿನಾಕುಸಾವಿರ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨-೯). **ಹದಿನಾಲ್ಕು:** ಕಾದಿಹೆನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರುಷವು (ತೊರರಾ.೨-೬-೩೩).

ಪದಿನಾಲ್ವರ್ = ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ,—ಜನ: ಪದಿನಾಲ್ವರ್ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ಮನುಗಳಾದರ್ (ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೮).

[ಪದಿ$_3$(<ಪತ್ತು$_3$)+ನಾಲ್ಕು]

ಪದಿನಾಲ್ಕುಜಗ (ನಾ). ಭೂಲೋಕ, ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಲೋಕ, ಮಹರ್ಲೋಕ, ಜನಲೋಕ, ತಪೋಲೋಕ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬ ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು, ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ,

ರಸಾತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ ಮತ್ತು ಪಾತಾಲಗಳೆಂಬ ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು ಕೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು : ಪದಿನಾಲ್ಕುಜಗದ ಜನಂಗಳು ಕರುಣಾನಿಧಿಯೆಂದು ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಪರು (ಮೋಹತ. ೮-೩೫). [ಪದಿನಾಲ್ಕು+ಜಗ]

ಪದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕ, ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕ (ನಾ). = ಪದಿನಾಲ್ಕುಜಗ : ಜೋಡಿಸಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸಲ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದಲ್ಲಾಡಿತು ಪದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಕೋಡಿ ಬಿದ್ದುವು ಸಪ್ತಶರಧಿ ದುವ್ವಾಳಿಯ ಮಾಡಿದ ಗರುಡ ವೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ. ೪೨-೬) ; ಇವರಿಂದ ಅಧಿಕರಿನ್ನಿಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕದೊಳ್ ಸತ್ಯ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯವು (ಪಶಿಲ.೪-೯೮). **ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕ:** ಹಬ್ಬುಗೆಯು ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕದ ಮೊಬ್ಬುಗಳನೀಡಾಡಿ ನಭದೊಳಗೊಬ್ಬನೇ ರವಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವವೋಲು ಪಾಂಡವರ ಕೊಬ್ಬುಗಳ ನಿಲಿಸುವೆನು (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೮-೯). 'ಚತುರ್ದಶಲೋಕ' ಪರಾ.

[ಪದಿನಾಲ್ಕು+ಲೋಕ]

ಪದಿನಾಱು, ಹದಿನಾರು, ಹದಿನಾಱು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಆರು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಷೋಡಶ : ಅರಸನುಮಾದಿವಸ ದಿರುಳ್ ಪದಿನಾಱುಂ ಪೊಲ್ಲ ಕನಸುಗಳಂ ಕಂಡಂ (ಪಡ್ವಾರಾ.೮೫-೨೧); ಪದಿನಾಱು ನೆಲೆಯ ಮಣಿಮಾಡದಿನೊಪ್ಪುವ ಪೊನ್ನ ರಥ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೨೧) ; ಪದಿನಾಱು ದಿಡ್ಡಿ ಬತ್ತೀಸ ಬಿಲದ್ವಾರ ವಿಧುಮಿತ್ರದುಪಲದಿಂ ಬಿಗಿದ ರುಧಿರಾಪುರದಾಳುವೇರಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೧೪). **ಹದಿನಾರು :** ಕುಂಟಗೆ ಎಂಟು ಚೇಷ್ಟೆ, ಕುರುಡಗೆ ಹದಿನಾರು ಚೇಷ್ಟೆ (ಗಾದೆ). **ಹದಿನಾಱು :** ಇಂತೀ ಹದಿನಾಱು ತೆಱನ ಭಕ್ತಿಯನು ಚರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ನಾನು ಪ್ರಸಾದಮುಂತಾಗಿ ಭೋಗಿಸುವೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೦-೨೧೫) ; ಹದಿನಾಱಂಬು ಹಂದವು ಮತ್ತೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೪-೧೫) ; ಏಱಿದನು ನಡೆದು . . . ಹದಿನಾಱುಯೋಜನದುದ್ದದುಪ್ಪರಿಗೆಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೩).

ಪದಿನಱುವರ್, ಪದಿನರುವರ್, ಪದಿನರುವರು, ಪದಿನಱುವರು = ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ,—ಜನ : ಸರ್ವ್ವಾಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಅಂತಪ್ಪುದಂ ಪದಿನೆಣ್ಬರುಂ ಪದಿನಱುವರುಂ ಕಾವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೮-೧೫ ; 950) ; ಜಿನಾಳಯಕ್ಕೆ ಪದಿನರುವರ್ಸೆಟ್ಟಿಯರ ಮಹಾನಗರದ ಸಮುದಾಯದ ಸಂನ್ನಿಧಾನದೊಳ್ . . . ಕೊಟ್ಟ ಮೊಕ್ಕೆಯ ಪೊಸಪೊಂಗದ್ಯಾಣ ೩೫ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೪-೮ ; 1059); ಪದಿನರುವರು (ಲೋಕಸ. ೧೫೩) ; ಧರ್ಮ್ಮಪ್ರೊಳಲ ಪದಿನಱುವರು(ವರ್)ಸ್ಸೆ(ಸ್ಸೆ)ಟ್ಟಿಗಳು (ಇಅ.X, ೧೮೬-೧೫ ; 1095). **ಹದಿನಾರಾಣೆ** = ಪೂರ್ತಿ; ಅಪ್ಪಟ : ಹದಿನಾರಾಣೆ ವ್ಯವಹಾರ—ಬುದ್ಧಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ (ವಂಶಪ್ಪ. ೨೫೪). **ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣ, ಹದಿನಾರು ಬಣ್ಣ** = ಪೂರ್ಣ ; ಅಪ್ಪಟ : ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಪುಟದ ಚಿನ್ನಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ರೂಪಕವ(ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೪); ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಸೊನ್ನೆಯ ಸರಳ್ಗಳ ಕುದಿಗಾಸಿ ನೀರೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನು ತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-೪೨) ; ಅವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಹದಿನಾರು ಬಣ್ಣದ ರಾಜಪುತ್ರವಂಶದವನೇ ಸರಿ (ಭಾರವೀ.೫೨).

[ಪದಿನ್(<ಪತ್ತು$_3$)+ಆಱು$_3$]

ಪದಿನಾಱುಭಾವನೆ, ಹದಿನಾರುಭಾವನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವನಾಮಕರ್ಮದ ದರ್ಶನಶುದ್ಧಿ, ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆ, ಶೀಲವ್ರತೇಷ್ವನತಿಚಾರ, ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ, ಸಂವೇಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತ್ಯಾಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತಪ, ಸಾಧುಸಮಾಧಿ, ವೈಯ್ಯಾವೃತ್ಯಕರಣ, ಅರ್ಹದ್ಭಕ್ತಿ, ಆಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿ, ಬಹುಶ್ರುತಭಕ್ತಿ, ಪ್ರವಚನಭಕ್ತಿ, ಆವಶ್ಯಕಾಪರಿಹಾಣಿ, ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನವತ್ಸಲತ್ವಗಳೆಂಬ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳು : ಪದಿನಾಱುಭಾವನೆಯಂ ಬಹುವಿಧಮಱದಹರ್ನಿಶಂ ಭಾವಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೬). **ಹದಿನಾರುಭಾವನೆ :** ಈ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರುಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವ್ರತಸಹಿತ ಜಿನಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ (ಜೈನಪ. ೫೬೦). [ಪದಿನಾಱು+ಭಾವನೆ]

ಪದಿನೆಂಟು, ಹದಿನೆಂಟು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಅಷ್ಟಾದಶ : ಪದಿನೆಂಟು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಬಲ್ಲೊಂ ಸೋಮಶರ್ಮನೆಂಬೊಂ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೬೩-೧೫) ; ಗದಾಯುದ್ಧಂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಮಿಂತು ದಿನಂಗಳ್ ಪದಿನೆಂಟಱಿಂ ಸಮೆದುದಾ ರೌದ್ರಾಹವಂ ಭಾರತಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೬); ಭಕ್ತಂಗನ್ಯದೇವಸ್ಮರಣೆಯದು ಪದಿನೆಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ಹದಿನೆಂಟು, ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು]ಕೋಟಿ ವಿವರ ನರಕವಹುದು (ಬಸವು.೩-೬೩); ಪ್ರಚುರದಿ ಪದಿನೆಂಟು ರಚನೆಯ ಕಾವ್ಯಕೆ ರಚಿಸುವರಾನಂತು ಪೇಳೆ (ಭರಚ. ೧-೧೫). **ಹದಿನೆಂಟು :** ಹದಿನೆಣ್ಟು ವಿಷಯದ ದೇಸಿಯು ಕರೆದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೫, ೨೧-೧೦ ; 1047) ; ಕರ್ಣ . . . ಪವನಜನ ಘಾಯದಲಿ ಸೋಲಿದು ಬವರಮುಖದಲಿ ಹಿಂಗಿದನು ಹದಿನೆಂಟು ಸೂಳಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೫೦).

ಪದಿನೆಣ್ಬರ್ = ಹದಿನೆಂಟು ಜನ,—ಮಂದಿ : ಸರ್ವ್ವಾಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಅಂತಪ್ಪುದಂ ಪದಿನೆಣ್ಬರುಂ ಪದಿನಱುವರುಂ ಕಾವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೮-೧೫ ; 950) ; ಭೂರಮಣರಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಮಂ ತಾಳ್ದ ಪದಿನೆಣ್ಬರ್ ಪ್ರಧಾನರೆನಿಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೧)

[ಪದಿನ್(<ಪತ್ತು$_3$)+ಎಂಟು]

ಪದಿನೆಂಟುದೋಷ, ಹದಿನೆಂಟುದೋಷ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ಷುಧೆ, ತೃಷೆ, ಭಯ, ದ್ವೇಷ, ರಾಗ, ಮೋಹ, ಚಿಂತೆ, ಜರೆ, ರೋಗ, ಮೃತ್ಯು, ಖೇದ, ಸ್ವೇದ, ಮದ, ಅರತಿ, ವಿಸ್ಮಯ, ಜನ್ಮ, ನಿದ್ರೆ ಮತ್ತು ವಿಷಾದ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ದೋಷಗಳು : ಪದಿನೆಂಟುದೋಷದಿಂ ಪಿಂಗಿದನಂತಚತುಷ್ಟಯಾತ್ಮಕಂ (ಅನಂಪು. ೩-೫೬) ; ಕಲಸಿಪ್ಪ ಪದಿನೆಂಟು ದೋಷದಿಂ ರೋಷದಿಂ ನೆಲಸಿಪ್ಪ ಸತಿಯರಂ ನೀತಿಯಿಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಕೀರ್ತಿಪರ್ ಗುರುವೆ ನರರು (ಪಶಿಲ. ೨-೫೨). **ಹದಿನೆಂಟುದೋಷ :** ಇವರಲ್ಲಿ ಕ್ಷುಧೆ . . . ವಿಷಾದ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ದೋಷಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಜೈನಪ. ೫೦೪). ℙ "ದೋಷ-೧೮ : (ಅ) ಅರ್ಹಂತರಲ್ಲಿರದ : ದಿಗಂಬರಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ – ಕ್ಷುತ್ (ಹಸಿವು), ಪಿಪಾಸಾ (ನೀರಡಿಕೆ), ಜರಾ (ಮುಪ್ಪು), ಆತಂಕ (ರೋಗ), ಜನ್ಮ (ಹುಟ್ಟು), ಅಂತಕ (ಸಾವು), ಭಯ (ಅಂಜಿಕೆ), ಸ್ಮಯ(ಗರ್ವ). ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಮೋಹ, ಚಿಂತೆ, ರತಿ, ನಿದ್ರೆ, ವಿಸ್ಮಯ, ವಿಷಾದ, ಸ್ವೇದ, ಖೇದ (ರತ್ನಕ.ದ.ಅ., ೬ ವ್ಯಾ). ಶ್ವೇತಾಂಬರಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ವೀರ್ಯಾಂತರಾಯ,— ಭೋಗಾಂತರಾಯ, ಉಪಭೋಗಾಂತರಾಯ, ದಾನಾಂತರಾಯ, ಲಾಭಾಂತರಾಯ, ನಿದ್ರಾ, ಭಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಜುಗುಪ್ಸಾ, ಹಾಸ್ಯ, ರತಿ, ಅರತಿ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಅವಿರತಿ, ಕಾಮ, ಶೋಕ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ (ರತ್ನಕ. ದ. ಅ, ೬ ವ್ಯಾ). (ಆ) ನಿಧನ, ನಿದ್ರೆ, ಚಿಂತೆ, ಲಜ್ಜೆ, ಕ್ಷುಧೆ, ತೃಷೆ, ವಿಷಯ, ಆಧಿ, ವ್ಯಾಧಿ, ದ್ಯೂತೋದ್ಯೋಗ, ದಾಹ, ಶೋಷ, ರತಿ, ಸ್ವೇದ, ಕೋಪ, ಶೋಕ, ಉದ್ಭ್ರಮೆ, ಭಯ (ಆದಯ್ಯ. ೨೬೧). (ಇ). ನೋ. ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳು-೧೮" (ಶ್ರೀವತ್ಸ. ೨೧೩). 'ಅಷ್ಟಾದಶದೋಷ' ಪರಾ. [ಪದಿನೆಂಟು+ದೋಷ]

ಪದಿನೆಂಟುವರ್ಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಲಿಂಗವಂತ, ಬಣಜಿಗ, ಗಂಗಡಿಕಾರವೊಕ್ಕಲಿಗ, ಅಗಸ, ಕೆಲಸಿಗ, ಕುರುಬ, ಕುಂಬಾರ, ಕಟುಕ, ಬಡಗಿ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ತೊರೆಯ, ಉಪ್ಪಾರ, ಬೆಸ್ತ, ಹೊಲೆಯ ಮತ್ತು ಮಾದಿಗರೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಜಾತಿಗಳು : ಮಿಕ್ಕಿನ ಲೋಕದೊಳು ಪದಿನೆಂಟುವರ್ಣಾನೀಕರೆಲ್ಲಂ ಭಕ್ತಲೋಕವೆ ಕುಲವಲಾ ದಿಟಕೆ (ಬಸಪು. ೫೫-೨೦). 'ಅಷ್ಟಾದಶ ಜಾತಿ' ಪರಾ. [ಪದಿನೆಂಟು + ವರ್ಣ]

ಪದಿನೇೞ್, ಪದಿನೇೞು, ಪನ್ನೇಳು, ಹದಿನೇಳು, ಹದಿನೇೞು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಏಳು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಸಪ್ತದಶ : ಅವರ ಮಗಂ ತಿಪ್ಪಯ್ಯನೆಮ್ಮೊ ಪದಿನೇೞ್ವನಿಸಂ ಬೆರಸಿ ಕಾಳಗದೊಳ್ ಸತ್ತು (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೬೧-೬ ; 920) ; ಮೊದಲಿಂದಂ ತುದಿಯೆಯ್ದೆ ಸಂದ ನರಕಾಯುಷ್ಯಾಬ್ಧಿ ಕೇಳ್ . . . ಪದಿನೇೞುಪ್ಪತ್ತೆರಡ್ ಮೂಱು ಪೆರ್ಚಿದ ಮೂವತ್ತನೆ (ಆದಿಪು. ೫-೯೩). **ಪದಿನೇೞು :** ನಕಾರಕ್ಕೆ- ಪದಿನೈದು ಪದಿನಾಱು, ಪದಿನೇೞು (ಶಮದ.೧೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಪನ್ನೇಳು:** ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲೊಳ್ ಕೊಣ್ಡು ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರೆರೆ ಪನ್ನೇಳು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೬-೩೧ ; 1062). **ಹದಿನೇಳು :** ತ್ರೇತಾಯುಗ ಹದಿನೇಳು ಲಕ್ಷ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಸೇತುರಾಮೇಶ್ವರದೇವರು ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಆದಪ. ೪೬-೧೩೧) ; ಸೀಳಿದನು ಸೌಬಲದೊಳಿಪ್ಪತ್ತೇಳನಾ ಮಾದ್ರೇಶರೊಳು ಹದಿನೇಳನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೬). **ಹದಿನೇೞು :** ವಿಷಮ ಪದಯುಗ್ಮಕ್ಕೆ ಸಸಿನೆ ಹದಿನೇೞು (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೫-೩೨೫). [ಪದಿನ್(<ಪತ್ತು$_3$)+ಏೞ್$_2$]

ಪದಿನೇೞು 'ಪದಿನೇೞ್' ನೋ.

ಪದಿನೈದು 'ಪದಿನಯ್ದು' ನೋ.

ಪದಿಪು (ನಾ). (?) : ಈನ್ನಿವಟ ಪದಿಪುಂ ಹಾರಣೆ ಮೊದಲಾಗೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೫, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು. ೮-೨೧ ; 955). [?]

ಪದಿಮೂಱು, ಹದಿಮೂರು, ಹದಿಮೂಱು (ನಾ). ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರು ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ತ್ರಯೋದಶ : ಅನಂತವೀರ್ಯನುಂ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯುಂ ಘರ್ಮೆಯುಮೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕದ ಪದಿಮೂಱಿಂದ್ರಕಂಗಳೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೯ ವ) ; ರತ್ನತ್ರಯಕ್ಕೆ ಕಾಪಾಗಿ ಬಳಸಿದ ಕೋಂಟೆಯಿದೆನಿಸಿರ್ಪ ಪದಿಮೂಱು ಚಾರಿತ್ರಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧-೧೭೦). **ಹದಿಮೂರು:** ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಬೆಲೆ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಾಯಿ (ರೂಢಿ). **ಹದಿಮೂಱು :** ದಿವಸ ಹದಿಮೂ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಱಱಲಿ ಕೈಕಾಭವನನೊಡಬಡಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೮).

ಪದಿಮೂವರ್, ಹದಿಮೂವರ್ = ಹದಿಮೂರು ಜನ,-ಮಂದಿ : ಅವರೊಳು ಕೇರಸರುಮೆನೆ ಬಿರಿದೆಸೆವ ಪದಿಮೂವರುಂ ತಾವೆಲ್ಲರಂ ನಿಲಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೧-೭೦) ; ಆದಿಯಲರಸಿಯರು ಹದಿಮೂವ[ಪಾಠಾಂ.ಮುವ]ರಾದರು ಮರಮರೀಚಿಸುತಂಗೆ ದಕ್ಷಮುನೀಂದ್ರತನುಜೆಯರು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೯). [ಪದಿ$_3$(<ಪತ್ತು$_3$)+ಮೂಱು]

ಪದಿಮೊಗ (ನಾ). ಹತ್ತುಮುಖಗಳು.

ಪದಿಮೊಗದವಂ = ಹತ್ತುಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ರಾವಣ : ಇವರೊಳ್ ಪಿರಿಯನೊರ್ವಂ ಸಾಸಿರಮೊಗದವಂ, ಕಿಱಿಯಂ ಪದಿಮೊಗದವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೦-೨). [ಪದಿ$_3$(<ಪತ್ತು$_3$)+ಮೊಗ]

ಪದಿಯಡಿ (ನಾ). (?) : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೊಳ ಸಗರಕ್ಕೊಲಲ್ಲಿ ತಳಱಱ ಪದಿಯಡಿಯೊನ್ದು ಬೋವಟ್ಗೆ ಪದಿಯಡಿಯೊನ್ದು (ಕಇಅ.೮೬-೭೧-೪೬.; ಸು. 932). [?]

ಪದಿಯುರಕ್ಕ (ನಾ). (?) : ಪದಿಯುರಕ್ಕರ ಜೋಳಯ್ಯಗವುಣ್ಡರ ಮಗಂ ಪಲಯ್ಯಗವುಣ್ಡರ ತಂಗೆ ಮಣ್ಣಿಯಬ್ಬೆ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೦-೬ ; 1023). [?]

ಪದಿಯುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯು ಬೂತರಸ ತೊಱಿಕಾರಟ್ಟಿಯುಂ ಪದಿಯುಳಿಯೆಯು ನೆಲೆಗೂರು ಮೊಗಪೆ ಅಳಿಯುಮ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೯೪-೪ ; ಸು. 890). [?]

ಪದಿರ್$_1$, ಪದರು$_2$, ಪದಿರು, ಪದುರು, ಹದರು$_1$, ಹದಿರ್$_1$, ಹದಿರು$_1$, ಹದುರು (ನಾ). ೧. ಎರಡರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು ; ದ್ವಂದ್ವಾರ್ಥದ ನುಡಿ : ಒರ್ವ ಜಾರೆ ಮನೆಯವರ್ಗಂಜಿ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಪುದಿದ ತಮವಂ ಪದಿರಿಂ ಪಾಡಿದಳ್ (ಗ೦ಕ. ೪-೭೦ ವ). ೨. ಒಗಟಿಯಂಥ ಮಾತು : ಯಮದಂಡನೆಂದಂ ದೇವಾ ನೀಂ ಗೆಲ್ಗೆಯಾಂ ಸೋಲ್ತೆನುಂ ಸತ್ತೆನುಮೆಂದಿರ್ವರ್ ಪದಿರಿನಿಂ ನುಡಿವ ಸೂೞ್ಮಾತುಗಳಂ ಕಾಪಿನವರುಂ . . . ಕೇಳ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೫-೧೦). ೩. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು; ಜಾಣ್ಮೆಯ ನುಡಿ ; ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಮದಮಾನಸಮೆಱಕಂ ಜಾಣ್ಪದಿರೆಂಬುವನೞದು ತನ್ನ ತೊಡೆಗಳ್ಗಿಡೆಗುನ್ನದಕರಿಯುಂ ಬರ್ದೆಯಮಂ ಮುದದಿಂ ಶ್ರೀ ರೇಚನೃಪತಿ ಬಸಮಾಗಿಸುವಂ (ಮದತಿ.೧-೨೩) ; ಅಲಸಿಕೆ ನೋಟದೊಳ್ . . . ಪೊಲೆಗೆಳೆ ಸೋಲದೊಳ್ ಪದಿರೊಳೊತ್ತಿದಿರೊಳ್ ಪಲಮಾತು ಮಾನದೊಳ್ ಕಲಿತನಮಾಗದಂತಬಲೆ ವರ್ತಿಸಿದಳ್ ಕವಿತಾವಸಂತನೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೦) ; ಪದಿರನಾಡುವ ಸೂಟ್ನುಡಿ ದುಷ್ಟ ಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಮೆಱೆಯಿಪ ತಮ್ಮ ಭಂಗಿ ಮಱೆವಾಟ ಮನೋಜಸುಖಕ್ಕೆ ಸಂತತಂ ಮಱುಗುವ ಚಿತ್ತದಿಂ ರಜನಿರಂಜನಮಾದುದು ಬಂಧಕೀಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೮೫) ; ರಾಗದೋವರಿ ಪದಿರ ಪಾಳಿಯುಂ . . . ಎನಿಪುದಂಗಜನ ಘಾರಾಘಾರಿ ರಾಜಿಸುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೮೬). ೪. ಸಂಕೇತ ; ಸಂಜ್ಞೆ ; ಸೂಚನೆ : ಪದನಖಮಯೂಖ ಲೇಖಾಚ್ಛಲನಂಗುಳಿ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಗಳೊಳ್ ತಿಳಿವಾಲ ಪೊನಲಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿನದದಂಚೆಗಳನಿಂಚರದ ಪದಿರೊಳ್ ಕರೆವ ಪದಪಯೋಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೃದುನಿನದ ಮೆನಿಸಿ (ಪರ್ಧಪು. ೭-೯ ವ). ೫. ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಗಳು ; ನಾದವೈವಿಧ್ಯ : (ಕಿ). ೬. ಧ್ವನಿ ; ನಾದ : 'ಪದಿರಿಕ್ಕು' ಪರಾ. **ಪದರು$_2$** : ೭. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ; ಇಬ್ಬಗೆ : ಬಯಲು ಬಯಲು ಬೆರೆದಲ್ಲಿ ಮೇರೆಯುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ ಕ್ಷೀರ ಕ್ಷೀರವ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಪದರುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೪೧-೫೬). **ಪದಿರು :** ೧. ಇವನಿಲ್ಲನಿಂದು ಬಾರಂ ಘನತಿಮಿರಮಿದಪ್ಪುದಕಟ ನೇಹಮದಿಲ್ಲಂ ಮನೆಯೊಳ್ಕೊಡರಿದೆ ಪೋದುದು ಜನರಹಿತಂ ನೆರೆಯಿದೆಂದು ಪದಿರಿಂ ನುಡಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೩೨) ; ಸೀರಣಿಗೆ ಕಿವಿಯೋಲೆ ತಾಳಿ ಮೂಗುತಿಯೆನೆ ಅರೆನಲಿ ಪದಿರ ಪುರುಳರಿವು ದೊಡ್ಡಂಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೨-೭೮). ೪. ಪದಿರನೋವರಿಯು . . . ಭಾವದ ಸುಗ್ಗಿಯುಪ್ಪುದೆಲೆ ಸುದತಿಯಾಂ ಪೇಳ್ದ ಜನವಶ್ಯಮಿಳಿಗೆ (ಜನವ. ೧೩-೭೯) ; ಒರೆದಳ್ ಪದಿರಿಂದಂ ಕಡೆವರೆಯುದ ಬರ್ದೊದವಿದ ಕಾಮಿನಿ ತಡೆಯದೆ ವಿಟರೊಡವೆಯೆನಿಪ ನಿಧಕಿನದಂಜನಮೆನೆ ಸುತೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೩೯). **ಪದುರು :** ೩. [illegible]ಲ್ಲಿಂದಮೆ ಪರ್ವಿತೆಲ್ಲ ಜಗಕಂ ಜಾಣ್ಪೊಂಗಿದತ್ತಿತ್ತಣಿಂ ಪದುರೀ ತಾಣದೆ ಬಲ್ತುದು (ಚಕವಿ. ೭-೬೫). **ಹದರು$_1$:** ೩. ನಿಮಗೆ ಹೊತ್ತು ಹೋಗದೆ . . . ಎನ್ನ ಕೂಡೆ ಹದರು ಚದುರಿನಿಂದೆ ವೇಳೆಯುವ ಕಳೆವರೆ ಹೇಳಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೨೬-೨೬). ೮. ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು ; ಮೂದಲಿಕೆ ; ವಿಡಂಬನೆ : ಗುರುಹಿರಿಯರಂ ಕಂಡು ಕನಸಿನೊಳ್ಮಿಸ ಕಟಕಿಯನಾಡುತಂ ಹದರಿನಿಂ ಪರಶಿವನ ಮಂತ್ರ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ವಿಭೂತಿಯಂ

ಉರುಭಾಳ ಜಿಹ್ವೆಯೊಳ್ಧರಿಸನೊಮ್ಮೆಯುಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೬೭). **ಹದಿರ್**$_1$: ೩. ಹಲವು ತೊಡಿಗೆಗಳ ಸೀಗುರಿಯ ಚಾಮರಂಗಳ ಹದಿರ ಹಾಡುವಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ (ಹಚರಿ. ೪-೩೯); ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆಯರಾಡುವ ಹದಿರ್ ಚದುರುಗಳ ಹಕ್ಕೆ ಮೋಹನದಿಕ್ಕೆಯೆನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಮುಂದೆ ಕಡು ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಚೆಬಪು. ೧೧-೩೭). ೪. ಪಶುಮೃಗಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಲಿಂಗಿತಮಂ ಹದಿರಂ ಸಮಂತು ಭಾವಿಸಿ (ಪುದಶಿ. ೧೧-೨೭); ಅರಲಂಬಿಂ ಗಱುಸನ್ನೆದೋಱುವನನಂಗಂ ಚಂದ್ರಮಂ ಕೂಂಕುವಂ ಕರದಿಂ . . . ನಲ್ಲನಗಲ್ದೊಡಿನ್ನುಗಿದು ತಾವೇಗೆಯ್ವುದಂ ಪಲ್ಲವಾಧರೆ ಕೇಳಂಜುವಳಲ್ಲನೀ ಹದಿರನೋಪಂ ಕಾಣ್ಗುಮೆಂದಂಜುವೆಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೧). **ಹದಿರು**$_1$: ೩. ಹದಿರು[ಪಾಠಾಂ. ಹಾದರೆ] ಸೂಳೆಗೆ ಕಟಕಿ ವಿದ್ಯಾವಂತಂಗೆ ಮುದ್ದುಮರ ಹಾವಡಿಗಂಗೆ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲದ ಮತ್ಸರ ಕೊಲ್ಲಟಿಗಂಗಲ್ಲದೆ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಚನ್ನಪ. ಗ. ೧೬೫-೩೬೦); ಒಳಸರಿದು ಹದಿರನು ನುಡಿವ ಜಾರೆಯುನರಸನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಚ. ೧೭-೧೮); ಹದಿರು ಚದುರು ಗನ್ನಗತಕ ಬಯಲದೊಂದು ಕದನಕರ್ಕಶವನು ಮಾಡಿ ಹೃದಯವ ಕರಗಿಸಿ ಧನವ ಸೆಳೆದುಕೊಂಬ ಚದುರೆಯುವರನೇನೆಂಬೆ (ಅಂಜಚ. ೩-೧೨೭); ಸಲಿದು ಬಂದೆನ್ನ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಬೇಕೆಂದು ನಲ್ಲಳ ಕೂಡೆ ಹದಿರನಾಡಿದನು (ಭರಚ. ೧೪-೧೦೦); ಹದಿರು ಚದುರಿನಾಗರ ಠಾಳಿಯ ಪೇಟೆಯೊದವಿದ ಮೋಹನಶಾಲೆ ಮದನನ ಬೆಳ್ವಾರವಲೆಯಂತೆ ರಾಜಿಸಿ ಸದನಗಳಿಹುವು ಸೂಳೆಯರ (ಕಂನವಿ. ೨-೮೭). ೪. ಕಂಗಳೆಂದೆಂಬ ಬಲೆಗಳ ವಿಸರದಿಂ ಕಟಾಕ್ಷಂಗಳೆಂದೆಂಬ ಬಿಡುಬಾಣಂಗಳಿಂ . . . ಹಿಂಗದೆಳೆನಗೆಗಳೆಂದೆಂಬ ತೆರೆಯಿಂ ವೈಶಿಕಂಗಳೆಂದೆಂಬ ನಾನಾ ಹದಿರಿನಿಂ ವಿಟಜನಂಗಳೆಂಬ ನರಮೃಗ ಬೇಂಟೆಯಾಡುವ ವಾರಾಂಗನೆಯರೆಸೆದಿರ್ದರು (ತುರಂಗ. ೭-೨೧). ೭. ದ್ರೋಹಚಿಂತನೆಯನ್ನು ರೇಮಟ ವೇಂಕಟಾದ್ರಿನಾಯಕನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರಿಗೆ ಹೇಳಿ, ಹದಿರನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ (ಸುಗುಗಂ. ೮೭-೧೭). ೮. ಮದನಹರ ಸೋಮಯ್ಯನೇನ ಬಂದಪನೆಂದು ಹದಿರೊಳಣಕದೊಳು ಕಟಕಿಯೊಳು ಗುಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಹಿಮರೇ (ಸೋಮಚ. ೪-೬೨); ಆಡಬಹುದೇ ಹದಿರ ಅರಸನೋಲಗದಲ್ಲಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೪೪); ಸದಮಲ ಮಲಪ್ರಹರಿ ಪರಿದು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕಾಂತು ಹೋದಳೀ ದಕ್ಷಿಣದೆಸೆಗೆ ಪದವಿಡಲು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮಯೂರ ಕಂಡು ಹದಿರಿಂದ ಕೂಗಿತ್ತಹೋಗಂಗೆ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೆದಱಿ ಬೆಳುವಲದೇಶಮಂ ಪೊಕ್ಕಳೆಂದು (ಗುರುಚಾ. ೧-೧೬). ೯. ರೀತಿ; ಬಗೆ: ಕುದುರೆಯ ಚದುರೆಯ ಹದಿರೆರಡು ಒಂದಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೬೭). ೧೦. ಚಮತ್ಕಾರ; ಜಾಣ್ಮೆ: ಹಿಡಿವ ಬಿಡುವೊಬ್ಬುಳಿಗೆ ತಹ ಬಲನೆಡಕೆ ಹಾಯ್ಕುವ ಸುತ್ತಲೊತ್ತುವ ತಡೆವ ನಡಸುವ ಸೆಳೆವ ತಿರುಹುವ ಹದಿರ ಜೋಕೆಯಲಿ ಗಡಣಿಸಿದನವನಿಭಪತಿಯನವಗಡಿಸಿ ನೂಕಿದೊಡೆ (ಕುಮಾ ದ್ರೋ. ೩-೧೧). **ಹದುರು** : ೩. ಹದುರಿನ ನೆಲ ಚದುರಿನ ಚಾರಚಾವಡಿ ಮುದದ ಮಂದಿರ ಮೋಹನದ ಸದನವೆನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಿತ್ತರದೊಳಗದ್ಭುತವಾಗಿರುತಿಹುದು (ಅಂಜಚ. ೩-೯೧); ಓರೋರ್ವರು ಸವಿಸವಿಯ ಚದುರ ಹದುರಿನ ಮಾತುಗೊಡುವ ಸುರತವ ನೋಡಿಪ್ಪು ತಡಮಾಡಿ ಬಂದನೊಳರಸ ಮುಗುಳ್ನಗೆವೆತ್ತ (ನಾಗಕು. ೩೧-೧೨೯); ಹದುರಿನೆಡೆ ಗನ್ನಗತಕದ ಪಕ್ಕೆ . . . ರಾಗದ ಭೂಮಿಯಿದೆಯಲ್ಲದಿಲ್ಲೆಂಬ ಪೆಂಪಿಗಾಸ್ಪದವಾದುದಾ ಕೇರಿಕೇರಿಯೆಲ್ಲ (ರಾಘಚ. ೭-೨೫); ಚದುರತನಕೆ ತಾಣ ಹದುರಿನ ಹಸರ . . . ಬಿಂಕದ ವೀದಿಯಿಂ ಮೈಯ ಸದನದಿಂದೆಸೆವುದಾ ಕೇರಿ (ಕರಚಾ. ೬-೮). ೮. ಮೊಳೆನಗೆಯ ಕಟಕಿಗಳ ಹದು[ಪಾಠಾಂ. ದಿ]ರಿನ ಹಳಿವುಗಳ . . . ಮಿಸೆಯೊಳಿವ ಬೆರಳ್ಗಳ ಕರ್ಣ ಸೈಂಧವ ಖಳತಿಲಕ ದುಶ್ಯಾಸನಾದಿಗಳಿದ್ದರೀಚೆಯಲಿ (ಕುಮಾಸ. ೧೪-೨೯); ಕುಧವ ಬಿಜ್ಜಳ ಕೇಳು ಶಿವಶರಣರೊಳು ನೀನು ಹದುರ ನುಡಿದುದಱಿಂದಲಿಂತಾಯ್ತು ತಿಳಿದು ಸದುಹೃದಯದಿಂದಾತನಡಿದಾವರೆಗೆ ಮಣಿಯೆ ಪರಿಹರಿಪ ಪೋಗೆನಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೦-೪೧); ಹಲ್ಲು ವಿಷಂ ಫಣಿಪತಿಗಂ ಎಲ್ಲ ವಿಷಂ ದುರ್ಜನಂಗದೆಂತೆನೆ ಪೇಳ್ವೆಂ ಹಲ್ಲಿಂ ಹದುರಿಂ ಸೊಲ್ಲಿಂ ಕೊಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ದಪನೆ (ಸೀತಿಸಾ. ೫೧೬).

ಪದಿರ ಪಱೆ = ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾದ್ಯ,—ಹರೆ: ಮತ್ತಂ ಸಸಂಭ್ರಮಪ್ರಚಳಿತ ಸಮದಗಜಘಟಾ ಘಂಟಾರವಂಗಳಿಂದಂ ತುರಂಗಮಹೇಷಿತಂಗಳಿಂದಂ ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಪದಿರ [ಪ][ಪಾಠಾಂ. ವ]ಱೆಗಳಿಂದಮುಗುರ್ವಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ಇತ್ತ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕುಲಧನಂಗಳುಂ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಂಗಳುಮುಱುದುಱುದ ಮಣಿಕನಕಾದಿ ಸಾರದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ವ್ಯಯಸಾಧ್ಯಸಾಧುವಾದ ಪುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತಮನೇಕಮಾಗಧವಂದಿಬೃಂದಾರಕಬೃಂದಕ್ಕಿತ್ತು ನಾನಾವಿಧದ ಪದಿರ ಪಱೆಗಳೆಸೆಯೆ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೭ ವ); ತಂತಮ್ಮ ಮೊನೆಯ ನಾಯಕರ ಬಿರುದಿನ ಬೀರವದ್ದಳೆಯ ಪದಿರ ಪಱೆಯ ಕಹಳೆಯ ಕಳಕಳಂ ಕಿವಿ ಶಬ್ದಂಗಿಡೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩೪ ವ); ಆಗಳೆರಡುಮೊಡ್ಡುಗಳ ಮೊನೆಗಳೊಳ್ ತಂತಮ್ಮ ಬಿರುದಿನ ಬೀರವದ್ದಳೆಯ ಪದಿರ ಪಱೆಗಳುಂ ನೆಲಂ ಮೊಱಗಿದಂತೆ ಮೊಱಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೪೮ ವ). **ಹದುರ ನುಡಿ** = ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಸರಸನುಡಿ ಮುರುಕು ನುಡಿ ಹದುರ ನುಡಿಯ . . . ಟವುಳಿನುಡಿಗಳಿಂ ಪುರುಷರನು ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸುವ ಬನ್ನಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾಮೆಯರು ಬರುತಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದೊಳು (ನಪಮೋ. ೨೪-೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪುತಿರ್; ತುಳು. ಪದರ್; ತೆಲು. ಪದರು]

ಪದಿರ್$_2$ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಪದಿರಿಕ್ಕು, ಹದರಿಕ್ಕು$_1$, ಹದಿರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧ್ವನಿ ಮಾಡು; ಸಪ್ಪಳು ಮಾಡು: ಬಱಿಕ್ಕೆ ಪುಳಿಂದಂ ಮರಮನಿಱಿಪವಸರಮನಾನಱಿದು ಪದಿರಿಕ್ಕಲೊಡಂ ಪವನಜವದಿಂ ಗಗನಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಪೋಗಿಮೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೦-೧೨); "ಸೂಚಿಸು, ಸಂಕೇತದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ.). **ಹದರಿಕ್ಕು**$_1$: ೨. ಮೂದಲಿಸು; ಕಡೆಗಣಿಸು: ಎಲ್ಲಿಗೆಲವೋ ಹೋಗದಿರು ಕಪಿ . . . ನಿಲ್ಲೆನುತ ಹದರಿಕ್ಕಿ ಹೆಡಕನು ಘಲ್ಲಿಸಲು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೨); ದಿವಿಜರಿಪು . . . ಮಾಯಾಯುವತಿಯಂ ಹದರಿಕ್ಕಿ ನುಡಿದನು ಮನದ ಕಡುಹಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೧). **ಹದಿರಿಕ್ಕು** : ೨. ರೋಷದ ಬಣಿತೆಯಂ ಹದಿರಿಕ್ಕಿ ಶಕ್ರನ ಗದರಿ ಗರ್ಜಿಸುತೆ . . . ಸಾರೆನುತ ಕೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ದೈತ್ಯ (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೦-೨೫).

[ಪದಿರ್$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಪದಿರು 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಪದಿರುಮಾತು, ಹದಿರುಮಾತು (ನಾ). ಚತುರೋಕ್ತಿ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು: ಪದಿರುಮಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸತಿಯ ಮಾ]ತುಗಳಾ ಪೊಸಗಾಡಿಯೆಂಬಿವಂ ಜಾಣಿಸಿ ಕಾಣ್ಬುದೇ ನರಕಮಲ್ತೆ (ಶಂಕಶ. ೬೯). **ಹದಿರುಮಾತು** : ಜಾಣಂ . . . ಲೋಲೆಯಂ ಹದಿರುಮಾತಿಂ ಜಱೆದನು (ಚೆಬಪು. ೧೦-೪೭ ಅ). [ಪದಿರು(<ಪದಿರ್$_1$)+ಮಾತು$_1$]

ಪದಿರ್ಕಂಡುಗ (ನಾ). ಹತ್ತುಖಂಡುಗ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಪ್ಪೋಯಿರಪ್ಪದಿವಕ್ರ್ಮ ಪದಿರ್ಕಣ್ಡುಗ ನಲ್ವತ್ಥ××× (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೦-೬; ಸು. 480 ?); ದಣ್ಡಸಮುದ್ರದಾ ಮಯಲುಳ್ಕಱದಾಟ್ಟಾಮೆಗೆ ಪದಿರ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಮಣ್ಣಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೬; 776); ಪೊಲ್ಲಯ್ಯನ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣೊರೆಗಾಲಲ್ಪದಿರ್ಕಣ್ಡುಗಂ ನೀರ್ಮ್ಮಣ್ಣು (ಎಕ. IV, ಎಳಂದೂ. ೪೧-೩; 982).

[ಪದಿರ್$_2$(<ಪತ್ತು$_3$)+ಕಂಡುಗ(<ಖಂಡುಗ)]

ಪದಿರ್ಕಳ 'ಪದಿರ್ಕೊಳ' ನೋ.

ಪದಿರ್ಕೊಳ, ಪದಿಕೊಳ, ಪದಿರ್ಕಳ (ನಾ). ಹತ್ತು ಕೊಳಗ : ಶ್ರೀ ಶಿವಭೀಮಗ ಪ್ರತಿಷ್ಟೆಗೆ ಒಮ್ಬದಿಮ್ಬರುಂ ಬನ್ದು ಪದಿರ್ಕೊಳಂ ಕಟಿನಿ ಒಕ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಕೆಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೨-೨ ; ಸು. 820) ; ಒಕ್ಕಲೊಳೊನ್ದು ಪೊಜಿಯುಂ ಕೆಯುಂ ಪದಿರ್ಕೊಳಂ ಭತ್ತಮುಂ ವಿಶಾಸಲುಂಬಳಿವತ್ತಮುಂ ಸಲ್ವದು (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೮೩-೧೧ ; 977). **ಪದಿಕೊಳ :** ಮಹಾಜನ ಪದಿಕೊಳ ಕಟಿನಿ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೯-೧೧ ; ಸು. 870). **ಪದಿರ್ಕಳ :** ಶ್ರೀಮತ್ ಬಿಜ್ಜೆಯ್ಯ ಸಾವಿಯಬ್ಬೇಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣಾವುವೆನ್ದೊಡೆ ಶಿವರಾಯ ಕೆಜಿಯೊಳ್ಪದಿರ್ಕಳವೆಡೆ (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩೩-೧೦ ; 1100 ?).

[ಪದಿರ್$_2$(<ಪತ್ತು$_3$)+ಕೊಳ$_1$]

ಪದಿರ್ಕೊಳಗ (ನಾ). = ಪದಿರ್ಕೊಳ : ತುಮಣ್ಣೊಳಗಣ ಮಣ್ಣಿದು ಬ್ರಮದಾಯ ರಾಜಮನ ಪದಿರ್ಕೊಳಗಾಟಿದ್ದಸೆಗೆ ಗುಣ್ಡಲೂರ್ ಆಳಿಯುಂ ಒಕ್ಕಲು ಸಲಿಪೊ (ಎಕ. X, ಗೋರಿಬಿ. ೫-೪ ; ಸು. 900).

[ಪದಿರ್$_2$(<ಪತ್ತು$_3$) + ಕೊಳಗ$_1$]

ಪದಿರ್ಮಡಿ (ನಾ). ಹತ್ತರಷ್ಟು ; ಹತ್ತುಪಟ್ಟು : ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಂಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯೆಲ್ಲಮನಾಳ್ವ ಲಕ್ಷಣಂಗಳೊಳವು ಈತಂಗರಸು ಮಾಡಿದಪೆಂ ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಮಿಲ್ಲಿಯ ಬಾ[ಟಿನ್] ಪದಿರ್ಮಡಿ ಬಾಟಂ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಬೋಧಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೮೭-೩) ; ಕಾಳಬ್ಬೆಗಾವಿತಿಗೆ ಗುಜ್ಜಣಂ ಪುಟ್ಟಿ ತಂದೆಗೆ ಪದಿಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಪೆರ್ಮಡಿಗಾವುಣ್ಡನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦-೩೨ ; 1085) ; ಚೆಲ್ವಿಡಿದಲರ್ವಿಲ್ಲ ಸೋರ್ಮಡಿ ಪದಿರ್ಮಡಿ ಸೋಗೆಗೆ ಪುರ್ವು ಕೊರ್ವು ಚೆಲ್ನಡೆಗೆ ನಖಂ ಮುಖಂ ಪತಿಗೆ ತೋಳ್ ಕರವಾಳ್ ಮದನಂಗೆ ಕಾಂಕೆಯೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೩) ; ಚಂದ್ರಿಕಾಪಟಲದ ಶೈತ್ಯವರ್ಧವಗುಣಕ್ಕೆ ಪದಿರ್ಮಡಿಯಾಗಿ . . . ಎಸೆದಿರ್ಪುದಾ ಕೊಳಂ (ನಳಚಂ. ೧೨೨). [ಪದಿರ್$_2$(<ಪತ್ತು$_3$) + ಮಡಿ$_3$]

ಪದಿರ್ಮಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತುಪಟ್ಟಾಗು ; ಹತ್ತರಷ್ಟಾಗು : ಈ ನೆಗಟ್ದ ಚಮೂತ್ರಿತಯ ಮದಾನೀಕಿನಿಯಕ್ಕುಮದು ಪದಿರ್ಮಡಿಸ ಲೊಡಂ ತಾನಕ್ಷೌಹಿಣಿಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಚಾಪೂ. ೧೩-೮) ; ಆ ದೇವಿ ಮನೋಮುದದಿಂದನಂತನೊಳ್ ಕೂಡಿದಪಳ್ ಯೌವನಮುದಂ ಪದಿರ್ಮಡಿ ಸುವಿನಂ (ಜಗವಿ. ೮-೧೬) ; ಆ ಸರೋವರಂ ಜಲಕೇಳಿಯನೆಳಸುವ ಲಾವಣ್ಯವತಿಯರ ಲಾವಣ್ಯರಸಮಂ ತನ್ನ ಘನರಸದಿಂ ಪದಿರ್ಮಡಿಸಿಯುಂ . . . ಮೆಜಿವುದು (ನಳಚಂ. ೧೨೧ ವ) ; "ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಬ್ಬು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ಪದಿರ್ಮಡಿ + -ಇಸು$_3$]

ಪದಿಲ 'ಪದುಳ' ನೋ.

ಪದಿಷ್ಟೆ 'ಪದಿಟೆ' ನೋ.

ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್ 'ಪದಿಟೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್ಸು, ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇವತಾವಿಗ್ರಹ ವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿಸು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬಿಜಯಿತನು ಮರಿ ಯಸೆಯೊಳ್ ಭಗವತಿಯಂ ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್ಸಿದೊಡೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೩೮-೪, 8ನೆಯ ಶತ). **ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯಿಸು :** ೨. ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ಕೊಳಗುರದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಪೀಟ ಪಣಿಯ ವಟ್ಟವಿನಿತುವಂ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತಿಟ್ಟೆಗೆಯಿಸಿದ ಬಳ್ಳ[ಜ್ಜ] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೫-೧೫ ; 933). [ಪದಿಷ್ಟೆಗೆಯ್ (<ಪದಿಟೆಗೆಯ್) + -ಸು$_1$]

ಪದುಂಪಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪದುಮ್ಪಯ ಸಲಿಪದು . . . ಅಬಿಗ್ನ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೩-೨ ; 1010). [☞ಇದು 'ಪದುಮಪ್ಪಯ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ?]

ಪದುಗು, ಹದಿಗು, ಹದುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಡುಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಸಂಕುಚಿಸು : ಪುದುಗಿತೆಡ್ಡೆಸೆಯಾನೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ದುಗಿದಂ ಭೋಗಿಪಂ ಗದಗದಿಸಿತಾ ಸಾಯಕದ ಬಿಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮದನೇನ ಬಣ್ಣಿ ಸುವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೭) ; ಪದಿನಾಜುಂ ಸಾಸಿರ್ವರ ಪದಗೆಡಿಸಿದ ಚದುರನೀಗಳೀ ಕೇರಿಯ ಪೊಕ್ಕದೆ ಕೊಳ್ ಕವರ್ತೆದತ್ತೇಂ ಪದುಗುತ್ತೇ ಕಾಂತಮಿಂತು ಪರಿದಪನಕಟಾ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೭೧). ೨. ಸುಳ್ಳಾಗು ; ತಪ್ಪು : ಸಿರಿಯರಸ ಸದಯನತಿಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾತನ ಭಾಷೆ ಪದುಗುವುದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩-೪). **ಹದಿಗು :** ೧. ಮದನನ ಕಡುಧಾಳಿಯಬ್ಬರ ಕೊಳಗಾಗಿ ಹದಿಗಿ ನೋಳ್ಪ ಕಾದಲರ ಉಡೆಗೋಟೆ ಕೋಳುಹೋದುದು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೨೦೫). **ಹದುಗು$_1$:** ೧. ಒದವಿ ಕೈಸೋಂಕಿದೊಡನೆ ಹದುಗುವ ಮೆಯ್ಯ . . . ಬೆಚ್ಚುವ ಮನದೆಳೆಯಳ ಎದೆಗರಗಿಪುದಿಚ್ಛೆ ಯುಜಿತು (ಹವಿಬ. ೬-೩೬) ; ತರುಣರಪಣನು ಬಯಕೆನೋಟಗಳನು ಸುಳಿಸುತಿರುವನು ನಾಚಿ ಹದುಗಿರುವ ಸತಿಯೆಡೆಗೆ (ಒಲುಮೆ. ೩೫-೩) ; ಹುಲಿಯನ ನಾಲಗೆಯೂ ಅದರ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಹದುಗಿ ಮೌನವಾಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೨೫೧). ೩. ಸೆಡೆ ; ಹಿಂದೆಗೆ : ಹರಲೊತ್ತೆ ಹದುಗುವ ಹಜ್ಜೆ . . . ಸುರಿವ ಬೆಮರು ಸೂಸುವ ಸೇದೆಯಿಂದಾ ನರನಾಥರೆಯ್ತಂದರಾಗ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೪-೧೧೯). ೪. ಬಾಗು ; ಮಣಿ : ತಿರುನೀಲಕಂಠಕುಶವರು ಬಂದು . . . ತಲೆಗರೆದು ತಗ್ಗಿ ಹದುಗುತ್ತೆ ಕೈಮುಗಿದಿರ್ದು ಇರಲು (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೫-೨೨). ೫. ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು ಬಾನ ಕರೆಯಲಿ ಹದುಗಿ ಕಾರ ಮುಗಿಲಂತಿಹವು ಬೆಟ್ಟ ಹಬ್ಬಿ (ಹೊಂಗಳು. ೫-೯) ; ಆ ಮರಗಳ ಮರೆಯಲಿ ನೋಡಲ್ಲಿ ಹದುಗಿದೆ ಕೈ ಹೆಂಚಿನ ಮನೆಗಳ ಬಡಹಳ್ಳಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೯೦-೯) ; ವಹ್ನಿ ಕುಂಡದೊಳು ಹದುಗುತ್ತ ಕಳೆಗುಂದಿ ಉತ್ಸಾಹವುಡುಗುತಿಹನು (ಅಹಲ್ಯೆ. ೩೩-೧೪). ೬. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂಜರಿ : ನಿಂತೇನು ನೋಡುತಿಹೆ ? ಹದುಗುವರೆ ಇಲ್ಲಿ ? ಮಸಣವಾಗಲಿ ಎನೆಯು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ! (ಪಾಂಚಜ. ೭-೧೦). ೭. ಒಳಸೇರಿರು ; ಹುದುಗಿರು : ಮುನಿಯೊಳು ಹದುಗಿಹುದೈ ಸತಿಯಾಸೆ ಮಾಗಿಯೊಳಿರುವೊಲು ಬಸಂತದಾಸೆ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೨೪-೧).

[ದೇ.‖ತಮಿ. ಪತುಙ್ಕು, ಪತುಕು ; ಮಲ. ಪದ, ಪದಿ, ಪದುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಪದೆ, ಪದ್ದು]

ಪದುದೆಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇನಿತು ಮಣ್ಣ ಬಿಡಿಸಿದ ಪ್ರಭುಗಳಂಕನಾಮ ಭೂವಗಾವುಣ್ಡ ಪಡಿಲಯ್ಯ ಪದುದೆಯ್ಯ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೨೪-೧೬ ; ಸು. 900). [?]

ಪದುಪು 'ಪದಪು' ನೋ.

ಪದುಮ, ಪದುವ (ನಾ). ಕಮಲ ; ತಾವರೆ : ಪದುಮ 'ಪಂಜಳ' (ಪಜ್ಜಳ) ವರ್ಣ ನೆಯಿದಲೆ (ನೈದಿಲೆ) ಯಾಗಿರ್ದಳವ್ವೆ (ಸರ್ಪಪ. ೬೯-೩೭೪) ; ಉಕಾರಕ್ಕೆ-ಅಲ್ಪ-ಅಲುಪ, ಪದ್ಮ-ಪದುಮ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಪದುವ :** 'ಚೆಂಬದುವ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪದ್ಮ]

ಪದುಮಜ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಉನ್ನತಿಯ ಪದುಮಜನು ಕಂಡನು ಮನ್ನಿಸಿದನಾ ಮನುಜವರ್ಗವನು (ಸಂಭಪ. ೫-೨೭). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಜ]

ಪದುಮಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುನ್ದಗೆಸೆವೆ ಕಲಿಯಮ್ಮ ಬೆಳ್ಳಣಿಯ ಪದುಮಣ್ಣನ್ . . . ಇನ್ತೀ ಎನೆಬರು ಶ್ರೀಕರಣಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೦-೧೨ ; ಸು. 800).

[ಪದುಮ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಪದುಮನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಪದುಮನಾಭನ ಚೋದಿಸುವ ರಥವೇಗದಿಂ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹಮನೆಯ್ದೆವಂದು

(ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೪ ಪ); ಉದರವೈರಾಗ್ಯವಿದು ನಮ್ಮ ಪದುಮನಾಭನಲಿ ಲೇಶ ಭಕುತಿಯಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೨೫ ಪಲ್ಲವಿ). [<ಸಂ. ಪದ್ಮನಾಭ]

ಪದುಮಭವ (ನಾ). = ಪದುಮಜ : ಪದುಮಭವನೈಯ್ಯನು . . . ನಿಗಮನ ಪೇಳ್ದನೊಲವಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೮-೬೨). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಭವ]

ಪದುಮಮಿತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಸೂರ್ಯ : ಪದುಮಮಿತ್ರನ ಉದಯ ಹರಿಗಭ್ಯುದಯದಂತಿರೆ ರಾಮ ನಿದ್ರಿಸದುದಯದಿಂದುಪವಾಸವಟ್ಟನು ಮೂಜುದಿನ ತನಕ (ತೊರಾ. ೧೫-೩೮).
[ಪದುಮ + ಮಿತ್ರ]

ಪದುಮರಾಗ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ ; ಪದ್ಮರಾಗ : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದವೇದಾಂಗಂಗಳಂ ತಪ್ಪುವಿಡಿದು ಜಡಿದು ಬಗ್ಗಿಸುವ ಪದುಮರಾಗದ ಬಣ್ಣದರಗಿಳಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ಪ). [ಪದುಮ+ರಾಗ]

ಪದುಮಲೋಚನ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಇದು ಸಕಲ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕೆ ಕಡುಮುದವನೀವುದು . . . ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಸದರವಿದು ಮಾಡುವರೆ ಪೇಳಲೆ ಪದುಮಲೋಚನ ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಶ್ರೀವದನದಲಿ ಪೇಳುವುದೆ ಮುಖ್ಯವಿದೆಂದನಾ ಭಕ್ತ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೨-೩೬). [ಪದುಮ + ಲೋಚನ]

ಪದುಮವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಆಸನ,— ಪೀಠ : ಹೊಂಗೆಲಸದ ಪೊಚ್ಚ ಪದುಮವಿಷ್ಟರದೊಳು ಮಂಗಲಮಜ್ಜನಗೆಯ್ದು ಅಂಗಸುವಸ್ತ್ರಭೂಷಿತನಾಗಿ ಶಿವಪೂಜಾರಂಗಸ್ಥಳವ ಸಾರಿದನು (ನೋಹತ. ೨೧-೩). [ಪದುಮ + ವಿಷ್ಟರ$_2$]

ಪದುಮವ್ಯೂಹ (ನಾ). = ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ ೨ : ನಾಲ್ಕುಂಯೋಜನದ ಪದುಮವ್ಯೂಹದೊಳಂಗರಾಜ ಶಲ್ಯ ವೃಷಸೇನ ಕೃಪ ಕೃತವರ್ಮಾಶ್ವತ್ಥಾಮರಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಬೆರಸಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೨ ಪ).
[<ಸಂ. ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ]

ಪದುಮಸಂಭವ (ನಾ). = ಪದುಮಜ : ಪದುಮಸಂಭವ ನಾರದಗೆ ನಾರದನು ವಲ್ಮೀಕಜಗೆ . . . ಎನುತ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಮಾರ್ಗವನನುಸರಿಸಿ ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷಾವನಧಿಯೆನೆ ಶೋಭಿಸುವ ರಾಮಾಯಣದ ಸತ್ಕಥೆಯಾ . . . ಉಸುರ್ವೆನು (ಅನಂರಾ. ೧-೧-೧೩). [ಪದುಮ + ಸಂಭವ]

ಪದುಮಸಖ (ನಾ). = ಪದುಮಮಿತ್ರ : ಪದುಮಸಖ ಕೋಟಿ ಪ್ರಕಾಶನು . . . ನಿಗಮನ ಪೇಳ್ದನೊಲವಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೮-೬೨).
[ಪದುಮ + ಸಖ]

ಪದುಮಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಕಮಲಲೋಚನ : ನರಹರಿಯುಂದುದುಭವಿಸಿದ ಮಾಸ ತಿಥಿಯು ಪುದಿದತಿಶುಭವಾರ ಸಂಜೆಯೊಳುದಿಸಿದ ಪದುಮಾಕ್ಷನೀತ ತಾನೈಸೆ (ಕಂನವಿ.೧-೧೯).
[<ಸಂ. ಪದ್ಮಾಕ್ಷ]

ಪದುಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : ಚದುರಂಗವಾಡುವ ಬಾರೆಂದೊರ್ವನ ಪದುಮಾಕ್ಷಿ ಪಿಡಿದೆಳೆದೊಯ್ದು ಮದನಾಗಮದೊಳು ಮುಗ್ಗಿಸಿ ಹಣಗಳನುದಿರದೆಗೆದಳವನಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೨-೯೬).
[<ಸಂ. ಪದ್ಮಾಕ್ಷೀ]

ಪದುಮಾಲಯೆ (ನಾ). ಕಮಲವೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಪಾಲಿಸೆ ಪದುಮಾಲಯೆ ನೀನೇ ಗತಿ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೩೯ ಪಲ್ಲವಿ).
[<ಸಂ. ಪದ್ಮಾಲಯಾ]

ಪದುಮಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಮಲದ ಬಾಣ : ಮದನ ವಿಯೋಗಿಗಳೆದೆಯ ಥಟ್ಟುಗಿದೆಚ್ಚ ಪದುಮಾಸ್ತ್ರದಲಗಿನಗ್ರದಲಿ ಪುದಿದ ಕೆನ್ನೀರೆನಲಲತಿಗೆಯುಗುರ್ಗಳಿಂ ಪದವೆರಳೆಸೆದುವಂಗನೆಯ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೮). [ಪದುಮ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಪದುಮಿನಿ (ನಾ). ೧. = ಪದುಮ : ಹೃದಯಂಗುಡದುದನಜಿಯದೆ ಪದುಮಿನಿಗಿರದಳಿಪಿ ಕೈಯನಿಕ್ಕುವ ಶಶಿಯಂ ಪದೆದೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಿಗೆ ನಗುವಂದದಿನಲರ್ದುದು ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಕುವಲಯನಿವಹಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೪). ೨. ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : 'ಪದುಮಿನಿವಲ್ಲಭ' ಪರಾ. ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪದ್ಮಿನಿ : ಹೊಲೆಯರೊಳು ಪದುಮಿನಿ ಹೆಣ್ಣು ಹುಟ್ಟದರೇನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೧೩೭-೧). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಿನೀ]

ಪದುಮಿನಿವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು : ಮೃದುಮನದೊಳು ನಿಲ್ಲು ಪದುಮಿನಿವಲ್ಲಭ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೬೦-೧).
[ಪದುಮಿನಿ + ವಲ್ಲಭ]

ಪದುಮೆ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿ ; ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪದುಮೆಯರಸ ಸನಂದನಾರ್ಚಿತ ಪದುಮಸಿರಿಧರ ಗೋಪಿನಾಥನು . . . ನಿಗಮನ ಪೇಳ್ದನೊಲವಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೮-೬೨). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಾ]

ಪದುಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬರೆದಂ ಪೆಗಂ ಖಣ್ಡರಿಸಿದಂ ಪದುಯ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೯-೧೮; 1021). [?]

ಪದುರು 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಪದುವ 'ಪದುಮ' ನೋ.

ಪದುವಗೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪದುವಗೆರೆಯಯ್ಯಾಜಿಜ ಭೋಗಪತಿ ಆಯ್ಯಾಪ ಮಂಗಳಮಂ ಪೂರ್ವ್ವಮರ್ಯ್ಯಾದೆವೆಪ್ಪಿ ಅಕ್ರಮಂಗೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೧-೧೧; 925).
[☞ ಇದು 'ಪಡುವಗೆರೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ಪದುವಾರ (ನಾ). (?) : ನಾಲ್ಕು ಬರಿಸ ಪರಿಯಾರಮು ಐದಾನೆ ವರಿಸ ಪದುವಾರಮುಂ ಮೇಣ್ಣೆಯು ಸತ್ತಿಗಮು ಇನೆತ್ತುಮಾ [ನ್] ಪ್ರಸಾದಂಗೆಯ್ದಾರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫೦-೧೫ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ ?).
[?]

ಪದುಳ, ಪದಿಲ, ಹದುಳ, ಹದುಳು (ನಾ). ೧. ಒಳಿತು ; ಸುಖ; ಕ್ಷೇಮ : ಸಂತಮಿರ್ಪುದೆ ನವಗ್ರಹಮಾಶಾದಂತಿಗಳ್ ಪದುಳಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೫೧) ; ಸಚಿವಂ ಬಂದು ಹರಭಕ್ತನಂ ಪದುಳದಿಂದೆ ಕಳುಪಿದೆನೆಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸೆ ಸೇದಿರಾಜಂ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟು (ಸೇವಿರ. ಪೇ. ೬೬-೬) ; ವಿಷ್ಣುಪದದಲಿ ಸದಮಳಾತ್ಮಕ ಶಿಂಶುಮಾರನು ಪದುಳದಲಿ ಸಕಲಕೆ ಸಲೆಯಾಧಾರವಾಗಿಹನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೬೮) ; ಬಂದಿರೆ ಪರಿಣಾಮವೆ ಮನೆಯೊಳಗಕ್ಕಂದಿರನುವೆ ಮಕ್ಕಳು ಪದುಳವೆ (ಜಜುಕಾ. ೧-೨೦) ; ಪದುಳದಳಿಲೆಯಾಳುತಿರ್ದನಾ ನೃಪಚಂದ್ರಂ (ಮರಾಚ.೬-೨೨). ೨. ನಿರಾತಂಕ; ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಕಾಯಜೀವಂ ಪದುಳವಿರಬೇಕಾಯಿತಾದೊಡೆ ನಿನಗೆ ಪೇಳ್ವೆನುಪಾಯವೊಂದಂ ಕೇಳು ನೀ ಶಿವಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲಿ (ಬಸವು. ೪೯-೨೭) ; ಪರಿದೂರ ಬೀದಿಬೀದಿಯ ಪಲವನೆಯೊಳು ತಿರುಗುವ ದಿಟ್ಟವೆಣ್ಗಳನು ಕರೆದು ಮನ್ನಿಸದೇಕಾಂತವನಾಡದೆ ಪರಿಹರಿಪುದು ಪದುಳದೊಳು (ಹವಿಬ. ೮-೪೩); ಅದುವೇ ನವಿಮ್ಮಾ ಹೊನ್ನಿಯು ಪದುಳದ ಬಾಳುವೆ ತೊರೆಯಲಿ ಸುಳಿಯಾಯ್ತು (ನಳ್ಮಿ. ೧೧-೮). ೩. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು : ಉದರಮೆ ತೊಟ್ಟಿಲಾಗೆ ಭುವನತ್ರಯಮಂ ನೆಜೆ ತಾಳ್ದಿ ದೇಹಿವರ್ಗದ ಕೃತಪಾಪಪುಣ್ಯಫಲಮಂ. ಸಲೆ ತೂಗುವ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯಂ ಪದುಳವೆ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪಡಿಸಿ ತೂಗಿದರ್ . . . ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨೮) ; ಅದು ಸುಕೃತಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ತವರ್ಮನೆ ಜ್ಞಾನಮಹಾಬ್ಧಿತೀರಮಂ ಪದುಳದಿನೊಲ್ದು ತೋಱುವ ಮಾರ್ಗಂ . . . ಎನಲ್ಕೆ ವಾರಣಸಿ ರಂಜಿಪುದಲ್ತೆ (ಪರಕು. ೯-೪) ; ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಸಿರ್ಣಯವನತಿ

ಮುದದಿಂದ ಶಿವೆಗೆ ಶಿವನಱುಪಿದನದಂ ತಿಳಿದು ಪದುಳದಿಂದದನೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಲಶಿಚಂ. ೪೮-೧); ಭೂರಮಣಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮದಿಂದಂ ಪೊರೆಯಲ್ಕೀ ರಾಜ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂ ಪ್ರಜೆ ರಾರಾಜಿಕುಂ . . . ಪೆಂಡಿರ್ ಮಕ್ಕಳ್ವೆರಸು ಹರಿದಿನದ ಹಬ್ಬದ ಪರಿಪರಿಯುಂಕ್ಕೆವಮನೆಸಗಿ ಪದುಳದೊಳಿರ್ಕುಂ (ಚಕವಿ. ೩-೧೪೧). **೪.** ಉತ್ಸಾಹ; ಹುರುಪು: ನಂಜಣಾರ್ಯವಿರಚಿತಮಿದಱಿಂದಧಿಕತರ ಸತ್ಯಕಥಾವಿಸರರತ್ನಂಗಳಂ ಪದುಳದಿಂ ಸರಗೆಯ್ದು ಪಟ್ಟಿದಿಗಳ್ (ಏಕೋಪು. ೧-೬೭). **೫.** ವಿಶ್ವಾಸ; ಪ್ರೀತಿ: ಅದಱಿಂದಲೆಮಗೆ ಕ್ಷೇಮವದೆಲ್ಲಿಯದೆಂದು ಪದುಳದೆ ಪ್ರಾಣಮಿತ್ರನೊಳು ಒದವಿದ ಚಿಂತೆಯನುಸುರೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಮುದವ ತಳೆದು ನಸುನಗುತ (ಅಂಜಚ. ೫-೨೭); ಮುದಿಕುರುಡಿ ಹೊಂಗೆಯನು "ಬಾದಾಮಿ, ಕೋ" ಯೆನುತ ಪದುಳದಿಂ ಮೊಮ್ಮಂಗೆ ಕೊಡಲು ಸಿಹಿಯುಹುದೆ? (ಮಂಕುಕ. ೮೬೩). **೬.** ಶ್ರದ್ಧೆ; ಭಕ್ತಿ: ಹೃದಯದೊಳು ಧ್ಯಾನಿಸೆನೆ ಗುರುವಂ ಪದುಳದಿಂ ಶಿರವಾಗೆನೆ ಗುರುಪದಕೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೧೬); ಭೋಜಶಾಸ್ತ್ರದುದಧಿಸೌಂದರ ಗಣೇಶ್ವರ ಕೇಶಿರಾಜಂಗೆ ಪದುಳದಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಏಕೋಪು. ೧-೨೦). **೭.** ಸೊಗಸು; ಅಂದ; ಚೆಂದ: ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತುವಟ್ಟಿದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೫); ಉದಯಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮೆಱೆವ ಭಾನುವಿಗೆ ಮತ್ತಿದಿರಾದ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪದುಳದುತ್ತುಂಗಸಿಂಹಾಸನವೇಱಿ . . . ಠೀವಿಯೊಳೆಸೆದನಾ ರಾಯ (ಭರಚ. ೧-೩೦); ಪದುಳದೆ ಬಾಲಲೀಲೆಯ ತೋಱಿ ಸಕಲರ್ಗೆ ಚದುರಕುಮಾರರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೪-೮೧). **೮.** ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ; ದೃಢಚಿತ್ತ: ಆಯಿರವಿನೊಳ್ ಪದುಳನೊ ಪದುಳನಲ್ಲನೊ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವೆನೆಂದು ಬಂದು (ಜೀಪಸಂ. ೧೭೭-೧೨).

ಪದಿಲ: ೧. ನಿರ್ಮಳಹೃದಯರಿಂಗೆ ವಿಶ್ವಾಕೃತಿಯ ಸದ್ಬ್ರಹ್ಮಭಾವನವು ಪದಿಲದಿಂ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಚಲನಾಸ್ಪದಮೀಯದೆ ತುಂಬಿರಲು (ಗಗತಾ. ೧೭-೧೦); ಗೋಕಾಂಬುವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಿ ಪದಿಲದಿಂದಲಿಯಾಳ್ವ ಭಾನುವಂಶಾಢ್ಯ ಧರಣಿಚಂದ್ರಮನೆಂಬ ಧವಳಸೇನಂಗೆ . . . ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಇರಲು (ಸಾರಂಗ. ೨೯). **೯.** ನಿರ್ಧಾರ; ನಿಶ್ಚಯ: ಮೊದಲೆನ್ನ ನೀ ತೆರದಿ ಮೊಂಡಾಗು ನೀನೆಂದು ಪದಿಲದಿಂದಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಬರೆದು ಪುಟ್ಟಿಸಿದ (ಸಾರಂಗ. ೨೭).

ಹದುಳ: ೧. ಹದುಳವೇ ಪಾರ್ಥಂಗೆ ಹೇರಾಳದಲಿ ಕಾದಿದನಾ ಸುಶರ್ಮನ ಕದನ ಬೆಟ್ಟಿತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೧); ಮಠಗಳಂ ಹದುಳನಱಿದೊಡನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ . . . ಸುಜಂಗಮವನು . . . ಕರೆತಂದು . . . ಅವರೇನ ಬೇಡಿದಡೀ ಸುವಸ್ತುಗಳನಿತ್ತು ಕಳುಪುವುದು (ಚಿಬಪು. ೬-೧೬); ಹದುಳಕೆ ಹೊಣೆ ಅವನಿರದಿರೆ, ತಿರೆ ಪೋಪುದು ಮಗ್ಗಿ! (ಅಹಲ್ಯ. ೨೦-೧೬). **೨.** ನೋಡಿ ವಂದಿಸಿ ಹೋಹ ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ನೀಂ ಕೃಪೆಯ ಮಾಡುವುದು ಹದುಳದಿಂ (ಹಚಕಾ. ೮-೧೧); ಹ [ಪಾಠಾಂ. ಪ] ದುಳದಿಂ ಪದ್ಮಾಸನಾಸೀನದಿರವಂ ಕಲಿವಂತೆ ಕುಳ್ಳಿಹನಿದುವೆರಡನೆಯ ಶಂಭು ವೃಷಭನು ತಾನೆಯೆಂಬವೊಲು (ಬಸಪು. ೩-೩೯). **೪.** ಬಿಣ್ಣಿತ್ತಾದ ಲಜೊರ್ಂಬದ ಕಂಪಂ ಹಣ್ಣ ಹದುಳದಿಂದಾಂತೆಳಸುತ್ತುಂ ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ನುಣ್ಣನೆಗಂಪಿಂ ಸುಳಿಗೆಲರಾ ಬನದೊಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೨೧). **೫.** ಒಲವಿಂದ ನಡೆತಂದು . . . ಅಗ್ಘವಣಿಯನೊಲವಿಂದಿಳಿಪಿ ಸಂಗಮೇಶ್ವರನ ಹತ್ತಿರೆ ಹದುಳದಿಂದಿಳಿಪಿ (ಬಸರ. ೩-೪೨). **೬.** ಹದುಳವಿಲ್ಲದ ದೇಹರಂ . . . ಪ್ರವರ್ತನವಹುದೆ ಲೋಕದೊಳು (ಬಸಪು. ೩೭-೩೪). **೧೦.** ಶುಭಕರವಾದುದು; ಮಂಗಳಕರವಾದುದು: ಒಗ್ಗದಿರೆ ನಾಲ್ಪಗೆಗೆ ಹುಡುಕಿ ಹದುಳದ ಪೊಳ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೭೩-೧೩೩).

ಹದುಳು: ೧. ಹರಸಿ ಹದುಳಿನಲಿರಿಸಿ ನೀಡುವವನ ಪಡೆಯುವವನ, ಎರಡುಗುಣದಿಂದ ಸುಕೃತಾರ್ಥವಹುದು (ಕವಿಪು. ೫೩). **[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪದಿಲ]**

ಪದುಳಂ (ಅ). ೧. ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ; ಸುಖವಾಗಿ; ಒಳ್ಳಿತಾಗಿ: ಅವನೀಮಣ್ಡಳಮಂ ನಿರಂತರಿತಮಾ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಂ ದಕ್ಷಿಣಾಬ್ಧಿವರಂ ದೋರ್ವ್ವಳದರ್ಪ್ಪದಿಂ ಪದುಳಮಾ ಪೂರ್ವ್ವಾಬ್ಧಿಯಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಬ್ಧಿವರಂ ಪಾಳಿಸಿದಂ . . . ಆಹವಮಲ್ಲಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೨೬-೨ : 1064); ಪದುಳಂ ಪಾಳಿಪನೆಳೆಯಂ . . . ಬಲ್ಲಾಳನೃಪಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೮೬-೨೨ ; 1177); ತನ್ನೊಂದು ಗರಗರಿಕೆಯ ಸೊಮ್ಮಿನಭ್ಯುದಯದೆ ಪದುಳಮರಸಾಳ್ವ ಬಸಂತರಾಯನುರ್ಕುಂ ಸೊರ್ಕುಂ ಸೋರ್ದು ಬಯಲಪ್ಪಿನೆಗಂ ದಾಟಿಗೆಯ್ದು . . . ಗ್ರೀಷ್ಮರಾಜಂ ತಲೆದೋಱಿದಂ (ರಾಪಾಶ್ವ. ೫೧-೧೯). **೨.** ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ: ಪದುಳಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಮಗಾಯದ ಮಾತಂ ತಗುಳೆ ಗಟಿಪಿ ಪೋದಂ ಸಂದಿರ್ದ ದಟರೊಳಿಱಿದಱಿಯಂ ತಪ್ಪದೆ ಕಮ್ಮಱಿಯೋಜನೆನಿಸಿದಂ ಬಿಲ್ಲೋಜಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೩); ಪದುಳಂ ಪೀಠಾಗ್ರದೊಳ್ಕುಳ್ಳಿರಲಱಿಯದುದುಮಂ ಕಣ್ಣ ನೀರಾಗಳುಂ ಸೋರ್ವುದುಂ . . . ಸದ್ವೈದ್ಯರಿಂ ನೋಡಿಸಿ ಪಱಿಪಡಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಂ ಬೇಗಮೀಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೪); ಮುದದಿಂ ತತ್ಪದಪಂಕಜಕ್ಕೆಱಗಿ ನೀಂ ನಿನ್ನನ್ವವಾಯೋರ್ವಿಯೊಳ್ ಪದುಳಂ ನಿಂದಿರು ಗೋತ್ರಮಿತ್ರಸಹಿತಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೦೪); ಆನುಮೆನ್ನೋಪಳುಂ ಪದುಳಂ ಕ್ರೀಡಿಸುತಿರ್ದವಂದು ವಿಲಸತ್ಕಲ್ಪದ್ರುಮೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨). **೩.** ಜೋಪಾನವಾಗಿ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ: ಮೇನಾಸತಿ ನಿಜಸುತೆಯಂ ನೋಡಿ . . . ಪದುಳಂ ಪೋಗವ್ವ ಪೋಗೆಂದತಿಭಯರಸದಿಂ ಬುದ್ಧಿವೇಳುತ್ತುಮಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೧೨). **೪.** ಚೆನ್ನಾಗಿ; ಸೊಗಸಾಗಿ: ಅವರ್ಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಯುಗಳಂಗಳ್ . . . ಪೆಱವೇಟುದಿವಸಕ್ಕೆ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದುಂ ಪೆಱವೇಟುದಿವಸದೊಳ್ ಪದುಳಂ ನಡೆದುಂ . . . ತ್ರಿಪಲ್ಯೋಪಮಜೀವಿಗಳುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧ ವ); ಪದುಳಂ ನಿರ್ಝರವಾರಿಯಂ ತಳಿಯುತುಂ ಮಂದಾರಕಾಗಂಧಮಂ ಕೆದಱುತ್ತುಂ . . . ಆ ನಗೇಂದ್ರದ ಮಂದಾನಿಳನಾಱಿಸಿತ್ತು ನಯದಿಂ ದೇವಾಗಮಶ್ರಾಂತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೫೩). **೫.** ಸ್ಥಿರವಾಗಿ; ದೃಢವಾಗಿ: ಪದುಳಂ ತ್ರಿಪ್ರಭೃತಿಗ್ರಹಂಗಳಿರೆ ತಂತಮ್ಮುಚ್ಚದೊಳ್ ಭೂಪವಂಶದವಂ ಭೂಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೧); ಪದುಳಂ ನಿಂದೆಡಗಯ್ಯೊಳೊತ್ತಿ ರಘುಜಂ ಕೊಪ್ಪಂ ಪದಾಂಗುಷ್ಠಮೂಲದೊಳಿಟ್ಟೇಱಿಸೆ ಕಾಲದಂಡನಿಭಮಂ ಕೋದಂಡಮಂ ಭೂತಳಂ ಪದುಳಂ ನಿಂದುದೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮೭); ಅಂಗುಷ್ಠದ ಕೊನೆಯನೂಱಿ ನೆಲದೊಳ್ ಪದುಳಂ ನಿಂದಿರ್ದು ಮಾಟ್ಪಿನೊರ್ವಂ ತಪಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೬೦).

ಪದುಳಂ ಮಾಡು = ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸುಖವಾಗಿರಿಸು: ಅಂತಾತ್ಮೀಯಭಾಗಿನೇಯನನಾ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಪದುಳಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾಸಾಮಂತಮಂತ್ರಿಮಂಡಳಕ್ಕಪ್ಪಯಿಸಿ ನಿಜವಿಜಯರಾಜಧಾನಿಗುತ್ಪಳಖೇಟಕ್ಕೆ ವಂದು (ಆದಿಪು. ೫-೨೧ ವ). [<ಪದುಳ]

ಪದುಳಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಮ್ಮದಿ ತಪ್ಪು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾಗು: ಅಱಿಯೆಯಾ, ನೀನ್, ಪ್ರಮೀತ್ಯೂಸ್, ಪದುಳಂಗೆಟ್ಟ ಮನಮನ್ ಪದವಡಿಪ ಒಳ್ನುಡಿಗಳೊಳವೆಂಬುದನ್? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೧-೪೩೩).
[ಪದುಳ+ಕೆಡು$_1$]

ಪದುಳಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳಿಸು: ಎಲ್ಲರುಂ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ . . . ಹೃದಯಮಂ ಪದುಳಂಗೆಯ್ದು ನೆಲದೊಳಿರ್ದಳನೆತ್ತಿ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ . . . ತಮ್ಮೊಳಿಂತೆಂದರ್ (ಲೀಲಾಪ. ೧೦-೭೪ ವ).
[ಪದುಳ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪದುಳಂಗೊಳಿಸು, ಪದುಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸೇವೆಗೆ) ನೀಡು; ಒದಗಿಸು; ದಯಪಾಲಿಸು: ಪದಕಮಲಮಂ ಪದುಳಂ

ಗೋಳಿಪುದು ನಲ್ಮೆಯಿನೊಲ್ದು ಸೇವೆಗೆಯ್ವರ್ಗೆ (ಪಸ್ತವಂ. ೧-೬).

ಪದುಳಗೊಳಿಸು : ೨. ಅಂದಗೊಳಿಸು ; ಚೆಲುವಾಗಿಸು : ಪದುಳಗೊಳಿಸಿ ಪಲಬಗೆ ಪಸದನಗಳ ಪುದುಗಿಸಿ ಪೊಂದೊಡಿಗೆಗಳ ಮದುವೆಗೆ ನೆಜೆದ ಪೆಣ್ಣುಕ್ಕಳ ನಿಟ್ಟಿಪರೆದೆಗೋಳಿಪಂತೆಸಗುವುದು (ಹವಿಬ. ೫-೧೪). [ಪದುಳ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪದುಳಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಇಂತಿರ್ಕೇರಿಯವರನಾಳ್ದೊಂಡು ಪಡುಗಡೆಯಂ ಪದುಳಂಬಡಿಸಿ ದೆಸೆಗೆಲಲೆಂದು ಮೂಡ ಮದನಾರಿಯ ಭಾರಿಯ ಮಾರಿಗಿಕ್ಕಿ . . . ಬಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೩೧ ಪ). [ಪದುಳ+ಪಡಿಸು]

ಪದುಳಂಬಡೆ, ಪದುಳವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು : ಕದುಬಂ ಕಳೆ ಕಡುಚದುರೇ ಪದುಳಂಬಡೆಯೊಸಗೆಯೇನದಂ ಬಿತ್ತರಿಸು (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೮). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು : ಒಲ್ದು ನೋಡಿ ಪದುಳಂಬಡೆದುರ್ವಿಜ ನೀಳೆ ರಕ್ಷಿಕೆಮ್ಮನವಿರತಂ ಕಟಾಕ್ಷರಸದಿಂ(ವಿಷ್ಣು ಪು.೧-೧-೪).

ಪದುಳವಡೆ : ೧. ಮೋಹವೀ ಪರಿಯೊಳೆನ್ನ ಮುಂದುಗೆಡಿಸುತ್ತಿದೆ . . . ಬಜಾದೆಯವನ ಬಳಿಯ ನಿಂದು ಪದುಳವಡೆಯಲೀಸದು(ಗೀತಗೋ. ೩೦-೧೫). [ಪದುಳ + ಪಡೆ$_1$]

ಪದುಳಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಈ ಠಾವಿಂದೆ ಸಂದಿಚ್ಚಕಂ ಪದುಳಂಬೆತ್ತುದು ಮತ್ತಮೇಂ ಭವಸುಖಂ ಪೆಂಪಾದುದೀ ಬೀದಿಯಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೬೫). [ಪದುಳ+ಪೆಜು$_1$]

ಪದುಳಂಬೋಗು, ಹದುಳಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು,—ಪಡೆ : ಗುದಜನಿತಂ ಭಗಪಾತಕರೊದವಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೀಂ ಸಹಾಯನಹೆಯರ್ ಪದುಳಂಬೋ[ಪಾಠಾಂ. ಪೋ]ಗು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುದದಿಂದಂ ಪೇಳು ಕಂಡ ಕಾರ್ಯದ ಹದನಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೩೮ ಆದಿಪದ್ಯ).

ಹದುಳಹೋಗು : ೨. ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ ಹೋಗು ; ಸುಖವಾಗಿ ಹೋಗು: ನೀವಿಲ್ಲಿಂದಂ ಹದುಳಹೋದಡೆ ಸಾವಿರಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದ ಸಂತಸಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೭೯); ಹೃದಯವನು ಕೋಟಿಸದೆಯಲ್ಲಮ ಹದುಳ ಹೋಹನೆ ಕಾಂಬೆನೆನುತಲಿ ಮದಮತಿಯಲಾ ಗಿರಿಜೆ ನುಡಿದೊಡೆ(ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೩೯). [ಪದುಳ + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪದುಳಗೊಳಿಸು 'ಪದುಳಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಪದುಳಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರಕು,—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ಎರವಿಲ್ಲದೇಕವೆನಿಸಿ ಧರ್ಮದೊಳು ಸಂಸರಿಸುವ ಸತಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಡಿಗಳ ಪೂಜೆಯಿಂದಿಹ ಪರಸುಖ ಪದುಳಗೊಳುವುದು (ಹದಿಬ. ೬-೫೦). [ಪದುಳ + ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$)]

ಪದುಳತೆ (ನಾ). ಸೌಖ್ಯ : ಇದುವೆ ಪಂಚಾಕಾಶತಾರಕವಿದನು ದೇಶಿಕನಿಂದ ಬಲ್ಲವ ಪದುಳತೆಯಲಾ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮದ ಪದವನೈದುವನು (ಗಗತಾ. ೨೦-೨೧). [ಪದುಳ+-ತೆ$_3$]

ಪದುಳಮಿರ್, ಪದುಳವಿರು, ಪದುಳಿರು, ಹದುಳವಿರು, ಹದುಳಿರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಖವಾಗಿರು ; ಹಾಯಾಗಿರು : ಆತ್ಮಾಂತರಂಗದೊಳ್ ಪದುಳಮಿರ್ಪ ವಲ್ಲಭನಿಧಾನಮಂ ಬಂಚಿಸಿ ಕೃತಾಂತಸಾಧಕಂ ನೆಗಪಿಕೊಂಡುಯ್ಯೆ ಕಲ್ಲನೆ ಕನಲ್ದು (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೦ ವ); ಪದುಳಮಿರ್ದಡೆ ಸಾಲ್ವುದು ಎಂದರಸಂ ನುಡಿಯೆ ಬಸವಣ್ಣಂ ಕೇಳ್ದು ನಸುನಗುತ್ತೆ (ಬಸರ. ೧೦-೫೩); ನೇಸರ್ವೆಟ್ಟಿಗಳಿರಾ ನೀವಿವಾಸುದಿನಂ ಬವಣಿಗೊಂಡಿರಿಂ ಪದುಳಮಿರಿಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೪೦-೧೭).

ಪದುಳವಿರು : ೧. ನಿನ್ನ ನಿಜ ಭಕ್ತಾಳಿಗಂ ನೀನು ಪದುಳವಿಹುದೆಂದು ಕರುಣಂಗೆಯ್ದು ಪರಶಿವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಿಂ. ೭-೧೫) ; ಇಂದುಶೇಖರನು . . . ನಲವಿಂದವಿರ್ಪವರು ಪದುಳವಿಪ್ಪಂತೆ ಗೆಯ್ವೆ ನಾನೆಂದು ಸಂತೈಸಿ ಪೋದಂ (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೧೩). ೨. ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗು ; ಶಾಂತನಾಗು : ಎದೆಗೆಟ್ಟು ದೇವಿಯಂ ದೋಷಿಯೆಂಬರೆ ಜೀಯ ಪದುಳವಿಹುದೆಂದು ವಿನಯದೊಳಗ್ರಜಾತನಂ ಕದುಬಿ ನುಡಿದಂ ಭರತಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೩).

ಪದುಳಿರು : ೧. ಸೂನೃತವಾದ ನುಡಿಯಂ ನಂಬಿ ಪದುಳಿರು ಚಿಂತಿಸದಿರಿನ್ನು (ಬಸಪು. ೩-೨೦) ; ಜನಕ ಹಿಮವಂತ ಗಿರಿರಾಜನಾದಂ . . . ಓಷಧಿಪ್ರಸ್ಥಪುರವರದೊಳಂ ಪದುಳಿರುತ್ತ (ಲಶಿಚಿಂ. ೧೪-೩). ೨. ತನುವೆರಡಾತ್ಮನೊಂದಾಗಿರುತಿಹೆವಾ ತನುವನುಳಿದು ಜೀವನವು ಮನಮೊಸೆವೆಡೆಗೆ ಪೋಪುದ ನೋಡಿ ಪದುಳಿಹುದನು ಚತವೆಲೊ ಪ್ರಹಸಿತನೆ (ಅಂಜಚ. ೫-೯೯).

ಹದುಳವಿರು : ೧. ಏನಿ ಬಂದಿರಿ ಹದುಳವಿದ್ದಿರೆ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮೈಸಿರಿ ಹಾಜುಹೋಹುದೆ (ಬಸಪ. ೨೪೧).

ಹದುಳಿರ್ : ೧. ಕೀಳಾರು ಮೇಲಾರು ಹದುಳಿಪ್ಪ ನಾನು ಚಾಂಡಾಳನೋ ಹುಸಿಯ ಹೊಲೆಯಂ ಹೊಜುವ ನೀನು ಚಾಂಡಾಳನೋ ಹೇಳೆಂದೊಡೆ (ಹಚಶಾ. ೧೧-೨೦). [ಪದುಳಂ + ಇರ್$_1$]

ಪದುಳವಿರಿಸು, ಪದುಳವಿರಿಸು, ಹದುಳಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರಿಸು ; ಸುಖದಲ್ಲಿರಿಸು : ಅಖಿಳಧರಾಭಾರಮಂ ತನ್ನು ವಿಶ್ರಾನ್ತದ ಬಲ್ಪ ತನ್ನ ತೋಳೋಳ್ಪದುಳವಿರಿಸಿದಂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೪-೧೧ ; 1077).

ಪದುಳವಿರಿಸು : ಆ ರಾಜಸಿಖಾಮಣಿ ಪ್ರಿಥ್ವಿರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ದು ಧವಳಛತ್ರಾಧಾರತೆಯಿಂ ಸಕಳ ಮಹೀಭಾರಮುಮಂ ಪದುಳವಿರಿಸಿದಂ ನರಸಿಂಹಂ (ಎಕ.XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೧೬ ; ಸು. 1224).

ಹದುಳಿರಿಸು : ಹದುಳಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಭಕ್ತನು ಮದಿಸಿ . . . ಎಮ್ಮುವನಿನಿತು ಬಗೆಗೊಳ್ಳ(ಬಸಪು. ೫೫-೫). [ಪದುಳಂ + ಇರಿಸು]

ಪದುಳವಡೆ 'ಪದುಳಂಬಡೆ' ನೋ.

ಪದುಳವಿರಿಸು 'ಪದುಳಮಿರಿಸು' ನೋ.

ಪದುಳವಿರು 'ಪದುಳಮಿರ್' ನೋ.

ಪದುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ; ಶಾಂತಿ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಕರಮೆ ಪದುಳಿಕೆಯ ಸೊಂಪಾವರಿಸಿದ ನಿಜಸದಯಹೃದಯಸದನದೊಳತ್ಯಾದರದಿಂ ಸಕಳತ್ಯಾಗಸ್ವರೂಪಸನ್ನಸನದೈವಮಂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೯). ೨. ದೃಢತೆ;ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ :ಪದುಳಿಕೆಗುಂದದಿರ್ದ ಪಕತರಕದ ಚೆಲ್ವು ಸಡಿಲ್ದುದಿಲ್ಲ ಕರ್ಮದ ಬಿಗಿಪೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಸಡಿಲ್ದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೭) ; ಮರೀಚಿಯುಮದೃಢಮನಂ ವಿಗಳಿತಾರ್ಹತಬ್ರತಮಾರ್ಗಂ ಪದುಳಿಕೆಯನುಜಿದು ಕೌಪೀನದಂಡಮೌಂಜೀಶಿಖಾದಿ ವೇಷಮನಾಂತಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೪೪) ; ಮನದ ಪದುಳಿಕೆಗೆ ಕಂಟಕಮೆನಿಪ ಬಹಿರ್ವಿಷಯ ವಿಷಮದೇವುದೋ (ಪಸಾರ. ೪೫೩). ೩. ಹೆಸರುವಾಸಿ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ :ಅದು ನೂಜು ನಾಲ್ವತೆಂಬೀ ಪದುಳಿಕೆಯಂ ತಳೆದು ಕಂಪಣ[o] ಶ್ರೀಯಿ[o] ದಭ್ಯುದಯ[o] ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸಾಸ್ಪದವೆನಲೀ ಬ್ಯಾಸಪುರವರಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಕಇ. IV, ೧೦-೧೩ ; 1121). [ಪದುಳ + -ಇಕೆ]

ಪದುಳಿಕೆವೆಜು (ಕ್ರಿ).ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು ; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು : ದಯಾಪರನೆಂದು ಪುಣ್ಯಸಂಪದದೊದವಿಂದೆ ತಾನೆ ಗತಿ ಮಂತ್ರದಿ ತಂತ್ರದಿ ಬಲ್×ನೆಂಬುದಂ ಪದುಳಿಕೆವೆತ್ತ ಪುಣ್ಯನಿಧಿಯಂ ಸಲೆ ಬೇಡಿರೆ ಮಂತ್ರಿ ಘಟ್ಟಿಯಂ (ಎಕ.XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೮-೫೬;1202). [ಪದುಳಿಕೆ + ಪೆಜು$_1$]

ಪದುಳಿಗ, ಹದುಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವವನು ; ಸುಖವಾಗಿರುವವನು : ಚದುರನೆನಿಪ್ಪಂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದ ಬಾರಿಗೆ ಪೋಗಿ ಬಿರ್ದು ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರದೊಳರ್ದು ಕಿಡದೆ ಮುನ್ನಮೆ ಪದುಳಿಗನಾಗಜುದು ಪಿಡಿವುದೀ ದರ್ಶನಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೦೬) ; ಸಂತಂ ಸತ್ಯತಿಗೊಲ್ವನೀ

ಪದುಳಿಗಂ ಮುನ್ನಾಂತ ಸನ್ನಂಗಳಕ್ಕೆಂತುಂ ಪಾತ್ರನುದಾರನೆಂದುಸುರುತುಂ ತಮ್ಮಿಲ್ಲೆ ಪೋದರ್ಜನರ್ (ಮೈಸೂಮ. ೬-೧೫೨) ; ಮುದದಿಸೇವುತ ಸಿನ್ನ ಸತಿಸುತ ಪದುಳಿಗರು ನೀಂ ಸೇವಿಸೆನೆ. ಭೂಸುದತಿಯಾಣ್ಮನ ಸಿಂಹಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ದೇವಪು. ೯-೪೪). ೨. ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಹಿತಕಾರಿ : ಪ್ರಿಯಂವದಂ ಪದುಳಿಗ(ನ)ನೆಂತುಮೊಳ್ಳಿದನೆಸಿಪ್ಪೊಡೆ ದೂತನ ಮಾತದುತ್ತಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೫) ; ಸಚಿವಂ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬವಂ . . . ಸಂತತಂ ಪ್ರಜೆಗಳಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪೊರೆದು ಪರಿಜನಕೆ ಪದುಳಿಗನಾಗಿ ಭೂಪನಂ ಪೋಷಿಸುವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೧೩). ೩. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಜಾಗರೂಕ : ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಭಯಮುಳ್ಳುದನಱಿದಂಜಿ ಕೆಯ್ದುವನೋಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಪದುಳಿಗ [ಪಾಠಾಂ.ದ]ನಾಗಿ ನಡೆವಾತಂ ತನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆಡೆಯ್ಯಂ ಬೇಗಮೆಯ್ದುವಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೫-೫); ಪದುಳಿಗನಪ್ಪುದೋಜೆವೆರಸಿಪ್ಪುದು . . . ಲಘುಹಸ್ತನಪ್ಪುದು ವಿಶೇಷಗುಣಂ ಗಣಕಂಗೆ ಲಕ್ಷಣಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೩೭). **ಹದುಳಿಗ :** ೧. ಹದುಳಿಗನು ದೇವೇಂದ್ರನಾತನ ಸುದತಿಯರು ಸುಖಜೀವಿಗಳು (ಕುಪ್ಪ್ಯಅ. ಓರಿಇ. ೧೨-೨೭) ; ಕುಶಲನೇ ಜನಕಕ್ಷಿತೀಶನು ಕುಶಪತಾಕನು ಹದುಳಿಗನೆ (ತೊರರಾ.೧-೧೬-೪) ; ತಂಗಿ ಬಂದೌ ತಾಯೆ ಲೇಸಾಯ್ತಂಗಜನ ಪಿತ ಹದುಳಿಗನೆ (ಕೋಗಯು. ೧೪-೧೮). ೨. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿ ಪರಿಜನಕ್ಕೆ ಹದುಳಿಗನಾಗಿ ರಾಜನನ್ನು ಸುಬುದ್ಧಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬಿದುರಿ. ೮೨). ೪. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ : ಹದುಳಿಗನಾಗಿ ಉಳಿದರೆ ಪದವಿಯನೀವ ಕಾಣಾ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೬೬೦). ೫. ಸಂತೋಷಚಿತ್ತ ; ತೃಪ್ತ : ಅದು ಬೇಕು ಇದು ಬೇಕು ಎಂದೆಂಬ ಎದೆಗುದಿಹತನ ಬೇಡ ಹದುಳಿಗನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು (ಸಸೂಪ. ೧-೩) ; ಹದುಳಿಗರಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯) ; ಹದುಳಿಗರು ದಾಸೋಹತನದಲಿ ವಿದಿತ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭಾಸ್ಪದವಿರಹಿತರವರ್ಗಳಿರವಂ ಕೇಳು (ಬಸವು. ೨೩-೪೨). [ಪದುಳ + -ಇಗ]

ಪದುಳಿದ, ಹದುಳಿದ (ನಾ). ೧. = ಪದುಳಿಗ ೧ : ಪದಯಿದನೆನೆ ಪದುಳಿದನೆನೆ . . . ನೆಗಟ್ದಾಹವಮಲ್ಲದೇವನಂ ಮನದೆಗೊಂಡನಣ್ಣಿಗದೇವಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೩) ; ಧನಪತಿ ಪದುಳಿದನೂನಾಂಗಿ ನಿಪುಣಮತಿ ನಳಸಮುದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೨). ೨. = ಪದುಳಿಗ ೨ : ಇದೇಂ ಪದುಳಿದನೆಂದು ಕೀರ್ತಿಪುದೊ ಗೋನುಗನಂ ಸಕಳಾವನೀತಳಂ (ಎಕ.VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೨೫ ; 1631). ೩. ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ದೃಢಚಿತ್ತ : ಪದುಳಿದನಲ್ಲದನಂ ಕಲಿಸಿದೊಡಂ ತಿಳಿಪಿದೊಡಮೇಂ ನಿಲಲ್ಕಱಿಗುಮೆ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೫೯). **ಹದುಳಿದ :** ೨. "ವಿಸ್ರಬ್ಧಃ, ಸ್ಥಿರಃ -೨ ಹದುಳಿ (ಗ)ದಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೫). 'ಪದಯಿದ' ಪರಾ. [<ಪದುಳ]

ಪದುಳಿರು 'ಪದುಳಮಿರ್' ನೋ.

ಪದುಳಿಸು, ಹದುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಪಾಡು ; ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮದವದರಿನೃಪರನಾಜಿಯೊಳದಿರದೆ ಬೆಂಕೊಂಡು ಧರೆಯನುನ್ನತಶೌರ್ಯ್ಯಂ ಪದುಳಿಸಿ ಪಾಳಿಸಿ ಕೀರ್ತ್ತಿಯನೊದವಿಸಿದಂ ಗುಣವಿಭಾಸಿ ಮನ್ನೆಯ ಸೋಮ (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೩೮-೯;1149 ?); ಹರಿ ಪದುಮಭವ ರುದ್ರಾಖ್ಯರು . . . ಪದುಳಿಸುವ ಸೃಜಿಸುವ ಸಮಸ್ತವನೊದಗಿಸುವ ಸಂಹರಿಸುವಾ ಕರ್ಮದಲಿ ಸೇರಿದರಾ ಮಹಾಪುರುಷರ ನೇಮದಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೬-೩-೩೫). ೨. ಸಂತೋಷಪಡು ; ಹಿಗ್ಗು : ವರ್ತಿಸಿತು ಸದಪಿಸಿಂ ಜಯರವಂ ಲೋಕದೊಳ್ ನಾಕದೊಳ್ ಪದುಳಿಸಿದರಮರರ್ ಪ್ರಮೋದದಿಂ (ಚೆಬಪು.೪೦-೩೨); ಪದುಳಿಸಿದರನಿರುದ್ಧ ಸಾತ್ಯಕಿ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಗದ ಸಾಂಬ ಕೃತವರ್ಮ ನಿಶಠಪ್ರಮುಖರಾದ ಯದುವೀರರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೬೯). ೩. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು ; ತಣಿ : ತೊಜಿಕೆಯೊಳ್ ಪೋಪವಂಗೆ ತೆಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದಂತಿಕ್ಕಿದ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡ ಬಲ್ಮೊಸರಂ ಕೊಂಡು ಪದುಳಿಸಿ ನಿಂದ ಬಟಿಕ್ಕಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೮). ೪. ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು ; ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳು : ತನ್ನಂತಿರೆ ಬಗೆವುದು ಪೆಱರಂ ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಯಂ ಮಾಡಲ್ವೇಡ . . . ಪದುಳಿಸಿ ಕೇಳ್ ಮಗನೆ ಹಿತಮಿದುಭಯಭವಕ್ಕಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೩೫). ೫. ಸಾವರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಗಳವರೆಂತಾನುಂ ಸಂತೈಸಿ ಪದುಳಿಸಿ ಮಗುಟಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಮಗಧಪತಿ ಜರಾಸಂಧಂ ಶಿಶುಪಾಲ ಸಾಲ್ವ ದಂತವಕ್ತ್ರಾದಿಗಳ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೮-೮೩ ವ) ; ಅದನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಳನರಪತಿಯಿದು ಮತ್ಸಖಿಯೆಂದೊಡಾಕ್ಷಣಂ ಕಡುಪಿಂದಂ ಹೃದಯದ ತಾಪಂ ಪೆರ್ಚಲ್ ಪದುಳಿಸಿಕೊಂಡಂ ಮಗುಟ್ದು ಧೀರೋದಾತ್ತಂ (ನಳಚಂ. ೭೩). ೬. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಶಮನವಾಗು: ಸಿರಿಯಾಳಂ ಹೃದಯದಲಿ ಬೆದಬೆದನೆ ಕುದಿವುತ್ತ ಶೋಕಂ ಪದುಳಿಸದೆ ತಲೆವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿಸಿಯಳಲುತಿಂತಿರಲು (ಬಸವು. ೨೪-೬೬). ೭. ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ಪದುಳಿಸದಂಗಮೆಟ್ಟಿಱಿದ ಕಣ್ಮಲರ್ . . . ಗಂಡೆಯೇಱದ ಕರಘಾತಮೊಪ್ಪೆ ಸುಸಿಲಿಂ ತಣಿದೊಯ್ಯನೆ ಜಾರೆ ಜಾಱಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೩-೧೫); ಪದುಳಿಸದ ತನು ಪುದಿದ ಪುಳಕಾಳಿವೆರಸಿ ಗುರುವಂ ನೋಳ್ಪ ತವಕದಿಂ ಸುರತಾಂತಕಾಂತೆಯರದೇಂ ಬಂದರೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೦); "ಪ್ರೀತಿಸು" (ಪದ್ಮರಾ. ಕೋಶ). ೮. ಒದಗಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ಹದನಾದ ನಾಣುದಾಣಕೆ ಲಿಂಗಯೋಗವ ಪದುಳಿಸುವಾಗ ಸ್ವರ್ಗವನು ವಿದಿಯದೆಗೇಣು ಚೋಟೆನೆ ತೋಱುತಿದ್ದುದು (ಭರಚ. ೪೧-೬೨). **ಹದುಳಿಸು:** ೪. ಮದನರಿಪು ತನ್ನೊಳಗೆ ಕಿನ್ನರನಸುವನಡಗಿಸಲು ಹೆದಱಿ ದಂಡಾಧೀಶ್ವರಂ ಮನಗದಡಿ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿ ಹದುಳಿಸದೆ ನಿಬ್ಬರದ ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೬-೧) ; ತಾಯೆ ಹದುಳಿಸು ದೇವಲೋಕದಲಾಯದಲಿ ಸಲಿಸಾ ಕುಮಾರರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧೪); ಹದುಳಿಸಲೆ ರಾಜೇಂದ್ರ . . . ನಿನ್ನ ಕುಲಸಂಪದದ ಸಿರಿಗಾಭರಣನಾದನು ಪುತ್ರನೆಂದೆಂಬ ಮುದವಿರಲುಬೇಕು (ತೊರರಾ. ೨-೫-೭) ; ದೇವ ನಿನ್ನ ಮುಖಾಬ್ಜವನು ಬಿಟ್ಟಾವ ಪರಿಯಲಿ ಹದುಳಿಸುವೆನು (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೭೮); ಹರಣ ಹದುಳಿಸೆ ವಿಪ್ರಸುತನಿಗೆ (ಉತ್ತಕ. ೪೭-೨೯). ೫. ರಥದೊಳಗೆ ಮಾದ್ರೇಶನೀ ಸಮರಥನ ಸಂತೈಸಿದನು ಕವಳಪ್ರಥಿತ ಮಂತ್ರೌಷಧಿಗಳಲಿ ಹದುಳಿಸಿದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೩೨) ; ಕರಪುಟ ಮೇಳವಿಸಿ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಪರಮಕೃಪಾಳುವಿಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ಹದುಳಿಸುತ ನಾಗೇಂದ್ರ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೧೬-೫೩). ೯. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ತಣಿಸು: ಭೂಮಿಪತಿ ಕೇಳಿಂದು ವರಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೋಹರ ಧೌಮ್ಯಮುನಿಯೆನೆ ಪ್ರೇಮದಲಿ ಮುನಿನಿಕರವನೆ ಹದುಳಿಸಿದನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೪-೬೦). ೧೦. ನಿಯಂತ್ರಿಸು ; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡು : ನಾವು ವೃದ್ಧರು ನಮ್ಮ ಬಾಲವ ನಾವು ಹದುಳಿಸಲಾಱೆವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೧೭) ; ಮದನಾತುರ ಕೈವಿಡಾಱದೊಡೆದೆಯೊಳೆ ಹದುಳಿಸಬೇಕಲ್ಲದಿಂತು ಇದಿರಿಗೆ ಕಾಣಿಪುದುಚಿತವೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೩-೯೩). ೧೧. ಎಚ್ಚರಿಸು ; ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸು : ಅದು ಶಿವೈಕ್ಯರ ಮನೆಗಳಾದಡೆ ಮುದದಿ ಹೆಸರಂ ಹೇಳಿ ವಂದಿಸಿ ಹದುಳಿಸುತ ಬಹನು . . . ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ (ಬಸವು. ೩೧-೨೬).

ಪದುಳಿಸಿಕೊಳು, ಹದುಳಿಸಿಕೊಳು = ೧. ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳು : ಭಾವದಲಿ ಮಿಂಗೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಪದುಳಿಸಿಕೊಳುತ ಭೂಪತಿತಿಲಕ ಚಿಂತಿಸಿ ನೆನೆವುತಿದ್ದನು ವೀರನರಯಣನ

(ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧–೯೪) ; ಧರಣಿಪಾಲಕುಮಾರನಾ ಹರಿಚರಣಕಮಲವಿಯೋಗ ಚಿಂತಾತುರನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೆ ಪದುಳಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಜಮನವ . . . ಮರಳಿ ದನು ನಿಜಪುರಕೆ (ಸಿಭಾಗ. ೪–೮–೩೮). **೨. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ;** ಸಾವರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬಂದೆವೆಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗಾರೋ ತಂದು ಬಿಸುಟರು ನಮ್ಮ ನಿತ್ತಲು ಮಂದಿರಕೆ . . . ಎಂದು ವಿಸ್ಮಿತರಾಗಿ ಪ್ರಮಥರು ನೊಂದು ಹದುಳಿಸಿಕೊಳುತ ಗಮಿಸಿದರು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦–೫೬–೧೩).

[ಪದುಳ+–ಇಸು₃]

ಪಡೆ, ಹದೆ₁ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಬಯಸು ; ಆಸೆಪಡು ; ಇಷ್ಟಪಡು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು: "ಪಡೆ–ಈಪ್ಸಾಯಾಂ(ಅಪೇಕ್ಷಿಸು)" (ಶಮಧಾ); ಅಲಸದೆ ಪೀನಂ ಪಡೆಯದೆ ಪಾಂಗಱಿದು ದೋಷಮಂ ಪಿಂಗಿಸಿ ತಪ್ಪದೆ ಬಗೆದು ಪೇಟ್ಟು ದಾಗಮಮುಮುದಾರನ್ನ ಪತುಂಗದೇವವಿದಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧–೪೪) ; ಕನ್ನೆಯಂ ಪಡೆದೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿರದಿರೆಂದು ಗುಣಾರ್ಣವಭೂಭುಜಂಗೆ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳೆ ಬಟ್ಟೆದೋಱುವವೊಲಂದೊಗೆದಂ ಕಮಲೈಕಬಾಂಧವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೧೧೧) ; ದೊರೆಕೊಳ್ಳದುದಕ್ಕಧಿಕರ್ ವಿವೇಕಿಗಳ್ ಪಡೆವರೆ (ಅನಂಪು. ೧೨–೬೫) ; ಕೌಸಲೆ ಕುಮಾರರ ಪಡೆದು ಹಡೆದುದೆ ಸಫಲ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮–೨೨) ; ಘನರಸಮಂ ಪಡೆದೀಂಟುವ ವಿನುತಂ ಚಾಪಗೆ ಕುವಾರಿಯಂ ಕುಡಿವುದೆ (ಶಬಶಂ. ೧–೨೨) ; ನಿನ್ನ ಪಡೆವಂದೆರೆದ ಬಡ ತಿರುಕರೆಲ್ಲಿ ? (೧೪ವಿಂ. ೩೦–೮೨). **೨. ಉತ್ಸಾಹಿಸು; ಹುರುಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ;** ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪಡೆದಡಿಯಿಟ್ಟವೊಲ್ ಕುಸುಮದೊಳ್ ಮದನಾಯುಧಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ನವಯೌವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ವಿಳಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದದಿನಡಿಯಿಟ್ಟುದಂದು ವಸುದೇವನ ಚೆಲ್ವಡರ್ದಂಗ ಯಷ್ಟಿಯೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೪–೧೩೨) ; ಪಡೆದು ಪೂರ್ಯಿಪ ಶಂಖಧ್ವಾನ ವಂದೊಗೆಯೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೫–೪) ; ಮೃದುಮೃದಂಗಂ ಬಹಳ ಕಹಳಾ ರವದ ನಡುವೆ ಪಡೆದು ಪೊಣ್ಮುವ ಶಂಖಭೇರೀರವದ ನಡುವೆ . . . ಅಂಗಜಹರಂಗೆ ಮುಕುರಂದೋಱು ವೈಯಿಕ್ಕಿ ನಿಂದು (ಬಸರ. ೩–೬೮). **೩. ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು ;** ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗು : ಪವಣಿಲ್ಲದ ದೊಂದೌತ್ಸುಕ್ಯವನೊಳಕೊಂಡೆನ್ನ ಮನಮುಪಾರೂಢಮಹೋತ್ಸವಮಂ ಕೇಳಲ್ಪಡೆದಪುದವನೀಶ ನಿವೇದಿಸು (ಕಾದಂಪೂ. ೩೮೮) ; ಪಡೆದೆಯ್ದು ಜಾರೆ ಸಂಕೇತದ ಗೃಹದೊಳ್ಪ್ರಿಯನನಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಮನದೊಳ್ ಬೆದಱುತ್ತಂ . . . ಪೋಗುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪–೧೩೦). **೪.** ಒಲಿ ; ಮೆಚ್ಚು; ಪ್ರೀತಿಸು : ಪಡೆವ ಮನಂಬೆರಸೆಱಗಿದ ಪಡಮೊಳದೇಂ ಚೆಲ್ವುವಡೆದುವೋ ಜಿನಜನನೀಪದಪಲ್ಲವತಳದೊಳ್ ಸುರಸುದತೀಚಯದಲಕವಲ್ಲರೀಕುಸುಮಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭–೪) ; ಪಡೆವೆರ್ದೆ ಬತ್ತೆ ಕೆತ್ತುವಧರಂ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಲರ್ಗಣ್ಣ ನೋಟಂ . . . ಈಕೆಯೊಳೀಗಳಾದುದಿಂತಿದು ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೆಂಬದಟ ನಿಕ್ಕಿದ ಸೋರ್ಕಿನ ಗೊಡ್ಡಮಾಗದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೬೦) ; ಪಡಮಂ ಚಂದ್ರಮಂ . . . ಸೋಂಕಿನೊದವಂ ಮಂದಾನಿಳಂ ಕೊಟ್ಟ ಪೊಲ್ಪಡೆದೋರೊರ್ವರೊಳೊರ್ವರಂದು ಪಡೆದರ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಂ(ಪಲ್ಲಿಪು. ೩–೯೦) ; ಏಣವಿಶಾಲನೇತ್ರೆ ಪಡೆದೆನ್ನ ಮನೋಹರ ವಕ್ತ್ರಪದ್ಮಮಂ ಕೂಣಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಡರ್ದು ನೋಡಲೊಡಂ (ದಶಕು. ೧೨–೩೬) ; ಆ ಮಂತ್ರಿವಮೌಲಿಮಣಿಗೆ . . . ಚೋಳಧರಾಭಾಮಾಧಿಪತಿ ಮನೋಜ್ಞಶ್ರೀಮಹಿತಂ ಪೃಥುಳಭಾಗ್ಯಮುಂ ಪಡೆದಿತ್ತಂ (ರಾಜಶೇ. ೩–೨೫). **೫.** ನಲಿ ; ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷದಿಂದಿರು : ಇದಿರ್ಗೊಳ್ವುದು ಕಾಲ್ಗಳ್ಚುವುದು . . . ಪಡೆದನ್ನ ಮುನೀವುದೆಂಬ ನವವಿಧಪುಣ್ಯಂ ತಮಗೆ ದೊರೆಕೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೪–೯೬) ; ನಲ್ಲನುತ್ಸವೋಕ್ತಿಗಳವತಂಸಮಾಗೆ ಪುಳಕಾಂಕುರಮೊರ್ಮೊದಲಾದುವಾ ಲತಾಂಗಿಗೆ ಪಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ದಾಲಿ ಸಲ್ಪಡೆವರಾರೊ ತನೂಭವಲಾಭವಾರ್ತೆಯಂ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೪–೨೯) ; ಪಡೆದ ಲದೆರ್ಡಡವಂ ಲತಿಕಾಸ್ಪದಮಂ ನೆಱೆ ಮಾಡಿ ಹರ್ಷದತಿಶಯಮಂ ತೋರ್ಪುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨–೧೩೬) ; ಪಾಡಿದರ್ ಪಡೆದು ಗಂಧರ್ವ ರಾನಂದದಿಂ (ಚಿಬಪು. ೪೦–೩೨). **೬. ಚೆಲುವಾಗಿರು; ಸೊಗಸಾಗಿರು:** ಇದು ಮಳಯಾಚಳಂ ಮಳಯಜಂ ಮಳಯಾನಿಳನೆಂದು ಪೆಂಪುವೆತ್ತುದು ಸಿರಿಕಂಡಮುಂ ಪ[ದೆ][ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ದು ತೀಡುವ ಗಾಳಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೨೧) ; ಪಡೆದೊಳ್ಪಡೆಗಳ್ ಬಲಿದೊಪ್ಪಿದುವು . . . ಆ ಕುವರಂಗೆ ಶೈಶವಾತಿಕ್ರಮದೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೬–೧೬೭). **೭. ಬೆಳೆ ; ವೃದ್ಧಿಸು ;** ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅತಿಬಹಳಜಲನ್ಧೀವಳಬ್ಬಾಸಮುದ್ರಂ ಪಡೆದಾಯಾಸಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿರೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩೮–೨೦ ; ಸು. 890) ; ಬಳಸುವ ಬೇಟೆಡೊಳ್ . . . ಗೊಲೆಗೊಂಡ ಬೇಟವೆಂಬೆಳಲತೆ ಕೂಟದೊಳ್ ಪಡೆದು ಪತ್ತೆರ್ದೆಗಿಂಪಿನಲಂಪನೀಯದೇ (ಆದಿಪು. ೧೨–೨೦) ; ಪಡೆದನು ತಾಪದಿಂ ತನು ಬೆಳೆರ್ತುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೫–೩೪). **೮.** ಹೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೆಳೆಸು : ಅರಗಿನ ಮಾಡದೊಳ್ಪಡೆದ ಲಡ್ಡುಗೆಯೊ ಳ್ಕೊಲಲೆಂದು ಬಂಧುಮತ್ಸರದೊಳೆ ವೈರಮಂ ಪಡೆದು ಭೀಮನನಿನ್ನಿನಿತರ್ಕೆ ತಂದ ನೀಂ ಮರುಳನೊ (ಗದಾಯು. ೪–೪೪). **೯.** ಒಳಗೊಳ್ಳು ; ತಳೆ; ಹೊಂದು : ಮೆಲ್ಲನೆ ತಣ್ಪಂ ತನಿಗಂಪುಮಂ ಪಡೆದು ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪–೪೫) ; ಪುದಿದ ತಣ್ಪನಾಲಿಂಗಿಸಿ ತಣ್ಣನೆ ಪಡೆದು ಮಂದಗತಿಯಿಂದಂ ಪಣ್ಣನೆ . . . ಮಾರುತನೆಂಬ ಕಾಮುಕಂ ಸುಳಿಗುಮನಾರತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦–೫೫ ದಗಳ). **೧೦.** ವ್ಯಕ್ತವಾಗು; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಉದಯವಪ್ಪ ಸದಮಲಾಮೃತಕರನೊ ಎಂಬಂತೆ ಭೂತಳಕ್ಕುದಯಿಸಿದನಮೃತಕರನಾಗಿ ಸಕಲರು ನಲಿಯೆ ಪಡೆದು ಕುವಲಯ ಲೋಕದಘತಿಮಿರವೋಡೆ ಕರಕಮಲಾಳಿ ಮುಗಿಯಲಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬–೫೧) ; ಬಲಭಾರಕ್ಕೆ ಧರಾತಳಂ ಕುಸಿಯೆ . . . ಪಡೆದೇಳ್ತಂದಂ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೬೭). **೧೧.** ಯತ್ನಿಸು ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡು : ಗುದದೊಳಗಪಾನಹರಿಯಿರ್ದು ಮಲಮೂತ್ರಮುಮಂನೊದವಲೀಯದೆ ವಿಸರ್ಜಿಸಿಯಧೋದ್ವಾರಮಂ ಪಡೆದು ಬಲಿದನ್ನರಸಮಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಂ ಮಾಡುತಿಹುದನುದಿನಂ ಪುಱೆಯದೆ (ಚಿಬಪು. ೫೪–೨೩).

ಹದೆ₁ : ೫. ಸುದತಿಪುತ್ರಮಾತಾಪಿತರು ಹಿತರು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹದೆದು ಕುದಿದು ಕೋಟಲೆಗೊಂಬನ್ನಕ್ಕರ ಗುರುವೆಂದೇನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೭೫–೬).

ಪಡೆಪು 'ಪಡವು' ನೋ.

ಪಡೆಪುಗಾರ್ತಿ 'ಪಡವುಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಪಡೆಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವು ಹಾಳಾಗು,—ಇಲ್ಲವಾಗು : ಪಡೆಪುಗೆಡ[ಲ]ಬ್ಬೆಯೊಡವುಟ್ಟಿದ ಮಾವನ ಮನೆಯೊಳುಂಡುಟ್ಟುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೬೯). [ಪಡೆಪು(<ಪಡವು)+ಕೆಡು₁]

ಪಡೆಪುದಂಡೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಹಾರ,—ಮಾಲೆ : ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊಱಮಟ್ಟ ಚಾವಡಿ ಮದನಕೈಯೆತ್ತಿದ ಪಡೆಪುದಂಡೆಗಳು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೨–೭). [ಪಡೆಪು(<ಪಡವು)+ದಂಡೆ₁]

ಪಡೆಯಿಸು, ಪದಯಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಬಯಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಸೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು : "ಪಡೆಯಿಸು–ಈಪ್ಸಾಯಾಂ (ಆಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಪಡೆಯಿಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ] ಸೊಂಕಿ ಸಂಕೆಗಿಡೆ ಮೇಳಿಸಿ . . . ಅಲಂಪಿನುಬ್ಬಿದಿಗಮನಾ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನೃಪಂ ಪಡೆದಂ ನವಸಂಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೦). **ಪದಯಿಸು : ೧.** ಪದಯಿಪ ಸೋಂಕು ಚುಂಬಿಸುವಲಂಪು . . . ಮೇರೆದಪ್ಪಿದುದೆನೆ ಕೂಡಿದರ್ ಪ್ರಿಯತಮರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪–೪೩). **೨.** "ಹದಗೊಳಿಸು" (ಲೀಲಾವ. ಕೋಶ) : ಪದಯಿಸಿ ಪಿಂದುಗೆಯ್ದು ಸೆಳೆದುಳ್ಳುಡೆಯಂ ತೊಡೆಯಿಂದ ಜುಂಕಿ ಸೋಂಕಿದೊಡೆ . . . ಕಾಂತೆಯೇಂ ಪಡೆದಳೋ ಮನಕಾದ ಮುಲಂಪನೋಪನಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೩–೧೩). [ಪದೆ+–ಇಸು₃]

ಪದೇಪದೇ (ಅ). ಪುನಃ ಪುನಃ ; ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ : ಮೋಹನನಿಗೂ ಅವರು ಪದೇಪದೇ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೮೧) ; ಗಾಂಧೀಜಿ ... ಹಿಂಸಾಮಾರ್ಗ ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಪದೇಪದೇ ಹೇಳಿದರು (ಆತ್ಮಾ.ಪ. ೧೪೪) ; ಪದೇಪದೇ ಹೇಳಿದರೂ ಸದೆ ಕೂಡಿಸೋದು ಬಿಡ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಪದೋದಕ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು; ಪಾದೋದಕ: ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಆ ಅಯ್ಯನ ಪದೋದಕಮಂ ಪ್ರಸಾದಮನನುಭವಿಸುತಂ ತತ್ತ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಾ ಬಸವನಿರಲು (ಬಸವು. ೨೮-೮). [ಪದ$_2$+ಉದಕ$_2$]

ಪದೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಏರಿಕೆ,—ಬಡ್ತಿ : ಪದೋನ್ನತಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಒಂದು ಸೇವೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸೇವೆಗೆ ವರ್ಗಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ (ಭಾಭಾಸ. ೧೮೬) ; ಆದರೆ ಕಂಡು ಬಂದಿತು, ಮೇಲಿನವನು ಪ್ರಸನ್ನನಾದರೆ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಜಿಗಿದು ಪದೋನ್ನತಿ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೮೪). [ಪದ$_2$+ಉನ್ನತಿ]

ಪದ್ಧಳಿ 'ಪಜ್ಜತಿ' ನೋ.

ಪದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ (?) : ಕೊರದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪದ್ಧಿಯ ಗಜಾಯನದಂ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಣೊಳಗಿಟ್ಟ ತೆಜದಿಂ (ಅಶ್ವವೈ.೧೬-೭೩). [?]

ಪದ್ದು$_1$ 'ಪರ್ದು' ನೋ.

△ **ಪದ್ದು**$_2$ 'ಹದ್ದು$_2$' ನೋ.

ಪದ್ದುದೇರ 'ಪರ್ದುದೇರ' ನೋ.

ಪದ್ದುಪಾಡು (ನಾ). "ಸುಖದುಃಖ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಪದ್ದುಪಾಡಿಂಗಿಲ್ಲ ದಾಪ್ತನು ಇದ್ದು ಫಲಮೇನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೧-೫೬). [ಪದ್ದು?+ಪಾಡು$_3$]

ಪದ್ದ್ವಂದ್ವ (ನಾ). = ಪದಯುಗ : ದುರದುಂಡಿ ಮುಂದಿರ್ದುದಂ ನೋಡಿ . . . ಕರೆತಂದು ಮೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತೆ ಪದ್ದ್ವಂದ್ವವಂ ತೊಳೆದು (ದುರವು. ೨೯-೬). [ಸಂ. (ಪದ್+ದ್ವಂದ್ವ)]

ಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆ ; ಅಡಿ. ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು,- ಚಿಹ್ನೆ : ಕಾಳಿಯುನಂ ನೋಡಿ ನೀನಿಲ್ಲಿರಲ್ವೇಡ . . . ನಿನ್ನ ಪೆಡೆದುಜುಂಗ ಲೊಳೆನ್ನ ಪದಪದ್ಧತಿಗಳಿರ್ದಪುವು . . . ಪೋಗೆಂದು ಪೇಜು ಕಟುಪಿ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೪ ವ). ೩. ಮಾರ್ಗ ; ದಾರಿ ; ಹಾದಿ : "ಅಧ್ವಾ, ಪಂಥಾಃ, ಪದ್ಧತಿಃ . . . ನಿಗಮಃ – ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೧೫). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಆಚಾರ ; ರೂಢಿ : ಪದ್ಧತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಪುರೋಹಿತರ್ ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್ದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-೪೨೯) ; ಅತಿಥಿಯನ್ನು . . . ಮಾತಾಡಿಸುವುದು ಅನೂಚಾನವಾದ ಪದ್ಧತಿ (ನಂಟರು. ೪೧). ೫. ಕ್ರಮ ; ವಿಧಾನ ; ರೀತಿ : ಏನೆಂಬ ಸರ್ವ ನಾಮಂ . . . ಬಹುವಚನಾರ್ಥಮನಾನಲ್ ಸಾಲ್ದತ್ತು ಮತ್ತೆ ಕೃತಿ ಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೭೯). ೬. ವ್ರತನಿಯಮ. ೭. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಧತಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪಜ್ಝಟಿಕೆಯೆಂಬ ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸು : ಪಲತೆಜದ ಪದ್ಯದಿಂದಂ ಲಲಿತವಚೋರಚನನಿಚಯಪದ್ಧತಿಕೆಗಳಿಂ ಸಲೆ ನಿಲೆ ಸಮೆದುದು ಸರಸಾಖಿಲವರ್ಣನಮಾದೊಡದುವೆ ಬಾಜನೆಗಬ್ಬಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೫). 'ಪಜ್ಝಟಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪದ್ಧತಿಕಾ]

ಪದ್ಮ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ . . . ಪದ್ಮಂ, ಪಂಕಜಂ – ಈ ೧೭ ತಾವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೮) ; ಹರಿಸಂದೋಹ ವಿರಾಜಿತಂ ವಿವಿಧಪದ್ಮಾಲಂಕೃತಂ ಹಂಸಸಂಚರಣಪ್ರೌಢ ಉದಾತ್ತ ವಿಕ್ರಮಗುಣೋದ್ಧತಪ್ಪುಂಡರೀಕಾಂಕಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ.೩೯-೮; 1186). ೨. ಕನ್ನೈದಿಲೆ ; ಉತ್ಪಲ. ೩. ಆನೆಯ ಮೈ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕೆ ; ಚಿಬ್ಬು : "ಆ ಬಿಂದು ಪದ್ಮಂ ಮೆಯ್ಯ ಚಿಬ್ಬಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೨). ೧, ೩ : ಸ್ಥಿರಪದ್ಮ ವಕ್ತ್ರದಿಂದುರುತರವಂಶದಿಂದೆಸೆವ ದಾನದಿನೀ ನರಸಿಂಹಭೂಭುಜಂ ಪರಿಚಿತ ಭದ್ರಲಕ್ಷಣದಿನೊಪ್ಪುವ ಬಪ್ಪನ ಗನ್ಧವಾರಣಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೫೧; 1161). ೪. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಘನವದನಂತಂ ವಾಸುಕಿ . . . ಪದ್ಮಂ ಕುಳಿಕನೆಂದು ನಾಗರ ಕುಲಂಗಳೆಂಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೯೯-೪) ; ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನ ಭೂಮಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ . . . ಪದ್ಮ ಕರ್ಕೋಟಕ ಕ್ರೋಡ ಕಾಳ ವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಫಣಿಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫೦). ೧, ೪ : ಚರಣಮುಂ ಬಾಸೆಯುಂ ಪದ್ಮಮಂ ಪದ್ಮಮುಮನಿರದೆ ಪೋಲ್ತಿರಲ್ಲಿ ಬಾಲೆಯರ್ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಚಿಬವು. ೧೦-೪೯). ೫. ಚಂದ್ರ : ಸಾರಂಗ ಪದ್ಮಧರ ಜೀಮೂತಚಾರಮಣ . . . ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು (ಚಿಬವು. ೬೩-೭೭ ಅ). ೬. ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ. ೭. ನೀರು ; ಜಲ. ೮. ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ : 'ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. ೯. ಕೊಳ ; ಸರೋವರ. ೧೦. ಡೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ. ೧೧. ಯತಿ; ಮುನಿ. ೧೨. ದಿಟ್ಟ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ, ಸರಲಃ . . . ಪದ್ಮಃ, ಸ್ಯಂದನಃ, ಮೋಕ್ಷಃ– ಎಂಬಿವು ಮರಂಗಳುಮಪ್ಪುವು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೬). ೧೪. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ವಿಕರಾಳ ಪ್ರಕಂಪ ಪದ್ಮ ಸುವಕ್ತ್ರ ಕಾಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದಾವರಿಸಿ ಅಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೬೯). ೧೫. ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಶೈವ . . . ಪದ್ಮಾಗ್ನೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಕೈವರ್ತ ಸಾಂಗ ದಿಂದಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಭಸಿತಸೇವಾಸಂಗವಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಜನ್ಮವು ಸಫಲವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವು. ೪೩-೭೭). ೧೬. = ಪದ್ಮಮುದ್ರೆ ೨ : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಕಾರನಾಮದಿಂದಲೂ . . . ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವ ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ . . . ಇರುವನು (ಹಸಾರ. ೮-೨೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೧೭. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನೂರುಕೋಟಿ : ಏಕ್ಕಂ . . . ಪದ್ಮ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೨೪) ; ಮೂಲಬಲ ಮುನ್ನೂಜುಪದ್ಮವ ಥಾಳಲೋಚನನಂತೆ ಲಯಿಸಿ ಸಿದನಂದು ರಘುರಾಯ (ಕೌಶಿಂ. ೩೭ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನೆರೆದುದು . . . ಹರಿವ ರಥ ಶತಕೋಟಿ ವಿಂಶತಿಪದ್ಮ ಕಾಲಾಳು (ಮೈರಾಕಾ.೪-೩೩) ; ಪಗೆಯು ನಾಡಿ ಸಾರಿಯನಿರಿಸುವ ರೇಖೆರೇಖೆಗೆ ಪದ್ಮಪದ್ಮ ದ್ರವ್ಯವ ಸೋತನು (ಭೈಲಪೂ. ೧೦೧); ಶ್ರೀ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮರಾಜ ನಾಮದ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಪದ್ಮ ಖರ್ವ ಮಹಾಭೂರಿ ಗಣನೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವೆನು (ಸುಗುಗಂ. ೭೦-೧೫). ೧೮. [ಯೋಗ] ಪೂಜೆ, ಧ್ಯಾನ ಮುಂತಾದ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : "ಕಮಲ ಯತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೊಳ ಚಂದ್ರಮ ನೀರ್ಪಾವಾನೆಮೊಗದ ಚಿಬ್ಬುಂ ಲೆಖ್ಖಂ ಕುಮುದಾಸನ ವ್ಯೂಹ ಭಟಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪದಿಮೂಜು ಪದ್ಮ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ.೮೮೨). 'ಪದ್ಮಾಸನ' ಪರಾ. ೧೯. ಕುಬೇರನ ಮಹಾಪದ್ಮ, ಪದ್ಮ, ಶಂಖ, ಮಕರ, ಕಚ್ಛಪ, ಮುಕುಂದ, ಕುಂದ (ಅಥವಾ ನಂದಕ), ನೀಲ, ವರ (ಅಥವಾ ಖರ್ವ) ಗಳೆಂಬ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಹಾಪದ್ಮ ಪದ್ಮ . . . ವರವೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳಿಗಧಿಕಾರ ಮುಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೧). ೨೦. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಾಳ, ಮಹಾಕಾಳ, ನೈಸರ್ಪ, ಪಾಂಡುಕ, ಪದ್ಮ, ಪಿಂಗಳ, ಮಾಣವಕ, ಶಂಖ, ಸರ್ವರತ್ನಗಳೆಂಬ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು : ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳುಂ (ಅಪಿಪು. ೧೫-೩೭); ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ಪದ್ಮ . . . ಎಂಬೊಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳುಮನನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು.೬-೧೨೧೭). 'ನವನಿಧಿ' ಪರಾ. ೨೧. ಒಂದು ಕಾಲಗಣನೆ : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಮುದಾಂಗ ಮತ್ತು ಕುಮುದ, ಪದ್ಮಾಂಗ ಮತ್ತು ಪದ್ಮ . . . ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೩೦೬).

ಪದ್ಮದ ಸುತ = ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪದ್ಮದ ಸುತನಖಿಳಕಳಾಸದ್ಮಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೩-೮೯). **ಪದ್ಮದ ಹಾವು** = ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪದಂತೆ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ವಿಷಸರ್ಪ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಕ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕೆ : "ಬಿಂದು, ಪದ್ಮಕಂ—ಈ ೨ ಚಿಬ್ಬು" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಚೆಕ್ಕೆ : "ಪದ್ಮಕಂ—ಪದ್ಮಕ . . . ಕೋಷ್ಠ" (ಓಷಧಿ. ೯೦); ಮಧು ಜೀವನಿ ಪದ್ಮಕಂಗಳಂ ತಳ್ತೊಳ್ಪಾಗಧಸಹಿತಂ ಪ್ರತಿಪಾನದ ವಿಧಾನಮಂ ಶರದದಂದು ಮಾಳ್ಪನುನಯದಿಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೮೩) ; ಪದ್ಮಕ, ಅಡು ಸೋಗೆಸೊಪ್ಪು . . . ತಾವರೆಗೆಣಸು—ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೨ ತೂಕ ಹಾಲಿನಿಂದ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು (ಸಕವೈ. ೧೩೯) ; ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಪಟ್ಟಣಿಗರುರಿಸಿದರ್ ಚಂದನಾಗರು ಸರಳ ಪದ್ಮಕದ ಚೂರ್ಣದಿಂದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಧೂಪಮಂ ರಾಜಭಕ್ತಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೯-೨೧೨). ೩. ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ : ಸಕುಟಲರಕ್ತೆ ವಶ್ಯತಿಲಕಂ ಸಕಲೌಷಧಿ ಕಾಮಯಂತ್ರಮುದ್ರಿಕೆ . . . ಪದ್ಮಕಕ[ದ]ನುಲೇಪನಂ (ನಳಚಂ. ೩೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ್ಪ : ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತವರ್ಣವಾದ ಬೀದುಗಳುಳ್ಳದು ಪದ್ಮಕವೆನಿಸಿಕೊಂಬದು (ವಿಷಚಿ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಕರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ,—ಬೀಜಕೋಶ : ಪದ್ಮನೇತ್ರಂ ಪದ್ಮಕರ್ಣಿಕಾನಾಸಿಕಂ . . . ಸಿರಿಯಿಂದೆ ಪದ್ಮೆಗೆಣೆಯಾಗಿ ಪದ್ಮಶ್ರೀವೆಸರನೆ ತಾಂ ಪಡೆದಳನ್ವರ್ಥದಿಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೩).
[ಪದ್ಮ+ಕರ್ಣಿಕೆ]

ಪದ್ಮಕಾಷ್ಟ (ನಾ). = ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ : ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇಳತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು. ೧, ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ೧೨೪, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಟ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೬). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ]

ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪದ್ಮವೃಕ್ಷಂ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠಂ—ಈ ಯೆರಡುಂ ಪದ್ಮಕ" (ಓಷಧಿ. ೯೩). ೨. ಪದ್ಮವೆಂಬ ಮರದ ಸುಗಂಧಮಯವಾದ ಸೌದೆ,—ಕಟ್ಟಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಕೇಸರ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಸುರು ; ಕಿಂಜಲ್ಕ : "ಪಂಚಸುಗಂಧಃ – ಶ್ರೀಗಂಧ . . . ಪದ್ಮಕೇಸರ, ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ" (ಓಷಧಿ. ೯೩) ; ಸಾಮುದ್ರಲವಣ, ಪದ್ಮಕೇಸರ ಇವೆರಡನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಪಾನವ ಮಾಡಿಸಲು ಓತಿಯ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಗಳೂ ಶಮನವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೦). [ಪದ್ಮ+ಕೇಸರ]

ಪದ್ಮಕೇಸರಿ (ನಾ). = ಪದ್ಮಕೇಸರ : ನಾಗಕೇಸರಿ, ಪದ್ಮಕೇಸರಿ, ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ, ನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ . . . ಖಚೋರ—ಇಷ್ಟನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ೨೪೯).
[<ಸಂ. ಪದ್ಮಕೇಸರ]

ಪದ್ಮಕೋಶ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗು : ಪದ್ಮಕೋಶಸ್ತನೆ ಚಪಲಚಕೋರಾಕ್ಷಿ ನಿಂದಿರ್ದೊಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧ ಪತಾಕ . . . ೧೨ ಪದ್ಮಕೋಶ (ಅಭಾಸ್ಯ. ೪೮).
[ಪದ್ಮ+ಕೋಶ]

ಪದ್ಮಗಂಧಿ$_1$ (ನಾ). ಕಮಲದ ಹೂವಿನಂತೆ ಸುಗಂಧವುಳ್ಳವಳು ; ಪದ್ಮಿನೀಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ : (ಕ). [<ಸಂ. ಪದ್ಮಗಂಧಾ]

ಪದ್ಮಗಂಧಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪದ್ಮಗಂಧಿ—ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಪದ್ಮಕ" (ಓಷಧಿ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] "ಮುಡಿಗಿಂತಲೂ ಅಕ್ಷರಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾಗಿ, ಮುಕ್ತಾಯದ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ತರುವ UUU ಲಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷಗಣಕ್ಕೆ "ಪದ್ಮಗಣ" ಎಂಬ ಹೆಸರು" (ಸಮಾಲೋ. ೨೧೩). [ಪದ್ಮ+ಗಣ]

ಪದ್ಮಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಪೀಠ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಯತಿತೋಷದಿಂ ಪದ್ಮಗದ್ದುಗೆಯಡರೆ (ನಪನೋ. ೧೨-೬೯).
[ಪದ್ಮ+ಗದ್ದುಗೆ$_2$ (<ಗದ್ದುಗೆ$_2$)]

ಪದ್ಮಗರ್ಭ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : ಆಳ್ಗಂ ನಿರಾಳಂಬಮಾ ಬನವಾಸಂ ರಸೆಗೆಂಬ ಶಂಕೆಯೊಳೆ ದೇವೇಂದ್ರಾಲಯಂಗಳ್ಗೆ ದೇವನಗಂ ಪೋಲ್ವುದು ಪದ್ಮಗರ್ಭನ ಕಿರೀಟಸ್ತಂಭಮಂ ಸ್ತಂಭಮಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೩). [ಪದ್ಮ+ಗರ್ಭ]

ಪದ್ಮಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ : "ಅವ್ಯಥಾ, ಅತಿಚರಾ, ಪದ್ಮಾ, ಚಾರಟೀ, ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ—೫ ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫).
[ಸಂ. ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ]

ಪದ್ಮಜ (ನಾ). = ಪದ್ಮಗರ್ಭ : ಜಗಮಂ ಮಾಡಿದ ಪದ್ಮಜಂ ಪಡೆದನಿಲ್ಲೀ ಕನ್ನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೫); ವಿಪುಲಶ್ರೀಯ ಪದ್ಮಜ ಸೋಮಧರ ನಾರಾಯಣರು ಕೊಡಲೆಂದು ಹರಸಿತು ಭೂಸುರವ್ರಾತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೪೦). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಜನಿ (ನಾ). = ಪದ್ಮಗರ್ಭ : ಮಂಡಿತಮತಿಯಿಂದೆ ಪದ್ಮಜನಿಯಂ . . . ಜಯಿಸಿರ್ದನುದಾತ್ತವೈಭವಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಜಸೂನು (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ ; ಜಾಂಬವಂತ : ೬ಲಗ ನಡೆತಂದರಾ ಕಪಿಪಾಲ ಪದ್ಮಜಸೂನು ಕೇಸರಿ ಶೂಲಿಸಮಬಲ ಹನುಮ ಹರಿಸುತಸುತ ಸುಷೇಣಕರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧೬). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಜಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ; ವಿಶ್ವ: ಒಡೆದುದೊ ಪದ್ಮಜಾಂಡಮವನೀವಳಯಂ ಪಿಳಗಿತ್ತೊ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೧) ; ದೆಸೆಯಾಗಸಗಳಾವೆಡೆಯೊಳೆಂದುಸುರಲ್ಕೆ ಬಾರದಾದುದು ಪದ್ಮಜಾಂಡಮದು ಬೆಸುಗೆ ಬಿಡದಿರದೆಂಬ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ (ಧೋರಾಸು. ೭-೪). [ಪದ್ಮಜ+ಅಂಡ$_2$]

ಪದ್ಮಜಾಪತಿ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಒಡೆಯ; ವಿಷ್ಣು : ಹಿರಿಯ ಒಡೆಯನಲ್ಲವೆ . . . ಪದ್ಮಜಾಪತಿ ದೈತ್ಯನ ಕೊಂದು ವೇದ ಕಮಲೋದ್ಭವಗಿತ್ತು ಕಾಯಿದ ಕಾರಣದಿಂದ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೧೨೨-೨). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮತಂತ್ರ (ನಾ). [ಶೈವ] ಸ್ವಾಯಂಭುವಾಗಮದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವಯಂಭೂತ ಪ್ರಜಾಪತಿಮತ ಪದ್ಮತಂತ್ರವೆಂದು ಸ್ವಾಯಂಭುವಾಗಮದ ತ್ರಿಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೫).
[ಪದ್ಮ+ತಂತ್ರ]

ಪದ್ಮನಾಭ (ನಾ). ೧. ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ಪದ್ಮನಾಭಃ . . . ಗದಾಧರಃ—ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ

ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೨) ; ಒಂದು ಧನುವಿಂಗೆ ಮೂಱುಂಬ ಹಿಡಿದೆ ಒಂದು ಬಾಣವ ಬಿಡಲಾಗಿ ಪದ್ಮೋದ್ಭವನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕಟ್ಟಿತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣವ ಬಿಡಲಾಗಿ ಪದ್ಮನಾಭನ ಹೆಡಗಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಸಕವ. III, ೧೦೨-೧೯೧, ಗಾಣದ ಕಪ್ಪಣ್ಣನ ವಚನ) ; ಶೋಭನ ಶೋಭನವೆ . . . ಪದ್ಮನಾಭ ಶ್ರೀಪುರಂದರವಿಠಲಗೆ ಪದ್ಮಾವತೀಪ್ರಿಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೫೭-೫). **೨.** [ಗಣಿತ] (?) : ಮಗ್ಗಿ ಗಣಿತ××× ಮಂಗುಳಿ ಅಳತೆ ರಾಜನೀತಿ ಬಣ್ಣಾಂತರ ಪದ್ಮನಾಭ . . . ತಗುಣಿ ಉತ್ಕಳಿತ ಗುಣಿಮುತ್ತಿನ ಚಿಲ್ವಿನ ಗುಣಿತವುಂ ಅಷ್ಟಾದಶಗುಣಿತಂಗಳು (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮನಾಲ, ಪದ್ಮನಾಳ (ನಾ). ಕಮಲದ ದಂಟು,—ದೇಟು,—ಕಾವು. **ಪದ್ಮನಾಳ:** ಪದ್ಮನಾಳಪ್ರಶೋಭೆಯು ಸಮತೆಗೊಳದ ಕೋಮಲಿತ ಸದ್ಬಾಹುಯುಗದಿ . . . ಪದ್ಮವನದಂತೆ ರಸಿಕೌಘರೋಲಂಬ ನಲಿಯಲ್ ಸತಿಯರ್ಶೆತಂದರು (ನಂದಿಪೂ. ೪-೧೩). [ಪದ್ಮ + ನಾಲ$_1$]

ಪದ್ಮನಾಳ 'ಪದ್ಮನಾಲ' ನೋ.

ಪದ್ಮಪತ್ರ (ನಾ). **೧.** ತಾವರೆಯ ಎಲೆ ; ಕಮಲಪತ್ರ : ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೯-೭೬) ; ಪದ್ಮಪತ್ರಂಗಳಿಂದೊತ್ತಿಸಿಕೊಳುತ್ತೆ ಕಾಮನಂಬಿಂ ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳುತ್ತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೧೧೭) ; ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಗುಣ–ತಾವರೆಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸಕಲರೋಗಸಮೂಹವನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೭). **೨.** ತಾವರೆಯ ದಳ ; ಕಮಲದ ರೇಕು. **೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ಪುಷ್ಕರಮೂಲ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೪): "ಪೌಷ್ಕರಂ, ಕಾಶ್ಮೀರಂ, ಪದ್ಮಪತ್ರಂ–೩ ಪೌಷ್ಕರಮೂಲೇ – ತಾವರೇಗಡ್ಡೆ, ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ನೆಲತಾವರೇಗಡ್ಡೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫).

ಪದ್ಮಪತ್ರಜಳ = ತಾವರೆಎಲೆಯ ಮೇಲಿನ ನೀರಿನ ಹನಿ : ಪೊಯ್ಪ ಕಂತುಕದ ಚೆಂದಂ ಮಿಕ್ಕು ಮೇಲ್ವುರ್ಬುತಂ ನಡೆದರ್ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ಪದ್ಮಪತ್ರಜಳದಂತಲ್ಲಾಡದಾಶ್ಚರ್ಯದಿಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨೪-೨೬೬). [ಪದ್ಮ+ಪತ್ರ]

ಪದ್ಮಪಾಣಿ (ನಾ). **೧.** ತಾವರೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. **೨.** ಲಕ್ಷ್ಮಿ. **೩.** ಪಾರ್ವತಿ. **೪.** ವಿಷ್ಣು. **೫.** ಬ್ರಹ್ಮ. **೬.** ಬುದ್ಧ. **೭.** ಸೂರ್ಯ. [ಪದ್ಮ+ಪಾಣಿ$_2$]

ಪದ್ಮಪೀಠ (ನಾ). **೧.** ಕಮಲದ ಪೀಠ : ಪದ್ಮಪೀಠದಗ್ರಭಾಗದೊಳ್ಕರಂ ವಿರಾಜಿಪಾ ಪದ್ಮಸದ್ಮೆಯಂತೆ ತೋರ್ಪ ಯಂತ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ತತ್ಪದ್ಮನೇತ್ರೆಯೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೫). **೨.** ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಪೀಠ,–ಆಸನ : ಶಿವಾರ್ಚನೆಗುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅನಂತಪೀಠ...ಪದ್ಮಪೀಠ...ಪ್ರಣವಪೀಠಗಳ ಭಾವನೆಯೆಂದುಪಕಲ್ಪಿತವಾದ ದಿವ್ಯಮಂಟಪಮಧ್ಯಗತಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ (ವಿವೇಕ. ೧೦೪) ; ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪೀಠಗಳು ಅನೇಕವಿಧವೆಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಭದ್ರಪೀಠ, ಪದ್ಮಪೀಠ . . . ಶ್ರೀಕಾಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಭಾಪದ. ೫೧೭). [ಪದ್ಮ+ಪೀಠ]

ಪದ್ಮಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ . . . ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ ಶೈವಪುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪) ; ಪದ್ಮಪುರಾಣವ ವಿಚಾರಿಸು ಮನುಜ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪೇಳುವುದು ವಚವ (ಪುರಂದ. ೫-೧೬೧-೧೧೦). [ಪದ್ಮ+ಪುರಾಣ]

ಪದ್ಮಪುಷ್ಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪದ್ಮಪುಷ್ಕರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ (ಮೈಸೂಗ. ೪೬-೯೧೬). [ಪದ್ಮ+ಪುಷ್ಕರ]

ಪದ್ಮಪ್ರಭ (ನಾ). **೧.** ಕಮಲದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದು. **೨.** [ಜೈನ] ಆರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಹೆಸರು : ವೃಷಭ ಅಜಿತ . . . ಪದ್ಮಪ್ರಭ . . . ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨). **೧, ೨:** ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿ ಪದ್ಮಪ್ರಭಂ . . . ತಾನದಱಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರನೆನೆ ನೆಗಱ್ದಂ ಪದ್ಮನಾಭಪ್ರಧಾನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೪೩). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಬಂಧು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ,—ಬಂಧು ; ಸೂರ್ಯ. [ಪದ್ಮ+ಬಂಧು]

ಪದ್ಮಬೀಜ (ನಾ). **೧.** ತಾವರೆಯ ಬೀಜ. **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಸೂಗ. ೪೮-೯೪೯) ; (ಸಸ್ಯನಿ. ೭೮). [ಪದ್ಮ+ಬೀಜ]

ಪದ್ಮಭವ (ನಾ). **೧.** = ಪದ್ಮಗರ್ಭ : ಪದ್ಮಭವನ ಮತಿಗಂ ಹರಿ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವಂ ಪ್ರಥಿತಮಗಾಧಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೫) ; ಒಮ್ಮೆ ಬಗೆವನೆ ಪದ್ಮಭವ ನಿನ್ನ ಸ್ವಲ್ಪಪದವಿಯನು (ಬಸವು. ೨-೧೯) ; ಬಿಡದೆ ಕಾಡುವ ಗಂಡಪೆಂಡಿರನೇತಕೆ ಪಡೆದನಕಟ ಪದ್ಮಭವನು (ಹರಿಬ. ೬-೯). **೨.** [ಛಂದ] ಬ್ರಹ್ಮಗಣ : ಎರಡಱಿಕೂಳಾಱಿಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ ಬರೆ ಪದ್ಮಭವ ನುಱುದುವು ಮೆಚ್ಚುವ ತೆಱದಿಂದಿರೆ ಮುಂದಣ ಪದಂ ಮುನ್ನಿನಂತಿರೆ ಕರಂ ಗೀತಿಕೆಯಿಂತಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೬). [ಪದ್ಮ+ಭವ]

ಪದ್ಮಭವಾಂಡ (ನಾ). = ಪದ್ಮಜಾಂಡ : ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದೊಡೆವರ್ ಪದ್ಮಭವಾಂಡಮಂ ಮೃಡನ ಭಕ್ತರ್ ಬಲ್ಲಿದರ್ಭೂವರಾ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೮). [ಪದ್ಮಭವ + ಅಂಡ$_2$]

ಪದ್ಮಭೂ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ : "ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಸ್ರಷ್ಟಾ, ಧಾತಾ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ, ಪದ್ಮಭೂಃ . . . ಕಮಲಾಸನಃ – ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಭೂಷಣ (ನಾ). ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಮಾಜಸೇವೆ, ಆಟಪಾಟಗಳು ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಭಾರತಸರ್ಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ; P ಇದು 'ಪದ್ಮಶ್ರೀ'ಗಿಂತಲೂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಪ್ರಶಸ್ತಿ : ಪದ್ಮಭೂಷಣ, ಪದ್ಮಶ್ರೀಗಳು ಹಲ್ಮಾಜನರ ಸೊತ್ತಾಗಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ – ನಮ್ಮ ಜನದ ಮೊದ್ದುತನ (ನಡೆದಾ. II, ೧೨೧೬). 'ಪದ್ಮವಿಭೂಷಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಮಂದಿರೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋವಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪದ್ಮಮಂದಿರೆ . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೧೮). [ಸಂ. ಪದ್ಮಮಂದಿರಾ]

ಪದ್ಮಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?) : ಚೆಲ್ಲಣಂ ಬಾಲಗೈಪಂ . . . ಬಲ್ಲೆಯಂ ಚಕ್ರ ಗಿರುಗಟೆ ತೊಡಕುವಳೆ ವಂಕಿ ಕಲ್ಲಮಣಿ ಪದ್ಮಮಣಿ ಪುತ್ರಜೀವಿಯು ಹುಲ್ಲುಮಣಿ ಪಟಕವಣಿ ಭೂಷಣಂ (ಗುರುಚಾ. ೩-೫೦). [ಪದ್ಮ + ಮಣಿ$_3$]

ಪದ್ಮಮಿತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ಕೆಂಪೇಱಿತು ಮೂಡಣದೆಸೆ . . . ಸಕಳಜಗಂ ಪೆಂಪೇಱಿತು ಪದ್ಮಮಿತ್ರನುದಯಿಸುವಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೪). [ಪದ್ಮ+ಮಿತ್ರ]

ಪದ್ಮಮುಖಿ (ನಾ). **೧.** ತಾವರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು: ಪದ್ಮಮುಖಿ. . . ಪದ್ಮವ್ರಜಮಂ ಪದ್ಮಾಕರದಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು ಉತ್ಸವದಿಂದಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨೪-೬೭). **೨.** [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು

ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಅಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಸಮಪಾದ ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ಇಂದುಗಣಂ ಶರಸಂಖ್ಯೆಯೊಳೊಂದಿರೆ ಚಂದ್ರಧರಂ ಪಿಂದು ಪದಾಂತದೊಳಿರ್ದೊಡೆ . . . ಜಗದ್ವಂದಿತ ಪದ್ಮಮುಖೀ ನಿಜ ನಾಮದೆ ಪದ್ಮಮುಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೧). [ಸಂ. ಪದ್ಮಮುಖೀ]

ಪದ್ಮಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಮಲದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಧ್ವರು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : 'ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. ೨. ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಪದ್ಮಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲ ಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧ ಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೧೦) ; ಪದ್ಮದಲಿ = ಪದ್ಮಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸ್ತಾವ = ಪ್ರಸ್ತಾವನಾಮುಕ ಪರಮಾತ್ಮನು . . . ಇರುವನು (ಹಸಾರ. ೮-೨೮ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ಪದ್ಮ+ಮುದ್ರೆ]

ಪದ್ಮಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ಅನುಜ ಪದ್ಮಯನು ಆತನ ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕತಂಮ್ಮಗೌಡರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೪-೧೬ ; 950 ?). [ಪದ್ಮ+ಅಯ್ಯ$_{1}$(<ಅಯ್ಯಕ$_{1}$)]

ಪದ್ಮಯೋನಿ (ನಾ). = ಪದ್ಮಗರ್ಭ : ಬರೆವೊಡೆ ಚೀರಘಟ್ಟ ಕರುವಿಟ್ಟಪನೆಂದೊಡೆ ಪದ್ಮಯೋನಿ ಕಂಡರಿಪೊಡೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಱಿಗುಂ ನೆಱೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೨). [ಪದ್ಮ+ಯೋನಿ]

ಪದ್ಮರಾಗ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : "ಶೋಣಾಶ್ಮ, ಪದ್ಮರಾಗಃ – ಈ ೨ ಮಾಣಿಕ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೧) ; ಪಸುರ್ಪವಡೆದ ನೆಲದೊಳ್ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪರಲ್ಗಳಂ ಬಲಿಗೆದಱಿದಂತೆ ಉಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದಳಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೫ ಪ) ; ಓರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಪೊಳೆದುವು ರಾರಾಜಿಪ ಪದ್ಮರಾಗರುಚಿಮಂಜರಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೮೮) ; ಪದ್ಮರಾಗಂಗಳಂ ಮೌಕ್ತಿಕವ್ರಜಮುಮನುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಂಗಳವಾಡದ ಬಸವನ ಮಹಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಪೋಗಿರೆಂದು ಕುಬೇರನಂ ಕಳುಪುತಿರ್ದಂ (ಬಸರ. ೧೨-೩೪). [ಪದ್ಮ+ರಾಗ]

ಪದ್ಮರಿಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ವಿಶ್ರುತಯಶದಿಂದೆ ಪದ್ಮರಿಪುವಂ ರಿಪುವಂ ನಿಜತೇಜದಿಂದೆ . . . ಜಯಿಸಿರ್ದನುದಾತ್ತವೈಭವಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೧೧). [ಪದ್ಮ+ರಿಪು]

ಪದ್ಮರೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ವಿನ್ಯಾಸ,— ರಂಗವಲ್ಲಿ : ವೃಕ್ಷಂ ಲತೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಪದ್ಮರೇಖೆ ಗೃಹಲಕ್ಷಣಮೆನಿಪ್ಪ ಬಂಧಂ ರಂಗವಾಲಿಯುಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೪). ೨. [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅತುಳೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಅಂಗೈಯ ಒಂದು ರೇಖೆ,— ಗೆರೆ : ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮರೇಖೆಯಿರಲು ಕೋಟಿ ದ್ರವ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗುವನು (ಸಾಮುಲ. ೫೫-೨೦) ; ಕರತಳದ ಪದ್ಮರೇಖಾಂಕಿತವ ನೋಡಿ ಗಿರಿವರತನೂಭವೆಯ ವದನಾಬ್ಜ ವೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ಮೃದುಲತರ ಪರಿಯಂಕದಿಂ ಸಕಲ ಲೋಕಚೈತನ್ಯಾತ್ಮನುಪ್ಪವಡಿಸಿದ ಮುದದೊಳು (ನಂದಿಮಾ. ೨೪-೪). [ಪದ್ಮ+ರೇಖೆ]

ಪದ್ಮಲತೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಅಂತೊಂದೊಂದೆ ತನ್ನೀರಜಾಸ್ಪದಮೊಂದೊಂದಱೊಳೊಂದೆ ಪದ್ಮಲತೆ ಸಂದಿರ್ಕುಂ ಲಸತ್ಪತ್ರದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೨೩). [ಪದ್ಮ+ಲತೆ]

ಪದ್ಮಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ೨. ಪದ್ಮರೇಖೆಯುಳ್ಳವನು ; ರಾಜ ; ದೊರೆ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೪. ಕುಬೇರ. ೫. ಸೂರ್ಯ. [ಪದ್ಮ+ಲಾಂಛನ]

ಪದ್ಮಲೇಶ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ಬೂದು, ಕೃಷ್ಣ, ನೀಲ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಲೇಶ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ℙ "ಕಮಲದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವುದು, ದಾನಶೀಲತೆ, ಭದ್ರಪರಿಣಾಮ, ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಉಪದ್ರವಸಹನೆ, ಮುನಿಗುರುಪೂಜಾಪ್ರೀತಿ – ಇವು ಇದರ ಲಕ್ಷಣ" (ಜೈನಕೋ. ೧೫೬) : ಗುರುಭಕ್ತಂ ಋಜು ಧರ್ಮಾನುರಾಗಿ ಭದ್ರಂ ಕ್ಷಮಾಗುಣಂ ತ್ಯಾಗಿ ದಯಾಪರನೆನಿಸುವ ನರನಿಂತಿಲ್ಲಿರವೊಪ್ಪಿರ್ದವನೆ ಪದ್ಮಲೇಶ್ಯೆಯ ಜೀವಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೧-೧೬). 'ಲೇಶ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಪದ್ಮ+ಲೇಶ್ಯೆ]

ಪದ್ಮಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಬಾರೆಲೆ ಪದ್ಮಲೋಚನನ ಮಯ್ದುನ ಪಾಂಡವ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿವಿಸ್ತಾರಮಿದಿತ್ತುದೆನ್ನ ಬಗೆಗುತ್ಸವಮಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೦). [ಪದ್ಮ+ಲೋಚನ]

ಪದ್ಮಲೋಚನೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ಪದ್ಮಮುಖಿ ಪದ್ಮಲೋಚನೆ . . . ಪದ್ಮವ್ರಜಮುಂ ಪದ್ಮಾಕರದಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದುಳುತ್ಸವದಿಂದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೬೬). [ಸಂ. ಪದ್ಮಲೋಚನಾ]

ಪದ್ಮವಾಸೆ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ಶ್ರೀಃ . . . ಪದ್ಮವಾಸಾಃ . . . ಈ ೯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪೆಸರು" (ಹಲಾಯು. ೬-೩೨). [ಸಂ. ಪದ್ಮವಾಸಾ]

ಪದ್ಮವಿಭೂಷಣ (ನಾ). ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಮಾಜಸೇವೆ, ಆಟಪಾಟಗಳು ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಭಾರತಸರ್ಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ; **P** ಇದು 'ಪದ್ಮಶ್ರೀ', 'ಪದ್ಮಭೂಷಣ'ಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಪ್ರಶಸ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರ (ನಾ). = ಪದ್ಮಪೀಠ ೧ : ನಿಂದ ಶಿಲೆ ತಪನತಪ್ತವಿದೆಂದಂಬುಜನಿಳಯೆ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರಮಂ . . . ಅಕ್ಕತೇಚ್ಛಂಗೆ ಪಡೆದು ಪಡೆಪಂ ಮೆಱೆದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೫); ಪರಮಂಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪರಮಾದರದಿಂದಂ ಗೂಢ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರಮಂ ತಂದಿರಿಸಲ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೯). [ಪದ್ಮ+ವಿಷ್ಟರ]

ಪದ್ಮವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪದ್ಮವೃಕ್ಷಂ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠಂ— ಈ ಯೆರಡುಂ ಪದ್ಮಕ" (ಒಷಧಿ. ೯೩). [ಪದ್ಮ+ವೃಕ್ಷ]

ಪದ್ಮವೇದಿಕೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಜಗಲಿ: ಆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ಪದ್ಮವೇದಿಕಾಪರಿವೃತರತ್ನತೋರಣಾಂಚಿತಜಿನಭವನಪರಿವೃತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ಪ). [ಪದ್ಮ+ವೇದಿಕೆ]

ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು. ೨. ಕಮಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾರಚನೆ : ಅಸಮಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನು ಭೇದಿಸುವನಾವವನೆನಲು ಕೇಳಿದು ಶಿಶುತನದ ಲಾಹವಕೆ ನಡೆದನು ನಾವು ಬೇಡೆನಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೨) ; ಸುತ್ತ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹವಮಂ ರಚಿಸಿ ನಡುವೆ ನರನುತ್ತಮತುರಂಗಮುಂ ಕಟ್ಟಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೧೦) ; ನನಗೆ ತಂದೆಯು ಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಪಚಭಾ. ೨೮೩). ೧,೨ : ಕೆದಱಿದುದು ಶಿಲೀಮುಖಪಾತದಿಂದೆ ಶೋಣಿತಪರಾಗತತಿ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹದೊಳೆನೆ ಕೃಷ್ಣಶರಾಘಾತದಿನೊಗೆದುದು ದೈತ್ಯಬಲದೊಳರುಣಜಲೌಘಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೩). 'ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. [ಪದ್ಮ+ವ್ಯೂಹ]

ಪದ್ಮಶ್ರೀ (ನಾ). ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಮಾಜಸೇವೆ, ಆಟಪಾಟಗಳು ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಭಾರತಸರ್ಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಒಂದು

ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಶಸ್ತಿ : ಇದರ ಕರ್ತೃ ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಡಾ. ರಂಗನಾಥನ್‌ರು ಭಾರತದ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ಸೊತ್ತಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ.೨೭); ಪದ್ಮಭೂಷಣ, ಪದ್ಮಶ್ರೀಗಳು ಹಲ್ವಾ ಜನರ ಸೊತ್ತಾಗ್ತಾ ಇವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ— ನಮ್ಮ ಜನದ ಪೊದ್ದುತನ (ನಪಿವಾ. II, ೧೨೧೬). 'ಪದ್ಮಭೂಷಣ', 'ಪದ್ಮವಿಭೂಷಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಷಂಡ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ನೀಲೋತ್ಪಲಷಂಡಂ ಪದ್ಮಷಂಡಂ ಲಲಿತವನಲತಾಷಂಡಮುಂ ತಂಡತಂಡಂಗಳಿನೀ ಬಂದಪ್ಪುದೆಂಬಂತೆಸೆದುದು ಭರತಾಂತಃಪುರಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೫) ; ಪದ್ಮಷಂಡಂಗಳೊಳೆತ್ತಂ ಸುತ್ತುಗೊಂಡಿರ್ದಳಿಕುಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೧). ೨. ತಾವರೆಯ ಕೊಳ ; ಕಮಲಸರೋವರ: ಆ ಕುಂಡಮನೆ ಪದ್ಮಷಂಡಂ ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಳಸುವರ್ಣತಾಮರಸಮುಮದಱ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಮುಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ (ಶಂಖಾಮಾ. ೧೬-೩೯ ವ). [ಪದ್ಮ+ಷಂಡ]

ಪದ್ಮಸಂಭವ (ನಾ). = ಪದ್ಮಗರ್ಭ. [ಪದ್ಮ+ಸಂಭವ]

ಪದ್ಮಸಂಹಿತೆ (ನಾ). ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ : ಪ್ರಭೂತಾಗಮ ವೀರೋದ್ಭೂತಾಗಮ ಪಾರ್ವತೀತಂತ್ರ ಪದ್ಮಸಂಹಿತೆಯೆಂದು ಅಜಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೫). [ಪದ್ಮ+ಸಂಹಿತೆ]

ಪದ್ಮಸಖ (ನಾ). = ಪದ್ಮಬಂಧು : ಪದ್ಮಸಖಕೋಟಿಗಳ ಕಾಂತಿ ತಾ ಕಾಂತೆಯ ರೂಪಾದವೊಲ್ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಳ್ (ನಂದಿಮಾ. ೭-೮) ; ನೀಳ್ದ ಪತಾಕೆಗಳ ಪಸರಿಸಿದ ಪಟಪಟಲಂ ಪದ್ಮಸಖರುಚಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಪದ್ಮ+ಸಖ]

ಪದ್ಮಸದ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕಮಲವನ್ನೇ ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮೆ ರೂಪಾದನ್ತೆ ನಾಭ್ಯಂಬುರುಹದಿನೊಗೆದಂ ಚಿನ್ಮಯಂ ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೪ ; 1159) ; ತತ್ಪಿತೃದ್ವಂದ್ವದ ಮನಕೆ ಸಮಾಕಾರ ಸಂಪದ್ವರಾಲಾಭದುರಂತೋದ್ವೇಗಮಂ ನೀಡಿದನತಿತರನಿರ್ಬಂಧದಿಂ ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯೭) ; ಮುರಹರಪದ್ಮಸದ್ಮಮುಖನಿರ್ಜರಕೋಟಿಯುನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೫); ತುಂಬಿ ತುಳ್ಕುವ ಮೊಗದ ಮೊಗಂಬಡೆದ ಸೊಬಗು ಪದ್ಮಸದ್ಮನ ಮೊಗಸಿರಿಯನೆಡವುತೆಡಂಮಾಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೯-೧೧). ೨. ತಾವರೆಯ ಕೊಳ : ಮಿಸುಪ ಪಿರಿಯ ವಿಮಾಂಗಳ್ ದಾಡೆ ತಾಮಾಗಿಲಾರಾಕ್ಷಸಿಯ ತೆಱೆದ ಬಾಯಂತಿರ್ದುದಾ ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯೧). [ಪದ್ಮ+ಸದ್ಮ]

ಪದ್ಮಸದ್ಮೆ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಪದ್ಮಪೀಠದಗ್ರಭಾಗದೊಳ್ಕರಂ ವಿರಾಜಿಪಾ ಪದ್ಮಸದ್ಮೆಯಂತೆ ತೋರ್ಪ ಯಂತ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ತತ್ಪದ್ಮನೇತ್ರೆಯೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ.೫-೫೫). [ಸಂ. ಪದ್ಮಸದ್ಮಾ]

ಪದ್ಮಸಾಲೆ, ಪದ್ಮಸಾಳಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಶ್ರೀ ಪ್ರಸಂನಆಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಸರ್ಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಸಾಲೆಯವರು . . . ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ದಾನಶಾಸನಕ್ರಮ (ಎಕ. IX (s), ಆನೆಕ. ೧೦೭-೪ ; 1802). **ಪದ್ಮಸಾಳಿ** : ನೇಕಾರರು . . . ೧ನೇ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಸಾಳಿ, ಸುಕಸಾಳಿ, ಸಕ್ಕುಲಸಾಳಿಯೆಂಬ ಮೂರು ಒಳಜಾತಿಗಳಿವೆ (ಕಭಾಗೆ. ೧೪೯). [ಪದ್ಮ+ಸಾಲೆ$_2$(<ಸೀಲೆ$_1$)]

ಪದ್ಮಸಾಳಿ 'ಪದ್ಮಸಾಲೆ' ನೋ.

ಪದ್ಮಹ್ರದ (ನಾ). = ಪದ್ಮಾಕರ ೧: ಪದ್ಮಹ್ರದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭವಿಸಿದ ಕಾರಣಮಾ ಕೂಸಿಂಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯೆಂಬ ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೩೧ ವ). [ಪದ್ಮ+ಹ್ರದ]

ಪದ್ಮಾಂಕಿತ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು : ವರದಂ ಪದ್ಮಾಂಕಿತಂ ತೋಳೆರಡು ಸಿತಿತವಜ್ರಪ್ರಭಾಭಾಸುರಂ ತೋಳೆರಡು (ಆದಿಪು. ೧-೭). [ಪದ್ಮ+ಅಂಕಿತ]

ಪದ್ಮಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ; ℙ"ಕುಮುದವನ್ನು ಎಂಬತ್ತನಾಲ್ಕರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದಾಗ ಬರುವ ಲಬ್ಧ" (ಜೈನಕೋ. ೧೫೭) : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಮುದಾಂಗ ಮತ್ತು ಕುಮುದ, ಪದ್ಮಾಂಗ ಮತ್ತು ಪದ್ಮ . . . ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೩೦೬). [ಪದ್ಮ+ಅಂಗ$_2$]

ಪದ್ಮಾಕರ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು ; ತಾವರೆಯ ಕೊಳ ; ಕಮಲಸರೋವರ : "ಪದ್ಮಾಕರಃ, ತಟಾಕಃ . . . ೨ ತಾವರೆಗಳುಳ್ಳ ಕೆರೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೫); ಬಳಸಿ ದುರ್ದಾಕ್ಕನಮುದ್ಯಾನದೊಳೊದವಿದ ಪದ್ಮಾಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೧); ಶ್ರೀಕಾಂತೆ ತನ್ನುರಃಪದ್ಮಾಕರದೊಳ್ ಹಂಸಿಯಂತೆ ನೆಲಸಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧) ; ಕಡುಪರಿಮಳದ ಪಸರದ ಸೊಗಸು ತೀವಿತು ವಿಮಳ ಪದ್ಮಾಕರದ ಪವಮಾನ (ಉಪ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೩). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೈ. ೧, ೨ : ಪದ್ಮಾಕರಾಬ್ಜಗ್ರಹಣಕಳಿತನಿತ್ಯೋದಯಂ ಲೋಕದೊಳ್ ಸುಸ್ಥಿರಮಕ್ಕೇ ದೋರ್ಯಶಶ್ರೀರತಭರತಭವದ್ಭಾಗ್ಯಚಂಡಾಂಶುಬಿಂಬ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೫೪ ; 1103). [ಸಂ. (ಪದ್ಮ+ಆಕರ ; ಪದ್ಮಾ+ಕರ)]

ಪದ್ಮಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಬೀಜ ; ℙ ಇದನ್ನು ಜಪಸರದ ಮಣಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ೨. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು : ಉಪ್ಪಕರ ಶೃಂಗ ಪಿಂಗಳ ಪಾರಿಭದ್ರ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕಂ ಶೈಲಭದ್ರಪ್ರದಂತಾನಂಗಕೋಷ್ಠ ಪಿಂಜರಲೋಚಮಾನ ಪದ್ಮಾಕ್ಷ ಪಾರ್ಶಿಕ ಪುಂಗವಾಂಗ . . . ಕರ್ಣಪೂರ್ಣಂ ಮುಖ್ಯಗಣರ ಸಂದಳಿಯಿರ್ದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೨೪-೨೫). ೩. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಪದ್ಮಾಕ್ಷ ೧ : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯು ಧರಿಸಲೊಲ್ಲದೆ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿ ತೊಳಸಿಯ ಮಣಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಬಿರಿ (ಸರ್ವಪ. ೧೭೯-೮೨೯). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾಕ್ಷೀ]

ಪದ್ಮಾಗಮ (ನಾ). ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ : ಮಾತಂಗತಂತ್ರ ಯಕ್ಷಿಣೀಶಾಸ್ತ್ರ ಪದ್ಮಾಗಮ ಪೌಷ್ಕರ ಸುಪ್ರಯೋಗ ಹಂಸಾಗಮ ಸಾಮಾನ್ಯಾಗಮವೆಂದು ಪಾರಮೇಶ್ವರಾಗಮದೇಳು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೬). [ಪದ್ಮ+ಆಗಮ]

ಪದ್ಮಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; "ಚಕ್ರಮರ್ದ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೦) : "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ಏಡಗಜಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಃ, ಪದ್ಮಾಟಃ, ಉರಣಾಕ್ಷಃ . . . ೬ ತಗಚೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ತಗಚಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಾನಂದಿ (ನಾ). ೧. ಕಮಲವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು; ಸೂರ್ಯ. ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೧, ೨: ಹರಿ ಪದ್ಮಾನಂದಿ ಪೀತಾಂಬರೋಲ್ಲಸಿತಂ ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ ರಸೆಗಾಗಳ್ ಬಲಿ ದುಸ್ತಮಂ ತಳರ್ವಿನಂ ದಾನಪ್ರಬದ್ಧಾಕುಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾನಂದಿನ್]

ಪದ್ಮಾನುಷಂಗಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೨. ಐಶ್ವರ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೧,೨ : ಸದಾಳಿಪ್ರಿಯಂ ವರದಾನೋನ್ನತಭದ್ರಲಕ್ಷಣಪದಂ ಪದ್ಮಾನುಷಂಗಿತ್ವಮಾಗಿರೆ ಪೆಂಪಚ್ಚರಿಯಾದ ದೇವಗಣಪಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಭೂಚಕ್ರಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಾಲಯ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೨. ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವುದು. ೧, ೨ : ತೋಯಜಾಕರದಂತೆ ಪದ್ಮಾಲಯಂ . . . ಕಾಯಜನ ಪಿತನಂತನಂತಮಣಿರಂಜಿತದೊಳರಮನೆ ವಿರಾಜಿಸಿದುದು (ಚೆಚಪು. ೫-೫೩). [ಪದ್ಮ+ಆಲಯ]

ಪದ್ಮಾಲಯೆ (ನಾ). = ಪದ್ಮಮಂದಿರೆ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಪದ್ಮಾಲಯಾ, ಪದ್ಮಾ, ಕಮಲಾ, ಶ್ರೀ, ಹರಿಪ್ರಿಯಾ–೬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮); ಧರೆಯಂ ಸ್ಥಿರೆಯೆನಿಸಿದನಿಂದಿರೆಯಂ ಪದ್ಮಾಲಯಾಖ್ಯೆಯೆಂದೆನಿಸಿದಂ . . . ಅದೇಂ ಸಮರ್ಥನೊ ಪದ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾಲಯಾ]

ಪದ್ಮಾಲಿಂಗಿತ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದ ಆಲಿಂಗಿತನಾದವನು; ವಿಷ್ಣು : ಪದ್ಮಾಲಿಂಗಿತನಂತ ಶ್ರೀಲೋಲತೆಗಂ ದೂರಮೆನಿಸಿದಂ ಕಿಱಿಯಂದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೬). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಾವತಿ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶೋಭನ ಶೋಭನವೆ . . . ಪದ್ಮನಾಭ ಶ್ರೀ ಪುರಂದರವಿಠಲಗೆ ಪದ್ಮಾವತೀಪ್ರಿಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೧೫೭-೫). ೨. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ : ಇಳಾದೇವಿ ಸುರಾದೇವಿ ಪೃಥ್ವಿ ಪದ್ಮಾವತಿ . . . ಭದ್ರೆಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಮಾಶಾವಧೂವರರನಾದಿಪುರುಷಾಂಬಿಕೆಗೆ . . . ವಿಚಿತ್ರಾತಪತ್ರಂಗಳಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩ ಪ), ಪದ್ಮಾವತೀಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಾಸಾದಿತ ವಿಪುಳತುಳಾಪುರುಷ ಮಹಾದಾನಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ರಯಾಧಿಕದಾನ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೩, 1077). ೩. ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷಿಯ ಹೆಸರು; ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನಾದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಯಕ್ಷಿ.

ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಲ್ = ಪದ್ಮಾವತಿಯೆಂಬ ಜೈನದೇವತೆಯ ವಿಗ್ರಹ : ವಾಯವ್ಯದೊಳ್ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಲ್ (ಎಇ. XVI, ೫೬-೩೩ : 1053). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾವತೀ]

ಪದ್ಮಾಸನ (ನಾ). ೧. ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : ಕಾಡಲಿರ್ಪಂ ಬಲದೇವನೆನ್ನನುಜೆಯಂ ದುರ್ಯೋಧನಂಗಾನೊಡಂಬಡೆನೀವಟ್ಟಿಯದಾಗಳುಂ ನಿನಗೆ ದಲ್ ಪದ್ಮಾಸನಂ ತಾನೆ ನೇರ್ಪಡಿಸಲ್ ಕೂಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೦); ಪಲರ್ಗಂ ಕಾಮಸುಖಾರ್ಥವಿತ್ತನನೋಳಿರ್ಪಂತುಂ ಸಮಂತಾರೊಳಂ ಚಲಮಂ ಕೋಪಿಯುಮಾಗದಂತೆ ಪಡೆದಂ ಪದ್ಮಾಸನಂ ವೇಶ್ಯೆಯಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೧). ೨. [ಯೋಗ] ಧ್ಯಾನ, ಪೂಜೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ; "ಮೊದಲು ಬಲದಡಿಯನ್ನು ಎಡಪಾದದ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿರಿಸಿ, ಬಳಿಕ ಎಡದಡಿಯನ್ನು ಬಲದೊಡೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಆಮೇಲೆ ಬಲಗೈಯಿಂದ ಎಡಗಾಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನೂ, ಎಡಗೈಯಿಂದ ಬಲಗಾಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನೂ, ಹಿಡಿದೆಳೆದು, ಆಯಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮೊಗ ಮಾಡಿದ ಅಂಗಾಲುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಎದೆಯ ಬಳಿ ಅಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಬೆಟ್ಟನಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಗದ್ದವನ್ನು ಒತ್ತಿಟ್ಟು, ದಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಇದೇ 'ಪದ್ಮಾಸನ'ದ ಭಂಗಿ" (ಯೋಗದೀ. ೧೦೫); ವರಪದ್ಮಾಸನದೊಳ್ ಕನನ್ಮಣಿಮಯಂ ಸಿಂಹಾಸನಂ ... ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದಂ ಜಗದ್ಗುರುವಾದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩); ಬಲಿದ ಪದ್ಮಾಸನಂ ಮುಗಿದಕ್ಷಿ ಮುಚ್ಚಿದಂಜಲಿವೆರಸಿ ಗುರುವಸಿಷ್ಠಂಗೆಜಿಗಿ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೪); ಸಿದ್ಧಪದ್ಮಾಸನದೊಳಿರ್ದು ವಿಶುದ್ಧತನು ತಾನಾಗಿ (ಬಸಪು. ೩-೫); ರಣಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಪದ್ಮಾಸನವನನುಕೊಳಿಸಿ ಯೋಗಾರೂಢನಾದನು ವರಸಮಾಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೪-೨೧). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಪಂಕಜಾಸನ : ಪದ್ಮಿನಿ ಪದ್ಮಾಸನದಿಂ ನಾಗರಕಬಂಧದಿಂ ಚಿತ್ತಿನಿ ಶಂಖಿನಿ ವೇಣುದಾರಿತದೆ ಹಸ್ತಿನಿ ತಣಿಕುಂ ಸ್ಕಂಧಪಾದದಿಂ ಕೂಡುವಿನಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೨-೮); ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಲಗಿರ್ದ ಸ್ತ್ರೀ ತನ್ನೆರಡು ಕಿರುದೊಡೆಗಳಂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಪಲ್ಲಟ ಮಾಡಿ ಎಡದ ಕಾಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳಂ ಎಡಗೈಯಿಂ ಪಿಡಿದು ಇರೆ ರಮಿಸುವದು ಪದ್ಮಾಸನಮೆಂಬ ಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೫). [ಪದ್ಮ+ಆಸನ]

ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಥೆ (ನಾ). ಪದ್ಮಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಳಿತಿರುವವಳು : ಆಕೆ . . . ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೯೨). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಥಾ]

ಪದ್ಮಾಸೀನ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು,—ನೆಲಸಿರುವವನು : ಪದ್ಮಾಸೀನನಾದ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದ ಕವನದಲ್ಲಿ . . . ರಮಣೀಯವಾದ ದರ್ಶನವು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ.೮೦). [ಪದ್ಮ+ಆಸೀನ]

ಪದ್ಮಾಸ್ಯೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ಪದ್ಮಾಸ್ಯೆಯರ್ ಭೃಂಗಕುಂತಳೆಯರ್ . . . ವರ್ಣಿಸಿದರ್ ಕುಮಾರನ ಮನಶ್ರೀಸಾರಕಾಸಾರದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೧೨). [ಸಂ. ಪದ್ಮಾಸ್ಯಾ]

ಪದ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ವನಮಾಲಿಯಂದದಿಂ ಪದ್ಮಿ ಪದ್ಮಿಯವೋಲ್ಪುವನಕುಕ್ಷಿ . . . ಕುವಲಯಾಧಾರಿವೋಲ್ವನಮಾಲಿಯೆನಿಸಿ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಸಾರಮಂ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ಕಂಡಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೨). ೨. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೩. ಆನೆ : "ದಂತೀ, ದಂತಾವಳಃ, ಹಸ್ತಿನ್ . . . ಇಭಃ, ಸ್ತಂಬೇರಮಃ, ಪದ್ಮೀ – ೧೫ ಆನೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೬). ೪. ವಿಷ್ಣು : ವನಮಾಲಿಯಂದದಿಂ ಪದ್ಮಿ ಪದ್ಮಿಯವೋಲ್ಪುವನಕುಕ್ಷಿ . . . ಕುವಲಯಾಧಾರಿವೋಲ್ವನಮಾಲಿಯೆನಿಸಿ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಸಾರಮಂ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ಕಂಡಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೨). [ಸಂ. ಪದ್ಮಿನ್]

ಪದ್ಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಕಮಲ : "ನಳಿನೀ, ಬಿಸಿನೀ, ಪದ್ಮಿನೀ–೩ ಕಮಲಲತೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೯); ದಿನಕರನುನ್ನತದ್ಯುತಿಗೆ ಪದ್ಮಿನಿ ಚೈತ್ರಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಸಂತತಮಹೋತ್ಸವದಿಂ ಪೊರೆಯೇಱುವಂತೆ ತನ್ನಿನಿಯನ ಕಾಣ್ಕೆಯಿಂ ಸುದತಿ ನೂತನಕಾಂತಿಯನಾಂತುದೊಪ್ಪದೇ (ನಳಚಂ. ೭೩೬); ಇನವಿರಹಿಣಿ ಪದ್ಮಿನಿ ಕಾಂತನಗಲ್ಕೆಯನಾಂತರಸುಗೆ ಮುಳಿವ ಸಿತಾಕಾಂತನ ಕರಕೆ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳೆನೆ ಮೊಗವಂ ಮುಗಿವ ಪಂಕಜಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೦); ಸವತಿಯೊಂದು ಪಿಸುಣ್ಗೆ ಎಱೆಯಂ ಮಾಱುವೋದನೆಂಬೊಂದುಬ್ಬೆಗದಿಂ ಕೊರಗಿದಳೆನೆ ಪದ್ಮಿನಿ ನಾಡೆ ಬಾಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೧೦). ೨. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು. ೩. ತಾವರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೊಳ; ಕಮಲ ಸರೋವರ : ಪದ್ಮಲದೇವಿ ರಾಜಿಸುತಮಿರ್ಪ್ಪಳು ಹುಳ್ಳರಾಜಾಂತರಂಗಮರಾಳಂ ರಮಿಯಿಪ್ಪ ಪದ್ಮಿನಿಯವೊಲು (ಎಕ. II, ೩೪೬-೧೧; ಸು. 1165). ೪. [ಕಾಮಶಾ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ತ್ರೀ : ತನುಮಧ್ಯಂ ಭ್ರಮರಾಳಕಂ . . . ಪಿಕಧ್ವನಿ ವಜ್ರದ್ವಿಜಮಾಗೆ ಪದ್ಮಿನಿಯವಳ್ (ಮದತಿ. ೨-೧); ಜಲಜಾಸ್ಯಂ ತತ್ಸುಗಂಧಾಕ್ಯ ತಿರತಿಸಲಿಲಂ ಶ್ರೀಫಲೋದ್ಯತ್ಕುಚಂ ಕೋಕಿಲನಾದಂ ಹಂಸಯಾನಂ ಮೃದುಲಘುತರಭ್ರೂ ಕರ್ಣಸತ್ಕುಂತಲಂ ಪಿಪ್ಪಲವರ್ಣಾಕಾರಗುಹ್ಯಂ ಚಕಿತಮೃಗದೃಶಂ ಲಜ್ಜೆ ಮೇಣ್

ಶ್ಯಾಮವರ್ಣಂ ತಿಲಪುಷ್ಪಘ್ರಾಣವಾ ಪಾಂಡುರಭರಣಮಯಂ ಪದ್ಮಿನೀನಾರಿಗಳ್ಕುಂ (ಮಸ್ತವಿ. ೨-೩) ; ಸರಸತರಲಾವಣ್ಯರಸದಿಂದುರಿ ಮಸಗೆ ಜನಹೃದಯಂದಲಿ ಮೈಪರಿಮಳದ ಪಸರದಲಿ ಪದ್ಮಿನಿ ಬಂದಳೊಲವಿನಲಿ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೫-೩೪) ; ಬಿಳಿದುಡುವ . . . ಒಳಗುಗುಡದೋಜೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪವಳೆ ಕೋಮಲೆ ಕೇಳು ಪದ್ಮಿನಿಯೆನಿಪ್ಪಳೆಗೆ (ಜನಪ. ೨-೧೧) ; ಮುಡಲದು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ . . . ತೆಂಕಲಿನ ಬೀಡು ಪದ್ಮಿನಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೨೦). [ಸಂ. ಪದ್ಮಿನೀ]

ಪದ್ಮಿನೀಪ್ರಿಯ(ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಉದಯಗಿರೀಂದ್ರವೇದಿಕೆಯನೇಱಿದನೊಯ್ಯನೆ ಪದ್ಮಿನೀಪ್ರಿಯಂ(ಕಾದಂಬ. ೪೩೦) ; ಅವನೀಶ್ವರಂ ಪುರುಷರಾರುಂ ಕಾಣದಂತಂಗನಾಜಯವಿರ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಭೋಂಕನೆಯ್ದಿ ವಿಲಸತ್ತೇಜೋಮಯಂ ಪದ್ಮಿನೀಪ್ರಿಯನೆಂಬೊಂದು ವಿಳಾಸದಿಂ ನೆಲಸಿದಂ ಶೃಂಗಾರರಂಗಸ್ಥಳಂ (ನಳಚಂ. ೨೬೯). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಿನೀಮಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಅನಿಲಂ . . . ಮುಂದೆ ನಿಲಲ್ ಭೂತೇಶಂ ದೇವ ಕಡೆಯೊಳ್ ವಿಶ್ರಮಣೋದಯಂ ಪದ್ಮಿನೀಮಿತ್ರನೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೬). [ಸಂ.].

ಪದ್ಮಿನೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ : "ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷೀ, ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುಃ, ಅಂಶುಮಾಲೀ, ತ್ರಯಿತನುಃ . . . ಪದ್ಮಿನೀವಲ್ಲಭಃ, ಹರಿಃ —೧೨ ಸೂರ್ಯನಾಮಂಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮಿನೀಷಂಡ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಮಿಹಿರಪ್ರದ್ಯೋತಿ ಸಂಧ್ಯಾಭವನಸಮಯದೊಳ್ ಪದ್ಮಿನೀಷಂಡದೊಳ್ ಪೊದಟ್ದು . . . ಮುಗುಳೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿ(ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೫). ೨. ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ. ೧, ೨ : ಚಂಡವಿರೋಧಿಸಾಧನ ತಮಸ್ತಮಮೋಡೆ ವಿಶಿಷ್ಟಪದ್ಮಿನೀಷಂಡಮುರಲ್ದು ರಾಗದಿನೊಱಲ್ದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಪದ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ಶ್ರೀಃ, ಕಮಲಾ, ಪದ್ಮಾ . . . ಈ ೯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪೆಸರು" (ಹಲಾಯು. ೬-೩೨) ; "ಶ್ರೀ ರಾಮೆ . . . ಪದ್ಮೆ . . . ದನುಜಾರಿಪ್ರಿಯೆಯೆಂದಿವಿಂದಿರಾನಾಮಂಗಳ್" (ಮಸ್ತಕೋ. ೫-೨೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲದಾವರೆ: "ಅವ್ಯಥಾ, ಅತಿಚರಾ, ಪದ್ಮಾ, ಚಾರಟೀ, ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ—೫ ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಾವರೇ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ; "ಭಾರ್ಗಿ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೨) ; "ಹಂಜಿಕಾ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ, ಪದ್ಮಾ, ಭಾರ್ಗೀ . . . ಬರ್ಬರಃ, ವಂದಕಃ—೯ ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು. ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). ೪. ಲವಂಗ. [ಸಂ. ಪದ್ಮಾ]

ಪದ್ಮೇಶ (ನಾ). ೧. ಕಮಲಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ ; ಸೂರ್ಯ. ೨. ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯ; ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೀಮಂತ. ೧,೨ : ಮನುಜನಿದಜಿಕೊಂದೆ ಕುವಲಯಮನೊಂದೆ ಪದ್ಮಮನುಮಾಧಿಪಂಗೇಱಿಸೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಕುವಲಯಪತಿ ಪದ್ಮೇಶನಪ್ಪ ಪೂಗೊಳನೆ ಬನದ ಪೂಗೊಳನೆಲ್ಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೪೦). [ಪದ್ಮ+ಈಶ]

ಪದ್ಮೋದರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ವರ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರದಂತಿರೆ ಗುರು ದೀರ್ಘಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯೆನೆ ತೋಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮೋದರಂಗೆ ಚಕ್ರಾಸಿ ಶಂಖ ಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೪). [ಪದ್ಮ+ಉದರ]

ಪದ್ಮೋದ್ಭವ (ನಾ). =ಪದ್ಮಗರ್ಭ : ಪದ್ಮೋದ್ಭವೋದ್ಭಾವಕಂ ವಿದಿತಾರ್ಥಾನುಗನಾಮನಲ್ತೆ ವಿನಯಾದಿತ್ಯಾವನೀಪಾಲಕಂ (ಎಕ. III, ಮಳಸ. ೩೧-೧೧ ; 1117) ; ಒಂದು ಧನುವಿಂಗೆ ಮೂಱಂಬ ಹಿಡಿದೆ ಒಂದು ಬಾಣವ ಬಿಡಲಾಗಿ ಪದ್ಮೋದ್ಭವನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಸಕವ. III, ೧೦೨-೧೯೧, ಗಾಣದ ಕಪ್ಪಣ್ಣನ ವಚನ). [ಪದ್ಮ+ಉದ್ಭವ]

ಪದ್ಮೋದ್ಭವತ್ವ(ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಪದವಿ,—ಸ್ಥಾನ : ಕಂತುವೆ ತಾಂ ಪದ್ಮೋದ್ಭವತ್ವಂಬಡೆದುಲಿದು ತಪಸ್ತಪ್ತನಾ ಕಾಂತೆಯಂ . . . ನಿರ್ವಿಸಿ ಜಯಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩). [ಸಂ.]

ಪದ್ಯ (ಗು). ೧. ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು, ಆರು ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯತವಾದ ಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ರಚನೆ: "ಶ್ಲೋಕಂ ಯಶಮುಂ ಪದ್ಯಮುಂ . . . ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಮಸ್ತಕೋ. ೧೨೧-೨೦) ; ಪದ್ಯಂ ಸಮಸ್ತಜನತಾಹೃದ್ಯಂ ಪದವಿದಿತಪಾದನಿಯಮನಿವೇದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೦) ; ಪದ್ಯಂಗಳ್ ನವರಸನಿರವದ್ಯಂಗಳ್ ಸುಜನಸಂಕುಳಕ್ಕೆ ನಿರಂತಂ ಹೃದ್ಯಂಗಳ್ (೧೦ಕ. ೧-೧೩) ; ಮರುಳುಹಾರುವ ಗದ್ಯಪದ್ಯದ ಸರಸವಿದ್ಯಗಳಲ್ಲದೀ ಸಂಗರದ ಕರ್ಕಶವಿದ್ಯೆ ನಿಮಗೇಕೆಂದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೬-೧೧) ; ಪದ್ಯಂ ವಧ್ಯಂ ಗದ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೧೪). ೪. ಭಗವಂತನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಶೂದ್ರ : "ಶೂದ್ರಃ, ಅಂತ್ಯವರ್ಣಃ, ವೃಷಲಃ, ಪದ್ಯಃ—ಈ ೪ ಶೂದ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೨) ; "ನೆಱೆ ಪಂಚಮಂ ಪದ್ಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೬). 'ಗದ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕಾವ್ಯ : ಬಗೆಯದೆ ಸತ್ಪದಾಭ್ಯವಹಾರಿಗಳುಸಿರ್ವ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳ್ ನಿರ್ಬಂಧಂ ಪುಗದೆಂದರೋಚಿಗಳದಂ ತೆಗಟಿಂದಾ ಗದ್ಯಪದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳಿಕ್ಕರ್ (ಶಮದ. ೬೦) ; ಸರೇಫಮಿದಿರಾಗೆ ಶಿಥಿಲ ಮಪ್ಪುದೆಂಬ ಸಂಧಿಯನಜ್ಞರ್ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳ್ಪೆಚ್ಚಿಕಮೆಂಬರ್ ; ಪ್ರಾಜ್ಞರದಂ ದೂಷ್ಯಮೆಂದು ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳೆಂತಂತೆ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸರ್ (ಶಮದ. ೬೦ ವೃತ್ತಿ); 'ಪದ್ಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೨೪). 'ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಪದ್ಯ+ಕಾವ್ಯ]

ಪದ್ಯಗಂಧಿ (ನಾ). ಪದ್ಯದ ಲಯ ತೋರುವ ಗದ್ಯ : ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಚೂರ್ಣಿಕೆ'—ಮೊದಲಾದ ಪದ್ಯಗಂಧಿ ಗದ್ಯಗಳಿವೆಯಷ್ಟೆ (ನಾಡೋಜ. ೨೭೫); ತ್ರಿಪದಿಯು ಪದ್ಯಗಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಗದ್ಯದಂತೆ ಕಾಣಿಸುವುದೆ 'ವಚನ' ಎನಿಸಲು ಕಾರಣವಿರಬಹುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ಪದ್ಯನಾಟಕ (ನಾ). ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ : ಪದ್ಯನಾಟಕ . . . ಅಣಕುವಾಡು —ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಪದ್ಯ+ನಾಟಕ]

ಪದ್ಯರಚನೆ (ನಾ). ಪದ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ; ಪದ್ಯದ ರಚನೆ, —ಬರೆವಣಿಗೆ : ಪದ್ಯರಚನೆಯೊಳ್ ಕಾಳಿದಾಸನುಂ ಗದ್ಯರಚನೆಯೊಳ್ ಬಾಣನುಂ . . . ನೆಗಟ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೧-೯). [ಪದ್ಯ+ರಚನೆ]

ಪದ್ಯಾರ್ಧ (ನಾ). ಪದ್ಯದ ಅರ್ಧಭಾಗ : ಪದ್ಯಾರ್ಧ ವಾಕ್ಯವೇಷ್ಟನದೆಡೆಗಂ ಸ್ಫುರದನುಕೃತಿಗಂ ಸ್ವರಮವು ಪರಮಿರೆ ಋತ್ವಕ್ಯಮಂತೆ ಸಂಧಿ ವಿಕಲ್ಪಂ (ಶಮದ. ೬೧). [ಪದ್ಯ+ಅರ್ಧ]

ಪದ್ಯೆ (ನಾ). ಮಾರ್ಗ ; ದಾರಿ; ರಸ್ತೆ : "ಅಧ್ವಾ . . . ಪದ್ಯಾ, ನಿಗಮಃ—ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೮೫) ; "ಅಯನಂ,ವರ್ತ್ಮ,

ಮಾರ್ಗಃ . . . ಪದ್ಯಾ, ವರ್ತನೀ, ಏಕಪದೀ – ೧೨ ದಾರಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೭). [ಸಂ. ಪದ್ಯಾ]

ಪದ್ಮಂತಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಎಡೆಮಾರ್ಗದಿ ಪದ್ಮಂತಿಕೆಗಳಿಂದ ಥಳಥಳಿಸಿ ಬೆಳಗುತ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿಪನಂ ಕಂಡು . . . ಸಮುಂದವೆತ್ತುಪಚರಿಸಿ (ಪರಶು. ೪೧–೨೯). [?]

ಪದ್ಮಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೀಮುಂಖಾ, ಪರೇರಾ ಬೇರು, ಪದ್ಮಲಿ, ಪಾತ, ಕಾಡುಬಳ್ಳಿ (ಮೈಔಗ. ೨೧–೩೯೪). [?]

ಪಧಿ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಪನ್$_1$ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಪನ್$_2$, ಪಂ (ಸಪೂರೂ). ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ಪಸಿ' ಎಂಬ ನಾಮವಾಚಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಪಂದಲೆ', 'ಪಂದೋಲ್' ಪರಾ. **ಪಂ** : 'ಪಂಬಸಲೆ' ಪರಾ. 'ಪೊಂ' ಹೋ. [<ಪಸಿ$_3$]

ಪನ, ಪನವು (ನಾ). ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳ ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ ; ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ : "ಪನಂ=ಸಂಕೇತಸ್ಥಳಂ" (ಶಮದ.ಪಂ.೨); ಸಮರಸನ್ನದ್ಧತೆಯ ಸನ್ನಣದ ಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೆಡೆಯ ಪನದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಸಜ್ಜಾಗಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೪–೬). **ಪನವು** : "ಸಂಕೇತಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪನವೆಂದು ಕೊಂಬೆಂದು ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಕ್ಕೈ. ೧೬೨) ; 'ಮಾಗಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೇಗಿದ್ದೆ ಕೋಗಿಲ ?', 'ಹೋಗಿದ್ದೆ ಬನವಾಸಿ ಪನವಿನೊಳ್' (ಸಖೀಗೀ. ೧೪–೧೬೪). [ದೇ. ?]

ಪನಂಬುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಮೈಔಗ. ೩೭–೭೪೧). [ಪನಂಬು$_0$+ಬಳ್ಳಿ]

ಪನಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಗಂಗೆಸೆಟ್ಟಿ ಕಲಸ್ಯಾಟಿ ಪನಟಿಯ ತುರುಗೊಳೊಳ್ಕೊಣ್ದು ಪುಯ್ಯಲ್ವೋಗಿ ಅನ್ತಿಱದು ಸಗ್ಗ ಮೇಱಿದಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೪೫–೩ ; 966). [?]

ಪನಪನ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತನ್ನ ಸಹಜಕವಚಮಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪರಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೦೨ ವ) ; ಅಂತು ಸಹಜಕವಚ ರತ್ನಕುಂಡಲಂಗಳಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪನಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟುದರ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೬೩ ವ).

ಪನವು 'ಪನ' ನೋ.

ಪನಸ 'ಪಲಸು' ನೋ.

ಪನಸವಾಡಿ, ಹನಸವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗೆ ಪನಸವಾಡಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦–೫೨ ; 1085 ?). **ಹನಸವಾಡಿ** : ಚಿಕ್ಕಕೂಡಲಿಯ ಹನಸವಾಡಿಯ ಪೂರ್ವ್ವಾಯ ಅಪೂರ್ವ್ವಾಯ ಆಳುಯನ್ಯಾಯ ಯೇನೂಯಿಲ್ಲೆಂದು ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೮–೩ ; 1313). [ಪನಸ (<ಪಲಸು)+ಪಾಡಿ$_2$]

ಪನಸಾರೆ, ಪಸಾರ$_2$, ಪಸಾರೆ (ನಾ). ೧. ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಸರ್ಪಿ, ಸಿತ, ಕ್ಷೌದ್ರ, ಪಯಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಾರಗಳು ; ಪಂಚಸಾರ : ಆ ಮೂಲಿಕೆಗೆ, ಕೆಲವು ಪನಸಾರೆ ಮದ್ದುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ . . . ಮದ್ದನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೪೪). **ಪಸಾರ**$_2$: ೨. ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಗ್ರಂದಿಗೆದ್ರವ್ಯ : 'ಪಸಾರಿ' ಪರಾ. **ಪಸಾರೆ** : ೧. ಔಷಧಕ್ಕೆ ಪಸಾರೆ ಸಾಮಾನು ಬೇಕೆಂದು...ಹೊರಟು (ಮುಸುಗ. ೧೬೨). ☞'ಪನಸಾರ', 'ಪಂಸಾರ' ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಪ್ರಯೋಗಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ. [<ಪಂಚಸಾರ]

ಪನಸು 'ಪಲಸು' ನೋ.

ಪನಸೋಗೆ, ಹನಸೋಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ಹುಣಸೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಹನಸೋಗೆ : ಶ್ರೀರಾಜಕೇಸರಿವರ್ಮ್ಮಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಪನಸೋಗೆಯ ಕಾಳೆಗದಲೊಟ್ಟಕೆಯ್ದಂ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೪೬–೫ ; ಸು. 1005). **ಹನಸೋಗೆ** : ೧. ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮೂಲಸಂಘ ದೇಶೀಯಗಣ ಪೊಸ್ತಕಗಚ್ಛ ಕೊಂಡಕುಂದಾನ್ವಯ ಹನಸೋಗೆಯ ಬಳಿಯ ಶ್ರೀಬಾಹುಬಲಿ ಮಲಧಾರಿದೇವ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೪–೨; 1303) ; ಹನಸೋಗೆಯ ಆದಿಶ್ರೀ ಅವ್ವಗಳು (ಎಕ. I (R), ೧೯–೨೭ ; 1544). ೨. [ಜೈನ] ಯತಿಗಳ ಒಂದು ಶಾಖೆ : ಅನ್ವಯಗಳು : ಪೊರಳ್ . . . ಹನಸೋಗೆ, ಮೈಲಾಪ (ಕಶಾಅ. ೮೬). [?]

ಪನಾಯಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ ; ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಈಡಿತಂ, ಶಸ್ತಂ, ಪಣಾಯಿತಂ, ಪನಾಯಿತಂ, ಪ್ರಣುತಂ . . . ಈಳಿತಂ, ಸ್ತುತಂ—೧೨ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೨). [ಸಂ.]

ಪನಾಳಿ$_1$ 'ಪನ್ನಾಳ$_1$' ನೋ.

ಪನಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ, ಪನಾಳವೆಂಬಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ನಾಣ್ಯ ; ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು . . . ೧. ಔರಂಗಾಬಾದಿ . . . ೮. ಹೈದರಾಬಾದಿ ೯. ಪನಾಳೀ (ಕಭಾಗೆ. ೨೮೧). [<ಪನ್ನಾಳ$_2$ (<ಪನ್ನಾವಟಿ)]

ಪನಿ$_1$, ಹನಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಪನಿತು, ಹನಿತು(ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ತೊಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಾಗಿ ಬೀಳು; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು; ಒಸರು; ಜಿನುಗು : ಆ ಕೂಸಿನ ತಲೆಯೋಳಿನಿಸಾನುಂ ವಿಷದಿಂದು ಪನಿತುದಱಿಂದಾತಂಗೆ ಬಿಂದುಸಾಗರನೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯೧–೭) ; ಕಿವಿಯೊಳಮರ್ದಿನ ಪನಿ ಪನಿವಿನಮೆಸೆದರರೆಬರಳಿಕುಳರುತಿಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೧–೭೯) ; ಸೊನೆವನಿ ಚಂಚುವಿಂ ಪನಿಯೆ ಮಾಂಗೊನರಂ ನಸುಗರ್ಚಿ . . .ಪುಗಲ್ ಪುಗಲೆಂದುದು ಕೋಕಿಲವ್ರಜಂ (ಜಗವಿ. ೧೪–೩೮) ; ಸತಿಯ ನೊಸಲರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯುದಱಿಂ ಪನಿತ ಸುಧೆಯ ಬಿಂದುಗಳೆಂಬಂತೆ . . . ಪೊಸಮುಂಕುತಿ ಮೆಱೆದತ್ತು (ನಳಚಂ. ೩೨೩). ೨. (ನೀರಿನ) ತೊಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು,—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಮೇಘಂಗಳ್ ಪನಿತಡರೆ ಮೇಘಂ ಕುಂಭ(ದ)ಮೇಘಮೆಂಬವೊಲೆ ಮೆಱೆ ಕೊಳ್ಗುಂ (ಬಿಟ್ಟಪು. ೮–೮೭). ೩. (ಮಳೆಯಂತೆ) ಸತತವಾಗಿ ಸುರಿ; ಧಾರೆಯಾಗಿ ವರ್ಷಿಸು : ಅಂತು ಸಹಜಕವಚರತ್ನಕುಂಡಲಂಗಳಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪನಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟುದರ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ದೇವೇಂದ್ರನಾತಂಗ ಮೋಘಶಕ್ತಿಯನಿತ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೬೩ ವ) ; ಪನಿತುವು ಮುಂಗಾರೊಳ್ ಬಲ್ವನಿಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬–೨೬) ; ಕಡುಗೆದಱಿದ ಕೇಶದಿಂದ ನೀರ್ವನಿಗಳು ಬಿಡದೆ ಪನಿತವೇನೆಂಬೆ(ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೧೭–೨೧೯). **ಹನಿ**$_1$: ೧. "ಹನಿ—ಬಿಂದುಪತನೇ"(ಶಮಧಾ); ಉರಿವ ಬಿಸಿಲು ತಾಗಿಯೂ ಮಂಡೆಯ ಬೆಣ್ಣೆ ಕರಗಿ ಕನಿತು ನೋಡುವವರ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹನಿತು ಬೀಳಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೭–೧೧೧) ; ಮಾನವತೆಯ ಪುಣ್ಯಗಂಗೆ ಹರಿವಂತಿಹುದು ಮಂಗಲತೆಯ ಹಿಮವು ಕರಗಿ ಹನಿವಂತಿಹುದು (ಕನನೆ. ೧೯–೧೬). ೨. ಕಲ್ಲು ಕವಣೆಯ ನುಂಗಿಯಿಡುವಾತನ ಹಣೆ ತಾಕಿತ್ತು ಹಣೆ ಹನಿತು ಮೂಱು ಸೊನೆಯಾಯಿತು (ಮನುಗುಂ. ೮೩–೩) ; ಅವರ ಕಣ್ಣು ಹನಿಯಿತು (ಮುಗಿಮ. ೬). ೪. ಸೋರು ; ಹರಿದುಹೋಗು : ತನುವ ದಂಡಿಸುತುದಯಕೆ ತಂದರಾ ಕರ್ಮ ಹನಿತು ಹೋಹುದೆ ಕೃತಪಾಕಾ

(ಧರಚ. ೬೭-೭೫). ೫. ಮಳೆಯು ಬೀಳು,—ಸುರಿ ; ವರ್ಷಿಸು : ಈ ವರ್ಷ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಹನಿತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಹನಿದಿರು = (ದ್ರವಬಿಂದುಗಳಿಂದ) ತುಂಬಿರು : ಕಳ್ಳಿಯೊಳು ಹಾಲು ಮುಳುಗಳ್ಳಿಯೊಳು ಹೆಜ್ಜೇನು ಎಳ್ಳಿನೊಳಗೆಣ್ಣೆ ಹನಿದಿರಲು ಶಿವಲೀಲೆ ಸುಳ್ಳೆನ್ನಬಹುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೪).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಪನಿ ; ತುಳು. ಪನಿ, ಪಣಿ ; ಕೊಡ. ಪನ್ನ್]

ಪನಿ₂, ಹನಿ₃ (ನಾ). ೧. (ನೀರು ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ) ತೊಟ್ಟು,—ಬಿಂದು : ತಱಿಸಂದಾ ಸಕ್ಕದಮುಮನಱಿಯದೆ ಕನ್ನಡಮುಮಂ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ಕುಱಿತು ಬೆರಸಿದೊಡೆ ವಿರಸಂ ಮಱುಗುವ ಪಾಲ್ಗಳೆಯು ಪನಿಗಳಂ ಬೆರಸಿದವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೬); ಇನಿಯವು ಮೊದಲೊಳ್ ನಂಜಿನ ಪನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸವಿ]ವೋಲ್ ಬಱಿಕೆಯ್ದೆ ಮುಳಿದು ಕೊಂದಿಕ್ಕುವುವಿಂತೆನೆಯೆನೆ ವಿಷಯವಿಷಾಸ್ವಾದನದೊಳ್ ಲಂಪಟರಿದೇಕೆಯೋ ನರಪಶುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೫); ರುದ್ರನ ಬಾಣಹತಿಯಿನುಗುತರುತಿರೆ ದೈತ್ಯರ ನೆತ್ತರ ಪನಿಯೊಳ್ಸಾಸಿರವಪ್ಪ ದೈರ್ತ್ಯರೆಂಬರಿನ್ನವು ಪುಸಿಗಳ್ (ಸಮುಪ. ೧೦-೬೮); ಚಾದಗೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ವನಿಯಂ . . . ಪಾರ್ವ ತೆಱದಿಂ (ದಶಕು. ೨-೬೭). ೨. ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ: ಪನಿಯಿಲ್ಲದೊಣಗಿರ್ಪ ಸಸ್ಯಾಳಿಗಂ ಮೇಘವನಿಯ ಕಂಡಂದದಿಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೭-೨೫); ಬಾನಿಂದ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ನಿ ಬಿಟ್ಟೊಡಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಂತೆ ಪಸುಂಬುಲ್ತಲೆ ಕಾಣ್ಬುದರಿದು (ಕುಱಳ್. ೧-೨-೬). ೩. ಮಂಜಿನ ಹನಿ ; ತುಷಾರ ಕಣ : ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಯ್ಕಲ್ ಕೊಳೆ ಶೀತಕ್ಕಾಱದಳ್ಕಿ ತೊಟ್ಟಿರ್ದ ಧರಾತಳಮೆಂಬ ಪೆಣ್ಣ ಪೊಸಕಂಚುಳಿಕೆಯ ಸೀರ್ಮುತ್ತಿನಂದಮಾದುವು ಪನಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯೪ ಶೂದ್ರಕ). 'ಪನಿವುಲ್', 'ಪನಿವೊಳ್ತು' ಪರಾ. ೪. ತಂಪು; ಶೀತಲ: 'ಪನಿನೀರ್' ಪರಾ. ೫. ಕಣ್ಣೀರು ; ಕಂಬನಿ : 'ಪನಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೬. ಸುವಾಸನೆ ; ಪರಿಮಳ : 'ಪನ್ನೀರಳು', ಪನ್ನೀಱಳೆ' ಪರಾ. **ಹನಿ₃ : ೧.** "ವಿಪ್ರುಷಃ, ಬಿಂದುಃ—ಈ ೨ ಹನಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೫); ಹೊಸ ಹಾಲ ಹನಿಗಳಡಸಿದ ತೆಱದ ತೆನೆಗಳಂ ತಿಱಿತಿಱಿದು ತಂದು ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೯); ಸ್ವಾತಿವರುಷಂ ಸುರಿಯಲೆಂತಹ ಹನಿಗಳಿಗೆ ಐಪರಿಯೊಳಂ ಕಱಿಗೊಳ್ಳದಂತಾಗಿದಱ ಪರಿ ಬೇಱೆ (ಬಸಪು. ೫೧-೨೪); ವರ ಸುಧೆಯ ಹನಿಯೊಂದು ಯಮುನೆಯು ಪರಿಯೊಳುಕ್ಕಿತು (ಸಂಭಪ.೫-೫೬); ಹನಿ ಕೂಡಿದರೆ ಹಳ್ಳ, ತೆನೆ ಕೂಡಿದರೆ ಭತ್ತ (ಗಾದೆ). ೨. "ಮಳೆ, ಸರಿ, ಸರವು, ಸೆಳಕು, ಸೋನೆ, ಹನಿ, ಸಿಡಿಸಲು" (ಕಂನುಹು. ೮೯); ಬಸವನೆಂದರೆ ಪಾಪ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಹೋಗುವದು ಬಿಸಿಲಿಂಗೆ ಹಸುರೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ ಹನಿಯಾಱಿ ಹುಸಿದು ಹೋದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೪). ೩. (ಅಲಂ) ಅತಿ ಸ್ವಲ್ಪ ; ತೀರ ಕೊಂಚ ; ಲವಲೇಶ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹನಿ ಎಣ್ಣೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಪನಿಯ ಪೊಳ್ತಾರೆ = ಮಂಜು ಬೀಳುವ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ; ಮುಂಜಾವ : ಪನಿಯ ಪೊಳ್ತಾರೆ ಜಿನಪದ ಮೊಗವ ಕಂಡು ವನಿತೆಯರುಗಳಾದ ನಾವು ವಿನಯದಿಂದತ್ತಿಮ್ಮನವರ ಪಾದ ಕಂಡು ಮನದಕ್ಕರಿಂ ಶರಣೆಂದು . . . ತಮ್ಮೊತ್ತಿಗೆ ಬಹೆವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨೪-೧೦೪). ಹನಿಯಾಗು = (ಕಣ್ಣೀರಿನ) ತೊಟ್ಟುಗಳಾಗು : ನುಡುವಳಲ್ ಹನಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯಾಗಿ ನೆರವಾಗಿ . . . ನಿಂದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೯-೨೨೪).

[<ಪನಿ₁./ತಮಿ. ಮಲ. ನಾಯ್ಕಿ. ಪನಿ ; ತುಳು. ಪನಿ, ಪಣಿ, ಹನಿ ; ತೊದ. ಪೊನಿ ; ಕೋಲಾ. ಪನೀ]

ಪನಿಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಹನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸು,—ಎಣಿಸು : ನಡುನೆತ್ತಿ ಱಿರಿದು ಮುತ್ತುಗಳೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸುತ್ತೆ ಪಾಱೆ ಪನಿಗೆತ್ತು ನವಿಲ್ ತುಡುಕೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪). [ಪನಿ₂ + ಗಿಱು]

ಪನಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣೀರಿಡು ; ಕಂಬನಿದುಂಬು ; ದುಃಖಿಸು : ಜನನೀಯಂಗ್ರಜನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದೆ ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥೋಕ್ತಿಯಂ ಕಲ್ತುದಂ ಪನಿಗೊಂಡುಂಡುದನೋದಿ ಬಂದೊಡರಸಂ ಮಂತ್ರಿತ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟುದಂ ನೆನೆವೋ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೫). [ಪನಿ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಪನಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಿದ ; ಸ್ತುತಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಈಡಿತಂ, ಶಸ್ತಂ, ಪಣಾಯಿತಂ, ಪನಾಯಿತಂ, ಪ್ರಣುತಂ, ಪಣಿತಂ, ಪನಿತಂ . . . ಈಳಿತಂ, ಸ್ತುತಂ —೧೨ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೨). [ಸಂ.]

ಪನಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ತುಂತುರಾಗಿ ಬರು : ಸುರಿವ ಮುಗುಳುಗಳ ಮಳೆಯೊಳು ಕೂಡಿ ಪನಿತರ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ] ಕುರುವಿಂದಮಣಿಮೌಕ್ತಿಕದ ಪರಲೊಪ್ಪಿದುವಾಲಿಕಲ್ಲಿಂದ್ರಗೋಪದ ದೊರೆಯೆನೆ ಕಣ್ಗಿಡ್ಡವಾಗಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೮೪). [ಪನಿ₂ + ತರ್]

ಪನಿದಂದಲ್ (ನಾ). ಹನಿಹನಿಯಾದ ಮಳೆ ; ತುಂತುರುಮಳೆ ; ಸೋನೆ : ತೋರ ಬಾಷ್ಪದ ಪನಿದಂದಲಂ ಸುರಿಯುತುಂ ಕುಸುಮಾವಳಿ ದೇವಿ ನಾಡೆ ನೋಡಿದಳ್ . . . ಮದೀಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೪೪). [ಪನಿ₂ + ತಂದಲ್]

ಪನಿನೀರ್, ಪನಿನೀರು, ಪನ್ನೀರ್, ಪನ್ನೀರು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ನೀರು ; ಮಂಜಿನ ನೀರು ; ಶೀತಲವಾರಿ : ಸೇವಂತಿಗೆಯ ತೋಂಟದೊಳ್ ಮಿಱಿಂಟುವರಿವ ಪರಿಮಳದ ಪನಿನೀರ ಪಳ್ಳಮಂ ದಾಂಟಲಾಱದ ಬಾಲಮರಾಳಂಗಳಂ . . . ದಾಂಟಿಸುತಿರ್ಪ ರಾಜಹಂಸರಾಜಿಗಳಿಂ (೧೦ಕ. ೨-೭೧ ವ) ; ಮಳಯರುಹದ ಕರ್ಪೂರದ ಪಳಿಕಿನ ಪನಿನೀರ . . . ಶೀತಳತೆಯಿನವನಿಪನನಾಪ್ತರುಜ್ಜೀವಿಸಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೮); ಚಿತಪಚ್ಚೆಯಂ ಪುದಿಗೆಯ್ದು ಪನಿನೀರೊಳೊಡಗಲಸಿ ಕಣ್ಗಿಟ್ಟ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೯). ೨. ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ನೀರು; ಸುವಾಸನೆಯ ನೀರು; ಪರಿಮಳೋದಕ : ಚಂದನರಸಮಂ ಪನಿನೀರೊಳ್ಕೀಳಿಸಿ ಸಂತಸದಣ್ಪಂಗೈದಂ ಲಸದಕ್ಷತೆಯಂ ತ್ರ್ಯಕ್ಷಂಗಿತ್ತು (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೪೬); ಪೊನ್ನಗೊಪ್ಪರಿಗೆದೀವಿದ ಪುಣುಗು ಕತ್ತುರಿ ಜವಾದಿಗೂಡಿದ ಕುಂಕುಮರಸಂಗಳಿಂ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದ ಪನಿನೀರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೬-೨೭ ವ). **ಪನಿನೀರು : ೨.** ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ಪನಿನೀರು ಸಿರಿಖಂಡಾದಿಯಾದ ಸೌರಭ್ಯಲೇಪನಮುಮಂ ಧರಿಸಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೩೪); ಕುಂಕುಮರಸ ಪನಿನೀರ ಬಟ್ಟೆ ಬಲ್ಮೊಲೆಗೆ ಸಿಂಪಿಸಲು ಇಟ್ಟೆ ಮಂಡಿಗೆಯು ಪೊಂಬುಜ್ಜಣೆ ತೈಲಸಂಘಟ್ಟದಿಂ ಪೊಂಗಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೮): ಧರಣೀಶನ ಸಿರಿಮುಡಿಗಾಗ ನಾರಿಯರ್ ನೆಱೆ ಪನಿನೀರ ಸೂಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೫೬). **ಪನ್ನೀರ್ : ೧.** "ಹಿಮವಾರಿ ಪನ್ನೀರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨), ಒಡನಾಡಿಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ತಳಿವ ಪನ್ನೀರ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳಿಂ ಪೊಸತಪ್ಪ ಕಾರ ಸಿರಿಯ ಪರಿಯಂ ಪಡೆದಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೫). ೨. ಪನ್ನೀರ ಪರಿಮಳದ ಪೂಗೊಂಡು ಮುಂದೆ ತೋಱುತ್ತಿರ್ಪ ಪೂಗಿಡುಗಳಂ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೫೨೪-೧೧); ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯಿಂ ಮರ್ದನಂ ಮಾಡಿಸಿ ಪನ್ನೀರಿಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೨ ವ) ; ಗಂಧಾದಿಗಳನೆಲ್ಲಂ ತೆಗೆದು ತೆಗೆದು ಪನ್ನೀರಿಂದ ಮೇಳಯಿಸಿ . . . ಮೃಗನಯನೆಗನುಲೇಪಿಸಿದರು (ಬಸಪು. ೪-೩೫) ; ಬೆರಸಿದರು ಪನ್ನೀರ ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೩-೬೪). **ಪನ್ನೀರು : ೧.** ಶೈತ್ಯ ಸೌರಭ್ಯ ಮಾಂದ್ಯಮೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಮದಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪನ್ನೀರು . . . ಕರ್ಪೂರವೃಕ್ಷ ಹಿಮಾದಿ ಸಂಪರ್ಕದಿಂ . . . ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). ೨. ಕೇರಿಕೇರಿಯ ಬೀದಿಗಳ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯದ . . .

ಸೂರವೀಧಿಯ ರಚನೆಯುಲಿ ರಚಿಸಿದರು ಪಟ್ಟಣವ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೧೨-೮); ಪಚ್ಚೆಗರ್ಪುರ ಪನ್ನೀರು ಮೃಗನಾಭಿಮುಖ್ಯಲೇಪನದಿ ತಿಗುರನಿಕ್ಕಿದರಾಳಿಯರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೧೨); ಪನ್ನೀರನೊಡನೊಡನೆ ತೊಡೆದೊಡದಕೆ ವಿಂಗೆ ಪೆಚ್ಚಿತುರಿಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಸಿಡಿವಿಡಿಗೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೨); ಪನ್ನೀರು ಕರ್ಪೂರವೀಳೆಯ ಮೋಹನದನುಲೇಪನಾದಿ ವಸ್ತುಗಳ. . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೩೯).

ಪನಿನೀರ ಗಿಂಡಿ, ಪನ್ನೀರ ಗಿಂಡಿ = ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಲು ಬಳಸುವ ಗಿಂಡಿ; ಪನ್ನೀರುದಾನಿ: ಗಂಡುಗಳನು ದಿಂಡುಗೆಡಿಸುವ ಕುಸುಮಕೋದಂಡನ ರಾಣಿಯಂತೆಸೆವ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿಯ ಸಭೆಯೊಳು ಪನಿನೀರ ಗಿಂಡಿಯ ಪಿಡಿದೊರ್ವಳಿಹಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೨೦); ಅವರ ಮನೆಯ ಪನ್ನೀರ ಗಿಂಡಿ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ಪನ್ನೀರ ದಾನಿ = ಪನಿನೀರ ಗಿಂಡಿ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪನ್ನೀರ ದಾನಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ).

[ಪನಿ$_2$ + ನೀರ್. / ತಮಿ. ಪನಿನೀರ್, ಪನ್ನೀರ್; ಮಲ. ಪನಿನೀರ್; ತುಳು. ಪಣ್ನೀರ್; ಕೊಡ. ಪನ್ನಿರಿ; ತೆಲು. ಪನ್ನೀರು, ಪನ್ನೀರಮು]

ಪನಿನೀರು 'ಪನಿನೀರ್' ನೋ.

ಪನಿನೀರೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಪನ್ನೀರನ್ನು ಧಾರೆಯಾಗಿ ಸುರಿ;—ಹಾಕು: ನಿಡುಗಂಬೆಳಗುಜೊನ್ನದೊಳು ಮುಳುಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ಲಾವಣ್ಯಮೆಂಬ ಪನಿನೀರೆಱೆದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೬೨). [ಪನಿನೀರ್ + ಎಱೆ$_1$]

ಪನಿನೀರ್ಗುಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಪನ್ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಜಾಡಿ,— ಭರಣಿ: ಪನಿನೀರ್ಗುಪ್ಪಿಗೆ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ತಟ್ಟೆ . . . ಕರ್ಪೂರದ ನಾಳಿಗಳ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ನಡೆದರೊಲಿದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೬).

[ಪನಿನೀರ್ + ಕುಪ್ಪಿಗೆ]

ಪನಿನೀರ್ದಳಿ, ಪನ್ನೀರ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ). ಪನ್ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,— ಸಿಂಪಡಿಸು: ಸಿರಪಚ್ಚೆಗರ್ಪುರದ ಹಳಿಯನೊಡೆದಾ ಧೂಳಿಯಂ ಹರಹಿ ಮೇಲೆ ಪನಿನೀರ್ದಳಿದು ತನ್ನಿನಿಯನಂ ಕಳವಳಿಪ ಕಾಂತೆಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೫೨). **ಪನ್ನೀರ್ದಳಿ**: 'ಪನ್ನೀರ್ದಳಿಪ' ಪರಾ. [ಪನಿನೀರ್ + ತಳಿ$_1$]

ಪನಿಪುಲ್ (ನಾ). ಮಂಜಿನ ಹನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹುಲ್ಲು; ಇಬ್ಬನಿಯಿರುವ ಹುಲ್ಲು: ಮಾನಸವಾಟಿಂಬುದು ಪನಿಪುಲ್ಲ ಮುಗಿಲ ಸಂಜೆಯೊಳೋರಂತಪ್ಪುದಱಿಂದದಾರ್ ಬಾರಿಸಿದೊಡಂ ನಿಲ್ವೆನಲ್ಲೆಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೪೬-೬); ಎನಿತಾನುಮಂಬುನಿಧಿಗಳನನೇಕ ನಾಕಂಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡಿದುಂ ಪೋಯಿತ್ತಿಲ್ಲನಗೆ ನರಭೋಗಮೆಂಬೀ ಪನಿಪುಲ್ಲಂ ನಕ್ಕೆ ತೃಷ್ಣೆ ಪೇೞ್ ಪೋದಪುದೇ (ಆದಿಪು. ೯-೫೭); ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ ತಾರಕಪುಂಜಮೆಂಬ ವಿಭ್ರಮಮನೆ ಬೀಱುತಿರ್ದುದೆನಸುಂ ಪನಿಪುಲ್ಲ ಪಯಃಕಣವ್ರಜಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೮೦). [ಪನಿ$_2$ + ಪುಲ್]

ಪನಿಪೊಳ್ತು, ಪನಿಹೊತ್ತು, ಹನಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ಇಬ್ಬನಿ ಬೀಳುವ ಸಮಯ; ಉಷಃಕಾಲ; ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ: ಅಲರೇಱುವ ಶತಪತ್ರಂ . . . ಉಡುಗುವ ತಾರಾತತಿ ಸದಮಲಪಡೆದಾಶಾಮುಖಮೊಪ್ಪಿದುದಾ ಪನಿಪೊಳ್ತಿನೊಳು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೧); ಅಂಬುಜದೊಳು ಪಾಡುವ ಪಱಿಮೆವಱಿಗಳೆಸೆದುವು ಪನಿಪೊಳ್ತಿನ ಸಮಯದೊಳು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೮೮). **ಪನಿಹೊತ್ತು**: ಇವಳನನುಮಾನಿಸದೆ ಪನಿಹೊತ್ತಿನೊಳ್ತರಿಸಿ ಇವಳು ನುಡಿದಾ ನಾಲಗೆಯನುತ್ತರಿಸಬೇಕು (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೧೦-೫೯). **ಹನಿಹೊತ್ತು**: ಹನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಹೊತ್ತಿನೊಳು ತಂದ ನೀರ ಕಳಸಿಗೆಯೊಳಾ ದಿನದ ಹಗಲಿರುಳು ವಾಳಿಗೆಯ ಮಚ್ಚಿನೊಳು . . . ಇರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೮೧); ದೊರೆದೊರೆಗಳು ಹನಿಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುನ್ನೆಳ್ದು ತುರಗವನೇಱಿ ಭೂವರನ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೮೩).

[ಪನಿ$_2$ + ಪೊಳ್ತು (< ಪೊಟ್ತು)]

ಪನಿಯಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಪನಿಯಾಲಕಾಲ ಬಡ (ಗ)ಣ ಬೇಲಿಯಿಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೪೯-೧೫; 915 ?). [?]

ಪನಿವಾರ 'ಪಣಿಯಾರ' ನೋ.

ಪನಿಸಿರಿ (ನಾ). ತಂಪಿನ ಹೆಚ್ಚಳ; ಶೀತಲತೆಯ ಆಧಿಕ್ಯ: ಪೂಸುವ ಸಿರಿಗಂಪ ಪಾಸುವ ತಳಿರ್ಗಳ ಸೂಸುವ ಪನಿಸಿರಿಯೆಳಪ ಓಸರಿಸದೆ ನೆಳಲುಗಳ ಸಾರುವ ದೇಶದೇಶದ ಜನಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೩). [ಪನಿ$_2$ + ಸಿರಿ]

ಪನಿಸು, ಹಣಿಸು$_2$, ಹನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬಿಡು; ತೊಟ್ಟುತೊಟ್ಟಾಗಿ ಹಾಕು: ನರಮೂತ್ರದೊಳರುಣಾಳದ ಪರಿಪಕ್ವಫಲಂ ಸಮುದ್ರಫಳಮೊಂಬೆರಡಂ ಬೆರಸರೆದು ಪನಿಸು ಮೂಗಿನೊಳುರಗಕುಳೋಗ್ರೋಗ್ರತರ ವಿಷಂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಖಗೇಂದ್ರ. ೬-೪). **ಹಣಿಸು$_2$**: ೨. ಸುರಿ; ಎರೆ; ಹಾಕು: ಆನೆಗಳು ಸೊಂಡಿಲದೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿ ತಂದು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹಣಿಸುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೧೧); ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಾರ ಹಣಿಸಿದರೆ ಬೇವು ತನ್ನ ವಿಷವ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಕಜಾಗೀ. ೩೪); ಅಲ್ಲಿ ನೀರಂತೆ ಹಣಿಸಿದ ಮಾಳಿಯ ರಕ್ತವನ್ನು ನೋಡುವ ಕಣ್ಣೇ ಇಲ್ಲ! (ನಪ್ಪಕಾ. ೩೩). **ಹನಿಸು**: ೧. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಈ ರಸವನ್ನು ದಿನಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಲ ಹನಿಸು (ರೂಢಿ). ೨. "ಹನಿಸು—ರಸದಾನೇ (ಸುರಿ)" (ಶಮಧಾ); ಒಬ್ಬ ಕರ್ಪೂರವನಿರಿಸಿಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ತೈಲವನಿಲ್ಲಿ ಹನಿಸಿ ಇಬ್ಬರು ಹೋಗಿರ್ಪೆ (ಭರತ. ೪೫-೬೨); ನಾಲ್ಕಟಿಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ಎಣ್ಣೆಯ ಹನಿಸಿ ಆ ಎಣ್ಣೆಗೆ ಸರಿಮೊಸರ ಹನಿಸಿ ಪಾಕವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೨೬); ಹಳ್ಳದಿಂದ ನೀರು ತಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕೈತೋಟಕ್ಕೆ ಹನಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೫-೧). ೩. ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು; ತಳಿ: ತಾರೆಗಳಾಚೆಯ ನೀಲಿಮೆಯಂತೆ ಹನಿಸದೆ ಬರಿ ಸುರಿಯುವವಳು (ಅರಳು. ೧೩-೬); ಮುಖದ ಮೇಲಿಷ್ಟು ನೀರು ಹನಿಸಿದ (ರಂಗಪ. ೪೩). [ಪನಿ$_2$ + -ಸು$_1$]

ಪನಿಹೊತ್ತು 'ಪನಿಪೊಳ್ತು' ನೋ.

ಪನೆ$_1$, ಹನೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾಳೆ: "ತಳಮುಂ ತಾಳಮುಮೆನೆ ಪನೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೪); ಬನ್ನಿ ಚಂಪಕ ಚೂತ ಪನೆ . . . ಅಗಿಲು ನಾನಾವರ್ಣದುತ್ತಮತರುಗಳಿಂದೆಸೆದುದು ಮಹೋದ್ಯಾನ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೩-೪); ನೆಲ್ಲಿ ನೇಱಿಲ್ ತದುಕು ಪನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಿ] ಗಳೊಪ್ಪಿರ್ಕುಮಾ ಕಾಡೊಳೆತ್ತಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೨); ಅಡಕೆಯ ಬಾಗಿಸಿ, ಪನೆ ಇಬ್ಬಾಗಿಸಿ . . . ತೆಂಕಣ ಗಾಳಿಯು ಕೊಂಕಣಸೀಮೆಗೆ ಬಂತೈ! (ಕವಪು. ೨೮-೫). **ಹನೆ$_1$**: "ತುಂಗದ್ರುಃ—ಹನೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೧); ಅಸುರನ ಹೆಣನನುತ್ಕಟರೋಷದಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟನೊಪ್ಪುವ ಹನೆಯ ಕೊನೆಗಳಿಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೩೨); ಅದು ಈ ಹನೆಗರಿಗಳ ಕರೆಕರೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾಗಾದರೂ ಕೇಳಿಸಬೇಕೆ? (ಮರಮ. ೧).

ಪನೆಯ ಮರ, ಹನೆಯ ಮರ = ಪನೆಮರ: "ಪುರುಷಃ—ಸೆಗುಡಿತೆ, ಸುರುಗಿ, ಪನೆಯ ಮರ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೦); "ತುಂಗದ್ರುಮ—ತೇಗು, ಹನೆಯ ಮರ" (ಓಷಧಿ. ೬೦); ಹನೆಯ ಮರದ ಬನಮಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕಬ. ೩೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪನೈ; ಮಲ. ಪನ; ತುಳು. ಪನೆ, ಪಣೆ; ಕೊಡ. ಪನೆ]

ಪನೆ$_2$, ಹನೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಲ್ಲು; ಅದೇ ತಾನೆ ಮೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಲ್ಲು; ಮೊಳೆಹಲ್ಲು: "ಪನೆಯೆಂದು ಮೊಳೆವಲ್" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೬೪೨); ಪನೆಗಳ್ ತೋಱದ ಮಂದಹಾಸರುಚಿ ಮುದ್ದಂ ನಾಡೆಯುಂ ಬೀಱೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫೫);

ಪನೆ ವಿಜಾಗಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತ್ತೆ (ಜಗವಿ. ೩-೩೮); ನನೆದೋಱು ತ್ತಿದಿರ್ಗಂತಿ ಮುಂತೆ ಪನೆಗಳ್ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಅನಂಪು.೬-೭೨). **೨.** ಹಲ್ಲು: ಪಱೆ ಕಣ್ ಕಿವಿ ನೆತ್ತಿಯ ಕಣ್ಬನೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕಣ್ ಪಱೆ]ಯೆಂಬಿವಱೊಳಗೆ ಬೇನೆಯಾಗಲ್ ಗರುಗಂ . . . ಎಣ್ಣೆಯ ಬೆರಸಿ ನಸ್ಯಗೆಯ್ಯಲ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬೭); ಆಹಾರಮನಗಿದೀವುವಲ್ತೆ ರಸನೆಗೆ ಪನೆಗಳ್ (ನೀತಿಸಂ. I, ೨೭). 'ಕೊಂಕುಂಬನೆ' ಪರಾ. **೩.** ಕೋರೆಹಲ್ಲು; ದಾಡೆ : 'ನಿಡುಪನೆ' ಪರಾ. **ಹನೆ$_2$:** **೧.** "ಹನೆ—[ಮೊಳೆವಲ್ಲು], ಹಲ್ಲು" (ಶಂಸುಹು. ೯೧).

ಪನೆಕೋಡುಪಾದಿ (ನಾ). (?) : ದೇಯು ತಾತ್ತದೀ ಪನೆಕೋಡುಪಾದಿ ಮೂಱು ಭಾಗಕೆ [ಕ್ಕೆ] (ಇಅ. XIV, ೨೩೨-೫೪ ; 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪನೆಗಚ್ಚುರ್ಣ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಕಚ್ಚುವುದು,—ಕಡಿಯುವುದು : ಪನೆಗಚ್ಚುಂ ಕುಡಿವಿಗಾಸೆ ಕೂಂಕಿ ಕುಣಿಯುಲ್ (ಮೈಸೂಮೆ. ೪-೩೬).
[ಪನೆ$_2$ + <ಕಚ್ಚುರ್$_1$]

ಪನೆಡ್ಡುಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಉದಕಪೂರ್ವನ್ದತ್ತ ಪೊಲಮೇರೆ ಪ್ರಾಚೀದೆಸೆ ಪನೆಡ್ಡುಣ್ಟೆಯಿನ್ದೂಡಾಯಕಡೆ ಅಗ್ನೇಯದೆಸೆ ಪುಲ್ಲಾಯಱಿ (ಎಕ.X (s), ಮುಳಬಾ. ೩೨೮-೪೯ ; 650). [?]

ಪನೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೆಲ್ಲ; ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ. [ಪನೆ$_1$ + ಬೆಲ್ಲ$_1$]

ಪನೆಮರ, ಹನೆಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ; ತಾಲವೃಕ್ಷ : ದಾಳಿಂಬಂ ಬಕ್ಕೆವಲಸು ಪನೆಮರಂಗಳ್ ಎಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಮನೋಹರ ಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೫); ಮಾಮರಂ, ಪನೆಮರಂ ಮುಂತಪ್ಪ ಮರಂಗಳಾವೆಗಂ ಫಲಗಳಿಂ ತುಂಬಿರ್ಕುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೦-೧೭); ಕಾಮಾತ್ಮಕಂ ಮೇನಕೆಯುನಾಟಿಸೆ ವಿಶ್ವಾವಸುವವನಂ ಕಾಲಿಂದಪೊದೆದ ನಲೆ ಸಿಡಿಲಿಂದೆ ಪನೆಮರವನಂತೆ ಕಿನಿಸಿಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೩೯). **ಹನೆಮರ:** ಬೆಳಗಿನ ಬಿಸಿಲು ತೆಂಗು, ಹನೆಮರಗಳ ಹನಿಯಿಂದ ತೊಯ್ದ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮರಮ. ೪೮); ಮಳೆಗಾಲ ಬಂದರೆ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಬೇಡಿ ಕಾಡಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಹತ್ತು ಹನೆಮರದ ಗರಿಗಳನ್ನು ತಂದು ನಾಲ್ಕು ಸುತ್ತಲೂ ತೂಗಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹಹಸ. ೭೬). [ಪನೆ$_1$ + ಮರ$_1$]

ಪನ್ನ$_1$, ಪನ್ನಿ, ಹನ್ನ$_1$ (ನಾ). **೧.** ಸೊಕ್ಕು; ಬಿಂಕ; ಜಂಬ : "ಕಾಮುಕರ ಗಬ್ಬ ಬಿಂಕ ಪನ್ನಮುಮುರ್ಕೆನಲ್ ಗರ್ವವು" (ಶಬ್ದಮಂ.೩೯); ತನ್ನ ಪನ್ನಂ ಕಬಲ್ಗುಂ ಮನದೊಳ್ ತೊಟ್ಟಾಗ್ರಹಂ ಮದ್ವಿಭುಗವಿಭುವರಂ ಶೌರ್ಯಸಂಲಬ್ಧಮಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೧೨ ವ). **ಪನ್ನಿ :** **೧.** ಹಯಶಿಕ್ಷಾಕ್ರೀಡೆಯುಂ ತೋಱುವ ಹರಿಸುತನೋ ತಾನೆನಿಪ್ಪಂದದಿಂ ಪನ್ನಿಯ ಸೋಂಕುಂ ಬಿಂಕಮುಂ . . . ನೂಂಕುವ ಬಿಡುವ ಪೊಡರ್ಪುಂ ಪೊದ ಟಿಪ್ಪೊಪ್ಪಿರಲ್ ನಾಡೆಯುಮಾ ಕಂದರ್ಪದೇವಂ ಸುರುಚಿರ ತುರಗಾರೂಢಿಯೊಳ್ ಪ್ರೌಢನಾದಂ (ಕುಸುಮಾ.೭-೭೫); ಹೊಸ ವಕೀಲನ ಪನ್ನಿ ಅನಕ ತಡಕೊಳ್ಳುವದೇ ಪ್ರಯಾಸ (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೮೭) ; ಬನ್ನಿ ಎಂದರೆ ಪನ್ನಿ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). **೨.** ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು ; ಜಂಬದ ಮಾತು ; ಸೊಕ್ಕಿನ ನುಡಿ : ಕಾಳಗದಿ ಕರ್ಣನಂ ಗೆಲಲರಿದು ನಿನಗಿಂದು ಬರಿ ಪನ್ನಿಯನ್ನಾಡಬೇಡೆಂದನು (ತುರಂಗ. ೬೪-೪೦) ; ಚನ್ನಿಗ ಕೇಳಿತ್ತಲು ನೀ ಹರಟದ ಪನ್ನಿಗಳೆಲ್ಲಿ ಪೇಳು (ಚಂದ್ರಾಸ. ೧೩). **ಹನ್ನ$_1$:** **೧.** ಅನ್ನೆಗಂ ಕೊಲೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ಹಣ್ಣನಲ್ಲೆಂಬರತಿಗನ್ನಗದಿಕಿನಿಂದ ಹನ್ನದಿಂ ಹರುಷಗೆಡಿಸಿದರು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೩-೩೪). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಪನ್ನ, ಪನ್ನಿ]

ಪನ್ನ$_2$ (ನಾ). ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ : ನಮಕ ಚಮಕ ನಾರಾಯಣ ಪನ್ನವೋದುವಿ ಯೇನಂತವೋದಿದೆ ಕತ್ತೆ ಸಮನಿಸಲಿಲ್ಲ ವೇದಾಂತಾರ್ಥವು ನಿನಗೆ (ಚಿದಾಕೋ. ೨೨-೧).[←ತೆಲು.ಪನ್ನ./ಪ್ರಾ.ಪಣ್ಣ./ಸಂ.ಪ್ರಶ್ನ]

ಪನ್ನ$_3$, ಪರಣ$_1$, ಪರ್ನ, ಹನ್ನ$_2$ (ನಾ). ಎಲೆ ; ಪರ್ಣ : 'ಪನ್ನಗುಡಿ' ಪರಾ. **ಪರಣ$_1$:** ಪರಣದ್ದಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ ಶಿಶುವ ಸೂಪರಣಗಳು ನೋಡುತಾಗ ಕಿರಣ ಬೀಳದಲೆ ಸೂರ್ಯಗೆ ಮರೆಮಾಡುತ ತಮ್ಮ ರೆಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸುತಾಗ (ಕನಾಕ. ೨೯೪). **ಪರ್ನ :** ತಱಿದರೆಯು ಪರ್ನಗಳ ಕಾಪ್ಪಕೆ ಮುಱಿದರಾ ಶಾಖೆಗಳ . . . ತರುತನುವ ತೆಱವಂತೆ ದೇಹದೊಳೂರೆದ ಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ಕೇಳ್ಪೆ ಪರರ ಕೆಲಸವ ಮಾಡದವನೇ ಪಾಪಯುತನೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೨೪). 'ಪರ್ನಕುಟಿ', 'ಪರ್ನಶಾಲೆ' ಪರಾ. **ಹನ್ನ$_2$:** 'ಹನ್ನವಣಿಗ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಪಣ್ಣ./ಸಂ. ಪರ್ಣ]

ಪನ್ನ$_4$(ಗು). **೧.** ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ; ಪತಿತ. **೨.** ಹೋದ ; ಚಲಿಸಿದ. **೩.** ಪಡೆದ ; ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). **೪.** ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುದು : "ಪನ್ನಂ, ಪತಿತಂ—ಈ ೨ ಬಿಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೮೨) ; "ಪತಿತ ಮೆನೆ ಪನ್ನಮೆನೆ ಬಿದ್ದುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೭). **೫.** ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. **೬.** ದೂರ ಹೋದುದು : "ಪನ್ನಂ ಪತಿತಂ ಪರಿಚ್ಯುತಂ ವಿಗತಾರ್ಥಂ" (ಪುಸ್ತಕೋ. ೧೦೬-೪೮). **೭.** ನೆಲದ ಮೇಲೆ ದೇಕುವುದು ; ತೆವಳುವುದು. [ಸಂ.]

ಪನ್ನ$_5$ 'ಪನ್ನಾ' ನೋ.

ಪನ್ನಂಗ$_1$ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪನ್ನಂಗ$_2$ (ನಾ). ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : 'ಪನ್ನಂಗಧರ', 'ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪನ್ನಗ]

ಪನ್ನಂಗಧರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಶಿವ : ಆದರ ಮ್ಯಾಗ ಪನ್ನಂಗಧರನ ಬರೆಯಿರೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೬) ; ಕನ್ನ ಬೇಟೆಯ ನಾಡಿ ಹೊನ್ನ ಬೆಟ್ಟವ ತಿರುಗಿ ಪನ್ನಂಗಧರಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೮). [<ಸಂ. ಪನ್ನಗಧರ]

ಪನ್ನಂಗಶಯನ (ನಾ). = ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ : ಇನ್ನಾದರು ನಿನ್ನ ದಾಸಸಂಗವನಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸಿ ದಯೆ ಮಾಡೊ . . . ಪನ್ನಂಗಶಯನ ಶ್ರೀ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೩೧-೨) ; ಕರಿಯಜಿನ ಪೊತ್ತವನೊ ಗೋಪಾಲಾ ನೆರೆದ ಭೂತ ತಂದವನೊ ಶರಧಿಶಯನ ನಿನ್ನ ಚರಣಪಂಕಜ ಭೃಂಗ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲ ಪನ್ನಂಗಶಯನನೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೩೮-೫).
[ಪನ್ನಂಗ$_2$ + ಶಯನ]

ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ ಹಯವದನನ ನಿಜಭಕ್ತ ನಿನ್ನ ಪೋಲುವರುಂಟೆ ಮಧ್ವಮುನಿರಾಯಾ (ಪಾವಿಕೀ. ೨೭-೫). [<ಸಂ. ಪನ್ನಗಶಾಯಿನ್]

ಪನ್ನಂಗಿ (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೆಲಬೇವು : "ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಕಿ ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). **೨.** ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಪನ್ನಂಗಿ, ಇಬ್ಬಿದಿರು (ವೈಔಗಿ. ೫೯-೧೧೮೨).
[<ಸಂ. ಪನ್ನಗೀ]

ಪನ್ನಂಬರ, ಪೊನ್ನಂಬರ (ನಾ). **೧.** "ಉಷ್ಣವಲಯದ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತ ದೊರೆಯುವ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ತಿಮಿಂಗಿಲದ ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮೇಣದಂತೆ ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ" (Ambergis. ಇಂಕನಿ) : ತಿಮಿಂಗಿಲ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ . . . ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಗೆದು ಪನ್ನಂಬರವನ್ನೂ ಅದರ ತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಪೀಪಾಯಿಗಟ್ಲೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೪೫). **ಪೊನ್ನಂಬರ :** **೧.** ಬೆಳ್ಳಗಿರುವುದನ್ನು ಪುವಂಬರ್ (ಪೊನ್ನಂಬರ) ಎಂತಲೂ, ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಬೆಲೆಯೆಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೩೪೧). **೨.** "ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಅನಂಸಾ). 'ಪನ್ನ$_1$' ಪರಾ. [←ತುಳು. ಪನಂಬರ, ಪನ್ನಾಂಬ್ರ]

ಪನ್ನಕದಱು ? (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀಮದ್ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಪಣ್ಡಿತಭಟಾರರ ಮಯ್ಯ್ನಗಾವುಣ್ಡನುಂ ಪಾದಮುಲಮುಂ ಪನ್ನಕದಱುಗಿವುಣ್ಡಕ್ಕಳುಮಿಟ್ಟು (ಎಕ. X (೩), ಚಿಕ್ಕಬ.೨೬-೭; 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪನ್ನಕೇಣಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ (?) : ಪನ್ನಕೇಣಿ ವಡ್ಡಲಾಗುಳದ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಸಂಗಮಯ್ಯನುಂ ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರದ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಢೆ(ಡೆ) ಚಾವುಣ್ಡಮಯ್ಯನುಂ (ಎಇ. XVI, ೭೮-೩೨ ; 1037). 'ಪನ್ನಾಯ' ಪರಾ. [ಪನ್ನ$_{3}$ + ಕೇಣಿ?]

ಪನ್ನಗ (ನಾ). **೧.** ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : "ವಿಷಧರಃ . . . ಪನ್ನಗಃ, ನಾಗಃ . . . ಭುಜಂಗಮುಃ—ಈ ೨೫ ಪಾವಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೮) ; ತನ್ನೊಳಗಣ ಪನ್ನಗನಂ ಮುನ್ನಿನ್ ಪಿಡಿದೊಗೆಯೆ ಕಾಯಲಾಱದೆ ಪಿರಿದುಂ ಬನ್ನದ ಕರ್ಪಸೆದುದು ತೊಱೆಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೪) ; ಪರಿಪಂಥಿಪನ್ನಗವೈನತೇಯನೆನಿಪ ಬಿಜ್ಜಳಭೂಪನೊಪ್ಪಿಪ್ಪ ಸಮಯದೊಳು (ಬಸರ. ೬-೬೪) ; ಪನ್ನಗಂಗಳು ಸಾವಿರವಱಿಹೊಳಗುನ್ನತಪ್ಪ ಫಣೆಗಳೆನಲ್ಕೆ ಬಲಂ ನಿಗುರ್ದಪವೆಂಟುಜಾವಗಳಿಗೆ ಪತಿಗಳಾಗಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೭) ; ಪನ್ನಗನ ಸಿರಿಮಂಚದಾತನು ಬೆನ್ನಲಿರಲೀ ಪಾಂಡುತನಯರಿಗಿನ್ನು ಮಂಗಳವೆನುತ ಸಂಜಯ ಬಂದನಿಭಪುರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೨-೪೮). **೨.** ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಂದು ದೇವಸಂತತಿ; ಪಾತಾಳಲೋಕದ ನಾಗವಂಶ : ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣನ ಮೊನೆಯಂಬಿನಂಬೇಱುಂಗಳ್ಕಿ . . . ವಿದ್ಯಾಧರರಧರರಾಗೆಯುಂ ಪನ್ನಗರ್ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಬಂದಾಂತೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೮ ವ) ; ಪನ್ನಗ ಗರುಡಾಮರಕರೊಳಗಾರಾನುಂ ಮುನ್ನಿ[ನ] ರೋಷಭವತ್ಸಂಪನ್ನತೆಯಿಂದೊಯ್ದ್ದರಕ್ಕುಮಾತ್ಮಾರ್ಭಕನಂ (ಬಂಹರಿ. ೮-೭) ; ಇಲ್ಲ ನೋಡ ಜರ್ನನಗೆ ಪಡಿ ನರರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಜರರಲ್ಲಿ ಪನ್ನಗರಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೫-೧೬).. **೩.** [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಪಂಚವ್ರತ . . . ಪನ್ನಗ ಹರವಕ್ತ್ರ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶುಕ್ಲ ಇಂತಿನಿತುಂ ೫ಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೨೨). [ಸಂ.]

ಪನ್ನಗಕಟಕ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಕಡಗವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ : ಎನ್ನ ನಾಲಗೆಯು . . . ಮಹಾನುಭಾವಿಗಳ ಚರಣಕ್ಕಂ ಹೊನ್ನ ಹಾವಿಗೆಯು ಮಾಡೆಲೆ ಪನ್ನಗಕಟಕಾ (ಶಂಕರಂ. ೧-೩). [ಪನ್ನಗ + ಕಟಕ$_{3}$]

ಪನ್ನಗಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ನಾಗಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣು ; ನಾಗಕನ್ಯೆ : ಪನ್ನಗಕನ್ನಿಕೆಯರೆಯ್ತಂದು ಮಂಜುಳರೀತಿಯಲಿ ಪಾಡುತ್ತಿರಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೧೦). [ಪನ್ನಗ + ಕನ್ನಿಕೆ$_{1}$]

ಪನ್ನಗಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ಪನ್ನಗಕನ್ನಿಕೆ : ಪನ್ನಗಕನ್ಯೆಯೊರ್ವಳುಪದೇಶಮನಿತ್ತಳೊ ನಾಗಬಂಧಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೩೭). [ಪನ್ನಗ + ಕನ್ಯೆ]

ಪನ್ನಗತಳ್ಪ (ನಾ). = ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ : ಪನ್ನಗತಳ್ಪಂ ಕಂಸಹರಂ ನಗಧರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೯೮). [ಪನ್ನಗ+ತಳ್ಪ (= ತಲ್ಪ)]

ಪನ್ನಗಧರ (ನಾ). = ಪನ್ನಂಗಧರ : ಎನ್ನ ಮಗಳ ಹರಣಮಂ ಕಾವುದೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸೆ ಪನ್ನಗಧರಂ ಕೇಳ್ದು (ನಂಬಿರ. ೧೨೭-೩೫) ; ಮುನ್ನ ಕೈಲಾಸದಲಿ ಪನ್ನಗಧರನಾಳು ಎನ್ನಯ ಪೆಸರು ಪುಷ್ಪದತ್ತನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩). [ಸಂ.]

ಪನ್ನಗಧ್ವಜ (ನಾ). **೧.** ಹಾವಿನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಧ್ವಜ. **೨.** ತನ್ನ ಬಾವುಟದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವನ್ನು ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ದುರ್ಯೋಧನ : ಬರೆಪಂ ಚಿತ್ರಿತ ಚಿತ್ರದಂತೆ ಮೃದುರೇಖಾಮಂಡನಾಡಂಬರಸ್ಫುರಿತಂ ಬಾಜನೆ ಪನ್ನಗಧ್ವಜಮಹೀಭೃತ್ಸೇನೆವೊಲ್ ಕರ್ಣಸೌಂದರಮುದ್ರ್ಯತ್ಕವಿತಾಗುಣಂ ಗಣಿಕೆವೊಲ್ ಭಾವಾದ್ಯಲಂಕಾರಬಂಧುರಮೆಂಬುನ್ನತಿಯಿಂ ಜಗಕ್ಕೆ ನೆಗಳ್ದಂ ವಾಕ್ಛ್ರೀಧರಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೭). [ಪನ್ನಗ+ಧ್ವಜ]

ಪನ್ನಗಪತಾಕ (ನಾ). = ಪನ್ನಗಧ್ವಜ **೨** : ಅಂತು ಮೂರ್ಛಾಪ್ರಸಂಗನಾದ ಪನ್ನಗಪತಾಕಂಗೆ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡೆ ಸಂಜಯನಿರವಂ ತತ್ಪರಿಜನಂ ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೩-೭೭ ವ). [ಪನ್ನಗ + ಪತಾಕ$_{1}$]

ಪನ್ನಗಪತಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ : ದೀಪದೊಳ್ ಪನ್ನಗಪತಿಯ ಫಣಾರತ್ನದೀಪಂ . . . ತುಱುಗಿದುವು (ಆದಿಪು. ೧೬-೨) ; ಪನ್ನಗಪತಿ ಗರುಡ ರುದ್ರ ಇಂದ್ರಾದ್ಯರಿಗೆ ಉನ್ನತಗುರುವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಪ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೭-೨). [ಪನ್ನಗ + ಪತಿ$_{2}$]

ಪನ್ನಗಭೂಷಣ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಶಿವ : ಪನ್ನಗಭೂಷಣ . . . ಚೆನ್ನಯ್ಯನೆನ್ನ ಮುತ್ತಯ್ಯನಜ್ಜನಪ್ಪನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೪೭) ; ನಿನ್ನ ಮಗನ ಮಗನೊ ಗೋಪಾಲಾ ಪನ್ನಗಭೂಷಣನೋ ಧನ್ಯನಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನಾಮವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಿಂತಿಪನೊ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೩೮-೪). [ಪನ್ನಗ + ಭೂಷಣ]

ಪನ್ನಗರಾಜ(ನಾ). **೧.** = ಪನ್ನಗಪತಿ: ಸುರ ಖಚರ ರವಿ ಗರುಡ ವಿದ್ಯಾಧರ ಪನ್ನಗರಾಜವಂದಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೬) ; ಅವಂದಿರಂ ಪನ್ನಗರಾಜಂ ಕೊಂದನೆಂಬುದಪಸಿದ್ಧಾಂತಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೯) ; ಪನ್ನಗರಾಜನ ಸಿರಿಗಂ . . . ಎನ್ನ ಸಿರಿ ಮಿಗಿಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೪೧). **೨.** [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : (೧). [ಪನ್ನಗ + ರಾಜ]

ಪನ್ನಗಲೋಕ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಲೋಕ ; ನಾಗಲೋಕ : ಪನ್ನಗಲೋಕದ ಜೀವರಾಶಿಗಳ್ ಪೊತ್ತುವ ಮಾಟಕ್ಕೆಯಿಂ ತಿದಿಗಳಿಂ ಪೊಗೆದಪ್ಪರೊ ಭಿಲ್ಲರೆಂಬಿನಂ ಪುತ್ತನಗುಟ್ಟು ಪೆರ್ಗರಡಿಗಳ್ ಮೊಗವಿಟ್ಟಸೆಗುಂ ವನಾಂತದೊಳ್ (ದಶಕು. ೨-೧೧೯) ; ಪನ್ನಗಲೋಕಮಂ ಬಿಡದೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಮನುಷ್ಯರ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಮಂ ತನ್ನಯ ಪಾದಸೇವನೆಯೊಳೊಂದಿಸಿ (ಜಾಧಪು. ೧-೬೬). [ಪನ್ನಗ + ಲೋಕ]

ಪನ್ನಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಹಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಮದ್ದು ಮಾಡುವುದೇ ಮುಂತಾದ ವಿಷವೈದ್ಯ ವಿದ್ಯೆ ; "ಸರ್ಪವಿದ್ಯೆ (?)" (ಜೈನಕೋ. ೧೫೭) : ವಜ್ರಾವರ್ತ ಸಾಗರಾವರ್ತಂಗಳೆಂಬ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಗಾಂಧಾರ ಪನ್ನಗವಿದ್ಯೆಗಳನಿತ್ತು ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೮). [ಪನ್ನಗ + ವಿದ್ಯೆ]

ಪನ್ನಗವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಶತ್ರು ; ಗರುಡ : ನಿನ್ನ ಪಡೆದುಱುಗಲೊಳೆನ್ನ ಪದಪದ್ಧತಿಗಳಿರ್ದಪುವು . . . ಇವಂ ಕಂಡೊಡೆ ಪನ್ನಗವಿರೋಧಿಯುಂ ಕಾದು ಕೆಟುವುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೩ ವ). [ಪನ್ನಗ+ವಿರೋಧಿ]

ಪನ್ನಗವೀಥಿ (ನಾ). ನಾಗಲೋಕದವರು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಪನ್ನಗರು ಬರ್ಪ ಪನ್ನಗವೀಥಿಗಳ ನಡುವೆ . . . ಬರುತಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೯-೮೮). [ಪನ್ನಗ + ವೀಥಿ]

ಪನ್ನಗವೇಣಿ (ನಾ). ಹಾವಿನಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ಜಡೆಯುಳ್ಳವಳು ; ಮನೋಹರವಾದ ನೀಳಕೇಶರಾಶಿಯುಳ್ಳವಳು : ವಾಣಿ ನೀರಜಪಾಣಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾಣಿ ಪನ್ನಗವೇಣಿ . . . ವರಗೀರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಿಸು (ನಳಚ. ೩-೬೩). [ಸಂ. ಪನ್ನಗವೇಣೀ]

ಪನ್ನಗವೈರಿ (ನಾ). **೧.** = ಪನ್ನಗವಿರೋಧಿ : ಮನದ ಬಯಕೆಗೆ ಬಡತನಂಗಳೆ ಅನುವನಱಿದೈತರಲಿ ಪನ್ನಗವೈರಿಯೆಂದೆನಲು (ಕೌರಾ. ೧೯-೫೬). **೨.** "ನವಿಲು" (ಅನಂನಾ). [ಪನ್ನಗ + ವೈರಿ]

ಪನ್ನಗಶಯನ (ನಾ). = ಪನ್ನಂಗಶಾಯಿ : ಪನ್ನಗಶಯನನವತರಣೋದ್ಯೋಗದಿಂ ನಾಗೇಂದ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೬ ಪ) ; ಪನ್ನಗಶಯನನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲಿ ಕಂಡು ಧನ್ಯನಾದೆ ನಾ (ಪುರಂದ. ೩-೮೨-೧) ; ಪನ್ನಗಶಯನನೆ ಕುಣಿಯೊಮ್ಮೆ ಕುಣಿಯೆಂದು ಕುಣಿಸಿ ನಗುವ ಪುಣ್ಯವೆಂತು ಪಡೆದಳಯ್ಯ (ಕನಕ. ೧೪೮-೨). [ಪನ್ನಗ+ಶಯನ]

ಪನ್ನಗಶರಣ (ನಾ). ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು ; ಸಾಗರ ; ಸಮುದ್ರ: "ಪನ್ನಗಶರಣನುಕೂಪಾರಮುದಧಿ ಪಾರಾವಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೨). [ಪನ್ನಗ+ಶರಣ]

ಪನ್ನಗಾಂತಕ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಗರುಡ : (೬). [ಪನ್ನಗ+ಅಂತಕ]

ಪನ್ನಗಾಧಿಪ (ನಾ). = ಪನ್ನಗಪತಿ : 'ಪನ್ನಗಾಧಿಪಹಾರ' ಪರಾ. [ಪನ್ನಗ + ಅಧಿಪ]

ಪನ್ನಗಾಧಿಪಹಾರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಮಾಲೆಯಂತೆ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಶಿವ : ಪನ್ನಗಾಧಿಪಹಾರ ಹಾ ಎನಗಿನ್ನು ಗತಿ ನೀನೊಬ್ಬನೆ ನುತಂ (ಬಸವು. ೧೪-೩೧). [ಪನ್ನಗಾಧಿಪ + ಹಾರ$_4$]

ಪನ್ನಗಾಭರಣ (ನಾ). = ಪನ್ನಗಭೂಷಣ : ಪನ್ನಗಾಭರಣನ ಪಸಿವನಾಱಿಸುವುದೆಂದು ಅಱುಪೆ (ಇಳರ. ದೇ. ೫೩-೨೨) ; ಪನ್ನಗಾಭರಣಂ ನಿಷೇಧವದೆನ್ನದಾರೋಗಿಸಿದನು (ಬಸವು. ೩೩-೧೬) ; ಪನ್ನಗಾಭರಣನಂ ನುತಿಗೆಯ್ದು (ಚೆಬವು. ೪೭-೩). [ಪನ್ನಗ+ಆಭರಣ]

ಪನ್ನಗಾರಿ (ನಾ). = ಪನ್ನಗವಿರೋಧಿ : 'ಪನ್ನಗಾರಿಧ್ವಜ' ಪರಾ. [ಪನ್ನಗ+ಅರಿ$_2$]

ಪನ್ನಗಾರಿಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ಗರುಡಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಧ್ವಜ. ೨. ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಪನ್ನಗಾರಿಧ್ವಜನ ರಾಜಗೃಹಮಂ ಕಂಡು . . . ಪವನಜಂ ತಳರ್ದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪೦) ; ಪನ್ನಗಾರಿಧ್ವಜನ ಮುಂದಲೆಯ ಕೊಯ್ದು ಸಂಪನ್ನನೆನಿಸುವ ಶಂಖುಕರ್ಣಗಣನಾಥನೇಕೋರಾಮಿತಂದೆಯೆಂಬ ಉನ್ನತದ ನಾಮದಿಂ . . . ಜನಿಸಿದ್ಧೊ (ಗುರುಚಾ. ೨-೪೧). [ಪನ್ನಗಾರಿ + ಧ್ವಜ]

ಪನ್ನಗಾಶನ (ನಾ). ೧. ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ; ಗರುಡ : "ಗರುತ್ಮಾನ್, ಗರುಡಃ, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ . . . ಸುಪರ್ಣಃ, ಪನ್ನಗಾಶನಃ– ೯ ವಿಷ್ಣುದೇವರ ವಾಹನವಾದ ಗರುಡನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮). ೨. ನವಿಲು. [ಪನ್ನಗ+ಅಶನ]

ಪನ್ನಗುಡಿ, ಪರ್ನಕುಟಿ (ನಾ). ಎಲೆಮನೆ ; ಪರ್ಣಕುಟೀರ : ಮೈಥಿಲಿ ಪನ್ನಗುಡಿಯ ಕಣೆಯೆಲೆವಾಗಿಲಂ ತೆರೆದು ನೋಡಿದಳಹಾ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೮-೧೧೭) ; ಪನ್ನಗುಡಿ ತಡಿಕೆಪಡಿಯಂ ಕೆಲಕ್ಕೋಸರಿಸಿ ಬಂದಳು ಬಯಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೪೦). **ಪರ್ನಕುಟಿ** : ನಿನಗೆ ಬಗೆಯೊಪ್ಪೆ ರಚಿಸುವೆನನುತ್ತಮಂ ಪರ್ನಕುಟಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೬-೫೬). [<ಸಂ. ಪರ್ಣಕುಟೀ]

ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ (ನಾ). ನಾಗಭೂಷಣ; ಶಿವ: ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ ನಿಮಗೆಂದುನ್ನಿಸಿದ ಚೆಲುವಕ್ಕಿಯವು (ಬಸವು. ೨೭-೧೮). [ಸಂ.]

ಪನ್ನತ (ನಾ). ಶೂರ ; ವೀರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಪನ್ನತರ ನಡುವನುಡಿಯಲ್ಕೆನ್ನ ಭುಜಾರ್ಗಳಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೬) ; ತನ್ನಂ ಬೇಯಿಪ ಶಶಿಯುಂ ಪನ್ನತನೆಂದೆರ್ದೆಯ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ ತುಱುಕುವವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೩೩) ; ಎನ್ನ ತನೂಜನನೊಯ್ದುವರೆನ್ನರೊ . . . ಆ ಪನ್ನತರಳವೆನಿತಾದುದು (ಬಂಹರಿ. ೮-೬).

ಪನ್ನತಿ (ನಾ). = ಪನ್ನತಿಕೆ ೧ : ಅವನು ಪನ್ನತಿಯಿಂದ ಭೋರನೆ ಬಂದು (ಭೈರವೇ. ೧-೧೨೦). [<ಪನ್ನತ]

ಪನ್ನತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಪನ್ನತಿಕೆ—ಪರಾಕ್ರಮಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಪನ್ನಗರ್ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಬಂದಾಂತೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೮ ಪ) ; ಆ ರವಮನೆಯ್ದೆ ರುದ್ರಂ ಕೇಳ್ ಕೋಪದಿಂದೀ ರವಿಯ ನೋಡೆ . . . ಸೂರನುಱಿ ಬಿಳ್ದು ಪೊರಳುತ್ತಿರ್ದನಣೆಯರಂ ತನ್ನ ಪನ್ನತಿಕೆ ಜಾಱಿ (ಅರಾಚ. ೧-೬-೪೧) ; ಮೇಘಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂದೆ ವಾಯುವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮಂ ಪೂಡಿ (ಚೆಬವು. ೪೩-೨೬). ೨. ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ನನ್ನ ನುಡಿಯೊಳ್ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದಲಿ ಬಣ್ಣಿಸುವ ಪನ್ನತಿಕೆ ಬರುವನಕ ನನ್ನ ಬಾಳಿದು ನರಕ ! (ಭಾರಂಗ. ೧-೧೫). [ಪನ್ನತ$_{೫}$+-ಇಕೆ]

ಪನ್ನತಿಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಸಿಂಹಳೇಂದ್ರಂ . . . ತನ್ನ ಪನ್ನತಿಕೆವೆತ್ತ ಪಾರ್ಥಿವಕುಮಾರರೊಂದುಗೂಡಿ ಗಂಧಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧಾರೂಢನಾಗಿ ಕಡುವಹಿಲದಿನಿದಿರ್ಚಿ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೧ ಪ). [ಪನ್ನತಿಕೆ+ಪೆಱು$_1$]

ಪನ್ನವಣ, ಹನ್ನವಣ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಗಾತ್ರಿಗರುಂ ಪನ್ನವಣಮುಂ ಕೊಟ್ಟಲೆ [ಯ] ಹೇಱು ಅಂತು ಹೇಱುಗೆ [ನಡೆ] ೨೦೦ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೫-೨೫ ; 1071). **ಹನ್ನವಣ :** ೧. ಬೆಲ್ಲಂ ಭಣ್ಡಿಗೆ ೧೦ ಹೇಱುಂಗೆ ೨ ಹನ್ನವಣದಲ್ಲಿ ಹೇಱುಂಗೆ ಯೆಲೆ ೫೦ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೨-೩೪ ; 1106). ೨. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿ : ನಾನಾದೇಸಿ ಗಾತ್ರಿಗರು ಹನ್ನವಣರುಂ (ಎಇ. XII, ೩೩೦-೩೨ ; 1105). [ಪನ್ನ$_3$ + ಪಣ$_3$]

ಪನ್ನವಳ 'ಪನ್ನಾವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಪನ್ನಸ 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಪನ್ನಸಾದು (ನಾ). ಕರ್ಪೂರ ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾದು,-ಬಟ್ಟು : ಪನ್ನೀರು ಪರಿಮಳ ಮೃಗನಾಭಿ ಭರಣಿಯ ಪನ್ನಸಾದಿನ ಕಂಪು ಎಸೆಯೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೬೮). [<ಪನ್ನ$_2$+ಸಾದು$_2$ (<ಸಾಂದು)]

ಪನ್ನಸಿ 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಪನ್ನಸಿಗ, ಹನ್ನುಸಿಗ (ನಾ). ಪನ್ನಸು ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯ ಉಸ್ತುವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಪನ್ನಸಿ [ಗ]ಗ್ಗೆ ಪುತ್ತರೆಪ್ಪಾಸಿರಮುವರ್ಗ್ಗೆ ಮಾನ್ಯಮೆಂಟುನೂಱು ತೋಂಟಮೆಂಟು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೧೯ ; 992) ; ಪನ್ನಸಿಗ ತೀಮಯ್ಯನ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಸಿರಿವುರದ ಪನ್ನಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಮಾಱುಗೊಣ್ಡು (ಎಇ. XV, ೩೩೫-೧೩ ; 1040) ; ಗಾವುಣ್ಡುಗಳುಂ ಪನ್ನಸಿಗರು ಮೊ [೪೦]ಬ×ಕೊ [೪೦]ಗೆಯಿ ವಾಡಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೨೭ ; 1058) ; ಪನ್ನಾಸು . . . ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು 'ಪನ್ನಸಿಗ'ನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೪೦೦). **ಹನ್ನುಸಿಗ :** ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಎರ್ಕ್ಕಯ್ಯ ಮನೆಗಳ್ ೧೩ ಗಾಣ ೧ ಹನ್ನುಸಿಗಂ ಪದ್ಮನಾಭ ××× ತ್ರರ್ ೧೨ ಗಟಿದ್ದ ಕಮ್ಮ ೪೫೦ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೩-೪೩ ; 1050). [ಪನ್ನಸು+-ಇಗ]

ಪನ್ನಸು, ಪನ್ನಸ, ಪನ್ನಸಿ, ಪನ್ನಾಸು, ಪನ್ನೆಸೆ, ಪೆನ್ನಸ, ಹನಸು$_1$, ಹನ್ನಸು, ಹನ್ನಾಸಿ (ನಾ). ೧. ಶೇಕಡ ಐವತ್ತರಷ್ಟು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯಿತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ; ಅರ್ಧತೆರಿಗೆಯ ಜಮೀನು: ಇಱುವ ನೊಳಂಬಂ ಭಾಗೆ ಅಯ್ಯೊಳ ಕಬಿನಿ ಪನ್ನಸು ಬಿಟ್ಟೊ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೫೦-೩ ; ಸು. 950) ; ಅಣ್ಣಯಭಟ್ಟಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪನ್ನಸು ಅಱುಗಣ್ಡುಗಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯-೯೧; 1072) ; ಗವಱೇಶ್ವರದೇವಗೆಯಿಂ ಪಡುವ ಮಂನೆಯ ಪಂನಸು ತೆಂಕ ಭೂ ೧೪೦ ಹ ೨೩ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೨-೪೦ ; 1148); ತೆಂಕಲು ಮೂಡತೆನೆಯ ಪಂನಸಿನ

ದಾರಿಯ ಫತ್ತಿರೆ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೩೧ ; 1166) ; 'ಪನ್ನಾಸ' ಪರಾ. **ಪನ್ನಸ :** ೧. ಶ್ರೀಮತ್ ಶೋಬಿಮಹರಜನ್ನೆಟ್ಟು ಬರ್ವ್ವರಿಗೆಯಿತ್ತ ಪನ್ನಸ ಪನ್ನಿರ್ಛಣ್ಣುಗದ ಬೆದೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೦೧-೪ ; ?). **ಪನ್ನಸಿ :** ೧. ಪನ್ನಸೀ ಭೂಮಿ ೨೦೦ ಮೈಲಾರ ದೇವಾಭೂಮಿ ೨೦೦ (ಇಆ. XIV, ೧೪೨-೩೦ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಪನ್ನಾಸು :** ೨. ಶೇಕಡ ಐವತ್ತರಷ್ಟು ತೆರಿಗೆ; ಅರ್ಧತೆರಿಗೆ : ಲೋಕೇಶ್ವರದಾ ನರೆಯಂಗಲ್ಲ ಪನ್ನಾಸುಗಳಾನಿತ್ತ ಸಮಯಮೊಮ್ಮರ್ತ್ತರ್ಗೆ ಇಕ್ಕುರ್ಳ ಜೋಳವರ್ ಕುಡುವುದು (ಇಆ. X, ೧೬೭-೩ ; 7ನೆಯ ಶತ); ಶ್ರೀತರುಣವಸನ್ತನ್ ಸಾಮನ್ತಕೇಸರಿಯಾ ಕೊಟ್ಟ ಪನ್ನಾಸು ಸಿಂಗುಟ್ಟಿಯಾ ಲಿಖಿತಂ ಬಲ್ಲವರಸರ ಸೂಬೂಜಿಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೭-೧೮ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ); ಪನ್ನಾಸು . . . ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು 'ಪನ್ನಸಿಗ'ನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಆ. ೪೦೦). **ಪನ್ನೆಸೆ :** ೨. ಅಯಿರಡಿ ಆಳ್ವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯಕೆರ್ಱಟ್ಟೊದು [ಪ]ನ್ನೆಸೆ ಉಜ್ಜುರು ತಾಟಿಜಿಯರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇಪ್ಪತ್ತೈಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೭-೬ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ). **ಹೆನ್ನಸ :** ೧. ಪಾಣ್ಡ್ಯಗಾವುಣ್ಡಂ ತಮ್ಮ ಕೆಜಿಯೊಳ್ ಮಾಧವಯ್ಯಂಗೆ ಇರ್ಕಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣ ಪೆನ್ನಸ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೭೮-೮; 974). **ಹನಸು$_{1}$:** ೨. ಗಾಉಂಡುಗ ××× ವತ್ತೊಕ್ಕಲುಂ ಹನಸುಂ ಕಿಜು ×××ಗೋಲ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೨೦೫-೧೭ ; ?). **ಹನ್ನಸು :** ೧. ನರಯಂಗಲ್ಲ ತೆಂಕಣ ಭಾಗದ ಹಿರಿಯ ಹನ್ನಸಿನ ತಿಪ್ಪಣಯ್ಯನಾಯಕರು ತಿಪ್ಪಣೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಹನ್ನಸಿನ ಬಳದೊಳಗೆ (ಸೌಇಇ. XV, ೪೨-೩೭ ; 950) ; ಗಂಜಿಗೆಜಿಯಿಂ ಬಡಗಣ ತೋ × × ಕಮ್ಮಜಿ ಹನ್ನಸು ಮ ೧೨ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೬-೩೧ ; 1099). **ಹನ್ನಾಸಿ :** ೧. [ನೈ]ವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ ಬಿಟ್ಟ ಹನ್ನಾಸಿ×××ಮತ್ತರು ೧ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೮೨-೮ ; 1110). [<ಸಂ. ಪಂಚಾಶತ್]

ಪನ್ನಾ, ಪನ್ನ$_{5}$ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆ, ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಅಗಲ : ಅವರ ಹತ್ತಿಬಟ್ಟೆಗಳ ಪನ್ನಾ—ಅಗಲ ಮೂರು ಅಂಗುಲ (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೫). **ಪನ್ನ$_{5}$** : ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಸೂಟಿಗೆ ಆರು ಗಜ ಡಬ್ಬಲ್ ಪನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗದು (ರಂಗಕ. ೨); ಬನಾತು ಬಟ್ಟೆ ಎಂಬುದು ಎಂಟು ಮೊಳ ಉದ್ದದ ಎರಡು ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿದ ಹೊದಿಕೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೮೮ ಅಡಿಟಿ). [←ಹಿಂ. ಪನಹಾ ; ಮರಾ. ಪನ್ಹಾ]

ಪನ್ನಾಡೆ (ನಾ). ತಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳಲ್ಲಿ, ಸೋಗೆಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ, ಬಲೆಯಂತಹ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಪೊರೆ : (ಫ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪನ್ನಾಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಪನ್ನಾಡ]

ಪನ್ನಾಯ (ನಾ). =ಪನ್ನವಣ ೧ : ಮಾಳಕಬ್ಬರಸಿ ತುಂಬುರ ಬೆಳದ ಬೋಗಿನಲು ಎಡೆಯೂರ ಪೊಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಪತ್ತರ್ಪನ್ನೆರಡು ಪನ್ನಾಯ ಕೊಳಗಟ್ಟಿಯಂ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೪೦-೭ ; 987) ; ಆ ತೋಂಟಕೆ ಸುಂಕಾ ಪಂನ್ನಾಯ ಸ(ಂ)ಮಸ್ತವುಂ ಮಂನ್ನಣೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೯-೪೧ ; 1033) ; ಎಲೆಯಂ . . . ಪೇಜುನಲುಂ ತಲೆವೊಜಿಯಲೆಲ್ಲಿ ತಂದದಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕಮುಮಂ ಪುರಿಗೆಜಿಯಲು ಮಾಜುವೆಲೆಯ ಪಂನಾಯಮುಮನತ್ತ ಸುಂಕವಿಕ್ಕಿ (ಎಇ. XVI, ೩೪-೩೮ ; 1102) ; ಆ ತೋಂಟದೆಲೆಯ ಪಂನ್ನಾಯದೆಲ್ಲಾ ಸುಂಕಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೪-೫೨ ; 1156) ; ಪಟ್ಟಣದಲು ಮುಂನ ನಡುಉತಿರ್ದ್ದ ಪಂನಾಯಮುಮಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಶಾಶನ (ಸೌಇಇ. XV, ೬೧೧-೯ ; 1231). 'ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ', 'ಪಂಗ$_{1}$' ಪರಾ. [ಪನ್ನ$_{3}$+ಆಯ$_{7}$]

ಪನ್ನಾಲೆ (ನಾ). ಲಾಳಿಕೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವ ಕೊಳವೆ . . . ಲಾಳಿಕೆ ; ಆಲಿಕಿ ; ಪನ್ನಾಲೆ (funnel. ಇಂಕನಿ) ; ಕಡಿಮೆಯಾದ ಆಳವನ್ನುಳ್ಳ ಪನ್ನಾಲೆಯ ಆಕೃತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮಡಂಗಳಿವು (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೮೯) ; ಈ ಹಲ್ಲು-ಕೊಂಡಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಾಯಿತೆರೆ—ಗಲ್ಲದ ಪನ್ನಾಲೆ (Buccal funnel) . . . ಇದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೮೧). 'ಪನ್ನಾಳ$_{1}$' ಪರಾ. [←ಇಂ. funnel]

ಪನ್ನಾವಟಿ, ಪನ್ನವಳ, ಪನ್ನಾಳ$_{2}$, ಪನ್ನಾಳೆ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪನ್ನಾವಟಿಯ ಕೋಟೆಯ . . . ಪಾಣ್ಡ್ಯಾಳ ಲಾಳರಂ ಭುಜಬಳದಿಂ ಕ ××× [ಕೊಣ್ಡಾಳ್ದನು] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೬-೧೦ ; 1050). **ಪನ್ನವಳ :** ವಂದನಮುಂ ಕಿಳಿಗಿಳಮುಂ ಚಂದನ ಚಾಣಕ್ಯ ಚೌಕ ಪನ್ನವಳಗೆಯಿಸನ್ದಣಿಗಡಗನಿಕರಮನೊನ್ದರಸಿಮಿಪದೆ ಕೊಣ್ಡ ವೀರಪಾಣ್ಡ್ಯ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೮-೬೩ ; ಸು. 1057). **ಪನ್ನಾಳ$_{2}$:** ಪನ್ನಾಳೋನ್ಮೂಳನಂ (ಎಇ. XVI, ೭೮-೨೬; 1037). **ಪನ್ನಾಳೆ$_{2}$:** ಪನ್ನಾಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ (ಎಇ. XV, ೭೮-೯ ; 1050). [?]

ಪನ್ನಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಐವತ್ತು : ತಿಂಗಳಾ ಪನ್ನಾಸ ಕೊಟ್ಟು ನನ್ನ ಹಸನನ ಇಲ್ಲೆ ಕಾವಲಿಟ್ಟಾರ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೨೭). 'ಪನ್ನಸು' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಪನ್ನಾಸ, ಪಣ್ಣಾಸ./ಸಂ. ಪಂಚಾಶತ್./ಹಿಂ. ಪಚಾಸ್; ಮರಾ.ಪನ್ನಾಸ್]

ಪನ್ನಾಸು 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಪನ್ನಾಳ$_{1}$, ಪನಾಳಿ$_{1}$, ಪನ್ನಾಳಿ, ಪನ್ನಾಳೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ ; ಹರಿನಾಳಿಗೆ ; ಮೋರಿ: ಹಂತೆಗೆಯೊ ಸೂಜಿಯೊ . . . ರೊಟ್ಟಗೆಯೊ ನಾಳಮೋ ಪನ್ನಾಳಮೋ (ಕುಮುಂರಾ. ೧೩-೨೯). ೨. ಕೊಳವೆ ; ನಳಿಕೆ : 'ಪನ್ನಾಳಗಿಂಡಿ' ಪರಾ. **ಪನಾಳಿ$_{1}$:** ೨. ತವರಿನ ಪನಾಳಿಯ ಕಲ್ಯೆ ಮಾಡಿಸಿದವುಗಳು (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಪನ್ನಾಳಿ :** ೧. ಭೀಮೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯ ಪಂನಾಳಿ ಗಾರೆಯು ಜೀರ್ನವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೫, ೪-೨ ; 1903). **ಪನ್ನಾಳೆ$_{1}$:** ೧. ಭೀಮೇಸ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪಂನಾಳೆ ವಗ್ಯೆರೆ ಜೀರ್ನವಾಗಿ ಹೋದಂತಾದ್ದು (ಮೈಆರಿ.೧೯೪೫, ೩-೪ ; 1870). 'ಪನ್ನಾಲೆ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ.ಪಣಾಲ./ಸಂ.ಪ್ರಣಾಲ./ಮರಾ.ಪನಾಳ್,ಪನ್ಯಾಳ್,ಪನ್ಹಾಳ್]

ಪನ್ನಾಳ$_{2}$ 'ಪನ್ನಾವಟಿ' ನೋ.

ಪನ್ನಾಳಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಕೊಂಬು ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ : ಪನ್ನಾಳಗಿಂಡಿ ನಡು ಮಧ್ಯ ಇಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಳಕೆ ನ್ಯಾಯ ಹರದಾಳೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೬೦). [ಪನ್ನಾಳ$_{1}$+ಗಿಂಡಿ]

ಪನ್ನಾಳಿ 'ಪನ್ನಾಳ$_{1}$' ನೋ.

ಪನ್ನಾಳೆ$_{1}$ 'ಪನ್ನಾಳ$_{1}$' ನೋ.

ಪನ್ನಾಳೆ$_{2}$ 'ಪನ್ನಾವಟಿ' ನೋ.

ಪನ್ನಿ 'ಪನ್ನ$_{1}$' ನೋ.

ಪನ್ನಿಕ್ಕಂಡುಗ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿತ್ತೈಜ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿನುಡಿ$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವದ ಮಾತನಾಡು; ಜಂಭ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮುನ್ನಿನವರ ಬಗೆಯ ಕಂಡು ಪನ್ನಿನುಡಿವೆ ಚೋರರಾಕ್ಷಸಾ(ಪುರಾಪ್ರ. ೨೫).
[ಪನ್ನಿ (<ಪನ್ನ$_{1}$)+ನುಡಿ$_{1}$]

ಪನ್ನಿನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಗರ್ವದ ಮಾತು ; ಸೊಕ್ಕಿನ ನುಡಿ : ಕನ್ನಡಿಯ ಹೊಳಹಿನೊಳ್ ರತ್ನಮಂ ತೋರ್ದಂತೆ ಪನ್ನಿನುಡಿಯಂ ನುಡಿದು ನಾಳದ ಋಷೀಶ್ವರಂ ತನ್ನೆದೆಗೆ ತಾಡಮಂ ಬೀರಿ ತಾಂ ಜಾರಿದಂ (ಪರಶು. ೬-೨೫). [ಪನ್ನಿ(<ಪನ್ನ$_1$)+ನುಡಿ$_2$]

ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿಬ್ಬರು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರಂಡು 'ಪನ್ನೆರಡು' ನೋ.

ಪನ್ನಿರುವರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಕಂಡುಗ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಕುಳ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಕೊಳ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಕೋಟಿ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಕೋಲ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಶಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಛಾಸಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಟಿ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಪಳ್ಳಿ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಬರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಮತ್ತು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಮತ್ತರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ವರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ವರು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನೀರ್ 'ಪನಿನೀರ್' ನೋ.

ಪನ್ನೀರು 'ಪನಿನೀರ್' ನೋ.

ಪನ್ನೀರುಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲಾಬಿಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪನ್ನೀರಿನಂತೆ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅದರ ಹೂವು : ಅತ್ತರು ರೋಜಾಹೂ, ಪನ್ನೀರುಗುಲಾಬಿ (ಮೈಶಗಿ. ೬೬-೧೩೫೬). [ಪನ್ನೀರು(<ಪನಿನೀರ್)+ಗುಲಾಬಿ]

ಪನ್ನೀರುದಾನಿ (ನಾ). ಪನ್ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ ; "ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಸಂಪುಟ; ಪನ್ನೀರುದಾನಿ; ಅತ್ತರುದಾನಿ" (Cassolette. ಇಂಕನಿ): 'ಅತ್ತರುದಾನಿ' ಪರಾ. [ಪನ್ನೀರು (<ಪನಿನೀರ್)+ದಾನಿ$_2$]

ಪನ್ನೀರೆಲೆ (ನಾ). ಪನ್ನೀರಿನ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ : ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆ ಮರುಗ ರಾಜಶೇಖರನಿಗೆ ಪನ್ನೀರೆಲೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೮-೪೯). [ಪನ್ನೀರು(<ಪನಿನೀರ್)+ಎಲೆ$_1$]

ಪನ್ನೀರ್ಗಾಲ್ವೆ (ನಾ). ಪನ್ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ,—ತೋಡು : ಪನ್ನೀರ್ಗಾಲ್ವೆಯೊಳಂ ಕುಂಕುಮದ ಮಡುಗಳೊಳಂ . . . ಕಂಪಿನ ಪೊಟಲೆಂಬ ಬೀಡು ಬಗೆಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೧೮). [ಪನ್ನೀರ್(<ಪನಿನೀರ್)+ಕಾಲ್ವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ಪನ್ನೀರ್ಗೊಡ (ನಾ). ಪನ್ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಕೊಡ : ಪದಂಗೊಳಿಸಿದ ಪನ್ನೀರ್ಗೊಡಂಗಳಿಂ ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ಪ). [ಪನ್ನೀರ್ (<ಪನಿನೀರ್)+ಕೊಡ$_2$]

ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯ (ನಾ). ಪನ್ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು,—ತಳಿಯುವುದು : ಕಮ್ಮಲರ್ಸರಿಯ ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯದ ಪರಿಮಳಂ ಪರಿಕಲಿಸಿ ಮೊರೆವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ತೆಱನಱಿತು ಸುಳಿವೆಳೆಯ ಗಾಳಿ (ನಂದಿಮಾ. ೬-೩). [ಪನ್ನೀರ್ (<ಪನಿನೀರ್)+ಚಳೆಯ$_1$]

ಪನ್ನೀರ್ದಳಿ 'ಪನಿನೀರ್ದಳಿ' ನೋ.

ಪನ್ನೀರ್ದಳಿಪ (ನಾ). = ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯ : ಪನ್ನೀರ್ದಳಿಪದಿಂ ಕಸ್ತೂರಿಯ ಸಾರಣೆಯಿಂ . . . ಕಂಗೊಳಿಸೆ (ವೃಷವಿ. ೫-೪೪ ಪ). [ಪನ್ನೀರ್ದಳಿ (<ಪನಿನೀರ್ದಳಿ)+-ಪ$_2$]

ಪನ್ನೀರ್ವರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನಾಉ ಬಂದು ನಿಂ[ಮ]ನು ನಂಮ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ಹ[ಟ್ಟಿ]ದೆರೆಯ ಕುಳದ ಒಕ್ಕಲು ನಂಮ ಕುಳದ ಪಂನು ತೆರಬೇಕುಯೆಂದು ನಿಂಮನು ಹಿಡಿಯಲಾಗಿ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೬೨-೬ ; 1507) ; ಅಗ್ರಹಾರದಲು ××× ಕೊಡುವ ಪಂನಿನ ರೊಕ್ಕವನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೫೦-೧೧ ; 1553). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಪನ್ನು]

ಪನ್ನುವಕ (?) (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಪುರುಷ××ಹಾರಾಜರ್ ಪ್ರಿಥುವೀ X ಜ್ಯಂಗೆಯ ಮಾದಿಗೋ ×× ಳ ಪನ್ನುವಕ ಸಹಳ್ದಿಲ್ಲರಾಳಂ ಕಲ್ಕುನ್ದೋನ್ಕವು ಒನ್ದು ಕೆಱುವುಜ××ಮುಮನೆ ತಾಗಿಮು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೧೫೧-೪ ; ?). [?]

ಪನ್ನೆ$_1$ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರ : "ಪ್ರಾಲೇಯಮೆನಲು ಘನಸಾರಮೆನೆ . . . ಪನ್ನೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨) ; ಪಚ್ಚೆಕಪ್ಪುರ ಕುರು ಒಂದಕ್ಕೆ ಹಾಗ ಪನ್ನೆ ಕುರು ಒಂದಕ್ಕೆ ಬೇಳೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೬೫-೮೦ ; 1382). [←ತಮಿ. ಪನ್ನೀ]

ಪನ್ನೆ$_2$ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಡಸರ ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯ ಕೆಳನೇರದವರೆಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೂದಲು : ಕತ್ತರಿಸಿದ ಪನ್ನೆಯೊತ್ತಿದ ಕೊನೆಮೀಸೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ (ಕುರಾಷಾಂ. ೪೧-೯೨) ; ಕರ್ಣಾಭರಣದ ಕಾಂತಿಯೆಡೆಯಾಡಲವನ ಪನ್ನೆಯೊಳು ಗಡಣಿಸಿ ಕಾರ ಮುಗಿಲೊಳೆಡೆಯಾಡುವ ಕುಡುಮಿಂಚಿನಂತಿಹುದಲ್ತೆ (ಭರಚ. ೬-೫೦) ; ಪನ್ನೆಗಳ ಕೊನೆಮೀಸೆಗಳ ಹೊಸಹೊನ್ನ ಜವ್ವನದವರುಗಳು . . . ನಡೆತಂದರೈ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೭-೨೩) ; ಒತ್ತಿದ ಪನ್ನೆ ಬವರಿಗಡ್ಡ ಕೊರಳೊಳು ಸುತ್ತಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೫-೨೫), [←ತುಳು. ಪನ್ನೆ = ಕೆನ್ನೆ./ಹಿಂ. ಪನ್ನಾ = ಕುರಿಯ ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೂದಲು]

ಪನ್ನೆ$_3$ (ನಾ). ಕುರು ; ಬೊಬ್ಬೆ ; ಗುಳ್ಳೆ (?) : ಆ ಪನ್ನೆಪೊಡದುಯಿದ್ದರೆ ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಚೂರ್ನ ಕಾಚಿನ ಚೂರ್ನವಂ ಕೂಡಿ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೮-೮ ಟೀಕು) ; ಉಮ್ಮತ್ತದ ಸೊಪ್ಪು ಉಪ್ಪಂ ಹುರಿದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಇಕ್ಕುವುದು ಪನ್ನೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಟೀ. ೧೧೪-೧೧). [?]

ಪನ್ನೆಗಪ್ಪುರ (ನಾ). = ಪನ್ನೆ$_1$: ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ ಪನ್ನೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಪ್ಪುರದ ರಾಶಿಗಳು . . . ಬಿನ್ನಾಣವಡೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೪೭-೧೮). 'ಪರ್ನಕರ್ಪೂರ' ಪರಾ. [ಪನ್ನೆ$_1$+ಕಪ್ಪುರ]

ಪನ್ನೆತಿದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸರಿಪಡಿಸು : ಸೆಳೆದ ಕುಡಿಮೀಸೆ ಕತ್ತರಿಗಡ್ಡ ಪನ್ನೆತಿದ್ದಿದ ವಿಶಾಲಮಲಘಣೆಯು (ನಪಮೋ. ೧೭-೫೫). [ಪನ್ನೆ$_2$+ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದು$_1$)]

ಪನ್ನೆಮೀಸೆ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೆನ್ನೆಗೂದಲಿನವರೆಗೂ ಬೆಳೆದಿರುವ ಮೀಸೆ : ಆ ಕೋಲುಮುಖದ ಗಲ್ಲಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಹೊರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪನ್ನೆಮೀಸೆ (ಬೆಳುಪು. ೧೫). [ಪನ್ನೆ$_2$+ಮೀಸೆ]

ಪನ್ನೆರಂಡು 'ಪನ್ನೆರಡು' ನೋ.

ಪನ್ನೆರಡಬ್ಬ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಡಿನ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಡು, ಪಣ್ನಿರಂಡು, ಪನ್ನೆರಂಡು, ಪನ್ನೆರಾಟ್ಟು, ಹದಿನೆರಡು, ಹನ್ನೆರಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಎರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ದ್ವಾದಶ : ಪಿಟ್ಟಗೆಱೆ ಪನ್ನೆರಡು ಗಾವುಣ್ಡ ಪ್ರಜೆರ್ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೧ ; ಸು. 500 ?) ; ಪನ್ನೆರಡು ಗದ್ಯಾಣ ದಣ್ಡ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೪೬-೨೧ ; ಸು. 790) ; ಪನ್ನೆರಡು ತಲೆಯ ಪಾವಂ ಕಂಡುದಱಿಂದಿಲ್ಲಿಂ ತೊಟ್ಟೀ ನಾಡೊಳ್ ಪನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಂಬರಂ ರೌದ್ರ ಪಸವಮುಕ್ಕುಂ(ವಡ್ಡಾರಾ.೮೬-೧೧);ಪನ್ನೆರಡು ವರುಷದವಧಿಯುಮಿನ್ನೆಱೆ ಯಲ್ ಬ[ಂ]ದುದಹಿತನಿಳೆಯಂ ಕಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೪) ; ಪನ್ನೆರಡುಂ ಗಟಿ್ಟ ನೀರ್ಮಣ್ಣುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೮-೧೪ ; ಸು. 1000 ?) ; ಪನ್ ಎಂಬುದರ್ಕೆ – ಪನ್ನೊಂದು, ಪನ್ನೆರಡು (ಶಮದ. ೧೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಪನ್ನಿರಂಡು :** ಪನ್ನಿರಂಡು ಗಿಡ್ಡುಗೆಗೊಟ್ಟು (ಎಕ.X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೪-೩; 955). **ಪನ್ನೆರಂಡು :** ಪನ್ನೆರಡು ಪನ್ನೆರಣ್ಡ ಪರಿಹಾರ (ಎಕ. XVI, ತಿರಾ. ೧೨೩-೧೪ ; 788). **ಪನ್ನೆರಾಟ್ಟು :** ಪಾಲ್ಕುರ್ಗೆ ಪನ್ನೆರಾಟ್ಟ×ಪಡ್ಡ×××ಸತಿ ಪನ್ನೆರಾಟ್ಟು ಕಿಱುದೆಱೆಯು (ಎಕ. XVI, ತಿರಾ. ೧೨೩-೯ ; 788). **ಹದಿನೆರಡು :** ವೆಂಕಟನೆಂಬ ಕವಿಯು ಹದಿನೆರಡುಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬರೆದ ವೆಂಕಾ ಮಾತ್ಯನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೩೪). **ಹನ್ನೆರಡು :** ಹಕ್ಕನಕೆಱೆಯ ಗದ್ದೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ಹನ್ನೆರಡು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೨-೧೬ ; 1072) ; ಹನ್ನೆರಡು ಗಾವುದದಳತೆಯ ಸಮುನ್ನತಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಪುರವಂ ಮುನ್ನವೇ ಸಿಂಗರಿಸವೇಳ್ದು (ಬಸಪು. ೫-೧೩) ; ಪಾಂಚಾಲರಲಿ ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ರಾಜಪುತ್ರರು ಜಱೆದು ಜೋಡಿಸಿತು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೩೯) ; ನವಿಾ್ನ ಪಡೆಯ ನೆರಹಲು ಸರಿದವವಧಿಗೆ ದಿವಸ ಹನ್ನೆರಡು (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೯) ; ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಸಾಧಕ ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ಮುದುಕಿ ಸೊಂಟ ಮುರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

ಪನ್ನಿರ್ಕಂಡುಗ, ಪನ್ನಿಕ್ಕಂಡುಗ = ೧. ಹನ್ನೆರಡು ಖಂಡುಗದ ಪ್ರಮಾಣ : ಪನ್ನಿರ್ಕಂಡುಗದಕ್ಕಿಯ ಕೂೞುಮ[ನ]ದರ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಕರ ಮುಮನೊರ್ವ ಮಾನಸಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೫ ವ). ೨. ಹನ್ನೆರಡು ಖಂಡುಗದಷ್ಟು ಬೀಜವರಿಯುಳ್ಳುದು : ಪನ್ನಿರ್ಕಣ್ಡುಗವೆದೆನೆಲ್ಮಣ್ಣನ್ದೆಸುದ್ದ (ಇಅ. V, ೧೩೬-೧೪ ; 454) ; ಪನ್ನಿರ್ಕಣ್ಡುಗ ಬೆದೆ ಮಣ್ಣೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೬-೩ ; ಸು. 808); ಶಿವಕೆಱೆಯೊಳ ಪನ್ನಿಕ್ಕಣ್ಡುಗ ಬಿಟ್ಟ ನಿಮ್ಮಣ್ಣು (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩೪-೧೮ ; ?). **ಪನ್ನಿರ್ಕುಳ** = ಹನ್ನೆರಡುಕೊಳಗದ ಪ್ರಮಾಣ : ಪನ್ನಿರ್ಕುಳ ವಿಾರಿಯುಂ ಒರ್ಕ್ಕುಳ ತುಪ್ಪ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೪-೧೧ ; 907). **ಪನ್ನಿರ್ಕೊಳ** = ಪನ್ನಿರ್ಕುಳ : ತುರಂಗಲ್ಲೊಳ್ ಪನ್ನಿರ್ಕೊಳ ಗಟಿ್ಟ ಸಲ್ಗು (ಎಕ. X (s), ಬಾಗೇಪ. ೯೩-೮ ; 10ನೆಯ ಶತ). **ಪನ್ನಿರ್ಕೋಟಿ** = ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಟಿ : ವೇದವಿದರಂ ಪಂನಿರ್ಕ್ಕೋಟಿಯ ತೀರ್ತ್ಥದ ತಡಿಯೊಳು ಕೋಟಿಮಹಾದಿನದೊಳಳಿದ ಧರ್ಮ್ಮಮನಳಿದನು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೬-೩೬ ; 1130). **ಪನ್ನಿರ್ಕೋಲ್** = ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಲು,—ಗಳೆ (?) : ಪಱುಗೋಲ ಪನ್ನಿರ್ಕೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೋ]ಲಿಂದಂ ದೋಣಿಯೊರ್ಕೋಲ್ ಲೇಸೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೩೬). **ಪನ್ನಿರ್ಛಾಸಿರ, ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ, ಪನ್ನಿಚ್ಛರ್ಛಶಿರ, ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ, ಪನ್ನಿಬ್ಛಾಸಿರ, ಹನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ** = ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ : ಮದ್ರರಾಜನಂ ಪನ್ನಿರ್ಛಾಸಿರಮಾನೆವೆರಸು . . . ನೀಳನೆಡೆಗೊಂಡು ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೮ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ . . . ಪನ್ನಿರ್ಛಾಸಿರ ವರ್ಷಮಂ ಜೀವಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ.೧೬-೬೨ ವ); ತಪ್ಪುದಂಡಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ ಹೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸರ. ೬-೮೬) ; ಬಾಣರವಾಡಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಶಿರದ ಬಳಂಜವೆಲ್ಲ ನೆರದು (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೩೦೬-೩ ; ಸು. 950) ; ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರಮುಮನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಹಾನಗಲ್. ೨೧೪-೧೮ ; 943) ; ಶುದ್ಧಪೃಥ್ವಿಗೆ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ ವರ್ಷಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೬-೪) ; ಲಡ್ಡುಗೆಯ ನೇಮಧಾರಿಗಳು ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ (ರಾಘಚ. ೮-೩೧) ; ಲೋಕಟಿ ಬನವಸೆ [ಪ]ನ್ನಿಬ್ಛಾಸಿರಮುಮನಾಳೆ (ಸೌಇಇ.XX, ೧೫-೫ ; 904) ; ಪಾನುಂಗಲ್ಲಯ್ನೂಱು ಹಲಸಿಗೆ ಹನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರದ ಹೆಜ್ಜುಂಕ (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಹಾನಗಲ್. ೨೦೯-೨೪ ; ?). **ಪನ್ನಿರ್ತೆಱ, ಪನ್ನಿತ್ತೆಱ** = ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆ,—ವಿಧ : ಪನ್ನಿರ್ತೆಱದ ತಪದೊಳುತ್ತರೋತ್ತರಂ ನೆಗಟ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೩೮) ; ಅಕ್ಷರಮಾಚಾರಾಂಗದಿ ಭೇದದಿಂ ಪನ್ನಿತ್ತೆಱನುಮಕ್ಕುಂ (ತಸೂವೃ. ೨೧). **ಪನ್ನಿರ್ಪಳ್ಳಿ** = ಹನ್ನೆರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳು : ನಿರಟ್ಟೊರಾ ಪನ್ನಿರ್ಪಳ್ಳಿಯ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೨-೪ ; ಸು. 750) ; ಬಿಳಿಊಪ್ಪರ್ನ್ನಿಪ್ಪಳ್ಳಿಯುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಇಅ. VI, ೧೦೩-೮ ; 887). **ಪನ್ನಿರ್ಮತ್ತ, ಪನ್ನಿರ್ಮತ್ತರ್** = ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತರಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳುದು : ಬಿಸಮರಸರ ದೇಗುಲಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ಯು ಪನ್ನಿಮ್ಮತ್ತ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೨೩ ; ಸು. 815) ; ಪನ್ನಿಮ್ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯ್ಯುಂ ಮಾಱುಗೊಣ್ಡು ಬಿಟ್ಟನಾ ಪನ್ನಿಮ್ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯ್ಗಂ ನಾಲ್ಕುಗೆಯ್ದ [ದೇವ]ಮನ್ಯ[ಗ್ಗಾ]ರ್ಗಿ ಬಾಟ್ಟುದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೪-೧೨; 925) ; ಕೂಸುಗಳ್ . . . ಪನ್ನಿಮ್ಮತ್ತರ್ ಪರ್ವಿದಾಲದ ಮರದ ಮೊದಲ್ಗೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦ ವ). **ಪನ್ನಿರ್ವರ್, ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್, ಪನ್ನಿಬ್ಬರು, ಪನ್ನಿರುವರ್, ಪನ್ನಿರ್ಬರ್, ಪನ್ನಿರ್ವರು, ಪನ್ನೀರ್ವರ್, ಹನಿಬ್ಬರು, ಹನ್ನಿಬ್ಬರ್, ಹನ್ನಿಬ್ಬರು, ಹನ್ನಿರ್ಬರ್, ಹನ್ನಿರ್ವರು** = ಹನ್ನೆರಡು ಜನ,—ಮಂದಿ : ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರಾ ಏಟ್ವರಾ ಪೊಯ್ದ ಧರ್ಮ್ಮಂ (ಎಕ.IV, ಚಾಮರಾ.೬೩-೯; ಸು.750); ನೀನಿಂದು ಪನ್ನಿರ್ವರ್ ಪಾರ್ವರ್ಗೆ ಸಾರಮಪ್ಪ ಕ್ಷೀರಭೋಜನಮಂ ಮಾಡಿಸಿದೆಯಪ್ಪೊಡೆ . . . ಮನೋರಥ ಸಿದ್ಧಿಯುಮಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೪-೧೦) ; ಪನ್ನಿರ್ವರ್ ಖೇಚರಕನ್ನೆಯರಂ ಮದುವೆನಿಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೩೯ ವ) ; ಮೇಲೆನಿಪ ಭಂಡಾರಿಗಳು ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ (ಬಸಪು. ೫-೧೮) ; ಬಸವಮಂತ್ರಿಯನು ಕರೆದು ಮನ್ನಣೆವೆತ್ತ ಪನ್ನಿಬ್ಬರು ಮಹಾಮಾತ್ಯರೊಳಗಗ್ರೇಶ್ವರನೆಸಲು (ಬಸಪು. ೫-೬೫); ಪನ್ನಿರುವರುಂ ರಟ್ಟವಾಡಿ ಮೇಗೆ ದಣ್ಡವೋದಲ್ಲಿ (ಎಕ. XII, ಮದ್ದಗಿ. ೯೨-೨ ; ಸು. 750); ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ ಚೌ[ವೇ]ದರುಮಂ . . . ಕವಿಲೆಯುಮನಟಿದ ಮಹಾಪಾತಕಂ(ಸೌಇಇ.XI-i,೪೦-೧೬; 965); ಅರಿಯೂರ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೯-೧ ; ಸು. 750) ; ಪನ್ನಿರ್ವರು ಮಹಾಪರಿಸೆಯು ಎಡೆನಾಡ ಮುವನ್ನಾರ್ಱಾಮುಣ್ಡುಗಳುಂ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೫೫-೮ ; ಸು. 970 ?) ; ವರ ದಿವಾಕರರು ಪನ್ನೀರ್ವರುಂ . . . ಇರ್ದರೀಶನೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧-೩೯) ; ಹನಿಬ್ಬರು ನಾಯಕರು ಕೋಳಿಯೂರ ಕೋಟೆಯ ಮುತ್ತಲು (ಎಕ.XIV, ಎಡತೊ. ೮೧-೫ ; ಸು. 1125) ; ಶೂರರು ಹನಿಬ್ಬರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೬) ; ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವನೊಳಗಾಗಿ ಹಂನಿಬ್ಬರರಸುಗಳಂ (ಸೌಇಎ. ೧೯-೪೦, ಸಿದ್ಧಪಟ್ಟ. ೯-೧೬ ; 1160) ; ಗುತ್ತಿ ಹನ್ನಿಬ್ಬರ ಗಂಡ ಪಟ್ಟ (ಇಅ. V, ೪೧-೬ ; 1586) ; ದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಹನ್ನಿರ್ಬ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದಲು ಧಾರಾಪೂರ್ಬ್ಬಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೧-೪೩ ; 1149) ; ಮಹಾಜನಮುಂ ಹಂನಿರ್ಬ್ಬರುಂ . . . ನಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕೆಯಿ (ಕಇ. I, ೩೩-೩೫ ; 1246) ; ದೇವಪುತ್ರಿಕರು ಹಂನಿರ್ವ್ವರಿಗೆ ಗದ್ಯಾಣವಿಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೩, ಹಾವೇರಿ. ೩೦-೨೧ ; ?).

ಪನ್ನೆರಡಬ್ದ = ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ,—ಅವಧಿ : ಮತ್ತಮಿಂತ ವೇೞ್ಪುದು ಪನ್ನೆರಡಬ್ದಮಂ ವನಂ ಮಱುಗೆ ಬನಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೯). **ಪನ್ನೆರಡಿನ** = ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಸೂರ್ಯರು ; ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು: ಪನ್ನೆರಡಿನರು ಪನ್ನೊಂದು ರುದ್ರರು . . . ನೆರೆದು ಭಜಿಸಲು (ಜಸಪು. ೧೦-೩೧). **ಹನ್ನಿಬ್ಬರ ಗಂಡ** = ದ್ವಾದಶಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕದನ ಪ್ರಚಂಡ ಹಂನಿಬ್ಬರ ಗಂಡ ಮಂಡಳಿಕಭೈರವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೧-೮; 1283). **ಹನ್ನಿರ್ಕಯಿ** = ಹನ್ನೆರಡುಮಾರುಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳುದು : ಹಂನಿರ್ಕಯಿಯಗಲವೆಯಗಲವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮಠದ ಮನೆ (ಕಇ. I, ೨೫-೮೨ ; 1186) ; ಹ[ತ್ತು]ಕಯಿ ಅಗಲ . . . ಹನ್ನಿರ್ಕಯಿ ಅಗಲದ ನಿವೇಶಣ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೩೧-೧೧ ; ?). **ಹನ್ನಿರ್ಧಾನ್ಯ** = ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳು : ಶ್ರೀಭಂಡಾರದ ಹನ್ನಿರ್ಧಾನ್ಯಮುಂ . . . ಏಗಾದಿ ಏಗೋತ್ತರವಾಗಲು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦-೪ ; 1180). [ಪನ್$_1$(<ಪತ್ತು$_3$) + ಎರಡು]

ಪನ್ನೆರಳ್ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ನೋ.

ಪನ್ನೆರಳ್ಕೋಟಿ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಳ್ಪರಿಸ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಳ್ಭೇದ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆಸೆ 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಪನ್ನೆರಟಿ, ಪನ್ನೆರಳ್ (ನಾ). 'ಪನ್ನೆರಡು' ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗೆ ವ್ಯಂಜನಾದಿ ಶಬ್ದ ಸೇರಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ರೂಪ. **ಪನ್ನೆರಳ್** : ಅಸುರವೀರರಂ ಕಂಡೊಡನೆ ಪನ್ನೆರಳ್ನಯನದಿಂ ಕಿಡಿ ಸುರಿಯೆ . . . ಗುಹನೆಸೆದನು (ಚೆಬಪು. ೩೯-೧೮).

ಪನ್ನೆರಟ್ತಪ = ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ತಪಸ್ಸು : ಪನ್ನೆರಟ್ತಪದೊಳುತ್ತಮನಾರ್ತು ಸಮಾಧಿವೆತ್ತು . . . ಪಡೆದಂ ಸುರರಾಜಪೂಜ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೪). 'ದ್ವಾದಶತಪ' ಪರಾ. **ಪನ್ನೆರಟ್ಪರಿಸ, ಪನ್ನೆರಳ್ಪರಿಸ** = ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ : ನೆಱೆದುವು ಪನ್ನೆರಟ್ಪರಿಸ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ವರುಷ]ಮುಗ್ರವಿರೋಧಿಜನಕ್ಕೆ ಮಿಟ್ತುಗಳ್ ನೆಱೆವವೊಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೯) ; ಮುನಿವರಂ ಪನ್ನೆರಳ್ಪರಿಸಕ್ಕೆ ಶಿವನ ಕೃಪೆಯೊದಗಿತೆನುತಿಂತೆಂದನು (ರಾಘಚ. ೧೦-೬೫). **ಪನ್ನೆರಳ್ಕೋಟಿ** = ಹನ್ನೆರಡುಕೋಟಿ : ಪನ್ನೆರಳ್ಕೋಟಿ ಚರಲಿಂಗಕೊಲ್ದು . . . ಪರಮಾನ್ನಮುಖ್ಯಂಗಳಂ ಹರಿಸದಿಂದೊಪ್ಪಿಸಿದೊಡೊಲ್ಲದಾಂ ಮನವೊಸೆದು ಪರಮಪ್ರಸಾದಮಂ ಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಅರಾಚ. ೨-೧೩-೨೨) ; ಪನ್ನೆರಳ್ಕೋಟಿ ಭೈರವರ್ ಪೌಲಸ್ತ್ಯದೆಸೆಯ ಬಾಗಿಲ ಕಾದು ಸಂತತ ವಿಶಾಲ ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಿರ್ಪ ಭೀಷಣನಾಮ ಭೈರವ (ನಂದಿಮಾ. ೩-೧೨). **ಪನ್ನೆರಳ್ಭೇದ** = ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆ,—ರೀತಿ : ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಪನ್ನೆರಳ್ಭೇದಮನೆ ತಳೆದ ತೇಜಸ್ಸಿಗಂ . . . ಕಮಲಾಕ್ಷಂಗಂ ತಮರ್ ತಾಮೆನುತ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೨-೧೯೦). [<ಪನ್ನೆರಡು]

ಪನ್ನೆರಟ್ತಪ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಟ್ಪರಿಸ 'ಪನ್ನೆರಟಿ' ಪರಾ.

ಪನ್ನೆರಾಟ್ಟು 'ಪನ್ನೆರಡು' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಲು 'ಪನ್ನೇಱಳೆ' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಲೆ 'ಪನ್ನೇಱಳೆ' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಳು 'ಪನ್ನೇಱಳೆ' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಳುಮರ 'ಪನ್ನೇರಳೆಮರ' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಳೆ 'ಪನ್ನೇಱಳೆ' ನೋ.

ಪನ್ನೇರಳೆಮರ, ಪನ್ನೇರಳುಮರ (ನಾ). ೧. ಪನ್ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ : ಪನ್ನೇರಳೇಮರ ಅವಳ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ನೆರಳನ್ನು ಹರಡಿತ್ತು (ನಾಲ್ಕುಮ. ೧೬೪) ; ಅವರ ಮನೆಯ ಕೈತೋಟದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪನ್ನೇರಳೆಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಪನ್ನೇರಳುಮರ** : ೨. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಳಿಹೂವಿನ ಲಕ್ಕಿಮರ : (ಕ). [ಪನ್ನೇರಳೆ(<ಪನ್ನೇಱಳೆ) + ಮರ$_1$]

ಪನ್ನೇರಿಳೆ 'ಪನ್ನೇಱಳೆ' ನೋ.

ಪನ್ನೇಳು 'ಪದಿನೇೞ್' ನೋ.

ಪನ್ನೇಱಳೆ, ಪನ್ನೇರಲು, ಪನ್ನೇರಲೆ, ಪನ್ನೇರಳು, ಪನ್ನೇರಳೆ, ಪನ್ನೇರಿಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನಾಯುಕ್ತವಾದ ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ ಸೀಬಿ ಪನ್ನೇಱಳೆ . . . ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧) ; ಅತ್ತಿ ಪನ್ನೇಱಳೆ ನೆನೆಗಡಲೆಯು (ಪಾದಿಕೀ. ೧೪೯-೨). **ಪನ್ನೇರಲು** : ೧. 'ಗುಡ್ಡ ಪನ್ನೇರಲು' ಪರಾ. **ಪನ್ನೇರಲೆ** : ೧. ಪನ್ನೇರಲೆ ಕೆಕ್ಕರಿಕೆ ಮಿಣಿಕೆ . . . ಮುಂತಾದ ಮಧುರಫಲಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬-೩) ; (ಮೈಶಿಗಿ. ೪೬-೯೩೦). **ಪನ್ನೇರಳು** : ೨. ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಬಿಳಿಹೂವಿನ ಲಕ್ಕಿಮರ, ಪನ್ನೇರಳು" (ಸಸ್ಯನಿ. ೬೬) ; "ಪನ್ನೇರಳು, ಬಿಳೀಹೂವಿನ ಲಕ್ಕಿಮರ" (ವೃಕ್ಷಾಪ. ೧೧೬). 'ಪನ್ನೇರಳುಮರ' ಪರಾ. **ಪನ್ನೇರಳೆ** : ೧. 'ಪನ್ನೇರಳೆಮರ' ಪರಾ. **ಪನ್ನೇರಿಳೆ** : ೧. ಡೇರಾ, ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಿಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೧೨೩). ೨. ಇಲ್ಲಿ ಪನ್ನೇರಿಳೆ ; ಅಲ್ಲಿ ಹೊಂಗುಲಾಬಿ ಹಂತಿ . . . ಹೊಸತೆ ಬಂತೊ ತಾಯ ಹರಕೆ ಹೂವ ರೂಪ ತಾಳಿ ! (ಅನಿಕೇ. ೨೦-೯). [ಪನಿ$_2$ + ನೇಱಳೆ(<ನೇಱಲ್)]

ಪನ್ನೊಂದು, ಹನ್ನೊಂದು (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸೇರಿದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಏಕಾದಶ : ಪತ್ತುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು ಪನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸದಂದು ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕಡವಿಯುಂ ತೊಟಿಲ್ವನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೧೯) ; ಒಂದಾದಿಯಾಗೆ ಪನ್ನೊಂದುವರಂ ಗುಣವದ್ಬ್ರತಚಿಹ್ನಂ ಗುಣಮಣಿಭೂಷಣಸೂತ್ರಮಮರ್ದುದವರ್ಗೆನ್ನಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೪); ಅರ್ಜುನನ ರಥಮೆಸಪ ಪನ್ನೊಂದನೆಯದು ಸೂತಾವತಾರಮುಂ ಹರಿಗಾಯ್ತೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೪) ; ಮುನ್ನಿನ ಗುಣದೊಳ್ಕೂಡಿರ್ಪನ್ನೆಱೆಯುದ್ದಿಷ್ಟವಿರತ ಪನ್ನೊಂದನೆಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೪೬) ; ಪನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ— ಪನ್ನೊಂದು, ಪನ್ನೆರಡು (ಶಮದ. ೧೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಹನ್ನೊಂದು** : ೧. ಅಲ್ಲಿಂ ಮೇಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಕಲ್ಪಂಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೨೬ವ); ಚಾಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರ[ಮ] ××× ಹನ್ನೊನ್ದನೆಯ ಕ್ಷಯಸಂವತ್ಸರದ...ಆದಿವಾರ[ದ]ಂದು(ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೩೨-೩೪ ; 1086) ; ಹತ್ತಱೊಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ನೀರ ತಾವರೆಯಂತಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೯-೨೩೦) ; ಹನ್ನೊಂದು ಓದಿದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕೇಳಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. (ಸತ್ತ) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸದ ಶ್ರಾದ್ಧದ ಭೋಜನ : ಪದಪಿನಿಂ ತಂದಿರ್ಪ ಬೇಳೆ ಬೆಲ್ಲಗಳನುಂ ಬದಿಗಿಕ್ಕಿ ಬರ್ಪ ಹನ್ನೊಂದ ಕಾಯುವೆನೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೬೬-೩೯೯) ; ಹನ್ನೊಂದರೊಳ್ ನೆರವಿಯಿಂ ಬಳಗವೆರೆದು ಚೆನ್ನಿಯಂ ಪೆಸರೆತ್ತಿ ತಣಿದುಂಡು ಮರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೮೫-೪೨೧).

ಪನ್ನೊರ್ವರ್, ಪನ್ನೊರ್ಬರ್, ಪನ್ನೋರ್ವರು = ಹನ್ನೊಂದು ಜನ : ಶತಾನೀಕ ಶತದ್ಯುಮ್ನ ಶತಚಂದ್ರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪನ್ನೊರ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರುಂ ಬೆರಸು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ವ) ; ಶ್ರೀದಾಸಿಅಮ್ಮನ್

ಕಂಚಿಯೊಳ್ ಪನ್ನೊರ್ಬ್ಬರನ್ ಎಱುದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗ ಅದನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೨೩-೮; ಸು. 740); ಅವ್ಯಾಬಾಧರು ಪನ್ನೊಂಸಾಸಿರದ ಪನ್ನೋರ್ವರು (ತಸೂವ್ಯ. ೧೬೬). [ಪನ್₁(<ಪತ್ತು₃)+ಒಂದು₃]

ಪನ್ನ್ಯಾಲ (ನಾ). ಪಾದದ ಅಡಿ,—ಕೆಳಭಾಗ : ವರಪನ್ನ್ಯಾಲಮನಾನ ನಾಬ್ಜಮನವಕರ್ಣಾಣಲ್ಕದೇನಾರ್ತರೇ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಪಪಾಯು 'ಪಪ್ಪಾಯಿ' ನೋ.

ಪಪುಳ್ಳಿ 'ಪೊಪ್ಪಳಿ₁' ನೋ.

ಪಪುಳ್ಳಿಅಚ್ಚಡ (ನಾ). ಬಣ್ಣಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಚ್ಚಡ,—ದುಪ್ಪಟಿ : ವಡ್ಡರ ಯಿಾರನ ಬೋಯಿಗೆ ಕಡಗ ಸ ೧ . . . ಚಿಟಿಪಾಗು ೧ ಪಪುಳ್ಳಿಅಚ್ಚಡ ೧ ಸಹ ಯಿನಾಮು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೧೪; 1533 ?). [ಪಪುಳ್ಳಿ(<ಪೊಪ್ಪಳಿ₁)+ಅಚ್ಚಡ₀(<ಪಚ್ಚಡ)]

ಪಪ್ಪ (ನಾ). ಸ್ತುತಿಪಾಠ ; ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತೋತ್ರ : ಬಗೆದಂದಮಪ್ಪ ತನು ಬಗೆವುಗೆಯುಂ ಬಗೆದಂದವಪ್ಪ ಕೆಯ್ತಂ ಚಿತ್ತಂಬುಗೆಯುಂ ಪಪ್ಪದ ದೇವರ್ ತೆಗೆದರ್ ಕಿಱಿಕಿಱಿದೆ ದುರಿತಹರಣನ ಬಗೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪).

ಪಪ್ಪವರ್=ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು ; ಮಂಗಳಪಾಠಕರು ; ವೈತಾಳಿಕರು : ಗಡಣದ ಸಂಗಡಂ ಪೊಗಟ್ವ ಪಪ್ಪವರುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೪); ಪ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಪ್ಪವರ ಪರಿಹಾಸಕರ ರಾಜರಾಜವಲ್ಲಭರಂದಣದ ಗೊಂದಣಂ . . . ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡು (ಅನಂಪು. ೬-೯೪ ವ); ಪಪ್ಪವರ ಮಂಗಳೋಕ್ತಿಯಿನುಪ್ಪವಡಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೦೫).

ಪಪ್ಪಂಗಾಯಿ 'ಪಪ್ಪಾಯಿ' ನೋ.

ಪಪ್ಪಕ₁ 'ಪಂಪಕ' ನೋ.

ಪಪ್ಪಕ₂ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಮಂಗಳಪಾಠಕ ; ವೈತಾಳಿಕ : ಉಪ್ಪವಡಿಸುವುದುಮಱಿಕೆಯ ಪಪ್ಪಕರೊಡನಾಡಿಗಳ್ ಪ್ರಬೋಧಿಸಿದರ್ ಮೇಲಪ್ಪ ಪದರಚನೆಯಿಂ ದೊರೆಯುಪ್ಪ ಮಹಾಮಂಗಳಪ್ರಬೋಧನೆಯಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೩). [<ಪಪ್ಪ]

ಪಪ್ಪಕ₃ 'ಪಪ್ಪುಕ₂' ನೋ.

ಪಪ್ಪಡ, ಪಪ್ಪಳ, ಹಪ್ಪಳ, ಹಪ್ಪಟಿ (ನಾ). ಉದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ತೆಳ್ಳಗೆ ಲಟ್ಟಿಸಿ, ಒಣಗಿಸಿದ ನಂತರ, ಕರಿದು ಅಥವಾ ಸುಟ್ಟು ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ : ಯಥೇಷ್ಟ ಶಾಕ ಪಪ್ಪಡ ಪಳಿದ್ಯಾ ದಧಿ ವ್ಯಂಜನವು ತಂಡತಂಡದ್ದರಿವಾಣಗಳ ಚಷಕದೊಳಗೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಪ್ರಸಭಾ. ೩೫-೫). 'ಪಪ್ಪಡಕಾರ' ಪರಾ. **ಪಪ್ಪಳ :** "ಪಪ್ಪಳ(ಡ) =ಪರ್ಪಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪); ಪಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗೆ ಪಚ್ಚಡಿಯುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ . . . ಮುಗಿದವು ಬೇಗಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೮-೨೦); ಶರ್ಕರೆಯ ಜೇನ್ಬುರುಡೆ ಪಪ್ಪಳಂ ಶುಂಟಿ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಕರೆಯು (ಪರಶು. ೧೫-೩೨). **ಹಪ್ಪಳ :** "ಹಪ್ಪಳ . . . ಪರ್ಪಟ=ಪಪ್ಪಳ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮); ಹಪ್ಪಳಂ ಕುಂಬಳದ ಸಂಡಗೆಯು ಸೇವಗೆಯೆನಿಪ್ಪವಿವು ಮೊದಲಾಗಿ . . . ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದಡೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೨); ತೆಗೆ . . . ಸಜ್ಜಿಗೆಯ ಗುಡ ಹಪ್ಪಳವ ಪುರಿಸಂಡಿಗೆಯ ಹೂರಿಗೆಯ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೦); ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಹದವಱಿದು ತಾಳಿಸಿದ ಕಮ್ಮನಪ್ಪ ಹಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗೆಗಳ . . . ಬಡಿಸಲು ಚಪ್ಪರಿದುಣುತಿರ್ದರು (ಗೋಮಟೇ. ೨-೧೨೯); ಹಱಕು ಹೋಳಿಗೆ ಲೇಸು ಮುಱುಕ ಹಪ್ಪಳ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೩೦); ತರಗು ತಿನ್ನುವವನ ಮನೆಗೆ ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). △ **ಹಪ್ಪಟಿ:** ಪರ್ಪಟಂ, ಹಪ್ಪಟಿಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

ಹಪ್ಪಳ ತುಪ್ಪಾನ್ನ=ಹಪ್ಪಳವನ್ನು ಕರಿದು, ಚೂರು ಮಾಡಿ, ಸಂಬಾರವಸ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲಸನ್ನ: ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಪ್ಪಳ ತುಪ್ಪಾನ್ನ, ಕೇಸರಿಭಾತು ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಹಪ್ಪಳದ ಎಲೆ**=ಹಪ್ಪಳದಂತಹ ಅಗಲವಾದ ದಪ್ಪ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ). **ಹಪ್ಪಳ ಹುರಿಯ ಅನ್ನ**=ಹಪ್ಪಳ ತುಪ್ಪಾನ್ನ : ಎನಗಿತ್ತ ಹಪ್ಪಳ ಹುರಿಯ ಅನ್ನ ಅದೆ ಕೊಡುವುದೀಗೆನಗೆ ಮಧುರಭೋಜನವಾ (ಕಎವು. ೨೫-೩).

[<ಪ್ರಾ. ಪಪ್ಪಡ./ಸಂ. ಪರ್ಪಟ./ಮರಾ. ಪಾಪಡ, ಪಾಪಡೀ/ತಮಿ. ಅಪ್ಪಳ; ಮಲ. ಪಪ್ಪಡ; ತುಳು. ಪಪ್ಪಡ, ಪಪ್ಪಳ, ಅಪ್ಪಳ, ಹಪ್ಪಳ; ತೆಲು. ಅಪ್ಪಡ, ಅಪ್ಪಳ, ಅಪ್ಪಲ]

ಪಪ್ಪಡಕಾರ, ಪಾಪಡಖಾರ, ಹಪ್ಪಳಕಾರ, ಹಪ್ಪಳಖಾರ (ನಾ). (ಹಪ್ಪಳವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ,-ಲವಣ ; "ಹಪ್ಪಳಕಾರ ಎಂಬ ವಸ್ತು'' (ಅನಂನಾ). **ಪಾಪಡಖಾರ :** ಪಾಪಡಖಾರ (ಹಪ್ಪಳಖಾರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೦). **ಹಪ್ಪಳಕಾರ :** ಸೋಡಿಯಂ . . . ಇದು ಉಪ್ಪು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಪ್ಪಳಕಾರ ಮುಂತಾದ ಲವಣಕ್ಷಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೭); ಹಪ್ಪಳಕಾರ (Baking Powder) ಎಂಬೊಂದು ಹುಡಿಯಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೯೮). **ಹಪ್ಪಳಖಾರ :** ಪಾಪಡಖಾರ (ಹಪ್ಪಳಖಾರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೦).

[ಪಪ್ಪಡ+ಕಾರ₂./ ತಮಿ. ಅಪ್ಪಳಕ್ಕಾರಮ್]

ಪಪ್ಪಯಿ 'ಪಪ್ಪಾಯಿ' ನೋ.

ಪಪ್ಪಲ (ನಾ). (?) : ಪಪ್ಪಲದಲರ್ಗಳ್ ಸಂಬಳಮುಪ್ಪಿನಮುಪವನಕೆ ನಿಚ್ಚವಯಣಂ ಬರುತುಂ ಪಪ್ಪಕವಾಗಿರೆ ಪಱಿಮೆಗಳುಪ್ಪಯಣಂಗೆಯ್ದುವಂದು ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೧). [?]

ಪಪ್ಪಳ 'ಪಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಪಪ್ಪಳಿ 'ಪೊಪ್ಪಳಿ₁' ನೋ.

ಪಪ್ಪಳಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಚೌಕಳಿ ನಮೂನೆಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ : "ಚೌಕುಳಿಬಟ್ಟೆ ; ಪಪ್ಪಳಿಬಟ್ಟೆ ; ಚೆಕ್ಕುಬಟ್ಟೆ" (Check. ಇಂಕನಿ). [ಪಪ್ಪಳಿ (<ಪೊಪ್ಪಳಿ₁)+ಬಟ್ಟೆ₂]

ಪಪ್ಪಾಯಿ, ಪಪಾಯ, ಪಪ್ಪಂಗಾಯಿ, ಪಪ್ಪಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಪರಂಗಿ : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ, ಪಪ್ಪಾಯಿ . . . ಬಗೆಬಗೆಯ ಹಲಸಿನ ಮರಗಳು ಅಲ್ಲಿದ್ದವು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೧೧); ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಪಪ್ಪಾಯಿಹಣ್ಣು ತಗೊಂಡು ಮಾಸ್ತರ ಜತೇಲಿ ಹೋಗು (ಚಿರಸ್ಮ. ೯೮); ಮಾವು ಮತ್ತು ಪಪ್ಪಾಯಿ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ 'ಎ' ಜೀವಾತು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ (ಆಡುಸಾ. ೬೧). **ಪಪಾಯು :** ಪರಂಗಿಹಣ್ಣು, ಪಪಾಯ (ಮೈಔಗ. ೧೮-೩೨೧). **ಪಪ್ಪಂಗಾಯಿ :** (ಕ). **ಪಪ್ಪಯಿ :** ಪಪ್ಪಯಿ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಾಗು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಕಬ್ಬನ್ನು . . . ಮಾಡಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೪೩).

[←ಪೋರ್ಚುಗೀ. ಸ್ಪ್ಯಾನಿಷ್. Papaya, Papayo./ಮಲ. ಪಪ್ಪಾಯ; ತುಳು. ಬಪ್ಪಂಗಾಯ; ತೆಲು. ಪಪಯಿ, ಪಪ್ಪಾಯಿ./ಹಿಂ. ಪಪೈಯಾ; ಮರಾ. ಪಪಈ, ಪಪಯಿಾ, ಪಪೈಯಾ, ಪೋಪಈ, ಪೋಪಯಾ]

ಪಪ್ಪು 'ಪರುಪು' ನೋ.

ಪಪ್ಪುಕ₁ 'ಪಂಪಕ' ನೋ.

ಪಪ್ಪುಕ₂, ಪಪ್ಪಕ₃, ಪೊಪ್ಪುಕ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪೊದೆಗಳನ್ನು ಬಡಿದು ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವುದು ; ಸೋವುವುದು : "ಪಪ್ಪುಕಮೆನೆ ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುವುದು" (ಕಣಾನಿ. ೩೬);

ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ—ಪಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ). **ಪಪ್ಪುಕ**$_3$: (೬). **ಪೊಪ್ಪುಕ** : "ಪೊಪ್ಪುಕಂ–ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುಹಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೨).

ಪಪ್ಪುರತುಂಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಂಬಿ : "ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿಕಾ—ಪಪ್ಪುರತುಂಬಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೩). [ಪಪ್ಪುರ$_0$ + ತುಂಬಿ$_2$]

ಪಪ್ಪುಳಿ, ಪೊಪ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪೊಪ್ಲಿ, ಪಪ್ಪುಳಿ (ಮೈಔಗ. ೭೭-೧೫೭೮). **ಪೊಪ್ಲಿ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?./ತಮಿ. ಪಪ್ಪುಳಿ]

ಪಬು, ಹಬು (ನಾ). ಯಜಮಾನ ; ಒಡೆಯ ; ಸ್ವಾಮಿ : (೬). **ಹಬು** : "ಹಬು-ಪ್ರಭು—ಒಡೆಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮) ; ಪ್ರಭು–ಹಬು (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಪ್ರಭು, ಹಬು ; ಪ್ರಸರ, ಹಸರ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಕೊಟ್ಟಂ . . . ಹಬುಗಳ ನೆಟ್ಟನೆಯ ವಿಚಿತ್ರಮಾದ ತೊಡರ್ಗಳನೊಲವಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೩-೪೨).
[<ಪ್ರಾ. ಪಭು./ಸಂ. ಪ್ರಭು]

ಪಬ್ಬ 'ಪರ್ಬ' ನೋ.

ಪಬ್ಬತಿ (ನಾ). ಗಿರಿಜೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ನಗನಾಥಾತ್ಮಜೆಯಲ್ಲಿ ಪಬ್ಬತಿಯೆನಲ್" (ಕಣಾ೯ಶಿ. ೯೭). [<ಸಂ. ಪಾರ್ವತೀ]

ಪಯ$_1$ 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಪಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಡಿ ; ಪಾದ : ದತ್ವಕ್ಕೆ ಯತ್ವಂ ಪದ,—ಪಯ (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ); ಪದ, ಪಯ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕಾಳಗದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ, – ತಂತ್ರ : ನೆಲನ ತಗ್ಗಿನಲುಪ್ಪರದ ಮೆಯ್ಕೊಲವಿನಲಿ ಪಾರಗದ ಬವರಿಯ ಸುಳುಹಿನಲಿ ಚಮ್ಮಟದ ಪಯ ವಂಚನೆಯಲಿ . . . ಕಾದಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೧೪-೬); ಪಯ ಮೈಲುಳಿಯಲೊಲೆದರು ಪಾದರಸದಂದದಲಿ ಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೨). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹಾಕುವ ರೀತಿ, – ಕ್ರಮ ; ಪದಗತಿ: ಪಾದದೊಳ್ಪಯಂ ಮೇಳಿಸಿ ಝುಂಕೆ ಬಿಂಕದೊಳೊಂಡಬಡೆ . . . ಭೂಪಾಳನ ಚಿತ್ರವಲ್ಲಭೆಗೆ ಸಂದುದು ರಂಭೆಯ ಲಾಸ್ಯವಿಭ್ರಮಂ (ಅನಂಪು. ೪-೯೦) ; ಪಯದ ಕರಾಭಿನಯದ ದೃಷ್ಟಿಯ ಕರಣದ ಭಾವದಂಗಹಾರದ ನಯಮಾಶ್ರಯಮಾಗೆಬೆಡಂಗಿಂಗಾಕೆಯನಾ ಭೂಪಾಳಬಾಳರಭಿವೀಕ್ಷಿಸುತುಂ(ಮಹಾನೇ. ೪-೫೬). 'ಪಯಪಾಡು' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಯ./ಸಂ. ಪದ]

ಪಯ$_3$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ; ಉದಕ : "ಅಮೃತೋದಕಮುಂಯೋಚಿಸಲೀಯರಡುನಾಮ ಪಯಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೧೦೦) ; "ಆಪಃ, ವಾಃ, ವಾರಿ,ಸಲಿಲಂ, ಕಮಲಂ, ಜಲಂ, ಪಯಃ . . . ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ, ಘನರಸಂ–೨೭ ಉದಕದ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ನೀರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೭) ; ಪಾಲಂ ಕೊಂಡು ಪಯಮನಿಳಿಕೆಯ್ವ ಮರಾಳಂ ಬೊಲು (ಜಯಕಾ. ೧-೨೨). ೨. ಹಾಲು ; ಕ್ಷೀರ : "ಊಧಸ್ಯಂ . . . ಪಯಃ, ಪೀಯೂಷಂ–ಈ ೬ ಪಾಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೧೯); ಸಲೆ ವತ್ಸನುಣ್ಣದ ಪಯಂ ನೇಮವೆಂದಡಂ . . . ಕೋಡಿದನೆ ಕೊಂಕಿದನೆ (ಬಸರ. ೭-೬೨) ; ಸವಿವ ಪಯಂ ತವರಾಜಂ ತನಿವಣ್ಗಳು ಶಿವಾರ್ಪಿತವಲ್ಲದುದಂ ಸವಿದ ಶರಣನಂತೆ ನಾಲಗೆಯೇಱು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೫). ೧, ೨ : ಉಚಿತವಹ ಸಮಯದಲನಾಯಾಸದಿಂ ಪಯವ ಸೃಜಿಸಿ ಜನರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಕೊಟ್ಟು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೩). [ಸಂ. ಪಯಸ್]

ಪಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಪಡೆ : ನಿಲ್ಲದಿರೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ಪಸೆಯಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆ ಶೌರಿಯಿಂ ಪಯಂಬಡೆದಾ××× ನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೬೮). [ಪಯ$_0$ (P←ತಮಿ. ಪಯ)+ಪಡೆ$_1$]

ಪಯಃಕಣ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ,—ಬಿಂದು : ಆ ಕುರುತಿಲಕನ ಮೆಯ್ಯೊಳನೇಕಪಯಃಕಣಗಣಂ ಪೊದಟ್ದುವು ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಕಾಂತೆಯಿತ್ತ ಮುತ್ತಿನ ವೈಕಕ್ಷದ ತೆಱದಿನಭಿಷವೋತ್ಸವವಿಧಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು.೧೦-೪೭); ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರಮಂ ತೃಣಪಯಃಕಣದಿಂದಿಱಿಕೆಯುದ್ದ (ಪಂಪಾಪು. ೧-೧೪) ; ಶಿಶಿರಪಯಃಕಣವೆರಸಿದ ಕುಶೇಶಯಚ್ಛದಮನಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಾಷ್ಪಜಲಪ್ರಕರಮಿಂತರುಣಿಗಳ್ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಜಗವಿ. ೩-೮೭). [ಸಂ.]

ಪಯಃಕಣಿಕೆ (ನಾ). = ಪಯಃಕಣ : ಬಳಸಿದ ಬಂಬಲ್ಗುರುಳೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಪಯಃಕಣಿಕೆ ಸಿಂಧುವಾರಲತಾಂತಾವಳಿಯೆನಿಸಿ ತುಱುಗೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೮). [ಸಂ. ಪಯಃಕಣಿಕಾ]

ಪಯಃಕೇಲಿ, ಪಯಃಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಾಟ ; ಜಲಕೇಳಿ. **ಪಯಃಕೇಳಿ** : ಕುಂತಳಕೌಟಿಲ್ಯವೃತ್ತಿ ಪಿಂಗಿದುದಬಳಾಸಂತತಿಗೆ ಪಯಃಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೪೫). [ಸಂ.]

ಪಯಃಕೇಳಿ 'ಪಯಃಕೇಲಿ' ನೋ.

ಪಯಃಪತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವರುಣ. ೨. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಒಡೆಯ : ಅತಿಶಯಸಾಮವೇದಮದು ಗೋಪುರಮಾಗಿ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಪಯಃಪತಿದಿಶೆಯೊಳ್(ಶಬಶಂ. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಪಯಃಪಯೋಧಿ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಸಮುದ್ರ ; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ : ಪಯಃಪಯೋಧಿ ಫೇನಸಂಕಾಶದುಕೂಲಪ್ರಚ್ಛದಾಚ್ಛಾದಿತ ವಿಚಿತ್ರನೇತ್ರೋಭಯೋಪಧಾನ ಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಪಯಃಪೂರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು ; ಸರೋವರ. ೨. ಹಾಲಿನ ಪ್ರವಾಹ ; ಹಾಲಿನ ಪೂರ : ಸಲಿಲಾಶಯಂ ಪಯಃಪೂರಮನಾಂತುದೋ ದಿಟಕೆ ತಾನೆನಿಸಿತ್ತಮೃತಾಂಶುರಶ್ಮಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೯). [ಸಂ.]

ಪಯಃಪ್ರತಾನ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಮೊತ್ತ,—ಸಮೃದ್ಧಿ : ಆ ಕಳಮಧಾತ್ರಿ ಕಣಿಶಕುಚಾಕಲಿತ ಪಯಃಪ್ರತಾನದಿಂ ಬಳೆಯಿಸೆ . . . ರಾಜಶುಕಾನೀಕಶಿಶುಪ್ರತತಿ ಬಳೆವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೩). [ಸಂ.]

ಪಯಃಪ್ರವಾಹ (ನಾ). = ಪಯಃಪೂರ ೧ : ಕ್ಷೀರವಾರಿಧಿವಾರಿಯೆಲ್ಲಮನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪೊಯ್ವಂತೆ ಪೊಯ್ದ ಪಯಃಪ್ರವಾಹಮುಂ ಬಾಲಕನಬಲಂ ಸೈರಿಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಪಯಗತಿ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯುವ ರೀತಿ,—ಕ್ರಮ ; ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಬಗೆ: "ಪಯಗತಿ–ಪದಗತಿ = ಗಮನ ಕ್ರಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ಪದಗತಿ–ಪಯಗತಿ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರ,—ಉಪಾಯ : ಚಾರಿಯನು ಚಾರಿಗಳ ಪಯಗತಿಯೋರೆಪೋರೆಯ ಬವರಿಗಳ ಸಂಚಾರಣೆಯಲಬ್ಬರಿಸಿ ತಿವಿದನು ರಾಘವೇಶ್ವರನ (ತೊರರಾ.೬-೨೮-೪೮). [ಪಯ$_2$ + ಗತಿ]

ಪಯಗರಡಿ (ನಾ). ಈದ ಕರಡಿ ; ಮರಿ ಹಾಕಿದ ಕರಡಿ : ಹರಿಸೀಳೋಪಳಮುಂ ಪಯಗರಡಿಯುಮಿರೆ ಸೀಳಯುಗಳಮೊಂದೆಳಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೭) ; ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಮುದುಡಿದ ಪಯ[ಪಾಠಾಂ. ಮುದು]ಗರಡಿಯ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪರಿಯೆ ಪರೆದೆಲೆಯೆಡೆಯಿಂ ತರುಣರವಿಕಿರಣತತಿ (ಲೀಲಾಪ. ೭-೧೧೪). [ಪಯ$_1$(<ಪಯನ್)+ಕರಡಿ$_1$]

ಪಯಗರಿ (?) (ನಾ). (?) : ಊರುಂ ಮಾಳೆಯುಂ ತಿಂಬಗುರು ಪಯಗರಿಯ ತನಿಗೊಂಬಂ ಬಳೆಗೊಯ್ಯಲ್ ಪೂಣ್ದು ತುದಿಯೊಳೋಡಿ ಪೋಪ ಭೀರುವಪ್ಪ ಪಣಿದಕಾಱನಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೯ ವ). [?]

ಪಯಗಱ್^{3} (ಕ್ರಿ). ಹಾಲನ್ನು ಕರೆ,—ಹಿಂಡು : ಘನಕಾಮಧೇನುವ ಬರಿಸಿ ವಿನುತ ಪಯಗಱೆದು ವಲ್ಮೀಕವ ಕರಗಿಸಿ ಚಿನುಮಯಮೂರ್ತಿಯ

ಕಂಡ (ಕಂನವಿ. ೫-೩೧). [ಪಯ$_3$ + ಕೞಿ$^{3}_{1}$]

ಪಯಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಲಿನೊಳಗೆ ಸೇರು,—ಹೊಗು : ಹೂರಂ ತ್ರಿಕಟುಕಮಂ ಕಾಬ್ಬೇರೆ ಸುತಕ್ಕೋಲಘಟ್ಟ ಸಿತಜಲಧರಮುಮಂ ವಾರಿಯೊಳರೆದೀಂಟೆದುವೆ ನಿವಾರಿಕು ಪಯಗೂಡಿದೆಯ್ದ ಮುಳ್ಳಿನ ವಿಷಮಂ (ಖಸುದ. ೨-೧೩೧). [ಪಯ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಪಯಣ, ಪೈಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರವಾಸ; ಪ್ರಸ್ಥಾನ ; ಪ್ರಯಾಣ : "ಯಾತ್ರಾ, ಪ್ರಯಾಣಂ, ಪ್ರಸ್ಥಾನಂ—ಈ ೩ ಪಯಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೮); ಭೋಂಕೆನೆ ಪಯಣದೊಳೆಮ್ಮಂ ಸೋಂಕಿದ ಶರದೃತುವೆ ಬನದೊಳವತರಿಸಿದುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೭) ; ಪಯಣದೊಳಶೇಷಶಕುನಂ ನಯಮಂ ಕುಡೆ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫) ; ಮರುಳ ಪಯಣಕ್ಕೆ ತಱಗೆಲೆಯೆ ಸಂಗಡಿಗನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೯೫) ; ಹಾದಿಯನು ಸವೆದಾದರು ಯಮಪುರದತ್ತ ಪಯಣಕ್ಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೦-೧೭) ; ಆ ಸಂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಯಣವನ್ನು ನಿಧಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಳಹು. ೪). ೨. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ದಂಡಯಾತ್ರೆ: ನಿಶಾವಸಾನಸಮಯದೊಳ್ ಪಯಣದ ಸೂಟಂಗಾಳೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಬೀಡೆತ್ತಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೬-೧೨) ; ಅಖಿಳಸೇನಾತತಿಗೆ ಪಯಣಮಂ ಪೇಳ್ದನಾಗಳ್ (ಚಿಬಪು. ೨೫-೨) ; ಮುಂದಣ ಪಯಣವ ನಿರ್ಧರಗೈದಾಗ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟನು ಹೊಱಬೀಡ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೯) ; ಎಲ್ಲರೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪಯಣ ಮಾಡಿ ಜಗನ್ನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೮೧). ೩. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಾದಿ,—ಮಾರ್ಗ ; ಒಂದು ದಿನದ ಹಾದಿ : ಶ್ರೀವಿಜಯನುಂ ವಿಜಯನುಮುರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕನುಮಂ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯುಮಂ ಕೞಿಪಲ್ ಮೂಱು ಪಯಣಮೊಡವೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೦ ವ) ; ಕೆಲವಾನುಂ ಪಯಣಂಗಳ್ ಸಲೆ ಸಮನಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೮೮) ; ಉದ್ಭಟಭೂಮಿಪಾಲಕಂ . . . ಪಿರಿದುಂ ಪಯಣಂಗಳಿಂ ಸಮಂತೆಟ್ಟಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೧೦೨) ; ಭರದ ಪಯಣದ ಮೇಲೆ ಪಯಣದಲುರವಣಿಸಿ ನಡೆತಂದು... ಹರಿಹಿದವು ಗುಡಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೨-೬). **ಪೈಣ :** ೧. ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ಪೈಣವಿತ್ತು ತಮೋರಜಗುಣದವರ ಬಾಧಿಯ ತಪ್ಪಿಸಿ ಉತ್ತಮ ಯಾತ್ರಿ ಮಾಡಿಸುವದು (ವಿಪ್ರಸು. ೨೪-೧) ; ಸುಗಂಧರಾಜೇಂದ್ರನು ಉದಯಕಾಲದೊಳ್ ಪೈಣವಂ ಮಾಡುವಾಯಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನಿತ್ತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೫೭-೫) ; ಏಕಾಏಕಿ ಪೈಣ ನಡೆದು . . .ಕಾಶಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಶೇರಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೩) ; ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಪೈಣ ಆದ ತರುವಾಯ ನಮಗೆ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ಹೋಯಿತು (ಸುಮುಚ.೨೫೮).

ಪಯಣಮಾಗು = ಮುತ್ತಿಗೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡು : ಬಂದೊದವಿದ ದೊರೆಗಳ ಪೌಜುಂ ಪದಪಿಂದಂ ಪಯಣಮಾದುದಾಡಂಬರದೊಳ್ (ಹವಿನ್ಮಾರ. ೩-೨೮). [<ಪ್ರಾ. ಪಯಾಣ./ಸಂ. ಪ್ರಯಾಣ]

ಪಯಣಂಗೆಯ್, ಪಯಣಗೈ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಮಾಡು ; ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು : ಭೂಲೋಕದತ್ತಣಿಂ ಪಯಣಂಗೆಯ್ದ ನೃಪನ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿ ಯುವತಿಗೆ (ನರಚ. ೭೯-೨೦೫ ವ). **ಪಯಣಗೈ :** ನವೀನದಂಪತಿಗಳಿರ್ವರುಂ ರಸದ ಹರಿಗಲನೇರಿ ಜೇನುಹೊಳೆಯಲಿ ತೇಲಿ ಪಯಣಗೈದರು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೧-೧೧೨೭). [ಪಯಣ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪಯಣಂಬರ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ ಬರು,—ನಡೆತರು : ಅಂತು ಪುಂಡರೀಕಿಣಿಗಭಿಮುಖನಾಗಿ ಪಯಣಂಬಂದು . . . ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಆಪಿಪು. ೪-೯೨ ವ) ; ಕೆಲಕೆಲದೊಳ್ ರಾಜಸುತರ್ ಕೆಲಬರ್ ಬರೆ . . . ವಜ್ರಬಾಹು ಪಯಣಂಬಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೨) ; ಒರ್ವಂ ದೂರದಿಂ ಪಯಣಂಬಂದು ನಾಡೆಯುಂ ಬೞಲ್ದು . . . ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪೭).

[ಪಯಣ + ಬರ್(<ವರ್)]

ಪಯಣಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡು ; ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ತೆರಳು : ಅವರ್ಗೆ ಲೋಚುಗೆಯ್ದು ಬ್ರತಂಗಳನೇಱಿಸಿ ಪಡಿಕವಣಂ ಬೇಟಿಕೊಂಡಗೊಂಡುತ್ತರಾಪಥಕ್ಕೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ . . . ದೇಶಮನೆಯ್ದಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೧-೨೫) ; ಪಾಂಡವರ್ . . . ಶಕುನಂಗಳೆಲ್ಲಮುತ್ತರೋತ್ತರಂ ತಿದುರ್ಪಿನಮುತ್ತರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋಗಿ(ಪಂಪಭಾ.೩-೩೩ವ); ಅಂಬರಚರರಾಜನಂಬರಚರಗೋಚರೋಚಿತಪ್ರಸ್ಥಾನದಿಂ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ವ) ; ಪೊೞಲ ನಡುವಣ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ದ್ವಾರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋಪುದುಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೭-೭ ವ).

[ಪಯಣ + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪಯಣಗತಿ, ಪೈಣಗತಿ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣದ ನಡೆ,—ಮಾರ್ಗ : ಆ ಮುಂದಣ ಪಯಣಗತಿಯ ಸಂಚುವಱಿಯುವ ಸಂಬಂಧಮಂ ಶರಣಮನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು (ಘನಪ. ೪೯-೪೫); ಹರುಷಪುಳಕದ ಹರಹಿನಲಿ ಹಯಕರಿವರೂಥಪದಾತಿಬಲಸಹಿತರಿದಿಶಾಪಟಮಲ್ಲ ಬಂದನು ಪಯಣಗತಿಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೭) ; ಆ ಮಾಧವಂ ಪಯಣಗತಿಯಿಂದೆ ಗಜಪುರದ ಸೀಮೆಗೈತಂದು (ಜೈವಿಭಾ. ೭-೧೩). **ಪೈಣಗತಿ :** ನಿನ್ನಯ ನೆನವೆ ಮುಕುತಿಪಥಕೆ ದಾರಿಗಿದೆ ಪೈಣಗತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬುತ್ತಿ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೦-೩).

[ಪಯಣ + ಗತಿ]

ಪಯಣಗೈ 'ಪಯಣಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಯಣನಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡು; ಸಂಚಾರಮಾಡು : ಕಲಿತು ನಾನವರೊಡನೆ ಪಯಣನಡೆವೆನು ಮುಂದೆ (ಇಂಗೀತ. ೯೩-೨೧).

[ಪಯಣ+ನಡೆ$_1$]

ಪಯಣಪರ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ ಪರಮನು ಪಯಣಪರನಾದ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೧೧).

[<ಸಂ. ಪ್ರಯಾಣಪರ]

ಪಯಣಲಗುನ(ನಾ). ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ತಕ್ಕ ಮುಹೂರ್ತ,-ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ : ಬೇಟಿಕೊಂಡಗೊಂಡುತ್ತರಾಪಥಕ್ಕೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಮುಟ್ಟನುರೆ ಸಾಕೇತಪುರಿಗಾಗಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೫-೧).

[<ಸಂ. ಪ್ರಯಾಣಲಗ್ನ]

ಪಯಣವೀಳೆಯ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಮೊದಲು ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ; ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವೀಳೆಯ : ಪಯಣವೀಳೆಯವಾಗುವವರೆಗೆ ಈ ಯಿನಿಬರೂ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಯೊಳಗೇ ಗೌರವದ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿರಲಿ (ಬಿರುಗಂ. ೩೭-೭). [ಪಯಣ + ವೀಳೆಯ]

ಪಯಣಸನ್ನದ (ನಾ). ಯುದ್ಧೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಿಕೆ : ಪಲವುಂ ಗಡಿಗೋಂಟೆಗಳ ಬಲಮಂ ಪಯಣಸನ್ನದಂಗೆಯ್ವುದೆಂದು ರಾಯಸಂಗಳಂ ಕಳುಪಿ (ಚಕವಿ. ೫-೭೭). [<ಸಂ. ಪ್ರಯಾಣಸನ್ನದ್ಧ]

ಪಯಣಿಗ, ಪೈಣಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕ ; ಪ್ರವಾಸಿ: ಕೂರ್ಮೆಯಿನೆಮ್ಮ ಜಾತ್ರೆವಯಣಿಗರ್ಗೆ ನೇರಿಟ್ಟಾಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪೊರೆಯ್ಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೮-೧೯) ; ಅದು ಒಬ್ಬ ಪಯಣಿಗನನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದ ಕವಿತೆಯಾಗಿತ್ತು (ಬರಬಾ. ೬). **ಪೈಣಿಗ :** ಪೈಣಿಗರಾಗುವಡೆ ಮನೆಗೈದಿ ಬರಲವನಿಪನು ಕಲಿಕರ್ಣ ರಾಗವತಿ ನಡೆತಂದು ವಿನಮಿತಳಾಗಿ ನೀವೀಗಾರ ಕಾರ್ಯಕೆ ಹೋಗುವಿರಿ ಪ್ರಾಣೇಶಯೆಂದಳು ನಗುತ ಭಾನುಮತೀ (ಜಿನಭಾ. ೫೭-೪೬). [ಪಯಣ + -ಇಗ]

ಪಯಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು ; ಸಂಚರಿಸು : ಮಾವ ಅಳಿಯ ಮಂಗಳೂರಿಗೆ ಪಯಣಿಸಿದರು (ಒಡ್ಡ ಉ. ೪೨). ೨. ತಿರುಗು ; ಓಡಾಡು : ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸದೊಳು ಒಳಹೊಕ್ಕು ಹೊರಬರುತ ಲೋಮದೊಳು ರಕ್ತಕಣದೊಡನೆ ಪಯಣಿಸುತ . . . ಕೊರಗುತಿರುವೆಲೆ ಅಹಂಭಾವ (ಮಲೆದೇ. ೩೩-೪). [ಪಯಣ + -ಇಸು$_3$]

ಪಯಣೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವಿಕೆ : ಮುನಿಪನು . . . ಪಯಣೋದ್ಯೋಗಮನನಾದನು ಸರಾಗದಲಿ(ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೩) ; ಕಾಗದವೆಲ್ಲವ ಕೈಕೊಂಡು ಪಯಣೋದ್ಯೋಗವ ನೆನೆದಳಳ್ತಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೮-೩೮). ೨. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದವನು : ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರಿಗೆ ಪಯಣೋದ್ಯೋಗರಾದರು ಜನಕನಾಜ್ಞೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೧). [<ಸಂ. ಪ್ರಯಾಣೋದ್ಯೋಗ]

ಪಯದಳ (ನಾ). ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸೈನ್ಯ ; ಪದಾತಿಬಲ : ಕೈಯ ಕೈದುವನಿಳುಹಿ ಪಯದಳ ಬೀಳುಗೊಂಡುದು ಖೇಚರೇಶ್ವರನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೫೩) ; ತಳಪಟವ ತುಂಬಿತ್ತು ಪಯದಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೮). [ಪಯ$_2$ + ದಳ$_2$(=ದಲ)]

ಪಯನ್, ಪಯ$_1$, ಪಯಿನ್$_1$, ಹಯನ$_1$, ಹಯನು, ಹಯಿನು, ಹಯ್ನ, ಹಯ್ನು, ಹೈನ, ಹೈನು (ನಾ). ೧. ಈದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ತನ್ನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳಗೊಳ್ಪುದುವಪ್ಪ ಪತ್ತು ಪಯನುಮಂ ಮೂಸಾಸಿರಗಂಡುಗ ಬತ್ತಮುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೨-೩) ; ಪಶುವೆಮ್ಮೆ ಕುಱಿಗಳೆಂಬಿವು ಪಸುಧೆಗೆ ಪಯನ್ (ಸಮುಪ. ೯-೧೧೬). **ಪಯ$_1$** : ೧. ಕೆಚ್ಚಲ ಬಾಹು ಪುಟ್ಟಿದುದು ತೊಟ್ಟನೆ ನಮ್ಮ ಪಯಕ್ಕೆ (ಪಸಾರ. ೪೬೮) ; ಪಡೆಪೊಡೆ ಪಯದಿಂ ಪಯಮುಂ ತಡೆಯದೆ ಕೆಳೆಗೊಳ್ವರದಱ ಕಱುವಂ ಚದುರರ್ (ಸೀತಿಪುಂ. I, ೩). **ಪಯಿನ್$_1$** : ೧. ಪಯಿನಂ ಕಂಡು ಕಱುವಂ ಬಿಡುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೭೦). **ಹಯನ$_1$** : ೨. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವು : ಹಾಲ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹಯನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಅವನ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೩೯) ; ಹಯನಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಆಕಳ ಹಿಂಡುವುದು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೨೨). **ಹಯನು** : ೧. ಕಾಮಧೇನು ಮನೆಯಲಿರಲು ಬೇಱೆ ಹಯನನಱಸಲೇಕೆ (ಬಸವ. ೬೦೨) ; ಬಱಿದಂ ಹಯನ ಮಾಳ್ಪರೆಂದು . . . ನುಡಿಯೆ (ಚಬಪು. ೬೨-೭೦); ಹಸುಮಕ್ಕಳ ಹಯನುಗಳ ಬಸವಳಿಸದೆ . . . ಬಗೆಯೊಸೆದುಚಿತದೊಳೋವುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೪೫) ; ಬಹಳಷ್ಟು ಬರಡು, ಒಂದೆರಡು ಹಯನು (ಚಂದ್ರಮಾ. ೧೭-೨). ೨. ಪಾಲ್ಗಡಲಿದಿರಲಿರೆ ಹಯನನಱಸುವರೆ (ಸಂಬಿರ.೧೩-೪) ; ಈ ಸುತನು ಜನಿಸಿದೊಡವಗೆ ಹಯನಿಲ್ಲ (ಸಂಭಪ. ೧೭-೮೨) ; ಕಟ್ಟಿಬೇಕು ಕಾಟದೆಮ್ಮೆ ಅದಱ ಹಯನ ಎಷ್ಟಾದರು ಉಣಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೨-೫೫ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಯನು ಇಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೭೮). **ಹಯಿನು** : ೧. ನಡಿಯಿರಿ, ಹೊಲೆಯರಲ್ಲಿ ಹಯಿನು ಕಾದುಕೊಂಡಿದೆ (ಮೊಸಂಸಾ. ೩೨). **ಹಯ್ನ** : ೨. ದನಕರುಗಳು ಬಹಳ ಇದ್ದವು. ಹಯ್ನವೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ಕ. ೪-೨೨೦). **ಹಯ್ನು** : ೨. ಜೋಳದ ಬೋನಕ್ಕೆ ಬೇಳೆಯ ತೊಗೆಯಾಗಿ ಕಾಳೆಮ್ಮೆ ಕಱೆದ ಹಯ್ನಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಯನಾಗಿ] ಬೆಳವಲಮೇಳವ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೭) ; ಆಕಳ ಹಯ್ನು ತುಸು ಆದಾಗ್ಯೂ ಬಹು ಆರೋಗ್ಯವು (ಮುಂಬಯಿ. ಕ. ೧-೨೧). **ಹೈನ** : ೧. ಕಱೆವ ಹೈನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಹೈನು]ಗಳಲ್ಲದೆ ಬಂಜೆವಯ್ನಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೪೬); ಹೈನದ ಕೆಲಸ. . . ಮಕ್ಕಳ ಉಪಚಾರ—ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅಸ್ಪದವೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಜನಜೀ. ೩೮); ಕೈಗೊಬ್ಬ ಕಾಲಿಗೊಬ್ಬ ಆಳು. ಬತ್ತದ ಹೈನ (ಮಣ್ಣಿಪು. ೯). ೨. ಮಲ್ನಾಡದ ಆಕಳು ಜವಾರೀ ಆಕಳಿಗಿಂತ ಕಿರಿದಾದದ್ದು ; ಅದರ ಹೈನವೂ ಅಷ್ಟಕ್ಕಷ್ಟೆ (ಕಭಾಗೆ. ೫೭) ; ಎಮ್ಮೆ ಆಕಳುಗಳು ಹೈನದ ಸಲುವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವು (ಕಾರವ. ೩೬) ; ಹಾಲು—ಹೈನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು ಹೋದಷ್ಟೂ ಸಂತಾನ ವೃದ್ಧಿಯಾಗದಿರುತ್ತದೆಯೆ ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯). **ಹೈನು** : ೧. ಬರಡು ಹೈನಾಗಿರಲು ತನುಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯುಂಟೆ (ವಿವೇಭ. ೧೦-೪೧); ಕಂದಯ್ಯ ಅತ್ತಾರೆ ಕಣಗೀಲು ಚಿಗತಾವು . . . ಬಾಲನ ಬರಡಾಕಳೆಲ್ಲ ಹೈನಾಗೆ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೭೯). ೨. ದನಕರುಗಳ . . . ಹೈನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ (ಕಅಪು. ೭-೧೪).

ಪಯನಾಗು, ಹಯನಾಗು, ಹೈನಾಗು = ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಹಸುವಾಗು ; ಕರಾವಾಗು : ಪಯನಪ್ಪ ಪಸುವಂ ತಣಿಪಿನಯದಿಂ ಕಱೆದು ಪಾಲಂ ಕೊಳ್ವಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೨೧೮-೬) ; ನೀನೊಲಿದರೆ ಬಱಿದು ಹಯನಾಗುವು[ಪಾಠಾಂ. ಹಯನಹು]ದಯ್ಯಾ (ಬಸವ.೬೬); ನಿನ್ನ ಶೀಲಂಗಂಡು ಸುರಭಿ ಹಯನಾಯಿತ್ತು (ಬಸರ. ೯-೮೨) ; ಬಱಿದು ಹಯನಾಯ್ತು (ರೇವಣ. ೩೩-೫೪) ; ಹೇಱುವ ಗೊಡ್ಡು ಹಯನಕ್ಕು ಗುರುಕರುಣ ತೋಱುವ ದಿನಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೬) ; ಅಡ್ಡಡ್ಡ ಮಳೆ ಬಡಿದು ದೊಡ್ಡೊಡ್ಡ ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಗೊಡ್ಡಗಳೆಲ್ಲ ಹೈನಾಗಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೫೩). **ಹೈನ ಮಾಡು** = ಪಶುಪಾಲನೆ ಮಾಡು : ಈ ಪರಗಣೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಜನರು ಹೈನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಗ್ರೇಟಬ್ರಿ. ೪) ; ಇವರಿಗೆ ಹೈನ ಮಾಡುವುದು ತಿಳಿದಿದ್ದತೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೩೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಯ = ಫಲ, ಲಾಭ, ಸವಿ./ಪ್ರಾ. ಪಯಾ = ಜನ್ಮ ನೀಡು./ಸಂ. ಪ್ರಜನನ=ಗರ್ಭಧಾರಣೆ, ಜನನ]

ಪಯನಾವು (ನಾ). ಈದ ಹಸು ; ಕರು ಹಾಕಿದ ಆಕಳು : ಆ ಮುನಿಪಂ ನೋಂತು ಬಡವಾಗಿ ವಿಕರಾಳವಾದ ರೂಪುಮಂ ಕಂಡು ಕೆಂಗೋಲ್ಮಸಗಿದ ಪಯನಾವು ಪರಿದಱುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೧) ; ಆದೊಡವಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಯನಾವಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಾಕಳಂ]ಕೊಳ್ವೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೬-೭) ; ಬರುತಿರ್ಪಾ ಮುನಿಪನ ಕೃಶಶರೀರಮುಂ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚಿ ಪಯನಾಟ[ವು] ಕರಂ ಪರಿತಂದು ಪಾಯೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೩೩).

[ಪಯನ್+ಆವು]

ಪಯನು (ನಾ). ಸವಿ : ಇತ್ತಲು ಪರವೆಗೆ ನಂಬಿಗೆ ಪಲವು ಕಾಲದಗಲ್ಕೆ ಪಯನಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯ ಹಯನಾಗಿ] ಪ್ರಣಯಕಲಹಂ ಕಾಲೂಱು ಸುಖದ ಮಳೆ ಕಱೆದು ನೇಹದ ಬಿತ್ತಂಕುರಿಸಿ ತವಕಂ ತಳಿರ್ತು ಸಮಾನುರಾಗವರಲ್ದು ಪ್ರೇಮಾಲಿಂಗನದೊಳ್ ಶಿವಾರ್ಪಿತಂ ಸಿಲ್ಕಿ ಸಫಲವಾಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೯೬). ‘ಪಯನ್’ ಪರಾ. [←ತಮಿ. ಪಯ]

ಪಯಪಾಡು, ಪೈಪಾಡು (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಕ್ರಮ,—ರೀತಿ : (ಕ). ೨. ಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ,—ಪಟ್ಟು; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರ : ಸುಳಿದರೆಡಬಲ ಚಾರಿಯಲಿ ಚಾಪಳದ ಪಯಪಾಡಿನಲಿ . . . ಭೀಮ ಕೌರವರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೨) ; ಲುಳಿಯ ಪಯಪಾಡುಗಳ . . . ಲಾಘವದೊಳು ವಿಚಿತ್ರದ ವೀರರೊಪ್ಪಿದರಸಮಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೧-೨೨) ; ಪಯಪಾಡು ಮುರಿಪು ಮೈಲುಳಿ ಲಾಗುಲವಣಿ ಲಕ್ಷ್ಯಂಗಳಿಂ ಧುರದೊಳೇಱಿಂ ತೋಱು (ಚಬಪು. ೩೮-೩೮) ; ಖಳ ದನುಜಾಂತಕರು ಕಾದಿದರು ಪಯಪಾಡಿನಲಿ ಸಮವಾಗಿ (ಕೋಗಯ. ೧೦-೫೦). ‘ಪಯಗತಿ’ ಪರಾ. ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಿಡುವ ಭಂಗಿ ; ಪದವಿನ್ಯಾಸ : ಪಯಪಾಡು ನಿಚ್ಚವಣೆ ಚಾಳೆಯುಂ . . . ಲುಳಿ ಪುದಿದೆಸೆವಿನಂ ಕರಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್(ಧರ್ಮಪ.೨-೨೬);

ನೇಮನೆಲೆ ಪಯಪಾಡು . . . ತಿರುಪಿನಲಿ . . . ಮಾಯಾದೇವಿ ಮೋಹಿಸಿ ಪಾತ್ರವಾಡಿದಳು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೫೭). **ಪೈಪಾಡು :** ೩. ಮೃಡನೊಲ್ದು . . . ವಿನೂತನದ ಪನ್ನೆರಡು ಪೈಪಾಡು ಪಿರಿದೆನಿಸು ವೈವತ್ತೊಂದು ಚಾಲಿಯಿಂದೆ ತಿರುಪುಗಳ್ಪತ್ತು ತೆಱದಿಂದೆ ನಾನಾತೆಱದ ಕರಣಂಗಳಿಂ ನರ್ತನಂಗೆಯ್ವುತಿರೆ (ಪಾಸೋಪು. ೧-೪೮).

[ಪಯ್$_2$+ಪಾಡು$_3$]

ಪಯಬಿಂದು (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಹನಿ,—ತೊಟ್ಟು : ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ಜನನಿಯರು ಮೊಲೆಯುಣಿಸಲಾ ಪಯಬಿಂದುಗಳನದನೆಣಿಸಲಳವೇ (ಹರಿಸಾ. ೬೨). [ಪಯ್$_3$ + ಬಿಂದು]

ಪಯವುಲಿ (ನಾ). ಈದ ಹುಲಿ; ಮರಿ ಹಾಕಿದ ಹುಲಿ : ಪಯವುಲಿಗಳ್ ಮೊಲೆಯೂಡಿದುವಾ ಹರಿಣಂಗಳಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೮೨೬).

[ಪಯ್$_1$(< ಪಯನ್) + ಪುಲಿ]

ಪಯಶ್ಚರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮೊಸಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಜಂತು,—ಜಲಚರ : ಕುಪಿತ ಮರುತ್ಸುತರವಕಳ್ಕಿ ಪಯಶ್ಚರನಿಕರಸಂಭ್ರಮೋಲ್ಲಹರಿಕೆ ಭಾವಿಪೊಡೆ ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಳಂ ಕಿಱಿತ್ತು ಪಾಱುವಂತಾಯ್ತು ಕಮಲಜಾಂಡಂಬರೆಗಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೦). ೨. ಮೀನು : ಭಯಾಬ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಮುಳುಂಗಿ ತೇಲ್ದುವವನೀಕ್ಷಣಯುಗ್ಮಪಯಶ್ಚರದ್ವಯಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಪಯಸ್ಯ (ನಾ). ಹಾಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವು : "ಪಯಸ್ಯಂ ಆಜ್ಯ ದಧ್ಯಾದಿ—ಹಾಲಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ತುಪ್ಪ, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ಪಯಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕರೆಯುವ ಆಕಳು ; ಹಯನು : ವಸುದೇವ ದೇವಕೀದೇವಿ ಬಲದೇವರ್ಗೆ ನಂದಗೋಪನುಂ ತತ್ಸತಿಯುಮನು ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಪ್ರಚುರಪಯಸ್ವಿನಿಗಳಪ್ಪ ಪಶುಗಳಿಂದಱಿಂಬು ಗಱಿಯಿಸಿದನಂತರಂ ಸಂಭಾಷಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೬-೩೭ಪ) ; ಒಮ್ಮೆ ಪಯಸ್ವಿನಿಯಾದ ಧೇನುವಿನಂತೆ ತೋರುವ ಉಷೆ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ನವವಧುವಿನಂತೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಸೌಂದಸ. ೯೭). ೨. ನದಿ ; ಹೊಳೆ. ೩. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು. ೪. ಗಂಗಾನದಿ. ೫. ರಾತ್ರಿ; ಇರುಳು. ೬. ಆಡು. ೭. ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆಯು... ಪಯಸ್ವಿನಿ ಗಂಧವಾರಿಯು ವರಸೆದಪ್ಪದೆಯಿರುವವು (ಗಗತಾ. ೯-೧೨).

[ಸಂ. ಪಯಸ್ವಿನೀ]

ಪಯಸ್ಸದ್ಮ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು ; ಸಮುದ್ರ: ಅಮಲ ಪಯಸ್ಸದ್ಮದಿಂ ಶುದ್ಧವೃತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೧೦). [ಸಂ.]

ಪಯಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ನೀರು ; ಉದಕ : ಪಯಸ್ಸು, ನಭಸ್ಸು, ರಜಸ್ಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೬೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಹಾಲು. [ಸಂ. ಪಯಸ್]

ಪಯೞ (ನಾ). "ಮೇಘದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ನಿರ್ಮಲಜಲ" (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೩-೫ ಅಡಿಟಿ) : ಸುಯತಿಗಳು ನುಡಿದ ಶಬ್ದಾ ಪಯೞಾಯುಂತಿದೆ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೩-೫). [?]

ಪಯೞಾಳ (ನಾ). (?) : ಜಗತೀಶಂ ನೋೞ್ಪ ಕಣ್ಗಂ ಸುಡಿವ ದನಿಗಮಿಂಬಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರಂದೋಳಿಗಳಿಂ ದಂಡಾಧಿಪರ್ ಮಾಂಡಳಿಕರಧಿಕ ಸಾಮಂತರಂತರ್ನಿಯುಕ್ತರ್ ಪಗೆಕಾಱರ್ ಗಾಯಕರ್ ಪಾಠಕರಡಪದವರ್ ನೆತ್ತಕರ್ ವಾಸಕಾಱರ್ ನಗೆಕಾಱರ್ ವಾದ್ಯಕರ್ ಚಿತ್ರಕರಣಿಗನವರ್ ಸೂಳೆವಾಳರ್ ಪಯಱಾಳರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬) ; "ಕಾಲಾಳು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [?]

ಪಯಿಂಛಾಸಿರ, ಪಯಿಂಜಾಸಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಹತ್ತು ಸಾವಿರ : "ಎಕ್ಕಸರಂ . . . ಒಂಬಯ್ನೂಱು, ಪಯಿಂಛಾಸಿರಂ—ಇವು ಸಂಖ್ಯಾನಂಗಳ್" (ಕಶಸಾ. ೬೮-೫೨೯) ; ಪಯಿಂಛಾಸಿರಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೨ ಉದಾ) ; ಪತ್ತರ್ಕೆ—ಪಯಿಂಛಾಸಿರಂ (ಶಮದ. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಪಯಿಂಛಾಸಿರಂ ಮತ್ತೆ ರಾಜಿಸುವ ವಿಖ್ಯಾತವೀರಗಣಾಳಿ ಇರ್ಪುದವರಾರೆಂಬೊಡಂ ಪೇೞ್ವೆವು (ಅರಾಚ. ೧-೧೩-೬೪) ; ಅಲರಿಚನಂಚೆಗೆಡೆಯಪ್ಪ ಪಯಿಂಛಾಸಿರೆಸಟ ಕೆಂದಾವರೆಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ ಬೆಳಗುತಿರ್ಪ ಪುಷ್ಕರವೊಂದಿರ್ಕುಂ (ಅದ್ಬುತ. ೩೯-೨೩). **ಪಯಿಂಜಾಸಿರ :** ಹೆಬ್ಬುಲಿಯನಡರಿ ಕೊಂಕಣಜೋಗಿಯಾ ಪಯಿಂಜಾಸಿರದ ಪಡೆಗೂಡಿ ಬರುತಿರ್ದೊಡೆ (ಚೇರಮ. ೯-೬) ; ಪಯಿಂಜಾಸಿರಂ, ಪತ್ತುಸಾಸಿರಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೩ ಪ್ರಯೋ).

ಪಯಿಂಛಾಸಿರ್ವರ್ = ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನ,—ಮಂದಿ : ಸಿಚ್ಚಂ ಧರಾಧೀಶರಂ ಪಡಲಿಟ್ಟಂತಿರೆ ಮಾಟಿಪ್ಪೆನೋವದೆ ಪಯಿಂಛಾಸಿರ್ವರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫) ; ಅಂತು ಭೀಷ್ಮಂ . . . ಮಹಾಪ್ರಳಯಭೈರವನಂತೆ ಮಸಗಿ ಪಯಿಂಛಾಸಿರ್ವರ್ ಮಕುಟಬದ್ಧರಂ ಕೊಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೦ಪ).

[ಪಯಿನ್$_2$(< ಪತ್ತು$_3$) + ಸಾಸಿರ]

ಪಯಿಂಜಾಸಿರ 'ಪಯಿಂಛಾಸಿರ' ನೋ.

ಪಯಿಂಟು 'ಪಾಯಿಂಟು' ನೋ.

ಪಯಿಕ, ಪಯಿಱಕ, ಪಯ್ಕ, ಪೈಕ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಬಳಗ; ಪರಿವಾರ : ಬಾಚಿಗೌಡನ ವರಸುಜಾತನೆಂದೆನಿಸುವನು ಕೂಚಿಮಾರನು ತನ್ನ ಪಯಿಕದೊಡನಿರೆ ನಿಗಮಗೋಚರನು (ಮರುಚಾ. ೨-೫೩). ೨. ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗದ ಹೆಸರು : ಅಂತು ಪಯಿಕ ಮಾಱಿಕ್ಕಂ ಆಕ್ಕಿ ಹಾನೆ ನಾಲ್ವತ್ತಱಲೆ× × ×ಮೂಡೆ ನೂಱ ಮೂವತ್ತಱಯಿದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೧೭-೩೯ ; 1377) ; ವಶಿಷ್ಠಗೋತ್ರದ ನೆಲಮನೆಯ ಪಯಿಕದ ಹೆಬ್ಬಲಿಗೆಯ ಗೋವಿಂದಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮಗದಿರೂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೧-೧೩ ; 1566) ; ಹಿಂದೆ ನಂಮ ಮೊರಸ ಪಯಿಕಕ್ಕೆ ನಡವ ಆಚಾರ ಕಟ್ಟಳೆ ಅಪುತ್ರಿಕವಿಲ್ಲ (ಎಕ. IX (s), ಮಾಗಡಿ. ೯೬-೨೪ ; ಸು. 1650) ; ಚನ್ನಕೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಗೆ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ ಪಕ್ಷೋತ್ಸವ . . . ಮುಂತಾದ ಶೇವೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ಸಕಲವಿನಿಯೋಗ ಪಯಿಕಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದು (ಎಕ. IX, ದೇಪನ. ೩೦-೧೪ ; 1729). ೩. ನಾಡಿನ ಒಂದು ವಿಭಾಗ ; ಕಂಪಣ : "ವಿಷಯಮೆನೆ ಕೊಟ್ಟಮೆನೆ ಪಯಿಕ [ಪಾಠಾಂ. ಪಯ್ಕ, ಪೈಕ]ಮೆನೆ ಕಂಪಣಕೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೨) ; "ಪಯಿಕ—ಪದಿಕ = ಕಾಲ್ನಡೆ, ಪ್ರದೇಶ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೧). ೪. ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಭಾಗ,—ತುಂಡು : ಯಿಂತೀ ಪಯಿಕ ನಾಲ್ಕಱ ಬಾಳು ಮನೆ [ಉ]ಪ್ಪು ನಾಗರಕೆಱೆ ಬಾವಿ . . . ಬೆಟ್ಟು ಸಹಿತವಾಗಿ ಬಹ ಭತ್ತ ನಾಗಂಡುಗದ ಮೂಡೆ ನೂಱ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೦೯-೨೩ ; 1365). **ಪಯಿಱಕ :** ೨. ಸುಂಕ ತಳವಾಱಿಕೆ ಮಣಿಹ ಪಯಿಱಕ ಸಹ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾದ್ರನು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೮-೨೬ ; 1561). **ಪಯ್ಕ :** ೨. ದಳವಾಯಿ ಬೆಟ್ಟದ ಅರಸುವಿನ ಸಜ್ಜಸಿಕೆಯನ್ನೂ ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಧೂರ್ತರಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹಳೆಯ ಪಯ್ಕದವರನ್ನು . . . ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೊಬ್ಬನು ಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸಂಸಕ. ೧೦೨). ೫. ಒಂದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು : (ಕ). **ಪೈಕ :** ೧. ಮೆಟ್ಟಿಕ್ಕೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿಯಾಯತವಾಯತವ ಕೇಳ್ದುತಕ್ಕೆರಡು ಪೈಕ ಸುಮುಹೂರ್ತಮೆನಲಱವವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಟಿಂ. ೧೫-೨೫) ;

ನಿಮ್ಮ ಪೈಕಕೆ ಖುಲ್ಲತನ ಸಹಜ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೫); ಅಳಿಯ ಮಕ್ಕಳ ಪೈಕ [ಪಾಠಾಂ. ಪಯಿಕ]ಭಾವ ಸಂಗಮದೇವನೊಳಗೆ ಸೇರಿತು ಪಕ್ಷ ವಱಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೧-೫೮); ಕಲಿ ಸಾಲ ಖಚರರ ಪೈಕವನು ಕಲಕಿದನು ಕಲ್ಪಾನಳನ ಕಡುಹಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೨-೮). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮೇಂದ್ರ ಸಾಕಿದ ಹಳೆಯ ಪೈಕದ ನಾಯಕರು ಒಳಹೊಕ್ಕು ವೈರಿ ಮಾರ್ಬಲವನು ಸದೆದು (ಕಂಸವಿ. ೩-೭೯); ಸಕಲ ವಿನಿಯೋಗ ಪೈಕ ಸಹಾ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೩೭-೧೧; 1698); ಹಳೆಯಾ ಪೈಕ ಸಂದಣಿ ಅಂದಣದ ಎಡಬಲದಿ (ಕರಲೀ. ೫೪೨-೧); "ಪೈಕ" (ದಂಡಾಳು)ಯೆಂಬ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೮೧); ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಟ್ಟಿಕಾರರ ಈ ಒಳಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿಗಳು, ಪದಾತಿಗಳು ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು. ಇವರೇ ಮುಂದೆ ಪಾಯಿಕರು, ಪೈಕರು . . . ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ(ಕಣಾರ್ಪೂ. ೨೬). ೪. ಬಡಗಲು ಪೈಕದ ಕೇರಿಯಲಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೮, ಇಂಡಿ. ೩೫-೨೮; ?). ೫. ಬಣ; ಪಂಗಡ; ಪಕ್ಷ: ಏನ ಹೇಳುವೆ ನಿನ್ನವರ ಜಯಮಾನವನು ಘುತ್ತೊಂದು ಪೈಕದ ಮಾನಭಂಗಸ್ಥಿತಿಯನೆಲೆ ಜನಮೇಜಯಕ್ಷಿತಿಪ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೨); ಪೈಕವೆರಡ ವಿಷಮವೀರರ ವಿಗ್ರಹದ ಸರಭಸದ ಸೌರಂಭಾತಿಶಯ ನಡೆದುದು ಸುರಾಸುರರ (ತೊರರಾ. ೫-೧೪-೧). ೬. ಹೊನ್ನು; ಹಣ; ದ್ರವ್ಯ: ಹಿರಿಯರು ಸಮಧಾತು ಭಕ್ತಿಯನೆಱೆವರು ಭರವಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಭರಿತಘಟಿ ಪೈಕವ ಮತ್ತೆ ಧರಿಸದಂತೆ (ತಿಪಗೀ. ೮೧-೩೯೪); ತನ್ನರಮನೆಯ ಪೈಕದ ವಾಳಕದ ಭಂಗಾರವೊದ್ದಿತು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೯).

ಪೈಕವರು, ಪೈಕದವರು (ಬಹುವ): ಗರುವ ಕೇಳಯ್ಯ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪೈಕದರು ನಾವ್ (ಲತಿಚಂ. ೩೬-೫೨); ಇವರು ದಿಲ್ಲಾಸುರನ ಪೈಕದವರು ಇವರು ಭಸ್ಮಾಸುರನ ಕುಲದವರು ಭಾವಿಸುವೊಡಿವರಂಧಕಾಸುರನ ಗೋತ್ರದವರು (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೨-೨೯).

[<ಪ್ರಾ. ಪಯಿಕ್ಕ./ಸಂ. ಪದಿಕ./ತೆಲು. ಪಯಿಕ, ಪೈಕ./ಮರಾ. ಪೈಕಾ]

ಪಯಿಕರ 'ಪತಿಕರ' ನೋ.

ಪಯಿಕಿ 'ಪೈಕಿ' ನೋ.

ಪಯಿತ್ರ, ಪೈತ್ರ$_1$ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ: ಧೂಪ ದೀಪ ನಿವೇದ್ಯ ಚೈತ್ರಪಯಿತ್ರಕ್ಕೆ ಸಲಿಸುವದು (ಕಇ. II, ೩೨-೧೧; 1204). **ಪೈತ್ರ$_1$**: ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಗ ಮತ್ತಂ ಪೈತ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಗಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೩೫-೫೪; 1179). 'ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪವಿತ್ರ]

ಪಯಿತ್ರಾರೋಪಣ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ತೊಡಿಸುವ ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಉತ್ಸವ: ಶ್ರಾವಣಶುದ್ಧ ಚತುರ್ದ್ದಸಿ ಸೋಮವಾರದಂದು ಪಯಿತ್ರಾರೋಪಣ ಸಮಯದಲು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೬೨-೧೫; 1265). [<ಸಂ. ಪವಿತ್ರಾರೋಪಣ]

ಪಯಿನ್$_1$ 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಪಯಿನ್$_2$ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಪಯಿನ್ನೂಱು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹತ್ತುನೂರು; ಸಾವಿರ: ಪಯಿನ್ನೂಱು, ಪತ್ತುನೂಱು (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೩ ಪ್ರಯೋ). [ಪಯಿನ್$_2$ (<ಪತ್ತು$_3$)+ನೂಱು$_2$]

ಪಯಿಮ್ಮೆ (ನಾ). ಹತ್ತು ಸಲ,—ಬಾರಿ: ಪಯಿಮ್ಮೆ, ಪಯಿಂಬರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೩ ಪ್ರಯೋ). [ಪಯಿನ್$_2$ (<ಪತ್ತು$_3$)+-ಮ್ಮೆ$_2$]

ಪಯಿರ್, ಪಯಿರು, ಪೈರು (ನಾ). ೧. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆ: (+). ೨. ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯ; ಹಸುರು ಬೆಳೆ: (+) 'ಪಸುರ್$_2$' ಪರಾ. **ಪಯಿರು**: ೧. ಪಯಿರ್ಕೈದದಿರೆ ಸುರಿವ ಮಳೆಯು ಸುರಿಸದಿದ್ದರೆ ಅವರೇತರದಲ್ಲಿ ನೀಡುವರಯ್ಯಾ (ದೇದಾವ. ೪೦-೬೮); ನಾನಾ ಜೀವಿಗಳ್ಗೆ ಸಂಪತ್ಸೌಖ್ಯವಪ್ಪಂತು ಸಕಲ ಫಲಮಂ ಪಯಿರಸಿಕ್ಕುವ ಮಹಾಪ್ರಜೆಗಳು (ಜಿಬಪು. ೨೯-೪೦); ಯೇಸುಂಟಾದ ಪಯಿರುಗಳನು ಆಗುಮಾಡಿ ನಿಂಮ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಪಾರಂಪರೆಯಾಗಿ . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹಿರಿ (ಮೈಅಪ. ೧೯೩೩, ೬೬-೧೬; 1598); ಮಳೆಯಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪಯಿರುಗಳು ಹಾಳಾಗಿ ಜನಗಳು ಸತ್ತರು (ವ್ಯಾಸಪ. ೧೬೦). **ಪೈರು**: ೧. ಪೈರಿಗೆ ನೀರು ಬೇಡೆಂಬಲ್ಲಿ ಉಚಿತವನಱಿದು ಬಿಡಬೇಕು (ಸರ್ಪ. ೧೦೬-೫೭೧); ಒಣಗಲ್ ಪೈರಿಗೆ ಬಾರದಿರ್ದ ಮುಗಿಲ್ ತಾಂ ಬಂದೇನು (ಸೋಮೇಶ. ೧೬); ಬೆಳೆದಿಹ ಪೈರುಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಜನವಂಜಿ ಜಗುಳಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೮); ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಲ್ವ ಪೈರು (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೦-೧೬೨; 1724); ಗದ್ದೆಕೋಗಿನಲಿ, ಹಳದಿಯ ಪೈರು ಬೆಳೆಬೆಳೆದು ಹಬ್ಬಿಯಿರೆ ಶಾಲಿವನವನಧಿಯ ಸುವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಲಂಬಾಯಮಾನ ಸೈಕತವೇಲೆಯನು ಹೋಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೨-೧೪೩೨).

ಪೈರುಪಚ್ಚೆ = ಬೆಳೆ; ಫಸಲು: ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ಆನೆ ಬಂದು ಇದೆ. ರೈತರ ಪೈರುಪಚ್ಚೆ ಕರಡು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬೯); ಕೊಳವು ಕುಂಟೆಯು ಪೈರುಪಚ್ಚೆಯು ತಳೆದ ಮನೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಎಪು. ೧೬-೧೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಯಿರ್; ತುಳು. ಪೈರ್; ತೆಲು. ಪಯಿರು, ಪೈರು]

ಪಯಿರು 'ಪಯಿರ್' ನೋ.

ಪಯಿಲಾ, ಪೈಲಾ (ಗು). (ಉಕ) ೧. ಮೊದಲನೆಯ; ಒಂದನೆಯ: 'ಪಯಿಲಾನಂಬರು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಮೊದಲನೆಯದು; ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು: ಆ ಸಟಿಗೋಡಿನ ಎತ್ತುಲಡಾಯದಲ್ಲಿ ಗೂಳಿ ಹೋರಿಗಿಂತಲೂ ಪಯಿಲಾ ಆಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಪೈಲಾ**: ೩. ಮೊದಲನೆಯವನು; ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು: ಎಲ್ಲಾದರಾಗ ಪೈಲಾ ಬಂದಾನ ಅಪ್ಪಾ (ಮುಗಿಮು. ೬೪). ೪. ಮೊದಲನೆಯ ತಾರೀಖು; ಒಂದನೆಯ ತಾರೀಖು: ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟು ನಾನು ಕೊಡ್ತೀನಿ. ಪೈಲಾಕ್ಕೆ ಪರತು ಕೊಟ್ಟು ಬಿಡುವಂತಿ (ದಾಕೂಟ. ೨೧); ಮಾರ್ಚ ಪೈಲಾಕ ಮನೀ ನಿರೋಪ ತಗೊಂಡರಂದರ ಆತು (ದೀಪಹ. II, ೨೩೦); ಸಾಮಾನು ಅಷ್ಟಕ್ಕಷ್ಟ ಅದ. ಪೈಲಾದ ತನಕ ಹೋಗತದ (ಗೀಚುಗೆ. ೧೮).

[<ಪ್ರಾ. ಪಹಿಲ./ಹಿಂ. ಪಹಲಾ, ಪಹಿಲಾ; ಮರಾ. ಪಹಿಲಾ]

ಪಯಿಲಾನಂಬರು, ಪೈಲಾನಂಬರು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಗಳಿಗಿ ಪುಸ್ತಕ ಹಿಡಿಯೂದಿಲ್ಲಾ ಮನ್ಯಾಗ, ಪರೀಕ್ಷದಾಗ ನೋಡಿದ್ಯಾ ಪಯಿಲಾನಂಬರು (ವೈನಿ. ೨೦). **ಪೈಲಾನಂಬರು**: ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠದರ್ಜೆ; ಉತ್ತಮವುಟ್ಟ: ಪೈಲಾನಂಬರ ಪರಾ ಅವ (ತಿಡುಗು. ೫೯). [ಪಯಿಲಾ+ನಂಬರು]

ಪಯಿಲ್ವಾನ್ 'ಪೈಲವಾನ' ನೋ.

ಪಯಿಸರಿಸು 'ಪೈಸರಿಸು' ನೋ.

ಪಯಿಱಕ 'ಪಯಿಕ' ನೋ.

ಪಯೋಂಬುಧಿ (ನಾ). = ಪಯೋಧಿ ೧: ಒಗೆದವು . . . ಕೌಸ್ತುಭಾದಿ ನಾನಾವಿಧವಸ್ತುಗಳೊಡನೆ ಪಯೋಂಬುಧಿಯೊಳಗೆ (ಛಂದೋಂಬುಧಿ. ೧-೨೪). [ಸಂ.]

ಪಯೋಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಪಯೋಜೋಪಮವಕ್ತ್ರ ತಳ್ಪತಳದಿಂದೊಸೆದೆಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೯) ; ಮುನಿಮಂಡಳೀಪದಪಯೋಜಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂ . . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ಟಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨) ; ತಪ್ಪಿ ್ರಯಾನನ ಪಯೋಜಮಂ ಕುಟ್ಮಳೀಕೃತಂ ಮಾಡಿದುದೇ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೨) ; ಕೂಸವಾಮರನತ ಪಾದಪಯೋಜನ ಸೇನೆ ಸಂಭ್ರಮ ಮಿಗಿಉತಿಹುದು (ತ್ರಿಷಸಾಂ. ೧೧-೧೨೧). [ಸಂ.]

ಪಯೋಜಂತು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮೀನು, ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದುವು ; ಜಲಚರ. [ಸಂ.]

ಪಯೋಜಜ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಇಂದು ಪಯೋಜಜಂಗೆ ಕೃತಕೃತ್ಯತೆ ಸಾರ್ದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಪಯೋಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ಪಯೋಜನಾಭನು ನಿರ್ಮಿಸನೆ ಚೌರಾಸಿದುರ್ಗಗಳ (ಬಸಪು. ೫೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಪಯೋಜನ್ಮ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ; ಮೋಡ. ೨. "ಕಮಲ" (ಅನಂನಾ). [ಸಂ.]

ಪಯೋಜಸಖ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : 'ಪಯೋಜಸಖಗೇಹ' ಪರಾ. [ಪಯೋಜ+ಸಖ]

ಪಯೋಜಸಖಗೇಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನಿರುವ ರಾಶಿ ; ಸಿಂಹರಾಶಿ : ಪಯೋಜಸಖಗೇಹಸ್ಥಾಯಿಯಾದಂದು ಸದ್ಯುವತೀನಾಯಕನಂಗನಾರ್ಜಿತಧನಂ ಮಂದಾತ್ಮಜಂ ತನ್ನರಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೩೦). [ಪಯೋಜಸಖ+ಗೇಹ]

ಪಯೋಜಸೂತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ನಾಳ,—ದೇಟು : ಬಕುಳದ ಪೂವಿನಕ್ಷವಳಯಕ್ಕೆ ದುಕೂಲದ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ಸಾಟಿಗೆಗೆ ಪಯೋಜಸೂತ್ರನವ ಮುಂಜಿಗೆ ನೇತ್ರದ ಕೋವಣಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕಗುರುವ ಬೂದಿಗೊಡ್ಡೆ ತನುವಂ . . . ನಿಂದಳೊರ್ವಳಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು.೮-೯೦). [ಪಯೋಜ + ಸೂತ್ರ]

ಪಯೋಜಿನಿ (ನಾ). ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಪಯೋಜಿನಿಗುಳ್ಳರಲಿಂಪುವೆತ್ತ ಸಂಪಗೆಗಲರ್ಜೊಂಪಮುದ್ಗಮದಮಂಜರಿ ಪಾಟಳಿಗಾಗೆ ಬಂದಂ . . . ಮಾಧವಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩). [ಸಂ. ಪಯೋಜಿನೀ]

ಪಯೋದ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವುದು ; ಮೋಡ : ಸ್ತನಿತಘನಬೃಂಹಿತಂ ದುರ್ದಿನಮದಪೂರಂ ಪಯೋದಗಜಘಟೆ ಸುಟಿದತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೨) ; ಉಣ್ಮುವ ಮಿಂಚಿದು ದೀಪಮಾಲೆಯುತ್ತುಂಗ ಪಯೋದವಿಟ್ಟ ತೆರೆ . . . ಅಲಿವರಲೊಪ್ಪುವ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯಾಗೆ ಕಾರುಂ ಗಗನಸ್ಥಳಿರಮೆಯುಮೊಂದಿದರೊಂದು ವಿವಾಹಲೀಲೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೮). [ಸಂ.]

ಪಯೋದಪಥ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : ನಿರವಧಿಪ್ರಕಾಶಮಯಂ ತಾನಾದುದು ಭಾವಿಸಿ ನೋಡೆ ಪಯೋದಪಥಂ ಪ್ರಥಿತಮಾದ ದೇವಾಗಮದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೯೧). [ಪಯೋದ + ಪಥ]

ಪಯೋದಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಪಯೋದಪಥ : ಇದಿರ್ವಂದು ಪವನ ಪವನಂ ತದ್ವಿಮಾನಗತವದನಸ್ವೇದನವಜಲಕಣಗಣಾಂಭಮನಿನಿಸಾಱಿಸಿದುದು ಪಯೋದಮಾರ್ಗಾಗಮದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪). [ಪಯೋದ+ಮಾರ್ಗ]

ಪಯೋದಾಗಮ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಬರುವಿಕೆ ; ಮಳೆಗಾಲ : ನವಿಲಾಟಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ಸುವಿನೀಲಾಯತಗಳಂ ಪಯೋದಾಗಮದೊಳ್ (ಕವಿಶಾ. ೩-೬). [ಪಯೋದ+ಆಗಮ]

ಪಯೋಧ (ನಾ). ೧. ಮಳೆಯ ಮೋಡ ; ಕಾರ್ಮೋಡ : ಹರಿನೀಲದ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಂಬುರುಹಾನನೆ ಕೂಡೆ ಕುಂಕುಮದ ಕಾರಣಿಯುಂ ವಿರಚಿಸಿದಳರರೆ ಮುಂಗಾರ್ ಸಿರಿ ಸೆಳೆಮಿಂಚಂ ಪಯೋಧದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿಪವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೪). ೨. ಸಮುದ್ರ. ೩. ಕೆರೆ, ಕೊಳ ಇತ್ಯಾದಿ. [ಸಂ. ಪಯೋಧಸ್]

ಪಯೋಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಮೋಡ : "ಅಭ್ರಂ . . . ಪಯೋಧರಃ . . . ಬಲಾಹಕಃ— ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೧-೫೮) ; ಚೆಲ್ವನಾವರಿಸಿದುವಂದು ಸಂದಣಿಸಿ ನೀಳ್ದ ಪಯೋಧರವಾರಿಧಾರೆಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೩೧); ಆ ಪಯೋಧರತಂಡ ಜಂರ್ಝಾಮಾರುತರೆನಿಸುತ . . . ಕೊತ್ತಳಾಳ್ವೇರಿ ದುರ್ಗಮ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರ್ಪರು (ನವಮೋ. ೨-೫೮). ೨. ಮೊಲೆ; ಸ್ತನ: "ಉರಸಿಜಂ... ಪಯೋಧರಃ, ಸ್ತನಃ—ಈ ೫ ಮೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೬೨) ; ಪಯೋಧರದ್ವಯಂಗಳ ತುದಿ ಕರ್ಗಿ ತೋರ್ಪುತಮಲೇಂದುವ ಲಾಂಛನದಂದದಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೬೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ನೋಡಿದಂ . . . ಗುರುಜಘನಪಯೋಧರಯುಗಭರವಿಧುರೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೬) ; ಎರಡುಮಚಲಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ ಪರಿವಮರನದೀಪ್ರವಾಹದಿಂದೆಸೆವ ವಸುಂಧರೆಯಂದದಿನಲಘುಪಯೋಧರವಿಲಸಿತಹಾರಲತಿಕೆ ಸತಿ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೬). ೧,೨ : ದಿನನಾಥಂ ನವವರ್ಷಾವನಿತೆಯ ಪೀವರಪಯೋಧರಸ್ಪರ್ಶನದಿಂ ವಿನತಾಂಶುಕನಾದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧) ; ಸ್ಫುರಿತಪಯೋಧರಂಗಳೆ ಪಯೋಧರಮಂ ಮರಲೊತ್ತೆ . . . ಮುಖಾಬ್ಜಮದಬ್ಜಲೀಲೆಯಂತಿರೆ ಸುರಕಾಂತೆಯರ್ ಸಜಳಕಾಂತೆಯರೊಪ್ಪಿದರಾ ಪ್ರಯಾಣದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೮). ೩. ಸಮುದ್ರ ; ಕಡಲು. ೪. ಕಣ್ಣು ; ನಯನ : "ನಯನಂ ಮೇಘಂ ಉದಧಿ ಕುಚಂಗಳು ನಾಲ್ಕುಂ . . . ಪಯೋಧರಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೨೧) ; "ನಯನಾಭ್ರ ಕುಚಾಂಬುಧಿಗಳ್ ಪಯೋಧರಂ" (ನಾನಾರ. ೬). ೫. ಕೆಚ್ಚಲು. ೬. ಬೆನ್ನೆಲುಬು ; ಕಶೇರು. [ಸಂ.]

ಪಯೋಧರಕಾಲ (ನಾ). ಮೋಡಗಳಿರುವ ಕಾಲ ; ಮಳೆಗಾಲ : ತನುಗಿದಿರಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದ ಪಯೋಧರಕಾಲದೊಳೆರಡು ತಡಿಯುಮಂ ಪೊಯ್ದು ಪರಿವ ತೊಱೆಗಳುಮಂ . . . [ಜ]ರಿವೊನಲ್ಗಳುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೫ ವ). [ಪಯೋಧರ+ಕಾಲ]

ಪಯೋಧರಶರ (ನಾ). (ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ) ಮೋಡವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬಾಣ ; ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ : ವಿಯಚ್ಚರಾಧಿಪತಿಯೆಚ್ಚ ಕೃಶಾನುಪೃಷತ್ಕಮಂ ಪಯೋಧರಶರದಿಂ . . . ಎಚ್ಚು ತೂಳ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೯). [ಪಯೋಧರ + ಶರ]

ಪಯೋಧರಶಿಲೀಮುಖ (ನಾ). = ಪಯೋಧರಶರ: ಪಯೋಧರಶಿಲೀಮುಖಮಂ ಮರುದುಗ್ರಬಾಣದಿಂ . . . ಎಚ್ಚು ತೂಳ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೯). [ಪಯೋಧರ+ಶಿಲೀಮುಖ]

ಪಯೋಧಾರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ : ಸುರಿದುದು . . . ಜಳದೇವೀಸಮೂಹಂಬೊಲಂಭೋದಪಯೋಧಾರಾಳಿ ತಳ್ತೊಯ್ಯನೆಮಸೆದಿರುಕೊಳ್ ಜಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೯). [ಸಂ. ಪಯೋಧಾರಾ]

ಪಯೋಧಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ; ಕಡಲು : ಪಯೋಧಿಗೊರ್ಮೆ ಜಿನಮಂದಿರಸುಂದರಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಮನುಷ್ಯಲೋಕ ಜಿನಪೂಜೆಗೆ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೫) ; ಶ್ರುತಪಯೋಧಿಯನೀಸಿದ ವರ್ಧಮಾನಭಟ್ಟಾರಕರಂ...ಅರ್ಚಿಪಂ (ಪಂಚಮಾ. ೧-೧೪) ; ಮುಱಿದು ಮಂದರಗಿರಿ ಪಯೋಧಿಯ ತೆರೆಗಳನು ತುಳಿವಂತೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೩-೧೮). ೨. [ಜೈನ] ಕಾಲದ ಒಂದು ಗಣನೆ;

ಸಾಗರ : ಅಮರರನೇಂ ನಿರ್ಮೂಳಿಸುವನೊ ವಿಧಿ ಪಯೋಧಿಯಂಗಳಾವಧಿಯೊಳ್ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೧೩–೧೧೦). [ಸಂ.]

ಪಯೋಧಿಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಾಟ; ಜಲಕೇಳಿ : ತೀರದ ನೀರದಂ ನೆಗೆದು ಗರ್ಜಿಪುದೆಂದು ಪಯೋಧಿಕೇಳಿಯಂ ಸಾರಮರಾಳನೇನುಳಿದುದೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೧೯). [ಪಯೋಧಿ + ಕೇಳಿ₃(= ಕೇಲಿ)]

ಪಯೋನಿಧಿ (ನಾ). ೧. = ಪಯೋಧಿ ೧ : ಶ್ರೀಯನರಾತಿಸಾಧನಪಯೋನಿಧಿಯೊಳ್ ಪಡೆದುಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಜೀಯೆನೆ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧). ೨. ಹಾಲಿನ ಸಮುದ್ರ; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ : ಪಯೋನಿಧಿಯಿಂದಂ ನಿಖಿಳಾವನೀಶ್ವರಭಯುಸ್ಥಾನಂ . . . ಸುಪುತ್ರನೊಗೆತರ್ಕುಂ ನಿರ್ಮೊಳುರ್ವೀಶ್ವರಾ (ಪುಷ್ಪ. ೩–೧೨೨) ; ಪಯೋನಿಧಿಯ ಕೆನೆಯೊಪ್ಪಮಲ್ಲದೆ ನೀರ್ಮೊಗೆಯುಲಿವ ಮೇಘಂಗಳಲ್ಲೆನಿಸಿದುವು ಕಡಲೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬–೬). [ಸಂ.]

ಪಯೋಬಿಂದು (ನಾ). ೧. ಹಾಲಿನ ಹನಿ,—ತೊಟ್ಟು : ಹರಿಯ ಪದಕಮಲಾಭಿಷೇಕದ ವರಪಯೋಬಿಂದುಗಳು. . . ಕಡಲಾಗಿ ಕೈಗೊಳಲು (ಕುಮ್ವಾಉ. ೮–೧೫). ೨. ನೀರಿನ ಹನಿ. [ಸಂ.]

ಪಯೋಭೃತ್ತು (ನಾ). ಮೊಲೆ; ಸ್ತನ : ರಜನೀಕಾಂತಾಪಯೋಭೃತ್ತಟಮಲಯಜಪತ್ರಂ . . . ಬೆಡಂಗಾಯ್ತು (ಚಂಪ್ರಪು. ೮–೩೪) ; ಪಯೋಭೃದ್ಭರನಮ್ರಾಂಗಾಂಗನಾಚಾಲಿತ ಚಮರರುಹದ್ವಂದ್ವಪಾರ್ಶ್ವಂ (ರಾಜಶೇ. ೩–೨೬). [ಸಂ. ಪಯೋಭೃತ್]

ಪಯೋರಸ (ನಾ). ೧. ನೀರು; ಜಲ : ಪಯೋರಸಂ ತೀಡುವ ತೆಂಬೆಲರ್ ಮನದೊಳುರ್ಕೆಗಳಂ ಸುರತಾವಸಾನದೊಳ್ ಮಾಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೦೦). ೨. ಹಾಲು : ಚಂದಿರ್ದರ್ಪಂ ಬಿಂಬದೊಳೊಂದಿದ ಕೆಂಪಂ ಪಯೋರಸದೊಳಮರ್ದಿಂಪಂ ಕುಂದದ ರನ್ನದಲಂಪಂ ತಂದೊಂದೆನಿಸಿದ ಪೊಲಧರಮೊಪ್ಪಿದುದವಳಾ (ರಾಜಶೇ. ೭–೫೩). [ಸಂ.]

ಪಯೋರಾಶಿ (ನಾ). ಸಮುದ್ರ; ಕಡಲು : ಪಯೋರಾಶಿತಟದೊಳಾತನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಮದೆ ಪಥಶ್ರಮದಿಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೫೫) ; ಪಯೋರಾಶಿಗಳಂ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು ದಾನಪ್ಲವದೊಡನೆ ಪರಕ್ಷೋಣಿಪಾಲಾಂಗನಾದೃಗ್ಗಿಗಳದ್ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಧಾರಾಪ್ರಸರಂ (ಅಜಿಪು. ೯–೧೭) ; ತರಣಿ ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋರಾಶಿಗೈತಂದನು (ಹಚಕಾ. ೯–೩೭). [ಸಂ.]

ಪಯೋರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ : ಮುನೀಶ್ವರರ್ಗಳೆ ದೈವಮೆಂದವರ ಪಾದಪಯೋರುಹಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರೆನಿಪರ್ಗೆ ಪೇಟ್ ಪಡೆಯಲಾಜಿದುದೇಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪೮) ; ಕೈಮುಗಿವವಿಲ್ಲಿಂದೆ ಪಿತೃಪದಪಯೋರುಹಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೯–೧೯೯). [ಸಂ.]

ಪಯೋವಾರ್ಧಿ (ನಾ). = ಪಯೋಧಿ ೧ : ಪಯೋವಾರ್ಧಿಗೆ ಚಂದ್ರಮನಂ . . . ತೋರ್ಪಂತಾ ವಿಮಳೆಗೆ ಗಿರಿಜೆಗೆ ಶಿವಲಿಂಗಮನಧಿಕಮನಃಪ್ರಮೋದದಿಂ ತೋಱುವುದುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩–೫೩). [ಸಂ.]

ಪಯೋವಿಕಾರ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ರೂಪಾಂತರವಾದ ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು : ಪಯೋವಿಕಾರದಿಂ . . . ಫಳಮಕ್ಕುಂ . . . ಮನುಜಂಗೆ ಚಂದ್ರದಶೆಯಪ್ಪಾರೋಹಿಗೇಹಂಗಳೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೯–೧೯). [ಸಂ.]

ಪಯ್ಕು 'ಪಯಿಕ' ನೋ.

ಪಯ್ಕನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಪಯ್ಕನೆ ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?+—ಅನೆ₁]

ಪಯ್ತು (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಕಾಂತಾಕಾಂತನಾತ್ಮೋದರಭವನದೊಳೊಂದರ್ಕ್ಕಱಿಂ ಬಯ್ತು ಪಯ್ತುಂ ಲೋಕಾಲೋಕಂಗಳಂ (ಸೌಇಇ. XV, ೩೨–೪ ; 1147).

ಪಯ್ತುಮಾಗು = (?) : ವಿದ್ಯೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದಪೆನಾನೀಗಳ್ ಬರ್ಪಿನಂ ಮನೆಗೆ ನೀನಿಂ ಪಯ್ತುಮಾಗೆಂದು ಪೇೞ್ದು ಪುರಾಭ್ಯಂತರದಿಂದ ಮಂದು ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರದ್ವಿಜಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೨೩). [?]

ಪಯ್ದುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಯ್ದುಗೆಯೆದೆ ಜನ್ನಯ್ಯ × × × ಮಗ ನರಸಿಂಗಯ್ಯಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಶನ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೫೭–೫ ; ಸು. 900 ?) ; ಕಡೆಕೋಳಂ ಖಾರವುರಂ ಪಯ್ದುಗೆಯ ಮುಕ್ಕೂಡಲೆಲ್ಲಿಜ್ಜುಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೮–೬ ; 11ನೆಯಶತ). [?]

ಪಯ್ಯ, **ಪೆಯ್ಯ** (ನಾ). ೧. ಹುಡುಗ; ಬಾಲಕ : ಸಯ್ಯಣ್ಣಗತ್ತೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಪಯ್ಯಬ್ರ್ಬಿಲ್ಲದ ಪೆಡೆಯೊಳೆ ನೆಗಟ್ದವರ್ಗಳ್ ಕೆಯ್ಯಂಬಪ್ಪೊಡರ್ಚೆ ಮೆಯ್ಯಂಬಂ ಕಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಕೂಕಿಱಿದೆಚ್ಚರ್ (?) (ಬಂಹರಿ. ೧೨–೫೮) ; ಅಱಿದೆನದನೀ ಪಯ್ಯನಿನ್ (ಅಂಕಿಗೂ. ೪೫–೯೩೪).

ಪೆಯ್ಯ : ೨. ಕರು; ವತ್ಸ : ಹಾಲೆಂಜಲು ಪೆಯ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆಯು, ಪೇಯ]ನ ಉದಕವೆಂಜಲು ಮತ್ಸ್ಯದ . . . ಎಂತು ಪೂಜಿಸುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೪೫).

[ದೇ.॥ತಮಿ. ಪೈಯು ; ತುಳು. ಪಯ್ಯ, ಪಯ್ಯೆ, ಪೈಯ್ಯೆ ; ತೆಲು. ಪರ್ಜಿ. ಗೊಂಡಿ. ಪೆಯ್ಯ]

ಪಯ್ಗುಂದುಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; ℙ ಈಗಿನ ಹೊನ್ನಾವರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹೈಗುಂದ : ಚಂಡಮಹಾಸೇನ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಪಯ್ಗುನ್ದುಪುರೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪಲ್ಲವರಾಜೇನ ದತ್ತಃ (ಎಇ. XXI, ೨೯–೫; 8ನೆಯ ಶತ). [? + ಪುರ₂]

ಪಯ್ವನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ℙ ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಸ್ಥಳ : ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರಮುಮಂ ಪಯ್ವನಾಡುಮಂ (ಎಇ. XV, ೩೩೧–೬ ; 1028). [? + ನಾಡು]

ಪಯ್ಸರ 'ಪೈಸರ' ನೋ.

ಪಯ್ಸರವೋಗು 'ಪೈಸರಂಬೋಗು' ನೋ.

ಪಯ್ಸರಿಸು 'ಪೈಸರಿಸು' ನೋ.

ಪರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮಗು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪರ್ ಎಂದು ಹರಿದು ಹಾಕಿತು (ರೂಢಿ).

ಪರ₁ (ನಾ). ಪಕ್ಷ; ಕಡೆ.

ಪರವಾಗಿ = ೧. ಸಲುವಾಗಿ; ವತಿಯಿಂದ : ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ಎರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಬಾರದೆ ? (ಹಾಹುತ್ತ. ೨); ನೀನೇ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ರೂಢಿ). ೨. ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ; ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗುವಂತೆ : ಆ ಪಕ್ಷದ ಪರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗೆ ಸೋಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಪರ₃' ಪರಾ. [ದೇ.॥ತಮಿ. ಪರ]

ಪರ₂ 'ಪರ್ಬ' ನೋ.

ಪರ₃ (ಗು). ೧. ದೂರದ; ಹತ್ತಿರವಲ್ಲದ. ೨. ಪ್ರತಿಯಾದ; ವಿರುದ್ಧವಾದ. ೩. ಮುಂದಿನ; ಎದುರಿನ. ೪. ಭವಿಷ್ಯದ. ೫. ಬೇರೆಯ; ಅನ್ಯ. ೬. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೭. ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯ; ತುಟ್ಟತುದಿಯ. ೮. ಶತ್ರುತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಹಗೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ. ೯. ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಮಗ್ನವಾದ. (ನಾ). ೧೦. ದೂರವಾದುದು; ಹತ್ತಿರವಲ್ಲದುದು : "ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ, ಪರಂ . . . ವ್ಯವಹಿತಂ — ಈ ೫ ದೂರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫–೮); "ಪರಂ ದೂರಮೆನಿಸಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬–೫). ೧೧. ಪ್ರತಿಯಾದುದು; ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ೧೨. ಎದುರಿನಲ್ಲಿರುವುದು; ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದು : ಪರದ ಪವರ್ಗದ ನೆಲೆಗಳ್ಕುಂ ವತ್ತಂ (ಶಮದ. ೬೬). ೧೩. ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಕಾಲ; ಭವಿಷ್ಯತ್ತು : ಇರವುಂ ಪರವುಂ ತಿರುನಾಳಾದುದು (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೨೧೬–೧೫);

೧೪. ಅನ್ಯವಸ್ತು; ಬೇರೆಯವರ ಪದಾರ್ಥ : ಶಂಭುವಿನ ಭಕ್ತಂಗಳಿಳ ಸಂಗತ ವಿವರಣೆಯು ತಾ ನೈಜವಲ್ಲದೆ ಪರವೆ ಪರಿಕಿಸಲು (ಬಸಪು. ೯-೫೩). ೧೫. ಅನ್ಯ; ಬೇರೆಯವನು; ಪರಕೀಯ; ಹೊರಗಿನವನು: ಪರಗರ್ುಪಕರಿಪೆಡೆಗಳ್ಗುಪಕರಣಂ ತನು ತೃಣದ ತೆಱದೆ ಲಘುಜೀವಿತಮೆಂಬೆರಡುಂ ಪಾವುಡಮಿಂತೀ ಬರವಿಂಗೆ (ಕಾದಂಬ. ೧೫೪); ಕಾಮಧೇನು ನಿಮ್ಮ ಸಾರಿರಲು ಪರರ ಬೇಡಲಾಟಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೬೧) ; ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರ ಕಾಯ್ವನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೯); ತನ್ನಂತೆ ಪರರ ಬಗೆದಡೆ ಕೈಲಾಸ ಬಿನ್ನಾಣವಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೦೩); ಮನೆಗೆ ಮಾರಿ ಪರರಿಗೆ ಉಪಕಾರಿ (ಗಾದೆ). ೧೬. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು: ಪರಕ್ಕೆ ಪರತರವೆನಿಪ ದೈವದ ಪರಮತತ್ವರಹಸ್ಯವನು ವರ್ಣಿಸಿದನು (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೬೩-೧) ; ಪರಕೆ ಪರವೆನಿಪಾ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರೀ ಪ್ರಕೃತಿಯಂ ತೋಱಲು(ಅಮೃತ.೪-೫೬);ಗುರುವಿನಿಂದೆ ಪರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಕಲಶ್ರುತಿಗಳು ಹೊಗಳುತಿಪ್ಪವು ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭-೧). ೧೭. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ತಮ : "ಪರಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರವರಂ . . . ಅಗ್ರಗಣ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೮-೨). ೧೮. ಪರಮಾತ್ಮ; ದೇವರು : ಪರವಿದ್ದು ಪ್ರಾಣನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಹರಿಯದ ಭೇದವ ನರರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೈ (ದೇದಾಪ. ೫-೯); ಪರನಪರಂ ಭವನಭವಂ . . . ನಿನ್ನ ನಿಜವದೇಂ ಕೇವಳಮೋ(ಜಗವಿ. ೩-೯೭); ಪರನೆಂದರೆ ತ್ರಿಪಾದ್ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಸುದೇವ ಮುಂತಾದ ನಾಮಗಳುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣನು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೬೮). ೧೯. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ; ಕೈವಲ್ಯ : ಪರವು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತ್ತೆಂದು ಕ್ರೀಯೆಲ್ಲವ ಮಿಱಿ ನಡೆವೆನು (ಬಸವ. ೮೮೮). ೨೦. ಪರಲೋಕ : ಇಹಮಂ ಪರಮಂ ಬಗೆದಂತೆ ಮಾಟ್ಪ ಸನ್ಮಹಿತ ಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಮಭಿವಾಂಛಿತದಾಯಿಯೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪದೇ(ಪುಷ್ಪಪು.೧-೯); ಭಜಿಸು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವ ವಿಜಯನಹೆ ಇಹ ಪರಕೆ ತತ್ವದ ನಿಜವಿದೆಲೆ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೧೦) ; ಸಿರಿಯದಾರಿಂಗಾದೊಡಪ್ಪುದು ಇರದೆ ಬಹುದಾ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯವು ಪರಕೆವುೞಿವುದು ಕೀರ್ತ್ಯಕೀರ್ತ್ಯಗಳೆರಡು ಜಗದೊಳಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೩-೧೫); ಪರಕೆ ನಡೆಸುವ ಜಂಘೆ ಹರಿವ ಗಂಗೋತ್ತುಂಗೆ (ಪುರಂದ. ೨-೨೭-೩). ೨೧. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು : "ಅರಿ . . . ಪರನಹಿತಂ. . . ವಿದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೧೦). ೨೨. ನದಿಯ ಆಚೆಯ ತೀರ; ಎದುರುದಂಡೆ: "ಪಾರವೆನೆ ಪರಮೆನಲು ನದಿಯಾಚೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೨). ೨೩. (?) : ಹಿತ್ತಿಲ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ವಿವರ . . . ಸೋವಣಸೆಟ್ಟಿಯ ಪರದ ಗಡಿಯಿಂದಂ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೬೪-೨೫ ; 1472).

ಪರಮಾಗು, ಪರವಾಗು = ೧. ಮುಂದೆ ಬರು ; ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರು : ಮಹಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾ ಎಂಬಾದೇಶಮಕ್ಕುಂ. ಇವರ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಂ ಪರಮಾದೊಡಂ ದೋಷಮಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೧೭೫ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಮರಣಹೊಂದು : ಪರವೆ ಪರವಾದ ಕೇನೆಂದೆಂಬೆನೆಲೆ ದೇವ ಪರವೆ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಮುಂಕೊಂಡಳೆಲೆ ದೇವ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಪರಂಕಲಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಪರಂಗ 'ಫಿರಂಗಿ' ನೋ.

ಪರಂಗಿ 'ಫಿರಂಗಿ' ನೋ.

ಪರಂಗಿ ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮರಅಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು, ಪರಂಗಿಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ವೈಔಗಿ. ೭೫-೧೫೩೦).
[ಪರಂಗಿ (<ಫಿರಂಗಿ) + ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು]

ಪರಂಗಿಗಿಡ(ನಾ). ೧. ಪಪ್ಪಾಯಿಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ: ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಂಗಿಗಿಡದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣುಗಳು ತುಂಬಿವೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ ; ಅನಾನಸು.
[ಪರಂಗಿ (<ಫಿರಂಗಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಪರಂಗಿಚೆಕ್ಕೆ 'ಫಿರಂಗಿಚೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪರಂಗಿಮಣೆ 'ಫರಂಗಿಮಣೆ' ನೋ.

ಪರಂಗಿಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : (ವೈಔಗಿ. ೧೭-೩೧೪).
[ಪರಂಗಿ (<ಫಿರಂಗಿ) + ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ]

ಪರಂಗಿರೋಗ 'ಫಿರಂಗಿರೋಗ' ನೋ.

ಪರಂಗಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಪಪ್ಪಾಯಿಗಿಡದ ಹಣ್ಣು : ಪರಂಗಿಹಣ್ಣು, ಪಪಾಯ (ವೈಔಗಿ. ೧೮-೩೨೧) ; ಪರಂಗಿಹಣ್ಣು ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [ಪರಂಗಿ (<ಫಿರಂಗಿ) + ಹಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಪರಂಗಿಹಲಸು (ನಾ). ೧. = ಪರಂಗಿಹಣ್ಣು : (ಕಿ). ೨. ಅನಾನಸು ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ, ಪಪ್ಪಾಯಿ, ಪರಂಗಿಹಲಸು . . . ಹೀಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ಹಲಸಿನ ಮರಗಳು ಇದ್ದವು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೧೧). [ಪರಂಗಿ (<ಫಿರಂಗಿ) + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಪರಂಗಿಹುಣ್ಣು 'ಫಿರಂಗಿಹುಣ್ಣು' ನೋ.

ಪರಂಚಾಟ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗೊಣಗಾಟ ; ಆಕ್ಷೇಪ: ಅವನು ಕೆಲಸ ಹುಡುಕುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು . . . ಮನೆಯವರ ಪರಂಚಾಟ ಸಾಗಿದೆ (ಚಿಗುರು. ೭೨). [←ತುಳು. ಪರೆಂಚಾಟ, ಪರೆಂಚಣ]

ಪರಂಜ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು ; ಧಾರೆ. ೨. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ. ೩. ತೈಲವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆ ; ಗಾಣ. ೪. ನೊರೆ ; ಬುರುಗು. [ಸಂ.]

ಪರಂಜಯ (ನಾ). ೧. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು,—ಗೆಲ್ಲುವುದು. ೨. ನೀರಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವರುಣ. [ಸಂ.]

ಪರಂಜಳ (ಗು). ನಿರಾಳವಾದ (?).

ಪರಂಜಳವಾಗು = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು (?) : ಅಂಜಿಸುವದೇನೊ ಪರಂಜಳವಾಗಿದೆ . . . ಕಿಂಜನನ ನಿನ್ನದು ನಿನಗಂಜಲ್ಯಾತಕೊ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೫೫-೧). [←ಮರಾ. ಪರಂಜಳ, ಪರಂಜಲ./ಸಂ. ಪ್ರಾಂಜಲ]

ಪರಂಜು 'ಪರಜು' ನೋ.

ಪರಂಜೋತಿ (ನಾ). = ಪರಂಜ್ಯೋತಿ : ಈ ತೆಱದ ರಕ್ತಭಿಕ್ಷದ ನೆವದೊಳಾ ಪರಂಜೋತಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮ ನಿಶ್ಚೈಸಿ . . . ಚರಿಸಲು (ವೀಶೈಪು. ೨-೩-೫). [<ಸಂ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಪರಂಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ದಿವ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಮುಕುಂದನೆನ್ನ ಬಗೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ . . . ಪೇೞಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೬) ; ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯೆ ಪರೋತ್ತಮ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೮೭) ; ಪರಮ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಕೋಟಿ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಕಿರಣ ಸುಜ್ಞಾನಪ್ರಕಾಶ (ಭರಚ. ೧-೧).
[ಸಂ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಪರಂತಪ (ಗು). ೧. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಆ ಪರಂತಪ ಬಲಿಯ ಭವನದ ಕೈಪಱಿಯ ನಾರಿಯರ ವಚನಾಲಾಪ ಹಾಸ್ಯದ ಭಿಕ್ಷದವನಿವನಲ್ಲಲೇ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೪೮). (ನಾ). ೨. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ವೀರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಇತ್ತ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನಂ ಪರಂತಪಂ ತಪೋನಿಯಮನಿಯಮಿತನಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೭ ವ) ; ಪರಂತಪನಾ ಜಿನಚಂದ್ರಂ ಜೈನಪಾದನತಮಕುಟ

ವರ್ತಿಯುಂ ಬಿನ್ನವಿಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೬) ; ನೀನು ಪರಂತಪ. ಪರರನ್ನು ತಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನೀನು ಪರರಿಗಾಗಿ ತಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ (ಭಾರದ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಪರಂತಪನ (ಗು). ಅತ್ಯಂತ ತಾಪವನ್ನು ಕೊಡುವ; ಘೋರವಾದ: ಅಪರಾಜಿತನಿತ್ತ ಪರಂತಪನ ತಪಶ್ಚರಣವೊಂದೆ ಪೊಬಿಗೆನೆ ನಿರ್ವೇಗಪರಾಯಣಂ ಮನಂಗೊಂಡು ಪವಿತ್ರಶ್ರಾವಕವ್ರತಂಗಳೊಳೊಣರ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೬). [ಸಂ.]

ಪರಂತಿ, ಪರತಿ$_2$, ಹರತಿ, ಹರತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುಗುಳಿ ಪರನ್ತಿ ಮುಳ್ಳುನ್ದು ಏತೇಷಾಂ . . . ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತೇ (ಇಆ. VII, ೨೨೦-೨೯ ; 658). **ಪರತಿ$_2$** : ಅನ್ತು ಮೂಱುಸ್ಥಾನಮುಂ ಪರತಿಯುಂ ಕಣಿಯುಂ ಮತ್ತಂ ಶ್ರೀಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೪-೧೦ ; 1028). **ಹರತಿ** : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾನಾಯಕಾಚಾರ್ಯರಾದ ಹರತಿಯಿಮ್ಮಡಿಕೆಞ್ಚಪನಾಯಕರಯನವರು . . . ಕೊಟ್ಟಂತ ಗ್ರಾಮದ ದಾನಪಟ್ಟೇ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. XII, ತಿರ. ೧-೬ ; 1609) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಹರತಿಸಂಮೇಟಿ ಸರಜ ರಂಗಪ್ಪ ರಾಜರವರ ಪೌತ್ರರಾದ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪರಾಜರವರ ಪುತ್ರರಾದ ರಾಯಪ್ಪರಾಜರವರು. . . ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನಧರ್ಮ್ಮಶಾಸನದ ದಾನಪಟ್ಟ (ಎಕ. VII(R), ನಾಗಮಂ. ೯೬-೨೩; 1680). **ಹರತ್ತಿ** : ಚೆಂಡು ಚಲ್ವರ ಗಂಡ ಹರತ್ತಿ ಯಿಮ್ಮಡಿ ರಂಗನಾಯ್ಕ (ಎಕ. XII, ತಿರ. ೮೪-೫ ; 1612). [?]

ಪರಂತು (ಅ). ೧. ಆದಾಗ್ಯೂ ; ಆದರೂ ; ಆದರೆ : ಪರಂತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭೀಷ್ಮಚ.೨೮); ಪರಂತು, ರಾಜ್ಯವು ಅನ್ಯಾಕ್ರಾಂತವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಕೀ. ೩೪) ; ಪರಂತು, ಆಆ ನಿಶಾನಿಗಳೆರಡು ಸ್ಥಿರವಾದದ್ದು (ಭೂಮಿಅ. ೧೬). ೨. ಹೊರತು ; ಅಲ್ಲದೆ : ನಾವು ಈಶ್ವರಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಈ ದಿನ ವೀರಸ್ವರ್ಗವೇ ಪರಂತು ಎರಡನೇ ಮಾತೇ ಇಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಪರಂಧಾಮ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೆಲೆ; ಸ್ವರ್ಗ. ೨. ಸ್ವರ್ಗವೇ ನೆಲೆಯಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪದ್ಮನಾಭನೆ ಪರಂಧಾಮನೆ . . . ನಿಮಗೆಯು ನಮೋ ನಮೋ (ಗೋಹಾಡು. ೨೦-೧೧೪) ; ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಆ ಪರಂಧಾಮ ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಎಮುಕ. ೬೬).

ಪರಂಧಾಮವನ್ನೈದು = ಸಾಯು ; ಮರಣ ಹೊಂದು : ಪತಿ ಪರಂಧಾಮವನ್ನೈದಿದ ಮೇಲೆ ಮಹಾದೇವಿಅಕ್ಕನವರು ಗಂಗರಾಜರನ್ನು ಮಹಾಸಚಿವಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ತಂದುಕೊಂಡರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೮) ; ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಜಪಿಸುವಾಗಲೇ ಲಲಿತಾಂಗ ಪರಂಧಾಮವನ್ನೈದಿದನು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಪರಂಧಾಮರೂಪ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದವನು : ಪರಂಧಾಮರೂಪಂ ವಿಪುಳ ಜ್ಞಾನಾಬ್ಧಿ ಸತ್ಯಂ . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೮೫). [ಪರಂಧಾಮ+ರೂಪ]

ಪರಂಪದ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೆಲೆ ; ಪರಮಪದ : ಕ್ಷುಲ್ಲಕರ ಕೂಡಾಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭನ ಸದ್ಗುಣಗಣಂಗಳ ಬಲ್ಲವರ ಕೂಡಾಡಿ ಸಂಪಾದಿಸು ಪರಂಪದವ (ಜಗದಾ. ೩೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಂಪರ (ಗು.) ೧. ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅನುಸರಿಸುವ ; ಸಾಲಾಗಿರುವ ; ಕ್ರಮವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸಾಲು ; ಪರಿವಿಡಿ ; ಪಂಕ್ತಿ : ಸುರದ್ರುಮವಂಕುರಿತ ಪಲ್ಲವಿತ ಕೋರಕಿತ ಪ್ರಸವಿತ ಫಲಿತ ಪರಂಪರದಾ ವಿವರದಿಂ ವರ್ಧಿಸಿತು (ಬಸವು. ೩೬-೪೯). ೩. ಅನುಕ್ರಮ; ಪರ್ಯಾಯ : ಇಂತೆಮ್ಮ ವಂಶಪರಂಪರದಿ ಬಹುದು (ಬಸವು. ೫೮-೨೬). [ಸಂ. ಪರಂಪರಾ]

ಪರಂಪರಾಕ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವಿಕೆ : "ಪರಂಪರಾಕಂ, ಶಸನಂ . . . ೨ ವಧಾರ್ಥಕಂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವೇದೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಿಶಸನವೆಂಬ ಶ್ರೌತ ಪಶುವಧೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೨೧). [ಸಂ.]

ಪರಂಪರಾಗತ (ಗು). ೧. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಿರುವ : 'ಪರಂಪರಾಗತಪಾಠ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಒಂದಾದ ನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವುದು ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವುದು : ಬಾಹುಬಲಿಯ ವೈರಾಗ್ಯದ ಕಥೆಗೆ ನಡುವೆ ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಭೋಗವೈಭವ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಚಿತ್ರ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಪರಿತೀ.೧೩೨). [ಸಂ.]

ಪರಂಪರಾಗತಪಾಠ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಲಿಖಿತಭಾಗ : (ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸಮಾನವಾದ) 'ಪರಂಪರಾಗತಪಾಠ'ವಾಗಲೀ (Transmitted Reading) . . . ಅರ್ಥಹೀನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು (ಭಾರಪ. ೬೬). [ಪರಂಪರಾಗತ + ಪಾಠ$_2$]

ಪರಂಪರಾನುಗತ (ನಾ). ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವುದು; ಕುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು : ಪರಂಪರಾನುಗತವಾದ ಸತ್ಸಂತಾನದಿಂದಲೇ ಪಿತೃಕರ್ಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು (ಭಾರದ.೧೧೨). [ಸಂ.]

ಪರಂಪರಿತ (ಗು). ಒಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವ; ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವ: 'ಪರಂಪರಿತರೂಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಂಪರಿತರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] "ಒಂದು ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪಕವು ಕಾರಣವಾದರೆ ಅಂಥ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಪರಂಪರಿತ ರೂಪಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಲಕ್ಷ್ಯ–ಸನಕಾದ್ಯರ್ಕಳ ಮಾನಸಾಂಬುಜಮರಾಳಂ ನೀನೇ ವೇದಾಂತನಂದನ ಕೇಳೀರಸಲೋಲದಿವ್ಯಶುಕರಾಜಂ ನೀನೇ . . . ಶೈವಾಗಮೌಘನಭೋಮಧ್ಯ ಮನೋಜ್ಞ ಬಾಲಮಿಹಿರಂ ನೀನೇ ಭವಾನೀಧವಾ' (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೬೪). [ಪರಂಪರಿತ+ರೂಪಕ]

ಪರಂಪರಿತಹೇತು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸುವ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು: ಪರಂಪರಿತಹೇತುಗೆ—ವಿನಯಮನಿತ್ತುದಿಂದ್ರಿಯಜಯಂ ವಿನಯಂ ಗುಣಸಂಪದಂಗಳಂ ಜನಿಯಿಸಿದತ್ತು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೮). [ಪರಂಪರಿತ+ಹೇತು$_2$]

ಪರಂಪರೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದರ ನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವುದು ; ಸಾಲು ; ಪರಿವಿಡಿ ; ಓಳಿ : ಸರ್ವಜನಭವ್ಯಜನಂಗಳಭ್ಯುದಯಪರಂಪರಾದಿವೃದ್ಧಿಯುನತ್ಯಧಿಕಂ ಮಾಡಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪ ವ); ತತ್ಕಾಂತೆ ಚಿಂತಾಪರಂಪರೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೬); ಅವರ್ . . . ಪರಸಿ ಪರಮೋತ್ಸವಪರಂಪರೆಯನೆಯ್ದಿ ಸುಖಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೯೫ ವ) ; ೩೦೦ ರಿಂದ ಈಚಿನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಂತಾನಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಪರಂಪರೆ ಇದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೪). ೨. ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ; ಸಂಪ್ರದಾಯ; ರೂಢಿ : ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಆದಿಕವಿಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿದೆ (ಭಾರದ. ೮೩); ಹಬ್ಬಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ ತೊಡುವ ಪರಂಪರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ದೇಕನ್ನ. ೩೬). ೩. ಹಿಂದಿನ ಸನ್ನಿವೇಶ ; ಹಿನ್ನೆಲೆ : ಸಂಪ್ರದಾಯವು . . . ಇಂದು ಹುಟ್ಟಿ ಇಂದೇ ಬೆಳೆದು ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಪರಂಪರೆಯುಂಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೯). ೪. ಕುಲ; ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ : ಅವರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಂತಹ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೫. ಹಾನಿಮಾಡುವುದು ಕೇಡನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ೬. ಕೊಲ್ಲುವುದು. [<ಸಂ. ಪರಂಪರಾ]

ಪರಂಪೋಕು 'ಪರಂಬೋಕು' ನೋ.

ಪರಂಬರಿಕೆ 'ಪರಾಮರಿಕೆ' ನೋ.

ಪರಂಬರಿಸು 'ಪರಾಮರಿಸು' ನೋ.

ಪರಂಬೆ, ಪೆರಂಬ, ಪೆರಂಬೆ, ಪೆರುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಖದಿರಾಹ್ವಯಃ–ಪರಂಬೆ" (ಒಷಧ. ೪೪). **ಪೆರಂಬ :** ಉತ್ತನ ಪತ್ನಿ . . . ಶುಂಠಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಪೆರಂಬಕೊಡಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಮಡಗಿದಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೧೮೭). **ಪೆರಂಬೆ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಪೆರಂಬೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). **ಪೆರುಂಬೆ :** ಪುನ್ನೆ, ಪೆರುಂಬೆ (ಮೈಶಿಗ. ೬೪–೧೩೦೪). 'ಪಾರಂಬಿ', 'ಹಬ್ಬಿ$_1$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಪ್ಪು$_4$, ಪಿರಮ್ಪು = ಬೆತ್ತ ; ಮಲ. ಪೆರಮ್ಪು, ಪುರಮ್ಪು = ಬೆತ್ತ ; ತೆಲು. ಪ್ರಬ್ಬ = ಬೆತ್ತ]

ಪರಂಬೋಕು, ಪರಂಪೋಕು, ಪೊರಂಬೋಕು (ನಾ). ಬಂಜರಾಗಿರುವುದರ ಕಾರಣ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಂದಾಯ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ : ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದೇವಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಮೂಲಿವರ್ಗ ನಂಬ್ರ ೩ ರಲ್ಲಿತ್ತು ; ಅದು ಅನಂತರ ಪರಂಬೋಕು ಆದುದು (ತುಳುನಾ. ೧೧೮) ; ಆ ಮನೆಯಿರುವ ಸ್ಥಳ ಪರಂಬೋಕು ಅಂತೆ (ಚಿಗುಬ. ೪೮). **ಪರಂಪೋಕು :** (ರೈಸ್‌ಗ. II, ೫೫೮). **ಪೊರಂಬೋಕು :** ಈ ದಾರಿ ಪೊರಂಬೋಕಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಅಥವಾ ಭಟ್ಟರ ದರ್ಕಾಸ್ತಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದೋ ? (ಮಣ್ಣನಂ. ೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪುರಮ್ಪೋಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಪೊರಂಬೋಕು./ಮರಾ. ಪರಂಪೋಕ್]

ಪರಕ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದು ; ದೃಷ್ಟಿಗೆ ದೂರವಾಗಿರುವುದು ; ಪರೋಕ್ಷ : "ಪರಕಂ=ಪರೋಕ್ಷಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಪರಕಂ ಪರೋಕ್ಷದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೦); "ಪರಕಮೆಂದಾ ಪರೋಕ್ಷಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೩). [< ಸಂ. ಪರೋಕ್ಷ./ಪ್ರಾ. ಪರೋಕ್ಖ]

ಪರಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಪರಕಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭–೯; 889). [ಪರಕ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪರಕರ 'ಪರಕಾರ' ನೋ.

ಪರಕರಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಪರಕರು 'ಪರಕಾರ' ನೋ.

ಪರಕರ್ತೃ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬೇರೆಯವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದು; ಪ್ರೇರಕ ಕರ್ತೃ : ಧಾತುಗಿಸು ಕನ್ನಡಕ್ಕಾ ಹೇತುವಿನೊಳ್ ಸ್ವಪರಕರ್ತೃವೊಳ್ . . . ಇಸು ಜಾತಂ (ಶಮದ. ೨೩೧). [ಪರ$_3$ + ಕರ್ತೃ]

ಪರಕರ್ತೃಕ (ನಾ). = ಪರಕರ್ತೃ : ಕನ್ನಡದ ಧಾತುವಿಂಗೆ ಹೇತುವಿನೊಳಂ ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃಕ ಪರಕರ್ತೃಕದೊಳಂ ಇಸುವಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೩೧ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಪರಕಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸುಳಿಯ ಹೆಸರು (?) : ದನಾ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡೋವಾಗ ಹೀನಸುಳಿ, ಪಾತಾಳಸುಳಿ, ದಾವಣಿಸುಳಿ, ಪರಕಲಸುಳಿ . . . ಇವೆಲ್ಲಾನೂ ಚಂದಾಗಿ ನೋಡಿ ಒಳ್ಳೆ ಸುಳಿ ಇರೋದ ತತ್ತಾಲಾ (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೬೫). [?]

ಪರಕಲಿಸು, ಪರಂಕಲಿಸು, ಪರಕರಿಸು, ಪರಿಕಲಿಸು, ಹರಕರಿಸು, ಹರಕಲಿಸು, ಹರಿಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು ; ಆವರಿಸು : ಅಂತು ನೂರ್ವರೊಳೊರ್ವನಗುರ್ಬು ಪರ್ಬಿ ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಕಲಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೩೧ ವ) ; ಕೋಡನೂಱು ಪಾಡಱುದು ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಕಲಿಸಿ ಕೆಡೆದ ಮದಾಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳಡಿಯೊಳಡಂಗಿದನೆ ಗೆತ್ತು (ಗದಾಯು. ೬–೨೮ ವ) ; ಪಿರಿದು ಪರಕಲಿಸಿ ಮೇರುವನರುಹನ ಮಜ್ಜನಪಯಃಪ್ಲವಂ ಮುಸುಕಲೊಡಂ (ಆನಂಪು. ೫–೬೭) ; ಕಾವ್ಯವೆಂದೆಂಬ ಕಲ್ಪವಲ್ಲರಿಯ ಸಲಹುಗೆ ಕೃಪಾಮೃತರಸವನಿರದೆಱೆದು ಪರಕಲಿಸಿ ಪರ್ಬುವಂತೆ (ಸೌಂದಪು. ೧–೬). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಮರಗಿ[ಡು]ವಿನ ಕತ್ತಲೆಯುಂ ಪರಕಲಿಸಿ ಪೊದಟ್ಟ ಶೋಣಮಣಿದೀಧಿತಿಯುಂ ನೆಱೆದಿಪ್ಪುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೫–೫೫) ; ಅಲ್ಲಿಂ ನಡೆದು ಪರಕಲಿಸಿ ಪರಿವ ಕರ್ಪೂರರಸದ ಪರಿಕಾಲೊಳ್ ಕಾಲಂ ನೀಡಿ (ಲೀಲಾವ. ೧೧–೫೬ ವ) ; ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ಲೋಕದೊಳು ಪರ್ಬಿ ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಕಲಿಸಿ ಮಡಲಿಱುದುದು (ಸೋಮಚ. ೨–೭) ; ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಹೇಳಿದಂ ಸರಸಮೃದುಮಧುರವಚನಾಮೃತಂ ಪರಕಲಿಸಿ ಹೊಱಸೂಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೪–೪೪). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಬ್ಬಿಸು ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸು : ರಕ್ಷಾವಿಚಾರಮಂ ಪರಕಲಿಸಿ (ಚೇರಮ. ೧–೨೪) ; ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಪರಕಲಿಸಿ ಚಂದ್ರನುದಯಂಗೆಯ್ದನು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೯–೨೭). ೪. ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿಹುದು ಸುರಪುರದಂತೆ ವಿಬುಧಸಂಚಯಕೆ ಸುಖವ ಪರಕಲಿಸೆ . . . ತಿರುವಾವಲೂರು (ಸೌಂದಪು. ೨–೮). ೫. ತೊಡೆ; ಲೇಪಿಸು; ಬಳಿ : ತೊಳಪ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಲಗೆಗೆ ಕಸ್ತುರಿಯ ಮಿಸುಪ ರಚಮಂ ಪರಕಲಿಸುತ್ತ (ಜಯಕಾ. ೧೨–೫೨). **ಪರಂಕಲಿಸು:** ೧. ಗಱುಸನ್ನೆಗೆಯ್ದು ತೆಗೆನೆಱೆದೆಱಗಿ ಪರಂಕಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಸಿ ಪರ್ವಿ ಕೂಕಿಱಿದಿಸೆ ಕೆಂಗಱಿಯ ಮೊನೆಯಂಬುಗಳ್ ಕಡ್ಡಱೆಯಿಸಿದುವು . . . ಕಡುವಿತ್ತಗರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೭೩). **ಪರಕರಿಸು :** ೨. ಪರಕರಿಸಿ ಹಂಜಿಯಂ ಹಂಜರಿಸಿಯಿರುತಿರೆ ತೆರೆನೆಗೆಯೆ ಯಮಪುರದ ಸೋಪಾನವೆಂಬಂತೆ (ಪಿಂಡೋರ. ೨–೧೦) ; ಎರೆಗೊಂಡಡರ್ದವಲ್ಲಿಯ ಮರಂಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಸುತ್ತಿ ಮೊಗಮೆತ್ತಿದ ಸುಯಿ ಪರಕರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸೆ ಗರಳಭಯದಿಂ ಚರಿಯಿಸರದಜಿಗ್ರಭಾಗದೊಳ್ ಖಚರರ್ಕಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೪–೭೪). **ಪರಿಕಲಿಸು :** ೧. ಪಚ್ಚು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಬೆನ್ನಂ ಮುಚ್ಚಿರೆ ಮುಡಿ ಕಳ್ಬೆಳ್ಳಿವಟ್ಟಲ್ ಬಾಯೊಳ್ ಬೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಸತಿ ಶಶಿಯಂ ಕಚ್ಚಿ ನೆಲಕ್ಕಿಱಿದ ರಾಹುವಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೬ ಶೂದ್ರಕ) ; ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪಡೆ ಗಂಗಾನದ್ಯುಭಯತೀರಂಗಳೊಳ್ ಪಚ್ಚು ಪರಿಕಲಿಸಿ ನಡೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೭೦ ವ) ; ಜಳಕೇಳಿಲೋಲಭಾವನ ಲಳನಾಕುಚತಟವಿಲಿಖಿತಮೃಗಮದಪತ್ರಾವಳಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ ತರಂಗಂಗಳೊಳೀವುದದರ್ಕೆ ಪೂರ್ವಜಳನೀಳಿಕೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫–೩೪). ೨. ಪರೆದು ಪರಿ(ರ)ಕಲಿಸಿ ಕವಿವಾ ಪರೆಯಂ ತೆಗೆದರಿದು ಕಳೆದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೫–೧೨) ; ಪರಿಕಲಿಸಿದುರುವರೌಕ್ತಿಕವ ಸಂಚರಿಸುವಾನೆಯ ಮತ್ತಮದನಿರ್ಜರವ . . . ಅಸುರಸಭಾಂಗಣವ ಕಂಡ (ತೊರರಾ. ೫–೨–೬೨) ; ಕಾವ್ಯವಿನಚಂದ್ರಧರೆಗಳುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ ಪರಿಕಲಿಸಿ ಮೆಱೆವುದು (ಭಾವಚಿಂ. ೧–೧೬). ೩. ಬಿರುದಿನ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ ಮೆಱೆದುವು ಪರಿಕಲಿಸುತ ದಿವ್ಯಪ್ರಭೆಯ (ಕಂನವಿ. ೨೦–೨೧). ೬. ಕೂಡು ; ಸೇರು : ತರುಣತವೋರುಚಿ ಕಮಲಾಕರದೊಳ್ ನವಚಂದ್ರಕಿರಣಮುತ್ಪಲವನದೊಳ್ ಪರಿಕಲಿಸಿದಂತೆ ಕಸ್ತುರಿ ಸಿರಿಗಂಧಗಳಪ್ಪು ರಾಮಕೃಷ್ಣರೊಳೆಸೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೬–೨೨) ; ಪರಮಜಿನ ದಿವ್ಯಾಂಗಗಂಧದಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ . . . ಪಿರಿದು ನಿರ್ಜರವಾಗಿ ಪರಿವಾ ಪರಮಪಾವನಗಂಧಜಲವನು ಶಿರದೊಳಾಂತುದು ತಮತಮಗೆ ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಸುರನಿಕರ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩–೭೯). ೭. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಧನುರ್ವಲಂ ತೆಗೆನೆಱೆದು ಪೊಕ್ಕು ಕೂಕಿಱಿದಾರ್ದು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಬಂದೊಂದೆವುಲ್ಲೆಗಂಬುದೊಟ್ಟಂತೆಲ್ಲಮೊರ್ವನನೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಶರಾಸಾರದಿಂ ದೂರಪಾತಮಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೮ ವ). ೮. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು :

ಪರಿಕಲಿಸಿರೆ ತೋಳೆ ಕೊಂಬಂ ಕರಜಂಗಳೆ ಪೂಗಳಂ ತಳಂ ತಳಿರಂ ಪೋಲ್ತಿರೆ . . . ಕಲ್ಪತರುವನೆ ಪೋಲ್ತಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೫೦). **ಹರಕರಿಸು :** ೧. ಬಲುಬೇಡವಡೆ ಕಡಗಿ ಹರಕರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಸಲಿಸಿ] ನಡೆಯೆ (ಹಚಕಾ. ೫-೧೪). ೯. (ಅಲಂ) ಚಂಚಲವಾಗು ; ಹರಿದಾಡು: ಕರಣಸಂತತಿಗಳನು ಹರಕರಿಸ [ಪಾಠಾಂ. ಹರಕಲಿಸ]ಲೀಯದೆ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಮಾಡೆ ಗುರುಭಕ್ತಿ ನೋಡಾ (ತಿಪಗೀ. ೨೦-೭೮). **ಹರಕಲಿಸು :** ೧. ಕರೆದರ್ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಹರಕಲಿಸಿತಂಗಲತೆಯೊಳ್ ಹರಣಂ ಸುಯ್ವ್ ನಿಮಿರ್ದು ನಡೆದುದು (ಲೀಲಾಪ. ೧೦-೭೭). ೨. ಮಡಲಿಱುದು ಹಬ್ಬಿ ಹರಕಲಿಸಿ ಬೆಳೆದೆಳಲತೆಗಳಿಡುಕಲುಜ್ಜಂ (ಹಚಕಾ. ೩-೩೩). ೩. ಅಸುರ ದೊಳಾನೆದೊಗಲಂ ಬಿಚ್ಚಿ ಹರಕಲಿಸಿ ಹಾಸಿ (ಸೋಮಚ. ೫-೫೫). ೭. ತೆರಳುವ ತೇರು ಪತಾಕೆ ಹರಕಲಿಸಿದ ಭಟರಿಂದೊತ್ತಿ ಬರುತಿರ್ದ ಭರತೇಶ (ಭರಚ. ೩೨-೪೨). **ಹರಿಕರಿಸು :** ೩. ಹರಿಕರಿಸಿ ದಂತಚ್ಛವಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳನು ಸುರಿವ ಕರಚೆಲುವ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯ ಪರಮೇಶ್ವರ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೩೦). [<ಪರೆ$_1$+?+-ಇಸು$_3$]

ಪರಕಳತ್ರ (ನಾ). ಬೇರೆಯವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪರನಾರಿ ; ಪರಸ್ತ್ರೀ : ಪರಕಳತ್ರಮನಪ್ಪಿದುರಂಬೆರಸು ಖಳನ ತಲೆಯುಂ ಕೊಳ್ವೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮). [ಪರ$_3$+ಕಳತ್ರ(=ಕಲತ್ರ)]

ಪರಕಾಯ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ದೇಹ,—ಶರೀರ : ಪರಕಾಯದಿ ಪ್ರವೇಶ ಬಲ್ಲಾತನಾಗಿ ಕುಕ್ಕುರನೊಂದು ಸತ್ತು ಬಿದ್ದಿರಲದಱ ಕಾಯದೊಳು ಪೊಕ್ಕು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೯-೨೦). 'ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ' ಪರಾ. [ಪರ$_3$+ಕಾಯ]

ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ(ನಾ). ಅಲೌಕಿಕ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬೇರೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು; ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಎಮ್ಮ ಗುಣಾಪಹಾರಾರ್ಥಂ ಬಂದೀಶ್ಯೇನ ಪಾರಾವತಂಗಳೊಳ್ ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶದಿಂ ನುಡಿವುದದು ಕಾರಣದಿನೀ ಪುರುಷಭಾಷಾನುವಾದಂಗಳೊಳವೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೧ ವ); ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ... ಖಗೋಳಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಅವಾಂತರ ಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೬೫).

ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡು=ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬೇರೆಯವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೊಗಿಸು,—ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಹುಡುಗರಿಗೆ ಬೋಧೆ ಮಾಡುವುದು ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದು ಎರಡೂ ಒಂದೇ (ಮಾಮರ. ೫೬). [ಪರಕಾಯ+ಪ್ರವೇಶ]

ಪರಕಾರ, ಪರಕರ, ಪರಕರು, ಪರಿಕರ$_2$, ಪರಿಕಾರ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗಿಯರು ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪು ; ಲಂಗ : ಶಾಂತಾ . . . ಪರಕಾರದ ಬದಲು ಸೀರೆ ಧರಿಸತೊಡಗಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೨೪) ; ಅಕ್ಕನ ಮದುವೆ ನಿಶ್ಚಯವಾದಾಗ ನಾನಿನ್ನೂ ಪರಕಾರ ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ವೈಸಿ. ೭). **ಪರಕರ :** ಛಾಯಲಂಡದ ಚಪ್ಪಟೆಮುಖದ ಪರಕರ ಉಟ್ಟ ಗಿಡ್ಡ ಹುಡುಗಿ . . . ನುಸುಳಿ ಹೋಗುವಾಗ (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೮) ; ವಸೂ ಪರಕರದ ಪೋರಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯದೆ . . . ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. I, ೧೧೬). **ಪರಕರು :** ಮೈಮೇಲೆ ಷರ್ಟು, ಪರಕರು . . . ಸಾದಿನ ಬೊಟ್ಟು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಬಾಲಕಿಯರು—ಇವರೇ ತುಂಬಿಬಿಟ್ಟರು (ಮುಂಗಾರು. ೨೭). **ಪರಿಕರ$_2$:** ಹೆಂಗಸರು ಪರಿಕರವನ್ನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಲಕ್ಕೆ ಶರಗು ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೧೦೫). **ಪರಿಕಾರ$_2$:** ಹೆಂಗಸರು ಪರಿಕಾರ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾರವಾಡಿ ಹೆಂಗಸರಂತೆ . . . ಸೆರಗು ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೧೦೮) ; ಅಜ್ಜಿ ಚಿನ್ನಮ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಕಾರ ಬಿಡಿಸಿ ಕಿರಿಗೆ ಉಡಿಸಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೯೩).

ಪರಕಾರದ ಗೆಳತಿ=ಬಾಲ್ಯದ ಸ್ನೇಹಿತೆ: ನಾವೀರ್ವರೂ ಪರಕಾರದ ಗೆಳತಿಯರು (ಭೂಮಿತಾ. ೨೩). **ಪರಕಾರದ ಹುಡುಗಿ**=ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲಕಿ : ಆಗ ಅವಳಿನ್ನೂ ಪರಕಾರದ ಹುಡುಗಿ (ಅಲ್ಪವಿ. ೧೩೨).

[←ಪಾರ. ಪರಕಾರ್ ; ಮರಾ. ಪರಕರ್, ಪರಕೋರ್]

ಪರಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಪರೋಪಕಾರ ; ಪರಾರ್ಥ : ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಾನರನ ಸಾರಥಿಯಾಗನೇ ಪರಕಾರ್ಯದನುವಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೫). 'ಪರಕಾರ್ಯನಿಷ್ಠ' ಪರಾ. [ಪರ$_3$+ಕಾರ್ಯ]

ಪರಕಾರ್ಯನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಪರೋಪಕಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು; ಪರೋಪಕಾರಿ : ಸತ್ಪುರುಷರೇ ಪರಕಾರ್ಯನಿಷ್ಠರು(ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೫). [ಪರಕಾರ್ಯ+ನಿಷ್ಠ]

ಪರಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಸಮಯ : ಉಳ್ಳುದನಲ್ಲದಾರ್ಗಮಿಲ್ಲೆನಲ್ ಬಾರದುಳ್ಳುದುಂ ಪರದ್ರವ್ಯ ಪರಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಕಾಲ ಪರಭಾವದಿಂದಮಿಲ್ಲದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ). ೨. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಯಮನಂತಿರುವವನು. ೩. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ವಿಷ್ಣುಪಂಥದ ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಆಳ್ವಾರರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ತಿರುಮಂಗೈಆಳ್ವಾರರ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಧುರಕವಿ . . . ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮುನಿವಾಹನರ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಕಾಲರ್ (ಎಕ. V (R), ಮೈಸೂರು. ೪೯-೯ ; ?) ; ತಿರುಮಂಗೈಆಳ್ವಾರ್—ಪರಕಾಲ, ಕ್ರಿ.ಪೂ.೪೮೫೧ (ಭಾರದ.೨೫೭ಅಡಿಟಿ). 'ಪರಕಾಲಮಠ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಕಾಲಮಠ (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡಿನ ತಿರುಮಂಗೈ ಆಳ್ವಾರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಠ : ಶ್ರೀಮದ್ಘಂಟ್ಯಾವತಾರ ಪರಕಾಲಮಠಕ್ಕೆ . . . ಕೃಷ್ಣರಾಜವಡಯರವರು ಸಮರ್ಪಿಶಿದ ರತ್ನಪಡಿ ಶಠಗೋಪ (ಎಕ.V (R), ಮೈಸೂರು. ೨೫-೧ ; 1816)· 'ಉತ್ತರಾಧಿಮಠ' ಪರಾ. [ಪರಕಾಲ+ಮಠ]

ಪರಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಗಾಂಧಾರಿಯು . . . ವತ್ತಾಗಿರುವ ಪರಕಾಳಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಕೃಪಾಅ. ೨೦೫). ೨. "ಪರಕಾರ" (ಜಾನಕೋ.೧೪).[←ಪಾರ. ಪರಕಾಲಾ; ಮರಾ. ಪರಕಳಾ, ಪರಕಾಳೀ, ಪರಕಾಳಾ./ತಮಿ. ಪಱಕ್ಕಾಳಿ ; ತುಳು. ಪರಕಳೆ, ಪರಕಾಳಿ]

ಪರಕಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಪರಕಿಯ ಮಗಳ್ ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೮ ; 889). [?]

ಪರಕೀಯ (ಗು). ೧. ಹೊರಗಿನ ; ಅನ್ಯ : ಅದನ್ನೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು ; ಸ್ವಯಂಸಲಹೆ ; ಪರಕೀಯ ಸಲಹೆ (ತಿಕ್ಷದ. ೫೫೩). ೨. ಶತ್ರುತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಹಗೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಹೊರಗಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾನು ನಿಮಗೆ ಅಷ್ಟು ಪರಕೀಯಳಾದೆನೇ ? (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೧೫೯) ; ಲಲಿತೆಯು ಅವನಿಗೆ ಪರಕೀಯಳಂತೆ ಕಾಣತೊಡಗಿದಳು (ಪರಿಣೀ.೫೨) ; ಅಮ್ಮಾ ಪರಕೀಯನಾದ ಇವನಾವನು ? (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಪರಕೀಯತೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯೆಂಬ ಭಾವ ; ಹೊರಗಿನದು ಎಂಬ ಭಾವ : ವೃತ್ತಗಳು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಪರಕೀಯತೆಯನ್ನು ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋ. ೧೭೧). [ಸಂ. ಪರಕೀಯತಾ]

ಪರಕೀಯೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪರಸ್ತ್ರೀ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಯಕಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು; ಬೇರೆಯವನಿಗೆ ಸೇರಿದವಳು ; ಅನ್ಯೆ : ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ

ಸಾಮಾನ್ಯೆಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧನಾಯಕಿಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೪). [ಸಂ. ಪರಕೀಯಾ]

ಪರಕುಲ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮನೆತನ,—ವಂಶ: ಪರಕುಲಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೋಷಿಸುವರು (ಹತ್ತುಮ.೨೫). [ಪರ₃+ಕುಲ]

ಪರಕೃತಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರು ರಚಿಸಿದ ಕಾವ್ಯ,—ಗ್ರಂಥ: ಇದು ಲೋಹಪಿನದ್ಧಮೆನಿಪ್ಪುದು ಪರಕೃತಿನುತಿಯೊಳಖಿಳಖಳಜನವಕ್ತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೦). [ಪರ₃+ಕೃತಿ₁]

ಪರಕೆ₁, ಹರಕೆ₁, ಹರಿಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಆಶೀರ್ವಾದ; ಆಶೀರ್ವಚನ: ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಂ . . . ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ ಪರಸುವ ಪರಕೆಗಳುಮ ನಿಕ್ಕುವ ಸೇಸೆಗಳುಮನಾಂತುಕೊಳುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೩ ವ); ಸಾಸಿರ್ಬ್ಬರಿತ್ತ ಪರಕೆಯಂ ಕೈಕೊಣ್ಡು ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ. ೨೪೮-೩ ; ಸು. 950 ?) ; ಗುರುಚರಣಂಗಳ್ಗೆಱಗದೆ ಪರಕೆಯನಾದರದಿ ನಾಂತುಕೊಳ್ಳದೆ ಮೋನಂಬೆರಸಿರ್ಪುದು ನಿನಗುಚಿತಮೆ (ಗದಾಯು. ೩-೮೦); ಪರಸುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪರಕೆಯೊಳಂ ... ಗಿರಿಜಾತೆ... ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯ ವ). ೨. ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸೇವೆಯ ನಿರ್ಧಾರ,—ಸಂಕಲ್ಪ: ಬಳಾರಿಯ ಮನೆಯಂ ಪರಕೆಯ ಕುಱಿಯಂ ಪುಗಿಸುವಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೫-೧೦); ಕಾವುದೆಂದಾ ಪಾದಪೀಠದೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಪರಕೆಯಂ ನುಡಿದು (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೭ ವ); ಜನ್ನಿಗಿಯಾವಂ ಪರಕೆಯ ಪೊನ್ನಂ ಪರಿಯಣಮನುಯ್ವ ಕಳ್ಳನ ನಂತಿಂತೆನ್ನದು ಗಡಮೆನೆ ದೈವದ ಸನ್ನಿಧಿಯಂ ನೋಡೆ ಮನೆಯ ಕುನ್ನಿ ವಿಶೇಷಂ (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೮೨೧); ಆ ಪರಕೆ ಕೈಗೂಡಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೨), ಪರಕೆಯ ನೋಂಪಿಯೆಂದು ಪಡೆದಬ್ಬೆಗೆ ಪರ್ಬಿದ ಬೇನೆಯೆಂದು . . . ಒರೆಯುತೆ (ಚಕವಿ.೬-೯೨). ೩. ಅಭೀಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದು ಈಡೇರಿದ ಮೇಲೆ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ವಸ್ತು, ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವು; ಮಿಾಸಲು; ಮುಡಿಪು: ಸಿಸಿರಮನೆ ಪಿಡಿದು ಪರಕೆಗೆ ಬಸಂತನಲರ್ಪೋದ ಮಾವಿನಡಿ ಮಂಚಿಕೆಯೊಳ್ ಕುಸುರಿದಱಿದಡಗಿನಂತೆಪೊಲೆಸೆದುವು ತದ್ವನದೊಳುದಿರ್ದ ಮುತ್ತದ ಮುಗುಳ್ಗಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೭); ಜಗದಂಬಿಕೆ ಯೆನಿಸುವ ದುರ್ಗೆಗೆ ಪರಕೆಯನೀವೆಂ (ದಶಕು. ೫-೯೦). **ಹರಕೆ₁**: ೧. "ಹರಕೆ—ಸ್ವಸ್ತಿ, ಆಶಿಸ್" (ಶಾಚರಾ. ೬); ಹರಸಿ ಮಾಡುವುದು ಹರಕೆಯ ದಂಡ (ಬಸವ. ೨೨೮); ನಿಮ್ಮ ಹರಕೆಯದಿನಿತುಮಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲ ಪವನಾಶನನ ಕೈದುತ್ತಾಹನಲ್ಲಾ (ಬಸವು. ೪೬-೩೭); ಹರಿಯ ಚರಣ ಕ್ಕೆಱಗಿ ವಿಜಯದ ಹರಕೆಗಳ ಕೈಕೊಂಡು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೩೭); ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ ಹರ ಕಮಲಜರ ಹರಕೆಗಳ ತಳೆದು . . . ಖಳದೇವ ಪೂಜಾ ಲಯಕೆ ನಡೆತಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೩). ೨. ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಂದ ಹರಕೆಯ ಕುಱಿ ತೋರಣಕ್ಕೆ ತಂದ ತಳಿರ ಮೇಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೧೨೯); ತಂದೆ— ತಾಯಂದಿರು . . .ಹೊರದಿದ್ದ ಹರಕೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು.೫೫); ಸುಮ್ಮನೇ ಮುಂದಕ ಯಾಕ ಹಾಕಬೇಕು ದೇವರ ಹರಕೇನ? (ಗಂಗಾಸಾ. ೮೪). ೩. ಹಣ್ಣ ಹರಕೆಯುದೆತ್ತ ನಿಮ್ಮಗರಣ್ಯದನುಭವವೆತ್ತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬೦೩. ೪-೫೫); ಹೊಡೆಸಿದರು ಕುಱಿ ಕೋಣ ಕಾಟಿಯ . . . ಉಡಿದ ಕೈಗಳ ಮೃತ್ಯುದೇವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯ ಕಂಡು ರಾವಣ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿದ (ಕೌರಾ. ೨೧-೧೨); ಗುಣಪಡಿಸೆನ್ನಿನಿಯಳ ರುಜೆಯಿಂದನಿಂದೆ ಸಲಿಸುವೆ ಹರಕೆಯನೆಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೪೯-೩೪). **ಹರಿಕೆ₁**: ೧. ಹರಿಕೆ ಯಿಲ್ಲದ ದಾನ . . . ಅನ್ನದ ಕರಕ ಸವಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೨೫); ಹಿರಿ ಯರ ಹರಿಕೆಯ ಕೈಕೊಂಡು ಜಿನದತ್ತ (ಜಿರಾಪು. ೬-೧೩೯). ೨. ಎಷ್ಟೊ ಹರಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತನು (ವಿಧಿವೈ. ೧೫೫); ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವವನು ಹರಿಕೆ ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ದೇವಕಾರ್ಯಕ್ಕೆಂದು ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಹರಿಕೆ (ಎಇ. XVIII, ೧೯-೩೫೬ ; 1274); ಇತ್ತರು ಸಕಲ ಹರಿಕೆಯನು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೭೫).

ಹರಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇವರ ಸೇವೆಯ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು: ಉಮ್ಮತ್ತೂರಿನ ನಾಯಕನು ಹರಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂದೂ . . . ಮಹಂತರು ತಿಳಿಸಿದರು (ಶ್ರೀರಾಯ.೭). **ಹರಕೆಯ ಗೊಂದಲ** = ಹರಕೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಅಂಬಾ ಭವಾನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿ: ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಹರಕೆಯ ಗೊಂದಲ' ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುವ ರೂಢಿಯುಂಟು (ಕಥಕ. ೩).

[<ಪರಸು₁ + -ಕೆ./ಮಲ. ಪರಿಕ್ಕ ; ತುಳು. ಪರಕೆ, ಪರ್ಕೆ, ಹರಕೆ ; ಕೊಡ. ಪರಕೆ]

ಪರಕೆ₂ 'ಪೊರಕೆ' ನೋ.

ಪರಕೆಗಟ್ಟು, ಹರಕೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡಲೆಂದು ದೇವರಲ್ಲಿ ಸೇವೆಯ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಜಯ್ವಕೆ ಪರಕೆಗಟ್ಟುತ ಭ್ರಮೆಗೊಳುತಿರ್ದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೦-೭೦). **ಹರಕೆ ಕಟ್ಟು**: ಹರಕೆಕಟ್ಟಿ ಹತ್ತುವರ್ಷಗಳಾದರೂ ಇನ್ನೂ ತಿರುಪತಿಗೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಪರಕೆ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಪರಕೆಗುಡು 'ಪರಕೆಗೊಡು' ನೋ.

ಪರಕೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹರಸು ; ಆಶೀರ್ವದಿಸು: ಕನ್ನೆರನ್ನೆಯರು ಪರಕೆಗೈ ಯಲಾ ಮನೆಯುನ್ನತಿವಡೆದೊಪ್ಪುವುದು (ಹದಿಬ. ೫-೨೫). [ಪರಕೆ₁ + ಕೈ₁ (<ಕೆಯ್₁)]

ಪರಕೆಗೊಡು, ಪರಕೆಗುಡು, ಹರಕೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹರಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇರೆಗೆ ದೇವರಿಗೆ ಮಿಾಸಲನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸು: ದೇವ ತೆಗೆ ಕುಡದೆ ಸತ್ತರೆ ತೀವಿದ ಮನೆಗಳನೆ ಪರಕೆಗೊಟ್ಟುಂ ಸತ್ತರ್ (ಸಮಪ. ೫-೧೧). **ಪರಕೆಗುಡು**: ಸೋಮಶರ್ಮನೆಂಬೊಂ . . . ಮಕ್ಕಳಂ ಬೇಡಿ ಸಂಬರನಾಗಠಾಣಕ್ಕೆ ಪರಕೆಗುಡಲ್ ಪೋಪುದಂ . . . ಕಂಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೫); ದೇವತೆಗೆ ಪರಕೆಗುಡೆ ನಾನಾವಿಧ ರುಜೆ ಪಿಂಗಿ ಪೋಗೆ (ಸಮಪ. ೫-೧೧). **ಹರಕೆಕೊಡು**: ಹರಕೆಕೊಡಲು ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದನು (ಕಾಲೂರ. ೬ ಕಥಾಸಾರ); ಹರಕೆ ಕೊಟ್ಟರೂ ಹರಿಯೋದು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಪರಕೆ₁ + ಕೊಡು₁]

ಪರಕೆಗೊಳ್, ಹರಕೆಗೊಳ್, ಹರಕೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಆಶೀರ್ವಾದ ವನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು: ಎನ್ನ ಪೆತ್ತ ತಂದೆಯುಮಂ . . . ಕಂಡು ಪರಕೆಗೊಂಡಲ್ಲದಾಹಾರಂಗೊಳ್ಳೆಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೫೩ ವ); ಮುನಿಸಭೆಗೆ ವಂದಿಸಿ ಪರಕೆಗೊಂಡು . . . ಅರ್ಜುನಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೧); ಅನತ್ತವಿರ್ಗೆಱಗಿ ಪರಕೆಗೊಂಡೆನಿಲ್ಲ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೨೭). **ಹರಕೆಗೊಳ್**: ಸದ್ಗುರು ದೇವಭಕ್ತರ ಹರಕೆಗೊಂಬುದು ಲೇಸು (ಬಸವು. ೧೩-೭); ಕಂದ ಗಮಿಸಿದನವರ ವಂದಿಸಿ ಹರಕೆಗೊಳಲೆಂದು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೫೧). **ಹರಕೆಗೊಳ್ಳು**: ಚೌಡಯ್ಯಂಗಳಿಗೆ ವಂದಿಸಿದ ಬಾಲಕಿ ಹರಕೆಗೊಳ್ಳಳೆ (ಬಸವು. ೪೬-೪೩). [ಪರಕೆ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಪರಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಪರಕೆಗಟ್ಟು: ತನ್ನ ಸಂಗಡತಿಯಂಗೊರ್ಲವಕ್ಕೆ ನುತ್ತೆ ಮಾರಿಗೆ ಪರಕೆವಿಡಿದೆತ್ತಿದಳ್ ಕುಲಟೆಯೊರ್ವಳ್ (ಚೆಬಪು. ೯-೧೧). [ಪರಕೆ₁ + ಪಿಡಿ₁]

ಪರಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಪರಕೆಗೊಳ್: ಅತನೊಳ್ಪರಕೆವೆತ್ತೊಡನೆ ಕಳು ಹಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೪೦). [ಪರಕೆ₁ + ಪೆಱು₁]

ಪರಕೊತ್ತಟಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಗುಂಪು,— ಸಮೂಹ: ಪರದೇಸಂ, ಪರಕೊತ್ತಟಿ, ಪರವೆಣ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೨ ಉದಾ). [ಪರ$_3$ + ಕೊತ್ತಟಿ]

ಪರಕ್ಷಿತೀಶ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ರಾಜ. ೨. ಶತ್ರುರಾಜ: ಸದಾಚಾರ ಚಕ್ಷುರಭಿವ್ಯಕ್ತಪರಕ್ಷಿತೀಶಗೃಹವೃತ್ತಂ ವೃತ್ತದೋರ್ಬಂಧುರಂ . . . ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦). [ಪರ$_3$+ಕ್ಷಿತೀಶ]

ಪರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಪ್ರದೇಶ,—ಸ್ಥಳ: ಉಳ್ಳುದುಂ ಪರ ದ್ರವ್ಯ ಪರಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಕಾಲ ಪರಭಾವದಿಂದಮಿಲ್ಲದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ). [ಪರ$_3$ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಪರಕ್ಷ್ಮಾಪ (ನಾ). =ಪರಕ್ಷಿತೀಶ ೨: ಈ ಪೊಟಿಸ್ತಿ ಪೊಟ್ಟಾಗೆ ಪೋಗಿ ಪರಕ್ಷ್ಮಾಪರನಿಕ್ಕಿ . . . ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೫); ಉದ್ರಿಕ್ತಪರಕ್ಷ್ಮಾಪ ಪ್ರತಾಪೋತ್ಕದಳಕಳಭನೀ ಬಂದನೀ ಬಂದನು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೭). [ಪರ$_3$+ಕ್ಷ್ಮಾಪ]

ಪರಗಣ 'ಪರಗಣೆ' ನೋ.

ಪರಗಣಹಾಕಿಮ್ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ: ಹನ್ನೆರಡು ಮಂತ್ರಿವರ್ಯರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಡೆಪ್ಯುಟಿಕಮಿಷನರ್ ಮತ್ತು ಒಂದೆರಡು ಪರಗಣಹಾಕಿಮ್ (Sub-divisional Officer) . . . ನಿಯುಕ್ತರಾದರು (ಝಾಂಶಿ. ೧೫೬). [ಪರಗಣ (<ಪರಗಣೆ)+ಹಾಕಿಮ್]

ಪರಗಣೆ, ಪರಗಣ, ಪರ್ಗಣ, ಪರ್ಗನ, ಪರ್ಗುಣ (ನಾ). ಹಲವು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ನಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗ; ಜಿಲ್ಲೆ: ಶಿಷ್ಯ ತೊರೆಸಾಲ ಪರಗಣೆಯ ಕೋಲಾರಪುರಕೆ ದೇಸಾಯಿ ನಾಡೆಜೆಯನಹ (ಪ್ರಾಥಕಾ. ೧-೨೫); ದೇವರಾಜನು . . . ಹೊಸಕೋಟೆಯ ಪರಗಣೆಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ४-೮೨); ಅರಸಪ್ಪನಾಯಕನು . . . ಸ್ವಾದೀಪರಗಣೆಯ ಹದಿನಾರುಸಾವಿರವರಹದ ಸೀಮೆಯನ್ನು ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ಧಾರೆಯೆರೆದನು (ಕಥವಿ. ೧೬೪). **ಪರಗಣ:** 'ಪರಗಣಹಾಕಿಮ್' ಪರಾ. **ಪರ್ಗಣ:** ಒಟ್ಟು ರಾಜ್ಯ ಪರ್ಗಣಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ಗಣಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬ ಅಮಿಲ್ದಾರನೂ . . . ಇದ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೬೩). **ಪರ್ಗನ:** ಇದಕ್ಕೆ ೧೦ ರಿಂದ ೪೦ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್‌ನವರೆಗೂ ಸೇರಿತ್ತು. ಇಂಥಾ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮಹಲ್ ಅಥವಾ ಪರ್ಗನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಪಾಳಗಾ. ೧೨). **ಪರ್ಗುಣ:** ೨೪ ಪರ್ಗುಣಗಳು ("ಪರ್ಗುಣ" ಅಂದರೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೊತ್ತ) (ಭೂಗೋಳ. ४೩).

[←ಪಾರ. ಪರಗನಾ; ಹಿಂ. ಪರಗನ, ಪರಗನಾ; ಮರಾ. ಪರಗಣಾ, ಪರ್ಗಣಾ]

ಪರಗತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೆಲೆ; ಮೋಕ್ಷ; ಕೈವಲ್ಯ: ಹರಿಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡೋ ನಿರಂತರ ಪರಗತಿಗೆ ಇದು ನಿರ್ಧಾರ (ಪುರಂದ. ೫-೮೫ ಪಲ್ಲವಿ); ಪರಸಂತಾಪದಮಂ ಪರಗತಿವಿಲಯಾಸ್ಪದಮಂ ಕಾರ್ಯಮನುದಾರಮತಿ ನೆಗಳ್ದಪನೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೨); ಈಯೆಸಕದೊಳಿರೆ ಶೂದ್ರರಾದೊಡಂ ಪರಗತಿಗೆ ತಾವಾಯೂಸವಿಲ್ಲದೇಯುವರು (ಹವಿಬ. ೯-೧೫). [ಪರ$_3$ + ಗತಿ]

ಪರಗಮನ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಪೂರ್ಣಪಾಂಡಿತ್ಯ: "ಪರಗಮನಂ ಪಾರಾಯಣ ಪರಾಯಕೋಪಾಖ್ಯಮುಟಗೆ ಸಾಕಲ್ಯಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೩೧). [ಪರ$_3$+ಗಮನ$_2$]

ಪರಗಿ, ಬರಗಿ, ಹರಗಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ; ಕರವರಿಕೆ; ಕಮರಾಕ್ಷಿ: ಪರಗಿ (ಕರವಂದ).— ಸಣ್ಣ ಗಿಡ, ಕಂಟಿಯ ಜಾತೀದು (ಕಭಾಗ. ४೩). **ಬರಗಿ:** ಬರಗಿ . . . ಇದರ ಹಣ್ಣು ಹುಳಿಯಾಗಿ ರುಚಿಕರವಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ४೩). **ಹರಗಿ:** ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಹರಗಿ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಕ್ಕಿ ನಿಂತ ಬದನೆಯ ಗಿಡಗಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೮೬). [←ತೆಲು. ಪರಿಗೆ, ಪರಿಗಿಯು]

ಪರಗು, ಹರಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹರತೆ ಹೊಡೆ,— ಕುಂಟೆ ಹೊಡೆ: ಧಾರಿಣಿಯಂ ಪರಗುವ ಬಿತ್ತುವ ಬಹುವಿಧ ಪರಿಕಿಂದಿಂದುಣ್ಬುಪಾಯಮಂ ವಿಭು ಪೇಳ್ದಂ (ಸಪುಷ. ೨-೧೧); ಪ(ಱ)ರಗಲ್ ಕೇಳ್ ತ್ವರಿತದೆ ತಾರ್ವರಿಯಲ್ ಪೋಪಾಗ (ಪಂದು)ವಾಯಸಂ ಯೆಡದೆಸೆಯೊಳ್ ಸರವಿವಾಗೆ ಪೋಗೆ ಬೆಳಗುವರ್ಕರೆಯ(ಯ)ಂ ಬಳ್ಳೆ ಬಲನೊಳಧಿಕಂ ಬೆಳೆಗುಂ (ಜಟ್ಟಸು. ೯-೩೫); ಪೊಲವೆಲ್ಲಮಂ ಪರಗಿದ್ದೈ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಮರೇಶ್ವರಾ (ಅಮಶ.೯). ೨. ಕೀಳು; ಕಿತ್ತುಹಾಕು; ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡು: ಕಾಯ್ದು ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸೂಜಿಗಳಂ ಬೆರಲ್ಗಳೊಳ್ ಬೆಟ್ಟುವರುಂ ನಟ್ಟು ಪರಗುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ); ನಟ್ಟು ಪರಗುವುದುಂ . . . ತಿಂದು ತೇಗುವುದುಂ ಎಂದಿವು ಮೊದಲಾದ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ದಾರುಣೋದಗ್ರನಿಗ್ರಹವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ವಿಗ್ರಹಂಗಳನೊಡ್ಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ); ಒಕ್ಕಲಿಗನಂತೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಪರಗುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೬೩); ಕುತ್ತಿ ಕೂರಲಗಿನೊಳ್ ಭಳಿತ್ತುವ ನಟ್ಟು ಕೋಪದಿಂ ಪರಗುವ (ಪಸಾರ. ೩೦೧). **ಹರಗು$_1$:** ೧. "ಹರಗು-ಸಸ್ಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ" (ಶಮದ್ಧಾ); ಹಸನ ಮಾಡಿ ಹರಗಿ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಕಸನ ಬಿತ್ತುವ ಮರುಳರಂತೆ (ವಚಸಂ. ೧೨೯-೧೧೩); ಉತ್ತು ಹರ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ] ಗಿದ ಹೊಲದೊಳಖಿಳಬೀಜಂಗಳಂ ಬಿತ್ತಿದಡೆ ಏನಾಯ್ತು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩೭-೧೨); ಹರಗಿ ಹಸನಾದಿಳೆಯೊಳು . . . ಹುರಿಕರಿಯಾದ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತುವವರಂತೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೧೦); ಉತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹರಗುವದು ಬಿತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹರಗಿ ಕಳೆದೆಗೆದರಾ ಬೆಳೆಯು ಎತ್ತುಗ್ಗೆಯುದ್ದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೫೮). ೩. (ಆಲಂ) ಸರ್ವನಾಶ ಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಇಟ್ಟೊರಸಿ ಕಳೆಯಲ್ಪಗೆದನವನ ಜನ್ಮಮಂ ನಟ್ಟು ಹರಗಲ್ಪಗೆದನವನ ಕುಲವೆಲ್ಲಮಂ (ವೀರರ. ಹ. ४೮೬-४); ಹರಗಿ ಬಂಕೈದಪೆನು ಬಿಡು ಪಡ (ಅಂಬಿಕಾ. ४೧-೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರುಬ್ಬು, ಪಲುಕು]

ಪರಗುಣ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಸ್ವಭಾವ,—ಗುಣ: ಅಶೇಷ ಜನಂಗಳೊಳ್ ಪರಗುಣಾಸ್ತ (ಸ)ಹನನಲ್ಲದನಾತ್ಮಗುಣೋದಯಾಂಶು ಸರೂಪನ××× ಪಾರಪರಾಯಣಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೨); ಪರಗುಣದೊಳ್ ಸಹನಂ ಮಚ್ಚರಮೆನಿಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೯-೧೨೪). ೨. ವೈರಿಯ ಗುಣ; ಶತ್ರುವಿನ ಸ್ವಭಾವ: ಪರಗುಣಗಣಮಂ ಸೈರಿಸುವರಮಗನು ಮನುಜರೊಳ್ಳರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ४-೧೩४). [ಪರ$_3$ + ಗುಣ]

ಪರಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಮನೆ; ಅನ್ಯಗೃಹ: ಮನುಷ್ಯನು . . . ಪರಾನ್ನಭೋಜಿಯೂ ಪರಗೃಹಶಾಯಿಯೂ ಆದರೆ, ಅವನ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕೊನೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೦೬). ೨. ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವವನು: ಕುಟುಂಬವಿಲ್ಲದವಂ ಪರಗೃಹನೆಂಬುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೫೨). [ಪರ$_3$ + ಗೃಹ]

ಪರಗೇಹ (ನಾ). =ಪರಗೃಹ ೧: ಪರಗೇಹೋಪಾರ್ಜಿತಾರ್ಥಂ . . . ಚಾರುದೃಷ್ಟಿಗಮನಂ ಕನ್ಯಾನಿವಾಸೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೬). [ಪರ$_3$ + ಗೇಹ]

ಪರಘಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಿಂಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ನಲವತ್ತುಮೂರು ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇನ್ನೊಂದು ಜೀವಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು: ಪಿಂಡಾಪಿಂಡಭೇದದಿಂದ ಗತಿ ಜಾತಿ ಶರೀರ . . . ಅಗುರು ಲಘುಕ ಉಪಘಾತ ಪರಘಾತ ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ಆತಪ . . . ತೀರ್ಥಕರನಾಮಮೆಂದಿಂತಲ್ಲಿ ಗತಿನಾಮಕರ್ಮಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೬). [ಪರ$_3$ + ಘಾತ$_2$]

ಪರಘಾಯ (ನಾ). ಶತ್ರುವು ಕೊಡುವ ಪೆಟ್ಟು ; ಎದುರಾಳಿಯು ಕೊಡುವ ಪೆಟ್ಟು : ಬವರಿಯಲಿ ಪ್ರಸಂಸಿ ಪರಘಾಯವನು ವಂಚಿಸಿ ಭಟರ ಕೊಚಿದೆತ್ತುವರು . . . ಕೋಡಕೈಯವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೩). [ಪರ್$_3$ + ಘಾಯ (< ಗಾಯ)]

ಪರಚಕ್ರ(ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಿಗುರಿ: 'ಪರಚಕ್ರಭ್ರಾಂತಿ' ಪರಾ ೨. ವೈರಿಗಳ ಪಡೆ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ಪರಚಕ್ರಂಗಳನಂಜಿಸಿದ ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವನ ಮೇಗಿಲ್ಲದ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಮುಮಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಂ ನಿನಗೆ ಸೆಣಸಲೆಂತು'ಬಗೆ ಬಂದಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ಪ) ; ಪರಚಕ್ರಕ್ಕೀಗಳೀ ಪಲ್ಮೊರೆದನೆ ಜವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೧) ; ಆ ಪರಚಕ್ರವನು ಸಿರ್ಧಾಮುಧೂಮೋಪಕ್ರಮುವನೆಚಿ ಮಾಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೫-೪೬). ೩. ಶತ್ರುಗಳ ಆಧಿಪತ್ಯ,-ಆಡಳಿತ : ಪರಚಕ್ರಕ್ಕೆಡೆಮಾಡಿ ಭೂವಲಯುಮಂ . . . ತಪಕ್ಕೆ ಪೋಪುದನಯುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೩೨). ೪. ಶತ್ರುರಾಜ್ಯ; ರಿಪುಮಂಡಲ : ಪರಚಕ್ರಭೂಪರಟ್ಟಿದ ಕರಿಗಳ್ಪಿಡು ತಪ್ಪ ಪದದ ಪೊನಲಿಂದೆತ್ತಂ . . . ಕೆಸಱಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೧) ; ಅರಸಂ ಪರಚಕ್ರಮುಂ ಸಾಧಿಸಿ ಬಂದು ಪಗಂ ಕುರುಡಾದುದಂ ಕಂಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೬೫-೨೨) ; ಪರಚಕ್ರಂಗಳನೊತ್ತಿಕೊಂಡದಟರಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೭).

ಪರಚಕ್ರಭಯಂಕರ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಉಗ್ರವಾಗಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ ಪರಚಕ್ರಭಯಂಕರ ಬರಲ್ಕೆ ವೇಟ್ಟುದನಱಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧೩). **ಪರಚಕ್ರಭೈರವ** = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಭೈರವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣ್ಡಳಿಕ ಕಣ್ಠೀರವಂ ಪರಚಕ್ರಭೈರವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೯; 1074) ; **ಪರಚಕ್ರವಕ್ರ** = ಪರಚಕ್ರಭಯಂಕರ : ಪರಚಕ್ರವಕ್ರಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೧೩ ; 1077). [ಪರ್$_3$ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಪರಚಕ್ರಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಿಗುರಿಯ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ. ೨. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವೆಂಬ ಭ್ರಮೆ. ೧, ೨ : ನೆರೆದ ವಿಸಂವಾದಂ ಪಂಜರಶುಕತತಿಯೊಳ್ಕುಲಾಲಗೇಹಂಗಳೊಳಂ ಪರಿಚಕ್ರಭ್ರಾಂತಿಗಳಧ್ವರದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುಂ ಮಹಾಹವಧ್ವನಿನಿಯತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೧). [ಪರಚಕ್ರ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಪರಚಿಂತೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಕುರಿತ ಕಳವಳ,—ದುಃಖ : ಪರಚಿಂತೆ ಎನಗೇಕಯ್ಯಾ ನಮ್ಮ ಚಿಂತೆ ನಮಗೆ ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೫೨೦). [ಪರ್$_3$ + ಚಿಂತೆ]

ಪರಚಿತ್ತ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಮನಸ್ಸು : 'ಪರಚಿತ್ತಗ್ರಹಣ' ಪರಾ. [ಪರ್$_3$ + ಚಿತ್ತ]

ಪರಚಿತ್ತಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು : ಅಗ್ರಾಮ್ಯವಚನವೃತ್ತಿ . . . ಮಧುರಂ ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರ ಪದವಿಸ್ತೃತಿ ಪರಚಿತ್ತಗ್ರಹಣಸಮರ್ಥಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೯) ; ಪರಚಿತ್ತಗ್ರಹಣ ವಿಧಾನದ ಮೂಲಕ ಪೋಲೀಸಿನವರು ತನ್ನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೪೪೯). [ಪರಚಿತ್ತ + ಗ್ರಹಣ]

ಪರಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಉಗುರಿನಿಂದ) ಕೆರೆ ; ಗೀರು : ಕೂರುಗುರ್ಗಳಿಂ ಪರಚುತ್ತೆ . . . ಕಾಡಿದುವು ಬಾವಲಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಭ್ಯ. ೫-೧೧೦); ಈ ಕಡಲು ತನ್ನ ಬಂಧಿಸುವರೆಯು ದಡವನಲೆಪಂಜದಿಂ ಪರಚಿ—ಮೇಲೇರಿ ಬರಲೆಳಸಿ (ಗಣೇಶ. ೩೫-೩) ; ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬಿದ್ದು . . . ಪರಚಿ, ಕೂಗಿ, ಕಿರುಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಾರ್ಗದ. ೨೬). ೨. ಹರಿ ; ತರಚು : ಕೆಲವರು ತುಂಟರಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಹುಡುಗರು . . . ಹುವುಗಳಂ ಪರಚಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೦೯-೯).

ಪರಚಿಕೊಳ್ಳು = ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳು : ನನಗಂತೂ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಪರಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗಾಯಿತು (ಶಾಲಿಪು. ೬೫) ; ಕೈಲಾಗದವ ಮೈ ಪರಚಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಪರಂಕು, ಪಂಕುರ್, ಪಕುರ್ ; ಕೋಲಾ. ಪರ್ಸ್; ಪರ್ಜಿ. ಪರ್ಚ್; ಗದಬ. ಪಾರ್ಜ್; ಕುವಿ. ಪಚಲಿ]

ಪರಚ್ಛಂದ(ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಇಚ್ಛೆ,—ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೨. ಬೇರೆಯವರ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು ; ಪರಾವಲಂಬಿ : "ಪರವಾನ್ . . . ಪರಚ್ಛಂದಃ, ಗೃಹ್ಯಕಃ—ಈ ೮ ಹೆಱರ ವಶದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೬) ; "ಪರವಶಂ . . . ಪರಚ್ಛಂದನೆನೆ ಪರರ ವಶದವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೭). [ಪರ್$_3$ + ಛಂದ$_2$]

ಪರಜನ (ನಾ). ಪರಕೀಯರು ; ಇತರರು : ಸಮನಿಸಿ ಬಳ್ರಂ ಕೇಮದ್ರುಮುಯೋಗಸಮುದ್ಭವಂಗೆ ಪರಜನಭೃತಕತ್ವಮುಂ . . . ಧರಾಧೀಶವಂಶದೊಳ್ ಪುಟ್ಟ[ರೆಯುಂ] (ಜಾತಕ. ೧೪-೪); ದಿನನಾಥಂ . . . ನಿಲೆ ಕರ್ಕಿಯೊಳ್ ಪರಜನಪ್ರೇಷ್ಯಂ ಖಳಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೫). [ಪರ್$_3$ + ಜನ]

ಪರಜಾತ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾದ ; ಇತರರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು : "ಪರಜಾತಃ, ಪರೈಧಿತಃ—ಈ ೨ ಹೊಱಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೬). [ಪರ್$_3$ + ಜಾತ]

ಪರಜಾತಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಕುಲ ; ಅನ್ಯಜಾತಿ : ಪರಜಾತಿಯುನು ರತಿಸದಂತಿಹ ಕುಲಂಗಳಲಿ ರತಿಸಲದಕೇನು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೪೫-೨) [ಪರ್$_3$ + ಜಾತಿ]

ಪರಜಿ (ನಾ). (?) : ಭೂವರಂ ರಸಿಕ ನೀ ಪೋಗೆನಲು ಕೈಮುಗಿದು ಪೋದಂತೆ ಮಾಡಿ ಪರಜಿಯೊಳಡಗಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೬೪). [?]

ಪರಜು, ಪರಂಜು, ಪರುಜು$_1$, ಫರುಜು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು,—ಬಾಯಿ; ಖಡ್ಗಧಾರೆ : "ಪರ್ಜು(ಜಿ)—ಪರಂಜ(-ನ) = ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ಸುಲಿಪಲ್ ಫುಲಿಲ್ಲೆನುಗೆ ಬಾಳಿನ ಕೀಳ್ಪರ ಜಿಂದೆ ಮೋದದಿರ್ಪ್ಪನೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೨-೩೬;1162); ಹಱಯದ ಕತ್ತಿಯೊಳ್ಮೊಱೆವರೆ ಮೂಗನು ಅಱಿಯದಿದೊಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಇಱಿವರೆ ಪರಚ[ಜಿ]ಲ್ಲದಲಗಿಲಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೮೯); ಕತ್ತಿಯ ಪರಜಿನಿಂ ನೆತ್ತಿಯಂ ತಿವಿಯುತ್ತ (ಚಿಕಪಂ. ೪೨-೨೧). ೨. ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ,-ಹಿಡಿಕೆ: ವಿಭೂತಿಯುಂ ತಚ್ಚುರಿಕೆಗಂ ತಳಿದು ಲಿಂಗಾರ್ಚಿತಂಗೆಯ್ಯುತೆ ಅನುವಿನಿಂದ ದಜ ಪರಜಿನೊಳೊಲ್ದು ಕೈಯಿಕ್ಕಿ (ಅರಾಚ. ೪-೯-೪೮); ಪರಜಿರಲು ಪಿಡಿವ ಕಠಾರಿ ಮೊನೆ ಮೆಱೆವಂತೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧-೨೨); ಕನಕರಚಿತಗಳಾಗಿ ದಂತದ ಪರಜುಗಳಿಂದ ಒಪ್ಪುತಲಿರುವ ಕತ್ತಿಗಳು (ಕೃಪಾಭೀ. ೧೫೧). ೩. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ತನುವ್ಯಾತಕೆ . . . ಅಲಗಿಲ್ಲದ ಪರಜ್ಯಾತಕೆ(ಚಿದಾಕೋ. ೧೫೨-೯); ವೈರಿಯ ಪರಜಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಪೆಟ್ಟು ಆವದು ಅದು ಆದಿರುಘಾಯಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೬೦). **ಪರಂಜು** : ೨. "ಪಾಳಿ ಪರಂಜುವೆನಲು ಮೋಹಳಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೬). **ಪರುಜು$_1$** : ೨. ಶಲ್ಯನು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಪರುಜುಳ್ಳ ಖಡ್ಗವನ್ನೂ . . . ಹಿಡಿದು(ಕೃಪಾಸ. ೧೨೧). **ಫರುಜು** : ೨. ಗಜದಂತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಫರುಜುವುಳ್ಳ ಒಂದು ಖಡ್ಗವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು (ಕೃಪಾಕ. ೩೦).

[< ಸಂ. ಪರಂಜ./ತಮಿ. ಪರಿಞ್ಞು;ಮಲ. ಪರಿಣ್ಣು; ತೆಲು. ಪರುಜು]

ಪರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟು

ಮಾಡುವುದು, ಈ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಪರಜ್ಞಾನ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೭). [ಪರ$_3$+ಜ್ಞಾನ]

ಪರಟ, ಪರಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದುದು ; ಚೆದರಿರುವುದು: 'ಪರಟತಲೆ' ಪರಾ. **ಪರಟಿ**$_2$: ೨. ಒರಟಾದುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು : 'ಪರಟಿದಲೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಟ್ಟೈ$_1$, ಪಜಟ್ಟೈ$_1$; ಮಲ. ಪಜು]

ಪರಟತಲೆ, ಪರಟಿದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : ಪರಟ–ತಲೆ, ಇದಕ್ಕೆ–ಪರಟತಲೆ (ಹೊನ್ನುಗ.೨೪). **ಪರಟಿದಲೆ** : ೨. ಒರಟುಕೂದಲಿನ ತಲೆ ; ಬಿರುಸುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ: (೩).

[ಪರಟ+ತಲೆ$_1$./ತಮಿ. ಪಜಟ್ಟೈತ್ತಲೈ]

ಪರಟ$_1$ 'ಪರಟಿ$_1$' ನೋ.

ಪರಟ$_2$ 'ಪಲ್ಟಿ' ನೋ.

ಪರಟಿ$_1$, ಪರಟ$_1$, ಪರಡಿ$_3$, ಪರಡೆ$_1$ (ನಾ) ೧. ಮಡಕೆಯ ಓಡು; ಬೋಕಿ: ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ಪರಟಿ ಹಿಡಿದು ದೀನಮುಖದಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಕನು ಕೂಗಹತ್ತಿದ (ತಿಂಪುತ. ೮೮). ೨. (ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಚಿಪ್ಪು; ಕರಟ : ಮದ್ಯದ ಪರಟೆಗಳೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಗೋ ಮುಖ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರಿದಾಡಿದವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೯೨) ; ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಬಿದ್ದ . . . ತೆಂಗಿನ ಜುಟ್ಟ ಪರಟಿ ತುಣುಕುಗಳೂ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಹೀಗಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೪೩); ಒಂದೇ ಒಳ್ಳೆಯ ಬಾವಿ . . . ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ನೀರನ್ನು ಪರಟಿಯಿಂದ ಕರೆಯಬೇಕು (ಹಬ್ಬಬ.೧೪). ೩. ಚಮಚದ ಅಗಲವಾದ ಮುಂಭಾಗ: (೩). ೪. ತಟ್ಟೆ ; ಪರಾತ : (೩). ೫. ಗುದ್ದಲಿಯ ಚೂಪಾದ ಭಾಗ,—ಮೊನೆ : (೩). ೬. ಮೊಣಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಚಿಪ್ಪಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಭಾಗ; ಮೊಣಕಾಲು ಚಿಪ್ಪು : ನಿಂಗನ ಎಡಗಾಲ ಪರಟಿಯ ಸಂದು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಆದು ಇನ್ನೂ ವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಜೀವಪ್ರ. ೧೦೬). ೭. (ಆಲಂ) ದೇಹ; ಶರೀರ : ಎಂದಾದರೂ ಸತ್ತರೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಈ ಪರಟಿಯನ್ನು ಯಾರು ಎಳೆದು ಹಾಕುವರು (ಎರಸಿ. ೬೫). **ಪರಟ**$_1$: ೨. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ತೋಟ . . . ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಪರಟ, ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಕೊಬ್ಬರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೨೪೭). ೬. ಆಣಸಿನ ಬಡಿಗೆಯಿಂದ ನಿಂಗನ ಮೊಣಕಾಲ ಪರಟಿಗೆ . . . ಹೊಡೆದನು (ಜೀವಪ್ರ. ೧೦೫). ೮. ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರೆ ಪರಟ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೋ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದು . . . ನೆರವಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೬೧೮). ೯. (ಆಲಂ) ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪರಟ ಬರುವ ಭೀತಿಯುಂಟಾಗಿದೆ (ಮೊಪಾಸಾ. ೩೨). **ಪರಡಿ**$_3$: ೮. ಸೇವಿಗೆಯ ಪಾಯಸವ ಪರಡಿಗಳಲಾಳಿಯರು ಬಡಿಸಿತು(ಕಾಶಿಂತಾ. ೨–೬೫) ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾತ್ರೆ ಪರಡಿಗಳು ಮನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಾವು (ಪರಾಪ. ೧೭೬); ಪಾತ್ರೆ–ಪರಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಿಕ್ಕಿ ಲಕಲಕ ಮಾಡಿದಳು(ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೩). **ಪರಡೆ**$_1$: ೯. ಮಕ್ಕಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪರಡೆಯು ಬಂದೀತು (ಭಾರಥಿ. ೪೬).

ಪರಟ ಕೊಡು = ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡು; ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಈಗ ಹೌದಲ್ಲೊ ಕೇಶ್ಯಾನ್ನ ಕೈಯಾಗ ಪರಟ ಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಸೋದು ? (ಸಪುಜೀ. ೨೪). **ಪರಟ ಕುದುರೆ** = ಕರಟದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತೂತು ಮಾಡಿ ದಾರವನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ, ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೂರಿಸಿ, ದಾರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಕರಟದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚಿಪ್ಪು ಕುದುರೆ : ಇವು ಪರಟ–ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ಕಿಳ್ಳಿಕೇತತನಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಹರಟೆಗಳಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. X ಮೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾತು). **ಪರಟ ಹಿಡಿ** = ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಚಿಪ್ಪು ಹಿಡಿ : ಮುಂದೆ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಕೈಲಿ ಪರಟೇ ಹಿಡಿಯೋ ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತೆ (ಹಾಡುಹು. ೭೭) ; ನಿನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪರಟ ಹಿಡಿಯುವ ಮನಸ್ಸು ನನಗಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಿನ. ೨೩೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪರಟ, ಪನಟ, ಪನಂಟ, ಪಂಟ]

ಪರಟಿ$_2$ 'ಪರಟ' ನೋ.

ಪರಟಿ$_3$ 'ಪರಡೆ$_4$' ನೋ.

ಪರಟಿದಲೆ 'ಪರಟತಲೆ' ನೋ.

ಪರಡ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಪರಡಕ್ಕೆ 'ಪಡಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪರಡಿ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೋದಿ ಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಹದವಾಗಿ ಕಲಸಿ, ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ : ಬೆಳ್ಳಿಯರ ವುಡಿಯಂತಿರೆಸೆವ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಗುಟ್ಟ . . . ಮಾಡಿದರು ಪರಡಿ ಸರವಳಿಗೆಯು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮–೫೧); ಪರಡಿ ಕಿಜುಗೋದಿ ಸೇವಗೆ . . . ಪರಿವಡೆಯಲಣ್ಣೆವಾಲಿಂ ಬೆರಸಿದ ಸಕ್ಕರೆಯ ತುಯ್ಯಲಿಕ್ಕಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೪೪೧); ಪರಡಿಯ ಶಾವಿಗೆಯ ಪರಿಪರಿಯ ಪಾಯಸದ . . . ನವಘೃತ ಸೂಪದಂಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನೆಂದುದು ಧೂರ್ತವಟುನಿಕರ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೫–೭); ವಡೆ ಪರಡಿ ಸೇವಿಗೆಯ ಸೂಸಲುಗಡುಬು . . . ಚಿತ್ರಾನ್ನಗಳ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬–೨೫–೪೦).

ಪರಡಿ$_2$ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಪರಡಿ$_3$ 'ಪರಟಿ$_1$' ನೋ.

ಪರಡಿ$_4$ 'ಪರಡೆ$_4$' ನೋ.

ಪರಡಿ$_5$, ಪರುಡಿ, ಪರೋಟು (ನಾ). ೧. ಮರವನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಚರಕಿ: ಮಂಚದ ಕಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪರಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಪರುಡಿ:** ೨. ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಗರಗಸದಿಂದ ಕೊಯ್ದು ತೆಗೆಯುವಾಗ ಉಳಿಯುವ, ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ತುಂಡು : ಕರಗಸದ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಲಗೆಗಳಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಗಾರ್ಡನು ಬಂದು ಬರಿಯ ಪರುಡಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಮಹಜರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ರೂಢಿ). **ಪರೋಟು:** ೨. ಕಳ್ಳರು ಪರೋಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಹಲಗೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕದ್ದೊಯ್ದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[←ತುಳು. ಪೋರೊಟು]

ಪರಡಿಗೆ$_1$ (ನಾ). = ಪರಡಿ$_1$: ಅವುಗು ತಿಜುಸೇವಗೆಯುನು ಸರವಳಿಗೆ ಪರಡಿಗೆಯು ನಖುಮುತ್ತೆಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಸರಳಿಗೆಯು ಪರಡಿಯನು ನಖುವಿಮುಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಸರವಳಿಗೆ ಪರಡಿಗೆಯು ನಖುಮುಲ್ಲಕ್ಕಿ] ಲಡ್ಡುಗೆಯುನು . . . ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮–೮೫). [ಪರಡಿ$_1$ +–ಗೆ]

ಪರಡಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ತಟ್ಟೆ; ಪರಡೆ : ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಪರಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪರಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೂಗಲು (ಕುಟುಂಬ. ೨೨). [ಪರಡಿ$_4$ (< ಪರಡೆ$_4$)+–ಗೆ]

ಪರಡು$_1$, ಹರಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೆರಳು, ಉಗುರು, ಗುದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕೆರೆ; ಗೆಬರು : ನೆಲನಂ ಪೊಕ್ಕಡಂಗಿದ ಪಗೆವರನಗುಬ್ಬಿ ಕೊಲ್ವುದನುದಾಹರಿಸುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣಚರಣದೊಳ್ ನೆಲನಂ ಪರಡಿ ಗಂಭೀರನಿನಾದದಿಂ ಹೇಷಿತಂಗೆಯ್ವು ವಿಜಯಹಯಮುಂ ವಿಜಯನ ವಿಜಯಮಂನೆ ಸೂಚಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೯೫ ವ) ; ಪಡಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಪರಡೋದು ಬಿಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಹುಡುಕು ; ತಡಕಾಡು :

ಅದರ ಅವಶೇಷವು ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಪರಡು (ಹುಡುಕು)ತ್ತಾರೆ (ನಾಡೋಜ. ೨೧೯); ಅವನು ತಲೆದಿಂಬಿನ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ರಿಸಿದ ಕಡ್ಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲೆಂದು ಕೈಹಾಕಿ ಪರಡಿದ (ನಡದಾ. II, ೧೧೨೩). **ಹರಡು**₁ : ೧. "ಹರಡು–ಅಂಗುಲಿ ಖನನೇ (ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೆದಕು), ಪ್ರಸಾರಣೇ, ಗುಲ್ಫೇ ಚ (ಕಾಲಿನ ಹರಡು)" (ಶಮಧಾ). **೩.** ಕಿತ್ತು ; ಕೀಳು : ಮೊದಲು ಒಂದಿಷ್ಟು ಗೆಣಸಿನ ಬುಡಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದಳು (ಕುಡಿಕೂ. ೧೬೦).

[**ದೇ.**॥ ತಮಿ. ಪಜಣ್ಣು, ಪಜಾಣ್ಣು ; **ಮಲ.** ಪರಣ್ಣು]

ಪರಡು₂, ಹರಡು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗಲವಾಗಿ ಹಾಸು,—ಹರಹು : ಕುದಿಸಿ ಉದಕದೊಳಲುಬಿ ಬೀಸುತೊಗೆದು ಪರಡಿ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಘಳಿಗೆಯ ನೊದಗಿಪುದು (ಬಸವು. ೩೬–೪೭). ೨. ಅಗಲವಾಗು ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು : ಪರಡಿಗೆ[ರೆ] ಸೋಗೆ ಗಿ[೦]ಡುಗೊರಳಿಂ ಶಿಖಿ ಮುಂದೆಜಿಗಿಪ್ಪಿನಂ ತೃಷಾ ? ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಸೀರ್ಗುಡಿಯುತಿರ್ದುದನೊಯ್ಯನೆ ಬಂದು ಭೂತಳೇಶ್ವರನಿಸೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೨೨೪). **ಹರಡು**₂ : ೧. "ಹರಡು –ಅಂಗುಲಿ ಖನನೇ (ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೆದಕು), ಪ್ರಸಾರಣೇ, ಗುಲ್ಫೇ ಚ (ಕಾಲಿನ ಹರಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಒಗೆದೊಗೆದೊಂದನೊಂದಂ ಹರಡಿ ಗಳಿಗೆಯನೊಂದಿಸುತ್ತಾ ಮಡಿಗಳಂ ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿ ಮಿಗೆ ಬಿಗಿದು (ಬಸವು. ೨೧–೮) ; ಹರಡಿದಂ, ಕದಡಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು.೪೪೭ ಪ್ರಯೋ). **೩.** ಹಬ್ಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಊರ ಹೊರಗೆ ಹರಡದ ಹೆಸರಾತಗೆ (ನಳ್ಮ. ೩–೧೩). **೪.** (ಆಲಂ) ಆಡಂಬರವನ್ನು ತೋರಿಸು,—ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಒಂದೊಂದು ತಡವೆ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ಹರಡಬೇಕಾಗುವುದು. **ಅದಕ್ಕೆ** . . . ಒಂದೊಂದು ತಡವೆ ಅತಿ ಜಂಭವೂ ಬೇಕು (ದೇವೀಚಾ. ೬೭).

ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಅಗಲವಾಗು; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು : ವಿಸ್ತೃತ್ವರಃ . . . ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧). ೨. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಗೊಳಿಸು; ಕೆದರು: ಮಗು ಆಟದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಕೂತಿದೆ (ರೂಢಿ). [**ದೇ.**॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪರತ್ತು ; ತುಳು. ಪರಡ್, ಹರಡು ; **ಕೊಹ.** ಪರತ್ ; **ತೆಲು.** ಪಜಚು]

ಪರಡು₃, ಪರಡ, ಪರಡಿ₂, ಪರಡೆ₂, ಹದಡ, ಹದಡು, ಹದರು₂, ಹದಿರು₂, ಹರಡಿ, ಹರಡು₃, ಹರಡೆ₁ (ನಾ). ೧. ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಗಂಟು ; ಗುಲ್ಫ : "ಪರಭಾಗಂ ಪಾರ್ಷ್ಣಿ ಮಡಂ ಪರಡುಗ[ಳ]ವೆ ಗುಲ್ಫ ಘುಂಟಿಕಾ ನಾಮಂಗಳ್" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೬೭–೨) ; ಪರಡು ಸಂದಿ ನೊಸಲ್ ಪಣೆ ಕಣ್ ಕದಂಪಿವೆಂಬೆಡೆಯನೆ ನಟ್ಟು ಪುರ್ಚದುವು. . . ಪಾರ್ಥನಂಬುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧–೧೩೬) ; ಪರಡು ನಿಗೂಢಂ ಲಲಿತಲತಾಂಗಿಯ ವರಜಂಘಾ ಯುಗಲಂಗಳ ಭಂಗಿಯ ನಜಾಯೆಂ ಪೊಗಟಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫–೫೦ ರಗಳೆ); ಪರಡಿರ್ಬದಿ ತೋಳುರಂ . . . ಮಡಂಗಳೆಂಬೆಡೆಗಳಂ ನೆಜೆ ನಟ್ಟುವು ಬಾಣಕೋಟಿಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮–೬೭) ; ಪರಿವಿಡಿಯೊಳುಂಗುಟದೊಳಡಿಯೊಳು ಪರಡಿನೊಳು . . . ಕಚಭರದೊಳೀ ಪರಿಯಿಂದೆ ತತ್ತತ್‍ಸ್ಥಾನಕಳೆಗಳಲಿ (ಬಸವು. ೪೦–೧೯). **ಪರಡ** : ೧. ವಿಸ್ತರಗಂಗಳುಯುರಡುಂ ಪಾದವು ಪರಡಗಳುಬ್ಬಿಹವು (ತ್ರಿಭುವೋ. ೭–೨೧). **ಪರಡಿ**₂ : ೨. ಮುಂಗೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಕಂಕಣಂ ಚೂಡೆ ದೋರೆಯುಂ ಪರಡಿ ಪೊಂಬಳೆಯುಮಂ ಕರದ್ವಯದ ಮಣಿಬಂಧದಲಿ ಬಲವಿನಿಂದಿಟ್ಟರು (ನನವೋ. ೨೩–೪೦). **ಪರಡೆ**₂ : ೨. ನೂಪುರ ಕಡಗ ಪೆಂಡ್ಯೆ ಪರಡೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೧–೧). **ಹದಡ** : ೩. ಕೈಯ ಮಣಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರಕೋಷ್ಠ : ಕಿಟ್ಟಿ ಎಷ್ಟು ಅಂಗಲಾಚಿದರೂ ಶಾಲಿ ಗ್ರಾಮವು . . . ಹದಡದ ಗುಂಟ ಹರಿದು ಬಂದು ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಿಡಿದು ಹೋಯಿತು (ಗಂಪ್ಲಾಯಿ. ೧೭೯). **ಹದಡು** : ೩. ಪಟುಭೀಕರ ವಿಷೋರಗವು . . . ಪೊಡವಿಯೊಡೆಯನ ಕೈಯ ಹದಡಂ ಕಡುವಿಷಂ ಮಿಗೆ ಕಚ್ಚೆ (ಬಸವು. ೪೬–೨೨) ; ಕರಭ—ಮುಂಗೈಯಿಂದ ಕಿರಿಬೆರಳಿನ ತನಕ ಇರುವ ಹದಡು (ಗಂಗಾಮು. ೭೨). **ಹದರು**₂ : **೩.** ಕಯ್ಯ ಹದರನೊಡೆಗಚ್ಚೆ ಜಡಿಯುತ್ತ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದ ರೌದ್ರಸರ್ಪನನು ಕಂಡು ಹೆದಜಾ ಹವ್ವನೆ ಹಾಜಾ (ಹಚಕಾ. ೧೨–೯) ; ಕೊರಳ ಹದರಿನಲೌಕಿ ಹಿಡಿದೊಡೆ (ತೊರರಾ. ೬–೪–೨೮). **ಹದಿರು**₂ : ೩. ನಗುತ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನಾಕೆಯ ಹೆಗಲ ಹದಿರಿನಲೌಕಿ . . . ಹೊಚವಡಿಸೆ (ತೊರರಾ.೩–೪–೩೦). **ಹರಡಿ** : ೨. ದೋರೆಯ ಹರಡಿಯಿಾ ತಿರುಗುವ ಬಗೆಯು ದೃಢಗೆಡು ತಿಹುದೆ ಮಾಯಿಾ (ಚಿದಾಕೋ. ೩೫–೧೧) ; ಹರಡಿ ಹಿಂಬಳೆ ಸಾಲ್ಪೆರಳ್ಕೆ ಪರ ಮೇಲೆ ಸುರುಚಿರರೇಖೆ ಚಂದ್ರಮನ ಸೋಲಿಪ ನಖ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೦೩–೧); ವಾಲೆ ಮೂಗುತಿ ಕಪ್ಪ ಬಂದಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಹರಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧–೧೫) ; ದೋರೆಕಂಕಣವೆ ಹರಡಿಯೇ . . . ಮೂಗುತಿಯೆ ಎಂದು ನೆನೆದಿಂತು ಶೋಕಿಸಿದರು (ಮಲ್ಲಚ. ೭–೭). **೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪಂಕಜಾನನೆ, ಕಚದಿ ಹರಡಿಗಳು ಮೆರೆದಿಹವೆ ? (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೨–೩೨). **ಹರಡು**₃ : ೧. "ಘುಂಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು" (ಹಲಾಯು. ೮೫–೩೬೧) ; ಕುಲಗಿರಿ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಂಗಳೂ ಶ್ರೀಗುರುವಿನ ಹರಡಿ ನಲ್ಲಿಹವು(ಆತ್ಮತ್ರಿ. ೫ ಟೀಕೆ); ಆ ಪದಯುಗಳವಂ ಪಿಡಿದು ಹರಡಿನ ಮೊದಲಿಗಿಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ಕಡಿಕಡಿದುರವಣಿಸುತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೯–೩೪) ; ಹರಡುಗಳು ಬೆರಲು ಸಿರಿ ಗೂಢವಾ ಬಡನಡುವಿನುರುರಕ್ತಚರಣವಾ ಕೆಂಚೆಳೆಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ತರುಣಿ ಸುಖಿಯಹಳು (ವೀಶೈವ. ೪–೨೩–೩೨). **ಹರಡೆ**₁ : ೧. "ಘುಂಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ೨ ತದ್ಗ್ರಂಥೀ, ಆ ಪಾದದ ೨ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಿರುವ ಮೂಳೆ ಗೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸಖಂಡದ ದಿಮ್ಮಿ ಚೀಲ . . . ಹರಡೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೯). **೫.** ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ೪ ಆನೇನು ೨ ಹರಡೆ ೧ ತನಾಲು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩–ಪುಟ ೧೪೩ ; 1847). **೬.** ಈಟಿ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಲೋಹದ ಕಟ್ಟು ; ಅಣಸು : ಚಿನ್ನದ ಹರಡೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಟ್ಟು ಮುತ್ತುಗಳುನ್ನತಕಂಚ್ಚಿನಿಟ್ಟಗಳ ಸನ್ನಾಹದ ಬಲುಭಟರು . . . ಕಾದಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೧೧–೧೪೫).

ಹರಡಿಕಂಕಣ, ಹರಡೇಕಂಕಣ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ : ಕರೆದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅನ್ನವಿಕ್ಕುವೆನೆಂತೆಂಬ ಹರಡಿಕಂಕಣವನಿಡೆ ನಿನ್ನ ಕೈಗೆ (ಕಭವಿ. ೧೯೫) ; ಹರಡೇಕಂಕಣ ಕಮಲಾದೇವೀ ಒಂಕಿ ಬಾಪೂರೀ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೪೩). **ಹರಡಿಗುಂಡು** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ : ಪೌಂಚಿ, ಹರಡೀಗುಂಡು, ಗೆಜ್ಜೆ ... ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಹೊರಟರು (ಮಲೆಮ. ೩೪).

[**ದೇ.**॥ ತಮಿ. ಪರಟು, ಪರಣ್ಣೈ ; **ತೆಲು.** ಅರಡಾ = ಕಂಠಾಭರಣ ; ಪಯಿಂಡಿ, ಪೈಂಡಿ = ಬಂಗಾರ]

ಪರಡೆ₁ 'ಪರಟೆ₁' ನೋ.

ಪರಡೆ₂ 'ಪರಡು₃' ನೋ.

ಪರಡೆ₃, ಹರಡೆ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಭೋರೆಂದೆಜಗಿ ಪೊಯ್ದು ಪರಡೆಗಳೆ ವಿಜಯಭೇರಿಗಳಾಗೆಯುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫–೪೧ವ) ; ಉಂಚೆಯ ಪರಡೆಯ . . . ಚದುರರು ತಂಡಲ್ಲಿ ಹಿಂಚು ಮುಂಚಿಗೆ ಪಾಜಾಸುತಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪–೬೪) ; ಸಾಳ್ವಂ ಪಸುಂಬಂ ಪರಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ಶಿಖಿ ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥಮಿರ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೩–೩೩). ೨. ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಾಲಕ್ಕಿ : ಪರಡೆ ಪಸುಂಬಂ... ಶರಕಮಿವು ಪೋಗೆ ಶಾರುಂಬರೆಯೆಡಕೆಯುಂದೂರೊಳೊಳ್ಪುಂ (ಲೋಕೋಪ.

೧೨-೧೬). **ಹರಡೆ₂:** ೧. "ಕರ್ಕರೇಟುಃ, ಕರೇಟು — ಈ ೨ ಹರಡೆ" (ನಾಚಿ೨. ೧೭೪) ; ಶಬರನಿಕರಂ . . . ಹರಡೆ ಗೌಜು ಟಟ್ಟಭ . . . ರಾಗಧರನೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿಯಿಂ ಕರೆಯುಲು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೨); ಹರಡೆ ಗೀಜುಗ . . . ಕಪಿಂಜ ಗಿಂಚಲು ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದು ದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೩) ; ಅರಸಿ ನೋಡೀಚೆಯಲಿ ಹುದುಗಿ ಹರಡೆ ಹಂಗ ಮಯೂರ . . . ಇವೆಯೆಂದ (ಕೊರರಾ. ೩-೧-೩೨). ೨. ಹರಡೆ ವಾಮಾಸೆಯಿಂದಂ ಸರಂಗೆಯ್ಯಲದುಂ ಮೇಣ್ ನಟ್ಟೊದಂ ಪಿಂಗಲಿಯುತಿಶುಭದಂ (ಖಮದ. ೩-೮೬) ; ದೆಸೆವಿಡಿದು ಕೆದಱಿದವು ಹೊಲದಲಿ ಹಸುಬ ಹರಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಗಳೇನನೆಂಬೆನು ಶಕುನಸೂಚಕವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೧) ; ಅರ್ಜುನನು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟ ಆ ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹರಡೆ ಎಡಗಡೆ ಮಧುರಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಲಿಯಿತು (ಭಾಮಣಿ. ೯೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಣ್ಟೈ./ಸಂ. ವರಟಾ, ವರಟೀ]

ಪರಡೆ₄, ಪರಟ್ಟಿ₃, ಪರಡಿ₄, ಪಾರಟ, ಪಾರಡೆ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೂಗಲು ತಕ್ಕಡಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ತಟ್ಟೆ,—ಬಟ್ಟಲು : ಚೀಟನೊಳು ಬೇಗ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಬರೆದು ತೀರ್ಥದ ತಟ್ಟೆ ಭಸಿತವೆರಸೊಂದೆಶೆಯೊಳು ಪೋಗೆ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಿಜರನೊಂದು ಪರಡೆಯೊಳಿರಿಸಿ ತೂಗಿ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೪೩); ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪರಡೆಗಳು ಸಾಟಿಯಾಗಿರುವವು (ಸಾಲಂಸಾ. ೩೬); ದೊರೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ನೇತ್ರಾವತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ . . . ಸಂಜೆಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ರಸಿಕತೆಯ ಪರಡೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಿ (ತಿಲಾಮು. ೨೬). **ಪರಟ್ಟಿ₃ :** ೨. ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ (ತಗ್ಗಾದ) ಪೌಳಿಗೋಡೆ : (ತ). **ಪರಡಿ₄:** ೧. ತ್ರಾಸು ಪರಡಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಅಂಡಜ ಏಸು ಪರಿ ಶರೀರವನು ಕೊರದಿಡೆ ವಾಸರವು ತಾ ಹೆಚ್ಚಿ ಸವತಟ್ಟು ಅಂಡ ಬರದಲಿ (ನಂದಿಲೀ. ೧೪-೩೦) ; ಆ ಶಿಬಿರಾಯ ತಕ್ಕಡಿಯ ತರಿಸಿ ತನ್ನಯ ಮಾಂಸವಂ ಕೊಯ್ದು ಯಿಕ್ಕಿದನು ವಂದು ಕಡೆಗೆ ಹಕ್ಕಿಯುಂ ಪರಡಿಯೊಳಗಿರಿಸಿ ತೂಗಲ್ಕೆ (ತುರಂಗ. ೩೧-೬) ; ರುಕ್ಮಿಣಿ ಬಂಗಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆಸಿ ಒಂದು ತುಲಸೀದಲವನ್ನಿಟ್ಟಳು. ತುಲಸೀ ದಲದ ಪರಡಿ ನೆಲಕ್ಕೇ ಕೂತಿತು (ಕನಾಕ. ೨೮೮). **ಪಾರಟ :** ೨. ಅ(ಆ) ಬಾದಾಮಿಯ ದುರ್ಗ್ಗವನು ಮೂಡಣ ಪಾರಟವನು ಚಾಮರಾಜ ರಚಿಸಿದನಾ ಮಂಗಳ ಮಹಾ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ (ಇಅ. X, ೯೩-೧೩ ; 1339). **ಪಾರಡೆ :** ೧. ೫೦. ಪಂಚಪಾತ್ರಿಗಳು. ೫೧. ಪಾರಡೆಗಳು (ತಕ್ಕಡಿ ಪಾರಡಿ) (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೦೨).

[←ಮರಾ. ಪರಡೇ, ಪಾರಡೇ]

ಪರಣ₁ 'ಪನ್ನ₃' ನೋ.

ಪರಣ₂, ಹರಣ₁(ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಚಿದ್ವಸ್ತು; ಜೀವ ; ಪ್ರಾಣ : "ಪರಣಂ ಪ್ರಾಣಾರ್ಥದೊಳ್" (ಕಣಾನಿ.೮೩); ನಾ ಪರಣವ ಕೊಂಬೆ ನೋಡೆಂದು ದೈತ್ಯಚಮೂಪನನೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೫೬) ; ಸತ್ತ ಕುವರಂಗೆ ಪರಣವಂ ಕೊಟ್ಟನು (ಚೆಬಪು. ೫೬-೧೫) ; ತಾಪಸೋತ್ತಮ ಮೂಱು ಝಾವದಯ್ಯನ ನೇಮವೇ ಪರಣವಾಗಿ ಗಮನಿಸುದಂತೆ . . . ಸೂರಳಂ ವಿಪಾಜಿಲಸಮರ್ಥನಾಗಿ (ರಾಘತ. ೧೪-೫೩). ೨. (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದವನು : ಕನ್ಯಾಪತಿ ಪ್ರಸನ್ನವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ . . . ಎನ್ನಯ ಪರಣ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೧೯-೧). **ಹರಣ₁ :** ೧. ಹರಣವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ ನೆನೆವುದ ಮಾಣೆ ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೬೯೨) ; ತೇಜದೇಳ್ಗೆಗೆ ನಿನ್ನ ಹರಣಕ್ಕೆ ಕೇಡು ಬಂದಡೆ ಬರಲಿ ಮಿಗೆ ಸತ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಡದಿರು (ಹಚಕಾ. ೬-೫೬) ; ಮಡಿದಿರ್ದ ಪಶುಗಳ ಹರಣಮಂ ಕೊಟ್ಟಾರುಹತರಂ ಪೊರೆಯನೇ (ಬಸಪು. ೫೦-೬೧) ; ಮಕುಟಬದ್ಧರ ಹರಣದನಿಲಸಮೂಹ ಬೀಸಿತು ನಭಕೆ ಬಿಜುಬಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೧) ; ದುರುಬುದ್ಧಿಗಳನೆಲ್ಲ ಬಿಡಿಸೊ ನಿನ್ನ ಕರುಣ ಕವಚವೆನ್ನ ಹರಣಕ್ಕೆ ತೊಡಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೧-೯-೧) ; ನನ್ನ ಹರಣ ನಿನಗೆ ಶರಣ ಸಕಲಕಾರ್ಯಕಾರಣಾ ನಿನ್ನ ಮನನದಿಂದ ತನನವೆನುತಿದೆ ತನು ಪಾವನಾ (ಗ೨. ೧೧೩-೧).

ಹರಣದ ಹರಣ = ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣದಂತಿರುವವನು ; ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರ: ತರುಣ ಸಂತತಿಯೆನ್ನ ಹರಣದ ಹರಣವಾಗಿಹ ನಿನ್ನುವಂ ಬೋಸರಿಸಿ ಕೊಂಡಾಡುವೆನು (ಬಸಪು. ೧೫-೩೧). **ಹರಣದೆಱೆಯ** = ೧. ಜೀವದ ಒಡೆಯ : ಹರಣದೆಱೆಯನೆ ನೀನೆ ಬಲ್ಲೆಯೆಂದು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದೆಱಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೨೫). ೨. ನಲ್ಲ ; ಕಾದಲ ; ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರ : ಹರಣದೆಱೆಯು ಕೇಳಾದರೆ ಸ್ವಪ್ನದೊಳು . . . ನಾನಳುತಿದ್ದೆ (ಜೀಪಂಸಾಂ. ೪-೬೧) ; ಹರಣದೆಱೆಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೩೪). **ಹರಣದೊಡತಿ** = ಜೀವದ ಒಡತಿ ; ಸ್ವಾಮಿನಿ : ಶಾರದೆ ನಿಗಮವಂದಿತಳೆ ಹರಣದೊಡತಿಯೆನ್ನ ಹೃದಯದೊಳಗೆ ನಿಂದು ಸೇರಿಸು ನಿನ್ನ ಸುಮತಿಯ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೧-೬).

[<ಪ್ರಾ. ಪರಾಣ./ಸಂ. ಪ್ರಾಣ]

ಪರತ, ಪರತು, ಪರ್ತ (ಅ). (ಉಕ) ಮರಳಿ ; ತಿರುಗಿ ; ಪುನಃ : ಇಂದು ಮನಿಯಾರ್ಡರ ಊರಿಂದ ಪರತ ಬಂದಿತಲ್ಲ (ಪ್ರಭಾ. ೫೧) ; ಹಣಾ . . . ಪರತ ಬಾರದ ಏನ ಮಾಡತದ ? (ಹೂಬಿಸಿ. ೩೧). **ಪರತು :** ಕೇವುದಾರನಿಗೆ ಹಣ ಪರತು ಸಿಗಲಾರದು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೧೧) ; ನಾನು ಕೊಡ್ತೀನಿ. ಪೈಲಾಕ್ಕೆ ಪರತು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವಂತಿ (ದಾಕೂಟ ೨೧); ತಾನು ಕಳುಹಿದ ಕಾಗದವೂ ಪರಪಾಟನಿಂದ ಪರತು ಬಂದಿತು (ತಿಂಮತ. ೧೦೦). **ಪರ್ತ :** ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮಗಳ್ನ ಕರೀಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಾಳ . . . ಹಬ್ಬ ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೇ ಪರ್ತ ಕರಕೊಂಡು ಬಾ (ಜೀಪಪ್ರ. ೪೮).

ಪರತ ಮಾಡು, ಪರತು ಮಾಡು = ವಾಪಸು ಮಾಡು ; ಹಿಂದಿರುಗಿಸು: ನಿಮ್ಮ ಲೆಕ್ಕದ ಕಾಗದವನ್ನು ಪರತ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ(ದೇಕನ್ಯ.೬೦) ; ಪೋಲೀಸರು ನೋಟೀಸನ್ನು ಪರತು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪಾನಕ. ೬೬).

[←ಮರಾ. ಪರತ]

ಪರತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪರಾಧೀನತೆ : ಎಷ್ಟು ದಿನಗಳ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿದವೋ ಏನೋ ಈ ಪರತಂತ್ರದ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು (ಸಾಹಿಜೀ. ೮೬). ೨. ಬೇರೆಯದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂಥದು ; ಪರಾವಲಂಬಿಯಾದುದು : ಅವಂ ಅವಳ್ ಅವುದು ತಾನೆಂಬಿವು . . . ಪರತಂತ್ರಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೪೩ ವೃತ್ತಿ): ೩. ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು ; ಪರಾಧೀನ : "ಪರವಾನ್ . . . ಪರತಂತ್ರಃ, ಪರಾಯತ್ತಃ, ಪರಚ್ಛಂದಃ, ಗೃಹ್ಯಕಃ—ಈ ೮ ಹೆಜರ ವಶದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೬) ; ಪರತಂತ್ರನೆನಿಸಿದೆನಗಿನ್ನರ ಸೇವುದೊ ಹಾಸಮೆಂಬವೊಲ್ (ಲೀಲಾಸ. ೪-೪) ; ಇಂದಿನಿಂದ ನಾನು ಪರತಂತ್ರನಾದೆ (ಉದವ್ಯ. ೮೬); ಇಂತೆಂದು ಮರುಮರುಗಿ ಬೊಂಕುತಲೆ; ಪರತಂತ್ರ ತಾಂ ತೋರದಿರೆ (ಕಎಪು. ೪೨-೪). ೪. ಬೇರೆಯವರ ತಂತ್ರ,—ಶಾಸ್ತ್ರ : ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಈ ಪರತಂತ್ರವನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಐರೋಪ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೩೩). [ಸಂ.]

ಪರತಂತ್ರಜೀವನ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ : ಇದು ಪ್ರೌಢಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮೊದಲು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನಿನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಪರತಂತ್ರಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು(ಪರಜೀ.೮).

[ಪರತಂತ್ರ + ಜೀವನ]

ಪರತಂತ್ರಜೀವಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬದುಕುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಪರಾವಲಂಬಿ ಜೀವಿ : ಕೆಲವು ಜೀವಿಗಳು . . . ತಮ್ಮ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಇತರ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ; ಇವಕ್ಕೆ ಪರತಂತ್ರಜೀವಿಗಳು (Parasitic) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಪರಜೀ. ೨); ತಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಪರತಂತ್ರಜೀವಿ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವ ಕೀಟಗಳಿಗೂ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಬಿ. ೨೩). [ಪರತಂತ್ರ+ಜೀವಿ$_1$]

ಪರತಂತ್ರಿ (ನಾ). ಪರಾವಲಂಬನೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು; ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದವನು : ತನ್ನಿಂದರಿದೆನೆಂದಡೆ ಸ್ವತಂತ್ರಿಕೆ ಇಲ್ಲ ಇದಿರಿಂದರಿದೆನೆಂದಡೆ ಪರತಂತ್ರಿಯಲ್ಲ (ನೋಳಿಮಾ. ೯-೩೧). [ಸಂ. ಪರತಂತ್ರಿನ್]

ಪರತಟ (ನಾ). ಆಚೆಯ ದಡ ; ಪಾರ :"ಪಾರಂ ಪರತಟಮವಾರ್ವಾಕ್ತೀರಮವಾರಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೩). [ಪರ$_3$ + ತಟ$_3$]

ಪರತತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತತ್ತ್ವ; ಮೋಕ್ಷತತ್ತ್ವ; ಪರಮಾರ್ಥ : ಪರತತ್ತ್ವವನಱಿದೆನೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೫೮); ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅನಂತಜೀವರುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಪರತತ್ತ್ವವೊಂದಿದೆ (ಜುಕ್ಸಾರ. ೨೩೩). ೨. ಪರಮಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪ್ರಣವಮಯ ಪರತತ್ತ್ವ . . . ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸಲಹು ಮಱಜಗವ (ಅಮೃತ. ೪-೬೨); ಗುರುವೆ ಪರತತ್ತ್ವವು ತಾನೆ ನೋಡಾ . . . ಗುರುವೆ ಪರಶಿವನು ತಾನೆ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭-೧). [ಪರ$_3$ + ತತ್ತ್ವ]

ಪರತತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಪರತತ್ತ್ವ ೧ : ಪರತತ್ವವಿಚಾರದಿನಚ್ಚರಿಯಾಗೆ ಜಿನೇಂದ್ರಭಕ್ತಿಯಿಂ ಸಂದ ಮಹಾಪುರುಷರ ಕಥೆಗಳ ಕೇಳ್ವಿಯಿಂ . . . ಮನದೊಳ್ ಚಿಂತಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೧೬); ಮಥಿಸಿ ಮಥಿಸಲು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು ಮತಿಯಲೇ ಪರತತ್ವನುದರಿಂ ಮಥನವನೆ ಪೊರಗೊಳಗೆ ಲಂಬಿಸಿ ಸಿದ್ಧನಾಗು (ಗಗತಾ. ೧೬-೫೪); ಮತಮೆಲ್ಲಂ ಪರತತ್ವಮಂ ನಿರವಿಕುಂ (ಮೈಸೂಮ. ೮೧-೧೮೮). ೨. = ಪರತತ್ತ್ವ ೨ : ನಿಜವ ಬೆರಸುವ ವಿಗಡರಿಗೆ ಪರತತ್ವ ಚಿನುಮಯರೂಪ ತಾನು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೩-೫೭). [ಪರ$_3$+ತತ್ವ$_1$]

ಪರತಪಾವತಿ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆದುದಕ್ಕಾಗಿ ದಾಖಲೆಗಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಡುವ ಪತ್ರ; ರಸೀತಿ : ಪೋಸ್ಟಮನ್ ಪಾಂಡೂ . . . ಪರತಪಾವತಿಯ ಮೇಲೆ ಸಹಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ (ದೀಪಹ. II, ೮೩). [ಪರತ+ಪಾವತಿ]

ಪರತಿ$_1$ (ನಾ). ಚಂಡಾಲಸ್ತ್ರೀ ; ಹೊಲತಿ : ವಸಿಷ್ಠನುಂ ಕಾವುದಿಂ ಪರತಿಯಾದಕ್ಷಮಾಲೆಯನೊಂದಿದಂ (ಸೌನಂದ.೭-೨೮). [←ತಮಿ.ಪಱತ್ತಿ]

ಪರತಿ$_2$ 'ಪರಂತಿ' ನೋ.

ಪರತು 'ಪರತ' ನೋ.

ಪರತೇಜ (ನಾ). ಪರಕೀಯರ ತೇಜಸ್ಸು,—ಕಾಂತಿ : ಶಾಂತಿಪ್ರಧಾನಮುನಿಗಳ್ . . . ಪರತೇಜಂ ತಗುಳ್ದೊಡೆ ಸಲೆ ತೋರ್ಪರದಂ ತಾಂ ಸ್ಪರ್ಶಾನುಕೂಲ ರವಿಕಾಂತಂಬೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೨೩-೪೨). [ಪರ$_3$ + ತೇಜ$_1$]

ಪರತ್ರ$_1$ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ಶತ್ರು ಮಿತ್ರರು ತಾವು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಗಿರವುಳಿದು ಮುಂದೆ ಪರತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಪಾಱುತಿರೆ (ಬಸವು. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಪರತ್ರ$_2$(ಅ). ೧. ಬೇರೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ; ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ. ೨. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ; ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ. ೩. ಬೇರೆಯ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ. ೪. ಬೇರೆ ಬಗೆಯಾಗಿ; ಅನ್ಯಥಾ. [ಸಂ.]

ಪರತ್ರೆ (ನಾ). = ಪರತ್ರ$_1$: ಅರಸಂ . . . ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಪರತ್ರೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿದೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೫-೨೯); ಕುಲವಿಧ್ವಂಸೆಯರೊಳ್ಮನೋಜಸುಖಮಂ ಮಾಡ್ಪಂಗೆ . . . ಪರತ್ರೆಯಬೀಗಂ ಶೌಚಂ ಕಿಲುಂಬಕ್ಕುಂ (ಮುದಹ. ೯-೧); ನೋಂತುಂ ಪಸಿದುವಂತ್ಯದೊಳ್ ಸಂನ್ಯಸನದಿಂ ಪರತ್ರೆಯಂ ಸಾಧಿಸುವೆಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೭೯ ವ). 'ಇಹತ್ರೆ$_1$' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪರತ್ರ]

ಪರತ್ವ(ನಾ).೧. ಸ್ಥಳ, ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು, ಆದಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಿತಿ: ಪರಿಸ್ಪಂದರೂಪಕ್ರಿಯೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕೃತಂಗಳುಂ ಕಾಲಕೃತಂಗಳುಂ ಪರತ್ವಾಪರತ್ವಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೧). ೨. ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು. ೩. ಹಗೆ ; ವೈರ. ೪. [ದ್ವೈತ]ನಲವತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾತ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಪರತ್ವ, ಅಪರತ್ವ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಪರದ$_1$, ಹರದ$_1$ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿ; ವರ್ತಕ; ವೈಶ್ಯ : "ಊರುಭವಂ ಭೂಮಿಸ್ಪೃಶನೂರವ್ಯಂ ವೈಶ್ಯನರ್ಯನೆನೆ ಪರದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೨); ಪರದರ್ಗೆ . . . ಕುಡಿಯರಪ್ಪ ನಾಲ್ವರ್ಗಾಗಳ್ ಸ್ಥಿರ ಗೋಪಾಧ್ಯಾಯಕ್ಷಾತ್ರಪರಿಪಾಲ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕರ್ಷಣಂಗಳ್ ಕ್ರಿಯೆಗಳ್(ಕವಿರಾ. ೧-೬೪); ಪೊಟಿಲ ಪಾರ್ವರ ಪರದರ . . . ಕಸವರಮೆಲ್ಲಮಂ ಕಳ್ದೊಡಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೩-೧೭); ನಾಗದತ್ತನೆಂಬ ಪರದಂಗಮಾತನ ಪರದಿತಿ ಮಸುದತ್ತೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ . . . ಐವರ್ ತನಯರ್ (ಆದಿಪು. ೩-೩೩ ವ); ಪರದಪನ್ನಿರ್ವರು . . . ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೨೬-೧೧; ಸು. 950 ?). **ಹರದ**$_1$:"ಪಣ್ಯಾಜೀವಃ . . . ವೈದೇಹಃ—ಈ ೭ ಹರದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೭); ಹರದರ್ಗೆ ಪೇಟ್ಟು ಭದ್ರಿಸುವಳು (ಮುದಹ. ೧೦-೬); ಧರಣಿಯ ಮೇಲೊಂದು ಹಿರಿದಪ್ಪ ಅಂಗಡಿಯನಿಕ್ಕಿ ಹರದ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ನಮ್ಮ ಮಹದೇವಸೆಟ್ಟಿ (ಬಸವ. ೧೧೫); ನೀಂ . . . ಸ್ಫುರಿತ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾನಱಿದು ಕೈಕೊಂಬ ಹರದನಂದದಿ (ಬಸವು. ೮-೯); ಹರದನು ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪಿಸಿ ಹೊಡೆವನಳತೆಯ ತೂಕ ತೊಲೆಗಳಲಿ ನಕ್ಕುನಂಬಿಸಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆವಾ ಠಕ್ಕತನದಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಬಾ (ಕೌಶಿಂರಾ. ೧೦-೨೪). [ಪರದು+-ಅ$_7$]

ಪರದ$_2$ 'ಪರದೆ' ನೋ.

ಪರದಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅಸ್ಯ ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ವದಿಕ್ಸೀಮಾನಿ ದುತೂಂಬುಪ್ಪರ್ಳ್ಳಂ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪರದಗೆಱೆ ಪಳ್ಳಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೧೫-೪೦; ಸು. 725). [ಪರದ? + ಕೆಱೆ]

ಪರದರ್ಶನ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ತತ್ತ್ವ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಒತ್ತರಿಪ ಸಿತಕೀರ್ತಿಯೊಳು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತು ಪರದರ್ಶನದ ಮೂಗಿನ ಕತ್ತಿಯೆಂಬಾ ಕೆಕ್ಕೆಯವನಾ ಪುರದೊಳೆತ್ತಿಸಿದ (ಬಸವು. ೫೩-೫೭). [ಪರ$_3$+ದರ್ಶನ]

ಪರದವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಮಗಳ್ ಗೌರಕ್ಕನ ಕೊಟ್ಟು ತಜ್ಜೆಯದ ಪರದವಟ್ಟಿಗೆಯುಮಂ ಪುಳುಮಾದಲು ಮುಟ್ಟವಾಳುಮಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೫೫-೭; 1054). [?]

ಪರದಳ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ವಿರೋಧಿಬಲ.

ಪರದಳವಿಭಾಡ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಎಲ್ಲರ ಗಂಡಂದಿರು ಪರದಳವಿಭಾಡರು (ಸರ್ವವ. ೬೪-೩೪೧); ಕಾಮಿನೀಕನ್ದರ್ಪನ್ . . . ಪರದಳವಿಭಾಡನ್ (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೧೧೬-೩೭; 1720). [ಪರ$_3$+ದಳ$_2$(=ದಲ)]

ಪರದಾ 'ಪರದೆ' ನೋ.

ಪರದಾಟ 'ಪರಿ$_2$' ಪರಾ.

ಪರದಾಡು$_1$ 'ಪರಿ$_2$' ಪರಾ.

ಪರದಾಡು₂, ಹರದಾಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡು,—ವ್ಯವಹರಿಸು : ನಂಬುಗೆಯಿಂ ಪರದಾಡುವಾಕೆ ಬಂದೊತ್ತೆಯನೇವಳೆಂದು ಕೀಜುಂದಂಗೆಯನಂಗನೆ ಚುನ್ನವಾಡಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೮೦) ; ಕದ್ದು ಪರದಾಡುವಂ ಸುಂಕಿಗನ ಕಯ್ಯೊಳೆ . . . ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೪೫) ; ಜನಕನುಪಾರ್ಜಿಸಿಟ್ಟ ಧನಮೆಲ್ಲಮನಾಕೆ[ಗೆ] ತೀರ್ಚಿ ತಾಯುಮಂ ವನಿತೆಯುಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಪರದಾಡಿ ಧನಂಬಡೆಯಲ್ಕೆ ಪೋಗೆ (ಮಹಾನೀ. ೪-೧೧೭) ; ಚಂಡವೇಗನೆನಿಪ್ಪಂ ಪರದಾಡಿ ಪಲವು ಸೂಟಿಕೊಳ್ ಪಿರಿದರ್ಥಂ ನಷ್ಟವಾಗೆ ಬಡತನವಾಗಲ್ (ಧರ್ಮಪ. ೪-೧೨). **ಹರದಾಡು :** ಒಬ್ಬುಳ್ಳ ಮಗ . . . ಪರದಾಡಿ ಗಳಿಸಿದಪೆನೆಂಬುದನು ನಮ್ಮೊಡಲು ಹದುಳಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಕಂಡೆವು (ಸೋಮಚ. ೧-೯೭).
[ಪರದು+ಆಡು₁]

ಪರದಾಯಿ (ನಾ). (ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಗೋವೆಯಿಂದ ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ "ಪರದಾಯಿ"ಯೆಂಬ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೩೫೦). [?]

ಪರದಾರ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪರವನಿತೆ ; ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ : ಪರದಾರಾಭಿಗಮಕ್ಕೆ ಹೇತುವಳಿಪಿಂಗನ್ನಸ್ವಮಂ ಕೊಳ್ವ ದುಶ್ಚರಿತಂಗಂ . . . ಪರಮೆಂಬೀ ನುಡಿಯುಂ ವಿಚಾರಿಸದವಂ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗನೇ (ಸಮಪ. ೫-೩೦) ; ಪರದಾರಾಭಿಗಾಮಿಯು . . . ಕೃಪಣನ ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೌ. ೮-೩೭) ; ಧಾರಾದತ್ತದಿಂ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಳು ವಿಹಾರಿಸೆ ಪಾಲುಂಬಂತೆ ಮೇರೆ ದಪ್ಪಿಯೆ ಪರದಾರದಿ ಚರಿಸಲಾರಯೆ ಸುರೆಯಿಂಟುವಂತೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೪-೬೦). ೨. ಹಾದರ ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಪರಮದ್ರೋಹಂ ಶೌರ್ಯಂ ಪರದಾರಂ ನೆಗಟಿ ತದ್ವಿಘಾತಮದುಗ್ರಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೪೯) ; ಪರದಾರದ ಬಿತ್ತರಮಂ ನಿನಗಾನೊರೆವೆಂ (ಜನವ. ೧೨ ಸೂಚನೆ).
ಪರದಾರಸೋದರ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇದು ಪರದಾರಸೋದರ ರಾಮನಾಥನ ಪದಕೃತಿ (ಕುರಂಸಾಂ. ೨-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಪರದಾರಗಮನ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು ; ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಸಹವಾಸ ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಆಯುತವೆ ಪಾರದರಿಗನ ಪಾಯಮನೆತ್ತಜಾವನುಚಿತವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಕೊಳ್ಳೀಯೆ ಪರದಾರಗಮನಮ ನಾಯುಷ್ಮಂ ತಮಮೆನಲ್ ಮನಂದಂದಪನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೧); ಪರದಾರಗಮನಪರರೆನಿಪರದಾರ ಮನಕ್ಕೆ ವರ್ಪರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೩೩) ; ಪೂರ್ವದಲಿ ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಿಯರುಂಟು ಹಲಬರು ವಾಯ್ಸಸಖ ಪರದಾರಗಮನವ ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಕುಪ್ಮಾಸ. ೫-೧೩). [ಸಂ.]

ಪರದಾರಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಹಾದರಿಗ : ಪರದಾರಪ್ರಿಯನಾದ ಪಾತಕನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಳ್ಕಿ . . . ಮೆಯ್ಗರೆದಿದೇನಂ ಜಾನಿಸುತ್ತಿರ್ದಪ್ಪೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೯೮).
[ಪರದಾರ+ಪ್ರಿಯ]

ಪರದಾರವಿದೂರ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ದೂರವಿರುವವನು : ಗುರುದೇವ ದ್ವಿಜಭಕ್ತಂ . . . ಪರೇಂಗಿತಜ್ಞನುದಾರಂ ಪರಿವಾರ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಪರದಾರವಿದೂರನಖಿಲಭುವನಾಧಾರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೭-೨೪).
[ಪರದಾರ+ವಿದೂರ]

ಪರದಾರಶೀಲ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ : ಕ್ಷಿತಿಜನೊಳೊಂದಿದ ಗುರುವಿಂ [ನೇತಾರಂ] . . . ಭೃಗುಸುತನಿಂ ಪರದಾರಶೀಲನೆನಿಕುಂ ಮನುಜಂ (ಜಾತಕ. ೧೫-೩). [ಪರದಾರ+ಶೀಲ]

ಪರದಾರಸೂತಕಿ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಕಳಂಕಿತನಾದವನು : ಪಾತಕಿಗೆ ನುಡಿದ ಸೊಲ್ಲು ಸಿಯಹುದು ಪರದಾರಸೂತಕಿಗೆ ನೆನೆದೆಣಿಕೆ ಬಯಲಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪). [ಪರದಾರ+ಸೂತಕಿ₂]

ಪರದಾರಾತಿಕ್ರಮಣ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು ; ಅತ್ಯಾಚಾರ : ಅಲ್ಲಿ ಪರಾನುಮೇಯಮಪ್ಪ ಬಾಹ್ಯಂ ಸಿಪ್ಪ ರಾಕ್ರೋಶನ ನಿಶಾತನ ವಧನ ತಾಡನ ಪೀಡನ ಪರದಾರಾತಿಕ್ರಮ ಣಾದಿ ಲಕ್ಷಣಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೪ ವ). [ಪರದಾರ+ಅತಿಕ್ರಮಣ]

ಪರದಾಸ್ಯ (ನಾ). ಪರಕೀಯರ ಊಳಿಗ,—ಸೇವಾವೃತ್ತಿ ; ಗುಲಾಮಗಿರಿ: ಕರ್ಮ ಹೊರೆ ಹೊರಿಸಿರುವ ಅಳು ಅಳುಕು ಪರದಾಸ್ಯ ಸಂಕಲೆಯ ಕಳಚುತ್ತ ಬಾಳು ತಿರುಗುವುದು (ದ್ರಾಕ್ಷಿವಾ. ೩೨-೧).
[ಪರ₃+ದಾಸ್ಯ]

ಪರದಿ (ನಾ). ವರ್ತಕನ ಹೆಂಡತಿ : ಇಂದ್ರದತ್ತನೆಂಬ ಸೆಟ್ಟಿಗಂ ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯೆಂಬ ಪರದಿಗಂ ಮಗಳಭಯಮತಿಯೆಂಬೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೫-೮); ದೇವಿಲನೆಂಬ ಪರದಂಗಂ ಬಂಧುಶ್ರೀಯೆಂಬ ಪರದಿಗಂ ನೀಂ ಶ್ರೀದತ್ತೆಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದೈ (ಚಾವುಂಪು. ೨೦೦); ಎನ್ನ ಪರದಿ ತಾನುಂ ಸೊ[ಸ]ದಿರುಮಾತನಂ ಕಂಡಡೆ ಚಿಂತಿಸಿ ವಿಕಳೆಯರಾದರು (ಬಂಹರಿ. ೧-೫೪). [ಪರದ₁+-ಇ₂]

ಪರದಿಕೆ, ಹರದಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಾಣಿಜ್ಯ : ಧನವಂ ತನುವಂ ಬೇಡಿದ ಮನುಜಂಗೆರಡಿಲ್ಲದೀವುದಿದು ಪರದಿಕೆಯೋ (ಬಂಹರಿ. ೪-೨೩). **ಹರದಿಕೆ :** "ಹರದಿಕೆ-ವಾಣಿಜ್ಯ, ವಣಿಜ್ಯೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಹರದಿಕೆಯ ಹರಿಬಕ್ಕೆ . . . ಭಾಸುರದ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಗಳೊಳು. ಪರಿಣತನ ಮಾಡಿದನಯ್ಯನಾದಯ್ಯನ (ಸೋಮಚ. ೧-೯೩); ನಮಗುಳ್ಳ ಹರದಿಕೆಯ ವೆವಹಾರದುದ್ಯೋಗಕಿಕ್ಕದೇ . . . ನಿಜಜನನಿಜನಕರೋವುತ್ತಿರ್ದರೀ ಪಾಪಿಯಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೭). [ಪರದು+-ಇಕೆ]

ಪರದಿತಿ (ನಾ). ೧. = ಪರದಿ : ಪರದಂ ಸಾಗರದತ್ತಂಗಮಾತನ ಪರದಿತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರದಿ] ಧನವತಿಗಮುಗ್ರಸೇನನೆಂಬೊಂ ತನೂಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೪ ವ); ಸಾಗರದತ್ತನೆಂಬ ಪರದನಾತನ ಪರದಿತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರದಿ] ಸುಮತಿಗಂ ನಂದ. . . ಜಯಸೇನನೆಂಬಯ್ವರ್ತನಯರ್ (ಚಾವುಂಪು.೧೮); ನಯದತ್ತನೆಂಬ ಪರದಂಗಮಾತನ ಪರದಿತಿ[ಪಾಠಾಂ.ಪರದಿ] ಸುನಂದೆಗಂ ಪ್ರಥಮಜನ್ಮದೊಳ್ ಧನದತ್ತನೆಂಬ ತನೂಜನಾಗಿ (ಪಂರಾಮಾ.೧೬-೩೬ವ). ೨. "ವರ್ತಕಿ ; ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವಳು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).
[ಪರದ₁+-ಇತಿ₁(<-ಇತ್ತಿ)]

ಪರದು, ಹರದು (ನಾ). = ಪರದಿಕೆ : "ಸತ್ಯಾನೃತಮದು ಪರದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೪) ; ನಂದಿಮಿತ್ರನೆಂಬೊಂ ಸೆಟ್ಟಿ ಸಾರ್ಥಂಬೆರಸು ಪರದಿಂಗೆ ಪೋಗುತ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪರದುವೋಗಿ]ರ್ದಾತನೆಡೆಯೊಳೊಂದೂರೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೩-೨೩); ಲೋಭಿಯ ಕೋಡುಂ . . . ಲಾಭಮನಜಿಯದ ಪರದುಂ ಶೋಭಿಸಲಾರ್ತಪುವೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೫.-೧೦೩); ಫಾಲ್ಗುನದ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯೊಳ್ ಕುಜಾಪಾಗೆ ಗಂಧಮಂ . . . ಕಂದ ಮೂಲಮಂ ಬಿಸುಡದೆ ಬಯ್ತು ಮಾಜಿದೊಡೆ . . . ಪರದಿರ್ಮಡಿಯಾಗೆ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೬-೪೨). **ಹರದು :** "ವಣಿಜ್ಯಂ, ವಾಣಿಜ್ಯಂ, ವಣಿಕ್ತ್ವಂ- ಈ ೩ ಹರದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೬); ಮೊದಲುಗೆಡದ ಹರದನಾಗಾದುದಯ್ಯ (೩ಸಗೀ. ೮೪-೧೧೨); ಹರದಂ ಮಾಳ್ಪಡೆ ಪೋದ ಸೆಟ್ಟಿಗದಜಾಂ ಲಾಭಂಗಳಾಗಲ್ಕೆ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೩೪) ; ವಾರದಕ್ಕಿಯ ಹಾರವರು ಶೃಂಗಾರದೋದಿನ ವಿಟರು ಹರದಿಗೆ ದೂರದೇಶಕೆ ಬಂದವರು ನೆರೆದಿಹರು (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೯೫).
[ದೇ.‖ಕೊಂಡ.ಪೊರ್ = ಮಾರು; ಪೆಂಗು.ಪ್ರೊ = ಮಾರು; ಕುವಿ.ಪ್ರಾತ್]

ಪರದುಂಗೈ 'ಪರದುಗೆಯ್' ನೋ.

ಪರದುಗೆಯ್, ಪರದುಂಗೈ, ಪರದುಗೈ, ಹರದುಗೆಯ್, ಹರದುಗೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು ; ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸು : ಪಿರಿದೆನಿಸಿದ ಕೊಳಗದಿಂದ ಮುಂ ತಾಂ ಕೊಂಡಂತಿರೆ ಪೆಜಿರ್ಗೆ ಕುಡುಗೆ ಕುಂದಿಸಿ ಪರದುಗೆಯಲ್ಸಲ್ಲದೆಂದು ನೆಗಟ್ಟಂ ಜೈನಂ (ಸಮಪ. ೫-೪೬); ಪರದುಗೆಯ್ದರ್ತ್ಥಮಂ ನ್ಯಾಯದಿಂದಂ ಪಡೆದರ್ತ್ಥಂ ದೇವತಾಪೂಜೆಗೆ. . . ನಿಜ್ಜಂ ಕುಡೆ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧-೩೮; 1169); ಪರದುಗೆಯ್ಯದೆ ಸುಮ್ಮನಾಡಿಕೊಂಡಿರ್ಪುದು ಪರದರಿಗನುಚಿತವು (ಸೀಮಸಂ. ೪-೧೦). **ಪರದುಂಗೈ:** ಹರದರು ರತ್ನದ ಹೇರಂ ಪರದುಂಗೈವಲ್ಲಿ ಪೋಗು (ಶಂದಕೊ. ೨೧೦). **ಪರದುಗೈ:** ಕೆಲವು ದಿವಸದಿಂ ಬಱಿಕಾ ಶ್ರೀಧರ ಸೆಟ್ಟಿ ಪರದುಗೈಯಲ್ ಭರದಿಂ ಜಲಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪೋಪುದುಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧೦-೭೫); ರೊಕ್ಕದಾಸೆಗೆ ಪರದುಗೈಯಲೆ ಪೋಪೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೫೯) ; ಆ ವಿಪಿನಾಂತರದ ಕತ್ತುರಿಯಿದು ನೃಪತಿ ಪರದುಗೈಯಲು ಬಂದೆ (ಸಾಗಕು. ೧೪-೮೯). **ಹರದುಗೆಯ್ :** ಒಂದುವುದಟಗ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡುವ ದೀವಿಗೆವಿಡಿವ ಹರದುಗೆಯ್ವನಿಬರೊಳಂ (ಶಪದ. ೨೦೪). **ಹರದುಗೆಯ್ಯು :** ಹೊರನಾಡುಗಳಿಗೆ ಹರದುಗೆಯ್ಯಲು ಹೋದ ಹರದರು ಹಿಂದಿರುಗಿದೊಡನೆಯೆ . . . ಔತಣದ ಆಮಂತ್ರಣ ಬಂತು (ಛಾಸರ. ೬೫). [ಪರದು + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರದುಗೈ 'ಪರದುಗೆಯ್' ನೋ.

ಪರದುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು : ನಂದಿಮಿತ್ರನೆಂಬೊಂ ಸೆಟ್ಟಿ ಪಿರಿದುಂ ಸಾರ್ಥಂವೆರಸು ಪರದುವೋಗಿ (ಪಡ್ಮರಾ. ೧೬೩-೨೩); ಇರ್ವರ್ ವಣಿಕ್ಪುತ್ರರ್ ಪುದುವಿನೊಳ್ ಪರದುವೋಗಿ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಪೊನ್ನಂ ಪಡೆದು ಮಗುಟ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೦-೪); ಪರದುವೋಪೆನೆಂಬ ಬಗೆಯಂ ತಂದು ಯಥೋಚಿತಮಪ್ಪ ಭಂಡಮುಂ ಕೊಂಡು ಶುಭದಿನದೊಳ್ ಪೊಜವೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೯೪). [ಪರದು + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪರದೆ, ಪಡದೆ, ಪರದ$_2$, ಪರದಾ, ಫರದೆ (ನಾ). ೧. ತೆರೆ ; ಜವನಿಕೆ: ರೋಹಿಣಿಯು ಪರದೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೭೨); ಕೆಲವು ಚಿಕ್ಕ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಸೊಗಸಾದ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಸುಂದರವಾದ ಪರದೆಯ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೬೫); ಸುರೇಶ . . . ಕಿಡಕಿಯ ಪರದೆಯನ್ನು ಸರಿಸಿ ಹೊರಗೆ ನೋಡಿದ (ಅಜೋಲೀ.೮೭). ೨. ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಬರದಂತೆ ಹಾಸುಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ, ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಕಂಡಿಗಳಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಸಾಧನ; ಮಚ್ಛರದಾನಿ : ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆ ಪರದೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮಲಗುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ (ಸಂಟಸು. ೪೨); ಇಲ್ಲಿ ತೂಗುತ್ತಿರುವ ನಯವಾದ ಪರದೆ ಕೈಮಾಡಿ ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ (ನಷೆದಾ. III, ೨೦೭೨). ೩. ಸಿನಿಮಾದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವ ಪಟ ; ರಜತಪರದೆ : "ಚಲನಚಿತ್ರದ, ದೀಪಚಿತ್ರದ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರದ, ತೆರೆ, ಪರದೆ" (Screen. ಇಂಕನಿ). ೪. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೃಶ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ (ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ) ತೆರೆ : ದೃಶ್ಯದ ಪರದೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಂಕದ ಪರದೆಯೇ ಆತುರದಿಂದ ಬಿದ್ದಿತು (ರಂಗನಾ. ೩). 'ಅಂಕಪರದೆ' ಪರಾ. ೫. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ) ಮುಸುಕು ; ಅವಕುಂಠನ : ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಪರದೆ, ಮುಸುಕು ಏನೂ ಇಲ್ಲವೇ ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ? (ಸಾಹೇಬ್. ೨೭). **ಪಡದೆ :** ೧. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಜರತಾರಿಯ ಪಡದೆಗಳನ್ನು ಇಳಿಬಿಡಿಸಿದ್ದನು (ಮಂಜುಕ. ೧೮೮). ೪. ಪಾತ್ರ ಮಾತ್ರ ಪಡದೇದ ಹಿಂದಿಂದ ಮಾತಾಡ್ತಾವ (ಹುಚ್ಚಾಟ.೮೬); ಹನ್ನೆರಡೂವರೆ ಗಂಟೆಗೆ ಪಡದೆಯ ಹಿಂದೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ದೀಪಪ. II, ೩೮೮). ೬. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪೊರೆ,–ಪದರ : ಹಣ್ಣಿನ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಪಡದೆಯು ಸಫೇತಿರಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೪೫). **ಪರದ$_2$:** ೧. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರದಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಲು, ಕಿಟಕಿಗಳಿಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ದೂಘ). **ಪರದಾ :** ೪. ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪರದಾಗಳನ್ನು ಹಾಕಿರುವುದಿಲ್ಲವೆ ? (ಗಲಿಪ್ರ. ೧೫). **ಫರದೆ :** ೧. ಕಿಟಕಿ–ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಸಿಲ್ಕ್ ಫರದೆಗಳು (ನಟಸಾ. ೬೩೫) ; ಆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಕನಾತಿನ ಫರದೆಗಳು . . . ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪೫). ೪. ಅದರಲ್ಲಿ ಫರದೆ ಇದೆ, ಸೀನರಿಯಿದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೩೮); ಇಂತಹ ಕಂಪೆನಿಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಜನ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದುದು ಅವರ ಹತ್ತಿರ ಎಷ್ಟು ಫರದೆಗಳಿವೆಯೆಂಬುದರ ಮೇಲೆ (ನಟಸಾ. ೧೧).

[← ಪಾರ. ಪರದಾ ; ಹಿಂ. ಪರದಾ, ಪರ್ದಾ ; ಮರಾ. ಪಡದಾ]

ಪರದೇವತೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವರು,—ದೈವ : ಪತಿಯೊಳು ಪರಭಕ್ತಿಗೈವುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾಣತಿಯೆಂದು ಬಗೆದು ಪತಿಯನೆ ಪರದೇವತೆಯೆಂದು ಭಜಿಸುವ ಸತಿಯರ ಸನ್ನುತಿಸುವೆನು (ಹಮಿಬ. ೨-೩).

[ಪರ$_3$ + ದೇವತೆ]

ಪರದೇಶ (ನಾ). ತನ್ನದಲ್ಲದ ದೇಶ ; ಬೇರೆಯ ದೇಶ ; ವಿದೇಶ : ಹೇಷಿತದಲಮರಾವಳಿಗೆ ಪರದೇಶವನು ಮಾಡುತ್ತ ವನವನು ಘಾಸಿಮಾಡುತ . . . ನಡೆತಂದನಂತಕನಂತೆ ಗೋಕುಲಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೨-೩) ನಿನ್ನನ್ನು ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರಣದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವವರು ಸಿಗಬಹುದು (ಮಣಿಸ. ೪೪). [ಪರ$_3$ + ದೇಶ]

ಪರದೇಶಸ್ಥ (ನಾ). ಹೊರನಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು. [ಸಂ.]

ಪರದೇಶಿ (ಗು). ೧. ಹೊರನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ವಿದೇಶೀಯ : ಸ್ವದೇಶಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪರದೇಶಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುಡಲಾಗಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೨); ಲಿಪ್‌ಸ್ಟಿಕ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳ ಭೂಷಣವಿಲ್ಲದೆ ಆಕೆ ಎಂದೂ ಸಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೯೮). ೨. ಅನಾಥವಾದ; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ; ತಬ್ಬಲಿಯಾದ : ಪರದೇಶಿ ತಪಸಿಯ ಹೆಣನನಾ ಚವುದಯ್ಯನಯ್ಯೋ ಕಾಣನೇ (ಬಸವು. ೩೨-೫೩) ; ಎಷ್ಟಾದರೂ ತಂಗಿಯ ಮಗ, ಪರದೇಶಿ ಪೋರ ಎಂಬ ಆತ್ಮೀಯತೆ ಕನಿಕರದಿಂದಾಗಿ (ತೊಸಕ್ತಿ ೩೧). (ನಾ). ೩. ಹೊರನಾಡಿನವನು ; ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಪರದೇಶಿ ದುರ್ಜನಂ. . . ಅತಿಪಾಪಿಯಲ್ಲದೆ ತುರಂಗನಿಕರಕ್ಕೆ ಗೋಪರಪ್ಪರೆ ಸತತಂ (ನಳಚಂ.೬೫೬) ; ಕಾರಿರುಳಿನಲಿ ಪರದೇಶಿ ಬಂದಿರಲುರಗನಾ ಊರೊಳಗೆ ಕೊಲುತಿರ್ಪುದು ನಿರಂತರವು (ಬಸವು. ೫೫-೨೬). ೪. ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅನಾಥವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರದೇಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ] ವಿತ್ತಹೀನಂ ಕುತ್ತಂಗುಳಿಯುಕ್ಕೆ ಜೈನನೆನೆ ಜಿನನಿಳಯಕ್ಕೊಯ್ದೋವಿ ಲೇಸು ಮಾಟ್ಪನೆ ಜೈನಂ (ಸಮಪ. ೪-೩೧) ; ಪರಿಚಾರಕಜನಂಗಳಿಗುಳಿದ ಪರದೇಶಿಗಳಿಗೀ ದೇಗುಲದೊಳಗೆ ಹುಗಬಾರದು (ಬಸವು. ೪೩-೪೫) ; ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು . . . ಕರ್ಣ ದುಶ್ಶಾಸನರು ದಿಕ್ಕುದೆಸೆಯಿಲ್ಲದ ಪರದೇಶಿಯನ್ನು ಕಂಡ ಹಾಗೆ ಕಂಡು (ಕೃಪಾಳು. ೧೫೧).

ಪರದೇಶಿ ಅಯ್ಯ = ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಂದು ನೆಲಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ರಂಗಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯಿಪ್ಪಂಥಾ ಪರದೇಶಿ ಅಯ್ಯನವರು ಮೂವತ್ತೈದುವರುಷದಾರಭ್ಯ . . . ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿ ದೇವಸ್ಥಾನ ವುಪರಿಗೆ ಬಾಗಿಲು ಮಹಾನವಮಿಮಂಟಪಕೆರೆಯೊರಡಿ ಸಹ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಸೇವೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೬೯-೫ : 1770).

[ಸಂ. ಪರದೇಶಿನ್]

ಪರದೇಶಿತನ (ನಾ). ನಿರ್ಗತಿಕವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಅನಾಥವಾಗಿರುವಿಕೆ : ನನಗೆ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲೇ ಪರದೇಶಿತನ ಬಂತು (ವೈನಿ. ೪೦೬).
[ಪರದೇಶಿ + -ತನ]

ಪರದೇಸ (ನಾ). = ಪರದೇಶ : ಪರದೇಸಂ, ಪರಕೊತ್ತಬು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೨ ಉದಾ). [ಪರ್$_3$ + ದೇಸ]

ಪರದೇಸಿ (ನಾ). ೧. = ಪರದೇಶಿ ೩ : ಪರದೇಸಿಯೆನ[ನೆ]ಮ್ಮವರೆಲ್ಲರುಮಂ ಮನಮಾರೆ ತೊಱೆದು . . . ಅಘಮಂ ಹಱಯಿಪೆನೆಂಬರ್ತಿಯಿಂದಮಿಲ್ಲಿಗೆ ವಂದೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೦). ೨. = ಪರದೇಶಿ ೪ : ಪರದೇಸಿ ನಾನಿಂದತಿಕ್ಷುಧೆಯುಡಸಲು ಪರಿದೆಯ್ದಿದೆ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ(ಜೀವಂಸಾಂ. ೬-೧೮) ; ಕೆಳಗಾರಾದರೂ ಅರದೇಸಿ ಪರದೇಸಿಗಳಿದ್ದರೆ ಕರೆದು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡ ಹೇಳಿ (ಬತ್ತೀಸ. ೩೬).

ಪರದೇಸಿಯಪ್ಪ = ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಂದು ನೆಲಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಸ್ಥಾನಿಕ ಪರದೇಸಿಯಪ್ಪರಾದ ಮಸ×ಣ ಜೀಯರ× × ×ಯನ ಕೈಯಲು . . . ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. VII (R), ಮದ್ದೂರು. ೬೯-೩೩; 1261) ; ಶ್ರೀ ವಞ× ×ವ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಾಪತಿ ಪರದೇಸಿಯಪ್ಪ × × × ದಯಪ್ಪ ಜೀಯರು (ಎಕ. VII (R), ಮದ್ದೂರು. ೬೬-೧೪; 1278).
[< ಸಂ. ಪರದೇಶಿನ್]

ಪರದೈವ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ದೇವರು ; ಅನ್ಯದೈವ : ಛಲ ಬೇಕು ಶರಣಂಗೆ ಪರದೈವವನೊಲ್ಲೆನೆಂಬ (ಬಸವ. ೬೭೬); ಪರದೈವಗಳನವಿಚಾರದಿಂ ಮುಟ್ಟೆನು (ಬಸಪು. ೫೩-೫೦) ; ಹರಿಪಾದವಿರಲಿಕ್ಕೆ ಪರದೈವಂಗಳಿಗೆಜಿಗಲೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೪-೧೪೬ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. = ಪರದೇವತೆ : ನಿತ್ಯ ಪರದೈವ ಚಿಂತನೆಯೊಳ್ ಮುಳುಂಗಿ (ಅಮಶ. ೨೬). [ಪರ್$_3$ + ದೈವ]

ಪರದೈವತ (ನಾ). = ಪರದೇವತೆ : ಎಲೆ ಕೃಷ್ಣ . . . ನೀಂ ಪರದೈವತ ಕಳಾಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ತೋರ್ಪೆ (ಜಗವಿ. ೪-೭೯ ವ). [ಪರ್$_3$ + ದೈವತ]

ಪರದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ವಸ್ತು ; ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥ. ೨. ಇತರರ ಸಂಪತ್ತು; ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆಸ್ತಿ: ಉಳ್ಳುದುಂ ಪರದ್ರವ್ಯ ಪರಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಕಾಲ ಪರಭಾವದಿಂದವಿಲ್ಲದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ) ; ಪರದ್ರವ್ಯ ಪರಸ್ತ್ರೀ . . . ಮಲತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿಸದೆ (ಮಡಿಮಾ. ೬೮-೧೦೦). [ಪರ್$_3$ + ದ್ರವ್ಯ]

ಪರದ್ರೋಹ (ನಾ). ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಗೆಯುವುದು : ಹುಸಿ ಪರದ್ರೋಹವು . . . ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯೆನಿಪ್ಪಿವನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಪರೀತದಲಿ ವರ್ತಿಸುವವನೇ ರಾಯನು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೭೧) ; ಪರದ್ರೋಹವನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಬಾರದು, ಚಿಂತಿಸಲೂ ಬಾರದು (ಆರ್ಯಧ. ೮೫).
[ಪರ್$_3$ + ದ್ರೋಹ]

ಪರಧನ (ನಾ). = ಪರದ್ರವ್ಯ ೨ : ಪರಧನಹರಣಾರ್ಥಂ ನಿಜಗುರುವಧೆಯಂ ಮಾಟ್ಪ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯ ಕಥೆಯಂ ನಿರುತಂ ನೋಡಲ್ ಬರ್ಪಂತಿರೆ ಬಂದಂ ಪೂರ್ವಗಿರಿಗೆ ಸರಸಿಜಮಿತ್ರಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೫-೨೪೯); ಒಂದಕ್ಕಂಜುವೆ ಒಂದಕ್ಕಳುಕುವೆ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂಬೀ ಜೂಜಿಂಗಂಜುವೆ (ಬಸವ. ೪೪೬) ; ನಾಸ್ತಿಕನ ನಿಂದಾಕುಳನ ಪರಧನ ಬಾಧಕನ ದತ್ತಾಪಹಾರಕನ . . . ಪರಿದಳಿತ ಧರ್ಮನ ಗತಿಗಳಲಿ ತಾನಿಳಿವೆನಿಂದೇ ಕೊಲ್ಲದಿರ್ದರೆ ಸೂತನಂದನನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೮-೬) ; ಪರಧನ ಪರಸತಿ ಪರನಿಂದೆಗಳುಕುತ ತೊಱೆಯೊಳು ಮಿಂದಿರೆ ದುರಿತ ಪೋಗುವುದೆ (ಪುರಂದ. ೪-೧೪೮-೬).
[ಪರ್$_3$ + ಧನ]

ಪರಧರ್ಮ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಧರ್ಮ ; ಅನ್ಯಧರ್ಮ : ಭಾರತ ಪರಧರ್ಮಸಹಿಷ್ಣುತೆಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ದೇಶ (ಭಾರದ. ೩೨೫).
[ಪರ್$_3$ + ಧರ್ಮ]

ಪರನಾಡು (ನಾ). = ಪರದೇಶ : ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿಯು ಸಿಂಹಲದ್ವೀಪದಿಂದ ಪರನಾಡುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೬೪). [ಪರ್$_3$ + ನಾಡು]

ಪರನಾರಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ : ಪರನಾರಿಯ ಸಂಗವ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ (ಬಸವ. ೬೪೪) ; ಪರನಾರಿ ಭೂರಿಸೌಖ್ಯನಿವಾರಿ ಕೇಡಿನ ದಾರಿ (ಕೌತಿರಾ. ೨೩-೨೮).

ಪರನಾರೀದೂರ = ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ದೂರವಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರನಾರೀದೂರ ನಲುವತ್ತನಾಲ್ವರ್ಮಣ್ಡಳಿಕರ ತಲೆಗೊಣ್ಡಗಣ್ಡ (ಎಕ. XII, ತಿಟ. ४೦-३೧; 1040); ಪರನಾರೀದೂರಂ ಸರಣಾಗತಪ್ರಿಯಂ (ಕಇಅ. ४೧-೫೯-೧೦ ; 1128). ಪರನಾರೀಪುತ್ರ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ತಾನು ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರನಾರೀಪುತ್ರ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸ ಕೀರ್ತಿವಿಳಾಸನಭಿನವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (ಸೌಇಇ. XX, ३೯-೧೯ ; 1064); ಪರನಾರೀಪುತ್ರನುಂ ಪಾರ್ಶ್ವದೇವಪಾದಾರಧಕನು(ಂ)ಮಪ್ಪ ಕಲುಕಣಿನಾಡಾಳ್ವ ಸಾವಂತ ಸೋವೆಯ ನಾಯಕಂ (ಎಕ. VII (R), ನಾಗಮಂ.೧೬೯-೩೬; 1142). ಪರನಾರೀಪುತ್ರಕ = ಪರನಾರೀಪುತ್ರ : ಪರನಾರೀಪುತ್ರಕ ನಣ್ಬರ ತೊಟ್ಟು . . . ಗುಣ್ಡಚಕ್ರ ಜೆಡ್ಡಗಂ (ಎಕ. II (R), ४३४-೧; 10ನೆಯ ಶತ). ಪರನಾರೀಬ್ರತ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಹಿತವ್ಯಾಪಾರನೇ ಖೇಚರಂ. ಪರನಾರೀಬ್ರತಯುಕ್ತನೇ ಪವನಜಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ३೮-೫३ ; 1191). ಪರನಾರೀಸಹೋದರ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿವೇಕಚಾಣಾಕ್ಯಂ. ಪರನಾರೀಸಹೋದರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ४೬-೮ ; 1074) ; ಪರನಾರೀಸಹೋದರನಪ್ಪ ಗಂಗಣ್ಣನ ಲಿಖಿತ (ಎಕ. II (R), ೧೬೩-೧೦೬ ; 1145). [ಪರ್$_3$ + ನಾರಿ$_2$]

ಪರನಾರೀಸಂಗ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯ ಸಹವಾಸ, —ಸಂಬಂಧ : ಪರನಾರೀಸಂಗದೋಷಂ . . . ಪೊರ್ದುಗುಮೆನಗೆ(ದಶಕು. ೧೦-೬೧). [ಸಂ.]

ಪರನಿಂದಕ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನು, —ತೆಗಳುವವನು : ಕೇಳು ಪರನಿಂದಕನೆ ನಿಂದ್ಯನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೩-४३).
[ಪರ್$_3$ + ನಿಂದಕ]

ಪರನಿಂದೆ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ದೂಷಣೆ, —ತೆಗಳಿಕೆ : ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ಪರನಿಂದೆಯ ಕೇಳಿಸದಿರಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಬಸವ. ४೦೬); ಕರದಲಿ ಜಪಮಾಲೆಮಣಿಗಳನೆಣಿಸುತ ಪರನಿಂದೆ ಬಾಯಲಿ ಮಾಡುವರಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ४-೧४೮-೨) ; ಪರನಿಂದಾ ಪರವಸ್ತುಜಾತ ಪರಕಾಂತಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಂ ಮಾಣ್ದು . . . ಮೆಱೆವಾತಂ ತಾನೆ ಭಕ್ತೋತ್ತಮಂ (ವೃಷವಿ. ३-೬३) ; ಪರನಿಂದೆ ಗೃಹಕ್ಷಯ, ಯತಿನಿಂದೆ ಕುಲಕ್ಷಯ (ಗಾದೆ). [ಪರ್$_3$ + ನಿಂದೆ]

ಪರನಿಂದೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಇತರರನ್ನು ಹೀಯಾಳಿಸು, —ತೆಗಳು : ಪರನಿಂದೆಗೆಯ್ವ ಅವನು . . . ಇಳಿವ ನರಕದೊಳಗಿಳಿವೆನವಧಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಧನವನೀಯದಡೆ (ಹಚಕಾ. ೮-೫೬). [ಪರನಿಂದೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಉದ್ದೇಶ, —ಕಾರಣ ; ಅನ್ಯನಿಮಿತ್ತ : 'ಪರನಿಮಿತ್ತಂಗೈ' ಪರಾ. [ಪರ್$_3$ + ನಿಮಿತ್ತ]

ಪರನಿಮಿತ್ತಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬರೆ ನಾನಿದಿರೊಳ್ ನೋಟವ ತಿರುಪುತ್ತಂ ನಗೆಯ ಪರನಿಮಿತ್ತಂಗೈದಾ ತರುಣಿಯ ನಾಣಿಂ ಮದನಂ ನೆರೆಮುರೆಯೆನಿಸಿಲ್ಲಮಂತೆ ಮೆರೆದನುಮಲ್ಲಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೫-४೬).
[ಪರನಿಮಿತ್ತ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರನಿರ್ವೃತಿ (ನಾ). ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಸುಖ ; ಪರಮಾನಂದ: ಈ ಪುನರ್ಮಿಳನವೆ ಪರನಿರ್ವೃತಿ ಎನಲೀ ಸಂಲೀನತೆಯೇ ಭವವ್ಯತಿ (ಗಣೇಶ. ೧೬-೪೦೧). [ಪರ್$_{3}$+ನಿರ್ವೃತಿ]

ಪರನೃಪ (ನಾ). ಶತ್ರುರಾಜ : ಪರನೃಪರೋಲಗಿಸಿದ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯಿಂ . . . ಮಣಿದೀಪದ ಸರಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಅಜಿಪು. ೬-೫) ; ಪರನೃಪರಟ್ಟಿದ ಕಪ್ಪಕರಿಗಳ ಮದಜಳಮನುಂಡು ಕಂಪೇಱಿದ ತದ್ಧರಣೀಶ ಗೃಹಾಂಗಣದೊಳ್ ಪಱುವಱುಯಾಡುವುವು ಪಱಮೆವಱುಗಳ ಬಳಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೩). [ಪರ್$_{3}$ + ನೃಪ]

ಪರನೃಪಮಂಡಳ(ನಾ). ಶತ್ರುರಾಜ್ಯ: ಪರನೃಪಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಭಯಮಂ . . . ಇತ್ತನಂದು ಬಿತ್ತರಿಸೆ ಸನತ್ಕುಮಾರ ನಳಕೂಬರ ಕಂತುನಿಭಂ ನೃಪಾತ್ಮಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೦).
[ಪರನೃಪ+ಮಂಡಳ (= ಮಂಡಲ)

ಪರನ್ರಿಪತಿ (ನಾ). = ಪರನೃಪ : ಪರನ್ರಿಪತಿಮಕುಟಘಟ್ಟಿತ ಚರಣಾರವಿಂದಯುಗಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೫ ; 1068). [ಪರ್$_{3}$ + ನ್ರಿಪತಿ]

ಪರಪಂಚ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತು ; ವಿಶ್ವ : "ಪರಪಂಚ—ಪ್ರಪಂಚ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ; ಪಕ್ಷಪಾತ ; ಭೇದ : ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್ ಪರಪಂಚಮಂ ಮಾಡೆ ದೋಷಮೆಂದೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಡಿಸಲ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೪೩). [<ಸಂ. ಪ್ರಪಂಚ]

ಪರಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷ ; ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ; ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷ : ಎಂದು ಪರಪಕ್ಷದೂಷಣಪುರಸ್ಸರಮನೇಕೋಪಪತ್ತಿಗಳಿಂ ಸ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೨-೨೨ ವ) ; ಪರಪಕ್ಷಾಪರಪಕ್ಷಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದು ವಿಧಿಗೆನುತ್ತೆ ಬಯ್ದರ್ (ಹವಿಸ್ಮಾರ. ೨-೮೨). ೨. ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು: ಪರಪಕ್ಷಮುಳ್ಳನಂ ತನಗಿರವುಬ್ಬಸಮುದಱುನ[ಱು]ವುದದನೇಗೆಯ್ದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೮). ೩. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ : "ಅಪಕ್ಷನೆನೆ ಪರಪಕ್ಷನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೨). [ಪರ್$_{3}$+ಪಕ್ಷ]

ಪರಪತಿ (ನಾ). ಸಾಲ; ಕೈಗಡ : ಕಾಯಕವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ತುಡುಗುಣಿಯಂತೆ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆಂದು ಹೆಡಗೆ ಗಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯಿದು ಕಳ ಪರಪತಿ ಎಂದು ಕೊಟ್ಟಡೆ ಅದು ಗುರು ಪರ ಚರ ಈ ಮೂಱಱೊಡವೆಯಲ್ಲ (ಸರ್ವ. ೭೨-೩೩೦).
[←ತೆಲು. ಪರಪತಿ, ಪರಪತ್ತಿ]

ಪರಪತ್ನಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪರಸ್ತ್ರೀ : ಪರಪತ್ನಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೭). [ಪರ್$_{3}$+ಪತ್ನಿ]

ಪರಪದ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಳ ; ಮೋಕ್ಷ: ಸ್ವಾತ್ಮಾರಾಮ ಸ್ವಾಮಿಯು ರಾಜಯೋಗ . . . ಪರಪದ . . . ತುರೀಯಾವಸ್ಥಾ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೬೫). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಪದ: ಪರಪದಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗೆ ಸಂಧಿದೋಷಂ (ಶಮದ. ೫೯).
[ಪರ್$_{3}$+ಪದ$_{1}$]

ಪರಪಮುದು (ನಾ). ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬೇಳೆ : ಆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳ ದಾನಗಟ್ಟಳೆಯ ವಿವರ ಪ್ರತಿದಿನ ೧ಕ್ಕೆ ನಡವ ನಿತ್ಯಸಂಧಿ ೧ಕ್ಕೆ ಅಮೃತಪಡಿ ಖಂ ೧/೪ ಕೆ ತಳಿಗೆ ೬ ಅರ್ಧ ಪರಪಮುದು ಕಱು ಯಮದು ನೈಯಮದು ಚುರ:ಳೊಮುದು ಸಹ ವರ್ಷ ೧ಕೆ ಸಲುವುದು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1535).
[ಪರಪು$_{3}$ (<ಪರುಪು) + ಅಮುದು (<ಅಮುರ್ದು). / ತಮಿ. ಪರುಪ್ಪಮುತು]

ಪರಪರ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವು ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ : ಮಗು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪರಪರ ಎಂದು ಹರಿದು ಹಾಕಿತು (ರೂಢಿ).

ಪರಪಾಕ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರು ಮಾಡಿದ ಅಡುಗೆ : ಪರಪಾಕ ಪರವಸ್ತ್ರ . . . ಕಾಂಕ್ಷೆ ಮಲತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿಸದೆ (ಮಡಿಮಾ. ೬೮-೧೦೦); ನಿರತ ತಮ್ಮಯ ಸ್ವಜಾತಿಯ ಧರ್ಮವ ನಡಸುತ್ತ ಪರಪಾಕಮುಮನು ವರ್ಜಿಸಿ (ನಪಮೋ. ೨-೩೩). [ಪರ್$_{3}$ + ಪಾಕ$_{1}$]

ಪರಪಾಟಕ 'ಪರ್ಪಾಟಕ' ನೋ.

ಪರಪಾಟು, ಪರಿಪಾಟು$_{2}$ (ನಾ). ಪ್ರಮಾದ ; ಗೊಂದಲ : ನಿಮಗೆ ಮರೆತು ಹೋಗಿರಬೇಕು. ಪರಪಾಟು ಆಗಿರಬೇಕು (ದಿಪಾಬ. ೮೯) ; ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಪರಪಾಟು ಆಗಿ ಧಾರವಾಡದ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾವೇರಿಯ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೯). **ಪರಿಪಾಟು** $_{2}$: ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದ ಪರಿಪಾಟು ಈ ದಿನವೇ ಆಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೇಳು ? (ಮರಳ. ೭೨). [←ತೆಲು. ಪೊರಪಾಟು]

ಪರಪಾಟ್ಲು (ನಾ). = ಪರಪಾಟು : ನಂದು ಪರಪಾಟ್ಲು ಆತು (ಬೆಂಗಜ. ೧೪). [ಪರಪಾಟು+-ಅಲು(<-ಅಲ್$_{2}$)]

ಪರಪಾರ (ನಾ). ಆಚೆಯ ದಡ ; ಎದುರುದಂಡೆ : ಅಪಾರ ಪಾರಾವಾರ ಪರಪಾರಸಮುತ್ತಾರಿತ ಕುಂದೇಂದುಕುಮುದ್ವತೀ ತರಳತರ ತಾರಹಾರನೀಹಾರರೋಚಿರ್ಮಂಜರೀನಿಚಯವಿಶದಯಶೋರಾಶಿವಳಯನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ವ). [ಪರ್$_{3}$+ಪಾರ$_{2}$]

ಪರಪಾಷ್ಟಕ 'ಪರ್ಪಾಟಕ' ನೋ.

ಪರಪಿಂಡಾದ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ಪರಾಧೀನ : "ಪರಾನ್ನಃ, ಪರಪಿಂಡಾದಃ – ಈ ೨ ಹೆಸರಿಕ್ಕಿದ ಕೂಟಿನುಂಬುವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೬). [ಸಂ.]

ಪರಪಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. = ಪರಪಿಂಡಾದ ೧ : "ಹೆಱರಾರಿ ತಿಂಬನಂ ಪರಾನ್ನಂ ಪಾರಧಿಕನಾ ಪರಪಿಂಡಿಯಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಪರಪಿಂಡೆಯಕ್ಕು, ಪರಪಿಂಡಾದನಕ್ಕುಂ]"(ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೦). ೨. ಪರಾವಲಂಬಿ ಜೀವಿ: ಕಾಳಜ್ವರದ (ಕಾಲಾಅಜಾರ್) ಪರಪಿಂಡಿಯಿಂದ . . . ಕರುಳಲ್ಲಿ ಸೊಂಕಾದರೆ . . . ಹಲವಾರು ಬಗೆಗಳ ಜೀವಾಣುಗಳು ಹೊರಬೀಳಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೮೨೬) [ಸಂ. ಪರಪಿಂಡಿನ್]

ಪರಪೀಡನ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದು,—ಕಾಡುವುದು : "ಪರಪೀಡನಂ ಸಪತ್ರಾಕರಣಮೆನಲು ಲೋಗರನು ಬಂಧಿಸಲು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೨). [ಪರ್$_{3}$ + ಪೀಡನ]

ಪರಪೀಡನೆ (ನಾ). = ಪರಪೀಡನ : ಸದಾ ಪರಪೀಡನೆಯಲ್ಲಿಯೇ . . . ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರು ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಪರ್ಯವಸಾನದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸರ್ವನಾಶ ಖಂಡಿತ (ಭಾರದ. ೯೮); ಪರಪೀಡನೆಯೆ ಪಾಪಕರವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೦-೮೮). [ಪರ್$_{3}$ + ಪೀಡನೆ]

ಪರಪೀಡೆ (ನಾ). = ಪರಪೀಡನ : ಪರಪೀಡಾಮುಖದುಷ್ಟದುರ್ಜನನಿಕಾಯಾತಂಕದಿಂ ಸದ್ಗುಣಾಕರಮಂ ಸದ್ರಸಭಾವಮಂ ಸಮೆವುದಂ ಮಾಣಲ್ಕದೇಕಾಯ್ತೊ ಬಂಧುರಮಂ ಕಾವ್ಯನಿಬಂಧಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೫) ; ಪರಪೀಡೆಯನೆಸಗುವವಂ ನರಕವನುಂಡುಂಡು ದಣಿಯನೇತೆಱದಿಂದಂ (ನಳಚಂ. ೬೦೩). [ಪರ್$_{3}$ + ಪೀಡೆ]

ಪರಪು$_{1}$, ಪರೆಪು$_{1}$, ಪರ್ಬು$_{1}$, ಪರ್ವು$_{1}$, ಹಂಬು$_{1}$, ಹಬ್ಬು$_{1}$, ಹರಗು$_{2}$, ಹರವು$_{1}$, ಹರಹು$_{1}$, ಹರುಹು$_{1}$, ಹರ್ಬು, ಹರ್ವು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಡು : ಪೊಳೆವಿನಕಿರಣಂ ್ಗಳ ನಳುರೆ ಕನಲ್ದಾಗಿದು ಸೋಗೆಯುಂ ಪರಪಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೯) ; ಪರಪಿದ

ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಮಾಲೆಯ ಪೂವಲಿ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೨೩); ಸರಸೀಜಾತ ಸಖಂ ಸಹಸ್ರಕರದಿಂ ಸರ್ವೋರ್ವಿಯೊಳ್ ಕೆಂಡಮಂ ಪರಪುತ್ತಿರ್ದನೊ (ದಶಕು. ೪-೨೧); ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲರ್ವುರ್ಡಿಯು ತನಿಗಂಪ ನೆರವಿ ನೆರವಿಗೆ ತಂದೆಲರ್ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪರಪುತಿರ್ದುದಾ ರಾಜಮಾರ್ಗದೊಳ್ಪುಸುಣರಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧೨); ಚೆಂಬವಳದ ಸರದ ಪರಪಿದ ಪೊಂದಟ್ಟೆಗಳಿಂ ರಂಜಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೪). ೨. (ವದಂತಿಯಂತೆ) ಹಬ್ಬಿಸು ; ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡು : ನೀರೊಳ್ಪೊಕ್ಕೆಣ್ಣೆಯಂತೆ ಪೆಜರ ದೋಷಮಂ ಪರಪದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೩. ಚೆಲ್ಲಾಡು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು ; ತೂರು ; ಎಸೆ : ಪರಪಿದ ಕೂಟೆಗ್ ಮುಸುಱಿ ಮಡಿದ ಮಕ್ಷಿಕಾದಿ ಜೀವಸಾವದ್ಯಮುಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೦ ಪ); ಉಟಜಾಂಗಣದೊಳ್ ಪರಪಿದ ಪಲತೆಱದ ಫಲಂಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೩) ; ಚಿತ್ರಗ್ರೀವಂ ಸಪರಿಗ್ರಹಂ ಬಂದು ಪರಪಿರ್ದ ಕೂಟಂ ಕಂಡೆಱಗಲ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೮-೧೭); ತುಱುಕಾರ್ತಿಯರ್ ತಿಱಿತಂದು ಪಾಱುತನಕ್ಕೆ ಪರಪಿ ಪರೆದು ಕೊರಗಿರ್ದ ಕರಿಯ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗಳಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೭). ೪. ವ್ಯಾಪಕ ವಾಗು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಛಂದಂ ಪಿಂಗಳನಿನವನಿಯೊಳ್ ಪರಪಿದೊಡೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೦) ; ಪರಪೆ ಕೇಕಿಗಳ ತಾಂಡವಮಂ ನುಣ್ಚರದ ತಿಣ್ಪು ಘನಘೋಷಗಭೀರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪). ೫. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸು ; ದೂರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರಪುತ್ತಂ ಪುಲ್ಲೆಗುಂಪಂ ಪದಕೆ ತೊಡರ್ದ ಪೆರ್ಬುಳ್ಳಿಗಳ್ ಪಾಶದಂತೊಪ್ಪಿರೆ . . . ಸೊರ್ಕಾಂತಾನೆಯ್ಕೆ ತಂದವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೩). ೬. ಕೆದರಿಕೊಂಡಿರು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿರು : ಮರುಳಂತೆ ಮರುಳೆ ತಲೆಯಂ ಪರಪಿರದೆ ಮನೋನು ರಾಗದಿಂ ಮುಡಿ ಮುಡಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೨೭). ೭. ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಕನ್ನೈದಿಲ್ಪಾಸಿನೊಳಾ ಚೆನ್ನೆ ವಿರಾಜಿಸಿದಳ್ . . . ಚೆಂಬೊನ್ನದ ಕಾಂತಿಯಿನೊಡಲ್ ಪರಪಿ ತಾಪಿಸುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೫೧); ನೀಂ ಪೊರೆವುದೆಂದಾತ್ಮಾಂಗಮಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ಪರಪುತ್ತುಂ (ವೃಷವಿ. ೨೬-೩೦). ೮. ಆವರಿಸು ; ಕವಿ ; ಮುತ್ತು : ವಲ್ಲೀನಿವಾಸಂಗಳಂ ಪರಪುತ್ತುಂ ಮಳಯಾವನೀಧರಚರಂ ತಾಂ ಬಂದುದು . . . ಅಂಗಜಗಜಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಚೈತ್ರಾನಿಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೩೮). ೯. ಹರಡಿಡು ; ಅಗಲವಾಗಿಡು: ಧರಾಲತಾಂಗಿ ಪರಮರಾಮೇಶ್ವರಂಗೆಯುರುತರದುಲು ಪಿಗಳತಂದು ಪರಪಿದಳೊ (ಏಕೋಪು. ೪-೧೭). ಪರೆಪು : "೧. ಪರೆವು (ಪರಪು)—ಪ್ರಸಾರೇ (ಹರಡು)" (ಶಮಥಾ) ; ಲತಾಂಗಿಯರ ಮೇಲ್ಪೊದೆದ ದುಕೂಲಮಂ ಮೋಹರಾಜನೆಂಬ ಬೇಂಟೆಗಾಱಂ ಪರೆಪಿದ ಬಲೆ ಯೆನ್ನದೆ ಕಾಮಧ್ವಜಮೆಂದೊಡಂ . . . ತನ್ನ ಕೇಡಂ ಬಗೆವನಲ್ಲದೆ ಸುಖಮಂ ಬಗೆಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೫); ಶೀತಲಮಂ ಪರೆಪುತ್ತೆ ಜ್ಞೆಸಿಯೊಳ್ಪಂಚರಿಸಿದುದೊಯ್ಯನೆ ಲಸತ್ಪ್ರಭಾತಸಮಿರಾರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೧೮); ದಶದಿಶೆಯೊಳಿಂದುಕರರುಚಿಯಶವಮಂ ಪರೆ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಪಲ್ (ರಾಜಶೇ.೧೩-೧೫). ೨. ಈ ಪೊಲ್ಲವಾತಂ ಪರೆಪಿದೊಕ್ಕಲಿಗರ ನಾಲಗೆಯಂ ಕಿಟ್ಟುತ್ತುಮಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೫-೭೧ವ). ೩. ಪಿಂಗಾಕ್ಷನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಮಂ ತನ್ನ ಗದಾಲಾಂಗೂಲದಿಂದಿರ್ಬಗಿಯಾಗೆ ಪೋಟ್ಟು ಪರೆಪಲುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೬ ವ). ೧೦. ಮಾಡು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಮದುವೆಯಂ ಭವ ನಾಂಗಣ ಬಾಲಚೂತದೊಳ್ಪರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ವೆರ]ಪೊಲವಿಂದೆ ಮಾಧವಿ ಯೊಳ್ (ಕಾದಂಊ. ೫೧೦). ಪರ್ಬು, : ೪. "ಪರ್ಬು—ವಿಸ್ತಾರೇ" (ಶಮಥಾ); ಅಂತು ಸೂರ್ವರೊಳೊರ್ವನಗುರ್ಬು ಪರ್ಬಿ ಪರಕಲಿಸೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಯಸ್ಕನಾಗಿ ಘೃತಘಟವಿಘಟನುಮಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೧ ವ); ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ಪರ್ಬಿದಳ್ ದಿಗ್ವನಿತಾಸಂದೋಹಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೧); ಪೊಗಟ್ಟುಂ ಮನೋಜನಂ ಕೇಸುರಿ

ಯಂತೆ ಪರ್ಬಿ ಪಟುವಾಗಿ ಪೊದಟ್ಟು ಉರ್ದಂತರಂಗಮಂ ಕಾಸಿ ಕಪಾಲಿಯುಂ ಪಿಡಿದೊಱಲ್ದರೆವೆಣ್ಣನೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೮೫); ಕಣ್ಣನರೆ ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಸಿಲ್ ಪರ್ಬಿರೆ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದುದು ಕೊರ್ಬಿದ ವೃಕ್ಷಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಮರ್ಕಟರಾಜಂ (ದಶಕು. ೨-೮೭); ಕಾಮೋಜ ಪಿಡಿದ ಸೂತ್ರದ ಕರ್ಗೆಱಕೆಯೆನೆ ರೋಮಾಳಿ ನಸುಪರ್ಬಿತೊಡಲ (ವೋಹತ. ೨೩-೨೧). ೭. ಸ್ಥಿರತರವಾಗಿ ಪರ್ಬಿದ ಸುಪರ್ವಶರಾಸನವಾಳೆ . . . ವಿತಾನ ಮೆಂದೆನೆ ನಭೋಂಗಣಮಂ ನೆಱೆ ತಿಂಬುತಿರ್ಪುದುಪ್ಪರಿಗೆ ನಿರಂತರಂ ನಿಖಿಳ ರತ್ನಮರೀಚಿಕಳಾಕಳಾಪದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೨೪). ೮. ಮೊದಲೊಳ್ ನೀಳ್ದು ಪೊದಟ್ಟು ಪರ್ಬಿ[ಪಾಠಾಂ ರ್ವಿ] . . . ಕೊಂದುದು ಕೃಷ್ಣಾಗರು ಧೂಪಧೂಮನಿವಹಂ ಕೃಷ್ಣೋರಗಂ ಕೊಲ್ವವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೩); ಘನಾಗಮುಂ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪರ್ಬೆ ಸಮಸ್ತಮಹೀ ವಿಭಾಗಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೯); ದಂತಕಾಂತಿನಿಕಾಯಂ ನಿಖಿಲರ್ದಾ ಸಭಾ ಜನಮನೆತ್ತಂ ಪರ್ಬೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೬೫); ನಳನ ರಾಣಿಗೆ ಶೋಕ ಪರ್ಬಿದ ತೆಱದಿ ಕತ್ತಲೆ ಲೋಕವನು ಮುಸುಕಿದುದು ಭರಣಿಯ ಮುಚ್ಚಿ ದಂದದಲಿ (ನಳಚ. ೫-೧೪); ಬಲುತವಕಮುಂ ತಲೆದೋಱೆ ಕಾತುರ ಪರ್ಬಿ ವಿರಹಾಗ್ನಿ ಸಂತತ ಫಲನೋಱುದುದು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೧). ೧೧. (ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ) ಹೋಗು,—ಹರವಿಕೊಳ್ಳು,—ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೊದಲೊಳಗೆಳ್ಳನಿತುಂ ಪೊನ್ನನಿಕ್ಕದೊಡೆ ಪರ್ಬದು ಪೊನ್ನುಳ್ಳ ನರನಿತ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಬೆಳ್ಳನೆ ಪರ್ಬುಗುಮೆ ಕೀರ್ತಿಲತೆ ದಿಕ್ತಟಮಂ (ಲೀಲಾವ.೧-೪೩); ಪರ್ಬುವ ಕನಲ್ಕೆಯೆಂಬ ಬಳ್ಳಿ ಕೂರದಂಟಾದಂತೆ ಪಿಡಿದ ಲಾಗುಳಮುಂ ಅಂಜಿಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೦). ೧೨. ಹತ್ತು; ಏರು : ದುರ್ಬಲನಾಗಿ ಮೋಹಾಸುರ ತ್ರಿಪುರದ ಪೆರ್ಬಾಗಿಲುಗಳನಿಡಿಸಿ ಅಬ್ಬರ ಪಿರಿದಾಗಲು ಪುರದೊಳು ಪೋಗಿ ಪರ್ಬಿದನೊಂದಟ್ಟಳೆಯನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೨-೨೪೭); ಸೆಲದಿಪುಳುವಾ ಲಿಂಗತನುವಂ ಪರ್ಬುತಿರಲು (ಬಸವು. ೧೩-೧೯). ೧೩. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಪರ್ಬಿ ದಾನಂದರೂಪೋನ್ನತನಿರ್ದಂ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಜ್ಞಾನಿಧಿ ಕಪಿಲಮುನೀಂದ್ರಂ (ಕುಸುಮಾ.೧-೧೧೯). ೧೪. (?) : [ಚ]ನ್ದ್ರ [ಕುಳಾದ್ಯ]ವತೀಜ[ನ] ಮನೆಯ್ದೆ ಪರ್ಬ್ಬಿದವೆರೆಸುಱದಹನಂ ಗುಣಗಣನಿಳಯರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೧-೪೩ ; 969). ಪರ್ವು, : ೧. ಓಂಕಾರವಪ್ಪ ಪ್ರಣಮವ ಪರಿಣಾಮಿಸಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಲತೆಯ ಬಳ್ಳಿಯ ಬೇರ ಕಿತ್ತು ಪರ್ವಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉರ್ವಿಯ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲೇಪವಾದುದೇ ಶರಣಸ್ಥಲ (ವೀರಶಮಾ.೧೦೦೦-೩೯೭). ೪. "ಮಡಲ್ತು ದೆಂದು ಪರ್ವಿದುದು" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೮೬) ; ಉರ್ವಿ ಪರ್ವಿ ಪರಿದತ್ತಾ ಶಾಂತರಕ್ಕಂ ವಿಯದ್ವಲಯಕ್ಕಂ ಕನಕಾದ್ರಿಕಂದರತಟಚ್ಛಾಚ್ಛೋಚ್ಚಲ ಚ್ಛೀಕರಂ (ಆದಿಪು.೭-೧೦೦); ಪರ್ವತಮಂ ನರೇಂದ್ರಸುತನೇಱಿ ವಿರಾಜಿತ ಕೇಶಪಾಶನುಂ ಪರ್ವಿದ ಮೋಹಪಾಶನೊಡನೊರ್ಮೊದಲೊಳ್ ಪಱಿದಿ ಕ್ಕಿದಂ ಜಸಂ ಪರ್ವುವಿನಂ ಜಗತ್ತ್ರಯಮುಂ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೨-೨೩) ; ಸಮುನ್ನತರಾಜಲೀಲೆಯಂ ಬೀಱುತೆ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಕೆ ಪರ್ವಿದ ಪರ್ವತ ರಾಜನೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೫೦) ; ಪದನಖಂಗಳು ಪರ್ವಿಯುರ್ವಿಯೊಳದಱ ಬೇರುಗಳೆಯ್ದೆ (ಬಸವು. ೩೪-೫). ೬. ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ಪಗೆ ಪರ್ವುವಂತೆ ಪನ್ನಿರ್ಮರ್ತ್ತರ್ ಪರ್ವಿದಾಲದ ಮರದ ಮೊದಲ್ಗೆ ಮಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦ಪ). ೮. ಆಕಾಶಮಂಡಳಮಂ ಪರ್ವಿದ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೧); ಕಾಲದ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿದ ಪೊಲಿರ್ದ ತಮಾಲವನಂಗಳಿಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೧); ಪರಿಯೆ ಪರ್ವಿದ ಮಂಜು ರಂಜಿಸುವಂತೆ ತಾವರೆ ನಾಡೆಯುಂ ಕೊರಗಿದಾನನಮಾಗಳಾಗಳದೇನರಲ್ದುದೊ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೦). ೧೧. "ಪರ್ವಿದುದೆನೆ ಕುಡಿವರಿದುದು" (ಚತುಸಿ. ೪೯); ಶಿವಭಕ್ತಿಲತೆ ಪರ್ವ್ವೆ

ವಿನಂ ಧರ್ಮ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತ ರತಿಮುದದಿಂದಂ . . . ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಂಗಳ್ಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕ(ಂ)ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೫೩–೫೨; 1083); ಬಸವನ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಲತೆ ಬೇರ್ವರಿಯುತ್ತುರಗೇಂದ್ರಲೋಕದೊಳ್ ದೆಸೆಗಳನಗ್ಗಳಂ ಮುಸುಕಿ ಪರ್ವಿದುದಾಗಳ್ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳ್ (ಬಸರ.೧೨-೧); ಭಕ್ತಿಲತೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿ ಪರ್ವಿ ಮಡಲಿಡೆ (ಪದ್ಮರಾ.೨-೬); ತಡಂಬಡೆದಳ್ ನೀಹಾರಮಹೀಧರಮಂ ಪರ್ವಿದ ಶೃಂಗಾರಮರುಲ್ಲತೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೪೪). ೧೩. ಫಳಭಾರದಿನುರ್ವಿಗಗುರ್ವು ಪರ್ವೆ ತಳ್ತೆಱಗಿದ ಬಾಬೆಪಣ್ಗೊನೆಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೭); ಶಿವನ ಭಕ್ತರ್ಬರಲು ಸಂತಸಂ ಪರ್ವಿ ಪುಳಕಂಗಳೇಳುತ್ತಿರಲು (ಇಹರ. ದೇ. ೨೯-೧೪); ಹರನಿತ್ತಾಯುಷಮಂತು ಪರ್ವಿರಲುಂ . . . ಸೂರ್ವತ್ಸರಂ ಧಾತ್ರಿಯಂ ಪೊರೆದು(ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೨೫); ಪರ್ವಿದ ಗರ್ವದಿನುರ್ವಿ . . . ಸಾಗಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೨೦). ೧೫. ವಿಶಾಲವಾಗು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು : ಪೊಳೆವ ದಾಡೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ ಪರ್ವಿದೊಡಲೊಳು ಪೊದಱುಗೊಂಡಿರ್ದ ವಜ್ರರೋಮದ . . . ಎಕ್ಕಲ ನಿರ್ದದೊಂದೆಡೆಯೊಳು (ಸೌಂದಪು.೧೮-೩೦). ೧೬. ಉಬ್ಬು ; ಹಿಗ್ಗು: ಕುಣಿವುತಂ ಕುಕಿಲಿಱುವುತಂ ಪರ್ವಿ ಕೊರ್ವುತಂ ತ್ರಿಣಯನನ ಬೆಸನನಾಂ ಪಡೆದೆನೆನುತುರ್ವುತಂ (ಬಸರ. ೧-೩೭); ಪಾರ್ವತಿಯುಂ ಹರ್ಷಮೇಱೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುರ್ವುತೆ ಕೊರ್ವುತೆ ಪರ್ವುತೆ[ಪಾಠಾಂ.ನಲವಿಂ] ಪರ್ವತರಾಜಂ ಪುರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೧೨). **ಹಂಬು$_1$** : ೧೧. ಮನದೊಳು ಚಿಂತಾಲತೆಯುದು ಹಂಬುತ (ರತ್ನಾಕ. ೨೬); ಹಬ್ಬಳ್ಳಿ ಹಂಬುವ ತೆರದಿ ಹೆಮ್ಮರನ ಮೆಯ್ಗೆ ಕಲ್ಪದ್ರುಮದ ಗಾತ್ರಮಂ ತನ್ನ ನೀಳ್ದೋರ್ಯ್ದುಸೊಂಡಿಲ್ಗಳಿಂ ಸುತ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯-೫೭೧); ಲಾವಣ್ಯರಸ ಗಂಗೆಯು ಅಗ್ನಿ-ವರುಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಂಬಿ ನಿಂತಿರುವಳು (ಜಯಂತ. ೧೪೮). **ಹಬ್ಬು$_1$**:೧. ಕಡೆದು ಬೇಯಿಸಿ ಕಲ್ಲುವೊಲೆ ಕಿಚ್ಚುಗಳ್ ದಣಿಯೆ ಸಡಗರದ ತನಿಸುಣಿಸು ಹಬ್ಬುತಿದೆ ಕಂಪು (ಕಾಲೂರ. ೭೧-೧೨೬). ೨. ಬೀದಿಗಲಹದ ಕದಡು ಬೀಡಿನಲ್ಲೆದೆ ಹಬ್ಬಿತು (ಕುಪ್ವಾಆ. ೮-೨); ಸದ್ಧರ್ಮಿಗಳು ಭರ್ವಶರ್ಮರನ್ನು ಕೊಲೆ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯೂ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿತ್ತು (ಬಾಣಆ. ೩೯೪). ೪. ಹಬ್ಬಿದಾಲ ತಮಾಲತರುಗಳ ಮೊಬ್ಬುಗಳ ಹೆಮ್ಮಳೆಯು . . . ಕಾಂತಾರದೊಳಗಿವರಬ್ಬರಿಸುತೈದಿದರು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೬); ಮಲೆಯ ಬೀಡಿನೆದೆಯ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟಗಾಡು ಹಬ್ಬಿರೆ (ಅನಿಕೇ. ೪೨-೬). ೮. ವೀರಸೇನಾಪತಿಯ ಸನ್ನಿಗೆ ಭೂರಿಬಲ ಹಬ್ಬಿದುದು (ಕುಪ್ವಾಭೀ. ೮-೧೧); ಹೊಗೆ ಚಡಾಳಿಸಿ ಹಬ್ಬಿತಂಬರವ (ಕೌತಿರಾ. ೨೨-೩೫); ಕೋಂಟೆಯನು ತಡವಿನ್ನೇಕೆಯೆಂದು ಹಬ್ಬುತಿರ್ದುದರಿವಾಹಿನಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೫೪); ಹೊನ್ನಿನುರಿ ಹೊಮ್ಮಿ, ತಣ್ಣಗೆ ಹಬ್ಬಿ . . . ಜೊನ್ನಸರಿ ಪ್ರವಹಿಸಿತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೦-೫೫೫). ೧೧. ಶಿವನ ನೇಹಂ ಮನದೊಳಂಕುರಿಸಿದರ್ಕೆಲರು ಹರಪೂಜೆ ಹಸ್ತದೊಳು ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆನರ್ಕೆಲರು (ತಿರುರ.ದೇ. ೧೪-೧೯); ಸಭ್ಯತಾಲತೆ ಹೂತು ಹಸರಿಸಿ ಹಬ್ಬಿ ಫಲವಾದಂತೆ ಕಾಯುವ ನಿಬ್ಬರದಲೀಡಾಡಿದಳು ಹರಿಪದಪಯೋಜದಲಿ(ಕುಪ್ವಾಅ.೧೬-೩೪); ಮನಕೆ ಬಾರದ ಹೆಣ್ಣು ಮನೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದ ಬಳ್ಳಿ ಗುಣವಿಲ್ಲದ ಮನುಜಸಂಗ ಸಮವೊ (ಪುರಂದ. ೧-೭೮-೫); ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಡಕೆಗಳ ಅಥವಾ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಲು ಬಿಡಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೧೨೯). ೧೬. ಹಬ್ಬಿ ಹಾರೈಸಿ ತೇರ್ರೈಸಿ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ . . . ಸಂತೈಸಿಕೊಳಲಾಱದಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿದಾಡಿ (ಬಸರ. ೯-೨೭). ೧೭. ಪ್ರಕಟವಾಗು ; ಗೋಚರಿಸು : ತನ್ನಾಳ್ದ ದೇವನ ಮಾರಪಿತ ಬಾಯೆನಲು ಹಬ್ಬಿದನಾಗ ಕಂಭದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೮-೭೭). **ಹರಗು$_2$**: ೧. ಹಟ್ಟಿಗೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಹರಗುವಂತೆ ಆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಂದು . . . ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದನು (ಈಕಥೆ. ೧೭); ಗೊಬ್ಬರ ಹರಗುವುದು ಬೇಲಿ ಕಟ್ಟುವುದು ಒಡ್ಡುಹಾಕುವುದು (ಮಲೆಮ. ೭೨೭);

ಹರವು$_1$: ೨. ಮೇದಾರ ಕೇತಯ್ಯ ಹೋದಿರುಳು ನೀಗಿದುದು ಚೋದ್ಯವೆಂದು ಸುದ್ದಿ ಮಂಟಪಕೆ ಹರವಿದನು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೬೯). ೬. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉರುಟು ಉರುಟು ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳು ಹರವಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದವು(ಬೆಟ್ಟಜೀ.೧೩೮); ಸಿಗರೇಟಿನ ಬೂದಿ . . . ಟೇಬಲ್ಲಿನ ಅಸು-ಪಾಸು ರಂದಿ ಹರವಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೨೯೭). ೯. ಚಾವಣನು ನಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಹರವಿ ತಂದೆಯ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟನು (ಸಪತಿ. ೪೪); ಈ ಬಣ್ಣದ ಆಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಎನ್ನ ಹಾದಿಯಲಿ ಹರವಬೇಡ (ಅಂತರಾ. ೨೮); ವಿಾನಿನ ರಾಶಿಯನ್ನೇ ದಿನ ಸಂಜೆ ಮನೆಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ತಂದುದನ್ನು ಮರಳ ಮೇಲೆ ಹರವಿ ಒಣಗಿಸಿ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಗಾರು.೭೮). ೧೫. ಇವಳ ಟೊಂಕವು ಅಷ್ಟೊಂದು ಹೇಡಿಯೆ? ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿಯೆ ತೀರುವೆನೆಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹರವಿ ನಿಂತಿದೆ (ವೈದ್ಯರಾ. ೪೮). ೧೮. ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು : ರುಕ್ಮಿಣಿ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಪುಟ್ಟಣ್ಣನ ಎದುರು ಹರವಿದಳು (ನಿಂತಿ. ೧೧೪). **ಹರಹು$_1$** : ೧. ಶಿವಭಕ್ತಿಯ ಧ್ವಜವನೆತ್ತಿಸಿ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳಗೆ ಹರಹಿದ ಭೇದವ ಭೇದಿಸಿ ನೋಡಿ ಆನು ಅಱಿದೆ (ಅಪಚಂ.೨೩೧-೧೦೪೭); ಪಚ್ಚೆಗರ್ಪುರದ ಹಳಿಯನೊಡೆದಾ ಧೂಳಿಯುಂ ಹರಹಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೨); ಹರಹಿದ ಹಸಿಯ ತೊಗಲಿನ . . . ವಿಾನಂಗಡಿಯಲ್ಯೈತಂದ (ಕುಪ್ವಾಆ.೧೫-೮); ಅಂಕುರವಡೆದ ಪೂಗಿಡು ವೃಕ್ಷಲತೆವೇರ್ಗ ಬೆಂಕಿಯ ಹರಹಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೮-೨೦); ಆಡುತಿಹ ಗರಿಗಳನು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹರಹುತ್ತ ನಿಂತ ತೆಂಗಿನ ಮೇಲೆ ಹಂವುದೆನ್ನ ಬಗೆ(ಪಲಿದೇ. ೪೨-೩). ೨. ಉರಿಗಣ್ಣನಿಂದುರುಪುವ ಶಕ್ತಿಯಿಾಶ್ವರಗಿರುತಿರ್ದು ಸಕಲಬಲವನು ನೆರಪಿ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಮಾತನು ಹರಹಬಹುದೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೩-೩೦); ಇರುಳು ಬೇಹಿನ ಚರರು ಪಾರ್ಥನ ನಿರುಪಮಿತ ಗಾಢಪ್ರತಿಜ್ಞಾಚರಿತವನು ಕೌರವನ ಸಭೆಯಲಿ ತಂದು ಹರಹಿದರು (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೮-೫೦); ಅಕಂಪನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯ ನಸುರಚಕ್ರೇಶ್ವರನ ಸಭೆಯಲಿ ಹರಹಿದರು ಹರಿಕಾಜಿರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೧). ೩. ಮೃಗಳ ಕಡಿದು ಹರಹಿದಡೆ ಬಿಡೆನು ಬಿಡೆ ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ (ಸಿದ್ಧಪ. ಕ. ೧೮೯-೬೩೦); ಮುಱಿದಿಕ್ಕುಗೆ ಮಾರಿ ಭೈರವಂ ಹರಹುಗೆ ಮೋಳೆಯುಂ ಮುಱಿಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೬); ಭಾರ್ಗವರಾಮನವರನು ಪರಶುಹತಿಯಿಂ ಕಡಿದು ಸೇನೆಯ ಹರಹಿದನು ಕಾಲಂಗೆ ಹೊಸತಿನ ಬೋನವೆಸೆವಂತೆ (ಸಂಭಪ. ೨೬-೧೦೬); ಕಾಗೆ ಹದ್ದಿಗೆ ಹರಹುವೆನು ಕಡಿದೀ ಚತುರ್ಬಲವ (ತೊರರಾ.೨-೬-೧೯); ಮಾರಾರಿಯೊಡನೆ ಕಾದುವೆನು ನರನ ಬೇರ ಕಿತ್ತು ಹರಹುವೆನು (ಪಾಂಡಚ. ೭೪-೨೦). ೪. ವಿಮಲಾಶ್ರಮದ ವಿಪಿನೋಪಕಂಠದಲಿ ಹರಹಿದವು ಗುಡಿ (ಕುಪ್ವಾಆ. ೨೨-೬); ರಾಜಿಯ ರೂಪಿನ ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಬೆಳದಿಂಗಳು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಹರಹಿತ್ತು (ಭೀಮಕಾ. ೧೨೮). ೭. ಧರಣಿಪತಿ ಹರಹಿದನು ನಿಜತನುವನಾ ಮುನಿಯ ಚರಣಸರಸಿಜದೆಡೆಯೊಳು (ಹಚಕಾ. ೫-೬೯); ಅವಯವವನವನಿಯೊಳು ಹರಹಿದಂ ಸೌಂದರಂ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೭೧) ; ನಿಱುಗುರುಳಬಲೆ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯದೇಹವ ಬಱಿನೆಲದೆಡೆಯೊಲ್ಲಿ ಹರಹಿ . . . ನಾಗರಮಱಿಯಂತೆ ಹೊರಳಬೇಡ (ಮೋಹತ. ೩೩-೪೮). ೧೯. ಹಾಯಿಸು ; ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾತಾಳದ ಉದಕವ ತಂದು ಪಾಕೆಗೆ ಹರಹಿದ ಕೆಱೆನರತೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೦೪-೪೧೫). ೨೦. ಓಡಿಸು ; ದಬ್ಬು ; ನೂಕು : ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೂಡಿಗನಂ (ಲೀಲಾವ.೨-೧೦೭). **ಹರುಹು$_1$** : ೧೫. ಹರುಹಲಿರುವೆದೆ ಬರಿದೊ ಬರಿದು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೨-೭). **ಹರ್ಬು**: ೪. "ಅಲತೀತಿ ಹರ್ಬಿದಪುದೆಂಬುದು"(ಕಾಶಕ್ಯ.೪೭). **ಹರ್ವು** : ೪ ಹುವ್ವಿನ ಜನ – ವಿಶಿಷ್ಟರ ಹರ್ವ್ವಿದ ಬಡತನದ ಕೊರ್ವ್ವ ನುಡುಗಿಸುಂ (ಎಇ. V, ೧೭-. ; 1142).

ಹಬ್ಬಿ ಹರಡು=ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಹಬ್ಬಿ ಹರಡಿದೆ ಕೋಟೆ (ನೆಲಮು. ೨೨-೧೬); ಈಗ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ನಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಾನಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಬರಿದು ಹಬ್ಬಿ ಹರಡುತ್ತಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಹರಹಿಕೊಳ್ಳು**=೧. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರವು : ಹದನಾಗಿ ಕಾಯ್ದ ಹಾಲಿನ ಗಟ್ಟಿಕೆನೆ ತೆಗೆವುತದನೊಂದು . . . ತಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹರಹಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೫೯). ೨. ವ್ಯಾಪಕವಾಗು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು : ತೂರ್ಯತೂರ್ಯಾತೀತವೆಂಬೆರಡು ಸರಸತರವಹ ಬಲೆಯ ಬೀಸಿಯೆ ಹರಹಿಕೊಂಡಿಹುದೀ ಮನಸ್ಸು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೪-೯); ಇರಲಿ ಮೇಣ್ ದೂರದಲಿ ಹತ್ತಿರೆಯಿರಲಿ ತನ್ನವರೆಂದರತ್ತಲೆ ಹರಹಿ ಕೊಂಬನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೨-೬೪). ೩. ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ; ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಿಯದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹರಹಿಕೊಂಬುದಕಿಂತ ಅರಿತು ಮೊರೆಹೊಗಿರೋ ಗೋಪಾಲವಿಠಲನ್ನ (ಜಗದಾ. ೬೯).

[ಪರೆ₁ +-ಪು₁./ತಮಿ. ಪರಪ್ಪು, ಪರಮ್ಪು, ಪರವು, ಪರೆಮ್ಪು ; **ಮಲ.** ಪರವು ; **ತುಳು.** ಪರಪು, ಪರ್ಬು, ಪರಂಬು ; **ತೆಲು.** ಪರವು, ಪರ್ವು, ಪರುವು, ಪರಗು, ಪಱಪು, ಪ್ರಬ್ಬು, ಪಂಬು, ಪಮ್ಮು ; **ಪರ್ಜಿ.** ಪರ್ಪ್ ; **ಗೊಂಡಿ.** ಪರ್ಹಾನಾ ; **ಕುಇ.** ಪ್ರಹ್ಪ]

ಪರಪು₂, ಪರೆಪು₂, ಪರ್ಬು₂, ಪರ್ವು₂, ಹಂಬು₂, ಹಬ್ಬು₂, ಹರವು₂, ಹರಹು₂, ಹರಿಹು₁, ಹರುಹು₂, ಹೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಹರಡಿರುವುದು ; ವಿಸ್ತಾರ ; ವೈಶಾಲ್ಯ : ಜಲದದ ನೆಟಿಲುಂ ಪರಪುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಮಂ] . . . ನೆಲಸವು ಜಲಂಗಳಾದಂ ವಿಲಾಸಿನೀಜನದ ನಲ್ಮೆಯುಂ ಸಂಗಮುಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೭); ಪರಪಿನ ನೀಳದ ಕಡೆಯುಂ ಮರುಳಂ ತವೆ ನೋಡಲಾಱದಂಬರತಳಮಂ ಕರಿದೆಂಬಂತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೦) ; ನಿರ್ಮಲಿನಮಪ್ಪ ಪರಪಿನ ಪೆರ್ಮಡುಗಳ ತೊಱೆಯ . . . ಸಂಚಲಿಸುವ ನೀರ್ಮಾನಸಲಹರಿ ಸರ್ವದೋಷಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೬೦); ಆ ಶೈಲದುದ್ದಮೊಂದೇ ಸಾಸಿರಂ ಪರಪದಯ್ನೂಱುಯೋಜನಂ (ಚಿಬವು. ೧೫-೧೭); ಹೆಲಸಿನಲಿ ಬಾಳ್ವಳೊಬ್ಬಳು : ಒಬ್ಬಳೇಷಿಯ ಪರಪಿನೀ ಭೂಮಿಯಲಿ (ಪಾರಸಿ. ೯-೨೦೫). ೨. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬಯಲು,- ಪ್ರದೇಶ : ಪಸಲೆಯೊಳ್ ಪಸುರೇಱೆ ಪರಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆಯೇಱೆ . . . ಪರಿವ ಬರಿವೊನಲೆಸೆದುವೋರೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ). **ಪರೆಪು₂:** ೧. ಪರೆಪನೆ ತೋಱು ಪೋಪ ಅಲದಂತೆ ಬಳಸನೆ ಸುತ್ತಿ ಪೋಗದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೪); ಏಟೆಲೆವಾಟೆಯ ಪರೆಪಿನಿಂದಕೋಕೆಯ ಪೊದಱಿಂ . . . ತೊಲಗದು ಬನದೊಳಗೆ ಬಳೆದ ಕಟ್ಟಿಲೆ ಪಗಲುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೨೦). ೩. ಹರಡುವಿಕೆ; ಹಬ್ಬುವಿಕೆ; ಪ್ರಸರ: ಮೊದಲೊಳ್ ಸೀಳ್ದು ಪೊದಟ್ದು ಪರ್ವಿ ಪರೆಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪದೆಪಂ, ಪರಪಂ] ಕೈಕೊಂಡು. . . ಕೊಂದುದು ಕೃಷ್ಣಾಗರುಧೂಪಧೂಮನಿವಹಂ ಕೃಷ್ಣೋರಗಂ ಕೊಲ್ವವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೩) ; ಸರಿಗಮಪಧನಿಗಳ ನೇಮ ತಪ್ಪದೆ ಹರಣ ಭರಣದ ಪರೆಪು [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಂಪು] ತಿರುಪುಗಳ . . . ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸನಾಮವೆನಿಸುವನವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೫). **ಪರ್ಬು₂ :** ೩. ಪುರ್ಬುಗಳೋ . . . ಪುಣ್ಯಲತಾಪರ್ಬುಗಳೋ ಮದನವಿಭ್ರಮದ ಕೊರ್ಬುಗಳೋ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೪೯) ; ನಯನಾಂಶು ಗಗನಕೆ ತಟಲ್ಲತೆಯ ಪರ್ಬಂ ಪಡೆಯಲು . . . ಬರುತಿರ್ದರಖಿಳಸ್ತ್ರೀಯರು (ಚಿಬವು. ೫-೧೨). ೪. ಹರಿಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ : ಲತಾಮಂಟಪಸ್ಥಾನದಿಂ ಪರಿಕಾಲ ಪರ್ಬಿಂ ಪೂದೋಂಟದ ಕೊರ್ಬಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ವ) ; ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದಿಂದೆ ಒತ್ತಿ ಭೋರ್ಗರೆವ ರವದುರ್ಬಿನಿಂ ಪರ್ಬಿನಿಂ ಹತ್ತೊಂದು ಗೂಡಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಂ ಪೂರ್ಣದಿಂ ತುಳ್ತಿದುದು . . . ತಜ್ಜಲಮದೇನೆಂಬೆನು (ಚಿಬವು. ೪೭-೨೯). ೫. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಒಡರ್ವ ಮೊಲೆಗಳ ಕೊರ್ಬು ಭವನ ಹರುಷದ ಪರ್ಬು . . . ನುಡಿಯ ಮಾತಿನ ಮುದ್ದು ಶಿವನನೊಲಿಸುವ ಮದ್ದು ತಾನೆನಲ್ ಶಿವೆ ಮೆಱೆದಳು (ಚಿಬವು. ೩೭-೨೨). **ಪರ್ವು₂:** ೩. ಕ್ಷಿತಿಚಕ್ರಂ ತನ್ನ ಪರ್ವಿಂ ತೆರೆವಸಗಿದ ವಾರಾಸಿಯಂ ಪೋಲ್ವಿನಂ . . . ನೆರೆದುದು . . . ದಿವ್ಯಾಶ್ವಸೈನ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೬೫) ; ಎಲೆಯ ಪರ್ವಿಂ ಸುರ್ವುಗೊಂಡು ಬಾಟೆವೇಲಿಯಾಗಿ ಬಳಸಿದ ಕೇತಕೀಪಂಕ್ತಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ವ). ೫. ಸಿಂಧುರಘಟಾಸಂದೋಹದಿಂ ವಾಜಿವರ್ಗದ ಪರ್ವಿಂ . . . ಸೇನಾಚಕ್ರಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೭). **ಹಂಬು₂ :** ೬. ಬಳ್ಳಿ ; ಲತೆ : "ಚಾರುವಲ್ಲಿ ಯಲೆಯ ಹಂಬು" (ಅಕಾನಿ. ೧೦-೨೧) ; ಓಡ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ಹಲ್ಲಣವ ಹಾಕಿ ಬಸಲೆಯ ಹಂಬ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೪-೧೦) ; ಹಂಬು ಹರಿದುರುಳ್ವ ನರಗಿರದೆ ತಿಂಥಿಣಿಯ ಪೆರ್ಗೊಂಬು ಕೈಬಸಮಾದೊಲು (ಪದೇಪು. ೩೦-೯) ; ಅಂಬುಜ ಅಡಕೆಯ ಬನದಿಂದ ಹಂಬು ಹಬ್ಬಿದ ನಾಗವಲ್ಲಿ (ಶರಲೀ. ೫೭೨-೮) ; ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗೆಣಸಿನ ಹಂಬುಗಳು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೬೯). ೭. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಹಂಬಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕಿ ಸರಿಮಾಡಿರುವ ಗುಣಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಹಂಬು ಹಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳಸಬೇಕು (ವ್ಯವಮ. ೫೫) ; ಈ ಹಂಬನ್ನ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಹಂಬಿನಲ್ಲಿ ಈ ವರುಷ ಮುವ್ವತ್ತು ಕಟ್ಟು ಎಲೆ ತೆಗೀತೀನಿ (ತಿವರಾ. ೭). ೮. (ನೇಣು ಹಾಕುವ) ಹಗ್ಗ ; ಪಾಶ : ದೊಂಬಿಸಾಕ್ಷಿ ಹಂಬಿಗೆ ಕಾರಣ (ಗಾದೆ). **ಹಬ್ಬು₂ :** ೯. ನೀಳ ; ಉದ್ದ : ಬೆಕ್ಕಿನ ಮೈ ಹಬ್ಬು (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೩-೩೦). **ಹರವು₂ :** ೧. ಜಂಗಮದ ಹರಿದ ಹರವು ಜಂಗಮದ ನಿಂದ ನಿಲವು (ಬಸವ. ೪೨೮) ; ಅವನ ಹರವನ್ನ ಹಣೆಯೂ ಉದ್ದನ್ನ ಮೂಗೂ ಎದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೪) ; ಆದಿಪಂಪನಿಂದ ಬಸವೇಶ್ವರನ ವರೆಗೆ ಈ ಯುಗದ ಹರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೭೭). ೩. ಕೇರಿಕೇರಿಯ ಬೀದಿಗಳ ಘನಸಾರಧೂಳಿಯ ಹರವುಗಳ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯದೊಳೆಸೆದುದಾ ಪುರವು (ಜೇವಂಚ. ೭-೨೨). ೫. ನೆಗೆದಱಾಚ ಬೀಳುವ ಕಪಿವೆಣಂಗಳ ಹರವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಬಿ]ನಲಿ ರೌಕುಳದ ಮಯವಾಯ್ತವನಿ ರಣಮಯದ (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೪೭). ೧೦. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಪ್ರದೇಶ : ಅರಸ ಕೇಳೀ ಹರವು ಚಂಪಾಪುರವಿದಱ ಪತಿ ವಿಮಲವಾಹನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨); ಈ ಸಿದ್ಧರು ನಾಗತೀರ ಹರವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಿನ್ನರಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಮಲಗಿರುತಾ ಯಾರೂ ಕಾಣದ ಹಾಗೆ ಮಾಯವಾದರಂತೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೫); ಎತ್ತರದ ಒಂದು ಹರವು. ಅಲ್ಲಿಂದ ನೆಲ ಇಳಿಜಾರಾಗಿ ತಗ್ಗಿತಗ್ಗಿ ಒಂದು ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೧). ೧೧. ಬಡಾವಣೆ ; ವಿಸ್ತರಣೆ; ಮೊಹಲ್ಲಾ : ನೀನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದವಳಾದಾಗ ಚಾಮುಂಡಿ ಹರವಿನಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ . . . ಹೊಸಮನೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋದೆ (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೨); ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವೀಕರಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರೀತಿಯೆಂದರೆ, ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಂತರಿಸುವುದು . . . Extension ಹರವು, ವಿಸ್ತರಣ, ಬಡಾವಣೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೩) ; ಬರಿಯ ಹೆಸರಲ್ಲ ಸಿದ್ಧ ಸಾರಿರುವ ಹಿರಿಯ ಸಾಧನದ ಕೇರಿ ! ಚೆಲುವ ಸೂಸುತಿಹ ಹಸುರ ನುಟ್ಟಿರುವ ಹರವಿಗಿತ್ತ ಹರು ಕೋರಿ (ತಿಜದ. ೨೧-೧೦). **ಹರಹು₂:** ೧. ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಹರಿನಿಕರ ಹರಹಿನಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹರುಷದಿಂ]ದೊಪ್ಪಿರಲು (ಜಸರ. ೧-೧೮) ; ಕುರುಬಲದ ಬೆಳವಿಗೆಯ ಬೆಳಸಿನ ಹರಹನೀಕ್ಷಿಸಿ ಸರಳ ಬಿಡಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ಒಂಇ. ಪರಿ. ೨೮೭) ; ಕೊತ್ತಳದ ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಹಿನಲೆಸೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೧೬) ; ಬಡಪಾಯಿ ನದಿ ;

ನಮ್ಮ ಊರಿನ ಸಾಮಾನ್ಯನದಿಯ ಹರಹೂ ಅದಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಅಪೂಪ. ೨೦). ೩. ಆಹವವಿಜಯವಾರ್ತೆಯ ಹರಹಿನಲಿ ಹೊರೆಯೇಱಿ ಹೊಂಪುಳಿಯೋದರಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೭-೩೪) ; ಹೊಂಬೆಳಕುಗಳ ಹರಹು [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗರು]ಗಳೊ ಸಿಡಿಲಿನ ಸುಳಿವೊ ಸರಳಬ್ಬರವೊ ತಾನೆನೆ ಮೆಱೆದ ನಿಂದ್ರಾರಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೪೩). ೪. ಪೂವಳೆಯ ಪೂರದ ಹರಹಿನಲಿ ಜನ ಮುಳುಗಿತದ್ಭುತರಭಸವಳ್ಳಿಱಿದುದು ಜಗತ್ರಯವ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೫-೩೧) ; ಹರಿಕಟಕದುರವಣೆಗೆ ಗಿರಿ ನೆಲ ಸರಿಸವಾದುದು ನದಿನದಂಗಳ ಹರಹು ನಿಂದವು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೯). ೫. ಪರಿಭವಕೆ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಹಾಸ್ಯದ ಹರಹಿನಲಿ ಹಳುವಾಗಿ ಪಾಂಡವರರಸನನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಹಸ್ತಿನಪುರಕೆ ಪೊಱಮಂಟೆ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೧೧-೩೫) ; ಹರುಷಪುಳಕದ ಹರಹಿನಲಿ ನಿಜಶರಣನನು ಮೈದಡವಿ . . . ತೆರಳಿದನು (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೩೮). ೧೦. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಧ್ಯದೊಳ್ ವಿಂಗೆ ಚೆಲ್ವನಾಂತಿರ್ದುದೈವತ್ತು ಕೋಟಿ ಯೋಜನದ ಹರಹು (ನಂದಿಮಾ. ೨-೩). **ಹರಿಹು$_1$:** ೧೦. ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ಪಡುವಣ ಹ[ರಿ]ಹಿನಲ್ಲಿ ರಾಮನಾಥದೇವರ ಭೂಮಿಯಿಂ ಪಡುವಲು (ಕಇ. IV, ೧-೧೦೦ ; 1204). **ಹರುಹು$_2$:** ೧. ಅರುಹಾಗಬೇಕು, ಹರುಹಾಗಬೇಕು ಬಿಳಿತುದಿಗೆ ಏಳಬೇಕು (ಅರಳು. ೩೯-೧೯). ೧೦. ಮಾಯದೇವಗಳಿಗೆ ತೆಂಕಣಹಳ್ಳದ ಹರುಹಿನಲು ತೋಟಸ್ಥಳ (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೪೦-೪೪ ; 1419). **ಹೊಂಬು :** ೬. ಪುನಃ ಓಡಿಬಿಟ್ಟಾನೆಂದು . . . ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಂಬಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ತರಬೇಕಾಯ್ತು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೬೭).

ಹರವಾಗು = ೧. ವಿಶಾಲವಾಗು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು ; ಅಗಲವಾಗು : ಇನ್ನೊಂದು ಹರವಾದ ಹರಿವಾಣಮಂ ನೀಂ ಕೊಡೆಂದೆನಲು (ಮಲ್ಲಚ. ೮-೩೨) ; ಬರಬರುತ್ತಾ ಕಾಲುದಾರಿಯು ಹರವಾಗುತ್ತ ಬಂಡಿಯ ದಾರಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಯಿತು (ಮೇದಿಮ. ೧೧೮) ; ಹರವಾದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಮರಗಳು ಬೆಳೆಯುವವು (ಕಪಪು. ೭-೧೨). ೨. ಅನುಕೂಲವಾಗು : ಪ್ರಥಮಸ್ತಳಸಂಜಾತವಾದ ಹಳಿಕಾಱ ಹರವಾಗಿ ಗೌಡುಂಕೆಯಾಗಿ ಅರಮನೆ ತೆಱುವಾರುಗಳನೂ ಉಂಡಿಗೆಯ ಕಿರುಕೊಳ ಸಲ್ಲ (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೩೩-೫೬ ; 1408). **ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣ, ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣಗ** = ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಕೊಡಗು ಮಳಲ ಕಂತೆ ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣಗಳೊಡನೆ . . . ಎಡೆವಿಡದೆಸೆದು ವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೫-೭೦) ; ಈ ಬತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಯವುಗಳಿದ್ದುವು ; ಅವಾವುವೆಂದರೆ :- ಕಣಿವೆಯ ಸಣ್ಣ . . . ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣಗ, ಬೈರಾವಳಿ (ಕರ್ನಾಜ. ೧೫೪). [<ಪರವು$_1$./ತಮಿ. ಪರಪ್ಪು, ಪರಮ್ಪು, ಪರವೈ; ತುಳು. ಪರವು ; ತೆಲು. ಪರವು, ಪಱಪು]

ಪರವು$_3$ 'ಪರುವು' ನೋ.

ಪರಪುಟ್ಟ (ನಾ), ೧. ಬೇರೆಯವರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು : "ಪರಪುಟ್ಟ-ಪರಜಿತ, ಪರಿಪುಷ್ಟಂದ, ಪರಜಾತ, ಪರೈಧಿತ" (ನಾಚಿಂರಾ. ೬) ; ಜಾತಿಗೋವಳಿತಿ ರಕ್ಷಿಸೆ ನೀಂ ಪರಪುಟ್ಟನಾದೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೪೧) ; ನರಸಿಂಗ ಪೋನೆಯಾರು ಕೊಂಡರ್ತಿಯಿಂ ಪೊರೆದ ಪರಪುಟ್ಟನಿವನು (ಸಾಂದಪು. ೪-೭೨) ; ಚಂದಿರ ದೋಷಾಕರ ಪರಪುಟ್ಟನು ಕೋಗಿಲೆಯು ತರುಣಿಯ ನೋವನಿನ್ನಾರಿಗಱಿಪುವೆನು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೨-೬೯) ; ಪರಪುಟ್ಟನಾಗಿ ಪಟ್ಟಣದ ಬೀದಿಗಳೊಳಗೆ ತಿರುಗುತಿಹ ಬಾಲಕನ ರೂಪವಂ ಕಂಡು ಕರೆಕರೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೧). ೨. ಕೋಗಿಲೆ : "ಪಡಿಯಜವಕ್ಕಿ . . . ಪರಪುಟ್ಟಂ – ಈ ೫ ಪಿಕಂ" (ಕಶಸಾ.೫೫-೨೦೫) ; ಎಲೆ ಪರಪುಟ್ಟ ಕೇಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೨) ; ಸೋರ್ಕಿ ನಿರಂತಂ ಕರೆದತ್ತು ಮಾವಿನೊಳ್ ಪರಪುಟ್ಟಂ (ಗಿರಿಕ.೨-೪೨); ಪರಪುಟ್ಟಧ್ವನಿಯಿಂ . . . ಆವಗಂ ಪಿರಿದೊಪ್ಪಂಬಡೆದಿರ್ದ ಕೇಳಿವನಮುಂ . . . ಕರಂ ರಂಜಿಕುಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨೮-೩೫) ; ಮೊರೆವ ತುಂಬಿಗಳಿಂದೆ ಪರಪುಟ್ಟನಿಂದೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪಾಡಿಸಿ ಪೊಗಳಿಪಂತೆ ಪುರಮಂ ಬಳಸಿದುಪವನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೧೧-೨೬).

[<ಸಂ. ಪರಪುಷ್ಟ]

ಪರಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಅನ್ಯಪುರುಷ ; ಪರಕೀಯ ; ಗಂಡನಲ್ಲದವನು : ಪರಪುರುಷಸೇವನಾಕೃತ ಸುರತವಿಕಾರಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನಿಜಪತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಾಗಳ್ ಮಱೆಯಲ್ಬಗೆದಿರವದು ನಗಿಸಿತ್ತು ಪೀನಮಧಸಾರಿಕೆಯಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೬) ; ಪರಪುರುಷನೆನಿಪ್ಪ ದಿವಾಕರನ ಕರಸ್ಪರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸೈರಿಸದೆ (ಕಾದಂಉ. ೧೯೯) ; ಪರಪುರುಷ ಸಮಕ್ಷದೆ ಕಚಭರಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟು ಮುಡಿವಡೆ ನಿರುತಂ ನೀಂ ಪಾಣ್ಪೆಯೆಂದು ಬಗೆಗಾವಧುವಂ (ಮದತಿ. ೮-೩೯) ; ಪರಪುರುಷರ ಮುಖವ ನೋಡದಂತೆ ಮಾಡಾ (ಬಸಪ. ೫೦೧). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ವಿಷ್ಣು.

[ಪರ$_3$+ಪುರುಷ]

ಪರಪುರುಷಗಮನ (ನಾ). ಅನ್ಯಪುರುಷನ ಸಹವಾಸ : ಪರಪುರುಷಗಮನವನುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರ ನೆರೆವೆನೆಂಬ ಕಾತರತ್ವ . . . ಉರುತರ ಕಡೆಯತಿಚಾರ (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೧-೧೬೪). 'ಪರಸತಿಗಮನ' ಪರಾ.

[ಪರಪುರುಷ+ಗಮನ$_2$]

ಪರಪುಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಅನ್ಯರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಪುಕ್ಕ ಪರಪುಷ್ಟ . . . ಎಲ್ಲೈ ಸೊಳ್ಳೆ ! ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳು (ನಡೆದಾ. III, ೨೦೬೮). ೨. ಕಾಗೆಯಿಂದ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೋಗಿಲೆ : "ಅನ್ಯಭೃತಃ, ಪರಪುಷ್ಟಃ . . . ಪಿಕಃ – ಈ ೫ ಕೋಗಿಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೪೧-೯೦) ; ಉದ್ಯಾನವನಂ ಮದೋತ್ಕಪರಪುಷ್ಟೋದ್ದಾಮಕೋಳಾಹಳಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೯) ; ಪಾಪರೂಪನಿದಂ ಪುಗಲ್ವೇಡೆಂಬಂತೆ ಪುಗಿಲ್ಪುಗಿಲೆನುತಿರ್ಪ ಪುಷ್ಟಪರಪುಷ್ಟಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೮-೪) ; ಪರಿವಾರಕಲ್ಪಲತೆ ಪತಿನಿರೀಕ್ಷಣಭ್ರಮರಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆ ವಿದ್ವತ್ಪರಪುಷ್ಟಚೂತಲತೆಯೆನೆ ಸಿರಿದೇವಿಗವಲ್ತೆ ಸಾರ್ಥ ಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ, ೩೫-೬೩ ; ಸು. 1160).

ಪರಪುಷ್ಟವಾಗು = ಬೇರೆಯವರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ತೇಜವೊಡೆದು ಪರಪುಷ್ಟವಾದ ಗ್ರಹಮಾಲೆಯಾದ ಹಾಗೆ (ಹೃದಸ. ೫೦-೩).

[ಸಂ.]

ಪರಪುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ : ಎನಗೆ ಪುರಪುಷ್ಟಿಯೆ ಸದಾ ಪರಪುಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಿ] ದೊರಕುವುದೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೪೪).

[<ಸಂ. ಪರಪುಷ್ಟಾ]

ಪರಪೋಷ್ಯ (ನಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಪರಾವಲಂಬನೆ : ಮಾನಂಗಳಿಲ್ಲಿರ್ಪುವೈ ಪರಪೋಷ್ಯಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರಲ್ (ಸೋಮೇಶ. ೭೫). [ಪರ$_3$+ಪೋಷ್ಯ]

ಪರಪ್ರಕಾಶ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು : ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಪ್ರಕಾಶವುಂಟು. ಆ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಬೇಡವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವೇ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ, ಪರಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ವಿವಾದ (ಹಿಂದಸಾ. ೫೩). ೨. ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಪ್ರಕಾಶನೊಳ್ ಪಶುಪತಿಯೊಳ್ . . . ಇದಿರ್ಚುತೆಚ್ಚಾಡಿದೆನೇ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೯). [ಪರ$_3$+ಪ್ರಕಾಶ]

ಪರಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ,—ಜ್ಞಾನ : ಯಾರೊ ಮಾಡಿಟ್ಟ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಪರಪ್ರತ್ಯಯ ನೇಯಬುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಇದ್ದಂತೆ ಹಾಡುವ ದಾಸ್ಯವೃತ್ತಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಒಪ್ಪದು (ಗಾಳಿಪ. ೪೩).

೨. [ವ್ಯಾಕ] ಪದದ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಗಳುಂಟು. ಪೂರ್ವಪ್ರತ್ಯಯ (ಪ್ರಿಫಿಕ್ಸ್) ಪರಪ್ರತ್ಯಯ (ಸಫಿಕ್ಸ್) ಮತ್ತು ಅಂತಃಪ್ರತ್ಯಯ (ಇನ್‌ಫಿಕ್ಸ್) (ಕವಿಕೋ. I, ೬೮೫). [ಪರ$_3$ + ಪ್ರತ್ಯಯ]

ಪರಪ್ರೇಷಿತ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸೇವಕ; ಭೃತ್ಯ : ಉಡುರಾಜಂ ನಿಲೆ ಲಗ್ನದೊಳ್ ಕಿವುಡನುನ್ಮತ್ತಂ ಪರಪ್ರೇಷಿತಂ (ಜಾತಕ. ೧೪-೬). [ಪರ$_3$ + ಪ್ರೇಷಿತ]

ಪರಪ್ರೇಷ್ಯ (ನಾ). = ಪರಪ್ರೇಷಿತ : ಶನಿಗ್ರಹದೊಳ್ ಬುಧನಿರೆ ಮಣಿ . . . ಪರಪ್ರೇಷ್ಯನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೫). [ಪರ$_3$ + ಪ್ರೇಷ್ಯ]

ಪರಬರಿಣಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಪ್ರತಿವೀರವ ಕಟ್ಟ ತ××ಳಂಗೆ ಪರಬರಿಣಗೆಯ್ದು (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೩೭-೧೫; 1034). [? + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಬಲ, ಪರಬಳ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ವೈರಿಬಲ : ಪರಬಲದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಣ ಜಿಗುಟಿ ಬಳೆವ ತೆಜದೊಳೆ ಬಳೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೬) ; ಪರಬಲದೊಳ್ ಪಾರ್ಥಂ ನಿಷ್ಠುರಬಾಹಾಬಳನಿರಲ್ ಜನಾಧಾರನೆ ನೀಂ ಪರಿಕಿಸದೆ ಪೀರಪಟ್ಟಮನರಸಾ ತಾಳ್ದುವುದು (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೪೩) ; ಅರೆದುದೋ ಪರಬಲವ . . . ಮಾರ್ಬಲದ ವೀರರು ಹರೆದುದೋ ಹವಣಿಲ್ಲ ದಂತಿಯ ಸಮರಸೌರಂಭ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೩-೧೭). **ಪರಬಳ** : ಪರಬಳದಾನವಸಂಹಾರಾರುಣಜಳಲಿಪ್ತಖಡ್ಗನುನ್ನತತೇಜಂ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೨೨-೨೩ ; 1129).

ಪರಬಲಕಾಲಭೈರವ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಶಿವನಂತಿರುವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಈ ಪಂಕರುಹಮುಖಿ ಬೆಸಲಾದಳೊಂದೇ ಮರುಷ ಗರ್ಭವ ಧರಿಸಿ ಪರಬಲಕಾಲಭೈರವನ (ಕುಮಾ. ಅ. ೪-೪೮). **ಪರಬಲದುಂಪದೂಳಿ** = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸುವಂಥದು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪರಬಲದುಂಪದೂಳೀ ಕರಿಗಳರಸ ಕಸ್ತೂರಿರಂಗ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದಿನಾನೆಗಳೈದಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೩-೪೨). **ಪರಬಲಸಾಧಕ, ಪರಬಳಸಾಧಕ** = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಬಲಸಾಧಕ ಪರಾಶರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದ (ಎಕ.III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೩೩-೨೧ ; 1315); ಪರಬಳ ಸಾಧಕರು ಮುಪ್ಪ ಕುಮಾರಮಾಧವದಂಣಾಯಕರುಂ ಕೇಶವದಂಣಾಯಕರುಂ . . . ಆಳುತ್ತಮಿರ್ದು (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೮೧-೧೭; 1218). **ಪರಬಳಕೇಸರಿ** = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿಂಹಸದೃಶನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಬಳಕೇಸರಿ ವೈರಿಬಳಜಳಧಿಬಡವಾನಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦-೧೪ ; 1032). **ಪರಬಳಗೂಳಿ** = ಶತ್ರುಪಡೆಗೆ ಗೂಳಿಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪರಬಳಗೂಳಿ ರಣಮಂ ಹೊತ್ತು ... ತಳ್ತಿಱಿದು ಮೆಱಿದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೮೬-೧೦ ; 1282). [ಪರ$_3$ + ಬಲ$_3$]

ಪರಬಲಾಂತಕ (ನಾ). ವೈರಿದಳಕ್ಕೆ ಯಮಸ್ವರೂಪಿಯಾದವನು : ಪರಬಲಾಂತಕನೆದ್ದು ನಿಂದನು ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಕುಮಾ. ಅ. ೧೦-೩೪) ; ಪರಬಲಾಂತಕ ಪಾರ್ಥನಿ[ನ]ಟ್ಟಲೆಡವಂಕದಲಿ ನೆರೆದು ಬಂದೋಡಿದಾ ಭೀಷ್ಮಭೂಪನ ಬಲವನರವರಿಸದಿಸುವಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಂತ ಪೂರಿಸಿದ ತಿರುವ ತೊಲಗದ ಕೈಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೨). [ಪರಬಲ + ಅಂತಕ]

ಪರಬಲಾಪಹ (ನಾ). ೧. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು. ೨. ಶತ್ರುವಾದ ಬಲನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು. ೧, ೨ : ಸುರೇಂದ್ರನಂತೆ ಸಹಸ್ರನೇತ್ರಾಶ್ರಿತ ವಿಪುಳವಿಗ್ರಹಪರಬಲಾಪಹನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಬಳ 'ಪರಬಲ' ನೋ.

ಪರಬಳಕೃತಾಂತ (ನಾ). = ಪರಬಲಾಂತಕ : ಪರಬಳಕೃತಾಂತಂ ಕರಹತ್ತ ಮಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲೆಯಸಾಹಣಿಯರುಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೬-೪೦ ; 1189) ; ಪರಬಳಕೃತಾನ್ತ ಸ್ವೀಕಾರಸಾರೋದಯ ಅನ್ನದಾನವಿನೋದ ಸುವರ್ಣದಾನಶೂರ (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೮೮-೨೫ ; 1276). [ಪರಬಳ (= ಪರಬಲ) + ಕೃತಾಂತ]

ಪರಬೊಮ್ಮ (ನಾ). = ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಲೀಲೆಯದು ಪರಬೊಮ್ಮದ ಇಚ್ಛೆ (ಸಿದ್ಧಪ. ೯೯-೫೯೦) ; ಸಾಕಾರನಿಷ್ಠೆ ಭೂತಂಗಳೊಳಗನುಕಂಪೆ ತಾನೆ ಪರಬೊಮ್ಮವೆನಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೪೩) ; ಪರಬೊಮ್ಮ ನೀ ಮೈದೋಱಿದೈ ತನಗೆ (ಕುಮಾ. ಅ. ೨-೧೪) ; ನಿನ್ನಲಿ ನೆಮ್ಮದಧಿಕದ್ವೇಷವೀ ಪರಬೊಮ್ಮದಿದಿರಲಿ ಬಿಟ್ಟುದು (ತೊರಂರಾ. ೪-೪-೫೯) ; ಪರಬೊಮ್ಮನೆಂದು ಜನಂ ಆವುದನು ಕಾಣದೊಡಮುಳ್ತಿಯಿಂ ನಂಬಿಹುದೊ ಅ ವಿಚಿತ್ರಕೆ ನಮಿಸೊ (ಮಂಕುಕ. ೧). [ಸಂ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ್]

ಪರಬೊಮ್ಮರಸಿಕ (ನಾ). ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಪರಬೊಮ್ಮರಸಿಕನಪ್ಪಲವರು ನಮ್ಮ ಜನ್ಮವೆ ಜನ್ಮವೆಂದು . . . ಉಬ್ಬಿದರು (ಭರತ. ೬೦-೮೮). [ಪರಬೊಮ್ಮ + ರಸಿಕ]

ಪರಬೊಮ್ಮಿಣಿ (ನಾ). ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಮಾಯವಿಸ್ತಾರವಾದೊಳು ಆ ಪರಬೊಮ್ಮ ಪರಬೊಮ್ಮಿಣಿಯುವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಪರೋಪರಿ ಪಸರಿಸಿತು (ಉದ್ಭೋಪ್ರ. ೩-೧೧-೨೨). [<ಸಂ. ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಣೀ]

ಪರಬೋಧೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಬೋಧನೆ : ಪರವಸ್ತ್ರ ಪರಬೋಧೆ ಪರದ್ರವ್ಯ . . . ಕಾಂಕ್ಷೆ ಮಲತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿಸದೆ (ಮಡಿಸೂ. ೬೮-೧೦೦). [ಪರ$_3$ + ಬೋಧೆ]

ಪರಬ್ಬಯರಶಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಕುನ್ದತ್ತೂರ ಪರಬ್ಬಯರ[ಶಿ]ಯುಕ್ಕ್ಯನ್ದತ್ತೂರನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. IV (R), ಕೊಳ್ಳೇಗಾ. ೧೦-೫ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪರಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಪರಮತತ್ತ್ವ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಘನಮಹಾಲಿಂಗವೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಗುರುಕರುಣದಿ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವಾಗಿ ಬರಲು (ವಚಸಂ. ೩೬೧-೧೩೭); ವಿಮಳಿತ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದಡೆ ಹರನ ನಾಮವಿವು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೯) ; ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರತ್ರಯಾಧಿಷ್ಠಾತೃ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪರತತ್ತ್ವ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಬ್ರಹ್ಮದ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೯) ; ಗುರುವೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ತಾನೆ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭-೧). [ಸಂ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ್]

ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿ (ನಾ). ದೇಹದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉತ್ತಮದಲುತ್ತಮವು ತ್ರೈನಾಡಿಗಳಿರುವವವರೋಳ್ ಎರಡನತಿಗಳೆದುಳಿದಿರುವದೇ ಪರತರದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯು (ಗಗತಾ. ೯-೧೧). [ಪರಬ್ರಹ್ಮ + ನಾಡಿ$_1$]

ಪರಭಂಡ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಸ್ತು ; ಪರದ್ರವ್ಯ : ನಡೆ ಪರಭಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ವರಬಂದ]ದಲಿ ಮನವೇಕಮಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೭೦-೨೯). [ಪರ$_3$ + ಭಂಡ$_2$]

ಪರಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಈ ಪರಭಕ್ತಿ ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛಾರೂಪವಾದ ಅಭಿನಿವೇಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ . . . ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೭) ; ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ . . . ತನ್ಮಯನಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಿಕೆಯೇ ಎರಡನೆಯ ಪರ್ವ ಪರಭಕ್ತಿ (ಭಾರದ. ೨೬೫). [ಪರ$_3$ + ಭಕ್ತಿ]

ಪರಭಾಗ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಿಕೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ಚಿತ್ರಕರಂಬೋಲ್ಪರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಡಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೫೦) ; ತ್ರಿದಶಸ್ತುತ ನೋಡ ಪೊದಟೊ್ದವಿದ ತಾಳೀ

ತವಮಾಳನೀಳದ ಕರ್ಪಿಂ ಪುದಿದು ಪರಭಾಗಮಂ ಪಡೆದಿದಱಿರಡುಂ ಕೆಲದೊಳೆಸೆವ ವನರಾಜಿಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫೮); ಅಂಬರಚರಪುರಭಾಗಮೆ ಪರಭಾಗಮೆನಿಪುವುದ್ಯಾನಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೮೯). ೨. ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂದುಗಡೆ: ಆ ದವಿತಾರಿಯ ಕೀರ್ತಿ ಲೋಕಮಂ ವ್ಯಾಳಿ ತೊಟಿಲ್ದು ತನ್ನಗಮನಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ತನ್ನಹೀಪಾಳಶಿರೋಜರಾಜಿ ಪರಭಾಗಮನಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದಳೆಂದಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೬); ಅಳವಡೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದೆಳೆಯಳಪರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮರ್ಗಡಿ ಸೊಬಗಂ ತಳೆದೆಸೆದುದು ಕನಕಶಿಳಾತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮುರಿದು ಪರಿದ ಜಗುನೆಯ ಪೊನಲಂ(ಚಂದ್ರಪು.೧೧-೧೦೦). ೩. ಶೋಭೆ; ಸೌಂದರ್ಯ; ಮನೋಹರತೆ: 'ಪರಭಾಗಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೪. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ: "ಪರಭಾಗಃ, ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಃ–ಈ ೨ ಒಳುಹು [ಒಳ್ಪು]" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೦೧); "ಪರಭಾಗಮೆನೆ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಮೆನಲೊಪ್ಪಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ತಮನಾದವನು: ತ್ರಿಭುವನಭೂಪಣೋಪಮೆಗೆ ಸಂಗಮದೊಳ್ ಪರಭಾಗವಿಶಾ[ನೀ] ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗೆ ಲಲತ್ತಟಿತ್ಪ್ರಭೆಗೆ ಬಂಧುರಸಿಂಧುರ ನೀಲನೀರದಪ್ರಭನಭಯಂ ತ್ರಿಪೃಷ್ಠಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೮). [ಸಂ.]

ಪರಭಾಗಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ಮೇಲ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ದೇವಮಾನವಸಭಾಸಂದೋಹದಿಂ ನಾಡೆಯುಂ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದೇಂ ಬೆಡಂಗಿಡಿದುದೋ ತನ್ನಾಭಿರಾಜಾಲಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೦); ಬಿಜ್ಜನೆ ಬೀಗುವ ಪೊಸಸಿರಿವಂತನಂತೆ ವಾತಪೂರಣಂಗಳೊಳಂ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೧ ಪ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಉಜ್ವಲಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ರತ್ನದ ಕೇರ್ಗಳ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿವಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧); ಅಳವಡೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದೆಳೆಯಳಪರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋವರ್ಗಡಿ ಸೊಬಗಂ ತಳೆದೆಸೆದುದು ಕನಕಶಿಳಾತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮುರಿದು ಪರಿದ ಜಗುನೆಯ ಪೊನಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೦೦).[ಪರಭಾಗ+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಭಾಗಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಪರಭಾಗಂಬಡೆ ೧: ಧರೆಯೊಳು ಮುನ್ನುಳ್ಳ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರ ಚರಿತದೊಳ್ ತನ್ನ ಚಾರಿತ್ರಮೆತ್ತಂ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತಿರಲ್ (ಎಇ. XV, ೩೫೨-೨೮; 1098). ೨. ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಶೋಭಿಸು: ಮದವದ್ದಂತಿಮದಾಂಬುಧಾರೆಗಳ್ . . .ರಥಾಶ್ವಸಂಕುಳಖುಲಿನೋದ್ಭೂತಲಾಲಾಜಲಂ ಕದಡೆಟ್ಟಿತ್ತಮವುಂಕೆ ಬೇಱೆ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿದಮಾಗಿರ್ದುವು ಕೌರವಧ್ವಜಿನಿಯೊಳ್ ಕಾಳಿಂದಿಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೧); ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತಿರೆ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿ ಪಾಣಿಪದ್ಮರಾಗದಿನೊರ್ವಂ ನರನಾಥಸುತಂ ಮೆಱೆದಂ ಕಿರೀಟಮಂ ತಿರ್ದುವಂತೆ ಭುಜಶಾಖೆಗಳಿಂ (ಪಂರಾಮಾ.೫-೫೪); ಕಬರೀ ಭರದಿಂ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತಾಕೆಯಪರಭಾಗಂ ಪತಿಯ ಮನಮನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೪೬). [ಪರಭಾಗ+ಪೆಱು$_1$]

ಪರಭಾರಿ$_1$ 'ಪರಭಾರೆ$_1$' ನೋ.

ಪರಭಾರಿ$_2$ 'ಪರಭಾರೆ$_2$' ನೋ.

ಪರಭಾರೆ$_1$, ಪರಭಾರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು, ಆಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಡುವಿಕೆ: ವ್ಯವಸಾಯದ ಜಮೀನಿನ ವರ್ಗಾವಣೆ, ಪರಭಾರೆ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸಾಯ ಸಂಬಂಧದ ಸಾಲಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೨೮೯). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು; ಹೊರಗಿನದು: ಅವರಿಗೇ ಎಂದು ಒಂದು ಪರಭಾರೆಯಾದ ಕೋಣೆಯ ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೬). **ಪರಭಾರಿ$_1$** : ೧. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಅವರ ಆಸ್ತಿಯು ಇಂದು ಪರಭಾರಿ ಆಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಪರಭಾರೆ ಮಾಡು=ಆಸ್ತಿ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೇರೆಯವರ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸು,—ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸು: ಈ ದಿನ ಗದ್ದೆ ಮತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನೋ, ನಾಳೆಯೇ ಪರಭಾರೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ರಂಗಳ. ೧೨೪); ಮೈನರ್ ಮಗನಿರುವಾಗ ತಂದೆಯು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ ಪರಭಾರೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇಲ್ಲ (ಘಾಟೀಮು. ೨೮). **ಪರಭಾರೆಯಾಗಿ**=೧. ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ; ನೇರವಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ: ಬಂದವರು ಪರಭಾರೆಯಾಗಿ "ಬೆಟ್ಟಂಪಾಡಿಗೆ ಸುಬ್ರಾಯರು ಮರಳಿದ್ದಾರೆಯೇ" ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ (ಕರುಳ.೨೬). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ: 'ಹಾಡಿದವರ್ಯಾರು? ಎಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ?' ಎಂದು ಪರಭಾರೆಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಅರಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಕಥವಿ. ೬೧೩). **ಪರಭಾರೆಯಾಗು**=ಆಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು ಪರಾಧೀನವಾಗು,—ಬೇರೆಯವರ ವಶಕ್ಕೆ ಒಳಪಡು: ಜಮೀನು ಪರಭಾರೆಯಾಗಿದ್ದರ ದುಃಖ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಗಾಳ. ೬೫); ಮುದುಕಿಯ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲ ಪರಭಾರೆಯಾಗುವಂತೆ ತಂತ್ರ ಹೂಡಿದ್ದ ವಕೀಲ . . . ಬಂದನು (ಪುನರು. ೨೯). [←ಮರಾ. ಪರಭಾರೇ]

ಪರಭಾರೆ$_2$, ಪರಭಾರಿ$_2$(ಅ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ; ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ: ಪರಭಾರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಮಗೆ ಆದರ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟೀತು? (ಗಾಳಿಪ.೧೮೪); ಮುನಸೀಪಾಲಿಟಿಯ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾಗೆಯ ಬಾಡಿಗೆಯನ್ನು ಪರಭಾರೆ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ಅಪನಾ. ೨೨೩). ೨. ಹೊರಗಿಂದ ಹೊರಗೆ: ಕೆಲವು ಕೆಡುಕ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಚಲೋ ಹೀಗೆ ಮಾಲವನ್ನು ತುಂಬಿ ಪರಭಾರೆ ಸ್ಟೇಶನದ ಮೇಲೆ ಏರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯೫). ೩. ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ; ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ: ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ನಮಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಪೌಜು ಭಾರಿಯಿದೆಯೆಂಥಾ ಪ್ರಸ್ತಾಪು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಪರಭಾರೆ ವರ್ತಮಾನಾ ಕೇಳುತ್ತಾ ಇದ್ದೇವೆ (ಪದಚ. ೬-೮); ಕೊತ್ತತ್ತಿಗ್ರಾಮದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದಿರುವ ಮರಾಟಿಯವರ ದಂಡಿನ ಬಳಿಗೆ ನೀವು ಪರಭಾರೆ ಹೋಗಿ (ಚಾಮವಂ. ೧೦೮); ಅಲ್ಲಿಂದ ಪರಭಾರೆ ಯಾರಿಗಾದರು ಉಪ್ಪು ತರಿಸುವದಿದ್ದರೆ . . . ಹಣವು ಕಳಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬). ೪. ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ; ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ; ಹೊರಗೆ: ಅವರ ಹಗಲಿನ ಊಟಗಳೆಲ್ಲ ಪರಭಾರೆ (ಮರಮ. ೫). ೫. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ; ಬೇರೆಯಾಗಿ: ಊಟಾ-ಉಡಿಗಿ ಪರಭಾರೆ ಹೋಗಿ ಮ್ಯಾಲ ದಹಾ-ಬಾರಾ ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಹತ್ತತಾವ (ದೀಪಹ. II, ೧೩). **ಪರಭಾರಿ$_2$** : ೧. ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಊರಿಗೆ ಬಂದ ನಾನು ಅವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಭಾರಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[←ಮರಾ. ಪರಭಾರೇ, ಪರಭಾರಾ, ಪರಭಾರೀ]

ಪರಭಾವ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಇಂಗಿತ,—ಆಲೋಚನೆ. ೨. ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಿತಿ: ಉಳ್ಳುದನಲ್ಲದಾರ್ಗಮಿಲ್ಲೆನಲ್ ಬಾರದುಳ್ಳುದುಂ ಪರದ್ರವ್ಯ ಪರಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಕಾಲ ಪರಭಾವದಿಂದವಿಲ್ಲದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ಪ). [ಪರ$_3$+ಭಾವ$_2$]

ಪರಭಾವಜ್ಞ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಇಂಗಿತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲವನು: ಪರಭಾವಜ್ಞಂ ಕೃತಜ್ಞಂ ರಸಿಕಂ . . . ಸಭೇಂದ್ರಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಪರಭಾಷೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಭಾಷೆ; ಪರಕೀಯ ಭಾಷೆ: ದ್ರಾವಿಡ–ಕನ್ನಡರು ಇಂದು ಪರಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಅನೇಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ . . . ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಂಶಗಳಿವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೯೩). [ಪರ$_3$+ಭಾಷೆ]

ಪರಭೂಪಾಲ (ನಾ). ಶತ್ರುರಾಜ : ಪರಭೂಪಾಲದ್ವೀಪಾಂತರಾಳ ಕೇಳೀವನಂಗಳಂ ಕಿಬ್ಬು (ಪಂಪಾಪು. ೩-೧೦೦) ; ಪರಭೂಪಾಲರ ಬಾಳಂ ಪರಿಹಾಸ್ಯಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಹಸನಂಗೆಯ್ವಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೨೭). [ಪರ$_{3}$+ಭೂಪಾಲ]

ಪರಭೃತ (ನಾ). ಅನ್ಯರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೋಗಿಲೆ : ಪರಭೃತಂಗಳುಲಿವ ರವಂಗಳ್ ಸಹಸಾ ತಳವೆಳಗೊಳಿಸಿದವಹೋ . . . ವಿರಹಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೪) ; ವಿರಹಿಗಳ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯೊಳ್ . . . ಕರಿಮುರಿಕನಾದುವುನ್ಮದಪರಭೃತಪಟ್ಟರಣ ರಾಜಕೀರಕುಲಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ.೫-೯೦); ನವಾಮ್ರದ ಪೂಮಿಡಿಯಂ ಕರ್ದುಕಿದುದು ಪರಭೃತಂ ಪರಭೃತದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೩೮); ಪರಭೃತಂಗಳವೇಕೆ ಮುನಿದಹವಾ ತಳಿರುಗಳಿಗೆ (ಬಸವು. ೪-೧೫) ; ಗತಿಗೆ ಕುಣಿದವು ಹಂಸೆ ಸಂಭಾಷಿತದ ಮೃದುರವಕೊದಗಿದವು ಪರಭೃತವು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೩). [ಸಂ.]

ಪರಭೃತಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ : ಮಾವಿನ ಚಿಗುರನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಭೃತಿಕೆಯು ಉನ್ಮತ್ತೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ ? (ಶಾಕುಂತ. ೮೦-೧). [ಸಂ. ಪರಭೃತಿಕಾ]

ಪರಮ(ಗು). ೧. ಬಹಳ ದೂರದ; ಸಮೀಪವಲ್ಲದ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ : ನೀನತ್ತ ಮಾವಂದಿರಂ ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆಡೆಯೆ ಧರ್ಮಮಾಚರಿಸುತಿರ್ಪುದೆ ಪರಮಕರ್ತವ್ಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭-೨೫೪). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ಶ್ರೀಮಾಸೇನಪ್ಪರಮಪ್ರಭಾವರಿಷಿಯರ್ಕ್ಕಟ್ವಪ್ಪಿನಾ ವೆಟ್ಟದುಳ್ ಪ್ರೇಸಂಗಂಗಳ ಪೇಟ್ದ ಸಿದ್ಧ ಸಮಯನ್ನಪ್ಪಾದೆ ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೨೭-೧ ; ಸು. 700); ಆ ಪರಮಕ್ಷತ್ರತೇಜೋರಾಶಿಗೆ ಮುನಿಸೆಂಬ ಕಿಚ್ಚನೊಳ್ ಬೆಂದು ನಿಲ್ಲದಂಬುಧಿಯ ನೋಡಿ ಪೊಕ್ಕರಿನೃಪಸಾಧನದಿರವಿನಂದಮೆಂತೆನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೨ ವ) ; ಪರಮಕವೀಂದ್ರವೃಂದ ವಿನುತೋತ್ತಮವಾಣಿ ಸರಸ್ವತೀಸ್ವಯಂವರವರನಬ್ಜಜೋಪಮನಪಾಸ್ತರಜಂ (ಪಂಚತಂ. ೩-೨೧) ; ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಪರಿಣತ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಥಾಮುಸ್‌ಬರೊ . . . ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೩). ೪. ಶುದ್ಧವಾದ; ಪವಿತ್ರವಾದ : 'ಪರಮಪಾವನ' ಪರಾ. ೫. ಕೊಟ್ಟಕೊನೆಯ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯ. ೬. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಪರಮದಯಾನಿಧಿಯೆನಿಸಿದ ಪರಮನ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳುಪ್ಪಮಂ ಪರಪೀಡಾಕರಮಂ ತೋಟಿದ ಬಾಲಾರ್ಕರಶ್ಮಿಯೆನಿಸಿದುವು ರತ್ನದೀಪಪ್ರಭೆಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೦೮). (ನಾ). ೭. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು : ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಇದಕ್ಕೆ ಪರಮವಾದ ಉದಾಹರಣೆ (ವೀರಮೋ.V,ಮುನ್ನುಡಿ). ೮. ಪರಮಾತ್ಮ ;ದೇವರು: ಶಿರವ ಹಱಿದಿಕ್ಕೆ ಪರಮನಿದ್ದೆಡೆಯು ಕಾಣದೇನಿಳೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೬೫೬) ; ಎಸೆವ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯೆ ಪರಮನರಮನೆ ನೋಡ (ತಿರುರ. ದೇ. ೩-೪) ; ಫಣಿಯ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿ ಪರಮನೆನಿಸಿದ ಲೀಲೆಯೆತ್ತಲು ಮನುಜಭಾವದ ನಟನೆ ತಾನೆತ್ತ(ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೪೫) ; ಪರಮನೊಳು ಪ್ರಾಣ ಬೆರೆದಿಪ್ಪ ಐಕ್ಯಂಗೆ ಚಿರಮುಕ್ತಿಯಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೮). ೯. [ಜೈನ] ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ : ಪರಮಂ ಬೆಸಸಿದನಾಗಳ್ ಭವ್ಯಪ್ರಸಾದಕರ ನಿಜವಚೋಂಶುಗಳ್ ಬೆಳಗುವಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೫) ; ಪರಮನ ಚರಮಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೭ವ) ; ಅಜಿತಂಜಯಂ ಚಕ್ರಧರಪುರಸ್ಸರಂ ಪರಮನ ಪದಪಯೋಜವಂದನಾನಂದದಿಂ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫ ವ) ; ಪರಮಂ ಪ್ರಾಣತಕಲ್ಪದಾರುಣವಿಮಾನೋದ್ದೇಶದಿಂ ಬಂದು ಬಂಧುರ ವಕ್ತ್ರಾಬ್ಜನಿವಿಷ್ಟನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂ ರಾಮಾಂಬಿಕಾಗರ್ಭಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಪರಮಂಡಲ, ಪರಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ದೇಶ ; ವಿದೇಶ; ಪರದೇಶ : ಚರಗೃಹಮಪ್ಪುಮವಾಗಿರೆ [ಪರ]ಮಂಡಲ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದೊಳ್ . . . ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೩). 'ನಿಜಮಂಡಲ' ಪರಾ. ೨. ಶತ್ರುರಾಜ್ಯ ; ಶತ್ರುಮಂಡಲ : ಪರಮಂಡಲಕೆ ಪಯಣವ ಮಾಡುವೆವು ನಾವಳುಕಿದವರಲ್ಲ (ಕುಮಾರ್ಯಾಉ. ೭-೨) ; ದಾಯಾದರಿಲ್ಲ ಮಾರ್ಮಲೆವ ಪರಮಂಡಲದ ನಾಯಕರ ಸುಳಿವಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೪). **ಪರಮಂಡಳ :** ೨. ಪ[ರ]ಮಣ್ಡಳೈಕರಾಮಶ್ಶಾಳುಕ್ಯಕುಳತಿಳಕಃ (ಕಇಅ. ೨೩-೮-೮ ; 9ನೆಯ ಶತ) ; ಆದಿರದ ಬೀಕರಕ್ಕಮಿಕ ಪೊಣಗರಂಜೆ(ಲೆ)ಗಣ್ಡನಿತ್ತು ಬಾಳದ ಪರಮಂಡಳಂ ತಿಬಿದ [ಕೊ]ಂಕಣವಿಷಯದ ಮಾಳವಂ (ಕಇಅ. ೪-೨-೧೨೪ ; 1058).

ಪರಮಂಡಳ ಸೂಱೆಕಾಱ=ಶತ್ರುರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಂಸ್ತುತ್ಯವಂದಿಜನಂ ಪರಮಣ್ಡಳ ಸೂಱೆಕಾಱಂ (ಎಕ. I, ೬೨-೧೪ ; 1095) ; ಪರಮ[ಂ]ಡಳಸೂಱೆಕಾಱನಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತು ಹಬ್ಬೆಯನಾಯಕಂ . . . ಸಂಪತ್ತಿಯಿಂ ಸುಖದಿನನುಭವಿಸುತ್ತಿರ್ದು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೬೫ ; 1186). [ಪರ$_{3}$+ಮಂಡಲ]

ಪರಮಂಡಲಿಕ, ಪರಮಂಡಳಿಕ (ನಾ).೧. ಪರದೇಶದ ದೊರೆ,— ಅರಸು. **ಪರಮಂಡಳಿಕ :** ೨. ಶತ್ರುರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ,— ಮಾಂಡಲಿಕ: ಬಲುಹ ನೀ ನೋಡುವರೆ ಪರಮಂಡಳಿಕರನು ತಂದೊಡ್ಡು (ಕುಮಾರ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೦). [ಪರ$_{3}$+ಮಂಡಲಿಕ]

ಪರಮಂಡಳ 'ಪರಮಂಡಲ' ನೋ.

ಪರಮಂಡಳಿಕ 'ಪರಮಂಡಲಿಕ' ನೋ.

ಪರಮಕವೀಶ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಕವಿ ; ಕವಿಪುಂಗವ : ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಸಂತತಗುಣಮಂ ಕೈಕೊಳ್ವಂತಾಗಿರೆ ಬಗೆದು ಪೇೞ್ಗೆ ಪರಮಕವೀಶರ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೩). [ಪರಮ+ಕವಿ$_{5}$+ಈಶ]

ಪರಮಕವೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಪರಮಕವೀಶ : ಪರಮಕವೀಶ್ವರ ಚೇತೋಹರಮೆಂಬಿನಮೆಸೆವ ಮಾಳವೀಮಾಧವಮಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಮಯ್ಯಂಬರಮಾಗಂ ಸುಕವಿ ಬಗೆವೊಡಿನ್ನುಂ ಮುನ್ನುಂ (ಪಂಚತಂ. ೫-೫). [ಪರಮ+ಕವಿ$_{5}$+ಈಶ್ವರ]

ಪರಮಕಾರಣಿಕ(ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕಾರಣಪುರುಷ : ಪರಮಕಾರಣಿಕ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೫೬೪).[ಪರಮ+ಕಾರಣಿಕ]

ಪರಮಕಾರುಣಿಕ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಕರುಣೆಯುಳ್ಳವನು ; ಪರಮದಯಾಳು : ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಪ್ಪನಪಾಕೃತದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೧). [ಪರಮ+ಕಾರುಣಿಕ]

ಪರಮಕಾಷ್ಠಯುತ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುರಿಯುಳ್ಳವನು : ಹುತ್ತು ಹೊಱಿಗೆ ಹೊದಿಸಿದ ಪರಮಕಾಷ್ಠಯುತರಂ ತೋಱುದಂ ವೃಶ್ಚಿಕಾರೂಢನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಪರಮಕಾಷ್ಠೆ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ : ನಡುಗುತೆ ಬೆಮರ್ದು ಭೀತಿಯ ಪರಮಕಾಷ್ಠೆಯಿಂ ನುಡಿಯಲಱಿಯದೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೨-೧೫); ಪರಮಪಾತಕದ ಪರಮಕಾಷ್ಠೆ ಯಾವುದು . . . ಎಂದೆನೆ ಪೇಳ್ವರು ಪರವೆಣ್ಗೆಳೊಡನಾಟವೆಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೧೦೮). [ಪರಮ+ಕಾಷ್ಠೆ]

ಪರಮಕೂಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪರಮಕೂಳಮ್ಮರ್ಗನ್ದಿರರ ಕೇಸಿಗಳ್ . . . ಪ್ರಸಾದಂಗೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ, III, ತಿರುಮ. ೧-೭ ; 726). [?]

ಪರಮಕೃಪೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ದಯೆ,— ಕರುಣೆ : ಪರಮಕೃಪೆಯಿಂದೆ ಕುಲಚರಿಯರ ಭಕ್ತಿಗೆ ಚಾರುತರದ ಗೂಪದವಂ ಕೊಟ್ಟು (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೩೩-೮೯). [ಪರಮ+ಕೃಪೆ]

ಪರಮಕೋಟಿ (ನಾ). = ಪರಮಕಾಷ್ಠೆ : ಅಹಮಿಂದ್ರರ್ . . . ಪಾಪಹರಂಗೆಜಿಗುವರೆಸಿಸಿದ ಮಹಿಮೆಯ ಪಟಾಗಟಾದ ಪರಮಕೋಟಿ ಯೊಳಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೪); ಅಕ್ಟೂಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಂಗಳಪ್ಪ ಪುತ್ರ ನಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ ಸಂಸಾರಸುಖದ ಪರಮ ಕೋಟಿಯುನೆಯ್ದಿದಂತಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೨ ವ). [ಪರಮ + ಕೋಟಿ$_1$]

ಪರಮಗತಿ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನ; ಮೋಕ್ಷ : ಪರಮ ಗತಿಯೆಂಬುದು ನೆರಮನೇ ಹಟ್ಟಿಯೋ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ರಯ,–ದಿಕ್ಕು : ನಾನು . . . ಅನುಭವದಿಂದ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪತಿಯೇ ಪರಮಗತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದೆನು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೨೦). ೩. ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುರಿ ; ಮೂಲೋದ್ದೇಶ. [ಪರಮ + ಗತಿ]

ಪರಮಗುಣ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣ : ಪರಮಗುಣಪರೀತಕಾವ್ಯ ರತ್ನಾಕರದುರುಪಾರಮನೆಯ್ದುಗುಂ ಮಹಾತ್ಮಂ (ಕವಿಾ. ೩-೨೩೦); ಪರಮಗುಣಾಂಬುರಾಶಿ ಜಿನಧರ್ಮಮರುತ್ಪಥಶೀತರಶ್ಮಿ ಮಾಣ್ದಿರಿಸದೆ ವಜ್ರವೇದಿಕೆಯೊಳೊಂದೆಡೆಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩೩); ಪರಮಗುಣ ಮೊಂದೆ ಸಂಯಮಿಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೨). [ಪರಮ + ಗುಣ]

ಪರಮಗುರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು,—ಆಚಾರ್ಯ : ತದ ನಂತರಂ ಭೂಚರ ಪರಮಗುರು . . . ಇಂತೆಂದು ಬೆಸಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬ ವ); ಎನಗಜ್ಜ ಗರ್ಭ ನೀಂ ಗುರು ನಿನಗಂ ಪರಮಗುರು ವಿಷ್ಣು (ಜಗವಿ. ೧-೩೩); ಪತಿಯೆ ಪರಮಗುರು (ಹದಿಬ. ೩-೪). [ಪರಮ + ಗುರು$_2$]

ಪರಮಜಾತಿ(ನಾ). [ಜೈನ]ಪಾರಿವ್ರಾಜಕ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಜಾತಿಯ ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಿವ್ಯಜಾತಿಯಿಂದಹಮಿಂದ್ರತ್ವಮುಂ . . . ಪರಮಜಾತಿಯಿಂದಮಾರ್ಹಂತ್ಯಮುಂ . . . ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೮). [ಪರಮ + ಜಾತಿ]

ಪರಮಜಿನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಹಂತ : ಪರಮಜಿನ ಶಿಷ್ಯರಂ ಗಣಧರರಂ ಮಕುಟಾಗ್ನಿಯಿಂದಮಗ್ನಿಕುಮಾರರ್ ಸುರಪತಿಮತ ದಿಂದಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೩-೩೮); ಪರಮಜಿನನೆಂಬ ಗುಣಗಣ ಸುರತ್ನನಿಧಿಗಿಂದ್ರರೆಂಬ ತರುಗಳ್ ಬೀಟಲ್ವರಿದಂತಿರ್ದುವು ತತ್ತತ್ಕರ ಶಾಖಾಕಳಿತಕಳಶಧಾರಾಕ್ಷೀರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೨೬); ಪರಮಜಿನ ಪದಾಂಭೋಜಾತದೊಳ್ ಭೃಂಗಮಾಲಾಪರಿಕರಮೆನೆ ಕಣ್ಗಳ್ . . . ದೇವತಾನಿಷ್ಪನಾದಂ (ಅನಂಪು. ೪-೬೫). [ಪರಮ + ಜಿನ$_2$]

ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರ (ನಾ). = ಪರಮಜಿನ : ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರವಾಣಿಯೆ ಸರಸ್ವತಿ ಬೇಜದು ಪೆಣ್ಣ ರೂಪಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ ನಿಂದುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧-೯); ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಪರಿಪಾಲನಶೀಲಸಮರ್ಥನಂ . . . ಪಡೆವನ್ನೆಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೦). [ಪರಮ + ಜಿನೇಂದ್ರ]

ಪರಮಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅರಿವು,—ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಪರಮಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಸಿಗೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣ ತಂದು ಪಾತೆಯಂ ಕಟ್ಟಿದೆ (ಅಪಡಂ. ಕ. ೩೫೮-೯೭೯); ಬುದ್ಧನು . . . ಪರಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡ ದಿವಸ ವೈಶಾಖಶುಕ್ಲ ಪೂರ್ಣಿಮಾ (ರಾಮಂಶಾ. ೬೯). ೨. [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನ : ಪರಮಜ್ಞಾನನಿಧಾನದೀಶ್ವರನೊ ಳಾಯುರ್ನಾಮಗೋತ್ರಂಗಳಂ ಸರಿಕಂಡಿರ್ದ ಮಹಾನುಭಾವರಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೪-೫೧). [ಪರಮ + ಜ್ಞಾನ]

ಪರಮಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅರಿವುಳ್ಳವನು : ಪರಮ ಜ್ಞಾನಿಯೆ ವಿವೇಕವಿಕಳರವೋಲ್ ಬಾಲರ ತಲೆಯನರಿದು ತಂದೆಯೊ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪); ಪರಮಜ್ಞಾನಿ ಮರಳ್ವನೇ ಪೆಜಿರ್ಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೧). [ಪರಮ + ಜ್ಞಾನಿ]

ಪರಮಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಂಜ್ಯೋತಿ : ಪುರುಷಾಕಾರತ್ರಯಮುದು ನಿನ್ನ ವಿಡಂಬಮಲ್ತೆ ಪರಮಜ್ಯೋತೀ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೫). [ಪರಮ + ಜ್ಯೋತಿ]

ಪರಮತ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ತತ್ತ್ವ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಪರಮತ ರುಚಿಯಿಂ ವಿಷಯಾನುರಾಗದಿಂ . . . ಪರಿಪಾಲಿತಶೀಲವ್ರತವಿರಮಣ ದಿಂದಶುಭಕರ್ಮದಾಶ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೫೭); ಷಟ್ತ್ರಿಕೃಷಣ್ಮುಖರು ಪರಮತತಪತ್ಸರಣನಿರತರು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೭ ; 1072) ; ಪರಮತ ದತ್ತ ಪೊಕ್ಕಜಾವನೊಕ್ಕು (ಜೀವಸಂ. ೨೨೦-೧೪) ; ಪರಮತಗರ್ವ ಗಂಧಗಜಭಂಜನಕೇಸರಿ ಬಂದಂ (ನೃಪವಿ. ೧೯-೭). ೨. ಬೇರೆಯ ಜಾತಿ; ಅನ್ಯಮತ: 'ಪರಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ' ಪರಾ. [ಪರ$_3$ + ಮತ]

ಪರಮತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತತ್ತ್ವ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಪರಮ ತತ್ತ್ವದ ನಿಜಸಂಯುಕ್ತರ ಅನು ನೀನೆಂಬ ಶಬ್ದಸುಖಿಗಳ ತೋಜಾ ಎನಗೆ (ಬಸವ. ೮೪೦) ; ಪರಮತತ್ತ್ವ ರಹಸ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ(ಗಗತಾ. ೧-೧). [ಪರಮ + ತತ್ತ್ವ]

ಪರಮತತ್ವ (ನಾ). = ಪರಮತತ್ತ್ವ : ಜಾಣನಲ್ಲಾ ಪರಮತತ್ವ ದೊಳ್. . . ಬಸವಣ್ಣ (ಬಸಪು. ೩೭-೪೯); ನರಗೆ ಬೋಧಿಸಿ ಪರಮತತ್ವವ ವರಕಹಸ್ಯವನೆಲ್ಲವನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ (ಗಗತಾ. ೧೯-೪೩). [ಪರಮ + ತತ್ವ$_1$]

ಪರಮತಪೋಧನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ : ಪರಮತಪೋ ಧನರ್ ಪುಗುವರೆಂಬುದಸಂಭವಮಲ್ತೆ ಭೋಗಭೂಚರರ ನಿವಾಸಮಂ (ಆದಿಪು. ೫-೬೬); ಪರಮತಪೋಧನರ್ಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ವ ಮಹಾತ್ಮರೆ ಸೌಖ್ಯ ಭಾಜನರ್ ಧರಣಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೬); ಪರಮ ತಪೋಧನನಂ ಬಲ್ಗರಡಿಯವೊಲೆನುತ್ತೆ ನುಡಿದ ಕತದಿಂ ಧರೆಯೊಳ್ ಕರಡಿಗಳಾಗಿಾ ನೀಂ (ನೃಪವಿ. ೨೨-೨೬). [ಪರಮ + ತಪೋಧನ]

ಪರಮತಪೋನಿಧಿ (ನಾ). = ಪರಮತಪೋಧನ : ಪರಮತಪೋನಿಧಿ ಯೆನಿಸಿದ ಗುರುವಿಂಗಭಿವಂದಿಸುತ್ತೆ ಹಾರೀತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ(ಕಾದಂಪೂ.೨೬೪). [ಪರಮ + ತಪೋನಿಧಿ]

ಪರಮತವಾದಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮತದ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸುವ ವನು : ಅಖಿಣ್ಡತಪ್ರತಾಪ ದಿವಾಕರಕಿರಣ ಪರಮತವಾದಿ ಮದನಿರಾಕರ ಣನುಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೬-೧೨;1070). [ಸಂ. ಪರಮತವಾದಿನ್]

ಪರಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮತದ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ತಾಳ್ಮೆ,—ಸಹನೆ: ಪರಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ ಈ ಔದಾರ್ಯದ ಫಲ (ಜುಕ್ಸಾ.ರ. ೧೨೩ ಪೀಠಿಕೆ). [ಪರಮತ + ಸಹಿಷ್ಣುತೆ]

ಪರಮತಾವಲಂಬನ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು ವುದು. [ಪರಮತ + ಅವಲಂಬನ]

ಪರಮತಾವಲಂಬಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು ವವನು. [ಸಂ. ಪರಮತಾವಲಂಬಿನ್]

ಪರಮದರುಶನಿಕ(ನಾ). [ಜೈನ]ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದಾರ್ಶನಿಕ; ಶ್ರಾವ ಕರ ಹನ್ನೊಂದು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವನು: ಅಪುನರ್ಭವನಾಪ್ತಂ ... ಪರಮದರುಶನಿಕನಂತವಂ ಪ್ರಾಥಮಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೬). [< ಸಂ. ಪರಮದರ್ಶನಿಕ]

ಪರಮದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿಯಮ,—ವ್ರತ : ಅಂತು ಕ್ಷೇಮಂಕರರಂ ದುರಿತಾರಿಸೈನ್ಯಮಂ ಬೆಂಕೊಳಲ್ ಬಗೆವಂತೆ ಪರಮದೀಕ್ಷೆ ಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಳಲ್ ಬಗೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೭ ವ); ಪರಮದೀಕ್ಷೆಗುಪೇ ಕ್ಷಿಸಿದಂ ವಿವೇಕಿಯೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೪). [ಪರಮ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಪರಮದ್ರೋಹ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ದ್ರೋಹ,—ವಿಶ್ವಾಸ ಘಾತ. ೨. ಅತಿಯಾದ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು :

ಪರಮದ್ರೋಹರೊಳೊಂದಿ ತನ್ನೊಳಿಬಾಯಲ್ಲೊಂವಿಂದರಂ ಬರ್ದುದುಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೩೬) ; ಪರಮದ್ರೋಹನನಾಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿನೆಲೇ ಕೊಂದಪ್ಪೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮೦). [ಪರಮ+ದ್ರೋಹ]

ಪರಮಧನ್ಯ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಪುಣ್ಯವಂತ: ಪರಮಧನ್ಯ ಕೃತಾರ್ಥನಾದೆನು (ಗಗತಾ. ೨೦-೩೮). [ಪರಮ+ಧನ್ಯ$_2$]

ಪರಮಪಂಡಿತೆ(ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ವಿದುಷಿ: ಕಯ್ಕೊಂಡ ಕಳಾಪಂಣತಿಯೊಳ್ ಪಂಡಿತೆಯಿಂದಾಕೆ ಪರಮಪಂಡಿತೆಯಾದಳ್(ಆದಿಪು. ೩-೨೧). [ಪರಮ+ಪಂಡಿತೆ]

ಪರಮಪತಿವ್ರತೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮಳಾದ ಗರತಿ,—ಹದಿಬದೆ : ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಗೆ ಗಂಡನೊಬ್ಬ (ಬಸವ. ೬೧೫); ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಯರ ಕುಲಗುರು ಬಸವನ ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಮಾನೋನ್ನತಿಯೋಸರಿಸದೆ ಸಭೆಯೊಳ್ಮಹಿಮೆಯನಿರದಾಂತೇಳ್ತಂದು ದೇವಿ ಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ವೃಷವಿ. ೮-೩೮). [ಪರಮ + ಪತಿವ್ರತೆ]

ಪರಮಪತ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ತಾವರೆ) ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಕೊಳ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಹನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. ೧, ೨ : ಹರನಂತೆ ವಿಷಧಾರಿ . . . ಆ ಕರಕಮಲ ಸಂಗಿಯೊಲ್ ಪರಮಪತ್ರಾನ್ವಿತಂ ಪರಮಪತ್ರಾನ್ವಿತನೊಲಾಸರಸಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೪೫-೪೯). [ಪರಮ + ಪತ್ರಾನ್ವಿತ]

ಪರಮಪದ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನ,—ಪದವಿ. ೨. ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ : ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರನೈದಿದ ಪರಮಪದಂ ನಮಗಮದುವೆ ನೆಲೆ ಪೆಜತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೭) ; ಶ್ರೀಗೆ ನೆಲೆಯೆನಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಗಾಶ್ರಯಮೆನಿಸಿ ಪರಮಪದಮಂ ಪಡೆವುದ್ಯೋಗದಿನೊಗೆದಂ . . . ಅಭಿನವಪಂಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧) : ಪರಮಪದವೀವ ಪರಮಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಬಂದನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೮-೫೩) ; ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರುಗಳು ಲೋಕಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಸರ್ವೋರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಉಪರಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಪರಮಪದ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೨). ೩. ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪನಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಪದನಾತನಾ ಮುರಹರನನೊಡಂಬಡಿಪೊಡೆನ್ನ ನಣ್ಪಿನ ನುಡಿಯೊಳ್ ಪುರುಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೧೧-೨೭). [ಪರಮ + ಪದ$_2$]

ಪರಮಪದವಿ (ನಾ). = ಪರಮಪದ ೧ : ಅವಿತದಾನಿ ಗುಣಗಣದ ಪರಮಪದವಿಗೆ ಮೊದಲೆಂಬುದನೆನಿಸಿ ನೆಗಬ್ದುವಾ ನೃಪನುದಾತ್ತಗುಣಗಣರ ತುತ್ತತುದಿಯೊಳನೂನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೦) ; ಪರಮಪದವಿಯು ನಿಮ್ಮ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಿ, ಪರಮಪದವಿಯು ನಿಮ್ಮ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳಿ, ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮ ತೊತ್ತುತನವೇ ಸಾಕು (ಗಜೇವ. ಕ. ೨೦೩-೯೦). [ಪರಮ + ಪದವಿ]

ಪರಮಪದಸ್ಥ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ : ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧಿಯರ್ ಬನದೊಳು ಬಹು ಫಲವಸ್ತುಗಳನು ಸೇಂದಿಕೊಂಡು ಮುಸ್ತ್ಯದೆಯರಾಗಿ ಬಂದರು ಪರಮಪದಸ್ಥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ನಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೪-೬೧). [ಸಂ.]

ಪರಮಪವಿತ್ರ(ಗು). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಪಾವನವಾದ ; ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯವಾದ : ಶುಭಪರಿಣಾಮದೊಳ್ ನೆಗಟಿ ಪರಮಪವಿತ್ರೋತ್ತಮಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಷೇಣಂ . . . ಪಾತ್ರದಾನಮನಿತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೨ ವ). (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಪಾವನನಾದವನು ; ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ಪರಮಪವಿತ್ರನ ಕರಸರಸಿರುಹಪುಟಾಂತರದೊಳ್ . . . ಅತಿಮುದದಿಂ ಪರಮಾನ್ನಮನಿಕ್ಕಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೨೧). ೩. ಬಹಳ ಶುದ್ಧನಾಗಿರುವವನು,—ಸ್ವಚ್ಛನಾಗಿರುವವನು : ಪರಮಪವಿತ್ರನಂತೆ ಧರೆ ನೀರಜಮಾದುದು (ಅನಂಪು. ೫-೩). [ಪರಮ + ಪವಿತ್ರ]

ಪರಮಪವಿತ್ರೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯಳಾದವಳು ; ಅತ್ಯಂತ ಪಾವನೆ : ಪರಮಪವಿತ್ರೆ ಪುಲೋಮಪುತ್ರಿ ಪರಿವಾರದೇವೀಸಮನ್ವಿತೆ ಪೋಗಿ ಮಹಾದೇವಿಯ ಪ್ರಸೂತಿಕಾನಿಕಾಯಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫ ವ). [ಸಂ. ಪರಮಪವಿತ್ರಾ]

ಪರಮಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಹೀನಕಾರ್ಯ,—ಪಾಪ : ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣಮೆ ಪರಮಧರ್ಮಂ ಪ್ರಾಣವಧೆಯೆ ಪರಮಪಾತಕಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೦-೨೧); ಅರಸನಾದಡೆಯು ನಿರಪರಾಧಿಯನಿಂತು ಕೊಲುವನೆ ಪರಮಪಾತಕವಾಗದೇ (ಬಸಪು. ೨೮-೩೧). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಹೀನಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಪರಮಪಾತಕ (ರೂಢಿ). [ಪರಮ + ಪಾತಕ]

ಪರಮಪಾತಕಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಘೋರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಹಾಪಾಪಿ : ಪರಮಪಾತಕಿಯಾದೆ ವೈಜೀಗೊರವನೆಲ್ಲಿಗೆ ಸಂದನೋ ಆಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ತೋಱು ನೀ (ಬಸಪು. ೫೨-೭). [ಪರಮ + ಪಾತಕಿ]

ಪರಮಪಾವನ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ; ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ : ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿ ಭವಸುಖಮನೊಲ್ವವೊಲೇನೊಲ್ಲ ಮೆ ಪರಮಪಾವನಜ್ಞಾನಪರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೬೩); ಪರಮಪಾವನ ವರಸಿದ್ಧ ಬೆಳೆದನು ಸುರಮ್ಯಶಿವನ ಲೀಲೆಯುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೬೩). (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರನಾದವನು : ರಾಮನಾಥನನರ್ಚಿಸಿದವರು ಪರಮಪಾವನರು (ಒಸಪು. ೫೧-೬೦). [ಪರಮ + ಪಾವನ]

ಪರಮಪಾವನೆ (ನಾ). = ಪರಮಪವಿತ್ರೆ : ವರರೂಪವತಿ ತಾನೆಂದು ಪರಮಪಾವನೆಯೆಂದು ಬಱದೆ ಬೆಱಯದನುಸರಿಸುವುದಾತ್ಮವಲ್ಲಭನ (ಹದಿಬ. ೩-೩೧). [ಸಂ. ಪರಮಪಾವನಾ]

ಪರಮಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬಹಳ ಉತ್ತಮನಾದವನು : ಸರಸಿಜಾನನೆ . . . ಕರ್ಪೂರದ ವೀಳ್ಯಂಗಳ ಪರಮಪುರುಷಂಗಿತ್ತು . . . ಸಂತೋಷಶರಧಿಯೊಳಗೋಲಾಡುತಿರ್ದಳು (ತುರಂಗ. ೯೨-೧೩). ೨. ದೇವಾಧಿದೇವ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಪುರುಷತ್ರಯ ಪರತ್ರವಿಚಿತ್ರಚಾರಿತ್ರ ಪರಮಪರ ಪರಮಾತ್ಮ . . . ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪ (ಬಸಪು. ೬೧-೪೫); ಪದುಮನಾಭ ಪರಮಪುರುಷ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪ (ಪುರಂದ. ೪-೮೧-೧) ; ಇವನೇ ಪರಮಸಿದ್ಧನು, ಪರಮಯೋಗೀಶ್ವರನು, ಪರಮಪುರುಷನು (ಹಿಂದಸಾ. ೯೭). [ಪರಮ + ಪುರುಷ]

ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಗುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಮುಕ್ತಿ : ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಮಿರ್ದುದು ಚರಮದೊಳನ್ನೆವರಮುಱದ ಪುರುಷಾರ್ಥದೊಳಾಚರಿಸುವುದು ತಕ್ಕುದು (ಪಂರಾಪು. ೯-೧೨೯); ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಮಂ ವಿಸ್ತರದಿಂ ಸಾಧಿಸುವೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೯೫); ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ತಂತ್ರವಾರ್ತಿಕ ವ್ಯಾಕರಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೨). ೨. ದೊಡ್ಡ ಸಾಧನೆ; ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಸಿದ್ಧಿ: ವಿಶ್ವದ ಅನಂತತೆ – ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ, ಆನಂದಿಸುವ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಈ ಆನಂದವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಪುರ್ಸ್ಕಾರ. ೨. ಪೀಠಿಕೆ); ಶ್ರೀರಾಮಪ್ರೇಮದೊಳೆ ಕಂಡಳ್ ಜನಕಜಾತೆ ಜೀವನದ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪-೧೭). [ಪರಮ + ಪುರುಷಾರ್ಥ]

ಪರಮಪ್ರಭಾವ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಹಿರಿಮೆ,—ಘನತೆ. ೨. ಬಹಳ ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು: ಪರಮಪ್ರಭಾವರಂ ಶ್ರೀಧರದೇವರಂ . . . ಅಖಿಳಾವನೀತಳಂ ಕೀರ್ತಿಸುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೧).
[ಪರಮ + ಪ್ರಭಾವ]

ಪರಮಪ್ರಮಾಣ (ನಾ) ೧. ಪರಮಾವಧಿ ; ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟ : ಪರಮಪ್ರಮಾಣಮಱುಸಾಸಿರಂಬರಂ ಮತ್ತೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಿತಿ ನಾಲ್ಕಾಸಿರ ಮಧಮಮಾತ್ರವಿಂಛ್ರಾಸಿರಂ ಶರಾಸನಮದು ಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೩). ೨. ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ಧಾರಕವಾದ ಆಧಾರ : ಅವರ ಮಾತನ್ನೇ ಪರಮಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). [ಪರಮ+ಪ್ರಮಾಣ]

ಪರಮಪ್ರಸಾದ(ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹ,—ದಯೆ : ಕ್ಷೇಮಂಕರಮಹಾರಾಜಂ ಪರಿತೋಷಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಚಿಹ್ನಭೂತಪರಮಪ್ರಸಾದಸ್ಮೇರಮುಖಂ ಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜಾನನಾರವಿಂದನಿರೀಕ್ಷಣಾನಂತರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೭೫). ೨. [ವೀಶೈ] ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಜೀವಭಾವದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಪ್ರಸಾದ ಆ ಪರಮಪ್ರಸಾದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದವಾಯಿತ್ತು (ಸರ್ವಪ. ೧೧೬-೬೦೪);ಪರಮಪ್ರಸಾದಮಂ ಮಡ್ಗುರುವೆ ದಯಂಗೈವುದು(ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೦೩). [ಪರಮ+ಪ್ರಸಾದ]

ಪರಮಪ್ರಸಾದಿ(ನಾ).[ವೀಶೈ]ಪ್ರಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಇಂತಪ್ಪ ಪರಮಪ್ರಸಾದಿಗಳ ಶ್ರೀಚರಣಕ್ಕೆ ನಮೋನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೫೧-೧). [ಪರಮ + ಪ್ರಸಾದಿ]

ಪರಮಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ : ಪರಮಪ್ರಿಯವಸ್ತುಗಳಂ ಪರಮಪ್ರಿಯುತಂಗಳಂ ಸಮಂತು ನಿಜಾಂತಃಕರಣದೊಳಣಮಲ್ಲೆಂಬಂತಿರುತಿರ್ಪ ಗಭೀರವೃತ್ತಿ ವಿಹೃತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೬೮). (ನಾ). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ,—ಮೆಚ್ಚುಗೆ : ಪರಮಪ್ರಿಯದಿಂ ವಿಶ್ವಂಭರಭೂಪಂ ತನ್ನನಿರದೆ ಬರವೇಟ್ಟನೆನಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೩೭); ಪರಮಪ್ರಿಯದಿಂ ಶಚಿ ತನ್ನರಸನೆನಿಪಮರಪತಿಗೆ ತೋಱಿಸಿದತಿಬಂಧುರಮಣಿದರ್ಪಣಮೆಂಬಂತಿರಲೊಪ್ಪಿತ್ತು ದಯಭೂಧರದೊಳಿನಬಿಂಬಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೧೦೯). ೩. ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರಮಪ್ರಿಯರೆತ್ತಾನುಂ ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತರಾದರೊಡವರ ಪರೋಕ್ಷಾಂತರದೊಳೆ ಮಱುಗುವ ಮಱುಕಂ ಕರುಣಾತ್ಮಕವಿಪ್ರಲಂಭವೆನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೪೯). [ಪರಮ+ಪ್ರಿಯ]

ಪರಮಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಅನುರಾಗ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮ : ಪರಮಪ್ರೀತಿಯಿನತಿನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯಿನಾ ಜಿನಾರ್ಚಕಕ್ರಮಯುಗಮಂ ಶಿರದೊಳ್ತಾಳ್ದಿ ಶಚೀಪತಿಕಿರೀಟವಿತ್ತತ್ತು ಪಾದ್ಯಮಂ ನಿಜರುಚಿಯಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೫೦) ; ಪರಮಪ್ರೀತಿಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ನಳಧಾತ್ರೀವಲ್ಲಭಂ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಲ್ (ನಳಚಂ. ೭೬೯).
[ಪರಮ+ಪ್ರೀತಿ]

ಪರಮಪ್ರೇಮ (ನಾ). = ಪರಮಪ್ರೀತಿ : ಪರಮಪ್ರೇಮಂ ಜನ್ಮಾಂತರದಿಂದೊಡವಂದುದೆನಿಸಿ ಗೆಡೆ ಬೆಚ್ಚವೊಲಚ್ಚರಿಯಾಗೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮೀಧರರೊಳವಾದತ್ತು ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರೊಳಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೧೪೩); ಪರಮಪ್ರೇಮಾವಸ್ಥಾಂತರದ ವಿಭೇದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ವಿರಚಿಸಿದನುದಾಹೃತಿಯಂ ಪರಿಣತಿಯೊಳ್ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೮೭).
[ಪರಮ+ಪ್ರೇಮ]

ಪರಮಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಕೂರ್ಗ್ಗಲ್ಲ ಬೂತುಗನರಸಿ ಪರಮಬ್ಬೆಯಾಳುತ್ತಿರೆ ಕೂರ್ಗಲ್ಲಗಾವುಣ್ಡ ತಮ್ಮುಕ್ತಿಬ್ಬೋರ್ ತುಱುಗೊಳೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೯೨-೬ ; ಸು. 920).
[ಪರಮ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಪರಮಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಪರಮಬ್ರಹ್ಮತನೂಭವರ್ ದ್ವಿಜವರರ್ ವರ್ಣೋತ್ತಮರ್... ಧರಾಮರರೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಕೊಂಡುಕೊನೆದು (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೧) ; ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಶರೀರಪುಷ್ಟಿ ಜನತಾಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ . . . ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ ವಿದ್ಯಾನಟಿ ನಾಟಕಂ ನಲಿಗೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯಸ್ಥಲೀರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೬) ; ಪರಮಬ್ರಹ್ಮನ ನಂದನಂ ಭರತಚಕ್ರಾಧೀಶದರ್ಪಾಪಹಂ ಚರಮಾಂಗಂ ಕುಸುಮೇಷು ಬಾಹುಬಲಿದೇವಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೧೧).
[ಪರಮ + ಬ್ರಹ್ಮ]

ಪರಮಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಕ್ತಿ,—ಶ್ರದ್ಧೆ : ವರಶೈವವೈಷ್ಣವಾಗಮಗಳ ಚರ್ಚಿಸಿ ಸರಿಬಂದ ಮತದಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ . . . ದೈವಜ್ಞನಾಗಿ ಶುಚಿಯೊಳಿರೆ ಪರಮಭಕ್ತಿಯು (ವೇದಾಂಪ. ೯) ; ಭಗವದಪರೋಕ್ಷವೆಂಬ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದರೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ನಿರವಧಿಕ ಪ್ರೇಮಪ್ರವಾಹವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪರಮಭಕ್ತಿ (ಹಿಂದಸಾ.೨೯೨).
[ಪರಮ+ಭಕ್ತಿ]

ಪರಮಭಟಾರಕ (ನಾ). ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟಾರಕಂ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೩ ; 1072) ; ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟಾರಕ ದ್ವಾರಾವತೀಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೧೫-೨ ; 1315).
[ಪರಮ+ಭಟಾರಕ]

ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ (ನಾ). = ಪರಮಭಟಾರಕ : ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಂ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಕಇಅ. ೫-೨-೧೬೯ ; 1058) ; ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ ಸತ್ಯಾಶ್ರ ××× ನೂಮ್ಮಡಿಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವರು ಕಲ್ಯಾಣಪುರದ ನೆಲೆವೀಡ ××× ಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೧-೯ ; ?).
[ಪರಮ+ಭಟ್ಟಾರಕ]

ಪರಮಯೋಗಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮುನಿ,—ಋಷಿ : ಪರಮಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗನಿಯೋಗಘಾತಮಂ ಘಟಿಯಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೮).
[ಪರಮ+ಯೋಗಿ]

ಪರಮರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಗೌಪ್ಯ ; ಬಹಳ ಗುಟ್ಟು : ಪರಮರಹಸ್ಯಮಿದಂ ಸಾದರದಿಂದೇಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಪೇಳ್ವೆಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೫-೧೮) ; ಪರಮರಹಸ್ಯಮಿಾ ಮತಮಹತ್ವಮಿದೆಮ್ಮ ಕುಬುದ್ಧಿಗಳ್ಗೆ ಗೋಚರಿಕುಮೆ. (ಪ್ರಪವಿ. ೩೯-೮೨). [ಪರಮ + ರಹಸ್ಯ]

ಪರಮರ್ಷಿ(ನಾ). = ಪರಮಯೋಗಿ : ಪರಮರ್ಷಿ ನಾರದಂ ತನಗೊರೆದು ಕೂಡೆ ತಾನುರಿಯೊಳ್ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೨).
[ಪರಮ + ಋಷಿ]

ಪರಮವ್ರತ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೋಂಪಿ,—ವ್ರತ. ೨.[ಗಣಿತ]ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಪುರಹರವಕ್ತ್ರಂ ಪಂಚಂ ಪರಮವ್ರತಭೂತಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಇಷುಪತ್ರಂ . . . ಐದಱ ನಾಮಂ (ಪ್ರಪಹಾ. ೯-೫). [ಪರಮ + ವ್ರತ]

ಪರಮಸುಖ(ನಾ). ೧. ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತೋಷ,—ಆನಂದ: ಪರಮಸುಖಪದ ಶ್ರೀಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಮೋಕ್ಷಸ್ಥಿರವಿಷಯವಿಶೇಷಾಖ್ಯಾನವಿಖ್ಯಾತ ತತ್ತ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೦) ; ಒದವುವುದು ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರದಿನ ವರ್ಗೆ ಮನೋಜಪರಮಸುಖಮಿನ್ನವರಭ್ಯುದಯಮನದನಿನ್ನೇವೇಟ್ಟುದೊ

(ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೮) ; ನಿಮ್ಮ ನೋಟವನಂತಸುಖ ಕೂಟ ಪರಮಸುಖ (ಬಸವ. ೪೯೧) ; ಆ ದಯಾನಿಧಿಯಡಿಗೆ ಸಾರಿದೊಡಹುದು ಪರಮಸುಖ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೧೩). ೨. ಪರಮಾವಧಿಯಾದ ಆನಂದ ; ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ಅದಱಿಂ ಸಕಲಕಲಾಗಮವಿದರಿಂದಂ ತಪ್ಪದಂತು ನೆಗೞ್ದಿಂ ನೆಗೞ್ದಿಂದುದಿತೋದಿತ ಪರಮಸುಖಾಸ್ಪದಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂತೆ ನೀಮೆ ಮೊದಲಿಗ ರಪ್ಪಿರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೮). [ಪರಮ + ಸುಖ]

ಪರಮಸುಖಿ (ನಾ). ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನಿರಾಯಾಸದಿಂದ ಪರಮಸುಖಿ (ಬಸವ. ೯೧೬). [ಪರಮ+ಸುಖಿ]

ಪರಮಸ್ಥಾನ(ನಾ). [ಜೈನ](ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಏಳುಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ; ☞ ಒಳ್ಳೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಶ್ರಾವಕನಾಗುವುದು, ಮನೆ ತೊರೆದು ತಪಸ್ವಿಯಾಗುವುದು, ದೇವೇಂದ್ರಪದವಿ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಪದವಿ, ಅರ್ಹತ್ಪದವಿ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಏಳು ಹಂತಗಳು : ಸಜ್ಜಾತಿ ಸದ್ಗೃಹಿತ್ವ ಪರಿವ್ರಾಜ್ಯಪದ ಸುರೇಂದ್ರತ್ವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪರ ಮಾರ್ಹಂತ್ಯ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಮೆಂಬೇೞುಂ ಪರಮಸ್ಥಾನನಾಮಕೃತಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ . . . ಅಱಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬ ವ) ; ದರ್ಶನದಿಂ ಜ್ಞಾನದಿ ನೊಪ್ಪುವ ಪರಮಸ್ಥಾನಮನಾಂ ಪಡೆವೆನಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಗತಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೩). 'ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [ಪರಮ+ಸ್ಥಾನ]

ಪರಮಸ್ನೇಹ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗೆಳೆತನ,—ಮೈತ್ರಿ : ಪರಮ ಸ್ನೇಹಾಮೃತಾರ್ದ್ರೇಕ್ಷಣರುಚಿನಿಚಯಂ ಸೇಸೆ ಸಂಭಾಷಣಂ ತೂರ್ಯರವಂ . . . ಒಲವು ಮೌಹೂರ್ತಮಾಗಲ್ ತದಲ್ಪೋದರಿಯೊಳ್ ವೈವಾಹವ ಪ್ಪನ್ನೆಗವಭಿನವವೈವಾಹದಿಂ ಕೃಷ್ಣನಿರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೫೩) ; ಪರಮ ಸ್ನೇಹರಸಂ ರುಚಿಚ್ಛಲದಿನಾದಂ ನೇತ್ರದಿಂ ತಾಂ ಕಡಲ್ವರಿಯುತ್ತಿರ್ದಪು ದೆಂಬವೋಲ್ ಪದೆದು ನೋಡುತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೫೮). [ಪರಮ + ಸ್ನೇಹ]

ಪರಮಹಂಸ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಪರಮಹಂಸ ಪರಾತ್ಮ ಪರಮೇಶ್ವರ . . . ಪರೋತ್ತಮ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೮೭) ; ಪರಮಹಂಸಂ ಲಿಂಗ ಪದಿನಾಱು ಸ್ವರಗಳೇ ಗೋಮುಖ (ಶಂಕದಾ. ೪-೫೯). ೨. (ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ) ಶ್ರೇಷ್ಠವರ್ಗದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ☞ ಕುಟೀಚಕ, ಬಹೂದಕ, ಹಂಸ, ಪರಮಹಂಸರೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವರ್ಗ : ಅಸ್ಮನ್ಮನೋ[ಸ]ಬಳಂ(?) ತೀರ್ಪಡೆ ತೀರ್ಗುಮಾ ಪರಮಹಂಸ ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದೆಂದು ವಿಕ್ಲಬದಿಂ ತಾಂ ಬರವೇೞ್ವುದುಂ ಪರಮಹಂಸಂ ಬಂದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬) ; ಯತಿಯುಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಭೇದದಿಂ ಕುಟೀಚಕ ಬಹೂದಕ ಹಂಸ ಪರಮಹಂಸರೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪರು (ವಿವೇಕ. ೧೪೪) ; ನೂರಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಒಳ್ಳೆಯವರಾಗಿರುವವರು ಪರಮ ಹಂಸರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೨೧). ೩. ಒಂದು ಉಪ ನಿಷತ್ತಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಹಂಸ ಪರಮ ಹಂಸ . . . ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದುವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). [ಸಂ.]

ಪರಮಹಿತವ (ನಾ). ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟುಮಾಡು ವವನು,—ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : "ಆ ಪರಮಹಿತವಂ ತಕ್ಕಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೮). [ಪರಮ + ಹಿತವ]

ಪರಮಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ ; ಮೇಹ ; "ಒಂದು ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ರೋಗ" (ಬಿರಿಕೋ. ೩೧೮) ; "ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಂದ ರೋಗ, ಗನೋರಿಯಾ" (ಕಸ್ತೂಕೋ. ೫೮೧). [←ಮರಾ. ಪರಮಾ./ಸಂ.ಪ್ರಮೇಹ]

ಪರಮಾಂಡಳಿಕ(ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮಂಡಳಿಕ ; ಅನ್ಯಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಆಳುವವನು : ಪರಮಾಂಡಳಿಕರ್ ಭಯದಿಂ ಕರಂಗಳಂ ಮುಗಿದು ಕಪ್ಪಮಂ ತಂದೀವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೩೪). [ಪರ$_3$+ಮಾಂಡಳಿಕ(=ಮಾಂಡಲಿಕ)]

ಪರಮಾಕೃತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪ : ನಾಕಿಗಳಿಂದ್ರಾದ್ಯರ್ ಪರಮಾಕೃತಿ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದೆನಲ್ ನಿನ್ನವತಾರಾಕೃತಿಯನರ್ಚಿಪರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೭). [ಪರಮ + ಆಕೃತಿ]

ಪರಮಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅರಿ ವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಪರಮಾಗಮಕೋವಿದನಪ್ಪುದು ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೊಳ್ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯) ; ಅರಿದಿದು ಬಾಳ ಬಟ್ಟೆ ಪರಮಾಗಮಮಲ್ಲದೆ ಜಾರ ಚೋರ ವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಸ ವಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಱಿಕೆಯ್ತ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಅನಂಪು. ೧-೩೬). ೨. [ಜೈನ] ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ ; ಜಿನಾಗಮ : ಉದಾತ್ತವೃತ್ತಿ ಪರ ಮಾಗಮಭಾವನೆ ವೃದ್ಧಸೇವೆ ಯಾನಂ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಪ್ರಣತಿಯೆಂಬಿವ ನಾಗಳುಮೊಂದೆ ಕೀಲೆ ದಲ್ ಜಂತ್ರದ ಪಾಪೆಯಂತೊಡನೊಡರ್ಚುವ ನಿಂದ್ರನುಮಾ ಪ್ರತೀಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೦) ; ಪರಮಾಗಮ ದಿಂದಲ್ಲದೆ ಪರತ್ರೆಯುಂ ಪಡೆವುಪಾಯಮಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೫೬) ; ಪರಮಾಗಮಮೆಲ್ಲಮನುಚ್ಚರಿಸುವನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದೊಳೆಂಬಚ್ಚರಿ ವೆತ್ತ ವಾಗ್ಬಳಂ ಬಂಧುರಮಾದುದು ದುರಿತಬಳತಮೋದಿನಕರನೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೩೫). [ಪರಮ + ಆಗಮ]

ಪರಮಾಚಾರ್ಯ(ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು; ಪ್ರಾಚಾರ್ಯ: ಆ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಜಿನನ ಮಹಾಚರಿತಪಯೋಧಿಪಾರಯಾನಕ್ಕಾನಾಲೋ ಚಿಸಿದೆಂ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಪರಮಾಚಾರ್ಯಶ್ರೌತಸೇತುಬಲದಿಂದೀಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೬೭). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಮಹಾಪಂಡಿತ : ಅರಿದಾದಂ ಕನ್ನಡದೊಳ್ತಿರಿಕೊಱೆಗೊಂಡೞಿಯೆ ಪೇೞ್ವನೆಂಬುದಿದಾರ್ಗಂ ಪರಮಾಚಾರ್ಯರವೊಲ್ಸಯ್ತಿರಲಱಿಯರ್ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ನಾಡವರೋಜರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೨). [ಪರಮ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಪರಮಾಣು(ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾದ ವಸ್ತು; ಅಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಣು : ಕರಿಗಂ ಪರಮಾಣುಗಮಂತರಮಾವುದೊ ನಿಮಗಮಸುರ ವೈರಿಗಮೇನಂತರಮಂತೆ ನಿಮ್ಮೊಳಗ್ಗದ ಪರಶುಧರಂ ಪೊಣರ್ದು ತಾನ ದಂದೇನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭) ; ಪರಮಾಣುಪ್ರಾಯಂ ಗುಣಮಿರೆ ಮೆಚ್ಚುವ ಸುಜನರಿಂದೆ ದುರ್ಜನರೆಮಗಿಂ ಗುರುಗಳ್ ದೋಷಲವಮುಮಿರೆ ಪರಿಹರಿಪಂತೂಱಿ ತೋಱಿ ನುಡಿವುದಱಿಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೮೧). ೨. ಕೊಂಚ; ಅತ್ಯಲ್ಪ : ಹೇಳುವರೆ ಪರಮಾಣು ಗುಣವಾಬಾಲ ವೃದ್ಧರೊಳಿಲ್ಲ ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರು ಮಾಡ್ರದವರೆಲೆ ಶಲ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೦). ೩. [ಜೈನ] ''ಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯದ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುವೆನ್ನುವರು'' (ಜೈನಪ. ೩೦೭) : ಅಂತು ಪರಮಾತಿಶಯರೂಪರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶಗುಣವತ್ಪರಮಾಣುಪರಿವೃತ ಮೂರ್ತಿಯಪ್ಪ ಪರಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣಯೌವನಶ್ರೀಯುಂ ನಾಭಿರಾಜಂ ನೋಡಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬ವ) ; ಅಂತುಪವಾಸಕೃಶೀಕೃತಾಂಗರಾಗಿ ಶರೀರ ಕರ್ಮಪರಮಾಣುಗಳನೊಡನೊಡನೆ ತವಿಸಿ . . . ಉತ್ತರಾಶಾಭಿಮುಖ ರಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೧ವ) ; ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಗುಣಗಳು ತಮ್ಮ ಪರ್ಯಾಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಇರುವುವು

(ಜೈನಧ. ೫೭). ೪. [ವಿಜ್ಞಾ] ವಿಭಜನೆ ಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಮಾಣದ ಕಣಾಂಶ ; ಮೂಲವಸ್ತುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ ; ℙ 'Atom' ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೆಲವರು 'ಅಣು' ಎಂದೂ ಕೆಲವರು 'ಪರಮಾಣು' ಎಂದೂ ಭಾಷಾಂತರಿಸುತ್ತಾರೆ: ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಪರಮಾವಧಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಂಥ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಕಣಗಳಿಗೆ ಪರಮಾಣುಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು(ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೩); ಆವ್ಲ ಜನಕದ ಒಂದು ಪರಮಾಣು ಮತ್ತೊಂದು ಪರಮಾಣುವಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಜೀಪಾತ್ಮ. ೧೦೩); ಪರಮಾಣುವೆಂದರೆ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಿಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಹೊಂದದೆ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣ ಮೂಲವಸ್ತುಭಾಗವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭೌತವಿ. ೨೮೧). [ಸಂ.]

ಪರಮಾಣುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಘಟಕಗಳು ಚಲಿಸುವ ಹಾದಿ ; ಆಕಾಶ : ಜಡಿದುಯ್ದನಾ ಖಚರನಿರ್ವರುಮಂ ಪರಮಾಣುಮಾರ್ಗದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೩). [ಪರಮಾಣು+ಮಾರ್ಗ]

ಪರಮಾತುಮ (ನಾ). = ಪರಮಾತ್ಮ ೧ : ಆತುಮ ತುಂಬಿ ತುಂಬಿ ನೋಡಾ ಪರಮಾತುಮ ತುಂಬಿ ತುಂಬಿ ನೋಡಾ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೆಜಗಿ ನಿಬ್ಬೆಱಗಾಯಿತ್ತು ತುಂಬಿ ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೬೯-೩೦೬) ; ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನನಾತ್ಮರಿಗೆ ನಿಜಸತ್ಯವನು ಸತ್ಯಂಗಳಿಗೆ ಮತಿ ವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಿಸಲಱವುದೈ ಪರಮಾತುಮನನು (ಸಿಭಾಗ. ೯-೩-೨೫).
[ಪರಮ + ಆತುಮ]

ಪರಮಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಯಂತಿಕವಾದ ಚೈತನ್ಯ ; ದೇವರು ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ನೆಗಟ್ದ ಮಹಾತ್ಮಂ ನರಸಿಂಹನಜಱವಿನೊಳ್ ಪರಮಾತ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೧) ; ಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು ರತ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಣಗಾಟವನಾಡಿಹರು (ಬಸವ. ೯೦೫) ; ಪರಮಾತ್ಮ ಪರಮೇಶ್ವರ . . . ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪ ಚಿತ್ತ್ಯಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೫) ; ನಿಜನಿರ್ಮಳವೆನಿಪ ಪರಮಾತ್ಮ ಚಿನುಮಯರೂಪ ತಾನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೬೭) ; ಪವಡಿಸು ಪರಮಾತ್ಮನೆ ನೀನು ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ಭಕ್ತರ ನಿಧಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೧ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. [ಜೈನ] ಜಿನೇಶ್ವರ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಪರಮಾತ್ಮಂ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮಂ ಜಿನಪತಿ ಪರಮಸ್ವಾಮಿ ಸದ್ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಂ ಗುರುವಂದ್ಯಂ ವರ್ಧಮಾನವ್ರತಿಪತಿ ಸುಕುಮಾರಂ ಕಥಾನಾಯಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೦) ; ಏದೊರೆಯನಾತ್ಮನೆಂದೊಡನಾದಿಯನಂತಂ ನಿರತ್ಯಯಂ ಚಿನ್ಮಯ ನಿಃಪ್ರಾದೇಶಿಕನೆಂದಾತನುಪಾದೇಯಂ ಮುಕ್ತಿಮುಕ್ತನುಂ ಪರಮಾತ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೬) ; ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಹನ್, ಜಿನೇಶ್ವರ, ತೀರ್ಥಂಕರ, ಪರಮೇಷ್ಠಿ, ವೀತರಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). ೩. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಸಿದ್ಧ ; ℙ "ಕೇವಲಜ್ಞಾನದಿಂದ ಲೋಕಾಲೋಕಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು ಮತ್ತು ಆತ್ಮಾನುಭವದಿಂದುಂಟಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಸುಖದಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತನಾದವನು" (ಜೈನಕೋ.೧೫೯): ಯೋಗವರ್ತನಮೊಂದುಂ ತಮಗೆಂದುಮಿಲ್ಲೆನಿಸಿಯುಂ ಸಿದ್ಧರ್ಕಳೆಂದೆಂಬ ಪೆಂಪಿನಮೂರ್ತರ್ ಪರಮಾತ್ಮರುದ್ಧರಿಸುಗೆಮ್ಮಂ ಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨) ; ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಆತ್ಮನು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೆರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಿಂದ ಕೇವಲಿಯೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಇವನಿಗೇ "ಪರಮಾತ್ಮಾ" ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಸಲ್ಲುವುದು (ಜೈನಪ. ೨೮೭). ೪. [ದ್ವೈತ] ಜೀವಾತ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಆತ್ಮ ; ಇಪ್ಪತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾತ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜೀವಾತ್ಮ . . . ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೭೫) ; ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವರು ಸಹಜವಾಗಿ ಭಿನ್ನರಾಗಿರುವರು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೭). [ಸಂ. ಪರಮಾತ್ಮನ್]

ಪರಮಾದರ (ನಾ). ಬಹಳವಾದ ಆಸಕ್ತಿ : "ಅತೀವತ್ವರಿತಂ ವಿಭೂತಿ ಪರಮಾದರಮೆಂಬಿವು ಸಂಭ್ರಮಾಭಿಧಾಯಕಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೨-೮೫) ; ಸಹಸ್ರಪುಸ್ತಕಪ್ರಸರಮನತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಪರಮಾದರದಿಂ ಬರೆಯಲ್ಕೆವೇಟ್ದ ಪೆಂಪಸದಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಪ೦. ೧-೨) ; ಮಲಗಿ ಪರಮಾದರದಿ ಪಾಡಲು ಕುಳಿತು ಕೇಳುವ . . . ನಲಿದರೆ ವಲಿವೆ ನಿಮಗೆಂಬಾ ಸುಲಭನೋ ಹರಿ (ಹಸಾರ. ೨-೫). [ಪರಮ + ಆದರ]

ಪರಮಾದೇಶ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ) ಪರಮಾವಧಿಯಾದ ಅಪ್ಪಣೆ,—ಆಜ್ಞೆ : ಉಚ್ಚತಮನ್ಯಾಯಾಲಯದವರು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿರಬಹುದಾದಂತೆ, ೧ ಬಂದೀಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಣ, ೨ ಪರಮಾದೇಶ . . . ಉತ್ಪ್ರೇಷಣಸ್ವಭಾವದ ನಿರೂಪಲೇಖವೂ ಸೇರಿಯಾವ ನಿರ್ದೇಶವನ್ನಾಗಲಿ, ಆದೇಶವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿರೂಪಲೇಖವನ್ನಾಗಲಿ ಸಾದರುಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗಿ ಇರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾಸ. ೧೯).
[ಪರಮ+ಆದೇಶ]

ಪರಮಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಹಕ್ಕು; ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ : ಅವನ ಸರ್ವೋದ್ಯಮ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಹಿಂಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾಧಿಕಾರ ಸಂಪಾದನೆಯ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ ನೆಲಸಿದ್ದುದಾಗಿ ನೆಕ್ಲದೋವನಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೩೬).
[ಪರಮ + ಅಧಿಕಾರ]

ಪರಮಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ ; ಮಹಾನಂದ : ಆನಂದನಾಟಕಂ ಪರಮಾನಂದಮನಂದು ಮಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೪) ; ಪರಮಾನಂದರಸದೊಳವರ್ ತಮ್ಮೊಳೋರೊರ್ಬರೊಂದೊಂದು ಮಾತಂ ತಮ್ಮ ಮನಕ್ಕೆ ತೋಱದಂತೆ ನುಡಿಯುತ್ತಿರಲ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨ ವ) ; ಪರಮಾನಂದವಾಗಲು ನಳಿನನಾಭನು ಸೇನೆಸಹಿತಾ ಪುಷ್ಪಕವನಿಳಿದು ಸೆಳೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದನು ಭರತನ (ತೊರಾಂ. ೪೪-೪೫) ; ಕುಂದದ ಸುಕೃತಂ ಪರಮಾನಂದಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಕೀರ್ತಿವಿಜ್ಞಾನಂಗಳ್ ಮಂದತರನಾಟ್ಯಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದಿದವಂಗಲ್ಲದಜ್ಞನೊಳ್ ಸಮನಿಪವೇ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೨೪) ; ವಿಜಯೋತ್ಸವವೂ ಕುಮಾರಜನ್ಮೋತ್ಸವವೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಆದ ಪರಮಾನಂದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು . . . ಪತ್ರಿಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಸಪತಿ. VII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಪರಮಾವಧಿಯಾದ ಸಂತೋಷ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಆನಂದ ; ಮೋಕ್ಷ : ವೇದನಾತೀತ ತುರ್ಯ ಪರಮಾನಂದನಿರವಯಂ . . . ಬೆಳಗಿನೊಳಗಣ ಮಹಾಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯ (ಬಸವ. ೯೫೫); ಸಕಲರಾಗಾದಿ ಕ್ಲೇಶಾವರಣವೂ ಜ್ಞೇಯಾವರಣವೂ ಹೋಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಬಂದು . . . ಬುದ್ಧಪದವಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪರಮಪದ. ಇದೇ ಪರಮಾನಂದ (ಹಿಂದಸಾ. ೪೧). ೩. ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ; ದೇವರು : ತುರೀಯಪರಮಾನಂದನು ನಿರವಯಸೂರ್ಯಕೋಟಿ ಪ್ರಭೆಯ ಬೆಳಗಿನ ಸಹಸ್ರಕಿರಣದ ಅಗ್ರಪಟಲದ ಬೆಳಗು ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠರೀತಿಯ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿ ಬಱಕೆ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂದಮಳಾರ್ಚನೆಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಸಿ ಪರಮಾನಂದಂ ಕಡೆಯ ಜಿನೇಶ್ವರಮಂದಿರದೊಳು ಕಂಡನೊರ್ವನಂಬರಚರನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೪). [ಪರಮ + ಆನಂದ]

ಪರಮಾನು 'ಫರ್ಮಾನು' ನೋ.

ಪರಮಾನುಗ್ರಹ(ನಾ). ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೃಪೆ; ಅತಿಶಯವಾದ ಕರುಣೆ : ಸಾರವಸ್ತುಗಳನೋಲಗಿಸಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪರಮಾನು

ಗ್ರಹಾಮೃತಮನಾಸ್ವಾದಿಸಿ ಪೋಗೆ ಪಟ್ಟಂಡಭೂವಲ್ಲಭನಂ ಹಿಮವತ್ತಟಂಬಿಡಿದು ಮೂಡ ಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೮ ವ).

[ಪರಮ + ಅನುಗ್ರಹ]

ಪರಮಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರ,—ಭೋಜನ. ೨. (ಅಕ್ಕಿ, ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಪದಾರ್ಥ : "ಕ್ಷೈರೇಯಂ, ಪಾಯಸಂ, ಪರಮಾನ್ನಂ—ಈ ೩ ತಂಯ್ಯಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೫); ಪರಮಾನ್ನ ಮೋಗರಂ ಸುರುಚಿರ ನಾನಾಭಕ್ಷ್ಯಮುಖ್ಯಭೋಜನವಸ್ತೂತ್ಕರಮುಂ ಕುಡುವುದು ತಡೆಯದೆ ಕರಮಂ ನೀಡಿದೊಡೆ ಭೋಜನಾಂಗಮಹೀಜಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೮೭); ಕೆಲಕೆ ತಾಳೆಯ ತಳಿರವೊಟ್ಟಲು ಕಲರವಂಗೈವಂತೆ ಪರಮಾನ್ನವನು ಭುಜಿಸಿದರು (ಕೌಶಂ. ೨-೬೩); ವಿಸುಪ ಕಾಂಚನ ಪಾತ್ರೆಯಲಿ ಪೂರಿಸಿದ ಪರಮಾನ್ನವನು . . . ಕರಯುಗದಿಸರುಹದಿನೊಲಿದಿತ್ತುದಾ ನಿಜಮೂರ್ತಿ ದಶರಥಗೆ (ತೊರಂ. ೧-೭-೫೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾಯಸ : ದಧ್ಯಾನ್ನ ಗೂಡಾನ್ನ ಪರಮಾನ್ನ ಪಾಯಸಂ ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯಂ . . . ಫಲಾವಳಿಯ ಮುಖ್ಯಭೋಜನದ್ರವ್ಯವಾ ತರುಣಿಯರು ಪೊಸವಿಂಸುನಿಪರಿವಾಣದೊಳು ತೀವಿಯಿರದೆ ತಂದೀಯಲು (ನಸಮೋ. ೧೯-೨೯). [ಪರಮ + ಅನ್ನ$_3$]

ಪರಮಾಯಿಷಿ 'ಫರಮಾಷಿ' ನೋ.

ಪರಮಾಯು (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ; ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜೀವಿತದ ಅವಧಿ : ಗ್ರಹಮೇಟುಂ ಜನನೋದಯು ಗೃಹಮುಂ ಬಲಯುಕ್ತಮೆನೆ ಪರಸ್ಪರಪೀಡಾರಹಿತಂ ಸ್ವಗೃಹಸ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಮೆನೆ ಪರಮಾಯುವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ ಕುಡುಗುಂ(ಜಾತತಿ. ೮-೯); ಯುಗ ಹದಿನೆಂಟುಸಹಸ್ರ ಕೂಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪರಮಾಯು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫-೧೮); ಆ ವರುಷಶತವೆಂಬುದೀ ಸುರಪತಿಗೆ ಪರಮಾಯುವು (ಹಚಕಾ. ೨-೨೫); ಪಾಪಿಗೆ ಪರಮಾಯು, ಲೋಭಿಗೆ ಚಿರಾಯು (ಗಾದೆ). ೨. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಪ್ರಮಾಣ; ಜೀವಿತಾವಧಿ: ಪರಮಾಯು ಮೂಱು ದಿವಸಂ ಚರಿತಂ ಚರಿತಾರ್ಥನಾ [ಗು ನೀ]ನೆಂಬವೊಲಾ ಪುರದೊಳಗೆ ಮೂಱುಜಾವಂ ಪರಿವಡಿಸಿತ್ತೊತು ತನಗೆ ಪೇಟ್ದಂತಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ಪೂರ್ವಕೋಟಿಯಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಜೀವಿತದ ಕಾಲ,—ಆಯುಸ್ಸು : ತೊಲಗದು ಪುಬ್ಬಕೋಟಿ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆವರಂ ಪರಮಾಯು . . . ಪಂಚಧನುಶ್ಶತಂ ಪವಣ್ ನೆಲೆ ನರಗೆಂದೊಡಿನ್ನಿವಿರೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾನಱಯೆಂ ವಿದೇಹಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೨); ಧರೆಯಂ ಪಾಲಿಸಿ ಪದ್ಮೋದರನೆಣ್ಬತ್ತೊಂದುಲಕ್ಕಬರಿಸಂ ಬಟ್ದಾ ಪರಮಾಯುವ ತೌಕಲೊಳರ್ಧರಾತ್ರದೊಳ್ ಕಟಿದು ಸಪ್ತಮಾವನಿಗಿಱದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೧); ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಸತ್ತನಲ್ಲದಾತಂಗೆ ಪರಮಾಯು ನೆಱೆಯೆ ಸತ್ತನಲ್ಲೆಂಬುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೬೨ ವ). [ಪರಮ + ಆಯು$_2$]

ಪರಮಾಯುಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಪರಮಾವಧಿ : ಪರಮಾಯುಷ್ಯಮುದಯ್ದುರುಳ್ವಿರಸು ನೂಱುಪತ್ತುವರ್ಷಂ ನರದ್ವಿರದೌಘಕ್ಕೆ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೦೫). ೨. = ಪರಮಾಯು ೧ : ಪರಮಶಿವಲಿಂಗದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದೆ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯ ಪರಮಾಯುಷ್ಯ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯೆಂಗಳು . . . ದೊರೆಕೊಂಬುವು ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೨೬-೨). ೩. = ಪರಮಾಯು ೩ : ಕೊಲೆಯಿಂ ಕರಮಱಯೆಯುಂ ನೊಂದು ಪ್ರಾಣಮನೆಂತಾನುಂ ಪರಮಾಯುಷ್ಯಂಬರಂ ನಿಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೮ ವ). [ಪರಮ + ಆಯುಷ್ಯ]

ಪರಮಾರಾಧ್ಯ (ನಾ). ಪರಮಪೂಜ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರಮಾರಾಧ್ಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಪುರಾಣದ ದಿವಾಕರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಸರ್ವನಮಸ್ಯದಗ್ರಹಾರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೪-೯ ; 1100) ; ಪರಮಾರಾಧ್ಯ ಜಗತ್ರಯಾಧಿಪತಿಯ್ಯೆ ನೀಂ (ಅನಂಪು. ೬-೫೭). [ಪರಮ + ಆರಾಧ್ಯ]

ಪರಮಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದುದು : ಪರಮಾರ್ಥಮಪ್ಪುದಂ ಮಚ್ಚರಿಸದೆ ಕೋಪಿಸದೆ . . . ಒಂದೆ ಮನದಿಂ ನಿರುತಂ ಕೇಳ್ವವನೆ ಧರ್ಮದೊಳಗಂ ತಿಳಿಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೮೧). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ನಿಜ; ಸತ್ಯ : ಭೂನುತನೆಬ್ಬಿತ್ತರ್ಮೆಂಬಿದುಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೦); ಮಡದಿ ಮಾಡಿದ ಪಾತಕವು ಪತಿಗೊಡಲಹುದು ಪರಮಾರ್ಥವಿದು ಪರಿವಿಡಿಯನಱಯದೆ ಕೆಡುವುದೀ ಜಗ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೯). ೩. ಮೋಕ್ಷತತ್ವ ; ಪರತತ್ವ : ಪ್ರಭುಗಳ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿತು; ಪರಮಾರ್ಥವಿಚಾರಶಕ್ತಿ ಉದಯಿಸಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೧೩). ೪. ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಉದ್ದೇಶ,—ಗುರಿ : ಒಲುಮೆಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಪರಮಾರ್ಥವಿನ್ನಿಲ್ಲ ನರರ ಬದುಕಿನಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೬-೧೭೯೧). ೫. (ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ) ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಮೋಕ್ಷ : ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿ ಕನ್ನಡಿಯ ತೋಱುವಂತೆ ಇರುಳುಹಗಲಿನ ನಿದ್ರೆ ಸಾಲದೆ ಬೆರಳನೆಣಿಸಿ ಪರಮಾರ್ಥವ ಹಡೆದರೆ ಚೋದ್ಯವಲ್ಲವೆ(ಬಸವ. ೫೮೨); ವಿಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ತಿಗಾಗಲಿ ಮಾನವನ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಪರಮಾರ್ಥವೊಂದಿದೆಯೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಯಾಂತ್ರಿಕವಾದದಿಂದ ವಿವರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿತು (ಋಶ್ವಾರ. ೩೦ ಪೀಠಿಕೆ). ೬. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ; ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪ : ನಾಕಿಗಳಿಂದ್ರಾದ್ಯರ್ ಪರಮಾಕೃತಿ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದೆನಲ್ ನಿನ್ನವತಾರಾಕೃತಿಯನರ್ಚಿಪರ್ ಮಹಿಮಾಕರ ಪರಮಾರ್ಥವಾರ್ಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ನಿನ್ನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೭). ೭. ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವಂಥದು : ಪರಮಾರ್ಥಂ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಂ . . . ಒಪ್ಪಿತ್ತು ಶ್ರೈಲಂ ವರಕೂಟಂ ಶೃಂಗಮಾಟಂ ಮೃಗಧರಧರಜೂಟಂ ಕರಂ ಹೇಮಕೂಟಂ (೧೦ಕ. ೫-೨೧).

[ಪರಮ + ಅರ್ಥ]

ಪರಮಾರ್ಥಂ (ಅ). ನಿಜವಾಗಿ; ಸತ್ಯವಾಗಿ: ಶ್ರೀರೂಪಲೀಲಾಧನವಿಭವಮಹಾರಾಶಿಗಳ್ನಿಲ್ಲವಾರ್ಗ್ಗಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ ಮೆಚ್ಚೆನಾನೀ ಧರಣಿಯುಳೀರವಾನೆನ್ದು ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದುರುಸತ್ವನ್ನಿಸೇನಪ್ರವರಮುನಿವರನ್ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದಾನ್ (ಎಕ. II, ೮೮-೩ ; ಸು.700); ಪಾರ್ಥಿವಗುಣಯುತಮಾಗಿಯುಮರ್ಥಿತಫಲದಾಯಿಯಾಗಿಯುಂ ನಿನ್ನೊಳ್ತಾಂ ವ್ಯರ್ಥತೆಯಂ ಪಡೆಗುಂ ಪರಮಾರ್ಥವಚೇತನತೆಯಿಂದೆ ಕಲ್ಪಕುಜಾತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೪); ಈ ಲೋಕದೊಳೀತನೆ ಪರಮಾರ್ಥಂ ಸುಖಿಯೆಂದೊಸೆದರಸನವಂತಿಸುಕುಮಾರನೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೧೨); ಪರಮಾರ್ಥಂ ನಿಜಜನಕರ್ ಪರಸಿದ ಪರಕೆಗಳು ಬಯ್ದ ಬಯ್ಗುಳ್ ಮಕ್ಕಳ್ಗಿರದೆಯ್ದುಗುಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೮೭);ದೇವ ಭವದೀಯ ಸುತರಂ . . . ಸಮಸ್ತನೃಪವಿದ್ಯಾವರರಪ್ಪಂತು ಮಾಡುವೆಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮-೧೪). [ಸಂ.]

ಪರಮಾರ್ಥಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿಸು : ವಿಸ್ತರರೂಪದೊಳ್ ಸಂಸಾರ ತದ್ಧೇತುಬಂಧ ತನ್ನಿಮಿತ್ತ ಮೋಕ್ಷ ತತ್ಕಾರಣಪ್ರಪಂಚಮುಂ ದಿವ್ಯಚಿತ್ತದೊಳ್ ಪರಮಾರ್ಥಂಗೆಯ್ದು ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕಲ್ಯಾಣಾಭಿಮುಖನಾಗಿರ್ದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಬಗೆಯನಱದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೧ ವ). [ಪರಮಾರ್ಥ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಮಾರ್ಥಂಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಗಳಿಸು ; ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸು : ಶ್ರೀರೇವಮ್ಮನ ಅಣ್ಣನ್‌ಕ್ತಿಗನ್ ನೆರದರೆಲ್ಲರಳದೊಳೆ ತಾವಿಪ್ಪಟ್ದು ಪರಮಾರ್ಥಮ್ಪಡೆದ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೨-೨೫ ; ?).

[ಪರಮಾರ್ಥ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಮಾರ್ಥತೆ (ನಾ). ಪರತತ್ವದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಚಿಂತನೆ ; ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆ : ಪರಮಾರ್ಥತೆ ಹಿತಮಹಿತಮಪರಮಾರ್ಥತೆಯೆನ್ನ ದಾತ್ಮಜನಕಜ್ಞಾನಸ್ಥಿರತೆಯೊಡನೊಡನೆ . . . ಮುಂಡಕೌಶಿಕನಱಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೬). [ಸಂ. ಪರಮಾರ್ಥತಾ]

ಪರಮಾರ್ಥವಾದ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ವಾದ ಮತ್ತಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಷೇಧವಾದ : ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲ ಪರಿ ಶ್ರಮ ಪಟ್ಟವರು ಮೂರನೆಯ ಸೋಪಾನವೆಂಬ ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥಾ ಸದೃಶವಾದ ಪರಮಾರ್ಥಾವಸ್ಥೆಗೆ, ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗುವರು. ಇದೇ ಪ್ರತಿಷೇಧವಾದ, ಪರಮಾರ್ಥವಾದ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೧).
[ಪರಮಾರ್ಥ + ವಾದ$_2$]

ಪರಮಾರ್ಥವಾದಿ (ನಾ). ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವವನು : ಅರಸಿ ಕೇಳೀ ಹೊನ್ನ ಸರಸಸಾಹಿತ್ಯದ ವರದೇವತೆ ತಾನೆಂದು ಪರಮಾರ್ಥವಾದಿಯುಳಸಿಂಗರಾರ್ಯನು ಪರಿಪರಿಯೊಳು ಬಣ್ಣಿಪನು (ಹವಿಬ. ೧-೨೩). [ಸಂ. ಪರಮಾರ್ಥವಾದಿನ್]

ಪರಮಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಬಯಸುವವನು : ಪರ ಮಾರ್ಥಿಯಾದಡೆ ಪರಮನ ಸಂಚವನಱಿಯಬೇಕು (ಸಕಪ. I, ೪೦-೪೨).
[ಸಂ. ಪರಮಾರ್ಥಿನ್]

ಪರಮಾವಧಿ (ಗು). ೧. ಅತಿಹೆಚ್ಚಿನ ; ಅತ್ಯಂತವಾದ ; ಪರಾ ಕಾಷ್ಠೆಯ : ಆನುವಂಶೀಯ ಗುಣಗಳು ಮಕ್ಕಳು ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಪರಮಾವಧಿ ಮಟ್ಟವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೯೧); ಇದರಿಂದ, ಹುಲ್ಲಿನ ಪರಮಾವಧಿ ಪ್ರಯೋಜನವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೧೦೪). (ನಾ). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯ ಮಿತಿ,—ಎಲ್ಲೆ; ಚರಮ ಸೀಮೆ : ಸಹನಶೀಲತೆಯ ಪರಮಾವಧಿಯದು (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೧೧೬) ; ಅದು ಸುಖದ ಪರಮಾವಧಿ. ನಾನು ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ (ಮಲೆನಾ. ೧೬೪); ಶಕುಂತಲೆಯ ದುರ್ದೈವದ ಪರಮಾವಧಿಯನ್ನು ಕಾಣಲು ನಾವು ಐದ ನೆಯ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೧). ೩. ಅತಿಹೆಚ್ಚು ; ವಿಪರೀತ : ಚೀನಾದೇಶದ ಜನರಿಗಂತೂ ಅಫು ತಿನ್ನುವ ವ್ಯಸನವೂ ಸೇದುವ ವ್ಯಸನವೂ ಪರಮಾವಧಿಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೦). ೪. [ಜೈನ] ಅವಧಿಜ್ಞಾನದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾವಧಿಯಿಂ ಭವಮನಱಿದು ಯತಿಪತಿ ನುಡಿದಂ (ಆಪು. ೩-೩೬). ☞ "ಅವಧಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ದೇಶಾವಧಿ, ಪರಮಾವಧಿ, ಸರ್ವಾವಧಿ ಎಂದು ಮೂರು ಭೇದಗಳಿವೆ. ಪರಮಾವಧಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾವಧಿ ಜ್ಞಾನಗಳು ಚರಮಶರೀರಿಯಾದ ಅಥವಾ ತದ್ಭವಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ ಯಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೊರಕುತ್ತವೆ" (ಆಪು. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ) ; ಸಂಯಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯುಮಂ ಪರಮಾವಧಿಯುಮಂ ಪಡೆದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೫). [ಪರಮ + ಅವಧಿ]

ಪರಮಾಶಿ 'ಫರಮಾಯಿಷಿ' ನೋ.

ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹರಕೆ : ಪರಮಾಶೀ ರ್ವಾದದಿಂ ಪರಸಿ ಮಗನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೧) ; ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದನಾದಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಪರಮೋತ್ಸಾಹಮಾಂಗಲ್ಯತೂರ್ಯೋತ್ಕರನಾದಂ ಪೊಣ್ಮಿ ರಾರಾಜಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೧೮). [ಪರಮ + ಆಶೀರ್ವಾದ]

ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದನ (ನಾ). = ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದ : ಕರಕಮಳ ಮುಕುಳಯುತ ಕುನ್ತಳನಾಡ ಕುನ್ತಳನಾಥನಂ ಪರಮಾಶೀರ್ವ್ವಾದನ ಗಳಿಂದಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ್ದ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೩೮ ; 1072).
[< ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದ]

ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಅಚ್ಚರಿ ; ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯ : ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಪರ್ಯಾಕುಲಿತಶಿರಃಕಂಪಂಬೆರಸು ಸುರಪತಿ ಕೆಯ್ಮುಗಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೫ ಪ). [ಪರಮ + ಆಶ್ಚರ್ಯ]

ಪರಮಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೆಲೆ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರ ಮಾಶ್ರಯವೇ ತಾನಾಗಿ ಶತಪತ್ರಕಮಳಕರ್ಣಿಕಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧ ನಾಗಿರ್ಪ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೮೧೬).
[ಪರಮ + ಆಶ್ರಯ]

ಪರಮುಖ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದವನು ; ಮುಮುಕ್ಷು : ಶಂಕಿಪರೆ ಪರಮುಖರು ಶಂಬರಸುರೇಂದ್ರನೊಲಿದಂ ಕರುಣದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು ತಾಯೆಯೆನಲು (ನಪಮೋ. ೧೨-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಮುಖಜಾಣ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ಚತುರ ; ಇಂಗಿತಜ್ಞ : ಪರ ಮುಖಜಾಣನೆ ಸ್ವಾಮಿ ನೀನಱಿಯದ ಸುರುಚಿರಕಲೆಗಳೇನುಂಟೆ (ಭರತ. ೪೮-೬೪). [ಪರ$_3$ + ಮುಖ + ಜಾಣ]

ಪರಮೆ$_1$ 'ಪಱಮೆ' ನೋ.

ಪರಮೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ದೇವತೆ ; ಶಿವೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಪರಮೆಯಾಡಿದ ನುಡಿಯ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸಲಿಸುವ . ಮುಂದಣುತ್ಸವ ವಱಿತು ವಾಗ್ದೇವಿಯೊಳು ಪಾರ್ಥನ ಗೆಲವನೆಣಿಸುತಿರೆ ಹರ ಹರಿಯ ಪೊಗಳಿ ದನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೨-೫). ೨. [ಛಂದ] ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಧ್ಯಾಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ಸುರರ ನೆರವಿ ನೆರೆಯೆ ಪರಮೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೦). [ಸಂ. ಪರಮಾ]

ಪರಮೆಮೊರೆ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ ; ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ: ಪೊಸಗಂಪು ಪರಮೆಮೊರೆಯಿಂ ಬಳಗೆ ಕರೆಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೪-೨೭)
[ಪರಮೆ$_1$ (< ಪಱಮೆ) + ಮೊರೆ$_3$]

ಪರಮೇಶ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಡೆಯ,—ಸ್ವಾಮಿ : ಪರ ಮೇಶಂ ಜೀವಿತೇಶಂ ತಮಗೆ ದಿಟದಿನೆಂದುರ್ವೆ ಕಾಂತಾಜನಂ ಮತ್ತರುಹಂ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹನೆಂದೊಲ್ದೞಗೆ ಧರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೫೬). ೨. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ಪರಮೇಶ ಭಕ್ತಜನಶಂಕರ ಶಂಕರ ನಿನ್ನ ಮಾತನಾಂ ಮನ್ನಿ ಸಿದೆಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೬೭) ; ಸುಮತಿಗಳು ಪರಮೇಶನೆಂದರೆ ರಮಣದಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದಡೆ ವಿಮಳತ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದಡೆ ಹರನ ನಾಮವಿವು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೯). ೩. ವಿಷ್ಣು ೪. ಇಂದ್ರ. ೫. ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಪುರು ಪರಮೇಶನ ಹಿರಿಯ ಕುಮಾರನು ನರಲೋಕಕೊಬ್ಬನೆ ರಾಯ (ಭರತ. ೧-೨೦). ೬. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ ; ಜಿನ : ಪರಮೇಶಂ ಮಧ್ಯದ ಮಂದರದಂತಿರೆ ಸಮವಸರಣವಳಯಂ ವಿಳಸದ್ಗಂಸಿಂಧುನದೀಪುರಭಾಸುರ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೩).
[ಪರಮ + ಈಶ]

ಪರಮೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಬಹಳಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: 'ಕವಿಪರಮೇಶ್ವರ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸಾಮ್ರಾಟ : ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರ ಪುತ್ರಂ ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಬಂದಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೯) ; ಅ ಪುಣ್ಯಾಂಕುರಪಾಕಪ್ರರೋಹಾಯಮಾಣನುಮಪ್ಪ ಪರಮೇಶ್ವರಂಗೆ ಬಗೆ ಗೊಂಡರಸಿಯರವರಿರ್ವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೦) ; ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭಮಹಾ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ . . . ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವರು ಕಲ್ಯಾಣ ಪುರದ ನೆಲವೀಡಿ × × × ಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಕೊಪ್ಪಾಶಾ. ೧೧-೯ ; ?). ೩. ಪರಶಿವ; ಈಶ್ವರ: "ಈಶಾನಃ, ಶಶಿಶೇಖರಃ . . . ಪರಮೇಶ್ವರಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ — ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೧) ಪಾರ್ವತಿ ಘನವೆಂಬೆನೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯಾದಳು (ಬಸಪ. ೮೬೬);

ಸರಸಿಜಾನನೆ ಹೋಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೇಗುಲಮಂ ಹೊಗಲು (ಬಸವು. ೫೨-೨೬). ೪. ವಿಷ್ಣು. ೫. ಇಂದ್ರ. ೬. ಬ್ರಹ್ಮ. ೭. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ; ಜಿನ: ಅಂತು ಪುರಂದರನಾನಂದನೃತ್ಯಾವಸಾನದೊಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಧರ್ಮಾಮೃತವರ್ಷದಿಂ ಭವ್ಯಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡುವುದಱಿಂ ವೃಷಮೆಂಬುದು ಧರ್ಮಮದಱಿಂದೊಪ್ಪುವುದಱಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೭ ವ); ಪರಮೇಶ್ವರನಂ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುವಂ ನೆಗಟ್ದಜಿತನಾಥನಂ ತನ್ನ ತನೂದರದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದ ಪೆಂಪಚ್ಚರಿಯೆನಿಸಿದುದಾ ಸುರಾಂಗನಾಭ್ಯರ್ಚಿತೆಯಾ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೮); ಪರಮೇಶ್ವರನಂ . . . ಮಣಿಮಯಬಿಷ್ಟರದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಭವ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ . . . ಕಂಡು (ಪರ್ಧಪು. ೧೦-೭೭).

ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿ = ಚಾಲುಕ್ಯರಾಜರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ: ಶ್ರೀಮದ್ಭುವನಯ್ಯ (ನೈಕ)ಮಲ್ಲದೇವಗ್ಗೆ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿ ಮಾಡಿ . . . ದೇಗುಲದ ಬೇಸಕ್ಕಂ ದೇವಪೂಜೆಗಂ . . . ಬಿಟ್ಟ ಬನವಸೆ ನಾಡ ಕಂಪಣಂ (ಇಆ.IV, ೨೦೯-೨೮; 1075). **ಪರಮೇಶ್ವರ ದೀಕ್ಷೆ** = ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವ್ರತ; ಜಿನದೀಕ್ಷೆ: ಗುರುಪದಪದ್ಮಾಂತಿಕದೊಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರದೀಕ್ಷೆಯಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕೊಂಡೀ ಧರೆಯಂ ಪೊಗಟಿಸಿದನಿದೇಂ ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರಸುತರ್ ಪಂಚ್ಛೇದಿಗಳೋ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೯). [ಪರಮ + ಈಶ್ವರ]

ಪರಮೇಶ್ವರಾವತಾರ (ನಾ). ಶಿವನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ: ಪರಮೇಶ್ವರಾವತಾರನೆ ಪರಮಜ್ಞಾನಿಯೆ . . . ದೊರೆಕೊಂಡುದು ನಿನಗೆ ಪಾತಕಂ ಬಾಲವಧಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪).
[ಪರಮೇಶ್ವರ + ಅವತಾರ]

ಪರಮೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಒಡತಿ,—ಸ್ವಾಮಿನಿ: ನೀರದಮಂ ಕುಡುಮಿಂಚು ಪೊರ್ದಿ ಶೋಭಿಸುವವೊಲಾ ಸುರಾಧಿಪನನಾ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಪೊರ್ದಿ ನಾಡೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨೯); ಪರಮೇಶ್ವರಿ ನಿಜಸುತಮುಖನಿರೀಕ್ಷಣದೊಳೊಡನೊಗೆದ[ಗೆ]ಪುಳಕಂಗಳಿನೇಂ ಕರಮೆಸೆದಳೊ (ಅಜಿಪು. ೪-೫); ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣಪರಿಣತಮಿದು ಕಾಳಹಸ್ತಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಕ್ಕುಮೆ ಪರಾಭವಜ್ವಲನಧೂಮ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣೇ (ಗದಾಯು. ೧-೬೭). ೨. ಪಾರ್ವತಿ; ದುರ್ಗೆ: ನೇವುರದ ಕಳಧ್ವಾನಮೊಗೆದು ನಗಮಂ ಜಗಮಂ ಪಂವೇಷ್ಟಿಸೆ ಬರುತಿರ್ದಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಚಂದ್ರಧರನಸೀಕ್ಷಿಪ ಭರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩೦); ರಘುಪುಂಗವನ ನುಡಿಗೇಳ್ದು ಪರಮೇಶ್ವರಿಯಿಂತೆಂದಳ್ (ಅದ್ಭುತ. ೫೩-೧೭). ೩. ಅರುವತ್ತನಾಲ್ಕು ಯೋಗಿನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಬ್ರಾಹ್ಮಿ . . . ದೇವಿ ದಿವ್ಯಯೋಗಿನಿ . . . ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕ್ರೋಧಿನಿ... ಹುಂಕಾರಿಯರೆಂಬ ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಯೋಗಿನಿಯರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೪).
[ಪರಮ + ಈಶ್ವರಿ]

ಪರಮೇಶ್ವರಿನೋಟು 'ಪ್ರಾಮಿಸರಿನೋಟು' ನೋ.

ಪರಮೇಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠದೈವ; ಬ್ರಹ್ಮ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: "ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಸ್ರಷ್ಟಾ, ಧಾತಾ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ . . . ಕಮಲಾಸನಃ—ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೬); ಸುರಭೂರುಹದಗೆಯುಂ ಚಿತ್ತರದಿಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ತಂದು ಮನುಜಾಕೃತಿಯಿಂ ವಿರಚಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿಸಿದ ನೆನಲ್ ದೊರೆವೆತ್ತಂ ಬೀಲನಖಿಳಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲಂ (ಶಾಪಮಂ. ೨೯೭-೧೪೫೯; 1151); ಪರಮೇಷ್ಠಿಯಂತೆ ಕೃಷ್ಣನ ಗರುಡಂ . . . ಮುನ್ನೀಗಿರಿವರದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿ ನೆಗಟ್ದವೆನಿಸುವು[ವನಿಶಂ] (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೪೭); ಬಳಿಕ ಹರಿದುದು ದೇವಕುಲ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿಗೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾ. ಕರ್ಣ. ೭-೧೭); ಪರಮೇಷ್ಠಿ ನಿಜಚಾತುರಿಯನಳಿಯೆ ಸಿರವಿಸಿದನೆರಡುಕೈಯಿಂದೆರಡು ಜಂತುಗಳ (ಮಂಕುಕ. ೧೯೩). ೨. ಶಿವ. ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಗರುಡ. ೫. ಅಗ್ನಿ. ೬. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ; ಜಿನ: "ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪನಾಪ್ತಂ . . . ತೀರ್ಥಕರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೮); ಪೀಠತ್ರಯಾಗ್ರನಿಷ್ಠಿತನಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫ವ); ದೇವದೇವ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ದಯಾಶ್ರಯಶರಣವೆಂಬ ಸುರಕೋಟಿಯ ಕಳಕಳಮೆಸೆದುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪); ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಹನ್, ಜಿನೇಶ್ವರ, ತೀರ್ಥಂಕರ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ, ವೀತರಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮಾ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). ೭. ಅರ್ಹಂತ, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಸಾಧುಗಳೆಂಬ ಐದು ಜನ ಗುರುಗಳು: "ಸರಸಿಜವಾಸ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳುಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೫೧); ಅದೇ ಪರಮಪದ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೨). 'ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಪರಮೇಷ್ಠಿನ್]

ಪರಮೇಷ್ಠಿತನ (ನಾ). ಪರಬ್ರಹ್ಮಪದವಿ; ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ: ಬೇಡ ತನಗೆಲೆ ದೇವ ನಿಮ್ಮಡಿ ಮಾಡಿದೀ ಪರಮೇಷ್ಠಿತನದಿರವು (ತಿಭಾಗ. ೧೦-೧೪-೩೩).
[ಪರಮೇಷ್ಠಿ + -ತನ]

ಪರಮೇಸೂರನೋಟು 'ಪ್ರಾಮಿಸರಿನೋಟು' ನೋ.

ಪರಮೇಸ್ವರ (ನಾ). = ಪರಮೇಶ್ವರ ೨.

ಪರಮೇಸ್ವರ ದತ್ತಿ = ಪರಮೇಶ್ವರದತ್ತಿ: ಸುಧಾಕರ್ಮ[ದುಪ] ಭೋಗಕ್ಕಂ ಪಂಚೋಪಚಾರಪೂಜೆಗಂ ಪರಮೇಸ್ವರದತ್ತಿಯಾಗಿ (ಕಇಆ. ೧೦೩-೮-೨೨; 1076). [<ಪರಮೇಶ್ವರ]

ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಯಂತಿಕವಾದ ಅಧಿಕಾರ; ಪರಮಾಧಿಕಾರ. ೨. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಂಪತ್ತು,—ಸಿರಿ: ಪ್ರೀತಿಂಕರ ವಿಮಾನದೊಳ್ ಮೂವತ್ತೊಂದುಸಾಗರೋಪಮಮುಮಮಿತವಿಕ್ರಮಾಭಿಧಾನಮುಮಹಮಿಂದ್ರಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಮುಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಸುಖಾತ್ಮಸಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೦ ವ); ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿನೆಸೆದಾ ಪುರದೊಳ್ . . . ಅಚ್ಯುತಸಮಾಖ್ಯಂ ಭಕ್ತಂ ಮೆಱೆವಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೫೪-೩). ೧,೨: ಉಮಾಕಾಮಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾಸ್ಪದಂ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯುಂ ಯುದ್ಧರಂಗತ್ರಿಜೇತ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩). [ಪರಮ + ಐಶ್ವರ್ಯ]

ಪರಮೋತ್ಕೃಷ್ಟ (ಗು). ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ: ಅಂತು ಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನರುಂ ನಪುಂಸಕರುಮಪ್ಪ ನಾರಕರ ಜನ್ಮಭೂಮಿಗಳಾದೇಟಿಜಿಕೊಳಂ ನೆಲಸುವ ಜೀವಂಗಳ ಕರ್ಮತಾರತಮ್ಯಪರಮೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಥಿತಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೦ ವ). [ಪರಮ + ಉತ್ಕೃಷ್ಟ]

ಪರಮೋತ್ಸವ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ,—ಸಂಭ್ರಮ: ಸುಹೃಜ್ಜನಾಗ್ರಗಣ್ಯನಂ ಹಿರಣ್ಯನಂ ಸನ್ಮಾನಪೂರ್ವಕಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಪರಮೋತ್ಸವದಿನಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೨ ವ); ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ನಡೆತಂದು . . . ಪದ್ಮಿಯರಲಂ ತಿಱಿದಳ್ ಭವಾನಿ ಶಿವಪೂಜಾರ್ಥಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೫೬).
[ಪರಮ + ಉತ್ಸವ]

ಪರಮೋದನ (ನಾ). = ಪರಮಾನ್ನ ೩: ಮಡದಿಯರು ಮೂವರಿಗೆ ಮುನಿಕುಲಮೃಡ ವಸಿಷ್ಠನ ನೇಮದಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು ನೃಪತಿ ಪರಮೋದನವನುಚಿತದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೭). [ಪರಮ + ಓದನ]

ಪರಮೋದಯ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾದ ಏಳಿಗೆ,—ಶ್ರೇಯಸ್ಸು: ಪರಿಚಿತಸನಾಭಿರಾಗಾಂಕುರಜಲಸೇಚಂ ವಿರೋಧಿತರುದವದಹನಂ ಪರಮೋದಯರವಿಗಗನಂ ಪರಾಕ್ರಮವಡೆನೆ ವಿಭಿನ್ನರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ನೃಪತುಂಗನ ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸತತಂ ಪೆರ್ಚುತ್ತು ನಿಜಾಯತಿ

ಯೊಡನೆ ಮಹಾವಿಭೂತಿ ಪರಮೋದಯಮನಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೫).
[ಪರಮ + ಉದಯ]

ಪರಮೋರ್ಧ್ವ (ನಾ). ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಾನ; ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕ : ಜೀವನದ ಮೂಲ ಮೇಲಿಹುದು ಪರಮೋರ್ಧ್ವದಲಿ (ಮಂಕುತ. ೫೬೦). [ಪರಮ + ಊರ್ಧ್ವ]

ಪರಮೋಶಿ 'ಫರಾಮೋಷಿ' ನೋ.

ಪರಮೌದಾರಿಕ (ಗು). "ಘಾತಿಕರ್ಮ ನಾಶವಾಗಿ, ಅರ್ಹದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ" (ಜೈನಕೋ. ೧೫೯) : ಪರಮೌದಾರಿಕ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿ ವಸನಾಲಂಕಾರಮಂದಾರಶೇಖರರಮ್ಯಂ ಧೃತಯೌವನಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫); ಪರಮೌದಾರಿಕದಿವ್ಯಶರೀರನುಂ . . . ಸುಂದರಾಕಾರನುಮಪ್ಪ ತೀರ್ಥಕರ ಕುಮಾರಂಗೆ . . . ಪ್ರಸಾಧನಪ್ರಾರಂಭಂಗೆಯ್ಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೬ಪ); ಪರಮೌದಾರಿಕದಿವ್ಯದೇಹ ಸಹಜಾಮೋದಂಗಳಿಂದಂ ಸರೋವರ ಗಂಗಾದಿ ನದೀಜಲಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದುಂ ಗಂಧೋದಕಾಖ್ಯಾನಂ (ಅನಂಪು. ೫-೭೭). [ಪರಮ + ಔದಾರಿಕ]

ಪರಮ್ಮಪುರುಷ (ನಾ). ದೇವರು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಅನಂತಾನಂತ ಪರಮ್ಮಪುರುಷ ಪುರುಷೇಶ್ವರ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೭-೨). [<ಪರಮಪುರುಷ]

ಪರಯ, ಪರೆಯ$_2$, ಹರಯ, ಹರೆ$_6$, ಹರೆಯ (ನಾ). ೧. ತಾರುಣ್ಯ; ಯೌವನ : "ಪರಯಮೆನೆ ಪ್ರಾಯಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೧೨೬). **ಪರೆಯ$_2$** : ೧. ಪರೆಯಂ ವರ್ಣವಳಂಕೆಗೊಂಡ ನಯವತ್ಕಾಶ್ಚರ್ಯಸೌಂದರ್ಯಮೊಂದಿರೆ ಭೇದಂ ಲವಮಿಲ್ಲದಾತ್ಮಜೆಯೆ ದಲ್ ತಾನಿಂತಿದೆಂಬಂತೆ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ತದೀಯ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ದಂ . . . ಚಂದ್ರಧ್ವಜೋರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಕುಸುಮಾ.೧೫-೭೦); ನೋಡೆನ್ನೋರಗೆ ವೆಣ್ಗಳ್ ಕೂಡೆ ಮನಂಗೊಳ್ವ ಮಕ್ಕಳಂ ಮುದದಿಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸುತಿರ್ದರ್ಪರ್ ತಾಮೇಡಿಸುವಂತೆನ್ನ ಸಿರಿಯುಮಂ ಪರೆಯಮುಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೮೦); ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ರೂಪುಮಾ ಪರೆಯುಂ ಬೇವಿನ ಸುಗ್ಗಿ ಪಾಟ್ಕನೆಯ ಚಿತ್ರಂ ಕಾಡ ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೯೮). 'ಎಳವರೆಯ', 'ಮುಂಬರೆಯ' ಪರಾ. **ಹರಯ** : ೧. ಜಡಿದು ಗಿಳಿಸೋವ ಹರಯದ ಮಡದಿಯರ ಶರೀರವರ್ಣರೂಪಂ . . . ತಮ್ಮೊಳ ಮೆಡೆಗೊಂಡವೊಲಿರ್ಪ ನೆಲ್ಗಳೀನೊಪ್ಪಿದುವೋ (ದಶಕು. ೧-೩೧); ಪುರ್ಬುಗಳ್ ಕಾಮಕೋದಂಡಮಂ ದಂಡಿಸಿದುವಾ ಮುಖಂ ಮುಕುರದಿರವಂ ಪಳಿದುದು . . . ಎನಲೆಳೆಯ ಹರಯಮಮರ್ದುದು ಕುವರನ (ಚಿಬಪು. ೫-೪೪); ಹರಯದ ಹೊಸಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಸೀತಾರಾಮುವಿನ ಬಾಳಿಗೆ ಉದಯವೇ ಇಲ್ಲದ ಕತ್ತಲು ಕವಿಯಿತು (ಕಳಹು. ೮೯). ೨. ವಯಸ್ಸು : ನಂದನರೆನ್ನಯ ಹರಯದ ಸೌಂದರಿಯರ್ಗಾದರಾಗರೆನಗೆನ್ನದಿರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೦೬); ಸಾವ ಹರಯವೆ ಎನುತ ಗಗನದ ದೇವತತಿ ಮಱುಗಿತ್ತು (ಕುಮ್ಮಾರರಾ. ೬-೬೩); ಮಕ್ಕಳಾದವು ಕಂಡು ಬದುಕುವೆನೆಂಬ ಹರಯದಲಿ ಅಕ್ಕಟೀ ವಿಧಿಯಾಯ್ತು ವನಿತೆಗೆ (ತಿಭಾಗ. ೭-೨-೩೭). **ಹರೆ$_6$** : ೧. ಬಿಲ್ಲು ಶಬರಗೆ ಲೇಸು ಚಲ್ಲಾಟ ಲೇಸು ಹರೆಯಲಿ ಸೂಳೆಗೆ ಗುಲ್ಲಾಟ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೦೪); ಕೋಲ್ಮಿಂಚು ಇಣಿಕಿಣಿಕಿ ಕಣ್ಮಣಿಸಿ ಕೆಣಕೆಣಕಿ ಬಾ ಗೆಣೆಯ ಹೊರಗೊ ಎನುವಾಗ ಒಳಸೇರಿ ಹರೆವಿಹಾರಿಥ್ಥಾಂಗ ಕುಳಿತೇವೊ (ಉಯ್ಯಾಲೆ.೭೫-೧೨). **ಹರೆಯ** : ೧. ಹರನ ಮನೋಹರಂ ಗಿರಿಜೆಯಿಾ ನಡೆ . . . ಈ ಸುರುಚಿರಕಾಂತಿಯಿಾ ಹರೆಯವೀ ಸುಕುಮಾರತೆಯಿಾ ಸುಧಾಮಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೫೭); ಹರೆಯದ ಮೇಲೆ ಬರ್ಪುದೇ ಸದ್ವಿವೇಕಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೭೩); ಕರಮೆಸೆವ ರೂಪು ರೂಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಹರೆಯ(ಸೌಂದಪು. ೪-೧೫); ಇವಳ್ಗೆ ಹರೆಯದಿಂದಮೆ ಕುಬೇರಂ ದೊರೆದಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೯೪ಪ); ಹರೆಯದಲಿ ಮುಪ್ಪಿನನುಭವ

ಸೇರಲೆಂದು, ಜರೆಯೊಳಗೆ ಹರೆಯದುತ್ಸಾಹ ಇರಲೆಂದು . . . ಹರಸಿದೆವು (ಕವಿಪು. ೧೬-೮). ೨. ಆರ ತನಯಂ ಪೆಸರಾವುದು ರೂಪದೆಂತುಟೋ ಹರೆಯಮದಿನ್ನೆಗಂ ತಡೆದೆ ನೀಂ ನುಡಿಯಾದುದೆ ನಿನ್ನೊಳಾತನೊಳ್ ಪರಿಚಯಮೆಂತು (ಕಾದಂಉ. ೨೯); ಚಂದ್ರಂಗೆ ಸಕಳಕಳೆಗಳ್ ನೆರೆವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಅಂದು ಹದಿನಾಱು ಹರೆಯಮದಾಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೩-೧೮); ಹರೆಯವೇ ಕಿಱಿದಲ್ಲದೇ ಎನಾತ್ಮತ್ತ ಕಿಱಿದಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೨೪-೧೩); ಸಾವ ಹರೆಯವೆ ಭರತ ಮರಳ್ಕೆ (ಕೌತರಾ. ೪೪-೪೧); ತನಯಂ ಹುಟ್ಟುವ ಹರೆಯಂ ಬಾಲಿಕೆ ನಿನಗಿನ್ನುಂ ಸಾಲದು (ಜಯಕಾ.೨-೪೪); ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಹರೆಯ-ಮಂಗಳ ಬರಲು-ತುಂಬಿತು ವತ್ಸಗೇ (ಕವಿಪು. ೨೦-೩೪).

ಹರಯದವ, ಹರೆಯದವ = ೧. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವನು; ತರುಣ; ಯುವಕ : ಯುವಯುತಿ, ಕನಯುತಿ = ಹರಯದವನ ನುಡಿ ದಪಂ (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೯೨); ಹರೆಯದವನಂ ಭವಾನೀವರನ ಗಣಸ್ತ್ರೀಯರಿರ್ದ ಕಾವಿಂಗುಯ್ಕಲ್ (ದಶಕು. ೧೧-೩೮); ಕೂಸಿಗೆ ತಾಯಿಯಿರೆ ಲೇಸು ಹರೆಯದಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿರಿಯರಿಗೆ]ವಿವಾಸೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ: ೧೧೩೨). ೨. ವಯಸ್ಸಿನವನು : ವಿಪ್ರೋತ್ತಮಂ ನಿನ್ನಯ ಹರೆಯದವಂ ಬಂದನೊರ್ವಂ ಕುಮಾರಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೪೭). **ಹರೆಯದವಳು** = ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವಳು; ತರುಣಿ; ಯುವತಿ : "ಯುವತಿ = ಹರೆಯದವಳು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೮). [<ಸಂ. ಪ್ರಾಯ]

ಪರಯಿಸು 'ಪರೆಯಿಸು' ನೋ.

ಪರರಾಜ (ನಾ). ಶತ್ರುರಾಜ; ಅರಿನೃಪ : ಪರರಾಜೋದಗ್ರತೇಜಂ ಕಿಡೆ ರಿಪುಕುಮುದಂ ಕುಂದೆ . . . ನಿತ್ಯಾಭ್ಯುದಯದಿನೆಸೆದಂ ಗೋಪ ಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೪೦); ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರುವವರೆಗೆ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯವು ಪರರಾಜರ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಅ. ೬೮).

ಪರರಾಜದರ್ಪದಲ್ಲಣ = ಶತ್ರುರಾಜರ ಗರ್ವಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರರಾಜದರ್ಪದಲ್ಲಣನೆಂಬ ಪೆಂಡೆಯವ ಚರಣದೊಳಗಳವಡಿಸಿ . . . ಪವಳದಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಬರಲು (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೫). [ಪರ$_3$ + ರಾಜ]

ಪರರಾಜಕ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೂಹ : ತೇಜೋನಿಧಿಕರಹತ ಪರರಾಜಕನವದೋಷದಿಗ್ಜಯಂ ಪದ್ಮರಜೋರಾಜಪ್ರತಾಪನುಪಮಿತತೇಜಸ್ವಿ ಖಚರರಾಜನವನೀತಲದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೩). [ಪರ$_3$ + ರಾಜಕ]

ಪರರಾಯ (ನಾ). = ಪರರಾಜ : ಪರರಾಯರ್ಕಳ ಸೇನೆಯಂ ಗೆಲಿದು ಮತ್ತೇಭಂಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ತನ್ನರಿಯೆಂದೆಂಬರನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವ ಭಟರ್ಗಂ ಗಂಜಿ ಕೀಟ್‌ನಾಯ್ಗಳಂ ನಿರುತಂ ಭೋಜ್ಯವಿಶೇಷಮಿತ್ತು ಪೊರೆವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೭೫). [ಪರ$_3$ + ರಾಯ]

ಪರರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ನಾಡು; ಅನ್ಯದೇಶ. ೨. ಶತ್ರುರಾಜ್ಯ : "ಬೆಸಕೆಯ್ಯದಲ್ಲದಿದಿರಪ್ಪ ಸೀಮೆಗಳವೆಯ್ದೆ ಪರರಾಷ್ಟ್ರಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೨). [ಪರ$_3$ + ರಾಷ್ಟ್ರ]

ಪರಲ್, ಪರಲು$_1$, ಪರಳ್, ಪರಳು, ಹರಲು, ಹರಳ್, ಹರಳು (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು; ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು; ನೊರಜು : ಅರಜನಿಯಂ ವಿರಜನಿಯಂ ಪರಾಜಿತಂ ಮಾಡಿ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ ಪನ್ನೆರಡುಮನು ಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಂ [೧೦] ನೆರೆಯದುವೆನೆ ಪರಲದೇಂ ನೆರೆದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೯); ಕಡಕುಂ ಪರಲ್ಗಳುಂ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳನೆಡೆಯುಡುಗದೊತ್ತಿದೆಡೆಯಿಂ ನೆತ್ತರ್ಬಿಡದೆಚ್ಚು ಪಾಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೮); ಎಡಪಿ ಪರಲ್ಗಳಂ ದೆಸೆಗೆ ಬೆರ್ಚುತೆ ಗೋವನ ಗಾಳಿಗೆಯ್ದೆ ಪಿಂಡಡಸುತೆ . . . ಬರ್ಪ ಪಲವಾಕಳ ನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ನರಾಧಿಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೩); ಅತಿನಿಷ್ಠುರತರ ವಾತಾಹತಿಗೆ

ಪರಲ್ಪಾಱುವಂದದಿಂದಮುದೇಂ ಪರ್ವತಮುಂ ಪಾಱುಗುಮೋ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೪೩); ಪರಲೆಲ್ಲಂ ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕಂ ಪಾಸಱೆಗಳ್ ಪರುಸಂಗಳ್ (ಶಪುದ. ೬೯ ಪ್ರಜೋ). ೨. (ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದ) ಬಹಳ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಮಣಿ ; ರತ್ನ : ಪದ್ಮರಾಗದ ಪರಲ್ಗಳಿಂ ಬಲಿಗೆದಱಿದಂತೆ ಉಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದಲಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೫ ವ); ನಡುವಣ ಕರ್ಣಿಕೆಯೆ ಕೇಪಣಂ ಕೇಪಣದೊಳ್ ತೊಡರ್ದಳಿ ನೀಲದ ಪರಲೆನೆ ಮೃಡರಿಪುಮುದ್ರಿಕೆವೊಲಾಯ್ತು ಕನಕಾಂಬುರುಹಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೨); ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಬಾಟೆಕ್ಕೇಲಿಯನೊಳಪೊಕ್ಕಂತೆ ಪೊಡೆ ತನಿಗಂಪನುಂಡು ಬಿಡೆಯುಂ ಪೊಱಮಡುವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳಿಂ ರತ್ನಗರ್ಭೆ ನೀಲದ ಪರಲನುಗುಟ್ವ ಚೆಲ್ವು ನೆಲಸೆ ನೆಲಂ ಬಿರಿಯೆ ಬೇರಿಂ ಪಣ್ತು ಬಕ್ಕೆವಲಸುಗಳುಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೬೦ ವ); ಪರಲೊಳ್ಪರುಸಂಧೀಸೂತ್ರದೊಳ್ಸ್ವರಧೇನು . . . ಎಸೆವಂತಿರೆ ಸಲೆ ನಾಗರಖಂಡದೊಳೆಸೆವುದೆಸೆವ ಬಾಂಧವ ನಗರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೨೫-೩೭ ; 1204); ಮಿಡಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಪರಲೆನೆ ಕೆಂಪಿಡಿದರೆವಣ್ಪದ್ಮರಾಗಮೆನೆ . . . ನೇಱಲೆಸೆದುದು ಬನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೪೭). 'ಕೆಂಬರಲ್' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಚೂರು ; ಹಳುಕು ; ಶಕಲ . ಕಾಮಕಾಂತೆ ಬಱಿಯಂ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯಿಂ ಮೆಚ್ಚ ಬಣ್ಣವುರಂ ತೀವಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯಯಾಯ್ತು ನವಿಲಿಂ ಕುಂದಂಗಳಿಂದಿಂದ್ರಗೋಪವಿಳಾಸಂಗಳಿನಾಲಿಕಲ್ಲ ಪರಲಿಂ ಕಾರೊಳ್ ಮಹೀಮಂಡಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪) ; ಅರಸುಗನಿರ್ಪನೋಲಗದೊಳೋಲಗಕಾತಿಯರಬ್ಬಿಗಿಟ್ಟ ಕಪ್ಪುರದ ಪರಲ್ಗೆ ಬಿರ್ದರಲ್ಗೆ . . . ದರ್ಪಕಂ ತಿರಿಪುವ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರಿಯುತ್ತಿರೆ ಮೇಲೆ ಮದಾಳಿಮಾಳೆಗಳ್ (ಅರ್ಥನೇ. ೨-೩೭); ಪರಲಾಗದಂತು ವಸ್ತ್ರಾಂತರದೊಳ್ ಸೋದಿಸಿದ ಸುಣ್ಣದೊಳಗರಿದಾಳಂ ಬೆರಸಿಯದನಟ್ಟು ಪೂಸುಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೨೦) ; ಕಪ್ಪುರವರಲ ಸೇಸೆಗಳ ತಣ್ಣಂಪಿನಿಂ ಪರಿಗಳಂ ಕುವರರೆಯ್ದೆ (ಭಾಪಚಂ. ೮-೪). ೪. ಹೀಚು ; "ಮಿಡಿ ; ಕಾಯಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಪರಲು₁ :** ೨. ಪಲವು ಪರಲುಗಳ ತೆತ್ತಿಸಿ ಮೆಱೆವ ತಾಲಿಗಳ ಇತ್ತನು ವೀರಭಟಾಳಿಗೆ ಸಂತಸವೆತ್ತು ನೃಪಕುಲತಿಲಕ (ಚಂಪ್ರಸಾ. ೨೧-೫). 'ಪರಲುಗ' ಪರಾ. **ಪರಳ್:** ೨. 'ಕಂಕಳವರಳ್' ಪರಾ. ೪. ಪೊಸತಳಿರೊಂದೆಸೆ ಕುಸುಮಗಳೊಂದೆಸೆ ನಸುಪರಳ್ಮಿಡಿಗಾಯಿಗಳು ಪಸರಿಸಿದವು ಸತಿಯರಿಗಾದ ಸಂತಸದೆಸಕವ ನೋಡಿ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಅಂಜಚ. ೧೦-೮೩). 'ಪರಳ್ಗಾಯಿ' ಪರಾ. ೫. ನೊರಜುಗಲ್ಲಿನ ಭೂಮಿ : ಮೊಗೆಯ ಮತ್ತರು ೫ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ನ್ಯಾಸದೆರೆ ಮತ್ತರು ೧೫ . . . ಪರಳ್ಮತ್ತ ೧೦ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦೦-೧೪ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). **ಪರಳು :** ೧. ಬಾಲೆಯರು . . . ನಡೆವೆಡೆಯೊಳು ಪರಳಡಿಯನೊತ್ತಲು ಪಾದವೊಡೆದು ರಕುತ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಮಡುವೆನಿಸಿಯೆ ಪರಿಯಲು (ಅಂಜಚ. ೯-೮೬); ಪರಳೆಂಬರೆ ಸುರಮಣಿಯಂ ತರುವೆಂಬರೆ ಕಲ್ಪಭೂಜಮಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೯೭) ; ತಗ್ಗಿನಿಂ ತೆವರಿನಿಂ ಪರಳಿನಿಂ ಪುತ್ತದಿಂ . . . ಶಾಕಿನಿಯರಿಂ ಡಾಕಿನಿಯರಿಂದಮಾ ಪಥಂ ಬೆದಱಿಸುವುದು (ಚೆಬಪು. ೫೬-೨೩). 'ಪರಳೊತ್ತು' ಪರಾ. ೨. 'ಪರಳೋಲೆ' ಪರಾ. ೪. 'ಪರಳುಗಾಯಿ' ಪರಾ. **ಹರಲು:** ೨. ನೀಲದ ಹರಲೆಸೆಯೆ ಕರಂಡಕಮಂ ಪಿಡಿದೊರ್ವಳಬಲೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೭). 'ಹರಲುಗ' ಪರಾ. **ಹರಳ್ :** ೧. 'ಹರಳೊತ್ತು' ಪರಾ. ೫. ನ್ಯಾಸದೆರೆ ಮತ್ತರು ೧೫ ಹರಳ್ಮತ್ತರು ೧೦ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦೦-೧೩ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). ೬.(ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ) ಬೀಜ ; ಬಿತ್ತ : ಮರುಷದಿಂದೊಳಗಾದ ಹತ್ತಿಯ ಹರಳ ರಸವ ಬೆರಸಿ ಕಾಸಿದೊಡೆ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೮). **ಹರಳು :** ೧. ಎರಡುಂ ಪಳ್ಳದ ಮೊದಲ ಮೂಡಣಗೇರಿ ಕಲ್ಲ ಬಿಳಿಯ ಹರಳೆ ಅಂತಾ ಎರಡುಂ ಪಳ್ಳದ ನಡುವಣ ತೆವರಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯-೧೯ ; 1043); ಅಳುಪೆಂಬ ಹರಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಂ]ಕಳೆದು ದಯಾಮೃತವೆಂಬ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೋನವಮಂ ಮಾಡಿ (ಅಪಚಂ. ೨೭೭-೧೨೭೦) ; ಧರಣಿಪಾಲನು . . . ನಾಯಿಯ ಸಾಕುತಿರಲು ನರನೊಬ್ಬ ನೋಡಿ ಸೈರಿಸದಲೆ ನಾಯಿಯ ಹರಳಿಲೆ ಹಾಕಲು (ವಿಸಾಸು. ೬೬-೩) ; ಅವಳು ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮಾಡಿ ಊಟವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಾಗಿಸಿದಳಂತೆ. ಆದರೆ, ಕೊನೆಯ ತುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹರಳು ಬರುವುದಿತ್ತು (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೮) ; ಹಸಿಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಳು ನೆಟ್ಟಂತೆ (ಗಾದೆ). 'ಹರಳುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ೨. ಹರಳುಗಳ ಕೇಪಣದ ಮಂಗಳ ತರವೆಸಿಪ ತೊಡಿಗೆಗಳ . . . ಪರಿಜನಂಗಳು ಕಮಲಭವಪುರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದರು (ಕಃಪ್ರಾಆ. ೭-೩೧); ಘಳಿಲನುಂಗುಟದಿಂದ ಮಿಾಂಟದ ಹೊಳೆವ ಹರಳನು ಮಿಾಂಟುವಂದದಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೬೩) ; ಹರಳಿನ ಆ ಕಡಗ ಅಯ್ಯೋ ! ಮೊಳಕೈಗೆ ಹತ್ತುತ್ತಿದೆ ಕಾಣಿರಿ (ಸಪತಿ. ೨೦೫). ೩. ಆಲಿಕಲ್ಲ ಹರಳಿನಂತೆ ಅರಗಿನ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ತನು ಕರಗಿ ನೆರೆವ ಸುಖವ ನಾನೇನೆಂಬೆ (ಬಸವ. ೮೪೭) ; ಕೆಲವಂ ಗುಳ್ಳದೆಳೆಗಾಯ ಹರಳಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿಯೊಗರು ಹೋಹಂತುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಹಸನಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೨) ; ಅಮೋನಿಯಂ ಲವಣಗಳು, ಮ್ಯಾಗ್ನೆಸಿಯಮ್ ನಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹರಳುಗಳಂತಿವೆ (ಶೀಟಜಿ. ೩೫). ೬. ಹೊಂಗೆಯ ಹರಳೊಕ್ಕುಳಕಂ ಹಿಂಗದೆ ತಾಂ ಯೆಣ್ಣೆ ಮಾನಸಯ್ದಂ ಕೊಡುವರ್ (ವೃಪಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I, ೧೭-೨೫). ೭. ಔಡಲ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಅರಿಸ್ಪಪರನು ಕೋಂದು ಪುರವ ಪಾಳ್ಗೈದಾಗ ಹರಳ ಬಿತ್ತಿಸಿದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೩-೧೭); ಹರಳುಗಳಂ ಹಂದಿಗಳ ರಕ್ತವಪೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಕೋಲೆ ತೈಲದಲ್ಲಿಯೂ ನೆನಸಿ ಬಿತ್ತಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಗಲಕಾಯಿ ಹುಟ್ಟುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭-೧೪) ; ಹರಳು, ತೊಗರಿ, ಅವರೆ-ಇವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪೈರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪದ್ಧತಿ ನಮ್ಮಲಿಲ್ಲ (ನೃಪಮ. ೪೪). 'ಹರಳೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ.

ಪರಲ ದಿನ್ನೆ = ಕಲ್ಲಿನ ತಿಟ್ಟು,—ದಿಣ್ಣೆ : ಕಡಿಲವಾಗಿಲ ಹಲು ಹಾಡಿಯ ದ್ವೆಸಿಮೆ ಪರಲ ದಿನ್ನೆ ಪ್ರಾಸ್ಯ ತಥಾತು ದಕ್ಷಿಣ (ಇಆ. VIII, ೯೫ ; 444). **ಪಳಕೆಯಿ, ಹರಳ ಕೆಇ, ಹರಳ ಕೆಯ್, ಹರಳ ಕೆಯಿ** =೧. ನೊರಜು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ ; ಹರಳುಗದ್ದೆ (?): ದೇವರ ಮೂಡಣದೆಸೆಯಲ್ ಪಳಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ೪ ತುಡುಕೆವಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಅಱುವಣದೇ ತುಣ್ಬದು ಮಣಲ ಕೆಯಿ ಮತ್ತ ೬ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೨೦-೧೫ ; ಸು. 1038) ; ℙ ಇದು 'ಪರಳ ಕೆಯಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. ೨. ಔಡಲಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆದ ಹೊಲ : ಬೊಂಬಸಮುದ್ರದ ಹಿಂದಣ ಹರಳ ಕೆಇ ೧ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೮-೨೮ ; 1260) ; ಊರ ಹಡುವಣ ಹರಳ ಕೆಯುಲು ಮತ್ತರೊಂದು ೧ (ಮೈಆ೦. ೧೯೪೩, ೨೯-೪೪ ; 1174) ; ಕುಱುಂಬೆಟ್ಟದ ಮೂಲಿಗ ಹೊಲ್ಲಿಗೌಡ ಶ್ರೀಮಲ್ಲೇಸ್ವ(ಶ್ವ)ರ ದೇವರ ನಂದಾದೀವೀ(ವಿ)ಗೆಗೆ ತಂನ ಮಾಂನ್ಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹರಳ ಕೆಯ ಕಂಭ ೧೦೦ (ಎಇ. XIX, ೨೬-೬೫ ; 1245) ; ಅರಗಿಲ್ವಾಳ ಹೊಲದ ಮೇರೆಯ ಮೂಡ ಹರಳ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ೫ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೫-೨೪ ; 1113); ಹರಳ ಕೆಯಿ ಮತ್ತ ೧ ಕ(೦)ಮ್ಮಂ ೪೫೦ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭೬-೪೬ ; 1183). **ಹರಳ ಕಮ್ಮ** = ಔಡಲಗಿಡ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ : ಚಂಡಿಗೌಡನ ಬಾವಿಯಿಂಮೂಡ ಹರಳ ಕಮ್ಮವಿನ್ನೂಱು ಮತ್ತಂ (ಕಇ. I, ೨೪-೨೦ ; 1148). **ಹರಳ ಕಾಯಿ** = ಔಡಲ ; ಏರಂಡ : ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೂದಿಯಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಂಡು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹರಳ ಕಾಯ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಾವು ಕರದಡೆ ಮಾತನಾಡದಿದ್ದಳು (ಭೈರಸೂ. ೧೪೭). **ಹರಳ ಬೆಂಚೆ** =

ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುಂಟೆ : ಪೊರಗಣ ಕಂನೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗಂ ರಾಮನಾಥದೇವರ್ಗ್ಗಂ ಪರಳ ಬೆಂಚೆಯಿಂ ಮೂಡಲನಾದಿ ಕಾಲದಿಂ ನಡವುತ್ತಿರ್ದ್ದ ಮತ್ತರು ೨ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೮-೬೮ ; 1196). ಹರಳಾಗು = ಕಲ್ಲಾಗು : ಶಿಲೆಯಾಗು : ಹರಳಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಲ್ಲಾ]ದಹಲ್ಯೆಯ ಶಾಪಹರಣವಿದು ಚರಣವಿದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ಬಿ೦ಇ. ೧೭-೩೬).

[ದೇ.॥ ತವಿ. ಮಲ. ಪರಲ್ ; ತುಳು. ಪರೆಲ್ ; ಕೊಡ. ಪರ ; ಕೋತ. ಪರ್ಲ್]

ಪರಲಾಲ (ನಾ). ನೊರಜುಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಆಲದ ಮರ (?): [ಯು][ಪ್ಪ]ಳ್ಳದಿ[ನ್ದ] ಕೆಜಿಗಣ ಪರಲಾಲ ಅದಜ ಮೂಡಣ ಕೋವನ[ಕೆಜ³] (ಎಇ. X, ೬೭-೨೪ ; 892). [ಪರಲ್ + ಆಲ$_1$]

ಪರಲು$_1$ 'ಪರಲ್' ನೋ.

ಪರಲು$_2$, ಪರ್ಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಅವನ ಉದ್ಧಟತನವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಪರಲು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನಿಸಿತ್ತು (ತೊಳಮು. ೧೫೨). **ಪರ್ಲು :** ಅವರ ಪರ್ಲು ತಪ್ಪಿ ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳೇ ಆದವು (ರೂಢಿ).

ಪರಲು ಹರಿ, **ಪರ್ಲು ಹರಿ** = ೧. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿ ; ಋಣಾನುಬಂಧ ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಕೆಡಿಸಿದ ಹುಡುಗಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಕರಾರಿನಿಂದ ಪರಲು ಹರಿಯಬೇಕೆನ್ನುವಿಯಾ ? (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೫೪). ೨. ಋಣವಿಮೋಚನವಾಗು ; ಹಂಗು ತೀರು : ನಿನ್ನ ಪರಲು ಹರಿಯಿತೆಂದು ಮಂದಾಕಿನಿ ಇಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ಜಿಪಂ. ೧೪೦) ; ಒಮ್ಮೆ ಮದ್ವೀ ಮಾಡಿಬಿಟ್ರೆ ಪರ್ಲು ಹರ್ಧೋತು (ಶಿಡುಗು. ೨೭).

ಪರಲು ಹರಿದು ಕೊಳ್ಳು, **ಪರ್ಲು ಹರಿದುಕೊಳ್ಳು** = ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಇರುವ ಎರಡು ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಲು ಹರಿದುಕೊಂಡಳು (ಮಣ್ಣಿಮ. ೧೦೬) ; ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಈ ಮದುವೆಯ ಪರಲು ಹರಿದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೫) ; ನಿಮ್ಮ ಲೇಖನವನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡಿ ಒಮ್ಮೆ ನಿಮ್ಮ ಪರ್ಲು ಹರಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಗಿಸು. ೮೦).

[?./ತುಳು. ಪರ್ಲ್ = ಕತ್ತಿಯಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು]

ಪರಲುಂಗುರ, ಹರಳುಂಗುರ (ನಾ). (ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ) ರತ್ನದ ಅಂಗುಳೀಯಕ ; "ರತ್ನಾಂಗುಲಿ, ರತ್ನವನ್ನು ಕುಂದಣ ಹಾಕಿದ ಉಂಗುರ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಹರಳುಂಗುರ:** ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೃಪನ ಹರಳುಂಗುರ ವಿಘಾತಿಯೊಳುಗಿದು ಬಿದ್ದುದಗಾಧ ಕೂಪದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೩೭) ; ಹಸ್ತಕಟಕ ಹರಳುಂಗುರ ಹೊಂಬಳೆ ವಿಸ್ತಾರ ನವರತ್ನಹಾರ (ಶಾಂತೀಚ. ೩-೬೨). [ಪರಲ್ + ಉಂಗುರ]

ಪರಲುಗ, ಹರಲುಗ (ನಾ). ಹರಳುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ : ಪೊನ್ನುಗಂ, ನಾರುಗಂ, ಪಾಲುಗಂ, ಪರಲುಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೪ ಪ್ರಯೋ). **ಹರಲುಗ :** ಹೊನ್ನುಗನು, ಮಣ್ಣುಗನು, ಪಾಲುಗನು, ಹರಲುಗನು ಇತ್ಯಾದಿ (ಹೊಸುಗ. ೮೮).

[ಪರಲ್ + -ಉಗ]

ಪರಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಆಸೀದ್ವಿನಯನನ್ದೀತಿ ಪರಲೂರ ಗಣಾಗ್ರಣೀ (ಇಆ. XI, ೬೯-೧೨ ; 567) ; ಪರಲೂರಾ ಚೇದಿಯಬ್ಬಜ ಪ್ರಭಾಚನ್ದ್ರಗುರುವಾರ್ಪಡೆ[ದಾರ್] (ಸೌಇಇ. XX, ೯-೨೦ ; ಸು. 7ನೆಯ ಶತ). [ಪರಲ್ + ಊರ್]

ಪರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಇಬ್ಬನೆ, ಪರಲೆ, ಇಟ್ಟೀವು, ಯಿಸಗ, ಮದರಾಸ್ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೈಔಗಿ. ೨೩-೪೧೮). [?]

ಪರಲೊತ್ತು, ಪರಳೊತ್ತು, ಹರಳೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಂಗಾಲಿಗೆ) ಕಲ್ಲು ಚುಚ್ಚು ; ಕಲ್ಲೊತ್ತು : ಪರಲೊ[ಪಾಠಾಂ. ಲೊ]ತ್ತೆ ಸೈರಿಸುತ್ತುಂ . . . ಸೀತೆ ಸೆಡೆದು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೨೭). ೨. ಹರಳುಮೊಲೆ ಮೂಡು,—ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಪೀನಕುಚಂ ಪರಲೊತ್ತುವ ದಿನದಿಂ ನೀನಲ್ಲದೆಯನ್ಯರನೇನಜಿಾದಳೆ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೬೬).

ಪರಳೊತ್ತು : ೧. ಪರಳೊತ್ತಿ ನೊಂದುವಮ್ಮಾಜಿ ಪಾದಗಳು (ನಾಗಕು. ೯-೧೫). **ಹರಳೊತ್ತು :** ೧. ಹಲವು ಹರಳೊತ್ತಿ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮೂಡಿ ನಡೆಗೆಟ್ಟ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ನಿಜವನಿತೆಯಂ ನೋಡಿ (ಹಚಕಾ. ೯-೨೯) ; ಹರಳೊತ್ತೆ ಸುಡುಗಾಡೊಳಗೆ ಮಲಗಿದನು (ಜೀಸಂಚ. ೫-೪) ; ಹರಳೊತ್ತಿ ಪಾದವು ಬೊಕ್ಕೆಯೊಡೆದು ಹಸ್ತಕೆ ದಾವತಿಯಿಲ್ಲ (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೫). ೨. ಹರೆಯವೇಱದ ಮುನ್ನವೆ ಹರಳೊತ್ತುವ ಹರೆಯದ ರಾಜಪುತ್ರಿಯರು ವರಿಸುವ ನವಮೋಹನಾಂಗವಾ ಕುವರಗೆ ದೊರೆಕೊಂಡುದು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨-೨೬). [ಪರಲ್ + ಒತ್ತು$_1$]

ಪರಲೋಕ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಜಗತ್ತು ; ಪರತ್ರ ; ಸ್ವರ್ಗ : "ಪರಲೋಕಮಜಾಗೆ ಲೋಕಾಂತರಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೬) ; ಪರಲೋಕಿಯೆ ಮುನ್ನವಿಲ್ಲೆನೆ ಪರಲೋಕಮೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ಪ) ; ಜಂಗಮವೆನ್ನೊಡೆಯರೆಂದು ಒಕ್ಕುದ ಕೊಂಡು ಉದಾಸೀನವ ಮಾಡಿದರೆ . . . ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ದೂರ (ಬಸವ. ೪೨೨) ; ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕಂಗಳಿಗೆ ಜಗದೇಕರಕ್ಷಕಶಿಕ್ಷಕನಲ್ಲದೆ ಬಳಿಕದಾರುಂಟು (ಬಸವು. ೨೮-೬೫) ; ಪಾಂಡುರಾಜನು . . . ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಪರಲೋಕವನ್ನೈದಿದನು (ವಚಭಾ. ೧೫) ; ಪಾಪಿಗೆ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲ, ಪಾಪೋಸಿಗೆ ಮಡಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

ಪರಲೋಕಯಾತ್ರೆ = ಮುಂದಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸೋದರರು ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಪರಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೦೩). [ಪರ$_3$ + ಲೋಕ]

ಪರಲೋಕಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಅಪರಕರ್ಮ ; ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ : ಗಾಂಗೇಯನುಂ ಸತ್ಯವತಿಯುಮತ್ಯಂತಶೋಕಾನಲದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸರ್ಕಳಾಗಿ ಆತಂಗೆ ಪರಲೋಕಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೦ವ).

[ಪರಲೋಕ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಪರಲೋಕದೂರ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತನಾದವನು,—ಬಹಿಷ್ಕೃತನಾದವನು : ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದೆ ಇಹಲೋಕ ದುಃಖಿಯ ಪರಲೋಕದೂರನ (ಬಸವ. ೬೪). [ಪರಲೋಕ + ದೂರ]

ಪರಲೋಕಸುಖ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಸಂತೋಷ ; ಸ್ವರ್ಗಸುಖ : ವೃಥಾ ಪ್ರಾಣಿವಧೆಯಂ ಮಾಣು ಪರಲೋಕಸುಖಮಂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ವುದೆ ಬುದ್ಧಿ (ಪಂಚತಂ. ೬೧-೧೦).

[ಪರಲೋಕ + ಸುಖ]

ಪರಲೋಕಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ: ಪರಲೋಕಿಯೆ ಮುನ್ನವಿಲ್ಲೆನೆ ಪರಲೋಕಮೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ). [ಸಂ. ಪರಲೋಕಿನ್]

ಪರಲ್ಮೊಲೆ, ಪರಳುಮೊಲೆ, ಪರಳ್ಮೊಲೆ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಮೊಲೆ ; ಸಣ್ಣ ಮೊಲೆ: ಮುಗುಳ್ಮೊಲೆಯ ಪರಲ್ಮೊ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಮೊ]ಲೆಯ . . . ಬೆದರ್ದ ಕಣ್ಣ ನೋಟದ ಬಾಲೆಯರ್ (ಚೆಪು. ೧೦-೧೯). **ಪರಳುಮೊಲೆ :** ಪರಳುಮೊಲೆಗಳ ಪಿಡಿಯಲು ಸಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ತರಳವೆಣ್ಣುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೭೫). **ಪರಳ್ಮೊಲೆ :** ಮುಚ್ಚುಮುಜಿಯೆಂಬುದೆಳವೆಣ್ಗಳ ಪರಳ್ಮೊಲೆಯೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲವಾ ದೇಶದೊಳಗೆ (ಉದ್ಭವೇ. ೨-೧೪). [ಪರಲ್ + ಮೊಲೆ$_1$]

ಪರಲ್ವಿಲ್ (ನಾ). ಕಲ್ಲನ್ನು ಬೀಸಿ ಎಸೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಕವಣೆ : ಪಾಮರಿಯರ ಕುಡುವುರ್ವಿನ ಕೊನೆಮುಟ್ಟದ ತುಱುಗೆವೆಗಳ ನಡುವೆ ಕರಿಯಾಲಿಗಳೆಸೆದುವು ಚಿತ್ತಭವಂ ವಿರಹಿವಿಹಂಗ ವನಿಸುವ ಪರಲ್ವಿಲ್ಲೆರಡು ಹೆದೆಯ ಮಧ್ಯದ ಹರಿನೀಲದ ಗೋಳಕವೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೦). [ಪರಲ್+ಬಿಲ್$_2$]

ಪರವಂಚನೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಮೋಸ ಮಾಡುವುದು ; ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು : ಪರವಂಚನೆ ವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಕಲ್ತಾ ಜನಗಳ ನುಡಿಗಳ್ ಪ್ರಮಾಣಮಲ್ಲವೆ ಜಗದೊಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೬೧-೧೨೫) ; ಹಗಲೆಲ್ಲ ಪರವಂಚನೆಯ ತಾಮಸ ತಿನಿಸನ್ನು ತಿಂದು . . . ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಂಚನೆಯ ಘೋರನಿದ್ರೆಯೊಳಗೆ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುವವರು, ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಉದವ್ಯೆ. ೬೪). [ಪರ$_3$+ವಂಚನೆ]

ಪರವಣಿಗೆ, ಹರವಣಿಗೆ (ನಾ). ಕೆದರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ರೀತಿ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಆ ಪಡುವ ಪಲವು ಪಾಟುಗಳಾ ಪೋರಟೆಯಾ ಪೊರಳ್ಕೆಯಾ ಪುಯ್ಯಗೆ ಮತ್ತಾ ಪರವಣಿಗೆಗಳಾ ಪಟುವಾ ಪೇಸಿಕೆಗೆಯ್ಕೆಯಿರವನೇವಗೆಯೊರೆವಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪೫). **ಹರವಣಿಗೆ :** ಊರಿಂದ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮನೆಯ ಹರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಸರಿಮಾಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಾಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [<ಪರೆ$_1$+-ವಣಿಗೆ]

ಪರವಧು (ನಾ). ಬೇರೆಯವನ ಪತ್ನಿ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹೆಂಡತಿ: ಪರವಧುದುರ್ವ್ಯಸನಂ ನಿನಗೆಂದಮುರ್ದಪ್ಪಿಸುವರ್ ಕೆಂಪೆಸೆಯೆ ಕಾಯ್ದುಯಃಪುತ್ರಿಕೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೬) ; ಪರವಧುಗಾಸೆಗೆಯ್ವಧಿಕ ಪಾತಕವೊಂದು ರಘುಪ್ರವೀರನೊಳ್ಧುರದೊಳಿದಿರ್ಚದೋಸರಿಸಿ ವಂಚಿಸಿ ಸೀತೆಯನುಯ್ವ ಭೀತಿಯೊಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೮೯) ; ಕಂಗಳಿಚ್ಛೆಗೆ ಪರವಧುವ ನೆರೆವರು (ಬಸವ. ೧೦೬); ಬೇಟವೇ ಪರವಧುವಿನಲಿ ಕೈವಾಟವೇ ಪರವಿತ್ತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೪೪). [ಪರ$_3$+ವಧು]

ಪರವನಿತೆ (ನಾ). = ಪರವಧು : ಪರವನಿತೆಗಳಿಪಿ ರಣದುರ್ಧರನೆನಿಸಿರ್ದಶನಿಘೋಷನಟ್ಟುದುದನಸುರೇಶ್ವರ ನೀನೇನಱಿಯದನೇ(ಪಂರಾಮಾ.೧೪-೧೨೪); ಪರವನಿತೆಯರನೊಮ್ಮೆಯುಂ ನೀ ನೋಡದಿರು (ಬಸವು. ೪-೬೫). [ಪರ$_3$+ವನಿತೆ]

ಪರವರಶಿ, ಪರವರಸಿ, ಪರವರ್ಷ, ಪರವರ್ಷಿ, ಪರ್ವರ್ಷ, ಪರ್ವರ್ಷಿ, ಪರ್ವಷಿ (ನಾ). ೧. ಪಾಲನೆ ; ಪೋಷಣೆ ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ : ಆ ಪರವರಶಿಯ ತಾರೀಖು ಯಾವ ಜಿಹ್ವೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨೨). **ಪರವರಸಿ :** ೧. ಸಣ್ಣವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ಯಾವತ್ತರಿಗೂ ಪರವರಸಿ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ, ತಮ್ಮನ್ನು ಮಹಾದೇವನು ಹೈದಾ ಮಾಡಿ ಇದ್ದಾನೆ(ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧೧). **ಪರವರ್ಷ :** ೧. ಈ ದೌಲತ್ತು ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು ಸರಫರಾಜು ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ಯಾವತ್ತು ತಮ್ಮ ಪರವರ್ಷ ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿಯಿಂದಾ ಎಂಬದು ನಮಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಿದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩೫). **ಪರವರ್ಷಿ :** ೧.ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ, ಪ್ರಜೆಗೆ ಪ್ರಯೋಜನ, ರೈತಪರವರ್ಷಿ ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು . . . ಖಾವಂದರವರು ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಆಜ್ಞೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಕ್ರಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೮). **ಪರ್ವರ್ಷ :** ೨. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಇಂಗ್ರೇಜ ಬಹಾದ್ದರ ಕುಂಪನಿ ದೊಡ್ಡ ಸರಕಾರದ ಆಶ್ರಯದ ಒಳಗೆ ಇದ್ದು ಅಬ್ರು ಹುರಮತ್ತಿನಿಂದ ಪರ್ವರ್ಷ ಆಗುತ್ತಾ ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೨೫೭). **ಪರ್ವರ್ಷಿ :** ೧. ಆ ಪರ್ವರ್ಷಿ ಹೊರ್ತು, ನಾವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಒಡವೆ ಮೇಲೆ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮಡಗುವದಿಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೨೫೭). **ಪರ್ವಷಿ :** ೧. ಛತ್ರ, ದೇವಸ್ಥಾನ . . . ಫಕೀರ್ ಪರ್ವಷಿ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಮುಜರಾಯಿ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಖಾವಂದರವರು ವಿಚಾರಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೭). [←ಪಾರ. ಪರ್‌ವರಿಶ್, ಪರ್ವರಿಶೀ; ಹಿಂ. ಪರವರಿಶ್, ಪರ್ವರಿಶ್ ; ಮರಾ. ಪರ್‌ವಶೀ, ಪರ್‌ವಸ್, ಪರ್‌ವರೀಸ್, ಪರ್‌ವರ್ಶೀ]

ಪರವರಸಿ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರವರಿ, ಹರವಡಿ, ಹರವರಿ$_2$, ಹರಾವರಿ, ಹರುಬರಿ(ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ನಿವಾಸ ; ಗೊತ್ತು : ಹಸ್ತಿನಪುರಂ . . . ಭೂವನಿತೆಯ ಕರ್ಪೂರದ ಕರಂಡಗೆ ಸೌಖ್ಯದ ಪರವರಿ ಪೊಸವೇಟದಿರ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೯) ; ಉರಿಯಂ ಕೆಂದಳಿರ್ಗಳ್ ಧೂಮರಾಜಿಯಂ ಭೃಂಗರಾಜಿ ಕಿಡಿಯಂ ಪಣ್ಪೋಲ್ತಿರೆ ಕಾವಿಂಗೆ ಕಾಮಾಗ್ನಿಯ ಪರವರಿಯೆನಿಸಿದುವು ಬಂದ ಮಾವಿನ ಮರಂಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೬) ; ಆ ನೆಲನನಿತುಂ ಸುರಚಾಪದ ಬೆಳಸಿನ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ರವರಿಯೆನಿಕುಂ ಪಂಚರತ್ನರುಚಿವಲ್ಲರಿಯಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೬೪). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ : ಸರಸತಿ ಕೊರಗದ ವಿದ್ಯೆಯ . . . ಪರವಶತೆ ಪೊಣ್ಮದೊಲವಿನ ಪರವರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಶೆ]ಯಂ ಬಲ್ಲನುಳ್ಳೊಡಾತನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಲೀಲಾವ. ೪-೫೧). ೩. ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿ,—ಜಮೀನು,—ನಿವೇಶನ : ಕಿಬ್ಬನೇಶ್ವರದಾ ದೇವರ ಪರವರಿಯ ಛತ್ರಮುಂ ಕವಿಲೆಯ ಪಾಲುಂ ಎಟ್ಟಿಂ × × × ದೇವಾನ್ದೇವನ ಪರಿಜನಮಲ್ಲಾದೆ ಪೆಟನೊರ್ವನಾರು ಮುಣ್ದೊವೆಣ್ದಕಂ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೩ ; ಸು. 675 ?). **ಹರವಡಿ :** ೪. ಪ್ರಕಟಣೆ ; ತೋರಿಕೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ : "ಪ್ರಕಟಕ್ಕೆ ಹರವಡಿ" (ಕಬ್ಬಕ್ಕೈ. ೫೧); "ಹರವಡಿಯೆನಲ್ ಪ್ರಕಟಂ" (ಕವಿಕಂ.೧೯೭) ; ನಾನು ಹೆಸರ ವೇಶ್ಯ ಸೂಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಡಂಗುರಿಸಿ ಬೀದಿವಾತು ಮಾಡಿ ಹರವಡಿಯಿಂದ ಹರೆಹದಿದ್ದರೆ ... ಕೊಸವನನ್ನು ಕಣ್ಟರಿಹಿ ಮರುಳ್ಮಾಡಿ ಎಳೆತಂದೊಪ್ಪಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? (ಮಂತ್ರಶ. ೨೭-೧). ೫. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಖ್ಯಾತಿ ; ಕೀರ್ತಿ : "ಹರವಡಿ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದಂಥ"(ಗುಮಮೋ. ೧೬೯). **ಹರವರಿ$_2$:** ೧. ದವಾಗ್ನಿಯ ಸತ್ರಂ ಹರಿಣಂಗಳ ಹರವರಿ ಕೇಸರಿಗಳ ಸರಿ ಪರ್ವಿದಡವಿ ಪಡೆದುದಗುರ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೭) ; ತಳಿರ ತಾಣಂ ಕುಸುಮಕುಲದ ನೆಲೆ . . . ಪುಳಿನಾಕೀರ್ಣ ಕೊಳನ ಹರವರಿ ನವಿಲ ನಂದನವೆನಿಪ್ಪ ಕೇಳೀವನಕ್ಕೆಯ್ತಂದನು (ಹಚಕಾ. ೩-೨೬) ; ವಿರಹಿಜನದುರಿ ಮನಸಿಜನ್ಯೆದಂಬಿನಲರ್ಗೆ ಹರವರಿ . . . ಎನಿಸಿರ್ಪಾತನ ಪರಿಪೊಸತಾಯ್ತು ಚೈತ್ರಭೂಪಾಲಕನಾ (ನಳಚಂ. ೫೫) ; ವರವಸಂತನ ಬೀಡೊ . . . ಚಂದ್ರಮನ ಹರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ವರಿಯೊ . . . ಎನೆ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದುದಾ ಭೂಮಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೯) ; ಜೊನ್ನದ ಹರವರಿಯೊ . . . ಎನೆ ತಿಳಿದ ಪೂಗೊಳನೊಂದು ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೮). ೨. ಹರಂ ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರವನಟ್ಟಿದಂ ಹರಣದೊಳು ಹರವರಿಯ ತಾಪಮಂ ಕಟ್ಟಿದಂ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೧೬) ; ಚಿಂತೆಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹರವರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸದ]ಖೇದದ ಮಬ್ಬಿನಲಿ ಹಣಗಿದರು ಪವನಜ ಫಲುಗುಣಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೭) ; ಕಡಲು ವಿಘೂರ್ಣಿಸುತಿಹುದು . . . ಮತ್ಸ್ಯ ಮಕರಾದಿಗಳ ಹರವರಿಯಿಂ ಶೀಕರಗಳಿಂ ನೊರೆಗಳಿಂ ಕರಮೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿಹುದು (ನಾಗಕು. ೨-೭) ; ಹರವರಿಯ ಮೋಹದಿಂ ಹಿರಿದಾಗಿ ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಸಲಹುತಿರ್ದರು ಪುತ್ರನ (ರಾಘಚ. ೨-೪೬). ೩. ಹಡುವಣ ಡೊಂಗನ ಹರವರಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತರು ೧ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೦-೪೭ ; 1170) ; ತಂಮ ಹರವರಿಯ ಭೂಮಿಯ ಕಾರುಗದ್ದೆಯೊಳಗೆ ವೋಟೂರಗೊಕಂಡದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರದ ಶಂಕರಭಟ್ಟಾಹಿತಾಗ್ನಿಗಳ ಮಕ್ಕಳು (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೩೦ ; 1256) ; ಕಿಕುಂದದ ನಾಡ ಹರವರಿಗಳ ವಳಗೆ ಗಿಣಿಕಲ್ಲು . . . ಚಿಕ್ಕಕೊಡನಾಡ ವಳಗಣ ನಾರವೆ ಅಂತು ಹರವರಿಗಳು ೫ನು ಕುಳವ ಕಡಿದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆಉ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೩೩-೪೮ ; 1380) ; ಕುಪ್ಪವಳ್ಳಿಯೊಳಗಣ ದೇವಿ

ಯಂಕ್ಕನ ಹರವರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಹಣವಿನ ಕಳದ ಭೂಮಿಯುಸು . . . ತಾಲು ಆ ನಾಗಂಣಗಳಿಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಮೈಆ೦. ೧೯೩೨, ೪೨-೮; ಸು. 1418). **೪.** "ಹರವರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿವಡಿ, ಹರವಡಿ]ಯೆಂದು ಪ್ರಕಟಂ" (ಶಶಸಾ. ೬೬-೪೭೪). **೫.** ನರಸಿಂಗ ಮೊನೆಯರ ವಿಚಿತ್ರಾನುರಾಗಮಂ ಹರವರಿಯ ನಂಬಿಯಣ್ಣನ ಸಕಲ ಭೋಗಮಂ ಬಂದು ನೋಡಲು ನೆರೆದ ಸಕಲ ಸಾಮಂತರಿಂ (ನಂಬಿರ. ೫-೪೦); ಹರಿರಾಯನೆನಿಪ ನರಪತಿಯು . . . ಹರವರಿಯ ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂದೋಹದಿಂ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಲಿ (ಗುರುಚಾ. ೩-೧೦). **೬.** ವಿಹಾರಸ್ಥಾನ : ರಾಜವೀಥಿ ವಿಪಣಿಮಾರ್ಗ ಗಣಿಕಾವಾಟಸರಣಿ ಸಂತಾನಂ ವಸಂತವಲ್ಲಭನ ಹರವರಿಯಂತಿರ್ಪುದು (ಅನಂಪು. ೧-೧೦೫ ವ); ಕಾಲನ ಹರವರಿಯೊ ಹೆಬ್ಬೆಳಸ ಮುತ್ತುವ ವಿಹಗಸಂತತಿಯೊ . . . ಹಿಳುಕಬ್ಬರಿಸಿ ಗಬ್ಬರಿಸಿದುವು ದಿಗುತಟವನು ಶರವ್ರಾತ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೫); ಜವನ ಹರವರಿಯೋ . . . ಕಪರ್ದಿಯ ಕವತೆಯೋ ಕಾಣೆನು ಸುರಾಸುರಕದನಕೇಳಿಯಲಿ (ತೊರಂ. ೬-೧೩-೪೦). **೭.** ಬಹಳವಾದ ವಿಸ್ತಾರ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ,—ಹರವು : ವರಸ್ವಪ್ನಕಲ್ಪಿತನೆ ಹರವರಿಯ ವಿಶ್ವನೆಂಬರು (ಮನೋವಿ. ೬-೨೨); ಕಿಱುಕಿಚ್ಚು ಹರವರಿಯ ಬಿಂಜದಡವಿಯ ನಿಮಿಷದೊಳ್ ದಾಮದೂಮಮಂ ಮಾಡದಿಹುದೇ (ಸಪ್ತಕಾ. ೧-೪೮). **೮.** ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು : ದೆಸೆಗೆಟ್ಟೋಡುತಿಹ ನಿರ್ಜರರ ಹರವರಿಯನು ಸುರೇಶ್ವರ ನೋಡಿ ಖತಿಗೊಂಡ (ಉತ್ತರಾ. ೨೨-೧). **೯.** ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಚೆದರಿ ಹೋಗಿರುವಿಕೆ : ಮರುತನ ಗತಿ ಜೀವಿತಬಿಂದುವಿನಂಕುರತರ ದೇಹವಹಂಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಹರವರಿ ವೃತ್ತಿಯೆನಿಪ್ಪದಱಿಂ ಕಾರಣರೂಪುಗಳಾಗಿ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೧೮). **೧೦.** ಚಲನೆ ; ಓಡಾಟ : ಪೂರ್ವನಗದಗ್ರದೊಳಗುದಯವಾದನಾ ತರಣಿ ಕಣ್ಮಾಲ್ಗೆ ಹರವರಿಯ ಸರಣಿ (ಭಾಪಚಂ. ೭-೧೪). **ಹರಾವರಿ :** **೨.** ಕೊಂಡುದು ಪ್ರಸಾದ ನಿಂದುದು ಓಗರವೆಂದು ಹರಾವರಿಯಿಂದನು ಭವಿಸದೆ (ಪಚಶಾ. I. ೩೭೪). **೩.** ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚತುಃಸೀಮೆಯೊಳಗುಳ್ಳ ಹರಾವರಿ ಮುಂತ್ತಾದವರಲ್ಲಿ ಸಲುವ ಗೇಣಿ (ಇಆ. V, ೪೧-೧೬ ; 1586). **ಹರುಬರಿ :** **೩.** ಕಾರೆಮಕಿಯ ಹರುಬರಿಯೊಳಗೆ ಕಾರುಕದ ಮನ್ಯ ತುಂಡುಗದೆಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಮೈಆ೦. ೧೯೩೦, ೭೦-೧೩ ; 1568).

ಹರವರಿಯಾಗು=**೧.** ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಹರವರಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯುಸು ಧೈರ್ಯದೊಳು ಮಂದರದಂತಿಹನು ರಾಜೇಂದ್ರ (ಭರತ. ೨-೨೭) ; ಹಣಕಾಸಿನ ವೆಚ್ಚದ ಮೊಗ ನೋಡದೆ ಹರವರಿಯಾಗೀಯಲ್ಬಹುದು (ಭಕ್ತಿಸ. ೪-೧೨-೧೯). **೨.** ವಿಶಾಲವಾಗು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು ; ವ್ಯಾಪಕವಾಗು : ಹರವರಿಯಾಗಿ ಹಲವು ದಿಙ್ಮುಖದೊಳ್ ಪರಕಲಿಸಲಿ ನಿನ್ನ ಯಶೋವಲ್ಲರಿ (ಜಯಕಾ.೮-೩೯). **೩.** ದಟ್ಟವಾಗು ; ಒತ್ತಾಗು : ಹರವರಿಯಾದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಕಡು ಕೊರ್ಬಿದ ಬೆಳ್ಪ್ಮೃಗಂಗಳಂ ಹರಿಹರಿದಿಟ್ಟಯಿಂ ತಿವಿದು (ನಳಚಂ. ೮೨). **೪.** ಚೆದರು ; ಕಲಕು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಹಱಿಹಂಚಾದುದು ಬಗೆ ಹರವರಿಯಾದುದಱಿವು ಬೀತುದು ಬಿಂಕದೇಳ್ಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೭೧).

[<ಪರೆ$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಪರವರಿಸು, ಹರವರಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ದೊಡ್ಡದಾಗು ; ವಿಶಾಲವಾಗು : ನರಮುರ್ಬದೆ ನವಿರಿಲ್ಲದೆ ಪರವರಿಸದೆ ವೃತ್ತವಾದ ಜಂಘೆಗಳಿರೆ ಭೂವರವಧುವವಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೩-೨೮). **ಹರವರಿಸು :** **೨.** ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಮುತ್ತು : ಅರಿವರ್ಗವೆಂಬುದೆಡೆವಿಡದೆನ್ನ ಮುಂದೊತ್ತಿ ಹರವರಿಸಿ ಹಗೆಯಂತೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುವುದು (ಕೈಕವ. ೧-೧೭-೪).

[ಪರವರಿ + -ಸು$_1$]

ಪರವರ್ತನ (ನಾ). ಆಮೇಲೆ ಆಗುವಂಥದು ; ಅನಂತರ ನಡೆಯುವುದು : ಅಹಿಂಸೆಯು ಹಿಂಸೆಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ವರ್ತನವಾದರೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಪರವರ್ತನವು (ಆರ್ಯಧ. ೭೨). [ಪರ$_3$+ವರ್ತನ]

ಪರವರ್ದಿಗಾರ್ 'ಪರವರ್ದಿಗಾರ' ನೋ.

ಪರವರ್ದಿಗಾರ, ಪರವರ್ದಿಗಾರ್ (ನಾ). ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಪರಿಪಾಲಿಸುವವನು ; ದೇವರು : ಖುದಾವಂದ್, ಪರವರ್ದಿಗಾರ-ಎಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೇದು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮಧುನ. ೬೫). **ಪರವರ್ದಿಗಾರ್ :** ಪರವರ್ದಿಗಾರ್ ! ನನ್ನ ತೋಳುಗಳಿಗೆ ಬಲ ಕೊಡು (ಅನ್ನಾಪ. ೨೧).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ.ಪರ್ವರ್ದಿಗಾರ್]

ಪರವರ್ಷ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರವರ್ಷಿ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರವಶ (ಗು). **೧.** ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ. (ನಾ). **೨.** ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಧೀನತೆ ; ಪರತಂತ್ರ : "ಪರವಶ [ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಮೆಂಬುದು ಪಾರವಶ್ಯಮೆಂದೆನಿಪರ್ಥಂ" (ಚತುಣಿ. ೧೧೯); ಪರವಶವಾದುದೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖಕರ. ಆತ್ಮವಶವಾದುದುದೆಲ್ಲವೂ ಸುಖಾಸ್ಪದ (ಭಾರಪ. ೫೪). **೩.** ತನ್ಮಯತೆ ; ಮಗ್ನತೆ : ಪರವಶದ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಂಧುರ ಲಿಂಗದ ಮುಂದೆ ಕುಣಿದು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೪-೧೨). **೪.** ಮೈಮರೆವು ; ಅನ್ಯಮನಸ್ಕತೆ : ಒಡಲ ಹಿಡಿದಾಡದಿರು ನುಡಿಯ ಹೋಗಾಡದಿರು ನಡೆಯೊಳೆಚ್ಚಱವ ಬಿಡದಿರು ಪರವಶದಿ ದೃಢವನಗಲದಿರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೦೦). **೫.** ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವುದು ; ಬವಳಿ ; ಮೂರ್ಛೆ : ಪರವಶದೊಳ್ ದರ್ಗರೋ ಮೇಣ್ಪರಾರ್ಜಿತಪ್ರಾಣರಾದರೋ ದ್ರೌಪದಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸುವಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿರಲಕ್ಕುಮೆ ಪವನಸೂನುಗಂ ಪಾರ್ಥಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೧). **೬.** ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು; ಬೇರೆಯವರ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಉಪಜೀವಿ ; ಆಶ್ರಿತ : "ಪರವಾನ್, ಪರಾಧೀನಃ, ನಿಘ್ನಃ, ಪರವಶಃ . . . ಗೃಹ್ಯಕಃ—ಈ ಆ ಹೆಸರ ವಶದಾತಂ"(ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೬); "ಪರವಶಂ ನಿಘ್ನಂ . . . ಪರಚ್ಛಂದನೆನೆ ಪರರ ವಶದವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೭). **೭.** ಮಾರುಹೋದವನು ; ಮರುಳಾದವನು : ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪರವಶನಲ್ಲಂ ಹರವಶಂ (ನಂಬಿರ. ೮-೫೦). **೮.** ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದವನು; ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿದವನು: ಧೊಪ್ಪನವನಿಗೆ ಕೆಡೆದು ಪರವಶನಾದನು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೨೩-೧೯) ; ಅರಸುಗಳು ಬಾಯ್ದೆಱೆಯದೇ ನೆಲನೆನುತ ಪರವಶರಾದರಲ್ಲಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೪). [ಸಂ.]

ಪರವಶಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾರುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮರುಳಾಗಿಸು : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಂಸಿದ್ಧಿಗಳು . . . ವಿದ್ಯಾವಂತರನ್ನೆಲ್ಲ ಪರವಶಗೊಳಿಸಿದವು (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೧೭ ಪೀಠಿಕೆ).

[ಪರವಶ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪರವಶತೆ (ನಾ). **೧.** ಪರಾಧೀನತೆ; ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿರುವುದು. **೨.** ತನ್ಮಯತೆ; ತಲ್ಲೀನತೆ: ನಿರ್ಭರಪ್ರಣಯಪರವಶತೆಯಿಂ ನೆರೆವ ಕಾದಲರ ಕಾಮಕೇಳೀಕೂಜಿತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೮-೬೬ ವ); ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯಿನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಬದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೦). **೩.** ಅರಿವು ತಪ್ಪುವಿಕೆ ; ಮೂರ್ಛೆ.

[ಸಂ. ಪರವಶತಾ]

ಪರವಶತ್ವ (ನಾ). **೧.** ಅಧೀನತೆ. **೨.** ಮೈಮರೆವು. [ಸಂ.]

ಪರವಶವರ್ತಿ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದವನು : "ಅಧೀನನಱಿಗಾಯತ್ತಂ ನಿಘ್ನಂ ಪರವಶವರ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೧-೨೧).

[ಸಂ. ಪರವಶವರ್ತಿನ್]

ಪರವಶೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವವಳು : ತೀವೆಂ ಮುನಿಶಕ್ತಿಯನಾಯೆಳೆಯಳ್ ಪರವಶೆಯೆನಿಪ್ಪುದುಮನಾದೊಡಮಾಂ ಸೆಳೆಯಲ್ಕಾರೆಂ ವಲಮಾ ನಳಿನಾಂಬಕಿಯತ್ತಣಿಂದಮೆನ್ನೀ ಮನಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೧-೫೫). ೨. ಮೈಮರೆತಿರುವವಳು ; ತನ್ಮಯಳಾಗಿರುವವಳು : ಸ್ಮರಶರ ಸಂಧಾನಕ್ಕಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣೆ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಗೆ ನಲ್ಲನನುಬೀಡದಾ ಪರವಶೆ ತನ್ನೊಲ್ಲದನಂ ಕರೆದಳ್ ಬೆಟ್ಟೇಱು ಮಿಟ್ಟುಗರೆವಂತೀಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೨); ಪರವಶೆ ಪಾದರಿ ವಿಫಲೆ ವಿಹ್ವಲೆ ವಿಷಮೆ ವಿರಹಿ ... ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕ್ಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೧). [ಸಂ. ಪರವಶಾ]

ಪರವಸ, ಹರವಸ (ನಾ). ೧. ಅಧೀನತೆ ; ಅವಲಂಬನೆ : "ಪರವಸ[ಪಾಠಾಂ.ಶ]ಮೆಂಬುದು ಪಾರವಶ್ಯಮೆಂದೆನಿಪರ್ಥಂ" (ಚತುನಿ. ೧೧೯). ೨. ಪರವಶತೆ; ಮೈಮರೆವು : ಕರುಣದಿಂದಂ ಮನ್ಯು ಮಿಕ್ಕು ಪರವಸದಿಂದಂ ಕಣ್ಣೀರ್ಗಳ್ ಬಂದು (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೨೬); ಅಂತು ಪರವಸ[ಪಾಠಾಂ.ಶ]ದೊಳ್ ಮನ್ಯುಮಿಕ್ಕು ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೨ವ); ಬಗೆಯು ಬೆರಸದ ಪರವಸ[ಪಾಠಾಂ.ಶ]ದೊಳಾ ನಗೆಯೊಳೆಡೆಗೊಂಡಮಳ ಜನ್ಮದ ಮುಗುದ ಪಾಂಡವರೆಱಗಿದರು ಧೌಮ್ಯಾದಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಆ.೧೬-೩೧). ೩. ಬವಳಿ ; ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವುದು; "ಮೂರ್ಛೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಹರವಸ :** ೧. ಪರವಶ-ಹರವಸ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ); ಹರವಸದಿಂ ಹದವಱುವೇಂ ಕರುಣಾಳುಗಳೊಳರೆ ಕಾವುದಱಿಯದ ಮುನ್ನಂ ಎಂಬ ನುಡಿಯನಾಲಿಸುತ್ತೆ (ಚಕವಿ. ೬-೭೧). ೨. "ಹರವಸಮೆನಲ್ಕೆ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೧೧೩); ಒಮ್ಮೆ ಹರವಸದಿಂ ಮೂರ್ಛೆಯಾಗುವೆಯಮ್ಮ (ತಿಪಗೀ. ೧೫೬-೭೯೫); ತನುವನೀ ಕಮ್ಮರಿಗೆ ಕುಡುವೆನೆಂದಾಡುತಿರೆ ಹರವಸಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪರವಶಂ] ಕೈ ಮಿಕ್ಕುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೬) ; ತೊಡೆದನು ತರಣಿ ತನುಕಾಂತಿಯನೆನಲು ಹರವಸಕೆ ಹರಹಿನಲಿ . . . ಉದಯಾರುಣಿಮೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೨೯-೪೧) ; ಸೊದೆಯಂ ಸವಿದೀಂಟುವಂತೆಯುಂ ಹರವಸದಿಂದೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದಂ ಸುಕುಮಾರನನಾ ಕುಮಾರನಂ (ಚಕವಿ. ೪-೬೮). ೩. "ಹಮ್ಮದಂ, ಹರವಸಂ, ಮುಚ್ಚೆ–ಈ ೩ ಮೂರ್ಛೆ" (ಕಶಸಾ.೧೨-೨೩೨). ೪. ಮೋಹಾತಿರೇಕ: ಹರವಸಮೊಯ್ಯನಾಱೆ . . . ಪೋದ ಕೂಟಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಕೆ ಚಿತ್ತಮೆಳಸಿತ್ತು ರತಾಂತಸುಖಾಂತಮೋಪರಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೦) ; ಹರವಸದಿಂದೆ ಚುಚುರ್ವೆರ್ದೆಗಿಟ್ಟನ ಪೆರ್ಚುಗೆಯುಂ ಕಟಿಲ್ಚುವರ್ ನರಪತಿಯೊಳ್ಪೊಣರ್ಕೆವಡೆದಾರೆಯ ರಾಯರ ರಾಣಿವಾಸಿಯರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೯-೧೯). ೫. ಆವೇಶ ; ಆವೇಗ : ಮೃಗಂಗಳೊಳಿಂದು ಪತ್ತಿಸಿದ ಹರಿಣನ ಗೋರಿಯ ಹರ್ಷದ ಹರವಸದ ಭಾವಪ್ರಪಂಚಮಂ . . . ಬಂದು ನೋಡಲ್ವೇಱ್ಕುಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೩೯ ವ) ; ಹರವಸದಿಂ ನಿನಗಿದಿರಾದಗಿಯರೆನಿಪ್ಪಾರಾತಿಗಳ ಹರಣಂ ಹೌವನೆ ಹಾಱಲಿ (ಜಯುಕಾ.೮-೩೯), ಅತಿಕಾಯ ವೈರಿಯುಸಿರ್ದ ಸೊಲ್ಲನಾಲಿಸಿ ಬೀರದ ಹರವಸಂ ತೋಱುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೪-೨೭). ೬. ಮರೆವು; ವಿಸ್ಮೃತಿ : ರಾಮನು ಪೊಡೆಯಲರನೆಂದಱಿಯಬಾರದೆ ನಿನಗೆ ಹರವಸವೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫-೪೦). [<ಪರವಶ]

ಪರವಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆವೇಶಹೊಂದು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : ಪಲ್ಗಳ ಬಣಂಬೆಗಳೊಳ್ ಪರವಸಂಗೊಂಡು ಮೆಟ್ಟಿಯುಂ ಅಟ್ಟಿಯ ಬೆಟ್ಟಿ ಘಟ್ಟದಿಟ್ಟೆಡೆಗಳೊಳ್ ನಿಟ್ಟಿಸಿಯುಂ . . . ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಅಱಿಸಿ ಕಾಣದೆ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ). [ಪರವಸ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪರವಸತೆ, ಹರವಸತೆ (ನಾ). ೧. ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ ; ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಸುರತರುವಿನ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳು ಸುರತದ ಪರವಸ[ಪಾಠಾಂ.ಶ]ತೆಯೊಳೊಱಗಿರ್ಪ ಗರುಡ ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷಾಮರಾಂಗನೆಯರಿಂ ಕರಮೆಸೆದಹುದಮರಾದ್ರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೧೩). **ಹರವಸತೆ :** ೨. ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಚೋದನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಗಮನ ಕೊಡುವ, (ಕೃತಕವಾದ) ಗಾಢನಿದ್ರೆಯಂಥ ಸ್ಥಿತಿ : ಹರವಸತೆ (ಹಿಪ್ನೊಟಿಸಂ) : ಯುದ್ಧ ಸೆರೆವಾಸಿಗಳ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅರಿವಳಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲದಾಗಲೂ ಹಲ್ಲಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಲ್ಲೂ . . . ಬಳಸಬಹುದು(ಕವಿಕೋ. I, ೪೬೨). [<ಪರವಶತೆ]

ಪರವಸ್ತು (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತತ್ತ್ವ ; ಪರತತ್ತ್ವ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಪರವಸ್ತು ತನ್ನ ಲೀಲೆಯಿಂದ ತಾನೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ನಾಮವಾಯಿತು (ಅಪಚಂ. ಕ. ೨೮೩-೭೮೧) ; ಗುರುವೆ ಪರವಸ್ತುವು ತಾನೆ ನೋಡಾ(ಅಖಂಡೇ. ೧೬-೧) ; ಈಕೆ ಪರವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವ ಕಾಲ ಬಂದಿದೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೦೯) ; ಅರಿಸ್ಟಾಟಲಿನ ಪ್ರಕಾರ ಪರವಸ್ತುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೦೫). [ಪರ$_3$+ವಸ್ತು]

ಪರವಾ 'ಪರವೆ' ನೋ.

ಪರವಾದಿ (ನಾ). ಪರಮತದ ಪರವಾಗಿ ವಾದವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಪರಮತವಾದಿ : ಪರವಾದಿಗಳ ಮೊಗಂಗಳ್ ಕರಿಂಕುವರಿದಂತೆ ಕಂದಿ ಕುಂದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨೩) ; ಪರವಾದಿಯಂ ದಾನಸನ್ಮಾನಾದಿಗಳಿಂ ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೨೯ ವ) ; ಬೇಡವೋ ಪರವಾದಿಗಳಹದಿರು (ಬಸವ. ೫೬೯); ಪರವಾದಿಗಳ ಗರ್ವಮಂ ಮುಱಿದು ಜಯಿಸುತ್ತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೭-೨೨).

ಪರವಾದಿಗಜಮೃಗರಾಜ = ಪರಮತವಾದಿಯೆಂಬ ಆನೆಗೆ ಸಿಂಹಪ್ರಾಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜ್ಞಾನನಿಧಾನದೀಪವರ್ತಿಗಳುಂ ಮಂತ್ರವಾದಿಮಕರಧ್ವಜರುಂ ಪರವಾದಿಗಜಮೃಗರಾಜರುಂ (ಕಇಅ. ೯೪-೩-೧೩ ; 1124). **ಪರವಾದಿಜನಭಂಜನ** = ಪರಮತವನ್ನು ವಾದಿಸುವ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು,—ಭಂಗಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರವಾದಿಜನಭಂಜನನೆಂಬ ಬಿರುದಿನ ತೊಡರ್ಝುರ್ಣಝುಣಿಸಲೇಳ್ದು ವೀರಭಕ್ತಪರಿವೃತಂ ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಭ್ರಮದಿಂ ತದಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ವೃಷವಿ. ೩೭-೬೭ವ). **ಪರವಾದೀಶರಭಭೇರುಂಡ** = ಪರಮತವಾದಿಯೆಂಬ ಶರಭಕ್ಕೆ ಗಂಡಭೇರುಂಡದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರವಾದೀ[ಶರಭ]ಭೇರುಣ್ಡಾಪರನಾಮಧೇಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀನನ್ದಿಪಣ್ಡಿತದೇವರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೭ ; 1072). [ಸಂ. ಪರವಾದಿನ್]

ಪರವಾನಗಿ, ಪರವಾನಿಗಿ, ಪರವಾನಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಮತಿ ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ : ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಯ ಪರವಾನಗಿ ಸಿಗಬೇಕಾದರೆ ಎರಡು ವರ್ಷ ಕುಣಿಯಬೇಕಾಯಿತು (ಅಳನಿ. ೨೫೦) ; ಅವನು ರಾವಜೀಕಾಕಾ ಅವರ ಪರವಾನಗಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೮) ; ನಿನಗೆ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಪರವಾನಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದೇ ತಪ್ಪಾಯಿತು (ಮುಕ್ತಿ. ೧೯೧). **ಪರವಾನಿಗಿ :** ೧. ನಮ್ಮ ಮಾಲು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಪರವಾನಿಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಇನ್ನೂವರೆಗೂ ಯಾಕೆ ಮಾರಲಿಲ್ಲ?(ಮುಂಬಪ್ಮಾ. ೨೯ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ) ; ಶಿವ ಹೋದ ತನ್ನ ಕೈಲಾಸಕ ಶಿವದೂತರನಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲ ಕಾಯುದಕ ಬಂದ ಮಂದಿ ಪರವಾನಿಗಿ ತಗೊಂಡ ಬಿಟಕೊಡ್ರಿ ಅಂದನೋ ಯಾಕ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೫೦). **ಪರವಾನಿಗೆ :** ೧. ಈಗ ನಾಟಕ ಬರೆಯೋದಕ್ಕೇ ನಿಂ ಪರವಾನಿಗೆ ತಕ್ಕೊಬೇಕೇನು ? (ನಡೆದಾ. I, ೩೩೨) ; ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಲೇಖನವು ಪರವಾನಿಗೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂಥದು (ಭಾರಪ. ೩೪) ; ಮೊದಲು ನಮಗೆ ಪರವಾನಿಗೆ

ಯಿಂದ ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಕಾವಲಿನೊಡನೆ ಹೋಗುವ ಸವಲತ್ತು ಇತ್ತು (ಪೇಶ್ವೆ. ೧೭೪). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರ: ನಿಮಗೆ ಬಂದೂಕದ ಪರವಾನಿಗೆ ಇರುವದೋ? (ವಿನೋದ. ೯೮). ೩. ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ ; ರಹದಾರಿ ; ಅಪ್ಪಣೆಚೀಟಿ; ಸನ್ನದು : ಸೈದುಮಹಮ್ಮದು . . . ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪರವಾನಿಗೆ ಕ್ರಮ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೪೬-೬ ; 1763).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಪರ್ವಾನಗೀ ; ಮರಾ. ಪರವಾನಗೀ, ಪರ್ವಾನಗೀ, ಪರವಾಣಗೀ, ಪರ್ವಾನಗೀ, ಪರ್ವಾಣಗೀ]

ಪರವಾನಾ 'ಪರವಾನೆ' ನೋ.

ಪರವಾನಿಗಿ 'ಪರವಾನಗಿ' ನೋ.

ಪರವಾನಿಗೆ 'ಪರವಾನಗಿ' ನೋ.

ಪರವಾನು 'ಪರವಾನೆ' ನೋ.

ಪರವಾನೆ, ಪರವಾನಾ, ಪರವಾನು, ಫರವಾನೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಅನುಜ್ಞೆ ; ಅನುಮತಿ : ಭೋಟಿಯ ಜಾತಿಯವರೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಧಾರಿಗಳು ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ದೂರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರವಾನೆ ಕೇಳಿದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೪೨). ೨.ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರದ ಪತ್ರ ; ಅಪ್ಪಣೆಚೀಟಿ ; ಸನ್ನದು ; ನಿರೂಪ : ಸೈದುಮಹಮ್ಮದು . . . ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪರವಾನೆಯ ಕ್ರಮ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೮-೮ ; 1767); ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಅಧೀನನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳನ್ನು . . . ಅಪ್ಪಣೆಚೀಟಿ ಅಥವಾ ಪರವಾನೆಗಳೆಂದೂ (ಲೈಸೆನ್ಸಸ್) . . . ಸೂಚನಾಪತ್ರಗಳೆಂದೂ (ಮಿನಿಟ್ಸ್) ಕರೆಯಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೨೮೭); ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯ ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಿರುವ ಪರವಾನೆಯು ಜ್ಞಾನಸಾಗರ ತೀರ್ಥರಿಗೆ ತಲ್ಪಿತು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೮೨) ; ಜೇಬಳಿಂದ ಒಂದು ಪರವಾನೆಯನ್ನು ತರಿಸಿ ತನ್ನ ಖೋಜೆಯೊಡನೆ ಅವಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದಳು (ಬಂಕಿಮ.೨೨೨). **ಪರವಾನಾ :** ೧. ಪರವಾನಾ—ಪರವಾನೆ (ಹೊಸಗ. ೧೧೨). ೨. ಹೀಗೆ ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ಬಂದ ತಸರೀಫ್ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು . . . ಪರವಾನಾ ಸಮೇತ . . . ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರು (ಮರಾಮ. II, ೧೧೪). **ಪರವಾನು :** ೨.'ಧರ್ಮಪರವಾನು' ಪರಾ. **ಫರವಾನೆ:** ೨. ಪಟ್ಟದಿಂದ ಖಂಡೇರಾಯರು ಫರವಾನೆಗಳು ತನ್ನ ಹೆಸರ ಪತ್ರಗಳ ಸಹಾ ಗಡಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪೋಡಿಸಿ (ಹೈದರ. ೪೭). 'ಫರ್ಮಾನು' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಪರ್ವಾನಾ ; ಹಿಂ. ಪರವಾನಾ ; ಮರಾ. ಪರವಾನಾ, ಪರ್ವಾನಾ]

ಪರವಾಸ (ನಾ). ಬೇರೆಯದಾದ ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಇನ್ನೊಂದು ವಾಸಸ್ಥಾನ,—ತಂಗುದಾಣ : ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಪರವಾಸ ತಪ್ಪದು (ಗಾದೆ) ; ಸೊಸೆಗೆ ಗೃಹಪ್ರವೇಶ, ಅತ್ತೆಗೆ ಪರವಾಸ (ಗಾದೆ).

ಪರವಾಸ ಮಾಡು = ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನೆಲಸು ; ಇನ್ನೊಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ತಂಗು : ಪರವಾಸ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹವಾಸ ಬೇಕು (ಗಾದೆ); ಪರವಾಸ ಮಾಡುವವನ ಭರವಸ ಸಲ್ಲದು (ಗಾದೆ). [ಪರ$_{3}$+ವಾಸ$_{2}$]

ಪರವಾಸುದೇವ (ನಾ). ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಪುರುಷನ ಪರವಾಸುದೇವನ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಅಡಿಸಿದಳಿಶೋದೆ (ಪುರಂದ. ೪-೧೬೬-೩) ; ಪರವಾಸುದೇವನಿರವಂ . . . ನೆನೆದಂ (ಚಕವ. ೫-೧೧೩). [ಪರ$_{3}$+ವಾಸುದೇವ]

ಪರವಿ, ಹರಬಿ, ಹರವಿ$_{1}$, ಹರಿಬಿ$_{1}$, ಹರಿವೆ$_{1}$, ಹರುವಿ, ಹರುವೆ$_{1}$ (ನಾ). ಕೊಡದಂತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ ; ಪಾಸಾಲೆ : "ಪರವಿಕಾಯ ಗಜೋತ್ಕರಮುಂ ಘಟಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦) ; ಸಂತೋಷದಾಳಿಯರ್ ತೂಂತುವೋದ ಪರವಿಯಂತೆ ಬಿಟ್ಟು ಪರಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೫೯) ; ಪರವಿಯೊಳ್ತೀವಿದ ಪಾಲೆಲ್ಲಂ ಇನಿಸಾನುಂ ಪುಳಿ ಪೊರ್ದಿದನಿತಱಿಂ ಮುನ್ನಿನ ಗುಣಮುಂ ಸವಿಯುಂ ಕಿಡುವಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೦೧-೧೦) ; ಪರವಿಯೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕಳಿವುವುದರಸನ ನಿಕಟಕ್ಕೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ಪಣ್ಣಂ ಪಿರಿದೊಂದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೩೨). **ಹರಬಿ :** ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಳೆನೀರನ್ನು ಒಂದು ಘಂಟೆಕಾಲ ತಳ್ಳಿ ಬಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿರುವಾಗ ಶೂದ್ರರವಳು ಮೇಲೆ ಹರಬಿಯನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಅದ್ದಿಬಿಡುತ್ತಾಳೆ (ಗರುಪಾ. ೧೫೭). **ಹರವಿ$_{1}$:** "ಘಟಃ, ಕರೀರಃ—ಈ ೨ ಹರವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೧) ; ತಾಳಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಹಾಲ ಹರವಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಅದ ಹಾಲ ಹರವಿಯೆನ್ನರು ಸುರೆಯ ಹರವಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೯೦) ; ಕೆಡೆಯದ ಹಾಂಗೆ ಹಿಡಿದನು ಬಸವನಾ ಗೊಲ್ಲತಿಯ ಹರವಿಯನು (ಬಸವು. ೧೦ ಸೂಚನೆ) ; ಹಾಲು ತುಪ್ಪದ ಹಲವು ಹರವಿಗಳ . . . ಕಳವೆಯಕ್ಕಿಯ ಕೂಳ ರಾಶಿಯ ಬಂಡಿ ಜೋಡಿಸಿತು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೨೫); ಎರಡು ಬೂದುಗುಂಬಳಕಾಯಿಗಳಿದ್ದುವು. ಒಂದು ದೊಡ್ಡದು ; ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದು ಹರವಿಯ ಗಾತ್ರವಿತ್ತು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ ೧೩೯). **ಹರಿಬಿ$_{1}$:** ನೀರು ತರುವುದಕ್ಕೆ ಹರಿಬಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೭೬). **ಹರಿವೆ$_{1}$:** ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಮದ್ಯದ ಹರಿವೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡು (ಶಿವದ.೨೧೩-೩); ಛಿದ್ರವುಳ್ಳ ಹರಿವೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಸ್ರವಿಸಿ ಹೋಗುವುದು (ಕೃಪಾಲು. ೪೬) ; ಪುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ತಂದು ಹರಿವೆಗೆ ತುಂಬುವುದು (ಪಾತರ.೨೫); ಹಣೇಲುಂಡೆ, ಹರಿವೇಲುಂಡೆ, ನಿನ್ನಲ್ಲುಂಡೆ ತಿರುಕಸಾಲೆ (ಗಾದೆ). **ಹರುವಿ :** ತೈಲ ತುಪ್ಪ ಕರ್ಪೂರ ಹರುವಿಯನಿಟ್ಟು (ಕರಿಕ. ೧೩೪-೩). **ಹರುವೆ$_{1}$:** ಏಳುದಿನದ ಗೋತ್ರ ಸಗಣೆಯು ಬರಬೇಕು ಹೇಳಿದನಾಗ ಶಂಕರನು ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊತ್ತರು ಹರುವೆಯ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೨-೭೬).

ಪರವಿತ್ತ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಧನ ; ಅನ್ಯರ ಹಣ : ಬೇಟವೇ ಪರವಧುವಿನಲ್ಲಿ ಕೈವಾಟವೇ ಪರವಿತ್ತದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೨-೪೪).

[ಪರ$_{3}$+ವಿತ್ತ]

ಪರವಿದ್ಧ (ನಾ). ಎದುರಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನ ಚಿತ್ರಣ ; ಪರೋಕ್ಷವಾದ ರೂಪಚಿತ್ರಣ : ಅಂತು ಪರವಿದ್ಧ ಪರಿಣತಿಯಂ ಮೆಱೆದಾ ಪಟಮಂ . . . ಮಣಿಭವನದೊಳಗೆ ನೆರಪಿ ಪೋಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೮೯ ವ) ; ಶ್ರುತಿವಿದ್ಧಮಾತ್ಮವಿದ್ಧಂ ಪರವಿದ್ಧ ಮೆಂಬ ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿಯುಮಂ . . . ಭಂಗಿಯುಮಂ ಮೃದುರೇಖಾ ವಿಳಾಸಮುಮಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨). 'ಆತ್ಮವಿದ್ಧ' ಪರಾ. [ಪರ$_{3}$+ವಿದ್ಧ]

ಪರವಿದ್ಯಾಛೇದಿನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಇರ್ವರುಂ ವಿದ್ಯಾಧರರಲ್ಲಿಗೆ ವಂದೊಡವರೊಳೊರ್ವಂ ಪರವಿದ್ಯಾಛೇದಿನಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ]ಯೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಯಿನಾ ವೈತಾಳಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಡ್ಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೯) ; ಬಿಜ್ಜಳನು ಪರವಿದ್ಯಾಛೇದಿನಿಯಿಂದ ಬಸವಣ್ಣನನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮ ಪ್ರದೀಪಿಕೆ). [ಸಂ. ಪರವಿದ್ಯಾಛೇದಿನೀ]

ಪರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನ,—ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಆಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ : ಇನ್ನು ಪರವಿದ್ಯೆ. ಅದರಿಂದ ಆ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆ . . . ಇಲ್ಲಿ ಪರವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಷಯವೆಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ (ಬೃಹ್ಮಭಾ. ೩೨೧).

ಪರವಿದ್ಯಾಧಿಕ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಪಂಡಿತ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕುಮಾರದಿಕ್ಕುಂಜರಂ ಪರವಿದ್ಯಾ[ಧಿಕಂ] ಸಕಳಕಳಾಧರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೧-೧೧ ; 1109).

[ಪರ$_3$ + ವಿದ್ಯೆ]

ಪೆರವೂರು (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಪಟ್ಟಣ ; ಇನ್ನೊಂದು ಊರು : ಪರವೂರಿಂದ ಬಂದು, ನೆಲಸಿದವರಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ರಂಗಾಪುರವೆಂದರೆ ಅಭಿಮಾನ (ಅಪನಾ. ೯೬); ನನ್ನ ಪರಮಮಿತ್ರರೊಬ್ಬರು ಒಮ್ಮೆ ಪರವೂರಿಗೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಬಂದಾಗ (ಮುಂಗಾವು. ೩೬). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ದುಗ್ಗೊನೆಲ್ಲಿ ಗಟಙ್ಙವಾಗಿಲು ಸಙಮು ಎಟ್ಟುಣ್ಣೆ ಪರವೂರು ಕೂಡಲೆ ಇನಿತುಮಂ ಪೊಲಮೇರೆಸಹಿತಮಿತ್ತನ್ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೮೩-೧೪ ; ಸು. 890).

[ಪರ$_3$ + ಊರು$_2$ (<ಊರ್)]

ಪೆರವೆ, ಪರವಾ, ಪರಿವೆ, ಪರ್ವಾ (ನಾ). ೧. ಕಾಳಜಿ ; ಗೊಡವೆ ; ಚಿಂತೆ : ಕಂಡ ಕಂಡಾ ವಿಷಯಕೆ ಮನ ಜರಿವೆ ಅಂಡುಗೊಂಡಿದೆ ಅಜ್ಞಾನ ಮರವೆ ನಿನಗೇನು ಪರವೆ (ಚಿದಾಕೋ. ೩೧-೪) ; ಶರಧಿಯೊಳು ಮಿನೊಂದು ಪುಟ್ಟಲೇಂ ಸಾಯಲೇಂ ? ಪರವೆಯೇನಿಲ್ಲವೆಲೊ (ಮಂಕುಕ. ೫೭೨). ೨. ಎಚ್ಚರ ; ಗಮನ ; ಲಕ್ಷ್ಯ ; ನಿಗಾ : ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯದ ಪರವೆಯಿವಗಿಲ್ಲ (ಅನಂರಾ. ೧-೫-೩೪) ; ಓದುತ್ತ ಅವಳು ಅದರಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯಳಾದಳು. ಮೈಮೇಲೆ ಪರವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೩೧) ; ಅವರೇ ಇಷ್ಟು ಪರವೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಮಗೇನು ಅಡಗಾಣಿಸಿದೆ ? (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೪). **ಪರವಾ :** ೩. "ಸಂಬಂಧ" (ಜಾನಕೋ. ೧೪). **ಪರಿವೆ :** ೧. ಬರಲಿ ಬರುವುದು ; ಸರಿಯುವುದೆಲ್ಲ ಸರಿಯಲಿ ; ನಿನಗೆ ಪರಿವೆಯೇನಿಲ್ಲಲವೊ (ಮಂಕುಕ. ೧೫೦); ಅವಳ ಅಮೋಘ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಗಳ ಪರಿವೆಯು ಅವಳು ಮಾಯವಾದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿಗುಣವಾಯಿತು (ತ್ರಿರಾಯ. ೨೮೬). ೨. ನಿನ್ನ ಪರಿವೆಯೆ ಇಲ್ಲದಂದದೊಳು ತೊಲಗುತಿಹುದಿಲ್ಲಲಾ ನಿನ್ನ ಹೇವ ! (ಮಲೆದೇ. ೩೩-೧೦) ; ಅರಿವೆನು ಎನ್ನುವ ಮನದ ಪರಿವೆಯೇ ಅಹುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎನಿಸುತಿರೆ (ಅರಳು. ೧೨೨-೩) ; ಅವರ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನಳಾಗಿ ನಾನು ಅನೇಕ ಸಲ ವೇಳೆಯ ಪರಿವೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕೂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಕುಂಕುಮ. ೨೮) ; ತಾಯಿ ಎಂಕಮ್ಮ ಊಟಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸಿದರೂ ಅವನಿಗೆ ಪರಿವೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಉ. ೪೩). **ಪರ್ವಾ :** (ಕ).

ಪರವಾ ಇಲ್ಲ, ಪರವಾಗಿಲ್ಲ, ಪರವಾಯಿಲ್ಲ, ಪರ್ವಾ ಇಲ್ಲ, ಪರ್ವಾಗಿಲ್ಲ = ಕಾಳಜಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಮೇಯವಿಲ್ಲ ; ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲ ; ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ : ಪರವಾ ಇಲ್ಲ ; ನನಗೆ ನಿಂತಿರುವುದೇ ಇಷ್ಟ (ಅಳನಿ. ೩೫) ; ಬಿಗಳೂರಿನ ವರವಾದರೆ ಪರವಾ ಇಲ್ಲ (ಮನೆಬೆ. ೧೩೭); ಪರವಾಗಿಲ್ಲ ಒಳ್ಳೇ ಶಕುನ (ಉಡುಗೊ. ೫೪); ಪರವಾಗಿಲ್ಲ ಬಿಡಿ ಸಾರ್ (ನಡದಾ. II, ೧೦೨೫); ಇಂದು ಆಫೀಸಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೂ ಪರವಾಯಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೨೮); ಪರವಾಯಿಲ್ಲ ಅವರಿಂದಾದ್ರೇನು, ನಮ್ಮಿಂದಾದ್ರೇನು (ರೂಪಸಂ. ೪೮); ಪರ್ವಾ ಇಲ್ಲ, ನನಗೆ ಅದರಿಂದ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ); ಈಗ ಪರ್ವಾಗಿಲ್ಲ ಮುದ್ದಪ್ಪ (ಕಲಾಸಾ. ೬). **ಪರವೆ ಮಾಡು** = ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡು ; ಗಮನಿಸು : ಹತ್ತುಹೆಜ್ಜೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಬೆಕ್ಕೊಂದು ಅಡ್ಡ ಬಂದಿತು. ಇವುಗಳ ಪರವೆ ಮಾಡದೆ ಮುಂದುವರಿದ (ಕುಡಿಕೂ. ೬).

[←ಪಾರ. ಪರ್ವಾ ; ಹಿಂ. ಪರ್‌ವಾಹ್, ಪರ್ವಾ ; ಮರಾ. ಪರವ, ಪರ್ವಾ]

ಪೆರವೆಣ್, ಪರಹೆಣ್ಣು (ನಾ). = ಪರವಧು : ತೊಡಳ್ಳುಡಿಯದಿರ್ಪ ಚಲಂ ಪರವೆಣ್ಣೊಳೋತೊಡಂಬಡದ ಚಲಂ(ಎಕ. II, ೧೩೩-೨೨; 982); ನೀಂ ಪರವೆಣ್ಗಳನಪ್ಪುವುದನೆ ಬಯಸುತಿರ್ಪೆ (ಸುಕುಮಾ.೧೧-೪೩); ಪರವೆಣ್ಣಂ ತಂದನೋ ತಂದನೊ ಪೆಸರ್ಗಿಡೆ ಪೆರ್ಮೆರ್ರಿಯಂ ನಮ್ಮ ದುರ್ಗಕ್ಕರಸಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೧). **ಪರಹೆಣ್ಣು :** ಹೇಗೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡ್ಯಾನು . . . ಪರಹೆಣ್ಣು ಪರಹೊನ್ನು ಕರಗತವಾಯ್ತೆಂದು ಪರಲೋಕ ಭಯ ಬಿಟ್ಟು ತಿರುಗುವನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೩-೨).

ಪರವೆಂಡಿರಣ್ಣ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಹೋದರನಂತಿರುವವನು ; ಪರನಾರೀ ಸೋದರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಪರವೆಣ್ಡರಣ್ಣ ನೀಸರಯ್ಯ (ಎಕ. II, ೪೪೫ ; 900). [ಪರ$_3$ + ಪೆಣ್]

ಪರವೇಶ್ಮಸ್ಥ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು ; ಅನ್ಯರ ಗೃಹವಾಸಿ. [ಸಂ.]

ಪರವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯ ಕಡೆ ಹೋಗು ; ದೂರದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಪರಚಕ್ರಮೆ ಕಯ್ಗೆವರಲ್ ಕರಚಕ್ರಂ ಪೂಣ್ದು ಪೋದ ಬೇಗದೊಳ್ ಪರಂ ಪರವೋದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೫೬).

[ಪರ$_3$ + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಪರವ್ಯಪದೇಶ (ನಾ) [ಜೈನ]ಅತಿಥಿ ಸಂವಿಭಾಗವೆಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತದ ಅತಿಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಪಾತ್ರದಾನ ಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ "ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಕರೆದು ತನ್ನಿ" ಎಂದು ಹೇಳುವುದು : ಕ್ರಮದೆ ಪರವ್ಯಪದೇಶಂ ಸಮತ್ಸರತ್ವಂ . . . ಅತಿಕ್ರಮಮುಕ್ಕುಂ ಪಾತ್ರದಾನಮಂ ಕುಡುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೨). [ಪರ$_3$ + ವ್ಯಪದೇಶ]

ಪರವ್ಯಾಪಾದ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದ್ರೋಹ ಚಿಂತನೆ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಯಸುವುದು: ಪರವ್ಯಾಪಾದವಾತ್ಮಸ್ತುತಿ . . . ನಿಜಾನ್ವಯಧರ್ಮಕರ್ಮಚ್ಯುತಿಗಳಿವು ದೋಷಾಂಕುರಂಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೧೪). [ಪರ$_3$ + ವ್ಯಾಪಾದ]

ಪರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ವೈರಿಸೇನೆ : ಉಪಮಾತೀತದ ಬಿಲ್ಲಬಲ್ಮೆ ಸಮಸಂದೊಂದೊರ್ವರೊಳ್ ಪರ್ವೆ ಪರ್ವಿ ಪರವ್ಯೂಹಭಯಂಕರಂ ನೆಗೆದು ಪಾದಾರ್ದಚ್ಚೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೭). [ಪರ$_3$ + ವ್ಯೂಹ]

ಪರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ) ಆದಿವಸ್ತು ; ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ : ಪರಮಗುಣ ಪರಶಕ್ತಿವಾಗೀಶ್ವರ . . . ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಅ.೬-೮೭); ಪರಶಕ್ತಿಯುತನೊಳ್ ಪರತರಮಹಿಮನೊಳಾಂತಿದರ್ಚತಿಚ್ಛಾಡಿದನೇ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೯) ; ಭೂಮಿ ಜಲ ಅಗ್ನಿ ಮರುತ್ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆಂಬಾರಕ್ಕೆ ಭೂತಾಂಗಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು (ಉದ್ಧಪಾ. ೧೩-೬). ೨. ಪಾರ್ವತಿ : ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ಪರಶಕ್ತಿಯಾವನ ನೆಳಲೆನಿಸುತಿಹಳು . . . ಅವನನೀಶ್ವರನೆಂದು ಭಜಿಸೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೨-೭೯). ೩. ಶಕ್ತಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಹಾಲಾಸ್ಯ ಕದಂಬ ಪೀಠದೊಳ್ವಿರಾಜಿಪ ಪರಶಕ್ತಿ ಯಾವುದೆಂದು ವಿದ್ಯಾಪತಿ ಕೇಳಲೊಡಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೫-೩೭ ಪ). [ಪರ$_2$ + ಶಕ್ತಿ]

ಪರಶಿವ (ನಾ). ಈಶ್ವರ ; ಪರಮಶಿವ : ಪರಶಿವನೆ ನಿಮ್ಮನಾಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆಂ ಮದ್ಭವಗುರುವಿನಂತೆಮ್ಮ ನಿನ್ನೊಳಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಯ್ಯ (ಅರಾಚ. ೫-೧೦-೧೨); ಗುರುವೆ ಪರಶಿವನು ತಾನೆ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭-೧).

[ಪರ$_3$ + ಶಿವ]

ಪರಶು (ನಾ). ಗಂಡುಗೊಡಲಿ ; ಕುಠಾರ : "ಪರಶು ಕುಠಾರಾಭಿಖ್ಯಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೮೪-೧೫); ಕೂರ[ಸೆ]ಗುರು ಶುಶ್ರೂಷೆಯೊಳಾ ರಾಮನನುಗ್ರಪರಶುಪಾಟತರಿಪುವಂಶಾರಾಮನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೪); ಕೈಯ ಕರಾಳ ಪರಶುವನ್ನೆತ್ತಿ ನೆಲದಲಿ ಬೀಳ ಹೊಡೆದನು ಪಿತನ ತಲೆಯನು (ಜಸವು. ೮-೧೩); ಖಳರು ಕಕ್ಕಡೆ ಪರಶು ಕೊಂತದಿ ಹೊಳೆವಡಾಯುಧ ಶೂಲ

ಶರದಲಿ ಹಳಚಿ ಕಾದಿತು (ಕಾಶೀರಾ. ೨೦-೧೫); ಹೆರರ ಕೊಲ್ಲಲು ಕತ್ತಿ ಪರಶು ತೋಮರ ಬೇಕು (ಪಾಂಚಜ. ೪೧-೫). [ಸಂ.]

ಪರಶುಧರ (ನಾ). ೧. ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು. ೨. = ಪರಶುರಾಮ : ಪರಶುಧರಂ ಚಕ್ರಧರಂ ಸುರಪತಿ ಭೂಕಾಂತೆ ಕೊಂತಿಯೆಂದೀ ಪೇಟ್ದೈವರ್ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನ ಕೊಂದರ್ಸರನೋರ್ವನೆ ಕೊಂದನಲ್ಲ ನಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೨೬). ೩. ಗಣೇಶ : "ಪರಶುಧರಂ ಗಣಪತಿ . . . ವಿನಾಯಕಂ ಹೇರಂಬಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೧೬); ಪರಶುಧರ ಗಣಪತಿ ವಿನಾಯಕ ಗಜಾಸ್ಯ ಜಯ (ನಳಚಂ. ೨೩೨ ರಗಳೆ). ೧,೨,೩: ಈ ಮಹಾಪುರುಷಂ . . . ಕ್ರೌಂಚಾರಾತಿಯಾಗಿಯುಂ ಷಣ್ಮುಖನಲ್ತು ಪರಶುಧರನಾಗಿಯುಂ ದ್ವಿರದಾಸ್ಯನಲ್ತು (ಜಗವಿ. ೮-೧೦೭). ೪. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಪರಶುಧಾರ (ನಾ). = ಪರಶುಧರ ೩ : ಗಜಮುಖನೆ ಮೆಚ್ಚಿವೇಕದಂತನೆ ನಿಜಗುಣಾನ್ವಿತ ಪರಶುಧಾರನೆ . . . ತ್ರಿಜಗವಂದಿತ ಗಣಪ ಮಾಳ್ಪುದು ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳವ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ಪರಶುರಾಮ(ನಾ). ಗಂಡುಗೊಡಲಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವನು; ಜಮದಗ್ನಿಯ ಮಗ ; ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪರಶುರಾಮನನಂಜಿಸಿ ಬೀರಕ್ಕಾಗರವಾದ ನದೀಜನೇದೊರೆಯೆನೇ ದೊರೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೫) ; ಪರಶುರಾಮನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಾದನು (ಬಸವ. ೫೭೧) ; ನರೇಶ್ವರರಂ ನೀಂ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದ್ದೈ ಪರಶುರಾಮಾಕಾರದಿಂದಚ್ಯುತಾ (ಜಗವಿ. ೧-೬೦) ; ರಾಜನಿಕರಮಂ ತಱಿದೀಯನೇ ಪರಶುರಾಮನೀ ಧರೆಯನವನೀಸುರರ್ಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೩). [ಪರಶು + ರಾಮ]

ಪರಶುರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). "ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ರಾಮನು ದಾನ ಮಾಡಿದ ಎರಡು ಕೊಂಕಣಸ್ಥಲಗಳು" (ಅನಂನಾ) ; P ಈಗಿನ ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ : ಉತ್ತರ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಖಂಡವು ಪರಶುರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣದಿಂದ ಆರಂಭ(ತುಳುನಾ.೧೦೦). [ಪರಶುರಾಮ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಪರಶುಶರ (ನಾ). "ಕೊಡಲಿಯಾಕಾರದ ಬಾಣ" (ಪಂಪದೀ. ೩೬೯) : ಪರಶುಶರನಿಕರದಿಂ ಕುಮ್ಮರಿಗಡಿದವೊಲೊಡನೆ ಕಡಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೪). [ಪರಶು + ಶರ]

ಪರಶೆ 'ಪರಿಸೆ$_1$' ನೋ.

ಪರಶ್ವಧ (ನಾ). = ಪರಶು : "ಪರಶು ಕುಠಾರಾಭಿಖ್ಯಂ ಪರಶ್ವಧಂ ಸ್ವಧಿತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೪-೧೫); ಶೂಲ ಪರಶು ಪರಶ್ವಧಾದಿಗಳಾಳುತೊಪ್ಪುವ ಕರಚತುಷ್ಟಯೆ ಪಾಲಿಸೆಮ್ಮನು(ಕುಪ್ಯಾವಿ.೧-೧೧); ಕೃತಾಂತನ ಪರಿಘ ದಂಡದ ಪಾಶಪಾಣಿಯನುರು ಪರಶ್ವಧ [ಪಾಠಾಂ. ತ, ರ, ವ]ದ ಹರನ ಮಿತ್ರನ ಗದೆಯ . . . ಸರಿಸದ ಕೈದುಗಳ ನೆಱಿ ಕಾಣಲಾಯ್ತಲ್ಲಿ (ತೊರವೆರಾ. ೬-೭-೨೨); ಧರೆಯ ನಿಃಕ್ಷತ್ರವನು ಮಾಡುತ ಪರಶುರಾಮನು ಮುನ್ನ ತೊಳೆತೊಳೆದುರುಪರಶ್ವಧವನು ತದ್ಗದ ರುಧಿರವಾರಿಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೬೩-೨). [ಸಂ.]

ಪರಷೆ 'ಪರಿಸೆ$_1$' ನೋ.

ಪರಸ$_1$ 'ಪರಿಸೆ$_1$' ನೋ.

ಪರಸ$_2$, ಪರಿಸ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಕುಂತಾಯುಧ (?) : "ಪರಸ(ಪರಿಸ) ಪ್ರಾಸ ಒಂದು ಆಯುಧ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ಪರಿಸ$_2$: ಪರಿಸ ಬೋಳೆಯ ಕೋಲೆಸೆವ ಹೆಱಿಸರ ಕೊಡನೆ . . . ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳು ನೆರೆದಿರ್ದುವವರಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೪). 'ಪರಸು$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪ್ರಾಸ]

ಪರಸಂಗ (ನಾ). ಸಮಯ ; ಸಂದರ್ಭ : ನಮ್ಮ ಓಣಿ ಮರ್ಯಾದಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ಬರುವಂಥ ಪರಸಂಗ ಬಂದಾಗ (ಮನೆಬೆ. ೧೬) ; ದಣೀ ಮ್ಯಾಗ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಾಕ ನಿನಗೊಂದು ಅಪರೂಪ ಪರಸಂಗ ಒದಗಿ ಬಂದರ ಹ್ಯಾಗಲೇ ? (ಮೇದಿಮ. ೧೩). [<ಸಂ. ಪ್ರಸಂಗ]

ಪರಸಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಉತ್ಸವ ಜರುಗುವ ವೇದಿಕೆ : ಕಲ್ಯಾಣದ ಶರಣರ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವು ಒಂದು ಕಣದಷ್ಟಾದರೂ ಉಳಿದಿದೆಯೇ ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಬಸವಣ್ಣನ ಪರಸಗಟ್ಟೆಯು ಕಟುಕಕಳಂಗಡಿ ; ಕಲ್ಯಾಣವು ಕಟುಕಗೇರಿ (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೭೯). 'ಪಾದಗಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಪರಸ$_1$ (<ಪರಿಸೆ$_1$)+ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಪರಸತಿ (ನಾ). = ಪರವಧು : ಛಲ ಬೇಕು ಶರಣಂಗೆ ಪರಸತಿಯನೊಲ್ಲೆನೆಂಬ (ಬಸವ. ೬೭೬) ; ಪರಸತಿಯಲ್ತು ಮತ್ಸತಿ ಪರಾರ್ಥಮದಲ್ತು ಮದೀಯ ವಿತ್ತಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೫೬) ; ಪರಸತಿಯ ಸೆಱಿಗೈಯ ಮುತ್ತಿತು ನೆರೆದು ಕೋಡಗವಿಂಡು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೩೩) ; ಪರಸತಿಯೊಲುಮೆ ನಿನಗೆ ಒಪ್ಪಿತೊ ದೇವ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೩-೨). [ಪರ$_3$+ಸತಿ$_1$]

ಪರಸತಿಗಮನ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯ ಸಹವಾಸ : ಪರಸತಿಗಮನವ ತಾ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೧-೧೫೬). [ಪರಸತಿ+ಗಮನ$_2$]

ಪರಸತಿಮೇಳ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಸರ್ಗ ; ಪರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಸಹವಾಸ ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಪರಸತಿಮೇಳ ಲೇಸಲ್ಲೆನುತ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು ನಿಜಾನುಜನ (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೨-೪೮). [ಪರಸತಿ+ ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ಪರಸತ್ಯ (ನಾ). ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿಜತತ್ತ್ವ ; ಪರಮಸತ್ಯ : ಅನುಭವವೇ ಪರಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದು (ಪರಪ. ೯೮). [ಪರ$_3$+ಸತ್ಯ]

ಪರಸದನ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನೆ ; ಅನ್ಯಗೃಹ : ಇವನನು ಪರಸದನದೊಳಗಿಟ್ಟು ಸಾಕಿದ ಗೋಕುಲದೊಳಗೇ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೧೩). [ಪರ$_3$+ಸದನ]

ಪರಸನ (ನಾ). ಪ್ರಶ್ನೆ : ಪ್ರಶ್ನ, ಪರಸನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೬ ಪ್ರಯೋ); ಪ್ರಶ್ನ—ಪರಸನ (ಹೊಸಗ. ೧೧೫). [<ಸಂ. ಪ್ರಶ್ನ]

ಪರಸನೆ (ನಾ). = ಪರಸನ : ಹೊರಸಿನ ಪರಸನೆ ಇಲ್ಲ, ಜಗಳ್ಯಾ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಹೆಂಗ ಇರುತ್ತಾಳ ? (ಕ್ರೀಸೂತ್ರ. ೪೧). [<ಪ್ರಶ್ನೆ]

ಪರಸನ್ನ (ಗು). ೧. ಕೃಪೆಯುಳ್ಳ ; ದಯೆಯುಳ್ಳ ; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ : ಪರಸನ್ನ ಹಮುವದನ ಚರಣಸರಸಿಜ ಮಧುಕರನು (ಪಾದಿಕೀ. ೭೯-೩). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ವಾಣಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವಿಯರು . . . ವರಗಳನು ಪಾಲಿಪರೆ ಪರಸನ್ನರಾಗಿ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲಲ್ (ಹಮುಚ. ೨೧೪). [<ಸಂ. ಪ್ರಸನ್ನ]

ಪರಸನ್ಮೋಹನ (ನಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವುದು,—ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಜ್ಯೋತಿಸಿದ್ಧಿಯ ಮಂತ್ರ ವರವಿದ್ಯಾತಿಶಯ ವಿಚ್ಛೇದ ರಕ್ಷವಿಧೂತ ರಿಪುಮತಿ ಯಂತ್ರ ಪರಸನ್ಮೋಹನೌಷಧಿಯ ಈತಗಳು ಮೇಳವಿಸಿದರು (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೩-೨೨). [ಪರ$_3$+ ಸನ್ಮೋಹನ]

ಪರಸಮಯ (ನಾ) ೧. ಬೇರೆಯ ಧರ್ಮ, ಅನ್ಯಮತ : ಪರಸಮಯದ ಪಿರಿದೆನಿಸಿದ ಪುರಾಣಮಂ ಜೈನರಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಮದೊಂದಂ ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಟ್ಪಾಗಳ್ (ಸಮಪ. ೩.೧೨) . ಮುಳಿದು ಪರಸಮಯಂಗಳಂ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ತಾಗುವ ಹರನ ನಿಟಿಲಾನಲನದುಗ್ರದ ತಗರು ಬಂದಿದೆ (ಬಸವ. ೨೯-೫) ; ಪರಸಮಯನಿರ್ಧೂಮಧಾಮ ನಿಷ್ಠೆಯ ನೇಮ (ವೀಕ್ಯಪು. ೮-೬-೨) ; ಖೂಳಕುಜ ಪರಶು ಪರಸಮಯವಾರಣಸಿಂಹ ಭಾಳಲೋಚನನ

ಮತರಿಪುಗೋತ್ರಜಂಭಾರಿ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೫-೩೪); ಪರಸಮಯದವನಾದಡೂ ಆಗಲಿ ಶಿವಸಮಯದವನಾದಡೂ ಆಗಲಿ ವರ್ಮಗೆಟ್ಟು ನುಡಿವ ಕರ್ಮಜೀವಿಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಹುಳ ಸುರಿಯದೆ ಮಾಣ್ಬುವೆ (ಅಬಂಡೇ. ೨೬೭-೭). ೨. ಬೇರೆಯ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಅನ್ಯಮತದವನು : ಅನ್ಯದೈವಗಳೋದುವಂದದಿ ಪರಸಮಯಮುಖ ಬಾಡುವಂದದಿ . . . ತೆರಳಿದನು ನವಿಲೆಯ ಪುರಾಧೀಶಂ (ಶಂಕರಾ. ೯-೧೧).

ಪರಸಮಯಧ್ವಂಸಕ = ಅನ್ಯಮತಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮತ್ಕಲಿಗೊಳ್ಳದ ಅರಿಟ್ಟನೇಮಿ ಪಣ್ಡಿತರ್ ಪರಸಮಯಧ್ವಂಸಕ (ಎಕ. II (R), ೨೩೩-೨; ?).

[ಪರ$_3$ + ಸಮಯ$_1$]

ಪರಸಮಯಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಅನ್ಯಮತೀಯ : ಇದುವೆ ಪರಸಮಯಿಗಳಂ ಮುದದಿಂ ಪಥಕ್ಕೆ ತರಲಾರ್ಪುದು (ಸಮಪ. ೧-೬೧); ಮತ್ತೆಯುಂ ಪರಸಮಯಿಗಳು ಬಾಯೆತ್ತಲಂಜಿಂತೆಂದರು (ಬಸಪು. ೫೩-೬೧); ಬಿಜ್ಜಳನು . . . ಪರಸಮಯಿಗಳ ಚಾಡಿಕೇಳಿ ಬಸವೇಶ್ವರನೊಂದಿಗೆ ಲೆಕ್ಕ ವಿಚಾರಿಸಿ ಸೋತು ಹೋದನೆಂದು . . . ಹೇಳಿರುವಲ್ಲಿ (ಮೂರುಊ. ೯೦). [ಸಂ. ಪರಸಮಯಿನ್]

ಪರಸಾಂಗು (ನಾ). ಸುಮಾರು ಐದು ಮೈಲಿ : ಒಂದು ದ್ವೀಪಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ದ್ವೀಪಕ್ಕೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಪರಸಾಂಗುಗಳಷ್ಟು ದೂರವಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಾ. I, ೩೦೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಫರ್‌ಸಂಗ್]

ಪರಸಾದ 'ಪಸಾದ' ನೋ.

ಪರಸಿಗಲ್ಲು 'ಫರಸಿಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಪರಸು$_1$, ಹರಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡು : ಪರಸುವೆನೆನ್ನದಾಂ ಪರಪೆನೆಂಬುದಿದಾಗದು ಚಿತ್ತನಾಥನೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೭); ಕರ್ಮಕ್ಷಯಮುಮಕ್ಷಯದಾನಮುಮಕ್ಕೆಂದು ಪರಸಿ ಪೊಜಿಮಟ್ಟು ಬಸದಿಗೆ ಪೋಪಾಗಳ್ (ಪಡ್ವರಾ. ೭೮-೨೬); ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಜಪ್ರಿಯಾನುಜನಂ ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರನಂ ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದದಿಂ ಪರಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೬ ವ); ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರುಮಂ ಸೀತೆಯುಮಂ ಪರಸಿ ಗಗನಚಾರಣರ್ ಪೋಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೫ ವ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸು; ಶುಭ ಕೋರು : ಈತನಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ಟ್ಟರ್ತು ನೋಟಂಬೆರಸು ಪರಸಿ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೨-೨೦); ವೀರಶ್ರೀವಿಜಯನ ಕೆಯ್ಸಾರೆ ಸುರಾಂಗನೆಯರೊಸೆದು ಪರಸುವರವಮುಂ . . . ಎಸೆದುವಂಬರತಳದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮); ಚೆನ್ನೆಯರ್‌ತಂದಾರತಿಯನೆತ್ತಿ ಪರಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೬); ಪುರವರ ಮಹಾಸತಿಯರತಿಭಯಭರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ . . . ಆರತಿಗಳಿಂ ನಿವಾಳಿಸಿ ಪರಸಿಸೇಸೆಯುಂ ತಳಿದರಧಿಕೋತ್ಸವದೊಳು (ಚಿಬಪು. ೫-೧೬). ೩. ಹರಕೆ ಹೊರು, — ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಹರಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಡಿಪು ಕಟ್ಟು : ಅಸಿಮೇಪರ್ ನೂತನಪ್ರಸ್ತುತ ಸುರಭಿಸುಧಾಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕಾರ್ಚನೆಯಂ . . . ಪ್ರತ್ಯಗ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ರಚನಾಶ್ಚರ್ಯಸಿಶ್ರೀಪಭೂಷಾರ್ಚನೆಯಂ ಸರ್ವಜಬಿಂಬಾವಳಿಗೆ ಪರಸಿದರ್ ಮಸ್ತಕನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೪) ಈರ್ವರುಂ ಭೂತಂಗಳ್ಗೆ ಪರಸಿ ಮುಂಡಕೌಶಿಕನೆಂಬ ಮಗನಂ ಪಡೆದಿರ್ಪಿನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೮೭); ಸಂತಾನಮಿಲ್ಲದುಬ್ಬೆಗದಿಂ ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ನಾಗಸ್ಥಾನದ ನಾಗರ್ಗೆ ಪರಸಲ್ಪೋದರ್ (ಸುಕುಸೂ. ೫-೪೪ವ); ಪಲವುದೈವಕ್ಕೆ ಪರಸಿದೊಡಂ ತನ್ನನಿಕ್ಕಿದೊಡಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಳದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೬ ಅಡಿಟ). ೪. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು; ಧ್ಯಾನಿಸು : ಪರಸು ಪರಸೆಲವೊ ಕಾಶೀಪುರೇಶನಂ ನೀಡು ಗೋಣನೆಂಬಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೯-೪೮). **ಹರಸು$_1$** : ೧. ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಶಿಶುವೆಂದು ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಬೆರಸೆಂದು ಎನ್ನ ಹರ[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಸುತ್ತಿಹುದು (ಮಹಾದೇ.ವ. ೩೧-೬೭); ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಳವಡಲಿ ನಿನಗೆಂದು ಹರಸಿ ಹಾರೈಸಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೬೦); ಸಂಹರಿಸು ದೈತ್ಯನನೆಂದು ತಾಯ್ ಹರಸಿದಳು ನಂದನನ (ಕುಮಾರ‌ಅ. ೧೦-೨೬); ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಲ್ಲಭಿಗೊರ್ವ ಮೊಮ್ಮಗನಾಗಲೆನುತೆ ಹರಸಿದ (ವೋಕಶ. ೧೩-೪೯); 'ಮರಳಿ ಬಾರ, ಕಂದಾ, ನನ್ನುದರದಿ' ಎಂದು ತಬ್ಬಿ ಹರಸೆನ್ನ (೧೪ವಿಂ. ೪೭-೫): ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ರಸಿ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿದಳು ತನ್ನ ವಲ್ಲಭನ ಸಿರಿಮುಡಿಯೊಳು (ಸೋಮಚ. ೨-೧೨೦); ಹರಸುತಿರ್ದುದು ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಖಿಳಜನನಿವಹ (ಕಾಂರಾ. ೪೪-೫೭); ಮಳೆ ಬಂದು ಬೆಳೆ ಬೆಳೆದು ಧರೆ ತಣಿಯಲೆಂದು . . . ಇಳೆಯೊಳಗೆ ಹರಸಿದೆವು ಬಾಲಕರು ಬಂದು (ಕನ್ನಬಾ. ೭೯). ೩. ಕಂಚಲದೇವಿಯರುಂ ಪದ್ಮಾವತಿದೇವಿಗೆ ಹರಸಿ ಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವನಂ ಹಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೯೨; 1122); ಹರಸಿ ಮಾಡುವುದು ಹರಕೆಯ ದಂಡ (ಬಸವ. ೨೨೮); ಪೊಡವೀಶ್ವರಂ ಹಿಂದೆ ಹರಸಿ ಹಾಳಂಬಟ್ಟು ಹಡೆದ ಸುತನೀತನು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೪೨); ಹರಸೋದು ತಪ್ಪೋದಿಲ್ಲ, ತಿರಿದುಂಬೋದು ಹೋಗೋದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೫. ಕೊಂಡಾಡು; ಸ್ತುತಿಸು; ಹೊಗಳು : ಓತು ಕೊಂಡಾಡುತಂ ಹಾಡುತಂ ಹರಸುತಂ ಹೊಸಹೊಸ ಪರಿಯ ಸಿರಿಯ ನೇಮದಚಲರ್ ಕೆಲರು (ಬಸರ. ೭-೮೨); ಮರುಳುಪಡೆಗಳು ಉಂಡು ಹರಸಿದವಂದು ರಾಘವನ (ಕಾಂರಾ. ೨೨-೪೯).

ಹರಸಿಕೊಳು, ಹರಸಿಕೊಳ್ಳು = ಹರಕೆ ಹೊರು; ಮುಡಿಪು ಕಟ್ಟು : ಮಹಾ ಮಹೇಶ್ವರರಿಗರ್ಚನೆಗೆಯ್ವೆನೆಂದಿರುಳು ಹರ[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಸಿಕೊಳುತಿರ್ಪಳಂದು (ಸೋಮಚ. ೧-೭೮); ತೇರಸಗಣಂಗಳಿಗೆ ನವಿಸಿಯಪಾರಪರಿಯಲಿ ಹರಸಿಕೊಂಡಿಹೆವು (ಬಸಪು. ೪೮-೧೮); ಹರಸಿಕೊಂಡರು ಗಣಪಯಕ್ಷೇಶ್ವರಿ ಕಳಾವತಿ ದುರ್ಗಿ ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳಿಗೆ (ಕುಮಾರ‌ಸ. ೧೩-೨೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಚು, ಪಟುಚ್ಚು; ಕೋತ. ಪರ್ಟ್; ತೊದ. ಪರ್ತ್; ತುಳು. ಪರಸು = ಆಶೀರ್ವಚನ, ಹರಕೆ]

ಪರಸು$_2$ (ನಾ). ಕೊಡಲಿ; ಕುಠಾರ : ಪರಸಿನೊಳೆರ್ದೆಯಂ ಸೀಳ್ದುಂ ಗಜಂಗಳಿಂದಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಸಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಕೊಂತ ಪರಸು ಕಕ್ಕಡಯಿಪಾಟ ಖಂಡೆಯ (ದೇಪಾಂಪು. ೩-೨೦೨); ಆ ಜಾಗೀರದಾರ್ರು ನನ್ನ ಕರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲು ಎಂದರ್ರಿ. ಹಾರ್ರ ಹುಡುಗ, ನಾ ಒಲ್ಲೆಂದೆ, ತಾವೇ ಪರಸು ತಗೊಂಡು ಇಕ್ಕರಿಸಿದರ್ರಿ (ಕನಕ. ೩೬). [<ಸಂ. ಪರಶು]

ಪರಸುರಾಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪರಸುರಾಮನ್ ಎಱೆದು ಬಿಟ್ಟಿನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೦೦-೩; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [<ಪರಶುರಾಮ]

ಪರಸುರಾಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದ ಬರೆದೊಂ ಪರಸುರಾಮಯ್ಯ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೫-೮; ಸು. 915).

[ಪರಸುರಾಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಪರಸೆ 'ಪರಿಸೆ$_1$' ನೋ.

ಪರಸೇನೆ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ದಂಡು; ವೈರಿಸೈನ್ಯ : ಮುಂದಿರ್ದ ಭೂಪರು ಪರಸೇನೆಯಬಾವಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯಾಟೋಪದಿ ಮೆಱೆದರದ್ಭುತದಿ (ಪಧರ್ಚ. ೭-೧). [ಪರ$_3$ + ಸೇನೆ]

ಪರಸೇವೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಚಾಕರಿ; ಅನ್ಯರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಊಳಿಗ : ಸಂತಂ ಮೃಗಗಣ ವೃತ್ತಿಯನಿಂತಪ್ರಸ್ತುತಮನಱಿಪಿದಂ ಪರಸೇವಾಚಿಂತಾವಿಷಾದಿತಾಂತಸ್ಸ್ವಾಂತಂ ಸಂತೈಸಲೆಂದು ತನ್ನಂ ತಾನೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೦); ನಾನು ಪರಸೇವೆಯ ಮಾಡುವೆನಯ್ಯಾ ಜಂಗಮ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆಂದು (ಬಸವ. ೭೦೮); ಪರರಾಳುತನವೆಮಗಾಯ್ತು ಪರಸೇವಾಲಘುಸ್ಥಿತರೆಮ್ಮನೇತಕೆ ನುಡಿಸಿದಪೆ (ಕುಮಾರ‌ಭೀ. ೨-೨೫).

[ಪರ$_3$ + ಸೇವೆ$_1$]

ಪರಸೈನ್ಯ (ನಾ). = ಪರಸೇನೆ : ಪರಸೈನ್ಯಜಳಧಿಸಂಜಾತಜಯಶ್ರೀಪತಿ ಪತಿಹಿತಚರಿತಂ ಶ್ರೀಪತಿದಣ್ಣಾಧಿನಾಥನೆಸೆದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಶ. XX, ೬೪-೫; 1112).

ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವ = ಶತ್ರುಸೇನೆಗೆ ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪನಾದವನು; ವೈರಿಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ರುದ್ರನಂತಿರುವವನು : ಪೊಕ್ಕನಾ ದ್ರುಪದ ಮಂದಿರಮಂ ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪).

[ಪರ$_3$ + ಸೈನ್ಯ]

ಪರಸೊಮ್ಮು (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಸ್ವತ್ತು, — ಆಸ್ತಿ : ಕಟ್ಟಿದರೇನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿದರೇನು ಮುಟ್ಟುವರಲ್ಲ ಪರಸೊಮ್ಮನೆಂದಳು (ಶರಚ. ೩೦೪). [ಪರ$_3$ + ಸೊಮ್ಮು$_3$]

ಪರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಪರವಧು : ಕೊಲೆಯೆಂದೊಂದನಸತ್ಯಮೆಂಬೆರಡನು . . . ಪರಸ್ತ್ರೀಯೆಂದು ನಾಲ್ಕಂದನಾಕುಲಮೆಂದಯ್ದನನಾಕುಳಂ ತೊಱೆ ದೊಡೇಂ ಹೃಲ್ಲಾಸಮೇ . . . ಸಂತಾಪಮೇ ಬೇವಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫) ; ಒಂದಕ್ಕಂಜುವೆ ಒಂದಕ್ಕಳುಕುವೆ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂಬೀ ಜೂಬಿಂಗಂಜುವೆ (ಬಸವ. ೪೪೬) ; ಪರಿಜನಕೆ ದಯೆಯನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಲಿ ಭೀತಿಯ . . . ನೀ ವಿರಚಿಪೆಯೋ ಬೇಸಱುವೆಯೋ ಭೂಪಾಲ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧-೫೭) ; ನನ್ನನ್ನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯೆಂದು ತಿಳಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಹೀಗಾಗಿರುವೆ (ಶಾಕುಂತ. ೬೯-೩). [ಪರ$_3$ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ (ನಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವುದು ; ವ್ಯಭಿಚಾರ ; ಹಾದರ : (ಕ).

[ಪರಸ್ತ್ರೀ + ಗಮನ$_2$]

ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ : ದನುಜೇಜ್ಯಂ ಕುಜಗೇಹ ದೊಳ್ ನಿಲೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೯).

[ಪರಸ್ತ್ರೀ + ಲೋಲ]

ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ (ನಾ). ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಲಂಪಟತೆ ; ಜಾರತನ ; ಹಾದರಿಗತನ : ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನಪೀಯುಷಸೂಯೆ . . . ಎನಿಪ್ಪವನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಪರೀತದಲಿ ವರ್ತಿಸುವನವನೇ ರಾಯನು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೩-೭೧). [ಪರಸ್ತ್ರೀ + ವ್ಯಸನ]

ಪರಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿರುವುದು : ವಿವಿಧ ಕ್ರೋಧಾದ್ಯಾವೇಶದಿಂ ಆತ್ಮಸ್ಥಂಗಳುಂ ಪರಸ್ಥಂಗಳುಂ ಉಭಯಸ್ಥಂಗಳುಂ ಅಪ್ಪುದಱಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೦) ; ಹಾಸ್ಯವು ಅಥವಾ ನಗುವು 'ಆತ್ಮಸ್ಥ', 'ಪರಸ್ಥ' ಎರಡೂ ಆಗಬಹುದು (ಬಂಕಿಪು. ೩೫೧). ೨. ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳದವನು : ಪರಸ್ಥರು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೇ ಈ ಹವೆಯೊಳಗೆ ಬರಲಿ . . . ಆರೋಗ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಪರಸ್ಥಲ, ಪರಸ್ಥಳ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಪ್ರದೇಶ ; ಬೇರೆಯ ಊರು. **ಪರಸ್ಥಳ** : ಅಗ್ಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸುಲ್ತಾನ್‌ಬೇಗನು ಏನೋ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲೇಬೇಕಾದ ನಿರ್ಬಂಧ ಬಂತು (ಕಂಕಥೆ. ೧೮೮) ; ಪರಸ್ಥಳವ್ರೋ ಪರದಾಟವ್ರೋ (ಗಾದೆ). [ಪರ$_3$ + ಸ್ಥಲ]

ಪರಸ್ಥಳ 'ಪರಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಪರಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣದ ದಿನ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದಾಗ, ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಶುಭಕರವಾದ ದಿನದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯಾಣದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮನೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದು ; ಹೊರಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು : ನಾಳೆ ನವಮಿ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇವತ್ತೇ ಪರಸ್ಥಾನ ಮಾಡಿ ಬಾ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಪ್ರಸ್ಥಾನ]

ಪರಸ್ಪರ (ಗು). ೧. (ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರು : ಸ್ನೇಹಿತರು ಮುಂತಾದವರ ಭೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪). ೩. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು : "ಪರಸ್ಪರಂ, ಮಿಥಃ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ, ಇತರೇತರಂ— ಈ ೪ ಬೇಱೆವೇಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೫) ; "ಅನ್ಯೋನ್ಯಮಿತರೇತರ ಮಿಥಃ ಪರಸ್ಪರಮೆನಲು ಬೇಱೆಬೇಱೆಂಬುದನು ಸೂಚಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೫). ೪. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರ : ಜಾತಿಸಹೋಕ್ತಿ . . . ಪರಸ್ಪರಸಾರನಿಮಾಲನಂಗಳೆಂದೀ ತೆಱದಿಂದಮೊಂದಿ ನೆಗೞ್ಗುಂ ನೆಱೆ ವಾಸ್ತವಭೇದವೃತ್ತಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೭) ; ಇತರೇತರಕಾರಕ ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮುಹದೊಳೆಸೆವೊಂದತಿಶಯಗುಣದಿಂ ನಿರ್ಧಾರಿತ ಮಪ್ಪುದು ಸಾರಮೆಂಬ ಸದಲಂಕಾರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೮). [ಸಂ.]

ಪರಸ್ಪರತೆ (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸುಂಕ ಸಂಧಾನಗಳು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಸುಂಕ ವಿನಾಯಿತಿಗಳ ಪರಸ್ಪರತೆಯ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದನ್ನು ಹಿಂದುಳಿದಿರುವ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಲಾಯಿತು (ಅಂತಸಂ. ೧೮೨).

[ಸಂ. ಪರಸ್ಪರತಾ]

ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕಿರುವ ಬಾಂಧವ್ಯ ; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ನಂಟುತನ : ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಗಳ ನಿರೂಪಣೆ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. V, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಈಶ್ವರಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅದರ ಅಂಶಗಳು ಇರಬೇಕಾದ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಹೇಳುವಾಗ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಲಾವಣ್ಯಗಳ ವಿಷಯವೂ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ (ಸೌಂದಸ. ೧೨೬). [ಪರಸ್ಪರ + ಸಂಬಂಧ]

ಪರಸ್ಪರಸಾಮ್ಯ (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಹೋಲಿಕೆ : ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯ ಕಂಡುಬಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೮). [ಪರಸ್ಪರ + ಸಾಮ್ಯ]

ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತ (ಗು). ೧. ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ, — ನುಡಿದ. (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] (ನಾರಕರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಕೊಡುವ) ಐದು ಬಗೆಯ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂತು ಶಾರೀರ ಮಾನಸ ಕ್ಷೇತ್ರಜ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತ ದನುಜೋದೀರಿತಂಗಳೆಂಬಯ್ದುಂ ತೆಱದ ದುಃಖಂಗಳೊಳದರ್ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರಮುಮೊಪ್ಪಿಡಮುಸಿರ್ ಪೊತ್ತಂ ಪಡೆಯದೆ (ಆದಿಪು. ೫-೮೮ ವ) ; ಶಾರೀರಂ ಮಾನಸಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜಂ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತಂ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರೋದೀರಿತಂಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಕಾರದುಃಖಂಗಳನನೇಕ ಪ್ರಕಾರದಿನನುಭವಿಸುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ).

[ಪರಸ್ಪರ + ಉದೀರಿತ]

ಪರಸ್ಮೈಪದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ; ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯ ಫಲವು ಇತರರಿಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಪದ. 'ಆತ್ಮನೇಪದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಸ್ವ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಸೊತ್ತು ; ಅನ್ಯರ ಸಂಪತ್ತು : ಪರಸ್ವವನ್ನಪಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಅಪಾಯ (ಆರ್ಯಧ. ೩೭).

[ಸಂ.]

ಪರಸ್ವತ್ತು (ನಾ). = ಪರಸ್ವ : ಅದು ಎಷ್ಟು ಅಲ್ಪವಾದರೂ ಪರಸ್ವತ್ತಲ್ಲವೆ ? (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೨೮). [ಪರ$_2$ + ಸ್ವತ್ತು$_3$]

ಪರಹಸ್ತ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಕೈ ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಹಸ್ತ : (ಕ).

[ಪರ$_3$ + ಹಸ್ತ]

ಪರಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. =ಪರಹತ್ತ : ಇದು ಪರಹಸ್ತವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದರೆ ದುಃಖಪಡಿಸತಕ್ಕುದಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಕುಂತ. ೮೬-೧೬). ೨. (ಆಲಂ) ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಕ್ರಿಯೆ,—ಕೆಲಸ : ಕದನದಲಿ ಕಯ್ಯಾರೆ ದೈತ್ಯರ ಸದೆದು ಭೂಭಾರವನು ಪರಹಸ್ತದಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ . . . ಪಯಣವ ಮಾಡಿದನು ಮುರವೈರಿ ನಿಜಪುರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೩-೧೩). [ಪರ$_3$+ಹಸ್ತ]

ಪರಹಿಂಸೆ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ನೋಯಿಸುವುದು ; ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಕಾಡುವುದು : ವೀರಶೈವನಾದಡೆ . . . ಎಂತೂ ಪರಹಿಂಸೆಯನೆಸಗದಿರಬೇಕು (ಚನ್ನಪ. ೮. ೧೨೬-೨೩೯) ; ಕೊಲುವುದೇ ನೊಂದರಿದೆ ಟಕ್ಕರಿಗಳೆವುದೇ ಪರಹಿಂಸೆ ಲೋಗರ ಹಳಿವುದೇ ವಧೆ ಶಸ್ತ್ರವಧೆ ವಧೆಯಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೬). [ಪರ$_3$+ಹಿಂಸೆ]

ಪರಹಿತ (ಗು). ೧. ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ; ಸ್ನೇಹಪರವಾದ· (ನಾ). ೨. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಪರೋಪಕಾರ : ನರಮಹಿತಾ ನಿನಗೇನಹಿತರುಮೊಳರೇ ಸತತ ಪರಹಿತಾಚಾರಪರಾ (ಕವಿಾ. ೧-೮೨); ಪರಹಿತಮಿದಾತ್ಮಹಿತಮೆಂಬೆರಡು ಮನುಟುದಟಲನೆಮಗೆ ಮಾಡಿದವಂ ನಿತ್ತರಿಸಂ (ಕಾವಂಉ. ೪೮೪) ; ಪುರು[ಷಾ]ರ್ತ್ಥದ ನೆಲೆ ಸತ್ಯದ ಕರು ಪರಹಿತಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಕ್ಕೆದಾಣಂ (ಸೌಇ. XX, ೬೬-೨೬ ; 1118) ; ಪರಹಿತದೆ ನೆಗಟ್ಟೆ ನಾನಿಂ ಪರತ್ರೆಯಂ ಪಡೆವೆನೆಂಬ ಮುನಿಪಾ (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೧೬) ; ಪರಹಿತದೊಳ್ ನಯಕ್ರಮದೊಳ್ . . . ನಿನಗಾರ್ ದೊರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೮೦) ; ಪರಹಿತ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಹಿತ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೩. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಇತರರಿಗೆ ಸೌಖ್ಯ ನೀಡುವವನು ; ಪರೋಪಕಾರಿ : ಪರಹಿತನೆಂಬ ಸತ್ಯನಿಧಿಯೆಂಬ . . . ಗುಣಿಯೆಂಬ ಪೆಜರ್ನರವಾರ್ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಮದಕ. ೧-೪೭) ; ಪರಹಿತರಿಲ್ಲ ಧರ್ಮಪರರಿಲ್ಲ ದಯಾನ್ವಿತರಿಲ್ಲ ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೪೫) ; ಪರಹಿತರೊಲ್ದು . . . ಸಂಮರಿಸಿದ ಜೀವನೋಚಿತಧನಂಗಳ ನೀಟ್ಟುಳಿಗೊಳ್ವ ತೀವ್ರನಪ್ಪರಸನ ಮಾಟಕ್ಕೆಯಿಂದಮೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೬) ; ವೇದವಿದಂ . . . ಆಶೀರ್ವಾದಪರಂ ಪರಹಿತಂ ಪುರೋಹಿತನಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೦೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಪರಹಿತಚರಿತ (ನಾ). ಪರೋಪಕಾರವೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವವನು; ಇತರರಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೇ ತನ್ನ ಶೀಲವಾಗಿರುವವನು ; ಪರೋಪಕಾರಿ : ಪರಹಿತಚರಿತಂ . . . ವೈದ್ಯಾಂಬುರಾಸಿ ಕುಳತಿಳಕನೆನಿಸಿದಂ ಬಿಬ್ಬಣ್ಣಂ (ಸೌಇ. XI-ii. ೧೨೧-೧೫ ; 1072) ; ವರಗುಣಭರಿತಂ ಪರಹಿತಚರಿತಂ ಬೆಳ್ವಲನ ನೆಗಳ್ದ ದಂಡಾಧೀಶಂ (ಕಇಅ. ೭೪-೧೨-೨೪ ; 1170) ; ಪರಹಿತಚರಿತಂಗೆ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ . . . ಮುಳಿದೆಯ್ದೆ ಖಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೧೨೫). [ಪರಹಿತ+ಚರಿತ]

ಪರಹಿತವ್ಯಸನಿ(ನಾ). ಪರೋಪಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು: ಪರಹಿತವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲದೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಿಗಳಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೧ ಪ).

[ಪರಹಿತ+ವ್ಯಸನಿ]

ಪರಹಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ಪರೋಪಕಾರದ ಉದ್ದೇಶ ; ಬೇರೆಯವರ ನೆಮ್ಮದಿಯ ಕಾರಣ,—ಗುರಿ : ಪರಹಿತಾರ್ಥಕೆ ಯನ್ನ ಕೋಮಲ ಶರೀರ ಶಿವನಾಜ್ಞೆಗಾಹುತಿಯಾದೊಡಾಗಲಿ (ನವನೋ. ೫-೩೫).

[ಪರಹಿತ+ಅರ್ಥ]

ಪರಹೆಣ್ಣು 'ಪರವೆಣ್' ನೋ.

ಪರಹೊನ್ನು (ನಾ). =ಪರವಿತ್ತ : ಪರಹೆಣ್ಣು ಪರಹೊನ್ನು ಕರಗತವಾಯ್ತೆಂದು ಪರಲೋಕ ಭಯ ಬಿಟ್ಟು ತಿರುಗುವನ(ಪುರಂದ.೧-೧೫೩-೨).

[ಪರ$_3$+ಹೊನ್ನು$_1$ (<ಪೊನ್)]

ಪರಳ್ 'ಪರಲ್' ನೋ.

△ **ಪರಳಿಗ** 'ಹರಳಿಗ' ನೋ.

ಪರಳು 'ಪರಲ್' ನೋ.

ಪರಳುಗಲ್ಲು 'ಪರಳ್ಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಪರಳುಗಾಯಿ 'ಪರಳ್ಗಾಯಿ' ನೋ.

ಪರಳುನೆಲ (ನಾ). ನೊರಜನಿಂದ ತುಂಬಿ ಬಿರುಸಾಗಿರುವ ನೆಲ : ನಡುಮನೆಯ ಪರಳುನೆಲ ಮೈಯೊಳೊತ್ತಿ ನಿದ್ರೆಯ ಕೆಡಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೭-೨೮). [ಪರಳು(<ಪರಲ್)+ನೆಲ]

ಪರಳುವೊಲೆ 'ಪರಲ್ವೊಲೆ' ನೋ.

ಪರಳೊತ್ತು 'ಪರಲೊತ್ತು' ನೋ.

ಪರಳೋಲೆ, ಹರಳೋಲೆ (ನಾ). ರತ್ನಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ಹರಳಿನ ಓಲೆ : ಪರಳೋಲೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿದುವು ಕರ್ಣದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೩೬). **ಹರಳೋಲೆ :** ಹರಳೋಲೆ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ ಮೂಕುತಿ ಸಣ್ಣಗೆರೆಯ ತಿಲಕ ಚವಿಚವಿಸೆ (ಭರಚ. ೪೦-೫೩) ; ಹರಳೋಲೆ ಕುಣಿಯಲು ಜಡೆ ಬೆನ್ನನಲೆಯಲು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೩) ; ಹರಳೋಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ . . . ನೀನು ಯಾರ ಮಗಳು (ಕೃನಾಅ. ೧೨೦).

[ಪರಳು (<ಪರಲ್)+ಓಲೆ]

ಪರಳ್ಗಲ್ಲು, ಪರಳುಗಲ್ಲು, ಪಳಗಲು, ಹರಳುಕಲ್ಲು, ಹರಳುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು ; ಚೂರುಗಲ್ಲು : ಭೀಮಾರಣ್ಯದೊಳು ಪರಳ್ಗಲ್ಲು ಮುಳ್ಳು ಬಿಸಿಲೊಳ್ಕಾಯ್ದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಜೀಗಾಲಿಂ ಚರಿಸುವರವರು (ಶಾಂತೀಚ. ೪-೮೩). **ಪರಳುಗಲ್ಲು :** ೧. ಮೊನೆಗಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಗಳರೆಗಲ್ಲುಗಳ್ ಘನವಾದ ಪರಳುಗಲ್ಲುಗಳು . . . ವನಮಾರ್ಗವ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೪). **ಪಳಗಲು :** ೨. ಕಲ್ಲು ತುಂಬಿದ ಭೂಮಿ ; ಹರಳು ಭೂಮಿ (?) : ಶ್ರೀಮನ್ನಾಗಾರ್ವುಣ್ಡಂ ಚಾವುಣ್ಡಗಾವುಣ್ಡಂ ಮುಗುನ್ದದೊಳು . . . ಶ್ರೀಮತ್ಪಿರಿಯ ಗೋವರ್ಧನದೇವರ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚಿರ್ಚ ಗದ್ದೆಯುಂ ಪಳಗಲುಮಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಸೌಇ. XI-i, ೭೮-೪೯ ; 1045); ▷ ಇದು 'ಪರಳುಗಲ್ಲು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ಹರಳುಕಲ್ಲು :** ೩. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಮಣಿ,—ರತ್ನ : ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ಕೆಲವು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಹರಳುಕಲ್ಲುಗಳು ಕಣಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೬೯). **ಹರಳುಗಲ್ಲು :** ೧. ಬಹಳ ಆಳವಾದ ಅದರ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಹರಳುಗಲ್ಲುಗಳು ಸಹ ಅಲ್ಲಾಡದೆ, ಇದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ನಿಂತು ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಯೋಧಪು. ೪೩) ; ಹರಳುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹರಿದಂತೆ ಹಿಮಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಟರಟನೆ ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತ ಮೂರು ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿಯೊಂದು . . . ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಪುನಃ. ೫೫೫).

[ಪರಳ್ (<ಪರಲ್)+ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಪರಳ್ಗಾಯಿ, ಪರಳುಗಾಯಿ (ನಾ). ಹೀಚು ; ಮಿಡಿ ; ಕಸುಗಾಯಿ : ಬನದೊಳು ಹಿಮವೆಂಬ ಚೋರ ಮೈದೋಚಿ ಪಾದಪಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಿದಜೀ ಸೂಜಿಗೊಟ್ಟಂದದೆ ಪರಳ್ಗಾಯಿ ಮುಂತಾದ ತಾಜಕಿ ನೆಲಕುದುರಿದುವು (ಮೋಹತ. ೪-೪೩). **ಪರಳುಗಾಯಿ :** "ಮಿಡಿಯೆಂದೊಡೆ ಪರಳುಗಾಯಿ" (ಭಾರನಿ. ೬೬).

[ಪರಳ್ (<ಪರಲ್)+ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಪರಳ್ಮೊಲೆ 'ಪರಲ್ಮೊಲೆ' ನೋ.

ಪರಾಂಗನಾವಿರತಿವ್ರತ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರ ಬಗ್ಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತಳೆಯದಿರುವ ನೋಂಪಿ,—ನಿಯಮ : ಶೋಕಂಗೆಯ್ವ ಸೀತೆಯಂ ದಶಾಸ್ಯನನಂತವೀರ್ಯಕೇವಲಿಗಳ ಚರಣೋಪಾಂತದೊಳ್

ಕೈಕೊಂಡ ಪರಾಂಗನಾವಿರತಿವ್ರತದ ಭಂಗಮಂ ಬಗೆಯದುಯ್ದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಾಂಗನೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ : ಪುಸಿಯುದುದು ಪರಾಂಗನೆಗಾಟಿಸದುದು . . . ಧರ್ಮಮದಱ ತಡೆವುದಧರ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೯) ; ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಯ ಬೇಡುವೆನೆ ಪರಾಂಗನೆಯ ಪಾಪ (ಸಮಾಪ. ೯-೩೩). ೨. ಕೈವಲ್ಯವೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀ : ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಪರಾಂಗನೆಯು ನೆರೆದು ಪರಾಪರವಸ್ತುವಾಡುದನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೩೭-೯೫). ೧, ೨ : ಪರಾಂಗನೆಗೆ ಮೆಯ್ಗೊಟ್ಟುದುರ್ಮತ್ಯಂತಸಚ್ಚರಿತರ್ . . . ತಾಪಸರೆನಲ್ಕೇನೆಂಬೆನಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧-೫೫).

ಪರಾಂಗನಾಪುತ್ರಕ = ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮಗನಂತಿರುವವನು ; ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮಗನಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗೋತ್ರವಿಭೂಷಣಂ ಪರಾಂಗನಾಪುತ್ರಕಂ . . . ಶ್ರೀಮದಂತಃಪುರವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ದಂಡನಾಯಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೪-೫ ; 1100). [ಪರ₃ + ಅಂಗನೆ]

ಪರಾಂಬರಿಕೆ 'ಪರಾಮರಿಕೆ' ನೋ.

ಪರಾಂಬರಿಸು 'ಪರಾಮರಿಸು' ನೋ.

ಪರಾಕ (ನಾ). ೧. (ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ)ಕತ್ತಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪವಾಸ ವ್ರತ ; ಮೈಮರೆಯದೆ ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸಗಳು ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ರೂಪವಾದ ಉಪವಾಸವ್ರತ: 'ಪರಾಕಕೃಚ್ಛ್ರ' ಪರಾ. ೩. ದೂರ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. [ಸಂ.]

ಪರಾಕಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಾ). = ಪರಾಕ ೨ : ಮಹಾಕಷ್ಟಂಗಳಾದ ತಪ್ತ ಕೃಚ್ಛ್ರ . . . ಪರಾಕ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಾ, ಪರಾಕಾ] ಕೃಚ್ಛ್ರ ದೇವ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಯಾವಕಕೃಚ್ಛ್ರಾದಿ ಕೃಚ್ಛ್ರಂಗಳಿಂ ಪಕ್ಷ ಮಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಂ ಪೆಚ್ಚಿಸಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಬುದು ಮೊದಲಾದುದೇ . . . ತಪವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೨೨). [ಪರಾಕ+ಕೃಚ್ಛ್ರ]

ಪರಾಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ಪರಮಾವಧಿ; ತುತ್ತತುದಿ : ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರೇಮವು ಅದರ ಪರಾಕಾಷ್ಠ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಆದಷ್ಟು ಹೆಣಗಬೇಕು (ಸೀಗಟ್ಟು. ೭೯). [ಸಂ. ಪರಾಕಾಷ್ಠಾ]

ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆ (ನಾ). = ಪರಾಕಾಷ್ಠ : ಇದೂ ಅಜ್ಞಾನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆಯೋ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೦೬); ನಾಗರೀಕತೆಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆಯಲ್ಲಿದ್ದೇವು ನಾವು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ವೀ. ೧೧೨). [ಸಂ. ಪರಾಕಾಷ್ಠತಾ]

ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ (ನಾ). = ಪರಾಕಾಷ್ಠ : ಪರಿತೋಷ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯೊಳ್ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮನಾಗುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧೦-೨೧ ವ) ; ದೋಷದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಿಂದ ಗುಣದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯು ಜನಿಸುವುದು (ಗುರುಣಿ. ೯೪); ಈ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಅವನ ಆನಂದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೪೬). [ಸಂ. ಪರಾಕಾಷ್ಠಾ]

ಪರಾಕಿ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ದಿನ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವ ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರಾಕ ಕೃಚ್ಛ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಶನವ ಬಿಟ್ಟರೇನೋ ಪರಾಕಿಯಂತೆ ವಿಷಯವ ಬಿಟ್ಟರೇನೊ ಅಶಕ್ತ ನಪುಂಸಕನಂತೆ (ಉರಿಪ. ೧೨೨-೧೧೦) ; ಯತಿಗೆ ಪರಾಕಿಯಾಯಿತು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೮-೨೭); ಇತ್ತೊಡೆ ಬೇಟಮಿಯದೊಡೆ ಕಾಟಮದುಂ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಬಾಯಕಂಬತ್ತುವ ಬೇಟಮಂ ಸುಡು ಪರಾಕಿಯ ನೋಂಪಿಯ ಗಂಡರಿರ್ವರೊಳ್ ಕತ್ತುರಂ ಕಪ್ಪುರಂಕೊಡಿಗೆ [ನಾಱು]ವದಂಬು ಲವಷ್ಣ ವಾಸಿಗಂ . . . ಸುಗ್ಗಿಯಲ್ಲವೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೬೬) ; (ಅನಂಪು. ೮-೪೮ ನೋ). [ಸಂ. ಪರಾಕಿನ್]

ಪರಾಕಿತನ (ನಾ). ಪರಾಕಿಯೆಂಬ ವ್ರತದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಪರಾಕ ಕೃಚ್ಛ್ರದ ವ್ರತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸುಭದ್ರೆಯುಂ ಸುಲಸೆಯುರೆಂಬಿರ್ವರ್ ಪೆಣ್ಗೂಸುಗಳಾಗಿ ತರ್ಕವ್ಯಾಕರಣಂಗಳೊಳ್ಪರಿಣತೆವೆತ್ತಾ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವದಿಂ ಕಿಱುಗೂಸುತನದೊಳ್ ಪರಾಕಿತನಮಂ ಕೈಕೊಂಡಿರುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೯ ವ). [ಪರಾಕಿ+-ತನ]

ಪರಾಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು : ಸಾಕ್ಷಿ ನಿಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಣ್ಣಂದಿರೀಗೆನ್ನ ಹಾಕಿ ಹೋಗುವೆವೆಂದು ನೆನೆದ ಹೋಕೆಯ ಕಂಡುದಿಲ್ಲವೆ ಅವರೆನ್ನ ಪರಾಕಿಸಿ ಹೋಗರೆಯೆಂದ (ಭರಚ. ೪೫-೧೦೪). [ಪರಾಕು+-ಇಸು₃]

ಪರಾಕು (ನಾ). ೧. ಅಲಕ್ಷ್ಯ; ಉಪೇಕ್ಷೆ ; ಉದಾಸೀನತೆ : ಕಾಪುರುಷರೈದಾಱು ಮಂದಿ ಸವಿಾಪದಲಿ ಕಾಡುವರು ಎನ್ನನು ನೀ ಪರಾಮರಿಸದೆ ಪರಾಕಾಗಿಹುದು ಲೇಸಲ್ಲ (ಹರಿಸಾ. ೬೪) ; ಓಲಗದೊಳಿರ್ದ ಮದನಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಲ್ಪರಾಕಾದೊಡಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೪೬); ಪುಲಿಂಗವ ಧರಿಸುವಾಗ ಪರಾಕುವಾದುದೊ (ಶಂಕದಾ. ೭-೧೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಯ ; ಗಮನ : ಅರಸೆ ನೋಡು ಪರಾಕಿನಲಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೦-೨೦) ; ನುಡಿಯಿಸೆ ಪರಾಕವಗವಿಸಿ ಮಾತಾಡ ವಂದಿಸನು ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ (ಶಂಕದಾ. ೮-೫೬); ಆಂ ಪರಾಕಿನಿಂ ಕೇಳ್ದುದಿಲ್ಲ, ಅದೇನೆಂದಪುದದಂ ಪೇೞ್ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೨೫) ; ಊರಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳುಗಳೊಡನೆ ಮಕ್ಕಳಾಟಕೆಯ ಪರಾಕಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಸಾಗದೆಂದು (ಪಚಕಾ. ೭). ೩. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಇವೆ-ಎಂದು ಪರಾಕು ತಿಳಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಪಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಲಸೆ. ೨೨೪). ೪. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ : ಹೋಕೆವಿಡಿದು ನೀಡುವೆಳೆಯ ಘಳಿಗೆಯ ಪರಾಕಿನೊಳಗೆ ಕೈಕೊಳುತ (ಭರಚ. ೧-೩೮) ; ಇದು ಭೀಮನ ಪಾಲಿನ ಪರಾಕು (ಯಕ್ಷಬ. ೪೫); ಜೈನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿದೇವಿ ಒಬ್ಬಳು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆ. ಅವಳ ಉತ್ಸವ ಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಡಿಕೆಯ ಪರಾಕುಗಳ ಪಠಣವಿದೆ (ಜಾನಗೀ. ೧೬). ೫. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ (ಗಮನ ಸೆಳೆಯಲು) ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದ : ರಾಯ ಪರಾಕೆಂದು ಕೈವಾರಿಪ ತೊಂಡೆವಾಯ ಪಾಠಕಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೪-೬) ; ಪುರಹರ ಪರಬ್ರಹ್ಮಮೂರುತಿ ಪರಾಕು (ನಂದಿಮಾ. ೫-೪೧); ಕೆಯ್ಯಂ ನೆಗಪಿ ವಂದಿಗಳ್ ಪರಾಕು ಪರಾಕೆಂದು ಬಿರುದಾವಳಿಯನ್ನುಚ್ಚರಿಸುತಿರ್ದರ್ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೧೩೪ ವ) ; ಇಕ್ಕೆಲದೊಳಂ ಜಿಯ್ಯ ಪರಾಕೆಂದು ನುಡಿದು (ನಪಮೋ. ೪-೩೮). ೬. ಮೈಮರೆವು; ಅಜಾಗರೂಕತೆ :(ಕ).

ಪರಾಕು ಮಾಡು = ಪರಾಕಿಸು : ಪರಾಕು ಮಾಡದೆ ಪರಾಂಬರಿಸಿ ಎನ್ನ ಅಪರಾಧಂಗಳ ಕ್ಷಮಿಸೋ (ಪುರಂದ. ೧-೬೩ ಪಲ್ಲವಿ); ಬೇಕಾದರಾಲಿಸುವುದು ಬೇಡವಾಗೆ ಪರಾಕು ಮಾಡುವುದು (ಭರಚ. ೮೦-೧೧೬); ವಾಕು ಕೇಳು ಪರಾಕು ಮಾಡದೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೪೭ ಪಲ್ಲವಿ). **ಪರಾಕು ಹೇಳು, ಪರಾಕ್ ಹೇಳು** = 'ಪರಾಕು' ಎಂದು ಉಗ್ಘಡಿಸು : ಅರಸರು ನಾಟ್ಯಭವನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ವಂದಿಮಾಗಧರು ಸಾರುತ್ತ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಪರಾಕು ಹೇಳುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೩೪); ಕೀರ್ತನೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರಬಹುದೆಂದು ವಂದಿಮಾಗಧರು ಪರಾಕು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೬೨); ನಿಶಿವೆಣ್ಣಿಗೆ ಪರಾಕ್ ಹೇಳುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವ ಆ ಹಿಂಡು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳದು? (ನಿಶಿಉ. ೧೭).

[<ಸಂ. ಪರಾಂಚ್/ತಮಿ. ಪರಾಕ್ಕು ; ತುಳು. ಪರಾಕು, ಪರಾಕೆ; ತೆಲು. ಪರಾಕು]

ಪರಾಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು; ಆಕ್ರಮಣ. ೨. ಶೌರ್ಯ; ಕಲಿತನ: "ಸಾಹಸಂ ದಲವದಾನು

ವಿಶ್ರಾಂತಂ ಪರಾಕ್ರಮಂ . . . ವೀರ್ಯಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೮); ಅಯ ನಯ ಪರಾಕ್ರಮೋಪಾಶ್ರಯಂಗಳಂ ಶ್ರೀಗಡರ್ಪು ಮಾಡಿದ ನಿನ್ನಿಂದ್ರಿಯ ಜಯಮೆ ಕೂಡೆ ಲೋಕತ್ರಯದಿಂ ಪೊಗಳಿಸಿದುದು (ಪಂಪಭಾ.೯-೩೫); ಕಡು ಪರಾಕ್ರಮ ಪಿತ್ತ ನೆತ್ತಿಯ ಹಿಡಿದು ನೀ ಗಳಹಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೧೧). ೩. ಶ್ರಮ ; ಪ್ರಯತ್ನ; ಉದ್ಯಮ : (ಕ). ೪. ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಬಲಶಾಲಿ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಉರ್ಬ್ಬಿಯೊಳ್ಸಕಲಮೊಳೊರ್ಬ್ಬನೆ ಗಣ್ಡ ಶ್ರೀಚನ್ದ ಮನೆನ್ತು ಮೊಳ್ಪಡೆಯನ್ ಗೊನ್ದಿ ಸುತರಂ ಪರಾಕ್ರಮನ್ (ಎಇ. XXIV, ೨೬-೭ ; ಸು. 885).

ಪರಾಕ್ರಮಧನ = ಶೌರ್ಯವೇ ಧನವಾದವನು; ಬಹಳ ಶೂರ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಿಪುಕುಳಪರ್ಬ್ಬತ ಕುಳಿಶಾಯುಧಂ ಪರಾಕ್ರಮ ಧನನೋ ನೂರ್ಬ್ಬರ ಸಂನಾಹಂ ಸಕಳೊರ್ಬ್ಬರೆಯೊಳ್ ಚಟ್ಟಸೆಟ್ಟಿ ಬೀರರ ಬೀರಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೫೮ ; 1147). ಪರಾಕ್ರಮ ಧವಳ = ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಕೀರ್ತಿಹೊಂದಿದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಗೆ ಫಳಂ ಚಾಗಂ ವಾಕ್‌ಶ್ರೀಗೆ ಫಳಂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಣತಿ . . . ಎಂದಿಂತಾಗಳುಮಱಿವೆಸಗಿದಂ ಪರಾಕ್ರಮಧವಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧) ; ಆತನ ತತ್ಪುತ್ರಂ ನುಡಿದಂತೆ ಗಂಡ ಪರಾಕ್ರಮ ಧವಳಂ . . . ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಹುಳ್ಳಿಯ ನಾಯಕಂ (ಎಕ.VII (R), ನಾಗಮಂ. ೧೩೨-೪೬ ;ಸು. 1179). [ಸಂ.]

ಪರಾಕ್ರಮಣ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ದಾಳಿ ; ಅನ್ಯರ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಪರಾಕ್ರಮಣ ತಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಸಕಲ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳಿಗೂ ವಿದ್ಯಾಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಹದಮಾಡುವದು ಜಿಗುಟು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಕಾರ್ಯ (ನೆಲಮು. VI, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಕನ್ನಡದೇಶ ತನ್ನ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಪರಾಕ್ರಮಣವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಸೌಂದಸ. ೩೬೪). [ಪರ್₃+ಆಕ್ರಮಣ]

ಪರಾಕ್ರಮಭೀಮ (ನಾ). ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೀಮನಂತಿರುವವನು ; ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀ ಮೈಳಾರ ಚಮೂಪಂ ಸಾಮಜರಿಪುವಿಕ್ರಮಂ ಪರಾಕ್ರಮಭೀಮಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೫೨ ; 1147). [ಪರಾಕ್ರಮ+ಭೀಮ]

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ (ನಾ). = ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಯಾವ ಪುರುಷನು ತಾನೇ ನಿಮ್ಮಷ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾಗಿರುವನು ? (ದೌಲತ್. ೧೪೯) ; ರಾಜ ಒಡೆಯರು ಅಪ್ರತಿಮ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೫). [ಸಂ. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿನ್]

ಪರಾಕ್ರಮಹೀನ (ನಾ). ಶೌರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಹೇಡಿ : ತವ ಸೂನುವಿನ ಸುಭಟರು ಪರಾಕ್ರಮಹೀನರೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೨೯) ; ನೀನು ಈಗ ನಿಸ್ಸತ್ವನಾಗಿರುವೆ ! ಪರಾಕ್ರಮಹೀನನಾಗಿರುವೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೯೧). [ಪರಾಕ್ರಮ+ಹೀನ]

ಪರಾಕ್ರಮಿ (ನಾ). ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಕಡುಗಲಿ ; ವೀರ : ರವಿಸುತನಂತೆವೋಲಧಿಕದಾನಿ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಸಿಂಗದಂತೆವೋಲ್ (ಶಮದ. ೨೧೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಮೇದಿನಿಯೊಳಾರಾದೊಡಂ ಮಿಡುಕುಳ್ಳೊಡುನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮಿ ತಡೆಯಲಿ ವಾಜಿಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೮) ; ಅವನು ರಾಮನಂತೆ ವೀರ . . . ಅರ್ಜುನನಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಎಂಬಿವೇ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಮಾತುಗಳು (ಸಾಹಿಸ. ೧೫). [ಸಂ. ಪರಾಕ್ರಮಿನ್]

ಪರಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ವೃತ್ತಾಂತ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಹೋಲಿಸುವಾಗ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ಉಪಮಾನ ಪ್ರತಿವಸ್ತುರೂಪಕ ... ಪರಾಖ್ಯಾನ ... ಎಂದುಪಮಾಭೇದಮಿಪ್ಪತ್ತುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬೫). [ಪರ್₃+ಆಖ್ಯಾನ]

ಪರಾಗ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನ ಹುಡಿ ; ಪುಷ್ಪಧೂಳಿ : "ಕುಸುಮದ ರಜಂ ಪರಾಗಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೧-೧೧) ; ಪರಾಗರಾಗಮುದಿತಾಶಾಭಾಸಮುದ್ಯನ್ಮಧೂನ್ಮದಭೃಂಗಧ್ವನಿ ಮಂಗಳಧ್ವನಿಯೆನಲ್ ಸಾಲ್ವನ್ನೆಗಂ ತಾನೆ ತಕ್ಕುದು ಕಾಮಂಗೆ ವಿವಾಹಮಂಟಪಮೆನಲ್ಕಾ ಮಾಧವೀ ಮಂಟಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬) ; ನೂಲ ದುಕೂಲಮನುಟ್ಟು ಪರಾಗದ ತಿಲಕವನಿಕ್ಕಿ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೬೨) ; ನವಪರಾಗದ ತಿಲಕಮಂ ರಚಿಸಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ವಿವಿಧ ಮುಕುಳದ ಕಂಠಮಾಲೆಯಂ ತಳೆದು . . . ಮಂಜುಳಾಂಗಂ ಮೆಱೆದನು (ಚಿಬಪು. ೩೫-೫) ; ಕೇಸರಗಳು ಪರಾಗವನ್ನು (Pollen-grains) ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೪೯). ೨. ಧೂಳು ; ಪುಡಿ ; ಚೂರ್ಣ : "ರಜದಲ್ಲಿಯುಂ ಪರಾಗಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೩). ೩. (ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಗಂಧ, ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ ಪುಡಿ. ೪. ಚಂದನ. ೫. ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ. ೬. ಕೀರ್ತಿ ; ಖ್ಯಾತಿ. ೭. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಪರಾಗಕೇಸರ (ನಾ). "ಹೂವಿನ ಗಿಡದ ಪುರುಷಾಂಗ" (ಅಸಂನಾ). [ಪರಾಗ+ಕೇಸರ]

ಪರಾಗಕೋಶ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಧೂಳಿಯಿರುವ ಕೇಸರಭಾಗ : ಪುಷ್ಪಪೀಠದಿಂದ ಕೋಲಿನಂತೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಭಾಗವೆ ಕೇಸರದಂಡ (Filament). ಇದನ್ನು ಪರಾಗದಂಡವೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಅದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಡಿಕೆಯಾಕಾರದ ಕೋಶವಿದೆ. ಇದೇ ಪರಾಗಕೋಶ (Anther)(ಸಸ್ಯಶಾ. ೫೮) ; ಪುಷ್ಪಪರಾಗವಿರುವ ಕೇಸರಭಾಗ ; ಪರಾಗಕೋಶ (Anther. ಇಂಕನಿ). [ಪರಾಗ+ಕೋಶ]

ಪರಾಗತಿ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು,—ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಾಗತಿಯ ಕಾಲ್ತೊಡಕೂ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟದೆ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೭). [ಸಂ.]

ಪರಾಗಪಾಂಸು (ನಾ). = ಪರಾಗ ೧ : ತಾವರೆಯೊಳ್ಪರಾಗಪಾಂಸುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಸಳ, ಶುಳ] ಮೊಳದುಂಬಿಗಳೊಳ್ಮಱಿವವೊಲ್ಪದನೂಪುರಹೇಮಕಿಂಕಿಣೀಕಳರವಮುಣ್ಮೆ ಬಾಲೆಯರದೇಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರೊ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೭೦) ; ಕುಸುಮತರುಗಳ್ ಮರುದಾಹತಿಯಿಂ ಪರಾಗಪಾಂಸುಪ್ರಸರಂಬೆರಸರಲಂ ಸುರಿದಪುವು (ಜಗವಿ. ೪-೭೦). [ಪರಾಗ+ಪಾಂಸು]

ಪರಾಗಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). (ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಗರ್ಭಾಧಾನಕ್ಕೆ, ಹೂವಿನ ಧೂಳಿಯನ್ನು ಶಲಾಕಾಗ್ರದ ಮೇಲೆ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು : ಪರಾಗಸ್ಪರ್ಶವೆಂದರೆ ಪರಾಗಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಪರಾಗವನ್ನು ಅದೇ ಹೂವಿನ ಶಲಾಕಾಗ್ರದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಹೂವಿನ ಶಲಾಕಾಗ್ರದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಬೀಳಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೭೦) ; ಗಾಳಿ, ನೀರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳು—ಈ ಮೂರು ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಿಂದ ಪರಾಗಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವದು (Pollination) (ಸಸ್ಯಶಾ. ೭೦). [ಪರಾಗ+ಸ್ಪರ್ಶ]

ಪರಾಗ್ರೂಪ (ನಾ). ಹೊರಗೆ ಕಾಣುವ ವಸ್ತು ; ಎದುರಿಗೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತೋರುವ ಆಕಾರ : ಆತ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಗ್ರೂಪನು ಎಂದರೆ ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಸ್ವರೂಪ; ಅನಾತ್ಮವು ಪರಾಗ್ರೂಪ ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಹೊರಗೆ ಎದುರಿಗೆ ತೋರುವ ವಸ್ತು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨-೧೬) ; ಐರೋಪ್ಯ ಜೀವನ, ಲಲಿತಕಲೆಗಳು ಪರಾಗ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದರೆ ಭಾರತೀಯ ಜೀವನ ಲಲಿತಕಲೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ ರೂಪಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೭೭). [ಸಂ.]

ಪರಾಙ್ಮುಖ (ಗು). ೧. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದ ; ವಿಮುಖವಾದ. ೨. (ಬೆನ್ನು, ಮನಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿದ. ೩. ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದ ; ಕಡೆಗಣಿಸಿದ : ಹೀನಮುಖ ಬಹುಮುಖ ಪರಾಙ್ಮುಖ . . . ಬಹಿರ್ಮುಖದ ಕಾರ್ಯದಲಿ ಆ ನರೇಂದ್ರನ ವರ್ತನಕೆ ಮಸ್ಥಾನವಾಗದೆ ಬಿಡದು (ಕುಮಾ್ಯಅ. ೮-೩೭). ೪. ವಿರೋಧವಾದ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. (ನಾ). ೫. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು ; ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ ; ವಿಮುಖವಾಗುವುದು : ನಿಜೋಪನ್ಯಸ್ತಮಪ್ಪ ಕಾಪಿಲಸಿದ್ಧಾಂತಮುಮಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ ತೋಱಿ ಲೋಕಮಂ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನಪರಾಙ್ಮುಖಂ ಮಾಡಿರೆ (ಆದಿಪು.೯-೯೩ ಪ) ; ರಾವಣಂ ವಿಘ್ನವಿನಾಯಕಾಸ್ತ್ರದಿಂದಿಸುವುದುಮದಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಿದ್ಯಾಶಿಲೀಮುಖದಿಂ ಪರಾಙ್ಮುಖಂಮಾಡುವುದುಂ (ಪಂಪಾರಾ.೧೪-೧೭೨ ಪ). ೬. ವಿಮುಖನಾದವನು : "ಪರಾಙ್ಮುಖಾ, ಪರಾಚೀನಃ—೨ ಅಭಿಮುಖವಾಗದೆ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿದವನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧) ; ಅಂತು ವನಿತಾಸುಖಪರಾಙ್ಮುಖಂ ಪೊಱಿ್ತುಗಳೆವುತ್ತಿರ್ದೊಂದುದಿವಸಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯದೊಳೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩) ; ಮುನ್ನಮೊರ್ಮೆ ದಶಮುಖಂಗೆ ರಣಮುಖದೊಳ್ ದಿರ್ಚಿದ ವರುಣನಂ ಪರಾಙ್ಮುಖಂ ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ದು ಕುಡೆ (ಪಂಪಾರಾ. ೧೧-೧೦೩ ಪ) ; ಬಡತನಗಳಡಸಿದೊಡೆ ಬಂಧುಗಳೆಡಹಿ ಕಾಣರು ಭಂಟತಾನಾದೊಡೆಯು ಬಂದಾಪತ್ತಿನೊಳಗೆ ಪರಾಙ್ಮುಖನೆಯಾಗಿ ನುಡಿಸದವನೇ ಹಗೆ (ಕುಮಾ್ಯಉ. ೩-೬೪) ; ಪುಣ್ಯದ ಆಶೆ, ಪಾಪದ ಅಂಜಿಕೆ ಅವನನ್ನು ನಿಯತಕರ್ಮದಿಂದ ಪರಾಙ್ಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೭). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತಚಲನೆಯ ಉತ್ತಾನ, ಅಧೋಮುಖ, ಪಾರ್ಶ್ವತಳ, ಅಗ್ರತಳ, ಸ್ವಸಮ್ಮುಖತಳ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖ, ಅಧೋವದನ, ಪರಾಙ್ಮುಖ, ಸಮ್ಮುಖ, ಪಾರ್ಶ್ವತೋಮುಖ, ಊರ್ಧ್ವಗತಮುಖ, ಅಧೋಗತಮುಖ, ಪಾರ್ಶ್ವಗತ, ಅಗ್ರಗತ, ಸಮ್ಮುಖಾಗತಗಳೆಂಬ ೧೫ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉತ್ತಾನ, ಅಧೋಮುಖ ಪಾರ್ಶ್ವತಳ, ಅಗ್ರತಳ, ಸ್ವಸಮ್ಮುಖತಳ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖ, ಅಧೋವದನ, ಪರಾಙ್ಮುಖ . . . ಸಮ್ಮುಖಾಗತ — ಈ ಹದಿನೈದು ಕರತಳ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಾಙ್ಮುಖತೆ (ನಾ). ೧.ಮುಖವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು ; ವಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಹೇವರಿಕೆ ; ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: 'ಧರ್ಮಪರಾಙ್ಮುಖತೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಪರಾಙ್ಮುಖತಾ]

ಪರಾಙ್ಮುಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಆ ತೃಷ್ಣೆಗಳನೆಲ್ಲ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ನಿಪ್ಪಟ ನಿರೋಧಿಸಿ ಪರಾಙ್ಮುಖಿಸಿ ನೀಗಿ ಬಿಸುಟವುಗಳಿಂ ನೆರೆ ಮುಕ್ತನಹುದೆ ದುಃಖನಿರೋಧವೆಂಬ ಮೂರನೆಯಾರ್ಯಸತ್ಯ (ವೈಶಾಖಿ. ೮೪-೫೭೪).

[ಪರಾಙ್ಮುಖ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಾಚೀನ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡ ; ವಿಮುಖವಾದ. ೨. ಪಶ್ಚಿಮದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವುದು ; ವಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ : "ವಿಪರೀತಂ, ಪರಾಚೀನಂ—ಈ ೨ ಹಿಂದುಮುಂದಾಗುಹ"(ಕಲಾಯು. ೧೨೫-೭೨) ; "ವಿಪರೀತಂ ಪರಾಚೀನಮೆಂದೊಡದು ಹಿಂದುಮುಂದೆಂಬುದಕೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೫). ೪. ವಿಮುಖನಾದವನು:"ಪರಾಙ್ಮುಖಃ, ಪರಾಚೀನಃ—೨ ಅಭಿಮುಖವಾಗದೆ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿದವನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೩೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಾಜಯ(ನಾ),ಸೋಲು; ಅಪಜಯ: "ಪರಾಜಯಃ, ರಣಭಂಗಃ—ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಸೋತುಹೋಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧) ; ಸಲೆ ಪರಾಜಯ ಜಯವನೀಶ್ವರ ತಿಳಿವ (ಕೌಶಾ. ೨೧-೨೫) ; ರಾಜಶೇಖರನುರಿಗಣ್ಣಿಂದ ಸ್ಮರಗೆ ಪರಾಜಯವಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೮-೪) ; ಪರಾಜಯವಿದುವೆ ಪರಮ ಜಯವಿಂದೆನಗೆ ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೯-೧೦೫೨). [ಸಂ.]

ಪರಾಜಿತ (ಗು). ೧. ಸೋತ ; ಸೋತು ಹೋದ ; ಸೋಲಿಗೆ ಗುರಿಯಾದ : ಸರಸಿರುಹವಿಂದುದೀಧಿತಿಪರಾಜಿತ ಶ್ರೀವಿಲಾಸವಿಾ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೧). (ನಾ). ೨. ಸೋತು ಹೋದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸೋತು ಹೋದವನು : "ಪರಾಜಿತಃ, ಪರಾಭೂತಃ—೨ ಸೋತು ಹೋದವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧) ; ಈ ಅಂಬಿಗರ ಹುಡುಗಿಯಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದ ರಾಜಒಡೆಯನು ಯಾರೆಂಬುದು . . . ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೫) ; ಪರಾಜಿತನೆಂದರೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ತಂದೆ ಎಂದು ಇಂದು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವದಿಂದ ಆವರು ಅರಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ರಿ. ೪೬). ೩. ವಾತೂಲಾಗಮದ ಹನ್ನೆರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾತೂಲ ಉತ್ತರವಾತೂಲ ಕಾಲಜ್ಞಾನ ಪರಾಜಿತ . . . ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಾಗಮವೆಂದು ವಾತೂಲಾಗಮದ ದ್ವಾದಶಭೇದಂಗಳು(ವಿವೇಕ. ೭೨).

ಪರಾಜಿತಂ ಮಾಡು=ಸೋಲಿಸು : ಅರಜನಿಯಂ ವಿರಜನಿಯಂ ಪರಾಜಿತಂ ಮಾಡಿ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ ಪನ್ನೆರಡುಮನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೯). [ಸಂ.]

ಪರಾಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ : ನಿದ್ರೆಯೊಳಗಱಿಯದಿರ್ದ ಮಾನಿಸನನೆಬ್ಬಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದಾ ಪರಾಜ್ಞಾನದೇಳ್ಗೆಯಿಂದೇ ನಂದಿ ಭೃಂಗೀಶಾದಿ ಗಣನಿಕರದೊಳಗೆಯಾನಂದದಿಂ ವರ್ತಿಸೂದ ಪರಸುಜ್ಞಾನವೈ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೫೭). [ಸಂ.]

ಪರಾತ, ಪರಾತು, ಪರಾಯತ, ಬರಾತ$_1$ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಹಾಗೂ ಅಂಚುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡಮರಗೆಯಾಕಾರದ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ ; ಹರಿವಾಣ : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪರಾತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಚೀನಾಂಬರ, ವಕ್ಷವಸ್ತ್ರ . . . ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೫) ; ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಪರಾತದಲ್ಲಿ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಸುರವಿಕೊಂಡಳು (ಮೊಪಾಸಾ. ೫) ; ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ದೊಡ್ಡ ಪರಾತದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಒಟ್ಟಿದ ಖಾರದಾಣಿಯ ರಾಶಿ ! (ವೈನಿ. ೧೫೩). **ಪರಾತು :** ಬಕ್ಕರಿ ಬಡಿಯುವ ಪರಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪಟಪಟ ಹನಿಯುದುರಿಸುತ್ತ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ನಾದಿದಳು (ಅನ್ನ. ೩೪) ; ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗುವ ದುಃಖದ ಭಾರ ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ—'ಆವೇದನೆ, ನಿವೇದನೆಗಳ ಪರಾತನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಷ್ಟು ಭಾರವಾಗದು' ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೯೯). **ಪರಾಯತ :** ಆ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ದೊಡ್ಡ ಪರಾಯತಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು (ಗುಣಸಾ. ೬೯). **ಬರಾತ$_1$:** ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡಬರಾತಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಗಳ ತುಂಬಿಸಿ ಪರಸೆಯಾಗಿ . . . ಇಡಿಸಿದನು (ಕಥಾಸಂ. IV, ೮೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪರಾತ್]

ಪರಾತು 'ಪರಾತ' ನೋ.

ಪರಾತ್ಪರ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪರಮ : ಸಾಕ್ಷಾತ್‌ಪರಾತ್ಪರ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಾಪರ]ಪದಮುಳ್ಳ ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ತೋಱಿದಪೆನಿದೆ ಬನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೧-೮೦). (ನಾ). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಪರಮಾರ್ಥ : ಪ್ರಸಾದವೇ ಗುರು ಪ್ರಸಾದವೇ ಲಿಂಗ ಪ್ರಸಾದವೇ ಜಂಗಮ ಪ್ರಸಾದವೇ ಪರಾತ್ಪರ (ಉವಿಶ. ೧೨೧-೧೦೯);

ಜಯ ಪರಾತ್ಪರವೆ ಜಯ (ಪ್ರಾರ್ಥನಾ. ೧-೫೨). ೩. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : ಪರಾತ್ಪರ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಾಪರ]ಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನೊಬ್ಬ (ಬಸವ. ೯೨೬). ೪. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಪರಮಪುರುಷ : ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ ಪರಾತ್ಪರ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಾಪರ] . . . ಪರಮಾತ್ಮ ಪರಮೇಶ (ಬಸಪು. ೨-೧೭) ; ಬಿಂದು ಮಾಯೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ಈ ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಂದು ಅಲ್ಲಿಂದತ್ತ ನೀನೇ ಪರಾತ್ಪರನು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಾತ್ಪರತೆ (ನಾ). ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಥಾನ : ಮೋಹದ ಈ ಪರಾತ್ಪರತೆಯನ್ನು ನೀವು ಒಪ್ಪುತ್ತೀರಾ ? (ಸಮಜೀ. ೩೧೧).[ಸಂ. ಪರಾತ್ಪರತಾ]

ಪರಾತ್ಮ (ನಾ). ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಹಂಸ ಪರಾತ್ಮ ಪರಮೇಶ್ವರ . . . ಪರೋತ್ತಮ ಕರುಣಿಸುವುದೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೮೭) ; ಸತ್ಯವಹ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನು ಮಿಗೆ ತಥ್ಯ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಲಕ್ಷಿಸೆ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ ಪರಾತ್ಮರೈಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವದೆಂದ (ಅಮೃತ. ೩-೨೨). [ಪರ$_3$ + ಆತ್ಮ]

ಪರಾಧಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಟೆ; ಶಿಕಾರಿ. 'ಪಾರದಿ' ಪರಾ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಮಾನಸಿಕ ಕ್ಲೇಶ. [ಸಂ.]

ಪರಾಧೀನ(ಗು). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಕೈಕೆಳಗಿನ ; ಅನ್ಯರಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬೇರೆಯವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಪರಾಧೀನತೆ : "ವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ಸಂತೋಷದಲಿ ಪರಾಧೀನದಲಿ . . . ಕ್ಷಣಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೩೦) ; ಮಾನವನು ಪರಾಧೀನವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಆತ್ಮಾಧೀನವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು (ಭಾರದ. ೫೪). ೩. ಬೇರೆಯವರ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಅನ್ಯರ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು:"ಪರವಾನ್,ಪರಾಧೀನಃ . . . ಗೃಹ್ಯಕಃ—ಈ ೮ ಹೆಸರ ವಶದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೬) ; "ಪರವಶಂ ನಿಘ್ನಂ ಪರಾಧೀನನೆಂದೆನಲು . . . ಪರರ ವಶದವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೭) ; ಕುದುರೆವರಿಜಂ ತಳೆದು ಪರಾಧೀನನಾಗಿ ಪಲಕೋಟಲೆಗಳನನುಭವಿಸಿದೆ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೯) ; ಪರಾಧೀನನಾದರೆ ನರಜನ್ಮ ಹೋದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೪. (ಆಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ವರ್ಗಾವಣೆ ; ಪರಭಾರೆ: ಇವತ್ತು ತಿಲಸಪ್ಪ ಸೇರಿಗಾರರ ಆಸ್ತಿ, ಆಸ್ತಿ ಎರಡೂ ಪರಾಧೀನವಾಗುತ್ತವೆ (ಹಹುಸ. ೨೪). ೫. [ಕಾಮಶಾ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರತಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರತಿಭಾವಂ . . . ನಾಲ್ಕು ಪರಿನಿಜ ನಿರೋಧ ಪರಾಧೀನ ಸ್ವಾಧೀನ . . . ಆಲಿಂಗನ ಚುಂಬನಂಗಳ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮೈ ಬಿಸುಪಾಗಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಲಾಗಿ ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಕಳೆಯಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ರವಿಸಿದೊಡೆ ಪರಾಧೀನ ರತಿ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೧).
[ಪರ$_3$ + ಅಧೀನ]

ಪರಾಧೀನತೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವಿಕೆ : ಸಲಹೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಮಕ್ಕಳ ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾದ ಪರಾಧೀನತೆ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೫೫೫).
[ಸಂ. ಪರಾಧೀನತಾ]

ಪರಾಧೀನೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವಳು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವಳು : ಆಕೆಯಾದರೋ ಪರಾಧೀನೆ ; ಅಲ್ಲಿ ಗುರುಜನಗಳೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಾಕುಂತ. ೨೫-೧೪). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಪರಾಧೀನವೆಂಬ ರತಿಭಾವವನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ಪರಾಧೀನೆ ಕುಸುಮಬಾಣಾಸನಾಗಮಕೋವಿದೆ (ಜನಪ. ೮-೩೭).
[ಸಂ. ಪರಾಧೀನಾ]

ಪರಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರು ಒದಗಿಸಿದ ಆಹಾರ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ನೀಡಿದ ಭೋಜನ : ಪರಧನ ಪರಾನ್ನ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಾಶೆ ಬಿಡದು (ಸಕವ. III, ೧೪೧) ; ವಾಚಿಸದೆ ವೇದಾರ್ಥನಿಚಯವನು . . . ಪರಾನ್ನಪೂರಿತ ತಪ್ತತನುವಾದ ನೀಚನಹ ಭೂಸುರನ ಕರುಳನು ತೋಚುವಳಲ್ಕೆ ಮೃತ್ಯು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೯೮) ; ಪರಾನ್ನ ಅವರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ ದಿನವೆಂದು ? (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೨೯). ೨. ಬೇರೆಯವರು ನೀಡಿದ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು,—ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಯುವುದು. ೩. ಬೇರೆಯವರು ನೀಡುವ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು : "ಪರಾನ್ನಃ, ಪರಪಿಂಡಾದಃ—ಈ ೨ ಹೆಪರಿಕ್ಕಿದ ಕೂಟಿನುಂಬವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೬); "ಪೆಜಿರಾರಿಕ್ಕಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಜರಾರಿ ತಿಂಬವಂ]ಪರಾನ್ನಂ ಪಾರಧಿಕನಾ ಪರಪಿಂಡಾದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೦). [ಪರ$_3$ + ಅನ್ನ$_3$]

ಪರಾಭವ (ನಾ). ೧. ಸೋಲು ; ಅಪಜಯ : ಎಯ್ದಿರೆ ಕಲಹದೊಳನ್ನಿಂ ಪರಾಭವಂಗಳವರ್ಗಳ್ (ಆಪು. ೧೪-೨೭) ; ಗೋಗ್ರಹಣದಂದೇನಾದಿರಂ[ತಾ] ಪರಾಭವಮಂ ಚಃ ಮಱೆದಿರ್ದಿರಪ್ಪೊಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೬) ; ಪೂಜ್ಯನೆ ಪರಾಭವಂ ನಿನಗೆಂತೊ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೦-೮೫೦). ೨. ಅಪಮಾನ ; ಅವಮಾನ : ಏಕಾದಶಾಕ್ಷೋಹಿಣೀಪತಿಯಪ್ಪ ರಾಜಾಧಿರಾಜನಂ ಪರಾಭವಂಬಡಿಸದಿರೆಂದು ಬಲದೇವಂ ಬಾರಿಸೆ ವಾರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೭ ಪ) ; ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣಪರಿಣತಮಿದು ಕಾಳಹಸ್ತಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಕ್ಕುಮೆ ಪರಾಭವಜ್ವಲನಧೂಮ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣೇ (ಗದಾಯು. ೧-೬೭). ೩. ಅನಾದರ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಪ್ರ (ಅ)ತ್ಯಾಕಾರಃ, ಪರಿಭವಃ . . . ಪರಾಭವಃ . . . ತಿರಸ್ಕಾರಃ —ಈ ೭ ಪರಿಭವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೯) ; "ನಿರಾಕಾರಂ ಪರಾಭವಮನಾದರಮೆನಲು ತಿರಸ್ಕಾರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೬). ೪. ಮರೆಯಾಗುವುದು ; ಅಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ. ೫. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ; ವಿಘಟನೆ. ೬. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಲವತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ಪರಾಭವ ಪ್ಲವಂಗ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧) ; ಪರಾಭವಸಂವತ್ಸರದ ಸ್ರಾವಣದ × × ×[ಭೌ]ಮವಾರದಂದು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೪೩-೧ ; ?). ೭. ನಾಶ. ೬, ೭ : ಪರಾಭವಂ ಸಂವತ್ಸರದೊಳ್ . . . ಪಂಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಾಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲಿಸು ; ಅಪಜಯಗೊಳಿಸು : ಪರಾಭವಿಸಿದಂ ಗುಣಪ್ರಗುಣಚಂಡಕೋದಂಡದಿಂ . . . ಸುರೇಂದ್ರಧನುಮೂಡಿದಂಬರಮನೆಂದು ಪೀತಾಂಬರಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೫-೧೦೧) ; ಹರಮಿತ್ರನಂ ಪರಾಭವಿಸಿ . . . ಮಹಾನಾಭನುಱಿ ಬೆಂಕೊಂಡನರಿಬಲವನು (ಚೆಬಪು. ೩೯-೧೬) ; ನನ್ನನ್ನೇ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಿಸಿದನು (ಗುರುಸ. ೧೦೪). ೨. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಗೌರವಕ್ಕೆ ಹಾನಿತರು : ದುರೋದರ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ಪರಾಭವಿಸಿ ಕೃಷ್ಣೆಯನುಯ್ದು ಪರಾಧಿಯೆಲ್ಲಿದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೯). [ಪರಾಭವ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಾಭೂತ (ಗು). ೧. ಸೋತು ಹೋದ; ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿದ. ೨. ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಂಡ; ಕೀಳಾಗಿ ಕಂಡ.(ನಾ). ೩. ಸೋತು ಹೋದವನು ; ಪರಾಜಿತ : "ಪರಾಜಿತಃ, ಪರಾಭೂತಃ—೨ ಸೋತು ಹೋದವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧). [ಸಂ.]

ಪರಾಭೂತಿ (ನಾ). ಸೋಲು ; ಪರಾಭವ : 'ಪರಾಭೂತಿವೆಱು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಾಭೂತಿವೆಜು (ಕ್ರಿ). ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸೋಲು : ಪರ್ಬಿದತ್ತೆ ಹೆದ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ನೆಗಳ್ದ ಪಯುಶವಿಾ ಶಬರಣಿನೊಗೆದ ಪರಾಭೂತಿವೆತ್ತ ಕಾರಣದಿಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೫). [ಪರಾಭೂತಿ+ಪೆಜು$_{1}$]

ಪರಾಭೇದ್ಯ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನು : ಶ್ರೀಕಾಳಿದಾಸಂ ಪರಾಭೇದ್ಯಂ ಮಾಳಲದೇವಿಗಂ ಮಧುವದಣ್ಣಾಧೀಶ್ವರಂಗಂ ಜಯಾಪಾದ್ಯಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಕಇಅ. ೮-೩-೨೭೧ ; 1062). [ಪರ$_{3}$+ಅಭೇದ್ಯ]

ಪರಾಮರಿಕೆ, ಪರಂಬರಿಕೆ, ಪರಾಂಬರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶೀಲನೆ; ಗಮನಿಸುವಿಕೆ ; ಪರಿಭಾವನೆ : "ಪರಾಮರಿಕೆ (ಪರಾಂಬರಿಕೆ)—ಪರಾಮರ್ಶಿಕಾ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೨೪). ೨. ಉಪಚಾರ; ಆರೈಕೆ : ಕೂಸಿನ ಪರಾಮರಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಹಿಂಗೆ ಮೈಮರೆದು ಇರುತ್ತಾರೆ (ತಾತ್ಪನಿ. ೭೫-೨೫) ; ದಿನವಹಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಸಾಹೇಬರ ಬಂಗಲೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರ್ಮ್ಯಾವರ ಪರಾಮರಿಕೆ ನೋಡಿಕೊಂಡರು (ದಾಕೂಟ. ೧೦); ಹೆಂಗರುಳಿನ ಪರಾಮರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಿತವಿದ್ದರೂ ಅದೊಂದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವಾಗದು (ಸಾಹಿವಿ. ೭) ; ಶೇಷಣ್ಣ ಮಡಿ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡೆ ಎಲ್ಲರ ಪರಾಮರಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ವೈನಿ.೧೮೩). ೩. ವಿಮರ್ಶೆ; ವಿವೇಚನೆ : ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳು ಬಸವರಾಜದೇವರ ಪರಾಮರಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೭೫-೩೮). **ಪರಂಬರಿಕೆ :** ೩. "ಚೀಕ, ಸೀಕ—ಅಮರ್ಷಣೇ, ಪರಂಬರಿಕೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ರ. ೨೯೬). **ಪರಾಂಬರಿಕೆ :** ೧. ಅಖಿಲಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪರಾಂಬರಿಕೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು (ವಿಗಡ. ೬-೨೪) ; ಮೂರು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ. ಕಕಟದಾಸನು ತಮ್ಮ ಪರಾಂಬರಿಕೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರಾಕ್ಷಸು. ೪೧).

ಪರಾಮರಿಕೆ ಮಾಡು, ಪರಾಂಬರಿಕೆ ಮಾಡು = ಉಪಚಾರ ಮಾಡು ; ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಿಸು ; ಆರೈಕೆ ಮಾಡು : ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಕೈಲೆ ಆದಷ್ಟು ಬಡವರ ಪರಾಮರಿಕೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೮) ; ಚಂಪಕ್ಕ ಮಾತ್ರ ಬಂದು ತುಸು ಪರಾಮರಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಗಂಪೂಯಿ. ೧೩೧) ; ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಶೇವಡೆಯ ಮನೆತನವು ಅವರನ್ನು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಮನೆಯವರೆಂದೇ ತಿಳಿದು ಅವರ ಪರಾಂಬರಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಸೇನಾಹ. ೬೯). [ಪರಾಮರಿಸು+-ಇಕೆ]

ಪರಾಮರಿಸು, ಪರಂಬರಿಸು, ಪರಾಂಬರಿಸು, ಪರಾಮ್ಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಮನಿಸು ; ಲಕ್ಷಿಸು ; ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಪರಾಮರಿಸಿ ಮನ್ನಿಪೆ[ಸೆ]ನ್ನಯ ಮಾತನೆಂದೆಯ್ದೆ ದೈನ್ಯದಿಂದಂ ನುಡಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ದಳೊರ್ವ ವಧು ತನ್ನ ಮೋಹದ ನಲ್ಲನ (ಸೌಂದಪು.೧೭-೪೩); ಪರಾಕು ಮಾಡದೆ ಪರಾಮರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಾಂಬರಿಸಿ]ಎನ್ನ ಅಪರಾಧಂಗಳ ಕ್ಷಮಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೧-೬೩ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಪರಾಮರಿಸು ಸ್ವಾಮಿ ಪರಾಕೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸುವ ಅವಸರದ ಗುರಿಕಾರರ ಕೋಲಾಹಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೧-೮). ೨. ಉಪಚರಿಸು ; ಆದರಿಸು ; ಆರೈಕೆ ಮಾಡು : ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕೆಲಸಗಾರರ ಅನ್ನ-ನೀರುಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯ ಅವರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ; ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪರಾಮರಿಸುವರು (ಸೇನಾಹ. ೯೪) ; ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ . . . ತಕ್ಕಂಥ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ವೇಳೆವೇಳೆಗೆ ಮೇವು ನೀರಿನಿಂದ ಪರಾಮರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯). ೩. ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡು ; ವಿಮರ್ಶಿಸು : ಸುಕಾವ್ಯರುಚಿರಸಾರಮಂ ವಿಮಳಮಾನಸಸತ್ಕವಿಯಂತೆವೋಲ್ ವಸುಂಧರೆಯೊಳದೇಂ ಪರಾಮರಿಸಬಲ್ಲನೆ ಕಲ್ಮಷಚಿತ್ತದುರ್ಜನಂ (ದಿವ್ಯಚ.೧-೩೩). ೪. ಪಾಲನೆ ಮಾಡು; ಪೋಷಿಸು : ಜನರು ಎಷ್ಟು ನೀಚರಾದಾಗ್ಯೂ ದೇವರು ಅವರನ್ನು ಪರಾಮರಿಸದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೦). **ಪರಂಬರಿಸು :** ೧. ಚದುರರಿಂತಿದನು ಪರಂಬರಿಸುವರೇ ಸದಮಲಬೋಧಸಂಯುತರು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೨-೪೩) ; ಗುರುವೆ ಬಿನ್ನಹ ಪರಂಬರಿಸು (ಜಿನರಾ. ೪-೪೬); ಭೂಪತಿಯೆ ಅನ್ಯಾಯ ನಿನ್ನದು ನೀ ಪರಂಬರಿಸು (ಕೃಷ್ಣಾರಾ. ೭-೩೪). **ಪರಾಂಬರಿಸು :** ೧. ತದನಂತರಂ ತನ್ನಿಂ ತಾನೆ ಪರಾಂಬರಿಸಿ ಈ ಪರಿಜುಮಾರ ರೂಪನೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೪೪ ಪ) ; ಹಿಮವಂತ ದೇವನೀತನು ಪರಾಂಬರಿಸಲೆ ನವಿರಾಜಯೆಂದು ತೋರಿದರು (ಧರಚ. ೩೮-೨೮) ; ಬಹುಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ ಮಂದಾರಮಾಲೆಯಂ . . . ಪರಾಂಬರಿಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೩-೨). ೨. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಂಶವು ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು ಎಂದು ರಾಯರನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿದರು (ಸಮಚೀ. ೪೨). **ಪರಾಮ್ಮರಿಸು :** ೧. ತಾವೆಲ್ಲ ಪರಾಮ್ಮರಿಸಿ ಅದಂ ನೆರವೇರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೮-೨). [<ಪರಾಮರ್ಶಿಸು]

ಪರಾಮರ್ಶ(ನಾ).೧. ಎಳೆಯುವಿಕೆ; ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಮುತ್ತಿಗೆ; ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. ೩. ಜ್ಞಾಪಕ; ನೆನಪು. ೪. ಪರಿಶೀಲನೆ; ಚಿಂತನೆ : ಪರಾಮರ್ಶ, ಪರಿಭಾವನ (Consideration. ಪಾರಿಪಿ. ೨೧). ೫. ವಿಮರ್ಶೆ ; ವಿವೇಚನೆ. ೬. ತೀರ್ಪು; ನಿರ್ಣಯ : ಮುಖ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾರೊಬ್ಬರು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ನಿಯುಕ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸರ್ವದಾ ಭಾರತದ ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯವರ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕದು(ಭಾಧಾನ. ೬೬). ೭. (ರೋಗಿಗಳು, ದರಿದ್ರರು, ಸ್ನೇಹಿತರು ಮುಂತಾದವರ) ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ಅಥವಾ ಕುಶಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುವುದು. ೮. [ತರ್ಕಶಾ] ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ,—ಜ್ಞಾನ : ಈ ಪ್ರದೇಶವು ವಹ್ನಿವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಧೂಮವನ್ನುಳ್ಳದೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ 'ಪರಾಮರ್ಶ' ಎಂದು ಹೆಸರು . . . ವ್ಯಾಪ್ಯವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ 'ಪರಾಮರ್ಶ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ.೨೭೧).

ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡು = ೧. ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡು ; ವಿವೇಚಿಸು : ರಾಜ್ಯಗಳ ಉಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರುಗಳೊಡನೆ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ ತರುವಾಯ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೬೬); ಸರ್ವಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ವಜೀರನಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಕೊಡುವೆನು (ಕನದ್ಯ. II,೧೫). ೨. ಆರೈಕೆ ಮಾಡು:"ಉಪಚರಿಸು—ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡು" (ಗಂಗಾಪು.೪೩).[ಸಂ.]

ಪರಾಮರ್ಶಕ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. ೨. [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಇಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶಕನು ರಸಾವೇಶದಲ್ಲಿರುವವನು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೨೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಪರಾಮರ್ಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಈಗ ನಾನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ (ಹಿಂಕಿರು. ೬೩) ; ಭೂಮಿಯ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಹೊಸಸಿದ್ಧಾಂತವು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಮೂಲವನ್ನೂ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದೆ (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೯೬) ; ಕಪಿಲನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ ಭಗವಚ್ಛಕ್ತಿಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩).

[ಪರಾಮರ್ಶ+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಾಮರ್ಶೆ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ : ಗಮಕದೊಳಾಯೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪರಾಮರ್ಶೆಗಮೊದವುಗುಮಾ ರೂಢಿಗಂ ಕವೀಶ್ವರಮತದಿಂ (ಶಷದ. ೧೭೯) ; ರಾಜಸ ತಾಮಸರ ಮಾತಿರಲಿ . . . ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಶುದ್ಧ ಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾರ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೩೨) ; ಆಡಿದ ಮಾತಿನ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವಳು ನಡೆದದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ಪರಾಮೃಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಹಾಳಾದುದು : ಅನಂತವೀರ್ಯನೀ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳನೇಕಕಾಲಂ ಪರಾಮೃಷ್ಟವಾದ ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗಮಂ ಮುನ್ನಮೆ ಸಮುಖುವೆನೆಂಬಂತೆ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೫ ವ). ೨. ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು; ಭಂಗಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಶಾಕಿಣೀರತ್ನದಿಂದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಿದ್ದರ್ದೋಡು ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಪರಾಮೃಷ್ಟಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಾಮೋಶಿ 'ಫರಾಮೋಷಿ' ನೋ.

ಪರಾಮ್ಮರಿಸು 'ಪರಾಮರಿಸು' ನೋ.

ಪರಾಯಿ, ಪರಾಯಿ, ಪರಾಯಿಾ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯ ; ಅನ್ಯ. (ನಾ). ೨. ಅನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರಕೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತುಸು ನೋಡ್ರಿ ನಾರೀ ತಿರುವಿ ಪರಾಯರಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಿಮ್ಮ ಹೆಣ್ತಿ ನಾನು (ಜಾಂಡಾಯ. ೧); ಪತ್ತಲಾ ಉಟ್ಟಾಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪರಾಯರಾಶಿ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಜಾಂಡಾಯ. ೮೦). **ಪರಾಯಿ :** ೧. ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾದೆ ಅರಸುಗಳು ಪರಾಯಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್ ತಾಲೂಕು ಗೋವೆ ಒಳಗೆ ಇರುತ್ತಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧೩); ಪ್ರತಿವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮಾರು ೧೪೫ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪರಾಯಿಪ್ರವೇಶದ ವರ್ತಕವು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೯). **ಪರಾಯಿಾ :** ೧. ಪುತ್ತ ಪರಾಯಿಾ ಹುಡಿಗ್ಗೆ ಬೆದರಿಕಿ ಹಾಕೋ ಮಾತು ಆಡ್ತಾರ (ಜೂಜು. ೨೭).

[←ಹಿಂ. ಪರಾಯಾ, ಪರಾಈ ; ಮರಾ. ಪರಾಯ, ಪರಾಯಾ; ಪ್ರಾ. ಪರಾಯ./ಸಂ. ಪರಕೀಯ]

ಪರಾಯಣ (ಗು). ೧. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅತ್ಯಂತ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ; ತಲ್ಲೀನವಾದ ; ನಿರತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಮುಖವಾದ ಉದ್ದೇಶ; ಪರಮ ಗುರಿ,—ಧ್ಯೇಯ. ೩. ಹೋಗುವಿಕೆ; ತೆರಳುವಿಕೆ. ೪. ಮೂಲವಸ್ತು,—ಪದಾರ್ಥ: ನೀನೇ ಈ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೂ ಪರಾಯಣವು (ಕೃಪಾಭೀ. ೧೦೬); ಆಕಾಶವೇ ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದು, ಪರಾಯಣವು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೪೯). ೫. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಪೂರ್ಣವಾದುದು : "ಪರಗಮನಂ ಪಾರಾಯಣ ಪರಾಯಣೋಪಾಖ್ಯಮುಜುಗೆ ಸಾಕಲ್ಯಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೩೦). ೬. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಬಹಳವಾಗಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು ; ತತ್ಪರನಾದವನು ; ನಿರತನಾದವನು : "ತತ್ಪರಃ, ಪರಾಯಣಃ—ಈ ೨ ಆಸಕ್ತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೪೭); ಹಿಮುಪತ್ಸ ವರ್ತದೊಳ್ ತಪಶ್ಚರಣಪರಾಯಣರಾಗಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೦೭ ವ); ಸಿರಿಪತಿ ಪಂಡಿತಂ ಶಶಿವೌಳಿ ಭಕ್ತಪರಾಯಣಂ (ಬಸವು. ೫೫-೨೪). ೭. ಪ್ರೀತಿಸುವವನು : "ಪ್ರೇಮಿ ಪ್ರಿಯಂ ಸಹಚರಂ ಪರಾಯಣನೆನಲ್ ಪ್ರೇಮಗೈವನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೮). [ಸಂ.]

ಪರಾಯಣತೆ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿ ; ತತ್ಪರತೆ : ಇಂತಹ ಪರಾಯಣತೆಯಿಂದ ಅವನು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲನು (ಅನಾಸ ೫). [ಸಂ. ಪರಾಯಣತಾ]

ಪರಾಯಣತ್ವ (ನಾ). ಮೂಲವಸ್ತುವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಪರಾಯಣತ್ವವೂ (ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ) ಪರಮಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇ (ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತ) ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ಪರಾಯಣಿ (ನಾ) ರಕ್ಷಿಸುವವಳು ; ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಆದಿನಾರಾಯಣಿ ಪರಾಯಣಿ ನಾದಮಯೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ (ಕುಪ್ಪಾಅ.೧-೬).[ಸಂ.ಪರಾಯಣೀ]

ಪರಾಯತ 'ಪರಾತ' ನೋ.

ಪರಾಯತ್ತ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ; ಪರತಂತ್ರವಾದ ; ಪರಾಧೀನವಾದ : ಪರಾಯತ್ತಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಆ ಕೆಲಸವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಊಊ). (ನಾ). ೨. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗುವಿಕೆ ; ಪರಾಧೀನತೆ : ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೆಡಬೇಕಾದರೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕಾರಣಗಳು. ಒಂದು ಪರಾಯತ್ತ. ಇನ್ನೊಂದು ಆತ್ಮಾಯತ್ತ (ಅರ್ಯಧ. ೧೬೧). ೩. ಬೇರೆಯರಿಗೆ ಅಧೀನನಾದವನು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಂಕಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು : "ಪರವಾನ್, ಪರಾಧೀನಃ . . . ಪರಾಯತ್ತಃ, ಪರಚ್ಛಂದಃ, ಗೃಹ್ಯಕಃ—ಈ ೮ ಹೆಸರ ವಶದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೧೪೬). [ಸಂ.]

ಪರಾಯಿ 'ಪರಾಯ' ನೋ.

ಪರಾಯಿಾ 'ಪರಾಯ' ನೋ.

ಪರಾರಿ$_1$ (ನಾ). ಕಳೆದ ವರ್ಷದ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷ : "ಸಮತೀತಾಬ್ದಂ ಪರುದಾಖ್ಯಮದಕ್ಕುಂ ತಾಂ ಪರಾರಿ ತತ್ಪೂರ್ವಗತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಪರಾರಿ$_2$ 'ಫರಾರಿ$_1$' ನೋ.

ಪರಾರ್ಜಿತ (ಗು). ಅನ್ಯರ ಕೈವಶವಾದ ; ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕ : ಪರವಶದೊಳಿರ್ದರೋ ಮೇಣ್ಪರಾರ್ಜಿತಪ್ರಾಣರಾದರೋ ದ್ರೌಪದಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸುವಲ್ಲಿ (ಗದಾಯು. ೧-೬೧). [ಪರ$_3$ + ಅರ್ಜಿತ]

ಪರಾರ್ತಿಹರ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು: ಪರಮಗುಣ ಪರಶಕ್ತಿವಾಗೀಶ್ವರ ಪರಾರ್ತಿಹರೇಶ . . . ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೬-೮೭). [ಸಂ.]

ಪರಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಹಿತ ; ಪರೋಪಕಾರ: ಅವನರ್ಥ ಪರಾರ್ಥದಲಿ ಸಂಜೀವನಿಯನ್ನೈದಿತು ಪರಾರ್ಥದೊಳಾವನಸು ನಿರ್ವಾಣ ಮಾಡುದು ಲೋಕ ಮೂಜಿರಲಿ ಆ ವಿರಿಂಚಿ ಪುರಂದರಾದಿಯ ದೇವತತಿಗಿವರಿಬ್ಬರೇ ಸಂಭಾವನೀಯರು(ಕುಪ್ಪಾಅ.೧೦-೨೦); ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಅರ್ಜುನನ ಮನೋಭಾವದಲ್ಲಿ ಎಂಥ ಸ್ವಾರ್ಥ ಹುದುಗಿದೆ(ಭಾರದ. ೧೧೭); ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ಪುರುಷರ ಪ್ರಯತ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥ ಅಥವಾ ದಯೆಯಿಂದ ಪರಾರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೬೨). ೨. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ(?) : ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಮಂ ಪಡೆದ ಪರಾರ್ಥಮಂ ಶಾಶ್ವತಮೆಂಬುದನುಕ್ತಸಿದ್ಧಮಲ್ಲದಂದಭಿಧಾನಂ ನಿರರ್ಥಕರಮುಮಾಧಾರರಹಿತಮಕ್ಕುಮೆಂದುಮಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಭಿಧಾನಮನಿಡುವ ಮರುಳಾವೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ).

ಪರಾರ್ಥನಿಧಿ = ಪರೋಪಕಾರವನ್ನೇ ನಿಧಿಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಪರೋಪಕಾರಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ತೇಜಿರಾಜ ದಂಡಾಧಿಪನಂ ಪರಾರ್ಥನಿಧಿಯಂ . . . . ಕೈಯಂ ಮುಗಿದು (ಕಇಅ. ೬೪-೧೨-೨೨ ; 1170). [ಪರ$_3$ + ಅರ್ಥ]

ಪರಾರ್ಥಕಂಟಕ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಿತಕ್ಕೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಧಕ್ಕೆ,—ಅಡ್ಡಿ : ವ್ಯರ್ಥವಿದು ತಾ ಹೋಗಲಿನ್ನು ಪರಾರ್ಥಕಂಟಕವಾಗಲೇತಕೆ ತೀರ್ಥವೈಸಲೆ ಶಸ್ತ್ರಧಾರೆಯಿಂದೆಂದನಾ ಮಗಧ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೨-೪೯). [ಪರಾರ್ಥ + ಕಂಟಕ]

ಪರಾರ್ಥಚರಿತ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೇ ಆಚಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಪರೋಪಕಾರಶೀಲ : ಜಿನಪೂಜೆಯಂ . . . ನೆಗಟೆಂದು ಪುರೋಹಿತಂಗೆ ಸಜ್ಜನಮಹಿತಂಗೆ ಪೇಟ್ದನಭಿರಾಮನಶೇಷಕಲಾಕಲಾಪಕೋಕನದಭವಂ ಪರಾರ್ಥಚರಿತಂ(ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೮೪). [ಪರಾರ್ಥ + ಚರಿತ]

ಪರಾರ್ಥನಿಪುಣ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ದೋಚುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು : ವಕ್ರಪ್ಪರಾರ್ಥನಿಪುಣರೆನಿಪ್ಪೀ ನೀಚಮರ್ತ್ಯಾಟ್ಬರೆ ಕರಣವ ರೇಚಣನಂತಿಪ್ಪ ಜನಕವಾಶ್ರಿತಜನಕಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೦-೨೧ ; 1151). [ಪರಾರ್ಥ + ನಿಪುಣ]

ಪರಾರ್ಥಪರ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಿತಚಿಂತನೆಯಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾದವನು. ೨. ಬೇರೆಯವರ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸುವವನು. ೩. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಮೋಕ್ಷವಿಚಾರಪರ. ೧, ೨, ೩: ಮತ್ತಮಾ ನೃಪಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಲ್ತು . . . ಪರಾರ್ಥಪರನಾಗಿಯುಂ ಪರಾರ್ಥಪರನಲ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಾರ್ಥವ್ಯಸನಿ (ನಾ). = ಪರಾರ್ಥಪರ ೧: ಪರಾರ್ಥವ್ಯಸನಿಯೇ ಸಜ್ಜನನು ಸರ್ವಾಧೀಶ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೧೩-೫೮)
[ಪರಾರ್ಥ+ವ್ಯಸನಿ]

ಪರಾರ್ಥಸಾಧಕ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಿತಚಿಂತನೆ: ತೀರ್ಥವಿನ್ನೇಕ ತಿಥಿಯಿರಲು ಪರಾರ್ಥಸಾಧಕವೆಮಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾಧನತನವೆ] ಪರಮಸ್ವಾರ್ಥವೆಂಬರು ಸುಜನರು (ಸಂಭಸ. ೩೭-೧೫). [ಪರಾರ್ಥ+ಸಾಧಕ]

ಪರಾರ್ಥಸ್ಪೃಹೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಆಸಕ್ತಿ,—ಹಂಬಲ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಾನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು,—ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು: ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು ಅದಱ ಪೆಂಪನಭಿವರ್ಣಿಸುವೊಡೆ ವರ್ಣಸಂಕರಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ . . . ಪರಾರ್ಥಸ್ಪೃಹೆ ಗುಣವಿಶೇಷದೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ಪ). [ಪರಾರ್ಥ+ಸ್ಪೃಹೆ]

ಪರಾರ್ಥಹರ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು: ಸಂಜನಿತಪರಾರ್ಥನಾಗಿಯುಮುದಗ್ರಪರಾರ್ಥಹರಂ ಪ್ರದತ್ತಕಾಮನುಮೆನಿಸಿರ್ದು ಕಾಮಮಥನಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದನಹೀಂದ್ರಭೂಷಣಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೪೪). [ಸಂ.]

ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನ (ನಾ). [ನ್ಯಾಯ] ಬೇರೆಯವರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗುವ ತರ್ಕ: ಅನುಮಾನವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾದರೆ ಅದು 'ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನ' ಎನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೭೩).
[ಪರಾರ್ಥ+ಅನುಮಾನ]

ಪರಾರ್ಥಾಪಹಾರ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕದಿಯುವುದು; ಬೇರೆಯವರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು: ಜೀವಘಾತಾನೃತವಚನಪರಾರ್ಥಾಪಹಾರಾನ್ಯನಾರೀಗಮ ಬಹ್ವಾರಂಭ ಪಾರಿಗ್ರಹಮೆನಿಸುವಪಯ್ದುಂ ಮಹಾಪಾತಕಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೩).
[ಪರಾರ್ಥ+ಅಪಹಾರ]

ಪರಾರ್ಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ: ಪರಮಜಿನಮಾಲೆ . . . ಮುನಿಮಾಲೆ ನಿರಂತರಮಿಾಗೆ ಭವ್ಯಮಾಲೆಗೆ ಪರಾರ್ಧ್ಯಗುಣರತ್ನಮಾಲೆಯುಂ ದಯೆಯಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧೫); ಶಾಂತಿಜಿನಜನ್ಮಜಲಧಿಗೆ ಶಾಂತಿಪುರಾಣಮೆ ಪರಾರ್ಧ್ಯರತ್ನಮಿದಂ ಪೇೞ್ವಂತು ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆ ನೋಂತಂ ಪೆಸರಿಂ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೨); ಪರಾರ್ಧ್ಯಮಣಿಮಂಡನಂಗಳುಮಂ ದಿವ್ಯವಸನಕುಸುಮಮಾಲಾನುಲೇಪನಂಗಳುಮನವಟ್ಟಿಸಿ ಕೆಳದಿಯುಂ ತಾನುಂ ಕೈಗೈದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೨೨ಪ). (ನಾ). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು: "ಪ್ರಧಾನಂ... ಪರಾರ್ಧ್ಯಂ, ಅಗ್ರ್ಯಂ . . . ಅಗ್ರಿಯಂ—೧೭ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಉತ್ತಮವಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಂಥಾದ್ದರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೩೩೮); ಪರಿಹೃತದೋಷಂ ಸಗುಣಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯಮುತ್ಪ್ರಭಮತರ್ಕ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಳಂಕರಿಸಿರ್ಕೆ . . . ಮದೀಯಮತಿಮಾನಿನಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು.೧-೬). [ಸಂ.]

ಪರಾರ್ಧ (ಗು). ೧. = ಪರಾರ್ಧ್ಯ ೧. (ನಾ). ೨. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ; ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಉತ್ತರಾರ್ಧ: ಪರಾರ್ಧದೊಳ್ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಲಘುವೊಂದೆ ಬರ್ಕೆ ಗಡ ರಸದೆಡೆಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೨). ೩. (ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ) ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಕೋಟ್ಯನುಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ: ಅಂಕೆಗಳ ಶ್ರೇಣಿ ಹದಿನೆಂಟರ ವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹದಿನೆಂಟುಶ್ರೇಣಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ: ಏಕಂ, ದಶಂ . . . ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಧ (ಪ್ರಮಾಇ. I, ೩೫೭). [ಸಂ.]

ಪರಾರ್ಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠದರ್ಜೆಯ: ಅಂತು ಮರತನುವಿನ ಕೈಯೊಳಭೇದ್ಯಕವಚಮುಮಂ ಚೂಡಾರತ್ನಮುಮಂ ರತ್ನಕಟಕಂಬೆರಸು ಪಲವುಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಥ್ಯ]ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ಪ); ಒಡವುಟ್ಟಿದ ತಳದಳಿಸುವ ತುಡುಗೆಯ ದುಗುಲದ ನವೇರುದಾಮಕದೊಳ್ ಪಚ್ಚುಡಿದುದು ಪರಾರ್ಧ್ಯಕೂಟದ ಬೆಡಂಗೊಡಂಬಟ್ಟುದಿರ್ವರಹಮಿಂದ್ರರೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೦); ಪರಾರ್ಧ್ಯಗುಣಮಾಲೆಯುಂ ಪಿಡಿವಂತಾ ವಸ್ತ್ರಮಾಲೆಯುಂ ಪಿಡಿದು . . . ತಪೋವನಮಂ ಪುಗುವಂತಾ ಬನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩ ವ). ೨. ಬಹಳ ದೂರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಮುಖವಾದುದು: "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ . . . ಪರಾರ್ಧ್ಯಂ . . . ಅಗ್ರಣೀಃ—ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೫); "ಅಗ್ರಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಪುರೋಗ್ರಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯಂ . . . ಮುಖ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೪). [ಸಂ.]

ಪರಾವರ್ತ (ನಾ). ೧. ವಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ; ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ. ೨. ವಿನಿಮಯ. ೩. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ; ಪರಿಷ್ಕರಣ.

ಪರಾವರ್ತಗೊಳಿಸು = ವಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂದಿರುಗಿಸು: ರಾಘಪ್ಪ ಆಕೆಯನ್ನು ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಪರಾವರ್ತಗೊಳಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದೇ ಕಾರಣವಲ್ಲ (ಗಂಪಾಯಿ. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ಪರಾವರ್ತಕ (ನಾ). (ಕಿರಣ, ಬಿಂಬ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಪ್ರತಿಫಲಿಸುವ ಸಾಧನ: ಗೋಲಾಂತರ ಕಾಜಿನಂತೆ ಧಾತುಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳ ಒಳ ಮೈಯು ಕನ್ನಡಿಯ ಹಾಗೆ ನುಣುಪಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಪರಾವರ್ತಕಗಳೆಂಬ ಹೆಸರುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೯೦). [ಸಂ.]

ಪರಾವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವುದು; ಸುತ್ತುವಿಕೆ: ಭವಪರಿಣಾಮಪರಾವರ್ತನದಿಂ ಬಂದು ವಿಂಧ್ಯಾಟವೀಮಧ್ಯದೊಳ್ ಸೋಮನಾಮಧೇಯತಾಪಸಂಗಂ ಶ್ರೀದತ್ತೆಗಂ ಸೋಮಿಲನೆಂಬೊಂ ಮಗನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೧ ಪ). ೨. ಹಿಂದಿರುಗುವುದು; ವಿಮುಖತೆ; ಹಿಂದೆಗೆಯುವಿಕೆ. ೩. ಬದಲಾವಣೆ; ಪಲ್ಲಟ; ಪರಿವರ್ತನೆ: ಅಬ್ಬೆಯಿಂದಿರ್ಪರ್ ದೇವಿಯರಾ ಕೃತಿಯ ಪರಾವರ್ತನದಿಂ ಮಾನವಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರೆಯುಂ ನೋಡಲ್ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೧ ಪ); ಪಾಪಿಗಳ ಪರಾವರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧು ಇರಬೇಕಾದರು ಏಕೆ ? (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). ೪. [ವಿಜ್ಞಾ] (ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣಗಳು ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗಿ) ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ; ಮರುಕೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಹನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಕಿರಣಗಳ ವಕ್ರೀಭವನದಿಂದಲೂ ಪರಾವರ್ತನದಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಧನುವು ಮೂಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೪೭). ೫. [ಜೈನ] ಅಶುಭನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬೞಿಯುಮಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಕಾಲಂ ಪ್ರಮತ್ತಾಪ್ರಮತ್ತಪರಾವರ್ತನಸಹಸ್ರಂಗೆಯ್ದು . . . ಆಯುಃಕರ್ಮಮೆನುಬೞಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ಪ); ಮತ್ತಾ ಪ್ರಮತ್ತಪರಾವರ್ತನಸಹಸ್ರಂಗಳನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಜಾಘಪು. ೧೬-೧೨೭ ಪ). [ಪರ್ತ್ರ+ಆವರ್ತನ]

ಪರಾವರ್ತನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಮುಖಗೊಳಿಸು : ಮಗನ ಮುಂದೆ ಒಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವನನ್ನು ಇದರಿಂದ ಪರಾವರ್ತನ ಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀನಿವಾಸನು ಅನೇಕ ಸಲ ಯೋಚಿಸಿದನು (ರಂಗರೋ. ೧೯೮). [ಪರಾವರ್ತನ+ಕೊಳ್$_{1}$+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಾವರ್ತನೆ (ನಾ). ೧.=ಪರಾವರ್ತನ ೨ : ಅವನು ನೆವ ಹೇಳು ತ್ತಿದ್ದನು. ಓಸ್ವನ್‌ನು ಅವನನ್ನು ಅದರಿಂದ ಪರಾವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿ ದ್ದನು (ಬೆಂಜನ್. ೬೨). ೨.=ಪರಾವರ್ತನ ೩ : ಈ ಭಾವನೆಗಳು ಜೀವಾಳದಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಜೀವನದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಾವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಬರುವದು (ಗೊತ್ತುಗು. ೨೯).
[ಪರ್$_{3}$+ಅವರ್ತನೆ]

ಪರಾವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾಯಿಸು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡು : ಹೀಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ತಾನೆ ಹೊಣೆ ಏನೋ ಎನ್ನುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಆಗಾಗ ಅವನ ಮುಖಭಾವಗಳನ್ನು ಪರಾವರ್ತಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೪).
[ಪರಾವರ್ತನ + - ಇಸು$_{3}$]

ಪರಾವಲಂಬನ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಸರೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : ಆಶ್ರಯಜೀವನವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬನ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೦೬).
[ಪರ್$_{3}$ + ಅವಲಂಬನ]

ಪರಾವಲಂಬಿ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಬೇರೆ ಯವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ; ಉಪಜೀವಿ. ೩.=ಪರಾವ ಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ : ಹರಿತ್ತಿಲ್ಲದ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ ತಯಾರು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಇವು ಸಹಿತ ಪರಾವಲಂಬಿಗಳೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೦೬); ಪಕ್ಕದ ಪೊದರುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿ (Parasite) ಬೆಳೆಯು ತ್ತಿತ್ತು (ಹಸುಹೊ. ೧೫೨). ೪. ಪರಾಧೀನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾವು ಈ ತನಕವೂ ಪರಾವಲಂಬಿಗಳಾದುದು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ಕೈಲಾಕ. ೫೦); ಆರ್ಥಿಕವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆ ಪರಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಯುಕ್ತ ಕುಟುಂಬವು ಅವಳಿಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೦). [ಪರ್$_{3}$+ಅವಲಂಬಿ]

ಪರಾವಲಂಬಿಸಸ್ಯ (ನಾ). ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅವ ಲಂಬಿಸುವ ಸಸ್ಯ : ಇವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಪರಾವಲಂಬಿ (Complete—Parasite) ಸಸ್ಯಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೦೭).
[ಪರಾವಲಂಬಿ + ಸಸ್ಯ]

ಪರಾವಾಕ್ಕು (ನಾ). ಶಬ್ದೋತ್ಪತ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಪರೆ, ಪಶ್ಯಂತಿ, ಮಧ್ಯಮೆ, ವೈಖರಿಗಳೆಂಬುವು ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳು : ಪರಾವಾಕ್ ಪಶ್ಯಂತೀವಾಕ್ ಮಧ್ಯಮಾವಾಕ್ ವೈಖರೀ ವಾಕ್‌ಯೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಂ (ವಿವೇಕ. ೧೬೯). [ಸಂ. ಪರಾವಾಕ್]

ಪರಾವಿದ್ಯೆ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಲ್ಲೊಂದು ; ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ; ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ: ಭಾರತೀಯರು ಆಧ್ಯಾ ತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದುದನ್ನು ಪರಾವಿದ್ಯೆಯೆಂದೂ . . . ಕರೆದರು (ಭಾರದ. ೩೯೩) ; ವೈದಿಕವಾಙ್ಮಯಶಿಕ್ಷಣವು . . . ಪರಾವಿದ್ಯೆ ಯನ್ನು ಗಳಿಸುವ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು (ಕ್ರಿಯಾ೩. ೯೧).
[ಸಂ. ಪರಾವಿದ್ಯಾ]

ಪರಾವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತ ತಿರುಗಿದ. ೨. ಹಿಂದಿರುಗಿದ ; ವಿಮುಖವಾದ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರತಿಫಲನ ; ಮರುಕೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಸುತ್ತುವುದು :(+). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಶಿರೋಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P "ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ನೋಡುವಂತೆ ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು. ವಿ — ಕೋಪ, ನಾಚಿಕೆ, ಹಿಂದುಗಡೆ ನೋಡುವುದು, ಪರಾವೃತ್ತಾನುಕರಣ; ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೨೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಧುತವಿಧುತಮುಂ . . . ಪರಾವೃತ್ತೋತ್ಕ್ಷಿಪ್ತದಧೋಮುಖಂ . . . ಕೇಳ್ ಸಮಂತು ಪತ್ತೊಂಬತ್ತುಂಶಿರಭೇದಮೆಂದು ಪೇಳ್ವರ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೭೭); ಹಿಂದಕೆ ತಿರುಗಿದ ಮೊಗಮಾದಂದದ ಶಿರಮದು ಪರಾವೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೮೪). ೬. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಾವೃತ್ತಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕ ರೇಚಿತಮುಂತುಂ ವಿಸ್ತರ ಮಾದಂಗಹಾರ ಮೂವತ್ತೆರಡುಂ . . . ವಿರಚಿಸುವೆಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೬). ೭. ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಜಂಘಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಕಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಮುಂಡಿಯನ್ನು ಊರಿ ಜಂಘೆಯನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲಿಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಆವರ್ತಿತ, ನತ, ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ಪರಿವರ್ತಿತ, ನಿಸೃತ, ಪರಾವೃತ್ತ, ತಿರಶ್ಚೀನ, ಬಹಿರ್ಗತ, ಕಂಪಿತ – ಈ ಹತ್ತು ಜಂಘಾಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೪ವ); ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡೆ ನಿಸೃತಂ ಚಂದದಿ ಪಿಜಗೆಯ್ದು ಧರೆಯನೊಂದೆ ಪರಾವೃತ್ತ ಮೊಂದಿ ಬಹಿಃಪಾರ್ಶ್ವಂ ಧರೆಯಿಂದೆನಿಸುವ ಜಂಘೆಯೇ ತಿರಶ್ಚೀನಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೭). ೮. ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ವಿಧವಾದ ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಕಾಲಿನ ಕಿರುಬೆರಳೂ ಸೇರಿರುವಂತೆ ನಿಂತು ಕೊಳ್ಳುವುದು. [ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಂದು ಮುಂದು ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು.]" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೩೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ವರ್ಧಮಾನ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ . . . ಏಕಜಾನುಗತ, ಪರಾವೃತ್ತ . . . ವೃಷಭಾಸನ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂಱು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ) ; ಪದಮೊಂದಱ ಮಡದೊಳ್ ಬಂದೊದವಿರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದಂಗುಟಮಿಂತಾ ಪದಮಡಕೆ ಮೊದಲ ಪಾದದೊಳು ದಿಸಿದ ಕಿಱುವೆರಲೆ ಪತ್ತಿರೆ ಪರಾವೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೪೨).

ಪರಾವೃತ್ತವಾಗು=ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಸಲ್ಪಡು : ಒಂದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪರಾವೃತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸೆಕೆಯು ಸುಮಾರು ೨೮ ಫೂಟು ದಪ್ಪಾದ ಬರ್ಫದ ಕವಚವನ್ನು ಕರಗಿಸುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨); ಧ್ವನಿಯ ತೆರೆಯು 'ಕ' ಪರಾವರ್ತಕದ ಮೇಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪರಾ ವೃತ್ತವಾಗಿ . . . ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೯೧). [ಪರ್$_{3}$ + ಆವೃತ್ತ]

ಪರಾವೃತ್ತತಲ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ವಿಧವಾದ ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಅಂಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಕಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೨೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ರಥಚಕ್ರ, ಪರಾವೃತ್ತತಲ, ನೂಪುರ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ ; ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯ ಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ) ; ಪದಮೊಂದಂ ಪೊಱಗೆ ನಿಮಿರ್ಚಿದವಲ್ ತಲ ಮೂರ್ಧ್ವದಿಂ ಪರಾವೃತ್ತತಲಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೬೩). [ಪರಾವೃತ್ತ+ತಲ]

ಪರಾವೃತ್ತವದನ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ಮುಖ. ೨. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ವಿಮುಖನಾದ ವನು: ಪೊಸಗೆಂಪು ಪಸರಿಸಿದ ಕಣ್ಗಳಂ ಬಲ್ಪಿಂ ಬರೆತೆಗೆದು ಮಾನವಮದನಂ ಪರಾವೃತ್ತವದನನಾಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೪೬ ವ). [ಪರಾವೃತ್ತ + ವದನ]

ಪರಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವಿನಿಮಯ : "ಪರಾವೃತ್ತಾಖ್ಯಂ ವಿನಿಮಯಯನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೪). [ಸಂ.]

ಪರಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮೂಲಶಕ್ತಿ; ಆದಿ ಪ್ರಕೃತಿ. ೨. [ವೀಶೈ] ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ, ಪರಾಶಕ್ತಿ, ಆದಿಶಕ್ತಿ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಶಿವನ ಆರು ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂ ಶಿವಂ ನೆನೆಯಲಾಗಿ ಅವನ ಚಿಂತಾಶಕ್ತಿ ತೇಜದ ಸಹಸ್ರಾಂಶದ ವಿಮಲಪರಾಶಕ್ತಿಯುಂ ಸಹಸ್ರಾಂಶಭವಸುವಿಚಾರದಿಂದಾದಿಶಕ್ತಿಯಾಕೆಯ ಸಹಸ್ರಾಂಶದಿಂದಿಚ್ಛೆಯಾಯ್ತು (ವೀಶೈಪು. ೧-೮-೧೬) ; ಶಾಂತ್ಯತೀತ ಕಲೆಯೆಂಬ ಪರಾಶಕ್ತಿಯುಂ . . . ನಿವೃತ್ತಿಕಲೆಯೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಂ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುವವು (ಶಿವಸೂ. ೪೦-೨೫ ಟೀಕೆ); ಈ ಶಕ್ತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಂತೆಯೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪಿಣಿಯಾಗಿ ಪರಾಶಕ್ತಿ ಎನಿಸಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೦) ; ಆಗ ಶಿವನೊಳಿರುವ ಶಕ್ತಿಯು ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ, ಪರಾಶಕ್ತಿ . . . ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಷಡ್ರೂಪದಿಂದ . . . ಷಡ್ಲಿಂಗಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿತು (ಭಾರದ. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ಪರಾಶರ (ನಾ). ೧. (ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ) ವ್ಯಾಸಮುನಿಯ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು : ಸತ್ಯವತಿಗೆ ಪುನಃಕನ್ಯಾಭಾವಮಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಪರಾಶರಂ ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೯ ವ); ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿನಿ ಬೆಳೆವುತಿರ್ದಳು ಸಂಗವಾಯ್ತು ಪರಾಶರವ್ರತಿಯ (ಕುಪ್ರಾಭ. ೨-೨೩) ; ವರಪರಾಶರ ಭರದ್ವಾಜ . . . ಮುಖ್ಯಮುನಿಗಳಾ ಕ್ರತುವರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೯). 'ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿ' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯಾಸಋಷಿ : "ವೈಶಂಪಾಯನಂ ಸತ್ಯವಾದಿ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ರಾಶರಂ ವ್ಯಾಸನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೧೦) ; ಪರಾಶರ . . . ಉಪಮನ್ಯು ಮೊದಲಾದಷ್ಟಾಶೀತಿ ಸಹಸ್ರಋಷೀಶ್ವರರ್ಗನಂತಾಶ್ರಯಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೬೪); ಯದುಕುಲ ವಂಶತಿಲಕ ಪರಾಶರಾನತ ದೇವ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನು (ಹರಿಸಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಪರಾಶರಪುರಾಣ (ನಾ). ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪುರಾಣ : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ . . . ಸೌರಪುರಾಣ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ರಾಶರಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವಱಿಂ ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯). [ಪರಾಶರ+ಪುರಾಣ]

ಪರಾಶರಸುತ (ನಾ). ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಮಗ; ವ್ಯಾಸ : ಹಿಮಗಿರಿಯೊಳಿರ್ದ ಧನಮಂ ತರಿಸವೇಳ್ಪುದೆಂದು ಆ ಪರಾಶರಸುತಂ ನೇಮಿಸಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೭೦). [ಪರಾಶರ+ಸುತ]

ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ : ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಅತ್ರಿಸ್ಮೃತಿ . . . ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿ ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿ . . . ಎಂಬಿವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವಱಿಂದುಕ್ತಮಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳವಱೊಳಗೆ . . . ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿಧರ್ಮವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೫) ; ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗಕ್ಕೆ ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩). [ಪರಾಶರ+ಸ್ಮೃತಿ]

ಪರಾಶರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲದ ಭಿಕ್ಷು,—ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಪರಿವ್ರಾಜಕ. ೨. ತಪಸ್ವಿ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ : "ಪರಾಶರೀ, ಬ್ರತೀ . . . ತಾಪಸಃ—ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫) ; "ತಾಪಸಂ . . . ಪರಾಶರಿ ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೯). [ಸಂ. ಪರಾಶರಿನ್]

ಪರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಆಸರೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಪರಾಧೀನತೆ : ಅಲ್ಲಿ ಪರಾಶ್ರಯಂ ಪುಣ್ಯಬಂಧಸ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಸವಿಕಲ್ಪನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಬೋಧಿತ್ತಱಿಂ (ಪಸಾರ. ೧೧೬); ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪರಾಶ್ರಯ ಜೀವನಕ್ಕಿಂತ ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಪುಕ್ಸ್ವರ. ೧೧ ಪೀಠಿಕೆ). [ಪರ$_{3}$+ಆಶ್ರಯ]

ಪರಾಶ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯವರ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬೇರೆಯವರ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಪರಾಧೀನ : ತಾನು ಪರಾಶ್ರಿತನೆಂಬುದೇ ಒಂದು ಕೀಳರಿಮೆಯಾಯಿತು ಅವನಿಗೆ (ರೂಢಿ). [ಪರ$_{3}$+ಆಶ್ರಿತ]

ಪರಾಷ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ ಹಾಸುವ, ಕಸ ಬಳಿಯುವ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಬಳಿಯಿರುವ ನೌಕರ. ೨. ಸೇವಕ ; ನೌಕರ: ಚೋಪದಾರ, ಮಹಲದಾರ . . . ಪರಾಷರು, ಗೊಲ್ಲ, ಬೋಯಿ . . . ಮುಂತಾದವರು ಅಲಾಹಿದ ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷಾಕಚೇರಿ ದಾಖಲ್ (ಮಹಾಮಂ. I, ೨೨೮). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಫರಾಷ್ ; ಮರಾ. ಪರಾಸ್]

ಪರಾಸನ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಕೊಲೆ ; ವಧೆ: "ಪ್ರಮಾಪಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ, ನಿಕಾರಣಂ, ನಿಶಾರಣಂ, ಪ್ರವಾಸನಂ, ಪರಾಸನಂ . . . ವಧಃ – ಈ ೩೦ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ಪರಾಸು (ಗು). ೧. ಜೀವ ಹೋದ ; ನಿರ್ಜೀವವಾದ ; ಸತ್ತ. (ನಾ). ೨. ಮರಣಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಪರಾಸುಃ . . . ಸಂಸ್ಥಿತಃ, ಮೃತಃ—ಈ ೫ ಸತ್ತಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೭) ; ಪುಟ್ಟಿದಾಗಳೆ ಮಾತಾಪಿತೃಯುಗಳಂಗಳ್ ಸೀಂತುಮಾಗುಳಿಯಿಯುಂ ಪರಾಸುಗಳಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧ ವ) ; ತತ್ಸತಿ ಪರಾಸುವಾದಳೆ ಗೆತ್ತು ಪರೇತಪಸಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ) ; ಅಂತಾ ಪರಾಕ್ರಮಧನಂ ಹರಿ ಪರಾಸುವಪ್ಪುದುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಾಸ್ಕಂದ (ನಾ). ಹೇಡಿ : "ಪರಾಜಿತಃ, ಪರಾಸ್ಕಂದಃ, ಪರಜಾತಃ, ಪರೈಧಿತಃ – ೪ ಹೇಡೀ ಆಳ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೧೨). [ಸಂ.]

ಪರಾಸ್ಕಂದಿ (ಗು). ೧. ಪರರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಕಳ್ಳ ; ದರೋಡೆಕೋರ : "ಪರಿಮೋಷಿ . . . ಪರಾಸ್ಕಂದಿ ಖಳಂ . . . ಎನಿಪ್ಪನಕ್ಕುಂ ಸ್ತೇನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೮೧) ; "ಆ ಪಾರಿಪಂಥಿಕಂ . . . ಪರಾಸ್ಕಂದಿ . . . ಮಲಿಮ್ಲುಚನೆನಲ್ ಕಳ್ಳಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೪). [ಸಂ. ಪರಾಸ್ಕಂದಿನ್]

ಪರಾಸ್ತ (ಗು). ೧. ಎಸೆದ ; ಬಿಸಾಡಿದ. ೨. ಹೊರದಬ್ಬಿದ ; ಹೊರದೂಡಿದ. ೩. ಖಂಡಿಸಿದ ; ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ. ೪. ಸೋತುಹೋದ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೫. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದವನು ; ಸೋತವನು : ದೇವಿಯ ಕೌಶಲದಿಂದೊಂದು ವಿನಾಡಿಯಲ್ಲಾ ಐನೂರು ಮಂದಿ ಕುಂಪಣಿಯ ಸಿಪಾಯಿಗಳೂ ಪರಾಸ್ತರಾಗಿ ಹೋದರು (ದೇವೀಚಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಪರಾಹ್ಣ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಭಾಗ; ಅಪರಾಹ್ಣ ; "ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಿಂದ ಸಂಜೆ ತನಕ ಇರುವ ಹೊತ್ತು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೮). [ಸಂ.]

ಪರಾಳ 'ಫಲಾರ' ನೋ.

ಪರಿ$_{1}$ 'ಪಱಿ$_{1}$' ನೋ.

ಪರಿ$_{2}$, ಪಱಿ$_{2}$, ಫರಿ$_{2}$, ಹಱಿ$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು ; ನಡೆ ; ಸಾಗು : ಆತನಂ ಕಂಡು ಕರುಮಾಡದಿಂದಿೞಿದು ಪರಿದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೧೬-೨೧) ; ಅಂತು ಪೊಜಮಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಪರಿವ ಧವಳಛತ್ರಚಾಮರಂಗಳುಂ . . . ತನಗೆ ರಾಜರಾಜಪಟ್ಟಮನನ್ವರ್ಥಂ ಮಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೬ ವ) ;

ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಲಜ್ಜಿಸಿ ಪೊಳ್ಕಳ್ ಪಱಿದು ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ನಿಜಗುಹಾಭ್ಯಂತರಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೬೬೯) ; ಕಾಲಿಲ್ಲದೆ ಪಱಿವೆನೆಂಬ ಕೀಲಿಲ್ಲದೆ ಪಡಿದೆಱೆವೆನೆಂಬ . . . ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಂಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭) ; ಪಱಿದೊಡೆ ಪಱಿವ ನಿಲಲ್ ಚಿಚ್ಚರನೊಲ್ವಿಂ ನಿಲ್ವ ಜೋಕೆಯಿಂದಾಗಳ್ಗೋಪರ ಸನ್ನೆಯನೊಲ್ದಾಲಿಸುತಿರದೇಳ್ತರುತಿರ್ದುವಲ್ಲಿ ನೆಱೆ ಪೆರ್ದೞಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೫-೨೧). **೨.** ಓಡು; ಧಾವಿಸು : ಪಱಿದೆಯ್ದು ತಾಗಿದಂ ಭಾಸುರತರ ರಘುಕುಲಲಲಾಮನೊಳ್ . . . ದಶವದನಂ (ಅವಿ೨. ೨-೯೩) ; ಪಿಱಿದೊಂದುತ್ಸುಕಭಾವದಿಂ . . . ನೋಡಲೆಂದು ಪಱಿದಳ್ ಚಕ್ರೇಶಸೌಂದರ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೨) ; ಲಜ್ಜೆ ಹಿಂದೆ ನಿಲೆ ಮುಂದೆ ಮದಿಂದ್ರಿಯವರ್ಗವಾವಗಂ ಪಱಿಯೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೩) ; ಪಱಿವಂಬಂ ಪಱಿದು ಪಿಡಿದು ಬೇಗಂ ತರ್ಪಂತಿರೆ ಪವನಜವದೆ ಪವನಜ ಪಱಿದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮) ; ತಿರುಗಿ ಮುಂದೆಗೆ ಬರುತ ಪಶುಗಳು ನೆನೆದು ತಮ್ಮಾ ಕರುಗಳನ್ನು ಪರಿದು ಲಂಘಿಸಿ ಚಿಮ್ಮಿ ನೆಗೆಯುತ ಭರದಿ ಬಂದವು ದೊಡ್ಡಿಗೆ (ಗೋಹಾಡು. ೫-೨೨). **೩.**(ನೀರಿನಂತೆ)ಪ್ರವಹಿಸು : ಪಱಿವ ತೊಱೆಗಳುಮಂ ತೊವಲ್ತು ಸೊಗಯಿಸುವಡವಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ.೭-೨೫ ಪ); ಸರೋಜವನದಿಂ ಶಾಳಿವನಕ್ಕೆ ಪಱಿವ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳಂ ನೆರೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೭ ಪ) ; ಗಿರಿಯ ಸಾನುಗಳಿಂದ ಪರಿವ ರಸದೊಜ್ಜರದ ಪರಿಕಾಲ ನೀರುಂಡು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೬) ; ಆದರಾಹಾ ಮರಳಿ ಜಡವಾಗಿ ಪರಿದಪಳ್ ಮತ್ತೆ ತಾಂ ಕಡಲೊಡಲಿಗೇಕಾಕಿನಿ ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೧-೧೬೬೯). **೪.** ಓಡಾಡು; ಸುತ್ತಾಡು ; ತಿರುಗಾಡು : ಆ ನರೇಂದ್ರನಂದನನ ಮುಂದೆ ಪಱಿವ ಪಲತೆಱದ ಪಡೆಯ ಬಹಳಕೋಲಾಹಲಂಗಳುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೨) ; ರಾತ್ರಿಯೊಳುನ್ಮೀಳಿತದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಪುರದೊಳ್ ಪಱಿದಂ (ದಶಕು. ೮-೨೨೦) ; ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಪರಿದು ಲೂಟಿಯಾಡಿದರೂರು ಕಿಚ್ಚಿನ ಬೀಡಾಯ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ.೧೦-೬೪). **೫.** ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡು ; ಪಲಾಯನ ಮಾಡು : "ಅಳ್ಕುಳಿಸಿತೆಂದುಂ, ಮೆಯ್ದುಗೆದುದೆಂದುಂ . . . ಪಱಿದುದೆಂದುಂ . . . ಪಾರಗೆಯ್ಯೆಂದುಂ—ಈ ೧೩ ಅಪಸರಣಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೭೨-೬೪೯); ಗೊ × ವೆಣ್ಡ ಕದಿ ಸತ್ತ ಕಳ್ಳ ಪಱಿಯೆ ಮರಂಗಲ್ಲೊಳ್ ಪನ್ನಿಕೆರ್ಯ್ಗಳಗಟ್ಟಿದ ಸಲ್ಗು (ಎಕ. X(S), ಬಾಗೇಪ. ೯೩-೬ ; 10 ನೆಯ ಶತ) ; ಅಂತು ನೆರೆದ ಖೇಚರರೆಲ್ಲಂ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಪಱಿದುಪೋಗೆಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೩೮) ; ಕಿರಣಾಳಿ ಪಱಿಯಲು ಮುರಿದನಸ್ತಾಚಲಕೆ ದಿನನಾಥ (ತಿಭಾಗ. ೧೧-೧೦-೩೪) ; ಮುರಿದನಿಂದ್ರನು ಪರಿದನನಲನು . . . ಭೀತಿಯಲಿ (ಅನಂರಾ. ೧-೫-೧೯). **೬.** ಹೋಗು ; ತೆರಳು : ಪಲವೇಳೆಯೊಳು ಪಱಿಯದೆ ತಾಯ್ವನೆಗಲ್ಲಿ ಪಲವಗಲಿದ್ದು ನೆಲಸದ್ದೆ (ಹದಿಬ. ೮-೪೦) ; ಪಱಿದು ಮಿತಂಪಚ ಸಭೆಯೊಳ್ ಪಿರಿಯತ್ನವೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದ ಬುಧರಂತಿರಲಿಂ ಗುರುಕವಿಯಿದಿರಲ್ಲಿ ಕಲಾಧರತನಯಂ ವಿಬುಧರಿಂದೆಯುಂ ಬುಧನೆನಿಕುಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೭೯). **೭.** (ದೃಷ್ಟಿ, ಗಮನ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಬೀಳು : ಪಱಿವ ಕಟಾಕ್ಷಂಗಳನೋಸರಿಸುತ್ತುಂ ನಿಮಿರ್ವ ಸುಯ್ಗಳಂ ಕುಸಿಯುತ್ತುಂ ಶರಪಾಶಂಗಳ ನಡುವಣ ಹರಿಣಿಯವೋಲ್ ಮನದೊಳಾಗಳಾಕುಳೆಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೫೦). **೮.** ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು ; ಹಬ್ಬು : ಕಾಂತಾರಮನೊಂದು ಬೇಗೆ ಪಱಿವಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೮) ; ಸುರಿದಮಿರ್ಬರ ಮೇಲೆ ಹೂಮಳೆಗಳುರ್ವಿನಿಂ ಪಱಿದವೆಣ್ದೆಸೆಯ ಭೇರೀರವಂ ಕೊರ್ವಿನಿಂ (ಅನೀರ. ದೇ. ೧೦೩-೧೦) ; ವಿಷಜ್ವಾಲೆಗಳೆನೆ ಪರಿದುವು ಶರಜಾಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೯೦) ; ಚಂಬಕ ಪಟಹ . . . ಬುರುಗು ನಪಿರಿಯ ಝಂಬಿನ ರವವೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನ ಹೊರಗೆಯ ಮುಂಬರಿದೊಡನೆ ಪರಿದುದು (ಕಂಸವ. ೧೧-೨೪). **೯.** (ಗುಂಪು, ಕೂದಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಕೆದರು ; ಚೆದರು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ಪಱಿದ ತಲೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯ್ . . . ಅರುಣಜಲದಿಂ ತೊಱೆದ ತನುವೆರಸು ಬೀಭತ್ಸರಸಮನಭಿನಯಿಸುತಿರ್ದರಿಲ್ಲಿ ಭಟರ್ಕಳ್ (ಗದಾಯು. ೪-೨೫) ; ದುರ್ಜನನ ನುಡಿಯಂತೆ ಕೊಂಕಿ ಪಱಿದ ಜಡೆಗಳುಂ ಕುಟಿಲನ ಚಿತ್ತದಂತೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರಮಾದ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣಮುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫). **೧೦.** ಹೊರಟು ಹೋಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಅಳಿದು ಹೋಗು ; ಮಾಯವಾಗು : ಪಱಿಯೆ ಪಸುರ್ಪು ಬೆಳ್ಪಡರೆ ಬಲ್ಕುಗುಳೊಳ್ ತೊಱೆದೋಱೆ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ್ ವಸಂತದೊಳ್ ಬಿರಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೬) ; ಕಾಮನ ಸರದಿಂದೆ ಲಜ್ಜೆ ಪಱಿಯಲ್ಪಡವೆತ್ತನುರಾಗವಿಭ್ರಮಂ ಜನಿಯಿಸಲಾಗಳಾಕುಲತೆಯಂ ತಳೆದೆನ್ನನೊಱಲ್ದು ನೋಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೧೪) ; ದೂರ್ತರ್ ಮಾರ್ತಾಂಡನಂ ಕಂಡ ಮಂಜಿನಂತೆ ಪಱಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). **೧೧.** (ಕಷ್ಟ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಕಳೆ ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : ಸಂಸಾರಿಗೆ ಪಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ] ಗುಮಟಲ್ ಜಿನಪದಾಬ್ಜಮಂ ಪೊರ್ದಲೊಡಂ (ಸಮಪ. ೧-೧೪೦); ತೋಳನೆಗಹಿ ನೀರೆಱೆಯೆ ಗಳತೃಷ್ಣೆ ಪಱಿದೊಡಮಿಾಂಟುವ ನೆವದಿ ಹೆಂಗಳ ಮುದ್ದುಮೊಗವ ನೋಡುವರು (ಮೋಹತ. ೨-೩೦) ; ಗುರುಪಾದಸೇವೆ ತಾ ದೊರೆಕೊಂಡಿತಾದಡೆ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಪಾಪ ಪಱಿದಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೦) ; ಅರಣ್ಯದೊಳಿರುವ ಅರಳಿಯ ಮರನ ಸ್ವಕರದ್ವಯಂಗಳಿಂ ಮುಟ್ಟಿ ಸ್ಮರಿಸಿದೊಡೆ ನೂರೆಂಟುವೇಳೆಯು ಪಱಿದು ಪೋಪುದು ಮೃತ್ಯು (ಗಗತಾ. ೪-೭೬). **೧೨.** (ಕಷ್ಟ, ದುಃಖ, ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ನಿವಾರಿಸು ; ನೀಗು ; ಪರಿಹಾರ ಮಾಡು : ಈ ಪಾಟಿಯ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಲದ ಸಂತಾಪವ ಪಱಿದನೆಂದೆನುತೆ ಶ್ರೀಪರಮೇಶರಮೇಶಂಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಸಲ್ಲಾಪದಿಂ ಕೈವಾರಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೩೭-೫೯); ಜೀವನದೊಳಗೆವ್ಮರಳನೊಂದಿಸಿ ನೆಱೆ ಸೇವಿಸಿದವರ ಶ್ರಮಗಳ ಗಾವಳಿಯನು ಪಱಿದಪೆವೆಂದು ನಱುಗಂಪು ತೀವಿದ ಪಾಟಲಿಯಿಹುವು (ಕಂಸವ. ೭-೫೩) ; ಪಸಿವಲಸಿಕೆಗಳ ಪಱಿದು ಕೆಲದೆ ಸಿಂದು . . . ನಲವಿನೊಳು (ಹದಿಬ. ೩-೧೬) ; ಗುರುವರನು ಶಿಷ್ಯನ ಮನದ ಸಂಶಯಮರೆಯ ಪಱಿಯುವೆನೆಂಬ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಲಿ ಮೈದೋರೆ (ಗಗತಾ. ೧-೮). **೧೩.** ತೀರು ; ಮುಗಿ ; ಕೊನೆಗಾಣು : ಇರ್ಕೇರಿ ಬಸವಪಟ್ಟಣದುರ್ಕರಸರ್ಗೊಂದು ನೆವದೊಳಂದಿಂಗೆ ಪುಯಿಲ್ ಪೆರ್ಚಳಿಸಿ ಪಱಿಯದಿರೆ ಭೃಶಕರ್ಕಶರಬ್ಬಾಗೆಯ್ಯೆ ವಟ್ಟಿಗೊಡನಡಿಯಿಟ್ಟರ್ (ಚಿಕವಿ. ೨-೯೦). **೧೪.** (ಓಲಗ, ಸಭೆ ಮುಂತಾದುವು) ಮುಕ್ತಾಯವಾಗು ; ಬರಖಾಸ್ತು ಆಗು ; ವಿಸರ್ಜಿತವಾಗು : ಮಜ್ಜನಕ್ಕುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದೊಡ್ಡೋಲಗಮಂ ಪಱಿಯಲ್ವೇೞ್ದು ಸ್ನಾನಮಂಟಪದಿಂ ಮಹೀಪಾಲನೇೞ್ದುದುಂ(ಕಾದಂಪೂ.೬೭). **೧೫.** ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು: ನಂಬು ಕೀಲ್ಮೇಲಾಗಲೆಂತೆಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹವನು ಪಱಿ (ಗಗತಾ. ೧೪-೨೬). **೧೬.** ಚಂಚಲವಾಗು ; ಅಸ್ಥಿರವಾಗು : ತಿರುಗುವ ತನು ಬೆರ್ಚುವ ಕಣ್ ಪಱಿವ ಮನಂ ನಟ್ಟ ಕಿವಿಯುಡಂಗುವ ಸುಯ್ಯುಂ ಸರಳಂ ಮಿಾಱುತೆ ಹರಿಣಂ ಸರಳಿಸಿತಯ್ದಾಱನೇಳನೆಂಟೊಂಬತ್ತಂ (೧೦ಕ. ೧-೯೧). **೧೭.** (ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಸಾಗು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬರು ; ಮುಂದುವರಿ : (ಶಿ). **೧೮.** (ಸಾಲ, ಋಣದಂತೆ) ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗು; ಋಣಮುಕ್ತವಾಗು : (ಶಿ). **೧೯.** ಚಿಗುರಿಡು ; ಕುಡಿಯಿಡು : "ಪಱಿದುದೆನಲ್ ಕುಡಿಯಿಟ್ಟುದು" (ಕವಿಕಂ. ೭೧). **೨೦.** ಧಾಳಿ ಮಾಡು; ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು : ಆನೆಯ ಮೇಲೆಯುಂ ಆಳ ಮೇಲೆಯುಂ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆಯುಂ ಪಱಿದುದೊಂದೆ ಗಜಂ ಭುವನೈಕರಾಮನಾ (ಶಮದ. ೧೨೦ ಪ್ರಯೋ). **೩, ೨೦ :** ತೊಱೆಯಂತಹೋರಾತ್ರಂ ಪಱಿಯುತ್ತುಂ ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಬಾಧೆಯುಂ ಮಾಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೧). △ **ಪೞೆ$_2$** : **೨.** ಗೋದಾ

ಪರಿಯಾ ಮುಂಡ್ಡಂ ರಿಷಿಪೊಳಲೊಳೆ ಪಱಿದು ಪುಳಿನ ಬಲಮುಟ್ಟಿ × × × ವನದನಾವಾಸವನಾಗಿ[ದ್ದ] ತೈಲನೇಮ್ಮೆಚ್ಚಿದನೊ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೬-೧೦; ಸು. 1045). **ಹರಿ$_2$:** ೧. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮೃಗ . . . ಹಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹರಿಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ.೧೮೦-೮೧೧); ಮುಂದೆ ಹರಿದರು[ಪಾಠಾಂ. ದುದು] ಕೈಯ ಕಂಬಿಯ ಸಂದಣಿಯ ಪಡೆವಳರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೭); ಹರಿವ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲೊಳು ತೋಱು ಮಱಸುವ ಚಂದಿರನೋ ಭಾಸ್ಕರನೋ (ಭರಚ. ೧-೫೭). ೨. "ಹರಿ (ಪರಿ)—ಧಾವನೇ (ಓಡು)" (ಶಮುಧಾ); ಸುಡು ಸುಡು ಮನವಿದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹರಿವುದು (ಬಸವ. ೩೪); ಹರಿದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಗೆಱಗಿ ಚರಣಸರಸಿರುಹಮಂ ತೊಳೆದು (ಹಚಕಾ. ೩-೭); ಹರಿದುದು ಚಿತ್ರವಘುಪಥಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೧೧); ಚೀರುತ್ತ ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತ ನನ್ನನ್ನು ತಿನ್ನುವವರಂತೆ ಹರಿದು ಬಂದರು ನನ್ನ ಹಡೆದಮ್ಮ (ಸುಪಸಂ. ೧೮). ೩. ತೆಂಕಣಕೋಡಿಯಿಂ ಪಡುವ ಮುಂದಾಗಿ ಹರಿದ ಪಳ್ಳವೆ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೩೨೩-೨೩; 1046); ಹರಿವ ನದಿಯ ತೆಱನ ಹೋಲ ಬಲ್ಲರೆ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೫೨೫); ಉಕ್ಕಿದುದು ತನಿವೀರರಸ ಕುದಿದುಕ್ಕಿ ಹರಿದುದು ರೌದ್ರರಸ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೭); ಹರಿವ ನೀರಿನ ತೀರದಿ ಕುಳಿತ ರೇನು ಬಳಧ್ಯಾನದಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೦-೨). ೪. ಪಾದರಿ ಮಾವು ಹರಿಚಂದನದೆಡೆಗಳೊಳು ಹರಿದಱಸಿದೆವಮ್ಮ ಕಂತುಕ ಕಣ್ಗೆ ಗೋಚರಿಸಿದುದಿಲ್ಲ ವನದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೨-೨೫). ೫. ಆ ನರೇಂದ್ರನ ತಲೆ ಸಹಸ್ರವಿಧಾನದಲಿ ಬಿರಿದುದು ಸುಯೋಧನಸೇನೆ ಹರಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೪೪); ಹರಿ ಹರಿದನಗ್ನಿ ಭಗ್ನೀಕೃತವಿಜಯನಾದಂ (ಚೆಬಪು. ೪೧-೨೯); ಕಡೆಯೊಳುಱುಬೆಗೆಱಗದೆ ಹರಿಯುದರಿದು ಕೊಳ್ಳೆನುತೆ ಕೋಲ್ಗಱೆದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೩೮). ೭. ಇವನ ದೃಷ್ಟಿಗಳೀಗ ಬೋನದ ಮೇಲೆ ಹರಿವವೊ ಎನುತ ಕೆರಹಿನಲಿ ಬೇಗದಿಂದಲೆ ಮುಚ್ಚಲು (ಒಸಪು. ೫೭-೨). ೮. ಹರಿವನಿಲ ಅಗ್ನಿ ಜಲ ಮೊಳೆದೋಱದಂದು ಹುಟ್ಟಿದಳೆಮ್ಮವ್ವೆ (ಅವಚಂ. ೨೧೦-೯೪೩); "ಬೀಸು" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ); ಕರ್ಣಪಾರಂಪರೆಯೊಳೀತನ ಹೆಸರು ಜಗದಲಿ ಹರಿದುದು (ಸಂಭಪ. ೧೪-೪೧); ಓಲಗಕೆ ಬಂದ ನೃಪಕೋಟಕೋಟೀರಪ್ರಭಾಲಹರಿ ಹರಿದು ಮುಸುಕಿತು ತತ್ನಭಾಮಣಿಜ್ವಾಲೆಗಳ ನಿಕರಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೮). ೧೦. ಹರಿವುತಿದೆಯರಿಸಿನದ ಸಿರಿ . . . ಓಸರಿಸುತಿದೆ ಮುತ್ತೈದೆತನವೆಲೆ ಸರಮೆ ಕಳುಹೌ ಬೇಗ ಪತಿಯೆಡೆಗೆಂದಳಾ ಸೀತೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೩೪). ೧೧. ಉಪಪಾತಕ ಮಹಾಪಾತಕಂಗಳ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಂಗಳು ಕೋಟ್ಯನುಕೋಟಿ ಒಬ್ಬ ಶಿವಶರಣನ ಅಂಗಳವ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಹರಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಅಳಿದು] ಹೋಹವು ನೋಡಾ (ಅವಚಂ.೨೭೪-೧೨೬೧); ಎಂದಿಗೆನಗೀ ಪೀಡೆ ಹರಿಗು ಪುರಂತರರಿರ ಹೇಳಿ (ಒಸಪು. ೪೫-೪೭); ಹರಿದುದಘುಕುಲವೆನುತ ಪುಳಕೋತ್ಕರದ ಹರುಷದಲಾ ಧನಂಜಯ ಪರಮ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣನ ಕರುಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೭-೧೧೬); ಪರಮಪುರುಷನ ದೃಷ್ಟಿಪಾತದಿನಿರದೆ ಸಂಚಿತ ಸಕಲದುಷ್ಕೃತ ಹರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ, ರೆ]ದುದಿಸಿದಳು ಶಿಲೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳಬಲೆ ಗೌತಮನ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೧೯). ೧೨. ದ್ವಯವಿಡಿದುದಕ್ಕೆ ಎರಡಿಲ್ಲದೆ ಮಿಱಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ... ಸಂಸಾರವ ಹರಿವುದಕ್ಕೆ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲದಿಲ್ಲವಾಗಿ(ಮೋಳಿಮಾ. ೧-೧); ತಾಪಸೋತ್ತಮ . . . ಪಾಪ ಹರಿವಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಪೂಜೆಗೆಯ್ಯುತಾ ರಾತ್ರಿಯಂ ಕಳೆದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೦-೪೯); ಯುಗಭಾಗ್ಯ ಹರಿವನ್ನ ಸಾವು ಬಾಳ್ಕೆಗಳಿತ್ತು ಬಗೆಯನುದ್ದೀಪಿಸುತೆ ಜ್ವಲಿಸುವಾತ (ವಿಸೀಗೀ. ೩೩-೧೭). ೧೩. ಹಾಲಿನೊಳು ನೆಱೆ ತುಪ್ಪವಿಪ್ಪುದ ಹೇಳಿದರೆ ಹರಿಯದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೭-೧೧); ಹರಿಯದಿಲ್ಲಿಯ ಬವರ ರಾಯನನಱಸಬೇಹುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೨-೯). ೧೪. ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭-೨೪); ಓಲಗ ಹರಿದ ಮರುಚಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು . . . ನಿನ್ನ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸಿದವರು ! (ಕಪಪು. ೬-೯೩). ೧೫. ಪುರಾಣವನಱದಲ್ಲಿ ಪುಂಡರ ಸಂಗವ ಹರಿಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬-೬೦). ೨೦. ಬಿದಿರೂರ ರಕ್ಕಸ ಮೊನೆಯಾಳ್ವದೇವ ಈ ಯಾನೆಯ ಕುದುರೆಯ ದಳದಲು ಹರಿದಿಱಯದು ಕಯ್ಯ[ಂ]ಬು ತವಲು ದೇವಂಣಗೆ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯಲು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೨, ೩೨-೨; 1125). ೨೧. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : ಜಂಗಮವು ಲಿಂಗರೂಪವಹ ವಿವರವೆಂತೆಂದಡೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಲಿಂಗರೂಪೆಂದಡೆ ಹರಿಯದು (ಅವಚಂ. ೧೬೦-೭೨೭); ತನಗೆ ಬೇಂಟೆಯುವೆರಡು ಮೂಱು ದಿನ ತನಕ ಹರಿಯದ ಡುಮ್ಮಳಿಸಿ ಮಱುದಿನ ಬಲೆಯನೊಯ್ದೊತ್ತಿ ಹಾಕಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೨೨); ನಾಳಿನಾಹವ ಖಚರಕಿಂಪುರುಷಂಗೆ ಅಸದಳವಚಲಬಲ ಗಾಂಡಿವಿಗೆ ಹರಿಯದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೫); ಸರಸಿಜಾಸನ ತನ್ನ ಕೈಯಲಿ ಹರಿಯದೆನಲಲ್ಲಿಂದ ಕಂಡೆನು ಹರನ ಪದಯುಗವ (ಕೋಗಯ. ೧೧-೫೩); ವೀರ್ಯಗುಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂಥವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏನು ಹರಿದೀತು ? (ಪಚಭಾ. ೭೭). ೨೨. (ಹಾವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ)ಮೆಲ್ಲನೆ ಸರಿ; ಹರಿದಾಡು: ಹರಿವ ಹಾವಿಂಗಂಜೆ ಉರಿಯ ನಾಲಗೆಗಂಜೆ . . . ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂಬೀ ಜೂಬಿಂಗಂಜುವೆ (ಬಸವ. ೪೪೬); ಹರಿವ ಹಾವವನಾಣೆಯೆಂದೊಡೆ ಹರಿಯಲಮ್ಮದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೧೬); ಸಣ್ಣ ಹುಳದಂತೆ ಹರಿಯುತ ಇದ್ದನಾಗ (ಕಎಪು. ೧೧-೨). ೨೩. ಇತ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ಬಗೆಹರಿ : ಕವಿ . . . ಎಂದಿಗೂ ಹರಿಯದ ಜೀವನಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ರಂಗಮಂದಿರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಳಿಸುವನು (ಕಾವ್ಯಸ. ೧); ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹರಿಯದಿಹ ಸಂಶಯವೆ (ವಿಸೀಗೀ. ೭೫); ಈ ರಹಸ್ಯವು ಮುಂದೆ ಹರಿಯಬೇಕು (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೧೨೫). △ **ಹಱಿ$_2$:** ೩. ಎರಡು ಕೋಡಿಯಲುಂ ನೀರು ಹಱಿದು ಗದ್ದೆಯ ಪಂಥವಾದ ಕಾವಿಂಗೆ ಆತತ್ತನವರು ತಂಮ ಬೆದ್ದಲಿಂಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇತ್ರವನು ತಾಳಕೆಱೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಬರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೨-೧೩ ; 1263).

ಪರಿಪರಿ$_1$, ಪರಿಂಪರಿ, ಪರಿವರಿ, ಹರಿಹರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪುಲಿಪುಲಿ ಪರಿಪರಿ ಪೋಪೋಗೆಲೆಎಲೆ ಪೆಱಪಿಂಗುಪಿಂಗು(ಕವಿರಾ. ೨-೨೬); ಆವಡವಿಗಳೊಳ್ ಪಣ್ಪಲವಾವಗಮೊಳವಲ್ಲಿಗಱಸಿ ಪರಿಪರಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೬); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಹೇಂದ್ರಾಧಿರಾಜ ಗಂಗರ ಮೇಗೆ ಪರಿಂಪರಿಯೆ(ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೧೬-೨ ; ಸು. 890): ಧರಣೀಶಂ . . . ಪರಿವರಿದಲ್ಲಲ್ಲಿಗುರುಳುತಿರ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೫); ಗೋಪಾಲಕರು ತಮ್ಮೊಳಗೆರಡು ಬಗೆಯಾಗಿನಿತು ಗೆಲವಿಗೆ ಹರಿಹರಿದು ನಾವಾಡುವೆವು ಬನ್ನಿರೆ. . . ಎನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೧೭); ಅಟ್ಟಿ ಹರಿಹರಿದುಱೆ ಬಳಲ್ದು ಕಾಹುರದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಳೆಗುಂದಿ ಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲಂ ಸಾರ್ದನೆನೆ ರವಿ ಪಡುಗಡೆಯೊಳೆಸೆದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೪). **ಪರಿದಾಟ, ಪರದಾಟ, ಹರಿದಾಟ** = ೧. ಓಡಾಟ ; ಸುತ್ತಾಡುವುದು : ನಿನ್ನ ರಾಜಾಲಯಂ ಹೊಱತಾಗಿ ಮಿಕ್ಕೆಡೆಯೊಳು ಹಾವಳಿಯೆ ಘನವವರ ಪರಿದಾಟ ಪಿರಿದು ವೇಶ್ಯಾವಾಟವಾದಿಯಾದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಂಘ್ರಿರಾಜೀವದಾಣೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದಂ ಎನುತ (ಚೆಬಪು. ೭-೨೦); ದರ್ಪಣದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೊಂದು ಚೇಷ್ಟೆಯುಂಟೆ ನೆಳಲಿಂಗೊಂದು ಹರಿದಾಟ ಉಂಟೆ (ಆದಪ. ೨೮-೮೦); ಬೇಹ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆಣಿಸದೆ ಕಾರ್ಯವ ನೀ ಹರಿದಾಟಕೆಣಿಪರೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೩೫). ೨. ತೊಳಲಾಟ ; ಬವಣೆ : ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಪರಿದಾಟಮಂ ಬಿಡಿಸಿ ಲಿಂಗಾಂಗಸಂಯೋಗದೊಳ್ ನಿಲಿಸುವ ಸಮಭಾಷೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೧); ವಿವಿಧ ಸುರಭಟರ ಪರಿದಾಟಮಂ ನೋಟಮಂ

ವಿವರಿಸುವದೇನಮರರೋಡಿದರ್ ಕೂಡಿದರ್ ಸುರಪಾಲನರೆನೆಲೆಯನು (ಚಬಪು. ೪೩-೫); ದೋಣಿ ದೂರ ದೂರ ಹೋದಂತೆ ಹುಲಿಯನ ಪರದಾಟ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ಪುಲಿಪು. ೭೧೯); ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಯವರಿಗೂ ಪರದಾಟವಾಗುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ದೂಲಸ. ೧೫೫); ದುಡ್ಡಿದ್ದರೆ ಮರ್ಯಾ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರದಾಟ (ಅನಾಥ. ೧೪೨); ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿದಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಾಟ ಹರಿದಾಟಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದಾವು (ಗಾಳಿಪ. ೩೫). **ಪರಿದಾಡು, ಪರದಾಡು₁, ಹರಿದಾಡು** = ೧. ಓಡಾಡು; ಸುತ್ತಾಡು; ಸುಳಿದಾಡು; ಅಲೆದಾಡು: ಪುಲಿಗಳ ಮಱುಗಳೊಳ್ ಪರಿದಾಡುವ ತರುಣಹರಿಣಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ವ); ಪರಿದಾಡುವ ಸುತನ ಪದಾಂಬುರುಹಂಗಳೊಳುಲಿವ ಪೊನ್ನ ಗೆಜ್ಜೆಯ ದನಿಯಂತಿರೆ ನಚ್ಚಿನ ವೀಣಾವೇಣುರವಂಗಳ್ಕಱಿಯವಲ್ತೆ ಕರ್ಣಾಮೃತಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೧೯); ಎನ್ನ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಪರಿದಾಡು ಕೂಡಲಸಂಗ (ಬಸರ. ೩-೯೬); ಚಿಂತೂರವರು . . . ಬರೀ ಪರದಾಡುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ಅವರಿಗೆ ಅಳಿಯಂದಿರ ಗೋಳೇ ಕೇಳದು (ಮಾಪುನಿ. ೨೦೮); ಅರಸು ಬಂಟಸ ಕೆಳಗೆ ಹರಿದಾಡುವದ ಕಂಡೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೬೭-೮೧೯); ನಂದಮುದ್ರಿತಕಂಕಣಂಗಳ ಗೊಂದಣದ ಭೂಷಣಗಳಲಿ ಗೋವಿಂದರಾಮರು ಮೆಱೆದರಂಗಣದೊಳಗೆ ಹರಿದಾಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮-೩); ಅಟ್ಟಿ ಹರಿದಾಡುವದು ಬಟ್ಟೆಯಲಿ ಮೆಱೆಯುವದು . . . ಒಂದು ಸೆರೆ ಹಿಟ್ಟು ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೮೬). ೨. ಪ್ರವಹಿಸು: ಮಂದಾಕಿನಿ ಮಹಾದೇವನ ಜಡೆಗಳ ಬಂಧದಿಂ ಬಿಡುಗಡೆಯೊಂದಿ ನಂದನದೊಳು ಬಂದು ಪರಿದಾಡುವ ಚೆಲುವಿಂದೆ ಕಾಲುವೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೬); ನೆಱೆ ತನ್ನ ಶುಭ್ರಕೆ ಸರಿಗಾಣೆನೆಂದಾಗ ಪರಿದಾಡುತಿಹಳು ಕಾವೇರಿ (ಕಂಸವಿ. ೫-೪೨). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸು; ಪಸರಿಸು; ಹರಡು: ಮೋಹನಂ ಪೋಹರಿಸೆ ಗಾಡಿ ಪರಿದಾಡೆ ಪೊಸದೇಸಿ ಸೂಸೆ . . . ಪಡೆದು ಕೃತಿಯುಂ ಶಿವಾರ್ಪಿತವನೆಸಗುವ ನಿನ್ನ ಸ್ಮೃತಿಂಗೆ ಸಾಟಿಯುಂಟೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩೧). ೪. ತೊಳಲಾಡು; ಬವಣೆಪಡು: ಪರಿದಾಡಂ ನಿಜನಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಱೆದು (ಶತಕ. ೩೪); ಮಿತ್ರಮಾವುತ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ನೀರ್ಗುಡಿಹಿದ ಮತ್ತಗಜೇಂದ್ರ ಸೂಳಿಯಲಿ ಎತ್ತಲೆಂದಱಿಯದೆ ಪರಿದಾಡುವಂತೆ ಕರ್ಗತ್ತಲೆ ತೀವಿತುರ್ವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೪); ಹೀಗೆ ಪರದಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಅರ್ಥ ಗಂಟೆ ಕಳೆದು ಹೋಯಿತು (ಕಾಬಲ್ಯೂ. ೮); ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಂದೆ ತುಂಬಾ ಪರದಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತೆ (ಮರಳಿ. ೧೬೧). ೫. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಧಾವಿಸು; ಮುನ್ನುಗ್ಗು: ತಾಮ್ರಧ್ವಜಂ ಹರಿನಾದಮಂ ಮಾಡಿ ಹರಿದಾಡುತಿರೆ ಕೂಡೆ ಹರಿಣಾಂಕಕುಲಜಂ ವಿಹರಿಸಿದಂ ಬಾಣದಿಂ ಹರಿಕಿರಣಮಡಗುವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೬). ೬. (ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದಂತೆ) ಚಲಿಸು; ಪ್ರವಹಿಸು: ಹರಿ ಹರ ಸಾಮ್ಯದ ವಿಚಾರಪ್ರಣಾಲಿ ಆ ಕಾವ್ಯದ ನರನರದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತಿದೆ (ತಪನಿ. ೧೬೦). ೭. (ಹಾವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಸರಿ; ಸರಿದಾಡು: ಹಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಅವನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಹರಿದಾಡಿದುವು (ಪಣಿಸ. ೯೨). **ಪರಿದೋಡು, ಹರಿದೋಡು** = ೧. ಇಲ್ಲವಾಗು: ವೀತರಾಗನ ಸ್ಮರಣೆಗಳಾ ರೀತಿಯಜಾತು ಹಾಡಿದರು ಕೇಳ್ವರೆಲ್ಲರ ಪಾತಕ ಪರಿದೋಡುವಂತೆ (ಭರಚ. ೧-೭೬). ೨. ಧಾವಿಸಿ ಓಡು: ಸಾರಿದರೆ ನೂರಾಗಿ ಹರಿದೋಡುತಿಹನು (ಕಎಪು. ೧೧-೬). **ಪರಿವಡಿ₁** = ದಾಪುಗಾಲು; ದಾಟುಗಾಲು: ಭೀಮನು . . . ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎದ್ದು ದಂಡೆಯಿಕ್ಕಿ ಪರಿವಡಿಯಿಂದ ನಡೆದು ಬರಲು (ಕೃಪಾವಿ. ೪೪). **ಹರಿದಾಡಿಸು** = ಚೆದರಿಸು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು: ಬರುತಿದೆ—ಸಡಲಿಸಿ ಮಡದಿಯರುಡಿಯನು ಮುಡಿಯನು, ಬಡಮುದುಕರ ಕೊಡೆಗಳ ಹರಿದಾಡಿಸಿ (ಕಎಪು. ೨೮-೫). **ಹರಿಯ ಬಿಡು** = ೧. ಅಲೆದಾಡಿಸು; ತಿರುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹರಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಿಮುಖರಾಗಿರುವ ಮಕ್ಕಳ ಅವಧಾನವನ್ನು ಪಾಠದ ಕಡೆ ಸೆಳೆಯಲು ನೆರವಾಗಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೭). ೨. ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬಮ್ಮಲದೇವಿ . . . ಪಿರಿಯರಸಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ರಾಜಪೀಠಿಗೆಯನ್ನು ಹರಿಯಬಿಟ್ಟ ಮಕ್ಕಳು ಅವಳಿಗುಳಿಯಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವಳು ಮರೆಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರಬೇಕು (ಸವತಿ. VI, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಮುನ್ನುಗ್ಗಿಸು; ಧಾವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ವಾರುವನಾ ಕಳದೊಳಗೆ . . . ಸಾಗಿದುದೊಸೆದು ಹರಿಯ ಬಿಡಲವನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೧೦೧); ಧುರಕೆ ಕಂಪಿಲನೃಪ ಸಂಗಮದೇವನ ಹರಿಯ ಬಿಟ್ಟನು ಬೇಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೨೩). ೪. ಮುನ್ನುಗ್ಗುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡು: ನೀವಿನ್ನಱಿಯರೆಮ್ಮನು ಹರಿಯ ಬಿಡಿ ಸಾಕೆಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೯-೪೦). ೫. ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದದೆಡೆಗೆ ಭಕ್ತನು ತನ್ನ ಭಾವಗಳ ಪ್ರೇಮಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹರಿಯ ಬಿಡುವನು (ಜಗದಾ. ೮). ℙ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ 'ಪರಿ', 'ಪಱಿ' ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಮಿಶ್ರಣಗೊಂಡು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥದ ಗೊಂದಲ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಿ; ತುಳು. ಪರಿ, ಹರಿ; ತೆಲು. ಪರಗು; ಮಲೆಯಾ. ಪರ್ಕೆ, ಪರ್ಕ್ಕೆ]

ಪರಿ₃, ಹರಿ₃ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವುದು; ನಡೆಯುವುದು: (ಶ). ೨. ಓಟ; ಧಾವಿಸುವುದು: 'ನಿಡುವರಿ' ಪರಾ. ೩. ರಭಸದಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ; ನುಗ್ಗುವುದು: 'ಆನೆವರಿ₁' ಪರಾ. ೪. ಹರಿಯುವುದು; ಪ್ರವಾಹ; ನೀರಿನ ಹರಿವು: ತಿಂದಾ ಕೂಟಂ ನೀರೊಳ್ ಗರಗರನಪ್ಪಂತು ಕರ್ಚೆ ಮೋಱುಂಡಪರೋ ಪರಿಯೊಳ್ ಪೋಱ್ಕೊಂಡಪರೋ ಮರುಳೀತಂ ಶ್ರವಣರಾವ ತಪಮಂ ಕಂಡರ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೧-೧೦೬); ಕುಸುಮರಜಾನಿಳನಿಂ ಪಗರೆಯ ಪರಿಯಿಂ ತಳರದ ಸಿರಿ ಬಲ್ಲಕುಂದೆನಾಳ್ಕೆಸೆದಿರ್ಕ್ಕುಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೪೯-೧೬; 1147); ಆಗರದೊಳು ರಸದಾಳಿ ತೆಂಗಾಳಿಯಿಂ ತಾಗಲೊಂದಱೊಳೊಂದು ಹಳಚಿ ಮೇಗೋಲ್ಗೊಡೆದಿನಿರಸದ ಪರಿಯೊಳಿಕ್ಷುಸಾಗರ ತುಂಬಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨-೪೮). ೫. (ದೂರದ ಅಳತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: 'ಪರಿದಾರಿ' ಪರಾ. ೬. ಓಡಾಡುವ ಸ್ಥಳ: ಆ ಗಜೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸರಂದೋಱುವುದುಮಾ ಧ್ವನಿಗೇಳ್ದು ಕೋಪಾನಳನಿಂ ಕಣ್ಗಾಣದೆಯ್ತಪ್ಪಾನೆಗಾಸೆಗೊಟ್ಟು ಪರಿದು ಪರಿಯೊಳ್ ನಿಲ್ವುದೆ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೧ವ). ೭. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ; ಬಗೆ; ಪ್ರಕಾರ: "ವ್ಯಾಕೂ(ಕೃ)ತಿಃ, ಭಂಗಿಃ—ಈ ೨ ಪರಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೭); ಕಾಸಕುಗುಪೆಯ ದಾಱಿಯಲಿ ××× ದೊಳಗೌಡಂ ಸತ್ತ ಪರಿಯೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೬-೮; ಸು. 960 ?); ಎಲ್ಲರ ಗಂಡರ ಪರಿಯಂತಲ್ಲ ನೋಡವ್ವಾ ನಮ್ಮ ನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೪೯); ಭೃಂಗೀಶ ನರ್ತನಕೆ ನಿಂದಾಗ ಹೊಸ ಪರಿಯ ಗತಿಗಳಂ ನಟಿಸಿ ತೋಱುತ್ತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೧-೨೫); ಹಿಂದೆ ಗಳಹುವನಿವನು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಪರಿಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೧-೧೦); ಈ ಪರಿಯ ಸೊಬಗಾವ ದೇವರಲಿ ನಾ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬೪ ಪಲ್ಲವಿ). ೮. ಸ್ಥಿತಿ; ಪಾಡು: ಈಗಳ್ನೀನಿರ್ಪಿರವಿನ ಪರಿಯೇನೆಂದಾಂ ಸರೋಜ

ಮುಚಿ ಮುಕುಳಿತಾಕ್ಷನಂ ಬೆಸಗೊಂಡೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೧); ಹಾ ಫಣೀಂದ್ರಪತಾಕಾ ವಿಧಿವಶದೆ ನಿನಗವಿಾ ಪರಿಯಾಯ್ತೇ (ಗದಾಯು. ೯-೨೨); ತಿರುಗಿ ಕಂಡನು ಕೃಷ್ಣನೀತನ ಪರಿಯನಚ್ಚರಿದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೬೩); ಪೊಸಪೂರಿಗೆಯ್ದು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪೆಣ್ಣಂ ನೋಡಿ ಪೊಸಬಿದ್ದಿನ ಸರ ಮನೆಯ ಪರಿಗಳಂ ತಿಳಿದು ಸಸಿನನಮಾದೊಡೆ ಮದುವೆಯೊಸಗೆಯುಪ್ಪುದೆನಲ್ಕೆ (ಶಾಲಿಊರ. ೫೭-೯೧). ೯. ಸೇನೆ; ದಂಡು: ನನ್ನಿಯಗಂಗನ ಪರಿ ಬನ್ದು ಬೆಳ್ಗಿಱಿಯುಂ ಕುನ್ದೂರುಮನಿರಿದು ಹೋಗೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೫೫-೧; ಸು. 880); ಕರ್ಪೂರ ತುಱುವಂ ನೊಲಮ್ಬನ ಪರಿ ಬನ್ದು ಹೆಮ್ಮಾಗೆಯ ಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ಕೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦-೬; ಸು. 930 ?); ಬೇಡರ ಬೀರನ್ಮನ ಪರಿಯೊಳ್ಪಲ್ಲೂರಬೀವಿನೊ ××× ಪರಿಯಲ್ದೊರಗವುಣ್ಣ ಕುದುರೆಯೊಳ್ ಪೆ ×× ಱಿದು ಸರ್ಗ್ಗಕ್ಕೆ ಸನ್ದನ್ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨೪-೪; 985); ಬನವಸೆಯ ಚಟ್ಟಿ ನಾಗರಕಣ್ಡಕ್ಕೆ ಮುಱಿದು ಪರಿಯನಟ್ಟಿದಡೆ ತೊಡಳ್ಳಿಯನಿಱಿದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೮; 999). ೧೦. ಅಧ್ಯಾಯ; ಪ್ರಕರಣ: ಒಂಬತ್ತು ಪರಿಗಳ ಒಂದು ಕಾದಂಬರಿ ಇದು (ಸಮಜೀ. ೧. ಪೀಠಿಕೆ). ೧೧. ವಿಶೇಷ; ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ: ಪರಿಮೂತ್ರಂ ಭಿನ್ನಲಿಂಡಂ ಸುರಿಯೆ ಮದಜಳಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಿಳ್ಕಾಡೆ... ವಿಳಾಕುಂಜಮಂ ಪೊಕ್ಕೆಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದತ್ತು (ಪಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೯೨). 'ಪರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೧೨. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಿಗುವ ಜಾಗ,—ಸ್ಥಳ: 'ಪರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೧೩. ದಾರಿ; ಹಾದಿ; ಮಾರ್ಗ: 'ಪರಿಪಾರ್' ಪರಾ. **ಹರಿ₃**: ೨. "ಪ್ರವಹಣಂ, ಹಯನಂ—ಈ ೨ ರಥದ ಹರಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೯೧). ೪. ಹರಿವ ಹೊಳೆಯ ನೋಡಿ ದುರುಳನು ಸ್ವೈರಿಸದಲೆ ತ್ವರಿತದಿಂದಲಿ ಪೋಗಿ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯದಲಿ ಭರದಿ ಪೋಗುವ ಹರಿಯ ತಿರುಹುವೆನೆಂದು (ವಿಸಾಸು. ೮೪-೭); ಧರೆಯ ವಸುಂಧರೆಯ ಬದುಕ ನೋಡು—ಹಳ್ಳ ಹೊಳೆಯ, ಝರಿಯ ಹರಿಯ ಸೆಳವು ಹೊಳಪು ಹೊಳವು ನುಣುಪು ರೂಪುಗೊಡುತಲಿಹುದು (ಮೂತಿಗಾ. ೧೩-೯); ನೀರಿನ ಹರಿಯು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಗುವಂಥ ಸಮತಳಭೂಮಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೪); ಗೀತೆಯು ದುಃಖದ ಕೊನೆಯ ಮೆಟ್ಟಲನ್ನೇರಿದು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾರಿದಳು (ಕನಕ. ೫೧). ೫. 'ಹರಿಯಂತರ' ಪರಾ. ೭. ಇವರು... ವ್ಯಾಪಾರದ ಹರಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವರು (ಕಭಾಗ. ೨೫೭); ಅವನಿಗೆ ಬದುಕು ಮಾಡುವ ಹರಿಯು ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗುರುಪ್ರ. ೩). ೯. ಊರ ಹರಿ ಬನ್ದು ಕಾದೊ ಮಱಿಪೊಕ್ಕೋನಂ ಕಾದು ಕಚಿಾಪ್ಪಿ ವೈರಿಬಲಕ್ಕೆ ಇದಿರನ್ನಡೆದು ಸತ್ತು ಯಸವಂ ಪಡೆದಂ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೬-೨; ಸು. 925); ನೀತಿ ಮಹಾರಾಜನ ಹರಿಯಲ್ಲಣ್ದರ ದುಮ್ಮ ಕಾಟಯ್ಯನ ಹರಿಯಲ್... ರಾಜಯನ ಮಗ ಮಾಚ... ಸತ್ತ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೩೬-೨; ಸು. 1034). ೧೪. ದೂತ; ಹರಿಕಾರ: ಕೃತಾಂತನ ಹರಿಯಂತೆ ಕವಿದು ಬೇಂಟೆಯೊಳೊರ್ವಂ ಬೇಡಂ... ಪಿಡಿದನಂತಾ ಪಿಳುಕಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೩೫). ೧೫. ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ದಾರಿ; ಚರಂಡಿ; ಗಟಾರ: "ಮೋರಿ, ಬಚ್ಚಲು, ಗಟಾರು, ಹರಿ" (ಕಂನುಹು. ೮೧); ಹೊಲಸುನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಹರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೭); ಅಲ್ಲರೊ, ಹುಚ್ಚುಗೊಟ್ಟೆಗೋಳಾ, ಮನಿ ಮುಂದ ಹರೀ ಯಾಕ ಕೆದರಾಕ ಹತ್ತೀರಿ ಅಂತ? (ಕನ್ನುಟ. ೯). ೧೬. "ಚಿಕ್ಕ ಚರಂಡಿಯಂತಹ ಹಳ್ಳ" (ಕಪಪು. ೬-೧೩೬): ಅವನಿಗಾಗಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಆ ಹರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಡಿ ಸುತ್ತ ಲುಯಿ ಕಾಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಪಪು. ೬-೧೩೨). ೧೭. (ಮನೆಗಳ) ಸಾಲು: ಪಡುವಗೇರಿಯ ಪಡುವಣ ಹರಿಯೊಳ್ ಮನೆಯೊಂದು ಹಿರಿಯ ಮೂಡಗೇರಿಯ ಪಡುವಣ-ಹರಿಯೊಳ್ (ಎಇ. XIII, ೨೧-೪೩; 1204). ೧೮. ಹರಡಿರುವುದು; ಹರಹು: (?). ೧೯. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ರಾಶಿ: "ಜಂಗುಳಿ ತೆರಳ್ಕೆ... ಸಂತೆ ಹರಿ [ಪಾಠಾಂ. ರೆ] ಬಂಬಲ್... ಜಾಳಿಗೆಯುಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೬).

ಪರಿಪರಿ₂, ಹರಿವರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) ೧. ಬಹಳ ವಿಧ; ಅನೇಕ ರೀತಿ: ಮುನ್ನಿನ ಕಲಿಧೀರಧೀರರು ಕಾದಿದ ರಣಗಳನು ಪರಿಪರಿಯಲಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲದೆ... ಕಾದಿ ತೋಱಲು ಬಾರದು (ಬಸವ. ೬೭೮); ಪರಿಪರಿಯ ಕಾಯ್ಗಳಿರ ಕಾಯ್ಗಾಯರ್ ಹರ ಹರಾ ಎನಲಾಗದೇ (ಬಸಪು. ೪೫-೪೨); ಪರಿಪರಿಯ ಬಿನ್ನಾಣದೊಳಗರಗಿನ ಮನೆಯ ಮಾಡಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ಆ. ೮-೬೯); ಪರಿಪರಿಯ ಸಿಂಧ ಸೀಗುರಿ ಪತಾಕಾವಳಿಯ... ದೊರೆಗಳ್ಳೆತಂದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೬). ೨. ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮನದ ಹರಿವರಿ ಹೊನ್ನ ಮಣ್ಣಿನ ವನಿತೆಯರ ಮೇಲಿರದೆ ಸದ್ವರ್ತನೆಯಲಿರ್ದೊಡೆ ದೋಷವೇನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೫೩). **ಪರಿಯ ತಾಣ**=ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ಸಿಗುವ ಅಥವಾ ಓಡಾಡುವ ಜಾಗ,—ಸ್ಥಳ: ನಾರಾಯಣನುಂ ತಾನುಮಂತಃಪುರಪರಿವಾರಂಬೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೋಪಮಟ್ಟು ಪರಿಯ ತಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ); "ಗೊತ್ತಿನ ಸ್ಥಾನ; ಅನುಕೂಲ ಸ್ಥಾನ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಪರೋಪರಿ**=ಹಲವು ರೀತಿ; ಅನೇಕ ಬಗೆ: ಪೋದಿ ಹುದಿಗಿ, ಪರೋಪರಿಯಿಂದ ಕಾಡ್ತದ (ಬಾಂಡಾಯ. ೨೩); ದಾಸಪ್ಪ ಸತ್ತರೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನೀಮಾಳಿಗೆ ಪರೋಪರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದಳು (ಬಾಬಲ. ೧೩೦).

[<ಪರಿ₂./ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಪರಿ; ತೆಲು. ಪರಿ, ಪರುಗು, ಪರುವು, ಪಱು]

ಪರಿ-₄ (ಉಪ). ನಾಮಪದ, ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಹಿಂದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. 'ದುರ್-' ಹೋ. 'ಪರಿವೆರಸು', 'ಪರಿವೆಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಕಣಿ, ಹರಿಕಣಿ, ಹರಿಕುಣಿ, ಹರಿಕುಳಿ, ಹರುಕಣಿ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವ ಜಾಡು: ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಯಣಗತಿಯೊಳ್ ಪರಿವ ರವಿರಥದ ಗಾಲಿಯ ಪರಿಕಣಿಯೆನೆ ಪೊನ್ನ ಕೋಂಟೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೫೦). ೨. (ನೀರು) ಪ್ರವಹಿಸುವ ಜಾಗ; ಕಾಲುವೆ: ಪರಿವೇಷದ ತೆಱದಿಂದನವರತಂ ಕರ್ಪೂರರಸದ ಪರಿಕಣಿ ಸುತ್ತಂ ಪರಿಯಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೨೩). **ಹರಿಕಣಿ**: ೩. ಮರದ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟೆ; ಪಾತಿ: "ಆವಾಲಂ, ಆಲವಾಲಂ—ಈ ೨ ಮರಕ್ಕೆ ನೀರೆಱೆವ ಹರಿಕಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೦). **ಹರಿಕುಣಿ**: ೨. ಎರಡು ಗಲ್ಲದ ನಯನವಾರಿಯ ಹರಿಕುಣಿಯ ನಿಲಿಸಿದನು ಸಂಜಯನರಸನನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಚಾಚಿದನು ಮಲಗ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧-೯). ೩. "ಯಾನವೆಮನಲ್ಕೆ ಸಾರಣಿಯೆನಲ್ ನೀರ ಹರಿಕುಣಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಂರಾ. ೧೨೫-೧೯). **ಹರಿಕುಳಿ**: ೨. ಹರಿವ ಹರಿಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಯನಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿ ಅಡಗಿದ್ದಾವೆಯ ಹಿಡಿದೆ (ಸರ್ವಸ. ೬೦-೩೧೬). **ಹರುಕಣಿ**: ೧. ಕಂಪತಿ ಮಂತ್ರಿಯ ಬೆಂಕೊಳೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹರುಕಣಿಯೊಳು ಸಾಗಿದನು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೪-೩೬). 'ಹರಿಕೇಣಿ' ಪರಾ. [ಪರಿ₂+ಕಣಿ₅]

ಪರಿಕಥೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಒಂದು ಗದ್ಯಕಥಾರೂಪ; "ಒಂದೇ ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳು ಬರುವುದು ಪರಿಕಥೆ" (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೪೨ ಅಡಿಟಿ): ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ

ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ—ಮುಖ್ಯವಾಗಿ—ಕಥೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ . . . ಪರಿಕಥೆ, ಕಥಾನಿಕೆ ಎಂಬಂತೆ ಐದು ವಿಧವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೦). [ಸಂ. ಪರಿಕಥಾ]

ಪರಿಕರ₁ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ಜನ; ಪರಿವಾರ; ಪರಿಜನ: ಪರಿಕರಜನ್ಮಕಾನಿಕರದೊಳ್ ಕಳಭಾಷಿಣಿ ಬುದ್ಧಿವಂತೆಯಾ ತರುಣಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೩೩); ರಥ ಪರಿಕರ ಸಹಿತವಾತ್ಮಾನುರಾಗದಲಿ ಚಂಡ ತೇಜದಿ ನಡೆವುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫-೧೪); ಭೂಸುರರ ಸಚಿವರ ಪರಿಕರರ ಧೌಮ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ . . . ಮಂದಿರಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಕುಪ್ಯಾ ೩೩-೫೨). ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ದೊರೆಕೊಳಿಸುಗೆ ನಿನಗೆ ತಡೆಯದಾ ಪುರುಷಪರಮೇಶ್ವರನ ನಿರತಿಶಯಗುಣಪರಿಕರಮುಂ ತತ್ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಮುಂ ಮಂಗಳಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೩); ವಿಜೃಂಭಮಾಣ ನವನಳಿನ ಪರಿಕರಾಕೃಷ್ಟಮಧುಕರರಮಣೀಯ . . . ವನಮನೆಯ್ದಿ ವಂದು (ಶಂಪಭಾ. ೫-೧೦೨); ಮರವಾಯ್ವ ಪೊಣರ್ವ . . . ಇಭಪರಿಕರ ಮೆಸೆಗುಂ ಮುರಾರಿ ನೆಗಪಿದ ನಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೯೩). ೩. ಆರಂಭ; ಮೊದಲಾಗುವಿಕೆ; ಪ್ರಾರಂಭ. ೪. ನಡುಕಟ್ಟು; ನಡುಪಟ್ಟಿ. ೫. ಹಾಸುಗೆ; ಶಯ್ಯೆ: "ಪರ್ಯಂಕಂ ಪರಿಕರಮೆನೆ ಪರ್ಯಸ್ತಿಕೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೩). ೬. ವಿವೇಚನೆ; ವಿಮರ್ಶೆ: ಆವರಿಸೆ ಜಿನೇಂದ್ರಭಕ್ತಿ ಪೊಜಪೊಣ್ಕೆ ದಯಾರಸಮುಂತು ನಾಡೆಯುಂ ಪರಿಕರದಿಂ ಮನಕ್ಕಱಿವು ಸಾರೆ . . . ಕಳೆಗುಂ ಖಿಲಕರ್ಮಬಂಧಮಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೩); ತತ್ತ್ವಮಸಿಯೆಂದೆನ್ನಲದೆಂತಿಹುದು ಅರಿವ ಪರಿಕರವೆಂತು ಎನಗಿದನರುಹಿ ಕರುಣಿಪುದು (ಗಗತಾ. ೨೨-೪). ೭. ಸಹಾಯಕ; ಸಂಗಡಿಗ: × ಟಿಂಬಕುಲಾನ್ವಕ ಬೀರರ ಬಣ್ಣ ಪರಿಕರ ನಕಿಗಂ (ಎಕ. II (R), ೪೮; ಸು. 1000). ೮. ಸೇವಕ ವರ್ಗ: ಭೂಪಾಲ ಮಕರ ಧ್ವಜಂ ನಡೆಯೆ ತಡೆವೇಂಟೆಗೆ ಪರಿಕರದ ಪರಿವಾರವನುವಾಗಿ ವಿಪಿನದೊಳು ಹರಿದು ನಡೆಯಲ್ಕೆ (ಹಚಕಾ. ೬-೧). ೯. ಸಾಮಗ್ರಿ; ಸಲಕರಣೆ: "ಪರಿವಾರಃ, ಪರಿಕರಃ, ಪರಿಸ್ಪಂದಃ, ಪರಿಗ್ರಹಃ—ಈ ೪ ಪರಿಗ್ರಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೧); ಕೋಕಿಲನ ಕೊರಲ ಮಧುರಧ್ವನಿಯೊಂದೆ ಸಮರ್ಥಂ ಶೂಲಿಯ ತಪದೆಸಕಮನುಡುಗಿಸುವೊಡುಳಿದ ಪರಿಕರವೇಕಯ್ (೧೦ಕ. ೬-೬೧); ಗ್ರಾಸವಸನಪರಿಕರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಟ್ಟಾಸುರದೊಳು ಗಾಳುಗೆಡದೆ . . . ಬೇಸಱಸದೆ ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೧); ಬಿಳಿಯ ಕಾಗದ, ನಾನಾಬಣ್ಣದ ಪೆನ್ಸಿಲ್ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಕರಗಳು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಜೋಡಣೆಗೊಂಡಿದ್ದುವು (ಪುಸರು.೩೨). ೧೦. ಊಟಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ವ್ಯಂಜನ; ಮೇಲೋಗರ: ಪನ್ನಿರ್ಕಂಡುಗದಕ್ಕಿಯ ಕೂಟುಮ[ನ]ದರ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಕರಮುಮನೊರ್ವ ಮಾನಸಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಂ (ಶಂಪಭಾ. ೩-೨೫೪). ೧೧. (ಪೂಜೆ, ಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ, ಹೂವು, ಧೂಪ ಮುಂತಾದ)ಉಪಕರಣ: ಚೈತ್ಯಾವಸಥಂಗಳ್ಕೂಡೆ ನಾನಾವಿಧ ಪರಿಕರ ದಿವ್ಯಾರ್ಚನಾನೀಕದಿಂ ತೀವೆ ಸುರೇಂದ್ರಂ ಸಂದ ನಂದೀಶ್ವರ ಮಹಿಮೆಯನಾನಂದದಿಂ ಮಾಡುತಿರ್ಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೩); ನಗಾರ್ಚನ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ನೆರಪುವ . . . ಭೋಪನಿವಾಸಿಗಳಿಂದಮಾಯ್ತು ಕಳಕಳ ನಿನದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦); ಮುನಿನಾಥನು . . . ಮರುತಮಿತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟುತಿರಲು ಭೂಪತಿ ಕಂಡನು (ಹಚಕಾ. ೫-೫೪); ಮುಖಪರಿಕರಮಂ ಮಾಡಿಟ್ಟರಾಗಳಾ ವೇದಿಕೆಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೪-೮). ೧೨. = ಪರಿಕರಾಲಂಕಾರ; ₪ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ ಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ರತಿ, ಉತ್ಸಾಹಾದಿಗಳು ಇನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು: ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ . . . ಪರಿಕರ . . . ಉದಾತ್ತಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಕರ₂ 'ಪರಕಾರ' ನೋ.

ಪರಿಕರಣ (ನಾ). ಸಲಕರಣೆ; ಸಾಮಗ್ರಿ: ಆಧುನಿಕ ಪರಿಕರಣಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ, ಬೆಳೆಯ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಆತಂಕಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಚ ಕುರ್ಚಿ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಪರಿಕರಣಗಳು ಇದ್ದುವು (ಚಿತ್ರಕೂ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಕರಣೆ (ನಾ). ೧. ಏರ್ಪಾಡು; ಸಿದ್ಧತೆ: ಅರಸನಱಯದೆ ಬಿಟ್ಟಿಗೆಲಸದ ಪರಿಯಲಾಯಿತೆ ಎನ್ನ ಮಾಟದ ಪರಿಕರಣೆ ಫಲವೀಯಲಱಯದೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೪). ೨. ಗೌರವ; ಮರ್ಯಾದೆ; ಮನ್ನಣೆ: ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನಿರಾಕರಣೆಯೆನ್ನದೆ ಪರಿಕರಣೆಯೆನ್ನದೆ ನಿತ್ಯ ನಿಜವಾದ ಪ್ರಸಾದ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೫೬-೧೨೧೫); ಮನ್ನಣೆಯೊಳಲ್ಪತೆಯ ನುಡಿಯೊಳ ಗುನ್ನತಿಯನೆಸಗುವುದು ಪರರಿಗೆ ತನ್ನವರಿಗುಗ್ಗಡದ ಪರಿಕರಣೆಯನು ಮಾತಿನಲಿ ಭಿನ್ನವನು ತೋಱುವುದು ರಾಯರ ಗನ್ನಗತಕ ಕಣಾ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧-೬೯). [ಸಂ. ಪರಿಕರಣ]

ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] "ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಷ್ಕಾರವನ್ನೊದಗಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವೇ ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕ" (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೭ ಅಡಿಟಿ): ಇದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕ ಕೆಳಗಿನದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೭). [ಪರಿಕರ₁ + ಶ್ಲೋಕ]

ಪರಿಕರಾಂಕುರ (ನಾ). = ಪರಿಕರಾಂಕುರಾಲಂಕಾರ: ಎಸೆಯಲಭಿಪ್ರಾಯವು ವಿಶೇಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೆ ತಾಂ ಹೊಸ ಪರಿ ಪರಿಕರಾಂಕುರವು (ಕುವಲ. ೫೩). [ಪರಿಕರ₁ + ಅಂಕುರ]

ಪರಿಕರಾಂಕುರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] (ಅಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ: ವಿಶೇಷ್ಯವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ಹೊಸಪರಿಯಿಂದ ತೋಱಲು ಪರಿಕರಾಂಕುರಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವುದು. ಬಿಸಜನಾಭನೆಂಬುದುದಾಹರಣ. ನಾಲ್ದೋಳನೆಂಬಂಥಾ ವಿಶೇಷ್ಯಪದದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಯೇ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭವಿಹುದು (ಕುವಲ. ೫೪); ವಿಶೇಷ್ಯವು ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪರಿಕರಾಂಕುರಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೭೧). [ಪರಿಕರಾಂಕುರ + ಅಲಂಕಾರ]

ಪರಿಕರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ: ವಿಶೇಷಣವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ತೋಱಲ್ಕೆ ಪರಿಕರಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದೆಂಬ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥ . . . ತಾಪನಾಶನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ದರ್ಶನವು ಶೀತಲತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತವು (ಕುವಲ. ೫೨); ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಿಕರಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೭೦). [ಪರಿಕರ₁ + ಅಲಂಕಾರ]

ಪರಿಕರಿತ (ನಾ). ಜೊತೆಗೂಡಿದುದು; ಹೊಂದಿದುದು: ಎರಡೆರಡಟ್ಟಳೆಗೆ ತರಂತರದಿಂದೊಂದೊಂದು ಗೋಪುರಂ ಪ್ರವಿರಾಜನ್ಮರಕತಮಣಿ ತೋರಣಪರಿಕರಿತಂ ಪುರವಧುಗೆ ವದನವಿಭ್ರಮಂತಿರ್ಕುಂ(ಆದಿಪು.೬-೧೦೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು; ಅಣಿ ಮಾಡು: ಅನಘ ದೇಶಿಕ ಕುಲೋತ್ತಮನ ಸಂಭ್ರಮಕೊಲ್ದು ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪರಿಕರಿಸಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಳೊ . . . ಎನಿಸಿ ಸುಳಿವಿಡಿದಡಕೆ ಮೊದಲಾದವಱ ಸಸಿಗಳಿಂ ತೋಂಟಗಳ್ ಮೆಱೆದವು (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೭೪). [ಪರಿಕರ₁ + -ಇಸು₃]

ಪರಿಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತ್ರ, ಪರಿಮಳ, ಲೇಪನ ಮುಂತಾದುವು ಗಳಿಂದ) ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಕುಶಲ ಪರಿಕರ್ಮದಿಂ ಶೃಂಗಾರಗೊಂಡು ಕಲೆ ಬಾಡಿರುವ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ಬೇಡುತಿಹ ವರವೇ (ಮಲೆದೇ. ೨೫-೫). ೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಭೂಷಣ : ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣಕೃತ ಪರಿಕರ್ಮವಿಳಸಿತೆ ತಾಯೆ ಸ್ವೈರಿಪುದುಮ್ಮಳವು ಬೇಡ (ಶುಬ್ಧಾಗ. ೧೧-೫೩). ೩. ಆರಾಧನೆ ; ಪೂಜೆ. ೪. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಸೇವಕ ; ಆಳು. ೬. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಮೊತ್ತವನ್ನಾಗಲಿ, ಬೆಲೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಗುಣಾಕಾರ, ಭಾಗಾಕಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸುವ ಗಣಿತಕ್ರಿಯೆ : ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುರ್ತಿಸುವ ವಿಧಾನವು ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟ ಮೇಲೆ, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಪರಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನಗಳೂ ಏರ್ಪಟ್ಟುವು. ಸಂಕಲನ, ವ್ಯವಕಲನ, ಗುಣಾಕಾರ, ಭಾಗಾಹಾರ ಎಂಬವು ನಾಲ್ಕು ಪರಿಕರ್ಮಗಳು (ಕವಿಕೋ. I, ೨) ; ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನಾದರೂ ಬರೆಯುವ ಕ್ರಮವು ಏರ್ಪಟ್ಟ ಮೇಲೆ, ಅಂಕಗಣಿತದ ನಾನಾ ಪರಿಕರ್ಮಗಳ (operations) ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿರಬೇಕು (ಗಣಿಚ. ೬೪) ; ಗಣಿತವು ಎಣಿಕೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ, ಅನೇಕ ವಿಧ ಹೊಸ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಪರಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ (operations) ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸುವುದು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೩). ೭. [ಜೈನ] ದೃಷ್ಟಿವಾದಾಂಗದ ಪರಿಕರ್ಮ, ಸೂತ್ರಕೃತ, ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗ, ಪೂರ್ವಗತ, ಚೂಲಿಕಾ ಎಂಬ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲಿಪಿವಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಗಣಿತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಭಾಗ : ಪನ್ನೊಂದಂಗಮುಮನೆರಡುಪರಿಕರ್ಮಮುಮಂ . . . ಯಥೋಚಿತ ವಿಧಿಯಿಂ ನೋಂತು (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ವ) ; ಪರಿಕರ್ಮಂ ಸೂತ್ರಂ ವಿಸ್ತರಿತ ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗಮಾ ಪೂರ್ವಗತಂ ವರಚೂಳಿಕೆಯೆಂಬಿವು ಪನ್ನೆರಡನೆಯಂಗಕ್ಕೆ ತೋರ್ಕುಮಯ್ದುವಿಕಲ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೪-೪೭). [ಸಂ. ಪರಿಕರ್ಮನ್]

ಪರಿಕರ್ಮಾಷ್ಟಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಂಕಲನ, ವ್ಯವಕಲನ, ಗುಣಾಕಾರ, ಭಾಗಾಕಾರ, ವರ್ಗ, ಘನ, ವರ್ಗಮೂಲ ಮತ್ತು ಘನಮೂಲ ಎಂಬ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಗಣಿತ ಕ್ರಿಯೆ : ಈ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಟಕಗಳು, ಸಂಖ್ಯೆಗಳು, ಪರಿಕರ್ಮಾಷ್ಟಕ . . . ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ (ಗಣಿಚ. ೨೬೩). [ಪರಿಕರ್ಮ+ಅಷ್ಟಕ]

ಪರಿಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ಆಳು : ನಿನ್ನನ್ನು ನನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪರಿಕರ್ಮಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮಾರ್ಟಿನ. ೧೮). [ಸಂ. ಪರಿಕರ್ಮಿನ್]

ಪರಿಕಲಿತ, ಪರಿಕಳಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿದ,—ಸೇರಿದ : ಯುವರಾಜಕಂಠಿಕಾಪರಿಕಲಿತ ಕಂಠಲುಂಠನುಮಾಗಿ . . . ಗಾಂಗೇಯಂ ಸುಖದೊಳರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ವ) ; ವ್ಯಾಳಂಬಿಸ್ವರ್ಣಘಂಟಾವಳಿಪರಿಕಲಿತೋತ್ತಾಳ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಳಂ ಪೌಳೋಮೀಸ್ವಾಮಿಚಿತ್ತಂಬುಗೆ ಬಗೆಯುಲೊಡಂ ಬಂದುದಂದಭ್ರಭಾಗಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೩) ; ಪರಿಕಲಿತಕವಚಕಸ್ತೋದ್ಧುರಗಾತ್ರಂ ವೀರರಸಮನಾವರಿಸಿದನೀ ಧುರದೊಳ್ಳಿಭು (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೮೦). ೨. ಆವರಿಸಿದ ; ಸುತ್ತುವರಿದ : ಪರಿಕಲಿತ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳಿತ]ಶಿಲೀಮುಖ ವಾನರಚಿಹ್ನಂ ಪತ್ರಿಕುಲಚರಿತ್ರಂ ರಿಪುಭೀಕರಮೆನಿಪಂತಕಕೃತ ನವತರುವಿರ್ಪಂತಿರ್ದುದಲ್ಲಿ ಗಾಂಡಿವಿಯ ರಥಂ (ಗದಾಯು. ೪-೩೪) ; ಪರಿಕಲಿತ ಗಂಡಶೈಲೋತ್ಕರಮಧ್ಯದೊಳಮರ್ದುರಂಜಿಸಂಜನಗಿರಿಯಂ ಕರಿ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮೩). (ನಾ). ೩. ಕೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು : ಸುರಭಿನನಕುಸುಮ ಸೌಮನಪರಿಕಲಿತಂ ನಗವನಾಂತುಪವನಂ ನಯದಿಂದರಸನನಿದಿರ್ಗೊಂಡೊಯ್ದಂತಿರೆ ತೀವಿದುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೨೯). **ಪರಿಕಳಿತ** : ೧. ಪರಿಕಳಿತ ಕಳಂಕಚ್ಛವಿವೆರಸುಜ್ಜ್ವಳಿಪರ್ಧಚಂದ್ರನಂ ಪೋಲದದೇಂ ವರಕಸ್ತೂರೀತಿಲಕದಿನುರುಶೋಭಾಘಾಟಮೆನಿಪ ನಿನ್ನ ಲಲಾಟಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೪೭) ; ಪರಿಕಳಿತಾಪಹಹೃದ್ಯಂ ಪರಿಲಬ್ಧಭ್ರಮಣನಿಂದ್ಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೪೦). ೩. ಕಳೆ ಪರಿಕಳಿತಂ ಪೃಥ್ವಿ (ನಮ್ರಕೋ. ೧೩೩-೧೪) ; ಪರಿಕಳಿತ ಮಪ್ಪಭಸ್ಮನ ಪರಿಣಾಮಂಗಳ್ವಿರಾಜಿತಾರ್ಥಸ್ಥಿತಸತ್ಪರಿಣಾಮಂಗಳ್ಸಮಮಾಗಿರಲಂತದಧಃಪ್ರವೃತ್ತಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಕಲಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಪರಿಕಲ್ಪ (ನಾ). ಕ್ರಮ ; ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಕರಮೆಸೆದುವು ರತ್ನತ್ರಯ ಪರಿಕಲ್ಪದೆ ಪರಶುರಾಮಚರಿತಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಚರಿತಮುಚಿತ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಚರಿತಂ ರತ್ನನಿಂದೆ ಭುವನತ್ರಯದೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಕಲ್ಪಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು : ಪರಿಕಲ್ಪಂಗೆಯ್ಯದನ್ನಂ ಕುಡದಮರಕುಜಂ ಪೆರ್ಚ ಕುಂದುಳ್ಳುದಾಸಾಗರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೩೦). [ಪರಿಕಲ್ಪ+ಕೆಯ್₁]

ಪರಿಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ತೀರ್ಮಾನ (?) : ನವವಿಧ ವೈಶೇಷಿಕ ಗುಣೋಚ್ಛೇದಂ ಪುರುಷಂಗೆ ಮೋಕ್ಷಮೆಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನಮುಂ ಇಲ್ಲದುದೇ ಪ್ರದೀಪನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಪಮಾತ್ಮನಿರ್ವಾಣಮೆಂಬುದು ತಮ್ಮಿಂದಮೆ ನಿರಾಕರಿಸೆಪಟ್ಟುದಱಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಕಲ್ಪನೆ, ಪರಿಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ಯೋಜನೆ; ಏರ್ಪಾಟು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಇದರಂತೆ, ವಿಜ್ಞಾನ (consciousness)ವೆಂಬುದೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಪಂಚವು(world of phenomena) ಇದರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ (projection) (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೬೪೦). **ಪರಿಕಲ್ಪನೆ** : ಮುನ್ ಪಲವು ಸೂಳುವಾದೇವಿಯಿಂ ತಮ್ಮಭೀಪ್ಸಿತಸಿದ್ಧಿಯಾದುದಱನಾ ದೇವಿಗೆ ತಕ್ಕ ವೃತ್ತಿ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಂ ಮಾಳ್ಪ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂ (ಶಾಸಪ. ೯೫-೧೬ ; 1179). [ಸಂ. ಪರಿಕಲ್ಪನಾ]

ಪರಿಕಲ್ಪಿತ (ಗು). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ; ನಿಗದಿಮಾಡಿದ : ಕತಿಪಯ ಮುಹೂರ್ತಪರಿಕಲ್ಪಿತಸ್ನಾನ ದೇವತಾರ್ಚನಾದಿ ಕಲ್ಪರಚನಾವಿಧಾನೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೩ವ) ; ಪರಿಕಲ್ಪಿತ ವ್ರತ ಸಮಾಧಿ ಸಲೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಜಪ ತಪ ನಿಷ್ಠೆ ಬೇಕೆಂಬ ವಿಲಗವಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಕಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡು ; ತೀರ್ಮಾನಿಸು : ಜ್ಞೇಯಾಕಾರಪರಿಚ್ಛೇದಪರಾಙ್ಮುಖಮಪ್ಪ ಚೈತನ್ಯಂ ಮುಕ್ತಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಮೆಂದು ಪರಿಕಲ್ಪಿಸುವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫) ; ಇದಲ್ಲಿಯ ನೈಜಮುಖ್ಯಮೆಂದಿಂತು ಮಹೀಶಕಂತು ಪರಿಕಲ್ಪಿಸುತುಂ ಪದೆಪಿಂದೆ ನೋಡಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೧೫). [ಪರಿಕಲ್ಪನ+-ಇಸು₁]

ಪರಿಕಳಿತ 'ಪರಿಕಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಕಲ್ಪನೆ 'ಪರಿಕಲ್ಪನೆ' ನೋ.

ಪರಿಕಾಂಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಆಸೆಪಟ್ಟ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಯಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಭಕ್ತ ; ಆರಾಧಕ. [ಸಂ.]

ಪರಿಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಆಸೆ ; ದೊಡ್ಡ ಬಯಕೆ. [ಸಂ. ಪರಿಕಾಂಕ್ಷಾ]

ಪರಿಕಾರ₁ (ನಾ). ೧. ಪರಿವಾರ ; ಪರಿಜನ : "ಪರಿವಾರಮಾ ಪರಿಸ್ಪಂದಂ ಪರಿಗ್ರಹಂ ಪರಿಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ರಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). ೨. (ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದ) ಒಗ್ಗರಣೆ ಸಂಬಾರ ; ಉಪಸ್ಕರ : "ವೇಶವಾರಃ, ಉಪಸ್ಕರಂ– ಈ ೨ ಊಟದ

ಪರಿಕಾರಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೬); ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಕಾರ ಹಾಕಿದ ತುಪ್ಪದ ಪರಿಮಳವಂತೂ ಹೇಳ ತೀರದು (ಸಸ್ಯಾರು. ೯). ೩. ಆಹಾರವನ್ನು ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದು : (ಕ). [<ಸಂ. ಪರಿಕರ]

ಪರಿಕಾರ$_2$ 'ಪರಕಾರ' ನೋ.

ಪರಿಕಾಲ್ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲುವೆ, –ನಾಲೆ: ಆ ಲವಣಜಳಧಿಯಂ ಪರಿಕಾಲನೆ ಬಗೆವಂತೆ ಬಗೆದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೧); ಮರಾಳಿ ಪರಿಕಾಲೊಳ್ ಕಾಲನಿಟ್ಟತ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೫೮); ಚಂದ್ರಕಾಂತರಸದ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳಂ ದಾಂಟಿ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೫); ತೀವಿ ಬಹ ಕೆನ್ನೀರಿಂ ಪರಿಕಾಲ್ವೆರಾಜಿಕುಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೯-೪೩; 1424).
[ಪರಿ$_2$+ಕಾಲ್$_2$]

ಪರಿಕಾಲುವೆ 'ಪರಿಗಾಲುವೆ' ನೋ.

ಪರಿಕಾಲ್ವೆ 'ಪರಿಗಾಲುವೆ' ನೋ.

ಪರಿಕಾಱ, ಹರಿಕಾರ, ಹರಿಕಾಱ, ಹಱಕಾಱ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜೋರಾಗಿ ಓಡುವವನು; ವೇಗಶಾಲಿ : ಪರಿಕಾಱರೊಳೀತಂ ಕಾಲ್ವಲ್ಲಿದಂ. ಕಾದುವರೊಳೀತಂ ಮೆಯ್ವಲಿ (ಶಮದ. ೧೩೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಓಡುತ್ತ ಹೋಗಿ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಸಂದೇಶವಾಹಕ ; ಚಾರ ; ದೂತ : ಲತೆಯೆಂಬ ತುರಂಗಮುಮಂ ಪೊರ್ದ್ದಿ ಧೌತಾಂಬುತರಂಗಮೆಂಬ ಪರಿಕಾಱನನಟ್ಟಿ . . . ನೋವುದು ಸಮಿಾರಣವಾರಣಮಾ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೯) ; ಬೇಗವೊತ್ತರಿಸುತ್ತುಂ ಪರಿಕಾಱನಂ ತಿಮಿರಮಂ ಬೆಸನಟ್ಟಿ ಪಾದಂಗಳಿಂದೊರಸಿತ್ತೀನತಿಚೋದ್ಯಮೋ ವಿಧು ಮದೋನ್ಮತ್ತೇಭ ವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೮-೩೩) ; ಆಕಾಶಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಲೋಕೇಶನ ಪಟ್ಟಣವಿರ್ಪುದು ನೋಡಾ ಆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲು . . . ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಪರಿಕಾಱರ [ಪಾಠಾಂ. ಪಾರಿಕಾರರ, ಪರಿವಾರದ] ಕಟ್ಟಳೆ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೯-೨೭) ; ನಂಬುಗೆಯ ಪರಿಕಾಱನಾಗಿರ್ದ, ಆ ಪರಮನನ್ ಬೆಸಕೆಯ್ವ ಎಸಕದಿನ್, ಒಳ್ಳಿತ್ತೆ–ದಿಟಂ, ಆ ಕೆಲದಱಿಗೆ ಕಟ್ಟುಗೊಳ್ವಸಕಂ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೧-೧೧೧೫). ೩. (ಆನೆಯನ್ನು) ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು : ಪರಿಜನಮುಮಾಪ್ತಜನಮುಂ ಪರಿಕಾಱರುಮೋಜೆವಿಡಿಯುಮೊಡವರೆ . . . ಅರಣ್ಯಮಂ ಮುಟ್ಟೆವಂದನಂದು ನರೇಂದ್ರಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೧೧೮) ; ಆನೆಯ ಪರಿಕಾಱನಂತೆ ಪಲವಂ ಚಿಂತಿಸಿ . . . ಮೆಲ್ಲನಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೫) ; ಆ ಕೈಟಭನೆಂಬ ಕಟ್ಟಾನೆ . . . ಕ್ರೋಧಿನಿಯೆಂಬಯ್ದಿನೆಯ ಮದದೊಳ್ ಮದಕ್ಕೆವಂದ ಕೀನಾಶನಂತೆ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ ಬರೆ ಮುಂದೆ ಪರಿತಪ್ಪ ಪರಿಕಾಱರ್ ರಾಮಕೃಷ್ಣರಂ ತೊಲಗು ತೊಲಗೆನೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೮೪ ಪ). **ಹರಿಕಾರ :** ೨. ಹರಿಕಾರ ಬೊಮ್ಮಣಹೆಗ್ಗಡೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೩೩-೧೦ ; 1418); ಅವನ ಸಂಗಡ ಹರಿಕಾರರ ಕೂಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನರು ಆ ಕಾಗದವನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧); ಚಿನ್ನದ ಕೋಲಿನ ಹರಿಕಾರ ನನಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿ ಹೋದ (ಶಾಂತಲಾ. ೭) ; ದೇವತೆಗಳ ಹರಿಕಾರ ಹರ್ಮಿಸ್ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. XXI, ಪೀಠಿಕೆ). ೪. ಪ್ರಯಾಣಿಕ ; ಪಾಂಥ : "ಪಾಂಥಃ, ಪಥಿಕಃ, ಪಂಥನ್ ಈ ೩ ಹರಿಕಾರಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೫೮). ೫. ಮುನ್ಸೂಚನೆ ; ಮೊದಲೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಈ ಹರ್ಷಭಾವನೆ ಯಾವ ಘಟನೆಗೆ ಹರಿಕಾರನಾಗಿರುವುದೋ, ಅದು ಯಾವಾಗ, ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕೆಂದಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಬರಲಿ (ಚಿತಂಬಾ. ೨). **ಹರಿಕಾಱ :** ೧. "ಜಂಘಾಳಃ, ಜವನಃ, ವೇಗೀ— ಈ ೩ ಹರಿಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೩) ; "ಹರಿಕಾಱಂ ವೇಗಾಯ್ಲ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಕನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೨). ೨. ಮಾಸಾಳ್ಗಳಂತೆ ದೀಣಿಸುತ್ತುಂ ಹರಿಕಾಱರಂತೆ ಕಾಸೆಸುತ್ತುಂ . . . ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೧) ; ಓಲಗದೊಳಗಕಂಪನಮರಣವಾರ್ತೆಯನಸುರಚಕ್ರೇಶ್ವರನ ಸಭೆಯುಳಿ ಹರಹಿದರು ಹರಿಕಾಱರೈತಂದು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೧) ; ಹರಿಕಾಱರ ಖಂಡೆಯಕಾಱರ ಬಲು ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಸಬಳಿಗರ . . . ವಾಹಳಿ ಪುರದ ಪೊಱಗೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದವು (ಕುಮಾರಾಮ. ೪-೮೨). △ **ಹಱಕಾಱ$_2$:** ೨. ಹಱಕಾಱಗ್ಗೆ ಎ[ರೆ]ಮತ್ತರು ೬ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೬-೩೬ ; 1050).
[ಪರಿ$_2$+-ಕಾಱ./ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹರ್‌ಕಾರಾ]

ಪರಿಕಿಸು, ಪರುಕಿಸು, ಪರ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ; ಶೋಧಿಸು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಪರಿಕಿಪನೀ ಮೃಗೋದ್ಭವದ ಕಂಪುಮನೀಕೆಯ ಸುಯ್ಯ ಕಂಪುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೦) ; ಪರಿಕಿಪೊಡಂ ವಿಶ್ರಾನ್ತಧನಂ ವಾಸುದೇವದಣ್ಣಾಧೀಶಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೧-೧೭ ; 1068) ; ಪರಿಕಿಸಲು ಪರಮಾತ್ಮ ದಿನಕರ ಹರಿಹರ ವಿರಿಂಚಿಗಳು ಸೂರ್ಯನ ನೆರೆದು ಸುತಿ ಕೈವಾರಿಸುತ್ತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೭೧); ಸುರಪನಾ ಪವನಜನ ಪರಿಯನು ಪರಿಕಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಾಕ್ಷಣ ಸುರಸೆಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೧). ೨. ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡು ; ಯೋಚಿಸು ; ಭಾವಿಸು : ಸರಸಿಜಸಂಭವಂ . . . ಆದಿವಿದ್ಧಮೆ ಜಿನೇಶ್ವರವಿದ್ಧವಿದೆಂದು ಪೇಳ್ವುದಂ ಪರಿಕಿಸದೇಕೆ ಮೂಢಜನಮೂಳ್ವರೊ ನೂತನಮೆಂದು ಜೈನಮಂ (ಸಮಪ. ೨-೮) ; ಅಂಬರಕೆ ಪರಿಕಿಪಂದುಂಟೆ ಪಂಕಪ್ರಲೇಪಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೮೫) ; ಸರ್ವೋರ್ವರೆಯ ರಕ್ಷೆಗಾ ಶಿಕ್ಷೆಗುಳಿದೆಲ್ಲದರ್ಕೆ ಪರಿಕಿಸಲ್ ನೀವಲ್ಲದಾರುಂಟು (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೭) ; ಹರಿಹರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನೆ . . . ಕಾಡುವೆನೆಂದು ನೀ ನುಡಿದೆ ಮರುಳೆ ನಿನ್ನನ್ನದಾರು ನಾನಾಪರಿಯಲಾಡಿಸುವವರು ನೀನಿದ ಪರಿಕಿಸದೆ ಗರ್ವದಲಿ ನುಡಿವರೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೬೧). ೩. ಗಮನಿಸು ; ನೋಡು ; ಲಕ್ಷಿಸು : ಕರಣವಿಕಾರಮೊಂದಿ ಕುಸುಮಾವಳಿ ಮೂರ್ಛೆಯಾನೆಯ್ದಿದಂದಮಂ ಪರಿಕಿಸಿ ಭೀತಿವಟ್ಟು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೧೩) ; ಬಂಧುಗಳಂ ಬಗೆಯದೆ ಪುರಜನಮಂ ಪರಿಕಿಸದೆ ಹರಭಕ್ತಿಯೊಳಾತುರದಿಂ ಬಾಗೆವಾಡಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಬಸರ. ೨-೪೬) ; ಬರುತಿರಲಿಕವರನುವನಾಗಳು ಪರಿಕಿಸಿದರಾ ರಾಹುಕೇತುಗಳಱಿದರಾ ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದರು ದೈತ್ಯಪಂಕ್ತಿಯನು (ಸಂಭಪ. ೫-೧೨೪) ; ಸ್ಮರನು ಗುರಿಗೊಂಡೆಚ್ಚ ಕಣೆಯೊಂದರಲಿ ಯೋಗವನುಳಿದು . . . ನಾಲ್ಕರೊಳಚಲಸುತೆಯನು ಪರಿಕಿಸಿದನು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೬). ೪. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸು ; ಶುದ್ಧಿಮಾಡು : ತಿಳಮಂ ಪರಿಕಿಸಿ ವಾಸಿಸು ಬಟ್ಟಲ್ಕದಂ ಫುಲ್ಲಪುಷ್ಪಸಂಕುಲದಿಂದಂ ಪಿಟ್ಟಿದೆಣ್ಣೆಯೊಳಾ ಪೂವಂ ಪಱಿಯಂದದೆ ವಾಸಿಸೆಣ್ಣೆಗಾ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೨೨). **ಪರುಕಿಸು :** ೧. ಪರುಕಿಸಿ ನೋಡಲೆಂದು ಭೂಪತಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತಿನ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೭). **ಪರ್ಕಿಸು :** ೧. ಧರಣೀಂದ್ರಪುರಕ್ಕದೇ(ಂ) ತೆಱದಿಂದಂ ಪರ್ಕಿಸಡೆ ಕಾರ್ತ್ತಿಕೇಯನ ಪುರವಧಿಕಂ ಕೊಟ್ಟತೊಣೆ ಸಮಸ್ತಾವನಿಯೊಳು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭೦-೨೮ ; 1169). [ಪರಿಕೆ$_2$+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಚೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ. ೨. ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ: "ಭರಿತಂ ಪ್ರಪೂರ್ಣಮಚಿತಂ ನಿಚಿತಮಾಕುಳಂ ಪರಿಕೀರ್ಣಮಾಚ್ಛದನಮೆನಲು ಸಂದಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಕೋಟೆ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಅಥವಾ ಕೋಟೆಯ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ

ಯಿರುವ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು,—ಕಟ್ಟೆ; "ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲಿನ ಹತ್ತಿರ ವಿರುವ ಕಟ್ಟೆ" (ಅನಂನಾ). ೨. ದೊಡ್ಡಬಾಗಿಲು; ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು: "ಹಸ್ತಿನಖಃ, ಪರಿಕೂಟ(ಂ)ಃ—ಈ ೨ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಕಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೮–೧೩೩); "ಪರಿಕೂಟವಮಾ ಹಸ್ತಿನಖಮೆನಲು ಪೆರ್ಬಾಗಿಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೭–೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಕೃತ (ಗು). ೧. ಆವರಿಸಿದ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಆವೃತನಾದವನು; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಒಂದುದಿವಸಮಜಿತಂಜಯಮಹಾರಾಜಂ . . . ಸರ್ವಾವಸರಸಭಾಮಂಟಪದೊಳಂತಃಪುರಾಂಗನಾಜನಸಂಗತನಖಿಳಪ್ರಧಾನಪರಿವಾರಪರಿಕೃತನುಮಾಗಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ. ೫–೨೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಕೆ$_{1}$ (ನಾ). ಧಾಳಿ; ಆಕ್ರಮಣ: 'ಬಲ್ಪರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಪರಿ$_{2}$+-ಕೆ]

ಪರಿಕೆ$_{2}$ (ನಾ). ಪರಿಶೀಲನೆ; ಪರೀಕ್ಷೆ: "ಪರಿಕೆ ಪರೀಕ್ಷೆ" (ಕಣಾರ್ಣ. ೪); ಪರೀಕ್ಷಾ—ಪರಿಕೆ (ಶಮದ. ೨೬೨ ಪ್ರಯೋ); ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿದಂತೆ ನೆಱೆ ಸಾಧಿಸಿದಱುಪತ್ತುನಾಲುಕು ಬಿಜ್ಜೆಗುಱುಹ ವೃತ್ತಕುಚಾನ್ವಿತೆಯರ ಪರಿಕೆಯ ನೋಡು ಚಿತ್ತಯಿಸೆಂದರಂಗಜಗೆ (ನೇಹತ. ೧೬–೧೧); ಎಲೆ ಬೃಹಂದಳೆ ನಿನಗೆ ಕದನ ನಾಟ್ಯದ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪರಿಕೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಲಲರಿಯೆ (ತುರಂಗ. ೩೬–೫೬); ನೊಸಲ ಪೊರೆಯಾಯ್ತು ಪಾಠದ ಭಾರ ಚಿಂತೆ . . . ಬಸವಳಿದು ಬರಿದೆ ಸೇರ್ದೆನು ಪರಿಕೆ ಸಂತೆ (ಪಂಚಿನಿ. ೧೬೫–೨). [<ಸಂ. ಪರೀಕ್ಷಾ./ಪ್ರಾ.ಪರಿಕ್ಖ, ಪರಿಖ./ತಮಿ. ಪರಿಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಪರಿಕೆ]

ಪರಿಕೆ$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಕಂದಕ; ಕೋಟೆಯ ಅಗಳು: ಪರಿಖ—ಪರಿಕೆ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕೊಳ; ಹೊಂಡ: "ಪರಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಖೆ]ಯೆನೆ ದೀರ್ಘಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩–೧೫). [<ಸಂ. ಪರಿಖಾ]

ಪರಿಕೊಳೆ (ನಾ). ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೊಳೆ; ಸೋರುವ ಕಶ್ಮಲ; ಕೀವು, ರಕ್ತ ಮುಂತಾದುವು: ಪರಿಕಿಸೆಯಾ ನೀನಾ ಪಾಳ್ಕನೆಯಂ ಪರಿಕೊಳೆಗಿಂಬಂ ಪೆಣ್ಗಳೊಡಂಬಂ (ಸೌನಂದ. ೮–೪೭). [ಪರಿ$_{2}$+ಕೊಳೆ$_{2}$(<ಕೊೞೆ$_{2}$)]

ಪರಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯುವಿಕೆ; ತಿರುಗಾಟ; ಸಂಚಾರ: "ಗತಿಃ, ವಿಂಖಃ . . . ಪರಿಕ್ರಮಃ—ಈ ೫ ನಡೆಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦–೪೧); "ವಿಂಖಂ ವಿಹಾರಂ ಪರಿಕ್ರಮಂ ಪರಿಸರ್ಪಮೆನೆ ನಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦–೧೬). ೨. ತಿರುಗುವಿಕೆ; ಸುತ್ತುವುದು: ಕರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗೞ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ಸುರ ವಂದಿಗಳಿಂ ಹೋಹೋಯೆರೆಯೆನಿಸಿದುದಾಟವಿಂತು ನೀಲಾಂಜನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೯–೩೯); ಈ ಕೊನೆ ಇಲ್ಲದ ಪರಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳ ತಂತು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದುರ್ಬಲವಾಗಬಹುದು (ಪಂಶಪ್ಪ ೪೪೦). ೩. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ: ತ್ರಿಣಯನಕೃತಾಂಘ್ರಿಪರಿಕ್ರಮನೆ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ವಂದ್ಯನೆ ಪರಮಗುಣನಿಧಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦–೬೧–೩೮). ೪. = ಪರಿಕ್ರಮಸಂಧಿ: ಆ ಸಂಧಿ ಯಾವುವೆಂದೊಡೆ:—ಸಂಪ್ರದಾನ . . . ಪರಿಕ್ರಮ ಅರಿಪರದೂಷಣ ಸ್ಕಂಧೋಪನಯಮೆಂದು ಷೋಡಶವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦–೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ರಮಣ (ನಾ). = ಪರಿಕ್ರಮ ೨: "ಪರಿಕ್ರಮಣ"ವೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೯ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ರಮಸಂಧಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ವಿರೋಧಿಗಳೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಒಪ್ಪಂದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೋಶದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪತ್ತು ಅಥವಾ ಅದರ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಶತ್ರುವಿನ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಧಾನ: ಭಂಡಾರಮನಕ್ಕೆ ಅದಱೊಳರ್ಧಮನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ದೇಶಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಂಧಿ ಪರಿಕ್ರಮಸಂಧಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦–೨೨). [ಪರಿಕ್ರಮ+ಸಂಧಿ]

ಪರಿಕ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಗು; ತೆರಳು. [ಪರಿಕ್ರಮ+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು: "ಪರಿಸರ್ಪಃ, ಪರಿಕ್ರಿಯಾ—೨ ಅಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಸುತ್ತಿ ಬರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೨). ೨. ಸುತ್ತಲೂ ಬೇಲಿ ಹಾಕುವುದು ಅಥವಾ ಕಂದಕ ತೋಡುವುದು. [ಸಂ. ಪರಿಕ್ರಿಯಾ]

ಪರಿಕ್ರುದ್ಧ (ಗು). ಬಹಳವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕ್ರೋಧ ಹೊಂದಿದ: ಭವಬದ್ಧವೈರಮಂ ತಿಳಿದು ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದೆ ಪರಿಕ್ರುದ್ಧಮನರ್ ನವಖಂಡಮಾಗೆ ಮಾಟ್ಪರ್ ನವನಾರಕರಂ ಪುರಾಣನಾರಕರಾಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩–೧೩೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಲಿನ್ನ (ಗು). ತೊಯ್ದಿರುವ; ಒದ್ದೆಯಾದ: ಉಚ್ಚಳಿಸಿದ ಪರಿಕ್ಲಿನ್ನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪೇಸಿ ಮನೆಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೬೭ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ; ನೋವು: ಹಿಂಸಕಪುರುಷಂ ಈ ಭವದೊಳ್ ವಧಬಂಧ ಪರಿಕ್ಲೇಶಾದಿಗಳಂ ಮಱುಭವದೊಳ್ ಅಶುಭಗತಿಯಂ ಪಡೆಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೧); ವನವಾಸದ ಪರಿಕ್ಲೇಶಾನುಸಂತಾಪವನು ದೀಕ್ಷೊಡಿಸಿ . . . ದೇವ ಸಲಹುವುದು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೦–೩೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಷಯ (ನಾ). ನಾಶ; ಅವನತಿ: ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಪರಿಕ್ಷಯದೊಳ್ ಪ್ರಜಾಜೀವನೋಪಾಯಹೇತುಗಳಕೃಷ್ಟಪಚ್ಯಂಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದೆಱಗಿರೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬–೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಷಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಶಮಾಡು; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು: ಭವಸಂಯೋಜನಗಳನ್ನು ಪರಿಕ್ಷಯಿಸಿ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ ಭಿಕ್ಷುಗಳು . . . ಪರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರು (ತೀರ್ಥಕ. ೧೩). [ಪರಿಕ್ಷಯ+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತ (ಗು). ೧. ಎಸೆದ; ಕೆದರಿದ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ. ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ; ಬಳಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸುತ್ತುವರಿದುದು: "ನಿವೃತಂ, ವೇಷ್ಟಿತಂ . . . ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ—ಈ ೫ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮–೨೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಷೀಣ (ನಾ). ೧. ನಾಶ; ಅಳಿವು: ಕುರುಕುಲವೆಲ್ಲಾ ಪರಿಕ್ಷೀಣವಾದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ "ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು (ಪಚಭಾ. ೩೬೩). ೨. ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ; ಕುಂದುವಿಕೆ: ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು . . . ಆಯುಸ್ಸು ಪರಿಕ್ಷೀಣನಾದ ದೇವಪುತ್ರನಂತೆ ಭೀತನಾದನು (ಮಿದ ಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಷುಬ್ಧ (ಗು). ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ: ಅವಿಧೇಯಕ್ಷತ್ರಸಂವರ್ತನಸಮಯಪರಿಕ್ಷುಬ್ಧವಾರಾಶಿವೀಚೀನಿವಹಂ ಮರ್ಯಾದೆಯಂ ದಾಂಟಿದುದೆನೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೧೩೪); ನೆಱೆ [ಱ] ನುರ್ಚೆ ಪಾಯ್ದು ನೆತ್ತರ್ಗೆಱಗೆ ಪರಿಕ್ಷುಬ್ಧಬಲಜಲಧಿಯೊಳ್ಕಂಬಾವುಜ ಮೊಱೆದು ಪಱಿವ ತೆಱದಿಂ ಗಱುಗಣಿ ನೆಱೆ ಮೊಱೆದು ಪಱಿದು ವೆರಡುಂ ಬಲದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೪೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಎಸೆಯುವಿಕೆ,—ಚೆಲ್ಲುವಿಕೆ. ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ; ಬಳಸುವುದು: ಪ್ರಬಳಕಿಪುಬಳಭುಜಬಲ

ಪರಿಕ್ಷೇಪಪೂರ್ಣತಾರ್ಣಪ್ರಳಯಾರ್ಣವನುಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧ವ) ; ಏಳಾಲತೆಯ ಏಳಾ[ಸ]ಭಿತ್ತಿಯಿಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಲತೆಯ ಪರಿಕ್ಷೇಪದಿಂದೊದವಿಲತೆಯ ಮಂಡಪದಿಂದಳಂಕರಿಸಿ ನಿಂದ ಸಹಕಾರಲತೆಯ ಬಾಳ್ಗೊಂಪದೊಳ್ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪರ್ವಮಾ. ೮-೬೬ ವ). **೩.** ವರ್ತುಲ; ಮಂಡಲ ; ಪರಿಧಿ. **೪.** ಇಂದ್ರಿಯ. [ಸಂ.]

ಪರಿಖಂಡಿತ (ಗು). ನಾಶಮಾಡಿದ : ಚಂಡಗಜಗಮನೆ ಪರಿಖಂಡಿತಾಘಾಳಿಯುಂ ಕಂಡಳೀರೆಂಟುಮೊಳ್ಗನಸಿನೆಸೆವೋಳಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೬ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಪರಿಖಚಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಸಿದ ; ಕುಂದಣಿಸಿದ : ಅವಚೀರೊಳಗಣ ಗಣನಾತೀತ ರಮ್ಯಮಣಿಕನಕರಜತಪರಿಖಚಿತಹರ್ಮ್ಯಪ್ರಾಕಾರ(ಂ ಕರ) ಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬ ರಗಳೆ) ; ವ್ಯಕ್ತಾಮುಕ್ತಾಫಳಪ್ರಕರಪರಿಖಚಿತವಿಳಾಸಸೌಭಾಗ್ಯ . . . ಗುಣಾಗ್ರಗಣ್ಯಸಮುದಯಸಮುಂಚಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೬ ವ). **೨.** ಕೂಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (?) : ಉತ್ತೋರಣ ಪರಿಖಚಿತಾದರ್ಶಬಿಂಬಾಸ್ಯೆ ವೇಲ್ಲತ್ಪರಿಖಾಂಬುಶ್ಯಾಮೆ ಪಾಂಥಪ್ರತತಿಗೊದವಿಕುಂ ತತ್ಪುರೀಲಕ್ಷ್ಮಿ ಚೆಲ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಖಾಚಕ್ರ (ನಾ). ಕಂದಕದ ವರ್ತುಲ ; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಅಗಳು : ಅಂತತಿಗಂಭೀರಮಾದ ಪರಿಖಾಚಕ್ರದಿಂದೊಳಗೆ (ಜಗವಿ. ೨-೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಖಾತ (ನಾ). ೧. ಕಂದಕ ; ಅಗಳು. **೨.** ಹಳ್ಳ ಬಿದ್ದ ಜಾಡು. **೩.** ಮಣ್ಣು ಅಗೆಯುವ ಸ್ಥಳ. **೪.** ಪುಷ್ಕರಿಣಿ ; ಕಲ್ಯಾಣಿ : "ವಾಪಿ ದೀರ್ಘಿಕೆ ಪರಿಖಾತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೫) ; ಶ್ರೀತರುಣೀಕೇಳೀಗೃಹಂ ಭೂತಳವಿಭ್ರಾಜಿತಂ ಲಸಜ್ಜೀವನವಿಖ್ಯಾತಂ ತಾನೆಸೆವುದು ಪರಿಖಾತಂ ಪ್ರಭುಪುರುಷನಂದದಿಂದನವರತಂ (ಪರ್ವಪು. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಖೆ (ನಾ). ೧. (ಪಟ್ಟಣದ ಅಥವಾ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಅಗೆದಿರುವ) ಕಂದಕ ; ಅಗಳು : "ಪರಿಖಾಭಿಖ್ಯಂ ಖೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೬); ತಜ್ಜನಪದಮಧ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಪರಿಖಾವಪ್ರಪ್ರಾಕಾರಗೋಪುರಾಟ್ಟಾಲಕಾಲಂಕೃತಂಗಳಪ್ಪ ರಾಜಧಾನಿಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ವ) ; ಆ ಪುರಸ್ತ್ರೀಯ ರತ್ನಕಂಠಿಕಾಮಯೂಖಲೇಖಾವಿಲಾಸಮಂ ತಳೆದು ಪರಿಖೆಯ ತೆರೆವೊಯ್ಲಿಂದಂ ತೆರಳ್ದು ತಡಿವಿಡಿದು ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದಂತೆ ನೃಪಮಂದಿರಮಂ ಬಳಸಿರ್ದ ಪೊಮಮ್ಮಗಿಲ್ಪೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೪) ; ಇರ್ಪುದಪ್ರತಿಮಕೋಟಾಚಕ್ರಮಂ ಸುತ್ತಿ . . . ಪರಿಖಾಂತರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೨) ; ಆ ಪರಿಖೆ ಕಲ್ಯಾಣದಲಿ ಕಂಗಿದಿರಾಯಿತಲ್ಲಮಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೪-೯). **೨.** ಕೊಳ ; ಕಲ್ಯಾಣಿ : "ಪರಿಖಾ, ದೀರ್ಘಿಕಾ - ಈ ೨ ದೀರ್ಘಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೪) ; ರಮಣೀಯಮಾದ ವನವಳಯದಿಂದಮೊಳಗೆ . . . ಈ ನರನಾಥನೆನ್ನವೊಲೆಸುತ್ತಂಭೋಧಿ ತಾಂ ಬಂದು ನಂದನೆಪುತ್ತಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದವೋಲ್ಪರಿಖೆ ಚೆಲ್ವಂ ಬೀಱು ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮೩). [ಸಂ. ಪರಿಖಾ]

ಪರಿಖೇದ (ನಾ). ಬಹಳ ವ್ಯಥೆ ; ಅಧಿಕವಾದ ಕಳವಳ, —ದುಃಖ : ಇಂತೀ ಪರಿಖೇದಮೇತೆಱದಿನಾಯ್ತು ತ್ರಾನಪೀನಸ್ತನೀ (ಅನಂಪು. ೧೨-೫೫) ; ಹೇಳು ಮುರಹರ ಬುದ್ಧಿ ಕದಡಿ ಛಡಾಳಿಸಿತು ಪರಿಖೇದವೊಸಗೆಯ ಕೇಳಲಱಿಯೆನು ರಾಜವಾರ್ತೆಯನೆಂದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಖ್ಯಾತಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಯಶಸ್ಸು, —ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಗ[1] (ನಾ). = ಪರಿಘ **೨** : ಪರಿಗ ಮುಸಲ ಮುಸುಂಡಿಯ ಶಲ್ಯ ಮುದ್ಗರ ಕರದ್ಯೆದು ಬಾಣದ ಹರಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಹುಂಕರವೆದ್ದು ಕಡಿದಾಡಿ ರಗುತದ ಸರದಿಯುವುಭಯುಪಾಯುದಳವು (ದೇವಾಂಪು. ೪-೫೨). [<ಸಂ. ಪರಿಘ./ತಮಿ. ಪರಿಕ, ಪರಿಕ್ಕೈ]

ಪರಿಗ[2] (ನಾ). (?) : ಈ ಬೆಸನಪ್ಪೊಡೆ ದೂತರ್ಗೆ ಭಟ್ಟರ್ಗೆ ಪರಿಗರ್ಗಲ್ಲದೆ ನೀಂ ಮಾಡಲ್ತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೪೨-೫). [?]

ಪರಿಗಣನ (ನಾ). ೧. ಖಚಿತವಾದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ; ನಿಖರವಾದ ಎಣಿಕೆ. **೨.** ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿಚಾರ, —ಆಲೋಚನೆ : ಕವಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಲೋಕಭಾವಗಳು ತಮ್ಮ ಪರಿಗಣನಮೌಲ್ಯದಿಂದ ರಸಲೋಕದ ಮೌಲ್ಯಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೨೧). [ಸಂ]

ಪರಿಗಣನೆ (ನಾ). ೧. (ಉದ್ದೇಶ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಗಮನಕೊಡುವಿಕೆ, —ಪರಿಶೀಲನೆ : ಬರವಣಿಗೆಯ ವೇಗದ ಪರಿಗಣನೆ (ಶಕ್ಷದ. ೩೪೯). **೨.** ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ; ಎಣಿಕೆ : ನಿಮ್ಮನುಜ್ಞೆಯಲಿ ಚರಿಸುವೆನು ವನವಾಸದಲಿ ಗೋಚರಿಸುವೆನು ನೀವ್ ನುಡಿದ ವರುಷದ ಪರಿಗಣನೆ ಪರಿಯಂತವೆಂದನು ಕೈಕೆಗಾ ರಾಮ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೫೦). [ಸಂ. ಪರಿಗಣನಾ]

ಪರಿಗಣಿತ (ಗು). ೧. ಗಣಿಸಿದ; ಎಣಿಸಿದ ; ಪರಿಭಾವಿಸಿದ ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ : ಪರಿಗಣಿತ ಪರಮಾನ್ನ ಸಂಘಟಿಸಿದುದು ಭಾಗೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೫೮). **೨.** ನಿಖರವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿದ, —ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ : (೩). (ನಾ). **೩.** ಎಣಿಕೆಗೊಂಡುದು ; ಪರಿಭಾವಿತವಾದುದು : ಮಾನವನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನೈತಿಕತತ್ತ್ವಗಳೂ ಜಗತ್ತಿನ ಭೌತತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಅನುರೋಧಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದುವು (ಮುಕ್ತಾರ. ೩೦ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಹಾಸ್ಯವು ನವರಸವೆಂದು ನಮ್ಮ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರಿಂದ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಮಿಕ್ಕ ರಸಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೩೪೯). **೪.** ಲೆಕ್ಕ ; ಎಣಿಕೆ : ದಾಯ ಬಂದುದು ನಮಗೆ ಹೋ ಲೇಸಾಯಿತೇಳು ವಿಶೋಕ ಸಾಕುಳಿದಾಯುಧದ ಪರಿಗಣಿತವನು ಹೇಳೆಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೮-೧೯). **೫.** ಪರಿಭಾವಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಅವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬಳಂತೆ ಪರಿಗಣಿತಳಾದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೧೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಗಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಣಿಸು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು; ಭಾವಿಸು; ಯೋಚಿಸು : ಪರಿಗಣಿಸಲಗ್ನೀಂದ್ರನಂದನರ್ . . . ನೆಗಳ್ವ ಭದ್ರಾಶ್ವಕೇತುಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳ್ಗೆ ಧರೆಯನೊಂಭತ್ತು ಭಾಗಂ ಮಾಡಿ ಕೊಡಲು (ಚಿಬಪು. ೧೫-೧೫) ; ನನಗೆ ಏನು ಆಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಅವಳ ಕಿಟಕಿಯ ಬಳಿ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದಿದ್ದೇನೆ (ಮಲೆನಾ. ೧೬೬) ; ನಮ್ಮವನಿವನೆಂದು ಅನ್ಯನು ಅವನೆಂದು ಅಲ್ಪರು ಪರಿಗಣಿಸುವರು (ಇಂಚಾಪ. ೯೧-೪೨); ಈ ದಿನ ಒಂದು ಮಹಾಸುದಿನವೆಂದೇ ನಾವು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೫೦). [ಪರಿಗಣನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಗತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುವರಿದ ; ಬಳಸಿದ ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ : ಪರಿಗತ ನಿರ್ಝರಿಣಿಯೊಳಾ ಗಿರಿಯೊಳ್ . . . ಇರ್ಪುದಾ ಕಪಿಯುಗಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೨೫). **೨.** ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ : ನರಪತಿತನಯನನಾಯತ ತರಳಾಪಾಂಗದೊಳೆ ನೋಡಿ ಕೆಳದಿಯರೊಡನಾಂ ಪರಿಗತ ಹಾಸ್ಯದೊಳಿರ್ದೆಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೦) ; ಅದಱಿನವಿರಳವಾತೂಳಿಕಾಭ್ರಮಣಪರಿಗತತೂಳಿಕಾತಳಮಪ್ಪ ಮನಕ್ಕೆಂತಾನುಂ . . . ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೮ ವ); ಮತ್ತಮಾ ವನಂ . . . ಪರಿಗತ ಶಬರೋಪಯುಕ್ತಮಾಗಿಯು

ಮವಿಗ್ರಹಸಮಗ್ರಸ್ಥಳಮುಂ (ರಾಜಶೇ.೫-೭೪ ಪ). **೩.** ತಿಳಿದ; ಅರಿತುಕೊಂಡ. **೪.** ಹೊಂದಿದ; ಪಡೆದ: ಧರಣೀವಲ್ಲಭ ತನ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣಕ್ಷಣದೊಳಲರ್ದು ಕಡವಿನ ಮರಗಳ್ ಪರಿಗತರೋಮಾಂಚತೆಯಿಂ ದೊರೆಮಾಡಿದುದೆನ್ನ ತನುವುಮಂ ನೆಱೆ ತನ್ನೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೯೯); ನಿಟಿಲನೇತ್ರನ ನಯನಶಿಖಿಯುಬ್ಬಟೆಗೆ ಸಮಜೋಡಿಸಿತು ಕರ್ಣನ ಚಟುಳವಿಕ್ರಮಪವನಪರಿಗತ ಬಾಣಶಿಖಿನಿಕರ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೧೩-೩೯); ಮರದೊಳೆಸೆವೊಂದು ನೆವದಿಂ ಮರನಡರ್ದಂ ಶಿಖಿ ದಿವಾಕರಂ ನೀರ್ವೊಕ್ಕಂ ಪರಿಗತಬಿಂಬವ್ಯಾಜದಿನರರೆ ಹಿಮಾಗಮಮಹೀಶನೇಂ ಕಡುಗಲಿಯೋ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೧). **೫.** ಹೋದ; ನಡೆದ. (ನಾ). **೬.** ಆವರಿಸಿರುವುದು; ತುಂಬಿರುವುದು: ಪನಿವುಲ್ ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿಯ ತೆಱನಂ ಮನದೊಳ್ ಜನಯಿಸೆ ಶಶಿ ಮಸುಳೆ ವಿನೂತನ ರವಿರಥಪಾಂಸುಪರಿಗತಂಬೋಲ್ ನಭದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೨). **೭.** ಸೇರಿರುವುದು; ಕೂಡಿರುವುದು: ಅನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರಣಯಸಂಜಾತಸಂಪತ್ಪರಂಪರಾಪರಿಗತಮಾಗಿ ನಿಳಿಂಪದಂಪತಿಯನೆ ಪೋಲ್ವ ತದ್ದಂಪತಿಗಳ್ಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೬ಪ); ಸ್ಮರಣವಿಚಾರಾಮಂತ್ರಣಪರಿಗತವೆನಿಸಿರ್ಪುವೆಲೆಲೆ ಏ ಎಂಬಿವು (ಶಮದ. ೩೧೧). **೮.** ಹೋದುದು; ನಡೆದುದು: ತುರಗವಿವು ನಾಳಿನಲಿಕುಂಡಿನಿವುರಿಗೆ ಪರಿಗತವಾಗವು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಗಲಿತ, ಪರಿಗಳಿತ (ಗು). ೧. ಮುಳುಗಿದ. ೨. ತಟ್ಟನೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ,—ಉರುಳಿದ. **೩.** ಕರಗಿದ. **೪.** ಹರಿದ; ಪ್ರವಹಿಸಿದ: ಶಶಿಮಣಿಪ್ರಾಸಾದಪರಿಗಲಿತ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಮಳಿತ] ಸದಮಳಜಳಪ್ರವಾಹನಿಷ್ಪ್ರಯಾಸ ಪರಿವರ್ಧಿತಾನಲ್ಪಕಲ್ಪತರುಪಂಕ್ತಿಸಂತತದರದಳಿತ ಪರಿಮಳಭರಿತ ಕುಸುಮವಿಸರವಿಸರದ ಮಂದಮರಂದರಸ ಕದಂಬಕರ್ದಮಿತ ವಿಧುರವಿವೀಥಿಸನಾಥಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೬ ಪ). (ನಾ). **೫.** ಹರಿಯುವುದು; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. **೬.** ದ್ರವ. **ಪರಿಗಳಿತ:** **೭.** ಸೋರಿದ: ಕಂಗೊಳಿಸಿದರುರುಶರಹತಿಪರಿಗಳಿತಕ್ಷತಜಾತಕಲಿತಕಾಯರಜೇಯರ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೫೧). **೮.** ಹೊರಗೆ ಬಂದ; ಹೊಮ್ಮಿದ; ಸೂಸಿದ: ಪರಿಗಳಿತ ಪೂತಿಗಂಧರ್ . . . ಭಲ್ಲನಿಕರ ನಿಷ್ಠುರನಿನದರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೦೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಗಳಿತ 'ಪರಿಗಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಗಾಲುವೆ, ಪರಿಕಾಲುವೆ, ಪರಿಕಾಲ್ವೆ, ಹರಿಗಾಲುವೆ (ನಾ). = ಪರಿಕಾಲ್: ಭಾಗೀರಥಿದೇವಿಯರು ಸಾಸಿರಮೊಗವಾಗಿ ಸಾಗರವೆರೆದಂತೆ ರಾಗಿಪ ಪರಿಗಾಲುವೆ ಸಾಸಿರಮೊಗವಾಗಿ ಸದ್ವನವ ಸಾರಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೩೯). **ಪರಿಕಾಲುವೆ:** ಕಾವೇರಿಯ ವಕ್ಷದ ಚಾರುಹಾರವೆಂಬಂತೆ ಅನೇಕ ಪರಿಕಾಲುವೆಗಳು ಊರನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುವು (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೫೪). **ಪರಿಕಾಲ್ವೆ:** ಪೆಣನ ಮೆದೆ ಮಾಂಸದೊಟ್ಟಿಲ್ ಬಸೆಯ ಪರಿಕಾಲ್ವೆ . . . ತದ್ರಣರಂಗದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳುಂ ತೀವೆ (ಚೆಬಪು. ೪೮-೫೬). **ಹರಿಗಾಲುವೆ:** ಬಂದರು . . . ಹೊಳೆಯ ಹರಿಗಾಲುವೆಯ ಹರಹಿನ ಬೆಳೆದ ನಂದನದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನ ಕಳಮೆ ಕದಳಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಧವಳೇಕ್ಷುಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೨೫).

[ಪರಿ$_2$ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ಪರಿಗಿಡು 'ಪರಿಗೆಡು' ನೋ.

ಪರಿಗೀತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ: ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಗೀತಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಾಪರದೊಳ್ಪಗೆವಾಗಳೆಂದುಮೊಂದಱೊಳೊಂದುಂ ದೊರೆಕೊರಡೊಂದದೊಡದು ದುಷ್ಕರಮೆ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಮೆಂಬುದಾದಂ ದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಗೂಢ (ಗು). ಅತ್ಯಂತ ಗುಪ್ತವಾದ; ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವಾದ: ರೂಢಿಗಚ್ಚರಿಯಾಯ್ತು ಲಾ ಪರಿಗೂಢ ಮೃಗಗಣವಿಲ್ಲವಿದೆ ನಿರ್ಮೂಢರನು ಹಿಡಿತರಿಸುಯೆಂದನು ದೂತನೊಡೆಯಂಗೆ (ಕುಮಾ್ಯಅ. ೧೨-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಗೃಹೀತ (ಗು). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಂಡ; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ: ಇವರ್ಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರನಾತಂ ಬಾಲಕಾಲಪರಿಗೃಹೀತತಾಪಸಾಚರಣಂ ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗಮುಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ಪ); ಬಾಲ್ಯಕಾಲದೊಳ್ ತೊಡಂಗಿ ಪರಿಗೃಹೀತ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತಪರಿಣತನಾದೆಂ(ಗದಾಯು. ೫-೪೪ ಪ). **೨.** ಹೊಂದಿದ; ಪಡೆದ: ರತ್ನಮಂಡನಾಯೋಗಪರಿಗೃಹೀತ ಸುರೇಂದ್ರ ಕರೀಂದ್ರಪೃಷ್ಠಗತನಪ್ಪಮರೇಂದ್ರನನೆ ಪೋಲ್ತುಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೪ ಪ). **೩.** ಒಪ್ಪಿದ; ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ; ಸಮ್ಮತಿಸಿದ. **೪.** ಮದುವೆಯಾದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಗೆ, ಹರಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು; ಅಡ್ಡಣ: "ಅಡ್ಡಣಮೆಂದೆನಲ್ ಪರಿಗೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೮); ವೀರದೊಳ್ ಕೂಡಿ ಪರಿಗೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟೀಱುಂ ಬೆರಸಿರ್ಪಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ ಪುಟ್ಟಸಿಂಹಾಸನಮುಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯುಂ ಬೆರಸಿರ್ಪಂತೆ . . . ಕೊಲ್ಲದ ವ್ರತದೊಳಂ ಪುಸಿಯದ ವ್ರತದೊಳಂ ಬೆರಸಿರ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೨); ಪರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೀಲಿಸಿದ ಗೆಜ್ಜೆಯ . . . ಪರಿ ನಾಡೆಯುಮೊಪ್ಪಿದುದಿರ್ವಲಂಗಳೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೩); ಮಡಿದ ಪೆಣಗಳ ಬಳಿಯೊಳೊತ್ತುವರ್ ಸುತ್ತುವರ್ ಪರಿಗೆಯಿಂ ದಿವಿಜಭಟರು (ಚೆಬಪು. ೪೨-೩೯); ಖರ ಖಡ್ಗಪ್ರಾಂಶು ವಿದ್ಯುದ್ಯುತಿ ಪರಿಗೆಗಳಂಭೋಧರಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಸುತಿ, ಮೌರಿ, ಡೋಲು, ತಂಬಟೆ, ಈರಣ, ಢಕ್ಕೆ, ಪರಿಗೆ, ಕೊಂಬು . . . ಮುಂತಪ್ಪ ಬದ್ದವಣಂಗಳ ಬಿರುಸರಂ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ . . . ಮಾರ್ದನಿಗುಟ್ಟಿದುದು (ಅದ್ಭುತ. ೩೨-೧೦). **೩.** ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಪರಿಗೆಯ ಬನ್ದಗಿಯರ್ ಈ ಊರ್ಗೆ ಬನ್ದು ಅರಿದರೊಳ್ ಛಲವಿನೆ ನಾಲ್ಕೆಟ್ಟನ ಬಳನ ಕಿಡಿಸಿ ಆಱೆಟ್ಟು ಮಾಡಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೦-೧೦; ಸು. 800). **ಹರಿಗೆ$_2$:** ೧. "ಖೇಟಕಂ, ಫಳಕಂ, ಚರ್ಮ, ಆವರಣಂ—ಈ ೪ ಹರಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೬); ಕಾಳಗದಿಱುಪಡೆ ತನ್ನಾಟ್ದಂಗೆ ಹರಿಗೆಯಂನಿಕ್ಕಿ ಬಂದು ಕುದುರೆಯಂ ರಾಹುತನಂ ಕೊಂದು ಸ್ವರ್ಗಸ್ತನಾದ (ಸೌಇ. IX-i, ೨೫೬-೯; ಸು. 1149); ಸರಸಿಜದೆಲೆಗೊಡೆಯಂ ಪಿಡಿದರಸನ ನೀರ್ವೊಯಿಸೆನಿಂದು ಕುನಿದಾಂತೊರ್ವಳ್ ಮರಕತದ ಹರಿಗೆಯೋಜೆಯನರಲಂಬನ ಮುಂದೆ ಮೆಱೆವ ರತಿಯವೊಲೆಸೆದಳ್ (ಅನಂಪು. ೭-೪೩); ಹರಿಗೆ ಖಡ್ಗ ಕಠಾರಿ ಕುಂತದ . . . ವರೂಥಾರೋಹಕರ ಮೋಹರದ ಮೇಳದಲಬ್ಬರಿಸುತೊಳಹೊಕ್ಕನತಿಕಾಯ (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೪೬). **೨.** ತಿಗಡಲೊದಱುವ ಹರಿಗೆಗಳ ಗೌಜಗಿವ ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದೈತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೨-೪). **೩.** ನೊಕ್ಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಹರಿಗೆಯಲೆತ್ತಿಸಿದನೆರಡು ಜಿನಮಂದಿರಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦-೪೭; 1085 ?); ಹರಿಗೆಯ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳು ಸುಖದಿನಾಳುತ್ತಿರ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೪-೯೩; 1112 ?); ಹರಿಗೆಯ ಗ್ರಾಮದೊಳು ××× ಣಿ ಪಾದಪಂಕಜಸದಾಸಂಸೇವೆಯಂ(ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೮೭-೪೭; ಸು. 1245). **೪.** (ಆಲಂ) ಹರಿಗೆಕಾರರ ಸೈನ್ಯ: ಬಲಸಮುದ್ರದ ಬುದ್ಬುದಂಗಳೊ ತಿಳಿಯಲರಿದೆನೆ ಹರಿಗೆ ಮುಸುಕಿತು (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೪-೨೬).

ಹರಿಗೆಯುವ = ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: ಹರಿಗೆಯುವರೊಂಬತ್ತು ಲಕ್ಷವು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೮-೩೧); ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ದಟ್ಟಿಯ ಹರಿಗೆಯವರು ತಱುಬಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೧); ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಬಿಲ್ಲುಗಾರನಿಗೆ

ಏಳು ಏಳು ಮಂದಿ ಹರಿಗೆಯವನನ್ನು ಸವರಿಸಿ ವ್ಯೂಹಂಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಪಾಭೀ. ೨೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಿಚೈ]

ಪರಿಗೆಕಾಱ, ಹರಿಗೆಕಾರ, ಹರಿಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಯೋಧ,—ಶೂರ : ಬಿಲ್ವಡೆ ಪಡಲಿಡೆ ಕಂಡಾರ್ದು ಪರಿಗೆಕಾಱರ ತಂಡಂ ನಡೆದು ಪೞಂಚಿದುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೨೭೧). **ಹರಿಗೆಕಾರ :** ಹರಿಕಾರರ ಖಂಡೆಯಕಾರರ ಹರಿಗೆಕಾರರ . . . ವಾಹಳಿಗಳೂ ಏರ್ಪಾಡಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೨). **ಹರಿಗೆಕಾಱ:** ಕಟ್ಟುಬ್ಬಟೆಯ ಬಿರುದಿನ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಬಂದತ್ತುಱದೆ ಮಱುಗೋಗಿಲೆಗಳೆಂಬಱುಕೆಯ ಪೊಸವೆತ್ತ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ತಂಡಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೪); ಅಸಮಾನದ ಬಿರುದೆಸೆವ ಹರಿಗೆಕಾಱರ್ ಮೆಱೆದರ್ (ದಶಕು. ೭-೫೮); ಹರಿಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ತೀವಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೬); ಹರಿಕಾಱರ ಖಂಡೆಯಕಾಱರ ಬಲುಹರಿಗೆಕಾಱರ ಸಬಳಿಗರ . . . ವಾಹಳಿ ಪುರದ ಪೊಱಗೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮೨); ಕೊಂತಗಾಱರ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಕೈದುಗಾಱರ ಪಡೆವೆರಸು . . . ತೇರಾಳ್ಗಳ್ ದಂಡೆತ್ತಿ ಪೋದರ್ (ರಾಸೂಶ್ವ.೯೩-೨೮). [ಪರಿಗೆ+-ಕಾಱ]

ಪರಿಗೆಡು, ಪರಿಗಿಡು, ಹರಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ರೀತಿ ಕೆಡು ; ಕ್ರಮ ತಪ್ಪು : ಅಱುನೀರ್ವಳ್ಳಂ ನೆಲಬ್ಗುಂದಿದ ತರುನಿಚಯಂ ಧೂಳಿಪರ್ದುಬಿರ್ದ ನಿಚ್ಚಂ ಪರಿಗೆಟ್ಟಪಾರ್ಗೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟೆಯ ತನು (ದಶಕು. ೩-೧೨). **ಪರಿಗಿಡು :** ೨. (ಪ್ರವಾಹವು) ಹರಿಯುವುದು ನಿಂತುಹೋಗು ; (ಪ್ರವಾಹದ) ಹರಿವು ಕೆಡು : ತೊಱೆಗಳ್ ಪರಿಗೆಟ್ಟುವು ಬೆಳ್ವಯಲೊಳ್ ಸರಳಿಸಿದುವು ಮರುಮರೀಚಿಕಾವಾಹಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೮೬); ಪರಿಗಿಡೆ ಕಣ್ಣ ನೀರಱುತುದೆಕ್ಕಸರಂಗಳ ತೋರಮುತ್ತುಗಳ್ ಪರಿದವೊಲಾದುವು . . . ಆಕೆಯ ಮೆಯ್ಪುಸುಪೇನಳುಂಬಮೋ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೩). ೩. "ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು" (ಅನಂನಾ). **ಹರಿಗೆಡು :** ೪. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಾಗು ; ಓಟವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮರೆ ಹರಿದಾಡೆ ಹಂದಿ ಹರಿಗೆಟ್ಟರೆ . . . ಬೇಂಟೆವಱೆಯುಬ್ಬರಮುಬ್ಬರಮಾಯ್ತರಣ್ಯದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೧೬). ೫. ಮುಗಿ ; ನಿರ್ಣಯವಾಗು ; ಬಗೆಹರಿ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮಾತಿಗೆ ಕೂತರೆ ಬೆಳಗಾದರೂ ಹರಿಗೆಡುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಪರಿ$_3$ + ಕೆಡು$_1$]

ಪರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ಓಡು ; ಪಲಾಯನ ಮಾಡು : ಎತ್ತಮೆತ್ತಿದ ಕುಡಿವಾಲಮುಂದೆಸೆಯೆ ಕರ್ಬಸುಗಳ್ ಪರಿಗೊಂಡುವಾಱಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೪). ೨. ಪ್ರವಹಿಸು ; ಹರಿ : ಕೊಂಕಿ ಪರಿಗೊಳ್ವ ನದೀನದಜಾಳದಿಂ ಮಹೀತಲಮಹಿಲೋಕದಂತೆಸೆದುದಾ ಜಗತೀಪತಿಗೂರ್ಧ್ವಯಾನದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೩); ಪರಿಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂ]ಡತ್ತು . . . ಅಂಬಿಗನಾರ್ಪೆಯುಂ ಭರದಿಂದಿಕ್ಕಿದ ಮಾಱಿಯಾಯ್ತು ನದಿಯೆಂದೆಂಬನ್ನೆಗಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೧೭). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ನನೆವಿಲ್ಲನ ಬೀರಮನೊಲ್ದು ಪೇೞ್ವನಾಂ ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೭). ೪. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದು,—ಪಡೆ : ನೆಲವೊಲೊರ್ಮೆಯುಂ ಬಿಡದೆ ನೀನೆನತಾದೊಡೆಯುಂ ಮನೋಭವಾನಳನ ಪೊದಬ್ದವಸ್ಥೆಯನಿದಂ ಪರಿಗೊಂಡಳೆನಿಪ್ಪ ಭಂಗಿಯುಂ ತಳೆದಿರುತಿರ್ಪುದರ್ಕಲಸೆ[ಸಿ]ಯುಂ ಕಳಭಾಷಿಣಿ ಬಿಟ್ಟು ಪೋದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೮೫). ೫.ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಬೇಟೆಗೆ ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆಡಲಾಡಿಸಲ್ ಪಾಱಿಯುಂ ನಿಱಿಸಲುಂ ಪರಿಗೊಳಲ್ ಕೊವಲಿಕ್ಕಲೊಳಗಂ ಬರಲ್ . . . ಹರಿಗ ಕೇಳಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೧). [ಪರಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪರಿಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಗ್ರಹಿಸುವುದು. **೨.** ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸ್ವೀಕಾರ. **೩.** ಪಡೆಯುವುದು ; ಹೊಂದುವುದು. **೪.** ಮದುವೆ ; ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ. **೫.** ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ. **೬.** ಗಂಡ; ಪತಿ. **೭.** ಮನೆತನ; ಕುಟುಂಬ; ಸಂಸಾರ: ನಿಮ್ಮೊಂದು ವಚನಮಾತ್ರದಿಂ ನಮ್ಮ ಪರಿಗ್ರಹಮೆಲ್ಲಂ ಪಲವು ಕಾಲಂ ಪಸಿಯದುಂಡು ಬಾಳ್ವಂತರ್ಥಂ ಸಾರ್ದಪ್ಪುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೨-೧೯). **೮.** ಆಸ್ತಿ ; ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ. **೯.** ಸಂಬಂಧ ; ಬಾಂಧವ್ಯ : "ಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲುತಂತ್ರದಲಿ ಪರಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಪಂಗರಾ. ೧೫೪-೬೬). **೧೦.** ಪರಿಜನ ; ಪರಿವಾರ : "ಪರಿವಾರಃ, ಪರಿಕರಃ, ಪರಿಸ್ಪಂದಃ, ಪರಿಗ್ರಹಃ—ಈ ೪ ಪರಿಗ್ರಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೧); ತನ್ನ ಸಂಗಡದವರುಂ ಪರಿಗ್ರಹಮುಮೆಯ್ತರಲಾಱದೆ ಪಿಂದೆ ನಿಲ್ವಿನಂ ಕಡುಪಿನೊಳಂದು ಬಿಟ್ಟನತಿಶೀಘ್ರದೆ ವಾಜಿಯನಾ ನೃಪೋತ್ತಮಂ (ಕಾದಂಪೂ.೬೨೦); ಕರಣದ ಲೋಕಣನುಂ [ಪೂಜದ ವಿಪೋ] ಕಣ್ಣನುಂ ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಿಯುಂ ಸಮಸ್ತಪರಿಗ್ರ[ಹ]ಮುಂ ಮಲೆಗುಳ ಪ್ರಭುಗಳುಂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮ್ಮವಾಗಿ (ಕಇಅ. ೧೩-೪-೯೭ ; 1093); ಪುತ್ರಕಳತ್ರಪರಿಗ್ರಹಗಾತ್ರಧನೈಶ್ವರ್ಯಮೆಂಬಿವಾರ್ಗಮನಿತ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೭). **೧೧.** ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವುದು; ದಯೆ; ಅನುಗ್ರಹ. **೧೨.** ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಜನ ; ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವರು ; ಆಶ್ರಿತ ಜನ : "ಪರಿಗ್ರಹಂ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗಮುಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೨೦-೧೭). **೧೩.** ಗೌರವ ; ಮನ್ನಣೆ. **೧೪.** ರಾಜ್ಯಭಾರ ; ಆಡಳಿತ. **೧೫.** ಮಿಾಸಲುಪಡೆ ; ಹಿಂಚೂಣಿ ಸೈನ್ಯ : ರಸರು ಮುಗುೞವನಲಿ ರೊದ್ದದ ಪರಿಗ್ರಹಂ ರಾಸಿನಾನೊರ್ವನುಂ ಲಚ್ಚಣವೆಸ್ಸು ಮುಗುಱ್ದು ಹಲಂಬರನಿಱಿದು ಕಾಲಾಳೊಳ್ಗಾಲವಿಣ್ದರೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಗಣ್ಡ ಮಣ್ಡಳಿಕ ಮಾಚ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೧೦೯-೧ ; 1163). **೧೬.** ಜಯಿಸುವುದು ; ಗೆಲ್ಲುವುದು. **೧೭.** ಅಂತಃಪುರ ; ರಾಣಿವಾಸ. **೧೮.** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. **೧೯.** (ಆಸೆ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ವಿಸರ್ಜನೆ ; ತ್ಯಾಗ : ಪರಿಗ್ರಹವೆಂದರೆ ದುಃಖಪ್ರತಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆಯಿಹಣ (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೧-೧೩). **೨೦.** ಶಾಪ : "ಬಯ್ಗುಳ್—ಶಾಪ, ಪರಿಗ್ರಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **೨೧.** ಮೂಲ ; ಬುಡ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. **೨೨.** ಬೀಸಣಿಗೆ. **೨೩.** ಸೂರ್ಯ (ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ) ಗ್ರಹಣ : "ತ್ಯಜಮುಂ ಕೀಳ್ವಡೆ ಸಂಶಯುಂ ನುಚಿಸಮಾಖ್ಯಂ ಸೇನೆಯುಂ ದಾನಮುಂ ವ್ಯಜನಂಗಳ್ಗೆ ಪರಿಗ್ರಹಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೧೬೭). **೨೪.** ವಿಷ್ಣು. **೨೫.** [ಜೈನ] ಮಮತೆ ; ವಾಂಛಲ್ಯ ; ॥P ಮಮತೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಪರಿಗ್ರಹವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇದು ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ, ಮನೆ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದುವು ಬಾಹ್ಯಪರಿಗ್ರಹಗಳು. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ, ಕ್ರೋಧಾದಿ ಕಷಾಯ, ಹಾಸ್ಯಾದಿ ನೋಕಷಾಯ ಮುಂತಾದುವು ಅಭ್ಯಂತರ ಪರಿಗ್ರಹಗಳು : ಎನಿತು ಪರಿಗ್ರಹದ ತೊಡರ್ಪನಿತೆ ಮನೋದುಃಖಮದಱ ಕುಂದೆನಿತು ಮನಕ್ಕನಿತೆ ಸುಖಮೆಂಬುದಂ ನೆಟ್ಟನೆ ತಿಳಿದಂ ಜನ್ಮಜಲಧಿಯೊಳ್ ಮುಱುಗುವನೇ (ಅಪಿಪು. ೩-೬೨); ಕೊಲೆಯೆಂದಸತ್ಯಮೆಂದು . . . ಪಳಂಚಲೆವ ಪರಿಗ್ರಹಮೆಂದಿವಱಿಂದಾದಪೇಕ್ಷೆಯನುಪೇಕ್ಷಿಸು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೮); ತನ್ನ ಸಹಸ್ರಕುಂತಲಮಂ ಪಂಚಮುಷ್ಟಿಯಿಂ ಪಱಿದುಕೊಂಡು ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳಂ ಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೫೬ ವ) ; ಸ್ತ್ರೀ, ಪುತ್ರ, ಧನ, ದ್ರವ್ಯ

ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ತನ್ನವೆಂದು ಮಮತ್ವವನ್ನು ಇಡುವುದರ ಪರಿಣಾಮವೇ ಪರಿಗ್ರಹವಾಗಿದೆ (ಜೈನಧ. ೪೬೬). **೨೬.** [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನಮುಂ . . . ನಿಗ್ರಹಮುಂ ಪರಿಗ್ರಹೋತ್ಕೃಷ್ಟಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧); ಧೂನನ, ಶ್ಲೇಷ, ವಿಶ್ಲೇಷ, ಕ್ಷೇಪ, ರಕ್ಷಣ, ಮೋಕ್ಷಣ, ಪರಿಗ್ರಹ. . . ತರ್ಜನ – ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಶಾಸ್ತ್ರದಲಿ ವಿದಿತವಾಕ್ಯಪರಿಗ್ರಹಣವಿಂತಿದಱ ಮೇಲಿಲ್ಲೆಂಬ ಮುನಿತರ್ಕದ ಥಡಾವಣೆ ಥಾಡಿಸಿದುದಾ ಯಜ್ಞಮಂಟಪವ (ತೊರೆರಾ. ೧-೭-೪೫). **೨.** ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. **೩.** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ : ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯ ಅಂತಿಮರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕಪರಿಗ್ರಹಣದಲ್ಲೇ ಅರಸಬೇಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಗ್ರಹಪರಿಮಾಣವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಮಕಾರವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ನೋಂಪಿ ; ವಾಂಛಲ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವ್ರತ : ಸ್ತ್ರೀ, ಪುತ್ರ, ಧನ, ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ತನ್ನವೆಂದು ಮಮತ್ವವನ್ನು ಇಡುವುದರ ಪರಿಣಾಮವೇ ಪರಿಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಮತ್ವಕ್ಕೊಂದು ಮಿತಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಪರಿಗ್ರಹಪರಿಮಾಣವ್ರತವಾಗಿದೆ (ಜೈನಧ. ೪೬೬).

[ಪರಿಗ್ರಹ + ಪರಿಮಾಣ + ವ್ರತ]

ಪರಿಗ್ರಹವಿರತ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಸ್ತ್ರೀ, ಪುತ್ರ, ಧನ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮಕಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ : ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಪರಿಗ್ರಹಗಳು ಬಂಧಕಾರಣವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅವುಗಳ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು ಪರಿಗ್ರಹವಿರತಪ್ರತಿಮೆಯು (ಜೈನಧ. ೧೧೭). **೨.** ಸ್ತ್ರೀ, ಪುತ್ರ, ಧನ, ಧಾನ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮಕಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು ; ತನ್ನದು ಎಂಬ ಮೋಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ತನ್ನ ಸಾಂಸಾರಿಕವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಗನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ವಿರತನಾದವನು : ಇಂತು ದರ್ಶನಿಕಂ ವ್ರತಿಕಂ . . . ಆರಂಭಕಂ ಪರಿಗ್ರಹವಿರತಂ ಅನುಮತಿವಿರತಂ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಿರತನೆಂದಿಂತು ಪನ್ನೊಂದು ವಿಕಲ್ಪಮನುಳ್ಳ ಶ್ರಾವಕರೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೬ ವ); ಮಕ್ಕಳು . . . ಸಮರ್ಥರಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಅವರಿಗೆ . . . ಕೌಟುಂಬಿಕಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಿಸುವುದೂ ಆದ ಮೇಲೆ ಶ್ರಾವಕನು ಪರಿಗ್ರಹವಿರತನೆನಿಸುವನು (ಜೈನಧ. ೩೭೩); ಪರಿಗ್ರಹವಿರತ :—ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೊಪ್ಪಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೧೮೪). [ಪರಿಗ್ರಹ + ವಿರತ]

ಪರಿಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಇವರಿಂದಗ್ಗಳಮಾಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸೆನೆಂದಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲ್ಲಿ . . . ನೋಡಲ್ಕೆ (ಸಮಪ. ೫-೮೬); ಮಧುರತಾಂಬೂಲವ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ . . . ಚೆಲ್ವಿಂದ ಲೆಸದಂ ಗಣವರೇಣ್ಯನಾ ನಂಬ್ಯಣ್ಣನು (ಸೌಂದಪು. ೬-೫೩); ಕಲೆಯುಱದಮಲಭಾವಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಕಾದಲೆಯರ ಕರೆವ ಸನ್ನೆಯಲಿ ಸಲೆ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಶೋಭಿಸುತಿರ್ಪ ಲಲಿತಬೆಳ್ಳೆಲೆಗಳಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೧೩). **೨.** ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಸೆಱೆಯಿಂದ ಸೀತೆಯಂ ಪಾವಕನ ಮುಖದಿಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ . . . ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರಿಗೆ ದೂವಾಳಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೮); ಗರ್ಭಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಈಕೆಯನ್ನು ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲಿ ? (ಶಾಕುಂತ. ೩೭-೨೨).

[ಪರಿಗ್ರಹ + -ಇಸು₃]

ಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). **೨.** ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿಘ (ನಾ). ೧. (ಬಾಗಿಲನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಗುಳಿ ; ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ : "ಅರ್ಗಳಃ, ಪರಿಘಃ – ಈ ೨ ಅಗುಟು" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೫); ಈ ಹೊಸ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಲೋಹಪರಿಘಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಬಿಗಿಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ, ಅವು ಆನೆಗಳ ದಾಳಿಯನ್ನೂ ತಡೆದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೦೦). **೨.** ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗದೆ : "ಪರಿಘಾತನಂ ಪರಿಘಮೆನೆ ಪಿಲ್ಲಣಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) ; ಎರಡುಂಕೆಲನುಮನೆರಡುಂ ಕರಪರಿಘದಿನಡಸಿ ಗುರ್ದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೦); ಮಾಲಿಯ ಬಾಹಾಪರಿಘನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಹತಿಯಿಂ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದನಾ ನಿರ್ಘಾತಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೦-೧೩೧) ; ಪರಿಘದಲಿ ಕಾದಿದರು ಹೊಕ್ಕರು ಹಲಗೆ ಖಡ್ಗದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೪-೫೨) ; ಪರಿಘ ಎಂದರೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಗದೆ (ನಾಳೀಜಂ. ೪೮). **೩.** ಗಾಜಿನ ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ,—ಹೂಜಿ. **೪.** ಮನೆ ; ಗೃಹ. **೫.** ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ವಧೆ. **೬.** ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು. **೭.** ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. **೮.** ಅರಮನೆ, ಕೋಟೆ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣದ ಬಾಗಿಲು,—ದ್ವಾರ. **೯.** ಪ್ರಾಕಾರ. **೧೦.** ಗೋಪುರ. **೧೧.** ಕೊತ್ತಳದ ಸುತ್ತಳತೆ. **೧೨.** ಅಳವಿನ ಪ್ರಭಾವದ ಕಕ್ಷೆ : ತಾನಾಗಿಯೇ ಯಾರ ಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುವವನಲ್ಲ ; ಆದರೆ ತಾವೇ ತನ್ನ ಪರಿಘದಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ, ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರಿದೋರಿದರೆ ಅವರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೪) ; ನೂರು ತೇಜದ ಗೋಲ ತಿರುಗುತಿವೆ ಪರಿಘದಲಿ ಊರುಗೋಲಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ನಕ್ಷತ್ರವೀಧಿ (ನೆಲಘು. ೨೧-೨೩). **೧೩.** ಉದಯದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಸ್ತದಲ್ಲಾಗಲೀ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಾಣುವ ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು : ಪರಿಘಂ ನಿರ್ಘಾತಮುಳ್ಳ (ಟ್ಯಂ) ಸುರಧನು ಬಡಪಂ ಪಶ್ಚವಾತಂ ತಮೌಘಂ . . . ಎಂಬ ಚಿಹ್ನಂ ನೆರೆಯಲ್ ಮಾಸಂಗಳೊಳ್ ಪುಣ್ಣಮೆಯೊಳಱದು ಪೇಟರ್ಘಮಂ (ಅಟ್ಟಪ. ೬-೩೦). **೧೪.** [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದು : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ . . . ಪರಿಘ ಶಿವ . . . ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦) ; ಧ್ರುವ ಪರಿಘವೇಕಾದಶದ ಯೋಗಗಳು ಶುಭ (ಗಗತಾ. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಘಾತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು. **೨.** ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ವಧೆ. **೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಪರಿಘ. **೪.** ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು ; ತೊಲಗಿಸುವುದು ; ನಿವಾರಣೆ. **೫.** ಒಕ್ಕಿದ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ,—ಗುಡ್ಡೆ : "ಪರಿಘಾತಂ ಬಹುಲೀಭೂತರಾಶಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಘಾತನ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು. **೨.** ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ವಧೆ. **೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಪರಿಘ : "ಪರಿಘಾತನಂ ಪರಿಘಮೆನೆ ಪಿಲ್ಲಣಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) ; "ಪರಿಘಃ, ಪರಿಘಾತನಃ— ೨ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ಮರದ ಗುದಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೫).

[ಸಂ.]

ಪರಿಘೂರ್ಣಿತ (ಗು). ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ; ಘೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ : ಸಾಹಸಿಕಂ ಮುರಾರಿ ಪುಗುತಂದಂ . . . ಪರಿಘೂರ್ಣಿತಗೀತವಾದ್ಯಸಂದೋಹಮಂ . . . ಶಸ್ತ್ರಗೇಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಘೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮೊರೆ,—ಶಬ್ದಮಾಡು : ನಿಸರ್ಗಮಾದ ಸಂಗೀತರಸಾಬ್ಧಿ ಪರ್ಚೆ ಪರಿಲೋಚನಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂ ವಿಧೂ

ಪಮುಪ್ಪಿತಸುಧಾಬ್ಧಿಯಂತೆ ಪರಿಘೂರ್ಣಿಸುತಿರ್ದುದು ರಾಸಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೧೧). [ಸಂ. ಪರಿಘೂರ್ಣನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿ ; ಶಬ್ದ : ಕುರುಕುಲಚೂಡಾಮಣಿ... ತದ್ಗುರುಗಳ ದೀರ್ಘೋಚ್ಛ್ವಾಸವೆ ಪರಿಘೋಷಮುಮಾಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿವೀಜನಮಾಗೆ] ಮೂರ್ಛೆಯಿಂಪೆಚ್ಚತ್ತಂ (ಗದಾಯು. ೩-೮೪). ೨. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ಅವಾಚ್ಯಶಬ್ದ. ೩. ಗುಡುಗು ; ಮೇಘಧ್ವನಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚಯ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಮಾಹಿತಿ : "ಸಂಸ್ತವಃ, ಪರಿಚಯಃ — ಈ ೨ ಮೊಗವರಿತಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೮) ; ಪರಿಚಯಮಿಲ್ಲ ಕಂಡಱಿಯೆಯೋ ಸಖಿ ತೊಟ್ಟನಲಿಂತು ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೨) ; ಪರಿಚಯಮಾದೊಡಲ್ಲದವರಾಡುವ ಪಾಡುವರಲ್ಲ ಸೇವೆಯೊಳ್ ಚರಿಯಿಪರಲ್ಲ ನರ್ತಕಿಯರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೨) ; ಅವನ ಪರಿಚಯವೇ ರಾಯರಿಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೧೩೪) ; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೋಗಲಿ, ಪರಿಚಯವಾದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವನು ಹೇಗೆ ಸುಸಂಸ್ಕೃತನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು ? (ಭಾರದ. ೫೩೫). ೨. ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ: ಪರಿಚಯದೊಂದು ಪೆರ್ಚುಗೆಯೊಳೀ ಶುಕನಾ ಕುಸುಮಾವಳೀತನೂದರಿಯ ಕುಚಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿತಂದೆಱಗಲ್ಕೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೨೬) ; ಅವಳಿಗೂ ನನಗೂ ಪರಿಚಯ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ನಡೆಯಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೪). ೩. ಅಭ್ಯಾಸ ; ವ್ಯಾಸಂಗ : 'ಪರಿಚಯಿಸು' ಪರಾ.

ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡು = ಗುರುತು ಮಾಡಿಕೊಡು ; ಪರಿಚಯಿಸು : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಹತ್ತುಮ. ೧೩೪). **ಪರಿಚಯವಾಗು** = ಗುರುತಾಗು : ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಶಬಲೆಯ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು (ಮಹಾಣ. ೧೨೯) ; ತನಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಪರಿಚಯವಾದಾಗಲೂ ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಾಗೇ ಆಲೋಚಿಸಿದನು (ಹತ್ತುಮ. ೧೩೪). **ಪರಿಚಯ ಹತ್ತು** = ಗುರುತು ಸಿಗು : ತಾಯಿಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವಳಿಂದ ಮೈ ಸವರಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ಅವನಿಗೆ ಪರಿಚಯ ಹತ್ತಿತು (ಜಾನುವಾ. ೨೬೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೇರು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಕತ್ತುರಿಯೊಳೆಂಟೆ ಪರಿಚೆಯುಂ ಪರಿಚೆಯೊಳ್ ಪರಿಚಯಂಬಡೆದ ಮದವಟ್ಟೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೪೧ ವ). [ಪರಿಚಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಚಯಪತ್ರ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಕಿಟ್ಟಣ್ಣನಿಗೊಂದು ಕೆಲಸ ಕೊಡಿಸಲು ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪರಿಚಯಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ವಿದ್ಯಾಪಿ. ೮೫) ; ಈ ಪರಿಚಯಪತ್ರ ತರುವ ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಕೂಡಲೆ, ಆದಷ್ಟು ಬೇಗ, ಅನುಕೂಲತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡಬೇಕು (ಜಾನುವಾ. ೨೫೮). [ಪರಿಚಯ+ಪತ್ರ]

ಪರಿಚಯಸ್ಥ (ನಾ). ಪರಿಚಿತನಾದವನು ; ಗುರುತಿನವನು : ತುಸ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಚಯಸ್ಥರ ಮನೆಗೆ ಸಣ್ಣ ಮಡದಿ ಏತಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಹೋಗಿದ್ದಳು (ನಂಟರು. ೫೯) ; ಸಂತೆಯ ಮಾಳವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತುತ್ತಾ, ಪರಿಚಯಸ್ಥರೊಡನೆ ಹರಟುತ್ತಾ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಸಂಜೆಗೆ ತಿರುಗಿತ್ತು (ಸರ್ಪಮಂ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸು ; ಗುರುತು ಮಾಡಿಕೊಡು : ಅನಿಲಾತ್ಮಜಂ . . . ಶಾಂತಿಯಿಂ ಪರಿಚಯಿಸಿದನು ದಶರಥಾತ್ಮಜಗೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯಂ (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೦-೧೪೪); ಸೆಲೆ ನೀನ್ ಹಳೆಯ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ತನ್ನ ನೂತನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿಕೊಡಲು ಕುತೂಹಲಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ನುಡಿದನು (ಪುನರು. ೩೭೯). ೨. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು ; ಪರಿಶ್ರಮಿಸು : ಚಂದ್ರಾಯುಧದಿ ವಜ್ರಾಯುಧ ರವಿಹಾಸ ಚಂದ್ರಹಾಸದೊಳು ಸಾಧನೆಯಾ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರಂತಿರ್ವರಿರ್ವರು ಮನುಜೇಂದ್ರರು ಪರಿಚಯಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೬೩-೬೪). ೩. ಕಲಿಸು ; ಹೇಳಿಕೊಡು : ಪರಿಪರಿಯ ನಾಯುಧಾಭ್ಯಾಸವನವನಂದು ಪರಿಚಯಿಸಿದನು ದಯದೊಳು (ಕುಮಾರರಾಂ. ೨೮-೨). [ಪರಿಚಯ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚರ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವುದು ; ಸುತ್ತಾಟ. ೨. ಪರಿಚಾರಕ; ಸೇವಕ : ಆವ ತೆಱದಿಂದವಿನಾಗಳ್ ದೇವರ್ ತಾಮೇಕೆ ತಡೆಯದುಪ್ಪವಡಿಸರೆಂದಾವಱಿಯೆವೆಂದು ಪರಿಚರರಾವಳಿ ಮತಿವರ್ಧನಂಗೆ ತಮತಮಗುಸಿರ್ದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೫೮) ; ಕೌಶಿಕನ ಪರಿಚರನು ಅವನ ಆಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು (ಮಹಾಣ. ೧೩). ೩. ಅಂಗರಕ್ಷಕ. ೪. ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಣ ಕಾವಲಿನವನು : "ಪರಿಧಿಸ್ಥಃ, ಪರಿಚರಃ — ೨ ದಂಡಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾದಿರುವ ಫೌಜು, ಕಾವಲ್ ಜನರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಚರಣ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ : ಸದಾವಿನಯದಿಂ ಶರಣಪರಿಚರಣಕ್ರಿಯೆಗಳೆಸೆಯೆ (ಬಸಪು. ೨೨-೪). ೨. ಸೇವಕ ; ಪರಿಚಾರಕ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚರಿಯ 'ಪರಿಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಪರಿಚರಿಯೆ, ಪರಿಚರಿಯ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ : ತಾಯಿಗೆ ಪರಿಚರಿಯೆಯನು ಮಾಡುತಿರ್ದನು ಕಪಟಭಾವದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೬-೨೬). **ಪರಿಚರಿಯ:** ೧. ಎಮ್ಮ ದೇವಾರ್ಚನೆಗೆ ವನಿತೆವೊಬ್ಬಳನೀವುದಾ ಪರಿಚರಿಯದೆಡೆಗೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೪-೧೮) ; ಅಖಿಳಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಿಂದಾದರಿಸಿ ಪರಿಚರಿಯಂಗಳಿಂ ತಣಿಸುತ್ತ (ಬಸಪು. ೪-೪೭) ; ಪರಮಸತಿ ದಮಯಂತಿಯನು ನೀಂ ಪರಿಚರಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯೊಳನುಪಚರಿಯ] ದಲಿಯೆನಗೊಲಿಯೆ ಮಾಡೆಂದುರುತರದ ವಸ್ತುಗಳನಿತ್ತಬಲೆಯರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ (ನಳಚ. ೩-೧೪). ೨. ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ ; ಉಪಾಸನೆ : ಪಂಚಾಗ್ನಿಯನು ಕ್ರಮದಿಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪರಿಚರಿಯ ಮಾಳ್ಪುದು ಲೇಸ ಬಯಸುವರೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೩೭). [<ಸಂ. ಪರಿಚರ್ಯಾ]

ಪರಿಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು ; ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡು : ನಾನಾ ಕುಶಲಶಾಸ್ತ್ರವನು ವಿದ್ಯಾನೀಕವನು ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೇಕಗಳನುಪ]ಚರಿಸಿ ಪರಿಣತೆಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದೆ ಆ ಕುಮಾರಿತಿಯಿರುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೭). [ಪರಿಚರ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ; ಶುಶ್ರೂಷೆ : "ಪರಿಚರ್ಯಮೆನೆ ಸೇವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೭) ; ಅತಿಪ್ರಯತ್ನಪರಿಚರ್ಯಾರಂಭದಿಂ ಪುತ್ರ ಸೀತೆಯುಮಂ ರಾಮನುಮಂ ಸಮಾಹಿತಮನರ್ಮಾಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೭೬). ೨. ಬಾಂಧವ್ಯ ; ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ : ರೆಕ್ಕೆಯು ಬರುವ ಪರಿಯಂತವು ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೀತು; ಪರಿಚರ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇದ್ದೀತು (ವಚಕಾ. ೪). [ಸಂ. ಪರಿಚರ್ಯಾ]

ಪರಿಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ : "ವರಿವಸ್ಯಾ, ಪರಿಚರ್ಯಾ, ಶುಶ್ರೂಷಾ . . . ಉಪಚಾರಃ — ಈ ೧೧ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೨೯): ಶರೀರರಕ್ಷಣೆಗಂ ಪರಿಚರ್ಯೆಗಂ ಸಮಯೋಚಿತಕುಶಲರಪ್ಪ . . . ಜನಮಂ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೩): ಸರಸಿಜಾನನೆಗಾಯ್ತು ಯತಿಪದಸರಸಿರುಹಪರಿಚರ್ಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಚಯ] (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೨-೨೩); ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮನೆವಾಳ್ತೆಯೆಂದೆಂಬ ತಳ್ಪಿಯವಳಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೪). ೨. ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ. [ಸಂ. ಪರಿಚರ್ಯಾ]

ಪರಿಚರ್ಯೆಗೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆಮಾಡು ; ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡು: ನೀಂ ಪ್ರೀತಿಪರಿಚರ್ಯೆಗೆಯ್ಯುತಿರಲಾಂ ಶಾಂತಿಯಿಂ ಸೇರಿದಪೆನಧ್ಯಾತ್ಮಮಂ (ಶ್ರೀರಾಪಟ್ಟಾ. ೨೭೬-೩೫೫). [ಪರಿಚರ್ಯೆ+ಕೆಯ್ಯು(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರಿಚಲನ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ ; ಚಲನೆ: ಬಲಿದ ಮಬಿವೆಯು ಕರಣವೃತ್ತಿಯು ಕಳವಳದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯದ ಪರಿಚಲನಸಂಚದ ಶಿಥಿಲಮೂಲಾಧಾರ ಮಾರುತನ (ಕುಪ್ಮಾಗ. ೧೦-೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಲನೆ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಚಲನ : ಕಣಗಳ ಚಲನದಿಂದ ಸೀಲೆಂಟರಾನ್ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ರವಗಳ ಪರಿಚಲನೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೧೦೮). 'ರಕ್ತಪರಿಚಲನೆ' ಪರಾ. ೨. ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ; ಚಾಲನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ, ಪರಿಚಲನೆಗೆ . . . ಸಾಕಷ್ಟು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬) ; ಗ್ರಂಥವಿಂಗಡಣೆ, ಪರಿಚಲನೆಗಳಿಗೆ ಇದು ತುಂಬ ಸುಲಭ ಸುಗಮ ಪದ್ಧತಿಯೆಂದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೮). [ಸಂ. ಪರಿಚಲನ]

ಪರಿಚಾಯ್ಯ (ನಾ). ಪರಿಚಾಯ್ಯ, ಉಪಚಾಯ್ಯ, ಸಮೂಹ್ಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಉರಿಯುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಹೋಮಾಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದ ಪರಿಚಾರವ ಮಾಡುವರನೊಬ್ಬರನು ಕಾಣೆ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೪೩೫-೯೨೨) ; ಸಾರವಂತಿಯಲಿ ಕಂದಮೂಲಾಹಾರನಾಗಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಚಾರವಂ ಮಾಡುತ್ತಮಿರಲ್ (ಬಸವು. ೩೪-೭) ; ಗರತಿಗೆಲಸವೆಂದು ಗೆಲ್ಲಗೊಂಡುರ್ಬದೆ ಪರಿಚಾರವೆಂದು ಪಳಿಯದೆ . . . ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹರಿಬ. ೩-೩೩). ೨. ಸೇವಕ; ಆಳು : ಕಂಸಂ . . . ಪರಿಚಾರರಪಚಾರಮೆನೆ ನಾಕಿಗಳವಿವೇಕಮೆನೆ. . . ಪಾಸಬಿಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಾರಕ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಚಾರ ೧ : ಇತರೇಂದ್ರರ್ ಪರಿಚಾರಕಪ್ರಭೃತಿಯಿಂ ಮುಂದಾಡೆ . . . ಸಂತತಮೇನಂದು ಜಿನಾರ್ಭಕಂಗೆಸೆದುದೋ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಂ (ಆದಿಪು. ೭-೮೧). ೨. ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು ; ಪರಿಚಾರ; ಸೇವಕ : "ಪರಿಚಾರಕರ್ಗಚ್ಚುಳಾಯ್ತು ರೆಂದೆಂಬ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೫) ; ಅಂತು ಪ್ರಥಮನಾಕನಾಯಕಪ್ರಗ್ರಹಾಮರರ್ . . . ಅವನತಮಣಿಮಕುಟರಾಗಿ ಪರಿಚಾರಕಕೃತ್ಯದೊಳ್ ನೆಗಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೯ ಪ) ; ಜಂಗಮವ ಪರಿಚಾರಕರೆಂಬ ಕೇಡಿಂಗೆ ಬೆಜಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೧೪); ವೈದ್ಯ, ಔಷಧ, ರೋಗಸ್ಥ, ಪರಿಚಾರಕ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು . . . ರೋಗಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ . . . ವೈದ್ಯನಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಬಯಸುವವನಾಗಿರುವಂಥಾವನೇ ಪರಿಚಾರಕನೆನಿಸಿಕೊಂಬನು (ಸಕವೈ. ೭೩) ; ನಾನು ತಮ್ಮ ಸೇವಕ, ತಮಗೆಷ್ಟು ಮಂದಿ ಪರಿಚಾರಕರನ್ನು ಕರೆತರಲಿ ?(ಮಣಿಸ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಾರಕತ್ವ (ನಾ). ಸೇವಕತನ; ಊಳಿಗ: ಸಕಲಸುರಸಮಾಜಮಂ ಪರಿಚಾರಕತ್ವದೊಳ್ ಯೋಜಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಾರಕಿ (ನಾ). ಊಳಿಗವನ್ನು ಮಾಡುವವಳು ; ಸೇವಕಿ ; ದಾಸಿ : ಚಾಮರದಡಪದ ಕನ್ನಡಿಯ ಪರಿಚಾರಕಿಯರಿಂ ಕೂಡೆ ಸಂದಣಿಸಿದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೦) ; ಪರಿಚಾರಕಿಯರನೊಪ್ಪಿರೆ ಕರಮಕ್ಕಳ ಮನಮಂನಜಿದು ಬೆಸಗೆಯ್ವುದು ಚೆಚ್ಚರಮೆಂದು ಪೇಟ್ವಿಮಕ್ಕೊಂದರರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೬) ; ಚತುರ ಚತುರಿಕೆಯರಪ್ಪ ಪರಿಚಾರಕಿಯರುಂ . . . ಭಾನುಮತಿಯುಂ ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಳಿಸಲವಸರಂಬಡೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೩ ವ). [ಪರಿಚಾರಕ+-ಇ$_2$]

ಪರಿಚಾರಗಿತ್ತಿ (ನಾ). = ಪರಿಚಾರಕಿ : ಎಲ್ಲಾರ ಕೈಲೂ ದಂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಕೆ ನಾನೇನು ಪರಿಚಾರಗಿತ್ತೀನಾ ? (ಚಂದಕೋ. ೨೩೨). [ಪರಿಚಾರ+-ಗಿತ್ತಿ]

ಪರಿಚಾರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಊಳಿಗ ; ಸೇವೆ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ : ಎಲ್ಲಾಗರ್ೂ ಪರಿಚಾರಿಕೆ ಮಾಡೋದೇ ನಮ್ಮಣೇಬರಾ ಆಯ್ತು (ಚಂದಕೋ. ೨೩೧). [ಪರಿಚಾರ+-ಇಕೆ]

ಪರಿಚಾರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). = ಪರಿಚಾರಕಿ: ಕುಂಚದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರೆಲ್ಲರುಮಂ ಕಣ್ಗೆತ್ತಿ ಕಳೆದೇಕಾಂತದೊಳ್ ಕನ್ನೆಯನಿಂತೆಂದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೧ ವ) ; ಕೆಲದೊಳ್ ಪರಿಚಾರಿಕೆ ಪಿಡಿದಿರ್ದಾ ಸ್ವರವರ್ಧನ ಮೌಸರ ವೀಣೆಯಂ ತಾಂ ಕೊಂಡಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೫) ; ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರ್ವೆರಸತಿಭರದಿಂದಂ . . . ಬರುತಿರ್ಪಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ.೨೯-೧೦). [ಸಂ. ಪರಿಚಾರಿಕಾ]

ಪರಿಚಾರಿಣಿ (ನಾ). = ಪರಿಚಾರಕಿ : ನಿಖಿಳ ಪರಿಚಾರಿಣೀಜನಂ ನಿಜ ನಿಯೋಗನಿಷ್ಠಾಪರತೆಯಿಂ ನಿರಂತರಮೋಲಗಿಸುತೊಪ್ಪುತಿರೆಯಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩ ವ) ; ಪರಿಚಾರಿಣಿಯರು ತೊಡೆದು ನಾಟ್ಯಗೃಹವ ಸಿಂಗರಿಸಿದರು (ಭರತೆ. ೧೨-೧೪೫); ಸಮ್ಮುಖದ ಪರಿಚಾರಿಣಿಯಾದ ಚತುರಿಕೆಗೆ ನೀನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಇರುವೆಯಷ್ಟೆ (ಶಾಕುಂತ. ೮೪-೬). [ಸಂ. ಪರಿಚಾರಿಣೀ]

ಪರಿಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆ ಮಾಡು ; ಊಳಿಗ ಮಾಡು : ಅಲಸದೆ ಪರಿಚಾರಿಪುದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲನಿತರೊಳಂ ಸರಸಪ್ರಸಂಗಗೈಯಲು ಸರಸಿಜಭವರಾಣಿಯೊಲಿಯದೇಂ ಮಾಣ್ದಪಳೇ (ನೀತಿಸಾ. ೨೩). [ಪರಿಚಾರ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ : ಇಂದ್ರನಂತೆ ಪರಿಚಿತಸುರಭಿರಮ್ಯನಮೃತಾರ್ಚಿಯಂತೆ ವಿಸ್ತರಿತಕುವಲಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೩). ೨. ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಯಾದ : ಅನರ್ಘರತ್ನಮಣಿಮಕುಟಕಿರೀಟಮಯೂಖಮಾಲಿಕಾಪರಿಚಿತಪ್ರಭಾಕದಂಬಕಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ವಿಮಾನಭಿತ್ತಿವಿತಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩ ವ) ; ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಪುದಾತತಗುಹಾದ್ವಯವಜ್ರಮಯಿಾದರೀಪ್ರಭಾಪರಿಚಿತಪಾರ್ಶ್ವಮಗ್ರನಿಭೃತಾಂಬುಧರಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಭೂಧರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨). ೩. ಗುರುತುಳ್ಳ ; ಪರಿಚಯವಿರುವ : ಪರಿಚಿತ ಮರಗಿಡಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ನಿಸರ್ಗದ ಆಗುಹೋಗುಗಳು— ಇವು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದುವು(ಶಿಕ್ಷದ. ೭೩೮). ೪. ಆಪ್ತವಾದ ; ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳ ; ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಪರಿಚಿತ ಸನಾಭಿರಾಗಾಂಕುರಜಲಸೇಚಂ ವಿರೋಧಿತರುದವದಹನಂ ಪರಮೋದಯುರವಿಗಗನಂ ಪರಾಕ್ರಮವದನೆ ವಿಭಿನ್ನರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨) ; ಪರಿಚಿತ ಚಕ್ರವಾಕಮಿಥುನಂಗಳನೊಯ್ಯನೆ ಸಿದ್ರೆಗೆಯ್ಸುವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೪) ; ಪರಿಚಿತ ಪರಿಜನಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪರಿಸ್ಪಂದಮೊಂದುಮಿಲ್ಲೆನೆ ತನ್ನೊಳ್ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮನಂ ಪರಿಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭೬). ೫. ತಿಳಿದ ; ಗೊತ್ತಿರುವ ; ಅರಿತ : ಪರಿಚಿತಾಶೇಷದೇಶಭಾಷನುಂ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಮಹತ್ತರನ ಕೈಯೊಳ್ ಸನ್ಮಾನದಾನಪುರಸ್ಸರಮಾಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೩ ವ). (ನಾ). ೬. ಪರಿಚಯವಿರುವಂಥದು ; ಗೊತ್ತಿರುವುದು : ಎಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತವಾದ ವಾದವೇದಧ್ವನಿಗಳಲ್ಲಿಗೊಯ್ಯದೆ ದಾರುದಾರುಣದ ಕಟ್ಟಡವಿಗಿಲ್ಲಿಗೇಕೈತಂದೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೧೧) ; ಈ ಮುಖವು ಪರಿಚಿತವಾದ ಮುಖದಂತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೪೮). ೭. ಗುರುತುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಿಂದಿನ ಪರಿಚಿತರ್ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗಾದರೂ ಬಿದ್ದರೆ ಪುನಃ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಬಹುದೆಂದು ಭಯ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೧೬) ; ಪ್ರೇಯಸಿಗೆ "ನೀನು ನನಗೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತಳಾದಂತಿದೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ

(ನಿಬಂಧ. II, ೧೩೧). ೮. ಆತ್ಮೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಆಪ್ತ: ತ್ರಿವೇದಿ, ಪಟೀಲ,ನಿಯೋಗಿಯವರನ್ನು ಕರೆಯಲು ಅವರವರ ಪರಿಚಿತರು ಬಂದಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೬೧೧). ೯. ತಿಳಿದವನು ; ಅರಿತವನು : ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯ . . . ಮಂಡಳಾವರ್ತನಾದಿಗಳಪ್ಪ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಗದಾವಿಕ್ಷೇಪದೊಳ ಮತಿಪರಿಚಿತರಾಗಿ ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೨ ಪ) ; ವ್ಯಾಕರಣ ಪರಿಣತನಲಂಕಾರಪರಿಚಿತನನೇಕರಸನಿಪುಣನಭಿಧಾನಪ್ರವೀಣನು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಿತಿ (ನಾ). ಪರಿಚಯ ; ಗುರುತು : ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಸುಗೂಸು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಮುದುಕರವರೆಗೂ ಅವರಿಗೆ ಪರಿಚಿತಿ ಇತ್ತು (ರಾಯಕ. ೬೯) ; ತಮ್ಮ ಊರಿನ ಹುಡುಗ ಹುಡುಗಿಯರ ಪರಿಚಿತಿ ತನಗಿಲ್ಲವೇ ? (ತುಂಬಕೊ. ೭೫) ; ಕಲಾವಿದ ಬಳಸಿದ ಸಾಧನದ ಪರಿಚಿತಿ ಜನಕ್ಕೆ ಇರ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕಲಿದ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಚಿತೆ (ನಾ). ಪರಿಚಯವಿರುವಾಕೆ ; ಗೊತ್ತಿರುವವಳು : ಪರಿಚಿತೆ ನೀಂ ತಳೋದರಿಗೆ ಮೆಯ್ವಳಿಯಿಂ ಮನಮಂ ತೊಡಂಕೆ ನಾಂ ತ್ವರಿಪದಿ ನಿರ್ದು ನಿಂದಬಲನಾಱುಸು (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೬). [ಸಂ. ಪರಿಚಿತಾ]

ಪರಿಚುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುತ್ತಿಡು; ಮುದ್ದುಕೊಡು : ಕಂಪಿನ ಪೆಂಪು ಪೊಂಪುಳಿಯೆನಲ್ ದೊರೆವೆತ್ತ ನಮೇರುಮಾಲೆಯಿಂಪಂ ಪರಿಚುಂಬಿಸಲ್ ಬಯಸಿ ಬರ್ಪಳಿಮಾಳಿಕೆಯಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೩) ; ಪರಿಚುಂಬಿಸಿ ನವಕಳಿಕಾಧರರಸಮಂ ಪೀರೆ ಪರಭೃತಂ ಚೂತಲತಾತರುಣಿಗೆಸೆದತ್ತು ಶಾಖಾಕರಕಂಪಂ ತನ್ನಿನಾದನಿಭಸೀತ್ಕಾರಂ (ಲೀಲಾಪ. ೯-೯೬). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಪದಾಘಾತಧೂಳೀಪಟಲ ಪರಿಚುಂಬಿಸಿದುದಂಬರವ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೮-೪೦).
[ಸಂ. ಪರಿಚುಂಬನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚೆ, ಪರಿಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ,—ಲೇಪನ ವಸ್ತು : ತೀವಿದ ಕೊಗ್ಗಿಯ ಕತ್ತುರಿಯುಂ ಕತ್ತುರಿಯೊಳಂಟೆ ಪರಿಚೆಯುಂ ಪರಿಚೆಯೊಳ್ ಪರಿಚಯಂಬಡೆದ ಮದವಟ್ಟೆಯುಂ ಮದವಟ್ಟೆಯೊಳೊಡಂಬಟ್ಟ ವಿಪುಲಕಪೋಲತಲಲಿಖಿತವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಲೇಖೆಯುಂ (ಆದಿಪು.೪-೪೧ ಪ); ಪರಿಚೆಯನೊಗ್ಗುಡಿಸುವ ಕತ್ತುರಿಯಿಂ ಮದವಟ್ಟೆದೆಗೆವ ಬೊಟ್ಟಿಡುವ ಕುಚಾಂತರದೊಳ್ ಹಾರಮನೆಳಸುವ[ಯು]ರವಿಂ ಸ್ವಾಧೀನ ಪತಿ ಕರಂ ಬಗೆಗೊಂಡಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೮೬). **ಪರಿಜೆ :** ಪರಿಜೆಯ ನಂಟು (?) ಕೆನ್ನೆಗಳನೊಯ್ಯನೆ ನೀವುವ ಚಿನ್ನಪೂವನೋಸರಿಸುವ . . . ಕೆಯ್ತುದೊಂದು ನೆವದಿಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಶಂಕೆಯಂ ಭಯಂಬೆರಸಿದ ನಾಣುಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಪಿಂಗಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೭); ತೆಗೆಯುತ್ತುಂ ಮೇಲುದಂ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗೆ ಪರಿಜೆಯಂ ಹಸ್ತದಿಂದೊತ್ತುತುಂ . . . ಅಬಲೆಯರೋರೊರ್ವರೊಂದೊಂದು ಪಾಂಗಿಂ ಬಗೆಗೊಂಡೇಟ್ವನ್ನೆಗಂ ತನ್ನೊಡನೆ ಹರಿ ವನಕ್ರೀಡೆಗೆಂದೆಟ್ದನಾಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೭). [?]

ಪರಿಚೋದನ (ನಾ). ಓಡಿಸುವುದು ; ನುಗ್ಗಿಸುವುದು : 'ಪರಿಚೋದಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓಡಿಸು; ನುಗ್ಗಿಸು : ಸ್ಯಂದನಾಶ್ವಂಗಳನೊಂದೆ ದೊರೆಯೊಳ್ ಪರಿಯೆ ಪರಿಚೋದಿಸಿ ಬಾಣಪಾತಪ್ರಮಾಣದೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦ ಪ) ; ತನ್ನ ರಥಮಂ ಪರಿಚೋದಿಸವೇಱ್ದು ರಾಮನೊಳ್ ತೊಡರಲೊಡರ್ಚ ಬರ್ಪ ಪವದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೪೩). [ಪರಿಚೋದನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚ್ಛದ (ನಾ). ೧. ಮುಸುಕು ; ಹೊದಿಕೆ ; ಆವರಣ : ಅಂಚೆಯ ದುಕೂಳಪರಿಚ್ಛದ ಚಾರುತಲ್ಪದಿಂ ಕಾಂಚನಮಂಚದಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ವಂದಳದೊಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಪಲ್ಲಪು. ೧೧-೧೦೨). ೨. ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ : ಅದೇನೆಸೆದಿರ್ದನೊ ದೇಹದೀಪ್ತಿ ಚಂದ್ರಾತಪಮಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ನೀಲಪರಿಚ್ಛದದಿಂ ಹಲಾಯುಧಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೧೧). ೩. ಪರಿಜನ ; ಪರಿವಾರ : ಕೇಶವನು ಮಾತ್ಮೀಯಗುರುವಿಯೋಗದೊಳ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಸಕಲರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛ [ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಛೇ]ದಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಪದವಿಯೊಳ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನುಮಾಗಿ ತದಚ್ಯುತ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಪ್ರತೀಂದ್ರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೨ ಪ) ; ವಿಜಿತಾಹಿತ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮೀಚ್ಛಾ ಸೇನಾಪರಿಚ್ಛದರಪ್ಪ ರವರವರಿರ್ವರೊಳಂ ಕೃತದಾರಪರಿಗ್ರಹನಿಂದ್ರಂ ಯುವರಾಜ್ಯಪದದೊಳ್ ನಿಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೧ ಪ). ೪. (ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಪಾತ್ರೆ, ಪೀಠ ಮುಂತಾದ) ಉಪಕರಣ ; ಸಾಮಗ್ರಿ ; ಸಲಕರಣೆ : "ಪರಿಬರ್ಹಂ [ಪರಿವಾರಂ] ಪರಿಚ್ಛದಂ . . . ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಗೃಹೋಪಕರಣೋತ್ಕರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨೧) ; ಅಂತು ಪ್ರಧಾನಪ್ರಕೃತಿಯಪ್ಪ ಕಾಮದೇವನಿಲ್ಲದೆ ತದೀಯ ಪರಿಪೂರ್ಣಪರಿಚ್ಛದಮಂ ಪೊತ್ತು ನಿಂದಳಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ಪ) ; ಬಹುಪ್ರಕಾರ ಭಂಗುರಶೃಂಗಜಳಯಂತ್ರಾದಿ ಜಳಕೇಳೀವಿಳಾಸೋಪಯೋಗ್ಯಾತ್ಮುಚ್ಚಪರಿಚ್ಛದಂಗಳೊಳಂ . . . ಆಟವಟ್ಟು ದಿಟ್ಟಗೊಲವನೋಲಗಿಪ ಲೀಲಾಸರೋವರಮಂ ರಾಜಹಂಸಂ ಲೀಲಾವತೀಜನ ಸಮೇತಂ ಪುಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೯೯ ಪ) ; ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂಗಳನುರುಪರಿಚ್ಛದಗಳನು ಕೊಡಿಸಿದನಾ ಮುನಿವ್ರಜಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛನ್ನ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಮರೆಮಾಡಿದ ; ಹೊದಿಸಿದ. ೨. ಆವರಿಸಿದ ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛಾದನೆ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಹೊದಿಸುವುದು. ೨. ಮುಸುಕು ; ಹೊದಿಕೆ. [ಸಂ. ಪರಿಚ್ಛಾದನ]

ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ ; ನಿರ್ಧಾರ : ಮುನ್ನಮಧೋಲೋಕವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ರಜ್ಜುಪರಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ನಿರೂಪಣಾರ್ಥಂ ವ್ಯವಹಾರ ಪಲ್ಯಾದಿವಿಕಲ್ಪಂ ಪ್ರಸ್ತುತಗಾಥಾಸೂತ್ರಂಗಳಿಂ ನಿರೂಪಿಸೆ ಪಟ್ಟೊಡಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೬). ೨. ಮೇರೆ ; ಸೀಮೆ. ೩. ವಿಯೋಗ.
[ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಎರಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿದ ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ. ೨. ಮೇರೆಯುಳ್ಳ ; ಮಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ : ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳೂ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದುವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಅಥವಾ ಅವಧಿಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಮಾಣ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦೯). (ನಾ). ೩. ಪರಿಮಿತವಾದುದು ; ಸೀಮಿತವಾದುದು : ಜೀವನ ಈ ಗುಣಗಳು ಅಪರಿಮಿತವಲ್ಲ—ವಿಭುವಲ್ಲ. ಮಿತ—ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೆಂಬುದು ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧ ವಿಷಯ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೫೨). ೪. ಖಚಿತತೆ ; ಖಡಾಖಂಡಿತ : ಸುಮ್ಮನೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಯಾಕೆ ತರಿಸುತ್ತೀರಿ ? ನಾನು ಅವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೬). ೫. [ನಾಟ್ಯ]ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಮನಖ ಛಿನ್ನಮ ಸಂಭ್ರಾಂತಮವೆಂಬೀ ಮೂಱುಕರಣಮಂ ಮಾಡುತ್ತಂ . . . ನುತ ಕರಣಮಿಪ್ಪೊಂಬತ್ತುನ್ನತಿಯಿಂ ಕೂಡಲ್ಕೆ ಕೇಳ್ ಪರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಟಿ] ಚ್ಛಿನ್ನಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೨೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ತುಂಡುಮಾಡುವುದು : ಈಯುಪಾಯಕ್ಕೆ ವಂಚನೋಪಾಯಮಾವುದುಮಿಲ್ಲ ಎನಗೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಮೇ ಕಾರ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೮೫-೯). ೨. ದೃಢನಿರ್ಧಾರ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ತೀರ್ಮಾನ, —ನಿರ್ಣಯ : ದರ್ಭಶಯನಸ್ಥನಾದ ನಿಜಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನ ಪರಿಚ್ಛೇದಮನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೪ ಪ); ನಿಜಜನಕ ಗಮನ

ಪರಿಚ್ಛೇದಮನಱಿದು ಶಿಖಿಮುಖಕ್ಕೆ ವಂದ ಪಾದರಸದಂತೆ ನಿಜನಿಸರ್ಗ ಧೈರ್ಯಗುಣಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪೋಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೬) ; ಬಂದಳ್ ಪರಿಚ್ಛೇದದಿಂ ಕಾರಿಕಾಲಮ್ಮೆ (ಶಾರಿರ.ದೇ. ೨೮೮-೪೪). ೩. ಎಲ್ಲೆ ; ಮೇರೆ; ಸೀಮೆ. ೪. ಪುಸ್ತಕದ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯ,—ಸರ್ಗ ; ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣ : "ಕಾಂಡಃ = ಪರಿಚ್ಛೇದವುಂ, ಅಂಬುಂ, ನೀರುಂ" (ಶಾತಕ್ವ. ೨೫೯) ; ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿರುವುವು ಯಾವುವೆಂದರೆ . . . ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ ವಿಭಜನೆ . . . ಸಾಲುಗಳ ಅಕ್ರಮ ಒಳಚಾಚುವಿಕೆ (ಮುದ್ರಕ.೩೦). ೫. ಅವಧಿ ; ಮಿತಿ: ಅವಧಿಯಿನಿತಿಲ್ಲದೆಂದುಂ ತ್ರಿವಿಧಪರಿಚ್ಛೇದರಹಿತನಾವಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೪-೧೯). ೬. ವಿವೇಚನೆ: ಪಲವು ಉಪವಾಸಂ ಪತ್ತಿ ಚಿತ್ತದೊಳ್ಪರಿಚ್ಛೇದಬುದ್ಧಿಯುಂ ನೆನೆದು (ಶ್ರೀಪುವಿ. ೧೨-೨೫ ಪ). ೭. ಒಂದು ಅಳತೆ,—ಪ್ರಮಾಣ: "ಪರಿಚ್ಛೇದಮಂ ಮಾತ್ರೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡು : ಪರಿಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್ದನಿಬರುಂ ನಿತಂಬಿನಿಯರ್ ತಂತಮ್ಮ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಾಡದ ನೆಲೆಯನೇಱಿ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೦ ಪ). [ಪರಿಚ್ಛೇದ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿಚ್ಛೇದನ (ನಾ). = ಪರಿಚ್ಛೇದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಚ್ಛೇದಿ (ನಾ). ದೃಢಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು : ಪರಮೇಶ್ವರದೀಕ್ಷೆಯಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕೊಂಡೀ ಧರೆಯಂ ಪೊಗೞಿಸಿದನಿದೇಂ ಪುರುಷರಮೇಶ್ವರಸುತರ್ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಗಳೋ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೯); ಕದನದೊಳ್ ಬೆಂಕೊಂಡು ಬಾಹಾಬಲೋನ್ನತಿಯಂ ಬೀಱುವೆನೆಂದು ಘೂರ್ಮಿಸಿದನೇಂ ಗಂಡಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಯೋ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೪೪). [ಸಂ. ಪರಿಚ್ಛೇದಿನ್]

ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡು; ಕತ್ತರಿಸು : (ಶ). ೨. ದೃಢನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ತೀರ್ಮಾನಿಸು : ಕೊಟ್ಟಿಬ[ನ] ಪೊಲ[ಮನ] ಕಾದುವೆಮೆನ್ದು ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನಡವಾಗಳ್ದ ಬಟ್ಟೆಗೆಱೆ ನೆಱೆಮ್ಮ ಕಲಿಗಳ್ನೆಂಬೋ × × ×[ಱ]ಯ ಬಾಟೆನೆನ್ದು ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೧-೬ ; 893) ; ಇಂದೆಮಗುಣಲ್ಕೆ ಬಗೆಯಿಲ್ಲುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದಪ್ಪೆಮೆಂದು ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನುಡಿದೊಡೆ (ಪಡ್ಮರಾ. ೮೧-೧೦) ; ತನ್ನ ನಲ್ಲನ ಕಳೇವರಮಂ ತಬ್ಬಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಸಾವಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ಮಾದ್ರಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೪ ಪ) ; ನೀನೆನ್ನ ಸೋಂಕಿದೊಡೆ ನಾಲಗೆಗಿಱಿದು ಸಾವೆನೆಂದು ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನುಡಿಯೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೪೮ ಪ). ೩. ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಮನದ ಸಂಶಯಮಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ಕಾರ್ಯಾಂಶವಿಶೇಷಾರ್ಥಮಂ ನೆನೆದು ತಿಳಿದಾ ಧರಾಧೀಶ್ವರಂ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೧). [ಪರಿಚ್ಛೇದನ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಚ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ; ಕಳಚಿದ. ೨. ಕಳೆದುಹೋದ ; ನಷ್ಟವಾದ. ೩. ಚೆಲ್ಲಿದ ; ಸುರಿದ : ಉಗ್ರವೈರಿಸಂಘಾತಕರೀಂದ್ರರುಂದ್ರ ಕಟಕೂಟಪರಿಚ್ಯುತಭೃಂಗಮಾಳಿಕಾಪೀತಮದಾಂಬುಕಂ . . . ಕವನಂ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩) ; ಯುವತಿಯರ ಕರಪರಿಚ್ಯುತಸಲಿಲಂಗಳ್ಕೊಳೆ ಬಿಡೆ ಕೆದಱುವ ಕಿಂಜಲ್ಕದಿನಾದುದು ಸರೋವರಂ ಕಪಿಶಜಳಂ (ಶಮದ. ೨೩೦ ಪ್ರಯೋ). (ನಾ). ೪. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುದು : "ಪನ್ನಂ ಪತಿತಂ ಪರಿಚ್ಯುತಂ ವಿಗತಾರ್ಥಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೪೮). ೫. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದವನು : ದಿವಿಜವನಿತಾಸವಿಭ್ರಮಧವಳಾಪಾಂಗಮೆ ನಿಜಾಯುರಂಭೋನಿಧಿಯಂ ತವೆ ಪೀರ್ದುದೆನಿಸೆ ತೊಟ್ಟನೆ ದಿವದಿಂದಂ ಶ್ರೀಧರಂ ಪರಿಚ್ಯುತನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೯೯) ; ಅಂತಲ್ಲಿಂ ಪರಿಚ್ಯುತರಾಗಿ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೮ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಜನ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆಮಾಡುವ ಜನ ; ಸೇವಕವರ್ಗ : ಪುರೋಹಿತನಂ ತಮ್ಮಂ ಮಱುದಿವಸಂ ಛಿದ್ರಿಸುವೆನೆನಲುಂ ಮುನ್ನಿನ ದಿವಸಮೊಳಗಣ ಪರಿಜನಮೆಲ್ಲಮಂ ಪಾರ್ವರನೂಡುವ ನೆವದೊಳೆ ಪೊಱಮಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ಪ) ; ಪರಿಜನಸಂಭ್ರಮಕೃತಹಿಮಕರಣದಿ ನೆಟ್ಟಿಱುತುಂ (ಪರ್ಧಪು. ೯-೫೯) ; ಆವಾಂತರವಾದರೆ ಪರಿಜನರನ್ನು ಕರೆಯಲಿಲ್ಲವೇಕೆ ? (ದಾಟಿತ್. ೧೧೦). ೨. ಸೇವಕ ; ಪರಿಚಾರಕ. ೩. ದಾಸೀಸಮೂಹ ; ಸಖೀಜನ : ಪರಿಜನಸಹಿತಂ ಮಂಡೋದರಿ ಬಂದು ಮುನೀಂದ್ರ ರಕ್ಷಿಸೆಂದೆಱಗುವುದುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೧೭೬) ; ವಾರನಾರೀಪರಿಜನಪರೀತನುಂ . . . ವನಮಹತ್ತರಪುರಸ್ಸರನುಮಾಗಿ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೩ವ). ೪. ಸುತ್ತಲಿನ ಜನ; ಪರಿವಾರ: ಪರಿಜನಮುಂ ಸಖೀಜನಮುಮೆನ್ನನೆ ಚಿಂತಿಸದಂತು ತಂಗಿ ನೀನಿರು ಕರುಮಾಡದೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೫೯೦) ; ಪರಿಜನದ ಭೂಪನಂತಃಪುರದಬಳಾಜನದ ನೆಗೆದ ಹಾಹಾರವಮೆಯ್ತರೆ ಕಿವಿಗೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೩೦) ; ಪರಿಜನಂಗಳು ಪುರಜನಂಗಳು ನೆರೆದು . . . ಅಳುತ್ತಿರೆ (ಬಸಪು. ೪೬-೩೫) ; ಅವಳನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪರಿಜನರು ಬರುವರೆಂದು ಮಾತುಕೊಟ್ಟು (ಕಾವ್ಯಸ. ೪೬). ೫. ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವರು ; ರಕ್ಷಣೆ ಹೊಂದಿದ ಜನ ; ಆಶ್ರಿತ ವರ್ಗ : ಪರಿಜನಕ್ಕೆ ಡಱಾದೊಡೆ ಪೊರೆವುದುಂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಮತ್ತಮುತ್ತಮಗುಣಂಗಳೊಳವು (ಪಂಚತಂ. ೨೯೪-೧) ; ಪರಿಜನಜೀವನಂ ಸಕಲದೇಶಸಮಾಹಿತವೃತ್ತಿ . . . ಎಂಬಿನಂ ಕರಣಗಣಾಗ್ರತಸ್ಸರರ ಮಾಲೆ ಮನಕ್ಕೆಸಗಿತ್ತು ಲೀಲೆಯಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೪).

ಪರಿಜನ ಪಾರಿಜಾತ = ಪರಿಜನರಿಗೆ ಅಥವಾ ಸೇವಕವರ್ಗಕ್ಕೆ (ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವ) ಪಾರಿಜಾತವೃಕ್ಷದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಾಳುಕ್ಯಾನ್ವಯಪ್ರಸೂತಂ ಪರಿಜನಪಾರಿಜಾತಂ ಭೂಪಮಾನ್ಧಾತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೧-೮ ; ಸು. 1109). [ಸಂ.]

ಪರಿಜಪನ (ನಾ). ಜಪ: 'ಪರಿಜಪನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಜಪನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜಪವನ್ನು ಮಾಡು : ಪರಮನೊಳಗೊಳಗದೊಂದಂ ಪರಿಜಪನಂಗೆಯ್ಯೆಯುಂ ನೆಗಟ್ದವ್ಯಕ್ತಾಕ್ಷರದಿಂ ನಿಗೂಢತರನಿರ್ಝರರವ ಗುಂಜದ್ಗುಹಾತಳಕ್ಕೆಣೆಯಾದಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೬). [ಪರಿಜಪನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿಜು (ನಾ). ೧. ರೂಪ ; ಆಕಾರ ; ಆಕೃತಿ : "ಪರಿಜೆಂದೆನೆ ರೂಪನಾಮದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಟನಿ. ೧೯) ; ಈ ಪರಿಜೀ ತನುಚ್ಛವಿಯನೀ ಪೊಸಜವ್ವನಮೀ ಬೆಡಂಗನೀ ರೂಪುಮನೀ ವಿಳಾಸಮುಮನೇನೊಳಕೊಳ್ಗುಮೊ (ಆದಿಪು. ೩-೨೦) ; ಆ ಭಾವಮಾ ಪರಿಜಾ ವಿಭ್ರಮಮಾ ಬೆಡಂಗು . . . ಏಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿತೋ ಚಾಳುಕ್ಯಕಂದರ್ಪನಾ (ಗದಾಯು. ೮-೫೦) ; ಆವನೊಂದೊಂದವಿದ ರೂಪುಮಂ ಬಯಸಲಾಗಳೆ ನಾಗನಿಳಿಂಪಯಕ್ಷವರ್ಗದ ಪರಿಜಂ ದಿಟಂ ಪಡೆವಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೧೧) ; ಪರಿಜಿಂದೆಲ್ಲಂದದೊಳಂ ನರರಾ ಪೋಲ್ತಿರ್ಪರಕಟ ನೀಚರ್ (ನೀತಿಸಂ. ೨-೩೭೧). ೨. ಪ್ರತಿಮೆ ; ವಿಗ್ರಹ ; ಬೊಂಬೆ : ಪೊಸಮುತ್ತಿಂ ಕಡೆದಾ ಪರಿಜೆನೆ . . . ಕರಮೆಸೆದಂ ಭೂಪತಿ ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಕದಿರಿಂದ (ಜಯುಕಾ. ೧೨-೫೬) ; ಮಿಸುನಿಯ ಪರಿಜೋ ಪೊಸಚಿನ್ನದ ಕರುವೊ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೭-೫೨) ; ಚಂದ್ರೋಪಳದ ಪರಿಜಿದೆಂಬಂತೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುತಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೨). ೩. ಚಿತ್ರಪಟ : ತರುಣಿ ನಲ್ಲನ ಪರಿಜನಿಲ್ಲಿ ತೋಱೆನಲು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೪೮). ೪. ರೀತಿ ;

ಬಗೆ ; ಪ್ರಕಾರ : ಎರಡುಂ ಕರ್ಣದೊಳಂ ಪೊಳೆವ ರತ್ನಮಯಪತ್ರದಿಂದಮಿನಬಿಂಬಯುಗಾಂತರಿತಮೆನಿಪಿಂದುಬಿಂಬದ ಪರಿಜಂ ಪರಿಭಾವಿಸದೇಕೆ ನಿನ್ನಯ ವದನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೯) ; ಸುರಪತಿ ದಿಲೀಪರಾಮರ ಪರಿಜೊಂದಿರೆ ಗುರು ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ್ ಪೆಱೆನೊಂದೆನಿಸಿದರೇನನುಸರಿಸಿದನಳಸಿಂಗರಾರ್ಯನದ್ಭುತಚರ್ಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೬೯) ; ಎರಡು ಪರಿಜಿನಳವೆರಡಱಿಂ ತುಂಬಿ ಬಹುದೆಂದು: ಮರಿಯ ತಿಂದಾಮೇಲೆ ಎಳೆಸವುತೆಯಂ ಮೆದ್ದು ಮೊರೆದು ದೊಂದುಳಿಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತಲಿಹುದು (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೫೩-೮೧). ೫. ಭಂಗಿ ; ನಿಲವು ; ಠೀವಿ : ಇದು ಲೀಲಾಂದೋಳವಿಂದ್ರೋಳದ ದನಿ ನೆಱೆಗೊಳ್ವನ್ನೆಗಂ ಪಾಡಲೆಂದೇಱುದಳಂ ತೂಗುತ್ತುಮಿರ್ದನ್ನಯ ಪರಿಜು (ಆದಿಪು. ೪-೯) ; ಶುಭ್ರಾಭ್ರಮಂ ರಾಜಮರಾಳಂ ರಾಗದಿಂದೇಱುವ ಪರಿಜಿನ[ಪಾಠಾಂ. ಜದ] ವೋಲ್ . . . ಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನನಾದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೮೨). ೬. ಅವತಾರ : 'ಪತ್ತುವರಿಜು' ಪರಾ.

ಪರಿಜು ಮಾಡು=ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾಡು ; ಆಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸು : ವಿನಯದಿಂ ಶಿವನೊಂದು ಪರಿಜು ಮಾಡಲ್ಕೆನೆಯುಲನಿತಱೊಳೆ ರೂಪಾಗಿ ಶೂಲಿಗೆ ತುಳಿಲ್ಗೆಯ್ದು (ಅರಾಚ. ೧-೧-೯೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರಿಚು ; ಮಲ. ಪರಿಜು; ತೆಲು. ಪರಸು, ಪರುಸು]

ಪರಿಜುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಕಾರವನ್ನು ತಳೆ ; ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ : ಶಿವಭಕ್ತಿಯೀ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಂತೆ ರುದ್ರಯಜ್ಞವೆ ಪರಿಜುವಡೆದಂತೆ . . . ರೂಪು ವಿರಾಜಿಸಲ್ಕೆ ಬಂದಾ ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೪೪) ; ತದಂಗನೆಯ ಭಾಸುರಮಾದ ವಿಶ್ವಾಸಮಣಿಯರಂ ಪರಿಜುವಡೆದುದೊ (ಅರಾಚ. ೧-೧೦-೬) ; ಶಶಿಕಳೆ ಭುವನದೊಳೀಕುವರವರಿಜುವಡೆದುದಯಿಸಿತೆಂಬವೊಲೆಸೆದು ಕಳೆಗಳೊಡವೆರೆಯೆ ವಿಳಾಸಂ ಬೆತ್ತು ಬಳೆದನವನಿಪತನಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೪).

[ಪರಿಜು+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಜುವೆರು 'ಪರಿಜುವೆಱು' ನೋ.

ಪರಿಜುವೆಱು, ಪರಿಜುವೆರು (ಕ್ರಿ). ೧.= ಪರಿಜುವಡೆ : ವರವೀರಶೈವಪ್ರವರ್ತನಂ ಭಾವಿಸಲ್ ಪರಿಜುವೆತ್ತುವೊ ಶಾಂತಿದಾಂತ್ಯಾದಿಗಳ್ ನಾಡೆ ಪರಿಕಿಪೊಡೆ ರೂಪುವಡೆದುವೊ ಎಂದು ಭೂಜನಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ (ಅರಾಚ. ೧-೧-೨). **ಪರಿಜುವೆರು :** ೧. ಕದುರಯ್ಯ ಪರಿಜುವೆತ್ತಿಡಿಕಿರಿದ ವಿಟಪಿಯಿಂ (ಏಕೋಪು. ೨-೧೯). ೨. ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ನೀರ್ಮಗಳ ಗಂಡನಂ ಪೆಂಡತಿಯೊಲಾಳ್ದ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಪರಿಜುವೆತ್ತ ಬಿಸುಗೊರಲ ರಕ್ಷಿಸು ಪೂಗುವರತತ್ತಿಯಂ (ಏಕೋಪು. ೩-೩).

[ಪರಿಜು+ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿಜುಸೊಡರ್ (ನಾ). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ದೀಪ : ಪರಿಜುಸೊಡರಂತವಂ ಬಿಕ್ಕು ನಿಕ್ಕುವಮಲ್ತು (ಸೌನಂದ. ೭-೪೮).

[ಪರಿಜು+ಸೊಡರ್]

ಪರಿಜೆ 'ಪರಿಚೆ' ನೋ.

ಪರಿಜೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಉಂಬಳಿ ಕೊಡು ; ದತ್ತಿ ಬಿಡು : ಬಾಣಗಾವುಣ್ಡಂಗಾ ಕೆರೆಯ ಬವರಿ ಪರಿಜೆವಿಟ್ಟರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೬, ೯೨-೭; ?).

[ಪರಿಜೆ ?+ಬಿಡು$_1$]

ಪರಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನ ; ಕೂಲಂಕಷವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಕಲ್ಪನಾಂಶ . . . ನಿಜವಾಗಿ ಶಕ್ತವೂ ತೀವ್ರವೂ ಆದ ಪರಿಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೮); ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಿಕೊಡುವರು (ಗ್ರಂಥಾಲ: ೨); ಸಮಯ ಸಂದರ್ಭಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಸಮಗ್ರವಾಗಿರಬೇಕು (ಆರ್ಯಧ. ೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಜ್ಞಾನತೆ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಜ್ಞಾನ ; ಅಧಿಕವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಲಾಭಾಲಾಭದೊಳು ಪರಿಜ್ಞಾನತೆಯುಂ ಪುಣ್ಯಾಪುಣ್ಯದೊಳು ವಿಚಾರನಿಪುಣತೆಯುಂ . . . ಪೀತಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂದಱಿವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೫). [ಪರಿಜ್ಞಾನ+-ತೆ$_3$]

ಪರಿತವ 'ಪರುತವ' ನೋ.

ಪರಿತವಣೆ 'ಪರುತವಣೆ' ನೋ.

ಪರಿತವಿಸು 'ಪರುತವಿಸು' ನೋ.

ಪರಿಡಕ್ಕೆ 'ಪಡಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪರಿಡೋಣಿ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ,-ದೋಣಿ : ನವಕಾಂಚನಕೇತಕೀದಳಂಗಳ ಪರಿಡೋಣಿಯಿಂ . . . ಸಮೆದಾಡುವ ಜೂಟಳಂಗಳುಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೫).

[ಪರಿ$_2$+ಡೋಣಿ$_2$(<ದೋಣಿ$_3$)]

ಪರಿಣತ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಬಗ್ಗಿದ. ೨. ಕೊನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬಂದ ; ವಯಸ್ಸಾದ ; ಮುಪ್ಪಾದ : ಪರಿಣತದಿನಶಿರದಂತಿರೆ ಖರಕಿರಣಂ ಕಾಲಚಕ್ರಹತಿಯಿಂ ಕೆಡೆಯಲ್ ಸುರಿದು ಪರೆದರುಣಜಲದಂತಿರೆ ಪಸರಿಸುತಿರ್ದುದಪರಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೧೯). ೩. ಮಾಗಿದ ; ಹಣ್ಣಾದ : ನೀಹಾರಶಕಲಧವಲಪರಿಣತ ಕಪಿತ್ಥಫಳಪರಿಮಳಮಧುರದಧಿಯುಮಂ . . . ಭರತೇಶನಾರೋಗಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೬ ವ); ಪರಿಣತಗಂಧಶಾಲಿವನಗಂಧದಿನುಲ್ಲಸಿತಾಂಬುಜಾಕರೋತ್ಕರನವಗಂಧದಿಂ . . . ದಿಶಾಪರಿಧಿಯನೆಯ್ದೆ ಬಾಸಣಿಸುತಿರ್ಪುದು ಸಾರ್ಥಕೆಯಂ ನಿಜಾಖ್ಯೆಯೊಳ್ ನೆರಪಿ ಸುಗಂಧಿಮಂಡಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೧೧). ೪. ಪರಿಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದ ; ಪ್ರೌಢವಾದ : ಕ್ಷಿತಿಪೂಜ್ಯಂ ಜಿತದುರಿತಂ ನುತಸಂಪ್ರತಿಭೂತಭಾವಿಪರಿಣತತತ್ತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೮); ಪರಿಣತ ಪ್ರೌಢಿಗಳಿಗಂತಃಕರಣನೆನೆವುದು ಸುಜನರಿಗೆ ನಿಷ್ಠುರತೆಗಲ್ಲದೆ ಮನವನೀಯದು ಮಹಿಯ ಮೂಢ ಜನ (ಕುಪ್ವಾಉ. ೯-೪೫). ೫. ಬದಲಾಯಿಸಿದ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದಿದ. ೬. ನೈಪುಣ್ಯವುಳ್ಳ ; ನುರಿತ ; ಸಮರ್ಥವಾದ : ಅರಿನರಪತಿರೋದಳನಪರಿಣತೋಗ್ರಾಸಿಭಯಂಕರಕರರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೨) ; ಪರಿಣತಕವೀಂದ್ರವದನಾಜಿರದೊಳ್ . . . ರಂಜಿಸೆ ನರ್ತಿಪ ಸರಸ್ವತೀಲಾಸ್ಯಭೇದಮಂ ಜಡನಱಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೪); ಅನುಜರವಿವೇಕಿಗಳು ಪರಿಣತಜನರಲಧಿಕನು ನೀ (ಕುಪ್ವಾಆ. ೨೩-೩೫). ೭. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ,—ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೮. ಪರಿಪಕ್ವವಾದುದು : ಆ ಭೂತಂಗಳುಂ ಕಾರ್ಯಾಕಾರಪರಿಣತಂಗಳಕ್ಕುಮೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ) ; ಪರಿಣತಮೆನಿಸಿರ್ದಂತಃಕರಣಚತುಷ್ಟಯ ಗುಣಸ್ವಭಾವಂಗಳಂ . . . ಅಭಿವರ್ಣಿಸುವೆಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೨೬). ೯. ಪ್ರೌಢನಾದವನು ; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು : ಚತುರ್ಜ್ಞಾನನೇತ್ರರಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ರಹರಹ ಪರಿಣಾಮಪರಿಣತನಾಗಿ ಸಮುದಾಯಮಂ ಬಂದಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೮ ವ); ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮನಂ ಪರಿಯೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಲ್ಕದೇಂ ಪರಿಣತನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭೬). ೧೦. ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ವೃದ್ಧ ; ಮುದುಕ : ಶಾಕುಂತಲವನ್ನು ಪುನಃಪುನಃ ಓದಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ . . . ಅದು ತರುಣರಿಗೆ ಪ್ರೇಮಕಥೆ ಪರಿಣತರಿಗೆ ಆತ್ಮಸಂಸ್ಕಾರ (ಧರ್ಮಸಾ: ೬೭). ೧೧. ನೈಪುಣ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ನಿಷ್ಣಾತ ; ವಿಶಾರದ : ಅಂತವರ್ಗೆ . . . ಷೋಡಶಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಗಾಂಗೇಯಂ ತಾಂ ಮುಂತಿಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳತಿಪರಿಣತರಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೭ ವ) ; ಪರಿಣತನಪ್ಪುದಱಿಂ ವ್ಯಾಕರಣದೊಳವಯವದಿನವಱ ಶಬ್ದಾರ್ಥಮನಚ್ಚರಿವಟ್ಟು ಭಾವಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೩೩); ರಾವಣನ ಮಗನಿವನು . . . ಆವ

ಕೈದುಗಳಾವ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ ಪರಿಣತನು (ಕೌಂಶಾ. ೨೬-೧೨). ೧೨. ತನ್ನ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ತಿವಿಯುವ ಆನೆ: "ಅಡ್ಡವಿಱುವಾನೆ ಪರಿಣತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೬೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಣತಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಜ್ಞಾನ; ಪ್ರೌಢವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ,-ಅರಿವು : ಮಾಸ್ತಿಯವರ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಪರಿಣತಪ್ರಜ್ಞೆ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೬೬). [ಪರಿಣತ+ಪ್ರಜ್ಞೆ]

ಪರಿಣತಮತಿ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಣತಪ್ರಜ್ಞೆ. ೨. ಪ್ರೌಢವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು : ಆ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ನಿಜದಿಂ ಕುಱಿತೋದದೆಯುಂ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಪರಿಣತಮತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೮). [ಪರಿಣತ+ಮತಿ]

ಪರಿಣತವಯಸ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ವೃದ್ಧ : ತರುಣವೃಷಂ ಕೆಲೆದು ತೊಟಿಲ್ತರೆ ಕಂಡುದಱಿಂದೆ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೆಯ್ಕುಂ ತರುಣಜನಂಗಳ್, ತರ್ಪರ್ ಪರಿಣತವಯಸರ್ಕಳಪ್ಪವರ್ ಮೆಯ್ದ್ಯಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೪); ಅಂತು ಪ್ರಿಯಪುತ್ರವಿಯೋಗವಿಹ್ವಲೀಭೂತಚೇತನೆಯಿಂ ಮೆಯ್ಕುಂ ನಿಱಿಸಲಾಱದೆಯುಂ ಪರಿಣತವಯಸನಾಗಿಯುಂ ಬಾಳಮರಣಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೧ ಪ); ಪರಿಣತವಯಸರೆವಿಕ್ಕಣ್ಣುರುಡರೆವೆಮುಗಿಂಬುಕೆಯ್ಯುದುಚಿತಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨). [ಸಂ. ಪರಿಣತವಯಸ್]

ಪರಿಣತಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಬಗ್ಗುವಿಕೆ. ೨. ಪರಿಪಕ್ವತೆ ; ಪ್ರಬುದ್ಧತೆ: ಅಂತು ಮನದೊಳೊಗೆದ ಕಾರುಣ್ಯರಸಮೆ ಸೀತೆಯೊಳಾದನುರಕ್ತತೆಯಂ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆವುದುಂ ಸ್ವಭಾವಪರಿಣತಿಯೊಳ್ನಿಂದು ಸ್ವಕೀಯಾಪ್ತಪುರುಷಪರಿಷಜ್ಜನಕ್ಕಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪರಾ. ೧೪-೧೧೩ ಪ); ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳಹಂಗೆ ಗರ್ವಿಸಿ ನುಡಿದವಂಗಂ ಸಾಂಗವಹುದೇ ಭಕ್ತಿಪರಿಣತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಯು] (ಬಸವು. ೨೪-೮೯). ೩. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಬದಲಾವಣೆ ; ರೂಪಾಂತರ : ಕಲಲಘುನಫೇನ ಬುದ್ಬುದಾದಿ ಪರಿಣತಿಯಿಂ ನವಮಾಸಾವಸಾನಸಮಯದೊಳ್ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಯುಗಳಮೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧ ಪ); ಬಹುವಚನಸ್ಫುರಿತ ಕ್ರಿಯೆಗೇಕತೆ ನಿಜಪರಿಣತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ] ಮೇಣ್ ಧಾತುಗೇಕವಚನದೊಳತ್ವಂ (ಶಮದ. ೧೨೫). ೪. ಸಫಲತೆ ; ಈಡೇರುವಿಕೆ : ಮನಕ್ಕೆಂತಾನುಂ ಕಾಲಲಬ್ಧಿವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೮ ಪ); ಪುಣ್ಯದ ಫಲದ ಪರಿಣತಿಯೆಂತುಟೋ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೧೬). ೫. ಫಲ ; ಪರಿಣಾಮ : ಕಲುಷಮತಿ ಶಬರನಾದಂ . . . ಲುಬ್ಧಕಂ ಬದ್ಧರೋಷದಿಂ ಬೆಕ್ಕಾದಂ ಅಂತು ಪರಸ್ಪರೋಪಘಾತಪರಿಣತಿಯಿಂ (ಪಂಪರಾ. ೧೦-೯೬ ಪ). ೬. ಮುಕ್ತಾಯ ; ಕೊನೆ : ವೃಷಭನ ಅನಿಮಿತ್ತ ರೋಷಾವೇಶವಿಷಮತೆಗಮಾ ಜರಾದುರ್ಬಲಬಲೀವರ್ಧದುರ್ದಶಾಮರಣಾಯಾಸಪರಿಣತಿಗಂ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೦). ೭. ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ. ೮. ನೈಪುಣ್ಯ ; ಪ್ರೌಢಿ ; ಕುಶಲತೆ : ಶ್ರೀಗೆ ಫಳಂ ಚಾಗಂ ವಾಕ್ಶ್ರೀಗೆ ಫಳಂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಣತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧) ; ತರುಪಾಷಾಣಾದಿ ಕರ್ಮಾಂತರಪರಿಣತಿಯಂ ಪದ್ಮಜಂ ಲೋಕದೊಳ್ಚಿತ್ತರಿಸಲ್ವೇಟ್ಟುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೩-೫೨ ; 1158) ; ಅಶ್ವಾರೋಹಣಪರಿಣತಿಯಿಂ ಪರಿಶೋಭೆವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೮೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಣತಿದೋಱು (ಕ್ರಿ). ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ತೋರು ; ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಪರಿಣತಿದೋರ್ಪ ವಾಹಳಿತನಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಮಂತ್ರಿಪುತ್ರನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೮೨). [ಪರಿಣತಿ+ತೋಱು]

ಪರಿಣತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಗುರುಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ಮುನ್ನಂ ಪರಿಣತಿವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಳವಿದ್ಯೆಯುನೀಗಳ್ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವಂತೆ ಕಳಾಧರನಾದಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೪) ; ಪರಿಣತಿವಡೆದಂ ವಿದ್ಯಾಪರಿಕರದೊಳಮಾತ್ಮಸುತನುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೨). ೨. ನಿಪುಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಆಗಳೊರ್ವಳಂತಃಪುರಕಾಂತೆ ವಯಃಪರಿಣತಿಯೊಡನೆ ಪರಿಣತಿವಡೆದ ವಚನಚಾತುರ್ಯಮುಂ ಮೆಱೆಯಲರಸಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೮೧). [ಪರಿಣತಿ+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಣತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಪಲವು ಸುಕೃತಮಿಂತು ಪರಿಣತಿವೆತ್ತುದೊ . . . ಎನೆ ಕುಲವಧು ಕುಱುಹುಗೊಂಡಿಹಳು(ಹದಿಬ. ೨-೧೮). [ಪರಿಣತಿ+ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿಣತಿಸುಖ (ನಾ). ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಸುಖ ; ಕೊನೆಯ ಆನಂದ : ಪರಿಣತಿಸುಖಮಂ ಭಾವಿಸೆ ಶರೀರಿಗರ್ಹತ್ಪ್ರವಚನಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱತಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೯). [ಪರಿಣತಿ+ಸುಖ]

ಪರಿಣತೆ$_1$ (ನಾ). ನಿಪುಣೆ; ಚತುರೆ: ಚಿತ್ರಕರ್ಮಚತುರೆಯರುಂ ಸುಭಾಷಿತಪಠಣಪರಿಣತೆಯರುಂ ಎನಿಸಿದ ಕನ್ನಿಕೆಯರೊಡನೆ . . . ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೫) ; ವಿದ್ಯಾನೀಕವನು ಪರಿಚರಿಸಿ ಪರಿಣತೆಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದೆ ಆ ಕುಮಾರಿತಿಯಿರುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೬). [ಪರಿಣತ+-ಎ$_2$]

ಪರಿಣತೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ನಿಪುಣತೆ ; ಪ್ರೌಢಿ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಇಭಪರಿಣತೆಯೊಳಮಾನುಷವಿಭವದೊಳ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೯ ; 929) ; ತರುಣತೆ ಪೋಗಿ ಜಿನಾಗಮಪರಿಣತೆ ನಿಮಗಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೧) ; ಏನು ಪರಿಣತೆ ನಿನಗೆ ಬಾಣಸಿಯಾನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೨೨). ೨. ಪರಿಪಕ್ವತೆ; ಪ್ರಬುದ್ಧತೆ : ಪರಿಣತೆಗಿನ್ನುಮಿಲ್ಲಬಳೆ ತಾನಿದು ಮೈನೆರೆದೊಂದು ಸುಗ್ಗಿ ಬಿತ್ತರಿಸುಗುವಣ್ಣ ನಿಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂ ಕಳೆಯೊಳ್ ಕ್ರಮಮುಂಟು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೨೮). [<ಸಂ. ಪರಿಣತಿ]

ಪರಿಣದ್ಧ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಿದ; ಕಟ್ಟಿದ. ೨. ವಿಶಾಲವಾದ ; ಅಗಲವಾದ : ಲೋಕದ ಚೆಲ್ವೆಲ್ಲಮನೊಳಕೊಂಡು ರೇಖೆಗೊಂಡ ಲಾಟೀಲಲಾಮನ ಪರಿಣದ್ಧಕಂಧರಂ ಯುವರಾಜಕಂಠಿಕಾಭರಣಮಂ ಕಟ್ಟುವುದರ್ಕೆ ನೋಂತು ತನ್ನ ಚೆಲ್ವನಲ್ಲದೆ ಪೆಱರ ಚೆಲ್ವನಾಸೆವಡದಂತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಮ (ನಾ). ೧. ಮುಕ್ತಾಯ ; ಕೊನೆ : ಅನ್ನಮುಣ್ಣದ ಬ್ರತಮಂ ಪರಿಣಮಂ ಮಾಡಿ ದೇವರ ದಿಬ್ಯಶ್ರೀಪಾದಮಂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೫೫-೩೦ ; 1124). ೨. ಫಲ ; ಪರಿಣಾಮ : ಮೊರೆವ ಝೇಂಕೃತಿಯ ದಶನಾದಗಳೆಂದೆಂಬ ಶರಧಿಯೊಳು ಮುಳುಗಿ ಮೈಮಱೆದ ಪರಿಣಮವೇ (ಕೈಕವ. ೪-೧೦-೧). [< ಸಂ. ಪರಿಣಾಮ]

ಪರಿಣಮತೆ (ನಾ). ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗುವುದು; ಪ್ರೌಢತೆ : ಬಳಿಕಾ ಗರ್ಭದೊಳಗೆ ಮೂಱು ಪೊಱಗೆ ಮೂಱು ವರ್ತಿಸುವ ಜಾಯತೆ ಅಸ್ತಿತೆ ಪರಿಣಮತೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಪರಿಣತೆ] . . . ವಿನಶ್ಯತೆ ಎಂಬಾ ಷಡ್ಭಾವವಿಕಾರಮುಳ್ಳಾತನೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೬) ; ಊರ್ಮಿಭೂತಗಳಾರು, ಅಸ್ತಿ, ಜಾಯತೆ, ಪರಿಣಮತೆ . . . ವಿನಶ್ಯತೆ ಎಂಬ ೬ ತರಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು (ಹಸಾರ. ೭-೭ ಪದ್ಯಾರ್ಥ) ; ಪರಿಣಮತೆ=ಶೈಶವಾವಸ್ಥೆ ದಾಟುವುದು (ಹಸಾರ. ೭-೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [< ಸಂ. ಪರಿಣಾಮತಾ]

ಪರಿಣಮನ (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆ ; ಮಾರ್ಪಾಟು ; ರೂಪಾಂತರ : ನಿಜನಿರಂಜನಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮನಂ ಗಮನಂ ಪರಿಣಮನಂ . . . ಆದಿ ದ್ವಾದಶವಿಧಾನುಷ್ಠಾನಂ ತಪಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೮೮); ಕುಂಬಾರನ ಮಡಿಕೆ, ಕುಡಿಕೆಗಳಿಗೆ . . . ಪರಿಣಮನ ಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ಒದಗಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಕಾಪ್ಯಕು. ೬೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು; ವಂದಿಸು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿತ್ರಯರೂಪದಿನಂಬರಮೆ ಜಿನರಾಜಭಕ್ತಿಯಿಂ ಪರಿಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣಾ]ಮಿಸಿದಂತೆ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ದ ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿಮಾರ್ಗಂಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೫೬ ಪ); ಆಹ್ಲಾದಮಾನಸರಾಗಿ ಭಕ್ತರು ಪರಿಣಮಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೯-೧೮); ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು ಬರಲು ಮುಕ್ತಾಯಿಗಳು ಪರಿಣಮಿಸಿದರು ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೨-೪). ೨. ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದು; ಮಾರ್ಪಾಟಾಗು: ನೀನೆಮಗಿದಿರಂ ಬಂದು ವಂದಿಸಿ ವಿಧಿಯಿಂದರ್ಚಿಸಲೊಡಂ ನಿಧಿಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವೆವೆಂದು ಪೇೞ್ದುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೧-೯); ಆಕೆಗೆ ರಾಮನಲ್ಲಿದ್ದ ಮೋಹವು ಕಡೆಗೆ ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಕಲಾಧ. ೯೬); ಅಂಡಯ್ಯನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಮದಹನದ ಕಥೆಯು ಮನ್ಮಥವಿಜಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೬). ೩. ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ; ಮೈದೋರು; ರೂಪು ತಳೆ: ಹೈಮಾಚಲಮಂಭೋರೂಪದಿಂದಂ ಪರಿಣಮಿಸಿದುದು . . . ಎನಲ್ ಚೆಲ್ವದಾಯ್ತು ಬ್ಬ ಷಂಡಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೪); ಪರಿಣಮಿಸಿದುದಿಲ್ಲಿ ಜಳಸ್ವರೂಪದಿಂ ತಿಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮೯); ಪರಿಣಮಿಸಿರ್ಪಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೂಪದಿಂ ಮಧ್ಯಮೈಕವಚನಂ ವಿಧಿಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೩೦); ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕನ್ನೆಯ ರೂಪಿನಂತೆ ಪರಿಣಮಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯೦-೩೩). ೪. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು: ಅಂತು ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರ[ದ] ವೃತ್ತಿ ನಿಜಾತ್ಮವೃತ್ತಿವೋಲ್ ಪರಿಣಮಿಸಿತ್ತು (ಸಂಪಭಾ. ೨-೩೪); ಮನಕ್ಕೆಂತಾನುಂ ಕಾಲಲಬ್ಧಿವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯುಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೮ ಪ); ಅರಮೆ ಕಕಾರಂ ಡಟದಿಂ ಪರಿಣಮಿಕುಂ (ಶಮದ. ೨೫೬); ತಾಯಿಯ ಮುದ್ದು, ತಂದೆಯ ಕಾಠಿಣ್ಯ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಮಕ್ಕಳ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕುಂದಕಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೪). ೫. (ಗುಣದಂತೆ) ಪರಿಪಕ್ವವಾಗು; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗು: (ಕಿ). ೬. ಮುಪ್ಪಾಗು; ವಯಸ್ಸಾಗು: (ಕಿ). ೭. ಫಲ ಕೊಡು; ಫಲಿಸು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು: ದೊರೆಕೊಳಿಸುವ ತತ್ಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸುವ ಫಳಮನಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರತನುತ್ರೋತ್ಕರರಹಿತಂಗೆ . . . ದೊರೆಕೊಳಿಸುವವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬). ೮. ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳು; ಸಂತೋಷಿಸು; ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು: ವಿಮಳವ್ರತಿಗಳ್ ಸಲೆ ಕಂದಮೂಲಫಲದಿಂದೆ ತಣಿದು ಪರಿಣಮಿಸಿರ್ಪರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೧); ಚೆನ್ನಮಡಿವಳನಮಳಚಾರಿತ್ರೋನ್ನತಿಗೆ ಭಕ್ತರು ಪರಿಣಮಿಸೆ (ಬಸಪು. ೨೧-೪೫); ಕಲಿಗಳ ದೇವನೀ ಕಪಿಯೆಂದು ಹೊಗಳಿದ ರಾವಣನ ಮಗ ಮತ್ಸರಂಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಪರಿಣಮಿಸಿ (ತೊರೆರಾ. ೩೪-೪೩); ಕುಮತಿ ದುರ್ಜನರು ಪರಿಣಮಿಸದಿರಲೇನಾಯ್ತು (ಭಾಪಚಿಂ. ೧-೧೮). [ಪರಿಣಮನ+–ಇಸು$_3$]

ಪರಿಣಯ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವಧೂವರರನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ನಡೆಸುವುದು. ೨. ಮದುವೆ; ವಿವಾಹ: "ಉಪಯಾಮ ವಿವಾಹೋದ್ವಾಹ ಪರಿಣಯಂ ಪಾಣಿಪೀಡನಕ್ಕಾಖ್ಯೆ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೫೩-೧೧); ಪರಿಣಯಕ್ಕೆಟ್ಟಂಡೆಲ್ಲಾ ಪುರಜನಪರಿಜನಮನಖಿಳವಸ್ತುಗಳಿಂ ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೮೦); ಪರಿಣಯಮಂ ನೆಗಳ್ದು ಸಮಾಪ್ತಿಯುಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೩೨-೩೯); ನರಚರಿತ್ರದ ರಾಮಭದ್ರಗೆ ಪರಿಣಯ ಮಾಳ್ಪುಜ್ಜುಗವ ನಿರ್ಧರಿಸಿ (ತೊರೆರಾ. ೧-೧೨-೩); ಗುರುಜನವೆಸಗಿದ ಪರಿಣಯವೇ ಸರಿ (ಶಾಕುಂತ. ೭೧ ಅ೩೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಯನ (ನಾ). = ಪರಿಣಯ ೨: "ಉಪಯಾಮಃ, ಪರಿಣಯನಂ . . . ಉದ್ವಾಹಃ—ಈ ೫ ಮದುವೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೧-೩೪೧); ಪರಿಣಯನಾರ್ಥಂ . . . ಆದಿತ್ಯನನಾದರದಿಂದಂ ನೆನೆದು ಬರಿಸಿದಂ ಮುನಿಮುಖ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೬-೧೬); ಪರಿಣಯನ ನಿಮಿತ್ತಂ ದಶಶಿರನತ್ತಲ್ ಪೋಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೬); ಪರಿಣಯನವೇದಿಕಾಶೇಖರ ಪದಪಂಕರುಹರಾಗಿಸಲ್ಕೆಂದು ವಧೂವರರನೊಡಗೊಂಡು ಬಂದರ್ . . . ಕುಲವೃದ್ಧರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೮೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಯನಗೃಹ (ನಾ). ಮದುವೆ ಮನೆ; ವಿವಾಹ ನಡೆಯುವ ಗೃಹ: ಪರಿಪೂರ್ಣೋತ್ಸವಮುತ್ಸವಮುರಜಧ್ವನಿಯಿಂದಮಾ ವಧೂವರರಂ ಪೋ ಬರವೇಳ್ಕೆಂಬಂತಿರ್ದುದು ಸುರವಾರಸ್ತ್ರೀವಿಲಾಸಪರಿಣಯನಗೃಹಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೯); ಅತಿಶಯಮಾದತ್ತು ಪರಮಪರಿಣಯನಗೃಹಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೧). [ಪರಿಣಯನ+ಗೃಹ]

ಪರಿಣಯನೋತ್ಸವ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಸಮಾರಂಭ; ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವ: ಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಂ ರತಿಗನಂಗನೊಳಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೩); ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣದೊಳ್ ಕುಮಾರಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಪರಿವರ್ಣನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೧೪ ಪ). [ಪರಿಣಯನ+ಉತ್ಸವ]

ಪರಿಣಯೋತ್ಸವ (ನಾ). = ಪರಿಣಯನೋತ್ಸವ: ಪರಿಣಯೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕನಾಗಿ ಶಿಶುಪಾಲದಾನವಂ ಬಂದಿರ್ದ ಭೀಷ್ಮಕಪುರಕ್ಕಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಜಗವಿ. ೧೦-೫೩ ಪ). [ಪರಿಣಯ+ಉತ್ಸವ]

ಪರಿಣಾಮ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ; ರೂಪಾಂತರ; ಮಾರ್ಪಾಟು: "ಪರಿಣಾಮಮುದು ವಿಕಾರಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೨); ಕಾರಕಮುಖದಿಂ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರಿಣಾಮಿಸುವುದಾಗಿ, ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ (ಶಮದ.ಸ. ೧೫೬ ಪ್ರಯೋ); ಬೀಜಪುಷ್ಪಫಲಂಗಳ್ಗೆ ಮದಿರಾಭಾವದಿಂದಂ ಪರಿಣಾಮಮೆ (ಗೊಮ್ಮಟಸಾ. ೪-೪); ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ ಬದಲಾವಣೆ ... ಈ ಪರಿಣಾಮವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಪ್ರತಿವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೩೫). ೨. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ: ಕಿಜಾಯಾತಂ ನಿಸರ್ಗದಿಂ ವಕ್ರಗತಿಪರಿಣಾಮದಿನುದ್ವೃತ್ತಚಿತ್ತದಿನುನ್ಮತ್ತನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೬ಪ); ಗಮನವಿಲ್ಲದೆ ಸುಳಿಯಬಲ್ಲಡೆ ನಿರ್ಗಮನಿಯಾಗಿ ನಿಲಬಲ್ಲಡೆ ಅದಕ್ಕದೆ ಪರಿಣಾಮ ಅದಕ್ಕದೆ ಸಂತೋಷ (ಅಪಚಂ. ೯೯-೪೪೬); ನಂದನಲಾಭವಾಂಛೆ ನಿನಗುಳ್ಳೊಡಗಂ ಸಮನಿಸದಣಂ ವಿರತಿಪರಿಣಾಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೫); ಅರಿದ ಮುಂಡವ ನೋಡು ರಾಮನ ಕರದ ಚಾಪವಿದಹುದೆ ದಿಟ್ಟಿಸು ಹಿರಿದು ಸಂಶಯ ಬಿಟ್ಟುದೆ ಪರಿಣಾಮ ನಿನಗಾಯ್ತು (ತೊರೆರಾ. ೧೬-೫೨). ೩. ಪರಿಪಕ್ವತೆ; ಪ್ರೌಢತೆ: ಕರಿಗೆ ಕೇಸರಿ ವೈರಿ ದುರಿತಕ್ಕೆ ಹರ ವೈರಿ ಉರವಣಿಸಿ ಬರುವ ಸಂಸಾರದುಃಖಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮ ವೈರಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೧೪); ಅಮ್ಮಾಜಿ, ನಿನ್ನ ಪರಿಣಾಮ ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದು. ನಮ್ಮಂಥ ಯತಿಗಳೂ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆಯಬೇಕು (ದಾಸಚಿಂ. ೧೬೬). ೪. ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ: 'ಪರಿಣಾಮಪಥ್ಯ' ಪರಾ. ೫. ಮುಪ್ಪು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ. ೬. ಒಳಿತು; ಕ್ಷೇಮ; ಕಲ್ಯಾಣ: "ಕೀರ ಪರಿಣಾಮ ಸುಕ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೯); ಬಂದಿರೆ ಪರಿಣಾಮವೆ ಮನೆಯೊಳಗಕ್ಕಂದಿರನುವೆ ಮಕ್ಕಳು ಪದುಳವೆ (ಜಜುಕಾ. ೧-೨೦); ಗುರುಪಾದಕೆಱಗಿದರೆ ಶಿರಸು ತಾ ಮಣಿಯಕ್ಕು ಪರಿಣಾಮವಕ್ಕು ಪದವಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೯); ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ದೌಲತ್ತಿನಿಂದಾಗಿ ಹಣ್ಣುಹಣ್ಣಾಗಿರುವೆನು. ಆದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಈಗಿಂದೀಗಲೇ ಉಪಾಯ ಯೋಚಿಸದಿದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲ! (ಕೈಲಾಕ. ೩೮). ೭. ಫಲಿತಾಂಶ: ಮೊದಲನೆಯ ವಕೀಲಿಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಪರಿಣಾಮ ಈಗ ತಿಳಿದು ಬಂದಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮೬೯). ೮. ಬಾಗುವುದು; ಬಗ್ಗುವಿಕೆ. ೯. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವಿಕೆ; ಪ್ರಸಾರ. ೧೦. ವಿಸ್ತಾರ; ಹರಹು. ೧೧. ನಿರ್ಧಾರ; ತೀರ್ಮಾನ: ನಗುತ ರಾವಣ ಪೊಡವಿಜೆಗೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲಿ ತಲೆಯ ತಾಯೆಂದ (ತೊರೆರಾ. ೧೬-೪೮). ೧೨. ಆನಂದ; ಹರ್ಷ; ಸಂತೋಷ: ಲಿಂಗದೊಡವೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾರಿತ್ತಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತೆಂಬ ಪರಿ

ಣಾಮವಿಲ್ಲ ಬಾರದೆಂಬ ದುಃಖವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೨೨೯); ಸೋಮಲಾಂಛನ ಲಾಂಛನರು ಪರಿಣಾಮವಂಕುರಿಸಲ್ಕೆ ಸುಖಗೋಷ್ಠೀಮಧುರವಚನಂಗಳಿಂ ಮಾತುಗಳನಾಡುತ್ತ (ಬಸಪು.೨೫-೨) ; ಸುಭದ್ರೆ ನಡೆತಂದು ನೆಲಕೆ ದೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆದು ಸಭೆಯಲಿ ಹಲುಬಿದಳು ಕೊಳುಗುಳಕೆ ಕಂದನ ಕಳುಹಿದವರಿಗೆ ಸಂದುದೇ ಪರಿಣಾಮವೆಂದೆನುತ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೩). **೧೩.** ಶಾಂತಿ ; ಸಮಾಧಾನ : ಎಂದೋ ಮನದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವಹುದೆನಗೆಂದೋ (ಬಸವ. ೨೨) ; ಎಲ್ಲ ಸಂದುದೇ ಪರಿಣಾಮವೇ ಇನ್ನು ಹೋಹೆನೇ ಮುನಿನಾಥ ಕರುಣಿಸಿದಿರೇ ಎಂದು (ಹಚಶಾ. ೯-೪). **೧೪.** ಪ್ರಭಾವ; ವರ್ಚಸ್ಸು. **೧೫.** ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ: ವೈದ್ಯರು ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧಿಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಅವರ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). **೧೬.** [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವು (ವಿಷಯಿ), ಆರೋಪಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯಕ್ಕುಪಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ: ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ . . . ಪರಿಣಾಮ . . . ಉದಾತ್ತಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೫); ವರ್ಣಿಸುವ ವಸ್ತುವನುಪಮಾನವಸ್ತುವೆಂದೇ ದಿಟಂಗೊಳಿಸಿ ಆದಱಿಂದಪ್ಪ ಕಾರ್ಯಮುಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ಪರಿಣಾಮಮೆನಿಪುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೪೪-೫) ; ಉಪಮಾನವು ಉಪಮೇಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕುವಲ. ೧೯೭). **೧೭.** [ಗಣಿತ] ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದ ಒಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದ, ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅನುಮಾನಿಸಬಹುದಾದ, ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಉಪಸಿದ್ಧಾಂತ : ರೇಖಾಗಣಿತಕ್ಕೆ . . . ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವು ಬಂದಿದ್ದಿತಾದರೂ ಜ್ಞಾನಭಾಗವನ್ನು ಆಧಾರವಚನ . . . ಪರಿಣಾಮ (Corollary) ಹೀಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿ ತರ್ಕ ಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಮಹನೀಯ ಯೂಕ್ಲಿಡ್ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೮೮). **೧೮.** [ಜೈನ] ವಸ್ತುವಿನ ಶುಭ, ಅಶುಭ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಭಾವ,—ಅವಸ್ಥೆ : ಪರಿಣಾಮವಸಂಖ್ಯಾತಂ ಪರಿವರ್ತಿಸುತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಶುಭಪರಿಣಾಮಂ ಬೆರೆಸೊಸೆದಿರ್ಕಾಗಳುಮಾರ್ತ ರೌದ್ರದೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗುತಿರ್ಪುದೆ ಚದುರಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೩೯) ; ಪರಿಣಾಮದ ಪೊಲ್ಲಮೆಗಳ್ ದೊರೆಕೊಳೆ ಬಿಡದೊದವಿ ಬರ್ಪ ಪಾಪಾಸ್ರವಮಂ ಬರಲೀಯದೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೫೨-೧).

ಪರಿಣಾಮ ಬೀರು=ಪ್ರಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಇವುಗಳ ಫಲಿತಾಂಶ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಕಲಿವಿನ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರತಕ್ಕುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೨). **ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡು**=ಪರಿಣಾಮ ಬೀರು : ನದಿಗಳು ನಾನಾವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡದೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ನನದಿ. ೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ (ನಾ). ಫಲಕಾರಿಯಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದುದು : ಅಗಸನನ್ನು ಬದಲಿಸುವುದೂ ಗೌಳಿಗನನ್ನು ಬದಲಿಸುವುದೂ ಅಷ್ಟೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯೆಂದು ಅನುಭವಿಕರು ಬಲ್ಲರು (ದೇಶಸ್ಥಿ. ೩೭); ಈಗ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಧತಿ ಕ್ರೂರತಮವಾದದ್ದು ; ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ (ಪುನರು. ೪೩೦) ; ನೊಣಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ತಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅವುಗಳ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯ (ಅಡುಸಾ. ೫೦).

[ಸಂ. ಪರಿಣಾಮಕಾರಿನ್]

ಪರಿಣಾಮಗುಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಜೀವನ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗುವ ಗುಣ (?) : ಗಂ × × × ಂ ಚೌಡ್ಯಾಪಾದಿ ಪಾದಿ ಕೆಳೆಯೆಂಬಿನಿತು × × × ಮಾನಡೆಯಲಿದ್ದುರ್ಗ ತಡೆದ ಡಱಿದ × × × ದೆಂದೀಕ್ಷೆ ಪರಿಣಾಮಗುಣಮುತ್ತವೇದೊರೆಯನೆಂದೊಡೆ . . . ಪಡೆದದ್ದಂ ಧರ್ಮ್ಯಬೀಯಕೂಡರಿಸದಿಪ್ಪಂದದಿರ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮಗುಣಂ (ಕೊಲ್ಹಾ ಶಾ. ೧-೨೨ ; ?). [ಪರಿಣಾಮ+ಗುಣ]

ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿವರ್ತಿಸು : ಕುಂಬಾರನು ಮಣ್ಣನ್ನು ಗಡಿಗೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೨೩೧).

[ಪರಿಣಾಮ+ಕೊಳ್$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಸುರತಸಂಭ್ರಮದ ಚುಂಬನಂಗಳಿಂದೆ ಕೂಡಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳಯ್ಯಾ ಎನ್ನ (ಅಖಂಡೇ. ೨೮೬-೪೧). [ಪರಿಣಾಮ+ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಪರಿಣಾಮಜಲ (ನಾ). **೧.** ಸಂತೋಷದಿಂದುಂಟಾದ ಕಣ್ಣೀರು ; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ : ತನು ಉಬ್ಬಿ ಮನ ಕರಗಿ ಕಂಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಜಲ ಉಕ್ಕಿ ಕಡೆಗೋಡಿವರಿವುತ್ತ . . . ಆ ನಿಷ್ಕಲ ಪರಶಿವನೊಡನೆ ಬೆರೆದು (ಅಖಂಡೇ. ೨೦೬-೪೬). **೨.** [ವೀಶೈ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಪಾದೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಚಿತ್‌ಪೃಥ್ವಿಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಪರಿಣಾಮಜಲವ ಚಿದ್ಬ್ರಂಡದೊಳಗೆ ಪರಿಣಾಮಪಾವಡದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೮೨-೧೭೭). 'ದಶವಿಧಪಾದೋದಕ' ಪರಾ.

[ಪರಿಣಾಮ+ಜಲ$_2$]

ಪರಿಣಾಮತೆ (ನಾ). ಆನಂದ ; ಸಂತೋಷ : ಕೂಡಿ ಸುಖಂಬಡೆವುದು ಜಂಗಮಲಿಂಗದ ವಿಷಯ ಸುಖಂಬಡೆದು ಪರಿಣಾಮತೆಯನೈದುವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದ ವಿಷಯ ಪರಿಣಾಮತೆಯನೆಯ್ದಿ ನಿಶ್ಚಯಬಡೆವುದು ಮಹಾಲಿಂಗದ ವಿಷಯ (ಆದವ. ೫-೧೨). [ಸಂ. ಪರಿಣಾಮತಾ]

ಪರಿಣಾಮಪಥ್ಯ (ನಾ). ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದುದು ; ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದದು : ಪರಿಣಾಮಪಥ್ಯಮುಂ ಸುಖಪರಿಕರಮುಂ ಮೆಚ್ಚದನ್ನರಾರೀ ಮಾತಂ ಸಿರತಿಶಯರಸಸಮೇತಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೨); ಪರಿಣಾಮಪಥ್ಯಮುಮಪ್ಪ ಕೃತ್ಯಮಂ ನಿಜಮನಶ್ಶುಚಿಸಚಿವ ಸಹ ಸಮಾಲೋಚದಿಂ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೨೬ ಪ). [ಪರಿಣಾಮ+ಪಥ್ಯ]

ಪರಿಣಾಮಪ್ರಧಾನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದುದು : ಎಲ್ಲ ವಿಮರ್ಶೆಯೂ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಾದುದು ಮತ್ತು. ಪರಿಣಾಮಪ್ರಧಾನವಾದುದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೩೦೦). [ಪರಿಣಾಮ+ಪ್ರಧಾನ]

ಪರಿಣಾಮರಮಣೀಯ (ನಾ). ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗುವುದು : ಅವಿನೀತರಾಜಪುತ್ರನೊಳಾಲೋಚಿಸಿದ ಮಂತ್ರದಂತೆ ಪರಿಣಾಮರಮಣೀಯಮಾಗದೆ ಕಿಡೆಯುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೬ ಪ).

[ಪರಿಣಾಮ+ರಮಣೀಯ]

ಪರಿಣಾಮರಮಣೀಯತೆ (ನಾ). = ಪರಿಣಾಮರಮಣೀಯ : ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚಿತ್ರ ಇದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಣಕವಿದೆ . . . ಪರಿಣಾಮರಮಣೀಯತೆಯೂ ಇದೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೧೩).

[ಪರಿಣಾಮ+ರಮಣೀಯತೆ]

ಪರಿಣಾಮಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪರಮಸುಖವನ್ನು ಪಡೆ ; ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಆ ಪಶುಕಾಯಮಂ ಕಳೆದು ಆನು ಪರಿಣಾಮಪಡದವಳಯ್ಯಾ (ಸೀಲಪ. ಕ. ೨೬-೮೦) ; ನಿನ್ನಂ ಕಂಡು ಬದುಕಿದೆವು ಪರಿಣಾಮಪಡೆದೆವು (ಸೋಮಚ. ೨-೮೯). [ಪರಿಣಾಮ+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಣಾಮವಾದ (ನಾ). **೧.** [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವ 'ರೂಪಾಂತರ' ತತ್ತ್ವದ ಮತ : ಕುಂಬಾರನು ಮಣ್ಣನ್ನು ಗಡಿಗೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವನು. ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲೇ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಗಡಿಗೆಯು ಕುಂಬಾರನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹೊರಪಡುವುದು

ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯವಾದ. ಇದನ್ನೇ ಪರಿಣಾಮವಾದವೆಂದೂ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು (ಭಾರದ. ೨೩೧) ; ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸುವರ್ಣಪರಿಣಾಮವಾದ ಭೂಷಣದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದ ಪರಿಣಾಮವೆಂದು ಕೆಲವರು ತಿಳಿಯುವರು... ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರಿಣಾಮವಾದ, ಮತ್ತೊಂದು ಆರಂಭವಾದ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬). ೨. [ವಿಜ್ಞಾನ] ಸಜೀವವಸ್ತುವು ಆದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ತಳೆದಿರುವ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಕುರಿತವಾದ ; ವಿಕಾಸವಾದ ; "ಗರ್ಭಧಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಭ್ರೂಣವು ಹೊಸದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದದ್ದೇ ವಿಕಾಸವಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವ ವಾದ: ವಿಕಾಸವಾದ'' (Theory of Evolution. ಇಂಕನಿ); ಖಗೋಳಜ್ಞರಿಗೆ ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಚಯವೂ ಡಾರ್ವಿನ್ನನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಪರಿಣಾಮವಾದವೂ (Theory of Evolution) ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೧೦) ; ಶಾಕ್ತಸಂಪ್ರದಾಯವು . . . ಪರಿಣಾಮವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೬). [ಪರಿಣಾಮ + ವಾದ$_2$]

ಪರಿಣಾಮವಾದಿ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾನ] ವಿಕಾಸವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು : ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕುರಿತು ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳನ್ನು ಇಂದಿನ ಆರಂಭವಾದಿ, ಪರಿಣಾಮವಾದಿ . . . ಮುಂತಾದ ದಾರ್ಶನಿಕರು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಕೋನದಲ್ಲಿ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರಬಹುದು. (ಶರೀಫ. ೬೩ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ). [ಸಂ. ಪರಿಣಾಮವಾದಿನ್]

ಪರಿಣಾಮಶುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಮನಃಪರಿಪಾಕ" (ಆದಿಪು. ಸಂಗ್ರಹ. ಕೋಶ) : ಪರಿಣಾಮಶುದ್ಧಿ ದೊರೆಕೊಳೆ . . . ಭರತಂಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಲಕ್ಷಣಪರಿಕರದಿಂ ತೊಟ್ಟನವಧಿ ಪುಟ್ಟತ್ತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೨) ; ಪರಿಣಾಮಶುದ್ಧಿಯಿಂದಮಾಹಾರದಾನಮನಿತ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೩ ವ) ; ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಭರದಿನತ್ಯಾದರದಿಂ ಪರಿಣಾಮಶುದ್ಧಿಯಿಂ ವಂದಿಸಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೧). [ಪರಿಣಾಮ + ಶುದ್ಧಿ]

ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ (ನಾ). ಅಜೀರ್ಣವಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವು ತಳೆಯುವ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೇದನೆ, — ನುಲಿತ ; ತೀವ್ರವಾದ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ ಅಜೀರ್ಣರೋಗ : ಬಜೆ, ಲವಣ ಸಹ ಕಲ್ಕವ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು . . . ಸಾಸುವೆಯುಂ ಬಿಸಿನೀರಿಂದರೆದು ಕಲ್ಕವ ಮಾಡಿ ಕೊಡಲು ಆಮಾತಿಸಾರ, ಉದಾವರ್ತ, ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೧೪). [ಪರಿಣಾಮ + ಶೂಲೆ$_1$]

ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಪರಿಣಾಮ ೧೬ : ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರಮೆಂತೆನೆ . . . ವರ್ಣಿಸುವ ವಸ್ತುವನುಪಮಾನವಸ್ತುವೆಂದೇ ದಿಟಂಗೊಳಿಸಿ ಆದಱಿಂದಪ್ಪ ಕಾರ್ಯಮುಮಂ ಪೇೞ್ದುದು ಪರಿಣಾಮಮೆನಿಪುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೪೪-೧). [ಪರಿಣಾಮ + ಅಲಂಕಾರ]

ಪರಿಣಾಮಿ (ಗು). ೧. ಬದಲಾಯಿಸುವ ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವ. (ನಾ). ೨. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದುದು ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದುದು : ಪರಿಭಾವಿಸೆ ಕಾಲತ್ರಯ ಪರಿಣಾಮಿಗಳೆನಿಸಿ ನೆಗೞ್ದ ಮೂಱುಂ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ನಿರುತಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ರಿಯೆ ಬರೆ ಭೂತಾರ್ಥದೊಳ್ ಸಲ್ವುದು (ಶಮದ. ೨೨೨) ; ಸತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲಾ ಪರಿಣಾಮಿ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯವಾದುದು (ಭಾರದ. ೨೬೬) ; ಕೆಲವರು ಆತ್ಮ ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು ಶಾಶ್ವತ, ನಿತ್ಯ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪರಿಣಾಮಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ಪರಿಣಾಮಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೫). ೩. ಬದಲಾವಣೆ; ಮಾರ್ಪಾಟು. ೪. [ವೀಶೈ] "ಲಿಂಗಾನಂದಾನುಭಾವಿ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ) : ನಾನೇಕೆ ಬಂದೆ ಸುಖವ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಒಂದೂ ಆದುದಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುಖಿಯಲ್ಲ ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೬-೧೫೦); ನೀನು ಪರಿಣಾಮಿಯಾದೆ ಬಸವಾ ರೂಪು ನಿರೂಪುವಿಡಿದೆ ಬಸವಾ (ಸೀಲಪ. ಕ. ೧೧-೨೬); ಚೇತನಂ ತಾನಾಗಿಯುಂ ನಿಶ್ಚೇತನದ ಪರಿಣಾಮಿ . . . ಮಹಾನುಭಾವಪ್ರಜ್ಞಮಾನಸನು (ಬಸಪು. ೮-೧೨). [ಸಂ. ಪರಿಣಾಮಿನ್]

ಪರಿಣಾಮಿದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವ ವಸ್ತು ; ಮಾರ್ಪಾಟಾಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥ : ಜೀವ ಪುದ್ಗಲಗಳೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯದ್ರವ್ಯಗಳು, ಪರಿಣಾಮದ್ರವ್ಯಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೧). [ಪರಿಣಾಮಿ + ದ್ರವ್ಯ]

ಪರಿಣಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ರೂಪಾಂತರವಾಗು : ಇಂತರ್ಥವಶದಿಂ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರಿಣಾ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಮಿಪುವು (ಶಮದ. ೯೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹರ್ಷವನ್ನು ತಾಳು : ಶಿವಭಕ್ತರು ಪರಿಣಾಮಿಸಿದರೆ ಒಡನೆ ಶಿವ ಪರಿಣಾಮಿಸುವ ನೋಡಾ (ಮಹಾವೇ. ಬ. ೬೬-೧೬೫); ನಿನ್ನಾಚಾರಸದ್ಗುಣವೃಂದಮಂ ಕೇಳ್ದಾಗಳುಂ ಪರಿಣಾಮಿಸುತ್ತಿಹೆವು (ಬಸಪು. ೪-೬೧); ಅಖಿಲ ಸುರಜಾಲ ಪರಿಣಾಮಿಪರು (ನಪಮೋ. ೫-೧೮). ೩. ವರ್ಧಿಸು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು : (ಶ). [ಪರಿಣಾಮ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಣಾಮೋದಕ (ನಾ). = ಪರಿಣಾಮಜಲ ೨: ಪರಿಣಾಮೋದಕ ನಿರ್ನಾಮೋದಕ ಇವೆರಡು ಬಟ್ಟಲೆತ್ತಿ ಸಲಿಸಿದಂತಹ ಜಂಗಮಪಾದೋದಕದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೬೯-೧೬೪); ದಶವಿಧ ಪಾದೋದಕಗಳು :-ಇವು ಗುರುಪಾದೋದಕ . . . ಪರಿಣಾಮೋದಕ, ನಿರ್ನಾಮೋದಕ, ಸತ್ಕ್ರೋದಕ ಎಂದು ಹತ್ತು ಇರುತ್ತವೆ (ಶಿಪಾಕೋ. ೧೦೪); ಆ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿದ್ದ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಮೂರು ಸಲ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇ ಪರಿಣಾಮೋದಕ (ಕನಾಕ. ೧೩೬). 'ದಶವಿಧಪಾದೋದಕ' ಪರಾ. [ಪರಿಣಾಮ + ಉದಕ$_2$]

ಪರಿಣಾಯ (ನಾ). ಚದುರಂಗ, ಪಗಡೆ ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು,-ನಡೆಸುವುದು : "ಪರಿಣಾಯಃ-ಪಗಡೆಕಾಯಿ ನಡಿಸುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಣಾಶಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಾಶಪಡಿಸು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಮಹೋನ್ನತಿಯಂ ಪರಿಣಾಶ[ಶ]ಗೈದು ಮೇಣ್ ಶೋಭಿಪ ಸದ್ವ್ರತಾಚರಣೆಯಂ ಪರಿಭಂಗಿಸಿ ಕಾಡುತಿರ್ಪುದೀ ಲೋಭವಿದೆನ್ನನಾವಗಮಿದಂ ಸಲೆ ದೂಡು ಶಿವಾಮರೇಶ್ವರಾ (ಅಮಶ. ೪೧). [ಪರಿಣಾಶ$_0$ + ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರಿಣಾಹ (ನಾ). ೧. ಅಗಲ; ಹರಹು; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ : "ಪರಿಣಾಹಃ, ವಿಶಾಲತಾ-ಈ ೨ ಸುತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೦) ; ಅದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪೋಪಮಾನ ವಿಸ್ತಾರಪರಿಣಾಹಪರಿಣಾಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೩೪ ವ); ಕುವಲಯಾಪೀಡೇಭಂ . . . ವಿಂಧ್ಯಭೂಭೃದಾಯಾಮದೊಳಂ ಮಹಾವರಾಹಪರಿಣಾಹದೊಳಂ . . . ಪವನವೇಗದೊಳಮಗುರ್ವುಮದ್ಭುತಮುಮೆನಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೬-೩೫ ವ); ಪೆಸರಿಂದಂತದು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಪರಿಣಾಹದಿಂದೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨೮). ೨. ವೃತ್ತದ ಆವರಣರೇಖೆ ; ಪರಿಧಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಣಿಚಿತ (ಗು). ತುಂಬಿದ ; ವ್ಯಾಪಿಸಿದ : ಪಾರಿಜಾತ ಸಂತಾನಕ ಹರಿಚಂದನ ವನಪರಿವೃತಪರಿಣ[ಣಿ]ಚಿತವಿಶಾಳಹರಿನೀಳರುಚಿರುಚಿರವಿರಚಿತನೀಳಾಭ್ರವಿಭ್ರಮುಕುಟ್ಟಿಮದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಣೀತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತು ಬರಿಸಿದ ; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬರುವಂತೆ

ಮಾಡಿದ. ೨. ಮದುವೆಯಾದ ; ವಿವಾಹವಾದ : ಒಂದುದಿವಸಂ ಪರಿಣೀ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ತಭಾರ್ಯಾಸುಮಾಶ್ಚರ್ಯಸೌಂದರ್ಯನುಂ . . . ಆದ ಕುಮಾರನಂ . . . ಮಹಾರಾಜಂ ದೊರೆದೊಳೆ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೨ ಪ). ೩. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದ ; ಮುಗಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಮದುವೆಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿವಾಹಿತವ್ಯಕ್ತಿ : ಯಮರಾಯ ಹೃದಯವಿಹೀನ . . . ನೂತನ ಪರಿಣೀತರನ್ನಗಲಿಸಿ ವಿರಹಯಾತನೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವ (ಪರಿನ. ೫೨).

[ಸಂ.]

ಪರಿತ₁ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಆವರಿಸಿರುವುದು; ಬಳಸಿರುವುದು (?): ಪ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ರಿತಮದೊಂ[ದೊಂ]ದೊಳಗಿರೆ ಪರಿವೇಷಂ ಕಲಹದೋಲು ಪೆರ್ವಸಮುಕ್ಕುಂ ಪಿರಿದಕ್ಕುಮಿನ ಶಶಾಂಕರ ಪರಿವೇಷಂ ಬೆಳ್ಪನಾದೊಡಂ ಮುಟಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೫-೧೫). [<ಸಂ. ಪರೀತ]

ಪರಿತ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಕಿ : ಪರಿತ ಪಾಲ್ವಣ ಸ್ವೇತ ಸೋರೆಯು ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೋಪಾಡು. ೨೪).[?]

ಪರಿತಂ (ಅ). ೧. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ. ೨. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ.
ಪರಿತಂ ಮಾಡು = ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಸು ; ಎದುರಾಗಿಸು : ಅಂತುದಾಸೀನಮಾನಸಂ ಮಸಕವಿಲ್ಲದ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ ಪೇರಡ್ಡಮಾಗಿ ಕೆಲದ ಚಕ್ರಾಯುಧನೊಳ್ ತಮ್ಮಂಗಬಾಹ್ಯವಸ್ತುವಂ ಪರಿತಂ ಮಾಡುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿತಪನ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ದುಃಖ ; ಬಹಳವಾದ ಕಳವಳ : 'ಪರಿತಪಿಸು' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಪರಿತಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ದುಃಖಿಸು ; ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಪಡು : ಹರಣವಳಿದು ಧರೆಗುರುಳಿದ ಪಕ್ಕಿಯ ಪರಿಯ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಪರಿತಪಿಸಿ (ಹರಿಬ. ೨-೩೫); ದಿನವೆಲ್ಲಾ ದುಡಿದರೂ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬದೆ ಪರಿತಪಿಸುವ ಬಡಜನಕೋಟಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬರಗಾಲವಿಲ್ಲ (ಕಣ್ಮಣಿ. ೫ ಮೊದಲಮಾತು); ತಮ್ಮನ್ನು ನಂಬಿ ಕೈಹಿಡಿದ ಜೀವ ಪರಿತಪಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡರೆ ಹೃದಯವನ್ನು ಗರಗಸದಿಂದ ಕುಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗಾಯಿತು ಅವರಿಗೆ (ರಂಗಪ. ೧೧೮). [ಪರಿತಪನ + -ಇಸು₃]

ಪರಿತಪ್ತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾದ : ಸುಣ್ಣಣಲಂ ಮಣಲ್ದೀಂಟಿಗೆತ್ತಪಜಿ ಪರಿತಪ್ತ ಲೋಹರಜಸ್ಸಿಕತಿಳತಳದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯೊಸೆಡಾಡುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೧ ಪ). ೨. ದುಃಖ ಹೊಂದಿದ ; ತಾಪ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೩. ತಾಪ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಂತಪ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಸಿವಿನ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಪರಿತಪ್ತಳಾದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೩೦).

[ಸಂ.]

ಪರಿತರ್, ಪರಿತರು, ಪರಿತರ್, ಪರಿತರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡಿಬರು ; ಧಾವಿಸು ; ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಕರುಮಾಡದಿಂದಿಳಿದು ಪರಿತರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧೭-೧೩) ; ಪರಿಜನಮನಿತುಂ ತುರಿಪದೆ ಪರಿತಂದಿನ್ನೇವೆವೆಂದು ಕಪ್ಪುರದ ರಜಂಬೊರೆದ ಕರಕಾಂಬುವಂ ತಳಿದು (ಆದಿಪು. ೪-೧೭); ರಾಗದಿನಾಗಳು ನೀಡುಂ ಪರಿತಂದೋರ್ವಳು ನೋಡಿದಳೊಲ್ದು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೩); ಶರ್ವಂ ಪರಿತಂದು ನಿಲ್ವನೆಂದೊಡೆ ಗಿರಿಜೆಯ ಸೌಭಾಗ್ಯದಿರವನಾರ್ ಬಣ್ಣಿಸುವರ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೪). ೨. ನಡೆದು ಬರು ; ಆಗಮಿಸು ; ಸಾಗಿ ಬರು : ಮನೋಭವನೊಡ್ಡಣದಂತೆ ತಂಡತಂಡದೆ ಪರಿತಂದು ಸೂಸಿದುದು ಸೇಸೆಯುಮಂದೆ ಪರಿತರ್ಪ ದೌವಾರಿಕೆಯರಿಂ . . . ಪರಿಚಾರಕಿಯರಿಂ ಕೂಡೆ ಸಂದಣಿಸಿದ ಬಾಗಿಲೊಳಂತಾನುಂ ನುಸುಳ್ದು ಪೋದಂ (ಕಾದಂಬ. ೮೭೦); ಜಗಂಗಳಂ ಬಗೆಯದೆ ನುಂಗಲೆಂದು ಪರಿತಂದಪುದಂತಕನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಮಿಂ ಪಗೆವಡೆಗಿಲ್ಲ ಜೀವನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೧೫೯). ೩. ಪ್ರವಹಿಸು ; ಹರಿದು ಬರು : ಹಿಮಶೈಲಾಗ್ರದಿನಿಳಿತಂದಮರಾಪಗೆ ಕೆಳಗೆ ಸಂದ ಜಿನಬಿಂಬದ ಮೇಲಮರ್ದಿರೆ ಪರಿತಂದುದಜಿಂದಮೆ ಪಾವನಮಾಯ್ತು (ಸಮಪ. ೨-೫೩); ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಸಸಿಯ ಬಟ್ಟಲ್ಸರ್ದು ಪರಿತರ್ಪ ದಿವ್ಯಾಮೃತದ ತೊಱೆಯೊ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩೦) ; ಕಣ್ಬನಿವೊನಲ್ಪರಿತರ್ಪವೊಲೊಪ್ಪೆ ವೃಷ್ಟಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೮).

ನಂದು ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೫); ಮದೀಯಾಂಬಿಕೆಯ

ಪರಿತರು : ೧. ಮತ್ತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಪರಿತರಲು ಮುರಿಯೆಚ್ಚು ಪುನರಪಿ ಹುರುಳುಗೆಡಿಸಿದನಜಿಸಿ ಹರಿದನು ಮತ್ತೆ ಪವನಜನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೫); ಅಲಘುಭುಜಬಲ ಹಲಗೆ ಖಂಡೆಯವಿಡಿದು ಪರಿತರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೬-೧೬). **ಹರಿತರ್ :** ೧. ನೆಱೆ ಕೇಳ್ದು ಹರಿತಂದು . . . ತರುಣಿಯರ ಹರಣಮಂ ಕಾಯ್ದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೫); ಪಟುಭೀಕರವಿಷೋರಗವಾಗಳೊಂದುರವಣಿಸಿ ಹರಿತಂದು (ಬಸವು. ೪೬-೨೧). ೨. ಕಣಜಂಗಳಿಗೆ ಹರಿತಂದು ಪಡಿಗಳನಳಿವ ಬಾಚರಸಂಗೆ ಇಂತೆಂದ (ಬಸವು. ೫೩-೧೬). ೩. ಸಿರ್ಝರಮೆನಲು ಗಿರಿಯ ತುದಿಯಿಂದೋಸರಿಸಿ ಹರಿತರ್ಪ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೨). **ಹರಿತರು :** ೧. ಮಡದಿಯರು ಹರಿತಪ್ಪ ಕಡುಸಂಭ್ರಮವನೇನೆಂಬೆ (ಬಸವು. ೫-೨೮); ಕಳವಳಿಸಿ ಸಾತ್ಯಕಿ ಘಟೋತ್ಕಚರುಲಿದು ಹರಿತರೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬೩); ನಂದಾದಿಗೋಪರ ಮೊತ್ತವೀ ಪ್ರಳಯದ ಮಹಾಧ್ವನಿಯೆತ್ತಲೇನೇನೆನುತ ಹರಿತಂದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೦-೩೪). ೨. ತೊಪ್ಪತೊಪ್ಪನೆ ಪಿರಿಯ ಕಲ್ಲೊಳು ತಪ್ಪಲಿಡುತಂ ಸೋಹುತಂ ಹರಿತಪ್ಪ ಕೆಲವಾಡುಗಳಂ ಬೊಬ್ಬುಲಿಯ ಮರಸಿಪ್ಪ ನೆಪ್ಪಿಗಾತನು ಹೊಡೆದು (ಬಸವು. ೨೦-೧೪); ಹರುಷ ಮಿಗೆ ಹರಿತಂದು ಬಂಡಿಯ ಶಿರದ ಹಲಗೆಯನಡರಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೨೭) ; ಕಾಮಲತೆ ನೀನಿದಂ ಮುಡಿಗೆ ಮುಡಿಯೆಂದು ಕೊಡಲಾಗಲಾ ಮಾಲೆಯೇ ಹಾವಾಗಿ ಹರಿತಂದುದಂ ಕಂಡೆನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೬-೪೭). ೩. ತಪ್ಪಿಸಿದ ಮೈಮೈಗಳಲಿ ಹರಿತಪ್ಪ ರಕ್ತವ ಸುಜಿದು ಕೆಂಧೂಳುಪ್ಪರಿಸಿದುದು (ಕುಮ್ಯಾರ. ೨-೨೮).

ಪರಿವರಿತರು, ಪರಿಪರಿತರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಹಾದೇವಿಯ ತವಾಸಿಸ್ದರ ಪರಿವರಿತರೆ ನೆಲಮುಕ್ಕಳ್ಕಿಲದೆ ಸಸ್ಸು (ಎಕ. XVI, ಪದ್ಧಗ. ೧೩೩-೨ ; ?) ; ಪರಿಪರಿತಂದು ಮೆಯ್ಗಳಿರಡಿಲ್ಲೆನೆ ಪಕ್ಕದಿನಪ್ಪಿ . . . ಕಾಂತನೊಳ್ ನೆರೆದು ರಸಾಂಗಕಾಂತೆಯೆರ್ದೆಯಾಜಿದುದಾದಮೆ ತತ್ಪ್ರಭಾತದೊಳ್ (ಚಂಪ್ರಪು. ೮-೧೦೧). [ಪರಿ₂ + ತರ್]

ಪರಿತರು 'ಪರಿತರ್' ನೋ.

ಪರಿತರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು : ಧೂರ್ತಜನಂ ನಿಜವ್ಯಸನಮುಂ ಪರಿತರ್ಪಿಸ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪಿಸ]ಲೆಂದಧರ್ಮದೊಳ್ ವರ್ತಿಸುವಂತು ಯೋಜಿಸುಗುಮಾಳ್ದನೆಂದೊಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೬೯).

[ಸಂ. ಪರಿತರ್ಪಣ + -ಇಸು₂]

ಪರಿತಾಪ (ನಾ). ೧. ಕಾವು ; ಉಷ್ಣ ; ಶಾಖ : ಪರಿತಾಪಂ ಕಿಡೆ ಪುಳಕಾಂಕುರಮೊಡವೆ ಲತಾಂಗದೊಳ್ . . . ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ ಸೋಂಕಲೊಡಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೧೪೦) ; ನವಘನಮಾಲಾರವದಿಂದವನೀದೇವಿಯ ನಿದಾಘಪರಿತಾಪಮುಡಂಗುವವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೭೦). ೨. ಜ್ವರ ; ತಾಪ : ಚಂದನರಸದಿಂದೆ ಮಾಗಿಯಾ ನೀರಿಂದಂ ನಂದದು ಪರಿತಾಪಾನಳನಿಂದಜಿದೆಂ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಮಜ್ವರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೪). ೩. ಅತಿಯಾದ ದುಃಖ ; ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟ,—

ಬೇಗುದಿ : ಪರಿತಾಪವುನೆನಗೆ ನಿಶಾಕರನಾಗಿಸುಗುಂ . . . ಸುರಭಿ ಸಮಯೋದಿತಂ ಹಿಮಕರನಬಲಂ ಪಡೆವನೆಂಬುದಿದು ವಿಪರೀತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೬) ; ರೌದ್ರಶಾಪಪರಿತಾಪ ವಿಳಾಪದೊಳಾ ಮಹೀಶ್ವರಂ . . . ಚಿಂತಿಸುತ್ತಂ ಪೊಬಿಲ್ಗೆ ಮಗುಟ್ದುವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೨) ; ಒಡ ಹುಟ್ಟಿದರ ಕೈಯಾರ ಕೊಂದರೆ ಮುಟ್ಟದೇ ಕಡುಪಾಪ ಘನಪರಿತಾಪ ತನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೬) ; ಕಾರ್ಯದವಿವೇಕಮಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಕಾರಣದ ಪರಿತಾಪಮಂ ಗಣಿಸಿ ಕ್ಷಮಿಸಿಮಪರಾಧಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೬-೧೭೮೯). ೪. ಆಯಾಸ ; ದಣಿವು : "ದವಥುಃ, ಪರಿತಾಪಃ—ಈ ೨ ಬಟಲಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೩). ೫. ಭಯ ; ನಡುಕ. ೬. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಪರಿತಾಪಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ದುಃಖಪಡು ; ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು,—ಬೇಗುದಿಪಡು : ಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆಯುವ ದ್ಯೂತಕಾರನ ಪತ್ನಿಯು ಅವನಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳಾಗಿ ಪರಿತಾಪ ಪಡುತ್ತಾಳೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೩೦೯) ; ಮುಂದೆ ದುಷ್ಯಂತನು ಪರಿತಾಪ ಪಡುವಾಗ ಸಾನುಮತಿ . . . ಆ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಶಕುಂತಲೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೬). [ಪರಿತಾಪ + ಪಡು$_1$]

ಪರಿತಾಪಶ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಬಹಳವಾದ ದುಃಖದಿಂದ ಬಳಲಿದವಳು; ಅತಿಯಾದ ಸಂಕಟದಿಂದ ನೊಂದವಳು : ಭವಿತವ್ಯತೆಗೇಕೀ ವ್ಯಥೆ ಓ ಪರಿತಾಪಶ್ರಾಂತೆ ! (ಅಹಲ್ಯೆ. ೧೧೧-೨೪).
[ಸಂ. ಪರಿತಾಪಶ್ರಾಂತಾ]

ಪರಿತಾಪಿಕಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು ; ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳು — ೧. ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ರಿಯೆ . . . ೯. ಪರಿತಾಪಿಕಿ (ಪರದುಃಖೋತ್ಪಾದನ) (ಜೈನಧ. ೬೩). 'ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. [?]

ಪರಿತಾಪಿತ (ಗು). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ; ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿತವಾದ : ತನ್ನ ನಾಣ್ಣಾಪನೆ ಬಗೆದತನುಪರಿತಾಪಿತಶರೀರನುಮಾಗಿ ಶಂತನು ಕರಂಗೆರ್ದೆಗಿಡೆ ತದ್ವೃತ್ತಾಂತಮೆಲ್ಲಮಂ ಗಾಂಗೇಯಂಸಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೧ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿತು (ನಾ). ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ನಾವೆ ; ತೆಪ್ಪ : ಹಂಜಮಾನರ ಹೆಂಣುಗಂಡುಸಹಿತ ಯೆಲರನು ದೋಣಿ ದುಗ್ಗಿ ಪರಿತಿನ ಮೇಲೆ ಹತಿಸಿ . . . ನಡದಲಿ (ಕಇ. I, ೪೮-೧೪ ; 1427). [?]

ಪರಿತುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ,—ತಣಿದ; ಸಂತುಷ್ಟಿಗೊಂಡ : ಎಸೆಗುಂ ಸಹಕಾರಕೋಮಳಾಂಕುರಪರಿತುಷ್ಟಪುಷ್ಟ ಪರಪುಷ್ಟಗಳಧ್ವನಿ ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೩) ; ಪರಿ ತುಷ್ಟಸುರತಸೌಖ್ಯಾಯಮಾನಮಾನಸರಾಗಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೩೪ ವ). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ; ಆನಂದಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸಂತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದವನು ; ಸಂತುಷ್ಟಿಗೊಂಡವನು : ಆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಗಿಯಾ ಪರಿತುಷ್ಟನಹ ನೃಪಗೆ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನಿತ್ತು (ಹಚಕಾ. ೫-೮೩) ; ಪಂಡಿತರು ಪರಿತುಷ್ಟರಾದರು (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೬೩). [ಸಂ.]

ಪರಿತುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸಂತೃಪ್ತಿ ; ಸಂತುಷ್ಟಿ ; ಪರಿತೋಷ : ಜಾನಕಿ ನೋಡ ನಿನ್ನ ನಗೆಗಣ್ ಪರಿತುಷ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೃಪ್ತಿ]ಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ಯೆ ಲಂಕಾನಗರೀಬಹಿಃಪುರನಮೇರುವಿಲಾಸವನಂಗಳೇಟಿಮಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೭೪). [ಸಂ.]

ಪರಿತುಷ್ಟಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂತುಷ್ಟವಾಗು : ಅಮೃತಮತಿಮಹಾದೇವಿ . . . ಹರಪ್ರಸಾದಸುಧಾಸ್ವಾದನಂಗೆಯ್ದು ಪರಿತುಷ್ಟಿವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೪ ವ). [ಪರಿತುಷ್ಟಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿತುಷ್ಟಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಪರಿತುಷ್ಟಿವಡೆ : ಪರಿತುಷ್ಟಿವೆತ್ತು ಸುರತದ ಪರಿಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಲ್ ತದೀಯಲತಾಮಂದಿರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೩೫). [ಪರಿತುಷ್ಟಿ + ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿತೃಪ್ತ (ಗು). ೧. ಸಂತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ ; ತಣಿದ : ಪವನಂ ಜಯನಂ ಪಲ್ಲಣಿಸಿ ಪರಿತೃಪ್ತ ಬಳಾಹಾರನಂ ಮಾಡಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫ ವ). (ನಾ). ೨. ಸಂತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರಮಸುಖಪೀಯೂಷ ಪರಿತೃಪ್ತರಾಗಿ ಕುಸುಮಾವಳೀದೇವಿಯುಂ ಕಂದರ್ಪದೇವನುಮಿರ್ಪುದುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿತೃಪ್ತಿ (ನಾ). ಸಂತುಷ್ಟಿ ; ಸಂತೃಪ್ತಿ : ನರನಾಥಚಕ್ರಿ ಪಿರಿದುಂ ಪರಿತೃಪ್ತಿಯನೆಯ್ದಲೀಪ್ಸಿತಾರ್ಥಮನಿತ್ತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೧೨) ; ಗುಣ ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಪರಿತೃಪ್ತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂತುಷ್ಟವಾಗು : ಸುರತಟನೀನವೋದಕಮನೂಡಿ ಮನಂ ಪರಿತೃಪ್ತಿವೆತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೪-೩೮). [ಪರಿತೃಪ್ತಿ + ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿತೋಷ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವಿರಕ್ತಿ : ಆವನಲಿ ದೊರೆಕೊಂಬುದೀ . . . ಪರಿತೋಷವೀ ನಿವ್ಯಾಕುಲತೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೨-೩೪). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿ ; ಸಂತುಷ್ಟಿ : ಕೌರವನ ಛಲ ಸಂದುದಿನ್ನಹಿತಾವನೀಶರಿಗಾಯ್ತು ಪರಿತೋಷ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೩೩). ೩. ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದ,—ಸಂತೋಷ : ಕ್ಷೇಮಂಕರ ಮಹಾರಾಜಂ ಪರಿತೋಷಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಚಿಹ್ನಭೂತಪರಮಪ್ರಸಾದಸ್ಮೇರ ಮುಖಂ ಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜಾನನಾರವಿಂದನಿರೀಕ್ಷಣಾನಂತರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೭ ವ). ಪರಿತೋಷಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯೊಳ್ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮನಾಗುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨೧ ವ); ಕರಣ ನಿರ್ಮಳವಾಯ್ತು ಮನವುಬ್ಬರಿಸಿತತಿಪರಿತೋಷದೇಳಿಗೆ ಪರಮಸುಖದಲಿ ತನುವ ಮಱೆದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೬). ೪. ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ : ದ್ವೇಷಂ ವಿರಹಿಗಳೊಳ್ ಪರಿತೋಷಂ ಮಧುಮತದೊಳಾಗೆ ಬಂದರ್ ಕೆಲರುಂ ಯೋಷಿಜ್ಜನಮಲರಂಬಿನ ವೇಷಂಗೊಂಡಂತೆ ನೆಱೆದು ಪೂದುಡುಗೆಗಳಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೩). ೫. ಪಾರಿತೋಷಕ : ಪಾದ್ರಿಯಿಂದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಪರಿತೋಷಗಳನ್ನು ಪಡೆದು, ಆತನಿಗೆ ತಾನು ಕ್ರೈಸ್ತಜಾತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ನಂಬುಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ (ಮಲಮ. ೫೬೦).

ಪರಿತೋಷವಾಗು = ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗು ; ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವುಂಟಾಗು : ಕೌರವರಾಯನಾಳಲಿ ಪೊಡವಿಯನು ಪರಿತೋಷವಾಗಲಿ ನೃಪನ ಮಿತ್ರರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೭) ; ಏತರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪರಿತೋಷವಾಗುವದು ಎಂಬುದೇ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೬೫).
[ಸಂ.]

ಪರಿತೋಷಂಬಡೆ, ಪರಿತೋಷವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಹಳವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆ : ಪರಿತೋಷಂಬಡೆದಗಜಾವರಸೋಮೇಶ್ವರನನರ್ಚಿಸುತ್ತ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೧೩). **ಪರಿತೋಷವಡೆ :** ೧. ಪರಿತೋಷವಡೆದು ಪ್ರಾಣೇಶನಂಘ್ರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಮೌನದಿ ನಿಂದಿರಲು (ಮೋಹತ. ೪-೨೫). ೨. = ಪರಿತುಷ್ಟಿವಡೆ : ಸಿತ ರಾಜಾನ್ನ ಸದ್ಘೃತತೊವ್ವೆಗೂಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೋರ ದುತ್ತುಗಳ ಜತನದಪ್ಪದೆ ಕೈಕೊಂಡರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಪರಿತೋಷವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೫). [ಪರಿತೋಷ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿತೋಷವಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡು,—

ಆನಂದಿಸು : ಕಟ್ಟಾಣಿಸುಡಿಗೇಳಿ ಕಡುಮೆಚ್ಚಿ ಪರಿತೋಷವಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೩೩-೫೩). [ಪರಿತೋಷ + ಪಡು$_1$]

ಪರಿತೋಷವಡೆ 'ಪರಿತೋಷಂಬಡೆ' ನೋ.

ಪರಿತೋಷಾಶ್ರು (ನಾ). ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದುಂಟಾದ ಕಣ್ಣೀರು ; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ : ಕರುಣಾಳು ಪರಿತೋಷಾಶ್ರುಪೂರ್ಣ ವಿಶಾಲಲೋಚನ ನೋಡಿದನು ತನ್ನ ಪರನೊಲವಿನಲಿ (ಕುಪ್ಪ್ಯಾಸ. ೧೧-೧೬). [ಪರಿತೋಷ + ಅಶ್ರು]

ಪರಿತೋಷಿ (ಗು). ೧. ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ ; ಸಂತುಷ್ಟಿ ಹೊಂದಿದ. ೨. ಆನಂದಗೊಂಡ ; ಸಂತೋಷ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೩. ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವವನು : ಶರಣಜನಪರಿತೋಷಿ ಕಾಲದ್ವೇಷಿ ನಿರ್ದೋಷಿ (ಬಸವು. ೭-೪). [ಸಂ. ಪರಿತೋಷಿನ್]

ಪರಿತೋಷಿತ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ : ಪರಿತೋಷಿತಾತ್ಮವೃಂದಿಯೋಳರದತ್ಯಭಿಲಷಿತದಾನದಾನಂದೆಯೊಳಾ ನರಪಂ ಸುನಂದೆಯೊಳ್ ಪಿರಿಯರರಸಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿ ಸುಖದಿನಿರಲ್ (ಸುಕುಮಾರ. ೨-೩). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು : ಒಗುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಕಂಠವ ಬಿಗಿದ ಸೆರೆಗಳ ಸೇದುವಕ್ಕಿಯ ವಿಗತ ಪರಿತೋಷಿತನು ಪಾವನತರರಿಗಿಂತೆಂದ (ತೊರಂಾ. ೧-೪-೭). [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ಯಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ : ಪರ್ವತದೊಳಿರ್ದ ಶಾರ್ದೂಲಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾಹಾರಶರೀರನುಪಶಾಂತಸ್ವಾಂತ ನಿರ್ದುದೆಂಬುದಂ . . . ಅರಿದು (ಆದಿಪು. ೫-೧೧ ಪ). (ನಾ). ೨. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ, ನೆರೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ, ಸಲೆ ಪರಿತ್ಯಕ್ತರಲ್ಲು ಒಂದೆ ಉಕ್ತಿ (ನಿಜಗು. ೩೪-೧೭) ; ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರವಾಲೆಯಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗಿ ಕುಡಚ ಕಪಾಳದ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡಾಗ (ಸಮಜೀ. ೧೦ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. (ಆಸೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬಿಟ್ಟವನು; ತ್ಯಜಿಸಿದವನು: ಕೇಶವನುಮಾತ್ಮೀಯಗುರುವಿಯೋಗದೊಳ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಸಕಲರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಪದವಿಯೊಳ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನುಮಾಗಿ ತದಚ್ಯುತಕಲ್ಪದೊಳ್ ಪ್ರತೀಂದ್ರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆ (ನಾ). ೧. ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದವಳು ; ಉಪೇಕ್ಷೆಗೊಳಗಾದವಳು : ಈ ಕವಿಪರಿತ್ಯಕ್ತೆಯರ ಪೈಕಿ ಯಾರಿಗೆ ಯಾರು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಂಬುದು . . . ಅಭಿರುಚಿಯ ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ನಿಜಂಥ. II, ೩೫೩). ೨. ಗಂಡನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತಳಾದವಳು ; ಗಂಡ ಬಿಟ್ಟವಳು. [ಸಂ. ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾ]

ಪರಿತ್ಯಜನ (ನಾ). ಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು ; ಪರಿತ್ಯಾಗ : ಜೀವಂಗಳ್ . . . ನಾನಾಕಾರ ಶರೀರೋಪಾದಾನಪರಿತ್ಯಜನಪುರಸ್ಸರಂ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ಯಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ; ವರ್ಜಿಸು ; ತ್ಯಾಗ ಮಾಡು : ಐಹಿಕವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ (ಆರ್ಜುಫ. ೪೨) ; ನನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿ ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿರುವ ಈ ನಾಯನ್ನು . . . ನಾನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲಾರೆನು (ಹಿಂಕಿರು. ೧೩). [ಪರಿತ್ಯಜನ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿತ್ಯಾಗ (ನಾ). = ಪರಿತ್ಯಜನ : ಆಗಳಾ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಂ . . . ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಪರಿಗ್ರಹಪರಿತ್ಯಾಗಪುರಸ್ಸರಂ . . . ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨-೫೧ ಪ) ; ನೃಪನ ಮೂದಲೆ . . . ಪ್ರತಿಭಟರ ನಗೆ ಸೌಭಟಪರಿತ್ಯಾಗ . . . ಈ ಭೂಮಿಪರ ಮರಳಿಚಿತು (ಕುಪ್ಪ್ಯಾಗ. ೧-೨೩); ಕಾವೇರಿಯ ಪವಿತ್ರಜಲಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ದೇಹವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ಯಾಗಿ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನು ; ತ್ಯಜಿಸುವವನು : ಭವಿಸಂಸರ್ಗಪಥಸಂತತಪರಿತ್ಯಾಗಿ (ಬಸವು. ೨೧-೩). [ಸಂ. ಪರಿತ್ಯಾಗಿನ್]

ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯ (ಗು). ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ವರ್ಜಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ. [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವುದು ; ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ : "ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಪರಿತ್ರಾಣಂ, ಹಸ್ತವಾರಣಂ—೩ . . . ರಕ್ಷಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ಶಿವಾ. ತಿ. ೩೫೫) ; ಹರಿಯು ಪರಮಾಂಶದಲಿ ನೀನವತರಿಸಿದೆಯಲಾ ತಂದೆ ಗೋದ್ವಿಜಧರಣಿಧರ್ಮಾಮರ ಪರಿತ್ರಾಣಾರ್ಥದಲಿ ತನುವ ಧರಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೩-೨೦) ; ಈ ಸಣ್ಣ ಭರಣಿಯೊಳಗೇ ಆ ಸ್ವಧರ್ಮಸಂಪತ್ತು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪರಿತ್ರಾಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ನಿಜಂಥ. II, ೧೯೪). ೨. ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಕಾಪಾಡಲು ಬಳಸುವ ಸಲಕರಣೆ. ೩. ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿತ್ರಾಸ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ : ಅಂತು ಪರಿತ್ರಾಸನಿರ್ಯಾತಕಿರಾತಸಂಜಾತಮೊಡವರೆ ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿದರ (ನಾ). ಒಸಡಿನ ಚರ್ಮವು ಸುಲಿದು ಹೋಗಿ ರಕ್ತವು ಒಸರುವ ಬಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಪರಿದರ ಎಂಬ ದಂತಮೂಲರೋಗದಲ್ಲಿ ಎಣರುಗಳು ಒಡೆದು ಅವಾಗಲೂ ಬಿಡದೇ ರಕ್ತ ಸುರಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಪರಿದಲಿತ, ಪರಿದಳಿತ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಳಿದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸನ ಹೊಂದಿದ : ಪರಿದಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ತಕಮಲದ ಕಂಪುಗಳ . . . ವೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಝಳಪಿಸಿ ಹೊಯ್ದು ಸೆಳೆದುದು ಜನದ ಕಣ್ಮನವ (ಕುಪ್ಪ್ಯಾಆ. ೫-೪). **ಪರಿದಳಿತ : ೨.** ಸೀಳಿದ : ಪವನಬಲಪರಿದಳಿತಕದಳೀಸವಹದಲಿ ನಭ ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು (ಕುಪ್ಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೧೦) ; ಇಳಿದುದೀ ಕಣನೊಳಗೆ ದಿಗುಮಂಡಲದ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವೆನೆ ಪರಿದಳಿತ ಚದುರಂಗದಲಿ ಮಸಗಿದುದರುಣಜಲರಾಶಿ (ಕುಪ್ಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಪರಿದಳಿತ 'ಪರಿದಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿದಳಿತಧರ್ಮ (ನಾ). ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ; ಅಧರ್ಮಿ : ಶಿಶುಘಾತಕನ ಪರಿದಳಿತಧರ್ಮನ ಗತಿಗಳಲಿ ತಾನಿಳಿವೆನಿಂದೇ ಕೊಲ್ಲದಿರ್ದರೆ ಸೂತನಂದನನ (ಕುಪ್ಪ್ಯಾಕ. ೧೮-೭). [ಪರಿದಳಿತ (= ಪರಿದಲಿತ) + ಧರ್ಮ]

ಪರಿದಾನ (ನಾ). ಅದಲು ಬದಲು ; ವಿನಿಮಯ. [ಸಂ.]

△ **ಪರಿದಾರಿ** 'ಹರಿದಾರಿ' ನೋ.

ಪರಿದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹರಿದಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿ ; ಚಂಚಲವಾದ ನೋಟ : ತರುಣಹರಿಣಗಣಕ್ಕೆ ಸರಸೇಕ್ಷಣದ ಸವಿನೋಟಮನುಪದೇಶಿಪಂತೆ ವಿಸೆವಡೆದು ಮುರಿದಿಟ್ಟ ಪರಿದಿಟ್ಟ ನೆಜಿಕ ಮೆಜಿಕೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ಪ). [ಪರಿ$_1$ + ದಿಟ್ಟಿ]

ಪರಿದೇವ (ನಾ). = ಪರಿದೇವನ : ಜಾತಿಕಾರಣವಾಗಿ ಜರಾ-ಮರಣ-ಶೋಕ-ಪರಿದೇವ . . . ಸಂಭವಿಸುವುವು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಪರಿದೇವನ (ನಾ). ಪ್ರಲಾಪ ; ವಿಲಾಪ : "ಕ್ರಂದಿತಂ, ರುದಿತಂ, ವಿಲಾಪಃ, ಪರಿದೇವನಂ—ಈ ೪ ಅಳಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೭); ಪರಿದೇವನಪ್ರಚುರಹಾಹಾರಾವಮುಂ ಶೋಕವಿಹ್ವಲದಿಂ ಕೊಟ್ಟುದಿಗೊಂಡುದಾಕುರುಕುಲಕ್ಷ್ಮಾಪಾಲನಂತಃಪುರಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೩) ; ಕುಟಿಲದಿಂ ಹಂಸೇಯಿಂ ನೋಡಲೈತಂದ ಚಟುಲವಿಕ್ರಮಶುಕನ ಪರಿದೇವನವ

ನೋಡಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೬ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಪರಿದೇವನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ರೋದಿಸು ; ಗೋಳಾಡು : ದನುಜಾನ್ವಯದ ಪರಿಪಾಲನೆಯು ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ನಿನಗಡಸವೇಳ್ಕೆನುತ ಪರಿದೇವನಂಗೈದನಾ ದೈತ್ಯಕುಲನಾಥನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೨೬-೨೪).

[ಪರಿದೇವನ+ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರಿಧಾನ (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಡುವುದು ; ಧರಿಸುವುದು. ೨. ವಸ್ತ್ರ ; ಉಡುಪು : "ಉಪಸಂವ್ಯಾನಂ, ಪರಿಧಾನಂ, ಅಂತರೀಯಂ, ನಿವಸನಂ—ಈ ೪ ಉಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೨) ; ಕಂಬುಲತಾಸುಲಲಿತಲವಣಾಂಬುಧಿ ಪರಿಧಾನಮಾಗೆ ಚೆಲ್ವಂ ಪಡೆದೀ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಪ್ರಭುಗಿದು ಪೊಂಬೆಸದೊಳೆ ಸಮೆದ ಮಕುಟಮಿರ್ಪಂತಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೬೨) ; ಪರಿಧಾನಖಂಡವಸ್ತ್ರಂ . . . ಕರದ ಕಮಂಡಲು ಶೋಭಿಸುತಿರೆ ನಾರದನಿಬಂದು ಬಂದು ನೀರದಪಥದಿಂ ಮುರರಿಪುವಂ . . . ಪರಸುತ್ತುಂ (ಮಹಾನೇ. ೭-೪೨) ; ಮಿಗದ ರೂಪಂ ತಾಳಿಯೋಡುತಿರ್ಪಾ ಹರಿಯ . . . ತೊಗಲ ತೆಗೆದುಟ್ಟನಾ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಶಂಕರಂ ಶಶಿಧರಂ ಬಗೆದಿವಂ ಪರಿಧಾನಮಂ ಮಾಡಿ (ಅಂಬಿಚ. ೩-೧೨-೮). ೩. ಮೇಲುಡುಪಿನ ಒಳಗೆ ತೊಡುವ ವಸ್ತ್ರ,—ಬಟ್ಟೆ ; ಒಳ ಉಡುಪು. ೪. ಖಡ್ಗದ ಒರೆ. ೫. ಉಪಾಯನ ; ಕಾಣಿಕೆ ; ಉಡುಗೊರೆ : ಜನ್ಮೋಪಂತಂಗೆ ಪರಿಧಾನಮನಿತ್ತು ಒಳಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನಂ ಕೈವಶಮಂ ಮಾಡಿಕೊಳಬೇಕೆಂದು (ಕೆಳನೃ. ೬-೩೭) ; ಕೋಂಟೆಯಂ ವೇಢೈಸಿದ ಗುರಿಮಾನಿಸರ್ಗಂ ಮತ್ತಂ ಕೆಲಂಬರ್ನಿಯೋಗಿಗಳ್ಗಂ ಪರಿಧಾನವನಿತ್ತು (ಕೆಳನೃ. ೭-೪೬). ೬. ಆವರಣ ; ಪರಿಧಿ: ಪರಿಧಾನದಿ ಸುರಿಯುತಿರೆ ತುಂಬುವರೆಯ ಕಿರಣರಾಶಿ (ಚಿಂತನ. ೩-೭). ೭. ನೋಟ; ದೃಶ್ಯ: ಬೆಳಗಾಗಲು ವಾರಿಧಿಯ ಹೊಂಬಸಿರನೊಡೆದು ಬರುವ ದಿವ್ಯಶರೀರ ದಿನಮಣಿ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವ ಪರಿಧಾನ—ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಮೊದಲೆಂದಿಗೂ ತೋರದ ಬಾಳಿನ ಹಿರಿಮೆಯೊಂದು ಅವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು (ಸಮುಜೀ. ೫೯೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಧಾನಕ (ನಾ). ಉಡುಪು ; ವಸ್ತ್ರ : ಮಿಾನ ಚಿಪ್ಪಿನ ಲೋಹಬದ್ಧದ ಚೀನಗೆಲಸದ ಮೃಗನಖದ ಪರಿಧಾನಕದ ಪಾರಿಯದ . . . ಕೈನೆಗಹಿ ನುಬ್ಬಣದ ಚೂರಿತಮಾನ ಕಕ್ಕಸದಸುರರಾವುತರು ಬಳಸಿದರು ಖಳನ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಧಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧಾರಣೆ ಮಾಡು ; ಧರಿಸು : ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕನು ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ರತ್ನಾಭರಣಗಳನಥವಾ ಮುಕುಟ ಪರಿಧಾನಿಸಿದರೇನು . . . ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ರೂಪದ ಜ್ಞಾನವಾಗುವದೆ (ಪಾರ್ಪಪ. ೨-೭೯).

[ಪರಿಧಾನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಧಾವನ (ನಾ). ೧. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವುದು ; ರಭಸವಾದ ಓಟ : ಸ್ವಕೀಯಪರಿಧಾವನವೇಗವಿಘಟಿತವೈರಿಬಾಲಶಕಟನೆಂಬ ಶಕಟನುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ಪ) ; ಪರಿಧಾವನೋದ್ಗತ ಧೂಳಿ ಮುಸುಕಿತು ತರಣಿಮಂಡಲವ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೩-೩). ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಉಜ್ಜುವುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿಧಾವನೆ (ನಾ). =ಪರಿಧಾವನ ೧ : ದುರಿಯೋಧನಾನುಜರು ತೇರ ಸೂತನ ಸೂಚನೆಯ ಚೀತ್ಕಾರ ಪರಿಧಾವನೆಯ ಧೂಳಿಯುಲೋರಣದ ಭಾರಣೆಯುಲೈದಿದರನಿಲನಂದನನ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೯-೨೧). [ಸಂ. ಪರಿಧಾವನ]

ಪರಿಧಾವಿ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ಓಡುವುದು. ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತಾರನೆಯದು : ಪರಿಧಾವಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಆಷಾಢದ ಪೂರ್ಣ್ಣಮಿ ××× ದಕ್ಷಿಣಾಯನಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಪರ್ವ್ವದಲು ××× (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೧೦-೪೧ ; 1192). [ಸಂ. ಪರಿಧಾವಿನ್]

ಪರಿಧಾವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋರಾಗಿ ಓಡು : ಆವಾವ ದಿಕ್ಕಿನೊಳಮಾವಗಂ ಬೆದಕಿ ಜೀವ ಪರಿಧಾವಿಪವೊಲ್ (ಮುಂಕುಕ. ೨೨೨).

[ಪರಿಧಾವನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆ, ಆಳ್ವೇರಿ ಮುಂತಾದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವ ಆವರಣ : "ಪರಿಧಿ ಪ್ರಾಕಾರ ವಪ್ರನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೭) ; ಪರಿಧಿಯ ಶಿಖರಂಗಳ ಪದ್ಮರಾಗರುಚಿ ಪುದಿದ ತಪ್ಪುರೀವರದ ಪಯಃಪರಿಖಾವಳಯಂ ಮಿಗೆ ಬಿತ್ತರಿಪುದು ಪಗಲೊಳಮುದಭ್ರಸಂಧ್ಯಾಭ್ರಮುಮಂ (ವಿಧೀಪು. ೧೩-೩೪) ; ಪೊಳೆವ ನೀಲದ ಭಿತ್ತಿ ಸ್ವರ್ಣಗಳೊಳಗೆ . . . ಸ್ಫಟಿಕದಲಿ ಪರಿಧಿಗಳಿಹವು ಒಂಭತ್ತು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೨-೫೧). ೨. ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲ ; ಪರಿವೇಷ: "ಪರಿಧಿಃ, ಪರಿವೇಷಃ (ಸ್ಯಾತ್), ಮಂಡಲಂ, ಉಪಸೂರ್ಯಕಂ—ಈ ೪ ಪರಿವೇಷದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೧) ; ವಳಯುವೇಳಜ ಕೋಟಿಚಂದ್ರನ ಬಳಸಿ ತೋರುವ ಪರಿಧಿಯಂತದೆ ಸಿಳಯುವವೆ ತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳ ಬಹಳ ತೇಜದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫೪-೧೫). ೩. ವೃತ್ತದ ಆವರಣ ರೇಖೆ ; ಮಂಡಲದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ. ೪. ಪವಿತ್ರವಾದ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸಮಿತ್ತು. ೫. ಸುತ್ತಲಿನ ಮೇರೆ,—ಎಲ್ಲೆ : ನಾನೆನುವ ಕೇಂದ್ರದಿನೆ ಹೊರಟ ಸತ್ತ್ವದ ಪರಿಧಿ ಬಾನಾಚೆ ಹಬ್ಬಿಹುದೊ ? (ಮಂಕುಕ. ೧೩೮) ; ರಸಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಇರವಿನ ಪರಿಧಿಗೆ ನಾವು ಸಲ್ಲುತ್ತೇವೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೩೭). ೬. ವೃತ್ತ ; ಮಂಡಲ : ವಿಗತದಿಗಿಭವಾಶಾದೇಶಮಸ್ತಂಗತಾರ್ಕಂ ಗಗನಪರಿಧಿ ಯಾತಪ್ರಾಣವಾತಂ ಶರೀರಂ ಸೊಗಯಿಸದವೊಲ್ (ಪುರಾಪಾ. ೬-೧೫೬) ; ಒಂದು ರೇಖೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುಯಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು . . . ವರ್ತುಳ, ಪರಿಧಿ-ವ-ವೃತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂವಿಃಅ. ೯). ೭. ದಿಕ್ಕಿನ ತುದಿ ; ದಿಗಂತ ; ಕ್ಷಿತಿಜ : ವಿಶ್ವಪರಿಧಿಯುದೆಲ್ಲೊ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿನಾಚೆ ವಿಶ್ವಕೇಂದ್ರವು ನೀನೆ (ಮಂಕುಕ. ೧೩೬). ೮. ಚಕ್ರದ ಹೊರ ಅಂಚು; ನೇಮಿ. ೯. ಮರದ ಕೊಂಬೆಯ ತುದಿ,—ಮೊನೆ : "ಶಾಖೆಯ ಶ್ಲಿಯುಂ ಪರಿಧಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೨೧) ; "ವೃಕ್ಷಶಾಖಾಗ್ರಮುಂ ಪರಿಧಿಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೦-೧೧). ೧೦. ಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. ೧೧. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ. ೧೨. ನೀರು ; ಜಲ : "ಭೂಜಮಂಭಸ ಸಾಲಂ ಪರಿವೇಷಮುಂ ಪರಿಧಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೨೨). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಸುತ್ತಳತೆ : ದಿನಗತಿಯನ್ನು ದ್ವಿಗುಣಮಾಡಿದರೆ ಸೂಚೀಪ್ರಕ್ಷೇಪ ಸೂಚೀಪ್ರಕ್ಷೇಪವರ್ಗವನ್ನು ೧೦ ರಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ವರ್ಗಮೂಲವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಪರಿಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೦೦) ; ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು ಒಂದು ಲಕ್ಷಯೋಜನ ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ವೃತ್ತದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೂ, ಅದರ ಪರಿಧಿ (ಸುತ್ತಳತೆ) . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧಿಕ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಗಣಿಚ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಧಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಬಳಸು : ಧಾರಿಣಿಯೆಂದೆಂಬ ವನಿತೆಯ ಮಧ್ಯದೆ ಸೇರಿದ ರತ್ನಮೇಖಲೆಯ ಚಾರುಶೃಂಗಾರದಂದದಲಿ ಪರಿಧಿಗೊಂಡು ಪಾರಾವಾರ ರಂಜಿಸಿತು (ಕಂನವಿ. ೨-೩).

[ಪರಿಧಿ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪರಿಧಿಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಪಹರೆಯವರ ಸಮೂಹದ ಒಬ್ಬಾತ : ಪರಿಧಿಸ್ಥಃ, ಪರಿಚರಃ,—೨ ದಂಡಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾದಿರುವ ಫೌಜು, ಕಾವಲ್‌ಜನರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೫). ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲುವ ಸೈನ್ಯದ ಸೈನಿಕ. ೩. ಮೈಗಾವಲಿನವನು ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ.

೪. ಸೇನಾಪತಿಯ ಅಥವಾ ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಲುಪಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಧೂತ (ಗು). ನಿವಾರಿತವಾದ; ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ; ಪರಿತ್ಯಕ್ತ : ಪರಿಧೂತಕೇತುಧೀತಂ ಕುರಂಗನಪಹರಿಸಿ ಮುದವನೆಯ್ದುವಂ . . . ಚಂದ್ರಂ (ಅಸಂಪು. ೧–೧೦೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಧೌತ (ಗು). ೧. ತೊಳೆದ; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ: ಪರಿಧೌತಪದಾಸ್ಯೆಯಾಗಿ ವಿಶ್ರುತೆ ಕಳಭಾಷಿಣಿ . . . ಬೋಱಮಟ್ಟಳಟ್ಟಿಯಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨–೬). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ; ಧವಳ. ೩. ಪವಿತ್ರವಾದ: ಪಸರಿಸಿದ ಪರಿಧೌತಕೀರ್ತಿಪ್ರಸರದಲಿ ಬೆಳುಪಾಯ್ತು ಜಗ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೪–೫). (ನಾ). ೪. ಪವಿತ್ರವಾದುದು; ಪುನೀತವಾದುದು : ಪ್ರಜ್ಞೆ ಶೀಲದಿಂದ ಪರಿಧೌತವಾಗುವುದು, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಶೀಲ ಪರಿಧೌತವಾಗುವುದು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ಪರಿನರ್ತನ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ನೃತ್ಯ,—ನಾಟ್ಯ : ಪರಿನರ್ತನಂಗೆಯ್ವುತಿರೆ ನವಿಲು (ರಾಘಚ. ೧೬–೭೧). [ಸಂ.]

ಪರಿನಾಳ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ : ಕರಿಗಣ್ಣವ ನಿಜಲಾವಣ್ಯರಸಂ ಪರಿನಾಳಮಿಕ್ಕಿದತ್ತೆನೆ ತಂದಳ್ಳುರಸುಂದರಿಚಂದನರಸಭರಿತಾಯತಕೇತಕೀದಳದ್ರೋಣಿಗಳಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬–೯೦). [ಪರಿ$_2$+ನಾಳ$_1$(=ನಾಲ$_1$)]

ಪರಿನಾಳಿಕೆ (ನಾ). =ಪರಿನಾಳ: ಅಪರಿಮಿತಂ ಪೊಣ್ಮುವ ಬಾಷ್ಪಪಯೋಧಾರಾಳಿ ಪರಿವ ಪರಿನಾಳಿಕೆಯೊಂದುಪಮೆಗೆ ಬಂದಿರ್ದುದು ಕರ್ಣಪೂರನವಕೇತಕೀದಳಂ ಕಾಮಿನಿಯಾ (ಕಾದಂಉ. ೨೨೪). [ಪರಿ$_2$+ನಾಳಿಕೆ (=ನಾಲಿಕೆ)]

ಪರಿನಾಳಿಗೆ, ಹರನಾಳಿಗೆ, ಹರಿನಾಳಿಗೆ (ನಾ). =ಪರಿನಾಳ : (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಹರನಾಳಿಗೆ:** "ಪ್ರಣಾಲ—ನೀರ ಹರನಾಳಿಗೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೧೯); ಕಾರೋಗೇಟೆಡ್ ಆಯರ್ನ್‌ಶೀಟ್ ಹರನಾಳಿಗೆಯ ತಗಡುಗಳು (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೩೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ಹರನಾಳಿಗೆಯಿಂದ ನೀರು ಜೋರಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮಕ್ಕಳು ಕುಣಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಹರಿನಾಳಿಗೆ :** ಸುಮಾರು ಪೊಂದು ಮೊಳ ಅರ್ಧವರ್ತುಲಾಕೃತಿಯ ಹರಿನಾಳಿಗೆಯಂತೆ ನೆಗ್ಗನ್ನು ಕಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಬುಡದಿಂದ ಮೇಲಿನವರೆಗೆ ಹಾಕುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೬); ಬಂಗಲೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳೆಯ ತರದ್ದೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಕರಿಯ ಹರಿನಾಳಿಗೆಯಾಕಾರದ ಹಂಚುಗಳನ್ನೇ ಹೊಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ (ಭೂಮಿತಾ. ೮೭). [<ಪರಿನಾಳಿಕೆ]

ಪರಿನಿರ್ಮಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು,—ಶುದ್ಧವಾದುದು: ಪರಿನಿರ್ಮಲವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಕಲೆಗಾರಿಕೆ ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಅವರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡಿದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿರ್ಮಾಣ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ರಚನೆ,—ನಿರ್ಮಾಣ : 'ಪರಿನಿರ್ಮಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿನಿರ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಮತ್ತಂ ಮಿಥ್ಯಾವಿರತಿಪ್ರಮಾದಕಷಾಯಯೋಗಾಭಿಧಾನಬಂಧಹೇತೂಚ್ಚನೀಚಕರ್ಮ ಪರಿನಿರ್ಮಿತಚತುರ್ಗತ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೪೯ ಪ); ಜಿತವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಪರಿನಿರ್ಮಿತಕೃತಿಯಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೫೭). (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿತವಾದುದು : ಬಾಹುಬಲಿಪಂಡಿತದೇವ ಪರಿನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣದೊಳ್ . . . ಪರಿವ್ಯಾವರ್ಣನಂ (ಬಾಧಪು. ೧೬–೪೩೩ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿರ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡು : ಪರಿನಿರ್ಮಿಸಿದತ್ತೊ ಪಂಚರತ್ನದಿನಮರೇಂದ್ರಚಾಪನಿಕುರುಂಬಕದಿಂ ಪಿಡಿದತ್ತೊ ಚಿತ್ರಮಿಂತಿದು ಬಗೆಗೆಂಬಿನಂ . . . ಎಸೆದತ್ತು ಕೀರಪಿಕಹಂಸನಿನಾದವಿಡಂಬನಂಬನಂ (ಜಗವಿ. ೧೦–೫೫); ಪರಿನಿರ್ಮಿಪ ಮಾಣಿಸಾಡುವ ... ಶಿಲ್ಪದ ಮೂಲದ ನರನಂ ಪೇಟ್ವಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕ್ಯಗ ಪ್ರತ್ಯಯಮಂ (ಶಮದ. ೧೯೭); ಸುರಪುರಕಾಂ ಪೋಗಲೊಡಂ ಪುರವರಮಂ ನೀಂ ವನಾಂತರಾಳದೊಳೆದರೊಳ್ ಪರಿನಿರ್ಮಿಸಿರಿಂ (ಸೌನಂದ. ೧–೩೩). [ಪರಿನಿರ್ಮಾಣ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅರ್ಹಂತನ ದೇಹಾವಸಾನ: ಇತ್ತ ಚತುರ್ವಿಧದೇವನಿಕಾಯಮುಂ ಪುರುದೇವಪರಿನಿರ್ವಾಣಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಪೂಜಾನಿರ್ವರ್ತನಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೬–೫೧ ವ); ಪರಿನಿರ್ವಾಣಮನೆಯ್ದಿದಮರ್ಗದದೆ ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮುಂ ತೀರ್ಥಕೃದ್ವರರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬–೧೬೬); ಪರಿನಿರ್ವಾಣನಿವಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿವಾಹೋತ್ಸಾಹಮಂ ತಾಳ್ದಿದೀಶ್ವರಂ . . . ನಿರಂತರಮೊಲ್ದೀಗೆ ವಿನೇಯಸಂತತಿಗೆ . . . ಜಗಚ್ಛ್ರೀಯಮಂ (ಅಸಂಪು. ೧೪–೭೩). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬುದ್ಧನ ಇಹಲೋಕಪರಿತ್ಯಜನ,—ನಿರ್ಯಾಣ: ಇಂದು ರಾತ್ರಿಯಂತಿಮಯಾಮದಲಿ ತಥಾಗತನ ಪರಿನಿರ್ವಾಣವಾಗಲಿಹುದೆಂದರುಹಿ ಬಾರ! (ವೈಶಾಖಿ. ೭೮–೩೮೯); ಅಜಾತಶತ್ರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಎಂಟನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ನಡೆಯಿತು (ಹತ್ತುಮ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ನಡೆಸುವ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು; ಅರ್ಹಂತನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಅಂತಿಮಸಂಸ್ಕಾರ : ಆಗಳ್ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣಸೂಚನಾಚಿಹ್ನಂಗಳ್ ತಂತಮ್ಮ ಲೋಕಂಗಳೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨–೩೪ವ); ಅಮರನಿಕಾಯಂ ಸುವಿಧೀಶ್ವರಂಗೆ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಟ್ಪ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪–೫೩ ಪ). 'ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ+ಕಲ್ಯಾಣ]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಆರಾಧನೆ,–ಉತ್ಸವ: ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ರಿಯೆಯಂ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂದೆ ತೀರ್ಚಿ ಸಕಳವಿನೇಯೋತ್ಕರಮಂದು ನಯದೆ ನಿಜನಿಜಧರೆಗಳ್ಗಲ್ಲಿಂದೆ ತಳರ್ದು ಪೋಯ್ತು ಕೃತಾರ್ಥಂ (ಪಧಪು. ೧೬–೮೩). [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ; ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿದ ಸ್ಥಳ : ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯನೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀವಾಸುಪೂಜ್ಯಭಟ್ಟಾರಕರ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪–೪೬ ಪ). [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ+ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪಡೆ 'ಪರಿನಿರ್ವಾಣವಡೆ' ನೋ.

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆ (ನಾ). =ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ರಿಯೆ : ವಿನಯಂಧರಯೋಗಿಗಳ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೩–೫೮ ವ); ಮಹೀಧರನುಂ. . . ಪಡುವಣದೆಸೆಯ ದೇವದಾರುವನದೊಳು ವಿನಯಂಧರಯೋಗಿಗಳ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೦). [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ+ಪೂಜೆ]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). =ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣ: ಸುರಲೋಕಾವತರೋತ್ಸವಂ . . . ಪರಿನಿರ್ವಾಣಮಹೋತ್ಸವಂ ಜಿನಕಲ್ಯಾಣಮಯ್ದುಂ ಸವಿಸ್ತರದಿಂದಿರ್ಪುವು ವರ್ಣಕಂಗಳಿವಱಂ ಭವ್ಯಾಂಗಮೇನೊಪ್ಪದೇ (ಅಜಿಪು. ೧–೯೫). [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ+ಮಹೋತ್ಸವ]

ಪರಿನಿರ್ವಾಣವಡೆ, ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು: ತಥಾಗತಂ . . . ಈ ರಾತ್ರಿಯಂತಿಮಯಾಮದಲ್ಲಿ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ

ಪಡೆದಪಂ (ವೈಶಾಖ. ೬೮-೩೯೬). **ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪಡೆ :** ಬುದ್ಧನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪಡೆದ ನೂರುವರ್ಷಗಳ ವೇಳೆಗೆ ಮೂಲಸಂಘವು ಎರಡಾಗಿ ಒಡೆಯಿತು (ಭಾರದ. ೨೦೪). [ಪರಿನಿರ್ವಾಣ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿನಿರ್ವೃತಿ (ನಾ). =ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ೧ : ಸರ್ವಾಂಗಮಲಧರಂ ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಸೌಖ್ಯೋನ್ಮುಖಂ . . . ಮುಷಿಯಿರ್ದನಾತ್ತಗುರುಸೌಹಾರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಭೂಮಿ (ನಾ). =ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕ್ಷೇತ್ರ : ಅಗ್ರಮಂದಿರೋಪಾಂತಮನೆಯ್ದೆವಂದು ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಭೂಮಿಯನಾ ಸುರೋತ್ತಮಂ ಸಂತಸದಿಂದೆ ಭಕ್ತಿವೆರಸಾಗಳ್ ಪೂಜಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩೧).

[ಪರಿನಿರ್ವೃತಿ + ಭೂಮಿ]

ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಪರಿನಿರ್ವಾಣಪಡೆ : ತಥಾಗತನೆಮ್ಮ ನಗರದೊಳೆ ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಸಿದನಾದೊಡಮೆಮಗೆ ಅವನ ಪಶ್ಚಿಮದರ್ಶನಂ ಕಟಾಲಭಿಸಿಲ್ಲ ! (ವೈಶಾಖ. ೬೮-೩೯೮). [ಪರಿನಿರ್ವೃತಿ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿನಿರ್ವೇಗ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾದ ವಿರಕ್ತಿ ; ಪರಮವೈರಾಗ್ಯ. ೨. ಪರಮವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಸಂಸಾರಶರೀರಭೋಗಪರಿನಿರ್ವೇಗಂ ತಪಃಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತೊಟ್ಟಿಲ ಮಗಂಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ . . . ಜಿನದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡಂ (ಪಂಪಾಪುರಾ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನು ಸಂಸಾರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಡುವಿಕೆ : ಕ್ಷೇಮಂಕರಂ ದುರಿತಾರಿಸೈನ್ಯಮಂ ಬೆಂಕೊಳಲ್ ಬಗೆವಂತೆ ಪರಮದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಳಲ್ ಬಗೆದು ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣೋದ್ಯುಕ್ತನಾದುದಂ . . . ಅರಿದು (ಶಾಂತಿಪು.೮-೧೧೬ ಪ); ಎನ್ನ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣದೊಳ್ ಪರಿಪಂಥಿಭಾವಮಂ ಪೊರ್ದದೊಡಂಬಡುವುದೆ ನಿನಗೆ ವಿನಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೮ ಪ); ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮನಂ ಪರಿಯೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಲ್ಕದೇಂ ಪರಿಣತನೋ (ಪುಷ್ಪಪು .೧೩-೮೬). [ಸಂ.]

ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತೀರ್ಥಂಕರನು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಸಂಸಾರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹೊರಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ : ತ್ರಿಭುವನಗುರು ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕಲ್ಯಾಣಶರದಾಗಮನಪ್ರತೀಕ್ಷಣದಿವ್ಯಹಂಸರುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೦ ಪ) ; ಒಂದುದಿವಸಂ ಆದಿದೇವನ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕಲ್ಯಾಣಮತ್ಯಾಸನ್ನಮೆಂಬುದಂ ನಿಜಾವಧಿಯಿಂದರಿದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೬).

[ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). =ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ : 'ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ ಮಹೋತ್ಸವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). = ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ ಕಲ್ಯಾಣ : ಸುರಲೋಕಾವತರೋತ್ಸವಂ . . . ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ ಮಹೋತ್ಸವಂ ಪ್ರವಿಮಲಂ ಕೈವಲ್ಯಬೋಧೋತ್ಸವಂ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಮಹೋತ್ಸವಂ ಜಿನ ಮಹಾ ಕಲ್ಯಾಣಮಯ್ದುಂ ಸವಿಸ್ತರದಿಂದಿರ್ಪುವು ವರ್ಣಕಂಗಳಿವರಿಂ ಭವ್ಯಾಂಗಮೇನೊಪ್ಪದೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೯೫).

[ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ+ಮಹೋತ್ಸವ]

ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ (ಗು). ೧. ಪಾರಂಗತವಾದ ; ನಿಷ್ಣಾತವಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡ : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪರಿನಿಷ್ಠಿತ ವಾಗ್ವಿಭವರ್ಕ್ಕಳಾ ವಿದಾಗ್ರಣಿ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದೆಂಬುದಿದು ಪುಣ್ಯಫಳಂ ಕೃತಪುಣ್ಯ [ನೊಳ್] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೫-೨೮ ; 900). (ನಾ). ೨. ಪಾರಂಗತವಾದುದು ; ನಿಷ್ಣಾತವಾದುದು : ವಿಶ್ವವನ್ನು . . . ಪರಿನಿಷ್ಠಿತವಾದ ವಿದ್ವದ್ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದೊಮ್ಮೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ವಿವೇಚಿಸಿದರೂ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಆಯಾಸವಾಯಿತೇ ಹೊರತು . . . ಸೌಖ್ಯ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ ! (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXVII ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಪರಿನೀರ್, ಹರಿನೀರು (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವ ನೀರು; ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರು : ಪರಿನೀರೊಳಗಣ ನೆಬಲಂತಿರೆ ತನ್ನಂ ನೋಡಿ ನಡುಗೆ ಜಾನಕಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೬೨); ಪರಿನೀರ ನಡುವನಿರಿದಂತಿರೆ ಖಂಡಿಸಿ ಕುಸುರಿದರಿಯೆ ಸಣ್ಣಿಸೆ ಪಟಿಯಂತಿರವಿಕ್ರಿಯಾಶರೀರಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದು ನಾರಕರ್ಗೆ ಪಾಪದ ಫಲದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೪೦) ; ಅದೇವಮಾತೃಕಃ =ಮಳೆಯಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಕೆರೆ ತೊರೆ ಕಾಲುವೆಗಳ ಪರಿನೀರಿಂ ಬೆಳೆವುದುಂ (ಸೀತಪಾ. ೧೮-೮). ೨. ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹಾಯಿಸುವ ನೀರು; ಕಾಲುವೆನೀರು: ಸುರಿವ ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪರಿಪೂನಲೆ ಪರಿನೀರಾಗೆಯುಂಕುರವೊತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರ್ದ ಕರ್ಬಿನ ಮಡಲ್ಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೬-೧೬); ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡ ಮೊದಲ ಪಸುಗೆಯ ಪರಿನೀರ ತೋಂಟ ಮೂಡಲು ಪಳ್ಳವಾಯ್ಕಾಲು ತೆಂಕಲುದ್ದಿಯ ಕಾಲು ಪಡವಲು ನಾರಾಯಣಯ್ಯನ ಜೇಷ್ಠಾಂಶದ ಭೂಮಿ (ಕಇಅ. ೬೯-೧೩-೨೮;1088); ಮುದಮೂರೂರಬಲಾಜನಕ್ಕೆ ಪರಿನೀರೂರೂರ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ... ಅತಕ್ಯ ಮದರಿಂ ರಮ್ಯಂ ತದುರ್ವೀತಳಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೨೮೯). **ಹರಿನೀರು:** ೧. ಕೊಳಲೆಲ್ಲೊ ಉಲಿಯೆ ಹರಿನೀರು ನಲಿಯೆ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೫-೨). ೨. ಪಿರಿಯ ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗೆ ಲಾಲಬಾಗಿನ ಹರಿನೀರಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿದಕೆ ತೋಂಟಕಂಮಂ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೩೬-೬೪; 1160). ೩. (ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಮುತ್ತೈದೆಯರು ತರುವ ಪವಿತ್ರ ಜಲ, - ಮಂಗಳೋದಕ : ಹತ್ತು ಮಂದ್ಯಾಗ ಹರಿನೀರ ತರುವಂಥಾ ಮುತ್ತೈದಿತನವ ಕೊಡು ಶಿವನೆ (ಗರತಿ. ೧೨೬). [ಪರಿ$_2$+ನೀರ್]

ಪರಿನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಇಟ್ಟ ; ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ : ನಿಜಮಸ್ತಕಪರಿನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತನನು ಪ್ರಸ್ತುತಬುಧಸ್ತವನಭಾಜನಶಸ್ತನಂ . . . ನೋಡಿ (ಬಸವು. ೩೯-೫೪). ೨. ಹರಡಿದ; ಚಾಚಿದ. (ನಾ). ೩. ಇಟ್ಟಿರುವುದು ; ಜೋಡಿಸಿರುವುದು : ನಿಖಿಲೌಷಧಿಪುಂಜಿತಂ ಪರಿನ್ಯಸ್ತಮದೊಂದು ಪೂರ್ಣಕಲಶಂ ತಳೆದತ್ತತುಳಂ ವಿಳಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಂತಿ (ನಾ). ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ : 'ಪರಿಪಂತಿವಿಡಿ' ಪರಾ.

[ಪರಿ$_3$+ಪಂತಿ]

ಪರಿಪಂತಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿರು ; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು : ಸಾಲ್ವಿಡಿದು ಸರಿಸವಿಡಿದೋರಣಂಬಿಡಿದು ಪರಿಪಂತಿವಿಡಿದು . . . ಉಭಯವೀಧಿಗಳು ಮೆರೆದವು (ಪಚಶಾ. ೧೦-೩೪). [ಪರಿಪಂತಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಪರಿಪಂಥಿ (ಗು). ೧. ಎದುರಿಸುವ ; ಹಗೆಯಾದ; ವಿರೋಧಿಸುವ: ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ ತನಗ್ರದೊಳ್ ವಿಳಿರ್ವ ತಮಾಳಪಲ್ಲವದ ಚಾಮರದುಪ್ಪರವಟ್ಟಮೊಪ್ಪೆ ಬಂದಲೆದಿಸುವೊಂ ಬನಂಬಿಡಿದು ಪಾಂಥರನಾ . ಪರಿಪಂಥಿ ಮನ್ಮಥಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೧). (ನಾ). ೨. ಎದುರಾಳಿ ; ಶತ್ರು ; ಹಗೆ : "ಅಭಿಯಾತಿಃ, ಅರಾತಿಃ . . . ಪರಿಪಂಥೀ . . . ದ್ವಿಷತ್-ಈ ೨೪ ಹಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೧) ; ಪರಿಪಂಥಿಪನ್ನಗವೈನತೇಯನೆನಿಪ ಬಿಜ್ಜಳಭೂಪನೊಪ್ಪಿಪ್ಪ ಸಮಯದೊಳು (ಬಸರ. ೬-೬೩) ; ಬುದ್ಧನು ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರಕ್ಷಕನೆ ಅಥವಾ ಪರಿಪಂಥಿಯೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿದೆ (ಮಕ್ಸ್ವಾರ. ೧೦೫ ಪೀಠಿಕೆ) ; ತನ್ನ ಮನೋರಥದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಪಂಥಿಯಾಗಿರುವ ರಮಾಕಾಂತನನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸುವ ದುರಾಲೋಚನೆಯಿಂದ. . .ಇಂದಿರೆಗೆ ಹೇಳಿದನು (ಇಂದಿರೆ.೧೬). ೩. ದರೋಡೆಕಾರ ; ಕಳ್ಳ : "ಪರಿಪಂಥಿ ಚೋರಕಂ ತಸ್ಕರಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೮೧). [ಸಂ. ಪರಿಪಂಥಿನ್]

ಪರಿಪಂಥಿನಿ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಯಾದವಳು : ಸುಖಪರಿಪಂಥಿನಿಯುಂ

ದುಃಖೈಕದಾನನಿಪುಣೆಯುಂ ಪರಹೃದಯಪೀಡಾಪೇಕ್ಷಣೆಯುಮಪ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಕಾಯಲುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೩೭೧). [ಸಂ. ಪರಿಪಂಥಿನೀ]

ಪರಿಪಂಥಿಭಾವ (ನಾ). ವಿರೋಧಭಾವ; ಎದುರಾಗುವ ಮನಸ್ಸು: ಎನ್ನ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣದೊಳ್ ಪರಿಪಂಥಿಭಾವಮಂ ಪೊರ್ದದೊಡಂಬಡುವುದೆ ನಿನಗೆ ವಿನಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೪ ವ). [ಪರಿಪಂಥಿ+ಭಾವ$_2$]

ಪರಿಪಕ್ವ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದ,—ಬೇಯಿಸಿದ. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿದ,-ಕಳಿತ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಣ್ಣಾದ: ಸುಜನೋತ್ತಮರಂತೆ ಭರದಿನೆಱಗಿದುವಮೇಯಪರಿಪಕ್ವಗಂಧಶಾಲಿವನಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೯); ಪರಿಪಕ್ವಫಲಪ್ರಕರಂ ಜರೆಯಂ ಕಿಡಿಸುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೧೧); ಮಣಿಕನಕರಜತಪಾತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಪರಿಪಕ್ವ . . . ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೪ ವ); ನಸುಬಿರಿದ ಪರಿಪಕ್ವದಾಡಿಮುವಸರದೊಳಗಣಿವಟ್ಟಿಗೆಯ ದರಹಸಿತಪಂಕಜಗಳಿತಮಕರಂದದ ತಟಾಕದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೭-೨೪). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ; ವಿಶೇಷವಾದ ಅರಿವುಳ್ಳ; ಪ್ರೌಢವಾದ: ಪರಿಪಕ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಂಸ್ಕಾರಂ . . . ಈತನೆಂದು ಕೈವಾರದೆ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳಿ ಪಂಡಿತ ನಾಗವರ್ಮನಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೭-೩೬); ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕ . . . ಆನಂದವರ್ಧನನ ಪರಿಪಕ್ವಪ್ರತಿಭೆಯ ಫಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. xxvii ಪೀಠಿಕೆ). (ನಾ). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವುದು; ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿರುವುದು: ಪರಿಪಕ್ವಮಭಿನವಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ಪ ನಿರವದ್ಯಾನ್ನಮನತ್ಯಾದರದಿಂ ತನ್ಮುನಿವರರ್ಗೆ ನೃಪವರನಿತ್ತಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೫೦). ೫. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿರುವುದು,—ಕಳಿತಿರುವುದು: ಪರಿಪಕ್ವಮಾದ ಗರ್ದುಗಿನತಿರುಳುಂ ಶುಂಠಿಯುಮನರೆದು ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೦೮); ಪರಿಪಕ್ವಂ ಫಳರಾಜಿಸೌರಭನಿದಾನೋಜ್ಜೃಂಭಿತಂ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿನಾನಾಲತಿಕಾವಳೀವಿಪುಳಶಾಖಾಹಸ್ತದೊಳ್ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರೆ . . . ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚೈತ್ರಾಗಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೫).

ಪರಿಪಕ್ವವಾಗು = ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗು; ಪ್ರೌಢತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಮಾನವನ ಹೃದಯವೇ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ (ಭಾರದ. ೨೮೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಕ್ವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗು; ಪರಿಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಪರಿಪಕ್ವಂಬೆತ್ತ ಪಣ್ಣಂ ನಖದಿನಿಱಿದು ಸೋರ್ವ ರಸಾಸ್ವಾದನಂಗೆಯ್ದು . . . ಗಳಬಿದತ್ತಾಮ್ರದೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೪೬). [ಪರಿಪಕ್ವ+ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿಪಕ್ವತೆ (ನಾ). ಮಾಗಿರುವಿಕೆ; ಪರಿಣತಿ; ಪರಿಪಾಕ: ಇದು ತುಂಬುಜೀವನದ ಭಾವಾನುಭಾವಗಳ ಪರಿಪಕ್ವತೆಯ ಫಲ (ಸಾಹಿಸ. ೩೪); ಭಾವದ ಪರಿಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ಕಾಣದ ಕವನಗಳು ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳತೊಡಗಿದವು (ರಂಗರೊ. ೧೩೨). [ಸಂ. ಪರಿಪಕ್ವತಾ]

ಪರಿಪಟ್ಟಿ 'ಪರಿವಟ್ಟ' ನೋ.

ಪರಿಪಠನ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದುವುದು,—ಪಠಿಸುವುದು: ಪ್ರವಚನಪರಿಪಠನಕ್ಷಮತೆ ವಾಣಿಯುಂ ತೀರ್ಥಯಾನದಕ್ಷತೆ ಪದಮಂ ಕಿವಿಯುಂ ಜಿನವರಚರಿತಶ್ರವಣಪಟುತೆ ಪಿಂಗದನ್ನಮಾರ್ಜಿಪನೆಱನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಠಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಿದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ,-ನುಡಿದ: ಸೌಧಾಗ್ರಪ್ರತ್ಯಗ್ರರತ್ನಪಂಜರಮಂಜುಳಶುಕಸಾರಿಕಾನಿಕುರುಂಬಪರಿಪಠಿತನಿಟಿಲನಯನಲೀಲಾಕಥಾಕಲಾಕರ್ಣನಕರ್ಣಕೌತುಕಾಂತರಂಗಸಂಗತ . . . ಗುಣಾಗ್ರಗಣ್ಯಸಮುದಯಸಮುಂಚಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೬ ವ).

[ಸಂ.]

ಪರಿಪಡು (ಕ್ರಿ). ಓಡು; ಧಾವಿಸು: ಪರಿಪಟ್ಟೋರಂತಾಕಾಶಮಾರ್ಗದೆ ಬಂದು ಪಾಡಱಿದ ಸಖನಂ ಮುಂದಾಂ ಕಂಡೆಂ ಕಪಿಂಜಲನಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೧೪). [ಪರಿ$_3$ + ಪಡು$_1$]

ಪರಿಪಣ (ನಾ). ಮೂಲಧನ; ಬಂಡವಾಳ: "ನೀವೀ, ಪರಿಪಣಂ, ಮೂಲಧನಂ–೩ ಬಂಡವಾಳದ ಪಡಿವೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಪತ್ರ$_1$ (ನಾ). (ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ದು ಅನೇಕ ಮಂದಿಗೆ) ಪ್ರತಿ ಮಾಡಿ ಹಂಚುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಪತ್ರ; ಪ್ರಸಾರಣಪತ್ರ; ಸುತ್ತೋಲೆ: ಯುದ್ಧಗಳ ನಂತರ ಈ ರೀತಿ ಪರಿಪತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೭); ಪರಿಪತ್ರ, ಸುತ್ತೋಲೆ (Circular. ಪತ್ರಿಶ. ೧೬). [ಪರಿ$_2$+ಪತ್ರ]

ಪರಿಪತ್ರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ: "ಪರಿಣಾ–ಚವ್ಯ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪರಿಪತ್ರ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ಲವಂಗಪತ್ರ" (ಔಷಧಿ. ೨೪). [?]

ಪರಿಪಥಿಕ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು; ವಿರೋಧಿಯಾದವನು: ಮತಿಹೀನನಾದಂದು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಮನಱಿಯದೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಲವೋದ್ಧತರಿಂ ಪರಿಪಥಿಕರಾಗಿ ಕಿಡುಗುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೦). [<ಸಂ. ಪರಿಪಥಕ]

ಪರಿಪಾಂಡು (ಗು). ಅಚ್ಚ ಬಿಳಿಯ; ಬಹಳ ಬಿಳುಪಾದ; ಕಡುಬಿಳುಪಿನ: ಒಪ್ಪಿದುದು ಸುಧಾಪರಿಪಾಂಡುವರ್ಣದಿಂ ಸುರನರನಯನಚಕೋರಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಳುಂಬಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೭೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಂಡುರ (ಗು). = ಪರಿಪಾಂಡು: ಆ ಪರಿಪಾಂಡುರಪ್ರತತಿಯೂ ದ್ಯುತಿ . . . ಈಗಳದೆತ್ತವೋದುದೆಂದಾ ಪೃಥಿವೀಶ್ವರಂ ಪಗಲ ತಿಂಗಳ ನಚ್ಚರಿವಟ್ಟು ನೋಡಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೬); ಪರಿಪಾಂಡುರತನುಗೆ ನಿಶಾಕರಕರಪೀಡಿತೆಗೆ . . . ಕರದಿಂ ರವಿ ಸೋಂಕಿ ಹರುಷಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಂಸು (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಎದ್ದ ಧೂಳು: ತುರಗಖುರಕ್ಷುಣ್ಣೀಲಾಪರಿಪಾಂಸುಪರಾಗವಿಭಳಟಾಳಿಗಳೊಳ್ ಪಾಯ್ದರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಕ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಂದುದು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದುದು. ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಗಿರುವುದು,-ಹಣ್ಣಾಗಿರುವುದು. ೩. ಆಹಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಡುಗೆಮಾಡುವುದು: ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯವನು . . . ಚದುರಿನಿಂದೆ ಪರಿಪಾಕಮಂಗೈದೊಲಿದು ವಂಚನಿಲ್ಲದೆಯುಸುರದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡೆ (ನಪನೋ. ೯-೫). ೪. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಪರಿಪಕ್ವತೆ: ಶಿವನು ಜೀವಕೋಟಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಪರಿಪಾಕಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೨೧೫); ಗೀತಾಂಜಲಿಯ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತದ ಪರಿಪಾಕವಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೨); ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಗಳ ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಒದಗುವ ಪರಿಪಾಕ (ಪರಿಶೀ. ೧೨). ೫. (ಕರ್ಮದ) ಫಲ; ಪರಿಣಾಮ: ಪನಿತ ಶೋಣಿತಬಿಂದುಗಳ್ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಗೆ ಪಾಪಪರಿಪಾಕದಿಂ ತಣ್ಪಂ ಪಡೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ); ಈ ಸಂಯಮ ಸಂಧಾನ ಸಮನ್ವಯಗಳ ಧರ್ಮವೂ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ಪರಿಪಾಕ (ಭಾರದ. ೩೬೮). ೬. ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ. ೭. (ಸಸ್ಯದ) ಬೆಳವಣಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: "ಪರಿಪಾಕಂ ಬೆಳಸು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಕಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿಸು : ಪರಮಾನ್ನಭಕ್ಷ್ಯಶಾಕಗಳ ಪರಿಪಾಕಗೈಸಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೪-೩೦). [ಪರಿಪಾಕ+ಗೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಪರಿಪಾಕಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹದಗೊಳ್ಳು ; ಮಾಗು; ಪರಿಪಕ್ವವಾಗು: ಅವನ ಜೀವನ ಶೋಕದಿಂದಲೇ ಪರಿಪಾಕಗೊಂಡಿದೆ (ಸ್ವದೇಶ. ೩೧); ಶಾಂತರಸವು ಈ ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಪರಿಪಾಕಗೊಂಡುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೫). [ಪರಿಪಾಕ+ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಪರಿಪಾಕಪಥ್ಯ (ನಾ). ಫಲಿತಾಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದುದು ; ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು : ಎನ್ನ ನುಡಿಯೆಂಬುದು ನಿನಗೆ ಪರಿಪಾಕಪಥ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೮ ವ). [ಪರಿಪಾಕ+ಪಥ್ಯ]

ಪರಿಪಾಕವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹದಕ್ಕೆ ಬರು ; ಪರಿಪಕ್ವವಾಗು : ದೌರ್ಮನಸ್ಯದಲಿಂತು ಕಳಿದುದು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಹಲಕಾಲ ದಕ್ಷವಿಕರ್ಮಫಲ ಪರಿಪಾಕವಡದಂದದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧-೧೫). [ಪರಿಪಾಕ+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಪಾಕವೆರು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯು ; ಪರಿಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪರಿಪಾಕವೆತ್ತ ಮಳಕಜ್ಞಾಯವಾ ಸೊಗಸಿನಿಂದೊಬ್ಬುಳಿಸಿ ಸವಿಸವಿದು ವುಣಲು (ನಸಮೋ. ೨೬-೪). [ಪರಿಪಾಕ+ಪೆರು$_1$ (<ಪೆಱು$_1$)]

ಪರಿಪಾಕಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ಪರಿಪಾಕವಡೆ : ಅವರು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞಾನವೂ ಅದರ ತಳಹದಿಯಾದ ಲೋಕಾನುಭವವೂ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಹೊಸ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಪಾಕಹೊಂದಿದುವು (ಸಮಾಲೋ. ೬೬) ; ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪರಿಪಾಕಹೊಂದಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ (ಕನಾಕ. ೭). [ಪರಿಪಾಕ+ಹೊಂದು$_1$ (<ಪೊರ್ದು)]

ಪರಿಪಾಟ, ಪರಿಪಾಟು$_3$ (ನಾ). ವಾಡಿಕೆ ; ರೂಢಿ ; ಅಭ್ಯಾಸ : "ಪರಿಪಾಟ = ರೂಢಿ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೯೯) ; ಮಳೆಗಾಲಗಳನೆಣಿಸುವ ಪರಿಪಾಟವು ನನ್ನದು ನನಗಿದು ಹಿತವು (ಇಂಚಾಪ. ೬೧-೯೧) ; "ನನ್ನ ಗಂಡ ನೈರೋಬಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ" ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪರಿಪಾಟವನ್ನು ಆಕೆ ಇಂದಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೬೭). **ಪರಿಪಾಟು$_3$:** ಇದೇ ಕಾರಣ ದೇಶದಿಂದ ಮಾಲಿನ ಬಿಮಾ ಇಳಿಸುವ ಪರಿಪಾಟು ಇಲ್ಲೇ ಬಹಳ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೨೦೭). [ಪರಿ$_3$+ಪಾಟ$_2$]

ಪರಿಪಾಟಲು, ಪರಿಪಾಟ್ಲು (ನಾ). ಕಷ್ಟ ; ಬಾಧೆ: ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತು ಹೊತ್ತು ಪರಿಪಾಟಲು ಪಡುವವರು ನಾವು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೭೦). **ಪರಿಪಾಟ್ಲು :** ದುರುಳ ಮಾರನುವೆನ್ನಯೆದೆಗೆ ಸರಳನೂಡಿ ಪರಿಪಾಟ್ಲು ಮಾಡಿದನಬಲೆ (ಕಂಸವಿ. ೮-೧೨೯). 'ಪಡಿಪಾಟಲು' ಪರಾ. [ಪರಿಪಾಟು$_1$+-ಅಲು (<-ಅಲ್$_2$)]

ಪರಿಪಾಟಿ$_1$ (ನಾ). ಸಮಾನತೆ ; ಸರಿಸಾಟಿ : ರವಿರಥತುರಗಮುಮುಚ್ಚೈಶ್ರವಮುಂ ಪರಿಪಾಟಿಯುಲ್ಲಮಿವಜಿಗೊಳ್ ರೋಮುಚ್ಛವಿಗಮೆನಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಪಳುಕಿನ ಮಂಡಪಂಗಳೊಳ್ ತುರಗಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೧೨೦). [ಪರಿ$_4$-+ಪಾಟಿ$_1$ (<ಪಾಟಿ$_2$)]

ಪರಿಪಾಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ವಿಧಾನ : ಸುರತರುಕುಡುವಂಬರದೊಳ್ಪರಿಪಾಟಿಚ್ಛಾಯೆ ನೆಯ್ಗೆ ನೂಲಿಂ ರಂಗಿಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದೆನಿಪ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂಗಳಿಂದೆಸೆವುವಲ್ಲಿ ದೂಸಿಗವಸರಂ (ಜಗವಿ. ೯-೧೧೧) ; ಸೇನಾನಿಕರದಾರೈಕೆಗಳು ಪಾಂಚಾಲಕನಿಗಾದುದು ರಂಜಿಸಿತು ಪರಿಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಟಿಯೊಡ್ಡವಣೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೨೧) ; ಅಹಿಪತಿ ಕೂರ್ಮರಗ್ಗಳಿಕೆ ಪಾಟಗೆಡೆ ತೋಟಿಸಿದರೀ ಪರಿಪಾಟಿಯುಲಿ ಫಣಿಪತಿಗೆ ನಾಲಗೆ ನಾಟದೆಣಿಸಲು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಮಸೈನಿಕವ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೨೫) ; ಆಳಸಿಂಗರಾರ್ಯರ್ಗೆ ಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಪಾಟಿಯಿಂ ಪೇಟ್ದಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೫೦). ೨. ರೂಢಿ ; ಅಭ್ಯಾಸ ; ಪದ್ಧತಿ : ಬಾದವಾಡಿಗಿಯೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕೀ ಶಿವಯೋಗಿ ಸಾದರದೆ ಪೋಪ ಪರಿಪಾಟಿಯುಂತಲ್ಲಿಗಂ ಪೋದೊಡನೆ . . . ಐತಂದರು (ಮಹಾಂತೇ. ೯-೩೧) ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕರ ಸ್ನಾನದಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರತೀರ್ಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನೋ ದೇವತಾಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೋ ಹೇಳಿ ರಾಗ ಎಳೆವ ಪರಿಪಾಟಿಯುಂಟು (ಗಾಳಿಪ. ೪೪) ; ನಮ್ಮ ಭರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಭಗವಂತನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವೇ ನಮ್ಮ ಜನಾಂಗದ ಪರಿಪಾಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ಇಂದಿಗೂ ಸಜೀವವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೦). ೩. ಸಾಲು; ಪಂಕ್ತಿ : ಕೋಟಾನುಕೋಟಿ ಭಕ್ತರ ಮನೆಗಳಲಿ ಪರಿಪಾಟಿಯಿಂದಣಿಸುತ್ತ ಗಂಗಾಜೂಟನಗ್ಗದ ಜಂಗಮಾಂಘ್ರಿಗೆ ನಮಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೫-೫೫) ; ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಮನುಷ್ಯಮುಖ ಪರಿಪಾಟಿಯೊಳು ವೈವಿಧ್ಯಖಗಮೃಗಕೀಟ ಸರದಾಂಪತ್ಯ ತೃಷೆಯಿವು ನೋಟ (ಶ್ರೀಸಾರಾ. ೪೭-೨೭೮). ೪. ಅನುಕ್ರಮ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ಪರಿಪಾಟೀ, ಅನುಪೂರ್ವೀ . . . ವಿಶಾಯಃ-ಈ ೭ ಪರಿವಿಡಿ" (ಹಲಾಯು.೧೨೨-೫೫) ; ವಂದಿಪೆ ಹಲಾಯುಧನೆ ಸಾಮವೇದಿಗೆ ಮಲಯರಾಜಂಗೆ ಪರಿಪಾಟಿಯಿಂ (ಚತುಪು. ೬-೭-೨). ೫. ಓರಣ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : 'ಪರಿಪಾಟಿದಪ್ಪು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಟಿದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಓರಣ ತಪ್ಪು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಆ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯ ಲಲಾಟಪಟ್ಟದೊಳ್ ಚಾಮರದ ಕೋಮಲಪವನಪರಿಯಟನದಿಂ ಪರಿಪಾಟಿದಪ್ಪ [ಪ್ಪಿ] ಸುಳಿಗುರುಳೆಂಬ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಂ ತನ್ನ ಬೆಳ್ವೆಳಗನುಗುಟ್ವ ಸೆಳ್ಳುಗುರೆಂಬ ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಕುತ್ತುಂಗಱುಗಳ್ ಪತ್ತೆಸಾರ್ಚಿ ಪಂತಿಗೊಳಿಸುವಿನೆಗಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೯ ವ). [ಪರಿಪಾಟಿ$_2$+ತಪ್ಪು$_1$]

ಪರಿಪಾಟು$_1$ (ನಾ). ಕಷ್ಟ ; ಬಾಧೆ : ಪತಿವಿಯೋಗದಿ ಬಿದ್ದ ಪರಿಪಾಟುಮುಮನೆಲ್ಲ ನೆನೆಯದೆ ಸುತನ ನೋಡಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೪೬). [<ಪಡಿಪಾಡು]

ಪರಿಪಾಟು$_2$ 'ಪರಪಾಟು' ನೋ.

ಪರಿಪಾಟು$_3$ 'ಪರಿಪಾಟ' ನೋ.

ಪರಿಪಾಟ್ಲು 'ಪರಿಪಾಟಲು' ನೋ.

ಪರಿಪಾಠ (ನಾ). ೧. (ವೇದಗಳ) ಕಂಠಪಾಠ. ೨. ಅಭ್ಯಾಸ ; ಪದ್ಧತಿ; ರೂಢಿ : ದೇವರ ಮೇಲಿನ ಹೂವು ತಪ್ಪೀತು, ಅವಳ ಈ ಪರಿಪಾಠವೆಂದಿಗೂ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಹೂಬಿ. ೧೬); ಸುಮಿತ್ರೆ ಹಾಸ್ಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಓದಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿಪಾಠವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಠಿ 'ಪರಿಪಾಡಿ' ನೋ.

ಪರಿಪಾಡಿ, ಪರಿಪಾಠಿ, ಪರಿಪಾಳಿ, ಪರಿಪಾಟಿ (ನಾ). ೧. ಅನುಕ್ರಮ ; ಪಾಳಿ ; ಪರಿವಿಡಿ : ಋಷಿಸಮುದಾಯಮಂ . . . ಪರಿಪಾಡಿಯಿಂದೊಸೆದು ಬಂದಿಸಿ (ಬಂಹು. ೨-೫೯). ೨. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಏರ್ಪಾಡು: ಬೇಡುವೆನು ಪೊಡವಂಟು ದೇವರು ಮಾಡುವುದು ಕಾರುಣ್ಯವನು . . . ಮಾಡಲಾಗ[ದು]ದು ಪರಿಣಯದ ಪರಿಪಾಡಿಯನು (ನಿಭಾಗ.೧೦-೫೮-೪೧). ೩. ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದುದು ; ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಿತಿ : ಜೋಡಿಸಿದ ಜಾಂಬೂನದದ ಪರಿಪಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗಳ ಪಲ್ಲವದ ಫಳಿಯ ಪವಾಡಗಳ ಕೇತನನಿಕೇತನವೆಸೆದವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೨೫). **ಪರಿಪಾಠಿ:** ೪. ರೂಢಿ ; ಅಭ್ಯಾಸ ; ಪದ್ಧತಿ : ಅದು ಮುಂದೆ ಒಂದು ಪರಿಪಾಠಿಯೇ ಆಗಿ ಹೋಗಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಗಂಡನಿರುವಾಗ ಅಭಾಸವಾದೀತೆಂಬ ಭಯ

ಆಳೆಗೆ (ಮಸಕೂ. ೫೨). **ಪರಿಪಾಳಿ :** **೨.** ಭರತನಧಿಕಕ್ಕೆ ಪಾಳುವನು ಕಾಬುಜ್ಜುಗದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದ್ಯೆದಿದನು ಶೃಂಗೀವೇರಪುರವರವ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೧೧). **೫.** ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ : ತದ್ವಳಯದಲಿ ಪರಿಪಾಳಿಯಾಯಿತ್ತು ಖಿಳಭೂಜನಜಾಲಕ ವರವರುತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯಮಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧). **೬.** ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : "ಪರಿಪಾಳಿ (ಪರಿಬಾಳಿ)- ಪರಿಪಾಟ(ಟೀ)=ರೀತಿ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ರಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪) ; ಛಲಪದದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧) ; ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲೋಲತರ ಪಂಚಮುಖದಿಂದೆ ಶೋಭಿಸುತೆ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದಾಗಮಂಗಳ್ಗೆ ನನವಾದವಿರ್ಪತ್ತೆಂಟುಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದೆ (ಪಾಸೋಪು. ೧೦-೧೨೧). **ಪರಿಪಾಟಿ : ೫.** ಒಸಗೆಗಳಂದು ಬಿಟ್ಟ ಶುಕ ಶಾರಿಕೆಗಳ್ ನಲಿವಾಯುವಾಟಿ ರಾಗಿಸಿ ದವಿತಾರಿನಾಮ ಪರಿಪಾಟಿಯನೋಳೆಯಿ ಸೋದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೮). **೬.** "ಪರಿಪಾಟಿಯೊಳಂ ಕ್ರಮಂ" (ನಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೨). [<ಸಂ. ಪರಿಪಾಟಿ]

ಪರಿಪಾತನ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ನಾಶ : ಲಘುಕರ್ಮಪರಿಪಾತನ ಶಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ದಂಡಕವಾಟಪ್ರತರಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಪ್ರತಿಸಮಯಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾರ್ (ಕ್ರಿ). ದಾರಿ ಕಾಯು ; ಹಾದಿ ನೋಡು : ಸರಸೀರುಹಾಸ್ಯೆ ನೀನೀ ಪುರನೊಳ್ ಮಾಜುವಿನ[ವಿಂತು] ನಾವಿಾ ಬನದೊಳ್ ಪರಿಪಾರುತವಿರ್ದಪೆಂ (ಬಂಹಾ. ೯-೬೯). [ಪರಿ$_3$ + ಪಾರ್$_1$]

ಪರಿಪಾರ್ಶ್ವ (ಗು). ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ; ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ. [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಲ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ಸಂರಕ್ಷಕ : ಸುರುಚಿರಾಗಮಶೈವಶಾಸ್ತ್ರಾವಿರಳಸಂಚಿತಧರ್ಮಮಾರ್ಗಾವಿರತಪರಿಪಾಲ ಪ್ರಮುಖವರಪರಿಷದನುಕೂಲ (ಬಸಪು. ೩೮-೬೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಲಕ (ನಾ). = ಪರಿಪಾಲ : ವಿಳಟಜಂಬೂದ್ವೀಪಪರಿಪಾಲಕರು ನಮ್ಮಿನಿಬರಿಗೆ ಸದರವೆ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಲನ, ಪರಿಪಾಳನ (ನಾ). **೧.** ಕಾಪಾಡುವುದು ; ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ : ಪರಮಾರ್ಥಂ ಪರಿಪಾಲನಕರದಿಂದಪ ರಾಜಿತಾಬ್ಜಮಿತ್ರಂ ಕಳೆದಂ ನರಪತಿವಿಗಮದೊಳೊಡನೊಗೆದರಸಿಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಶೋಕಹಿಮಜಲಲವಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೫) ; ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಪ್ರವಚನಪರಿಪಾಲನ, ಸಂವರ್ಧನ, ಶುಶ್ರೂಷಣವೆಂಬ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೧). **೨.** ನಡೆಸುವುದು ; ನೆರವೇರಿಸುವುದು ; ಆಚರಣೆ : ವ್ರತಪರಿಪಾಲನದಿಂದುನ್ನತಸೌಖ್ಯಾವಾಪ್ತಿಯಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೩೦೩) ; ಸತ್ಯಕ್ಕೆ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ, ಪಿತೃವಾಕ್ಯ ಪರಿಪಾಲನಕ್ಕೆ . . . ಹರಕೆಗೈ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪-೧೫೮). **ಪರಿಪಾಳನ: ೧.** ಮತಿ(ಪರಿ)ಪಾಳನಂ . . . ಪ್ರಜಾಪಾಳನಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧದೊಳಲ್ಲಿ ಮತಿ(ಪರಿ)ಪಾಳನಮೆಂಬುದು ಹಿತಾಹಿತವಿವೇಕಮುಂ ಉಭಯಲೋಕ ಹಿತಮುಂ . . . ಧರ್ಮಾರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವಿಜ್ಞಾನಮುಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು.೨೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಲನೆ (ನಾ). **೧.** ಕಾಪಾಡುವುದು ; ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು : "ವ್ಯವಹಾರ ಧನಾಹಿಕಾಯ . . . ಸೇನೆ ಪರಿಪಾಲನೆ ಕಾಮುಕಿಯಿಂತು ಭೋಗಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೪). **೨.** ಪಾಲಿಸುವುದು ; **ಪೋಷಣೆ. ೩.** ಆಳುವುದು ; "ಆಳಿಕೆ, ರಾಜ್ಯಭಾರ" (ನಾನಾಶ. ೧೫೬). **೪.** (ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸವನ್ನು) ನಡೆಸುವುದು,—ನೆರವೇರಿಸುವುದು. [ಸಂ. ಪರಿಪಾಲನ]

ಪರಿಪಾಲಿತ (ಗು). **ಪೋಷಣೆ** ಮಾಡಿದ; ಸಲಹಿದ: ವಿನಿರ್ಜಿತನಿರವಶೇಷ ನಿಳಿಂಪನಾಥವಿಭವನುಮಪಾಕೃತ ಪ್ರಕೃಪ್ಟಾಪ್ಪ ಲೋಕಪಾಲ ಪರಿಪಾಲಿತ ಸಾಹಸನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಲಿಸು, ಪರಿಪಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). **೧.** ಕಾಪಾಡು ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು; ಸಲಹು: ಲೀಲೆಯಿನದಜ ನೆಲಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದುವು ಕಣ್ಗೆ ನಾಡೆ ಮೌದ್ಗಂ ಮಾಷ್ಯಂ . . . ಯವ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೧) ; ಭೋಜರಾಜನು . . . ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಿಪಾಲಿಸಿ ದಿಗಂತವಿಶ್ರಾಂತಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು (ಕಲಾಧ. ೭೯). **೨.** ಆಳು ; ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡು; ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸು : ಧರಣಿಯನವಯವದಿಂದಮೆ ಪರಿಪಾಲಿಸಲೆನ್ನ ಭುಜಮೆ ಸಾಲ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೩) ; ರಾಜವತಿಯಾಯ್ತು ಧರೆ ಕಿಂ ರಾಜರ್ ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಅಜಿಪು. ೯-೮) ; ವಿಕ್ರಮಕೌರವನಾಮನವನಿಯಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿ ಪಡೆದಂ ನಿರ್ವಾಣವನು (ಜಯಕಾ. ೧ ಸೂಚನೆ) ; ಈತನ ತಾಯಿಯಾದ ದೀವಾಂಬಿಕೆಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದೂ ಅವನಿಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೫೩). **೩.** ನಡೆಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಜಿನಸಮಯದುರುಶಿರವನರವೆನು ಭಾಷೆಯಂ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರತಿ]ಪಾಲಿಸುವೆನು (ಬಸಪು. ೪೯-೧೩) ; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ರಾಜನ. ೩೮) ; ಪತಿಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದೇ ಹಿಂದೂಸತಿಯ ಪರಮಧರ್ಮ (ಹಿಂಕರು. ೮೩). **ಪರಿಪಾಳಿಸು : ೧.** ಪಾಳಿಸುತ್ತಿರ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಪರಿಪಾಳಿಕೆ ಜಿಷ್ಣುವಲಂಕರಿಷ್ಣು (ಶಮದ. ೨೨೯ ಪ್ರಯೋ). [ಪರಿಪಾಲನ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಪಾಲ್ಯ (ನಾ). ನಡೆಸಲು ಅರ್ಹವಾದುದು ; ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದುದು : ಸನಾತನಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವು ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸದ್ಧರ್ಮ, ಸ್ವಧರ್ಮ. ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಪರಿಪಾಲ್ಯವು (ಆರ್ಯಧ.೧೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಪಾಳನ 'ಪರಿಪಾಲನ' ನೋ.

ಪರಿಪಾಳಿ 'ಪರಿಪಾಡಿ' ನೋ.

ಪರಿಪಾಳಿಸು 'ಪರಿಪಾಲಿಸು' ನೋ.

ಪರಿಪಾಟಿ 'ಪರಿಪಾಡಿ' ನೋ.

ಪರಿಪೀಡನ (ನಾ). **೧.** ಹಿಸುಕುವುದು ; ಹಿಂಡುವುದು ; ಮರ್ದನ : ಗುರುಕುಚಪರಿಪೀಡನಪ್ರರೂಢಾಂಕುರಪುಳಕಾಹತಿಚಿಂತ್ಯಮಾನ ಚಿತ್ತೇಶ್ವರಪರಿರಂಭ ಸಿಮಿರ್ಚಿ ಮೂರ್ಛೆವೋದಳ್ ಕುರವಕದಪ್ಪಿಗೆ ವಿಪ್ರಲಬ್ಧೆಯೊರ್ವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೯೩). **೨.** ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವುದು ; ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ : "ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ.ರ]ಪೀಡನಂ ಸಪತ್ರಾಕರಣಮೆನಲು ಲೋಗರನು ಬಂಧಿಸಲು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೀತ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಹಳದಿಬಣ್ಣ,—ಹೊಂಬಣ್ಣ ; ದಟ್ಟವಾದ ಬಂಗಾರದ ವರ್ಣ : ಪರಿಪೀತದೇಹದಿಂಬತಿವೆರಸಿಂತು ಪತ್ತುತಿಯುಂಗಳಿವೇಂ ಜಿನನೊಳ್ ಪೊದಟ್ಟುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೦-೪೩) ; ಪರಿಪೀತಮಾಯ್ತು ರತ್ನಾಕರನೀ ಕಳಶಜನಿನೆಂದವನ ಬಟಿಸಂದಂತಿರೆ ಬದ್ಧವೇಣಿ ಗೋದಾವರಿ ಬಂದವತರಿಸಿದುದು ತದಾಶ್ರಮಪದಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಪು$_1$ 'ಪರುಪು' ನೋ.

ಪರಿಪು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಪರಿಪುಂ ಪಾರಣೆಯುಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಿರುಕುಳಬಾಧೆಯೊನ್ದುಮಿಲ್ಲದನ್ತಾಗಿ ಗಾವುಣ್ಡರ್ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರ್(ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೮-೫೬ ; 1045) ; ಪರಿಪು, ಪಾರಣೆ ಇವೆರಡೂ 'ಕಿಱುಕುಳ'ಗಳು, ಎಂದರೆ ಸಣ್ಣ ತೆರಿಗೆಗಳು (ಕಶಾಅ. ೪೦೦). [<-ತಮಿ. ಪೊಱುಪ್ಪು]

ಪರಿಪು$_3$ (ನಾ). ಅವಧಿ (?) : ಪೂಜಿಸಿ ಪೊಡವಟ್ಟೊಪ್ಪೆ ವಿರಾಜಿಸಿ (ಬೆ)ದೆಯನಱಿದು ಪರಿಪುವಮಂ ದಾಂಟದೆ ನೀನೋಜೆಯ ಬಲ್ಲೆಟ್ಟುಗಳಂ ಯೋಜಿಸಿ ಸಲೆ ಪಿಡಿದು ಮೇಳೆ(ಣೆ)ಯುಂ ತತ್ಕ್ರಮದಿಂ (ಅಟ್ಟಪು. ೯–೨೯). [?]

ಪರಿಪುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಪಾಲನಗೊಂಡ ; ಪೋಷಣೆ ಹೊಂದಿದ : ಅದಾರವಂ ದೇವಿಯ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿಪರಿಪುಷ್ಟಪುಣ್ಯಪಾತ್ರಂ ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೬–೯೮೯). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ; ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ : ಅಷ್ಟವಿಧಭಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾಪರಿಪುಷ್ಟಸಚ್ಚೇತನನು (ಬಸವು. ೩೩–೩). ೩. ಹೇರಳವಾದ; ವಿಪುಲವಾಗಿರುವ : ಮನಂ ಸಂತಸಂಬಡೆ ಪರಿಪುಷ್ಟಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦–೬೦ಪ). (ನಾ). ೪. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದುದು ; ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿರುವುದು ; ದೃಢವಾಗಿರುವುದು : ಕಾವ್ಯದ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಬೆಳೆದ ಹೊರತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸರ್ವಾಂಗಪರಿಪುಷ್ಟವಲ್ಲ (ರಾಮರಾ. ೪೪) ; ತೋಳುಗಳು ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ನೆಲ್ಲನ್ನು ಮಿದಿಯುವ ಒನಕೆಗಳಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಪಪು. ೬–೬೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಪುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಆಯಾ ಪಾತ್ರಗಳ ಪರಿಪುಷ್ಟಿಗೆ ಬೇಕಾದ ರಸಾವೇಶ, ಭಾವ . . . ಅಭಿನಯ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವೇಷಧಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಂದಿತು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೧೦) ; ರಸಭಾವಗಳ ಪರಿಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾವ್ಯ ಅಳ್ಳಕವಾಗಿಲ್ಲ, ಸೀಕಲಾಗಿಲ್ಲ (ನಂಜುಂಡ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸು ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡು : ನೀವೆ ಪೂಜ್ಯರಿರೆಮಗೆಂದು ದಿವ್ಯವಸನಪ್ರಸವಾಭರಣಂಗಳಿಂದಮಾದರಮುಮರ್ವಂತು ತದ್ಯುಗಳಮಂ ಪರಿಪೂಜಿಸಿದಂ ಸುರೇಶ್ವರಂ (ಆದಿಪು. ೬–೧೧೨) ; ನಿಜೇಷ್ಟಲಿಂಗಮಂ ಪಾತಕದೂರರಾಗಿ ಪರಿಪೂಜಿಸರ್ಚಿಪರನ್ಯದೈವಮಂ ಘಾತಕರಲ್ತಿವರ್ ಪರಮಲಿಂಗಿಗಳೆಂತು ಶಿವಾಮರೇಶ್ವರಾ (ಅಮಶ. ೨೫). [ಪರಿಪೂಜನ$_0$ +–ಇಸು$_3$]

ಪರಿಪೂತ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಗೊಂಡ,–ನಿರ್ಮಲವಾದ: ಅರುಣಾತ್ಮರಶ್ಮಿಯಿಂ ಪಸರಿಸಿ ಚಿತ್ರವರ್ಣರುಚಿಗಳ್ ಪರಿಪೂತ ಖಗಪ್ರಸೂತಿ ರಾಜಿಸುವುದು ಚಾಪದಂತೆ ಭುವನಸ್ತುತ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಿಮಾನಗಂ (ಪರ್ಶಮಾ. ೬–೫೯) ; ಕೇತಿದೇವಂ ಬಸವರಾಜನು ಪ್ರೀತಿಯುಂ ಭೀತಿಯುಮೆರಸಿ ಪರಿಪೂತಚೇತಸರಾಗಿ ಮಾಚಯ್ಯಂಗೆಜಗಲೊಡನೆ (ಬಸವು. ೩೬–೫೬). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ; ಪಾವನವಾದ : ತುರಗಂಗಳೇ ! ನೀಮುಂ ಧನ್ಯರ್ ; ಸೀತಾಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣಪರಿಪೂತಗಾತ್ರರಲ್ತೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೯–೧೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂರ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ : ‘ಪರಿಪೂರಿಸು’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂರಿತ (ಗು). ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ; ತುಂಬಿರುವ : ಪರಿಪೂರಿತಾಮೃತಕಿರಣರುಚಿಯಂ ರುಚಿಸುವ ಚಕೋರ ಸೇರಿ ಮರ್ಬಿಂಗೆಳಸುವುದೆ (ಬಸವು. ೧೧–೧೦). (ನಾ). ೨. ಆವರಿಸಿರುವುದು ; ತುಂಬಿರುವುದು : ತದುಜ್ಜ್ವಲರತ್ನದೀಪ್ತಿ ದಿಗ್ವಿವರನಭೋವಿಭಾಗ ಪರಿಪೂರಿತಮಾಗಿರೆ (ಆದಿಪು. ೮–೫೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಆವರಿಸು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬು : ಸುರವಂದಿವ್ರಜಜಯಜೀಯರವಂ ಪರಿಪೂರಿಸಿದತ್ತಾಶಾಂಬರವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೬೩). [ಪರಿಪೂರ +–ಇಸು$_3$]

ಪರಿಪೂರ್ಣ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿದ; ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ : ಪರಿಪೂರ್ಣೋತ್ಕಟದಾನಧಾರೆ ಕಟದಿಂ ಪಾಯ್ತುರ್ವದಂ. . .ಚಕ್ರಿಯ ಮನಂಗೊಂಡಿತ್ತು ಮತ್ತದ್ವಿಪಂ (ಆದಿಪು. ೧೨–೫೮) ; ರಚಿತಪದಪ್ರಸನ್ನಪರಿಪೂರ್ಣರಸೋಚಿತಂ . . . ಕಾಳಿದಾಸನುಮನೇಳಿಸಿತೀ ಕೃತಿ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಛಂದೋಂಬು. ೧–೭) ; ಪರಿಪೂರ್ಣಗರ್ಭಭರದಿಂ ಬರಲಾಱದೆ ನಿಂದೊಡ್ಡೈದಿ ನದಿಯಂ ಜಲಮಂ . . . ಎಱಿದುದು ಕರಣಿಯಿಂದೆ ಕರಿಣಿಗಿಭೇಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯–೭೬) ; ತರುಣಶಶಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಮನಾಗಳಾದಂತೆ ಹರುಷದಲಿ ಹೊರೆಯೇಱು ಹಿಗ್ಗಿದಳರಸಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩–೧೨). ೨. ಪೂರ್ತಿಯಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರ : ಪರಿಪೂರ್ಣೋತ್ಸವಮುತ್ಸವ ಮುರಜಧ್ವನಿಯಿಂದಮಾ ವಧೂವರರಂ ಪೋ ಬರವೇಟ್ಬಂತಿರ್ದುದು ಸುರವಾರಸ್ತ್ರೀವಿಲಾಸಪರಿಣಯನಗೃಹಂ (ಆದಿಪು. ೮–೧೯) ; ಅಂತು ಪ್ರಧಾನಪ್ರಕೃತಿಯಪ್ಪ ಕಾಮದೇವನಿಲ್ಲದೆ ತದೀಯ ಪರಿಪೂರ್ಣಪರಿಚ್ಛದಮಂ ಪೊತ್ತು ನಿಂದಳಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೮೩ ಪ). (ನಾ). ೩. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿದುದು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭರ್ತಿಯಾದುದು : ಪರಿಪೂರ್ಣಂ ಕೋಶಗೃಹಂ . . . ಎನೆ ತನಗಾದೊರೆಯೆನೆ ವೈಶ್ರವಣನರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೧೫೧) ; ಬಯಲಂ ನಿಜಕೇಕರರುಚಿಯಿನಲರ್ಚೀಟ್ಟಂದರಸಿ ಬಸಳ್ಕಂ ಬಟಾಳ್ಕೆ ಸಿರಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬–೭೨) ; ಕಂಗಳುಂ ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಪರಿಪೂರ್ಣಂಗಳು (ಬಸವು. ೪೦–೬೮). ೪. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : “ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಭೋಗಮೆನಲ್ಕೆ ನೆಱೆವಣಿಗೆ” (ಸುಂಗರಾ. ೧೩೪–೩೨) ; ಸತ್ತು ಚಿತ್ತು ಆನಂದ ನಿತ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಅಖಂಡವೆಂಬ ಆಱು ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಮಹಾಲಿಂಗವೇ ಪತಿ (ಅಖಂಡೇ. ೨೩೪–೧). ೫. ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ನಿತ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣನಪ್ಪ ಪರಶಿವಚಿತ್ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಉದಯಿಸಿದಳು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೬–೪೪) ; ಪರಿಪೂರ್ಣನನಘನದ್ವಯನುರುತರಮಹಿಮಾಂಕಂ (ವೃಷವಿ. ೩೬–೧೧೮) ; ನಿರುತ ಪರಿಪೂರ್ಣಂಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಿರುಗಲೆಲ್ಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೯–೩೮).

ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗು = ೧. ಲೋಪದೋಷವಿಲ್ಲದವನಾಗು ; ಉತ್ತಮವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗು : ಓದಿನಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗುತ್ತಾನೆ (ವಿಕಾಸ. VI ವಿಚಾರದರ್ಪಣ). ೨. ಮರಣ ಹೊಂದು ; ಸಾಯು : ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣರಾದಲ್ಲಿ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ . . . ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಪುರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ದಾನ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ತಾಮ್ರಶಾಸನ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩. ೨೪–೩೬; 1387). **ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗು, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗು** = ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗು : ಅಕ್ಕರಂಗಳಕಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಳಕಾರ ಪರ್ಯಂತಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗಿರ್ಪುವು (ಶಮದ. ೪ ವೃತ್ತಿ) ; ಇನ್ನೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಪರಿಣಾಮ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೨೦೦). ೨. ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು ; ಮುಕ್ತಾಯವಾಗು; ಸಮಾಪ್ತವಾಗು : ಪರಮನ ಚರಮಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು.೧೨–೩೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ; ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ : ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂ ತಿಗ್ಮರೋಚಿಯಂ . . . ಆ ಕಾಂತೆ ನಿಶೆಯ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಂಡಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩–೧೨೦). [ಪರಿಪೂರ್ಣ + ಚಂದ್ರ$_2$]

ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿರುವಿಕೆ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮಗ್ರತೆ : “ಆಭೋಗಃ, ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ—ಈ ೨ ನೆಱೆವಣಿಗೆ” (ಹಲಾಯು. ೧೨೪–೬೦). ೨. ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದು : ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯುಂಮನಭವನ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ವ

ರ್ಯಮಂ . . . ಚಿತ್ರರಿಪುದು ನಿಗಮಾಂತಚಯಮುಮಾಗಮತತಿಯುಂ (ನೃಪವಿ. ೩೫–೧೯) ; ದೇಶದ ಜನರಿಗೆ ಹೊಸಜೀವನವನ್ನು ಎರೆದು, ಅವರು ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನೂ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರಿ (ರಾಮುರಾ. ೩೮) ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯೆಂಬುದು ಮಹಾದೇವನಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಸಲಾಗಿರುವಂತಹುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧) ; ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಯಾವುದೋ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಂತತವಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ (ಮುಕ್ತಾರ. ೨೯ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. ಸಂತೃಪ್ತಿ.
[ಸಂ. ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ]

ಪರಿಪೂರ್ಣತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,—ಪಡೆ : ನಾ ಪದಪಿಂದವನಂಗವ ಭೂಪತಿಗೇಳೆಯ್ಯೊಳನೆ ತಡಪಿದೊಡಾತ್ಮನೆ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆವಡೆದುದು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೯–೩೬). [ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ+ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ೧ : ಅಪೂರ್ಣತೆಯಂ = ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವಮಂ (ಶಮದ. ೪ ಟೀಕೆ). ೨. = ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ೨ : ನೀನ ದನಜಿಸುವಾಗ ನಿನಗಾವಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯ ತೋರುತ್ತು ಅದೀಗ ನಿನ್ನ ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವದ ನೆಲೆ (ಅಪಚಂ. ೧೬೫–೭೪೮) ; ನಿನ್ನ ಆದಿಮಧ್ಯಾವಸಾನ ಅಖಂಡಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನಱಿದ ಅವಿರಳಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಿಗಳಪ್ಪ ಗಣಾಧೀಶ್ವರರು ಇಲ್ಲದಂದು (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೫–೧೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೂರ್ಣಶಶಿ (ನಾ). = ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ : ಪರಿಪೂರ್ಣಶಶಿಗೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಿರಿದೆಸೆವಂತೊಲ್ದು . . . ಪತ್ನಿಯಿರ್ಪಳುತ್ಸವದಿಂದಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೫೧–೪). [ಪರಿಪೂರ್ಣ+ಶಶಿ]

ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂಗಿ (ನಾ). ಕುಂದಿಲ್ಲದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು ; ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ಮಗಳ್ದಿರಱುವರನಿಬರಿಂ ಪಿರಿಯ್ಯೆ ನೀಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂಗಿಯ್ಯೆ ಶ್ರೀದತ್ತೆಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದ್ಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೭೩ ಪ). [ಸಂ. ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂಗೀ]

ಪರಿಪೂರ್ಣಾವಧಿ (ನಾ). ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿರುವ ವಾಯಿದೆ; ಪೂರ್ಣಗೊಂಡ ಅವಧಿ : ಪರಿಪೂರ್ಣಾವಧಿದಿವಸಸಾಯಂತನಸಮಯದೊಳ್ ಶ್ರೀವಿಜಯನಿರ್ಪ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯೊಳಗಣ ಸಿಂಹಾಸನದೊಳ್ . . . ವೈಶ್ರವಣಪ್ರತಿಮೆ ಶ್ರೀವಿಜಯನಾಸ್ಥಾನದೊಳಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೨೮ ಪ).
[ಪರಿಪೂರ್ಣ+ಅವಧಿ]

ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದು (ನಾ). = ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ : ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುವಿನಿಂದಖಂಡಧರಣೀನಾಥಂ . . . ಸುತನಾದಪಂ ನಿನಗೆ ಪಂಕೇಜಾತಪತ್ರೇಕ್ಷಣೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭–೬೩) ; ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುವ ಗೆಲವಿಂದರಸ್ಮಿತಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಶಶಿಯೊಳ್ ಮತ್ತೊಂದರರೆ ಕಲೆಯೆನಿಸಿತೆನೆ ಸುಂದರಮಾಯ್ತು ನ್ನರ್ಥಮಾಗಿ ಪೊಱಿನೊಸಲವಳಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩–೫೩).
[ಪರಿಪೂರ್ಣ + ಇಂದು$_3$]

ಪರಿಪೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ,—ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಕಥಾಬೀಜದ ಸತ್ವವು ತನ್ನ ಪರಿಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ರಾಘವಾಂಕನು ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಎರಕ ಹೊಯ್ದಿದ್ದಾನೆ (ತಪಸಿ. ೧೦೪). ೨. ಮುಕ್ತಾಯ ; ಕೊನೆ : ಬಿಡದೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯಗಳವಸರವನೊಡನೆ ಪರಿಪೂರ್ತಿಗಳನೆಯ್ದಿಸಿತಡೆಯದೀಗಳೆ ಕಂದ . . . ಕಡೆಯೊಳಾಂ ತಿಳುಹಿದಪೆನೆಲೆ ನೀ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರು (ಬಸವು. ೪೭–೨೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೇಲವ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ,—ಸಣ್ಣದಾದ. ೨. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ,—ನಾಜೂಕಾದ. (ನಾ). ೩. ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ : "ಕುಟನ್ನಟಂ, ದಾಶಪುರಂ, ವಾನೇಯಂ, ಪರಿಪೇಲವಂ . . . ಕೈವರ್ತೀ, ಮುಸ್ತಕಂ–ಆ ತುಂಗಮುಸ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೨).
[ಸಂ.]

ಪರಿಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಧಾಳಿ ಮಾಡು; ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು; ಮುತ್ತು : ನಿಧಿಮಲ್ಲಂ ಪರಿಪೋಗಿ ಕಾದೊಡೆ ಆತನ ತಮ್ಮಂ ಬೆನವಯ ಸಗ್ಗಿಯಾದರ್ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೬, ೬೩–೩ ; ೮ನೆಯ ಶತ).
[ಪರಿ$_2$+ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಪರಿಪೋಷ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಪೋಷಣೆ : ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಥಾನಿರೂಪಣೆಗಿಂತಲೂ ರಸಪರಿಪೋಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (ಭಾಪಗೀ. ೬) ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಗಳೇ ಅಂತರಿಕ ಪರಿಪೋಷ, ಅನುಭಾವಗಳೇ ಬಹಿರಂಗವ್ಯಾಪಾರ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೋಷಕ (ನಾ). ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ಪಾಲಿಸುವವನು; ಸಲಹುವವನು : ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತರ ಹಲವು ಅರಸುಮನೆತನಗಳಂತೆಯೆ ನೊಳಂಬರೂ ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಪೋಷಕರಾಗಿ ಬೆಳಗಿದವರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಸಲಹುವುದು ; ಪೋಷಿಸುವುದು ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು : ಪ್ರಣುತಿಸಲು ಗುರುಭಕ್ತಿ ಪರಿಪೋಷಣನತುಳಗುರುಭಕ್ತಿ ಗುಣಭೂಷಣನೆನಲು ಗುರುಭಕ್ತಿಯಲಿ ಗುರುಭಕ್ತನೊಪ್ಪುವನು (ಬಸವು. ೩೯–೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೋಷಣೆ (ನಾ). ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ನಿಸರ್ಗವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರರಸಪರಿಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ . . . ಲೋಕಾನುಭವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕವಯಿತ್ರಿಯರು ತಮ್ಮ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಕಪ. ೯). [ಸಂ. ಪರಿಪೋಷಣ]

ಪರಿಪೋಷಿತ (ಗು). ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ,—ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ : ಪರಿಪೋಷಿತಾಶಾಧೀನನಂ ದುಃಕೃತಯುತನನಪರಾಧದಶಶತನ ಎನ್ನನೇನಂ ಮಾಡಿಕೊಂಬೆನೊ (ಬಸವು. ೬೦–೫೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಪೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸು,—ಪಾಲನೆ ಮಾಡು : ಪ್ರಾಣೋಪಹಾರದಿಂದ್ರಿಯಸಮೂಹವೆಲ್ಲಂ ಪರಿಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ (ವಿವೇಕ. ೧೦೧). [ಪರಿಪೋಷಣ+–ಇಸು$_3$]

ಪರಿಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಅಳತೆ ; ಪ್ರಮಾಣ : ಆ ನರಕಬಿಲಂಗಳೆಲ್ಲ ಮೆಣ್ಬತ್ತು ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಪರಿಪ್ರಮಾಣಮಾಗಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ.೧೧–೪೧ ಪ); ಆ ವಿಷಮಾಹಿಯ ವಿಷಮುಖಪಾವಕನಿಂ ಪಾಱುತಿರ್ಪ ಖಗಕುಳಮುಂ... ಬೇವುದು ಯೋಜನಪರಿಪ್ರಮಾಣಾಂತರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೩–೮೦) ; ಆ ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣದ ವಿಸ್ತಾರ ಹನ್ನೆರಡುಯೋಜನ ಪರಿಪ್ರಮಾಣ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ.]

ಪರಿಪ್ರಶ್ನ (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ; ಪುನಃ ಪುನಃ ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆ : ಪರಿಪ್ರಶ್ನವೆಂದರೆ ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಕೇಳುವುದು (ಅನಾಸ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಪ್ರಶ್ನೆ (ನಾ). = ಪರಿಪ್ರಶ್ನ : ನಿಲ್ಲದೆ ಪರಿಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲು ಶಿವಲಿಖಿತದಿಂದ ಹೇಳಿ ಅವರನ್ನು ನಿರುತ್ತರಗೊಳಿಸಿದನು (ರಾಘಚ. ೮೭ ಕಥಾಸಾರ); ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಣಿಪಾತ, ಪರಿಪ್ರಶ್ನೆ, ಸೇವೆ ಎಂಬೀ ಮೂರು ಒಪ್ಪಂದಗಳಿರುವುವು (ಅನಾಸ. ೨೯). [ಸಂ. ಪರಿಪ್ರಶ್ನ]

ಪರಿಪ್ಲವ (ಗು). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ; ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವುದು,–ತಿರುಗಾಡುವುದು. ೩. ಅಲ್ಲಾಡುವುದು; ಅಲುಗಾಟ. ೪. ನಡುಗುವುದು; ಕಂಪಿಸುವುದು. ೫. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ : "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಪರಿಪ್ಲವಂ . . . ಸಂಚಳಂ— ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫–೧೦);

ಅವಬೋಧಂ ವಿಷಯಪರಿಪ್ಲವಂ (ಮನೋವಚನಕಾಯನಿಯಮಂ ಪಾರಿಪ್ಲವ) ಮಿನಿತಿಲ್ಲದೆ ಮೂಱುಂ ಭುವನಮನೆಱಗಿಸುವ ಸಮತೆ ಸಮನಿಸಿದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೯). ೬. ಈಜುವುದು. ೭. ತೇಲುವುದು. ೮. ತೊಂದರೆ ; ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ : ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಡುವೆನು ದುಷ್ಟಪಾಟಚ್ಚರ ಪರಿಪ್ಲವವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಪ್ಲಾವಿತ (ಗು). ೧. ತೇಲುತ್ತಿರುವ. ೨. ತಲ್ಲೀನವಾಗಿರುವ ; ಆವೃತವಾದ : ಅಮರಲೋಕದರ್ಶನಾನಂತರೋತ್ಪನ್ನ ರಾಗಸಾಗರೋದಾರಪೂರಪರಿಪ್ಲಾವಿತಾಂತರಂಗಂ . . . ಈಶಾನಕಲ್ಪದ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳನರ್ಚಿಸಿ(ಆದಿಪು. ೨-೬೯ವ); ಕರಟತಟಗಳಿತ ಮದಜಳಧಾರಾಪೂರಪರಿಪ್ಲಾವಿತ ಸಕಳಭೂತಳಮಪ್ಪ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕ ಭದ್ರಹಸ್ತಿಯುಮನೊಂದು ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೬ವ); ಅಂತು ದಿವ್ಯಸುಖಪರಂಪರಾಪರೀತಾಂಗನನಂಗರಾಗರಸಪೂರಪರಿಪ್ಲಾವಿತಾಂತರಂಗನಚ್ಯುತಾಮರೇಶ್ವರಂ ನಂದೀಶ್ವರದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಪರಿವಾರಾಮರೇಶ್ವರರ್ ಸಹಿತಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೫ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಪ್ಲುತ (ಗು). ೧. ತುಂಬಿದ; ಒಳಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ತುಂಬಿದುದು ; ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು : ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಷಯಪರಿಪ್ಲುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ (ಭಾರದ. i ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ವಿಚಾರಪರಿಪ್ಲುತವಾಗಿದ್ದು ವಿಚಾರಮಂಥನಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೪೫). ೩. ತುಂಬಿದವನು; ಒಳಗೊಂಡವನು: ಚಿದಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹ್ವಂಶ ಪರಿಪ್ಲುತನಾದ ರವಿಯಂಥ ಕವಿತಾರಕೆಗಳು ಬಹಳ ವಿರಳ (ಕಾವ್ಯಕು. ೫೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಪ್ಲುಷ್ಟ (ನಾ). ಸುಟ್ಟುದು ; ದಗ್ಧವಾದುದು : ಕಷ್ಟಂ ದುಃಖಾನಳಪರಿಪ್ಲುಷ್ಟಂ ಚಿಃ ಗತಿಚತುಷ್ಟಯಂ ಪ್ರಾಣಿಗೆ (ಆದಿಪು. ೯-೫೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಬಂಧನ (ನಾ).ತಡೆ ; ನಿರ್ಬಂಧನ : ‘ಪರಿಬಂಧಿಸು’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಬಂಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸು : ಇಸೆ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಱಿ ಪರಿಬಂಧಿಸಿದುವು ನರರಥತುರಂಗಮಂಗಳಂ . . . ಅವನ ಸರಲ್ಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೫). [ಪರಿಬಂಧನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಬದ್ಧ (ಗು). ಧರಿಸಿದ ; ಉಳ್ಳ ; ಕೂಡಿಕೊಂಡ : ಬೞಿಕ ಯೋಜನಗಂಧಿಯಲ್ಲಿಂದಿೞಿದನಭ್ರಶ್ಯಾಮನುರುಪಿಂಗಳಜಟಾಪರಿಬದ್ಧ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಬರ್ಹ (ನಾ). ೧. ಉಪಕರಣ ; ಸಲಕರಣೆ : “ಉಪಕರಣಂ, ಪರಿಬರ್ಹಃ, ಪರಿಚ್ಛದಃ-ಈ ೩ ಉಪಕರಣಂ” (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೧); “ಪರಿಬರ್ಹಂ ಪರಿಚ್ಛದಂ ನೆರಹಿದುಪಕರಣಮಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). ೨. ರಾಜಲಾಂಛನ ; ರಾಜಚಿಹ್ನೆ : ನಿಜಾನುಜಕನ್ಯಾನ್ವಿತಮುತ್ಸವಧ್ವಜದ ಕೋಟಿಪರಿಬರ್ಹವಿರಾಜಮಾನ ರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಮಚ್ಚಿ ಬಿಚ್ಚಳಿಸುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೫ವ). ೩. ಸೇವಕಜನ ; ಪರಿಜನ. [ಸಂ.]

ಪರಿಬವಣಿಗೆ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ : “ಪರಿಬವಣಿ(-ಗೆ)-ಪರಿಭ್ರಮಣ=ಸುತ್ತಾಟ” (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪); ಕುಲಾಲಚಕ್ರದ ಪರಿಬವಣಿಗೆಯ ಪಾಡಿನಲಿ ಕಾತರಿಸುತವನಿಗೆ ಮೈಯನಿತ್ತನು ನೀಡಿ ಭುಜಯುಗವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೭೯). [ಪರಿಬವಣಿ+-ಇಗೆ$_0$]

ಪರಿಬವಣಿ (ನಾ). ೧. ನಿರಂತರವಾದ ಸುತ್ತಾಟ,-ಅಲೆದಾಟ : ತುರಗ ರಥವೆಮಗಿಲ್ಲ ವಿಪಿನದ ಪರಿಬ[ಪಾಠಾಂ. ಭ]ವಣಿಗಿವರೇಕೆ ಬೆಸಗೊಳು ಭೀಮ ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೩). ೨. ತೊಳಲಾಟ ; ಕಳವಳ : ಧರೆಯೊಳಣುಮಾತ್ರ ಬೀಳಲ್ ನರಕಕೋಟಿಗಳ ಪರಿಬವಣಿಯ ಪ್ಪುದದನಱಿದಾ ವಿಭೂತಿಯಂ ಧರಿಸಿ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರದಿಂ ಸ್ನಾನಮಂ ಬಿಡದೆ ಮಾಳ್ಪುದು (ಲಚಿಂ. ೪೧-೧೩); ಅರಿಯದನೆ ನೀಂ ನಿನಗಿದೇಕೀ ಪರಿಬವಣೆ ಚಿತ್ತದಲಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೫-೨೬). [<ಸಂ. ಪರಿಭ್ರಮಣ]

ಪರಿಬೃಢ (ನಾ). ಮುಖಂಡ ; ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಊರುಗಳನುಡಿವೆನೊದೆವೆಂ ಕೌರವಪರಿಬೃಢನ ಮಕುಟಮಂ (ಗದಾಯು. ೧-೮೦); ಪಂಚವದನಂಗಂ ಶಾಕ್ವರಪರಿಬೃಢನೆನಿಪಂಗಂ ವಿರಕ್ತಿಯಪ್ಪಂತು ಮಾಟ್ಪುದಿಂತಿದು ಕಜ್ಜಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೯-೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಬ್ರಿಡ (ಗು). ಸಾಂದ್ರವಾದ ; ದಟ್ಟವಾದ : ಶ್ರೀಮದಮರೇಂದ್ರರುಂದ್ರಶಿಖಾಮಣಿಗಣತರುಣಕಿರಣಪರಿಬ್ರಿಡಚರಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೧ ; ?). [< ಸಂ. ಪರಿಬೃಢ]

ಪರಿಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವುದು; ಭಂಗಿಸುವುದು. ೨. ಕೇಡು; ನಾಶ: ಪರಿಭಂಗಂಗಳೆಂದುಂ ಇಲ್ಲದಿಹ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣನೀಕ್ಷಿಸಿದವರು ಬಗೆವರೆ (ಬಸವು. ೧೮-೬೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಭಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಕೋಭಿಪ ಸದ್ವ್ರತಾಚರಣೆಯುಂ ಪರಿಭಂಗಿಸಿ ಕಾಡುತಿರ್ಪುದೀ ಲೋಭವಿದೆನ್ನನು (ಅಮಶ. ೪೧). ೨. ಸೋಲಿಸು ; ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ದುರುಳವೇದಾಂತಿ ಮತೋರ್ವಂ . . . ಪರಮಧರ್ಮವ ನಿರಾಕರಿಸುತಂ ಸಂಚರಿಸುತಿರುವದಂ ತಿಳಿದು ಸಭೆಗರೆದಾತನಂ ಕರಿಸಿ ಪರಿಭಂಗಿಸಿದನು (ಕುಮಾಪು. ೯-೩೨). [ಪರಿಭಂಗ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಭಂಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಶವಾಗು ; ಅಳಿವನ್ನು ಹೊಂದು: ತ್ರೈಪುರವೊರ್ವ್ವ ತಾಪಸನ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾತ್ರಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂ ಪರಿಭಂಬಿತ್ತುವು (ಕಇಅ. ೯೪-೩-೩೨ ; 1124). [P ಇದು ‘ಪರಿಭವಂಬೀಳು’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪರಿಭವ (ನಾ). ೧. ಗಮನ ಕೊಡದಿರುವುದು ; ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಅನಾದರ : “ಪ್ರ(ಅ)ತ್ಯಾಕಾರಃ, ಪರಿಭವಃ . . . ತಿರಸ್ಕಾರಃ-ಈ ೭ ಪರಿಭವಂ” (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೯). ೨. ಅವಮರ್ಯಾದೆ ; ಅಗೌರವ ; ಅವಮಾನ : ಏನುಮನಱಿಯದೆ ಪರಿಭವಾ[ನಿ]ಲನಿಂ ಶೋಕಾನಲನಿರ್ವಡಿಸೆ ನಡನಡುಗಿ ಕಾಯ್ಪಿನೊಳ್ [ಪಿ]ಡುಗಿ ತಳೋದರಿ ವೃಕೋದರನಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೦ವ) ; ಅಸಹ್ಯಪರಿಭವಾನಲದಂದಹ್ಯಮಾನಗಾತ್ರೆಯುಮಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫ವ); ಆ ನರಿಗಳನು ಸಂಹರಿಸಿ ನಿನ್ನಯ ಪರಿಭವಾಗ್ನಿಯ ನಂದಿಸುವೆ ನಿಲ್ಲೆಂದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೩೧). ೩. ಸೋಲು; ಪರಾಜಯ : ಭೂಪತಿಗೆ ಕಪ್ಪವನಿತ್ತವನೀಶನತ್ತಣಿಂ ಪರಿಭವಮಂ ಕಬಲ್ಕುವುದು (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೪); ಪರಿಭವದ ಪೊಱೆಯನಾಂತಿರ್ದರಾತಿಗಳ್ಗಳ್ಕಿ . . . ಬಾಟ್ವಂ ಗಂಡರೂಪಿನೊಳ್ ಗಂಡನಲ್ತು ಪೆಂಡತಿಯೆ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೬); ಕಡಲ ನುಂಗಿದ ಕಪ್ಪಿನ ಪರಿಭವ ನವಸಾಸಿರ ಸಿಡಿಲು ಹೊಯ್ದು ಬಯಲಿಂಗೆ ಬಣ್ಣವುಂಟೆ (ಅಪಚಂ. ೯-೩೫) ; ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತರ ಪರಿಭವವು ಜೀವರಿಗೆ ಪಥ್ಯವೆ ಎಂದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೩). ೪. ದುಃಖ ; ಕ್ಲೇಶ ; ಕಷ್ಟ : ಪ್ರಣಯಿನೀವಿಯೋಗಪರಿಭವಾನಲದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸನಪ್ಪ ಶ್ರೀವಿಜಯನುಮಂ ಭಂಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು.೬-೩೬ ವ) ; ಎನಗಾದೊಂದು ಪರಿಭವಮನಾರ್ಗೆ ದೂಱಿದಪೆಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೯೮) ; ನಿಜಗೋಕುಲದ ಪರಿಭವವನಾ ಸಂಕ್ಲೇಶಸಂಸ್ಥಿತಿಯ ಶೋಕವನು ಕಾಣುತ್ತ . . . ಕೃಪಾಕರನು ದೈತ್ಯಾಪಹರಣಕೆ ಮಾಡಿದನು ಮನವ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೧೧) ; ಎನ್ನ ಪರಿಭವವ ತಪ್ಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಗುರುವಿಂಗೆ ನಮೋನಮಃ ಎಂಬೆನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯-೭).

ಪರಿಭವಮಾಗು, ಪರಿಭವವಾಗು=೧. ಸೋಲಾಗು; ಅಪಜಯ

ವುಂಟಾಗು : ಎನ್ನ ನನ್ನಿಗೀಗಳೆ ಪರಿಭವಮಾಯ್ತೆಂದು ಧರ್ಮಜಂ ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಗದಾಯು. ೮-೨೯) ; ತರುಣ ಪರಿಭವವಾಯ್ತಲಾ ನೀ ಮರಳೆ ಹೋಗಂಗದನೆ ಬಾಲಿಯ ನೆರೆಗೆ ಹೋದನು ತಮ್ಮ ನಿನ್ನಯ ಪುರವನಾಯಕವು (ಕೌಶಿಂಾ. ೨೨-೬೨). ೨. ಅವಮಾನವಾಗು ; ಅಗೌರವವಾಗು : ಅರಸ ನೀ ಮುಂದಿರಲು ನನಗೀ ಪರಿಯ ಪರಿಭವ ವಾಯ್ತು (ಕೌಶಿಂಾ. ೩೮-೪೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಭವಂಗೆಯ್ಯು, ಪರಿಭವಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೀಗಳೆ ; ಅಲ್ಲಗಳೆ : ಪರಿಭವಂಗೆಯ್ಯುತ್ತೆ ಕೋಟಿಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯನುರುದರ್ಪಣಾಂತರದೊಳಗೆ ತನ್ನ ಪಡಿರೂಪು ಹಿರಿದು ಪೊಳೆಯಲ್ಕೆ (ಅಂಾಚ. ೪-೬-೫). **ಪರಿಭವಗೈ** : ೨. ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡು; ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ತೋರು: ತರವಜಿಾಯದ ತಲೆಯೊಳು ಪೊತ್ತು ಲಾಲಿಸೆ ಪರಿಭವಗೈದು ಪಳಿವಳು (ಹದಿಬ. ೬-೨೯). [ಪರಿಭವ + ಗೆಯ್ಯು (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರಿಭವಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಅವಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡು : ನಿನ್ನನಿನಿತು ಪರಿಭವಂಬಡಿಸಿದುದು ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೪ ವ). [ಪರಿಭವಂಬಡು + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಭವಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದು : 'ಪರಿಭವಂಬಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಕಷ್ಟಪಡು ; ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಾವಿಾತನ ಕೆಯ್ಯೊಳಂದು ಪರಿಭವಂಬಟ್ಟೆಂದು ಮುಂ ಭಿಕ್ಷುಂಕಕ್ರಮ ದಿಂದೇಳಿದರಾಗಿ ಬಾರದ ಭವಂ ಬಂದಂದಮೇಂ ಪೇಟಿದೇ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೯). [ಪರಿಭವ + ಪಡು$_1$]

ಪರಿಭವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪರಾಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸೋಲು : ಮುಖಪಂಕ್ತಿಯಿಂದೆ . . . ಸುಧಾಕರಮಂಡಲಂಗಳಂ ಪರಿಭವಿಪಾಕೆಯರ್ ಪರಿಭವಂಬಡೆದರ್ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಪಾತದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೮೮). [ಪರಿಭವ + ಪಡೆ$_1$]

ಪರಿಭವಗೈ 'ಪರಿಭವಂಗೆಯ್ಯು' ನೋ.

ಪರಿಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಕಾಣು ; ಅನಾದರವನ್ನು ತೋರು ; ಅಲಕ್ಷಿಸು : ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾರ್ಥಂ ತಪಂಬಟ್ಟಾತನನೀಸಿ ಪರಿಭವಿಸಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡಿಸಿ ನುಡಿಯಲ್ವೇಡೆಂದು ಬಾರಿಸಿದೊಳಂ ಜಯಾವತಿ ಕಣ್ಕೆತ್ತಿ ಬಾರಿಸಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೬-೧೩); ಬಿಸತಂತುವಿನೊಳ್ಪೊರೆಯೆನಿಪೆಳಮನದೆನ್ನಂ ಪರಿಭವಿಪುದೆ ಕಂಡು ಕನ್ನೆಯುಂ ಯುವರಾಜಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೦೧) ; ಅಂತಿದೇರ್ಹದನೆ ದೋಷಂಗೆಯ್ದು ರೋಷಗ್ರಹಾವೇಶನಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ನೋಯಿಸಿದೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೭-೧೦) ; ಪಾರ್ಥನ ಕೆರಳಿಚಿದರೋ . . . ಪ್ರಚಂಡಪ್ರಳಯಭೈರವನ ಪರಿಭವಿಸಿದರೊ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೧-೯). ೨. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಅವಮಾನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಚಾಣಾಕ್ಯನೆಂಬ ಭಟ್ಟನಂ ನಂದಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ನೂಂಕಿಯಟ್ಟಿ ಕಳಿಯಿಸಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೭); ಆತನ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊಡೆ ಪಡೆಮಾತೇಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ಕಳೆದನುದ್ಧತನೆನ್ನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೪) ; ಹೀನರಂ ಪರಿಭವಿಸಿದುದುಂ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪಚಾರವಿನಯಮೆಂಬುದು (ಪಸಾರ. ೩೭೮) ; ಇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯನನು ನೆಱೆ ಪರಿಭವಿಸನೇ ಚಿಕ್ಕಂದು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೨೩). ೩. ಸೋಲಿಸು; ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅವರಿನದಂ ಪರಿಭವಿಸುವೆನೆಂದು ಪೊಂಗುಗುಂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ (ಸಮಪ. ೫-೧೧೬); ಮಂಜೀರದ ಮಧುರಧ್ವನಿಯಿಂ ಘೋರತಪೋಮಯನಭವನಂ ಪರಿಭವಿಪೆಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೬೬) ; ಅವರನೊಂದೇ ನಿಮಿಷದಲಿ ಪರಿಭವಿಸಿ ನಡೆತರೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೪-೧೪) ; ರವಿಸುತನ ಸೂನುವಂ ಪರಿಭವಿಸಿ . . . ಮಹಾರಥರನೊಂದೇ ರಥದೊಳಾ ಸುರಥನೊಡೆದುಳಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೫).

೪. ಮಿಾರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಶಶಿರುಚಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ನಭಮನಡರ್ವು ನರೇಂದ್ರತಾಪಸತಪೋಮಯೂಖಾವಳಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦); ಮುಖಪಂಕ್ತಿಯಿಂದೆ . . . ಸುಧಾಕರಮಂಡಲಂಗಳಂ ಪರಿಭವಿಪಾಕೆಯರ್ ಪರಿಭವಂಬಡೆದರ್ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಪಾತದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೮೮) ; ಗರುಡನಂ ಪರಿಹಾಸಂಗೆಯ್ವ ಪವನನಂ ಪರಿಭವಿಸುವ...ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ ಪಳಯಮುಂ ಸೋಂಕದ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ) ; ಹರಿಯುರದೊಳೆಸೆವ ಕೌಸ್ತುಭದಿರವಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ಮೆಱೆದುದದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೭). [ಪರಿಭವ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಭಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ಲೋಕದೊಳು ಶ್ರೀಗುರುಕರಸ್ಪರುಶನದಿ ಪರಿಭಾಗಿಸಲು ಕುಲಮೊಂದೆಯಲಾ (ಬಸಪು. ೫೭-೬೯). [< ಪರಿಭಾವಿಸು]

ಪರಿಭಾಗೆ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ವಿಭಾಗ,—ವಿಂಗಡಣೆ : ಚಿತ್ರಕ . . . ಹಿಂಗುಗಳನು ಪರಿಭಾಗೆಯ ಮಾಡಿಯಂದಿಲ ತಕ್ರದಿಂದಿರದೆ ಮರ್ದಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೯). [ಸಂ. ಪರಿಭಾಗ]

ಪರಿಭಾವ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆ ; ವಿಚಾರ ; ಚಿಂತನೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭಾವಕತ್ವ (ನಾ). ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ; ಆಲೋಚನೆ : 'ನಿಸ್ಸಂಗಪರಿಭಾವಕತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭಾವನೆ (ನಾ). = ಪರಿಭಾವ : ಎಲ್ಲ ಮಾನಸಿಕ ಪರಿಭಾವನೆಯ ಅನುಕರಣಗಳೇ (ಸೌಂದಪ. ೧೨೮) ; ರಾ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರರ ವಿವರಣೆ ಪರಿಭಾವನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೮೩). [ಸಂ. ಪರಿಭಾವನ]

ಪರಿಭಾವಿತ (ಗು). ೧. ಆಲೋಚಿಸಿದ ; ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿದ : ಸಮುಚಿತಕೃತಿದೋಷದೂಷ್ಯ ಮಾರ್ಗಕ್ರಮಪರಿಭಾವಿತ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಪ್ಪೊಂಗಮಳಿನಕವಿತಾಗುಣೋದಯಶ್ರೀ ಸಮನಿಸುಗುಂ ಸತತಾಭಿಯೋಗದಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೪೯೬). ೨. ತಾತ್ಸಾರಕ್ಕೊಳಗಾದ ; ಅವಮಾನಗೊಂಡ. ೩. ಹೊಂದಿರುವ ; ಒಳಗೊಂಡ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭಾವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರ ಮಾಡು ; ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡು : ಪರಿಭಾವಿಸಲೆನಗಿನ್ನಿದಪರಿಹಾರ್ಯಮೆನಿಪ್ಪುದೊಂದು ಮರಣಂ ಶರಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೫); ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ಪರಿಭಾವಿಸಿದಂ ದಶಾನನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೧) ; ಪರಿಭಾವಿಸೆ ಯೋಗಪಾಠಮವುನಾಲ್ಕೆ ವಲಂ (ಶಮದ. ೩೨) ; ಜೀವನತಿಮಲಿನಂ ಶಿವಂ ಪರಿಭಾವಿಸುವಡತಿನಿರ್ಮಳಂ (ಬಸಪು. ೫೧-೨೭). ೨. ಗಮನ ಕೊಡು ; ಲಕ್ಷಿಸು : ಅವ್ಯಕ್ತಾವಯವದೊಳಂ ಕುಮಾರನುನ್ನತಿಕೆಯನುದ್ಭಾವಿಸುತಿರ್ಪುವು[ದೇಂ ಪರಿ] ಭಾವಿಸು ನೀಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಚಿಹ್ನೋತ್ಕರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೯) ; ದೇವಿಯ ಮೊಲೆವಾಲಂ ಪರಿಭಾವಿಸಲಾರಯ್ಯಳಂಜಳಳ್ಕುಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೦೦); ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನಮಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಸಂತಕ್ಕೆ ನಡೆ ಸಮುನ್ನತಸತ್ವಾ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೨). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡು ; ಚಿಂತಿಸಿ ತಿಳಿ ; ಗ್ರಹಿಸು: ದೇವ ಭವಸ್ಥಿತಿಯಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿಯುಂ ವಿರತಿಭಾವಮೆನಗಾದುದೇಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೭೪) ; ಅರೆಯೊಳು ಬೈತೊಂದು ಚಾರುವಿಗ್ರಹವನು ವರಶಿಲ್ಪಿ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತೆ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಣ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಿಲೆಯನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೊರತೆಗೆವನು ಮತ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೭೬) ; ರಾಮನು ಕವಿದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸಬಲ್ಲನು (ಸಮಾಲೋ. ೧೦೨). ೪. ನೋಡು ; ಈಕ್ಷಿಸು : ಗಿರಿಶಭವನಮೊಂದಿರಲದನಾ ಹರಸುತನ ತೌತ್ಸುಕ್ಯದಿ ಪರಿಭಾವಿಪೆನೆಂದು ಹರ್ಮ್ಯತಳದಿಂದಿಳಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೬೩-೨). ೫. ಪರಿಗಣಿಸು ; ಎಣಿಸು : ಪರಿಜನದೊಳಗೊರ್ವನೆಂದು ದೇವಿಯರೆನ್ನಂ ಪರಿಭಾವಿಪುದು (ಕಾದಂಉ. ೧೭೮) ; ಅವನು ಪೈದಿಯಾಗಿ ಪರಿಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಹಿಂತಿರು. ೪೬). ೬. ಶೋಧಿಸು ; ತನಿಖೆ ಮಾಡು : ಎಮ್ಮ ಕುಲಕ್ಕನುಕೂಲಮಾದ ಕನ್ಯಾರತ್ನವನೀ ಪಟ್ಟಣ

ಪ್ರಾಂತಪುರಂಗಳೊಳ್ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಬರ್ಪುದೆಂದು ಬೆಸಸೆ (ಸಂಬರ. ೪-೫೧); ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಗಲಿ ವ್ಯವಧಾನವಾಗಲಿ ಅವನಿಗಿರುವದಿಲ್ಲ (ಭಾರಮಿಾ. ೧೫೦). ೭. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟು: ಬೋಟಿ ರಸಂ ಲಘುಪಿಕ್ಕೆಯಂಬಿವಂ ಬೆರಸಿ ಮನೋಹರವಪ್ಪಗಿ ಧೂಪಮಂ ಕುಡೆ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಪುಷ್ಪ ಚಯದಿನದು ಸಾದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೫೭). [ಸಂ. ಪರಿಭಾವನ+-ಇಸು₃]

ಪರಿಭಾಷಣ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು; ಸಂಭಾಷಣೆ: ಸ್ಫುರಿತಮಣಿಖಚಿತಹರಿವಿಷ್ಟರದೊಳಲಂಕರಿಸಿ ನೆಱೆದ ರಾಜನ್ಯಕಮಂ ದರಹಸಿತಮೃದುವಿಲೋಕನ ಪರಿಭಾಷಣದಿಂದಮಾದಮಾದರಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨). ೨. ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವುದು; ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವುದು. ೩. ಬುದ್ಧಿವಾದ; ಹಿತವಚನ. ೪. ತಿರಸ್ಕಾರದ ನುಡಿ; ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ. ೫. ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟಳೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭಾಷಿತ (ಗು). ಹೇಳಿದ; ವಿವರಿಸಿದ; ನಿರೂಪಣೆಮಾಡಿದ: ಪರಮಜಿನಪತಿಪರಿಭಾಷಿತಮಪ್ಪ ಸಕಳಶಾಸ್ತ್ರಾವಳಪ್ರತಂಗಳಂ . . . ಪಂಚ ಕುಹಾಕಲ್ಯಾಣಂಗಳುಮಂ ನಾಮೋದ್ದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೪೮೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಭಾಷೆ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷಣನಿರೂಪಣೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯೆ; ವಿವರಣೆ. ೨. (ಕಲೆ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ) ತಾಂತ್ರಿಕವಿಷಯಗಳಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದವಿನ್ಯಾಸ; ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ನುಡಿಗಟ್ಟು: ಈ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯ ಪರಿಭಾಷೆಗಳ್ ಭಿನ್ನವಾಗದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೩೭); ತಾನು ಕೇಳಿದ್ದ ಯಾವುದೋ ವ್ಯಾಪಾರಗಾರರ ಮಾತಿನ ತನಗರ್ಥವಾಗದ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೭೮೨); ಕನ್ನಡದ ಹೆಮ್ಮೆಗೆ ಕೋಡು ಮೂಡಿದಂತೆ ಹೊಸ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ. XIII ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ; ಅಪವಾದ: ಭರತಜರೊಳ್ಳುನ್ನಿಲ್ಲದ ಪರಿಭಾಷೆಯನುಂ ಪೊನಡಿ ಪೆಜಗಡಿಯಿಟ್ಟಂ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೬-೩೯). [ಸಂ. ಪರಿಭಾಷಾ]

ಪರಿಭಾಸಿ (ಗು). ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ; ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ: ಆ ವಿಜಗೀಷುವ ಸೈನ್ಯಸಮಾವಾಸದಿನಧಿಕಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದುದು ಮರೀಚಾವಿಷ್ಕೃತಹಾರೀತವನಾವಳಿಪರಿಭಾಸಿ ಮಲಯ ಪರ್ವತಕಟಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧). [ಸಂ. ಪರಿಭಾಸಿನ್]

ಪರಿಭಿನ್ನ (ನಾ). ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು; ವಿಭಿನ್ನವಾದುದು: ಆ ತೆಱನಂತೆ ಪರಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿ ವೇಧಿಸಿಕೊಂಬ ವಸ್ತು ಒಂದಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಖಂಡನೆಯ ಪತ್ರದ ಚಂಡಿಕಾಕಿರಣದಂತೆ . . . ಲಿಂಗವು ಭಿನ್ನರೂಪನಲ್ಲ (ಪ್ರೋಲನಾ. ೧೨೮-೯೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಭೂತ (ಗು). ೧. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಉಪೇಕ್ಷೆಗೊಳಗಾದ; ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಜಯಿಸಿದ; ಮಿಾರಿದ: ಅಭರಣ ಪ್ರಭಾಪರಿಭೂತಪ್ರಭೂತಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ ಪ್ರತೀಹಾರಂ ಮುಗಧಾಧಿರಾಜಾಭಿಮುಖಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೫೭). (ನಾ). ೩. ಅವಮಾನಿತನಾದವನು; ತಿರಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು: ಶಾಸುದ್ಧನಾಗಿ ಪೆಱರಿಂ ಪರಿಭೂತನಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಭೂತಿ (ನಾ). ಅನಾದರ; ತಾತ್ಸಾರ; ಅಸಡ್ಡೆ: "ಪರಿಭೂತಿ ನಿಕಾರಮನಾದರಂ ತಿರಸ್ಕಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಭೃತ (ಗು). ಕಾಪಾಡಿದ; ಸಲಹಿದ; ರಕ್ಷಿಸಿದ: ಪರಿಭೃತ ವಂಶನೂರ್ಜಿತನುದಾತ್ತಮನಂ . . . ನಮಗೆ ನಂದನನಾದಪಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೨೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಭೇದ (ನಾ). ವ್ಯತ್ಯಾಸ; ಅಂತರ: ಈತಗಳು ಕೌಂತೇಯ ಮಾದ್ರೇಯಾತಿಶಯ ಪರಿಭೇದರಹಿತಖ್ಯಾತರೆಂದರು (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಭೋಗ (ನಾ). ಸಂತೋಷಾನುಭವ: ತಱಗೆಲೆಯ ಪುಂಜಮಂ ಕಂಡುದಱಿಂದಮಮೃತ ಮಧುಜೀವನ ರುಜಾಹರಾದಿ ಸಾರದ್ರವ್ಯಂಗಳಲ್ಲದ ಅಸಾರದ್ರವ್ಯವಿಕಲ್ಪಂಗಳೆ ಮನುಷ್ಯರ್ಗುಪಭೋಗಪರಿಭೋಗಹೇತುಗಳಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫೪); ಉಪ(ಸಂ)ಭೋಗಪರಿಭೋಗಂಗಳಂ ತೋಱಿ ಸೀತೆಯ ಮನಮಂ ರಂಜಿಸುವೊಡವರ್ಗಳುಪಭೋಗಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಂ ಪೆಱರುಳ್ಳನಿನೊಳಪ್ಪೊಡಂ ಕಾಣಲಪ್ಪರದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಭ್ರಂಶ (ಗು). ೧. ಬೀಳುವ; ಪತನ ಹೊಂದುವ. (ನಾ). ೨. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಪತನ: ಧರ್ಮಪರಿಭ್ರಂಶಕಾರಕಕಷಾಯೋದಯದೊಳ್ ಸ್ವಪರಧರ್ಮಪ್ರಚ್ಯವನಪರಿಪಾಲನಂ ಸ್ಥಿತೀಕರಣಂ(ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೫); ದಿವಸದೊಳಸಿತಾಬ್ಜವಿಕಾಸವುಮಂ ಶೇಫಾಳಿಕಾಶ್ರುಬಿಂದು ಪರಿಭ್ರಂಶವುಮಂ ಪೇಟಲ್ಕಾಗದು ಸವವಾಯಂ ಸಮನಿಸಿರ್ದೊಡಂ ಸತ್ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೭೫). ೩. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಡುವಿಕೆ; ಸುತ್ತಾಟ; ತಿರುಗಾಟ: ಮೃಗಯಾಪರಿಭ್ರಮಶ್ರ[ಮೋತ್ಥ]ತಸ್ವೇದಜಲಲವಹಾರಿಯುಮಾಗಿ ಬಂದ ಮಂದಾನಿಲಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯನಾಱುಸುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೩೭). ೨. ಚಲನೆ; ಅಲುಗಾಟ: ಬಾಹುಪರಿಭ್ರಮಂಗಳೊಳ್ ಬೆದಱದೆ ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ . . . ಅದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೫). ೩. ಭ್ರಾಂತಿ; ಮೋಹ. [ಸಂ.]

ಪರಿಭ್ರಮಣ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡುವುದು; ಸುತ್ತಾಡುವುದು; ಅಲೆದಾಟ: "ಪರಿಭ್ರಮಣದೊಳು ಜಲಾವರ್ತದೊಳು ಸುಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೬); ನಿಜಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ರಜಮುಪ್ಪುದೆಂದು ಭೂಭುಜನೊಲ್ದನಿಲ್ಲ ರಥಮಂ ನೀರಜಮಪ್ಪ ನಿಜಮನೋರಥದ ನೆವದಿಂದೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೩); ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಭ್ರಮಣವಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೧-೨೫೮); ಇರುಳು ನಾನಾಸ್ವಪ್ನಕಾನನಗಿರಿಪರಿಭ್ರಮಚ್ಛೇಕಚಿಂತಾಭರಿತನಾದನು (ಕುಪ್ಪಾಸ.೧೩-೧೮). ೨. ಸುತ್ತುವುದು; ತಿರುಗುವುದು: ಈತಂ ಮಹಾಬಲನೆಂಬೊಂ ವಿದ್ಯಾಧರನನೇಕಭವಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದೀಶಾನಕಲ್ಪದೊಳ್ ದೇವನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೧ ವ); ಅನೇಕಭವಪರ್ಯಾಯಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಕಡೆಯೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಾಯುಷ್ಯಮನೆಯ್ದಿ ನೆಱೆಯಿಸುವ ನೆಱವಿ ಭವಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ); 'ಪರಿಭ್ರಮಣ' ವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಅಕ್ಷದ ಸುತ್ತಲೂ ತಾನೇ ತಿರುಗುವುದು(ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೨೯ ಅಡಿ). ೩. ಭ್ರಾಂತಿ; ಭ್ರಮೆ: ಹುಟ್ಟಿತಿಲ್ಲವೆ ನಿನಗಱಿವು ಧರ್ಮಸೂನು ಮತಿಗೆಟ್ಟಿಹನೆ ಶಿವಶಿವ ವೃಥಾ ಪರಿಭ್ರಮಣ [ಪಾಠಾಂ. ಭ್ರಮವೆ] ತಿಮಗಟ್ಟಿತೆಂದಮರೇಂದ್ರಸೂನುವಂ ಜಱಿದು ಸೌಭರಿ ನುಡಿದೊಡಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ.೧೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಭ್ರಮಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತು ಹಾಕು; ತಿರುಗು: ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಬಂದು ಪರಿಭ್ರಮಣಂಗೆಯ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ದ]ಲ್ಲಿ ಮಂದರಾದ್ರಿಗೆ ರತ್ನೋತ್ತಮಕುಂಡಲಯುಗಮೆನೆ ಪೌರ್ಣಮಿಯಂದಿನ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೪). [ಪರಿಭ್ರಮಣ+ಕೆಯ್₁]

ಪರಿಭ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗು; ಸುತ್ತು: ಜೀವಂಗಳ್ . . . ನಾನಾ ಶರೀರೋಪಾದಾನಪರಿತ್ಯಜನಪುರಸ್ಸರಂ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು.

೧೬-೫೭ ವ); ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಚಕ್ರ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸೂರಜ. ೪೦). [ಪರಿಭ್ರಮಣ+-ಇಸು₃]

ಪರಿಮಂಡನ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಶೋಭೆ; ಅಧಿಕವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ: ಕಂಡು ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರು ಕೃಷ್ಣನಖಂಡಸೌಭಾಗ್ಯೋದಧಿಯ ಪರಿಮಂಡನದ ಮೂರ್ತಿಯನು ಮೆಚ್ಚಿದರು ಲೋಕವಿಭ್ರಮವ (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೫೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಂಡಲ, ಪರಿಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ವೃತ್ತ; ವರ್ತುಲ. ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವುದು; ಪರಿವೇಷ: 'ಪರಿಮಂಡಲಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಪರಿಮಂಡಳ**: ೧. 'ಪರಿಮಂಡಳಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಮಂಡಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು; ಬಳಸು: ಕಂಡೆನೊಪ್ಪಹುದೊಂದು ಭಾಮಂಡಲ ಪರಿಮಂಡಲಗೊಂಡಾದಿಜಿನಗೆ (ಭರತ. ೬೬-೫೦). [ಪರಿಮಂಡಲ+ಕೊಳ್₁]

ಪರಿಮಂಡಲಿಸು, ಪರಿಮಂಡಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ಹಾಕು; ತಿರುಗು: ಪರಿಮಂಡಲಿ[ಪಾಠಾಂ.೪]ಸಿದರು ಕಾಣದಲಿ ಜಂಘೆಯ ಬಲಿಯ ಲವಣಾಣದಲಿ ಮೆಚ್ಚಿದರು ಭೀಮ ಕೌರವರು (ಕುಪ್ವಾಗ. ೬-೨೨). **ಪರಿಮಂಡಳಿಸು**: ೨. ಆವರಿಸು; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ರಾವುತರು ಕೈನಿಲುಕಿದರು ಮುತ್ತಿದರು ಪರಿಮಂಡಳಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದಾರಿದರು ಸಿಕ್ಕಿದನು ಹಗೆಯೆನುತ (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೧೮-೪೪); ಬೆಳಗು ಬೆಳಗನು ತಿವಿದು ಪರಿಮಂಡಳಿಸೆ ಪರಮಕೃಪಾಳು ಜನವತ್ಸಲನು ಮೈದೋರಿದನು (ಶಿಭಾಗ. ೬-೪-೨೬). [ಪರಿಮಂಡಲ+-ಇಸು₃]

ಪರಿಮಂಡಳ 'ಪರಿಮಂಡಲ' ನೋ.

ಪರಿಮಂಡಳಿತ (ಗು). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಎಳೆದು) ಬಗ್ಗಿಸಿದ: ಘಡ ಹೋಗೆನುತ ಪರಿಮಂಡಳಿತ ಕೋದಂಡ ನೆಚ್ಚನು ಕರ್ಣನರ್ಜುನನ (ಕುಪ್ವಾಕ. ೨೨-೩೪). [ಸಂ. ಪರಿಮಂಡಲಿತ]

ಪರಿಮಂಡಳಿಸು 'ಪರಿಮಂಡಲಿಸು' ನೋ.

ಪರಿಮರ್ದನ (ನಾ). ಜಜ್ಜುವುದು; ಕುಟ್ಟುವುದು: 'ಪರಿಮರ್ದಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಮರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಜ್ಜು; ಕುಟ್ಟು: ಮರಿಚ ಶಿಖಿ ಶುಂಠಿ... ಸೈಂಧವಸಹಿತಂ ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ ಕುಡು ವಾರಿಯೊಳಿರದಶನದ ಸೊಕ್ಕುಮಟಿವುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಖಸುದ. ೨-೧೩೩). ೨. ಹಿಂಡು; ಹಿಸುಕು; ಮರ್ದನ ಮಾಡು: ಪರಿಮರ್ದಿಸುವುದು ಮುತ್ತೂರರಸಮುಖಿಂಬಾಗಿ ಪಿಟಿದು ನೆಲದೊಳ್ ಲವಣಂಬೆರಸೊರಸಿಕೊಂಡು ಪೂಸುಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೭೧). ೩. ಅರೆ; ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು: ಶಂಖದ ಬೂದಿಯನೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ ಸೀಸದಿನಂತದನೊಂದಿರೆ ಪೂಸಿದೊಡಂ ನರೆ ಕರಿಯವಾಗಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೦). ೪. ನಾಶ ಮಾಡು; ಧ್ವಂಸ ಮಾಡು: ಸೃಗಾಲನಂ ನೀಂ ಧುರದೊಳ್ ಪರಿಮರ್ದಿಸೆ ನಿನಗಚ್ಯುತ ದೊರೆಕೊಂಡಪುದವನ ಸೂರ್ಯದತ್ತವರೂಥಂ (ಜಗವಿ. ೮-೨೧). [ಪರಿಮರ್ದನ+-ಇಸು₃]

ಪರಿಮಲ, ಪರಿಮಳ (ನಾ). ೧. ಕಂಪು; ಸುವಾಸನೆ; ಸೌರಭ: ಪರಿಮಲದರ ಪಟ್ಟಿಗಾರರ ತಾಂಬೂಲಿಗರ ಶಿಲ್ಪಿಗರ ಗಂಧಿಗರ . . . ಅಂಗಡಿಯರ್ಪವಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ.೧-೭೯). **ಪರಿಮಳ**: ೧. "ಆಮೋದಃ, ಪರಿಮಳಃ, ಸೌರಭ್ಯಂ, ಸುಗಂಧಿತಾ-ಈ ಕಂಪು" (ಹಲಾಯು.೧೪-೭೭); ಉದಕದೊಳಗೆ ಬಯ್ಚಿಟ್ಟ ಬಯ್ಕೆಯು ಕಿಚ್ಚಿನಂತಿದ್ದಿತ್ತು . . . ನನೆಯೊಳಗಣ ಪರಿಮಳದಂತಿದ್ದಿತ್ತು (ಬಸವ. ೧); ನಿಶ್ವಾಸಪವನನಿಂ ಪರಿಮಳಮಂ ಬೀರುವ ವಧೂವರರಾಗವಿಷಯವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತಮಾದುದು (ಜಗವಿ.೨-೫೨ ವ); ಪರಿಮಳಮನೆಣ್ದೆಸೆಗೆ ಬಿತ್ತರಿಸುವ ನನೆಗಣೆಗಳಿಂದೆ . . . ಖಂಡಿಸುವೆಂ (೧೧೦೪. ೭-೭೦); ಗರಳಾಂಬುಜದ ಪರಿಮಳಕೆ ಗರುಡನು ಕುಂದಿಯಾದರೆ ಸೇರುವುದಲೇ (ಕುಪ್ವಾದ್ರೋ. ೯-೪೪). ೨. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಅರೆಯುವುದು: "ಸಮ್ಮರ್ದಃ, ಪರಿಮಳಃ-ಈ ೨ ಮಿದಿವುದುಃ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೪೪); "ಸಮ್ಮರ್ದವೆನೆ ಪರಿಮಳವೆನಲು ಮಿದಿವುದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪). ೩. ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತು; ಸುಗಂಧವುಳ್ಳುದು: ಹಲವು ತರುಮರಾದಿಗಳಿದ್ದು ಸಿರಿಗಂಧದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲು ಪರಿಮಳವಾಗವೆ (ಬಸವ. ೧೫೧). ೪. (ಅಲಂ) ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೂವು: ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲ ಮಾಡಿ ಪರಿಮಳದಲ್ಲಿ ಅಂಬ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲೋ ಬಲ್ಲಾಳೆ (ಅವಚಂ. ೨೩-೯೬).

ಪರಿಮಳದುದಕ=ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ ಜಲ; ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರು: ಮರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಚ್ಚೆ ಮುಡಿವಾಳಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳದುದಕವನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦-೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಲಿತ, ಪರಿಮಳಿತ (ಗು). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ: ತಾರುಣ್ಯವತಿ ಅತಿಮಧುರಪುರುಷಾಯುತನಿಧುವನಪರಂಪರಾಪರಿಮಲಿ[ಪಾಠಾಂ.೪]ತಮಾದ ಶರೀರದ ಸಹಜಸುರಭಿಗಂಧಮುಂ ಗಂಧವಹಂಗೊಚ್ಚತಂಗುಡುವಂತಿರೆ ಲಕ್ಷ್ಯಯಿಂದಿರೆ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೧ ವ). **ಪರಿಮಳಿತ**: ಪರಿಮಳಿತಸೌಂದರಂ ಮಧುರಗಂಧಂ . . . ಈ ಮರುವಂ ಕರ್ಪಾಳಮುವಿವಿರೆ ಮರುಳಲ್ಲವೆ ಕುಸುಮನಿಚಯದೊಳ್ ಪಾಯ್ವುಳಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೬); ಪರಿಮಳಿತಪವಮಾನನಾಡುಂಬೊಲನೊ ಚಂದ್ರಮನ ಹರವರಿಯೊ (ಶಿವರಾ. ೧-೬-೯); ಪರಿಮಳಿತಪುಷ್ಪಾಪಳಯದಿ ದಾಮವ ರಚಿಸಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೧-೧೧೩೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಸಕ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ರಭಸ,—ಆವೇಗ: ಉಬ್ಬಿದ ಮದಮುಖನ ಪರಿಮಸಕ ಮುಱಿದುದು ಗಿರಿತರುವ್ರಜವ (ಕುಪ್ವಾಅ ೧೧-೮). [ಪರಿ₃+ಮಸಕ₁]

ಪರಿಮಳ 'ಪರಿಮಲ' ನೋ.

ಪರಿಮಳಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆ ಹೋಗು; ಸುಗಂಧವು ಇಲ್ಲವಾಗು: ಪರಿಮಳಂಬೋದ ಬಳಿಕರಲ್ಗಳಂ ಮುಡಿಪೂದೆ ಪರಿಕಿಪೊಡೆ ನಾಡೆ ಧನಮಿಲ್ಲದವರೊಡನೆ ನೆರೆದಿರ್ಪುದಲ್ತು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣೆ (ಶೃಸುದ.೭೫-೧೫೨). [ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)+ಪೋಗು₁ (<ಪೋ₁)]

ಪರಿಮಳಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸು,—ಬೆರಸು; ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟು: ರುಚಿಪ್ರದವಾಗಿರುವುದೇ ಪರಿಮಳಕಟ್ಟಿದ ಅಡಿಕೆಯ ಗುಣ (ಸಕವ್ಯ. ೬೩). [ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)+ಕಟ್ಟು₁]

ಪರಿಮಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಂಪುಗೊಳಿಸು; ಸುಗಂಧಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬೊಗಸೆಯೊಳಿರೆ ಹೂವು ಕೈಗಳನೆರಡನು ಪರಿಮಳಗೊಳಿಸುವುದಲ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೬೯-೩೩). [ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)+ಕೊಳ್₁+-ಇಸು₃]

ಪರಿಮಳದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸುಗಂಧವನ್ನು ಪಡೆ: ಕಳಮಕ್ಷೇತ್ರದಿಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳದಳೆದ ನೀಲಾಬ್ಜವ ಕಿತ್ತು (ನೇಮಿಹಿತ. ೫-೨೮). [ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)+ತಳೆ₁]

ಪರಿಮಳದಿರುಕ (ನಾ). ಪರಿಮಳವನ್ನು ಆಯ್ದು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತಹುದು; ಭ್ರಮರ; "ತುಂಬಿ" (ಚತುಶಿ. ೬. ೯, ೨೬). [ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ) + ತಿರುಕ (<ತಿರಿಕ₁)]

ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತು; ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥ; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ: ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳು ಪರನಾಡುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವವು (ಮುಂಬಯಿ.೮-೧೫೭);

ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳು, ಹಸನಾಗಪ ರೇಷ್ಮೆ, ತವರ (ಭೂಗೋಳ. ೯೫). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ದ್ರವ್ಯ]

ಪರಿಮಳಮೃಗ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ; ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ: ಶೈತ್ಯ ಸೌರಭ್ಯ ಮಾಂದ್ಯಮೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಮುದಸಮೃದ್ಧಮಾದ ಪನ್ನೀರು . . . ದಿವ್ಯಮೂಲ ಪರಿಮಳಮೃಗ ಕರ್ಪೂರವೃಕ್ಷ ಹಿಮಾದಿ ಸಂಪರ್ಕದಿಂ . . . ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಮೃಗ]

ಪರಿಮಳವಂತ (ನಾ). ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಪರಿಮಳವಂತಮಪ್ಪ ತರುಗುಲ್ಮಲತಾಳಿಯ ಪೂಗಳೆಲ್ಲಮುಂ ಸರಭಸದಿಂದೆ ತಂದು ವರಯೋಗಿಯುಗಾಂಘ್ರಿಸರೋಜಯುಗ್ಮಮಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ (ಮಹಾನೇ. ೨-೨೫). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + -ವಂತ]

ಪರಿಮಳವಾರಿ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ನೀರು; ಪನ್ನೀರು: ಪರಿಮಳವಾರಿಯಿಂ ಜಳಕಮಾಗಿಪ . . . ದಿವ್ಯಚಾಮರಮನೆ ಬೀಸುವಗ್ಗದ ವಿದಗ್ಧೆಯರೊಪ್ಪಿರೆ ದೇವಿ ರಂಜಿಪಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೪೧). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ವಾರಿ₂]

ಪರಿಮಳವಾಸ (ನಾ). ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಸುಗಂಧದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರ: ಪರಿಮಳವಾಸದೊಳಗೆ ಮುಖ ಮೈ ಬಡಿದೊರಸಿ . . . ಪರಿಹರಿಪುದು ಪಥಶ್ರಮವ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೩೬). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ವಾಸ₂]

ಪರಿಮಳವೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡು; ಸುಗಂಧದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರು: ಪರಿಮಳವೆರೆದಿಂಪಿನ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪವ ಪರಿಕೊಂಡತಿಹರುಷದಲಿ ಸರಗಟ್ಟಿ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾಱುವ ಮಾಲೆಗಾತಿಯರಿರವ ನಾಪೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂಸವಿ. ೨-೮೩). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಬೆರೆ₁]

ಪರಿಮಳವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು: ನೆಲದೆ ನಿಡುವೇರಿನೊಳು ಪರಿಮಳವೆತ್ತು ರಂಜಿಪ ಮುಡಿವಾಳವಸರವೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೧೬); ಕಡುಪರಿಮಳವೆತ್ತಿಹ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯು ಮೊತ್ತದ ಪೂಮಾಲೆಯೋಲಗಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೊಪ್ಪಿದುವಶೋಕೆಯುಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೮-೧೦). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಪೆಱು₁]

ಪರಿಮಳವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹೊರಸೂಸು; ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲು,—ಬೀರು: ಅಂಗನೆಯರು . . . ಮುಗುಳಂಬನ ಮುಡಿಗಮರಿದ ಪರಿಮಳವೊಗುವ ಪೂದೊಂಬೆಯಂತಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೯೯). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಒಗು₁]

ಪರಿಮಳಶಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ ಬತ್ತ,—ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೆಲ್ಲು; ಗಂಧಶಾಲಿ: ಶಾಳಿಗಳಂ ಬಹುಪರಿಮಳಶಾಳಿಗಳಂ ನಿಕಟಿಕುಮುದಸೌಗಂಧ್ಯಕೃತಾಶಾಳಿಗಳಂ ರುಚಿನಿಚಿತದಿಶಾಳಿಗಳಂ ಬೆಳೆವ ನೆಲನೆ ಪೊಲನಾ ನೆಲದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೪). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಶಾಳಿ (= ಶಾಲಿ₂)]

ಪರಿಮಳಾಂಬು (ನಾ). = ಪರಿಮಳವಾರಿ: ಸುದತಿಯರಾ ಯುವತಿಗೆ ಮಾಡಿದರೊಲವಿಂ ಪರಿಮಳಾಂಬುವಿಂ ಮಜ್ಜನಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಅಂಬು₃]

ಪರಿಮಳಿತ 'ಪರಿಮಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾಗಿರು: ಹಾಲು ಕಾಯವೊ ಪರಿಮಳಿಸವೋ ಹಾಲು ಕಡು ಬಿಸಿಯಾದವೋ (ಬಸವ. ೧೪-೮); ಒಗುವ ಸಶ್ವಾಸದಲಿ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು ಪರಿಮಳಿಸುವವು (ತೊರಂ. ೩-೮-೫೫); ಪರಿಮಳಿಸುವ ಸೇವಂತಿ ವರಪಾರಿಜಾತ ನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಮೊದಲಾದರಲೊಪ್ಪಿದುವು ಬಸದೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೫-೯೯). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + -ಇಸು₃]

ಪರಿಮಳಿಸುಹ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾಗಿರುವುದು: ಕೇಳುಹ, ಪರಿಮಳಿಸುಹ . . . ಎಂಬಿವು ವಿಷಯಂಗಳು (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಪರಿಮಳಿಸು + -ಹ₂ (<-ಪ₂)]

ಪರಿಮಳೋದಕ (ನಾ). = ಪರಿಮಳವಾರಿ: ಮಜ್ಜನದ ಮನೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು . . . ಪರಿಮಳೋದಕದಿಂ ಮಜ್ಜನಂಮಾಡಿ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೩೩). [ಪರಿಮಳ (= ಪರಿಮಲ) + ಉದಕ₂]

ಪರಿಮಾಣ (ನಾ). ೧. ಅಳೆಯುವುದು; ಅಳತೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಅಳತೆ; ಪ್ರಮಾಣ: ತದ್ಗ್ರಹದಾಯುಷ್ಯದ ಪರಿಮಾಣಮೆ ತದ್ದಶಾಪ್ರಮಾಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೯-೧); ನಿರಾವರಣಗಗನದೇಶಸ್ಥಿತಾವಧೃತಪ್ರಕಾಶಪರಿಮಾಣಪ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಶರಾವಮಾನಿಕಾವರಕಾದ್ಯಾವರಣವಶದಿಂ ತತ್ಪರಿಮಾಣತೆಯೆಂತಂತೆ . . . ವಿಕಲ್ಪಮುಂಟು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೮); ಅಸಮಾನತೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪುದು ನಿಶ್ಚಿತನಾಮುಂ ಪಂಚವರ್ಣಕೃತಪರಿಮಾಣಂ (ಶಮದ. ೬೬). ೩. ಮೊತ್ತ; ಗಾತ್ರ: ಬಹು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಮಾಣದ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕಾವಲುನಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವುದೇ ರೂಢಿ (ಹಣಪ್ರ. ೧೬೬). ೪. ಭಾರ; ತೂಕ: ಕಾಣವುದು ನಿಕಷಮುಂ ಪರಿಮಾಣಮುಮೆರಡುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೫-೪೪). ೫. = ಪರಿಮಾಣಪರಿಗ್ರಹವ್ರತ: ಕಡುಮೋಹಮೊತ್ತಿ ಪುಗಲೆಂದೊಡರಿಸೆ ಪರಿಮಾಣಮೆಂಬ ಸುವ್ರತದೊಳ್ಪಂ ಪಡಿಮಾಡಿ ಕೆತ್ತು ನಿಲ್ವುದು (ಜೀವಸಂ. ೧೫೫-೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಾಣತೆ (ನಾ). ಅಳತೆ; ಪರಿಮಾಣ: ನಿರಾವರಣಗಗನದೇಶಸ್ಥಿತಾವಧೃತಪ್ರಕಾಶಪರಿಮಾಣಪ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಶರಾವಮಾನಿಕಾವರಕಾದ್ಯಾವರಣವಶದಿಂ ತತ್ಪರಿಮಾಣತೆಯೆಂತಂತೆ . . . ವಿಕಲ್ಪಮುಂಟು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೮). [ಸಂ. ಪರಿಮಾಣತಾ]

ಪರಿಮಾಣಪರಿಗ್ರಹವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆವಶ್ಯಕತೆಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ವ್ರತ: ಇರೆ ಕುಪ್ಯನಿವೇಶನ ಧನ ವರಧಾನ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮುಖ್ಯಮೆಂಬಿವು ಪವಣಿಂದಿರದೇಱಿಸುವುದು ಮತ್ತಂ ಪರಿಮಾಣಪರಿಗ್ರಹವ್ರತಕ್ಕತಿಚಾರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೬). [ಪರಿಮಾಣ + ಪರಿಗ್ರಹ + ವ್ರತ]

ಪರಿಮಾಣವಾಚಕ (ಗು). ೧. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ: ಕೆಲವು, ಪಲವು ಎಂಬ ಪರಿಮಾಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪುಂಸ್ತ್ರೀರೂಪಗಳನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೋಡಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೪). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು: ಹಲವು, ಎಲ್ಲವು ಮೊದಲಾದುವೂ ಇದೇ ಬಗೆಯ ಗುಣವಾಚಕಗಳು. (ಇವನ್ನು ಪರಿಮಾಣವಾಚಕಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು) (ಮಧ್ಯಪ. ೨೬). [ಪರಿಮಾಣ + ವಾಚಕ]

ಪರಿಮಾಣವ್ರತ (ನಾ). = ಪರಿಮಾಣಪರಿಗ್ರಹವ್ರತ: ಇನಿತಱಿಂದಗ್ಗಳಂ ಮಾಡೆನೆಂಬ ಪರಿಮಾಣ(ಕಾಮ ?)ವ್ರತಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನೆಗೞ್ದ ಗೃಹಸ್ಥನ ಮೇಗೆಯುಂ . . . ಮೋಹರಾಜನುಂ ಪರಿಯದೇಕೆರ್ಪಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೫೫-೧೩). [ಪರಿಮಾಣ + ವ್ರತ]

ಪರಿಮಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಳತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ: ಆ ಲಿಂಗದ ವೃತ್ತಮಂ ಬಳಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದಳೆದಾ ಸೂತ್ರಮಂ ಗೋಮುಖದ ತುದಿಗೆ ಲಿಂಗದ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಪಿಡಿದು ಸರಿಗೊಂಡು ಮೇಲಾ ಸೂತ್ರದಿಂ ಶಕ್ತಿಯಧಃಪೀಠಮಂ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರ]ಮಾಣಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೧); ಅಳತೆ ಮಾಡು; ಪರಿಮಾಣವಾಗಿ, ಮೊತ್ತವಾಗಿ,–

ನಿರೂಪಿಸು ; ಪರಿಮಾಣಿಸು (Quantify. ಇಂಕನಿ).

[ಪರಿಮಾಣ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಮಾರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಿವಾರಣೆ; ಪರಿಹಾರ : ಘೋರತರಸಂಸಾರರೋಗಕ್ಕೆ ಲಳಿತ ಭೇಷಜಮುವನ ತಾಳಿಕನ್ನಸ್ತ ದುರ್ವರ್ಣತತಿಪರಿಮಾರ್ಜನಂ (ಅರಾಜ. ೧-೧೨-೭); ನನ್ನ ದುಷ್ಕೃತ್ಯದ ಪರಿಮಾರ್ಜನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳದ ಹೊರತು ನನಗೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದಾಯಿತು (ಮೊಪಾಸಾ. ೮೦); ವೈಮನಸ್ಯವಿರಲಿ, ಆಗೀಗ ರಣಗರ್ಜನ. ಆದಕಿಹುದು ಪರಿಮಾರ್ಜನ (ಚಿಂತನ. ೭೯-೪). ೩. ರದ್ದುಮಾಡುವುದು ; ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು : ಪ್ರಿವಿಕೌನ್ಸಿಲ್ ಅಧಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪರಿಮಾರ್ಜನ ಅಧಿನಿಯಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸಮಸ್ತ ಅಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಈ ಮೂಲಕ ನಿರಸನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಭಾಧಾನ. ೨೪೧). ೪. ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ ; ಮಧುಮಸ್ತಕ.

[ಸಂ.]

ಪರಿಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. ೨. ನಿವಾರಣೆ ; ಪರಿಹಾರ : ಆತ ಎಲ್ಲರ ಸಮಕ್ಷಮವಾಗಿ ಅನ್ಯಾಯ ಪರಿಮಾರ್ಜನೆಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೫೦); ಇದು ನಾನು ನಿನಗೆ ಮಾಡಿದ ಹಾನಿಯ ಪರಿಮಾರ್ಜನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ (ಜಯಂತ. ೩೦೭).

[ಸಂ. ಪರಿಮಾರ್ಜನ]

ಪರಿಮಿತ (ಗು). ೧. ಅಳತೆಮಾಡಿದ ; ಅಳೆದ. ೨. ಮೇರೆಯುಳ್ಳ ; ಸೀಮಿತವಾದ; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ: ಪರ್ಯಟನಂ ತಾನೀಯರ್ಥಚರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪರಿಮಿತವ್ರತಸ್ಥಿತಿನಿಯಮಮಂ(ಪಸ್ತು ಕೋ. ೫೮-೩೬); ಅಂಬುಧಿವ್ರಜಪರಿಮಿತಾವನೀತಳದೊಳಾಡಂಬರದ ಕೀರ್ತಿಯಂ ತಳೆದ ನಾನಾ ಮುನಿಕದಂಬಾಧಿನಾಥ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಸುತೆಯರಂ . . . ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂ ತಂದಸೆಂಬೊಂದು ತೇಜಮಂ ಕೊಡಬೇಹುದೆನಗೆ (ಹಚಕಾ. ೮-೩೦); ಪರಿಮಿತಯೋಗಯೋಗ್ಯತರಮಪ್ಪ ನದೀನದಮಧ್ಯಶೈಲಶೇಖರಶಿಲೆಯೊಳ್. . . ಇರ್ದು ಯೋಗಮಂ ನಿರವಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೯-೧೧೩); ಪರಿಮಿತಾಕ್ಷರತತಿಯೊಳಪರಿಮಿತಾರ್ಥ ರಚನೆಯಲಿ ವಿರಚಿಸುವುದದು ಕವಿಯ ಚತುರತೆ (ಬಸಪು. ೧-೨೨). ೩. ಮಿತವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲದ : ಭಾರತೀಪತಿ ಚತುರಪರಿಮಿತೋದಾರಗಂಭೀರಭಾಷಿತಂಗಳಿಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಜಗವಿ. ೧-೬೬ವ); ಪರಿಮಿತ ವಾಜಿವಾರಣಪದಾತಿವರೂಥಕದಂಬಕಾಮಿನೀಪರಿಚಿತ ರಾಜಪುತ್ರನಿಚಯಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ ಬರೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೦); ಪರಿಮಿತಪುರೋಹಿತಸಚಿವಹಿತಪರಿಕರಾವೃತನಾಗಿ ನಡೆತಂದು (ಬಸಪು. ೫-೫೨). ೪. ಹೊಂದಿಸಿದ ; ಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೫. ಮೇರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಸೀಮಿತವಾದುದು : ನಿರುಪಮದಿಂದಂ ಪರಿಮಿತಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಯತಿ ಋತುನಿಯತಂ ಬರೆ ತರಳಾಕ್ಷೀ ಧರೆಯೊಳಿದೆತ್ತಂ ಕರಮೆಸೆವಕ್ಕರಿಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೪); ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಆಯುಸ್ಸೂ ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತ (ಋಕ್ಸಾರ. ೯೬ ಪೀಠಿಕೆ); ನಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಿಮಿತ (ಜೀಪಾತ್ಮ. ೫೨). ೬. ಮಿತವಾಗಿರುವುದು ; ಹೆಚ್ಚಾಗದಿರುವುದು : ಹಿತವನಾಗಿಯೆ ಬಂದು ನೀ ಪರಿಮಿತದಿ ಹೇಳಿದಡಾನು ಕೇಳುವೆ (ಕೌರಾ. ೧೮-೪೭); ಮೇಲೆ ಸಂತೈಸಿದನು ಧರ್ಮನೃಪಾಲನಲ್ಲಿಂ ಬಳಿಕ ಮುರಹರನಾಲಯಕೆ ಪರಿಮಿತದೊಳರ್ಜುನನನ್ನ ಕರೆಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೫-೪). ೭. (ರಹಸ್ಯಸಮಾಲೋಚನೆಗೆ) ಮಿತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು : ಪರಿಮಿತಕೆ ತನ್ನಾಪ್ತ ಸಚಿವರ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೩೦); ಪರಿಮಿತಾಲಯಕೆಯ್ದಿ ಪರಮಾನಂದಲೀಲೆಯಲಿ . . . ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಾದರಣೆಯನು ಕೈಕೊಳುತಲಿರ್ದನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೨). ೮. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಪರಿಮಿತ, ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ವ್ಯಪಹಾ. ೮); ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರ ಪರಿಮಿತ ಮಹಾಪರಿಮಿತ . . . ಇವು ೩೨ ವೃಥಡಣೆ ಹೆಸರುಗಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೨-೧).

[ಸಂ.]

ಪರಿಮಿತಪರಿಗ್ರಹ (ನಾ). = ಪರಿಮಾಣಪರಿಗ್ರಹವ್ರತ : ಕೊಲ್ಲದ ಪುಸಿಯದ ಕಳ್ಳದ ಸ್ವದಾರಸಂತೋಷಂ ಪರಿಮಿತಪರಿಗ್ರಹ ಮಿಂತಯ್ದುಮಣುವ್ರತಂಗಳಂ ಕೊಂಡಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೨೨-೧೭).

[ಪರಿಮಿತ + ಪರಿಗ್ರಹ]

ಪರಿಮಿತವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಮಿತವಾಗಿ ಬರುವ ಮಳೆ; ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಪರಿಮಿತವೃಷ್ಟಿ ಭಾಗಇಲ್ಲಿ ೪೦ರಿಂದ ೮೦ ಅಂಗುಲಗಳವರೆಗೂ ಮಳೆ (ಭೂವಿನ. ೨೫೩).

[ಪರಿಮಿತ + ವೃಷ್ಟಿ]

ಪರಿಮಿತಾಯು (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘವಲ್ಲದ ಆಯುಷ್ಯ ; ಅಲ್ಪಾಯುಷ್ಯ. ೨. ಅಲ್ಪಕಾಲದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಅಲ್ಪಾಯುಷಿ : ಮನುಷ್ಯರ್ಪರಿಮಿತಾಯುಗಳಪ್ಪುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಂಗಳನೊಡನೊಡನೆ ದೇಶಕಾಲಬಲೋಪಾಯದಿಂ ಸೇವಿಸುಗೆ (ಮದತಿ. ೧-೫೮ ವ).

[ಪರಿಮಿತ + ಆಯು$_2$]

ಪರಿಮಿತಿ (ನಾ). ೧. ಅಳತೆ ; ಪ್ರಮಾಣ. ೨. ಎಲ್ಲೆ ; ಮಿತಿ ; ಸೀಮೆ : ಕನ್ನಡದ ಉಪಭಾಷಾಪರಿವೀಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನನ್ನ ಪರಿಚಯದ ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ್ದೇನೆ (ದ್ರಾವಿ. ೩೮೩); ಈ ಹಿಂದುಮುಂದಿನ ಪರಿಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದು ನಿಶ್ಚಿತ, ಮುಂದಿನದು ಅನಿಶ್ಚಿತ (ಸಾಹಿಸ. ೧೫೨).

[ಸಂ.]

ಪರಿಮಿತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸು ; ಮಿತಿಗೊಳಿಸು : ಭಾವಗೀತೆಯಾದರೋ . . . ತನ್ನ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪರಿಮಿತಿಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಭಾಮೀ. ೧೪). [ಪರಿಮಿತಿ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಮಿಲಿತ, ಪರಿಮಿಳಿತ (ಗು). ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ: ಪರಮತತ್ತ್ವಕಳಾಪರಿಮಿಲಿ [ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ತ . . . ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪ ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೬೧-೪೫). **ಪರಿಮಿಳಿತ :** ಕಿನ್ನರಮಿಥುನಸುಖಪರಿಮಿಳಿತಗೀತಶ್ರವಣಸನ್ನುತಪುಳಿನಸುಪ್ತಮರಾಳವೆಸೆದುದು ಗಜಪುರೋದ್ಯಾನ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೨೭).

[ಸಂ.]

ಪರಿಮಿಶ್ರ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ಬೆರಕೆ,-ಮಿಶ್ರಣ : ಕುಂಕುಮಪರಿಮಿಶ್ರದ ನೀರಂ ಕರದಿಂ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಿಶ್ರಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರಕೆಯಾದ,-ಬೆರೆತ : ಕಡುಕೆಂಕಮಾದುದೊಂದೆಡೆ ನವಕುಂಕುಮದ್ರವದಿನರ್ವಿಪ ಕರ್ಪೂರದಿರ್ಪನಾಳ್ದುದೊಂದೆಡೆ ಪರಿಮಿಶ್ರಿತಾರ್ದ್ರ ಮಹಿಷೀರಸದಿಂ ಸರಸೀವಿಭಾಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಮಿಳಿತ 'ಪರಿಮಿಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಮುಕ್ತ (ಗು). ಬಿಚ್ಚಿರುವ ; ಕಟ್ಟದಿರುವ : ಚಾಪಚ್ಯುತರಸಪಗತವಾಹನರ ಪರಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಗಳ ಗತಿವಿಹೀನರ . . . ಇರಿವುದು ಧರ್ಮವೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೩೨).

[ಸಂ.]

ಪರಿಮುತ್ತು (ನಾ). ೧. ಆವರಿಸುವುದು : 'ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : "ಪರಿಮುತ್ತೆ[ತ್ತು]ಯೆನೆ ಸೆಳೆವುದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೦) ; "ಕವರ್ದುದೀಟ್ಟುದು ಸುಲಿದುದೆನಲು ಪರಿಮುತ್ತೆನಲವತರಿಕು ಸೆಳೆವುದಱ ಪೆಸರ್ಗೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪).

[ಪರಿ$_2$ + ಮುತ್ತು$_2$]

ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಹಬ್ಬು : ಭೂಭುವನಮನಿತುಮಂ ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳ್ವ ಕತ್ತಲೆಯ ಭಯದಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೨೩ವ); ಅನುಪಮಸುಗಂಧಿವನಜಾನನಮಂ ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳ್ವ ತುಂಬಿಯ ರಕ್ಷಾವಿನಿಯೋಗಕ್ಕೆಕ್ಕಿದ ಕಾಂಚನಚಂಪಕಮಲ್ತೆ ಸತಿಯ ನಾಸಾಮುಕುಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೪೯). ೨. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು; ಲಗ್ಗೆ ಹಾಕು : ಕಂದರ್ಪದೇವನಂ ಕಂಡು ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಂಡು ಪೊಡರ್ವ ಕುಡುಪುರ್ವಿನಿಂ ಜಡಿದು(ಲೀಲಾವ. ೧೧-೮೮ವ); ಉಜಿದುದ್ವೃತ್ತರ... ದುರ್ಗಂಗಳಂ ಕುಜಿಬಿಂದಂ ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಂಡು ಪುರಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೧). ೩. ಸೋಲಿಸು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯುಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಸೆವ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ಬೆಳಪಿಂ ಮುತ್ತಿನ ವಿಲಾಸಮಂ ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳಲ್ಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳೊಳ್ಕಾ]ಲ್ದುದೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೫). [ಪರಿಮುತ್ತು + ಕೊಳ್$_1$]

ಪರಿಮುತ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಅದಿಮುರ್ಕ್ತೆ ; "ವಸಂತದೂತಿಕೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ಪರಿ? + ಮುತ್ತೆ$_2$]

ಪರಿಮೃತ (ನಾ). ಸತ್ತು ಹೋದವನು ; ಮರಣ ಹೊಂದಿದವನು: ಪರಿಮೃತನಾದನೆ ವಿಶ್ರುತ ಬಹುಶ್ರುತೋದಾತ್ತಯಶಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಮೃಷ್ಟ (ನಾ). ಶುದ್ಧಮಾಡಿದುದು ; ಶುಭ್ರವಾದುದು : ಎಸೆವ ಶಶಿ ತಾರೆಗಳು ಕಾಂತಿಪ್ರಸರದಲಿ ಪರಿಮೃಷ್ಟವಾದುವು ದೆಸೆಗಳೆಂಟೇ ನೆಂದೆನಚ್ಯುತನುದಯದುತ್ಸವವ (ತಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಮೇಯ (ಗು). ೧. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. ೨. ಅಳೆಯಬೇಕಾದ. ೩. ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಾದ. ೪. [ಗಣಿತ] (ಮೊತ್ತ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಘಾತಮೂಲಚಿಹ್ನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಿರೂಪಿಸಬಹುದಾದ : ಸಮೀಕರಣಗಳ ಪರಿಮೇಯ (rational)ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇದ್ದು, ದ್ವಿಘಾತದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅನಿರ್ಧಾರ್ಯ ಸಮೀಕರಣವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಜಯ ಗಳಿಸಿದ್ದರು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೬೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಮೋಷ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು. [ಸಂ.]

ಪರಿಮೋಷಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು ; ಕಳ್ಳ ; ಚೋರ: "ಐಕಾಗಾರಿಕಃ, ತಸ್ಕರಃ . . . ಪರಿಮೋಷೀ, ಪಾರಿಪಂಥಿಕಃ, ಸ್ತೇನಃ —ಈ ೧೦ ಕಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೩); "ಪರಿಮೋಷಿ ದಸ್ಯು ... ತಸ್ಕರಂ ಮಲಿಮ್ಲುಚನೆನಿಪ್ಪನಕ್ಕುಂ ಸ್ತೇನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೮೧). [ಸಂ. ಪರಿಮೋಷಿನ್]

ಪರಿಮ್ಲಾನ (ಗು). ೧. ಕಳೆಗುಂದಿದ ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ : ಆರಸನರಸಿಯ ಪರಿಮ್ಲಾನಮುಖಕಮಲಮನತಿವಿಸ್ಮಯಸ್ಫಾರಿತ ವಿಲೋಚನನಾಗಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩). ೨. ಬಳಲಿದ ; ಆಯಾಸಗೊಂಡ : ಪರಿಮ್ಲಾನಸಖೀಮುಖಾಬ್ಜಮನಭೀಕ್ಷಿಪ ನಲ್ಲಳಪಾಂಗದಿಂಗಿತಂ ಮಾನಸದೊಳ್ತೊಡರ್ಚಿದುದು ತಣ್ಗೊಳದೊಳ್ ಜಳಕೇಳಿಯಾಂಪುದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೬೦). ೩. ದುರ್ಬಲವಾದ ; ಬಲಗುಂದಿದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಮ್ಲಾನತೆ (ನಾ). ೧. ಬಾಡಿರುವಿಕೆ; ಕಳೆಗುಂದಿರುವಿಕೆ : ಆಗಳಾಚಾರಧೂಪಗ್ರಹಣಾಂಜನಕ್ಲೇದಸಮಾಕುಲಾಕ್ಷಿಪರಿಮ್ಲಾನ (ತಾ) ಬೀಜಾಂಕು(ರೀಭೂತ)ರ. ಕರ್ಣಪೂರಪಾಟಳಗಂಡರೇಖಮುಖದುಂಡಳ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯೊಂದು ಲೀಲಾಲಕ್ಷ್ಮೀಗಾವಾಸಮಾಗಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೮ ವ). ೨. ಆಯಾಸ ; ದಣಿವು ; ಬಳಲಿಕೆ : ಪಥಿಕರ್ ಮಜಿದಿಲ್ಲೆನಲ್ ಪರಿಮ್ಲಾನತೆ ಸೈತು ಬಟ್ಟೆನಡೆಯಲ್ಪಡೆಯರ್ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೮); ಜಾನಕಿಯಿಂದರ್ಶೋಕೆಯ ಸಮೀಪದೊಳ್ . . . ಕುಜರಾಜಿಯನೋವದೆ ಕಿಟ್ಟನಿಲ್ಲ ರೂಕ್ಷಾನಿಲಪಾತದಿಂ ತಪನತಾಪದಿನಂದಿಕೆಗಗ್ಗಳಂ ಪರಿಮ್ಲಾನತೆಯುಕ್ಕುಮೆಂದುದುಟಿಪಿದಂ ಕೆಲವಂ ಪವನಂಜಯಾತ್ಮಜಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೨೮). [ಪರಿಮ್ಲಾನ + -ತೆ$_2$]

ಪರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಾರಿಜಾತವು ಪರಿಯ ವೃಕ್ಷವು . . . ಕರಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರೇಮದೊಳ್ ವನಪೊಪ್ಪಿತು (ಗೋಹಾಡು. ೨೪). [?]

ಪರಿಯಂಕ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ; ಶಯ್ಯೆ: ವೇಸಿಯುಹ ಪರಿಯಂಕದಲಿ ನಿಜದಾಸಿಯುಹ ಶಿಶ್ರೂಷೆಯಲಿ ನಿರ್ದೋಷಿಯುಹ ಪತಿಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮೋಹದಲಿ ತಾಯೆನಿಸಿ ಏಸು ಕಾರ್ಯಕೆ ಮಂತ್ರಿಯೆನಿಸುವ ಮೈಸಿರಿಯನುಳ್ಳವಳು ರಾಣೀವಾಸವೆಂದೆನಿಸುವಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೦); ಅರುಣೋದಯದಲ್ಲಿ ರುಗುವಿಂಣ . . . ಪರಿಯಂಕದಲ್ಲಿಯ ಶಿಶುವನು ಕಾಣದೆ ಪಿರಿದಲ್ಲಿ ಕಳವಳಿಸಿದಳು (ಕಾಮಕ. ೩-೧); ಭಾಳಲೋಚನನ ಸರ್ಪಾಭರಣಮಂ ನೀನು ಹರಿಯ ಪರಿಯಂಕವೆಂಬ ಬೀಳುಮಾತನು . . . ಕೇಳಿ (ಏಕೋಪು. ೧೩-೫). ೨. ಮಂಚ ; ಪಲ್ಲಂಗ : "ಶಯನಮಾ ಪರಿಯಂಕಮಾ ಶಯ್ಯೆಯೆನೆ ಮಂಚಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫); ಆಗಳೆಮ್ಮ ನುಡಿ ಪ್ರಮಾಣಮದಾಗೆ ಎಮ್ಮ ವಚನವೆ ಮೃದುತರಯೋಗವೇ ಪರಿಯಂಕ ಶೂಲವಿದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಲಾ (ಬಸಪು. ೩೯-೬೧); ಸಾರಮಣಿಪರಿಯಂಕ ಪರಿಸಂಸ್ಕಾರದಲಿ ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳಗೊಜಗುವನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦); ಪರಿಯಂಕೋರ್ಜಿತ ಚೀತ್ಕೃತಂ . . . ಸುರುಚಿರೋಷ್ಠದ್ವಂದ್ವ ತಸ್ಸೀತ್ಕೃತಂ ಕರಮೊಪ್ಪಲ್ ಗಣಿಕಾಜನಂಗಳೊಲವಿಂ ಸಂಭೋಗಮಂ ತಾಳ್ದಿದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೧೮೧). ೩. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಮೇನೆ : "ಪರಿಯಂಕ–ಪರ್ಯಂಕ = ಮಂಚ, ಪಾಲಕಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೪. (ಅಲಂ) ವಾಹನ: ಹರಿಯ ಪರಿಯಂಕಮೆಂಬಂತೆ ಪತ್ರಾನ್ವಿತದ . . . ಪರಮಯೋಗೀಶರಂತತಿಶಾಂತಿಯಿಂದೊಪ್ಪುವೆತ್ತೊಂದು ವಟವೃಕ್ಷವು . . . ಎಸೆಯಲು (ನಪಮೋ. ೮-೩೮). [<ಪ್ರಾ. ಪರಿಯಂಕ./ಸಂ. ಪರ್ಯಂಕ]

ಪರಿಯಂತ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರಿಯಂತಂ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರಿಯಂತರ$_1$ 'ಪರ್ಯಂತರ$_1$' ನೋ.

ಪರಿಯಂತರ$_2$ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರಿಯಂತರಂ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರಿಯಂತ್ರ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರಿಯಟಣ 'ಪರಿಯಟನ' ನೋ.

ಪರಿಯಟನ, ಪರಿಯಟಣ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ : ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯ ಲಲಾಟಪಟ್ಟದೊಳ್ ಚಾಮರದ ಕೋಮಲಪವನಪರಿಯಟನದಿಂ ಪರಿಪಾಟದಪ್ಪ[ಪ್ಪೆ] ಸುಳಿಗುರುಳೆಂಬ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಂ . . . ಪಂತಿಗೋಳಿಸುವಿನೆಗಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೯ ವ). ೨. ಸಂಚಾರ ; ತಿರುಗಾಟ ; ಅಲೆದಾಟ : ವಿಟನಂತೆ ಕಾಂತಾರತಲಸದ್ವಿಲಾಸಪರಿಯಟನ [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಯಟನ]ದಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು . . . ಮಹಾಧ್ವರತುರಂಗಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೬). **ಪರಿಯಟಣ :** ೨. ಆ ಸಮಯದಲಿ ಬಂದನೊಬ್ಬನು ಭೂಸುರನು ಸಕುತೂಹಲನು ಬಹುದೇಶಪರಿಯಟಣಪ್ರವಾಸಾಭ್ಯಾಸಶಿಕ್ಷೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೧-೨); ಲಂಕಾಪುರದ ಸಿರಿ ಸೇರಿರ್ದುದಾ ಶಾರ್ವರಿಯ ಪರಿಯಟಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣಯನ, ಯಟನ]ಪ್ರಚಂಡ ಸುಮಾಲ್ಯವಂತಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೨೫). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಟನ]

ಪರಿಯಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗು (?) : ನಾಡ್ ಆಳೆ ನಿಜಮಿತ್ರನ್ ಪರಿಯಟ್ಟೆ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೪. ೧೦೪-೨ ; ?). [ಪರಿ$_3$? + ಅಟ್ಟು$_2$]

ಪರಿಯಣ 'ಪರಿಯಾಣ₁' ನೋ.

ಪರಿಯರ 'ಪರಿಯಾರ' ನೋ.

ಪರಿಯಷ್ಟಿ 'ಪರ್ಯಷ್ಟಿ' ನೋ.

ಪರಿಯಷ್ಟಿಗೆಯ್ 'ಪರ್ಯಷ್ಟಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಪರಿಯಳ 'ಪರಿಯಾಣ₁' ನೋ.

ಪರಿಯಾಣ₁, ಪರಿಯಣ, ಪರಿಯಳ, ಪರಿವಾಣ, ಪರ್ಯಣ, ಪರ್ಯಾಣ₁, ಪರ್ಯಾಳ, ಹರಿಯಣ, ಹರಿಯಾಣ, ಹರಿವಣ, ಹರಿವಾಣ₁ (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟೆ ; ತಾಟು : ಅಗಲಾಗರ್ಘಸುಖಿಯ ಬೆಸ್ನೊಳ್ ಪಿರಿಯ ಪರಿಯಾಣಮನಿಟ್ಟದಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೬೪-೨೧) ; ದೇವರಾರೋಗಣೆಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮುಂದಿರ್ದ ಪರಿಯಾಣಮುಂ ತೆಗೆದು ಇನ್ನೊಂದು ಪರಿಯಾಣಮುಂ ತನ್ನಿ ಎಂಬ ತಪ್ಪವ ನೋಡಾ (ಚನ್ನವ. ೪೨-೩) ; ಕನಕದಿಂ ಸಮೆದ ಪರಿಯಾಣದೊಳ್ ಮನವೊಸೆದು ಪೊಸ ಪೊಂಗಳಂ ತೀವಿ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೬) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕರ್ಪಿಸಂ ಪರಿಯಾಣದಲಿ ಪೊಸಪೊಸ ಪದಾರ್ಥಶ್ರೇಣಿಯಂ ಲೇಸಾಗಿ ಗಡಣಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೩-೧೧) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪರಿಯಾಣದ ಮೇಲಿರಿಸಿದ . . . ಎಳ್ಳುಂಡೆಯು (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೬-೭೬) ; ತಾನು . . . ಚಿನ್ನದ ಪರಿಯಾಣದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಮೃತವನುಣ್ಣುತ ಎನ್ನಂ ಕದವಿನ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಒಡೆದ ಓಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಬಲಿಯನೆರೆಯಲು (ಭಸವ. ೪೦-೩೪). ೨. ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ ; ಭಾಂಡ ; ದೊಡ್ಡ ಬಾಯಿಯ ಪಾತ್ರೆ : "ಘುರುಪಾತ್ರಮೆನೆ ಪರಿಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ಣಮಕ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೬೩-೨೫) ; ಮಹಾಘನವಪ್ಪ ಬೋನವನು ಒಂದನುವಿನ ಪರಿಯಾಣದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವು ಒಳಗಾದ ಲಿಂಗ ವಾರೋಗಣೆಯ ಮಾಡಿ ಮಿಕ್ಕುದು ಪ್ರಸಾದವೆ (ದೇದಾವ. ೫೦-೯೯). ೩. ನೈವೇದ್ಯ ; ಎಡೆ : ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಂಗಳ ವಿವರಿಸಿ ಕಳೆದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಶಿವಂಗೆ ಪರಿಯಾಣವ ಮಾಡಿದೆನೋ ಅಯ್ಯ (ಶಿವಗೀ. ೧೨೫-೬೨೦). **ಪರಿಯಣ :** ೧. ಪರೆದ ತಜಗೆಲೆಯೆ ಪರಿಯಣಮಾಗೆ ಪಣ್ಪಲಮೆತ್ತಿದ ಬೋನವಾಗೆ ಸಿರಿಯ ಮಹಿಮೆಯಂ ಮೆಚ್ಚಿಯಲೇ ನಾಡರ್ದದೊ ಬನದೊಳಿರ್ಪರವಾ ಪಾಂಡವರಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೮) ; ಪರಿಯಣದ ಬಾಣಸಿನ . . . ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ವ) ; ಪರಿಯಾಣವೆ ಭಾಜನವೆಂಬರು ಪರಿಯಣ ಭಾಜನವಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೩೬) ; ಕೆಲಕೊತ್ತು ಚಿತ್ರಕೇ ಪರಿಯಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮಂ ನೃಪೇಶ್ವರಿಯನಾರೋಗಿಸಲ್ ಕರೆ ಮಂಜುಘೋಷೆಯಿಂ ದರಸಿಗೆ ಬೋನಮೆತ್ತಲುಲಿದತ್ತ ಮರೇಂದ್ರಮಹತ್ತರೀಜನಂ (ಅನಂಪು. ೪-೮೫). ೨. ಪರಿಯಣಂ ತಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಗಿಣ್ಣಲಾದಿಯಾಗಿರ್ದ ನಾನಾ ತೆಱದ ಪರಿಯಣದ ಸಾಲಿನಿಂದ . . . ಕಂಚುಗಾಱರ ಪಸರವೊಪ್ಪಿದುದು (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೩೩). ೪. ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ ; "ಮುಚ್ಚಳ ; ಶ್ರಾವೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಪರಿಯಳ :** ೧. ತಳೆದನಿಮಿಷವಧುಗಳ್ ಕಜ್ಜೋಗಿಸಿದರ್ . . . ಸುವರ್ಣಮಯಪರಿಯಳವಂ ಭಕ್ಷ್ಯೋಪದಂಶ ಚರುವಿಲಸಿತಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೯೧) ; ಕಪ್ಪುರದ ಮೌಕ್ತಿಕದ ತೊಡವನೊಳಕೊಂಡು ಪೊಳೆವ ಪಳುಕಿನ ಪರಿಯಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಣಂ]ಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ವ) ; ಕೆಂಬರಲ ಪರಿಯಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಣಂ]ಗಳೊಳ್ಪಳಗಿದ ಮಂಗಳ ಮಣಿದೀಪಂಗಳ ಬೆಳಗು . . . ಪರಕಲಿಸಿದುದೆಂಬಂತೆ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ರಂಜಿಸಿತ್ತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦-೧ವ). ೩. ಜನ್ನಿಗೆಯಾವಂ ಪರಸಿದ ಪೊನ್ನಂ ಪರಿಯಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಮನೊಯ್ವ ಕಳ್ಳರನಂತಿಂತೆನ್ನದು ಗಡ ಮನೆದೈವದ ಸನ್ನಿಧಿಕೆಯ ನೋಡೆ ಮನೆಯ ಕುನ್ನಿ ವಿಶೇಷಂ (ಪಸಾರ. ೯೩೩). **ಪರಿವಾಣ :** ೧. ಒಡೆಯರ ಸಹಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿವಾಣ ಅಡ್ಡಣೆಯನಿರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಉಂಬ ಸಮುಗ್ರಾಹಕನಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಸರ್ವವ. ೪೬-೨೪೫) ; ಕುಮಾರರಂ ಪಂತಿಯೊಳಿರಿಸಿ ಪಾಯಸಮುಂ ಪರಿವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಯಾ]ಣಂಗಳನಿಟ್ಟು ಬಡಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೮ವ) ; ಮಿಂಚುವ ಪರಿವಾಣ ಪಂಬು . . . ಪಂಚಾರತಿ ಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೆಱೆದುದು ಕಂಚುಗಾಱರ ಪಸರಗಳು (ಕಂನವಿ. ೬-೬೯) ; ಮುಖ್ಯಭೋಜನದ್ರವ್ಯವಾ ತರುಣಿಯರು ಪೊಸ ಮಿಸುನಿ ಪರಿವಾಣದೊಳು ತೀವಿಯಿರದೆ ತಂದೀಯಲು (ಸವನೋ. ೧೯-೨೯) ; ಬೀಸಿದನ್ ಮೊಗಳೆ ಮೋದಿ ಪರಿವಾಣಮುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೦-೧೧). ೪. ಪರಿವಾಣ ಮುಚ್ಚಿದ ಕುಡಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕಣಕದ ಲೇಪ ಹಾಕಿ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿದೆ (ಇಪ್ಪಳ. ೨೮೧). **ಪರ್ಯಣ :** ೧. ಅಂತು ಪೊನ್ನಡ್ಡಣಿಗೆಗಳ ಮೇಲಳಂಕರಿಸಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಿರಿಯ ಪರ್ಯಣಂಗಳಿಂ ಪೊಂದಾವರೆಗೊಳನಲರ್ದಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಭೋಜನಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಳಾಸ ಭವನಕ್ಕಾ ರಾಜಹಂಸನುಂ . . . ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೯ವ) ; ಸುವರ್ಣಪರ್ಯಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಯಾಣ]ಗಳಿಂದುಸ್ಮುಖಮಯೂಖಮಾಣಿಕ್ಯದೀಪಕಿರಣಾರುಣಿತ ಮರಕತಮಣಿಪುತ್ರಿಕೆಗಳಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೨ವ). **ಪರ್ಯಾಣ₁ :** ೧. ಹೊಲೆಯರೆಲ್ಲ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡವರೆನ್ನದೆ, ಪರ್ಯಾಣ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೌಡರ ಮನೆಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಹೋಳಿಗೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡು ತೃಪ್ತರಾಗಿ ನಡೆದರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೩೫). **ಪರ್ಯಾಳ :** ೩. ಶ್ರೀ ಬಾಳೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಗಾವುಂಡ ಅಱುವ ತೊತ್ತುಕ್ಕಲು ದೇವರ ಪರ್ಯ್ಯಾಳಕ್ಕೆ ಸೊಂದಗೊಲ ದೇವಗೌಡನ××ಲಿ ಬಿಟ್ಟ ಹಣ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೩-೫೬ ; 1093). **ಹರಿಯಣ :** ೧. ಅಕ್ಕಿಯಂ ಹೂಸು ಯೆಣ್ಣೆಯನು ತೆಗೆಯುಟಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಹರಯಣವ ನುಡು ತೊಡು ಹಾವುಗೆಯನೆಂದು ಚಿಕ್ಕ ಹರಿಯದ ಬಾಲೆ ವಲ್ಲಭನನ ಗಲ್ದಳಲಿನಿಂದ ವಿಕಳತೆಗೊಂಡಳು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೭) ; ಮರದ ಹರಿಯಣದೊಳುಂಡಂ (ಶಮದ. ೨೪೧ ಪ್ರಯೋ) ; ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿಯ ಸಾಲ ಹರಿಯಣದ . . . ವಿವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯಾವಳಿಯ ಬಾಣಸದೊಳಗೆ ಬಂದಳು ಮತ್ತಗಜಗಮನೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೩೬) ; ಹೇಮದ ಸಾಲ ಹರಿಯಣಗಳ ಸುವರ್ಣದ ತಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಲುಗಳ . . . ಸಾಲೆಸೆದವಾ ಭವನಾಂತರಾಳದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫೫-೩೮) ; ಸೊಡರ ಸುಳಿಸಿದರು ಹರಿಯಣದಿ (ತುರಂಗ. ೩೭-೫೯). **ಹರಿಯಾಣ :** ೧. ಹರನ ಚೆಂಗಣಗಿಲೆಯ ಕೋಳ್ಮಾಲೆಯಂ ತರಿಸಿ ಹರುಷದಿಂದಂ ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಾಣದೊಳಗಿರಿಸಿ (ನಂಬಿರ. ೯-೭೬) ; ಕ್ರಮವೆರಸಿ ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಾಣಮನಳವಡಿಸಿ ಪಂಚ ಪಕ್ವಾನ್ನಮನಮಳದೇವಾನ್ನ ದಿವ್ಯಾನ್ನಂಗಳಂ ಬಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೧೪) ; ಗಉಡು ಸೊಣ್ಣಪ್ಪನು ಕೊಟ್ಟ ಉಪಕರಣ ಹರಿಯಾಣ ಅಡ್ಡಣಿಗೆ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೦-೮ ; ಸು. 1400). **ಹರಿವಣ :** ೧. ವಂಜ ಮಾಂಸದ ಹೊರಳಿಯಲಿ ರಣಭೂತದುಣಿಸಿಗೆ ಹರಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಣವನಿಟ್ಟಂತೆ ಹೊಸ ಪರಿಯಾಯ್ತು ರಣಭೂಮಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೧೬) ; ತರಿಸಿದನು ನವರತ್ನಖಚಿತದ ಹರಿವಣವ (ಕೋಗಯ. ೯-೭೪) ; ನಗುತ ಸುರಲಲನೆಯರು ಸಿಂಬೆಯ ಬಿಗಿದು ಹೊತ್ತರು ಹರಿವಣಂಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೫-೪೦). **ಹರಿವಾಣ₁ :** ೧. ಅಗಮವೆ ಹರಿವಾಣವಾಗಿ ಪುರಾಣವೆ ಓಗರವಾಗಿ ಉಂಬಾತ ವೇದವಾಗಿ (ಕೋಲಶಾಂ. ೫-೧೨) ; ದೇವರಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹರಿವಾಣವನೂ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೫-೬ ; 1278) ; ಆರತಿಯ ಹರಿವಾಣ ಸುಳಿದುದು ಸಾಲು ಸೊಡರುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೯೬) ; ಅವಳು ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣದ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾದ ರೇಶ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೪೦). ೩. ಇಪ್ಪಳೆ ಅವನೊಬನು ಪ್ರ××ಕೃತಿ ಮಾಡಿ ಆಳಪಿದಂಥವರು ಕಲಿದೇವರ ಹರಿವಾಣಕೆ ಬಿಸವನಿಕ್ಕಿದು (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೫-೧೨ ; 1263 ?) ; ಯಿಾ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ

ಸ್ವಾಸ್ತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಯಿಾ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹರಿವಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷವನಿಕ್ಕಿದವರು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೯೮-೩೦ ; 1598). ೫. ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ದಿನಸಿ ತುಂಬಿದ ತಳಿಗೆ : ಶ್ರೀರಂಗನಾಥದೇವರ ತಳಿಗೆ ಒಂದು ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಹರಿವಾಣ ಒಂದು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨-೧೮ ; 1529) ; ಶಾಚಮನಾಯ್ಕಿತಿ × ತಂಮ್ಮ ಹರಿವಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪೭-೭ ; 1688 ?). ೬. (?) : ಪಾತಕರ ಗಣಿಕೆಯರ ವೀರರ ಹರಿವಾಣದಾಯದ ಲೆಂಕರ ಬಿಂಕದಂಕಕಾಱರ . . . ಪರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಕಟ್ಟಣಕದಾಸ್ಥಾನದೊಳು (ಬಸರ. ೬-೨೧).

ಹರಿವಾಣದಾರತಿ = ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆರತಿ : ಸುದತಿಯರ ಹರಿವಾಣದಾರತಿಗಳನು ಕೈಗೊಳುತ . . . ಒಪ್ಪಂಬಡೆದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೮) ; ಅರಸ ರಥವೇಱಿದನು ನೃತ್ಯದ ತರುಣಿಯರ ಹರಿವಾಣದಾರತಿಗಳ ವಿಲಾಸದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೧೨).

[ಪರಿ$_3$ + <ವಾಣ$_1$?./ತಮಿ. ಅರುವಾಣ ; ತುಳು. ಹರಿಯಾಣೊ, ಹರಿಯಾನೊ, ಹರಿವಾಣೊ, ಆರಿಯಾನೊ, ಅರಿವಾಣೊ ; ತೆಲು. ಪರಿಯಲ, ಹರಿವಾಣ, ಅರಿವಾಣ./ಪ್ರಾ. ಪರಿಅಲ, ಪರಿಅಲಿ]

ಪರಿಯಾಣ$_2$ (ನಾ). ಜೀನು ; ತಡಿ : ಪಂನೆರಡುಸಾವಿರವರುಷ ಶ್ರೇಣಿ ಫೊಲಂ ಕವಣಿಯ ಮಣಿಯ ಪರಿಯಾಣದಿಂ ತೋರ್ಕೆವೆತ್ತಿಯ್ತರೆ ತಂನೊಂದಾನೆಯಿಂ ಸೇವುಣ ನ್ರಿಪಬಳಮಂ ನೂಂಕಿ ಬೆಂಸಟ್ಟಿ ಕೊಂದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೦-೪ ; 1224). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಾಣ]

ಪರಿಯಾಣಪೀಠ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಯನ್ನಿಡುವ ಪೀಠ ; ಅಡ್ಡಣಿಗೆ : ತರಳೆ ಪಾಸು ಗದ್ದಿಗೆಯನುತ್ತಳಿಸಿ ನೀ ಪರಿಯಾಣಪೀಠವನಿರಿಸು (ಅಸಂಚ. ೫-೫೪). [ಪರಿಯಾಣ$_1$ + ಪೀಠ]

ಪರಿಯಾಸ (ನಾ). ಸಂಚಾರ ; ತಿರುಗಾಟ. [ಸಂ.]

ಪರಿಯಾಪ್ತ (ನಾ). ಸಾಕಷ್ಟಾದುದು : ಭವಭಯಸಾಗರಕೆ ತನ್ನಂಘ್ರಿಕಮಲಪರಾಗಚಿಂತಾಪೋತವೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತವು (ಶಿಭಾಗ. ೧೦-೩೫-೩೪). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಾಪ್ತ]

ಪರಿಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಸಂತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ : ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ ಕೃಪಾಲೋಕನವಲೇ ಪರಿಯಾಪ್ತಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೭). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಪರಿಯಾಯ (ನಾ). ೧. ಅನುಕ್ರಮ ; ಸರದಿ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ಅನುಪಾತ್ಯಯಕ್ರಮಂ . . . ಪರಿಯಾಯಮನುಗತಿ ವಿಶಾಯಮೆನಲು ಸುಪರಿವಿಡಿಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೯) ; ಪರದೇಶಮಂಡಲವನಿರವನೊಂದನೆ ಮಾಡಿ ಪರಿಯಾಯಪರೀಕ್ಷೆಯನೊರೆದು ನೋಡುತ್ತ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೪೪೭-೯೪೭) ; ಮಾಯದಭಿರಂಜನೆಯ ರಚಿತೋಪಾಯದಲಿ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಪರಿಯಾಯದಲಿ ಪದಕೆಱಗಿದರು ಪಾವನತಪೋಧನನ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೮). ೨. ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ಕ್ರಮ : ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ದಾಸೋಹವ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತನ ಪರಿಯಾಯವ ನೋಡಿರಯ್ಯಾ (ಸರ್ವವ. ೧೪೭-೭೧೪). ೩. ಬದಲು ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತತೆ : ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡುದಕೆ ಪರಿಯಾಯವೇ ಕುಟಿಲೆ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೯-೧೧). ೪. ಬದಲಿ ರೂಪ,— ಆಕಾರ ; ಪರ್ಯಾಯರೂಪ : ಬಯಲ ರೂಪಿನ ವಸ್ತು ಜೀವವದಕೆ ಗುಣನಿಯತದಿಂದಱವು ಕಾಣ್ಕೆಗಳು ನಯಗೆಟ್ಟ ನರಸುರರಾದಿಯಾದಾಕಾರಚಯಗಳದು ಪರಿಯಾಯ (ಭಾಚಿ. ೭೭-೧೨೩). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಾಯ]

ಪರಿಯಾರ, ಪರಿಯರ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ; ಕಂದಾಯ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ರಿಯಾಯಿತಿ : ಭೂತಶರ್ಮ್ಮಗೆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಸರ್ವ ಪರಿಯಾರ ಪರಿಗ್ರಹದಿನ್ತು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂ ಕೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರ. ೧೯೪೧, ೧-೩೨ ; 643 ?) ; ಕಾದು ರಣಸಾಗರನ್ಪರಿಯಾರಂ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೨-೫ ; 8ನೆಯ ಶತ) ; ಪರಿಯಾರಮಾನ್ಕೆಡಿಸಿದೊನ್ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕೆ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೩-೮ ; ಸು. 800) ; ಆರ ಮಣ್ಣಿಲ್ಲ ಪರಿಯಾರ ಇಲ್ಲ ಕೊಡಂಗೆಯಿಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೪-೫೦ ; 936). **ಪರಿಯರ** : ಮೊಱಡಿಯ ಮೊದಲೊಳ್ಕೊಟ್ಟೊಕ್ತ್ರಿಜಿವರಿಯರ ಮಾಳ್ಪುದೆನ್ದು ಕೇರಿ ಸಮಸ್ತಂ ಕೆಱೆಗೆ ಪದಿನೇಱು ಮತ್ತರ್ (ಕಇ. II, ೪-೧೫ ; 918) ; ಮಾನ್ಯಕಾಱ ಮುರ್ಚಱ ಶ್ರಾಹೆಗೆ ಪರಿಯರ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನಿಱುವರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೨೯ ; 992) ; ಒಸೆದಿತ್ತವರ್ಯ್ಯಜನವಿಾ ಬಸದಿಯ ಸೂಳೆಗೆ ವಿಶೇಷದಿಂ ಪರಿಯರಮ್ಮೆಂದಸತುದೆಱಮ್ಮೆಂದಿ ಕರವಡವಿಸಿವಾಕೂಳ್ಕಾಳ[ಗೈ]ಯ್ದು ತಳಭೋಗವಿವ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೭೭ ; 1007). [<ಸಂ. ಪರಿಹಾರ]

ಪರಿಯಾರವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿನಾಯಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಕಂದಾಯದಲ್ಲಿ ರಿಯಾಯಿತಿ ಕೊಡು : ತೋಟಮುಂ ಮಣ್ಣುಮ ಪಱಿಯಂ ಬಟ್ಟನ್ತೆ ಪರಿಯಾರವಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೮೨ ; ಸು. 890). [ಪರಿಯಾರ + ಬಿಡು$_1$]

ಪರಿಯಿಡು, ಹರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗು,- ಧಾವಿಸು ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಜವಂಗಿಡಿಸಲಾ ಜವನಂ ಪರಿಯಿಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೨) ; ದಿವಿಜರಾಜನಿಂದೆನಗೆ ರಾಜರಾಜಾಭಿಷೇಕಮಂ ಮೆಱೆಯಿಸುವೆನಲ್ಲಿಗೀಗಳ್ ಪರಿಯಿಡುವೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೮-೭೮ವ) ; ಭರದಿನರಮನೆಗೆ ಪರಿಯಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟದಾನೆಗಳ ದಂತಕಾಂತಿಯುಂ ಕಿಟ್ಟು ಕಳೆದುಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೬-೩೨); ಕೆಲರತಿವೇಗದಿಂದ ಪರಿಯಿಟ್ಟು ಕೆಲರ್ ನಡೆತಂದು ಮಂಟಪಸ್ಥಳದ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷ್ಟರದೊಳಿರ್ದುದು ರಾಜಿತರಾಜಸಂಕುಳಂ (ನಳಚಂ. ೩೦೮) ; ಭರದಿಂ ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬೆರಸಧಟಂದುರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬಿ ಪರಿಯಿಟ್ಟಾಗಳ್ ಧರೆ ಕಂಪಿಸೆ ಕಲಿಕಾಮನ ಪುರಮಂ ಮುಳಿಸಿಂದೆ ಮುತ್ತಿದಂ ಗಿರಿಶಸುತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫-೬) ; ಪೊದಲ್ದು ಪಾಯ್ದು ಪರಿಯಿಟ್ಟುದು ವಾಯುರಯಂ ಹಯದ್ವಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೧). ೨. ಪ್ರವಹಿಸು ; ಹರಿ : ಅಶ್ರುಪ್ರವಾಹಂ ಪರಿಯಿಡೆ ಪುಳಕಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೦) ; ಬೆಮರ್ ಕರಂ ಪರಿಯಿಡೆ ಗದ್ಗದಂ ಸುಳಿಗೊಳುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಾಶ. ೬). ೩. ಧಾಳಿ ಮಾಡು ; ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು ; ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗು : ಪರಿಯಿಟ್ಟೀ ಬಪ್ಪನೀ ಬಪ್ಪನೆ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿರಾಯಂ ನಿರುತಂ ತಾನೆನ್ದು ಚೋಳಂ ಮದವನುಡುಗಿದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೮-೧೮ ; 1057) ; ಮೂಱನೆಯ ದಿವಸದಂದು ಶತ್ರುಘ್ನಂ ನಂದ್ಯಾವರ್ತಪುರಕ್ಕೆ ಪರಿಯಿಟ್ಟು ಪಲಂಭರರಸುಮಕ್ಕಳಂ ಕೊಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೨೨ವ) ; ಪರಬಳಮಂ ಪರಾಕ್ರಮಿಸಲೆಂದೆರಗೌಡನುದಗ್ರಕೋಪದಿಂ ಪರಿಯಿಡೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧೩-೧೬ ; 1124 ?). **ಹರಿಯಿಡು** : ೧. ಮೇವುಗಾಡಿಂ ಹಕ್ಕಿದಲೆಗೆ ಹರಿಯಿಡುವ ಹರಿಣೀಗಣದ ಕಡೆವಾಯೊಳರೆಮೆಲ್ದುಱುದೆಳೆಗಱುಂಕೆಯೆಸಟ್ನಳಂ ಸೆಳೆದು ತಂದಾ ಬಯಲೊಳ್ ಬಳ್ಳಿವಸಲೆಯಂ ಪೊಸಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ವ). ೩. ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪೊಯ್ಸಳ ಬಿಟ್ಟಿದೇವ ತಳಕಾಡ ಹರಿಯಿಟ್ಟಡೆ ಆದಿಯಮನಿದಿರಾನ್ತು ಕಾದಿ (ಮೈಆರ. ೧೯೩೪, ೧೨-೪ ; 1117) ; ಕವಿದ ವಿದ್ಯಾಮದೋತ್ಪಾಟನಕ್ಕೆ ಹರಿಯಿಡುವ ಬಲವೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೦). [ಪರಿ$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಪರಿಯಿಸು, ಪರಿಸು, ಹರಿಯಿಸು, ಹರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಓಡಿಸು ; ನುಗ್ಗಿಸು : ತದ್ರಥಮಂ ಹರಿ ವಾಯುವೇಗದಿಂ ಪರಿಯಿಸೆ ತಾಗಿದಂ ಹರಿಗನಂಕದ ಪೊಂಕದ ಸುಪ್ರತೀಕಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೬) ; ನರಪತಿ ತೈಲಪಂ ಬೆಸಸೆ ಘೂರ್ಜರಸೇನೆಗೆ ಸೂಚಿಯಾನೆಯಂ

ಪರಿಯಿಸಿ ಗೆಲ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೪೬); ತನ್ನ ರಥಮಂ ಲಂಕೇಶ್ವರ ನಿರ್ದೋರ್ದ್ದಣದತ್ತಲ್ ಪರಿಯಿಸಿದನಿದೇಂ ಪ್ರತಾಪಿಯೋ ಪವನಸುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೧೨೬); ಪರಿಯಿಸೆ ಕೀಱು ಪಾಯ್ವ ರಥಯೂಥ ರಥಾಂಗದ ನೇಮಿಘಾತದಿಂ ಧರಣಿ ಸುರುಳ್ದು ಕಂಪಿಸೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೭೮); ಪೆರ್ಬಾವು . . . ಬಂಡಿಯನು ಪರಿಯಿಸೆ ಘೀಳಲಸಿಕ್ಕಡಿಯಾದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೮೩). ೨. ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮೊಗೆಯಲ್ ಕೊಡಗೊಂಡು ತಿರ್ದಿ ಬಚ್ಚಲನೆಲೆದೋಂಟದೊಳ್ ಪರಿಯಿಸಲ್ . . . ಬಗೆದುದಂದು ಜನಂ ಘನಚಂದ್ರಿಕಾಂಬುವಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೪೫); ಅಮೃತಾರ್ಣವಮನೆ ಮೇರುವಿನ ಮೇಖಳಾವನಕೆ ತಿರ್ದಿ ಪರಿಯಿಸಲಿಂದ್ರಂ ಸಮೆದೇರಿವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೯); ಮಸಿಗತ್ತಲೆಯ ಕೊಳದ ಕಟ್ಟನೊಡೆಯುತ್ತೆ ಕರ್ಬೊನಲ ಪರಿಯಿಸುವಂತೆ ತುರುಬು ಸಡಿಲಿಸಿ ಬೀಸಿದಳ್ ಕೇಶಪಾಶಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೩-೮೯೭). **ಪರಿಸು$_1$** : ೧. ಸಿರಿಯೊಡೆಯಂ ಕೀಱೂಳಾಗಿರಲರಿವನೆ ಪರಿಸುತಂ ಕಿರೀಟಿಯ ರಥಮಂ (ಸಮಪ. ೮-೧೪೪); ಕಮಲಾಸನಂ ಹಂಸೆಯಂ ಕಮಲಾಂಬಕಂ ಬೇಗದಿಂ ಗರುಡನ ಒತ್ತರಿಪ ಸಕಲ ಸಂರಂಭದಿಂದೇಱು ಪರಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಚೆಬಪು. ೧೬-೧೬); ಹರಿಹಯನಶ್ವದಂದದ ತೇಜಿಗಳನೇಱು ನೆಱೆ ತೊಲಗುಭಯವೀಧಿಗಳ ಪರಿಸುವ ಬಿರುದಿನ ರಾಯರಾವುತರ ಸಿಂಗರವಾಂತ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೮). ೨. ಪರಿಸುಗುವಿಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆವ ನೆತ್ತರ ಪೆರ್ಬೊನಲಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೩೭); ಇಳೆಯನೀರಡಿಮಾಡಿದ ಪಾದ ಜತನ ಬಾಂಬೊಳೆಯ ಪರಿಸಿದಂಘ್ರಿ ಜತನ (ಮೋಹತ. ೧೪-೧೯); ರಕ್ತದ ಬಲುಗಾಲುವೆಯ ಪರಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೫೪). ೩. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಡೆಯಿಸು; ಕಳುಹಿಸು: (ಆ). **ಹರಿಯಿಸು** : ೧. ಹರಿ ರಥಮಂ ಹರಿಯಿಸುತುಂ ತೆರಳ್ಚಿ ತತ್ವಮನೆ ಪೇೞ್ದು ಗಡ ಕಾದಿಸಿದಂ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೬೨); ಆನೆಯಂ ಮುಗುಚಿ ××× ಹರಿಯಿಸಿ ಕಾದಿ ಮೇಲಾಳ್ಪರ್ವರ ಕೊಂಡು . . . ಚೋಳವಾಳಿಯ ನೆಱೆದ ಬಾಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೨-೬; 1117). ೪. ಕಳೆ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಪಿಂತಾದ ದುಸ್ಸಹಾವಸ್ಥಾಂತರ ಸಂತತಿಯನಾಗಳನುಭವಿಸುತಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದಳ ಚೈತನ್ಯಮನಂತಾಗಳೆ ಹರಿಯಿಸಿತ್ತು ಮೂರ್ಛಾವೇಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೮); ನೆಗೞ್ದಘಮಂ ಹರಿಯಿಪೆನೆಂಬರ್ತಿಯಿಂದಮಿಲ್ಲಿಗೆ ವಂದೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೦); ಪರಧನಹರಣನ ಹರಣಮಂ ಹರಿಯಿಪ ಪರಿಣತೆಯನುರವಣಿಸಿ ಬೆನ್ನೊಳೆ ಪರಿದು (ವರ್ಧಪು. ೨-೪೮ ವ). ೫. ತಿರುಗಿಸು; ಹೊರಳಿಸು: ಅಲ್ಲಿಂದ ಎಡಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹರಿಯಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸುಂದರ ತಾರಾಗುಚ್ಛವು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮); ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಲಕರಣೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಹರಿಯಿಸಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೩೨). **ಹರಿಸು$_2$** : ೧. ಕಳ್ಳರು ಕದ್ದು ಹರಿಸೆ ಹರಿಗಾಡಿನೊಳು ಪಶುನಿಚಯವಂ (ಸಾನಂಚ. ೩-೧೫೫); ಬಹಳಮದಗಂಧೇಭಮಂ ವಿಗ್ರಹಿಸುವನ ಮೇಲಕೆ ಹರಿಸಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಲ್ಲು (ಬಸಪು. ೨೧-೩೮); ಧರ್ಮಜನೆಲ್ಲಿ ಮೋಹರದೆಗೆವನತ್ತಲೆ ರಥವ ಹರಿಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೦); ಹರಿಸಿದಂ ಬೇಗದಿಂ ಮಣಿವರೂಥಮಂ ಕೆಲಬಲದ ಮನ್ನೆಯರ ಗಡಣದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೭). ೨. ಲೋಚನತಪ್ತವಾರಿಯನು ಭೂಚಕ್ರದೊಳು ಹರಿಸುವ ದುಕ್ಕಿಯ ಕಂಡು (ಮೋಹತ. ೧೦-೧೪). ೩. ಬರಪಾರದೆ ದೂದವಿಯರ ಹರಿಸದೆ . . . ಮನವೊಲ್ದಾಗಳ್ ನೆರೆಯಲ್ ದೊರೆಕೊಳ್ವರತಮೆ ಸಂಕಲ್ಪರತಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೧೮); ಬೇಹ ಹರಿಸಿದರಖಿಳ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೪); ಹರಿಸುತಂ ತನ್ನ ಮೋಹರವನಿಂತೈದೆ . . . ವರೂಥಮಂ ಹರಿಸುತಂತಾ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಖಾತಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕಣೆಗಱೆಯುಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೫). ೪. ತಪದೊಳಾದ ಕಡುಚೆಲ್ವಿಂದಂ ತಾಂ ಸಂದಘಮಂ ಹರಿಸಿ ದಿಟಂ ಸುರಗತಿವಡೆದು ಭೋಗಿಪುದು ತತ್ಫಲಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೨); ಹರಿಯಂ ಮದವಂ ಹರಿಸುವಂ ಗಡ (ಬಸಪು. ೨೩-೨೨); ಮಾಸವಾಚಿಕ್ಯಾತನಂಗದ ದೋಷ ಹರಿಸಲು ಬಳಿಕ ರಾಜ್ಯಮಹೀಶ ಮಾಡಿದನಖಿಳಭಾರತವಂಶಮಧ್ಯದಲಿ (ಸಂಭಪ. ಪರಿ. ೩೧೩-೪೪); ಎನ್ನ ತಾಪತ್ರಯಂಗಳಂ ಹರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು (ಚೆಬಪು. ೧-೧); ಹರಿಸಲಪ್ಪುದೆ ನರರು ಮತ್ಸರಿಯ ಸಂಕಟವ? (ಮಂಕುಕ. ೨೦೧). ೫. ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ತೌಲನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳೂ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಹರಿಸಲಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೧೩ ಹಿನ್ನೆಲೆ). ೬. ತೀರಿಸು; ಮುಟ್ಟಿಸು: ಆದರೆನ್ನ ಸಾಲವನ್ನು ಹರಿಸಲೊಂದುಪಾಯವುಂಟು (ದೇವೀಚಾ. ೧೨೭). [ಪರಿ$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಯುಕ್ತ (ಗು). ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ: ಪರಿಯುಕ್ತವಜ್ರಯಿಂ ಸುರಪುರದಂತೆ ವಿಭೂತಿಶೋಭೆಯಿಂದಾ ದಿವಿಜೇಶ್ವರನಂತೆ ಕಣ್ಗೆವಂದಚ್ಚರಿವೆತ್ತುದು ಸೂತಿಕಾನಿವಾಸದ್ವಾರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೭೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಯುಡುಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರವಹಿಸುವುದು ನಿಲ್ಲು; ಹರಿಯುವುದು ನಿಂತು ಹೋಗು: ಜಿನನಂ ಶಿರದೊಳ್ಸಲೆ ತಾಳ್ದಿ ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ ನಿರ್ಝರಗೋದಾವರಿಯಂ ಪುಗೆ ಪರಿಯುಡುಗಿದುದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫೨-೨೧; 1007); ಪೆರ್ವೊಳೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಿ]ರಿಯುಡುಗದ ಸಿರಿಯನೊಳಕೊಂಡು ಭೂಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಮಂಡನಮೆನಿಸಿ ರಂಜಿಸಿರ್ಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ವ). [ಪರಿ$_3$ + ಉಡುಗು$_1$]

ಪರಿಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರುವುದು: 'ಪರಿಯೋಗಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಚುಚ್ಚುಮಾತನ್ನಾಡುವುದು; ಕೊಂಕುನುಡಿ: "ಪರಿಯೋಗವುದುಪಾಲಂಭಮೆನೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಂಬುದಕೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸು,—ಕೂಡಿಸು: ಪೂಗಣೆಯವನ ಕಿಚ್ಚು ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆಯುಪಾಯವಂ ಪರಿಯೋಗಿಸುವುದು (ಬಸಪು. ೪೫-೩). [ಪರಿಯೋಗ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿರಂಜಿತ (ಗು). ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,—ಶೋಭಿಸುವ: ಶ್ರೀಸ್ತನಸುಕುಂಕುಮರಜಸ್ತತಿವಿಲೇಪನಗಭಸ್ತಿಪರಿರಂಜಿತ ನಿಜೋನ್ನತವಿಶಾಲೋರಸ್ಥಲಪರಿಸ್ಫುರಿತಕೌಸ್ತುಭವಿಭೂಷಣರುಚಿಸ್ತಬಕಿತಾಖಿಳನಭಂ . . . ಎಸೆದಂ ಫಣಿಪತಲ್ಪಂ(ಜಗವಿ. ೧-೫೦). [ಸಂ.]

ಪರಿರಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸು: ಸಂಜೆ ಪರಿರಂಜಿಸುತಿರ್ದುದಪೂರ್ವಶೋಭೆಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೯೮); ಲವಣಾಂಬುಧಿ ಚೆಲ್ವಂಬೆತ್ತುದು ಭೂಮಂಡಲಮೆಂಬಿಂದುವನೊತ್ತಿ ಬಳಸಿ ಪರಿರಂಜಿಪ ಪರಿವೇಷಂ ತಾನೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೨೯); ತೆರೆವೊಯ್ಲಿಂ ಕಂಪಿಸದಱ ಪಡಿನೆಳಲ್ ಪರಿರಂಜಿಸೆಯುಂ(ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ವ). ೨. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು,—ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರು: ಪರಿರಂಜಿಸುತಿರ್ದುದನುರಾಗಮೆಂಬ ಬೆಳೆಸಿರಿ ಬೆಡಂಗಂ ಬೀಱಿಲು (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೬).
[ಪರಿ-$_4$ + ರಂಜಿಸು]

ಪರಿರಂಭ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪುಗೆ; ಆಲಿಂಗನ: ಅಂತು ಸದ್ಯಸ್ಸಂತಾಪಿತಲೋಹಪುತ್ರಿಕಾಪರಿರಂಭಸಂಭವಪ್ಲೋಷಗಲಜ್ಜಾಂಗಲ . . . ಸಾಕ್ರಂದತ್ಸ್ವರಪರಿಗತರ್ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ತಡದಡಿಸಿ ಪರಿತಂದು (ಆದಿಪು. ೫-೮೭ ವ); ಮಾರುತಿ ಮುಕುಳಿತಹಸ್ತಾಂಬುಜಂ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀಪರಿರಂಭೋತ್ಸಾಹದಿಂದಾ ಬೆಸನನತಿಬಳಂ ತಂದೆಯಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೧೩); ಮೇಳದ ಚದುರಂತುಟೊಂದು ಪರಿರಂಭದ ಸಂಭ್ರಮಮಂತುಟೊಂದು ಕೂಟದ ಪರಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯೊಡಗೂಡೆ ಮುರಾರಿಗೆ ಕೂಡಿತುತ್ಸವಂ

(ಜಗವಿ. ೧೧-೫೬). ೨. ಸಂರಂಭ ; ಸಂಭ್ರಮ ; ಸಡಗರ : ಭರತಾಗ್ರಜಗೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಪೊಡೆ ಭೂಸುರರ ಬಾಂಧವರ ಬೆಸಗೊಳಲು ಹರುಷದಿಂದೆಲ್ಲರುತ್ತರಮಿತ್ತ ಪರಿರಂಭ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿದಿತಮಲ್ತೆ (ವೆಂಕರಾ. ೨-೧-೩೮). [ಸಂ.]

ಪರಿರಂಭಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು: ತದ್ವಾಗ್ವಧುವಂ ಪರಿರಂಭಂಗೆಯ್ದಿರ್ದಂ ವಿರಿಂಚಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೪೧). [ಪರಿರಂಭ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿರಂಭಣ (ನಾ). = ಪರಿರಂಭ ೧ : "ಆಲಿಂಗನಂ, ಉಪಗೂಹನಂ, ಪರಿರಂಭಣಂ . . . ಕ್ರೋಡೀಕರಣಂ–ಈ ೭ ಅಪ್ಪಿಕೊಳುಹ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೪); ನಿಜಭುಜವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪರಿರಂಭಣಪ್ರಕಟನದಕ್ಷದಕ್ಷಿಣವಿಷಾಣವಿನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೦ ವ); ಜೀವಂ ನಿನ್ನಯ ಪರಿರಂಭಣದೆ ಬಂದುದಲ್ತೆ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೯); ಪರಿರಂಭಣಂ ಚುಂಬನಂ . . . ಪ್ರಹರಣಂಗಳು ರತಿಪ್ರಾರಂಭದೊಳು ಪಸರಿಸೆ (ಹಚಶಾ. ೪-೩೫). [ಸಂ.]

ಪರಿರಂಭಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಪರಿರಂಭಂಗೆಯ್: ಉರದೊಳೆಳೆಮುತ್ತಿನೊಚ್ಚರವನೆಳಲಿಡುವಂತೆ ಪರಿರಂಭಣಂಗೆಯ್ದು (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೪); ಪದಿರಿ ಮುದದಿಂ ಗಾಢಪರಿರಂಭಣಂಗೆಯ್ದು ಮುತ್ತಿನೊಚ್ಚರವವನ ಪಿರಿಯುರದೊಳಿಟ್ಟೊಡನೆ . . . ಪೋದಳು (ರಾಘಚ. ೧೭-೭೧). [ಪರಿರಂಭಣ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿರಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಕೃಪಾವಾರ್ಧಿಯೊಳಾಳಿ ಮುಳುಂಗಿಸಿ ಪರಿರಂಭಿಸಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ತುತಿಸೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೭-೩೦). [ಪರಿರಂಭಣ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿರಕ್ತ (ಗು). ಬಹಳ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ : ಪರಿರಕ್ತದಿವಾಕರಭಾಸುರಬಿಂಬಮುದಿಂಬುವಡೆದುದು (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಿರಕ್ಷ (ನಾ). ಗವನ ; ಕಾಳಜಿ ; ನಿಗಾ : ಕೊಡುಗತ್ಯುತ್ತಮವಸ್ತ್ರವಂ . . . ಪರಿರಕ್ಷಮಾಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿರಕ್ಷೆ ಮಾಡೆ] ವನಿತಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಭೂಪಾಲಕಂ (ಮದತಿ. ೮-೬೨). [ಸಂ.]

ಪರಿರಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಕಾಪಾಡುವವನು ; ಸಂರಕ್ಷಕ : "ಶರಣಂ ಪರಿರಕ್ಷಕನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೭-೧೧೬). ೨. ಕಾವಲುಗಾರ. [ಸಂ.]

ಪರಿರಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಲಹುವಿಕೆ,—ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ: ವ್ರತಪರಿರಕ್ಷಣಂ ಶೀಲಂ ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರ ವಿರಹಿತಮುಪವಾಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೯ ವ); ಭಾರತಸಂವಿಧಾನದ ಮತ್ತು ವಿಧಿಯ ಪರಿರಕ್ಷಣ, ಸಂರಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿರಕ್ಷಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದೂ . . . ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾಘಾನ. ೩೦). ೨. ಹಾದಿ ಕಾಯುವುದು; ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿರಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ಸಲಹು; ಪಾಲನೆಮಾಡು: ದುರ್ಗಸಿಂಹನನತುಲಪ್ರತಾಪಪರನಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕನಾರತಂ (ಪಂಚತಂ. ೨-೨೨); ಪರಿರಕ್ಷಿಸದೀ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆರಡಂ ಬಗೆದಳಿದವಂಗೆ . . . ಪಾಪಂ ಸಾರ್ಗುಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೬೩ ; 1082); ಪರಿರಕ್ಷಿಸಿ ದೇವೇಂದ್ರನ ಶರಧಿ ಶರಾಸನತನುತ್ರತತಿಯಂ . . . ದುರ್ಲಂಘ್ಯಪುರದೊಳತಿಬಲನಿರ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೫); ಸತ್ಪಥದೊಳ್ಚರಿಯಿಸುವಲಘುಗುಣಪ್ರಾಭೀಂದುಪದಂ ನಮ್ಮಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೯). [ಪರಿರಕ್ಷಣ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿರಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟುಮಾಡು ಮುರಹರಂ ತನ್ನ ನೇಹದ ಪಿರಿಯ ಕರಿಯನತಿಭರದಿಂದೆ ಪಿಡಿದ ಮೊಸಳೆಯ ಕೂಡೆ ಸಾಸದಿಂ ಪರಿರಚಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಂ ತಪ್ಪುದು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೭೫). ೨. ಅಲಂಕರಿಸು (?): ಉಚಿತದಲಿ ಸಿಮ್ಮಡಿಗಳನು ಪರಿರಚಿಸಲಾವೋಲೈಸುವೆವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೫). [ಪರಿ-$_4$ + ರಚಿಸು]

ಪರಿರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರೀಡಿಸು ; ಭೋಗಿಸು : ಸೌಂದರದಚ್ಚಜವ್ವನೆಯರೊಳು ಪರಿರಮಿಸುವನಿಗೆ ಮುಪ್ಪುಂಟೆ (ಭರಚ. ೭೬-೧೨). [ಪರಿ-$_4$ + ರಮಿಸು]

ಪರಿರಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಶೋಭಿಸು ; ಒಪ್ಪು : ನಡುವಿರುಳು ನವಿರಿಂದಿರೆದ್ದು ತನುವಿನೊಳು ಪರಿರಾಜಿಸಲು (ರಾಘಚ. ೧೭-೬೪). [ಪರಿ-$_4$ + ರಾಜಿಸು]

ಪರಿರುಂದ್ರ (ನಾ). ಬಹು ದೊಡ್ಡದು ; ಮಹತ್ತಾದುದು : ಪರಿರುಂದ್ರಂ ಭೂತಿಸಾಂದ್ರಂ ಕುಡುಗೆಮಗೆ ವಿತಂದ್ರತ್ವಮಂ ಶ್ರೀವೃಷೇಂದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಲಂಬಿ (ಗು). ನೇಲುತ್ತಿರುವ; ತೂಗಾಡುವ : ವಿನೀಲಘನಾಘನಮನಳಬಿ ಪಡಿದುದು ಮುಕ್ತಾಜಾಲಪರಿಲಂಬಿಲೋಲದುಕೂಲಪತಾಕಾವಿರಾಜಮಾನವಿಮಾನಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೫). [ಸಂ. ಪರಿಲಂಬಿನ್]

ಪರಿಲಕ್ಷಿತ (ಗು). ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿದ ; ಎಣಿಕೆ ಮಾಡಿದ ; ಪರಿಗಣಿತವಾದ : ಅತಿಸಿತಮೇಕಲಕ್ಷ ಪರಿಲಕ್ಷಿತಯೋಜನದುದ್ದಮಾಳ್ದು ನೀಳ್ದತಿಯು ಸಾಮವೇದಮದು ಗೋಪುರಮಾಗಿ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಪಯಃಪತಿದಿಶೆಯೊಳ್ (ಶಬಕಂ. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಲಗ್ನ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿದ,—ಕೂಡಿದ : ಅವನಿಪಜನಕ್ಕೆ ವಂಶಮುನನ್ತಗುಣೋತ್ಕರದಿ ನೆನೆಯೆ ಜನನೀಕುಳವಂಶ[ವಿ]ಶ್ರಾನ್ತಪರಿಲಗ್ನಕೀರ್ತ್ತಿಯದೆನ್ತೆನೆ ವಿಮಳಾನ್ವಯಾಯಧಾಮಂ ಭೀಮ (ಕಇಅ. ೫೦-೪೧-೩೬ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಪರಿಲಬ್ಧ (ಗು). ಗಳಿಸಿದ; ಹೊಂದಿದ ; ಪಡೆದ: ಪರಿಲಬ್ಧಾಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಪ್ರಚಯನುಪಚಿತ ಪ್ರಾಜ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯರಾಗೋತ್ಕರಂ . . . ಒಪ್ಪಿರುತಿರ್ದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೯೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಲಿಪ್ತ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸವರಿದುದು,—ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಪರಿಲಿಪ್ತಂ ಹರಿಚಂದನಂ ಹರಿಯ ಚಿತ್ತಾಹ್ಲಾದಮಂ ಮಾಡಿ ತಾಳ್ದಿರೆ ತನ್ನಾಮಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೯೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಲುಲಿತ, ಪರಿಲುಳಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ; ಕದಡಿದ; ಕಲಕಿದ. **ಪರಿಲುಳಿತ** : ೨. ಬೆರೆತ; ಕೂಡಿದ ; ಮಿಶ್ರಿತವಾದ : ಕರದ ಬಸುಜಿನ ಹೊಯ್ಲ ಕಜ್ಜಳಪರಿಲುಳಿತ ನಯನಾಂಬುಗಳ ಕಾತರಿಪ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರು ನೆರೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧೫) ; ಶರಣಾಂಘ್ರಿನಖರದರ್ಪಣಮಂಜುರುಚಿಯೊಳಗೆ ಪರಿಲುಳಿತಕಾಯನಾಗುತೆ ತೊಳಂಬೊಳೆವ ತಚ್ಚರಣಸಂತತಿಕೃಪಾಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತೆ (ಅರಾಚ. ೧-೧-೭೪). ೩. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ; ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿರುವ : ಪರಿಲುಳಿತ [ಘ]ರ್ಮಜಲಮಂಜರಿ . . . ಇವಳ ರೋಷಮಂ ವಕ್ತ್ರಮಿದೆ ವಲಂ ಕನ್ನಡಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೬೯೦) ; ನೃಪಕುಮಾರನ ಹೃದಯದಂತಸ್ಸಾರವನು ನಾರದನು ಕೇಳುತ್ತ ಹರುಷಜಲಪರಿಲುಳಿತ ನೇತ್ರದಲಿ ಸದಮಳನನಪ್ಪಿದನು (ಸಿಭಾಗ. ೪-೭-೧) ; ಭಕ್ತಿರಸಪರಿಲುಳಿತಸ್ವಾಂತಂ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ದಂ ವಾಕ್ಯಾಂತಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಂ (ವಿಷು ಪು. ೫-೧-೩೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಲುಳಿತ 'ಪರಿಲುಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಲೂನ (ಗು). ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡರಿಸಿದ : ಪರಿಲೂನದೈತ್ಯಪ್ರಸರಗಳನಾಳೀವಿನಿಸ್ಸೃತರುಧಿರಬಂಧುಗಳ . . . ತೊರಳೆಯ ತೊಂಗಲಿನೊಳಂದೆಸೆವ ಚಕ್ರವ ನೋಡಿದನು ದೈತ್ಯಾರಿ ಕೋಪದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಲೇಸು (ನಾ). ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾದುದು,—ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಲೀಲೆ ಪರಿಲೇಸುವಡೆಯಲ್ಕೆ (ರೀಪಣ. ೩-೪೮). [ಪರಿ-$_4$ + ಲೇಸು$_1$]

ಪರಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಪರಿವಕ್ಕಿ ಕೆಪ್ಪ ಕೇಲುವ ಹಂಗ ಹರಡೆಯು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೨೫). [ಪರಿ?+ಪಕ್ಕಿ]

ಪರಿವಟ್ಟೆ, ಪರಿಪಟ್ಟ, ಪರಿವಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು (ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಭಕ್ತರ) ತಲೆಯ ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟುವುದು,—ಸುತ್ತುವುದು: (ಕ). ೨. "ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ, ರುಮಾಲು" (ಕಸ್ತೂ.ಕೋ. ೫೮೭): "ಪರಿವಟ್ಟ–ಪರಿಪಟ್ಟ=ತಲೆಪಾಗು" (ತದ್ಭ.ಕೋ. ೨೪). **ಪರಿಪಟ್ಟೆ: ೨.** ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಪರಿವಟ್ಟು: ೧.** ದಿವ್ಯ ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತಸ್ಥಳಂಗಳನ್ನೆಯ್ದಲ್ಲಲ್ಲಿ. . .ದೇವಾದಿದೇವರ್ಕಳನ್ನತಿವಿನಯದಿಂ ನಮಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದ ಪರಿವಟ್ಟುಗಳಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲು (ಅರ್ಚಾವಿ. ೧೯-೫೦ಪ). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಿವಟ್ಟಅ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ./ಸಂ. ಪ್ರತಿಪಟ್ಟಕ./ಕವಿು. ತೆಲು. ಪರಿವಟ್ಟ]

ಪರಿವಟ್ಟು 'ಪರಿವಟ್ಟ' ನೋ.

ಪರಿವಡಯು (ನಾ). (?): ತಂಮಡಿಭಾಗದ ಪರಿವಡಯು ಪ್ರಾದ ಮೂಲದ ಭೂಮಿಯಿಂದ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೫೨೬-೩೨; 1375). [?]

ಪರಿವಡಿ₁ 'ಪರಿ₂' ಪರಾ.

ಪರಿವಡಿ₂ 'ಪರಿವಿಡಿ₂' ನೋ.

ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ 'ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಪರಿವಡಿದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮ ತಪ್ಪು: ತ್ರಿಲೋಕೈಕವಂದ್ಯಂ ತ್ರಿಲೋಕಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಯಂ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭೬ಪ). [ಪರಿವಡಿ₂ (<ಪರಿವಿಡಿ₂)+ತಪ್ಪು₁]

ಪರಿವಡೆ 'ಪಱಿವಡೆ' ನೋ..

ಪರಿವತ್ಸರ (ನಾ). ೧. (ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತೈದು ದಿವಸಗಳಿರುವ) ಪೂರ್ಣವರ್ಷ; ಅಧಿಕಮಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಂವತ್ಸರ: ಪರಿವತ್ಸರಾಧಿವತ್ಸರ ಕ್ಷಯವತ್ಸರಾದ್ಯನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಮಾಗಿರ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧); ಸಂವತ್ಸರ ಪರಿವತ್ಸರ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಾಲಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕಲಲೋಕಗಳೂ ನೆಲಸಿವೆ (ಮುಕ್ಕಾರ. ೨೫೫). ೨. ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹೆಸರು: ಇಡಾವತ್ಸರ, ಅನುವತ್ಸರ, ಪರಿವತ್ಸರ ಎಲ್ಲ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ನಿತ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಗಳ ಕಾರಣ (ಜೀದಾನ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಪರಿವರಿ 'ಪರಿ₂' ಪರಾ.

ಪರಿವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ನರಗೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಪರಿವರಿಸಿ ಮಂಚದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ (ಸಾನಂತ. ೫-೨೦); ಪರಿವರಿಪ ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು ಮುಂದುಗಡೆ ಕಾಲ್ಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು ಬಲಗಡೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೪೭); ಇಂದುವದನೆಯರು . . . ಗೋವಿಂದನನು ಪರಿವರಿಸಿ ನಿಂದರು ಕೂಡೆ ಸಮತಳಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೩-೨೭). [ಸಂ. ಪರಿವರಣ+–ಇಸು₃]

ಪರಿವರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು; ತ್ಯಜಿಸುವುದು: 'ಪರಿವರ್ಜಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವುದು; ವಧೆ: "ಪ್ರಮಾಪಣಂ . . . ಪರಿವರ್ಜನಂ, ನಿರ್ವಾಸನಂ . . . ವಧಃ—ಈ ೨೦ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ಜಿತ (ಗು). ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ; ದೂರ ಮಾಡಿದ: ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಮೃಗಪಶುಪರಿವರ್ಜಿತ ವಿವಿಕ್ತಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸುವ ವಿವಿಕ್ತಾವಾಸಮೆಂಬಯ್ದನೆಯ ತಪದೊಳಂ ನೆಜೆದು (ಆಪು.೬-೩೦ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು: ಪೆರಿಯ ನಂಬಿಗಳ್ ನಿಜ ತನುವಂ ಪರಿವರ್ಜಿಸಿಯಾ ವ್ಯಾಜದೆ ಪರಧಾಮುಕ್ಕೆಯ್ದೆ (ವಿಸ್ಮೃಚ. ೧೪-೨೩. [ಪರಿವರ್ಜನ+–ಇಸು₃]

ಪರಿವರ್ಣನೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ವಿವರಣೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಬಣ್ಣನೆ: ಆ ಪುರಾಣಕ್ಕಂ ಲೋಕಾಕಾರಕಥನಮುಂ . . . ನಗರ ಸಂಪತ್ಪರಿವರ್ಣನಮುಂ . . . ಎಂದಿಂತವಯವಂಗಳೆಂಟಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೨ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ತ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವುದು; ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು; ತಿರುಗುವುದು. ೨. ಅಲೆದಾಟ; ಸಂಚಾರ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಅಂತ್ಯಕಾಲ; ಪ್ರಳಯ: "ಸಂವರ್ತಃ, ಪರಿವರ್ತಃ . . . ಮಹಾಪ್ರಳಯಃ–ಈ ೯ ಪ್ರಳಯಕಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೭); "ಮಹಾಪ್ರಳಯಮೆಂದೆನಲು . . . ಸಂವರ್ತಮೆನಲು ಪರಿವರ್ತಮೆಂದೆನೆ ಜಗ ವಿನಾಶಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೧-೧೨). ೪. ಒಂದು ವರ್ಷ,—ಸಂವತ್ಸರ. ೫. =ಪರಿವರ್ತಿತ ೪: ಒಗೆದುದ್ವೇಷ್ಟಿತಮುದು ತಾಂ ಬಗೆ ಪರಿವರ್ತಂ ಕನಿಷ್ಠದಿಂ ಪೊಜಿಮಡಲುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೯). ೬. [ಜೈನ] ಆಹಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಃಕರ್ಮಾದಿಯಾದ ಹದಿನಾರು ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ: ಇಂತಸಾರಸಂಸಾರ ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನದೊಳಗೆ . . . ಪುಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ಪ). ೨. ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಚಲಿಸುವುದು; ಚಲನೆ. ೩. ವಿಶ್ವದ ಅಂತ್ಯಕಾಲ; ಪ್ರಳಯ: "ಸಂವರ್ತನದೊಳು ಪರಿವರ್ತನಮದೋರಂತೆ ಸಲುಗುಂ" (ಮಂಗರಾ.೧೪೦-೮). ೪. ವಿನಿಮಯ: ಅದಲುಬದಲು: (ಲೋಕಸ. ೧೨೫). ೫. ಬದಲಾವಣೆ; ಮಾರ್ಪಾಟು: ಚತುರಶೀತಿ ಲಕ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಯೋನಿಮುಖಂಗಳೊಳಾವರ್ತನ ಪರಿವರ್ತನದಿಂ ದುರಿತ ವರ್ತಿಯಾಗಿ ನಮೊವ ಸಂಸಾರಿಜೀವಕ್ಕೆ . . . ಮುನಿಪುಂಗವಂ ಪ್ರಸಾದಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೨ಪ); ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಮಲ್ಲದೆ ಸಲೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಪರಿವರ್ತನಮಿಲ್ಲೆನಿಕುಂ ಪುರಾಂತದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೧೨೪); ಪರಿವರ್ತನ ವೆಂದರೆ ಬದಲಾವಣೆ. ಇದು ಕಾಲದ್ರವ್ಯಕೃತ್ಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨); ಇದುವರೆಗೆ ಬರಿಯ ಲತೆಯಾಗಿದ್ದ 'ಅದು', ಕವಿಯ ಅಂತರ್ಗತಪ್ರತಿಭೆಯ ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರದಿಂದ 'ಚೆಲುವೆ' ಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನ ಹೊಂದಿದೆ (ಭಾವಗೀ.೮). ೬. ತಲೆಕೆಳಗು; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಪಲ್ಲಟ: "ಚಲನಂ ಸಂವರ್ತಮುಂ ಪಲ್ಲಟಂ ವ್ಯಸನಂಗಳ್ ಪರಿವರ್ತನಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೧೫೯). ೭. [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಕಾಲ, ಭವ್ಯ, ಭಾವಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸಂಸಾರ: ಸಂಸರಣಂ ಸಂಸಾರಃ ಪರಿವರ್ತನಮೆಂದೊಡೇಕಾರ್ಥಂ . . . ದ್ರವ್ಯಪರಿವರ್ತನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಪರಿವರ್ತನಂ ಕಾಲ ಪರಿವರ್ತನಂ ಭವಪರಿವರ್ತನಂ ಭಾವಪರಿವರ್ತನಮೆಂದು ತತ್ಪರಿವರ್ತನಂ ಪಂಚವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೬); ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಪರಿಭ್ರಮಣ ಮಾಡುವ ಜೀವಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯ . . . ಭಾವ ಎಂಬ ಐದುವಿಧದ ಪರಿವರ್ತನಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೩೧೬ ಅ೨ಟ). ೮. [ವಿಜ್ಞಾ] ವಿದ್ಯುತ್‌ಪ್ರವಾಹದ ಗತಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ಪರಿವರ್ತನದಿಂದ (Commutator) ತಿರುಗಿದಾಗ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದ ದಿಕ್ಕನ್ನು →→ ಈ ಬಾಣಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ತನಕರಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ತರುಣಿ ಮಗುಳ್ದೊಜಗಿರುತೆ . . . ಅಪ್ಪುತೆ ನೆರೆಯಲ್ ಪರಿವರ್ತನ ಕರಣಂ (ಜನಪ. ೯-೨೭); ಈ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ತನ್ನ ಎರಡು ತೊಡೆಗಳ ನಗಲಿಸಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಹರುಷದಿಂ ರಮಿಸೆ ಪರಿವರ್ತನಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೬). [ಪರಿವರ್ತನ+ಕರಣ]

ಪರಿವರ್ತನಕಾಲ (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವ ಸಮಯ:

ಒಂದು ಜೀವವು . . . ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಅರ್ಧಪುದ್ಗಲಪರಿವರ್ತನಕಾಲದ ಒಳಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು (ಜೈನಪ. ೩೧೬). [ಪರಿವರ್ತನ + ಕಾಲ]

ಪರಿವರ್ತನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದು : 'ಈ ದೆಸೆಯಿಂದ' ಎಂಬುದು ಅತ್ತಣಿಂ ಎಂಬ ರೂಪದ ಪರಿವರ್ತನಗೊಂಡ ರೂಪವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೨೮). [ಪರಿವರ್ತನ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಪರಿವರ್ತನಶೀಲ (ಗು). ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ; ಮಾರ್ಪಾಡಾಗುವ : ನನ್ನ ಅಂಧತೆಯು ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದು ಅಂಜನ ತೊಡೆದುಬಿಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಈ ಪರಿವರ್ತನಶೀಲಸಂಸಾರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ; ಮಾರ್ಪಾಟು : ಮಾರ್ಗಮೂರ್ಛಾಗಿರುತಿಹವು ಸಂಪೂರ್ಣಧನ ಗುರುಪರಿಚರಿಯ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳೆಂದಿನಿತನತಿಗಳೆದು ತಿರುಗಿ ಬಂದೊಡೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ ದೊರಕಲರಿವುದೆ ಕಲೆಗಳನು ಸಂವರಿಸುವ ನರೋತ್ತಮರಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಉ. ೪-೮೮) ; ಕಾವೇರಿಯ ಮನಮಂದಿರದಲ್ಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಮಿತಿಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೩೬) ; ಪೈರುಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಸ್ವಪಸು. ೬೪). ೨. ಬಳಕೆ ; ಚಾಲ್ತಿ ; ಪ್ರವರ್ತನೆ : ಪಿಂದೆನಿಪ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿವರ್ತನೆ ಧರೆಗೆ ಬಂದ ಪರಿಯಂ ನೀಂ ವಿಸ್ತರಿಸು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೧೫).

ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗು = ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದು ; ಮಾರ್ಪಾಟಾಗು : ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಅಷ್ಟೇ ವೇಗವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯೩). [ಸಂ. ಪರಿವರ್ತನ]

ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಾರ್ಪಡಿಸು : ತಂದೆಯ ವೇಸ್ಟ್‌ಪೇಪರ್ ಬ್ಯಾಸ್ಕೆಟ್ಟ (Waste Paper basket)ನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಡಗನ್ನಾಗಿ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳಿಸಿಬಿಡುವರು (ಮೊಗ್ಗು. ೫೯). [ಪರಿವರ್ತನೆ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದು: ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವಭಾವವಾದರೂ ಹೀಗೇ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೭); ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಿ ಹೃದಯ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಕಾತ್ಯಾಯನಿಯಂತೆಯೆ ವರ್ತಿಸಬಹುದೆಂದು . . . ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೧೯೬). [ಪರಿವರ್ತನೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಪರಿವರ್ತಿತ (ಗು). ೧. ಬದಲಾವಣೆಯಾದ ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದಿದ. ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದ, — ಹೊರಳಿಸಿದ : ಪರಿವರ್ತಿತಾವಲೋಕನನಿರತಂಗಳ್ . . . ತುರಗರತ್ನಹೇಷಾರವಕ್ಕೆ ಮಾಣ್ದುವು ಹರಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೩). (ನಾ). ೩. ಬದಲಾವಣೆಯಾದುದು; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದಿದುದು : ಅಸಂಸ್ಕೃತವರ್ತನೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾದ ರಾಜ್ಯ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಜೀವನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಕಲ್ಪಿತವಾದವು (ಚುಕ್ಸಾರ. ೧೧೪ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ವಿವರಣೆಯೆಂದರೆ, ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡದ . . . ಮೂಲಸ್ವರಗಳು ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೩೨). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಕರಣ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ವ್ಯಾವರ್ತಿತಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುತ್ತ ಕೈಯನ್ನು ಎದೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಆವೇಷ್ಟಿತ, ಉದ್ವೇಷ್ಟ, ವ್ಯಾವರ್ತಿತ, ಪರಿವರ್ತಿತ — ಈ ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಕರಣಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೬ ಪ). ೫. ಹತ್ತು ಜಂಘಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗದಂತೆ ಜಂಘೆಯನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಆವರ್ತಿತ, ನತ . . . ಪರಿವರ್ತಿತ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವರ್ತಿತ] . . . ಕಂಪಿತ — ಈ ಹತ್ತು ಜಂಘಾಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೪ ಪ) ; ಓಸರಿಸದೆಯಡ್ಡಮಾಗೆ ಪರಿವರ್ತಿತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದು : ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭವಭಾವಂಗಳೊಳ್ ಮಱಿದಪ್ಪೊಡಂ ಪರಿವರ್ತಿಸದೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪುಟ್ಟುವುದು ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ಪ) ; ಸಿರಿಗೆ ದರಿದ್ರತೆ . . . ಯೌವನಕ್ಕಮಭಿಘಾತಮೆನುತ್ತಿರೆ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಂ ಗಡ ಪರಿವರ್ತಿಸರಾತ್ಮಹಿತದೊಳತಿದುರ್ಮತಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೩೭). ೨. ನಡೆ ; ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರು : ವನಧಿನಭೋನಿಧಿಪ್ರಮಿತಸಂಖ್ಯೆ ಶಕಾವನಿಪಾಳಕಾಳಮಂ ನೆನೆಯಿಸೆ ಚಿತ್ರಭಾನು ಪರಿವರ್ತ್ತಿಸೆ . . . ತಾಳ್ದಿದಂ ಜನನುತನಿನ್ದ್ರರಾಜನಖಿಳಾಮರರಾಜಮಹಾವಿಭೂತಿಯಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೫೩ ; 982). ೩. ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಬರು ; ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರು : ಎರಡು ಯುಗವೊಂದೆ ಕಲ್ಪಂ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಂಗಳವೋಲ್ ಪರಿವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೯). ೪. ವರ್ತಿಸು ; ಇರು ; ಉಳಿ : ಪುರುಷನಿಧಿ ದಾಸಿ ಮಾಡಿದ ವರಧರ್ಮ್ಮಂ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ್ಯರುಳ್ಳನ್ನೆವರಂ ಪರಿವರ್ತ್ತಿಸುವನ್ನಾಗಿರೆ ಬರೆದಂ ಚಾಮುಂಡರಾಯನೀ ಶಾಸನಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೨-೪೮ ; 1054). ೫. ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡು : ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ವಭಾವ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಯಂತ್ರವೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉಂಟೇ ? (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೧೪) ; ಕಳ್ಳನನ್ನೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಬಹುದು (ದೇಶಧು. ೪೮) ; ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳ ಕೇಂದ್ರೀಕರಣ, ಅವುಗಳನ್ನು ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು . . . ಮೊದಲಾದ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಲಯಾ. ೯೧). ೬. ವಿನಿಮಯಮಾಡು : "ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡು ; ಪರಿವರ್ತಿಸು" (Commute. ಪತ್ರಿಶಿ. ೨೧). ೭. ಅನುವಾದ ಮಾಡು ; ಭಾಷಾಂತರಿಸು : ಈ ಗೀತಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದಾಗ ಆಂಗ್ಲೇಯರು ಪಟ್ಟ ಉತ್ಸಾಹ, ಆನಂದ ವರ್ಣಿಸಲಸದಳ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೧). [ಪರಿವರ್ತನ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿವರ್ಧಕ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ಸರಿದಧಿಪತಿಯಂ ದೋಷಾಕರನಂತರ್ಮಲಿನನಾಗಿಯುಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ ಪರಿಣತಕಲಾಕಲಾಪಂ ಪರಿವರ್ಧ[ಕ]ಮಕ್ಕುಮತಿವಿರುದ್ಧಾತ್ಮಕ[ಮುಂ] (ಕವಿರಾ. ೩-೩೫). ೨. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಾಕುವವನು ; ಕುದುರೆಯ ಪಾಲಕ ; ಕಾಸ್ತಾರ : ತತ್ಪ್ರಭಾಮಂಡಲಗಳಿತ ಹಿಮಸ್ಪರ್ಶದಿಂ ಲಬ್ಧಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಂತೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧಮಿರ್ಪೆಡೆಗೆ ಪರಿತಂದು ಪರಿವರ್ಧಕಹಸ್ತದಿಂದದಂ ಕೆಗೆದು (ಕಾದಂಉ. ೬೦೩). [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ ; ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾದ: ಶಶಿಮಣಿಪ್ರಾಸಾದಪರಿಗಳಿತ ಸದಮಳಜಳಪ್ರವಾಹನಿಷ್ಪ್ರಯಾಸಪರಿವರ್ಧಿತಾನಲ್ಪಕಲ್ಪತರುಪಂಕ್ತಿಸಂತತದರದಳಿತ ಪರಿಮಳಭರಿತಕುಸುಮವಿಸರವಿಸರದಮಂದಮರಂದರಸ ಕದಂಬಕರ್ದಮಿತ ವಿಧು ರವಿವೀಥಿಸನಾಥಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೬ ಪ). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ವೃದ್ಧಿಯಾದ. [ಸಂ.]

ಪರಿವರ್ಧಿನಿ (ನಾ). = ಪರಿವರ್ಧಿನೀಷಟ್ಪದಿ : ಶರ ಕುಸುಮ ಭೋಗ ಭಾಮಿನಿ ಪರಿವರ್ಧಿನಿ ವಾರ್ಧಕಂಗಳೆಂದಾಱುತೆಱಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯ ಅಡಿಟಿ) ; ಇದು ಶರ, ಕುಸುಮ, ಭೋಗ, ಭಾಮಿನಿ, ಪರಿವರ್ಧಿನಿ,

ವಾರ್ಧಕ ಎಂದಾರು ವಿಧವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೯೫). [ಸಂ. ಪರಿವರ್ಧಿನೀ]

ಪರಿವರ್ಧಿನಿಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). = ಪರಿವರ್ಧಿನೀಷಟ್ಪದಿ: ಪಾದಗಳೆರಡ ಱೊಳುತ್ತರದೆರಡುಂ ಪಾದದೆ ಷೋಡಶ ಷೋಡಶಮಾತ್ರೆಯು . . . ಕೇಳಿಂತಿದು ನಿಶ್ಚಯ ಪರಿವರ್ಧಿನಿಷಟ್ಪದಿಗೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯ ಅಡಿಟ). [ಪರಿವರ್ಧಿನಿ + ಷಟ್ಪದಿ]

ಪರಿವರ್ಧಿನೀಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಷಟ್ಪದಿಯ ಹೆಸರು; "ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾಗಣವು ಒಂದೆರಡು ನಾಲ್ಕಯ್ದನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು, ಮೂರಾರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾರೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಬಂದರೆ ಪರಿವರ್ಧಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಾಗುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೯೬). [ಸಂ. ಪರಿವರ್ಧಿನೀ ಷಟ್ಪದೀ]

ಪರಿವರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಮುನ್ನವಿನಾತನು ಮಾತೃಕಾಸ್ತನ್ಯದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸದೆ ಬಳಿಕ್ಕಿನಿತು ನವನೀತಮಂ ಹಱಸದಿಂದುಂಡು ಬಳೆಯುದೆ (ಆರಾಚ. ೨-೮-೩೬). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು: ಕನ್ನೆಯಿನೀ ವನಕ್ಕೆ ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿನಗ್ಗದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾದುದೆಂಬನ್ನವರಂ ವಿಳಾಸರಸದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸುತುಂ ವನಾಳಿಯುಂ ... ದನುಜನಂದನೆ ಬಂದಳದೊಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೦). [ಪರಿವರ್ಧನ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿವರ್ಹ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವ ವಸ್ತು; ಬಳಸಿರುವುದು. ೨. ಪರಿಜನ; ಪರಿವಾರ. ೩. ಉಪಕರಣ; ಸಲಕರಣೆ; ಸಾಧನ: "ಪರಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ರ್ಹಂ ಪರಿಚ್ಛದಂ ನೆರಹಿದುಪಕರಣಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). ೪. ರಾಜಲಾಂಛನ, —ಚಿಹ್ನೆ. ೫. ಸುಸಜ್ಜಿತವಾಗಿರುವುದು; ಓರಣ. ೬. ಸಂಪತ್ತು; ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಪರಿವಹ (ನಾ). ಆವಹ, ಪ್ರವಹ, ಉದ್ವಹ, ಸಂವಹ, ವಿವಹ, ಪರಿವಹ ಮತ್ತು ಪರಾವಹ ಎಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಾಯು; ℙ ಗಗನ, ಸ್ಪರ್ಶನ, ವಾಯು, ಅನಿಲ, ಪ್ರಾಣ, ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜೀವ ಎಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳೂ ಉಂಟು: ತಾರಾನಿವಹವ ನಡೆಯಿಪ ಪರಿವಹ ಪವನನ ಮಾರ್ಗವಿದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦-೧೬೯). [ಸಂ.]

ಪರಿವಳಯ (ನಾ). ಸುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶ: ಮುಖ್ಯಗಣನಾಯಕರು ತದ್ರೂಪಗಳನೆ ಧರಿಸಿ ಪಿಂತೆ ಪಿಂತೆಸೆದು ಪರಿವಳಯಮಂ ಕಾಯ್ವುತಿರ್ಪರ್ (ಲಚಿಟ. ೧೬-೬); ಚರು ತಿಲದ ರಾಶಿಗಳ . . . ಪರಿವಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯದಾಮಿಕ್ಷೆಗಳ ಪರಿಕರದ ವಿವಿಧದ್ರವ್ಯಮಯಬಂಧುರದಲೆಸೆದುದು ಯಜ್ಞವಾಟಿಕೆ ರಾಜಸೂಯದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೭-೩೦). [ಸಂ. ಪರಿವಲಯ]

ಪರಿವಾಣ 'ಪರಿಯಾಣ$_1$' ನೋ.

ಪರಿವಾದ (ನಾ). ೧. ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗುಳು; ತೆಗಳಿಕೆ: "ಪರಿವಾದಮದವರ್ಣವಾದಮುದುಪಕ್ರೋಶಮೆನೆ ನಿಂದೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೪): ಪರಿವಾದಂ ಪೈಶೂನ್ಯಂ ಪರಮರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಕರಣಂ ಕೂಟಾಕ್ಷರ [ನಿಧಿ]ನಿಕ್ಷೇಪಾದ್ಯಪಹರಣಂ ಸತ್ಯವ್ರತಕ್ಕತಿಕ್ರಮನುಕ್ಕುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೯); ಆ ದುರಾಗ್ರಹಿ ಲೋಕಜನಪರಿವಾದಪದನಿರ್ಭೀತನಕ್ಷವಿನೋದಕರ್ಮಮಮಗ್ನನೊಡ್ಡಿದನಾ ಧನಂಜಯನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೮); ಆ ಮುರಹರನ ಪರಿವಾದಮಂ ಮಾಳ್ಪುದೇಕೆಂದು ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನುಸಿರುತಿರ್ದನೊಲವಿಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೬-೭); ಪರಪರಿವಾದಮಂ ನೆಗಳ್ವುದೇ ಜಪಂ . . . ಎನೆ ದುರ್ಜನತಾಪಸನೇಂ ಕೃತಾರ್ಥನೋ (ರಾಜಶೇ. ೧-೪೦). ೨. ದೂರು; ಅಪವಾದ; ಆರೋಪಣೆ: "ಅಪವಾದಃ, ಉಪಕ್ರೋಶಃ, ನಿರ್ವಾದಃ, ಅವರ್ಣವಾದಃ, ಪರಿವಾದಃ, ಗರ್ಹಾ, ನಿಂದಾ, ಜುಗುಪ್ಸಾ—ಈ ೮ ಅಪವಾದದ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬); ನೆಗಟ್ದ ಕುಲದ ಚಲದೊಳ್ಪಿನ ಭೂಪನನೆನಗೆ ತೇರನೆಸಗೆಂಡೊಡೆ ಸದ್ವಿನಯುಮಪ್ಪುದುರ್ಕಿ ಕುಲಹೀನನೆಂಬ ಪರಿವಾದವಿನಾಗಳೆನಗಾಗಿರದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೮); ಪರಿವಾದಕ್ಕಂಜಿ ತಾಂ ಮಾನಸಿಕೆಯನಧಿಕಂ ತಾಳ್ದಿ ಮೇಲಾಗಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆಯುಂ ನಿಃಕ್ಲೇಶದಿಂ ತಾಳ್ದಿದ ಹರಿಯೆನಿಪಂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೦-೧೦; 1129); ಆದಿಬೊಮ್ಮಿಕೆ ಮಗುವುತನ ಸಂಪಾದಿಸಿತುಯೆಂಬುದು ಮೃಷಾಪರಿವಾದವಿದು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೮). ೩. ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ, —ಸಾಧನ. [ಸಂ.]

ಪರಿವಾದಕ (ನಾ). ೧. ಆರೋಪಣೆ ಹೊರಿಸುವವನು; ದೂರು ಹೇಳುವವನು. ೨. ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಆಗಳ್ ನಾಕಲೋಕವಾದ್ಯಂಗಳೊಳನೇಕಭೇದಂಗಳಪ್ಪುಪವಾದಕ ಪರಿವಾದಕ ವಾದ್ಯಂಗಳೊಳ್ . . . ಗೀತಂಗಳನುಕ್ರಮದೊಳೆ ನೆಗಟೆ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೯ ವ). 'ಉಪವಾದಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿವಾದಶೀಲ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು; ನಿಂದಕ: ವೇದಕರ್ಮವಿರೋಧಿಗಳು ಪರಿವಾದಶೀಲರು . . . ನಿನ್ನಂಗದೇಶದ ಸಿರಿಯ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾದಿನಿ (ನಾ). ೧. ಏಳು ತಂತಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: "ಪರಿವಾದಿನಿ ವಲ್ಲಕಿ ವಿಪಂಚಿ ವೀಣಾನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೨೪); "ತಂತಿ ತಾವೇೞರಲು ಪರಿವಾದಿನಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭); ನೃತ್ಯಂ ನೆತ್ತಮೊಗಟು ಪರಿವಾದಿನಿನಾದಿತಮೆಂಬನೇಕಭೇದಪ್ರತರವಿನೋದದೊಳೆ ಸತಿಗೆ ಪೊತ್ತಂ ಕಳೆವರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೫೧); ಮದನಪರಿವಾದಿನೀನಾದದಿನಗ್ಗಳಮೆನಿಪ ನಿನ್ನ ನುಣ್ನುಡಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮದೊಡೇಕಾಯುತ್ತಮದಾಗದೆ ಕಳರವಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಮದಕೋಕಿಲಕುಲದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೧); ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ಪರಿವಾದಿನಿ ಕಿನ್ನರಿ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೩); ನೂರುತಂತಿಗಳನ್ನು ಪೊಟ್ಟಮೊದಲಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ವೀಣೆ, ತಂತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇಳುವರಿ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದು ಎರಡು ತಂತಿಗಳ 'ನಕುಲ,' ಮೂರು ತಂತಿಗಳ 'ಕಿನ್ನರಿ', ಏಳು ತಂತಿಗಳ 'ಚಿತ್ರಾ' ಮತ್ತು 'ಪರಿವಾದಿನಿ', ಒಂಭತ್ತು ತಂತಿಗಳ 'ವಿಪಂಚೀ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ತಂತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರು ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೧೧). ೨. ಅಪವಾದವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ. ಪರಿವಾದಿನೀ]

ಪರಿವಾಪ (ನಾ). ೧. ಉಪಕರಣ; ಸಲಕರಣೆ. ೨. ಬಿತ್ತುವಿಕೆ; ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡುವುದು. ೩. ಜಲಾಶಯ; ಕೊಳ. ೪. ಕ್ಷೌರ; ವಪನ. ೫. ಸೇವಕ; ಪರಿಚಾರಕ. [ಸಂ.]

ಪರಿವಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ; ಬೋಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಮುಂಡನ ಮಾಡಿದುದು: "ಮುಂಡಿತಂ, ಪರಿವಾಪಿತಂ-೨ ಬೋಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾರ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಲಿನವರು; ಅನುಯಾಯಿಗಳು; ಪರಿಜನ: "ಪರಿವಾರಃ, ಪರಿಕರಃ, ಪರಿಸ್ಪಂದಃ, ಪರಿಗ್ರಹಃ—ಈ ೪ ಪರಿಗ್ರಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೧); ಪರಿವಾರವಾರವನಿತಾಪರಿವೃತನರಮನೆಯೊಳರಸಂ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ವಿನೋದದಿಂದುರುಮುದದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦); ಪರಿವಾರಮುಮಂ ಪಡೆಯುಂಬೆರಸು . . . ಪೊಟಲಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಗೆ ಪೋಗಿ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೧೫೯-೫); ಹರನೀವ ಕಾಲಕ್ಕೆ

ಸಿರಿಯು ಬೆನ್ನಲಿ ಬರ್ಕ್ಗ ಹರಿದು ಹೆದ್ದೊಡಿಗೆಯೆ ಕೆಚ್ಚಿಕ ತುಂಬಿದಂತಯ್ಯಾ . . . ಅರಸು ಪರಿವಾರ ಕೈವಾರ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೬೯) ; ಪುರಜನವು ಪರಿವಾರ ಪರಿಜನ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರುಗಳರಸಿಯರುರಿಯ ಹೊಗುವುದ ನೆನೆದು ಮನದುಪಶ್ಮಿಳದಿ ಬೆಂದಿಹರು (ತೊರೆರಾ. ೪೪-೩೭). ೨. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು ; ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಬಳಸಿರುವುದು : ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಹವೂ ಸೂರ್ಯನ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೫). ೩. ಗುಂಪು ; ತಂಡ ; ಸಮೂಹ : ತಪೋಧನರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣಿಗಳಾಹಾರದಾನಕ್ಕಂ ಪಾವುಳ ಪರಿವಾರದ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ... ಕೊಟ್ಟ ಅಲ್ಲಿಯ ಘಳಿಯ ಮತ್ತರು ೫೦ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨೨ ವ; 1047) ; ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾಪರಿವಾರ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿರಿಯ ಭಾಷಾವರ್ಗಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಥವಾ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨ ಹಿನ್ನಲಿ). ೪. ಕುಟುಂಬ ; ಸಂಸಾರ : ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ಹೆಣ್ಣು ಹುಟ್ಟಿ ಪರಿವಾರವು ಬೆಳೆದು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಪರಿಣೀ. ೧).

ಪರಿವಾರ ಪರಿತೋಷಣ=ಪರಿಜನಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪರಾಂಗನಾಪರಾಙ್ಮುಖಂ ವಿನಯ ವಿಭೂಷಣಂ ಪರಿವಾರಪರಿತೋಷಣಂ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೭೧-೩೩; 1070). **ಪರಿವಾರ ಸಮುದ್ಧರಣೆ**=ಪರಿಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಲಿಕಾಲಸರಸ್ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪಾರ್ವತಿ ಪರಿವಾರ ಸಮುದ್ಧರಣೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೧-೮ ; 1094). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾರದೇವತೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಇತರ ಅಧೀನ ದೇವತೆಗಳು. ೨. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಭಾವೀಜನ : ಅವನು ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಪರಿವಾರದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆದಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಪರಿವಾರ+ದೇವತೆ]

ಪರಿವಾರದೇವಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಲ್ಪಾದಿಗಳ ಇಂದ್ರರ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀ : ಚಾರುವಿಲೋಲಕಟಾಕ್ಷಪಾತ ಸೌಂದರಪರಿವಾರದೇವಿಯರಿರಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪). [ಪರಿವಾರ+ದೇವಿ]

ಪರಿವಾರಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯ ಪರಿವಾರದ ಮೂರ್ತಿ : ಪರಿವಾರಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಗರುಡ, ಆಂಜನೇಯ, ವೃಷಭ, ಮೊದಲಾದ . . . ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ (ಭಾರದ. ೮೦).
[ಪರಿವಾರ+ಮೂರ್ತಿ]

ಪರಿವಾರಾಂಗನೆ (ನಾ). ಪರಿವಾರಸ್ತ್ರೀ; ಪರಿಚಾರಿಕೆ: ಪರಿವಾರಾಂಗನೆಯರ್ ಮನಃಪ್ರಿಯಸಖಂ ಮೇಧಾವಿಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಬರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೮೦) ; ಪರಿವಾರಾಂಗನೆಯರ್ . . . ಎತ್ತಲುಂ ಬಳಸಿ ತನ್ನಂ ಬರ್ಪನಂ ಬಂದಳಾ ಸ್ಮರಚಕ್ರೇಶನ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆನಿಪನ್ನಂ ನಾಯಿಕಾಗೌರವಂ (ಅನಂಪು. ೨-೪೬) ; ಪರಿವಾರಾಂಗನಾಕರತಳಪರಿಕಲಿತವಿವಿಧಾರ್ಚನಾ ವಿಶೇಷಂಬೆರಸು ಪ್ರಮದವನಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೪ ವ).
[ಪರಿವಾರ+ಅಂಗನೆ]

ಪರಿವಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಪರಿವಾರದೇವಿ : ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗಂ ರಾಣೀವಾಸದ ಕನ್ನೆವಾಡದೊಳ್ ಪರಿವಾರಿಕಾ (ದೌವಾರಿಕಾ) ಸಮೇತವಿರವಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೯ವ). [ಸಂ. ಪರಿವಾರಿಕಾ]

ಪರಿವಾರಿತ (ಗು). ಬಳಸಿದ ; ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ : ಬಾಷ್ಪವಾರಿಧಾರಾಪೂರಪರಿವಾರಿತ ಪಲ್ಲವನೇತ್ರೆಯುಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆ ಮಾಡು ; ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮಾಡು : ಅಟ್ಟಿಯಿಚ್ಚೆಯಿಬಾದುಂ ಪರಿವಾರಿಸಿ ಪಾಟಿಮೋದಲಚ್ಚರಸಿಯರಾದ ಲಚ್ಚರಸಿಯರ್ ಮನದಿಚ್ಚೆಯನಿಚ್ಚೆಗೆಯ್ಯಲಚ್ಚರಸಿಯರೆಂದೊಡೇವೊಗಟ್ಟುದೋ ಜಿನಚಂದ್ರವಿಭೂತಿಲೀಲೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೫).
[ಪರಿವಾರ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ತಂಗುವಿಕೆ ; ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಪರಿಮಳ; ಸುಗಂಧ : ಕೆದಖಾದ ಪಿಷ್ಟಾತಕದಿಂದೊದವಿದ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ವಾಸಚೂರ್ಣದಿಂದಳವಡೆ . . . ಪದೆಪಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದುದಿಟ್ಟಳಂ ನೃಪಸದನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೨೭). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾಹ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿ ಹೊರಸೂಸುವುದು : ಲೌಹಿತ್ಯಮನಂಬುಧಿಪರಿವಾಹಮನವನೀಶನೇಜಿ ತತ್ತಟನೃಪಸಂದೋಹಮೆಜಿಗಿದುದ ಧೀಶಗಜಾಹತಕಾಲಾಗುರುದ್ರುಮಂಬೆರಸಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೮), ಕದಪನಂಗೈಗಿತ್ತು ತಲೆಗುತ್ತಿದಳು ನಯನೋದಕದ ಪರಿವಾಹದಲಿ ನನೆದಳು ಮಹಿಳೆಯಿದ್ದಳು ಬಹಳಮೋನದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೬). ೨. ಕೆರೆ ಭರ್ತಿಯಾದಾಗ ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಗ ; ಕೋಡಿ : "ಪರಿವಾಹಮೆನೆ ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಮೆನೆ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಪರಿವಾಹಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಶಿರೋಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ, ಮೌನ, ಹರ್ಷ, ವಿಚಾರ, ವಿಸ್ಮಯ, ಮುಗುಳ್ನಗೆ, ಪ್ರಿಯಾನುಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ತಲೆಯನ್ನು ಚಕ್ರದಂತೆ ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ಸುತ್ತಿಸುವುದು: ಚಂದದೆ ಚಕ್ರಂಬೋಲ್ ಸುತ್ತೊಂದಕ್ಕೆಡಬಲದ ಶಿರಮೆ ಪರಿವಾಹಿತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೮೨). [ಸಂ.]

ಪರಿವಿಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿಯತವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹಿಡಿ ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು : ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗಮಂ ಪರಿವಿಡಿದು . . . ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೫೬ವ); ಪರಿವಿಡಿದು ನಳಚರಿತ್ರಂ ಪರಮಪವಿತ್ರಂ ನಿತಾಂತ ಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕಂ ವಿರಚಿಸುವನದಟನೀ ಚೌಂಡರಸಂ ಕರ್ಣಾಟವಂಶಶೃಂಗಾರರಸಂ (ನಳಚಂ. ೮); ತನಯ ಕೇಳ್ ತನುವೃತ್ತಿ ಜೀವೇಶ ಮೋಕ್ಷಂಗಳನು ನಿನಗೊರೆವೆನು ಪರಿವಿಡಿದು (ಕೈಕವ. ೧೪೮); ಮೂಲವನು ಪರಿವಿಡಿದು ನವಗದ ಹೇಳಬೇಕೆಂದೆನಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೩-೫೭); ಪರಿವಿಡಿದು ಪೇಳುವೊಡೆ ಸಾಲದು ಪಗಲ್ ಪತ್ತು (ಪಾರಸಿ. ೧೭-೩೮೩). [ಪರಿ$_3$+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪರಿವಿಡಿ$_2$, ಪರಿವಡಿ$_2$, ಹರಿವಡಿ (ನಾ). ೧. ನಿಯತವಾದ ಕ್ರಮ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಕ್ರಮ ; ಅನುಕ್ರಮ : "ಪರಿಪಾಟೀ, ಆನುಪೂರ್ವೀ . . . ವಿಶಾಯಃ –ಈ ೭ ಪರಿವಿಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೫); ದೇವವನಿತೆಯರೆ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಿವಡಿಯೊಳಡಿ, ಪಡಿವಡಿಯಿನಡಿ] ಗುಟ್ಟೆಯುಂ ದೇವಗಣಿಕೆಯರೆ ಕೊಳೆ ಪಾಡೆ ದನಿಮುಟ್ಟೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ); ಇಂತಿವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಯ್ದತೀಚಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೪); ಅಕ್ರಮದೊಳೊಮ್ಮೆ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಲೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ . . . ಅಚ್ಚಸುತ್ತ (ತಿರುರ. ದೇ. ೫-೭); ಪರಿವಿಡಿಯ ದಿನ ವೇಳೆದಪ್ಪಿಸದಿರು (ಬಸಪು. ೧೪-೩); ಅವರೊಳಗೊಬ್ಬನನು ನಮ್ಮೂರ ದಾನವನ ಪರಿವಿಡಿಯ ಭೋಜನಕೆ ತದ್ಭೂಸುರನ ತಾಯೊಟ್ಟಳು (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೦-೨೮). ೨. ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ವಿಧ ; ಪ್ರಕಾರ : "ತರಃ -ಪರಿವಿಡಿ" (ಕಾಸಕ್ಕ. ೭೭); ವೈದಿಕಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಮಧುಪರ್ಕಾದಿ ಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದರು ಸಚರಾಚರ ಜಗತ್ಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೭); ಸುರಪಥದೊಳು ಚರಿಸುವ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಲಾಸವಿಭ್ರಮದ ಪರಿವಿಡಿಗಳನು ತಿಳಿಪುವೆನೆಂಬಂದದಿ ತರುಣಿಯಾಡಿದಳುಯ್ಯಲೆಯ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೮-೬೭); ಮುಗುಳ್ನಣೆಯನ ಶಕ್ತಿಗಿಡಿಪ ಪರಿವಿಡಿಯಂ . . . ಆಗಮಮಂ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವುಪಾಧ್ಯಾಯರನಾಂ ಭಕ್ತಿಯಿನಭಿವಂದಿಸುವೆಂ (ಜಯಕಾ. ೧-೪); ಆಗಳುಮೆಮಗೆ ಜಿನಾಗಮ

ರಾಗಂ ಸಮನಿಸುಗೆ . . . ಗುರುಜನರ ಪೇಟ್ಟ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ); ಕಿರಣನಯನಸಹಸ್ರವಿಲ್ಲದ ತರಣಿ ಸುರಪರ ಪರಿವಿಡಿಯೊಲುರುತರದ ವೀರರ ದೇವನಹುದೆಂದೆನುತ ಬೆರಗಾದ (ಕೋಗಯ. ೧೧-೨೩). ೩. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಣಿ : ಸಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಪಟ್ಟಸಹಣಿಯರ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಂ (೧೦೪. ೨-೧೦೫ವ); ಸುಧಾಭಿತ್ತಿಗಳ ಪರಿವಿಡಿಗಳಿಂದುಭಯ ವೀಧಿಗಳು ಮೆಱೆದವು (ಹಜಕಾ. ೧೦-೩೪); ಬೆಳುಗೊಡೆಯ ಮಿಳಿರ್ವ ಪತಾಕೆಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯ . . . ಸೌಧಗಳಲವನಿಯ ತೊಡಿಗೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿತು ಪುರವು (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೪); ನಿಲ್ತ ಪೆಣ್ಬಡೆಯೆನಲ್ ಪರಿವಿಡಿಯ ತೋಂಟಿಗಳ್ ತಲೆದೂಗೆ ತೆಂಗುಗಳ್ ಮೆರೆವ ಕಾಲೂರು (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೭). ೪. ಪರಂಪರೆ : ಭರತ . . . ಪುರೂರವರಿಂದಮುನ್ನಿಗಂ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದೆ ಬಂದ ಶಶಿವಂಶಮದೀಗಳಿವಂದಿರಿಂದೆ ನಿತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೬); ಪರಿವಿಡಿಯ ಕೇಳರಸ ಮೊದಲಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಳ. ೫-೧೫); ಸನತ್ಕುಮಾರನು ಸರಸಿರುಹಸಂಭವನ ಸಭೆಯಲಿ ಸುರಮುನೀಂದ್ರರ ಮಧ್ಯದಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ವಯಾಗತದ ಪರಿವಿಡಿಯ ರಘುವಂಶವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೬). ೫. ರೂಢಿ; ಬಳಕೆ ; ಅಭ್ಯಾಸ : ಪಿರಿಯರಸಿಯ ಪಟವೇಟದ ಪರಿವಿಡಿ ಮಗುಟ್ದುಂ ಕೊನರ್ತುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೨); ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಿರ್ದುದು ಚರಮದೊಳನ್ನೆವರಮುಟಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥದೊಳಾಚರಿಸುವುದು ತಕ್ಕುದದಱಿಂ ಪರಿವಿಡಿಯುಂ ತಪ್ಪಲಾರ್ಗಮೇಂ ಬಂದಪುದೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೨೯). ೬. ವರ್ಗ ; ದರ್ಜೆ : ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಮೆಂತಿವರಿವರ್ ಪೆಱಗಿರ್ಪುದೆನುತ್ತಮಾ ಮಹೀವರನಿರವೇಟ್ದು ನೇವಿಸುತಿರಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೮೩); ಅರಸನಖಿಳದಿಗಂತದವನೀಶ್ವರರನವರವರುಚಿತಮಾನ್ಯದ ಪರಿವಿಡಿಯಲುಡುಗೊಱೆಗಳಲಿ ವಿನಯೋಪಚಾರದಲಿ ಹಿರಿದು ಮನ್ನಿಸಿ ಕಳುಹಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೬೧). ೭. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಉರುಳುವ ಶಿರದ ಬೀಳುವ ಭಟರ ಮೆದೆಗೆಡೆವಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯದಂತಿರಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೪-೨೯); ಮದಕರಿಯಿಪ್ಪತ್ತು ವರಧೀರರೆಂಟುಸಾಸಿರದ ಪರಿವಿಡಿಯಹ ಪೌಜು ಖಾನಗೆ ತೋಱದ ನೆಱೆ ಕಲಿಯುಬುದುಲ್ಲಖಾನ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೮೭). ೮. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ ; ಸೊಗಸು : "ಅಣಿ = ಪರಿವಿಡಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೩); ತದನಂತರಮಿರದಾಕೆಯನುದಾತ್ತಧಾತ್ರೀತನೂಜೆ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ತಂದಿದಿರೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೧); ನರರುಧಿರಮಾಂಸೋಪಹಾರದ ಪರಿವಿಡಿಯ ಪರಿಭಾವಶುದ್ಧಿಯ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಲೊಲಿಸಿದನು ಶಸ್ತ್ರಾಧಿದೇವತೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೪೦); ಕಳಿಂಗ ಸಿಂಹಳೇಶ್ವರರಿತ್ತ ಪಟ್ಟಾಂಶುಕ ಹಯ ಕರಿ ರತ್ನ ಮೊದಲಾದ ಕಪ್ಪವ ನೃಪನೀವ ಪರಿವಿಡಿಯೆಸೆದುದಾ ಸಭೆಯೊಳು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೬-೨೨); ಸುರಪನಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದ ಶೃಂಗಾರದ ಪರಿವಿಡಿಯನು ಸೋಲಿಸುತ . . . ವರಚಿತ್ರಶಾಲೆಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೭-೩೧). ೯. (ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯ) ಗ್ರಂಥ ವಿಷಯದ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ: ವಿಷಯ ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ ಗ್ರಂಥದ ಶಿರೋನಾಮ, ಮುನ್ನುಡಿ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪರಿವಿಡಿ, ಆಧಾರಗ್ರಂಥಗಳ ಪಟ್ಟಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೬). ೧೦. ಅಧ್ಯಯನ ; ವ್ಯಾಸಂಗ: ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ದು ತಾಪಸಕುಮಾರಕರೊಳ್ ಸ್ಮೃತಿಯಮಾರ್ಗಮಂ ನಿರಂತರಮೊಡಗೂಡಿ ವಾದಮನೆ ತಪ್ಪದೆ ಮಾಟ್ಪುದು . . . ರಾಜಶುಕ[ಬಾಲಕ]ಜಾಲಕಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೩೫). 'ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್' ಪರ್ಯಾ. **ಪರಿವಡಿ$_2$** : ೧. ಕೆರನೂರ ಮಹಾಜನಂ ಅಯ್ವದಿಂಬಗ್ಗರ್ಂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ಗೊಟ್ಟು ಪಡೆದರ್ ಎಚ್ಚಲೊಂಸ್ದು ಪರಿವಡಿಯಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೫೭-೧೨; ಸು. 925); ಮುರರಿಪುಗೆ ಸೂಱುಸೂಱೆಂಳೆ ಬರೆ ಕರದೊಳು ಶಂಖಚಕ್ರಮುದ್ಗರಪದ್ಮಂ ಪರಿವಡಿಯಿಂ ಪೆಸಗಾಳ್ಪನ್ನಿಲದವು ಮೂರ್ತಿಭೇದದಮಾ ವೈಷ್ಣವರೊಳ್ (ಸಮಪ. ೮-೧೩೮); ಗರುಡದೇವರು ಬಳಿಕ ನಾಗರ ಹಿರಿಯರೊಳು ಪರಿವಡಿಯ ನುಡಿದರು (ಸಂಥಪ. ೫-೬೦). ೨. ಪರಹಸಿತಂ ಹಸಿತಂ ಸುಂದರ ಮನ್ಮಸಲಸಿತಮುಚಿತರಂಗಿತಮೆಂಬೀ ಪರಿವಡಿಯ ಬಾಲಕೇಲಿಯ ಕರಮೆ ಮರುಳ್ಚಿದುದು ತಾಯುಮಂ ತಂದೆಯುಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೮). **ಹರಿವಡಿ** : ೧. ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ತಾಯಿ ಮಾಡಿ ಹರಿವಡಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಪಾದಪೂಜೆಗೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣಂ ನಾಲ್ನೂರು (ಕಇ.IV, ೨೫-೨೧ ; 1054).

ಪರಿವಿಡಿಯಂಕ = ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಹೋರಾಟ,—ಕಾಳಗ : ಪರಿವಿ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಡಿಯಂಕದಂತೆ ಪೊಱಮೆಟ್ಟದೆ ಸೂಱಾಱ ಪೊಕ್ಕುದುಟ್ ಸಿಡಿಲ್ತರೆ . . . ಪೋರ್ದುವಾನೆಗಳ್ (ಪರ್ಥಪು. ೮-೫೩).

[<ಪರಿವಿಡಿ$_1$./ತೆಲು. ಪರುವಡಿ]

ಪರಿವಿಡಿಗಾಱ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕಾವಲು ಮಾಡುವವನು ; ಪಹರೆಗಾರ : ಒಱೆಗಳನುಗಿದ . . . ಕತ್ತಿಬಾಕುಗಳ ಪರಿವಿಡಿಗಾಱರು ಚರಿಸುತಿರ್ದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೭). [ಪರಿವಿಡಿ$_2$ + -ಕಾಱ]

ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್, ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಠಿಸು ; ಹೇಳು ; ಒಪ್ಪಿಸು ; ನಿವೇದಿಸು : ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ಸೊಂದಿಗೀ ತಂದೆಯ ತಾಯ ಸವಿಪದೊಳ್ ತನೂದರಿಯ ರತೋಪಯುಕ್ತರುತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೫; ರಸರ. ೪-೧೭೭ನೋ); ಜಿನರ ಮುಂದೆ ಜೈನಾಗಮಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯರೆ ಚಂದನದ ರಸದಿ ಚಂದನದ ದೇವರಂ ಪೂಜಿಸರೆ (ಅಜಿಪು. ೬-೮೧); ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ರಾಜಶುಕನೋಪನ ಸಾಹಸಮಾಲೆಯುಂ . . . ಬಾಷ್ಪದಿನಂದಭಿಷೇಕಪೂಜೆಯುಂ ವಿರಚಿಸಿ ಭಾವಿತಾತ್ಮೆ ಮೆಱೆದಳ್ ಪತಿಗಂಗನೆ ತನ್ನ ನಲ್ಮೆಯುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೬೩). ೨. ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸು ; ಕ್ರಮಪಡಿಸು : ಮುನ್ನಂ ಪರಿಣತಿವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಳವಿದ್ಯೆಯನೀಗಳ್ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವಂತೆ ಕಳಾಧರನಾದಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೪). ೩. ಪುನರಾವರ್ತನೆಗೊಳಿಸು ; ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನಡೆಸು ; ಪುನರಾವರ್ತಿಸು : ಪೋದ ಕೂಟಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ಚಿತ್ತಮೆಳಸಿತ್ತು ರತಾಂತಸುಖಾಂತಮೋಪರಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೦). ೪. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡು; ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡು: ಸರ್ವಾಂಗ ಮಲಧಾರಿಗಳೊಂದು ಶಿಲಾತಳದ ಮೇಗಿರ್ದಾಗಮಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮರ್ಥಮಂ ಭಾವಿಸುತ್ತಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿರ್ದೋರಂ . . . ಕರಿಯ ಮೃಗವಿರ್ದುದೆಂದು ಬಗೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೬-೩) ; ಸಕಲಶ್ರುತಮುಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವಲ್ಲಿ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದುದು ವಾಗ್ಬಲಮೆಂಬುದು (ತಸೂವೃ. ೧೧೫) ; ಶಸ್ತ್ರವಿದರೊಳ್ ಭರದಿಂ ನಿಜಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವ ರಾಜಸುತರೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೭) ; ಗುರುಮುಖದೊಳಾ ಕುಮಾರಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ದು ಪನತೀತಜನಾಭ್ಯಾಸಸ್ಫುರದಖಿಳವಿದ್ಯೆಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೭). **ಪರಿವಡಿಗೆಯ್** : ೧. ತ್ರಿಲೋಕಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ಎಂಬುದಂ ಮೃದುಮಧುರಗಂಭೀರಸ್ವರದಿಂ ಭಟಾರರ್ ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೮-೧೦) ; ತ್ರಿಲೋಕವಂದ್ಯಂ ತ್ರಿಲೋಕಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಯಂ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭೭ವ) ; ಪಾಠಮಂ ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ವ ರಾಜಶುಕಪೊಲು ಮನೋಹರಯಾನದಿಂದೆ ಸಂಚರಿಪ ಮರಾಳಪೊಲು . . . ಪೋಲ್ಪರ ಮನಮಂ ಪಳಂಚಲೆಯುತೀ ನಜುಗುನ್ದಮೆ ರಂಜಿಕುಂ (ಕಇ. V, ೨೬-೧೮ ; 1147).

[ಪರಿವಿಡಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿವಿಡಿಯಿಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಿಸು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : "ಪರಿವಿಡಿಯಿಟಿ ಸಿಡಾದೆಯ್ದೆ ನೂಂಕಿದುದು" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೮).

[ಪರಿವಿಡಿ$_2$ + ಇಟಿಸು]

ಪರಿವಿಡು, ಹರಿಬಿಡು, ಹರಿವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಲು ಬಿಡು; ಹೋಗಗೊಡು: ಮೂಗಂದು ಕೈಕಾಲ್ಗಟ್ಟು ಬಾಯ್ವಟ್ಟರಂ ಪರಿವಿಟ್ಟು...ಶಿವಂ ಬಟ್ಟಾಡಿ ಬಿಟ್ಟೋಡಿದಂ (ಚಕವಿ. ೫-೨೨). **ಹರಿಬಿಡು:** ೨. ಏಕಾಗ್ರವಾಗಿಸು: ತನ್ನೆಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೃತಿನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹರಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ತಪಸಿ. ೧೨೮). ೩. ಹಾಯಿಸು; ಹರಿಯಿಸು: ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮುದುಕಿಯ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹರಿಬಿಟ್ಟ (ಮಣ್ಣು.ಹ. ೪); ಬೆವರು ಒರೆಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ವಿಚಾರ ಹರಿಬಿಟ್ಟ (ಅಪನಾ. ೨೫೪). ೪. ಮುಂದುವರಿಸು: ಅವನು...ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಹರಿಬಿಟ್ಟನು (ಭಾರಥಿ. ೧೩). **ಹರಿವಿಡು:** ೧. ಕಡುವೇಗದಿಂದೊಂದು ಬಾಣಮಂ ಹರಿವಿಡಲ್ ಬೇಗದಿಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಸರಳೆರಳೆಯಂ ಕೆಡೆಪಿತಾಕ್ಷಣದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೩೨-೨೪).

[ಪರಿ$_2$+ಬಿಡು$_1$]

ಪರಿವಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಾನು ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮನನ್ನುಳ್ಳ ಅಣ್ಣ: "ಪರಿವಿತ್ತಿಃ—೧ ತಜ್ಜ್ಯಾಯಾನ್—ಅಂಥಾ ಪರಿವೇತ್ತನೆಂಬ ಪಾಪಿಷ್ಠನ ಅಣ್ಣನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೩).

[ಸಂ.]

ಪರಿವಿತ್ತು (ನಾ). = ಪರಿವಿತ್ತಿ: ಪಿರಿಯರ್ಗೆ ಮುನ್ನಮೆ ಮದುವೆಯಾದ ಪರಿವೇತ್ತರುಂ ಪರಿವೇತ್ತರ್ಗೆ ಪಿರಿಯರಾದ ಪರಿವಿತ್ತುಗಳುಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೩೪೨-೪೫). [<ಸಂ. ಪರಿವಿತ್ತ]

ಪರಿವಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ: ಪರಿವಿಷ್ಟಾಖಿಲರಾಜಲೋಕಮನಿತುಂ ದತ್ತಾನನಾತ್ರೇಯಬಿಂಬರುಮಾಗೀತನಭೂತಪೂರ್ವತರರೂಪಂ ನಾಡೆಯುಂ ನೋಡೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೫೯); ಪರಿವಿಷ್ಟಸ್ಪಷ್ಟ ಕರ್ಮಾಷ್ಟಕಮಲದಳದಿಂ ಕೆಳ್ಪುಗಳ್ ಪೋಟ್ಟುವಾದಂ ಚರಮಾಂಗವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದೊಯ್ಯನೆ ತನುತೆಗೆ ಪಕ್ವಾಗಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪಂ ಹರಿಸಂಬೆತ್ತೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೨). (ನಾ). ೨. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟುದು: "ನಿವೃತಂ, ವೇಷ್ಟಿತಂ, ಪರಿವಿಷ್ಟಂ, ವಳಯಿತಂ ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ—ಈ ೫ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೭). [ಸಂ.]

ಪರಿವಿಸರ (ನಾ). ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು: ಎಸೆದುದಧ್ವರವೆರಡರಭಿಮುಖವಸತಿಯಭಿವಳಯದಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ . . . ಪರಿವಿಸರದಮಳಸುವರ್ಣಕುಂಭಪ್ರಸರದಲಿ ತದ್ವಿಧಿವಿಹಿತಯಜ್ಞೋಪಕರಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಪರಿವಿಸ್ತರ (ನಾ). ಹರಡುವಿಕೆ; ಹಬ್ಬುವಿಕೆ; ಪಸರಿಸುವಿಕೆ: ಕರ್ಪೂರದ ಪರಿಪರಿಯ ಕಡೆಸಾಲ ಪರಿವಿಸ್ತರದ ಧೂಪದ ಧೂಮಗಂಧೋತ್ಕರಸಮುದ್ರದೊಳದ್ದನೊಲ್ಲದೆ ಪಥವ ಪವಮಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೫).

[ಸಂ.]

ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಪರಿಶೀಲನೆ; ಸಮೀಕ್ಷೆ: ಈ ಶತಮಾನದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಶಕದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಭಾಷೆಗಳ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ ನಡಸಿದ ಜಿ. ಎ. ಗ್ರಿಯೆರ್ಸನ್ ಪೆಂಗುಭಾಷೆಯನ್ನು ಕುಯಿಭಾಷೆಯೊಡನೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದ್ದನು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೭೨). [ಸಂ. ಪರಿವೀಕ್ಷಣಾ]

ಪರಿವೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಡು; ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಸಮೀಕ್ಷಿಸು: ಅಕ್ಷೋಣರಥಂ ತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷಂ ಹರಿ ಷಷ್ಟಿಲಕ್ಷಮಾ ಪಾದಾತಂ ಲಕ್ಷಾಲಕ್ಷಮುದಂ ಪ[ರಿ]ವೀಕ್ಷಿಸಲರಿದುಬಿದಿರ್ಚಿ ಕಾದುವರೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦೭); ಪರಿವೀಕ್ಷಿಸುವುದು ನೀಮೆಂದರಸಂ ವಸುದೇವನಂ ಸ್ವಯಂವರಸದನಕ್ಕಿರದಾಗಳೊಯ್ಯು ಸದ್ವಿಸ್ತರವಿಭವಂ ನೃಪತಿನಿಕರಪರಿವೃತನಿರ್ದಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೭೫). [ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿವೀಜನ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವುದು; ಗಾಳಿ ಹಾಕುವುದು: ಕುರುಕುಲಚೂಡಾಮಣಿ ನಿಜಗುರುಗಳ ನಯನಾಂಬು ತಳಿವ ಜಲಮಾಗಿರೆ ತದ್ಗುರುಗಳ ದೀರ್ಘೋಚ್ಛ್ವಾಸಮೆ ಪರಿವೀಜನ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋಷಮು]ಮಾಗೆ ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತಂ (ಗದಾಯು. ೩-೮೪). [ಸಂ.]

ಪರಿವೀತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ.

[ಸಂ.]

ಪರಿವು, ಹರಿವು$_2$, ಹರಿಹು$_2$, ಹರುಹು$_3$ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನೀರೋಟ; ಪ್ರವಾಹ: ಪಿರಿಯ ಪ[ರಿ] [ಪಾಠಾಂ. ರ]ವುಗಳ ಸುತ್ತಿದ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳ ತುಱುಗಿದಣ್ಣಗಳ ತೀವಿದ ಪೊಕ್ಕರಣೆಗಳ ನೆಱೆದ ಕೆಱೆಗಳ ಸರೋವರಂಗಳ ಬೆಡಂಗಗುಂದಲೆ ಪುರದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೧); ಮೊಱೆಮೊಱೆದು ಘೂರ್ಮಿಸುವ ಪರಿವುಗಳ ಮುರಿವುಗಳ . . . ಗಂಗೆಗವನಿಜೆ ಬಂದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫). **ಹರಿವು$_2$:** ೧. "ಸ್ರೋತಸ್ = ನದಿಯ ಹರಿವು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಬಸಿಕಾಂತನ ಮನೆ ನೀರುಹರಿವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿತ್ತು (ಏಳಜೀ. ೪೦); ನೀರಿನ ಹರಿವಿನಲ್ಲಿ ತೇಲ ಬಿಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಸಾಗುವಿಕೆಯನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಒಡ್ಡಉ. ೨). ೨. ನೊರೆ ಮೊರೆಗಳನುಳಿದೇಳುತೆ ಉರುಳೇರುವ ತೆರೆಗಳಂತೆ ಹರಿವಿನೊಳೇ ನಿದ್ರಿಪಂತೆ ಮರೆ ಮರೆಸುತೆ ಹರಿವುದು (ವಿಸೀಗೀ. ೧೨-೧೯). ೩. ಧಾಳಿ; ಮುತ್ತಿಗೆ; ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು: ಬೀರಬಯನಾಡ ಹರಿವಿನಲು ಕಾದಿ ಕಳ್ಪರಟ್ಟಿ ಬೀರಪದಕೆ ಸಂದರು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೪೧, ೨೩-೩; 1051). ೪. ಸ್ಥಿತಿ; ಸ್ವರೂಪ: ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿಗೆ ನೀವೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಬಂದಿರಿ ಪ್ರಮಥರು ಸಹಿತ ಮುಟ್ಟಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದ ಹರಿವ ತೋಱಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತ (ಚನ್ನಪ. ೨೦-೪೪). ೫. ಚಾಂಚಲ್ಯ; ಅಸ್ಥಿರತೆ: ಚಿತ್ತದಲಿ ಹರಿವಿಲ್ಲದಿಪ್ಪುದೆ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದುದಲ್ಲದರ್ಥವದಿಲ್ಲದಿಲ್ಲದುದೇ ಹೆದಱಲೇಕೆ (ಬಸಪು. ೨೭-೨). **ಹರಿಹು$_2$:** ೬. ಚಲನೆ; ನಡೆ; ಓಟ: ಸ್ಯಂದನಂ ಶಕಟಂ . . . ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಲ್ ಭಂಡಿಯಕ್ಕುವಱ ಹರಿಹು ಪ್ರವಹಣಂ ಡಯನಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೩). **ಹರುಹು$_3$:** ೪. ಇವನು ಕಾಮುಕರ ಹರುಹನಂಗೀಕರಿಸಿ ನಮ್ಮನು ಕರಕರಿಸಲೈತಂದ ಮತಿ ಗೋಚರಿಸುತಿದೆ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩೧). 'ಪಱುವು' ಪರಾ. [ಪರಿ$_2$+-ವು]

ಪರಿವುಪಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು; ಧಾಳಿಮಾಡು: ಶ್ರೀ ನೊಲೆನಾಡ ಕುಡಲುರ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ ಚಂಗಾಳ್ವ ಪರಿವುಪಯ್ದನ್ದು (ಎಕ. IV, ಹಗ್ಗಡ. ೧೦೪-೬; 1037).

[?ಇದು 'ಪರಿವುಪಾಯ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ?]

ಪರಿವೃಢ (ಗು). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಪ್ರಮುಖವಾದ: ಪರಮಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಪ್ರಭಾವಂ ಮನುಜ ಪರಿವೃಢಾಕಾರಮಂ ತಾಳ್ದಿತ್ತೆಂಬಂತಿರೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೫೬; 1136); ಉರ್ವೀವಶ್ಯವಾತ್ಮಾವನಿಪರಿವೃಢಶಾಂತರ್ಥ್ಯ ಮಂತ್ರಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೧೧೯; 1137); ಹಸ್ತ್ಯಕಲಿತಸುದರುಶನೋರ್ಧ್ವಗಭಸ್ತಿ ಲವಶಮಿತಾರ್ಕಪರಿವೃಢವಿಸ್ತರಣ ಚಿತ್ರ್ಯಸು (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೧೦-೩೪). (ನಾ). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಳ ನೀಲ ಜಾಂಬವ ಹನುಮತ್ತಮುಖ ನಿಖಿಲಖಚರಪರಿವೃಢರುಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೧೬ ವ). ೩. ಒಡೆಯ; ಪ್ರಭು: "ಆರ್ಯಃ, ಪರಿವೃಢಃ, ಸ್ವಾಮೀ . . . ಅಧಿಪತಿಃ—ಈ ೧೦ ಒಡೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೮); ತಾಂ ತನ್ನ ಕೈಯ್ಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಕುರುಪರಿವೃಢಂ ಕರ್ಣಂಗಾ ವೀರವಟ್ಟದ ಪಟ್ಟಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೨); ಈ ಪರಿಯೊಳಗತಿಬಳನಾಗಿ ತ್ರಿಪುರವನಾ ಪರಿವೃಢನಾಳುತಿರಲು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೬-೬೪); ಜಂಗಮಪರಿವೃಢಪ್ರಾಣಾಂಗ ಹರಹರ ಜಂಗಮಾವಿರತಾರ್ಪಿತಪ್ರಾಣ (ಬಸಪು. ೩೬-೫೩); ಪ್ರಮಥಪರಿವೃಢಂ ಪಾತು

ಪೈಶೂನ್ಯದೂರಂ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೫-೬೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವೃತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಬಳಸಿದ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ: ಪರಿವೃತಲವಣಾಬ್ಧಿಸರೋವರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತವೆನಿಪ್ಪ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಕರ್ಣಿಕೆಯಿರವಂ ತಳೆದೇಂ ಸುಮೇರು ಸಿಂಗೆಡೆಯಾಯ್ತೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೮೫); ಪರಿವೃತವನಿತಾಲೋಚನಮರೀಚಿಚಂದ್ರಿಕೆಯು ಸೋಂಕಿನಿಂ ಸೋಪಾನಸ್ಫುರಿತೇಂದುಕಾಂತಮೊಸರಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೪೨); ಪರಿವೃತಪ್ರಾಕಾರವಂ ಗೋಪುರವನೆತ್ತಿಸಿ . . . ಶಿವರಾತ್ರಿ ನೇಮವನು ಹರುಷದಿಂ ಸಲಿಸಿದನು (ಬಸವ. ೫೩-೩೦); ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ತಿಂಗಳಲಿ, ವಿಪಿನಪರಿವೃತವಿಪುಲವಿಸ್ತರದ ಗದ್ದೆಕೋಗಿನಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೨-೧೪೩೧). ೨. ಹರಡಿದ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ; ಆವೃತವಾದ: ಪರಿವೃತ ನೃಪತುಂಗದೇವಮಾರ್ಗಾಂತರಗತಬೋಧ ವಿಶೇಷಯಾನಪಾತ್ರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೦); ಪರಿವೃತಪಲ್ಲವಾಂತರದೊಳುದ್ಗತವಲ್ಕಲಮಧ್ಯದೊಳ್ . . . ನಿಚಿತನೀಡನಿಕಾಯಮನೆಯ್ದೆ ಸುತ್ತಲುಂ ವಿರಚಿಸಿ ನಿರ್ಭಯಂ ಪಲವುಮಿರ್ಪವು ಕೀರಕುಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೭). (ನಾ). ೩. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು: ಆ ತಿರ್ಯಗ್ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತವಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ); ಭೋಗೀಶ್ವರನಂ ಉರಗಪತಿ ನೋಡಲೆಯ್ದಿದುರ್ದುರುಪರಿವೃತವಾದ ತೆಜಿದೋಳಿರ್ದುದು ಕೋಂಟೆ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೧-೫೯); ಮೆರೆದುದನ್ನೆಗಂ ವನರಮ್ಯ ಗಿರಿಪಂಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಪರಿವೃತಮಾಗಿ . . . ರಾಜಿಪ ಸರೋವರಂ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೮-೯೭). ೪. ಹರಡಿರುವುದು; ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು: ಪರಿವೃತಮಾಗಿ ಬರ್ಪ ಬಲಯಾನಸಮುದ್ಭವರೇಣುಜಾಳಂ . . . ಬೆರಸು ದಿಶಾವಳೀ ಬಹುಗುಹೋದರಮಂ ಪುದಿದಾಕ್ಷಣಂ ಪುಗುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೨೦೧). ೫. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಿಗೆ ವಾತಗುಲ್ಮಪರಿವೃತರಾಗಿಯುಂ . . . ಸೊಗಯಿಪೆಶಾಕಿಗಳೆನಿಸಿ ಶಿವನನೊಲಿಸಿದ ಮುನೀಶ್ವರರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೬); ಯಮತನುಜನಧಿಕನು ಹಿಡಿಂಬಾರಮಣನತಿಬಲ್ಲಿದನು ಪಾರ್ಥನ ವಿಮಳವಿಗ್ರಹ ಲೇಸು ಸಕಲ ಮಹೀಶಪರಿವೃತರು ಯಮಳರಿರವತಿಚೆಲುವು (ಕುಪ್ಯಾಲು. ೮-೨೦); ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ಕತಿಪಯಭಟಪಟಲಪರಿವೃತನೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೧ ವ).

ಪರಿವೃತರೇಫ=ಸುತ್ತುವರಿದ ಅಕಾರದ ರೇಫ; 'ರ' ಕಾರ: ಪರಿವೃತರೇಫಲೋಪಕ್ಕೆ—ಕ್ರೇಣಿ-ಕೇಣಿ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಪರಿವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ತಿರುಗಿದ; ಸುತ್ತಿದ. ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ; ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ. ೩. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಗುಂಡಾದ; ದುಂಡಗಿರುವ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ: ಒದವಿದ ಕರ್ಪನೆಯ್ದೆ ಪರಿವೃತ್ತಪಯೋಧರಚೂಚುಕಕ್ಕೆ ಮಾಡದೆ . . . ಬಳೆದೊಂದು ಗರ್ಭಮೆ ಮನಂಗೊಳಲಾರ್ತುದು ಮಂದಯಾನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೮-೪೭); ತುಱುಗಳ ಮೊತ್ತ ಮುಸುಕಿದವಧಿಕಹರುಷದಲಾ ಮುರಾಂತಕನ ಸುತ್ತಿ ನಿಂದಿದ್ದೀಕ್ಷಿಸುತ ಪರಿವೃತ್ತಲೋಚನಗಳಲಿ ಮೋಹನಮೂರ್ತಿಯನು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೧೭-೧೩). ೫. ಕೊನೆಗೊಂಡ; ಮುಕ್ತಾಯ ಹೊಂದಿದ. ೬. ವಿನಿಮಯವಾದ; ಅದಲುಬದಲು ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೭. [ಛಂದ] ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಮಕಗಳು ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಬಂದಿರುವುದು: ಪರಿವೃತ್ತಂ ಸಂದಷ್ಟಂ ನಿರಂತರಾವಳಿ ಸಮುದ್ಗಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಯಮಕಭೇದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೪೭). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞"ಕೈಗಳನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮಂಡಲದಿಂದ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತ, ಸೂಚೀಪಾದದಿಂದ ಬದ್ಧಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುತ್ತುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಎರಡುಕರಮೂರ್ಧ್ವಮಂಡಲ ದೊರೆವಡೆದಿರೆ ಬದ್ಧಚಾರಿಯುಂ ಪದಸೂಚಿಯಿನುರುತರದೆ ಮಾಡಿ ತಿರುಗಿಸಿ ತಿರುಪಂಗೊಳೆ ತಾಂ ಸಮಂತು ಪರಿವೃತ್ತಮಿಪುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩೮). [ಸಂ.]

ಪರಿವೃತ್ತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವನ್ನು ತಳೆ,-ಹೊಂದು: ಪರಿವೃತ್ತಂಬೆತ್ತ ಬಿಂಬಂ ಪಡುವಣ ಕಡಲೊಳ್ಪೊಂಬಿಸಲ್ . . . ಸತ್ಕಾಂಚನಡಮರುಗದಂತಿರ್ದನಂಭೋಜಮಿತ್ರಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೨-೧೧೪).
[ಪರಿವೃತ್ತ+ಪೆಱು₁]

ಪರಿವೃತ್ತತೆ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರ; ದುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ: ಪರಿವೃತ್ತತೆಯಿಂ ನುಣ್ಪಿಂ . . . ಪರಿಪಕ್ವ ತಾಳಫಳದೊಳ್ ದೊರೆಯೆನಿಸುಗುಮವಳ ಘನಪಯೋಧರಯುಗಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೮).
[ಸಂ. ಪರಿವೃತ್ತತಾ]

ಪರಿವೃತ್ತರೇಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞"ನಿತಂಬ, ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ, ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ, ಆಕ್ಷಿಪ್ತ, ಲತಾವೃಶ್ಚಿಕ, ಉನ್ಮತ್ತ, ಕರಿಹಸ್ತ, ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತ, ಆಕ್ಷಿಪ್ತ, ನಿತಂಬ ಈ ಕರಣಗಳನ್ನು ಭ್ರಮರದೊಡನೆ ಎಂಟುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡಿ ಮೊದಲ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕರಿಹಸ್ತ, ಕಟೀಛಿನ್ನ—ಈ ಕರಣಗಳ ಪಾದಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೧೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ನುತಿವಡೆದ ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತಮಾಕ್ಷಿಪ್ತಾಖ್ಯಮೊಪ್ಪುತಿರ್ಪ ನಿತಂಬಂ ಸತಿ ಕೇಳ್ ಭ್ರಮರಾಖ್ಯದೊಳಂ ಯುತದಿಂದೆಣ್ದೆಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಮಿರಲ್ . . . ಮೇಣ್ ಕಟೀಛಿನ್ನಮುಮಂ ಪದವಂ ಮಾಡಲ್ ಪೆಸರಂ ಪುದಿದುದು ಪರಿವೃತ್ತರೇಚಿತಾಖ್ಯಮಿದೆಂದುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭೪). [ಸಂ.]

ಪರಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವುದು; ಸುತ್ತುವುದು. ೨. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು; ಮರಳುವುದು. ೩. ಸುತ್ತಿರುವುದು; ಬಳಸಿರುವುದು. ೪. ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೫. ವಿನಿಮಯ; ಅದಲು ಬದಲು: "ಪರಿವೃತ್ತಿಃ, ವಿನಿಮಯಃ, ವೈಮೇಯಃ—ಈ ೩ ಗೂಜಾಡುಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೧೯); "ಪರಿವೃತ್ತಿ ವಿನಿಮಯಂ ಮಾಜಾಟಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೨). ೬. ಬದಲಾವಣೆ; ರೂಪಾಂತರ; ಮಾರ್ಪಾಟು: ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಭಾಷೆಯೇ ಆಗಲಿ ಅಳಿವು-ಉಳಿವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪರಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ . . . ಹೊಸಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಉಚ್ಚಾರವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವುದು (ಭಾರದ. ೪೩೦); ಅಪಾರವಾದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕವಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ. ಇವನ ಇಷ್ಟದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಇಡಿಯ ವಿಶ್ವವೇ ಪರಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೨೮); ಈ ಪರಿವೃತ್ತಿ ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೪೮). ೭. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು; ಪುನರಾವೃತ್ತಿ: ಉಪಮಿತಾಕ್ಷರಮೆಲ್ಲಿಯುಮೇಕರೂಪಪರಿವೃತ್ತಿಯೊಳೊಂದಿದ ಮಾಚಿಕ್ಕೆಯಿಂದುಪಚಿತಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೭). ೮. ಕ್ರಾಂತಿ. ೯. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಥಟ್ಟನೆ ಆಗುವ) ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ; ಪರಿವರ್ತನೆ: ರುದ್ರನಾಟಕದ ಆಕರ್ಷಣೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲಾಂಶಗಳಾದ ಪರಿವೃತ್ತಿಗಳು (Peripeties) ಮತ್ತು ಅನಜ್ಞಾನಗಳು (Anagnorisis) ವಸ್ತುವಿನ ಅಂಗಗಳೇ ಸರಿ (ಅರಿಕಾ. ೭೬); ನಾಟಕದಲ್ಲಿ . . . ಬದಲಾವಣೆಯೇ ಪರಿವೃತ್ತಿ (Peripety) ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಅರಿಕಾ. ೮೮). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅಧಿಕ ವಸ್ತುಗಳ ವಿನಿಮಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ: ಪರಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನಿರುಪಮಮರ್ಥ

ಸ್ವರೂಪವಿನಿಮಯವಚನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೮) ; ಒಂದಂ ಕೊಟ್ಟೊಂದಂ ಕೊಳ್ವಂದಂ ಪರಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೭); ನ್ಯೂನಾಧಿಕದಿಂ ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯ ಪೇಳೆ ತಾನಾಗುವದು ಪರಿವೃತ್ತಿಯುಂ (ಕುವಲ. ೧೦೨). ೧೧. ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ, ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಬದಲು ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಹಾಕುವುದು : 'ಪರಿವೃತ್ತಿಸಹತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿವೃತ್ತಿಸಹತ್ವ (ನಾ.) [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ತೆಗೆದು, ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೇರೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ಮಮ್ಮಟನ ಮತದಲ್ಲಿ "ಪರಿವೃತ್ತಿಸಹತ್ವ"ವೇ ನಿರ್ಣಾಯಕ; ಎಂದರೆ, ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಇರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಅದೇ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅಲಂಕಾರವು ಹೋಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಗುರುತು ; ಅಗಲೂ ಹಾಗೇ ಉಳಿದರೆ ಅದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಗುರುತು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೧). [ಸಂ.]

ಪರಿವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ವೃದ್ಧಿ : 'ಪರಿವೃದ್ಧಿವೆಱು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿವೃದ್ಧಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಪರಿವೃದ್ಧಿವೆತ್ತು ಬೀಟಲ್ವರಿದುದುರಸ್ಸ್ಥಳದೊಳ್ ಮುನೀಂದ್ರನ ಹೃದಯಸ್ಫುರದಮಳಸತ್ವಮೆನೆ ಮುನಿವರನೊಳ್ ಯಜ್ಞೋಪವೀತತತಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೮). [ಪರಿವೃದ್ಧಿ+ಪೆಱು$_1$]

ಪರಿವೆ 'ಪರವೆ' ನೋ.

ಪರಿವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿರು ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರು; ಯುಕ್ತವಾಗಿರು : ಪದ್ಮದೊಳ್ಪರಿವೆರಸಿರ್ಪ ಭಾರತಿಯ ಸಾರತೆಯಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು . . . ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಮಾಕಿಯಕ್ಕನ ಜಸಂ ವಸುಧಾತಳಸೇವ್ಯವಲ್ಲದೇ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೯-೩೫ ; 1155). [ಪರಿ-$_4$+ಬೆರಸು$_1$ (<ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಪರಿವೆಸ, ಹರಿವೆಸ (ನಾ). ಪರಿಚರ್ಯೆ ; ಸೇವಾಕಾರ್ಯ : ಉಸುರೆ ದಿವಿಜೇಶ್ವರಂ ಪರಿವೆಸದಮರರ್ ದಾದಿಕಾಱಿವೆಸದಮರರದೇಂ ಬೆಸಗಲಿಗಳ್ ಬರ್ಪರೊ ಮಾನಸವೇಗರ್ ಪವನವೇಗರಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೭೬). **ಹರಿವೆಸ :** 'ಹರಿವೆಸಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಪರಿ-$_4$+ಬೆಸ$_1$]

ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್, ಪರಿವೆಸಗೆಯ್, ಹರಿವೆಸಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆ ಮಾಡು ; ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮಾಡು : ಸಕಳಾಮರರ್ ಪಯೋವಾಹಕರಮರಿಯರಲ್ಲಿ ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್ವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೩೪). **ಪರಿವೆಸಗೆಯ್ :** ಗುಣಾನ್ವಿತಾಮರರ್ ಪರಿವೆಸಗೆಯ್ವರೆಂಬಿನಱಿಯೆಂ ಪೊಗಟಲ್ ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೨) ; ವಿರಚಿಸುವಳ್ ಸಮಂತುಚಿತಮಂಗಳಮಂ ಶಚಿ ನಾಕಿನಾಯಕಂ ಪರಿವೆಸಗೆಯ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೪೭). **ಹರಿವೆಸಗೆಯ್ :** ಹರಿವೆಸಗೆಯ್ವರಚ್ಚರಸಿಯರ್ ಬಗೆದಾಗಳೆ ಕೊರ್ತು ಬರ್ಪರಚ್ಚರಸೆಯರಿಚ್ಛೆಯಂ ಸಲಿಸಿ ಮೆಚ್ಚಱಿದೋಲಗಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪರಚ್ಚರಸೆಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩೭). [ಪರಿವೆಸ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿವೆಸಗೆಯ್ 'ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪರಿವೆಸವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್ : ಪರಿವೆಸವೋಗಲಚ್ಚರಸಿಯರ್ ಶ್ರುತಿಯೊಳ್ ಸಮನಾಗೆ ಪಾಡಲಚ್ಚರಸಿಯರ್ . . . ಎಂದೊಡೇವೊಗಟ್ವುದೋ ಜಿನಚಂದ್ರವಿಭೂತಿಲೀಲೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೫). [ಪರಿವೆಸ+ಪೋಗು$_1$ < ಪೋ$_1$)]

ಪರಿವೇಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ವಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಕೊಠಡಿ : ಅವನು ಈಗ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೨೪) ; ಒಂದು ದಿನ ಉಪಾಸಿಕೆ ಸುಪ್ರಿಯೆಯು ಆರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ವಿಹಾರದಿಂದ ವಿಹಾರಕ್ಕೂ ಪರಿವೇಣದಿಂದ ಪರಿವೇಣಕ್ಕೂ ತಿರುಗಿ . . . ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಳು (ಬುದ್ಧಪ. ೪೩). [←ಪಾಲಿ. ಪರಿವೇಣ]

ಪರಿವೇತ್ತೃ (ನಾ). ಅಣ್ಣನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ತಮ್ಮ : ಧರಣಿಯನಿದನ್ನು ನಾಂ ಧರಿಸಿದೊಡೆ ಜಗದಲ್ಲಿ ಪರಿವೇತ್ತೃವೆಂಬ ನಾಮವನಾಂಪೆನು (ಶ್ರೀರಾಚ. ೩-೧೭). [ಸಂ. ಪರಿವೇತ್ತೃ]

ಪರಿವೇತ್ರ (ನಾ). = ಪರಿವೇತ್ತೃ : "ಪರಿವೇತ್ತಾ . . . ಅಣ್ಣನು ಮದಿವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಇರುವಾಗಲೇ ತಾನು ಮದಿವೆಯಾದ ತಮ್ಮನು ಪರಿವೇತ್ರನೆಂಬ ಪಾಪಿಷ್ಠನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೩) ; ಪಿರಿಯರ್ಗೆ ಮುನ್ನಮೇ ಮದುವೆಯಾದ ಪರಿವೇತ್ರರುಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೩೪-೨೪೫). [ಸಂ. ಪರಿವೇತ್ತೃ]

ಪರಿವೇದಕ (ನಾ). = ಪರಿವೇತ್ತೃ. [ಸಂ.]

ಪರಿವೇದನ (ನಾ). ೧. ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ತಮ್ಮನ ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. ೨. ಮದುವೆ ; ವಿವಾಹ. ೩. ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ. ೪. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ. ೫. ಲಾಭ ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ೬. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು ; ಗೃಹಾಗ್ನಿಸಂರಕ್ಷಣೆ. ೭. ಸುತ್ತಲೂ ಹಬ್ಬುವಿಕೆ. ೮. ಚರ್ಚೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ. ೯. ವ್ಯಥೆ ; ನೋವು. [ಸಂ.]

ಪರಿವೇದನೆ (ನಾ). ವ್ಯಥೆ ; ವೇದನೆ ; ನೋವು : ಅಲಘುತರ ಪರಿವೇದನಾವಿಹ್ವಲಿತ ಕಂಠಗತಾತ್ಮನೂರ್ಧ್ವಸ್ಖಲಿತ ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸನಿದ್ದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುಪ್ರಾಗ. ೧೦-೨). [ಸಂ. ಪರಿವೇದನಾ]

ಪರಿವೇದಿ (ನಾ). ತಿಳಿದವನು ; ಅರಿತವನು : ಪರಿವೇದಿ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ಯೆದಿ] ನಗರದೊಳ್ ನಾಗರಕಂ (ಅಸಂಪು. ೭-೯೨ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೦೮ ನೋ). [ಸಂ. ಪರಿವೇದಿನ್]

ಪರಿವೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗೋನರ್ದ—ಪರಿವೇಲ" (ಓಷಧಿ. ೫೧) ; "ವಲ್ಕಂ—ಪರಿವೇಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೫). [?]

ಪರಿವೇಶ (ನಾ). = ಪರಿವೇಷ ೬ : ಆದಿತ್ಯೇಂದುಗಳನಾವರಿಸಿತಾ ಪರಿವೇಶ[ಪಾಠಾಂ. ಷ]ವತಿನಿರ್ಭರದೊಳನಿಲಂ ಬೀಸಿದನು (ಬಸವು. ೬೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವಿಕೆ ; ಬಳಸಿರುವಿಕೆ. ೨. ಆವರಣ ; ಪರಿಧಿ ; ವಲಯ : "ಪರಿಧಿಯೆನೆ ಪರಿವೇಷಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೩) ; ಮಕುಟವ್ಯಾಲಗ್ನರತ್ನಪ್ರಭಾಪರಿವೇಷಂ ಲಲಿತಾಂಗಚಾಪರುಚಿಯಂ ಮಾಡಿತ್ತು ದಿಕ್ಚಕ್ರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೦) ; ಪರಿವೇಷದ ತೆಱದಿಂದನವರತಂ ಕರ್ಪೂರರಸದ ಪರಿಕಣೆ ಸುತ್ತಂ ಪರಿಯಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೨೩) ; ವಿದ್ರುಮರತ್ನಬುದ್ಬುದಾಫೇನಂಗಳೋಳಿಯಿಂದೆಸೆವ ನೀರಾಕರಂ ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಪರಿವೇಷದಂತೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೩) ; ಪದರಜದ ಪರಿವೇಷದಲಿ ಹೂಳಿದುದು ನಭವೆಣ್ಡೆಸೆಯು . . . ವರವಧುಗಳನು ಪರಿವರಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨-೬). ೩. ವರ್ತುಲ ; ವೃತ್ತಾಕಾರ. ೪. ವರ್ತುಲದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ,—ಆವರಣರೇಖೆ ; ವೃತ್ತದ ಸುತ್ತಳತೆ. ೫. ಮಕುಟ ; ಕಿರೀಟ : "ಪರಿವೇಷಂ ಮಕುಟೋತ್ತಮಾಂಗವಸನಂ ವೇಷ್ಟಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೨೪). ೬. ಸೂರ್ಯ

ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಬೆಳಕಿನ ವಲಯ,-ಪ್ರಭಾವಳಿ: "ಪರಿಧಿಃ, ಪರಿವೇಷಃ (ಸ್ಯಾತ್), ಮಂಡಲಂ, ಉಪಸೂರ್ಯಕಂ—ಈ ೪ ಪರಿವೇಷದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೧) ; ಒಂದೇ ಗೃಹದೊಳ್ ನಿಂದಂದು ಸೌರೀಂದುಗಳ್ ಪರಿವೇಷಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡಲ್ಲಿ ಮನುಜಂಗಕ್ಕುಂ ಕ್ಷಯಮವ್ಯಾಧಿ (ಜಾತತಿ. ೨೧-೨೩) ; ರವಿಬಿಂಬಮನೊಳಕೊಂಡು ಪೊಳೆವ ಪರಿವೇಷದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೨) ; ಕುದುರೆಗಳು ಮುಗ್ಗಿದವು ಪರಿವೇಷದಲಿ ಸಪ್ತಗ್ರಹದ ವಕ್ರತೆ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೨೭) ; ತೋಱುತಾ ಕಪಿಸೇನೆ ಪರಿವೇಷದವೊಲರ್ಯಮನ (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೪). ೭. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಗ್ರಹಮಂಡಲದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ಗುರುತು : ಗ್ರಹವಿರೆ ಪರಿವೇಷದೊಳಾ ಗ್ರಹಮಂ [ಕ್ರೂರಗ್ರಹಂ] ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವೊಡರಿಪ್ಪ ಹರಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೧೯). ೮. ವಾತಾವರಣ; ಪರಿಸರ; ಸನ್ನಿವೇಶ : ಸೆರೆಯುಂಗಡಿಯ ಉನ್ಮತ್ತ ಪರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ವರ್ಣದ್ವೇಷದ ಅಮಾನುಷಚಿತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೦) ; ಅಕ್ಷಾಂಶ ೩೦⁰ ಗಳಿಂದ ೪೫⁰ ಗಳ ವರೆಗೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯಮಾರುತಗಳ ಪರಿವೇಷ (Belts) ದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿಸ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೇಜೋವಲಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಗುಡಿಗಟ್ಟು : ತರಳತರವೃತ್ತಮೌಕ್ತಿಕ ಪರಿಕರಮೇಕಾಂತಕಾಂತಮೆಕ್ಕಾವಳಿ ಕಂಧರದೊಳಮರ್ದಸೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಂ ಮುಖಚಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೭) ; ನೆರೆದೋಲಗಿಪಮರನರೋತ್ಕರಜಲಧರವಳಯದೊಳಗೆ ಕಾಂತಿಯ ಪುದುವಿಂ ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ ನಿಶಾಕರನಂ ಪೋಲ್ತಂ ಕುಮಾರನೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೬) ; ಅಂತು ಪೊಜಿಮಟ್ಟು ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ -ಚಂಡಕಿರಣನಂತೆ ಕುಂಡಲಿತಕೋದಂಡನಾಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೬೨ಪ); ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತಮಕುಟಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ ಬಹುರತ್ನಕದಂಬಕಾಂತಿ ಮಂಡಳಿಸಿ ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ ರವಿಮಂಡಲದ ಹಿಂಡುಗಳಂತೆ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ . . . ರಾಜಪುತ್ರರ ಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ಪ). [ಪರಿವೇಷ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪರಿವೇಷಣ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು ; ಬಳಸುವುದು : ಸ್ಥಂಡಿಲ ಪರಿಸ್ತರಣ ಪರಿವೇಷಣ . . . ಮುಖಾಹುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಸಮರ್ಚಿತನಾಗಿ ದೇವಮುಖನೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೩೭). ೨. ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಆವರಣವಾಗುವಿಕೆ: ಅಷ್ಟವಿಧಾಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯೊಳಮಷ್ಟಮಂಗಳಪರಿವೇಷ್ಟನದೊಳಂ ನೆರೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೭೩ಪ). ೨. ವರ್ತುಲ ; ಮಂಡಲ : ಮಿಗೆ ವಿಸ್ತರದಿನೊಪ್ಪಂಬೆತ್ತಿಹುದು ಸಿಂಗರದ ಗೋಪುರ ಸಾಲಪರಿವೇಷ್ಟನಗಳಿಂದ ಮರ್ದು (ಶಂಕವಾ. ೧-೪೫). ೩. ಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವುದು ; ಬಳಸಿರುವುದು : 'ಪರಿವೇಷ್ಟಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷ್ಟಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ ; ಬಳಸು : ಅಧಿಕದುರ್ಗಮುಂ ವನಧಿ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಗೊಂಡಿರ್ಪಂತೆಯುತಿಘಾತದಗುಳು ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ನಪಮೋ. ೨-೨೭). [ಪರಿವೇಷ್ಟಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ; ಬಳಸಿದ : ಗಂಭೀರೋದನ್ವತ್ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಮೇದಿನಿಯೊಳ್ ವೆಣ್ಣಮಯ್ಯನಕಲಂಕಗುಣಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೪) ; ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ ನೃಪಸಂಕುಲಕಿರೀಟಮಣಿಗಣಘೃಣಿಚ್ಛಟಾಂಚಿತಹರಿವಿಷ್ಟರನಾ ವಜ್ರಾಯುಧಭೂವರನಿಂತೋಲಗದೊಳಿರ್ದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೪). (ನಾ). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವುದು ; ಬಳಸಿರುವುದು : "ವಳಯಿತಂ ವೇಷ್ಟಿತಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಮೆನೆ ಸುತ್ತಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೨). ೩. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು : ಕರಿಣೀಶತಂಗಳಿಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತನಾಗಿ ತಿಳಿನೀರ ಕೊಳದೊಳಗೆ ಕ್ರೀಡಿಸುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಯುಮಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೫೪-೧೩). ೪. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಕುಲಾದ್ರಿಪರಿವೇಷ್ಟಿತನಂ . . . ಕಮಲಾಭಿರಾಮನಂ ಇಂತಪ್ಪ ಮಗನಂ ನೀನಮೋಘಂ ಪಡೆವೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೧) ; ಕುಳಮಂತ್ರಿಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ ಪೊಕ್ಕನಂತರಮಷ್ಟಾಹ್ನಿಕಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಂ ಜಿನೇಶ್ವರಂಗೆ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೫ ಪ) ; ಉಲೂಕಂ ವೇದಪಾರಾಯಣಂಗೆಯ್ವ ಸಚ್ಛಿಷ್ಯರಿಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತನಾದಾಚಾರ್ಯನಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೨-೧). [ಸಂ.]

ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಬಳಸು : ಅಂತು ಮೂವತ್ತಿರ್ವರಿಂದ್ರರಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿ ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩ ಪ) ; ಸೆರೆದುಜಂಗಲ್ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲಮನಿರದಡರೆ ಜರಲ್ಲತಾವಿತಾನದಿನೆತ್ತಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ಪರಿಣತಸುರತರುವಂ ಪೋಲ್ತು ಸೊಗಯಿಸಿರ್ದಂ ಮುನಿಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪೦) ; ಅಮೃತಾಂಶುಲೇಖೆ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಿಂ ಬಳಸಿದಂತೆ ಪರಿವಾರವಧೂಸಮಿತಿ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರೆ ತರುಣಿ ಮಾಡಿದಳ್ ನಯನಕುವಲಯಾನಂದಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೯೯) ; ದರಹಸಿತಸಹವಾದ ಮುಖರಸ ಪರಿದು ಬರುತ ಕುಚಾದ್ರಿ ತಡೆಯಲು ತಿರಿಗಿ ಬರುತಿಕ್ಕೆಲನ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿದುದೆಂಬಂತೆ . . . ತೋರಮುತ್ತಿನ ಸರದ ಸಮುದಯ ಸೊಗಸುತಿರ್ದುವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೧೦). [ಪರಿವೇಷ್ಟನ+–ಇಸು$_3$]

ಪರಿವೇಷ್ಟೃ (ನಾ). (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವನು: ಮರುದ್ಗಣಂಗಳೇ ಋತ್ವಿಜರಾಗಿಯುಂ ಮರುತರೇ ಪರಿವೇಷ್ಟೃಗಳಾಗಿಯುಂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ದರು (ಭಾರಶಾಂ. ೨೯-೧೯೬). [ಸಂ.]

ಪರಿವೊನಲ್, ಪರಿವೊನಲು, ಹರಿಹೊನಲು (ನಾ). ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿ ; ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ : ಪರಿವ ಪರಿವೊನಲ ಹಿಮಶೀಕರಂಗಳೊಳ್ ಪುದಿದ ಮಂದಮರುತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೯); ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪರಿವೊನಲೆ ಪರಿನೀರಾಗೆಯುಂಕುರವೊತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರ್ದ ಕರ್ಬಿನ ಮಡಲ್ಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭-೧೬) ; ಪರಿವೊನಲಿಂ ಬಿಲಂಗಳಿನರಣ್ಯದಿನಲ್ಲಿಯ ತಳ್ಪಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೦); ಪರೆದು ನೆಱೆಯುರ್ವಿ ಪರಿವ ನೈಲ್ ಪರಿವೊನಲ್ ಪೊನ್‌ಮಾಟ್ಟ ನಾಡೆಲ್ಲದಱ ಬೆಳಸವನದಾದವುವು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೫-೯೭೭). **ಪರಿವೊನಲು :** ಸುರುಚಿರಪಲ್ಲವಪಾಣಿಯು ತನುತನು ಪಿರಿದುಂ ನಡುಗಿ ಮನೋಹರಮಾದುದು ಪರಿವೊನಲೊಳ್ಸಿಲ್ಕಿದ ನವಮೋಹನಲತೆ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೦) ; ಹರಿಗೆಗಳ್ ಮೇಘದೊಡ್ಡಣ . . . ವೀರರಸವೆ ಪರಿವೊನಲಾಗೆ ವರುಷದಂತಿರ್ಪ ರಣವುಂ ಕಂಡು ವೀರರ ಮನಶ್ಚಾತಕಂ ನಲಿದುದು (ಚೆಬಪು. ೩೮-೩೭). **ಹರಿಹೊನಲು :** ಹರಿಹೊನಲಾದುದರುಣಜಲ (ಉತ್ತರಾ. ೭-೩೬) ; ಮೇಗರವಳ್ಳಿ ಸೀಮೆಯ ಜನಮನದ ಹರಿಹೊನಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂತಿ, ಗುತ್ತಿ, ತಿಮ್ಮಿಯರ ನೆನಪೂ ಕೊಚ್ಚಿಹೋಯಿತು (ಮಲೆಮ. ೭೨೬). [ಪರಿ$_2$ + ಪೊನಲ್]

ಪರಿವೊನಲು 'ಪರಿವೊನಲ್' ನೋ.

ಪರಿವ್ಯಾಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ ; ನೀರುಹಬ್ಬೆಗಿಡ : "ಪರಿವ್ಯಾಧಃ, ವಿದುಲಃ . . . ನಾದೇಯಿ, ಅಂಬುವೇತಸಃ—೪ ನೀರುಹಬ್ಬೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). ೨. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ; ಕೊಸಗು : "ದ್ರುಮೋತ್ಪಲಃ, ಕರ್ಣಿಕಾರಃ, ಪರಿ

ವ್ಯಾಧಃ—ಈ ೩ ಕೊಸಗಿನ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮); "ದ್ರುಮೋತ್ಪಲಃ, ಕರ್ಣಿಕಾರಃ, ಪರಿವ್ಯಾಧಃ—೩ ಬೆಟ್ಟತಾವರೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಪರಿವ್ರಜನ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವುದು,—ಸಂಚರಿಸುವುದು: 'ಪರಿವ್ರಜಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿವ್ರಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗು : ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯು ಪರಿವ್ರಜಿಸಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದನು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೧) ; ಹಲವರು ತಾವು ಪರಿವ್ರಜಿಸದಿದ್ದರೂ ತಮಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಪರಿವ್ರಾಜಕರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ತೀರ್ಥಕ. ೨೧). ೨. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸು. [ಪರಿವ್ರಜನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿವ್ರಜ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವುದು ; ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. ೩. ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವಿಕೆ ; ತಪಶ್ಚರಣ ; ವ್ರತಿಧರ್ಮಾಚರಣೆ : "ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ, ವ್ರತಾದಾನಂ, ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾ, ಗತಿಃ—ಈ ೪ ತಪಂಬಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೧). [ಸಂ. ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ]

ಪರಿವ್ರಾಜ (ನಾ). ೧. = ಪರಿವ್ರಜ್ಯೆ ೩ : "ಗತಿ ಪರಿವ್ರಾಜಂ ವ್ರತಂ ನಿಯಮವೆನೆ ತಪಂ" (ಪಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೬). ೨. = ಪರಿವ್ರಾಜಕ. [ಸಂ.]

ಪರಿವ್ರಾಜಕ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಿ : ಜಯಕೀರ್ತಿವೆಸರ ಮಗನಾಗಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ದು ಜನಕಸೂರಿಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾಗಿ ಸಮಾಧಿವೆತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೯೮ ವ). ೨. ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ,—ವಿರಕ್ತ: ಭಾರದ್ವಾಜನೆಂಬ ಮಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಕನಕದಂಡಿಯೆಂಬ ಪರಿವ್ರಾಜಕಂಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ನಾನಾದೇಶಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೪-೯) ; ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೇ ಸಿದ್ಧಿ ಲಭಿಸೀತೆ? (ಸಪತಿ. ೨೩) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ವಿರಾಗಿಣಿ : ಅನೇಕ ಪರಿವ್ರಾಜಿಕಾಸಮಾಜಂ ಸುತ್ತಮೋಲಗಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೬೭) ; ಭರತಪ್ರಸಂಗಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆಯರ ತ್ರಿಗ್ರಾಮಂಗಳಂ ಮುಟ್ಟಿ ಪಾಡುವ ನಾಯಿಕೆಯರ ಸಂಭ್ರಮದ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೭-೧೯೧ ವ). ೨. ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ. [ಸಂ. ಪರಿವ್ರಾಜಿಕಾ]

ಪರಿಶಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರು ; ಭಯಪಡು : ತಮ್ಮ ಮದಕ್ಕು ನಿರ್ವರಾಕ್ರಮಿಸುತೆ ದುರ್ಜನಂಗೆ ಪರಿಶಂಕಿಸಲೇಕೆ ದುರುಕ್ತಿಭೀತಿಯಿಂ (ನಳಚಂ. ೭). [ಪರಿಶಂಕೆ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : ೧೦ವರಾತ್ಮಜೆಯರಸನಿರವನೆಲ್ಲವನಱಿದು ಪರಿಶಂಕೆಗೊಳದೆ ಮುಂದಕೆ ಸಾಗುತಿರೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೭-೩೬). ೨. ಹೆದರಿಕೆ; ಭಯ: ಗಂಧಶಾಲಿವನಮುಂ . . . ಕಂಪಿನಾಸೆಗೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಭೃಂಗಕದಂಬಕಂ ಕೃಷೀವಲತತಿ ಕೀರಪೋತ ಪರಿಶಂಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಖ್ಯೆ]ಯಿನಾವನ ನೀಲಚೇಲಸಂಕುಲದೊಳೆ ಕೂಡೆ ಬಾಸಣಿಸಿತೆಂಬಭಿಶಂಕೆಯನುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೪). [ಸಂ. ಪರಿಶಂಕಾ]

ಪರಿಶಮನ (ನಾ). ಉಪಶಮನ ; ನಿಗ್ರಹ : 'ಪರಿಶಮಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಶಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಪಶಮನಗೊಳಿಸು ; ನಿಗ್ರಹಮಾಡು : ಸರ್ವಕರಣದಿ ನಿಂತು ತಾಮಸೀವೃತ್ತಿಯನು ಪರಿಶಮಿಸಲು (ಮಲೆದೇ. ೫೯-೧೨). [ಪರಿಶಮನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಶಾಸನ (ನಾ). (ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಇತರರು ಮೀರಲಾರದಂತಹ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ) ರಾಜ ; ಅರಸ : ಪರಿಶಾಸನನ ಸಂಜ್ಞೆಯಲಿ ಬಳಿಕಾ ಕೀಶಬಲ ಬರುತಿರ್ದುದಗಣಿತಭೂಮಿಯಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಶಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಉಳಿದ ; ಮಿಕ್ಕ. ೨. ಪೂರ್ತಿಯಾದ. ಮುಗಿದ. (ನಾ). ೩. ಉಳಿದಿರುವುದು ; ಮಿಕ್ಕಿರುವುದು : ಇಷ್ಟಕಾಚಯನದಿಂ ರಾಜಿಸಿತು ಬಳಸಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟದಿಂದೊಪ್ಪಿದುವು ಪಲವು ವೇದಿಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೭). ೪. ಮೂಲಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ : ಪರಿಶಿಷ್ಟ೨-ಪ್ರಯೋಗಸಾರಮೆಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಪರಿಶಿಷ್ಟ . . . ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿರಲಾರವೆಂದು ತೋರಿ ಬಂದಿರುವ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಪರಿ. ೨೭೫). ೫. ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ, ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ; ಅನುಬಂಧ ; ಅನುಸೂಚಿ : ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ೧೯ನೇ ಪಾನಿನಲ್ಲಿ ಮಾಹಿತಿ ದಾಖಲು ಆದೆ, ಆದರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟವು (ಪಾನು. ೨೪೪, ೨೪೫, ಕಲಮು. ೨೪) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೪೦ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ). [ಸಂ.]

ಪರಿಶಿಷ್ಟವರ್ಗ (ನಾ). ಅನುಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾದ ವರ್ಗ ; ಅನುಸೂಚಿತ ಪಂಗಡ : ನಮ್ಮ ಸರ್ಕಾರವು ಪರಿಶಿಷ್ಟವರ್ಗದವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪರಿಶಿಷ್ಟ + ವರ್ಗ]

ಪರಿಶೀಲಕ (ನಾ). ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಳಿಸುವವನು ; ಪರಿಶೀಲನೆಮಾಡುವವನು: ಈಗ ಕರಡುಪ್ರತಿ ಓದುವವರು ಇರುವಂತೆ ಹಿಂದೆ ಪರಿಶೀಲಕರು (Revisers) ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. . .ಪರಿಶೀಲಕರು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮಾತೃಕೆಯೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೋ ತಿದ್ದುಪಾಟುಗಳನ್ನೋ ಗುರುತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರಪ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೀಲನ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು ; ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ: "ಅವಲೋಕನ, ಪರಿಶೀಲನ, ಸಮೀಕ್ಷೆ" (Survey. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೀಲನೆ (ನಾ). = ಪರಿಶೀಲನ : ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದಳದ ಪರಿಶೀಲನೆ ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಲ್ಲ (ಸಪತಿ. ೪೮). [ಸಂ. ಪರಿಶೀಲನ]

ಪರಿಶೀಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡು; ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡು : ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅವಕ್ಕೊಂದು ರೂಪು ಕೊಡುವಾಗಲೂ ಅಷ್ಟೇ ಚತುರತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೦) ; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋ. ೧೨೪). [ಪರಿಶೀಲನ+-ಇಸು$_3$]

ಪರಿಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ದೋಷವಿಲ್ಲದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ : ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಿಲ್ಲದಿಹ ಬಾಲಕಂಗೆ ಪರಿಶುದ್ಧಸಾಲಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದುದ್ಧತದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿ ಕೈಸಾರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೭೪). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ ; ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ : ಪರಿಶುದ್ಧಪಕ್ಷದ್ವಯಂಗಳಿಂ ಸದ್ಯಶಃಸ್ಫುರಿತಾದಿ ಧಾವಳ್ಯದಿಂ ಸುಗತಿಯಿಂ . . . ಶೋಭಿಪದಳೆದ ವರರಾಜಹಂಸದಂದದಲಿ ತದ್ದೇಶದೊಳ್ ಧರಣೀಶರಾಜಹಂಸರ್ ವಿರಾಜಿಸುವರ್ (ನಂಪಿಪೂ. ೧೫-೩೧). ೩. ವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡಿದ : ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ. ೪. (ಸಾಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ತೀರಿಸಿದ;

ಸಲ್ಲಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ದೋಷವಿಲ್ಲದುದು ; ಶುದ್ಧವಾದುದು : ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರ್ಪುದೀ ತುರಗಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೧೮) ; ತಥಾಗತನ ಮೆಯ್ವಣ್ಣವಿಂತೆರಡುಸೂಳಾನಂದ ಅವದಾತವಾಗುತಿದೆ, ಪರಿಶುದ್ಧ ವಾಗುತಿದೆ (ವೈಶಾಖ. ೭೩-೨೩೪). ೬. ಶುದ್ಧತೆ ; ಪವಿತ್ರತೆ : ವಿಪ್ರವಧೆ ಮೊದಲಾದ ಬಹುಪಾಪಸಂಚಿತಂ ಕ್ಷಿಪ್ರದಿಂ ಪೋಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧ ಮಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೨೬). ೭. ಪವಿತ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದೋಷದೂರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಧ್ವರಾಯರ ನೆನೆದು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿರೊ (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಪವಿತ್ರಃ, ಪ್ರಯತಃ, ಪೂತಃ—ಪವಿತ್ರ ನಾದವನ ಹೆಸರುಗಳು, ಪರಿಶುದ್ಧನು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಶುದ್ಧತೆ ; ಪವಿತ್ರತೆ ; ದೋಷದೂರವಾಗಿ ರುವಿಕೆ : ಭಕ್ತಿಯೊಳ್ ವಿಭಾವನೆ ಪರಿಶುದ್ಧಿಯೊಳ್ ತ್ರಿಕರಣಂ ಸಮಸಂದಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಶುದ್ಧೆ (ನಾ). ದೋಷವಿಲ್ಲದವಳು ; ಪವಿತ್ರಳಾದವಳು : ಸೀತೆ ಭೂತಳವಱಿಯೆ ಪರಿಶುದ್ಧೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೬೩).
[ಸಂ. ಪರಿಶುದ್ಧಾ]

ಪರಿಶುಷ್ಕ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿದ ; ನಿರ್ದ್ರವವಾದ : ಪರಿಶುಷ್ಕಪರ್ಣವಸ್ತ್ರಾದಿ ರವಂ ಮರ್ಮರಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೮). ೨. ಸೊರಗಿದ ; ಮುರುಟಿ ಹೋದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಶೆ 'ಪರಿಸೆ₁' ನೋ.

ಪರಿಶೇಚನ (ನಾ). ೧. (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿ ಸುವಿಕೆ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಊಟಮಾಡುವ ಮೊದಲು ಊಟ ದೆಲೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು : ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಅನ್ನವು ಶುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಪರಿ ಶೇಚನವು ನಡೆದು ಕೇಶವಾಚಾರ್ಯರ ಊಟ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿತು (ಗರುಡಾ. ೭೯). [<ಸಂ. ಪರಿಷೇಚನ]

ಪರಿಶೇಷ (ನಾ). ಉಳಿದಿರುವುದು ; ಉಳಿಕೆ ; ಬಾಕಿ : ಆದ್ಯಕ್ಷರದಿಂ ಬರೆ ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ವರಮಿಂ ಪರಿಶೇಷಂ ವ್ಯಂಜನಂಗಳರೆಮಾತ್ರಿಕೆಗಳ್ (ಶಾಪ್ಯಾಪ. ೬) ; ಪರಿಶೇಷಂ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಂ ತನಗೆನೆ ಮದವತ್ಸಿಂಧುರ ಶ್ರೇಣಿಯುಂ . . . ತಾನಿತ್ತಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೩) ; ಐದುಸಾವಿರ ತುರಗ ಪಯದಳವೆಂಟುಸಾವಿರವೆರಡುಸಾವಿರ ರಥವಿದರಿಮೋಹರದ ಪರಿಶೇಷ (ಕುಮಾರ.ಗ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಕ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತದುಃಖ : ಸತ್ಯಭಾಮೂಲಿ ಮದಿಪ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯೆ ಮಹಾಜನದುಕ್ತಿಗಳಂ ವಿನೋದದಿಂ ಕೇಳದೆ ಗೈವುತಿರ್ದೆ ಪರಿಶೋಕವ (ಅಮಶ. ೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಧ (ನಾ). ತಿದ್ದುಪಾಟು ; ತಿದ್ದುಪಡಿ : ಪರಲೋಕದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧರ್ಮ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಲವರು ಕೈಕೊಂಡು ನಾನಾ ಪರಿಶೋಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೪).
[ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಧಕ (ನಾ). ೧. ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಗೊತ್ತು ಹಚ್ಚುವವನು. ೨. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತಿದ್ದಿ ಸರಿ ಪಡಿಸುವವನು : ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಧಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಧನ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು ; ನಿರ್ಮಲ ಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಶೋಧಿಸುವುದು ; ಸೋಸುವುದು. ೩. ಪರೀಕ್ಷೆ ; ತನಿಖೆ. ೪. ತಿದ್ದುಪಡಿ ; ತಿದ್ದುಪಾಟು. [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಧನಿ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಪೊರಕೆ : "ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿ ಪರಿಶೋಧನಿಯೆನಲ್ ಕಸಕಿಲೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). [ಸಂ. ಪರಿಶೋಧನೀ]

ಪರಿಶೋಧನೆ (ನಾ). ಸಂಶೋಧನೆ : ವಿವರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಸ ಪರಿಶೋಧನೆಗಳು ಮೊದಲು ನಡೆಯಬೇಕು (ಭೌತವಿ. ೬).
[ಸಂ. ಪರಿಶೋಧನ]

ಪರಿಶೋಧಿತ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ಶೋಧಿಸಿದ ; ಸೋಸಿದ. ೩. ತಿದ್ದುಪಾಟುಮಾಡಿದ ; ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾದ. ೪. ಹುಡುಕಿದ ; ಶೋಧನೆಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು ; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು. ೨. ಶೋಧಿಸು ; ಸೋಸು. ೩. ತಿದ್ದು ; ಸರಿಪಡಿಸು. ೪. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕ ಪರಿಶೋಧಿಸುವನು (ಸೋಕ್ರಮ. ೨೩) ; ಓದು ಬರಹ ಕಲಿಯಲು ನಾವು ಯೋಗ್ಯರೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಪರಿಶೋಧಿಸತಕ್ಕವರು ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು (ಕಾಲಯಾ. ೪೮).
[ಪರಿಶೋಧನ + -ಇಸು₃]

ಪರಿಶೋಭನ (ನಾ). ರಮಣೀಯತೆ ; ಶೋಭೆ : 'ಪರಿಶೋಭಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಭಿತ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶೋಭಿಸುವುದು ; ರಮಣೀಯವಾದುದು. ೩. ಶೋಭೆಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು ; ಕಂಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ವಂತಹುದು : ನಭದಂತೆ ಕುಜಯುತಂ ದ್ವಿಜನಂತೆ ವಂಶಪರಿಶೋಭಿತಂ . . . ಆಗಿ ತಚ್ಛೈಲಮೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೫). ೪. ಶೋಭಿ ಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಕಲದೇವದೀಕ್ಷಾಗುರು ಅನಂತದೇವಗಣಪರಿಶೋಭಿತಂ . . . ಶಿವಲಿಂಗದೊಳ್ ಪುಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೮-೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಶೋಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೊಳಿಸು ; ಶೋಭಿಸು : ಭೂದೇವ ಕುಲದೊಳಗೆ ಎಸೆವ ವಿಪ್ರನದಾರು ಪರಿಶೋಭಿಸುವುದೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ ವೇತಱ ದೆಸೆಯೊಳು (ಕುಮಾರ.ಅ. ೧೩-೪೯) ; ಪರಿಶೋಭಿಸಿತು ಮುಂದೆ . . . ಕಮಲಕುವಲಯವಿರಾಜಿತಶ್ರೀಕರಂ ಪದ್ಮಾಕರಂ ಚೆಲ್ವನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೮) ; ಪರಿಶೋಭಿಸುವ ಪೀತಾಂಬರ . . . ವರಶಂಖ ಚಕ್ರಾಂಕಿತನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹನ ಕಂಡಳಿಂತು (ಕಂಸವಿ. ೪-೫೧).
[ಪರಿಶೋಭನ + -ಇಸು₃]

ಪರಿಶೋಭೆ (ನಾ). ಸೌಂದರ್ಯ ; ರಮಣೀಯತೆ : ಅಯುತರಂಗ ವಲ್ಲಿಪರಿಶೋಭೆಯುಂ . . . ಸುಂದರರಾಜಮಾರ್ಗಮಂ ಶ್ರೀಯ ನಿವಾಸಮುಂ ಪುಗೆ ನೃಪೇಶ್ವರಕನ್ಯಕೆಯುಂ ಕುಮಾರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪). [ಸಂ. ಪರಿಶೋಭಾ]

ಪರಿಶೋಭೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವಾಗು : ಪಕ್ಕರ್ಝಲ್ಲಿಗಳಿಂ ಪರಿಶೋಭೆವಡೆದು ಪರಿವ ತುರಂಗಸಂಘದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ಪ) ; ಕಮಲಕುಮುದದ ಲತಾಂತಂಗಳಿಂದೆ ಪರಿಶೋಭೆವಡೆ ದಿರ್ದಾ ಕಾಸಾರ ಕಂಗೊಳಿಸುತೆ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ (ನಪಮೋ. ೬-೨೯).
[ಪರಿಶೋಭೆ + ಪಡೆ₁]

ಪರಿಶೋಭೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಪರಿಶೋಭೆವಡೆ : ಪರಿಶೋಭೆವೆತ್ತ ನಾಗೋತ್ಕರದಿಂದನವರತಮಲ್ಲಿ ವಿಸುಗುವ ಸಸಿಯಿಂ ದೊರೆವೆತ್ತ ಗಂಗೆ ಯಿಂದೀಶ್ವರನ ಜಟಾಜೂಟದಂತೆ ಜನಪದಮೆಸೆಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೧೦೦) ; ಮೌಕ್ತಿಕಲಸತ್ಕಲಶಂ ಪರಿಶೋಭೆವೆತ್ತು ಬಜ್ಜರದ ಕವಾಟ ಮೊಂದೆ ಕರಮೊಪ್ಪಿದುದೀಶಸಭಾನಿಕೇತನಂ (ಶಬಶಾ. ೧-೭೦).
[ಪರಿಶೋಭೆ + ಪೆಱು₁]

ಪರಿಶ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಬಳಲಿಕೆ; ದಣಿವು; ಆಯಾಸ: ಜಾದಿಯೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಕಂಪು ಕಂಪನೊಳಕೊಂಡಲೆವೊಂದೆಲ[ರೆಂಬಿ]ವಂದು ಪಾಡುಸುವುವುದಗ್ರ ವೀರಭಟರಾಹವಕೇಳಿಪರಿಶ್ರಮಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪); ಅರಸನುಪವಾಸಪರಿಶ್ರಮಮನರಮನೆಗೆ ವಂದಶ್ರಮದೊಳೆ ಕಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೭); ಕಾಂಚನಋಷಿಯ ಋನನಂ ವೃಥಾ ಪರಿಶ್ರಮವಲ್ತೆ ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ ಕರದೊಳಿರೆ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೦-೧೯೧). ೨. ಅನುಭವ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪರಿಶ್ರಮವಿತ್ತು (ಕಳಹು. ೭೨). ೩. ಸತತವಾದ ಸಾಧನೆ; ನಿರಂತರವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ: ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೋಗಲಿ, ಕಂಠಯವಾದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವನು ಹೇಗೆ ಸುಸಂಸ್ಕೃತನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನು? (ಭಾರದ. ೫೩೫); ಅವರು ಪರಿಶ್ರಮ—ದಕ್ಷತೆಗಳಿಂದ ಇಲಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬೆಳೆಸಬಲ್ಲರು (ದೇಕನ್ಸ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಶ್ರಾಂತ (ಗು). ದಣಿದ; ಆಯಾಸ ಪಟ್ಟ: ಸೀತಾನದೀತರಂಗಾಲಿಂಗಿತ ಸಂತಾನಲತಾಲತಾಂತಸುರಭಿತರುಮಂದಾರವನವೀಥೀವಿಹಾರ ಪರಿಶ್ರಾಂತಪವಮಾನಸ್ಪರ್ಶನದಿಂ ಮದೀಯಾಂಗಸಂಗತಪರಿತಾಪವನಾಜಿಸುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಶ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ; ದಣಿವು. [ಸಂ.]

ಪರಿಶ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು; ಆಯಾಸಪಟ್ಟಿರುವವಳು: ಆ ಮುನೀಂದ್ರಪ್ರಭಾವದೂತಾಹೂತವಸಂತವಲ್ಲಭನವೀನಸಂಯೋಗದಿಂ ಪರಿಶ್ರಾಂತೆಯಾದುದ್ಯಾನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನಿಜುಸುಯ್ಯದೆನಿಸಿ ಪಸರಿಸುವ ತಂಗಾಳಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೪೮). [ಸಂ. ಪರಿಶ್ರಾಂತಾ]

ಪರಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಕೇಳಿದ; ಆಲಿಸಿದ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದುದು: ಈ ಪದ್ಧತಿ ಪರಿಶ್ರುತವಹುದು ಬಳಿಕೀ ಲೋಕದಲಿ ನಿನಗಹುದು ಕೀರ್ತಿ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೧೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಷಂಚನೆ (ನಾ). = ಪರಿಶೇಚನ ೨: ಎದ್ದು ಬಿಡುವ ಎಂದರೆ ಪರಿಷಂಚನೆ ಕಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೩೭). [<ಸಂ. ಪರಿಷಿಂಚನ]

ಪರಿಷಜ್ಜನ (ನಾ). ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನ; ಸಭಾಸದ ಜನ: ಅಂಜನಾಸುತನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ ರಘುಜಂಗೆ ಹರ್ಷಮಾದುದು ಪರಿಷಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಪರಮೋತ್ಸವವಾದುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೬೨); ಭೂಭುಜನೊಂದು ಕೋಟಿಯುಂ ಮೆಚ್ಚುದಿದೀವನೆಂದು ಪರಿಷಜ್ಜನಮಂದುಲಿಯುತ್ತು ಮಿರ್ಪನಂ (ಮಲ್ಲಿಷ. ೫-೪೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಷತ್ತು (ನಾ). ೧. ಸಭೆ; ಸಮ್ಮೇಳನ; ಗೋಷ್ಠಿ: "ಸಮಾಜಃ . . . ಪರಿಷತ್, ಸದಃ—ಈ ೬ ಸಭೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೦); ಸಂವೀಕ್ಷಣಂಗೈದು ನೆರೆದಿರ್ದ ಪರಿಷತ್ತು ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯ ಕಡಲೊಳದ್ದತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭-೫೧೬). ೨. ಸಂಘ; ಸಂಸ್ಥೆ: ಈಚೆಗೆ ಗಮಕಕಲೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಪರಿಷತ್ತು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಓಲಗ; ಒಡ್ಡೋಲಗ; ಆಸ್ಥಾನ: ಅಚ್ಯುತೇಂದ್ರಂ . . . ಅಂತರ್ಮಧ್ಯಬಾಹ್ಯಪರಿಷತ್ಪ್ರಕಟಿತವಿಭವನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೧೩೮); ಅಂತರ್ಮಧ್ಯಬಾಹ್ಯ ತ್ರಿಃಪ್ರಕಾರ ಪರಿಷತ್ಪ್ರಕಾಶಕರನಾಗಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸ[ಂಪ]ನ್ನನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩೧೮); ಪರಿಷದ್ರಾಜಕದಂಬಮಂಬರವಿಭೂಷಾಶ್ಚರ್ಯಸೌಂದರ್ಯದಿಂ ಪಿರಿದುಂ ಭೇದಿಸಲಾರ್ತುದಿಲ್ಲಜಿುದುದಾಗಳ್ ವೇದಿಕಾಭ್ಯರ್ಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೬-೬೨). ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೫. (ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವರ) ಮಂಡಲಿ; ಸಮಿತಿ. ೬. ಕೆಸರು; ಪಂಕ: "ಪರಿಷಜ್ಜಂಬಾಳ ನಿಷದ್ವರ ಕರ್ದಮಶಾದ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೨೦). [ಸಂ. ಪರಿಷದ್]

ಪರಿಷದ್ವಲಯ (ನಾ). ಸಭೆ; ಸಭಿಕ ಸಮುದಾಯ: ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಲೋಕಪಾಲಪರಿಷದ್ವಲಯಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾಂತಾರಂ ಹರಿ ನೀನಿಲ್ಲದ ಮದೀಯ ಗೋಕುಲಮಫಲಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಷನ್ಮಂಡಲ (ನಾ). = ಪರಿಷದ್ವಲಯ: ಪರಿಷನ್ಮಂಡಲಮಿಂತನಂತಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಪ್ರಬುದ್ಧಪ್ರಮೋದರಸಾವೇಶದಿ ನಿಂದುದು (ಅನಂಪು. ೯-೫೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಷಿಂಚನೆ (ನಾ). = ಪರಿಶೇಚನ ೨: ಅವರು ಪರಿಷಿಂಚನೆ ಮಾಡಿ ಊಟಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಪರಿಷಿಂಚನ]

ಪರಿಷಿಕ್ತ (ಗು). ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿರುವ,—ಹರಡಿರುವ: ದಾವಾನಳಶಿಖಿಶಿಖಾನಿಕರಪರಿಷಿಕ್ತ ನೀಳಾಚಳವರ್ಣಂ ಮೇಘವರ್ಣಂ ಮುಳಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೪೧-೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಷೆ 'ಪರಿಸೆ₁' ನೋ.

ಪರಿಷೇಕ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವುದು; ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು; ಸಿಂಚನ: ಕುಂದದಳಧವಳನೃಪದಶನೇಂದುಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಮೃತಾಚ್ಛಜಳಪರಿಷೇಕಂ ಮಾಂದಿಸುವಂತಾದುದು ನೃಪನಂದನೆಯಿರ್ದೆಯೊಳಗೆ ಬಳೆದ ಶೋಕಾನಳನಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೯); ಧರಣೀಶ್ವರ ವಚನಾಮೃತ ಪರಿಷೇಕದೆ ಗರ್ಭಭೂಮಿಯೊಳ್ ತೀರ್ಥಕರಾಂಕುರಮುದಯಿಸಿದಂತಾಗಿರೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಮಗನನಂದು ಪೆತ್ತಂತೊಸೆದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೫); ಸ್ಫುರದಾಶಾಜ್ವಳನಂ ದುರ್ಧರಸುತಪಸ್ತೀರ್ಥವಾರಿಪರಿಷೇಕದಿನೆಂತಿರೆ ಕಿಡುಗುಂ ಭೋಗಾಜ್ಯೋತ್ಕರಪಾತದಿನೆಂತುಮಂತದೇಂ ಮಟ್ಟುಗುಮೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೪೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಷೇಚನ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಶೇಚನ ೧. ೨. = ಪರಿಶೇಚನ ೨: ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಪರಿಷೇಚನ ಮಾಡಿ ಊಟಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪರಿಷೇಚನೆ (ನಾ). = ಪರಿಶೇಚನ ೨: ಇತರರು ಪರಿಷೇಚನೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಣಾಹುತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ . . . ಹುಡುಗರು ಎಡೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಪದ್ಧತಿ ಇಲ್ಲ (ಮಾಮರಾ. ೮೬). [ಸಂ. ಪರಿಷೇಚನ]

ಪರಿಷ್ಕರಣ (ನಾ). ೧. ತಿದ್ದಿ ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ತಿದ್ದುಪಡಿ; ಪರಿಷ್ಕಾರ: ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸಾರವನ್ನು ಪ್ರಭಾವಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆಯಿತು (ಪುಕ್ಕಾರ. ೧೦೭ ಪೀಠಿಕೆ); ಸಂಪಾದಕನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ: ಸ್ವೀಕರಣ (Acceptance), ಸಂದೇಹ (Doubt), ವರ್ಜನ (Rejection), ಪರಿಷ್ಕರಣ (Alteration) ಎಂದು (ಕನ್ನಸಂ. ೧೭೭). ೨. ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿದುದು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದುದು: ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಪರಿಷ್ಕರಣಗಳು (ಶೂನ್ಯಕು. ೩೫). ೩. ಸುಧಾರಣೆ: ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವನ್ನು ಸೇರಿ, ಅವರ ಮತವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಇಂದಿರೆಯೂ ಸುಂದರೇಶನೂ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಪರಿಷ್ಕರಣದಲ್ಲಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಶ್ರೀಮಂತರೂ ಪ್ರಭುಗಳೂ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು (ನಿಭಾಗ್ಯ. ೧೦೨); ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುರುಷನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯೆಂದು ಸಾರಿ, ಸಮಾಜಪರಿಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದನು (ಪೈಗಂಬ. ೧೫೪). ೪. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಧಾರಣೆ ಮಾಡು; ತಿದ್ದು: ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯೆ ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). [ಪರಿಷ್ಕರಣ + ಕೊಳ್₁ + -ಇಸು₃]

ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸುಧಾರಣೆ ಹೊಂದು: ಸದ್ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಂಡ ಅಂಥ ಸಮಾಜ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩).

[ಪರಿಷ್ಕರಣ+ಕೊಳ್ಳು$_{1}$ (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಪರಿಷ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿದ್ದು; ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಮ್ಮ ಜೀವನ ತತ್ವವನ್ನೇ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಜೀವನದ ಪ್ರಗತಿಗೂ ನಾಡಿನ ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ ನೆರವಾಗುವಂತೆ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮ್ಮ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪); ಇವನು . . . ಅರಿಸ್ಟಾಟಲಿನ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅರಬ್ಬೀಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೧೪). ೨. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು; ತಯಾರುಮಾಡು. ೩. ಶೃಂಗಾರಮಾಡು; ಅಲಂಕರಿಸು. ೪. ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು; ಮುಗಿಸು. ೫. ನಯಮಾಡು; ಮೆರುಗುಕೊಡು. ೬. ಸ್ಫುಟವಾಗು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು: ಅರುಣೋದಯಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆ ಹರಿದು ಬೆಳಕು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದಂತೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗಿ (ವಚರ. ೩೬-೧೩೮).

[ಪರಿಷ್ಕರಣ+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಿಷ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ತಿದ್ದುಪಡಿ; ಸುಧಾರಣೆ; ಪರಿಷ್ಕರಣ: 'ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ೨. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ; ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ಅಲಂಕಾರ; ಭೂಷಣ: "ಪರಿಷ್ಕಾರಃ, ಭೂಷಣಂ—ಈ ೨ ಅಲಂಕಾರಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೬). ೪. ಮುಗಿಸುವುದು; ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. ೫. ನಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಮೆರುಗು ಕೊಡುವಿಕೆ. ೬. [ಬೌದ್ಧ] ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ನಾಲ್ಕು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ ವಸ್ತುಗಳು: (೧) ಬಟ್ಟೆ, (೨) ಊಟ, (೩) ಮಲಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನ, ಮತ್ತು (೪) ಕಾಯಿಲೆ ಬಂದಾಗ ಬೇಕಾದ ಔಷಧಿ—ಎಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ 'ಪರಿಷ್ಕಾರ'ಗಳೆನ್ನುವರು (ತೀರ್ಥಕ. ೧೧೯).

ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡು=೧. ತಿದ್ದು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸು: ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿದೆ; ಹೊಸ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XV ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು). ೨. ಮುಗಿಸು; ಇತ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸು: ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಒಂದು ವಿವಾದವಿರುವುದು; ಅದನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೀನು ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಪುರಾವಿ. ೨೪). **ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗು**=ಒಪ್ಪವಾಗು; ಓರಣ ಹೊಂದು: ಈ ವಿಷಯಗಳು ಆಕೆಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆದವು. ಅಷ್ಟೇ ಬೇಗನೆ ವಿಷಯಗಳೂ ಪರಿಷ್ಕಾರವಾದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೬೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ಕಾರಕ (ನಾ). ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡುವವನು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವನು: ಇವಕ್ಕೆ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಲಿಪಿಕಾರರೋ ಇಲ್ಲವೆ ಪರಿಷ್ಕಾರಕರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೋ ಕಾರಣ (ಭಾರಪ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸುಧಾರಣೆಯಾಗು; ತಿದ್ದುಪಡಿ ಹೊಂದು: ಆಧುನಿಕ ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಂಡು, ಆ ಭ್ರಮೆ ನಿರಸನಗೊಂಡಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. VI ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಪರಿಷ್ಕಾರ+ಕೊಳ್ಳು$_{1}$ (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಪರಿಷ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿದ; ಸುಧಾರಣೆಗೊಳಿಸಿದ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇತರರು ಪರಿಷ್ಕೃತ ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿಗಳನ್ನೋ ಹೊಸ ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿಗಳನ್ನೋ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೦೫). 'ಪರಿಷ್ಕೃತ ಮುದ್ರಣ' ಪರಾ. ೨. ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಿದ; ಅಲಂಕರಿಸಿದ: ಅಪೂರ್ವಪ್ರವಾಳಾಂಕಮಧೂಕಮಾಲಾ(ಭಾ)ಪರಿಷ್ಕೃತ ಚಂಚತ್ಪಂಚರತ್ನಮಯದಾಮಾಭಿರಾಮ ಭಾಸ್ವಜ್ಜನಚಂದ್ರಪ್ರಭೆಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ಸೋಲ್ವಂತೆ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೫ವ). ೩. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಬಳಸಿದ. ೪. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ; ತಯಾರು ಮಾಡಿದ. ೫. ಒಪ್ಪಗೊಳಿಸಿದ; ನಯಮಾಡಿದ. ೬. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದ; ಪರಿಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೭. ಅಲಂಕೃತನಾದವನು: "ಮಂಡಿತಃ, ಪ್ರಸಾಧಿತಃ, ಅಲಂಕೃತಃ, ಭೂಷಿತಃ, ಪರಿಷ್ಕೃತಃ—೫ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೮); ರಣವಿಜಯನವವಸನಮಣಿಭೂಷಣಪರಿಷ್ಕೃತನಾಗಿ ತಿರುವಿನ ಗೋಷೆಯಂವನು ನೇವರಿಸಿದನು ಸಂತೈಸಿ ಸಂಹನನವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೪೮). ೮. ಸುಧಾರಣೆ ಹೊಂದಿದವನು: ಭಾರತದ ದಿವ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂದೇಶದಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತರಾಗಿ ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರೆ . . . ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಪುರಸ್ಕಾರ. ೪೪ ಪೀಠಿಕೆ). ೯. ಶುದ್ಧನಾದವನು; ಪವಿತ್ರನಾದವನು: ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತನಾಗಬೇಕು. ಆಗ ಚಿತ್ತತ್ವವು ವಿಕಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೧೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ಕೃತಮುದ್ರಣ (ನಾ). ತಿದ್ದಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿದುದು; ಶೋಧಿಸಿ ಮುದ್ರಿಸಿದುದು: ಸಂಪಾದಕನು ಪರಿಷ್ಕೃತ ಮುದ್ರಣದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ವಿಮರ್ಶನೋಪಕರಣಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು (ಭಾರಪ. ೯೪).

[ಪರಿಷ್ಕೃತ+ಮುದ್ರಣ]

ಪರಿಷ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ; ಭೂಷಣ: ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಯಂ ಕನಕಪರಿಷ್ಕೃತಿದ್ಯುತಿಕೃತಾತಪೆ ನೀಂ ತಡೆಯೆಂದರಾಳಿಯರ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ವಂಗ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪುಗೆ; ಆಲಿಂಗನ: "ಆಲಿಂಗನಂ, ಉಪಗೂಹನಂ, ಪರಿರಂಭಣಂ, ಪರಿಷ್ವಂಗಃ . . . ಕ್ರೋಡೀಕರಣಂ—ಈ ೭ ಅಪ್ಪಿಕೊಳುಹ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೪); ಆತ್ಮಜಪರಿಷ್ವಂಗಾಮೃತಾಸ್ವಾದಸೌಖ್ಯಮದೆಂತುಂ ದೊರೆಕೊಂಡಿತಿಲ್ಲ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪೭); ಅಂತು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ ತನೂಭವರಂಗಪರಿಷ್ವಂಗಸುಖಾನುಭವದಿಂ ತಣಿದು (ಪಂರಾಪೂ. ೧೬-೨೨ವ); ಕಳಾನಿಲಯಂ ಮಾಡಿದನೊಲ್ದು ಚುಂಬನಪರಿಷ್ವಂಗಪ್ರಪಂಚಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೪೦). ೨. ಸೋಂಕು; ಸ್ಪರ್ಶ: ಆ ತಣ್ಣೆಲರ್ . . . ಮೃದುಪರಿಷ್ವಂಗದಿಂ ಪರಿಶ್ರಮಮನಿನಿಸು ತೊಲಗಿಸೆ ತರುಣೀಜನಮೆಯ್ದೆವಂದಾ ಕೊಳನ ತಡಿಯೊಳ್ ನೆರೆದು ನಿಲೆ (ಶೀಲಾವ. ೧೩-೧೧೩ವ). [ಸಂ.]

ಪರಿಷ್ವಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಲಿಂಗಿಸು; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು: ಊರ್ಮಿಳೇಶಾಗ್ರಜಂ . . . ಪರಿಷ್ವಂಗಿಸಿದನಾಂಜನೇಯನ ಪವಿತ್ರ ಗೋಪುರಗಾತ್ರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೫೩೮-೨೮೧). [ಪರಿಷ್ವಂಗ+-ಇಸು$_{3}$]

ಪರಿಸ$_{1}$ 'ಪರುಸ' ನೋ.

ಪರಿಸ$_{2}$ 'ಪರಸ$_{2}$' ನೋ.

ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಭೇದ; ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಂದುಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು: ಒಂದು ವಸ್ತುವಂ ಒಂದರಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಮಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಧಾನಮಂ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವದು (ಕುವಲ. ೧೦೪); ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾನೊಂದು ಪದಾರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ತೋರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪದದ ದೋಷರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುವುದೇ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೮೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಸುವುದು; ಗಣನೆ; ಎಣಿಕೆ:

ಪರಿಸಂಖ್ಯಾತೀತಮೆನಲ್ ಸುರಪತಿ ವಿಕ್ರಿಯೆಯಿನಾದ ಭುಜಕೋಟಿಗಳಿಂದಿರದಾಂತುಕೊಂಡು ಪೋಲ್ತಂ ಸುರತರು ಪಣ್ತಂದಮಂ ಸುರೇಂದ್ರಾಳಳವೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೪೦). ೨. ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆ; ಮೊತ್ತ: ತೊಲಗದು ಪುಬ್ಬಕೋಟಿ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆವರಂ ಪರಮಾಯು (ಆದಿಪು. ೧-೫೨); ಕರದಿನಪರಾಜರಾವಣಕರಪರಿಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷರಂ ಪೊದಟಿದ್ದಸೆಯೆ ಗಣಾಂತರಿತಂ ಪದಚತುರೂರ್ಧ್ವಗಂ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧೫). ೩. ಆವೃತ್ತಿ; ಬಾರಿ: ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಭೂಭುಜರ ಬಿತ್ತು ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಮುನ್ನಮೇಕವಿಂಶತಿಪರಿಸಂಖ್ಯೆಯಿಂ ತವಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೫). ೪. = ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ: ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ . . . ಪರಿಸಂಖ್ಯೆ ವಿಕಲ್ಪ . . . ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಅಱುವತ್ತೈದಲಂಕಾರಂಗಳಿಂ ದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೯); ಒಂದರಲಿ ಜರಿದಂತಹ ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದರಲಿ ಸಂಧಿಸಿ ಪೇಳೆ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ (ಕುವಲ. ೧೦೪).

[ಸಂ. ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ]

ಪರಿಸಂಗ, ಹರಿಸಂಗ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಷ್ವಂಗ ೧: ಈಶ್ವರ—ಈಸರ, ಪರಿಷ್ವಂಗ-ಪರಿಸಂಗ (ಹೊಸಗ. ೧೧೫). **ಹರಿಸಂಗ:** ೧. ಪರಿಷ್ವಂಗ—ಹರಿಸಂಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೧ ಪ್ರಯೋ). ೨. = ಪರಿಷ್ವಂಗ ೨: "ಹರಿಸಂಗ—ಪರಿಷ್ವಂಗ = ಆಲಿಂಗನ, ಸ್ಪರ್ಶ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೯).

[<ಸಂ. ಪರಿಷ್ವಂಗ]

ಪರಿಸಂಭ್ರಮ (ನಾ). ಸಡಗರ; ಉತ್ಸಾಹ: ತೋಳ ನಖವ್ರಣಕೆಱಗಿದ ಬಾಳೆಗಳಂ ನೋಟ್ಪ ಬಾಳೆ ಕಣ್ಮೇನೆಂಬಾಳೋಳಮನೊಡರಿಸೆ ಸಲೆ ನೃಪಮಾಳೆಗೆ ಪಡೆದಳ್ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಪರಿಸಂಭ್ರಮಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೩).

[ಸಂ.]

ಪರಿಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಜ್ಜುಗೊಂಡುದು: ಸಾರಮಣಿ ಪರಿಯಂಕಪರಿಸಂಸ್ಕಾರದಲಿ ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಱಗುವನು (ಕುಮಾಗ. ೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಸನ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಪರಿಸಮಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ,—ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡ: ಆ ಮಹಾಬಳಂ ಬಾಲಕಾಲದಿಂ . . . ಪರಿಸಮಾಪ್ತಸಕಲಕಲಾವಿಜ್ಞಾನನುಮಧಿಗತಾಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರನುಂ ಪರಿಣತ ಸಕಲಶಸ್ತ್ರನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೬೩ ವ). (ನಾ). ೨. ಕೊನೆಗೊಂಡುದು; ಮುಗಿದುದು: ಪರಿಸಮಾಪ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ತಿ] ಸಮನಾರ್ಚನಸ್ತವನಸಮಯಾನಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೬ ವ); ಎರಡುಂ ಕಾಲಮುಮನೀ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಸಮಯೋತ್ತರವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಮಾಗೆ ನೆಱಮೆಯ್ದುಸುವುದು ಕಾಲಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ); ನನ್ನ ಜೀವನವೆಂಬ ನಾಟಕವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪರಿಸಮಾಪ್ತವಾಗಲೇಬೇಕು (ಗುರುಣೆ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ: ಅಂತಿಂದ್ರನಾನಂದನೃತ್ಯಮನಾಡಿದ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೫ ವ); ಅಱಿಯದಾರಂಭಿಸಿದವಿದಱಲಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡೆ ನೆಱೆ ಕೃತಾರ್ಥರು ವಿಘ್ನಶತವಡ್ಡೈಸದಿರವು (ಕುಮಾಗ. ೯-೧೧); ನನ್ನ ಕಥೆಯು ಸುಖಾಂತವಾಗಿತ್ತು. ಹಲಧರನದು ದುಃಖಾಂತ. ಆದರೆ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿತ್ತು (ಕಲಕ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಸರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ; ಮೇರೆ; ಸರಹದ್ದು. ೨. ಇರವು; ಸ್ಥಿತಿ. ೩. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಆವರಣ, ಪ್ರದೇಶ, ಜನ ಮುಂತಾದುವು: ಗುಣಾರ್ಣವಂ . . . ಹಂಸಧವಳಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ ಗಂಗಾನದೀಪುಳಿನಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಮಱೆದೊಱಗುವೈರಾವತದಂತೆ ಪವಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦ ವ); ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಯಿದ್ದ ಬಳಿಯೊಳಾ . . . ಸರಸತಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಗಾಯತ್ರಿಯರುಮಾ ಪರಿಸರದೊಳು ಬಳಸಿಹರು (ಹಮಿಬ. ೨-೧೭); ಕಡುಗಲಿ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರ ಪಡೆವಳರಾಮೆಡೆಗೆ ನಡೆವರಾ ಪರಿಸರದೊಳ್ ಪೊಡವಿ ಪೊಱೆಯಿಬುಟಿ ಸೊಗವಂ ಪಡೆವಂ ತಾನೆಂದು ಪೆರ್ಚಿ ಪೆಂಪಿಡಿದೆಸೆಗುಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೧೨-೨೨); ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡವು ಸಂಸ್ಕೃತಜನ್ಯವೆಂದು ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ (ಭಾಷಾಶಾ. ೪೫). ೪. ಹತ್ತಿರ; ಸಾಮೀಪ್ಯ; ಸನಿಹ: "ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕಂ, ಉಪಶಲ್ಯಃ, ಪರ್ಯಂತಃ, ಪರಿಸರಃ ಕ(ಪ)ಟಃ—ಈ ೫ ಊರ ಹೊ(ಱ)ರ್" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೪); ವಿಲಾಸಮಂದಿರಪರಿಸರನಂದನಲತಾನಿಕೇತನಂಗಳಿರ್ದಂತೆ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨ ವ); ಆಲೋಕಪುರದ ಪರಿಸರದ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ . . . ಮುನಿಗಣ ಪೂಜ್ಯರ್ ಪೂಣ್ದು ನಾಲ್ಕುತಿಂಗಳನಿರ್ದರ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೫-೪೭ ವ); ಯಮುನಾಹ್ರದದ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೨ ವ); ವರಧನುಷ್ಕೋಟಿಯಲಿ ಮಿಂದೀಶ್ವರಪದಾಂಬುಜಕೆಱಗಿ ತತ್ಪರಿಸರದ ಪಂಚತಟಾಕದಲಿ ಘನ ಮಕರರೂಪದಲಿ ಸುರವಧುಗಳಿರಲವರ ಶಾಪವ ಪರಿಹರಿಸಿ (ಕುಮಾಅ. ೧೯-೧೫). ೫. ಹರಹು; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ. ೬. ನಿಯಮ; ವಿಧಿ. ೭. ಸಾವು; ಮರಣ.

ಪರಿಸರ ಮಾಲಿನ್ಯ = ಜನರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶ, ವಾಯು, ಜಲಾಶಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲ್ಮಷ,—ಕೊಳೆ: ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರಮಾಲಿನ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪರಿಸರಣ (ನಾ). ೧. ಓಡುವುದು; ಓಟ; ಧಾವಿಸುವುದು. ೨. ಚಲನೆ; ಪ್ರಸರಣ. ೩. ಸನ್ನಿವೇಶ; ಪರಿಸರ: ಮನೋಹರವಾದ ಪರಿಸರಣ . . . ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಹಾಸ್ಯರಂಜಿತವಾದ ಸಲ್ಲಾಪ—ಇದರಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳು ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ನಂಟರು. ೨೮); ಈ ಋಷಿಗಳು ಕಲೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಚೆಲುವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಪರಿಸರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗುರುತಿಸಿ . . . ತಮ್ಮ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದರು (ಸೌಂದಸ. ೧೦೨); ತಾನು ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಪರಿಸರಣದ ಹಳೆಯ ರೀತಿಗಳನ್ನೆಷ್ಟೋ ಇನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೭೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಸರ್ಪ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯುವುದು; ಚಲಿಸುವುದು: "ಗತಿಃ, ವಿಂಖಃ, ವಿಹಾರಃ, ಪರಿಸರ್ಪಃ, ಪರಿಕ್ರಮಃ—ಈ ೫ ನಡೆಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೧); "ವಿಂಖಂ ವಿಹಾರಂ ಪರಿಕ್ರಮಂ ಪರಿಸರ್ಪಮೆನೆ ನಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೬). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು; ಬಳಸುವುದು. ೩. ಅನುಸರಿಸುವುದು; ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು. ೪. ಹುಡುಕುವುದು; ಅರಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿಸರ್ಪಣ (ನಾ). = ಪರಿಸರ್ಪ ೧: "ಪರಿಸರ್ಪಣಂ ವಿಹಾರಂ ಪರಿಕ್ರಮಂ ವಿಂಖಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೯). [ಸಂ.]

ಪರಿಸರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆದಾಡುವುದು; ಸಂಚಾರ: "ಪರಿಸರ್ಯಾ, ಪರೀಸಾರಃ—೨ ತಿರುಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೩). ೨. ಬಳಿಸಾರುವುದು; ಸಮೀಪಿಸುವುದು. ೩. ಸೇವೆ; ಕೈಂಕರ್ಯ; ಪರಿಚರ್ಯೆ.

[ಸಂ. ಪರಿಸರ್ಯಾ]

ಪರಿಸೀಮೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ: ಜಯಪಾಲನ ಕಪಟಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಅವನ ಸ್ವಭಾವಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಬಲಿಬಿದ್ದು ಲಗ್ನದ ಪರಿಸೀಮೆಗೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದ್ದರು (ಜಯಂತ. ೨೯೪); ಸಾಹಿತ್ಯದ ಶಾಂತರಸವು ಅದರ ಪರಿಸೀಮೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೩೬). [ಸಂ. ಪರಿಸೀಮಾ]

ಪರಿಸು 'ಪರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಪರಿಸುಪ್ತಿ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ; ನಿದ್ದೆ : ಸುರತಶ್ರಾಂತಿಯೊಳೀಷತ್ ಪರಿಸುಪ್ತಿಯನೆಯ್ದಿ ಸುಖದೊಳಾಸಿರೆ (೧೦ಕ. ೮-೬೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಸೂತ್ರ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನದ) ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಆವರಣ; ಪ್ರಾಕಾರ; ಪೌಳಿ : ಕಲಿಯಮ್ಮರಸಂ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಪರಿಸೂತ್ರದ ಮನೆಗಳ್ ಮೂವತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೧೮೨-೩೩; 1045); ಗದ್ದೆಯು ಕಮ್ಮ ಮೂವತ್ತು ದೇವರ ಪರಿಸೂತ್ರದಾಗ್ನೇಯದ ಗೋಟಂ ತೆಂಕ (ಕಇಅ. ೧೩-೪-೧೨೨; 1093); ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮುಂದಣ ಪರಿಸೂತ್ರದ ಸುತ್ತಣ ಸರೋವರಂಗಳೊಳಲರ್ದ ತಾವರೆಯ ತನಿಗಂಪಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ತೀಡುವ ತಣ್ಣಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೪೬ ಪ); ದೇವ ನಿಮ್ಮರಮನೆಯ ಪರಿಸೂತ್ರದೊಳೊರ್ವ ಸಂಕಿಲಿನಾಚಿಯರೆಂಬನರ್ಘ್ಯರತ್ನಮಂ ಕಂಡೆಂ (ನಂಜರ. ೧೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಪರಿಸೆ$_1$, ಪರಶೆ, ಪರಷೆ, ಪರಸ$_1$, ಪರಸೆ, ಪರಿಶೆ, ಪರಿಷೆ, ಪರುಷೆ, ಪರುಸೆ (ನಾ). ೧. (ಉತ್ಸವ, ಜಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವ) ಜನಸಂದಣಿ; ಜನರ ಗುಂಪು : ವನತತಿಗಳುಂ ಮಾರ್ಗಸಂದೋಹಮುಂ ತಿಂಬಿ ಮನಮೊಲ್ದು ಬರುತಿರ್ದ ಪರಿಸೆಗಳ ನೆಱೆ ನೋಡುತೆ (ಅಂಡ. ೫-೩-೪); ಪರಿಸೆ ಬಹಳವಿಲ್ಲ ಕಿಱಿದು ಕೂಡಿದುದು ಪನ್ನೆರಡುಲಕ್ಷಮೊಳಿದ್ದುದಾಗ (ಭರಜ. ೧೬-೧೧೬); ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಪರಿಸೆಯೊಡನೆ ಒರ್ವ ಜಂಗಮಮೂರ್ತಿ ಬಂದು (ಭೈರಸೂ. I,೨೩೫); ಧುನಿರಾಣಿ ಗಂಗೆಯೆ ನಿನಗೆ ನೆನಪಿಹುದೇನಾ ಶುಭಗಳಿಗೆ ಇಳಿದಂದು ನಿನ್ನಯ ದಡದಿ ಮುನ್ನಮೆಮ್ಮ ಪರಿಸೆಯ ಸರಣಿ ? (೧೪ವಿಂ. ೧೧-೪). ೨. ಜಾತ್ರೆ; ಉತ್ಸವ : ಮುಳುವಾಯ ಮೂಡಣ ಪರಿಸೆಯ ಹನುಮಂತದೇವರವರ ಗುಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲಿ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩-೧; 1521); ಅರಸ ಒಳ್ಳೆವರಂತ ವಿರಸವಾಡಲಿ ಬೇಡ ವರುಷದ ಮಾತು ಮನದಾಗೆ ಇಟುಕೊಂಡು ಪರಿಸೆಗ್ಹೋದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಾರು (ಹಿಮಪ. ೧೯); ಅಲರ ಪರಿಸೆಯಲಿ ನಿನ್ನ ನಾ ಪಾರ್ವನೊಸಗೆಯನುದಿನ! (೧೪ವಿಂ. ೩೯-೩); ಗುಡಿಯ ಆ ಮಾಳ ಒಂದು ಪರಿಸೆಯಂತೆ ಕಂಡಿತು (ಸಪತಿ. ೬೮). **ಪರಶೆ :** ೨. ಪರಶೆ ಸೇರುವುದು ಇನ್ನೂ ಮೂರುದಿವಸವಿತ್ತು (ಚಿಂಗಾಳ್ವ. ೩೪೪). **ಪರಷೆ :** ೨. (ಎಸಮ್ಮೈ. I, ೨೩). **ಪರಸ$_1$:** ೨. 'ಪರಸಗಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಪರಸೆ :** ೧. "ಪರಸೆ (ಪರಿಸೆ(ಶೆ))—ಪರಿಷತ್" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೧); ಹತ್ತಿರ ಕೂಡ ಹನ್ನೊಂದು, ಪರಸೇ ಕೂಡ ಗೋವಿಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಈ ಪರಸೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರೂ ಹೋದರು (ಪಚಭಾ. ೬೦). **ಪರಿಶೆ :** ೨. ಈ ಸಲ ಶೆಟ್ಟಿಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪರಲ್ಲೇ ಪರಿಶೆ ಆಗುವುದಿದೆ (ದೂರಸ. ೬೫). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : ಹರಿಮಯದಿ ಹರಮಯದಿ ಸರಸಿಜತರಳಮಯ ಶಿವಮಯದಿ ಸರ್ಜನ ಪರಿಶೆಯಂತೆವು ರೋಹಣದ ತೆರನಾಗಿ ಗೋಮಯದಿ ಮೆರೆವ ವೇಳಾವನದ ಸೊಂಪಿನ ತೆರನ ಮಿತ್ರರಿಗಾಗ ರಘುಪ್ರಿಯಕರದಿ ಪೇಳುತಲಿರುವ ಸಮಯದೊಳು (ಜಿರಾಮಾ. ೪೦೮-೨೧). **ಪರಿಷೆ :** ೧. ಬಸವತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೆಯ್ದುವ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಷೆಯೆನೆ ಭೂತಳಂ ಬೆಸಲಾದುದೆಂಬ ವಿಭಾತಿಯಲಿ ನೆಱೆ ತೀವಿ ಸಂದಣಿಸುತ್ತ ಬಪ್ಪವರು (ಬಸಪು. ೬-೧೩); ಅಂತರದೊಳು ದೊರೆ ಮಂತ್ರಿಮಾನ್ಯರು ಬರೆ ಪಿಂತೆ ಬಂದಿಳಿದುದು ಪರಿಷೆ (ಗೊಮ್ಮಚ. ೩-೯೨). ೨. ಓಹೋ—ಶ್ರೀಶೈಲದ ಪರಿಷೆ! ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಸಂಚಾರವಾಯಿತು! (ಶರಚ. ೮೩); ಹಳ್ಳಿಯ ಹೃದಯವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತ ಸಂದರ್ಭ ಪರಿಷೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೧೪). ೪. ಪರಿಷತ್ತು; ಸಭೆ; ಸಮಿತಿ : ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು . . . ಐನೂರಾಳರು ಇತ್ಯಾದಿ, ಪರಿಷೆ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಬಾಳಿಕೆಯವರು (ತುಳುನಾ. ೨೬೧). ೫. [ಬೌದ್ಧ] ಭಿಕ್ಷುಗಳು, ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರು, ಉಪಾಸಕರು ಮತ್ತು ಉಪಾಸಿಕೆಯರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗದವರ ಸಭೆ : ನಾನು ಪರಿಷೆಗೆ ಬಂದು ತಲೆಯ ವೇಷ್ಟನವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ, ಅದನ್ನು ನಾನು ಶಿರಸಾ ಮಾಡಿದ ಅಭಿವಾದನವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೨೯); ಆ ಪರಿಷೆಯಲ್ಲಿ ರೋಹಣನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅಶ್ವಗುಪ್ತನು ಆತನನ್ನು ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿದನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೨೧). **ಪರುಷೆ :** ೧. ವೃಷಭಧ್ವಜದ ಗಾಢದಿಂ ಶ್ರೀಪರ್ವತದ ಪರುಷೆ ಬರುತಿರ್ದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೮); ನಿಟಲಲೋಚನ ಬಹ ಪರುಷೆಯುತ್ಕಟದ ದೊಂದಣಿಗಲಸಿ ಬಂದೈಸಿರಿಗಿರಿಯೊಳಿರದೆ (ಬಸಪು. ೧೮-೯); ಘನವೈಭವಂಬೆತ್ತು ಸಡಗರಿಪ ಪರುಷೆಯೊಳ್ ವಿನುತೆಯೊರ್ವಳ್ ಶರಣೆ ಸಿದ್ಧೇಶನಡಿಗಂಡು . . . ನಮಿಸುತೆ (ಮಹಾವಿ. ೧೪-೯೯). **ಪರುಸೆ :** ೧. ಬರುತಿರ್ದ ಪರುಸೆಯುಂ ಕಂಡು ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೧-೩೪); ಸಕಲದೇಶದ ಪರುಸೆಯೆಲ್ಲವೈತಂದು ಸಿದ್ಧಂಗೆ ವಂದಿಸಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೬-೩). ೨. ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗನ ತೇರ ಪರುಸೆಗೆಂದಾಗಳಾ ಪದ್ಮಾವತಿಯೆ ತನ್ನ ಪುರುಷನಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡೈತಂದು (ಚಿಬಪು. ೬೩-೩೪).

[<ಪ್ರಾ. ಪರಿಸಾ./ಸಂ. ಪರಿಷದ್./ತಮಿ. ಪರುಚ್ಚೈ; ತುಳು. ಪರಶೆ, ಪರಸ್, ಪರಿಶೆ, ಪರ್ಶೆ; ತೆಲು. ಪರಸ, ಪರುಸ]

ಪರಿಸೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಬಮ್ಮಯನಾಯಕರು ಪರಿಸೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂದಾಗ ದೇವಯನ ಮಗ ಹರಗಾವುಣ್ಡ ಪಲರನಿಱಿದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೯೧-೩; ?). [?]

ಪರಿಸೆನಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಬೇಟೆಯ ಜನರ) ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಹೋಗು : ಒರ್ಮೆ ಯಶೋಮತಿ ಮೃಗಯಾನರ್ಮಮನಂ ಪರಿಸೆನಡೆದು ಮೃಗಮಂ ಪಡೆದು (ಯಶೋಚ. ೩-೫೬). [ಪರಿಸೆ$_1$ + ನಡೆ$_1$]

ಪರಿಸೆನೋಟ (ನಾ). ಉತ್ಸವದ ನೋಟ,–ದೃಶ್ಯ : ಪರಿಸೆನೋಟವೊ, ಹೋಳಿಯಲೂಟವೊ . . . ಎಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯವಾದುವು (ಇಂಗೀತ. ೨೬-೪). [ಪರಿಸೆ$_1$ + ನೋಟ]

ಪರಿಸೇಕ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವುದು; ಸಿಂಚನ: 'ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಪರಿಷೇಕ]

ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ: ಕ್ಷೀರರಸಂ ಪರಿಯಲ್ಕೀಯದೆ ಬಟುಯಂ ಪರಿಸೇಕಂಗೆ(ಯ್ಗೆ) ಪಾಲೊಳಂ ತುಪ್ಪದೊಳಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೧೧). [ಪರಿಸೇಕ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಮುಕಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಳಿಸು: ಗುರುಗಳ್ ಬಂದು ಶಿವಾಂಘ್ರಿವಾರಿ ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್ಸಿ . . . ಬಾಲಂಗೊಲ್ದು ಮಾಹೇಶ್ವರಾವರಣರ್ ಮಾಡಿಸಿದರ್ ಮಹೋತ್ಸವದಿನೊಪ್ಪಲ್ ಜಾತಕರ್ಮಂಗಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೫೬). [ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್ + -ಸು$_1$]

ಪರಿಸೇಕಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಪರಿಸೇಕಂಗೆಯ್: ಸುರಧೂಪದ ಬಣ್ಣಂ ಮೇಣರ(ರೆ)ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಣ ಬಣ್ಣವಾದೊಡೆ ಪುಣ್ಣಂ ಪರಿಸೇಕಿಪ್ಪುದು ವೈಶ್ವಾನರಚೂರ್ಣಮನಿಡಲ್ಕೆವೇಡ ತದನಂತರದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೧೨). [ಪರಿಸೇಕ + -ಇಸು$_3$]

ಪರಿಸ್ಕಂದ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕ; ಆಳು : "ಪ್ರೇಷ್ಯಃ, ಪರಿಸ್ಕಂದಃ– ಈ ೨ ಕೂಲಿಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೪); "ಕೂಲಿಕಾಱಂ ಪರಿಸ್ಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಪಂ]ದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). ೨. ದಾಸ್ಯ; ಸೇವಕತನ : ಅವರ್ಗೆ ಬಹು ವ್ಯಾಪಾರಮುಮವರ್ಗೆ ಪರಿಸ್ಕಂದಮುಂ ಪರಿಗ್ರಹಮುಂ ಬೇಡವರಂ ಸಂಕುಚಿತದೆ ಸಂತವಿಡಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗೆ ಮಾಟ್ಪುದು ನರಪಂ (ಮುದತಿ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಖಲನ (ನಾ). ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ: ಸುಭಟಾರೂಢ ತುರಂಗಮವೇಗ

ಬಲಪತಿತ ಖುರಖುರಟಂಕಪರಿಸ್ಖಲನಕಳಿತವಿಷಮವರಭೇರೀನಿ[ಸ್ವನ]ಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಖಲಿತ, ಪರಿಸ್ಖಳಿತ (ಗು). ಜಾರಿ ಬಿದ್ದ : ಆ ಪೃಥುನಿತಂಬಭರ ಪರಿಸ್ಖಲಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ತ ಪದವಿನ್ಯಾಸದಿಂದಂಚೆಯುಂ ಪಳಂಚಲೆದ ತಚ್ಚುಟಾಲ ತಾಣಮುಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೨೦ ಪ); ನಡುಗುತೆ ನೀನಿರಲ್ಕೆ ಭಯದಿಂದೆ ಪರಿಸ್ಖಲಿತಾಂಶುಕಾಂತೆಯರ್ ಗೆಡೆಗಳನೆಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳ ತೀವಿರೆ ದೈನ್ಯದೊಳಾ ವಿಲೋಕನಂ ಬಿಡದೆಯೆ ಸುಟ್ಟನಗ್ನಿ ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೨೮). **ಪರಿಸ್ಖಳಿತ :** ಮೇಲಿನ 'ಪಂರಾಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಖಳಿತ 'ಪರಿಸ್ಖಲಿತ' ನೋ.

ಪರಿಸ್ತರಣ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು,—ಹಾಸುವುದು: ಸಮಿತ್ ಪರಿಸ್ತರಣಂ . . . ದೂರ್ವಾಯವ ಹಸ್ತಬಂಧನಾದಿ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ಹೋಮಮಂ ಮಾಡುತಿರ್ದ (೧೨ಕ. ೧೦-೯೭ ಪ); ತೊಳತೊಳಗಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಸೂತ್ರಾವಳಿಪರಿಸ್ತರಣಗಳ ದೆಸೆಯುಜ್ವಲಿಸೆ ಪರಬಲಧಿಗೆ ಶಿಖಿಯುತ್ಪಾತದಂದದಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೪೭-೨೦). ೨. ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ; ಪರಿಸರ: ಕೋಣತ್ರಯದ ಕುಂಡದಲಿ ಅಸುರವಿಪ್ರಾವಳಿಯಥರ್ವಣವೆಸೆವ ಮಂತ್ರಾಗಮದಿ ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿದನಸ್ತ್ರಾವಳಿ ಪರಿಸ್ತರಣದಲಿ ಹುತವಹನ (ತೊರಾ. ೬-೪೨-೮); ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕರಂ ಕಡಿತದ ಚಾವಡಿಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪೊರಗೈದದಂತೆ ಪರಿಸ್ತರಣಕವಾಟಂಗಳಂ ಬದ್ಧಂಗೈಸಲು (ಕಳನೃ. ೬-೪೭); ಕಟ್ಟಿಸಿದವರ ಮನಸ್ಸೂ ಹೃದಯ ವಿಶಾಲತೆಯೂ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರವೊ, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದೊ, ಅಷ್ಟು ಸುಂದರ ಆ ದೇವಾಲಯ; ಅಷ್ಟು ವಿಶಾಲ ಅದರ ಪರಿಸ್ತರಣ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೫). ೩. ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇಟ್ಟ ದರ್ಭೆ: ಮಂಟಪದ ನಡುವಣ ವೇದಿಕೆಯ ಹೋಮದ ಪರಿಸ್ತರಣದ ಸುತ್ತುಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ವಿಪ್ರಸಂಕುಳದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೩೩); ಪರಿಸ್ತರಣಗಳ ಮೇಲೆ ದರ್ವಿ, ಸಮಿತ್ತು, ಆಜ್ಯಪಾತ್ರೆ, ಅರ್ಘ್ಯಪಾತ್ರೆ ಇವುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೭). ೪. ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಇಡುವುದು: ಸ್ಥಂಡಿಲ ಪರಿಸ್ತರಣ . . . ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ ಮುಖಾಹುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಸಮರ್ಚಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೩೭). ೫. ಕಾರಣೆ; ಮೇಜುಕಟ್ಟು : ಕಸ್ತುರಿ ಜವಾದಿಗಳ ಸಾರಣೆಯ ಕುಂಕುಮಪರಿಸ್ತರಣದ . . . ಸಭೆ ಸಮಸ್ತಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರಲು (ಜೈಮಿಃಭಾ. ೧೭-೨೭). ೬. ಕದ; ಬಾಗಿಲು : ಆಳ್ದನಳಿಯೆ ಮಿಗಿಸುವಳಲ್ಲ ದೇಹವ ಪರಿಸ್ತರಣವನಗಿಸ ಹೇಳೆಂದು ಪೇಳಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೪-೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ತೋಮ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. ೨. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : "ವರ್ಣಃ, ಪರಿಸ್ತೋಮಃ, ಕುಥಃ, ಕುಥಾ, ಪಮತಂ—ಈ ೫ ಪರಿಸ್ತೋಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಇರವು; ಸ್ಥಿತಿ; ಅವಸ್ಥೆ : ಪದ್ಮಸರೋವರದ ಕಡೆಯಿಂದಲೇ . . . ಚೀತ್ಕಾರ ಕೇಳಿದಾಗ ಮನೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬದಲಾಗಿ ಹೋಯ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೧೮೩); ಇಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಮೂಲಾನ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಪಂದ (ನಾ). ೧. ಮಿಡಿತ; ಕಂಪನ. ೨. ಚಲನೆ; ಅಲುಗಾಟ : ಶುಭಾಶುಭಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಪರಿಸ್ಪಂದಹೇತುಕವಾಗಿ ಬರ್ಪ ಕರ್ಮದ ಬರವಾಸ್ರವಮೆಂಬುದು (ಅಜಿಪು. ೧೨-೬೩ಪ); ಪರಿಸ್ಪಂದರೂಪಕ್ರಿಯೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕೃತಂಗಳುಂ ಕಾಲಕೃತಂಗಳುಂ ಪರತ್ವಾಪರತ್ವಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೧); ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಪರಿಣಾಮ ಪರಿಸ್ಪಂದಗಳೂ ಇದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೨೬೨). ೩. ಪರಿವಾರ; ಪರಿಜನ: "ಪರಿವಾರಃ, ಪರಿಕರಃ, ಪರಿಸ್ಪಂದಃ, ಪರಿಗ್ರಹಃ—ಈ ೪ ಪರಿಗ್ರಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೧); ಮರದೊಳಗಣ ಕಿಚ್ಚು ಮರವನು ಸುಟ್ಟು ಇದಿರನು ಸುಟ್ಟು ಪರಿಸ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಹರಿಯಿತ್ತು (ವಚಸಂ. ೩೯೫-೧೬); ಆನುಂ ಪ್ರಲಂಬಪ್ರಸೂದನನುಂ ಯಾದವಪರಿಸ್ಪಂದಮುಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡು ಪೋದೆವು (ಜಗವಿ. ೯-೮೪ ಪ). ೪. ಸಾಧನ; ಸಲಕರಣೆ : "ಪರಿಬರ್ಹಂ . . . ಪರಿಸ್ಪಂದಂ ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಗೃಹೋಪಕರೋಣೋತ್ಕರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಪಂದನ (ನಾ). ಅದಿರುವಿಕೆ; ಕಂಪನ: ನಿಜದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿ ದಕ್ಷಿಣಭುಜಪರಿಸ್ಪಂದನಮೊಗೆಯೆ . . . ಎಯ್ದಿದಂ ಗೋಕುಲಮಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಫುಟ (ಗು). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು; ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು: ಅಚ್ಚರಸೆಯರಾದಿ ಸಂಧ್ಯಂಗಗತನೃತ್ಯಾಂಗರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳನಿಂದ್ರಂ ಶ್ರೀದೇವಂಗೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೆಂಬಂತೆ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೨ ಪ); ಕರಿದಿನಪರಾಜರಾವಣಕರಪರಿಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷರಂ ಪೊದಟಿದ್ದೆಸೆಯೆ ಗಣಾಂತರಿತಂ ಪದಚತುರೂರ್ಧ್ವಂ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧೫); ಒಯ್ಯನೆಯೆನೆ ನೆಟ್ಟನೆಯೆನೆ ನೆಟ್ಟಗೆಯೆನೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಕುಮಿವಱೊಳ್ ಪರಿಸ್ಫುಟಾರ್ಥವಿಧಾನಂ (ಶಮದ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಫುಟಂ (ಅ). ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ : ಪಂಪನ ಪೊನ್ನನ ಪೇಟ್ದ ಕಬ್ಬದೊಳ್ ನೆಱೆಯೆ ಪರಿಸ್ಫುಟಂ ನೆಱೆಯದಿರ್ದುದುಮಂ ನುಡಿದೆಯ್ದೆ ಬಲ್ಕೆ ಕಣ್ದೆಱೆಯೆ ನೆಗಟ್ದುದಂ ಕವಿಚತುರ್ಮುಖನಾಗಮವೇದಿಯಪ್ಪುದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೩೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಫುರಣ (ನಾ). ೧. ನಡುಗುವಿಕೆ; ಕಂಪನ. ೨. ಮೊಗ್ಗು ಬಿಡುವಿಕೆ; ಮೊಗ್ಗಾಗುವಿಕೆ. ೩. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಫುರಿತ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ; ಚಲನೆ: ಪರಿಸ್ಫುರಿತದಿನೊರ್ಮೊದಲ್ ನೆಗಟೆ ಕಾಂಚಿಯ ಸುಣ್ಣರಂ . . . ಎತ್ತಲುಂ ನಲಿದು ನರ್ತಿಸಿದತ್ತು ವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೫). ೨. ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದುದು : ಮಂಜೀರಕ ಮಂಜುಳಮೃದುಸಿಂಜಪರಿಸ್ಫುರಿತಮೆಸೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೩). ೩. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ : ಖರಶಾಣಕಷಣದಿಂ ಮಣಿ ಗುರುತೇಜೋವೃತ್ತಿ ನೆಗಟ್ವವೋಲಕ್ಕುಂ ನಿಷ್ಠುರವಾಕ್ಪಾಷಾಣಪರಿಸ್ಫುರಿತಂ ಕೃತಿರತ್ನದೊಳ್ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲಭಾವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಫುಲಿಂಗ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ; ಕಿಡಿ : ಬೆಸಸಿದನು ಚಕ್ರವನು ಧಾರಾವಿಸರಧೂತ ಪರಿಸ್ಫುಲಿಂಗಪ್ರಸರತೇಜಃಕಣಪರಿಷ್ಕೃತನವ್ಯಶತಭಾನು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಬೆಳಗೆಸೆಯೆ ಬಂದು ಸುನೀತ ಕಂಠದ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಡಲೆಜಗಿದುದು ಹಾಯ್ದುದು ತಲೆ ನಭಸ್ಥಳಕೆ (ಕುಪ್ವ್ಯಾಸ. ೧೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ಯಂದ (ನಾ). ೧. ಸ್ರವಿಸುವುದು; ಜಿನುಗುವುದು. ೨. ಪ್ರವಾಹ. ೩. ಪರಿವಾರ; ಪರಿಜನ. ೪. ಕೇಶಾಲಂಕಾರ. [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ರವಣ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವುದು; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೨. ಜಿನುಗುವುದು; ತೊಟ್ಟಿಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ರವಣಿ (ನಾ). ಮಾದಕ ಪಾನೀಯ : ಮದ್ಯ : "ಮೈರೇಯಂ . . . ಪರಿಸ್ರ [ಪಾಠಾಂ.ಶ್ರ]ವಣಿ ಕಲ್ಯಮೆನೆ ಕಳ್ಳೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.

೬೫-೮). [ಸಂ. ಪರಿಸ್ರವಣೀ]

ಪರಿಸ್ರುತ (ಗು). ಜಿನುಗಿದ; ಸ್ರವಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಪರಿಸ್ರುತೆ (ನಾ). = ಪರಿಸ್ರವಣಿ: "ಮಧು . . . ಪರಿ(ಸ್ರು)ಶ್ರುತಾ, ಮದಿರಾ . . . ಮಧು—ಈ ೨೪ ಕಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೭೪). [ಸಂ. ಪರಿಸ್ರುತಾ]

ಪರಿಹರ (ನಾ). ನಿವಾರಣೆ; ಪರಿಹಾರ: ಎನ್ನ ದುಃಖಕೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿಹರವಾವುದೋ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೮); ಮುಳ್ಳುಕೊಗ್ಗೆಯಂ ಕಷಾಯ ವಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕುವರಹತೂಕ ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣವಂ ಹಾಕಿ ಕೊಡಲು ಗ್ರಹಿಣೀ ಪರಿಹರ (ಸಕವೈ. ೩೩೬); ಶಂಕೆಗೈವರಿಗಿಂತು ದ್ವೈತದ ಶಂಕೆ ದೋರುತ್ತಿಹುದು ಪರಿಹರಮಂ ಕಟಾಕ್ಷದಲರುಹಬೇಕು (ಗಗತಾ. ೧೩-೪೬).

ಪರಿಹರವಾಗು = ನಿವಾರಣೆಯಾಗು; ಕಳೆ: ನಿನ್ನ ದರುಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲಿ ನಾನು ಪೂರ್ವದಿ ತಂದ ಫಲವು ಇಂದು ಪರಿಹರವಾಯಿತು (ಗೋಹಾಡು. ೨೦-೯೭). [<ಸಂ. ಪರಿಹಾರ]

ಪರಿಹರಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ನಿವಾರಣೆಮಾಡು; ಕಳೆ: ಅಡವಿಯಲಿ ಬಿತ್ತದಲೆ ಬೆಳೆದಿಹ ಗಿಡದ ಮೂಲಿಕೆ ಸಕಲಜೀವರ ಒಡಲೊಳಿಪ್ಪಾಮಯವ ಪರಿಹರಗೈಸುವಂದದಲಿ (ಜಗದಾ. ೩೭೦). [ಪರಿಹರ+ಕೈಸು(<ಕೆಯ್ಸು)]

ಪರಿಹರಣ (ನಾ). ೧. ನಿವಾರಿಸುವುದು; ತಪ್ಪಿಸುವುದು; ತಡೆಯುವುದು. ೨. ಬಿಡುವುದು; ತೊರೆಯುವುದು; ತ್ಯಜಿಸುವುದು: 'ಪರಿಹರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಹರಣೀಯ (ಗು). ೧. ತೊರೆಯಬೇಕಾದ; ದೂರ ಮಾಡಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ತೊರೆಯಬೇಕಾದುದು; ದೂರ ಮಾಡತಕ್ಕುದು: ಕರಣೀಯಮಿಷ್ಟಕರಣಮಕರಣೀಯಮನಿಷ್ಟಕರಣಮೆಂಬೀ ನಯಮಾದರಣೀಯಮಲ್ಲದುದು ಪರಿಹರಣೀಯಂ ಭೂಮಿಪಂಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಪರಿಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿವಾರಿಸು; ನೀಗು: "ಪರಿಹರಿಸೆನಿಪ್ಪುದಕ್ಕೆ ತೀರ್ಚೆಂಬ ನುಡಿಯಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೬೭); ಬಾಟ್ಕೆಯೊಳಾದ ತೃಷ್ಣೆಯಂ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಕುಮಾರ್ಗಮರಿದಾಗಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪೮); ಎತ್ತಲಾನುಮರ್ಥಮಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ತನಗೆ ಬಂದನರ್ಥಮಂ ಪರಿಹರಿಸಲ್ ಬಹುದು (ಪಂಚತಂ. ೫೪-೧೬); ಸೋಕಿದವರ ದುರಿತವ ಪರಿಹರಿಸುತ ಶ್ರೀ ಕಾವೇರಿಯೊಪ್ಪಿಹಳು (ಕಂಸವಿ. ೨-೧೭). ೨. ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು; ತೊರೆ: ಅನರಸುಗೆಯ್ವ ಪಟುವಗೆಯನದಂ ಪರಿಹರಿಸಿದೆನಾತನನೀ ಕಿರೀಟ ಗೆಲ್ದನಗೆ ಪಟ್ಟವಂ ಮಾಡುವನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೯); ಪರಿಹರಿಸಿ ಪೋಗಲಕ್ಕುಮೆ ಕರುಣಿಸದೊರ್ವಳನನಾಥೆಯಂ ಭಕ್ತೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೩); ಸಂಜೀವಕನಂ ಪರಮಸ್ನೇಹಿತನಂ ಪರಿಹರಿಸುವನಲ್ಲೆಂ ಸಮಸ್ತಗುಣಸಂಯುತನಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೨-೧೯); ಕುರುಕುಲೋದ್ಧಾರಕನು ಮಾದ್ರೀಶ್ವರನೆನಿಪ ವಿಖ್ಯಾತಿ ಬಂದುದು ಪರಿಹರಿಸದಿರು ಮಾವ ಎಂದೆಱಗಿದನು ಚರಣದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೫-೩೫). ೩. ದೂರಮಾಡು; ದೂರಸರಿಸು: ಪರಿಜನಮುಮಂ ಕೆಲಬಲದೊಳಿರ್ದ ಪಸಾಯಿತರುಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೭ ಪ); ಮಾರುತಸುತನು ಕೌರವರಾಯನನುಜರ ಸೀಳಿದನು ಕಳಶಜನ ಪರಿಹರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನವಘಟಿಸಿ, ಪರಿಭವಿಸಿ] (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨ ಸೂಚನೆ); ಪಾಡುವಡಿಪರೆಂದು ಪರಿಹರಿಸವೆ ಚುನ್ನವಾಡದೆ ಮನೆವಾಳ್ತಿಯನು ಮಾಡುವುದವರ ಸಮ್ಮತದಿಂದ (ಹಪಿಬ. ೪-೧೩); ವಿದ್ಯೆಯ ಶೃಂಗಾರವಿದ್ದರು ಖಳರನು ದೂರದೊಳಿಡಿ ನೀವು ನಮಿಸಿ ಹೆಡೆಯೊಳು ರತ್ನವೆ ಇದ್ದರು ಹಾವನು ನಲಿವಂತೆ ನಾವು ಪರಿಹರಿಸಿ (ಇಂಚಾಸ. ೬೫-೧೪). ೪. ತಡೆಗಟ್ಟು; ನಿಲ್ಲಿಸು; ತಪ್ಪಿಸು: ಪರಲೋಕಾಲೋಕನಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿದೆವಲ್ತೆ ನೋಡಿಮೆಂದೀಗಳು ದಾಹರಿಸುವ ತೆಱದಿಂ ಪಿಡಿಯಿಪೆರರಸುಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ಮೇಘಡಂಬರತತಿಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೫); ಪರಿಹರಿಸಿ ಪಾಟಿಯಂ ಪಾಪಿ . . . ನಿಜಸುತನಂ ಕರುಮಾಡಂಬುಗಿಸಿದಪಳ್ ಕರುಣಂಗೆಟ್ಟಾಕೆ ಕೈಕೆ ಕಲ್ಲೆರ್ದೆಯಕ್ಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೬೪); ಉರಗನರದಿವಿಜಾದಿಗಳಿಗಿದು ಪರಿಹರಿಸಲಳವಲ್ಲ . . . ಮರಣ ಜನಿಸಿದ ಬಳಿಕ ತಪ್ಪದು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೯). ೫. ತೆಗೆದುಹಾಕು; ತೆಗೆದುಬಿಡು: ಪರಿಹರಿಸೆ ಯವರ್ಣಮನಾ ಸ್ವರಂಗಳವು ನಾಮಿಯೆಂಬುವಕ್ಕುಂ (ಕಾಪ್ಯಾಪ. ೧೨); ಕರಮೆಸೆಯೆ ಮುನ್ನಿನ ದಿನಂ ಶಂಕರನನರ್ಚಿಸಿ ಮಱುದಿವಸ ಪರಿಹರಿಸಿದಾ ಪತ್ರೆಯನಿನಿತನಾವೋಹಿಲನು ತಂದು ನಿರತದಿಂದದನೇ ಪ್ರಸಾದಸ್ಫುರಣ ಭಾವದಿನನುಭವಿಸುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೪೩-೬೭). ೬. ಕಳೆ; ಮುಗಿಸು: ಮಱುದಿವಸ ವೇದಾವತಿಯ ಸಾರ್ದರು ಬಳಿಕ್ಕವರಲ್ಲಿ ರಜನಿಯ ಪರಿಹರಿಸಿ ದಾಂಟಿದರು ನದಿಯನು (ತೊರರಾ. ೨-೪-೯). ೭. ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು: ನೀಮಿವರಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಬಾಟ್ಸುದೆಂದಱಿಪೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೦); ಪಡರಿಗಳಂ ಪರಿಹರಿಪ ಭಾಷೆ ಶಿವೈಕ್ಯಭಕ್ತಿಯನಲರಿಸುವ ಭಾಷೆ (ಬಸಪು. ೬-೬); ಉ(ವು)ರಿ ಕೋಶದೊಳುದಯಿಸಿದೊಡೆ ಕರಗುಗು ಮುಳ್ಳರ್ಘವೆಲ್ಲಮೆರಡುಂ ರಂಧ್ರಾಂತರಮುರಿದೊಡಾಳ್ದನಂ ಪರಿಹರಿಸುಗುಮಾ ತುರಗರತ್ನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೬೭); ಧುರದ ಪ್ರಳಯಕೃತಾಂತನನು ಪರಿಹರಿಸಿದೆವು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೬); ಹರಿಗೆ ಮಿಥ್ಯತ್ವದಾಮಯ ಕುಂದೆ ಮೃಗಕುಲ ಪರಿಹರಿಸಿದವು ವೈರಿಗಳ (ಪರ್ಣಚ. ೮-೫೭). ೮. ಮೀರು; ಉಲ್ಲಂಘಿಸು: ಪರಿಹರಿಪೆಯೆಮ್ಮ ನುಡಿಯಂ ಗುರುವಚನಮಲಂಘನೀಯಮೆನ್ನದೆ (ಯಶೋಚ. ೩-೧೯). ೯. (ಸಾಲದಂತೆ) ತೀರಿಸು; ಸಂದಾಯ ಮಾಡು: (ಕಿ). ೧೦. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು: (ಕಿ). ೧೧. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು; ಪರಿಹಾರವಾಗು; ಇಲ್ಲವಾಗು: ಪರಿಹರಿಸಿ ಪೋಗೆ ಮಾಯಾಸ್ವರೂಪ ಮಳವಱದಸಿಲ್ಲ ಖೇಚರಪತಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೩೧); ದುರಿತತಿಮಿರ ಪ್ರಭಾವಂ ಪರಿಹರಿಪುದು ದೇವ ನಿನ್ನ ಮುಖಚಂದ್ರಮನಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೩); ಗರುಡಮತದಲಿ ಸರ್ಪವಿಷ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ದುರ್ಜನ ವಚೋನಿಷ್ಠುರಮಹಾವಿಷಕಾವ ಗಾರುಡವಾವ ಮಂತ್ರಮುಖ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೨೩). ೧೨. ಪಾರುಮಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು: ಇರದೆ ಹರಿತಂದಳು ಜಯದ್ರಥನರಸಿ ನೃಪತಿಯನಱಿಸಿ ನೃಪತಿಯ ಹೊರೆಗೆ ನೀ ಪರಿಹರಿಸಬೇಹುದು ಪತಿಯನೆಂದೆಱಗಿದಳು ಚರಣದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ೮-೫೦ ಅಡಿಟಿ); ನನ್ನನ್ನು ಈ ಬೇನೆಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು (ಮಣಿಸ. ೧೭). ೧೩. ಬಗೆಹರಿಸು; ಇತ್ಯರ್ಥಮಾಡು: ಮರಣ ಸೈಂಧವಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮರಣ ಪಾರ್ಥಂಗಲ್ಲದೆಡೆಯಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದ ಕಾಣೆವೆಂದರು ಚರರು ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೫೦).

ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್, ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಹರಣದಳಲುಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು [ಪಾಠಾಂ. ಹಸರಿಸಿಕೊಳುತಂ] . . . ಕೊಂಡು ಕೊನೆವುತ್ತಿರ್ಪ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳಂ ಕಂಡು (ನಂಪಿರ. ೨-೫೮); ನಿನ್ನೊಂದು ಪೆಸರ ಪೋಲ್ವೆಯೊಳಂದಜಾಮಿಳಂ ತನ್ನ ಪಾತಕಕೋಟಿಯಂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೩೭). ೨. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತರಹರಿಸು ಬಿಲುಗಾಱನಾದರೆ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳೆನುತ ಪವನಜ ಬಿಱುಗಣೆಯಲಿರದೆಚ್ಚನಹಿತನ ಧನುವ ಸಾರಥಿಯ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೬) [ಪರಿಹರಣ+-ಇಸು₃]

ಪರಿಹರ್ತವ್ಯ (ಗು). ೧. ದೂರಮಾಡಬೇಕಾದ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಿಡಬೇಕಾದುದು; ತ್ಯಜಿಸ

ಬೇಕಾದುದು : ಯೂಕಾಭೀತಿಯಿಂದಂಬರಂ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಮೆ ಮೇಣ ಜೀರ್ಣಭಯದಿಂ ಪ್ರಾಜ್ಯಾಜ್ಯಮೇಂ ತ್ಯಾಜ್ಯಮೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಪರಿಹಸಿತ (ಗು). ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಈಡಾದ; ನಗೆಪಾಟಲಿಗೆ ಗುರಿಯಾದ : ಸ್ವಕೀಯ ಮಹನೀಯಗಾಂಭೀರ್ಯಪರಿಹಸಿತಸುಧಾಶರಧಿಪುರಶ್ರೀವೀಚೀಬಹುಳಾಕಲಿತ ಪರಿಖಾವಲಯವಲಿತ . . . ರವಿವೀಥಿ ಸನಾಥಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾರ (ನಾ). **೧.** ತೊರೆಯುವುದು ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು. **೨.** ದೂರ ಸರಿಸುವುದು ; ದೂರ ಮಾಡುವುದು. **೩.** ಕಳೆಯುವುದು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು ; ನಿವಾರಣೆ : "ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಲು ಪರಿಹಾರವನುಕ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೯) ; ಪಾತಕ ಮಹಾಪಾತಕವ ಮಾಡಿದವನು ಸದ್ಭಕ್ತರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರೊಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನಾಯ್ದುಂಡರೆ ಸಕಲಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ಪಾತಕ ಪರಿಹಾರವು (ಬಸವ. ೪೬೯); ಎನ್ನ ಭಕ್ತಿವಿಹೀನತೆಗೆ ಪರಿಹಾರವೆಂತಹುದೋ (ಬಸವು.೬೦-೫೭) ; ಅಜೀರ್ಣಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸುಲಭಯುಕ್ತಿ (ಮುಂಜಯಿ. ೪-೧೧೮) ; ಎಲ್ಲಾ ದೋಷ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ (ಗಾದೆ). **೪.** ದ್ರವ್ಯಸಹಾಯ : ಬೆಂಕಿಯ ಅಪಘಾತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತವರಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ ಪರಿಹಾರ ನೀಡಿತು (ರೂಢಿ). **೫.** ಉತ್ತರ ; ಸಮಾಧಾನ : ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಪರಿಹಾರ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೮೫) ; ಜಗತ್ತಿನ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ರಾಜೂರವರ ಹೊಗೆರಹಿತ ಒಲೆ(ಚೂಲಾ)ಯು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತದೆ (ಅಡುಸಾ. ೧೯). **೬.** ನಷ್ಟವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡುವಿಕೆ; ನಷ್ಟಭರ್ತಿ : (Compensation. ಪತ್ರಿಕಿ. ೨೧). 'ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ' ಪರಾ. **೭.** ಅಪರಾಧದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. **೮.** ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ವಿನಾಯಿತಿ : ಎಲೆಯ ಹೊಟಿ ಪರಿಹಾರ ೫೦ ಹಸುಂಬೆ ಪರಿಹಾರ ೫೦ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೮೮-೪೬; 1203). **೯.** ಅನಾದರ ; ತಿರಸ್ಕಾರ; ಅವಜ್ಞೆ. **೧೦.** ದಾನ; ಕೊಡುಗೆ. **೧೧.** ಔಷಧಿ; ಮದ್ದು : ಅವರ ಮನೋರೋಗಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೧೨.** [ಜೈನ] "ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಭೇದ—ಕೆಲವು ಕಾಲಾವಧಿಯಿಂದ ಸಂಘದಿಂದ ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು" (ಜೈನಕೋ. ೧೬೨).

ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡು = ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ವಿನಾಯಿತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸಾಸಿರಪೇಜುವತ್ತಿಂಗೆ ಪೆಜ್ಜುಂಕಂ ಬಿಲ್ಕೊಡೆವಡ್ಡರಾವುಳವೊಳಗಾಗಿ ಸುಂಕವೆಲ್ಲಂ [ಪ]ರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೧ ; 1082). **ಪರಿಹಾರವಾಗು** = **೧.** ನಿವಾರಣೆಯಾಗು : ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಹಿಂದೂಗಳ ನಂಬಿಕೆ (ನನದಿ. ೧೨). **೨.** ಬಗೆಹರಿ ; ಇತ್ಯರ್ಥವಾಗು: ಆದರೆ ಸಮಸ್ಯೆ ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾರಕ (ನಾ). **೧.** ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಪರಿಹರಿಸುವುದು : ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಆನಂದಮಯವು, ಆನಂದಪರಿಪೂರ್ಣವು, ಸರ್ವಸಂಶಯಪರಿಹಾರಕವು (ವಚರ. ೩೯). **೨.** ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ಪರಿಹರಿಸುವವನು. **೩.** ತೋಳುಬಂದಿ ; ಬಾಹುಪುರಿ. [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾರಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ : ಪರಮಾಲೋಚನದೊಳ್ . . ಪರಿಹಾರಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ . . . ನಿಬಿಡಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಳ್ತಿರೆ ದೋಷಪ್ರತಿಕಾರಸಾರತಪಮಂ ತತ್ತಾಪಸಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫). [ಪರಿಹಾರ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ (ನಾ). **೧.** (ಪ್ರವಾಹ, ಕ್ಷಾಮ, ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದುಂಟಾದ ನಷ್ಟಗಳಿಗಾಗಿ) ಪರಿಹಾರ ರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ನಿಧಿ ; ನಷ್ಟವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡುವ ಹಣ ; ನಷ್ಟಭರ್ತಿ ಹಣ : ಮೊದಲ ಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯ ಸೋತ ಜರ್ಮನಿಯ ಮೇಲೆ ಹೇರಲಾದ ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ (Reperations) ತೀರುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ . . . ಬ್ಯಾಂಕು ಒಂದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿತು (ಅಂತಸಂ. ೧೪೪). **೨.** ಸರ್ಕಾರ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಬೇರೊಬ್ಬರ ಭೂಮಿ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದ್ರವ್ಯ : ನಮ್ಮ ಜಮೀನಿನ ಮೂಲಕ ರಸ್ತೆ ಹಾದುಹೋದುದರಿಂದ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನಮಗೆ ಐದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ ದೊರೆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಪರಿಹಾರ + ದ್ರವ್ಯ]

ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಣಿವಧೆ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ವಿಶುದ್ಧಿ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯಶುದ್ಧಿ : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ . . . ಅಸಂಯಮವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಸಂಯಮಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭). [ಪರಿಹಾರ + ವಿಶುದ್ಧಿ]

ಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತ ಚಾರಿತ್ರಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ). [ಪರಿಹಾರ + ಶುದ್ಧಿ]

ಪರಿಹಾರ್ಯ (ಗು). **೧.** ಬಿಡಬೇಕಾದ; ತೊರೆಯಬೇಕಾದ. **೨.** ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. **೩.** ಒಯ್ಯಬೇಕಾದ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾದ. **೪.** ಬೇರೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). **೫.** ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದುದು ; ಬಿಡಬೇಕಾದುದು : ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪಂಗಳ್ ಮಾರ್ಗಯುಗಳ ಪರಿಹಾರ್ಯಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೨) ; ಪರಿಹಾರ್ಯಂ ದಿನದೊಳ್ ಸಮಸ್ತಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಂ ವ್ಯತೀಪಾತಮಾ ಪರಿಘಂ ವೈಧೃತಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೨೪). **೬.** ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಕೈಬಳೆ ; ಕಂಕಣ : 'ಪಾರಿಹಾರ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾಸ (ನಾ). **೧.** ವಿನೋದ; ಸರಸ; ಹಾಸ್ಯ : ಭೀಮಸೇನನನುಮತದೊಳ್ ನರ್ಮಸಚಿವನುಂ ಪರಿಹಾಸಕೇಳೀಶೀಲನುಮೆನಿಸಿದ ವಿದೂಷಕನೆಂದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ) ; ಪರಿಹಾಸಮೊಪ್ಪಮಾದರಮೆಲೆಗೀತಮಕ್ಕರಗೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲದಿರೆ ನಾಡ ಕೋಟಲೆಯು ಕೊಟ್ಟರವದು ಸೊಳೆವನೆಯಲ್ತು (ಲೀಲಾವ. ೨-೪೧) ; ಪರಿಹಾಸವಿವಿಧಕೇಳೀಪರಿಣತಮತಿ ವಿಪ್ರವಂಶಸಂಭೂತಂ ನೋಡೆ ರಸಾರ್ಥವಾಣಿ ಸಾಧುಸ್ವರೂಪನೆನಿಪಂ ವಿದೂಷಕಾಖ್ಯನುನಾಳ್ಕುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೧೦) ; ಪರಿಹಾಸಚರ್ಚೆಗೆಲ್ಲಾ ಶರಣರ್ ನಗುತಿರ್ದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೯-೧೨). **೨.** ಅಣಕ ; ಕುಚೋದ್ಯ : ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಮುಳಿಸುವೆರಸಿದ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಪಸರಿಸೆ ಪರಿಹಾಸವಚೋವಿಳಾಸದಿನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೮-೨೩೧ ವ); ನಿತಾಂತ ವಸಭ್ಯಸಂಗದಿಂ ದ್ಯೂತವಿನೋದವಸ್ಥಿರಗುಣಂ ಪರಿಹಾಸವಚಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ದುರ್ನೀತಿ ದುರಾಗ್ರಹಂ ಹೃದಯದೊಳ್ ನೆಲಸಿತ್ತು ನಳಕ್ಷಿತೀಶನಾ (ನಳಚಂ. ೫೦೨). **೩.** ವಿನೋದ ಮಾಡುವುದು ; ನಕಲಿ ಮಾಡುವುದು. **೪.** ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು ; ಅಣಕಮಾಡುವುದು. **೫.** ಉಲ್ಲಾಸ ; ಹರ್ಷ : ಪರಿಹಾಸಹೇತುಭಾವನೆ ದೊರೆಕೊಳೆ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಹಾಸ್ಯಮೆಂಬ ರಸಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೬೬). **೬.** ನಗು ;

ನಗೆ. ೭. ಹಾಸ್ಯಗಾರ; ವಿದೂಷಕ: "ಪರಿಹಾಸಃ, ದ್ರವಃ, ನರ್ಮ—ಈ ೩ ಮೇಳದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೧-೨೭೮); ತನ್ನಯ ಮೊಗವ ಡೊಂಕಿಸಿ ನಕ್ಕು ಪರಿಹಾಸನನ್ನಿಗರನು ನಗಿಪಂತೆ (ಭರತ. ೬೭-೧೭೨). ೮. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹಾಸ್ಯರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ . . . ವಿಸ್ಮಯಾಶಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಮಿವು ತಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೭೯೪). [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾಸಕ (ನಾ). ೧. = ಪರಿಹಾಸ ೭: "ಸಬ್ಬವಕಾಱ ಪರಿಹಾಸಕಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೯); ಪರಿಹಾಸಕರಿಗೆಱಿ ದಶ್ವಗಜಸಾಹಣಿಗಳಿಗೆ ಎಱೆದು (ಬಸವು. ೫೯-೨೮); ಕರಣಿಕರು ಮಾಂತ್ರಿಕರು . . . ಪರಿಹಾಸಕರು ವೈತಾಳಿಕರು ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಮಾ್ಯಉ. ೨-೨೬); ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಕ ಭಟ್ಟ ಪರಿಹಾಸಕ . . . ಗಾಯಕ ನಟವರಿಂದೆಸೆದುದೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ಪ್ರಾಭಾ. ೧೪-೫); ಅವನ ಜೊತೆಗೆ, ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಪರಿಹಾಸಕರೂ ಇದ್ದರು (ನಾಗಶಾ. ೪೬). ೨. ವಿನೋದ; ಹಾಸ್ಯ: ತರುಣಿ ನೀನೆಂತು ಕರೆದೆಯೆಂದು ಸಭೆಯೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾಸಕವ ಮಾಡಿದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೩-೩೦); ಜಗದೀಶ್ವರನು ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯರನು ಪರಿಹಾಸಕವ ಮಾಡುತಲಿದ್ದಾನೆ (ವಚಶಾ.೨೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಹಾಸಕೇಳಿ (ನಾ). ವಿನೋದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಟ,—ಲೀಲೆ: ಪರಿಹಾಸಕೇಳಿ ಕುರ್ಪನ ಬರವಂ ನೆನೆಯುತ್ತು ಮಿರ್ಪುದಭಿಲಾಷೆ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೭೧); ಪರಿಹಾಸಕೇಳಿಯ ತಿಕುಶಲಕಳಾಕೇಳಿಯು . . . ದಿನದದೊಳೆ ಸತಿಯನವರೊಸೆಯಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೨).

[ಪರಿಹಾಸ+ಕೇಳಿ$_2$(=ಕೇಲಿ)]

ಪರಿಹಾಸಗೈ (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದ ಮಾಡು; ಹಾಸ್ಯಮಾಡು: [ಬಣ್ಣನೆ]ವಾತಾಡುವ ಪರಿಹಾಸಗೈವ ಗಾಡಿಕಾತಿಯರು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೋಡುಗೂಡಿರುವರು ಕೂರ್ಮೆಯೊಳು (ಹರಿಚ. ೧-೧೭).

[ಪರಿಹಾಸ+ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರಿಹಾಸಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡಿದ ಗೋಷ್ಠಿ; ವಿನೋದಗೋಷ್ಠಿ: ಪರಿಹಾಸಗೋಷ್ಠಿ ಗೆಳಸನು ಹರವರಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯನು ಧೈರ್ಯದೊಳು ಮಂದರದಂತಿಹನು ರಾಜೇಂದ್ರ (ಭರತ. ೨-೭೭).

[ಪರಿಹಾಸ+ಗೋಷ್ಠಿ]

ಪರಿಹಾಸಿ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವಂತಹುದು: ನಿನ್ನ ಸಕಳಕಳಾಧರ ಮಂಡಳೋಪಮಾನ ಗಂಡಭಿತ್ತಿಗೀತನ ದಿಙ್ನಾಗಕಪೋಲಫಲಕಪರಿಹಾಸಿಯೆನಿಸಿದ ಕಪೋಲಯುಗಳೋದಯಾಚಳಮೆ . . . ದೊರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೬ ವ). [ಸಂ. ಪರಿಹಾಸಿನ್]

ಪರಿಹಾಸ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ; ಅಣಕಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗುವ. ೨. ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವ; ಅಣಕ ಮಾಡುವ: ಪರಿಹಾಸ್ಯಪಂಡಿತರು ಪುಣ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೀಕರು ಪೌರಾಣಿಕಜನರು (ಕರಿಕ. ೭-೧೦). (ನಾ). ೩. ವಿನೋದ; ಹಾಸ್ಯ: ಪರಿಹಾಸ್ಯವಾಗಿ ನುಡಿಯಲು, ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಕಿಲಕಿಲನೆ ನಕ್ಕರು (ಮೊಗ್ಗು. ೪೧).

ಪರಿಹಾಸ್ಯಂ ಮಾಡು, ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ಅಣಕಮಾಡು; ಗೇಲಿಮಾಡು: ಪರಭೂಪಾಲರ ಬಾಳಂ ಪರಿಹಾಸ್ಯಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಹಸನಂಗೆಯ್ಯಂ (ಹವಿಸ್ತಾರ. ೨-೨೭); ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಆ ಪ್ರೈಜೆಟ್ಟ ನಿಜದ ವೇದನೆಯು ತಾನೆ ತಾನಾಗಿ ನಿಂತು ಆತನನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಚಿತ್ರಸ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಪರಿಹೃತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ; ತ್ಯಜಿಸಿದ: ಪರಿಹೃತಸಪ್ತವ್ಯಸನಂ ನಿರಂತರೋಪಾಸ್ಯಮಾನಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಸನಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೧-೧೯): ಪರಿಹೃತ ಜಳವಾಗಿ ಜಳಾಕರಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುದೆಂಬ ತೆಱದಿಂ ಮಣಿಗಾಱರ ಪಸರ ಮೆಸೆವುದಾ ಪುರವರದೊಳ್ ನವರತ್ನಕಾಂತಿಸಂತತಿಯಿಂದಂ (ರಾಜಶೇಖ. ೧-೧೨೨). ೨. ಹೊರದೂಡಿದ; ದೂರಮಾಡಿದ: ಪರಿಹೃತಸಾರಿಕಾ ಶುಕಶಿಶುವ್ರಜಂ . . . ಎನಿಪ ಮಂತಣಸಾಲೆಗೆ ಬಂದಂ (ಜಗನಾ. ೧೫-೪೬). ೩. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿದ; ಪರಿಹರಿಸಿದ; ಕಳೆದ: ಪರಿಹೃತತೃಷ್ಣ ಮಾಹಿತರಸಂ ದ್ವಿಜಸನ್ನಿಹಿತಂ . . . ಎಂದಿನಂ ಸುರುಚಿರ ಮಾದ ಸನ್ಮುನಿಯ ಮಾನಸದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಹಂಸಿಯಂತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೫೦); ಪರಿಹೃತನತಜನದರಿದ್ರ ಶೂರಗುಣಶೃಂಗಾರಹಾರ (ಬಸವು. ೩೬-೩೭). ೪. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ; ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ. ೫. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ; ಒಯ್ದ. ೬. ಅಪಹರಿಸಿದ. ೭. ಹಿಡಿದ. ೮. ನಿರಾಕರಿಸಿದ; ತಳ್ಳಿಹಾಕಿದ. ೯. ನಾಶಗೊಂಡ; ಧ್ವಂಸವಾದ: ಗಿರಿಸುತಾಕಾಂತನಂ ಪರಿಹೃತಕೃತಾಂತನಂ . . . ಪೂಜಿಸಿದನೊಲ್ಮೆಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೧ ರಗಳೆ). (ನಾ). ೧೦. ನಿರಾಕರಣೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: "ಪರಿಹೃತಂ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತಮಪವಿದ್ಧಮೆನೆ ನಿರಾಕೃತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೯). ೧೧. ನಿವಾರಣೆಯಾದುದು; ಪರಿಹಾರವಾದುದು: "ಪ್ರ(ತ್ಯಾ)ಖ್ಯಾತಂ . . . ಪರಿಹೃತಂ—ಈ ೭ ಪರಿಹಂಸಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಹೃತಿ (ನಾ). ೧. ದೂರ ಮಾಡುವುದು; ತೊಲಗಿಸುವುದು. ೨. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು; ನಿವಾರಿಸುವುದು. ೩. ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ: ಪರಿಹೃತಿಯೆ ಕರ್ತವ್ಯವೆನುತುಚ್ಚರಿಸಿದನು ಮಹೌರ್ವೀನಿನಾದಸ್ಫುರಿತ ವಿಮಳಪ್ರಣವಮುಖಶರಸೂಕ್ತಸಂತತಿಯ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೨೦-೨೮). [ಸಂ.]

ಪರಿಹೃತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಸು; ತಡೆಹಾಕು: ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು: ಕರಿವಕ್ತ್ರ ಷಣ್ಮುಖರೆ ತಂದೆ ಬಿಸಂಗೊಳೆ ನೋಡುತಿರ್ಪುದೇ ಪರಿಹೃತಿಗೆಯ್ಯದೆ (ವೃಷವಿ. ೯-೪೪). [ಪರಿಹೃತಿ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪರೀಕ್ಷಕ (ಗು). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡುವ; ತನಿಖೆ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವನು; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲನೆ ನಡೆಸುವವನು; ತನಿಖೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ಪರೀಕ್ಷಕಃ. ಕಾರಣಿಕಃ—ಈ ೨ ವಿಚಾರವಂತರ್ದುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೫); ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕನಾಂ ಕೃತಿರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕನೆನೆಂದು ಫಣಿಪತಿಯ ಫಣಾರತ್ನಮುಮಂ ರನ್ನನ ಕೃತಿರತ್ನಮುಮಂ ಪೇೞ್ ಪರೀಕ್ಷಿಸಂಗೆರ್ದಯೇ (ಗದಾಯು. ೧-೪೪): ಒಮ್ಮೊಯಂತೂ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕನೇ ಪರೀಕ್ಷಕನಾಗುತ್ತಾಳೆ, ಅಲ್ಲವನೇ ಪರೀಕ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಸ್ಯಕು. ೧೨೨). ೩. (ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ) ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು: ಮೌಲ್ಯಮಾಪಕ: ಆಗ ಪರೀಕ್ಷಕರ ಭಿನ್ನತೆಗಳು ಸುಳಿಯುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೩೫೨). [ಸಂ.]

ಪರೀಕ್ಷಣ (ನಾ). ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು: "ಉಪಧಾ. ಪರೀಕ್ಷಣಂ—ಈ ೨ ಆರಯ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೭೫-೭೨): ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಆಳವಾದ ಪರೀಕ್ಷಣ ತಲೆದೋರಿ, ಇನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು . . . ಕೊಡಲಿ (ಸಾಸಮಾ. ೧೭೨). [ಸಂ.]

ಪರೀಕ್ಷಾಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳ: ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ ಪರೀಕ್ಷಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ,—ಅಧಿಕಾರಿ : ಈ ವರ್ಷ ಅವರು ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿನ್]

ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಶಾಲಾ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಆ ಶಾಲೆಯಿಂದ ನಲವತ್ತು ಜನ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿನ್]

ಪರೀಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದ; ಪರಿಶೀಲನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ : ಇಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಕನೂ–ಪರೀಕ್ಷಿತ ವಸ್ತುವೂ ಎರಡೂ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೪೩). (ನಾ). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಈಡಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಒಮ್ಮೆಯಂತೂ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕನೇ ಪರೀಕ್ಷಕಳಾಗುತ್ತಾಳೆ, ಅಲ್ಲಮನೇ ಪರೀಕ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೨೨). ೩. ಲೋಹಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ಒರೆಗಲ್ಲು; ನಿಕಷ: "ಪರೀಕ್ಷಿತಂ ವೇತ್ತಿಯೆನಲೊರೆಗಲ್ಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫–೧೪). [ಸಂ.]

ಪರೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು: ಆತನ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ವೇಡಿ ಭಟ್ಟಮಂಡಪದೋಳೀ ಶ್ಲೋಕಮಂ ಬರೆದು ಪೋದಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪–೮); ಧರ್ಮಪುತ್ರನಾಮನೆಯಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೩ ಪ); ಗುಣದೋಷಮಂ ನಿಕಷಮಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ ತಾವೆ ಪೇಟವೆ (ಗದಾಯು. ೧–೪೭); ಹೂದೋಂಟಗಳನುಚಿತ ಹೊಕ್ಕು ಚೆಲುವನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಂ (ಬಸವು. ೨೨–೭). ೨. (ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಯು) ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡು: ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಧ್ಯಾಪಕರೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಪರೀಕ್ಷೆ+–ಇಸು$_3$]

ಪರೀಕ್ಷಿಸುಹ (ನಾ). ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು; ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದು : ಉಪಕ್ರಮ—ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅರಸು ಮಂತ್ರಿಗಳ ಚಿತ್ತಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುಹಂ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಪರೀಕ್ಷಿಸು+–ಹ$_2$(<–ಪ$_2$)]

ಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಆಳವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ; ತಪ್ಪುಒಪ್ಪುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ,—ವಿವೇಚನೆ : "ಪುಚ್ಛವಣಮೆಂದೊಡೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯುಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೨); ಅದುಮಂ ನೀಮೆ ಪೇಟಿಮೆಂದವರೊಳ್ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ಷಮೋದಾರವೀರವಾಕ್ಯಂಗಳಂ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೧೦೨ ಪ); ವೇದವಿಪ್ರರ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಲು ಉಪದೇಶ ಪರೀಕ್ಷೆ ನಾಯಕನರಕ ಎಂದುದು ಕೂಡಲಸಂಗನ ವಚನದ ಸೂಚನೆ (ಬಸಪ. ೯೧); ಲಕ್ಷಿತವಾದ ವಸ್ತುವಿಗಾ ಲಕ್ಷಣಮುಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಂಗೆಯ್ವುದೇ ಪರೀಕ್ಷೆಯುಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦). ೨. ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಅಥವಾ ಮೌಖಿಕವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು; ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಕ್ರಮ : ಈಚೆಗೆ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪುನರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ ಯತ್ನ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೭೫). ೩. ರೋಗವನ್ನು ಅದರ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತು ಮಾಡುವಿಕೆ; ರೋಗನಿದಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ: "ನಿದಾನ, ಪರೀಕ್ಷೆ" (Diagnosis. ಪಾರಿಶಿ. ೨೯); ಬಿಡು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಿಮ್ಮ ಪರೀಕ್ಷೆ ನಡಸುತ್ತೀನಿ (ಮನೋನಂ. ೧೩೭). ೪. [ನ್ಯಾಯ] ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಕಠಿಣಪ್ರಯೋಗಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರಣೆ,—ತನಿಖೆ.

ಪರೀಕ್ಷೆ ಕೊಡು=೧. ವಿಚಾರಣೆಗೊಳಗಾಗು : (೬). ೨. ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಪ್ರದವಾಗಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದು; ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಉತ್ತೀರ್ಣವಾಗು : (೬). **ಪರೀಕ್ಷೆ ತೆಗೆ**=ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು : (೬). **ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸು**=ತಪಾಸಣೆ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ದವಾಖಾನೆಗೆ ಬಂದು . . . ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮನೋನಂ. ೧೩೪). **ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು**=೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರಿಶೀಲಿಸು; ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡು: ಪರೀಕ್ಷಕ—ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವನು (ಗಂಗಾಮ. ೨೦೦); ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೧). ೨. ರೋಗನಿದಾನವನ್ನು ತಿಳಿ,—ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡು: ಮಗುವನ್ನೆತ್ತಿ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಲೋಸುಗ ನನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಮನೋನಂ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಪರೀಕ್ಷಾ]

ಪರೀಕ್ಷೆಗಾರ (ನಾ). ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು; ಪರೀಕ್ಷಕ; ತಜ್ಞ : (೬). [ಪರೀಕ್ಷೆ+–ಗಾರ (<–ಕಾಜ)]

ಪರೀಕ್ಷೆವಂತ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವವನು; ಒರೆ ಹಚ್ಚಿ ನೋಡುವವನು : ಸಮರತಿ ಸಮಕಳೆ ಸಮಸುಖ ಸ್ವಾನುಭಾವ ಹಿರಿದು ಕಿಱಿದಾಡುದನಾರೂ ಅಱಿಯರು ಪಾಷಾಣಪರೀಕ್ಷೆವಂತನಂತೆ ಗುರುವಿಲ್ಲದವರಂತಿರಲಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಯ್ಯಾ ಗುರುವುಳ್ಳವರ ನಿಜ ವಿಂತುಟು (ಬಸವ. ೯೨೭); ಸುವರ್ಣಮನೊರೆದುಂ ಕಡಿದುಂ ಕಾಸಿಯುಂ ಪೊಯ್ದುಂ ನೋಡಿ ಪರೀಕ್ಷೆವಂತರ್ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಳ್ವಂತೆ ದೇವರಂ ತಪಮಂ ಧರ್ಮಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ಕೈಕೊಳ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧೦–೩೯ ವ). [ಪರೀಕ್ಷೆ+–ವಂತ]

ಪರೀತ$_1$ (ಗು). ೧. ಕಳೆದ; ತೀರಿಹೋದ; ಗತಿಸಿದ. ೨. ಅಗಲಿದ; ಹೊರಟುಹೋದ. ೩. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಬಳಸಿದ : ವನಧಿಪರೀತಭೂತಳದೊಳೀತನೆ ಸೋಲದ ಗಂಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೨೭); ಪರೀತೋದ್ಯಾನೋದ್ಯದ್ದುಮಕೃತಕರತ್ನಾದ್ರಿನಿಚಯಸ್ವರೂಪಂಗಳ್ ತನ್ನೊಳ್ ಪೊಳೆಯೆ . . . ತದ್ವಪ್ರಮೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧–೬೪); ಅಂಬುಧಿಪರೀತ ವಸುಮತಿಯನಾಳುವ ನೃಪಕದಂಬಕೋಟೀರಮಂಡಿತ ಪದಂ (ಭಾಪಚಿಂ. ೩–೩೭); ಚತುರಂಭೋಧಿಪರೀತಭೂತಳದ ಭೂಪರ್ ಕಪ್ಪಮಂ ತರ್ಪರ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೩೫). ೪. ಆವರಿಸಿರುವ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ : ಮತ್ತಮಧುಕರನಿಕರಝಂಕಾರಪರೀತದಿಗಂತರಾಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦–೭೭ ಪ). ೫. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ : ಪರೀತನವಪೂಗನಾಗವನಕರ್ಬುರಾಶೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೯೩). ೬. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ; ಸ್ವಾಮ್ಯ ಪಡೆದ. (ನಾ). ೭. ಕೂಡಿರುವುದು; ಹೊಂದಿರುವುದು : ಬಹಿರಂತರ್ಜಗತೀತಳಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತಾಷ್ಟಮಂಗಳ ನವನಿಧಿಪರೀತಮುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪). ೮. ಆವೃತನಾದವನು; ಸುತ್ತುವರಿದವನು: ಸಾಮಾನಿಕತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಲ್ಲೋಕಪಾಲಪಾರಿಷದಾತ್ಮರಕ್ಷಕಾಭಿಯೋಗ್ಯಕಿಲ್ಬಿಷಿಕಾದಿ ಪರಿವಾರಪರೀತರಾಗಿ . . . ಬರೆವರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦–೩ ಪ); ಆತ್ಮರಕ್ಷಕಾಭಿಯೋಗ್ಯಪ್ರಕೀರ್ಣಸಂಮಾನಿತಾಮರಾದಿ ಪರಿಜನಪರೀತನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೬೮ ಪ). ೯. ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : ಭೀತನನುಗ್ರಪಾವಕಪರೀತನಂ . . . ಧರಿತ್ರೀತಳನಾಥ ರಕ್ಷಿಸೊಲವಿಂ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಾ (ನಳಚಂ. ೫೯೩); ದನುಜನಾಗೋವಿಪ್ರವರವಧೆ ತನಗೆ ಹಿತವೆಂದೇ ನಿರಂತರ ನೆನವುತಿರ್ದನು ಮೃತ್ಯುಪಾಶಪರೀತನೆಂದೆನಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦–೪–೪೭). [ಸಂ.]

ಪರೀತ$_2$ (ನಾ). ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : "ಪರೀತಂ ಡೋಣಿ" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೬) ; "ಜೋಗಂ ಪರೀತಂ . . . ದೋಣಿಯೆಂದೆನಲ್ ನಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೪). [?]

ಪರೀತಾಪ (ನಾ). ಪರಿತಾಪ ; ಕಳವಳ : "ದವಥು ಪರೀತಾಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಪರೀಧಾವಿ (ನಾ.) ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಪರೀಧಾವಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧). 'ಪರಿಧಾವಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಪರೀಧಾವಿನ್]

ಪರೀಭಾವ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ ; ತಾತ್ಸಾರ ; ಅನಾದರ : "ಅನಾದರಃ, ಪರಿಭವಃ, ಪರೀಭಾವಃ, ತಿರಸ್ಕ್ರಿಯಾ . . . ಅಸೂರ್ಕ್ಷಣಂ . . . ೯ ತಿರಸ್ಕಾರದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಪರೀರಂಭಣ (ನಾ). ಆಲಿಂಗನ ; ಅಪ್ಪುಗೆ : 'ಪರೀರಂಭಣಂಗೈ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರೀರಂಭಣಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ಪುನರಪಿ ಪರೀರಂಭಣಂಗೈವುತಲಿ ಶಿರದಗ್ರವಾಘ್ರಾಣದಿಂದ ಸಂಭ್ರಮಗೊಂಡಳಮಿತಾಹ್ಲಾದದಿಂದ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೦-೩೫). [ಪರೀರಂಭಣ+ಕೈ$_1$(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪರೀವರ್ತ (ನಾ). ಬದಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಿನಿಮಯವ್ಯವಹಾರ : "ಪರಿದಾನಂ, ಪರೀವರ್ತಃ, ನೈಮೇಯಃ, ನಿಯಮಃ—೪ ಒಂದು ಬಗೇ ಜಿನಸು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೇ ಜಿನಸು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ಪರೀವಾದ (ನಾ). ಅಪವಾದ ; ನಿಂದೆ ; ದೂರು : "ಅಪವಾದಂ ಕ್ಷೇಪಂ ನಿಂದೆ ಪರೀವಾದಂ ವಿಗರ್ಹಣಂ ಕುತ್ಸಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೩೪) ; ಆ ಕಲ್ಪಿತವೇದನೆಗಿಂತ ಈ ಪರೀವಾದದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆ ? (ಅಪವಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಪರೀವಾಹ (ನಾ). ೧. = ಪರಿವಾಹ ೧. ೨. = ಪರಿವಾಹ ೨: "ಪರೀವಾಹಃ, ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಃ—ಈ ೨ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಪರೀಷಹ (ನಾ). ೧. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸಹಿಸುವುದು. ೨. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ ; ಎಡರು: ತ್ರಿಪುರದ ಸುತ್ತುವಳಯದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರದಿಂದ ಪರೀಷಹ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿವೇಷ]ವೆನಿಸುವ ಕೊತ್ತಳಗಳು ರಾಜಿಪುವು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೪೪). ೩. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಗೆ ಇರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಡ್ಡಿ,—ಉಪದ್ರವ : ಪಸಿವುಂ ನೀರಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪರೀಷಹಂಗಳುಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧-೮) ; ಅಳುರ್ವ ಪರೀಷಹಾನಳಶಿಖಾವಳಿಗಳ್ ಕೊಳೆ ಧೈರ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫೯) ; ಪರೀಷಹ[ಭ]ಟರಂ ಬಂಚಿಸುವಂತೆ ಕಾಪಿನ ಬಂಟರಂ ಬಂಚಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩ ವ) ; ತೂಳ್ದಿ ಪರೀಷಹಂಗಳಂ ಮೇಳಿಸಿದಂ ಜಯಾಂಗನೆಯನೇಕವಿಹಾರದೊಳಾ ಮುನೀಶ್ವರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೬೧) ; ಧೈರ್ಯಂ ಘೋರತಪಃಪರೀಷಹಸಮೂಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩). 'ದ್ವಾವಿಂಶತಿಪರೀಷಹ', 'ಪರೀಷಹಜಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರೀಷಹಜಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧೆ ಉಂಟಾದರೂ ಶಾಂತವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು; ☞ "೧. ಹಸಿವು ಸಹಿಸುವುದು. ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆ ತಡೆಯುವುದು. ೩. ಚಳಿ ಸಹಿಸುವುದು. ೪. ಬಿಸಿ ತಡೆಯುವುದು. ೫. ಸೊಳ್ಳೆ, ನೊಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಡಿತವನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೬. ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬೆತ್ತಲೆಯಿರುವುದರಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೭. ಅರತಿ-ಅಪ್ರೀತಿಯ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೮. ಹೆಂಗಸರಿಂದಾಗುವ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸ್ತ್ರೀ ಸಹವಾಸ ಬಿಡುವುದು). ೯. ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ನಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದು ; ಆಗ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೦. ಮಲಗುವ ಕಡೆ ಆಗುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೧. ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಆಗುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೧೨. ಬೈಗುಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೧೩. ಹೊಡೆತವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೪. ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಕಷ್ಟನಿಷ್ಠುರಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೧೫. ಬೇಡಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಖೇದಪಡದೆ ಸಹಿಸುವುದು. ೧೬. ತನ್ನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಹಿಮೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೭. ರೋಗ ಬಂದರೆ, ದೇಹದ ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಭಾವಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೮. ಮುಳ್ಳು ಕಲ್ಲು ತಾಕಿದ ನೋವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೧೯. ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಅಹಂಕಾರ ಪಡದೆ ಇರುವುದು. ೨೦. ತನಗೆ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನ ಬರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ತನ್ನ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕೊರಗದಿರುವುದು. ೨೧. ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾದೀತೆಂದು ಮೈತೊಳೆಯದೆ ಅದರಿಂದಾದ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ೨೨. ಜನ ತನಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಆದಿಪು. ಸಂಗ್ರಹ. xxxiii, ಪೀಠಿಕೆ): ನಿಯತಿಯನಾರ್ ಮೀಱಿದಪರ್ ಭಯಮೇವುದೊ ಮುಟ್ಟಿದೆಡೆಗೆ ಸೈರಿಸುವುದೆ ಕೇಳ್ ನಯವಿದೆ ಪೆತ್ತ ಪರೀಷಹಜಯಮೆ ತಪಂ ತಪಕೆ ಬೇಱೆ ಕೋಡೆರಡೊಳವೆ (ಯಶೋಚ. ೧-೪೯); ಗುರಿ ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಬರುವ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ತೊಂದರೆಗಳು ಪರೀಷಹಗಳು. ಅವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದೇ ಪರೀಷಹಜಯ (ಆದಿಪು. ಸಂಗ್ರಹ. xxxiii, ಪೀಠಿಕೆ). [ಪರೀಷಹ+ಜಯ]

ಪರೀಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷೆ; ತನಿಖೆ. ೨. (ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು) ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕುವಿಕೆ,-ಅನ್ವೇಷಿಸುವಿಕೆ : "ಪರ್ಯೇಷಣಾ, ಪರೀಷ್ಟಿಃ, ಅನ್ವೇಷಣಾ, ಗವೇಷಣಾ—೪ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೪). ೩. ಗೌರವ ; ಮರ್ಯಾದೆ. ೪. ಇಷ್ಟ ; ಒಲವು. ೫. ಉಪಚಾರ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ ; ಸೇವೆ : "ಪರಿವಸ್ಯಾ, ಪರಿಚರ್ಯಾ . . . ಪರೀಷ್ಟಿಃ, ಸೇವಾ . . . ಉಪಚಾರಃ—ಈ ೧೧ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೨೯). [ಸಂ.]

ಪರೀಸಾರ (ನಾ). ಸುತ್ತಾಡುವುದು; ತಿರುಗಾಡುವುದು; ಸಂಚಾರ: "ಪರಿಸರ್ಯಾ, ಪರೀಸಾರಃ-೨ ತಿರುಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೩). [ಸಂ.]

ಪರೀಹಾರ (ನಾ). (ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ) ವಿನಾಯಿತಿ : 'ಪರೀಹಾರಲೇಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರೀಹಾರಲೇಖ (ನಾ). (ತೆರಿಗೆಯಿಂದ) ವಿನಾಯಿತಿ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದಾಖಲೆ : ಪರಿದಾನಲೇಖಗಳು ; ಪರೀಹಾರಲೇಖಗಳು . . . ಇವು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಾಸನಪ್ರಭೇದಗಳಾಗಿವೆ (ಕಶಾಅ. ೪೫). [ಪರೀಹಾರ+ಲೇಖ]

ಪರೀಹಾಸ (ನಾ). ವಿನೋದ; ಪರಿಹಾಸ: "ದ್ರವಃ, ಕೇಳಿಃ, ಪರೀಹಾಸಃ . . . ನರ್ಮನ್-೬ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಪರು$_1$ (ನಾ). **೧.** ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಗೆಣ್ಣು; ಪರ್ವ: "ಗ್ರಂಥಿ, ಪರ್ವ, ಪರುಃ—೩ ಬಿದಿರು ಗೆಣ್ಣುಗಳ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೦). **೨.** ಸ್ವರ್ಗ. **೩.** ಪರ್ವತ. **೪.** ಸಾಗರ. [ಸಂ.]

ಪರು$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಒಂದು ಬಗೆ: ದರು ಪರಿ[ರು] ವಿಕೃತಿ ಪಿಂದಾಣವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧದಂಡಿಯಲ್ಲಿ ರಂಗುರಕ್ತಿ ರೀತಿದೋಱು . . . ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಸುವ ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). 'ದರು$_1$' ಪರಾ. [?]

ಪರು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು; ℙ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಹಿಂದೂಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ: ಪರುವಿಷಯೇ ಪೆರಟಭೋಗೇ ಕುರಱೂರನಾಮಗ್ರಾಮೋ ದತ್ತ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೫, ೧೮-೧೬; 400). [ℙ ಇದು 'ಪರುವಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪರುಕಿಸು 'ಪರಿಕಿಸು' ನೋ.

ಪರುಜು$_1$ 'ಪರಜು' ನೋ.

ಪರುಜು$_2$ (?) (ನಾ). (?): ಸಿಂಧುವಿನವೋಲ್ಘೋರವುತ್ತೈತಂದುದುಭಯ ಬಲ ನಿಂದು ಪರುಜುಂ ಮಾಡಿ ದಳ ಚಲನವಾಯ್ತು ಸುರವೃಂದ ನೋಡುತ್ತಿರಲ್ನಭದೊಳು (ತುರಂಗ. ೪೩-೩೩). [?]

ಪರುಟವ 'ಪರುಠವ' ನೋ.

ಪರುಟವಣೆ 'ಪರುಠವಣೆ' ನೋ.

ಪರುಟವಿಸು 'ಪರುಠವಿಸು' ನೋ.

ಪರುಠವ, ಪರಿಠವ, ಪರುಟವ (ನಾ). **೧.** ವಿಸ್ತಾರ; ವಿಶಾಲತೆ; ಹರಹು: "ಪರುಠವಮೆನೆ ವಿಸ್ತರಂ" (ಭಾರತಿ. ೧೪). **೨.** ಅತಿಶಯತೆ: ಮುರಿಮುರಿದ ಕೊತ್ತಳದ ಸಾಲಿನ ಪರುಠವದ ಹುಲಿಮುಖದ ಬಾಗಿಲ . . . ಕಾಂತಿ ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೨೦). **೩.** ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಸಾಂದ್ರತೆ: ಪಾತಕದ ಪರು[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಠವದ ಮುಖದ ಮಹೀತಳಾಧಿಪ ಸುಯ್ದು ನೊಂದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೧೬). **೪.** ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮಾತ್ಮಜರಿಗವನಿಯ ಪಾಲನೆಯ ಪರುಠವದ ಪಟ್ಟವ ಪಾಲಿಸುವರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೧೭-೬೭); ನೆರೆ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಲೋಕದ ಹಿರಿಯರಿಮ್ಮೈಹೇಳ್ಕೆ ಕೇಳ್ಕೆಯ ಪರುಠವದೊಳ್ಕೈತಂದ ವಿತರಣಮಂತ್ರಿ ವಿತರಣನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೨-೧೨). **೫.** ಭದ್ರತೆ; ದೃಢತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು: ಮತ್ತೆ ಮದವಂಕುರಿಸಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ದಕ್ಷಂಗರಸುತನದ ಪದಸ್ಥಿಕೆಯ ಪರುಠವದ ಸಿದ್ಧಿಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧-೧೬). **೬.** ಸಿದ್ಧತೆ; ಏರ್ಪಾಟು; ತಯಾರಿ: ಕರೆಸು ಧೌಮ್ಯಾದಿಗಳನಿಲ್ಲಿಯ ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ.ಟ]ವವ ಮಾಡೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೧೪); ತನ್ಮಯನಾಗಿ ನೃಪಸಿದ್ಧಿರವನಾ ಪೂಜಾವಿಧಾನದ ಪರಿವಿಡಿಯ ಪರುಠವವನೆಲ್ಲವ ಮಱೆದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ನಿಭಾಗ. ೫-೫-೧೫); ಪರುಠವವೊಳಗೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಿದುದು ಗಾಲವಮುನಿಪನಾಜ್ಞೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೧೩). **೭.** ಹೇಳಿ ಕೊಟ್ಟುದು; ನಿರೂಪಿಸಿದುದು: ಪಾಂಡವರರಸಿ ಬೆಸಗೊಳಲೀಕೆ ಪಾರ್ಥನ ಪರುಠವದ ಮಾತುಗಳನೆಂದಳು ನಗೆಯ ಮೊಳೆ ಮಿನುಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೪೮). **ಪರಿಠವ: ೩.** ನಾರಿಯರು . . . ಹೆಣನಲಿ ಹೊರಳಿದರು ವಿವಿಧಪ್ರಳಾಪದ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ.ರು]ಠವವನೆಂತಱುದರೋ ವರ್ಣಿಸುವಡರಿದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೨-೬). **೮.** ಠೀವಿ; ಸೊಗಸು; ಬೆಡಗು: ವಾಹಳಿಯೊಳ್ ವಳಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ದು ಮುಂ ಪರಿಠವದೊಳ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೆನಿಸಿರ್ದ ತುರಂಗದ ಭಂಗಿಯಿಂದಮಾ ಹರಿಯ ಮನಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಗತಿ ಮಾಡೆ ಮಹೋತ್ಸವಮುಂ ತುರಂಗಮುಂ (ಮಹಾನೇ. ೬-೧೩೦). **ಪರುಟವ: ೧.** ವಿದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಮಷ್ಟಗುಣ ಕೇಸರದ ಪರುಟವದೊಳು ಸ್ಥಾಪಿತಂ (ಲಶಿಚಂ. ೨೭-೨೭). **೩.** ತಾಯ ಗರ್ಭದಿನಯ್ವಡಿಯ ಪರುಟವದ ರಕ್ಷೆಯಂತಿರೆ (ರೇವಣ. ೧೦೧-೫೪). **೮.** ಮಹಾ ಪರಿಜನಂ ವರಮಂತ್ರಿಮುಖ್ಯರ್ಪಸಾಯತರು ಬಾಹತ್ತರಂ ನಿಯೋಗ ಪರುಟವದೊಳೆಡಬಲದಿ ಮುಂದೆ ಪಿಂದೆಸೆವುತಿರೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೧-೩೪). **೯.** ರೂಢಿ; ರೀತಿ; ಬಗೆ: ನರರ ಪರುಟವದ ಭಾಷಾಂಕಿತ ಬರಹವಲ್ಲ ಕರ ಹೊಸತು ದೇವಲಿಪಿಯಹುದು (ಲಶಿಚಂ. ೩೧-೪೮); ನಿಮ್ಮೊಳೀ ಮಾನುಷರ ಪರುಟವವಿಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ.ನೀವು ದಿಟ ಮಾನಿಸರ ಪರುಠವವಲ್ಲ] ನೀವಾರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೩೧); ಪರರುಪಮಾನ ಪರರೊಡ್ಡವದ ಪರುಟ[ಪಾಠಾಂ.ಠ]ವದ ಹರಹು ಹೊಗದಗ್ಗಳಿಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೧೦).

[<ಪ್ರಾ. ಪರಿಟ್ಠವ./ಸಂ. ಪರಿಸ್ಥಾಪನ./ತೆಲು. ಪರಿಥವ]

ಪರುಠವಣೆ, ಪರಿಠವಣೆ, ಪರುಟವಣೆ (ನಾ). **೧.** ವಿಸ್ತಾರ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ: ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದ ದೇವಾಂಗದ . . . ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಾವುಡದ ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಣೆ ಪಸರಿಸೆ . . . ಪರಿದು ನೆರೆದು ತರಂಗೊಂಡ ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **೨.** ವಿಶದ; ವಿವರ: ನಾಯಕನು ಪರುಠವಣೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೨೫೮). **೩.** ಸಿದ್ಧತೆ; ಏರ್ಪಾಟು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಆ ಮಂದಿರನಿಕಾಯಕೆ ಬಾಗಿಲೊಂದು . . . ಹೊಱಗೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕಿಚ್ಚ ಚುಚ್ಚುವ ಪರುಠವಣೆಯಲಿ ಖಳ ಪುರೋಚನನಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೭೦); ಸಚರಾಚರರಿಗಿರಲಳವಡಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಪರುಠವಣೆ ಚೆನ್ನಾಯ್ತು ಚತುರಾನನನ ಚದುರಿನಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೩); ಅವನೀಶ್ವರರ ಮಾನ್ಯತೆಯ ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಣೆ ವಿಜಯಂಗೆ ಸೇರಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೨೪); ಪಿರಿದು ಪೂಜೆಗೆ ಅಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರದ ಪರುಠವಣೆ ನಿಷ್ಠೆಯಲಿ ಕುಳಿತ ದುರುಳ ವೈರಾವಣನ ಕಾಣುತಲಿ (ಉತ್ತಕ. ೩೪-೩೩). **೪.** ಪದ್ಧತಿ; ಕ್ರಮ: ಇರಲಿ ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕಂಗಳ ಪರುಠವಣೆಯಿಹಪರಗಳೆರಡಱ ಪರಿಯ ಸದ್ಗತಿಗಳನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಿ ಕುಮಾರಕನೆ (ಉತ್ತಕ. ೪-೨೮) **೫.** ಸಡಗರ; ಆಡಂಬರ: ವೈದಿಕಕರ್ಮನಿಷ್ಠರ ಪದವಿಗಳ ಪರುಠವಣೆಯನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ ನೋಡು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೮೦); ಬಂದನು ರಾಮನೃಪ ತನ್ನ . . . ಬಾಂಧವರಾ ಪರುಠವಣೆಯಲಿ (ರಾಮಚ. ೨೮-೯೯); ತಾನೂ ಅರಳೀ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುತಾ ವಿಶೇಷವಾದ ಪರುಠವಣೆಯಿಂದ ತಾನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಇಪ್ದು ಮರಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತಾ (ಮಾಪುರಾ. ೧೩೯); ಪದ್ಮಾಸನನ ಸಭೆಯ ಪರುಠವಣೆ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ್ದು (ರಾಜಸೂ. ೭). **೬.** ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಅಣಿ; ಒಪ್ಪ: ಇವಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಡಿಗೆ ಊಟದ ಪರುಠವಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ನಗುತಿದ್ದರು (ಅದೂಟ. ೧೧೪); ಊಟ,ತಿಂಡಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪರುಠವಣೆ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). **ಪರಿಠವಣೆ: ೩.** ಅನ್ತು ದೇವರ ದೇಸಿಯ ಬೀಯದ ಪರಿಠವಣೆ ಗದ್ಯಾಣವಯ್ದು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೧-೫೨; 1129); ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವ ಪರಿಠವಣೆಯೇಕೆ ? (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೫೧). **ಪರುಟವಣೆ: ೩.** ಪರಿಕರದ ಪರುಟವಣೆಯಲಿ . . . ನಿಯೋಗಿಗಳಾಪ್ತಜನಸಹಿತೈದಿದರು ವನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೨೧). **೫.** ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಪರುಟವಣೆಯ ಗಾನದ ನಚ್ಚಣೆಯ . . . ದೇವಾಂಗನೆಯರ ಗೊಂದಣಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೬-೨೮); ಹಬ್ಬದ ಪರುಟವಣೆಯಿಂದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಗೆಳತಿಯರನ್ನು ವಿಾರಿ ಶೋಭಿಸ

ಬೇಕೆಂದು ಹೆಂಗಸರು ಬಗೆಬಗೆಯ ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಚಿನ್ನಬೇ. ೩).

ಪರಿಠವಣಂ ಮಾಡು = ಸಜ್ಜುಮಾಡು; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು: ಹಿರಿಯಪಳ ಮನೆಯೊಳೆಲ್ಲಾ ಪರಿಠವಣಂ ಮಾಡೆ ಪೇಟ್ಟು ಕಳುಪಿ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೪೮). [ಪರುಠವ + -ಅಣ್$_4$]

ಪರುಠವಿಸು, ಪರಿಠವಿಸು, ಪರುಟವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರಿಸು; ಕಾಣಿಸು: ಮಾಹೇಶ್ವರವಿಸರವನೇಕಪ್ರಕಾರದ ನಾಟಕಂಗಳಂ ಪರುಠವಿಸಿ . . . ತ್ವರಿತದಿಂ ತೋರ್ಪರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೬೩); ಪರಿಪರಿಯ ಶಿವಲಿಂಗಭಕ್ತಿಯ ಪರುಠವಿಸಿ ಕಾಲನ ನಿವಾರಿಸಿ ಹರನನೊಚ್ಚತಗೊಂಡ ಶಿವಶರಣರಿಗೆ ಶರಣಾರ್ಥಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧-೭). ೨. ನೆರವೇರಿಸು; ನಡೆಸು: ಸುರಮುನಿಯ ನುಡಿವಿಡಿದು ಲಗ್ನವ ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೩೪); ವಂದಿಸುತೆ ಪೂಜೆಯುಂ ಪರುಠವಿಸಿ ಶಿಶುವ ಮುದದಿಂದೆ ಪದದೆಡೆಗೆ ಸಾರ್ಚೆ (ರಾಘಚ. ೨-೩೫). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು: ನಿಜಸುಖಮನೆರ್ದೆವನೆಯೊಳ್ ಪರುಠವಿಸುವ ಸುಜ್ಞಾನದ ತಿರುಳೆನಲೆಸೆದತ್ತು ಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಂಬಿಕೆಯಾ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೪೦); ವರುಷ ಹದಿನಾಱಱಲಿ ಮೃತ್ಯುವ ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಿಸಿದುದು ಕರ್ಮಗತಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೭); ಅಱುಹುವಱುಹುಗಳನಾ ಮಂಗಲೆಯ ಚಿತ್ತದೊಳು ಪರುಠವಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೮-೭೧); ಮಿತ್ರನೆನಗೆಂದೆನಿಸುವೀ ಮೃಗಪುತ್ರನನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ತನಗೆ ಪರತ್ರಗತಿಯನು ಪರುಠವಿಸಿದ್ದೈ (ಶಿಭಾಗ. ೫-೫-೪೩). ೪. ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳು; ವಿವರಿಸು: ನೀ ಪರುಠವಿಸು ನಿರ್ಜರರಿಗೆ ಬಂದ ಸಂತಾಪವಿದೇನು (ಮೋಹತ. ೫-೧೪); ನೃಪನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಪರುಠವಿಸಿ ನೀವೆಂದ ಮಾತನು ವರಸಭಾಮಧ್ಯದಲಿ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ (ನಳಚ. ೮-೧೯). ೫. ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು: ಮಹಾಪಾತಕನೆನ್ನ ಪೊಳಲ ತಾ ಪರುಠವಿಸಿಕೊಂಡತುಳಯುದ್ಧವನು ನಾನಾಪರಿಯೊಳು ಮಾಡುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೧೩-೨೬೯). ೬. ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡು; ಅಣಿಗೊಳಿಸು: ಕರೆದು ಭೀಮನ ನಕುಳನನು ಸಂಗರಕೆ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ ದ್ರುಪದರ ಪರುಠವಿಸಿ ಕಳುಹಿದನು ಸೌಭದ್ರಂಗೆ ಪಡಿಬಲವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೨); ತುಂಬುರಮಂತ್ರಿಯುಲುಪೆ ಬೀಡಾರ ಮುಂತಾದವಂ ಪರುಠವಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೧-೩೪); ಕದನಕೆ ಸುರಪತಿಯ ಚತುರಂಗಬಲಗಳ ಪರುಠವಿಸಿ ಕಳುಹಿದನು (ಉತ್ತಕ. ೬-೨೪). ೭. ಸಿದ್ಧವಾಗು; ತಯಾರಾಗು: ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯೊಳೆಱುತದಂಘವಣೆಯಲಿ ಪರುಠವಿಸಿದನು ಗುರುಸೂನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೧೪). ೮. ನೇಮಕ ಮಾಡು; ಗೊತ್ತು ಮಾಡು; ನಿಯಮಿಸು: ದೇವಕಿಯಂ ತರಿಸಿ ಕಾಪುವೇಟ್ಟಿರಿಸಿ ಹಿತರುಮಹಿತರುಮಪ್ಪ ಪರಿಚಾರಕಿಯರಂ ಪರುಠವಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೨೮ವ); ಪರುಠವಿಸಿದರೆ ಸದಸ್ಯರ ಗುರುವೆನಲುದ್ಗಾತೃಜಟೆಗಳಂ ಋತ್ವಿಜರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೩೦); ಕರೆದು ಪಡುವಲು ಕಲಿಸುಷೇಣನ ಪರುಠ [ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಿಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೪-೮-೧೨); ಕಾವಲ್ಗೆ ರಥ ಮತ್ತಗಜ ಹಯ ಪದಾತಿಗಳ ಸಂದೋಹಮಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಪರುಠ [ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೨೦). ೯. ರಚಿಸು; ಕಟ್ಟು: ಮುಂಗಡೆಗೆ ಚಪ್ಪರವನತ್ಯಂತವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಪರುಠವಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೨೭); ಪರುಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ವಿಸಿದರು ವಿವಿಧ ದ್ರವ್ಯದ ಸರಸಿಗಳ ಸಂವೇಶದಲಿ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಯಂತ್ರದ್ರೋಣಿಗಳ ಱಾಟಾಳಸೂತ್ರಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೮); ನನ್ನನುಜೆಯರ್ಗೆ . . . ರನ್ನ ಚಿನ್ನದೊಳು ಪೊನ್ನುಯ್ಯಲ ಪರುಠವಿಸು (ಭರಚ. ೪೪-೨೫); ಹೋಳಿಯ ಹಬ್ಬದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಓದಲಿಕ್ಕೂ ಹಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ 'ಪಾಡುಗಬ್ಬ' ವನ್ನಾಗಿ 'ಪರುಠವಿಸಿರೆ'ಬಹುದೇ (ಕರ್ನಾಜ. ೪೫). ೧೦. ಹುಟ್ಟಿಸು; ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು: ಧರೆಯೊಳಗೆ ತರುಲತೌಷಧಿ ವೀರುಧಂಗಳ ಪರುಠವಿಸಿದನು (ಶಿಭಾಗ. ೬-೪-೭); ದುರುಳದುರ್ಯೋಧನರ ನೂರ್ವರಂ ಪರುಠವಿಸಿ ಧರೆಯೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೭-೬೧). ೧೧. ಸಲ್ಲಿಸು; ಒಪ್ಪಿಸು; ಸಂದಾಯ ಮಾಡು: ಎಮ್ಮ ಗೃಹದೈವಕೆ ಪರಕೆಯಂ ಪರುಠವಿಸುವೆಂ (ಮಹಾವಿ. ೬-೪). ೧೨. ಪುರಸ್ಕರಿಸು; ಮನ್ನಿಸು: ಉಗ್ರಸೇನತನೂಭವನುತ್ಸಾಹರಸವಶಗತನಾಗಿ ತನ್ನ ಮಲ್ಲವಲ್ಲಭರ್ ನಾಲ್ವರುಮಂ ಪೋಷಣಮುಂ ಕೊಟ್ಟು ಪರುಠವಿಸೆ (ಮಹಾನೇ. ೬-೬೬ವ), ತರಿಸಿದನು ಪೊಂಗಳಸವಾರಿಯ ಪರುಠವಿಸಿ ತನ್ನಾತ್ಮಸತಿಯಳ (ಸಂಭಪ. ೧೦-೨೩); ಪಿರಿಯೊಸಗೆವೇಟ್ದ ರಾಣಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಗಿತ್ತು ರನ್ನಪೊನ್ನೊಡವೆಗಳಂ ಪರುಠವಿಸಿ ಕಳುಪಿದಂ (ಚಕವಿ. ೪-೪೬). ೧೩. ರಂಜಿಸು; ಶೋಭಿಸು: ಅರಸ ಬಂದನು ಮಣಿಖಚಿತಕೇಸರಿಯ ಪೀಠವ ನಡರಿದನು ನಿಜಚರಣಸೇವೆಯುಲೆಸೆದರೊಡಹುಟ್ಟಿದರು ಪರುಠ[ಪಾಠಾ. ಟ]ವಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೬); ಕಣಗಿಲೆ ದವನ ಬಿರಿದ ಕೆಂಜಾಜಿಯೆಂಬುವ ಪುಷ್ಪದಂಗಡಿ ಪರುಠವಿಸಿರ್ದುದೇನೆಂಬೆ (ಮೋಹತ. ೩-೧೫). ೧೪. ಫಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ತನ್ಮುನಿಶಾಪಶಕ್ತಿಯುಂ ಪರುಠವಿಸಲಿಚ್ಛೆಯಲಿಯೂ ಮುರಹರನ ಮಾಯೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಮಡಿದರು ಸಕಲಯಾದವರು (ತಿಮ್ಮಪೌ. ೧-೬೨). ೧೫. ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಸುರಪದವನಾ ನಹುಷರಾಯನು ಪರುಠವಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡನು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೭-೮೭). ೧೬. ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ರಕ್ಕಸವಗೆ ಖಗರಾಜಂಗೆ ಪೇಳ್ದ ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳು ಭೀತಿಸದಂತೆ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ನೀ ತಳರೆಂದು ಬಳಿಕವೆ ಪಕ್ಕೆಯ ಪರುಠವಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೬). **ಪರಿಠವಿಸು:** ೫. ವಡಬಾಗ್ನಿ . . . ನೆಱೆ ಪಸಿದಜಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಿಠವಿಸಿ ತುಂಬಿ ಮಡಲಿಱುದೆ ಕತ್ತಲೆಗಡಲನುರುರೌದ್ರದಿಂ ಪೀರ್ದುರ್ (ಏಕೋಪ. ೪-೪೫). ೬. ಸಮುದ್ರವಿಜಯಮಹಾರಾಜಂ ಸ್ವಾತ್ಮೀಯ ಸಾಮಂತ ಮಹಾಸಾಮಂತ ತದಾಯಿತ ಪಸಾಯಿತ ಪ್ರಭೃತಿ ಪರಿವಾರಕ್ಕುಚಿತಾಗಾರಂಗಳಂ ಪರಿಠವಿಸಿ (ಮಹಾನೇ. ೬-೧೩೬ ವ); ಆ ದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ದಾರೆಯ ನೆಱೆದು ಪರಿಠವಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪಡಿಅಕ್ಕಿ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೫-೧೨; 1278). ೮. ಚಿತ್ರೆ ಕಾಂಚನಚಿತ್ರೆ ತ್ರಿದಿವೆ ಸುತ್ರಾಮೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ವರ್ದೇವಿಯರಂ ದೀಪಂಗಳಿಗೆ ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಠವಿಸಿಯುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೧೪ ವ). ೧೨. ವಿನೋದವಿಷಯರಪ್ಪ ಕುಬ್ಜ ವಾಮನ ಬಧಿರ ಕಿರಾತಾದಿ ಜಡಜನಂಗಳುಮಂ ಪರಿಠವಿಸಿ . . . ಅಳವಿಗರಿದೆನಿಸಿ ಬಱಿವಱಿಗೊಟ್ಟು (ಮಹಾನೇ. ೯-೧೭೮ ವ). **ಪರುಟವಿಸು:** ೨. ವನದೊಳ್ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಂ ಪರುಟವಿಸಿ ಪರಮೋತ್ಸಾಹದಿಂ ನಿಜಪುರವಂ ಪೊಕ್ಕು (ಹವಿಮ್ಮರ. ೪-೩೬ ವ). ೩. ಸಲ್ಲಲಿತ ರತ್ನಪ್ರಭೂಷಣಗಳ ಪರುಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ವಿಸಿದಂ ಕನಕಗಿರಿಗೆ ಕನಕಾರ್ಪಣವ ವಿರಚಿಸುವನಂತೆಯಾ ನಂದಿ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಪುರಹರಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೧೭-೪೩). ೪. ಹೋಗಬೇಡಲ್ಲಲ್ಲಿಯನಾಯತವಾಗಿ ಬೇಗದಿ ದೇವನೂರ ತಾನಾಗುತಿದೆಯೆಂದೊದಱಿದರು ಪಡಿಯಱರು ಪರುಟವಿಸಿ (ಶಂಕದಾ. ೨-೪೮). ೮. ಸತತಂ ಕುಬೇರನನು ನಚ್ಚಿನ ಕೊಟಾರಿಕೆಗೆ ಪರುಟವಿಸಿಕೊಂಡಾಂ ಬರುತ್ತೊಡಗೊಂಡು ಬಹೆನು (ಸೋಮಚ. ೧-೫೩); ಬೀಡಿವರಿಗಿದು . . . ಕರುಮಾಡವಿವರಿಗಿದೆಂದು ಪರುಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ವಿಸಿದನು ಪಾಂಚಾಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೭); ಶಿಷ್ಟರ ಪರುಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ವಿಸಿ ಕಳುಹಿದನು ಪಾವುಡಸಹಿತ ಪಾರ್ಥಿವರ ಪುರಗಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೯). ೯. ಮನೆಯನು ಅರಗಿನಲಿ ಪರುಟವಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೧೦-೧೫). ೧೨. ಮರುಳುಶಂಕರಗೈಕ್ಯಪದವಿಯ ಪರುಟವಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೊಲವಿನಿಂದಲಿ

(ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೬-೨). ೧೭. ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಡು ; ವಿಸ್ತರಿಸು: ಧರೆಯೊಳರಸೆನಿಪವಂ ಸಪ್ತಾಂಗರಾಜ್ಯಮಂ ಪರುಟವಿಸಿ . . . ಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನನಾಗಿರ್ಪ ಪರಿಯೊಳ್ (ಲಿಶಿಚಂ. ೫-೮) ; ಪರಮಶ್ರೀ ಗುರುನಿರಂಜನಲಿಂಗನವನಿಯಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸಲ್ಕೆಂದು ಬಂದಖಿಳಮಹಿಮೆಯಂ ಪರುಟವಿಸಿ ತೋಱು (ಸಿದ್ದೇಪು. ೨೫-೨೧). ೧೮. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸು ; ಕಲಿಸು : ವರುಷವಿವಳಲಿ ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆಯ ಪರುಟವಿಸಿದೆನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೨೬). [ಪರುಠವ+-ಇಸು₃]

ಪರುಡಿ 'ಪರಡಿ₅' ನೋ.

ಪರುಪು, ಪಪ್ಪು, ಪರಪು₃, ಪರಿಪು₁, ಪೊಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಒಡೆದ ಕಾಳು ; ಬೇಳೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ತೊಗರಿ : ಉಭಯಂ ಹರಿವಾಣಯುರಡಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಇಕ್ಕುಳ ಪರುಪುಪದಾರ್ಥ ತುಪ್ಪ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨-೧೮ ; 1528). ೩. ತೊಗರಿ ಮುಂತಾದ ಬೇಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ ; ತೊವ್ವೆ : ಪರುಪಿಗೀ ರುಚಿಯೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದೋ (ಚೆಬಪು. ೫-೬೨) ; ಜೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಣ ಕಸುರ ಪರುಪೆನಗೆ ನೀಡೆ (ಕಂಕ. ೭೯-೮೦). **ಪಪ್ಪು** : ೧. ಎಳ್ಳಿಗೆ ಕಡಲೆಯ ಪಪ್ಪು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಬೀಜ: 'ಗೇರುಪಪ್ಪು' ಪರಾ. **ಪರಪು₃**: ೩. ಮುದದಿ ಹಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗೆಯುಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ ಪದಪು ಪರಪು ರಾಜಾನ್ನಗಳ (ದೇವಾಂಪು. ೫-೨೨೭) ; ಪರ್ಪು : ಪರಪು, ಅವರೆ ಒಡಕಲಿನಿಂದ ಅಂದರೆ ಬೇಳೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸಾರು (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). **ಪರಿಪು₁** : ೩. ಕಡಲೆಯ ಪರಿಪನುಂಬನೇ ಸುಖಿ ಜಗದೊಳು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೬). **ಪೊಪ್ಪು** : ೧. ಮಗುವಿಗೆ ಕಡಲೆಯ ಪೊಪ್ಪು, ಬೆಲ್ಲ ಕೊಡು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರುಪ್ಪು, ಪಪ್ಪು ; ಮಲ. ಪರಿಪ್ಪು ; ತೆಲು. ಪಪ್ಪು]

ಪರುವ 'ಪರ್ಬ' ನೋ.

ಪರುವಡಿ (ನಾ). (?) : ವರ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯೊಳು ತರಪೈಸರದ ಲಾಗಿನ ಬವರಿಯೊಳು ಮೈಸಿರಿಯ ಪರುವಡಿ ಚಾಳಿಯೊಳು ನೆರೆ ಸೂಳು ಪಾಳಿನೊಳು ಧುರದೊಳೀರ್ವರು ಗದೆಯ ಗದೆಯಿಂದೆರಗಿ ಕಾದಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨-೨೯). [?]

ಪರುವತ 'ಪರ್ಬತ' ನೋ.

ಪರುಶ 'ಪರುಸ' ನೋ.

ಪರುಶನ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಪರುಷ₁ 'ಪರುಸ' ನೋ.

ಪರುಷ₂ (ಗು). ೧. ಗಡುಸಾದ ; ಒರಟಾದ ; ಬಿರುಸಾದ : ಪರುಷ ಗ್ರಾವಚಯಂ ಶರ್ಕರೋಪಳಂ ಕೀಟಕಂಟಕಪ್ರಕರಂ ತದ್ಧರೆಯೊಳಿನಿತ್ತಿಲ್ಲದ ಪೋಲ್ ಮರುದಮರರ್ಸಮಱು ಭಕ್ತಿಯಂ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೫೩). ೨. ಕರ್ಕಶವಾದ ; ಕಠೋರವಾದ ; ನಿಷ್ಠುರವಾದ : ಪರುಷಸ್ತನಿತಮನಚಿರಾಂಶುರುದ್ಧಮಂ . . . ಪುಷ್ಕರ ಧರಶರಮಂ ಪುಷ್ಕರಾಕ್ಷನೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೧೦೪); ಅತಿಪರುಷ ಘನನಿನದಯುಕ್ತಮಾಗಿಯುಂ ಅಸಾದ್ರ್ರತಾನುವಿದ್ಧಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೫೨ ವ). ೩. ಕ್ರೂರವಾದ ; ನಿರ್ದಯವಾದ ; ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ. ೪. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಹರಿತವಾದ. ೫. ಭೀಕರವಾದ ; ಘೋರವಾದ : ನಿಷ್ಠುರಚೀರೀರವಮುಖರ ಪರುಷಶಾನನಪವಮಾನನ ಸೋಂಕ ನಾಸೆಗೆಯ್ಮಲ್ ಬಗೆದೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೦). 'ಪರುಷಾಟವಿ' ಪರಾ. ೬. ಗಂಟುಗಂಟಾದ ; ಜಟಿಲವಾದ. ೭. ಕೊಳೆಯಾದ ; ಅಶುದ್ಧವಾದ. ೮. (ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ) ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ; ಶಬಲವಾದ. (ನಾ). ೯. ಬಿರುಸಾದುದು ; ಗಡುಸಾದುದು: "ಪರುಷಂ, ಅಸ್ನಿಗ್ಧಂ-ಈ ೨ ಬೆಟ್ಟಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೯-೯೮) ; ಬೆರಸಿರೆ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಬಂಧುರವಾಗದು ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಪೇ(ಬೆಱ್ದ್ದು)ಡೆ ಪೀನಂ ಪರುಷ ತರಮುಕ್ಕುಮೊತ್ತುಂಗರಡೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ಜರ್ಝರಧ್ವನಿಗಳವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೩). ೧೦. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ. ೧೧. ಕಳ್ಳತನ ; ಚೌರ್ಯ. ೧೨. ಧೈರ್ಯ ; ಸಾಹಸ ; ದಿಟ್ಟತನ. ೧೩. ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ. ೧೪. ನೈರ್ಮಲ್ಯ ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ : "ಧೈರ್ಯದೊಳು ಹೊನ್ನಿನೊಳು ಕ್ರೂರದೊಳು ಪೀತ [ಪಾಠಾಂ. ಪೀಕ, ವೀರ] ದೊಳು ಚೌರ್ಯದೊಳು ಶುದ್ಧದೊಳು ಪರುಷವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೫೧). ೧೫. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ: "ಪರುಷಂ ಕಠೋರ ಮಹಾರುತಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೩೦). ೧೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಓಜೋಗುಣವ್ಯಂಜಕವಾದ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ, ರೇಫ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಅನುಪ್ರಾಸ : ರಸ 'ಅಲೌಕಿಕ'ವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಗಳಲ್ಲದ ಲಲಿತ, ಪರುಷ ಮುಂತಾದ ಅನುಪ್ರಾಸಾದಿಗಳು ರಸಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜಕವಾಗುತ್ತವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೦). ೧೭. [ವ್ಯಾಕ] ಕ, ಚ, ಟ, ತ, ಪ ಮೊದಲಾದ ಅಘೋಷವ್ಯಂಜನಗಳು : ತಮಿಳುಭಾಷೆಯ ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಪ್ರತಿವರ್ಗದಲ್ಲೂ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಗಳು ಮಾತ್ರ ; ಅಂದರೆ ಪರುಷ ಮತ್ತು ಅನುನಾಸಿಕಗಳು ಮಾತ್ರ (ದ್ರಾವಿಡ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ಪರುಷಕಣಿ 'ಪರುಸಗಣಿ' ನೋ.

ಪರುಷಣ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಪರುಷಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು : ಪರುಷಣಂಗೆಯ್ಯೆ ದೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತರುಣಿ ವಿಸ್ಫುರಿಸೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩).

[ಪರುಷಣ(<ಪರುಸನ)+ಕೆಯ್₁]

ಪರುಷನ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಪರುಷರಸ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸ ; ಸಿದ್ಧರಸ : ಪರುಷರಸದಂತೆ ಮಾಟಕ್ಕೊಳಗಲ್ಲ ಅದು ಮುಟ್ಟಿ ಲೋಹ ಶುದ್ಧವಲ್ಲದೆ ಪುನರಪಿ ಶುದ್ಧವಾದುದಿಲ್ಲ (ಶಿವಮಂ. ಕ. ೧೮೯-೨೦) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಲ್ಲಿ ಪರುಷರಸದೊಜಿತೆಯಿಂದೆ . . . ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳವನೀವ ಮೇರುವ ನೋಡುತ್ತೈತಂದನು (ಭಕ್ತಾಚ. ೧-೧೭). [ಪರುಷ₁(<ಪರುಸ)+ರಸ]

ಪರುಷವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದ ಮಾತು ; ಬಿರುಸಾದ ನುಡಿ : ನನ್ನಿಂದ ತಾವು ಆ ಖಳನ ಪರುಷವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೨). ೨. ಒರಟಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು : ಕನಕಂ . . . ವೃಷತೌಲಿಯೊಳ್ ನಿಲೆ ಸುವೇಷಂ . . . ಪರುಷವಾಕ್ಯಂ ಪಂದೆ ಪಾಣ್ಬಂ ನರಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೮). [ಪರುಷ₂+ವಾಕ್ಯ]

ಪರುಷವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಓಜೋಗುಣವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದರಚನೆ : ಮಾಧುರ್ಯ ಓಜಸ್ಸು ಕೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರನು ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಉಪನಾಗರಿಕವೃತ್ತಿ', 'ಪರುಷವೃತ್ತಿ', 'ಕೋಮಲವೃತ್ತಿ' ಗಳೆಂದು . . . ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೩). 'ಕೋಮಲವೃತ್ತಿ' ಪರಾ. [ಪರುಷ₂+ವೃತ್ತಿ]

ಪರುಷವೇದಿ 'ಪರುಸವೇದಿ' ನೋ.

ಪರುಷವ್ಯಾಹರಣ (ನಾ). ೧. = ಪರುಷವಾಕ್ಯ೧. ೨. ಕರ್ಕಶವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ೩. ಕಠೋರವಾದ ಮಾತು

ಗಳನ್ನಾಡುವವನು. **೨, ೩ :** ವೃಥಾ ಪರುಷವ್ಯಾಹರಣಂ ಪರಾರ್ಥಚರಿತಚ್ಯಾಯುತಿದೂರಂ ದ್ವಿಜಾವರಸೇವ್ಯಂ ತೃಣರಾಜನಿರ್ದುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೫೮). [ಸಂ.]

ಪರುಷಶರೀರ (ನಾ). ಒರಟಾದ ದೇಹ : ಕಡುಂಗಲಿಯರವಂದಿರ್ ಪರುಷಸ್ವರ ಪರುಷನಯನ ಪರುಷಶರೀರರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೬). [ಪರುಷ$_2$ + ಶರೀರ]

ಪರುಷಸ್ವರ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಧ್ವನಿ : ಕಡುಂಗಲಿಯರವಂದಿರ್ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ರುಷಸ್ವರ ಪರುಷನಯನ ಪರುಷಶರೀರರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೬). [ಪರುಷ$_2$+ಸ್ವರ$_2$]

ಪರುಷಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಪರುಷ$_2$ **೧೭ :** ತಮಿಳುಭಾಷೆ ಮಾತ್ರ ಬಹುಶಃ ೧೨-೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಾದರೂ ಪರುಷಾಕ್ಷರವನ್ನೇ ಪಡೆದಿದ್ದಿತೆನ್ನಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೬೩). [ಪರುಷ$_2$ + ಅಕ್ಷರ]

ಪರುಷಾಟವಿ (ನಾ). ಭೀಕರವಾದ ಅಡವಿ; ಘೋರವಾದ ಅರಣ್ಯ : ಪರುಷತರಶರಭಕೇಸರಿ ವಿರಾವದಿಂ ಕಿವುಡುವಡಿಸುತುಂ ದೆಸೆಗಳನಾ ಸರಸಿಯು ತಡಿವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಪರುಷಾಟವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರರಣ್ಯ ವಂಗಣ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೬). [ಪರುಷ$_2$ + ಅಟವಿ$_2$]

ಪರುಷೆ 'ಪರಿಸೆ$_1$' ನೋ.

ಪರುಷೇಕ್ಷಣ (ನಾ). **೧.** ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟ; ಭಯಂಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ. **೨.** ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಅಟ್ಟಾಸುರರಧಿಕಕೋಪಪಾಟಳಪರುಷೇಕ್ಷಣರೆನಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೨). [ಪರುಷ$_2$ + ಈಕ್ಷಣ]

ಪರುಷೋಕ್ತಿ (ನಾ). = ಪರುಷವಾಕ್ಯ **೧.** [ಪರುಷ$_2$ + ಉಕ್ತಿ]

ಪರುಷೋಕ್ತೆ (ನಾ). ಕಠಿನವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು : ಅತಿಪರುಷೋಕ್ತೆ . . . ದುಸ್ಥಿತಿಯುತೆ ಮಾರುತಪ್ರಕೃತಿಯಕ್ಕುಮವಳ್ (ಮದತಿ. ೫-೫). [ಸಂ. ಪರುಷೋಕ್ತಾ]

ಪರುಸ, ಪರಿಸ$_1$, ಪರುಶ, ಪರುಷ$_1$, ಸ್ಪರುಶ, ಸ್ಪರುಷ (ನಾ). **೧.** ಸ್ಪರ್ಶ ; ಸೋಂಕು : "ಪರುಸ(ಷ)-ಸ್ಪರ್ಶ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಸ್ಪರ್ಶ-ಪರುಸ (ಶಮುದ. ೨೭೨ ಪ್ರಯೋ). **೨.** ತನ್ನನ್ನು ಸೋಕಿದ ಇತರ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಲೆ; ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ : ವಿಶ್ರುತಮುನಿರೂಪದ ಪರುಸಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೨-೪೨ ; ಸು. 1185) ; ಸಿರಿ ಪರುಸ ಕಲ್ಪತರು ಸುರಧೇನುಗಳು ಬಂದ ಹರುಷದಿಂ ನೂರ್ಮಡಿಯೆನಿಪ್ಪ ಸಂತಸದಿಂದ . . . ಒಲಿದು ಮಾಳ್ಪೆನಾ ಕಜ್ಜಮಂ ಎನೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೧-೭) ; ಪರಲೆಲ್ಲಂ ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕಂ ಪಾಸಱೆಗಳ್ ಪರುಸಂಗಳ್ (ಶಮುದ. ೬೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಪರುಸ[ಪಾಠಾಂ. ಷ]ವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ . . . ಹೊಂದಾವರೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಿಳಿಗೊಳಂಗಳವಿಲ್ಲ ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೫೮). **ಪರಿಸ$_1$: ೨.** ಪರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಸದೊರೆಗಲ್ ಸುವರ್ಣಕ್ಕೊರೆಪಕ್ಕೆಡೆಯಾಗಿ ತೋರ್ಪವೊಲ್ ಕವಿಗಂ . . . ನಿರಪೇಕ್ಷಮೆನಿಸೆ ನೆಱೆದಿರವೇಡಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೬); ಒಗೆದ ಭೂಸುರರ್ಗಿಂದವಿಾಪರಮಪಾವನನೆ ವಿಾಗುವ ಕುಲಮೆಂತೆನಲ್ ಪರಿಸ [ಪಾಠಾಂ. ರುಷ] ಸೋಂಕಿದ ಲೋಹದಂತೆ (ಅರಾಚ. ೧-೧೩-೨೬) ; ಆ ಲೋಹವೊಮ್ಮೆ ಪರಿಸಕ್ಕೆ ತಾಗಿ ಪಡೆಯುವುದು ಸ್ವರ್ಣರೇಖೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೧೬-೧೫). **ಪರುಶ : ೨.** ಪರುಶ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕ ಸ್ಪರುಷ ಮಾಡಿಥಾಂಗ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೭-೧೩). **ಪರುಷ$_1$: ೧.** ಇವರ ನೋಟಪರುಷದಿಂದ ಮಾದಲಾಂಬಿಕೆ ತಾಯಿಯವರು ನರದೇಹವಾದಾರು (ಕಾಲಸಂ. ೧೧೪-೧) ; ಬಾನು ಸುರಿದ ಮಳೆಯು ಹನಿಯು ಪರುಷವು ತಾನೆ ನೆಲಕೆ ತಂದ ರೋಮಹರುಷವು (ಜಾಸಿಗ. ೩೧-೭). **೨.** ಆದ್ಯರ ವಚನ ಪರುಷ ಕಂಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೭೧); ಪರುಷಂ [ಪಾಠಾಂ. ರಶಂ] ಪೊರ್ದಿದ ತಕ್ಷಿದ್ಧರಸಂ ರಸಯಿಸಿದ ಲೋಹದೊಂದಂದಮನೇಂ ಧರಿಯಿಸಿದನೊ . . . ವಿಪ್ರಂ (ಪರ್ಥಪು. ೧೩-೨೧) : ಲೋಹದ ಗುಣವನಜಸುವುದೆ ಪರುಷಂ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೭) ; ನಿರ್ದೈವರಂಗೈತಳಕೆ ಬಂದರೆ ಪರುಷ ಪಾಷಾಣ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೊ. ೧೪-೪೬) ; ಪರುಷಂ ಮುಟ್ಟೆ ಸುವರ್ಣವಾದ ಬಳಿಕಂ ಕಾರ್ಬೊನ್ನದೆಂದೆಂಬರೇ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೩-೯). **ಸ್ಪರುಶ : ೧.** ರೂಪದಲಿ ಕಂಗಳು ಶ್ರೋತ್ರ ಶಬ್ದದಲಿ ಸ್ಪರುಶದಲಿ ತ್ವಚವಿರಲು (ಸಿಭಾಗ. ೨-೧-೪೬) ; ಆ ಸ್ಪರುಶವೆ ಮೃದುವಾದಿ ಸುಪದಾರ್ಥವು (ಚೆಬಪು. ೬೧-೫೬). **ಸ್ಪರುಷ : ೧.** ಪರುಶ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕ ಸ್ಪರುಷ ಮಾಡಿಥಾಂಗ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೭-೧೩). ℙ ಸಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಈ ರೂಪಗಳು ಅಪರೂಪದ ತದ್ಭವರೂಪಗಳಾಗಿವೆ.

ಪರಿಸದ ಮೊರಡಿ = ಸ್ಪರ್ಶಶಿಲೆಯ ಗುಡ್ಡ ; ಪರುಷದ ಬೆಟ್ಟ : ಪರಿಸದ ಮೊರಡಿ ಪರಿವ ಸಿದ್ಧರಸದ ಬಲ್‌ದೊಱೆ . . . ಮೆಱೆಗುಮಾಗಿರಿತಟದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೦). **ಪರಿಸದ ಶಿಲೆ** = ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ : ಪರಿಸದ ಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ರುಷದ ನೆ]ಲೆ ಸಿದ್ಧರಸದ ನಿರ್ಜರ . . . ಸುರಭಿಯ ಹಿಂಡಿನ ಮೃಗನಿರಲೊಪ್ಪಿತಾ ಸುರಶಿಖರಿ (ತ್ರಿಪಾಲ. ೧-೩೭). **ಪರುಷದ ಪುತ್ಥಳಿ** = ಸ್ಪರ್ಶಶಿಲೆಯ ವಿಗ್ರಹ ; ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿಯ ಪ್ರತಿಮೆ : ಪರುಷದ ಪುತ್ಥಳಿಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಆಭರಣಗಳುಂಟೇ ಅಯ್ಯಾ (ಅವಚಂ. ೧೫೪-೬೦೪). **ಪರುಷವಾಗು** = ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿಯಾಗು : ಗುರುಚರಣವ ಪೂಜಿಸಿ ಎನ್ನ ಹಸ್ತಂಗಳು ಪರುಷವಾದುವು . . . ಗುರುಚರಣವ ನೆನೆದು ಎನ್ನ ಮನ ಪರುಷವಾಯಿತು (ಅಖಂಡೇ. ೨೩-೧೮). **ಪರುಸದ ಕಣೆ, ಪರುಶದ ಕಣೆ, ಪರುಷದ ಕಣೆ** = ಪರಿಸದ ಶಿಲೆ : ಕಲ್ಲೆಲ್ಲಂ ಪರುಸದ ಕಣೆ . . . ಉದಕಮದೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ ನೃಪತಿ ಪಂಪೆಯೊಳ್ ಸಿದ್ಧರಸಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೫೮) ; ಪರುಶದ ಕಣೆಯೆನಿಪರುಭಯ ಕೇತಗೌಂಡಂಗಳು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೧-೪೨ ; 1154 ?) ; ಶರಣರ ಪರುಷದ ಕಣೆಯಾಗಿ ನಿತ್ಯಸುಖಿಯಾಗಿ . . . ಇರ್ಪುದು (ಬಸರ. ೪-೫೩) ; ಎನ್ನ ಪರುಷದ ಕಣೆಯೆ ಗುಣಿಯೇ . . . ನೀನಿಂದು ಬಯಲಾದ್ಯೆ (ಬಸಪು. ೩೬-೨) ; ಎಸೆವ ಪರುಷದ ಕಣೆಗಳಗ್ಗದ ವೀಧಿ ವೀಧಿಯಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೯-೬). **ಪರುಸದುಪಲ** = ಪರಿಸದ ಶಿಲೆ : ಈಡಾಡಿದನು ಮುನಿಪತಿಯಿಂದ್ರನೈರಾವತವ . . . ಬಿಳಿಯ ಹಯವನು ಪರುಸದುಪಲವನು (ಸಂಭಪ. ೫-೬೮).

[<ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಶ./ಪ್ರಾ. ಪರಿಸ, ಫರಿಸ]

ಪರುಸಕಲ್ಲು 'ಪರುಸಗಲ್' ನೋ.

ಪರುಸಗಣೆ, ಪರುಷಕಣೆ (ನಾ). = ಪರುಸ **೨ :** ಸುರಭೂಜಾರಾಮದಿಂದಂ . . . ಪರುಸಗಣೆಗಳಿಂದಂ ಮಹಾಶೋಭೆಯಿಂಬೆತ್ತಿರದಾದಂ ರಾಜಿಸಿತ್ತಾ ನಿರುಪಮವರಶೈಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೨೧). **ಪರುಷಕಣೆ :** ಮಜುಜವಣೆ ಪರುಷಕಣೆ . . . ಸಿದ್ಧಲೇಪಾದಿ ಸುವಸ್ತುಗಳನೇಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯಣ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗೆ ಸುಕೃತಾನುರೂಪದಿಂದಾನಂದಕರಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೦). [ಪರುಸ + ಕಣೆ$_2$]

ಪರುಸಗಲ್, ಪರುಸಕಲ್ಲು, ಪರುಸಗಲ್ಲು (ನಾ). = ಪರುಸ **೨ :** ಅದೊಂದು ನೀಲಪರ್ವತಂ . . . ಸಿದ್ಧರಸದ ಮಡುವಿಂ, ಪರುಸಗಲ್ಗಳಿಂ, ಮನೋಜ್ಞಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೯). **ಪರುಸಕಲ್ಲು :** "ಪರುಸಕಲ್ಲು-ಸ್ಪರ್ಶಶಿಲಾ, ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ, ಸೋಂಕಿದುದನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು" (ಕಸಾಕೋ. ೫೫೦). **ಪರುಸಗಲ್ಲು :** ಒಂದೊಂದೂ ಮಣ್ಣಿನ ಕಣ ಪವಿತ್ರವಾಗಿವೆ ; ಬಂದವರನ್ನೂ ಹೊನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪರುಸಗಲ್ಲು

ಗಳಾಗಿವೆ (ಸಪತಿ. ೧೨೦). [ಪರುಸ+ಕಲ್$_3$]

ಪರುಸಗಲ್ಲು ‘ಪರುಸಗಲ್’ ನೋ.

ಪರುಸನ, ಪರಿಸನ, ಪರುಶನ, ಪರುಷಣ, ಪರುಷನ, ಸ್ಪರುಶಣ, ಸ್ಪರುಶನ (ನಾ). ೧. ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಪರು[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸನನೇಮಮನೆಸಗುತ್ತುರುತರ ಮುದಮಾಳ್ದು ಶರಣನಡಿದಾವರೆಗಾದರದಿಂ ನಸುಬಾಗುತೆ ನಿಂದಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೪೧-೨೪). **ಪರಿಸನ :** ೧. “ಪರಿಸನ–ಸ್ಪರ್ಶನ” (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪); ನಿನ್ನ ಶಿವಲಿಂಗಮೂರ್ತಿಯನಮರಕುಲಮೆಲ್ಲಮುಂ ತಮ್ಮ ಕರದಿಂದೆ ಪರಿಸನಮನೊಲವಿನಿಂ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿ (ಅರಾಚ. ೧-೩-೧೫). **ಪರುಶನ :** ೧. ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪರುಶನ [ಪಾಠಾಂ. ಪರುಷ, ಸ್ಪರ್ಶನ]ವೆಂಬ ಪರುಶನಗುಣದಿಂದ ಪಾದೋದಕ (ಚನ್ನಪ.ಕ. ೬೪೧-೧೪೪೧); ಗೌರೀವಲ್ಲಭಾಯ ನಮೋಯೆನುತ ಮೂಱುಸೂಳು ಕೈಮುಟ್ಟೆ ಪರುಶನವನಾಚರಿಸಿ ವಂದಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೮); ಬೆಮರ ಬಿಂದು ಗಡಣಂಗಳವುಮೊಡನೆ ದರುಶನ ಪರುಶನದಿನೊಗೆಯೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೩-೩೦); ಲಿಂಗವೇ ದರುಶನವು ಲಿಂಗವೇ ಪರುಶನವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೦). **ಪರುಷಣ:** ೧. ‘ಪರುಷಣಂಗೆಯ್’ ಪರಾ. **ಪರುಷನ :** ೧. ಪರುಷನದಿಂ ಶೀತೋಷ್ಣವನಱಿದು ಇಚ್ಛೆಯ ಕಾಲವನಱಿದು ಪರುಷನದಿಂ ಲಿಂಗ ಪರುಷನಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿತವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶನೋದಕವು (ಉರಿಪ.ಕ. ೧೧೭–೧೮೭); ಪರುಷನದ ದೇವರನು ಬಳಸಿ ಬಳಸಿ ಬರುತ್ತ . . . ನಲಿವು ತಾವುಗಳಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೩೨); ಪರುಷವೆಂತಂತೆ ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಗುರುವಿನ ಪರುಷನವೆ ಮೋಕ್ಷ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೬). **ಸ್ಪರುಶಣ :** ೧. ಹರಿಕರ ಸ್ಪರುಶಣದೊಳೆದ್ದನುಜನಂ ನೋಡಿ (ತುರಂಗ. ೬೪-೩೮). **ಸ್ಪರುಶನ:** ೧. “ರಣಮುಂ ಮುಟ್ಟೆ ಪುದುಂ ತಾಂ ಸ್ಪರುಶನಮೆನಿಕುಂ” (ನಾನಾರ. ೧೫೬). ೨. [ವೀಶೈ] ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಿಷ್ಯಮಸ್ತಕದೊಳಂ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಮಂ ಮಡಗುತ ವರಶಿವನನಾವಾಹನಂ ಮಾಡುವಾ ದೀಕ್ಷೆ ಸ್ಪರುಶನಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೬೫). [<ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಶನ]

ಪರುಸವೇದಿ, ಪರುಷವೇದಿ (ನಾ). ೧. ತನ್ನನ್ನು ಸೋಕಿದ ಇತರ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಲೆ ; ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ : ಮೇರು[ವ] ಪೊನ್ . . . ಪರುಸವೇದಿಯ ಕಣಿ ಭಂಡಾರದೊಳುಂಟೆನೆ ಕುಡುವನಿವಾರಿತ ದಾನಕ್ಕೆ ಪೋಲ್ವರಾರ್ ಬದ್ದೆಗನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೮); ಮಾಸಿದ ಪರುಸವೇದಿಯಂತೆ (ರೀವಣ: ೫-೫೦). **ಪರುಷವೇದಿ:** ೧. “ಪರುಷವೇದಿ – ಸ್ಪರ್ಶವೇದಿ = ಲೋಹವನ್ನು ಚಿನ್ನ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು” (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಕಬ್ಬುನ ಪರುಷವೇದಿಯಾದರೇನು ಕಬ್ಬುನ ಹೋಗದೊಡಾ ಪರುಷವದೇಕೊ (ಬಸವ. ೮೮೦) ; ಪರಮಪವಿತ್ರನಂ ಪರುಷವೇದಿಯ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು . . . ಜೋಗುಳಮಂ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಪಾಡಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೩) ; ವರಕರತಳಸ್ಪರ್ಶನಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವಡೆ ತಾಂ ಪರುಷವೇದಿಗಳಿರವನಘನಂಘ್ರಿಪ್ರಸಂಗತಿ ಮುಕ್ತಿಗಾಗರವು (ಬಸಪು. ೩೧-೧೯). ೨. ಇತರ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಧನೆ : ಪರುಷವೇದಿಯ ಸಾಧಿಸಹೋದರೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಘನವಾಯಿತು (ಅವಚಂ. ೧೦೧-೪೫೬) ; ಪರುಷವೇದಿಯ ಬಲ್ಲ ಪಿರಿಯ ಸಿದ್ಧರಿಗತಿಪಿರಿಯನೆನಿಸುವ ಖರ್ಪರನು (ಭೈರಸೂ. I, ೩೨೫). [<ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಶವೇದಿನ್]

ಪರುಸೆ ‘ಪರಿಸೆ$_1$’ ನೋ.

ಪರೂಷಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆತ್ತ ; ವಾನೀರ ; ಹಬ್ಬೆ : “ಪರೂಷಕಾಹ್ವಯಂ ಶಾಖಾಳಂ” (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೧೦). [ಸಂ.]

ಪರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪರೂರ ಎಪ್ಪಿದಿಮ್ಬರು ಸಲಿಸುವ್ರೋರ್ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೬೮-೬; ಸು. 870?). [?+ಊರ್]

ಪರೆ$_1$, ಹರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ವಿಸ್ತರಿಸು : “ಪರೆ—ಪ್ರಸಾರಣೇ (ಹರಡು), ಕಾಲ್ಕೇ ಚ (ಬೆಳಗಾಗು)” (ಶಮಧಾ); ಪರೆದಿರೆ ರಾಗಂ ತನ್ನೊಳ್ನಿರಂತರಂ ಗಗನವಿವರಮೊಪ್ಪಿತ್ತಾದಂ ವರಪಾರಿಜಾತಕುಸುಮೋತ್ಕರ ಸಾಂದ್ರಪರಾಗನಿಸರ ಪಿಂಜರಿತಂಬೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೨); ವೀಱಿನ ಸಾವು ಕತೆಯಾಗಿ ಪರೆದುದು ಮೂಱುವೀ ಲೋಕದೊಳಗೆಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೧-೧೫ ; 966) ; ಪುಸಿನುಡಿಯುಂ ಮದೀಯಜನಕಂ ನುಡಿದಂದು ಜನಾಪವಾದವೆಣ್ದೆಸೆಗಮುನರ್ಗಳಂ ಪರೆಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೧೪) ; ಹರನ ಶರಭಂಗಳು ನರಲೋಕ ದೇವೇಂದ್ರರು ನೆರೆದು ಪರೆದು ಬಿಜ್ಜಳನ ಪುರದ ಪಲವು ರಾಜವೀಥಿಗಳೊಳು ಸುಳಿತಪ್ಪಾಗಳು (ಬಸರ. ೮-೭೦). ೨. (ಬಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಬೇರಿನಂತೆ) ಹಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಬ್ಬು : ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿಯು ತುಱುಗಲ್ಪವಣಿಲ್ಲದೆ ತಳ್ತು ಬೆಳೆದು ಕುಡಿವಿಟ್ಟು ಪರಾರ್ಣವತಟದೊಳ್ಪರೆದಪುದೆಂಬವೊಲೆಸೆದತ್ತು ಸಾಂದ್ರಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭೩) ; ಸಭಾಂತರಾಳಮಂ ಸುರಭಿಶರಾಂಗದೀಪ್ತಿ ಪುದಿಯಲ್ ಯಮುನಾನದಿಯೊಳ್ ಸುಶೈವಲಂ ಪರೆದವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆ (ನೇಮಿಪು. ೮-೨) ; ದೆಸೆಯೆಂಟುಂ ಪಿಱಿಸುತ್ತಗ್ಗಳವೆನೆ ಪರೆದಿರ್ಪಳ್ಪೆಗೊಂಬೀಱಿಯಿಂದಾಗಸಮಂ ಪೊತ್ತಿರ್ಪ ಮೇಲ್ಗೊಂಬಿನ . . . ವಟಭೂಜಾತಮಂ ಕಾಂತೆ ಸಾರ್ದಳ್ (ದಶಕು. ೨-೪೬); ಥಳಥಳಿಸಿ ಬಳೆದು ಬಳ್ಳಿವರಿದು ಪರೆದು ಪಸರಿಪ ಕಟಾಕ್ಷರುಚಿರರುಚಿಯೆಂಬ ವದನವಿಧುವಿಮಳಪ್ರಭಾಪಟಲಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ಪ). ೩. ಚೆದರು ; ಹರಿ: ನೃತ್ಯವಾದ್ಯಗೀತಾತೋದ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಕಿಱಿದುಂ ಬೇಗವಿರ್ದೋಲಗಮುಮಂ ಪರೆಯಲ್ವೇೞ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೧ಪ); ಪರಭೂಪಾಳಾನ್ಧಕಾರಂ ಪರೆಯೆ (ಸೌಇಇ. X-i, ೧೧೮-೧೯; ಸು. 1057) ; ಪೇರೋಲಗಮಂ ಪರೆಯುವೇಳ್ದಲ್ಲರಂ ಕಳುಪಿ (ಬಸರ. ೬-೩೭) ; ನಿಜಪಿತನ ಜನನತಿವಿರಂ ಪರೆಯೆ . . . ಸೌಂದರಗಣಾಧೀಶನೆಂದೆಂಬ ದಿನಮಣಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಸೌಂದಪು. ೫-೪೨). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಹೊರಟುಹೋಗು : ನಿನ್ನ ಮರುಳ್ತನಕ್ಕೆ ಮುನ್ನಮೆ ಬೇಸತ್ತು ಬಿಟ್ಟು ಪರಿಗ್ರಹಮೆಲ್ಲಂ ಪರೆದು ಪೋದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೧-೪) ; ನಿಷಧನಗದ ನೆಗೆದ ಕೆಂಬೊಳಪಿನೊಳ್ ಪಳಂಚೆ ರಂಜಿಸಿದ ಸಂಜೆ ಪರೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೭೧ ಪ) ; ಕಟುದ ಸುಖಂಗಳಂ ಪರೆದ ಜವ್ವನಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವದರ್ಥಮಂ . . . ಮಗುಟಾಸೆ ಮಾಡಿಯುಮ್ಮಳಿಸುವರೇಕೆ ದುರ್ಮತಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೧೮-೨೬); ಬಿಸಿ ವಡೆದಾ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಮೀಂಗಳು ಬಿಸಿ ತಾಗಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವುದನು ಅಸಿಯುಳು ಮಱುಕದಿಟ್ಟಿಯಲಿ ನೋಡಲ್ಕಾಗ ಪಸಿ ತಾಪ ಪರೆದುದಾ ಕ್ಷಣದಿ (ಮೋಹತ. ೯-೪೫). ೫. ನಾಶವಾಗು ; ಅಳಿ : ಮಲಹರಾಣುಸ್ಮರಣಮಂ ನೆಗಳ್ದೊಡಲ್ಲದಾ ಕಲುಷಂ ಪರೆಯುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೯೮) ; ಅಸುರರ ಸಂತತಿಯುಂ ಮುಂ ತೀವಿದ ಕೃತಕಧ್ವಾಂತಮುಮಾ ಜಯಭೂಪತಿ ದಿನಕರಶರಮಂ ಬಿಡಲೊಡನೆ ತಾಂ ತೆಕ್ಕನೆ ಪರೆದತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೭-೩೩). ೬. ಕೆದರು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪೊದಟ್ದ ಕಬರೀಭರಂ ಪರೆದು ಪರ್ವೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೪) ; ಲಲಾಟದೊಳ್ಪರೆದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೩). ೭. ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕದಡಿಹೋಗು : ಬರೆದ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರನಿಚಯಂ . . . ಶಶಿಕಾಂತದ ಕೇಗರ್ಳ ಸೀರ್ವೊನಲ್ಗಳಿಂ ಪರೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೭) ; ಪರೆದ ತಿಳಕಮನೆ ಕಂಡೆಸೆದಿರೆ ಕೊಟ್ಟುದ್ದಂಡಪಾದದುಗುರ್ಗನ್ನಡಿಯೊಳ್ ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಿರ್ದಿದಳ್ ಚೆಚ್ಚರದಿಂ – ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದ

ದುಂಗುಟದಿಂದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೦೧) ; ಬರೆಪದೆ ಬಣ್ಣವು ಪರೆಯೆ ಕಪೋಲದಿಂದುರುಳಿದ ಕಂಬನಿಗುರುತಿದೊ ತಿಳಿಯಾ (ಶಾಕುಂತ. ೮೯ ಅಡಿಟ). ೮. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರು ; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿರು: ಕರುಣದಿಂದೆ ಕುಂಚದ ಕೋಲೊಳ್ ಪರೆದಿರ್ದ ಪಣ್ಗಳಂ ಕೂಸಿನ ಮುಂದೆ ಸಾರ್ಚುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೧೯) ; ಬೀರರ ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೬); ತುಱುಕಾರ್ತಿಯರ್ ತಿಱಿದು ತಂದು ಪಾಱುತನಕ್ಕೆ ಪರಪೆ ಪರೆದು ಕೊರಗಿರ್ದ ಕಱಿಯ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗಳಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೫೯ ವ) ; ನೆತ್ತರ್ವೆರಸಿ ಪರೆದ ಮುತ್ತುಗಳು ತನ್ನ ಬರವಿಂಗೆ ವನದೇವತೆಯಿಟ್ಟ ರತ್ನಾಂಜುಳಿಗಳಂತಿರೆ. (ನಂಬಿರ. ೧೮-೨೨) ; ಪರೆದಿರ್ಪ ನವಗ್ರಹಮುಂ ಕರದೊಳ್ತಳಿದಿಳಿಗೆ ತಂದು ಬಲ್ಪಂ ತೋರ್ಪಂ ತರಲಾತನಂಗುಲಿಗಳೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ನವರತ್ನದುಂಗುರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ತ್ರಿಷವಿ. ೧೮-೪೭). ೯. ಅಗಲವಾಗು; ಅರಳು ; ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಕೂಡಿ ಮಣಿಭೂಷಣ ಧ್ವನಿಗಾಡುವ ಸೋಗೆಗಳ ಪರೆದ ಪೀಲಿಯ ಕಣ್ಣಂ ಮಾಡವೆ ಕನ್ಯಕೆಯುಂ ನಡೆ ನೋಡಲ್ ಕಣ್ದಱಿದುದೆಂಬಿನಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಬ. ೩). ೧೦. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿ,—ಚಲಿಸು : ಚಾರುದತ್ತನೊಡವಂದ ಪರದರಂ ಪರೆಯಲೀಯದೆ ನೆರಪಿಕೊಂಡು ಬರೆ (ನೇಮಿಪು. ೪-೭೦ ವ) ; ತವ ನಯನಸರೋಜಾತದಿಂ ಕ್ಷೀರಧಾರಾಕಾರಂ ಕಾಂತಿಪ್ರವಾಹಂ ಪರೆದು ಬರುತಿದೋ ಓಡಿಕುಂ ಪಾಪಮುಂ ಮೇಣ್ (ಮೈಸೂಮ. ೨-೬೧). ೧೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಒಂದಾಗು : ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಂ ಸಂಸ್ಕೃತ ರರಗುವರರ್ ಬಿಜ್ಜೆಗಲ್ತರೊಳ್ ಮತ್ತವರೊಳ್ ನೆರೆದಂ ಕಾಮದೆ ನಂದಂ ಪರೆಯಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧನದರೊಳಗೊಂದುಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೬೩). ೧೨. ಬೆಳಗಾಗು ; ನಸುಕು ಹರಿ: "ಪರೆ-ಪ್ರಸಾರಣೇ (ಹರಡು), ಕಾಲ್ಯೇಚ (ಬೆಳಗಾಗು)" (ಶಮಧಾ) ; ದುರಿತಘನತಿಮಿರಮೆತ್ತಂ ತೆರಳ್ದು ಜಿನಸವನಮಂಗಲಕ್ಕಗಿದಾಗಳ್ ಪರೆವಂತಾದುದು ಕಾಲಾಗರುಧೂಪಶ್ಯಾಮ ಧೂಮವಾತ್ತವ್ಯೋಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೭೯). ಹರೆ$_1$: ೧. ಹರೆದು ಮೋಹಿಸುವೀ ಚರಾಚರ ನೆರೆದು ನಿಮ್ಮಯ ರೋಮಕೂಪದ ಹೊರೆಯೊಳಗೆ ಹೊಳೆದಾಡುತಿಹುದು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೩-೬೨) ; ರಾಜಾಧಿರಾಜರ ರಾಜಸಭೆಯೊಳಗೆ ಹರೆ[ಪಾಠಾಂ.ರ]ದುದೀ ವೃತ್ತಾಂತವು (ತೊರರಾ. ೨-೧-೨೧) ; ಹರೆಯುಬೇಹುದು ಕೀರ್ತಿ ಭುವನಾಂತರಗಳಲಿ ದೆಸೆಗಳಲಿ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೭೮-೩೪). ೩. ಸಾರಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನೋಲಗ ಹರೆ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ಯಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೫೫-೨೩೫) ; ದೆಸೆಯರೆಲ್ಲರ ಹರೆಯುವೇಳ್ದಂ ಸನ್ನೆಯಿಂದೋಲಗವಂ (ಕುಮುರಾ. ೩-೧೮) ; ಹರನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡಖಿಳ ದಿವಿಜರು ಹರೆದುದು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೮-೧); ಹರೆದುದೋಲಗವಾ ಸಮಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೨೭). ೪. ಗೊಹೇಶ್ವರನ ಶರಣರ ನಿಲವ ಕಂಡ ಬಳಿಕ ಮಱಿಹು ಬೆಳಗ ಕಂಡ ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ ನೋಡ ನೋಡ ಹರೆವುದು (ಅವಚಂ. ೨೨೮-೧೮೩೪), ಆತಂಗೆ ತಾಂ ತನಿಲೆಡಱು ಬಡತನ . . . ಹರೆವುದು (ಹಚಕಾ. ೭-೧೨) ; ಗುರು ಬರ್ಪುದಂ ನೋಡಿದೊಡೆ ಕಣ್ಣ ಪಾಪವದು ಹರೆವುತದೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೦) ; ಹರುಷ ಬಲಿದುದು ಮನದ ಸಂಶಯ ಹರೆದುದು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೭-೩೪) ; ಹರೆದುವು ತಾರೆಗಳ್ನೆರೆದುವು ಕೋಕಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೨೦೮). ೧೩. ಹೊಟ್ಟೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಚಲಿಸು ; ದೇಕು ;ತೆವಳು : ಇನ್ನು ಬಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಹರೆಯುಬೇಕು . . . ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲಬೇಡಿ (ಸ್ವಪ್ನಕೊ. ೨೯). ೧೪. ದೂರವಾಗು ; ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಹರೆ[ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ದು ನಡೆ ಬಲೆಯ ಹಸರಿಸು (ಹಚಕಾ. ೫-೨೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಪರ]

ಪರೆ$_2$, ಹರೆ$_2$ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ; ನಸುಕು; ಅರುಣೋದಯದ ಕಾಲ : ಪರೆಯ ಭಾನೂದಯದೊಳ್ಕತ್ತಲೆಯನ್ತಿರೆ ರಿಪುಗಳ್ಕತ್ತಲೆ ವೆಸರಾದುದಾತನೊಕ್ಕಲ್ವೆಸರುಂ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೪೫-೫ ; 980). ಹರೆ$_2$: ಇತ್ತ ಮುದದಿಂದ ಬಂಧುಶ್ರೀಕರಂ ಹರೆಯ ಹೊತ್ತಱೊಳಗೆಳ್ದು . . . ಮನೆಗೆ ಪೋಗಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೪೯) ; ಆಸೆಯನುದಿನಮೇತವೆನ್ನ ತೀವುತೆದೆಯಂ ಸಂಜೆಯನ್ನ, ಇರುಳೊಳಾಡಿಸಿ ಹರೆಯ ಮುನ್ನ ಬರಿಯ ಮರಿಗೆಯನಿಳಿಪುದು ! (೧೪ವಿಂ. ೬೮-೩) ; ಬಾಳ್ ಬಂಜೆಯಾಗಿಹುದು ; ಹರೆಯು ಬೆಳಗುವ ಮುನ್ನ ಸಂಜೆಯಾಯ್ತು (ಪಯಣ. ೯೯-೨೨).

[<ಪರೆ$_1$]

ಪರೆ$_3$ 'ಪಱೆ$_1$' ನೋ.

ಪರೆ$_4$ 'ಪೊರೆ$_5$' ನೋ.

ಪರೆ$_5$, ಹರೆ$_5$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಕೊಂಬೆ,-ರೆಂಬೆ : ಪೆರ್ಮರಂ ಪರೆ ಮುರಿದುರುಳ್ದುವಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೩-೧೪). ಹರೆ$_5$: ೧. "ಶಾಖಾ = ಮರದ ಹರೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೯) ; ಹೂವಿನ ಆಸೆಗೆಂದೀ ಮರವೇರಲು ಸಂಪಿಗೆ ಹರೆ ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲ (ಚಂದ್ರವೀ. ೫೪-೧೪); ಮುಖಕ್ಕೆ ಹರೆ ಗೀರಿ ನೆತ್ತರು ಸೋರಿದ್ದುದು ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಿಮ. ೫೭೩) ; ಆದರ ದೃಷ್ಟಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರವನ್ನೇರಿ ಮರದ ಹರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೨೩). ೨. (ಕರಾ) ಬಿದಿರಿನ ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯ ಟಿಸಿಲು : ಬೇಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಹರೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಸವರಬಾರದು (ರೂಢಿ).

ಪರೆ$_6$ (ನಾ). ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ ಮತ್ತು ವೈಖರೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಾಙ್ಮಯರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರೆಯೇ ಮಾನಸ ಭಕ್ತಿ ಚಾಕ್ಷುಷಪದಂ ಪಶ್ಯಂತಿಯೇ (ಶತಕ. ೧೩೫-೯೩). [ಸಂ. ಪರಾ]

ಪರೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಹಣೆಯನ್ನು) ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಕಟ್ಟು : ತಪಶ್ರೀ ನಲವಿಂದೆ ತಾನೆ ಪರೆಕಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟವಿದೆಂಬಿನಂ ತ್ರಿರೇಖಾನಿಚಿತಂ ವಿಭೂತಿಯೆಸೆದತ್ತು ಮುನೀಂದ್ರವಿಶಾಲಫಾಲದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೨೨). [ಪರೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪರೆಗಡಿ, ಹರೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೆಲ್ಲು; ತುಂಡರಿಸಿ ಹರಡು : ವರುಣೋದ್ಭವನೆಚ್ಚ ಸರಲ ಸಂದೋಹವ ಪರೆಗಡಿದಾ ಖೇಚರನು ಪುರಹರ ತ್ರಿಪುರವನೆಸಲೆಂದು ನಿಂದಾ ಪರಿಯೊಳೆಸೆದನಾಜಿಯೊಳು (ಅಂಜಚ. ೬-೧೪೫); ನಿಮಿಷದೊಳ್ಪರೆಗಡಿದನನಿತು ಚತುರಂಗಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೩). ಹರೆಗಡಿ : ೧. ಭಗದತ್ತನನಿಬರ ಹರೆಗಡಿದು ಹೊಗರಂಬ ಸುರಿದನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೩೧) ; ಹರೆಗಡಿದು ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ಸವರಿದಂ ಸೀಳಿದಂ (ತುರಂಗ. ೫೨-೧೫). ೨. ನಾಶಮಾಡು : ಶತ್ರುವನು ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯನು ರೋಗವನು ತತ್ತತ್ಕಾಲದಲಿ ಹರೆಗಡಿಯದಿದ್ದರೆ ಬಳಿಕಸಾಧ್ಯವಲಾ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೪-೪೩): [ಪರೆ$_1$ + ಕಡಿ$_2$]

ಪರೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪೊರೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಅರಸಿನ ಇವಂ . . . ಜೇನುತುಪ್ಪದಿ ಹಚ್ಚಲು ಪರೆಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೫) ; ಅಳಿಗಣ್ಣೊ ಪರೆಗಣ್ಣೊ (ಕುಮಾಪು. ೪-೨೪೨).

[ಪರೆ$_4$ (<ಪೊರೆ$_5$) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಪರೆಗಳಚು 'ಪೊರೆಕಳಚು' ನೋ.

ಪರೆಗಳೆ 'ಪೆರೆಗಳೆ' ನೋ.

ಪರೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ತಮಟೆಯಂತೆ) ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡು ; ನಾದ ಹೊಮ್ಮಿಸು : ಗಾಳಿತೇರು ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಬೀಸಿ ಪರೆಗುಡುವ ಜಯ ವಿಲಾಸ (ಅರಳು. ೨೧೬-೬).

[ಪರೆ$_3$ (<ಪಱೆ$_1$) + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಪರೆಪದಿಭಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆರೀದಗೋತ್ರಂ ಪರೆಪದಿಭಟ್ಟಗ್ಗೆ ಕೊಳನೆಲ್ಲೂರ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಂ ಕೊಟ್ಟವರ್ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೬೮; ಸು. 890). [?+ಭಟ್ಟ]

ಪರೆಪು$_1$ 'ಪರಪು$_1$' ನೋ.

ಪರೆಪು$_2$ 'ಪರಪು$_2$' ನೋ.

ಪರೆಪೊತ್ತಜ್ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು; ಮುಂಜಾವ; ನಸುಕು: ಡಂಗುರಮಂ ಪೊಯ್ಸುವ ತೆಱದಿಂ ಪರೆಪೊತ್ತಜ಼ೊಳೆದ್ದು ಬೇಂಟೆವಜ಼ಿಯಂ ಪೊಯ್ಸರ್ (ಸಮಪ. ೩೮೨-೩೯, ಅನುಬಂಧ. I). [ಪರೆ$_2$+ಪೊತ್ತಜ಼್ (<ಪೊಟ್ರಜ಼್)]

ಪರೆಬಿಡು 'ಪೊರೆವಿಡು' ನೋ.

ಪರೆಯ$_1$ 'ಪಱಿಯ' ನೋ.

ಪರೆಯ$_2$ 'ಪರಯ' ನೋ.

ಪರೆಯಿಸು, ಪರಯಿಸು, ಹರೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಚುರಪಡಿಸು: ಸಲೆ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೆಂದುಪಶಮದಿಂ ಬರೆಯಿಸಿ ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನುಂ ಪುನ್ನಮಯ್ಯನುಂ ಪರೆಯಿಸಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩೮); ತಮ್ಮುತ್ತಿರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನಿಗನಿಂ ಬರೆಯಿಸಿದರ್ ಸಕಳೋರ್ವಿಗೆ ಪರೆಯಿಸಿದರ್ ಸಲೆ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೩೪). ೨. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡು: ಸಂಧ್ಯಾಪ್ರದೀಪಸಂಜನಿತಸಿದ್ಧಾಂಜನಮಿದೆನಿಸಿ ಕೌಶಿಕಂಗಳ ಕಣ್ಗಳ ತಿಮಿರಮಂ ಪರೆ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ಯಿಸೆಯುಂ (ಪದ್ಮಪು. ೬-೨೯ ಪ); ಪರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹರಿ]ಯಿಸಿದಂ ಪುಂವೇದದ ಪುರಾಣಸತ್ಕರ್ಮದೊಡನೆ ನೋಕರ್ಮಮನಕ್ಷರಪರಿಣಾಮಯುತಂ ಹಾಸ್ಯರತ್ಯರತಿಶೋಕಭಯಜಿಗುಪ್ಸಾಹ್ವಯಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೧೫೦). ೩. ಚೆದರಿಸು: ತುಂಬಿಗಳ ಬಂಬಲ್ಗಳಪ್ಪಂ ಕಣ್ಣಟ್ಟಿ ನೋಡುವ ಕಾಂತೆಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಬೆಳಗಿಂ ಪರೆಯಿಸಲುಂ (ದಶಾವ. ೨-೯ ಪ). **ಪರಯಿಸು:** ೧. ಸುರಧೇನುವ ತೊರೆದಭೀಷ್ಟಮಂ ಕಱದುದೆನಲು ಧರೆಗಿತ್ತು ವಿತ್ತಮಂ ತಾಂ ಪರಯಿಸಿದಂ ಜಸಮನಗ್ರಜಂ ಹರಿಯಂಮಂ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೪೯-೩೯; 1147). ೪. ಮುಗಿಸು; ಬರಖಾಸ್ತು ಮಾಡು; ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡು: ತೋಟವಾಳಂಗೆ ಪಸಾಯಮನಿತ್ತು ಪಟ್ಟವಣೆಯಿಂದೇಳ್ದೋಲಗಮಂ ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಯಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫ ಪ). **ಹರೆಯಿಸು:** ೨. ದುರಿತಮನುರಿಯ ದೈನ್ಯಮನೊಂದೊಂದನೆ ಸುರನದಿ ವಿಧು ಸುರಭೂಜ ಹರೆ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ಯಿಪವಲ್ಲದೊಳ್ಳಿದರಂತಿವೆಲ್ಲವ ಪರಿಹರಿಸಲು ನೆರೆದಪವೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೪೯). [ಪರೆ$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪರೆಯುಚ್ಚು 'ಪೊರೆಯುರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಪರೇಂಗಿತ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದು; ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಬೇರೆಯವರ ಮನೋಗತ,-ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಸಾಧುಸಮಾಧಿ ಪರೇಂಗಿತಬೋಧಂ ನಿರ್ವಾಡಮುಪ್ಪದಂತದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೬೩೪). [ಪರ$_3$+ಇಂಗಿತ]

ಪರೇಂಗಿತಜ್ಞ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಆಶಯವನ್ನು ಅರಿಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಗುರುದೇವ ದ್ವಿಜಭಕ್ತಂ ತರುಣವಯಸ್ಕಂ ಪರೇಂಗಿತಜ್ಞನುದಾರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೭-೨೨); ಪರೇಂಗಿತಜ್ಞಳಲ್ಲದ ಇಂದ್ರಾಣಿ ಅದನ್ನು ಅರಿತರಲ್ಲವೆ? (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಪರೇಂಗಿತೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಹೆಸರು: ಭೃಂಗಜಾತಿ ಪರೇಂಗಿತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಂಗೀತೆ] ಎಂಬೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಗಾಂಧಾರಸ್ವರದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೧೮೬). [?]

ಪರೇಡ್ 'ಪರೇಡು' ನೋ.

ಪರೇಡು, ಪರೇಡ್, ಪೆರೇಡ್, ಪೆರೇಡು (ನಾ). ಸೈನ್ಯ, ಪೋಲೀಸು ಮುಂತಾದವರು ಮಾಡುವ ಪ್ರದರ್ಶನ: ನಾನು ಹೊರಡುತೀನಿ. ಪರೇಡಿಗೆ ಹೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ನಾಪೂ:ಲೀ. ೨೬). **ಪರೇಡ್:** ಪರೇಡ್ ಜಾಗವೆಲ್ಲಾ ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿ, ಪರೇಡ್ ನಡೆಯುವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೪೩). **ಪೆರೇಡ್:** ಮಿಲಿಟರಿ ಪೆರೇಡ್ ನಡೆದಾಗ ಆ ಹೆಂಗಸು . . . ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿದ್ದಳು (ಗೋಪುರ. ೮೭); ಅವನು ಪೆರೇಡ್ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟ (ಜೀಪಾತ್ರ. ೨೦೫). **ಪೆರೇಡು:** ಶಾಲೆಯ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಪೆರೇಡಿಗೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಟರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Parade]

ಪರೇತ (ಗು). ೧. ಸತ್ತ; ಗತಿಸಿದ. ೨. ಅಗಲಿದ; ದೂರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಹೆಣ; ಶವ: "ಪ್ರೇತಃ, ಪರೇತಃ, ಕುಣಪಃ, ಶವಃ—ಈ ೪ ಪೆ(ಹೆ)ಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೭). ೪. ಸತ್ತವನು; ಮರಣ ಹೊಂದಿದವನು: "ಪ್ರೇತಂ ಮೃತಂ ಪರಾಸು ಪರೇತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೫). ೫. ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ; ಪ್ರೇತ: ಆತು ಮರಳಿದು ಹಿಂದ ನೋಡಿ ಪರೇತವಿಭವವಲಾ ಎನುತ ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೫); ಲಯಕಾಲ ಸೈದಿದಸುಖಿಳದೂತಪರೇತಗಣಸಹಿತ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೪೨); ಜೀವನರಸವರತು ಹೋಗಿ ಜೀವಿ ಬರೆ ಪರೇತವಾಗಿ ಸಾನುಭೂತಿಯಾಗಿರು! (ಅನಿಕೇ. ೧೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಪರೇತಕೃತ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಧಿ; ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆ,-ಸಂಸ್ಕಾರ: ಐವರು ಸುತರು ಸಹಿತೀ ಕುಂತಿ ವಿಂದು ಪರೇತಕೃತ್ಯವನು . . . ಮಾಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೨೫); ತಂದೆ ನಮಗೀತನು ಕಣಾ ವಿಧಿಯಿಂದ ವಿಹಿತಪರೇತಕೃತ್ಯವ ಮಾಡಬೇಕು (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೧೦). [ಪರೇತ+ಕೃತ್ಯ$_2$]

ಪರೇತಪತಿ (ನಾ). ಸಾವಿನ ಒಡೆಯ; ಯಮ: ಶಿವನಂ ಭಜಿಸು ತೊಲಿಸಿ ಪರೇತಪತಿಯಂ ಗೆಲಿದು ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪಡೆದ (ಬಸಪು. ೪೧ ಸೂಚನೆ); ವೀತಿಹೋತ್ರ ಪರೇತಪತಿ ಪುರುಹೂತ ವರುಣಾದಿಗಳು ಕಾಂಡವ್ರಾತದಲಿ ತೊಳೆದರು ಮನೋರಥಕಲಿತಕರ್ದಮವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೩೧); ಪರೇತಪತಿ ಶಂಕರ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಿಗಸದಳದ ಯಾತುಧಾನನ ರಾಜಧಾನಿಯಲಾ ತಮಿಸ್ರಿಯಲಜಿಸಿ ಕಂಡನು ಮಾತೆಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಪರೇತವನ (ನಾ). ಹೆಣಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಜಾಗ; ಮಸಣ; ಶ್ಮಶಾನ: ಎನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕೆ ಪೇಸಿ ಕಂಡವರೆಲ್ಲಮೆಟಿದು ಕಳೆಯೆ ಪರೇತವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ಜೀರ್ಣಶೀರ್ಣಚೀರಂಗಳಿಂದಂ ಪುದಿದಿರಿಸಿ ಪೋಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ಪ); ಹೊಲಗೇರಿ ಪರೇತವನವಸಗವನೆ . . . ಎಂಬೆಡೆಗಳುಚಿತವೋಸಜಾಗೇಳಲ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫೩): ವಿಚಳಚ್ಚಿತಾನಳಶಿಖಾವಳಿವಿದ್ರುಮವಲ್ಲಿ ಪರ್ವುವಂತಿರೆ . . . ಆ ಪರೇತವನಮಂಬುಧಿಯಂತಿರೆ ಭೀಕರಂ ಕರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨೧); ನಿಧಿಯಂ ಲಯಸನ್ನಿಧಿಯೆಂದು ತನ್ನ ಕೇಳೀವನಮಂ ಪರೇತವನಮೆಂದವನೀಶನವಂ ಸಮಂತು ಸಂಭಾವಿಸಿದಂದು ಭಾವಿಸದನೊಂದನೆ ದಂದುಗದಿಂದಗಲ್ದುದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೬). [ಸಂ.]

ಪರೇತವಿಭು (ನಾ). = ಪರೇತಪತಿ: "ಯಮುನರ್ಕಸುತಂ . . . ಪರೇತವಿಭು ದಂಡಧರಂ . . . ಅಂತಕಂ ಕೀನಾಶಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಪರೇತಾಧಿಪ (ನಾ). = ಪರೇತಪತಿ: ಪರೇತಾಧಿಪತುಲಾಪಾದಪಾಲಂ

ಬನಾಪಘನನಪ್ಪನೇ ಕಾಪಾಲಿಯೋ ಬಲ್ಲನು (ಭಾಪಚಿಂ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಪರೇಲ್ (ನಾ). ಇಸ್ಪೀಟಿನ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಮೂರೆಲೆ ಆಟ: ಪರೇಲ್ ಆಟದ ಪ್ರಸಾದ್ ಬಂದ (ಜಿಂಗಬ. ೧೩೫). [?]

ಪರೇಶ (ನಾ). ಪರದೈವ; ಪರಮೇಶ್ವರ: ಪರಮಪುರುಷನನಾ ಪರೇಶನನುದರಕು ಹರದಲಿ ಧರಿಸಿ ಮೆಜೆ ವರವಿಂದವದನೆಯಃ ಸಿರಿಯ ಬಣ್ಣಿಪೆನೇನು (ಕಾಶಿಂಾ. ೧-೬೫); ರಕ್ಷಿಸು ರಂಗ ಗಣೆ ಗಶಯನ ಪರೇಶ (ಶತಸಾಂ. ೧೦-೫೬). [ಪರ್3+ಈಶ]

ಪರೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಪರೇಶ: ಗಣೇಶ್ವರಾಯ ಮುನೀಶ್ವರಾಯ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ರೇಶ್ವರಾಯ ನಮೋ (ಬಸಪು. ೬೧-೪೬). [ಪರ್3+ಈಶ್ವರ]

ಪರೇಷ್ಟುಕೆ (ನಾ). ಹಲವು ಸಲ ಈದ ಹಸು; ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು: "ಹಲವು ಸೂಟಿಾಕಳು ಪ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರೇಷ್ಟುಕೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ. ಪರೇಷ್ಟುಕಾ]

ಪರ್ಯೆಧಿತ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಪೋಷಣೆ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ಪರಜಾತಃ, ಪರ್ಯೆಧಿತಃ—ಈ ೨ ಹೊಜಿಕಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೬). ೨. ಸೇವಕ; ಆಳು: "ಪರಾಚಿತಃ, ಪರಿಸ್ಕಂದಃ, ಪರಜಾತಃ, ಪರ್ಯೆಧಿತಃ—೪ ಹೇಡೀ ಆಳ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೨). ೩. ಕೋಗಿಲೆ. [ಸಂ.]

ಪರೋಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ; ಅಗೋಚರವಾದ; ದೃಷ್ಟಿಯ ಅಳವಿಗೆ ಮೀರಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದು; ಅಗೋಚರವಾಗಿರುವುದು; ದೃಷ್ಟಿಗೆ ದೂರವಾಗಿರುವುದು: ಸಚಿವಸಮೂಹಂ ಮುಚ್ಚಿ ಸಮಾಲೋಚನಗೋಚರ ಚರಾಚರಂಗೆ ಪರೋಕ್ಷಮೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಲ್ತೆಯೆಂದು ಪರಮಾನಂದ ದಿಃಪಭಿವಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೦ ವ); ನಿನ್ನಿಂದಂ ಪರೋಕ್ಷದೊಳ್ ಬಾಟಿನೆಂಬರ್ (ಮದತಿ. ೧೦-೬೫); ತಮ್ಮನ ರಣಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪೋಗೆ ಪರೋಕ್ಷದೊಳ್ ದಶಾನನನೆಟಿತಂದನಾಂ ಜನಕನಂದನೆಯಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೯೧); ಮತ್ಪರೋಕ್ಷದಲಿ ಕುಲವ ನೀನುದ್ಧರಿಸು (ಕುಪ್ಪಾಮಿಆ. ೨೧-೫೫). ೩. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮರೆಯಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥ; ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಲ್ಲದ ವಸ್ತು: "ಅತೀಂದ್ರಿಯಮಪ್ಪುದು ಪರೋಕ್ಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೨೪); ನಮಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಕಾಲದಿಂದಲಾಗಲಿ ದೇಶದಿಂದಲಾಗಲಿ ಬಹುದೂರವಾಗಿ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಪರೋಕ್ಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨-೧೯). ೪. ಸಾವು; ಮರಣ: ದೀವಳಬ್ಬಾಸಮುದ್ರಂ ಮನುಚರಿತಂ ಮಹೇನ್ದ್ರನೃಪನಿನ್ದೆ ಪರೋಕ್ಷದೊಳಾ ಮಹಾತ್ಮ್ಯನಾ ಜನನಿ ಮಹೇನ್ದ್ರನಾಮದೆ ಕೊಳಂ... ಮುಕುನ್ದಭವನಂಗಳನಿಂಬಿನೆ ಮಾಡಿ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩೮-೨೬; ಸು. 890); ದತ್ತನುಂ ನಂದಿಷೇಣನುಂ ಎಂಬರ್ ತಂದೆಯ ಪರೋಕ್ಷದೊಳ ಕ್ಷೂಣಕನಕರಾಶಿಯಂ ಬಸನಕ್ಕೆ ತವಿಸಿ ಬಿಯಂ ನಡೆಯದಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೦ ವ); ಅಳಿದರಳಿವೆ ಭವತ್ಪರೋಕ್ಷದೊಳುಳಿವೆನೇ ನಿನ್ನರಸಿ ಧರೆಗಾನಳುವುವೆನೆ (ಕುಪ್ಪಾಮಿಆ. ೨೧-೫೬). ೫. ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಶೋಕ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದೆ ಅಜ್ಞಾನರಹಿತಮಾದ ಪರೋಕ್ಷವೆನಿಸುವದು (ಸಾನಾಗು. ೨೮-೧೮). ೬. [ಜೈನ] ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ" (ಜೈನಕೋ. ೧೬೩): ಪರೋಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಿಧಾನ ದ್ವಿವಿಧಪ್ರಮಾಣಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೩); ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಪರೋಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯದು ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಶದವಾದ ಜ್ಞಾನ. ಅವಿಶದವಾದ ಜ್ಞಾನ ಪರೋಕ್ಷ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೫). ೭. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ವೇದ್ಯವಾಗದುದು: ವಿಷಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಶಯ ನಿಶ್ಚಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಪರೋಕ್ಷಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಅಪರಕ್ರಿಯೆ; ಸಂಸ್ಕಾರ: ಮಾಚಣ್ಣ ××ಪರೋಕ್ಷಕ್ರಿಯೆಯಂ ಗೆಯ್ದು ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದನ್ (ಎಕ. IV (R), ಪಿರಿಯಾ. ೧೪೪-೭; 1008). [ಪರೋಕ್ಷ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ತಿಳಿವು; ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಅರಿವು: ಆತ್ಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವಮಂ ಪೇಳ್ವ ಶ್ರುತ್ಯಾಚಾರ್ಯವಾಕ್ಯ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನುಂಟೆಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಮೊದಲ ಅಸತ್ವಾವರಣ ನಿವರ್ತಕಮಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೪೩). ೨. = ಪರೋಕ್ಷ ೬: ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆನಿಸುವುದು (ಜೈನಧ. xi, ಮುನ್ನುಡಿ); ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು (ಜೈನಪ. ೨೯೬). [ಪರೋಕ್ಷ + ಜ್ಞಾನ]

ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ ಸಾಕ್ಷಿ,—ಆಧಾರ: ಅಪರೋಕ್ಷವಾದ ಆತ್ಮಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅಳೆದು ನೋಡುವ . . . ವಿಮರ್ಶನಾಸಕ್ತಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೨೧). ೨. = ಪರೋಕ್ಷ ೬: ಪರೋಕ್ಷಂ—ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೩). [ಪರೋಕ್ಷ+ಪ್ರಮಾಣ]

ಪರೋಕ್ಷವಿನಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಗೌರವ: ಧನುಕೀರ್ತಿಭಟಾರರ್ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂ ಮಾಡಿಸಿದರ್ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೫೬-೧೨; 979); ಬೀಚಗವುಡ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂ ನಿಸಿಧಿಗೆಯ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. IV (R), ಹುಣಸೂ. ೪೩-೮; 1013); ಅಣ್ಣಂದಿರಂ ಸಂಸ್ಕಾರಿಸಿ ಜಳದಾನ ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಮುಮಂ ಮಾಡಿ ಯಿಬ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೬೫-೨೧; 1156); ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಹೊಯ್ಸಳನು ತನ್ನ ತಮ್ಮ ಉದಯಾದಿತ್ಯದೇವನ 'ಪರೋಕ್ಷವಿನಯ'ಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲ್ಲವತ್ತಿ ಎಂಬ ಊರನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಕಶಾಅ. ೨೧೦). [ಪರೋಕ್ಷ + ವಿನಯ]

ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯ (ನಾ). = ಪರೋಕ್ಷವಿನಯ: ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಾರ್ತ್ಥವಾಗಿಸಿದ ಬೀರಗಲು (ಎಕ. II (R), ೫೫೪-೬; 13ನೆಯ ಶತ). [ಪರೋಕ್ಷ+ವಿನೆಯ]

ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವರ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸು: ತಮ್ಮ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಪ್ಪರ್ತೊಂದ ಕುಲದ ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯಂಗೆಯ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮುಣಲದೊ××ವೆ ನೂಱು ಬತ್ತದ ಮಣ್ಣುಂ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೫೬-೮; 1049). [ಪರೋಕ್ಷವಿನೆಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರೋಕ್ಷಸಾಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). = ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಮಾಣ: ಗ್ರಂಥವಿಮರ್ಶಕನು . . . ಪಾಠರೂಪವನ್ನು ಬಾಹ್ಯ ಅಥವಾ ಪರೋಕ್ಷಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ಭಾಪಪ. ೪೩). [ಪರೋಕ್ಷ + ಸಾಕ್ಷ್ಯ]

ಪರೋಟಾ (ನಾ). (ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ

ಗೋಧಿರೊಟ್ಟಿ : ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದೆವು. ಅನಂತರ ಪರೋಟಾ ಭೋಜನವಾಯಿತು (ಅಜೂಬ. ೫೭).

[←ಹಿಂ. ಪರಾಠಾ, ಪರೌಠಾ]

ಪರೋಟು 'ಪರಡಿ$_5$' ನೋ.

ಪರೋತ್ತಮ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಪರದೈವ : ಪರಶಂಕರ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯೆ ಪರೋತ್ತಮ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೬-೮೭). [ಪರ$_3$+ಉತ್ತಮ]

ಪರೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಉತ್ಕರ್ಷ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಮುಳಿಸು ವಿಘೂರ್ಣನಂ ತಿಳಿವುದಂಬು ಪರೋನ್ನತಿ ತತ್ತರಂಗಸಂಕುಳವು . . . ಎನೆ ಮೀರಿದಪ್ಪಿದ ರತಾಮೃತವಾರ್ಧಿಯನೀಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೦). [ಪರ$_3$+ಉನ್ನತಿ]

ಪರೋಪಕಾರ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ನೆರವು,— ಸಹಾಯ : ಪರೋಪಕಾರಕಾರಣಪರನಪ್ಪನಂ ಮನದೆ ಮೆಚ್ಚಿದರಾರಭಿಮಾನಿಯಪ್ಪನಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೩) ; ಪರೋಪಕಾರವಿಭೂತಿ ಶಿವಭೂತಿ ಕರುಣಾರಸಾರ್ದ್ರಹೃದಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೦-೧೫).

[ಪರ$_3$+ಉಪಕಾರ]

ಪರೋಪಕಾರಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ನೆರವು ನೀಡುವವನು ; ದಯಾಪರ : ನೃಪತೀ ಪರೋಪಕಾರೀ . . . ರಿಪುವರ್ಗಮನಲೆದು ಗೆಲ್ವೆಯಾಗಾಹವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೪). [ಸಂ.ಪರೋಪಕಾರಿನ್]

ಪರೋಪಜೀವಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಬದುಕುವ ಜೀವಿ; ಪರಾವಲಂಬನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ, ಸಸ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವು: ಕೀಟಗಳು . . . ಪರೋಪಜೀವಿಗಳಂತೆ ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯಜೀವಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಬಿ. ೪).

[ಪರ$_3$+ಉಪಜೀವಿ]

ಪರೋಪದೇಶಪಾಂಡಿತ್ಯ (ನಾ). ತಾವು ಆಚರಿಸದೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯ,—ವಿದ್ವತ್ತು : ಈ ಪರೋಪದೇಶಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ (ರಂಗರೋ. ೫೮). [ಪರ$_3$+ಉಪದೇಶ+ಪಾಂಡಿತ್ಯ]

ಪರೋಷ್ಣೀ (ನಾ). ಜಿರಲೆ ; ಜೊಂಡಿಗ: "ಪರೋಷ್ಣೀ, ತೈಲಪಾಯಿಕಾ—೨ ಹೆಂಡೇಮೂಗಕ್ರಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೧).

[ಸಂ.ಪರೋಷ್ಣೀ]

ಪರ್ಕಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕರಿಬಸುರಿ ಮರ: "ಪರ್ಕಟಿಯೆನಲು [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಪಟಿಕೆನಲು] ಬಸುರಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೦). [ಸಂ.ಪರ್ಕಟೀ]

ಪರ್ಕಿಸು 'ಪರಿಕಿಸು' ನೋ.

ಪರ್ಗಣ 'ಪರಗಣೆ' ನೋ.

ಪರ್ಗನ 'ಪರಗಣೆ' ನೋ.

ಪರ್ಗುಣ 'ಪರಗಣೆ' ನೋ.

ಪರ್ಚಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಾಡಿಹೇಳು ; ದೂರುಹೇಳು : ಎನ್ನಯ ಸೊಬಗಂ ಗೆಲ್ದಳ್ ಕನ್ನೆ ದಲೆಂದೆಂದು ರತಿಯೆ ಪರ್ಚಿಸುತಿರ್ಪಳ್ ತನ್ನಯ ನಲ್ಲನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೩೫). [ಪರ್ಚು$_1$+-ಇಸು$_3$]

△ **ಪರ್ಚಿಸು$_2$** 'ಪಚ್ಚಿಸು$_2$' ನೋ.

ಪರ್ಚು$_1$, ಪಚ್ಚು$_2$, ಪಚ್ಚಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳು; ಪಿಸುಮಾತಾಡು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟು : "ಪರ್ಚು (ಅರ್ಚು)—ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನೌ (ಪಿಸುಗುಟ್ಟು)" (ಶಮದಾ) ; ಅವತಂಸಾಶೋಕನವಪ್ರವಾಳರುಚಿ ಮುಳಿಸೆ ರೂಪುಗೊಂಡವೊಲೆರೆದುಂ ಕಿವಿಗಳೊಳಮಾಯಮುಮಂ ಪರ್ಚುವ ಕಳ್ಪಿಪ ತೆಱದಿನೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೭) ; ಉದ್ಧತನಾಗಿರ್ದ ಕಂಸಂ ಪಡಿಯಜನಂ ಕರೆದು ಕಿವಿಯೊಳ್ ಪರ್ಚುವುದುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೭೩ ವ) ; ಸಿಂಗಾರಮ್ಮ:—(ಬಾಗಿ, ಆತನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಚುತಿರುವಳು) (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೭-೧೯). ೨. ಚಾಡಿ ಹೇಳು ; ಪಿಸುಣಾಡು : ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳಿಸಿ ಪರ್ಚುವ ಲಲ್ಲಯಿಸುವ ಪಿಜರನಟ್ಟಿದೂಱುವ ಪಲವುಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯಂ ಕಲಿಸುವ ಮುನಿಯಲ್ಲಿ ಜಿನೋಕ್ತಿಯನೆ ಕೇಳಲಾಗದು ಚತುರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೧೨) ; ಏಕಾಂತದೊಳ್ಪರದಂ ಬಳಕೃಷ್ಣಗರ್ವತಂಸದಂತೆ ಕಿವಿವೊಕ್ಕೇನಾನುಮಂ ಪರ್ಚಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೪೦). ೩. ಗುಜುಗುಡು ; ಕಿಚಿಕಿಚಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಅಱಿಚುವ ಶಿವಗಣಂಗಳ ಪರ್ಚುವ ಮುಂಕಡರಾರ್ವ ಮಾಲಿನಿಯರ . . . ನಲಿವ ಬೇತಾಳಂಗಳ ಕೋಲಾಹಲಂ ಬಿಱುಸಾಗಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೨). **ಪಚ್ಚು$_2$** : ೧. ಚಚ್ಚನೆ ಗುಜುಗುಜು ಲೋಗರೊಳಚ್ಚೊತ್ತಿದ ತೆಱದಿ ನೆರವು ತೊಟ್ಟಿರೊಳಾಗಲ್ ಪಚ್ಚುವ [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಚಿದ] ಕಾಮಿನಿ ತಪ್ಪಲೊಡರ್ಚುವಳಟ್ಟಿಟ್ಟಿ ಪಿಜರೊಳಾದೊಡೆ ನಿರತಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೧೧ ; ಮದತಿ. ೮-೩೭ ನೋ) ; ಅರಸಿ ಮದನವೀಣೆಯ ಕಿವಿಯಂ ಪಚ್ಚುವುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೨ ವ); ಕರೆಯಲ್ಕಣ್ಮದೆ ಪೀಠಮರ್ದಕನುಮೆನ್ನಂ ಪಚ್ಚುವಂ (ಅನಂಪು. ೭-೮). △ **ಪಚ್ಚು** : ೨. ಅದಾನಟಿುವೋರೂ ಅಟಿವಲ್ಲಬ್ಬಿದೋರ್ ×× ಮನದೆ ನೆನೆವೋರುಂ ಅಟಿುಮೆನೆನ್ದುಪಾದೇಸಂ ಕೊಡುವೋರುಂ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕಸಂಯುಕ್ತರಪ್ಪೊರ್ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೮-೮ : ಸು. 675 ?).

ಪರ್ಚಿ ಪೇೞ್, **ಪಚ್ಚಿ ಪೇಳ್** = ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳು,— ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳು : ಪಗೆವರಂ ನಾಳೆ ಕಾದಿ ಗೆಲ್ವುದೆಂದು ಹಿತೋಪದೇಶಂಬೆರಸು ಜಳಮಂತ್ರೋಪದೇಶಮಂ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಪರ್ಚಿ ಪೇೞ್ದು ಕುರುಪಿತಾಮಹಂ ಸಂಜಯನಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿಗೆ . . . ಅಟ್ಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦ ವ) ; ತೊಟ್ಟನೆ ಭೂಕಾಂತೆಗೆ ಪರ್ಚಿ ಪೇೞ್ವ ತೆಱನಾಯ್ತೋರಂತೆ ಪುಷ್ಪೋಪಹಾರನಿಕಾಯಕ್ಕೆಱಗಿರ್ದ ಮಾದ್ಯದಳಿನೀಝಂಕಾರಸಾರಸ್ವನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೧೨೨) ; ನಳಂ ನಿನಗಿಂದನಳಂ ದಿಟಕ್ಕೆನಲ್ ಮದನದವಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ತನುವನಾಗಳೆ ನೀಗುವಳೆಂದು ಪರ್ಚಿ ಪೇಟದೆ ಸಖಿಯರ್ ಸಮಂತು ದಮಯಂತಿಗೆ ಮಾಟ್ಪರನೇಕಶೈತ್ಯಮಂ (ನಳಚಂ. ೧೯೬) ; ಉಂಬ ತಾಣವಿದೆಂದು ಕಿವಿಯಲಿ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ, ಮ, ಮು]ಚ್ಚಿ ಪೇಳ್ವಂತೆ ಶಂಭು ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ನೇಮಿಸಿ . . . ಹೋದನು ದೇವ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೯-೧೪). **ಪಚ್ಚಿವಚ್ಚಿ** = ಪಿಸುಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳಿ: ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸುರಗಣಿಕೆಯರೆಲ್ಲಿಲ್ಲದ ದೇವಿಯರ್ಕಳಗಲರುಸಿರ್ಪುತ್ತಿಲ್ಲ ನಮಗವರೆ ಜಗತೀವಲ್ಲಭನಂ ಪಚ್ಚಿವಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೦೦).

△ **ಪರ್ಚು$_2$** 'ಪಚ್ಚು$_3$' ನೋ.

ಪರ್ಚು$_3$, ಪಚ್ಚು$_4$ (ನಾ). ಗುಟ್ಟುಮಾತು ; ಕಿವಿಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು : ಸುಕರಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡೆ ದೇವ ಪೆಱತೇಂ ಸಂಜೀವಕಂ ದಾವಪಾವಕನಾದಂ ಭವದಿಷ್ಟಸೇವಕಗಣಕ್ಕೇಂ ಪರ್ಚುವೇಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಚ್ಚುಮೇಂ]ಮಂತಣಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೬-೨೩) ; ಪಕ್ಕಿಗಳ ನೆರವಿಯೊಳ್ ಬೆರ್ಚು ಠಕ್ಕಿಸುವ ಮಂತ್ರದೊಳೆ ಪರ್ಚು (ಬಂಹುಿ. ೧-೧೯). **ಪಚ್ಚು$_4$**: ವಿರೋಧಿ ಬೆಗರ್ಚುಗೊಂಡೆನಸುಮುಱಿದೆಯ್ತಂದಂ ಕಾದಲ್ಕೆ ಪೂಣ್ದು ಪೊಡರ್ಪಿನಿಂದೆನೆ ಬಟು[ಕ]ದಕ್ಕೇ ಪ[ಚ್ಚು] [ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚುಂ] ಮಂತಣಂ ತೊಡೆದೆನ್ನನೀಯ[ನುವರದೊಳೇಂ] ಬಿಟ್ಟಕ್ಕಾಂ ಸಾಲ್ವೆನಾರ್ ನೆರೆದಾನೆಯುಂ (?) (ಪರ್ಧಮಾ. ೪-೨೭) : ಶನಿಯುಂ ನೋಡೆ ಶುಭೇತರಗ್ರಹಗಣಂ ವರ್ಪಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಗ್ನಜಾತನರಂ ಸಂದೆಯುಮೇನೊ ಪೊಂದುಗುಮ

ದಕ್ಕೀಂ ಪಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಪಂಚ]ದೇಂ ಮಂತಣಂ (ಜಾತಕ. ೬-೧೬).
[<ಪಚ್ಚು₁]

ಪಚ್ಚುಕೊಳ್ 'ಪಚ್ಚುಗೊಳ್' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗುಡು 'ಪಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗೂಂಟೆ 'ಪಚ್ಚುಗೂಟ' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗೊಡು 'ಪಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಪಚ್ಚುಗೊಳ್ 'ಪಚ್ಚುಗೊಳ್' ನೋ.

ಪರ್ಜನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮರದರಿಸಿನ: "ಪೀತದ್ರುಃ, ಕಾಲೇಯಕಃ . . . ದಾರುಹರಿದ್ರಾ, ಪರ್ಜನೀ—೭ ಮರದರಿಸಿನ, ಕಸ್ತೂರಿಅರಿಸಿನವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ.ಪರ್ಜನೀ]

ಪರ್ಜನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೋಡ,—ಮೇಘ: ದಂತಕಾಂತಿಯಂ ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚೆಂದು ಗರ್ಜನೆಯಂ ಪರ್ಜನ್ಯಜನ್ಯಧ್ವನಿಯೆಂದು ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು ತೊಟ್ಟನೆ . . . ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ತಳರ್ವ ತರುಣಮರಾಳಂಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೨ ಪ). 'ಪರ್ಜನ್ಯಗರ್ಜನ' ಪರಾ. ೨. ಗುಡುಗಿನ ಶಬ್ದ; ಮೇಘಧ್ವನಿ: "ಅಭ್ರಗರ್ಜನೆಯ ಪರ್ಜನ್ಯವೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೬). ೩. ಮಳೆ; ವರ್ಷ: ಅಮರಸರಿತ್ಪದ್ಮಪತ್ರೋದನೀಲೀನಿವಹಂ ಪರ್ಜನ್ಯದೋಹಕ್ಷಮಬಹುಮಹಿಷೀಸಂಕುಲಂ ಯಾಮಿನೀಸಂಭವಶುಂಭನ್ಮಂದಿರಂ ನಿಂದುದು ಪಿಕರುಚಿರೋತ್ತಾಳಮಂಭೋದಜಾಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೭). ೪. ಮಳೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ; ಇಂದ್ರ: "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ಪರ್ಜನ್ಯಃ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ—ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೨); ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಪರ್ಜನ್ಯನಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಸೋಮನನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ತಂದಳು (ಋಕ್ಸಾರ. ೫೨). ೫. ಪರಮಾತ್ಮ; ವಿಷ್ಣು: 'ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಪರಮಸ್ಯ ಜನ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಪರ್ಜನ್ಯಃ'—ಜನನವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜನ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪರಮನ ಸೇವಾರ್ಥ ಹುಟ್ಟುವ ಪದಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಪರ್ಜನ್ಯನೆಂದು (ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು) ಹೆಸರು. ಈ ಪರ್ಜನ್ಯಗತರೂಪವು ವಾಸುದೇವನು (ಹಸಾರ. ೬-೩ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೬. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಧಾತಾ ಅರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರ ವರುಣ ಇಂದ್ರ ವಿವಸ್ವಾನ್ ಪರ್ಜನ್ಯ ಪೂಷ ಅಂಶುಮಾನ್ ಗಭಸ್ತಿಮಾನ್ ತ್ವಷ್ಟ್ರ ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು (ವಿವೇಕ. ೨೧೮). [ಸಂ.]

ಪರ್ಜನ್ಯಗರ್ಜನ (ನಾ). ಮೋಡದ ಗರ್ಜನೆ; ಗುಡುಗಿನ ಶಬ್ದ: ಅಗಳವನ ಗರ್ವಗರ್ಭಂಗಳಪ್ಪ ನಿರ್ಭರೋಕ್ತಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು ಕುಮಾರಂ ಪರ್ಜನ್ಯಗರ್ಜನಮಂ ಕೇಳ್ದ ಕೇಸರಿಕುಮಾರನಂತು ಕೆಳರ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೪ ಪ). [ಪರ್ಜನ್ಯ+ಗರ್ಜನ]

ಪರ್ಜನ್ಯಜಪ (ನಾ). ಮಳೆಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಮಳೆಯ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಜಪ,—ಪ್ರಾರ್ಥನೆ: ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ಪರ್ಜನ್ಯಜಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಜನರಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಪರ್ಜನ್ಯ+ಜಪ]

ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಮಳೆಯ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಮೇಘಾಸ್ತ್ರ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ: ಅರ್ಜುನನು . . . ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಬರಿಸಿ ವಾಯವ್ಯದಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿದನು (ಪಚಭಾ. ೨೩). [ಪರ್ಜನ್ಯ+ಅಸ್ತ್ರ]

ಪರ್ಜಿ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ: ಪರ್ಜಿಭಾಷೆ ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಅಥವಾ ಶ್ರಾವಣಭಾಷೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪರಿಗಣನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೮೨).

ಪರ್ಣ (ನಾ). ೧. ರೆಕ್ಕೆ; ಪಕ್ಷ; ಗರಿ: 'ಪರ್ಣತನು' ಪರಾ. ೨. ಎಲೆ; ದಳ; ಪತ್ರ: "ಬರ್ಹಂ, ಪರ್ಣಂ, ದಳಂ, ಪತ್ರಂ, ಪಲಾಶಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ—ಈ ಏಳು ಮರದ ಎಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೧); ಆಯತರಂಗವಲ್ಲಿಪರಿಶೋಭೆಯನಂಚಿತಚಾರುಕೀರ್ಣಪರ್ಣಯುಧಪಾಳಿತೋರಣವಿರಾಜಿತಮಂ . . . ಅನಿಂದಿತಸುಂದರರಾಜಮಾರ್ಗಮಂ ಶ್ರೀಯ ನಿವಾಸಮಂ ಪುಗೆ ನೃಪೇಶ್ವರಕನ್ಯಕೆಯುಂ ಕುಮಾರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪); ವಸ್ತುವಿಪ್ಪ ಭೇದವ ಬಲ್ಲೆನೆಂದರೆ ಪರ್ಣದೊಳಗಿಪ್ಪ ಪಚ್ಚೆಯಂತೆ . . . ಅದು ನೆಪ್ಪಿಗೆ ಬಾರದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೦); ನಾಗವಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದು ಮುಂದನು ನೀಗಿ ಕಳೆಯದೆ ಚೂರ್ಣಪರ್ಣತ್ಯಾಗವಿಲ್ಲದೆ ದಂತಧಾವನಪರ್ಣವನು ಸವಿದು ಭೋಗಿಸುವೊಡೆ . . . ಅವನನು ನೀಗಿ ಕಳೆವಳು ಭಾಗ್ಯವಧು (ಕುಪ್ಯಾಲು. ೩-೫೯). ೩. ವೀಳೆಯದೆಲೆ; ನಾಗವಲ್ಲಿ: ಸ್ಥೂಲವಡಿಕೆಯಾದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರ್ಣವಾದಂತೆ ಕಾರಣ ಚೂರ್ಣವಾದಂತೆ ಮೂಱು ಕೂಡಿದ ಮತ್ತೆ ಬಣ್ಣವಾಯಿತ್ತು ರಜ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೮-೪೩೦); ಪೊಂಬರಿಯಣದಿ ಪೋಳ್ಮಣಿಮಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಂಬಳಿಗೆಯ ಪರ್ಣಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವ ಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೨೭). ೪. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ; ಪಲಾಶ: "ಪಲಾಶಃ, ಕಿಂಶುಕಃ, ಪರ್ಣಃ, ವಾತಪೋತಃ—೪ ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ (?): ಕುಂಥು ಘುಣ ಮತ್ಕುಣ ದಂಶ . . . ಇಂದ್ರಗೋಪ ಪರ್ಣವೃಶ್ಚಿಕ ಸಪಾದ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಬೋಧಕಲಿತಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಪರ್ಣಕುಟಿ (ನಾ). ಎಲೆ, ಹುಲ್ಲು, ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ; ಪರ್ಣಶಾಲೆ; ಎಲೆಮನೆ: ಶಿಷ್ಯರನವರವರ ಪರ್ಣಕುಟಿಗಳ್ಗೆ ಕಳುಹಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೩-೩೧); ತಾನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪರ್ಣಕುಟಿಯ ಬಳಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಂತೆ . . . ಕನಸು ಕಂಡಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೩೭). [ಪರ್ಣ+ಕುಟಿ₂]

ಪರ್ಣಕುಟೀರ (ನಾ). =ಪರ್ಣಕುಟಿ: ಪರ್ಣಕುಟೀರದೊಳ್ ತಳಿರತಳ್ಪದೊಳಿರ್ದು . . . ಸುಖಸಮಾಧಿಯನಾಂತೆಸೆದಂ ಮುನೀಶ್ವರಂ (ದಶಕು. ೮-೫೪); ಅವಳ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಗುಡಿಸಿಲಿನ ಎದುರು ಸುಂದರ ಕೈತೋಟವು ಏರ್ಪಟ್ಟು ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಪರ್ಣಕುಟೀರದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೯೧). [ಪರ್ಣ+ಕುಟೀರ]

ಪರ್ಣಗೃಹ (ನಾ). =ಪರ್ಣಕುಟಿ: ಕಿಕ್ಕಿರಿಯುವಂತೆ ಕವಿದುವು ಕಡಲ ತೀರಮಂ ಪರ್ಣಗೃಹಗಳ್ ಚರ್ಮಛಾದಿತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪೪-೧೧೬). [ಪರ್ಣ+ಗೃಹ]

ಪರ್ಣತನು (ನಾ). ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರ; ರೆಕ್ಕೆಪುಕ್ಕಗಳಿರುವ ಮೈ; ಪಕ್ಷಿಯ ದೇಹ: ಕಪಿಗೋಷ್ಠಿ . . . ಪರ್ಣತನುವಾಗಿ, ಹರಿಮರ್ಯನಂ ಮೆರಸಿ ಮಿರುಮಿರುಗಿ ಬರುತಿರ್ದನಂ ಗರಿಮೆಯ್ಯನಂ ಕಂಡು ಸಂತೋಷಿಸಿತು ಶಕುನಮಂಗಳಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೨-೮೩೧). [ಪರ್ಣ+ತನು]

ಪರ್ಣದ್ರುಮ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗದ ಮರ; ಪಲಾಶ: ಏಂದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ . . . ವಿರಳಪರ್ಣದ್ರುಮದ ಪುಷ್ಪಿತಶರೀರದಾ ಸ್ವರ್ಗಚುಂಬಿತ ಸಾಲದುನ್ನತಶಿರದ ಕರದ ಗೋಪುರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೧೪೬). [ಪರ್ಣ+ದ್ರುಮ]

ಪರ್ಣಪುಟ (ನಾ). ಎಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೊನ್ನೆ; ಪತ್ರಪುಟ:

ಮುನಿಕುಮಾರಂ ಕೃತಸ್ನಾನನಾಗಿ . . . ಎನ್ನಂ ಪರ್ಣಪುಟದೊಳ್ ತಳೆದು ನಿರ್ವರ್ತಿತ ನಿಯಮರಪ್ಪ ಮುನಿಕುಮಾರರ್ ಬೆರಸು ನಿಜಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೪). [ಪರ್ಣ+ಪುಟ$_3$]

ಪರ್ಣಪುಟಿಕೆ (ನಾ). = ಪರ್ಣಪುಟ : ಪರಪುಷ್ಟದಂತೆ ಪುಗಲೆಂಬರ ಮಾತಂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಪೊಕ್ಕು ಸರೋವರಮಂ ಪೊಗೆದಂ ಜಲಮಂ ಸರೋಜವಿಸ್ತೀರ್ಣಪರ್ಣಪುಟಿಕಾಹಸ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೦೫). [ಪರ್ಣ + ಪುಟಿಕೆ$_2$]

ಪರ್ಣಭವನ (ನಾ). = ಪರ್ಣಕುಟಿ : ರಘುಭೂಪಾಲಕನು ರಿಪು ವಿಜಯವಿಭವದ ಲೀಲೆಯಲಿ ನಿಜಪರ್ಣಭವನಕೆ ಬರಲು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೧). [ಪರ್ಣ + ಭವನ]

ಪರ್ಣಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಎಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. ೨. ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಕೆ, ಆಡು ಮುಂತಾದುವು. [ಪರ್ಣ+ಭೋಜನ]

ಪರ್ಣಮಂದಿರ (ನಾ). = ಪರ್ಣಕುಟಿ : ತೊರವೆಯ ಶ್ರೀನೃಸಿಂಹನು ಬಂದು ಹೊಕ್ಕನು ಪರ್ಣಮಂದಿರವ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೪೮). [ಪರ್ಣ + ಮಂದಿರ$_2$]

ಪರ್ಣಮಾಲೆ (ನಾ). ಎಲೆಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸರ,— ಹಾರ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಗೂಟ, ಬೋದು, ಕಿಡಕಿ, ಮಾಡ, ಜಂತಿಯ ಈ ತುದಿಯಿಂದ ಆ ತುದಿ, ನಾವು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಈ ಪರ್ಣ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೨). [ಪರ್ಣ + ಮಾಲೆ]

ಪರ್ಣಲಘು (ನಾ). [ಜೈನ] (ಮೇಲಿನಿಂದ ಬೀಳುವಾಗ ಪೆಟ್ಟು ತಾಗದಂತೆ) ಶರೀರವನ್ನು ಎಲೆಯಷ್ಟು ಹಗುರಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ : ನೊಂದು ನಿತ್ತರಿಸಲಾಱದೆ ಭೋಂಕನೆ ಬಿಟ್ಟು ತಾಂ ಮಹೀತಳಕೆ ಬೀೞುತ್ತುಂ ನವ್ಯ ನೋವಿಂಗಾಱದೆ ಪರ್ಣಲಘುವೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೬ ವ) ; ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ಕಾಮರೂಪಿಣಿ . . . ಪರ್ಣಲಘು . . . ಅಭೋಗಿನಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೯೬). [ಪರ್ಣ + ಲಘು]

ಪರ್ಣಲಘುವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಪರ್ಣಲಘು : ತನ್ನ ಕರ್ಣಕುಂಡಳಮಂ ಬಾಳಕನ ಕರ್ಣಯುಗಳಂಗಳೊಳಮರ್ಚಿ ಪರ್ಣಲಘುವಿದ್ಯೆಯಿನೀಡಾಡಿ ಪೋಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೯ ವ). [ಪರ್ಣಲಘು + ವಿದ್ಯೆ]

ಪರ್ಣವಿಕ್ರಯಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವಳು : ನರ್ತಕಿಯ ನಾಪಿತೆಯ ಪರ್ಣವಿಕ್ರಯಿಯ . . . ಸೈರಂಧ್ರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ ದಿಂದಿನಿಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಬಾಲೆಯರ್ತವೆ ದುರಾಚಾರಮಂ ಕಲಿವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೮). [ಸಂ. ಪರ್ಣವಿಕ್ರಯಿನ್]

ಪರ್ಣಶಾಲೆ (ನಾ). = ಪರ್ಣಕುಟಿ : "ಯತಿಕುಟೀರಕ್ಕನುದು ಪರ್ಣ ಶಾಲೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨೦) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ನಿನ್ನ ಪರ್ಣಶಾಲೆಗೆ ಮುನಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ (ದಶಕು. ೮-೫೮); ಚಿತ್ರಮಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿತು ಪರ್ಣಶಾಲೆ ಶತಪತ್ರಲೋಚನೆಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೪೨). [ಪರ್ಣ+ಶಾಲೆ$_3$]

ಪರ್ಣಾಸ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಾಮಕಸ್ತೂರಿ : "ಪರ್ಣಾಸಃ, ಕಠಿಂಜರಃ, ಕುಟೇರಕಃ— ೩ ಕಗ್ಗೊಲೆಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಕಾಮಕಸ್ತೂರೀ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). ೨. ತುಳಸಿ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಣಾಹಾರ (ನಾ). = ಪರ್ಣಭೋಜನ. [ಪರ್ಣ+ಆಹಾರ]

ಪರ್ತ 'ಪರತ' ನೋ.

ಪರ್ತಿ 'ಪಱ್ತಿ' ನೋ.

ಪರ್ದಲ 'ಪರ್ದಿಲ' ನೋ.

ಪರ್ದಿಲ, ಪರ್ದಲ, ಪಟ್ದಲ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನರಯಣನ ದಾನಗೊಟ್ಟ ಪಱ್ದಲ ದೇವಯಾನ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ನನ್ದಿ ಮಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನರಪಟ್ಟಗವೊನ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೫-೧೦ ; 933). **ಪರ್ದಲ :** ೨. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹದಲಿ : ಶ್ರೀಭೈರವರಕ್ಷಣೀಯದುರ್ದ್ದಷ್ಟ ನಿಗ್ರಹ ವಿಸಿ(ಶಿ)ಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳಕರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಪರ್ದ್ದಲನಾಲ್ನೂಱ್ಪರ್ದಿವ್ಬರ್ (ಇಆ. XII, ೯೨-೧೨ ; 1084). **ಪಟ್ದಲ :** ೨. ಲೋಕ ದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದ ಪಟ್ದಲ ಸದ್[ದಿ]ವಿಜರೇಂ ಕೃತಾರ್ತ್ಥರೊ (ಇಆ. XIII, ೯೨-೧೪ ; 1084). [?]

ಪರ್ದಿಷ್ಟ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ : ಇದು ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಬಂದ 'ಪರ್ದಿಷ್ಟ' (ನಮ್ಮೂರ. ೧೨೬). [?]

ಪರ್ದು, ಪದ್ದು$_1$, ಹದ್ದು$_1$, ಹರ್ದು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಗೃಧ್ರ : "ಪರ್ದೆನೆ ಗೃಧ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೮) ; ಸುಭದ್ರೆಯಪ್ಪ ವ್ಯಂತರದೇವತೆ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದಱಿದು ಚಿಲಾತ ರಿಸಿಯರಂ ಕಂಡು ಪಗೆಯಂ ನೆನೆದು ಪರ್ದಿನ ರೂಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬಂದು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಗಿರ್ದು ಕಣ್ಗಳಂ ತೋಡಿ ತಿನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೮-೪); ನಿನ್ನಂ ಕೊಂದನ ಬಸಿಱಂ ನಿನ್ನಂ ತೆಗೆಯದೆಯುಮವನ ಕರುಳಂ ಪರ್ದಿಂ ಮುನ್ನುಂಗಿಸಿ ನೋಡದೆಯುಂ ಮುನ್ನಮೆ ಯುವರಾಜ ನಿನ್ನನಾಂ ನೋಡಿದೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೬) ; ತೊಡರ್ದರಿಸೈನ್ಯಂ ಬೆನ್ನಿತ್ತೊಡಱಿ ಯೆನಾಂತೊಡದನ್ನೆಱಿ ಪರ್ದಿಂಗೆ ಬಿರ್ದನಿಕ್ಕುವೆಸೀಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೮೮) ; ಹರಣಂ ಹಮ್ಮೈಸಿ ಪರ್ದೆಱಗಿದುರಗಿಯಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೦೪ ವ). ೨. ಗರುಡ ; ಗರುತ್ಮ : "ಪಕ್ಷಿಗಳಾಣ್ಮಂ" ಎಲರುಣಿವಗೆಯುಂ, ಪರ್ದು— ಈ ೩ ಗರುತ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೬-೧೨) ; ಕೊಳಗುವ ಸಂಕುಂ ಪಾಱುಂಬಳೆ ನೇರ್ಪಡೆ ಪರ್ದನೇಱಿ ಬಂದೊಲವಿಂ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಮುಗಿಲೆಡೆ ಯೊಳಿರ್ದಂ ತಳತಳಿಸುವ ತೊಡವನಾಂತು ಸಿರಿವೆಣ್ಣರಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೯೨); ಅಂಬುಜನಾಭನ ಪರ್ದು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ನವಿಲ್ . . . ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿನಿಯ ಮೃಗಾರಿ ನಾಯಿಗರಿದಲ್ಲವು ಸಾಹಸಮಲ್ಲದೇವನ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೩). 'ಪರ್ದುದೇರ' ಪರಾ. **ಪದ್ದು$_1$:** ೧. "ದಾಕ್ಷಾಯ್ಯಃ, ಗೃಧ್ರಃ—ಹದ್ದಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಪದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೯) ; ದೈತ್ಯನ ಪೃಥುಕಿರೀಟಾಗ್ರದೊಳ್ ಪದ್ದು ಕುಳ್ಳಿರಲುಮವಿತಥಮೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ತೆರಳ್ದನಸುರೆಂ ಮರಣಕಥನಮಂ ತಿಳಿಯಲೀವುದೆ ಮನದಹಂಕೃತಂ (ಚಬಪು. ೪೮-೬) ; ಪದ್ದು ಕಾಗೆಗಳಂತೊ ಸಾತ್ವಿಕಮಪರ್ಣೆಯ ತಪೋಬನ ದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೯) ; ಮುಳಿದು ಪದ್ದಿಸಿಂದಾ ಪರಶುಪಾಣಿಯುಂ ಮುಂಡೆಸಗಿ ನಡದಾ ಪ್ರಯಾಗದೆಡೆಗೆ (ಪರಶು. ೩೯-೨೬). ೨. 'ಪದ್ದುದೇರ' ಪರಾ. **ಹದ್ದು$_1$:** ೧. "ಪಕ್ಷಿಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಗೃಧ್ರಮೆನೆ ಹದ್ದು" (ಪುಂಗರಾ. ೫೨-೯೧); ಅಂಬರಾಂತರದಲಾಡುವ ಹದ್ದಿನಲೊಂದು ಕಣ್ಣುವಂ ನೋಡಿಧವಗ್ಗೆರ್ ಶಂಕೆ ಮಿಗಿಲೆಚ್ಚ ನೆಗಳ್ತೆಯ ವಯಿಜಭೂಮಿಪಂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೧-೨೦ ; 1154 ?) ; ಆಕಾಶದಲಾಡುವ ಹದ್ದ ನೊಂದು ಸರ್ಪ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಆದಪ. ೩೫-೧೦೦) ; ಹದ್ದು ಕಾಗೆಯ ಮನೆಗೆ ಬಾಣಸವಿದ್ದುದೋ ಗಜವೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಿದ್ದುದರಿಬಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೩) ; ಮೇಳವಿಸಿದವು ಧೂಮಕೇತು ದಿಶಾಳಿಯಲಿ ರಥಕೇತುದಂಡದ ಮೇಲೆ ಹದ್ದೆಱಗಿದವು ಕಲಿ ಖರದೂಷಣಾದಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೮) ; ಹಾವು ಹೊಡೆದು ಹದ್ದಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

೨. ಹದ್ದು ಎನ್ನ ವಾಹನವಂತೆ ಹಾವು ಎನ್ನ ಹಾಸಿಗೆಯಂತೆ ಕದ್ದು ಬೆಣ್ಣೆಯ ನಾ ತಿಂದೆನಂತೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೯-೫). **ಹದ್ದು :** ೧. 'ಹಡೆಹದ್ದು' ಪರಾ.

ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣು = ೧. ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ; ದೂರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು : ಅವನ ಕಣ್ಣು ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣಿನ ಹಾಗೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೨) ; ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬೇಗ ಈತ ಗ್ರಹಿಸಿದನಲ್ಲ ! ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅವನದು ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣೇ ! (ಬನಶಂ. ೫೭). ೨. ಕೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭೂಗತರಾದ ದೇಶಪ್ರೇಮಿಗಳು ಸರಕಾರದ ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದೆ ಕಿರುಕುಳವನ್ನೆಸಗುತ್ತಲೇ ಬಂದರು (ಕುರುಕಾ. ೧೫೦) ; ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ಹೊಲಗಳ ಮೇಲೆ ಸತ್ಯನಾಥರಾಯರ ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣು ಕುಳಿತಿತ್ತು (ಮಣ್ಣಿ ಮ. ೭). **ಹದ್ದಿನ ದೃಷ್ಟಿ** = ಹದ್ದಿನ ಕಣ್ಣು ೨ : ಸಿದ್ದಬಸಪ್ಪನ ಹದ್ದಿನ ದೃಷ್ಟಿ ಆ ಬಡವನ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು (ನಾಪೂಲೀ. ೧೨೬). **ಹದ್ದಿನ ಪಾಲಾಗು** = ಸಾಯು ; ನಾಶವಾಗು : ನಮ್ಮ ಯಜಮಾನನು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಕಡೆಯೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಹದ್ದಿನ ಪಾಲಾಗುವೆ (ಶಾಕುಂತ. ೭೭-೬). [**ದೇ.** ॥ **ತಮಿ.** ಪರುನ್ತು ; **ಮಲ.** ಪರುನ್ತು, ಪರನ್ತು ; **ತೆಲು.** ಬಂದು ; **ಕೊಡ.** ಪದ್ದೀ ; **ಕೋತ.** ಪದ್]

ಪರ್ದುದೇರ, ಪದ್ದುದೇರ (ನಾ). ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಗರುಡವಾಹನ ; ವಿಷ್ಣು : "ಅರಲ್ಪೊಡೆಯಂ, ಎಲರುಣಿವಟ್ಟೆಗಂ, ಪಾಱುಂಬಳೆಗೈಯಂ, ಪರ್ದುದೇರಂ . . . ಕಾವನಯ್ಯಂ—ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭-೯) ; ಪರ್ದುದೇರನ ನೇಮದಿಂದ ಮೈಗಣ್ಣವಂ ಪದ್ದಿನಂತೈತಂದು ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಜನಕನಂ ಪೊದ್ದಿ ವಂದಿಸಿ . . . ಗದ್ದುಗೆಯೆನಡರೆ (ವೆಂಕರಾ. ೧-೨೦-೩೩). **ಪದ್ದುದೇರ :** ಶುದ್ಧಾಂಗನಾಗಿ ಭಸಿತಾಕ್ಷಮಾಲೆಯ ಧರಿಸಿ ಪದ್ದುದೇರನ ನಲ್ಲನೊಂಬತ್ತುಪದ್ಯದಿಂ ನುತಿಸುತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೪೫).

[ಪರ್ದು + ತೇರ್$_2$ + -ಅ$_7$]

ಪರ್ದುವೇರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು ; ಗರುಡಪಾತಾಳದ ಬೇರು.

ಪರ್ದುವೇರ್ ಕಲ್ಕ = ಗರುಡಪಾತಾಳದ ಬೇರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂದವಾದ ಔಷಧ: ಮಲೆಯೋಜರೊದವಿದರ್ ಪರ್ದುವೇರ್ ಕಲ್ಕಮಂ ನಲವಿನಿಂ ತಿಮಿರಿದರ್ ನಂಜಿಳಿಯಲೆಂದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೪-೨೧೦). [ಪರ್ದು+ಬೇರ್]

ಪರ್ನ 'ಪನ್ನ$_3$' ನೋ.

ಪರ್ನಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ : ಪಸುರುಳಿದ ನಾಗವಲ್ಲಿಯ ಪರ್ನಕರ್ಪೂರದೆಸೆವ ಚೂರ್ಣವಪ್ಪ ಭಾಗದ ಕ್ರಮುಕಮುಮ ಪೊನ್ನ ಸಂಬಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ತೀವಿ (ನಮಪೋ. ೧೪-೧೬). 'ಪನ್ನೆಗಪ್ಪುರ' ಪರಾ.

[ಪರ್ನ(<ಪನ್ನ$_3$)+ಕರ್ಪೂರ]

ಪರ್ನಕುಟಿ 'ಪನ್ನಗುಡಿ' ನೋ.

ಪರ್ನಶಾಲೆ (ನಾ). ಎಲೆವನೆ ; ಪರ್ಣಕುಟಿ : ಪರಿವಾ ಸರಸ್ವತಿಯ ದಿಂಬದೊಳ್ ಪರ್ನಶಾಲೆಯ ರಚಿಸಿಕೊಂಡು ತಪಸಂ ಮಾಡುತಿರುತಿರ್ದರು (ತುರಂಗ. ೮೪-೬). [ಪರ್ನ(<ಪನ್ನ$_3$)+ಶಾಲೆ$_3$]

ಪರ್ಪಟ (ನಾ). ೧. ಹಪ್ಪಳ ; ಪಪ್ಪಡ : "ಪಪ್ಪಳ(ಡ)-ಪರ್ಪಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೨. ಕಹಿರುಚಿಯ ಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : "ಪರ್ಪಟ-ಹವುಣ" (ಪಂಡಿತ. ೨೦೫).

[ಸಂ.]

ಪರ್ಪಟಕ (ನಾ). = ಪರ್ಪಟ ೨: ಕೃತ್ತಿ ಕಂಟಕಿ ಪಾಂಸು ಪರ್ಪಟ[ಪಾಠಾಂ.ಟ]ಕವಕ್ಕ್ಯ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮) ; ತೆಗೆಪಿ ಕುಡಿಯಿಸುಗೆ ಶಿವೆ ಕಳವಿಗೆ ಬಾಳಂ ಕಕ್ಕೆ ಮುಸ್ತೆ ಪರ್ಪಟಕಂ ಮುಟ್ಟಗೆಯೆಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಪೈತ್ತಿಗಜ್ವರಂ ದಾಹಮುಂ ಪ್ರಳಾಪಮುಮುಱುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಪರ್ಪಟಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಬಸರಿ ಪರ್ಪಟೀ ಪ್ಲಕ್ಷಾಹ್ವಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. [ಸಂ.ಪರ್ಪಟೀ]

ಪರ್ಪರ (ನಾ). ಕರ್ಕಶ ; ಕಠೋರ ; ಗಡುಸು : "ಪರ್ಪರಮೆನೆ ಕರ್ಕಶದೊಳ್" (ಕರ್ನಾಶ. ೩೬). 'ಪರ್ಪರಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಪರ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). ಕರ್ಕಶತೆ ; ಕಠೋರತೆ ; ಗಡುಸುತನ : "ಪರ್ಪರಿಕೆ = ಕರ್ಕಶತೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಬಂದಿರದವರ್ಗಿದಿರಂ ನಡೆತಂದೀತಂ ತಮ್ಮನಾತನಣ್ಣಂ ತಾಂ ನೋಡೆಂದು ನಿಜಸೂತನಱಪೆ ಮುಂಕುಂದನ ಪರ್ಪರಿಕೆ ಮುನಿಸನೊದವಿಸೆ ಮನದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೧) ; ತೇಟಿಕ್ಕಿರನೊಂದು ಪೊಡರ್ಪಿನ ಪರ್ಪರಿಕೆಯಿಂ ರೋಸದ ಬೀರದ . . . ಸಡಗರದ ಮಱುವುಱದಿಂ ಬಂದು ಮುತ್ತಿಮುತ್ತಿ ಅಜಿಗುಳಿಜೀವಾತ್ಮನಂ ಸೆಱೆವಿಡಿದತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೯-೨೦) ; ಜೀಯಾ ಅದೇನಾಯಸಂ ಮುಳಿಸೇಂ ಕೀಟರ ಕೈಯ ಪರ್ಪರಿಕೆಯಿಂದೇನಾಯ್ತೊ ನೀಂ ಮನ್ನಿಸೈ (ಮೈಸೂಮ. ೪-೪೧). 'ಪರ್ಪರಿಕೆಗಿಡು' ಪರಾ.

[ಪರ್ಪರ+-ಇಕೆ]

ಪರ್ಪರಿಕೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕರ್ಕಶತೆ ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಕಠೋರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಪರ್ಪರಿಕೆಗಿಡದೆ ಕಲಿವಿಷಖುರ್ಪರನಿದಿರಾಂತೊಡಾಂತು ವಲಲಂ ತಳಮಂ ಮಾರ್ಪೊಸೆದು ತಳ್ತು ಕ[ಣ್ತ್]ಠತರ್ಪಿನೆಗಮುವು[ಕಿ] ಸಿಂಹನಾದದಿನಾರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೮).

[ಪರ್ಪರಿಕೆ+ಕಿಡು(<ಕೆಡು$_1$)]

ಪರ್ಪರೀಕ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಕೊಳ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಾಶಯ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಪಾಟಕ, ಪರಪಾಟಕ, ಪರಪಾಷ್ಟಕ, ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ಪರ್ಪಟಕ : "ಚರಕಃ-ಪರ್ಪಾಟಕ" (ಓಷಧಿ. ೫೪) ; ಬಳ್ಳಿದುಱುಚೆ ನೆಲಬೇವು ಮುಸ್ತೆ ಪರ್ಪಾಟಕದಿಂ ಕುದಿದಿಱಿಪಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯುದಱೊಳಗಿರೆ ಕೆಡಿಕುಮಲ್ತೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರಮಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೩೨) ; ಪರ್ಪಾಟಕದ ಕಷಾಯಮದೊಪ್ಪುವರುಷ್ಕರದೊಳಾದ ಶೋಭೆಯಮುಂತಾ ದರ್ಪಮನಾಗಳೆ ತೊಲಗಿಪುದೊಪ್ಪುವ ಮುತ್ತದ ಕಷಾಯಮುಂ ಮೇಣ್ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೧೧೧) ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ನೈದಿಲ ಗೆಡ್ಡೆ . . . ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಇವಱ ಕಷಾಯವ ಕೊಡಿಸಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ ಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೫೮). **ಪರಪಾಟಕ :** ಸೊಪ್ಪುಗಳು: ಅಗಸೆ . . . ತುಂಬೆ, ಚಟಿಗಿನ, ಪರಪಾಟಕ, ದೊಡ್ಡ ಗೋರ (ನಸ್ಸ್ಯನಂ. ೨೩೭). **ಪರಪಾಷ್ಟಕ :** (ಕಿ). **ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ :** ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಅಮರದ ವಳ್ಳಿ, ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಕ್ಕೆಹಣ್ಣು ಇವಂ ಸಮಾನ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡೆ ಹಳೆಯ ಜ್ವರ, ಪ್ರಲಾಪ, ಮೂರ್ಛೆ, ನೀರ ದಾಹ ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೨೩).

ಪರ್ಪಾಟಕದ ಚೂರ್ಣ = ಪರ್ಪಾಟಕದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಭಸ್ಮ : ಪರ್ಪಾಟಕದ ಚೂರ್ಣ- ಬಿಳಿಗಣಿಜೆ, ಜೀರಿಗೆ ಸಹ, ಹಳೇನೀರಿನಲ್ಲಿರೆದು ಕದಡಿ ಕುಡಿಯೆ ಮೂರುದಿನಕ್ಕೆ ದಾಹಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೭೭).

[<ಸಂ.ಪರ್ಪಟಕ]

ಪರ್ಪಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕುಂಡಲಿ—ಸರ್ಪ . . . ಪರ್ಪಾಣಿ, ಹೇರಾಚ" (ಓಷಧಿ. ೩೫). [?]

ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ 'ಪರ್ಪಾಟಕ' ನೋ.

ಪರ್ಬ, ಪಬ್ಬ, ಪರ₂, ಪರುವ, ಹಬ್ಬ (ನಾ). ೧. ಸಂಕ್ರಮಣ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮುಂತಾದ ಪುಣ್ಯಕಾಲ; ಪರ್ವಕಾಲ: ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯೊಳ್ ಕೂಚಿಭಟ್ಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರೆಯೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರ್ ಪಿಡಿವತ್ತ ಪರ್ಬ್ಬದಕ್ಕಿ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೮-೧೬; 1000); ಉತ್ತರಾಯಣಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಪರ್ಬ್ಬನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ನಂದಿಕೇಶ್ವರದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಕ್ಕಂ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೨೬; 1019); ಸೋಮಗ್ರಹಣಪರ್ಬ್ಬನಿಮಿತ್ತಂ ಪುರಾಣದ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಗೆ ಸರ್ಬ್ಬನಮಸ್ಯಮಾಗಿ ಪಡೆದ ರೇವದಾಸಭಟ್ಟರ ಕೆಯ್ಯಿಂ ಬಡಗ ಬಿಟ್ಟ ಪಿರಿಯ ಕೋಲ ಮತ್ತ[ರ್] ಮನೆಯ ನಿವೇಶನ ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೨-೧೦; 1111). 'ಪಂಚಪರ್ಬ' ಪರಾ. **೨.** (ಸಂತೋಷದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ) ಉತ್ಸವ; ಸಮಾರಂಭ: "ಪರ್ಬ(ಬ್ಬ)—ಪರ್ವ = ಉತ್ಸವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಬರಿಸದ ಪರ್ಬ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ವ]ದೊಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿದೊಡಂ ಪುಣ್ಯಮೆಂಬರೆಂದೊಡೆ ಸಲೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ ಮಧುಮಾಂಸಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಾಧಿಕಂಗೆ ಸರಿಯೇ ಕುಲಜರ್ (ಸಮಪ. ೬-೯೦); ಅತಿಶಯದೊಳೊಪ್ಪುವುಳ್ಳಿಯ ಪರ್ಬಮಂ ಕರಂ ಪ್ರತಿವತ್ಸರಂ ಮಾಡುತಿರ್ಪನಿಂತಿದು ಭರಂ ನೇಮವೆನಲು (ಬಸರ. ೧೧-೨೦೬); ಅಂಗಜಾಂತಕಭಕ್ತರಲಿ ಪರ್ಬಂಗಳಾದಡೆ ತಲೆಗಳೊಳು . . . ಲಿಂಗವಂತರ ಪಾದರಕ್ಷಾಸಂಗವಾಗಿಹ ಕುಣಿಕೆಗಳನತಿಸಾಂಗಮಾಗಲು ಧರಿಸಿ ಸಿತಭಸಿತಾಂಗರಂಗದಲಿ (ಬಸವು. ೫೬-೪); ಆ ಸಮಯದೊಳೊರ್ವಂ ವಿಟಂ ವೇಶ್ಯಾಲಯದ ಪರ್ಬಕ್ಕೆ ವಧಿಸಲ್ತಕ್ಕ ಬಲ್ಗುಱಿಯಂ ಬಿಲ್ತುಕೊಂಡು ಪುರವೀಥಿಯೊಳ್ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಸ್ಯಪವಿ. ೧೬-೮ ವ). **೩.** (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ; ತೃಪ್ತಿ: ಕೊರ್ಬಿದ ಶಾಕ್ವರನಂ ಭುಜಗರ್ಬದೆ ಪಿಡಿದಡಸಿ ಸೀಳ್ದು ನಿಜಗರ್ಬದಗುರ್ಬುರ್ಬಿರೆ ಕೊರ್ಬಿರೆ ಕೊಂದಾಂ ಪರ್ಬಂ ಮಾಡೆನೆ ಸೃಗಾಲ ನಾಳೆಯೆ ನಿನಗಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೨-೯); ಘನದ ಮನ್ನಣೆವೆತ್ತ ಮಾತ್ಯಂ ವಿನುತಿಸಲು ಜಿಹ್ವೆಗಳ ಪರ್ಬವು ಅನಘನಂ ನೋಡಿದಡೆ ಕಂಗಳ ಪರ್ಬವಾಯ್ತೆಮಗೆ (ಬಸವು. ೫-೫೦); ಪಡೆವುದು ಬಣ್ಣಗಬ್ಬಮದು ನಿರ್ಭರದೀ ಕಿವಿಗಳ್ಗೆ ಪರ್ಬಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೧೨). **ಪಬ್ಬ :** ೧. ಬಂದಪುದ್ಯುಗಾದಿ ದೀವಳಿಗೆ ಸಂಕ್ರಮಣಂಗಳೆಂದು ಪಬ್ಬವನೆಸಗಿ ಮಿಂದುಂಡು ಸುಖಿಯುಪ್ಪೆಂ (ವೆಂಕರಾ. ೧-೩೩-೧೬). **೩.** ಬೋಳೈಸಿ ತೆತ್ತು ಕಾವನ ಕೇಳಿಯೊಳನುವೆತ್ತು ಪೊರೆವ ಪುರುಳಿಗನಂ ತಾಂ ಮೇಳೈಸುವ ದೂದುಗನಿಂ ಸೂಳೆಗಮವರಟ್ಟೆಯರ್ಗೆ ಮಪ್ಪುದು ಪಬ್ಬಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೧೬). **ಪರ₂:** ೪. ಪರ್ವಕಾಲ, ಉತ್ಸವ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಔತಣ; ಸಮಾರಾಧನೆ: ಹೋದ ಶಿವರಾತ್ರೀಲಿ ಪರ ಮಾಡಿದಾಗ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದಿರಾ? ನೀವು ನೀವೇ ಅಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಂಡಿರಿ! (ನನ್ನೂರು. ೬೮); ಬರಗೆಟ್ಟ ದೇವರಿಗೆ ಪರ (ಔತಣ) ಮಾಡಿದಂತೆ (ಸುವರ್ಣ. ೬೮). **೫.** ಗ್ರಂಥಿ; ಗಂಟು; ಗಿಣ್ಣು: "ಪರುವ(ಪರ)—ಪರ್ವ(-ನ್) = ಗ್ರಂಥಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). **ಪರುವ :** ೨. ಬಾಗಿಲ ಬಿಡುವಾಗ ಏನಂದ ಮಲಸಜ್ಜ ಬಾಗಿಲ ಬರಮು ನಮು ಶರಣು ಉಳಿದು ಬಂದ್ರ ಹೇರಿನ ಪರುವ ನಿಮಗಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೩). **ಹಬ್ಬ :** ೧. "ಹಬ್ಬ—ಪರ್ವ(-ನ್) = ಪರ್ಬ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೮); ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಂದ ಹರಕೆಯ ಕುಱಿ ತೋರಣಕ್ಕೆ ತಂದ ತಳಿರ ಮೇಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೧೨೯); ಸಂಗ್ರಾಮಮುಖದಲಿ ಬಿಲ್ಲ ಹಬ್ಬದ ತುಷ್ಟಿ ನಿನಗೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೩); ಹಬ್ಬ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹೋಳಿಗೆ ತಪ್ಪಿತೇ? (ಗಾದೆ). **೨.** ಪುತ್ರ ಹುಟ್ಟಿದ ದಿವಸ ಹಾಲಿನೂಟದ ಹಬ್ಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಗನ ಉಪನಯನ ನಾಳೆ ಅರ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಬದುಕು ಸಾಯಲಾಱೆನು (ಪುರಂದ. ೨-೬೧-೪); ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರಿಗಲ್ಲ ತವಗೆಲ್ಲ ಹೊಸತೊಂದು ಹಬ್ಬ ಬಂದಂತೆ ನಲಿವರು ಹಬ್ಬವೇನಧಿಕವಂತಿರಲೊಂದು ಮದುವೆಯ ದಿಬ್ಬಣವೆನೆ ರಾಗಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೩-೭೯). **೩.** ನಡೆ ಜೀಯ ತಡವೇಕೆ ಕಣ್ಗೆ ಹಬ್ಬವ ಮಾಡುವೆಡೆಯ ತೋಱುವೆವು (ಹಚಕಾ. ೫-೬); ಒಪ್ಪಂಬಡೆದಲ್ಲಿ ಹರ್ಮ್ಯತತಿ ಮಾಟ್ಪುದು ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಹಬ್ಬಮಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೪೪); ಉಬ್ಬಿದಲ್ಯೆ ಮಧುರವಚನದ ಹಬ್ಬದಲಿ ನಿನ್ನಾತನು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೨೮); ನೋಡು ನಾರದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ಹಬ್ಬವನಿಂದು ಮಾಡುವೆನಾಹವದೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೫೩). **೪.** ಸಾರಥಿಯ ಶಿವ ಕೊಟ್ಟನಾದೊಡೆ ಮಾರಿಗುಬ್ಬಸವಾಗದಂತಕನೂರು ತುಂಬದೆ. . . ಹಬ್ಬವಾಗದೆ ಭೂರಿಬೇತಾಳರಿಗೆ ಹೋಹುದೆ ಬಱಿದೆ ರಣವು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೨೫); ಇಂದು ಮಾರಿಗೆ ಹಬ್ಬವಾಯಿತು ಕಪಿಗಳಡಗುಗಳ ತಿಂದು ಭೂತಪ್ರೇತ ದಣಿಯಲಿ (ಕೌಶಿಂರಾ. ೧೯-೪೨). **೬.** (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷೆ; ಶಾಸ್ತಿ: ಗಡಣಿಸುವ ಸಾರಥಿಯನೊಬ್ಬನ ಪಡೆದೆನಾದೊಡೆ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪಡೆಗೆ ಹಬ್ಬವ ಮಾಡುವೆನು ತೋಱುವೆನು ಕೈಗುಣವ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೨೪); ಆ ದುಷ್ಟ ಮತ್ತೆ ಬಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಬ್ಬ ಆಗಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ಹಬ್ಬದೂಟ, ಹಬ್ಬದ ಊಟ = ಉತ್ಸವ, ಸಂತೋಷದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಿಹಿ ಊಟ: ನಾನು ಹಬ್ಬದೂಟ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು ತಡವಾಯಿತು (ರೂಢಿ); ಹಬ್ಬದ ಊಟ, ಹರಿವಾಣದ ವೀಳ್ಯ (ಗಾದೆ). **ಹಬ್ಬ ಮಾಡು** = ೧. ಹಬ್ಬವನ್ನು ಆಚರಿಸು; ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸು: ಎಲ್ಲರನು ಕರೆಕರೆದು ಹಬ್ಬ ಮಾಡು (ನೆಲಮು. ೨೨-೨೪); ಹಾಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಹಬ್ಬ ಮಾಡು (ಗಾದೆ). **೨.** ಶಿಕ್ಷಿಸು; ಶಾಸ್ತಿಮಾಡು: ಮನೆಗೆ ಬಾ, ಅಮ್ಮ ನಿನಗೆ ಹಬ್ಬ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನ** = ಪರ್ವಕಾಲ, ಪೂಜೆ, ಉತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಸಂತೋಷದ ದಿನ: ಹಬ್ಬಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಏಕಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧುಪಾನ ಮಾಡೋಣ (ಆರ್ಯಕ. ೮೦); ಅನೇಕ ಹಬ್ಬಗಳು ಮರೆತೇಹೋಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಹಬ್ಬಹರಿದಿನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬). **ಹಬ್ಬ ಹಾಡಿ** = ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನ: ಹಬ್ಬ ಹಾಡಿಯ ದೆಡೆಯೊಳುಂಡೆವೆ ಉಟ್ಟವೇ ನಿನ್ನಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸವು. ೪೦-೩೫). **ಹಬ್ಬಹುಣ್ಣಿಮೆ** = ಹಬ್ಬಹರಿದಿನ: ಕಾಡುಮೇಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸೋಲಿಗರು ಹಬ್ಬಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ತೀರ ಅಗತ್ಯ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೦).

[<ಸಂ.ಪರ್ವ./ಪಾಲಿ.ಪಬ್ಬ]

ಪರ್ಬತ, ಪರುವತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ; ಗಿರಿ: "ಪರ್ಬತ—ಪರ್ವತ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ಬ್ಬಿ ಗೊಂದಳಿಸಿ ನಿಂದ ತಮಸ್ತಮಮಂ ತೆರಳ್ಚಿ ಬಂದೊಸೆವಿನನೇಱುವಂತುದಯಪರ್ಬ್ಬತಮಂ . . . ಸಿಂಘವಿಷ್ಣುರಮನೇಱಿದನಾ ಜಯಸಿಂಘವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೧೫; 1019); ವರರದನಾಳದಿಂ ದಿಗಮಳಚ್ಛದದಿಂದುದುಕೇಸರಂಗಳಿಂದುರುಘನಭೃಂಗದಿಂ ಕನಕಪರ್ಬ್ಬತಕರ್ಣ್ನಿಕೆ ಕೂರ್ಮ್ಮವೃಂತದಿಂ ಪರವೆನೆ ನೆಯ್ದಲಂತೆಸೆವ ಧಾತ್ರಿಯನಾದಿವರಾಹರೂಪದಿಂ ಧರಿಸಿದನಾವನಾ ಹರಿಹರಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುಗೀ ಸುಧರ್ಮ್ಮವಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೫೯-೬; 1280); ಪಟು ತಳೆ ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರ ತಿಮಿರದ ಹಬ್ಬುಗೆಗೆ ರವಿಬಾಣ ಹಾವುಗಳೊಬ್ಬುಳಿಗೆ ಗರುಡಾಸ್ತ್ರವನು ಗಂಧರ್ವಪತಿಯೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩೫). **ಪರುವತ :** ಪಾವನವ ಪರುವತವ ಪರುವತವ ಪಾವನವ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಿ [illegible] (ಅಷ್ಟಾಸ್ತೋ. ೧೧೮).

[<ಸಂ.ಪರ್ವತ]

ಪರ್ಬತಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತಗಳ ಸಮೂಹ,—ಸಾಲು. ೨. ಕಾಳಾಮುಖರ ಒಂದು ಶಾಖೆಯ ಹೆಸರು: ಪರ್ಬ್ಬತಾವಳಿ ವಿಳಸಿತಧರ್ಮ್ಮಕೀರ್ತ್ತಿಲತಿಕಾಕಂದರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತುರುದ್ರಶಕ್ತಿಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯರು ದಸಧರ್ಮ್ಮನಿರ್ಮ್ಮಿತರಪ್ಪ ಶ್ರೀಸೋಮೇಶ್ವರಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯರು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೯೮-೧೨; 1123). [<ಸಂ. ಪರ್ವತಾವಲಿ]

ಪರ್ಬಿಸು 'ಪರ್ವಿಸು' ನೋ.

ಪರ್ಬು$_1$ 'ಪರಪು'$_1$ ನೋ.

ಪರ್ಬು$_2$ 'ಪರಪು$_2$' ನೋ.

ಪರ್ಬುಗೆ 'ಪರ್ವುಗೆ' ನೋ.

ಪರ್ಬುಗೆಡು 'ಪರ್ವುಗೆಡು' ನೋ.

ಪರ್ಬುಗೊಳ್ 'ಪರ್ವುಗೊಳ್' ನೋ.

ಪರ್ಯ (ನಾ). "ಬೆತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಗುರಾಣಿ" (ಹುಲಿಹಾ. ಕೋಶ): ಕುಳಿತಿದ್ದವ ಎದ್ದುನಿಂತು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಪಾತುರೆಕೋಲನ್ನು ಎತ್ತಿ ಕುಣಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೨೬). [←ಕೊಡ. ಪರ್ಯ]

ಪರ್ಯಂಕ (ನಾ). ೧. ಮಂಚ; ಪಲ್ಲಂಗ: "ಪರ್ಯಂಕಃ, ಶಯನಂ, ಶಯ್ಯಾ—ಈ ೩ ಮಂಚಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೨); ಕಳ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದಂ ಪಾದಪೀಠಾಂಕಿತ ಮಣಿಮಯಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ವಿಕ್ರಮಾಂಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೬); ಲಲನೆಯಂ ಪರ್ಯಂಕದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಾಂ ನಲವು ಮಿಗೆ ಬೋಳೈಸಿ (ಹಚಕಾ. ಪರಿ. ೨೧೦). ೨. ಹಾಸುಗೆ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. ೩. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ. ೪. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ; ಕಟಬಂಧ. ೫. ಆಶ್ರಯ; ಅವಲಂಬನೆ: ಸಕಳೋರ್ವೀಶ್ವರ ನಾಕಿನಾಯಕಚಮೂಪರ್ಯಷ್ಟಿಪಾತ್ರಂ ತ್ರಿಸಾಕ್ಷಿಕನಾಗಳ್ ಬಲಗೆಯ್ಯ ಸೊಸಲ್ಗೆಡದ ಕೆಯ್ಯ ಪರ್ಯಂಕಮಪ್ಪಂತು ಸಾರ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೩). ೬. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ; ℙ ಬಲ ಪಾದವನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೂ ಎಡಪಾದವನ್ನು ಬಲ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೂ ಇಟ್ಟು ಕೂಡುವುದು: ಅರಲ್ದ ಮುಖಪದ್ಮಮುಂ ನಿಬಿಡಬದ್ಧಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಮರಲ್ದ ಕರಪಲ್ಲವದ್ವಿತಯಮುಮಂ ಬೆಡಂಗಪ್ಪಿನಂ ನಿರಂತರವಿಶೋಧಿ ಕೂಡಿರೆ ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನಾಪುರಸ್ಸರತೆಯಿಂ ಸಮಾಧಿವಿಧಿಗೇಂ ಮನಂದಂದಳೆಯೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೫). 'ಪರ್ಯಂಕಾಸನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಂಕಾಸನ (ನಾ). = ಪರ್ಯಂಕ ೬: ತತ್ಸಮೀಪಸ್ಥಿತರತ್ನಶೋಭಾಪುಹೀರುಹತಳವಿಶಾಳಶಿಲಾಪಟ್ಟಕದೊಳ್ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸಮುತ್ಸಾರಿತವಸ್ತ್ರಾಭರಣನಾಗಿ ಪರ್ಯಂಕಾಸನಪರಿಗ್ರಹದಿಂ . . . ಜಿನಶ್ರೀದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೨ ವ); ಸುಖಸ್ಥೈರ್ಯನಿಷ್ಠಲಾವಹಮಾದ ಯೋಗಯೋಗ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಾಸನ . . . ಪರ್ಯಂಕಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿಯೆಂಭತ್ತಾಲ್ಕಾಸನಭೇದಂಗಳಂ ತತ್ತಲ್ಲಕ್ಷಣಪೂರ್ವಕಮಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗಸ್ಥಿತ್ಯನುಕೂಲತೆಯಿಂ ನಿರ್ಧರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೫೦). ℙ ಇದನ್ನು 'ವೀರಾಸನ'ವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. [ಪರ್ಯಂಕ+ಆಸನ]

ಪರ್ಯಂಕಿಕೆ (ನಾ). ಮಂಚ; ಪಲ್ಲಂಗ: ಸ್ವಕೃತಪರಿಣಯನ ಮಣಿಪುತ್ರಿಕೆಗಳಮುತ್ತುಂಗರತ್ನಪರ್ಯಂಕಿಕೆಯಂ ಸುತಾರಿಕೆಗಳನೇಣೀ ಪ್ರಕಾಂಡಮಂ . . . ಅಭರಣವಿಶೇಷಮಂಸಂಬರಚರೇಶ್ವರಪ್ರಭು ಮಗಳ್ಗೆ ಬಟಾಪಟಾಗೊಟ್ಟಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೯೯). [ಸಂ. ಪರ್ಯಂಕಿಕಾ]

ಪರ್ಯಂತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ; ಮೇರೆ: "ಅವಧಿ ಪರ್ಯಂತಮಾ ಸೀಮೆಯಾಘಾಟಮೆನೆ ಪೊಲಮೇರೆಯು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧); ಸೆಣಸುಳ್ಳುದ್ವೃತ್ತರಂ ತಳ್ತಿಱಿಯದೆ ಚತುರಂಭೋಧಿಪರ್ಯಂತಮಂ ಧಾರಿಣಿಯಂ ತಾಂ ಪೋಗಿ ಬಾಯ್ಮೇಳಿಸದೆ . . . ಒರ್ವಂ ಗುಣಮುಂಟೆಂದುಂಡು ಪಟ್ಟಿರ್ಪನನಣಮೆ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಂ ಭೂಪನೆಂಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧). ೨. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ; ಬಳಿ: ಜನಪತಿ . . . ಕುಳ್ಳಿರೆ . . . ವೇತ್ರಿ ಖಡ್ಗಧರರುಂ ಪರ್ಯಂತದಲ್ಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೩೫). ೩. ಊರಿನ ಸಮೀಪ; ಗ್ರಾಮದ ಹತ್ತಿರ: "ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ, ಪರ್ಯಂತಃ, ಪರಿಸರಃ, ಕ(ಪ)ಟಃ—ಈ ೫ ಊರ ಹೊ(ಜ^3)ರೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಂತ$_2$ (ಅ). ವರೆಗೆ; ತನಕ: ಆ ಸುಖ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡಮಂಗಪ್ಪುದು ತೃಪ್ತಿ ಸಾಸಿರಬರಿಸಪರ್ಯಂತ (ಹದಿಬ. ೨-೧೨); ರಾಯನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೀಳಿಸಿ ಆತನನ್ನು ಆಮರಣಪರ್ಯಂತ ಕುರುಡನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು (ಕೃದೇವ. ೭); ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅದರ ಅವಧಿ ೭ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೮೫). [<ಪರ್ಯಂತ$_1$]

ಪರ್ಯಂತಂ (ಅ). = ಪರ್ಯಂತ$_2$: ಕಾರ್ಯವೆಮಗಿದುವೆ ಶಿವಪದಪರ್ಯಂತಂಬರಮಮೋಘಮುದ್ಧರಿಸುಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನರ್ಹತ್ಸಿದ್ಧಾಚಾರ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯಸರ್ವಸಾಧುಗಳೆಮ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬); ಕೇಶವನ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣಮುಂ ಸೂರ್ಯೇಂದುಮೇರುವಾರಿಧಿಪರ್ಯಂತಂ ಪರೆದು ನಿಲ್ಕನಾಕುಳದಿಂದಂ (ಶಮದ. ೪ ಸಮಾಪ್ತಿವಾಕ್ಯ). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಂತರ$_1$, ಪರಿಯಂತರ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೂರದ) ಅವಧಿ; ಅಂತರ: (೬). **ಪರಿಯಂತರ$_1$:** ೧. ನಾನು ನೀವು ಬರುವ ಪರಿಯಂತರದಲ್ಲು ಯಿಲ್ಲಿ . . . ಇದೇನೆ (ಕೀಷಧ. ೫-೬); ಹದಿನೈದು ದಿವಸಗಳ ಪರಿಯಂತರವೂ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿಸುವೆ (ಕಗದ್ಯ. ೩). ೨. ಅನಂತರದ ಸಮಯ; ಆಮೇಲಿನ ಕಾಲ: ಧೂರ್ತತನದಿಂ ಕಾದಿ ಕೂಡುವೆನಾತ್ರ್ಯ ಪರಿಯಂತರದಲಾ ತ್ರ್ಯಮೂರ್ತಿಯನು ಮೂದಲಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಮುಕುತಿಯಿಲ್ಲ (ಕೌಶರಾ. ೨೩-೧೯). [<ಸಂ. ಪರ್ಯಂತ]

ಪರ್ಯಂತರ$_2$, ಪರಿಯಂತ, ಪರಿಯಂತಂ, ಪರಿಯಂತರ$_2$, ಪರಿಯಂತರಂ, ಪರಿಯಂತ್ರ, ಪರ್ಯಂತರಂ (ಅ). = ಪರ್ಯಂತ$_2$: ಹೊಳೆ ಪರ್ಯಂತರ ಓಟ, ದೊರೆ ಪರ್ಯಂತರ ದೂರು (ಗಾದೆ). **ಪರಿಯಂತ:** ನಡುವಗಲು ತೊಡಗಿ ಮಧ್ಯಮರಾತ್ರಿ ಪರಿಯಂತ ಎಡೆವಿಡದೆ ಈ ತೆಱದೊಳರ್ಚಿಸುತ್ತಂ ಇರುತ (ತಿರುರ. ದೇ. ೬-೧); ನಡುಹಗಲುಪರಿಯಂತ ಕಾಳೆಗ ಬಿಡದೆ ಬಲುಹಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೨); ನಿಮ್ಮನ್ವಯಾಗತದ ಪರಿಪಾಡಿಯ ರಘುವಂಶವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು ವಿಮಳಾಗ್ನಿವರ್ಣನ ನಿರುಪಮದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಯಂತಾದಿಕಾಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೬). **ಪರಿಯಂತಂ:** ಪಾಲಿಸಿದಳಿಂತು ನಡೆನುಡಿಗಳಂ ಕಲಿವಲ್ಲಿ ಪರಿಯಂತಮಾ ಶಿಶುವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೯). **ಪರಿಯಂತರ$_2$:** ಕೋಕ ರಕಮಿನ ಜೀನಸು ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಪರಿಯಂತರ ಮಾರಾಟವಾಗದೆ ಉಳಿದರೆ . . . ಮಜೂರಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವೆವು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩). **ಪರಿಯಂತರಂ:** ಇಂತು ಕಟಕದೊಳೇಳುದಿನಪರಿಯಂತರಂ ತಾನೆಯ್ದಿ ಮೆಱೆದು (ಬಸಪು. ೫೨-೪೩). **ಪರಿಯಂತ್ರ:** ಹಾಗವನು ಅರ್ಧಗಾಣಿಪರಿಯಂತ್ರ ಮಾಡಲು (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೮-೩); ಪೂರ್ಣವವಯವಂಗಳು ಪೊರವ ಪರಿಯಂತ್ರ ದಯಮಾಡದೆ ಒಡದು ಕೆಡಿಸಿದೆ ಪಾಪಿ (ತುರಂಗ. ೩-೧೫); ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಿರುಬೆರಳ ಪರಿಯಂತ್ರ ರೇಖೆಯಿರಲು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪತಿಘಾತಕಿಯಾಗುವಳು (ಸಾಮುಲ. ೧೨೯). **ಪರ್ಯಂತರಂ:**

ಮುರಿದು ಕರ್ಣಜನಿಸಲ್ಮಾತನಂ ಸುತ್ತಿಸಿತು ಸುಳಿಗಾಳಿಯುಂದದಿಂ ಕಣೆಗಳರೆಗಳೆಗೆಪರ್ಯಂತರಂ ಸಂಗರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೧೬). [<ಪರ್ಯಂತಂ]

ಪರ್ಯಂತರಂ 'ಪರ್ಯಂತರ$_2$' ನೋ.

ಪರ್ಯಟಕ (ನಾ). ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡುವವನು; ಸಂಚಾರಿ; ಪ್ರವಾಸಿಗ : ಶಾಂತಿಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಜನರಲ್ಲದೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ ಅರಬ್ಬಿ ಪರ್ಯಟಕರು ದೇಶವನ್ನೂ ದೇಶದ ಜನರನ್ನೂ ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನೇ ಪಟ್ಟರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೩೬೮); ಮಧ್ಯಏಷಿಯದ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಟಕರು . . . ಎಷ್ಟೋ ಸಮೃದ್ಧಶಾಲಿ ನಗರಗಳು ಮರಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೧). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಟನ (ನಾ). ೧. ಸಂಚಾರ; ತಿರುಗಾಟ; ಸುತ್ತಾಟ : ವಿಶಾಖನಂದಿಯುಮಾಯುರವಸಾನದೊಳ್ ಸತ್ತನೇಕಭವಗಹನಪರ್ಯಟನದಿಂ ಬಂದೈರಾವತತೀರದ ಕಾನನದಾಶ್ರಮದೊಳ್ . . . ಭಾಜನನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೨ ವ); ಅವನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಟನ ಮಾಡಿ, ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಸದವಕಾಶಗಳು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಂದವು (ಸಸ್ಮಕ. ೭೯). ೨. [ಜೈನ] ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ,—ತಿರುಗಾಟ : "ಪರ್ಯಟನಂ ತಾನೀರ್ಯಾಚರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪರಿಮಿತವ್ರತಸ್ಥಿತಿನಿಯಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೬). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಟನೆ (ನಾ). = ಪರ್ಯಟನ ೧ : ಈ ಪರ್ಯಟನೆಯು ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಲಾಭದಾಯಕವಾಯಿತು (ಮೃಗಜ. ೧೯). [ಸಂ.ಪರ್ಯಟನ]

ಪರ್ಯಣ 'ಪರಿಯಾಣ$_1$' ನೋ.

ಪರ್ಯನುಯೋಗ (ನಾ). ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಖಂಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ; ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ : "ಪರ್ಯನುಯೋಗಃ, ಉಪಾಲಂಭಃ—ಈ ೨ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಳುಹ" (ಹಲಾಯು. ೨೫-೧೫೩). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಯ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ; ಬಳಸುವಿಕೆ. ೨. ಅವಧಿ ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಕಾಲ ತೀರುವಿಕೆ. ೩. (ಕಾಲ) ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವಿಕೆ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಿಕೆ. ೪. ಬದಲಾವಣೆ; ಮಾರ್ಪಾಟು; ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ೫. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ; ವೈಪರೀತ್ಯ. ೬. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವಿಕೆ,—ಮೀರುವಿಕೆ : "ಪರ್ಯಯಃ, ಅತಿಕ್ರಮಃ, ಅತಿಪಾತಃ, ಉಪಾತ್ಯಯಃ—೪ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಹೋಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೭). ೭. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ,—ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. ೮. ಕ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪುವಿಕೆ : "ಅತಿಪಾತಃ, ಪರ್ಯಯಃ, ಉಪಾತ್ಯಯಃ—೩ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪುವಿಕೆ. ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಕೆಲವು ಭಾಗವನ್ನು ಮರೆತು ತಪ್ಪಿಹೋಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಯಣ (ನಾ). ೧. = ಪರ್ಯಯ ೧. ೨. ಕುದುರೆಗೆ ಹಾಕುವ ಜೀನು; ತಡಿ; ಹಲ್ಲಣ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯವಲೋಕನ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವಿಕೆ; ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡುವಿಕೆ : ಈರ್ಯಾಮಾರ್ಗಪರ್ಯವಲೋಕನ ಮಂದಮಂದಗಮನನಿರತರವಧಿಬೋಧಾವಧೂತರೂಪದರ್ಶನಕ್ಷಪಿತ ಸಂದೇಹ ಸಂದೋಹರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯವಸಾನ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಸಂದ ಧರ್ಮಮೆ ವಲಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತುಗುಂ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯವಸಾನಂಬರಮಾನುಷಂಗಿಕಫಲಂ ಭೂಪೇಂದ್ರ ದೇವೇಂದ್ರರಾಜ್ಯವಿಲಾಸಂ ಪೆಱತಲ್ತು ನಂಬು (ಆದಿಪು. ೨-೭); ಸುಬಳಮಹಾರಾಜನೊಂದುದಿವಸಂ . . . ಮಂತ್ರಮೇಳಾಪಕದೊಳಿರ್ದು ತತ್ಕಾರ್ಯಾಳೋಚನತಾತ್ಪರ್ಯಪರ್ಯವಸಾನದೊಳ್ ಮಜ್ಜನಂಬುಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨ ವ); ಇಂಥ ಆಭಾಸದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಯಿತು 'ನೆಯ್ದಿಲಾಪಹರಣ' (ಹಸುಹೊ. ೩೭೮). ೨. ನಿರ್ಧಾರ; ನಿರ್ಣಯ; ನಿಶ್ಚಯ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯವಸಾಯಿ (ನಾ). ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವಂತಹುದು; ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವಂತಹುದು : ಮನುಷ್ಯನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಮಾಜಸಾಧಕಗಳಾಗುವಂತೆ ತಿದ್ದುವುದು—ಎಂದರೆ ಪರೋಪಕಾರಪರ್ಯವಸಾಯಿಗಳಾದ ಗುಣಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿ, ಲೋಕಕಂಟಕಗಳಾಗುವ ಗುಣಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಣಗಿಸುವುದು ರಾಜ್ಯದ ಎರಡು ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೬೩). [ಸಂ.ಪರ್ಯವಸಾಯಿನ್]

ಪರ್ಯವಸಿತ (ಗು). ೧. ಮುಗಿದ; ಕೊನೆಗೊಂಡ. ೨. ನಾಶವಾದ; ಕಳೆದ. ೩. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ವಿರೋಧ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : "ಪರ್ಯವಸ್ಥಾ, ವಿರೋಧನಂ—೨ ಹಗೆಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೩). [ಸಂ.ಪರ್ಯವಸ್ಥಾ]

ಪರ್ಯುಷ್ಟಿ, ಪರಿಯುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಉಪಚಾರ : ಕಾನನಮಧ್ಯಸ್ಥಿತರುಂದ್ರಗಿರೀಂದ್ರಶೃಂಗದೊಳ್ ಆತ್ಮಪರಪರ್ಯುಷ್ಟಿನಿರಾಪೇಕ್ಷರಾಗಿ . . . ಉತ್ತರಾಶಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೧ ವ); ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಯುಮನವರತಂ ಮಾಳ್ಪ ಶೀಳೋತ್ಕರಂ ಕೂಡಿರೆ ವೈಯ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಮಂಬೀ ತಪದೊಳೆಸಗಿದಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಬ್ರತೀಂದ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೬); ಒಡವರ್ಪೆಂ ಬೆಸನೆಂಬ ಕೈಗುಡುವ ತೀರ್ಥಕ್ಕುಯ್ವ . . . ಇರ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಕಂದಮೂಲಫಲಮಂ ತಂದೀವ ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಯಿಂ ಪಡೆಗುಂ ತುಷ್ಟಿಯನಿಂತು ವೃದ್ಧಯತಿಗಳ್ಗಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ ವಾನರಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೫೫). 'ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್' ಪರಾ. **ಪರಿಯುಷ್ಟಿ** : 'ಪರಿಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಸಂ.ಪರೀಷ್ಟಿ]

ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್, ಪರಿಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡು; ಉಪಚರಿಸು : ಅಂತು ವಯೋಬಾಲಕನುಂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಸುರಸಮುದಯಂ ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೭ ವ); ಆತ್ಮೀಯ ಬಹಿರಂತಃಪುರವಿಳಾಸಿನಿಯರಂ . . . ರಮಣೀರತ್ನಮನಳಂಕರಿಸಲುಂ ವಧೂಜನರ ಸಹ್ಯವ್ಯಾಪಾರಾಂತರಂಗಳೊಳನುಕರಿಸಿ ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್ಯಲುಂ ನಿಯೋಜಿಸಿ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೩೫ ವ); ಪ್ರಾಯೋಪಗಮ(ನ)ಮಂಗೆಯ್ದ ಮಹಾಪುರುಷಂಗೆ ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್ಯಲ್ವೇಡೆಂದು (ಪೇಟ್ಟು) ಭಟಾರರಲ್ಲಿಂ ಬೆಳಗಾದಾಗಳೊಂದು ದೆಸೆಗೆ ಪೋದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೨-೧೪). **ಪರಿಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್** : ತಪೋಧನರ್ಗಿರದೆ ಗದ್ದುಗೆಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಧೂಪದೀಪಂಗಳುಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಯುಷ್ಟಿಗೆಯ್ವ ಪಟುತರ ಮರ್ಕಟಸಮೂಹಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೮೯-೨೧). [ಪರ್ಯುಷ್ಟಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪರ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಕೆದರಿದ; ಹರಡಿದ. ೨. ಆವರಿಸಿದ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಪರ್ಯಸ್ತ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ—ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಸ್ತಕ (ನಾ). = ಪರ್ಯಸ್ತ ೩ : ವಿಲಸತ್ತಲಪುಷ್ಪಪುಟಂ . . . ಪ್ರಕಟಿತ ನಿತಂಬ ಕರಿಹಸ್ತ ಕಟೀಭಿನ್ನಂಗಳೆನಿಪ ಕರಣಂಗಳ್ ಕ್ರಮದೆ ಕರಂ ರಂಜಿಸೆ ಪರ್ಯಸ್ತಕವೆಂದೆಂಬಂಗಹಾರಮಕ್ಕೀ ಪತ್ತುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಸ್ತಿ (ನಾ). ಮಂಚ ; ಪಲ್ಲಂಗ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಸ್ತಿಕ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಹಾಸುಗೆ : "ಪರ್ಯಸ್ತಿಕಃ, ಪರಿಕರಃ, ಪರ್ಯಂಕಃ– ಈ ೩ ತಪಸ್ವಿಯ ಹಾಸಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೬). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ ; ಶಯ್ಯೆ : "ಪರ್ಯಂಕಂ ಪರಿಕರಮೆನೆ ಪರ್ಯಸ್ತಿಕೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೬). ೨. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಕಟಿಬಂಧ. [ಸಂ. ಪರ್ಯಸ್ತಿಕಾ]

ಪರ್ಯಾಕುಲ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ ; ತಲ್ಲಣ : ಪದಘಾತಕ್ಕಗಿದಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿದುದಧೋಲೋಕಂ ಭಯಂ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳಂ ಪೊಣ್ಮಿದುದೂರ್ಧ್ವಲೋಕದೊಳೆ ಮತ್ತಾಯ್ತುದ್ಭುತಭ್ರಾಂತಿಯೆಂಬುದನೆಂಬಂತಿರೆಯಂತದೇಂ ಭುವನಮಂ ಪರ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವ್ಯಾ]ಕುಲಂ ಮಾಡಲಾರ್ತುದೊ ದುರ್ಯೋಧನ ಭೀಮಸೇನರ ಗದಾಯುದ್ಧಂ ತ್ರಿಧಾಭ್ರಾಂತಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಣ$_1$ 'ಪರಿಯಾಣ$_1$' ನೋ.

ಪರ್ಯಾಣ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಜೀನು ; ತಡಿ ; ಹಲ್ಲಣ : "ಪರ್ಯಾಣಂ, ಪಲ್ಯಯನಂ—ಈ ೨ ಹಲ್ಲಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೮೮) ; ಕಣ್ಣಿಂ ಖುರನುಂ ತೋಟಿಕೆ ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಪೊಳೆವ ಪೊನ್ನ ಪರ್ಯಾಣಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ ಘೋಟಕಾಯ್ಲರ್ ಪೊಳೆಯಿಸೆ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಗಳ್ ಪೊಳೆವಂತೆ ಪೊಳೆವ ಕಡುಗುದುರೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೧ ವ) ; ಎರಡುಂ ಲಕ್ಕಂಬರಂ ಸುತ್ತಣೆಯರಶನಿಸನ್ನಾಹದಿಂ ಪನ್ನೆರಳ್‌ಸಾಸಿರವಶ್ವಶ್ರೇಣಿ ಮೇಲಣ್ಮವಣಿಯ ಮಣಿಪರ್ಯಾಣದಿಂ ತೋರ್ಕೆಗಿವೆತ್ತೆಯ್ತರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೩೨ ; 1224). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಣಕ (ನಾ). ಜೀನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಹಲ್ಲಣದಿಂದ ಸಜ್ಜಾದುದು : ಚಂದ್ರಾಪೀಡದೇವಂ . . . ಯಥಾಸ್ಥಿತ ಪರ್ಯಾಣಕಮಪ್ಪಿಂದ್ರಾಯುಧಮನೇಱಿ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಶ್ರಮಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಬ. ೫೪೧). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾತೀತ (ಗು). ಅತಿಶಯವಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಪರ್ಯಾತೀತ ಶಿರಃಕಂಪಂಬೆರಸು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ಪಡೆದ ; ಹೊಂದಿದ ; ಗಳಿಸಿದ. ೨. ಮುಗಿದ ; ಕೊನೆಗೊಂಡ. ೩. ಸಮಗ್ರವಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ಉತ್ತಮಕ್ಷಮಾಮಾರ್ದವ . . . ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚರ್ಯಪರ್ಯಾಯ]ಪರ್ಯಾಪ್ತ ದಶಧರ್ಮಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೩೦ ವ). ೪. ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಯಾದ. ೫. ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ತಣಿದ : ಅಂತು ಸಹಸ್ರಲೋಚನಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಸಹಸ್ರಲೋಚನನಾಗಿ ಸಹಸ್ರಪತ್ರಾಯತನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧೧ ವ). (ನಾ). ೬. ಮುಗಿದುದು ; ಕೊನೆಗೊಂಡುದು : "ಕೃತಮೆಂಬುದು ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೯-೧೨೬). ೭. ತುಂಬಿರುವುದು ; ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು : ಅದರ ಮೂಲ್ಯ ಅದರೊಳಗೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೫೩). ೮. ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು : ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನಭ್ಯಾಸಗೆಯ್ದಾಗ ಪರ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವನ್ನೆ ಏಕಲವ್ಯನಾಭಿಲ್ಲಕುವರಂ (ಹರಿ. ೨೭-೩೫) ; ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಎನಿಸುವ ಮಾನವನು 'ಪರ್ಯಾಪ್ತ'ನಾದರೆ ಕುರುಡ, ಮೂಕ, ಹೆಳವ, ಹುಚ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೊರತೆಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು 'ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ' ನೆನಿಸುವನು (ಜೈನಪ. ೨೯೪). ೯. ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು : "ತಣಿವುದು ಸಾಹಿತ್ಯಂ ತರ್ಪಣವೆನಿಸುಗುಮಾಶಿತಂ ಭವಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೭). ೧೦. ತೃಪ್ತಿ ; ತಣಿವು : "ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ಉಪಸಂಪನ್ನಂ, ತೃಪ್ತಿಃ, ಸೌಹಿತ್ಯಂ—ಈ ೪ ತ(ಣಿ)ಣುವು" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೧). ೧೧. ಹೇರಳವಾದುದು ; ಯಥೇಷ್ಟವಾದುದು : "ನಿಕಾಮವೆನೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೨). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ (ಅ). ೧. ಕೂಡಲೆ ; ತಕ್ಷಣ. ೨. ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಪ್ತಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವ : ಪ್ರಥಮಪೃಥ್ವಿಯೊಳು ಪರ್ಯಾಪ್ತಕರ್ಗಂ ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಕರ್ಗಂ ಕ್ಷಾಯಿಕಮುಂ ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮಿಕಮುಮುಂಟು (ತಸೂವ. ೯) ; ಅಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರಪರ್ಯಾಪ್ತಕಾಪರ್ಯಾಪ್ತಕಭೇದದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನಸ್ಪತಿಕಾಯಂಗಳ್ . . . ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಯುತ್ತುಂ ಪುಟ್ಟುತ್ತುಮಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೫೪). 'ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ' ಪರಿಾ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಪ್ತಜೀವ (ನಾ). = ಪರ್ಯಾಪ್ತಕ : ಜೀವವು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವೆನಿಸುವಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಈ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಜೀವವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದೋ ಅದು 'ಪರ್ಯಾಪ್ತ' ಜೀವವು (ಜೈನಪ. ೨೯೪). [ಪರ್ಯಾಪ್ತ + ಜೀವ]

ಪರ್ಯಾಪ್ತತೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ : ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಓದಲು ನಡೆದ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ ಕಾವ್ಯ-ಕಲಾಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪರ್ಯಾಪ್ತತೆ, ನಿರ್ವಿಕಾರ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರವು (ನವ್ಯಕಾ. ೧೯). [ಸಂ. ಪರ್ಯಾಪ್ತತಾ]

ಪರ್ಯಾಪ್ತಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮುಗಿಸಿದವನು,— ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದವನು : ತನ್ಮುನೀಂದ್ರಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಯೋಗಂ ಕೆಯ್ಯಿನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಯಥೋಕ್ತವಿಹಾರದಿಂ ಮಾಸೋಪವಾಸದ ಪಾರಣೆಯೊಳ್ ರತ್ನಪುರಮಂ ಚರಿಗೆವುಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೧ ವ). [ಪರ್ಯಾಪ್ತ + ಯೋಗ]

ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದುವುದು ; ಪಡೆಯುವುದು. ೨. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ. ೩. ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಅರ್ಹತೆ. ೪. ತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ : ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬುದ್ಧನೆನೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಯನಂತಮುರ್ಹೂರ್ತದಿಂ ಪಡೆದು ಸುಖಾವಾಪ್ತಿಯಿನಹಮಿಂದ್ರಂ ಪರಿತೃಪ್ತಿಯನುಪಪಾತತಲ್ಪತಳದೊಳ್ತಳೆದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೬೩). ೫. ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. ೬. ಸಾಕಷ್ಟಾದುದು ; ಯಥೇಷ್ಟವಾದುದು. ೭. ಹೊಡೆತದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ,—ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಪರಿತ್ರಾಣಂ, ಹಸ್ತವಾರಣಂ—೩ ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನು ಅಡ್ಡಹಾಕಿ ಹಿಡಕೊಂಡು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿದ್ದವನನ್ನು ಕೊಲೆಗೆ ಸಿಕ್ಕದ ಹಾಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ರಕ್ಷಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೫). ೮. ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ; ಸ್ವಂತರಕ್ಷಣೆ. ೯. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶರೀರದ ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಪುದ್ಗಲ ರಚನೆಯು ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿರುವುದು ; ¶ ಇದರಲ್ಲಿ ಆರುವಿಧ. ೧. ಆಹಾರಪರ್ಯಾಪ್ತಿ. ೨. ಶರೀರ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ. ೩. ಇಂದ್ರಿಯಪರ್ಯಾಪ್ತಿ. ೪. ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ

ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ. ೫. ಭಾಷಾಪರ್ಯಾಪ್ತಿ. ೬. ಮನಃಪರ್ಯಾಪ್ತಿ: ಸುಭಗ ದುರ್ಭಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕಶರೀರಾಯಶಸ್ಕೀರ್ತ್ಯನಾದೇಯನಿರ್ಮಾಣ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ [ಪ್ರಾಕೃ. ಪರ್ಯಾಪ್ತ, ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಿ] ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ಪ); ಆಹಾರಕ ಶರೀರಇಂದ್ರಿಯಉಚ್ಛ್ವಾಸನಿಶ್ವಾಸಭಾಷಾಮನಃಪರ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದಾಱು ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವುದು ; ತಿರುಗುವುದು ; ಭ್ರಮಣ. ೨. ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ವರಸೆಯಾಗಿ ಬರುವುದು ; ಅನುಕ್ರಮ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ಪರಿಪಾಟೀ . . . ಪರ್ಯಾಯಃ, ವಿಶಾಯಃ—ಈ ೭ ಪರಿವಿಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೫) ; ಅಂತು ಶಿಲಾಪಟ್ಟದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ಸೂರ್ಯರಾತ್ರಿಪ್ರತಿಮಾಪರಂಪರೆಯುಂ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದಮನುಷ್ಠಿಸುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೮ ಪ) ; ಪ್ರಧಾನ ಜ್ಯೂರಿ ಶರೀರಭಾರವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಬಿಡುತ್ತ, ನಡುನಡುವೆ ಕೆಮ್ಮುತ್ತ, ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳನ್ನು ವಾಚಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೦೮). ೩. (ಕಾಲ, ಅವಧಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಮುಗಿಯುವಿಕೆ ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೪. ನಿಶ್ಚಿತ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ; ಕ್ರಮವಾದ ಆವೃತ್ತಿ; ಪುನರಾವರ್ತನೆ. ೫. ಸರದಿ ; ಬಾರಿ ; ಪಾಳಿ. ೬. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ರಚನೆ,—ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಇನ್ತೀಯೆರಡುಂ ಪರ್ಯ್ಯಾಯದ ಮತ್ತರಿಪ್ಪತ್ತೊಂದುಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಸಾಸಿರ್ವ್ವರ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗೆಯುಭಯಮುಖಿಗೊಟ್ಟ ಪ(ಫ)ಳಮಕ್ಕು (ಇಆ. XVIII, ೩೯-೩೧ ; 999) ; ದೇವರ ಪೂಜಗೆ ಧೀವಗೊಂಡಿಂ ಬಡಗಣ ಪೂದೋಣ್ಟಂ ಮತ್ತರು ೩ ಆ ಪ್ರತಿಬದ್ಧದ ಮನೆ ನಿವೇಶನ ೩ ಅನ್ತೆರಡುಂ ಪರ್ಯ್ಯಾಯದ ಮೂಱುಂ ಸ್ಥಳದ ನೆಲಂ ಕಾಲಮತ್ತರು ಸಾಸಿರದ ನಾಲ್ವತ್ತೈದು (ಕಇಆ· ೯-೩-೩೦೫ ; ?). ೭. ಮಾರ್ಗ ; ಬಗೆ ; ರೀತಿ : ಅವುಂ ಪಲವುಂ ಪರ್ಯಾಯದಿಂ ಪೇೞ್ದೊಡಂ ಕೇಳ್ದನಿಲ್ಲಿಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ನುಡಿದು ದೇವಿಯರಂತಾನುಮೊಡಂಬಡಿಸುವುದೆನೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೨೨ ಪ). ೮. ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಶಬ್ದ : ಆರ್ಯ್ಯಜನಪ್ರಭರೇಖಾನಿರ್ಯಾಣಮನೆಸೆಯೆ ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನೀಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪೇೞ್ದುದಂ ತಾಂ ಪರ್ಯಾಯದಿನಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದನಭಿನವಚಂದ್ರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೩೦) ; ಇದು ಇಲ್ಲಿ "ವರ್ಣನೆಗೆ ಅಶಕ್ಯ" ವೆಂಬುದರ ಪರ್ಯಾಯವಾದ "ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಣಿ" ಯೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೨ ಅಡಿಟ). ೯. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೧೦. ಬೇರೆ ಕ್ರಮ ; ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿ : ಪಾಂಡವರ್ ಮರ್ಯಾದಾಪರರಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಗರೆದು ಸಂದೊಂದಿದೊರ್ಡಂ ಕಾಣ್ಬೊಡಿಂ ಪರ್ಯಾಯಂ ಪೆಱತುಂಟೆ ತತ್ಪುರದ ಗೋವೃಂದಂಗಳಂ ಕೊಂಡೊಡಾ ಕೌರ್ಯಾನ್ವಿತರದರ್ಕೆ ಸೈರಿಸರವರ್ ಬಂದಾಂತಪರ್ ನಿಶ್ಚಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೩೩) ; ತಮ್ಮ ನಾಡು-ನುಡಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಇದು ಪರ್ಯಾಯದಿಂದಲಾದರೂ ಉತ್ತೇಜನಕಾರಿಯಾದೀತೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ (ಕರ್ನಾಪೂ. XII, ಬಿನ್ನಹ). ೧೧. ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ : ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿರಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಇರುವ ಉದಾಸೀನತೆ ಅವರ ಜೀವನವನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ (ದೂರಸ. ೮೧); ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅವಿಕೃತವಾದುದಾದರೂ ಅಸಂಖ್ಯಪರಿವರ್ತನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವೆನ್ನುವರು. ಕೊಡ, ಗಡಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಪರ್ಯಾಯಗಳು (ಜೈನಧ. ೧). ೧೨. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣ,—ಲಕ್ಷಣ. ೧೩. ಅವಕಾಶ ; ಸಂದರ್ಭ. ೧೪. (ಕರಾ) ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಸಲುವಾಗಿ, ಎರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವ : ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಡೆವ ಪರ್ಯಾಯ, ಪಡುಬಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜರಗುವ ಢಕ್ಕೆಬಲಿ . . . ಇವುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ (ತುಳುನಾ. ೨೫೩) ; ತಮ್ಮ ಸರದಿಗೆ ಬಂದ ಐದನೇ ಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಪಟ್ಟದ ಶಿಷ್ಯರಾದ ವೇದವೇದ್ಯರಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾವು ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ—ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವಂತೆಯೇ ಪರ್ಯಾಯೋತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು (ಕಭವಿ. ೧೬೬). ೧೫. ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ. ೧೬. ಅಂಶ ; ಭಾಗ ; ವಿಭಾಗ : ಇಂದಿರಾ, ಯುಗಳಾಂಗುರೀಯ, ರಾಧಾರಾಣೀ—ಇವು ಮೂರೂ 'ವಂಗದರ್ಶನ'ದ ಮೊದಲ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೧೮೭೨ ರಿಂದ ೧೮೭೫ ರವರೆಗೆ ಬಂದ ಸಣ್ಣ ಕಾದಂಬರಿಗಳು (ಬಂಕಿಮ. ೧೧೬) ; ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪರ್ಯಾಯ (ನಡೆದಾ. I, ೪೪೩). ೧೭. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಯಾರಿಗೇನು ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಇದರ ಪರ್ಯಾಯನ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಹ್ಯಾಂಗ ಹುಟ್ಟೇದ ಹಾಂಗ ಬೆಳೆದದ. ಆತು ಮರಾ ಬೆಳೆಧಾಂಗ ! (ವೈಸಿ. ೪೫). ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; P ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ : i. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. ಉದಾ : ಬಾಲೆಯ ಮುಖಕಾಂತಿ ಸರಸಿಜವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಮೇಲೆ ಚಂದ್ರನನ್ನಾಶ್ರೈಸಿಹುದು (ಕುವಲ. ೧೦೧). ii. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳು ಇರುವುವೆಂದು—'ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವಿತ್ತು, ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಮರಳು ಇದೆ' ಎಂಬಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. ಉದಾ : ಪೊರೆದಕೊರ್ಂಗಣಿಮರ್ಗರಾ ಬಳಿಕೆ ಬಲ್ಲಾಳಕರ್ಬುಂಬರ್ತೆಲುಂಗರುಮಂದಿಂಗವರೊಳ್ಪು ದುಂಗದೆರವೆಂಬಂತಿದುರ್ದಿಂದಿಂತು ಸಾದರದಿಂ ಕನ್ನಡರಾಯ ರಾಳ್ವಿನೆಗವಿಮಾ ಕರ್ಣಾಟದೇಶಂ ಕರಂ ಹರಿಸಂಬೆತ್ತುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೯೮-೨೧) : ಒಂದಕ್ಕೆ ಪಲವಾಶ್ರಯಕ್ರಮದಿ ಪೇಳಲ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕುವಲ. ೧೦೧). 'ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ' ಪರಾ. ೧೯. ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆ ; P ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ನೆಪವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. ಉದಾ : ಬನದೊಳಗೆ ನೋಡಿ ಪೊಸಮಾವಿನ ಗೊಂಚಲನಕ್ಕ ನಿನಗೆ ತಂದಪ್ಪೆಂ ನೀನಿನಿತೊಂದು ಬೇಗಮಂ ನಿನ್ನಿನಿಯನ ಪಕ್ಕದೊಳಿರೆಂದು ಸಖಿ ತೊಲಗುವುದುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೨) : ನುಡಿಯದೆ ಮನದರ್ಥಮನದು ನುಡಿದಂತಿರೆ ನುಡಿದ ನುಡಿಯೆ ಪರ್ಯಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೧).

ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ = ನೇರವಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ; ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ : ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಮುಖ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕರ ಮುಂದೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ದೂರಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದರು (ರಂಗಗೋ. ೫೨) ; ನೇರವಾಗಿ ಆ ಮಾತನ್ನು ಬರೆಯುವ ಬದಲು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಮಹಾಗ. ೩೩೧). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಯಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪು ; ರೀತಿಗೆಡು: ಅಲೋಕತ್ರಯಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯಮಲೋಕಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದು ಪರ್ಯಾಯಂದಪ್ಪದೇಂ ಸುತ್ತಿಱಿದುಪೊ ವಲಯಾಕಾರದೊಂದೊಂದ ನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮). [ಪರ್ಯಾಯ+ತಪ್ಪು₁]

ಪರ್ಯಾಯದ್ವೀಪ (ನಾ). "ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ

ಭೂಭಾಗ: ಪರ್ಯಾಯದ್ವೀಪ; ದ್ವೀಪಕಲ್ಪ" (Peninsula. ಇಂಕನಿ) : ಕೊಂಚ ಕಡವೆಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭೂಭಾಗವು "ಅರ್ಧದ್ವೀಪವು (Peninsula. ಪರ್ಯಾಯದ್ವೀಪ, ದ್ವೀಪಕಲ್ಪ)" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೦). [ಪರ್ಯಾಯ+ದ್ವೀಪ]

ಪರ್ಯಾಯನಾಮ (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು,—ಬೇರೆ ಹೆಸರು : ಸುಹೃದನೆನೆ ಸಹಾಯಂಗೆ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೮-೧೧) ; ಅಕ್ಕರಮೆಂದುಂ, ವರ್ಣಮೆಂದುಂ, ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಂ (ಶಮದ. ೨ ವೃತ್ತಿ). [ಪರ್ಯಾಯ+ನಾಮ]

ಪರ್ಯಾಯಪದ (ನಾ). ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ, ಅದೇ ಭಾಷೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದ ; ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದ ; ಪ್ರತಿಪದ: ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ ಧರ್ಮಶಬ್ದವೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೆಂದೇ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು (ಆರ್ಯಧ. ೩) ; ಸೌಂದರ್ಯ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ, ಅದರ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗುವ, ಚಾರುತ್ವ, ಲಾವಣ್ಯ, ಲಾಲಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೀರಿದುದು (ಸೌಂದಸ. ೪೮). [ಪರ್ಯಾಯ + ಪದ$_2$]

ಪರ್ಯಾಯಪಾಠ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪಾಠಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಬೇರೆ ಪಾಠ ; ಪಾಠಾಂತರ : ಎರಡು ಪಾಠಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಅಂತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವ ಆದರೆ ಒಂದರಿಂದೊಂದು ಜನಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಪಾಠ (Alternate Readings) ಗಳಿದ್ದಾಗ ಆಯ್ಕೆಯು ತುಂಬ ದುಷ್ಕರವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರಪ. ೬೩). [ಪರ್ಯಾಯ+ಪಾಠ$_2$]

ಪರ್ಯಾಯಪಾರಿತೋಷಕ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ವರ್ಷ ಗೆದ್ದವರಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷ ಗೆದ್ದವರಿಂದ ತರಿಸಿ ಕೊಡುವ ಬಹುಮಾನ ; ರೋಲಿಂಗ್ ಶೀಲ್ಡ್ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪು : ರಾಷ್ಟ್ರವ್ಯಾಪಕಸ್ಪರ್ಧೆಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಪರ್ಯಾಯಪಾರಿತೋಷಕಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು . . . ಇವೆಲ್ಲ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಗೂ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨೦). [ಪರ್ಯಾಯ + ಪಾರಿತೋಷಕ]

ಪರ್ಯಾಯವಚ (ನಾ). = ಪರ್ಯಾಯ ೧೯ : ಪದೆದಿಷ್ಟಾರ್ಥಮನಾದೊಡಂತದನೆ ಮಾಡಲ್ ಬೇಱದೊಂದಾಗಲಂತದು ಪರ್ಯಾಯವಚಂ (ಉದಯಾ. ೫೦). [ಪರ್ಯಾಯ+ವಚ]

ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದ (ನಾ). = ಪರ್ಯಾಯಪದ : ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದದೊಳ್ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನಱದರ್ಥಗತಿಯಿನನ್ವರ್ಥತೆಯಿಂ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಕೊಳ್ಗಾಹಾರ್ಯವಿದೆಂದನಭಿಹಿತದೊಳಭಿಯೋಗಪರರ್ (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೬). [ಪರ್ಯಾಯ + ಶಬ್ದ]

ಪರ್ಯಾಯಸ್ಥ (ನಾ). (ಉಡುಪಿಯ ಮಠದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪರ್ಯಾಯಸ್ಥರಂತೆ, ಒಂದೊಂದು ಮನೆಯವರು, ತಮ್ಮ ಸರದಿ ಬಂದಾಗ . . . ಆರು ಕ್ಷೇತ್ರ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭವಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಿಕನಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಶೇಷ, ಪರ್ಯಾಯ, ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯದಿಂ ಭಾವನಿಕ್ಷೇಪಮುಱಯಿಪಡುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೧). 'ನಯ$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಪರ್ಯಾಯ ೧೮ : ಒಂದು ವಸ್ತು ಮೊದಲೊಳಿರ್ಪ ತಾಣಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೆಱಪೆಱತೊಂದೊಂದು ತಾಣಮಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಸೇರಿತೆಂದು ಪೇೞ್ಪುದು ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರಂ . . . ಒಂದು ತಾಣದೊಳ್ತಱುವಾಯಿಂ ಪೆಱಪೆಱತೊಂದೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ್ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಂ ಪೇೞ್ಪುದುವುಂ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೯೮-೯) ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದನೇಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯಾಶ್ರಯವ ಮಾಡಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕುವಲ. ೧೦೧). [ಪರ್ಯಾಯ+ಅಲಂಕಾರ]

ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳದೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಹೇಳುವುದು ; ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ : ಪೇೞ್ವತಕ್ಕರ್ಥಮಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾಗಿ ಪೇೞದೆ ಪೆಱತೊಂದು ತೆಱದೊಳಂದವಾಗಿ ಪೇೞ್ಪುದು ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೭೩-೮). ೨. ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ನೆಪವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಅಲಂಕಾರ : ಬಗೆದರ್ಥಮನಱಪದೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಿರ್ದುವ ಬಗೆಯನದಱ ನೆಪದಿಂ ಪೆಱತಂ ನಿಗದಿಸುವುದು ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಗತಾಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩೧). [ಪರ್ಯಾಯ + ಉಕ್ತ]

ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. = ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ ೧: ಉಸಿರಲಪ್ಪರ್ಥಮಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾಗುಸಿರದೆ ರೈಯಮಾದ ಮಗುಳ್ದೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದುಸಿರಲದು ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿಯೆನಿಕುಂ (ನರಚ. ೫೩). ೨. = ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ ೨ : ಮಗುಳ್ದೊಂದು ಕಜ್ಜಮಂ ನೆಪಂಗೆಯ್ದು ಇಷ್ಟಮಂ ಸಾಧಿಸೆ ಇದುವುಂ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು (ನರಚ. ೫೩). [ಪರ್ಯಾಯ + ಉಕ್ತಿ]

ಪರ್ಯಾಲೋಚನ, ಪರ್ಯಾಳೋಚನ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸುವಿಕೆ: 'ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು' ಪರಾ. **ಪರ್ಯಾಳೋಚನ :** ತನ್ನ ತಂಗೆಯ ಸುತಾರೆಯ ಸ್ವಯಂವರವಿವಾಹಕಲ್ಯಾಣಕಾರ್ಯಪರ್ಯಾಳೋಚನವಿರಾಮದೊಳ್ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ಮೊದಲಾಗೆ ವಿಶ್ವಂಭರಾಧೀಶತನೂಜಸಮಾಜಮಂ ಬರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಲೋಚಿತ, ಪರ್ಯಾಳೋಚಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿದ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ : ಅಂತು ಮಹಾಬಲಖಚರೇಂದ್ರಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧನೆ ತನಗೆ ಪರಮವಿಶ್ವಾಸಭೂಮಿಯಾಗೆ ತತ್ಪರ್ಯಾಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ಚಿತಕಾರ್ಯಪರ್ಯಾವಸಾನನುಂ ಮನೋಭಿಲಷಿತವಿಷಯಸುಖಾನುಭವನಿರತನುಮಾಗಿ ಮೂವತ್ತಾಱುಲಕ್ಕ ಪುಬ್ಬಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨೩ ಪ). **ಪರ್ಯಾಳೋಚಿತ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು, ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡು ; ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡು ; ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸು : ವಚನಗಳು ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲುಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಹಿಂದಣ ಮುಂದಣ ವಾಕ್ಯಗಳೇನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಬೇಕು (ಆರ್ಯಧ. ೪) ; ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸರಕಾರವೂ ಸಮಾಜವೂ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಬೇಕು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೧೦೩).

ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸು : ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಂಡು ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸಿ ಮನಂ ಮುಗುಟಿದ್ದು . . . ಆಟ್ಟಿಯೊಳಾ ಕನ್ನೆಯಂ ಕನಕಶಾಂತಿಯೊಳ್ ನೆರಪಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬ ಪ); ಸುಯೋಧನನು ಮಾಗಳಾತ್ಮೀಯಮಾಮಾತ್ಯನಿಕರಮಂ ಕರೆದು ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೩೩). [ಪರ್ಯಾಲೋಚನ+-ಇಸು₃]

ಪರ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೨. ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೩. ಹಿಂದುಮುಂದಾದ ಕ್ರಮ ; ವಿಪರೀತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಅಡ್ಡೆ ; ಕಂಬಿ ; ಕಾವಡಿ. ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಾರ ; ತಲೆಹೊರೆ : "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ, ಭಾರಃ, ಪರ್ಯಾಹಾರಃ—ಈ ೪ ತಲೆಹೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೬೩). ೩. ಸಾಗಿಸುವುದು; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು : "ಪರ್ಯಾಹಾರ, ವಿವಧ-ಹೊಱೆಯ ಹೊತ್ತು ಎಡೆಯಾಡುವದು" (ನಾಚಿಂ. ೬). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯಾಳ 'ಪರಿಯಾಣ₁' ನೋ.

ಪರ್ಯಾಳೋಚನ 'ಪರ್ಯಾಲೋಚನ' ನೋ.

ಪರ್ಯಾಳೋಚಿತ 'ಪರ್ಯಾಲೋಚಿತ' ನೋ.

ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸು 'ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು' ನೋ.

ಪರ್ಯುತ್ಸುಕ (ನಾ). ಕಾತರಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ; ತವಕಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವುಗಳ ಸ್ಮರಣೆ ಕೂಡ ಈಗ ಅವನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪರ್ಯುತ್ಸುಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೮ ಅಡಿಟಿ); ಆ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ನೋಡಿದುದು ಮೊದಲಾಗಿ ಶಕುಂತಳೆ ಪರ್ಯುತ್ಸುಕಳಾಗಿರುವಂತಿದೆ (ಶಾಕುಂತ. ೩೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯುದಂಚನ (ನಾ). ಸಾಲ ; ಋಣ : "ಅಪಮಿತ್ಯಕಂ, ಉದ್ಧಾರಃ, ಋಣಂ, ಪರ್ಯುದಂಚನಂ—ಈ ೪ ಸಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೧೮). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯುಪಾಸ್ತಿ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಶುಶ್ರೂಷೆ; ಉಪಚಾರ: "ಪರ್ಯುಪಾಸ್ತಿ ಶುಶ್ರೂಷಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೩೫). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯುಪಾಸ್ಯೆ (ನಾ). = ಪರ್ಯುಪಾಸ್ತಿ : "ಉಪಚಾರಂ ಸೇವನೆ ಪರ್ಯುಪಾಸ್ಯೆ ವರಿವಸ್ಯೆ ಭಕ್ತಿ ಶುಶ್ರೂಷಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೧೪). [ಸಂ. ಪರ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ]

ಪರ್ಯುಪ್ತಿ (ನಾ). ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಿಕೆ ; ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯುಷಿತ (ಗು). ೧. ಹಿಂದಿನ ; ಹಳೆಯದಾದ : ಪರ್ಯುಷಿತ ಚಂದನಾಂಗರಾಗಧೂಸರೋರುದಂಡನುಂ ಕುಂಕುಮಾಂಗರಾಗಪಿಂಜರ ರೂಪನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಕೇಯೂರನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವಕುಮಾರಂ ಬೆರಸು ತರಳಿಕೆ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೬). (ನಾ). ೨. ಹಳೆಯದಾದುದು : ಅತ್ಯಾಶನ ಅತಿಪಾನ ಉಗ್ರಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ ಪರ್ಯುಷಿತ ನಿಷಿದ್ಧದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ವರ್ಜಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೮); ಅನ್ನವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಪರ್ಯುಷಿತವಾಗುವುದು (ಮಹಾಣ. ೨೯೪). [ಸಂ.]

ಪರ್ಯೂಷಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧಪಂಚಮಿಯಿಂದ ಚತುರ್ದಶಿಯ ವರೆಗೆ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ವ್ರತದ ಹೆಸರು; ದಶಲಕ್ಷಣ : 'ಪರ್ಯೂಷಣಪರ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪರ್ಯೂಷಣಪರ್ವ (ನಾ). = ಪರ್ಯೂಷಣ : ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ 'ದಶಲಕ್ಷಣಪರ್ವ' ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪರ್ವಕ್ಕೆ ಜೈನಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯೂಷಣ ಪರ್ವವೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಜೈನಪ. ೫೬೧). 'ದಶಲಕ್ಷಣ' ಪರಾ. [ಪರ್ಯೂಷಣ + ಪರ್ವ]

ಪರ್ಯೇಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕುವಿಕೆ : "ಪರ್ಯೇಷಣಾ, ಪರೀಷ್ಟಿಃ, ಅನ್ವೇಷಣಾ . . . ಗವೇಷಣಾ-೪ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೪). ೨. ಸೇವೆ; ಪರಿಚರ್ಯೆ. [ಸಂ. ಪರ್ಯೇಷಣಾ]

ಪರ್ಲು 'ಪರಲು₂' ನೋ.

ಪರ್ವ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಸೇರಿಕೆ ; ಬೆಸುಗೆ : ಪಿಡಿದುದಿರ್ವ ಬಾಳ ಕಿಡಿಗ[ಳ]ನೊಡನೊಡನರೆವೊತ್ತಿ ತೊಟ್ಟ ಸನ್ನಣವುರಿಯಲ್ಕೊಡರಿಸಿದೊಡವಱ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಗ, ಸ]ರ್ವಂ ಬಿಡೆಯುರಿದರಿಸಮಿತಿಯೊಡನೆ ಕಾದಿದರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೯). ೨. (ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಗೆಣ್ಣು ; ಗ್ರಂಥಿ : "ಗ್ರಂಥಿಃ, ಪರ್ವ, ಪರುಸ್—ಈ ೩ ಗಂಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೫); ಎಲರಿಂದಂ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಕರ್ಬಿನ ಕೋಲ್ಗಳ್ ಬಿಡದೊಂದನೊಂದೊರಸೆ ಪರ್ವಾಘಾತದಿಂದುರ್ಬಿ ಭೋರೆನೆ ಪಾಯ್ತಿರ್ಪ ರಸಪ್ರವಾಳಚಯಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯); ಪರ್ವಂ ಪ್ರತಿ ಮೂಡಿದ ಕಾಯ್ ಕೊರ್ವಿ ನೆಲಂದಾಗಿ ನೆಗೆದು ತಮ್ಮಯ ತಾಯನುರ್ವರೆಯೊಳ್ ಮುಂಡಾಡುವಗುರ್ವಂ ತಾಳ್ದಿದವು (ಮಹಾನೇ. ೧೪-೧೫). ೩. ಶರೀರದ ಕೀಲು,—ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿ: "ತದಂಗುಳಿಗಳೊಳಾದ ಸಂಧಿ ಪರ್ವಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೧೧). ೪. (ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವಂತೆ) ಗ್ರಂಥದ ವಿಭಾಗ : ಹೇಗೆ ಒಂದು ವಂಶ ಅಥವಾ ಬೊಂಬಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪರ್ವಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಪರ್ವಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೯೫). ೫. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ ಮತ್ತು ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ದಿನಗಳು, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಗ್ರಹಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಮಣಕಾಲ ; ಪುಣ್ಯಕಾಲ ; ಸಂಧಿಕಾಲ : "ಪ್ರತಿಪತ್ಪಕ್ಷಾಂತ ಸಂಧಿ ಪರ್ವಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬-೭); ಅನಶನವಿಧಿಯಿಂ ತಿಂಗಳಿನ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವದೊಳ ಮಾಪ್ತಪೂಜಾವಿಧಿಯಿಂ ಮನಮೊಸೆದಿರ್ಪಂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ನೆಲೆಯವಂ ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೯); ಕಡುಬೆಟ್ಟ ಬೇಸಗೆ ಮಾಗಿ ಮಳೆಗಾಲದೊಳು ಪರ್ವದಲಿ ನೆಟ್ಟನೋರ್ವನೆ ಬೈಗಿನಿಂ ರವಿ ಪುಟ್ಟುವನ್ನೆಗ ಜಾನ ಜಪವಳವಟ್ಟು ನಿಲುವಾ ಪಾಲಕೀರ್ತಿ ನಮೋಸ್ತು[ಗೆ]ಱಗುವೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೨). 'ಪರ್ವಸಂಧಿ' ಪರಾ. ೬. ಸಂಕ್ರಮಣ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುವು. ೭. ಭಾಗ; ವಿಭಾಗ. ೮. (ಸಂತೋಷದ ಸಂದರ್ಭ, ಪುಣ್ಯಕಾಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ) ಹಬ್ಬ ; ಉತ್ಸವ : ದೀಪಾವಳಿಯ [ಪ]ರ್ವ್ವಕ್ಕೆ ದೇವರ ಸೊಡರಿಂಗೆ ಗಾಣದಲೊಮ್ಮಾನೆಣ್ಣೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೩ : 980); ಮಾರಿ ಹೊಕ್ಕ ಮನೆಯೊಳ್ ಪರ್ವಂ ಗಡ (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೨); ಬರಿಸುವುದೊಂದೂರೊಳಿರ್ಪಳನುಪಚಾರವೆರಸಿ ಪಾರಣೆ ಪರ್ವಗಳಿಗೆ (ಹಪಿಽ. ೫-೨೯); ಹರಶರಣರೀ ಕೃತಿಯನಂಗೀಕರಿಸಿ ಲಾಲಿಸಿ ಕೇಳಿ ಕಡೆಯೊಳು ಪಿರಿದು ಪರ್ವಂಗಳನೊಡರಿ ಸಂತೋಷದೊಳು ಸುಖಿಸಿ (ಶಂಕದಾ. ೧೬-೭೯). ೯. (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ : ಪುರಕ್ಕನ್ನಡೆತಂದು ದೇವಪಡೆ ಪೌರಜನಂಗಳ ಕಣ್ಗೆ ಪರ್ವಮುಂ (ಕಾಪಂಪೂ. ೪೪೭); ಮಾನಿನಿಯರ್ ಕೆಲರ್ ಮದನಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಂತಿರೆ ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿನೀಸ್ಥಾನಮನೆಯ್ದಿದರ್ ಪಡೆದು ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗಳ ಪರ್ವಮೆಂಬಿನಂ (ಪಶಕು. ೧೨-೨೨).

ಪರ್ವದ ಕೋಣೆ = ಹಬ್ಬ, ಉತ್ಸವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾರಾಧನೆಯು ಸಲುವಾಗಿರುವ ಕೊಠಡಿ : ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾರದೋ ಮನೆಯ ಜಗುಲಿಯೋ ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಯ ಪರ್ವದ ಕೋಣೆಯೋ ಸಾಕಲ್ಲವೆ ? (ಬೆಳುಮ. ೬೫). [ಸಂ. ಪರ್ವನ್]

ಪರ್ವಕಾಲ (ನಾ). ೧. = ಪರ್ವ ೫: ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೨. ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಾಲ ; ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಸಮಯ ; ಸಂಧಿಕಾಲ : ಇದು ನಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪರ್ವಕಾಲ—ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೊಂದು ಪರ್ವಕಾಲ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೬). ೩. ಉತ್ಸವದ ಕಾಲ ; ಹಬ್ಬದ ಸಮಯ : ಹಿಂದೆ ಎಂದು ಕಂಡಿರದ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಪರ್ವಕಾಲವಿಂದು (ನೆಲಮು. ೩೬-೧೪) ; ಇದು ಹರ್ಷ-ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡಬೇಕಾದ ಕಾಲ. ಈ ಪರ್ವಕಾಲ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಯೋಗ ? (ಹೊಸಕ್ರಿ. ೩೮) ; ಶಿವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾಳೆ ನಾಡಿದ್ದು ಏನಾದರೂ ಪರ್ವಕಾಲವೆ ? (ಶಾಂತಲಾ. ೨೮೩). ೪. ಉನ್ನತಿಯ ಕಾಲ ; ಏಳಿಗೆಯ ಕಾಲ : ಕ್ರಿ. ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಇರುವ ಕಾಲ ವಾಸ್ತುಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲವೆಂದು ಎಣಿಸಬಹುದು (ಮೈಪಾಸ್ತು. ೬೫). [ಪರ್ವ + ಕಾಲ]

ಪರ್ವಣಿ (ನಾ). ೧. = ಪರ್ವ ೫ : ಪ್ರತಿರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ನಕ್ಷತ್ರ ರಾಶಿಯನ್ನು ಜನರು ಅಲಕ್ಷಿಸುವರು ; ಅದೇ ಪರ್ವಣಿಯಂತೆ ಅವು ನೂರಾರು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬಂದರೆ ಜನತೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ದೈವಿಕತೆಯು ಹೊಳೆಯುವದೆಂದು ಪತ್ರ್ಕೋರ್ವ ಕವಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನು (ಚಲುಸಿ. ೫೨); ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವಣಿಯು. ಅಂದು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಭೆಟ್ಟಿ (ಭಾರಸಂ. ೩೫೭). 'ಪರ್ವಸಂಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಗೆಣ್ಣು ; ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿ : ಅಂಗುಷ್ಠದ ಪರ್ವಣಿಯಿಂ ತೊಡಗಿ ಕಿಱುಕುಣಿಕೆಯ ಮೊದಲ ಪರ್ವಣಿವರೆಗಂ (ಪಸಾರ. ೩೫೩) ; ನೆಟ್ಟನಂಗುಲಿ ಅನಾಮಿಕ ಮೂಲ ಪರ್ವಣಿಗಿಟ್ಟು ಅಂಗುಷ್ಠದ ಬಳಿಕ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೧೦-೫೦). ೩. ಉತ್ಸವ ; ಹಬ್ಬ : ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗವೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಪರ್ವಣಿ (ಅನ್ನ. ೧೬೦). ೪. ಶುಭಕಾಲ ; ಸುಸಮಯ ; ಸುಸಂದರ್ಭ : ದೇವ ಏನಿದಪೂರ್ವ ಪರ್ವಣಿ ! (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೧೭-೧೩) ; ಸಮ್ರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿ, ಸಣ್ಣ ಬೀರೇಗೌಡನ ಹಳ್ಳಿಯ ವರೆಗೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಸವದ ಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಪರ್ವಣಿ ! (ಬೆಂದಯ. ೮೭). [ಸಂ. ಪರ್ವಣೀ]

ಪರ್ವಣಿಕಾಲ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ ; ಶುಭಸಮಯ : ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಾಗ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪರ್ವಣಿಕಾಲ ಬಂದೀತು (ನನ್ನಕಾ. ೧೬). [ಪರ್ವಣಿ + ಕಾಲ]

ಪರ್ವತ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ; ಗಿರಿ ; ಶೈಲ : "ಅಚಳಃ, . . . ಗೋತ್ರಃ, ಪರ್ವತಃ . . . ಅದ್ರಿಃ, ಕುಧ್ರಃ—ಈ ೧೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೧) ; ಮತ್ತಿತ್ತ ಜಯಾವತಿಯುಂ . . . ಸತ್ತು ಮೊಗ್ಗಳಗಿರಿಯೆಂಬ ಪರ್ವತದೊಳ್ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಳ್ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೪೮-೨) ; ವಾರಿಧಿ ಪರ್ವತಂ ಪುರಮಧೀಶ್ವರನುದ್ವಹನಂ . . . ವಿರೋಧಿ ಜಯಂಗಳೆಂಬಿವಂ ಸೂರಿಗಳಂಗಮೆಂದು ಕೃತಿಯೊಳ್ ಪದಿನೆಂಟುಮನೆಯ್ದೆ ಬಣ್ಣಿಪರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೭೬). ೨. ಶ್ರೀಶೈಲ : ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೇ[ದಾ]ರವೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ . . . ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಬಸಪ. ೩೯೪) ; ಎಲ್ಲಿಹನು ಪರ್ವತದಲೇಂ ಪೆಸರು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂಬುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೪೨). ೩. ಕಲ್ಲು ; ಬಂಡೆ. ೪. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಸ್ವರ ಸಾಗರ ಪರ್ವತಾದ್ರಿಯೇಟಟಿ ನಾಮಂ (ನ್ಯವಹಾ. ೯-೭) ; ನೂರು ಪರ್ವತವರುಷ ಬಿಡದಲೆ ಚಾರು ವೃಂದಾವನದಲಿ ವಿಸ್ತಾರ ಆರಾಧನೆಯು ತೊಲಗದೆ ವಾರವಾರಕೆ ಆಗುತಿಪ್ಪುದು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೫೬-೪). [ಸಂ.]

ಪರ್ವತಕಾಕ (ನಾ). ಕಾಗೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಕ್ಷಿ ; ಡೊಂಬಕಾಗೆ : (ಕಿ). [ಪರ್ವತ + ಕಾಕ$_2$]

ಪರ್ವತನಾಥ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಒಡೆಯ ; ಹಿಮವಂತ. ೨. ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ : ಉತ್ತಮೋತ್ತಮದುನ್ನತ ಶ್ರೀವೆತ್ತ ಸಿರಿಗಿರಿಗೆಣೆಯೆನಲು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತ ಪುರವಂ ರಚಿಸಿ ಪರ್ವತನಾಥನಂ ತಂದು ಇತ್ತ ಸೊನ್ನಲಿಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೯-೧೩).

ಪರ್ವತನಾಥನಣುಗ = ೧. ಪರ್ವತನಾಥನ ಮಗ ; ಮೈನಾಕ : (ಕಿ). ೨. ಕೈಲಾಸನಾಥನ ಮಗ ; ಶಿವನ ಪುತ್ರ : ಇಳೆಯೊಳಱಿಯಾ ಎನ್ನ ಹೆಸರನು ತಿಳಿದು ನೀ ನೋಡಂತುಮಲ್ಲದೆ ಬಳಿಕ ಪರ್ವತನಾಥನಣುಗನು ಜಾವಳನೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೨೧). [ಪರ್ವತ + ನಾಥ]

ಪರ್ವತಬಾಣ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಬಾಣ,—ಅಸ್ತ್ರ : ಪರ್ವತಬಾಣದಿನೆಚ್ಚೊಡಗುರ್ವುರ್ವಿರೆ ಪರ್ವತಪ್ರತಾನಂ ನಭಮಂ ಪರ್ವಿ ಬರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೬೬). [ಪರ್ವತ + ಬಾಣ]

ಪರ್ವತಬಾಳೆ (ನಾ). ಕತ್ತಾಳೆ ; ದೆವ್ವಬಾಳೆ : ಮುಡಿಸಿದ್ದ ಗೊರಟೆಹೂಗಳ ಹಳದಿಯ ನಡುವೆ ಕೆಂಪು ಪರ್ವತಬಾಳೆಯ ಹೂಗಳೂ ಭೂತಾಳಿಯ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಎಲೆಯ ರೂಪದ ಹೂಗಳೂ ರಂಜಿಸಿದ್ದವು (ಮಲೆಮ. ೯೮). [ಪರ್ವತ + ಬಾಳೆ$_1$(<ಬಾಟಿ)]

ಪರ್ವತರಾಜ (ನಾ). = ಪರ್ವತನಾಥ ೧ : ಸಮುನ್ನತ ರಾಜಲೀಲೆಯಂ ಬೀಱುತೆ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಕೆ ಪರ್ವಿದ ಪರ್ವತರಾಜನೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೫೦) ; ಶ್ರೀ ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯುಂ ಧೀರಂ ಪರ್ವತರಾಜನೊರ್ಮೆ ಪಡೆದಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೬). [ಪರ್ವತ + ರಾಜ]

ಪರ್ವತವಳಿ, ಪರ್ವತಾವಳಿ$_2$ (ನಾ). [ಶೈವ] ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರ್ಕ್ಕಾಳಾಮುಖ ಪರ್ವ್ವತವಳಿಯ ಶ್ರೀತ್ರಿಭುವನಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಶಿಷ್ಯರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೬-೧೭ ; 1075). **ಪರ್ವತಾವಳಿ$_2$** : ಅವರ ಗುರುಕುಳಮೆಂತೆಂದಡೆ ಕಾಳಾಮುಖಪರ್ವ್ವತಾವಳಿ ತಪೋನೀ(ನಿ)ಷ್ಠಾಪರರೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ಕೊಪ್ಪಿನ ವಖ್ಯಾಣದೇವರವರ ಶಿಷ್ಯರುಮ್ ರುದ್ರಶಕ್ತಿದೇವರು (ಎಇ. XIX, ೨೩೨-೬೫ ; 1180). [ಪರ್ವತ + ಬಳಿ$_3$(<ಬಟು$_3$) ?]

ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು,—ಪಂಕ್ತಿ : ಸಂಜೆಯ ಸೂರ್ಯನು ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಇಣಿಕಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಚೋಮದು. ೩೩); ಪರ್ವತಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿ ಪಂಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ "ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ (Range)" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೧). [ಪರ್ವತ + ಶ್ರೇಣಿ]

ಪರ್ವತಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಪರ್ವತನಾಥ ೧ : ಮೇರುವಿನ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಣ ಜಲಧಿಯಿಂ ಪಶ್ಚಿಮವಾರ್ಧಿಪರ್ಯಂತರಂ ಪರ್ವಿದ ಪರ್ವತಾಧೀಶ್ವರಂ ಗಿರಿರಾಜನೆಂಬ ನಾಮದಿಂದೋಷಧಿಪ್ರಸ್ಥಮೆಂಬ ಪುರದೊಳಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೧ ಕಥಾಗರ್ಭ). [ಪರ್ವತ + ಅಧೀಶ್ವರ]

ಪರ್ವತಾರೋಹಣ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಹತ್ತುವುದು ; ಪರ್ವತವನ್ನು ಏರುವುದು : ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಿಂದ ಪರ್ವತವನ್ನೇರುವುದೆಂದರೆ ಅದು ಬಹಳ ಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ . . . ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ವತಾರೋಹಣವು ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸಗಳ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರಿದೆ (ಕಪಪು. ೬-೯೧). [ಪರ್ವತ + ಆರೋಹಣ]

ಪರ್ವತಾರೋಹಿ (ನಾ). ಪರ್ವತಾರೋಹಣವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಏರುವವನು: ಸದಾ ಮಂಜಿನಿಂದ ಮೇಘಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಅದರ ಉನ್ನತ ಶಿಖರಗಳು ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವು ಧೀರ ಪರ್ವತಾರೋಹಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪರಿಚಿತ! (ಸೌಂದಸ. ೨೬); ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಪರ್ವತಾರೋಹಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು (ಕಸಪು. ೬-೯೨). [ಪರ್ವತ+ಆರೋಹಿ]

ಪರ್ವತಾವಳಿ₁ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು,—ಪಂಕ್ತಿ: ಈ ಪರ್ವತಾವಳಿಯ ಸರಾಸರೀ ಎತ್ತರ ೨೦೦೦ ಫೂಟು (ಕಭಾಗ. ೫).

[ಪರ್ವತ+ಆವಳಿ₁(=ಅವಲಿ)]

ಪರ್ವತಾವಳಿ₂ 'ಪರ್ವತವಳಿ' ನೋ.

ಪರ್ವದಿನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪೂಜೆ, ವ್ರತ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ದಿನ: ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳ್ ವ್ರತಂಗಳನೊಡಗೂಡಿ ಸಿಂದೆಮಗೆ ಮೆಟ್ಟಲಿಳೇಶ್ವರ ಕೇಳ್ದನಾವಿದಂ ತಿಳಿಯೆ ಗಣಾಧಿಪರ್ ಬೆಸಸೆ ಧುಂಪ್ರಜಿನೇಂದ್ರಸಭಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೧); ಇಂದು ಪರ್ವದಿನಮುಪ್ಪವಣಂ ದೇವಿಯುದಯಸಮಯದೊಳ್ ಮಂಗಳಾಲಂಕಾರಾಲಂಕೃತೆಯಾಗಿ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೪ ವ).

[ಪರ್ವ+ದಿನ]

ಪರ್ವದಿವಸ (ನಾ). =ಪರ್ವದಿನ: ಪರ್ವದಿವಸದೊಳಪ್ಪೊಡಮೆಂದಾನು ಮಿಥ್ಯಾರ್ಗಣತಿಕ್ಕೆಮೆಂದಱಿಯುಂ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೪-೧೮). [ಪರ್ವ+ದಿವಸ]

ಪರ್ವಭಾಗ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮೂಳೆಗಳು ಜೋಡಣೆಯಾಗಿರುವ ಭಾಗ; ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿ: ಗರ್ವದಿ ಕೊರ್ವಿಹರಗುರ್ವ ತುರ್ವಿಸೆ ಪರ್ವತ ಗುರುತೆಯು ತೃಣಕೀವ ದುರ್ವಾರಸತ್ವ ಬಿಲ್ಲನುಳಿದೆನ್ನ ಪರ್ವಭಾಗದೊಳು ನಿಲ್ಲು ಮಣಿಪರಿಗೊ (ಹಂಸಪ. ೨೯೪-೧೯). [ಪರ್ವ+ಭಾಗ]

ಪರ್ವರ್ಷ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರ್ವಶಿ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರ್ವಷಿ 'ಪರವರಶಿ' ನೋ.

ಪರ್ವಸಂಧಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನು ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವ ಕಾಲ; ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಪಾಡ್ಯಕ್ಕೂ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪಾಡ್ಯಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಕಾಲ: "ಪರ್ವಸಂಧಿಃ . . . ಪಾಡ್ಯಮಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳಿಗೂ, ಅಮಾವಾಸ್ಯ ಪಾಡ್ಯಗಳಿಗೂ . . . ಯಾವುದು ಮಧ್ಯಕಾಲವೋ ಅದರ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬). [ಪರ್ವ+ಸಂಧಿ]

ಪರ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹಾಯು; ಕೆಲಕ್ಕೆ ಸರಿ: "ಪರ್ವಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪೇಳ]ಸಿತೆನಲ್ ಕೆಲಕೆ ಪಾಯ್ದುದು" (ಭಾರತಿ. ೩೬).

[?+-ಇಸು₃]

ಪರ್ವಾ 'ಪರವೆ' ನೋ.

ಪರ್ವಿಸು, ಪರ್ಬಿಸು, ಹಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿಯಂ ದಿಗಂಬರ ಧರಣೀತಳಾವಳಿಯೊಳಾದಮೆ ಪರ್ವಿಸಿದಾ ಕವೀಂದ್ರರಂ ವಿರಹಿತತಂದ್ರರಂ ಪೊಗಬಡಂಗೆ ತಹಾಶ್ರಿತಪಾಣಿ ಕೂರ್ಪಳೇ (ಪರ್ಶಪು. ೧-೧೬). ೨. (ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಮಾಡು: ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗಿ ಲಲಿತಾಂಗುಳಿಯೊಳ್ ನಡೆ ಸೋಡಿ ಪಲ್ಲವಟ್ಟದ ದಯೆ ರತ್ನಭೂಷಣದ ಚೆಲ್ವನುಥಾಗದ ಬಳ್ಳಿವಳ್ಳಿಯುಂ ಹೃದಯದೊಳಂದು ಪರ್ವಿಸುವುದುಂ ತಳಿವರ್ ಪುಳಕಾಂಕುರಂಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೪); ಅತನುದಾಹದಲಿ ಬಸವಳಿದ ಸಂಕಲೆಯು ಸೋಡಿ ಸಿತಗಳನ ಸುತನು ವಚನಾಮೃತವ ಕಱೆದು ವಿಶ್ರುತವೋಹಲತೆಯ ಪರ್ವಿಸಲು ತಮತಾಪವಡಗಿತು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೩೪). ೩. ಉಂಟು ಮಾಡು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು: ಧರೆಯೊಳ್ ಕಾಲೂರಸಂಘಂ . . . ಉರ್ವೀಧರಚಕ್ರಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ನಿರ್ಝರತತಿ ತಟನೀವ್ಯೂಹದೊಳ್ ಪೂರವಾರಂ ವಿರಹಿವ್ರಾತಂ ಬಿಗುರ್ವಂತೊಡನೊಡನೆ ರುತಂ ಪರ್ವಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೩೨); ಒರ್ವಳನೊಡಗೂಡಿ ದಣಿವನಾ ನೃಪನೊಮ್ಮೆ ಸರ್ವರ ನೆರೆದು ದಣಿವನು ಪರ್ವಿಸುವನು ಸುರುಳಿಸುವನು ಕಾಮುವ ಸಾರ್ವಭೌಮನು ನಾಡ ನರನೇ (ಭರೇಶ. ೧೦-೧೨೧). **ಪರ್ಬಿಸು:** ೧. ಮಲಯಜಗಂಪ ಮೆಯ್ಯೊಳಗೆ ಪರ್ಬಿಸುವ ಕೋಮಲೆಯರು ತಮ್ಮ ಜವ್ವನವ ಬೆಲೆಗಟ್ಟುವರೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೪). ೪. ಪ್ರಚುರಪಡಿಸು; ಪ್ರಚಲಿತಗೊಳಿಸು; ಜನಜನಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಬ್ಬಿಗರಾನುಸಿರಿದ ಕಾವ್ಯವ ತಿದ್ದಿ ಪರ್ಬಿಸುವುದು ಭೂತಳದಿ (ಮೋಹತ. ೧-೨೨). **ಹಬ್ಬಿಸು:** ೨. ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿಸಬಹುದು. ಅನೇಕ ಕಡೆ ಗುಡಿಸಲು, ಮನೆಯ ಸೂರುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ತರಬಿ. ೨೪). ೩. ತಬ್ಬಿ ತಂದಡು ಗಬ್ಬುಗಳಿಗುರಿ ಹಬ್ಬಿಸುತ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳಂತೆಬ್ಬಿಸಲು ಪ್ರಭೆ ದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೧೬-೨೦); ಗನ್ನಗದುಕುಗಳ ಕಳೆದು ಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ಹನ್ನಸಗಳನು ಹಬ್ಬಿಸದೆ ತನ್ನ ಬಾಳಕೆ ಬಡತನದ ಬಗೆಯುನೆಲ್ಲ ಬಿನ್ನವಿಪುದು ವಿನಯದೊಳು (ಹವಿಬ. ೩-೨೨). ೪. ಶಂಕರ ಮಂಗಳೂರಿಂದ ಬಂದ ಮೇಲೆ, ಗೆಣಸು ಸೂರೆಯಾದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ, ಶ್ಯಾನುಭಾಗರು ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹಬ್ಬಿಸಿದ ವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದ (ಚಿಗುಕ. ೧೮೪). ೫. ಹಬ್ಬು; ಹರಡು; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು: ಕನಕದಲಿ ರಜತದಲಿ ಬಲುಗಬ್ಬುಸದಲೊಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಶತಯೋಜನದ ತೆಱಹುಗಳೆಡೆಗೆ ಹಬ್ಬಿಸುವಮಳ ತೋರಣದ ವಿನುತ ನಗರಿಗಳಾದುವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೦).

[ಪರ್ವು₁ (<ಪರವು₁)+-ಇಸು₃]

ಪರ್ವು₁ 'ಪರವು₁' ನೋ.

ಪರ್ವು₂ 'ಪರವು₂' ನೋ.

ಪರ್ವುಗೆ, ಪರ್ಬುಗೆ, ಹಬ್ಬಿಗೆ, ಹಬ್ಬುಗೆ, ಹಬ್ಬುಗೆ (ನಾ). ೧. ಹರಹು; ವಿಸ್ತಾರ; ವಿಶಾಲತೆ: ಚರಣದೆ ಕಾಂತಿಯಂ ಗುರು ನಿತಂಬದ ಪರ್ವುಗೆಯಿಂದೆ ಮಧ್ಯಮಂ . . . ಕರಸರೋರುಹದೊಳ್ ಕದಪಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ಪರೆದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೩); ಪುರ್ವೆಂಬ ಜವಳಿಗಟ್ಟಿನ ಕರ್ವಿನ ವಿಲ್ಗಳ್ಗೆ ಬಿಗಿದ ಮಧುಕರಮಾಲಾಮೌರ್ವಿಯೆನೆ ಮುಗಿದ ಕಣ್ಗಳ ಪರ್ವುಗೆಯೊಳ್ ಮೆಱೆದುದವರ ತಱಿತ್ತಮೆದುಱುಗಲ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೬). **ಪರ್ಬುಗೆ:** ೧. ಗರ್ಬದಿಂದಿಂತು ನೆಲನಗಲದೊಳ್ ನಡೆವ ಚಾತುರ್ಬಲಂ ಪಯಣ ಪಯಣದೊಳೆ ಖಂಡಂಗಳಂ ಘನಪರ್ವತಂಗಳಂ ಸಕಲ ಘೋರಾರಣ್ಯದ ಪರ್ಬುಗೆಗಳಂ . . . ಪರ್ಬೊಳೆಗಳಂ ದಾಂಟಿ ಕೈಲಾಸಪುರದ ರಾಜ್ಯದ ವಳಿತಮಂ ಪೊಕ್ಕುದು (ಚಬಪು. ೪೮-೬); ರತ್ನಾಕರಂ ಕಳುಹಿದ ಕುಲಾದ್ರಿಗಳ ಪರ್ಬುಗೆಗಳೇ ಕರವಿವಹುವೆನಲ್ಪೆರ್ದೆರೆಗಳೆಸ್ದು ಬರುತಿರ್ದುವು ಮಹಾರ್ಣದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪). ೨. ಆವರಿಸುವಿಕೆ; ಹರಡುವಿಕೆ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ: ಅನಕಧ್ವನಿಯ ಪರ್ಬುಗೆಗೀ ಕಮಲೋದ್ಭವಾಂಡವಿಟ್ಟೆಡೆಯೆನೆ ದಂತವಕ್ತ್ರದನುಜಂ ನಡೆತಂದು . . . ನೋಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೯-೬೭); ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ತನು ಸೋಂಕಿದ ಪುಳಕಾಂಬುವುರ್ಬಿ ಪರಿಯೆ ತನುವಿನೊಳು ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಕೋಮಾಂಚನ ಸಿರಿಯೊಂದು ಪರ್ಬುಗೆಯನು ಪೇಳಲಱಿಯೆ (ಅಂಜಚ. ೮-೧೧೮); ಬೈಗಿನ ಮುತ್ತಪೊಟ್ಟಿನ ಚೆಂಬಿಸಿಲ ಪರ್ಬುಗೆಯು ಬೆಳಗಿಸೊಂಧಿರಬಿಂ ಕಾವಳೆಯಿರ್ದುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೧೦). **ಹಬ್ಬಿಗೆ:** ೩. ಮೆಟ್ಟಿಲು; ಸೋಪಾನ: ಹಯಾತನು ಬೀದಿಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಹಬ್ಬಿಗೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ

ಬಂದಿದ್ದ . . . ನಾನು ಅರ್ಧ ಹಬ್ಬಿಗೆಯನ್ನು ಇಳಿದೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೩೧). **ಹಬ್ಬುಗೆ :** ೧. ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕದ ಮೊಬ್ಬುಗಳ ನೀಡಾಡಿ ನಭದೊಳಗೊಬ್ಬನೇ ರವಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವವೋಲು . . . ಧರೆಯೊಳಗೊಬ್ಬನೇ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲೆಂದೆನಿಸಿ ತೋಱುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೯); ತಿರುಗಿದನು ಬಲಕಾಗಿ ಹರಭೂಧರವನೇಳಿಪ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹರವರಿಯ ಯೋಜನವೈದಱಳತೆಯ . . . ಮಣಿಮಂದಿರವ ಕಂಡನು ಕುಂಭಕರ್ಣ ನಿಶಾಚರೇಶ್ವರನ (ತೊರಂರಾ. ೫-೨-೩೬); ಉಬ್ಬಿದುರದೇರದೆಗೆದೊಡಲ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಪಚ್ಚಳದ ಸೆಳೆದ ಬಾಲದ ಕೊನೆಯ . . . ಗಬ್ಬಿನಾಯ್ಗಳ ಹಾಸನುಗಿದು ಬಿಡೆ ಪಂದಿಗಳನಬ್ಬರಿಸಿ ತುಡುಕಿದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೬). ೨. ಹೊಗೆಯ ಹಬ್ಬುಗೆ ಸತ್ಯಲೋಕವನುಗಿದುದುರಿನಾಲಗೆಯ ಗರವೊಟ್ಟಗೆಯ ತೊಳಲಿಕೆ ತೆರಳಿಚಿತು ತೆತ್ತೀಸುಕೋಟಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೬); ಅನವರತ ಸರಸಗೋಷ್ಠಿಗೆ ನೆರೆದ ನಿರ್ಜರಾಂಗನೆಯರಂಗಚ್ಛವಿಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯೊ . . . ಪೇಳೆನಲ್ಕೆಱಿವ ಕನಕಾಚಲಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧); ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಕೌಂಡುವ ಹೊಗರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಕಿಡಿ ತುಂತುಱಕೋದ್ಭವದುಬ್ಬುಗೆಯ ಹೊಱಹಾಯ್ವ ಕಾಲುರಿ ಕವಿವ ಮೇಲುರಿಯ . . . ಬೊಬ್ಬೆ ಮಿಗಲಬ್ಬರಿಸಿ ನುಡಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೪-೪೪). ೪. ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ; ಬೆಳವಣಿಗೆ: ವಿಗಡ ಮುನಿ ಇಲ್ವಲನ ವಾತಾಪಿಗಳ ಮರ್ದಿಸಿ ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ನಿಲಿಸಿದಗಸ್ತ್ಯಚರಿತವ ಮುನಿಪ ವರ್ಣಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೧೩). ೫. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯತೆ: ಭಯರಸದ ಹಬ್ಬುಗೆಯಲುಬ್ಬಿದ ಶೋಕದೊಡ್ಡನ ಮುಗಿಲು ಕಱಿದುದು ಕುರುಬಲದ ಕಂಬನಿಯ ಬಿಱುವಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೬). ೬. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಣಿ : ರಾಘವಾನುಜನ ಉಬ್ಬಿಸಿದರೆಡಬಲನ ಸರುಹಿನ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹರಹಿನಲಿ ತೆಗೆಹಿನ ತೆಬ್ಬುಗಳ ಸಂಧಿಸಿದ ಸರಳಿನ ಸನ್ನೆವಾತಿನಲಿ (ತೊರಂರಾ. ೩-೩-೧೦); ತಡೆತಗ್ಗು ತೆವರದೇಕಿಲ್ಲವುಂಟಾದರು ಪಡೆವಳ್ಳ ಸವಱ ಬಂದಿದರ್ಜ ಕಡುಬೇಗದೊಳು ಬಂದು ತೇಱಿಯಗಳ ದಾಂಟಿ ತುಡುಕಿ ತಾ ಗಿರಿಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯಾ (ಭರಚ. ೨೯-೫೫). **ಹಬ್ಬುಗೆ :** ೧. "ವಲಂ, ವಲಿಃ, ವಲುಃ, ವಲನಂ, ವಲಕೀಯಂ-ಈ ೫ ಹಬ್ಬುಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೧೩).

[ಪರ್ವು$_1$(< ಪರಪು$_1$)+-ಗೆ]

ಪರ್ವುಗೆಡು, ಪಬ್ಬುಗೆಡು, ಹರಹುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ತಾರವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಸಂಕುಚಿತವಾಗು : ಅದಿರ್ದುದು ಪಕ್ಷಿಮಾನಿಳನಗುರ್ವಿಸೆ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲುರ್ಚೆ ಪರ್ವು[ಪಾಠಾಂ.ಬ್ಬು]ಗೆಟ್ಟುದು ಕುಡಿಮಿಂಚು ಸಂಚಳಿಸೆ ಸಂಚಳಿಸಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೬). **ಪಬ್ಬುಗೆಡು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಹರಹುಗೆಡು :** ಅವಕ್ಕೃಷ್ಣಮೆನೆ ಹರಹುಗೆಟ್ಟುದೆನಿಸಿರ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೨೯). [ಪರ್ವು$_2$(< ಪರಪು$_2$) + ಕೆಡು$_1$]

ಪರ್ವುಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಬಯಲೊಳ್ ಪರ್ವುಗೆದೋಱ ನುಣ್ಪಸಲೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ದೋಱ . . . ತಾಳವನದೊಳ್ ಕಾರ್ಕಶ್ಯಮಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಥಾಸಾರ ನಿಪಾತಮುಣ್ಮಿದುದು ಮೇಘೋನ್ಮುಕ್ತ ಧಾರಾರವಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೩೩).

[ಪರ್ವುಗೆ+ತೋಱು]

ಪರ್ವುಗೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಉದ್ಗ್ರೀವದಿಂ ಪರ್ವುಗೆವೆತ್ತಂತಂಗಕಾಂತಿಪ್ರಕರದೆ ಪಸರಿಪ್ಪಂತೆ ಮುಂಗಾಲ್ಗಳಿಂದಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿಪ್ಪುದೆಂಬಂತತಿಜವಮಿದಿರೊಳ್ ಬಂದುದಿಂಪ್ರಾಯಯುಧಾಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೬). [ಪರ್ವುಗೆ+ಪೆಱು$_1$]

ಪರ್ವುಗೊಳ್, ಪಬ್ಬುಗೊಳ್, ಹಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾಗು; ಹಿರಿದಾಗು : ಅರ್ವಿಸುವಾಕೃತಿ ಪರ್ವುಗೊಂಡ ಬಿಲ್ಲೊಡವಿದ ಗರ್ಜಿತಂ ಸುರಿವ ಸಾಯಕವದ್ಭುತವಾಯ್ತು ಸಾಲ್ವನಾ (ಜಗವಿ. ೧೮-೯೦). **ಪಬ್ಬುಗೊಳ್ :** ೨. ನೀಡಿಕೊಳ್ಳು; ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ನೀಳವಾಗು : ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಪಬ್ಬುಗೊಂಡ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದಾವನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೬೪). **ಹಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು :** ೩. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು : ಕರ್ನಾಟಕಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಡವಿಯು ಬಹಳ ಹಬ್ಬುಗೊಂಡಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧). [ಪರ್ವು$_2$(< ಪರಪು$_2$)+ಕೊಳ್$_1$]

ಪರ್ಶುಕೆ (ನಾ). ಶರೀರದ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಎಲುಬು ; ಪಕ್ಕೆಲುಬು : "ಪರ್ಶುಕಾ, ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿ-ಪಕ್ಕದ ಎಲುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೯). [ಸಂ.ಪರ್ಶುಕಾ]

ಪರ್ಷ (ನಾ). ಕಂತೆ; ಕಟ್ಟು; ಸಿವುಡು : ಬೆಳೆದ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕುಡುಗೋಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು 'ಪರ್ಷ'ಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಬಡಿದು . . . ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೂರುತ್ತಿದ್ದರು (೩ಲ್ಪನಾ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಪರ್ಸ (ನಾ). ಪರ್ಷಿಯಾದೇಶದ ಹೆಸರು; ಈಗಿನ ಇರಾಣದೇಶ : ಪರ್ಸದ ಹಿರಿಯರಸುಕುಲಂ . . . ಕುದುರೆಯಡರಿ, ಬಿಲ್ಲ ಪಿಡಿದು, ಮೆರೆಮೆರೆಯುತ ನಡೆದರೇ! (ಪಾರಸಿ. ೩-೫೦).

[← ಗ್ರೀಕ್. ಪಾರ್ಸ./ಸಂ. ಪರ್ಸ = ಪರ್ಷಿಯಾದೇಶದವನು]

ಪರ್ಸು (ನಾ). ತೊಗಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಣವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಚೀಲ : ಅವಳು ಮಾತನಾಡದೆ ತನ್ನ ಪರ್ಸಿನಿಂದ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದು ನನ್ನ ಕೈಗಿತ್ತಳು (ದೀಪದ. ೧೮೪).

[← ಇಂ. Purse]

ಪಲ್, ಪಲು, ಪಲ್ಲು, ಹಲು, ಹಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ನುರಿಸುವ ಅಂಗ ; ದಂತ : ಬಾಯೊಳ್ ಕವಡಿಕೆಗಳಂ ಪಲ್ಗಳಂತೆ ಮಾಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೮-೧೬); ಒಗೆತರ್ಪ ಪಲ್ಗಳಾ ನಗೆಮೊಗದ ಸರಸ್ವತಿಯನಾಗಳರ್ಚಿಸಿದ ಪೊದಟ್ಟಗಲದ ಚೆಲ್ವಿನ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳನಿಳಿಸಿರೆ ಗುಣಾರ್ಣವಂ ಸೊಗಯಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯); ಪಲ್ಗಳ ಬಣಂಬೆಗಳೊಳ್ ಪರವಸಂಗೊಂಡು ಮೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ); ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪುಲಿಯುಂ ನಖಮಿಲ್ಲದ ಸಿಂಹಮುಮೆನಿತು ಬಲ್ಲಿತಾದೊಡಮೇಗೆಯ್ವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೫೪). ೨. ಯಂತ್ರದ ಚಕ್ರಗಳ ಏಣು,—ಅರೆ : ಕುಣಿಕಿಲ್ಗಾಲಿ ನೊಗಂ ಪಲ್ಗಣೆಯುಚ್ಚುನಿಸೊಂದ [ಪಾಠಾಂ.ಚ್ಚ ಸೊಂಡ, ಚ್ಚ ಸೊಂದ]ನೊಂದು ತೆಱಿಯದ ತೆಱದಿಂ ಗಣಕೆಯ ಬಂಡಿಯನೊದೆವವೊಲಣಿಯರಮೊದೆದಂ ಪ್ರತಾಪಿ ಕೃಷ್ಣಕುಮಾರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೬). **ಪಲು :** ೧. 'ಪಲುಗಿರಿ' ಪರಾ. **ಪಲ್ಲು :** ೧. "ಪಲ್ಲು ದಂತಮೆನೆ ರದನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೧); ಶಬರಾವಳಿಯ ಬಲುಸಿಬಿರವು . . . ಮೆಱಿದಿಹುದು ಸಿಂಗದ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಲ್ಲ ತೋರಣದಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೫). **ಹಲು :** ೧. ಜಗುಳ್ದ ಹಲುಗಳ ಹಾಯಿದೆಲುಗಳ . . . ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದನೀತನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೫); ಶೂರ್ಪಣಖಿಯೆಂಬಸುರೆ . . . ಹಲುಗಳ ಮಸೆವುತ್ತೈದಿದಳು (ತೊರಂರಾ. ೩-೪-೧). **ಹಲ್ಲು :** ೧. "ರದನಾಃ, ದಶನಾಃ, ದಂತಾ- ಈ ೩ ಹಲ್ಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೨); ಹಾವಿನ ಬಾಯ ಹಲ್ಲ ಕಳೆದು ಹಾವನಾಡಿಸ ಬಲ್ಲಡೆ ಹಾವಿನ ಸಂಗವೇ ಲೇಸು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೪-೧೫೬); ಬಿಸುಟ ಕೈದುಗಳರೆಗಿರಿದ ಹಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಾಯದಳದುಬ್ಬರದ ಭಂಗವನೇನನೆಂಬೆನು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩೪); ಹಲ್ಲಿದ್ದವಗೆ ಕಡಲೆಯಿಲ್ಲ, ಕಡಲೆಯಿದ್ದವಗೆ ಹಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಏಣಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲು : ನಿಚ್ಚಣಿಯ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಅಂತರವಲ್ಲದೆ ಕೀಳು ಮೇಲುಂಟೆ (ಮೋಳಿಮಾ.

೧೭೧-೬೩೯); ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಹಲ್ಲಿಗೊಬ್ಬನಂತೆ ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳತನಕ ಸಾಲಾಗಿ ಕೂತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೬). ೪. ಬಾಚಣಿಗೆ, ಗರಗಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಮೊನೆ: ಬಾಚಣಿಗೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮುರಿದು ಹೋಗಿವೆ (ರೂಢಿ); ಗರಗಸದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ).

ಪಲ್ಪಱಿಗುಟ್ಟು, ಹಲುಹಱಿಗುಟ್ಟು = (ಚಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹಲ್ಲು ಶಬ್ದ ಮಾಡು: ಮೊರೆವ ಮೊರೆಪದಿಂ ತುಂಬಿಗಳುಂ ಪಲ್ಪಱಿಗುಟ್ಟಿದಪುವೆಂಬಂತೆಯುಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೧೯); ಪಲ್ಪಱಿಗುಟ್ಟುತ್ತಮೆ ವಾನರಾಳಿ ನಡುಗುತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩); ಮಳೆವೊನಲೊಳಗೆ ನಿಂದು ಹಸಗುಂದುತುಂ ನಡುಗುತೊಡನೊಡನೆ . . . ನಾಡೆ ಪಲ್ಪಱಿಗುಟ್ಟುತುಂ (ಅರಾಚ. ೧-೯-೬); ನಡುಗಿ ಹಲುಹಱಿಗುಟ್ಟಿ ಬಾಗಿಲೊಳು ನಿಂದಿರಲು (ಇಳರ. ದೇ. ೫೨-೯). **ಪಲ್ಲಂ ತಿನ್** = (ಕೋಪದಿಂದ) ಹಲ್ಲುಕಡಿ: ಎಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ತಣಿಯದೆ ಪಲ್ಲಂ ತಿಂಬಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೫ ವ); ಸೊಸೆಗೆ ಪಲ್ಲಂ ತಿನುತ್ತೆ ನೆತ್ತಿಯಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳ್ವತ್ತೆಯರುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೧೪ ವ). **ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದವ** = ಸೂರ್ಯ: "ಪಗಲೆರೆಯನೆನಲು ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದವನೆನಲು ದಿನನಾಥನಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೬೧). **ಹಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ನೋಡು** = ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಯಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯಲು) ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡು: ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಮ್ಮೆ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಹಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ನೋಡಿದ (ಗಾದೆ). ೨. ಮನುಷ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ನಾನು ಸಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಅವನು ಹಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ನೋಡುವುದಕ್ಕೇ ಬಂದನು (ರೂಢಿ). **ಹಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಮಾತಾಡು** = ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡು: ಹಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಮಾತಾಡು, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮ ನೆಟ್ಟಗಾಗೋದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಗಡಬ. ಗೊಂಡಿ. ಪಲ್; ತುಳು. ಪರು; ಕೊಡ. ಪಲ್ಲೀ; ತೆಲು. ಪಲು, ಪಲ್ಲು, ಪನ್ನು; ಕುಇ. ಪಲು, ಪಡು; ಕುವಿ. ಪಲ್ಲು; ಕುರುಖ್. ಪಲ್ಲ್; ಮಲ್ತೊ. ಪಲು; ಪರ್ಜಿ. ಪೆಲ್]

ಪಲ₁, ಪಲವು, ಹಲ₁, ಹಲವು (ಸ). ಬಹಳ; ಅನೇಕ: ಬಾಹುಬಲಿ ಭರತನಂ . . . ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು ಪಲಗಾ[ಪಾಠಾಂ.ವಾ]ಯಂಗಳೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು ಶ್ರಾಂತವಾದಾಗಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೯). **ಪಲವು**: ತಾನುಂ ಪಲವುಂ ಎಸುವೆತ್ತು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೦-೮; ಸು. 800); ಪೆಡೆ ಪಲವಪ್ಪ ವಾಸುಕಿಮಹೋರಗನಂ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಮಾಡಿ ಪಾಲ್ಗಡಲನುಪಾಯದಿಂ ಕಡೆಯೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೩೮ ಶೂದ್ರಕ); ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಬಾಡುಗಳುಂ ತುಯ್ಯಲುಂ . . . ಮಹಾದೇವಿ ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೭೮-೧೫); ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಳ್ಳನಂತೆ ಪಲವಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೪); ಪಲವೊಳವದ್ಭುತವರ್, ಆದೊಡಮದ್ಭುತವರ್ ಇನ್ನಿರದೊಂದುವರ್ ಮಾನವಸಿನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೬-೩೦೯). **ಹಲ**₁: 'ಹಲಕಾಲ' ಪರಾ. **ಹಲವು**: ದೇವನೊಬ್ಬ ನಾಮ ಹಲವು (ಬಸವ. ೬೧೫); ಸಾಯಕದ ಹೊದೆ ಹಲವು ಶಲ್ಯಗೆ ಬೀಯವಾದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೪); ಹಲವು ಪಾಪಂಗಳ ಹದಗೆಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ (ಪುರಂದ. ೨-೨-೧).

ಪಲಪಲವು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪಲಪಲವು ಕಳವಳಂ ಅರುಮಿಂತೆಂದಱಿಯರ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧-೧೪); ನನ್ನೊಳಗು ಪಲಪಲವು ಕಳವಳ ಮನುಸಿರುತ್ತೆ ತಾನ್ ಕೂಗಿದತ್ತನಗೆ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೧-೨೦೮). **ಪಲಂಬರ್, ಪಲಂಬರು, ಪಲಬರ್, ಪಲಬರು, ಪಲರ್, ಪಲರು, ಹಲಂಬರ್, ಹಲಬರು, ಹಲರು, ಹಲವರು** = ಹಲವು ಮಂದಿ; ಅನೇಕ ಜನ: ಆತನುಂ . . . ತನ್ನೋರಗೆಗಳಪ್ಪ ಪಲಂಬರ್ ಮಾಣಿಗಳ್ವೆರಸು ಪೊಱವೊಟಲೊಳ್ಬಟ್ಟಾಡುತ್ತಿರೆ (ಪಡ್ವಾರಾ. ೭೩-೨೨); ಪಲಂಬರ್ [ಪಾಠಾಂ. ಪಲರುಂ, ಪಲಬರುಂ] ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಂ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೯ ವ); ನಿನ್ನಂ ಪಿಡಿದು ತರಲೆಂದು ಪಲಂಬರನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೩೯); ಅರಸುಗಳ್ಪಲಂಬರು ಸಹ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯ ಧರಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೫-೮೩); ನೇಸಱ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಲಂಬರರಸರರಸುಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೮); ಪಲಬರ್ಕಾಂತೆಯರೊಲ್ದು ಪೋದರ್ (ಕಾವಂಪು. ೭೫೧); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ ಭೂಷಣವಾಗೆ ಪಲಬರುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಪ್ಪರ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೫೨; 1042); ಸೋಮವಂಶದಲರಸುಗಳು ನಿಸ್ಸೀಮರಿದ್ದರು ಪಲಬರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೩೧); ತಂಡದೆ ಕೀಱ ಸಾಱುವ ಪಲರ್ ಪಡೆವಳ್ಳರ ಮಾತುಗಳ್ ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೯); ಪಲರಿರ್ದು ಕಾದಿದರ್ ಮೆಯ್ಗಲಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೫); ಪಲರುಂ ಚೀಯೆಂಬಿನಂ ಸೂಸಿದೆಂಜಲವುಟ್ಗಳನಾವಗಂ ಬೆದಕಿ ತಿಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೪-೫೬); ಕಂಜಾಕ್ಷಿಯರಿರೆ ಪಲರಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತನಾ ಚಾರುದತ್ತನಭಿವೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೪೬); ಪಲರು ಮುನ್ನಿನ ಬಾಂಧವರು (ಹರಿಬ. ೧-೪೧); ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಹಲಂಬರಾಚಾರ್ಯ್ಯರ್ಪ್ಪೋರ್ದಿಂ ಬಳಿಯಂ ಸಮಂತಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳುದಯಿಸಿದರ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೭-೧೪೪; 1147); ಕಾದಿ ಹಲಂಬರಂ ಕೊಂದು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೫೬-೭; 1195); ಘನಪೌರುಷದಲೆಚ್ಚಾಡಿದನು ಹಲಬರ ಕೂಡೆ ಸುಕುಮಾರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೨); ಹಲಬರುಂಟೀರವಿಗಳಿಡಿಗತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಕೆ (ತೊರವೆ. ೩-೬-೩೧); ಮಾಚಿದೇವನು ಹಲರುಮೆಚ್ಚ ಹಲ್ವರ ಇಱಿದು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೨೫-೪; ಸು. 1140 ?); ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ಹಲರೆಂದು ಬೆಂಗೊಟ್ಟೋಡಿದನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೩); ಕಾಟಿನ ಹಲರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆವೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನು ಕೊಡಬೇಕು ಯೆಂದು ಚಿತ್ತೈಸಲಾಗಿ (ಎಇ. XX, ೮-೩೪; 1556); ಅರಸಿಂಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಹೊತ್ತು ಹಿತವಂ ನುಡಿವ ಮನುಷ್ಯರ್ ಹಲವರುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೨-೧೩); ಹಲವರು ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಕೆಟ್ಟ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೦); **ಪಲಕೆಲವು** = ಅನೇಕ: ಕೊಂಡಾಡುತಂ ಸಂತಸುಖದಿಂ ಪಲಕೆಲವು ದಿವಸವಿಶಾ ತೆಱದೋಳಿರೆ (ಬಸರ. ೬-೮೯); ಭೂಮಿಯ ಚರಾಚರವನುದ್ಧರಿಸಿ ಪಲಕೆಲವು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ತೋರ್ಪಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨ ಸೂಚನೆ). **ಪಲರಂಜೆ ಗಂಡ** = ಅನೇಕ ಜನರನ್ನು ಅಂಜಿಸುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಬೀರತ್ರಿಣೇತ್ರ ಗಜರಾಜಮಲ್ಲ ಪಲರಞ್ಜೆ ಗಣ್ಡ ಶ್ರೀಮತ್ಸಲದಂಕಕಾಱ ದೇವನ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೫೯-೬; ಸು. 900 ?). **ಪಲರೋಡೆ ಗಂಡ** = ಹಲವರನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪಲರೋಡೆ ಗಣ್ಡ ಇಱುವ ನೊಳಂಬನ್ (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೨೮-೨೮; 943); ಪಲರೋಡೆ ಗಣ್ಡ . . . ಕಾಳೆಗಮಲ್ಲಂ ನನ್ನಿಯ ಗಂಗಂ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೧೭-೫; ಸು. 1015). **ಪಲರ್ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡ** = ಬಹು ಜನರು ಮೆಚ್ಚುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ ಪಲರ್ಮೆಚ್ಚೆ ಗಣ್ಡ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೪-೧೬; 1037). **ಪಲವುಂ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳವಂ** = ಅನೇಕ ಜಿಹ್ವೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಆದಿಶೇಷ: ಪಲವುಂ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳವಂ ಬಗೆವೊಡೆಂದುಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕಾಱನಾ ನೆಲನಂ (ಕಬ್ಬಿಗರಾ. ೧೯). **ಹಲವಾರು** = ಬಹಳ; ಅನೇಕ: ಅವರಿಗೆ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹಲವಾರು ತೊಂದರೆಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಲ ; ತುಳು. ಹಲವು ; ತೆಲು. ಪಲು]

ಪಲ$_2$, ಪಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣು ; ಫಲ. **ಪಳ$_2$** : ೧. ಫಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಂ . . . ಫಲಂ-ಪಳಂ, ಫಾಲ-ಪಾಲ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ವರದಕರಾಂಬುಜಂ ಮೆಱೆವ ಕೆಯ್ಯ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಫ]ಳಂ ಕಡುರಯ್ಯ ಮಾದತೋಳೆರಡಱ ಬಿಲ್ಲ ಕೋಲ ಪೊಸದೇಸೆ ವಿಳಾಸಮನಾಂತ ಯಕ್ಷಿ . . . ಮಾಡುಗನಂತಮತಿಪ್ರಕಾಶಮಂ (ಅನಂಪು. ೧-೯). 'ಮಾದುಪಳ' ಪರಾ. ೨. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ. ೩. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು,—ಮೊನೆ. ೪. ಲೋಭ : "ಪಳಮಂತದಸ್ತ್ರಶಲ್ಯಂ ಪಳಮುಕ್ಕ್ಯಂ ವೃ[ರಿ]ಷ್ಟಿ ಪಳಮೆನಿಕ್ಕ್ಯಂ ಲೋಭಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೪-೯೫). [<ಸಂ.ಫಲ]

ಪಲ$_3$, ಪಳ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ; ಮೂರು ತೊಲ; ಮೂರು ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ; ☞ ಈ ವಿವರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳಿವೆ : "ಸಿಕ್ಕಸಲ್ಪೇಳೆಯೆರಡುಮನೊಂದು ಪಾಗಮವು ನಾಲ್ಕಾಗೆ ಪಣಮೆನಿಕ್ಕವು ದಶಂ ತೂಕಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಕವೀರೆಂಟಾಗೆ ಪಲಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧) ; ಅರಿಸಿನದ ಹೇಟು ೧ಕ್ಕೆ ೯ ಪಲ ೫ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೨-೩೨ ; 1106) ; ನಾಲ್ಕುಂ ಕರ್ಷಂ ಪಲಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೪-೨೫) ; ಅನುದಿನಮೊಂದು ಪಲ ಗುಗ್ಗುಳಮನೊಸೆದು ಮನಸಿಜಾರಿಗೆ ಮೂಱುವೇಳೆಯೊಳಗರ್ಪಿಸುವೆಂ (ಅರಾಚ. ೨-೮-೬೩). ೨. ಒಂದು ಕಾಲದ ಪರಿಮಾಣ; ಘಳಿಗೆಯ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ೬೦ ಪಲ=೧ ಘಟಿಕೆ (ನಾಡಿ)=೨೪ ಮಿನಿಟುಗಳು ಅಥವಾ ನಿಮಿಷಗಳು (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೨೦೧) ; ಒಂದು ಪಲವೂ ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡದೆ ತಟ್ಟನೆ ಎದ್ದು ಎದುರಿಗೆ ಕುಳಿತನು (ಸಣ್ಣಕ. VII, ೩೩). ೩. ದ್ರವವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ. ೪. ಅಡಗು ; ಮಾಂಸ : "ಪಲಲಂ, ಜಾಂಗಲಂ, ಮಾಂಸಂ, ಪಲಂ . . . ತರಸಂ-ಈ ೮ ಮಾಂಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೯) , ಪುಳಿವುದತಿ ಕೀವೇಱುವುದು ಮಿಗೆ ಕೊಳೆವುದಾ ಪಲ ಪತ್ರ ನೀವದ ಕೊಳಬಹುದೆ (ಶಂಕದಾ. ೧೪-೨೮). 'ಪಲಾನ್ನ' ಪರಾ. ೫. ಹುಲ್ಲು ; ತೃಣ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಾಂಡುತರುಃ—ಪಲ, ಕಹಿಪಡಲ" (ಓಷಧಿ. ೯೪). **ಪಳ$_3$** : ೨. ಒಂದು ಪಳವು ಅತನಿಗೆ ಸಂವತ್ಸರದಂತೆ ತೋರಿ (ತುಳಸೀ. ೧೫೬) ; ಐದು ಪಳವಾಯಿತು, ಹತ್ತು ಪಳವಾಯಿತು, ಗಳಿಗೆಯಾಯಿತು (ಕನ್ನಡಿ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಪಲಂಕಷ (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕ; ರಾಕ್ಷಸ. ೨. ಗುಗ್ಗುಳ. ೩. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ; ಕಿಂಶುಕ. ೪. ಸಿಂಹ. [ಸಂ.]

ಪಲಂಕಷೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಪಲಂಕಷಾ . . . ಗೋಕ್ಷುರಕಃ, ವನಶೃಂಗಾಟಃ—ಈ ೬ ಪಲ್ಲೇರು ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಗ್ಗಲು ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). ೨. ಅರಗು : "ಪಲಂಕಷಾ—ಅರಗು" (ಓಷಧಿ. ೯೨). [ಸಂ.ಪಲಂಕಷಾ]

ಪಲಂಗ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲಂಗು 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲಂಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಪಲಕ (ನಾ). ಘಳಿಗೆಯ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಪಲ : ಒಂದೇ ಒಂದು ಪಲಕದ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಸೀಮ ಅಂತರವಾಗಿ ಹೋಯ್ತು! (ಇಪ್ಪಕ. ೪೫೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಲಕ್]

ಪಲಕಾಲ, ಹಲಕಾಲ, ಹಲಗಾಲ (ನಾ). ದೀರ್ಘಸಮಯ; ಬಹುಕಾಲ : ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪಲಕಾಲವಾ ರಘುಜಾತನೆನೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮುವನೋತು ಸಾಧಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೬). **ಹಲಕಾಲ** : ಹೇಸಿ ನನ್ನನು ದೂರ ಬಿಸುಟಳು ಮೃತ್ಯು ಬಳಲಿದೆನಿಂತು ಹಲಕಾಲ (ಕುಸ್ಮಾಅ. ೧೪-೨೫) ; ಕರುಣೆ ನಿಲ್ಲದು ಹಲಕಾಲವೀ ಜನರೊಳ್ (ವಿಸೀಗೀ. ೧೪-೭). **ಹಲಗಾಲ** : ಪ್ರಬಂಧವಿದನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹಲಗಾಲವಾಯಿತು (ಪಾರ್ಕಿಸು. ೫ ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಹಲಗಾಲ ಮಳೆ ಹೊಯ್ದರೂ ಮುತ್ತುಗಕ್ಕೆ ಮೂರೇ ಎಲೆ (ಗಾದೆ). [ಪಲ$_1$ + ಕಾಲ]

ಪಲಕಾಲಂ, ಪಲವುಕಾಲಂ (ಅ). ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ; ಬಹುಕಾಲದ ವರೆಗೆ : ನಂದನೆಂಬರಸಂ ಪಲಕಾಲಮರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೬೫-೬) ; ಪಲಕಾಲಮಗಲ್ದ ನಲ್ಲರಿರ್ವರುಮೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೮ ವ) ; ಮೆಚ್ಚುದಿಚ್ಚೆಯಿಂ ಪಲಕಾಲಂ ವರ್ತಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೧೯ ವ). **ಪಲವುಕಾಲಂ** : ಪಲವುಕಾಲಂ ಪುದುವಾೞ್ದೊಡಲಾತ್ಮನೊಡನೆ ಪೋಗದೆ ಕಡೆಗಣಿಸುವುದೆಂದೊಡುೞಿದರಂ ನಂಬುವುದೇ (ಆದಿಪು. ೩-೬೧). [<ಪಲಕಾಲ]

ಪಲಕಿ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಜೀವಹಾಲೇಬಳ್ಳಿ, ಪಲಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ಮೈಇಗಿ. ೪೪-೮೭೦). [ಪಲಕೀರೆ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಪಲಕು 'ಪಲುಕು$_2$' ನೋ.

ಪಲಕ್ಕಿ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲಗಂಡ, ಪಳಗಂಡ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಗಾರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : "ಪಲಗಂಡನೆನೆ ಮುಚ್ಚಿಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪). **ಪಳಗಂಡ** : "ಲೇಪಕಂ ಪಳಗಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೮೩). [ಸಂ.]

ಪಲಗಣ್, ಪಲಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಕಣ್ಣು ; ಅನೇಕ ಕಣ್ಣು : ದ್ವಿಗುವಿಂಗೆ . . . ಪಲವುಕಣ್, ಪಲಗಣ್ (ಶಮದ. ೧೬೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಪಲಗಣ್ಮೆಯ್ಗೊಂದದ ಪೂರ್ವದಿಶಾಧೀಶ್ವರನೆಂಬಂದದಿನತಿವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜಪ್ರಭರಾಜಸುತಂ (ಜಯುಕಾ. ೨-೬೯). **ಪಲಗಣ್ಣು** : ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ನೀರುಗಣ್ಣು ಜಾರುಗಣ್ಣು ಮಂಜುಗಣ್ಣು ಪಲಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೩೨೮). [ಪಲ$_1$ + ಕಣ್]

ಪಲಗಣ್ಣ (ನಾ). (ವ್ಯಯಲ್ಲಿ) ಹಲವು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಇಂದ್ರ ; ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ : "ಪಲಗಣ್ಣಂ ಪುರುಹೂತ ನಿಂದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮) ; ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಂತವರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಪಲಗಣ್ಣಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೩) ; ಪಲಗಣ್ಣನ ಪಟ್ಟದ ಸತಿ ಸಗ್ಗದ ಲಲನೆಯರೊಳ ಗೋಲಗಮಿರ್ಪಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೨-೧೯).

ಪಲಗಣ್ಣ ಪದ = ಇಂದ್ರಪದವಿ : ಶಿವನಿಂದ ಪಲಗಣ್ಣ ಪದವ ಪಡೆದಪೆ (ಪ್ರೌಢಂರಾ. ೮-೯೨). **ಪಲಗಣ್ಣ ಬಿಲ್** = ಇಂದ್ರಧನು ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು : ಪಲಗಣ್ಣ ಬಿಲ್ವೊಲುಮಿರ್ದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳಿಸುವ ಚಿತ್ರಬಂಧದ ಲರ್ದಂಡೆಯುಂ ಕಂಡೆನ್ (ಪಂಸಪ. ೩೫-೬). [ಪಲಗಣ್ + -ಅ$_7$]

ಪಲಗಣ್ಣು 'ಪಲಗಣ್' ನೋ.

ಪಲಗೆ, ಹಲಗೆ, ಹಳಗೆ (ನಾ). ೧. ಮರ, ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅಗಲವಾದ ಹಾಗೂ ತೆಳುವಾದ ಸೀಳು : ತೇರ ಪಲಗೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಯುಂ ಪೋಗಿಪೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೩ ವ); ಪಡಗೊಡೆಯೆ ಪಲಗೆಯೊಂದಂ ಪಿಡಿದು . . . ತಡಿಗೆಯ್ದಿದೆಂ (ದಶಕು. ೨-೮೪) ; ರತ್ನ ಕೆತ್ತಿಸಿದಮಲ ಬೋದಿಗೆ ಲೋವೆ ಪಲಗೆಯೊಳ್ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚುಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೧೫) ; ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಪಲಗೆಯುನ್ನಪ್ಪಳಿಸಿದ ಸೊಪ್ಪುಳಂ ಕೇಳುತ್ತೆ (ಚಿಕಪಂ. ೭೪-೬). ೨. ಚದುರಂಗ, ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಸು ಮತ್ತು ಅದರ ಒಂದು ಸುತ್ತಿನ ಆಟ: ಆ ಪಲಗೆಯುಮಂ ಸೋಲ್ತು ಮಹೀಪತಿ ಚಲದಿಂ ಬೞಿಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತುಂ ಗಡಮಾ

ದ್ರೌಪದಿಯುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪) ; ವಸಂತತಿಳಕೆಯುಂ ತಾ[ನುಮೊ]ಡ್ಡಿಯಾಡಿದರಂತಾಡಿದಾಗಳ್ ಚಾರುದತ್ತನೊಂದೆರಡು ಪಲಗೆಯುಂ ಗೆಲೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೬೦ ವ) ; ಪೂಡಿದ ಪಲಗೆಗಳನೆಲ್ಲವಂ ಪುಷ್ಕರನೊಲ್ದಾಡಿಗೆಲಲ್ (ನಳಚಂ. ೫೦೬) ; ವನಿತೆಗಂ ಪುರುಷಂಗಮಿವೆ ಲೋಕಕನುಸಾರಿಯೆನಿಪ ಸಾರಿಗಳಾಗೆ ಸುಪ್ರಸಾದಿಗಳೀರ್ವರನುವಿನಿಂ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಮಂ ಪಲಗೆಯುಂ ಮಾಡಿಯತಿಹರ್ಷದೆಸಕದಿಂದೆ (ಆರಾಚ. ೨-೮-೩). 'ನೆತ್ತವಲಗೆ' ಪರಾ. **೩.** ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮರ, ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸಾಧನ,—ಭಿತ್ತಿ : ಒಂದು ಚೈತ್ಯಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸುವೆನೆಂದು ಪಲಗೆಯೊಳ್ ರೇಖೆಗೊಂಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦೯-೬) ; ಪಲಗೆಗಳೊಳ್ ಪಲವು ತೆಱದ ವರ್ಣಕ್ರಮದಿಂ ಪಲವುಂ ರೂಪಂ ಬರೆಗುಂ (ಬಂಹರಿ. ೩-೨೫) ; ಶಶಿಮುಖಿಯು ಚಿತ್ರವೆಂಬುದು ರತಿಕಲೆಯ ಪಲಗೆ (ಭರಚ. ೧೦-೧೨೦). **೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರಾಣಿ,–ಹರಿಗೆ : ಯುದ್ಧದುಳ್ ಉಱಕೀಲಿಚ್ಚ ದವಂಬುವಾಳ್ಪಲಗೆಯುಳ್ತಟ್ಟುಟ್ಟು ವಲ್ಪನ್ನಿಱಿನ್ ಮುಱುಮೋಗೀಶ್ವರನುಳ್ಳಿ ಕದಿ ತಣಿದ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೨-೩ ; 8ನೆಯ ಶತ) ; ಪಲಗೆಗಳಂ ಪೊಳೆಯಿಸಿ ಕಡಿತಲೆಯಂ ಜಡಿದು (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೬) ; ಕಕ್ಕಡ ಕಡಿತಲೆ ಪಟ್ಟೆ ವಂಕುಡಿವಿಡಿದೊಕ್ಕಯ್ಯ ಪಲಗೆ ಪೆರ್ಬಡಿಗೆ ಎಕ್ಕಟಿಗರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮುವ ಚಮರವ ಲೆಕ್ಕವ ಮಾಡುವರಾರು (ಮೋಹತ. ೪೦-೧೫). **೩, ೪ :** ಬರೆಯಲ್ಕೇಣ್ಮಚ್ಚರದಿಂ ಕರೆಯಲ್ಕೇಣ್ಮಯ್ಗೆ ಪಲಗೆ ಬರೆ ಕಾವ್ಯಕಲಾಪರಿಣತೆಯೊಳ್ ಖಡ್ಗಪರಿಣತೆಯೊಳ್ ಭಾಳನೇತ್ರನೆನಿಪಂ ಜನ್ನಂ (ಅನಂಪು. ೧-೫೪). **೫.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ತಮಟೆ : "ಪಲಗೆ-ಫಲಕ = ಹಲಗೆ, ಡೋಲು" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫). **ಹಲಗೆ : ೧.** ರಕುತದ ಧಾರೆ ನಾದಿತು ರಥದ ಹಲಗೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೭) ; ಆ ಕಾಯಿ ಬೆಂದು ಕಡುಗೌರಾದ ಹದನನಱಿದಿಳುಹಿ ಹಲಗೆಯೊಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೭) ; ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಹಲಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೬೧). **೨.** ಹಲಗೆಯನೀಯದೆಯುಂ ಮಱುವಲಗೆಯನೀಯದೆಯುಮಣ್ಣ ಪೋದಪೆನೆಂಬೀ ಗೆಲವು ಗೆಲವಲ್ಲದಾನೀ ನೆಲನಂ ನಿನಗೀಯೆನೆಂಬುದುಂ ಧರ್ಮಸುತಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೦-೧೧) ; ಓಡಲೇಕಿನ್ನೊಂದು ಹಲಗೆಯನಾಡಿ ನೋಡುವೆನೆಂಬವೊಲು ಕೈಮಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೨-೩೪) ; ವಿಗಡ ಪುಷ್ಕರನೃಪನು ಗೆಲಿದನು ಹಲಗೆಯೊಂದಱಲಿ (ನಳಚ. ೪-೨೯). **೩.** ಧರೆ ಹಲಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದುದು ಧರಣಿಯ ಮೇಲಿರ್ದ ಮರನೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಗಡಾ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೦ ಆಡಿಪದ್ಯ) ; ಆ ಕಡವರದ ಮೇಲೆ ಕವಿದಿರ್ದ ಶಾಸನದ ಹಲಗೆಗಳಂ ತೆಗೆದೋದಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೬೮ ವ) ; ನಭೋಂಗಣದ ಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ದೀಪ್ತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೆತ್ತಿರುವ ಪದ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೊಗಸಾದುದು ಬೇರೊಂದುಂಟೆ ! (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೫). **೪.** ಸಮುಚಿತ್ತವೆಂಬ ನೇಮದ ಹಲಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಶಿವಚಿತ್ತವೆಂಬ ಕೂರಲಗ ಕೊಂಡು (ಬಸವ. ೭೨೫) ; ಕಠಾರಿಯ ಮಸೆವ ಹಲಗೆಯ ಬಲಿವ ಸುರಗಿಯ ಬಸೆಯ ಬೆಳೆಸುವ ವೀರ ಭಟರೊಪ್ಪಿದರು ಕಟಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೮) ; ಹರಿಗೆ ಕತ್ತಿ . . . ಹಲಗೆಯನು ಭರದೆ ಪಿಡಿದು ಪರಿವಾರ ನಡೆದುದು (ಅಂಜಚ. ೬-೭೨) ; ಹಿಡಿದುಕೊಳಿ ಮುಟ್ಟುಗಳ, ಹಲಗೆ ಕತ್ತಿಯನು (ಇಂಗೀತ. ೧೬-೨೪). **೫.** ತಟಕಂಕಟ ಧಿಕ್ಕಟ ತಟಕೆನಿಸುವ ಹಲಗೆಯ ಶಬ್ದಂ (ಕುಂಬಜ. ಹ. ೨೫೪-೨೮) ; ಹಳ್ಳಿಗರು ಡೊಳ್ಳು, ಹಲಗೆ, ದಮ್ಮಡಿ, ದಪ್ಪು, ಟುಮರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿಯೂ . . . ಕುಣಿಯುವುದನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಂಬಾ ಈಗಲೂ ನೋಡಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦). **ಹಳಗೆ : ೫.** ವಾದ್ಯ ಹಳಗೆ ಮದ್ದಳೆ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೦-೫೨ ; 1482). [<ಸಂ. ಫಲಕ]

ಪಲಗೆಗಂಟೆ (ನಾ). (?) : ಮನೆದಾಣಮುಂ ಪಲಗೆಗಣ್ಬಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಕಟನಿಯುಂ ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರಮಟೆ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣವಳ್ಳಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೧ ; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಲಗೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿದುದು : ಅರಲ್ದ ತಾವರೆಯ ತಣ್ಣೆಲೆಯ ಪಲಗೆಗಟ್ಟಿನೋವರಿಗಳೊಳಗಣ ಕಪ್ಪುರವಳಿಕಿನಳವಟ್ಟ ಜಗಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಪಸೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ವ) ; ಸಂದುವಿಡದಂತೆ ತರಂಗೊಳಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಕರ್ಣಿಕಾಕದ ಪಲಗೆಗಟ್ಟನೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳಳವಟ್ಟ ಎಸಳ್ಗಳಂ ನೆಗಪಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೧ವ). [ಪಲಗೆ+ಕಟ್ಟು$_2$]

ಪಲಗೆಜೂಜು (ನಾ). ಪಗಡೆಯ ಜೂಜು : ಪಲಗೆಜೂಜಾಡಿದೆಂ ಸೂಳೆಗೆಯ್ದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೬). [ಪಲಗೆ+ಜೂಜು$_1$(<ಜೂದು)]

ಪಲಗೆರ್ದೆಯ (ನಾ). ಗುರಾಣಿಯಂತಹ (ವಿಶಾಲವಾದ) ಎದೆಯುಳ್ಳವನು : ಪಲಗೆರ್ದೆಯಂ, ನಿಡುವಣೆಯಂ, ನುಣ್ದೊಡೆಯುಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೨೮ ಪ್ರಯೋ). [ಪಲಗೆ+ಎರ್ದೆ+-ಅ$_7$]

ಪಲಗೆವಿನ್ನಣ (ನಾ). ಗುರಾಣಿಯನ್ನೊಡ್ಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೌಶಲ : ಗರುಡಿಯೊಳಗೆ ಪಲಕೆಲಂಬರ್ಪಲಗೆವಿನ್ನಣಂಗಳೊಡನೆ ಕಾಮನ ಪರ್ವತದಂತೆ ಮಾರಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಟಿಡಿಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ಕಡುಗಲಿ ಕೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೮ ವ). [ಪಲಗೆ+ಬಿನ್ನಣ(<ಬಿನ್ನಾಣ)]

ಪಲಗೋರು (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಹತ್ತರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತರವರೆಗೂ ಹಲ್ಲುಗಳಿರುವ ಕುಂಟೆ ; ಜಂತಗುಂಟೆ; ಹಲುಬೆ : ನಾಲ್ಕುಬೆರಳು ಅಗಲವಾಗಿ ಮೊನೆಯಾದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಇಪ್ಪತ್ತರವರೆಗೂ ಅದರ ಅನುವರಿತು ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಸಿರುವ ಕುಂಟೆಗೆ ಅಲಕುಕುಂಟೆ ಹಾಗು ಪಲಗೋರು ಎಂಬ ಹೆಸರು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೬).

[<ಪಲ್+ಗೋರು$_2$./ತೆಲು. ಪಲಗೋರ್ರು, ಪಲಗಾರ್ರು]

ಪಲಚೊಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವೈಶಾಖಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯವಲ್ ಪಲಚೊಗೆ ನಾಮಗ್ರಾಮಮಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೮, ೧೨-೧೩ ; 6ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಲಟಣ, ಪಲ್ಟನು, ಪಲ್ತನು (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ದಳ ; ಪದಾತಿ ದಳದ ತುಕಡಿ ; ಪಟಾಲಂ : ರಣಮಸ್ತಖಾನನ ಆ ಎರಡೂ ಪಲಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಯಾವತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ಆಯುಧಗಳಿದ್ದವು (ಕನ್ನಡಿ. ೩೧೬). **ಪಲ್ಟನು :** ಇಂಗ್ಲೀಷರು ತಮ್ಮ ಫಿರಂಗಿ ಬಂದೂಕುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅವರ ಪಲ್ಟನುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಒಡೆಕ. ೭೯). **ಪಲ್ತನು :** ಪೋಲಿಸರು ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ತಮ್ಮ ಪಲ್ತನುಗಳ ಸಮೇತ ಬಂದು (ದುಸಾರ. ೩೪). 'ಪಟಾಲಂ' ಪರಾ.

[←ಪೋರ್ಚು. ಇಂ. Platoon./ಹಿಂ. ಪಲ್ಟನ್ ; ಮರಾ. ಪಲಟನ್, ಪಲಟಣ್]

ಪಲತೀಗೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಮೈಶಿಗ. ೫೦-೯೯೪). [ಪಲತೀಗೆ$_0$+ಬಳ್ಳಿ]

ಪಲತುಡುಂಕು (ಕ್ರಿ). (?) : ಗೊಟ್ಟಗಾಯಣಿಯರ. ಕಾಯೆಗಳ್ಗಿ ತಲೆದೂಗುವ ನೆವದಿಂ ಕೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ಪಲತುಡುಂಕಲಱಿಯದ ಪಸುಳೆದುಂಬಿಗೆ ಕನ್ನವುರದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲ ಮಕರಂದರಸಮಂ ಸಾಚರ್ಮಂತೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೮-೬ ವ). [?]

ಪಲತೆಱ (ನಾ). ಹಲವು ರೀತಿ ; ಅನೇಕ ಬಗೆ : ಇಂತು ಪಲತೆಱದೆ ಕೋಟಲೆಗೊಳುತಿರ್ದಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೮); ಕೆಲಬರ್ ಪಲತೆಱದಿಂ ಜಡಿಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೦) ; ಜಗದಧಿವಲ್ಲಭನಂ ಲಡ್ಡುಗೆಯಿಂ ಪಲತೆಱದ ಪುಷ್ಪದಿಂ ನಾನಾ ಪತ್ರಗಳಿಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೦೭). [ಪಲ$_1$+ತೆಱ$_1$]

ಪಲದಿವಸ (ನಾ). ಅನೇಕ ದಿನ; ಬಹಳ ಕಾಲ : ಪಲದಿವಸಂ ಸೂಟ್ಟಿಡೆಯುದೆ ಕರೆವುದರ್ಕಾಸೆವಟ್ಟು ಮಾತಟ್ಟಿದ ಕೆಳೆಯುನನೆಮ್ಮಬ್ಬೆಯ ನೊಡಂಬಡಿಸಲಕ್ಕೆನೆಂದು ಪೋಗಲ್ವೇೞ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೭ ವ); ಪಲದಿವಸ ನೀಲಾಂಜನೆಯೊಳಿಂತೊಲಿದಿರುತೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೪೯). [ಪಲ$_1$ + ದಿವಸ]

ಪಲದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ತಗಡೂರಿಗೆ ಸಲುವ ಸ್ಥಳಸುಂಕ . . . ಮನೆವಣ ಆಡದೆಱೆ ಸಕೆದೆಱೆ ಪಲದೆಱೆ . . . ಸರ್ವಸ್ವಾಂಮ್ಯವನು ಆಗುವಮಾಡಿ (ಎಕ. III (R), ಸಂಜನ. ೩೩೮-೧೬; 1530). [ಪಲ$_2$ + ತೆಱೆ$_3$]

ಪಲಪಗಲು 'ಪಲವಗಲು' ನೋ.

ಪಲಪರಲು (ನಾ). ಹಲವು ಬಗೆಯ ಹರಳು,—ರತ್ನ : ಬಲುವೆಸದ ತೊಡವು ಪಲಪರಲು ಮಿಸುನಿವಸನ ಪರಿಯಣದಂಗಡಿಯ ಸಾಲ್ಮುಸುಗಲೊಪ್ಪಿದುದಾ ಪೊಳಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೮೨). [ಪಲ$_1$ + ಪರಲು$_1$ (<ಪರಲ್)]

ಪಲಪು (ನಾ). "ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹೊಸೆದು ಅದನ್ನು ಮೂಗುದಾರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಉಂಗುಟ, ಕುಣಿಕೆ" (ನನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಪಲಪು ಹಾಕಿದ ಹೊಸಹಗ್ಗ ನಾಗವಾಸದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿದ್ದೀನಿ ; ಕಪ್ಪೆತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ ಕಿತ್ತೋದರೆ ಹಾಕು (ನನ್ನೂರು. ೨೪೬). [←ತೆಲು. ಪಲುಪು]

ಪಲಬಗೆ 'ಪಲವಗೆ' ನೋ.

ಪಲಬಿರುದು (ನಾ). ಅನೇಕ ಪದವಿ,—ಗೌರವ : ತೊಂಗಲ್ವೆಂಟೆಯ ಚೋಡುಶಂಖದ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಪಲಬಿರುದುಗಳ್ನಿಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಪಲ$_1$+ಬಿರುದು]

ಪಲಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಪಲಮಾತು 'ಪಲವಾತು' ನೋ.

ಪಲಮೊಗ (ನಾ). ಅನೇಕ ದಿಕ್ಕು ; ಹಲವು ದೆಸೆ : ದೆಸೆದೆಸೆಗಳಂ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಮೊಗಸಿ ಪಲಮೊಗದೊಳವ್ವಳಿಸಿ ಪುಟನೆಗೆನೆಗೆದು ನೆಗಳ್ದು . . . ಎಲ್ಲರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ ನರನ ಬಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೯). [ಪಲ$_1$ + ಮೊಗ]

ಪಲರೂಪು, ಪಲವುರೂಪು (ನಾ). ಹಲವು ರೂಪು; ಅನೇಕ ಆಕಾರ : ರತಿ ಪಲರೂಪಾಂತಂತೆಸೆವ ಸುರಸುದತಿಯರ್ ಕಳಸ ಕನ್ನಡಿ ವಿಡಿದಿದಿರೆಳ್ತರೆ (ಶಬಶ. ೫-೫೭ ವ). **ಪಲವುರೂಪು :** ದಿನಪನುಪಟಳದಿಂದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು ಪಲವುರೂಪನೆ ತಾಳ್ದು . . . ಕಾರೊಡಲ ಬೇಡವಡೆ ಬೇಂಟೆಗೆ ವಿಪಿನದೊಳೈತರುತಿರ್ದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೦) ; ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲಂ ಪಲವುರೂಪಾಂತು ನಡೆಗೊಳ್ವಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ). [ಪಲ$_1$+ರೂಪು]

ಪಲರ್ಮೆ (ನಾ). ಅನೇಕ ಸಲ ; ಹಲವುಸಾರಿ : "ಒಮ್ಮೆ . . . ಪಲರ್ಮೆ—ಇವು ಎಣಿಸುವ ಸೂಟಿಱೊಳ್ ವರ್ತಿಪುವು" (ಕಶಸಾ. ೬೮-೫೩೦); ಸಮುಸ್ತವಸ್ತುವಂ ಕುಡುವ ಪಲರ್ಮೆಯಿಂ ಪರಸಿ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕುವ . . . ಬಹುಪ್ರಕಾರಜನಸಂಕಟಮೊಪ್ಪಿದುದಾ ಪ್ರಯಾಣದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೫೭) ; ಮನೋಭವನಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಪಲರ್ಮೆಯುಂ ಪರಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೩೨ ವ) ; ಒಂದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು . . . ಸಾಸಿರ್ಮೆ, ಪಲರ್ಮೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೨). [<ಪಲ$_1$ +-ಮೆ$_2$]

ಪಲಲ$_1$ 'ಪಲವಲ' ನೋ.

ಪಲಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸ ; ಬಾಡು : ಲಲನಾರೂಪಮಿದಿನಿತುಂ ಪಲಲಮಯಂ (ಉಸಾರ. ೨೮-೧೬೬) ; ಮತ್ಸ್ಯ ಹರಿಣಪಲಲಂಗಳಂ . . . ಆ ವನಿತೆಯೊಳು ಕೂಡಿ ತಿಂದು (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೧೫) ; ಎಲುಗಳ ರಾಸಿ ಪಂದಲೆಗಳ ಇಡುಗೂಡೆ ಪಲಲದ ಪುಂಜ (ಗೊಮ್ಮಚ. ೭-೯೫). ೨. ಕೆಸರು ; ಕೊಚ್ಚೆ. ೩. ದೈತ್ಯ ; ರಾಕ್ಷಸ. [ಸಂ.]

ಪಲವಂಗ, ಹಲವಂಗ (ನಾ). ಹಲವು ರೀತಿ ; ನಾನಾ ಬಗೆ : ಪಲವಂಗದಲಿ ಕೊಂಡಾಡುವರು (ಬಸವು. ೨೫-೩). **ಹಲವಂಗ :** ಹಲವಂಗ ಗುಣದವನೊಬ್ಬರಸು ತಲೆಯಿಲ್ಲದವನೊಬ್ಬ ಪ್ರಧಾನಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೭೭-೧) ; ಹಂಬಲಿಸುತ ಹಲವಂಗದಿ ಹಗಲಿರುಳೆಂಬುದ ತಿಳಿಯದಳಲುತ (ಶತಸಾಂ. ೩೪-೮೩). [ಪಲ$_1$+ ಅಂಗ$_1$]

ಪಲವಂದ, ಹಲವಂದ (ನಾ). =ಪಲವಂಗ : ಶಿವನ ಚಾರುಕೃಪೆಯಂ ಪಡೆವುದೇ ಮಂತ್ರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಪಲವಂದದಿಂದಂ . . . ಒಡಂಬಡಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೨೧೮) ; ಪಲವಂದದಿಂದಾತ್ಮರಿರಲೊಂದೆಂಬುದಾಗದದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂದೋಱು ಭೇದವಿಹುದಾಗಿ (ಅನುಸಾ. ೩-೪). **ಹಲವಂದ :** ಗುರುವು ಈ ತೆಱದಿಂದಲಿರಬೇಕಲ್ಲದಲೆ ಹಲವಂದ ಬೀಳುವ ಗುರುವೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೩-೩೩) ; ನಾಡಿನ ಹಲವಂದದ ಮುನ್ನಡೆಗಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಪಲ$_1$ + ಅಂದ]

ಪಲವಕ್ಕೇನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತತ್ ಪಲವಕ್ಕೇನೀ ಸೀಮಾನ್ನಾವರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೩-೮ ; ಪು. 420). [?]

ಪಲವಗಲು, ಪಲಪಗಲು (ನಾ). =ಪಲದಿವಸ : ಹರನ ಸಾಹಸ ಕಂಜದೆ ಪಲವಗಲು ಮುಪ್ಪುರ ಪಡಿಬರಿಸಿ ಪೋರಿದುದು (ಹದಿಬ. ೨-೪೮). **ಪಲಪಗಲು :** ಪಲಪಗಲಿಂದವೆ ಕೀಲಿಸಿ ಕೆತ್ತಿರ್ದ ಕುಲಿಶದ ಪಡಿಯ ನೋಡಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೬೪). [ಪಲ$_1$ + ಪಗಲು(<ಪಗಲ್)]

ಪಲವಗೆ, ಪಲಬಗೆ (ನಾ). =ಪಲವಂಗ : ಆಲಸದೆ ನಾಣ್ಚದಂಜದೆ ಯುಳುಕದೆ ಪೇಳು ಪಲವಗೆ ಕಬ್ಬದೊಳ್ಪುಗಳ (ಹದಿಬ. ೧-೨೯). **ಪಲಬಗೆ :** ಸುವರ್ಣಪಳಿಯ ಪಳದಿಯ ಚೋನೆಗವಳಿಯ ಪಲಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಣದ ಪಕ್ಕಜಲ್ಲಿಯ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಾವುಡದ ಪರುಠವಣೆ ಪಸಂಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ಪಲಬಗೆಯ ಬಲೆಗಳಿಂದಂ . . . ಎಸಗೆ ಬೇಂಟೆಗಳಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೮-೧೧). [ಪಲ$_1$ +ಬಗೆ$_3$]

ಪಲವಣ್ಣ (ನಾ). ಅನೇಕ ವರ್ಣ : ಪಲವಣ್ಣದ ಗವಸಣಿಗೆಯ ಕೋಟೆಗೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರೆಂಬಂತೆ ಸಲೆ ಮುಱಿದವು ಬಣ್ಣಪರಿಯ ಹರಿಗೆಗಳು ಬಳಸಿ ಕೋಟೆಯ ಮೈವಸದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೦-೩೯). [ಪಲ$_1$+ಬಣ್ಣ]

ಪಲವಯಣ (ನಾ). ಅನೇಕ ದಿನದ ಪ್ರಯಾಣ : ಪಲವಯಣದ ಮೇಲೆ ಜನನಿಯ ನೋಳ್ಪೆಂ (ಜೀಪಂಸಾಂ. ೧೫-೩೯). [ಪಲ$_1$ + ಪಯಣ]

ಪಲವರಿ (ನಾ). =ಪಲವಂಗ : ನೆಲಕೆ ಬಾಗಿಸಿದ ಪಲವರಿಯ ಡೆಂಕಣೆ ಕವಣೆ . . . ತಳಿಯ ಮರದ ಗೊಂದಣದ ಸಂವರಣೆಯಿಂದಾ ಕೋಟೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೨೮). [ಪಲ$_1$ + ಪರಿ$_3$]

ಪಲವರ್ಥ, ಹಲವರ್ಥ (ನಾ). ಅನೇಕ ಅರ್ಥ ; ಹಲವು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥ : ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಹ]ಲವರ್ಥಮಂ

ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಹ]ಲವರ್ಥಕೊಂದು ಶಬ್ದಂ ನುಡಿವ ಬೆಡಗುವಿಂ ನಾನಾರ್ಥಮೆಂದು ಪೇಳ್ವೆಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೩೮-೧). **ಹಲವರ್ಥ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪಲ$_1$ + ಅರ್ಥ]

ಪಲವಲ, ಪಲಲ$_1$, ಪಲ್ಲಲ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕೊಳ,—ಹೊಂಡ : "ಪುರಹೊನಲ್ ಬೆಂಚೆ ಪಲವಲಮೆನಲ್ ತಾನಲ್ಪಸರಸಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೬). **ಪಲಲ$_1$:** "ಬೆಂಚೆ ಪಲಲಮೆನಲ್ ತಾನಲ್ಪಸರಸಿ", (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೨). **ಪಲ್ಲಲ :** "ಪಲ್ಲಲಮೆಂದುಂ ಬೆಂಚೆಯೆಂಬು ಅಲ್ಪಸರಸಿ" (ಕರಸಾ. ೫೩-೧೬೦). [<ಸಂ.ಪಲ್ವಲ./ಪ್ರಾ.ಪಲ್ಲಲ]

ಪಲವಸತಿಗೆ (ನಾ). ಚಿಗುರು, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಕೊಡೆ,—ಛತ್ರಿ : ಕನಕದಂಡದ ಚವಕ ಸದಕ ಹಳತಾದಡೆ ಹೊಸತ ಮಾಡಿಸುವನು ದೇವರ ಪಲವಸತಿಗೆ ಹಜಾದಡೆ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಗಳ [ಹೊಲ್ಸಿ]ಕ್ಕುವನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೧೬-೪೪ ; 1377). [P ಇದು 'ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಪಲವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಲವು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳು ; ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡು ; ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಮಾತಾಡು : ಈ ಸುರಸಭೆಯೊಳ್ ಪಲವಾಡು[ಪಾಠಾಂ.ಡು]ವೆನ್ನ ನಾಲಗೆ ಬಲಸ್ಥನೊರ್ವಂಗೆ ಜೀಯ ದೇವೆಂದಪುದೇ (ಆಪು. ೧೭-೧೦೧) ; ಅಂತು ಸಿಂದು ನೋಡಿ ಪಲುಂಬಿ ಪಲವಾಡಿ (ಗದಾಯು. ೫-೪ ವ) ; ನೊಂದು ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸಿ ಮೇಣ್ಪಲವಾಡಿ ಬಳಲ್ದು ಬಾಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೩೪). [ಪಲ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಪಲವಾತು, ಪಲಮಾತು, ಪಲವುಮಾತು, ಹಲವುಮಾತು (ನಾ). ಅನೇಕ ಮಾತು ; ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು : ಪಲವಾತದೇನಿಲ್ಲಿಯು ಮಡಗಿದೆಂ ರಸಮನೊಲವಿನಿಂ ಕುಡುವುದೆನೆ (ಅರಾಚ. ೨-೧೩-೨೦). **ಪಲಮಾತು :** ಮಾತುಕಾಜತನದಲುಲಿವ ಪಲಮಾತವೇತಕೆ (ಬಸವು. ೩-೫೬). **ಪಲವುಮಾತು :** ಈ ಪಲವುಮಾತೇತಕವನತಿಪಾಪಿ (ಬಸವು. ೨೮-೩೯) ; ಪಲವು ಮಾತೇನ್ನೈವರೊಡವುಟ್ಟಿದರು ಸನ್ನುತರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೪೬). **ಹಲವುಮಾತು :** ಹಲವುಮಾತೇನೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೩೨). [ಪಲ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಪಲವು 'ಪಲ$_1$' ನೋ.

ಪಲವುಕಾಲಂ 'ಪಲಕಾಲಂ' ನೋ.

ಪಲವುಪಾಯ (ನಾ). ಅನೇಕ ಉಪಾಯ : ವಿಧುಹಾಸನಂ ಪಲವುಪಾಯದಿಂದೀಗ ನಾಂ ಪಧಿಸದಿರ್ದೊಡೆ ತನ್ನ ಸಂತತಿಗೆ ಧರೆಯನಾಳ್ವಧಿಕಸಂಪದವಾಗದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೩೭). [ಪಲವು(<ಪಲ$_1$) + ಉಪಾಯ]

ಪಲವುಮಾತು 'ಪಲವಾತು' ನೋ.

ಪಲವುರೂಪು 'ಪಲರೂಪು' ನೋ.

ಪಲವುಸೂಳ್ 'ಪಲಸೂಳ್' ನೋ.

ಪಲವುಸೂಟ್ 'ಪಲಸೂಳ್' ನೋ.

ಪಲವೆಡೆ (ನಾ). ಹಲವು ಸ್ಥಳ ; ಅನೇಕ ಕಡೆ : ಪಲವೆಡೆಯೊಳ ಮರಿಯರಂ ಪಿರಿಯರುಮಂ ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದು ಪಲವೆಡೆಗಳೊಳಂ ಮಹಾಧ್ವಜಮನೆತ್ತಿಸಿ ಮಹಾದಾನಂಗೆಯ್ದು ನೆಗಳ್ದ ಗಂಗವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೨೧ ; 974). [ಪಲವು(<ಪಲ$_1$) + ಎಡೆ$_3$]

ಪಲವೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಹಲವು ರೀತಿಯ ಯೋಚನೆ; ಹಲವು ಬಗೆಯ ಆಲೋಚನೆ : ಮಿಕ್ಕ ಸತಿಯರ ನೆರವಿ ಗಜಬಜಿಸೆ ಕಂಡಿಳೆಯೊಳೊಕ್ಕನೊಡಲಂ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಮೃತಕಲ್ಪನಾಗಿ ಪಲವೆಣಿಕೆಯಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೪೫). [ಪಲವು(<ಪಲ$_1$) + ಎಣಿಕೆ]

ಪಲವೇಂಟೆ (ನಾ). ಹಲವು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ : ಇಂತು ಪಸ್ನತಿಕೆಯಿಂ ಪಲವೇಂಟೆಯುನಾಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪ ವ). [ಪಲ$_1$ + ಬೇಂಟೆ]

ಪಲವೋದು (ನಾ). ಹಲವು ರೀತಿಯ ವಿದ್ಯೆ,—ಅರಿವು : ಪಲವೋದುಗಳಿಂದ ಪಲವುಗೈಮೆಗಳಿಂದ . . . ಬೆಲೆವಡೆದಿರ್ಪನೆಂದೆಣಿಸುವಳಲ್ಲ (ಹದಿಬ. ೧-೩೩). [ಪಲ$_1$ + ಓದು$_2$]

ಪಲಸ 'ಪಲಸು' ನೋ.

ಪಲಸರ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ : ಮನೋಹರಪುಷ್ಪಗಳ ಎಕ್ಕಸರ ದುಸರ ಪಲಸರ ದಂಡೆ ಬಾಸಿಗ ವಿವಿಧಮಾಲಾಬನ್ಧಗಳು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೮೨-೧೦). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಮಾಲೆ : ವಿಲೇಪನಚಂದನವಾರಿಗಿಂಡಿ ಲಾಮಂಚದ ವೀಜನಂ ಪಲಸರಂ ಪಡಿಗಂ ರತಿಗೇಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪುನ್ನವಿ. ೧೦-೩). [ಪಲ$_1$ + ಸರ$_3$]

ಪಲಸಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಫಲಿಸಿಕೆ: ಈ ಊರಿಗೆ ನಾವು ಬಂದದ್ದು ನಮಗೆ ಆಗಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಹಳ್ಳಿಗಾಡ ವಾಸ ನಮಗೆ ಪಲಸಿಗೆ ಇಲ್ಲ (ಮಾಮರಾ. ೧೯೬). [<ಫಲಿಸಿಕೆ]

ಪಲಸಿಗೆ$_2$, ಪಲಸುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಲೊಕಟಿಯರಸರ್ ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರಮುಂ ಪಲಸಿಗೆ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರಮುಮಾಳ್ವಲೆವಮುಜುಸಾಸಿರಂ . . . ಆಳೆ (ಎಕ. VII (S), ಶಿಕಾ. ೩೬೮-೫ ; 902). **ಪಲಸುಗೆ :** ಮಲವರಿಭೂಪರಂದರ್ಪ್ಪಮರ ದಿಪ್ಪುವ ವೀರಭಟಾಳಿಯಿಂ ಕರಂ ಪಲಸುಗೆನಾಗೊಡದಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿದ್ದುದೊ ಕಳ್ಪಮಹೀಜದಂದದಿಂ (ಕಕುಲ. ೫-೫ ; 994). [?]

ಪಲಸು, ಪನಸ, ಪನಸು, ಪಲಸ, ಹಲಸು, ಹಳಸು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವಾದ ಮುಳ್ಳಿನಂತಹ ಒರಟು ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸಿಹಿಯಾದ ತೊಳೆಗಳುಳ್ಳ ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಬೇರ್ವಿಡಿದು ಕಾಯ್ತ ಪಲಸೆಳಸೀರ್ವೊನಲಂ ಕಜಿಪ ತೆಂಗು (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೨); ಎಳಗಾಯ್ವೊಜೆ ತಳ್ತ ತೆಂಗು ಬೇರಿಂ ತುದಿವುಂಟ್ಟೆ ಕಾಯ್ತ ಪಲಸೆಂಬಿವು ಕುಂದವು ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಜಾವಿ. ೨-೧೫) ; ಪಲಸು ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಗಳ ಮೊದ್ದು (ಮೋಹತ. ೪೨-೧೮). **ಪನಸ :** "ಪನಸಂ ಹಲಸು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬) : ಪನಸಾಮ್ರ ಕದಳಿ ನಾರಂಗ ನಾಳಿಕೇರೀಫಲಾಮೃತಾಸ್ವಾದದೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು (ಆಪು. ೧೧-೭೯) ; ಪನಸಾಮ್ರ ನಾರಂಗ ದಾಡಿಮಫಲಂಗಳಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫) ; ಪನಸಂ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಜಂಬು . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೬) ; ನಾರಿಕೇಳ (ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ) ಮತ್ತು ಪನಸ (ಹಲಸು) (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೦೫). **ಪನಸು :** ಆಮ್ರಂ ಬೆಳಲಿಂಗುಳಂ ಪನಸು ನಿಂಬಂ ಜಂಬು ಜಂಬೀರಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ರೂಪ್ರತ) : ಕದಳೀ ದಾಡಿಮ ಮಾತುಳಂಗ ಪನಸಿಂ ದೇಸಂ ಕರಂ ಸೋಭಿಕುಂ (ಕಇ. I, ೪೯-೬ ; 1423) ; ನೆಜೆ ಕಾತ ಪನಸುಗಳ . . . ಸೊಗಸು ಸೆಳೆದುದು ಮನವನು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೭-೨೬). **ಪಲಸ :** "ಪಲಸ (ಸು)-ಪನಸ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫) : ನೆಲ್ಲಿ ಕಡವೀಚಲ್ ಮಾರು ತುಂಬುರ್ಗೆಳಲ್ ಪಲಸಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೩). **ಹಲಸು :** "ಪನಸಃ, ಕಂಟಕೀಫಲಃ, ಹಲಸು-ಈ ೩ ಹಲಸು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮) : ಕಬ್ಬು ಬಾಳೆ ಹಲಸು ನಾರಿವಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಹಿನೀರನೆಜೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦-೩) ; ಫಲಭಾರಶ್ರೀಯ ಸೊಂಪಿಂದೊಲೆವ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಲಸುಗಳ್ (ಕಂಸುಸಾ. ೧-೮೯) : ಸುಲಭದಾಸಿಯ ಪೋಲ್ತು ಪೆರ್ಗೊನೆಯೊಳು ಕಾತ ಹಲಸಿನ ಮರಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹಕ. ೨೪-೪೬). **ಹಳಸು$_3$:** "ಪನಸ, ಕಂಟಕಿಫಲ ಹಳಸು" (ನಾಚಿರಾ. ೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಲವು, ಪಲಾ, ಪಿಲಾ. ಮಲ. ಪಿಲಾವು, ಪ್ಲಾವು : ಕೊತ. ಪಲವ್ ; ತುಳು. ಪಿಲ, ಪೆಲ್ಲ ; ಕೊಡ. ಪಲಚ ; ತೆಲು. ಪನಸ ;

ಪರ್ಜಿ. ಪೆನಚ್ ; ಗದಬ. ಪನಿಸ್ ; ಕುವಿ. ಪರ್ಹ, ಪನ್ಹ./ಸಂ. ಪನಸ, ಪಲಸ, ಫನಸ, ಫಲಸ./ಪ್ರಾ. ಪಣಸ]

ಪಲಸುಗೆ 'ಪಲಸಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಪಲಸುವಣ್ (ನಾ). ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು : ಒದವಿದ ಪಲಸುವಣ್ ಮೃದಂಗವಾ ಕರ್ಣಿಕಾರದ ಪೂವೆ ಪೊಂದಾಳವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೪).
[ಪಲಸು+ಪಣ್$_3$]

ಪಲಸೂಳ್, ಪಲವುಸೂಳ್, ಪಲವುಸೂೞ್, ಹಲವುಸೂಳ್(ನಾ). ಅನೇಕ ವೇಳೆ; ಹಲವು ಬಾರಿ : ಭುವನಾಧಿಕರಪ್ಪಗುಣಪಿನದ್ಧರ ಪದಯುಗಕಾಂ ಪಲಸೂಳೆಱಗುವೆನು(ಜಯಕಾ. ೧-೨). **ಪಲವುಸೂಳ್:** ಬೆಸ್ನುಗಳಂ ಪಲವುಸೂಳ್ ಮುರಿಮುರಿದು ಕೊಳುತ (ಬಸವು. ೫೨-೧೨). **ಪಲವುಸೂೞ್ :** ಸರ್ವಜ್ಞರ್ ಬೆಸಸೆ ಪಲವುಸೂೞಾಮೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ದಱಿದೆವು (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೫ ವ). **ಹಲವುಸೂಳ್ :** ಹಲವು ಸೂಳ್ ಶೀತೋಷ್ಣನಿರ್ಮಳಸಲಿಲದಭಿಷೇಕಂಗಳಿಂ ಕೋಮಳಮಹಾಶಿವ ಲಿಂಗದಂಗಂ ಕಂದುವುದೊ (ಬಸವು. ೩೫-೧೨).
[ಪಲ$_1$ +ಸೂಳ್$_2$(<ಸೂೞ್)]

ಪಲಹಾರ 'ಫಲಾರ' ನೋ.

ಪಲಾಂಡು (ನಾ). ಈರುಳ್ಳಿ ; ನೀರುಳ್ಳಿ : "ಉಳ್ಳಿ ಗೃಂಜನಂ ಲಶುನಂ ಲಸೋನಂ ಪಲಾಂಡುವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೫) ; ಪಲಾಂ ಡುವುಮಿಂಗುಂ ಘನಪಿಂಡಮೂಲಕಂ ಮುನ್ನಿನ ನಿಶೆಯೊಳೊಡರ್ಚಿದಾ ಪದಾರ್ಥಂ ಮತ್ತಂ . . . ಆಗವು ವಿಧಿಯೊಳ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೩-೩-೧೬೬); ಪಲಾಂಡುವೊಳುಂಟೆ ಪಟೀರಸೌರಭಂ (ಪ್ರಪವಿ. ೧೯-೩೧) ; ಚಂದದಲಿ ಶಾಕವನು ಮಾಡುವೆವೆಂದು ಸೀಳ್ದರಿಸಿದ ಪಲಾಂಡು ಸುಗಂಧವನು ಸೇವಿಸುತ (ಪಲಾಂಡು. ೨). [ಸಂ.]

ಪಲಾನಾ 'ಫಲಾನ' ನೋ.

ಪಲಾನೆ 'ಫಲಾನ' ನೋ.

ಪಲಾನ್ನ (ನಾ). ಮಾಂಸವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ಮೃದು ಪಲಾನ್ನವಿದೊ ಕಮ್ಮಗೆ ಮೂಗನೊಲಿಸುತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೬-೧೦೬).
[ಪಲ$_3$ + ಅನ್ನ$_3$]

ಪಲಾಯನ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ; ಪರಾರಿ: ಕವಿದನರ್ಜುನನೋಡದಿರು ಕ ರವ ಪಲಾಯನವಕಟಕಟ ಪಾರ್ಥಿವರ ಪಂಥವೆ ಮರಳಿ ನಿಂದಿರು ಕೊಲುವುದಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯವಿ. ೮-೭೫) ; ಸಾಯು ಬಿದ್ದರ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಲರು ಪಲಾಯನಂಗಳ ಹೂಡೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೬೦). ೨. ಕುದುರೆಯ ಜೀನು.

ಪಲಾಯನಮಂತ್ರ ಜಪಿಸು=ಓಟ ಕೀಳು ; ಓಡು : ರಾಜನ ರಣಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಲೇ ಶತ್ರುಗಳು ಪಲಾಯನಮಂತ್ರ ಜಪಿಸಿ ದರು (ರೂಢಿ). **ಪಲಾಯನ ಮಾಡು**=ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿ ಹೋಗು ; ಪರಾರಿಯಾಗು : ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಾವಗಳೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲಿಗೋ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ್ದುವು (ನಂಟರು. ೩೯); ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದನು (ಬಂಕಿಮ. ೪೧). **ಪಲಾಯನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳು**=ಪಲಾಯನಮಂತ್ರ ಜಪಿಸು : ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿ ಸುವುದರೊಳಗೆ ನಾನೇ ಪಲಾಯನಸೂಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭವು ಮರಳಿ ಬಂದೊದಗಿತು (ರಾಜಾಮ. ೭೯). **ಪಲಾಯನ ಸೂತ್ರ ಪಠಿಸು**= ಪಲಾಯನಮಂತ್ರ ಜಪಿಸು : ಬೆದರಿ ಬಾಣಸಿಗರು ಪಲಾಯನಸೂತ್ರ ಪಠಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೨೦). [ಸಂ.]

ಪಲಾಯನಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿ ಹೋಗು : ಅನಿಲಗಳು ಪಲಾಯನಗೈಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಬಲವಾಗಿ ಎಳೆದು ಆಕರ್ಷಿಸಿದೆ (ಆಕಾಶ. ೧೯).
[ಪಲಾಯನ+ಗೈ(<ಕೆಯ್$_1$)]

ಪಲಾಯನಪಂಡಿತ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಹೇಡಿ : ರಣನಾಟಕ ಪಲಾಯನಪಂಡಿತರು ನೀವೆಂದನಾ ಮಗಧ (ಕುಮಾವ್ಯಸ. ೨-೮೮).
[ಪಲಾಯನ + ಪಂಡಿತ]

ಪಲಾಯನವಾದ (ನಾ). ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ ಎದುರಿಸದೆ ಅವುಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಲಾಯನವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ☞ ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Escapism' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನುವಾದ. [ಪಲಾಯನ+ವಾದ$_2$]

ಪಲಾಯನವಾದಿ (ನಾ). ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ ಎದುರಿಸದೆ ಅವುಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವವನು : ಕತೆ ಗಳಲ್ಲಿ, ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಸಿಕ್ಕಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಮನುಷ್ಯ ಪೆದ್ದ, ಪಲಾಯನವಾದಿ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೩೧).
[ಸಂ.ಪಲಾಯನವಾದಿನ್]

ಪಲಾಯನಸೂೞೆಕಾಱ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಹೇಡಿ : ಏಱುವಡೆ ದವರನು ಪಲಾಯನಸೂೞೆಕಾರರನವರ ದಳದಲಿ ತೋಱು ಹೇಳುವರೆನ್ನ ಹವಣೇ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೧೬-೨೮).
[ಪಲಾಯನ+ ಸೂೞೆಕಾಱ(<ಸೂೞೆಗಾಱ)]

ಪಲಾಯಿಗ 'ಪಳಾಯಿಗ' ನೋ.

ಪಲಾಯಿತ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದವನು; ಪರಾರಿ ಯಾದವನು. [ಸಂ.]

ಪಲಾರ 'ಫಲಾರ' ನೋ.

ಪಲಾಲ, ಪಳಾಳ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲು ; ತೃಣ : ನಮಗಿದು ಪಲಾಲಭಾರಂಬೊಲೀ ಮಹೀತಲಭಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೩). ೨. ಪೈರಿನ ಕಾಂಡ,—ದಂಟು : ತನಯನಂ ಪಡೆಯದೆ ಬಾಳ್ವನ ಸಂಸಾರಮಸಾರಂ ತೆನೆಯಿಲ್ಲದ ನವಪಲಾಲದಂತಿರೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೫). ೩. (ಅಲಂ) ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು ; ಜೊಳ್ಳು ; ಟೊಳ್ಳು : "ಪಲಾಲಃ, ನಿಷ್ಫಲಃ—ಫಲವಿಲ್ಲದ ಹೊಟ್ಟು, ಜಳ್ಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೦) ; ಆರಯೆ ಧರ್ಮಮೊಂದೆ ಶರಣೆನ್ಗೆ ಪಲಾಲಮ ನೊಲ್ಲೆನಿನ್ ನಮಸ್ಕಾರಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೪೩-೨೪); ಪಲರೊಳ್ ಬಱುಮಾತುಗಳಂ ಪಲವುಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ನುಡಿದು ಮನದೊಳಳುಂಬಂ ನಲಿವನನೇಂ ನರನೆಂಬುದೆ ಪಲಾಲಮೆನವೇಟ್ಟುಮಾತನಂ ಮಾನಸರೊಳ್ (ಸೀತಿಮು. ೨-೧೫೬). ೪. ಜೊಳ್ಳುಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ನುಡಿ : ಬೇಱೊಂದು ಪಲಾಲಮಂ ಗಳಪಿ ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂ ಪುದೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೪). **ಪಳಾಳ :** ೧. ಸುತ್ತಿರ್ದ ಪಳಾಳ [ಪಾಠಾಂ.ಲಾಲ]ವರ್ತಿಯಂ ಕಳೆದು ಭಟ್ಟಾರಕರ ಪಾದಮೂಲದೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕುವುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೪೬). ೩. ಪಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಂ ಪಳಾಳಮಂ ಬಿಸುಟು ಸಾರಮಂ ತೆಗೆದು (ಜಾತತಿ. ೧-೧೮). ೪. ಒಳಗಱಿಯದೆ ಪೊಱಗಱಿಯದೆ ಪಳಾಳಮಂ ನುಡಿವ ನಿಮ್ಮ ನುಡಿ ಗೆಮಗೀಗಳ್ ಮುಳಿಯಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೫) ; ಕುತರ್ಕಾಳಾಪ ಸಂಸ್ಕಾರಮಂ ಪಿಡಿದೇನೆಂದು ಪಳಾಳಮಂ ಗಳಪುವೈ (ಪರ್ಧಮಾ. ೧೪-೧೪). ೫. ಠಕ್ಕು ; ಮೋಸ : "ಪಳಾಳಂ—ಠಕ್ಕು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಲಲನೆಯರ ಚರಿತಮನಿತುಂ ಪಳಾಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೫) ; ಆಸೆಯು ಪಳ್ಳಿ ಪಳಾಳದ ವಾಸಂ ಜತ್ತಕದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ಇದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೬). [ಸಂ.]

ಪಲಾವ್, ಪಲಾವು, ಪುಲಾವು (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸದ ಅನ್ನ ; ಬಿರಿಯಾನಿ. ೨. ತರಕಾರಿ, ಮಸಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾತು,-ಅನ್ನ : ಈಚೆಗೆ ಮದುವೆಯ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಲಾವ್ ಮಾಡಿಸುವುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಪಲಾವು :** ೧. ನೀರುಳ್ಳಿ, ಮೆಣಸು ಹಾಕಿದ ಕುರಿಕಾಲಿನ ಸಾರು ಅಥವಾ ಒರಟಾದ ಕುರಿಮಾಂಸದ ತುಂಡು ಸೇರಿದ ಪಲಾವು (ನಗಹೊ. ೨೩೧); ಕರಿಸಿದ್ದನ ಗಬ್ಬದ ಆಡು ಸಾಬರ ಅಡುಗೆಯ ಪಲಾವಿನ ವಾಸನೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿ . . . ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೪೪೯). **ಪುಲಾವು :** ೧. ಸಾಹೇಬರು . . . ಪುಲಾವು ತಿನ್ನದ ದಿನವಿಲ್ಲ (ಜಾರುದಾ. ೪೫). [←ಪಾರ. ಪಲಾವ್, ಪಿಲಾವ್ ; ಹಿಂ. ಪುಲಾವ್; ಮರಾ. ಪುಲಾವ್, ಪುಲಾವಾ]

ಪಲಾವು 'ಪಲಾವ್' ನೋ.

ಪಲಾಶ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ ; ಪತ್ರ : ಪಲಾಶವಾಸನಿಸ್ಫುರಿತಮರಾಳನೊಂದು ಶಿಶುವಾಗಿರೆ ಬಾಣತಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆದೇಂ ಸುರುಚಿರಮಾಯ್ತೊ ನೀರಜನಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೩). ೨. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ ; ಕಿಂಶುಕ: "ಮುಟ್ಟುಗಮೆನೆ ಪಲಾಶಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೭); ಅದು . . . ವಿವಾಹಗೇಹದಂತೆ ಸಮಿತ್ಕುಶಕುಸುಮಶಮೀಪಲಾಶೋಪಶೋಭಿತಮುಂ . . . ಎನಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦); ಅರ್ಘ್ಯಪಾನೀಯಪಲಾಶಕಾಂಡಕುಶಕುಸುಮಹಸ್ತನಪ್ರಶಸ್ತಂ ಕೆಡೆನುಡಿಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೨೫ ವ). ೧, ೨ : ಮಧುಮಧುಪಾನಪ್ರಮತ್ತಾಟವೀಪಿಂಜರಿತಾಸ್ಯಾಡಂಬರಂ ಪೂತಿಸೆದುದಸದಳಂ ಪ್ರೋತ್ಪಲಾಶಂ ಪಲಾಶಂ (ಅನಂಪು. ೬-೭೬). ೩. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು; ರಾಕ್ಷಸ. ೨, ೩: ರಂಜಿಸಿದುದೆಸೆವ ಪೂಗೆಂಪಿನಿಂ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾತಮರುನ್ನಿಸ್ತ್ರೋತ್ಪಲಾಶಂ ಪ್ರಸವಕೃತಘನಾಳೀ ಪಲಾಶಂ ಪಲಾಶಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೨೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಾಡುಅರಿಸಿನ ; "ವನಹರಿದ್ರಾ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೫). ೫. ಕಾರ; ಕಟು. ೬. ಕಹಿ ; ತಿಕ್ತ : "ಪತ್ರಮುಂ ಮುಳುಮುತ್ತುಂ ಕಟುತಿಕ್ತಮೆಂಬಿವು ಪಲಾಶಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ಪಲಾಶಪರ್ಣ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗದ ಎಲೆ : ಪಲಾಶಪರ್ಣವೆ ಪಾತ್ರ ಭೋಜನ ಕಂದಮೂಲಫಲ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೬-೧೨).
[ಪಲಾಶ + ಪರ್ಣ]

ಪಲಾಶಪತ್ರ (ನಾ). = ಪಲಾಶಪರ್ಣ : ಪಲಾಶಪತ್ರದೊಳ್ ದವನದ ನಿಡುವೂವುಮಂ ಮರುಗದ ಕುಡಿಯುಮಂ . . . ತಂದು ಮುಂದಿಟುಪಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೯). [ಪಲಾಶ + ಪತ್ರ]

ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ (ನಾ). = ಪಲಾಶ ೨: "ಮುಟ್ಟುಗಮೆಂದು ಪಲಾಶವೃಕ್ಷಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೭೨). [ಪಲಾಶ+ವೃಕ್ಷ]

ಪಲಾಶವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಎಲೆಗಳಿಂದ) ಹಸುರಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ವರ್ತನೆ. ೧, ೨ : ಮಧುಪಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು ತುಂಬಿಗಳೊಳ್ ಪ[ಲಾ][ಪಾಠಾಂ.ರಾ]ಶವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದರಣ್ಯಂಗಳೊಳ್ ವರ್ಣಸಂಕರಮೆಂಬುದು ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಗಳೊಳಲ್ಲದೆ ಪೆಱವೆಡೆಯೊಳಿಲ್ಲ (ಪರ್ಧಮಾ. ೧-೪೫ ವ). [ಪಲಾಶ+ವೃತ್ತಿ]

ಪಲಾಶಶಾಲೆ (ನಾ). ಎಲೆವನೆ ; ಪರ್ಣಕುಟಿ : ಬಹುದಿವಸಂಗಳನು ನೂಕಿದನು ನೃಪತಿ ಪಲಾಶಶಾಲೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೨೩-೪).
[ಪಲಾಶ+ಶಾಲೆ₃]

ಪಲಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಎಲೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಮರ : "ವೃಕ್ಷಃ . . . ಪಲಾಶೀ, ದ್ರುಃ, ದ್ರುಮಃ, ಆಗಮಃ—೧೩ ವೃಕ್ಷಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೧೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಮಟೆ : "ಪಲಾಶಿಕಾ, ಪಲಾಶೀ-ಈಯೆರಡುಂ ಅಂಬಟೆ" (ಔಷಧಿ. ೯೨). [ಸಂ.ಪಲಾಶಿನ್]

ಪಲಾಸಿ, ಫಲಾಸಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಲ್ಲಪತ್ರೀ-ಪಲಾಸಿ" (ಔಷಧಿ. ೧೪೮). **ಫಲಾಸಿ :** ೧. "ಖುರುಪರ್ಣಿ-ಫಲಾಸಿ, ಎತ್ತುನಾಲಗೆ" (ಔಷಧಿ. ೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಮಟೆ ; ಅಂಬಟೆ : "ಆಮ್ರಾತಃ—ಫಲಾಸಿ, ಅಂಬಟೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೧). [<ಪಲಾಶಿ]

ಪಲಿಕನಿ, ಪಲ್ಕಿನಿ (ನಾ). ನರೆತ ಕೂದಲುಳ್ಳವಳು ; ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ಉರವ ತೋಱದೆ ನೆರೆವ ಪಲಿಕನಿಯ ಪ್ರೌಢತೆಗೆ ನಗುತ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟನು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೪೩). **ಪಲ್ಕಿನಿ :** ಬಹುಗಾದೆವಾತಂ ಕಲಿತ ಪಲ್ಕಿನಿಯು ಶುಕನಂತೆ ನುಡಿಯುಂಟು ನಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೧೦೫). [<ಸಂ.ಪಲಿಕ್ನೀ]

ಪಲಿಕ್ನಿ (ನಾ). ೧. = ಪಲಿಕನಿ : "ವೃದ್ಧಾ, ಪಲಿಕ್ನೀ-೨ ಮುದಿಕಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೭೦). ೨. ಚೊಚ್ಚಲುಗಬ್ಬದ ಹಸು: "ಪಲ್ಕಿನೀ (ಪಲಿಕ್ನೀ), ಬಾಲಗರ್ಭಿಣೀ-ಈ ೨ ಎಳೆದೆನೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೧೮). [ಸಂ.ಪಲಿಕ್ನೀ]

ಪಲಿತ, ಪಳಿತ (ಗು). ೧. (ಕೂದಲು) ಬೆಳ್ಳಗಾದ; ನರೆತ : ಪಲವು ದುರ್ಮಾರ್ಗರಕ್ಕಸಿಯರುಂ ಗುಮಿಗೂಡಿ ಪಲಿತಕೇಶಗಳ ಕೆಂಗುರುಳ್ಗಳ ಕೆದರ್ದಲೆಯ ಶತವಿಕಾರಗಳ ತೋರಿ . . . ಕಕ್ಕುಲಿತೆಗೊಳಿಸಿದರ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧೦-೧). ೨. ಮುಪ್ಪಾದ ; ವಯಸ್ಸಾದ: "ಪಲಿತಕಾಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲು ; ನರೆ : "ಜರೆ ಪಲಿತಮೆನೆ ನರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೫-೬); ಗರುಗಂ ಫಲತ್ರಯಂ . . . ನಾರ ನಾಳದೊಳರೆದಿಂಬಿನೆ ಪೂಸೆ ಪಲಿತ ನಿರ್ಭಯಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೯); ಬಾಲನೆಂಬೆನೆ ಮೇಲೆ ಪಲಿತದ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ತಳಿತ ತನುವಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೫-೨೧). ೪. ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : ವಶ್ಯ ಕುಟಿಲಾರಾಧನಂ ವಲಿತ ಪಲಿತನಾಶಂ ಕಾಲವಂಚನಾಭ್ಯಾಸಯೋಗಂ . . . ಬಯಸುವ ವಿಕಾರಿಸಿದ್ಧರು ಸರಿಯೆ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೯). **ಪಳಿತ :** ೩. ನಿಜಪಳಿತದರ್ಶನೋತ್ಪನ್ನಬೋಧನರ್ಕಕೀರ್ತಿಗೆ ರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಸಂದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೫) ; ಅಂತಿದಿರ್ಚಿದ ಜರಾಂಗನಾದೂತಿ ಲಲಿತಮಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ಪಳಿತಮಂ ಕಂಡು (ಪರ್ಧಮಾ. ೧೦-೬ ವ). ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ಕಾಲಮಾನ : ಅಪಮೃತ್ಯುವಿರಹಿತಂ ಮೂಱು ಪಳಿತಮಾಯುಷ್ಯಮುದ್ದಮಱುಸಾಸಿರ ಬಿಲ್ಲಪಸಾರಿತ ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿ ಪರೀಷಹದೋಷಮುಪಘನಂ ದಂಪತಿಯಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೬೨) ; ವರ್ಗಗಳೊಂದೊಂದುಮೆರಡು ಮೂಱು ಪಳಿತೋಪಮಂ ಬಾಳ್ವರಾ ಭೂಮಿಗಳು (ರತ್ನಕ. ೨-೬ ವ). [ಸಂ.]

ಪಲಿತಕಾಯ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ದೇಹ ; ವಯಸ್ಸಾದ ಶರೀರ: ಪಲಿತಕಾಯಕುರೂಪಿಯನು . . . ನಿಲಿಸುವುದಿಳೆಯೊಳಗ್ಗದ ಜಾಣರಾದ ವರರಸ ಕೇಳು (ಕುಪ್ಯಾಉ. ಓರಿಇ. ೩-೯೩). [ಪಲಿತ + ಕಾಯ]

ಪಲಿತಶ್ಮಶ್ರು, ಪಳಿತಶ್ಮಶ್ರು (ನಾ). ನರೆತ ಮೀಸೆ ; ಬೆಳ್ಳಗಾದ ಮೀಸೆ : ಪಿಷ್ಟಾತಕಚೂರ್ಣಸಂಜಾತ ಪಿಂಜರವರ್ಣ ಪಲಿತಶ್ಮಶ್ರು ಕೂರ್ಚೋಪವಿದ್ಧ ವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿಸಂಚಯಮುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೬ ವ). **ಪಳಿತಶ್ಮಶ್ರು :** ಪಳಿತಶ್ಮಶ್ರುಮಹೋಚ್ಚಕೂರ್ಚವದನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೬). [ಪಲಿತ + ಶ್ಮಶ್ರು]

ಪಲಿತಾಂಕುರ, ಪಳಿತಾಂಕುರ (ನಾ). ನರೆತ ಕೂದಲು : ಧರಣೀಶಸುತಂ ಪಲಿತಾಂಕುರವಿಲ್ಲದ ವೃದ್ಧನಂದದಿಂದಾಚರಿಪಂ

(ಶಂಗ.ಪು. ೭-೭೦). **ಪಳಿತಾಂಕುರ :** ಕುಬೇರಸೆಟ್ಟಿಯ (ಧನಮಿತ್ರ) ಶಿರೋರುಹದೊಳ್ ಪಳಿತಾಂಕುರಮಂ ಧನವತಿ ಕಂಡು ನಿಮಗೆ ಬಟು ಬಂದುದೆಂದು ನಗುತುಂ ತೋಱುವೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬೧).

[ಪಲಿತ+ಅಂಕುರ]

ಪಲಿತೌಷಧ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧಿ : ಇದು ಚೋರರದೃಶ್ಯಾಂಜನವಿದು ವೃದ್ಧಾಂಗನೆಯರೆಸೆವ ಪಲಿತೌಷಧವಿಂತಿದು ಕಾಮನ ಕಾರಲಗೆನಿಸಿದುದು . . . ಅಂಧಕಾರ ಮಪಾರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೦). [ಪಲಿತ+ಔಷಧ]

ಪಲಿಪಜಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನನ್ದವಿಲ್ಲುಮ್ಮಡಿಯರಾ ಮಗನ್ ಪಲಿಪಜಿ ಎಱುದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದೊನ್ (ಎಇ. IX, ೨೦-೮; 800). [?]

ಪಲಿಯಿಸು, ಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫಲ ತೋರು ; ಪರಿಣಾಮ ಕಂಡು ಬರು: ಪಲತೆಱದಿಂದೆ ವೃಕ್ಷವಿಕೃತಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡೆ ಪತ್ತು ತಿಂಗಳೊಳ್ ಪಲಿಯಿಕುಮಾ ಮಹೀರುಹಕೆ ಸತ್ತಿಗೆಯಂ ಪಿಡಿದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಂ ನಿಲಿಸಿ ಯಥೋಕ್ತ ಮರ್ಚಿಸಿ . . . ಕೆಯ್ಯುನೊಸೆದಿತ್ತೊಡೆ ಪಿಂಗುಗುಮಾ ಮಹಾದ್ಭುತಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೫೫). **ಪಳಿಸು :** ಬಳೆಗಂ ಸಂತಸ ಮುಣ್ಮುಗುಂ ಬಗೆಯುರಲ್ಗುಂ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಲ್ಗುಂ ವಚಂ ಪಳಿಕುಂ ಗೈಮೆ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೦೬). [<ಫಲಿಸು]

ಪಲು 'ಪಲ್' ನೋ.

ಪಲುಂಬು, ಪಲಂಬು, ಪಲಬು, ಪಲುಬು, ಪಲ್ವು, ಹಲಬು, ಹಲುಂಬು, ಹಲುಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಃಖವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು, ತೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯೊಡನಿರ್ದಂದಿನ ಮುಳಿಸೊಸಗೆಗಳಂ ನೆನೆದು . . . ತನ್ನೊಳ್ ಪಲುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲಂ]ಬುತಿರ್ದನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೭ ವ) ; ಕನವರಿಸುವ ಗೋಟ್ಟಿಱಿದಟ್ಟು ಪಲುಂ[ಪಾಠಾಂ.ಲಂ]ಬುವ ನುಡಿ ವಿರಸಮುಪಶ್ರುತಿಯೋಳೀಯ ವೆಂತುಂ ಫಲಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫೪) ; ಆರಿಗೆ ಪೇಳ್ವೆನಾರಿಗೆ ಪಲುಂಬುವೆನಾರಿಗೆ ತೋರ್ಪೆನೆನ್ನ ಸಂಸಾರದುರಾಪ್ತದುಃಖಭಯಮಂ (ಶತಕ. ೩-೨೩). ೨. ದುಃಖಪಡು; ಅಳು; ರೋದಿಸು: ಸಂಗನಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಪಳವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಗೋಳಿಟ್ಟು ಅಲಿಟ್ಟು ಶಿವದಿಟ್ಟು (ಬಸರ. ೪-೩೯) ; ಕಂಬನಿಬಿಡುತೆಯ್ದಿ ಕಾಲ ಮೇಲ್ಕೆಡೆದು ಪಲುಂಬಿದರು (ಭರಚ. ೭೧-೭೯). **ಪಲಂಬು :** ೨. ಮರುಳಾದಂತೆ ಮಲ್ಲಣೆ ಮಲ್ಲಣೆಯೆಂದು ಪಲಂಬುತ್ತು ವಿಪ್ರಾ ಮಲ್ಲಣನ ಮೃದುದೈನ್ಯೋಕ್ತಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೫೭ ವ) ; ಏಕೆ . ಚಿಂತಿಸುವರೇಕೆ ಪಲಂಬುವರೇಕೆ ನೋವರೋ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೨೫). **ಪಲಬು :** ೨. ಪಲಬಗೆಯೊಳು ಪಲಬುತಿನ್ನೇದಾರಿವಿಡಿದೆಂತಿಹಳೊ (ಕರ್ಣಪ್ರ. ೨-೧೯). **ಪಲುಬು :** ೧. ವಿರಹದೆ ಪಲುಬುವಳಳುವಳು ಮುಂದುಗೆಡುವಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೨೦೫). ೨. ಮಾರನ ಪೂಗೋಲು ತಾಗಿತೆಂದೆದೆಗೆಟ್ಟೆ ನಾರಿ ಹಮ್ಮೈಸಳು ಪಲುಬಿ (ಪರ್ವಚ. ೫-೧೫). **ಪಲ್ವು :** ೧. ಪಲ್ವಿದರ್ ಸೌಶರ್ಮ ಚಿತ್ರಾಂಗದನ ರಣದಿ ಗೆಲ್ದ ಪ್ರತಾಪರಾಷ್ಟ್ರರಿಯೇನೊ . . . ಎಂದು ಖಚರೇಂದ್ರ ಮರುಗೆ (ಜಿನಮು. ೨೭-೪). **ಹಲಬು :** ೨. ಹವಳದ ಮುಡಿಯ ಮ್ಯಾಲೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರಿ ಹೊರಿಸಿ ಹಲಬುವ ತನಕ ಬಿಡಬಾರದ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೫೬). **ಹಲುಂಬು :** ೨. ಹಳವಿಸಿ ಹಲುಂಬುತ್ತೆ ಪಾತ್ರೆಯಂ ಕರೆವುತಂ ಇರೆ ಕಂಡು (ತಿಪುರ. ಪೀ. ೧೯-೫). **ಹಲುಬು:** ೧. ಒಳಗೊಳಗೆ ಪುಗನ ಗುಣಮಂ ಹಲುಬುತಿರಲು ಬೈದಪಳೆಂಬರು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೧೨). ೨. ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿ ಘನತಾಪ ಮನಮಂ ನಟ್ಟು ನೊಂದು (ಬಸರ. ೧೧-೭೪) ; ಬಾ ಮಗನೆ ಮೊಗದೋಱೆನುತ ಹಲುಬಿದನು ಕಲಿ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬ ಸಂಧಿ); ಹಿಂದುವನ್ನು ಹಿಂದು ರಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತಾರು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಲುಬಿದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೧).

ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸು, ಹಲುಬಿ ಹಂಬಲಿಸು = ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಂಡು ಅಳು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : ಕಿಱಿದುಂ ಬೇಗಮುಱು ಮರುಳಂತು ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೪ ವ) ; ಮನದೊಳ್ ಚಿಂತಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಪಂಬಲಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೧೭) ; ಅನ್ನಾಹಾರಗಳನು ತೊರೆದು ಹಲುಬಿ ಹಂಬಲಿಸಿದನು (ಬೌಲತ್. ೪೭೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪುಲಮ್ಪು ; ಮಲ. ಪುಲಮ್ಪು ; ತುಳು. ಪಲಂಬು ; ತೆಲು. ಪಲುಮು, ಪಲವು]

ಪಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಬಳುಕಿಸು : ಇಲ್ಲಿ "ತ" ಎಂಬುದನ್ನು ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಪಲುಕಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ತಲ್ಲಣದ ನಡುಕವೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೨೦೫).

[ಪಲುಕು$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪಲುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನಾಡು ; ನುಡಿ : ನಿಜವನ್ನು ಪಲುಕದ ಕನ್ನೆಕುವರಾರಿ (ಅದೂಟ. ೨೦). ೨. (ಧ್ವನಿಯು) ಬಳುಕು; ಮಿಡಿ : ವೀಣೆಯ ಪಲುಕು ಪಲುಕಿದಂತಾಯಿತು (ಎಳಿಕ. ೭೫). ೩. ಹಾಡು ಹೇಳು ; ಗುಣುಗುಣಿಸು : ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲಿ ಚೋಳ ಕನ್ನೆಯರ ಭಂಗವನು ಪಲುಕಿದರವಳು ಮಲಗುವಂಥವಳೆ, ಈ ಮಾಯಾಂಗನೆ? (ದೀಪಮ. ೨೩-೧೨). ೪. (ಆಲಂ) ಅಪಶಕುನವನ್ನು ನುಡಿ : ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವಾಗ ಏನಾದರೂ ಪಲುಕಬೇಡ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಲುಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಪಲುಕು, ಪಲ್ಕು]

ಪಲುಕು$_2$, ಪಲಕು (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] (ಧ್ವನಿಯ) ಬಳುಕು ; ಮಿಡಿತ ; ಕಂಪನ : ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ವರ ತಿರುವುಗಳೂ, ಪಲುಕುಗಳೂ . . . ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟುವು (ಸಂಗೀತ. ೧೨೦) ; ನಿಮ್ಮ ಶಾರೀರದಲ್ಲಿ ಪಲುಕಿಲ್ಲ (ನಾಮಾಸೆ. ೯೩) ; ಅವನು . . . ಹಾಡಿನ ಪಲುಕುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ತಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಲಹೂ. ೭೧). ೨. (ಆಲಂ) ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ; ಅಂತರಾರ್ಥ ಕಲ್ಪನೆ: ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದೊಂದು ಪಲುಕೂ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಾವಗೀತೆಯೇ (ಅನುಕ. ೩೭). **ಪಲಕು:** ೧. ರಾಜನ . . . ಸತತ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪಲಕುಗಳು, ನೆರವಲಗಳು ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ನಟಸಾ. ೫೯).

[<ಪಲುಕು$_1$/ತೆಲು. ಪಲುಕು, ಪಲ್ಕು]

ಪಲುಗಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಪಲುಗುಣ, ಪಲ್ಗುಣ, ಫಲುಗುಣ, ಫಲ್ಗುಣ (ನಾ). ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯವನು ; ಅರ್ಜುನ : ಫಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಂ . . . ಫಲ್ಗುನ–ಪಲುಗುಣ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಪಲ್ಗುಣ :** ನೀಲಧ್ವಜಂ ತಾನೆ ತುಱುಗಿದಗ್ಗದ ಸಕಲಬಲಸಹಿತ ನೂಕಿದಂ ಪಲ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಫಲುಗು, ಫಲ್ಗು]ಣನ ಪಡೆಯ ಮೇಲೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೭). **ಫಲುಗುಣ :** ಮಿಡಿವೆನಾಗಳೆ ಧರ್ಮನಂದನನ ಬಂದು ಫಲುಗುಣನಡ್ಡವಿಸಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧-೬೫). **ಫಲ್ಗುಣ :** ನೆನೆಯದೆ ಕಜ್ಜದ ಬಿಣ್ಪಂ ಮುನಿವರ್ ನೀನೊರ್ವನೆಂಬ ಹರಿಗಮುಸಾಧ್ಯಂ ಮನುಜಪ್ರಾಕಾರಾಂಕ ನೊಳಿಸಬರುಮೊಂದಾಗಿ ತಾಗಿಯಂ ಫಲ್ಗುಣನೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೪೦೪).

[<ಸಂ. ಫಲ್ಗುನ]

ಪಲುಬಿ, ಹಲುಬಿ (ನಾ). ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ಪುಲಿಯು

ಚರ್ಮದ ಪಲುಬಿಯ ಗಱಿಯಂ ತೋಳ ಕಚ್ಚಳೆಯ ತೊಂಗಲ್ಗಂಟೆಯ . . . ಪಲ ಬಿರುದುಗಳ್ಗಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ). **ಹಲುಬಿ:** ಹಲುಬಿಯ ಗಱಿಯಂ ಮಸ್ತಕದೊಳಗಿರದಾಂತು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨೩-೫೮).
P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಕೇಕಿ' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.
[ಪಲುಬು(< ಪಲುಂಬು) + -ಇ$_3$]

ಪಲುಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಪಲುಮೃಗ 'ಪಲ್ಮೃಗ' ನೋ.

ಪಲುಮೊರೆ 'ಪಲ್ಮೊರೆ' ನೋ.

ಪಲುಸುಲಿ 'ಪಲ್ಸುಲಿ' ನೋ.

ಪಲೆಗ (ನಾ). (?) : ಅಪ್ಪಿಯ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಕನಗಜವಮಮನ ಪಲೆಗ ಬೀರನೊಬಂಬನ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ತುಱುಗೊಳೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಗೋರೀಬಿ. ೮೫-೩ ; ಸು. 920). [?]

ಪಲ್ಕಡಿ 'ಪಲ್ಗಡಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಕಿನಿ 'ಪಲಿಕಿನಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಕಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಗಚ್ಚು 'ಪಲ್ಗರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಪಲ್ಗಡಿ, ಪಲ್ಕಡಿ, ಹಲುಕಡಿ$_1$, ಹಲ್ಕಡಿ$_1$, ಹಲ್ಗಡಿ, ಹಲ್ಲುಕಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಕ್ರೋಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಹಲ್ಲನ್ನು ಕಚ್ಚು ; ಹಲ್ಲು ಮಸೆ: ಉಗ್ರಕೋಪದಿಂ ಮಿಾರ್ದನೇ ತನ್ನ ನೇಮವನಕಟ ಮಗನೆಂದು ಪಲ್ಗಡಿಯುತ್ತೈತರಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೩೦). **ಪಲ್ಕಡಿ :** ೧. ಪೇನಂತೆ ತಲೆಯಂ ಪತ್ತಿ ಪಲ್ಕಡಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩). **ಹಲುಕಡಿ$_1$:** ೧. ಆ ಖಳತರುಣಿ . . . ಘುರಿಘುರಿನೆ ಹಲುಕಡಿದು [ಪಾಠಾಂ. ಹಲುದಿನುತ] . . . ಝಡಿದಿಟ್ಟಳಿನಕುಲನ (ತೊರಂರಾ. ೧-೧೦-೧೫). **ಹಲ್ಕಡಿ$_1$:** ೧. ಅವರು ಸೇವಕನ ಉದ್ಧಟತನವನ್ನು ಕಂಡು ಹಲ್ಕಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಹಲ್ಗಡಿ:** ೧. ಖಡಖಡನೆ ಹಲ್ಗಡಿಯುತಲಿ . . . ಅಡವಿಯಲ್ಲಾ ಭಟ ಮಾಡಿದಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೯೩). ೨. (ಚಳಿಯಿಂದ) ಹಲ್ಲು ಸಾಲು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಕುವಂತೆ ನಡುಗು : ಚಳಿಯಿಂದ ಹಲ್ಗಡಿದು ನಡುಗಿ ಗಡಗಡನೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೭-೧೪೩). **ಹಲ್ಲುಕಡಿ :** ೧. ಪ್ರೀಚರನು . . . ಹಲ್ಲುಕಡಿಯುತ್ತ ನುಡಿದನು (ಮಹಾತ್ಮ. ೯೪). [ಪಲ್ + ಕಡಿ$_1$]

ಪಲ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿನ ಕಾಂತಿ,-ಹೊಳಪು : ಭರದೆ ನುಡಿದಂ ಶಿಶುವಿನೊಡನೆ ಪಲ್ಗದಿರ್ಗೂಡಿ ದರಹಾಸಮುಣ್ಮುತಿರಲು (ಅರಾಚ. ೨-೧೧-೩೨). [ಪಲ್+ಕದಿರ್$_2$]

ಪಲ್ಗರ್ಚು$_1$, ಪಲ್ಗಚ್ಚು, ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಪಲ್ಗಡಿ ೧. ೨. ಕೋಪವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು,—ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು : ಪಲವುಂ ಸೂೞುಲಿದು ಪಲ್ಗರ್ಚಿ ಕಲ್ಲಸರದಿಂ ಸಿಲ್ಕುವಳಿದು ಮಾಣ್ಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೧೨). **ಪಲ್ಗಚ್ಚು :** ೧. ಚಾಗಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪರೀವಡೆ ಪಲ್ಗಚ್ಚುವರ್ (ಎಕ II, ೧೩೩-೬೮ ; 982). ೨. ಕಾಲ್ಗೆ ಬೀಳುತುಂ ಪಲ್ಗಚ್ಚಿ ದೈನ್ಯವಚನಂಗಳಿಂದೆ . . . ಉಸಿರಿ ಮೈಗರೆವುತಿರ್ದರ್ (ಚೆಬಪು. ೨೪-೨೩). **ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚು :** ೧. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲ ಕೊಡದಿರಲಾರೆನೆಂದು ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚಿದನು (ಕಾಲೂರ. ೯ ಕಥಾಸಾರ).

ಪಲ್ಗರ್ಚಿ ಸೈರಿಸು = ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು,-ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ತೆಪ್ಪಗಿರು : ಪಸುವಂ ಮೋದುವವೋಲೆ ಮೋದೆ ಯಮದಂ ಕಂಡಂತೆ ಪಲ್ಗರ್ಚಿ ಸೈರಿಸಿದೆಂ ನಿನ್ನಯ ನನ್ನಿಗಿನ್ನೆವರಂ (ಸಂಪಭಾ. ೭-೫೮). **ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರು** = ಸುಮ್ಮನೆ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರು : ಒಂದು ಕಡೆ ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರೋಕೆ ಅವಳ ಕೈಯಿಂದ ಆಗೊಲ್ಲ (ಕುಸುಸಂ. ೨೦). [ಪಲ್ + ಕರ್ಚು$_1$]

ಪಲ್ಗರ್ಚು$_2$ (ನಾ). = ಪಲ್ಗಲೆ ೧: ರಂಕಿದ ಕುಚ ತೋಳುಗಳ ಗಲ್ಲದೆಡೆಯ ನಖಾಂಕಿತ ಪಲ್ಗರ್ಚದುವೇ ಸೋಂಕಿದ ಖೂಳನದಾವನೊ ತೋಱೆಂದು ಝಂಕಿಸಿದಳು ತಾಯಿ ಮಗಳ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭೬). [< ಪಲ್ಗರ್ಚು$_1$]

ಪಲ್ಗಲೆ, ಪಲ್ಗಳೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು ನಾಟಿದ ಗುರುತು. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಪ್ರಣಯಪರವಶರಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹಲ್ಲಿನ ಕಚ್ಚು ; ದಂತಕ್ಷತ : ಮುಟ್ಟೆ ಬಿಡದ ಮೈ ಕಿಱುದನಿ ಪಲ್ಗಲೆಯುಟ್ಟುಳಿಯಿಲ್ಲದ ಬಾಯ್ಗೂಟಂ . . . ಎಸೆದುವು ಜೋಡರ ಸುಸಿಲೊಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೧೭). **ಪಲ್ಗಳೆ$_2$:** ೧. ಒರ್ವನತಿಕುಶಲನಪ್ಪ ಬಂಧುರ ಗರುಡ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಂ ಬಂದು ಸಡಗರದಿ ಪಿರಿಯುರಗನೆಯ್ದೆ ಕರ್ಚಿದ ಪಲ್ಗಳೆಯ ನಡೆನೋಡಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ನುಡಿದಂ (ಅರಾಚ. ೨-೧೦-೧೭). [ಪಲ್+ಕಲೆ$_2$]

ಪಲ್ಗಳೆ$_1$, ಹಲುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕು ; ಹಲ್ಲು ಕೀಳು : ನಡುಗಿ ಪೊಡೆವಡುವುದುಂ ಮೊಱೆಯಿಡುವುದು ಮೋಕಣ್ಣ ಪಿಡಿದು ಪಲ್ಗಳೆದುಂ ಪಾವಡಿಗನೆನಿಪವನ ಮೆಯ್ಯಂ ಕಿಡಿಸಲ್ಕಾರ್ತಪುವೆ ತಮ್ಮ ನಚ್ಚಿನ ನಾಗರ್ (ಸಮುಪ. ೯-೮೧). **ಹಲುಗಳೆ :** ಲಯಕೃತಾಂತನ ತಲೆಯ ನರೆಯುರೆಗೊಯ್ದು ಕಡುಹಿನ ಕಾಲಭೈರವನ ಹಲುಗಳೆದ . . . ತಾಮಸರಿದ್ದುದು (ತೊರಂರಾ. ೩-೭-೬). [ಪಲ್ + ಕಳೆ$_1$]

ಪಲ್ಗಳೆ$_2$ 'ಪಲ್ಗಲೆ' ನೋ.

ಪಲ್ಗಱೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಬಣ್ಣ ; ಹಲ್ಲಿನ ಬಣ್ಣ : ಮತ್ತಿಯೆಲೆಯಂ ತಾಂಬೂಲದೆಲೆಯೆಂದು ಮೆಲ್ದು ಪಲ್ಗಱೆಗಾಸೆಗೆಯ್ವನುಮಂ . . . ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೩೫). [ಪಲ್+ಕಱೆ$_2$]

ಪಲ್ಗಿಡಿಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರು ; ಅಸಹಾಯನಾಗಿರು : ಜವ್ವನೆಗಾಳ್ದನಾದ ಮುದುಪನಂತೆ ಪಲ್ಗಿಡಿಗಿರಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೭೯). [ಪಲ್+ಗಿಡಿಗಿರಿ]

ಪಲ್ಗಿರಿ, ಪಲುಗಿರಿ, ಪಲ್ಕಿರಿ, ಪಲ್ಲುಗಿರಿ, ಹಲುಗಿರಿ, ಹಲ್ಕಿರಿ, ಹಲ್ಗಿರಿ, ಹಲ್ಲುಕಿರಿ, ಹಲ್ಲುಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). (ನಗು, ದುಃಖ, ಆಸೆ, ದೈನ್ಯ, ನೋವು, ಕೋಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ) ಹಲ್ಲು ಬಿಡು ; ಹಲ್ಲು ಕಿಸಿ : ಒಳಕೆಯ್ಯೊಳಿರ್ದು ಪಲ್ಗಿರಿದೊಳವಾಲಂಗೊಂಡು ಮೊರೆವ ಭಷಕನ ತೆಱದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೪) ; ಪುರ್ಬಿಕ್ಕಿ ಪಲ್ಗಿರಿದು ಹುಱ್ಱಂಪು ಕಿರಾತಕಾಂತೆಯುರಂಮಿಗೆ ನಗಿಸುತಿರ್ಪ ಮರ್ಕಟಪ್ರಕರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ ಪ); ಅರಸ ಕೇಳವನ ಬಾಣದ ಘಾತಿಗರ್ಜುನಂ ಕೊರಗಿದಂ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಗಿರಿದನಾ ಕಪಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೪೦). **ಪಲುಗಿರಿ :** ಕತ್ತೆಗಳಂತೊಱಲಿ ಕೋಡಗಗಳಂತೆ ಪಲುಗಿರಿದು (ಬಸರ. ೮-೧೦೧); ಕಂಗಳಂ ಮೊಳ್ಪಸುತ ಪಲುಗಿರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಲ್ಗಿರಿ]ದುಂಗುಟಂಗಳನೂಱು ನಡೆವುತ (ಬಸಪು. ೧-೪೯). **ಪಲ್ಕಿರಿ :** ತೆಕ್ಕೆಯಿಲ್ಲದ ಎತ್ತು ಬಿಕ್ಕಿ ಪಲ್ಕಿರಿದಂತೆ (ಗಾದೆ). **ಪಲ್ಲುಗಿರಿ :** ಪಲ್ಲುಗಿರಿದು ಪುರ್ಬೆತ್ತಿ ಬೆರಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರಿಗಳನು ತುಱಿಸಿ (ಅಂಜಚ. ೨-೮೦). **ಹಲುಗಿರಿ :** ನಿಂದಿರ್ದ ಶಿವನ ಶರಣರ್ಗೆ ಹಲುಗಿರಿವುತಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೫-೧೮) ; ಪಾರ್ಥನ ತೋಱು ಕೊಡುವೆನು ತನಗೆ ಹೇಳದೆ ಬಱಿದೆ ಹಲುಗಿರಿದ್ಯೆ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೯-೨). **ಹಲ್ಕಿರಿ:** ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತನಾಗಿದ್ದು ಯಾರ ಹಂಗಿಗೂ ಹಲ್ಕಿರಿಯಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೧೧೭). **ಹಲ್ಗಿರಿ :** ಈಗ ಮತ್ತೆ ನನ್ನ ಬಳಿಗೇ ಬಂದು . . . ಹಲ್ಗಿರಿಯುತ್ತ

ರುವೆ (ಕವಿಕ. ೪). **ಹಲ್ಲುಕಿರಿ :** ಅವನು ಆವಳ ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ಹಲ್ಲು ಕಿರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುರುಕು. ೭). **ಹಲ್ಲುಗಿರಿ :** ನೋಡಿರ್ಕೈ . . . ಬಡಕೋಡಗಂಗಳು ಹಲ್ಲುಗಿರಿವಾ ಸಂಭ್ರಮಂಗಳನು (ಕೌಶಂ. ೧೭-೧೬); ಆರುವಿಲ್ಲದ ವಿಪಿನದಲಿ ಹಾಳೂರ ಕೋಳಕೆ ಕಾಲ ತಗಲಿಸಿ ದಾರಿಗರಿಗವ ಹಲ್ಲುಗಿರಿವಂದದಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ . . . ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದಮಗಾರು ಗತಿ (ಅಮೃತ. ೨-೭೧). [ಪಲ್ + ಕಿರಿ$_2$]

ಪಲ್ಗಿರಿಸು, ಹಲುಗಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲು ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಪಳವಿಗೆಯ ಹನುಮನಂ ಪಲ್ಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಲುಗಿ]ರಿಸಿ . . . ಸೋಯಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೯). **ಹಲುಗಿರಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಪಲ್ಗಿರಿ + -ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಗಿಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಹೋತ್ಸವಸಮಯೇ ಮುಣ್ಡಕಲ್ಲು ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಪಲ್ಗಿಱಿಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಚ . . . ರಾಜಮಾನೇನ ದತ್ತಾ (ಇಆ. XI, ೬೭-೧೭ ; 7ನೆಯ ಶತ ?). [?]

ಪಲ್ಗುಟ್ಟುಹ (ನಾ). ಹಲ್ಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವಿಕೆ : ನಿಕಾರ, ವಿಪ್ರಕಾರ—ಪಲ್ಗುಟ್ಟುಹಂ ಮೊದಲಾದುದು (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಪಲ್+ಕುಟ್ಟುಹ]

ಪಲ್ಗುಣ 'ಪಲುಗುಣ' ನೋ.

ಪಲ್ಗುತ್ತು (?) (ಕ್ರಿ). (?): ಪಟುಗಳ್ ಪೆರ್ಚುಯಲಾಗೆ ದರ್ಕಳನಿಸಂ ಪಲ್ಗುತ್ತ ಲೀಲೆಂಬಿನಂ (?) ಕುಱುಗಳ್ ತೀವಿರೆ ಗೋರೆಯಾಯ್ತು ನೆಲನೆಂಬಾಶಂಕೆಯಂ ಮಾಟ್ಪನಂ ಪುಟುಪೊಲ್ಪಾಯೆ ಮೃಗಂಗಳೋಡಲವಕಾಶಂ ತಾನದಿಲ್ಲೆಂಬಿನಂ ಸುಬಾದಂಭೋನಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ತೆಱಂ ಬಂದತ್ತನೀಕಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೬೫ ಶೂದ್ರಕ). [?]

ಪಲ್ಟನು 'ಪಲಟಣ' ನೋ.

ಪಲ್ಟಿ, ಪರಟ$_2$, ಪೈಟ (ನಾ). ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವಿಕೆ; ಲಾಗ. **ಪರಟ$_2$. ಪೈಟ :** (೬).

ಪಲ್ಟಿ ಹಾಕು=೧. ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ನೆಗೆ; ಲಾಗ ಹಾಕು: ಅವರೆಲ್ಲಾ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದಾಡಿದರು. ಪಲ್ಟಿ ಹಾಕಿದರು (ಕಾಲಿಮ. ೧೨೧). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುತ್ತೀರ್ಣನಾಗು ; ನಪಾಸಾಗು : ಅವನು ಸರಿಯಾಗಿ ಓದದೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪಲ್ಟಿ ಹಾಕಿದ (ರೂಢಿ). **ಪಲ್ಟಿ ಹೊಡೆ, ಪರಟ ಹೊಡೆ**=೧. ಪಲ್ಟಿ ಹಾಕು; ಲಾಗ ಹಾಕು: ಎದುರಾಳಿಯೂ ಚೆಂಡೂ ಇಬ್ಬರೂ ಪಲ್ಟಿ ಹೊಡೆಯುವರು (ತುಟವಿಾ. ೬೫); ಮೇಲಿನಿಂದ ಪರಟ ಹೊಡೆಯವುದು (ಅದೂಟ. ೧೬೫). ೨.=ಪಲ್ಟಿ ಹಾಕು ೨: ಮ್ಯಾಟ್ರಿಕ್‌ನಲ್ಲೇ ಪಲ್ಟಿ ಹೊಡೆದ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧೈರ್ಯವಾದರೂ ಪ್ರೇಮವು ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂಜರಿಯಲು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಬ. ೧೧೧). [←ಮರಾ. ಪಲಟೀ, ಪಲಟಾ. / ತಮಿ. ಪಲ್ಟಿ ; ತೆಲು. ಪಲ್ಟಿ, ಪಲ್ಲಟ]

ಪಲ್ಟಾನು 'ಪಲಟಣ' ನೋ.

ಪಲ್ದಿನ್, ಪಲ್ದಿನು, ಪಲ್ಲುದಿನು, ಹಲುದಿನ್, ಹಲುದಿನು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಪಲ್ಗಡಿ ೧: ಒಂದು ದಿವ್ಯಧ್ವನಿಯಾಗಸದೊಳಗೊಗೆದುದನೆ ಕೇಳ್ದವಧರಿಸಿ ದಿವ್ಯಕ್ಕೆ ಪಲ್ದಿನುತ್ತುಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೭-೧೮ ಪ). ೨. (ಕುದುರೆ, ಹಸು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ರೋಗದಿಂದ) ಹಲ್ಲನ್ನು ಕಡಿ,—ಅಗಿ : ಎಸಡಿನ ಪಾಲಂ ದುಗ್ಧಾಜ್ಯ ಸಮನ್ವಿತಮಟ್ಟು ಕೊಡೆಯೆ ಪಲ್ದಿಂಬುದನೋಡಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೧) ; ಬೀಟ್ಟುಂ ಮೆಯ್ಯುರಿ ತಕ್ಕುಂ ಪಲ್ದಿಂಗುಂ . . . ಅಪ್ಪೊಡಂ ತಾಂ ತುರಗಂ ಗ್ರಹಭೀತನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬-೧೬). **ಪಲ್ದಿನು :** ೧. ತಿಳಿದೆದ್ದು ಪಲ್ದಿನುತ ಹುಬ್ಬುಗಳ್ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ (ತುರಂಗ. ೪೭-೧೯). **ಪಲ್ಲುದಿನು:** ೧. ಮಾತ ಕೇಳಿ ಪಲ್ಲುದಿನುತ ನಿದ್ರಾವರಣೀಯವಹ ಗೆಲ್ಲಕಾಱರು ಬಂದರೆಂದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೬-೧೭೫). **ಹಲುದಿನ್ :** ೧. ಕಡುನೊಂದು ಪರಿತಂದು ಹಲುದಿಂದು ನುಡಿದನು (ಸೋಮಚ. ೨-೬೧). **ಹಲುದಿನು:** ೧. ಮಾರಿಯಂದದಿ ಹಲುದಿನುತಲತಿಘೋರತರ ರೂಪಾಂತು ಮಾಯದಿ ಕ್ರೂರಖೇಚರ ಬರುತಲಿರೆ (ಸನತ್ಕು. ೭-೨೮); ಹರಿನಂದನನು ಹಲುದಿನುತ ಹರಿತಂದೊದೆದನತಿರಥನ (ತೊರಂ. ೬-೩೯-೭). [ಪಲ್+ತಿನ್]

ಪಲ್ದಿನು 'ಪಲ್ದಿನ್' ನೋ.

ಪಲ್ದೆಱಿ, ಹಲುದೆಱಿ, ಹಲ್ತೆರೆ (ಕ್ರಿ).=ಪಲ್ಗಿರಿ : ಮಾಂಸರಸಮಂ ಸವಿದಾಡುವ ರಕ್ಕಸಗ್‌ ಪಲ್ದೆಱಿದ ಮರುಳ್ಗಳಿಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೨೮ ; 1042) ; ನಾಳೀಜಂಘಂ ಕರಂ ಪಲ್ದೆಱಿದು ನಡುಗಿ ಪಱಿಟೆಂದು ಪುರ್ಬಿಕ್ಕಿತಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). **ಹಲುದೆಱಿ :** ಮಾಯಾ ಮೋಹದಲಿ ಮೈಮಱಿದು ವಿಷಯಸುಖಂಗಳಿಗೆ ಹಲುದೆಱಿದು . . . ನಿನ್ನನಱಿಯದು ಮೂಢಜನ (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೫೨-೨೯). **ಹಲ್ತೆರೆ :** ಹಳಿದು ಹಲ್ತೆರೆದು ಅಣಕಿಪರೊ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೪೮-೩). [ಪಲ್ + ತೆಱಿ$_1$]

ಪಲ್ಮಡಿ, ಪಲ್ಮಾಡಿ, ಪಲ್ಮಿಡಿ, ಹಲುಮಿಡಿ, ಹಲ್ಮಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಬೇಲೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಹಲ್ಮಿಡಿ : ಪೆತ್ತ ಜಯನಾ ವಿಜಅರಸನ್ಗೆ ಬಾಳ್ಗಟ್ಟು ಪಲ್ಮಡಿಉಂ ಮೂಱುವಳ್ಳಿಉಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೧೬-೧೨ ; 450). **ಪಲ್ಮಾಡಿ :** ಓರಿಯ ಮುಗುಳಿಯ ಕೊಮಾರಯ್ಯನುಂ ಪಲ್ಮಾಡಿಯ ಮೆನ್ದಮ್ಮ . . . ಇನ್ದ್ರಪೂರದ ವಿಟಯ್ಯನುಂ ಮಣ್ಣಳಿಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೩-೧೪ ; 899 ?). **ಪಲ್ಮಿಡಿ :** ಅತ್ಯಂತಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಪಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೮೧). **ಹಲುಮಿಡಿ :** ಹಲುಮಿಡಿಯ ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೪-೧ ; 1523). **ಹಲ್ಮಿಡಿ :** ಸು. ೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನವೇ ನಮಗೆ ದೊರಕಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ (ಕಶಾಅ. ೭). [?]

ಪಲ್ಮಾಡಿ 'ಪಲ್ಮಡಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಮಾಣಿಕ, ಹಲವಮಾಣಿಕ, ಹಲುಮಾಣಿಕ, ಹಲುಮಾಣಿಕ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನಾಯಿಬೇಲ : ಜೀರಗೆಯಂ ಪಲ್ಮಾಣಿಕವೋರಂತಿರೆ ಕುಡಿಯೆ ಮತ್ತೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಿಗಳ್ (ಖಮದ. ೧೬-೫೩). **ಹಲವಮಾಣಿಕ:** "ಗೋಪಃ-ಹಲವಮಾಣಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೫೦). **ಹಲುಮಾಣಿಕ :** "ಗೊಳಗೊಂಟಿಯೆನೆ ಹಲುಮಾಣಿಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩) ; "ಕಂಟುಪಾದಃ—ಹಲುಮಾಣಿಕಾ" (ಓಷಧಿ. ೨೩). **ಹಲುಮಾಣಿಕ್ಯ :** (೬). [?]

ಪಲ್ಮಿಗ (ನಾ). ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ಆನೆ, ಹಂದಿ ಮುಂತಾದ (ಹಿಂಸ್ರ) ಪ್ರಾಣಿ: ಮೇಪಿಂ ಪುಲ್ಮಿಗಮುಂ ಬೆಳ್ಮಿಗಮುಂ ಪಲ್ಮಿಗಮುಂ ತಣಿದುಮೆಯ್ದೆ ಕಾಪಿನ ಪೊಲದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೧-೩೯). [ಪಲ್ + ಮಿಗ]

ಪಲ್ಮಿಡಿ 'ಪಲ್ಮಡಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಮುಱಿ, ಹಲ್ಲುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲು ಮುರಿ ; ಹಲ್ಲು ಮುರಿದು ಹೋಗು : ಜರೆಯಿಂದೀ ಕಾಂತೆ . . . ವರಪಾದದ್ವಂದ್ವದಿಂ ಪಲ್ಮುಱಿಯೊದೆದೊಡೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿರ್ದ ದಂತೋತ್ಕರಮೆಲ್ಲಂ ಬಿಟ್ಟು ದೆಂಬಂತಿರೆ ಕಳಿದವು ವೃದ್ಧಂಗೆ ದಂತಂಗಳೆಲ್ಲಂ (ಬಾಧಪು. ೫-೩೩). **ಹಲ್ಲುಮುರಿ :** ೨. ಹಲ್ಲನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕು,—ಉದುರಿಸು : ಹಲ್ಲು ಮುರಿಯುತ್ತೇನೆಂದು ಹೆದರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ). [ಪಲ್ + ಮುಱು$_1$]

ಪಲ್ಮೃಗ, ಪಲುಮೃಗ (ನಾ).=ಪಲ್ಮಿಗ : ತರಳಾಕ್ಷಿ ಪಲ್ಮೃಗದ

ಬಾರಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಿಗವೋ ತರುಣಿಯೆನ್ನಂ ಕಾಣದತಿಭಯಂಗೊಳ್ಳುವೋ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೧೧೯ ರಗಳೆ). **ಪಲುವ್ಮೃಗ:** ಪಲುವ್ಮೃಗ ಬೆಳ್ಮಗ ಪುಲುವ್ಮೃಗ ಬಂದವು ನಲವಿಂದ ಕಾಪಿನ ಪೊಲಕೆ (ಅನಂಚ. ೧೭-೯).

[ಪಲ್ + ಮೃಗ]

ಪಲ್ಮೊರೆ, ಪಲುವೊರೆ, ಪಲ್ಲುವೊರೆ, ಹಲುವೊರೆ, ಹಲ್ಮೊರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೋಪದಿಂದ) ಶಬ್ದ ಬರುವಂತೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕಡಿ: ಕುರುಬಲಕ್ಕೆ ಮಿಟ್ಟಿ ಪಲ್ಮೊರೆವಂತೆ ಮೊರೆದು ಪರಿವ ತನ್ನ ಕಿಸುವೊನ್ನ ರಥಮುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೭ ಪ); ಜಯಾಂಗನೆ ಪಲ್ಮೊರೆದಪಳೆನೆ ಪರಿದುವು ಜೀರ್ಗರೆವುತ್ತುಂ ಚತುರಶೀತಿಲಕ್ಷರಥಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೨೯); ಕೋಪದಿಂ ಪುದಿದು ಪದ್ಮಿನಿ ಪಲ್ಮೊರೆವಂದಮಾಯ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೬). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಝೇಂಕರಿಸು: ಅಳಿ ಬಿರಿದಿರ್ದ ಜಾದಿಯೊಳೆ ಪಲ್ಮೊರೆಯುತ್ತಿರೆ ಹಂಸೆ ಪೂತ ಪೂಗೊಳದೊಳ್ ರಾಗಿಸುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೦); ಜಾವಳಿಪ ರಾಜಶುಕವ್ರಜಮಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದು ಪಲ್ಮೊರೆವ ಮದಾಳಿಯುಂ ಸಖಿ ಸಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವಸಂತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೭). **ಪಲುವೊರೆ:** ೧. ಮೂಜಗಳುವಳಸಿ ಸುತ್ತಿದುರ್ದಂಭೋಧಿಯೆಂಬಂತೆ ಗಂಭೀರಾರಾವದಿಂ ಪಲು[ಪಾಠಾಂ.ಲ್]ವೊರೆವ ಪೊಲೆಸೆಗುಂ ಸುತ್ತಿ ಪಾನೀಯಖೇಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೭); ದಿವಾಕರ ನಂದನನು ಪಲುವೊರೆದು ಖಾತಿಯೊಳವರನಿಂತೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೮-೫). **ಪಲ್ಲುವೊರೆ:** ೧. ಕೆರಳ್ದ ಸಿಂಗವೋ ಪಲ್ಲುವೊರೆವ ಕೃತಾಂತನೊ (ಪರ್ಧಚ. ೭-೬). **ಹಲುವೊರೆ:** ೧. ಒರ್ವನಿಸೂಳೆ ತರುವಲಿಗೆ ಹಲುವೊರೆದಳು (ಸೋಪುಚ. ೨-೪೧); ಗರಳವಿಲ್ಲದ ಕುಪಿತಫಣಿ ಹಲುವೊರೆದು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೫೫). **ಹಲ್ಮೊರೆ:** ೧. ಕರದ ಕರವಾಳುಡಿಯೆ ಬಿಡೆ ಹಲ್ಮೊರೆದು ಭರದಲಿ ಗದೆಯ ಕೊಂಡಬ್ಬರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೫೧).

[ಪಲ್ + ಮೊರೆ$_1$]

ಪಲ್ಮೊಳೆ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಲ್ಲು; ಮೊಳೆಹಲ್ಲು: ಝುಣರೆನಲ್ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆ ವೊಂದೊಂದು ಪಲ್ಮೊಳೆ ಚೆಲ್ವಾಗಿರೆ ಮುದ್ದುವೀಱ ನಗುತ್ತೇಳ್ತಂದಪ್ಪುವಂ ಮಾತೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೩).

[ಪಲ್ + ಮೊಳೆ$_2$]

ಪಲ್ಯ$_1$, ಪಲ್ಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿ; ಕಾಯಿಪಲ್ಯ: ಬಲೀ, ಪಲ್ಯ ತಂದೆಯಾ . . . ಈಗಾದರೂ ಬೇಗ ಹೋಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೭೮). ೨. ಊಟದಲ್ಲಿ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳಲು ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ತಾಳದ: ಮೇಲೋಗರ ಪಳಿದ್ಯ ಪಲ್ಯಗಳ ರಾಕೇಂದುವದನೆಯರೆಡೆಮಾಡುವ ನೃಪಯಾಗವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೧೪-೯); ಪರಿಪರಿಯ ಕಾಯ್ಪಲ್ಯ ಕಲಸೋಗರಗಳೊಬ್ಬಟ್ಟುಂಡೆ ಚಕ್ಕುಲಿ (ಅಚಾಳವಿ. ೧೭-೭೨). **ಪಲ್ಲೆ$_1$:** ೧. ಈ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲೆ ಹೆಚ್ಚುವ ಈಳಿಗೆ ಇಟ್ಟಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೩); ಹತ್ತು ತರಹದ ಪಲ್ಲೆ ಕೂಡಿ ಕುದಿಸಿದ ಅಡಿಗೆ ರುಚಿಯೆಂದು ಹೇಳುವರು (ನೆಲಮು. ೨೨-೧೫); ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ, ಕೋತಂಬರಿ ಮೊದಲಾದ ಪಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೮). 'ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ' ಪರಾ. ೨. ನಾಗನ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಚಪಾತಿ ಪಲ್ಲೆ ಇತ್ತು (ಕಪಪು. ೩-೩೩); ಬಾಳೆಯ ಹೂ ಹಾಗೂ ದಿಂಡಿನ ಪಲ್ಲೆ ರುಚಿಕಟ್ಟು (ಸುತ್ತುಮು. ೮೦); ಸಾರನ್ನು ಬಡಿಸುವಾಗ ಅದು ಹರಿದು ಪಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೇರಿದರೆ ಕ್ಷಮಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೆ? (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೩).

ಪಲ್ಯ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯ) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲ. ೨. ಒಂದು ಬಹುದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ. ೩. [ಜೈನ] ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಕಾಲ ಪ್ರಮಾಣ; ☞ ಇವು ಮೂರುಬಗೆ. ೧. ವ್ಯವಹಾರಪಲ್ಯ. ೨. ಉದ್ಧಾರಪಲ್ಯ. ೩. ಅದ್ಧಾಪಲ್ಯ: ವ್ಯವಹಾರಪಲ್ಯಾಧಾರಪಲ್ಯಮುದ್ಧಾರಪಲ್ಯಮೆಂದು ಪಲ್ಯಂಗಳ್ ಮೂಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೫ ಪ); ಅನ್ವರ್ಥಸಂಜ್ಞಾಸಮನ್ವಿತ ವ್ಯವಹಾರೋದ್ಧಾರಾದ್ಧಾಭೇದದಿಂ ಪಲ್ಯಂ ತ್ರಿವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೫); ಭೋಗಮನುಣ್ಬಾರ್ಯರ ಬಾಚಿಕ್ಕೆ ಪಲ್ಯಗಣನಂ ಪಲ್ಯೋಪಮಂ . . . ಅನಂತಕಲ್ಪಜರೊಳಾಯುಃಪಿಂಡಂ (ಅನಂಪು. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಯಂಕ (ನಾ). ೧. ಮಂಚ; ಪರ್ಯಂಕ: "ಮಂಚಃ, ಪರ್ಯಂಕಃ, ಪಲ್ಯಂಕಃ, ಖಟ್ವಾ-ಳ ಮಂಚ, ಪಟ್ಟೆಮಂಚ, ಚಪ್ಪರದಮಂಚ, ತೂಗುಮಂಚ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೦). ೨. ಪಲ್ಲಕಿ; ಪಾಲಕಿ.

[ಸಂ.]

ಪಲ್ಯಂಕಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ; ಅರ್ಧಪದ್ಮಾಸನ: ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನುಂ ನಿಬಿಡನಿಬದ್ಧಪಲ್ಯಂಕಾಸನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೯-೭೬ ಪ); ಅಂತುತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಪಲ್ಯಂಕಾಸನದೊಳೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೩ ಪ); ಪಲ್ಯಂಕಾಸನದೊಳ್ ಮೂವರುಂ ಯಥಾಕ್ರಮಮಿರ್ದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪೭).

[ಸಂ.]

ಪಲ್ಯಯನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಣ; ಜೀನು: "ಪಲ್ಲಣಮುಮೆಂದು ಪಲ್ಯಯನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಯೋಪಮ (ನಾ). = ಪಲ್ಯ$_2$ ೩: ಪಲ್ಯೋಪಮ ದಶಮಭಾಗಾಯುಷ್ಯನುಮಪ್ಪಗ್ರಿಮಕುಳಧರಂ ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿಯೆಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೨ ಪ); ನಿಜಾಯುಃಪಲ್ಯೋಪಮತ್ರಯಾವಸಾನಮೆಯ್ತರೆಯುಂ ಕಾಮಾಂಧರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦ ಪ). 'ತ್ರಿಪಲ್ಯೋಪಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ದಂತಗಳನ್ನುಳ್ಳದು; ದಂತಿ; ಆನೆ: 'ಪಲ್ಲಮಱ' ಪರಾ. [ಪಲ್ + -ಅ$_7$]

ಪಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಅಳಿ: "ಪಲ್ಲಮೆನೆ ಪರಮೆ" (ಕಶರ. ೬೦); ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಮಲ್ಲಟಿದಿರಿವ ಪಲ್ಲ ಬಲ್ಲುಲಿಗೆ ಕಲ್ಲದಾಡುವ ತೆಲ್ಲಯಿಸಿದ ಮಲ್ಲಗಿಳಿಯ ಸವಿನುಡಿಗೆ ಪಲ್ಲಟದ ಘುಲ್ಲಣೆಯಲ್ಲಣೆಯ ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯಿಂಚರಕ್ಕೆ ಪಲ್ಲಣೆಯ ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣೆಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ಸಾವಗಿಸುವ . . . ಬಿಜ್ಜೋದರರುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೩).

ಪಲ್ಲ$_3$ 'ಪಲ್ಲವಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಲ$_4$ (ನಾ). ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ನೂರು ಸೇರು: ಭತ್ತ ಎಕರೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಪಲ್ಲ ಹಾಕಿ (ಜಿಸ್ತಕ. ೨೫);. ಒಂದು ಪಲ್ಲ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಕಳಿಸಿಬಿಡಿ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೯೦).

[< ಪ್ರಾ. ಪಲ್ಲ./ಸಂ. ಪಲ್ಯ./ತೆಲು. ಪಲ್ಲಾ./ಮರಾ. ಪಲ್ಲ]

ಪಲ್ಲಂಕ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲ್ಲಂಗ, ಪನ್ನಂಗ$_1$, ಪಲಂಗ, ಪಲಂಗು, ಪಲಕಿ, ಪಲಕ್ಕಿ, ಪಲ್ಲಂಕ, ಪಲ್ಲಂಗು, ಪಲ್ಲಕಿ$_1$, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_1$, ಪಾಲಂಕಿ$_1$, ಪಾಲಕಿ, ಪಾಲಖಿ, ಪಾಲಿಕೆ$_1$, ಪಾಲ್ಕಿ, ಪಾಲ್ಕೆ, ಪಾಲ್ಲಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಂಚ; ಪರ್ಯಂಕ: "ಪಲ್ಲಂಗ—ಪಲ್ಯಂಕ = ಮಂಚ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕಪಾಟ, ಪಲ್ಲಂಗ ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೧೪೨); ಹಾಗೆಯೇ ಪಲ್ಲಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೪೦). **ಪನ್ನಂಗ$_1$:** ೧. "ಪನ್ನಂಗ (ಪಲಂಗ) —ಪಲ್ಯಂಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೪). ೨. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ರಥ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು,–ವಿತಾನ: ಆ ಭೈರಾದೇವಿಯೆಂಬ ಕುಮಾರತಿಯ

ಪಲ್ಲಕಿಯೊಳಗೆ ಇರಿಸಿ ಪಂನಂಗವಂ ಮುಚಿಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುರಿತಾನರ ಮನೆಗೆ ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಆ ಸುರಿತಾಳ ಮಹಾರಾಯರ ಮುಂದೆ ಪಲ್ಲಕಿಯಂ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಪಂನಂಗವಂ ತೆಗೆದು ತೋಱಿಲಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೧-೧೧; 1310); ನಸುಕಂದಿ ಮುಖ ತೋಱುತಿದೆ ನಿವಗಿಂದಿಪ್ಪು ಬಿಸಿಲು ತಾಗಿದುದಹುದಕಟಾ ಪಿಸುಣರು ದಟ್ಟಿದ ಪನ್ನಂಗಗಳ ನಿವಗೆಸಗಿ ತಿಲ್ಲಹುದೆಂದು ನೊಂದ (ಭರತ. ೨೩-೭೯); ಪನ್ನಂಗದೊಳಗೆ ಚವಲವ ಹಾಕೋಣ ನನ್ನ ಅಣ್ಣ ಜುಂಜಯ್ಯನ ನೆನೆದೇನೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೪). ೩. ಮಂಚವಿರುವ ಕೊಠಡಿ; ಮಲಗುವ ಕೊಠಡಿ: ಕೊಚ್ಚಕ್ಕಿ ಅಂತಾ ಸುಲಿಹಲ್ಲಿಂದೇ ವಾರಿ ತೆಗೆಯೆ ಪನ್ನಂಗದ ಅಗಣೀಯ (ಗೌರಪ. ೭). **ಪಲಂಗ:** ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಲಂಗದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇತಿಶ್ರೀ. ೨೦). **ಪಲಂಗು:** ೧. ರಾಯ್ರು ಪಲಂಗು ಬೇಕೇನು (ಸಿಶೂರ. ೧೩). **ಪಲಕಿ:** ೪. ಉತ್ಸವ, ಮೆರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಮಾನ್ಯರನ್ನೂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ: ಪಲಕಿ ಉಂಬಳಿಯ ಸಾಸನ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೩೩-೨೧; 1576); ತಿರುಮಲರಾಜನಾಯಕಗೆ ಪಲಕಿಯ ಉಂಬಳಿಗೆಗೊಡಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟಿವಾಗಿ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೨೦೮-೧೭; 1586). **ಪಲಕ್ಕಿ:** ೪. ಆ ಪಲಕ್ಕಿಯ ಉಂಬಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೪೩-೩; 16ನೆಯ ಶತ). **ಪಲ್ಲಂಕ:** ೧. ಪಲ್ಲಂಕದ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತಾನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು ಕನಸು ಎಂದೆನ್ನಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ (ಹೇಮುಕೂ. ೧). **ಪಲ್ಲಂಗು:** ೧. ಪಲ್ಲಂಗಿನ ಬುಡಕ್ಕೆ ಲಾಠಿಯು ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ನಾಳಕಥೆ. ೨೧). **ಪಲ್ಲಕಿ$_1$:** ೪. ಸೀತೆಯ ಸುರುಚಿ ಪಲ್ಲಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಜಯಂಗೈಸಿ ತರುತಿರಲು (ಕೌತಿರಾ. ೪೩-೧೪); ಪಲ್ಲಕಿಯ ಅಂದದಿಂದೇಱುಯರಸುಮಕ್ಕಳ ಬಲುಸಂದಣಿ ಪೊಱಮಟ್ಟುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೬೩); ಎಡಕ ನಂದೀಕೋಲ, ಬಲಕ ಪಲ್ಲಕಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೯). **ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_1$:** ೪. ಜಗವ ಮೋಹಿಪ ವಿಂಡಿವೆಂಗಳು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಸಾರ್ಚದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೪); ಬಂದುದಪ್ಪಱಿಱಿದಿರಾಗಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಜೀಯೆಂದೆನಲೇಱಿದಲೊಸೆದು (ಭರತ. ೧೯-೧೪೨); ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೇಱಿ ರಾಯರ ದೇವ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪೋಗುತಿರಲು (ಅನಂತ. ೪-೩). **ಪಾಲಂಕಿ$_1$:** ೪. ಶಂಕರೊಡೆಯರಾ ಪಾಲಂಕಿಯಲ್ಲಿರ್ಪರು (ವೀಶೈಪು. ೮-೮-೪). **ಪಾಲಕಿ:** ೪. ಪಾಲಕಿ ಹೊತ್ತು ನಡೆದರು . . . ನಿಜನಿಕೇತನಕೆ (ಜಿನಭಾ. ೫-೭); ಮೊಗಲ ಸೈನಿಕವೇಷದಿಂದ ಪಾಲಕಿಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದು ಅವಳನ್ನು ಪಾರು ಮಾಡುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮು. ೨೧೯); ಎಲ್ಲರೂ ಪಾಲಕೀಲಿ ಕ್ಯೂತರೆ ಹೊರೋರು ಯಾರು? (ಗಾದೆ). **ಪಾಲಖಿ:** ೪. ಪಾಲಖಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಕೃಷ್ಣೇಂದ್ರನು ರೂಢಿಮಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಂದದಿ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ಪವನು ನಾಡಾಡಿಗಳು ನೋಡಲಮ್ಮರೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೫೦). **ಪಾಲಿಕೆ$_1$:** ೪. ಏರಯ್ಯ ನೀವು ಪಾಲಿಕೆಯ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೫೭). **ಪಾಲ್ಕಿ:** ೪. ಕೈಕೆ ಬಳಕನ್ನೆಗಂ ಪಾಲ್ಕಿಯೊಳ್ ಕುಳಿತು (ಪರಶು. ೪೩-೧೯); ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಅವರಂಗು ಎಂಬ ಖಾಸಾ ಪಾಲ್ಕಿ ಖಾಸಾ ಕತ್ತಿ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೧); ನಿಮಗೆ ಪಾಲ್ಕಿ ಬೋಯಿಗಳನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹುವೆನು (ದೇವೀಚಾ. ೧೫೪). **ಪಾಲ್ಕೆ:** ೪. ನಾಲ್ಕು ಹಣವುಳ್ಳನಕ ಪಾಲ್ಕೆಯಲಿ ಮೆಱೆದಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೩೯). **ಪಾಲ್ಲಕೆ:** ೪. ಬೆಳ್ಳಿ ಸಾಮಾನದ ಪಾಲ್ಲಕೆ ಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಿ ಬಂಗಾರದ ಕೊಡೆ . . . ಚಾಮರಗಳು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೦೯-೩೫; 1717). 'ಪರ್ಯಂಕ' ಪರಾ.

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಉತ್ಸವ = ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ,—ಉತ್ಸವ: ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಉತ್ಸವ ಹೊರಟಿದೆ. ನೋಡಿ ಬರುವ ಬಾ (ಮಗಮೂಂ. ೯೫). **ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಉಂಬಳಿ** = ಹಿಂದೆ ಗೌರವಾರ್ಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಗೌರವದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಉಂಬಳಿ: ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಉಂಬಳಿಗೆ ಕೊಡಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೬೬-೧೨; 1598). [<ಸಂ. ಪಲ್ಯಂಕ./ಪ್ರಾ. ಪಲ್ಲಂಕ]

ಪಲ್ಲಂಗು 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲ್ಲಕಿ$_1$ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲ್ಲಕಿ$_2$, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ: ಸಾರಂಗವಟ್ಟ . . . ಪಲ್ಲಕಿ ನಲ್ಲೂರ ತೆಳಗಾವಿಯೆಂಬಾ ಸೀರೆಗಳಂ ಸತಿಯರೊಲೆಯೊಳುರುಪಿದರಾಗಳ್ (ಕ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೨೮). **ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_2$:** ಕಂದು ಪೊರೆಯ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಪೋತಿ ಪಾಲಕಿಯು] ಕಂದವಾರದ ಸೀರೆ ಕೈಬರಹದ ಬಣ್ಣದಂದವನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೯). [?]

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_1$ 'ಪಲ್ಲಂಗ' ನೋ.

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_2$ 'ಪಲ್ಲಕಿ$_2$' ನೋ.

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮಧುರಾ—ಜೀವಕ, ಅಸಡಿ, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಗರುಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೪). ೨. ಪೈರಿನ ತೆನೆ; ಹೊಡೆ: ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹಾದಿವೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಹರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಪಲಾಖ್ಯಾಯಾ—ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಹರುಹೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೨). [ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ$_3$ + ಹರುಹೆ(<ಹಱುಹೆ)]

ಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ; ಮಾರ್ಪಾಟು; ವ್ಯತ್ಯಾಸ: ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿ ಬರಲಿಕೆ ಪಾಪ ಪಲ್ಲಟವಾಗದೆ (ಬಸವ. ೭೩); ಮಾತು ಪಲ್ಲಟವಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೩೭-೧೧); ತನುವಿಗಾಪ್ಯಾಯನದಿನಂತರ್ಮನಕೆ ಪಲ್ಲಟವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೩೭); ಎನ್ನ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಂಗಳೆಲ್ಲ ಪಲ್ಲಟ ವಾದುವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೦೩-೩೪). ೨. ತಲೆಕೆಳಗು; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ; ತಿರುವುಮುರುವು: 'ಪಲ್ಲಟಂ ಬೀೞ್' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಪಲ್ಲಟ್ಟ, ಪಲಟ್ಟ./ಸಂ. ಪರಿವರ್ತ./ತುಳು. ತೆಲು. ಪಲ್ಲಟ]

ಪಲ್ಲಟಂಬಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾಯಿಸು; ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡು: ಸೂಟ್ಟೆಡೆದ ಕೂಟಂ ಪಲ್ಲಟಂಬಾಯ್ತು ಬಾಯ್ಮಱಿಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೮). [ಪಲ್ಲಟ + ಪಾಯ್$_1$]

ಪಲ್ಲಟಂಬೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಬೀಳು; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗು: ಒಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳುಡಿದು ಪಲ್ಲಟಂಬಿರ್ದು ಸುರ್ವುಗೆಟ್ಟ ಪಲ್ಲಳಿಂ . . . ಪಿಸುಣ್ಪೇೞ್ಪ ಜೀರ್ಣತಾರ್ಣ ಸ್ಥಳಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ). [ಪಲ್ಲಟ + ಬೀೞ್$_1$]

ಪಲ್ಲಟಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಅದಲುಬದಲಾಗು; ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗು: ಮರಳಿ ಬರೆ ಲಿಂಗದ ಕದಂಬವೆದೊಡನೈತಂದು ಪೀಠಂಗಳೊಳ್ ಪಲ್ಲಟಂ ಬೋಗಿ ನೆಲಸಿದವು (ಚಬಪು. ೫೭-೨೩). [ಪಲ್ಲಟ + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾಯಿಸು; ಅದಲುಬದಲು ಮಾಡು: ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸಿದಾಗಲೂ ಹಲವೆಡೆ ಅರ್ಥಭೇದವಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೭೭).

[ಪಲ್ಲಟ + ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡು; ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡು; ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸು: ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಕಸವರಮಪ್ಪುದ ನಾರಯ್ದು ಪಲ್ಲಟಿಸಲೀಯದೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೬-೩); ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ಶ್ರುತಿಯಂ ಪಲ್ಲಟಿಸದೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೦ ವ);

ಧಾತು ಮಾತು ಪಲ್ಲಟಿಸಿದಡೆ ಗಮನವಿನ್ನೆಲ್ಲಿಯದೊ (ಅವಚಂ. ೬೧-೨೬೬); ಭಾಷಲಿಪಿಗಳ ಲೆಕ್ಕವನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಿಧಿ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಬರೆದಡೆ ಹೇಳಿ ಫಲವೇನು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೨೮). **೨.** ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳು ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದು ; ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು : ಪಲ್ಲಟಿಸಿತ್ತು ಪೂಗುಡಿಗಳಿಂ ಗಿಂಮಲ್ಲಿಗೆ ಶರದಾಗಮನಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಬಾಧಪು. ೪-೬೫). **೩.** ತಿರುವುಮುರುವು ಮಾಡು ; ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡು : (೬).

[ಪಲ್ಲಟ+-ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲಣ, ಪಲ್ಲೇಣ, ಹಲ್ಲಣ, ಹಲ್ಲಳ (ನಾ). **೧.** ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತಡಿ ; ಜೀನು : "ಪಲ್ಯಯನಮೆಂದೆನಲ್ ಪಲ್ಲಣಂ" (ಚತುನಿ. ೧೮); ಕುದುರೆಯಿಂದಿೞಿದು ಪಲ್ಲಣಮಂ . . . ಕಟಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೨-೧೯); ಸಡಗರದೇಟ್ಕಿಯುಂ ಕಳಕಳಧ್ವನಿಯುಂ ಬೆರಸಾಡುವಂತೆರಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ ಮಾಗಳೊರ್ಮೊದಲೆ ಪಲ್ಲಣವಿಕ್ಕುವುದಲ್ಲಕಲ್ಲೋಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೩); ತೊಳಗುವ ಪೊನ್ನ ಪಲ್ಲಣದ ನುಣ್ಬೆಳಗಾಗಸಮಂ ಮುಸುಂಕೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೪). **೨.** ಅಂಬಾರಿ : ಆನೆಯ ಪಲ್ಲಣಮನಾಡು ಪೊತ್ತು ಕೊಳಲಾೞಿದೆಂಬಂತೆ (ಪಸಾರ. ೪೮೨). **ಪಲ್ಲೇಣ : ೧.** "ಪಲ್ಯಯನ-ಪಲ್ಲೇಣ, ಹಲ್ಲೇಣ" (ಹೊಸುಗ. ೧೧೭). **ಹಲ್ಲಣ : ೧.** "ಪರ್ಯಾಣಂ, ಪಲ್ಯಯನಂ, ಇವು ಹಲ್ಲಣ" (ನಾಚಿಂರಾ. ೧೩೪); ಮಾಮರದಡಿಯೊಳ್ ಹಲ್ಲಣಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೯); ಹೊನ್ನ ಹಲ್ಲಣದ ರನ್ನದ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆಯ . . . ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ ವಳಯುಮುಂ (೧೦ಕ. ೬-೫೫.ಪ); ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಹಲ್ಲಣಡ ಕವಚದ ಸೀಸಕದ . . . ಕಣೆಯ ಹೊಱೆ ಚಾಚಿದವು ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೧೯). **ಹಲ್ಲಳ : ೧.** ಗುಳವನಿಳುಹಿದವಾನೆಗಳು ಹಲ್ಲಳವ ಬಿಡೆ ಛುಲ್ಲೈಸಿದವು ಹಯಕುಳ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೫-೩). [<ಸಂ.ಪಲ್ಯಯನ]

ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೀನು ಹಾಕಿಸು ; ತಡಿ ಹಾಕಿಸು : ಖಚರಂ ಪಿಡಿಪಟ್ಟು ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡುವೋನೊ ಮುಖಲೀನ ಖಲೀನ ಕಶಾಭಿಘಾತದಿಂ ತೊಟ್ಟನೆ ನೋವನೆಯ್ದಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೧೫). [ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟು+-ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜೀನು ಹಾಕು ; ತಡಿಹಾಕು : ಆಡ ಪೋರಿಗಳಂ ಕೊಂಡು ಕೀಟುಟ್ಟಲೆದು ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿ ನಡೆಯಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೪-೩೪ಪ); ಸುಲಕ್ಷಣಗುಣನಿಧಿಗಳ್ ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿ ಬಂದಿರ್ದುವು . . . ತುರಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦). [ಪಲ್ಲಣ+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಲ್ಲಣಿಸು, ಹಲ್ಲಣಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). **೧.** ಜೀನು ಹಾಕು; ತಡಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸು : ಪಲ್ಲಣಿಸಿದಿಂದ್ರಾಯುಧಮಂ ಗೃಹೀತಸಮಾಯೋಗನಾಗಿ (ಕಾದಂಉ. ೪೨೫); ಪಟ್ಟಾನೆಯಂ ಪಲ್ಲಣಿಸು ಕುದುರೆಯಂ ಪೂಡು ತೇರಂ (ಜಗವಿ. ೬-೭೫); ಪಲ್ಲಣಿಸಿ ತಂದಂ ವಾಹಕೋತ್ತಂಸನೊರ್ಬಂ . . . ವಿಜಯಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ವಾಹಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೬೩). **ಹಲ್ಲಣಿಸು$_1$: ೧.** ಹಲ್ಲಣಿಸು ವಾಜಿವ್ಯೂಹಮಂ ಕೂಡೆ ಪೂಡು ರಥವ್ರಾತಮಂ (೧೦ಕ. ೬-೫೫); ಹಲ್ಲಣಿಸಿದ ವಾರುವ ವಿದೆ ಮಗನೆ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ); ದಾರಿದೆಗದವು . . . ಹಲ್ಲಣಿಸಿದ ಹಯಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೧). **೨.** ಧರಿಸು ; ತೊಡು : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣನಾವರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಡವೆ ಆಭರಣಂಗಳ ಹಲ್ಲಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸರ್ವರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶವ ಹೇಳುವರು ವೇಷಧಾರಿಗಳು (ಮಡಿಮಾ. ೪೯-೬೯); ವೇಷವನು ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ನಾನಾದೇಶದೇಶವ ತೊಳಲಿ (ಸದ್ಗುರು. ೨-೧೮); ಪುರಜನವ ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕೋಡಿಗರಂತೆ ವೇಷಮಂ ಹಲ್ಲಣಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಜವಿರಕ್ತರಂತೆ ದೇಶಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು (ಘನಪ. ೩೪-೨೬). **೩.** ಸಜ್ಜಾಗು ; ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಹಲ್ಲಣಿಸಿದುದು ಯಾದವರ ಪಡೆ . . . ಗಂಭೀರಭೇರಿಯ ಬಹಳ ರಭಸದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೬೦); ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಹರಿತಂದು ಮೋಹರವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ನಿಂದುದು (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೭-೨). [ಪಲ್ಲಣ+-ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲಮರಿ 'ಪಲ್ಲಮಱಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಲಮಱಿ, ಪಲ್ಲ ಮರಿ, ಪಲ್ಲವರಿ (ನಾ). **೧.** ಆನೆಯ ಮರಿ ; ಮರಿಯಾನೆ : "ಪಲ್ಲಮಱಿ = ಆನೆಯ ಮರಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ಪಿಡಿಯ ಮೊಲಲ್ ಪಿಡಿ ಸ್ಪೃಕ್ತದೊಳಡಸಿದ ಪಲ್ಲವಕೆ ಪಲ್ಲಮಱಿ ನಿಳ್ಕುವುದುಂ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳ್ ಕಂಡೊಂದಿಭಮುಡಿದಿತ್ತುದು ಸಾರ್ದ್ರಸಲ್ಲಕೀಪಲ್ಲವಮಂ (ಕಾಪ್ಯಾವ. ೧೪೫); ಸಂಗಳಿಸಿತದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱಿ ತಾಯ್ವಿಡಿಗಂತುಮನಂತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫); ಅದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱಿ ಲಲ್ಲೆಯ ಚಲ್ಲಮನೇನೊಡರ್ಚಿತೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೧೪). **೨.** ಆನೆ : ಅಡಿಯಿಡುವುವು ಪಲ್ಲಮಱಿಯ ಮಱಿಗಳ್ ವನದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೩). 'ಪಲ್ಲಮಱಿರಕ್ಕಸ' ಪರಾ. **ಪಲ್ಲಮರಿ : ೧.** ಕರಿ ಪಲ್ಲಮರಿಯನೆತ್ತಿರೆ ಕೆಸರಿಂ (ಸೌನಂದ. ೮-೧೭). **ಪಲ್ಲವರಿ : ೧.** "ಪಲ್ಲವರಿಯೆಂದೆನಲ್ಯಾನೆಮರಿಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೬೧).

[ಪಲ್ಲ$_1$ + ಮಱಿ$_2$]

ಪಲ್ಲಮಱಿರಕ್ಕಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು ; ಗಜಾಸುರ : ಇದಿರಾಂತ ಪಲ್ಲಮಱಿರಕ್ಕಸನಂ ಸದೆದು (ಶಚಶಂ. ೫-೯).

[ಪಲ್ಲಮಱಿ + ರಕ್ಕಸ]

ಪಲ್ಲಯಿಸು 'ಪಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಪಲ್ಲಲ 'ಪಲವಲ' ನೋ.

ಪಲ್ಲವ$_1$ 'ಪಲ್ಲವಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಲವ$_2$ (ನಾ). **೧.** ಚಿಗುರು ; ತಳಿರು : ಪೊಂಗೊಡನಂ ತಮಾಳ ಪಲ್ಲವದೊಳೆ ಮುಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಚೂಚುಕಮಾಂತುದು ಕರ್ಪನಾಕೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೫); ಆ ಲತಾಂಗಿ ಲಜ್ಜಿಸಿ ತನುವಂ ನಿಜಸ್ಮಿತಸಿತಾಂಶುಕ ಪಲ್ಲವದಿಂ ಮುಸುಂಕುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೮೯); ಪಾಸುವ ಪಲ್ಲವಂಬೊಲಿರೆ ಕೇಸಡಿಗೆಂಪು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೯). **೨.** ಮೊಳಕೆ; ಅಂಕುರ. **೩.** ಮೊಗ್ಗು. **೪.** ಅಲತಿಗೆ. **೫.** ಹುಲ್ಲಿನ ಗರಿ. **೬.** ರೆಂಬೆ ; ಕೊಂಬೆ. **೭.** ಮುಂಗೈ. **೮.** (ಬಾವುಟದ) ಬಟ್ಟೆಯ ಚುಂಗು; ವಸ್ತ್ರದ ತುದಿ: ಕೆಕ್ಕೆಯುದ ಪಲ್ಲವವಗಿಯ ಮೆಱೆದುದು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪). **೯.** ವಿಟ ; ಕಾಮುಕ : ಮಲ್ಲಿಕಾಲಳನೆಯೊಳೇಂ ಮನಂಬಿಡಿದನೋ ಬನದೊಳ್ಸಹಕಾರಪಲ್ಲವಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೫೪); ತಂದೊಡಲ್ಲದೆ ಪೊಸ ಪರ್ಬಮಂ ನೆಗಳ್ವುದಾಗದು ಮದ್ಗೃಹದೇವತಾಳಿ ಕಾಯ್ವುದು ಪೆಱತೊಂದು ಬಲ್ಗುಱಿಯನಿಕ್ಕುತೆ ಪಲ್ಲವ ಮಾಡೆ ಪರ್ಬಮಂ (ವೃಷವಿ. ೧೭-೧೯). **೧೦.** ತೋಳ ಬಂದಿ. **೧೧.** ಬಳೆ ; ಕಂಕಣ. **೧೨.** ಬಲ ; ಶಕ್ತಿ. **೧೩.** ಹರಡಿರುವಿಕೆ. **೧೪.** ಶೃಂಗಾರ ಕೇಳಿ. **೧೫.** ವೀಣೆ. **೧೬.** ರತ್ನಸಮೂಹ. **೧೭.** ಬಾಲದಂತೆ ನೀಳವಾದ ಕೂದಲು. **೧೮.** ಆನೆ. **೧೯.** ಬಾಲಕ. **೨೦.** ಶಬ್ದಸಮೂಹ : "ತಳಿರುಂ ವಿದ್ರುಮ ವೀಣೆ ರತ್ನನಿಚಯಂ ಲಾಂಗೂಲಕೇಶಂ ವಿಟಂ ಕಳಭಂ ಶಬ್ದಸಮೂಹ ಬಾಲಕರಿವಿಂತುಂ ಪಲ್ಲವಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೧); "ಬಾಲೆಯರು ಪವಳ ಗಜ ಜನಜಾಲಂ ವಿಟ ತಳಿರು ವೀಣೆ ರನ್ನಂ ಮಕ್ಕಳು ಜೋಲುವ ತಲೆನವಿರುಂ ದಶದೇಳಿಗೆ ಪಲ್ಲವವೆಸರ್ಗಳೀ ಭೂಮಿಯೊಳಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೫೦). ℙ ಹದಿನೈದರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತರ ವರೆಗಿನ ಅರ್ಥಗಳು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದುವು. **೨೧.** ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಕೇಕಯಪಲ್ಲವರಂ

ಕಾದೆಱದು ಪೆತ್ತ ಜಯನಾ ವಿಜಅರಸನ್ಗೆ ಬಾಳ್ಗಟ್ಟಿ ಪಲ್ಕಡಿಉಂ ಮೂಱು ವಳ್ಳಿಉಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೬, ೧೬-೧೧; 450); ಪಲ್ಲವ ಭಯಗೋಚನ್ದ್ರೋದದಿರ್ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೧೨; 974); ಪಲ್ಲವ . . . ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ . . . ನೆಗಱುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ); ಕಿಕ್ಕಿಱಗಿಱದು ಕ್ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಲಾಳ ಗೌಳ ಚೋಳ ಕೇರಳ ಪಾಂಡ್ಯ ಪಲ್ಲವ . . . ಮೊದಲಾದ ರಾಜಪುತ್ರರ ಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳಂ (ಗಂಕ. ೨-೧೦೫ ವ). ೨೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪಲ್ಲವ ಪಾರಿಯಾತ್ರಪ್ರಭೃತಿ ನಾನಾದೇಶಯೋಷಿದ್ಗೀಯಮಾನಸೌಭಾಗ್ಯ ಗೀತನುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೮೦ ವ). ೨೩. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ℙ "ಎರಡು ಪತಾಕ ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೀಡಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತ ಕೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಚತುರಸ್ರ . . . ಪಲ್ಲವ . . . ವಲಿತ, ಲಲಿತ—ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ ವ).

ಪಲ್ಲವತ್ರಿಣೇತ್ರ = ಪಲ್ಲವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶಿವನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯ ಪಲ್ಲವತ್ರಿಣೇತ್ರ . . . ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳ ದೇವರಸರು . . . ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೪೦-೬; 1320). **ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯ** = ಪಲ್ಲವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯ ಪಲ್ಲವತ್ರಿಣೇತ್ರ . . . ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಸರು . . . ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂ ಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೪೦-೬; 1320). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲವಕ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರು; ತಳಿರು. ೨. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. ೩. ವಿಟ; ಜಾರ; ಕಾಮುಕ: "ಪಲ್ಲವ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಕನಾ ವಿಟಂ ವೇಶ್ಯಾವರಂ ಭುಜಂಗಂ ಬೊಜಗನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೮); ರುಕ್ಮಿಣಿಯಾ . . . ಱಡಿದಳಿರ್ಗಳ್ ಪಲ್ಲವಕಮನಃಪ್ರಮೋದಮಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೯); ಆ ಬೆಡಂಗಿನ ಕೇರಿಯೊಳ್ ಪಲ್ಲವಕಾನಂದ ನಿಧಿಯಾಗಿಯುಂ ಮದನಗುಣಶೀಲೀಮುಖಾಸ್ಪದಮಾಗಿಯುಂ . . . ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರ್ದನೊರ್ವ ವಿಟನಾಯಕಂ (ಹವಿಸ್ಮಾರ. ೨-೭೧ ವ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. ೩,೪: ಆ ನದಿ . . . ಪಲ್ಲವಕಮಯಮಾಗಿಯುಂ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವಾಟಮಲ್ತು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೨೫ ವ). ೫. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಪಲ್ಲವರ ನಾಡು: ಚೇರ ಕೊಂಕಣ ಪಲ್ಲವಕ ಹವಿಸ್ಮಾರ ಜಾಳಾಂಧ್ರ ದ್ರವಿಳ ಕಾಶ್ಮೀರ ಬಾಹ್ಲಿಕ . . . ದೇಶಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಜಂಗಮವು ಭಕ್ತಾಳಿ (ಒಸಪು. ೬-೧೯). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲವಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಆಳವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು: ಪೆಱನೊರ್ವನೊಲ್ದು ಮೊಲಿಸಿಯುಮೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ನಿಲ್ಲದ ಪಲ್ಲವಗ್ರಾಹಿ ಸೋಡಂಬಾಡನೆ ಬಂದು ಕಾಲ್ವಿಡಿವುದುಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೭-೮೧).
[ಸಂ. ಪಲ್ಲವಗ್ರಾಹಿನ್]

ಪಲ್ಲವಜಂಗಮ (ನಾ). ವಿಟನಾದ ಜಂಗಮ: ಪಲ್ಲವಜಂಗಮಂ ಪಣವಧೂಟಿಯ ಗೇಹದೊಳಿರ್ದು (ಪೃಷವಿ. ೮-೨೦).
[ಪಲ್ಲವ$_2$ + ಜಂಗಮ$_1$]

ಪಲ್ಲವತಟಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಉತ್ತರತಃ ಬೆಮ್ಮಮ್ಮಾಟ್ಟಿಣುಸೆಪ್ಪಟ್ಟಸಹಿತಂ ಪಲ್ಲವತಟಾಕಮಿತಿಗ್ರಾಮಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಂ (ಎಕ. VII (R), ಮಂಡ್ಯ. ೩೫-೩೭; 713).
[ಪಲ್ಲವ$_2$ + ತಟಾಕ]

ಪಲ್ಲವನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು: ಅನವರತಬಾಷ್ಪವಾರಿಧಾರಾಪೂರಪರಿವಾರಿತ ಪಲ್ಲವನೇತ್ರೆಯುಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫ ವ). [ಸಂ. ಪಲ್ಲವನೇತ್ರಾ]

ಪಲ್ಲವಪಂಡಿತ (ನಾ). = ಪಲ್ಲವಗ್ರಾಹಿ: ಮಹಿಲವನು ವೇಧ್ಯಿಸುವಡೆ ನರರಹಿಪತಿಗಳೇ ಭಟರ ಪಡಿಯಿಡಬಹುದೆ ಪಲ್ಲವಪಂಡಿತರ ಸತ್ಯಕಾಸಿಗಳ ಗತಿಯ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೩-೬). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲವಭಂಗ (ನಾ). ಚಿಗುರನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು: ಲತಾಂಗಿ . . . ರಣರಣಕವ್ಯಥಾವ್ಯಜನಪಲ್ಲವಭಂಗವಾದಪ್ಪುದೆಂದಂಜಿ ನಡುಗುವಂತೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಗಾಳಿಯಿಂ ನಡುಗುವ ಲತಾಮಂಟಪದೊಳಿರ್ಪಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೩೪). [ಪಲ್ಲವ$_2$ + ಭಂಗ]

ಪಲ್ಲವರಿ 'ಪಲ್ಲಮಱ' ನೋ.

ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರು, ರತ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಛತ್ರಿ,—ಕೊಡೆ: ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ ಸಂಕಂ ಝಲ್ಲರಿ ಜಯಮಂಗಲಂಗಳಂ ಚೋಳಮಹೀವಲ್ಲಭಸತ್ತಡೆ (ಎಇ. VI, ೨೧೬-೧೦; 1057); ವಾರುವನ ಬೆನ್ನೆವಾಯ್ದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳು ತೆಲ್ಲಯ್ಸೆ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ ಮೇಲ್ಕಸಗೆ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೪೯); ಸುತ್ತ ಮೆಱೆದವು ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳು ಬಿರುದಿನ ಕತ್ತರಿಯ ಹೀಲಿಗಳ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಸುಕಿದವು ಗಜವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬). ೨. (?): ಕೆಲಬರ್ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಗಳಂತೆ ಪೊಳೆವ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಗಳನೆತ್ತಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫೪ ವ). [ಪಲ್ಲವ$_2$ + ಸತ್ತಿಗೆ]

ಪಲ್ಲವಹಸ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಎತ್ತಿದ ಬಾಹುಗಳಿಂ ಮಿಗೆ ಬಿತ್ತರಿಪ ಪತಾಕಹಸ್ತಮುವ್ಯಾವರ್ತಂಬೆತ್ತುಂ ಪಸರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಪರಿವೃತ್ತ[ಂ] ಸ್ವಸ್ತಿಕಮುವಾಗೆ ಪಲ್ಲವ ಹಸ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೫೬). [ಪಲ್ಲವ + ಹಸ್ತ]

ಪಲ್ಲವಾಚಾರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪಲ್ಲವಾಚಾರಿ ಲಿಕಿತಂ (ಎಕ. II, ೨೧-೫; ಸು. 700). [ಪಲ್ಲವ$_2$ + ಆಚಾರಿ]

ಪಲ್ಲವಾಯುಧ (ನಾ). ಚಿಗುರನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಪಲ್ಲವಾಯುಧನು ಛೀ ಛೀ ನಾನು ನೆನೆದುದು ಹೊಲ್ಲವೆಂದೊಳಗೆ ಹೇಸಿದನು (ಭರಚ. ೫೧-೧೧೮). [ಪಲ್ಲವ$_2$ + ಆಯುಧ]

ಪಲ್ಲವಿ, ಪಲ್ಲ$_3$, ಪಲ್ಲವ$_1$ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಆರಂಭದಲ್ಲಿದ್ದು ನುಡಿಗೊಂದು ಸಲ ಪುನರಾವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ: ಲಿಂಗತ್ರಯ ವಚನತ್ರಯ . . . ಸಂಗೊಳಿಸದೆಯೊಂದೊಂದನೆ ಹಿಂಗದೆ ಪಿಡಿದೊರೆವುದಬಲೆ ಪಲ್ಲವಿ ಪದದೊಳ್ (ಕವಿಜಿ. ೩-೩೩); ಗಾನಸೌಧದ ಕಳಶವೇ ಪಲ್ಲವಿ . . . ಗಾಯಕನ ವಿಶಾಲಮನೋಧರ್ಮದ ಅಳತೆಗೋಲು ಪಲ್ಲವಿ (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೧); ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಐದು ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಆಲಾಪನೆ, ತಾನ, ಪಲ್ಲವಿ, ನಿರವಲ್ ಮತ್ತು ಸ್ವರ (ಸಂಗೀತ. ೧). ೨. (ಅಲಂ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯ ಹೇಳಿಕೆ: ಬಿಡು ನೀನು ಮುಂದೇನು ಎನುವ ಪಲ್ಲವಿಯನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೨-೯೭); ಮತಗಳೆಷ್ಟೋ ಪಥಗಳಷ್ಟು ಎಂಬುದು ಅವರ ಉಪದೇಶದ ಪಲ್ಲವಿ (ಭಾರದ. ೩೨೩); ನಾನು ಅವನ ಸಂಗ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಅವಳ ಪಲ್ಲವಿಯಾಯಿತು (ಅಶ್ರಮ. ೬೨). **ಪಲ್ಲ$_3$**: ೧. ಒಂದು ಹಿಗ್ಗಿನ ಪಲ್ಲ, ಹಲವು ನುಡಿಯಲಿ ಹರಿಯೆ ಆಟ ಪಾಟದ ಹಾಡು ಕಳಸವಿಟ್ಟಂತೆ! (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೪೨-೭); ಸುತ್ತಲಿನ ನಾಲ್ವರು ಹುಡುಗರು ಪಲ್ಲಾ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅನಂತ. ೭೨). **ಪಲ್ಲವ$_1$**: ೧. ಪದವಿಡುವೆಡೆಯೊಳ್ ಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಪದದೊಳುಭಯಗಣ ಸಮನಾಗಲ್ ಸಲ್ಲಲಿತ ಕೀರ್ತಿಯಾದಪುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಡಿಪದ್ಯ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಪಲ್ಲವಿ./ಸಂ. ಪಲ್ಲವೀ = ರಾಗಾಂಗರಾಗ]

ಪಲ್ಲವಿಕ (ನಾ). ೧. ವಿಟ. ೨. ವಿಾನು. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಗಾಣಿಕ್ಯಗೇಹರಾಜಿಯಂತೆ ಪಲ್ಲವಿಕಸಂತಾನಕ್ರೀಡಾ ಪ್ರಪಂಚಯುಂ . . . ಚತುರ್ಮುಖನಂತೆ ಸರಸ್ವತೀಪತಿಯುಮೆನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ). 'ಪಲ್ಲವಕ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲವಿಕೆ (ನಾ). ಹರಡಿರುವುದು; ಜನಸಮೂಹ: ಸಕ್ರಮದ ಪಾಳಿಯ ಪಲ್ಲವಿಕೆ ಪರಿವಡೆದುದಮಳಪ್ರಣವಮಯವಾಗಿ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೬-೩೫). [ಪಲ್ಲವಿಸು+-ಇಕೆ]

ಪಲ್ಲವಿತ (ಗು). ೧. ಚಿಗುರಿದ; ಕುಡಿಯೊಡೆದ: ಪಲ್ಲವಿತ ಮುಕುಳಿತ ವಿಸ್ತಾರಿತ ರಮ್ಯಾಶೋಕನುಹೀರುಹಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೪೧); ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲವಿತಾನುರಾಗಂಬೆತ್ತು ಕನ್ನದ ಬೊಮ್ಮದೇವನು ದಾತ್ತಭಕ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಯೊಳೆಂದಿನ ಪರಿಯೊಳಿರುತಿರ್ದ (ಬಸವು. ೩೧-೩೧); ಪಲ್ಲವಿತ ನವಚೂತ ತರು ಬೇಸಗೆಯು ರ್ಪುಳಕೆ ನಿಲ್ಲದಸವಳಿದು ಜೋಲ್ವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೩೬). (ನಾ). ೨. ಚಿಗುರಿದುದು; ಕುಡಿಯೊಡೆದುದು: ಅನುರಕ್ತಾಶೋಕವಲ್ಲರಿ ಪಲ್ಲವಿತಮಾಗೆಯುಂ . . . ವಸಂತ ಸಮಯದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨). [ಸಂ.]

ಪಲ್ಲವಿಸು, ಪಲ್ಲಯಿಸು, ಪಲ್ಲೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರು; ಕುಡಿಯಿಡು: ನೆಲೆವಾಡಂಗಳನೇಱಿದ ನೀಱೆಯರಲಕ್ತಕರಾಗರಂಜಿತ ಪದಪಲ್ಲವಂಗಳಿನವನಿತಳಮೆಲ್ಲಂ ಪಲ್ಲವಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೪); ನವಸಹಕಾರದಂಕುರದಿನಂಕುರಿಸಿತ್ತು ಪೊದಬ್ದು ನೀಳ್ದು ಪಲ್ಲವತತಿಯಿಂದೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿತು . . . ಮನೋಜಮನೋರಥದ್ರುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧); ರತಿಯ ಲಾವಣ್ಯರಸಪ್ರವಾಹದಿಂ ಪಲ್ಲವಿಸದ ಚೂತವನಮಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೦೬ ವ); ತಳಕ್ಕೆ ನೀರನೆಱೆದರೆ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೪೨೦). ೨. ಚಿಗುರಿಸು; ಚಿಗುರನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸು: ಅಶೋಕೆಯನೊದೆದು ಪಲ್ಲವಿಸೆಂಬ ಹಾದರಿಯ ನೆಳಲ್ಗೆ ಹರಿಣಂಗಳಂ ಹೊಡೆಯೆಂಬ ಕೆಲಸದ ನೆವದಿಂ . . . ಕೆಳದಿಯರೆಲ್ಲರಂ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಳುಪಿ (ನಂಬಿರ. ೧೪-೬೯). ೩. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು; ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು: ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಷಡುದರುಶನ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೪-೧೦); ಶಿವಭಕ್ತಿ ಚಿತ್ತದೊಳು ನಳನಳಿಸಿ ಸಂತಸದೆ ಹರನೊಲವು ಕರಣದೊಳ್ಪಲ್ಲವಿಸಿ (ಮೆಚುರ. ದೇ. ೬೯-೨೨); ಅರುಣಾಧರಕಾಂತಿಯೆ ಮಿಗೆ ಪಸರಿಸಿ ಪಿರಿದು ಪಲ್ಲವಿಸದಂತೆಸೆದುದು ವರಮಣಿಕುಂಡಲಗಳ ರುಚಿ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೮-೧೬); ಫುಲ್ಲಶರನ ಮಾರ್ಬಲ ವನದೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಚೆಲ್ಲವರಿದು ಪೀಡಿಸಲು ಪಲ್ಲವಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೭-೧೦). ೪. ಹಬ್ಬಿಸು; ಹರಡು: ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿಯನೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳುಂ ವಸುಮತಿಗೆ ನೆಱೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿ ಬಾ ಹೋಗು (ಬಸವು. ೩೭-೫೫). ೫. ಅಗಲ ಮಾಡು; ಅರಳಿಸು: ತಂದು ಸುರಪನ ಛತ್ರವನು ನಲವಿಂದ ಪಲ್ಲವಿಸಿದರು (ಸಂಭಪ. ೨೦-೧೩೭). ೬. ಅರಳು; ವಿಕಾಸವಾಗು: ಪಾರಿಜಾತಾವಳಿ ಸೋಲ್ತವರ್ಗೆ ಕರಂ ಮಗುಬ್ದು ಪಲ್ಲವಿಸಿದುವೆನಿಸಿದುವು ತಳದ ಪೆಳ್ಪುಂ ಕೆಂಪುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೮); ಪುಷ್ಪ ಪಲ್ಲವಿಸಿದೆ ಹೊಕ್ಕುಳಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೬೭-೨). ೭. ಕಾತರಿಸು; ಸಂಭ್ರಮಿಸು: ನಿನ್ನ ಜವ್ವನಕೊಬ್ಬಿನಲಿ ಮಱೆದು ಪಲ್ಲವಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಲ್ಲಣಿ]ಸಿ ನೀ ಕಾಮಿಸಿರ್ದೊಡೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೧೪). ೮. ನಿಮಿರು: ಹರ್ಷಪ್ರಸರದಲಿ ರೋಮಾಳಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿದುದು (ಸಂಭಪ. ೩೨-೨೯). ೯. ಮೂಡು; ಮೊಳೆ: ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ನೆನಹಾಯ್ತು ಧಿಕಶೋಕೋದ್ರೇಕ ಪಲ್ಲವಿಸೆ . . . ತನ್ನೊಳು ಹಿಂದು ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುಪ್ಯಾಭೀ. ೧-೫೪); ಮುನ್ನಿನ ಲಘುತ್ವವಳಿದುದು: ಪೌರುಷತೆ ಮಾಸಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿತಬಲಾಸಹಜಲಜ್ಜೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೮-೧೬೦೫). ೧೦. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು; ಕಟ್ಟು: ಕರಪಲ್ಲವದಿ ನೇವರಿಸುತುಭಯದ ಕೊರಳನಾರೈದು ಬಲ್ಲಿದನು ಫಲುಗುಣನು ತಿರುವನು ಪಲ್ಲವಿಸಿದನು (ಸಂಭಪ. ೨೦-೪೧). **ಪಲ್ಲಯಿಸು:** ೧. ಕಲ್ಲ ಬಿತ್ತಿ ನೀರ ನೆಱೆದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಸುವದೇ (ಪ:ದೇಪ. ೨೬೪-೧೭). **ಪಲ್ಲೈಸು:** ೧. ಲತೆ ಪಲ್ಲೈಸುವ ಬಗೆ ಮಾಡೊ ಪ್ರೀತಿಯಲಿ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೩-೫); ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯು ಮೇಯ್ದಿತ್ತೋ ಆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಲೆಯ ಗಿಡಗಳು ಪಲ್ಲೈಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಥವಿ. ೧೩೫). ೩. ಆ ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿರೂಪಿಂದ ಉರಿ ಪಲ್ಲೈಸುವಂತೆ (ಅವರೀ. ೬೨); ಅಧಿಕ ಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಪಲ್ಲೈಸಿತಕ್ಷಯಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಶ. ೩-೫೫); ಚಿಂತಾರಾಶಿಯಿಂ ಗಾಂಧಾರಿಯಿರ್ಪ ಸಮಯದಿ ಕುಂತಿಗಾ ಶತಶೃಂಗದೊಳ್ ಸುತನಾದ ವಾರ್ತೆ ಪಲ್ಲೈಸಲದ ಕೇಳಿ ಬಲಿಯದ ಮುನ್ನ ಸ್ಫೈರಿಸದೆ ಗರ್ಭಮಂ ಪೊಸೆದಳಾಗ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೨೫-೩೬). ೧೦. ಚಿಂಚೆಗಳ ಹಮ್ಮಿದರಾನೆಯಲಿ ಸತ್ತಿಗೆಗಳನು ಪಲ್ಲೈಸಿದರು ಮೇಲೆಸೆವ ಕಳಶದಲಿ (ನಳಚ. ೯-೫೭); ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯರಳ್ಗಳ ಮಾಲೆ ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿಯರುಗಳ ಪಲ್ಲೈಸಿದ ಜಡೆಮುಡಿಗಳೊಳಗೆ ಬಹುಲೋಲ್ಲಾಸದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೧೯). ೧೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ವೃದ್ಧಿಸು: ಪೂಜೆಗೈವಾ ರಭಸ ಪಲ್ಲೈಸಿತೇವೇಳ್ಪನು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೮-೬-೩೪). [ಪಲ್ಲವ$_2$+-ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲಹರಕಿ (ನಾ). (?): ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆಗಳಯ್ಯ ಪಲ್ಲಹರಕಿ ಪರಕಿಯ ಮಗಳ್ ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೮; 889). [?]

ಪಲ್ಲಳಿ (ನಾ). ನೊರೆ; ಬುರುಗು: ತುರಗಚಯಂ ತರಂಗತತಿ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪಲ್ಲಳಿಗಳ್ ಗಜಾಳಿ ಭೀಕರಮಕರವ್ರಜಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೮೫).

ಪಲ್ಲಾಱು (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲು ಒಣಗಿಹೋಗು,—ನಿರ್ದ್ರವವಾಗು: ಎತ್ತಿ ಕಯ್ಯುಡಿದುಮಾಗಳ್ ಕಾಲುಡಿದುಂ ಬಟಲ್ದು ಪಲ್ಲಾಱಿ ಪೊಡರ್ಪುಗೆಟ್ಟು ಸಿರಲಪ್ಪೊಡಮಾಱದೆ ಪೋದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೮). [ಪಲ್+ಆಱು$_1$]

ಪಲ್ಲಿ$_1$, ಹಲ್ಲಿ (ನಾ). (ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ) ಸರಟದ ಜಾತಿಯ ಕೀಟಾಹಾರಿ; ಗೌಳಿ: ಕೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟೋಡಿದ ಪಲ್ಲಿಯ ತತ್ತಿಯೊಳಗಿರ್ದ ಮಱಿ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮಕ್ಷಿಕಮಂ ಪಿಡಿದುಕೊಳ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೭೧); ಪಲ್ಲಿ ಪಾವು ಪವರಣೆ ನವಿಲಾವೋಡೆಂಬಿವು ಕಷ್ಟಂ ಮನೆ ಮಾಡುವ ನೆಲನನಗುಱಿ ಕಾಣ್ಬೊಡೆ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೧೫); ಪಲ್ಲಿಯಂತೆ ಕೀರಂ ಪತ್ತುತ್ತು ೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦); ತೋಱಿತು ವಾಯಸನೆಡಗಡೆ . . . ದೂಱಿತು ಬಲದ ಭಾಗದೆ ಪಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೬-೨೫). **ಹಲ್ಲಿ:** "ಮುಸಲೀ, ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ—ಈ ೨ ಹಲ್ಲಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೩); ಹಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ತಾ ಕಾಲನ ನುಂಗಿತು (ಪುರಂದ. ೩-೯೩-೨). ☞ ಈ ಅರ್ಥದ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಯಶಃ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು. [ದೇ॥. ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ಪಲ್ಲಿ; ತೆಲು. ಪಲ್ಲಿ, ಪಲ್ಲಿಯ, ಪಲ್ಲೆ, ಬಲ್ಲಿ/ಸಂ. ಪಲ್ಲಿ, ಪಲ್ಲೀ]

ಪಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಊರು; ಗ್ರಾಮ: ತೆಲುಗು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ 'ಪಲ್ಲಿ' ಎಂದರೆ 'ಹಳ್ಳಿ'—ಗ್ರಾಮ (ಪರಪ. ೧೨೦). ೨. ಮನೆ; ನಿವಾಸ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ದಾವಣೆಗಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ ಗುತ್ತಮುಮಪ್ಪ ಜೀವಣೆಗೆಯುನಿಕ್ಕಿ ಬಳಿಕ ಓವದೆ ಹುಲ್ಲ ಪಲ್ಲಿಯ ಹಾಕಿಸುವ ರಾಯರಾವುತರೊಪ್ಪಿದರಲ್ಲಿ (ತ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೧೯); ಪಲ್ಲಿಯ ಹುಲ್ಲೊಳಗಿ ಭೀತಿಗೊಂಡಾಗ . . . ಪಲ್ಲ ಕಿರಿದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೯೪). [ಸಂ. ಪಲ್ಲೀ]

ಪಲ್ಲಿಲಿ, ಹಲ್ಲಿಲಿ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಬೊಚ್ಚುಬಾಯಿಯಾಗಿರುವುದು. ೨. ಸೂರ್ಯ: "ನಿಸಿವಗೆಯು ತಾವರೆಗೆಳೆಯ . . . ಬಿಸುಂಗದಿರ ಪಲ್ಲಿಲಿ ಜವನ ತಂದೆ ಜಗುನೆಯಯ್ಯನೆನಲ್ಕೆ ಸೂರ್ಯ

ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫). (ಗು). ೩. ಹಲ್ಲು ಇಲ್ಲದ,—ಉದುರಿ ಹೋದ: 'ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್' ಪರಾ. **ಹಲ್ಲಿಲಿ:** ೩. 'ಹಲ್ಲಿಲಿ ಬಾಯಿ' ಪರಾ. [ಪಲ್ +-ಇಲಿ$_3$]

ಪಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ 'ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್' ನೋ.

ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್, ಪಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ, ಹಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಇಲ್ಲದ ಬಾಯಿ ; ಬೊಚ್ಚು ಬಾಯಿ : ಪೊಂಗಳಂ ಸುರಿಪೊಡವಾರೊ ಸ್ಯರಿಸುವರಾತನ ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ ನಾತಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೦); ಸೊಗಯಿಸುಗುಮೆ ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯಗಿಲಿಲಿಗಂಧಂ ಸಮಂತು ಕೂರಿಲಿ ಕುಡುಗೋಲ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೭). **ಪಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ :** ಕಬ್ಬನ್ನು ಜಗಿಯಲು ಪಲ್ಲಿಲಿಬಾಯವನಿಗಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಕಬ್ಬು ರಸಹೀನವಾಗುವುದೇ (ಶಾಲೂರ. ೧೧ ಅಭಿಪ್ರಾಯ). **ಹಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ :** ನೋಡದೊ : ಬತ್ತಿದ ಹಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ, ತೆರೆ ಸುಕ್ಕಿದ ಮೊಗದಾ ಬಡತಾಯಿ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೭೯-೧೭). [ಪಲ್ಲಿಲಿ + ಬಾಯ್]

ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಉದುರಿ ಹೋದವನು ; ಬೊಚ್ಚ ; ಬೋಡ : "ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯನೆಂಬ ನುಡಿ ಬೋಡನೊಳ್" (ಕರ್ನಾಶಿ. ೨೭). [ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್+-ಅ$_7$]

ಪಲ್ಲಿಶಕುನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿ ನುಡಿಯುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶಕುನ : ಪಲ್ಲಿಶಕುನವ ಕೇಳು ರಾಯ (ಶರಲೀ. ೪೨೩). 'ಹಲ್ಲಿಸಕುನ' ಪರಾ. [ಪಲ್ಲಿ$_1$ + ಶಕುನ]

ಪಲ್ಲಿಸರ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ಹಾಗೆ ಲೊಚಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಸಖಿಯಂ ಸಂಕೇತಸದ್ಮಕ್ಕೆ ಪಲ್ಲಿಸರಂದೋಱುತೆ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ನಡೆದೊಯ್ದಳ್ ದೂತಿ ಚಾತುರ್ಯದಿಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೪೪). [ಪಲ್ಲಿ$_1$ + ಸರ$_2$]

ಪಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಚ್ಚು ; ಕಡಿ : ಇಲ್ಲ ದೇವರು ನೀವು ಕೊಂಡಡಕೆಯ ಭಾಗ ಮೆಲ್ಲಿತಲ್ಲತಿಕಠಿಣಗಳು ಪಲ್ಲಿಸಿಯೆಂದುವು ನಿಮ್ಮ ಚೆಂದುಟಿಯ ನೆಂದುಲ್ಲಾಸದಿಂದ ನುಡಿದಳು (ಭರತ. ೧೧-೬೭). [ಪಲ್+-ಇಸು$_3$]

ಪಲ್ಲುಗಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಪಲ್ಲುದಿನು 'ಪಲ್ದಿನ್' ನೋ.

ಪಲ್ಲುವೊರೆ 'ಪಲ್ಮೊರೆ' ನೋ.

ಪಲ್ಲೆ$_1$ 'ಪಲ್ಯ$_1$' ನೋ.

ಪಲ್ಲೆ$_2$, ಹಲ್ಲೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕಡಿಯ ಪರಡಿ,—ತಟ್ಟೆ : ಪುರದೊಳಗುಳ್ಳ ದಿಂಡುಗಳ ವಸ್ತ್ರಚಯಂಗಳನೊಟ್ಟೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲ್ ಧರಣಿಯನಂತು ಪಲ್ಲೆ ಬಿಡದಿರ್ಪುದಚ್ಚರಿವಟ್ಟು . . . ನವರತ್ನವಿಭೂಷಣಾಳಿಯಂ ಹರುಷದಿನಿಕ್ಕಿ ನೋಡಲದು ಮುನ್ನಿನ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳಿರ್ದುದದ್ಭುತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೭೧). **ಹಲ್ಲೆ$_3$:** ೧. ತಂದಿಕ್ಕಿದಂ ತ್ರಾಸಿನೊಳಗೆ ಕಾಪಂ ನಗುತೆ ಇಕ್ಕೆ ನೆಲನಂ ಹತ್ತಿ ತೊಂದೆಸೆಯ ಹಲ್ಲೆಯದು ವಿಂಕ್ಕು ನೆಗೆಯಿತ್ತು ತಾರಾಪಥಕೆ ಮತ್ತೊಂದು (ಅಸೀರ. ದೇ. ೯೬-೧೩). ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಬಿಲ್ಲೆ ; ತೆಳುವಾದ ಪಟ್ಟಿಕೆ : ಮುತ್ತು ತೀವಿರ್ದ ಪಳಿಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಭರಣಿಯಂತೊಪ್ಪೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಾ ಬಾಯ್ಗೆ ಮುಚ್ಚಿರಿಸಿರ್ದ ಕರ್ಪುರದ ಹಲ್ಲೆಯಂತೆಸೆಯೆ ಶಶಿ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಚೆಬವು. ೯-೨೩) ; ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರ ಕೆಳಗೆ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲಿನ ಹಲ್ಲೆಗಳು ಆಮೆಗಳಂತೆ ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೩). ೩. (ತರಕಾರಿ, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ) ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಬಿಲ್ಲೆ : ಉತ್ತರಿಸಿ ಕುಂಬಳದ ಕಾಯ ಮೇಲಣ ಹಸುರ ಕೆತ್ತಿ ಹಲ್ಲೆಯ ಮಾಡಿ ಕುಯಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೩೨). ೪. ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕಲ್ಲು, ಓಡು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಲಪೆ ; ಚಾಪು : ಗಗನವನಿತೆಯೆಚ್ಚಾಡಲ್ಕೆ ಪಸರಿಸಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗವಡಿಕೆಯೊಳಿಳುಹಿಟ್ಟುದೊಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಲ್ಲೆಯೊ [ಪಾಠಾಂ. ರಜತದ ಹಲಗೆಯೊ] . . . ಎನಿಸಿತ್ತು ಶಶಿಬಿಂಬವು (ಹಚಶಾ. ೩-೮೩) ; ಗದುಗು ಹಿಡಿಗವಡೆ ಸಡುಗುಡಂ ಸೆಂಡು ಜಿಗಿಹಲ್ಲೆ ಬೊಹರಿಗಳಾಟದಲ್ಲಿ ಮನಗೊಂಡಾಡಿ . . . ಕೆಟ್ಟು ಹೋದೆಯಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕೌ ೧೦-೯) ; ಕೆಲರು ಸೂರ್ಯನ ಸೆಳೆದು ಹಲ್ಲೆಯಂ ಮಾಳ್ಪರು (ವೀಶೈವ. ೩-೪-೧೧). ೫. (ಸಣ್ಣ ಕರುಗಳಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಅಂಗೈದಪ್ಪವಾಗಿ ಅಂಗೈಯಷ್ಟೇ ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೈರೊಟ್ಟಿ : ಬೋನವನೊಡೆದು ಹಲ್ಲೆಯ ಮಾಡುವ ಪಟ್ಟೆಯಂ ಪಱಿದು ಚಂಡಂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ ಶಾಶ್ವತಮಲ್ಲದ ಶರೀರಮಂ ಪಿಡಿದು ರತ್ನತ್ರಯಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವುದು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೨). ೬. (ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಗೊರಸಿಗೆ ಬಡಿಸುವ ಲಾಳ : ಕುದುರೆಹಲ್ಲೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಥುಮೆಯ ಮಾಡಿಸೈ ಈಗ (ಶನಿಮಾ. ೭). ೭. ರತ್ನ, ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹರಳು : ಮೂಗುಬಟ್ಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಜ್ರದ ಹಲ್ಲೆಯನ್ನರೆದು ಕುಡಿದುಬಿಡುವೆನೆಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡಳು (ಕಭವಿ. ೧೮೨). ೮. ಮಗುಚುಗೈಯ ತುದಿ : (ಕಿ). ೯. ಜೇನುಗೂಡು,—ಹುಟ್ಟು : ಜೇನ ಹಲ್ಲೆಗೆ ಕಲ್ಲು ಒಗೆದಾಗ ಅವು ಜೇಂಗೊಡುತ್ತ ಸಿಕ್ಕತ್ತ ಹಾರಾಡುವಂತೆ . . . ಹಳ್ಳಿಗರು ಹೊರಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಣ್ಣಿಮ. ೧೦೪). 'ಹಳ್ಳ$_6$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಪಲ್ಲೆ]

ಪಲ್ಲೇಣ 'ಪಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಪಲ್ಲೇರು (ನಾ). ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ : "ಪಲಂಕಷಾ, ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ . . . ವನಶೃಂಗಾಟಃ—೭ ಪಲ್ಲೇರುಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಗ್ಗಲು ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). [←ತೆಲು. ಪಲ್ಲೇರು]

ಪಲ್ಲೈಸು 'ಪಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಪಲ್ಲೊತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಡಿ : ಚಿತ್ತಭವಂ ಬಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿದನಿಸಲೆಂದು ಬಿರಯಿಯಂ ಬಿರಯಿಗೆ ಪಲ್ಲೊತ್ತುವ ತೆಱದಿಂ ಬಲ್ಮನೆಯೊತ್ತುವ ಮಾಧವಿಯ ನನೆಯ ಮೊನೆಯುಂಬುಗಳಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೯). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ದಂತಕ್ಷತವನ್ನು ಮಾಡು : ಉಯ್ಯಾಲಾಡುವಲ್ಲಿ ಪೂಜಿವಾಟಿ ಕದಲಿಸುವುದನು ಎಲೆಗಡಿವಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲೊತ್ತುವುದನು . . . ಕಲಿಯುತ್ತಿರುವುದನು ಕಂಡನು (ವಚಶಾ. ೪೯-೨೨). [ಪಲ್ + ಒತ್ತು$_1$]

ಪಲ್ಲೊತ್ತು$_2$, ಹಲ್ಲೊತ್ತು (ನಾ). ೧. [ಕಾಮಶಾ] ದಂತಕ್ಷತ : ಕೆಂಪುದೋರುವ ಹಾಗೆ ಕಚ್ಚುತಿರೆ ಪ್ರವಾಳಮಣಿ ಹಾಗೆ ಅದು ಪಲ್ಲೊತ್ತಿನ ಕುರುಹು ಮೇಲೆ ತೋರುವುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೨೪). **ಹಲ್ಲೊತ್ತು:** ೧. ಎರಡು ಹಲ್ಲೊತ್ತುಗಳ ನಡು ಕೆಂಪು ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಹಲ್ಲುಗಳಂ ಸಾಲು ತೆಗೆದು ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷತದ ನಡುವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷತಮಂ ಬೆರಸುವುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೨೮). ೨. ಹಲ್ಲು ಶೂಲೆ,—ನೋವು: "ಹಲ್ಲೊತ್ತು = ಹಲ್ಲುಬೇನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [ಪಲ್ + ಒತ್ತು$_2$]

ಪಲ್ವರಸೆ 'ಪಲ್ವರಿಸೆ' ನೋ.

ಪಲ್ವರಿಸೆ, ಪಲ್ವರಸೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿನ ಜೋಡಣೆ,-ವರಸೆ : ಪಂಪುದಳೆದ ಪಲ್ವರಿಸೆಯ ಮೋಹನಾಕಾರೆ (ಮಡಿಕ್ಯಾ. VI, ೧೬೨೭). **ಪಲ್ವರಸೆ :** ಪಲ್ವರಸೆಯಿಂ ಕರ್ಣಾಂತಲೋಚನಂಗಳಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೯-೧೭); ಮಾವಿನ ಹುವ್ವ ಗೊಂಚಲುಗಳು ಪಲ್ವರಸೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೧-೬). [ಪಲ್ + ವರಿಸೆ]

ಪಲ್ವಲ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸರೋವರ; ಕೊಳ : "ವೇಶಂತಃ, ಪಲ್ವಲಂ, ತಳ್ವಂ—ಈ ೩ ಕೊಳಹೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೩); ಒಂದು ಪಲ್ವಲಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ಕಾಂತಾರಕಳಭಪ್ರಾಯಪೋತ್ರಿಸಂತಾನದೊಳಗೆ . . . ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತುತ್ತೀಕರಂ ಸೂಕರಂ (ಚಂಪ್ರಪು. ೫-೫೯ ಪ); ಇಲ್ಲಿಯ

ಪಲ್ವಲೋದಕಕಲ್ಮಲಸಿತಸುರಲೋಕದಮರ್ದಿಣಿಯಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೩೯) ; ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ ಪಲ್ವಲಮಂ ಮದಕರಿ ಕದಳೀವನಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು (ಚಿಕಪಂ. ೨೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಪೆಲ್ಸು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಪೆಲ್ವಿಸಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಚ್ಚುವಿಕೆ : ತುಡುಕಿ ತುಱುಂಬನೀಟ್ಟೆಲೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದೆಯೆಂದಲರ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಕುಕಿಲ್ದು ಪಾಯ್ದಡದರ್ಪ ಪಲ್ವೆಸೆ [ಸ]ಗೆಯ್ಮೆಯ ಕೈಮೆಯಿಂದೆ ಸೈವಡಿಸುತ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೫೪).

[ಪಲ್ + ಬೆಸ$_1$ + ಗೆಯ್ಮೆ(<ಕೈಮೆ$_1$)]

ಪೆಲ್ಸುಲಿ, ಪಲುಸುಲಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲು ತಿಕ್ಕು ; ಹಲ್ಲುಜ್ಜು ; ಹಲ್ಲನ್ನು ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸು: ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ವೊಡಂ ಪಲ್ಸುಲಿವೊಡಮುಣ್ಬೊಡಂ . . . ಕಾಣಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೫೦) ; ಪಳಿಕಿನ ಭಿತ್ತಿಯನೊಲವಿಂ ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯರೆಯ್ದೆ ನೋಡಿ ಪಲ್ಸುಲಿಯಲ್ ನಿರ್ಮಳವಾದೊಡಮಧರಚ್ಛವಿಗಳ ಪೊಳೆಪಿಂದರುಣವಾಗೆ ಸುಲಿಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೪೨) ; ಪಲ್ಸುಲಿಯದಿಪ್ಪರ್ಂದೇಕಭುಕ್ತಂಗಳುಂ ಬೆರಸೀ ಮಾಣಿಕಸೇನಯೋಗಿ ತಪದೊಳ್ಕಾಮೇಭಕಂಠೀರವಂ (ಕಇ. I, ४९-೨೨ ; 1423). **ಪಲುಸುಲಿ :** ಕುವರಿಯನು ಪಲುಸುಲಿಯುಲಿಕೆ ಮಾಧವನು ಮುದುಪನನೆನ್ನ ಕಳುಹಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೪).

[ಪಲ್ + ಸುಲಿ$_1$]

ಪವ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೂರುವಿಕೆ,— ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ : "ಪವನಂ ನಿಷ್ಪಾವವಂತೆ ಪವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೧) ; "ನಿಷ್ಪಾವಃ, ಪವನಂ, ಪವಃ—೩ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡುವಿಕೆ, ತೂರುವಿಕೆ"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೪). ೨. ಕೆಸರು; ಕೊಚ್ಚೆ. ೩. ದನದ ಸಗಣಿ. [ಸಂ.]

ಪವಡಿ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿನ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನೇಯುವಾಗ ಎರಡು ದಾರಗಳ ನಡುವೆ ಲಾಳಿಗೆ ಸ್ಥಳ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲು, ನೆಯ್ಗೆಯವನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒತ್ತುವ ಮರದ ಕಾಲುಮಣೆ : ಕಾಲ ಪವಡಿಗಳೆತ್ತಿ, ಕೋಲ ಕಂಬಿಗಳೆಳೆದು ನೂಲೆಳೆದು ಲಾಳಿ ಶಿವಸೂತ್ರ ಪೋಣಿಸಲು ನೀಲಪಾವಡವ ಲಿಂಗುಟ್ಟ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೬).

[←ಮರಾ. ಪಾವಡಾ]

ಪವಡಿಸು, ಪವಳಿಸು, ಪವ್ವಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಲಗು ; ಒರಗು : ಗಂಗಾತರಂಗಧವಳದುಕೂಲಪ್ರಚ್ಛದಾಚ್ಛಾದಿತಮೃದುತಲ್ಪತಲದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿರೆ (ಆದಿಪು. ೩-೨೧ ವ) ; ಇಂತಿದು ನೃಪನಾರೋಗಿಪ ಪವಳದ ನೆಲೆಯಿದು ಪವಡಿಸಿರ್ದ ಚಂದನತಲ್ಪಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೩) ; ದಳ್ಳುರಿಯ ಮಂಚದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿದ್ದೈ (ಗಿರಿಕ. ೮-೬೬) ; ನಿರುತವನು ತಾವ್ ನುಡಿದು ಪವಡಿಸಿ ಭರದಿ ನಿದ್ರೆಯೊಳಿರಲಿಕಾಗಲೆಯಿರುಳು ತೊಡಗಿತು (ಸಂಭಪ. ೨೩-೫೦) ; ಪವಡಿಸು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನೀನು ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ಭಕ್ತರ ನಿಧಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೧ ಪಲ್ಲವಿ). **ಪವಳಿಸು :** ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಪವಳಿಪ ಶ್ರೀಲಕುಮಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಾತೆ (ವಿವಾಕ್ಯ. ೧೧-೩) ; ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿಯ ರಾಶಿಗಳೊಳ್ ಪವಳಿಸಿರ್ದ (ಸೌಗಂಧಿ. ४೭೬-೭) ; ಲವಲೇಶವಾನುವಿರದಿರೆ ಕಯ್ಯವ ಜೀವನದಿ ಪವಳಿಸಿರನೇ ನರನು ? (ಮಂಕುಕ. ೮೭೦). **ಪವ್ವಳಿಸು$_1$:** ಏಕಾರ್ಣವದ ಮಧ್ಯದಲಿ ಬಿಸಜದಂತಿರುವಾಲದೆಲೆಯೊಳು ಶಿಶುವೆನಿಸಿ ಪವ್ವಳಿಸಿ ಸುಳಿಯುವ ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷ (ಗಗತಾ. ೫-೨೧). 'ಉಪ್ಪವಡಿಸು' ಪರಾ.

[ಪವಡ$_0$ (ℙ←ಪ್ರಾ. ಪವಡ್ಢ)+-ಇಸು$_3$./ತೆಲು. ಪವಡಿಂಚು, ಪವಳಿಂಚು, ಪವ್ವಡಿಂಚು, ಪವ್ವಳಿಂಚು]

ಪವಡೆ 'ಪಾವುಡ$_1$' ನೋ.

ಪವಣ್, ಪವಣ, ಪವಣು, ಹವಣ, ಹವಣು (ನಾ). ೧. ಅಳತೆ; ಲೆಕ್ಕ; ಪ್ರಮಾಣ : "ಪವಣೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೯-೫೭೭); ದಾಯಿಗರತ್ತಣಿನಪ್ಪಪಾಯಕೋಟಿಗೆ ಪವಣಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೧); ಆತಂ ಮನಮೊಸೆದು ನೋಡುತಿರ್ಪುದಱನಾಗಳಣ ಮಱದಳಿಲ್ಲ ಪೊಟ್ಟನ ಪವಣಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೦೦); ಉಂಡ ಮೊಲೆವಾಲ ಪವಣಂ ಕೊಂಡು ಬಿಸುಟ್ಪೊಡಲ ಪವಣನಿದು ಪವಣೆಂದಾರ್ಕಂಡು ಮನಂಗೊಂಡು ಪವಣ್ಗೊಂಡಱಪುವ ಜಡರನಾದಿಕಾಲಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮); ಪವಣಿಲ್ಲದ ಭವಸಮಿತಿಗೆ ಪವಣಂ ಮಾಡುತ್ತುಮುಂದಯಿಪುದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ (ಪರ್ಶಪು. ೧೧-೭೨). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಬಲದ ಪವಣನನಿತಿನಿತೆಂದಾನಱಯೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೯) ; ಇವನಿಂದಂ ಕಂಡೆಂ . . . ಲೋಕದ ಪವಣನೆನುತ್ತುಂ ಯಶೋಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೇವೆಚ್ಚೆರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬४-४ ; 1112 ?) ; ಪವಣಂ ನೋಡದೆ ನಾಡೆಯುಂ ಸೆಣಸಿ ಮುನ್ನೆಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಪಕ್ಕಿ ಸೋವವರ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೀಯನಪ್ಪ ನುಡಿಯಂ ಕೇಳ್ವಾಗಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೨೯). ೩. ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಯಮ : ಯೋಗಿಯ ಪೋಲ್ ಪವಣಂ ಕಡೆಗಣಿಸದಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೨). ४. ಸಮಾನ; ಸರಿಸಾಟಿ : ಅಱವಂಟಿಗೆಗನ್ನದಾನದೆಡೆಗೀ ಜಗದೊಳ್ಪವಣಿಲ್ಲದೇಂ ಕೃತಾರ್ಥನೊ ನೊಕ್ಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-४೩ ; 1085 ?) ; ನಿಮ್ಮ ಪುರಾಣದ ಪುಸಿಯಿದಱ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ವಣೆ ಪೇೞಂ (ಧರ್ಮಪ. ೫-೧४ ವ) ; ಮರುಳೆ ಕೇಳ್ ಪವಣಿಂಗೆ ಬಪ್ಪನೇಯಂಧಕಾಸುರಹರಂ ಕಾಲಹರ ಕಾಮಹರನು (ಲಿಶಿಚಿಂ. ೧೫-೧೦). ೫. ಶಕ್ಯವಾದುದು ; ಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಸಜ್ಜನಿಕೆವಾಡಿದ ಸನ್ತತಶೌರ್ಯಮುರ್ಬಿಗಂ ಬಗೆಯುನೆ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪವಣೆ ಸಾಹಣಿ ಕೆಂಗನ ನಾಡಲಂಪಿನಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೦೬-೨೯ ; 1122) ; ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಪವಣೆ ರೂಪಂ ಭೂಪನರ್ಧಾಂಗಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೨-೧೬) ; ಆತನ ಬಲ್ಪಂ ಪೊಗೞಲ್ಪ್ವಡೆನ್ನ ಪವಣಲ್ತು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೯) ; ಎರಡನೆಯ ಮೃಡ ಹವಿನ್ಮಾರನ ನುತಿಯೆನ್ನ ಶಿಥಿಲಮತಿಗಂ ಪವಣೇ (ಹವಿನ್ಮಾರ. ೧-೨೮). ೬. ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ : ಒಗೆದುರಿಲಿಂಗದೊಂದು ಪವಣಂ ಪರಿಭಾವಿಸಲ್ (ಸಮಪ. ೮-೭೫) ; ಅವರಿರವು ಸ್ವರ್ಗ ಗಿರ್ಗದ ಪದವಿಗಳ ಪ[ಪಾಠಾಂ ಹ]ವಣೆ (ತಿರುರ. ವೇ. ೯-೧೩) ; ಪವಣೆಸೆಯೆ ಪುರುಳುಮೊಪ್ಪಿರೆ (ಚಿಕವಿ. ೧-೨೨). ೭. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾದುದು ; ಹದವಾದುದು; ಒಪ್ಪವಾದುದು : ಸಕ್ಕದಂಗಳ ಪದಂ ಪವಣಾಗಿರೆ ಮೆಲ್ಪುವೆತ್ತು ದಾಂಗುಡಿವಿಡುವಂತೆ ನೀಳ್ದು ನಿಲೆ ಪೇೞ್ವುದು ನೀತಿ ನಿರಂತರಕ್ರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧४೯); ಸ್ಫುಟವಾದಂ ಪವಣಾಗೆ ಜಾತ್ಯಭಿನಯಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೦). ೮. ಚಳಕ; ಕೌಶಲ ; ನೈಪುಣ್ಯ : ಇಸುವವರ್ಗಳ ಕೈಯೊಳ್ ಸಿಟ್ಟಿಸಬಾರದು ತುಡುವ ಬಿಡುವ ಪವಣಂತಾರ್ಗುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೬೮). **ಪವಣ :** ೯. ನಿಶ್ಚಿತಜ್ಞಾನ : "ನಿಂದಱ ಕೆಯೆನಲ್ ಸಂದ ಪವಣಮೆಂದಱಗೆ ಬುಧರ್" (ಭಾರನಿ. ೫४) ; "ಪವಣ–ಪ್ರಮಾಣ= ನಿಶ್ಚಿತಜ್ಞಾನ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫). ೧೦. ಕಾರಣ ; ಹೇತು : ತನಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೋಪಮಾನ ಸಂಜನಿಸುವ ಭಾವವರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಘನಶಬ್ದವೆಂಬಿವು ತಾವಾಱು ಪವಣಂಗಳೆನಿಪನ್ಯವನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ (ಪರಬೋ. ೩-೧೭-೨). ೧೧. ಹಂಚಿಕೆ; ಯೋಜನೆ; ಉಪಾಯ : ಅವನು ಇದರ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಪವಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿದನು (ಮಂಜುಕ. ೫೬). **ಪವಣು :** ೧. ಕೆಳಗಣಂಡಕಟಾಹ ತೊಡಗಿಯೆ ಜಲವು ತುಂಬಿ ಹುದಪಱ ಘಾತವು ತಿಳಿಯಲಿಪ್ಪತ್ತೈದುಕೋಟಿಯು ಪವಣ ಪಡೆದಿಹುದು

(ಕುಪ್ಪಾಳ. ೭-೨೩). ೫. ಇದರ ಮಹಿಮೆಯನೊರೆಯಲಾಲಿಸಲೆನಗೆ ನಿನಗೆ ಪವಣೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೩೧); ನರರ ಪವಣೇ ಕೀರ್ತಿಪಡೆ ಬಸವರಸ ನಿಮ್ಮಂ (ಒಸಪು. ೧-೯); ಮಹತ್ವಮಂ ತಿಳಿಯರಜ ಹರಿ ಸುರಪರು ನರದೇಹಿಯೆನ್ನ ಪವಣೇ (ಕೊಟ್ಟೂಜ. ೯-೩೫). ೬. ಎಲ್ಲಾ ಜೀವದೊಳಂ ದಯಮುಳ್ಳುದೆ ಸದ್ಧರ್ಮವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪವಣಂ . . . ರಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ಪಂ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೨೦೭). ೭. ಪವಣಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪೊನ್ನುಗಳ ಲಧಿಕನ್ಯೂನತೆಗಳನು ನೋಡುತ್ತಲಿ . . . ಅವಿರಳದ ಸಂತಸಪಡಲಿರ್ದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೨೪). ೧೨. ಸಂಧಿ; ಸಮಯ; ಅವಕಾಶ: ದಿವದ ರಾತ್ರೆಯಯರಡು ಜಾವದ ಪವಣಿನಲಿ ಹಸ್ತಿನಿಯ ನೆರವದು (ಕಕ್ಕೋಕ. ೯-೫೧). ೧೩. ಸ್ಥಿತಿ; ಇರವು: ಎಲ್ಲಿಯುಂ ಕಾಣದೆ ಯಳಟಳಟಯ್ಯೋ ಗಡಾ ಸತ್ತನೆಂಬೀ ಪವಣಿಂದಂ . . . ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪೦). ಹವಣ: ೧. ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಹವಣದ ಗುಳಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೭). ೨. ಆ ಮಹಾಬೆಳಗನೆ ಕಂಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಹಿಂಗದೆ ನೋಡಿದರೆ ಎನ್ನಂಗದ ಹವಣ ಹೊಡೆಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತ್ತು (ಲಿಂಗವ. ೧೯-೭೬). ೧೧. ಅವರಿಂದ ಹಲವರ ಹವಣಗಳಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ತಗಲ ಹತ್ತಿ ಅವರ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು ಜನರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾರಂಭವಾಯಿತು (ತಕ್ಕಡಿ. ೪೮). ಹವಣು: ೧. ಎಲವೊ ನಿನ್ನಯ ಬಾಯ ಹವಣಿಂಗಳವಡದ ಬಲುದುತ್ತನಂಗೈಗಳಲಿ ಧರಿಸಿದೆ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೬). ೨. ಉಳಿದವರ ಹವಣಾವುದೆಂದಾ ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಕುಲತಿಲಕನೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೨-೨೦); ಸಾತ್ಯಕಿ ಹವಣನರಿಯದೆ ಹೊಕ್ಕು ಸಿಕ್ಕಿದ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೩-೭); ಮಾನವನು ತನ್ನ ಹವಣಿಗೆ ಮೀರಿದ್ದನ್ನು . . . ಬಯಸಿ ದೈವದ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಾನೆ (ಕಾವ್ಯಸ. ೧). ೩. ಮನಮನ ತಾರ್ಕಣೆಯ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಲು ನೆನಹೇ ಘನವಹುದಲ್ಲದೆ ಅದು ಹವಣಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ ಎಲೆ ಅವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೪-೧೦೨). ೪. ಕಸುಗಾಯ ಹಿಸುಕಿದಡೇನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ಹವಣಪ್ಪುದೇ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೪-೧೧೭). ೫. ಅದಱ ಮಹಿಮೆಯನೆಣಿಸುವಡೆ ಫಣಿಪತಿಗೆ ಹವಣಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪-೫೧); ಭೀಷ್ಮನ ಬಿಗಡುಗೊಳಿಸಲು ಹರನ ಹವಣಲ್ಲ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೭-೧೨); ಈಶ ನಿಮ್ಮನು ನುತಿಸುವೆನೆಂದೆನಲ್ಲುರಗೇಶ ನಾಱನು ನನ್ನ ಹವಣೇ (ಮೋಹತ. ೨೫-೧೦); ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವಮೋಕ್ಷಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರಚ. ೧-೨೧). ೬. ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಎನ್ನ ವಿಚಾರದ ಹವಣ ನೀನೇ ಬಲ್ಲೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೩೨೬-೧೦೫೪); ನೀವೆನ್ನ ಮನದ ಹವಣನಾರಯ್ಯಲೆಂದನುಗೆಯ್ದಿರಿ (ಹಚಕಾ. ೮-೨೪); ಮಾತಿನ ಹವಣ ನೀ ಬಲ್ಲೆ ಹೇಳೆನ್ನೆನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವನು ಮಾನಿನಿ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೪-೨೯); ಇನ್ನೀ ಹವಣಿಂದವೆ ಬಳೆದೊಡೆ ನಿಮಗೆನ್ನಾಣೆ (ಜಯಲಕಾ. ೫-೮). ೭. ಎನ್ನ ಕಜ್ಜಕೀ ಪರಿಕರ ಹವಣು (ಗಣೇಶ. ೬-೧೩೩). ೧೧. ಸವಿಗೂಟಕೆಡನ ಕಾಣದೆ ಕೊಂಡೆಯ್ಯುವ ಹವಣನೆಣಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿವಂದ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೭೨); ನಿಮಗೀ ಹವಣು ತಿಳಿಯದು (ತೊರರಾ. ೨-೧-೩೩). ೧೨. ಜಾವವೆರಡಱ ಹವಣಿನಲಿ ಹರಿದಶ್ವತನುಜನೊಳಾಯ್ತು ಬಲುಸಮರ (ತೊರರಾ. ೬-೧೭-೧೫); ಹವಣನಾರಯ್ದು ಲಂಚಮಂ ಮೊದಲೆ ಕೊಂಡು (ಚಬಪು. ೭-೬). ೧೪. ಸಮಾನನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸರಿಸಾಟಿಯಾದವನು: ಜಯದ್ರಥನು ನಿನ್ನವನ ಹವಣೇ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೧೦-೪೬). ೧೫. ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವುದು; ಸಾಕಷ್ಟು: ಉಳಿದ ತೋಟದ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸು ಹಂದಿಗೆ ಹವಣು (ಹಚಕಾ. ೩-೬೪). ೧೬. ಪ್ರಯತ್ನ; ಉದ್ಯೋಗ: ದಿವಿಜರೆಮ್ಮಯ ಹಗೆಗಳವರಿಗೆ ಹವಿಸನೀ ಕ್ರತುಗಳಲಿ ಮಾಡುವ ಹವಣು ಸಾಕು (ಉತ್ತಾಕ. ೨೬-೨೭).

ಪವಣಂ ಮಿಾಱು, ಹವಣು ಮಿಾರು = ಅತಿಶಯವಾಗು; ಮಿತಿಮಿಾರು: ಸವಿಮಾತಿನಮರ್ದು ಪರಿಕಾಲ್ ಕಿವಿವಾಯಿಂ ಪೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬಗೆಗೆಟ್ಟಿಪೊಡೆಯಾಳ್ ಪವಣಂ ಮಿಾಱು ಪೊನಲ್ವರಿದವನೀಂದ್ರನೊಳೆಂಟೆಸಿತ್ತು ಸಂತಸಸಸಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೪೪); ಈ ಹವ್ಯಾಸವು ತನ್ನ ಹವಣು ಮಿಾರದಂತೆ ಮಾತ್ರ ದಕ್ಷತೆ ವಹಿಸಬೇಕು (ಕಥಕ. ೧೦).

ಪವಣ್ಮಾಡು, ಹವಣು ಮಾಡು = ೧. ಗಣಿಸು; ಲೆಕ್ಕಿಸು: ಆತಂ ನಿನ್ನ ಮಾತನೆ ಪವಣ್ಮಾಡಿ ಪೇೞ್ದುದಂ ಕೈಕೊಳ್ಳುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೩ ವ). ೨. ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿ; ಅನುಮೋದಿಸು: ನೆರೆದ ಜನಪಜನಮುದನೆ ಪವಣ್ಮಾಡೆ ಕೂಡೆ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಮಸಗಿ ಚತುರಂಗಸಾಧನಮಂ ಬೆಸಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೯-೧೦೭ ವ). ೩. ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೂಡು: ಒಂದು ಹವಣು ಮಾಡಿ ಕೆಗೆದೆ ಬಲೆಯನ್ನು (ಸುವಸಂ. ೩೫).

[<ಪ್ರಾ. ಪವಾಣ, ಪಮಾಣ./ಸಂ. ಪ್ರಮಾಣ]

ಪವಣ 'ಪವಣ್' ನೋ.

ಪವಣಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಉಚಿತವಾದ ದಾರಿ; ಋಜುಮಾರ್ಗ: ಪವಣಂಬಟ್ಟೆ, ಮುಗುಳುಂಬುಗುಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೫ ಪ್ರಯೋ).

[ಪವಣ್ + ಬಟ್ಟೆ₁]

ಪವಣಱಿ, ಹವಣರಿ, ಹವಣಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿ; ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು: ಗಟಪರ್ ಪವಣಱಿಯದೆ ಬೆಸಗೊಳೆ ಸೆಣಸಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೭). ೨. ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿ; ರೀತಿಯನ್ನು ಅರಿ: ಕಡುಕೆಂಪಿನ ಹಣ್ಣ ಮೇಲಿದೇಂ ಕಾಣಿಸದೊಡೊಪ್ಪುವರೆ ಬಲ್ಲವರ್ ಬಾಯ ನೀಂ ಮುಂಚ್ಚು ನಿನಗಿಪ್ಪ ಹಳದಿಯ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣಾದ ಬಳಿಕ ಪವಣಱಿದಿನ್ನು ಪಚ್ಚಿಯಾಡು (ಚಿಬಪು. ೧೦-೪೭). ೩. ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಾಣು; ಸಂಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸು: ಪದ್ಮನಾಭನ ಪದದೊಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆದು ಪವಣಱಿತು ಪೆಣ್ಣಂ ಪಿಡಿದಪೆನ್ (ಅದ್ಭುತ. ೧೦-೩). ೪. ಹದವನ್ನು ತಿಳಿ: ಪ[ಶಾಕಾಂ.ಹ]ವಣಱಿದುತ್ತರಂಗುಡುವ ಮೆಚ್ಚುವ ಮಾತಿನ ಗೊಟ್ಟಿಕೇಳ್ವ . . . ಮನದಟ್ಟಿಯಿಂ ಬರೆವ ಚಿತ್ತಮುನಲ್ಗೆ ವಿಷಸ್ವರೂಪಮಾದುವು (ಪರ್ಧಪು. ೪-೪೫); ಪವಣಱಿದಿಕ್ಕಿಯೋಗರಮಂ . . . ತುತ್ತುಗಳ್ ಸವಿವಡೆವಂತು ಪೊಂಬೆಸಱ ಸೂಪವನೊಪ್ಪುವ ಮಾದುರಂಗಳಂ ಯುವತಿ ತೆರಳ್ಚಿ ಬಡ್ಡಿಸಿದಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೦); ತವಕದನುವಱಿದಪ್ಪಿ ಮೊಗಗೊಡೆ ಪವಣಱಿದು ಚುಂಬಿಸುತೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೧೦). ಹವಣರಿ: ೧. ವಸ್ತುಗಳೊಳವಿರುವ ಸೆಳೆತಗಳ ಹವಣರಿತು ಸೊಗಕೆ ನವಸಂಘಾತಗಳ ನಿಲಿಸುವರಿವು (ಮಲಿದೇ. ೪೮-೫). ೩. ಬವರದಲಿ ಸಿಲುಕಿದುದ ಹವಣರಿದು ತೋಳ . . . ಹೇಳ್ದ (ಕಎಪು. ೧೩-೭). ೪. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹವಣರಿತು ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದನು (ಕೃಮಹ. ೯). ಹವಣಱಿ: ೧. ಎಡೆ ಮಾಡುವಬಲೆಯರೆಯ್ತಂದು ರಾಯ ತುತ್ತಿಡುವನ್ನದೊಳಗೊಂದು ತುತ್ತ ತುಡುಕಿ ಕೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗಿ ಪೆಂಗಳೆಲ್ಲಯೆಡೆಮಾಡಿದರು ಹವಣಱಿದು (ಭರಚ. ೪-೧೦೪). ೨. ವನಪಾಲನಾಗಳೆ ಹರುಷದಿಂ ಹರಿದು ಹೋಗಿ ಹವಣಱಿದು ಭೂತಳಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನಂ ಕಂಡು (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೭). [ಪವಣ್ + ಅಱಿ]

ಪವಣಿಕೆ, ಪೋಣಿಕೆ, ಪೋವಣಿಕೆ, ಹವಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ; ಹೊಂದಿಕೆ: ನವಿಲುಗರಿ ಬಾಣದಲಿ ಹಂಗನ ಕವಲುಗರಿ ಬೋಳೆಯಲಿ ಕಣಲಿಗೆ ಪವಣಿಕೆಯ ವಿಶಿಖದಲಿ . . . ಎಚ್ಚಾಡಿದರು ಬನಮಧ್ಯದಲಿ ಹಲಕಾಲ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೦-೬೧). ೨. ಮೋಸ; ತಂತ್ರ; ಕಪಟ: ಪವಣಿಕೆಯ ಭಿಕ್ಷುಕಂ ತಾನಾಗಿ ಸೀತೆಯಂ ಕದ್ದೊಯ್ದನು (ಪರಶು. ೨-೯). ಪೋಣಿಕೆ: ೩. ಪೋಣಿಸುವಿಕೆ: ನನ್ನ ಕವನ

ತೋರಬಹುದು ಬರಿಯ ಮಾತ ಪೋಣಿಕೆ (ಗಂಗಾತ. ೬೮-೧೨); ಕನ್ನಡದ ಸತ್ವವೂ ತಿರುಳೂ ಪೋಣಿಕೆಯು ಕಣ್ಣು (ಕಜಸಾ. ೯೯). ೪. ಪೋಣಿಸಿದುದು; ಸರಗೊಳಿಸಿದುದು: ಸೂತ್ರ—ಅವಮೋಚನೇ, ಪೋಣಿಕೆಯೊಳ್ (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೮೭). **ಪೋವಣಿಕೆ: ೧.** ತೊಳೆದ ತೋರ ಮುತ್ತಿನ ಮೊತ್ತಂ ಪೋವಣಿಕೆವಡೆದುದೆಂಬಿನಮಾ ವರವನಿತೆಯರದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದರೋ (ಅನಂಪು. ೭-೫೪). **ಹವಣಿಕೆ: ೫.** ಹಂಚಿಕೆ; ಯೋಜನೆ: ಬುದ್ಧಿಯುರಿಗಣ್ಣಿನಲಿ ಸೌಕುಮಾರ್ಯವು ಕಂದಿ ನಿಲಲು ಬಾಳುವ ಹವಣಿಕೆಯು ವಿಫಲವಹುದು (ಪಯಣ. ೫೮-೧೪); ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಬಹುದೆಂದು ಸುಲ್ತಾನನ ಹವಣಿಕೆ (ದೌಲತ್. ೪೧); ಜೇಮ್ಸ್ ದಂಪತಿಗಳೂ ಸ್ವಾಮಿದಾಸರೊಡನೆ ನಿಲ್ಲುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ಸಮಜೀ. ೩೦ ಪೀಠಿಕೆ). ೬. ಹಿಡಿತ; ಹತೋಟಿ: ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಣಿವ ಕೊಲ್ಲಟಗಿತ್ತಿ ತನ್ನ ಜೋಕೆಯ ತೂಕದಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡುವಳು. ಮೈಯ ಹವಣಿಕೆ ಮಿಗಿಲು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩-೧೦). ೭. ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ: ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಶ್ರಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನೇಸರ ನಡುನೆತ್ತಿಗೆ ಬರುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ (ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೧೪೯); ಜಗತ್ತಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವಾದ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬದುಕು ಸಾಗಿಸುವ ಹವಣಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೨೬). [ಪವಣ್ + -ಇಕೆ]

ಪವಣಿಗ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ (?): ಸೀರೆಯಂ ಕೊಂಡು ಮಾಱುವ ಪವಣಿಗರಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬರಿಸಕ್ಕೆ ಹಾಗವೊಂದು (ಕಇ. II, ೨೧-೨೯; 1147). [ಪವಣ್ ? + -ಇಗ]

ಪವಣಿಗೆ, ಪೋಣಿಗೆ, ಪೋಹಣಿಗೆ, ಪೌಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೆ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಅವಳರಗಿಳಿಯೊಳು ನುಡಿದಾಡಲಾ ಮಾತ ಪವಣಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೊಂದು ಕವಿತೆ ಮಾಡಿದರಿವರತಿನಿಪುಣೆಯರೆಂದು (ಭರಚ. ೭-೬೮); ಯುವತಿಯಂಗದಿ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಂ ಪವಣಿಗೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದುದು ಸೌಖ್ಯದಿ (ಶಂಕದಾ. ೧೬-೨೫). ೨. ರಚನೆ; ಬಂಧ; ನಿರ್ಮಾಣ: ಇವಳು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕಗಳ ಪವಣಿಗೆಯರಿವ ಬಲ್ಲವಳು (ಹದಿಬ. ೧-೨೫). ೩. ಪೋಣಿಸುವಿಕೆ; ಸರಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಮಣಿ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಪವಣಿಗೆಯ ಹಂಗು ಬಿಡದು (ಮದೇಪ. ೨೭೧-೭). ೪. ಪೋಣಿಸಿದುದು; ಸರ; ಸೂತ್ರ: ಉರಿಯ ಮಣಿಯ ಪವಣಿಗೆಯ ಮಾಡುವುದ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ಶಿ. ೧೬೮-೪೯೧); ಒರೆ ತೂಕ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿರಲೊಪ್ಪವಿಟ್ಟಿರುತರದ ಪವಣಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಕಂಠದೊಳು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು ಶರಣರು (ಗುರುಬೋ. ೨-೧೫೧). **ಪೋಣಿಗೆ: ೪.** "ಸೂತ್ರಂ, ಸೂತ್ರಿತಂ, ಸೂತ್ರಣಂ, ಸೂತ್ರಣೀಯಂ—ಈ ೪ ಪೋಣಿಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೮೭); ಸೂತ್ರವು ಆಡುವಂದದಿ ಹೊಸ ಮುತ್ತುಗಳ ಹೆಜ್ಜವಿಟ್ಟು ಪೋಣಿಗೆಯ ತೆರದಿ (ನಂದಲೀ. ೧-೨೬). **ಪೋಹಣಿಗೆ: ೪.** ಸೊಕ್ಕಾನೆದಲೆಯ ಮಣಿಯಂ ತಂದು . . . ನರದ ನೇಣಿಂದ ಪೋಹಣಿಗೆಯಂ ಹಸಮಾಡಿದ ಎಕ್ಕಾವಳಿಗಳನನುರಾಗದಿಂ ತಂದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೩೪). **ಪೌಣಿಗೆ: ೫.** ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಓರಣ: ಆಟ್ಟದನು ಚರರನು ನೃಪತಿ ಗುಡಿಗೆರೆಯ ಪೌಣಿಗೆಯೊಳುರೆ ಕಟ್ಟಿ ಶುಭಕರ ಕಾಣಿಸಿಯೆ ಲಿಖಿತದಲಿ ತಳುವದೆ ಯಾಣಿವಾಹನೆ ವೇಗದಿಂದೈತಹುದು ಪುರಿಗೆನುತ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೨೪). [<ಪವಣಿಕೆ]

ಪವಣಿಸು, ಪೋಣಿಸು, ಪೋಹಣಿಸು, ಹವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳತೆ ಮಾಡು; ತೂಗು: ಪವಣಿಸುವನಾವನಾ ವೈಶ್ಯಕುಲನ ಧನಸಂಕುಲಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೮೪); ಲೆಕ್ಕವಿಡಲ್ ಶಬ್ದಂ ನೆಱೆಯವು ಪವಣಿಸಲೆನೆ ಕಂಡರಾರೊ ಕಾಲದ ಪವಣಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಡೆಯಂ] (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೫೪); ಬಳ್ಳದೊಳಳೆದುದಧಿಯ ಜಳಮುಳ್ಳನಿತುಮನಾರೊ ಪವಣಿಸಲ್ ನೆಱೆವನ್ನರ್ (ಎಕ. II, ೩೪೫-೪೮; ಸು. 1159); ಪವಣಿಸಿ ನಾಭಿಮಂಡಲ ಸಮಾನದೆ ತೀವಿದೊಡಂ ತದಂಗನಾನಿವಹಕುಚಾಗ್ರಮಂ ಕುಸುಕುತಿರ್ದುದು . . . ಸಲಿಲೋತ್ಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೫೩೪). ೨. ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕು; ಎಣಿಸು: ಜವದಿಂದಾಗಸದೊಳ್ ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಯುಮಂತುಗಾಣಲಣಮಾಱದೆ ತೇಂಗುವುದು ಪತಾಕಾಗ್ರದೊಳೆನೆ ಪವಣಿಸಲಾನಱಿಯೆನತುಳಮಂ ತದ್ಬಲಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೨೫); ಪವಣಿಸುವಡರಿದೆಸುತ್ತಿರ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ತಮತಮಗೆ ಹೊಗಳುತೊಪ್ಪುವ ಪುರಾಣಂಗಳಿಂ (ವೀರರ. ಹ. ೪೮೨-೧). ೩. ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಿಗು; ಎಣಿಕೆಗೆ ಒಳಪಡು: ಆ ಮುನೀಂದ್ರಂ ಬಂದನೆಂಬೊಂದಾನಂದಂ ಕೈಮಿಕ್ಕು ತನ್ನಗರೀಮಂದಿರವೃಂದಂಗಳೊಳ್ ತುಂಬಿ ಪವಣಿಸದೆ ಮರ್ತ್ಯಮೂರ್ತಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಪೊಱಪೊಣ್ಮಿದುದೆಂಬಂತೆ ಪುರಜನಂಗಳ್ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದರ್ (ಬಾಧಪು. ೩-೧೬ ಪ); ನವಿಲುಗಳ ನರ್ತನವ ಚಾತಕದ ಮನದೊಳುಕ್ಕುವ ಹರುಷರಸವನಾ ಕಾದಂಬಿನೀವನಿತೆಯವಲೋಕಿಸುತ್ತುಮಾನಂದಾಶ್ರುವಾರಿ ಕಂದೆಱೆದೆಳೆನೆ ಮುಂಬನಿಗಳು ಪವಣಿಸದೆ ಸುರಿಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೧೯). ೪. ಹೊಂದಿಸು; ಜೋಡಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಧನಧಾನ್ಯಕ್ಷೇತ್ರನಿವೇಶನಕುಪ್ಯಪ್ರಭೃತಿವಸ್ತುವಂ ಪವಣಿಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾ. ೭-೧೨); ಕೇವಲ ಹಿಂದುಹಿಂದು ಅಂಕೆಗಳನ್ನು ಪವಣಿಸಿ ವಕ್ರವೇಷ ತೊಡಿಸಿ "ಸರಳರೂಪ ಕೊಡಿರಿ" ಎನ್ನುತ್ತಾರಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೮). ೫. ಮಣಿ, ಮುತ್ತು, ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸರಗಟ್ಟಲು ದಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು,—ಅಳವಡಿಸು: ಅರಗಿನ ಮಣಿಯ ಮಾಡಿ ಉರಿಯ ನೇಣ ಕಟ್ಟಿ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ಪವಣಿಸಲಱಿಯರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೪-೬೫೪); ವೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಮಣಿಯ ದಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪವಣಿಸುವ . . . ನಿಮ್ಮ ಶರಣನ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೧೮೦-೮೧೧); ಕುಶಲವಹ ದಾರದಿಂದ ಪವಣಿಸಲೆಳೆಗಳಾದ ವಿಪ್ಪತ್ತೊಂದಲ (ವೀಶೈಪು. ೭-೭-೩೦); ಸೂಜಿಯಲ್ಲಿ ದಾರ ಪವಣಿಸುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ (ದೇಕನ್ಯ. ೧೨). ೬. ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಅಣಿಗೊಳಿಸು: ಪವಣಿಸಿ ಜಿನೇಂದ್ರಮತದಿಂ . . . ಸಹಸ್ರಯೋಜನದವಗಾಹದಿನೆಸೆವುದೀ ನಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೫೫); ಸಭಾಮಂದಿರವನಮರವರ್ಧಕಿಗಳಿಂದ್ರನ ನೇಮದಿಂದ ಪವಣಿಸುತಿರ್ದರು (ತ್ರಿಲೋಪ. ೪೨-೩೯). ೭. ಒದಗಿಸು, ಪೂರೈಸು: ಪವಣಿಸು ಪಿಪ್ಪಲಿಯಂ ಸೈಂಧವಂ ಜೀರಿಗೆಯನರೆದು ಕುಡಿ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪-೧೨); ಭುವನಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯೆನುತಂ ಪವಣಿಸಿದಂ ಕೆಡಿಪ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಂ (ದಶಾಪ. ೮-೮); ಪಲವಗೆಯೊಳು ಪವಣಿಸಿಯವಳಿಚ್ಛೆಯ ಸಲಿಸಿ ಸಂತಸಗೊಳಿಸುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೨೭). ೮. ಸಾಧಿಸು: ವೈರವ ಪವಣಿಸಿ ಭಂಗಬಡುವನು (ಕರ್ಣಾವೃ. ೭-೯). **ಪೋಣಿಸು: ೪.** ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಒಂದು ವಚನಸಂಕಲನ, ವಚನಗಳನ್ನು ಸಂಭಾಷಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿರುವುದು ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ಶೂನ್ಯಕು. ೨೫). ೫. ವಿರಳವಿಲ್ಲದೆ ಮಣಿಯ ಪೋಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪವಣಿ]ಸಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೫); ಶಶಿಕಿರಣಮನಾಯ್ದಾಯ್ದೊಳ್ಪೆಸೆಯಲ್ ಪೋಣಿಸಿದ ತೆಱದ ಮುಕ್ತಾಹಾರಂ (ದಶಕು. ೬-೪೦); ಹುಡುಗಿಯರಿಗಾಗಿ ಸೂಜಿಗೆ ದಾರ ಪೋಣಿಸುವುದು, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ಓಟ ಇವು ನಡೆದವು (ಕಪಪು. ೪-೩೪). ೯. ದಾರವನ್ನು ಸೂಜಿಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು: "ಕೋ-ಸೂತ್ರಪ್ರವೇಶೇ (ಪೋಣಿಸು)" (ಶಮಧಾ). ೧೦. ಚುಚ್ಚು; ನೆಡು; ನಾಟಿಕೊಳ್ಳು: ಕಡುಗಾದ ಶೂಲವೆದೆಯಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಲು ಬೆನ್ನಿಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆದೋಱೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೯-೩೫). **ಪೋಹಣಿಸು: ೫.** ಹಲವು ವಿತ್ತಮಂ . . . ಜಿನದತ್ತೆ ಕೊಟ್ಟಳ್ ಗುಣಂಗಂಡರಂತದಕೆ ರತ್ನವನು ಪೋಹಣಿಸುವಂತೆ

(ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೨೨). **ಹವಣಿಸು :** ೧. ಸೇನನ ವೀರವ ಹವಣಿಪಡೆ ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವೆಯುಳ್ಳಂ ನೆರೆಯಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮-೪ ; ಸು. 1265); ಭುವನದೊಳು ತನಗಧಿಕಬಲದಲಿ ಹವಣಿಸಲಿಕೆಣೆಯಿಲ್ಲ (ಸಂಭಸ. ೨೮-೨೧); ತನ್ನ ತುಳಭಾಗ್ಯವ ಹವಣಿಸುವರಾರು (ನಿಭಾಗ. ೫-೩-೬) ; ಶಿವಶಿವಾ ಶರಣನೇಳ್ಗೆಯ ಹವಣಿಸಲ್ಕಳವೇ (ಶಂಕದಾ. ೧೫-೪೧). ೨. ಇವರು ಕಪಿಗಳೆ ಜೀಯ ಸೀತಾಯುವತಿಯರಸನು ನರನೆ ಸೀಸೀ ಹವಣಿನಲಿ ಹವಣಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾಣೆನುರುಪಥವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೫) ; ಅವಿನಯ ವೆನಿಪ ವನವು ಬಳಸಿಹುದಾ ದಿವಿಜಾರಿಯ ಪುರವರವ ಹವಣಿಸಬಾರದನಂ ತಾನುಬಂಧಿಯೆಂಬವು ವನದ ಕಮಲಷಂಡಗಳು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೯-೩೮). ೪. ಅವರ ಮನವನೊರೆದು ನೋಡುವೆನೆಂದು ಹವಣಿಸಿದನೊಂದು ವೇಷವ ಶರೀರದೊಳಂದು (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೦-೮) ; ಸಾಗರವನಾ ಮುನಿ ಹವಣಿಸಿದ ಜಠರದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೯-೧೨) ; ಇಂತೆಂದನಾ ಹನುಮಂತ ಹವಣಿಸಿದುಚಿತವಚನದಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೭೫). ೬. ದಧಿಮುಖ ಮರನ ಹವಣಿಸೆ ಶಿರವ ಗದೆಯಿಂದಪ್ಪಳಿಸಿದರೆ ಬಿದ್ದ ದಧಿಮುಖನು (ಕೌರಾ. ೩೨-೩೮). ೭. ಹವಣಿಸಿದನು ಛಳಿ ಬಿಸಿಲು ದಿವಿಜರ ಬಲಕೆ ಶ್ರೀರಾಮ (ಉತ್ತಕ. ೬-೫೫) ; ಬಾಯಿಗೆ ಸವಿಯಾಗುವಂತೆ ಹಾಲು ಗಂಜಿಗಳನ್ನು ಹವಣಿಸಿ (ನಂಟರು. ೩೪). ೧೧. ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ; ತೊಡಗು : ಧೂರ್ತರು ತರತರದ ಹಂಚಿಕೆಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯) ; ವಿಷ್ಣುವರ್ಮನು . . . ವೈಜಯಂತೀ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಧಿಪತಿಯಾಗಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕರ್ಣಾಅ. ೧೨). ೧೨. ಮೊದಲುಮಾಡು ; ಆರಂಭಿಸು : ಹವಣಿಸಿನ್ನೀ[ಪಾಠಾಂ. ಹವಣನರುಯೆನು] ತಪವನೀ ಖಳನಿವಹ ಕೊಲ್ಲದ ಮುನ್ನ ಸುಕ್ಷೇಮವನು ಮಾಡು (ನಿಭಾಗ. ೪-೭-೪೩). ೧೩. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು : ದಿವಸುಧೆಯಬ್ಧಿಯನೊಲವಿಂ ತವೆ ಜನರಿಚ್ಛೆಯನೆ ಪಡೆಯಲೆಂದುಱೆ ಕಡೆಯಲ್ ಹವಣಿಸಿದ ವಿಷಮನನುಕರಿಸುವ ತೆಱದಿಂದುದಯಮುಳಿದು ತಳೆದುದು ತಮಮಂ (೧೦ಕ. ೪-೭೪). ೧೪. ಸಿದ್ಧವಾಗು; ಅಣಿಯಾಗು: ಅತಿರೌದ್ರಾಕಾರವಡೆದಭವನ ಕಂಡು ರತಿರಾಜ ಹವಣಿಸಿ ನಿಂದ (ಮೋಹತ. ೭-೩೬). ೧೫. ಅಂಕೆಗೆ ತರು ; ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸು : ನೆಲನನಳೆವಂದೀ . . . ಜಲನಿಧಿಗಳೀ ಗಗನವೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ವಣಿಸಿದ ವಿಲಸಿತದ ವಿಭುವಿಂಗೆ ದಟ್ಟಡಿ ಬಳುಕುನಡೆ ಮೆಲ್ನಡೆಗಳೆಂಬಿವು ತಿಳಿವವರ ಮನಸಿಂಗೆ ಮಱೆ ತಾನಲ್ಲವೇ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೬); ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬುನವ ತಾಡಿಪ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುನರಿದೆ (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೯). ೧೬. ವಿವರಿಸು ; ತಿಳಿಸು : ಆ ಭಕ್ತನೊಳಗೆ ಜಂಗಮವಡಗಿ ಆ ಜಂಗಮದೊಳಗೆ ಭಕ್ತನಡಗಿ ಇದೇನೆಂದು ಹವಣಿಸುವೆ ನಯ್ಯ ಎರಡೊಂದಾದ ಘನವ (ಬಸವ. ೫೨೪) ; ಹವಣಿಸಲಾವನನು ನೆರೆಯವು ನಿರಂತರ ನಿಗಮಕೋಟಿಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೦-೨೭).

[ಪವಣ್+-ಇಸು$_3$]

ಪವಣು 'ಪವಣ್' ನೋ.

ಪವಣುದೋಱು 'ಪವಣ್ದೋಱು' ನೋ.

ಪವಣ್ಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸಿ ಕಟ್ಟು ; ಹವಣಾಗಿ ಕಟ್ಟು : ಅಪರಾಂಭೋಧಿತರಂಗಮೆಂಬ ತೊವಲೊಳ್ ತ್ರಿಂಶದ್ಘಟೀಪರ್ವದಿಂದೆ ಪವಣ್ಗಟ್ಟಿದ ದೋಂಟಿಯಂ ಕೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೭-೬೩).

[ಪವಣ್+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪವಣ್ಗಱು, ಹವಣುಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಳತೆ ಮೀರು ; ಮಿತಿ ಮೀರು : ಕಣ್ಗಡಿತೆಗಳಿಂದಾಕೆ ಪವಣ್ಗಱುದಾ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಂ ಸುರಿಯುತ್ತಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೧೮). **ಹವಣುಗಳಿ :** ಹವಣುಗಳಿದ ತುರಂಗಕೋಟಿಗಳವಯವದಿನೊಯ್ಯಾರದಿಂ ತಳರ್ದುವು (ಕುಮುರಾ. ೩-೨೯).

[ಪವಣ್+ಕಱು$_1$]

ಪವಣ್ಗಡು (ಕ್ರಿ). ಹವಣು ತಪ್ಪು ; ಅಳತೆ ತಪ್ಪು : ಅನಯಂ ಪುಟ್ಟದೆಯುಂ ಪವಣ್ಗಡದೆಯುಂ ತಂತಮ್ಮ ತೇಜಃಪ್ರಭಾವನೆ ಮೆಯ್ದೋಱದೆಯುಂ (ಪರ್ಧಪು. ೭-೫೯).

[ಪವಣ್+ಕಿಡು(<ಕೆಡು$_1$)]

ಪವಣ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು ; ಎಣಿಸು : ಗಱುಲ್ಲೆನೆ ಸತ್ತು ಮಾಯ್ದ ಲೋಭಿಗಳ ಪವಣ್ಗೊಳಲ್ ಮನುಜರಿರ್ಕೆಜನಾದೊಡಮೇಂ ಸಮರ್ಥನೇ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೧-೩೫; 1047) ; ಉಂಡ ಮೊಲೆವಾಲ ಪವಣಂ ಕೊಂಡು ಬಿಸುಟ್ಟೊಡಲ ಪವಣನಿದು ಪವಣೆಂದಾರ್ಕಂಡು ಮನಂಗೊಂಡು ಪವಣ್ಗೊಂಡಱುವ ಜಡರನಾದಿಕಾಲಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮). [ಪವಣ್+ಕೊಳ್$_1$]

ಪವಣ್ಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಪವಣ್ಗೊಳ್ : ಕನಕನಂದಿಮುನೀಂದ್ರನ ಹೃದ್ಯಮಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾವಳಿಯಂ ಪವಣ್ಗೊಳಿಪೊಡಂಬುಜಸೂನುಗಳುಂಬ ಮಾವಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೨೨) ; ಇಂತನಿಬರುಂ ಪೊಗಟ್ಟುದುಂ ರಾಯಂ ಮಗನ ಮೈಮೆಯಿಂದುರ್ಕುವ ಸಂತಸಮುಂ ಮನದೊಳ್ ಪವಣ್ಗೊಳಿಸಿ ನುಡಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೭೩). [ಪವಣ್ಗೊಳ್+-ಇಸು$_3$]

ಪವಣ್ನುಡಿ (ನಾ). ಹವಣಾದ ಮಾತು ; ಉಚಿತವಾದ ನುಡಿ : ಅಳೆದಿರಿಸಿರ್ದುದಂ ಕುಡುವನಂತೆ ಪವಣ್ನುಡಿಯಿಂದೆ ಭವ್ಯರಂ ತಿಳಿಪುವ (ಅಪಶ. ೪೮-೧೦೩). [ಪವಣ್+ನುಡಿ$_2$]

ಪವಣ್ದೋಱು, ಪವಣುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳತೆಗೆ ಸಿಕ್ಕು ; ಅಳವಿಗೆ ಬರು : ತವದಾಯುಷ್ಯದ ಕುಂದದಂದದ ಬಿಯಂಗೆಯ್ದುಂ ಪವಣ್ದೋಱದುದ್ಭವದೇ ಪೋಂತೆನೆನಿಪ್ಪ ರೂಪಿನ ಮನಂಗೊಂಡಿರ್ಪ ಲಾವಣ್ಯದೊಪ್ಪುವ ನೇಪಥ್ಯದಮರ್ಕೆ ನಿಲ್ಲವನಿಮಿಷೇಂದ್ರಾದಿಗಳ್ಗೆಂದೊಡಾರ್ಗಿವು ನಿಲ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮). **ಪವಣುದೋಱು :** ೨. ಉಚಿತವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವೆನಿಸು : ಸವಿಯನೆಸಗದ ನುಡಿಯ ಪವಣುದೋಱದ[ಪಾಠಾಂ. ಱುವ] ನಡೆಯ . . . ಕುವಲಯಾಂಬಕದ ಸೌಷ್ಠವದವಳಿ ಕೊಂಕಣಿತಿ (ಜನವ. ೬-೩೧). [ಪವಣ್+ತೋಱು]

ಪವಣ್ಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಹೋಲಿಕೆ ಮಾಡು : ಪವಣ್ಬಡಿಪೊಡೀತನನೀತನೆ ಪೋಲ್ವನಿನ್ನರಾರ್ (ಪಂರಾಪಾ. ೧೧-೧೦೩).

[ಪವಣ್ಬಡೆ+-ಇಸು$_3$]

ಪವಣ್ಬಡು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ನುಣ್ಬುಱಲೊಳಗದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಪವಣ್ಬಡೆ ಕಟ್ಟಲಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಬಳಸಿದೊರ್ಬಡದಂ ತಣ್ಬೆಳಗನೀಯೆ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೆಳಗೊಳಪೊಕ್ಕು ಚಪಳೆ ಕಳಿಕೆಯನಾಯ್ದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೫). [ಪವಣ್+ಪಡು$_1$]

ಪವಣ್ಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳವಡು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ ಪವಣ್ಬಡೆದ ಸುವರ್ಣಪಾರವದ ಕುಪ್ಪಸಮೊಪ್ಪೆ . . . ಸೂಳೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೩). ೨. ನಿಗದಿಯಾಗು : ಕಣ್ಬೆಳಗುಂ ಲಲಿತಾಂಗದ ನುಣ್ಬೆಳಗುಂ . . . ಪವಣ್ಬಡೆವೊಡತರ್ಕ್ಯಮಾದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೩-೯೩).

[ಪವಣ್+ಪಡೆ$_1$]

ಪವಣ್ಪುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಣಿಕೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು ; ನಿಗದಿ ಮಾಡು : ಭಗಣದ ಲೆಕ್ಕಮಂ . . . ದೆಸೆಯಂತಮಂ ಪವಣ್ಪುಗಿಸಲೆರಬ್ಬಲಂಗಳ ಮದದ್ವಿಪವಾಹವರೂಥಕಿಂಕರಾದಿಗಳ ಪವಣ್ಗಳಂ ಪವಣಿಸಲ್ ಬಗೆದರ್ಪನೆ ಗಾಂಪನಾಗನೇ (ಪಂರಾಪಾ. ೧೩-೧೧).

[ಪವಣ್+ಪುಗಿಸು(<ಪೊಗಿಸು)]

ಪವನ (ನಾ). ೧. (ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೂರುವಿಕೆ ; ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ನಿಷ್ಪಾವಃ, ಪವನಂ, ಪವಃ—ಇ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡುವಿಕೆ, ತೂರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೪). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಪವನಃ, ಶ್ವಸನಃ, ವಾಯುಃ . . . ಮಹಾಬಲಃ—ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೭೫) ; "ಎಲರೆನಲ್ ಪವನಂ" (ಚತುನಿ. ೧೦). ೩. ಉಸಿರು ; ಶ್ವಾಸ : ತಲೀ ತೆಳಗಾಗಿ ನಿಂದರತಾನ ; ಹಿಂಗಟಿ ಮಣಿತಾನ ; ಮುಂಗಟಿ ಮಣೀತಾನ ; ಪವನ ಏರಸತಾನ (ಚಿಟ್ಟಹೊ. ೪೧). ೪. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವಾಯುದೇವತೆ : "ಪವಮಾನಂ . . . ಪವನಂ ಪ್ರಭಂಜನಂ . . . ಸಮೀರಣಂ ಪೃಷದಶ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೪) ; ಪವನಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ರಾಘವನಣುಗಾಳ್ (ಗದಾಯು. ೩-೪೧) ; ತೊಡೆವೆಂ ಶಕ್ರನ ನಾಮಮಂ ತುಡುಕಿ ನೀರೊಳ್ ಮೆಟ್ಟುವೆಂ ವಹ್ನಿಯಂ . . . ಎಟ್ಟುವೆಂ ಪವನನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಪವನಗತಿ (ನಾ). = ಪವನಜವ : ಪವನಗತಿಪ್ರಯುತಂಗಳ್ . . . ನಭದವೊಲೆಸೆದವು ಮಿಗೆ ಪದಿನೆಂಟುಕೋಟಿ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೬೫). [ಪವನ+ಗತಿ]

ಪವನಜ (ನಾ). ೧. ವಾಯುಪುತ್ರ ; ಹನುಮಂತ ; ಆಂಜನೇಯ : ಆದೇಗಹನಮೊ ಪವನಜಂಗೆ ದುರ್ಗಮಮುಂಟೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೬೬). ೨. ಭೀಮ : ಪವನಜನಿಂದೆ ಕೌರವಕುಲಂ ಪಡಲಿಟ್ಟವೊಲಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೩) ; ಪವನಜನಾಸ್ಯಮಲ್ತಿದವನಾನನಮಪ್ಪೊಡೆ ಮಟ್ಟಮಿರ್ದು ನೋಡುವುದೆ ಮದೀಯವಕ್ತ್ರಮನೆ (ಗದಾಯು. ೯-೩೩) ; ಒಗ್ಗರಣೆಗಳ ಸೌರಭಕೆ ತಿಳಿದುದು ನಿದ್ರೆ ಪವನಜನ (ಕುಪ್ಯಾಅ. ೧೦-೨೩). ೩. ಅಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಪವನಜವ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ವೇಗ ; ವಾಯುವೇಗ : ಪವನಜವದ ಪವನಜ ಪರಿದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮) ; ಪರಮಭಾಗವತಂ . . . ಪವನಜವಾನ್ವಿತರಥದಿನೆಯ್ದಿದಂ ಗೋಕುಲಮಂ (ಜಗವಿ. ೫-೬೬) ; ಪವನಜವಮಂ ಮುಂಚಿ ವಾಜಿಗಳೋಟಿಂಗೊಂಡುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨). [ಪವನ+ಜವ₂]

ಪವನಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಇಂಗುಳ : "ಪವನಜೆಯಿಂಗುಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೩). [?]

ಪವನತನಯ (ನಾ). = ಪವನಜ ೨ : ಪವನತನಯನ ಖತಿಯ ಝಾಡಿಯ ಹವಣ ಕಂಡರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೨೫). [ಪವನ+ತನಯ]

ಪವನತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ ಮತ್ತು ತನುವಾತವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗಾಳಿಗಳು : ಭುವನಂ ಪವನತ್ರಯಾವೃತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೫೬). [ಪವನ+ತ್ರಯ]

ಪವನದಿಶೆ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ದಿಕ್ಕು ; ವಾಯವ್ಯ : ಬಗ್ಗುಡದ ಪವನದಿಶೆಯೊಳು (ಕಇ. V, ೨೬-೬೩ ; 1147). [ಪವನ+ದಿಶೆ]

ಪವನನಂದನ (ನಾ). ೧. = ಪವನಜ ೧ : ಮನದಿಂ ಬೇಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ಬನದೊಳಗೆ ಪವನನಂದನನನಿಂದ್ಯಗುಣನೆಸೆವಶೋಕಧಾತ್ರೀರುಹದಿಂ (ಶಮುದ. ೧೦೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. = ಪವನಜ ೨ : ಕುರುಕುಳನಂದನಂ ಪವನನಂದನನೆಂಬ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರವೆ ಕಱುತ್ತು ಪಾಯೆ ಪಡಲಿಟ್ಟವೊಲಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೨) ; ಅಲಗಿನಲಿ ಖಡುಗದಲಿ ಹೊಯ್ದರು ಪವನನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೫೦). [ಪವನ+ನಂದನ]

ಪವನನಿರೋಧ (ನಾ). ಉಸಿರನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶ್ವಾಸಬಂಧನ : ಪವನನಿರೋಧಮಿಲ್ಲದ ಗಳೋಷ್ಠಪುಟಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಮಿಲ್ಲದ . . . ನಾದಮೊಗೆದತ್ತಭವಂಗೆ ಗಭೀರತಾಯುತಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೬-೨೬). [ಪವನ+ನಿರೋಧ]

ಪವನನಿರ್ಘಾತ (ನಾ). ಬಲವಾದ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ಉಲ್ಕಾಪಾತ ಪವನನಿರ್ಘಾತಂ ಕೂಡಿದೊಡೊಂದಿ ಬಂದೊಡಂ ರೌದ್ರದಂಡಶೂಕರ ಮುಹೂರ್ತಮಾಗಡೆ ಸಾಯ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೯). [ಪವನ+ನಿರ್ಘಾತ]

ಪವನಪಥ (ನಾ). ವಾಯುಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : ಪವನಪಥದಂತೆ ಮಂದಂ ಶ್ರವಣೋದಯಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೯೫) ; ಅಂತು ಪವನಪಥದಿನಿೞಿದು ಬಂದಾ ಮುನೀಶ್ವರರ ಪದಕುಶೇಶಯಂಗಳನತಿಸೇವ್ಯ ದಿವ್ಯಾರ್ಘನಾನಿಚಯದಿನರ್ಚಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೧೧ ವ) ; ಪವನಪಥಂ ಪ್ರಸನ್ನತರಮಾಯ್ತು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೪೨). [ಪವನ+ಪಥ]

ಪವನಪುತ್ರ (ನಾ). = ಪವನಜ ೩ : ನೀವೀ ಪವನಪುತ್ರನನನುವರದೊಳೆಂತಕಟ ಜಯಿಸುವಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೩೨). [ಪವನ+ಪುತ್ರ]

ಪವನಭಕ್ಷಣ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳದು ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ: ಕಚ್ಚುವ ಮಹಾಪ್ಪಫಣೀಶ್ವರಾಂಶದ ಪವನಭಕ್ಷಣರಾಜಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೩೦). [ಪವನ+ಭಕ್ಷಣ]

ಪವನಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಉಸಿರನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶ್ವಾಸಬಂಧನ : ರುದ್ರ ಲೆಕ್ಕವ ಮಱೆದು ಜಪವ ನೆಣಿಸುತ್ತೈದಾನೆ ಈಶ್ವರ ಪವನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ (ಅಪಚಂ. ೧೧೪-೫೧೪). [ಪವನ+ಯೋಗ]

ಪವನಯೋಗಿ (ನಾ). ಪವನಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು,—ಸಾಧಿಸುವವನು : ಪವನಯೋಗಿಗಳ ಪ್ರಪಂಚಿಗಳೆಂದೆಂಬೆ ಲಯಯೋಗಿಗಳ ನಾಯಿಗಿಂತ ಕಡೆ ಎಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೧೫-೩೫೮). [ಪವನ+ಯೋಗಿ]

ಪವನವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ; ವದಂತಿ : ಬಪ್ಪೊಸಗೆಯ ಪವನವಾರ್ತೆಯುಂ ಸುಳಿಯಲಾಗಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗಂ (ಪರಶು. ೩೩-೧). [ಪವನ+ವಾರ್ತೆ]

ಪವನವೇಗ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವೇಗ : ನಡೆದು ಪರಮಂಡಲದ ರಾಯರ ಜಡಿದು ಕಪ್ಪವ ತಪ್ಪ ಶಿಷ್ಟರ ಗಡಣವೆಸೆದುದು ಪವನವೇಗದ ರಾಯಭಾರಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೪೩). ೨. ವಾಯುವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಏಂ ಬೆಸಗಲಿಗಳ್ ಬರ್ಪರೊ ಮಾನಸವೇಗರ್ ಪವನವೇಗರಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೬). [ಪವನ+ವೇಗ]

ಪವನಸಖ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಿತ್ರ ; ಅಗ್ನಿ : ಪವನಸಖನಿದಿರೊಳೊದವಿದ ನವನೀತಂ ಕರಗುವಂತೆ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೨೨). [ಪವನ+ಸಖ]

ಪವನಸಾಧಕ (ನಾ). = ಪವನಯೋಗಿ : ಪವನಸಾಧಕರೆಲ್ಲರು ಕಳವಳಿಸಿ ಹೋದರು (ಚನ್ನಪ.ಕ. ೧೧೦-೨೪೮). [ಪವನ+ಸಾಧಕ]

ಪವನಸುತ (ನಾ). ೧. = ಪವನಜ ೧ : ಪವನಸುತಸೇನೆ ನಡೆದುದು ಪವನಪಥಂ ನೆಱೆಯದೆಂಬಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೩೩). ೨. = ಪವನಜ ೨ : ಪವನಸುತಂಗೆ ಪಾಸಟಿಗಳೊರ್ವರುಮಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೨೧) ; ಪವನಸುತಂ ಗದೆಗೊಳೆ ಗಾಂಡಿವಿ ಬಿಲ್ಗೊಳೆ ಕೆಯ್ದುಗೊಳ್ವ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವದಟರ್ ಭುವನದೊಳಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೩-೧೬) ; ಬಂದನೊಬ್ಬನು ಪವನಸುತನ ಪುಳಿಂದನು . . . ಜೀಯ ಚಿತ್ತವಿಸೆಂದು ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದನು ಕಲಿಭೀಮಸೇನಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೫). [ಪವನ+ಸುತ]

ಪವನಹತಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ : ಪವನಜನ ಕೈಸನ್ನೆಗಳ ಘನಪವನಹತಿಯಲಿ ಲಹರಿ ಮಸಗಿತು ಬಹಳ ಬಲಜಲಧಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೨೦). [ಪವನ+ಹತಿ]

ಪವನಹಸ್ತ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಕೈ.

ಪವನಹಸ್ತವ ಮಾಡು=ಕೈಯಿಂದ ಗಾಳಿ ಬೀಸು : ಪನ್ನೀರಿನಲಿ ಮೊಗದೊಳದು ಪವನಹಸ್ತವ ಮಾಡಿ ವಯ್ಯಾರಿ ಕಡ್ಡೆರದು ನೋಡೆ ಮಾತಾಡೆಂದು ಅಸುರಾರಿ ಗಲ್ಲವಿಡಿದು . . . ಮನ್ನಿಸಿದ (ತ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೯). [ಪವನ+ಹಸ್ತ]

ಪವನಾಧ್ವ (ನಾ). ಗಗನ ; ಆಕಾಶ : ಹಂಯಿಲ್ಲದ ಪವನಾಧ್ವಂ ಹರಿ ನೀನಿಲ್ಲದ ಗೋಕುಲಮಫಲಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೫) ; ಪವನಾಧ್ವದೊಳ್ ಸುಟುವ ಭಾನು ಕೃಶಾನುವಿನಾಶೆಯಂ ಪಗಲ್ ನಡೆಯದೊಡೆಂತು ನಿಸ್ತರಿಪರೆಂಬನಿತಾದುದು ಮಾಘಡಂಬರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೫೦). [ಪವನ+ಅಧ್ವ]

ಪವನಾಶ (ನಾ). = ಪವನಾಶನ ೩ : 'ಪವನಾಶನಾಶ' ಪರಾ [ಸಂ.]

ಪವನಾಶನ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆವಂಸಿರ್ದ ಕಲ್ಪತರುಕಾನನದೊಳ್ ಪವನಾಶನಂ . . . ದೇವವಧೂ ಸನ್ನಿಧಾಪದೊಳೆ ಸಂಯಮಮೊಪ್ಪೆ . . . ತಪಮಿರ್ದಪರ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೩-೧೬೫). ೨. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವಂಥದು : ಹರನ ಕೊರಳಿಂಗಾಭರಣವಾದುರಗ ಪವನಾಶನವೆನಿಸುವಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೬). ೩. ಹಾವು; ಸರ್ಪ: "ವಿಷಧರಃ, ದಂದಶೂಕಃ, ಪವನಾಶನಃ . . . ಭುಜಂಗಮಃ—ಈ ೨೫ ಹಾವಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೮). [ಪವನ+ಅಶನ]

ಪವನಾಶನಪತಿ (ನಾ). ಸರ್ಪಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ : ಅವರ ಪ್ರತಾಪದ ವಿವರವನುಸುರ್ವೊಡೆ ಭುವನವ ನೆಱೆ ತಳೆದೆಸೆವ ಪವನಾಶನ ಪತಿಗಲ್ಲದುೞಿದ ಕವಿಸಿವಹಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಹುದೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೫-೫೫). [ಪವನಾಶನ+ಪತಿ$_2$]

ಪವನಾಶನಾಶ (ನಾ). ೧. ಹಾವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂಥದು ; ಗರುಡ: "ವಿಹಂಗರಾಜಃ . . . ಪವನಾಶನಾಶಃ . . . ಕಶ್ಯಪನಂದನಃ (ಚ) —ಈ ೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬-೩೧). ೨. ನವಿಲು. [ಸಂ.]

ಪವನಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಹಾವು: ಪವನಾಶಿಗಳಾದವರಂ ಪವನಾಶಿಗಳಂ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಕಂಡಂತಂಜುತ್ತವರಂ ಮುಟ್ಟದೆ (ಕಂದಕ. ೧೦೨). ೨. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಯೋಗಿ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಪವನಾಶಿನ್]

ಪವನಾಹಾರ (ನಾ). = ಪವನಾಶನ ೩ : ನೀನಾರ್ತು ಪಸಿದು ಮಜ್ಜೀವಾನಿಲನಂ ಪೀರ್ವುದುಚಿತವಲ್ಲದೆ ತನುವಂ ಮಾನವನೆಯ್ದುವುದು ಚಿತವೆ ಕೀನಾಶಪ್ರತಿಭೆಯೇಕೆ ಪವನಾಹಾರಾ (ನಳಚಂ. ೬೦೦). [ಪವನ+ಆಹಾರ]

ಪವನು, ಪೌನು (ನಾ). ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಇಪ್ಪತ್ತು ಷಿಲ್ಲಿಂಗ್ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಒಂದು ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯ ; ಸವರನ್ನು : ಮಗುವಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪವನಿನ ಒಂದು ಸರ ಮಾಡಿಸುವ (ಸನ್ಯಾಸಿ. ೨) ; ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಪವನು ಚಿನ್ನವಾದರೂ ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕದೆ ಇರಲಿಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆಯೇ ? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೧೬) ; ನನ್ನ ಪವನುಗಳನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಹಾಕಿ ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಉಳಿಸುತ್ತೀ (ಪರಾಪ. ೧೫). **ಪೌನು** : ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ಘಂಟೆಯ ಕಾಲದ ಕಚೇರಿಗೆ ನೂರುಗಟ್ಲೆ ಪೌನುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಲ್ಲನು (ಗಾನಕ. ೪). [←ತುಳು. ಪವನ್./ಮರಾ. ಪವನ್./ಇಂ. Pound]

ಪವಮಾನ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಪವನಃ . . . ಪವಮಾನಃ . . . ಮಹಾಬಲಃ—ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೬೫) ; ಪವಮಾನಂ ತಣಿದತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೫೪) ; ಮುಂ ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂ ಸಮೆದನಂಬುದಮಂ ಪವಮಾನಧೂಮ ತೇಜೋಂಬುಗಳಿಂದಮೆಂಬ ನುಡಿ ಸತ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೩) ; ಕಡುಪರಿಮಳದ ಪಸರದ ಸೊಗಸು ತೀವಿತು ವಿಮಳಪದ್ಮಾಕರದ ಪವಮಾನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೩). ೨. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವಂಥದು. ೧, ೨ : ಪವಮಾನನಾಗಿಯುಂ ಕುರಂಗವಾಹನನಲ್ತು . . . ಎಂದು ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಿಂ ತೋಱುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೮-೧೦ ವ). ೩. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವಾಯುದೇವತೆ : "ಪವಮಾನಂ ಶ್ವಸನಂ ಗಂಧವಹಂ . . . ಪೃಷದಶ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೪) ; ಪವಮಾನ ಪ್ರಿಯನಂದನಂ . . . ಮಹಾಧನ್ವಿ ಕಾದುವರಾರಾತನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೧೨೧). ೪. [ಛಂದ] ಎರಡು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಸಗಣ (UU—) : ಪವಮಾನಚತುಷ್ಕಯುತಂ ಯತಿಯುಂ ದಿವಸಾಧಿಪರೊಳ್ನಲೆ . . . ತೋಟಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೬). [ಸಂ.]

ಪವಮಾನಜ (ನಾ). = ಪವನಜ ೨ : ತ್ರಿಜನ ಮರ್ಛು ಭಾಪೆನಲು ಪವಮಾನಜನು ತಿರುಗಿಟ್ಟಣಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೬). [ಸಂ.]

ಪವಮಾನತನೂಜ (ನಾ). = ಪವನಜ ೨ : ಪವಮಾನತನೂಜನದೊಂದು ಬಲ್ಪು . . . ತಂನೊಳೊಪ್ಪುವುದೆನೆ ಪಾಣ್ಡವಪ್ರತಿಮನಲ್ಲನೆ ಮಣ್ಡಲಸಾಮಿ ಲೋಕದೊಳ್ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೪೬-೩೩ ; 1199). [ಪವಮಾನ+ತನೂಜ]

ಪವಮಾನನಂದನ (ನಾ). = ಪವನಜ ೨ : ಬಿಲುದುಡುಕಿ ಪವಮಾನ ನಂದನನಳವಿಗೊಟ್ಟನು . . . ಘಾಯವಡೆದನು ಘೋರಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೧). [ಪವಮಾನ+ನಂದನ]

ಪವಮಾನಸುತ (ನಾ). ೧. = ಪವನಜ ೧ : ಪವಮಾನಸುತಂ ಸಂಭಿನ್ನವಿದ್ಯೆಯಿಂ . . . ವಿಯಚ್ಚರಪತಿಯ ಕೆಲಕೆ ಪೋಗಲ್ಬಗೆದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೬೩). ೨. = ಪವನಜ ೨ : ತುರಗರಥಸಾರಥಿಗಳನು ಹೊಯ್ದೊರಸಿದನು ಪವಮಾನಸುತನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೫೦). [ಪವಮಾನ+ಸುತ]

ಪವಮಾನಹೋಮ (ನಾ). ಪವಮಾನವೆಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಹೋಮ ; ☞ ಋಗ್ವೇದದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಆರುನೂರ ಹತ್ತು ಪವಮಾನ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಜಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಘೋಷಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಪೂಯತೇ ಅಸೌ ಪವಮಾನಃ' ಎಂದು ಅದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ : ಅವರ ಎಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬದಂದು ಪವಮಾನಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಪವಮಾನ+ಹೋಮ]

ಪವರ (ನಾ). ಕುಡಿಯುವುದು ; ಪಾನ : "ಪವರಮೆನಲ್ ಪಾನಂ" (ಭಾರಸಿ. ೨೩). [?]

ಪವರಣೆ 'ಪಾವರಣೆ' ನೋ.

ಪವರ್ಗ (ನಾ). -[ವ್ಯಾಕ] ಪಕಾರದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ 'ಪ ಫ ಬ ಭ ಮ' ಎಂಬ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಪರಿಜನಫಳವತ್ ಕ್ಷೇತ್ರೋತ್ಕರಬಂಧುಸಮೂಹಭವನಮಹಿಳಾವಳಿಯೆಂಬುರುತರ ಪವರ್ಗ ಚಿಂತಾಪರಿಗತನಪವರ್ಗಚಿಂತೆಯಂ ಮಾಡುಗುಮೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೮೨) ; ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ . . . ಪವರ್ಗ ಎಂದು . . . ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಪವಲ್ಯ 'ಪೌಳಿ₁' ನೋ.

ಪವಳ, ಹವಳ (ನಾ). ೧. ಒಡವೆಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಮಣಿ ; ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿದ್ರುಮ : "ಪ್ರವಾಳಮೆ ಪವಳಂ" (ಚತುಸಿ. ೬೩) ; ನೀಲದ ತಲೆನವಿರುಮಂ ಪವಳದ ಬಾಯ್ದೞೆಯುಮಂ ಮುತ್ತಿನ ಪಲ್ಲುಮಂ . . . ಕಾಮದೇವ ನುಯ್ದಲರಂಬಿನ ಶಕ್ತಿಗಳುಮನೊಂದು ಮಾಡಿ . . . ಪಣ್ಮಿದಂ (ಸಂಪಭಾ. ೪–೬೫ ಪ) ; ಪವಳದ ಚಪ್ಪರವನಿಕ್ಕಿ ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕದ ಮೇಲುಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೫–೬೬) ; ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿ ಪರ್ವಿದುದೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧–೧೩) ; ಪವಳದಧರದ ಲಲನೆಯರು ಗಾಂಧಾರಿದೇವಿಯ ಬಳಸಿನಲಿ ನಡೆತಂದರು (ಸಂಭಪ. ೨೦–೧೯). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: "ತುರಗವರ್ಣಂ ಬಿಳಿಯದಾಗೆ ಕರ್ಕನೆನಿಕ್ಕುಂ . . . ರಕ್ತವರ್ಣ ತಾನಿರೆ ಪವಳನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧–೧೪). **ಹವಳ:** ೧. "ವಿದ್ರುಮಂ ಹವಳಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩–೪೧); ಹೂವಿನ ಪಡಿಗೆ ಜಾತಿಹವಳಕ್ಕೆ ತೊಲೆಗೆ ತಾ ೧ ಕರಿದಕ್ಕೆ ವೀಸ ೧ ಯಿದ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲಿಸುವರು (ಎಕ. II, ೨೪೧–೨; ಸು. 1175); ತೆಗೆಸಿದನು ಗಜದಂತಮಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನು . . . ಹವಳದ ಮಂಚವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫–೪೫) ; ಕೆಳಗಣ ನಕ್ಷತ್ರ ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪).

ಪವಳಬಾಯ ಪಕ್ಕಿ = ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಗಿರುವ ಮೂತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗಿಣಿ : ಅಕ್ಕ ನೀನೇಳೇಳು . . . ಚಕ್ಕನೆ ಕಣ್ದೆಱೆಯೆಂಬ ಪವಳಬಾ[ಪಾಠಾಂ.ವಾ]ಯ ಪಕ್ಕಿ ನುಡಿಯುಲೆಳ್ದಳವಳು(ತ್ರೀಪಾಲ. ೨–೨೯).

[<ಪ್ರಾ. ಪವಾಲ./ಸಂ. ಪ್ರವಾಲ]

ಪವಳದುಟಿ, ಹವಳದುಟಿ (ನಾ). ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಗಿರುವ ತುಟಿ : ಪವಳದುಟಿಯ ಪೊಸಪಜಿಮೆಗುರುಳ್ಗಳ ಕುವಲಯನೇತ್ರದ . . . ಯುವತೀರೂಪದ ಚಿತ್ರಮನಾ ಸುಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩–೧೦) ; ಪವಳದುಟಿರಾಗಮಂ ಮಿಗುವ ನಿರ್ಮಳರದಚ್ಛವಿಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ಮೆಱೆದರು . . . ಬಾಲಕಿಯರು (ಚೆಬಪು. ೬–೧೩). **ಹವಳದುಟಿ :** ಪಾರಿಜಾತಗಳು ಮುದ್ದುಗರೆಯುವುವು ಹವಳದುಟಿಗಳಿಂದ (ಹಾಡುಪಾ. ೨೬–೨). [ಪವಳ + ತುಟಿ]

ಪವಳದೊಂಡೆ, ಹವಳತೊಂಡೆ, ಹವಳದೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಂಡೆ ; ಕೆಂಪುತೊಂಡೆ : ಸಕ್ಷೀರಕಂಚುಕಂ ಸುಪರೀಕ್ಷಿತದಾ ಪವಳದೊಂಡೆಯಿಂತಿವಱೊಳ್ ಸಂರಕ್ಷಿತನ್ನಪತರುಚೂರ್ಣಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮತ್ತೀ ಪ್ರಯೋಗಮಂ ಮಾಟಿಕ್ಕೆ ಬುಧಂ (ಖಮುದ. ೫–೯೧). **ಹವಳತೊಂಡೆ:** ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು, ಹವಳತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ನಸ್ಯ ಮಾಡಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಮೊಲನಾಗರವ್ಯಾಧಿ ಗುಣವಹುದು (ವೈವಿ. ೯೯). **ಹವಳದೊಂಡೆ:** "ಗಾಂಗೇರಕಾ—ತುರುವೆ, ಹವಳದೊಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೮). [ಪವಳ + ತೊಂಡೆ₁]

ಪವಳವಣಿ (ನಾ). ಹವಳದ ಮಣಿ: ಪವಳವಣಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಸೊಬಗಿಂದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೬–೩೫).

[ಪವಳ + ಮಣಿ₃]

ಪವಳವಣ್ಣ (ನಾ). ಹವಳದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪುವರ್ಣ : ನವರತ್ನಗಳ ಪೆರ್ಚಿಸಿದ ಪವಳವಣ್ಣದ ಲೋವೆಗಳಿಂದೊಪ್ಪಿತು ಭುವನೇಶನೋಲಗಶಾಲೆ (ಕಂನವಿ. ೨೦–೨೬). [ಪವಳ+ಬಣ್ಣ]

ಪವಳವಲಗೆ (ನಾ). ಹವಳದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಲಗೆ : ಪಚ್ಚೆಗಳ ಕಂಬಂಗಳಿಂ ಪವಳವಲಗೆಗಳ ಮುಚ್ಚುಳ್ಗಳಿಂ ನೀಲಮಣಿಯ ಲೋವೆಗಳಿಂ . . . ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳ್ ಪೆಚ್ಚಿದುವು ಗೃಹಗೃಹದ್ವಾರಂಗಳೊಳ್ ಮಹಾಮೇರುವೆಗಳೆನೆಂಬೆನು (ಚೆಬಪು. ೫–೩). [ಪವಳ + ಪಲಗೆ]

ಪವಳವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹವಳದ ಬಳ್ಳಿ : ಚಲಿಪ ಕೇತನತತಿಯ ಸುಳಿಯ ಸಬಳದ ಸಾಲ ತೊಳತೊಳಪ ಪವಳವಳ್ಳಿಗಳ . . . ಸೇನಾಸಮುದ್ರವನಾಗ ಪುರಜನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದುದು (ಚೆಬಪು. ೪೨–೧೪). [ಪವಳ + ಬಳ್ಳಿ]

ಪವಳವಾಯ್ (ನಾ). ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಬಾಯಿ : ಬಂದರ್ ಪವಳವಾಯ ತಳಿರ್ವಾಯ ತೊಂಡೆವಾಯೊಳ್ಪೊಂಡಿರ್ (ಜಗವಿ. ೪–೧೨೨).

[ಪವಳ + ಬಾಯ್]

ಪವಳವಾಯ (ನಾ). ೧. ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಸಿಸಿಲ್ಪವಳವಾಯಂ ಹೈದಲುಂ ಬಾಳೆ ಹೆಗ್ಗರಿಲುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೬–೮) ; ಗಱಿಮೀನ್ಸೀಗುಡಿ ಗೆಂಡೆಮೀನ್ಪವಳವಾಯಂ ಬಾಳೆಮೀನ್ಪಾವುಮೀನ್ಕೆಱುಮೀನ್ (ರಾಜಶೇ. ೫–೧೧೫). [ಪವಳವಾಯ್ + -ಅ₇]

ಪವಳವಾಯ್ದೆಱೆ (ನಾ). = ಪವಳದುಟಿ : ಮಿಸುಗುವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತಿನ ನವರಸಮಂ ಪೋಳವ ಪವಳವಾಯ್ದೆಱೆಗೆಱೆದಸುಗೆಯ ತಳಿರೊಳ್ಮಲಗಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೨–೨೯). [ಪವಳ + ಬಾಯ್ದೆಱೆ₂]

ಪವಳಿ 'ಪೌಳಿ₁' ನೋ.

ಪವಳಿಸು 'ಪವಡಿಸು' ನೋ.

ಪವಾಡ₁ (ನಾ). ಅಮಾನುಷಕಾರ್ಯದಿಂದಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಘಟನೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯಮಾನವನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ; ಅಘಟಿತಘಟನೆ ; ಅದ್ಭುತ : ಎಂಬತ್ತೆಂಟು ಪವಾಡವ ಮೆಱೆದು ಹಗರಣದ ಚೋಹದಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೮೯೧) ; ರೂಢಿ ಮಚ್ಚಲು ಹಲವು ಪರಿಯ ಪವಾಡಗಳ ಮೆಱೆವುತ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೯–೨೬) ; ತೇರಸರ್ ತೆಱದೊಳೆ ಪವಾಡಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಕೈಲಾಸಮಂ ಪೊಕ್ಕರು (ಚೆಬಪು. ೫೫–೪೬) ; ಜ್ಞಾನಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದರ್ಶಮಾನವ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೬೨೫).

[?./ತಮಿ. ಪಾವಾಟಮ್ ; ತೆಲು. ಪವಾಡ, ಪಾವಾಡ ; ℙ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು ಎರಡರಲ್ಲೂ 'ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತನ್ನ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ' ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ]

ಪವಾಡ₂ 'ಪಾವುಡ₁' ನೋ.

ಪವಾಡಪುರುಷ (ನಾ). ಅತಿಮಾನುಷಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆತನುಂ ಮಹಾಬಸವನುಂ ಮಿಸುಗುವ ಪವಾಡಪುರುಷರ್ ಗಡೀಕ್ಷಿಪೆವೆಂದು ಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೬–೪೮) ; ಈ ದೇಶದ ಜನರು ಪವಾಡಪುರುಷರಾದ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೬೫). [ಪವಾಡ₁ + ಪುರುಷ]

ಪವಾಡಿ₁ (ನಾ). ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ ; ವಂದಿ : ಮತ್ಸ್ಯಕೇಕಯರು . . . ಪವಾಡಿಗಳ ಕಳಕಳದ ಕೈವಾರದಲಿ ಕವಿದರು ದ್ರೋಣನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬–೩೦).

[←ಮರಾ. ಪವಾಡಾ, ಪೋವಾಡಾ = ಹೊಗಳಿಕೆ]

ಪವಾಡಿ₂ (ನಾ). (?) : ಭೂತದಿಂದ್ರಿಯಗಣದೊಡನೆ ನಿಜಪೌರುಷದ ಲೊದಗಿದ ಪವಾಡಿಗಳ ಗುಣವ ಝಾಡಿಸಿದರೆ ಸಮಷ್ಟಿಯ ಹಣಿತದಲಿ ಮುರಿದಿದಿರನಗಲಕೆ ಕುಣಿವ ಚೌಪಟ ಬೊಮ್ಮಗಜವಿದನಱಿವರಾರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯–೧೫) ; ತಾಯಿಮುಳಲುಬ್ಬೆಳಸೆ ಜಲನಿಧಿ ಬಾಯ ಬಿಡೆ ಗರ್ಜಿಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳಾಯತದ ಸೂಳೊದಗೆ ಪಯಣದ ಪವಾಡಿಯಲಿ

[ಪಾಠಾಂ. ಪಯಣದ ಮೇಲೆ ಪಯಣದಲಿ] (ಕುಪ್ಯಾವಿ. ೪-೩೧). [?]

ಪವಿ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ ; ವಜ್ರಾಯುಧ : "ಪವಿಃ, ಅಶನಿಃ . . . ಶಂಬಃ—ಈ ೧೨ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೧-೫೬) ; ಪವಿಯಂ ರಕ್ಷಿಸುವುದಱಿಂ ಪವಿತ್ರನಾದನೆ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೨) ; ಘನ ದರ್ಪೋನ್ನದ್ಧ ಬೌದ್ಧಕ್ಷಿತಿಧರ ಪವಿಯಿಾಬನ್ನನೀಬನ್ನನೀ ಬನ್ನನೆ (ಎಕ. II, ೧೪೦-೧೪೫ ; 1145). ೨. ವಜ್ರ ; ಹೀರ : ಒಗೆದಿಂದ್ರಾಶಾದ್ರಿಯೆಂದೆಂಬತುಳಪವಿಮಯ ಸ್ತಂಭದೊಳ್ ಸಂಜೆಯೊಳ್ . . . ಭಗಣಂ ತತ್ಸೀಕರಂಬೊಲ್ಮೆಱೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೮). 'ಪವಿಗಲ್' ಪರಾ. ೩. ಸಿಡಿಲು : ತವೆ ಅಖಂಡಿತಕೀರ್ತಿಯುದ್ದಂಡವಾದಿ ಗಿರಿ ಪವಿಕೋಟಿ ಪಲ್ಯಾಖ್ಯ ದೇಶಿಕೇಂದ್ರಂ ನೋಡೆ ವಿವಿಧವೈಭವದಿನಿರ್ಪಂ (ಆರಾಚ. ೧-೧-೮೬) ; ವಿಧಿಯ ನಿಯತಿಯ ಪವಿಯ ಘಾತಕೆ ಸಿಲುಕಿ . . . ಬೆಂದುರಿದಳಿದನ್ನೆಸಲೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೧-೫೧೫). ೪. ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ಪವಿಗಂಬಿ (ನಾ). ವಜ್ರದ ಕಂಬಿ : ನಡವಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಡವಿಯನು ನಗ್ಗಿಪ ಹಸ್ತಿಗಡಣ ಪವಿಗಂಬಿಯೊಡರ್ಚಿದ ಚಕ್ರರಥವಿತತಿ (ನಪವೋ. ೨-೨೬). [ಪವಿ + ಕಂಬಿ$_1$]

ಪವಿಗಲ್ (ನಾ.) ವಜ್ರದ ಕಲ್ಲು : ತೋರ ಪವಿಗಲ್ಗಳಿಂ ಬೆಳಗುತ ವಿರಾಜಿಸಲು (ನಪವೋ. ೨-೨೬). [ಪವಿ+ಕಲ್$_3$]

ಪವಿಘಾತ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧದ ಹೊಡೆತ ; ವಜ್ರಾಘಾತ : ಬರುತೆ ಕಂಡನಖಿಳಕುಲದ ಪವಿಘಾತಭಯಶಮನೌಷಧಿಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧). [ಪವಿ + ಘಾತ$_2$]

ಪವಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ. ೨. ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ; ಪಾವನವಾದ : 'ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಸಾಮಗ್ರಿ. ೪. ಶುದ್ಧವಾದುದು ; ನಿರ್ಮಲವಾದುದು : "ಶುಚಿ, ಮೇಧ್ಯಂ, ಪವಿತ್ರಂ, ಪುಣ್ಯಂ, ಪಾವನಂ—ಈ ೫ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೨). ೫. ಪುಣ್ಯಕರವಾದುದು ; ಪಾವನವಾದುದು : ನೀರೊಳ್ ಪಂಚಮಜಲಧಿಯ ನೀರೆ ಪವಿತ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೮) ; ಸ್ಮರರಿಪು ಪುಟ್ಟೆ ಧಾರಿಣಿಗೆ ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರವಿದೇಂ ಪವಿತ್ರಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೫) ; ಸನಾತನವೂ ಪವಿತ್ರವೂ ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದ್ದ ಹಲವು ಅಂಶಗಳು ಅವರ ಆದರ್ಶವಾಗಿದ್ದವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೯). ೬. ದರ್ಭೆ : "ದರ್ಭೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಪವಿತ್ರವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೩-೧೬). ೭. ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಗುರದ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯ ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ ದರ್ಭೆಯ ಉಂಗುರ : ಮೇಲುದಂ ಮಱಿದು ಮೆಯ್ಯಱಿದೊರ್ವ ಕೊಜಲ್ದು ಮುಂಬಾಲೆಯಂ ತಿರಿಪಿ ನೂಂಕಿ ಪವಿತ್ರಮನಿಟ್ಟು ಪಚ್ಚೋಲೆ ವಚ್ಚದೊಳೊಡಂಬಡೆ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೨೨೧) ; ಧನದನೊಲ್ ಶಿವನ ಸಖರು ವೃಷಭನೊಲು ಪುಣ್ಯಚರಿತರು ಪವಿತ್ರದೊಲ್ ಉತ್ತಮಾಂಗರು (ಷಟಿಲ. ೪-೧೮); ನೀನೇ ಬಾ. ಪವಿತ್ರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡು (ಪಂಶಪ್ಪ. ೪೪೬). ೮. ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು ; ಅನಾಮಿಕೆ : "ಸಂಗಣಿಸಿಯಂಗುಷ್ಠ ಮೆನಲು ತರ್ಜನಿಯು ಮಧ್ಯಾಂಗುಲಿ ಪವಿತ್ರಂ ಕನಿಷ್ಠೆಯೆಂದೈದು ಬೆರಲಿಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೦). ೯. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ: "ಪವಿತ್ರಂ = ಒಂದು ಕಿವಿದುಡುಗೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಪವಿತ್ರವೆನೆ ಕಿವಿದುಡಿಗೆ" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೮೪). ೧೦. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ; ಜನಿವಾರ. ೧೧. ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು : "ಪವಿತ್ರಃ, ಪ್ರಯತಃ, ಪೂತಃ–ಪವಿತ್ರನಾದವನ ಹೆಸರುಗಳು, ಪರಿಶುದ್ಧನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೯). ೧೨. ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಉತ್ಸವ : ಸಾಗರೇಶ್ವರದೇವರ್ಗೆ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹಾಗ (ಕಇಅ. ೩೫-೪೮-೮; 1148). 'ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ' ಪರಾ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಸ್ಥಿರೇಷು ಚ = ಪವಿತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಬಲಿತ ರೋಗಂಗಳೊಳಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೬೩).

ಪವಿತ್ರದ ಉಂಗುರ = ದರ್ಭೆಯುಂಗುರದಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಉಂಗುರ : ಅವರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರದ ಉಂಗುರಗಳು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಳಹಾ. ೧). **ಪವಿತ್ರದ ಬೆರಳು** = ದರ್ಭೆಯ ಉಂಗುರವನ್ನು ತೊಡುವ ಬೆರಳು ; ಅನಾಮಿಕೆ : ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಶಾಂತ್ಯರ್ಥಮಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಪವಿತ್ರದ ಬೆರಳಿಂದ ಕಳೆಯಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯೧-೧೬). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರಕ (ನಾ). (ಮಿಾನಿನ) ಬಲೆಯ ದಾರ : "ಶಣಸೂತ್ರಂ, ಪವಿತ್ರಕಂ—೨ ಬಲೆಯ ಹಗ್ಗ, ಬಲೆಯ ಹುರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರಕಾಯ (ನಾ). = ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರ : ಆ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಬ ಪ್ರಸಾದಿ ಪವಿತ್ರಕಾಯನು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೭೯-೨೩೪). [ಪವಿತ್ರ+ಕಾಯ]

ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರ (ನಾ). ಪಾವನವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಭಿಧಾನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರರ್ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೧ ಪ). [ಪವಿತ್ರ+ಗಾತ್ರ]

ಪವಿತ್ರಗ್ರಾವ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಶಿಲೆ ; ಹಸನಾದ ಕಲ್ಲು : ಆ ವನದಶೋಕತರು ನುತಪಾವನಸಿಕತಿಳತಳಪ್ರದೇಶಪವಿತ್ರಗ್ರಾವದೊಳ್ . . . ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳಂ ಕಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೪). [ಪವಿತ್ರ+ಗ್ರಾವ]

ಪವಿತ್ರತೀರ್ಥ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ನದಿ,—ಸರೋವರ ; ಪಾವನತೀರ್ಥ : ವರಪದ್ಮಾದಿ ಪವಿತ್ರತೀರ್ಥ ಸರಸೀಪುಣ್ಯೋದಕ ಸ್ನಾನಮುಂ . . . ಆಯ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬). [ಪವಿತ್ರ+ತೀರ್ಥ]

ಪವಿತ್ರತೆ (ನಾ). ಪಾವನತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ : ಜಾಹ್ನವಿಗೆ ರವಿಸತಿಗೆ ನೂಱುಮಡಿ . . . ಸಂತತ ಪವಿತ್ರತೆ ತೇಜವೆಂಬಿವಱಿಂದೆ (ಬಸಪು. ೪-೩೦) ; ಅವನನ್ನು ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದು ನಿನ್ನ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕೆಂದು (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೧೩). [ಸಂ. ಪವಿತ್ರತಾ]

ಪವಿತ್ರದಿನ (ನಾ). ೧. ಪಾವನವಾದ ದಿವಸ ; ಶುಭದಿನ : ಮತ್ತೊಂದು ಪವಿತ್ರದಿನದೊಳ್ ವಿಶ್ವಸೇನಮಹಾರಾಜನುಮೈರಾಮಹಾದೇವಿಯುಂ ಭಗವತ್ಸಿಂಹಾಸನಾಸನ್ನವರ್ತಿಗಳ್ ಮುಕುಳಿತ ಕರಕಮಳರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೯ ಪ). ೨. ಉತ್ಸವ : ಹತ್ತು ಚೈತ್ರದಿನ ಮೂಱು ಪವಿತ್ರದಿನ ಮೂಱು ಸಂಕ್ರಮಣವೆರಡು ಪ್ರಥಮ ಉಥ್ಥಾನದ್ವಾದಶಿಯೆರಡು (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೮೮-೪೧; 1276). [ಪವಿತ್ರ+ದಿನ]

ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿ (ನಾ). ದರ್ಭೆಯ ಉಂಗುರವನ್ನಿಡುವ ಬೆರಳು ; ಅನಾಮಿಕೆ : ತಾಂ ಗೇಣಿನೊಳು ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿಗೆ ಗೋಕರ್ಣಮೆಂಗು (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೦). [ಪವಿತ್ರ+ಅಂಗುಲಿ]

ಪವಿತ್ರಾತ್ಮ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು : ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ . . . ನೀನು ಪವಿತ್ರಾತ್ಮನು (ಯಶಸ್ಸಾರ. ೧೫). [ಪವಿತ್ರ+ಆತ್ಮ]

ಪವಿತ್ರಾರೋಹಣ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಏರಿಸುವ ವಿಶೇಷ ಉತ್ಸವ : ಗದ್ಯಾಣವೊನ್ನವಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭು ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿದೇವರ ಪವಿತ್ರಾರೋಹಣಕಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೫-೧೧ ; 1076). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರಿತ (ಗು). ಪಾವನಗೊಂಡ; ಶುದ್ಧಗೊಂಡ: ಸಗ್ಗಕಿದು ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಪ್ಪವೊಲಿರ್ದುದಲ್ತೆ ಜಿನಸವನಜಳಪವಿತ್ರಿತಕಟಕಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೧). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರೀಕರಣ (ನಾ). ಪಾವನಗೊಳಿಸುವುದು; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು: ಅಂತು ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರಪವಿತ್ರೀಕರಣವಿಹಾರಾನಂತರಮನಂತಚತುಷ್ಟಯಪುಷ್ಪಿ ಪರಪುಷ್ಪ[ನುಂ] (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಾವನಗೊಳಿಸು; ಶುದ್ಧಮಾಡು: ಗಂಗಾನದೀಹ್ರದಂಗಳೊಳ್ ಪಾತಾಳಮೂಲಂಬರಂ ಮುಳುಗಿ ನಿಜಗಾತ್ರಮಂ ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೫ ಪ); ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪತಿತರನ್ನು ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುವ ಸತ್ಯಸತ್ವಪೂರ್ಣಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ನಿಷ್ಕಾಮ ತಪೋಬಲವನ್ನು ಧಾರೆ ಎರೆದಂತಿದೆ (ಬದುಬ್ಬೆ. ೧೨).

[ಪವಿತ್ರೀಕರಣ + -ಇಸು$_3$]

ಪವಿತ್ರೀಭೂತ (ಗು). ಪಾವನವಾದ: ತ್ರಿಭುವನೈಕ ಪವಿತ್ರೀಭೂತ ಮಹಾಪೂತಜಿನಾಲಯಮೆ ನಿರತಿಶಯಭಕ್ತಿಪುರಸ್ಸರಪೂಜಾವಿಚಿತ್ರವಿರಚನಾದಿ ಸಂಪದಾಸ್ಪದಮಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಪವಿತ್ರ (ನಾ). = ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿ. [ಸಂ. ಪವಿತ್ರ]

ಪವಿತ್ರೋದಕ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ನೀರು; ಮಂಗಳಕರವಾದ ಜಲ: ಎಂತು ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವೆನೋ . . . ಪವಿತ್ರೋದಕದಿ ಪಾದ ತೊಳೆವೆನೆಂತೆಂದರೆ ಪಾವನೆಯಾದ ಗಂಗೆ ಪಾದೋದ್ಭವೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೨೩-೧). [ಪವಿತ್ರ + ಉದಕ$_2$]

ಪವಿಧರ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಇಂದ್ರ: ಪವಿಧರನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ . . . ಧರಣಿಪನ ಕಥನವೇ ಕಥನ (ಹಚಕಾ. ೧೪-೩೧); ಪವಿಧರನ ಭಯಂಕಂಚಿ ಸರಿದರ್ಣವದೊಳಿಹ ಮೈನಾಕದ ವಿಶಾಲವದೆನಿತು (ಬಸಪು. ೧೮-೨೬); ಅನ್ಯೋನ್ಯವಿಪಗರ್ವೋರ್ವೀಧ್ರಸಂಭೇದನಪವಿಧರನೀಬಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಪವಿಪಂಜರ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರದ ಪಂಜರ. ೨. (ಅಲಂ) ಭೇದಿಸಲಾಗದ ರಕ್ಷೆ: ಅಂಜದಿರು ಕಮಳಾಕ್ಷಿ ಧೌಮ್ಯನಿರಂಜನನು ನಿನಗಿಂದು ಸುತಿಪವಿಪಂಜರವಲಾಯೆನುತ ಹಾಯ್ದನು ಪವನಸುತರಥಕೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೩೨). [ಪವಿ + ಪಂಜರ$_1$]

ಪವಿಭೃನ್ಮಣಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ: ಚೆಂದಳಿರೆ ಚಂದಿರಗಾವಿಯ ನೂತನಾಂಬರಂ ಸುಳಿಯದೆ ನಿಂದ ತುಂಬಿಗಳ ಸಾಲ್ ಪವಿಭೃನ್ಮಣಿಮಾಲೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೫೪). [ಸಂ.]

ಪವಿಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮಂಗರವಳ್ಳಿ: "ಕಾಂಡೀರಿ ಪವಿಮೂರ್ತಿ ಶೃಂಖಲೆಯಸ್ಥಿವಳ್ಳಿ ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). [ಸಂ.]

ಪವುಂಚಿ 'ಪೌಂಚಿ' ನೋ.

ಪವುಜು 'ಫೌಜು' ನೋ.

ಪವುಡ 'ಪ್ರವುಡ' ನೋ.

ಪವುತಿ 'ಪೌತಿ' ನೋ.

ಪವುರ (ನಾ). ಪ್ರಜೆ; ಪೌರ: ಪವುರ ಕಲಕಲ ಶೂರರಾತ್ರಿಗಳ ಕೇಳುತತಿಭಾರಣೆಯು ಕೋಪದಿಂದೋಲಗಕೆ ನಡೆತಂದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೧೯-೨). [<ಸಂ. ಪೌರ]

ಪವುಳಿ 'ಪೌಳಿ$_1$' ನೋ.

ಪವ್ವಗೆ, ಪೌವಗೆ (ಅ). ಹಠಾತ್ತನೆ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: "ಪವ್ವಗೆಯೆಂದುಂ, ಕಟ್ಟನೆಯೆಂದುಂ ಆಕಸ್ಮಿಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೮-೨೮೨). **ಪೌವಗೆ:** ಪೌವನೆ, ಪೌವಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[ಪವ್$_0$ + -ಅಗೆ$_3$]

ಪವ್ವನೆ, ಪೌವನೆ, ಹವ್ವನೆ, ಹೌವನೆ (ಅ). = ಪವ್ವಗೆ: "ಪವ್ವನೆಂದು ಕಟ್ಟನೆಯೆನ್ನುತ್ತೀ ಪರಿಯೊಳುಸಿರೆ . . . ಆಕಸ್ಮಿಕಮುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೩); ಅದಟಿ ಕಲ್ಲಿರ್ದ ಪವ್ವನೆ ಸೀಳೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೦); ಪರಮುನಿರದೆ ಪವ್ವನೆ ಬಂದಂ (ಹವಿಶ್ಕಾರ. ೨-೯). **ಪೌವನೆ:** ಪಾರಿತು ಧೃತಿ ಪೌವನೆ ತಲೆದೋರಿತು ತಾರಳ್ಯಂ . . . ಮಿತಿ ಮೀರಿತು ಸಂತಾಪಮಾಗಳಾ ನಳನೃಪನಾ (ದಮಸ್ವ. ೧-೬೯). **ಹವ್ವನೆ:** ಈ ಹಸಿರು ಒಳಗಳ ನಡುವಿನ ಜಾಗದಲ್ಲೇ . . . ಹವ್ವನೆ ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೯೦). **ಹೌವನೆ:** ಹೌವನೆಯಾಕಸ್ಮಿಕ ಭಯಭಾವಿತಮಂ ತಿಂತುಗಳ್ ಪದಾಪೂರಣದೊಳ್ ಕೋವುವು (ಶಮದ. ೩೧೮).

ಪವ್ವನೆ ಪಾಜು, ಪೌವನೆ ಪಾಜು, ಹವ್ವನೆ ಹಾರು, ಹವ್ವನೆ ಹಾಜು, ಹೌವ್ವನೆ ಹಾಜು = ೧. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಹಾರು; ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆ: ಅರನೇಜಾಲ ಗೊಂಚಲಂ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡು ತಾನುಂ ಸಾರಿಗೆಯುಮಿರದೆ ಪವ್ವನೆ ಪಾಜಿ ಸೆಳೆಗೊಂಬನದರ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೭). ೨. ಅಧಿಕವಾಗಿ ತುಡಿ,-ಮಿಡಿ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಪಿಸು: ಮುತ್ತಿದು ಪಿಚಿತೇನೆನುತ್ತ ಮೆರ್ದ ಪವ್ವನೆ ಪಾಜಿಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೯); ತತ್ಸರೋವರದೆರ್ದ ಪವ್ವನೆ ಪಾಜುವಂತೆ ಪಾಜಾದುವು . . . ತದ್ವಿಹಗಕುಳಂ (ಗದಾಯು. ೭-೧೭); ಎಳಹುಲ್ಲೆಯಂತೆರ್ದ ದಡಂದಡಿಸಿ ಪವ್ವನೆ ಪಾಜಿ (ಚಿಬಪು. ೧೯-೮೨); ಸಿಂಹನಾದದಿಂದಲ್ಲಿಯ ಜಳಚರಂಗಳೆರ್ದ ಪೌವನೆ ಪಾಜುವನ್ನಗಮಾರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೬ ಪ); ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಎದೆ ಹವ್ವನೆ ಹಾರಿತು (ರಂಗರೋ. ೨೦೭); ಪುರಕೆ ಪೋದಪೆನೆಂದು ನುಡಿಯೆ ಪರಮೆಯ ಮನಂ ಬೆದಜಿ ಹವ್ವನೆ ಹಾಜಿ . . . ಮೂರ್ಛೆವೋಗಲ್ಕೆ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೬೫); ತದ್ಧ್ವನಿಗೆ ಹಮ್ಮೈಸಿ ಹವ್ವನೆ ಹಾಜಿ ಮೂರ್ಛಿಸಿದುದಾ ಜನಚಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೬೧). ೩. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗು: ನಿನಗಿದಿರಾದಗಿಯುರೆನಿಪ್ಪಾರಾತಿಗಳ ಹರಣಂ ಹೌವನೆ ಹಾಜಿಲಿ (ಜಯಕಾ. ೮-೩೯). 'ಹೌಹಾರು' ಪರಾ.

[ಪವ್$_0$ + -ಅನೆ$_1$]

ಪವ್ವಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರಪವ್ವಶರ್ಮಣ ಏಕ್ಕಂಶಃ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೪೨; 668).

[ಪವ್ವ$_0$ + ಶರ್ಮ]

ಪವ್ವಳಿಸು$_1$ 'ಪವಡಿಸು' ನೋ.

ಪವ್ವಳಿಸು$_2$, ಹವ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಲೋಹಸೂಚಿಗಳವೋಲ್ ತನುರೋಮ . . . ಮಹೋನ್ನತಕಂಠವೆತ್ತಿ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ವ್ವಳಿಸುತಲುರ್ಕಿ ಸೊರ್ಕಿ ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೬೦). **ಹವ್ವಳಿಸು:** ೨. ಹಾತೊರೆ; ಕಾತರಿಸು: ವೆಗ್ಗಳವೆನಿಪ ಹಸಿವಡಗದಿರೆ ಹವ್ವಳಿಸಿ ನೋಡುತಲಿದ್ದನು (ತಿಪ್ಪಆ. ೯-೧೮); ಇಂದುವಂ ಮುಡಿಯೊಳಿರೆ ಕಂಡು ಭೂಷಣದುರಗವೃಂದ ಹವ್ವಳಿಸಿದಪವು (ನಂದಿಸೂ. ೧೮-೧೨). ೩. ಹೌಹಾರು; ಹೆದರು: ತಳವಳಗೊಂಬ ಪೌರರು . . . ಹವ್ವಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸುವ ಕಾಂತೆಯರು ತೀವಿದುದಾ ಪೊಳಲೊಳಗೆಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೨೫); ಹರಿವೆಸರಿಗೆ ಹವ್ವಳಿಸುವಾನೆಯ ಹಿಂಡು ತರಹರಿಪುದೆಯದ ಕಂಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೩೪). [? + -ಇಸು$_3$]

ಪಶಿಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ

ಪಶು (ನಾ). ೧. ಹಸು; ಗೋವು: ಪಶುವಿನ ಜಿಹ್ವೆಯೊಳ್ ಪೊಲೆಯರಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಸುಧೆ ದೇವಿ ಪದ್ಮದೊಳ್ ಮಿಸುಗುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿ

ಪೊರ್ದಿ ನೆಲಸಿರ್ದಪಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೯೦); ಕಱಿಯೆಂಬ ನುಡಿ ತುಂಬುವೆಱಿಯೊಳು ಪಶುಗಳೊಳು (ರಾಮವಿ. ೨-೨೧). ೨. ದನ; ಕಾಲ್ನಡೆ: ಬಳಿದಪ್ಪಿದ ಪಶು ತನ್ನ ಹಿಂಡನಱಸುವಂತೆ (ಬಸಪ. ೩೬೫); ಪಶುವಿಲ್ಲದ ವ್ಯವಸಾಯ, ಶಿಶುವಿಲ್ಲದ ಮನೆತನ (ಗಾದೆ). ೩. ಪ್ರಾಣಿ; ಜೀವಿ: ವನಿತಾಪಶುಪಂಡಕವರ್ಜ್ಯನಿವಾಸೋದ್ದೇಶದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಚರಯಿಸುತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮). ೪. ಕ್ರೂರಮೃಗ; ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿ: "ಪಶುಃ, ಶ್ವಾಪದಃ—ಈ ಎರಡು (ಬೆಳ್ಗ) ಕೋಟ್ಪ್ರಗಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೦). ೫. ಬಲಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರಾಣಿ: ಕೌರವೇಶ್ವರನೀತಂ ಪಶುವಾಗೆ ಬೇಳ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೮-೪೬). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಪಾವನೀ-ತುಳಸಿ, ಪಶು, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ, ಕಿತ್ತೀಳೆ, ಹಿಂತಾಳ" (ಔಷಧಿ. ೯೫). ೭. (ಆಲಂ) ದಡ್ಡ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ: ನಿಖಿಳ ದಿವಿಜಾಳಿಗಳು ಪಶುಗಳಲಾ ವಿರಿಂಚನ ವಿಗಡತನದಲಿ ಕೆಟ್ಟರಕಟ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೬-೨೩). ೮. [ಶೈವ] ಜೀವಾತ್ಮ; ಜೀವಿ: ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಉಪಯೋಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಜೀವಿಗಳು. ಇವರಿಗೆ ಪಶುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೩೦೭); ಪತಿಯೇ ಪರಮಶಿವನು . . . ಪಶುವೇ ಪುರುಷನು, ಜೀವಾತ್ಮನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೬). [ಸಂ.]

ಪಶುಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು; ಮೃಗ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವುದು. ೨. ಪ್ರಾಣಿ ಬಲಿ; ಪಶುಬಲಿ.

[ಪಶು + ಕರ್ಮ]

ಪಶುಕರ್ಮಜೀವಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವವನು: ನಿಜಮಹತ್ವವನುಡುಗಿ ಪಶುಕರ್ಮಜೀವಿಗಳು ಶ್ರುತಿಬಾಹಿರರುಗಳ್ ತಾವಿಹಗೆ ಪಶುಪತಿಗಳಹರೇ (ಬಸವು. ೫೪-೭).

[ಪಶುಕರ್ಮ + ಜೀವಿ$_1$]

ಪಶುಕರ್ಮಿ (ನಾ). = ಪಶುಕರ್ಮಜೀವಿ: ಧರಣಿಯೊಳು ಪಶುಕರ್ಮಿಯಾಗಿಹ ನರನನೀಶ್ವರನೆನುತ ಪಶುಪನ ಚರಣವಂ ಪೂಜಿಸದ ಪಶುಜೀವಿಗಳಿರಧಮರಿರ (ಬಸವು. ೫೦-೪೭). [ಪಶು + ಕರ್ಮಿ]

ಪಶುಗೆಡಹಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವವನು; ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು: ನೂಱು ಪಶುಗೆಡಹಿಗೆ ಸುರೇಂದ್ರನು ಮಾಱುವನು ಗದ್ದುಗೆಯ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೭-೮೪).

[ಪಶು + ಕೆಡಹು(<ಕೆಡವು) + -ಇ$_3$]

ಪಶುತನೂದಕ (ನಾ). ದನದ ಗಂಜಳ; ಗೋಮೂತ್ರ: ಪಶುತನೂದಕದಂತೆ ಮೂಱು ವಕ್ರಮನುಳ್ಳ ಗೋಮೂತ್ರಗತಿಯುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೧). [ಪಶು + ತನು + ಉದಕ$_2$]

ಪಶುನೈವೇದ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಯ ಬಲಿ: ಆಯುಧವರೇಣ್ಯ . . . ನಿನ್ನ ನೋಂಪಿಯ ಬಲ್ಲೆನಾಂ ತೊಟ್ಟೆ ಮೇಲ್ ನಿನ್ನ ಬಲಿಗೆ ಪಶುನೈವೇದ್ಯವಿಟ್ಟಂತೆಯೆ ದಿಟಂ ಆರಾತಿಯುಸು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೫-೧೩೨).

[ಪಶು + ನೈವೇದ್ಯ]

ಪಶುಪ (ನಾ). ೧. ಪಶುಗಳ ಒಡೆಯ; ವೃಷಭ; ನಂದೀಶ್ವರ: ಈ ಪಶುಪನೆರಡನೆಯ ಶಂಭುದ್ದೀಪನಾಮಮಂ (ಬಸವು. ೨-೬). ೨. ಜೀವಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು; ಶಿವ: ನಿರ್ಮಲಂ ನೀಂ ದುರ್ಮಲಂ ನಾಂ . . . ನೀಂ ಪಶುಪ ನಾಂ ಪಶುವು (ಬಸವು. ೨೨-೬೦). ೩. ದನ ಕಾಯುವವನು; ದನಗಾಹಿ; ಗೋಪಾಲ. [ಸಂ.]

ಪಶುಪತಿ (ನಾ). ೧. = ಪಶುಪ ೨: "ಈಶಾನಃ, ಶಶಿಶೇಖರಃ, ಪಶುಪತಿಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ–ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೧); ಪಶು ನಾನು ಪಶುಪತಿ ನೀನು (ಬಸಪ. ೫೩); ಪಶುಪತಿಯೆ ಶರಣೆನುತೆ ಸುಖದಿ ನಲಿದೋವುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೯-೧೪೨); ಸುತನನಿತ್ತೆನು ನಿನಗೆ ಲೋಕತ್ರಿತಯದಲಿ ಬಲುಗೈ ಕಣಾ ಪಶುಪತಿಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆಂಬ ಸಂದೇಹ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೪-೬೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅಳಪಗಣಪಶುಪತಿ ಮಾದಕ್ಷಿಣಾಪಥ ಬಹುಶತಹವನಾಹವದು[ಳ್] ಪಶುಪ್ರದಾನ ಶೌರ್ಯೋದ್ಯಮಭರಿತೋ[ನ್ದಾನ] ಪಶುಪತಿಯೆನ್ದು ಪೊಗಱೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೧೬-೬; ಸು. 450).

[ಪಶು + ಪತಿ$_2$]

ಪಶುಪಾಲ (ನಾ). ದನಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲ: ಅಂತು ಶಾಕ್ವರವರನಾಗಿ ಕೆಕ್ಕಳಿಸಿ ಕೆಳರ್ದಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಕಂಸನಟ್ಟಿದರಿಷ್ಟನಂ ಅಧೀನರಿಷ್ಟನಂ ಕೊಂದಂತೆ ಕೊಲ್ಲದೆ ಪಶುವೆಂದು ಪೇಸಿ ಪಶುಪಾಲನಪ್ಪ ಕಾರಣದಿಂ ಕರುಣಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೦ ವ); ಕೋಲಕೋಳಾಹಳವ ನೋಡೆಮ್ಮೋಳಿಗೆಯ ಭುಜಬಲವನಿದು ಪಶುಪಾಲರಲಿ ಪರಿಭೂತವಾಯ್ತು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೦-೧೨). [ಸಂ.]

ಪಶುಪಾಲಕ (ನಾ). = ಪಶುಪಾಲ: ಶಕರು ಖದ್ಯೋತಪ್ರತಾಪರು . . . ಪಶುಪಾಲಕ ಪುಳಿಂದರು ಕಂಕಣಾಹ್ವಯರು ಸಕಲದಸ್ಯುಗಳೈದೆ ಸೋತುದು (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೩-೫೧); ಕಲಿ ಚಂಡಯಂ ಪಶುಪಾಲಕಂ ಕಲ್ಲಯಂ ಘನಗಾರುಡಂ ಮೃಗಯಾಚರಂ ಪಟು ಚೋಮಯಂ (ವೃಷವಿ. ೬-೩೮); ಅವನು ಪಶುಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದನು (ಮಣಿಸ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಪಶುಪಾಲನ (ನಾ). = ಪಶುಪಾಲನೆ: ಪಶುಸಂಹಾರ, ಪಶುಪಾಲನ, ಪಶುಯಜ್ಞ . . . ಪಶುಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಬೆಳೆದ ಮಾನವಜಾತಿಯು ಪಶುವಿನ ಆವೇಶವನ್ನು ತನ್ನ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ (ವಿಚಾಮಂ. ೮೨). [ಪಶು + ಪಾಲನ]

ಪಶುಪಾಲನೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಸಾಕುವುದು: ಪಶುಪಾಲನೆ ಪಶುಪತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯಾಗಿ ಪಾಶಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ (ಶರಚ. ೨೧೬); ವ್ಯವಸಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೆರಡು ಉದ್ಯಮಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ಕುರಿಸಾಕಣೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪಶುಪಾಲನೆ (ಕಶಾಅ. ೩೬೩). [ಪಶು + ಪಾಲನೆ]

ಪಶುಪ್ರದಾನ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವುದು: ಅಳಪಗಣಪಶುಪತಿ ಮಾದಕ್ಷಿಣಾಪಥ ಬಹುಶತಹವನಾಹವದು[ಳ್] ಪಶುಪ್ರದಾನ ಶೌರ್ಯೋದ್ಯಮಭರಿತೋ[ನ್ದಾನ] ಪಶುಪತಿಯೆನ್ದು ಪೊಗಱೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೧೬-೭; ಸು. 450). [ಪಶು + ಪ್ರದಾನ]

ಪಶುಬಂಧ (ನಾ). ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಬಲಿಗಾಗಿ ಬಲಿಗಂಬಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವುದು: ಪಶುಬಂಧ[ಪಾಠಾಂ. ಬಂಧನ]ಕ್ಕೆ ತಂದ ಹೋತಿನ ತಲೆಯನಾ ದಕ್ಷನ ಮುಂಡದ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಪ್ರಾಣಮಂ ವೀರೇಶ್ವರಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೯೯ ವ). [ಪಶು + ಬಂಧ]

ಪಶುಬಲಿ (ನಾ). ಜೀವಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು; ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ: ಇಕ್ಕಲಿಕೆ ಪಶುಬಲಿಯನೆನ್ನಿವ ಸೊಕ್ಕಿ ಬಂದಪನು (ಕೌತಿರಾ. ೩೭-೧೬).

[ಪಶು + ಬಲಿ$_2$]

ಪಶುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮಾನವನಲ್ಲದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು: ವಿಜ್ಞಾನಿ "ಪಶುಬುದ್ಧಿ"ಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡರೆ ವಿಶ್ವದ ವಿನಾಶ ಶತಸ್ವತಃಸಿದ್ಧ (ವಿಕಾಸ. iv, ವಿಚಾರದರ್ಪಣ). [ಪಶು + ಬುದ್ಧಿ]

ಪಶುಮತ (ನಾ). = ಪಶುಬುದ್ಧಿ: ಶಿವ ಬೇಱೆ ಇವು ಬೇಱೆ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡಿಗಳ ಪಶುಮತದವರನೆನಗೊಮ್ಮೆ ತೋಱದಿರಾ (ಸಿದ್ದೇಪ. ೭೩-೨೦೯); ಬೆಳಗ ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯ ಬೆಳಗೆಂಬ ಪಶುಮತದ ಪಾಷಂಡಿಗಳು ನೀವು ಕೇಳಿರೇ (ಘನಪ. ೧೭-೧೫).

[ಪಶು + ಮತ]

ಪಶುಯಜ್ಞ (ನಾ). ಪಶುಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ: ಆಗ ಪಶುಯಜ್ಞವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ ಸ್ತೂಪದ ಹೋಲಿಕೆ ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ ೨೦೮). [ಪಶು+ಯಜ್ಞ]

ಪಶುವರ್ತನೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಅಮಾನುಷವಾದ ನಡತೆ: ಪೋಲೀಸರ ಈ ಪಶುವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಸಿ . . . ತಮ್ಮ ಸರದಿ ಯಾವಾಗ ಬರುವುದೊ ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ನಿಂತರು (ಸರ್ಪಮಂ. ೧೫೦). [ಪಶು+ವರ್ತನೆ]

ಪಶುವಿಧಿ (ನಾ). = ಪಶುಯಜ್ಞ: ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಪುಂಸವನ, ಮದುವೆ, ಉಪನಯನ, ಸಮಾವರ್ತನ, ಪಶುವಿಧಿ (= ಯಜ್ಞ), ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೩೮೨). [ಪಶು+ವಿಧಿ]

ಪಶುವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಪಶುವರ್ತನೆ: ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯನೊಡನೆ ಇಂಥ ಪಶುವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನಲ್ಲ! (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೮೮). [ಪಶು + ವೃತ್ತಿ]

ಪಶುವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. ೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯ. [ಪಶು+ವೈದ್ಯ]

ಪಶುವೈದ್ಯಶಾಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ; ದನಗಳ ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಪಶುವೈದ್ಯಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಟಾಮಿಯನ್ನು ವೈದ್ಯರು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಪವು. ೩-೩೭). [ಪಶುವೈದ್ಯ+ಶಾಲೆ$_3$]

ಪಶುವ್ರಜ (ನಾ). ದನಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋಸಮೂಹ: ಸುತ್ತ ಗೋವರ ಸನ್ನೆಯಲಿ ಪುರದತ್ತ ಮುಂದಾದವು ಪಶುವ್ರಜವುತ್ತರನು ಮುಳುಗಿದನು ಪರಿತೋಷಪ್ರವಾಹದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೪೯). [ಪಶು + ವ್ರಜ]

ಪಶುಸಂಗೋಪನೆ (ನಾ). = ಪಶುಪಾಲನೆ: ಮಾನವನ ಜೀವನ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುಸಂಗೋಪನೆಯೂ ಒಂದು (ರೂಢಿ). [ಪಶು+ಸಂಗೋಪನೆ]

ಪಶುಸ್ತನಿ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಣ್ಣು; ಗೋಸ್ತನಿ: "ಹಾರಹೂರಂ ಪಶುಸ್ತನಿ ಮೃದ್ವೀಕೆ ದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦). [ಸಂ.]

ಪಶ್ಚಾತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು; ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ನೂಕು: ಪಿರಿದಾಯಾಸದೆ ಗುಣಮಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದೊಡಂ ಖಲಂಗೆ ಗುಣಮಂ ಪಶ್ಚಾತ್ಕರಿಸಿ ಗುಣಿಯಂ ವಿಭೇದಿಪ ಪರಿತೀಕ್ಷ್ಣ ಮುಖಂಗೆ ಸೂಚಿಯಂತಿರೆ ಸಹಜಂ (ಶಬಶಂ.೧-೧೬). [ಸಂ. ಪಶ್ಚಾತ್ಕರಣ+-ಇಸು$_3$]

ಪಶ್ಚಾತ್ಕಾಲ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನ ಕಾಲ; ಅಪರವಯಸ್ಸು: ಪೃಥ್ವಿಯೆಲ್ಲಮನಾಳ್ದು ಪಶ್ಚಾತ್ಕಾಲದೊಳೇನಾನುಮೊಂದು ವೈರಾಗ್ಯ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಮಗಂಗೆ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೮-೨೨). [ಸಂ.]

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂತರ ಮರುಗುವಿಕೆ; ತಪ್ಪಿನ ಅರಿವಾಗಿ ವಿಷಾದಪಡುವಿಕೆ: "ವಿಪ್ರತಿಸಾರಃ, ಅನುಶಯಃ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಃ, ಅನುತಾಪಃ–ಈ ೪ ಅನುಶಯಂಬಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೧); ಜನಮೆಂದಂತುಟಿ ಭಾವಿಸದನಯಮನಾಂ ನೆಗಟ್ದೆನೆಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಂ ತನಗಧಿಕಮಾಗೆ... ತಳೆದನಂದುಬ್ಬೆಗಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೬೭); ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಂತಲೆಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಹುಟ್ಟಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಮರುಗು,–ವಿಷಾದಪಡು: ಮಾನವನು ತನ್ನ ಅನಾಚಾರ ಮತ್ತು ದುರಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧನಾಗಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರನಾಗುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೦೨); ಇದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡಲಾರೆ (ಮಲಿನಾ. ೩). [ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ+ಪಡು$_1$]

ಪಶ್ಚಾದ್ವಿವೇಕ (ನಾ). ಕಾರ್ಯವು ಕೈಮೀರಿದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಅನಂತರ ಬರುವ ಅರಿವು: ಪಶ್ಚಾದ್ವಿವೇಕದಿಂದುಚಿತನೊಂದು . . . ಮರಣಾಂತಮೇ ತನಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂದಾ ಕಟಾಹದೊಳ್ಮದಿವೆಣ್ಣಯೊಳ್ಬಿಳ್ದನಾ ಲಿಖಿತನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೩೯); ಏನು ಗತಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಎಂದು ಹೆದರಿ, ಪಶ್ಚಾದ್ವಿವೇಕದಿಂದ ಪ್ರಚೋದಿತಳಾಗಿ ಅವಳು 'ಮನೆ'ಗೆ ಓಡಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಲಿಮು. ೩೯೮). [ಸಂ.]

ಪಶ್ಚಿಮ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಭಾಗ; ಬೆನ್ನು: "ಬೆನ್ನದು ಪಶ್ಚಿಮಂ ಪೃಷ್ಠಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೩); ಮುಜಿದವೆ ಕಾಲ್ಗಳ್ . . . ಅಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮಂ ಪಜಿದುವೆ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೬೨). ೨. ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವ ದಿಕ್ಕು; ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕು: ಪಶ್ಚಿಮಮುಂ ಮಿಥುನ ತುಳಾಕುಂಭಮಾಳ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೨೪); ತುಲಾ ಮಿಥುನ ಕುಂಭಯಿಾ ೩ ರಾಶಿಯುೂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೮-೬); ಒಂದು ಭೂಪಠಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರೆ . . . ಎಡಭಾಗವು ಪಶ್ಚಿಮವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಭೂಗೋಳ. ೧೩). ೩. ಕೊನೆಯದು; ಕಡೆಯದು. ೪. [ಯೋಗ] ತುತ್ತತುದಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಚಕ್ರ; ಸಹಸ್ರಾರ: ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮಂ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದೆ (ಘನಪ. ೬೯-೫೭).

ಪಶ್ಚಿಮರಾಯ = ಪಡುವಣಭಾಗದ ಒಡೆಯ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ ಪಶ್ಚಿಮರಾಯ ಭೋಜದೇವ ದಿಸಾಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಮತು ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಸಿಂಗಣದೇವ (ಎಇ. XXX, ೯-೬; ಸು. 1220). [ಸಂ.]

ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟ (ನಾ). (ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ) ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು: ಭಾರತದ ನದಿಗಳು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವೆಂದರೆ ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಅತಿಶಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಮಳೆಯೇ (ದಭಾಇ. ೬). [ಪಶ್ಚಿಮ+ಘಟ್ಟ]

ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪತಿ (ನಾ). ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇವತೆ; ವರುಣ: "ವರುಣಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೩). [ಪಶ್ಚಿಮ + ದಿಕ್ಪತಿ]

ಪಶ್ಚಿಮನಾಡಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಯೂರನಾಡಿ . . . ಪಶ್ಚಿಮನಾಡಿ . . . ಸಂತೋಷನಾಡಿ ಇಂತೀ ನಾಡಿಗಳೊಳಗಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಾಡಿ ಜೀರ್ಣಪರ್ಣದಂತೆ (ಶರಚ. ೪೮೦). [ಪಶ್ಚಿಮ + ನಾಡಿ$_1$]

ಪಶ್ಚಿಮಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಪಶ್ಚಾದ್ವಿವೇಕ: ಕಾರ್ಯ ಕೆಟ್ಟು ಕೈಮೀರಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಿಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ? (ರೂಢಿ). [ಪಶ್ಚಿಮ+ಬುದ್ಧಿ]

ಪಶ್ಚಿಮಸಲ್ಲೇಖನ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜೀವಿತದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತ: ಸಾಮಾಯಿಕ ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸಮುಮುಪಭೋಗಪರಿಭೋಗಾದಿ ತಿಥಿಸಂವಿಭಾಗಮುಂ ಪಶ್ಚಿಮಸಲ್ಲೇಖನಮುಮೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಂ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೯೨). [ಪಶ್ಚಿಮ+ಸಲ್ಲೇಖನ]

ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲ (ನಾ). ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಪರ್ವತ; ಅಸ್ತಗಿರಿ: ರಂಜಿಸುವ ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲಕಿರಾತಂ ತೊಟ್ಟ ಗುಂಜಾಭರಣಮೊ . . . ಪೇಳೆನಲ್ಕಾ ಬೈಗುಗೆಂಪೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೬). [ಪಶ್ಚಿಮ+ಅಚಲ]

ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ (ನಾ). = ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲ: "ಪಡುವೆಟ್ಟಿಂದು ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಶ್ಚಿಮಾಚಲಂ]" (ಕಶಸಾ. ೪೯-೫೧); ಇನನುದಯಿಸಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿಯೊಳನಲನೊಮ್ಮೆ ಹಿಮಾಂಶುವಾಗಲಿ . . . ಸಜ್ಜನರುಗಳು ನುಡಿದೆರಡನಾಡರು ಮನ ವಚನ ಕಾಯದಲಿ)ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೬); ರವಿ ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಧಿ]ಯಂ. ಮಱಿಗೊಳೆ ತಮಸ್ತೋಮಮವನಿಯಂ ಮುಸುಕಿತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೯). [ಪಶ್ಚಿಮ + ಅದ್ರಿ]

ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖ (ನಾ). ೧. ಪಡುವಣದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎದುರಾದುದು; ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖವಾಗಿರುವುದು: ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೯). ೨. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವವನು: ತುರಂಗರತ್ನಮನೇಱಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ನಿಂದು ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಗೆಲ್ಗೆಂದು ಸಾತಿರೇಕಂ . . . ಭರದಿಂದಂ ದಂಡದೊಳ್ ತಾಟಿಸಿದೊಡೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಾಚಲಂ ತೊಟ್ಟನಾಗಳ್ ಬಿರಿದತ್ತು (ಆಪಿಪು. ೧೩-೩೫ ಪ); ಚಕ್ರವರ್ತಿಯುಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಪಯಣದ ಮೇಲೆ ಪಯಣಂಬೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦ ಪ). [ಪಶ್ಚಿಮ + ಅಭಿಮುಖ]

ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧಗೋಳ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಗಿರುವ ಭೂಮಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಪಶ್ಚಿಮಗೋಲಾರ್ಧ: ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧಗೋಳದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯು ಎರಡರಷ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಗೋಳದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೩).
[ಪಶ್ಚಿಮ + ಅರ್ಧಗೋಳ(= ಅರ್ಧಗೋಲ)]

ಪಶ್ಚಿಮೋದಧಿ (ನಾ). ಪಡುವಣ ಕಡಲು; ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರ: ಸೇನೆ ಮೂಡಣ ಜಲಧಿಗಾಂತುದು ಪಶ್ಚಿಮೋದಧಿಯೆಂಬ -ರಭಸದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೬೪). [ಪಶ್ಚಿಮ+ಉದಧಿ]

ಪಶ್ಚಿವ 'ಪಚ್ಚಿಮ' ನೋ.

ಪಶ್ಯಂತಿ (ನಾ). ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖರೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಾಙ್ಮಯರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪರಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ನಾದವು ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ ಚಲಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಅನ್ನಮಯ ಯಂತ್ರಮೂಲದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತಂತ್ರಗಳ್ ಪಶ್ಯಂತಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೧೭-೨೩೧); ಇದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ, ವೈಖರೀ-ರೂಪಗಳಿಂದ ವಾಙ್ಮಯವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ "ಪರಾ" ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು (ಭಾರದ. ೨೨೨); ಶಬ್ದ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯ, ಸಂವಿತ್, ಸೂಕ್ಷ್ಮಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಮೂಲಾಧಾರದಲ್ಲ ಪರಾ ಆಗಿ ರೂಪ ಪಡೆದು ಮಧ್ಯೆ ಪಶ್ಯಂತಿಯಾಗಿ ಹೃದಯದೆದುರು ಬಂದು ಮಧ್ಯಮ ಆಗಿ ಉಚ್ಚಾರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕೇಳಬಲ್ಲ ವೈಖರಿ ಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ (ನಮ್ಮನು. ೩೧). [ಸಂ. ಪಶ್ಯಂತೀ]

ಪಶ್ಯತೋಹರ (ನಾ). ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಕದಿಯುವವನು; ದರೋಡೆಕೋರ; ಹಗಲುಗಳ್ಳ: "ನೋಡೆ ನೋಡೆ ಕಳುವವನಂ ಪಶ್ಯತೋಹರನೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೫೬-೧೮೪).
[ಸಂ.]

ಪಸ$_1$, ಪಸವ$_2$, ಪಸವು, ಹಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬರ; ಕ್ಷಾಮ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ: "ಪಸಂ ಬಱಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧); ಪರಿವೇಷದೊಳ್ ಗ್ರಹದ್ವಯಮಿರೆ ಕದನಂ ತ್ರಿಗ್ರಹಂಗಳಿರೆ ಪಸಮುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೩೫); ಅನೃತಂ ಭಯಂ ಪಸಮೆಂಬ ಮಾತು ಪೊರ್ದದು (ಪರ್ಧಮಾ. ೬-೫೭); ಬೇಗಂ ಕಿಡುವ ಮಾನಿಸವಾಟಿಕ್ಕೆ ಮಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಪಸಮೆಂಬಂತೆ ಜವನೆಂಬ ಪಾತಕಂ . . . ಎಡೆಯೊಳಿಱಿಮುಱಿಮುಱಿದುಯ್ಯಂ (ಜೀವಸಂ. ೬-೯). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಬಯಕೆ: "ಬಾಕುಳಿ, ಮೊಗಸು, ಪಸಂ, ಇಚ್ಛೆ—ಈ ೪ ಇಚ್ಛೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೩೩); ಪೊಸಪೂವಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆಯ ಪಸವೋಡಿದುದಿಲ್ಲ (ಆದಿಪು. ೭-೭೦); ನೆರೆಗದಿರಂ ಧಾರೋಷ್ಣಂಗುಡಿದು ಮನದ ಪಸವೋಡಿ ತನು ತಣಿದು (ಅನಂಪು. ೭-೮೦ ಪ); ಎನ್ನ ಕಣ್ಣ ಪಸವೋಡುವಂತು ಮಾಡಿ ದೊರನಿಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ಕೂಡುವಂತೆ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೯-೪೧ ವ); ಅಳಿನಿಯ ಪಸವನದರ ಸರಿದೂಗೆ ಮಿಗುಗುಮೆಯುವನ ಸೊಗಸಂ? (೧೪ವಿಂ. ೨೭-೧೫). ೩. ಅತ್ಯಾಸೆ; ಅತ್ಯಪೇಕ್ಷೆ: 'ಪಸವಡು' ಪರಾ. ೪. ಆತುರ; ಕಾತರ; ತವಕ: "ಉರವಣಿಗೆಯರ್ಥದೊಳ್ ಪಸ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೩). ೫. (ಆಲಂ) ಹಸಿವು; ಕ್ಷುಧೆ; 'ಪಸವಡು' ಪರಾ. **ಪಸವ$_2$:** ೧. ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಷಂಬರೆಗಮಾ ನಾಡೊಳ್ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಹಾರೌದ್ರಪಸವಮಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೮-೧೦). **ಪಸವು:** ೧. ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರಂಗಳಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ಬಡಗನಾಡ ಪಸವು ತಿಳಿದುದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೧೬); ಇಂಚೆಯ ಪಸವಿನ ಬಱಿದ . . . ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಪದದೊಳ್ . . . ವಿರಿಂಚಿಯ ಕೆಯ್ಪಿಡಿವೊಲಾದುವಾ ನಾಡೂರ್ಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೧); ಪಸಿ[ಸ]ವಿನೊಳನ್ನಮಂ ಪಸಿದು ಬಂದವರ್ಗಿಕ್ಕುವ . . . ರಣಕ್ಕೆ ಶುಚಿತ್ವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ವ (?) ಮಾನಸಿಕೆಯ ನಾಲ್ವರುಂ ನಮಗೆ ವಂದ್ಯರ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೯); ಕಳವು ಪಿಸುಣ್ ಪಸವು ಬಱಂ . . . ಕುತ್ತಮಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಹಸ$_1$:** ೧. ಈ ನೆಲಂ ನಲಿಯೆ ಭೂಭಾರಮನ್ನಿಳಿಪುವೆಂ ಕಯ್ಯ ಹಸಮುಂ ಕಳಿದುಕೊಂಬೆ ನಾನೊಲಿದಿಂದು (ಇಹರ. ವೇ. ೪೦-೮); ಹಸ್ತದ ಹಸಂ ಹಱುವಂತೆ ಪೂಜಿಸಿದನೋಜೆಯಿಂ ರಾಜೇಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೩-೬೮); ಹಸವಿಲ್ಲ ಜನಕೆ ಬೆಳೆಯಿಂ ಹಸವಿಲ್ಲಳಿಗಲರ್ಗಳಿಂದೆ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಬನದಿಂ ಹಸವಿಲ್ಲೆಂದೆನೆ ಮುತ್ತನ ಹೊಸವೂರ್ ಎಸೆವುದು ಸಮಸ್ತ ಸೌಖ್ಯಾವಾಸಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೮-೪೫; 1255); ತನ್ನ ಕಯ್ಯ ಹಸವೋಪಿನಂ ತಱಿದು ನೆತ್ತರ ಕಡಲಂ ಹರಿಸಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೭, ೩೧-೬; 1310).
[ದೇ. ‖ತುಳು. ಪಂಜ; ಕೋತ. ಪಜ್; ತೊದ. ಪೊರ್ಝ್]

ಪಸ$_2$, ಪಸನು, ಹಸ$_2$, ಹಸನ$_1$, ಹಸನು (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು; ಅಂದವಾದುದು. ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ಶುದ್ಧವಾದುದು; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು: 'ಪಸಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಪಸನು:** ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಮೇಲಾದುದು: ಪಸಗೆಟ್ಟೊರವಣಿಸುವ ಬಱುಬೆಸನಿಗನೊಳ್ಪಸಿಗೆ ಸಂದು ಬೆಸವಟ್ಟುವುದಱಿಂ ಪಸುಸೂಲದ ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ಬಸಿವರೆಯುಸಿರ್ಮೇಣದ ಬಾಟಿತ್ತಿಯೋ ಪಸನಲ್ತೇ. (ಚಕವಿ. ೬-೧೪೬). **ಹಸ$_2$:** ೧. "ನಿಗರ . . . ಹಸ . . . ಪರಿವಡೆದುದು—ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೫-೨೧೧). ೨. ಮಿಸುಕಲಾರದ ಜಸಂ ಬೆಸಸಬಾರದ ಹಸಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೯-೨೫). ೩. ನೆಗಳ್ಗೆ ಕೊತ್ತಂಬರಿಕಷಾಯ ಹಸ (ರೂಢಿ). ೪. ಅಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚೆನ್ನಾದ ಅಡಕೆ; ಹದವಾದ ಕ್ರಮುಕ: ಶೇಖರಿಸಿದ್ದ ಕದರಡಕೆ ಬರಿಯ ಬೆಟ್ಟೆ ಗೋಟು . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಹಸ ಮತ್ತು ದಳಗಳನ್ನಾದರೂ ಬೆರಕೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ . . . ತನಗೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಪಲಿಮ. ೪೩೮); ತೋಟದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಅಡಿಕೆ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟೆಯೆಷ್ಟು-ಹಸ ಎಷ್ಟು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೪೮). **ಹಸನ$_1$:** ೫. ಸ್ವಚ್ಛತೆ; ಶುದ್ಧತೆ: ಹಸನವಿಲ್ಲದಳ ಮನೆವಾರ್ತೆ ತಿಪ್ಪೆಯ ಕಸದಂತೆ ಇಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೨೪). ೬. ಸರಿಯಾದುದು; ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಬಸವನೇಕವಿವೇಕ

ಯಾದನು . . . ದೀನರಂ ಮಾಡಿದನೆ ಜಂಗಮವ ವಸುಧೆಯೊಳು ತಾನೀವವಂ ಗಡ ಹಸನವೈ ನುಡಿ ಈ ನುಡಿಯನಾಲಿಸುವರೇ ಶಿವಭಕ್ತರುಗಳತಿದೋಷವಹುದಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೨೨-೪೬); ಅವರದು ಅವರಿಗೇ ಹಸನ, ನಮ್ಮದು ನಮಗೇ ಹಸನ (ಪಾಧಪ. II, ೬೪). ೭. ಕ್ಷೇಮ; ಹದುಳ; ಕುಶಲ: ನೆಲವೆಲ್ಲವು ಮಸಣ ಮಸಣ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಹಸನ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೪೦-೧೬). **ಹಸನು:** ೧. ಹಸನಾದ ಹೆಣ್ಣ ಮೇಲೆ ಕುಸುಮವ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಶಶಿಮುಖಿಯರಿಗೆಲ್ಲ ಬಸುಱು ಮಾಡಿದನೀತ (ಪುರಂದ. ೧-೯೧-೨). ೩. ರಸವಪ್ಪವಂ ಜಿಹ್ವೆ ಮುಖದಿಂದಲರ್ಪಿಸಲು ಹಸನಪ್ಪ ರುಚಿಯ ಪ್ರಸಾದವನು ಭುಂಜಿಸಲು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೧೦-೨೯೦); ಹಸನಪ್ಪ ಗುರುವಿನುಪದೇಶದಿಂ ಮುಕ್ತಿ ವಶವಾಗದಿಹುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪); ಹಸನಲ್ಲದ ಕುಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಳ ಕೂಡಿ ವಸುಧೇಶ ಪುರವನೈದಿದನು (ಜಿನರಾ. ೩-೯೯). ೬. ಹಸನನುಳಿ ದುಸುರಿದಡೆ ಬಾಯ ತೆಱೆಯಲುಂಟೇ ಬಳಿಕ (ಬಸಪು. ೪೦-೨೪); ಹಸನು ವರ್ಣವಿಭೇದಪದ್ಧತಿ ಸಸಿನ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗ ನಿನ್ನಲಿ ವಸುಮತೀಪತಿ ಕೇಳು ಜನಪಾಲನೆಯ ಪರಿ ಲೇಸು (ತೊರಂ. ೧-೯-೨೩). ೭. ಹಸನಾಗಿ ಬದುಕುವಡೆ ಕುಶಲನೆಂದೆನಿಸುವಡೆ . . . ಹಸಿದರಿಗೆ ಅಸನವನು ಇಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪೨); ದೇವಕೀದೇವಿಯರು ಮೊದಲಾದ ಶಶಿವದನೆಯರು ಬಂಧುವರ್ಗವು ಹಸನೆ (ಕೋಗಯ. ೧೨-೧೯). ೮. ಒಳಿತು; ಲೇಸು; ಹಿತ: ಹಗೆಯ ಹೆಚ್ಚುಗೆ ಹಸನ ಕೊಡುವುದೆ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೮-೪೮); ಆಸಿಧಾರೆಯ ಜೇನ ನೆಕ್ಕೆ ನಾಲಗೆಗದು ಹಸನೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೬೯). ೯. ಹದ; ಹವಣು: ಹಸಿದಾರ್ಭಟಿಸುವ ಹುಲಿಯ ಮೀಸೆಯ ಮಱು ಶಶಕ ಬಂದಲುಗಿದಂತೆ ಹಸನಱಿಯದೆ ಕೆಣಕಿದ ವೈರಿಬಲವನು ದೆಸೆಬಲಿಗೊಡು ಹೋಗು (ಕಂನವಿ. ೧೬-೨೪).

ಹಸನಾಗು = ೧. ಚೆಲುವಾಗು; ಸುಂದರವಾಗು; ಮನೋಹರವಾಗು: ದಶರತ್ನಖಚಿತಕವಾಟಬಂಧಗಳಿಂದ ಹಸನಾಯಿತು ಕೃಷ್ಣನಗರ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೬). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾಗು; ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗು: ಹಸನಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಮನ . . . ಕಂಡತಿಸಂತಸವಾಯಿತು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೦೨-೬). ೩. ಚೆನ್ನಾಗು; ಉತ್ತಮವಾಗು: ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ಹಸನಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಸ ಮಾಡು, ಹಸನ ಮಾಡು, ಹಸನು ಮಾಡು** = ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು: ಆ ಹೊಲನಂ ಹಸ ಮಾಡಿ ಬಿತ್ತುವ ಪರಿ ಇನ್ನಾವುದಯ್ಯಾ (ಸರ್ವಪ. ೧೦೫-೫೬೮); ಗುಡಿಲಂ ಹೊದಿಸಿ ಹಸ ಮಾಡುವ ಕಳನ ಕೆತ್ತುವ ಮೇಟಿಯುಂ ನೆಡುವ . . . ಗೊಂದಣಂ ಕುಡಿಯರುಗಳೊಳಗೊಪ್ಪಮಂ ಪಡೆದುದು (ಸಮ್ಯಕಾ. ೧-೨೪); ಅದನ್ನು ಹಸನ ಮಾಡುವವರು ಹೆಣ್ಣಾಳುಗಳು (ಬೆಳಭಾ. ೯); ಅಕ್ಕಿ ಹಸನ ಮಾಡುವುದು . . . ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೨೮); ಬೆಕ್ಕು ಅಂಗಾಲಿಂದ ಮೈಯನ್ನು ಹಸನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೧); ಸರಗು-ಕಸರು ತುಂಬಿದ ಜೋಳ; ಹಸನು ಮಾಡಿದರೆ ಆರು ಚಟಾಕಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದು (ಜನಜೀ. ೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಸನು]

ಪಸಂಗೊಳ್, ಹಸಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗು; ಒಳ್ಳೆಯದಾಗು: ಅಮರ್ದಿನ ಮುನ್ನೀರೊಳ್ ಪಸಂಗೊಂಡ ತೇಜಂ ನೆಗಟ್ಟುದು (ಚಿಕವಿ. ೩-೮೨). **ಹಸಗೊಳ್ಳು:** ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಏನು ಕಸುವಿನಲಿ ಬೆಳೆವುದೊ ಆ ಬದುಕು ಹಸಗೊಂಡು ರಸವಾಗಲಿ (ನೆಲಮು. ೨೨-೧೪).

[ಪಸ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಸಂದ್ 'ಪಸಂದು' ನೋ.

ಪಸಂದ 'ಪಸಂದು' ನೋ.

ಪಸಂದು, ಪಸಂದ್, ಪಸಂದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಚೆನ್ನಾದುದು: ಅದು ಅಷ್ಟು ಪಸಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅನಾಥ. ೧೬೬); ಗರ್‍ರನೆ ತಿರುಗಿದ್ದಂತೂ ಬಹು ಪಸಂದಾಯಿತು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೨). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಒಪ್ಪ: ಮುದ್ದರಾಜರವರು ಮಡಿಕೇರಿಯೆಂಬ ಜಾಗ ಪಸಂದು ಮಾಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨); ಆ ಸರದಾರರು ಪಸಂದು ಮಾಡಿದಂಥ ಮಾರ್ಗವನು ತಾವು ಒಡಂಬಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೬). **ಪಸಂದ್:** ೧. ಈ ನಮೂನೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಪಸಂದ್ ಬಿದ್ದೀತು (ದೇಶನ್ಯ. ೧೦೬); ಬಂಗಲೇ ಕಟ್ಟಸಲಿಕ್ಕೆ ಜಾಗಾ ಮಾತ್ರ ಬಹಳ ಪಸಂದ್ ಆರಿಸಿದೀರಿ ನೋಡ್ರಿ ಧಣೀರ! (ಜನಜೀ. ೧೫೬). **ಪಸಂದ:** ೧. ಒಬ್ಬರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಪಸಂದವಲ್ಲ (ಆಳಸಿ. ೨೬). ೩. ಅಂದ; ಚೆನ್ನು: ನೀನು ಭಾರಿ ಪಸಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೀಯೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೮೪).

ಪಸಂದ ಬೀಳು = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣು; ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿ ತೋರು: ನಿನಗೆ ಪಸಂದ ಬಿದ್ದರ ನೀ ತೊಗೋ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೬೯).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಪಸಂದ್]

ಪಸಗಂದು (ಕ್ರಿ). ಹಸನುಗೆಡು; ಹದಗೆಡು: ತಂದೆಯನೆನ್ನಿಂದಂ ಕಿಱಿದಂದೆಗಳಟ್ಟಿತರ್ಪ ನಿಮ್ಮನೊಸೆದೋವಿದರಾ ಚೆಂದಮನಱಿತವರೊಳ್ ಪಸಗಂದದವೊಲ್ ಮೆಱೆದಪುದಿರದೆ ಪರತಂತ್ರತೆಯಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೬೯).

[ಪಸ$_2$ + ಕಂದು$_1$]

ಪಸಗರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಪಸಗರಿಕೆ, ಅಕ್ಕಬಲರ್ ಹುಲ್ಲು, ಮೇಲ್‌ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ಮೈಶಾಗಿ. ೨೬-೫೨೦).

[ಪಸ$_0$ + ಕರಿಕೆ (<ಕಱುಂಕೆ)]

ಪಸಗೆಡಿಸು, ಹಸಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲಿಸು; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು: ಪಸಗೆಡಿಸಿ ಕೆಳದಿಪಟಮಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೧೦-೧೪೧). **ಹಸಗೆಡಿಸು:** ೧. ಮಾಱು ಬಂದವರುಗಳನು ಹಸಗೆಡಿಸಿಯೆ ಕಾದುತಿಹವು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೪-೪೫); ತಿವಿದವರನು ಹಸಗೆಡಿಸಿದನು ಬೇಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೪); ಅಸಮಾಕ್ಷ ದಕ್ಷಮುಖಶಿಕ್ಷ ಲೋಕಾಧ್ಯಕ್ಷ ಹಸಗೆಡಿಸಿದಂ ಶಬರನೆಮ್ಮನು (ಚೆಬಪು. ೫೩-೫೮). ೨. ಹಾಳು ಮಾಡು; ನಾಶ ಮಾಡು: ಹಾದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಬುತ್ತಿಯನು ಹಳಸಿಸಿ ಹಸಗೆಡಿಸಿದನು (ಅಂತರಾ. ೩೦). ೩. ನಿವಾರಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು: ಹಸಿವು ತೃಷೆಯು ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ದುಃಖವ ಹಸೆ[ಸ]ಗೆಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಸಮವೈಭವನೆ ನನ್ನೆದೆಯೊಳಗಿರು (ಭರತ. ೧೫-೧೪೩). ೪. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು: ನೋಡುವಮರರ ಹಸಗೆಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ಗಿಡಿ]ಸುತಲಿ ತಾರಗೆಯ ದೆಸೆಗೆಡಿಸುತ ಮುಸೆದಂಬು ಪರಿದುದಂತವರ (ವರ್ಧಚ. ೬-೧೧೭).

[ಪಸಗೆಡು + -ಇಸು$_3$]

ಪಸಗೆಡು, ಹಸಂಗೆಡು, ಹಸಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದ ಕೆಡು; ರೂಪ ಕೆಡು: ಪಸಗೆಟ್ಟುರವಣಿಸುವ ಬಱುಬೆಸನಿಗನೊಳ್ಪಸೆಗೆ ಸಂದು ಬೆಸವಟುವುದಱಿಂ ಪಸುಸೂಲದ ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ಪಸಿವರೆಯುಸಿರ್ಮೆಣದ ಬಾಟಿತ್ತಿಯೇ ಪಸನಲ್ತೇ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪೬). **ಹಸಂಗೆಡು:** ೨. ಸಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹದಗೆಡು: ಕಂದಿದಾನನಂ ಕದಡಿ ಹಸಂಗೆಟ್ಟ ಮನಮಿರೆ ವಿಷಾದಂ ಪುಟ್ಟೆ ಕರಂ ಶಂಕರಂಗವಳ್ಕಿಂತಿಸಿದಳು (ವೃಷವಿ. ೯-೧೦೦). ೩. ಕುಗ್ಗು; ಬಾಡು; ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು: ಅಲರ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಿಂ ಬೀಸೆ ಬೀಸರಂಬೋದಂತೆ ಹಸನಂ ಹಸಂಗೆಡೆ . . . ಬಿಸುಸುಯ್ದರ್ ಬೀದಿವರಿಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೨ ಪ). **ಹಸಗೆಡು:** ೧. ಬಿಸಿಲೊಳು ತಿರ್‍ರನೆ ತಿರುಗಿದ ಕಾರಣ . . . ನಿನ್ನ

ಕೋಮಲತನು ಹಸಗೆಟ್ಟು ಬಡಬಡವಾಯ್ತು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೬೨); ಹಸಗೆಡೆ ಭಾನು ಕಂಪಿಸೆ ಗಾಳಿ ಭಯಂಕರಮಾದುದಾಹವಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೫೦). ೪. ಸೋಲು ; ಪರಾಜಯಗೊಳ್ಳು : ದೇವರ ಶರಹತಿಗಾಱದೆ ಹಸಗೆಟ್ಟೀ ಹಂದೆ ಮೃಗಾಕಾರವ ಧರಿಸಿದೆನು (ವೀರೇಶ. ೨-೪೨); ಎಸೆವಾಳು ಕುದುರೆ ಗಜಗಳ ಮೋಹರದಲಿ ನುಸುಳಲಾಱದೆ ಪವಮಾನ ಹಸಗೆಟ್ಟು ಮಂದಗತಿಯನೈದಿದನು (ಕಂಸವಿ. ೧೭-೨೯). ೫. ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು ; ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು : ಅವಗುಣಂಗಳ ಸಂಗದಿಂ ಕುಲಂ ಹಸಗೆಟ್ಟನಾಮಿಕೆಯರಾದರಲ್ಲದೆ ಸಂಗವಾರ ಕುಲಮಂ ಕೆಡಿಸದು (ಹಜಕಾ. ೭-೩); ಹಸಗೆಟ್ಟತೆನ್ನೀ ಕಾರ್ಯ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೪೦); ಕಸ ಕೊಳೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು . . . ಮನೆಸಾಮಾನುಗಳು ಹಸಗೆಡುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೭೯). [ಪಸ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಪಸಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಹಸನಾದ ಕಾರ್ಯ,-ಕೆಲಸ : ಪಸಗೆಯ್ಮೆಯ ಚಳಕದೆ ಸಂತಸವಡೆದಂ (ಚಕವಿ. ೩-೧೧೫). [ಪಸ$_2$+ಗೆಯ್ಮೆ(<ಕೈಮೆ$_1$)]

ಪಸಗೆಯ್ಮೆವಾತು (ನಾ). ಹದುಳವಾದ ಮಾತು; ಸವಿಮಾತು : ಕೆಲದೊಳ್ ಕೆಕ್ಕರಿಸುತೆ ಪಲಪಲವುಂ ಪಸಗೆಯ್ಮೆವಾತುಗೊಂಬವೊಲಲ್ತು (ಚಕವಿ. ೬-೧೩೧). [ಪಸಗೆಯ್ಮೆ+ಮಾತು$_1$]

ಪಸಗೊಳಿಸು, ಹಸಗೊಳಿಸು, ಹಸನುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಸನು ಮಾಡು ; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು : ಸತ್ಕವಿಗಳುಂ ನಿಮ್ಮ ಬಾಲಕನ ತೊದಲ್ನುಡಿ ತಪ್ಪ ತಿದ್ದಿ ಪಸಗೊಳಿಸುವುದೊಲಿದು (ನಪಮೋ. ೧-೧೬); ಬುಧಜನರು ಜರಿಯದೆ . . . ತಿದ್ದಿ ಪಸಗೊಳಿಸಲಹುದು (ನಪಮೋ. ೩೪-೪೫). **ಹಸಗೊಳಿಸು :** ಕಾಳನ್ನು ಹಸಗೊಳಿಸಿ ತೆಗೆದಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). **ಹಸನುಗೊಳಿಸು :** ಬಾಳನ್ನು ಹಸನುಗೊಳಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವರು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೩೬). [ಪಸ$_2$+ಕೊಳ್$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪಸದ 'ಪಸಾದ' ನೋ.

ಪಸದನ, ಹಸದನ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಗರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ: "ಪಸದನ (ಪಚ್ಚ, ಪಚ್ಚೆ)-ಪ್ರಸಾಧನ = ಅಲಂಕರಣ, ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫). ೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ: ಎನ್ನ ಮದುವೆಯಂದು ಪ್ರಥಮದಿವಸದ ಪಸದನವಂನೆನಗೆ ತೋಱಲ್ವೇೞ್ಪು ಮೆಂದು ಬೇಡಿದೊಡಾಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ನೆಱಪಲ್ ಬಂದೆಂ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೧೫); ಮಾಸಿದಂದಮುಂ ಪಸದನದಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದು ತೋಱುದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೧); ಆಂತಳಾಕೆಯಾ ಪಸದನದೊಳ್ ಜಗತ್ತ್ರಿತಯಚಿತ್ತವಿಮೋಹನಶಕ್ತಿಯೇೞ್ಗೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ ೬-೬೬). ೩. ವೇಷ, ಭೂಷಣ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕರಣಸಾಧನ; ಒಡವೆ; ತೊಡವು: "ಪಚ್ಚಂ ತೊಡವುಂ ಪಸದನವೆನಲಾಭರಣಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೮); ನಿನಗಾಪ್ತವಾದ ಪಸದನವುನಮೂಲ್ಯಮಪ್ಪ ವಸ್ತುವನೊಂದು ಪುಸ್ತಕದೊಳ್ ಮಡಗಿಟ್ಟೆನೆಂದು ಪೇೞ್ದು ಲೋಕಾಂತರಿತನಾದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೨-೨೧); ಪಸದನದೆ ಕೋಮಳೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೬). **ಹಸದನ :** ೧. ಪ್ರಸಾಧನ, ಹಸದನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಪ್ರಸಾಧನ./ಪ್ರಾ. ಪಸಾಹಣ]

ಪಸದನಂಗೆಯ್, ಪಸದನಂಗೈ, ಪಸದನಗೆಯ್, ಪಸದನಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲಂಕರಿಸು ; ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡು : ದಿವ್ಯಾಭರಣಭೂಷಣಂಗಳಿಂ ಪಸದನಂಗೆಯ್ವಲ್ಲಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೧೩ ಪ); ತಮ್ಮ ಪರಿಕರ್ಮಕೌಶಲಮಂ ಮೆಱೆದು ನೆಱೆಯೆ ಪಸದನಂಗೆಯ್ಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೭-೯ ಪ); ವಸುಧೆಯಂ ಪಾದಾಬ್ಜರಾಗಮುಂಗುರ್ವೆಳ್ಪುಗಳ್ ಪಸದನಂಗೆಯ್ಯೆ (ಚೆಬಪು. ೫-೧೨). **ಪಸದನಂಗೈ :** ೧. ಪೆಣ್ತನಕೆ ತಗುವಂತೆ ಮೇಣ್ ಚೆಲ್ವರಳುವಂತೆನ್ನ ಪಸದನಂಗೈ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೮-೪೯೬). **ಪಸದನಗೆಯ್ :** ೨. ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಶೃಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವರಕುಂಕುಮಾಂಗಿ ಮೌಕ್ತಿಕಭೂಷದರ್ಪಣಕರೆ ಪಸದನಗೆಯ್ಯುತ್ತೆಳ್ತಂದು ಕರಮೆಸೆದಳು ಪೂರ್ಣಶಶಿಯ ತಾರಾಳಿಯು ಧರಿಸಿದ ಸಂಜೆವೆಣ್ಣಂಬಂತೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೧-೭೧). **ಪಸದನಗೈ :** ೨. ಮೋಹನವಾಂತು ಲಕ್ಷಣಂಬೆತ್ತು ಪಸದನಗೈದು ಕಡುಸೊಬಗಿನಿಂ ಮಂಡಿಸುವ ಲಲಿತಾಂಗವಂ . . . ಕಂಡುಕಂಡೈದೆ ಮನದಣಿಯದದಱಂತೆ ತಾನುಂ ಚಿತ್ರವಾಗಿರ್ದನೈ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೪-೧೧). [ಪಸದನ+ಕೆಯ್$_1$]

ಪಸದನಂಗೈ 'ಪಸದನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಸದನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಶೃಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನೆಱೆಯೆ ತೊಟ್ಟುಟ್ಟು ಪಸದನಂಗೊಂಡಿರ್ದ ದೇವಗಣಿಕೆಯರನೆ ಪೋಲ್ವೆಯುಮ್ನರ್ವರರಸಿಯರ್ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೮೧-೬); ಚಕ್ರಧರ ಜಲಕ್ರೀಡಾಪ್ರಾರಂಭಮಂ ಕಂಡು ನೀರಾಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪಸದನಂಗೊಂಡು ತಂಡತಂಡದಿಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೬ ಪ); ನಿನಗತ್ಯಾನಂದಂ ಮಾಡುವೆನೆಂಬೀ ನೆವದಿಂದೆಸೆಯೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡಿರ್ದಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೭-೮); ಪಸದನಂಗೊಂಡು ನಿಜೇಶನಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೩೧ ಪ). [ಪಸದನ+ಕೊಳ್$_1$]

ಪಸದನಂಗೊಳಿಸು, ಪಸದನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು; ಶೃಂಗರಿಸು : ಪ್ರಸಾಧನಶಾಲೆಯೊಳ್ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯನಾನೆ ಪಸದನಂಗೊಳಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಆದಿಪು. ೪-೧೧ ಪ); ತರಿಸಿ ಬೊಂಬೆಯನೊಂದಂ . . . ನೆಱೆಯೆ ಪಸದನಂಗೊಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೦); ಪಿನಾಕಿಯ ಮನೋರಥಮಂ ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂ ಪಸದನಂಗೊಳಿಸುವಂತೆ[ಪಾಠಾಂ.ಗೊಳ್ವಂತೆ] . . . ಶರ್ವಾಣಿಗೆ ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೫-೭೬ ಪ); ಅಂಗಜನ ಬಾಣವನೆ ಮಸೆದೊಪ್ಪವಿಟ್ಟಂತೆ ಕಂಗೆಡ್ಡಮಾದ ಕಾಂತೆಯನೆಯ್ದೆ ಪಸದನಂಗೊಳಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೪). **ಪಸದನಗೊಳಿಸು :** ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಕುಸುಮಸುಗಂಧದಿಂ ಪಸದನಗೊಳಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೯೦); ಜವದಿ ಪಸದನಗೊಳಿಸು (ಜಿಗಾಳಿ. ೯೫). [ಪಸದನಂಗೊಳ್+-ಇಸು$_3$]

ಪಸದನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶೃಂಗಾರಗೊಳ್ಳು : ಪೊಸ ಗಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳಂ ಬಂಧುರವೆನೆ ಪಿಂಗದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಗಜಾರೋಹಕರ್ ಪಸದನಂಬಡೆದೇಱು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೫ ಪ). ೨. ಅಲಂಕಾರವಾಗು ; ಶೃಂಗಾರವಾಗು : ವಸುಧೆಗೆ ಬಿಸವಂದ ಮನೀವ ಪಸದನಂಬಡೆದ ಪೊಸ ಪಸುರ್ವಂದರೊಸಗೆ ಮಿಗೆ ಮಿಸುಗುತ್ತಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ಪ). [ಪಸದನ+ಪಡೆ$_1$]

ಪಸದನಗೆಯ್ 'ಪಸದನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಸದನಗೈ 'ಪಸದನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಪಸದನಗೊಳಿಸು 'ಪಸದನಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಪಸನು 'ಪಸ$_2$' ನೋ.

ಪಸಯಿತ 'ಪಸಾಯ್ತ' ನೋ.

ಪಸರ್, ಪಸರು, ಹಸರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು: ಪಸರ್ಪಂ, ಪಸರ್ವಂ ; ಪಸರ್ಪಿನಂ, ಪಸರ್ವಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೧೧ ಪ್ರಯೋ). **ಪಸರು :** ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಡ ಅಮೃತ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪಸರುವುದು (ಬಾಬಲ. ೮೨); ಒತ್ತುಖರಡಿನಲ್ಲಿ ಪಸರದೆ, ಮಸಿ ಇಂಗುವಂತೆ, ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಪ್ರಕರಣದ ಹಕೀಕತ್ತನ್ನು ಖಾದರ ಟೆಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡ (ವೀಪಹ. II, ೧೩೨). **ಹಸರು$_1$:** ಆಗ ಎಳೆಬಿಸಿಲು ಹಿತವಾಗಿ ಸೊಂಪಾಗಿ ಹಸರುತ್ತಿತ್ತು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨). [<ಪಸರ]

ಪಸರ, ಹಸರ (ನಾ). ೧. ಹರಡುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ವಿಸ್ತರಣ :

"ಪಸರ (ಪ್ರಸಾರ)–ಪ್ರಸರ = ವಿಸ್ತರಣೆ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೨೫) : ಅಸುಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಾಳೆಯ ಪಸುರ್ಪು . . . ಸುತ್ತಲುಂ ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ವಿ ಮಾಣಿಕದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪೊನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯಾ ಪಸರದ ಚೆಲ್ವನಿಮ್ಮಡಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯–೩೦). **೨.** ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಪಸರಂ . . . ಗೊಂದಣಿ (ಉಂಡಲ್)—ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೨೨) ; ಕೆಡೆದ ಝುಲ್ಲರಿಗಳ . . . ಕಡಿಯ ರಚನೆಯ ರಾಶಿಯಮುನಂಗಡಿಯ ಪಸರವಿಡೆಸಲು ಮೆಱೆದುದು ಕೂಡೆ ರಣಭೂಮಿ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೧೫–೩೦) ; ಮೂಢಜನದ ಪಸರದ ಮುಂದೆ ಕಬ್ಬವನೋದಿ ಪೇಳ್ವವ ರಸಿಕನೆ (ಪರ್ಘಚ. ೧–೨೧). **೩** ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟಕ್ಕಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಂಗಡಿ : "ಪಸರ–ಪ್ರಸರ = ಸಮೂಹ, ಅಂಗಡಿ" (ತದ್ಭ ಕೋ. ೨೫) ; ಪಂಚರತುನದೊಳೆ ನೆಱೆದ ಪಸರದಿಂ ತೋರಣಂಗಳೊಳೆ ತೊಡರ್ದ ತಿಸರದಿಂ ನೆಱೆಯೆ ಸೊಗಯಿಪಾಯೇಕಚಕ್ರಮಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨) ; ಸಕಲರತ್ನಂಗಳ ಪಸರದಿನೆಸೆದುವಲ್ಲಿ ವಿಪಣಿಪದಂಗಳ್ (ಕಾಧಂಪೂ. ೨೯೩) ; ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ತೊಳಪ ಕಂಚುಗಾಜರ ಪಸರಂ (ರಾಜಶೇ. ೨–೧೦೨). **೪.** ಅಂಗಡಿಯ ಸರಕು: ಎಸೆದ ಬಹುರತ್ನರಾಶಿಯ ಪಸರಂಗಳಿನಪಜ ಬೀದಿಗಳ್ ಪಲವುಂ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪–೧೦) ; ಸೋಂಬನಂಗಡಿಯಂತೆ ಪಸರಮಿಲ್ಲದೆ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೨–೧೫೫) ; ಮೊಸರು ಇಲ್ಲದ ಊಟ ಪಸರವಿಲ್ಲದ ಹರದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೧೬). **೫.** ತೋರ್ಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶ : ಸಚರಾಚರಂಗಳು ಪಸರಕ್ಕೆ ಬಾರದಂದು . . . ಆನು ನೀನು ಇಲ್ಲದಂದು ಅಂದೇನೊ ಇಂದೇನೊ (ಆದಪ. ೧–೧). **೬.** ಸಂಭಾವನೆ ; ಉಡುಗೊರೆ ; ಕಾಣಿಕೆ : "ಉಪಹಾರಮೆನಲ್ ಪಸರಂ" (ಭಾರನಿ. ೬೨). **೭.** ಸುಲಭವಾದುದು ; ಹಗುರವಾದುದು : ಏಂ ಪಸರಮೋ ಕರ್ಮಸುಹೃದ್ವ್ಯಂಜನಂ (ಪರ್ಘಪು. ೧೦–೪೧). **೮.** ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ : 'ಪಸರಂಗೊಡು' ಪರಾ. **೯.** ಅವಕಾಶ ; ಆಸ್ಪದ : 'ಪಸರಂಬಡೆ' ಪರಾ. **೧೦.** ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ಗಾಂಗೇಯನ ನುಡಿಯೊಳವಸರಮುಂ ಪಸರಮುಂ ಪಡೆಯದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೭೫ ವ) ; "ಪಸರಮುಂ = ಸಲಿಗೆಯನ್ನು" (ಪಂಪದೀ. ೨೮). **ಹಸರ :** **೧.** ಹಸರದ ಪಸರದ ಭಕ್ತಿಯ ಪಸರಿಸಿ 'ನಾವು ಗುರುವೆಂಬಿರಿ (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೫೨೮–೧೧೩೨) ; ಕಣ್ಗೆಸೆದನು ಬೆತ್ತದಡವಿಯ ಹಸರದೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಹೊಡಕರಿಸುವ ಸಿಂಗಸಿಸುವಿನಂತಾ ವೀರರಾಮ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩–೬೯); ಅನುಮಂದರಸ್ಥಾಯಿಪಂಚಮದಿಂದ ತಾರಸ್ಥಾಯಿಪಂಚಮದ ತನಕ ಆದರ ಹಸರವಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೪೫). **೨.** ಆ ಮಾದ್ರೇಶನಂಬಿನ ಹಸರವನು ಹರೆಗಡಿವನರ್ಜುನನಗಣಿತಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨–೪೯) ; ಗಿಡಗಿಡದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ತರಗೆಲೆಯ ಹಸರ (ಕರುಶ್ರಾ. ೪೧–೧೯). **೩.** ಆ ಊರ ಹಸರದ ಸುಂಕವಂ ಆಚನ್ದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನಡೆವನ್ತಾಗಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೫೬–೨ ; 1380) ; ಹೇಮವೇದಿಯ ವಿವಿಧ ರತ್ನಾವಳಿಯ ಹಸರದಲಿ ಆ ಮಹಾಪುರವೆಸೆದುದು (ಕುಪ್ರಾಆ. ೧೮–೧೧) ; ಕಾಲಗತಿ ಬದಲಿಸಿದಂತೆ . . . ಹಸರದ ಇನ್ನಿತರ ಒಡವೆಗಳ ಮೇಲೂ ಅವರಿಗೆ ಮೋಹ ಬೆಳೆಯಿತು (ಕುಡಿಕೂ. ೩೦). **೧೦.** ಅದನೇನೆಂದಪೆಂ ಹೇಸಿಕೆಯ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಸರಮುಂ (ಪಿಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೫–೯) ; ವೈಶಿಕದ ಹರವರಿ ಹುಸಿಯ ಹ [ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಸರ ಕೃತಕದ ಕೇರಿ. . . ಎಂದೆನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಹೊಕ್ಕನಾದಯ್ಯನು (ಸೋಮಚ. ೨–೧೮). [< ಪ್ರಾ. ಪಸರ./ಸಂ. ಪ್ರಸರ]

ಪಸರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸು ; ಹರಡು : ರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳಂ ಭುಜಲತಾಭ್ರೂಚಾಪನೇತ್ರೋತ್ಪಲಪ್ರಸರಂಗಳ್ ಪಸರಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೭–೧೨೩) ; ಗಂಧೇಭಚರ್ಮಂಗಳಂ ಪಸರಂಗೆಯ್ದನೊ ಶಂಭು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೯). [ಪಸರ + ಕೆಯ್₁]

ಪಸರಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಸದರವನ್ನು ನೀಡು : ಇವಂದಿರ್ಗೆ ಪಸರಂಗೊಟ್ಟೆನಪ್ಪೊಡೆ ಮುನ್ನಿನಂತುರ್ಕಿ ಕಿಡುವರ್ (ಪಡ್ಡಾರ. ೩–೧೫) ; ಬಾಬ್ಬೆನ್ನವಿಂದ್ರಿಯಾಳಿಗೆ ಪಸರಂಗೊಟ್ಟುಂ ಮೆಯ್ಮೆಚ್ಚಿದವೋಲುಟ್ಟುಂಡುಂ ಸಿದ್ದೆಗೆಯ್ದು ಸುಖಮಂ ಪಡೆಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೩೪); ಅನಿವಂದಿರನಾದರಿಸಿ ಪಸರಂಗೊಟ್ಟೆನಪ್ಪಡೆನಗೆ ಸುಸರಮಾಗಿ ಬೆಸಕೆಯ್ಯಲಱಿಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೫೨ ವ). [ಪಸರ + ಕೊಡು₁]

ಪಸರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಪಸರಂಬಡೆ ೧ : ಬಿಸುಸುಯ್ಯಿಂ ನಸುಗಂದಿ ಬಾಡಿದಧರಂ ಕಣ್ಣೀರ ಬಾನಲ್ಗಳಿಂ ಬಸಿವಾಸ್ಯಂ ತಳಗಯ್ಯ ಪಜ್ಜೆ ಪಸರಂಗೊಂಡಿರ್ದ ಗಂಡಸ್ಥಳಂ . . . ಪಿಸುಣಾಡಿತ್ತಸಮಾಸ್ತ್ರನಸ್ತ್ರಹತಿಯಂ ತತ್ಕಾಮಿನೀರೂಪಕಂ (ಲೀಲಾವ. ೪–೧೪೩). [ಪಸರ + ಕೊಳ್₁]

ಪಸರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). **೧.** ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹರವಾಗು : ಪಲ್ಲವಪ್ರಸರದೊಳೆಯ್ದೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಸರಂಬಡೆದೊಪ್ಪುವ ಕೆಂಪು (ಆದಿಪು. ೧–೬೬) ; ಪಥಿಕಜನದ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಂ ಪಸರಂಬಡೆದು ನೆಱೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸರಸಸರಸೀರುಹಾಕರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೫೬ ವ) ; ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ ಪುಸಿವಡೆಯಂ ಕಡು ಮೆಱೆದಿರೆ ಪಸರಂಬಡೆದಾನೆ ಕುದುರೆ ತೇರಾಳ್ಗಳುಮಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೪೯). **೨.** ಸಲುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಸದರವನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವಂದಿರ್ಪಸರಂಬಡೆದು ತಂತಮ್ಮ ಕಲಿತರೂಪ ಶೌರ್ಯ ವಿಭವಂಗಳಂ ವಾಚಾಲರಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೭೨) ; ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರನಾತನ ಪಸರಂಬಡೆದು . . . ಪೊಗಟ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೩–೭ ವ). **೩.** ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮೆಯ್ಯನಾಗಳಾಱಸಲೆಂದು ಪಟ್ಟರ್ದ ಗರ್ಭೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನಟ್ಟೆ ಪಸರಂಬಡೆಯದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೮೩ ವ). [ಪಸರ + ಪಡೆ₁]

ಪಸರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). **೧.** ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪಸರಂಬೆತ್ತತ್ತಲುಂ ಬೇರ್ವ್ವರಿದು ಬೆಳೆದು ಶಾಖಾನುಶಾಖಾಳಿ ನೀಳ್ದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ತಳುತೊಪ್ಪೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭–೨೬ ; 1136) ; ಮಂಗಳೋತ್ಸಾನಗಾನಂ ಪಸರಂಬೆತ್ತತ್ತಮುಱುತ್ತಿರೆ ಪರಿಣಯಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೮–೭೫). **೨.** ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಸೋಗೆಯುಂ ನೂಲ ತೊಂಗಲ್ದೆಸೆಯುಂ ಕಣ್ಕೆನ್ನೆಯಂ ಭ್ರೂಲತಿಕೆಗಳುರಮುಂ ಸಂಚಳತ್ತಾರಹಾರಂ ಪಸರಂಬೆತ್ತತ್ತ ಮೋರಂತಲೆಯೆ ಭರತನಂ ನೋಡಲೈತಂದಳೊರ್ವಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧–೧೬) ; ಪಾಂಡುಮಹಿಪಂ ತಜ್ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವಂ ಪಸರಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮಾಡಿ (ನೇಮಿಪು. ೩–೫೬) ; ಪಸರಂಬೆತ್ತಳಿ ಪಾಱೆ ಪಲ್ಲವಚರೇಂದ್ರಂಗಳ್ಕಱಂ ಪೊಂಗಳಂ ಮೊನೆಯಧರನೀಯನೆ (ಪ್ರಷವಿ. ೮–೩೫). [ಪಸರ + ಪೆಱು₁]

ಪಸರಣ, ಹಸರಣೆ (ನಾ). ಹರಡುವಿಕೆ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ: ಜೀವಪ್ರಸರವಿದ್ದುದು ದುಃಖಸೌಖ್ಯದ ತಾರತಮತೆಯಲಿ ಉಸುರ ಪಸರಣವಿಲ್ಲದೆನ್ನುಬ್ಬಸದ ಭೀತಿಯ ಬೇಗೆ ಮಿಗೆ ದಾಹಿಸುವುದೈ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೧೪–೧೨೮). **ಹಸರಣೆ :** ನಿಪ್ಪಸರದೆಸುಗೆಯ ನಿಶಿತ ಬಾಣಾವಳಿಯ ಬೆಂಬಳಿಯ ಬಿಸಿಲುದೋಱದ ಬೆಳಗುಗಳ ಹೊಂಬೆಸನ ಹಿಳುಕಿನ ನವಿಲ ಗಱಗಳ ಹಸರಣೆಯ ಹಮ್ಮುಗೆಯಲಿಮ್ಮಿಗಿಲಾಯ್ತು ರಣರಭಸ (ತೊರರಾ. ೬–೪೪–೨೭). [< ಪ್ರಾ. ಪಸರಣ./ಸಂ. ಪ್ರಸರಣ]

ಪಸರಾಯ (ನಾ). ಅಂಗಡಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ರಾಮಗಿರಿಯ ಪಸಿಗೆ ಪಸರಾಯವನು ಯಿಾ ಮರಿಯಾದೆಯಲು ಧರ್ಮ್ಮಗಾರಿಯವನು ನಡಸವರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೫–೧೬ ; 1405 ?). [ಪಸರ + ಆಯ₁]

ಪಸರಾಯಿ (ನಾ). = ಪಸರಾಯ : (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೮೨).

[<ಪಸರಾಯ]

ಪಸರಿಕೆ, ಹಸರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಪಸರಣ : ಪರಿಮಳದ ಪಸರಿಕೆಯ ಕುಸುಮೋತ್ಕರದ ನಸುಮಿಡಿಗಾಯಿ . . . ಭೂಜದಿನೆಸೆದುದುದ್ಯಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೨). ೨. ಸಮಾಚಾರ ; ಸುದ್ದಿ ; ವಾರ್ತೆ : ಲೋಪಿಸದೆ ಸೂಚಿಸಲು ವೇಳ್ಕೆನೆ ತಾಪದಿಂ ಮಗುಳಲ್ಲಿಗೈತಂದೀ ಪಸರಿಕೆಯ ನರುಹೆ ಮುನಿ ಮರುಗುತ್ತ ತಿಳಿದೆಂದ (ಕಾವೇಮ. ೩೨-೧೪). **ಹಸರಿಕೆ:** ೧. ಕಲ್ಯಾಣವಿಭವದಿನೆಸೆದುದಾ ಮಣಿಮಯವಿವಾಹದ ವಸತಿ ಮುತ್ತಿನ ಚ ಕದಲಿ ವಿಮಲಾಂಕುರಾರ್ಪಣದ ಹಸರಿಕೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೩೬); ಕೊರಗಿದಾನನದೊಸರ್ವ ನಯನೋದಕದ ಸುಯಿಲಿನ ಹಸರಿಕೆಯಲ್ಶೆತಂದ ರಿರುಳು ದಶಾಸ್ಯನರಮನೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೧).

[ಪಸರ + -ಇಕೆ]

ಪಸರಿಗ, ಹಸರಿಗ (ನಾ). ೧. ಹರಡುವವನು ; ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವವನು : ಪೊಕ್ಕಂ ಕಿಸುರಳಿಪಂ ಪಿಸುಣ ಪಸರಿಗಂ ನೃಪಸಭೆಯಂ (ಪಂಪಾಪುರಾ. ೩-೧೯). ೨. ಅಂಗಡಿಕಾರ : ಪಸರಿಗನ ನೋಂಪಿನಿಂದ ಮಾರುತನು ರಾಯನ ನಗರದಲಿ ತಾ ಸಂಚರಿಸುತಿಹನೆಂದು (ಕುಮಲ. ೬). **ಹಸರಿಗ :** ೩. ಪ್ರದರ್ಶನಕಾರ : ಬಸವನಾದೊಡೆಯಿಂದ್ರಜಾಲದ ಹಸರಿಗಗೆ ಮರುಳಾದನಾತನ ಗಸಣಿ ನಮಗೇಕೆನುತಲೆದ್ದುದು ಜಂಗಮ ಸ್ತೋಮ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೯). [ಪಸರ+-ಇಗ]

ಪಸರಿಸು, ಹಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾಗು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು : [ಸುರಪತಿ]ಯ ಕಾಲ್ವಿಡಿವಂದಮುಸಿಱಸಿದವು ಪಸರಿಪಿನ ಕಿರಣಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೮); ಕಣ್ಗಳ ರುಚಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಸರಿಸಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೮); ಮಿಂಚಿನ ಕುಡಿವೆಳಗ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಸರಿಸುತಡಸಿ ಬಂದುದು ಚಾಪವಾ ರಘುಭೂಪನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೦). ೨. ಹರಡು ; ಹಬ್ಬಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಯಶಮಂ ಪಸರಿಸಿ ತಾಯ್ತಂದೆಗಂ ಸಂತೋಸಂ ಮಾಡಿ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೦). ೩. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಸಿರಿ ತುಳ್ಕಿ ಸಂತಸಂ ಪಸರಿಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೬೦); ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಪಸರಿಸಿ ತತುಳಶೋಕದ ಜಲಧಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೭-೮); ಆತನ ಕರುಣವೆನ್ನಲಿ ಪಸರಿಸಿದೊಡದು ಲೇಸು (ನಳಚ. ೩-೪೨). ೪. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು : ಒಸೆದಿಂಬನೆ ಪಸರಿಸಿ ಕುಡಲಿರ್ದಂ ಜನೇಶನಿಂತೇಕೆ ಕಱದು ಪೋದನೋ ಪೇೞಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೩). ೫. ಬಿಚ್ಚಿ ಹರಡು,—ಹರಹು : ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಸುರನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ತಂದು ಪಸರಿಸಿದೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧); ಪರದಂ ಮಾಱುವ ಬಂಡಮಂ ಪಸರಿಸದೊಡಂ ಭವ್ಯಂ ಕರ್ಮವಂ ಕೆಡಿಸುವ ಮಹಾವ್ರತಮಂ ತನ್ನೊಳ್ಪಸರಿಸದೊಡಂ ಆತಂಗೆ ಪಣಮಾಗದು ಈತಂಗೆ ಗುಣವಾಗದು (ಜೀವಸಂ. ೮೧-೬); ನಾರ ಸೀರೆಯುಂ ಪಸರಿಪ ಕಂದಮೂಲಫಲಮುಂ ತರೆ ಪೋಪ . . . ಮುನಿಮುಖ್ಯಕುಮಾರಸಮೂಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೪). ೬. ಅಗಲವಾಗಿಸು ; ಹಿಗ್ಗಲಿಸು : ಸುಟ್ಟು ಕಾಯಿಗಳ ನಡುವೆ ಸೀಳಿ ಪಸರಿಸಿಯುಪ್ಪನಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೪). ೭. ಕೈಗೊಳ್ಳು ; ಆಚರಿಸು ; ಪಾಲಿಸು : ಜೀವಗಳ್ಪರ ದೇವ ಪಸರಿಸಿದನು ಪಲಾಯನವ (ಕುಮಾರ್ಕೆ. ೪-೮). ೮. ಉಂಟಾಗು : ಮನಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯಂ ಪಸರಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫). **ಹಸರಿಸು :** ೧. ಸೃಷ್ಟಿಯೆಲ್ಲವ ತುಂಬಿ ಹಸರಿಸುವ ಸಿಸ್ನೇಮ ಸದ್ಭಾವ (ಮಲೆದೇ. ೫೨-೫); ಉಸಿರು ಹಸರಿಸಲಿ ಕಮ್ಮಲರ ನೀಳೆಸಳಿನಲಿ ! (ನಲ್ಮೆ. ೫೯-೪). ೨. ಬಲೆಯ ಹಸರಿಸುವ ಸೊಪ್ಪುಳವನಾಲಿಸುವ . . . ಪುಳಿಂದರು ಕಂಡರಂದೊಂದು ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನ (ಹಚಕಾ. ೬-೨); ಮಣ್ಣನಾನೆಯು ನಿಲಿಸಿ ಹಗ್ಗವ ಹಣ್ಣ ಹಸರಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿದರೆ ಕರಿ ಹೆಣ್ಣನಪ್ಪುವೆನೆಂದು ಬಂದಾ ಕುಳಿಯ ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೧-೧೪-೨೧); ನಗೆಮೊಗದ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಪ ಜೊನ್ನವ ಹಸರಿಸುತ . . . ಅಮರಿಯರು ಸೊಗಯಿಪರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೧೬). ೩. ತಲೆದಡವಿ . . . ನುಡಿಯ ಹಬ್ಬಿ ಹಸರಿಸಿ ದಳವೇಱುವೆ (ಶಂಕಕಂ. ೭೧). ೯. ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಉತ್ತೇಜಿತವಾಗು : ಪಸಪ್ರೋಡುವಿನಂ ಹರಣಂ ಹಸರಿಸುವಿನವಿರಾಂಟದಂತೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಮಂ ಬಿಸಿಲುಮನೇನೆಸೆದಿರ್ದುವೊ ಪೊಸನೆಯ್ದಿಲ ಪೂವುಮಲರ್ದ ತಾವರೆ ವೂವುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೨೭). ೧೦. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮೈದೋರು: ಸುರನಂದನದ ಹೊಂಗೇದಗೆಯ ತುಱುಬಿನಲಿಱುಕಿ ಹೂದಂಡೆಗಳ ಹಾರಾವಳಿ ಸಹಿತ ಹಸರಿಸಿದನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೧೫).

[ಪಸರು(<ಪಸರ್) + -ಇಸು$_3$]

ಪಸರು 'ಪಸರ್' ನೋ.

ಪಸರೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಸಾಮಾನ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ : ಕಂಪಿಲಗೆ ಪಸರೆಯ ದೊರೆಗಳು ಪಾಸಟಿಯೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೫೦); ಆಡಿಯಾಳುವುವ ಪಸರೆಯ ರಾಯರ ಗಂಡ ಕೂಡಿ ಕುಹಕವನೆಣಿಸುವ ನಾಡೆಱಿಯರ ಗಂಡ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೨೨). [<ಪಸರ]

ಪಸಲು (ನಾ). ೧. ಭಾಗಿಸುವುದು ; ಭಾಗಾಕಾರ : ಮತ್ತರು ಪಸಲಾಗಿರೆ ವಂಭತುಂ ಶತಕಂಭವೆನಿಪುದಳತೆಯೊಳೆಲ್ಲಂ ಬಿತ್ತರದಿನೋದಿಸಿ ಕೊಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೮-೧). ೨. ಭಾಗವಾಗುವುದು ; ಭಾಗಗೊಳ್ಳುವುದು : ಪಸು, ಪಸಲು, ಭಾಗಂಗೊಳು . . . ಇಂತಿನಿತುಂ ಭಾಗಂಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಪ್ರಪಹಾ. ೧೨-೧೩). ೩. ಭಾಗ ; ಪಾಲು : ಬಾಚಿಶೆಟ್ಟಿಯೋಣಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು ಅಳ್ವನ ಪಸಲಲು ಸರ್ವ್ವ ಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ತೋಂಟ (ಹೈಆಸಿ. V, ೮-೩೬ ; 1088).

[ಪಸು$_1$ + -ಅಲು(<-ಅಲ್$_2$)./ತಮಿ. ಪಯಲ್]

ಪಸಲುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಾಗವಾಗು : ನಾನಾಪರಮಾಣುಗಳನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವ್ಯಾಪಕಮಪ್ಪುದು ಪಸಲುವೋಗದು (ಪಸಾರ. ೮೦).

[ಪಸಲು + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪಸಲೆ, ಹಸಲೆ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಹಸುರು ಹುಲ್ಲು: ಪಚ್ಚೆಯ ಪಸಲೆಯ ಪಸುರನಸಕಱದು ನಿಮಿರ್ದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಯ ಜಾಗಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೫ ವ); ಅಱಿವ ಹೇಳುವರೆಲ್ಲರು ಮಱವೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮೂಱಿಲೆ ಹಿಡಿದರಲ್ಲಾ ಅದು ಬಾಯಿಗೆ ಪಸಲೆ ಕೈಗೆ ಕಳಂಕು (ಮೋಳಿಪು. ೧೬೯-೬೩೦); ಪಸುರ್ಗಪ್ಪಿಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಟ್ಟಲಿಪ ಪಸಲೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬); ಪೊಸಸುಸಿಲೊಳ್ ಸಸಿದೆಟ್ಟ ನಿಮಿರ್ನವಿರೆನೆ ಪಸಲೆ ಯೆಸೆದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೧೭). ೨. ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದ ನೆಲ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಮುಂದಾ ಬಸವಂ ಪಸಲೆಯಂ ಪುಗುವಂತೆ ಜಗುನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಾಯ್ದು ಪೋಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೭ ವ); ಪಸಲೆಗೆ ಬಂದ ಪುಲ್ಲೆಯನೆರಳೆ ಸೆಯೊಳ್ ಕಿಱುವೇಡರಿರ್ವರಾರ್ದಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೩); ಪಸಲೆಯೆಡೆಗೈತಂದ ಪಸುಪುಲ್ಲೆಯಕ್ಷಿಗಳ ಪೊಸಬೇಟಮಂ ಕಂಡು (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೬-೫೫); ಪುಲಿಯೊಡಲ ಪೊತ್ತವರ್ ಪಸಲೆಯೊಳ್ ಕುಕ್ಕಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೨-೨೦೬). **ಹಸಲೆ :** ೧. ಕಲುವಾಳೆಯೆಲೆಗೊಯ್ದು ಬೆಳೆದ ಹಸಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಲುವಾಗಿರಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿದ ನೊಂದಱಿಂ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೩೫-೧೭); ಹಸುರು ಹಸಲೆಯ ಮೇದು ಮೋದಗೊಂಡ ಚಿಗರೆ (ಭಾರಂಗ. ೭೧-೨೨). ೨. ನೆಳಲ ಹಸಲೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಿನಲಿದು ತಪ್ಪುಗಾಲಿಕ್ಕಿ ತ್ರಿಭಂಗಿಯಿಂದಂ ನಿಂದು (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೧-೧೨); ಹಸಲೆಗಳೊಳೊಸೆದು ಮೆಯ್ವೆಳಕಱಗಳ್

(ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೯ ಪ); ಚನ್ನೆಸೆವ ಮಾಮರದ ತಣ್ಣೆಳಲ ಹೊಸ ಹಸಲೆಯೊಳು ವೇಣುವಿರಚಿತವಹ ಉನ್ನತವೆನಿಪ ಮೃದುತರಾಸನವನಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೧-೭೬); ಹೊಸದಾಗಿ ಮೊಳೆತಿದ್ದ ಹಸುರು ಹಸಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳೂ ನಾಯಿಗಳೂ ನೆಗೆಯುತ್ತ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುನರು. ೧೮೨).

ಪಸಲೆಗವಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಸುರು ಮುಸುಕು ; ಹಸುರಾಗು : ಬಿಸಿಲೆಲ್ಲ ಪಸಲೆಗವಿದುದು ಪಸುರ್ವೆಳಗಿಂದೆನಿಪ ಬಾಲಕದಳೀವನದೊಳ್ . . . ಹಿಮಗೃಹಮನವನಿಪಾಲಂ ಕಂಡಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೦೯); ಮರಕತ ರತ್ನಾಂಗದ ರಶ್ಮಿರಾಜಿಯಿಂ ಪಸಲೆಗವಿದ ಭುಜಶಿಖರದೊಳಾ ಧರಣೀಶಂ ತಾಂಗುವುದಚ್ಚರಿಯೆ ಲತಾಂಗಿಯರ ಚಕಿತಹರಿಣೇಕ್ಷಣಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೨೫). ೨. ಹುಲ್ಲು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಕೆಸಱಿಂ ಕುಱಿಯಿಂ ನಾನಲಿನಸಿದಾಗಿರೆ ಕೊಂಕಿ ಪೋದ ಬಟ್ಟೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಪಸಲೆಗವಿದಂದು ಸೈತಿರೆ (ಲೀಲಾಪ. ೫-೪೧). [ಪಸಲೆ+ಕವಿ$_1$]

ಪಸವ$_1$ (ನಾ). ಕಾಮಾತುರನಾದವನು ; ಕಾಮುಕ: ಪರಲಲನೆಗಳಿಬಿಡೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತಂ ಬಂದ ಪಸ[ವ][ಪಾಠಾಂ. ಪ]ನಂ ಪಾಂಬನನಚ್ಚರಿಯಾಗೆ ಕಾದುತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೨೦); ಅಶೇಷಭಾಸುರಕಳಾಸಮಗ್ರಿಯನವಳಂ ಪಸದಂ[ವಂ] ನಿಶಾಟನೊರ್ವಂ ಶಶಿಕಳೆಯಂ ರಾಹು ಪಿಡಿವ ತೆಱದಿಂ ಪಿಡಿದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೩-೨೪). [ಪಸ$_1$+-ಅ$_7$]

ಪಸವ$_2$ 'ಪಸ$_1$' ನೋ.

ಪಸವಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,—ಪಡೆ: ಪೂತ ಸುರಯಿಯ ಮುಗುಳಂ ಪಸವಟ್ಟಂತೊರ್ವಳ್ ತನಗೆ ಸರಿಗೆಗಂ ಲಂಬಣಕ್ಕಮಟ್ಟಿಯೆ ಕೊಯ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೯); ಸೂಱ್ಸೂಱೊಳ್ ಪಸವಟ್ಟಂದದೊಳೆ ಮುಸುಱಿ ಮುತ್ತಿದುವಳಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪೧). ೨. ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡು ; ಹಸಿದಿರು : ಪುಲಿ ಪಿರಿದುಂ ಪಸವಟ್ಟುಂ ಮೊಲಲೇಂ ಬಗೆವುದೆ . . . ಪುಲ್ಲಂ (ಸೀತಿಪಂ. I, ೧೧೭). [ಪಸ$_1$+ಪಡು$_1$]

ಪಸವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಇಚ್ಛೆಯು ನಾಶವಾಗು ; ಬಯಕೆಯು ಅಳಿ : ಪಸವಳಿದ ಬಗೆ ಬಿಳ್ದುದತ್ತ ಕೀಳ್ನೆಲಕೆ (ಆಲೂರ. ೩೬-೩೮). [ಪಸ$_1$+ಅಳಿ$_1$(<ಅೞಿ$_1$)]

ಪಸವಾತು (ನಾ). ಸವಿಮಾತು ; ಸರಸವಚನ : ಪಸಿದೆಯೇಱಿಲೆ ಕಂದ ಪಗಲಿಱೆತಂದುದೆಂದುಸಿರ್ವ ಮಾತೆಯೊಳುರವಣಿಸಿ ಬಿಸುಬಿಸುನುಡಿಗಳಿಂ ಪೆಱದೆಗೆಯಿಸಿ ಮುನ್ನ ಪಸವಾತನೊಸೆದಾಲಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೬ ಸಾಂಗತ್ಯ). [ಪಸ$_2$+ಮಾತು$_1$]

ಪಸವು 'ಪಸ$_1$' ನೋ.

ಪಸಱ್ (ನಾ). (?) : ಎಸಱ್, ತಮಱ್, ಪಸಱ್, ತುಱಿಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಪಸಾದ, ಪರಸಾದ, ಪಸದ, ಹಸದ, ಹಸಾದ, ಹಾಸಾದ (ನಾ). ೧. ಅನುಗ್ರಹ ; ದಯೆ : "ಪಸಾದ-ಪ್ರಸಾದ=ಅನುಗ್ರಹ, ಉಡುಗೊರೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಧರಾತಳಮಂ ನಿನಗಿತ್ತು ನಿನ್ನ ಕೊಟ್ಟುದನೆ ಪಸಾದಮೆಂದು ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬); ಜನಪತಿ ಸಾಜದಿಂದಮೆ ಪಸಾದಮನಾದಮೆ ಮಾಡುತಿರ್ದನಾ ವನಿತೆಯ ಮೇಲೆ (ಕಾದಂಬ. ೨೭೯); ವಿದೂಷಕನರಸನ ಮಂದಸ್ಮಿತಲೋಚನಾಂಶು ಮನದನುಮತಿಯಂ ಮುಂದಿಡೆ ಭೋಂಕನೆ ಕೈಗುಡುವಂದದೊಳೆ ಪಸಾದಮೆನುತೆ ಪೊಡೆವಡುತೆಟ್ಟಂ (ಅನಂಪು. ೭-೮೯). 'ಪಸಾಯ' ಪರಾ. **ಪರಸಾದ :** ೨. ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹೂವು, ನೈವೇದ್ಯ ಮುಂತಾದುವು : ಗುರುವರೇಣ್ಯನ ಪರಸಾದ ಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂಕಿಱಿಯರು ಬರಬೇಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೨-೮೭); ದೇವರ ಮುಂದಿನ ಪರಸಾದ ನಾ ಆದ . . . ನಮ ಜೀವ ಹೋದಾವ ಕೈಲಾಸಕ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೨೬); ತಗದು ಇಡಿರಿ ಸುಭಗಕ್ಕಾ ಪರಸಾದಾನ (ಗಂಗಾಸಾ. ೯೬). **ಪಸದ:** ೧. ಬೆಸನಂ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಾಂಕಂ ಬೆಸಸೆ ಪಸದಮೆನ್ದಾನ್ತುಕೊಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೨-೨೬ ; 1106). **ಹಸದ :** ೧. ಅಸುರರಾವುದನೆಂದಡದಕೇ ಹಸದವೆಂಬುದು (ನಿಭಾಗ. ೮-೬-೧೬). **ಹಸಾದ:** ೧. "ಉಸಿರಲ್ಕಂತಾ ಪ್ರಸಾದಮಕ್ಕು ಹಸಾದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೨); ಎನಗೆ ದೇವಿ ಹಸಾದಮನೇಕೆ ಮಾಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೬೧). ೨. ದೊರೆತುದ ಹಸಾದವೆಂದುಣ್ಣು ಗೋಣಗಿಡದೆ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೧). ೩. ಹಿರಿಯರ ನುಡಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು : ಅಮಾತ್ಯನಿಕರಮುಖ್ಯಂ ಹಸಾದಮೆಂದಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೪-೧೬); ಹಸಾದಮೆಂದು ಮುನಿಪತಿಗೆ ಪೊಡೆಮಟ್ಟೆೞ್ದು ನೃಪಚಕ್ರಿ ನಿಜಶಿಬಿರನಿವೇಶಿತನಾಗಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೬೦ ಪ); ಹೋದ ಬಾಣವ ಮರಳಿ ತೊಡದಿರು ಮಾದು ಕಳೆ ವೈರವನೆನಲ್ಕೆ ಹಸಾದವೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೩೫); ಜೀಯ ಹಸಾದವೆನುತ . . . ನಾಲ್ದೆಸೆಯಲಿ ಬಲುಪೌಜ ದಾಯವಱಿತು ಮಾಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೩-೨೦). **ಹಾಸಾದ :** ೩. ಜೀಯ ಹಾಸಾದೆಂದು ನುಡಿವುತ (ಜಿನಭಾ. ೩-೭೧); ಜೀಯ ಹಾಸಾದವೆಂದ (ಜಿನಮು. ೫-೧೬).

[<ಸಂ. ಪ್ರಸಾದ./ಪ್ರಾ. ಪಸಾದ]

ಪಸಾಯ (ನಾ). ೧. ಉಡುಗೊರೆ ; ಬಹುಮಾನ ; ಮೆಚ್ಚು : "ಪಸಾಯಮುಮೆನಲುಡುಗೊಱೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೧); ನೋಡಿಯುಂ ನುಡಿದುಮಟ್ಟುತ್ತುಂ ಪಸಾಯಂಗಳಂ ಕೆಲಕೆಲ್ಲಂ ಭರತೇಶನಾರೋಗಿಸಿದಂ ಕಲ್ಯಾಣಕಾಹಾರಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭); ಅಬ್ಜನೇತ್ರೆ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಕಟಾಕ್ಷರೋಚಿಯ ಪಸಾಯಮನಿತ್ತಲಗೊರ್ಯ್ದಳಟ್ಟಿಯಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೧೪); ಕಮಲಾಯತಾಂಬಕಿ ಚಿತ್ರಸೇನನ ಕರೆಸಿದಳು . . . ವಸ್ತ್ರಾಭರಣದ ಪಸಾಯವಿತ್ತಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೯೯). ೨. ಅನುಗ್ರಹ ; ದಯೆ ; ವರ : ಸೀನುಮಾ · ದೇವಿಯ ಪಸಾಯದಱುಗಿನ ಕೂಸಪ್ಪುದಱಿಂ ನಿನ್ನವಸ್ಥೆಯಂ ಕಂಡು (ಲೀಲಾಪ. ೧೦-೨ ಪ). 'ಪಸಾದ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಪಸಾಯ./ಸಂ. ಪ್ರಸಾದ]

ಪಸಾಯಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ನೀಡು; ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಕೊಡು : ಆ ಪಣಕಾಂತೆ ದೂತಿಗೆ ಪಸಾಯಂಗೊಟ್ಟು (ವೃಷವಿ. ೮-೨೫). [ಪಸಾಯ+ಕೊಡು$_1$]

ಪಸಾಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಪುರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಸಾಯಂಬಡೆವರಸರ ಮಕ್ಕಳೆಸಿಬರ ನಿಬರುಮೆಟ್ಟಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧). [ಪಸಾಯ+ಪಡೆ$_1$]

ಪಸಾಯತ 'ಪಸಾಯ್ತ' ನೋ.

ಪಸಾಯದಾನ (ನಾ). ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟುದು: ಪಟ್ಟದಾನೆಯ ಬದಗಂ ಬಿನದಕೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ . . . ತಿಳಿದಾಲಿಸಿ ಮೃಗಲೋಚನೆ ಮುಟ್ಟದ ಮನಮುನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪಸಾಯದಾನಂಗೊಟ್ಟಳ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೮). [ಪಸಾಯ+ದಾನ]

ಪಸಾಯನ (ನಾ). (ಒಡವೆ, ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ) ಉಡುಗೊರೆ : "ಪಸಾಯನಮೆಂದು ಉಡುಗೊಱೆ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೨೮); ಮಗನ ಕದಪಂ ಕರ್ಚಿ ಪಸಾಯನಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೧); ಮನ್ನಣೆಯ ರಸಿಕರ್ಗೆ ಪಸಾಯನಮಸಿತ್ತು (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೨ ಪ); ನಿಮ್ಮಡಿದಾವರೆಗಳ ಕಂಡುದನಂತಪಸಾಯನಮೆನಗೆ (ಅಂಜಚ. ೧೪-೧೩೨); ಅಂಗದಂ . . . ರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಪಸಾಯನಮನೊಪ್ಪಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೨-೭). [<ಸಂ. ಪ್ರಸಾದನ]

ಪಸಾಯನಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). =ಪಸಾಯಂಗೊಡು : ಕಮಳಿನಿ . . .

ಸೀಮಂತಸಮಯವೆಂಬುದುಮರಸನವಳ್ಗೆ ಪಸಾಯನಂಗೊಟ್ಟು ಪರಮಾನಂದಮಂ ತಳೆದು (ದಶಕು. ೧-೬೯ ವ). [ಪಸಾಯನ+ಕೊಡು$_1$]

ಪಸಾಯನದಾನ (ನಾ). = ಪಸಾಯದಾನ : ಕಾಪಾಡಿದ ನೋಡು ಆ ದೇವರು . . . ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಸಾಯನದಾನ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ (ಆಗಸ್ಟ್. ೨೪). [ಪಸಾಯನ+ದಾನ]

ಪಸಾಯಿತ 'ಪಸಾಯ್ತ' ನೋ.

ಪಸಾಯಿತಿಕೆ (ನಾ). ಪಸಾಯಿತನ ಕೆಲಸ : ಪೆಱಪೆಱರ ಪಸಾಯಿತಿಕೆಗಳಱುಕೆಗೆ ××× ದೇವ ಸಮಸ್ತಲ್ದಿದು ಹೇರಱುಕೆ ಪಸಾಯಿತನುಡೆವಣೆವಱುದಿಂಬಳಿಕಂದುವಿಂದುವೆಂದುಂ ಲಕ್ಷ್ಮಂ (ಎಇ. XIII, ೩೨೧-೨೦ ; 1126). [ಪಸಾಯಿತ(<ಪಸಾಯ್ತ)+-ಇಕೆ]

ಪಸಾಯಿತೆ 'ಪಸಾಯ್ತೆ' ನೋ.

ಪಸಾಯ್ತ$_1$, ಪಸಯಿತ, ಪಸಾಯತ, ಪಸಾಯಿತ (ನಾ). ೧. ರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಅವನ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ : ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಮುನ್ನಮೆ ಪ್ರಧಾನರುಮಂ ಪಸಾಯ್ತರುಮನಟ್ಟಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೪೨-೯) ; ರಾಯಮುರಾರಿಯ ಮನದಂನನೆಸಿಪ್ಪ ಸಚಿವನಂ ನೆಗಳ್ದ ಪಸಾಯ್ತನ[ನೊ]ಸೆದು (ಕಇಅ. ೭೫-೧೨-೩೩ ; 1170) ; ನಾನಾದಿಗಂತದ ಧರಣಿಪರು ಸಚಿವರು ಪಸಾಯ್ತರು ನೆರೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೩೧) ; ತನ್ನ ಗಿಳಿಗಳ ಮಱುಗೋಗಿಲೆಗಳ ಪಸಾಯ್ತರಿಂ ಕೂಡಿ ಛೋಂಕನೆಟ್ಟಿ ಇದಿರ್ವಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೧೪). **ಪಸಯಿತ :** ೧. ಭುವನೈಕಮಲ್ಲದೇವನ ಭವನದೊಳಂ ತಾನೆ ಮಾನಸಂ ತಾನೆ ಮಹಾವ್ಯವಸಾಯಿ ತಾನೆ ವಿಜಯ ಪ್ರವರ್ಧಕಂ ತಾನೆ ಪಸಯಿತಂ ಲಕ್ಷ್ಮನೃಪಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬ ; 1068) ; ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲವಲ್ಲಭನಾಳೆನಿಸಿದರೊಳಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಪಸಯಿತನುಂ ಮಿಕ್ಕಾಳುಂ ಮಿಕ್ಕಣ್ಣನ ಬಲ್ಲಾಳುಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆ ಪೆಱರನಱುವರುಮೊಳರೇ (ಸುಕುಮಾ. ಪರಿ. ೧-೧೨). **ಪಸಾಯತ :** ೧. ಪಸಾಯತರ್ವೆರಸು ಪರಿತಂದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೦-೬); ಗೋಱುಟ್ಟು ಪುಯ್ಯಲ್ಚುವ ಪಸಾಯತರಪ್ಪ ಲೆಂಕವರ್ಗಮುಮಂ . . . ಕಂಡು (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೯ ವ), ಅಖಿಳದಳನಾಯಕರ ಕರೆಕರೆದು ಕದನ ಪಸಾಯತರಿಗಿತ್ತನು ನೃಪತಿ ಕರ್ಪೂರದ ವೀಳೆಯವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೮-೯). **ಪಸಾಯಿತ :** ೧. ವಿರಹವಿಧುರಹೃದಯನಾಗಿಯುಮವಂ . . . ಪಸಾಯಿತರೊಳಂ ನುಡಿಯದೆ . . . ಹೇಮಕೂಟಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೨೭೨) ; ದಾಯಿತರಿಂ ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ಪಸಾಯಿತರಿಂ ಸುಭಟ ಚೇಟಕ ಪ್ರಕಟ ಮಹಾನಾಯಕರಿಂ ನಿರುಪಮಶೋಭಾಯತ ಮಾಯ್ತೋಲಗಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೮೮) ; ಬಂದುದಿರುಳೋಲಗಕೆ ರಾಯನ ಮಂದಿ . . . ಸಚಿವ ಪಸಾಯಿತರು ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೫) ; ಕೊತ್ತಳದ ಮೇಲೆ ಅರಮನೆಯ ಮನ್ನೆಯರು, ಪಸಾಯಿತರು, ದಣಾಯಕರು . . . ನಿಂತಿದ್ದರು (ರೂಲೇಖ. ೩). ೨. ವಂದಿ; ಮಾಗಧ: ಶಯ್ಯಾಸದನಗವಾಕ್ಷಮನೊಯ್ಯನೆ ಪೊಕ್ಕುಲಿದು ನೃಪನ ಸುಖನಿದ್ರೆಯ ಕೆಯ್ಯಂ ತೊಲಗಿಸಿತು ಮಿಗೆ ಪಳಮೆಯ್ಯ ಪಸಾಯಿತರವೋಲ್ ಪ್ರಭಾತ ಸಮಿೀರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೦). ೩. ಮೆಚ್ಚುಗೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ಪ್ರಾಣಿ; ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಆಯೆಡೆಗೆ ನೀರುಣಲ್ಬರೆ ಜಾಯಿಲಮರಸನ ಪಸಾಯಿತಂ ಕೋಡೆರಡುಂ ಕೋಡು ಸೆಳೆದಶ್ವ ಮಹಿಷನ್ಯಾಯಮಂ ನಿಲೆ ಕೊಂದುದು (ಮಶೋಚ. ೩-೬೭).

[<ಸಂ. ಪ್ರಸಾದಿತ?./ℙ 'ಆಯ್ತ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಈ ರೂಪ ಬಂದಿರಬಹುದು]

ಪಸಾಯ್ತೆ$_1$, ಪಸಾಯಿತೆ (ನಾ). ರಾಣಿಯ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದವಳು : ಸಖಿಯರ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ ಪಸಾಯ್ತೆಯರ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೧೨). **ಪಸಾಯಿತೆ :** ಇವಳ್ ಪಸಾಯಿತೆ ಮನೋಹರಿಗೀಕೆಯದೊಂದು ಕಾಣ್ಕೆ (ಕಾದಂಉ. ೩೯೨) ; ಅವದಿರ ಪಸಾಯಿತೆಯರಿಗೆ ಪಡಿಗವ ನೀಡ ಸಲ್ಲರು ಸೋಮಯರಾಜಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೯) ; ಮಣಲೂರ ರಾಜನಂದಿನಿ ತನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಪಸಾಯಿತೆಗೆ ಬೆಸಸಲ್ . . . ಶೃಂಗಾರಗೈದಳಾ ಆಳಿ ಅಚ್ಚರಿವಡುತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೮-೪೯೪). [ಪಸಾಯ್ತ+-ಎ$_2$]

ಪಸಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಡಿ : ಅಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲ ಅರಿಸಿನ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಿಱುಕುಳವೆಲ್ಲವಂ ಪಸಾರಕ್ಕೊಂದೊಂದ ಕೊಟ್ಟರು ಹತ್ತಿಯ ಪಸಾರಕ್ಕೆ ಹಿಡಿವತ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೮-೭೪ ; 1228) ; ಪಸಾರಕ್ಕೆರಡಡಕೆಯ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೯-೭೩ ; 1229) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಮುತ್ತುರತ್ನಪಸಾರಗಳು (ವೈಕುಂಪ. ೪-೪೫). ೨. (ಅಂಗಡಿಯ) ಸರಕು : ಅನುಭಾವವೆಂಬುದೇನು ಬೀದಿಯ ಪಸಾರವೆ (ಚನ್ನಪ. ೬೩-೪). ೩. (ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸರಕನ್ನು) ಹರಡಿ ಇಡುವಿಕೆ; ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಇಡುವಿಕೆ : ಮನೆ ನೋಡಾ ಬಡವರು ಮನ ನೋಡಾ ಘನ . . . ಪಸಾರಕ್ಕನುವಿಲ್ಲ ಬಂದ ತತ್ಕಾಲಕ್ಕುಂಟು (ಬಸವ. ೩೨೫) ; ನಿಮ್ಮೊಳಡಗಿದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯವ ಪಸಾರಕ್ಕಿಕ್ಕುವ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೆತ್ತ ಬಲ್ಲರಯ್ಯ (ವಚಶಾ. II, ೪೪೪) ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡರೂ ಕೈಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಸುತ್ತಲಿನ ಒಡವೆಗಳ ಪಸಾರದ ಉದ್ದೇಶವೇನಿರಬಹುದು ?(ಬಾಳಬ. ೪೦).

[<ಪ್ರಾ. ಪಸಾರ./ಸಂ. ಪ್ರಸಾರ]

ಪಸಾರ$_2$ 'ಪನಸಾರೆ' ನೋ.

ಪಸಾರಿ (ನಾ). ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಪಿಂಜಾರಿಯರು ಪಸಾರಿಯರು . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾಜಾತಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೯). [ಪಸಾರ$_2$(<ಪನಸಾರೆ)+-ಇ$_3$]

ಪಸಾರೆ 'ಪನಸಾರೆ' ನೋ.

ಪಸಿ$_1$, ಹಸಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಹಾರವನ್ನು ಬಯಸು ; ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗು : ತಾಯಪ್ಪ ಪೆಣ್ಬುಲಿ ಪಲವುದಿವಸಮಾಹಾರಮಂ ಪೆಱದೆ ಪಸಿದು ಮಮ್ಮಲ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದು . . . ಪರಿತಪ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೮-೧೦) ; ಮೇಲ್ವಾಯೆ ಕರಂ ಪಸಿದ ಪುಲ್ಮರುಳ್ ಪಿಱುತಿನಿಗಳ್ ಬೇಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ಪೆಣನಂ ನಾಯುಗಿವಂತುಗಿದು ತಿಂದುವು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೬ ಶೂದ್ರಕ) ; ಪಸಿದುಣವೇಡಿದಂ ಬಡವ ನಾನುಣಲಿತ್ತೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೨) ; ಪಸಿದ ರಕ್ಕಸಿಯುಂ ಕೆಳೆಗೊಳ್ವ . . . ಎಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩೪) ; ಪಸಿದೊಡಂಬುಜಭವಾಂಡಮಂ ಕಳಚಿ ಭಕ್ಷಿಸುವ . . . ವಿಷಮ ಪ್ರಮಥಗಣಮೈದುತಿರ್ದುದು (ಚೆಬಪು. ೪೧-೪೯). ೨. ಉಪವಾಸ ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡು ; ಉಪವಾಸವಿರು : ಕೆಱೆಯ ಗಾವುಣ್ಡ ಪಸಿದು ದೇಗುಲವ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೪ ; 963). **ಹಸಿ$_1$:** ೧. "ಹಸಿ-ಕ್ಷುಧಾಯಾಂ, ದ್ರವದ್ರವ್ಯೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) : ಒಡಲುಗೊಂಡವ ಹಸಿವ ಒಡಲುಗೊಂಡವ ಹುಸಿವ (ದೇವಾಪ. ೫೯-೧೨೩) ; ಹಸಿದು ನಾವೈತಂದರೀ ಪರಿ ಮಸಗಿ ಕುಣಿದಾಡಿದೊಡೆ . . . ತನಗೆ ತಣಿವಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೧೨) ; ಹಸಿದಿರ್ದುಂ ತಿನಲೊಲ್ಲದೆ . . . ಬಿಸುಸುಯ್ಯುತೆ ಹಳವಳಿಪರಗಿಳಿಯಂ ಕಂಡಳ್ ಕಮಲಾಕ್ಷಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೩೩). ೩. (ಆಲಂ) ತೀವ್ರಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವನು ಹಸಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಅವಳ ಕಡೆಯೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ

(ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚಿ ; ಮಲ. ಪಯಿ, ಪೈ]

ಪಸಿ₂, ಪಸಿವು, ಪಸು₂, ಹಸಿವು (ನಾ). ೧. ಆಹಾರದ ಬಯಕೆ; ಕ್ಷುಧೆ: "ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ಕ್ಷುತ್ತುಗಳೊಳ್ ಪ[ಸಾಕಾಂ. ಹ]ಸಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೦) ; ಕಾಣಲೊಡಂ ಪಸಿಯುಂ ತೃಷೆಯುಂ ಕೆಡುವುದು ರಸಶುದ್ಧಿಯಿನಾ ಮುನೀಂದ್ರಚಂದ್ರನ ಮುಖಮಂ (ಅನಂಪು. ೯–೧೧೧) ; ಬಿಸಿವಡೆದಾ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಮೀಂಗಳು ಬಿಸಿ ತಾಗಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವುದನು ಅಸಿಯಳು ಮಜುಕದಿಟ್ಟಿಯಲಿ ನೋಡಲ್ಕಾಗ ಪಸಿ ತಾಪ ಪರೆದುದಾಕ್ಷಣದಿ (ಮೋಹತ. ೯–೪೫). **ಪಸಿವು**: ೧. "ಗ್ರಾಸೇಚ್ಛಂ ಕ್ಷುದ್ಬುಭುಕ್ಷೆಗಳ್ ಪಸಿವೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩–೮) ; ಪಸಿವುಂ ನೀರಟ್ಟೆ ದಾಹ ವಾತಂ ಸೂಲೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವೇದನೆಗಳಂ ಸೈರಿಸಿ (ಪಡ್ಡಾರಾ. ೫೨–೮) ; ಕೆಲದೊಳ್ ಪುಳಿಂದಿಯರಿರೆ . . . ಸಲೆ ಪಸಿವಂ ಮಜಿದು ತಣಿದು ಬೇಡಂ ಬೇಡಂ (ಗಿರಿಕ. ೧–೧೧೭) ; ನರದೇಹವಿದಕೆ ಪಸಿವಾಲಸ್ಯ ನಿದ್ರೆಗಳ್ ವೆರಸಿಪ್ಪುವು (ಚೆಬಪು. ೧–೩೪) ; ಪಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಯಂ ನೋವು ಸಾವಂ ಕಂಡುಂಡು ದಣಿದು ರೋಸಿದಿರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೮–೧೬೯). **ಪಸು₂**: ೧. ನಿನ್ನಯ ಪೆಸರಂ ನೆನೆದವನುನ್ನತ ನೀರಡಿಕೆ ಪಸುಗಳಂ ನೀಗುಗೆ ತಾಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೯–೩೭) ; ಕೊಡಹುತ್ತ ಹೃಷಿಕಗಳನಡಗಿಸುತ ಪಸುತೃಷೆಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ತನು ಕೃಶಿಸುವಂದದಿ ನಿರಾಹಾರಮುಡಿಸಿ ತಪದೊಳಗಿರ್ಪ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧–೧೮–೭೪). **ಹಸಿವು**: ೧. ಹಸಿವು ತೃಷೆಯುಳ್ಳಾತನು . . . ತಿರಿದುಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೋಹನು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೬–೧೪) ; ಹಸಿವಾದರೆ ಊರೊಳಗೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಂಗಳುಂಟು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೯–೧೯೯) , ಹಸಿವು ಘನವಾಯ್ತೆಂದು ಕುಡಿವರೆ ವಿಷವ (ಕೌಶಿಂಕಾ. ೩೮–೧೧) ; ಹಸಿವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಣಬಡಿಸಿದರೇನು ಫಲ ? (ಮಣಿಸ. ೩). ೨. (ಆಲಂ) ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ : ಅವರ ಜ್ಞಾನದ ಹಸಿವು ತೀವ್ರವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [<ಪಸಿ₁]

ಪಸಿ₃, ಪಸೆ₁, ಹಸಿ₂ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದು ; ತಾಜಾ : ಪಸಿಯ ತೊವಲ ತಿದಿಯೊಳ್ ಪುದಿದು ಪುಟಪಾಕಂ ಸುಡುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫–೮೫ ಪ) ; ನೋಡಿದರ್ . . . ಪಸಿಯ ಪೊಸಜವ್ವನೆಯರ್ (ಅಜಿಪು. ೯–೩೭) ; ಪಸಿಯ ಬಿಸಿಬಿಸಿನೆತ್ತರುಗುವ ರುಂಡದ ಸರಂ ಕಂಠದಲಿ ರಿಂಗಣಗುಣಿಯುತಾಡೆ (ಚತ್ರಾಂಗ. ೮೧–೨೨೨೪). ೨. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ; ಆರ್ದ್ರತೆ: "ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ಕ್ಷುತ್ತುಗಳೊಳ್ ಪ[ಸಾಕಾಂ. ಹ]ಸಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೦) ; ಮಣ್ಣೊಳ್ ಮಾಡಿದ ಪಸಿಯ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ರಸಮಂ ಕಿಚ್ಚಿನ ಮೇಗಿಡಲ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೩೭) ; ಸಚಿತ್ತಪಿಧಾನ—ಪಸಿಯಪ್ಪುದಱಿಂ ಮುಚ್ಚಿದಾಹಾರಮನೀವುದುಂ (ತಸೂವೃ. ೨೪೩). ೩. ಪೂರ್ತಿ ಬಲಿಯದ ಕಾಳು; ಎಳೆಯ ಕಾಳು: ಪೊಡೆಯಂ ಕೊಯ್ದು ಧಾನ್ಯವಜಸುವ ಪಸಿಯಂ ಕುಟ್ಟಿಯಕ್ಕಿಯಂಜಸುವ . . . ಬಿತ್ತದೆ ಸಸಿಯಂ ನೋಡುವ ಕಟ್ಟಿಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೨೪). ೪. ಹಸುರುಬಣ್ಣ : ಪಸಿಯ ನೇತ್ರಮಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದಂತೆ ಪಸುರ್ಪುವಡೆದ ನೆಲದೊಳ್ . . . ಉಪಾಶ್ರಯಂ ಬಡೆದಲಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೨೫ ಪ) ; ಕಪಟದಿಂದೆ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಾದ ವೇಷಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿದಪ್ಪುದೀ ಪಸಿಯ ಬಣ್ಣಮಿವಳ್ಗೆನೆ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆತರ್ಪ ನೀಲವಣಿಪುತ್ರಿಕೆಯಂದ ದಿನಾದಮೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ३८) ; ಪಸಿಯ ಬಣ್ಣಂ, ಬಿಳಿಯ ಕರ್ಬುರ (ಕನುಡ. ೧೩೮ ಪ್ರಯೋ). ೫. ಒಣಗಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಬೇಯಿಸುವುದು, ಕಾಯಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವಂತಹುದು. ೬. ಅಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ತುಜುಗಾರ್ತಿನಿನಗೆ ಮುನಿವೆಂಡತಿ ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿಯ ಗೋವನ್ನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೫೨). 'ಪಸು₃' ಪರಾ. **ಪಸೆ₁**: ೨. ಪಡಿಗದ ಪಟಿನೀರ್ಪಸೆಯೊಡೆದ ಪ್ರಾಟಿಗ್ಗೆ ಯಿಂದಸತಿಯರಿದೆ ಪಿಡಿವರಯ್ಯೋ ಪೊಸಮಡಿಮೊಯ್ಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೬–೧೨೦); ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು ನೀರಿನ ಪಸೆ ಆರಲು ಬಿಡಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೮೨) ; ಮೇಲಿನ ಗದ್ದೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಒರತೆಯ ಪಸೆಯೂ ಬಂದಿತ್ತು (ಚಾಳಿಗಿ. ೧೧೦). ೭. ಜಿಡ್ಡು: ಮಾರಾಟದ ಹುಡಿ ಎಳೆದರೆ ಕಣ್ಣು ಹೋಗುವುದೇ ಸರಿ. ಆದಕ್ಕೆ ಪಸೆಯೇ ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಪಳಮ. ೧೫). ೮. ಸತ್ತ್ವ ; ತಥ್ಯ ; ತಿರುಳು : ಈ ದಿನ ಅವನನ್ನು ಪೂರಾ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಬಿಡು. ಏನೂ ಪಸೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದೇ ಬೇಡಾನ್ನು (ಪತಿ. ೧೦೫). **ಹಸಿ₂**: ೧. ಹಸಿಯ ನೆತ್ತರು ಬಸಿದು ಹೋಗುವಾಗ ಕುಸುಮನಾಭನ ನಾಮ ನೆನೆಗೊಡದಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧–೧೪೨–೪). ೨. "ಉನ್ನಂ, ಕ್ಲಿನ್ನಂ–ಈ ೨ ಹು?ಸಿ[ಹಸಿ]" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬–೮೨) ; ಕುಶೆಯ ಕಯ್ಯಲಿ ಪಿಡಿದು ಹಸಿಯ ಧೋತ್ರವ ಪೆಗಲೊಳಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು (ಕುಮುರಾ. ೬–೧೩೧) ; ಹಸಿಯ ಚರ್ಮಗಳ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಗಳ ಮೆಟ್ಟಿದೆಸಕವೆಂದೆಣಿಸಿದನೊಳಗೆ (ಭರತ. ೧೨–೧೩೯). ೫. ಅರಿಯ ಖಂಡದಿ ಹಸಿಯ ಸುಂಟಿಗೆವೆರಸಿ ಭೂತಾವಳಿಯ ದಣಿಸಿದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮–೪೨) ; ಹಸುಳೆ ನೋಡಿ ವನಂಡೆಯೊಳಗಣ ಹಸಿಯ ಹಾಲನು ಕುಡಿದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧–೪೯) ; ಕೆಲವು ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ಹಸಿಯಲ್ಲೇ ತಿನ್ನಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೭೭). ೯. (?) : ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ಹಸಿಯೆನಿಪ್ಪುದಸಮನುಯನನಿಡುವ ಭೂತಿ (ವಿಭೂರ. ೪–೬).

ಪಸಿಯಡಕೆ, **ಹಸಿಯಡಕೆ** = ಒಣಗಿಸದೆ ಅಥವಾ ಬೇಯಿಸದೆ ಇರುವ ಅಡಕೆ ; ಹಸಿಯಾದ ಅಡಕೆ : ಪಸಿಯಡಕೆಯ ನಾರಂಗದ ಮಿಸುಂಗುವ ಸನ್ಮಾದುಫಲದ ಫಲನಿಕರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦–೨೪) ; ಹಸೆಯ ಬರಿಯೋರ್ಮನ್ನಿ ಕಸವಿಲ್ಲ ಮುಸುರೆ ಇಲ್ಲ ಹಸಿಯಡಕೆ ಸಿಪ್ಪೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೫೭). **ಪಸಿಯ ಬಿಸಿಲ್** = ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು : ಮಿಸುಪ ನವತರುಣತರಣಿಯ ಪಸಿಯ ಬಿಸಿಲ್ ಮುಸಗೆ . . . ಪೊಸದಾವರೆವೂವನೋವಿ ಭಾವಿಸಿ ತಿಱಿದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫–೫೯) ; ದಶನಕಾಂತಿ ಶಶಿಮಂಡಲದ ಪಸಿಯ ಬಿಸಿಲಂ ಬೀದಿವರಿಯಿಸಲಿಂತೆಂದರ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧–೩೫ ಪ). **ಪಸಿಯರಿಸಿನದ ಕೊಂಬು** = ಒಣಗದಿರುವ ಅರಿಸಿನದ ಕೊನೆ : ಕಡಿದಿಕ್ಕಿದ ಬೆರಲ ಕೊಂಡಿಕೆಗಳಂ ಪಸಿಯರಿಸಿನದ ಕೊಂಬನುಡಿದು ಸುಣ್ಣಂದೊಡೆದೀಡಾಡಿದಂತಾಗೆ (ಅರ್ಥನೇ. ೫–೨ ಪ). **ಹಸಿದಡ್ಡ** = ಏನೇನೂ ತಿಳಿಯದವನು ; ಮಹಾ ಅಜ್ಞಾನಿ : ನಗರದೊಳಗಿನ ಹಸಿದಡ್ಡರ ಕೂಡಲೂ ಓದುವವನು, ಬರೆಯುವವನು (ಸಿಂಭ. ೭೭). **ಹಸಿಬಸಿ** = ತೇವವಾಗು ; ಆರ್ದ್ರವಾಗು ; ನೀರು ಸುರಿಸು : ಚಾರು ತುಂಬ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು . . . ಕಣ್ಣು ಪಿಳಪಿಳ ಪಿಳುಕಿಸಿ ಅವು ಹಸಿಬಸಿವಂತಾಗಿರಲು ಸುಮ್ಮನೆ ದುರುದುರು ನೋಡ ಹತ್ತಿದಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೮೮). **ಹಸಿಬಿಸಿ** = ೧. ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಬೆಂದುದು ; ಸರಿಯಾಗಿ ಬೇಯದಿರುವುದು : ವನದ ಮಹಾ ಮೃಗಗಳ ಕೊಂದು ಹಸಿಬಿಸಿ ತಿನಬೇಕು ಸವಿಸವಿದು (ರಾವಣಕೋ. ೧೬) ; ಹಸಿಬಿಸಿ ತಿಂದು ಹೊಟ್ಟೆ ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೨. ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದವನು : ಆತನಿನ್ನೂ ಹಸಿಬಿಸಿ. ಈಗಲೇ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆ ನಾಳೆ ನಾನು ಸಾಹೇಬರ ಮುಂದೆ ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾಗುವದು (ಕುಂಹಿಂ. ೨೨). ೩. ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ; ಅಪಕ್ವಬುದ್ಧಿಯ : ಇಂಥಾ ಹಸಿಬಿಸಿ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೋಪರ್ನಿಕಸನ ವಿಚಾರಗಳು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ

ತಿಳಿದವೆಂಬುದು ಮೇಲೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಮುಂಜಿಯ. ೫-೧೮೩).
ಹಸಿಯ ತುರುಕ = ಸ್ವೈರಣೆಯಿಲ್ಲದ ಮುಸಲ್ಮಾನ; ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆಯ ಮುಸಲ್ಮಾನ : ಹಸಿಯ ತುರುಕನವೋಲು ಕತ್ತಿಯ ಕೊಸರಿ ರ್ಝುಳಪಿಸಿ ಕೂಗಿ ಕೊಸರುವನೊಡಲ ನೇವರಿಸಿ (ಅಮೃತ. ೨-೫೩). **ಹಸಿಯ ಹೊಲೆಯ** = ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದ ಹೊಲೆಯ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಹೊಲೆಯ : ಪಶುವನುಬ್ಬಸಗೊಳಿಸಿ ವಧಿಸುವ ಹಸಿಯ ಹೊಲೆಯರ . . . ಹುಸಿವ ಹೊಲೆಯರ ನುಡಿಗಳಂ ಹೋಲುವುದೆ (ಬಸವ. ೫೫-೧೮). **ಹಸಿಯಿಟ್ಟಿಗೆ** = ಕೇವಲ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಇಟ್ಟಿಗೆ; ಸುಡದೆ ಇರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ : "(ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದ) ಹಸಿಯಿಟ್ಟಿಗೆ; ಹೆಂಟಿ" (Adobe. ೮೦೫೫). **ಹಸಿಸುಳ್ಳು** = ಅಪ್ಪಟ ಸುಳ್ಳು; ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಟೆಯಾದುದು : ಅವರು ಹೇಳುವುದೆಲ್ಲಾ ಹಸಿಸುಳ್ಳು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೈ; ಮಲ. ಪಸಿ, ಪಯಿ, ಪೈ; ತುಳು. ಪಜಿ; ತೆಲು. ಪಚ್ಚಿ, ಪಸಿ]

ಪಸಿಂಡಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ (?) : ದೊಡ ಮಾದಿಯ್ಯ ಪಸಿಣ್ದೀಪಗಳ (ಸೌಇಎ. ೧೯೪೧, ಜಮ್ಮಲಮಡುಗು. ೪೪೫-೫; ?).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಸಿಂಡಿ, ಪಯಿಂಡಿ, ಪೈಂಡಿ]

ಪಸಿಕಿ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.
ಪಸಿಕೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.
ಪಸಿಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.
ಪಸಿದೊಗಲ್ (ನಾ). ಹಸಿಯ ಚರ್ಮ; ಆಗ ತಾನೇ ಸುಲಿದ ತೊಗಲು : ಪಸಿದೊಗಲ [ಪಾಠಾಂ. ಪಂದೊವಲ] ಧೋತ್ರದಿಂದೊಟ್ಟಿಯೆಲುಗಳ ಕುಂಡಲಂಗಳಿಂದೆ (ಜೈವಿಭಾ. ೧೬-೨೪).

[ಪಸಿ₃ + ತೊಗಲ್ (<ತೋಲ್₁)]

ಪಸಿಮೆ (ನಾ.) ಹಸಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೇವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಆರ್ದ್ರತೆ : ಅಡಕೆ ಒಣಗಿಲ್ಲ, ಇನ್ನೂ ಪಸಿಮೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ).

[ಪಸಿ₃+-ಮೆ₁]

ಪಸಿಯೊರಟು (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚ ಒರಟುತನ; ಶುದ್ಧ ಅಸಂಸ್ಕೃತತೆ : ಪಸಿಯೊರಟು ತಂದೆಗೊಗೆದಾ ಮಗಳ ಪಸಿಯೊರಟನೊಗೆತವರ್ ತೋಟುಗುವರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೨೨-೪೫೪). (ಗು). ೨. ಶುದ್ಧ ಒರಟಾದ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಸಂಸ್ಕೃತವಾದ : ಏಗಳುಂ ಸ್ಮೊಸವನ್ ಪಸಿಯೊರಟು ಮನದವನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೦-೨೦೧).

[ಪಸಿ₃+ಒರಟು(<ಒಜಂಟು)]

ಪಸಿರ್ 'ಪಸುರ್₂' ನೋ.
ಪಸಿರ್ಗಲ್ 'ಪಸುರ್ಗಲ್' ನೋ.
ಪಸಿವು 'ಪಸಿ₂' ನೋ.
ಪಸಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹಸಿವುಂಟಾಗು; ಕ್ಷುಧ್ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗು : ಪಸಿವೆತ್ತು ಮಸಗಿ ಬಂದು ಬಿಲಂಗಳೊಳಗಣೆಱುಂಪೆಗಳಂ ಮೊಗಮಿಟ್ಟೊದಿಯೂದಿ ತಣಿಯದೆ . . . ಕೆಲೆಕೆಲೆದು ಕುಪ್ಪಿಯುಬ್ಬಿ ಕೊರ್ಬಿ ನಲಿದಾಡುವ ಭಲ್ಲೂಕನಿಕಾಯದಿಂ(ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೪ ವ).

[ಪಸಿ₂+ಪೆಱು₁]

ಪಸು₁, ಪಂಚು₁, ಪಚ್ಚು₁₁, ಹಂಚು₁, ಹಚ್ಚು₁₂ (ಕ್ರಿ). ಪಚ್ಚು₃ (ಭೂತಕೃ). ೧. ವಿಭಾಗಿಸು; ಪಾಲುಮಾಡು : "ಪಸು-ವಿಭಜನೇ (ವಿಭಾಗ ಮಾಡು), ಜೀವಧನೇ ಚ (ಹಸರು)" (ಶಮಧಾ); ಮುಳಿದೆಚ್ಚೊಡೆ ಸೌಳನೆ ಸೀಳ್ದು ಪಚ್ಚವೋಲಾದುದು ದಂಡಧಾರ ಗಜಮಾತನೊಡಲ್ಸೆರಸಂದು ಪಾರ್ಥನಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೬); ತಂದಂಬುಸಹಿತವಿದೆ ದೇವ . . . ನಿನ್ನ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಸುವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಹಚ್ಚುವೆ, ಹಸುವೆಂ] ನೋಡಾ (ಕಣ್ಣ.ದ. ಪೇ. ೧೩೦-೭೩); ಪಲವು ಕವಿತ್ವಗಳೆನೆಂಡು ಪಿಂಜುತೆ ಪಸುತುಂ ಅಳಿಪರುಚುವ ಬಿಮೆಯಿನ್ನುಂ ಕಳಿಯಡು (ಸಂಪಸ. ೬-೧೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಕಾರ ಮಾಡು : ಭಾಗಿಸು : ಪಂಚಾಹತರಾಶಿಯಂ ಪಸು[ಪಾಠಾಂ.ಶಿ, ಸಿ] ದಿವಾರಾತ್ರಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದಂ (ಜಾತಕತಿ. ೨೪-೩೧). **ಪಂಚು₁** : ೧. ಅಖಿಳದೇಶಮಂ ನಿಶ್ಚಯಿಂ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಪಂಚಿ ನಿಮಗಿತ್ತಪೆಂ (ಪದಮ. ೩೯-೪೯). ೩. ವಿತರಣೆ ಮಾಡು : ಸಮರಲಂಪಟರೆಚ್ಚು ಪಂಚಿ[ಪಾಠಾಂ.ಪಚ್ಚಿ] ದರ್ ಕಾಕಜಂಬುಕತತಿಗೆ ರಿಪುಭಟರ ಮಾಂಸಗಳ (ಜಿಬಪು. ೧೬-೧೩). **ಪಚ್ಚು₁₁** : ೧. ಪಚ್ಚು[ಚ್ಚಿ] ಪರಿಕಲಿಸಿ ಚಿನ್ನಂ ಮುಚ್ಚಿರೆ ಮುಂಡಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೬ ಶೂದ್ರಕ); ಎನಗಂ ಪಾಂಡುಗವಿಲ್ಲ ಭೇದಮೆಳೆಯಂ ಪಚ್ಚಾಳ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯); ದಿವ್ಯಪಿಂಡಮನೊಂದಂ . . . ತಂದಾದರದಿಂ ಪಚ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ.ಪಂಚಿ] ಪೆಂಡಿರ್ಗರಗಿತ್ತಂ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೫೬). ೩. ಬಲನೆಡನೊಳುರುಬುತಿಹ ಸುಭಟರಂ ಪಚ್ಚುವರ್ ಭೂತವೇತಾಳಜನಕೆ (ಜಿಬಪು. ೨೪-೧೮). **ಹಂಚು₁** : ೧. ನಾನು ತಂದನ್ನವನು ಜನನಿಯು ಹಂಚಿ (ಸಂಭಪ. ೨೩-೨೨); ಹೊಸದಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕೊರೆದ ಕತ್ತಿಯ ಹಾಳೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಗೂಡಲನ್ನು ಹಂಚಿ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ (ಭಾಮಣಿ. ೨೬). **ಹಚ್ಚು₂** : ೪. (ತರಕಾರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಹೋಳುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ತುಂಡರಿಸು : ನರನ . . . ಸಿಡುಸರಗಳ್ಪಿಚ್ಚಿದವು . . . ಚುಚ್ಚಿದವು ಕೂಡೆ ಥಟ್ಟುಚ್ಚಿದವು ಸೀಳಾಗಿ ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಚ್ಚಿದವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೮); ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಗೀರಲೂ . . . ಹಚ್ಚಲೂ ಮಿಾಟಲೂ ಬಹುದು (ಅಸಂಶ. ೨); ಹಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಮುಂಗೈ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

ಪಂಚಂಪಾಡಾಗು = ಒಡೆದು ಚೂರಾಗು : ಹರಿಹಂಚಾಗು : ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾದರೆ ಆಸ್ತಿ ಪಂಚಂಪಾಡಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಹಿಸ್ಸೆಗೆ ಐವತ್ತು ವರಹಗಳ ಕಂದಾಯ ಸಲುವ ಭೂಮಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೬೯); **ಪಂಚಂಪಾಡು ಮಾಡು** = ಚೂರುಚೂರು ಮಾಡು : ನಾಡ ಜನರೂರೆಲ್ಲ ಪಂಚಂಪಾಡು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಖಾಡಾಖಾಡಿಯಲಿ ಬಂದು (ರಾಜನೋ. ೩೫). **ಪಂಚಿ ಕೊಡು, ಪಚ್ಚಿ ಕೊಡು, ಹಂಚಿ ಕುಡು, ಹಂಚಿ ಕೊಡು, ಹಚ್ಚಿ ಕೊಡು** = ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೊಡು; ಪಾಲು ಮಾಡಿ ಕೊಡು : ಎನಗೆ ಭಾಗ್ಯಮಿಲ್ಲದೊಡಂ ನಿನ್ನ ನೆರೆವುನೆಯುವರ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಪಂಚಿ ಕೊಡು [ಪಾಠಾಂ. ಪಂಚಿ ಕುಡು, ಪಚ್ಚಿ ಕೊಡು]ವೆಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೪೫ ವ); ಪಾರ್ವತಿಗೆ ದೇಹಮಂ ಪಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟಭವ ಸರ್ವಾಪರಾಧಂಗಳಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಚಿಬಪು. ೫೭-೩೮); ನೆರೆದ ಯಾಚಕರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಕುಡುವ ಚಿನ್ನವರದರೊಪ್ಪಿಹರು (ಸೋಹತ. ೬-೨೪); ರಾಗರಸದೊಳನವರತ ಕಾದಲರ ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಲೆಸುತ ಆಗಮಜ್ಞರು ಹಂಚಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಪೇಟೆಯ ಭಾಗದಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಸೋಹತ. ೩-೧೩); ಸುಖ ಮಂದಿಗೆ ಆಗುವಂತಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಅಪಸಾ. ೧೦೪); ಸಂದ ನಾಡುಂ ಬೀಡನಂದಿರದೆ ಹಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟು (ಕುಮಾರರಾ. ೬-೫೩); ರಾಜ್ಯಮಂ ಹಚ್ಚಿ ಕೊಡು ಪಾಂಡವರಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೪೧ ಸೂಚನೆ). **ಪಂಚುಪಱು, ಹಂಚುಹಱು** = ಚೂರು ಚೂರಾದುದು; ಹರಿ ಹಂಚಾದುದು : ಅಂತು ಏರ್ದೆಗೆಱಗಿದಡಱುಂಪೆ ಕಿಡಿಮುಸಿಯಾಗಿ ಕರಿಕುವೋದರ್ : ಪಂಚುಪಱುಯಾಗಿ ಬಲಮುಡುಗಿದನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೦-೪೧೮); ಪಂಚಭೂತಂಗಳೊಳಸಂಚಲವೆನಱುಯದಲೆ ಹಂಚಸೆ ಹಿಡಿದು ತಿರಿದುಂಬ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಹಂಚುಹಱುಯಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೪೮).

ಪಂಚುಪಱಿ ಮಾಡು, ಹಂಚುಂಹಱಿ ಮಾಡು, ಹಂಚುಹಱಿ ಮಾಡು=ಚೂರುಚೂರು ಮಾಡು; ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡು; ನಾಶ ಮಾಡು: ಪಂಚುಪಱು ಮಾಡಿ ಪಡೆಗುಂ ಪಂಚತ್ವಮನಾವ ಗತಿಯೊಳಂ ಜವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೫೭); ಪಂಚತೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಂಚುಪಱು ಮಾಱ್ಪುಂ ನಾರಕಾನೀಕಮಂ (ಅಸಂಪು. ೯-೪೧); ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಮಂ ವಂಚನೆಯುಂ ಪಾಪದೋಷಮಂ ಕೊಲೆ ಹೊಲೆಯುಂ ಸಂಚಲಿಸದ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಯ ಹಂಚುಂಹಱುಮಾಱ್ಪುದನ್ನದಾನವೆ ಸಫಲಂ (ನೀತಿಸಾ. ೬೨೭); ಮೋಟಂ ನೀರ್ಗುರ್ಡಿವಂತೆ ಹಂಚುಹಱು ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೪); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಸಪ್ತಧಾತು ಹಂಚುಹಱು [ಪಾಠಾಂ. ಹಱುಹಂಚು] ಮಾಡಿ ಕಾಡಿಹವಯ್ಯ (ಬಸಪ. ೪೭). **ಪಚ್ಚುಕೊಳ್, ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳು, ಹಚ್ಚುಕೊಳ್**=ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳು; ಹಿಸ್ಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಮುನ್ನ ತನ್ನ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದುದಯದಿಂದೆಯ್ದುವ ಸಾವುಮಂ ನೋವುಮಂ ಪೆಱರ್ಪಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಿ ಮೆಂದೊಡೆ ಪಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ವರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭); ಪಂಚೀಕರಣದೃಷ್ಟನ ನಿನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಂಡೆನ್ನ ಪಾಲಿಪುದು (ಮೋಹತ. ೨೮-೨೭); ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮಾದಮನೆಲನೆಲ್ಲ ಹಂಚಿಕೊಂಡು . . . ಅನುಭವಿಸೂದು (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೩೧-೧೧; 17ನೆಯ. ಶತ); ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಉಳಿದವರು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳೋಣ (ರಾವಿಜ. ೭೬); ಲಗ್ಗೆಯನೊಡ್ಡಿಕೊಂಡೆರೆಯನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸೆಂಡನಿಟ್ಟಾಡುವ ಮಕ್ಕಳ ಮರುಳ್ಗಳ ತಂಡ ರಂಜಿಸಿತಲ್ಲಲ್ಲಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೯೮). **ಪಚ್ಚುಣ್**=ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಊಟ ಮಾಡು: ನಾಗಜೀಯರುಂ ಸಾಮ್ಯಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ಪಚ್ಚುಣ್ಡು ಬರುತಂ (ಎಕ. III, ಸಂಜನ. ೪೪-೪; 1113). **ಹಂಚಿ ಬಿಡು**=ಪಾಲುಮಾಡಿ ಕೊಡು; ಭಾಗಮಾಡಿ ಕೊಡು: ರೈತರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು . . . ಆದಷ್ಟು ಜಾಗ್ರತೆ ಹಂಚಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅವನು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೯೯). **ಹಂಚಿ ಹಾಯ್ಕು**=ಹಂಚಿಬಿಡು: ಕುಚದ ವೃತ್ತತೆಯ ಕೊಟ್ಟಳು ಕೋಕಪಕ್ಷಿಗೆ ಕಚದ ಭಾರವ ಕೊಟ್ಟು ನವಿಲ್ಗೆ ವಚನ ಸುಸ್ವರ ತನಗೇಕೆಂದು ಶುಕಪಿಕ ನಿಚಯಕ್ಕೆ ಹಂಚಿ ಹಾಯ್ಕಿದಳು (ಮೋಹತ. ೯-೩೦). **ಹಂಚಿ ಹೋಗು**=ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗು; ಚೂರು ಚೂರಾಗು: ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಖಂಡಏಕರಸಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಇಂದು ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಹಂಚಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೪೭); ಟಕಾರ ಹಲವು ಧ್ವನಿಗಳಾಗಿ ಹಂಚಿ ಹೋಯಿತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೩೧).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಪಕು; ಮಲ. ಪಗು; ತುಳು. ಪಗಿ; ತೆಲು. ಪಗುಲು; ಕುಇ. ಪಪ್ಕ]

ಪಸು₂ 'ಪಸಿ₂' ನೋ.

ಪಸು₃, ಪಚ್ಚೆ₁, ಹಚ್ಚೆ₁, ಹಸು₁ (ನಾ). ೧. ಹಸುರು; ಹಸುರುಬಣ್ಣ: 'ಪಸುಂಬುಲ್' ಪರಾ. ೨. ಎಳೆಯದು; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನದು: 'ಪಸುಗೂಸು' ಪರಾ. ೩. ಸುಗಂಧವನ್ನು ಸೂಸುವ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಗೌಪದಿ—ಬಿಳಿಯ ಗಱಿಕೆ, ಪಸು, ಅರಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೧). **ಪಚ್ಚೆ₁**: ೧. "ಜಾಗವಸುರೆನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೦). 'ಪಚ್ಚೆದೋರಣ' ಪರಾ. ೩. "ದೇವಕಣಿಶಂ ಪಚ್ಚೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦); ಮರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಚ್ಚೆ ಮುಡಿ ವಾಳಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳದುದಕವನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಃ. ೧೦-೩); ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲದಲರಂ ಪಚ್ಚೆಯಂ ಬಾಳೆವಣ್ಗೊಳ್ಗೊನೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨). ೪. ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ; ಮರಕತ: "ಪಸುರ್ಮರಲೆನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ಚತುನಿ. ೧೧೦); ತಂತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಪಚ್ಚೆಯ ಜಗಲಿಗಳೊಳಂ . . . ತಂಡತಂಡದೆ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪೆಂಡವಾಸದೊಳ್ವೆಂಡಿರಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೪ ವ); ಶುದ್ಧಸ್ಫಟಿಕದ ನೆಲಗಟ್ಟಂ ಪಚ್ಚೆಯ ಕಂಬಂಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ಕೃತ್ರಿಮಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಕಣ್ಣಣಿವಿನಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೪೫); ಪಚ್ಚೆಯ ಮಣಿಗೋಪುರದಿಂದುಚ್ಚಳಿಪಂಶುಗಳನಿಂದುಮಂಡಳದ ಮೃಗಂ ಮೆಚ್ಚುವೆಳವುಲ್ಲೆನುತ್ತುಂ ನಚ್ಚಿಯೆ ಬಂದೆಳಸಿ ಬಳಸಿ ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಯ್ಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೬೭). ೫. (ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ) ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ: ಪಚ್ಚೆಯಂ ನೀಂ ಪವಣಲಿತ್ತಾಡು ನಿನ್ನ ಪಳದಿಯ ಕಾಯ್ಗಳವು ಮೊದಲೆ ಹಣ್ಣಾದುವು (ಚಬಪು. ೧೦-೪೭ ಅ); ಬಚ್ಚನಾಲಗೆಯೆ ಬೀಳೆಂದು ಹಾಸಂಗಿಯಂ ಪಚ್ಚೆಯ ವಿದೂಷಕನುರುಳ್ಚಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೩೧). ೬. ಹಸುರು ಬೆಳೆ; ಪಯಿರು: ಬಾಳೆ ಬದಣ ಮುಂತಾದ ಏನುಳ್ಳ ಕೀಳುಪಚ್ಚೆ ತೃಣಕಾಷ್ಠ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ ××× (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾಮೊ. ೭೧-೨೮; 1431). ೭. (ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹಸುರಾದ ಹೊರ ಭಾಗ; ಸಿಪ್ಪೆ: ಮಿಗೆ ಬಲಿದ ಕಗ್ಗಂಬಳದ ಕಾಯ ಗೇಣುಗೇಣಗಲದಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಂಡದಱ ಪಚ್ಚೆಯಂ ತೆಗೆಯದೆ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೨). ೮. ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು; ತಾಜಾ: (ಕಿ). ೯. ಕರ್ಪೂರ: "ಪ್ರಾಲೇಯ ಮೆನಲು ಘನಸಾರಮೆನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). 'ಪಚ್ಚೆತೈಲ' ಪರಾ. ೧೦. ಕಪ್ಪು; ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣ: 'ಪಚ್ಚೆದೇವರು' ಪರಾ. ೧೧. ಮನುಷ್ಯರ ಹಣೆ, ಕೈ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತ್ರ ಬರೆದು, ಹಸುರುಬಣ್ಣ ತುಂಬಿ ಚುಚ್ಚುವುದು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಆದ ಗುರುತು: (ಕಿ). **ಹಚ್ಚೆ₁**: ೩. ಪೆಗ್ಗರುಟಗೆ ಹೊಡೆಮರ(ಳ)ಟ್ಟ ಹಚ್ಚೆಯೆಲೆ ಮೆಣಸಿಗೆ . . . ಉರುತರದ ವಿಷಪ್ರಹಾರಿಗ[ಳ್] ಬೆರಸಲವ(ದ)ಂ (ಖಮದ. ೧೬-೧೯೯). ೧೧. ಹೊಡೆ ಕಟ್ಟು ತೂಗು ಗುದ್ದಿಱು ಸೀಳು ಹೋಳೆಂಬ ನುಡಿ ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿಯೊಡೆಗೆಱೆಯಲ್ಲಿ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡೆ ನರಿಯ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಕೈಯ ಹಚ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂತುವಾಯರ ನೂಲೊಳು . . . ಅಲ್ಲದಂತಾ ನಾಡೊಳೆಂದುಮಿಲ್ಲ (ಚೇರಮ. ೨-೮); ಎಡದ.ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ವಸುದಳ ತಾಮರಸದ ಹಚ್ಚೆಯ ಬೊಟ್ಟಿಸೆವುದಂತೆ (ಹನುಮ. ೩೫); ಅವರು ಮುಂಗೈ ಮೇಲೆ ಕುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಲತಾಕಾರದ ಹಚ್ಚೆಯ ನಸುಹಸುರು ಬಣ್ಣವು ಅವರ ಗೌರವರ್ಣಕ್ಕೊಂದು ಆಭರಣವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾನೂರು.೨೮). **ಹಸು₁**: ೨. 'ಹಸುಗೂಸು', 'ಹಸುಮಗು' ಪರಾ. ೩. "ರೋಹಿಣೀ-ಸಿವನ್ನಿ, ಹಸು, ಅಳಲೆ . . . ಜಟಾಮಾಂಸಿಭೇದ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೦). 'ಪಸಿ₃' ಪರಾ.

ಪಚ್ಚೆಯ ಸಾರ=ಉತ್ತಮವಾದ ಮರಕತಮಣಿ; ಪಚ್ಚೆಸಾರ: ಮುತ್ತಿನ ಮುಱಿದ ಲಂಬಣಂಗಳ್ವೆರಸೆಬಲ್ವ ಪಚ್ಚೆಯ ಸಾರದ ತೋರಣಂಗಳಂ ನುಗುಳುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೪-೨೫ ವ).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಪಚು, ಪಚ್ಚೈ; ಮಲ. ಪಚ, ಪಚು; ತುಳು, ಕೊಡ. ಪಚ್ಚೆ; ಕೋತ. ಪಚ್; ತೊದ. ಪೊಚ್]

ಪಸು₄, ಹಸು₂, ಹಸುವು (ನಾ). ೧. ಆಕಳು; ಗೋವು: "ಪಸುಧೆ ದಿವಂ . . . ಪಸುವೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಗೋ ಶಬ್ದಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೩೫-೧೦೪); ಇದನಱಿವಾತ ಕೆಱೆಯಿಂ × ಕೋಡಿಯ ಮನಱಿದು ಪಸುವುಮ್ಪಾರ್ವರು ××× [ಕೊನ್ದೋನವ]ನ್ತಮ್ಮಟ್ಟೆಯುನ್ತಂಗೆಯುಮ ××× ಮಾಡಿ ಕೊಣ್ದೋ[ಂ] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭-೨೭, 837); ಕುಡುವುದು ಪಸುವಿನ ಪಾಲಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೧೫); ಪಸುವೆನಿಸದಮಲ ಸುರಧೇನು ಮರನೆಂದೆನಿಸದಸವು ಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ

(ಚೆಬಪು. ೧-೧೨). ೨. ದನ; ಕಾಲ್ನಡೆ : ಅಸಿತೇಂದೀವರಲೋಲ ಲೋಚನೆಯನಂದಂತಾ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಸುವಂ ಪೋದುವವೋಲೆ ಪೋದೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೮). ೩. ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ : 'ಪಸುಪತಿ' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಅಜ್ಞಾನಿ ; ಜ್ಞಾನಹೀನ : "ಜೀವಧನ ವಿಭಜನಾಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳಂ ಪಸು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೦) ; ಏಸು ಮಱುಯದ ಪಸುವೆನೆ ಕೇಳಲಾಱನೆಂದೆನುತ ಮನದಿ ನೋಯರವರು (ಶಾಂತೀಚ. ೪-೯೬). **ಹಸು$_2$:** ೧. "ಹಸುವೆನಲ್ ಗೋವು" (ಕಶರ. ೧೧೪) ; ಬಡಹಸುವಂ ಕೆಡೆಯದಂತು ರಕ್ಷಿಸವೇಡಾ (ಸಮಪ. ೯-೬೧); ಐದು ಪರಿಯ ಬಣ್ಣವ ತಂದು ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾಲ್ಕು ಮೊಲೆಯ ಹಸುವಾಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೫೭-೧೪೧) ; ಕಱೆಯದಿಹ ಹಸುವಿದ್ದು ಕಷ್ಟವು (ಸಂಭಪ. ೨-೭೨); ಹಸುವಿಗಿಟ್ಟಳು ಹಾಲುಓಗರ ಬಿಸಿಮಡ್ಡಿಯ ಗಂಡಗೆ ಹಾಕಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೬). **ಹಸುವು :** ೧. ಗೋಕುಲಂ, ಗೋಧನಂ—೨ . . . ಆಕಳ ಹಿಂಡು, ಹಸುವುಗಳ ಮಂದೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೧). [<ಪ್ರಾ. ಪಸು./ಸಂ. ಪಶು]

ಪಸುಂಗಱು (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಗರಿ ; ಹಚ್ಚನೆಯ ಗರಿ : ಪಚ್ಚನೆಯೆಂಬುದರ್ಕೆ ಅದಿಯಿತ್ವವಿಲ್ಲಾಗಿ-ಪಸುಂಗಱು, ಪಸುರ್ವಂದರೆಂದಾಯ್ತು (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ). 'ಪಸುರ್ಗಱಿ' ಪರಾ.
[<ಪಸುರ್$_2$+ಗಱು]

ಪಸುಂಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಗಣೇಗೂರಾ ನರೆವವರುಂ ಬೆಳ್ಳಿಮಣಿಯರುಂ ಸನ್ನಿಗಾಲಾ ಪುಟ್ಟಿರುಂ ಬಟ್ಟವರುಂ ಪಸುಂಗಾಯ ಕಱ್ಚಾ ತರುಬಿರದರುಂ ಇ ಪೊಲನಂ ನಡಯಿಸಿದೋರ್ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೯ ; 733). [?]

ಪಸುಂಗುರಿ (ನಾ). ಹಸಿಯ ಕಾಳು, ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ; ಪಚ್ಚಡಿ : ತಾಳಿಪ ಪಳಿಹ ಪಸುಂಗುರಿ ಸಾಸವೆ ಸೀಕರಣೆ ಹೊರಿಪಾನ ಪಳಿದೆಯುವೆಂಬ ನಾನಾಭಿನ್ನ ರುಚಿಯ ಶಾಖಗಳುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೮). 'ಕೋಸುಂಬರಿ', 'ಗುಗ್ಗರಿ$_1$', 'ತಿಂಗುಱು' ಪರಾ. [<ಪಸುರ್$_2$+?]

ಪಸುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ☞ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಅಸುಂಡಿ : ಇಟ್ಟಗೆ ಪಸುಣ್ಡಿ ಮುಗುಳಿ ಪರಸ್ತು (ಇಆ. VII, ೨೨೦-೨೯; 658) ; ಚನ್ದ್ರಪ್ರಭಭಟಾರಾಪ್ಪರ್ಸುಣ್ಡಿಯ ನಭ್ಯಂನ್ತರಸಿದ್ಧಿಯಾಳುತ್ತಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೪-೮ ; 925) ; ಪಸುಣ್ಡಿಗೆ ಪೋದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂ ತೆಂಕ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೪೧ ; 980). [?]

ಪಸುಂಡಿಗೆಱೆ^{3} (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಸುಣ್ಡಿಗೆಱೆಯಾ ತೆಂಕಾಯರ್ ಕಡೆಗೋಡು ಪಳ್ಳಗೆಱೆಯಾ ಪಳ್ಳಮ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೪, ೮೦-೧೧೧ ; 799). [ಪಸುಂಡಿ+ಕೆಱೆ^{3}]

ಪಸುಂಬ, ಪಸುಬ, ಹಸುಂಬ, ಹಸುಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ : ಪರಡೆ ಪಸುಂಬಂ ಮೈನಂ ಎರಳೆ ನವಿಲ್ಕಾಗೆ . . . ಇವು ಪೋಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೧೭) ; ಪೂಗಿಡುವಂ ಸಾರ್ದುದು ಗಂಡುಪೋದಗೆ ಪಸುಂಬಂ ಕಱಿತ್ತು ಕಬ್ಬಳ್ಳಿ ಬಂದೆಡದೊಳ್ದೀಪ್ತದೊಳಾಂದು ವೇಱುತು (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೨) ; ಘೂಕಂ ಸರಟಂ ಸಾಳ್ವಂ ಪಸುಂಬಂ ಪರಡೆ ಶಿಖಿ ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥವಿರ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೩). **ಪಸುಬ:** "ಚಂಚುಕಮೆನಲು ಪಸುಬನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮) ; ಒಮ್ಮೆ ಆತನಿರಿಸಿದ ಉರುಳಿನಲ್ಲಿ ಪಸುಬವೊಂದು ಎರಗಿ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡಿತು (ಕುಡಿಕೊ. . ೯೩). **ಹಸುಂಬ :** ಹರಿಣ ಧಾತೆನಲು ಗಿಳಿ ಹಸುಂಬ [ಪಾಠಾಂ. ಪಸುಂಬೆ]ಗಳ ಗಱುಯಂತಪ್ಪ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೨). **ಹಸುಬ :** ಹರಡೆ ಹಸುಬಂ ಹಿಸುಣ ಹೆಬ್ಬಕ್ಕಿಗಿಡುಗ . . . ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯುವಂತಾದುದು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೩); ನೆಲೆಯಿಂದಂ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಥಾನದೊಳೆ ಹಸುಬನುತ್ಸಾಹದಿಂ. . . ಉಲಿದೋಱಲ್ ಬಾಱ್ಗುಂ (ಖಪುದ. ೩-೮೬) ; ಹರಡೆ ಕೆದಱುತು ಬಲದಲುದಯದಲುರಿಯಲೊದಱುತು ಹಸುಬನೆಡದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೩-೨) ; ಹಸುಬ ಹಾಲ್ವಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಶಕುನವಕ್ಕಿಯುಸುರ್ದುವು ಶುಭವಚನಗಳ (ನಾಗಕು. ೩-೩೩) ; ಹಸುಬ ಪಲ್ಲಿಗಳ ಬಾಯ್ಯೂಗ ಮುಚ್ಚುವಿರೆ ಸಾಕೆಂದ (ಭರತ. ೫೦-೭೦). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಸಪು]

ಪಸುಂಬರಿ (ನಾ). ಹಸಿಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (?) : ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಮೂವಿಡಿಗಳ ಪಸುಂಬರಿಯ ಸವಿದಡಗಿನ ಬಾಡುಗಳ ನೆಲದೊಳೇಂ ಬೇಯಿಸಿದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೨೯). 'ಪಸುಂಗುರಿ', 'ಪಸುಪೂರಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಪಚ್ಚಮಿರಿಯ]

ಪಸುಂಬುಲ್ (ನಾ). ಹಸುರು ಹುಲ್ಲು : ಬಾನಿಂದೆ ಪಸಿ ಬಿಱ್ದಡಲ್ಲದೆ ಮುತ್ತಂತೆ ಪಸುಂಬುಲ್ತಲೆ ಕಾಣ್ಬುದರಿದು (ಕುಱಳ್. ೧-೨-೬).
[ಪಸು$_3$+ಪುಲ್]

ಪಸುಂಬೆ, ಪಸುಬೆ, ಹಸಿಬೆ, ಹಸುಂಬೆ, ಹಸುಬೆ, ಹಸುವೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೀಲ; ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯಿದ್ದು ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಬರುವಂತಹ ಉದ್ದನೆಯ ಚೀಲ; ಇಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ: ಮರ್ದುಗಳಂ ಪಸುಂಬೆಯೊಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೬೯-೧೬) ; ಕೈಗೆ ತೊವಲುಱೆಯಲ ಗುರ್ವಿಸಿದುದು ತೀವಿದ ಗುಳ್ಳಿಯ ಪಸುಂಬೆಯುಂ [ಸೋ]ರ್ಚಿದಂತೆ ತನು ಕೀಚಕನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭) ; ಜೀವಂ ಬೆಂಬಿಡದೀ ಪಂದೊವಲ ಪಸುಂಬೆಯೊಳೀಯೊಡಲೊಳಾವ ಸುಖಕಿರ್ದಪುದೋ' (ಅಜಿಪು. ೬-೫೪) ; ತೊಗಲ ಪಸುಂಬೆಯೊಳ್ಪೊಲಸಿನೋವರಿಯೊಳ್ . . . ತನುವಿನೊಳ್ಳವಿದಿರ್ದಪನಾತ್ಮಂ (ಅಪಶ. ೪೪). ೨. ಒಂದು ಹಸಿಬೆ ಚೀಲದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ: ಮುಮ್ಮುರಿಥ[ದ]ಣ್ಡದ ಪಸುಂಬೆಯೊಳ್ಪ[ಣ] (ಇಆ. V, ೩೪೩-೩೪ ; 1093) ; ಪಣಮೊಂದಂ ಧ್ರುವಮಾಗೆ ಪಸುಂಬೆಗೆ ಹಾಗವನೆಜಕದೆ ಕತ್ತೆರ್ಯಲ್ಲಿ ಬೇಳೆಯುನಿತ್ತರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೬೫-೬೧ ; 1099). **ಪಸುಬೆ:** ೧. 'ಪಸುಬೆವಳ' ಪರಾ. ೨. ನೂಳಗೇರಿಯ ಬಣಜಿಗರು ಪಸುಬೆಗೆ ಹ(ಹಾ)ಗವ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. VI, ೩೪-೩೪ ; 1109). **ಹಸಿಬೆ:** ೧. ದಾಸರು ದೇವರ ಹಸಿಬೆಯನ್ನು ಹೆಗಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಬರುವುದು ಅನಾಥೆಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಕಥಪ. ೫೯); ಅಂಚೆಯ ಹಸಿಬೆಯನ್ನು ಹೆಗಲಿಗೇರಿಸಿ ಬಟವಡೆಗೆ ಹೊರಟ (ದೀಪಪ. II, ೮೬) ; ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಸಿಬೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ತಂದೆಯನ್ನು ಚಿದಾನಂದನು ಗುರುತಿಸಿದನು (ಮುಕ್ತ್ಯಪ. ೨೩೧). **ಹಸುಂಬೆ:** ೧. ಪ್ರಿಥ್ವಿಯೆ ಹಸುಂಬೆಯಾಗೆ ಅಷ್ಟಲೋಕಪಾಳಕರೇ ಗೊಂಟಾಗೆ ವಾಸುಗಿಯೇ ಬಳಸಾಗೆ ಫಣಿಕುಳಂಗಳೇ ದಾರವಾಗಿ ಬೊಕ್ಕಣವೊಳವಸುಂಬೆಯಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೩೦; 1054) ; ಭವಿಗಳು ನೆಗಪಲಾಱದ ಹಸುಂಬೆಯಂ ಜಡರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಕೆತ್ತಿ ಲೊಕ್ಕಿಯೆಂಬೂರೊಳಗೆ ಮೆಱದ ಚೀಲಾಳದೇವಂ (ವೀಶೈಪು. ೮-೪-೩೨) ; ಧರೆಯೊಳು ಹಸುಂಬೆಯಂ ಮಡಗಿ (ಗುರುಚಾ. ೧೪-೯). ೨. ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಹಸುಂಬೆ[ಗೆ] ಹಾಗವಂ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೭೮-೩೧ ; 1118) ; ಅಡಕೆಯ ಹೇಱುಂಗೆ ೨೦೦ ಹಸುಂಬೆಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು (ಎಕ. II, ೩೪೯-೬೬ ; 1159) ; ಆಯ್ನೂರ್ವರು ಬಿಟ್ಟ ಸುಂಕ ಹಸುಂಬೆಗೆ ವೀಸವೊಂದು ಹೇರಿಂಗೆ ವೀಸಂ ಕಾಣೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೩೬-೮೩ ; 1174). **ಹಸುಬೆ:** ೧. ಬಂಡವ ತುಂಬಿದ

ಹಸುಬೆ ಕೊಂಡವನ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಸಾ. ೨೪೩-೭೯೪); ಬಸವ ಹಸುಬೆಯ ಸೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಳರುತೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೧೧); ಹಸುಬೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಂಡಿಯ ಗಂಟು ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಳಸು. ೪). **೨.** ಆ ಹಸುಬೆಗೆ ಯಡಕೆ ಹತ್ತು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೬-೮೧; 1141); ಅರವಾನೆಣ್ಣೆ ಹೇಱುಂಗೆ ನೂಜ ಎಲೆ ಹೊಱೆಯ ××ತು ಹಸುಬೆಗೆ ಅಡಿಕೆ ೨ ಭತ್ತಕೆ ಸೋಡಿಗೆ ಭತ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧೮-೫೬; 1203); ಎಲೆಯ ಹೇಱುಂಗೆ ೫೦ . . . ಹಸುಬೆಗೆರಡಡಕೆ ಈ ಧರ್ಮವ ಹಲರು ನಡಸಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೪-೩೯; 1522). **೩.** ಹಸುಬೆಯ ಗುರುತಿರುವ ಕಲ್ಲು; ಹಸುಬೆಯ ಕಲ್ಲು: ಗುಂಡಿನಲಿ ಬರದ ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಹಸುಬೆ ನೆಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಂ ತೆಂಕ ಹಿರಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲ ಹಾಸಱೆಗಲ್ಲು (ಎಕ. II, ೩೩೪-೩೦; 1282); ಶ್ಯಾಲೆ ಮಾರಿ ಜಾಡನಾದ ಹಿಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೋಲು ಹೇಲ ಮೇಗಳ ಹಸುಬೆ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೂಡಿ ಬೆಳಗನೆ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಯಳಂದಿರ ನಾಗಕೋರ್ಮನ ಹೆಡೆಯ ತುಳಿವವರು (ಪಾತಾಚ. ೩-೧). **ಹಸುವೆ:** **೧.** "ಮೂಲೀ=ಹಸುವೆಯುಂ, ಗೋಟುಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೬೨).

ಪಸುಂಬೆಯ ಸೇಸೆ, ಪಸುಂಬೆ ಶೇಷೆ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಹಸುಬೆಚೀಲದ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ (?): ಅಯ್ನೂರ್ವ್ವರುವಿಬ್ಬು ಪಸುಂಬೆಯ ಸೇಸೆಯುಲು ಪಾಗಮುಮಂ ಅಂಗಡಿಯಲು ಸೊಟಿಗೆ ಭತ್ತಮ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೩೯-೩೯; 1074); ಗವಱೇಶ್ವರದೇವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಲದೊಳ್ಮಾಡಿದಾಯಸ್ಥಾನಮೆನ್ತೆನ್ದೊಡೆ ಪಸುಂಬೆಶೇಷೆ ದಣ್ಡಂ ದೋಷ ××× (ಶಾಸಸ. ೭೭-೨೩; 1005). **ಹಸುಂಬೆಯರು**=ಹಸುಬೆಚೀಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಮಾರುವವರು: ಇನ್ನು ಸೀವಳಿ ಗಂಧಹುಡಿ ಹಸುಂಬೆಯರಷ್ಟಶೆಟ್ಟಿಯರು ವ್ಯವಹರಿಪರು (ನರವೋ. ೨-೪೭). **ಹಸುಬೆಯ ಕಲ್ಲು**=ಹಸುಬೆಯ ಗುರುತಿರುವ ಗಡಿಕಲ್ಲು; ☞ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ವಾಮನ ಮುಂತಾದ ಮುದ್ರೆಗಳಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ: ಚತುಶ್ಶೀಮೆಯನೂ ಹಸುಬೆಯ ಕಲ್ಲನೂ ನೆಡಿಸಿ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭೧-೩೨; 1331).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚುಮ್ಬೈ; ಮಲ. ಪಯಿಮ್ಪ; ತುಳು. ಪಸುಂಬೆ, ಪಸಂಬೆ, ಪೈಂಬೆ]

ಪಸುಂಬೆವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಅಂಕವಣಂ ಪಸುಂಬೆವಣಮೆಂಬಿನಿತಱೊಳ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೩-೭೦; ?).

[ಪಸುಂಬೆ+ಪಣ₃]

ಪಸುಗೂಸು, ಹಸುಕೂಸು, ಹಸುಗೂಸು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಗು; ತೀರ ಚಿಕ್ಕ ಮಗು: ಪಸರಿಸೆ ಜರಾಯುಪಟಲಂ ಪಸುಗೂಸುಗಳೊಡಲೊಳವನಗಲ್ದುವ ಮತಿಯಂ ವಸುಮತಿಗಱಿಪಿ . . . ಪ್ರಕಟಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೫); ಪಸುಗೂಸು ಪಾಲ್ಗುಡಿವಂತೆ ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದೆಮ್ಮೆ ಪುಲ್ಲಂ ಮೇವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೪); ನಿಮ್ಮನಿಬರಂ ಪಸುಗೂಸುಗಳನಿನ್ನ ಪಹರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಘಾಸಿಮಾಡಿದಡೇನು ಫಲವೆನಗೀಗಳ್ (ಬಸಪು. ೫೨-೩೭); ಪಸುಗೂಸು, ತಾಯಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೧-೪೨೯). **ಹಸುಕೂಸು:** ಆಲದ ಮರನ ಹಸುಕೂಸು ನುಂಗಿತು (ಪುರಂದ. ೨-೧೯-೫); ಕೋಮಲವಾದ ಹಸುಕೂಸು, ಇಲ್ಲವೆ ನಿಸರ್ಗಶಕ್ತಿಗಳಾದ ನದೀನಿರ್ಝರಗಳು, ಗುಡುಗು ಮಿಂಚುಗಳು, ಗಾಳಿ ಮೋಡಗಳು ಯಾವ ಸಹಜತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುವು (ಪಚರ. ೩೧). **ಹಸುಗೂಸು:** ಹಸುಗೂಸು ಬಸುಱು ಬಾಣತಿ . . . ಎಂಬವರ ಹಿಡಿದು ತಿಂಬ . . . ದೂಳಯ್ಯ ಕೇತಯ್ಯಗಳೆಂಬ ನೂಱುಮಡಕೆಗೆ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಶರಣೆಂಬುದೊಂದು ದಡಿ ಸಾಲದೆ (೭ಸಪ. ೫೫೫); ಹಸುಗೂಸಿನಂತೆ ಹಸಿತಂ ಮಿಗೆ ಸೋಂಕಿಲೊಳೊಪ್ಪಿ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ ಪೊರಳುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಲತೆಯಂ ಲಲಿತಾಂಗಿ ಮರಳ್ದು ನೋಡಿದಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೭-೩೫); ಆ ಹಸುಗೂಸುಗಳು ತಾಯಿಯ ಇಂಪಾದ ಹಾಡನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ನಿದ್ದೆ ಹೋದರು (ಮಣಿಸ. ೭೧). [ಪಸು₃+ಕೂಸು]

ಪಸುಗೂಸುತನ (ನಾ). ಎಳೆಯತನ; ಹಸುಳೆತನ: ಪಸುಗೂಸು ತನದೊಳಂ ಸಾಹಸವತಿಮಾನುಷವತೀಂದ್ರಿಯಂ ನಿನಗದಱಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡಪೆವೊಂದಂ . . . ಕೃಷ್ಣ (ಜಗನಿ. ೪-೧೨೯); ಪುಟ್ಟಲೊಡನೆ ಪಸುಗೂಸು ತನಂ ಪಱಿಪಟ್ಟುದು (ಜಯಸಾ. ೧೩-೪೮). [ಪಸುಗೂಸು+-ತನ]

ಪಸುಗೆ, ಪಂಚುಗೆ, ಪಶಿಗೆ, ಪಸಿಕಿ, ಪಸಿಕೆ, ಪಸಿಗೆ, ವಸಿಗೆ, ಹಸಿಗೆ, ಹಸುಗಿ, ಹಸುಗೆ, ಹಸೆಗೆ (ನಾ). **೧.** ವಿಭಾಗ; ಹಂಚಿಕೆ; ಪಾಲು: ಕೀಱಿಱೊಕ್ಕಲ್ ಪಸುಗೆಗೆ ಮೂವತ್ತು ಮತ್ತರುಮೊನ್ದು ತೋಂಟಮುಮಾಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೨೩; 992); ಪರಿವಿಡಿಯ ಕೇಳಿ ಪ್ರಸಾದವಸುಗೆಯನಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೬೧); ಬಿಳಿಯಱುವೆಯಿಂದ ಸೋದಿಸಿ ಪಲ ಪಸುಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳುತ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೪೦); ಕೂರ್ಮೆಯಿನೆನಗೆ ತಿನವಡಿಸುವಾ ಪಸುಗೆಯ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂ ಗಾರಿಗೆಯಂ . . . ನಿನಗಂ ಪಾಲಿತ್ತು ಮೊದಲೊಳರ್ಪಿಸುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೮-೨೫). **೨.** ವಿವೇಕ; ವಿವೇಚನೆ: ನೃಪ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾಱಿಯ ಪಸುಗೆಯ ನುಡಿಗೆ ಪರಮಾರ್ತನಾಗಿ (ಶಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೬ ಪ); ಬಗೆಯದೆ ಪಾಱಿಯಂ ಪಸುಗೆಯಂ ಗುಣಹಾನಿಯನಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಂ ಬಗೆಯದೆ ಬಂದ ದೂದವಗೆ ಚಿತ್ತಮನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಟದಾಸೆಯಂ ಬಗೆದಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೧೧); ಅಂತುಸಿರ್ವರ್ ಪಂತವಾತುಗಳ ಪಸುಗೆಗಳೊಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೭೧-೧೫). **೩.** ಹಂಚುವ ಗುಣ; ದಾನಶೀಲತೆ; ಔದಾರ್ಯ: ಕರ್ಣನೊಳ್ಳ ಸಮಂ ವಿಕ್ರಮದುಕರ್ಮಮಂ ಪಸುಗೆಯಂ ಕೇಳುತ್ತೆ ಬಂದು (ನೇಮಿಪು. ೯-೬೭). **೪.** ಉಚಿತವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ತಕ್ಕುದು: ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲನಾರಯ್ಯದೋಸರಿಪುದೆನ್ನ ಗಂಡುಗೂಸುತನಕ್ಕೆ ಪಸುಗೆಯಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೬ ಪ). **೫.** ಔಚಿತ್ಯ; ಯುಕ್ತತೆ: ಮಾತಿನ ಪಸುಗೆ ಪಸುಗೆವಡೆದತ್ತೆನೆ ನುಡಿದಂ ಮಧುರಮೃದುಗಂಭೀರಧ್ವನಿಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦); ಬಿಡದೆ ಬಣ್ಣಿಸುಗುಂ ಜಗಮೆಯ್ದೆ ಕೂಡೆ ರಾಜನನಿನತೇಜನಂ ಪಸುಗೆಗೋಜನನಾಶ್ರಿತಕಲ್ಪಭೂಜನಂ (ಎಇ. XVI, ೬೨-೩೯; 1081). **ಪಂಚುಗೆ: ೧.** 'ಪಂಚುಗೆಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಪಶಿಗೆ: ೧.** ಆತಗಂಗಡಿ ಜಾತ್ರೆಯಲಿ ಫಲವಾತದಿ ನಿಶಿಲಿ ಪಶಿಗೆಯನು ತರಲು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪೫-೩೬). **೬.** ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ: ಗೊಲ್ಲರ ಹಟಿಗೆ ಮ ೧ ಕುರುಬರ ದೊಡಿಗೆ ಮ ೧ . . . ಪಶಿಗೆ ಮುಂತಾದು ಸಂತ್ತಯಲ್ಲಿ ಪಾಸಿಗೆ ಸಕಲ ಬೆಹಾರದಲು (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೬೧; ಸು. 1672). **ಪಸಿಕಿ: ೬.** ಬಿರಾ[ಡ]ವಿಲ್ಲ ಸುಂಕವಿಲ್ಲ ಪಸಿಕಿಯಿಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. XV, ೨೬೮-೨೨; 1646). **ಪಸಿಕೆ: ೭.** (?): ಕರುಣಿಕಧರೆಯ ಮಹಾಜನತನ ಸಲುವುದು ಧರೆಯ ಪಸಿಕೆ ಪಳಿಗೆಗಳಾ (ಪೇಪಪು. ೩-೧೩೧). **ಪಸಿಗೆ: ೬.** ತೋಟಪೇಟೆಯಲು ಗಾಣಿಗರ ಯೆಂಣೆ ಪಸಿಗೆಯಿಷ್ಟನು ಕೊಟೆಉ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೭-೩೩; 1509); **ಸಂತೆ ಪಸಿಗೆ ಮೂಲೆ** ವೀಸ ಸಹಾ ಕೊಡಬೇಕು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೭-೪೫; 1568); **ಸಂತೆ ಪಸಿಗೆ** ಗುಡಿ ಮುಂಂದಣ ಮನೆ ವಾರ ಸಹ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭-೨೧; 1673). **ವಸಿಗೆ: ೬.** ಮಲಪುರದ ಅಂಗಡಿಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಸಂಥೆಯ ವಸಿಗೆಯ ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವ ಬಿ[ಟ್ಟು] ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣದೇವಂಗೆ ಕೊಟ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೨೩-೧೩; 1528). ☞ ಇದು 'ಪಸಿಗೆ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.

ಹಸಿಗೆ: ೧. ನಾಡೆಲ್ಲರೂ ನೆರೆದು ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಗುಣಸಮೂಹ ಬೇಡ ಪಸುವನೆಚ್ಚು ಕೂಡಿ ಹಸಿಗೆಗೆ ಬಂದಂತೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೮೩); ಧಾರುಣೀಪತಿ ರತ್ನಮಯಭಂಡಾರಸಹಿತ ಗಜಾಶ್ವರಥ ಪರಿವಾರವನು ಮಾಡಿದನು ಹಸಿಗೆಯನೆರಡುಭಾಗವನು (ಕುಮಾ್ಯಾ. ೮-೭೯); ಅಯ್ಯ ನವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಾಮದ ಹಸಿಗೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೪೫-೧೫; 1532); ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಸಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರ ಸಂಗಡ ಅನುವಾಗಿರಿ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೪೬). **ಹಸುಗಿ:** ೧. ಗದ್ದೆಯ ಎರಡು ಹಸುಗಿಯ ವೊಂಬತ್ತು ಭಂಡಿ ಭತ್ತದ ಸ್ಥಳ (ಕಇ. V, ೩೨-೭೫; 1215). **ಹಸುಗೆ:** ೧. ಮಹಾಜನಗಳ್ತಮ್ಮ ಹಸುಗೆಗೆ ಬಂದಾಲದ ಹಾಡವಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಂಬವೇಟ್ಟೂರುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೫-೨೧; 1172); ಕರೆಸಿ ಪಾಂಡುಕುಮಾರಕರಿಗೀ ಧರೆಯ ಹಸುಗೆಯ ಮಾಡಿ ಕೊಡು (ಸಂಭಪ. ೨೧-೬೬); ಜನ್ನಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಂತಮ್ಮ ಹಸುಗೆಯಂ ಮನಂದಣಿಯೆ ಕೈಯಾಟಿ ಕೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೬-೧೧); ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕಡವೆಯೊಂದನ್ನು ಕೊಂದು ಹಸುಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಕಾನೂರು. ೧೪೪). **ಹಸೆಗೆ:** ೧. ಶ್ರೀಮಾನ್ಯದ ಭೂಮಿ ಹದಿನೆಂಟರ ಹಸೆಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೨೯-೫೭; 1209). P ಇದು 'ಹಸುಗೆ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.

ಪಸುಗೆಗೊಳ್ಗಂಡಂ = ಹಂಚುವ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ದಾನವೀರನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಫಣಿಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ ಕಲಿಮುಟ್ಟಿಗಣ್ಡ ಪಸುಗೆಗೊಳ್ಗಣ್ಡಂ . . . ಶ್ರೀಮತ್ ಸೇನವಾರಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೭೬-೮; ಸು. 1060?). ಹಸುಗೆಯ ಇಲಾಖೆ = ಪಡಿತರ ವಿಭಾಗ; ರೇಶನ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ: ಹಸುಗೆಯ ಇಲಾಖೆಯೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ವಿಚಾರ ಣೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಭ್ರಮಾನ. ೩೩). [ಪಸು$_1$+-ಗೆ]

ಪಸುಗೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವಿವೇಕವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಾಗು: ಒರ್ವರೊರ್ವರಂ ನಂಬದ ಬಗೆಯಿಂ ಕನಕಾಸ್ವಾದ ವಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಮರುಳ್ಗಸಗಿ ಪಸುಗೆಗೆಟ್ಟು ಪಸಿಯ ಬಡಿಗೆಗಳನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಥನೀ. ೪-೧೦೪ ಪ). [ಪಸುಗೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಪಸುಗೆಗೊಳ್, ಪಂಚುಗೆಗೊಳ್, ಹಸುಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆ; ಪಾಲನ್ನು ಹೊಂದು: ಒಸೆದಿತ್ತುದನೊಡ ಬಡುವಳು ಪೆಣ್ಗಂಡು ಪಸುಗೆಗೊಂಬನು ಬಲ್ಮೆಯೊಳು (ಹವಿಬ. ೫-೧೦); ಎಮ್ಮಂದಿಗರೆಂತಂತು ಪಸುಗೆಗೊಂಡುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧). ೨. ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳು; ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಬೇಂಟೆಯಾಡಿದ ಮೃಗಂಗಳಂ ನೀನೆ ಪಸುಗೆಗೊಂಡು ಹಬ್ಬಮಂ ಮಾಡಿ ಉಣಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೩೯-೧೧). **ಪಂಚುಗೆಗೊಳ್:** ೧. ವಿಂಶತೀಶಂಗೆ ಲೇಶಮುಂ ಪಂಚುಗೆಗೊಂಡ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಭಾರಶಾಂ. ೫೮೧). **ಹಸುಗೆಗೊಳ್:** ೧. ಕತ್ತಲೆ ಹಸುಗೆಗೊಂಡುದು ನಲಯಭೂಧರದಪರಭಾಗವನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೭-೧೦೮). [ಪಸುಗೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಸುಗೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). = ಪಸುಗೆಗೆಡು: ಪೂಜ್ಯರುಮೇಕೆ ಪೇಟ್ಪಸುಗೆ ದಪ್ಪುವರ್ (ಅರ್ಥನೀ. ೨-೫೩). [ಪಸುಗೆ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಪಸುಗೆನೀಡು (ಕ್ರಿ). ಹಂಚು; ವಿತರಣೆ ಮಾಡು; ಪಾಲನ್ನು ಕೊಡು: ಪಸುಗೆ ನೀಡಂಕಂಗಳಂ ಸತಿಯರ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೫೮). [ಪಸುಗೆ+ನೀಡು$_1$]

ಪಸುಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಯುಕ್ತವಾಗು: ಮಾತಿನ ಪಸುಗೆ ಪಸುಗೆವಡೆದತ್ತೆನೆ ನುಡಿದಂ ಮಧುರಮೃದುಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೧). [ಪಸುಗೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಪಸುಗೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಾಲಾಗು; ಹಂಚಿ ಹೋಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಕುಗ್ಗು; ಕಡಮೆಯಾಗು; ಕ್ಷೀಣಿಸು: ದಮಿತಾರಿ . . . ಪಸುಗೆವೋಗದ ಶೌರ್ಯಮುಮಂ ಸೂಜಿಕೆ ವೋಗದೇಜುಮಂ . . . ಪೊಗಟಿಬಿಸುವೆನೆಂದು ತಜಿಸಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೬ ಪ); ಮಕರಂದಂ . . . ಮನದೊಳೆ ಬೆರ್ಚಿ ಬಸವಲ್ಲದ ಬೇವಸದ ಬಿಣ್ಪು ಪಸುಗೆವೋಗೆ ಲಾಘವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದಂತಿರೀಪದುನ್ನಿಷಿತವದನಾರವಿಂದನಾಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೪-೫೭ ಪ). [ಪಸುಗೆ+ ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

ಪಸುನೊರೆ (ನಾ). (ಹುಲ್ಲಿನ ರಸದಿಂದ) ಹಸುರಾದ ನೊರೆ: ಏಣೀಸೃಕ್ಕದಿಂ ಸೂಸಿದ ಪಸುನೊರೆಯಿಂ ನಾಂದು ನಿಂದೆತ್ತುಗುಂ ಸೂಕರ ಪೋತವ್ಯಸ್ತಮುಂಸ್ತಾಸುರಭಿರಸರಜಃಕಾತರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೧೦೪). [ಪಸು$_3$+ನೊರೆ$_2$]

ಪಸುಪತಿ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಶಿವ: "ಪಸುಪತಿ-ಪಶುಪತಿ = ಶಿವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ . . . ಪಶುಪತಿ-ಪಸುಪತಿ (ಶಮುದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ). [ಪಸು$_4$+ಪತಿ$_2$]

ಪಸುಪುಲ್ಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲೆ; ಮರಿ ಜಿಂಕೆ: ಪಸಲೆಯೆಡೆಗೈ ತಂದ ಪಸುಪುಲ್ಲೆಯಕ್ಕಿಗಳ ಪೊಸಬೇಟೆಮಂ ಕಂಡು ಪಾರ್ದು . . . ಕೆಡೆಪುತಿರೆ ಕೈರಾತಿಯು (ವೆಂಕಟಾ. ೩-೬-೫೫). [ಪಸು$_3$ + ಪುಲ್ಲೆ$_1$]

ಪಸುಪೂರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು (?): ಬಟುಕ್ಕ ಪೊಸತಪ್ಪ ಪಸುಪೂರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಸುಂಪತಿ, ಪಿಸುಂಭೂರಿ]ಗಳ ಮಿಸುಪ ಪುಳಿಗೆ ಬಾಯೊಟಿತು ಬಾತಂಶಿರೆ ತಿಂದು ಕೈಗರ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಹರಿಹರ ಎನ್ನು ತಿದ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೪೮ ಪ). 'ಪಸುಂಗುರಿ, 'ಪಸುಂಬರಿ' ಪರಾ. [?+ಪೂರಿ]

ಪಸುಪೊನ್ 'ಪಸುರ್ಪೊನ್' ನೋ.

ಪಸುಬ 'ಪಸುಂಬ' ನೋ.

ಪಸುಬೆ 'ಪಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಪಸುಬೆವಳ (ನಾ). ಹಸುಬೆಚೀಲದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ವೈಶ್ಯ; ವ್ಯಾಪಾರಿ: "ಪಸುಬೆ ವ್ವಳನೆಂದು ವೈಶ್ಯನು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೩); ಎತ್ತ ನೋಡಿದಡತ್ತ . . . ಕಸ್ತೂರಿ ಜವಾದಿ ಕುಂಕುಮ ಚಂದ್ರವಿಕ್ರಯದ ಪಸುಬೆವಳರುಗಳ ಥರದ (ದುಕ್ಶಾಂಗ. ೩-೨೨). [ಪಸುಬೆ(<ಪಸುಂಬೆ) + -ವಳ]

ಪಸುವಮಗ, ಹಸುಮಗ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಮಗ; ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗ: ಏಂ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯೊ ಪಸುಮಗನೆನ್ನದೆ ಮುತ್ತಾಣ್ಮನೆನ್ನದೆ . . . ಕೊಂದಪಂ ಯಮರಾಜಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೨೫). **ಹಸುಮಗ:** ಕರ್ಮಮಂ ಕೂರ್ತು ಮಾಡಿದ ಕಾಲವುಂಬ ಕಾಲಂ . . . ಹಸುಮಗನಾದ ಕಾಲವಾ ಪ್ರಾಯವಪ್ಪಾ ಕಾಲವು (ವೀಶೈವ. ೪-೫-೪೬); ಹಸುಮಗನಾದ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೦-೩); ಪ್ರೀತಿಯ ಭರದಿಂದ ಆ ಹಸುಮಗನನ್ನು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು . . . ಹರಸಿ ಹೊರಟುಹೋದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೨೭); ಹೂಡುವುದು ಹೊಸಬಂಡಿ, ಹೊಡೆಯುವವನು ಹಸುಮಗ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೩೪). [ಪಸು$_3$ + ಮಗ$_1$]

ಪಸುವಮಗು, ಹಸುಮಗು (ನಾ). = ಪಸುಗೂಸು. **ಹಸುಮಗು.**

ಪಸುಮಕ್ಕಳ್, ಹಸುಮಕ್ಕಳು (ಬಹುವ): ಪಸುಮಕ್ಕಳಂ ಗೂಳಿ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೧); ಹಸುಮಕ್ಕಳೊಡನಾಟ ಶಿವಭಕ್ತಿಯಾ ಬೇಟವಾಗೆ (ಸೌಂದಪು. ೩-೧೦); ಹಸುಮಕ್ಕಳ ಶಿರೋಮಣಿಯೆ ಸಿಂಗರದ ಕಣಿಯೆ (ಚೆಬಪು. ೫-೨೮); ಹಸುಮಕ್ಕಳಾಡಿದರ ಹಸನವ್ವ ಅಂಗಳ (ಜನಗೀ. ೭೧); ಯುಗ-ಯುಗಗಳ ಹಣೆಬರಹವ ಬರಸಿ

ಮನ್ವಂತರಗಳ ಭಾಗ್ಯವ ತೆರೆಸಿ . . . ಹೊಸಗಾಲದ ಹಸುಮಕ್ಕಳ ಹರಸಿ ಹಕ್ಕಿ ಹಾರುತಿದೆ ನೋಡಿದಿರಾ ? (ಗರಿ. ೫೭-೪). [ಪಸು$_3$ + ಮಗು]

ಪಸುಮಱಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮರಿ; ಸಣ್ಣಮರಿ; ಶಾಬ: ಇಸೆ ಪಸು[ಪಾಠಾಂ.ಶು]ಮಱಿ ಯೋನಿಮುಖಪ್ರಸವಕ್ಕಲಸಿದವೊಲೇಜ ಬಾಯಿಂ ತಾನೊಂದಸುವೆರಸು ಬೀೞ್ವುದುಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೫೬). [ಪಸು$_3$ + ಮಱಿ]

ಪಸುಮೊಗ, ಹಸುಮೊಗ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಮುಖ; ಗೋಮುಖ. **ಹಸುಮೊಗ:** ಶನಿ ತಾನೆ ! ಸಾಧುವಿದು ಹಸು ಮೊಗದ ಹಸಿದ ಹುಲಿಯಂತೆ (ಕಎಪು. ೪೩-೮).

ಪಸುಮೊಗದ ಬಗ್ಗ = ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರ ; ಸಾಧುವಿನಂತೆ ತೋರುವ ದುಷ್ಟ,-ಕಪಟಿ: ಪಸುಮೊಗದ ಬಗ್ಗನಾ ಖೂಳನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೫-೭೩೧). [ಪಸು$_4$ + ಮೊಗ]

ಪಸುರ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು; ಹಸುರಾಗು: "ಪಸುರ್-ಹರಿತಭಾವೇ" (ಶಮಧಾ); ಕಿರಣಂಗಳೆ ಕಾವುಗಳೆನೆ ಹರಿದಶ್ವಂಗಳೆ ಪಸುರ್ತ ಪಸುರೆಲೆಯೆನೆ ತೋರ್ಪರುಣದಿನಮಣಿ ಬಯಲ್ದಾವರೆಯನೆ ಪೋಲ್ತಿರ್ದನಪರಗಿರಿವರಶಿರದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೮೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ಪೊಳೆವ ಮರೇಂದ್ರಗೋಪದ ಪಸುರ್ತೆಳವುಲ್ಗಳ ತಳ್ತ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ಗಳ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೫) ; ಮಿಂಚು ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಮೊಳೆತುದು ಶಕ್ರಚಾಪಲತೆ ಪೊಣ್ಮಿ ಪಸುರ್ತುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೦).

ಪಸುರ್$_2$, ಪಸಿರ್, ಪಸುರು, ಹಸರು$_2$, ಹಸಿರು, ಹಸುರು (ನಾ). ೧. ಪಚ್ಚೆಬಣ್ಣ ; ಹರಿದ್ವರ್ಣ; ಮರಕತವರ್ಣ: "ಶ್ಯಾಮಂ, ಶ್ಯಾಮಳಂ . . . ಹರಿತ್-ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಸುರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪); ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳೆಸೆಯೆ ರತ್ನದ ಕೇರ್ಗಳ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿಹಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧) ; ಮಿಸುಪ ಕದಳೀವನಂಗಳ ಪಸುರಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ದೆಸೆಗೆ ಪೊಸನುಣ್ಪೆಳಗಂ ಪಸರಿಸುವ . . . ನಗರಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯೯) ; ಗಗನದೆ ಚರಿಸುವ ಗಿಳಿಯ ದೇಹಚ್ಛವಿ ಮಿಗೆ ನಮ್ಮ ಪಸುರ್ಗೆಣೆಯಹುವೆ (ಕಂನವಿ. ೫-೭೫). ೨. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ ; ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣ: 'ಪಸುರ್ಪೊನ್' ಪರಾ. ೩. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಕಾಳವರ್ಣ: ಮಗಮಗಿಸಿತ್ತು ಕತ್ತುರಿಯ ಕಿತ್ತಲಗಂತದು ಪಲ್ಲ ಮಿಂಚು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಱುಂಬು ಮೆಯ್ಯ ಪಸುರೊಪ್ಪಿದುದಾತನ ವಾರಿಯಿಂದು ವೇಳೆಗೆ ಬರುತಿರ್ಪಪಂ ಸಿತಗನೆಂಬುದುಮಂಜಿ ಬೊಜಂಗನೆರ್ದು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋಗೆ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೫೬). 'ಪಸುರ್ವಾಸೆ' ಪರಾ. ೪. ನೀಲಿಬಣ್ಣ ; ನೀಲವರ್ಣ: 'ಪಸುರ್ಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೫. ಎಳೆಹುಲ್ಲು ; ಗರಿಕೆ: (ಕ). ೬. ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತು ; ಪೈರು: 'ಪಸುರಾದಾಯ' ಪರಾ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: 'ಪಸುರ್ಗಂಕಣ' ಪರಾ. ೮. ಎಳೆತನ; ಬಲಿಯದಿರುವಿಕೆ: (ಕ). ೯. ಹೊಸತನ ; ತಾಜಾ ; ನವೀನತೆ: (ಕ). 'ಪಚ್ಚೆ$_1$', 'ಪಯಿರ್', 'ಪಸಿ$_3$', 'ಪಸು$_3$' ಪರಾ. **ಪಸಿರ್ :** ೧. 'ಪಸಿರ್ಗಲ್' ಪರಾ. ೧೦. (ಆಲಂ) ಯೌವನದ ಕೆಚ್ಚು,—ಶೌರ್ಯ: ಪರಿಯಿಸುವೆನೆಂಬನ ಪಸಿರ್ಪರೆಗುವಿಾಯತಿವರ್ತಿಯಂ. ವಶವರ್ತಿ ಮಾಡಲುಮಂಕುಶವಿಲ್ಲದಂಕಿಸಲುಂ ನಿನಗೆ ತೀರ್ವುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೧೫ ವ). **ಪಸುರು :** ೧. ಪುರವೆಂಬ ನಾರಿಯಾ ಪಸುರ ಪಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟ ತೆಱದಿಂದ ಶಾಲಿಯ ಗದ್ದೆ ಪಿರಿದು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಭ್ರಮವನೇನೆಂಬೆ (ಕಂನವಿ. ೫-೬೩); ಎನಿತು ಪಸುರೊಳ್ ತೆರಮದೆನಿತು ಮಂಜಳ ಕೆಂಪದೆನಿತು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಯುದಿರ್ಪ ಪೊಗರೆನಿತು ? (ಕಾಲೂರ. ೧೧೯-೨೫೦). ೩. ಇಂಗಿದಧರಂ ಪಸುರ ದಂತಂಗಳುಂ ಬೆಳರ್ತ ಕಂಗಳುಂ ಬೆರೆತ ಮೊಗಮುಂ . . . ದುರ್ಗಂಧದಿಂ ತುಂಬಿರೆ (ಮಹಾವಿ. ೬-೪೯). **ಹಸರು$_2$:** ೧. ಅಂದವಾದಾ ಹಸರು ಮೇಲ್ಪಂದಿಯನುಟ್ಟಳು ದೂತಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೭). **ಹಸಿರು :** ೧. ಏನು ಹಸಿರು ! ಏನು ಹಳದಿ ! ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ನೋಡು ಕೆಳದಿ ! ಹುಲ್ಲು ಹೂವು ಆದರೇನು, ಹಬ್ಬದುಬ್ಬಿನಲ್ಲಿವೆ (ಸಖೀಗೀ. ೭೭-೧); ಮೈ ಹಸಿರು ಕೆಂಚೂಚು ಕರಿಯ ಕೊರಳು ಪಚ್ಚೆ, ಮಾಣಿಕ, ಕೆಚ್ಚ ನೀಲ ಹರಳು (ಗಂಗಾತ. ೨೮-೧೧). ೩. ಹಸಿರಿನೇರುವೆ ಹಗಲ ಬೆಳಕಿನೊಳು ಬೆರೆದಂತೆ ಸಂಜೆಮುಗಿಲಿನ ಮಳಲೊಳೋಲಗಿಸುವಂತೆ . . . ನನ್ನರಿವಿನೀ ಮನೆಯೊಳಂಜಿಯುಡಗಿರುವಂಥ ಮುದದಾಪ್ತಗೆ ಸನ್ನೆಗೈವನು ಹೊರಗೆ ಚೆಲುವುದೊರೆ ಬಳಿಯ ಸಾರೆಂಬ ಪರಿಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೫೧-೧). ೫. ಮಳೆಯು ಎಳೆಯುವ ತೇರಿಗೆ ಹಸಿರು ಏರಿದೆ ಏರಿಗೆ ಹಸಿರು ಸೇರಿದೆ ಊರಿಗೆ ಹಸಿರು ಚಾಚಿದೆ ದಾರಿಗೆ (ಗಂಗಾತ. ೧೨-೪). ೬. ಉಲ್ಲಾಸದ ಹಚ್ಚನೆಯ ಹಸಿರು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸದು (ಹಾಹುತ್ತ. ೯೯). 'ಹಸಿರುವಾಣಿ' ಪರಾ. ೯. ಚೇತನ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿದ್ಭೂತಿಯೇ, ನಲವೆ. ನಿನ್ನ ಹಸಿರಾರುವುದು ನುಡಿತೇರು ಹರಿಯೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸೀ, ದಿನಬಳಕೆ ನುಣ್ಣ ಮಾತಿದು ತೋರ ಅರಿದಿದಕೆ ನಲುಗಿಸದೆ ನಿನ್ನ ಹಿಡಿಯೆ (ಮಲೆದೇ. ೪೩-೨); ಅವರು ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹಸಿರಾಗಿದೆ (ಗೂಢ). **ಹಸುರು :** ೧. "ಶ್ಯಾಮಳಂ ಶ್ಯಾಮಂ ಪಲಾಶಮೆಂದರೆ ಹರಿದ್ರಾಮ[ಭ]ಮೆನೆ ಹಸುರು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೧); ಹಸುರುಮೈ ಹಾವಿನಾಭರಣ ಬಿಡುಮಂಡೆ . . . ರುಂಡಮಾಲೆ ಗಜಗಮನ ಕೆಂಪಿನ ಪುಷ್ಪಸರಮೊಪ್ಪವಾ . . . ದೇವಾಂಗನೆಯುರ್ಕೈತಂದು ಕಂಡರಪ್ರತಿಮ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೮) ; ಹಕ್ಕಿಯಿಂಪು ; ಹಸುರ ಸೊಂಪು ; ಅಲ್ಲಿ ಚಳಿಯು ಕಚ್ಚದು (ಅನಿಕೇ. ೧೬-೧೭). ೫. ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಸುರನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ಪಸರಿಸಿದೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧) ; ಬಸವನೆಂದರೆ ಪಾಪ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಹೋಗುವದು ಬಿಸಿಲಿಂಗೆ ಹಸುರೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ ಹನಿಯಾಱಿ ಹುಸಿದು ಹೋದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೪) ; ಒಣಹುಲ್ಲಿನ ನಡುವೆ ಹಸುರು ಬೆಳೆದು ಇಣುಕಿ ನೋಡುತ್ತಿತ್ತು (ಯೋಧಪು. ೧). ೭. ಆವರು ಕೆಂಪು-ಹಸುರಿನ ಬಳೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೧೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಚ್ಚೆ : ಅನಾಗರಿಕರು ಹೇಗೆ ಮೈಗೆ ಬಣ್ಣ ಬಳಿದುಕೊಂಡು ಹಸುರು ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತಾರೆಯೊ . . . ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ವಿಲಾಯತಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾವು ಮೈಮೇಲೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ದಂಭದಿಂದ ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತ ನಡೆಯುತ್ತೇವೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೨೮೭). [<ಪಸುರ್$_1$]

ಪಸುರಂಗಿ, ಹಸುರಂಗಿ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಅಂಗಿ: ತಳಿರ್ಗಳ ಮರ್ಕವೆತ್ತ ತಲೆಕಟ್ಟು ಲತಾಂತದ ಮಾಲೆ . . . ಪಸುರಂಗಿಗೆ ಪೀಲಿಯ ಪಕ್ಕಜಲ್ಲಿ . . . ಒಪ್ಪೆ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೬). **ಹಸುರಂಗಿ :** ಹಸುರಂಗಿಗಳ ತೊಟ್ಟನು . . . ಕಿರಾತವೇಷದ ವಿಗಡ ದೇವರ ದೇವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೨೮). [ಪಸುರ್$_2$ + ಅಂಗಿ$_2$]

ಪಸುರಾದಾಯ (ನಾ). ಬೆಳೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ : ಶುಕ್ರವಾರ ಸಂಥೆಯಲು ಹುಟ್ಟುವಂಥಾ ಸುಂಕ ಸುವರ್ನಾದಾಯ ಪಸುರಾದಾಯ ಸರ್ವಾದಾಯವನೂ ಇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಅ(ಂ)ಮ್ಮನವರಿಗೆ . . . ಧಾರೆನೆರಸಿ ಕೊಡಿಸಿದ ಸಂಥೆಯ ಸರ್ವಾದಾಯದ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೮೪-೧೫ ; 1538). [ಪಸುರ್$_2$ + ಆದಾಯ]

ಪಸುರಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರಿನಿಂದ ತುಂಬು,—ಕೂಡು : ಪಸುರಿಡಿದು

ಕಣಕಮಂ ಕರ್ಚಿ ಸೊಲ್ಲಲೇ ಪಾಲ್ದುಂಬಿ ಕಾಯ್ವಲಂಗೂಡಿ ಪೊಂಬೆಳಸಾಗಿ ಪಲವು ಪರಿಯಿಂ ನೆಲ್ಲ ಗರ್ದೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೨).
[ಪಸುರ್$_2$ + ಇಡಿ$_2$]

ಪಸುರು 'ಪಸುರ್$_2$' ನೋ.

ಪಸುರುಗೂಳು 'ಪಸುರ್ಗೂಳ್' ನೋ.

ಪಸುರುಡಿಗೆ, ಹಸುರುಡಿಗೆ, ಹಸುರುಡುಗೆ (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಉಡುಪು; ಹಸುರಿನ ಉಡುಪು; ☞ ಹರಕೆಯು ನೆರವೇರಿದಾಗ ಉಡುವ, ಬೇವು ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪಿನ ಉಡುಗೆ ಎಂಬರ್ಥದ ಸೂಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ: ಸಾನುರಾಗದೊಳುಟ್ಟ ಪಸುರುಡಿಗೆಯೆನೆ . . . ನಗರಮಂ ಬಳಸಿದುಪವನಂಗಳ್ಱಿಕುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೨); ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿ ತನ್ನೊಳಗಿರುವರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥ ಪರಕೆ ಕೈಗೂಡೆ ಸಂತಸದೆ ಪಿರಿದುಟ್ಟ ಪಸುರುಡಿಗೆಯೊಯೆಂದೆನಲಾ ವರ ವನ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಹುದು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೦). **ಹಸುರುಡಿಗೆ:** ಹೊಲದ ಹಸುರುಡಿಗೆ, ನೇತ್ರಾವತಿಯ ಮಾಲೆ ಮಲೆಗಾಳಿ ಸಾರುತಿಹುದಿಂತು ತವಲೀಲೆ (ಕಪು. ೩೧-೩). **ಹಸುರುಡುಗೆ:** ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಯ್ನೆಲದ ಹಸುರುಡುಗೆಯೊಡಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೫-೬೩). [ಪಸುರು(<ಪಸುರ್$_2$) + ಉಡಿಗೆ$_1$(<ಉಡುಗೆ)]

ಪಸುರುಡೆ, ಹಸುರುಡೆ (ನಾ). = ಪಸುರುಡಿಗೆ: ಬನದೇವಿ . . . ಪಸುರುಡೆಯನುಟ್ಟು ಪೊಂದೊಡವೆಗಳ ತೊಟ್ಟು . . . ಕಾದಿಹಳೊ ಎಂಬಂತೆ ತೋರುತಿದೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೭೧-೧೦). **ಹಸುರುಡೆ:** ಹಸುರುಡೆಯ ಬನದೇವಿ ತೇಲಿ ತೇಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಬಗಾಲ. ೭೪); ನೆಲತಾಯಿಯು ಮತ್ತೆ ಹಸುರುಡೆ ಉಟ್ಟು ಕಳಕಳಿಸಿದಳು (ದೇಶಾಂಕ. ೬).
[ಪಸುರು(<ಪಸುರ್$_2$)+ಉಡೆ$_2$]

ಪಸುರುವಣೆ 'ಪಸುರ್ವಣೆ' ನೋ.

ಪಸುರುವೊಗರ್ (ನಾ). ಹಸುರಿನ ಕಾಂತಿ; ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಛಾಯೆ: ಕೊರ್ವಿ ನಳನಳಿಸಿ ನೀಳ್ದುಱಿ ಬೆಳೆದ ರಸದಾಳೆಗೆರ್ವುಗಳ ಸೋಗೆಗಳ ಪಸುರುವೊಗರಾಗಸಕೆ ಪರ್ವುತಿಹುದಾ ನಾಡೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೫). [ಪಸುರು(<ಪಸುರ್$_2$)+ಪೊಗರ್$_2$]

ಪಸುರುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವು ಹೋಗು,-ಮಾಸು: ಪಸುರುಳಿದ ನಾಗವಲ್ಲಿಯುಂ ಪರ್ಣಕರ್ಪೂರದೆಸೆವ ಚೂರ್ಣಪ್ರಭಾಗದ ಕ್ರಮುಕಮುಮ ಪೊನ್ನ ಸಂಬಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ತೀವಿ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೬).
[ಪಸುರು(<ಪಸುರ್$_2$) + ಉಳಿ$_1$(<ಉಱು$_1$)]

ಪಸುರೆಲೆ ಹಸುರೆಲೆ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಎಲೆ: ಹರಿದಶ್ವಂಗಳೆ ಪಸುರ್ತ ಪಸುರೆಲೆಯೆನೆ ತೋರ್ಪರುಣದಿನಮಣಿ ಬಯಲ್ವಾಡವರೆಯನೆ ಪೋಲ್ತಿರ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೮೦ ಶೂದ್ರಕ); ಆಭರಣದೊಳಗುರ್ಚಿದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಸರಿಸಿದ ಪಸುರಂ ಪಸುರೆಲೆಗೆತ್ತೆಳಸುವ ವಲ್ಲಭಹರಿಣಶಾಬಕಂಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೫); ಪಸುರೆಲೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು ತನಿಗಬ್ಬಿನೊಳಗಣ ರಸವ ಕೊಂಬಾನೆಗಳಂತೆ . . . ಕೆಲರು ಭೇದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು (ಭರತ. ೧-೧೦೬). **ಹಸುರೆಲೆ:** ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೇವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಸುರೆಲೆಯು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ (ವ್ಯವಮು. ೩೨); ಮಳೆ ಕೊಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೊಲೆಯುಂಡು ಹಸುರೆಲೆಯ ತಳೆವಿಡಿದು ನೆಲದ ದಾರಿಯ ನೋಳ್ಪ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೨೩-೭).

ಹಸುರೆಲೆಯ ಗೊಬ್ಬರ = ಹಸುರು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆಸಿ ಕೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸುವ ಗೊಬ್ಬರ: ಹಸುರೆಲೆಯ ಗೊಬ್ಬರ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವಾಗ . . . ಹಸುರೆಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿದರೆ ಈ ಎಲೆ ಕ್ರಮೇಣ ಕೊಳೆತು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಸ್ಯಾಹಾರವಾಗುವುದು (ವ್ಯವಮು. ೩೨). [ಪಸುರ್$_2$+ಎಲೆ$_1$]

ಪಸುರೆಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ,-ಹಂಬು: ಇರ್ತಡಿಗಾಲುವೆಯಿಂದವೆ ನೆಱೆ ಮುಸುಕಿ ಬೆಳೆದ ಚೆಂದೆಂಗೊಳ್ವಾಳೆಯಡಕೆ ಪಸುರೆಲೆವಳ್ಳಿ (ಜಯಶಾ. ೧-೩೮).
[ಪಸುರ್$_2$ + ಎಲೆವಳ್ಳಿ]

ಪಸುರೆಸಳು (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ದಳ,-ಪಕಳೆ: ತಳದೊಳೊಪ್ಪುವ ಪಸುರೆಸಳ ರೋಚಿಯಿಂ ನಡುವೆ ತೊಳಪ ಕೆಂದಳದ ದೀಧಿತಿಯಿಂದೆ . . . ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ಕೋಕನದಪಂಕ್ತಿಗಳ ಬಣ್ಣಂ . . . ಕೊಳದೊಳಾ ರಾಜಿಸಿತು ತುಹಿನಗಿರಿರಾಜನಂದನೆಯು ಕಣ್ಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೦).
[ಪಸುರ್$_2$ + ಎಸಳು$_1$(<ಎಸಟ್)]

ಪಸುರೆಱಕೆ (ನಾ). ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆ: ಬಿಸಿಲೆಸಕದಿಂದೆ ಕೊರಗಿದ ದೆಸೆವೆಣ್ಗಳ ಬಿಸುಪನಾಱಿಸಂತಿರೆ ಗಿಳಿಗಳ್ ಪಸುರೆಱಕೆಯೆಂಬ ಬಾಟೆಯ ಪೊಸ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳಿನೆಸಗಿವುವು ತಣ್ಣೆಲರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೦).
[ಪಸುರ್$_2$+ಎಱಕೆ(<ಎಱಂಕೆ)]

ಪಸುರೇಱು (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡು; ಹಸುರಾಗು: ದೆಸೆ ಪಸುರೇಱೆ ಪಚ್ಚೆಯೊಳೆ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಂಕಿದ ಮಾಟಿಯಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೨); ಕಳವೆಯೊಳೆ ನಳನಳಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಪಸುರೇಱಿ ಲಸದ್ದೂರ್ವನಿತೆಗೆ ಧಾತ್ರಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಪೊದಯಿಸಿದ ಹರಿತಪಟದಂತಿರ್ದಂ (೧೦ಕ. ೨-೧೨); ಪಸುರೇಱಿದ ಕಾಯ್ಗಳವೆಲ್ಲಿಯುಲ್ಲಿ ಪಣ್ಗೊನೆಗಳವೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೆನೆ ಸೋಲಿಸುಗುಂ ಬಿಡದಾವನಂ ಬನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨); ವಿರಹಿವ್ರಾತಕಳಲೇಱೆ ಪೊಲನೆ ಪಸುರೇಱೆ . . . ಕಾಮರ್ಮುಕವೇಱುತ್ತೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೧೮). [ಪಸುರ್$_2$+ಏಱು$_1$(<ಏಱ್$_1$)]

ಪಸುರ್ಗಂಕಣ (ನಾ). ಮರಕತದ ಬಳೆ; ಪಚ್ಚೆಯ ಬಳೆ: ನೂಪುರಮಂ ಪದಕ್ಕೆ . . . ಪಸುರ್ಗಂಕಣಮುಂ ನಳಿತೋಳ್ಗೆ ಪತ್ರಲೇಖಾಪರಿಶೋಭೆಯುಂ ನಿಜಕಪೋಲತಳಕ್ಕೆ ಕುಡಲ್ ಮನೋಜಸಂತಾಪನತಪ್ತಮಾತುರಿಸಿದಪ್ಪುದು ಮನ್ಮನಂ (ಪಂಪಾಸಾ. ೯-೧೭೬).
[ಪಸುರ್$_2$+ಕಂಕಣ]

ಪಸುರ್ಗಂಬ (ನಾ). ೧. ಹಸುರಾದ ಕಂಬ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ: ಕುರ್ವ ಬಾಳದ ಬೇರ್ಗಳ ಕೇರ್ಗಳಿಂ ಲತಾವಳಿಯನೆ ಸುತ್ತುಗೊಂಡ ಪಸುರ್ಗಂಬದಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೮).
[ಪಸುರ್$_2$+ಕಂಬ$_1$(<ಕಂಭ)]

ಪಸುರ್ಗಟ್ಟು, ಹಸಿರುಗಟ್ಟು, ಹಸುರುಗಟ್ಟು, ಹಸುರ್ಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಿಷದಿಂದ ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ, ಚರ್ಮವು) ನೀಲಿಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗು; ನೀಲಿಗಟ್ಟು: ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಸುಳಿದು, ಬೆನ್ ಪಸುರ್ಗಟ್ಟ (ಅಶ್ವತ್ಥ. ೬-೯೫). **ಹಸಿರುಗಟ್ಟು:** ೨. ಹಸುರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಹಸಿರುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೧೮). **ಹಸುರುಗಟ್ಟು:** ೧. ಹಸುರುಗಟ್ಟಿತು ತೋಳು (ಬಲುಮೆ. ೩೫-೧೭). **ಹಸುರ್ಗಟ್ಟು:** ೨. ಹಸುರ್ಗಟ್ಟಿತೊ ಕವಿಯಾತ್ಮಂ ಹಸುರ್ನೇತ್ರರ್ ಒಡಲಿನಲಿ! (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೩೪-೬).
[ಪಸುರ್$_2$+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಪಸುರ್ಗಣೆ (ನಾ). ಹೊಸದಾದ ಹೂವಿನ ಬಾಣ; ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಣ (?): ಕುಸುಮಸರನ ಪಸುರ್ಗಣೆಯ ಪೊದೆಗೆ ಪುರುಡಿಸುವ ಜಾಗದ ನೆಲೆಯ ಪಡಲಗೆಗಳೊಳಂ (ಪರ್ವ. ೭-೩ ವ).
[ಪಸುರ್$_2$ + ಕಣೆ$_1$]

ಪಸುರ್ಗಪ್ಪು (ನಾ). ದಟ್ಟ ಹಸುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಪ್ಪು;

ಸಾಂದ್ರವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ಪಸುರ್ಗಪ್ಪಿಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಟ್ಟಿಲಿಪ ಪಸಲೆಯಾಕಾಸಮುಂ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಶೋಭಿಸಿ ತೆಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದ ಚಂದ್ರೋದಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬). [ಪಸುರ್$_2$+ಕಪ್ಪು$_4$(<ಕರ್ಪು$_1$)]

ಪಸುರ್ಗರಿ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಗರಿ : ಬಂದೆರಗಿದಪ್ಪವಾ ವ್ರೀಹಿ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಬನಮೆಚ್ಚ ಕೆಮ್ಮೊನೆಯ ಪಸುರ್ಗರಿಯ ಕಣೆಗಳೆನೆ ಗಿಳಿವಿಂಡು ದಂಡು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೩-೧೪೪೩). 'ಪಸುಂಗಱಿ' ಪರಾ. [ಪಸುರ್$_2$+ಗರಿ(<ಗಱಿ)]

ಪಸುರ್ಗಲ್, ಪಸಿರ್ಗಲ್, ಪಸುರ್ಗಲ್ಲು, ಹಸುರುಕಲ್ಲು (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ; ಮರಕತ; ಪಚ್ಚೆ : "ಪಸುರ್ಗಲ್ಲೆನೆ [ಪಾಠಾಂ.ವರ್ರಲೆನೆ] ಪಚ್ಚೆ" (ಚತುಸಿ. ೧೧೦); ಬಾಳತೃಣಂಗಳಿಂದೆಳಸುಗುಂ ಪಸುರ್ಗಲ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಂ ಮೃಗೀಬಾಳಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೭). **ಪಸಿರ್ಗಲ್ :** ಸಿದ್ಧರಸದ ಬಲ್ದೊಱೆ ಬಜ್ಜರಗವಿ ಪಸಿರ್ಗಲ್ಲಱೆ ಸಸಿಗಲ್ಲೋಡು ಮೆಱೆಗುವಮಾ ಗಿರಿತಟದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೦). **ಪಸುರ್ಗಲ್ಲು:** ಅಂಗಚ್ಛವಿಯ ಪೊರೆ ಸೂಸಿ ಪಸುರ್ಗಲ್ಲೊಳಂ ಪೊಳೆಯೆ ಬನಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ರತಿಕಾಂತೆ ಮೆರೆಯೆ (ನಪಮೋ. ೧೩-೪೧). **ಹಸುರುಕಲ್ಲು :** ನೀಲಗಿರಿಯಿಂದ ತರಿಸಿದ ಹಸುರುಕಲ್ಲು, ಅಮೃತಶಿಲೆ . . . ಬ್ರಿಕ್ಕಿಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೧೪). [ಪಸುರ್$_2$+ಕಲ್$_3$]

ಪಸುರ್ಗಲ್ಲು 'ಪಸುರ್ಗಲ್' ನೋ.

ಪಸುರ್ಗವಿಲ (ನಾ). ಹಸುರು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕಪಿಲವರ್ಣ; ಸಾಂದ್ರವಾದ ಕಂದುಬಣ್ಣ : ಪಸುರ್ಗವಿಲನಾದ ನೀಪದ ಕುಸುಮಪುಂಜಮುಂ ದೆಸೆಗೆ ಕಂಪನೆತ್ತುವ ಲೋಧ್ರಪ್ರಸವಮುಮಂ . . . ಮುಸುಱಿ ಮುತ್ತಿದುವಳಿಗಳ್ (ಪಂರಾಪಮಾ. ೭-೧೪೧). [ಪಸುರ್$_2$+ಕವಿಲ$_2$(<ಕವಿಲ್$_3$)]

ಪಸುರ್ಗಟು (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಪಸುರ್ವರಲ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ರಂಜಿಸಿದುದು ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆ ಪಸುರೆಲೆಯಿಂ ಮುಸುಕಿದ ತಾವರೆಗೊಳದೊಳ್ ಪಸುರ್ಗಟುದು ಮರಲ್ದರಲ್ದ ಪೊಂದಾವರೆವೋಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೨೨). [ಪಸುರ್$_2$+ಕಟು$_1$]

ಪಸುರ್ಗಾಯ್, ಹಸರುಕಾಯಿ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಕಾಯಿ; ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ; ಎಳೆಗಾಯಿ : ತೋರಣಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಪಸುರ್ಗಾಯ್ಗೊಂಡಂಬೆಗಳಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಕೌಂಗುಮರಂಗಳುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ವ). **ಹಸರುಕಾಯಿ:** ಕ್ಷಾರಕಃ, ಜಾಲಕಃ—೨ ಹಸರುಕಾಯಿ, ಹಸರುಮಗ್ಗು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪). [ಪಸುರ್$_2$+ಕಾಯ್$_4$]

ಪಸುರ್ಗಾವು (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಕಾವು; ಹಸುರಾದ ಕಾಂಡ: ಆಱಡಿವಸುಳೆಗಳು ಅನುವಂ ಪಡೆದುವು ತತ್ತೃಣರಾಜಿಯ ಕೊನೆಗರ್ಚಿದ ಹರಿನೀಲದ ಪರಲೆನೆ ನನೆವಿಲ್ಲನ ಪಸುರ್ಗಾವಿನ ಮಿಗಸೊಕ್ಕಿನ ಪೊಸಮಿಂಟಿಯೆನೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೩೯). [ಪಸುರ್$_2$+ಕಾವು$_3$]

ಪಸುರ್ಗಿಡು (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಗಿಡ : ನಾಟರ್ದ ಪಸುರ್ಗಿಡು ಪುಷ್ಪಲತೆಯ ವೃಕ್ಷವಾಟಿಯೊಳ್ ಕುಸುಮಸೌರಭಕೆ ಊಟೆವರಿವ ತುಂಬಿಗಳದೊಂಬಿ . . . ಒಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೫-೨೫). [ಪಸುರ್$_2$+ಗಿಡು]

ಪಸುರ್ಗೂಳ್, ಪಸುರುಗೂಳು, ಪಸುರ್ಗೂಳು, ಹಸುರ್ಗೂಳು (ನಾ). ನಿವಾಳಿ ತೆಗೆಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಅನ್ನ : ಮಡದಿಯರ್ ಪಸುರ್ಗೂಳ್ಗಳಾರತಿ ನಿವಾಳಿಸಲ್ (ಪರಶು. ೮-೨೧). **ಪಸುರುಗೂಳು :** ಇಳಿದರಾನೆಯನಬಲೆಯರ ಹೊಂದಳಿಗೆಗಳ ಪಸುರು[ಪಾಠಾಂ.ಪಸ್ರು]ಗೂಳ ದೀಪಾವಳಿಯ ಸಾಲಿನ ಸೇಸೆಗಳ ಸೂಸುಗಳ ಸೊಗಸಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೪೪). **ಪಸುರ್ಗೂಳು :** ಬಾಲೆಯರ ಹೊಂದಳಿಗೆಗಳ ಪಸುರ್ಗೂಳುಗಳ ಪಸರಿಕೆಯ ಮಣಿದೀಪಾಳಿ ಸುಳಿದವು (ತೊರರಾ ೧-೬-೧೩). **ಹಸುರ್ಗೂಳು:** ಹಸುರ್ಗೂಳ ಹರಿವಾಣಗಳೊಳು ತುಂಬಿ . . . ನಿವಳಿಸಿದರಚ್ಯುತನಂಘ್ರಿಗಳಲಿ (ಮೋಹತ. ೪೨-೨೭). [ಪಸುರ್$_2$+ಕೂಳ್(<ಕೂೞ್$_1$)]

ಪಸುರ್ಗೂಳು 'ಪಸುರ್ಗೂಳ್' ನೋ.

ಪಸುರ್ದಳಿರ್ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಎಲೆ; ಚಿಗುರು : ಪಸುರ್ದಳಿರೋಳಿಯೋ ಶುಕನಿಕಾಯದೆಱಂಕೆಯ ಮಾಲೆಯೋ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೫೭); ಮುಂದೆ ಪಸುರ್ದಳಿರ್ದೋರಣಂಗಲಿಂದೆ ಶೋಭಾವಹಮಪ್ಪುದೊಂದು ವನಮಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೫-೧೪). [ಪಸುರ್$_2$+ತಳಿರ್$_2$]

ಪಸುರ್ದೆನೆ (ನಾ). ೧. ಹಸುರಾದ ತೆನೆ. ೨. ಪಚ್ಚೆಯ ತೆನೆ : ಮುಂದೆಸೆಯೊಳ್ ಗೋರಂಟೆಯ ಮರುಗದ ದವನದ ಪಸುರ್ದೆನೆಯ ಗೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಜಾದಿಯ ಮುಡಿವಾಳದ ಮಡಿಯ . . . ಗಿಡುಗಳ ಪಂತಿಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೮). [ಪಸುರ್$_2$+ತೆನೆ]

ಪಸುರ್ದೋರಣ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ತೋರಣ; ಹಸುರೆಲೆಯ ತೋರಣ : ಪಸುರ್ದೋರಣ ಪಳಿ ಗುಡಿ ಸಂತಸವಱೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಬಣ್ಣವುರಂ ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಶೋಭಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೫೯); ದೊರೆಗಾದ ಪುತ್ರೋತ್ಸವಕೆ ಪಸುರ್ದೋರಣಂ ಕಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣವ ಸಿಂಗರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೩೯-೭). [ಪಸುರ್$_2$+ತೋರಣ]

ಪಸುರ್ನನೆ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಮೊಗ್ಗು; ಕಾಯಿಮೊಗ್ಗು : ಪಸುರ್ನನೆಯೊಳಿಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆತಳಿರಿಂ . . . ಪೊಸಮಾವುಗಳಿಂ ಬಸಂತ ಮೆಸೆದಪುದು (ಆದಿಪು ೧೧-೮೩). [ಪಸುರ್$_2$+ನನೆ$_3$]

ಪಸುರ್ನನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಮೊಗ್ಗನ್ನು ಕಾಣಿಸು; ಕಾಯಿಮೊಗ್ಗನ್ನು ಹೊಂದು : ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಸುರ್ನನೆದೋಱುದುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೪). [ಪಸುರ್ನನೆ+ತೋಱು]

ಪಸುರ್ನೆಲ, ಹಸುರ್ನೆಲ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಹಸುರಾದ ಭೂಮಿ,-ನೆಲ : ಆರ ಹಚ್ಚೆಗಳಿವು? ನಿನ್ನವಲ್ಲ! ಪೂಗಳ ಪರಾಗದಿಂದಿಡಿದ ಪಸುರ್ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಾರನು ಮುದ್ರಿಸಿದ ತೆರದಿ ತೋರುತಿವೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೮೨-೬). **ಹಸುರ್ನೆಲ :** "ಶಾದ್ವಳಂ, ಹರಿತಂ—ಈ ೨ ಹಸುರ್ನೆಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೬-೪). [ಪಸುರ್$_2$+ನೆಲ]

ಪಸುರ್ಪತ್ರ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಎಲೆ : ಪಸುರ್ಪತ್ರ ಮುರುಟುವವು ಹಿಮಕೆ (ನಪಮೋ. ೬-೩೪). [ಪಸುರ್$_2$+ಪತ್ರ]

ಪಸುರ್ಪು (ನಾ). ೧. ಹಸುರುಬಣ್ಣ; ಮರಕತ ವರ್ಣ : "ಜಾಗಮೆಂದುಂ ಪಸುರ್ಪೆಂದುಂ ಮರಕತವರ್ಣಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೧೯); ಪರಿಯೆ ಪಸುರ್ಪು ಬೆಳ್ಪಡರೆ ಬಲ್ಮುಗುಳೊಳ್ ಪೊರೆದೋಱೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೬); ಮಲ್ಲಿಕಾಕುಸುಮದ ಬೆಳ್ಪು ಮಾವಿನ ಪಸುರ್ಪು ಮದಾಳಿಯ ಕರ್ಪು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೮); ನಂದನಂ ತಳೆದುವು ಕೂಡೆ ಕೆಂಪಿನ ಪಸುರ್ಪಿನ ಕರ್ಪಿನ ಬೆಳ್ಪಿನಂದಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೯); ಬಾಟೆಯ ಪಸುರ್ಪು ತಮಾಳದ ಕರ್ಪು . . . ಸುತ್ತಲುಂ ಪಸರಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦) ೨. ಹಸುರು ಔಷಧಿ : ಕಾಮನ ಕರವಾಳ ಕೂರ್ಪು ವಿರಹಾಹಿಯ ಕೊಳ್ವ ಪಸುರ್ಪು ಱೀಯ ಭಾಪೆನಿಸಿದುದಂಗಹಾರ ಕರಣಾಭಿನಯಂಗಳ ನೇರ್ಪು ನೀಱೆಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೫೬). [ಪಸುರ್$_2$+-ಪು$_2$]

ಪಸುರ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆ : ಪಸಿಯ ನೇತ್ರಮಂ ಪಚ್ಚವಡಿಸಿದಂತೆ ಪಸುರ್ಪುವಡೆದ ನೆಲದೊಳ್ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪರಲ್ಗಳಂ ಬಲಿಗೆದಱಿದಂತೆ ಉಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದಳಂಕರಿಸುವಿಂದ್ರಗೋಪಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೫ ವ). [ಪಸುರ್ಪು+ಪಡೆ$_1$]

ಪಸುರ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಸುರಾಗು : ಅತಿಭಾಸುರವಾಯ್ತು ಪಸುರ್ಪುವೆತ್ತ ಕೞಮಕ್ಷೇತ್ರಂ (ನೃಪವಿ. ೪-೧೫); ತೋರ್ಗುವ ದಂತದೋಲೆ . . . ಪಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ರ್ಪುವೆತ್ತ ಪಟ್ಟೆಯ ನಿಱೋೞವೊಪ್ಪಿರೆ ಪುೞಿಂದಿಯರಾದರಮರ್ತ್ಯಕಾಂತೆಯರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೦). [ಪಸುರ್ಪು + ಪೆಱು$_1$]

ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆ 'ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಪಸುರ್ವಿಡಿ (ನಾ). ಹಸುರಾದ ವಿಡಿಗಾಯಿ : ಕಾಂಚನಾರದ ಕಾಂಚಿಯುಮಂ ಪಸುರ್ವಿಡಿಯ ಪಚ್ಚೆಸಾರಮುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೧೪ ವ) ; ತನಗೊಂದು ಕಬ್ಬು ಸಾಲದೆ ಮಱುದುಂಬಿ ಸಾಲದೆ ಪಸುರ್ವಿಡಿ ಸಾಲದೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೨). [ಪಸುರ್$_2$+ವಿಡಿ$_4$]

ಪಸುರ್ವಂದರ್, ಪಸುರ್ವಂದಲ್ (ನಾ). ಹಸುರು ವಾಣೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಚಪ್ಪರ : ಪಸೆಯುಂ ಪಸುರ್ವಂದರುಮಂ ಪೊಸಯಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೯-೧೨೭) ; ಪಸುರ್ಪೊನ್ನ ಜಗಲಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಸುರ್ವಂದರ್ . . . ಎಸೆದಿರ್ದುವು ರಾತ್ರಿಪುತಿಯ ಬೀಡಿನೊಳೆತ್ತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೬) ; ಪಸುರ್ವಂದರ್ ನೃಪನ ಕಣ್ಗದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ವರ್ಧಪು. ೭-೪) ; ಪಸದನಂಬಡೆದ ಪೊಸ ಪಸುರ್ವಂದರೊಸಗೆ ಮಿಗೆ ಮಿಸುಗುತ್ತಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). **ಪಸುರ್ವಂದಲ್** : ಮನಂಗೊೞಿಪ ವಿತಾನಪಂಕ್ತಿ ಪಸುರ್ವಂದಲೊೞೊಲ್ದೆಡೆಯಾಡುವೆಯ್ದೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೭).

[ಪಸುರ್$_2$ + ಪಂದರ್]

ಪಸುರ್ವಂದಲ್ 'ಪಸುರ್ವಂದರ್' ನೋ.

ಪಸುರ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಿಣಿ : ಪಸುರ್ವಕ್ಕಿ ಗೀಜಗ ಗವುಜು ಹರಡೆ ಹಂಗ ಹಸುಬ ಕಱಿಯ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಬಿಸಿಗದಿರನು ಪೋಗಲೊಡನೆ ಗೂಡುಗಳ ಬಂದಸವಸದಿಂದ ಸಾಱಿದವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೩-೪೯). [ಪಸುರ್$_2$ + ಪಕ್ಕಿ]

ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಸುರುವಸ್ತ್ರ : ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಿನ ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯವ್ರೋಲ್ಗಿೞಿಗಳ್ ಸುಱಿಯೆ ಗಗನದೊಳ್ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೭) ; ಕೆಂ[ಪೆಸೆವ] ದುಕೂಲಾಂಬರದ ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ಗುಡಿಗಳುಂ (ಕುಮುರಾ. ೨-೮೦); ಆ ನೞಿನಜನಿಟ್ಟ ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆದೆರೆಯೆನಲಾ ನಂದನಾೞಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಪ್ರಭಂಜ. ೧-೭೧) ; ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆವುಟ್ಟು ಕಱಿಯ ಝುಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಿಸುನಿವಟ್ಟಲ ಸಿಂಧದಂತೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದವು ಹೊಂದಾವರೆಗಳು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೨-೯೭). [ಪಸುರ್$_2$+ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಪಸುರ್ವಡು (ಕ್ರಿ). ಹಸುರಾಗು : ಒಪ್ಪುವ ಪಸುರ್ವಟ್ಟಾಲವಟ್ಟಂಗಳೊ ಚೆಲುವನಹ ಬಾೞೆಯೆಲೆಗೞೊ . . . ಎನಲ್ಕೆ ಪೆಂಪಂ ತಾೞಿದುದು (ಬಸಪು. ೨೬-೪೧). [ಪಸುರ್$_2$+ಪಡು$_1$]

ಪಸುರ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಸುರಾಗು : ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೇತ್ರಾಂಶುವೆನೆ ನೇತ್ರಕ್ಕೆಸೆದು ಮಿಸುಗಿ ಪಸುರ್ವಡೆದುವು ನಂದನದ . . . ಹರಿದ್ರವನಸಂತತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೭).

[ಪಸುರ್$_2$+ಪಡೆ$_1$]

ಪಸುರ್ವಣೆ, ಪಸುರುವಣೆ, ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಮರಕತ ; ಪಚ್ಚೆ : "ಜಾಗವರಲ್, ಪಸುರ್ವಣೆ- ೨ ಮರಕತಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೫೯) ; ಪುರುಷರತ್ನಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯಮಣಿಯುಂ ಪಸುರ್ವಣೆಯುಂ ದೊರೆಯಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೪ ವ) ; ಸೊಗಸೆಸೆಯಲ್ಪಸುರ್ವಣೆಯುಂಗುರಗಳನೊಲ್ದಿಸಿಯೞ ಕರಶಾಖೆಗಳ್ಗಮರ್ಚಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೩೭) ; ಓರಣದಿಂ ಕೀಲಿಸಿ ಪಜ್ಜೞಿಸುವ ಪಸುರ್ವಣೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿ ನೞನೞಿಸುತ ತುಱುಗಿ ಬೆೞೆದ ಬಹಿರುದ್ಯಾನಂ ಕಣ್ಗೊೞಿಸಿದುದು (ಜಯುಕಾ. ೧-೪೫). **ಪಸುರುವಣೆ** : ೧. "ಪಸುರುವಣೆ ಜಾಗವರಲೆನೆ ಮರಕತಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೯). **ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆ** : ೧. ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆಕಂಕಣಂಗೞಿಂಚರವೊಡನುಣ್ಮೆ ಮಾಡಿದುದು . . . ಸುತ್ತಿದೞಿನೀಕರರ್ಧುಂಕೃತಮೆಂಬ ಶಂಕೆಯುಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೪-೭೬). ೨. ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ ಮಣಿ ; ಕರಿಮಣಿ : ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆಯ ನಪ್ಪೊಡಮುಱಿಯದಂತು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೦೮ ವ) ; ಮಣಿಯೆಂಬ ಪಸುರ್ವಣ್ಣೆಯುಂ ತುರಂಗಮೆಂಬ ತುರಂಗಮುಮಂ . . . ಉಱಿಯದಂತಿರೆ ತಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೫ ವ). [ಪಸುರ್$_2$+ಮಣಿ$_3$]

ಪಸುರ್ವಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಹಸುರುಬಣ್ಣ : "ಜಾಗಮೆನಲ್ಕದು ಸಂಗತಿ ಪಸುರ್ವಣ್ಣಮೆಂದು ಧರೆಯೊಳ್ ನಿರುತಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೩). ೨. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣ. ೩. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದವನು ; ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣದವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಪಸುರ್ವಣ್ಣಂ ಪೊಡೆಯಲರಂ" (ಚತುನಿ. ೩೧). [ಪಸುರ್$_2$ + ಬಣ್ಣ]

ಪಸುರ್ವರಲ್ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಪಚ್ಚೆ ; ಮರಕತಮಣಿ: ಪಸುರ್ವರಲ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ರಂಜಿಸಿದುದು ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆ (ಸಂರಾಪೂ. ೫-೧೨೨) ; ಕೞಮಕ್ಷೇತ್ರವೆಸೆವುವಾ ದೇಶದೊಳು ಭೂಮಾತೆ ಧರಿಯಿಸಿದ ಪಸುರ್ವರಲ ತೊಡಿಗೆಯಂತೆ (ಸೌಂದಪು. ೨-೪) ; ಪಸುರ್ವರಲ್ಗಳ ಭಾಗ್ಯವೆನಿಪ ಸುರತರುಗೞಿಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೬) ; ತೊಡವಿನ ಕೆಂಬರಲ್ ಪಸುರ್ವರಲ್ಗಳ ಸಾಲ್ವೆೞಗಿಂದ್ರಚಾಪಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೫). [ಪಸುರ್$_2$+ಪರಲ್]

ಪಸುರ್ವಸದನ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಸುರುಡುಗೆ : ಬೆೞವೊನಲೊಪ್ಪಿದುದಾ ವಸುಧಾಸತಿ ಕೈಗೈಯೆ ವಿರಾಜಿಪ ಪಸುರ್ವಸದನದಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೧-೩೮) ; ವಸುಧಾರಮಣಿ ವಿಲಾಸದಿ ಕೈಗೆಯ್ದ ಪಸುರ್ವಸದನವೆಂಬಂತೆ ಮುಸುಕಿ ಬೆೞೆದ ಬೆೞಗೆಯ್ವನತತಿ ರಂಜಿಸುತಿಹವಾ ದೇಶದೊಳು (ತ್ರೀಪಾಲ. ೧-೪೮). [ಪಸುರ್$_2$+ಪಸದನ]

ಪಸುರ್ವೞವಿಗೆ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಬಾವುಟ ; ಹಸುರು ನಿಶಾನಿ : ಪೊಂಗೋಂಟೆಯ ತೆನೆಯ ಪಸುರ್ವೞವಿಗೆಯ ಕಾಂತಿ . . . ಯಮುನೆಗಂಗೆಯರ ಸಂಗಮಂ ಜನಿಸಿತಾಗಸದೊಳೇನಾಶ್ಚರ್ಯಮೆಂಬಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದುದು (ಚಿಬಪು. ೧೧-೩೩). [ಪಸುರ್$_2$ + ಪೞವಿಗೆ(<ಪಟಿಯಿಗೆ)]

ಪಸುರ್ವಾಸೆ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳ ಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪಾದ ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು; ಬಾಸೆ : ಪಸುರ್ವಾಸೆ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದುದ್ದೆಸಮಱಿಯದೆ ನಡೆದು ಕುಚನಗಾಂತರದೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ಸಿಲಿಂಕೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೮).

[ಪಸುರ್$_2$ + ಬಾಸೆ$_1$]

ಪಸುರ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಸುರಿನಿಂದ ಕೂಡು; ಹಸುರಾಗು : ಪಸುರ್ವಿಡಿದ ಪೂವಿನಿಂ ಬೇವಿನಿಂ ಪರಿಮಳಂಬೆತ್ತ ಸುರಹೊನ್ನೆಯಿಂ ಹೊನ್ನೆಯಿಂ . . . ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ರಾಘಚ. ೧೭-೫೪). [ಪಸುರ್$_2$+ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಸುರ್ಪುಲ್, ಹಸುರುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಹಸುರಾದ ಹುಲ್ಲು; ಗರಿಕೆ: ಬೆೞೆದ ಪಸುರ್ಪುಲ್ಲೆಂದಾಸೆಯೊಳೆ ಸಾರ್ದು ಮರಕತದೊಡ್ಡುಂಗಲ್ಲನೆ ಕಾರ್ದು ಮೃಗಂಗಳ್ ಕಲ್ಲನೆ ಕನಲುತ್ತುಮಿರ್ಪುವು (ಅಜಿಪು. ೯-೨೩) ; ಪಸುರ್ಪುಲ್ಲಂ ಮೇದು ಸಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳಮೊಡಲಿಂಬಿಲ್ಲೆನಲ್ ಕೊರ್ವಿ ಕೆಚ್ಚಲ್ ಕುಸಿವನ್ನಂ ಬೀಗಿ ಪಾಲಂಬಿಱುವಿಡೆ ಮೊಲೆಯಿಂ . . . ಮೆಲ್ಲೊತ್ತುತ್ತುಂ ನಿಂದುದು ವನಮಹಿಷೀವೃಂದಮಾನಂದದಿಂದಂ (ಪಂರಾಪೂ. ೭-೧೫೭) ; ಪಸುರ್ಪುಲ್ಲಂ ಮೇಯುತುಂ ಮಂಜುಶಾಡ್ವಲದೊಳ್ ಕಣ್ಗೊೞಿಸಿರ್ದುದೊಂದು ಹರಿಣಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೯). **ಹಸುರುಹುಲ್ಲು** : ಮೊಸರು ಹುೞಿ ಅಂತ ಹಸುರುಹುಲ್ಲು ಹಿಂಡಿದನಂತೆ (ಗಾದೆ).

[ಪಸುರ್$_2$+ಪುಲ್]

ಪಸುರ್ವೆಳಗು (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ; ಹಸುರಿನ ಪ್ರಭೆ: ಬಿಸಿಲೆಲ್ಲ ಪಸಲೆಗವಿದುದು ಪಸುರ್ವೆಳಗಿಂದೆನಿಪ ಬಾಲಕದಳೀವನದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೯); ಗಿಳಿ . . . ಪಸುರ್ವೆಳಗಂ ಪಸರಿಸುತುಂ ಮಿಸುಪ ಪಸಲೆಯ ಪಸೆಯೊಳ್ ಮನಂಗೊಳಿಪ ಕುವಾರಪಾಲಘೂರ್ಜರನಂ ಕಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೨೬ ಪ); ಪೊಸವಸಾವಶೋಕೆಯೊಳ್ . . . ಗಿಳಿವಿಂಡು ಬನಸಿರಿಯೊಳು ಮಸೆದು ಪೊಂದೊಂದಚಿಗೊಳ್ಕಧುವಮಾಸಕಂಗಜನ ದಸೆಯಂತೆ . . . ಪಸುರ್ವೆಳಗಿ[ಪಾಠಾಂ.ಸಿ]ನಂತೆ ಕೆಂಪಸಿತಂ ಪಳದಿ ಪಳುಕುಪಚ್ಚೆಗಳ ಬಣ್ಣದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪). [ಪಸುರ್$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಪಸುರ್ವೆಳ್ಪು (ನಾ). = ಪಸುರ್ವೆಳಗು: ಪೊಯ್ದಾರಿಂ ಪೊಜಮಡು ವಂತೆ ಲತಾವಿಟಪಂಗಳ್ ನಿಜವರ್ಣದ ಪಸುರ್ವೆಳ್ಪನೊಳಕೆಯ್ಕೆ (ಕಾದಂಉ. ೪೨೯). [ಪಸುರ್$_2$ + ಬೆಳ್ಪು$_2$]

ಪಸುರ್ವೊಡೆ (ನಾ). ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಹೊಡೆ; ಹಸುರು ತೆನೆ: ಮುಗುಳುಹೊಡೆಗಳರೆಹೊಡೆ ನೆಜೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನಿಗುರುವ ಹೊಡೆ ಪಸುರ್ವೊಡೆಯು ಒಗುವಿಗೆಯುಲಿ ಹಾಲುದುಂಬುದೆನೆಯ ಶಾಲಿ ಸೊಗಸನಿತ್ತವು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೫-೬೨). [ಪಸುರ್$_2$ + ಪೊಡೆ$_3$]

ಪಸುರ್ವೊನ್, ಪಸುಪೊನ್, ಪಸುವೊನ್ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಚಿನ್ನ; ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರ; ಅಪರಂಜಿ: ವಾರುವದ ಬೋರುಗುದುರೆಗಳ್ ಪೂಡಿದ ಪಸುರ್ವೊನ್ನ ರಥಮನೇಱ . . . ಗಾಂಗೇಯನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೩ ಪ); ಪಸುರ್ವೊನ್ನ ಜಗಲಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಸುರ್ವಂದರ್ . . . ಎಸೆದಿರ್ದುವು ರಾತ್ರಿಮುತಿಯ ಬೀಡಿನೊಳೆತ್ತಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೨೩೬). **ಪಸುಪೊನ್:** ಪೊಸಮಸೆಯ ಬಾಳ ಪೊಳೆಪುಂ ಪಸುಪೊನ್ನಾ[ರ]ತಿಯ ಕೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಮಿಂಚುಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗ[ಳೊ]ಳೆಸೆದಿರೆ (ಧರ್ಮಾ. ೪-೪೩). **ಪಸುವೊನ್:** ಬಿಸುಗಲ್, ಪಸುರ್ವಂದರ್, ಪಸುವೊನ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೬ ಉದಾ). [ಪಸುರ್$_2$ + ಪೊನ್]

ಪಸುವೊನ್ 'ಪಸುರ್ವೊನ್' ನೋ.

ಪಸುವೊನ್ನಮೊಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ಗೋವಿನ್ದರಂ ಸಟಿಕ್ಕಿಮೂಱನೂಱುಂ ಕುಣುಂಗಿಲ್ ಅಯ್ನೂಱುಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರೆ ನನಿಗುನ್ದದ ಪಸುವೊನ್ನಮೊಟಿಯಿಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೬, ಸು. 900 ?). [?]

ಪಸುಳ, ಹಸುಳ (ನಾ). ಎಳೆಯವನು; ಚಿಕ್ಕವನು; ಶಿಶು: ಪಸುಳರಿರೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿಶುಗಳಿರೆ] ನಮಗೇತಕೌ ಗಡಣಿಸಿದೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಂಗಳಂ ನೀನುಸಿಕನಿರ್ಪುದು ಧರ್ಮವೇ ಕರೆಯೌ ತನೂಭವನ (ಬಸವು. ೨೪-೬೩). **ಹಸುಳ:** ಐದುವರ್ಷದ ಹಸುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ] ವನವೆತ್ತ ತಪವೆತ್ತ (ಪುರಂದ.೨-೬೦-೧); ಮನುಮಥನು ತನ್ನನದಿ ಸರ್ವಮಂ ಗ್ರಹಿಸಿದಂ ಹಸುಳನೆಂದವ ಬಗೆದಿರೇ (ನವಮೋ. ೧೨-೨೫); ಹಾದಿಗಾಣದ ಹಸುಳನನು ಸಂತೈಸಿ ಪೋಗುವರೆ (ರಘುವಂ. ೮-೧೨). [<ಪಸುಳೆ]

ಪಸುಳೆ, ಹಸುಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಮಗು; ಎಳೆಯ ಕೂಸು; ಶಿಶು: ಪಾಲ್ವಲ್ಲಳ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಹ]ಸುಳೆಗಳಂ ಕೊಂದು ಬಾಯೆಂದು ಪೇಟ್ಟೀ ಬೆಸನಂ ಚಾಣೂರಮಲ್ಲಂಗೆನಗೆ ಬೆಸಸಲೇಂ ತಕ್ಕುದೇ ಕಂಸರಾಜಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೬೦; ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೧೧ ನೋ); ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಹ]ಸುಳೆಗೆ ತಕ್ಕ ಮಜ್ಜನಮಿದಲ್ತು (ಅನಂಪು. ೫-೬೪); ನೀಂ ಪಸುಳೆ ಪೋಗು (ಚಿಬಪು. ೪೦-೪); ಪಸುಳೆಯೆಂದು ಸೈರಿಸಿದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೪); ತೊದಲಿತು ಮುದ್ದು ಪಸುಳೆ! (ಕಂಬಹು. ೬೫). ೨. ಎಳೆಯದು; ಚಿಕ್ಕದು: 'ಪಸುಳೆಗಿಳಿ', 'ಪಸುಳೆಗೋಗಿಲೆ' ಪರಾ. **ಹಸುಳೆ:** ೧. ಎಸಳ ಸೋಗಿಲ ಹಸುಳೆಯುಂ ಝುಂಕಾರರವದಿಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ ತರಂಗದಿಂ ತೂಗಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ ಪ); ಒಬ್ಬನೆ ಹಸುಳೆ ಹೊಕ್ಕನು ವೈರಿಮೋಹರವ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾ. ೫-೫); ಹಸುಳೆ . . . ಪಶುಪ್ರಗಗಳು ಗಾನರಸಕೆ ಸೋಲುವವು (ಭರತೇ. ೧-೮೭); ಕಿವಿಗೆ ನುಸುಳೆ ಹಸುಳೆಯಿಂಪು (ಗಿಳಿವಿಂ. ೯೫-೫೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಚಲ್, ಪೈಚಲ್, ಪಯುಲ್, ಪೈದಲ್, ಪೈಯಲ್; ಮಲ. ಪೈತಲ್; ತುಳು. ಪಸಿ = ಹುಡುಗ]

ಪಸುಳೆಗಾಳಿ (ನಾ) ಎಳೆಯ ಗಾಳಿ; ಮಂದಮಾರುತ: ಬೀಸುವ ಚಾಮರತತಿ ಪೆತ್ತುದು ಪಸುಳೆಗಾ[ಪಾಠಾಂ.ಘಾ]ಳಿಯನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೭೫). [ಪಸುಳೆ+ಗಾಳಿ$_1$]

ಪಸುಳೆಗಿಳಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಗಿಳಿ; ಮರಿಗಿಳಿ: ಪರಿವ ಪಸುಳೆಗಿಳಿಗಳ ನುಣ್ಗೊರಲಿಂ ಪಣೆಗುಟ್ಟುವ ಪರಪುಟ್ಟದ . . . ಶಶಿಕಾಂತದ ಪರಲೆಯಿನೊಸರ್ವ ಕೊಳದ ಸುಭಗತೆಯಿಂ ಪಜಲೆಯನುಜಿ ಪಾಱುಸುವುದು ನಂದನಕಾ ನಂದನದಿರವು (ಜಯಂಕಾ. ೧-೪೬). [ಪಸುಳೆ + ಗಿಳಿ]

ಪಸುಳೆಗೊರಲ್ (ನಾ). ಮಗುವಿನ ಗಂಟಲು; ಶಿಶುವಿನ ಕಂಠ: ಪಸುಳೆಗೊರಲಿಂ ಪೊಣ್ಮಿದಂತಿಹುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಂ (ಚಂದ್ರಸ. ೩೬-೧೨). [ಪಸುಳೆ + ಕೊರಲ್]

ಪಸುಳೆಗೋಗಿಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕೋಗಿಲೆ; ಮರಿಕೋಗಿಲೆ: ಅಶೋಕೆಯ ಕೊನೆದಳಿರನುಣಿಸಿತ್ತು ಪಸುಳೆಗೋಗಿಲೆಗಳಂ ಪೊರೆವ ವೀಣಾನಿನಾದೆಯರಿಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರಮಾದ ವೇಶ್ಯಾವಾಟಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಪುದು (ಉದ್ಭಟ. ೧-೭೮ ಪ). [ಪಸುಳೆ+ಕೋಗಿಲೆ]

ಪಸುಳೆತನ, ಹಸುಳೆತನ (ನಾ). ಎಳವೆ; ಬಾಲ್ಯ; ಚಿಕ್ಕಂದು: ಪಸುಳೆತನದೊಳ್ ಪ್ರಣವಮಂ ಶರಣಗಣಕೆ ಬೋಧಿಸುವನೀ ಕುವರನೆಂಬೊಲ್ ತೊದಲ್ವಾತು ರಂಜಿಸಿದುವು (ಚಿಬಪು. ೫-೪೧); ಪಸುಳೆತನದಂದಿಂದೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದನ್ನೆಗಂ ಬಿಸಜನಾಭನ ಭಕ್ತಿ ದೊರೆಕೊಳದ ಮನುಜರಂ ನಸುನಗುವ ಧವಳದೊಳ್ಪಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸನಿವನಖಿಳಭೂಮಂಡಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೧). **ಹಸುಳೆತನ:** ಹಸುಳೆತನದಲಿ ಹರನ ಮಗನಾವಿಷಮದೈತ್ಯನ ಸೀಳಿ ಬಿಸುಡನೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾ. ೫-೨೫); ಹಸುಳೆತನ ಏಳುವರ್ಷಗಳ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೆ (ಕ್ರಿಯಾತಿ. ೨೯). [ಪಸುಳೆ+-ತನ]

ಪಸುಳೆದಳಿರ್ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು: ಪಸುಳೆದಳಿರ ಪಾಸಿನ ಮೇಲೊಜಗಿಸಿ ಪೊಸಗಪ್ಪುರವಳಿಕಂ ಪೊಸೆದುದಿರಿಸಿ . . . ಸಖೀಜನಮುಪಚರಿಸಿದುದಾಗ (ಜಯಂಕಾ. ೪-೩೯). [ಪಸುಳೆ + ತಳಿರ್$_2$]

ಪಸುಳೆದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರ: ಗೆರೆನಗೆಯ ಕಿರಿಯೊಡಲ ಪಸುಳೆದಿಂಗಳ್ ದಿನಂ ದಿನದಿನಂ ಬಳೆವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೧೬-೪೩೫). [ಪಸುಳೆ+ತಿಂಗಳ್]

ಪಸುಳೆವಿಸಿಲ್, ಹಸುಳೆಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಎಳೆಬಿಸಿಲು; ಹೂಬಿಸಿಲು: ಪ್ರಾಕಾರದ ಮಣಿಮಯವ ಪ್ರಾಕಾರದ ಪಸುಳೆವಿಸಿಲ ಮುಸಕದಿನಿರುಳುಂ ಕೋಕನದಮುಡುಗವು (ಅನಂಪು. ೧-೧೦೨); ಇದು ಪಸುಳೆವಿಸಿಲ ಮುಸಕದಿನೆಸಟ್ಟುಸುಪ ಪೊಸದಾವರೆಯ ಪಸೆಯೊಳಸದಳಮೆಸೆವ ಸರಸತಿಯಿಡಿದಳಿಗೆ . . . ಸಮೆದ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೪೯ ಗದ್ಯ); ಪಸುಳೆವಿಸಿಲ ಪ್ರವಾಹಂಗಳೆತ್ತಲುಂ ಪರಿವಿನಂ ದಿನಪನುದಯಂಗೈದು ಬರುತಿರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೧೪). **ಹಸುಳೆಬಿಸಿಲು:** ಹಸುಳೆಬಿಸಿಲ ಹೊನ್ನ ಲೀಲೆ ಹಸುರ ಕಡಲ ತಬ್ಬಿರೆ (ಅನಿಕೇ. ೪೨-೬). [ಪಸುಳೆ + ಬಿಸಿಲ್]

ಪಸುಳೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಎಳೆ ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲಕಿ: ತನಿಮಾವಣ್ಣನ ಮಧುರತೆ ಕಾಯೊಳು ಜನಿಪುದೆ ರತಿಸವಿ ಎಳೆಯ ವನಿತೆಯೊಳಲ್ಲದೆ ಪಸುಳೆವೆಣ್ಣೊಳುಂಟೆ (ಜೀಪಂಸಾಂ. ೧೯-೯೬). [ಪಸುಳೆ+ಪೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್)]

ಪಸೆ$_1$ 'ಪಸಿ$_3$' ನೋ.

ಪಸೆ$_2$, ಹಸೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಹಾಸು,—ಆಸನ,—ಮಣೆ : ಮೂವತ್ತಿರ್ವರರಸು ಮಕ್ಕಳ ಕೂಸುಗಳಂ . . . ಒಂದೆ ಪಸೆಯೊಳ್ ಮದುವೆನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೪೫-೧೮); ಪಸುರ್ವಣ್ದರ್ ಪಸೆ ವೇದಪಾಠಗರವಂ . . . ಮಂಗಳತೂರ್ಯನಾದಮೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಚಕ್ರಿ ರಾಗಿಸಿ ಕೆಯ್ನೀರೆಱೆದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಮಹೀಪಾಲಂಗಮಾ ಕನ್ನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೫); ಜೋಯಿಸನ ಮಗಳ್ [ಪಸೆಯ ಮೇಲೆ] ರಂಡೆಯಾದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೩೮); ಇರ್ವರ್ಕನ್ನೆಯರು ಮನೆರಡುಂಕೆಲದೊಳಗೊಂದೆ ಪಸೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ದು (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೪ ವ). ೨. ಹಾಸಿದುದು; ಹಾಸುಗೆ; ಹಾಸು : ಉರುಳ್ಚಿ ಪೂವಿನ ಪಸೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ಚಿದನಳುಕೆಯ ಬರ್ದೆಯರಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೦); ಕುಳಿರ್ವಲರ್ದಲರೆಸಟ ಪಸೆಯ ಮೇಲೊಱಗಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೫); ಚೆಂಬೊನ್ನ ಶಿಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಿರಚಿಸಿದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲೆಸಟ ಪಸೆಗಳುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೨-೧೩ ವ); ವಸಂತಂಗೆ ಪೊಸತಳಿರ್ಗಳ ಪಸೆಯುಂ ತಂದಿಕ್ಕಿ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೫೭ ವ). **ಹಸೆ$_1$** : ೧. ಹಸೆಯ ಮೇಲಣ ಮಾತ ಬೆಸಗೊಳಲಟ್ಟಿದರೆ ಶಶಿಧರನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದರೆಮ್ಮವರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೫-೪೮); ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯೊಳೆಸೆವ ರತ್ನಂಗಳು ಕೆತ್ತಿರ್ದ ಹಸೆಯ ವಿಷ್ಟರದಿ ಹತ್ತಿದ ದಂಪತಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಂಗಳು ತೆತ್ತಿಸಿದಂತೆ ಶೋಭಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೩-೭೨); ಈಶ್ವರಂ ಶಿವೆಗೂಡಿ ಹಸೆಯೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದನು (ಜೈಪು. ೩೭-೫೮). ೨. ಸಿಟ್ಟಿಗುತ್ತಂ ತನ್ನ ಬಿಟ್ಟಾಯಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಹಸುಂಬೆಯನಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ಹಸೆಯ ಜವಳಿ ಗಂಧರ ಬಟ್ಟಲು ಒಂದು ಗೋಂಟು ವಿಚಾರಂಗೆಯ್ದವರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಪಣಂ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗಂ (ಎಇ. XIX, ೩೮-೩೦ ; 1144); ಕ್ರೀಡಾವನದ ಹೂವಿನ ಹಸೆಯೊಳ್ ಮಯ್ಯನೀಡಾಡಿ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೧೧೬); ನೀರೇಜದ ನಿಟ್ಟಿಸಟ ಹಸೆಗಳಿಂದೆಸೆಯೆ ವಿರಚಿಸಿದ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೭ ವ); ಹಸಿಬಾಳೆಯೆಲೆಯ ಹಸೆಯಲಿ ಮಲಗಿಸಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೮೩-೪೧೫). ೩. ರಂಗವಲ್ಲಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಿತ್ರರಚನೆ : ಇಂದು ರಥೋತ್ಸವ, ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಹಸೆ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[<ಪಾಸು$_2$./ತುಳು.ಪಜಿ]

ಪಸೆ$_3$ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು; ಕಾಡುಹರಟೆ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು : ಹುಸಿಯನೇ ಹೊಸೆದು ಪಸೆಯನೇ ಕೊಚ್ಚಿ ಪಶುಪತಿಯ ಅನುಭಾವಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಳಯಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಹೋದರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೧೫-೩೫೭); ಅಱಿವಿಂಗೊಡೆಯರ್ . . . ಪಸೆಯ ನಾರೊಳಂ ನುಡಿಯರ್ (ಸೀತಿಮಂ. II, ೧೫೮).

ಪಸೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾಸುಗೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕರ್ಣಗಳಡಗಿದುವಿಳಿಯೊಳಸುರೇಂದ್ರನಸವಳಿದು ವಸುಧೆಯಂ ಪಸೆಗೆಯ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೧೪). [ಪಸೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪಸೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸು : ಅಂಗಜಾತಂಗೆ . . . ಶೃಂಗರಿಸಿ ಶಶಿಕಾಂತನಿಳಯದೊಳು ಪಸೆಗೊಳಿಸೆ (ನವಮೋ. ೧೩-೫೨). [ಪಸೆ$_2$ + ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ಪಸೆಜಗತಿ (ನಾ). ಹಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ವೇದಿಕೆ; ಹಸೆಯ ಜಗಲಿ : ಮದುವೆಯ ಪಸೆಜಗತಿಯನೇಱುವಂತೆ (ಚಿಕವಂ. ೫೪-೨೧).

[ಪಸೆ$_2$ + ಜಗತಿ$_1$]

ಪಸೆನಿಲ್, ಹಸೆನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). (ವಿವಾಹದ) ಹಸೆಮಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲು; ಮದುವೆಯಾಗು; ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಶಂಭು ಕೂರ್ತು ಪಸೆನಿಂದಂ ತನ್ಮಹಾದೇವಿಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೦); ಪಸೆನಿಂದಾತ್ಮಜೆಯಂದಮಾಳ್ದ ಮುಡಿಯಂ ಕೊಯ್ದಾಯನೇ ಬೇಡೆ ತಾಪಸನಾತಂಗುಱಿ ಮಾನಕಂಜಂ (ವೃಷವಿ. ೮-೩೫); ದೇವಿಯರು ಮತ್ತೆ ತಪವಾಚರಿಸಿ ಪರಮೇಶನನ್ನೊಲಿಸಿ ಪಸೆನಿಂದುದಾಯ್ತು (ನಾಗರ. ೪). **ಹಸೆನಿಲ್** : ಹಸೆನಿಂದು ಕಂಪಿಲರಾಯಗಾನು ಬಂದವಳಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೨-೧೧೮); ಮೋಕ್ಷಸತಿಯ . . . ಹಸೆನಿಂದನ ಕಥೆಯ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಪೇಳುವೆನು (ರಾಮವಿ. ೨೦-೯). [ಪಸೆ$_2$ + ನಿಲ್]

ಪಸೆನೀರು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರು; ತಣ್ಣೀರು : ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಪಸೆನೀರಿನ ತೋಡುಗಳು (ಹೊಸಕ್ತಿ. ೬೩).

[ಪಸೆ$_1$(<ಪಸಿ$_3$) + ನೀರು$_1$(<ನೀರ್)]

ಪಸೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಪೀಠವನ್ನು ಇಡು : ಶರಣೆಂದು ಬಿಜಯಮಾಡಿಸಿ ಪಸೆಯಿಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ವಿಭೂತಿ ವೀಳಯವಿತ್ತು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೯-೩೩).

[ಪಸೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಪಸೆಯಿರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಸೆಮಣೆಯ ಮೇಲಿರು; ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರು : ನವರತ್ನಖಚಿತಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳು ಪಸೆಯಿರ್ದು (ಗುರುಚಾ. ೫-೧೭). ೨. = ಪಸೆನಿಲ್ : ಪಸೆಯಿರ್ದಂ ಗರುಡವೇಗ ನೃಪನಂದನೆಯೊಳ್ (ಶಸುದ. ೫೩ ಪ್ರಯೋ); ಕನಕಲತೆ ಕಾಂತಿಮತಿಯೊಡಗೂಡಿ ಸೌಂದರಂ ಮಿನುಪವನಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಪರಮನಾಚಿಯೊಳೆಸೆವ ವಿನಯನಿಧಿಯಂಗಸಂಗದೊಳೊಲ್ದು ಪಸೆಯಿರ್ದ ಕಥೆಯ ಕೇಳ್ (ಆರಾಚ. ೪-೬ ಸೂಚನೆ).

[ಪಸೆ$_2$ + ಇರ್$_1$]

ಪಸೆವಣೆ, ಪಸೆಮಣೆ, ಹಸೆವಣೆ (ನಾ). ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ, ಆರತಿ ಮುಂತಾದ ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು, ವಟು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕೂರಿಸುವ (ಚಿತ್ತಾರದ) ಮಣೆ,—ಪೀಠ : ಮಿಸುಪ ರತ್ನದ ಪಸೆವಣೆಯ ಮೇಲೊಸಗೆಯ ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ಮಂಡಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೫೪ ವ). **ಹಸೆಮಣೆ** : ತರಿಸಿ ಹೊಸ ಹಸೆಮಣೆಯೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರು . . . ನೇವರಿಸಿದರು ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಲಿ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೧೩); ನೀನೂ ಬಂದು, ಹಸೆಮಣೆಯ ಮೇಲೆ ಜೊತೇಲಿ ಕೂತರೆ ತಾನೆ ಆಗೋದು ? (ಮರಳಿ. ೧೦೨) : ಅವನನ್ನು ಹಸೆಮಣೆಯ ಬಳಿಗೆ ಕರೆತಂದರು (ಕವಿಕ. ೫೦). **ಹಸೆವಣೆ** : ಸುರರ ಮುಂಡಗಳ ಹಸೆವಣೆಗಳೊಳ್ ಕುಳಿತು ಕೆಂಗುರುಳ ಬಣ್ಣದ ಬಾಸಿಂಗಗಳಂ ಧರಿಸಿ . . . ಮರುಳ ಮದವರ್ಕಳೆಸೆಯಲ್ ವೀರನಿಱಿದ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೩೨-೨೦). [ಪಸೆ$_2$ + ಮಣೆ]

ಪಸೆವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾಸನ್ನು ಹರಡು; ಹಸೆಯನ್ನು ಹಾಕು : ಪೊಕ್ಕು ಮಕುಟಬದ್ಧ ಪರಿವೃತಂ ಕರುವಾಡದೊಳ್ ಮುನ್ನಂ ಪಸೆವರಿಸಿದ ಮೃಗಾಧಿರಾಜವಿಷ್ಟರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೩ ವ).

[ಪಸೆ$_2$ + ಪರಿಸು(<ಪರಿಯಿಸು)]

ಪಸೆವಾಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸೆಯ ಮಣೆಯನ್ನು ಹಾಸು; ಪೀಠವಿಡು : ರಂಗವಲಿಯಿಕ್ಕಿ ತೋರಣ ಮುಂಗುಡಿಯುಮನೊಪ್ಪೆ ಕಟ್ಟಿ ಪಸೆವಾಸಿ ಮಹಾಮಂಗಳಕಳಶದಿಸಿದಿರ್ಗೊಂಡು (ಜೀವಸಂ. ೧೯೬-೨೯).

[ಪಸೆ$_2$ + ಪಾಸು$_1$]

ಪಸೆವಾಸು$_2$ (ನಾ). ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ,—ವಸ್ತ್ರ : ಮಿಸುಗುವ ಚೌಕದ ಮುತ್ತಿನ ಪಸೆವಾಸಿನ ಪಟ್ಟವಟಿಯ ದುಗುಲದ ರುಚಿಗಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಪೊಂಜಗಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೧೦-೯೫).

[ಪಸೆ$_2$ + ಪಾಸು$_2$]

ಪಸೆವಿಡಿ, ಹಸೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಾಸುಗೆ ಹಿಡಿ; ಕಾಯಿಲೆ ಮಲಗು : ಮದುವೆಗೊರ್ಪಗಲುಳಿದು ಪಸೆವಿಡಿದು ಮದುವಂಗಳ್ ಕುದಿವೊಡಲಿನಿಂ

ಪೊರೆಯೆ ಬಾಯ್ವಿಡುತಲಿಹಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೨-೩೦೮). **ಹಸೆಹಿಡಿ :** ಆರು ತಿಂಗಳು ಹಸೆಹಿಡಿದಿದ್ದವರಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿ (ಒಡ್ಡು. ೧೪೫); ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನ ಹೆಂಡತಿ ಗಂಗು ಜ್ವರದಿಂದ ಹಸೆಹಿಡಿದಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೬೧); ಮನೋವ್ಯಾಕುಲದಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಟ್ಟಿತು. ಹಸೆಹಿಡಿದಳು (ದೇವನು. ೪೬).
[ಪಸೆ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಪಸೆವೆಣ್ (ನಾ). (ಮದುವೆಯ) ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರುವ ಹೆಣ್ಣು ; ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ : ಪಸೆವೆಣ್ಣೆಸಿಪ್ಪ ಕನ್ನೆಯನತಿಶಯಾನಂದ ದೊಸಗೆಯಿಂ ಕರೆದು (ಕಾಮಾಪು. ೭-೧೯೪). [ಪಸೆ$_2$ + ಪೆಣ್]

ಪಹಡಿ, ಪಾಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಬಯಲ ಗದ್ದೆಗಳು ಬರುವ ದಾಲುಯಿತ ಆಯದ ಪಹಡಿ ಕುಂಪುರಿಯೆಂಬ ಬಯಲೊಳಗೆ (ಪೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಕಾರ್ಕಳ್, ೫೧೯-೧೦ ; ?). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಪಹಡಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾರು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರ್ಪುವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). **ಪಾಡಿ$_3$:** ೨. ರಾಗ ಪಾಡಿ, ಆದಿತಾಳ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಹಾಡೀ./ಸಂ. ಪಹಾಡೀ, ಪಾಡೀ]

ಪಹಡು (ನಾ). ಗುಡ್ಡ ; ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟ : (ಕ).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪಹಾಡ್]

ಪಹಣಿ, ಪಾಣಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆಯ ಅಂದಾಜನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ; ಬೆಳೆಯ ಲೆಕ್ಕ : ಪಹಣಿಯನ್ನು ಚಕ್ಕು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಬಾಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಭಾಗವನ್ನಾದರೂ ಅವಲ್ದಾರರು ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಕೆಲಸಿ. ೧೫೮); ನಾಡಿಗರು ಪಹಣಿ ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಅಹೋಬಲರಾಯರೂ ಬಂದಿದ್ದರು (ಬೆಳುಮ. ೧೨೧). ೨ (ಶಾನುಭೋಗರಲ್ಲಿರುವ) ಬೆಳೆಯ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ ; ಕಡತ : ಖಾತೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಡುವುದು, ಪಹಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಳೆಗೆ ಬದಲು ತೆಂಗಿನ ಫಸಲು ಎಂದು ಬರೆಯುವುದು . . . ಇವು ನನ್ನೂರ ಶಾನುಭೋಗರ ಕಿತಾಪತಿಗಳು (ನನ್ನೂರು. ೧೪೮); ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದಲೇ ಪಹಣಿ ಎಂಬ . . . ಸುಳ್ಳಿನ ಕಂತೆ ಒಂದನ್ನು ಗೀಚುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಿಸ್ತಕ. ೭೨). **ಪಾಣಿ$_3$:** ೧. ಹಕ್ಕ-ರಜಿಸ್ಟರದಲ್ಲಿ ಪಾಣೀ ಖಿನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕು (ಪೀಪಹ. II, ೧೦೩).
[←ಮರಾ. ಪಾಹಣೀ]

ಪಹಣಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಖಾತೆದಾರನ ಜಮೀನಿನ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಇರುವ ಕಲ್ಲು ; ಬಾಂದು : ಗ್ರಾಮನೌಕರರುಗಳು . . . ಜಮೀನುಗಳ ಹದ್ದು ಬಾಂದು ಪಹಣಿಕಲ್ಲು ಇತರ ಗುರ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ಮತ್ತು . . . ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಗಮನಕೊಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಾಕ. ೨೦೪). [ಪಹಣಿ+ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಪಹಣಿಲೆಕ್ಕ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜಮೀನುದಾರನ ಜಮೀನಿನ ಅಳತೆ, ಬೆಳೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಮೂದಿಸಿರುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ಲೆಕ್ಕ : ಮೊನ್ನೆ ಪಹಣಿಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದಾಖಲೆ ತರಲು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಬಾಳಿವ್ಯ. ೧೬). [ಪಹಣಿ+ಲೆಕ್ಕ]

ಪಹರಣೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮದ್ದಳೆ ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ,—ಬಗೆ : ತೊಡರದ ಪಹರಣೆಯಿಂ ಪಯದೊಡನುಗ್ಗಡಿಸುವುದು . . . ನಚ್ಚಣಿಯರಾಟಮೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೭೫); ಜತಿಜೋಕೆ ತುಡುಕು ಪಹರಣೆ ಗತಿ ಗಮಕಂ . . . ಬೆಡಂಗಿಸಿತುಂ ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ವಾದನಕಳಾವತಿ ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಳಿಂತು ಮುರಜಮನೊರ್ವಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೨೬); ಆ ಸಮಯದೊಳ್ ಮದ್ದಳಿಗಂ ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಚಮತ್ಕಾರ ತುಡಿಕು ರಿಗ್ಗವಣೆ ಪಹರಣೆಗಳೆಂಬ ನಾನಾಶಬ್ದಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೨೩೯); ಬಾಜಿಸಿದನೊರ್ವನಮರಮದ್ದಳೆಯ ಲೀಲೆಯೊಳು ತುಡುಕು ಪಹರಣೆ ರಿಗ್ಗವಣೆ ಮೋಡಿಗಳನು (ಗೋಮಟೇ. ೭-೧೭). [<ಪ್ರಾ. ಪಹರಣ./ಸಂ. ಪ್ರಹರಣ]

ಪಹರಿ, ಪಾರಿ$_6$ (ನಾ). ೧. ಕಾವಲು ಕಾಯುವವನು ; ಕಾವಲುಗಾರ ; ಪಹರೆದಾರ : ಇದೇ ಈಗ ಸೆರೆಮನೆಯ ಪಹರಿ ಏಳು ಹೊಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ವಿಮೋಚ. ೨೪೪). ೨. ಕಾವಲು ಕಾಯುವುದು ; ಗಸ್ತು ; ಪಹರೆ : ಭಕ್ತರ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹೂ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಹುಲ್ಲು ಹೊರೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬೊಕ್ಕಸ ಪಹರಿ ಪಾಡಿತನ ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾಗಿ ಶುಶ್ರೂಷೆಯ ಮಾಡಿ ಉಂಬಾಗ ಒಡೆಯರೆನಿಸಿಕೊಂಬ ತುಡುಗುಣಿಗಳಿಲ್ಲಿಯದೋ ನಿಜಜಂಗಮಸ್ಥಲ (ಪೋಳಿನಾ. ೪೩-೧೮೦); ಕನ್ನಮಂ ತದ್ಧರಾಕಾಂತಗೃಹಕಿಕ್ಕೆ ಪಡಕಣದ ಪಹರಿಯ ಸುಭಟರಂತದಂ ಕಂಡು ಹೆದಗೈಗಟ್ಟೆ (ಸತ್ಯಕಾ. ೧೦-೧೧); ಉಳಿವ ಪಕ್ಕಿಯೆ ಪಹರಿಯಾಳು ಗಿಳಿ ಪಡಿಯಜರು (ಚೇರಮ. ೨-೨೧). 'ಪಹರೆ' ಪರಾ. **ಪಾರಿ$_6$:** ೧. ಹರನ ಮೋಹನದ ನಿಧಿಯಂ ಪುತ್ತುವೆರಸಿ ಫಣಿ ಪರಿಕಿಸೆ ಸದಾ ಕಾದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಿರ್ದೊಡಂ ಸಿರುತಮಬಲಾಶ್ರಯವೊಳಿರ್ದ ಕಾರಣದಿ ನೆಚ್ಚಬಾರೆಯೆಂದೀ ಕಾರ್ಯಮೆಂದು ತರತರದ ಘಂಟೆ ಪಾರಿಗಳನಿಂಬಿಟ್ಟರೆನೆ . . . ಕಟಿಸೂತ್ರಮೊಪ್ಪಿತಗಜಾತೆಯ ತನೂದರದೊಳು (ಚೆಬಪು. ೩೭-೧೪). ೨. ಪಾರಿ ಪಡಕಣದಾಳಿಂದ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ತಿರುಗುವ ವೀರಭಟಾಳಿಯಿಂದೆಸೆದುದಾ ಕುಮ್ಮಟದಾರಭಟಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೮೭); ಪಾರಿಯ ಪಟುಭಟರುಗಳು ಸುತ್ತಿ ಪರಾಳುವೇರಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೦); ಪಾರಿಯ ತಿರುಗುವರಸರಿಸಿದನು ದಿನ ರಾತ್ರೆಯಲಿ (ಜಿನಭಾ. ೫೧-೩).
[←ಹಿಂ. ಪಹರೀ./ಸಂ. ಪ್ರಹರಿನ್]

ಪಹರೆ, ಪಹಾರೆ, ಪಾರಾ, ಪಾರೆ$_3$, ಪಾಹರೆ (ನಾ). ೧. ಕಾವಲು; ಗಸ್ತು : "ಪಹರೆ(ಪಾರೆ)-ಪ್ರಹರ=ಕಾವಲು" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫); ದೈತ್ಯಾಂಗನೆಯರು ಕೈಪಿಡಿದಾಯುಧದಿಂ ಪಹರೆಯೊಳಿರೆ ಭಯದಿ (ಹನುಮ. ೯೫); ಅರಮನೆಗೆ ಸುತ್ತ ಪಹರೆ ಇಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬); ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ರಾವುತರ ಪಹರೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೩). ೨. ಕಾವಲುಗಾರ : (ಕ). ೩. ಮೂರುಘಂಟೆಗಳ ಅವಧಿ; ಜಾವ : (ಕ). **ಪಹಾರೆ :** ೧. ಹೊರಮುಗ್ಗಲಿಗೆ ಅರಬಜನರ ಪಹಾರೆಯಿದೆ (ಮಂಜುಕ. ೪). **ಪಾರಾ :** ೧. ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತ ಪಾರಾ ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೧); ಸೇವಕನು ನಾಲ್ಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಪಾರಾ ಕಾಯುವವನಂತೆ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಕಾಬಝಾ. ೩೦); ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಳ ಸುತ್ತಲೂ ಪಾರಾ (ವಿಪಧು. ೧೧೪). **ಪಾರೆ$_3$:** ಅರಮನೆಯ ಸುತ್ತ ಪಾರೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಪಾಹರೆ :** ೪. ಹೊತ್ತು : ವೇಳೆ ; ಕಾಲ : ಬ್ಯಾಸಿಗಿ ಹೊಡದದ ಬಿಸಿಲಿನ ಡೇರೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಪಾಹರೆ ಯಾರಿಗಿಲ್ಲ ಹ್ವಾರೆ (ಸಜೀಗೀ. ೮೨-೧೦).

ಪಹರೆ ಮಾಡು=ಪಹರೆಕೊಡು : ಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪಹರೆ ಮಾಡುವನು (ಗಂಗಾಸಾ. ೩೧); ಪಹರೆ ಮಾಡುವ ಪೋಲೀಸರು (ಮಣ್ಣುಹ. ೧೫). **ಪಹರೆಯವನು**=ಕಾವಲುಗಾರ ; ಗಸ್ತಿನವನು : ಮಂಕುಹಿಡಿದವನನ್ನು ನಗಿಸಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಗ ಈ ಪೋಲೀಸಿನ ಪಹರೆಯವನಿಗೆ 'ಅಯ್ಯೋ' ಅನಿಸಿತ್ತು (ನಡೆವಾ. II, ೧೦೬೦); ರಾತ್ರಿ ಪಹರೆಯವನು ಬಾರಿಸಿದ ಗಂಟೆಯ ಸದ್ದು . . . ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಿತು (ಮನೆಜಿ. ೧೦೦).
[←ಹಿಂ. ಪಹರಾ; ಮರಾ.ಪಹಾರ, ಪಹಾರಾ./ಪ್ರಾ. ಪಹರ./ಸಂ. ಪ್ರಹರ]

ಪಹರೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾವಲಿರು ; ಗಸ್ತು ತಿರುಗು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾವಲುಗಾರರು ಪಹರೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೧೨೯); ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಬಾಗಿಲು ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪಹರೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದುಂಬಿಕ. ೧೫೯).
[ಪಹರೆ + ಕೊಡು$_1$]

ಪಹರೆಗಾರ (ನಾ). = ಪಹರಿ ೧: ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಪಹರೆಗಾರನು ಬಂದು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ (ಹಾಹುತ್ತ. ೪೯).
[ಪಹರೆ+-ಕಾರ$_1$(<-ಕಾಱ)]

ಪಹರೆಯಿರು (ಕ್ರಿ). ಕಾವಲಿರು ; ಕಾಯು : ಭಟರು ಅವನ ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದು . . . ಅತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತ ಅವನ ಮೇಲೆ ಪಹರೆಯಿದ್ದರು (ಒತೆಕ. ೧೬). [ಪಹರೆ+ಇರು$_1$(<ಇರ್$_1$)]

ಪಹರೇಕರಿ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ; ಚೌಕೀದಾರ; ಗಸ್ತಿನ ಸಿಪಾಯಿ: ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ ಪಹರೇಕರಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಸಂತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ಬಂತು (ಮುಂಜುಕ. ೧೪೦).
[←ಮರಾ. ಪಹಾರೇಕರೀ]

ಪಹಾರಿ 'ಪಹರೆ' ನೋ.

ಪಹಿಲವಾನ 'ಪೈಲವಾನ' ನೋ.

ಪಹಿಲ್ವಾನ್ 'ಪೈಲವಾನ' ನೋ.

ಪಳ$_1$ 'ಪಟ$_1$' ನೋ.

ಪಳ$_2$ 'ಪಲ$_2$' ನೋ.

ಪಳ$_3$ 'ಪಲ$_3$' ನೋ.

ಪಳಂಕು 'ಪಳುಂಕು' ನೋ.

ಪಳಂಚಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು; ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಬಡಿ : "ಪಳಂಚಲೆ ತಾಂ ಘೂರ್ಣದರ್ಘನಾಮದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಸಿ. ೧೬) ; ಸೀಮಾವಿವಾದದಿಂ ತದ್ಭೂವಿಜರೋರೊರ್ವರಂ ಪಳಂಚಲೆವೆಡೆಯೊಳ್ ಸೀಮೆಗಳ ತೊಡರ ನುಡುಗಿಸಿ ಸೀಮಂಕರನೆಂಬುದೊಂದು ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೭) ; ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟದಗ್ಗದ ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೫; 1047) ; ದಿಗಧಿಪರಂ ಪಳಂಚಲೆವ ವಿಕ್ರಮದೇಳ್ಗೆ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೬೨-೩೦ ; 1177). ೨. ಅಲ್ಲಾಡು ; ಅಲುಗಾಡು : ನೆಲೆವೊಟ್ಟನೊಳೊಟ್ಟೈಸಿ ಪಳಂಚಲೆವ ಕುರುಳೋಳಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೪೧ ವ) ; ತೊಡರ್ದಮರ್ದ ಬಾಳವಣ್ಣದ ತುಡುಗೆ ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಚಜಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪). ೩. ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಈ ನಿಜತನೂಜೆಯನು ತ್ನವಮಂಗಳಾನಕಧ್ವನಿ ದೆಸೆಯುಂ ಪಳಂಚಲೆವಿನಂ ನೆರಪೀಗಳೆ ವಜ್ರಜಂಘನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೨೬) ; ಪಾಡುವ ಗೇಯದೊಂದು ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಕಿವಿಯಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೭೪) ; ಕೀರ್ತಿಶ್ರೀ ದಿಶಾಭಾಗದೊಳ್ ಪರೆದಾಶಾಗಜಮಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೨೨ ; 1122) ; ಬಳಸಿ ಬಳಿಸಂದು ಪಳಂಚಲೆದೊಲೆದು ಪಕ್ಕಮಂ ಬಿರ್ಚಿ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದುತ್ತು ಪಾರಿವಂ ಪಾರಿವದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೨). ೪. ಹೊಳೆ; ಥಳಥಳಿಸು: ಅಲುಗೆ ಕುರುಳ್ ತೊಡವು ಪಳಂಚಲೆಯೆ ತಳತ್ತಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ತನುರುಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೮೬). ೫. ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಕೊಲೆಯೆಂದಸತ್ಯಮೆಂದು . . . ಪಳಂಚಲೆವ ಪರಿಗ್ರಹಮೆಂದಿವಱೊಳಾದ ಪೇಕ್ಷೆಯನುಪೇಕ್ಷಿಸು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೮) ; ಬಿರಯಿಗಳಂ ಪಳಂಚಲೆವ ತಣ್ಣೆಲರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೫). ೬. ಮೀರು ; ಕೀಳುಮಾಡು : ವಿಳಾಸಮಂಬರಚರಾಮರಕಾಂತೆಯರೆಲ್ಲರಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೧-೭೨); ಜಳನಿಧಿಯಂ ಪಳಂಚಲೆವನೇಕತಟಾಕದಿನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬೭-೨೧; 1160) ; ಆತ್ರೇಯದ್ಯುತಿಯಂ ಪಳಂಚಲೆದು ಕುಂದಚ್ಛಾಯೆಯಂ ಮಿಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೩) ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಗಳ ಡಾಳಂ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೦). ೭. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆವರಿಸು : ವಿಪಂಚೀನಾದವಿಶಾಗಳ್ಪಳಂಚಲೆವುತ್ತಿರ್ದಪುದಲ್ತೆ ಸಾಲ್ವುದಿದೆ ತದ್ಗಂಧರ್ವರಂ ಸೋಲಿಸಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨) ; ಭೇರಿಯ ಭೂರಿನಿನಾದಂ ದೆಸೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೨). ೮. ಸುಳಿದಾಡು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಬ್ಬಿಜನಿಬ್ಬಳಿಗೊಂಡಲಂಪುಗಳ್ ಕನಸಿನೊಳಂ ಪಳಂಚಲೆವು[ವೆ]ನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೬). ೯. ಗರ್ವಪಡು; ಬೀಗು : ಮೊಕ್ಕಳಮೇಕೆ ನೀಂ ಪಳಂಚಲೆದಪೆಯಣ್ಣ ಸೂಟ್ಪಡೆಯಲಪ್ಪುದು ಕಾಣ ಮಹಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩).
[ಪಳಂಚು$_1$ + ಅಲೆ$_1$]

ಪಳಂಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಹೀಗಳೆ : ಹರಹಾಸದ್ಯುತಿಯಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಗಂಗಾಸಿಂಧುಕಲ್ಲೋಲಶೀಕರಮಂ ನಿಂದಿಸಿ ಸಿಂಧುವಾರ ಕುಸುಮಶ್ರೀಯುಂ ಪಳಂಚಾಡಿ ಭಾ[ಪಾಠಾಂ.ಚಲ್ ವಿಭಾ]ಸುರ ಚಂದ್ರಾಂಶುವಿಕಾಸಮಂ ತೆಗಟ್ಟಿ ಮುಕ್ತಾಹಾರವಿಸ್ತಾರಡಂಬರಮಂ ಮಿಕ್ಕು ಬೆಳಪ್ಪುದುಜ್ವಳಯಶಂ ಶ್ರೀಗಂಡಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೩).
[ಪಳಂಚು$_1$+ಆಡು$_1$]

ಪಳಂಚಿಸು, ಪಳಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಸಂಬಳಿಗೋಲಿಂದಿರದೆ ಪಳಂಚಿಸಿದಳ್ ಜರ್ಝರರವಮೊಗೆಯಲ್ಕೆ ನೃಪಸಭಾ ಕುಟ್ಟಿಮಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪). **ಪಳಚ್ಚಿಸು** : ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು ; ಬೆಳಗು : ತವೆ ಸುವರ್ಣದ ಗುಡಿಯು ರವಿ ಪಳಚ್ಚಿಸಿದವೊಲು ರಂಜಿಸಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೩೦). [ಪಳಂಚು$_1$+-ಇಸು$_3$]

ಪಳಂಚು$_1$, ಪಣಂಚು, ಪಳಚು, ಹಣಚು, ಹಳಚು$_1$, ಹಳಚ್ಚು, ಹೊಣಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು ; ಬಡಿ ; ಹೊಡೆ ; ಅಪ್ಪಳಿಸು: "ಪಳಂಚು-ಸಂಘಟ್ಟನೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಗಗನಮನೇನಡರ್ದುವೊ ಜಯನ ಶರಂಗಳ್ ಸಿಡಿಲಂ ಮಿಂಚಂ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚಳಿಸುವಿನಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೩) ; ತನು ತನುವಂ ತಱುಂಬೆ ಮಿಗೆ ಕೂರಸಿ ಕೂರಸಿಯುಂ ಪಳಚ್ಚೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೪; 1163) ; ಎರಡು ಬೆಳಗು ಪಳಂಚಿಯೊಂದಾದ ಪಾಂಗಿನಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೫೯) ; ಕರಿ ಕರಿಯೊಳ್ . . . ಪದಾತಿ ಪದಾತಿಯೊಳ್ ಘನಂ ಗಿರಿ ಗಿರಿಯಂತೆವೊಲ್ಕಿಗೆ ಪಳಂಚಿದುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೪೮). ೨. ತಾಕು ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು ; ಸೋಕು : ಒಯ್ಯನಾಱಿಸಿ ಬಂದು ಕಿವಿಯೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆರ್ದೆಯುಂ ಪಿಡಿದಲುಗುವ ಸೀಯನಪ್ಪ ಗೀತಾತೋದ್ಯನಾದಕ್ಕಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೧ ವ) ; ಮಂಗಳವೃತ್ತಂಗಳೊಳಗೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಾಱಿ ಬಂದೆರ್ದೆಯುಂ ಪಳಂಚುವ ಸಂಗೀತರವಾಕರ್ಣನದೊಳಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪ ವ) ; ತೂರ್ಯಘೋಷಮುವಶ್ಯಂ ದೆಸೆಯುಂ ಪಳಂಚೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭೩). ೩. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಮುತ್ತು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಕಾಡೊಳ್ ಬೇಡವಡೆ ಪಳಂಚಲೊಡವಂದ ಪರದರೆಲ್ಲರುಂ ಸಂಚಳಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೪-೭೦ ವ) ; ತವಕದೆ ಪಳಂಚಿದುವು ಕಾಲ್ವೇಗದಾನೆಗಳ್ (ಚಿಬಪು. ೨೬-೧೩) ; ಎದ್ದು ನಭದೊಳ್ಪಳಂಚುವರೊಮ್ಮೆ ಭೂತಳದೋಳಿದ್ದು ಹೆಣಗುವರೊಮ್ಮೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೯) ; ವೈರದಿಂ ವಾರಿಧಿಯೊಳ್ಪೊಕ್ಕ ಭೂರಿಭೂಧರಂಗಳ್ಪಳಂಚಲೆಂದು ಪಟುಕೆಯಿಂದಿದಿರ್ಚಿ ನಿಂದವೆಂಬಂತೆ ಸಾರ್ತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೨ ವ). ೪. ಕೂಡು ; ಬೆರೆ ; ಸೇರು : ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್ ಸುಟ್ಟಿದು ಮುಂದೊಂದಿರ್ದ ಸೌಭಾಗ್ಯಘಂಟಿಗಳೊಂದಿಂಚರದೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಸುಟ್ಟಿದತ್ತಂದೊಂದು ಮಂದಾನಿಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೦) ; ಮಣಿಮಯಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಗಳ ದೀಪ್ತಿಗಳೊಳ್ ನಿಜದೇಹದೀಪ್ತಿಗಳ್ ಸೆಣಸಿ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚಳಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೮) ; ಚಂಚಲತನ ಬೇಡ ಹೆತ್ತ ಮಗನೊಳು ಪಳಂಚದೆ ಬಿಡು ತಂದೆಯುರಸಿ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೩೨-೧೨೩). ೫. ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ : ಪೊಸಮುಸೆಯ

ಮಿಂಚಿನಂತಮರಸಮಾಜದ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ರಂಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೨ ಪ) ; ರತ್ನದೀಧಿತಿಯೊಳೊಂದಿ ಪಳಂಚುವ ಬಳ್ಳಿವಾಡದಿಂ ಕಳಸದ ಮತ್ತವಾರಣದ ಶೋಭೆಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೫) ; ಪೊಸಮಿಂಚಿನ ವೊಲ್ ಪಳಂಚುತಾಯದಿಂದಡಿಯಿಡುವ ತುಟಿಲಾಳ್ಗಳ . . . ಧ್ವನಿ ಪ್ರತಾನದಿಂದಾ ಬಲ್ಲಕೀನಗರಂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಮಿರ್ದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೧-೮೮ ಪ) ; ನವ್ಯಹೇಮತೋರಣ ಕಳಶ ಕನ್ನಡಿಯ ಪೊಳಪು ಪೊಂದಿಸಿಲೊಳ್ ಪಳಂಚುತಲಿರೆ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೧೧). ೬. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆವರಿಸು ; ತುಂಬು : ದೇಹಚ್ಛಾಯೆಯುಂ ರತ್ನಕುಂಡಲ ಭೂಷಾರುಚಿಯುಂ ಪಳಂಚೆ ದೆಸೆಯಂ . . . ಬಂದಂ ಪ್ರಭಾ ಮಂಡಲಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೯೦) ; ಅಂಭೋರವಮೊಗೆಯೆ ಪಳಂಚಿತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗಾಂತರಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೬೨) ; ಪಂಚರತ್ನದ ಕೊಡೆ ಪಿಡಿದಂತೆ ನಭವ ಪಳಂಚಲು ಮಳುಟಿದ ಕಾಂತಿ (ನಾಗಕು. ೧೨-೮೩) ; ತನುದ್ಯುತಿಯಾಗಸಮಂ ಪಳಂಚೆ (ಕಮಮಾ. ೧-೬.) ೭. ಮೀರು ; ಕೀಳುಮಾಡು ; ಅತಿಶಯಿಸು : ನಿರುಪಮದೇಹದೀಪ್ತಿಗಳೊಳೆಕ್ಕೆಯಿನೆಯ್ದೆ ಪಳಂಚಿ ಮಿಂಚುವಾಭರಣದ ಮಿಂಚು (ಆದಿಪು. ೨-೫) ; ಮಿಸುಗುವ ರವಿಬಿಂಬಂಗಳ್ಮಸದಲಗುಗಳಂ ಪಳಂಚಿ ಮಿಂಚುವ ಕಾಂತಿ ಪ್ರಸರದೆ . . . ಪೊಳೆದುವಂಬರತಳದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬೬) ; ದಿವ್ಯ ಭೂಷಣಮರೀಚಿ ರವಿಪ್ರಭೆಯಂ ಪಳಂಚೆ (ಜಗವಿ. ೧-೪೧) ; ಮಿಂಚಂ ಮಿನುಗುವ ಸಂಚಲತೆಯೊಳೆ ಪಳಂಚಿ ಗೆಲುವ ಚಟುಲಾಕ್ಷಿಗಳು (ಜಯಕಾ. ೨-೨). ೮. ಸಾಗಿಸು ; ನಡೆಸು : ಜಾರೆಯರ್ . . . ಉಪಕಾಂತರೊಳ್ಪಂಚಶರಕೇಳೀಪ್ರಪಂಚಮಂ ಪಳಂಚುತ್ತಿಸೆದಿರ್ದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೦೬ ಪ). ೯. ಚಿಮ್ಮು ; ಸಿಡಿ ; ಹಾರು : ಚಿಮ್ಮಿದುದು ಜಿಂಕೆಮರಿಯೊಂದು ಹೊದರೊಡಲಿಂದೆ . . . ತಿರಿಕವಣೆಯಿಂ ಪಳಂಚುವ ರತ್ನಶಿಲೆಯಂತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩-೭೪). ೧೦. (ಅಲಂ) ತಪ್ಪು ; ಎಡಹು : ಬಲ್ಲರ ಕಿವಿಗಳ್ಗೆ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಜರಿಯಾಗೆ ಪಳಂಚದೋದು ವಕ್ಕರಿಗರ ಜಿಹ್ವೆಗಿಂಪಮರ್ದ ನೂತ್ನತರಾಮೃತಧಾರೆಯಾಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೧೨). ಪಣಂಚು : ೧. ಕಡಿಕಡಿಯೆನುತುಂ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಿಡುತಿರ್ಪ್ಪಲ ಮುಜಿ ಪಣಂಚಿ ಸೆಣಸಿತ್ತಾಗಳ್ (ವೀರವಿ. ೫-೩೧). ಪಳಚು : ೧. ಮುದ್ಗರವನಿಡಲೆದೆಯನಡು ಪಳಚಿ ಬಸವಳಿಯಿಸಿತು (ಶೀಷರಾ. ೧೪-೪೮). ೭. ದುಂಡುದೋಳು ಬೆಳಗುತ ಪಾತಾಳದ ಫಣಿಪನ ಫಣಾವಳಿಯ ರತ್ನವ ಪಳಚಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೨೩). ೧೧. ಕಾದು ; ಸೆಣಸು ; ಯುದ್ಧ ಮಾಡು : ಕರವಾಳ ಪಿಡಿದು . . . ಪಳಚುವ ಮಹಾವೀರರ (ಸೌಂದಪು. ೮-೩೬) ; ಶಿಲೆಯೆರಡು ತಂತಮ್ಮೊಳು ತಾಕಿ ಪಳಚುವುದನು ಕಂಡು (ಶ್ರೀಮಿಸಂ. ೧೮-೩೧) ; ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿಯೊಡನೆ ಪಳಚಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ವೀರವನೆನಗೆ ಪಾಲಿಸು (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೨-೨೦). ೧೨. (ಗಾಳಿಯು) ಬೀಸು ; ಸುಳಿ : ಕುಳಿರಂ ಮಾಣ್ದು ಪಳಚಲಮ್ಮದು ಗಾಳಿ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೨೨). ೧೩. ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟುಕಿಸು ; ಎವೆ ಬಡಿ ; ರೆಪ್ಪೆಹೊಡೆ : ಎವೆಗಳ್ ಪಳಚುವಕ್ಷಿ ನಿಮಿಷಂ ನಿಮೇಷಮೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩). ಹಣಚು : ೧೪. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಹರಿಯ ಹಣ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಚಿ ಗದಾಯುಧವನೀಶ್ವರನ ಜಟೆಯಿದಜಗರವನಿಂದ್ರನ ಪರಿಭವಿಸಿ ರುಜುರೋಹಿತವ . . . ಧರಿಸಿದತಿಬಲರಿರ್ದಪುದಿತಮಹೋಗ್ರ ತೇಜದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೯). ಹಳಚು$_1$: ೧. ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಮಿಂಟೆಯಂತೆ ಬೆಟ್ಟಮಂ ಹಳಚಿದ ಭೈತ್ರದಂತೆ ಹೆಜಿಸಾದರ್ ನಿಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೧-೭೫ ಪ) ; ಹಳಚುವಸಿಗಳ ಖಣಿಖಟಿಲು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೨೬) ; ಸಾಗರಕೆ ಸಾಗರವು ಹೊಯಿಕೈಯಾಗಿ ಹಳಚಿದವೋಲು ಹಳಚಿದರು (ತಿಮ್ಮಪು. ೧-೫೮): ಹೆಲನರಾ ನಾನೆ ಮುಂಬುಮುಂಬಿಂಗೆನಿತು ಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ ಮುಂದಣ್ಕೆ ನೂಂಕಿದುದಿದಿರ್ಚ ಪಾರಸಿಕನಾವೆಗಳ ಹಳಚಿ ? (ಪಾರಸಿ. ೧೪-೩೨೫). ೩. ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯೊಳು ಹಳಚಿದವರನರೆ ಘಳಿಗೆಯೊಳಿಜುವೆವು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೪-೧೫೬) ; ಹಳಚಿದರು ತಗರಂತೆ ಗಜದವೊಲೊಲೆದು ನಿಂದರು . . . ಕಡಿತಲೆಗಾಜಿರುಭಯದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೩೫) : ಅತಿಕಾಯನುರವಣಿಸಿ ಹಳಚಿದನು ಹರಿದಶ್ವತನುಜನ ನಳನ ನೀಲನ . . . ದ್ವಿವಿದ ಪಟುಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೫೧) ; ದೊರೆದೊರೆಗಳು ಮೋಹರಿಸಿ ಉರುವಣೆಯಿಂ ಬಂದು ಹಳಚಿದರು (ಕುಂದಸಾಂ. ೧೩-೧೧೦). ೬. ಹಳಚಿತು ಸೂರ್ಯೋದಯುವಿಾ ಸ್ಥಳಕೆಲ್ಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೮೩) ; ಹಾಲಂತೆ ಹಳಚಲೊಪ್ಪುವ ಜೊನ್ನವ ಕಂಡು (ಜಿನರಾ. ೮-೧೦೬). ೧೩. ಅಜುಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮರು ಮಡಿವಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಗೊಂದು ದಿನವಾಯಿತ್ತು ನಾರಾಯಣರೊಂದುಕೋಟಿ ಮಡಿವಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಕಣ್ಣೆವೆ ಹಳಚಿತ್ತು (ಒಸವ. ೫೪೧) ; ಕಣ್ಣೆವೆ ಹಳಚಿ ನೋಡಿದುದಿಲ್ಲ ಮಗನ ಲಾವಣ್ಯವನೆಂದಳಲಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪-೮೦) ; ಕಣ್ಣೆವೆ ಹಳಚುವಷ್ಟು ಬಿಳೊಳವನೂಳಿಗವೆಣ್ಣುಗಳೊಳ್ಪು ಮಾಡುವರು (ಭರಚ. ೧೬-೮೮). 'ಎವೆ ಹಳಚು' ಪರಾ. ೧೪. ಅಸುರಾಂತಕಂ . . . ಕಂಡುದಂ ಕಾಣ್ಬನಿಂ ಹಳಚಿ ನೋಡುವೆನೆನುತ್ತೋಡುವ ಸುರಾವಳಿಯಂ ಕೂಡಿ ಹುರಿಗೈದನು (ಚಿಬಪು. ೩೧-೨೮) ; ನಾರಿ ತಾನಿವಳೆನಿತು ಬಲುಗೈವೀರತನಮಂ ಮರೆತ ರೆಂದೇ ಸೈರಿಸಿದರಾನೈದೆ ಮಿಾರ್ದುದು ಹಳಚವೇಳ್ಕು (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೪-೪೯). ೧೫. ಅಲ್ಲಾಡು ; ಅಲುಗಾಡು : ನಾಳಿಕೇರದ ಫಲಗೊಂಚಲು ಘಾಳಿಯಿಂದವೆ ಹಳಚಿ ಹೊಂಬಾಳೆಗಳ ಮೇಲಿಳಿದ ಪಣ್ಗೊನೆಯೊಳಿಳಿದು (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೨೫). ಹಳಚ್ಚು : ೧೧. ಶಿರನಿನ್ನಟ್ಟೆಗೆ ಹೊಜಿಯಾದಡೆ ನಿಲಲರಿದೆಮ್ಮೊಡನೆ ಹಳಚ್ಚುವುದು (ಕುಮುದಾ. ೯-೬೩). ಹೊಣಚು : ೧೩. ದೇಹಕಾಂತಿಗುಂದುವಣ . . . ಎವೆ ಹೊಣಚದೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವಣ, ವೈದ್ಯರುಗಳ ಮಾತ ನಿರಾಕರಿಸುವಣ, ಹೀಗಿದ್ದರೆ ನಿಸ್ತೇಜ ಗ್ರಹವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. 11, ೬೮).

ಪಳಂಚು$_2$, ಹಳಚು$_2$ (ನಾ). ೧. (ಒಂದಕ್ಕೊಂದು) ತಾಗುವಿಕೆ ; ಬಡಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ. ಹಳಚು$_2$.

ಪಳಂಚಿನುಂಗುರ, ಹಳಚಿನುಂಗುರ = ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗಿ ಜಣಜಣಿಸುವ ಕಾಲುಂಗುರ, — ಸದ್ದಾಗುವ ಕಾಲುಂಗುರ : ಅಂತಪಾರಪುಣ್ಯಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನಕ್ಕೆ ಪಂಚರತ್ನದುಪಾಯನಮನಿತ್ತು ಪಳಂಚಿನುಂಗುರದ ನೂಪುರದ ನೂಲ ತೊಂಗಲ ಸಂಕಲೆಯ . . . ವಿವಿಧೋಪಾಯನ ರತ್ನಪಟಲಿಕೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಬರೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೫-೧೨೭ ಪ) ; ಕಳೆದು ಪಳಂಚಿನುಂಗುರಮನೇಜಿ ಮುಸುಂಕಿ ಮರಳ್ಚಿ ಸೆಕ್ಕೆ ಮೇಖಳೆಯೊಳಡಂಗುವಂತೆ ನಿಱಿಯಂ ಸೆಜಗಿಂ ಪೊದೆದುಟ್ಟು ದೂತಿ ಕೈಕೊಳಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದೆಡಪಿ ನಿಂದೊಡಮಾಯೆನಲಮ್ಮದಂಘ್ರಿಯಂ ತಳದೊಳವುಂಕುತಂ ನಡೆದು ಕಾಹಿನ ಗೇಹಮನೊರ್ವಳೆಯ್ದಿದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೪೫) ; ಕನಕಕಾಂಚೀದಾಮದ . . . ಕಾಲ ಹಳಚಿನುಂಗುರದ ಶೃಂಗಾರಂ ಪಳಚ್ಚನಾಗೆ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೨೩ ಪ). ೨. ಹೊಳಪಿನ ಕಾಲುಂಗುರ ; ತಳತಳಿಸುವ ಕಾಲುಂಗುರ : ಕಾಲ ಪಳಂಚಿನುಂಗುರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯಿಂದಮೆ ಪೇಟ್ದು ತಮ್ಮ ಲೀಲಾಲಸ ಯಾನಮಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೧೧೪). ಹಳಹಳಚು ಮಾಡು = ಶುದ್ಧ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು : ಹಂಸೋದಕದ ತೆಜದಿ ಹಳಹಳಚು ಮಾಡಿ ನವಪರಿಮಳಂಗಳನಿಕ್ಕಲಂತದುವೆ ಧಾರಾಂಬುವೆನಿಸೆ ಕಡುಸೊಗಸು ದಳೆದಿರ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೭-೪೨). [<ಪಳಂಚು$_1$]

ಪಳಂಪೆ 'ಪಳಂಬೆ' ನೋ.

ಪಳಂಬೆ, ಪಳಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) :

ಉತ್ತರತಃ ಬಳ್ಳಿಗೆಱೆಯ ಪಡುವ ಗಜಗೊದ ಪಳಮ್ಪ ಪುಣುಸೆಯೆ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೧-೯೩; 812). **ಪಳಂಪೆ :** ವೀರ್ತಂದಕೊಲ್ಲಿಯ ಪಳಮ್ಪೆಯಾಲೆ (ಇಆ. XVIII, ೩೬೭-೨೧; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ಪಳಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉಪಯೋಗ ; ಬಳಕೆ : (ಕ). ೨. ಅಭ್ಯಾಸ; ರೂಢಿ : (ಕ). ೩. ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ ; ತರಪೇತಿ : ನಾನೀ ಪದವಿಗೆ ಮತ್ತಾರನ್ನೂ ತಿದ್ದಿ ಪಳಕ ಮಾಡಿಲ್ಲ (ದೇವೀಚಾ. ೧೧೦). 'ಪಳಗು' ಪರಾ. [ದೇ.‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೞಕ್ಕ]

ಪಳಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಬತ್ತೀಸಕಡಿಯ ಬಾಹರ ಪುಟದ ಗುಳವದ ಕಣಂಗಳ ಕುಳಿಶದ್ಯಳಂ ಪಳಕದ ಪಾರಡದುಜ್ಜಳಿಕೆಯಿಂ ತುಱುಲ ಸಂಪರಂ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ಸಂಗಳಿಸಿ ನೆಗೆದ ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಕಬಿಂಬಂಗಳನೊಕ್ಕಿಸಿ ತೆಗೆದು ಮೇಲೊಟ್ಟಿಕೊಂಡಂತೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬ ಪ). [?]

ಪಳಕಕಾಱ (ನಾ). ಪಳಕವೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು (?) : ಅತಿರಥರ ಮಹಾರಥರ ಅರ್ಧರಥರ ಸಮರಥರ ಪಳಕ[ಪಾಠಾಂ.ಪಳ, ಫಳ, ಬಳ]ಕಾಱರ ಆರೆಕಾಱರ ನಡುವೆ . . . ಇಕ್ಕೃವ ಸೀಗುರಿಯ ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ವಿಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮದಿಂ ಸೌಂದರಪೆರುಮಾಳೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಿರಲು (ಸಂಜಿರ. ದೇ. ೩೪೮-೯), [ಪಳಕ$_2$+-ಕಾಱ]

ಪಳಕು$_1$ 'ಪಳುಂಕು' ನೋ.

ಪಳಕು$_2$ 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಪಳಕೆ (ನಾ). ಸಲಿಗೆ ; ಬಳಕೆ : ಎಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯವಾದುವು ಹಳೆಯ ಪಳಕೆಯ ಮುಖಗಳು (ಇಂಗೀತ. ೮೭-೩) ; ಗೌರಿಯ ಪಳಕೆಯ ಬಳಕೆಯ ಜಾಗಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅದು . . . ಅರಸಾಡಿ ಅರಚುವುದು (ನಜೆವಾ. II, ೮೯೬) ; ಹೊಸಮುಖವಲ್ಲ. ಚಿರಪರಿಚಿತ ಪಳಕೆಯ ಮುಖ (ನಟಸಾ. ೭೭). 'ಪಳಕ$_1$', 'ಬಳಕೆ', 'ಹಳಕೆ' ಪರಾ. [<ಪಳಗು +-ಕೆ]

ಪಳಕೆಳೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮಿತ್ರ,—ಗೆಳೆಯ ; ಬಹಳ ಕಾಲದ ಸ್ನೇಹಿತ: ನನ್ನ ನಂಬಿಕೆಯ ಪಳಕೆಳೆಯವನು (ಪುರುಸಾ. ೧೧೧-೪೩೯). [ಪಳ$_1$(<ಪೞದು) + ಕೆಳೆ$_2$]

ಪಳಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಟಕ್ಕನೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಕಣ್ಣೊಳಗಿಂದ ಪಳಕ್ಕನೆ ನೀರು ಚಿಮ್ಮಿದವು (ರಂಗರೊ. ೧೬೪) ; ಪಳಕ್ಕನೆ ಬೆಂಕಿಯ ಚೆಂಡು ಮುಂದೆ ಹಾದುಹೋದಂತೆ ಅರಿವಾಯ್ತು (ದೇಪಹೆಂ. ೫೬). [ಪಳಕ್$_0$ +-ಅನೆ$_1$]

ಪಳಗ 'ಪೞಗ$_1$' ನೋ.

ಪಳಗಂಡ 'ಪಲಗಂಡ' ನೋ.

ಪಳಗಬ್ಬಿಗ 'ಪೞಗಬ್ಬಿಗ' ನೋ.

ಪಳಗಲು 'ಪರಳ್ಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಪಳಗಾಟ (ನಾ). ಪಳಗುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಮದರಾಸಿನ ಪಳಗಾಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋದಂತಹ ಅವರ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು . . . "ಎಷ್ಟು ಬೇಗನೇ ಪಟ್ಟಣದ ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಪಳಗಿ ಬಿಟ್ಟರಿ ?" ಎಂದೆ ನಾನು (ಪತಿ. ೧೬). [ಪಳಗು + ಆಟ]

ಪಳಗಿಸು, ಹಳಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಅಂಕೆಗೆ ತರು ; ಹತೋಟಿಗೆ ತರು ; ಸಾಧುಮಾಡು : ರಾಯ ನಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆ ಗಜಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಮಾದ ಹೆಣ್ಣಾನೆಹಿಂಡುಗಳಂ ಹಿಡಿದು ಪಳಗಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫೩-೧೬) ; ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು, ರವಿಯ ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು (ಪುಷ್ಪದೀ. ೪೮-೧) ; ಮನುಷ್ಯನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ (ಸಮಾಲೋ. ೨೩೪). ೨. ರೂಢಿ ಮಾಡು ; ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸು ; ಒಗ್ಗಿಸು : ನಾವು ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಜನರು ಇರುವ ಕಡೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಪಳಗಿಸಬೇಕು (ಶಾಲೆಸು. ೨೦೧) ; ಕೈಯನ್ನು ಪಳಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬರೆದನೆನ್ನಬಹುದು (ಕಾವ್ಯಸ. ೫೬) ; ಅವರೇ ನಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಈ ಹೊಸಹೊಸ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಪಳಗಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವರು (ಸಾಹಿಶ. ೬೩). ೩. ಬಳಸಿ ಹದಕ್ಕೆ ತರು,-ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಾದರಿಯ ಹೂವಿನಿಂದೆ ನೆಱೆ ಪಳಗಿಸಿದ ಮಡಕೆಯೊಳಗೆಱೆದು ಮತ್ತಾ ಹೂವುಗಳನು ಹೊಱೆಯಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ.೨-೧೬). ೪. ತರಬೇತು ಮಾಡು ; ತಯಾರುಗೊಳಿಸು : ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವಾಗ, ಅವರ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗುಣಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವವಿಹಿತವೆನಿಸುವಂತೆ ಬೆಳಸಬೇಕೆಂಬುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೮). **ಹಳಗಿಸು :** ೧. ಹಳಗಿಪಡೆ ಹುಲಿಯು ಹಸಿವೆಗೆ ಹೋತನೀವಂತೆ, ಇವರ ನೆತ್ತರ ತೃಷೆಗೆ ನಿರ್ದೋಷಿ ಈತನನ್ನೀಯುವುದೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಗೊಲ್ಲಘಾ. ೮-೨೧೧). [ಪಳಗು +-ಇಸು$_3$]

ಪಳಗು, ಪಳುಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು; ಅಂಕೆಗೆ ಬರು: ಹಕ್ಕಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಪಳಗಿದ್ದುವೆಂದರೆ . . . ಅವು ಅವನ ಸುತ್ತ ಕೋಳಿಮರಿಗಳಂತೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರಪಾಇ. II. ೫೨) ; ಅವು ಕಚ್ಚುತ್ತವೇನು ? ಇಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ. ಅವು ಪಳಗಿವೆ (ಶಾಲೆಸು. ೪೨). ೨. ರೂಢಿಯಾಗು ; ಅಭ್ಯಾಸವಾಗು ; ಬಳಕೆಯಾಗು : ಎಷ್ಟೋ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪಳಗಿ ಸಾಧುವೆನಿಸಬಲ್ಲವು (ಸಂಶೋಧ. ೮೬) ; ವಾಸ್ತವಿಕವೂ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯೂ ವಿವೇಕಯುತವೂ ಆದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪಳಗುವಂತೆ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೨) ; ನೋಡಿ ಪಳಗಿದ ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಈ ನೋಟಗಳೆಲ್ಲವೂ . . . ಕಂಗೊಳಿಸುವುವಲ್ಲವೆ ! (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೭). ೩. ತರಬೇತಾಗು ; ನುರಿ ; ಪರಿಣತಿಹೊಂದು : ಚಿತ್ರಣಶಕ್ತಿಯ ಇಷ್ಟು ಪಳಗಿದ ಕೈಯಾಗಿದೆ ಈ ಜಾನಪದ ಕವಿಯದು ! (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೮) ; ಅವಳ ತಂದೆ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪಳಗಿದ ಮನುಷ್ಯರು (ದೂರಸ. ೧೦೯) ; ಕೈ ಮತ್ತಷ್ಟು ಪಳಗಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿತ್ತು (ದೂಜಿಟ್ಟ. ೯೯). ೪. ಹದಕ್ಕೆ ಬರು; ಪಾಡಾಗು : ಈ ಲೇಹ್ಯವಂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಳಗಿದ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೩೯೩). **ಪಳುಗು:** ೪. ಪಳುಗಿದ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಸುರಿದು ಬಾಯಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೮) ; ಒಂದು ಸೇರು ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪಳುಗಿದ ಮಣ್ಣುಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಯಿದು (ಸಕವೈ. ೩೦).

ಪಳಗಿದ ಕೈ = ನುರಿತ ಕೈ : ಕಳವಿನ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯಮುನದು ಪಳಗಿದ ಕೈ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೨೮).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಪೞಕು ; ಮಲ. ಪೞಕ್ಕು]

ಪಳಗೆಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಮರಾಗ,-ಕೆಂಪುಮಣಿ : ಎಳೆನೀಲ ಪಚ್ಚೆ ಪಳಗೆಂಪು ಮುತ್ತುಗಳ ನಿರ್ಮಳಕಾಂತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಪುಷ್ಪಕಂಗಂಡು ತಿಳಿಗೊಳನುಂ ಬನಂ ಪದ್ಮಮುಂ ಜೊನ್ನಮೆಂದು ವಿಮಾನ್ ಮೃಗಮಳಿ ಚಕೋರಂಗಳು ಪೊಳೆವ ಚಂಚಲಿಪ ಕವಿವೊಲಿವ ನೋಟಗಳ ಕೋಮಳೆಯರ್ (ಚಿಪು. ೫-೧೫). [ಪಳ$_1$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಪಳಚನೆ 'ಪಳಚ್ಚನೆ' ನೋ.

ಪಳಚು 'ಪಳಂಚು$_1$' ನೋ.

ಪಳಚ್ಚನೆ, ಪಳಚನೆ, ಹಳಚನೆ (ಅ). ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ; ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ : "ಜಳಕ್ಕನೆಂದುಂ ಪಳಚ್ಚನೆಂದುಂ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಠಸಾ. ೫೬-೨೧೪) : ನೆರೆದಹಮಿಂಪ್ರರ ತನುಪರಿಕರದ ನೆಱಲ್ಗಳ್ ಪಳಚ್ಚನೆಸೆದಿರೆ (ಅಪು. ೬-೩೭) : ತಿಳಿದಿರ್ದ ಕೊಳದ ಜಲದೊಳ್

ಪಳಚ್ಚನೆಸೆದಿರ್ದ ತನ್ನ ನೆೞಲಂ ತನ್ನೋೞಪಳೆಗೆತ್ತು ಮುೞುಗಿ ಕಾಣದೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿರ್ದುವಿರುಳ ವಿರಹವಿಹಂಗಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೨) : ಪೊೞಲಸಿತುಂ ಪಳಚ್ಚಸಮ್ಮೃತಪ್ಲವದಿಂ ತೊಳೆದಂತೆ ಸೊಂಪು ಪೊಂಪುೞಸೆ (ಅಸಂಪು. ೭-೯೧) ; ಬೆಳುವಸನದಿಂದಾ ಕೋಮಲೆ ಕಂಗಳಿಗೆ ಪಳಚ್ಚನೊಪ್ಪಿದಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೧೦). **ಪಳಚನೆ :** "ಗಮ್ಮನೆ ತಾಂ ಜಳಕನೆಂದು ಪಳಚನೆಯೆನ್ನಲ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೧) ; ಪಳಚನೆ ಪೊಳೆವೆಳ ವೆಂಡಿರ ಬೀಳಯಲರ್ಗಣ್ಣವರ ಚೆಲ್ವನೆಳಕುೞಗೊಂಡಂತಳದುರ್ ತೊಳಗಿದುವು (ಲೀಲಾಪ. ೯-೭೬) ; ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸಿರಿಗೆ ಸರಿಗೆವರ್ಪುವು ಪಳಚನೆ ಕವಿಭಾಳನೇತ್ರನಿಡುವ ಪದಂಗಳ್ (ಅಸಂಪು. ೧-೫೦) ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಲಲಿತಾಂಗದಿಂದ ಪಳಚನೆಸೆದಳೊಪ್ಪವಿಟ್ಟ ಪರಂಜಿಯು . . . ಬೊಂಬೆಯಂತೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೮೧). **ಹಳಚನೆ :** ಹಸನಾಗಿ ಹಳಚನೆಸೆವ ಹಾಲ ಧಾರೆಯೊಳೆಸೆದುದು ಜಿನನ ದಿವ್ಯಾಂಗ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೧೫೭) ; ಸಾಧ್ಯ ಮಾದ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವನು ವಿಕ್ರಮರಾಯರು ಹಳಚನೆ ಕಂಡು . . . ಸಿದ್ಧಿಯನು ಸೈವಡೆದುಕೊಂಡರು (ಜಿಟ್ಟಅ. ೨೧೩-೯).

ಹಳಹಳಚನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹಳಹಳಚನಾದುದಾಶಾವಲಯ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧-೧೯) ; ರಾಜವೀಧಿಗೆ ಬಂದು ಹಾಲಂತೆ ಹಳಹಳಚನೆ ಹೊಳೆವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗಿನೊಳ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೧೦೨) ; ಹಳಹಳಚನೆ ಪೆಣ್ಣುರೂಪಿನ ಚೆಲ್ವ ಪುತ್ತಳಿಗಳೆಸೆದುವು ಭಿತ್ತಿಯೊಳು (ಭರತೇ. ೧೨-೨೨). **ಪಳಚ್ಚನಾಗು**=ನಿರ್ಮಲವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು : ಸರೋಜಕುಮುದೋಜ್ವಲಮಾಗೆ ಕೊಳಂ ಪಳಚ್ಚನಾಗಿರೆ ಶಶಿರಶ್ಮಿ ಬಂದುದತಿನಿರ್ಮಲನೀರದವಪ್ಪ ಶಾರದಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೨) ; ಪಳಚ್ಚನಾಯ್ತು ಗಗನಂ ಮೇಘವ್ರಜಂ ಪೋಗೆಯುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೨) ; ತಂಬೆಲರೂದಿತ್ತು ಪಳಚ್ಚನಾದುವು ಸರೋನದ್ಯಂಬುಗಳ್ ನಂದನಾವಲಿ ಸೊಂಪೇೞುದುದು (ವೃಷವಿ. ೩-೧೪). [<ಪಳಂಚು$_1$+-ಅನೆ$_1$]

ಪಳಚ್ಚಿಸು 'ಪಳಂಚಿಸು' ನೋ.

ಪಳಥ 'ಪಣತ' ನೋ.

△ **ಪಳದಿ** 'ಪಳದಿ' ನೋ.

ಪಳದು 'ಪೞದು' ನೋ.

ಪಳದೆ 'ಪಳಿದ್ಯ' ನೋ.

ಪಳದೇಗುಲ (ನಾ). ಹಳೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನ: ಹೇರಡವಿಯಲ್ಲಿ ಪಳದೇಗುಲದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವೈರಿಭಯವಹುದೆಂದು ರಾಜೋಪಚಾರದಿಂದಾರಾಧನೆಯ ಮಾಡಿ (ರಾಘಚ. ೬-೨೨). [ಪಳ$_1$(<ಪೞದು)+ದೇಗುಲ]

ಪಳದ್ಯ 'ಪಳಿದ್ಯ' ನೋ.

ಪಳನುಡಿ 'ಪೞನುಡಿ' ನೋ.

ಪಳಪಳ 'ಪೞಪೞ' ನೋ.

ಪಳಪಳನೆ 'ಪೞಪೞನೆ' ನೋ.

ಪಳಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತಳಮಿವು ತಳಿರಿವು ಬೆರಲಿವು ಕಳಿಕೆಗಳಿವು . . . ಎಂದಱಯದೆ ಕೋಮಳೆ ಪೂಗೊಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ಪಳಪಳಿಸಿದಳತಿಮುಗ್ಧೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೨೬). 'ಹಳಹಳಿಸು' ಪರಾ. [ಪಳಪಳ ? +-ಇಸು$_3$]

ಪಳಬ, ಹಳಬ (ನಾ). ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಿರಿಯ : ಮಾಂಧಾತಂ ಪಳಬಂ ಶಕ್ರನರೆಗದ್ದುಗೆ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಸೌನಂದ. ೧೧-೪೩); ಬಭ್ರುವಾಹನನ ಕಂಡು, ಪೋಲ್ವೆಗೆ ಬೆರಗುಗೊಂಡರಾ ಸೇನೆಯಲಿ ಪಳಬರಾದವರೆಲ್ಲರುಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೧-೨೨೦೪). **ಹಳಬ :** ೨. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಪರಿಚಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಳಬರಾಗಿಯುಂಯಿರುವ ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ ಭೃತ್ಯರಂ ಕರಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೭೭೭-೧೨) ; ಹಳಬನೊ ಹೊಸಬನೊ ನೀನು (ಇಂಚಾಪ. ೬೮-೨೮). ೩. ಗೌಡ ಹಾಗೂ ಶಾನುಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮಸೇವಕ ; ಕುಳವಾಡಿ : ಗೌಡ ಶಾನುಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗೆ ತಳವಾರ, ಪಟ್ಟಣಸೆಟ್ಟಿ, ಹಳಬರು ಮುಂತಾದ ಕಿರುಕುಳ ಕಾಮದಾರರಿರುತ್ತಾರೆ . . . ಹಳಬರು ಊರಿನ ಕಾವಲುಗಾರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೭೬) ; ಹಳಬನು ಊರಿನ ಕಾವಲುಗಾರನಿರುವನು (ವಿಜಾಭೂ. ೫೫) : ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ ಚಾವಡಿಯನ್ನು ಹಳಬ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾನೆ (ಗ್ರಾಳಗು. ೫).

[ಪಳ$_1$(<ಪೞದು)+-ಬ$_2$]

ಪಳಬದ್ದ (ನಾ). (?) : ಪಗೆಗಂ ಪಾೞಗಂ ಪರಿಭವಕ್ಕಂ ಪೞವೆಗಂ ಪಾಗುಡಕ್ಕಂ ಪಳಬದ್ದಕಂ ವೈವಾಹಿಕಸಂಬಂಧಕ್ಕಂ ಮೈತ್ರಕ್ಕಂ . . . ಮಹಾಸಮುದ್ರದೊಳ್ ಮಹಾನದಿಗಳ್ ಕೂಡುವಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ) ; "ಪಳಬದ್ದಕ್ಕಂ=ಲಾಭ ಅಥವಾ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದುದಕ್ಕೂ" (ಪಂಪಡೀ. ೩೩೭). [?]

ಪಳಮಂಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಲಲಿತ ಸಾಳಂಗ ಸಾವೇರಿ ಗುಜ್ಜರಿ ಗೌಳ ಪಳಮಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧರಾಗಂಗಳಿಂ ಬಳಸಿ ಪಾಡಿಸಿದನು (ಜೈವಿಭಾ. ೨೧-೫೭).

[<ಸಂ. ಫಲಮಂಜರೀ]

ಪಳಮಾತು 'ಪಳಮಾತು' ನೋ.

ಪಳಮೆ 'ಪೞಮೆ' ನೋ.

ಪಳಮೊರೆ, ಪಳಮೊರೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆ; ವಂಶಾನುಕ್ರಮ: ಅಯ್ದನೆಯನ್, ಆ ಮರ್ದಸ್, ಪರ್ಸದ ಕಳಂಕಂ, ಪಳಮೊರೆಯ ನಾಣ್ಚಿಸಿದೊಡೆ (ಪಾರಸಿ. ೨೯-೬೬೫). **ಹಳಮೊರೆ :** (Ancestry. ಇಂಕನಿ). 'ತಲೆಮೊಱೆ' ಪರಾ.

[ಪಳ$_1$(<ಪೞದು)+ಮೊರೆ$_6$(<ಮೊಱೆ$_4$)]

ಪಳಯುಠಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಳಯುಟ್ಠಾಣ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನ ಭಾಡಲಿಗ್ರಾಮಮಧಿವಸತಿ (ಎಇ. XIX, ೬೪-೨೩ ; 687).

[? + ಠಾಣ(<ತಾಣ)]

ಪಳಯಿ (ಗು). ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ: ಪೂಜನೆಯ ಮರಿಸಕೆ ಪ ೩ ಯೆಂದೆಂದಿಗುಂ ಸೂಜಿಕೆ ಪಳಯಿಗುಡಗೆ ಮರಿಯಾದೆಯಲಿ ವೃತ್ತಿ ಸಿದ್ಧಾಯವನು ಕಲ ಮೇಲೆ ಮಡಗುವರು (ಎಕ. XIV, ತಿನರ. ೭೨-೨೪ ; 1309).

[☞ ಇದು 'ಪೞಿಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪಳಯಿಗೆ 'ಪೞಯಿಗೆ' ನೋ.

ಪಳಯಿಸು, ಪಳವಿಸು, ಹಳವಿಸು, ಹಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಲಾಪಿಸು: ಗೋಳಾಡು : ತಮ್ಮ ಗಂಡರಂ ಕೊಳುಗುಳದೊಳಱಸಿ ಕಾಣದೆ ಬಾಯ್ವೞದು ಪಳಯಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪ ವ) : ನೆನೆದಲ್ಲಿಯೆ ಕಂಡೞಲುಣ್ಮಿ ಶೋಕರಸದಿಂ ಪಳಯಿಸಿದಳ್ಕಾಂತಿ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಗನಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೪) : ನೀವೇಂ ನಿಮಿತ್ತ ಪಂಬಲಿಸಿ ಪಳಯಿಸುತಿರ್ದಪಿರಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೬೧); ಆತನ ರಾಣಿ ಪೆತ್ತ ಬಸಿಱನೊಂದುರಿಯಿಂನೊಂದು ಪಳಯಿಸಿ . . . ಮಱುಮಱುಗಿ ಹಮ್ಮಯ್ದಂಬೋವಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೭-೧) ; ಬಡನಾಯಿಯು . . . ಆಕಾಶಕೆ ಮೊಗ ಮಾಡಿ ಪಳಯಿಸತೊಡಗಿತು (ಕೋಗಿಲೆ. ೫೨-೨೨). **ಪಳವಿಸು :** ಅಂತು ಪುಯ್ಯಲಿಟ್ಟೊಳಱ ಪಳವಿಸಿ ಬಾಯ್ವೞದೞ್ವ ಸುತಾರೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೩ ವ); ಆ ಬಳಂ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು ಪಳವಿಸಿ ಪ್ರಳಾಪಂಗೆಯ್ದು ಸುಯ್ದು ವಿಕಳನಾಗಿ ಮತಿಗೆಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೦ ವ) ; ಕೇಳೀವನದ ತರುಲತಾವಿಹಂಗಮಂಗಳ್ಗೆ ಪೇೞ್ದು ಪಳವಿಸಿಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೭೧ ವ) ;

ಸಂಗನಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಪಳವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಗೋಳಿಟ್ಟು (ಬಸವ. ೪-೩೮). **ಹಳವಿಸು** : ಹರಿಯುತ್ತ ಹಳವಿಸುತ ಬಾಯಬ್ ಬತ್ತಲೊಬಲುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೭) : ಬದುಕೇಕೆಂದು ಹಳವಿಸಿ ಮಱುಗುತಿರಲ್ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೯-೨೨) : ಅಳಲಿದರು ಬಳಿಕೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರು ಹಳವಿಸುತ ಹಲವಂಗದಲಿ (ತೊರವೆ. ೨-೬-೨೬): ಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿದು . . . ಹಳವಿಸಿದನು ರಾಯನು (ಕುಮಾರರಾ. ೪೦-೯೫). **ಹಳಿಸು**$_2$: ಸುಳಿವ ಸಮೀರ ಪೊಂಪುಳಿಪ ಚಕೋರ ಸುಮ್ಮಳಿಪ ರಾಜೀವನುಬ್ಬೇಳ್ವ ಜಳನಿಧಿ ಸಂತಸದಳಿವ ನೀಲಾಬ್ಜದಿಂ ಹಳಿಸುವ ಚಕ್ರವಾಕಗಳು (ಭೈರವೇ. ೨-೭೧). [<ಪ್ರಲಾಪಿಸು]

ಪಳರಸ (?) (ನಾ). (?) : ಕುಂಬಳದೊಳ್ಪಳರಸಮಂ ಮೆಣಸಂ ಕೊಳಲಲಂಘ್ಯಮೆಂಸಿರ್ಪ ನಾಯ್ಗಳತಿವಿಷಮಬೞಗುಂ (ಖಸುದ. ೧೩-೩೪). [?+ರಸ]

ಪಳವಡ (?) (?). (?) : ಒಳಗಿರ್ಪ ಬದಣ ವರ್ಣಲಿಂಗವಮಾಯ್ತು . . . ಚೆಲ್ವನಳವಡಿಸಿ ಮುಂಡನಕೆ ಜೆಡೆ ಮೂಡೆ ಸಂತತಂ ಪಳವಡದ ರೋಮಶಾಟಿ ಪೊಳವ ರನ್ನಂ ಬಿಗಿದ ಕಂಥೆಯಾಗೊಪ್ಪಿರಲು . . . ಶುದ್ಧ ಶಂಭುರೂಪಾಗಿರ್ದರು (ಲಿಂಗಪು. ೨೨-೩). [?]

ಪಳವಳಿಗೆ, ಪೊಳವಳಿಗೆ, ಹೊಳೆವಳಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರಂಗಳ ಸೋಮದೇವರುಗಳಿಗೆ ದಿನ ಹದಿನಾಲ್ಕಕ್ಕಂ ಎಣ್ಣೆ ಹತ್ತು ಕೊಳಗದ ಇಬ್ಬಳ ಪಳವಳಿಗೆಯ ಪಕ್ವಾನ್ನಕ್ಕೆ ಕೊಳಗ ಹತ್ತು . . . ಹೋಮ ಪಳವಳಿಗೆಗೆ ಸಲಗೆ ಒಂದು ಕೊಳಗ ಹತ್ತು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೧೦೧-೫೯; 1276) ; ಕಂಡರಿವರೆಣ್ದೆಸೆಯಲೊಪ್ಪುವ . . . ಹೂದಂಡೆಗಳ ಪಳವಳಿಗೆಗಳ ನನೆಯುಂಡೆಗಳ ಸಿಂಗರದಲೊಪ್ಪಿಹ ಶಸ್ತ್ರಮಂಟಪವ (ಅಕ್ರೂರ. ೬-೭೧). **ಪೊಳವಳಿಗೆ:** ಚೈತ್ಯಾಲಯಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಜಯಘಂಟೆ ಚಾಮರ ಪೊಳವಳಿಗೆ ಗೀತ ವಾದ್ಯ ನೃತ್ಯ ಶ್ರೀಬಲಿ ಮುಂತಾದ ವೈಭವಂಗಳಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಿಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೋಂಪಕ. ೨೨-೭). **ಹೊಳೆವಳಿಗೆ:** ಹೊನ್ನಾನೆಗಳ್ಗಲ್ಲಿಂದ ಹೊಳೆವಳಿಗೆಯ ಸಾಲು ಗನ್ನಡಿಯಿಂದ . . . ಸಂಪನ್ನಗೃಹಗಳು ಮೆಱೆದುವು (ಭರತ. ೧೫-೨೪). 'ಫಳವಳಿಗೆ'. 'ಫಳವಳಿಗೆ' ಪಠಾ. [?]

ಪಳವಾತು 'ಪಟಿವಾತು' ನೋ.

ಪಳವಾನ್ (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದ ಇರುವ ಆಕಾಶ; ಸನಾತನವಾದ ಗಗನ: ಪಳವಾನೇ ಪೊಸಎಲರೇ ತಳಿಮಳೆಯ ಚೆಲ್ವು ಬೆಳೆಯ (ಪೋಂಗಳ. ೪೫-೧೭). [ಪಳ$_1$ (<ಪಟಿದು)+ಬಾನ್$_3$]

ಪಳವಿಗೆ 'ಪಟಿಯಿಗೆ' ನೋ.

ಪಳವಿಸು 'ಪಳಯಿಸು' ನೋ.

ಪಳವು 'ಪಟುವ' ನೋ.

ಪಳವೆ 'ಪಟುವೆ' ನೋ.

ಪಳಸು 'ಪಟುಸು' ನೋ.

ಪಳಸುಗೂಳು (ನಾ). ಹಳಸಿದ ಅನ್ನ : ಪಾಲುಂಬುವರ್ ಪಳಸು ಗೂಳಿಗಿಚ್ಚೈಸುವರೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೨-೨೨). [ಪಳಸು(<ಪಟಿಸು)+ಕೂಳು$_2$ (<ಕೂಟ್$_1$)]

ಪಳಹ$_1$ 'ಪಳದ್ಯ' ನೋ.

ಪಳಹ$_2$ 'ಪಟಹ' ನೋ.

ಪಳಹಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ,—ಕೌಶಲ : ಅತಿಪಳಹಗಾಱಿಕೆಯಾಂತು ಮಿಳಿರ್ಪ ಮಿಂಚಿನವೊಲುಂ ಪೊಳೆವ ಡಂಗುರವಿದ್ಯೆಯಂ ನಿನಗೆ ಕಲಿಸಿದವನೆಂತಪ್ಪ ಗಾರುಡಿಗನೋ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೪೬). [ಪಳಹ$_2$(<ಪಟಹ)+-ಕಾಱ+-ಇಕೆ]

ಪಳಹರ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ : ಕೇರಿನ ತುರಗವನು ವಂದಿಸಿದನಾ ಪಳಹರದ ಹನುಮಂಗೆಜಗಿದನು (ಜೈಮಿನಿಭಾ. ೯-೩೬) ; ಪಳಹರಗಳಿತ್ತಿದವು ಮುತ್ತಿನ ಮಲಕು ಜಲ್ಲರಿ ಚಿಮ್ಮಿದವು (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೫-೭೭). ೨. ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ : ಚಳನಯನನಂಗಳಂ ಕುಸುಮಸಾಯಕ ನೊಪ್ಪಿರೆ ಕೊರ್ತು ಮಾಡಿದಂ ಹಟವಿಗೆಯಂ ತನೂದರಿಯಪಾಂಗಮರೀಚಿ ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದಂ ಪಳಹರವಂ (ನಳಚಂ. ೩೬೧). ೩. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ: ಸಕಳಾಯುಧಸಂಭೃತಂಗಳಪ್ಪ ಬಿಂಡಿಗೆಗಳ ಕಾಂಚನದ ಪಳ[ಪಳಹ]ರಂಗಳ ಕದಳೀಕಾಕನಕದಂಡದ ಕೆಂಗರ್ಡೆಗಳೊಳ್ ಕೋರ್ಪ ತೋರದೊ ಮರಂಗಳ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೪೬ ವ). [<ಪಟ+?]

ಪಳಹರವೇಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ : ಗೋರಿವೇಂಟೆ ಪಳಹರವೇಂಟೆ ಪಟವೇಂಟೆ ವಿದ್ಯಾಧರರ ವೇಂಟೆ ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ . . . ಮೆಱೆವುತಿಪ್ಪೆಂಟುತೆಱದುಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ (ಪಜಕಾ. ೫-೪೯). [ಇದು 'ಪಳಹದ ಬೇಂಟೆ' ಎಂದಿರಬಹುದೇ?]

ಪಳಾಯಿಗ, ಪಲಾಯಿಗ (ನಾ). ಹಲಗೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು; ಹರೆಕಾರ : ಭವ್ಯಜನಕ್ಕೆ ಬೆಸಸು ವೆನೆಂತೀಗಳು ಪಳಾಯಿಗ ನಮಗಿರ್ಪ ಮಾತಂ ಕರಸ್ಪರ್ಶನಮಾತ್ರದೊಳೆ ಮುರವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ನುಡಿವಂತೆ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೩-೨೩). **ಪಲಾಯಿಗ:** ವಸುದೇವನೊರ್ವನಾ ಪಲಾಯಿಗನ ಕಯ್ಯ ಪಟಕಮಂ ಕೊಂಡು ಪ್ರಹರಣಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಂ ಪ್ರಮೋದಮನೊದವಿಸೆ . . . ಬಾಜಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಮಹಾನೇ. ೫-೩೪ ವ). 'ಪಟಿಗ$_2$' ಪಠಾ. [ಪಳಾಯ$_0$ (<ಪಟಹ)+-ಇಗ]

ಪಳಾರ 'ಫಲಾರ' ನೋ.

ಪಳಾವಳಿ (ನಾ). ಹಣ್ಣುಗಳ ಗುಂಪು ; ಫಲಗಳ ಸಮೂಹ : ಇಟುಪಿದ ಪಳಾವಳಿಗಳುಂ ಕೊಳ್ವ ಬಿಟ್ಟುಗಳುಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೩೪ ವ) ; ಲೇಸಿನ ಪಳಾವಳಿಯ . . . ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತು (ನಮಮೋ. ೧೦-೨೦). [ಪಳ$_2$ (<ಪಲ$_2$)+ಆವಳಿ$_1$ (=ಆವಲಿ)]

ಪಳಾಸ 'ಪಾಳಾಸ' ನೋ.

ಪಳಾಸ್ತ್ರಿ (ನಾ). ೧. "ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬಳಿದಿರುವ, ಶರೀರ ಶಾಖದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಲಾಮು, ಔಷಧ ಲೇಪ : ಪಳಾಸ್ತ್ರಿ ; ಪಟ್ಟು" (Plaster. ಇಂಕನಿ). ೨. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ, ಔಷಧಿಯ ಲೇಪ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ : "ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚುವ ಮುಲಾಮು ಪಟ್ಟಿ, ಮೊ.ದು; ಪಳಾಸ್ತ್ರಿ" (Patch. ಇಂಕನಿ). [←ಇಂ. Plaster]

ಪಳಾಳ 'ಪಲಾಲ' ನೋ.

ಪಳಿ$_1$ 'ಪಟಿ$_1$' ನೋ.

ಪಳಿ$_2$ 'ಪಟಿ$_2$' ನೋ.

ಪಳಿ$_3$ 'ಪಟಿ$_4$' ನೋ.

ಪಳಿ$_4$ 'ಪಟಿ$_5$' ನೋ.

ಪಳಿ$_5$ 'ಪಡಿ$_3$' ನೋ.

ಪಳಿ$_6$ (ನಾ). ಪದ್ಧತಿ ; ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಪಳಿಮಂಜಳಿಣ್ಣೆಯಂ ದೊಡ್ಡಂಗೆ ದೂಳಿಸಿದರು (ಶಾಲೂರ. ೧೪೭-೩೨೧). [?]

ಪಳಿಕ 'ಪಟಿಕ' ನೋ.

ಪಳಿಕು 'ಪಟಿಕ' ನೋ.

ಪಳಿಕುಗವ್ಮುರಿ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಕೊಳ್ಳ : ಪಳಿಕುಗವ್ಮುರಿ ಪಚ್ಚೆ ಯಱುನೀಲದ ಗವಿ ಕುಲಿಶದೊಣೆ ಮಾಣಿಕದ ಪಳಿಕದಿಡಾರ ರನ್ನದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಗೊಳಗಿಹವಾ ಶಿಖರಿಯೊಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೩೯). [ಪಳಿಕು (<ಪಟಿಕ)+ಕವ್ಮುರಿ$_1$]

ಪಳಿಕುಗಾಳಾಂಜಿ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಪೀಕದಾನಿ :

ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷನ ಗಂಡೂಷೋದಕವನಾನಲ್ಕೆ ಪಳಿಕುಗಾಳಾಂಜಿದಳೆದ ಪುಳುಗೂಟಗದವರ (ಚಿಕವಂ. ೧೦೨-೧೩).

[ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ಕಾಳಾಂಜಿ$_2$]

ಪಳಿಕುದಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಪರಿವಾಣ : ಪಸದನಕ್ಕೆಂದು ಪಳಿಕುದಟ್ಟಿಯೊಳಿಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯಣ್ಪು (ಚಿಕವಂ. ೮೬-೨೦)

[ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ತಟ್ಟೆ]

ಪಳಿಕುಮಣಿ, ಪಳುಕುಮಣಿ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಮಣಿ : ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ ಮನಮಾಯದ ಮುನ್ನಮಪಾರ್ಥಂ ರಂಜಿಸದ ಪಳಿಕುಮಣಿಯುವೊಲಿರದೇ (ಜಗವಿ. ೧-೧೪) ; ಈರ್ಷೆ ಕಿಲುಬುಗಳು ತೊಳೆದು ಹೋಗಿ ಅವರ ಬಗೆಗಳು ಪಳಿಕುಮಣಿಗಳಂತಾದುವು (ಧೂಮಪು. ೬೫). **ಪಳುಕುಮಣಿ :** ಪಳುಕುಮಣಿವೆರೆದ ಕಂಠದ ವಿಳಸದ್ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲೆ ಪಳಿಯುಡೆ ಸುಲಿಪಲ್ . . . ಮಿಸುಗೆ (ವೃಷವಿ. ೩೭-೧೬) ; ತೆತ್ತಿಸಿದ ಪಳುಕುಮಣಿಯೊಳೀಯೆನೆ ನೀರ್ಗುಳ್ಳೆಸಾಲೆಸೆದುದು (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೪೧). [ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ಮಣಿ$_3$]

ಪಳಿಕುವಸೆ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಹಸೆ : ಪೊಸತಾಯ್ತು ವಿಧುಬಿಂಬ ಮಧ್ಯದಂಕಂ ಪಳಿಕುವಸೆಯೊರ್ದ ಕಾಳೆಯಂತೆ (ಚಿಬಪು. ೯-೨೫).

[ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ಪಸೆ$_2$]

ಪಳಿಕುವಾಸಱೆ, ಪಳುಕುವಾಸಱೆ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ತರ್ಳತ ತರುಣತಮಾಲತರುವನದ ತಳದ ತಣ್ಣೆಳಲ ಪಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳು]ಕು ವಾ[ಪಾಠಾಂ.ಪಾ]ಸಱೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೦ ವ). **ಪಳುಕುವಾಸಱೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ಪಾಸಱೆ]

ಪಳಿಕುವೆಸ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದುದು ; ಸ್ಫಟಿಕದ ರಚನೆ,-ಶಿಲ್ಪ : ತಳಿರ ಕಾವಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಳಿಕುವೆಸದ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪರಿವ ತೊಱೆಯ ತಡಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕೂಡಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೪).

[ಪಳಿಕು(<ಪಟಿಕ)+ಬೆಸ$_1$]

ಪಳಿಕೆಯರ್ 'ಪಟಿಕೆಯರ್' ನೋ.

ಪಳಿಗಪ್ಪುರ, ಪಳಿಗರ್ಪುರ (ನಾ). ಹರಳುಹರಳಾದ ಕರ್ಪೂರ; ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ : ಪಳಿಗಪ್ಪುರವನಿನೀರ್ ಪೊಸವಾಳೆಯ ಸುಳಿ ಕಮ್ಮಿದು ವಾದೆಲರ್ (ಜಯಕಾ. ೪-೪೦). **ಪಳಿಗರ್ಪುರ :** ಎಳೆಯುಲ್ಲಿಯುಂಗುಳ್ಳಿ ಕಂಬೇವು ಮಾದಲದ ತಳಿರು ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಕೇದಗೆಯ ಹೂವಿಕ್ಕಿ ಪಳಿಗರ್ಪುರವ ತಳಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೬೮). [<ಪಳಿಕು+ಕಪ್ಪುರ]

ಪಳಿಗರ್ಪುರ 'ಪಳಿಗಪ್ಪುರ' ನೋ.

ಪಳಿಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಟ್ಟೆಯ ಧ್ವಜ: ಪಲ ಪಸುರ್ದೋರಣ ಪಳಿಗುಡಿ ಸಂತತಸಱೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಬಣ್ಣವುರಂ ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಶೋಭಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೫೯) ; ಪಳಿಗುಡಿಗಳ ಬಳಗ ಗಳಿಂದ ಚೆಲ್ವನು ತಳೆದ ಸಿಂಧಗಳ ಸಾಲಿಂದ ಮಿಱೆರ್ವ ಪತಾಕೆಗಳಿಂದಾ ನಗರಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು ಕಡುರಯ್ಯಮಾಗಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೨-೮).

[ಪಳಿ$_3$(<ಪಟ್ಟ$_4$)+ಗುಡಿ$_2$]

ಪಳಿಗುಡು 'ಪಳಿಗೊಡು' ನೋ.

ಪಳಿಗೆ$_1$, ಹಳಿಗೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ,-ಪ್ರಮಾಣ : ××× ಕ್ಕಂ ಸೊಳಸ ೧ ಬ ಲೆಕ್ಕದ ಬಿಟ್ಟ ಪಳಿಗೆ ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೮-೫೩ ; 1192) ; ನಂದಾದೀವಿ[ಗೆಗೆ] ಪಳಿಗೆ ಯೆಣ್ಣೆಯ ತಾವನುನಯದಿಂದವಿತ್ತರಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೦-೬೦ ; 1265) ; ಸಂತೆ ಪೇಟೆಗಳ ಪಳಿಗೆ ಪಸಿಗೆಗಳನು (ದೇವಾಂಪು. ೫-೧೯೪) ; ಸಂತೆಯ ಪಸಿಗೆ ಪಳಿಗೆಯುನೂ . . . ಧಾರೆಯನೆಱದು ಕೊಟೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೫೩-೧೨ ; 1552). **ಹಳಿಗೆ :** ತೆಲ್ಲಿಗ ಗೊತ್ತ್ರಿಗಳು ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಗಾಣಂಗಳಲೊಂದೊಂದು ಹಳಿಗೆ ಯೆಣ್ಣೆಯಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. V, ೧೯-೬೭ ; 1161) ; ಇನ್ನೂಱು ತೆಲ್ಲಿಗರ ಕೊತ್ತ್ರಿಗಳು ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹಳಿಗೆವೊಂದು ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೯-೫೩ ; 1176).

ಪಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ : "ಪಳಿಗೆ—ಪಟಿಕಾ=ವಸ್ತ್ರ ವಿಶೇಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫). [<ಸಂ.ಪಟಿಕಾ]

ಪಳಿಗೊಡು, ಪಳಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಒಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಕೊಡು,—ನೀಡು : ವಿಂತವಹನನ ಶಿರಕ್ಕೆ ಪಳಿಗೊಡ ದಿರ್ದಳೀಕೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೯೨). **ಪಳಿಗುಡು :** ಈತನ ಶಿರವನಂದೀ ಶಿಶುಶಿರಕ್ಕೆ ಪಳಿಗು[ಪಾಠಾಂ.ಗೊ]ಡುವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೪ ವ).

[ಪಳಿ$_5$(<ಪಡಿ$_3$)+ಕೊಡು$_1$]

ಪಳಿತ 'ಪಲಿತ' ನೋ.

ಪಳಿತಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಪಸ್ಸಿನ ಭಂಗಿ (?) : ಪಳಿ ತಂಕದೆ ತಾನ್ನಿವಮೇಱೆದಾನ್ (ಎಕ. II, ೧೧೩-೪ ; ಸು. 700) ; ಪದುಳಿಕೆಗುಂದದಿರ್ದ ಪಳಿತಂಕದ ಚೆಲ್ವು ಸಡಿಲ್ದುದಿಲ್ಲ ಕರ್ಮದ ಬಿಗಿವೊಯ್ಯು ನೊಯ್ಯನೆ ಸಡಿಲ್ದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೭). [?]

ಪಳಿತಶ್ಮಶ್ರು 'ಪಲಿತಶ್ಮಶ್ರು' ನೋ.

ಪಳಿತಾಂಕುರ 'ಪಲಿತಾಂಕುರ' ನೋ.

ಪಳಿದೆ 'ಪಳಿದ್ಯ' ನೋ.

ಪಳಿದ್ಯ, ಪಳದೆ, ಪಳದ್ಯ, ಪಳಹ$_1$, ಪಳಿದೆ, ಪಳಿಹ, ಫಳಿದ್ಯ (ನಾ). ಮೊಸರು ಅಥವಾ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಪರಿಪರಿಯ ಮೇಲೋಗರಮಂ ಪಾನ ಪಳಿದ್ಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೪೭ ವ) ; ಪಳಿದ್ಯ ಕ್ಷೊವೆ ತುಪ್ಪ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧-೪೪ ; 1431) ; ಪರಿಪರಿಯ ತಾಳಲುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ ಪಳಿದ್ಯ ಕಚ್ಚರಿ ಬಾಳುಕಂಗಳ . . . ನೀಡಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೫-೬೦) ; ಕುಂಬಳಸಂಡಿಗೆ ಪಳಿದ್ಯ ಮುಂತಾದುವನಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರಿಕ್ಕ ಲಾಗ (ಜ್ಞಾನಚ. ೨-೧೪೦). **ಪಳದೆ :** ಪಳದೆಯ ಮೇಲೆ ಇವರ ಪ್ರೀತಿಯು ಬಹಳ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ 'ಪಳದೆ'ಗಳಯೆಂಬ ಚೇಷ್ಟೆಯ ಉಪನಾಮವು ಬಂದಿದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೭೯). **ಪಳದ್ಯ :** ಹೆಸಱು ತೋಯ ಪಳದ್ಯ ಕಲಸುಮೇಲೋಗರ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಕ್ರುಪುಟ. ೧೧೩-೨೭ ; 1475) ; ಪಳದ್ಯವ ಬಡಿಸಲು ಚಪ್ಪರಿದುಣುತಿರ್ದರಾಗ (ಗೋಮಟೇ. ೨-೧೨೯) ; ಪಳದ್ಯ ಕಾಸಿ ಉಣ್ಣಲು ದೀಪನಮಕ್ಕುಂ (ವಿದ್ಯವಿ. ೪) ; ಘಮಘಮಘಮವೆಂಶ ತಿಂಡಿ-ತೀರ್ಥ, ಪಾಯಸ-ಪಳದ್ಯ, ತುಂಬಿ ತುಂಬಿ ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ತುಳುಕಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಪತಾಕ್ಷಿ. ೧೫) ; ನೀಲಕಂಠನ ಮದುವೆಗೆ ನೀಲಿಸೊಪ್ಪಿನ ಪಳದ್ಯ (ಗಾದೆ). **ಪಳಹ$_1$:** ಸಾಸವೆ ಶಿಖರಿಣಿ ಪಳಹಂ ಕೀಸಿದ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿಮೊಗ್ಗೆನುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳ್ (ನಳಚಂ. ೪೪೭). **ಪಳಿದೆ:** ಹಸಿಯ ಅಲ್ಲವು ಲೇಸು ಬಿಸಿಯ ಪಳಿದೆಯು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೧೭) ; ಕಿಚ್ಚಡಿ ಬೋನವು ಪಚ್ಚಡಿ ತಾಳಿಲು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಳಿದೆಯು ಉತ್ಸಹ ಬನ್ನಿ (ಶರಲೀ. ೮೭-೧೬). **ಪಳಿಹ :** ತಾಳಿದ ಪಳಿಹ ಪಸುಂಗುರಿ ಸಾಸವೆ ಸೀಕರಣೆ . . . ಎಂಬ ನಾನಾಭಿನ್ನರುಚಿಯ ಶಾಖಂಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೮). **ಫಳಿದ್ಯ :** "ಖಲ—ಫಳಿದ್ಯ" (ಅಠಾಸಿ. ೮-೨೭) ; ಮಜ್ಜಿಗೆಫಳಿದ್ಯ ಸಹ (ಎಕ. VII, ತಿಮನೊ. ೬೧-೬೧ ; 1431).

ಪಳಿನುಡಿ 'ಪಟಿನುಡಿ$_2$' ನೋ.

ಪಳಿಮರಿಯಾದೆ (ನಾ) ಪ್ರತಿಮರ್ಯಾದೆ : ಆ ಹಂಜಮಾನದವರು ತಂಮು ಪಳಿಮರಿಯಾದೆಯ ಹೊಂಪಿನ ಕಟಳೆಯನು ಅರಮನೆಗೆ ಕೊಟ ಅ

ಪಳಿಮರಿಯಾದೆಯಲಿ ಬಹಂಥಾ ಕಾಟಗದ್ಯಾನ ನೂಱ ಅಯಿವತ್ತು ಹೊಂನನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೯-೧೬ ; 1465).

[ಪಳಿ$_5$(<ಪಡಿ$_3$)+ಮರಿಯಾದೆ]

ಪಳಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಐನೂರ್ವ್ವಾರ್ಚಾರಿಯ ಮಗ ಪಳಿಯಣ್ಣ (ಎಕ. X, ಚಿಕ್ಕಬ. ೨೬-೯ ; 880).

[ಪಳಿ ? +ಅಣ್ಣ$_1$]

ಪಳಿಯಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಪಳಿಯುಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಡುಪು : ಪಳಿಯುಡೆ ಸುಲಿಪಲ್ತೊಳಪ ಲಲಾಟದ ಭಸಿತದ ವಿಳೇಪನಂ (ಪ್ರಷಪ. ೩೭-೧೬). [ಪಳಿ$_3$(<ಪಱ$_4$)+ಉಡೆ$_2$]

ಪಳಿಲಜ್ಜೆ (ನಾ). ಅಪವಾದದಿಂದುಂಟಾದ ನಾಚಿಕೆ; ನಿಂದೆಯಿಂದಾದ ನಾಚಿಕೆ : ಪಳಿಲಜ್ಜೆಯುಂ ತೊರೆದು ಬಿಂಕದಿಂ ಕನಕಲಂಕಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ವಂತೆವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೪-೨೦೩).

[ಪಳಿ$_2$(<ಪಱ$_2$)+ಲಜ್ಜೆ]

ಪಳಿವೀಡು (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ನೆಲೆ; ದೂಷಣೆಯ ಬೀಡು : ಪೇಡಿತನಮಂ ಕೊಲ್ಗೆ ಬಗೆ. ಸಾಲ್ಗುಮಾ ಪಳಿವೀಡು, ಸೋಲ್ಮನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮೧-೫೨೧). [ಪಳಿ$_2$(<ಪಱ$_2$)+ಬೀಡು$_2$]

ಪಳಿವು 'ಪಱ$_2$' ನೋ.

ಪಳಿವೊಱಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಾಗಿ ಸಕಲಪ್ರಕೃತಿಜಾತ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಣಮಂ ಬಿಡದೆ ಪೊರೆವಲ್ಲಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಪಳಿವೊಱಸದೆ ಉರ್ವಿಯುಂ ನವಸಹಸ್ರಾಬ್ದಮಂ ಪಾಲಿಸಿದಂ (ಜೈವಿಭಾ. ೧೮-೧೫). [ಪಳಿ$_2$(<ಪಱ$_2$)+ಪೊಱಸು]

ಪಳಿಸಂಕು ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಂಖ (?) : ಜಡಿವ ಕಹಳೆಯುಂ ಉಕ್ಕಡ ಕೊಂಬು ಪಳಿಸಂಕು ಒಡನೆ ತಂಬಟೆ ಡಮಾಮಿಗಳ (ದೇಪಾಂಪು. ೩-೨೦೮).

[☞ ಇದು 'ವಳಿಸಂಕು (=ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಶಂಖ)' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪಳಿಸು 'ಪಲಿಯಿಸು' ನೋ.

ಪಳಿಹ 'ಪಳಿದ್ಯ' ನೋ.

ಪಳಿಹತ 'ಪಱಹತ್ತ' ನೋ.

ಪಳಿಹತ್ತ 'ಪಱಹತ್ತ' ನೋ.

ಪಳಿಹಸ್ತ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಮೊಳಕಾಲಿನ ಕೆಳಭಾಗ : ಜಂಘೆಯಿಂ ಕೆಟಗೆ ಪಳಿಹಸ್ತ(ತ್ತ)ಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ ಪಳಿಹಸ್ತ(ತ್ತ)ಮನಾಶ್ರಯಿಸಿದುದರ್ಕೆ ಕೂರ್ಚಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೮-೨೨).

[?]

ಪಳು 'ಪಱುವ' ನೋ.

ಪಳುಂಕು, ಪಣಂಕು, ಪಳಂಕು, ಪಳಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಕು; ತಳ್ಳು : "ಪಳುಂಕು (ಪಱುಕು)-ಪ್ರೇರಣೇ (ನೂಂಕು)" (ಶಮಧಾ); "ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ಳುಂಕಿದನೆನಲ್ ನೂಂಕಿದಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೧). ೨. ಒತ್ತು; ಅದುಮು : ಗಳದೊಳ್ ತೋಳ ಮೊದಲ್ ಪಳಂಚೆ . . . ಪೆರ್ಮೊಲೆ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಮಂ ಪಳುಂಕೆ (ಅನಂಪು. ೭-೧೮). **ಪಣಂಕು :** ೩. ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಮಣಿಯುದವುಂಕಿ ಸೊಕ್ಕಡರೆ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಕುತ್ತುವ ಕೊಂತ ನಟ್ಟು ಕಂಪಣದ ಪಣಂಕುವಿಟ್ಟಗಳ (ಪಧರ್ಮಾ. ೪-೬೫). **ಪಳಂಕು :** ೩. "ಪಳಂಕು-ಗಾಢಸ್ಪರ್ಶನೇ (ಒತ್ತಿಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮಧಾ). ೪. ಒತ್ತಿರು ; ಅದುಮಿಕೊಂಡಿರು : ಪೂಸಿದ ಕುಂಕುಮಮೆನಸುಂ ಬೀಸರಮಾಗಿರದು ಮೊಲೆ ಪಳಂಕವು (ಬಂಹಪು. ೩-೧೪). **ಪಳಕು$_1$:** ೫. ಜರ್ಝರಿತವಾಗು ; ನುಗ್ಗಾಗು : ಪಲಗೆಯನೇಱಾ ಗಾಳಿಯ ವಶದಿಂದಂಬರಾವತಿಯೆಂಬೂರ್ಗೆ ವಂದಿಱದೊಡೂರವರ್ ಕಂಡು ಪಳಕಿದ ಮೆಯ್ಯೆಂದದಂ ಭಿನ್ನಪಾತ್ರಿಯೆಂದಱದು ಸಂಭಾಷಿಸುತಿರ್ದು . . . ಎಂದೊಡೆ (ಬಂಹಪು. ೪-೧೫೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಪಳೆಂಕು]

ಪಳುಕ 'ಪಟಿಕ' ನೋ.

ಪಳುಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜಾಲಿ ಜಾನೆಯು ಬೋರೆ ತರೆಯು . . . ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತಂ ಪಳುಕಿ ತೆಂಗು ತರುಜಾಲ ಕಳೆಮುಳೆಯ ಬಹುಲತೆಗಳು ಕಿಕ್ಕಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನಮೋ. ೮-೯). [?]

ಪಳುಕು 'ಪಟಿಕ' ನೋ.

ಪಳುಕುಗಲ್ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ : ಗೋಪಿಯರ್ ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಲಱೆಯ ಮೇಲೆ ಪಾಲ್ಡೆನೆಗಳಂ ಪುಂಜಿಸಿ ಪಳುಕುಗಲ್ವಿಡಿದು ಕುಟ್ಟೆ ಕುಟ್ಟೆಕ್ಕಿಯುಂ ಜಾಣಮುರೆ ಸಮೆದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೫). [ಪಳುಕು(<ಪಟಿಕ)+ಕಲ್$_3$]

ಪಳುಕುಗಳಶ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಕಲಶ,-ಕೊಡ : ಚಾಪಲಾಂಬಿಕೆಯರು ಪಳುಕುಗಳಶವಿಡಿದಾ ಪಾನೀಯಶಾಲೆಯೊಳು ನಿಂದು ನೀರೆಱೆಯೆ ನಾರಿಯರ ಲಾವಣ್ಯವ ಸುಂದರಲೋಚನದಿಂದ ಕುಂದದೀಂಟುತ ಪಥಿಕರು ಜಲಪಾನ ಸಾಕೆಂದೆನ್ನರಾ ಬಟ್ಟೆಗಳೊಳು (ಪರ್ಧಚ. ೧-೫೪).

[ಪಳುಕು(<ಪಟಿಕ)+ಕಳಶ(=ಕಲಶ)]

ಪಳುಕುಗೊಡ (ನಾ). =ಪಳುಕುಗಳಶ : ಪಳುಕುಗೊಡದೊಳಗೆ ಪೊಱಗುಜ್ವಳಿಪಂತಜ್ಯೋತಿಯಂತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೫) ; ಒಳಗಿರ್ಪ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವದು ತಾನೆ ಪಳುಕುಗೊಡದೊಳು ದೀಪದ ತೆಱದಿ (ಕೈಕಪ. ೪-೧೭-೩). [ಪಳುಕು(<ಪಟಿಕ)+ಕೊಡ$_2$]

ಪಳುಕುವಣಿ 'ಪಳಿಕುಮಣಿ' ನೋ.

ಪಳುಕುವಲಗೆ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಹಲಗೆ : ಆ ಕ್ರೀಡಾಶೈಲಂಗಳೊತ್ತಿನೊಳ್ ಬಳಸಿದ ಪಳುಕುವಲಗೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟುಂ (ಚಕವಂ. ೮೫-೫).

[ಪಳುಕು(<ಪಟಿಕ)+ಪಲಗೆ]

ಪಳುಕುವಾಸಱ^3 'ಪಳಿಕುವಾಸಱ^3' ನೋ.

ಪಳುಗಾಡು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡು ; ದಟ್ಟಡವಿ : ಓಕೊಂಡನಾತನುಂ ಪಳುಗಾಡೊಳೋಡೋಡಿ ಬರುತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೦-೬೦೮). ☞ ಇಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ದ್ವಂದ್ವಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. [ಪಳು(<ಪಱುವ)+ಕಾಡು$_2$]

ಪಳುಗು 'ಪಳಗು' ನೋ.

ಪಳುಗೋಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗ; ವನದುರ್ಗ : ಈ 'ದುರ್ಗತ್ರಯ'ವನ್ನು 'ಬೆಟ್ಟಗೋಂಟೆ', 'ಕಡಲ್‌ಗೋಂಟೆ', 'ಪಳುಗೋಂಟೆ' ಅಥವಾ 'ನೆಲಕೋಟೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೪).

[ಪಳು(<ಪಱುವ)+ಕೋಂಟೆ]

ಪಳುವ 'ಪಱುವ' ನೋ.

ಪಳುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕಾಡುದಾರಿ : ಮಲೆಯ ಪಳುವಟ್ಟೆಯುಂ ಕೊಂಡು ನಡೆತರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೩-೨೧೧). [ಪಳು(<ಪಱುವ)+ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಪಳುವು 'ಪಱುವ' ನೋ.

ಪಳುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಗಿಡಮರಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರು : ಕುತ್ತುಜಾಗಿರ್ದ ಹೆಮ್ಮೆಳೆಗಳಂ ಸುಡುತ ಬಳವೆತ್ತ ಬೆಟ್ಟವ ಸೀಳ್ದು ಸೆಕ್ಕೆಗಳೆವುತ್ತ ಪಳು[ಪಾಠಾಂ. ಮುಳು, ಹುಲು]ವೆತ್ತ ನೆಲನಂ ಕರಿಕುವರಿಸುತ್ತ . . . ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿತ್ತು ದಾವಾನಳಂ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೫). [ಪಳು(<ಪಱುವ)+ಪೆಱು$_1$]

ಪಳೆ 'ಪಱ$_1$' ನೋ.

ಪಳಿಂಕ, ಪಳ್ಯಂಕ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಪಂಡಿತ. ೨. (ಆಲಂ) ದಡ್ಡ ; ಉಡಾಳ: ನಿನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗ ಏನೋ ಆ ನಾಟಕ ಆಡೋ ಪಳಿಂಕರ ಸಹವಾಸಕ್ಕ ಬಿದ್ದಾನ ಅಂತ ಕೇಳೇನಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೨) ; ಈ ನಮ್ಮ ಪಳಿಂಕ ಏನು ಮಾಡುತಾನೋ ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು ! (ಸಮಜೀ. ೫೩೭). **ಪಳ್ಯಂಕ:** ೨. ಒಬ್ಬ ಭೋಳ್ಯಾ ಮುದುಕ ಯಜಮಾನನ ಇಬ್ಬರು ಪಳ್ಯಂಕರು ಗಂಟುಬಿದ್ದು . . . ಮಸಲತ್ತು ನಡಸ್ಯಾರ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೧೮). [?]

ಪಳಿಗನ್ನಡ 'ಪಟಿಗನ್ನಡ' ನೋ.

ಪಳಿಗರ್ಪಡ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಪಳಿಗರ್ಪಡಮಂ ಕರ್ಚುವ ಚಳಕದ ಕರಮೆತ್ತ ಶಸ್ತ್ರಚಾಳನವಿದ್ಯಾಬಳಮೆತ್ತ (ಪ್ರಷವಿ. ೧೨-೨೦).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕರ್ಪಡ]

ಪಳಿಗಾಲ (ನಾ). ತೀರ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ ; ಪುರಾತನಕಾಲ : ಪಳಿ [ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಗಾಲಡಂಬರ ಬೀಳದಂತವನಿಗೆ ನಳಿನಜನೊಲಿದಾಂಕೆಗೊಟ್ಟು ಕಳಧೌತದ ಕಂಭದಂತೆಸೆದುದು ವಿಯತ್ತಳವ "ಚುಂಬಿಸುತಮರಾದ್ರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೭). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕಾಲ]

ಪಳಿಗೆರ್ಪು, ಹಳಿಕೆರ, ಹಳಿಗೆರಹು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಎಕ್ಕಡ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ಪಾದರಕ್ಷೆ ; ಹರಿದ ಮೆಟ್ಟು : ಮಿಱುಪ ಭಕ್ತರ ಕಂಡೊಡವರಡಿಗೆ ಸಂತಸದೆ . . . ವಂದಿಸುತ್ತವರ ಪಳಿಗೆರ್ಪು ಗಳನೊಸೆದು ನೆಱೆ ಪೊಲ್ದು ಕೊಡುತೆ (ಅರಾಚ. ೧-೭-೧೧). **ಹಳಿಕೆರ:** ಎರೆಯಿಲ್ಲದಾರಂಬ ದೊರೆಯು ಇಲ್ಲದ ಊರು ಹರೆಯು ಹೋದವಳ ಒಡನಾಟ ನಾಯಿ ಹಳಿಕೆರವ ಕಡಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೫). **ಹಳಿಗೆರಹು:** ನಾಯಂತೆ ಕೆಟ್ಟು ಬೊಗುಳುವ ಕುನ್ನಿಗಳ ಬೆಂದ ಬಾಯನಾ ಪುಲ್ಯಸರ ಹಳಿಗೆರಹಿನಿಂ ಹೊಡಸಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨೩-೧೧).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕೆರ್ಪು]

ಪಳಿಗೊಂದೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಎತ್ತು ; ಮುದಿಬಸವ : ಪಳಿಗೊಂದೆ ಬಿಳ್ದು ಪೊಸವುಲ್ಗಳ ಪೊದಱೊಳ್ ತನ್ನನೆತ್ತುವವರಿಲ್ಲದೆ ಮೇಣ್ಬಳಲುತ್ತಿರ್ದಪುದು (ಪ್ರಷವಿ. ೧೦-೭). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಗೊಂದೆ[1]]

ಪಳಿಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಕೊಳ್ಳಿ ; ಉರಿದು ಆರಿದ ಕೊಳ್ಳಿ : ಪಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಗೊಳ್ಳಿಗಳ ಭಸ್ಮದೊಡೆದೋಡುಗಳ . . . ಸುಡುಗಾಡೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೫). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕೊಳ್ಳಿ[1]]

ಪಳಿಗೊಜಡು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮೋಟುಮರ ; ಹಳೆಯ ದಿಮ್ಮಿ,-ಕೊರಡು : ಎಲರೊಲಪಕೆ ನನೆವೋದೆಳಲತೆ ಮೆಲ್ಲನೊಲೆವಂತೆ ವೊಲು ಪಳಿಗೊಜಡು ಅಲುಗದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೨೨).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕೊಜಡು(<ಕೊಱಂಡು)]

ಪಳಿಗೋಱು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಚಿಂದಿ ; ಹರುಕಲು ಬಟ್ಟೆ : ಪೊಸ ಮಿಸುನಿಪಸದನವ ಬಿಸುಟು ಬೇಗಡೆಗಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ಬಿಟ್ಟು ಪಳಿಗೋಱು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗಂ ಬಸಿದು ಬೀಳ್ವಂತೆ (ನಂದಿಪೂ. ೨೨-೧೬). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕೋಱು[1]]

ಪಳಿಗೌದಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಕೌದಿ,-ಹಚ್ಚಡ: ಆರಾದೊಡಿನ್ನೊಂದರುವೆ ಗೊಟ್ಟು ಪಳಿಗೌದಿಯಂ ಬಿಡಿಸರ್ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೮-೧೮).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಕೌದಿ(<ಕವುಂದಿ)]

ಪಳಿದುಪ್ಪ, ಹಳದುಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹಳೆಯ ತುಪ್ಪ : ರಸಿಕಂಗೆ ಪಳಿದುಪ್ಪವೆನಿತಿರ್ದೊಡಂ ಸದ್ಯೋಘೃತಂ ಸೊಗಸನೀಯದೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೯೬). **ಹಳದುಪ್ಪ:** ೨. ಔಷಧಿಯಂತೆ ಬಳಸುವ (ಒಂದು ಬಗೆಯ) ಹಳೆಯ ತುಪ್ಪ : ಆದ ಮೈಗಂಡಿಯೊಳು ರಕುತವ ಶೋಧಿಸುತ ಹಳದುಪ್ಪವನು ತೊಡೆದಾದರಿಸಿದುದು ವೈದ್ಯಸಂತತಿ ವೀರ ಭಟರುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೧). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ತುಪ್ಪ]

ಪಳಿನುಡಿ 'ಪಟಿನುಡಿ' ನೋ.

ಪಳಿನೆಲ್ಲು (ನಾ). ಹಳೆಯ ನೆಲ್ಲು,-ಬತ್ತ : ಜಿನ ವನಜಾಕ್ಷ ಮನ್ಮಥ ಶಿವಂ ಪಳಿನೆಲ್ಲು ಪತಂಗ ಪಂಕಜಾಸನ ಮುನಿ ವೃಷ್ಟಿ ಕಾಮಿನಿಯಜಾದಿಗಳಿಂತಜಶಬ್ದಮಕ್ಕು (ನಾನಾರ. ೪೮).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ನೆಲ್ಲು(<ನೆಲ್)]

ಪಳಿಯು 'ಪಟಿದು' ಪರಾ.

ಪಳಿಯೂಜು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಳಿಯೂಱೊಳ್ದೀವ ನಾಟನ್ದಿಱುದು ಮಡಿಪಿದೊಂ ಪಾಣ್ಡ್ಯನನ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೬-೩೬ ; 937). [?]

ಪಳಿಯುಳಿಕೆ, ಹಳೆಯುಳಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದ ಉಳಿದು ಬಂದುದು ; ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷ : "ಭೂಪದರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕ ರಾಸಾಯನಿಕ ಅಥವಾ ಇತರ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನು ಹೊಂದಿದ (ಸಾ., ಚರಿತ್ರಪೂರ್ವಯುಗದ) ಸಸ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಯ ಅವಶೇಷವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದ ಪದಾರ್ಥ(ದ) : ಪಳಿಯುಳಿಕೆ(ಯ) ; ಜೀವ್ಯವಶೇಷ(ದ)" (Fossil. ಇಂಕನಿ) ; ಈ ಪಳಿಯುಳಿಕೆಗಳೆ ಲುಪ್ತಜೀವಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲಾಧಾರ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೧೧) ; ಪ್ರಾಚೀನಮಾನವ . . . ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಉತ್ತಮಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಅವನು ಬರೆದ ಚಿತ್ರ, ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಯುಧಾದಿ ಪಳಿಯುಳಿಕೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೧೧) ; ಅಂಥ ಒಂದು ಪಳಿಯುಳಿಕೆಗೆ ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೇ? (ಒಂಟಿದ. ೧೪). **ಹಳೆಯುಳಿಕೆ:** ಇವು ಅವಶೇಷಗಳು, ಹಳೆಯುಳಿಕೆಗಳು (ಕಬಸಾ. ೧೨೨).
[ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಉಳಿಕೆ(<ಉಟಿಕೆ)]

ಪಳಿವಾತು 'ಪಟಿವಾತು' ನೋ.

ಪಳಿವೆಸ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಕೆಲಸ ; ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ : ಜಾಣರೆನೆ ಪೂಜಿಪರ್ಗ್ಗೆ ಪುರಾಣದ ಭಟ್ಟರ್ಗ್ಗೆ ಪಾತ್ರಪಾವುಳತತಿಗಂ ಮಾಣದೆ ಖಿಣ್ಣಸ್ಫುಟಿತಶ್ರೇಣಿಯ ಪಳಿವೆಸನ ಪೊಸತು ಮಾಡುವುದಕ್ಕುಂ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೫೩-೫೭; 1083). [ಪಳಿ(<ಪಟಿದು)+ಬೆಸ[1]]

ಪಳಿವೊಳ್ತಲೆ (ನಾ). ಮುಂಜಾನೆ ; ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ : ಪಳಿವೊಳ್ತಲೆಯೊಳ್ ಸುಂದರವಿಳಸಿತಪದಮಂ ಸಮರ್ಚನಂಗೆಯ್ವುದು ಮತ್ತಳುರ್ದ ನಿಡುನೇಹದಿಂ ಗುಣಸಿಳಯನ ಪದದೊಳ್ ವಿರಾಜಿಪುದು ನೀನೆಂದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೧೦೧).
[☞ ಇದು 'ಪಳಿವೊಳ್ತಱೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಪಳ್ಕು 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಪಳ್ಕೆ 'ಪಟಿಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಪಳ್ಕೆವನೆ 'ಪಟಿಕ್ಕೆವನೆ' ನೋ.

ಪಳ್ತಿ 'ಪಟಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಪಳ್ಪಳಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ದಲಿವಂ, ಪಳಿವಂ, ಹೋ ಹೋ ಪಳ್ಪಳಿವಂ ಜಗದ್ವ್ಯತಿಕರಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂ ಜಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಪಳ್ಯಂಕ 'ಪಳಿಂಕ' ನೋ.

ಪಳ್ಳ, ಹಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸಣ್ಣಪ್ರವಾಹ ; ಚಿಕ್ಕ ನದಿ ; ತೊರೆ : ಕಂದಮೂಲಫಲಂಗಳಂ ತಿಂದು ತೊಱೆಯ ಪಳ್ಳದ ನೀರ್ಗಳಂ ಕುಡಿದು (ಪಞ್ಚಾರಾ. ೯೦-೨೨) ; ನೆಣದ ಪಳ್ಳಂಗಳಂ ಪಾಯ್ದುಂ ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಗಳಂ ಬಂಚಿಸಿಯುಂ . . . ಪೋಗಿವೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೩ ಪ); ಪಲವುಂ ಪಳ್ಳ ಸಮುದ್ರವೈ (ಸೋಮೇಶ. ೧) ; ಪರಿಮಳದ

ಪನಿನೀರ ಪಳ್ಳವಂ ದಾಂಟಲಾಱದ ಬಾಲಮರಾಳಂಗಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ ಪ) ; ಕೆಱೆ ಕೊಳ ಪಳ್ಳ ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದವನೀಂಟಿಯುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೯-೬). ೨. ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಜಾಗ : (ಕ). ೩. ತಗ್ಗು ; ಗುಂಡಿ : ಎತ್ತೆತ್ತಲುಂ ಪಳ್ಳಕೊಳ್ಳ ಮುಳ್ಳವನಿತಳಂ (ಚಿ.ಪು. ೪೯-೩೧); ಮಡುಗಿಡು ಸರು ದರಿ ಪಳ್ಳಂ . . . ಕುತ್ತುಱು ನಾನಲ್ಗೆಳೊಳೆಡೆವಿಡದೋಡಿತ್ತು ಪಂದಿ (ಶಬಶಂ. ೪-೨೩) ; ಪಳ್ಳದಿಂಟಿ ಕಿಱುದೆಱೆಗೆಱೆಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೧-೧೫). ಹಳ್ಳ : ೧. ಮೂಡಲು ಹಳ್ಳವೆ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೪-೧೭ ; 1085) ; ತೃಷೆಯಾದರೆ ಕೆಱೆ ಬಾವಿ ಹಳ್ಳಗಳುಂಟು (ಮಹಾದೇ. ಜ. ೭೯-೧೯೯) ; ಕಾನನದ ಹಳ್ಳದ ಶಿಲೋಚ್ಚಯ ಸಾನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೧೪-೨೪) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಸರಿ ಜರಿ ಹಳ್ಳ ಬರೆಗಳು ಕಲ್ಲ ಪಡೆಗಳು ಗುಹೆಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೪೩); ಹನಿಗೂಡಿದರೆ ಹಳ್ಳ, ತೆನೆಗೂಡಿದರೆ ಬತ್ತ (ಗಾದೆ). ೨. ಅವರ ಗದ್ದೆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನೀರು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಯಾವ ಆನೆಯು ಶಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ . . . ಅತ್ಯಂತ ಮದೋದಕವಂ ಸ್ರವಿಸುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೬೯-೩); ಅವರು ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಪ್ಪರದ ಕಂಬ ನೆಡಲು ಹಳ್ಳ ತೋಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು = ೧. ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳು : ತೋಳ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆಳಿಗೊಂದು ಕಲ್ಲು (ಗಾದೆ). ೨. ಮೋಸ ಹೋಗು ; ಬೇಸ್ತುಬೀಳು : ತಿಳಿದೂ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಮೂರ್ಖಳು ನಾನಲ್ಲ (ಸಿಕೊಉ. ೬೬). ಹಳ್ಳಗೂಡಿ ಹೋಗು = ನಾಶವಾಗು : ನಾಟಕ ಸಿನಿಮಾ ಥಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹಳ್ಳಗೂಡಿ ಹೋಗಬಹುದು (ರೂಢಿ). ಹಳ್ಳ ಹಿಡಿ = ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು ; ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗು : ನಮ್ಮ ಧರ್ಮ ಹಳ್ಳಾ ಹಿಡಿದು ಹೋಗ್ತದ ನೋಡ್ರಿ ಬೇಕಾದರ (ಹೊಸಂಸಾ. ೮) ; ನಮ್ಮಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ನೌಕರಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರ ಹಳ್ಳಾ ಹಿಡೀತಿದ್ದ (ಗಂಮಾಯಿ. ೬೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಳ್ಳಮ್ ; ಮಲ. ಪಳ್ಳ ; ತುಳು. ಪಳ್ಳ, ಪಲ್ಲ ; ತೆಲು. ಪಲ್ಲ]

ಪಳ್ಳಗಟ್ಟಿ, ಹಳ್ಳಗದ್ದೆ (ನಾ). ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಗದ್ದೆ ; ತಗ್ಗಿನ ಗದ್ದೆ : ಇಪಗೊಣ್ಡನ ಒರೆಯ್ಗೆ ಪುಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೊಡಗಿ ಪಳ್ಳಗಟ್ಟಿ ನಾಲ್ಗಣ್ಡುಗ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೧-೧೦ ; 1020). **ಹಳ್ಳಗದ್ದೆ** : ಹಳ್ಳಗದ್ದೆಗಳಾಗಿ ಕುಳ್ಳವೆರಡೆತ್ತಾಗಿ ಒಳ್ಳೆ ಗುಣದವಳು ಸೊಸೆಯಾದರಾ ಮನೆಗೆ ಬಳ್ಳದಲಿ ಹೊನ್ನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೧೬).
[ಪಳ್ಳ+ಗಟ್ಟಿ]

ಪಳ್ಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಜನಕಜೆಗಾಸೆಗೆಯ್ಕೆ ಸುಕೃತಕ್ಷಯದಿಂ ಜಲವರ್ಷವಿದ್ಕೆ ಪಳ್ಳನೆ ಪೆಱಪಿಂಗೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೫೬). [ಪಳ್$_0$+-ಅನೆ$_1$]

ಪಳ್ಳವಳ್ಳಿ ‘ಬಳ್ಳಿವಳ್ಳಿ’ ನೋ.

ಪಳ್ಳಾಳ್ಗಪಂದ (?) (ನಾ). (?): ಸತಿಪನ್ನೆರಾಟ್ಟು ಕಿಱುದೆಱೆಯು ಮ್ಮಡು ಪಳ್ಳಾಳ್ಗಪನ್ದರು ಎಚ್ಚು ಬಿದ್ದ ಕುತ್ತಟ್ಟುಗಾಮುಣ್ಡರುಮ್ ಬಿದ್ದ ××× ಣ್ಡತ್ತಿ (ಎಕ. XVI, ಸಿರಾ. ೧೨೩-೧೦; 783). [?]

ಪಳ್ಳಿ$_1$, ಹಳ್$_5$, ಹಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಊರು ; ಗ್ರಾಮ : ಗುವಳಾಲಗೊಱ್ಗ ವಾಣರಸ ಆಳೆ ವೇಗೂರಂ ಪೊಂಪುಲಂ ಆಳೆ ತುಱುಕೊಳೆ ಪಳ್ಳಿ ಅರಕ್ಕಮನ್ ತುಱುವಿಟ್ಟು ವಿಟ್ಟ ಮಾಮಾನಿ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೫-೨; ಸು. 860) ; ಇಲ್ಲಿಗನತಿದೂರದೊಳ್ ಮಾತಂಗರ ಪಳ್ಳಿಯುಪ್ಪುದಲ್ಲಿಗೆನ್ನಾಳ್ದನೊಡೆಯಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೩೯) ; ಖೂಳ ಗೊಲ್ಲರ ಪಳ್ಳಿಯಲಿ ಕಟ್ಬಾಳಲಾ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬೦ಇ. ೧೧-೧೫) ; ಒಕ್ಕಲುದೆಗೆದಿಹ ಪುರ ಪಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವ ಹೊಕ್ಕು ಸೂಱೆಯನಾಡಿಕೊಳುತ (ಕಂಸವಿ ೧೨-೮). ೨. ನೆಲಸುವಿಕೆ; ತಂಗುವಿಕೆ : ‘ಪಳ್ಳಿರ್’ ಪರಾ. ಹಳ್$_5$: ೧. ಸಾರಥಿಯ ಬಲದಿಂದ ನಾ ನೆಲ ನೀರುಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೆ ದೂರದಾ ಹೊಳಲುಗಳ ಹಳಿಗಳ ಸಾರಿ ಬೇಗನೆ ಹಾಯುವೆ (ಕಪಿಪು. ೨೯-೭). ಹಳ್ಳಿ : ೧. ಹಟ್ಟಕಾಱರಿಹ ಹಳ್ಳಿ ಘೋಷಂ (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೦) ; ನೀನು ಮೇಣ್ ಗೋವಳರ ಹಳ್ಳಿಯ ಭಟನೋ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬೦ಇ. ೧೧-೩೭) ; ಮೂರುಮನೆಯ ಹಳ್ಳಿಯಿರಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು ಚಾವಡಿ ಕಾಣಲೇ ಬೇಕು (ಗಾಳಿಗು. ೧೨) ; ಒಳ್ಳೆಯವರ ಮಾನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ).

ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿ (ಕೂಡುನುಡಿ) : ನಾಟ್ಯಕಲೆಯು ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೀಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ (ಅಜುಗಾಂ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿ, ಮನೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನದ ಮಾತೇ ಮನದ ಮಾತಾಗಬೇಕು (ವಿಚಾಮಂ. ೧೯) ; ಆಟವೆಂದರೆ ಸುತ್ತಿನ ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಜನರು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೮೩). ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡ = ೧. ಚಿಕ್ಕ ಊರಿನ ಪಟೇಲ. ೨. ಗ್ರಾಮಿಣಿ ; ಗಾವಿಲ ; ಹಳ್ಳಿಗ : ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರಚ. ೫೫-೯೩).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಳ್ಳಿ ; ತುಳು. ಹಳ್ಳಿ ; ತೆಲು. ಪಲ್ಲಿ, ಪಲ್ಲೆ ; ತೊದ. ಪೊಳ್./ಸಂ. ಪಲ್ಲಿ, ಪಲ್ಲೀ]

ಪಳ್ಳಿ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಇತರರು ಬಿಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಆಡುವ ಆಟ : ಪಳ್ಳಿ ಆಡಿದರೂ ತಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [←ತುಳು. ಪಳ್ಳಿ]

ಪಳ್ಳಿಕ (ನಾ). (?): ಖಣ್ಡಸ್ಫುಟಿತಮುಮುತ್ತಮನೈವೇದ್ಯಮನು ದಿನಂ ಸಲ್ವೆನೆಗಂ×××ಸ್ವಾಸ್ವರಮಾ ಬಳಿಯ ಪಳ್ಳಿಕದ ಸಮನೊನ್ದಂ (ಎಕ. VII (S), ಶಿಕಾರಿ. ೩೪೫-೪ ; ಸು. 1100). [?]

ಪಳ್ಳಿಕಾಱ, ಹಳ್ಳಿಕಾರ, ಹಳ್ಳಿಕಾಱ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯವನು; ಗ್ರಾಮವಾಸಿ : ಗಾವುಣ್ಡ ಕಾಡಿಯಣ್ಣಙ್ಗೆ ಮೂಗಣ್ಡುಗಱ್ಗಟ್ಟಿ ಪಳ್ಳಿಕಾಱ ತುವಣ್ಣಙ್ಗೆ ಮೂಗಣ್ಡುಗಱ್ಗಟ್ಟಿ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬-೧೫ ; 950) ; ಆ ಪಳ್ಳಿಕಾಱನಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಭೈರಸೂ. I, ೨೮೨). **ಹಳ್ಳಿಕಾರ** : ೧. ಹಳ್ಳಿಕಾರನಲ್ಲ ಹಾದಿಕಾರನಲ್ಲ ಭದ್ರ ಚಿನ್ನಮ್ಮ ಮಗನಲ್ಲೇ ಜಾಣ (ನಾಪದ. ೩೮). ೨. ದನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ತಳಿ : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಹಳ್ಳಿಕಾರ ಜಾತಿಯ ಹಸು (ರೂಢಿ). **ಹಳ್ಳಿಕಾಱ** : ೧. ಧರಣಿಪಾಲರ ಮಧ್ಯದಲಿ ಭಾಸ್ಕರನು ಗಡ ತುಱು ಹ[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ಳ್ಳಿಕಾಱರ ಪುರದ ಭಾಸ್ಕರನೀತ ನಲ್ಲಾ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೭) ; ಹಳ್ಳಿಕಾಱನ ಕುಱುಹ ಕವಿಕವಿಯೆನುತ ಖೋಎಂದುಬ್ಬಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೮) ; ಹಳ್ಳಿಕಾಱರು ಕಾಣುತೀ ಪರಿ ತಲ್ಲಣಿಸುವಲ್ಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೧೮). [ಪಳ್ಳಿ$_1$+-ಕಾಱ]

ಪಳ್ಳಿಕೂಟ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಪಾಠಶಾಲೆ ; ಗ್ರಾಮದ ಸ್ಕೂಲು: ಎಲ್ಲಾ ಪಳ್ಳಿಗಳೊಳಂ ಪಳ್ಳಿಕೂಟಂಗಳ ಕಲ್ಪಿಸಿಯುಂ (ಮರಾಚ. ೧೦೭-೩೬) ; ಆ ಗ್ರಾಮದ ಪಳ್ಳಿಕೂಟ(School)ದ ಅಯ್ಯನವರಿಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸೆಂದು ಮೊರೆಬಿದ್ದಳು (ಕಭವಿ. ೪೨೭). [ಪಳ್ಳಿ$_1$+ಕೂಟ$_1$]

ಪಳ್ಳಿಗ, ಹಳ್ಳಿಗ (ನಾ). ೧. = ಪಳ್ಳಿಕಾಱ ೧ : ಕಳ್ಳರುಮೊಡೆಯರುಮೊಂದಿರೆ ಪಳ್ಳಿಗರೇಗೆಯ್ವರೆಂಬ ನುಡಿಗೆಡೆಯುಪ್ಪಿರ್ (ಚಕವಿ. ೬-೨೬೬). **ಹಳ್ಳಿಗ** : ೧. ಇವೆಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಗರಿಂದ ಬಂದ ಕಾಣಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದವು

(ಹಬ್ಬು. ೨) ; ಈ ರತ್ನವನ್ನು ಒರ್ವ ಕಗ್ಗ ಬಡ ಹಳ್ಳಿಗನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿದೆ (ಪರಿಣೀ. ೫) ; ಇನ್ನು ಮೇಲಾದರೂ ಹಳ್ಳಿಗರನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೮೬). ೨. (ಆಲಂ) ದಡ್ಡ ; ಹೆಡ್ಡ : ಯಾವನೋ ಹಳ್ಳಿಗನು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಲಿಪಿಗೊಳಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಬಾಣಅ. ೨೦೨). [ಪಳ್ಳಿ$_1$ + -ಇಗ]

ಪಳ್ಳಿರ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಗು ; ನೆಲಸು : ಪಳ್ಳಿರಲ್ಕೆಂದವರ್ಗೀವುದೊಳ್ಪು ನಿಲೆ ಕಂಚಿ ನೆಗಟ್ತೆಯ ವಾರಣಾಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೩). P 'ಇರಲ್ಕೆ ಪಳ್ಳಿ' ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ಪದದ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಣೀಯ. [ಪಳ್ಳಿ$_1$ + ಇರ್$_1$]

ಪಳ್ಳಿವರ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗುಂಪುಕೂಡಿ ಬರು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬರು : ಮುನಿದಿಂದ್ರಂಗೆ ಸುರಾಂಗನಾತತಿ ಸುರೇಂದ್ರಾವಾಸದಿಂ ಪಳ್ಳಿವಂದು ನಿತಾಂತಂ ನೆರೆದಿರ್ದರಂಬರದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೯೫). [ಪಳ್ಳಿ$_1$ + ಬರ್ (<ವರ್)]

ಪಳ್ಳಿವೋಗು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗುಂಪಾಗಿ ಹೋಗು ; ವಲಸೆ ಹೋಗು : ವನಜಾನೀಕಮೆ ಪಳ್ಳಿವೋಪ ತೆಱದಿಂ ಕಿಱತ್ತಿರ್ದ ಭೂಪಂ ತಪೋವನಮಂ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಮಿತ್ರಸಹಿತಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೩) ; ಆ ಬಾಲೆ . . . ನೂರ್ಮಡಿ ಸುಡುವ ವಿರಹಪರಿತಾಪಕ್ಕೆ ಕಣ್ಗಳೆಡೆ ನಾಳ್ಕಡಿವೋದಂತೆಯುಂ ಪ್ರಾಣಂಗಳ್ ಪಳ್ಳಿವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ತೀರೊಡೆ]ದಂತೆಯುಂ . . . ಮುಚ್ಚಿವೋಗಿರ್ಪುದುಂ (ಲೀಲಾಪ. ೧೦-೬೦ ಪ). [ಪಳ್ಳಿ$_1$ + ಪೋಗು$_1$(<ಪೋ$_1$)]

△**ಪಱಗು** (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹರತೆ ಹೊಡೆ ; ಹರಗು. **ಪಱಗ ಕೊಳ್** = (ಆಲಂ) ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡು ; ನಾಶ ಮಾಡು: ಪಡೆಮುಚ್ಚಿ ಗಂಡ ಮಾಕ್ಕೊರ್ಳ್ವರ ಗಂಡ ಬ[ಂ]ಟಸಾಸಿರ್ವರ ಬಣ್ಣಮಾಸಳೆಯ ಬಂಮಂ ತುಱುವ ವಗುಬಿ ಪಱಗ ಕೊಂಡು ಸುರಲೋಕಪ್ರ[ಪ್ತ]ನಾದಂ (ಕಇ. II, ೧೬-೫ ; 1126). [<ಪರಗು]

ಪಱಣೆ 'ಪಱುಣೆ' ನೋ.

ಪಱಪಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸು ; ಪೈಪೋಟಿ ಮಾಡು ; ಮೇಲಾಟ ಹೂಡು : ಬಱಿದೆ ಪಱಪಱಿಸಿ ನೆಱೆ ಬೆಬ್ಬಱಬೆಱತುಱ ಅಡಕಣಬಾಯಿ ವೋಱಿಮಾಡಿ ಕೆ[ಱಿ]ಥೆ ಮಾಂನ್ದಪನೆ ಸುಭಟಚೂಡಾರತ್ನ ಕಕ್ಕಭೂಪಾಳಕನು (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೧೬೮-೨೫ ; 1127) ; ಪಱಪಱಿಸುವ ಭೂಪಾಲರನದಿದೆನ್ನದೆ ತತ್ತಱದಱದು (ವೀರೇಚ. ೧-೨೫). [ಪಱಪಱು$_0$ + -ಇಸು$_3$./P. ತಮಿ. ಪಱಪಱ = ಅವಸರಪಡು, ಆತುರಗೊಳ್ಳು]

ಪಱಪಱಿಸುಹ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವಿಕೆ ; ಪೈಪೋಟಿ ; ಮೇಲಾಟ: "ಸ್ಪರ್ಧಾ, ಸಂಘರ್ಷಃ—ಈ ೨ ಪಱಪಱಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೦೧). [ಪಱಪಱಿಸು + -ಹ$_2$(<—ಪ$_2$)]

ಪಱಮೆ, ಪರಮೆ$_1$, ಪಱವೆ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ : "ಆಲರ್ವಕ್ಕಿ, ಬಂಡುಣಿ, ಪಱಮೆ . . . ಮುಯಿಪ್ಪಾರಡಿ–ಈ ೬ ಭ್ರಮರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೫-೧೯೮) ; ಪಪ್ಪಕಮಾಗಿರೆ ಪಱಮೆಗಳುಪ್ಪಯಣಂಗೆಯ್ದುವಂದು ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೧) ; ಪಱಮೆಗಳ ಕಪ್ಪಿನಿಂದಂ ಮಿಱುಗುವ ಕೆಂದಳದ ಕೆಂಪಿನಿಂದಾವಿಳಮಾಗುಱೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದಂತಾದಂ ಮೆಱೆಗುಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲಾನಿವಹಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೩೦) ; ಗಂಧಕೆ ಪದೆದೆಱಗುವ ಪೊಸಪಱಮೆಗಳ ಪಸುಳೆಯಿಂಚರಮೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಕಾ. ೪-೪) ; ಪಱಮೆಯಂತೆ ಕರ್ಬಿಡಿದ ಮುಂಗುರುಳುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೮-೧೨). **ಪರಮೆ**$_1$: ೧. ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಪರಮೆಯರಗಿದೊವುಲ್ಲಾಸದೊಳು (ಕಾಕ. ೬೯-೩) ; ಪರಮೆಗಳ ಸೇಣಿ ಹರಿನೀಲಮಣಿತೋರಣದ ಸಿರಿವಡೆಯೆ (ಶೀಷರಾ. ೭-೩೧ ;) ತುಂಬಿ ಮೊರೆದು ಪರಮೆಯನು ಕರೆಯುತಿದೆ ತುಂಬುಬಾಳಿಗಾಗಿ (ಹೃದಸ. ೫೨-೯). **ಪಱವೆ** : ೨. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ: ಪಱವೆಗಳೋಟಿದ ಆ ಮಿಱುಪಥಮನ್ . . . ಈಗಳ್ ಇದೆ ಕೊಳ್—ಇಱುವೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೬-೩೨೬) ; ಬೀಸುಕೆ ಪುರಿನೇಣ್ ಪಿಣಿದಾ ಬಲೆಯುನ್, ಪಿಡಿವನ್ ತಿಳಿಬಾನ್ ಪಱವೆಗಳನ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೬-೩೨೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಱವೈ ; ಮಲ. ಪಾಱ್ಱ = ಪತಂಗ]

ಪಱಮೆವಸುಳೆ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಮರಿ ; ಮರಿದುಂಬಿ : ಮುನಿನಿವಹದ ಸಪಪಂಕಜಕೆಱಗುವೆನಾಂ ಪಱಮೆವಸುಳೆಯಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೧೦). [ಪಱಮೆ + ಪಸುಳೆ]

ಪಱಮೆವಱಿ (ನಾ). = ಪಱಮೆವಸುಳೆ : ಪರನ್ನಪರಟ್ಟದ ಕಪ್ಪದ ಕರಿಗಳ ಮದಜಳಮನುಂಡು ಕಂಪೇಱಿದ ತದ್ಧರಣೀಶಗೃಹಾಂಗಣದೊಳ್ ಪಱಿವಱಿಯಾಡುವುವು ಪಱಮೆವಱಿಗಳ ಬಳಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೩) ; ಪೊಮಳಕ್ಕೆ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ಪಱಮೆವಱಿಗಳ ಝುಣತ್ಕಾರಸಾರದಿಂದತಿವಿಚಿತ್ರಶೋಭೆವೆತ್ತಿರ್ಪುದು (ಕುಸುಮಾ. ೨-೬೧ ಪ) ; ನಱುಗಂಪಿಗಾಸೆವಟ್ಟೆಱಗಲಾಱದೆ ಪಱಮೆವಱಿಗಳಾಡುತ್ತಿರಲು (ಸೌಂದಪು. ೩-೨೫) ; ಬಂಡಿನಲರ್ಪುಡಿಯಿಂ ಪೊರೆದ ಪಱಮೆವಱಿಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೨೭). [ಪಱಮೆ + ಮಱಿ]

ಪಱಮೆವಿಂಡು (ನಾ). ದುಂಬಿಗಳ ಗುಂಪು ; ಭೃಂಗಗಳ ಸಮೂಹ : ಮುಗಮುಗಿಪ ಮೈಗಂಪು ಪಱಮೆವಿಂಡಂ ಸಾಲಿಡಿಸೆ ದಿಟ್ಟಿಗೇನೆಸೆದಳೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೧) ; ವಿರಾಜಿಪ ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳ ದೇವಾರ್ಚನೆಗೇಱಿಸಗೊಡದೆಯೆಂಜಲಿಸಿ ಹೇಱಿದ ಪಱಮೆವಿಂಡುಗಳ ಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಪೋಹತ. ೨೪-೪೫). [ಪಱಮೆ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಪಱಲೆ, ಹರಲೆ, ಹಱಲೆ$_1$ (ನಾ). ಅಪವಾದ ; ನಿಂದೆ: ಶಶಿಕಾಂತದ ಪರಲೆಯಿನೊಸರ್ವ ಕೊಳದ ಸುಭಗತೆಯಿಂ ಪಱಲೆಯನುಱಿ ಪಾಱಿಸುವುದು ನಂದನಕಾ ನಂದನದಿರವು (ಜಜುಕಾ. ೧-೪೬). **ಹರಲೆ** : ಹರಲೆ ನಿನ್ನ ಬದುಕಾಯಿತು (ತ್ರೀಕ್ಷಪಾ. ೩೪) ; ಕ್ಷುದ್ರಜನರು ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹರಲೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೧೪೮). **ಹಱಲೆ**$_1$: ಹಱಲೆಯೊಳು ತಂದಿಕ್ಕಿತೆನ್ನ ಡಂಬಿನ ಭಕ್ತಿ (ತಿರುಚ. ದೇ. ೨೧-೧೬) ; ಎಂದೆಂದಿಗೆನ್ನೀ ತಲೆಗೆ ಹಱಲೆ ಬಪ್ಪುದೆಂದವನೇಳ್ವ ವೇಳೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೮-೮೬) ; ಎಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಹಱಲೆಯು ತರ್ಪುದುಚಿತವೇ (ಸಪ್ತಕಾ. ೧೦-೩). [<ಪಱೆ$_2$?]

ಪಱವೆ 'ಪಱಮೆ' ನೋ.

ಪಱಿ$_1$, ಪರಿ$_1$, ಹರಿ$_1$, ಹಱಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಿ ; ಕತ್ತರಿಸು ; ತುಂಡುಮಾಡು : "ಪಱಿ—ವಿಚ್ಛಿತ್ತೌ (ಹರಿ), ಭೂಪಣೀ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಪಱಿದು ಬಿಸುಟ ಕುಂತಳಂಗಳಿಂ ಪುತ್ತಿನೊಳಗೆ ಮಡಗಲೆಂದು ಕಯ್ಯಂ ಕುತ್ತಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೬) ; ತನ್ನ ಜಗದ್ವಿಲಾಸ ಸಾಕಾದಡೆ ಮತ್ತೆ ತಾನೇ ಪಱಿವನದಱ ಮಾಯಾಪಾಶವನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦-೪) ; ಕೊರಲ ಕಂಠಿಕೆಯಂ ಪಱಿದು (ಜಯಕಾ. ೨-೩೬). ೨. ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗು ; ತುಂಡಾಗು ; ಸೀಳಿಹೋಗು : ಮುಳಿದು ತನಗರ್ಥ್ಯಮೆತ್ತಿದ ತಳಿಗೆಯೊಳಿಡೆ ತಿಱಿದ ತೆಱದೆ ತಲೆ ಪಱಿದಾಗಳ್ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುತಮಿರ್ದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೪) ; ಪಱಿದ ಶಿರಂಗಳಿಂ ಕೆದಱಿ ಬಿದ್ದ ಗಜಂಗಳಿಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೨೬ ; 1042) ; ಪುರಹರಂ ಪೊಡೆಯೆ ತೋಳ್ಪಱಿದ ಭೀಕರಗಜಾಸುರನೋ (ಹಚರಾ. ೬-೨೦) ; ಕೈ ಪಱಿದ ಗಜೇಂದ್ರನಂತೆ ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೨). ೩. ಬಲವಂತದಿಂದ ಕೀಳು ; ಕಿತ್ತು ಹಾಕು ;

ತರಿ : ನನೆಗಳ ಗೊಂಚಲಂ . . . ಸೊನೆ ಸುರಿವನ್ನೆಗಂ ಪಱಿದು ನೋಯಿಸಿ ಕಾಡಿದೆವು . . . ಮೃದುಪುಷ್ಪಸ್ತಬಕಂಗಳಂ ಪಱಿದೆವು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೦). **೪.** ಕಿತ್ತುಹೋಗು ; ಜಗುಳು : ಉಡೆವಣ[ಪ][ಪಾಠಾಂ. ವ]ಱಿಯುದ ಮುನ್ನಮೆ ತೊಡಗಿ ಚಲಂ ನೆಗೞ್ದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೬). **೫.** ಬೇರೆಯಾಗು ; ಬೇರ್ಪಡು : ಕೇಡ ತೊಡರಿಂದೆ ನಾನ್ ಪಱಿದು ಬಿಡುಗಡೆಯನಾನಲ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಂಟು ನನಗೆ (ಅಂಕಿಗೊ. ೧೯-೩೮೪). **ಪರಿ$_1$: ೬.** ಪರಿಹರಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಚಿಂತಾತತಿಯನು ಪರಿದಿಟ್ಟನೋಯೆನಲ್ . . . ಮೂಡಲೊಳು ಮುಂಬೆಳಗು ತೋರಿದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೫-೨೪). **ಹರಿ$_1$: ೧.** ಸೆರೆಯ ಹರಿ, ಅರಿಯನಿರಿ ಹುಟ್ಟಳಿಸು ಹುಡಿಯಲ್ಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೫-೮). **೩.** ಆದಾವ ಪುಷ್ಪಗಳೋ . . . ಬಾಗಿ ಒಂದೆರಡನ್ನು ಹರಿದುಕೊಂಡೆ (ಚೆಂದುಟಿ. ೧೫). **೭.** ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ದೇವರು ಒಲಿದರೆ ಜೇಡನ ಬಲೆ ಸಹ ಪೊರೆವುದು ಕೋಟೆಯ ಹಾಗೆ ಮುನಿದರೆ ಹರಿವುದು ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ಸಹ ಜೇಡರ ನೂಲಿನ ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೧೦-೪೦). **ಹಱಿ$_1$: ೧.** ಹಱಿಯನೆ ದಾಸನ ವಸ್ತ್ರವ ಉಣ್ಣನೆ ಚೆನ್ನಯ್ಯನ ಸಂಗಾತ (ಬಸಪ. ೪೩೨) ; ನಿಱಿಯುಡಿಗೆಯುಲಿ ಮಲ್ಲುಗಂಟಿನ ಸೆಱಗ ಮೋಹಿಸಿ ಬೆರಳ ದರ್ಭೆಯ ಹಱಿದು ಬಿಸುಟನು (ಕುಮ್ಯಾದೆಶ್ರೀ. ೯-೧೫). **೮.** ತೀರು ; ಮುಗಿ : ನೂಱನೋದಿ ನೂಱ ಕೇಳಿದರೇನು ಆಸೆ ಹಱಿಯದು ರೋಷ ಬಿಡದು (ಬಸವ. ೬೫೩) ; ಎನ್ನ ಕರ್ಮ ಹಱಿಯಿತ್ತು (೭.ಸಪ. ೭೯೩).

ಪಱಿವಱಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತನ್ನ ಭೀಕರಗದಾಘಾತದೊಳ್ ಜಾಱಿ ಪಱಿವಱಿದು ಪೆಱಗೆಡೆದು ತಾಱಿವಱಿದ ಕಾಂಭೋಜಾವಳಿಗಳ . . . ಕೈಗುತ್ತಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ). **ಪಱಿದಿಕ್ಕು** = ಚೂರು ಚೂರು ಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸ ಮಾಡು : ಪಱಿದಿಕ್ಕಿ ಮೋಹಪಾಸದ ತೊಡರಂ (ಎಕ. II, ೧೪೧-೬೭ ; 1139) ; ಪೋಗಣ ಮಾಯಾ ಭ್ರಮೆಯುಂ ಪಱಿದಿಕ್ಕಿ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೫) ; ಪಿರಿಯ ಅವಶೇಷಗಳನ್ ಪಿಕ್ಕಿ ಪಱಿದಿಕ್ಕುವುದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೧೧೮೭). **ಪಱಿದಿಡು, ಪರಿದಿಡು** = ಕಿತ್ತು ಹಾಕು ; ನಾಶ ಮಾಡು : ಪಱಿದಿಟ್ಟು ದಿಟ್ಟಿಯ ಬಳಿಕೊರ್ವನ ಕಾಲ ಮುಱಿದಿಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೭) ; ಸವತಿಯರಿರ್ವರುಮಿಾ ಕೃತಿಗೇಳೆ ಬೇರ್ವರಿದಿರ್ಪ ವೈರದ ಬೇರ ಪಱಿದಿಟ್ಟರ್ವರೊಂದಿಸಿಯೊಪ್ಪುವರು (ಹರಿಬ. ೧-೫೯) ; ಚಿಂತಾತತಿಯನು ಪರಿದಿಟ್ಟನೋಯೆನಲ್ . . . ಮೂಡಲೊಳು ಮುಂಬೆಳಗು ತೋರಿದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೫-೨೪). **ಪಱಿದು ಪತ್ತಿಸು** = ಪರಿದು ಮತ್ತೆ ಅಂಟಿಸು ; ತದ್ರೂಪವಾಗಿಸು: ಚುಂಬಿಸಿದರ್ ಸ್ಮರನಿರ್ದ ನಾಂಗುಲೀಕದ ಕುಸುಮಂಗಳಂ ಪಱಿದು ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪಿನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬೬ ರೂದ್ರಕ) ; ವಸುದೇವನ ದೇಹಮನಗೆಯ್ದಂತೆಯುಂ ಪಱಿದು ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಯುಂ ಮೊಕ್ಕಳಮಿಾ ಮಕ್ಕಳೇಕಾದುವೆಂದು ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು ನೋಡೆ (ಅರ್ಥಸೇ. ೫-೨ ವ). **ಪಱಿಪಟ್ಟೆ ಮಾಡು** = ಪಱಿದಿಕ್ಕು : ಇಱಿವರು ತಱಿದರು ಕೊಱೆದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡುದಗಲೆಯ ಪಱಿಪಟ್ಟೆ ಮಾಡಿ ರಾವುತರ ಮೈಯಲಿ ಬಲುಸುರಗಿಗಳನು ಸೆಕ್ಕಿದರು (ಕಂನವಿ. ೩-೬೮). **ಹರಿದರೆ ಹತ್ತುವ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಹರಿದರೆ ಹತ್ತುವನ ಸಹಮೂಲವಂ ಮೊಸರಿನಲ್ಲರೆದು ನುಂಗಿಸಲು ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆ, ಗ್ರಹಣಿ ಸಹ ನಿಲ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೫೩). **ಹಱಿಕೊಳ್ಳು, ಹರಕೊಳ್ಳು** = ಹರಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಬರುತೇನು ತಂದೆ ಬಱಿಗೈಲಿ ಬಂದೆ ಪರಸಿಂದೆಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಹಱಿಕೊಂಡೇನೆಂದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೫೩-೧) ; ಕುದುರೆಯು ಕಟ್ಟಿದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹರಕೊಂಡು ಓಡಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೯) ; ಜವರಾಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯ ಹರಕೊಂಡ (ನನ್ನೂರು. ೧೩೫) ; ಅವನನ್ನು ಹರಕೊಂಡು ತಿಂಬುವ ಹಾಗೆ ನೋಡುತ್ತದೆ (ಫಲಸಂ. ೧). **ಹಱಿದರೆ ಹತ್ತಿಸುವ** = ಹರಿದರೆ ಹತ್ತುವ : ಚೆನ್ನಿಗ್ಗಿಲು ಹಱಿದರೆ ಹತ್ತಿಸುವ (ಅದನ್ನು ಪರಡೆ ಎನ್ನುವರು) ಈ ಎರಡನ್ನು . . . ಅರೆದು (ವಿವೈವಿ. ೧೫೭).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ.** ಪಱಿ ; **ತುಳು.** ಪರಿಪು, ಪರ್ಪು ; **ಕೊಡ.** ಪರಿ ; **ತೆಲು.** ಪೆಱುಕು, ಪೆರುಕು]

△ **ಪಱಿ$_2$** 'ಪರಿ$_2$' ನೋ.

ಪಱಿ$_3$, ಹಱಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಹರಿಯುವಿಕೆ. **೨.** (?) : ಬೀಸುವಲ್ಲಿಯೆ ಬೀಸಲಱಿದೆಯಿಲ್ಲ ಪಱಿಯನಾ ದಿಟ್ಟಿ ಮುರಿವಲ್ಲಿ ಕೆಡುಪಿನೊಳ್ ಮುರಿದಯ್ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೨೬ ; 982). **ಹಱಿ$_3$: ೩.** ಕತ್ತರಿಸಿದುದು ; ಚೂರಾದುದು ; ತುಂಡಾದುದು: ಹಱಿ ಹತ್ತು ಹೊಲಿವುದೊಂದೇ ಸೂಜಿ (ಸರ್ವಪ. ೧೨೩-೬೩೨). 'ಹಱಿಮುಱಿ' ಪರಾ.

ಪಱಿವಱಿ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ). **ಪಱಿವಱಿಯಾಗು** = ೧. ಚೂರು ಚೂರಾಗು ; ಛಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗು : ಜಳಕೇಳಿಗೆಂದು ಬಂದೋಲಾಡುವ ಮಾಳವವಿಲಾಸಿನಿಯರ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯ ಪೊರ್ಕುಳಿಯೊಳ್ ಪಱಿವಱಿಯಾದ ಪೆರ್ದೆರೆಯೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬) ; ಗದಾಪರಿಘಪ್ರಹಾರದಿಂ ಪಱಿವಱಿಯಾಗಿ. . .ಬಿಟ್ಟರಿಬಲಂಗಳೆ ಪೇೞವೆ ನಿನ್ನ ಬೀರಮಂ (ಗದಾಯು. ೨-೩) ; ಜವದಿಂ ಪೋದಿನನ ವರೂಥವಾಜಿಗಳ ಮೊಗದೊಳೊಗೆದ ಫೇನಂಗಳ್ ವಾಯುವಶದೆ ಪಱಿವಱಿಯಾಗಿರ್ದುವು ಗಗನಾಂಗಣದೊಳೆಸಿಸಿದುವು ಭಗಣಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೨೪) ; ಬಿದಿರ ಕೊನೆಯ ಕೋಳ್ಗೆ ಪಱಿವಱಿಯಾದ ಮುಗಿಲ ಪೊೞ್ತಿಯಿಂ ಸುರಿವ ಮುತ್ತುಗಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೪). **೨.** ಭಂಗಹೊಂದು : ಪಱಿವಱಿಯಾಯ್ತು ಪಜ್ಜಳಿಪ ಮೆಯ್ವೆಳಗಿಂಗೆಳಮಿಂಚಿನಲ್ಪದಾರಱಿದಭಿವರ್ಣಿಪರ್ ಸತಿಯ ರೂಪಿನ ರೂಢಿಸಿದೊಂದು ಗಾಡಿಯಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೫೩). [< ಪಱಿ$_1$]

ಪಱಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ ; ಭೂಷಣ : "ಪಱಿ- ವಿಚ್ಛಿತ್ತೌ (ಹರಿ), ಭೂಷಣೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). **೨.** ಸಂತೋಷ ; ಹಿಗ್ಗು : 'ಪಱಿಪಡಿಸು' ಪರಾ. [**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ಪಱಿ = ಚಿನ್ನ]

ಪಱಿಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೀಳು ; ತಿರಿ : ಪರಿಮಳವೆರೆದಿಂಪಿನ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪವ ಪಱಿಕೊಂಡತಿಹರುಷದಲಿ ಸರಗಟ್ಟಿ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾಱುವ ಮಾಲೆಗಾತಿಯರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂನವಿ. ೨-೮೩). **೨.** ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಮೂಡಣದೆಸೆವೆಣ್ ರತ್ನದ ಹಚ್ಚವ ಗಾಡಿಯೊಳಿನನಿಗಲಂಕರಿಸಲ್ಬಗೆವಾಡದೆ ಪಡುಗಡೆವೆಣ್ದಿಟ್ಟಿಸಿ ಕಿನಿಸಿಂದವ ಪಱಿಕೊಂಡು ನೋಡದೆ ನೂಂಕಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬).

[ಪಱಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಱಿಗಡ್ಡ (ನಾ). ಹರುಕುಗಡ್ಡ : ಮಾದಿಗನ ಪಱಿಗಡ್ಡಮನೆಡಗಯ್ಯೊಳ್ ಪಿಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೪೫) ; ನೊರೆವಾಯ್ ಜೋಲ್ದುಟಿ ಪೆಮರ್ಗರಲ್ದ ಕೆವಿಮ್ಮಸೆ ಕೆದರ್ದ ಪಱಿಗಡ್ಡಂ (ಪ್ರಪವಿ. ೧೧-೬೧). [ಪಱಿ$_1$ + ಗಡ್ಡ$_1$]

ಪಱಿಗಲ್ 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಱಿಗೋಲ್, ಪಱಿಗಲ್, ಪಱಿಗೋಲು, ಪಱುಗಲ್, ಪಱುಗೋಲ್, ಪಱುಗೋಲು, ಹರಗಲು, ಹರಗೋಲು, ಹರಿಗಲು, ಹರಿಗೋಲು, ಹರುಗೋಲು, ಹಱಿಗೋಲು, ಹಱಿಗೋಲು, ಹಱುಗಲ್, ಹಱುಗೋಲ್, ಹಱುಗೋಲು (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಾಧನ ; ನಾವೆ ; ದೋಣಿ :

ಪಱಿಗೋಲೊಳ್ (ಪಱುಗೋಲೊಳ್) ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಶಸದ. ೧೩೩ ಪ್ರಯೋ); ಪಱಿಗೋಲ್ಗಳಂ ಮುಳುಂಗಿಸುವ ಸೀತಾನದಿಯಂತೆಯುಂ (ಭಾರತಸಂ. ೮೪-೫೫೩). **ಪಱಿಗಲ್ :** ನಾರೀಜನಕೆ ಪಱಿ[ಪಾಠಾಂ.ಱು]ಗಲೆಂದೇಱಲ್ . . . ನೀರಾಟವಾಡಲ್ ನೆಱೆಗುವೆನೆ ಪೊದಟ್ಟತ್ತು ಚಂದ್ರಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೨೨). **ಪಱಿಗೋಲು :** ಪಱಿಗೋಲು, ಪಡಗು . . . ಮುಂತಾದವು ಅವರು ನೀರ್ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ . . . ಸಾರುತ್ತವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫೬). **ಪಱುಗಲ್ :** ಪಱುಗಲಿಕ್ಕೆ ಪಾಯಲ್ಕಂ . . . ಸವಿನೋಡಲ್ಕಂ ಬಗೆವುದೆಸೆವ ನವಚಂದ್ರಿಕೆಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೮೦); ಸುೞಿದುದು ಸುೞಿಯೊಳಗಣ ಪಱುಗಲಂತೆ ಪಾತಕನ ಮನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೮೧). **ಪಱುಗೋಲ್ :** ಮೊಗೆಯಲ್ ಕೊಡಗೊಂಡು . . . ಪಱುಗೋಲ್ಗಳನಿಕ್ಕಿ ಪಾಯಿಸಲ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೪೫); ಪಱುಗೋಲಿಲ್ಲದೆ ತೊಱೆಯಂ ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭); ಪೆರ್ಮಱಿ ಕೊಳಲ್ಕವಳಾ ಮುನಿಪುಂಗವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆ ಪಱುಗೋಲನೊಡ್ಡಿ ದೃಢಮಪ್ಪಿನಮಾಂತು (ಮಹಾನೇ. ೧೬-೧೧). **ಪಱುಗೋಲು :** ಪಱುಗೋಲೊಳುಱೆ ಚೆಲ್ವು ವಡೆದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಖಿದ್ದೇಪು. ೧೫-೨೨); ಬಿಱ್ಱೇದರಿ ಕಣ್ಣೋಲ ಮನಮರ್ಚದಳ್ ಪಱು[ಪಾಠಾಂ.ಱು]ಗೋಲೊಳ್ ಪೋಪಂತೆ ಗಗನಮೆಂಬಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಶಬರಂ. ೧-೪೩). **ಹರಗಲು :** ಮಳೆ ಬಂದರೆ ಬರಲಿ. ಹೊಳೆ ತುಂಬಬೇಡ. ಹರಗಲಿಗೆ ಬೇಕೆ ಹಿಡಿ ಹೊನ್ನು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೬೭); ದೇಹವನ್ನು ಹರಗಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಸತ್ತವನ ಸಹೋದರನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಮಲೆನಾ. ೧೧೭). **ಹರಗೋಲು :** ಒಂಟಿ ಹುಟ್ಟಿನ ಹರಗೋಲಿನಂತೆ ಎನ್ನ ಪಾಡು (ಅಂತರಾ. ೪೫); ಕೆಸರಿಗೆ ಹರಗೋಲು ಬೇಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ಹರಿಗಲು :** ಇವನು ಹರಿಗಲಲ್ಲಿ ಹೊಳೆ ದಾಟಿರಬೇಕು (ಕಲನಿ. ೧೦೦); ಎಷ್ಟು ಸಲ ಹರಿಗಲದಾಗೆ ತಿರಿಗಿಸಿಲ್ಲ ಅಯ್ನೋರನ್ನ ! (ಅಲಿಪು. ೨೧೬). **ಹರಿಗೋಲು :** ಹೊಳೆಯುಳಿಹ ಹರಿಗೋಲು ಸದ್ಯ ಮುರಿದುದೆ (ತುರಂಗ. ೪೬-೨೯); ಹರಿಗೋಲನೇರಿಸಿ ಹರಿವ ಪ್ರವಾಹದೊಳುರುಳಿಸುವುದು ನಿನಗೊಪ್ಪೆ (ಶಾಕುಂತ. ೬೮ ಅಡಿಟಿ); ಇವರು ಹರಿಗೋಲು ಹತ್ತಿದರು (ಸೀತಿಚಿಂ. II, ೧೧). **ಹರುಗೋಲು :** ರೊಕ ತೆಗೆದುಕೊಳುತ ಹರುಗೋಲ ಹಾಕಿ ದಾಟಿಸಿ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೩-೯; 1671); ಕಲ್ಲಿನ ಹರುಗೋಲಿನ ಮೇಲೇರಿದ ಅದ್ಭುತ (ಪುರಾವಿ. ೧೩೮). **ಹಱಿಗೋಲು :** ಹಱಿಗೋಲ ಸೂಳೆಯು ತೆಱನೆರಡು ಒಂದಯ್ಯ ಹಱಿಗೋಲನೇಱುದವನಿಳಿಯೆ ಬೇಱೊಬ್ಬ ಹರಿದೇಱುವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೯೧). **ಹಱಿಗೋಲು :** ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಾಗರವ ದಾಂಟುವರೆ ಅಱುಹೆಂಬ ಹಱುಗೋಲನಿಕ್ಕಿ . . . ಸುಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗವ ಪಿಡಿದು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೨೭-೩೭); ತುಱುಗೆವೆಗಣ್ಣ ನೀರಿಂಗೆ ಹಱುಗೋಲ ಹಾಯ್ಕಸಬೇಡೆಂದು . . . ತೊಡೆದ ಲೋಚನವ (ಮೋಹತ. ೪-೮೭); ಗೋಷ್ಪದಜಲಕೆ ಹಱಿಗೋಲದೇತಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೧೪). **ಹಱುಗಲ್ :** ನಾವಾರೋಹಃ, ನಾವಿಕಃ–ಈ ೨ ಹಱುಗಲೇಱುವಾತಂ (ಹಲಾಯು. ೬೫-೨೩೬); ಹಱಿದ ಹಱುಗಲಂತೆ ಸುಸಿಲ್ದೊಱೆಯಂ ದಾಂಟಿಸಲಾಱದೆ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೧೧೬ ಪ). **ಹಱುಗೋಲ್ :** ಅಸಮಾಸ್ತ್ರನೇಱಲೆಂದಿಟ್ಟ ಹೊಸ ಹಱು[ಪಾಠಾಂ.ಱು]ಗೋಲೆಂಬಂತೆ ಘಳಿಗೆ ವಟ್ಟಲೆಸೆದು ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ತ್ರೈಪಾಲ. ೧೦-೫೩); ಅಂಬುಧಿಯು ದಾಂಟುವಂಗೇಕೆ ಹಱುಗೋಲ್ ಸೀಮೆಯೆಂಬುದಂ ಮಿಱಿದೀ ಸಿಸ್ನೀಮ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗಿಷ್ಟಲಿಂಗಮೇಕೆ (ಚೆಬಪು. ೫೭-೯೧). **ಹಱುಗೋಲು :** ತುಂಬಿದ ತೊಱೆಯು ಹಾಯ್ದಹೆವೆಂದು ಹಱುಗೋಲನೇಱುವ ಅಣ್ಣಗಳು ನೀವು ಕೇಳಿರೇ (ಅಪಚಂ. ೮೦-೩೬೦); ಬಿಡು ಮರೀಚಿಯು ತೊಱೆಗೆ ಹಱುಗೋಲಿಡುವರುಂಟೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೮); ಪಾರಾಶರವ್ರತಿ . . . ಹಱುಗೋಲೊಳಗಂಬಿಗಿತ್ತಿಯ ನೆರೆದನು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೪೮).

ಹರುಗೋಲ ತೆರು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ನಾವೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಯಿಾ ಆರು ಮಂದಿಗೂ ಹರುಗೋಲ ತ್ತೆರು ಸಹಾ ಬಿಟಧೆವೆ (ಎಕ. VII, ತಿಪಮೊ. ೩-೨೯ ; 1671). **ಹರುಗೋಲ ಹಣ** = ಹರುಗೋಲ ತೆರು : ದಂಡ ಹರುಗೋಲ ಹಣ ಬಾವಲಿ ಬಿರಾಡ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವಾದಾಯ ಸಹವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೨೨ ; 1430). [ಪಱಿ$_1$ + ಕೋಲ್$_3$]

ಪಱಿಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಱಿತಿನ್, ಹಱಿತಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದು ತಿನ್ನು ; ಕಿತ್ತು ತಿನ್ನು : ಪೊಯ್ದಾಡಿ ಮಡಿದ ಕಲಿಗಳ ಶರೀರಂಗಳಂ ಪೊಯ್ದೆಳೆದು ಪಱಿತಿಂಬ ಮರುಳ್ಗಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೩). **ಹಱಿತಿನ್ :** ಕೊಱಚಾಡೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ರಚ್ಚೆಗೆಳೆಯುತ್ತಂ ಕಿತ್ತು ಮೈಯೆಲ್ಲವಂ ಹಱಿತಿಂದು (ಸೋಮೇಶ. ೭೩); ಹಕ್ಕಿ ಹಾಲ್ದೆನೆಯ ಹಱಿತಿಂದು ಕಂಕಿಯನು ಇಕ್ಕಿ ಹೋದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೮೭). [ಪಱಿ$_1$ + ತಿನ್]

ಪಱಿದಲೆ, ಹಱಿದಲೆ (ನಾ). ೧. ತರಟುದಲೆ ; ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಕೂದಲು ಸಮನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವ ತಲೆ : ಸಲೆ ಮಾಂಸಿ ನೆಲ್ಲಿ . . . ಕೋಷ್ಠಮೆಂಬಿವಂ ಕಱಿಯಿಂದಂ ತಲೆಯಂ ಪೂಸಲೊಡಂ ಪಱಿದಲೆ ನಿಱಿದಲೆಯುಕ್ಕು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೨); ಪಱಿದಲೆ ಕುಱಿನೊಸಲಱಿ ಗಣ್ಣೊಱೆವಾಯ್ ಹಪ್ಪಳಿಕೆಮೂಗು (ಚಂದ್ರೋಚ. ೨-೩೮). **ಹಱಿದಲೆ :** ೧. ಎಲವೆಲವೊ ಮಾರುತಿಯುಳ್ಳಿಗಡ್ಡದ ಹಱಿದಲೆಯ ರಣಮೂಢ ಸಿಲುಕಿದೆಲಾ (ಕುಮಾರವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೧). ೨. ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆ : ಹಱಿದಲೆಯು ಬೊಮ್ಮಂಗೆ ಕುಱಿದಲೆಯು ದಕ್ಷಂಗೆ . . . ಸರಿಯುಹರೆ ಹರಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೨೦). [ಪಱಿ$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಪಱಿದೊವಲ್, ಹರಿದೊಗಲು, ಹಱಿದೊಗಲು (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ಚರ್ಮ : ಜೀರ್ಣವಾಗೆ ತನು ಕೂರಲಗಿನ ಪಱಿದೊವಲೊಳಿರ್ದನಂತಾ ಮುನಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೩೪). **ಹರಿದೊಗಲು :** ಹರಿದೊಗಲು ನೆಣವಸೆಯ ಖಂಡದಿಂ . . . ರಣಜಯಂ ರಂಜಿಸಿದುದು (ತುರಂಗ. ೫೬-೩೯). **ಹಱಿದೊಗಲು :** ಹಱಿದೊಗಲ ನೆತ್ತರನು ಕಾಣಿಸಲಱಿಯದೋಯೆಂದೊಱಲಿ ಧರಣಿಯಲೊಱಗಿದರು ಕೈದುಗಳುಡಿದು ದಾಡೆಗಳು ನೆಱೆ ಮುಱಿದು (ಸಿಭಾಗ. ೭-೫-೭); ಜುಱುಜುಱಿಪ ಕರುಳುಗಳ ಖಂಡಹ ಹಱಿದೊಗಲ ಕೊಡೆ ತೋಳ್ಗಳಲಿ ಹೆದ್ದೊಱೆಗಳಾದವು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೬-೮). [ಪಱಿ$_1$ + ತೊವಲ್$_3$(<ತೋಲ್$_1$)]

ಪಱಿನಂಟ (ನಾ). ಕಡಿದು ಹೋದ ನಂಟುತನವುಳ್ಳವನು ; ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ ನಂಟ : ಪೊಱಪೊಟಲೊಳಿರ್ಪರಿರ್ವರ್ ನೆಱೆದೊಕ್ಕಲ್ತನದ ಪೆರ್ಮೆಯೊಕ್ಕಲಿಗರ್ ಪೇರಱಿಕೆಯ ಶಶಿಸೂರ್ಯರ್ಗಖ್ಯರ್ ಪಱಿನಂಟರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೭). [ಪಱಿ$_1$ + ನಂಟ]

ಪಱಿಪಡಿಸು 'ಪಱಿವಡಿಸು' ನೋ.

ಪಱಿಪಡು 'ಪಱಿವಡು' ನೋ.

ಪಱಿಪಾಟು (ನಾ). ಹರಿದು ಹೋಗಿರುವುದು ; ತುಂಡಾದ ಅವಸ್ಥೆ : ಶಿರದ ಮುಂಡಾಸವ ಸೀಳ್ದಿಕ್ಕಿ ದಗಲೆಯ ಪಱುಪಾಟ ಮಾಡಿದರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೪೬). [ಪಱಿ$_1$ + ಪಾಟು$_2$(<ಪಾಡು$_3$)]

ಪಱಿಬಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು (?) : ಕೊತ್ತನೂರಾ ಕುನ್ದಪ್ಪಡಿಗಳುಂ ಪಱಿಬಾರರುಂ ಬಾಣಗುನ್ದೂರಾ ದೇವಡಿಗಳುಂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೭ ; 733). [?]

ಪಱಿವಱಿ 'ಪಱಿವಱಿ$_3$' ನೋ.

ಪಱಿಮಱಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು ; ಸಡಗರಗೊಳ್ಳು : ಕಂಪಿಸುವ ಕೈ ಕಮಳವೆಂದೆಱಗಿ ಪಱಿಮಱಿಗೊಂಬ ಪಸುಳೆದುಂಬಿಯ ನೋಡಿ ನಾಕುವಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಸಿದ್ಧಪತಿಯಿಪ್ಪಾಗಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೩೭) ; ಪೊಱಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದ ಕಸ್ತೂರಿಯ ರಜಕ್ಕೆ ಪಱಿಮಱಿಗೊಂಬ ಮದಾಳಿಮಾಳಿಕೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೫ ಪ). [ಪಱಿಮಱಿ(< ಪಱಿವಱಿ$_3$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಪಱಿಮೂಗು (ನಾ). ಹರಿದ ಮೂಗು ; ಹರುಕಾದ ಮೂಗು : ಕೆಲಬರ್ಗೆ ಸೊಂಡಿಲಂತೆ ನಿಡುಮೂಗು ; ಕೆಲಬರ್ಗೆ ಪಱಿಮೂಗು ; ಕೆಲಬರ್ಗೆ ನಿಡುಗಣ್ (ಅದ್ಭುತ. ೪೪-೩). [ಪಱಿ$_1$ + ಮೂಗು]

ಪಱಿಯಾಳ್ತನ (ನಾ). ಕಳೆದುಹೋದ ಕಲಿತನ,—ಪೌರುಷ : ಪಱಿಯಾಳ್ತನದಱಿಗಂಡಿಂದಱಿಯದೆ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಪೋಗಿ ಪರದನ ಮನೆಯಂ ತರುವಲಿತನದಿಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಕುಱಿ ಸಾವಂತಲ್ಲಿ ಸಾವು ನಿಶ್ಚಯಮಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೩). [ಪಱಿ$_1$ + ಆಳ್ತನ]

ಪಱಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತರಿಸು : ಚಕ್ರದಿಂ ನಾಲ್ಕುಕಾಲುಮನೊರ್ಮೊದಲೆ ಪಱಿಯಿಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೦-೧೯). [ಪಱಿ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಪಱಿಯಿಸು, ಪಱಿಸು, ಹರಿಸು$_1$, ಹಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಛೇದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು : ಇವರೀ ಶಿರಂಗಳಂ ಪಱಿಯಿಸಲೊಲ್ವೊಡೇನರಿದೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಿಗೆನಲ್ ಹರಂ ಬಾಣಕೋಟಿಯಿಂ ಪಱಿಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೮-೬೪). ೩. ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳಿಸು ; ಲೋಚು ಮಾಡು : ತಲೆಯ ರೋಮಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಪಱಿಯಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೫). **ಪಱಿಸು :** ೩. ಸೈರಿಸಿ ತಲೆಯಂ ಪಱಿಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೮). ೪. ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಭವಪಾಶಮಂ ಪಱಿಸಿದವನೋ (ಬಸವು. ೪೦-೪೪). **ಹರಿಸು$_1$:** ೫. (ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವಳು ಲಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಗಜ ಬಟ್ಟೆ ಹರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಹಱಿಸು :** ೨. ವರಮೃಗಂಗಳನುಗ್ರಶರದಿಂ ಹಱಿಸಿ ಶಿವಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳುಪುತಿರೆ (ಬಸವು. ೩೪-೩೧).
[ಪಱಿ$_1$ +–ಇಸು$_3$]

ಪಱಿಯೆಸು, ಹಱಿಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡು ; ತುಂಡಾಗುವಂತೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೊಡೆ : ಒಂದೆ ದಿವ್ಯಶರದಿಂ ಶಿರಮಂ ಪಱಿಯೆಚ್ಚೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೯) ; ಬಿಲ್ಲ ಗೊಣೆಯುಮಂ ಪಱಿಯೆಚ್ಚಂ ಸಾರಥಿಯಂ ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೫). **ಹಱಿಯೆಸು :** ದಿವ್ಯಶರದಲಿ ಕರವೆರಡ ಹಱಿಯೆಚ್ಚಡಾಗಳೆ ಕೆಡೆದವವನಿಯಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೬-೫೪). [ಪಱಿ$_1$ + ಎಸು$_1$]

ಪಱಿವಡಿಸು$_1$, ಪಱಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು. ೨. ನಾಶಮಾಡು : ಈಗಳೆ ಪೋಗಿ ಪೂಗೊಳನಂ ಮುತ್ತಿ ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಪಗೆಯಂ ಪಱಿವಡಿಪುದು (ಗದಾಯು. ೬-೩೮ ಪ) ; ಪಗೆವನನಾವ ಬಗೆಯೊಳಮಾವ ತೆಱದಿಂ ಪಱಿವಡಿಸುವುದು ನಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೮೨ ಪ). **ಪಱಿಪಡಿಸು :** ೨. ಆಱುವಗೆಯುಂ ಪಱಿಪಡಿಸಲ್ಕೆ ಹಲಾಯುಧ ನೆಱೆದಿರ್ದಪೆನೆನಗೆ ತೋಱು ಬಿಡು ಕೌರವನಂ (ಗದಾಯು. ೭-೬೧) ; ಹೂಣನಂ ಕೀಲ್ಪಡಿಸಿ ಬಾಣನಂ ಪಱಿಪಡಿಸಿ ಮಗಧನಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಸಗರನಂ ನ್ಯಕ್ಕರಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೮ ರಗಳೆ) ; ಭವಪಾಶಮಂ ಪಱಿಪಡಿಸಿ ವಿಮೋಹಮನಳುರ್ಕೆಗಿಡಿಸಿ ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮನಂ ಪರಿಯೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಲ್ಕದೇಂ ಪರಿಣತನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭೫). ೩. ನವೆಸು ; ಮುಗಿಸು ; ತೀರಿಸು : ಸಪ್ತಾಷ್ಟಭವದೊಳಾತ ಪಱಿಪಡಿಸುವ ಕರ್ಮತತಿಯ (ದ್ವಾದಶಾ. ೫೧-೧೨೨೪). ೪. ಭಂಗವುಂಟುಮಾಡು : ಮುಂಕೊಂಡ ಮಹಾವ್ರತಮಂ ಪಱಿಪಡಿಸದ . . . ಸತ್ಯಕ್ಕೆಱವೆಟ್ಟೆನಿಸುವ ಸಾಧುಸಮಿತಿಗತಿ ಸಮತೆಯೊಳೆಱಗುವೆನು (ಜಯಕಾ. ೧-೫). ೫. ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ವ್ಯಾಧಿಯಾದಂದಮಾಗಿರ್ದುದಿದಂ ಸದ್ವೈದ್ಯರಿಂ ನೋಡಿಸಿ ಪಱಿಪಡಿಸಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೪) ; ಎಱೆವುದು ಕಾಂಜಿಕಮೊಂದಂ ಪಱಿಪಡಿಕುಂ(ಗುಂ) ನೆಲ್ಲ ಬೇರ ವಿಷಮಾ ಕ್ಷಣದಿಂ (ಖಮದ. ೨-೪೧). ೬. ಬಿಡು ; ತೊರೆ : ಆಟಮಟದಿನಾಚರಿಪ ಧರ್ಮಮಂ ಪಱಿಪಡಿಸು ದಿಟವನೆ ನುಡಿವ ಧರ್ಮವನೆಯಾಚರಿಸು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕೌ. ೧-೫) ; ಜನನಿಜನಕರು ಬಂಧುಬಳಗವೆಲ್ಲವ ಬಿಟ್ಟು ವಿನುತಮಪ್ಪೀ ಬುದ್ಧಸಮಯಮಂ ಪಱಿಪಡಿಸಿ . . . ನಿನ್ನ ಬೆಂಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ದೇಸಿಗನಾದನೀಗಲೆನ್ನಾ ಮನದಾಣ್ಮನೆಂದು ಮಱುಕಂಬಡೆಯದೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕೌ. ೯-೪೭). [ಪಱಿವಡು +–ಇಸು$_3$]

ಪಱಿವಡಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡು : ಪರಾಗಪುಂಜದೊಳ್ ಪಱಿವಡಿಸಿತ್ತು ಭೃಂಗಶಿಶು ನೀರಜದೊಳ್ ನಿಜಪಾಂಸುಕೇಳಿಯಂ[ಯಿಂ] (ಚಂದ್ರಪ್ರಪು. ೭-೬೧) ; ಭಾಗೀರಥಿಯ ಪಾವನವೆನಿಸಿದುತ್ತರದಿಶಾಕೂಲದಲಿ ಪಱಿವಡಿ [ಪಾಠಾಂ.ರಿ]ಸಿ ಮುನಿನಿಕರ ನೆರೆದಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧-೨-೧೯).
[ಪಱಿ$_4$ + ಪಡು$_1$ +–ಇಸು$_3$]

ಪಱಿವಡು, ಪಱಿಪಡು, ಹಱಿಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು ; ತುಂಡಾಗು : 'ಪಱಿವಡಿಸು$_1$' ಪರಾ. ೨. ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು : ಇದಱ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸಂಸ್ಕಾರಮಿನ್ನುಂ ಪಱಿವಟ್ಟುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೨-೮) ; ಪುದಿದೆಂಟುಂ ಕರ್ಮಬಂಧಂ ಪಱಿವಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨). ೩. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ಮಱುಗೆ ಶರೀರಂ ಕಣ್ಗಳ್ ಪೊಱಮಡೆ ಮೇಲ್ವಾಸಮೆತ್ತೆ ಸಡಿಲ್ದಕ್ಕೆ ಬಲಂ ಪಱಿವಡೆ ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋಲ್ದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೨). ೪. ಬವಣೆಪಡು ; ಭಂಗಪಡು : ಒರ್ಮಡಿತೆ ನೀರ್ಗೆ ಪಱಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಟ್ಟೆರ್ಕೆಯ ಪಣ್ಣೆಲೆಯ ಮುಱಿಗೆ ದೇಸಿಗರಂ ದೇವರ್ಕಳ್ಗೊಡೆಯವರ್ಮಾಟ್ಪರೆ (ಶಮದ. ೨೪ ಪ್ರಯೋ ; ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ನೋ). **ಪಱಿಪಡು :** ೧. ಎನ್ನ ಮಿತ್ರನಪ್ಪ ಮೂಷಕದಿಂದಲ್ಲದೀ ಪಾಶಬಂಧನಂ ಪಱಿಪಡದು (ಪಂಚತಂ. ೨೯೧-೧೯) ; ಸೂಸುವ ಕುಂತಳಂ ನಸು ಬಟಲ್ದ ಕುಚಂ ಪಱಿಪಟ್ಟ ಹಾರಮುಬ್ಬಾಸವದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ನಱುಸುಯ್ . . . ಭಯಮಂ ತಳೆದಿರ್ದ ಚಿತ್ತಮುತ್ಕಾಸುರಮಪ್ಪಿನಂ ಗಗನದಿಂ ಸತಿ ಭೋಂಕನೆ ಬಿದ್ದಳುರ್ವಿಯೊಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೧೯೧) ; ಅವರ ದುಷ್ಕರ್ಮಪಾಶಂಗಳು ಪಱಿಪಟ್ಟು ಪೋಗಲೆಂದಧಿಕವರಮಿತ್ತು (ಚೆಬಪು. ೩೨-೨೯). ೨. ಮೆಯ್ಯ ಮಮತ್ವಂ ಪಱಿಪಡೆ ಪಱಿಪಟ್ಟು ಪೋದುದಸು ಮೆಯ್ಯಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೨) ; ವಜ್ರಮಯಕೋದಂಡಂ ಕಡಿಕಂಡಮಾಗೆ ಪಱಿಪಡೆ ಪೊಡರ್ಪು ಹೇಮಪ್ರಭಂ ಹತಪ್ರಭನಾದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೬೦) ; ಬೋಧದೊಂದೆಸಕದಿಂ ಪಱಿಪಟ್ಟುವು ಪಾಪಪಾಂಶುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೭) ; ಮನೋಧೃತಿಯಂ ಪೊದಟ್ದ ಪಾಂಗುಱೆ ಪಱಿಪಟ್ಟು ಲಜ್ಜೆ ಲವಮಿಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೨೩). ೩. ಶೋಕವಿಕಳದಿಂ ಶೂನ್ಯಮಾದ ಮನದಿಂ ಧೈರ್ಯಮುಂ ಪಱಿಪಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೯ ವ). ೪. ಪಱಿಪಟ್ಟ ಪಗೆವರಂ ನೆಱೆ ಪಱಿಪಡಲಣಮಾಯದವರನವರ್ಗಳ ಬಾಟಿಯೊಳ್ ನಿಱಿಸಲ್ ಬಗೆದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೫) ; ಇಂತೀ ಲಗ್ಗೆಯೊಳ್ ಪಯಿಂಛಾಸಿರ್ವರ್ ಪಱಿಪಟ್ಟಱದು (ಚಕವಿ. ೨-೧೧೫). ೫. ಮುಗಿ ; ತೀರು : ಮೂಗಿನೊಳುಸುರೆಂಬ ಮಾತು ಪಱಿಪಟ್ಟುದು ನಿಚ್ಚಟಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೫) ; ತಿರಿಕರ್ಗೆ ಬಡತನಮೆಂದು ಪಱಿಪಟ್ಟುದಿಲ್ಲದೇ

ನಚ್ಚರಿಯೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೪); ಆಯುಷ್ಯಂ ಪಱಿಪಡುವಾಗಳೆ ಬೆರ್ಚುವಂತೆ ಮಱುಗುವ ಮರುಳಿಂಗಾರಯ್ಯ ವಿಭವಂ ಮಱುಭವಂ ನಾಡೆಯುಂ ವ್ಯರ್ಥಮಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೮). ೬. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು; ಪರಿಹಾರವಾಗು: ಓವುಮುಮಂ ಶುಂಠಿಯುಮಂ ಸೇವಿಸೆ ಪಱಿಪಡುಗುಮಾವಗಂ ಕಫರೋಗಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೭); ಪಱಿಪಡೆ ಸೇದೆ ಪಿಂಗೆ ತೃಷೆ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳನೆತ್ತಿ ನಿಂದು ನೀರೆಱಿವ ಚಳಲ್ಲತಾಂಗಿಯರ ಕೊಂಕಿದ ತೋಳ ಮೊದಲ್ಗೆ (ಅನಂತಪು. ೧-೮೩); ಮುಗ್ಧನೀಳಿಂಪರ ಶಂಕೆ ಚಿತ್ತದಿಂ ಪಱಿಪಡುವಂತು ಬಾಲನಿನಿಸಂ ತಱಿಸಂದೊಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೧); ಆ ಪರದಂ ತಂದಾ ಚಂದನಮಂ ನೃಪತಿಗೆಱೆಯೆ ದಾಹಜ್ವರವೆಯ್ದೆ ಒಂದೆ ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ ಪಱಿಪಡೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೧೦). ೭. ನಿಂತು ಹೋಗು; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು: ಆ ನುಡಿ ಪಱಿಪಡೆ ಮುಳಿದು ನೋಡುಗುಂ ಕೆಳದಿಯರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೭); ಬರವಿನ ಮಾತು ಮಂತ್ರಿಸುತನೊಳ್ಪಱಿಪ[ಪಾಠಾಂ.ವ]ಟ್ಟುದನೆಯ್ದೆ ಕಂಡು (ಕಾದಂಬ. ೪೫೧). ೮. ಕಾಣದಾಗು; ಅಡಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಇಂತೊಗೆದು ಪರೆದ ಪಾಂಸುಪಟಲಂ . . . ಕುದುರೆಗಳ ಲಾಲಾಜಲಜಾಲಕದೊಳಂ ಪಱಿಪಡಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೫). **ಹಱಿಪಡು**: ೨. ನಿರ್ಜರೆಯೆಂಬ ನಾಮ ಹಱಿಪಟ್ಟು ಕರ್ಮವೆಲ್ಲವು ಹೋಗಲದು ತಾನೆ ನೆಱೆ ಮೋಕ್ಷ ನಿರ್ಧರಿಸಾತ್ಮ (ಭರತ. ೬೮-೮೭). [ಪಱಿ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ಪಱಿವಡೆ, ಪರಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗಿರು; ಶೋಭಿಸು; ರಂಜಿಸು: "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟೆ . . . ಪಱಿವಡೆದುದು—ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೫-೨೧೧); ಪಕ್ಕಿಗಳ ಪೆರ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಿಂ ಹರಣಂ ಬಡೆದಂತೆ ಪಱಿವಡೆದು ತಿಂತಿಣಿವಡೆದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೧೭); ಪಱಿವಡೆದು ಕಣ್ಣಪ್ಪದೇವನ ವರವಿಲೋಚನಯುಗ್ಮಮೇ ಶಿವನಕ್ಷಿಯುಗವಾಗೆ (ಬಸಪು. ೧೮-೮೫); ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ಹಯಪದಸಮೂಹದ ಚೆಲ್ಲಿದವು ಸಕ್ರಮದ ಪಾಳಿಯ ಪಲ್ಲವಿಕೆ ಪಱಿವಡೆದುದಮಳಪ್ರಣವಮಯವಾಗಿ (ಕುಮಾರ. ೬-೩೫). **ಪರಿವಡೆ**: ಕೆಲರು ಬಳಲ್ದು ಮಲಗಿನ ವಿಶ್ರಾಮಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ ಪರಿವಡೆದೊರಗಿಯೂ . . . ಇರುವರು (ವಿಗಡ. ೭-೨೩). [ಪಱಿ$_4$ + ಪಡೆ$_1$]

ಪಱಿವಱಿ$_1$ 'ಪಱಿ$_1$' ಪರಾ.

ಪಱಿವಱಿ$_2$ 'ಪಱಿ$_3$' ಪರಾ.

ಪಱಿವಱಿ$_3$, ಪಱಿಮಱಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಹಾರುಗುಪ್ಪೆ: "ಪಱಿವಱಿಯೆನಲು ಹಾಱುಗುಪ್ಪೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೭); "ಪಱಿವಱಿಯೆನೆ ಪೆಗಲ ಪತ್ತುವಾಟಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೭); ಕೀಱಿ ಪಾಱಿ ಬವಣಿಗೊಂಬ ಮಱಿವಕ್ಕಿಗಳನಟ್ಟಿ ತಱಿಬಿ ಪಿಡಿವಲ್ಲಿ ಪಱಿವಱಿಯಾಟಮಂ . . . ಕಲ್ತರ್ (ಚಿಕಪಂ. ೮-೧೪). ೨. (ಅಲಂ) ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ (?): ಅವನೀಪಾಲರ್ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ಮಲೆಂದು ಪಱಿವ[ಪಾಠಾಂ.ಮ]ಱಿಯಾದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೨). ℙ "ಪಱಿಮಱಿಯಾಡು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಱಿಮಱಿಯಂ+ಆಡು ಎಂದು ಆಟವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಕ್ಕಳು ಪಡುವ ಸಡಗರ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು" (ಪಂಪದೀ. ೧೧೦). **ಪಱಿಮಱಿ**: ೧. "ಪಱಿಮಱಿಯೆಂದು ಪೆಗಲಂ ಪತ್ತುವಾಟಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೯-೫೫೭); ಪಱಿಮ[ಪಾಠಾಂ.ವ]ಱಿ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಮರಗೆರಸಿ ಕುಣಿಲ್‌ಸೆಂಡು . . . ಪೊಣೆಗುಂಡೆಂಬಿವನಾ ಮುರಹರನಲ್ಲಲ್ಲಿಗಾಡುತುಂ ಬರಲ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೭೭; ಜಗವಿ. ೪-೪೪ ನೋ); ಮುಂಬರಿದೊತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಗಜಱಿ ಗೆಲ್ಲದ ಚಲ್ಲದ ಪಱಿಮಱಿಯ ಗಂಡರನೆತ್ತಂ ಪಿಂಡುಗೆಡೆವುತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೯).

೨. 'ಪಱಿಮಱಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಪಱಿವಱಿಯಾಡು, ಪರಿಮಱಿಯಾಡು, ಪಱಿಮಱಿಯಾಡು = ೧. ಹಾರುಗುಪ್ಪೆ ಆಟವನ್ನು ಆಡು: ಪರನೃಪರಟ್ಟಿದ ಕಪ್ಪದ ಕರಿಗಳ ಮದಜಳಮನುಂಡು ಕಂಪೇಱಿದ ತದ್ಧರಣೀಶಗೃಹಾಂಗಣದೊಳ್ ಪಱಿವಱಿಯಾಡುವುವು ಪಱಮೆವಱಿಗಳ ಬಳಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೩೩); ಬೆಮರ್ತುವಯವದೊಳ್ ಪಱಿವಱಿಯಾಡುವಂತೆ ಪರಿದವು ವಿಲೋಕನಂ ನೃಪವರನಾ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೬-೭); ಧುರದೊಳ್ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ತೆಱದಿಂದುಱಿದಱಿದನೆಂಬ ನಿಯಮಮಂ ದೂಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು; ಸಡಗರಿಸು: ಯುದ್ಧದೊಳು ಪರಿಮಱಿಯಾಡುವಟ್ಟಿಗಳ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೨-೨೪; 1151); ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ಮಧುಕರನಿಕರಂ (ಗಿಂಕ. ೫-೭೬ ವ); ಪರಿಮಳದೊಳ್ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ಮಱಿದುಂಬಿ (ಅನಂತಪು. ೩-೯೫ ವ); ಮೃಗಮದತಿಲಕದ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಬೆರಸಿ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಬಂಬಲಂ ಪೊಡೆವ ಕರತಳಂ . . . ಕಮನೀಯಮಾಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ).

ಪಱಿವಾಯ್, ಹಱಿವಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಹರಿದು ಹೋಗಿರುವ ಬಾಯಿ; ಹರುಕುಬಾಯಿ. ೨. ಗುಟ್ಟನ್ನು ರಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಬಾಯಿ; ಒಡಕುಬಾಯಿ: 'ಪಱಿವಾಯ್ತನ' ಪರಾ. **ಹಱಿವಾಯ್**: ೧. ಮುಱಿದ ಹಾವಸೆಹಲ್ಲ ಹಱಿ[ಪಾಠಾಂ.ಱು]ವಾಯ ತುಱುಚೆಗಳು . . . ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು (ಪಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೨೭). [ಪಱಿ$_1$ + ಬಾಯ್]

ಪಱಿವಾಯ (ನಾ). ಹರುಕುಬಾಯುಳ್ಳವನು; ಒಡಕುಬಾಯಿಯವನು: ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ ಪಱಿವಾಯಂತುಚ್ಚಳನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಂ (ಸಮಸ. ೬-೧೦೭). [ಪಱಿವಾಯ್ + -ಅ$_7$]

ಪಱಿವಾಯ್ತನ (ನಾ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳದ ಸ್ವಭಾವ: ನೆಱೆ ನಿನ್ನ ಬೆನ್ನನೇನೆಂದಱಿಯೆ ನೀನಿನಿತಱಿಂದೆ ಬೆನ್ನಿಲ್ಲೆಂಬಾ ಪಱಿವಾಯ್ತನದಿಂದೇನೆಂದಱಿಯದೆ ಗಱುವರ ನುಡಿಗಳಂ ಕೈಕೊಳ್ವಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೮೭). [ಪಱಿವಾಯ್ + -ತನ]

ಪಱಿವು, ಹರಿವು$_1$, ಹರು, ಹರುವು, ಹ್ಱುವು, ಹಱುವು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ತುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ; ಹರಿಯುವಿಕೆ: (*). ℙ ಪಕಾರಾದಿಯಾದ ಶಬ್ದದ ನಾಮರೂಪವು ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ದೊರಕದಿರುವುದು ಪರಿಶೀಲನಾರ್ಹ. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ 'ಪಱಿವು' ಶಬ್ದವು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. **ಹರಿವು$_1$**: ೨. ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಉಪಾಯ; ಪರಿಹಾರದ ದಾರಿ: ರಥವೆತ್ತ ನೂಕಿ ಬರೆ ಕರ್ಣನಂ ಕಾಳಗದಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಪಿನಾಕಿಗಸದಳ ಬಿದ್ದ ಕಾಲದೋಳ್ನೀ ಹರಿವ ಕಾಣೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೭೦-೨೭). **ಹರು**: ೨. ನಾನೇನೋ ಒಂದು ಹರು ನೆನೆದಿದ್ದೀನಿ . . . ತೀರ್ಥಳ್ಳಿ ದೋಣಿ ಗಂಡೀಲಿ ಹೊಳೆ ದಾಟಬಿಟ್ರೆ, ನಮ್ಮನ್ಯಾರೂ ಮೂಸಿ ನೋಡೂದಿಲ್ಲ ಆಮ್ಯಾಲೆ (ಮಲೆಮ. ೬೮೦). **ಹರುವು**: ೨. ವರುಷಂಪ್ರತಿ ನಡಸೋದಕೆ ಹರುವಿಲ್ಲದ ನಿಮಿತ್ತ ನಿವಗೆ ನಾವೆಲ್ಲರು ಒಪ್ಪಿ . . . ಗುಣವ ಮಾಡಿದೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೦-೧೫; 1465). **ಹಱುವು**: ೨. ತಾನೇ ವಿವೇಕದಲಿ ಜನಪನಳುಪಿಗೆ ಹಱುವ ಮಾಡುವೆನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೦-೧೦). ೩. ಪರಿಹಾರ; ನಿವಾರಣೆ: ಇಂದ್ರಮುಖ್ಯರ ಹಳೆಯ ಶಾಪಕೆ ಹಱುವ ಕಂಡನು (ಸಂಭಪ. ೩೩-೪೫); ಪ್ರಶ್ನೆಸಾಗರದ ಅಂತಗಾಣದೆ ಹಱುವ ಹೇಳದೆ ಚಿಂತಿಸಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೦-೨೭); ತಾತನ ಋಣತ್ರಯಕೆ ಹಱುವಹುದು ರಾಘವ ಭೀಷ್ಮರಂತೆ ಕೀರ್ತಿ ಸ್ಥಿರವಹುದು

(ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೫೮). ೪. ನಾಶ ; ಅಳಿವು : ನಾವ್ ನರರು ದಿಟ ತಾಪಸರು ತೀರ್ಥಚರಂತರಿನ್ನಾರಾದಡೇನೆಮಗಾಯ್ತು ಹಱಿವು (ತೊರಂ. ೨-೫-೧೪) ; ರಾವಣರಾಜನಿಗೆ ನಾನಾವ ಬಗೆಯೊಳು ಪೇಳ್ದೊಡೆ ದೇವಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹಿತಿಲ್ಲವನಿಗೆ ನೀವು ಹಱಿವನೆಣಿಸುವುದು (ರಾಮವಿ. ೧೫-೫೩) ; ಉಂಬ ಮನುಜನು ತುತ್ತುತುತ್ತಿಗೆ ತುಂಬುವುದು ಬಿಡದೌಕ ದನ್ನವ ಪಂಬಲಳಿಯಲು ಮನಸಿಗತಿಸುಖವಹುದು ಕ್ಷುಧೆಯೆಂಬ ತಿಂಬ ವೈರಿಗೆ ಹಱಿವಹುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨-೫೧). ೫. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ನಾನಱಸುತ್ತಲಱಸುತ್ತ ಬಂದು ಭಾವಕ್ಕಗಮ್ಯವಾದ ಮೂರ್ತಿಯ ಕಂಡೆ ನೋಡಾ ಎನ್ನ ಅಱಿವಿನ ಹಱಿವ ಕಂಡೆ ನೋಡಾ (ಅಪಚಂ. ೧೬೭-೭೫೨) ; ಕೆಱೆಯ ಕೆಲಸದಲಿ ಸಿದ್ಧೇಂದ್ರನಿರುತಿರೆ ಬಂದು ಹಱುವಿಲ್ಲವೆನುತ ಕರೆಯೋ ಒಡ್ಡರೆಱೆಯನಂ ಕೊಱೆಕೂಲಿಗೊಂಡನೋ ನಾಳೆ ಮಿಕ್ಕುದನಗೆಯು ಬಾರದೇ ಎಂಬನ್ನೆಗಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩೯). ಹಱುವು : ೨. ಇವರೆಲ್ಲರ ಹಂಗಿಗೆ ಹಱುವ ಕೇಳಿಹರೆಂದಂಜಿ (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೪೪) ; ಏನು ಹಱುವಿಲ್ಲದೆ ಕಳವುಗೈದಾ ನಿಮಿತ್ತದಿ ಪೊಳಲರಸನಾ ಭಾನುದತ್ತನು ಪುತ್ರರನು ನಾನೆಂತು ಕೊಲಿಸುವೆನು ಎಂದು ಪೊಳಲಿಂ ಹೊಱವಡಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೨೯) ; ಮುಂದೆ ನಿನಗೆ ಹಱುವ ಹೇಳಕಕ್ಕೊಂದು ದೇವತೆ ನನಗುಂಟು ತಾಳು (ಭರಚ. ೪೬-೧೪೭). ೪. ಕಂದೆಱೆದು ಮುನಿ ನೋಡಿದೊಡೆ ತಮಗಿಂದು ಹಱುವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೧೭) ; ದುರುಳ ಬಲುಹಿಂದೆನ್ನನೆಳೆದರೆ ಕೆರಳಿದರು ಗಂಧರ್ವರೀತಗೆ ಹಱುವ ಕಂಡರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬೦೯. ೩-೯೭). ೫. ಹಱುವಾಗಿ ಹೋಯ್ತು ಭವಮಾಲೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೮). ೬. ತೊಂದರೆ ; ಕೇಡು ; ಅಪಾಯ : ಉಂಟು ತೋಱಿರೆ ತೋಱದಡೆ ನಿಮಗೆ ಹಱುವೇನು ಗಂಟಲಂ ಕೊಯ್ವನೋ (ಲಿಂಗಪು. ೩೦-೪). [ಪಱಿ$_1$ + -ವು]

ಪಱಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಪಱಿವಡೆ : ಹರಿನೀಳಸ್ಥಳಿಯೊಳ್ ಬಣ್ಣವುರಂ ಪಱಿವೆತ್ತುದು ಬಗೆ ಮರುಳ್ವನ್ನೆವರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೩ ರಗಳೆ). [ಪಱಿ$_4$ + ಪೆಱು$_1$]

ಪಱಿವೊಱಸು (ನಾ). ಪುಕ್ಕವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹೊರಸು,- ಪಾರಿವಾಳ : ಕಿಱುವಡಿಗಾಲದಂದುಟಿದೆನೋಪಳನಾನವಳಂದೆ ಗಂಡರಂ ಪಱಿವೊಱಸಾ[ಪಾಠಾಂ.ನಾ]ಗೆ ಮಾಡುವಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೩೪). [ಪಱಿ$_1$ + ಪೊಱಸು]

ಪಱಿಸೀರೆ (ನಾ). ಹರಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ : ತೊಟ್ಟನೆ ಪಱಿಸೀರೆಗಳಂ ಬೆಟ್ಟಾಗಿರೆ ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ತೀವಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೨). [ಪಱಿ$_1$ + ಸೀರೆ$_2$]

ಪಱಿಸು 'ಪಱಿಯಿಸು' ನೋ.

ಪಱುಕ, ಹರುಕ, ಹಱುಕ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : 'ಹಱುಕು' ಹೋ. ೨. ನಾಶಕಾರಕನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಱುಕನಧಟ ಸಾಸಿರಬಾಹುಪಿತನೆನ್ನ ಕಿಱುಕಾಂತನೊಳು ಕಾದುತಿಹನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೩೮). ೩. ಕ್ಷುದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೀಳು ಮನುಷ್ಯ ; ನೀಚ : ಪಾರ್ವತಿಜಠರದೊಳೊಗೆದವನಲ್ಲ ಸಲಾಱುಯೋನಿಜಗಾದ ಪಱುಕ ಗಾಱುಗೆಡೆಯ ಬೇಡ (ಮೋಹತ. ೩೮-೧೪). **ಹರುಕ :** ೩. ಬೀಗಲ್ಲ ಪುಡಿಯ ಮೊಸರೋಗರಮೆನುತ್ತೆ ಪ್ರಿಯದಳೆದುಂಡು ಪ್ರಾಣಗಳ ಬಿಡುವ ಹರುಕನ ತೆರದೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೧೯). **ಹಱುಕ :** ೩. ಹಱುಕನೇ ನೀನೆಲವೊ ರಾಯರೊಳುಱುವ ನೃಪನಿಮ್ಮಯ್ಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೨೧) ; ಹಱಿದ ಹಱಗೋಲು ಹೊಲ್ಲ ಹಱುಕನ ಕೆಳೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦೬). [ಪಱುಕು + -ಅ$_7$]

ಪಱುಕು, ಹರುಕು, ಹಱುಕು, ಹಱುಕು (ನಾ). ೧. ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ, ಕಂಬಳಿ ಮುಂತಾದುವು ; ಚಿಂದಿ ; ಜೂಲು : (ಕ). (ಗು). ೨. ಘನತೆಯಿಲ್ಲದ ; ದೊಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿರದ: 'ಪಱುಕ' ಪರಾ. **ಹರುಕು :** ೧. ಆಕೆಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹರುಕೇ ಗತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಅವರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಹರುಕು ಮಾತುಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು ಹರಿದು ಉಂಟಾದ ತೂತು,-ರಂಧ್ರ : ಆಕೆಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಗಂಟಿನ ಹರುಕಿನಿಂದ ಅಕ್ಕಿಯೆಲ್ಲಾ ಸುರಿದು ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). ೪. ಘನತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಸಭಾಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆತ ಹಾಗೆ ಹರುಕು ಹರುಕಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬಾರದಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಹಱುಕು :** ೩. ಕಂಬಳಿಯ ಹಱುಕಿನಲ್ಲಿ ಬತ್ತೀಸ ಕೋಟಿ ದೇವರ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಸಿಕ್ಕಿ ಅಳಲುತ್ತ ಬಳಲುತ್ತಲೈದಾರೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ಕ. ೫೮೮-೩೦೪). **ಹಱುಕು :** ೫. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದೂರವಾದವನು : ಹಱುಕುಗಳು ನಾವ್ ನೂಱುಮಕ್ಕಳು ಹೊಱಗೆ ಬದುಕುವೆವೈಸಲೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೬೩).

ಹರುಕುಮುರುಕು = ೧. ಛಿನ್ನಭಿನ್ನವಾದುದು ; ಭಗ್ನ ; ಮುರುಕಲು : ಭಾವನೆಗಳು ಹರುಕುಮುರುಕಾಗಿದ್ದವು (ಮುನಿಮಾ. ೨೦). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಲ್ಲದುದು ; ಅರೆಬರೆ : ಹರುಕುಮುರುಕಾಗಿ ಆಡುವ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಾತು (Broken-English. ಇಂಕಸಿ). [<ಪಱಿ$_1$]

ಪಱುಗಲ್ 'ಪಱುಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಱುಗೋಲ್ 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಱುಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಪಱುಣೆ 'ಪಱುಣೆ' ನೋ.

ಪಱುಣೆ, ಪಱಣೆ, ಪಱುಣೆ, ಹಱುಣೆ, ಹಱುಣೆ (ನಾ). ನಾರುಬಟ್ಟೆ ; ನಾರುಮಡಿ (?) : ಪಱುಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹಱುಣೆ]ಮಡಿಯಾಗಿಯುಂ ಬಲ್ವಸ್ತ್ರಮಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೮೭). **ಪಱಣೆ :** ಪೆಣನಂತಪ್ಪ ಮೆಯ್ಯುಂ ಪೆಂಡಿರತ್ತ ತಪಾಗಳ್ ಅವರ್ ಓಡುವ ಮೃಗದ ಮೇಲೆ ಪಱಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪರುಣೆ, ಪಱು(ವ)ಣೆ]ಯನಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಮಿಗೆ ಬೆರ್ಚುವರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೪೨-೧೩). **ಪಱುಣೆ :** ಪಱುಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ರುಣೆ]ಯುಂ ಪಡೆದೊಡಂ ಕುಱುವಡಿಯುಂ ಪಡೆದೆನೆಂದಿರ್ಪ ಕಳ್ಳನಂತಪ್ಪುರೀ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳಂ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಮುಂದಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೬ ವ). "ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ?" (ಸುಕುಮಾ. ಕೋಶ) ; [ಕಳ್ಳನನ್ನಿಯಂತೆ] ಪಱು[ಪಾಠಾಂ.ಪುರು]ಣೆಯ ಶೋಭೆಯಂತೆ . . . ಪೊಱಗಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸುವ ಬಹಿರಾಳಾಪದ ಡೊಂಬನೊಲ್ಲದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೯೪). **ಹಱುಣೆ :** ವನಿತೆಯುರಲ್ಲಿ ಕಸವಂ ಬಿಸುಡುವಂತೆ ಹಳೆದಾದ ಹಱುಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹರಿಣೆ]ಯುಂ ಪೇಸಿ ಪೊಱಮಡಿಪಂತೆ . . . ಬಿಡಲು (ಪಿಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೪-೩). **ಹಱುಣೆ :** ದುಕೂಲಮನೀಡಾಡಿ ಹಱುಣೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಬಣ್ಣಮ]ನುಡುವ . . . ಗಾವಿಲನಂತಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೬). [ದೇ. ॥ ?]

ಪಱುವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಳಂಗೂಡಲೂರ್ಮ್ಮಱಿಯಾಚಿಗೂಡಲೂರ್ಪ್ಪಱುವಿ ಶ್ರೀಪುರಮಿತಿ ಚತುರ್ಷು ಗ್ರಾಮೇಷು (ಎಕ. X, ಗೌರಿಬಿ. ೪೭-೪೬ ; 762). [?]

ಪಱುವಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಪಱುವಿನಾಡ ವೆಂದುಱಿ ಪೊನ್ನೆಯೊಳಿಟ್ಟು (ಮೈಎಚ್. ೧೯೩೭, ೪೮-೯ ; 960) ; ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ ಪಱುವಿನಾಡವೆನ್ದುಱು ಪೊಂನೆಯ ಳಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೧-೧೧ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ಪಱುವಿ + ನಾಡು]

ಪಱೆ₁, ಪರೆ₃, ಹರೆ₃, ಹಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹಲಗೆ; ತಮಟೆ; ☞ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪಲ್ಲಟವಾಗುತ್ತವೆ. ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ: "ಪಱೆ ಬದ್ದಣಮೆಂದು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೮); ಎಕ್ಕಮದ್ದಳೆಯ ಕೊಟಲ ಝುಂಕಾರದ ಪಱೆಗಳ್ ಮುಂದೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಂ ಬಱಿಯಂ ಕಾಪಿನವರ್ ವರೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೮೦-೧೧); ಪೊಬಲೆಲ್ಲಂ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ಬದ್ದವಣದ ಪಱೆಗಳಂ ಪೊಯ್ಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೧ ಪ); ಪಱೆಯ ಪೆರ್ಗಳೆಯ ಪಳಹದ . . . ಭೂರಿಸಿನಾದಂ ದೆಸೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧). **ಪರೆ₃** : ತಮಟೆ, ಪರೆ, ಹಲಗೆ, ದವುಡಿ, ಢಕ್ಕೆ (ಕಂಸುಹು. ೮೨); ಒದಗಿರ್ಪ ಪರೆ ಕೊಂಬು ಮುರಿಕೊಂಬುಗಳ ಮೊಳಗು ಪದಪಿನಿಂ ಬೀಗರಂ ಕರೆದುಲಿಯುತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೬-೩೧೭). **ಹರೆ₃** : ಕಾಳೆ, ಹರೆ, ಕೊಂಬುಗಳ ಏಳೆ, ನೊಳಗಿ, ಏಳೆ (ಇಂಗೀತ. ೧೬-೧); ಭೇರಿಗಳು ಬಾಜಿಸಿದವು; ಹರೆಗಳು ಭೋರೆಂದು ಮೊರೆದವು (ಭಾಮಣಿ. ೨೧); ಜನ ಹರೆ, ಡೋಣು, ತಮಟೆ, ಕಹಳೆ, ಕೊಂಬುಗಳ ಸಮೇತ ಕಗ್ಗಲಿಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದರಂತೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೦). **ಹಱೆ** : ಈ ತ್ರಿವಿಧವ ಹೊಱಗು ಮಾಡಿ ಹಱೆಯ ಹೊಯಿಸಿ ಕುಱುಹ ಪೂಜಿಸುವರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೨೦೬); ಬೊಬ್ಬಿಱಿದವೇಳೆಂಟುಸಾಸಿರ ಶಂಖ ಪಂಚಮದ ಹಱೆಗಳಱಚಿದವು (ಹಚಶಾ. ೫-೧೧); ಬೊಬ್ಬಿಱಿತದೊಡನುಬ್ಬೇಳ್ವಲಗ್ಗೆಯ ಹಱೆಗಳಬ್ಬರವಾಯ್ತು ಕರ್ಣನ ಶಸ್ತ್ರಪೂಜೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೮); ವಿವಿಧವಾದಕರೊಳಗದೋರ್ವನ ಹೆಗಲ ಹಱೆವೊಂದ ತವಕಿಸದೆ ಕೆಗಕೊಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೫೫).

ಹಱೆಯುವ = ಹರೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಈ ಗಜಿಬಿಜಿಗಂಜಿ ಹಱೆಯುವ ಸತ್ತು ಎಣ್ಣೆಯ ಗಡಿಗೆಯ ಒಡೆಯ ಹಾಕಿದ (ನೋಳಮಾ. ೯೧-೩೬೦). [ದೇ॥. ತಮಿ. ಪಱೈ; ಮಲ. ಪಱ; ಕೊಡ. ಪರೆ; ಕೋತ. ಪರ್; ತೊದ. ಪಱ್; ಗೊಂಡಿ. ಪರ]

ಪಱೆ₂ (ನಾ). ೧. ನಿಂದ್ಯವಾದುದು : ಪರಿವ ಪಸುಳೆಗಿಳಿಗಳ ನುಣ್ಗೊರಲಿಂ ಪಱೆಗುಟ್ಟುವ ಪರಪುಟ್ಟದ ಪಾಡುವ ಪಱಮೆವಱಿಯ ಫಲವೀವ ಗುಣದಿನಮರಮಹೀಜಾತವನು ಪಱೆಯೆಂಬ ಕುಜಾತದ ಪಶಿಕಾಂತದ ಪರಲೆಯಿನೊಸರ್ವ ಕೊಳದ ಸುಭಗತೆಯಿಂ ಪಱಲೆಯನುಱೆ ಪಾಱಿಸುವುದು ನಂದನಕಾ ನಂದನದಿರವು (ಜಯಕಾ. ೧-೪೬). ೨. ನಿಂದೆಗೊಳಗಾದವನು : ಉಱುವ ಕಾರ್ಯವನೆಲ್ಲವನೊಲ್ಲದೇಳ್ಗೆಯ ತೊಱೆದಭಿಮಾನವನುಳಿದು ಪಱೆಗಳಂದದಿ ತಿಱಿದುಂಬುದನೇಕಿದು ನೆಱೆ ಸಂತಸದಿ ಬಯಸುವೆ (ಕರ್ಣವೃ. ೯-೯).

ಪಱೆಕಾಱ, ಹರೆಕಾರ, ಹರೆಕಾಱ, ಹಱೆಕಾಱ, ಹಱೆಗಾಱ (ನಾ). ತಮಟೆ ಬಡಿಯುವವನು; ಹರೆ ಬಾರಿಸುವವನು : ಮತ್ತರೊನ್ದು ಪಱೆಕಾಱಙ್ಗಂ ಪಾಡುವಙ್ಗಂ (ಇಎ. ೧೫೯೦, ಹಾಸುಗ. ೧೨೮-೩೪; 950); ಪಱೆಕಾಱಙ್ಗಂ ಪಾತ್ರಕ್ಕಂ ದೇಸಿಗ ಛಾತ್ರಭೋಜನಕ್ಕಮೆಂದು . . . ಕುಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೮೦-೧೫; 1018); ಕಪ್ಪಡಿಗನಾಗಿ ಬಂದೆಂ ತಪ್ಪದೆ ಪಱೆಕಾಱನಾಗಿ ನಿಂದೆಂ (ಬಂಹು. ೫-೧೬); ಅಜ್ಞಾತಕುಲನುಂ ಪಟಹವಾದನವೆ ಜೀವನವಾಗಿರ್ಪ ಪಱೆಕಾಱಂಗೆ ಕುಮಾರಿಯಂ ಕುಡುವುದುಚಿತಮಲ್ಲ (ಮಹಾನೇ. ೫-೩೯ ಪ). **ಹರೆಕಾರ** : ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೆ ನಾಕು ಮತ್ತರು ಕೆಱ ದೇವರ ಕೆಱೆಯ ಬಡಗೆಯಲು ಹರೆಕಾರ ಸೋಮ ಬಿಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೧-೩೮; 11ನೆಯ ಶತ). **ಹರೆಕಾಱ** : ಹಾಡುವರ್ಗಂ ಹರೆಕಾಱಙ್ಗಂ . . . ಇನ್ತಿನಿಬರ ಜೀವಿತಂ ಬಡ್ಡಿಯಲು ನಡೆವಂತಾಗಿ (ಶಾಸಪ. ೪೬-೫೨; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). **ಹಱೆಕಾಱ** : ಶ್ರೀಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೆ ಭೋಗವಂ ಮಾಡುವ ಹಱೆಕಾಱ ಭೋಗೋಜಂಗೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೧-೩೮; 1066); ಬೆದ್ದಲು ೨೦೦ ಹಱೆಕಾಱರಿಂಗೆ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೩೪೩-೧೧೧; 1265). **ಹಱೆಗಾಱ** : ಹಱೆಗಾಱನಲ್ಲಿವನಿಱೆಗಾಱನೆನುತವೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ನಾಡ ಮನ್ನೆಯರು . . . ಓಡಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೮೪).
[ಪಱೆ₁ + -ಕಾಱ]

ಪಱೆಕಾಱಗೆಯ್ (ನಾ). ಹರೆಕಾರನ ಭೂಮಿ; ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನ ಹೊಲ : ಊರಿಂ ತೆಂಕಲ್ ಮೂಱುವಡಿನ ಪೊಲದೊಳ್ ಪಱೆಕಾಱಗೆಯ್ಮತ್ತಮುರ್ವತ್ತು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೬-೩೫; 1075). [ಪಱೆಕಾಱ + ಕೆಯ್₄]

ಪಱೆಕೆಱೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾಯೂರ ಪಱೆಕೆಱೆ ಬಸವಯ್ಯ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೬-೫; 898?). ೨. ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಹಡುವಗ್ಗಂ ಪಱೆಕೆಱೆಗೆ ತೆಂಕಣಕೋಡಿಯಲಿ ಗಱ್ದೆ ಮತ್ತರ್ ೧ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೦೬-೧೬; 1048).
[ಪಱೆ ? + ಕೆಱೆ]

ಪಱೆಗ (ನಾ). = ಪಱೆಕಾಱ : ಪೂವಣಿಗಂ, ಪಱೆಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೬ ಪ್ರಯೋ). [ಪಱೆ₁ + -ಗ₂]

ಪಱೆಗುಟ್ಟು, ಹಱೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರೆಬಡಿ; ತಮಟೆ ಹೊಡೆ : ಶ್ರೋತ್ರಿಯರುಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರುಂ ಪಱೆಗುಟ್ಟಿ ಪಶುಯಾಗಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೬೨-೩); ಪರವೋತ್ಸವದಿಂ ಪಱೆಗುಟ್ಟಿ ಬಿಚ್ಚತಂ ಕುಣಿದವು ಭೂತಕೋಟೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪೪); ಪಱೆಗುಟ್ಟಿ ಮಾಸವಳದಂಕಂ ಬಾಸೆಯುಂ ಸಾಱೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯). ೨. ಧ್ವನಿ ಮಾಡು; ನಾದವನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸು : ಪಸರಿಸೆ ಜಾದಿಯ ಜೊಂಪಂ ಮಿಸುಪಲ್ ಪಱೆಗುಟ್ಟೆ ಕೊರಳ ಸರವಂ ಕುಕಿಲೆಂದೆಸಗೆ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೫೨); ನುಣ್ಗೊರಲಿಂ ಪಱೆಗುಟ್ಟುವ ಪರಪುಟ್ಟದ ಪಾಡುವ ಪಱಮೆವಱಿಯ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೬). **ಹಱೆಗುಟ್ಟು** : ೨. ತುಟಿ ಮಿಡುಕುತ್ತಿರೆ ಹಲು ಹಱೆಗುಟ್ಟುತೆ . . . ನಿಲುತ್ತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೩-೩೦).
[ಪಱೆ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಪಱೆಗುಲ (ನಾ). ಹರೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನ ಕುಲ; ಹೊಲೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಪರಮಭಕ್ತನೆನಿಸಿ ನೆಱೆ ನಾಯನಟ್ಟಂಬ ಪಱೆಗುಲದೊಳೊಗೆವುದೆನ್ನಱೆ (ಸಾನಂಚ. ೩-೫೫). [ಪಱೆ₁ + ಕುಲ]

ಪಱೆಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಪಱೆಮೆಯರ ಕುಲದ ತೊರೆಯರ ಮಾರಣ್ಣಗಂ ಅನ್ನವ್ವೆಯಕ್ಕಂಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ವರತಾತಣ್ಣ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೪-೧; ಸು. 1000?). [?]

ಪಱೆಯ, ಪರೆಯ₁ (ನಾ). ೧. ಮಾದಿಗ; ಹೊಲೆಯ : ಬಿನ್ನಣಿಯಹ ಪಱೆಯಂಗೊಸೆದಿರ್ದೊಡೆಡೆಗೆ ತಾಮುಣಲಿಕ್ಕುವರೊಡಂಬಡಿಂ ಮಾಲೆಯಿಕ್ಕುವನ್ನರುಮೊಳರೇ (ಬಂಹು. ೫-೧೫). ೨. (?) : ಅಗಳು ಪಾಣ್ಡಿಯನ ಮೇಗೆ ಎಱ್ದು ಪಱೆಯಱೂಱಱಿದೊ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೩೦-೯; 800?). **ಪರೆಯ₁** : ೧. "(ದ. ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ) ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು; ಪರೆಯ; ಹೊಲೆಯ; ಮಾದಿಗ; ಅಂತ್ಯಜ" (Pariah. ಇಂಕನಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಱೈಯ; ಮಲ. ಪಱಯ]

ಪಱೆವಡಿಗ (ನಾ). = ಪಱೆಕಾಱ : ಮಾಲೆಯಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ, ಮಾಲೆವಡಿಗಂ . . . ಪಱೆವಡಿಗಂ, ಪೂವಡಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೬ ಪ್ರಯೋ).
[ಪಱೆ₁ + -ವಡಿಗ]

ಪಱೆವೊೞ್ತು (ನಾ). ಹರೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಸಮಯ;

ಸಾಯಂಕಾಲ : ದಯಾಭದ್ರರೆಂಬ ರಿಸಿಯರ್ . . . ಜಿನಾಲಯ ದೊಳಾಷಾಢಮಾಸದ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸದಂದು ಪಱಿವೊೞ್ತು ಬಂದು ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೬-೨೪). [ಪಱಿ$_1$ + ಪೊೞ್ತು]

ಪೞ$_1$, ಪೞ$_1$, ಪೞೆ, ಪಱಿ, ಹೞ$_1$, ಹೞೆ, ಹೞ, ಹಱಿ (ಸಪೂರೂ). 'ಪೞದು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಪೞಗನ್ನಡ', 'ಪೞಗಲಿ' ಪರಾ. **ಪೞ$_1$:** 'ಪೞಗಬ್ಬಿಗ' ಪರಾ. **ಪೞೆ :** 'ಪೞೆಗನ್ನಡ', 'ಪೞೆವಾತು' ಪರಾ. **ಪಱಿ :** 'ಪಱಿನವಿರ್' ಪರಾ. **ಹೞ$_1$:** 'ಹೞಗನ್ನಡ', 'ಹೞವಾತು' ಪರಾ. **ಹೞೆ :** 'ಹೞೆಗನ್ನಡ', 'ಹೞೆವರ' ಪರಾ. **ಹೞ :** 'ಹೞಗೂಂಟಣಿ' ಪರಾ. **ಹಱಿ :** 'ಹಱಿಗೂೞ್' ಪರಾ.

ಪೞ$_2$ (ನಾ). (?) : ದೇಗುಲಂ ಮಾಡಿಸಿ ಈ ಕಟ್ಟಂ ಪಡಿಸಲಿಸಲೆಂದು ಕೊಟ್ಟುದು ಯಿಾ ಪೞಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೪-೨ ; 902). [?]

ಪೞಅಲಗು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಖಡ್ಗಧಾರೆ,-ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ : ಪೊಸಸುಗ್ಗಿ, ಪೊಸಅಡಕೆ, ಪೞಗೞವೆ, ಪೞಅಲಗು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೪ ಪ್ರಯೋ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಅಲಗು$_2$]

ಪೞಏಱು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಏರಿ,-ಒಡ್ಡು : ಅಗ್ನೇಯದ ದೆಸೆಗೆ ಸೀಮೆ ಕುಳಪ್ಪ್ರಗೆಱೆಯ ಒಳಗಣ ಪೞಏಱುಯೆ (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೧-೩೫ ; 828). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಏಱು(<ಏರಿ$_1$)]

ಪೞಂಗಾಸು (ನಾ). (?) : ಪೞಂಗಾಸಿನ ಪೊನ್ನ ಗಂಟೆಯವೊಲೊಪ್ಪಿ ದುದುದ್ಗತಭಾನುಮಂಡಲಂ (ಅಜಿತ. ೬-೭೦). 'ಪದಂಗಾಸು$_2$' ಪರಾ.

[IP ಇದು ತಮಿೞಿನ 'ಪೞಙ್ಕಾಸು'(=ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ನಾಣ್ಯ), ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದು]

ಪೞಕ 'ಪಟಹ' ನೋ.

ಪೞಗ$_1$, ಪೞಗ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗೆಲೆ : "ಪೞಗಂ= ಒಣಗಿದೆಲೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ಪೞಗಮೆನಲೊಣಗಿದೆಲೆ" (ಸಂಜೀವ. ೪); ನಡೆಗೆಟ್ಟು ತಡೆವಟ್ಟು ಕೊೞಗಂ ಪೞಗದ ನೆರೆಯ ಮಱಿಯಱಿಯೊಳ್ ತಾಂಟಿದತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೫-೨೪). **ಪೞಗ :** ಪೞಗಂ ತಿಂದಿರ್ಪ ನೀಡುಂ ಪಸಿದುರೆ ಮರುದಾಹಾರದಿಂದೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೯೬) ; ಕೆಂದಳಿರ ನಳನಳಿಕೆ ಪೞಗಂಗಳುದಿರ್ವ ದನಿ (ಸಂಸಪ. ೩೧-೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೞುಪ್ಪು = ಹಣ್ಣಾದ ಎಲೆ]

ಪೞಗ$_2$ (ನಾ). ಪಟಹವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಪಱಿಯವರಲ್ಲಿಗೆ ವಂದವರೊಳ್ ಸಂಭಾಷಿಸುತಮಿರ್ದು ಪ[ೞಗ]ನ ಕಯ್ಯ ಪಟಹಮಂ [ಕೊಂ]ಡು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೫-೧೨ ವ).

[<ಪಟಹ + -ಗ$_2$]

ಪೞಗನ್ನಡ, ಪೞೆಗನ್ನಡ, ಹೞಗನ್ನಡ, ಹೞೆಗನ್ನಡ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕನ್ನಡ : ಪೞಗನ್ನಡಮಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಿ ನುಡಿವರಾಗವು ಬಲಹೀನರ್ (ಕವಿ... ೧-೪೮) ; ಪೞಗನ್ನಡಂ ಪುದುಂಗೊಳೆ ಕೊೞಿ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಜಾಣ್ ಕಿಡೆ ಮುತ್ತಂ ಮೆಟಿಸಂ ಕೋದಂತಿರೆ ಪೇೞ್ವಱುಗವಿಗಳ ಕವಿತೆ ಬುಧರನೆರ್ದೆಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫). **ಪೞೆಗನ್ನಡ :** ಒಳುಗನ್ನಡ ಬೆಳುಗನ್ನಡ ಪೞೆಗನ್ನಡ ದೇಶಿಯಂಗಳಾ ಕನ್ನಡಮಂ ತಿಳಿ (ಕವಿಜಿ. ೪-೨). **ಹೞಗನ್ನಡ :** ನಡುಗನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದು "ಹೞಗನ್ನಡ" (ಕೈಪಿಡಿ. ೧) ; ಹೞಗನ್ನಡದ ನಿಯಮದಂತೆ ರಾಮಂಗೆ ಅತಂಗೆ, ಅವಳ್ಗೆ-ಎಂದಾಗುವುದಷ್ಟೆ (ಸಂಶೋಧ. ೬೧). **ಹೞೆಗನ್ನಡ :** ತೆಲುಗಲಿಪಿ ನಾಗರದ ಲಿಪಿ ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ ಹೞೆಗನ್ನಡದ ಲಿಪಿ ದ್ರಾವಿಳಲಿಪಿಯು . . . ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನೋದ ಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರೆಸಿ (ಬಸವ. ೫-೫೩) ; ಈ ಹೊಸಗನ್ನಡಯುಗ ದಲ್ಲಿಯೂ ಹೞೆಗನ್ನಡದ-ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದ ಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳು . . . ಮಿಸುಗುತ್ತವೆ (ಕಾಲೂರ. ೬ ಹರಕೆ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಪೞಗಬ್ಬ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಕಾವ್ಯ ; ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯ : ಎಸೆಯದೆ ಪೊೞ್ದು ಕೆಟ್ಟ ಪೞಗಬ್ಬಮನಾವಗಮೆಮ್ಮವೆಂದು ಬಾಚಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೩) ; ಪೞಗಬ್ಬಮೆಲ್ಲಮಂ ಕಕ್ಕಿಸಿ ತಿಂದು ಕಂಬಳದ ಮಾೞ್ಕೆಯ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಸಾಸಿಗಂಗಕ್ಕಟ ಪೊಣ್ಮು ನಿರ್ವಹಿಪುದೇನರಿದಾಯ್ತು ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೩೬). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕಬ್ಬ$_1$]

ಪೞಗಬ್ಬಿಗ, ಪೞಗಬ್ಬಿಗ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕವಿ ; ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿ : ಪೞಗಬ್ಬಿಗರ್ನುಡಿದ ಮಾತನೆ ಪಲ್ಲಟವಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವಂ ಕವಿಗಳ ವೇಷದಿಂದೆ ಕುಣಿದೇಡಿಪ ಱೋಡಗನೆಂದು ನಕ್ಕಪೆಂ (ಅನಂತ. ೧-೪೬). **ಪೞಗಬ್ಬಿಗ :** ವಿಭಕ್ತಿ ಸಮಾಸ ಶಿಥಿಲಗಳಾ ಪೞಯನೇನುಂ ಪಾಡುಗವಿತೆಗಳೊಳು ವಿಚಾರಿಸ ಸಲ್ಲವೆಂಬಗ್ಗಳದ ಪೞಗಬ್ಬಿಗರ [ಪೇೞ್ಕೆಯಂ] ತೆಱದಿ ವಿರಚಿಸದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೪೫). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕಬ್ಬಿಗ]

ಪೞಗಲಿ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ವೀರ ; ಅನುಭವಿಯಾದ ಯೋಧ : ಉಬ್ಬಾಳಿಯುಳಮಿಯ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕಿಱಿದು ಬೆಸಕೆಯ್ವ ಪೞಗಲಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪ ವ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕಲಿ$_2$]

ಪೞಗಳ್ಪು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಹೆಂಡ : ಪೞಗಳ್ಪಂ ಕುಡಿದುರ್ಕಿ ಸೊರ್ಕಿ ಕೆಡಪುತ್ತೋರೊರ್ವರೊಳ್ ಪೋರ್ದು ಪೊಯ್ದಱಿಯುತ್ತುಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೬). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕಳ್ಪು(<ಕಳ್$_3$)]

ಪೞಗೞವೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ನೆಲ್ಲು,—ಬತ್ತ : ಪೞಗೞವೆಯ ಕೂೞ್ ತಿವುಡುಗಳೆದ ತೊವರಿಯ ತೊವೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೧) ; ಪೊಸ ಅಡಕೆ, ಪೞಗೞವೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೪೪ ಪ್ರಯೋ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕೞವೆ]

ಪೞಗಾಂಪ (ನಾ). ಮುದಿ ದಡ್ಡ ; ವಯಸ್ಸಾದ ಮೂರ್ಖ : ಪೞಗಾಂಪರ ನುಡಿ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಿಸುಂಗೋದಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೮೧). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಗಾಂಪ]

ಪೞಗುಂಟಣಿ, ಹೞಗೂಂಟಣಿ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಕುಂಟಣಿ,— ತಲೆಹಿಡುಕಿ : ಚೆಲ್ಲದೊಳೆ ನುಡಿದು ಪೊಸಸವಿಯಲ್ಲಮನಿತ್ತಗಲೆ ನೂಂಕಿ ಕಳೆದಂ ಚದುರಂ ನಲ್ಲರೊಳೆ ನೆರೆಯಲೀಯದ ನಿರ್ಲಜ್ಜೆಯೆ ಲಜ್ಜೆಯೆಂಬ ಪೞಗುಂಟಣಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೫). **ಹೞಗೂಂಟಣಿ :** ಹೞಗೂಂಟಣಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೭೭).

[ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕುಂಟಣಿ]

ಪೞಗೂೞ್, ಹಱಿಗೂೞ್ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಆಹಾರ ; ತಂಗಳನ್ನ : ಈ ಪೞಗೂೞ ಪಂದೆಗಳ್ಗಿಂದಿನಿತೇತಕೆಂದಿಱುಕೆಗೆಯ್ವುದು ನೀತಮಿದಲ್ತು (ಚಕವಿ. ೫-೪೫). **ಹಱಿಗೂೞ್ :** ತಾಮಿರ್ವರುಂ ಪೋಗಿ ತಿರಿತಂದೆಂಜಲು ಹಱಿಗೂೞುಂದೆನ್ನಂ ಸಲಹೆ (ಪೂರ್ವಪು. ೨೧).

[ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕೂೞ್$_1$]

ಪೞಗೆಯ್ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಹೊಲ : ಅಸಮಸದಿಂ ಪೞಗೆಯ್ಯಂ ಕಸಮಂ ಸೋದಿಸದೆ ಬಿತ್ತಿದೊಕ್ಕಲಿಗನವೋಲ್ ಸಸಿಯಂ ನೋಡಿ ತಲೋದರಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಂ ಬಯ್ಗುಮಂತೆ ಮಾಡಿದ ಬಿದಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೪). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಕೆಯ್$_4$]

ಪೞದು, ಪೞದು, ಹಳತು, ಹೞದು, ಹೞದು (ನಾ). ೧. ಹಳೆಯದು ; ಹಿಂದಿನದು ; ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : "ಜೀರ್ಣಂ, ಜರತ್, ಪುರಾಣಂ . . . ಪುರಾತನಂ-ಈ ೬ ಪ(ಹ)ೞದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೬) ; ಪೊಸತುಂ ಪೞದುಮನಱಿದು ಪರಿಯಿಸಲ್ ನೀನೆ ಬಲ್ಲೆ

(ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬ ವ); ಪೊಸತು ಪಟಿದೆಳದು ಪೊಣಗೊಳಗು ಸಮ ಮೆನಿಪ್ಪವಚಿಂಗಳಶ್ವಮಂತಕ್ಕೆ ನಿಪಾತಿಸೆ ಪಡೆಗುಮವಚಿಂಗಳೊಳಗಿಂಗ ಸಂಗದಿಂ ಸಮನಿಸಿರ್ಪುದುಮುಳ್ಳಾದೇಶಂ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೨೩೯). **ಪಳದು:** ೧. ಪಳದೆಂದು ತೆಗೆದೊಗೆಯುಗುಂ (ಶಾಲೂರ. ೧೮೭-೪೨೫). **ಹಳತು:** ೧. ಛಂದಛಂದ ನವಬಂಧ ಪಡೆದು ಬಂದಿಹವು ಹಳತ ಮರೆಸಿ (ಅರಳು. ೨೪೪-೨೦); ಹಳತೂ ಚರ್ಚೆಗೆ ಬರಲಿ, ಹೊಸತೂ ಬರಲಿ (ಒಂಟಿದ. ೩೪); ಹಳತಿಗೆ ತೇಪೆ ಹಾಕಿ ರಿಪೇರಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಷ್ಟು ಅವಿವೇಕ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ಹಣಪ್ರ. V, ಮುನ್ನು ೧). (ಗು). ೨. ಹಳೆಯ; ಪ್ರಾಚೀನ: ಹಳತು ಗ೧॥ ಅ ಶುದ್ಧ ೧॥ ಲು ಮೃಷ್ಟಾಂನ್ನ ಸಮಾರಾಧನೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ಸಹ ಗ|೦... ಅಂತ್ತು ಹಳತು ೩॥೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೫೦-೨೫; 1682); ಹಳತು ಗ೩॥೦ ಅಕ್ಕಾರಥಲ್ಲೂ ಯಿದೇ ಹಳತು ಆರ್ರುವರೆ ವರಹಾವಂನ್ನು... ನಪ್ಪಿಸಿದ ದಾನಶಾಸನ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೩೧-೪೦; 1737). **ಹಳದು:** ೧. ಹಳದು ವಿಾರಿ ಹೊಸದಿಲ್ಲ, ಬೀದು ವಿಾರಿ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಹಟದು:** ೧. ಹಟದಪ್ಪ ಮಾತದ್ಯೆತಿಹ್ಯಮುಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೨).

ಪಳೆಯಂತೆ=ಹಿಂದಿನಂತೆ; ಮೊದಲಿನಂತೆ: ಮತ್ತೆ ಮರವಟ್ಟಾಗಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳ ಮೊತ್ತದಲಿ ಜನಿಸುವರು ಮನುಜರ ಸತ್ವವಹ ಪಳೆಯಂತೆ ತನ್ನಯ ಭಕುತಿಯಿಲ್ಲದಡೆ ಸುತ್ತಿ ಬಹ ಚಕ್ರದಲಿ ಸಾವುತ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವ ದುಃಖಸಾಗರದುತ್ತರಣವನು ಕಾಣದಿಹ ನರನಾಮುಸಖನೆಂದ (ಸಿಭಾಗ. ೧೧-೧೭-೪೨); ತಣ್ಣದಿರನನ್ವಯದ ಪಾರ್ಥನ ತುರಂಗಮದು ಪೆಣ್ಣುದುರೆಯಾಗಿ ಪೆರ್ಬುಲಿಯಾಗಿ ಪಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯಂತೆ ಕಚ್ಚೊಳಿಸು ವನುಲಾಶ್ವಮಾಗಿಯಾಶ್ಚರ್ಯದಿಂಸ್ತ್ರೀ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪೊಕ್ಕುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫ ಸೂಚನೆ). **ಪಳೆಯ ಮಾಳ್ಕೆ**=ಹಿಂದಿನ ರೀತಿ; ಮೊದಲಿನ ಬಗೆ: ದೇಶದೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆತ್ತತ್ತಲುಮಾವಗಂ ಪಳೆಯ ಮಾಳ್ಕೆ ವೊಲಾದುದು ಗಂಗರಾಜನಿಂ (ಎಕ. II, ೭೩-೩೭; 1118). **ಪಳೆಯ ರೋಗ**=ಹಳೆಯ ರೋಗ; ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಬೇರೂರಿರುವ ವ್ಯಾಧಿ: ಪಳೆಯ ರೋಗಕೌಷಧಂಗೊಳಲ್ ನವರೋಗಮೊಲಿದು ಬಂದಂತೆ (ಜಿಬಪು. ೩೩-೭). **ಪಟದಾಗು**=ಹಳಸಿ ಹೋಗು; ರುಚಿಗೆಡು: ಕಾಂತೆಯರ್ಗನುರಾಗಂ ಪಟದಾಗೆ ಪುರುಷರೌಷಧಿಗ್ಗುಳಿಗೆಯವೊಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಹೇಯಮಂ ಪುಟ್ಟಸುಗುಂ (ದಶಕು. ೪-೯೫). **ಪಟಿಯ, ಪಳೆಯ, ಹಳೆಯ**=ವಯಸ್ಸಾದವನು; ಹಿರಿಯ; ವೃದ್ಧ: ಮುನ್ನಂ ಪಟಿಯರುಮನಾಪ್ತರುಮಂ ಪೊಜಗಿಕ್ಕಿ (ಪಂಚತಂ.೧೯೫-೧೯); ಪುರದೊಳಗಣ ಭವ್ಯಜನರುಂ ಪಟಿಯರುಂ ಪ್ರಧಾನರುಂ...ಶಾಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೬); ಸಂದಾಯಿಯೆಂಬ ಪಳೆಯನ ಕೈಯೊಳಾಗಳೆ ಕೊಟ್ಟು ಶಿರಗೊಯ್ದು ಪಳಗೀವುದೆನೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೬೪); ಅಂದಿಂಗೆಳೆಯ ನೀನು ಹಳೆಯ ನಾನು (ಬಸವ. ೨); ಹಳೆಯರನು ಸೇವಕರನಾಪ್ತರ ಬಳಗವನು ನಿಜಮಂತ್ರಿವರ್ಗವನುಳಿದು ತಾನನುಚಿತದಿ ದುರ್ಜನರುಗಳ ಪಾಲಿಸಿದ ಫಲವು ಕೈಯೊಡನಾಯ್ತು (ಜೀವಂಧ. ೪-೭೩); ಹಳೆಯನಹೆ ನರೆಗೂಡದಲೊಂದಿಲ್ಲ (ಸಿಭಾಗ. ೫-೭-೮). **ಪಟಿಯ ಪಾಡಿ**=ಹಳೆಯ ಸೈನ್ಯ; ಹಿಂದಿನ ಸೇನೆ: ಅಂತು ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತು ನಡೆವ ಪುಸಿವಡೆಯ ಪಜಗೆ ಪಟಿಯ ಪಾಡಿಯಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು... ನಡೆದಂ ಕಾವಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೮). **ಪಟಿಯ ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ**=ಹಳೆಯದಾದ ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ: ಕನಲ್ವ ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಪಟಿಯ ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಕೊಯ್ದಿಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಂಪಿನಂತೆ... ಬೇವ ಪೆಣಂಗಳ ಕ[೦]ವು ನಾಱುವುದರ್ಕೆ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೧ ವ). **ಪಟಿಯ ಸೀರೆ, ಹಳೆಯ ಸೀರೆ, ಹಳೇಸೀರೆ, ಹಟಿಯ ಸೀರೆ**=ಹಳೆಯದಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಹಳತಾದ ವಸ್ತ್ರ: ಪಟಿಯ ಸೀರೆಯಂತೆ ಗುಣದೊಳ್ ನೂನಮಾಗದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯); ಅವಳು ಬಣ್ಣ ಮಾಸಿದ ಹಳೆಯ ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ); ನನ್ನ ಹಳೇ ಸೀರೆ ಹರಿದು ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ); "ಪಟಚ್ಚರಮೆಂಬುದು ಹಟಿಯ ಸೀರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೬); "ಪಟಚ್ಚರ, ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ—ಹಟಿಯ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಹಳೆಪೈಕ, ಹಳೆಯ ಪಯಿಕ, ಹಳೆಯ ಪೈಕ, ಹಳೇಪೈಕ**=೧. ಹೆಂಡ ಇಳಿಸುವುದೇ ಕುಲವೃತ್ತಿಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಈಡಿಗ: ಹಳೆಪೈಕದವರ ಗ್ರಾಮಾಂತ್ರಗಳಿಂದಾ ವರುಷ ೧ಕ್ಕೆ ವರ್ತನೆ (ಎಕ. XII, ಮದ್ದಗಿ. ೩೧-೩; 1656); ಹಳೆಪೈಕರು-ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೧೭೭); ಯಳವರ್ಷ ಹಳೇಪೈಕದ ಗಿರಿಯನೆಂಬ ದಂಡಿಗೇ ದಾಸನ ಮೈಮೇಲೆ ದೇವತೆಯು ಬಂದು... ಪುಕಾರಿಸಿದಳಂತೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭); ನಮಗೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮ ಹಳೇಪೈಕದವರು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಸುಮತಿ. ೭೮). ೨. ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗ: ತಂತಮ್ಮ ಸೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಲತೆರಗಳಿಂದ ಸ್ಥಿರರಾಗಿರುವ ಮಹಾರಾಜವಂಶದವರು, ಸಾಮನ್ತರು... ಹಳೆಯ ಪಯಿಕದವರು ದಣ್ಣನಾಯಕರು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೩೦-೪); ತಳುವದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ ಚಾಮೇಂದ್ರ ಸಾಕಿದ ಹಳೆಯ ಪೈಕದ ನಾಯಕರು ಒಳಹೊಕ್ಕು ವೈರಿ ಮಾರ್ಬಲವನು ಸದೆದಾಗ ಕಳಕಳವನು ಮಾಡಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೩-೭೯); ಎಳದು ಮೃಗವನು ಕೊಲ್ವ ಹಳೆಯ ಪೈಕದ ಮಂದಿ ಒದಗೆ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೪೪). [ದೇ॰॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಟ; ತುಳು. ಪರ; ಕೊಡ. ಪಳೆ]

ಪಟನವಿರ್, ಪಟಿನವಿರ್ (ನಾ). ೧. ಹಳೆಯ ಕೂದಲು: ಪಂದಿಗಳುಂ ಪಟನವಿರಿಕ್ಕಿದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೮); ಮೂಷೆಯಿಟ್ಟಜಗಿದ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯಿಂ ಪಟನವಿರ್ ಮೊದಲಿಂದೆ ಕಟಲ್ದು ಬೆಳ್ನವಿರ್ ತುಱುಗಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೭). **ಪಟಿನವಿರ್:** ೨. ನರೆತ ಕೂದಲು: ಪಟಿನವಿರೆಲ್ಲಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತಳೆದುಂ ಬೆಳ್ಳಿಗಗಳಾಗಿ ತೀವಿದರ್ದುವು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೯೩). [ಪಟ₁ (<ಪಟದು) + ನವಿರ್]

ಪಟನೀರ್, ಹಳೆನೀರು (ನಾ). ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟ ನೀರು; ಹಳೆಯ ನೀರು: ಸಾರಮೆನಿಪ್ಪುತ್ತರಣೆಯ ಬೇರಂ ಸೈಂಧವಸಮನ್ವಿತಂ ಪಟನೀರಿಂದೋರಂತಿರೆ ಕಿಸುವೊನ್ನೊಳ್ ಜಜಿಸಿ ಕೊಂಡೆಚ್ಚೆ ನೇತ್ರರೋಗಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೬೮); ಪೀರ್ದ ಪಟನೀರ್ಗಳನಟ್ಟಿಸಲಾಜದೆಯ್ದೆ ಕಂಟಲಿಸಿ ಮುಗುಟ್ಟಿದಪ್ಪುದು (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೩೮); ಪಟ[ಪಾಠಾಂ. ಎಳೆ]ನೀರಿಂದಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಪಳೆಯದೊಳಂ ಪೂಸೆ ಕಿಱುಯ ಕುಟಜದ ಬಿತ್ತಂ ಕೊಟೆವಾವಿನ ಕೂರ್ಯನ ವಿಷಮುಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೧೦-೬೮). **ಹಳೆನೀರು:** ದಾಹಕ್ಕೆ ಹಳೆನೀರಂ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೭೭). [ಪಟ₁(<ಪಟದು)+ನೀರ್]

ಪಟನುಡಿ, ಪಳನುಡಿ, ಪಳೆನುಡಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮಾತು; ವೇದ: ಪಟನುಡಿಯಂ ಪರ್ಚಿದ ಮುನಿಗಳ ಪೊಗಟ್ತೆನಮಂದು ಕುವರನಾದ ವೊಲಾದಂ ನಿಳಯಂಗೆ ನಿಖಿಲಗುಣದೊಳ್ಗೆಲೆಯಂಗಳಸಿಂಗರಾರ್ಯವರ್ಯಂ ಗೀಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೯); ಪಟನುಡಿಯಂ ಬಟಿಸಂದು ಪಲವುಂ ಪಗಲ್ ತಿರೆಯಂ ಪೊರೆಯುತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೧೧). **ಪಳನುಡಿ:** ಕಾವ ಪಳನುಡಿಯೊಡೆಯನ ವಾಹನನು ನೀನು (ವಿಜಗೀ. ೨೧-೬). **ಪಳೆನುಡಿ:** ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಸಂಕುಗೊರಲ ಗೋಚರದಿಂದ ಹಿಂಗುಗು ಗಡ ಭವಪಾಶ ಹಿಂಗೆಂಬ ಪಳೆನುಡಿಯರ್ಥವೆನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳು ಮುಂಗುಡಿಗಟ್ಟಿರುತಿರ್ಕೆ (ಶತಸಾಂ. ೩-೧೪). [ಪಟ₁(<ಪಟದು)+ನುಡಿ₂]

ಪಟಪಟ, ಪಳಪಳ, ಪಟ್ಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಪಟಪಟಯೆಂದಾಲಿಕಲ್ಗಳುದಿರ್ದುವು ನಭದಿಂ (ಶಮದ. ೫೪ ಪ್ರಯೋ).

ಪಳಪಳ : ಮಣ್ಣೆತ್ತಿ ಹಾಕುವಾಗ ಏನೋ ಪಳಪಳ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಕಂಡಳು (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೦೬). **ಪೞ್ಪೞ :** 'ಪೞ್ಪೞನೆ' ಪರಾ.

ಪೞಪೞನೆ, ಪಳಪಳನೆ, ಪೞ್ಪೞನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಕನಕಪ್ರಾಸಾದಪಂಕ್ತಿಗಳ್ ಪೞಪೞನೆ ಬೆಳಗುವ ಕೊಡಗರ್ಗಳ ನಾದಿತ್ಯನ ನಂಟರೆಂದು ತಮೋರಾಜಕಂ ಮುಳಿದು ಸೆಱೆಗೆಯ್ದು ಬೆಳಗಿನ ಸೆಱೆಯ ಮನೆಗಳನ್ನವಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೯ ವ) ; ಕೆಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ್ ಪೞಪೞನೆಸೆದಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೪). **ಪಳಪಳನೆ :** ಮರುಳ್ಗಳಾಟಮಂ ಪಳಪಳನೆಮೆಯುಳ್ಕದೆ ನೋಡಿ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುವ ವೀರಭಟರ ಪಂದಲೆಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ) ; ಪಳಪಳನೆ ಸುರಿಯುತಿರೆ ಮೂತುಗಳ ಮುತ್ತುಮಳೆ ಕಡುಬಡವನಂತಾದನರ್ಜುನಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೫-೯೫೬). **ಪೞ್ಪೞನೆ :** "ಪೞಪೞನೆ, ಪೞ್ಪೞನೆ-ವಿರಲಾರ್ಥಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೧).

[ಪೞಪೞ+-ಅನೆ$_1$]

ಪೞಪು (ನಾ). ನರೆತ ಕೂದಲಿಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಕಲಪು: "ಪೞಪು (ಪೞವು) – ನರೆಗಿಕ್ಕುವ ಕರ್ಪು" (ಶಮದ. ಪಂ. ೧) ; ಪೞವು, ಪೊೞವು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಪೞಮಱೆವು (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿ ಮರೆತುಹೋದುದು : ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದೆರಡೆಱೆಯುಮಂ ಗಂಟಿಕ್ಕುವಂತೆ ಪರಂಪರಮುಂ ಪೞಮಱೆವುಮಾದ ನಣ್ಪಂ ಪುನರ್ನವಂ ಮಾಟ್ಪ ಬಗೆಯಿಂ ಎನ್ನನಿಂತೆಂದಟ್ಟಿದ ನೆಮ್ಮರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ವ).

[ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಮಱೆವು (<ಮಱವು)]

ಪೞಮೆ, ಪಳಮೆ, ಹಳಮೆ$_1$ (ನಾ). ಹಳೆತನ ; ಪ್ರಾಚೀನತೆ ; ಪುರಾತನತೆ : ನೀಂ ಪೞಮೆಯುನೆ ತೋಱೆ ಕೇಱೆ ಕೆಡೆನುಡಿದಪೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೬-೮) ; ಪೞಮೆಯ ದೇವರ ಮೇಲೆಂತಯ್ . . . ಮೆಱೆದಪ್ಪಯ್ ! (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೨-೪೬೫). 'ಪೞವೆ' ಪರಾ. **ಪಳಮೆ :** ಪಳಮೆಯಾಳದ ಕಣ್ಣನೆನ್ನ ಕಣ್ಣಲಿ ನೆಟ್ಟು (ಹೊಂಗಳು. ೧೬-೧೬). **ಹಳಮೆ$_1$:** ಬಳಸಿನಲಿ ಬಂದಿಹರ ಕಾಣುತಿಹೆನು . . . ಹಳಮೆಯ ಮಹಾತ್ಮರನು ಪರಮುಕವಿಗಳನು (ಇಂಗೀತ. ೯೩-೪) ; ಭಾರತದೇಶದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಇರುವಷ್ಟು ಹಳಮೆ, ಹಿರಿಮೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಬೇರೆ ಯಾವ ದೇಶಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೪೧೬) ; ೬ನೆಯ ಶತಕದ ಬಾದಾಮಿಶಾಸನವು ತ್ರಿಪದಿಯ ಹಳಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೆ . . . ಒಬ್ಬ ಕಲಿಯ ಶಬ್ದಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ತವಿಶಿ. ೧). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+-ಮೆ$_3$]

ಪೞಯಿಂಗ (ನಾ). (?) : ×× ನಮಸ್ಯ ನೆತ್ತರೊಗೊಡೆ[ಬಾ]ಟಿ ಮಱುವಕ್ಕ ××× ವ ಪೞಯಿಙ್ಗಗೆ[ಗೊ]ಡ್ಡೊಡೆ ಬಾಱೆನ್ನಿದೀ ವೃತ[ಂ]ಗಳಂ ಪಲಿಸುತ್ತು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦-೧೦ ; 864). [?]

ಪೞಯಿಂಗೆ, ಪಳಯಿಂಗೆ, ಪಳವಿಗೆ, ಪೞವಿಗೆ, ಹಳಯಿಂಗೆ, ಹಳವಿಗೆ, ಹೞಯಿಂಗೆ, ಹೞವಿಗೆ (ನಾ). ಧ್ವಜ ; ಪತಾಕೆ ; ಬಾವುಟ : "ಪೞಯಿಂಗೆಯೆಂದು ಕೇತನದೊಳಂ" (ಕರ್ನಾಶ. ೬೯) ; ಪೞಯಿಂಗೆ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಬೀರದ ಪೞವಿಗೆಯ ನಿಜಾಸಲೆಂದೆ ಹರಿವಕ್ಷಮನಲ್ಲಱುವೋಗೆ ಯೆಚ್ಚು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೯) ; ದಿನಕರನ ಹಯಂ ಗಗನಾಧ್ವಖೇದಮಂ ಪೞಯಿಂಗೆಗಳ ತಣ್ಣೆಲರ ತೀಟದಿಂ ತೊಲಗಿಸುಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೬). **ಪಳಯಿಂಗೆ :** ಸಾರದಿರಿತ್ತಲು ಮುಳಿದಪೆ ಮಾರಿಗಳೀ ಪಾರ್ವರೆಂದು ಕಲಿಯಂ ದೇವಾಗಾರದ ಪಳಯಿಂಗೆ ದೂರದೆ ಬಾಗಿಸುವನ್ತಿರ್ಕೆಮಲ್ಲಿ ವಾತೋದ್ಧೂತಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೫೮-೪೬ ; 1092) ; ಮಿಳಿರ್ಪ ಪಳಯಿಂಗೆ . . . ಚಾಮರನಿಚಯದಿಂದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿರ್ದ ಥಳಥಳಿಪ ಮಣಿರಥಾವಳಿಗಳು ಪಳಂಚಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೬) ; ಕರಮಿದೆ ನನ್ನಿಯೆಸುತ್ತುಂ ಬಿರಿದಿನ ಪಳಯಿಂಗೆಯನೆತ್ತಿಸುತ್ತೆ ಸೆದಿರ್ದಂ (ನೃಪಮಿ. ೩೬-೮). **ಪಳವಿಗೆ :** "ಪಳವಿಗೆ ಕೇತನಕೆ ನಾಮಂ" (ಭಾರತಿ. ೪೧) ; ಬಗಿದು ಪಾತಾಳಮಂ ಮುಟ್ಟುವಗಳುದ್ದದಿಂ ನೆಗಳ್ದಂಬರದೊಳೆಸೆವ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಹ]ಳವಿಗೆಗಳೊಪ್ಪದಿಂ (ಏಕಾಂರ. ಹ. ೨೮೧-೨) ; ಪಲಪಲ ತೆಱದ ಪಳವಿಗೆಯು . . . ರಥದೊಳಗೆ ನಿಂದನು ಶಕ್ರಸಾರಥಿ ನುಡಿಸಿದನು ನರನ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ಒರಿಇ. ೮-೧೪) ; ಪಳವಿಗೆಯ ಹನುಮನಂ ಪಲ್ಗಿರಿಸಿ ಹರಿಯನೆಚ್ಚು . . . ಸಾತ್ಯಕಿ ಬಭ್ರುವಾಹನಾದಿಗಳನುಱೆ ನೋಯಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೯). **ಪೞವಿಗೆ :** "ಪೞವಿಗೆ (ಪೞಯಿಂಗೆ) ಕೇತನಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೧) ; ಅನೇಕ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರದ ಪೞವಿಗೆಗಳಂ ತುಱುಗಲುಂ ಬಂಬಲ್ಗಳುಮಾಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೦ ವ) ; ಪೊಂಬಾಱೆಯ ಪೞವಿಗೆಗಳೊಳಂ . . . ಸೊಂಪುವಡೆದ ಕಂಪಿನ ಪೊಟಲೆಂಬ ಬೀಡು ಬಗೆಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೧೮) ; ಪಟ್ಟವಣಿಯುಂ ಪೞವಿಗೆಯುಂ . . . ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಂ ಒಳ್ಗೆಯೆನು ಮೂಱೆಗಡವನುಮಾಗಿಯುಂ ತಣಿಯದೆ (ಚಿಕಪಂ. ೮೫-೨೧). **ಹಳಯಿಂಗೆ :** ರಾಜಮುದ್ರೆ, ನಾಡ ಹಳಯಿಗೆ ಮತ್ತು ನಾಡ ಶಾಸನ ಇವುಗಳ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಪಣವಾಗಿರಿಸುವನು (ಕಪವು. ೬-೮೮) ; ಚೋಳರ ಹಳಯಿಂಗೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಹಳಯಿಂಗೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿದ ಸಂಭ್ರಮ ಸಡಗರಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನವಾಯಿತು (ಸವತಿ. ೩). **ಹಳವಿಗೆ :** ಹೊಳೆವ ಸಿಂಧ ಪತಾಕೆ ಹಳವಿಗೆ (ಕೌರಾ. ೧೩-೪೧) ; ನವಹೇಮದಂಡದ ಹಳವಿಗೆಯ ತುದಿವಲಗೆಯಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದರು ಪನ್ನಗನ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೧) ; ಬಾಲದಲಾ ವರೂಥದ ಹಳವಿಗೆಯ ಕಂಭದಲಿ ಬಿಗಿದು (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೧೩) ; ದಳದ ಸಿಂಗಾರದಲಿ ಬಿರುದಿನ ಹಳವಿಗೆಯನೆತ್ತಿಸಲಿ (ತಿಮ್ಮಅ. ೬-೧೨). **ಹೞಯಿಂಗೆ:** ಉಚ್ಛ್ರೂಡಾ, ಅವಚೂಡಾ-ಈ ೨ (ಪರಿವಿಧಿಯಿಂ) ಹೞಯಿಂಗೆಯ ಮೇ(ಎ)ಲೆ ಮೊಗದ ಕೆಱಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕುಂಚಂ (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೪). **ಹೞವಿಗೆ :** ಗರುಡನಂತೆ ಹಾವಿನ ಹೞವಿಗೆಯುನಾರಯ್ದು ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ಹೞವಿಗೆ ನಮ್ಮದೀ ರಥಮಿದಪ್ಪೊಡೆ ನಮ್ಮದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೫೧). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಾಇಯಾ./ಸಂ. ಪತಾಕಿಕಾ]

ಪೞವ 'ಪಟಹ' ನೋ.

ಪೞವಂಡು (ನಾ). ಶೇಖರವಾದ ಮಕರಂದ ; ಸಂಗ್ರಹಗೊಂಡ ಮಧು : ಕುಮುದಕೇಸರದ ರಜದೊಳರ್ದ ಚರಣಚಯಮಂ ಕೀಲಿಸಿಬಿದೆ ಪೞವಂಡಿನೊಳ್ಪಿಂಡುನೆಗೆದು ಪೊರಳ್ದು ನರಳ್ದು ಮೊರೆವ ಮಱೆದುಂಬಿಗಳ ಗಱೆಯುಂ ಗಿಱ್ಱನೆ ತೆಗೆದು ನೆಗಪಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦ ವ).

[ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಬಂಡು$_2$]

ಪೞವಗೆ, ಹಳೆಹಗೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಶತ್ರುವಾಗಿರುವವನು; ಬಹಳಕಾಲದ ವೈರಿ : ಪೞವಗೆಗಳಾರುಮಂ ಗೆಲ್ದಳವಿಂ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ನಿಂದ ಕಲಿಯೆಂದುಂ ತನ್ನೊಳಗುಂ ಪೊಱಗುಂ ತೋಱದ ಬಟ್ಟಿಯಂಗೆಱಗಿರ್ದ ಬಾಟ್ಟುದೀ ಮೂಲೋಕಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೩೦). **ಹಳೆಹಗೆ :** ಕೆಳೆಯನೇ ಹಳೆಹಗೆಯೆಯೆಂಬವೋಲ್ ಮಳೆಕಡೆಗೆ ಮಲೆನಾಡುಗಳ ನೋಡಿ ಹಿನ್ನಡೆಯುತಿರಲು (ಕಾಲೂರ. ೫೬-೯೨). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಪಗೆ$_2$]

ಪೞವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿ ಸವೆದ ದಾರಿ : ಬಟ್ಟೆಗಳ್ಕೆದೆ ನುರ್ಗಿ ಪೞವಟ್ಟೆವೊಲಾಗೆ (ದಶಕು. ೬-೬೬).

[ಪೞ$_1$(<ಪೞದು) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಪೞವರ, ಹಳೆಮರ, ಹಳೆವರ (ನಾ). ೧. ಬಹುಕಾಲದಿಂದಿರುವ ಮರ. ೨. ಹಳೆಯದಾದ ಮರದ ಕೋಳ : ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಗೋಸಗಂ ಕೋಳಂ ನೆಲಸಿತ್ತೆನ್ನ ಕರದೊಳಲ್ಲದೆ ಕೇಳಾನಿನ್ನೊರ್ವರ ಬಗೆವೆನೆ ನೋಡೆನ್ನಳವನೆನುತ್ತೆ ನುರ್ಗಿದಂ ಪೞವರನಂ (ದಶಕು. ೯-೩೧).

ಹಳೆಮರ: ೧. ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಎದುರಿನಲ್ಲೊಂದು ನೂರುವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಹಳೆಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹಳೆಮರ**: ೩. ಒಣಗಿದ ಮರ; ಒಣಮರ: ಒಟ್ಟದರು ತಾಳೇಳಜುದ್ದದಲಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹಳೆಮರವನುರಿಗಳಲಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಬ್ಬರಿಸಿದರು ನಾಲ್ಕುಮೈಗಳಲಿ (ತೊರಂ. ೫-೬-೯). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಮರ$_1$]

ಪೞವಲ್ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಹಲ್ಲು; ಸವೆದ ಹಲ್ಲು: ನರೆದಲೆ ಬೇರ್ಬಲ್ದ ಪೞವಲ್ ಕಲೆಗಳ್ ತುಱುಗಿರ್ದ ಮೆಯ್ (ದಶಕು. ೮-೧೨). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಪಲ್]

ಪೞವಱಿಗೋಲ್ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಹರಿಗೋಲು; ಜೀರ್ಣವಾದ ದೋಣಿ: ಇಱಿದೇಱುವೊಟಿಂ ಗಂಡರೊಳಿಳಿಪೆಂಬುದು ತನಗೆ ಮುತ್ತಮುದುಗೂಂಟಣಿ ತಾಂ ಕಱಿವಣ್ ಮುತ್ತದ ಪಱ್ತಲೆ ಪೞವಱಿಗೋಲ್ ಪಱಿದ ಛೇರಿ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ಕೊಳಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೮೨). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಪಱಿಗೋಲ್]

ಪೞವಾಡ (ನಾ). ಕುಗ್ರಾಮ; ಬೇಚಿರಾಕುಗ್ರಾಮ: ಪೞವಾಡಯ್ದನೆ ಬೇಡೆಯುಂ ಕುಡದ ನಾನೇನೆಂದು ಸಂಧಾನಮಂ ಗಱಿಯಿಪ್ಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೪). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಬಾಡ$_1$]

ಪೞವಾತು, ಪಳಮಾತು, ಪಳವಾತು, ಪಳೆವಾತು, ಹಳವಾತು, ಹಳೆಮಾತು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ನುಡಿ; ವೇದ: "ಓದು, ಪೞವಾತು, ಬೇದಂ, ಸುತಿ—ಈ ೪ ವೇದಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೪೨); ಜಗದೊಳ್ ಶ್ರೀಚಳದೇವನಿಂ ಪಿರಿಯರಿಲ್ಲೆತ್ತಾನುಮುಂಟಾದೊಡಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಗಂ ಪೞವಾತಿನೊಳ್ . . . ಮೆಯ್ದೋಱದಿನ್ನೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಗೀತಗೋ. ೨-೫); ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಪೞವಾತಂ ನುಡಿಯುತೆ ಜನ್ನದಾರಮಂ ಪೊಸೆಯುತಿರ್ಪರ್ (ಅದ್ಭುತ. ೧-೧೦). ೨. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ನುಡಿ; ಐತಿಹ್ಯ: "ಪೞವಾತು-ಐತಿಹ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬). **ಪಳಮಾತು**: ೨. ಅಂಗಗುಣ ಲಿಂಗಕ್ಕಾಯಿತ್ತು ಲಿಂಗಗುಣ ಅಂಗಕ್ಕಾಯಿತ್ತು ಇವೆಲ್ಲ ಭಾವಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪವು ಅಂಗಲಿಂಗಮೆಂಬುದು ಪಳಮಾತು (ಸಿದ್ಧಪ. ಕ. ೪೧೬-೧೩೪೪). **ಪಳವಾತು**: ೧. ಹೋಳ್ದೊಡಲ ನಱುವಾಯನ್ನೆಯ ಸೀಗರ್ಡಿಗನಂ ಸೀಳ್ದ ಪಳವಾತಿಗೊಳಗಾಗದಾರಿಗೆ ತನ್ನ ಬಾಳ್ದಳೆಯುಗುಡದ ಮೂವಟ್ಟಿಯ್ಯಮೊಗದ ಶಿವ ಸುವರ್ಣ್ನದಿಂ ಸಲಹುಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೨೧-೫೪); ರವಿ ಚಂದ್ರರ್ ಗಾಲಿಗಳ್ ಸಾರಥಿ ಬಿದಿ ಪಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ವಾತಶ್ವಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೨); ಪಳವಾತನನುಸರಿಸದಿಹ ವಿದ್ಯೆಯಂದದಿಂ ತೊಳಪ ಸಂಸ್ಕಾರವಿರಹಿತವಾಣಿಯಂದದಿಂ (ವೆಂಕಾಂರಾ. ೫-೮-೨). **ಪಳೆವಾತು**: ೧. "ಪಳೆವಾತೆನಿಕ್ಕು ವೇದಂ" (ಕಶರ. ೬೩); ಪಳೆವಾತುಗಳೆ ಸೋಣಗಗಳಾಗಲೆಸೆದನ ಮೃತ್ಯುಂಜಯನಾಯೆಸ್ನಿರೊ (ಭಕ್ತಿಸ. I, ೨-೨); ಪಳೆವಾತಿನಧಿಕತೆಯ . . . ಆರಾದೊಡಂ ವಿಚಾರಿ ಬಳಸುವರೆ (ವೆಂಕಾಂರಾ. ೨-೮-೬). **ಹಳವಾತು**: ೧. ಹಳವಾತೆ ಹುಸಿ ತೊಳೆದು ಬೊಳೆಹೊಳೆದು ಹುತ್ತಿನ ಹೊಳೆ ಹರಿದು ಬಂದಂತೆ ಹೊಸದಾಗಿವೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೯-೪೩). **ಹಳೆಮಾತು**: ೩. ಮರೆಯುವಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ ವಿಷಯ: ಅದು ನಮಗೆ ದಕ್ಕಿ ಹಳೆಮಾತು ಆಗಿಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಮಾತು$_1$]

ಪೞವಾನಿಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮನುಷ್ಯ; ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕಳೆಯುಲ್ಕಾಗದು ನರಪತಿಕುಳವನಱಿವ ಪೞವಾನಿಸನಂ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ); ಎಳದು + ಪೆಱ, ಎಳವೆಱ, ಏವಂ ಬೆಳೆವೊಲಂ . . . ಪೞವಾನಿಸಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೧ ಪ್ರಯೋ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಮಾನಿಸ$_1$(<ಮಾನುಸ)]

ಪೞವಾವಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಬಾವಿ: ಮರ್ದುಗಳೆಲ್ಲಮನೊಂದು ಪೞವಾವಿಯೊಳ್ ಪೊಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೦-೮); ಪೞವಾವಿಯ ನೀರಂತೆ ಕಱೊಳಗಡಂಗಲುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೮); ಓಡಿ ಬಿರ್ದ ಪೞವಾವಿಯ ಮಧ್ಯದ ಕಾಸಮೂಲಮಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪತ್ತಿ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೬೯). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಬಾವಿ]

ಪೞವಾವಿಗೆ (ನಾ). = ಪೞವಾವಿ: ನಿಡುಮರದ ತುದಿಗೋಡುಗಳೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದ ತೃಣಪುಲೀಚಿಹ್ನಂಗಳಿನಱಿಯಲಾದ ಕಾಡ ಪೞವಾವಿಗೆಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೬). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಬಾವಿಗೆ]

ಪೞವಿಗೆ 'ಪೞಯಿಗೆ' ನೋ.

ಪೞವೆ, ಪಳವೆ, ಹಳವೆ (ನಾ). ೧. ಬಹುಕಾಲದ ಸಂಬಂಧ; ಹಳೆಯ ನಂಟು: ಪಂಭವಕ್ಕಂ ಪೞವೆಗಂ ಪಾಗುಡಕ್ಕಂ ಪೞಬದ್ಧಕ್ಕಂ . . . ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಂ ಮಹಾಸಮುದ್ರದೊಳ್ ಮಹಾನದಿಗಳ್ ಕೂಡುವಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ); ದ್ವಾರದೊಳಿರ್ದ ಜನಾರ್ದನನ ಪೞವೆಯ ಕಳತೂರ್ಯಮಂಗಳಕಾರ್ಯದೊಳ್ ಕೊಸನಲಂಕರಿಸಲಟ್ಟಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೬೬ ವ); ವಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಪೞವೆ, ಎಳವೆ (ಶಮದ. ೨೨೧ ಪ್ರಯೋ). **ಪಳವೆ**: ೧. ಪಳವೆಯುನೆಣಪಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಪಳತ್ತನೊಳಗಾದ ಪಾಣ್ಡ್ಯನ್ರಿಪಸುತರೊಳ್ ತಾನೆಳಸಿ ಪಿಡಿದವನೆ ಭೂಪಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೪-೨೪; 1161). **ಹಳವೆ**: ೨. ಹಳೆಯತನ; ಹಳವೆ: ಮೌನಕಳಲುಂಟೆ? ತಾಳಿಮೆಗುಂಟೆ ಹಳವೆ? (ಗೀಖಿಂ. ೩೦-೯೪); ಪ್ರಾಚೀನಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಹಳವೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹೊರತಂದು ತಿರುವಿ ಹಾಕಿದ . . . ಸಾಹಿತಿಯು (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೪೬೦). 'ಪೞವೆ' ಪರಾ. [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+-ವೆ]

ಪೞವೇಂಟ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಪ್ರಣಯ: ಮಸೆವುದು ಮಾಸಲಿರ್ದ ಪೞವೇಟಮನಿಚ್ಚೆಯ ಬಿಚ್ಚತಿಕ್ಕೆಯಂ ಪೊಸಯಿಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೧); ಪೊಸವೇಟದ ಪೞವೇಟದ ಸುಸಿಲಿನಿದಂ ಪಡೆದುದಳಿಗೆ ಬೆಳಗಪ್ಪಾಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೫); ಮಕ್ಕಳ್ಗಾವಗವಿನಾ ಬೇಟಮೆ ಸಾಲ್ಗುಮೆಂದು ಪೞ[ಪಾಠಾಂ. ಟಱ]ವೇಟಮಂ ಪೊಱಗೊಕ್ಕು ಪೆಡೆಗೆ ಹಾರಂ ಪೊಸವೇಟಮಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳಲುಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೨ ವ). [ಪೞ$_1$(<ಪೞದು)+ಬೇಟ$_1$(<ಬೇಂಟ)]

ಪೞಸು, ಪಳಸು, ಹಳಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಳೆಯದಾಗು; ಹಳತಾಗು: "ಪೞಸೆಂದು ಜರಾಸಿತಾರ್ಥದೊಳ್" (ಕಣಾಸಿ. ೬೯). ೨. ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ನೀರಸವಾಗು: ಇಂದಿನ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಂದು ನಾರ್ತುದೋ ಗಾವರದಿಂಪದೇಂ ಪೞ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳ]ಸಿತೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೪); ಬಾಯ್ವ್ ಸವಿಗೆಟ್ಟಿ ಚುಂಬನಂ ಪೞಸಿದ ಮಱ್ಚುಮಗ್ಗಲಿಪ ನಾಣ್ಬುಡಿಯುಂ ಸತಿಗಾಗೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೯೪); ನವವಿಧರತ್ನೋಪಚಾರದಿನೆಂದುಂ ಪೞಸದು ಬೇಟಂ (ಶಮದ. ೨೪೪ ಪ್ರಯೋ); ಪೊಲ್ಲವೇಣ್ ಮನೆಯೊಳೊರ್ಪಾಸಿನೊಳ್ ಕೂಡೆ, ನೀನೊಲ್ದ ತೋಳ್ತಟಿಕ್ಕೆಯದು ಪೞಸಿ ತಣ್ಣಗಾಗುವುದಲ್ತೆ ಬೇಗವರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೩೦-೬೧೧). **ಪಳಸು**: ೩. ಆಹಾರದ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ರುಚಿ ಕೆಡು; ಆಹಾರವು ಹುಳಿಯಾಗಿ ನಾರು: 'ಪಳಸುಗೂಳು' ಪರಾ. **ಹಳಸು$_1$**: ೧. ಮಾತು ಹಳಸದ ಮುನ್ನ ಕೈಗಳು ಸೋತು ಕೆಗೆದವೆ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೮-೬೬); ಇಂದಿದ್ದದ್ದು ನಾಳೆಗೆ ಹಳಸುತ್ತದೆ. ಊರೂ ಸಮ; ತಿನ್ನುವ ಊಟವೂ ಸಮ (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೧೬೩); ಯಾವ ಹಳಸಿದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ರಾಯರು ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿದವರಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೧೨೧). ೩. ಕ್ಷಾಮದ ಕಾಲವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವು ಅನ್ನವು ಹಳಸಿಹುದೆಂದು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೫-೧೧); ಬಾನಿಯಲ್ಲಿ ಹಳಸಿದ ತಿಂಡಿ (ಚಂಡೆಮ. ೬-೧೪);

ನಾಯಿ ಹಸಿದಿತ್ತು, ಹಿಟ್ಟು ಹಳಸಿತ್ತು (ಗಾದೆ). ೪. ಹಾಳಾಗು; ಕೆಡು; ಹಸಗೆಡು: ಹಳಸಿದಗ್ಗಳಿಕೆಗಳ ವಿಲಾಸಲುಗಳೆದ ಬಿರುದಿನ . . . ಕಳವಳದ ಕನಸುಗಳೆಲಿದ್ದುದು ರಾಯನಾಸ್ಥಾನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೧-೨೦); ಹಳಸಿದುದು ಯಜ್ಞಗಿಜ್ಞದ ಮಾತು (ಜೈಮಿ. ೩೧-೨೮); ನೆಲದೊಳೊರ ಗಿರ್ಪವಳ ರಮಣನ ಹಳಸಿದೊಡಲನು ತೋರಾ (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೩-೧೬); ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮನಸ್ಸು ಹಳಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರಾಜ್ಯದ ಹಿರಿಯರೂ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಸವತಿ. ೧೬೫).

[ಪಟು₁(<ಪಟಿದು)+-ಸು₂]

ಪಟಹ, ಪಳಹ₂, ಪಟಿಕ, ಪಟಿವ, ಬಟಿಪ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಪಟಹ: "ಪಟಹಂ ಪಟಹಾಭಿಧಾನದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಟ. ೮೦), ಪಟಹದ ರುತಿ ಮೊಟಗಲ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೬೧); ಪ[ಟಗ]ನ ಕಯ್ಯ ಪಟಹಮಂ [ಕೊಂ]ಡು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೫-೧೨ ವ). ೨. ಬೇಟೆಹಾಗೂ ಕಳ್ಳತನದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಗಾಳಿಯು ನುಗ್ಗದಂತೆ ಕನ್ನಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ (ತಮಟೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿರುವ) ಚರ್ಮದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನವಿಶೇಷ: "ಪಟಹಂ-ಬೇಂಟೆಯು ತೆರೆ; ವಾದ್ಯವಿಶೇಷಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); ಕೋಪಿನ ತೋಪಿನ ಪಟಹದ ಕೋಪಿನ ಪಾಳಿವದ ಗೋರಿವೇಂಟೆಗೆ . . . ನಡೆತಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪುಳಿಂದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೦೪); ವಿಳಸಿತಯೋಗಚೂರ್ಣತತಿ ಕರ್ಕಟರಜ್ಜು . . . ಪಟಹಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಯಶತಮಂ ತಳೆದು . . . ಕನ್ನಗತ್ತಿ ಸಹಿತಂ ಪೊಣಿಮಟ್ಟಂ (ದಶಕು. ೮-೯೩); ಕನ್ನದಿಂ ಗಾಳಿ ಬಾರದಂತೆ ಮುಚ್ಚುವ ಪಟಹಮಂ ಕನ್ನದೊಳ್ ಸಂದಿಸಿದ ಕಲ್ಲಂ ತೆಗೆವಿರ್ಕುಟಿಂ ಮತ್ತಮನೇಕಚೌರ್ಯಸಾಧನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು . . . ಎಟ್ಟರುತಿರ್ದಂ (ದಶಕು. ೮-೯೩ ವ). ಪಹ₂: ೧. ಉಲಿಯುತಿರ್ದಡೆ ಪಳಹಮೆಂತು ನಿರಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ (ರತ್ನಕ. ೧-೪ ವ); ಪಳಹದ ಶಂಖದ ಕಹಳೆಯ ನಿನದಂ ಮೊಳಗುತ್ತಿರೆ ದಶದಿಸೆಯೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೫-೨೨ ರಗಳೆ); ಪೆರ್ಗಾಳೆಯ ಪಳಹದ ಕೊಟಲ ಕಂಬಟೆಯ . . . ಭೂರಿನಿನಾದಂ ದೆಸೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧). **ಪಟಿಕ:** ೧. ವಸುದೇವನೊರ್ವನಾ ಪಲಾಯಿಗನ ಕಯ್ಯ ಪಟಿಕ[ಪಾಠಾಂ. ಸಕಳಳ]ಮಂ ಕೊಂಡು . . . ಬಾಜಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಮಹಾನೇ. ೫-೩೪ ವ). **ಪಟಿವ:** ೧. "ಡಿಂಡಿಮಾಭಿಧಾನಂ ಪಟಿವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೨೬); ಪಟಿವದ ತಿವಳೆಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೇಕಿರದ ಸಿವಿಟಿ ಸಿಪ್ಪಿನ ಉಯದಿಂದೆಟಲದೆ ಕುಣಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೩೨); ಕರಡೆಯ ತಾಳದ ಪಟಿವದ ಮದ್ದಳೆಯ ಮಿಕ್ಕ ವಾದ್ಯಮುಮೊಳವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೯); ಕೊಟಲ ಪಟಿವದ ಪಲವುಂ ಗಿರುಗಟೆಯು ಸಿವುಟಿ ಸಿಪ್ಪಿನ ಕೊರಗಿನ ಕಿನ್ನರದ ಸರಮೆ ಸರಮಾ ಪೊಟಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೦೪). **ಬಟಿಪ:** ೨. ಆ ಕಳ್ಳರ್ . . . ತನ್ನ ತಂದ ಪೊನ್ನ ಪುಡಿಕೆಯುಮನುಟಿಯುಮಂ ಬಟಿಪಮುಮಂ ಅಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದ ಭಟ್ಟನ ಮುಂದೆ ತಂದಿಕ್ಕಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೨-೭). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಹ./ಸಂ. ಪಟಹ./ತೆಲು. ಬಲಪ, ಬಲ್ಪ]

ಪಟಿ₁, ಪಳಿ₁, ಹಳಿ₁, ಹಟಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೂಷಿಸು; ನಿಂದಿಸು; ಬಯ್ಯು: "ಪಟಿ-ನಿಂದಾಯಾಂ, ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಪಟಿಗೆ ಮೇಣ್ ಪೊಗಟ್ಗೆ ಮೇಣ್ ನೆವಮಿಲ್ಲದೊಡಿಂತು ಕೈಗಟಿಯೆ ಬಗ್ಗಿಸುಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೬); ಭೂತಳಂ ಪಟಿಯೆ ತೇಜಮೆ ಕೆಟ್ಟಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೮); ಮುಳಿಗುಂ ಮುರಾರಿ ವಾಕ್ಪತಿ ಪಟಿಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೫-೭). ೨. ನಾಯಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟು,-ಓಡಿಸು: "ಪಟಿಯೆನಲ್ ವರವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ . . . ಕುನ್ನಿಯಂ ಪೊಜವಡಿಪ ನುಡಿಯೊಳಂ ವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಸಂಜೀವ. ೧೮). ೩. (ಅಲಂ) ಮೀರು; ಅತಿಶಯಿಸು: ವಿಭೂಷಣಕಾಂತಿ ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪಮಂ ಪಟಿಯೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೨೬); ಕಾಂಚನಕುಂಭಮಂ ಪಟಿವ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯಂ ನಸುದೋಱುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೬೮); ಸುಟಿಯಂ ಪಟಿದೊಪ್ಪುವ ಪೊರ್ಕುಟಿಂದೆ . . . ಒಪ್ಪುವರ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೨೧). **ಪಳಿ₁:** ೧. ತನಗೆ ಕವಿತ್ವಮಿಲ್ಲ ಪೆಱರಂ ಪಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಱೆ]ದಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲನಾತನೊಳ್ ಮುನಿವುದನೀತಿ (೧೦೫ಕ. ೧-೨೯); ಬಡವರಾದವರನು ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಳಿಯ ದಿರೆಚ್ಚಱಿಕೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೯೬-೪); ಪರಿಚಾರಮೆಂದು ಪಳಿಯದೆ ಪಿರಿದು ಕಿಱಿದುಗಳ ಭೇದವನೆಣಿಸದೆ ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೩); ಪಳಿವುದು ಲೋಕಂ ತಂದೆಯ ನಿಳಯದೆ ಪತಿಯುಳ್ಳ ಸತಿಯುಮಿರೆ (ಶಾಕುಂತ. ೩೬-೧೧೭). ೩. ಪಂಚಶರಮಂ ಪಳಿವ ನುಣ್ಪಿರಲ್ (ಶಾಂತಿ. ದೇ. ೨೮೯-೧೭); ಮುಖಂ ಮುಕುರದಿರವಂ ಪಳಿದುದು (ಜೈಮಿ. ೫-೪೪); ಮಾದಳಿರ ಪಳಿವ ಚೆಂದುಟಿಯು ಸವಿಗೆ . . . ಬಯಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೦); ಪಂಚಬಾಣನ ಚೆಲ್ವ ಪಳಿವ ಜಯಂತನನಂತೆ ಗಮನೆಯೆಯಱಿದಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೯೯). **ಹಳಿ₁:** ೧. ಕಳಬೇಡ ಕೊಲಬೇಡ . . . ತನ್ನ ಬಣ್ಣಿಸಬೇಡ ಇದಿರ ಹಳಿಯಲು ಬೇಡ ಇದೆ ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧಿ ಇದೆ ಬಹಿರಂಗಶುದ್ಧಿ (ಬಸವ. ೨೩೫); ರೋಗಿ ಹಳಿದೊಡೆ ಹಾಲು ಹುಳಿಯಪ್ಪುದೆ (ಹಚಶಾ. ೧-೨೭); ಅವ ಹಿರಿಯರ ಹಳಿದೆನೋ ಮುನ್ನಾವ ಧರ್ಮವ ತುಳಿದೆನೋ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೦-೪೩); ಸ್ಥಲವೊಂದು ನಿನಗಿಹುದು ವಿಶ್ವವೃಕ್ಷದೊಳಂತು ಹಳಿಯದಿರು ನಿನ್ನಿರವ (ಮಂಕುಕ. ೫೬೨). ೩. ಇಳೆಗೆ ನಳಕೂಬರ ಜಯಂತರ ಚೆಲುವ ಮದನನ ರೂಪರೇಖೆಯ ಹಳಿವುದಾ ನಳನೃಪನ ನಿಜಸೌಂದರಿಯ ಲೋಕದಲಿ (ನಳಚ. ೨-೩೬). **ಹಟಿ₁:** ೧. 'ಹಟಿಸು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪಟಿ; ಕೊಡ. ಪಳಿ]

ಪಟಿ₂, ಪಳಿ₂, ಪಳಿವು, ಪಟಿವು, ಹಳಿ₃, ಹಳಿವು₁, ಹಟಿವು (ನಾ). ೧. ಅನ್ಯಾಯವಾದ ಆರೋಪ; ನಿಂದೆ: "ತೆಗಟ್, ಪಟಿ . . . ಅಱಕಂ-ಈ ೬ ನಿಂದೆ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೬); ತನ್ನ ಮುಂ ಗೆಯ್ದ ಪಾಪಮುಮಯಶಮುಂ ಪಟಿಯುಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯುಮಂ ನೀಗಿದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೭-೨೬); ಲೋಕದ ಪಟಿ ಪೊರ್ದದೆ ಮಾಣ್ಗೆ ಧರ್ಮಯುದ್ಧದೊಳೆಸಗಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೨); ಚಿತ್ರಭ್ರಾಂತಿಯುಮಂ ಪಳಿಯ ಪಟಿಯುಮಂ ಪಿಂಗಿಸಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೫೬). ೨. ನಾಯಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟುವುದು,-ಓಡಿಸುವುದು: "ಪಟಿ=ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಂ; ದೂಷಣಂ; ನಾಯ ಸೋವುವುದು; ಲೋಹದ ಘಟ್ಟಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); ಅಂತು ಪರಿದು ನೆರೆದ ರಾಜನ್ಯಕಮಂ ಪಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳಿ]ಯಂತೆ ಪಲಾಯನಶೀಲಮಾಡಿ ಹೇಮಪ್ರಭನಂ ಮುಟ್ಟೆವಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೫೮ ವ). **ಪಳಿ₂:** ೧. ಅಳಿಪಿಲ್ಲದೆ ನೆಗಟ್ದರೆಯುದ್ದುವಸ್ಸುರರಪುರಮಂ ಪಳಿಗಳ್ಕದಳಿವ ಪಾತಕರಿಳಿವರ್ಗ್ಗಳಗಳನೆ ನರಕಗತಿಗೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೩೯; 1074); ಗೋವಳತಿ ಗೋಪಿಯ ನಂದನ ಕಂದನಾದನೆಂಬಾ ಪಳಿಯೆಲ್ಲಮಂ ಕಳೆಯಲ್ (ಕೊಲ್ಹಾಪುಶಾ. ೯-೩೮; 1147); ಪಳಿವಾಂತ ಲವಣಾಬ್ಧಿ ಸಂಜಾತವಿದ್ರುಮವನಿಳಿಸಿ (ನಂದಿಮಾ. ೮-೩೬); ನಮ್ಮಯ ಕುಲದ ಯಶಶ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಪಾಳ್ಗೆಯ್ದ, ಪಳಿಯ ಕರ್ದಿಂಗಳಂ ಮೆತ್ತಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೯-೧೬೩೪). **ಪಳಿವು:** ೧. ಕಳವು ಪುಸಿ ಹಾದರ . . . ಪಳಿವು ವಂಚನೆ ಜಾತಿಸಂಕರ ಕೊಲೆ ವಿರೋಧವು ವಿಕೃತಮಾಯಾವಳಿಗಳೆಂಬಿವು ನಿನ್ನೊಳಿಲ್ಲಲೆ ರಾಯ(ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೧-೪೫); ಕಾರ್ಪಣ್ಯಮಳಿವು ಪಳಿವನ್ಯಾಯ . . . ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವು ಮೊಳೆದೋಱುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫); ಪುರಜನರ ಬಿಱುನುಡಿಗೆ ತಡೆದೆ ಜಾತಿರಾಜರ ಪಳಿವ ನೊಳಕೊಂಡೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೩-೫೦); ಪಳಿವಾಯಿತು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲಕೆ

(ಶೋಗಿಲೆ. ೧೯-೧೦). ೩. ನಿಂದೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವಂತಹುದು; ಹೀಯಾಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತಹುದು: ನಿನ್ನ ನಿತಂಬಕ್ಕೆ ಪುಳಿನ ಸ್ಥಳಂ ಪೞಿವು ನಿನ್ನ ಬಟ್ಟದೊಡೆಗೆ ಬಾಳೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರಂ (ನಂಬಿರ. ೧೪-೧೮).
ಪೞಿವು: ೧. "ಪೞಿವೆಂದೆನೆ ನಿಂದೆ" (ಚತುನಿ. ೪೬); ಪೞಿವನಾಯವ ನೋಡದನ್ಯರೊಳೆ ದೂಱಿಟ್ಟಿಲ್ಲರಂ ಬಾಧಿಪಾ ಕಳವಾಱಂ ಬೆಳವಾರನ್ನೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೬); ಕಳವು ಪಿಸುಣ್ ಪಸವು ಬಱಂ ಪೞಿವೞಿ ವಲಸೊಲಸು ಕುತ್ತುವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).
ಹಳಿ$_3$: ೧. ಹಳನೇಹವಿಹುದೆಂದು ಎಳಸಿ ಹೋಗುವನೆಗ್ಗ ಕಳವಳ ವಳ್ಳ ಹಳಿಯುಳ್ಳ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೬); ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಹಳಿ ಮೆರಸಲೇಂ ನೀ ಕಳ್ಳರ ನಡು ತೂಗಾಡಿದೆಯಾ? (ಗೀವಿಂ. ೪೧-೯); ಅಯ್ಯೋ ನಿಮಗೆ ಇಂಥ ಹಳಿ ತರೋದು ನನ್ನ ಹಣೇಲಿ ಬರೆದಿತ್ತಲ್ಲ (ಚಿಕಂ. ೨೧೧).
ಹಳಿವು$_1$: ೧. ಹಳಿವು ಹೊಱದ ತಿಳಿವಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆ ಕಣ್ಡೞಿದು ಉಳಿದ ನಿಜದ ಶೇಷ ಶ್ರೀಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಬಸವಣ್ಣ (ಅಪಚಂ. ೨೯೨-೧೩೦೫); ರಕ್ಷಿಪನ ಹಳಿವಂ ಕೇಳಲಿನಗೆಂತು ಸೈರಿಸಲ್ಪಪ್ಪುದೇ (ಇಱಿರ. ದೇ. ೧೦೬-೭); ಭ್ರಮಿಯಿವನು ನೆಱೆ ಹಳಿವ ತಹನೀ ಶ್ರೋತ್ರಿಯರ ಕುಲಕೆ (ಸಂಭಪ. ೩೧-೧೪); ನಿಮ್ಮಯ ನುಡಿಗೆ ಹೊದ್ದದು ಹಳಿವು (ತೊರಂ. ೧-೯-೨೬). ೪. ತೊಂದರೆ; ಕೇಡು; ವಿಪತ್ತು: ಹಲವು ದೇಶಗಳೆಲ್ಲ ದುರ್ಭಿಕ್ಷದಿಂದಳಿಯೆ ಹಳಿವಿಲ್ಲದಿರ್ದುದಾ ಗೌತಮಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮುನಿತಪಸ್ತೇಜದಿಂದ (ಲಕಿಚಂ. ೨೪-೩). **ಹೞಿವು**: ೧. "ನಿಃಷಮ ದುಷ್ಷಮ ಗರ್ಹ್ಯ ಎಂಬಿವು ಹೞಿವಿನೊಳ್ ಅಪ್ಪುವು" (ನಾಚಿಂ. ೬).
[<ಪೞಿ$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ಪೞಿ]

ಪೞಿ$_3$, ಹಳಿ$_4$, ಹೞಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದ ಘಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಕಂಬಿ: "ಪೞಿ = ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಂ; ದೂಷಣಂ; ನಾಯ ಸೋವುವುದು; ಲೋಹದ ಘಟ್ಟಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); "ಪೞಿಯೆನಲ್ ವರವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ದೂಷಣದಲ್ಲಿ ಲೋಹಮಂ ಕರಗಿಸಿದ ಘಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕುನ್ನಿಯಂ ಪೊಱವಡಿಪ ನುಡಿಯೊಳು ವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಸಂಜೀವ. ೧೮). **ಹಳಿ$_4$**: ೧. ಕಾದ ಲೋಹದ ಹಳಿಯಂವೊಲು ಕೆಂಪಾದವಸುರರ ಮೋಱೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೨೮); ಹೊಳಕಿದುದು ಕಿರಣಾಳಿ ಹೇಮದ ಹಳಿಗಳಲಿ . . . ಮಣಿ ಹವ್ಯಾರ್ದಿ ಹಂತಿಗಳ ಸೊಗಸಿನಲಿ (ತೊರಂ. ೫-೨-೨೪). ೨. ಉಗಿ ಬಂಡಿಯ ಸರಳು; ರೈಲುಕಂಬಿ: ಯಾರೋ ಹಳಿ ಕಿತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಡಬ್ಬಿ ಉರುಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಾಸುಹೊ. ೨೮); ಹಳಿಯ ಮೇಲೋಡುತಲಿದೆ ರೈಲು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೦೫-೧೮). ೩. ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ,-ಪಟ್ಟೆ: ಕಮ್ಮಾರರು ಗಾಲಿಗೆ ಹಳಿಯನ್ನು ಬಿಗಿಯುವಾಗ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೧೫): ಒಂದರ ಹಳಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದರ ಅಚ್ಚು ಮಣಿದು ಹೋಗಿದೆ (ಜೆಳಭಾ. ೧೬೬); ಹಳಿ ಕಟ್ಟಲು ತಂದಿಟ್ಟಿದ್ದ ಒಂದು ಗಾಡಿಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆದು, ಅದನ್ನು ಮೈ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೨೮೮). ೪. ಹಳಕು; ಚೂರು; ಹರಳು: ಪಚ್ಚೆಗರ್ಪುರದ ಹಳಿಯನೊಡದಾ ಧೂಳಿಯಂ ಹರಹಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೨); ವಾಟಿಯೊಳಗೆಯುಪ್ಪಿನ ಹಳಿಯ ತಡಹಿಕೊಂಡು ಗೊಂದಣದ ಸಂಭಾರವಂ ಮೆತ್ತಿ . . . ಮಡಕೆಯೊಳಿರಿಸಲದು ತುಂಬುವಾಳೆಗಾಯ್ವೆಸರಾದವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೪). ೫. ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ,-ಗರಣೆ; ಧೈಂಡಿ: ನೆನ್ನೆ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಡಿಸಿದ ಹಳಿ ಮೊಸರು ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಹೞಿ$_2$**: ೧. ಮೇರುವಿನ ಹೞಿಗಳೀಂ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆನ್ನಾಣೆ ವಜ್ರಧಾರೆಗಳಿಂಟಂಕಾರಿಸಿ ಸಲಿಸದೊಡೆಂದು ಬಲಾರಿಗೆ ದಿವಿಜಾರಿ ರಾಯಸಂ ಬರೆಯಿಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೮); ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬೊನ್ನ ಹೞಿಗಳಿಂದೇರ್ವರಿಯನಮರ್ಚುವುದುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೧೦ ವ). ೪. ಆಕುಂಚಿತವಾದ ವಾಮಪಾದಾಂಗುಷ್ಠದೊಳ್ ಕೊಡರ್ದ ಪಾದುಕದ ಪಲ್ಲೆಯಂ ಪದ್ಮರಾಗದ ಹೞಿಯೊಳೞುಪಿ ತ್ರಿಭಂಗಿ ಸಂಗಳಿಸೆ ನಿಂದು (ಮಹಾನೇ. ೧೪-೬೨ ವ). 'ಫಳಿ$_2$' ಪರಾ.

ಹಳಿಹಳಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಳಿಹಳಿಯೇಳ್ವ ಮುಗಿಲ ಹೊರೆಯೊಳು ಕೂಡುವೆಳೆವಾಂಬಟ್ಟೆಗಾದರಲ ಲಲಿತಾಂಗಸೌರಭ್ಯವ ತಲೆವೊಱೆವೊತ್ತು ಸುಳಿವ ಗಾಳಿಗೆ ಮೈಯನಿತ್ತ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೬೬); ನನ್ನ ತಟ್ಟೆಗೆ ಹಳಿಹಳಿಯಾದ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಕಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೫೮).

ಪೞಿ$_4$, ಪಳಿ$_3$, ಪೞು$_3$ (ನಾ). ೧. ಕಸ; ಕೊಳೆ; "ಕಳೆ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೬೦). **ಪಳಿ$_3$**: ೨. ಪೈರು ಕಟಾವಾದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಕೂಳೆ: ನಟ್ಟು ಕಡಿಸಿ ಹಸನ ಮಾಡಿದರೂ ಅಜಮಾಸು ಇಷ್ಟೇ ಹಣ ವೆಚ್ಚವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಳೀ ಆರಿಸುವುದು ಬೇರೆ (ಕಭಾಗ. ೨೬೭). **ಪೞು$_3$**: ೧. "ಬಿಂಜದೊಳ್ ಕಸದೊಳಂ ಪೞು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೩).

ಪೞಿ$_5$, ಪಡಿ$_4$, ಪಳಿ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಬಟ್ಟೆ: "ತೆಗೞು ವಾಸ ಪೞಿಯೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೬); ಅರ್ಘ ಗಪ್ಪಡಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಪೞಿಯಂ ಸಯ್ಯುಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಿಂ (ಪಡ್ಮಾರಾ. ೯೩-೧೬); ಪೞಿ ಚಿತ್ರಾವೞಿ ಜೋಗಂ ಪೞಿಯಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಗೞಿಯಿಸುವವೊ ಮಡಿವಳ್ಳನ ಪೞಿಯತನನೆ ಪೋಲ್ತು ವಿಶದವಸನಾಂಗಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪); ಚೀನದ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯ ಪೞಿಯ ವೞಿಯ ದೂಸಿಗವಸರಂ (ಲೀಲಾಪ. ೭-೧೯). **ಪಡಿ$_4$**: "ಪಳಿ (ಪಡಿ)—ಪಟೀ = ಬಟ್ಟೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೫). **ಪಳಿ$_4$**: ಚಿತ್ರದಣ್ಣಂ ಪಳಿಯೆಸೆವ ಝುಳಂಬಂ ಗಜೇನ್ದ್ರಂ ತುರಂಗಂ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೧೩; 929); ಅಯ್ಯೂರ್ವ್ವರು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಮೆಂತೆನೆ ಆನೆ ಮಾಣಿಕ ಪಳಿ ಪತ್ತಾವಳಿ ಅಡಕೆ ಮೆಳಸು (ಕಇ. V, ೩೩-೫೩; 1176); ಪಳಿಯ ನುಟ್ಟನು ಮಲ್ಲಗಂಟಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೭೯); ಮಲಯಜದಣ್ಪು ಪೊಂದೊಡಿಗೆ ಪಟ್ಟೆಯ ದಟ್ಟ ಪಳಿಯ ಚಲ್ಲಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೭).
[<ಸಂ. ಫಲಿ]

ಪೞಿ$_6$ 'ಪಡಿ$_3$' ನೋ.

ಪೞಿಕೆಯ್ 'ಪೞಿಕೆಯ್' ನೋ.

ಪೞಿಕೆಯ್, ಪಳಿಕೆಯ್, ಪೞಿಕಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೂಷಣೆ ಮಾಡು; ಹೀಯಾಳಿಸು; ನಿಂದಿಸು: ಪೞಿಕೆಯ್ದು ತೊಟ್ಟನುೞಿ ದಂತುೞಿದ ಮಹಾಪುರುಷರಱಿಯದುೞಿದರೆ ಸಿರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೫); ಪೞಿಕೆಯ್ದು ಬಂದು ನಲ್ಲಳ ಮುಳಿಸನೊಳಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೯ ವ); ಶಿಶುಪ್ರಕರಮನೇನಗಲ್ಚಿದೆನೊ ಧರ್ಮಮನೇಂ ಪೞಿಕೆಯ್ದೆನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೨); ಚೋಳನಂ ಪೞಿಕೆಯ್ದು ಮಾಳವನನಿೞಿಕೆಯ್ದು ಲಾಳನಂ ಱೋಡಾಡಿ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೮ ರಗಳೆ). ೨. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ತಪ್ಪು ಮಾಡು: ಇಂ ವಿಷಯ ಸುಖಕ್ಕೆಱಗೆಂ ಪೞಿಕೆಯ್ದು ತೊಟ್ಟನುೞಿವಂತುೞಿವೆಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೨); ಅಳಿಪಿ ಪೞಿಕೆಯ್ವವನಂ ಬೀಸಿ ಬಿದಿರ್ದಿಕ್ಕಿ ಕಳೆವುದು (ಲೀಲಾಪ. ೧೪-೪೪). **ಪಳಿಕೆಯ್**: ೧. ಪಳಿಕೆಯ್ವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕೈವಂ] ಖಳನೆಂದಾಂ ಮುಳಿಯೆಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೧೯). ೩. (ಆಲಂ) ಅತಿಶಯಿಸು; ಮೀರು: ಸರಸಿಯಂ ಪಳಿಕೆಯ್ವ ನಾಭಿಮಂಡಲವಲ್ಲಿ (ಕಾರಿರ. ದೇ. ೨೮೯-೧೩). **ಪೞಿಕಯ್**: ೧. ಪಿತ್ತೇಶನೇನಿತೊತ್ತಡಂ ಪೞಿ ಕಯ್ವರ್ ವರುಣಂ ಕರಂ ಕರುಣದಿಂ ಲಲ್ಲೆಯ್ಸೆ ತಾವೊಲ್ಲರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೩೧). [ಪೞಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪೞಿಗೞಿ (ಕ್ರಿ) ದೋಷರಹಿತವಾಗು; ನಿಂದೆಯಿಲ್ಲದಿರು:

ಅಹಮಿಂದ್ರರ್ . . . ಪಾಪಹರಂಗೆಱಗುವರೆನಿಸಿದ ಮಹಿಮೆಯ ಪೞಂಗೞಂದ ಪರಮಕೋಟಿಯೋಳಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೪).
[ಪೞ$_2$ + ಕೞ$_1$]

ಪೞಂಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾದ ಯುದ್ಧ,—ಕಾಳಗ: ಅೞುಮರುಳಾದಂತಾ ಲತೆಯೊಳ್ ಪೞಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬು]ಗಾಳೆಗಂಗಾದಿ ಬರೆವರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೨ ವ). [ಪೞ$_6$(<ಪಡಿ$_3$) + ಕಾಳೆಗ]

ಪೞಂನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡು; ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸು; ದೂಷಿಸು: 'ಪೞಂನುಡಿಹ' ಪರಾ.
[ಪೞ$_2$ + ನುಡಿ$_1$]

ಪೞಂನುಡಿ$_2$, ಪಳಿನುಡಿ (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು; ಅಪವಾದ; ದೂಷಣೆ: ವಿಜ್ಞಾನವಿಕಲಂ ಪಶುಪ್ರಾಯಂ ಎಂಬುದು ಮೊದಲಾಗೆ ಪೞಂನುಡಿಯುಂ ಸೈರಿಸುವನುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೬). **ಪಳಿನುಡಿ**: ನೀವೆಲ್ಲ ಪಳಿನುಡಿಯ ಬಳಿಯುಲೆಂದೇ ಕೇಳಿಗೊಂಡಿರಾ ಹೇಳಿ? (ನಡಿದಾ. I, ೪೫೮). [ಪೞ$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ಪೞಂನುಡಿಹ (ನಾ). ದೂಷಣೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವಿಕೆ; ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ: "ಅವರ್ಣವಾದಃ, ಪೞಂನುಡಿಹ" (ತಸೂವ್ಯ. ೨೧೪).
[ಪೞಂನುಡಿ$_1$ + -ಹ$_2$(<-ಪ$_2$)]

ಪೞಂಯತ 'ಪೞಂಹತ್ತ' ನೋ.

ಪೞಂಯತ್ತ 'ಪೞಂಹತ್ತ' ನೋ.

ಪೞಂಯಱ 'ಪಡಿಯರ' ನೋ.

ಪೞಂವಾವುಗೆ (ನಾ)— ಮಂಚವನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿದ ಎತ್ತರದ ಪೀಠ,—ವೇದಿಕೆ: "ಪೞಂವಾವುಗೆಯ ವಲಂ ಪ್ರತಿಪಾದುಕಂ" (ಸಂಜೀವ. ೧೯); ಪಳಿಕಿನ ಪೞಂವಾವುಗೆಯಿಂ . . . ರಂಜಿಪ ರನ್ನದ ಸೆಳೆಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೭೫); ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸಶ್ರೀಯ ಸಿರಿಮಂಚದ ಕೆಲಗೆ ಪೋಳೆವ ಪೞಂವಾವುಗೆಯಂತೆ ಪಳಚ್ಚನಾದಚ್ಚವಳುಕಿನ ಸಮಾಧಿಶಿಲಾಪಟ್ಟಕಮುಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೭೮ ವ); ತಳಾರಳ್ಕೆ . . . ಪ್ರತಿಪಾದುಕಂ—ಪೞಂವಾವುಗೆ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಪ್ರತಿಪಾದುಕಂ]

ಪೞಂವು 'ಪೞ$_2$' ನೋ.

ಪೞಂವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊಂದು; ನಿಂದೆಗೊಳಗಾಗು: ಪೆತ್ತರ್ ಪೞಂವೊಂದದವೊಲಿತ್ತೆಡೆಯೊಳಡಂಗಿ ಬಾಚ್ಚುದುತ್ತಮವಲ್ತೇ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೮೫). [ಪೞ$_2$ + ಪೊಂದು$_1$(<ಪೊರ್ದು)]

ಪೞಂಹತ (ನಾ). ತಡೆ; ವಿಘ್ನ: "ಪೞಂಹತ ಪ್ರತಿಹತಮುದಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೩). [<ಸಂ. ಪ್ರತಿಹತ]

ಪೞಂಹತ್ತ, ಪಳಿಹತ, ಪಳಿಹತ್ತ, ಪೞಂಯತ, ಪೞಂಯತ್ತ, ಫಳಿಹತ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಬರುವವನು; ಪ್ರತಿನಿಧಿ: ತಳಾರಳ್ಕೆ—ಪ್ರತಿಹಸ್ತಂ-ಪೞಂಹತ್ತಂ; ಪ್ರತಿಪಾದುಕಂ-ಪೞಂವಾವುಗೆ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ). **ಪಳಿಹತ**: ಅವರ ಪಳಿಹತರು ಕೋಣವತ್ತಿಯ ಟಣಾಂತರದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆಗಳು (ಕಇ. IV, ೨೨-೩೫; 1024); ವ(ಥ)ರ್ಮ್ಮಕಾರ್ಯೋದ್ದೇಶದಿಂ ತನ್ನ ಪಳಿಹತಂ ಸಿಂಗರಸನಂ ಕರೆದು (ಎಇ. XVIII, ೧೯೧-೬; 1104); ಮೊದಲ ಪತ್ಥಳೆಯ ಪಳಿಹತ ಮಹಾದೇವಣ್ಣನು (ಎಇ. XIII, ೩೨೨-೫೫; 1126) ೨. ಪ್ರತಿನಿಧಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಸುಂಕ: ಶ್ರೀಕರಣಗಳು ಪಳಿಹತವಂ ಬಿಟ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷಂ ಸಲ್ವಂತಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೧-೭೫; ಸು. 1300). **ಪಳಿಹತ್ತ**: ೧. "ಪಳಿಹತ್ತ (ಪ್ರತಿಹತ್ತ)-ಪ್ರತಿಹಸ್ತ=ಪ್ರತಿನಿಧಿ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೨೫); ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಪಳಿಹತ್ತಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೨-೮). **ಪೞಂಯತ**: ೧. ಪೞಂ . . . ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಗೞಂಯಿಸುವವೊ ಮಡಿವಳ್ಳನ ಪೞಂಯತನನೆ ಪೋಲ್ತು ವಿಶದವಸನಾಂಗಳುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪). **ಪೞಂಯತ್ತ**: ೧. "ಪೞಂಯತ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಪೞಂಹತ್ತ]ಮೆಂದು ಪ್ರತಿಹಸ್ತಂ" (ಶಶಸಾ. ೭೩-೭೫೬). **ಫಳಿಹತ**: ೧. ಅವರ ಫಳಿಹತ ಪಾಕಣ್ಣನು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೪೧-೩೧; 1065). [<ಸಂ. ಪ್ರತಿಹಸ್ತ]

ಪೞು$_1$ 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಪೞು$_2$ (ನಾ). ಮಿತಿ; ಮೇರೆ; ಎಲ್ಲೆ: 'ಪೞುಗೞಂ' ಪರಾ.
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಪೞು = ಚೌಕಟ್ಟು]

ಪೞು$_3$ 'ಪೞ$_4$' ನೋ.

ಪೞುಗೞಂ (ಕ್ರಿ). ಮೇರೆ ಮೀರು; ಅತಿಶಯಿಸು: ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪವಣ್ಗಳೆದ ಗುಣದಿಂ ಕರಂ ಪೞುಗೞಂದುದು ದಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೯); ಜಾನಕಿಯನುಜಿತ ಸೆಱೆವಿಡಿದು ಬರುತ್ತುಮಾಕೆಯ ಪೞು[ಪಾಠಾಂ. ಬೞ] ಗೞಂದ ಗಾಡಿಯಂ ನೋಡಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬೦ ವ); ಅಬಲಿರದ ಗೃಹಾತನ ವಿಯೋಗದೊಳಾಗೆ ಮನಕ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ಪೞುಗೞಂದಿರ್ದ ತನ್ನ ಸಿರಿಯಂ ಮರುಭೂತಿ ಬಿಸುಟ್ಟು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೫೦)
[ಪೞು$_2$ + ಕೞ$_1$]

ಪೞುವ, ಪಳವು, ಪಳು, ಪಳುವ, ಪಳುವು, ಪೞು$_1$, ಪೞುವು, ಹಳವು$_1$, ಹಳವು$_2$, ಹಳು$_1$, ಹಳುವ, ಹಳುವು (ನಾ). ೧. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ: ನಿಮಗಿನ್ನುಮ್ಮಳಿಕೆವೇಡ ಪೞುವದೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೪೪). 'ಪೞುವಗಿಚ್ಚು' ಪರಾ. **ಪಳವು**: ೧. ನೈರಿತ್ಯದೊಳು ಬಿದಿರ ಪಳವುಂ ಪಲ್ಮಕುಡಿವುಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೨೧-೪೬; 1057). **ಪಳು**: ೧. "ಪಳುವೆನೆ ಕಾಡು" (ಕಶರ. ೫೮); ಕೇಡಳುಕೆರ್ಯ ಪಳುವನೇಂ ಪಳಿಯೆ ತಪ್ಪ (ಕಾಲೂರ. ೪೯-೭೨). **ಪಳುವ**: ೧. ಈ ದಟ್ಟಪಳುವದಲಿ ಮುಕುಂದನಂ ಕರೆವರಾರ್? (ಚಂದ್ರಸ. ೩೬-೧೧). **ಪಳುವು**: ೧. ಪುರಹರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕೊಡೆಯನಾದೊಡೆ ದಿಗಂಬರನಾಗಿ ಪಳುವಿನೊಳ್ ತಿರುಗಿದನದೇತಕೆ (ಅರಾಚ. ೩-೧೧-೪); ಕೋಪದಿಂದ ಪಳುವಿನೊಳಿಂತಿರಿಸಿ ಪೋದಂ (ಕಾಮಕ. ೨-೩೫). **ಪೞು$_1$**: ೧. "ಪೞುವೆಂದುಂ, ಬಿಂಜವೆಂದುಂ ಅಡವಿ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೮೧); ಈ ಪೞುವಿನೊಳೆನ್ನರಸನನಿಂತು ಬಿದಿಯೆ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೨); ಮಗಳೇ ನೀನಿಲ್ಲದೆ ಮನೆ ಬಗೆವಂದೆನಗಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಪೞುವಾದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೪೩); ಬಗೆಗೆ ಸುಖದುಃಖಮುಂ . . . ಪೞು ಪೊಟಿಲುಂ ಪಗೆ ಕೆಳೆಯುಂ ಸಮನೆನೆಯಾ ಯೋಗಿಗೆ ಸಮಕೆ ಸಮಂತು ಸಮನಿಸಿತ್ತು ಸಮಗ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೭). **ಪೞುವು**: ೧. ಪೞುವಂ ಕಡಿದನೊಕ್ಕಲಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೪ ಪ್ರಯೋ); ಕಿರ್ಚುಂ ಗಾಳಿಯುಮೊಂದೇ ಪೆರ್ಚುಗೆಯೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪೞುವಿನೊಣಗಿದಮರನಂ ಚುರ್ಚುವವೊಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೨-೪೬). **ಹಳವು$_1$**: ೧. ಬಟಾಬಯಲು ಇದು, ಹೋ ಅಭಂಡ ತಾನರ್ಥಹೀನ ಹಳವು (ಅರಳು. ೧೯೫-೩); ಅಡವಿ, ಹಳವು, ಗಡ್ಡೆ (ಕಂನುಹು. ೮೬). **ಹಳಿವು$_2$**: ೧. ಆವ ಹೊಲದಲು ಹಳಿವ ಕಡಿದುತ್ತ ಹದಂ ಬೇಡೆಂದೆನಲಾಗದು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೨-೧೭; 1263). **ಹಳು$_1$**: ೧. ಮಹಾಅರಣ್ಯವಾಗಿಯಿದ ಹಳುವನೂ (ಎಕ. VII, ತಿಸಮೊ. ೩೦-೩೧; 1413?); ಹೊಳೆಯ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ ಕುಳಿತು ಹಳೆಯ ನೆನಪನು ಮನಕೆ ತಂದೆನು: ಹಳುವ ತುಂಬಿದ ಗೋಳ ಹೊಳಲನು, ಹರಿದ ಕಂಬನಿ ಕಾಲ್ವೆಯ (ಪಾಂಂದಳ. ೨೬-೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಗಿಡ: ವರ್ಷ ವರ್ಷವೂ ಹಳು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು ಒಣಗಿ ಹೊದಿಸಿದ್ದ ಹೆಂಚುಗಳಲ್ಲಿ

ಅರೆಪಾಲು ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದ್ದವು (ಮಲೆಸು. ೨೭). **ಹಳುವ:** ೧. ಹಳುವದಲಿ ಗಿರಿಶಿಖರದಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿಮಧ್ಯದಲಿ ಸಿಲುಕಿದಡೆ ಬಿಡಿಸುವವಲೇ ಪ್ರತಿಫಲಿತ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಪುಣ್ಯಾವಳಿಗಳೆಂಬುದು ತನ್ನೊಳಾದುದು (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೪-೨೫); ನಾನಾಹಳುವವನು ಬಳಸಿದರು ಬಂದರು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೧೨); ರಘುವರಂ ಸೀತೆಯಂ ಹಳುವಕಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಪಿರಿದು ಕಕ್ಕುಲತೆಯಂ ತಳೆದು . . . ಕುಳ್ಳಿರ್ದನಂ (ಶೀಷರಾ. ೫-೧); ಅವನಿರುವ ಹಳುವ ನಗರೋಪವನನಂದನ (ಯಶೋಧ. ೫). **ಹಳುವು:** ೧. ಪಾಂಡವರು ಹಳುವಿನೊಳಗೆ ಹನ್ನೆರಡುವರುಷವಿರ್ದು ಬಳಿಕೆಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೧೨೪); ಈ ದ್ವೀಪದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ದಟ್ಟವಾದ ಹಳುವುಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೧); ಹಳುವು ಆಡೆ ಕರೆವುದು (ಮಾಂದಳಿ. ೪೫-೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೞುವ]

ಪೞುವಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು; ದಾವಾಗ್ನಿ: "ಪೞುವ ಗಿಚ್ಚು ಕಾಯ್ಬುಚ್ಚೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೧೧೧). [ಪೞುವ + ಕಿಚ್ಚು]

ಪೞುವಗೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕಾಡುಬುದ್ಧಿ; ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸು; ದುರ್ಬುದ್ಧಿ: ಆಕೆಯುವನ ಮನದ ಪೞುವಗೆಯನಱಿ[ಯು]ದಂತೆ ಗೆಯ್ವೆನೆಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೩ ವ); ಆನರಸುಗೆಯ್ವ ಪೞುವಗೆಯನದಂ ಪರಿಹರಿಸಿದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೨೯). [ಪೞು$_1$(< ಪೞುವ) + ಬಗೆ$_2$]

ಪೞುವಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡನ್ನು ಸೇರು; ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಗು: ದಶರಥಂ ತಪಂಬಟ್ಟುದುಮಂ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ ಪೞು[ಪಾಠಾಂ. ಟು] ವಟ್ಟುದುಮಂ ಚರವಚನದಿನಱಿದು (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೫ ವ).
[ಪೞು$_1$(< ಪೞುವ) + ಪಡು$_1$]

ಪೞುವೞಲ್ (ನಾ). ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಳುವ ಅಳು; ಅರಣ್ಯರೋದನ: ಆನೊರ್ವಳೆ ಬಡವೆ ಬಱುವೆಯಾದೆಂ. ಉಃ! ಪೋಕೆ ಪೞುವೞಲಿನೇಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೬).
[ಪೞು$_1$(< ಪೞುವ) + ಅೞಲ್$_2$]

ಪೞುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕಾಡುದಾರಿ; ಅರಣ್ಯಮಾರ್ಗ: ಪೞುವಟ್ಟೆಯಂ ತಗುಳ್ದಳುರ್ವ ಬೇಗೆವೊಲೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆನೆ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೫). [ಪೞು$_1$(< ಪೞುವ) + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ಪೞುವು 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಪೞೆ 'ಪೞಿ$_1$' ನೋ.

ಪೞೆನರೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹಳೆಯದು; ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು; ಪುರಾತನವಾದುದು: ಮಗಳುಮನ್ ಪೞೆನರೆಯ ವಿಧಿ ಬಡಿದು ನರಲಿಸಿತ್ತು (ಅಂತಿಗೊ. ೪೪-೯೧೧). [ಪೞೆ(< ಪೞಿದು) + ನರೆ$_2$]

ಪೞೆನವಿರ್ 'ಪೞಿನವಿರ್' ನೋ.

ಪೞೆಯ 'ಪೞಿದು' ಪರಾ.

ಪೞೆಯುಪ್ಪು (ನಾ). ಬಹಳದಿನಗಳಿಂದ ಶೇಖರಿಸಿ ಹಳೆಯದಾದ ಉಪ್ಪು: "ವಸುವೆನಲ್ ಪೞೆಯುಪ್ಪೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೧). [ಪೞೆ(< ಪೞಿದು) + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಪೞೆಯೆಲೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಎಲೆ; ಹಣ್ಣೆಲೆ: ಪೞೆಯೆಲೆ ದೋಷತ್ರಯಮಂ ಕಳೆವವ್ರೊಲೆಳೆಯೆಲೆ ಕಱಲ್ಚುವುದೆ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೭೩).
[ಪೞೆ(< ಪೞಿದು) + ಎಲೆ$_1$]

ಪೞೆಯೊಲ್ಮೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಪ್ರೀತಿ; ಹಿಂದಿನ ಒಲುಮೆ: ಪೞೆಯೊಲ್ಮೆಯನ್ ಬಿಸುಟನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥ. ೩೨-೬೩೫).
[ಪೞೆ(< ಪೞಿದು$_1$) + ಒಲ್ಮೆ]

ಪೞೆವುಣ್, ಹಳೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಗಾಯ: ಪವಿಯ ಮುಖಘಾತದಿಂ ಡೋಣಿವೋದ ಪೞೆವುಣ್ಗೆ ಜಿಗುಟೆಯಂ ಬಿಟ್ಟವೊಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೮೦); ಪಲದೆವಸಕ್ಕೆ ಮಗೀಗಳ್ ಕಲಹಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದಿಲ್ಲ ಮೆಱೆದಪವಿಂ ದೋರ್ವಲದಳವನೆಂದು ಪೞೆವು[ಪಾಠಾಂ. ಟವು]ಣ್ಗಲೆಯೊಡೆವಿನಮುರ್ವಿ ಕೊರ್ವಿದರ್ ಕಡುಗಲಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೬೨). **ಹಳೆಹುಣ್ಣು:** ಹಳೆಹುಣ್ಣಿಗೆ:—ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಕಲುವು ಇವಂ ಅರೆದು ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಲು ಗುಣ (ವಿವೆ ವಿ. ೭೭).
[ಪೞೆ(< ಪೞಿದು) + ಪುಣ್]

ಪೞೆವೆಣ್ (ನಾ). ಹಿರಿಯಳಾದ ಹೆಣ್ಣು; ಅನುಭವಸ್ಥಳಾದ ಹೆಂಗಸು: ಪೞೆವೆಣ್ಣಸಗುವ ತೆಱದಿನೆಸಗಲಾರ್ಪಳೆ ಪೊಸವೆಣ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೭೪). [ಪೞೆ(< ಪೞಿದು) + ಪೆಣ್]

ಪೞ್ಕು (ಕ್ರಿ). (?): ಪದಪಾಕಕ್ಕೊಳಗಾಗೆ ಬಾಗಿಸಿದ ರಾಜಾನ್ನಾನ್ನದೊಳ್ ಘಾಸಿಯಾಗದುದಂ ಸಜ್ಜುಕವಾಲ ಘಟ್ಟವೊಸರಂ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಪೞ್ಕೆತ್ತಿ ನುಗ್ಗಿದ ಕರ್ಗಾಯ್ . . . ಕಟ್ಟಿದುದಂ ಕಾಮಿನಿ ತಂದು ನೀಡೆ ಕಲಸುಂಗೂೞಿಂ ಕರಂ ರಾಗದಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೬-೪೯). [?]

ಪೞ್ಕೆ, ಪಕ್ಕೆ$_1$, ಪಳ್ಕೆ, ಹಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ; ಶಯ್ಯೆ: "ಪೞ್ಕೆ-ಶಯನಂ, ಶಯನಸ್ಥಾನಂ" (ಶಮದ. ಪು. ೧); ಈ ತಪೋಧನಂಗೆ ನಿವಾತಮಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಪೞ್ಕೆಗೆಡೆಮಾಡಿ ಕುಡೆಂದು ಪೇೞ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೧೧); ನೀಹಾರಕರನಲಪಿ ಪೞ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೆ]ಗೆ ಸಾರಲೊಡಂ ಮಗುೞೆ ಮರ್ಬು ಪರ್ಬಿತ್ತಾಗಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೯); ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೆಂ ಪೞ್ಕೆಗುಯ್ದು ತೞ್ಕೈಸುವೆನೋ (ಚಕವಿ. ೬-೨೧೩). ೨. ಮಲಗುವ ಸ್ಥಳ; ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಜಾಗ: "ಪೞ್ಕೆಯೆನಲ್ ಶಯನ ಸ್ಥಲಾಹ್ವಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೪); "ಶಯನಮುಂ, ಶಯನದ ಉ[ಎ]ಡೆಯೊಳುಂ ಪೞ್ಕೆ" (ಸಂಜೀಪ. ೧೫). ೩. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: ಠಕ್ಕಿನ ಪೞ್ಕೆ ಕಾಳೆಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆ ... ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ ಬೀದಿಯದೇಂ ಪೊದೞ್ದುದೋ (ಚಕವಿ. ೬-೭೪). ೪. ಹಕ್ಕಿಯ ಗೂಡು: ಬಱಿಯ ಗೂಡೊಳಗೆ ಮಱಿ ಕವರ್ದ ಪೞ್ಕೆಯನ್ ಕಂಡೊಡನೆ ಚೀಱ್ವಂತೆ ಚೀಱ್ದಳ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೨೦-೪೧೨). **ಪಕ್ಕೆ$_1$:** ೧. "ಪಕ್ಕೆಯೆನೆ ಶಯನಮುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೬); ಉದಯಾದ್ರಿಯ ಸೆಜ್ಜರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಬರುತಿರ್ಪ ದೇವಗಜದಂಗಮರೀಚಿಯ ಭಂಗಿವೆತ್ತಿರಲ್ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಚಂದನರಸಂದೊಡೆದಂದದೆ ಪೂರ್ವದಿಙ್ಮುಖಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೩); ತುಱುಗಿದ ತನುತಾಪದಿಂದೆ ಪಕ್ಕೆಯ ತಳಿರ್ ತಱಗೆಲೆಯಾಗಿ ತೋಱಿಸಲು (ಮೋಹಕ. ೨೮-೧೬). ೨. "ಶಯ್ಯೆ ಮನೆಗಳೊಳ್ ಪಕ್ಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೦). ೩. ಇದೆ ಸರ್ವಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಪಕ್ಕೆಯೆಂದು . . . ಬೇಂಟೆಯಾಡುತ್ತಿರ್ದಂ (ಭಾಪಚಂ. ೫-೧೦); ವಿಪುಳಧರ್ಮಾವಾಸ ವಿಪುಳಪುಣ್ಯದ ಪಕ್ಕೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨-೧೧). ೪. ಅಳ್ಳೞೊಳೆ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ವ ವಿಹಂಗವೀಥಿ ಚೀತರಿಸುವ ಮಾರುತಂ ನಸುಕಲಂಕುವ ಸಾಂಧ್ಯಮಯೂಖಲೇಖೆಗಳ್ (೧೨ಕ. ೪-೬೬); ತಾಳಿತು ಕೆಂಪನಪರದಿಕ್ಕು ಪಕ್ಷಿಜಾಲ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರಿದವು (ಜೀಪಂಸಾಂ. ೫-೨); ಪಜ್ಜಳಿಸೆ ಪಡುಗೆಂಪು ಪಕ್ಕಿ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧-೩೭). ೫. ಮೃಗಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಇಕ್ಕೆ: ಮೃಗಮುಂ ಗಾಳಿಯುನಿರ್ಕೆಯುಂ ಪಕ್ಕೆಯುಂ . . . ಎಲ್ಲಂಡದಿಂ ಬಗೆದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೩). **ಪಳ್ಕೆ:** ೧. ಕಸವರದ ತೃಷೆಯಿಂದೆ ಚಂಡಾಲರಾದೊಡಂ ಮಿಸುಪ ಪಳ್ಕೆಗೆ ಕರೆವರವಿಚಾರಿಗಳ್ (ಅರಾಚ. ೨-೫-೪೦). 'ಪಳ್ಕೆವನೆ' ಪರಾ. **ಹಕ್ಕೆ:** ೧. ತೊಡುವುದಾದೊಡೆ ಭೂತಿ ಹಕ್ಕೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಮಲಗುವ] ಹಾಸ ನೋಡಿದೊಡೆ ಕಡವಸಗಳಿಹ ವಾಸವಾದೊಡೆಯುಡವಿಯು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೦-೩೦). ೩. "ಇಕ್ಕೆ . . . ಹಕ್ಕೆ, ಗಡಿ, ಗರುಡಿ, ಆಗರಂ—ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೦); ಹರನ ಹರುಷದ ಹಕ್ಕೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿಣಾಮದ ಪಸರ

(ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೨೩) ; ದುರ್ನೀತಿಯ ಹಕ್ಕೆ ಹಾಸ್ಯದ ಹೊಲಂ . . . ಗಣಿಕಾಪ್ರತೋಳಿ ತಾಂ (ಹವಿಸ್ಮಾರ. ೨-೯೨) ; ಹದಿರ್ ಚದುರುಗಳ ಹಕ್ಕೆ ಮೋಹನದಿಕ್ಕೆಯೆನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಮುಂದೆ ಕಡುಚೆಲ್ವಾದುದು (ಚೆಬಪು. ೧೧-೩೭). ೪. ಹಕ್ಕೆಯಿಂದಗಲ್ವ ಚಕ್ರಂ ಹೂವನಪಿಸುವಳಿ . . . ನಲಿವ ಜಾರೆಯರು ಸಂಜೆಯೊಳು ರಂಜಿಸಿದರು (ಹಚರಾ. ೩-೭೭). ೫. ಕೇಳಿದನು ಮೃಗದಿಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕೆಯ ಗಾಳಿಯನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೪-೧೨) ; ಹಕ್ಕೆಗೆಯ್ದಿದವು ಹಲ ಮಿಗಗಳ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೨೪) ; ಇತ್ತಲಿದೆ ಹುಲ್ಲೆಗಳ ಹಕ್ಕೆ ; ಮರಿಗಳಿಕ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೮-೧೦) ; ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೆಂಬತ್ತಿ ಅವುಗಳ ಹಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದೆನು (ಮಣಿಸ. ೨೨). ೬. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ದೊಡ್ಡಿ : "ಹಕ್ಕೆಯೆನಲ್ ಮೃಗಾಲಯದೊಳಪ್ಪುದು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) ; ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದನದ ಹಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ . . . ಅಡಗಿಕೊಂಡಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೨) ; ಹಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಳಿದು ಹಸ ಮಾಡಿದಳು (ಎರಸೆ. ೫೮).

[<ಪಡು$_1$./ತುಳು. ಪರ್ಕೆ ; ತೆಲು. ಪಕ್ಕ]

ಪೞ್ಕೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯ ತಪ್ಪು ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : ಢಗೆವೊಯ್ದಿರಲೆಯು, ಪೞ್ಕೆಗೆಟ್ಟ ನರಿಯು . . . ಗಜಬಜದ ಸಂಚಾರಂ ಬಲ್ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೮). [ಪೞ್ಕೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಪೞ್ಕೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಲಗು ; ವಿಶ್ರಮಿಸು : ನಿನ್ನ ಕುಚಮಧ್ಯದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಪೞ್ಕೆಗೆಯ್ದು ನಾನೆಳಸಿ ಸುಖಂಗಳಂ ಸವಿವ ಕಾಲಮದೆಂದೆನಗಪ್ಪುದಂಗನೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೫). [ಪೞ್ಕೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಪೞ್ಕೆತೞ್ಕೈಸು ? (ಕ್ರಿ). ಗಾಢವಾಗಿ ಅಪ್ಪು ; ಬರಸೆಳೆ (?) : "ಪೞ್ಕೆತೞ್ಕೈಸಿದಂ= ತಡಕಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; ಪೞ್ಕೆತೞ್ಕೈಸಿದನೆಂಬಲ್ಲಿ ತಡಕೈಯಂ ಮಾಡಿದನೆಂಬರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). [ಪೞ್ಕೆ ? + ತೞ್ಕೈಸು]

ಪೞ್ಕೆವನೆ, ಪಕ್ಕೆವನೆ, ಪಳ್ಕೆವನೆ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : "ಸೆಜ್ಜೆವನೆ, ಪೞ್ಕೆವನೆ—ಈ ೨ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೧೭) ; ಬೆಳಗಪ್ಪ ಸಮಯದೆಯೆೞ್ದೊಯ್ಯನೆ ಪೞ್ಕೆವನೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೩೬ ವ). **ಪಕ್ಕೆವನೆ :** "ಪಕ್ಕೆವನೆಯೆನ್ನಲದು ತಾನಕ್ಕು ಶಯ್ಯಾಗೃಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೬); ಪಕ್ಕೆವನೆಗಾಗಿ ನಡೆತಂದಳು ರಾಯನ ರಾಣಿ (ಸೊಬಸೋ. ೨-೮) ; ಪಕ್ಕೆವನೆಗೆ ನಡೆತಂದಳಂಜನೆದೇವಿ (ಅಂಜಚ. ೮-೮೧). **ಪಳ್ಕೆವನೆ :** ಕೈವಿಡಿದವನಂ ಪಳ್ಕೆವನೆಗವಳ್ಕೊಂಡೊಯ್ದಳ್ (ವೀರವಿ. ೬-೬೭). [ಪೞ್ಕೆ+ಮನೆ]

ಪೞ್ಕೆವೆಟ್ಟು, ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟ, ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಬೆಟ್ಟ ; ಪಶ್ಚಿಮಬೆಟ್ಟ ; ಪಡುವೆಟ್ಟ : ಪೊಂಬಿಸಿಲಾದುದು ಪೊರ್ದೆ ಪೞ್ಕೆವೆಟ್ಟಮ[ಪಾಠಾಂ. ಪಕ್ಷವೇದಿಯ]ನರ್ಕಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೬೭). **ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟ :** ನಭೋಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಕಳಪ್ರಕಾಶವಂ ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟದಿಟ್ಟೆಡೆಗೆ ಕಳಿಪಿದ ಕಟ್ಟೇವದ ಪೊಟ್ಟಳಮೆಂದೆಂಬಿನಂ ದ್ಯುಮಣಿ ಚರಮಾಚಳಶಿರೋಮಣಿಯಪ್ಪುದುಂ (ಪರ್ಶ್ವಪು. ೬-೨೩ ವ) ; ಚೆಂಗೊಡೆಯಂತಿರ್ದುವು ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟದೆಡೆಯೊಳ್ ನೀಹಾರರುಚ್ಯಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೧೨). **ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟು :** ಅಂತು ಕಾದಿ ಕಡೆಗಾಲದ ಬಱಸಿಡಿಲ ಬಳಗದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಪಕ್ಕೆವೆಟ್ಟುಗಳ ತೞ್ಕೈಯಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೮೭ ವ). [ಪೞ್ಕೆ + ಬೆಟ್ಟ]

ಪೞ್ಕೆಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾಸುಗೆಯನ್ನು ಸೇರು ; ಮಲಗು : ನಿದ್ರಾತುರನಾಗಿ ಪೞ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೆ]ಸಾರ್ವಂತಿರೆ ಸಾರ್ದಂ ಚಂದ್ರನಪವೇಲಾವನಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೭೧). [ಪೞ್ಕೆ + ಸಾರ್]

ಪೞ್ಗ, ಹೞ್ಗ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹೊಗೆ ಹಾಕಿ ಹಣ್ಣು ಮಾಡುವುದು,—ಅಡೆಹಾಕುವುದು,—ಮಾಗಿಸುವುದು : (ಕಿ). **ಹೞ್ಗ :** "ಹೞ್ಗ=ದೂಪೆಯೊಳ್ ತಬಲಂ ಪೂೞ್ದ ಕ್ರಿಯೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). ☞ ಈ ಶಬ್ದರೂಪಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ. [?]

△ **ಪೞ್ಚು** 'ಪರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಪೞ್ತಿ, ಪತ್ತಿ$_1$, ಪರ್ತಿ, ಪಳ್ತಿ, ಹತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). (ಬೀಜಸಹಿತವಾದ) ಅರಳೆ; ಕಾರ್ಪಾಸ ; ತೂಲ : "ಪಿಚವ್ಯಃ, ಬಾದರಃ, ಕಾರ್ಪಾಸಃ—ಈ ೩ ಪೞ್ತಿ (ಹತ್ತಿ)" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೪೯) ; ಮಳವೆಗೆ ಪೞ್ತಿ ಪದಿನಾಱು ಪಲಂ (ಎಇ. IX, ೨೨-೭ ; 800) ; ಬಂಡಿಗಳೊಳ್ ಪೞ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]ಯುಂ ಧಾನ್ಯಮಂ ತೀವಿಕೊಂಡು ಪೊೞಲ್ಗೆ ಮಾಱಲೆಂದು ಪೋಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೧೧) ; ಕಪ್ಪಡಕ್ಕೆ ಪೞ್ತಿಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಭಟರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೮-೧೯ ; 1032). **ಪತ್ತಿ$_1$:** ಪತ್ತಿಯಂ ಕಿಚ್ಚು ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೧) ; ನಾಡೆಯುಂ ನೂಲುಂ ಪತ್ತಿಯುಮಂ ಸಂಗ್ರಹಂಗೆಯ್ದು (ಬಂಹರಿ. ೪-೧೦ ಪ) ; ಪತ್ತಿಸುವನಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಪತ್ತಿಯಂ (ಶಂಕದಾ. ೪-೩೧). **ಪರ್ತಿ :** ಒಕ್ಕಲು ಪಣಂ ಮೂಱು ಪರ್ತಿಯ ಮಳವೆ ಪನ್ನೆರಡು ಇನ್ನಿನಿತುಮಂ ಪರಿಪಪ್ರತಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVI, ೩೩೧-೨೧ ; 1077). **ಪಳ್ತಿ :** ಮಱಿವೊಕ್ಕ ಬಳಿಕೆ ಕಲ್ಪಮಡುಱುವೆಂಬುದು ಪಳ್ತಿಯೊಟ್ಟಲಗ್ನಿಯ ತೆಱದಿಂತುಱಿ ಬೞಿದಪ್ಪುದು (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೨-೧೭೫) ; ಕಿರ್ಚು ಪಳ್ತಿಯ ರಾಸಿಯಂ ದಹಿಸಿ ಬಿಡುವಂತೆ (ಭಾರಶಾಂ. ೧-೪). **ಹತ್ತಿ$_1$:** "ಹತ್ತಿ ಕಾರ್ಪಾಸಂ ಪಿಚವ್ಯಮಾ ಬಾದರಂ ಅರಳೆ ಪಿಚು ತೂಳಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೬) ; ಸಲುವುದು ಹತ್ತಿಯಡಕೆಯೆಲೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೨೮-೬೨ ; 1159) ; ಧರಣಿ ಹತ್ತಿಯ ಶಯನದಂದದಿ ವರಮುನಿಗೆ ತಾನಾಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೫-೨೪) · ಎಡೆಗೆಡೆಗೆ ಹತ್ತಿಗಳ ಹೊಱಗಳ ಹೊಡಚಿದರಳೆಯ ಸುತ್ತಿದರು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮) ; ಹತ್ತಿ ತೂಗುವಲ್ಲಿ ನೊಣಕ್ಕೆ ಉಪವಾಸ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪರುತ್ತಿ ; ತುಳು. ಕುಇ. ಕುವಿ. ಪರ್ತಿ : ತೆಲು. ಪತ್ತಿ, ಪ್ರತ್ತಿ ; ಕೊಡ. ಪರತಿ]

ಪೞ್ತಿಂಗೞ್ (ನಾ). (?) : ಒನ್ದಡಿ ಪಾನಿಯೆಂ ಏೞುಂ ಒನ್ಪತ್ತಿ ದಿವಸಂ ಪೞ್ತಿಂ ಗೞ್ ತಪುಸಿ ಮೂಱಿ ದಿವಸಂ ವೇಸನೆ ಈ ××× ರೆ ಉೞ್ಪಿದು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೫೫-೮ ; ಸು. 740). [?]

ಪೞ್ತಿಯುಮೞ್ತ್ರವುರ, ಪತ್ತಿಯುಮತ್ತಉರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರು : ಪೞ್ತಿಯುಮೞ್ತ್ರವುರದ ನೂಱ್ಪ್ಪರ್ದಿವ್ಬೊರುಮೞ್ದು ದಯೆಗೆಯ್ಯ ಕಚ್ಚವರ ಕಾದಮ್ಮನ ಮತವುರಂ ಬಿಡಿಸಿದೊಂ (ಇಆ. XII, ೨೨೫-೮ ; 916). **ಪತ್ತಿಯುಮತ್ತಉರ :** ಪತ್ತಿಯುಮತ್ತಉರದ ದಂಡಿನೊಳು ಕಿಱಿಯ ಸಿರಿಉರದ ಸಾಯಿರಮತ್ತರ್ ಪೊಲನಂ (ಎಇ. III, ೨೩೪-೪೫ ; ಸು. 1070). [ಪೞ್ತಿ + ? + ಪುರ$_2$]

ಪೞ್ದಲ 'ಪರ್ದಿಲ' ನೋ.

ಪೞ್ಪಟ 'ಪಟಪಟ' ನೋ.

ಪೞ್ಪಟನೆ 'ಪಟಪಟನೆ' ನೋ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಬೇಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಕೈಸೇರುತ್ತಿವೆ.

ಸಮಸ್ತ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ನೆರವು ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್. ಕೆ.

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು